॥ ଶ୍ରୀହରିଃ ॥ 1832

ମହର୍ଷି ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

[ସଚିତ୍ର, ସରଳ ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସହିତ]

ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ

श्रीमद्भागवत सटीक, खण्ड-२ (ओड़िआ)

ଗୀତାପ୍ରେସ, ଗୋରଖପୁର

॥ ଶ୍ରୀହରିଃ ॥

ମହର୍ଷି ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

[ସଚିତ୍ର, ସରଳ ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସହିତ]

ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ

ନବମ ସ୍କନ୍ଧ ଠାରୁ ଦ୍ୱାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

श्रीमद्भागवत सटीक, खण्ड-२ (ओड़िआ)

ତ୍ୱମେବ ମାତା ଚ ପିତା ତ୍ୱମେବ
ତ୍ୱମେବ ବନ୍ଧୁଶ୍ଚ ସଖା ତ୍ୱମେବ ।
ତ୍ୱମେବ ବିଦ୍ୟା ଦ୍ରବିଣଂ ତ୍ୱମେବ
ତ୍ୱମେବ ସର୍ବଂ ମମ ଦେବଦେବ ॥

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାନ୍ତର ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାସ୍ୱରୂପାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ

ଗୀତାପ୍ରେସ, ଗୋରଖପୁର

Books are also available at—

1. Gita Press, Gorakhpur Ki Pustak-Dukan, Bharatiya Towers, Badam Badi, Cuttack ✆ (0671) 2335481
2. Cuttack, Railway Station, Platform No.1
3. Bhubaneswar, Railway Station, Platform No.1
4. Howrah, Railway Station, Platform No. 18
5. Gobind Bhavan-Karyalaya,151, Mahatma Gandhi Road, Kolkata ✆ (033) 22686894; Fax 22680251

Second Reprint 2010 7,500
Total 12,500

❖ **Price : Rs. 150**
(One Hundred and Fifty Rupees only)

Printed & Published by :

Gita Press, Gorakhpur—273005 (INDIA)
(a unit of Gobind Bhavan-Karyalaya, Kolkata)
Phone - (0551) 2334721, 2331250; Fax : (0551) 2336997
e-mail : **booksales@gitapress.org** website : **www.gitapress.org**

1832 भा० सटीक खण्ड-२ (ओड़िआ)—1 B

॥ ଶ୍ରୀହରିଃ ॥

ସୂଚୀପତ୍ର

[ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ]

ଅଧ୍ୟାୟ ବିଷୟ ପୃଷ୍ଠା

ନବମ ସ୍କନ୍ଧ

୧. ବୈବସ୍ୱତ ମନୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାଜା ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ କଥା 9
୨. ମନୁଙ୍କର ପୃଷଧ୍ର ଆଦି ପାଞ୍ଚ ପୁତ୍ରଙ୍କ ବଂଶ 13
୩. ମହର୍ଷି ଚ୍ୟବନ ଓ ସୁକନ୍ୟାଙ୍କ ଚରିତ; ରାଜା ଶର୍ଯ୍ୟାତିଙ୍କ ବଂଶ 16
୪. ନାଭାଗ ଓ ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କ କଥା 20
୫. ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ଦୁଃଖନିବୃତ୍ତି 29
୬. ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା; ମାନ୍ଧାତା ଓ ସୌଭରି ଋଷିଙ୍କ କଥା 32
୭. ରାଜା ତ୍ରିଶଙ୍କୁ ଓ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କଥା 39
୮. ସଗର ଚରିତ 42
୯. ଭଗୀରଥ ଚରିତ ଓ ଗଙ୍ଗାବତରଣ 46
୧୦. ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା 53
୧୧. ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନାର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ 61
୧୨. ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁବଂଶର ଅବଶିଷ୍ଟ ରାଜାମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା .. 66
୧୩. ରାଜା ନିମିଙ୍କ ବଂଶ ବର୍ଣ୍ଣନା 67
୧୪. ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା 70
୧୫. ଋଚୀକ, ଜମଦଗ୍ନି ଓ ପରଶୁରାମଙ୍କ ଚରିତ 76
୧୬. ପରଶୁରାମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କ୍ଷତ୍ରିୟ ସଂହାର ତଥା ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କ ବଂଶ କଥା 81
୧୭. କ୍ଷତ୍ରବୃଦ୍ଧ, ରଜି ଆଦି ରାଜାମାନଙ୍କ ବଂଶ 85
୧୮. ଯଯାତି ଚରିତ 87
୧୯. ଯଯାତିଙ୍କର ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଗୃହତ୍ୟାଗ 93
୨୦. ପୁରୁଙ୍କ ବଂଶ; ରାଜା ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ ଓ ଭରତଙ୍କ ଚରିତ 96
୨୧. ଭରତବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ରାଜା ରନ୍ତିଦେବଙ୍କ କଥା 101
୨୨. ପାଞ୍ଚାଳ, କୌରବ ଓ ମଗଧଦେଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ବଂଶ 105
୨୩. ଅନୁ, ଦ୍ରୁହ୍ୟୁ, ତୁର୍ବସୁ ଓ ଯଦୁଙ୍କ ବଂଶ 110
୨୪. ବିଦର୍ଭଙ୍କ ବଂଶ 114

ଅଧ୍ୟାୟ ବିଷୟ ପୃଷ୍ଠା

ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ (ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧ)

୧. ଭଗବାନଙ୍କର ପୃଥିବୀକୁ ଆଶ୍ୱାସନା, ବସୁଦେବ ଓ ଦେବକୀଙ୍କ ବିବାହ ଏବଂ କଂସଦ୍ୱାରା ଦେବକୀଙ୍କର ଛଅ ପୁଅଙ୍କ ହତ୍ୟା 121
୨. ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରବେଶ ଓ ଗର୍ଭସ୍ଥିତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେବଗଣଙ୍କ ସ୍ତୁତି 130
୩. ଧରାଧାମରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ... 137
୪. କଂସ ହାତରୁ ଖସି ଯୋଗମାୟା ଆକାଶରେ ଆବିର୍ଭାବ ହେବା ଏବଂ କଂସକୁ ଚେତାବନୀ ଶୁଣାଇବା 148
୫. ଗୋକୁଳରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଜନ୍ମମହୋତ୍ସବ 153
୬. ପୂତନା ଉଦ୍ଧାର 157
୭. ଶକଟଭଞ୍ଜନ ଓ ତୃଣାବର୍ତ୍ତ ଉଦ୍ଧାର 165
୮. ନାମକରଣ-ସଂସ୍କାର ଓ ବାଲ୍ୟଲୀଳା 171
୯. ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉଦୂଖଳରେ ବନ୍ଧନ 185
୧୦. ଯାମଳାର୍ଜୁନ ଉଦ୍ଧାର 193
୧୧. ଗୋକୁଳରୁ ବୃନ୍ଦାବନ ଯାତ୍ରା ତଥା ବତ୍ସାସୁର ଓ ବକାସୁର ଉଦ୍ଧାର 199
୧୨. ଅଘାସୁର ଉଦ୍ଧାର 208
୧୩. ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମୋହ ଓ ତହିଁରୁ ମୁକ୍ତି 215
୧୪. ବ୍ରହ୍ମାକୃତ ଭଗବତ୍‌ସ୍ତୁତି 226
୧୫. ଧେନୁକାସୁର ଉଦ୍ଧାର ଓ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କୁ କାଳିୟନାଗର ବିଷରୁ ବଞ୍ଚାଇବା 237
୧୬. କାଳିୟନାଗ ପ୍ରତି କୃପା 244
୧୭. କାଳିୟନାଗ କାଳିୟହ୍ରଦକୁ ଆସିବାର କାରଣ ତଥା ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ଦାବାନଳରୁ ଉଦ୍ଧାର 255
୧୮. ପ୍ରଲମ୍ବାସୁର ଉଦ୍ଧାର 259
୧୯. ଗାଈଗୋରୁ ଓ ଗୋପାଳମାନଙ୍କର ଦାବାନଳରୁ ଉଦ୍ଧାର 263
୨୦. ବର୍ଷା ଓ ଶରତଋତୁର ବର୍ଣ୍ଣନା 266
୨୧. ବେଣୁଗୀତ 272

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୨୨.	ବସ୍ତ୍ରହରଣ	278
୨୩.	ବ୍ରାହ୍ମଣପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ	288
୨୪.	ଇନ୍ଦ୍ରଯଜ୍ଞ-ନିବାରଣ	296
୨୫.	ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଧାରଣ	300
୨୬.	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ବିଷୟରେ ନନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ ଗୋପାଳମାନଙ୍କର କଥାଭାଷା	304
୨୭.	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଭିଷେକ	308
୨୮.	ଅପହୃତ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ବରୁଣପୁରରୁ ଉଦ୍ଧାର	312
୨୯.	ରାସଲୀଳା ଆରମ୍ଭ	314
୩୦.	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିରହରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ବ୍ୟାକୁଳତା	324
୩୧.	ଗୋପିକାଗୀତ	331
୩୨.	ଗୋପୀଙ୍କ ମେଳରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପ୍ରଦାନ	335
୩୩.	ମହାରାସ	340
୩୪.	ସୁଦର୍ଶନ ଓ ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼ ଉଦ୍ଧାର	355
୩୫.	ଯୁଗଳଗୀତ	359
୩୬.	ଅରିଷ୍ଟାସୁର (ଷଣ୍ଢାସୁର) ଉଦ୍ଧାର ଓ ବ୍ରଜ ଯିବା ପାଇଁ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ କଂସର ପ୍ରେରଣା	365
୩୭.	କେଶୀ ଓ ବ୍ୟୋମାସୁର ଉଦ୍ଧାର ତଥା ନାରଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି	370
୩୮.	ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ବ୍ରଜଯାତ୍ରା	375
୩୯.	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କ ମଥୁରା ଗମନ	382
୪୦.	ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି	390
୪୧.	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଥୁରାରେ ପ୍ରବେଶ	394
୪୨.	କୁବୁଜା ପ୍ରତି ଅନୁଗ୍ରହ, ଧନୁଭଙ୍ଗ ଓ କଂସର ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନତା	401
୪୩.	କୁବଳୟାପୀଡ଼ ଉଦ୍ଧାର ଓ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କ ପ୍ରବେଶ	406
୪୪.	ଚାଣୂର, ମୁଷ୍ଟିକ ଆଦି ମଲ୍ଲମାନଙ୍କର ତଥା କଂସର ଉଦ୍ଧାର	411
୪୫.	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କର ଉପନୟନ ସଂସ୍କାର ଓ ଗୁରୁକୁଳରେ ପ୍ରବେଶ	418
୪୬.	ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ବ୍ରଜଯାତ୍ରା	424
୪୭.	ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ଗୋପୀମାନଙ୍କର କଥୋପକଥନ ଓ ଭ୍ରମରଗୀତ	431
୪୮.	କୁବୁଜା ଓ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଘରକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଗମନ	444
୪୯.	ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ହସ୍ତିନାପୁର ଗମନ	449

ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ (ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧ)

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୫୦.	ଜରାସନ୍ଧ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀ ନିର୍ମାଣ	455
୫୧.	କାଳଯବନର ବିନାଶ ତଥା ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ରାଜା ଚରିତ	463
୫୨.	କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କର ଦ୍ୱାରକା ଗମନ, ବଳରାମଙ୍କ ବିବାହ ତଥା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ସନ୍ଦେଶ ନେଇ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଆଗମନ	471
୫୩.	ରୁକ୍ମିଣୀହରଣ	477
୫୪.	ଶିଶୁପାଳର ମିତ୍ରରାଜାମାନଙ୍କର ତଥା ରୁକ୍ମୀର ପରାଜୟ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ରୁକ୍ମିଣୀ ବିବାହ	484
୫୫.	ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଜନ୍ମ ଓ ଶମ୍ବରାସୁର ବଧ	491
୫୬.	ସ୍ୟମନ୍ତକମଣି କଥା ଏବଂ ଜାମ୍ବବତୀ ଓ ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିବାହ	496
୫୭.	ସ୍ୟମନ୍ତକ ହରଣ, ଶତଧନ୍ୱା ବଧ ଓ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ଦ୍ୱାରକା ଆବାହନ	501
୫୮.	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିବାହ କଥା	506
୫୯.	ଭୌମାସୁର (ନରକାସୁର) ବଧ ଓ ଷୋଳ ହଜାର ଏକଶହ ରାଜକନ୍ୟାଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କର ବିବାହ	513
୬୦.	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ	521
୬୧.	ଭଗବାନଙ୍କ ସନ୍ତତିମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ବିବାହୋତ୍ସବରେ ରୁକ୍ମୀବଧ	531
୬୨.	ଉଷା-ଅନିରୁଦ୍ଧ ମିଳନ	536
୬୩.	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ବାଣାସୁରର ଯୁଦ୍ଧ	541
୬୪.	ନୃଗ ରାଜାଙ୍କ କଥା	547
୬୫.	ବଳରାମଙ୍କର ବ୍ରଜ ଗମନ	553
୬୬.	ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ଓ କାଶିରାଜାଙ୍କ ଉଦ୍ଧାର	557
୬୭.	ଦ୍ୱିବିଦ ବଧ	563
୬୮.	କୌରବମାନଙ୍କ ଉପରେ ବଳରାମଙ୍କର କ୍ରୋଧ ଓ ସାମ୍ବଙ୍କ ବିବାହ	566
୬୯.	ପ୍ରତି ରାଣୀଙ୍କ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୃହଚର୍ଯ୍ୟା ଦର୍ଶନ କରି ନାରଦଙ୍କର ବିସ୍ମୟ	573
୭୦.	ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନିତ୍ୟଚର୍ଯ୍ୟା ଏବଂ ଜରାସନ୍ଧର କାରାଗାରରେ ଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କ ପ୍ରେରିତ ଦୂତର ଆଗମନ	579
୭୧.	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଗମନ	586
୭୨.	ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ପାଇଁ ଆୟୋଜନ ଏବଂ ଜରାସନ୍ଧ ବଧ	592

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୭୩.	ଜରାସନ୍ଧର ବନ୍ଦୀଶାଳାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେବାପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ପ୍ରସ୍ଥାନ	598
୭୪.	ଭଗବାନଙ୍କର ଅଗ୍ରପୂଜା ଓ ଶିଶୁପାଳ ଉଦ୍ଧାର	603
୭୫.	ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ସମାପନ ଓ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ଅପମାନ	609
୭୬.	ଶାଲ୍ୱ ସହିତ ଯାଦବମାନଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ	614
୭୭.	ଶାଲ୍ୱ ବଧ	618
୭୮.	ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର ଓ ବିଦୂରଥ ବଧ ତଥା ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା-କାଳରେ ବଳରାମଙ୍କ ହାତରେ ସୂତଙ୍କ ନିଧନ	623
୭୯.	ବଲ୍ୱଳ ବଧ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା	627
୮୦.	ସୁଦାମାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ୱାଗତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା	631
୮୧.	ସୁଦାମାଙ୍କୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି	637
୮୨.	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଗୋପାଳ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ	643
୮୩.	ଭଗବାନଙ୍କ ପାଟରାଣୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର କଥୋପକଥନ	650
୮୪.	ବସୁଦେବଙ୍କ ଯଜ୍ଞୋତ୍ସବ	657
୮୫.	ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେବା ତଥା ଦେବକୀଙ୍କର ଛଅ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଆଣିବା	666
୮୬.	ସୁଭଦ୍ରାହରଣ ଏବଂ ମିଥିଳାରେ ଏକାବେଳକେ ରାଜା ବହୁଳାଶ୍ୱ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶ୍ରୁତଦେବଙ୍କ ଗୃହରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପଦାର୍ପଣ	674
୮୭.	ବେଦସ୍ତୁତି	682
୮୮.	ଶିବଙ୍କର ସଂକଟମୋଚନ	697
୮୯.	ଭୃଗୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତ୍ରିଦେବଙ୍କ ପରୀକ୍ଷା ତଥା ମୃତ ବ୍ରାହ୍ମଣପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ଫେରାଇ ଆଣିବା	709
୯୦.	ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳା-ବିହାର ବର୍ଣ୍ଣନା	709

ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧.	ଯଦୁବଂଶକୁ ଋଷିମାନଙ୍କର ଅଭିଶାପ	719
୨.	ବସୁଦେବଙ୍କ ନିକଟକୁ ନାରଦଙ୍କ ଆଗମନ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ରାଜା ନିମି ଓ ନଅଜଣ ଯୋଗୀଶ୍ୱରଙ୍କ ସଂବାଦ ଶୁଣାଇବା	723
୩.	ମାୟା, ମାୟାକୁ ପାର ହେବାର ଉପାୟ ତଥା ବ୍ରହ୍ମ ଓ କର୍ମଯୋଗ ନିରୂପଣ	731
୪.	ଭଗବାନଙ୍କ ଅବତାରମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା	740
୫.	ଭକ୍ତିହୀନ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଗତି ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ପୂଜାବିଧିର ବର୍ଣ୍ଣନା	745
୬.	ଭଗବାନ ସ୍ୱଧାମକୁ ଫେରିଆସନ୍ତୁ ବୋଲି ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ଯାଦବମାନେ ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯିବାର ପ୍ରସ୍ତୁତି କରୁଥିବା ଦେଖି ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆଗମନ	752
୭.	ଅବଧୂତୋପାଖ୍ୟାନ ଆରମ୍ଭ; ପୃଥିବୀଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କପୋତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଠ ଗୁରୁଙ୍କ କଥା	760
୮.	ଅଜଗରଠାରୁ ପିଙ୍ଗଳା ବେଶ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନଅ ଗୁରୁଙ୍କ କଥା	770
୯.	କୁରର ଠାରୁ ଭୃଙ୍ଗୀ (କୁମ୍ଭାରପୋକ) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାତ ଗୁରୁଙ୍କ କଥା	776
୧୦.	ଲୌକିକ ତଥା ପାରଲୌକିକ ଭୋଗମାନଙ୍କର ଅସାରତା ନିରୂପଣ	781
୧୧.	ବଦ୍ଧ, ମୁକ୍ତ ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ	787
୧୨.	ସତ୍‌ସଙ୍ଗର ମହିମା ଏବଂ କର୍ମ ଓ କର୍ମତ୍ୟାଗର ବିଧି	794
୧୩.	ସନକାଦି ଋଷିଭାଇଙ୍କୁ ହଂସରୂପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ	798
୧୪.	ଭକ୍ତିଯୋଗର ମହିମା ତଥା ଧ୍ୟାନବିଧି	805
୧୫.	ବିଭିନ୍ନ ସିଦ୍ଧିର ନାମ ଓ ଲକ୍ଷଣ	811
୧୬.	ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବିଭୂତିର ବର୍ଣ୍ଣନା	816
୧୭.	ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମଧର୍ମ-ନିରୂପଣ	821
୧୮.	ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ଧର୍ମ	829
୧୯.	ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି ଓ ଯମ-ନିୟମାଦି ସାଧନାମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା	836
୨୦.	ଜ୍ଞାନଯୋଗ, କର୍ମଯୋଗ ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗ	842
୨୧.	ଗୁଣ-ଦୋଷ-ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସ୍ୱରୂପ ଓ ରହସ୍ୟ	847
୨୨.	ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଓ ପୁରୁଷ-ପ୍ରକୃତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିବେକ	854
୨୩.	ଜଣେ ସହିଷ୍ଣୁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ କଥା	864
୨୪.	ସାଂଖ୍ୟଯୋଗ	873
୨୫.	ତିନି ଗୁଣର ବୃତ୍ତି ନିରୂପଣ	877
୨୬.	ପୁରୁରବାଙ୍କର ବୈରାଗ୍ୟୋକ୍ତି	882
୨୭.	କ୍ରିୟାଯୋଗ (ଭଗବତ୍ ପୂଜାପଦ୍ଧତି) ବର୍ଣ୍ଣନା	887
୨୮.	ପରମାର୍ଥ ନିରୂପଣ	894

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୨୯.	ଭାଗବତଧର୍ମ ନିରୂପଣ ଓ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ବଦରିକା ଗମନ	902
୩୦.	ଯଦୁକୁଳ ସଂହାର	910
୩୧.	ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱଧାମ ଗମନ	916

ଦ୍ୱାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧.	କଳିଯୁଗର ରାଜବଂଶମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା	921
୨.	କଳିଯୁଗର ଧର୍ମ	925
୩.	ରାଜ୍ୟର ଅସାରତା, ଯୁଗଧର୍ମ ଓ କଳିଯୁଗର ଦୋଷରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର ଉପାୟ : ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ	931
୪.	ଚ୍ୱାରିପ୍ରକାର ପ୍ରଳୟ	939
୫.	ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ଉପଦେଶ	945
୬.	ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ପରମଗତି, ଜନ୍ମେଜୟଙ୍କର ସର୍ପଯଜ୍ଞ ଏବଂ ବେଦମାନଙ୍କର ଶାଖାଭେଦ	947
୭.	ଅଥର୍ବବେଦର ବିଭିନ୍ନ ଶାଖା ଓ ପୁରାଣମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ	957
୮.	ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କର ତପସ୍ୟା ଓ ବରପ୍ରାପ୍ତି	960
୯.	ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାଦର୍ଶନ	968
୧୦.	ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କୁ ଶିବଙ୍କର ବରଦାନ	973
୧୧.	ଭଗବାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗ, ଉପାଙ୍ଗ ଓ ଆୟୁଧମାନଙ୍କର ରହସ୍ୟ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ସୂର୍ଯ୍ୟଗଣଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା	979
୧୨.	ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିଷୟସୂଚୀ	985
୧୩.	ବିଭିନ୍ନ ପୁରାଣମାନଙ୍କର ଶ୍ଳୋକସଂଖ୍ୟା ଓ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତର ମହିମା	993

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ମାହାତ୍ମ୍ୟ

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧.	ପରୀକ୍ଷିତ ଓ ବଜ୍ରନାଭଙ୍କ ସମାଗମ; ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟ ମୁନିଙ୍କ ମୁଖରୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାରହସ୍ୟ ଓ ବ୍ରଜଭୂମିର ମହତ୍ତ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣନ	997
୨.	ଯମୁନା ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପତ୍ନୀମାନଙ୍କର କଥୋପକଥନ; କୀର୍ତ୍ତନୋତ୍ସବରେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ପ୍ରକଟ ହେବା	1002
୩.	ଶ୍ରୀମଭାଗବତର ପରମ୍ପରା ଓ ତାର ମାହାତ୍ମ୍ୟ; ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣଫଳରେ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଭଗବଦ୍ଧାମ ପ୍ରାପ୍ତି	1007
୪.	ଶ୍ରୀମଭାଗବତର ସ୍ୱରୂପ, ପ୍ରମାଣ, ଶ୍ରୋତା-ବକ୍ତାଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ, ଶ୍ରବଣବିଧି ଓ ମାହାତ୍ମ୍ୟ	1014

✦✦✦

ସ୍ତବନମ୍

ଓଁ ନମଃ ପରମହଂସାସ୍ୱାଦିତଚରଣକମଲଚିନ୍ମକରନ୍ଦାୟ ଭକ୍ତଜନମାନସନିବାସାୟ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରାୟ ॥*

ବାଗୀଶା ଯସ୍ୟ ବଦନେ ଲକ୍ଷ୍ମୀର୍ଯସ୍ୟ ଚ ବକ୍ଷସି ।
ଯସ୍ୟାସ୍ତେ ହୃଦୟେ ସଂବିତ୍ ତଂ ନୃସିଂହମହଂ ଭଜେ ॥ ୧ ॥Ψ
ବିଶ୍ୱସର୍ଗବିସର୍ଗାଦିନବଲକ୍ଷଣଲକ୍ଷିତମ୍ ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାଖ୍ୟଂ ପରଂଧାମ ଜଗଦ୍ଧାମ ନମାମ ତତ୍ ॥ ୨ ॥✧
ମାଧବୋମାଧବାବୀଶୌ ସର୍ବସିଦ୍ଧିବିଧାୟିନୌ ।
ବନ୍ଦେ ପରସ୍ପରାତ୍ମାନୌ ପରସ୍ପରନୁତିପ୍ରିୟୌ ॥ ୩ ॥#
ମୂକଂ କରୋତି ବାଗ୍ମିନଂ ପଙ୍ଗୁଂ ଲଙ୍ଘୟତେ ଗିରିମ୍ ।
ଯତ୍ କୃପା ତମହଂ ବନ୍ଦେ ପରମାନନ୍ଦମାଧବମ୍ ॥ ୪ ॥§
ଯଂ ବ୍ରହ୍ମାବରୁଣେନ୍ଦ୍ରରୁଦ୍ରମରୁତଃ ସ୍ତୁନ୍ୱନ୍ତି ଦିବ୍ୟୈଃ ସ୍ତବୈ-
ର୍ବେଦୈଃ ସାଙ୍ଗପଦକ୍ରମୋପନିଷଦୈର୍ଗାୟନ୍ତି ଯଂ ସାମଗାଃ ।
ଧ୍ୟାନାବସ୍ଥିତତଦ୍‌ଗତେନ ମନସା ପଶ୍ୟନ୍ତି ଯଂ ଯୋଗିନୋ
ଯସ୍ୟାନ୍ତଂ ନ ବିଦୁଃ ସୁରାସୁରଗଣା ଦେବାୟ ତସ୍ମୈ ନମଃ ॥ ୫ ॥†
ନାରାୟଣଂ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ନରଂ ଚୈବ ନରୋତ୍ତମମ୍ ।
ଦେବୀଂ ସରସ୍ୱତୀଂ ବ୍ୟାସଂ ତତୋ ଜୟମୁଦୀରୟେତ୍ ॥ ୬ ॥‡

---

* ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଦିବ୍ୟ ମକରନ୍ଦ ପରମହଂସ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆସ୍ୱାଦିତ, ଭକ୍ତଜନଙ୍କ ମନରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ସେହି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ।

Ψ ଯାହାଙ୍କ ମୁଖରେ ସରସ୍ୱତୀ, ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏବଂ ହୃଦୟରେ ଜ୍ଞାନ ବିରାଜମାନ, ସେହି ନୃସିଂହ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମୁଁ ବନ୍ଦନା କରୁଛି ।

✧ ବିଶ୍ୱର 'ସର୍ଗ', 'ବିସର୍ଗ' ଆଦି ନବଲକ୍ଷଣ (ସର୍ଗ, ବିସର୍ଗ, ସ୍ଥାନ, ପୋଷଣ, ଉତି, ମନ୍ୱନ୍ତର, ଈଶାନୁକଥା, ନିରୋଧ ଓ ମୁକ୍ତି) ଦ୍ୱାରା ଲକ୍ଷିତ, ସମଗ୍ର ଜଗତର ପରମ ଆଶ୍ରୟ ତଥା ବିଶ୍ୱର ଅନ୍ଧକାର ବିନାଶକାରୀ ପରମ ତେଜୋମୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ।

\# ସର୍ବସିଦ୍ଧି ପ୍ରଦାୟକ, ପରସ୍ପର ଏକାତ୍ମରୂପ ଏବଂ ପରସ୍ପରର ସ୍ତୁତିରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଉଥିବା ମାଧବ (ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ବିଷ୍ଣୁ) ଓ ଉମାଧବଙ୍କୁ (ଉମାପତି ଶିବଙ୍କୁ) ଆମ୍ଭେ ବନ୍ଦନା କରୁଛୁ ।

§ ଯାହାଙ୍କ କୃପା ମୂକକୁ ବାଗ୍ମୀ କରିଦେଇପାରେ, ପଙ୍ଗୁକୁ ଗିରି ଲଂଘନ କରାଇ ଦେଇପାରେ, ସେହି ପରମାନନ୍ଦ ମାଧବଙ୍କୁ ମୁଁ ବନ୍ଦନା କରୁଛି ।

† ଯାହାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମା, ବରୁଣ, ଇନ୍ଦ୍ର, ରୁଦ୍ର, ମରୁତ ପ୍ରଭୃତି ଦିବ୍ୟ ସ୍ତୋତ୍ର ଦ୍ୱାରା ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି; ଯାହାଙ୍କ ମହିମା ସାମବେଦ ଗାୟନକାରୀମାନେ ପଦକ୍ରମାନୁସାରେ ବେଦ ଉପନିଷଦ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱାରା ଗାନ କରନ୍ତି; ଧ୍ୟାନାଭିଭୂତ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଯୋଗୀମାନେ ଯାହାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଦେବ-ଦାନବଗଣ ଯାହାଙ୍କର ଅନ୍ତ ପାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହି ଦେବଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ।

‡ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ, ନରୋତ୍ତମ ନର, ଦେବୀ ସରସ୍ୱତୀ ଓ ମହର୍ଷି ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ସଂସାର ଓ ଅନ୍ତଃକରଣର ନାନାବିଧ ବିକାର ଉପରେ ବିଜୟ ପ୍ରଦାନ କରାଉଥିବା ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣକୁ ପାଠ କରିବା ଉଚିତ ।

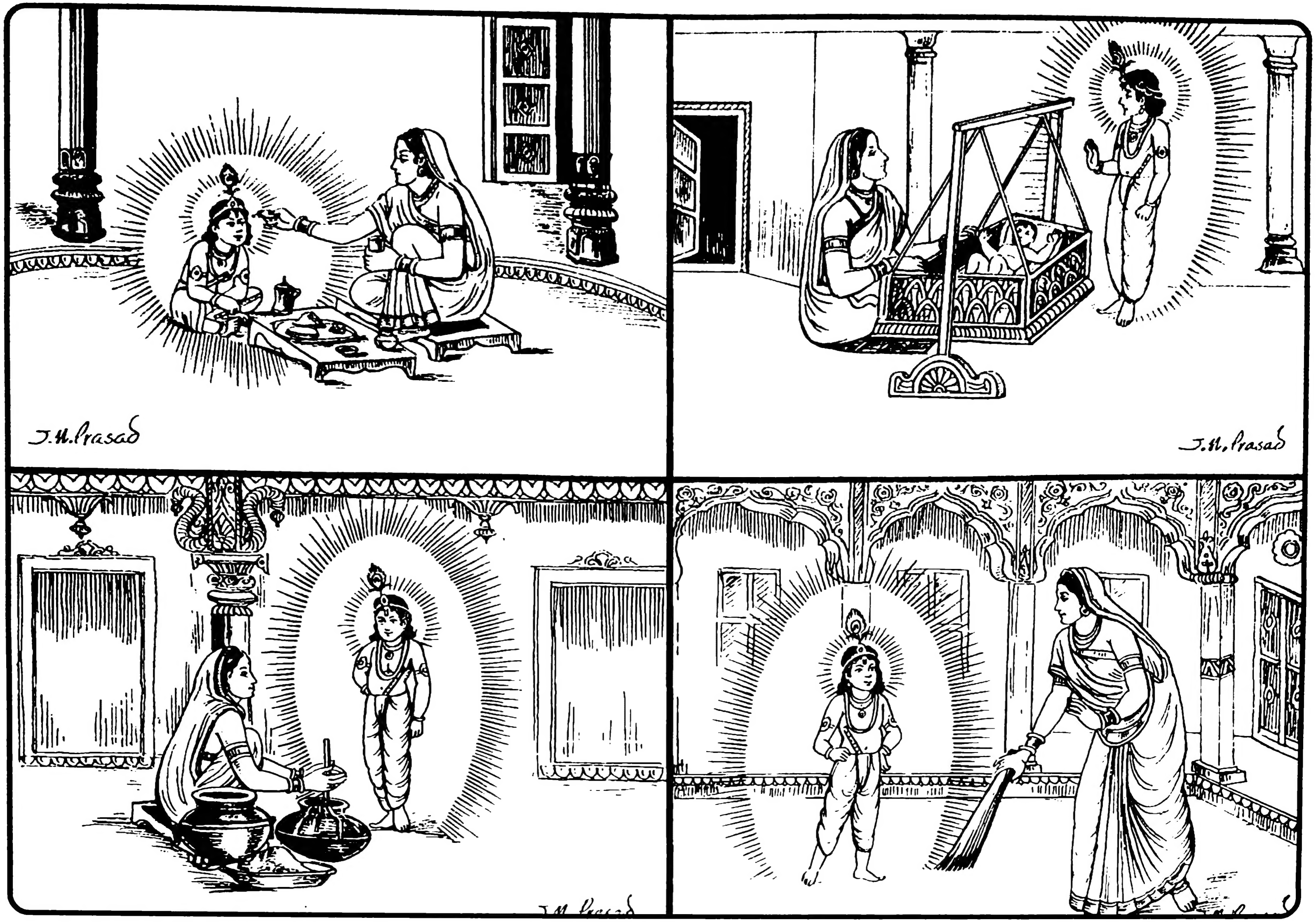

ଯା ଦୋହନେଽବହନନେ ମଥନୋପଲେପପ୍ରେଙ୍ଖେଙ୍ଖନାର୍ଭରୁଦିତୋକ୍ଷଣମାର୍ଜନାଦୌ ।
ଗାୟନ୍ତି ଚୈନମନୁରକ୍ତଧିୟୋଽଶ୍ରୁକଣ୍ଠ୍ୟୋ ଧନ୍ୟା ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟ ଉରୁକ୍ରମଚିତ୍ତଯାନାଃ ॥ (୧୦।୪୪।୧୫)

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

ନବମଃ ସ୍କନ୍ଧଃ

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବୈବସ୍ୱତ ମନୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାଜା ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ କଥା

ରାଜୋବାଚ

ମନ୍ୱନ୍ତରାଣି ସର୍ବାଣି ତ୍ୱୟୋକ୍ତାନି ଶ୍ରୁତାନି ମେ ।
ବୀର୍ଯ୍ୟାଣ୍ୟନନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ହରେସ୍ତତ୍ର କୃତାନି ଚ ॥ ୧

ଯୋଽସୌ ସତ୍ୟବ୍ରତୋ ନାମ ରାଜର୍ଷିର୍ଦ୍ରବିଡେଶ୍ୱରଃ ।
ଜ୍ଞାନଂ ଯୋଽତୀତକଳ୍ପାନ୍ତେ ଲେଭେ ପୁରୁଷସେବୟା ॥ ୨

ସ ବୈ ବିବସ୍ୱତଃ ପୁତ୍ରୋ ମନୁରାସୀଦିତି ଶ୍ରୁତମ୍ ।
ତ୍ୱତ୍ତସ୍ତସ୍ୟ ସୁତାଶ୍ଚୋକ୍ତା ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁପ୍ରମୁଖା ନୃପାଃ ॥ ୩

ତେଷାଂ ବଂଶଂ ପୃଥଗ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବଂଶ୍ୟାନୁଚରିତାନି ଚ ।
କୀର୍ତ୍ତୟସ୍ୱ ମହାଭାଗ ନିତ୍ୟଂ ଶୁଶ୍ରୂଷତାଂ ହି ନଃ ॥ ୪

ଯେ ଭୂତା ଯେ ଭବିଷ୍ୟାଶ୍ଚ ଭବନ୍ତ୍ୟଦ୍ୟତନାଶ୍ଚ ଯେ ।
ତେଷାଂ ନଃ ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତୀନାଂ ସର୍ବେଷାଂ ବଦ ବିକ୍ରମାନ୍ ॥ ୫

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ପରୀକ୍ଷିତା ରାଜ୍ଞା ସଦସି ବ୍ରହ୍ମବାଦିନାମ୍ ।
ପୃଷ୍ଟଃ ପ୍ରୋବାଚ ଭଗବାଞ୍ଛୁକଃ ପରମଧର୍ମବିତ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଶ୍ରୂୟତାଂ ମାନବୋ ବଂଶଃ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟେଣ ପରନ୍ତପ ।
ନ ଶକ୍ୟତେ ବିସ୍ତରତୋ ବକ୍ତୁଂ ବର୍ଷଶତୈରପି ॥ ୭

ପରାବରେଷାଂ ଭୂତାନାମାତ୍ମା ଯଃ ପୁରୁଷଃ ପରଃ ।
ସ ଏବାସୀଦିଦଂ ବିଶ୍ୱଂ କଳ୍ପାନ୍ତେଽନ୍ୟନ୍ନ କିଞ୍ଚନ ॥ ୮

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ସବୁ ମନ୍ୱନ୍ତର ବିଷୟରେ ଓ ସେହିସବୁ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ କୃତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୀଳା ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେସବୁ ଶୁଣିଲି ॥ ୧ ॥ ଆପଣ କହିଲେ ଯେ, ବିଗତ କଳ୍ପର ଶେଷରେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଦେଶର ସ୍ୱାମୀ ରାଜର୍ଷି ସତ୍ୟବ୍ରତ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବା କରି ଜ୍ଞାନଲାଭ କଲେ ଏବଂ ସେ ହିଁ ସେହି କଳ୍ପରେ ବୈବସ୍ୱତ ମନୁ ହେଲେ । ଆପଣ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ ଆଦି ତାଙ୍କର ନରପତି ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ॥ ୨,୩ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍! ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ତାଙ୍କର ବଂଶ ଓ ବଂଶଧରମାନଙ୍କ ଚରିତ ବିଷୟରେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ । ହେ ମହାଭାଗ ! ମୋ ହୃଦୟରେ ସର୍ବଦା ଏଭଳି କଥା ଶୁଣିବାର ଆଗ୍ରହ ରହିଛି ॥ ୪ ॥ ବୈବସ୍ୱତ ମନୁଙ୍କ ବଂଶରେ ଯେଉଁମାନେ ପୂର୍ବେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁମାନେ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛନ୍ତି ଓ ଯେଉଁମାନେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଜନ୍ମ ହେବେ, ସେହିସବୁ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ପରାକ୍ରମ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୫ ॥

ସୂତ ମୁନି କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଋଷିମାନଙ୍କ ସଭାରେ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ପରମ ମର୍ମଜ୍ଞ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—॥ ୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମନୁବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ସଂକ୍ଷେପରେ ଶୁଣ । ବିସ୍ତୃତଭାବରେ କହିଲେ ତ ତାହା ଶହେବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଶେଷ କରିହେବ ନାହିଁ ॥ ୭ ॥ ଯେଉଁ ପରମ ପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ଛୋଟ-ବଡ଼ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା, ପ୍ରଳୟ ସମୟରେ କେବଳ ସେ ହିଁ ଥିଲେ । ଏହି ବିଶ୍ୱ ତଥା ଅନ୍ୟ କିଛି ବି ନ ଥିଲା ॥ ୮ ॥

ତସ୍ୟ ନାଭେଃ ସମଭବତ୍ ପଦ୍ମକୋଶୋ ହିରଣ୍ମୟଃ ।
ତସ୍ମିଞ୍ଜଜ୍ଞେ ମହାରାଜ ସ୍ୱୟଂଭୂଶ୍ଚତୁରାନନଃ ॥ ୯

ମରୀଚିର୍ମନସସ୍ତସ୍ୟ ଜଜ୍ଞେ ତସ୍ୟାପି କଶ୍ୟପଃ ।
ଦାକ୍ଷାୟଣ୍ୟାଂ ତତୋଽଦିତ୍ୟାଂ ବିବସ୍ୱାନଭବତ୍ ସୁତଃ ॥ ୧୦

ତତୋ ମନୁଃ ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବଃ ସଂଜ୍ଞାୟାମାସ ଭାରତ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧାୟାଂ ଜନୟାମାସ ଦଶ ପୁତ୍ରାନ୍ ସ ଆତ୍ମବାନ୍ ॥ ୧୧

ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁନୃଗଶର୍ଯ୍ୟାତିଦିଷ୍ଟଧୃଷ୍ଟକରୂଷକାନ୍ ।
ନରିଷ୍ୟନ୍ତଂ ପୃଷଧ୍ରଂ ଚ ନଭଗଂ ଚ କବିଂ ବିଭୁଃ ॥ ୧୨

ଅପ୍ରଜସ୍ୟ ମନୋଃ ପୂର୍ବଂ ବସିଷ୍ଠୋ ଭଗବାନ୍ କିଲ ।
ମିତ୍ରାବରୁଣୟୋରିଷ୍ଟିଂ ପ୍ରଜାର୍ଥମକରୋତ୍ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୧୩

ତତ୍ର ଶ୍ରଦ୍ଧା ମନୋଃ ପତ୍ନୀ ହୋତାରଂ ସମଯାଚତ ।
ଦୁହିତ୍ରର୍ଥମୁପାଗମ୍ୟ ପ୍ରଣିପତ୍ୟ ପୟୋବ୍ରତା ॥ ୧୪

ପ୍ରେଷିତୋଽଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁଣା ହୋତା ଧ୍ୟାୟଂସ୍ତତ୍ ସୁସମାହିତଃ ।
ହବିଷି ବ୍ୟଚରତ୍ ତେନ ବଷଟ୍କାରଂ ଗୃଣନ୍ ଦ୍ୱିଜଃ ॥ ୧୫

ହୋତୁସ୍ତଦ୍ବ୍ୟଭିଚାରେଣ କନ୍ୟେଳା ନାମ ସାଭବତ୍ ।
ତାଂ ବିଲୋକ୍ୟ ମନୁଃ ପ୍ରାହ ନାତିହୃଷ୍ଟମନା ଗୁରୁମ୍ ॥ ୧୬

ଭଗବନ୍ କିମିଦଂ ଜାତଂ କର୍ମ ବୋ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନାମ୍ ।
ବିପର୍ଯ୍ୟୟମହୋ କଷ୍ଟଂ ମୈବଂ ସ୍ୟାଦ୍ ବ୍ରହ୍ମବିକ୍ରିୟା ॥ ୧୭

ଯୂୟଂ ମନ୍ତ୍ରବିଦୋ ଯୁକ୍ତାସ୍ତପସା ଦଗ୍ଧକିଲ୍ବିଷାଃ ।
କୁତଃ ସଂକଳ୍ପବୈଷମ୍ୟମନୃତଂ ବିବୁଧେଷ୍ୱିବ ॥ ୧୮

ତନ୍ନିଶମ୍ୟ ବଚସ୍ତସ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରପିତାମହଃ ।
ହୋତୁର୍ବ୍ୟତିକ୍ରମଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ବଭାଷେ ରବିନନ୍ଦନମ୍ ॥ ୧୯

ମହାରାଜ ! ତାଙ୍କ ନାଭିରୁ ଏକ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ପଦ୍ମକୋଷ ଉଦ୍ଭବ ହେଲା । ସେଥିରୁ ଚତୁର୍ମୁଖ ବ୍ରହ୍ମା ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ॥ ୯ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମନରୁ ମରୀଚି ଓ ମରୀଚିଙ୍କ ଠାରୁ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର କଶ୍ୟପ ଜାତ ହେଲେ । କଶ୍ୟପଙ୍କ ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଦକ୍ଷକନ୍ୟା ଅଦିତିଙ୍କ ଠାରୁ ବିବସ୍ୱାନ୍ (ସୂର୍ଯ୍ୟ) ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୧୦ ॥ ବିବସ୍ୱାନ୍‌ଙ୍କର ସଂଜ୍ଞା ନାମ୍ନୀ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବ ମନୁଙ୍କର ଜନ୍ମ ହେଲା । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପରମ ମନସ୍ୱୀ ରାଜା ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଦଶଟି ପୁତ୍ର ଜାତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କର ନାମ ହେଲା— ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ, ନୃଗ, ଶର୍ଯ୍ୟାତି, ଦିଷ୍ଟ, ଧୃଷ୍ଟ, କରୂଷ, ନରିଷ୍ୟନ୍ତ, ପୃଷଧ୍ର, ନଭଗ ଓ କବି ॥ ୧୧,୧୨ ॥

ବୈବସ୍ୱତ (ସୂର୍ଯ୍ୟତନୟ) ମନୁ ପ୍ରଥମେ ନିଃସନ୍ତାନ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସର୍ବସମର୍ଥ ଭଗବାନ୍ ବସିଷ୍ଠ ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତାନ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ମିତ୍ରାବରୁଣଙ୍କ ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ଯଜ୍ଞ କରାଇଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭରେ କେବଳ ଦୁଗ୍ଧ ପାନ କରି ରହୁଥିବା ବୈବସ୍ୱତ ମନୁଙ୍କ ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା ହୋତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ପ୍ରଣାମପୂର୍ବକ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, "ମୋର ଝିଅଟିଏ ହେଉ।" ॥ ୧୪ ॥ ତାହା ଶୁଣି ହୋତା ହୋଇଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ (ମୁଖ୍ୟ ପୁରୋହିତ)ଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ଅନୁଯାୟୀ, ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ବଷଟ୍‌କାର (ଆହୁତିପ୍ରଦାନ ମନ୍ତ୍ର) ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡରେ ଆହୁତି ଦେଲେ ॥ ୧୫ ॥ ହୋତା ଏପରି ବିପରୀତ କର୍ମ କରିବାରୁ ଯଜ୍ଞର ଫଳସ୍ୱରୂପ ପୁତ୍ର ବଦଳରେ ଇଳା ନାମ୍ନୀ ଏକ କନ୍ୟା ଜାତ ହେଲା । ତାହା ଦେଖି ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବ (ବୈବସ୍ୱତ) ମନୁ ବିଶେଷ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କ ଗୁରୁ ବସିଷ୍ଠଙ୍କୁ କହିଲେ— ॥ ୧୬ ॥ "ଭଗବନ୍ ! ଆପଣମାନେ ତ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ । ଆପଣମାନଙ୍କ କର୍ମ ଏପରି ବିପରୀତ ଫଳ କିପରି ଦେଲା ? ଇଏ ତ ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା । ବୈଦିକ କର୍ମର ଫଳ ତ ଏପରି ବିପରୀତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ଆପଣମାନଙ୍କର ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ ରହିଛି; ତା'ଛଡ଼ା ଆପଣମାନେ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ମଧ୍ୟ ତଥା ତପସ୍ୟା ହେତୁ ନିଷ୍ପାପ ବି ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଦେବତାମାନଙ୍କ ଠାରେ ଯେପରି ଅସତ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ, ଆପଣମାନଙ୍କର ସଙ୍କଳ୍ପ ସେହିପରି ଅସତ୍ୟ ହେବା କଥା ନୁହେଁ; ହେଲେ ଏପରି ବିପରୀତ ଫଳ କିପରି ଫଳିଲା ?" ॥ ୧୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୋର ବୃଦ୍ଧପ୍ରପିତାମହ ମହର୍ଷି ବସିଷ୍ଠ ଏହା ଶୁଣି ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ହୋତା ହିଁ ବିପରୀତ ସଂକଳ୍ପ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ବୈବସ୍ୱତ ମନୁଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୯ ॥

ଏତତ୍ ସଂକଳ୍ପବୈଷମ୍ୟଂ ହୋତୁସ୍ତେ ବ୍ୟଭିଚ୍ୟରତଃ ।
ତଥାପି ସାଧୟିଷ୍ୟେ ତେ ସୁପ୍ରଜାସ୍ତ୍ୱଂ ସ୍ୱତେଜସା ॥ ୨୦

ଏବଂ ବ୍ୟବସିତୋ ରାଜନ୍ ଭଗବାନ୍ ସ ମହାୟଶାଃ ।
ଅସ୍ତୌଷୀଦାଦିପୁରୁଷମିଳାୟାଃ ପୁଂସ୍ତ୍ୱକାମ୍ୟୟା ॥ ୨୧

ତସ୍ମୈ କାମବରଂ ତୁଷ୍ଟୋ ଭଗବାନ୍ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ।
ଦଦାବିଲାଭବତ୍ ତେନ ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନଃ ପୁରୁଷର୍ଷଭଃ ॥ ୨୨

ସ ଏକଦା ମହାରାଜ ବିଚରନ୍ ମୃଗୟାଂ ବନେ ।
ବୃତଃ କତିପୟାମାତ୍ୟୈରଶ୍ୱମାରୁହ୍ୟ ସୈନ୍ଧବମ୍ ॥ ୨୩

ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ରୁଚିରଂ ଚାପଂ ଶରାଂଶ୍ଚ ପରମାଦ୍ଭୁତାନ୍ ।
ଦଂଶିତୋଽନୁମୃଗଂ ବୀରୋ ଜଗାମ ଦିଶମୁତ୍ତରାମ୍ ॥ ୨୪

ସ କୁମାରୋ ବନଂ ମେରୋରଧସ୍ତାତ୍ ପ୍ରବିବେଶ ହ ।
ଯତ୍ରାସ୍ତେ ଭଗବାଞ୍ଛର୍ବୋ ରମମାଣଃ ସହୋମୟା ॥ ୨୫

ତସ୍ମିନ୍ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ଏବାସୌ ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନଃ ପରବୀରହା ।
ଅପଶ୍ୟତ୍ ସ୍ତ୍ରିୟମାତ୍ମାନମଶ୍ୱଂ ଚ ବଡବାଂ ନୃପ ॥ ୨୬

ତଥା ତଦନୁଗାଃ ସର୍ବେ ଆତ୍ମଲିଙ୍ଗବିପର୍ଯ୍ୟୟମ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବିମନସୋଽଭୂବନ୍ ବୀକ୍ଷମାଣାଃ ପରସ୍ପରମ୍ ॥ ୨୭

ରାଜୋବାଚ

କଥମେବଂଗୁଣୋ ଦେଶଃ କେନ ବା ଭଗବନ୍ କୃତଃ ।
ପ୍ରଶ୍ନମେନଂ ସମାଚକ୍ଷ୍ୱ ପରଂ କୌତୂହଳଂ ହି ନଃ ॥ ୨୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏକଦା ଗିରିଶଂ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମୃଷୟସ୍ତତ୍ର ସୁବ୍ରତାଃ ।
ଦିଶୋ ବିତିମିରାଭାସାଃ କୁର୍ବନ୍ତଃ ସମୁପାଗମନ୍ ॥ ୨୯

ତାନ୍ ବିଲୋକ୍ୟାମ୍ବିକା ଦେବୀ ବିବାସା ବ୍ରୀଡ଼ିତା ଭୃଶମ୍ ।
ଭର୍ତ୍ତୁରଙ୍କାତ୍ ସମୁତ୍ଥାୟ ନୀବୀମାଶ୍ୱଥ ପର୍ଯ୍ୟଧାତ୍ ॥ ୩୦

ଋଷୟୋଽପି ତୟୋର୍ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗଂ ରମମାଣୟୋଃ ।
ନିବୃତ୍ତାଃ ପ୍ରୟୟୁସ୍ତସ୍ମାନ୍ନରନାରାୟଣାଶ୍ରମମ୍ ॥ ୩୧

"ରାଜନ୍! ତୁମ ହୋତାଙ୍କ ବିପରୀତ ସଂକଳ୍ପ ହେତୁ ହିଁ ଆମ ସଂକଳ୍ପ ଠିକ୍‌ରୂପେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ନାହିଁ। ତଥାପି ମୁଁ ମୋ ନିଜ ତପସ୍ୟାବଳରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିବି।" ॥ ୨୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ମହର୍ଷି ବସିଷ୍ଠ ଏପରି ମନସ୍ଥ କରି ସେହି ଇଳା ନାମ୍ନୀ କନ୍ୟାକୁ ହିଁ ପୁରୁଷ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୨୧ ॥ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ମାଗିଥିବା ବର ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରଭାବରେ ସେହି କନ୍ୟା ହିଁ ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ ନାମକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ହୋଇଗଲା ॥ ୨୨ ॥

ମହାରାଜ ! ଥରେ ରାଜା ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ ଶିକାର କରିବାକୁ ଗୋଟିଏ ସିନ୍ଧୁଦେଶୀୟ ଘୋଡ଼ାରେ ବସି କେତେକ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ବଣକୁ ଯାଇଥିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ବୀର ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ କବଚ ପିନ୍ଧି ଓ ହାତରେ ସୁନ୍ଦର ଧନୁ ଏବଂ ଅତି ଅଦ୍‌ଭୁତ ଶର ଧରି ଗୋଟିଏ ହରିଣର ଅନୁଧାବନ କରୁ କରୁ ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ବହୁ ଦୂରକୁ ଚ୍ୟାଲିଗଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଏପରି ଯାଉ ଯାଉ ଶେଷରେ ସେ ମେରୁପର୍ବତର ଉପତ୍ୟକାରେ ଏକ ବନରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ। ସେହି ବନରେ ଭଗବାନ ଶିବ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରୁଥିଲେ ॥ ୨୫ ॥ ସେଠାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାମାତ୍ରେ ବୀରବର ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ ଦେଖିଲେ, ସେ ନିଜେ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ଘୋଡ଼ାଟି ମଧ୍ୟ ଘୋଡ଼ୀ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୨୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେଖାଗଲା, ତାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଅନୁଚରମାନେ ମଧ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀରୂପ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି। ସମସ୍ତେ ଏକ ଆରକର ମୁହଁକୁ ଚ୍ୟାହିଁ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୭ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ୟାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ସେହି ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଏପରି ବିଚିତ୍ର ଗୁଣ କେଉଁଠୁ ଆସିଲା ? କିଏ ସେହି ବନକୁ ଏପରି କରିଦେଇଥିଲେ ? ଏ ବିଷୟରେ ଜାଣିବାକୁ ମୋ ମନରେ ପ୍ରବଳ କୁତୂହଳ ଜାତ ହୋଇଛି। ଆପଣ ମୋ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୨୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶୁଣ। ଦିନେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବ୍ରତଧାରୀ ଋଷିମାନେ ନିଜ ନିଜର ଜ୍ୟୋତିରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ଅନ୍ଧକାର ଦୂର କରି କରି ଶିବଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ବନରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ ॥ ୨୯ ॥ ସେତେବେଳକୁ ଅମ୍ବିକା ଦେବୀଙ୍କର ଦେହରୁ ବସ୍ତ୍ର ଖସି ଯାଇଥିଲା। ଋଷିମାନେ ଆସି ହଠାତ୍ ଏପରି ପହଞ୍ଚିଯିବାରୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇଗଲେ। ସେ ତୁରନ୍ତ ଶିବଙ୍କ କୋଳରୁ ଉଠିଯାଇ ଭଲଭାବରେ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ପକାଇଲେ ॥ ୩୦ ॥ ଭଗବାନ ଗୌରୀ-ଶଙ୍କର ବିହାର କରୁଛନ୍ତି ଦେଖି ଋଷିମାନେ ସେଠାରୁ ଫେରି ଭଗବାନ ନରନାରାୟଣଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଚ୍ୟାଲିଗଲେ ॥ ୩୧ ॥

ତଦିଦଂ ଭଗବାନାହ ପ୍ରିୟାୟାଃ ପ୍ରିୟକାମ୍ୟୟା ।
ସ୍ଥାନଂ ଯଃ ପ୍ରବିଶେଦେତତ୍ ସ ବୈ ଯୋଷିଦ୍ ଭବେଦିତି ॥ ୩୨

ତତ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଂ ବନଂ ତଦ୍ ବୈ ପୁରୁଷା ବର୍ଜୟନ୍ତି ହି ।
ସା ଚାନୁଚରସଂଯୁକ୍ତା ବିଚଚାର ବନାଦ୍ ବନମ୍ ॥ ୩୩

ଅଥ ତାମାଶ୍ରମାଭ୍ୟାଶେ ଚରନ୍ତୀଂ ପ୍ରମଦୋତ୍ତମାମ୍ ।
ସ୍ତ୍ରୀଭିଃ ପରିବୃତାଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଚକମେ ଭଗବାନ୍ ବୁଧଃ ॥ ୩୪

ସାପି ତଂ ଚକମେ ସୁଭ୍ରୂଃ ସୋମରାଜସୁତଂ ପତିମ୍ ।
ସ ତସ୍ୟାଂ ଜନୟାମାସ ପୁରୂରବସମାତ୍ମଜମ୍ ॥ ୩୫

ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀତ୍ୱମନୁପ୍ରାପ୍ତଃ ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନୋ ମାନବୋ ନୃପଃ ।
ସସ୍ମାର ସ୍ୱକୁଲାଚାର୍ଯ୍ୟଂ ବସିଷ୍ଠମିତି ଶୁଶ୍ରୁମ ॥ ୩୬

ସ ତସ୍ୟ ତାଂ ଦଶାଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା କୃପୟା ଭୃଶପୀଡ଼ିତଃ ।
ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନସ୍ୟାଶୟନ୍ ପୁଂସ୍ତ୍ୱମୁପାଧାବତ ଶଙ୍କରମ୍ ॥ ୩୭

ତୁଷ୍ଟସ୍ତସ୍ମୈ ସ ଭଗବାନୃଷୟେ ପ୍ରିୟମାବହନ୍ ।
ସ୍ୱାଂ ଚ ବାଚମୃତାଂ କୁର୍ବନ୍ନିଦମାହ ବିଶାମ୍ପତେ ॥ ୩୮

ମାସଂ ପୁମାନ୍ ସ ଭବିତା ମାସଂ ସ୍ତ୍ରୀ ତବ ଗୋତ୍ରଜଃ ।
ଇତ୍ଥଂ ବ୍ୟବସ୍ଥୟା କାମଂ ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନୋଽବତୁ ମେଦିନୀମ୍ ॥ ୩୯

ଆଚାର୍ଯ୍ୟାନୁଗ୍ରହାତ୍ କାମଂ ଲବ୍ଧ୍ୱା ପୁଂସ୍ତ୍ୱଂ ବ୍ୟବସ୍ଥୟା ।
ପାଲୟାମାସ ଜଗତୀଂ ନାଭ୍ୟନନ୍ଦନ୍ ସ୍ମ ତଂ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୪୦

ତସ୍ୟୋତ୍କଲୋ ଗୟୋ ରାଜନ୍ ବିମଲଶ୍ଚ ସୁତାସ୍ତ୍ରୟଃ ।
ଦକ୍ଷିଣାପଥରାଜାନୋ ବଭୂବୁର୍ଧର୍ମବତ୍ସଲାଃ ॥ ୪୧

ତତଃ ପରିଣତେ କାଳେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନପତିଃ ପ୍ରଭୁଃ ।
ପୁରୂରବସ ଉତ୍ସୃଜ୍ୟ ଗାଂ ପୁତ୍ରାୟ ଗତୋ ବନମ୍ ॥ ୪୨

ସେତେବେଳେ ନିଜର ପ୍ରିୟା ଭଗବତୀ ଅମ୍ବିକାଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶିବ କହିଦେଲେ, 'ମୋ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଯେ କେହି ପୁରୁଷ ଏହି ବନକୁ ଆସିବ, ସେ ନାରୀ ହୋଇଯିବ ।' ॥ ୩୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଦିନୁ ସେହି ବନକୁ କୌଣସି ପୁରୁଷ ଯାଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି କାରଣରୁ ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ ନାରୀ ହୋଇଗଲେ । ନାରୀ ହୋଇଯିବା ପରେ ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ ତାଙ୍କର ନାରୀ ହୋଇଯାଇଥିବା ଅନୁଚରମାନଙ୍କୁ ଧରି ଏ ବଣ ସେ ବଣ ହୋଇ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୩ ॥

ଇତିମଧ୍ୟରେ ଦିନେ ମହାଶକ୍ତିଶାଳୀ ବୁଧ ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ପାଖଆଖରେ ଅନୁଚରୀମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ବୁଲୁଥିବା ଏହି ସୁନ୍ଦରୀ (ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ)କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ତାହାକୁ ଦେଖି ବୁଧ ତାକୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ପାଇବାକୁ ମନ ବଳାଇଲେ ॥ ୩୪ ॥ ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ (ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ) ମଧ୍ୟ ବୁଧଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀରୂପେ ପାଇବାକୁ ମନ କଲା । (ପରିଣାମସ୍ୱରୂପ ସେ ଦୁହେଁ ପତିପତ୍ନୀ ହୋଇ ରହିଲେ ଏବଂ) ସେହି ସ୍ତ୍ରୀର ଗର୍ଭରୁ ବୁଧଙ୍କର ପୁରୂରବା ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲା ॥ ୩୫ ॥ ଏହିପରି ଭାବରେ ମନୁପୁତ୍ର ରାଜା ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ଶୁଣାଯାଏ, ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ଦିନେ ନିଜର କୁଳପୁରୋହିତ ବସିଷ୍ଠଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କଲେ ॥ ୩୬ ॥ ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର ଏଭଳି ଦଶା ଦେଖି କୃପାବଶତଃ ବସିଷ୍ଠଙ୍କ ମନରେ ଦୁଃଖ ହେଲା । ସେ ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ପୁରୁଷ କରାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ଶିବଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୩୭ ॥ ଶିବ ବସିଷ୍ଠଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେ ନିଜ ବାଣୀର ସତ୍ୟତା ରକ୍ଷା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବସିଷ୍ଠଙ୍କ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କହିଲେ—॥ ୩୮ ॥ "ହେ ବସିଷ୍ଠ ! ତୁମର ଏହି ଯଜମାନ ମାସେ ପୁରୁଷ ଓ ମାସେ ସ୍ତ୍ରୀ ହେବ । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଚଳି ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ ପୃଥିବୀ ପାଳନ କରିବେ ।" ॥ ୩୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ବସିଷ୍ଠଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଶିବଙ୍କ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ ପୁରୁଷତ୍ୱ ଲାଭ କରି ପୃଥିବୀ ପାଳନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ତାହା ଭଲ ଲାଗୁ ନ ଥିଲା ॥ ୪୦ ॥ ତାଙ୍କର ଉତ୍କଳ, ଗୟ ଓ ବିମଳ ନାମରେ ତିନିପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେମାନେ ଦକ୍ଷିଣାପଥର ରାଜା ହେଲେ ॥ ୪୧ ॥ ବହୁଦିନ ରାଜତ୍ୱ କରିବା ପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ନଗରୀର ଅଧିପତି ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ ପୁତ୍ର ପୁରୂରବାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟଭାର ପ୍ରଦାନ କରି ନିଜେ ତପସ୍ୟା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୪୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ
ଇଳୋପାଖ୍ୟାନେ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମନୁଙ୍କର ପୃଷଧ୍ର ଆଦି ପାଞ୍ଚ ପୁତ୍ରଙ୍କ ବଂଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଗତେଽଥ ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନେ ମନୁର୍ବୈବସ୍ୱତଃ ସୁତେ ।
ପୁତ୍ରକାମସ୍ତପସ୍ତେପେ ଯମୁନାୟାଂ ଶତଂ ସମାଃ ॥ ୧

ତତୋଽଯଜନ୍ମନୁର୍ଦେବମପତ୍ୟାର୍ଥଂ ହରିଂ ପ୍ରଭୁମ୍ ।
ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁପୂର୍ବଜାନ୍ ପୁତ୍ରାଁଲ୍ଲେଭେ ସ୍ୱସଦୃଶାନ୍ ଦଶ ॥ ୨

ପୃଷଧ୍ରସ୍ତୁ ମନୋଃ ପୁତ୍ରୋ ଗୋପାଲୋ ଗୁରୁଣା କୃତଃ ।
ପାଲୟାମାସ ଗା ଯତ୍ତୋ ରାତ୍ର୍ୟାଂ ବୀରାସନବ୍ରତଃ ॥ ୩

ଏକଦା ପ୍ରାବିଶଦ୍ ଗୋଷ୍ଠଂ ଶାର୍ଦୂଲୋ ନିଶି ବର୍ଷତି ।
ଶୟାନା ଗାବ ଉତ୍ଥାୟ ଭୀତାସ୍ତା ବଭ୍ରମୁର୍ବ୍ରଜେ ॥ ୪

ଏକାଂ ଜଗ୍ରାହ ବଲବାନ୍ ସା ଚୁକ୍ରୋଶ ଭୟାତୁରା ।
ତସ୍ୟାସ୍ତତ୍ କ୍ରନ୍ଦିତଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ପୃଷଧ୍ରୋଽଭିସସାର ହ ॥ ୫

ଖଡ୍ଗମାଦାୟ ତରସା ପ୍ରଲୀନୋଡୁଗଣେ ନିଶି ।
ଅଜାନନ୍ନହନଦ୍ ବଭ୍ରୋଃ ଶିରଃ ଶାର୍ଦୂଲଶଙ୍କୟା ॥ ୬

ବ୍ୟାଘ୍ରୋଽପି ବୃକ୍ଣଶ୍ରବଣୋ ନିସ୍ତ୍ରିଂଶାଗ୍ରାହତସ୍ତତଃ ।
ନିଶ୍ଚକ୍ରାମ ଭୃଶଂ ଭୀତୋ ରକ୍ତଂ ପଥି ସମୁତ୍ସୃଜନ୍ ॥ ୭

ମନ୍ୟମାନୋ ହତଂ ବ୍ୟାଘ୍ରଂ ପୃଷଧ୍ରଃ ପରବୀରହା ।
ଅଦ୍ରାକ୍ଷୀତ୍ ସ୍ୱହତାଂ ବଭ୍ରୁଂ ବ୍ୟୁଷ୍ଟାୟାଂ ନିଶି ଦୁଃଖିତଃ ॥ ୮

ତଂ ଶଶାପ କୁଲାଚାର୍ଯ୍ୟଃ କୃତାଗସମକାମତଃ ।
ନ କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧୁଃ ଶୂଦ୍ରସ୍ତ୍ୱଂ କର୍ମଣା ଭବିତାମୁନା ॥ ୯

ଏବଂ ଶପ୍ତସ୍ତୁ ଗୁରୁଣା ପ୍ରତ୍ୟଗୃହ୍ଣାତ୍ କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ।
ଅଧାରୟଦ୍ ବ୍ରତଂ ବୀର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତା ମୁନିପ୍ରିୟମ୍ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ଏପରିଭାବରେ ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ ବନକୁ ଗ୍ଲଲିଯିବାପରେ ବୈବସ୍ୱତ ମନୁ ପୁତ୍ରକାମନାରେ ଯମୁନାତଟରେ ଶହେବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତପସ୍ୟା କଲେ ॥ ୧ ॥ ତା'ପରେ ସେ ସନ୍ତାନପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ଓ ଠିକ୍ ନିଜ ପରି ଦଶଟି ପୁତ୍ର ଲାଭ କଲେ। ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ ଥିଲେ ସେହି ଦଶପୁତ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ॥ ୨ ॥ ସେହି ମନୁପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ରର ନାମ ଥିଲା ପୃଷଧ୍ର। ଗୁରୁ ବସିଷ୍ଠ ତାଙ୍କୁ ଗାଈମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ। ତେଣୁ ସେ ରାତିରେ ବୀରାସନରେ ବସି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନତାର ସହିତ ଗାଈମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ଦିନେ ରାତିରେ ବର୍ଷା ହେଉଥାଏ। ସେତେବେଳେ ଗାଈଗୋଠରେ ଗୋଟାଏ ବାଘ ପଶିଗଲା। ତାକୁ ଦେଖି ଡରିଯାଇ ଶୋଇଥିବା ଗାଈମାନେ ଉଠିପଡ଼ି ଗୋଶାଳା ଭିତରେ ଏଣେତେଣେ ଧାଇଁଲେ ॥ ୪ ॥ ସେ ବଳିଷ୍ଠ ବାଘଟା ଗୋଟିଏ ଗାଈକୁ ଧରି ପକାଇବାରୁ ଗାଈଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟରେ ହମ୍ବାଳି ଛାଡ଼ିଲା। ତାର ପାଟି ଶୁଣି ପୃଷଧ୍ର ଗାଈପାଖକୁ ଧାଇଁଗଲେ ॥ ୫ ॥ ଏକେ ତ ରାତିବେଳ, ତା'ସହିତ ଆକାଶରେ ଘନ ମେଘ ଘୋଟିଥିବାରୁ ଅନ୍ଧାରରେ କିଛି ଦେଖାଯାଉ ନ ଥାଏ। ହାତରେ ଖଣ୍ଡା ଧରି ଧାଇଁ ଯାଇଥିବା ପୃଷଧ୍ର ଅଜାଣତରେ ଏପରି ଭୀଷଣ ଖଣ୍ଡାଚ୍ୟେଟ ମାରିଦେଲେ ଯେ, ସେଥିରେ ଗାଈଟିର ମୁଣ୍ଡ କଟିଗଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଭାବିଲେ, ବାଘ ମରିଗଲା ॥ ୬ ॥ ଖଣ୍ଡାଚ୍ୟେଟରେ ବାଘର କାନ ବି କଟିଗଲା। ତେଣୁ ସେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ସେଠାରୁ ପଳାଇଗଲା। ବାଘଟି ପଳାଇଗଲାବେଳେ ତାର କଟାକାନରୁ ବାଟସାରା ଟୋପା ଟୋପା ରକ୍ତ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା ॥ ୭ ॥ ଶତ୍ରୁହନ୍ତା ପୃଷଧ୍ର ଭାବିଲେ, ବାଘ ମରିଗଲା; କିନ୍ତୁ ରାତି ପାହି ସକାଳ ହେବାରୁ ସେ ଦେଖିଲେ, ସେ ଗାଈଟିକୁ ମାରି ଦେଇଛନ୍ତି। ତେଣୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଭୀଷଣ ଦୁଃଖ ହେଲା ॥ ୮ ॥ ପୃଷଧ୍ର ଜାଣିଶୁଣି ଏ ଅପରାଧ କରି ନ ଥିଲେ; ତଥାପି କୁଳପୁରୋହିତ ବସିଷ୍ଠ ତାଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇ କହିଲେ, "ଏପରି କୁକର୍ମ କରି ତୁ ଆଉ କ୍ଷତ୍ରିୟ ହୋଇ ରହିପାରିବୁ ନାହିଁ; ତୁ ଶୂଦ୍ର ହୋଇଯାଆ।" ॥ ୯ ॥ ଗୁରୁଦେବଙ୍କର ଅଭିଶାପକୁ ପୃଷଧ୍ର ଦୁଇହାତ ଯୋଡ଼ି ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ଏବଂ ସେହିଦିନଠାରୁ ସେ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ମୁନିମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟବ୍ରତ ପାଳନ କଲେ ॥ ୧୦ ॥

ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ସର୍ବାତ୍ମନି ପରେଽମଳେ ।
ଏକାନ୍ତିତ୍ୱଂ ଗତୋ ଭକ୍ତ୍ୟା ସର୍ବଭୂତସୁହୃତ୍ ସମଃ ॥ ୧୧

ବିମୁକ୍ତସଙ୍ଗଃ ଶାନ୍ତାତ୍ମା ସଂଯତାକ୍ଷୋଽପରିଗ୍ରହଃ ।
ଯଦୃଚ୍ଛୟୋପପନ୍ନେନ କଳ୍ପୟନ୍ ବୃତ୍ତିମାତ୍ମନଃ ॥ ୧୨

ଆତ୍ମନ୍ୟାତ୍ମାନମାଧାୟ ଜ୍ଞାନତୃପ୍ତଃ ସମାହିତଃ ।
ବିଚଚାର ମହୀମେତାଂ ଜଡ଼ାନ୍ଧବଧିରାକୃତିଃ ॥ ୧୩

ଏବଂବୃତ୍ତୋ ବନଂ ଗତ୍ୱା ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଦାବାଗ୍ନିମୁତ୍ଥିତମ୍ ।
ତେନୋପଯୁକ୍ତକରଣୋ ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରାପ ପରଂ ମୁନିଃ ॥ ୧୪

କବିଃ କନୀୟାନ୍ ବିଷୟେଷୁ ନିଃସ୍ପୃହୋ
ବିସୃଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟଂ ସହ ବନ୍ଧୁଭିର୍ବନମ୍ ।
ନିବେଶ୍ୟ ଚିତ୍ତେ ପୁରୁଷଂ ସ୍ୱରୋଚିଷଂ
ବିବେଶ କୈଶୋରବୟାଃ ପରଂ ଗତଃ ॥ ୧୫

କରୂଷାନ୍ମାନବାଦାସନ୍ କାରୂଷାଃ କ୍ଷତ୍ରଜାତୟଃ ।
ଉତ୍ତରାପଥଗୋପ୍ତାରୋ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟା ଧର୍ମବତ୍ସଳାଃ ॥ ୧୬

ଧୃଷ୍ଟାଦ୍ ଧାର୍ଷ୍ଟମଭୂତ୍ କ୍ଷତ୍ରଂ ବ୍ରହ୍ମଭୂୟଂ ଗତଂ କ୍ଷିତୌ ।
ନୃଗସ୍ୟ ବଂଶଃ ସୁମତିର୍ଭୂତଜ୍ୟୋତିସ୍ତତୋ ବସୁଃ ॥ ୧୭

ବସୋଃ ପ୍ରତୀକସ୍ତତ୍ପୁତ୍ର ଓଘବାନୋଘବତ୍ପିତା ।
କନ୍ୟା ଚୌଘବତୀ ନାମ ସୁଦର୍ଶନ ଉବାହ ତାମ୍ ॥ ୧୮

ଚିତ୍ରସେନୋ ନରିଷ୍ୟନ୍ତାଦୃକ୍ଷସ୍ତସ୍ୟ ସୁତୋଽଭବତ୍ ।
ତସ୍ୟ ମୀଢ୍ୱାଂସ୍ତତଃ କୂର୍ଚ ଇନ୍ଦ୍ରସେନସ୍ତୁ ତତ୍ସୁତଃ ॥ ୧୯

ବୀତିହୋତ୍ରସ୍ତ୍ୱିନ୍ଦ୍ରସେନାତ୍ ତସ୍ୟ ସତ୍ୟଶ୍ରବା ଅଭୂତ୍ ।
ଉରୁଶ୍ରବାଃ ସୁତସ୍ତସ୍ୟ ଦେବଦତ୍ତସ୍ତତୋଽଭବତ୍ ॥ ୨୦

ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଅହୈତୁକ ହିତୈଷୀ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସମଭାବାପନ୍ନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପରମ ବିଶୁଦ୍ଧ ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୧ ॥ ତାଙ୍କର ସକଳ ଆସକ୍ତି ତୁଟିଗଲା; ଭିତରର ବୃତ୍ତିମାନ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ସଂଯତ ହୋଇଗଲେ । ସେ କେବେ ବି କୌଣସି ପ୍ରକାର ସଂଗ୍ରହ-ପରିଗ୍ରହ କଲେ ନାହିଁ । ଦୈବବଶତଃ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ମିଳିଲା, ସେତିକିରେ ସେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିଲେ ଏବଂ ଚିତ୍ତକୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଲଗାଇଦେଇ ପ୍ରାୟତଃ ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇ ରହିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ସେ ଜଡ଼, ଅନ୍ଧ ଓ ବଧିରଙ୍କ ପରି ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରୁ କରୁ ଦିନେ ସେ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସେ ସେଠାରେ ଦେଖିଲେ, ଦାବାଗ୍ନି ଜଳୁଛି । ମନନଶୀଳ ପୃଷଧ୍ର ସେହି ଅଗ୍ନିରେ ନିଜର ଶରୀର ଭସ୍ମ କରିଦେଇ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶିଗଲେ ॥ ୧୪ ॥

ମନୁଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ପୁଅଟିର ନାମ ଥିଲା କବି । ସେ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଃସ୍ପୃହ ଥିଲା । ସେ ରାଜ୍ୟ ଛାଡ଼ି ତା'ର ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ବନକୁ ଚାଲିଗଲା ଏବଂ ନିଜ ହୃଦୟରେ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ବିରାଜମାନ କରି କିଶୋର ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ ପରମପଦ ପାଇଗଲା ॥ ୧୫ ॥

ମନୁପୁତ୍ର କରୂଷଙ୍କ ଠାରୁ କାରୂଷ ନାମକ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ସେମାନେ ଥିଲେ ବଡ଼ ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ, ଧର୍ମପ୍ରେମୀ ଓ ଉତ୍ତରାପଥର ରକ୍ଷକ ॥ ୧୬ ॥ ମନୁଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ପୁତ୍ର ଧୃଷ୍ଟଙ୍କ ଠାରୁ ଧାର୍ଷ୍ଟ ନାମକ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଜାତ ହେଲେ । ଶେଷରେ ସେମାନେ ଇହଶରୀରରେ ହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇଗଲେ । ନୃଗଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଥିଲା ସୁମତି । ସୁମତିଙ୍କର ଭୂତଜ୍ୟୋତି ବୋଲି ପୁଅଟିଏ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଭୂତଜ୍ୟୋତିଙ୍କ ପୁଅର ନାମ ଥିଲା ବସୁ ॥ ୧୭ ॥ ବସୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ପ୍ରତୀକ ଓ ପ୍ରତୀକଙ୍କ ପୁତ୍ର ଓଘବାନ୍ । ଓଘବାନ୍ଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ମଧ୍ୟ ଓଘବାନ୍ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଓଘବତୀ ବୋଲି ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଥିଲା; ସେ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲା ॥ ୧୮ ॥ ମନୁପୁତ୍ର ନରିଷ୍ୟନ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଚିତ୍ରସେନ ଓ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଋକ୍ଷ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଋକ୍ଷଙ୍କ ଠାରୁ ମୀଢ଼ବାନ୍, ମୀଢ଼ବାନଙ୍କ ଠାରୁ କୂର୍ଚ ଓ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରସେନଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ॥ ୧୯ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରସେନଙ୍କ ପୁତ୍ର ବୀତିହୋତ୍ର, ବୀତିହୋତ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ସତ୍ୟଶ୍ରବା, ସତ୍ୟଶ୍ରବାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଉରୁଶ୍ରବା ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଦେବଦତ୍ତ ॥ ୨୦ ॥

ତତୋଽଗ୍ନିବେଶ୍ୟୋ ଭଗବାନଗ୍ନିଃ ସ୍ୱୟମଭୂତ୍ ସୁତଃ ।
କାନୀନ ଇତି ବିଖ୍ୟାତୋ ଜାତୂକର୍ଣ୍ୟୋ ମହାନୃଷିଃ ॥ ୨୧

ତତୋ ବ୍ରହ୍ମକୁଳଂ ଜାତମାଗ୍ନିବେଶ୍ୟାୟନଂ ନୃପ ।
ନରିଷ୍ୟନ୍ତାନ୍ ବୟଃ ପ୍ରୋକ୍ତୋ ଦିଷ୍ଟବଂଶମତଃ ଶୃଣୁ ॥ ୨୨

ନାଭାଗୋ ଦିଷ୍ଟପୁତ୍ରୋଽନ୍ୟଃ କର୍ମଣା ବୈଶ୍ୟତାଂ ଗତଃ ।
ଭଲନ୍ଦନଃ ସୁତସ୍ତସ୍ୟ ବତ୍ସପ୍ରୀତିର୍ଭଲନ୍ଦନାତ୍ ॥ ୨୩

ବତ୍ସପ୍ରୀତେଃ ସୁତଃ ପ୍ରାଂଶୁସ୍ତତ୍ସୁତଂ ପ୍ରମତିଂ ବିଦୁଃ ।
ଖନିତ୍ରଃ ପ୍ରମତେସ୍ତସ୍ମାଚ୍ଚାକ୍ଷୁଷୋଽଥ ବିବିଂଶତିଃ ॥ ୨୪

ବିବିଂଶତିସୁତୋ ରମ୍ଭଃ ଖନିନେତ୍ରୋଽସ୍ୟ ଧାର୍ମିକଃ ।
କରନ୍ଧମୋ ମହାରାଜ ତସ୍ୟାସୀଦାତ୍ମଜୋ ନୃପ ॥ ୨୫

ତସ୍ୟାବୀକ୍ଷିତ୍ ସୁତୋ ଯସ୍ୟ ମରୁତ୍ତଶ୍ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତ୍ୟଭୂତ୍ ।
ସଂବର୍ତ୍ତୋଽଯାଜୟଦ୍ ଯଂ ବୈ ମହାଯୋଗ୍ୟଙ୍ଗିରଃ ସୁତଃ ॥ ୨୬

ମରୁତ୍ତସ୍ୟ ଯଥା ଯଜ୍ଞୋ ନ ତଥାନ୍ୟସ୍ୟ କଶ୍ଚନ ।
ସର୍ବଂ ହିରଣ୍ମୟଂ ତ୍ୱାସୀଦ୍ ଯତ୍ କିଞ୍ଚିଚ୍ଚାସ୍ୟ ଶୋଭନମ୍ ॥ ୨୭

ଅମାଦ୍ୟଦିନ୍ଦ୍ରଃ ସୋମେନ ଦକ୍ଷିଣାଭିର୍ଦ୍ୱିଜାତୟଃ ।
ମରୁତଃ ପରିବେଷ୍ଟାରୋ ବିଶ୍ୱେଦେବାଃ ସଭାସଦଃ ॥ ୨୮

ମରୁତ୍ତସ୍ୟ ଦମଃ ପୁତ୍ରସ୍ତସ୍ୟାସୀଦ୍ ରାଜ୍ୟବର୍ଦ୍ଧନଃ ।
ସୁଧୃତିସ୍ତତ୍ସୁତୋ ଜଜ୍ଞେ ସୌଧୃତେୟୋ ନରଃ ସୁତଃ ॥ ୨୯

ତତ୍ସୁତଃ କେବଲସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ବନ୍ଧୁମାନ୍ ବେଗବାଂସ୍ତତଃ ।
ବନ୍ଧୁସ୍ତସ୍ୟାଭବଦ୍ ଯସ୍ୟ ତୃଣବିନ୍ଦୁର୍ମହୀପତିଃ ॥ ୩୦

ତଂ ଭେଜେଽଲମ୍ବୁଷା ଦେବୀ ଭଜନୀୟଗୁଣାଲୟମ୍ ।
ବରାପ୍ସରା ଯତଃ ପୁତ୍ରାଃ କନ୍ୟା ଚେଡ଼ବିଡ଼ାଭବତ୍ ॥ ୩୧

ତସ୍ୟାମୁତ୍ପାଦୟାମାସ ବିଶ୍ରବା ଧନଦଂ ସୁତମ୍ ।
ପ୍ରାଦାୟ ବିଦ୍ୟାଂ ପରମାମୃଷିର୍ଯୋଗେଶ୍ୱରାତ୍ ପିତୁଃ ॥ ୩୨

ଦେବଦତ୍ତଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେଲେ ଅଗ୍ନିବେଶ୍ୟ, ଯେ କି ସ୍ୱୟଂ ଅଗ୍ନିଦେବ ହିଁ ଥିଲେ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ ହିଁ କାନୀନ ଏବଂ ମହର୍ଷି ଜାତୂକର୍ଣ୍ୟ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲେ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଆଗ୍ନିବେଶ୍ୟାୟନ ଗୋତ୍ର ତାଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏପରିଭାବରେ ମୁଁ ନରିଷ୍ୟନ୍ତଙ୍କ ବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଦେଲି; ଏଥର ଦିଷ୍ଟଙ୍କ ବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣ ॥ ୨୨ ॥

ଦିଷ୍ଟଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ନାଭାଗ । ଆଉ କିଛି ସମୟ ପରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ନାଭାଗଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି, ଏହି ନାଭାଗ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଏ ନାଭାଗ ଆପଣା କର୍ମଦୋଷରୁ ବୈଶ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଏହାଙ୍କ ପୁଅର ନାମ ଥିଲା ଭଲନ୍ଦନ ଓ ଭଲନ୍ଦନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ବତ୍ସପ୍ରୀତି ॥ ୨୩ ॥ ବତ୍ସପ୍ରୀତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ପ୍ରାଂଶୁ ଓ ପ୍ରାଂଶୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ପ୍ରମତି । ପ୍ରମତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଖନିତ୍ର, ଖନିତ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଚାକ୍ଷୁଷ ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ବିବିଂଶତି ॥ ୨୪ ॥ ବିବିଂଶତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ରମ୍ଭ ଓ ରମ୍ଭଙ୍କ ପୁତ୍ର ଖନିନେତ୍ର । ସେ ଦୁହେଁ ଥିଲେ ପରମ ଧାର୍ମିକ । ଖନିନେତ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର କରନ୍ଧମ ଓ କରନ୍ଧମଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅବୀକ୍ଷିତ୍ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ମହାରାଜ! ଅବୀକ୍ଷିତ୍‌ଙ୍କ ପୁତ୍ର ମରୁତ୍ତ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜା ହେଲେ । ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କ ପୁତ୍ର ମହାଯୋଗୀ ସଂବର୍ତ୍ତ ଋଷି ତାଙ୍କର ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲେ ॥ ୨୫,୨୬ ॥ ମରୁତ୍ତ ଯେଉଁ ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲେ, ଅନ୍ୟ କେହି ସେପରି ମହାଯଜ୍ଞ କରିପାରି ନ ଥିଲେ । ସେହି ଯଜ୍ଞର ସମସ୍ତ ପାତ୍ର ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ସେସବୁ ସୁନାରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ॥ ୨୭ ॥ ସେହି ଯଜ୍ଞରେ ଇନ୍ଦ୍ର ସୋମ ପାନ କରି ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଦକ୍ଷିଣା ପାଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେହି ଯଜ୍ଞରେ ଖାଦ୍ୟ ପରଷି ଥିଲେ ମରୁଦ୍‌ଗଣ ଏବଂ ସେଥିରେ ବିଶ୍ୱେଦେବମାନେ ସଭାସଦ୍ ଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥

ମରୁତ୍ତଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଦମ । ଦମଙ୍କ ଠାରୁ ରାଜ୍ୟବର୍ଦ୍ଧନ, ତାଙ୍କ ଠାରୁ ସୁଧୃତି ଓ ସୁଧୃତିଙ୍କ ଠାରୁ ନର ନାମକ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୨୯ ॥ ନରଙ୍କ ଠାରୁ କେବଳ, କେବଳଙ୍କ ଠାରୁ ବନ୍ଧୁମାନ୍, ବନ୍ଧୁମାନ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ବେଗବାନ୍, ବେଗବାନ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ବନ୍ଧୁ ଓ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଠାରୁ ରାଜା ତୃଣବିନ୍ଦୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ତୃଣବିନ୍ଦୁ ଥିଲେ ଆଦର୍ଶ ଗୁଣର ଭଣ୍ଡାର । ଅପ୍‌ସରାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଲମ୍ବୁଷା ତାଙ୍କୁ ବରଣ କରିଥିଲେ । ଅଲମ୍ବୁଷାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଅନେକ ପୁତ୍ର ଓ ଇଡ଼ବିଡ଼ା ନାମ୍ନୀ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ॥ ୩୧ ॥ ମୁନିବର ବିଶ୍ରବା ତାଙ୍କ ପିତା ଯୋଗେଶ୍ୱର ପୁଲସ୍ତ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ତମ ବିଦ୍ୟା ଲାଭ କରି ଇଡ଼ବିଡ଼ାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଲୋକପାଳ କୁବେରଙ୍କୁ ପୁତ୍ର-ରୂପେ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ ॥ ୩୨ ॥

ବିଶାଲଃ ଶୂନ୍ୟବନ୍ଧୁଶ୍ଚ ଧୂମ୍ରକେତୁଶ୍ଚ ତତ୍ସୁତାଃ ।
ବିଶାଲୋ ବଂଶକୃଦ୍ ରାଜା ବୈଶାଲୀଂ ନିର୍ମମେ ପୁରୀମ୍ ॥ ୩୩

ହେମଚନ୍ଦ୍ରଃ ସୁତସ୍ତସ୍ୟ ଧୂମ୍ରାକ୍ଷସ୍ତସ୍ୟ ଚାତ୍ମଜଃ ।
ତତ୍ପୁତ୍ରାତ୍ ସଂଯମାଦାସୀତ୍ କୃଶାଶ୍ୱଃ ସହଦେବଜଃ ॥ ୩୪

କୃଶାଶ୍ୱାତ୍ ସୋମଦତ୍ତୋଽଭୂଦ୍ ଯୋଽଶ୍ୱମେଧୈରିଡସ୍ପତିମ୍ ।
ଇଷ୍ଟ୍ୱା ପୁରୁଷମାପାଗ୍ର୍ୟାଂ ଗତିଂ ଯୋଗେଶ୍ୱରାଶ୍ରିତଃ ॥ ୩୫

ସୌମଦତ୍ତିସ୍ତୁ ସୁମତିସ୍ତତ୍ସୁତୋ ଜନମେଜୟଃ ।
ଏତେ ବୈଶାଲଭୂପାଲାସ୍ତୃଣବିନ୍ଦୋର୍ଯଶୋଧରାଃ ॥ ୩୬

ମହାରାଜ ତୃଣବିନ୍ଦୁଙ୍କର ଧର୍ମପତ୍ନୀଙ୍କ ଠାରୁ ବିଶାଳ, ଶୂନ୍ୟବନ୍ଧୁ ଓ ଧୂମ୍ରକେତୁ ନାମକ ତିନିଟି ପୁତ୍ର ଜାତ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ରାଜା ବିଶାଳ ବଂଶରକ୍ଷକ ହେଲେ ଓ ବୈଶାଳୀ ନାମକ ନଗରୀ ବସାଇଲେ ॥ ୩୩ ॥ ବିଶାଳଙ୍କ ଠାରୁ ହେମଚନ୍ଦ୍ର, ହେମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଧୂମ୍ରାକ୍ଷ, ଧୂମ୍ରାକ୍ଷଙ୍କ ଠାରୁ ସଂଯମ ଓ ସଂଯମଙ୍କ ଠାରୁ କୃଶାଶ୍ୱ ଏବଂ ଦେବଜ ନାମକ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୩୪ ॥ କୃଶାଶ୍ୱଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ସୋମଦତ୍ତ । ସେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଯଜ୍ଞପତି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିଥିଲେ ଓ ଯୋଗେଶ୍ୱର ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଉତ୍ତମ ଗତି ଲାଭ କରିଥିଲେ ॥ ୩୫ ॥ ସୋମଦତ୍ତଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ ସୁମତି ଓ ସୁମତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମେଜୟ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ତୃଣବିନ୍ଦୁଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ ବିଶାଳବଂଶୀ ରାଜା ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

+++

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମହର୍ଷି ଚ୍ୟବନ ଓ ସୁକନ୍ୟାଙ୍କ ଚରିତ; ରାଜା ଶର୍ଯ୍ୟାତିଙ୍କ ବଂଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଶର୍ଯ୍ୟାତିର୍ମାନବୋ ରାଜା ବ୍ରହ୍ମିଷ୍ଠଃ ସ ବଭୂବ ହ ।
ଯୋ ବା ଅଙ୍ଗିରସାଂ ସତ୍ରେ ଦ୍ୱିତୀୟମହ ଊଚିବାନ୍ ॥ ୧

ସୁକନ୍ୟା ନାମ ତସ୍ୟାସୀତ୍ କନ୍ୟା କମଲଲୋଚନା ।
ତୟା ସାର୍ଦ୍ଧଂ ବନଗତୋ ହ୍ୟଗମଚ୍ଚ୍ୟବନାଶ୍ରମମ୍ ॥ ୨

ସା ସଖୀଭିଃ ପରିବୃତା ବିଚିନ୍ୱତ୍ୟଙ୍ଘ୍ରିପାନ୍ ବନେ ।
ବଲ୍ମୀକରନ୍ଧ୍ରେ ଦଦୃଶେ ଖଦ୍ୟୋତେ ଇବ ଜ୍ୟୋତିଷୀ ॥ ୩

ତେ ଦୈବଚୋଦିତା ବାଲା ଜ୍ୟୋତିଷୀ କଣ୍ଟକେନ ବୈ ।
ଅବିଧ୍ୟନ୍ମୁଗ୍ଧଭାବେନ ସୁସ୍ରାବାସୃକ୍ ତତୋ ବହୁ ॥ ୪

ଶକୃନ୍ମୂତ୍ରନିରୋଧୋଽଭୂତ୍ ସୈନିକାନାଂ ଚ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ।
ରାଜର୍ଷିସ୍ତମୁପାଲକ୍ଷ୍ୟ ପୁରୁଷାନ୍ ବିସ୍ମିତୋଽବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମନୁପୁତ୍ର ରାଜା ଶର୍ଯ୍ୟାତି ଥିଲେ ବେଦରେ ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ବିଦ୍ୱାନ୍ । ସେ ଅଙ୍ଗିରା ଗୋତ୍ରର ଋଷିମାନଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିବସର କର୍ମପ୍ରଣାଳୀ ଶିଖାଇଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଥିଲା । ସେହି କମଳନୟନା କନ୍ୟାଟିର ନାମ ଥିଲା ସୁକନ୍ୟା । ଦିନେ ରାଜା ଶର୍ଯ୍ୟାତି ନିଜ କନ୍ୟାକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ବନରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଚ୍ୟବନ ଋଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୨ ॥ ସୁକନ୍ୟା ନିଜ ସଖୀମାନଙ୍କ ମେଳରେ ବନରେ ବିଚରଣ କରି ବୃକ୍ଷଲତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖୁ ଦେଖୁ, ଗୋଟିଏ ଉଇହୁଙ୍କାର କଣା ଭିତରେ ଜୁଳୁଜୁଳିଆ ପୋକ ପରି ଦୁଇଟି ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମାନ୍ ପଦାର୍ଥ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ଦୈବପ୍ରେରଣାରୁ କି କଣ, ଯୁବତୀସୁଲଭ ଚପଳତାରେ ସୁକନ୍ୟା ଗୋଟିଏ କଣ୍ଟାରେ ସେହି ଜ୍ୟୋତି ଦୁଇଟିକୁ ଫୋଡ଼ିଦେଲେ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ତା'ଭିତରୁ ଗୁଡ଼ାଏ ରକ୍ତ ଝରିପଡ଼ିଲା ॥ ୩,୪ ॥ ଏହା ଘଟିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେପଟେ ରାଜା ଶର୍ଯ୍ୟାତିଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଆସିଥିବା ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ମଳମୂତ୍ର ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ତାହା ଦେଖି ରାଜର୍ଷି ଶର୍ଯ୍ୟାତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ଆରେ ! ତୁମେମାନେ ମହର୍ଷି ଚ୍ୟବନଙ୍କ ପ୍ରତି କିଛି ଅନୁଚିତ ବ୍ୟବହାର କରିନାହଁ

ଅପ୍ୟଭଦ୍ରଂ ନ ଯୁଷ୍ମାଭିର୍ଭାର୍ଗବସ୍ୟ ବିଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ବ୍ୟକ୍ତଂ କେନାପି ନସ୍ତସ୍ୟ କୃତମାଶ୍ରମଦୂଷଣମ୍ ॥ ୬

ସୁକନ୍ୟା ପ୍ରାହ ପିତରଂ ଭୀତା କିଞ୍ଚିତ୍ କୃତଂ ମୟା ।
ଦ୍ୱେ ଜ୍ୟୋତିଷୀ ଅଜାନନ୍ତ୍ୟା ନିର୍ଭିନ୍ନେ କଣ୍ଟକେନ ବୈ ॥ ୭

ଦୁହିତୁସ୍ତଦ୍ ବଚଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଶର୍ଯ୍ୟାତିର୍ଜାତସାଧ୍ୱସଃ ।
ମୁନିଂ ପ୍ରସାଦୟାମାସ ବଲ୍ମୀକାନ୍ତର୍ହିତଂ ଶନୈଃ ॥ ୮

ତଦଭିପ୍ରାୟମାଜ୍ଞାୟ ପ୍ରାଦାଦ୍ ଦୁହିତରଂ ମୁନେଃ ।
କୃଚ୍ଛ୍ରାନ୍ମୁକ୍ତସ୍ତମାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ପୁରଂ ପ୍ରାୟାତ୍ ସମାହିତଃ ॥ ୯

ସୁକନ୍ୟା ଚ୍ୟବନଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ପତିଂ ପରମକୋପନମ୍ ।
ପ୍ରୀଣୟାମାସ ଚିତ୍ତଜ୍ଞା ଅପ୍ରମତ୍ତାନୁବୃତ୍ତିଭିଃ ॥ ୧୦

କସ୍ୟଚିତ୍ ତ୍ୱଥ କାଳସ୍ୟ ନାସତ୍ୟାବାଶ୍ରମାଗତୌ ।
ତୌ ପୂଜୟିତ୍ୱା ପ୍ରୋବାଚ ବୟୋ ମେ ଦତ୍ତମୀଶ୍ୱରୌ ॥ ୧୧

ଗ୍ରହଂ ଗ୍ରହୀଷ୍ୟେ ସୋମସ୍ୟ ଯଜ୍ଞେ ବାମପ୍ୟସୋମପୋଃ ।
କ୍ରିୟତାଂ ମେ ବୟୋ ରୂପଂ ପ୍ରମଦାନାଂ ଯଦୀପ୍ସିତମ୍ ॥ ୧୨

ବାଢମିତ୍ୟୂଚତୁର୍ବିପ୍ରମଭିନନ୍ଦ୍ୟ ଭିଷକ୍ତମୌ ।
ନିମଜ୍ଜତାଂ ଭବାନସ୍ମିନ୍ ହ୍ରଦେ ସିଦ୍ଧବିନିର୍ମିତେ ॥ ୧୩

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ଜରୟା ଗ୍ରସ୍ତଦେହୋ ଧମନିସନ୍ତତଃ ।
ହ୍ରଦଂ ପ୍ରବେଶିତୋଽଶ୍ୱିଭ୍ୟାଂ ବଳୀପଳିତବିପ୍ରିୟଃ ॥ ୧୪

ତ? ମୋତେ ଜଣାପଡୁଛି, ଆମ ଭିତରୁ କେହି ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଅନର୍ଥ କରିଦେଇଛି ।'' ॥ ୫,୬ ॥ ଏହା ଶୁଣି ସୁକନ୍ୟା ଡରି ଡରି ପିତାଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ବାପା ! ମୁଁ ହିଁ ଅପରାଧ କରିଦେଇଛି । ମୁଁ ଅଜାଣତରେ ହୁଙ୍କାରେ ଦିଶୁଥିବା ଦୁଇଟି ଜ୍ୟୋତିକୁ କଣ୍ଟାରେ ଫୋଡ଼ିଦେଇଛି ।'' ॥ ୭ ॥ ଝିଅମୁହଁରୁ ଏକଥା ଶୁଣି ଶର୍ଯ୍ୟାତି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସ୍ତୁତି କରି ଉଇହୁଙ୍କା ଭିତରେ ବସିଥିବା ଚ୍ୟବନ ମୁନିଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କଲେ ॥ ୮ ॥ ତା'ପରେ ଚ୍ୟବନ ମୁନିଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣି ତାଙ୍କୁ ନିଜର କନ୍ୟା ଦାନ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଏହିରୂପେ ଉକ୍ତ ସଂକଟରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇ ତଥା ଖୁବ୍ ସାବଧାନତାର ସହିତ ମୁନିଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ସେ ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରିଆସିଲେ ॥ ୯ ॥

ଚ୍ୟବନ ମୁନି ଥିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧୀ । କିନ୍ତୁ ସୁକନ୍ୟା ତାଙ୍କୁ ପତିରୂପେ ପାଇ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନତାର ସହିତ ତାଙ୍କର ସେବା କରି କରି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ସେ ମୁନିଙ୍କର ମନୋଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେହି ଅନୁସାରେ ସକଳ ସେବା କରୁଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ କିଛି ଦିନ ପରେ ଥରେ ଚ୍ୟବନଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଦ୍ୱୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ସ୍ୱାଗତସତ୍କାର କରି ଚ୍ୟବନ ମୁନି କହିଲେ, ''ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଯୁବା ଅବସ୍ଥା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । (ଦେବଲୋକର ବୈଦ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ) ଆପଣ ଦୁଇଜଣ ଏହା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ । ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯେପରି ରୂପ ଓ ଅବସ୍ଥା ଗ୍ରହାନ୍ତି, ଆପଣମାନେ ମୋତେ ସେହିପରି ରୂପ ଓ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ଆପଣମାନେ ସୋମପାନର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି; ତଥାପି ମୋତେ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ପ୍ରଦାନ କଲେ, ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞରେ ସୋମରସର ଭାଗ ଦେବି'' ॥ ୧୧,୧୨ ॥ ବୈଦ୍ୟଶିରୋମଣି ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଦୁହେଁ ମହର୍ଷି ଚ୍ୟବନଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇ କହିଲେ, ''ଆଚ୍ଛା, ଠିକ୍ ଅଛି ।'' ତା'ପରେ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ କୁଣ୍ଡ (ଜଳାଶୟ) ଦେଖାଇ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ଏହି କୁଣ୍ଡଟି ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ; ଆପଣ ଏଥିରେ ସ୍ନାନ କରନ୍ତୁ ।'' ॥ ୧୩ ॥ ଚ୍ୟବନଙ୍କ ଶରୀରକୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲା; ତାଙ୍କର ଦେହସାରା ଶିରାପ୍ରଶିରା ଫୁଟି ବାହାରକୁ ଦିଶୁଥିଲା । ଲୋଳିତ ଚର୍ମ ଏବଂ ପଳିତ କେଶ ହେତୁ ସେ ଅତି ଅସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥିଲେ । ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଦ୍ୱୟ ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଜଳାଶୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୧୪ ॥

ପୁରୁଷାସ୍ତ୍ରୟ ଉତ୍ତସ୍ଥୁରପୀଚ୍ୟା ବନିତାପ୍ରିୟାଃ ।
ପଦ୍ମସ୍ରଜଃ କୁଣ୍ଡଳିନସ୍ତୁଲ୍ୟରୂପାଃ ସୁବାସସଃ ॥ ୧୫

ତାନ୍ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ବରାରୋହା ସରୂପାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟବର୍ଚସଃ ।
ଅଜାନତୀ ପତିଂ ସାଧ୍ୱୀ ଅଶ୍ୱିନୌ ଶରଣଂ ଯଯୌ ॥ ୧୬

ଦର୍ଶୟିତ୍ୱା ପତିଂ ତସ୍ୟୈ ପାତିବ୍ରତ୍ୟେନ ତୋଷିତୌ ।
ଋଷିମାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଯଯତୁର୍ବିମାନେନ ତ୍ରିବିଷ୍ଟପମ୍ ॥ ୧୭

ଯକ୍ଷ୍ୟମାଣୋଽଥ ଶର୍ଯ୍ୟାତିଶ୍ଚ୍ୟବନସ୍ୟାଶ୍ରମଂ ଗତଃ ।
ଦଦର୍ଶ ଦୁହିତୁଃ ପାର୍ଶ୍ୱେ ପୁରୁଷଂ ସୂର୍ଯ୍ୟବର୍ଚସମ୍ ॥ ୧୮

ରାଜା ଦୁହିତରଂ ପ୍ରାହ କୃତପାଦାଭିବନ୍ଦନାମ୍ ।
ଆଶିଷଶ୍ଚାପ୍ରଯୁଞ୍ଜାନୋ ନାତିପ୍ରୀତମନା ଇବ ॥ ୧୯

ଚିକୀର୍ଷିତଂ ତେ କିମିଦଂ ପତିସ୍ତ୍ୱୟା
ପ୍ରଲମ୍ଭିତୋ ଲୋକନମସ୍କୃତୋ ମୁନିଃ ।

ଯତ୍ ତ୍ୱଂ ଜରାଗ୍ରସ୍ତମସତ୍ୟସମ୍ମତଂ
ବିହାୟ ଜାରଂ ଭଜସେଽମୁମଧ୍ୱଗମ୍ ॥ ୨୦

କଥଂ ମତିସ୍ତେଽବଗତାନ୍ୟଥା ସତାଂ
କୁଳପ୍ରସୂତେ କୁଳଦୂଷଣଂ ତ୍ୱିଦମ୍ ।
ବିଭର୍ଷି ଜାରଂ ଯଦପତ୍ରପା କୁଳଂ
ପିତୁଶ୍ଚ ଭର୍ତ୍ତୁଶ୍ଚ ନୟସ୍ୟଧସ୍ତମଃ ॥ ୨୧

ଏବଂ ବ୍ରୁବାଣଂ ପିତରଂ ସ୍ମୟମାନା ଶୁଚିସ୍ମିତା ।
ଉବାଚ ତାତ ଜାମାତା ତବୈଷ ଭୃଗୁନନ୍ଦନଃ ॥ ୨୨

ଶଶଂସ ପିତ୍ରେ ତତ୍ ସର୍ବଂ ବୟୋରୂପାଭିଲମ୍ଭନମ୍ ।
ବିସ୍ମିତଃ ପରମପ୍ରୀତସ୍ତନୟାଂ ପରିଷସ୍ୱଜେ ॥ ୨୩

କିଛି ସମୟ ଭିତରେ ଜଳାଶୟରୁ ତିନିଜଣ ପୁରୁଷ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ତିନିଜଣଯାକ ଏକାପରି ଦିଶୁଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଗଳାରେ ପଦ୍ମମାଳା, କର୍ଣ୍ଣରେ କୁଣ୍ଡଳ ଏବଂ ଅଙ୍ଗରେ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧି ନାରୀମାନଙ୍କ ମନଲୋଭା ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ପରମ ସାଧ୍ୱୀ ସୁନ୍ଦରୀ ସୁକନ୍ୟା ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେହି ତିନିଜଣଙ୍କ ଦେହରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କିରଣ ପରି ତେଜ ଝଟକୁଛି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଆକୃତି ଏକା ପରି ହୋଇଛି । ତେଣୁ ସେ ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ନ ପାରି ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଦ୍ୱୟଙ୍କ ଶରଣ ଗଲେ (ପତିଙ୍କୁ ଚିହ୍ନାଇ ଦେବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ) ॥ ୧୬ ॥ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଦୁଇଜଣ ତାଙ୍କର ପାତିବ୍ରତ୍ୟରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାଙ୍କ ପତିଙ୍କୁ ଚିହ୍ନାଇଦେଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ଚ୍ୟବନଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ନେଇ ବିମାନରେ ବସି ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୧୭ ॥

କିଛିଦିନ ପରେ ଯଜ୍ଞ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ରାଜା ଶର୍ଯ୍ୟାତି ଚ୍ୟବନ ମୁନିଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଆସିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ଝିଅ ସୁକନ୍ୟା ପାଖରେ ଜଣେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମାନ ତେଜସ୍ୱୀ ପୁରୁଷ ବସିଛନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ସୁକନ୍ୟା ଆସି ପିତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ; କିନ୍ତୁ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ନ ଦେଇ ବରଂ ଅପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ କହିଲେ— ॥ ୧୯ ॥ "ରେ ଦୁଷ୍ଟା ! ତୁ ଇଏ କଣ କଲୁ! ସମସ୍ତଙ୍କର ବନ୍ଦନୀୟ ଚ୍ୟବନ ମୁନିଙ୍କ ପ୍ରତି ତୁ ପ୍ରତାରଣା କଲୁ ! ତୁ ନିଶ୍ଚୟ ତାଙ୍କୁ ବୃଦ୍ଧ ଓ ତୋର କୌଣସି କାମର ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ଛାଡ଼ିଦେଲୁ ଏବଂ ଏ ବାରବୁଲା ଜାର ପୁରୁଷଟାର ସେବା କରୁଛୁ ! ॥ ୨୦ ॥ ହାୟ ! ତୁ ତ ଉଚ୍ଚକୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲୁ; ହେଲେ ତୋର ଏଭଳି ବିପରୀତ ବୁଦ୍ଧି ହେଲା କିପରି ! ତୋର ଏ ବ୍ୟବହାର ସମଗ୍ର କୁଳରେ କଳଙ୍କ ଲଗାଇଦେଲା । କି ଦୁଃଖର କଥା ! ତୁ ଲାଜସରମ ଛାଡ଼ି ଶେଷରେ ଜାରପୁରୁଷର ସେବା କଲୁ ଏବଂ ଏହା କରି ତୋର ପିତୃକୁଳ ଓ ସ୍ୱାମୀକୁଳ ଉଭୟକୁ ନରକକୁ ନେଇଗଲୁ !" ॥ ୨୧ ॥ ରାଜା ଶର୍ଯ୍ୟାତିଙ୍କର ଏପରି ବଚନ ଶୁଣି ପବିତ୍ର ହାସ୍ୟରେ ସୁଶୋଭନା ସୁକନ୍ୟା ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି କହିଲେ, "ବାପା ! ଇଏ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ଜ୍ୱାଇଁ ସ୍ୱୟଂ ଭୃଗୁନନ୍ଦନ ମହର୍ଷି ଚ୍ୟବନ ।" ॥ ୨୨ ॥ ଏପରି କହି ସେ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ଆଗରେ ମହର୍ଷି ଚ୍ୟବନଙ୍କର ଯୌବନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରାପ୍ତିର ସକଳ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ତାହା ଶୁଣି ରାଜା ଶର୍ଯ୍ୟାତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଅତିଶୟ ସ୍ନେହରେ ଝିଅକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲେ ॥ ୨୩ ॥

ସୋମେନ ଯାଜୟନ୍ ବୀରଂ ଗ୍ରହଂ ସୋମସ୍ୟ ଗୃଗ୍ରହୀତ୍ ।
ଅସୋମପୋରପ୍ୟଶ୍ୱିନୋଶ୍ଚ୍ୟବନଃ ସ୍ୱେନ ତେଜସା ॥ ୨୪

ହନ୍ତୁଂ ତମାଦଦେ ବଜ୍ରଂ ସଦ୍ୟୋମନ୍ୟୁରମର୍ଷିତଃ ।
ସବଜ୍ରଂ ସ୍ତମ୍ଭୟାମାସ ଭୁଜମିନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ଭାର୍ଗବଃ ॥ ୨୫

ଅନ୍ୱଜାନଂସ୍ତତଃ ସର୍ବେ ଗ୍ରହଂ ସୋମସ୍ୟ ଗୃଶ୍ୱିନୋଃ ।
ଭିଷଜାବିତି ଯତ୍ ପୂର୍ବଂ ସୋମାହୁତ୍ୟା ବହିଷ୍କୃତୌ ॥ ୨୬

ଉତ୍ତାନବର୍ହିରାନର୍ତ୍ତୋ ଭୂରିଷେଣ ଇତି ତ୍ରୟଃ ।
ଶର୍ଯ୍ୟାତେରଭବନ୍ ପୁତ୍ରା ଆନର୍ତ୍ତାଦ୍ ରେବତୋଽଭବତ୍ ॥ ୨୭

ସୋଽନ୍ତଃସମୁଦ୍ରେ ନଗରୀଂ ବିନିର୍ମାୟ କୁଶସ୍ଥଳୀମ୍ ।
ଆସ୍ଥିତୋଽଭୁଙ୍କ୍ତ ବିଷୟାନାନର୍ତ୍ତାଦୀନରିନ୍ଦମ ॥ ୨୮

ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଶତଂ ଜଜ୍ଞେ କକୁଦ୍ମିଜ୍ୟେଷ୍ଠମୁତ୍ତମମ୍ ।
କକୁଦ୍ମୀ ରେବତୀଂ କନ୍ୟାଂ ସ୍ୱାମାଦାୟ ବିଭୁଂ ଗତଃ ॥ ୨୯

କନ୍ୟାବରଂ ପରିପ୍ରଷ୍ଟୁଂ ବ୍ରହ୍ମଲୋକମପାବୃତମ୍ ।
ଆବର୍ତ୍ତମାନେ ଗାନ୍ଧର୍ବେ ସ୍ଥିତୋଽଲବ୍ଧକ୍ଷଣଃ କ୍ଷଣମ୍ ॥ ୩୦

ତଦନ୍ତ ଆଦ୍ୟମାନମ୍ୟ ସ୍ୱାଭିପ୍ରାୟଂ ନ୍ୟବେଦୟତ୍ ।
ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରହସ୍ୟ ତମୁବାଚ ହ ॥ ୩୧

ଅହୋ ରାଜନ୍ ନିରୁଦ୍ଧାସ୍ତେ କାଳେନ ହୃଦି ଯେ କୃତାଃ ।
ତତ୍ପୁତ୍ରପୌତ୍ରନପ୍ତୃଣାଂ ଗୋତ୍ରାଣି ଚ ନ ଶୃଣ୍ମହେ ॥ ୩୨

କାଳୋଽଭିଯାତସ୍ତ୍ରିଣବଚତୁର୍ଯୁଗବିକଳ୍ପିତଃ ।
ତଦ୍ ଗଚ୍ଛ ଦେବଦେବାଂଶୋ ବଳଦେବୋ ମହାବଳଃ ॥ ୩୩

ମହର୍ଷି ଚ୍ୟବନ ବୀର ଶର୍ଯ୍ୟାତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୋମଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରାଇଲେ ଓ ସୋମପାନର ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ନିଜ ପ୍ରଭାବରେ ସୋମପାନ କରାଇଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଅତି ଶୀଘ୍ର କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଏହା ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ରାଗିଯାଇ ଶର୍ଯ୍ୟାତିଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ବଜ୍ର ଉଠାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ମହର୍ଷି ଚ୍ୟବନ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହାତକୁ ଏପରି ସ୍ତମ୍ଭିତ କରିଦେଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ହାତ ଅଟକିଗଲା ଓ ସେ ବଜ୍ର ପ୍ରହାର କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥ ଶେଷରେ ସବୁ ଦେବତା ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଙ୍କୁ ସୋମଭାଗ ଦେବାକୁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଦୁହେଁ ବୈଦ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଦେବତାମାନେ ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସୋମପାନର ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ ରଖିଥିଲେ ॥ ୨୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶର୍ଯ୍ୟାତିଙ୍କର ତିନି ପୁଅ ଥିଲେ । ସେମାନେ ହେଲେ—ଉତ୍ତାନବର୍ହି, ଆନର୍ତ୍ତ ଓ ଭୂରିଷେଣ । ଆନର୍ତ୍ତଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ ରେବତ ॥ ୨୭ ॥ ହେ ମହାରାଜ ! ରେବତ ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ କୁଶସ୍ଥଳୀ ନାମକ ଏକ ନଗର ବସାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ରହି ସେ ଆନର୍ତ୍ତ ଆଦି ଦେଶ ଶାସନ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ତାଙ୍କର ଶହେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ପୁଅ ଥିଲେ କକୁଦ୍ମୀ । କକୁଦ୍ମୀ ତାଙ୍କ ନିଜ କନ୍ୟା ରେବତୀକୁ ନେଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଥିଲେ ଓ ତା'ପାଇଁ କିଏ ଉପଯୁକ୍ତ ବରପାତ୍ର ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ପଚ୍ଚରିବାକୁ ଭାବିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଏପରି ଲୋକମାନେ ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଯିବାରେ କୌଣସି ବାଧା ନ ଥିଲା । ଏମାନେ ସେଠାକୁ ଗଲାବେଳକୁ ସେଠାରେ ଗୀତବାଦ୍ୟର ମହାସମାରୋହ ଚ୍ଚଲିଥାଏ । କଥାଭାଷା ହେବାକୁ ଅବସର ନ ମିଳିବାରୁ ସେ ସେଠାରେ କିଛି କ୍ଷଣ ରହିଗଲେ ॥ ୨୯,୩୦ ॥ ଉତ୍ସବ ସରିବା ପରେ ସେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ନିଜର ଅଭିପ୍ରାୟ ଜଣାଇଲେ । ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ବ୍ରହ୍ମା ହସି ହସି କହିଲେ— ॥ ୩୧ ॥ "ରାଜନ୍! ତୁମେ ପୃଥିବୀର ଯେଉଁମାନଙ୍କ ବିଷୟ ମନେ ମନେ ଭାବିଥିଲ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ କାଳକବଳରେ ପଡ଼ିସାରିଲେଣି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କ ପୁଅ, ପୁତୁରା ବା ନାତିମାନଙ୍କ କଥା କ'ଣ କହିବା, ସେମାନଙ୍କ ଗୋତ୍ରର ନାମ ମଧ୍ୟ କହିପାରିବା ଭଳି କେହି ନାହାନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ତୁମେ ଏଠାରେ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିବା ଭିତରେ ପୃଥିବୀରେ ସତେଇଶଟି ଚତୁର୍ଯୁଗୀ ବିତିଗଲାଣି । ତେଣୁ ତୁମେ ଫେରିଯାଅ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଂଶାବତାର ମହାବଳୀ ବଳଦେବ ପୃଥିବୀରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥

କନ୍ୟାରତ୍ନମିଦଂ ରାଜନ୍ ନରରତ୍ନାୟ ଦେହି ଭୋଃ ।
ଭୁବୋ ଭାରାବତାରାୟ ଭଗବାନ୍ ଭୂତଭାବନଃ ॥ ୩୪

ଅବତୀର୍ଣ୍ଣୋ ନିଜାଂଶେନ ପୁଣ୍ୟଶ୍ରବଣକୀର୍ତ୍ତନଃ ।
ଇତ୍ୟାଦିଷ୍ଟୋଽଭିବନ୍ଦ୍ୟାଜଂ ନୃପଃ ସ୍ୱପୁରମାଗତଃ ।
ତ୍ୟକ୍ତଂ ପୁଣ୍ୟଜନତ୍ରାସାଦ୍ ଭ୍ରାତୃଭିର୍ଦିକ୍ଷ୍ୱବସ୍ଥିତୈଃ ॥ ୩୫

ସୁତାଂ ଦତ୍ତ୍ୱାନବଦ୍ୟାଙ୍ଗୀଂ ବଳାୟ ବଳଶାଳିନେ ।
ବଦର୍ଯ୍ୟାଖ୍ୟଂ ଗତୋ ରାଜା ତପ୍ତୁଂ ନାରାୟଣାଶ୍ରମମ୍ ॥ ୩୬

ସେହି ନରରତ୍ନଙ୍କ ହାତରେ ଏହି କନ୍ୟାରତ୍ନଟିକୁ ସମର୍ପି ଦିଅ। ଯାହାଙ୍କର ନାମ, ଲୀଳା ଆଦିର ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ରକର, ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ ସେହି ଭଗବାନ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜ ଅଂଶ ଘେନି ଏବେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି।'' ରାଜା କକୁଦ୍ମୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଏହି ଆଦେଶ ପାଇ, ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ବନ୍ଦନା କଲେ ଏବଂ କନ୍ୟାକୁ ଧରି ନିଜ ନଗରୀକୁ ଫେରି ଆସିଲେ। ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ବଂଶଜମାନେ ଯକ୍ଷମାନଙ୍କ ଭୟରେ ସେହି ନଗରୀ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏଠି ସେଠି ସାଧାରଣ ଭାବରେ ନିବାସ କରୁଥିଲେ ॥ ୩୪,୩୫ ॥ ରାଜା କକୁଦ୍ମୀ ନିଜର ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାକୁ ପରମବଳଶାଳୀ ବଳରାମଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପିଦେଲେ ଏବଂ ନିଜେ ତପସ୍ୟା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ନରନାରାୟଣଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ବଦରୀବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

+++

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ନାଭାଗ ଓ ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କ କଥା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନାଭାଗୋ ନଭଗାପତ୍ୟଂ ଯଂ ତତଂ ଭ୍ରାତରଃ କବିମ୍ ।
ଯବିଷ୍ଠଂ ବ୍ୟଭଜନ୍ ଦାୟଂ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣମାଗତମ୍ ॥ ୧

ଭ୍ରାତରୋଽଭାଙ୍କ୍ତ କିଂ ମହ୍ୟଂ ଭଜାମ ପିତରଂ ତବ ।
ତ୍ୱାଂ ମମାର୍ଯ୍ୟାସ୍ତତାଭାଙ୍କ୍ଷୁର୍ମା ପୁତ୍ରକ ତଦାଦୃଥାଃ ॥ ୨

ଇମେ ଅଙ୍ଗିରସଃ ସତ୍ରମାସତେଽଦ୍ୟ ସୁମେଧସଃ ।
ଷଷ୍ଠଂ ଷଷ୍ଠମୁପେତ୍ୟାହଃ କବେ ମୁହ୍ୟନ୍ତି କର୍ମଣି ॥ ୩

ତାଂସ୍ତ୍ୱଂ ଶଂସୟ ସୂକ୍ତେ ଦ୍ୱେ ବୈଶ୍ୱଦେବେ ମହାତ୍ମନଃ ।
ତେ ସ୍ୱର୍ଯ୍ୟନ୍ତୋ ଧନଂ ସତ୍ରପରିଶେଷିତମାତ୍ମନଃ ॥ ୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମନୁପୁତ୍ର ନଭଗଙ୍କ ସାନ ପୁଅର ନାମ ନାଭାଗ। ସେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି (ଗୁରୁଗୃହରେ ରହି) ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟବ୍ରତ ପାଳନ କରିବା ପରେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ। ତାଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇମାନେ ସେହି ବିଦ୍ୱାନ୍ ସାନଭାଇଟିକୁ ସମ୍ପତ୍ତିର ଭାଗସ୍ୱରୂପ କେବଳ ପିତାଙ୍କୁ ଦେଲେ। (ଧନସମ୍ପତ୍ତି ସେମାନେ ଆଗରୁ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ବାଣ୍ଟି ନେଇଥିଲେ) ॥ ୧ ॥ ସେ ତାଙ୍କ ଭାଇମାନଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, ''ଆପଣମାନେ ମୋତେ ମୋ ଭାଗସ୍ୱରୂପ କ'ଣ ଦେଲେ ?'' ସେମାନେ କହିଲେ, ''ଆମେ ତୁମକୁ ଭାଗସ୍ୱରୂପ ପିତାଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଲୁ।'' ତେଣୁ ସେ ଯାଇ ନଭଗଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ବଡ଼ଭାଇମାନେ ମୋତେ ସମ୍ପତ୍ତିର ଭାଗସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଲେ।'' ନଭଗ କହିଲେ, ''ବାପାରେ ! ତୁ ସେମାନଙ୍କ କଥା ମନରେ ନ ଧରି ମୋ କଥା ଶୁଣ। ଏଠି ପାଖରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଅଙ୍ଗିରସଗୋତ୍ରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଯଜ୍ଞ କରୁଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ଯଜ୍ଞର ପ୍ରତି ଛଅ ଦିନରେ (ଯେଉଁ ବୈଶ୍ୱଦେବ କର୍ମ କରାଯାଏ, ସେଥିରେ) ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଭୁଲ୍ କରିଦେଉଛନ୍ତି। ତୁ ତ ବିଦ୍ୱାନ୍ ॥ ୨, ୩ ॥ ତୁ ସେହି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ବୈଶ୍ୱଦେବସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦୁଇଟି ସୂକ୍ତ କହିଦେ। (ସେମାନେ ତୋ ଉପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ

ଦାସ୍ୟନ୍ତି ତେଽଥ ତାନ୍ ଗଚ୍ଛ ତଥା ସ କୃତବାନ୍ ଯଥା ।
ତସ୍ମୈ ଦତ୍ତ୍ୱା ଯଯୁଃ ସ୍ୱର୍ଗଂ ତେ ସତ୍ରପରିଶେଷିତମ୍ ॥ ୫

ତଂ କଶ୍ଚିତ୍ ସ୍ୱୀକରିଷ୍ୟନ୍ତଂ ପୁରୁଷଃ କୃଷ୍ଣଦର୍ଶନଃ ।
ଉବାଚୋତ୍ତରତୋଽଭ୍ୟେତ୍ୟ ମମେଦଂ ବାସ୍ତୁକଂ ବସୁ ॥ ୬

ମମେଦମୃଷିଭିର୍ଦତ୍ତମିତି ତର୍ହି ସ୍ମ ମାନବଃ ।
ସ୍ୟାନ୍ନୌ ତେ ପିତରି ପ୍ରଶ୍ନଃ ପୃଷ୍ଟବାନ୍ ପିତରଂ ତଥା ॥ ୭

ଯଜ୍ଞବାସ୍ତୁଗତଂ ସର୍ବମୁଚ୍ଛିଷ୍ଟମୃଷୟଃ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ଚକ୍ରୁର୍ବିଭାଗଂ ରୁଦ୍ରାୟ ସ ଦେବଃ ସର୍ବମର୍ହତି ॥ ୮

ନାଭାଗସ୍ତଂ ପ୍ରଣମ୍ୟାହ ତବେଶ କିଲ ବାସ୍ତୁକମ୍ ।
ଇତ୍ୟାହ ମେ ପିତା ବ୍ରହ୍ମଞ୍ଛିରସା ତ୍ୱାଂ ପ୍ରସାଦୟେ ॥ ୯

ଯତ୍ ତେ ପିତାବଦଦ୍ ଧର୍ମଂ ତ୍ୱଂ ଚ ସତ୍ୟଂ ପ୍ରଭାଷସେ ।
ଦଦାମି ତେ ମନ୍ତ୍ରଦୃଶେ ଜ୍ଞାନଂ ବ୍ରହ୍ମ ସନାତନମ୍ ॥ ୧୦

ଗୃହାଣ ଦ୍ରବିଣଂ ଦତ୍ତଂ ମତ୍ସତ୍ରେ ପରିଶେଷିତମ୍ ।
ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱାନ୍ତର୍ହିତୋ ରୁଦ୍ରୋ ଭଗବାନ୍ ସତ୍ୟବତ୍ସଳଃ ॥ ୧୧

ଯ ଏତତ୍ ସଂସ୍ମରେତ୍ ପ୍ରାତଃ ସାୟଂ ଚ ସୁସମାହିତଃ ।
କବିର୍ଭବତି ମନ୍ତ୍ରଜ୍ଞୋ ଗତିଂ ଚୈବ ତଥାଽଽତ୍ମନଃ ॥ ୧୨

ହେବେ;) ଯଜ୍ଞ ଶେଷରେ ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରିବେ, ସେତେବେଳେ ଯଜ୍ଞରେ ଯାହାସବୁ ବଳିଥିବ, ସେହି ସମସ୍ତ ଧନ ତୋତେ ଦେଇଦେବେ । ତେଣୁ ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଗ୍ଳଲିଯାଆ ।'' ପିତା ଯେପରି କରିବାକୁ କହିଥିଲେ, ସେ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପାଳନ କଲେ । ତେଣୁ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯିବାବେଳେ ସେହି ଅଙ୍ଗିରସଗୋତ୍ରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତାଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞରେ ବଳିଥିବା ସବୁ ଧନ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୪,୫ ॥

ନାଭାଗ ଯେତେବେଳେ ସେହି ଧନ ନେବାକୁ ବାହାରିଲେ, ସେତେବେଳେ ଉତ୍ତରଦିଗରୁ ଜଣେ କୃଷ୍ଣକାୟ ପୁରୁଷ ଆସି କହିଲେ, ''ଏହି ଯଜ୍ଞଭୂମିରେ ଯାହା କିଛି ବଳିଛି, ସବୁ ମୋର ।'' ॥ ୬ ॥ ନାଭାଗ କହିଲେ, ''ଏ ଧନ ଋଷିମାନେ ମୋତେ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି; ଏହା ମୋର ।'' ଏହା ଶୁଣି ସେହି କୃଷ୍ଣକାୟ ପୁରୁଷ କହିଲେ, ''ଆମର ଏହି ବିବାଦ ବିଷୟରେ ତୁମେ ତୁମ ବାପାଙ୍କୁ ଯାଇ ପଗ୍ଚର ।'' ତେଣୁ ନାଭାଗ ଯାଇ ପିତାଙ୍କୁ ପଗ୍ଚରିଲେ ॥ ୭ ॥ ତାଙ୍କ ପିତା କହିଲେ, ''ଥରେ ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ଋଷିମାନେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଯଜ୍ଞଭୂମିରେ ଯାହା କିଛି ବଳିବ, ତାହା ରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କର ଭାଗ ହେବ । ତେଣୁ, ସତ କଥା; ଏସବୁ ଧନ ରୁଦ୍ରଙ୍କୁ ହିଁ ମିଳିବା କଥା ।'' ॥ ୮ ॥ ଏହାପରେ ନାଭାଗ ଆସି ସେହି କୃଷ୍ଣକାୟ ପୁରୁଷ ରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ କହିଲେ, ''ପ୍ରଭୁ ! ମୋର ପିତା କହିଲେ, ଯଜ୍ଞଭୂମିର ସବୁ ବସ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର । ତେଣୁ ମୋର ଅପରାଧ ହୋଇଗଲା; ମୁଁ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗୁଛି, ମୋତେ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ।'' ॥ ୯ ॥ ତାହା ଶୁଣି ଭଗବାନ ରୁଦ୍ର କହିଲେ, ''ତୁମର ପିତା ଧର୍ମ ଅନୁକୂଳ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ତୁମେ ବି ମୋତେ ସତ୍ୟ କହିଛ । (ଏଥିରେ ମୁଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ;) ତୁମେ ତ ବେଦର ଅର୍ଥ ଜାଣିଛ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ତୁମକୁ ସନାତନ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି । ତା'ଛଡ଼ା ଯଜ୍ଞରେ ବଳିଥିବା ମୋର ଏହିସବୁ ଧନ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତୁମକୁ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି । ତୁମେ ଏହା ଗ୍ରହଣ କର ।'' ଏହା କହି ସତ୍ୟପ୍ରେମୀ ଭଗବାନ ରୁଦ୍ର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୦,୧୧ ॥ ଯେଉଁମାନେ ସକାଳ ଓ ସଂଧ୍ୟାରେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହୋଇ ଏହି ଆଖ୍ୟାନ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ଏବଂ ବେଦଜ୍ଞ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ତା'ସହିତ ସେମାନେ ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ମଧ୍ୟ ଜାଣିପାଆନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥

ନାଭାଗାଦମ୍ବରୀଷୋଽଭୂନ୍ମହାଭାଗବତଃ କୃତୀ ।
ନାସ୍ପୃଶଦ୍ ବ୍ରହ୍ମଶାପୋଽପି ଯଂ ନ ପ୍ରତିହତଃ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୧୩

ରାଜୋବାଚ

ଭଗବଞ୍ଛ୍ରୋତୁମିଚ୍ଛାମି ରାଜର୍ଷେସ୍ତସ୍ୟ ଧୀମତଃ ।
ନ ପ୍ରାଭୂଦ୍ ଯତ୍ର ନିର୍ମୁକ୍ତୋ ବ୍ରହ୍ମଦଣ୍ଡୋ ଦୁରତ୍ୟୟଃ ॥ ୧୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅମ୍ବରୀଷୋ ମହାଭାଗଃ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପବତୀଂ ମହୀମ୍ ।
ଅବ୍ୟୟାଂ ଚ ଶ୍ରିୟଂ ଲବ୍ଧ୍ୱା ବିଭବଂ ଚାତୁଲଂ ଭୁବି ॥ ୧୫

ମେନେଽତିଦୁର୍ଲଭଂ ପୁଂସାଂ ସର୍ବଂ ତତ୍ ସ୍ୱପ୍ନସଂସ୍ତୁତମ୍ ।
ବିଦ୍ୱାନ୍ ବିଭବନିର୍ବାଣଂ ତମୋ ବିଶତି ଯତ୍ ପୁମାନ୍ ॥ ୧୬

ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ତଦ୍ଭକ୍ତେଷୁ ଚ ସାଧୁଷୁ ।
ପ୍ରାପ୍ତୋ ଭାବଂ ପରଂ ବିଶ୍ୱଂ ଯେନେଦଂ ଲୋଷ୍ଟବତ୍ ସ୍ମୃତମ୍ ॥ ୧୭

ସ ବୈ ମନଃ କୃଷ୍ଣପଦାରବିନ୍ଦୟୋ-
ର୍ବଚାଂସି ବୈକୁଣ୍ଠଗୁଣାନୁବର୍ଣ୍ଣନେ ।
କରୌ ହରେର୍ମନ୍ଦିରମାର୍ଜନାଦିଷୁ
ଶ୍ରୁତିଂ ଚକାରାଚ୍ୟୁତସତ୍କଥୋଦୟେ ॥ ୧୮

ମୁକୁନ୍ଦଲିଙ୍ଗାଲୟଦର୍ଶନେ ଦୃଶୌ
ତଦ୍ଭୃତ୍ୟଗାତ୍ରସ୍ପର୍ଶେଽଙ୍ଗସଙ୍ଗମମ୍ ।
ଘ୍ରାଣଂ ଚ ତତ୍ପାଦସରୋଜସୌରଭେ
ଶ୍ରୀମତ୍ତୁଳସ୍ୟା ରସନାଂ ତଦର୍ପିତେ ॥ ୧୯

ପାଦୌ ହରେଃ କ୍ଷେତ୍ରପଦାନୁସର୍ପଣେ
ଶିରୋ ହୃଷୀକେଶପଦାଭିବନ୍ଦନେ ।
କାମଂ ଚ ଦାସ୍ୟେ ନ ତୁ କାମକାମ୍ୟୟା
ଯଥୋତ୍ତମଶ୍ଲୋକଜନାଶ୍ରୟା ରତିଃ ॥ ୨୦

ନାଭାଗଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଅମ୍ବରୀଷ । ସେ ଥିଲେ ଭଗବାନଙ୍କର ଜଣେ ବଡ଼ ପ୍ରେମୀଭକ୍ତ ଏବଂ ଉଦାର ଧର୍ମାତ୍ମା । ଯେଉଁ ଦୁର୍ନିବାର ବ୍ରହ୍ମଶାପକୁ କେବେ ବି ରୋକାଯାଇ ନ ପାରେ, ତାହା ବି ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରି ନ ଥିଲା ॥ ୧୩ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ସେହି ପରମଜ୍ଞାନୀ ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କ ଚରିତ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହେଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ଦଣ୍ଡ ଦେଲେ, ଯାହାକୁ କି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଏଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ; ତଥାପି ସେଭଳି ଦଣ୍ଡ ତାଙ୍କର କିଛି କ୍ଷତି କରିପାରିଲା ନାହିଁ କିପରି ? ॥ ୧୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅମ୍ବରୀଷ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଥିଲେ । ସେ ପୃଥିବୀର ସପ୍ତଦ୍ୱୀପ, ଅଚଳାଚଳ ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଅତୁଳନୀୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଏସବୁ ସମ୍ପତ୍ତି ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ଏସବୁକୁ ସ୍ୱପ୍ନତୁଲ୍ୟ ମଣୁଥିଲେ । ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ଯେଉଁ ଧନବୈଭବର ଲୋଭରେ ପଡ଼ି ମନୁଷ୍ୟ ଘୋର ନରକକୁ ଚାଲିଯାଏ, ତାହା କେବଳ ଅଳ୍ପଦିନ ପାଇଁ—କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ । ତାହା ତ ଲିଭି ଲିଭି ଆସୁଥିବା ଦୀପ ପରି ॥ ୧୫,୧୬ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଭକ୍ତ ତଥା ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କ ଠାରେ ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କର ଅଗାଧ ଭକ୍ତିଭାବ ରହିଥିଲା । ଏତାଦୃଶ ଭକ୍ତିଭାବ ପାଇଗଲେ ତ ସକଳ ବିଶ୍ୱ ଓ ତାର ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ମଧ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ ମାଟିଟେଳାଟିଏ ପରି ତୁଚ୍ଛ ମନେହେବ ॥ ୧୭ ॥ ସେ ତାଙ୍କ ମନକୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦ ଯୁଗଳରେ, ବାଣୀକୁ ଭଗବଦ୍ ଗୁଣାନୁବର୍ଣ୍ଣନରେ, ହସ୍ତ ଦୁଇଟିକୁ ଶ୍ରୀହରିମନ୍ଦିରର ମାର୍ଜନ-ସେଚନରେ ଏବଂ କର୍ଣ୍ଣ ଦୁଇଟିକୁ ଭଗବାନ ଅଚ୍ୟୁତଙ୍କ ମଙ୍ଗଳମୟୀ କଥା ଶ୍ରବଣରେ ନିୟୋଜିତ ରଖିଥିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ସେ ତାଙ୍କ ନେତ୍ରକୁ ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ମନ୍ଦିର ଦର୍ଶନରେ, ଅଙ୍ଗକୁ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତଙ୍କ ଶରୀରସ୍ପର୍ଶରେ, ନାସିକାକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ଅର୍ପିତ ଶ୍ରୀମତୀ ତୁଳସୀର ଦିବ୍ୟସୁଗନ୍ଧରେ ଏବଂ ଜିହ୍ୱାକୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅର୍ପିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସାଦ ସେବନରେ ସଂଲଗ୍ନ ରଖିଥିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ଅମ୍ବରୀଷ ତାଙ୍କ ପାଦ ଦୁଇଟିକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ପୁଣ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଆଦିକୁ ପଦଯାତ୍ରା କରିବାରେ ଏବଂ ମସ୍ତକକୁ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ପ୍ରଣାମ କରିବାରେ ଲଗାଇ ରଖିଥିଲେ । ସେ ମାଳା, ଚନ୍ଦନ, ଆଦି ସବୁ ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବାରେ ନିଷ୍କାମଭାବରେ ଲଗାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଏସବୁ ନିଜେ

ଏବଂ ସଦା କର୍ମକଳାପମାତ୍ମନଃ
ପରେଽଧିଯଜ୍ଞେ ଭଗବତ୍ୟଧୋକ୍ଷଜେ ।
ସର୍ବାତ୍ମଭାବଂ ବିଦଧନ୍ମହୀମିମାଂ
ତନ୍ନିଷ୍ଠବିପ୍ରାଭିହିତଃ ଶଶାସ ହ ॥ ୨୧

ଈଜେଽଶ୍ୱମେଧୈରଧିଯଜ୍ଞମୀଶ୍ୱରଂ
ମହାବିଭୂତ୍ୟୋପଚିତାଙ୍ଗଦକ୍ଷିଣୈଃ ।
ତତୈର୍ବସିଷ୍ଠାସିତଗୌତମାଦିଭି-
ର୍ଧନ୍ୱନ୍ୟଭିସ୍ରୋତମସୌ ସରସ୍ୱତୀମ୍ ॥ ୨୨

ଯସ୍ୟ କ୍ରତୁଷୁ ଗୀର୍ବାଣୈଃ ସଦସ୍ୟା ଋତ୍ୱିଜୋ ଜନାଃ ।
ତୁଲ୍ୟରୂପାଶ୍ଚାନିମିଷା ବ୍ୟଦୃଶ୍ୟନ୍ତ ସୁବାସସଃ ॥ ୨୩

ସ୍ୱର୍ଗୋ ନ ପ୍ରାର୍ଥିତୋ ଯସ୍ୟ ମନୁଜୈରମରପ୍ରିୟଃ ।
ଶୃଣ୍ୱଦ୍ଭିରୁପଗାୟଦ୍ଭିରୁତ୍ତମଶ୍ଲୋକଚେଷ୍ଟିତମ୍ ॥ ୨୪

ସମର୍ଦ୍ଧୟନ୍ତି ତାନ୍ କାମାଃ ସ୍ୱାରାଜ୍ୟପରିଭାବିତାଃ ।
ଦୁର୍ଲଭା ନାପି ସିଦ୍ଧାନାଂ ମୁକୁନ୍ଦଂ ହୃଦି ପଶ୍ୟତଃ ॥ ୨୫

ସ ଇତ୍ଥଂ ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ତପୋଯୁକ୍ତେନ ପାର୍ଥିବଃ ।
ସ୍ୱଧର୍ମେଣ ହରି ପ୍ରୀଣନ୍ ସଙ୍ଗାନ୍ ସର୍ବାଞ୍ଛନୈର୍ଜହୌ ॥ ୨୬

ଗୃହେଷୁ ଦାରେଷୁ ସୁତେଷୁ ବନ୍ଧୁଷୁ
ଦ୍ୱିପୋତ୍ତମସ୍ୟନ୍ଦନବାଜିପତ୍ତିଷୁ ।
ଅକ୍ଷୟ୍ୟରତ୍ନାଭରଣାୟୁଧାଦି-
ଷ୍ୱନନ୍ତକୋଶେଷ୍ୱକରୋଦସନ୍ମତିମ୍ ॥ ୨୭

ଉପଭୋଗ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ତାଙ୍କର ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ଯେ, ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମ ନିବାସ କରେ, ତାହା ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମିଳିଯାଉ ॥ ୨୦ ॥ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସର୍ବାତ୍ମା ଓ ସର୍ବସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ଏପରିଭାବରେ ଅମ୍ବରୀଷ ତାଙ୍କର ସକଳ କର୍ମ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ସେ ଏହି ପୃଥିବୀ ଶାସନ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ପ୍ରଚୁର ସମ୍ପଦ ଥିବାରୁ ସେ ଧନ୍ୱ ନାମକ ମରୁଭୂମିରେ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀର ପ୍ରବାହ ସମ୍ମୁଖରେ ବସିଷ୍ଠ, ଅସିତ, ଗୌତମ ଆଦି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ପୌରୋହିତ୍ୟରେ ଅନେକ ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରି ତଥା ସେଥିରେ ବହୁପରିମାଣର ଦକ୍ଷିଣା ଦେଇ ଯଜ୍ଞାଧିପତି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିଥିଲେ ॥ ୨୨ ॥ ତାଙ୍କ ଯଜ୍ଞମାନଙ୍କରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେତେବେଳେ ସଦସ୍ୟ ଓ ଋତ୍ୱିଜମାନେ ବସିଯାଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ପଲକ ପଡୁ ନ ଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଓ ତଦନୁରୂପ ବସ୍ତ୍ର ହେତୁ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପରି ଦେଖା ଯାଉଥିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କ ପ୍ରଜାମାନେ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗାନ କରାଯାଉଥିବା ଭଗବାନଙ୍କର ଉତ୍ତମ ଚରିତସବୁ କେତେବେଳେ ପ୍ରେମର ସହିତ ଶ୍ରବଣ କରୁଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ନିଜେ ଗାନ କରୁଥିଲେ । ଏପରିଭାବରେ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ଲୋକମାନେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ସ୍ୱର୍ଗ ପାଇବାକୁ ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରୁ ନ ଥିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ହୃଦୟରେ ଅନନ୍ତ ପ୍ରେମଦାତା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେହି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଦୁର୍ଲଭ ହୋଇଥିବା ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ବି ହର୍ଷିତ କରିପାରୁ ନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମାନନ୍ଦ ସମ୍ମୁଖରେ ସେସବୁ ସାମଗ୍ରୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୁଚ୍ଛ ଓ ମୂଲ୍ୟହୀନ ଥିଲା ॥ ୨୫ ॥ ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷ ଏପରିଭାବରେ ତପସ୍ୟାଯୁକ୍ତ ଭକ୍ତିଯୋଗ ଓ ପ୍ରଜାପାଳନରୂପୀ ସ୍ୱଧର୍ମଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେ ସକଳ ପ୍ରକାର ଆସକ୍ତି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୨୬ ॥ ଗୃହ, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଭାଇବନ୍ଧୁ ତଥା ଗଜାରୋହୀ, ରଥାରୋହୀ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଓ ପଦାତିକ ସମନ୍ୱିତ ଚତୁରଙ୍ଗିଣୀ ସେନା, ଅକ୍ଷୟରତ୍ନ, ଆଭୂଷଣ, ଆୟୁଧ ଆଦି ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁ ତଥା ଅସରନ୍ତି ଧନକୋଷ ବିଷୟରେ ସେ ଦୃଢ଼ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଯେ, ସେସବୁ ହେଉଛି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସତ୍ୟ ବା ମିଥ୍ୟା ॥ ୨୭ ॥

ତସ୍ମା ଅଦାଦ୍ଧରିଶ୍ଚକ୍ରଂ ପ୍ରତ୍ୟନୀକଭୟାବହମ୍ ।
ଏକାନ୍ତଭକ୍ତିଭାବେନ ପ୍ରୀତୋ ଭୃତ୍ୟାଭିରକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୨୮

ଆରିରାଧୟିଷୁଃ କୃଷ୍ଣଂ ମହିଷ୍ୟା ତୁଲ୍ୟଶୀଳୟା ।
ଯୁକ୍ତଃ ସାଂବତ୍ସରଂ ବୀରୋ ଦଧାର ଦ୍ୱାଦଶୀବ୍ରତମ୍ ॥ ୨୯

ବ୍ରତାନ୍ତେ କାର୍ତ୍ତିକେ ମାସି ତ୍ରିରାତ୍ରଂ ସମୁପୋଷିତଃ ।
ସ୍ନାତଃ କଦାଚିତ୍ କାଳିନ୍ଦ୍ୟାଂ ହରିଂ ମଧୁବନେଽର୍ଚ୍ଚୟତ୍ ॥ ୩୦

ମହାଭିଷେକବିଧିନା ସର୍ବୋପସ୍କରସଂପଦା ।
ଅଭିଷିଚ୍ୟାମ୍ବରାକଲ୍ପୈର୍ଗନ୍ଧମାଲ୍ୟାର୍ହଣାଦିଭିଃ ॥ ୩୧

ତଦ୍‌ଗତାନ୍ତରଭାବେନ ପୂଜୟାମାସ କେଶବମ୍ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣାଂଶ୍ଚ ମହାଭାଗାନ୍ ସିଦ୍ଧାର୍ଥାନପି ଭକ୍ତିତଃ ॥ ୩୨

ଗବାଂ ରୁକ୍ମବିଷାଣୀନାଂ ରୂପ୍ୟାଙ୍‌ଘ୍ରୀଣାଂ ସୁବାସସାମ୍ ।
ପୟଃଶୀଳବୟୋରୂପବତ୍ସୋପସ୍କରସମ୍ପଦାମ୍ ॥ ୩୩

ପ୍ରାହିଣୋତ୍ ସାଧୁବିପ୍ରେଭ୍ୟୋ ଗୃହେଷୁ ନ୍ୟର୍ବୁଦାନି ଷଟ୍ ।
ଭୋଜୟିତ୍ୱା ଦ୍ୱିଜାନଗ୍ରେ ସ୍ୱାଦ୍ୱନ୍ନଂ ଗୁଣବତ୍ତମମ୍ ॥ ୩୪

ଲବ୍ଧକାମୈରନୁଜ୍ଞାତଃ ପାରଣାୟୋପଚକ୍ରମେ ।
ତସ୍ୟ ତର୍ହ୍ୟତିଥିଃ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଦୁର୍ବାସା ଭଗବାନଭୂତ୍ ॥ ୩୫

ତମାନର୍ଚ୍ଚାତିଥିଂ ଭୂପଃ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାନାସନାର୍ହଣୈଃ ।
ଯୟାଚେଽଭ୍ୟବହାରାୟ ପାଦମୂଳମୁପାଗତଃ ॥ ୩୬

ପ୍ରତିନନ୍ଦ୍ୟ ସ ତଦ୍‌ଯାଚ୍ଞାଂ କର୍ତ୍ତୁମାବଶ୍ୟକଂ ଗତଃ ।
ନିମମଜ୍ଜ ବୃହଦ୍ ଧ୍ୟାୟନ୍ କାଳିନ୍ଦୀସଲିଳେ ଶୁଭେ ॥ ୩୭

ତାଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତିରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ଆପଣା ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରକୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଦେଇଥିଲେ । ସୁଦର୍ଶନ ସର୍ବଦା ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରନ୍ତି ଏବଂ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥

ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କ ପତ୍ନୀ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପରି ଧର୍ମଶୀଳା, ଅନାସକ୍ତା ଓ ଭକ୍ତିପରାୟଣା ଥିଲେ । ଥରେ ରାଜା ନିଜ ପତ୍ନୀଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବା ପାଇଁ ବର୍ଷେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦ୍ୱାଦଶୀପ୍ରଧାନ ଏକାଦଶୀ ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବାକୁ ନିୟମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୨୯ ॥ ବ୍ରତ ସମାପ୍ତ ହେବାପରେ ସେ କାର୍ତ୍ତିକ ମାସରେ ତିନି ରାତି (ତିନି ଦିନ ତିନି ରାତି) ଉପବାସ କରି ଯମୁନାରେ ସ୍ନାନ କଲେ ଓ ମଧୁବନରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୩୦ ॥ ସେ ସକଳପ୍ରକାର ସାମଗ୍ରୀ ଓ ସମ୍ପତ୍ତି ବିନିଯୋଗ କରି ମହାଭିଷେକ ବିଧିରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅଭିଷେକ କଲେ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ, ଚନ୍ଦନ, ମାଳା ଏବଂ ଅର୍ଘ୍ୟ ଆଦିଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ସେହି ବିଧିରେ ମହାଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଭକ୍ତିଭାବରେ ପୂଜା କଲେ । ଅବଶ୍ୟ ସେହି ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସିଦ୍ଧ ମହାତ୍ମା ଥିବାରୁ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସକଳ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସାରିଥିବାରୁ, ସେମାନେ ଏପରି ପୂଜା ଆବଶ୍ୟକ କରୁ ନ ଥିଲେ । ତା'ପରେ ସେ ପ୍ରଥମେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁଣକାରୀ ଭୋଜନ ପ୍ରଦାନ କରିସାରି ସେମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଷାଠିଏ କୋଟି ସୁସଜ୍ଜିତ ଗାଈ ପଠାଇଦେଲେ । ସେହି ଗାଈମାନଙ୍କ ଶିଙ୍ଗରେ ସୁନାଖୋଳ ଓ ଖୁରାରେ ରୂପାଖୋଳ ଲଗାଇ ଦିଆଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ରରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରାଯାଇଥିଲା । ଗାଈସବୁ ବଡ଼ ସୁଶୀଳା, ଶାନ୍ତ, ସୁନ୍ଦର ଓ ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କା ତଥା ଦୁଧିଆଳୀ ଥିଲେ । ଗାଈମାନଙ୍କ ସହିତ ଗାଈ ଦୁହିଁବାର ଉପଯୁକ୍ତ ଉପକରଣ ମଧ୍ୟ ପଠାଯାଇଥିଲା ॥ ୩୧-୩୪ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସକଳ ପ୍ରକାର ଦାନ ଦିଆଯିବା ପରେ ରାଜା ସେମାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ନେଇ ବ୍ରତ ପାରଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଶାପ ଓ ବର ଦେବାରେ ସମର୍ଥ ସ୍ୱୟଂ ମହର୍ଷି ଦୁର୍ବାସା ଆସି ଅତିଥିରୂପେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩୫ ॥

ଅତିଥିରୂପେ ଆସିଥିବା ଦୁର୍ବାସାଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷ ଆସନରୁ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଋଷିଙ୍କୁ ଆସନରେ ବସାଇ ବିବିଧ ସାମଗ୍ରୀରେ ପୂଜା କଲେ । ତା'ପରେ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରି ଅମ୍ବରୀଷ ତାଙ୍କୁ ଭୋଜନ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ॥ ୩୬ ॥ ଦୁର୍ବାସା ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସ୍ୱୀକାର କରି ନିତ୍ୟକର୍ମ (ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସ୍ନାନ, ପୂଜା

ମୁହୂର୍ତ୍ତାର୍ଧାବଶିଷ୍ଟାୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶ୍ୟାଂ ପାରଣଂ ପ୍ରତି ।
ଚିନ୍ତୟାମାସ ଧର୍ମଜ୍ଞୋ ଦ୍ୱିଜୈସ୍ତଦ୍ଧର୍ମସଙ୍କଟେ ॥ ୩୮

ବ୍ରାହ୍ମଣାତିକ୍ରମେ ଦୋଷୋ ଦ୍ୱାଦଶ୍ୟାଂ ଯଦପାରଣେ ।
ଯତ୍ କୃତ୍ୱା ସାଧୁ ମେ ଭୂୟାଦଧର୍ମୋ ବା ନ ମାଂ ସ୍ପୃଶେତ୍ ॥ ୩୯

ଅମ୍ଭସା କେବଳେନାଥ କରିଷ୍ୟେ ବ୍ରତପାରଣମ୍ ।
ପ୍ରାହୁରବ୍‌ଭକ୍ଷଣଂ ବିପ୍ରା ହ୍ୟଶିତଂ ନାଶିତଂ ଚ ତତ୍ ॥ ୪୦

ଇତ୍ୟପଃ ପ୍ରାଶ୍ୟ ରାଜର୍ଷିଶ୍ଚିନ୍ତୟନ୍ ମନସାଚ୍ୟୁତମ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟଚଷ୍ଟ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦ୍ୱିଜାଗମନମେବ ସଃ ॥ ୪୧

ଦୁର୍ବାସା ଯମୁନାକୂଳାତ୍ କୃତାବଶ୍ୟକ ଆଗତଃ ।
ରାଜ୍ଞାଭିନନ୍ଦିତସ୍ତସ୍ୟ ବୁବୁଧେ ଚେଷ୍ଟିତଂ ଧିୟା ॥ ୪୨

ମନ୍ୟୁନା ପ୍ରଚଳଦ୍‌ଗାତ୍ରୋ ଭ୍ରୁକୁଟୀକୁଟିଳାନନଃ ।
ବୁଭୁକ୍ଷିତଶ୍ଚ ସୁତରାଂ କୃତାଞ୍ଜଳିମଭାଷତ ॥ ୪୩

ଅହୋ ଅସ୍ୟ ନୃଶଂସସ୍ୟ ଶ୍ରିୟୋନ୍ମତ୍ତସ୍ୟ ପଶ୍ୟତ ।
ଧର୍ମବ୍ୟତିକ୍ରମଂ ବିଷ୍ଣୋରଭକ୍ତସ୍ୟେଶମାନିନଃ ॥ ୪୪

ଯୋ ମାମତିଥିମାୟାତମାତିଥ୍ୟେନ ନିମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଚ ।
ଅଦତ୍ତ୍ୱା ଭୁକ୍ତବାଂସ୍ତସ୍ୟ ସଦ୍ୟସ୍ତେ ଦର୍ଶୟେ ଫଳମ୍ ॥ ୪୫

ଇତ୍ୟାଦି) ସାରିବା ନିମନ୍ତେ ଯମୁନାତଟକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସେଠାରେ ସେ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଠାରେ ମନୋନିବେଶ କରି ପବିତ୍ର ଯମୁନାଜଳରେ ସ୍ନାନ କଲେ ॥ ୩୭ ॥ ଏପଟେ ଦ୍ୱାଦଶୀ ଆଉ ମାତ୍ର ଅଧମୁହୂର୍ତ୍ତ (ଚବିଶ ମିନିଟ୍) ବାକି ଥାଏ । (ଦ୍ୱାଦଶୀ ଶେଷ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ବ୍ରତ ପାରଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ) ତେଣୁ ଅମ୍ବରୀଷ ଧର୍ମସଂକଟରେ ପଡ଼ିଗଲେ । (ଏପଟେ ଅତିଥି ସ୍ନାନ ସାରି ଆସିନାହାନ୍ତି, ସେପଟେ ଦ୍ୱାଦଶୀ ସରିଆସୁଛି ଦେଖି) ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କଣ କରାଯିବ ବୋଲି ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କଲେ ॥ ୩୮ ॥ ସେ କହିଲେ, "ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣ ! ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଭୋଜନ ନ କରାଇ ନିଜେ ଭୋଜନ କରିବା ଏକ ଦୋଷ; ପୁଣି ଦ୍ୱାଦଶୀ ଥାଉ ଥାଉ ପାରଣ ନ କରିବା ମଧ୍ୟ ଦୋଷ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଯାହା କଲେ, ମୋର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ଏବଂ ପାପ ଲାଗିବ ନାହିଁ, ମୋତେ ତାହା କହନ୍ତୁ ।" ॥ ୩୯ ॥ ତାପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ସହିତ ବିଚାରବିମର୍ଶ କରିବା ପରେ ସେ କହିଲେ, "ଶ୍ରୁତିମାନଙ୍କରେ କୁହାଯାଇଛି, ଜଳ ପିଇବା ଭୋଜନ କରିବା ସହିତ ସମାନ, ପୁଣି ଭୋଜନ ନ କରିବା ସହିତ ମଧ୍ୟ ସମାନ । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ କେବଳ ଜଳ ପିଇ ପାରଣ କରିଦେଉଛି ।" ॥ ୪୦ ॥ ରାଜର୍ଷି ଅମ୍ବରୀଷ ଏହି ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ପହଞ୍ଚି, ମନେ ମନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି କିଛି ଜଳ ପିଇଦେଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ଫେରିବା ଅପେକ୍ଷାରେ ରହିଲେ ॥ ୪୧ ॥ ଦୁର୍ବାସା ଆବଶ୍ୟକ କୃତ୍ୟ ଶେଷ କରି ଯମୁନାତଟରୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ରାଜା ଆସି ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇବା ସମୟରେ ସେ ଅନୁମାନ କରି ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ରାଜା ପାରଣ କରି ସାରିଛନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥ ସେତେବେଳକୁ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କୁ ଭୀଷଣ ଭୋକ ଲାଗୁଥାଏ । ତେଣୁ ରାଜା ପାରଣ କରିସାରିଲେଣି ଜାଣି, ସେ କ୍ରୋଧରେ କମ୍ପିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଭ୍ରୂଲତା ଟେକି ଆଖିତରାଟି ଚାହିଁବାରୁ ତାଙ୍କର ମୁହଁ ବିକଟ ହୋଇଗଲା । ସେ ହାତ ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରି କହିଉଠିଲେ, "ହାଁ ! ଦେଖିଲ, ଏ ଲୋକଟା କେଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର ! ଏ ଲୋକ ଧନଗର୍ବରେ ମତୁଆଲା ହୋଇଯାଇଛି । ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି ବୋଲି ଏହାଠାରେ ତିଳେମାତ୍ର ବି ନାହିଁ । ଇଏ ନିଜକୁ ବିରାଟ ସମର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ଭାବୁଛି । ଆଜି ଧର୍ମ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରି ଏ କେଡ଼େ ଅନ୍ୟାୟ କରିଦେଲା ! ॥ ୪୩, ୪୪ ॥ ଆରେ ! ମୁଁ ଏହାର ଅତିଥି ହୋଇ ଆସିଛି; ପୁଣି ଇଏ ଅତିଥିସତ୍କାର କରିବ ବୋଲି ମୋତେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ବି ଦେଲା; ଅଥଚ

ଏବଂ ବ୍ରୁବାଣ ଉତ୍କୃତ୍ୟ ଜଟାଂ ରୋଷବିଦୀପିତଃ ।
ତୟା ସ ନିର୍ମମେ ତସ୍ମୈ କୃତ୍ୟାଂ କାଳାନଳୋପମାମ୍ ॥ ୪୬

ତାମାପତନ୍ତୀଂ ଜ୍ୱଳତୀମସିହସ୍ତାଂ ପଦା ଭୁବମ୍ ।
ବେପୟନ୍ତୀଂ ସମୁଦ୍ୱୀକ୍ଷ୍ୟ ନ ଚଚାଲ ପଦାନ୍ନୃପଃ ॥ ୪୭

ପ୍ରାଗ୍ଦିଷ୍ଟଂ ଭୃତ୍ୟରକ୍ଷାୟାଂ ପୁରୁଷେଣ ମହାତ୍ମନା ।
ଦଦାହ କୃତ୍ୟାଂ ତାଂ ଚକ୍ରଂ କ୍ରୁଦ୍ଧାହିମିବ ପାବକଃ ॥ ୪୮

ତଦଭିଦ୍ରବଦୁଦ୍ୱୀକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ରୟାସଂ ଚ ନିଷ୍ଫଳମ୍ ।
ଦୁର୍ବାସା ଦୁଦ୍ରୁବେ ଭୀତୋ ଦିକ୍ଷୁ ପ୍ରାଣପରୀପ୍ସୟା ॥ ୪୯

ତମନ୍ୱଧାବଦ୍ ଭଗବଦ୍ରଥାଙ୍ଗଂ
ଦାବାଗ୍ନିରୁଦ୍ଧୂତଶିଖୋ ଯଥାହିମ୍ ।
ତଥାନୁଷକ୍ତଂ ମୁନିରୀକ୍ଷମାଣୋ
ଗୁହାଂ ବିବିକ୍ଷୁଃ ପ୍ରସସାର ମେରୋଃ ॥ ୫୦

ଦିଶୋ ନଭଃ କ୍ଷ୍ମାଂ ବିବରାନ୍ ସମୁଦ୍ରାଁ-
ଲ୍ଲୋକାନ୍ ସପାଳାଂସ୍ତ୍ରିଦିବଂ ଗତଃ ସଃ ।
ଯତୋ ଯତୋ ଧାବତି ତତ୍ର ତତ୍ର
ସୁଦର୍ଶନଂ ଦୁଷ୍ପ୍ରସହଂ ଦଦର୍ଶ ॥ ୫୧

ଅଲବ୍ଧନାଥଃ ସ ଯଦା କୁତଶ୍ଚିତ୍
ସଂତ୍ରସ୍ତଚିତ୍ତୋଽରଣମେଷମାଣଃ ।
ଦେବଂ ବିରିଞ୍ଚିଂ ସମଗାଦ୍ ବିଧାତ-
ସ୍ତ୍ରାହ୍ୟାତ୍ମଯୋନେଽଜିତତେଜସୋ ମାମ୍ ॥ ୫୨

ମୋତେ ଖାଇବାକୁ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ନିଜେ ଖାଇଦେଲା ! ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ଏହାର ପ୍ରତିଫଳ ଦେଉଛି; ରହ !'' ॥ ୪୫ ॥ ଏପରି କହି କହି ସେ କ୍ରୋଧରେ ଲାଲ୍ ହୋଇଗଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରୁ କେରାଏ ଜଟା ଉପାଡ଼ି ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ କୃତ୍ୟା (ତାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରୟୋଗରେ ନିଯୁକ୍ତ ଅନିଷ୍ଟକାରିଣୀ ଶକ୍ତି) ଜାତ କରିଦେଲେ । ସେହି କୃତ୍ୟା ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଅଗ୍ନି ପରି ତେଜୀୟାନ୍ ହୋଇଥାଏ ॥ ୪୬ ॥ ସେ ହାତରେ ଖଣ୍ଡା ଧରି ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କ ଉପରକୁ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନି ପରି ମାଡ଼ି ଆସିଲା । ତାର ପଦାଘାତରେ ପୃଥିବୀ କମ୍ପୁଥାଏ; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷ ତିଳେମାତ୍ର ବିଚଳିତ ହେଲେ ନାହିଁ । ସେ ପାଦେ ବି ନ ଘୁଞ୍ଚି, ଯେଉଁଠି ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ, ସେଇଠି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ ॥ ୪୭ ॥ ପରମପୁରୁଷ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତାଙ୍କର ଏହି ସେବକକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରକୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଦେଇଥିଲେ । ଅଗ୍ନି ଯେପରି କ୍ରୋଧରେ ଗର୍ଜନ କରୁଥିବା ସର୍ପକୁ ଭସ୍ମ କରିଦିଏ, ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ସେହିପରି ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ କୃତ୍ୟାକୁ ଜାଳିପୋଡ଼ି ଭସ୍ମ କରିଦେଲା ॥ ୪୮ ॥ ଚକ୍ର ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟ କୃତ୍ୟାକୁ ଜାଳିଦେଇ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଆସୁଥିବା ଦେଖି ଦୁର୍ବାସା ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଆପଣା ପ୍ରାଣ ଘେନି, ଅଣନିଃଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ସେଠାରୁ ଧାଇଁ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୪୯ ॥ ଦାବାନଳର ଲେଲିହାନ ଦୀର୍ଘଶିଖା ଲହଲହ ହୋଇ ସର୍ପକୁ ଗୋଡ଼ାଇ ଯିବା ପରି ଭଗବାନଙ୍କର ଚକ୍ର ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇଲା । ଚକ୍ର ତାଙ୍କର ପାଖାପାଖି ହୋଇଗଲାଣି ଦେଖି, ଦୁର୍ବାସା ସୁମେରୁ ପର୍ବତର ଗୁମ୍ଫାରେ ପଶିଯିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲେ ॥ ୫୦ ॥ କିନ୍ତୁ ଦିଗବିଦିଗ, ଆକାଶ, ପୃଥିବୀ, ଅତଳବିତଳ ଆଦି ଅଧୋଲୋକ, ସମୁଦ୍ର, ଲୋକପାଳ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ଭୁବନ, ଏପରି କି ସ୍ୱର୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁଠିକି ଗଲେ, ଦେଖିଲେ ଅସହ୍ୟ ତେଜବାନ୍ ଚକ୍ର ତାଙ୍କୁ ସେଠାରେ ବି ଗୋଡ଼ାଇଛି ॥ ୫୧ ॥ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଠାରେ ବି କେହି ରକ୍ଷକ ନ ମିଳିବାରୁ ସେ ଭୀଷଣ ଡରିଗଲେ । ନିଜ ରକ୍ଷାର ଉପାୟ ଖୋଜି ଖୋଜି ସେ ଯାଇ ଦେବଶିରୋମଣି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ କହିଲେ, ''ହେ ଦେବ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂଭୂ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ତେଜୋମୟୀ ଚକ୍ର ଦାଉରୁ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।'' ॥ ୫୨ ॥

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ସ୍ଥାନଂ ମଦୀୟଂ ସହବିଶ୍ୱମେତତ୍
କ୍ରୀଡ଼ାବସାନେ ଦ୍ୱିପରାର୍ଦ୍ଧସଂଜ୍ଞେ ।
ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗମାତ୍ରେଣ ହି ସଂଦିଧକ୍ଷୋଃ
କାଳାତ୍ମନୋ ଯସ୍ୟ ତିରୋଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୫୩

ଅହଂ ଭବୋ ଦକ୍ଷଭୃଗୁପ୍ରଧାନାଃ
ପ୍ରଜେଶଭୂତେଶସୁରେଶମୁଖ୍ୟାଃ ।
ସର୍ବେ ବୟଂ ଯନ୍ନିୟମଂ ପ୍ରପନ୍ନା
ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନ୍ୟର୍ପିତଂ ଲୋକହିତଂ ବହାମଃ ॥ ୫୪

ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତୋ ବିରିଞ୍ଚେନ ବିଷ୍ଣୁଚକ୍ରୋପତାପିତଃ ।
ଦୁର୍ବାସାଃ ଶରଣଂ ଯାତଃ ଶର୍ବଂ କୈଳାସବାସିନମ୍ ॥ ୫୫

ଶ୍ରୀରୁଦ୍ର ଉବାଚ

ବୟଂ ନ ତାତ ପ୍ରଭବାମ ଭୂମ୍ନି
ଯସ୍ମିନ୍ ପରେଽନ୍ୟେଽପ୍ୟଜଜୀବକୋଶାଃ ।
ଭବନ୍ତି କାଳେ ନ ଭବନ୍ତି ହୀଦୃଶାଃ
ସହସ୍ରଶୋ ଯତ୍ର ବୟଂ ଭ୍ରମାମଃ ॥ ୫୬

ଅହଂ ସନତ୍କୁମାରଶ୍ଚ ନାରଦୋ ଭଗବାନଜଃ ।
କପିଳୋଽପାନ୍ତରତମୋ ଦେବଳୋ ଧର୍ମ ଆସୁରିଃ ॥ ୫୭

ମରୀଚିପ୍ରମୁଖାଶ୍ଚାନ୍ୟେ ସିଦ୍ଧେଶାଃ ପାରଦର୍ଶନାଃ ।
ବିଦାମ ନ ବୟଂ ସର୍ବେ ଯନ୍ମାୟାଂ ମାୟୟାଽଽବୃତାଃ ॥ ୫୮

ତସ୍ୟ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରସ୍ୟେଦଂ ଶସ୍ତ୍ରଂ ଦୁର୍ବିଷହଂ ହି ନଃ ।
ତମେବ ଶରଣଂ ଯାହି ହରିସ୍ତେ ଶଂ ବିଧାସ୍ୟତି ॥ ୫୯

ତତୋ ନିରାଶୋ ଦୁର୍ବାସାଃ ପଦଂ ଭଗବତୋ ଯଯୌ ।
ବୈକୁଣ୍ଠାଖ୍ୟଂ ଯଦଧ୍ୟାସ୍ତେ ଶ୍ରୀନିବାସଃ ଶ୍ରିୟା ସହ ॥ ୬୦

ସଂଦହ୍ୟମାନୋଽଜିତଶସ୍ତ୍ରବହ୍ନିନା
ତତ୍ପାଦମୂଳେ ପତିତଃ ସବେପଥୁଃ ।
ଆହାଚ୍ୟୁତାନନ୍ତ ସଦୀପ୍ସିତ ପ୍ରଭୋ
କୃତାଗସଂ ମାବ ହି ବିଶ୍ୱଭାବନ ॥ ୬୧

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—(ମୋର ସାମର୍ଥ୍ୟ ବା କେତେ !) ମୋର ଦୁଇ ପରାର୍ଦ୍ଧ ଆୟୁ ବିତିଯିବା ପରେ ଯେତେବେଳେ କାଳସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ଏହି ସୃଷ୍ଟିଲୀଳା ସମାପ୍ତ କରି ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ଜଳାଇବାକୁ ଚାହିଁବେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଇଙ୍ଗିତମାତ୍ରକେ ସମଗ୍ର ସଂସାର ଓ ମୋର ଏହି ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ମଧ୍ୟ ଲୀନ ହୋଇଯିବ ॥ ୫୩ ॥ ମୁଁ, ଶିବ, ଦକ୍ଷ, ଭୃଗୁ ଆଦି ପ୍ରଜାପତି, ଭୂତେଶ୍ୱର, ଦେବେଶ୍ୱର ଆଦି ସମସ୍ତେ ଯାହାଙ୍କ ରଚିତ ନିୟମରେ ବନ୍ଧା ତଥା ଯାହାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି ଓ ଯାହାଙ୍କ ଶରଣରେ ରହି ଆମେ ସମସ୍ତେ ସଂସାରର ହିତ ସାଧନ କରୁଛୁ, (ତାଙ୍କ ଭକ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ମୋର ବା ସାମର୍ଥ୍ୟ କାହିଁ !) ॥ ୫୪ ॥ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମା ଏପରି ନିରାଶ କରିଦେବାରୁ, ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚକ୍ରଦ୍ୱାରା ସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ହୋଇ କୈଳାସବାସୀ ଦେବଦେବ ମହାଦେବଙ୍କ ଶରଣକୁ ଗଲେ ॥ ୫୫ ॥

ଶ୍ରୀମହାଦେବ କହିଲେ—''ବତ୍ସ ଦୁର୍ବାସା ! ଯେଉଁ ଅନନ୍ତ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ, ସମୟ ଆସିଲେ, ବ୍ରହ୍ମା, ତାଙ୍କର ଉପାଧିଭୂତ ଜୀବକୋଷ ତଥା ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପରି ଅନେକ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସମୟ ଆସିଗଲେ ସେସବୁର ଆଉ ପତ୍ତା ରହେ ନାହିଁ, ଯାହାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ମୋ ପରି ହଜାର ହଜାର ରୁଦ୍ର ଘୂରି ବୁଲନ୍ତି, ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି ବି କରିବାକୁ ଆମ୍ଭର ସାମର୍ଥ୍ୟ ନାହିଁ ॥ ୫୬ ॥ ମୁଁ, ସନତ୍କୁମାର, ନାରଦ, ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମା, କପିଳ, ଅପାନ୍ତରତମ, ଦେବଳ, ଧର୍ମ, ଆସୁରି ତଥା ମରୀଚି ଆଦି ଅନ୍ୟ ଯେତେସବୁ ସର୍ବଜ୍ଞ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ଅଛନ୍ତି, ଆମେ କେହି ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାକୁ ଜାଣିପାରୁନା; କାରଣ ଆମେ ମଧ୍ୟ ସେହି ମାୟାର ଘେର ଭିତରେ ରହିଛୁ ॥ ୫୭,୫୮ ॥ ଏହି ଚକ୍ର ହେଉଛି ସେହି ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଙ୍କ ଶସ୍ତ୍ର। ଆମେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ତେଜକୁ ସହନ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ। ତେଣୁ ତୁମେ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଶରଣ ପଶ; ସେ ହିଁ ତୁମର ମଙ୍ଗଳ କରିପାରିବେ।'' ॥ ୫୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ପାଖରୁ ମଧ୍ୟ ନିରାଶ ହୋଇ ଦୁର୍ବାସା ଭଗବାନଙ୍କର ପରମଧାମ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଗଲେ। ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ଭଗବାନ ସେଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ନିବାସ କରନ୍ତି ॥ ୬୦ ॥ ଦୁର୍ବାସା ତ ଭଗବାନଙ୍କ ଚକ୍ରର ତାପରେ ସନ୍ତାପିତ ହେଉଥାନ୍ତି; ସେ ଥରି ଥରି ଯାଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ। ସେ କହିଲେ, ''ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! ହେ ଅନନ୍ତ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସନ୍ଥଜନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଇଷ୍ଟ। ହେ ପ୍ରଭୁ ! ହେ ବିଶ୍ୱଜୀବନ ! ମୁଁ ହେଉଛି ଅପରାଧୀ। ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୬୧ ॥

ଅଜାନତା ତେ ପରମାନୁଭାବଂ
କୃତଂ ମୟାଘଂ ଭବତଃ ପ୍ରିୟାଣାମ୍ ।
ବିଧେହି ତସ୍ୟାପଚିତିଂ ବିଧାତ-
ର୍ମୁଚ୍ୟେତ ଯନ୍ନାମ୍ନ୍ୟୁଦିତେ ନାରକୋଽପି ॥ ୬୨

ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ହିଁ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ ଅପରାଧ କରିଦେଲି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେଲେ ନରକରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଥିବା ଜୀବ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ।'' ॥ ୬୨ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅହଂ ଭକ୍ତପରାଧୀନୋ ହ୍ୟସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଇବ ଦ୍ୱିଜ ।
ସାଧୁଭିର୍ଗ୍ରସ୍ତହୃଦୟୋ ଭକ୍ତୈର୍ଭକ୍ତଜନପ୍ରିୟଃ ॥ ୬୩

ନାହମାତ୍ମାନମାଶାସେ ମଦ୍ଭକ୍ତୈଃ ସାଧୁଭିର୍ବିନା ।
ଶ୍ରିୟଂ ଚାତ୍ୟନ୍ତିକୀଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଯେଷାଂ ଗତିରହଂ ପରା ॥ ୬୪

ଯେ ଦାରାଗାରପୁତ୍ରାପ୍ତାନ୍ ପ୍ରାଣାନ୍ ବିତ୍ତମିମଂ ପରମ୍ ।
ହିତ୍ୱା ମାଂ ଶରଣଂ ଯାତାଃ କଥଂ ତାଂସ୍ତ୍ୟକ୍ତୁମୁତ୍ସହେ ॥ ୬୫

ମୟି ନିର୍ବଦ୍ଧହୃଦୟାଃ ସାଧବଃ ସମଦର୍ଶନାଃ ।
ବଶୀକୁର୍ବନ୍ତି ମାଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ସତ୍ସ୍ତ୍ରିୟଃ ସତ୍ପତିଂ ଯଥା ॥ ୬୬

ମତ୍ସେବୟା ପ୍ରତୀତଂ ଚ ସାଲୋକ୍ୟାଦିଚତୁଷ୍ଟୟମ୍ ।
ନେଚ୍ଛନ୍ତି ସେବୟା ପୂର୍ଣ୍ଣାଃ କୁତୋଽନ୍ୟତ୍ କାଳବିପ୍ଲୁତମ୍ ॥ ୬୭

ସାଧବୋ ହୃଦୟଂ ମହ୍ୟଂ ସାଧୂନାଂ ହୃଦୟଂ ତ୍ୱହମ୍ ।
ମଦନ୍ୟତ୍ ତେ ନ ଜାନନ୍ତି ନାହଂ ତେଭ୍ୟୋ ମନାଗପି ॥ ୬୮

ଉପାୟଂ କଥୟିଷ୍ୟାମି ତବ ବିପ୍ର ଶୃଣୁଷ୍ୱ ତତ୍ ।
ଅୟଂ ହ୍ୟାତ୍ମାଭିଚାରସ୍ତେ ଯତସ୍ତଂ ଯାତୁ ବୈ ଭବାନ୍ ।
ସାଧୁଷୁ ପ୍ରହିତଂ ତେଜଃ ପ୍ରହର୍ତ୍ତୁଃ କୁରୁତେଽଶିବମ୍ ॥ ୬୯

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ ଦୁର୍ବାସା ! ମୁଁ ହେଉଛି ଭକ୍ତଙ୍କର ଅଧୀନ । ମୋର କୌଣସି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ନାହିଁ । ମୋର ସରଳ ନିଷ୍କପଟ ଭକ୍ତମାନେ ମୋ ହୃଦୟଟିକୁ ତାଙ୍କ ହାତମୁଠାରେ ରଖିନେଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ମୋତେ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି ଏବଂ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରେ ॥ ୬୩ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ମୁଁ ହେଉଛି ମୋ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ । ତେଣୁ ମୋର ସାଧୁସ୍ୱଭାବର ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ନିଜକୁ ଚାହେଁନା, କି ମୋର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ଅବିନାଶୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଚାହେଁନା ॥ ୬୪ ॥ ତେବେ ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଗୃହ, ଗୁରୁଜନ, ପ୍ରାଣ, ଧନ, ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ—ସବୁ କିଛି ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ ମୋରି ଶରଣକୁ ଆସିଯାଆନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେବା କଥା ମୁଁ ଭାବିପାରିବି କିପରି ? ॥ ୬୫ ॥ ସତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଯେପରି ତାର ପାତିବ୍ରତ୍ୟଦ୍ୱାରା ସଦାଚାରୀ ପତିଙ୍କୁ ବଶ କରିପାରେ, ମୋ ସହିତ ନିଜ ହୃଦୟକୁ ପ୍ରେମବନ୍ଧନରେ ଦୃଢ଼ରୂପେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିବା ସମଦର୍ଶୀ ସାଧୁ ସେହିପରି ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ମୋତେ ବଶ କରି ନେଇଥାନ୍ତି ॥ ୬୬ ॥ ମୋର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତଗଣ ମୋର ସେବାକୁ ହିଁ ନିଜର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେତିକିରେ ସେମାନେ ନିଜକୁ କୃତକୃତ୍ୟ ଭାବନ୍ତି । ମୋର ସେବା କରିବାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ସେମାନଙ୍କୁ ସାଲୋକ୍ୟ, ସାରୂପ୍ୟ ଆଦି ମୁକ୍ତି ମିଳିଗଲେ, ସେମାନେ ତାହା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କାଳବଳରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଥିବା ତୁଚ୍ଛ ବସ୍ତୁ ବିଷୟରେ ବା କଣ କହିବା ! ॥୬୭ ॥ ହେ ଦୁର୍ବାସା ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଅଧିକ କଣ ବା କହିବି ! ଏତିକି ଜାଣନ୍ତୁ ଯେ, ମୋର ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ହୃଦୟ ଏବଂ ମୁଁ ସ୍ୱୟଂ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ । ସେମାନେ ମୋ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, କି ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ ॥ ୬୮ ॥ ହେ ଦୁର୍ବାସା ! ଶୁଣନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଉପାୟ କହୁଛି । ଯାହାଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିବାରୁ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ଏହି ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିଛି, ଆପଣ ତାଙ୍କରି ପାଖକୁ ଯାଆନ୍ତୁ । ନିରପରାଧ ସାଧୁଲୋକଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ଅନିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ବାହାରିଥିବା ଲୋକଙ୍କର ହିଁ କ୍ଷତି ହୁଏ ॥ ୬୯ ॥

ତପୋ ବିଦ୍ୟା ଚ ବିପ୍ରାଣାଂ ନିଃଶ୍ରେୟସକରେ ଉଭେ ।
ତେ ଏବ ଦୁର୍ବିନୀତସ୍ୟ କଳ୍ପେତେ କର୍ତ୍ତୁରନ୍ୟଥା ॥ ୭୦

ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତପସ୍ୟା ଓ ବିଦ୍ୟା ହିଁ ଯେ ପରମ କଲ୍ୟାଣକର, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯଦି ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ ଓ ଅନ୍ୟାୟୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଦୁଇଟି (ତପସ୍ୟା ଓ ବିଦ୍ୟା) ବିପରୀତ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୭୦ ॥

ବ୍ରହ୍ମଂସ୍ତଦ୍ ଗଚ୍ଛ ଭଦ୍ରଂ ତେ ନାଭାଗତନୟଂ ନୃପମ୍ ।
କ୍ଷମାପୟ ମହାଭାଗଂ ତତଃ ଶାନ୍ତିର୍ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୭୧

ହେ ଦୁର୍ବାସା ! ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ। ଆପଣ ନାଭାଗନନ୍ଦନ ପରମ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଆନ୍ତୁ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗନ୍ତୁ। ତାହା ହେଲେ ଆପଣଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି ମିଳିପାରିବ ॥ ୭୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ
ଅମ୍ବରୀଷଚରିତେ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

✦✦✦

ଅଥ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ଦୁଃଖନିବୃତ୍ତି

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଭଗବତାଽଽଦିଷ୍ଟୋ ଦୁର୍ବାସାଶ୍ଚକ୍ରତାପିତଃ ।
ଅମ୍ବରୀଷମୁପାବୃତ୍ୟ ତତ୍ପାଦୌ ଦୁଃଖିତୋଽଗ୍ରହୀତ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଏପରି ଆଜ୍ଞା ପାଇ, ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରର ତାପରେ ସନ୍ତପ୍ତ ହେଉଥିବା ଦୁର୍ବାସା ସେଠାରୁ ଫେରିଆସି ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରି ରାଜାଙ୍କର ପାଦ ଧରିପକାଇଲେ ॥ ୧ ॥

ତସ୍ୟ ସୋଦ୍ୟମନଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପାଦସ୍ପର୍ଶବିଲଜ୍ଜିତଃ ।
ଅସ୍ତାବୀତ୍ ତଦ୍ଧରେରସ୍ତ୍ରଂ କୃପୟା ପୀଡ଼ିତୋ ଭୃଶମ୍ ॥ ୨

ଦୁର୍ବାସାଙ୍କର ଏଭଳି ଦୁରବସ୍ଥା ଦେଖି ଦୟା ହେତୁ ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବହୁତ କଷ୍ଟ ହେଲା ଏବଂ ଦୁର୍ବାସା ଆସି ପାଦ ଧରିପକାଇବାରୁ ସେ ଲଜ୍ଜିତ ମଧ୍ୟ ହେଲେ। ତେଣୁ ସେ ସୁଦର୍ଶନଚକ୍ରକୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୨ ॥

ଅମ୍ବରୀଷ ଉବାଚ

ତ୍ୱମଗ୍ନିର୍ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ତ୍ୱଂ ସୋମୋ ଜ୍ୟୋତିଷାଂ ପତିଃ ।
ତ୍ୱମାପସ୍ତ୍ୱଂ କ୍ଷିତିର୍ବ୍ୟୋମ ବାୟୁର୍ମାତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଚ ॥ ୩

ଅମ୍ବରୀଷ କହିଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ସୁଦର୍ଶନ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅଗ୍ନିସ୍ୱରୂପ। ଆପଣ ହିଁ ପରମ ସମର୍ଥ ସୂର୍ଯ୍ୟ। ସମସ୍ତ ନକ୍ଷତ୍ରମଣ୍ଡଳର ଅଧିପତି ଚନ୍ଦ୍ରମା ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ। ଜଳ, ଭୂମି, ଆକାଶ, ବାୟୁ, ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର ଓ ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ରୂପରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ॥ ୩ ॥

ସୁଦର୍ଶନ ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ସହସ୍ରାରାଚ୍ୟୁତପ୍ରିୟ ।
ସର୍ବାସ୍ତ୍ରଘାତିନ୍ ବିପ୍ରାୟ ସ୍ୱସ୍ତି ଭୂୟା ଇଡ଼ସ୍ପତେ ॥ ୪

ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ହେ ସହସ୍ରଦନ୍ତଧାରୀ ଚକ୍ରଦେବ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି। ସମସ୍ତ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରର ଧ୍ୱଂସକାରୀ ହେ ପୃଥିବୀର ରକ୍ଷକ ! ଆପଣ ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୪ ॥

ତ୍ୱଂ ଧର୍ମସ୍ତ୍ୱମୃତଂ ସତ୍ୟଂ ତ୍ୱଂ ଯଜ୍ଞୋଽଖିଳଯଜ୍ଞଭୁକ୍ ।
ତ୍ୱଂ ଲୋକପାଳଃ ସର୍ବାତ୍ମା ତ୍ୱଂ ତେଜଃ ପୌରୁଷଂ ପରମ୍ ॥ ୫

ଆପଣ ହିଁ ଧର୍ମ; ଆପଣ ହିଁ ମଧୁର ଓ ସତ୍ୟ ବାଣୀ; ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତ ଯଜ୍ଞର ଅଧିପତି ଓ ସ୍ୱୟଂ ଯଜ୍ଞ ମଧ୍ୟ ଆପଣ। ଆପଣ ସମସ୍ତ ଲୋକର ରକ୍ଷକ ଏବଂ ସର୍ବଲୋକସ୍ୱରୂପ। ଆପଣ ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତେଜ ॥ ୫ ॥

ନମଃ ସୁନାଭାଖିଳଧର୍ମସେତବେ
ହ୍ୟଧର୍ମଶୀଳାସୁରଧୂମକେତବେ ।
ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟଗୋପାୟ ବିଶୁଦ୍ଧବର୍ଚସେ
ମନୋଜବାୟାଦ୍ଭୁତକର୍ମଣେ ଗୃଣେ ॥ ୬

ହେ ସୁନାଭ ! ଆପଣ ସମସ୍ତ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦାର ରକ୍ଷକ। ଅଧର୍ମ ଆଚରଣ କରୁଥିବା ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ଭସ୍ମ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଅଗ୍ନି। ଆପଣ ହିଁ ତିନିଲୋକର

ତ୍ୱତ୍ତେଜସା ଧର୍ମମୟେନ ସଂହୃତଂ
ତମଃ ପ୍ରକାଶଶ୍ଚ ଧୃତୋ ମହାତ୍ମନାମ୍ ।
ଦୁରତ୍ୟୟସ୍ତେ ମହିମା ଗିରାଂ ପତେ
ତ୍ୱଦ୍ରୂପମେତତ୍ ସଦସତ୍ ପରାବରମ୍ ॥ ୭

ଯଦା ବିସୃଷ୍ଟସ୍ତ୍ୱମନଞ୍ଜନେନ ବୈ
ବଳଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟୋଽଜିତ ଦୈତ୍ୟଦାନବମ୍ ।
ବାହୂଦରୋର୍ବଙ୍ଘ୍ରିଶିରୋଧରାଣି
ବୃକ୍ଣନ୍ନଜସ୍ରଂ ପ୍ରଧନେ ବିରାଜସେ ॥ ୮

ସ ତ୍ୱଂ ଜଗତ୍ତ୍ରାଣ ଖଳପ୍ରହାଣୟେ
ନିରୂପିତଃ ସର୍ବସହୋ ଗଦାଭୃତା ।
ବିପ୍ରସ୍ୟ ଚାସ୍ମତ୍କୁଳଦୈବହେତବେ
ବିଧେହି ଭଦ୍ରଂ ତଦନୁଗ୍ରହୋ ହି ନଃ ॥ ୯

ଯଦ୍ୟସ୍ତି ଦତ୍ତମିଷ୍ଟଂ ବା ସ୍ୱଧର୍ମୋ ବା ସ୍ୱନୁଷ୍ଠିତଃ ।
କୁଳଂ ନୋ ବିପ୍ରଦୈବଂ ଚେଦ୍ ଦ୍ୱିଜୋ ଭବତୁ ବିଜ୍ୱରଃ ॥ ୧୦

ଯଦି ନୋ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରୀତ ଏକଃ ସର୍ବଗୁଣାଶ୍ରୟଃ ।
ସର୍ବଭୂତାତ୍ମଭାବେନ ଦ୍ୱିଜୋ ଭବତୁ ବିଜ୍ୱରଃ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ସଂସ୍ତୁବତୋ ରାଜ୍ଞୋ ବିଷ୍ଣୁଚକ୍ରଂ ସୁଦର୍ଶନମ୍ ।
ଅଶାମ୍ୟତ୍ ସର୍ବତୋ ବିପ୍ରଂ ପ୍ରଦହଦ୍ ରାଜଯାଚ୍ଞୟା ॥ ୧୨

ସ ମୁକ୍ତୋଽସ୍ତ୍ରାଗ୍ନିତାପେନ ଦୁର୍ବାସାଃ ସ୍ୱସ୍ତିମାଂସ୍ତତଃ ।
ପ୍ରଶଶଂସ ତମୁର୍ବୀଶଂ ଯୁଞ୍ଜାନଃ ପରମାଶିଷଃ ॥ ୧୩

ରକ୍ଷକ। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ମହାନ୍ ତେଜ। ଆପଣଙ୍କର ଗତି ମନର ଗତି ସହିତ ସମାନ; ଆପଣଙ୍କ କର୍ମ ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ଓ ସ୍ତୁତି କରୁଛି ॥ ୬ ॥ ହେ ବେଦବାଣୀର ଅଧୀଶ୍ୱର ! ଆପଣଙ୍କର ଧର୍ମମୟ ତେଜରେ ଅନ୍ଧକାର ନାଶ ହୁଏ ଓ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଜ୍ୟୋତି ରକ୍ଷା ହୁଏ। ଆପଣଙ୍କ ମହିମାର ଅନ୍ତ ପାଇବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍କର। ଉଚ୍ଚ-ନୀଚ ଓ ସାନ-ବଡ଼ ଆଦି ଭେଦଭାବରେ ଯୁକ୍ତ ଏହି ସମଗ୍ର କାର୍ଯ୍ୟକାରଣାତ୍ମକ ସଂସାର ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ॥ ୭ ॥ ହେ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ! ଆପଣଙ୍କୁ କେହି ଜୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ। ଯେତେବେଳେ ନିରଞ୍ଜନ ଭଗବାନ ଆପଣଙ୍କୁ ଚଳାଇଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣ ଦୈତ୍ୟ ଓ ଦାନବଙ୍କ ସେନାରେ ପ୍ରବେଶ କରିଯାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ସେମାନଙ୍କର ଭୁଜ, ଉଦର, ଜଂଘ, ପାଦ, ମୁଣ୍ଡ ଆଦି ନିରନ୍ତର କାଟି ଚାଲିଲାବେଳେ ଆପଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଭାୟମାନ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ହେ ବିଶ୍ୱର ରକ୍ଷକ ! ଆପଣ ରଣଭୂମିରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରହାର ସହିପାରନ୍ତି। ଆପଣଙ୍କର କେହି କୌଣସି କ୍ଷତି କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଗଦାଧାରୀ ଭଗବାନ ଆପଣଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି। ଆପଣ କୃପା କରି ଆମ କୁଳର ଭାଗ୍ୟୋଦୟ ନିମନ୍ତେ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ। ମୋ ଉପରେ ଆପଣଙ୍କର ଏହା ଏକ ମହାନ୍ ଅନୁଗ୍ରହ ହେବ ॥ ୯ ॥ ଯଦି ମୁଁ କିଛି ବି ଦାନ କରିଥିବି, ଯଜ୍ଞ କରିଥିବି ଅଥବା ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ କରିଥିବି ଏବଂ ଯଦି ଆମ ବଂଶର ଲୋକେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିବେ, ତାହା ହେଲେ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କର ଏହି ସନ୍ତାପ ଓ ଜ୍ୱଳନ ଦୂର ହୋଇଯାଉ ॥ ୧୦ ॥ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଗୁଣର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ। ମୁଁ ଯଦି ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଠାରେ ଆତ୍ମାରୂପରେ ଦେଖୁଥିବି, ତେବେ ସେ ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ଏବଂ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ହୃଦୟର ସମସ୍ତ ସନ୍ତାପ ଦୂର ହୋଇଯାଉ ॥ ୧୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କୁ ସକଳ ଦିଗରୁ ସନ୍ତପ୍ତ କରୁଥିବା ଭଗବାନଙ୍କର ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରକୁ ଏପରିଭାବରେ ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ, ତାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ସେହି ଚକ୍ର ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୨ ॥ ଚକ୍ରର ଜ୍ୱାଳାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ଚିତ୍ତ ସୁସ୍ଥ ହୋଇଗଲା। ସେ ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କୁ ଉତ୍ତମ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବହୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ॥ ୧୩ ॥

ଦୁର୍ବାସା ଉବାଚ

ଅହୋ ଅନନ୍ତଦାସାନାଂ ମହତ୍ତ୍ୱଂ ଦୃଷ୍ଟମଦ୍ୟ ମେ ।
କୃତାଗସୋଽପି ଯଦ୍ ରାଜନ୍ ମଙ୍ଗଳାନି ସମୀହସେ ॥ ୧୪

ଦୁଷ୍କରଃ କୋ ନୁ ସାଧୂନାଂ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜୋ ବା ମହାତ୍ମନାମ୍ ।
ଯୈଃ ସଂଗୃହୀତୋ ଭଗବାନ୍ ସାତ୍ୱତାମୃଷଭୋ ହରିଃ ॥ ୧୫

ଯନ୍ନାମଶ୍ରୁତିମାତ୍ରେଣ ପୁମାନ୍ ଭବତି ନିର୍ମଳଃ ।
ତସ୍ୟ ତୀର୍ଥପଦଃ କିଂ ବା ଦାସାନାମବଶିଷ୍ୟତେ ॥ ୧୬

ରାଜନ୍ନନୁଗୃହୀତୋଽହଂ ତ୍ୱୟାତିକରୁଣାତ୍ମନା ।
ମଦଘଂ ପୃଷ୍ଠତଃ କୃତ୍ୱା ପ୍ରାଣା ଯନ୍ମେଽଭିରକ୍ଷିତାଃ ॥ ୧୭

ରାଜା ତମକୃତାହାରଃ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନକାଙ୍‌କ୍ଷୟା ।
ଚରଣାବୁପସଂଗୃହ୍ୟ ପ୍ରସାଦ୍ୟ ସମଭୋଜୟତ୍ ॥ ୧୮

ସୋଽଶିତ୍ୱାଽଽଦୃତମାନୀତମାତିଥ୍ୟଂ ସାର୍ବକାମିକମ୍ ।
ତୃପ୍ତାତ୍ମା ନୃପତିଂ ପ୍ରାହ ଭୁଜ୍ୟତାମିତି ସାଦରମ୍ ॥ ୧୯

ପ୍ରୀତୋଽସ୍ମ୍ୟନୁଗୃହୀତୋଽସ୍ମି ତବ ଭାଗବତସ୍ୟ ବୈ ।
ଦର୍ଶନସ୍ପର୍ଶନାଲାପୈରାତିଥ୍ୟେନାତ୍ମମେଧସା ॥ ୨୦

କର୍ମାବଦାତମେତତ୍ ତେ ଗାୟନ୍ତି ସ୍ୱଃସ୍ତ୍ରିୟୋ ମୁହୁଃ ।
କୀର୍ତ୍ତିଂ ପରମପୁଣ୍ୟାଂ ଚ କୀର୍ତ୍ତୟିଷ୍ୟତି ଭୂରିୟମ୍ ॥ ୨୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ସଂକୀର୍ତ୍ତ୍ୟ ରାଜାନଂ ଦୁର୍ବାସାଃ ପରିତୋଷିତଃ ।
ଯଯୌ ବିହାୟସାଽଽମନ୍ତ୍ର୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଲୋକମହୈତୁକମ୍ ॥ ୨୨

ଦୁର୍ବାସା କହିଲେ—ସତରେ ଆପଣ ଧନ୍ୟ ! ଆଜି ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି । ହେ ରାଜନ୍ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଅପରାଧ କଲି; ତଥାପି ଆପଣ ମୋର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମକୁ ଭକ୍ତିର ସହିତ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିଥିବା ସାଧୁପୁରୁଷମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ବା କଠିନ ! ଉଦାରହୃଦୟ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପକ୍ଷେ କେଉଁ ବସ୍ତୁ ବା ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଦୁଷ୍କର ! ॥ ୧୫ ॥ ଯାହାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ନାମ ଶ୍ରବଣମାତ୍ରକେ ଜୀବ ନିର୍ମଳ ହୋଇଯାଏ, ସେହି ତୀର୍ଥପାଦ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଦାସଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କେଉଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବା ବାକି ରହିଯାଏ ?॥ ୧୬ ॥ ରାଜନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟ କରୁଣାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ। ଆଜି ଆପଣ ମୋତେ ମହାନ୍ ଅନୁଗ୍ରହ କଲେ । ଆହା ! ଆପଣ ମୋର ଅପରାଧ ଭୁଲିଯାଇ ମୋର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କଲେ ॥ ୧୭ ॥

(ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—) ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦୁର୍ବାସା ପ୍ରାଣବିକଳରେ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇବାବେଳୁଁ ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷ କିଛି ଖାଇ ନ ଥିଲେ । ସେ ମୁନିଙ୍କ ଫେରିବା ବାଟକୁ ଚାହିଁ ବସିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ପାଦ ଧରି, ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରାଇ ବିଧିପୂର୍ବକ ଭୋଜନ କରାଇବାକୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ ॥ ୧୮ ॥ ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷ ବଡ଼ ଆଦରରେ ଅତିଥିଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟ ସକଳପ୍ରକାର ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ନେଇଆସିଲେ । ଦୁର୍ବାସା ଭୋଜନ କରି ତୃପ୍ତିଲାଭ କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ରାଜାଙ୍କୁ ଆଦରରେ କହିଲେ, "ରାଜନ୍ ! ବସନ୍ତୁ; ଏଥର ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଭୋଜନ କରନ୍ତୁ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ଅମ୍ବରୀଷ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ । ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ, ସ୍ପର୍ଶନ, ବାର୍ତ୍ତାଳାପ ଓ ମନକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରାଉଥିବା ଆତିଥ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ଓ ଅନୁଗୃହୀତ ହୋଇଛି ॥ ୨୦ ॥ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବାଙ୍ଗନାମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚରିତ ବାରମ୍ବାର ଗାନ କରିବେ । ଏହି ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ପରମ ପୁଣ୍ୟମୟୀ କୀର୍ତ୍ତି ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରିବ ।" ॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଦୁର୍ବାସା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ଓ ତାପରେ ତାଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ, ନିଷ୍କାମ କର୍ମଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୨୨ ॥

ସଂବତ୍ସରୋଽତ୍ୟଗାତ୍ ତାବଦ୍ ଯାବତା ନାଗତୋ ଗତଃ ।
ମୁନିସ୍ତଦ୍ଦର୍ଶନାକାଙ୍କ୍ଷୋ ରାଜାଽବ୍ଭକ୍ଷୋ ବଭୂବ ହ ॥ ୨୩

ଗତେ ଚ ଦୁର୍ବାସସି ସୋଽମ୍ବରୀଷୋ
ଦ୍ୱିଜୋପଯୋଗାତିପବିତ୍ରମାହରତ୍ ।

ଋଷେର୍ବିମୋକ୍ଷଂ ବ୍ୟସନଂ ଚ ବୁଦ୍ଧ୍ୱା
ମେନେ ସ୍ୱବୀର୍ଯ୍ୟଂ ଚ ପରାନୁଭାବମ୍ ॥ ୨୪

ଏବଂବିଧାନେକଗୁଣଃ ସ ରାଜା
ପରାତ୍ମନି ବ୍ରହ୍ମଣି ବାସୁଦେବେ ।

କ୍ରିୟାକଳାପୈଃ ସମୁବାହ ଭକ୍ତିଂ
ଯୟାଽଽବିରିଞ୍ଚ୍ୟାନ୍ ନିରୟାଂଶ୍ଚକାର ॥ ୨୫

ଅଥାମ୍ବରୀଷସ୍ତନୟେଷୁ ରାଜ୍ୟଂ
ସମାନଶୀଳେଷୁ ବିସୃଜ୍ୟ ଧୀରଃ ।

ବନଂ ବିବେଶାତ୍ମନି ବାସୁଦେବେ
ମନୋ ଦଧଦ୍ ଧ୍ୱସ୍ତଗୁଣପ୍ରବାହଃ ॥ ୨୬

ଇତ୍ୟେତତ୍ ପୁଣ୍ୟମାଖ୍ୟାନମମ୍ବରୀଷସ୍ୟ ଭୂପତେଃ ।
ସଂକୀର୍ତ୍ତୟନ୍ନନୁଧ୍ୟାୟନ୍ ଭକ୍ତୋ ଭଗବତୋ ଭବେତ୍ ॥ ୨୭

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରଠାରୁ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଦୁର୍ବାସା ପ୍ରାଣବିକଳରେ ଧାଇଁ ପଳାଇବା ଓ ଫେରି ଆସିବା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ବିତିଯାଇଥିଲା । ସେହି ବର୍ଷସାରା ଅମ୍ବରୀଷ କିଛି ଅନ୍ନ ଗ୍ରହଣ ନ କରି, ଦୁର୍ବାସା ଫେରିଲେ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାର ଆକାଙ୍କ୍ଷାରେ କେବଳ ଜଳପାନ କରି ରହିଥିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଦୁର୍ବାସା ଭୋଜନ କରି, ତୃପ୍ତ ହୋଇ ଫେରିଯିବା ପରେ ସେ ଅବଶିଷ୍ଟ ଥିବା ଅତି ପବିତ୍ର ଅନ୍ନ ଭୋଜନ କଲେ । ତାଙ୍କରି ହେତୁ ଦୁର୍ବାସା ଦୁଃଖ ପାଇଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କରି ପ୍ରାର୍ଥନାଦ୍ୱାରା ସେ ଦୁଃଖରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ—ଏହି ଉଭୟ କର୍ମରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଭାବିଲେ, ଏହା କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କର ମହିମା ॥ ୨୪ ॥ ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କ ଠାରେ ଏପରି ଅନେକ ସଦ୍‌ଗୁଣ ରହିଥିଲା । ନିଜର ସମସ୍ତ କର୍ମଦ୍ୱାରା ସେ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିଭାବ ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଭକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ସେ ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଭୋଗକୁ ନରକ ସମାନ ମଣୁଥିଲେ ॥ ୨୫ ॥

କିଛିଦିନ ପରେ ରାଜା ଅମ୍ବରୀଷ ତାଙ୍କରି ପରି ଭକ୍ତିଭାବାପନ୍ନ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ହାତରେ ରାଜ୍ୟଭାର ଅର୍ପଣ କରିଦେଇ ନିଜେ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ । ବନରେ ସେ ବଡ଼ ଧୀରତାର ସହିତ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ନିଜର ମନ ଲଗାଇ ଗୁଣର ପ୍ରବାହରୂପ ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହା ହେଉଛି ମହାରାଜ ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କର ପରମପବିତ୍ର ଆଖ୍ୟାନ । ଯେ ଏହି ଆଖ୍ୟାନକୁ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଓ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ଅମ୍ବରୀଷଚରିତଂ ନାମ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫ ॥

+++

ଅଥ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା; ମାନ୍ଧାତା ଓ ସୌଭରି ଋଷିଙ୍କ କଥା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବିରୂପଃ କେତୁମାଞ୍ଛମ୍ଭୁରମ୍ବରୀଷସୁତାସ୍ତ୍ରୟଃ ।
ବିରୂପାତ୍ ପୃଷଦଶ୍ୱୋଽଭୂତ୍ ତତ୍ପୁତ୍ରସ୍ତୁ ରଥୀତରଃ ॥ ୧

ରଥୀତରସ୍ୟାପ୍ରଜସ୍ୟ ଭାର୍ଯ୍ୟାୟାଂ ତନ୍ତବେଽର୍ଥିତଃ ।
ଅଙ୍ଗିରା ଜନୟାମାସ ବ୍ରହ୍ମବର୍ଚସ୍ୱିନଃ ସୁତାନ୍ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କର ବିରୂପ, କେତୁମାନ୍ ଓ ଶମ୍ଭୁ ନାମରେ ତିନି ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ବିରୂପଙ୍କ ଔରସରୁ ପୃଷଦଶ୍ୱ ଜାତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ପୃଷଦଶ୍ୱଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ରଥୀତର ॥ ୧ ॥ ରଥୀତର ନିଃସନ୍ତାନ ଥିଲେ । ବଂଶପରମ୍ପରା ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସେ ଅଙ୍ଗିରା ଋଷିଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ଏବଂ ଋଷିବର ଅଙ୍ଗିରା ରଥୀତରଙ୍କ ପତ୍ନୀଠାରୁ ବ୍ରହ୍ମତେଜସମ୍ପନ୍ନ କେତୋଟି ପୁତ୍ର

ଏତେ କ୍ଷେତ୍ରେ ପ୍ରସୂତା ବୈ ପୁନସ୍ତ୍ୱାଙ୍ଗିରସାଃ ସ୍ମୃତାଃ ।
ରଥୀତରାଣାଂ ପ୍ରବରାଃ କ୍ଷତ୍ରୋପେତା ଦ୍ୱିଜାତୟଃ ॥ ୩

କ୍ଷୁବତସ୍ତୁ ମନୋର୍ଜଜ୍ଞେ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁର୍ଘ୍ରାଣତଃ ସୁତଃ ।
ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଶତଜ୍ୟେଷ୍ଠା ବିକୁକ୍ଷିନିମିଦଣ୍ଡକାଃ ॥ ୪

ତେଷାଂ ପୁରସ୍ତାଦଭବନ୍ନାର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତେ ନୃପା ନୃପ ।
ପଞ୍ଚବିଂଶତିଃ ପଶ୍ଚାଚ୍ଚ ତ୍ରୟୋ ମଧ୍ୟେ ପରେଽନ୍ୟତଃ ॥ ୫

ସ ଏକଦାଷ୍ଟକାଶ୍ରାଦ୍ଧେ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁଃ ସୁତମାଦିଶତ୍ ।
ମାଂସମାନୀୟତାଂ ମେଧ୍ୟଂ ବିକୁକ୍ଷେ ଗଚ୍ଛ ମାଚିରମ୍ ॥ ୬

ତଥେତି ସ ବନଂ ଗତ୍ୱା ମୃଗାନ୍ ହତ୍ୱା କ୍ରିୟାର୍ହଣାନ୍ ।
ଶ୍ରାନ୍ତୋ ବୁଭୁକ୍ଷିତୋ ବୀରଃ ଶଶଂ ଚାଦଦପସ୍ମୃତିଃ ॥ ୭

ଶେଷଂ ନିବେଦୟାମାସ ପିତ୍ରେ ତେନ ଚ ତଦ୍‌ଗୁରୁଃ ।
ଚୋଦିତଃ ପ୍ରୋକ୍ଷଣାୟାହ ଦୁଷ୍ଟମେତଦକର୍ମକମ୍ ॥ ୮

ଜ୍ଞାତ୍ୱା ପୁତ୍ରସ୍ୟ ତତ୍ କର୍ମ ଗୁରୁଣାଭିହିତଂ ନୃପଃ ।
ଦେଶାନ୍ନିଃସାରୟାମାସ ସୁତଂ ତ୍ୟକ୍ତବିଧିଂ ରୁଷା ॥ ୯

ସ ତୁ ବିପ୍ରେଣ ସଂବାଦଂ ଜାପକେନ ସମାଚରନ୍ ।
ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା କଳେବରଂ ଯୋଗୀ ସ ତେନାବାପ ଯତ୍ ପରମ୍ ॥ ୧୦

ପିତର୍ଯ୍ୟୁପରତେଽଭ୍ୟେତ୍ୟ ବିକୁକ୍ଷିଃ ପୃଥିବୀମିମାମ୍ ।
ଶାସଦୀଜେ ହରିଂ ଯଜ୍ଞୈଃ ଶଶାଦ ଇତି ବିଶ୍ରୁତଃ ॥ ୧୧

ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୨ ॥ ସେହି ପୁତ୍ରମାନେ ରଥୀତରଙ୍କ ଭାର୍ଯ୍ୟାଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଗୋତ୍ର ରଥୀତରଙ୍କ ଗୋତ୍ର ହେବା କଥା; ତଥାପି ସେମାନେ ଅଙ୍ଗିରସ ଗୋତ୍ରୀ ବୋଲାଇଲେ। ସେମାନେ ରଥୀତର ବଂଶର ପ୍ରବର (ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷ) ମଧ୍ୟ ବୋଲାଇଲେ; କାରଣ ସେମାନେ ଥିଲେ କ୍ଷତ୍ରୋପେତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉଭୟଙ୍କ ଗୋତ୍ର ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିଲା ॥ ୩ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଥରେ ମନୁ ଛିଙ୍କି ଦେବାରୁ ତାଙ୍କ ନାକରୁ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ ନାମକ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା। ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁଙ୍କର ଶହେ ପୁତ୍ର ଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଡ଼ ତିନିପୁଅ ଥିଲେ ବିକୁକ୍ଷି, ନିମି ଓ ଦଣ୍ଡକ ॥ ୪ ॥ ଶହେ ପୁତ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସାନ ପଚିଶ ପୁତ୍ର ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତର ପୂର୍ବଭାଗର ଓ ଆଉ ପଚିଶ ପୁତ୍ର ପଶ୍ଚିମଭାଗର ତଥା ପ୍ରଥମ ତିନି ପୁତ୍ର ମଧ୍ୟଭାଗର ଅଧିପତି ହେଲେ। ଅବଶିଷ୍ଟ ସତଚାଳିଶ ପୁତ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଆଦି ଅନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତମାନଙ୍କର ଅଧିପତି ହେଲେ ॥ ୫ ॥ ଥରେ ରାଜା ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ ଅଷ୍ଟକା-ଶ୍ରାଦ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ପବିତ୍ର ମାଂସ ଆଣିବାକୁ ତାଙ୍କ ବଡ଼ ପୁଅ ବିକୁକ୍ଷିଙ୍କୁ କହିଲେ। ବୀର ବିକୁକ୍ଷି 'ଯଥା ଆଜ୍ଞା' କହି ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଶ୍ରାଦ୍ଧଯୋଗ୍ୟ ବହୁ ପଶୁ ଶିକାର କଲେ। ଶିକାର କରି କରି ସେ ଥକିଗଲେ। ତାଙ୍କୁ ଭୋକ ବି ହେଲା। ତେଣୁ ସେ ଭୁଲିଗଲେ ଯେ, ଶ୍ରାଦ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ଅଣାଯାଇଥିବା ପଶୁକୁ ନିଜେ ଖାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ଭୋକ ହେବାରୁ ସେ ଗୋଟିଏ ଠେକୁଆ ଖାଇଦେଲେ ॥ ୬,୭ ॥ ତା'ପରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ମାଂସ ଆଣି ପିତାଙ୍କୁ ଦେଲେ। ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ ତାହା ନେଇ ପୁରୋହିତଙ୍କୁ ପ୍ରୋକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ଦେଲେ। ମାଂସ ଦେଖି ଗୁରୁ (ପୁରୋହିତ) କହିଲେ, "ଏ ମାଂସ ତ ଦୂଷିତ ହୋଇଯାଇଛି; ଏହା ଶ୍ରାଦ୍ଧ ପାଇଁ ଅଯୋଗ୍ୟ।" ॥ ୮ ॥ ଗୁରୁଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ରାଜା ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁଙ୍କୁ ନିଜ ପୁତ୍ରର ଅପକର୍ମ ଜଣା ପଡ଼ିଗଲା। ପୁତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧି ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରିଥିବାରୁ ରାଜା କ୍ରୋଧରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଶରୁ ବାହାର କରିଦେଲେ ॥ ୯ ॥ ତା'ପରେ ରାଜା ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ ଗୁରୁ ବସିଷ୍ଠଙ୍କ ସହିତ ଜ୍ଞାନବିଷୟକ ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ। ଶେଷରେ ସେ ଯୋଗଦ୍ୱାରା ଦେହତ୍ୟାଗ କରି ପରମପଦ ଲାଭ କଲେ ॥ ୧୦ ॥ ପିତାଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ପରେ ବିକୁକ୍ଷି ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରିଆସି ରାଜ୍ୟଶାସନ କଲେ। ସେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯଜ୍ଞ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ଏବଂ ଜଗତରେ ଶଶାଦ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେଲେ ॥ ୧୧ ॥

ପୁରଞ୍ଜୟସ୍ତସ୍ୟ ସୁତ ଇନ୍ଦ୍ରବାହ ଇତୀରିତଃ ।
କକୁତ୍ସ୍ଥ ଇତି ଚାପ୍ୟୁକ୍ତଃ ଶୃଣୁ ନାମାନି କର୍ମଭିଃ ॥ ୧୨

ବିକୁକ୍ଷିଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ପୁରଞ୍ଜୟ। ତାଙ୍କୁ କେହି କେହି 'ଇନ୍ଦ୍ରବାହ' ତ ଆଉ କେହି କେହି 'କକୁତ୍ସ୍ଥ' ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି। ତାଙ୍କର ଏପରି ନାମ କାହିଁକି ହେଲା, ତାହା ଶୁଣ ॥ ୧୨ ॥

କୃତାନ୍ତ ଆସୀତ୍ ସମରୋ ଦେବାନାଂ ସହ ଦାନବୈଃ ।
ପାର୍ଷ୍ଣିଗ୍ରାହୋ ବୃତୋ ବୀରୋ ଦେବୈର୍ଦୈତ୍ୟପରାଜିତୈଃ ॥ ୧୩

ବଚନାଦ୍ ଦେବଦେବସ୍ୟ ବିଷ୍ଣୋର୍ବିଶ୍ୱାତ୍ମନଃ ପ୍ରଭୋଃ ।
ବାହନତ୍ୱେ ବୃତସ୍ତସ୍ୟ ବଭୂବେନ୍ଦ୍ରୋ ମହାବୃଷଃ ॥ ୧୪

ସ ସଂନଦ୍ଧୋ ଧନୁର୍ଦିବ୍ୟମାଦାୟ ବିଶିଖାଞ୍ଛିତାନ୍ ।
ସ୍ତୂୟମାନଃ ସମାରୁହ୍ୟ ଯୁଯୁତ୍ସୁଃ କକୁଦି ସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୫

ତେଜସାଽଽପ୍ୟାୟିତୋ ବିଷ୍ଣୋଃ ପୁରୁଷସ୍ୟ ପରାତ୍ମନଃ ।
ପ୍ରତୀଚ୍ୟାଂ ଦିଶି ଦୈତ୍ୟାନାଂ ନ୍ୟରୁଣତ୍ ତ୍ରିଦଶୈଃ ପୁରମ୍ ॥ ୧୬

ସତ୍ୟଯୁଗ ଶେଷରେ ଦେବ-ଦାନବଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘୋର ସଂଗ୍ରାମ ହୋଇଥିଲା। ସେଥିରେ ପ୍ରାୟ ସବୁ ଦେବତା ଦାନବମାନଙ୍କ ପାଖରେ ହାରିଗଲେ। ତେଣୁ ସେମାନେ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇବା ଆଶାରେ ପୁରଞ୍ଜୟଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ରତା କଲେ ॥ ୧୩ ॥ ପୁରଞ୍ଜୟ କହିଲେ, "ଯଦି ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ମୋର ବାହନ ହେବେ, ତେବେ ମୁଁ ଯୁଦ୍ଧ କରିବି।" ଇନ୍ଦ୍ର ତ ପ୍ରଥମେ ଏଥିରେ ରାଜି ହେଉ ନ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କ କଥା ମାନି, ସେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଷଣ୍ଢ ରୂପ ଧାରଣ କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ନିଜ ଶକ୍ତିରେ ପୁରଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ଶକ୍ତିମାନ୍ କରିଦେଲେ। ସେ କବଚ ପିନ୍ଧି ଦିବ୍ୟଧନୁ ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶର ନେଇ ଷଣ୍ଢ ଉପରେ ଚଢ଼ିଗଲେ ଓ ତାର ଚୂଳ (କକୁଦ) ପାଖରେ ବସିଗଲେ। ସେ ଏପରିଭାବରେ ଯୁଦ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯିବାରୁ ଦେବତାମାନେ ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଗାନ କଲେ। ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ସେ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ନଗରକୁ ପଶ୍ଚିମପଟୁ ଘେରାଉ କରିଦେଲେ ॥ ୧୫,୧୬ ॥

ତୈସ୍ତସ୍ୟ ଚାଭୂତ୍ ପ୍ରଧନଂ ତୁମୁଳଂ ଲୋମହର୍ଷଣମ୍ ।
ଯମାୟ ଭଲ୍ଲୈରନୟଦ୍ ଦୈତ୍ୟାନ୍ ଯେଽଭିୟର୍ମୃଧେ ॥ ୧୭

ବୀର ପୁରଞ୍ଜୟ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରୋମାଞ୍ଚକାରୀ ଘୋର ସଂଗ୍ରାମ କଲେ। ଯୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଦୈତ୍ୟ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସିଲା, ସେ ତାକୁ ନିଜର ବାଣଦ୍ୱାରା ଯମାଳୟକୁ ପଠାଇଦେଲେ ॥ ୧୭ ॥

ତସ୍ୟେଷୁପାତାଭିମୁଖଂ ଯୁଗାନ୍ତାଗ୍ନିମିବୋଲ୍ବଣମ୍ ।
ବିସୃଜ୍ୟ ଦୁଦ୍ରୁବୁର୍ଦୈତ୍ୟା ହନ୍ୟମାନାଃ ସ୍ୱମାଳୟମ୍ ॥ ୧୮

ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନି ପରି ତାଙ୍କର ବାଣ ବର୍ଷୁଥାଏ। ଯେ ସେହି ବାଣବର୍ଷା ଆଗରେ ପଡୁଥାଏ, ସେ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଯାଉଥାଏ। ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ସାହସ ଭାଙ୍ଗିଗଲା। ସେମାନେ ରଣଭୂମି ଛାଡ଼ି ପଳାଇଯାଇ ନିଜ ନିଜ ଘରଭିତରେ ପଶିଗଲେ ॥ ୧୮ ॥

ଜିତ୍ୱା ପୁରଂ ଧନଂ ସର୍ବଂ ସଶ୍ରୀକଂ ବଜ୍ରପାଣୟେ ।
ପ୍ରତ୍ୟଯଚ୍ଛତ୍ ସ ରାଜର୍ଷିରିତି ନାମଭିରାହୃତଃ ॥ ୧୯

ପୁରଞ୍ଜୟ ସେମାନଙ୍କର ନଗର, ଧନ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ—ସବୁ କିଛି ଜୟ କରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ। ଏପରିଭାବରେ ପୁର ଜୟ କରିଥିବାରୁ ସେହି ରାଜର୍ଷିଙ୍କୁ 'ପୁରଞ୍ଜୟ', ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ନିଜର ବାହନ କରିଥିବାରୁ 'ଇନ୍ଦ୍ରବାହ' ଓ ଷଣ୍ଢର ଚୂଳ (କକୁଦ)ରେ ବସିଥିବାରୁ 'କକୁତ୍ସ୍ଥ' ବୋଲାଯାଏ ॥ ୧୯ ॥

ପୁରଞ୍ଜୟସ୍ୟ ପୁତ୍ରୋଽଭୂଦନେନାସ୍ତତ୍ସୁତଃ ପୃଥୁଃ ।
ବିଶ୍ୱରନ୍ଧିସ୍ତତଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରୋ ଯୁବନାଶ୍ୱଶ୍ଚ ତତ୍ସୁତଃ ॥ ୨୦

ପୁରଞ୍ଜୟଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଅନେନା ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ପୃଥୁ। ପୃଥୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିଶ୍ୱରନ୍ଧି। ବିଶ୍ୱରନ୍ଧିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଯୁବନାଶ୍ୱ ॥ ୨୦ ॥

ଶାବସ୍ତସ୍ତତ୍ସୁତୋ ଯେନ ଶାବସ୍ତୀ ନିର୍ମମେ ପୁରୀ ।
ବୃହଦଶ୍ୱସ୍ତୁ ଶାବସ୍ତିସ୍ତତଃ କୁବଳୟାଶ୍ୱକଃ ॥ ୨୧

ଯୁବନାଶ୍ୱଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଶାବସ୍ତ; ସେ ଶାବସ୍ତୀପୁରୀ ବସାଇଥିଲେ। ଶାବସ୍ତଙ୍କ ପୁତ୍ର ବୃହଦଶ୍ୱ ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର

ଯଃ ପ୍ରିୟାର୍ଥମୁତଙ୍କସ୍ୟ ଧୁନ୍ଧୁନାମାସୁରଂ ବଳୀ ।
ସୁତାନାମେକବିଂଶତ୍ୟା ସହସ୍ରୈରହନଦ୍ ବୃତଃ ॥ ୨୨

ଧୁନ୍ଧୁମାର ଇତି ଖ୍ୟାତସ୍ତତ୍ସୁତାସ୍ତେ ଚ ଜଜ୍ୱଳୁଃ ।
ଧୁନ୍ଧୋର୍ମୁଖାଗ୍ନିନା ସର୍ବେ ତ୍ରୟ ଏବାବଶେଷିତାଃ ॥ ୨୩

ଦୃଢାଶ୍ୱଃ କପିଲାଶ୍ୱଶ୍ଚ ଭଦ୍ରାଶ୍ୱ ଇତି ଭାରତ ।
ଦୃଢାଶ୍ୱପୁତ୍ରୋ ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱୋ ନିକୁମ୍ଭସ୍ତତ୍ସୁତଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୨୪

ବର୍ହଣାଶ୍ୱୋ ନିକୁମ୍ଭସ୍ୟ କୃଶାଶ୍ୱୋଽଥାସ୍ୟ ସେନଜିତ୍ ।
ଯୁବନାଶ୍ୱୋଽଭବତ୍ ତସ୍ୟ ସୋଽନପତ୍ୟୋ ବନଂ ଗତଃ ॥ ୨୫

ଭାର୍ଯ୍ୟାଶତେନ ନିର୍ବିଣ୍ଣ ଋଷୟୋଽସ୍ୟ କୃପାଳବଃ ।
ଇଷ୍ଟିଂ ସ୍ମ ବର୍ତ୍ତୟାଞ୍ଚକ୍ରୁରୈନ୍ଦ୍ରୀଂ ତେ ସୁସମାହିତାଃ ॥ ୨୬

ରାଜା ତଦ୍ ଯଜ୍ଞସଦନଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ନିଶି ତର୍ଷିତଃ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଶୟାନାନ୍ ବିପ୍ରାଂସ୍ତାନ୍ ପପୌ ମନ୍ତ୍ରଜଳଂ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୨୭

ଉତ୍ଥିତାସ୍ତେ ନିଶାମ୍ୟାଥ ବ୍ୟୁଦକଂ କଳଶଂ ପ୍ରଭୋ ।
ପପ୍ରଚ୍ଛୁଃ କସ୍ୟ କର୍ମେଦଂ ପୀତଂ ପୁଂସବନଂ ଜଳମ୍ ॥ ୨୮

ରାଜ୍ଞା ପୀତଂ ବିଦିତ୍ୱାଥ ଈଶ୍ୱରପ୍ରହିତେନ ତେ ।
ଈଶ୍ୱରାୟ ନମଶ୍ଚକ୍ରୁରହୋ ଦୈବବଳଂ ବଳମ୍ ॥ ୨୯

ତତଃ କାଳ ଉପାବୃତ୍ତେ କୁକ୍ଷିଂ ନିର୍ଭିଦ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣମ୍ ।
ଯୁବନାଶ୍ୱସ୍ୟ ତନୟଶ୍ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଜଜାନ ହ ॥ ୩୦

କଂ ଧାସ୍ୟତି କୁମାରୋଽୟଂ ସ୍ତନ୍ୟଂ ରୋରୂୟତେ ଭୃଶମ୍ ।
ମାଂ ଧାତା ବତ୍ସ ମା ରୋଦୀରିତୀନ୍ଦ୍ରୋ ଦେଶିନୀମଦାତ୍ ॥ ୩୧

କୁବଳୟାଶ୍ୱ ॥ ୨୧ ॥ କୁବଳୟାଶ୍ୱ ବଡ଼ ବଳବାନ୍ ଥିଲେ । ସେ ଉତଙ୍କ ଋଷିଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଏକୋଇଶ ହଜାର ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ନେଇ ଧୁନ୍ଧୁ ନାମକ ଦୈତ୍ୟକୁ ବଧ କରିଥିଲେ ॥ ୨୨ ॥ ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ନାମ ହୋଇଥିଲା ଧୁନ୍ଧୁମାର । ଧୁନ୍ଧୁ ଦୈତ୍ୟର ମୁଖରୁ ବାହାରିଥିବା ଅଗ୍ନିରେ ତାଙ୍କର ତିନିଜଣ ପୁତ୍ରଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟସବୁ ପୁତ୍ର ଜଳି ଯାଇଥିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ବଞ୍ଚିଥିବା ତିନି ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ହେଲା ଦୃଢ଼ାଶ୍ୱ, କପିଳାଶ୍ୱ ଓ ଭଦ୍ରାଶ୍ୱ । ଦୃଢ଼ାଶ୍ୱଙ୍କ ପୁତ୍ର ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱ ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ନିକୁମ୍ଭ ॥ ୨୪ ॥ ନିକୁମ୍ଭଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେଲେ ବର୍ହଣାଶ୍ୱ ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର କୃଶାଶ୍ୱ । କୃଶାଶ୍ୱଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ ସେନଜିତ୍ ଓ ସେନଜିତ୍‌ଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଯୁବନାଶ୍ୱ । ଯୁବନାଶ୍ୱ ସନ୍ତାନହୀନ ଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖୀ ହୋଇ ନିଜର ଶହେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ । ବନରେ ଋଷିମାନେ କୃପା କରି ଯୁବନାଶ୍ୱଙ୍କୁ ପୁତ୍ରବାନ୍ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବଡ଼ ଏକାଗ୍ରତାର ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ରଦେବତାଙ୍କ ଯଜ୍ଞ କରାଇଲେ ॥ ୨୫,୨୬ ॥ ଦିନେ ରାତିରେ ରାଜା ଯୁବନାଶ୍ୱଙ୍କୁ ଭାରି ଶୋଷ ହେଲା । ସେ ଜଳ ପାଇଁ ଯଜ୍ଞଶାଳାକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ଋଷିମାନେ ତ ଶୋଇଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ ଜଳ ନ ପାଇ ସେଠାରେ ଥିବା ଅଭିମନ୍ତ୍ରିତ ଜଳକୁ ପିଇଦେଲେ ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସକାଳୁ ଋଷିମାନେ ଉଠି ଦେଖନ୍ତି ତ, କଳଶରେ ଜଳ ନାହିଁ । 'ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଅଭିମନ୍ତ୍ରିତ କରି ରଖାଯାଇଥିବା ଜଳ କିଏ ପିଇଦେଲା ? ଏହା କାହାର କାମ ??' ସେମାନେ ଏଭଳି ପଚରାପଚରି ହେଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଶେଷରେ ସେମାନେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରୁ ରାଜା ଯୁବନାଶ୍ୱ ହିଁ ସେହି ଜଳ ପିଇଦେଇଛନ୍ତି । ଏହା ଜାଣି ସେମାନେ ମନେ ମନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି କହିଲେ, "ଧନ୍ୟ ! ଭଗବାନଙ୍କର ବଳ ହିଁ ବାସ୍ତବ ବଳ ।" ॥ ୨୯ ॥ ତା'ପରେ ଯେତେବେଳେ ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ ହେବାର ବେଳ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଯୁବନାଶ୍ୱଙ୍କର ଡାହାଣ ପାଖ ଉଦର ଫଟାଇ ସେଥିରୁ ଏକ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୩୦ ॥ ଶିଶୁଟି କାନ୍ଦୁଥିବାର ଦେଖି ଋଷିମାନେ କହିଲେ, "ଏହି ଶିଶୁଟି ଦୁଧ ପିଇବାକୁ କାନ୍ଦୁଛି, ଏ କାହା ଦୁଧ ପିଇବ ?" ଇନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ମାଂ ଧାତା—ଏ ମୋ ଦୁଧ ପିଇବ ।" "ବାପରେ ! ତୁ କାନ୍ଦନା ।" ଏପରି କହି ଇନ୍ଦ୍ର ତା ମୁହଁରେ ନିଜ ତର୍ଜନୀ (ବିଷି ଆଙ୍ଗୁଠି) ଧରାଇଦେଲେ ॥ ୩୧ ॥

ନ ମମାର ପିତା ତସ୍ୟ ବିପ୍ରଦେବପ୍ରସାଦତଃ ।
ଯୁବନାଶ୍ୱୋଽଥ ତତ୍ରୈବ ତପସା ସିଦ୍ଧିମନ୍ୱଗାତ୍ ॥ ୩୨

ତ୍ରସଦସ୍ୟୁରିତୀନ୍ଦ୍ରୋଽଙ୍ଗ ବିଦଧେ ନାମ ତସ୍ୟ ବୈ ।
ଯସ୍ମାତ୍ ତ୍ରସନ୍ତି ହ୍ୟୁଦ୍ୱିଗ୍ନା ଦସ୍ୟବୋ ରାବଣାଦୟଃ ॥ ୩୩

ଯୌବନାଶ୍ୱୋଽଥ ମାନ୍ଧାତା ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତ୍ୟବନୀଂ ପ୍ରଭୁଃ ।
ସପ୍ତଦ୍ୱୀପବତୀମେକଃ ଶଶାସାଚ୍ୟୁତତେଜସା ॥ ୩୪

ଈଜେ ଚ ଯଜ୍ଞଂ କ୍ରତୁଭିରାତ୍ମବିଦ୍ ଭୂରିଦକ୍ଷିଣୈଃ ।
ସର୍ବଦେବମୟଂ ଦେବଂ ସର୍ବାତ୍ମକମତୀନ୍ଦ୍ରିୟମ୍ ॥ ୩୫

ଦ୍ରବ୍ୟଂ ମନ୍ତ୍ରୋ ବିଧିର୍ଯଜ୍ଞୋ ଯଜମାନସ୍ତଥର୍ତ୍ୱିଜଃ ।
ଧର୍ମୋ ଦେଶଶ୍ଚ କାଳଶ୍ଚ ସର୍ବମେତଦ୍ ଯଦାତ୍ମକମ୍ ॥ ୩୬

ଯାବତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦେତି ସ୍ମ ଯାବଚ୍ଚ ପ୍ରତିତିଷ୍ଠତି ।
ସର୍ବଂ ତଦ୍ ଯୌବନାଶ୍ୱସ୍ୟ ମାନ୍ଧାତୁଃ କ୍ଷେତ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୩୭

ଶଶବିନ୍ଦୋର୍ଦୁହିତରି ବିନ୍ଦୁମତ୍ୟାମଧାନ୍ନୃପଃ ।
ପୁରୁକୁତ୍ସମମ୍ବରୀଷଂ ମୁଚୁକୁନ୍ଦଂ ଚ ଯୋଗିନମ୍ ।
ତେଷାଂ ସ୍ୱସାରଃ ପଞ୍ଚାଶତ୍ ସୌଭରିଂ ବବ୍ରିରେ ପତିମ୍ ॥ ୩୮

ଯମୁନାନ୍ତର୍ଜଳେ ମଗ୍ନସ୍ତପ୍ୟମାନଃ ପରଂତପଃ ।
ନିର୍ବୃତିଂ ମୀନରାଜସ୍ୟ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ମୈଥୁନଧର୍ମିଣଃ ॥ ୩୯

ଜାତସ୍ପୃହୋ ନୃପଂ ବିପ୍ରଃ କନ୍ୟାମେକାମୟାଚତ ।
ସୋଽପ୍ୟାହ ଗୃହ୍ୟତାଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ କାମଂ କନ୍ୟା ସ୍ୱୟଂବରେ ॥ ୪୦

ସ ବିଚିନ୍ତ୍ୟାପ୍ରିୟଂ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ଜରଠୋଽୟମସମ୍ମତଃ ।
ବଳୀପଳିତ ଏଜତ୍କ ଇତ୍ୟହଂ ପ୍ରତ୍ୟୁଦାହୃତଃ ॥ ୪୧

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କ କୃପାରୁ ସେହି ଶିଶୁର ପିତା ଯୁବନାଶ୍ୱ ବି ମଲେ ନାହିଁ । ସେ ସେଠାରେ ତପସ୍ୟା କରି କରି ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଇନ୍ଦ୍ର ସେହି ବାଳକର ନାମ ରଖିଲେ ତ୍ରସଦସ୍ୟୁ; କାରଣ ରାବଣାଦି ଦସ୍ୟୁମାନେ ତା'ହେତୁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଓ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ ॥ ୩୩ ॥ ଯୁବନାଶ୍ୱଙ୍କ ପୁତ୍ର ମାନ୍ଧାତା (ତ୍ରସଦସ୍ୟୁ) ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ରାଟ ହେଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ ତେଜରେ ତେଜସ୍ୱୀ ହୋଇ ସେ ଏକାକୀ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପା ପୃଥିବୀ ଶାସନ କଲେ ॥ ୩୪ ॥ ସେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ଥିଲେ; ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କର୍ମକାଣ୍ଡର କୌଣସି ବିଶେଷ ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା; ତଥାପି ସେ ବହୁ ପରିମାଣର ଦକ୍ଷିଣା ଦେଇ, ବଡ଼ ବଡ଼ ଯଜ୍ଞ କରି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ, ସର୍ବଦେବସ୍ୱରୂପ, ସର୍ବାତ୍ମା ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଯଜ୍ଞସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦୁନିଆରେ କେଉଁ ବସ୍ତୁ ବା ଅଛି ! ଯଜ୍ଞସାମଗ୍ରୀ, ମନ୍ତ୍ର, ବିଧିବିଧାନ, ଯଜ୍ଞ, ଯଜମାନ, ଋତ୍ୱିଜ, ଧର୍ମ, ଦେଶ ଓ କାଳ—ଏସବୁ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ॥ ୩୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ହେବା ସ୍ଥାନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ହେଉଥିବା ସ୍ଥାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଭୂଭାଗ ଯୁବନାଶ୍ୱଙ୍କ ପୁତ୍ର ମାନ୍ଧାତାଙ୍କ ଅଧିକାରରେ ରହିଥିଲା ॥ ୩୭ ॥

ଶଶବିନ୍ଦୁଙ୍କ କନ୍ୟା ବିନ୍ଦୁମତୀ ଥିଲେ ରାଜା ମାନ୍ଧାତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ । ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ମାନ୍ଧାତାଙ୍କର ପୁରୁକୁତ୍ସ, ଅମ୍ବରୀଷ (ଏ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଅମ୍ବରୀଷ) ଓ ଯୋଗୀ ମୁଚୁକୁନ୍ଦ—ଏହି ତିନି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ପଚାଶ ଭଉଣୀ ଥିଲେ । ସେହି ପଚାଶ ଜଣଯାକ ସମସ୍ତେ ସୌଭରି ଋଷିଙ୍କୁ ପତିରୂପେ ବରଣ କଲେ ॥ ୩୮ ॥ ପରମ ତପସ୍ୱୀ ସୌଭରି ଥରେ ଯମୁନା ଜଳରେ ବୁଡ଼ି ତପସ୍ୟା କରୁଥିବାବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଗୋଟିଏ ମତ୍ସ୍ୟରାଜ ତାର ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଖୁବ୍ ସୁଖରେ ବିହାର କରୁଛି ॥ ୩୯ ॥ ମତ୍ସ୍ୟର ସେହି ସୁଖ ଦେଖି ବ୍ରାହ୍ମଣ ସୌଭରିଙ୍କ ମନରେ ମଧ୍ୟ ବିବାହ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ଜାଗି ଉଠିଲା । ସେ ରାଜା ମାନ୍ଧାତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ପଚାଶ କନ୍ୟାଙ୍କ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ବିବାହ କରିବା ପାଇଁ ମାଗିଲେ । ରାଜା କହିଲେ, "ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ସ୍ୱୟଂବରରେ ଯଦି ମୋର କୌଣସି କନ୍ୟା ଆପଣଙ୍କୁ ବରଣ କରିବ, ତେବେ ଆପଣ ତାକୁ ନେଇଯାଇ ପାରନ୍ତି ।" ॥ ୪୦ ॥ ସୌଭରି ଋଷି ରାଜା ମାନ୍ଧାତାଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ ବୁଝିଗଲେ । ସେ ଭାବିଲେ, "ମୁଁ ବୁଢ଼ା ହୋଇଗଲିଣି, ମୋର ଚର୍ମ ଲୋଳିତ ହୋଇଗଲାଣି, କେଶ ପାଚିଗଲାଣି ଏବଂ ମସ୍ତକ ଥରିଲାଣି; ତେଣୁ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀ ମୋତେ ପ୍ରେମ କରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବି, ରାଜା ମୋତେ

ସାଧୟିଷ୍ୟେ ତଥାଽଽତ୍ମାନଂ ସୁରସ୍ତ୍ରୀଣାମପୀପ୍ସିତମ୍ ।
କିଂ ପୁନର୍ମନୁଜେନ୍ଦ୍ରାଣାମିତି ବ୍ୟବସିତଃ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୪୨

ମୁନିଃ ପ୍ରବେଶିତଃ କ୍ଷତ୍ତ୍ରା କନ୍ୟାନ୍ତଃପୁରମୃଦ୍ଧିମତ୍ ।
ବୃତଶ୍ଚ ରାଜକନ୍ୟାଭିରେକଃ ପଞ୍ଚାଶତା ବରଃ ॥ ୪୩

ତାସାଂ କଳିରଭୂଦ୍ ଭୂୟାଂସ୍ତଦର୍ଥେଽପୋହ୍ୟ ସୌହୃଦମ୍ ।
ମମାନୁରୂପୋ ନାୟଂ ବ ଇତି ତଦ୍‌ଗତଚେତସାମ୍ ॥ ୪୪

ସ ବହ୍‌ବୃଚସ୍ତାଭିରପାରଣୀୟ-
ତପଃଶ୍ରିୟାନର୍ଘ୍ୟପରିଚ୍ଛଦେଷୁ ।
ଗୃହେଷୁ ନାନୋପବନାମଲାମ୍ଭଃ-
ସରସ୍ସୁ ସୌଗନ୍ଧିକକାନନେଷୁ ॥ ୪୫

ମହାର୍ହଶଯ୍ୟାସନବସ୍ତ୍ରଭୂଷଣ-
ସ୍ନାନାନୁଲେପାଭ୍ୟବହାରମାଲ୍ୟକୈଃ ।
ସ୍ୱଲଙ୍କୃତସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷେଷୁ ନିତ୍ୟଦା
ରେମେଽନୁଗାୟଦ୍ ଦ୍ୱିଜଭୃଙ୍ଗବନ୍ଦିଷୁ ॥ ୪୬

ଯଦ୍‌ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟଂ ତୁ ସଂବୀକ୍ଷ୍ୟ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପବତୀପତିଃ ।
ବିସ୍ମିତଃ ସ୍ତମ୍ଭମଜହାତ୍ ସାର୍ବଭୌମଶ୍ରିୟାନ୍ୱିତମ୍ ॥ ୪୭

ଏବଂ ଗୃହେଷ୍ୱଭିରତୋ ବିଷୟାନ୍ ବିବିଧୈଃ ସୁଖୈଃ ।
ସେବମାନୋ ନ ଚାତୁଷ୍ୟଦାଜ୍ୟସ୍ତୋକୈରିବାନଳଃ ॥ ୪୮

ଏପରି ଏକ ଶୁଖିଲା ଜବାବ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୪୧ ॥ ଆଚ୍ଛା, ଠିକ୍ ଅଛି। ମୁଁ ଏଥର ନିଜକୁ ଏପରି ସୁସ୍ଥ ଓ ସୁନ୍ଦର କରିଦେବି ଯେ, ରାଜକନ୍ୟା କ'ଣ, ଦେବକନ୍ୟାମାନେ ବି ମୋତେ ବିବାହ କରିବାକୁ ଲାଳାୟିତ ହୋଇଯିବେ।'' ଏପରି ଭାବି ସାମର୍ଥ୍ୟବାନ୍ ସୌଭରି ମୁନି ଯୋଗବଳରେ ସେହିପରି ସୁସ୍ଥ ଓ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୨ ॥

ଏଥର ରାଜାଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ ରକ୍ଷକମାନେ ସୌଭରି ମୁନିଙ୍କୁ ରାଜଜେମାମାନଙ୍କର ସୁସଜ୍ଜିତ ମହଲରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇଦେଲେ। ସୌଭରିଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସେହି ପଚାଶ ଜଣଯାକ ରାଜକନ୍ୟା ଏକାବେଳକେ ତାଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ପତିରୂପେ ବରଣ କଲେ ॥ ୪୩ ॥ ସେହି କନ୍ୟାମାନେ ସୌଭରିଙ୍କ ପ୍ରତି ଏତେ ଆସକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସୌହାର୍ଦ୍ୟକୁ ତିଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ପରସ୍ପର କଳହ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ଏକ ଆରେକକୁ କହିଲେ, ''ଆଲୋ ! ଏ ତୋ ବର ନୁହନ୍ତି, ଏ କେବଳ ମୋ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ବର।'' ॥ ୪୪ ॥ ଋଗ୍‌ବେଦୀ ସୌଭରି ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ। ସେ ନିଜର ଅପାର ତପସ୍ୟାବଳରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀରେ ସୁସଜ୍ଜିତ, ଅନେକ ଉପବନ ଓ ନିର୍ମଳ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ସରୋବରରେ ଯୁକ୍ତ ତଥା ସୁଗନ୍ଧ ପୁଷ୍ପର ଉଦ୍ୟାନଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ ମହଲମାନଙ୍କରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଶଯ୍ୟା, ଆସନ, ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ, ସ୍ନାନ, ଅନୁଲେପନ (ଚନ୍ଦନାଦି), ସୁସ୍ୱାଦୁ ଭୋଜନ ଓ ପୁଷ୍ପମାଳା ଇତ୍ୟାଦିର ସୁଖ ଉପଭୋଗ କରି ନିଜର ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣ ପିନ୍ଧି ବହୁ ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷ ସର୍ବଦା ସେମାନଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି। ଉଦ୍ୟାନ ଓ ଉପବନମାନଙ୍କରେ କେଉଁଠି ପକ୍ଷୀମାନେ ରାବୁଥାନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି। ପୁଣି କେଉଁଠି କେଉଁଠି ବନ୍ଦୀଜନମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଯଶକୀର୍ତ୍ତି ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୪୫,୪୬ ॥ ସୌଭରିଙ୍କର ଏହି ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ସୁଖ ଦେଖି ସପ୍ତଦ୍ୱୀପବତୀ ପୃଥିବୀର ସ୍ୱାମୀ ମାନ୍ଧାତା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ। 'ମୁଁ ସାର୍ବଭୌମ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧିକାରୀ' ବୋଲି ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଗର୍ବ ଥିଲା, ତାହା ଭାଙ୍ଗିଗଲା ॥ ୪୭ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସୌଭରି ଗୃହସ୍ଥସୁଖରେ ମଜ୍ଜିଗଲେ ଏବଂ ନିଜର ନୀରୋଗ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନେକପ୍ରକାର ବିଷୟ ଭୋଗ କରିଚାଲିଲେ। ତଥାପି ଯେତେ ଘିଅ ଢାଳିଲେ ବି ଯେପରି ଅଗ୍ନି ତୃପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାଙ୍କୁ ସେହିପରି ଏତେ ବିଷୟଭୋଗ କରି ମଧ୍ୟ ସନ୍ତୋଷ ମିଳିଲା ନାହିଁ ॥ ୪୮ ॥

ସ କଦାଚିଦୁପାସୀନ ଆତ୍ମାପହ୍ନବମାତ୍ମନଃ ।
ଦଦର୍ଶ ବହ୍ୱୃଚାଚାର୍ଯ୍ୟୋ ମୀନସଙ୍ଗସମୁତ୍ଥିତମ୍ ॥ ୪୯

ଅହୋ ଇମଂ ପଶ୍ୟତ ମେ ବିନାଶଂ
ତପସ୍ୱିନଃ ସଚ୍ଚରିତବ୍ରତସ୍ୟ ।
ଅନ୍ତର୍ଜଲେ ବାରିଚରପ୍ରସଙ୍ଗାତ୍
ପ୍ରଚ୍ୟାବିତଂ ବ୍ରହ୍ମ ଚିରଂ ଧୃତଂ ଯତ୍ ॥ ୫୦

ସଙ୍ଗଂ ତ୍ୟଜେତ ମିଥୁନବ୍ରତିନାଂ ମୁମୁକ୍ଷୁଃ
ସର୍ବାତ୍ମନା ନ ବିସୃଜେଦ୍ ବହିରିନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ।
ଏକଶ୍ଚରନ୍ ରହସି ଚିତ୍ତମନନ୍ତ ଈଶେ
ଯୁଞ୍ଜୀତ ତଦ୍‌ବ୍ରତିଷୁ ସାଧୁଷୁ ଚେତ୍ ପ୍ରସଙ୍ଗଃ ॥ ୫୧

ଏକସ୍ତପସ୍ୱ୍ୟହମଥାମ୍ଭସି ମତ୍ସ୍ୟସଙ୍ଗାତ୍
ପଞ୍ଚାଶଦାସମୁତ ପଞ୍ଚସହସ୍ରସର୍ଗଃ ।
ନାନ୍ତଂ ବ୍ରଜାମ୍ୟୁଭୟକୃତ୍ୟମନୋରଥାନାଂ
ମାୟାଗୁଣୈର୍ହୃତମତିର୍ବିଷୟେଽର୍ଥଭାବଃ ॥ ୫୨

ଏବଂ ବସନ୍ ଗୃହେ କାଳଂ ବିରକ୍ତୋ ନ୍ୟାସମାସ୍ଥିତଃ ।
ବନଂ ଜଗାମାନୁୟଯୁସ୍ତତ୍ପତ୍ନ୍ୟଃ ପତିଦେବତାଃ ॥ ୫୩

ତତ୍ର ତପ୍ତ୍ୱା ତପସ୍ତୀକ୍ଷ୍ଣମାତ୍ମକର୍ଶନମାତ୍ମବାନ୍ ।
ସହୈବାଗ୍ନିଭିରାତ୍ମାନଂ ଯୁଯୋଜ ପରମାତ୍ମନି ॥ ୫୪

ଋଗ୍‌ବେଦାଚାର୍ଯ୍ୟ ସୌଭରି ଦିନେ ସୁସ୍ଥଚିତ୍ତରେ ଶାନ୍ତଭାବରେ ବସିଥାନ୍ତି । ସେତିକିବେଳେ ମତ୍ସ୍ୟରାଜର କ୍ଷଣଟିଏ ସଙ୍ଗଫଳରେ ସେ କିପରି ନିଜର ତପଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟା ହରାଇ ନିଜର ସ୍ୱରୂପକୁ ବି ଭୁଲିଗଲେ, ତାହା ତାଙ୍କ ମାନସପଟରେ ନାଚି ଉଠିଲା ॥ ୪୯ ॥ ସେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ହାୟ ! ମୁଁ କେତେ ବଡ଼ ତପସ୍ୱୀ ନ ଥିଲି ! ମୁଁ ନିଷ୍ଠାପୂର୍ବକ ସକଳ ବ୍ରତ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲି । ମୋର କି ଅଧଃପତନ ଘଟି ନ ଗଲା ସତେ ! ମୁଁ ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ମୋର ବ୍ରହ୍ମତେଜ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିଥିଲି; କିନ୍ତୁ ଜଳ ଭିତରେ ବିହାର କରୁଥିବା ଗୋଟାଏ ମାଛର ସଂସର୍ଗରୁ ମୋର ବ୍ରହ୍ମତେଜ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୫୦ ॥ ତେଣୁ ମୋକ୍ଷକାମୀ ପୁରୁଷ ଭୋଗୀପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ସର୍ବଥା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଉଚିତ । ସେ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବହିର୍ମୁଖୀ ହେବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ମୋକ୍ଷକାମୀ ମନୁଷ୍ୟ ଏକାକୀ ବାସ କରିବା ଉଚିତ ଓ ଏକାନ୍ତରେ ରହି ନିଜ ଚିତ୍ତକୁ ସର୍ବ-ଶକ୍ତିମାନ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ସଂଲଗ୍ନ ରଖିବା ଉଚିତ । ଯଦି ସଙ୍ଗ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପୁଜେ, ତେବେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ୟପ୍ରେମୀ ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ହିଁ ସଙ୍ଗ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫୧ ॥ ମୁଁ ତ ଏହି କିଛିକାଳ ପୂର୍ବେ ଏକାନ୍ତସ୍ଥାନରେ ଏକାକୀ ତପସ୍ୟାରେ ମଗ୍ନ ଥିଲି । ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ଜଳ ଭିତରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥିବା ମାଛ ସହିତ ସଙ୍ଗ କରିବାରୁ ମୁଁ ପଚାଶ (ପଚାଶ ସ୍ତ୍ରୀ ବିବାହ କରିବାରୁ) ହୋଇଗଲି ଏବଂ ଏବେ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ରୂପରେ ପାଞ୍ଚ ହଜାର (ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତ୍ରୀଠାରୁ ଶହେ ଶହେ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରି) ହୋଇଗଲି । (ଏହା ଫଳରେ ମୋର ଐକାନ୍ତିକତା ଓ ଏକାକିତ୍ୱ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା) । ବିଷୟଭୋଗକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଧରିନେବାରୁ ମାୟାର ଗୁଣମାନେ ମୋର ବୁଦ୍ଧି ହରଣ କରିନେଲେ । ଏବେ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ମନ ଏତେ ଲାଳସାରେ ଭରିଯାଇଛି ଯେ, ମୁଁ ଏଥିରୁ କିପରି ମୁକ୍ତ ହେବି, ତାର ବାଟ ପାଉନାହିଁ ।" ॥ ୫୨ ॥

ଏପରି ବିଚାର କରି କରି ସେ ଅଳ୍ପ କିଛିଦିନ ଘରେ ରହିଲେ । ତା'ପରେ ସେ ବୈରାଗୀ ହୋଇ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରି ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ । ପତିଙ୍କୁ ହିଁ ସର୍ବସ୍ୱ ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସହିତ ବନକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୫୩ ॥ ବନକୁ ଯାଇ ପରମ ସଂଯମୀ ସୌଭରି ଘୋର ତପସ୍ୟା କଲେ ଓ ତପସ୍ୟା କରି କରି ଶରୀରକୁ ଶୁଖାଇଦେଲେ । ଶେଷରେ ଆହବନୀୟ ଆଦି ଅଗ୍ନି ସହିତ ନିଜକୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ କରିଦେଲେ ॥ ୫୪ ॥

ତାଃ ସ୍ୱପତ୍ୟୁର୍ମହାରାଜ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟାଧ୍ୟାତ୍ମିକୀଂ ଗତିମ୍ ।
ଅନ୍ୱୀୟୁସ୍ତତ୍‌ପ୍ରଭାବେଣ ଅଗ୍ନିଂ ଶାନ୍ତମିବାର୍ଚ୍ଚିଷଃ ॥ ୫୫

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଲିଭିଯାଇଥିବା ଅଗ୍ନିରେ ଅଗ୍ନିଶିଖାମାନ ସମାହିତ ହୋଇଗଲା ପରି, ସୌଭରିଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗତି ଦେଖି, ତାଙ୍କରି ପ୍ରଭାବରେ ସତୀ ହୋଇ ତାଙ୍କରି ଠାରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲେ ଓ ତାଙ୍କରି ଗତି ଲାଭ କଲେ ॥ ୫୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ସୌଭର୍ଯ୍ୟାଖ୍ୟାନେ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬ ॥

+++

ଅଥ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାଜା ତ୍ରିଶଙ୍କୁ ଓ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କଥା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ମାନ୍ଧାତୁଃ ପୁତ୍ରପ୍ରବରୋ ଯୋଽମ୍ବରୀଷଃ ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତଃ ।
ପିତାମହେନ ପ୍ରବୃତୋ ଯୌବନାଶ୍ୱସ୍ତୁ ତତ୍‌ସୁତଃ ।
ହାରୀତସ୍ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରୋଽଭୂନ୍ମାନ୍ଧାତୃପ୍ରବରା ଇମେ ॥ ୧

ନର୍ମଦା ଭ୍ରାତୃଭିର୍ଦତ୍ତା ପୁରୁକୁତ୍ସାୟ ଯୋରଗୈଃ ।
ତୟା ରସାତଳଂ ନୀତୋ ଭୁଜଗେନ୍ଦ୍ରପ୍ରଯୁକ୍ତୟା ॥ ୨

ଗନ୍ଧର୍ବାନବଧୀତ୍ ତତ୍ର ବଧ୍ୟାନ୍ ବୈ ବିଷ୍ଣୁଶକ୍ତିଧୃକ୍ ।
ନାଗାଲ୍ଲବ୍ଧବରଃ ସର୍ପାଦଭୟଂ ସ୍ମରତାମିଦମ୍ ॥ ୩

ତ୍ରସଦସ୍ୟୁଃ ପୌରୁକୁତ୍ସୋ ଯୋଽନରଣ୍ୟସ୍ୟ ଦେହକୃତ୍ ।
ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱସ୍ତତ୍‌ସୁତସ୍ତସ୍ମାଦରୁଣୋଽଥ ତ୍ରିବନ୍ଧନଃ ॥ ୪

ତସ୍ୟ ସତ୍ୟବ୍ରତଃ ପୁତ୍ରସ୍ତ୍ରିଶଙ୍କୁରିତି ବିଶ୍ରୁତଃ ।
ପ୍ରାପ୍ତଶ୍ଚାଣ୍ଡାଳତାଂ ଶାପାଦ୍ ଗୁରୋଃ କୌଶିକତେଜସା ॥ ୫

ସଶରୀରୋ ଗତଃ ସ୍ୱର୍ଗମଦ୍ୟାପି ଦିବି ଦୃଶ୍ୟତେ ।
ପାତିତୋଽବାକ୍‌ଶିରା ଦେବୈସ୍ତେନୈବ ସ୍ତମ୍ଭିତୋ ବଳାତ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିସାରିଛି ଯେ, ମାନ୍ଧାତାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅମ୍ବରୀଷ ଥିଲେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତାଙ୍କର ଜେଜେବାପା ଯୁବନାଶ୍ୱ ତାଙ୍କୁ ପୁଅ କରିନେଲେ । ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ହେଲା ଯୌବନାଶ୍ୱ ଓ ଯୌବନାଶ୍ୱଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ହାରୀତ । ମାନ୍ଧାତାଙ୍କ ବଂଶରେ ଏହି ତିନିଜଣ ନିଜ ନିଜର ନାମାନୁସାରେ ଗୋତ୍ର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ହେଲେ ॥ ୧ ॥ ନାଗମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଭଉଣୀ ନର୍ମଦାଙ୍କ ବିବାହ ମାନ୍ଧାତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ପୁରୁକୁତ୍ସଙ୍କ ସହିତ କରାଇଥିଲେ । ନାଗରାଜ ବାସୁକିଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ ନର୍ମଦା ତାର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ରସାତଳକୁ ନେଇଗଲା ॥ ୨ ॥ ସେଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଶକ୍ତିରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ପୁରୁକୁତ୍ସ ବଧଯୋଗ୍ୟ ଗନ୍ଧର୍ବମାନଙ୍କୁ ମାରି ପକାଇଲେ । ଏଥିରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ନାଗରାଜ ପୁରୁକୁତ୍ସଙ୍କୁ ବର ଦେଲେ ଯେ, ଯିଏ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ସ୍ମରଣ କରିବ, ସେ ସର୍ପଭୟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବ ॥ ୩ ॥ ରାଜା ପୁରୁକୁତ୍ସଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ତ୍ରସଦସ୍ୟୁ ତାଙ୍କ ପୁଅଙ୍କ ନାମ ଅନରଣ୍ୟ । ଅନରଣ୍ୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱ, ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଅରୁଣ ଏବଂ ଅରୁଣଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ତ୍ରିବନ୍ଧନ ॥ ୪ ॥ ତ୍ରିବନ୍ଧନଙ୍କ ପୁତ୍ର ସତ୍ୟବ୍ରତ । ଏ ତ୍ରିଶଙ୍କୁ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲେ । ନିଜର ପିତା ଓ ଗୁରୁଙ୍କ ଶାପରେ ସତ୍ୟବ୍ରତ ଚଣ୍ଡାଳ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଭାବରୁ ସେ ସଶରୀର ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ । ଦେବତାମାନେ ତାଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ତଳକୁ ଠେଲିଦେବାରୁ ସେ ତଳମୁଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ଖସିପଡ଼ିଲେ; କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଆପଣା ତପୋବଳରେ ତାଙ୍କୁ ଆକାଶରେ ହିଁ ସ୍ଥିର କରି ରଖିଦେଲେ । ସେ ଏବେ ବି ତ୍ରିଶଙ୍କୁ ନାମରେ ଆକାଶରେ ଝୁଲି ରହିଥିବାର କୁହାଯାଏ ॥ ୫,୬ ॥

ତ୍ରୈଶଙ୍କବୋ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରୋ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରବସିଷ୍ଠୟୋଃ ।
ଯନ୍ନିମିତ୍ତମଭୂଦ୍ ଯୁଦ୍ଧଂ ପକ୍ଷିଣୋର୍ବହୁବାର୍ଷିକମ୍ ॥ ୭

ସୋଽନପତ୍ୟୋ ବିଷଣ୍ଣାତ୍ମା ନାରଦସ୍ୟୋପଦେଶତଃ ।
ବରୁଣଂ ଶରଣଂ ଯାତଃ ପୁତ୍ରୋ ମେ ଜାୟତାଂ ପ୍ରଭୋ ॥ ୮

ଯଦି ବୀରୋ ମହାରାଜ ତେନୈବ ତ୍ୱାଂ ଯଜେ ଇତି ।
ତଥେତି ବରୁଣେନାସ୍ୟ ପୁତ୍ରୋ ଜାତସ୍ତୁ ରୋହିତଃ ॥ ୯

ଜାତଃ ସୁତୋ ହ୍ୟନେନାଙ୍ଗ ମାଂ ଯଜସ୍ୱେତି ସୋଽବ୍ରବୀତ୍ ।
ଯଦା ପଶୁର୍ନିର୍ଦଶଃ ସ୍ୟାଦଥ ମେଧ୍ୟୋ ଭବେଦିତି ॥ ୧୦

ନିର୍ଦଶେ ଚ ସ ଆଗତ୍ୟଯଜସ୍ୱେତ୍ୟାହ ସୋଽବ୍ରବୀତ୍ ।
ଦନ୍ତାଃ ପଶୋର୍ଯଜ୍ଜାୟେରନ୍ନଥ ମେଧ୍ୟୋ ଭବେଦିତି ॥ ୧୧

ଜାତା ଦନ୍ତା ଯଜସ୍ୱେତି ସ ପ୍ରତ୍ୟାହାଥ ସୋଽବ୍ରବୀତ୍ ।
ଯଦା ପତନ୍ତ୍ୟସ୍ୟ ଦନ୍ତା ଅଥ ମେଧ୍ୟୋ ଭବେଦିତି ॥ ୧୨

ପଶୋର୍ନିପତିତା ଦନ୍ତା ଯଜସ୍ୱେତ୍ୟାହ ସୋଽବ୍ରବୀତ୍ ।
ଯଦା ପଶୋଃ ପୁନର୍ଦନ୍ତା ଜାୟନ୍ତେଽଥ ପଶୁଃ ଶୁଚିଃ ॥ ୧୩

ପୁନର୍ଜାତା ଯଜସ୍ୱେତି ସ ପ୍ରତ୍ୟାହାଥ ସୋଽବ୍ରବୀତ୍ ।
ସାନ୍ନାହିକୋ ଯଦା ରାଜନ୍ ରାଜନ୍ୟୋଽଥ ପଶୁଃ ଶୁଚିଃ ॥ ୧୪

ଇତି ପୁତ୍ରାନୁରାଗେଣ ସ୍ନେହଯନ୍ତ୍ରିତଚେତସା ।
କାଳଂ ବଞ୍ଚୟତା ତଂ ତମୁକ୍ତୋ ଦେବସ୍ତମୈକ୍ଷତ ॥ ୧୫

ରୋହିତସ୍ତଦଭିଜ୍ଞାୟ ପିତୁଃ କର୍ମ ଚିକୀର୍ଷିତମ୍ ।
ପ୍ରାଣପ୍ରେପ୍ସୁର୍ଧନୁଷ୍ପାଣିରରଣ୍ୟଂ ପ୍ରତ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୧୬

ତ୍ରିଶଙ୍କୁଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର। ତାଙ୍କରି ହେତୁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଓ ବସିଷ୍ଠ ଏକ ଆରେକକୁ ଶାପ ଦେଇ ପକ୍ଷୀ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ବହୁବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲଢ଼ିଥିଲେ ॥ ୭ ॥ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର କୌଣସି ପୁତ୍ର ନ ଥିଲେ। ତେଣୁ ସେ ବହୁତ ଦୁଃଖିତ ଥିଲେ। ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶ କ୍ରମେ ସେ ବରୁଣଦେବତାଙ୍କ ଶରଣ ପଶିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, "ପ୍ରଭୋ ! ମୋର ପୁତ୍ରଟିଏ ହେଉ ॥ ୮ ॥ ମହାରାଜ ! ଯଦି ମୋର ବୀର ପୁତ୍ରଟିଏ ହେବ, ତେବେ ମୁଁ ତାକୁ ଯଜ୍ଞପଶୁ କରି ଆପଣଙ୍କ ଯଜ୍ଞ କରିବି।" ଏପରି କହିବାରୁ ବରୁଣଙ୍କ କୃପାରୁ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ରୋହିତ ନାମକ ପୁତ୍ରଟିଏ ହେଲା ॥ ୯ ॥ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଉ ହେଉ ବରୁଣ ଆସି କହିଲେ, "ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ! ତୁମର ପୁତ୍ର ତ ହେଲା; ଏଥର ତା'ଦ୍ୱାରା ମୋର ଯଜ୍ଞ କର।" ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଯଜ୍ଞପଶୁ (ରୋହିତ)ର ବୟସ ଦଶଦିନରୁ ଅଧିକ ହୋଇଗଲେ ଏହି ଶିଶୁ ଯଜ୍ଞର ଯୋଗ୍ୟ ହେବ।" ॥ ୧୦ ॥ ଦଶଦିନ ପରେ ବରୁଣ ଆସି ପୁନର୍ବାର କହିଲେ, "ଏଥର ମୋର ଯଜ୍ଞ କର।" ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଯଜ୍ଞପଶୁର ଦାନ୍ତ ଉଠିଗଲେ, ଏ ଯଜ୍ଞର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଯିବ।" ॥ ୧୧ ॥ ତା'ର ଦାନ୍ତ ଉଠିଯିବା ପରେ ବରୁଣ ଆସି କହିଲେ, "ଏହାର ଦାନ୍ତ ତ ଉଠିଗଲାଣି; ଏଥର ମୋର ଯଜ୍ଞ କର।" ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ଏହାର ଦୁଧଦାନ୍ତ ଝଡ଼ିପଡ଼ିଲେ, ଏ ଯଜ୍ଞର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଯିବ।" ॥ ୧୨ ॥ ଦୁଧଦାନ୍ତ ପଡ଼ିଯିବା ପରେ ବରୁଣ ଆସି ପୁଣି କହିଲେ, "ଏହି ଯଜ୍ଞପଶୁର ତ ଦାନ୍ତ ପଡ଼ିଗଲାଣି; ଏଥର ମୋର ଯଜ୍ଞ କର।" ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ଏହାର ନୂଆ ଦାନ୍ତ ଉଠିଗଲେ, ଏ ପଶୁ ଯଜ୍ଞର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଯିବ।" ॥ ୧୩ ॥ ତାର ନୂଆ ଦାନ୍ତ ଉଠୁ ଉଠୁ ବରୁଣ ଆସି କହିଲେ, "ଏଥର ମୋ ଯଜ୍ଞ କର।" ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ବରୁଣ ମହାରାଜ ! କବଚ ଧାରଣ କରିବା ପରେ ହିଁ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଯଜ୍ଞ ନିମନ୍ତେ ପବିତ୍ର ପଶୁ ହୁଏ।" ॥ ୧୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ପୁତ୍ରସ୍ନେହରେ ବୁଡ଼ିଯାଇ ଏହିପରି ସମୟ ଗଡ଼ାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; କାରଣ ପୁତ୍ରସ୍ନେହର ପାଶ ତାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିଲା। ସେ ଯେତେବେଳେ ଯଜ୍ଞ କରିବେ ବୋଲି କହୁଥାନ୍ତି, ବରୁଣ ଦେବତା ସେତେବେଳେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଉଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ପିତା ତାଙ୍କୁ ବଳି ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ଜାଣି, ରୋହିତ ହାତରେ ଧନୁଶର ଧରି ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୬ ॥

ପିତରଂ ବରୁଣଗ୍ରସ୍ତଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଜାତମହୋଦରମ୍ ।
ରୋହିତୋ ଗ୍ରାମମେୟାୟ ତମିନ୍ଦ୍ରଃ ପ୍ରତ୍ୟଷେଧତ ॥ ୧୭

ଭୂମେଃ ପର୍ଯ୍ୟଟନଂ ପୁଣ୍ୟଂ ତୀର୍ଥକ୍ଷେତ୍ରନିଷେବଣୈଃ ।
ରୋହିତାୟାଦିଶଚ୍ଛକ୍ରଃ ସୋଽପ୍ୟରଣ୍ୟେଽବସତ୍ ସମାମ୍ ॥ ୧୮

ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟେ ତୃତୀୟେ ଚତୁର୍ଥେ ପଞ୍ଚମେ ତଥା ।
ଅଭ୍ୟେତ୍ୟାଭ୍ୟେତ୍ୟ ସ୍ଥବିରୋ ବିପ୍ରୋ ଭୂତ୍ୱାଽଽହ ବୃତ୍ରହା ॥ ୧୯

ଷଷ୍ଠଂ ସଂବତ୍ସରଂ ତତ୍ର ଚରିତ୍ୱା ରୋହିତଃ ପୁରୀମ୍ ।
ଉପବ୍ରଜନ୍ନଜୀଗର୍ତାଦକ୍ରୀଣାନ୍ ମଧ୍ୟମଂ ସୁତମ୍ ॥ ୨୦

ଶୁନଃଶେପଂ ପଶୁଂ ପିତ୍ରେ ପ୍ରଦାୟ ସମବନ୍ଦତ ।
ତତଃ ପୁରୁଷମେଧେନ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରୋ ମହାଯଶାଃ ॥ ୨୧

ମୁକ୍ତୋଦରୋଽଯଜଦ୍ ଦେବାନ୍ ବରୁଣାଦୀନ୍ ମହତ୍କଥଃ ।
ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରୋଽଭବତ୍ ତସ୍ମିନ୍ ହୋତା ଚାଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁରାତ୍ମବାନ୍ ॥ ୨୨

ଜମଦଗ୍ନିରଭୂଦ୍ ବ୍ରହ୍ମା ବସିଷ୍ଠୋଽୟାସ୍ୟସାମଗଃ ।
ତସ୍ମୈ ତୁଷ୍ଟୋ ଦଦାବିନ୍ଦ୍ରଃ ଶାତକୌମ୍ଭମୟଂ ରଥମ୍ ॥ ୨୩

ଶୁନଃଶେପସ୍ୟ ମାହାତ୍ମ୍ୟମୁପରିଷ୍ଟାତ୍ ପ୍ରଚକ୍ଷ୍ୟତେ ।
ସତ୍ୟସାରାଂ ଧୃତିଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସଭାର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଚ ଭୂପତେଃ ॥ ୨୪

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରୋ ଭୃଶଂ ପ୍ରୀତୋ ଦଦାବବିହତାଂ ଗତିମ୍ ।
ମନଃ ପୃଥିବ୍ୟାଂ ତାମଦ୍ଭିସ୍ତେଜସାପୋଽନିଲେନ ତତ୍ ॥ ୨୫

ଖେ ବାୟୁଂ ଧାରୟଂସ୍ତଚ୍ଚ ଭୂତାଦୌ ତଂ ମହାତ୍ମନି ।
ତସ୍ମିଞ୍ଜ୍ଞାନକଳାଂ ଧ୍ୟାତ୍ୱା ତୟାଜ୍ଞାନଂ ବିନିର୍ଦହନ୍ ॥ ୨୬

କିଛିଦିନ ପରେ ସେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ବରୁଣ ଦେବତା ରୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ସେ ମହୋଦର ରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଏହା ଜାଣି ରୋହିତ ନିଜ ନଗର ଅଭିମୁଖେ ଗ୍ଲିଲେ; କିନ୍ତୁ ବାଟରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଆସି ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇଦେଲେ ॥ ୧୭ ॥ ସେ କହିଲେ, "ଆରେ ବାବୁ ! ଯଜ୍ଞପଶୁ ହୋଇ ମରିବା ଅପେକ୍ଷା ପବିତ୍ର ତୀର୍ଥକ୍ଷେତ୍ର ସେବନ କରି କରି ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରିବା ବରଂ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।" ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କଥା ମାନି ରୋହିତ ଆହୁରି ବର୍ଷେ ବନରେ ରହି କଟାଇଦେଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଦ୍ୱିତୀୟ, ତୃତୀୟ, ଚତୁର୍ଥ ଓ ପଞ୍ଚମ ବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ରୋହିତ ଯେତେବେଳେ ପିତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରୁଥାନ୍ତି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ଇନ୍ଦ୍ର ବୃଦ୍ଧବ୍ରାହ୍ମଣ-ବେଶରେ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଛଅବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରୋହିତ ବନରେ ରହିଗଲେ । ସପ୍ତମ ବର୍ଷ ସେ ନିଜ ନଗରକୁ ଫେରିବାବେଳେ ବାଟରେ ଅଜୀଗର୍ତ (ଭୃଗୁଋଷିଙ୍କର ଜଣେ ବଂଶଧର)ଙ୍କ ଠାରୁ ତାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟପୁତ୍ର ଶୁନଃଶେପକୁ କ୍ରୟ କରିନେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞପଶୁ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପିତାଙ୍କ ପାଖରେ ସମର୍ପି ଦେଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ସେତେବେଳେ ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ଓ ଉତ୍ତମ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ପୁରୁଷମେଧ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ବରୁଣ ଆଦି ଦେବତାଙ୍କୁ ତୁଷ୍ଟ କଲେ ଓ ମହୋଦର ରୋଗରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ । ସେହି ଯଜ୍ଞରେ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ହୋଇଥିଲେ ହୋତା, ପରମ ସଂଯମୀ ଜମଦଗ୍ନି ହୋଇଥିଲେ ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ, ବସିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଅୟାସ୍ୟ ମୁନି ହୋଇଥିଲେ ସାମବେଦଗାନକାରୀ ଉଦ୍‌ଗାତା । ଯଜ୍ଞ ଶେଷରେ ଇନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରଥ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ॥ ୨୦-୨୩ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ଶୁନଃଶେପଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ତୁମକୁ ପରେ କହିବି । ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ସପତ୍ନୀକ ଦୃଢ଼ ସତ୍ୟବ୍ରତ ପାଳନ କରିଥିବାରୁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ । ସେ ତାଙ୍କୁ ଅବିନାଶୀ ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେହି ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ନିଜ ମନକୁ ପୃଥିବୀରେ, ପୃଥିବୀକୁ ଜଳରେ, ଜଳକୁ ତେଜରେ, ତେଜକୁ ବାୟୁରେ ଓ ବାୟୁକୁ ଆକାଶରେ ସ୍ଥିର କରି ଆକାଶକୁ ଅହଙ୍କାରରେ ଲୀନ କରିଦେଲେ । ତା'ପରେ ଅହଙ୍କାରକୁ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରେ ଲୀନ କରିଦେଇ ସେଥିରେ ଜ୍ଞାନକଳାକୁ ଧ୍ୟାନ କଲେ ଓ ତା'ଦ୍ୱାରା ଅଜ୍ଞାନକୁ ଭସ୍ମ କରିଦେଲେ ॥ ୨୪-୨୬ ॥

ହିତ୍ୱା ତାଂ ସ୍ୱେନ ଭାବେନ ନିର୍ବାଣସୁଖସଂବିଦା ।
ଅନିର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟାପ୍ରତର୍କ୍ୟେଣ ତସ୍ଥୌ ବିଧ୍ୱସ୍ତବନ୍ଧନଃ ॥ ୨୭

ତା'ପରେ ନିର୍ବାଣସୁଖର ଅନୁଭୂତିଦ୍ୱାରା ସେହି ଜ୍ଞାନକଳା ବି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ସମସ୍ତ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ନିଜର ସେହି ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଗଲେ, ଯାହା ବିଷୟରେ କିଛି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ, କି ଯାହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅନୁମାନ ବି କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରୋପାଖ୍ୟାନଂ ନାମ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭ ॥

+++

ଅଥାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସଗର ଚରିତ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ହରିତୋ ରୋହିତସୁତଶ୍ଚମ୍ପସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ବିନିର୍ମିତା ।
ଚମ୍ପାପୁରୀ ସୁଦେବୋଽତୋ ବିଜୟୋ ଯସ୍ୟ ଚାତ୍ମଜଃ ॥ ୧

ଭରୁକସ୍ତତ୍ସୁତସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ବୃକସ୍ତସ୍ୟାପି ବାହୁକଃ ।
ସୋଽରିଭିର୍ହୃତଭୂ ରାଜା ସଭାର୍ଯ୍ୟୋ ବନମାବିଶତ୍ ॥ ୨

ବୃଦ୍ଧଂ ତଂ ପଞ୍ଚତାଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ମହିଷ୍ୟନୁ ମରିଷ୍ୟତୀ ।
ଔର୍ବେଣ ଜାନତାଽଽତ୍ମାନଂ ପ୍ରଜାବନ୍ତଂ ନିବାରିତା ॥ ୩

ଆଜ୍ଞାୟାସ୍ୟୈ ସପତ୍ନୀଭିର୍ଗରୋ ଦତ୍ତୋଽନ୍ଧସା ସହ ।
ସହ ତେନୈବ ସଂଜାତଃ ସଗରାଖ୍ୟୋ ମହାଯଶାଃ ॥ ୪

ସଗରଶ୍ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତ୍ୟାସୀତ୍ ସାଗରୋ ଯତ୍ସୁତୈଃ କୃତଃ ।
ଯସ୍ତାଲଜଙ୍ଘାନ୍ ଯବନାଞ୍ଛକାନ୍ ହୈହୟବର୍ବରାନ୍ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ରୋହିତଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଥିଲା ହରିତ । ହରିତଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଚମ୍ପ । ସେ ଚମ୍ପାପୁରୀ ନଗରୀ ବସାଇଥିଲେ । ଚମ୍ପଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ସୁଦେବ ଓ ସୁଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିଜୟ ॥ ୧ ॥ ବିଜୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ଭରୁକ, ଭରୁକଙ୍କ ପୁତ୍ର ବୃକ ଓ ବୃକଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ବାହୁକ । ଶତ୍ରୁମାନେ ବାହୁକଙ୍କ ଠାରୁ ରାଜ୍ୟ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଯିବାରୁ ସେ ପତ୍ନୀଙ୍କ ସହିତ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨ ॥ ବନକୁ ଯିବା ପରେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ହେତୁ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସହିତ ସତୀ ହେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ମହର୍ଷି ଔର୍ବ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ସେ ଗର୍ଭବତୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ସତୀ ହେବାରୁ କ୍ଷାନ୍ତ କଲେ ॥ ୩ ॥ ତାଙ୍କ ସଉତୁଣୀମାନେ ଏହା ଜାଣିବାକୁ ପାଇ ତାଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ସହିତ ବିଷ (ଗର) ଦେଇଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଗର୍ଭ ଉପରେ ତାହାର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ; ବରଂ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ସେହି ବିଷ ସହିତ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲା । ସେହି ପୁତ୍ର 'ଗର' ସହିତ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାର ନାମ ରଖାଗଲା ସଗର । ସଗର ବଡ଼ ହୋଇ ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯଶସ୍ୱୀ ରାଜା ହେଲେ ॥ ୪ ॥

ସଗର ଜଣେ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ରାଟ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନେ ପୃଥିବୀକୁ ଖୋଳି ସାଗର ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଇଥିଲେ । ସଗର ତାଙ୍କ ଗୁରୁ ଔର୍ବଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ମାନି ତାଳଜଙ୍ଘ, ଯବନ, ଶକ, ହୈହୟ ଓ ବର୍ବର ଜାତିର ଲୋକଙ୍କୁ ନ ମାରି ସେମାନଙ୍କୁ କେବଳ ବିରୂପ କରି ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଲଣ୍ଡା କରିଦେଲେ, କେତେକଙ୍କର କେବଳ ନିଶଦାଢ଼ି ରଖି ଛାଡ଼ିଦେଲେ,

ନାବଧୀତ୍ ଗୁରୁବାକ୍ୟେନ ଚକ୍ରେ ବିକୃତବେଷିଣଃ ।
ମୁଣ୍ଡାଞ୍ଛ୍ମଶ୍ରୁଧରାନ୍ କାଂଶ୍ଚିନ୍ମୁକ୍ତକେଶାର୍ଦ୍ଧମୁଣ୍ଡିତାନ୍ ॥ ୬

ଅନନ୍ତର୍ବାସସଃ କାଂଶ୍ଚିଦବହିର୍ବାସସୋଽପରାନ୍ ।
ସୋଽଶ୍ୱମେଧୈରଯଜତ ସର୍ବବେଦସୁରାତ୍ମକମ୍ ॥ ୭

ଔର୍ବୋପଦିଷ୍ଟଯୋଗେନ ହରିମାତ୍ମାନମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ତସ୍ୟୋତ୍ସୃଷ୍ଟଂ ପଶୁଂ ଯଜ୍ଞେ ଜହାରାଶ୍ୱଂ ପୁରନ୍ଦରଃ ॥ ୮

ସୁମତ୍ୟାସ୍ତନୟା ଦୃପ୍ତାଃ ପିତୁରାଦେଶକାରିଣଃ ।
ହୟମନ୍ୱେଷମାଣାସ୍ତେ ସମନ୍ତାନ୍ନ୍ୟଖନନ୍ ମହୀମ୍ ॥ ୯

ପ୍ରାଗୁଦୀଚ୍ୟାଂ ଦିଶି ହୟଂ ଦଦୃଶୁଃ କପିଳାନ୍ତିକେ ।
ଏଷ ବାଜିହରଶ୍ଚୌର ଆସ୍ତେ ମୀଳିତଲୋଚନଃ ॥ ୧୦

ହନ୍ୟତାଂ ହନ୍ୟତାଂ ପାପ ଇତି ଷଷ୍ଟିସହସ୍ରିଣଃ ।
ଉଦାୟୁଧା ଅଭିଯୟୁରୁନ୍ମିମେଷ ତଦା ମୁନିଃ ॥ ୧୧

ସ୍ୱଶରୀରାଗ୍ନିନା ତାବନ୍ ମହେନ୍ଦ୍ରହୃତଚେତସଃ ।
ମହଦ୍‌ବ୍ୟତିକ୍ରମହତା ଭସ୍ମସାଦଭବନ୍ କ୍ଷଣାତ୍ ॥ ୧୨

ନ ସାଧୁବାଦୋ ମୁନିକୋପଭର୍ଜିତା
ନୃପେନ୍ଦ୍ରପୁତ୍ରା ଇତି ସତ୍ତ୍ୱଧାମନି ।
କଥଂ ତମୋ ରୋଷମୟଂ ବିଭାବ୍ୟତେ
ଜଗତ୍‌ପବିତ୍ରାତ୍ମନି ଖେ ରଜୋ ଭୁବଃ ॥ ୧୩

କେତେକଙ୍କର ମୁଣ୍ଡବାଳ ମୁକୁଳା ରଖିଦେଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଅଧା ଲଣ୍ଡା କରିଦେଲେ ॥ ୫,୬ ॥ ସେ କେତେକଙ୍କୁ କେବଳ ଲୁଗା ଘୋଡ଼ାଇ ହେବାକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ; ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ନାହିଁ। କେତେକଙ୍କୁ କେବଳ କାଛା (କଉପୁନୀ ବା ଲେଙ୍ଗୁଟି) ପିନ୍ଧିବାକୁ ହିଁ ଆଦେଶ ଦେଲେ; ଦେହ ଘୋଡ଼ାଇ ହେବାକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ନାହିଁ। ଏସବୁ କରିବା ପରେ ରାଜା ସଗର ଔର୍ବ ଋଷିଙ୍କ ଉପଦେଶାନୁସାରେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ସର୍ବବେଦମୟ ଓ ସର୍ବଦେବମୟ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ। କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଯଜ୍ଞଅଶ୍ୱଟି ଛଡ଼ାଯାଇଥିଲା, ତାହାକୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଘେରାଇନେଲେ ॥ ୭,୮ ॥ ତେଣୁ ମହାରାଣୀ ସୁମତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ସଗରପୁତ୍ରମାନେ ପିତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ଘୋଡ଼ାଟି ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଥମେ ସାରା ପୃଥିବୀ ଖୋଜିଗଲେ। କିନ୍ତୁ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଘୋଡ଼ାଟି ନ ପାଇ ସେମାନେ ଭୀଷଣ ବଳଦର୍ପରେ ପୃଥିବୀକୁ ସବୁଆଡୁ ଖୋଳିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୯ ॥ ଖୋଳୁ ଖୋଳୁ ସେମାନେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ଉତ୍ତରପୂର୍ବ କୋଣରେ କପିଳ ମୁନିଙ୍କ ପାଖରେ ସେମାନଙ୍କର ଘୋଡ଼ାଟି ବନ୍ଧାଯାଇଛି। ଘୋଡ଼ାକୁ ଦେଖି ଷାଠିଏ ହଜାର ଭାଇ ଶସ୍ତ୍ର ଉଠାଇ ସେଠାକୁ ଧାଇଁଗଲେ। ମୁନିଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ସମସ୍ତେ କହି ଉଠିଲେ, "ଆରେ, ଏଇ ହେଉଛି ଆମ ଘୋଡ଼ାକୁ ଘେରାଇ ଆଣିଥିବା ଲୋକ। ଅଥଚ ଏ ପାପୀଟା କିଛି ନ ଜାଣିଲା ପରି ଆଖି ବୁଜି କିପରି ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ହୋଇ ବସିଛି ଦେଖ ! ଏ ପାପୀଟାକୁ ମାର, ମାର !" ଏତିକିବେଳେ କପିଳ ମୁନି ଆଖି ଖୋଲି ଚାହିଁଦେଲେ ॥ ୧୦,୧୧ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ସେହି ସଗରପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ହରଣ କରି ନେଇଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନେ କପିଳ ମୁନିଙ୍କ ପରି ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କଲେ। ସେହି ଭର୍ତ୍ସନାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ଦେହରୁ ଅଗ୍ନି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସେହି ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସଗରପୁତ୍ରମାନେ କପିଳ ମୁନିଙ୍କ କ୍ରୋଧରେ ଜଳିଗଲେ ବୋଲି କହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ମୁନି ତ ଥିଲେ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ପରମ ଆଶ୍ରୟ। ତାଙ୍କ ଶରୀର ତ ଥିଲା ଜଗତ୍ ନିମନ୍ତେ ପବିତ୍ରକାରକ। ତାଙ୍କ ଠାରେ ଭଲା କ୍ରୋଧରୂପକ ତମୋଗୁଣ ଥିବାର କଳ୍ପନା କିପରି କରାଯାଇ ପାରିବ ! ଆକାଶ ସହିତ କେବେ କ'ଣ ଭୂମିରୁ ଉଠୁଥିବା ଧୂଳିର ସମ୍ବନ୍ଧ

ଯସ୍ୟେରିତା ସାଂଖ୍ୟମୟୀ ଦୃଢେହ ନୌ-
ର୍ଯୟା ମୁମୁକ୍ଷୁସ୍ତରତେ ଦୁରତ୍ୟୟମ୍ ।
ଭବାର୍ଣ୍ଣବଂ ମୃତ୍ୟୁପଥଂ ବିପଶ୍ଚିତଃ
ପରାତ୍ମଭୂତସ୍ୟ କଥଂ ପୃଥଙ୍ମତିଃ ॥ ୧୪

ଯୋଽସମଞ୍ଜସ ଇତ୍ୟୁକ୍ତଃ ସ କେଶିନ୍ୟା ନୃପାତ୍ମଜଃ ।
ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରୋଽଂଶୁମାନ୍ ନାମ ପିତାମହହିତେ ରତଃ ॥ ୧୫

ଅସମଞ୍ଜସ ଆତ୍ମାନଂ ଦର୍ଶୟନ୍ନସମଞ୍ଜସମ୍ ।
ଜାତିସ୍ମରଃ ପୁରା ସଙ୍ଗାଦ୍ ଯୋଗୀ ଯୋଗାଦ୍ ବିଗ୍ଳିତଃ ॥ ୧୬

ଆଚରନ୍ ଗର୍ହିତଂ ଲୋକେ ଜ୍ଞାତୀନାଂ କର୍ମ ବିପ୍ରିୟମ୍ ।
ସରୟ୍ୱାଂ କ୍ରୀଡ଼ତୋ ବାଳାନ୍ ପ୍ରାସ୍ୟଦୁଦ୍‌ବେଜୟଞ୍ଜନମ୍ ॥ ୧୭

ଏବଂବୃତ୍ତଃ ପରିତ୍ୟକ୍ତଃ ପିତ୍ରା ସ୍ନେହମପୋହ୍ୟ ବୈ ।
ଯୋଗୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟେଣ ବାଳାଂସ୍ତାନ୍ ଦର୍ଶୟିତ୍ୱା ତତୋ ଯଯୌ ॥ ୧୮

ଅଯୋଧ୍ୟାବାସିନଃ ସର୍ବେ ବାଳକାନ୍ ପୁନରାଗତାନ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବିସିସ୍ମିରେ ରାଜନ୍ ରାଜା ଚାପ୍ୟନ୍ୱତପ୍ୟତ ॥ ୧୯

ଅଂଶୁମାଂଶ୍ଚୋଦିତୋ ରାଜ୍ଞା ତୁରଙ୍ଗାନ୍ୱେଷଣେ ଯଯୌ ।
ପିତୃବ୍ୟଖାତାନୁପଥଂ ଭସ୍ମାନ୍ତି ଦଦୃଶେ ହୟମ୍ ॥ ୨୦

ହୋଇପାରେ ? ॥ ୧୩ ॥ ଏହି ସଂସାରସାଗର ହେଉଛି ଏକ ମୃତ୍ୟୁମୟ ପଥ। ଏହାକୁ ପାରି ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ। କିନ୍ତୁ କପିଳ ମୁନି ଜଗତରେ ସାଂଖ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ଏପରି ଏକ ନୌକା ଗଢ଼ିଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ତାହାର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଯେକୌଣସି ମୁକ୍ତିକାମୀ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ସାଗରକୁ ପାରି ହୋଇଯାଇ ପାରିବ। କପିଳ ମୁନି କେବଳ ପରମ ଜ୍ଞାନୀ ନ ଥିଲେ, ସେ ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମା। ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଭଲା 'ଇଏ ଶତ୍ରୁ, ଇଏ ମିତ୍ର' ଏପରି ଭେଦବୁଦ୍ଧି ରହିପାରିବ କିପରି ? ॥ ୧୪ ॥

ସଗରଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ନୀଙ୍କ ନାମ ଥିଲା କେଶିନୀ। ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ସଗରଙ୍କର ଅସମଞ୍ଜସ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା। ଅସମଞ୍ଜସଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଅଂଶୁମାନ। ସେ ତାଙ୍କ ଜେଜେବାପା ସଗରଙ୍କ ଆଜ୍ଞାପାଳନରେ ତଥା ସେବାରେ ସବୁବେଳେ ତତ୍ପର ରହିଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଅସମଞ୍ଜସ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ଯୋଗୀ ଥିଲେ। ସଙ୍ଗଦୋଷରୁ ସେ ଯୋଗଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ; ତଥାପି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବଜନ୍ମର କଥା ସ୍ମରଣ ଥିଲା। ତେଣୁ ସେ ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କ ଠାରୁ ଅପ୍ରିୟ ହୋଇ ଦୂରେଇ ରହିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବେଳେ ବେଳେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିନ୍ଦିତ କର୍ମ କରିଦେଉଥିଲେ ଓ ସମାଜରେ ନିଜକୁ ଜଣେ ପାଗଳ ବୋଲି ଦେଖାଇ ହେଉଥିଲେ। ସେ ବେଳେ ବେଳେ ଖେଳୁଥିବା ପିଲାଙ୍କୁ ଟେକିନେଇ ସରଯୂ ନଦୀରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଉଥିଲେ। ଏପରିଭାବରେ ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ କରିଦେଉଥିଲେ ॥ ୧୬,୧୭ ॥ ଶେଷରେ ତାଙ୍କର ଏପରି ଅପକର୍ମ ଦେଖି ତାଙ୍କ ପିତା ସଗର ପୁତ୍ରସ୍ନେହକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ। ଏହା ଘଟିବାରୁ ଅସମଞ୍ଜସ ନିଜର ଯୋଗବଳରେ ନଦୀରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଜୀବିତ କରିଦେଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ସଗରଙ୍କୁ ଦେଖାଇଦେଇ ନିଜେ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୮ ॥ ପିଲାମାନେ ଜୀବିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେ ଯାହା ଘରକୁ ଫେରିଯିବା ଦେଖି ଅଯୋଧ୍ୟାର ଲୋକେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ। ରାଜା ସଗର (ପୁତ୍ରକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥିବାରୁ) ବଡ଼ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କଲେ ॥ ୧୯ ॥ ତା'ପରେ ରାଜା ସଗରଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ ଅଂଶୁମାନ ଯଜ୍ଞଘୋଡ଼ା ଖୋଜିବାକୁ ବାହାରି-ପଡ଼ିଲେ। ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ଭାଇମାନେ ଯେଉଁ ସମୁଦ୍ର ଖୋଳିଥିଲେ, ସେହି ସମୁଦ୍ରର କୂଳେ କୂଳେ ଯାଉ ଯାଉ ସେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରର ପୋଡ଼ା ପାଉଁଶ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଓ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଘୋଡ଼ାଟି ସେହିଠାରେ

ତତ୍ରାସୀନଂ ମୁନିଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ କପିଳାଖ୍ୟମଧୋକ୍ଷଜମ୍ ।
ଅସ୍ତୌତ୍ ସମାହିତମନାଃ ପ୍ରାଞ୍ଜଳିଃ ପ୍ରଣତୋ ମହାନ୍ ॥ ୨୧

ବନ୍ଧା ହୋଇଛି ॥ ୨୦ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତାର କପିଳ ମୁନି ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ବସିଥାନ୍ତି । ମୁନିଙ୍କୁ ଦେଖି ଉଦାରହୃଦୟ ଅଂଶୁମାନ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଓ ହାତ ଯୋଡ଼ି ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଗାନ କଲେ ॥ ୨୧ ॥

ଅଂଶୁମାନୁବାଚ

ନ ପଶ୍ୟତି ତ୍ୱାଂ ପରମାତ୍ମନୋଽଜନୋ
ନ ବୁଧ୍ୟତେଽଦ୍ୟାପି ସମାଧିଯୁକ୍ତିଭିଃ ।
କୁତୋଽପରେ ତସ୍ୟ ମନଃଶରୀରଧୀ-
ବିସର୍ଗସୃଷ୍ଟା ବୟମପ୍ରକାଶାଃ ॥ ୨୨

ଅଂଶୁମାନ କହିଲେ–ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅଜନ୍ମା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଉପରେ; ତେଣୁ ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଖିରେ ଦେଖିବା କଥା କ'ଣ କହିବା, ସେ ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇ ଓ ନାନାପ୍ରକାର ଉପାୟ କରି କରି ହାରିଗଲେଣି; ତଥାପି ସେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଆମେମାନେ ତ ହେଉଛୁ ତାଙ୍କରି ମନ, ଶରୀର ଓ ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିବା ସଂସାରର ଅଜ୍ଞାନୀ ଜୀବ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ ଭଲା ଆପଣଙ୍କୁ କିପରି ଜାଣିପାରିବୁ ! ॥ ୨୨ ॥

ଯେ ଦେହଭାଜସ୍ତ୍ରିଗୁଣପ୍ରଧାନା
ଗୁଣାନ୍ ବିପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟୁତ ବା ତମଶ୍ଚ ।
ଯନ୍ମାୟୟା ମୋହିତଚେତସସ୍ତେ
ବିଦୁଃ ସ୍ୱସଂସ୍ଥଂ ନ ବହିଃପ୍ରକାଶାଃ ॥ ୨୩

ସଂସାରର ଶରୀରଧାରୀମାନେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ, ରଜୋଗୁଣୀ ଓ ତମୋଗୁଣୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଜାଗ୍ରତ ଓ ସ୍ୱପ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନେ କେବଳ ଗୁଣମୟ ପଦାର୍ଥ ଓ ବିଷୟ ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ସୁଷୁପ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ କେବଳ ଅଜ୍ଞାନ ହିଁ ଦେଖନ୍ତି; କାରଣ ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ରହନ୍ତି । ସେମାନେ ବହିର୍ମୁଖ ହୋଇଥିବାରୁ, ବାହାରର ବସ୍ତୁ ଦେଖିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ଆପଣ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥

ତ୍ୱଂ ତ୍ୱାମହଂ ଜ୍ଞାନଘନଂ ସ୍ୱଭାବ-
ପ୍ରଧ୍ୱସ୍ତମାୟାଗୁଣଭେଦମୋହୈଃ ।
ସନନ୍ଦନାଦ୍ୟୈର୍ମୁନିଭିର୍ବିଭାବ୍ୟଂ
କଥଂ ହି ମୂଢଃ ପରିଭାବୟାମି ॥ ୨୪

ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନଘନ । ମାୟାର ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିବା ମୁଁ ମୂଢ଼ ବା ଆପଣଙ୍କୁ କିପରି ଚିନ୍ତନ କରିପାରିବି ! କେବଳ ଯେଉଁମାନେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଅନୁଭବ କରିଥିବାରୁ ମାୟାର ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜାତ ହେଉଥିବା ଭେଦଭାବ ତଥା ତାହାର କାରଣ ଅଜ୍ଞାନକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି, ସେହି ସନନ୍ଦନ ଆଦି ମୁନିମାନେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ଚିନ୍ତନ କରିପାରନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥

ପ୍ରଶାନ୍ତମାୟାଗୁଣକର୍ମଲିଙ୍ଗ-
ମନାମରୂପଂ ସଦସଦ୍‌ବିମୁକ୍ତମ୍ ।
ଜ୍ଞାନୋପଦେଶାୟ ଗୃହୀତଦେହଂ
ନମାମହେ ତ୍ୱାଂ ପୁରୁଷଂ ପୁରାଣମ୍ ॥ ୨୫

ମାୟା, ତାର ଗୁଣ ଓ ଗୁଣମାନଙ୍କ ହେତୁ ହେଉଥିବା କର୍ମ ତଥା ବିବିଧ କର୍ମର ସଂସ୍କାରଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ଲିଙ୍ଗଶରୀରଠାରୁ ଆପଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ । ଆପଣଙ୍କର ନାମ ନାହିଁ, କି ରୂପ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ, କି ତାର କାରଣ ନାହିଁ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସନାତନ ଆତ୍ମା । କେବଳ ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଏହି ଶରୀର ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୫ ॥

ତ୍ୱନ୍ମାୟାରଚିତେ ଲୋକେ ବସ୍ତୁବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଗୃହାଦିଷୁ ।
ଭ୍ରମନ୍ତି କାମଲୋଭେର୍ଷ୍ୟାମୋହବିଭ୍ରାନ୍ତଚେତସଃ ॥ ୨୬

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏହି ସଂସାର ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କ ମାୟାର ବିଳାସ । ସଂସାରକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବି ଲୋକମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ କାମ, ଲୋଭ, ଈର୍ଷା ଓ ମୋହରେ ଆବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଶରୀର ତଥା ଗୃହ ଆଦିରେ ମିଛଟାରେ ଧନ୍ଦି ହେଉଛି । ଲୋକେ ଏହି ଜାଲରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥

ଅଦ୍ୟ ନଃ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମନ୍ କାମକର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟାଶୟଃ ।
ମୋହପାଶୋ ଦୃଢଶ୍ଛିନ୍ନୋ ଭଗବଂସ୍ତବ ଦର୍ଶନାତ୍ ॥ ୨୭

ହେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ହେତୁ ଆଜି ମୋର କାମନା, କର୍ମ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କର ମୂଳ କାରଣ ମୋହପାଶ (ଅଜ୍ଞାନ) କଟିଗଲା ॥ ୨୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂଗୀତାନୁଭାବସ୍ତଂ ଭଗବାନ୍ କପିଲୋ ମୁନିଃ ।
ଅଂଶୁମନ୍ତମୁବାଚେଦମନୁଗୃହ୍ୟ ଧିୟା ନୃପ ॥ ୨୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କପିଳ ମୁନିଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ବିଷୟରେ ଅଂଶୁମାନ ଏପରି ଗାନ କରିବାରୁ, କପିଳ ମୁନି ତାଙ୍କ ଉପରେ ମନେ ମନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ, ଅନୁଗ୍ରହ କରି କହିଲେ—॥ ୨୮ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅଶ୍ୱୋଽୟଂ ନୀୟତାଂ ବତ୍ସ ପିତାମହପଶୁସ୍ତବ ।
ଇମେ ଚ ପିତରୋ ଦଗ୍ଧା ଗଙ୍ଗାମ୍ଭୋଽର୍ହନ୍ତି ନେତରତ୍ ॥ ୨୯

ଭଗବାନ କପିଳ କହିଲେ—"ବତ୍ସ ! ଏହି ଘୋଡ଼ାଟି ହେଉଛି ତୁମରି ଜେଜେବାପାଙ୍କ ଯଜ୍ଞପଶୁ। ତୁମେ ଏହାକୁ ନେଇଯାଅ। ତୁମ ବାପାଙ୍କ ଭାଇମାନେ ସମସ୍ତେ ଜଳିପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି। କେବଳ ଗଙ୍ଗାଜଳ-ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର ହୋଇପାରିବ; ଏଥିପାଇଁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ।" ॥ ୨୯ ॥

ତଂ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ଶିରସା ପ୍ରସାଦ୍ୟ ହୟମାନୟତ୍ ।
ସଗରସ୍ତେନ ପଶୁନା କ୍ରତୁଶେଷଂ ସମାପୟତ୍ ॥ ୩୦

ରାଜ୍ୟମଂଶୁମତି ନ୍ୟସ୍ୟ ନିଃସ୍ପୃହୋ ମୁକ୍ତବନ୍ଧନଃ ।
ଔର୍ବୋପଦିଷ୍ଟମାର୍ଗେଣ ଲେଭେ ଗତିମନୁତ୍ତମାମ୍ ॥ ୩୧

ଅଂଶୁମାନ ବଡ଼ ନମ୍ରତାର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରି ଓ ପରିକ୍ରମା କରି ଘୋଡ଼ାଟି ନେଇଗଲେ। ରାଜା ସଗର ସେହି ଯଜ୍ଞପଶୁଦ୍ୱାରା ଯଜ୍ଞର ଅବଶିଷ୍ଟ କୃତ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୩୦ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଅଂଶୁମାନଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟଭାର ସମର୍ପି ଦେଇ ନିଜେ ବିଷୟରୁ ନିଃସ୍ପୃହ ଓ ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ। ସେ ମହର୍ଷି ଔର୍ବଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ମାର୍ଗରେ ଯାଇ ପରମପଦ ଲାଭ କଲେ ॥ ୩୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ
ସଗରୋପାଖ୍ୟାନେ ଅଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮ ॥

+++

ଅଥ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗୀରଥ ଚରିତ ଓ ଗଙ୍ଗାବତରଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଂଶୁମାଂଶ୍ଚ ତପସ୍ତେପେ ଗଙ୍ଗାନୟନକାମ୍ୟୟା ।
କାଳଂ ମହାନ୍ତଂ ନାଶକ୍ନୋତ୍ ତତଃ କାଳେନ ସଂସ୍ଥିତଃ ॥ ୧

ଦିଲୀପସ୍ତତ୍ସୁତସ୍ତଦ୍ୱଦଶକ୍ତଃ କାଳମେୟିବାନ୍ ।
ଭଗୀରଥସ୍ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରସ୍ତେପେ ସ ସୁମହତ୍ ତପଃ ॥ ୨

ଦର୍ଶୟାମାସ ତଂ ଦେବୀ ପ୍ରସନ୍ନା ବରଦାସ୍ମି ତେ ।
ଇତ୍ୟୁକ୍ତଃ ସ୍ୱମଭିପ୍ରାୟଂ ଶଶଂସାବନତୋ ନୃପଃ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ଆଣିବା ଲାଗି ଅଂଶୁମାନ ବହୁ ବର୍ଷ ଧରି ଘୋର ତପସ୍ୟା କଲେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ସଫଳତା ମିଳିଲା ନାହିଁ। କାଳକ୍ରମେ ସେ ମରିଗଲେ ॥ ୧ ॥ ଅଂଶୁମାନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦିଲୀପ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ତପସ୍ୟା କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ବି ସଫଳ ହେଲେ ନାହିଁ। କାଳକ୍ରମେ ତାଙ୍କର ବି ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଗଲା। ପୁନଶ୍ଚ ଦିଲୀପଙ୍କ ପୁତ୍ର ଭଗୀରଥ ବହୁ ତପସ୍ୟା କଲେ ॥ ୨ ॥ ତାଙ୍କ ତପସ୍ୟାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବତୀ ଗଙ୍ଗା ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ ଏବଂ କହିଲେ, "ମୁଁ ତୁମକୁ ବର ଦେବାକୁ ଆସିଛି।" ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ରାଜା ଭଗୀରଥ ବଡ଼ ନମ୍ରତାର ସହିତ ନିଜର ଅଭିପ୍ରାୟ ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ, "ଆପଣ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକକୁ ଆସନ୍ତୁ।" ॥ ୩ ॥

କୋଽପି ଧାରୟିତା ବେଗଂ ପତନ୍ତ୍ୟା ମେ ମହୀତଳେ ।
ଅନ୍ୟଥା ଭୂତଳଂ ଭିତ୍ତ୍ୱା ନୃପ ଯାସ୍ୟେ ରସାତଳମ୍ ॥ ୪

କିଂ ଚ୍ୱହଂ ନ ଭୁବଂ ଯାସ୍ୟେ ନରା ମୟ୍ୟାମୃଜନ୍ତ୍ୟଘମ୍ ।
ମୃଜାମି ତଦଘଂ କୁତ୍ର ରାଜଂସ୍ତତ୍ର ବିଚିନ୍ତ୍ୟତାମ୍ ॥ ୫

ଭଗୀରଥ ଉବାଚ

ସାଧବୋ ନ୍ୟାସିନଃ ଶାନ୍ତା ବ୍ରହ୍ମିଷ୍ଠା ଲୋକପାବନାଃ ।
ହରନ୍ତ୍ୟଘଂ ତେଽଙ୍ଗସଙ୍ଗାତ୍ ତେଷ୍ୱାସ୍ତେ ହ୍ୟଘଭିଦ୍ଧରିଃ ॥ ୬

ଧାରୟିଷ୍ୟତି ତେ ବେଗଂ ରୁଦ୍ରସ୍ତ୍ୱାତ୍ମା ଶରୀରିଣାମ୍ ।
ଯସ୍ମିନ୍ନୋତମିଦଂ ପ୍ରୋତଂ ବିଶ୍ୱଂ ଶାଟୀବ ତନ୍ତୁଷୁ ॥ ୭

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ସ ନୃପୋ ଦେବଂ ତପସାତୋଷୟଚ୍ଛିବମ୍ ।
କାଲେନାଲ୍ପୀୟସା ରାଜଂସ୍ତସ୍ୟେଶଃ ସମତୁଷ୍ୟତ ॥ ୮

ତଥେତି ରାଜ୍ଞାଭିହିତଂ ସର୍ବଲୋକହିତଃ ଶିବଃ ।
ଦଧାରାବହିତୋ ଗଙ୍ଗାଂ ପାଦପୂତଜଲାଂ ହରେଃ ॥ ୯

ଭଗୀରଥଃ ସ ରାଜର୍ଷିର୍ନିନ୍ୟେ ଭୁବନପାବନୀମ୍ ।
ଯତ୍ର ସ୍ୱପିତୃଣାଂ ଦେହା ଭସ୍ମୀଭୂତାଃ ସ୍ମ ଶେରତେ ॥ ୧୦

ରଥେନ ବାୟୁବେଗେନ ପ୍ରୟାନ୍ତମନୁଧାବତୀ ।
ଦେଶାନ୍ ପୁନନ୍ତୀ ନିର୍ଦଗ୍ଧାନାସିଞ୍ଚତ୍ ସଗରାତ୍ମଜାନ୍ ॥ ୧୧

(ଗଙ୍ଗା କହିଲେ—) "ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପୃଥିବୀରେ ପଡ଼ିବି, ସେତେବେଳେ ମୋର ବେଗକୁ ଧାରଣ କରିପାରିବା ଭଳି କେହି ଜଣେ ସମର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ । ତାହା ନ ହେଲେ, ମୁଁ ତ ପୃଥିବୀକୁ ଭେଦ କରି ରସାତଳକୁ ଚାଲିଯିବି ॥ ୪ ॥ ତା'ଛଡ଼ା ଆଉ ଗୋଟିଏ କାରଣରୁ ବି ମୁଁ ପୃଥିବୀକୁ ଯିବାକୁ ଚାହୁଁନାହିଁ; କାରଣଟି ହେଲା—ଲୋକେ ତ ମୋ ଜଳରେ ସେମାନଙ୍କର ପାପ ଧୋଇବେ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସେସବୁ ପାପକୁ ଧୋଇବି କେଉଁଠି? ତେଣୁ ହେ ଭଗୀରଥ ! ଏ ବିଷୟଟି ତୁମେ ଭଲଭାବରେ ବିଚାର କରି କହ ।" ॥ ୫ ॥

ଭଗୀରଥ କହିଲେ—"ମାତା ! ଯେଉଁମାନେ ଇହଲୋକ-ପରଲୋକ, ଧନସମ୍ପଦ ଓ ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି କାମନା ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରରୁ ଉପରତ ହୋଇ ନିଜେ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଶାନ୍ତ ଓ ତୃପ୍ତ, ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ଓ ଲୋକଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରୁଥିବା ପରୋପକାରୀ ସଜ୍ଜନ, ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶରେ ଆପଣଙ୍କର ପାପଭାର ନଷ୍ଟ କରିଦେବେ; କାରଣ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅଘ(ପାପ)ରୂପୀ ଅଘାସୁରର ବିନାଶକାରୀ ଭଗବାନ ସର୍ବଦା ନିବାସ କରନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା ରୁଦ୍ରଦେବ ଆପଣଙ୍କ ଅବତରଣ ସମୟର ପ୍ରଖର ବେଗ ଧାରଣ କରିପାରିବେ; କାରଣ ଶାଢ଼ୀ ଯେପରି ସୂତାରେ ଓତପ୍ରୋତ, ସାରାବିଶ୍ୱ ସେହିପରି ଭଗବାନ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ଠାରେ ଓତପ୍ରୋତ ।" ॥ ୭ ॥

(ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—) ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ଏପରି କହି ରାଜା ଭଗୀରଥ ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ ରୁଦ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଅଳ୍ପ କିଛି ଦିନ ଭିତରେ ମହାଦେବ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୮ ॥ ଦେବଦେବ ମହାଦେବ ତ ସକଳ ବିଶ୍ୱର ହିତୈଷୀ; ସେ 'ତଥାସ୍ତୁ' କହି ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ସାବଧାନ ହୋଇ ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ନିଜ ଶିରରେ ଧାରଣ କଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣର ସଂସ୍ପର୍ଶ ପାଇଥିବାରୁ ଗଙ୍ଗାଜଳ ତ ହୋଇଥିଲା ପରମ ପବିତ୍ର; ଶିବ ବା କାହିଁକି ତାହା ଶିରରେ ଧାରଣ ନ କରନ୍ତେ ! ॥ ୯ ॥ ଯେଉଁଠାରେ ଭଗୀରଥଙ୍କ ପିତୃବର୍ଗଙ୍କର ଶରୀର ଭସ୍ମୀଭୂତ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ରାଜର୍ଷି ଭଗୀରଥ ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ସେଠାକୁ ନେଇଚାଲିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ସେ ବାୟୁ ସମାନ ବେଗରେ ଚାଲୁଥିବା ରଥରେ ବସି ଆଗେ ଆଗେ ଚାଲିଲେ ଏବଂ ବାଟରେ ପଡୁଥିବା ଦେଶମାନଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରି କରି ଗଙ୍ଗା ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ବହିଚାଲିଲେ । ଏପରିଭାବରେ ଗଙ୍ଗାସାଗରର ସଙ୍ଗମସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ସଗରଙ୍କର ଜଳିଯାଇଥିବା ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ (ସେମାନଙ୍କ ଭସ୍ମକୁ)

ଯଜ୍ଜଲସ୍ପର୍ଶମାତ୍ରେଣ ବ୍ରହ୍ମଦଣ୍ଡହତା ଅପି ।
ସଗରାତ୍ମଜା ଦିବଂ ଜଗ୍ମୁଃ କେବଲଂ ଦେହଭସ୍ମଭିଃ ॥ ୧୨

ଭସ୍ମୀଭୂତାଙ୍ଗସଙ୍ଗେନ ସ୍ୱର୍ଯାତାଃ ସଗରାତ୍ମଜାଃ ।
କିଂ ପୁନଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଦେବୀଂ ଯେ ସେବନ୍ତେ ଧୃତବ୍ରତାଃ ॥ ୧୩

ନ ହ୍ୟେତତ୍ ପରମାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂ ସ୍ୱର୍ଧୁନ୍ୟା ଯଦିହୋଦିତମ୍ ।
ଅନନ୍ତଚରଣାମ୍ଭୋଜପ୍ରସୂତାୟା ଭବଚ୍ଛିଦଃ ॥ ୧୪

ସଂନିବେଶ୍ୟ ମନୋ ଯସ୍ମିଞ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ମୁନୟୋଽମଲାଃ ।
ତ୍ରୈଗୁଣ୍ୟଂ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜଂ ହିତ୍ୱା ସଦ୍ୟୋ ଯାତାସ୍ତଦାତ୍ମତାମ୍ ॥ ୧୫

ଶ୍ରୁତୋ ଭଗୀରଥାଜ୍ଜଜ୍ଞେ ତସ୍ୟ ନାଭୋଽପରୋଽଭବତ୍ ।
ସିନ୍ଧୁଦ୍ୱୀପସ୍ତତସ୍ତସ୍ମାଦୟୁତାୟୁସ୍ତତୋଽଭବତ୍ ॥ ୧୬

ଋତୁପର୍ଣ୍ଣୋ ନଳସଖୋ ଯୋଽଶ୍ୱବିଦ୍ୟାମୟାନ୍ନଳାତ୍ ।
ଦତ୍ତ୍ୱାକ୍ଷହୃଦୟଂ ଚାସ୍ମୈ ସର୍ବକାମସ୍ତୁ ତତ୍ସୁତଃ ॥ ୧୭

ତତଃ ସୁଦାସସ୍ତତ୍ପୁତ୍ରୋ ମଦୟନ୍ତୀପତିର୍ନୃପ ।
ଆହୁର୍ମିତ୍ରସହଂ ଯଂ ବୈ କଲ୍ମାଷାଙ୍ଘ୍ରିମୁତ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ବସିଷ୍ଠଶାପାଦ୍ ରକ୍ଷୋଽଭୂଦନପତ୍ୟଃ ସ୍ୱକର୍ମଣା ॥ ୧୮

ରାଜୋବାଚ

କିଂ ନିମିତ୍ତୋ ଗୁରୋଃ ଶାପଃ ସୌଦାସସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ।
ଏତଦ୍ ବେଦିତୁମିଚ୍ଛାମଃ କଥ୍ୟତାଂ ନ ରହୋ ଯଦି ॥ ୧୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସୌଦାସୋ ମୃଗୟାଂ କିଞ୍ଚିଚ୍ଚରନ୍ ରକ୍ଷୋ ଜଘାନ ହ ।
ମୁମୋଚ ଭ୍ରାତରଂ ସୋଽଥ ଗତଃ ପ୍ରତିଚିକୀର୍ଷୟା ॥ ୨୦

ନିଜ ପବିତ୍ର ଜଳରେ ନିମଗ୍ନ କରିଦେଲେ ॥ ୧୧ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର କରିଥିବାରୁ ସଗରପୁତ୍ରମାନେ ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଧାରର କୌଣସି ଉପାୟ ନ ଥିଲା । ତଥାପି ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରର ଭସ୍ମାବଶେଷ ବି ଗଙ୍ଗାଜଳର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇଯିବାରୁ ସେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଗ୍ଲଲିଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯଦି ଶରୀରର ଭସ୍ମ ସଙ୍ଗେ ଗଙ୍ଗାଜଳର ସ୍ପର୍ଶ ହୋଇଯିବାରୁ ସଗରପୁତ୍ରମାନେ ସ୍ୱର୍ଗଲାଭ କଲେ, ତେବେ ସେହି ଗଙ୍ଗାକୁ ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ନିୟମାନୁସାରେ ସେବନ (ସ୍ନାନ, ପାନ ବା ଗଙ୍ଗାତଟରେ ନିବାସ ଆଦି) କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଣ ବା ଅଧିକ କହିବା ! ॥ ୧୩ ॥ ଗଙ୍ଗାଙ୍କ ମହିମା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ଯାହା କିଛି କହିଲି, ସେଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ; କାରଣ ଗଙ୍ଗା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଚରଣକମଳରୁ, ଯେଉଁ ଚରଣକମଳକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଚିନ୍ତନ କରି ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନି ନିର୍ମଳ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଓ ତ୍ରିଗୁଣର ଦୃଢ଼ ବନ୍ଧନକୁ କାଟିଦେଇ ତୁରନ୍ତ ଭଗବତ୍ସ୍ୱରୂପ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ଗଙ୍ଗା ସଂସାରବନ୍ଧନକୁ କାଟିଦେଇ ପାରିବାଟା କୌଣସି ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ ॥ ୧୪,୧୫ ॥

ଭଗୀରଥଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଶ୍ରୁତ ଓ ଶ୍ରୁତଙ୍କ ପୁତ୍ର ନାଭ । ଏହି ନାଭ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ନାଭଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ନାଭଙ୍କ ପୁତ୍ର ସିନ୍ଧୁଦ୍ୱୀପ ଓ ସିନ୍ଧୁଦ୍ୱୀପଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅୟୁତାୟୁ । ଅୟୁତାୟୁଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଋତୁପର୍ଣ୍ଣ । ଋତୁପର୍ଣ୍ଣ ଥିଲେ ନଳଙ୍କର ମିତ୍ର । ସେ ନଳଙ୍କୁ ପଶା ଖେଳିବାର କୌଶଳ ଶିଖାଇଥିଲେ ଓ ତା'ବଦଳରେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଅଶ୍ୱବିଦ୍ୟା ଶିଖିଥିଲେ । ଋତୁପର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ସର୍ବକାମ ଓ ସର୍ବକାମଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୁଦାସ । ହେ ରାଜନ୍ ! ସୁଦାସଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ସୌଦାସ ଓ ସୌଦାସଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଥିଲେ ମଦୟନ୍ତୀ । ସୌଦାସଙ୍କୁ କେହି କେହି 'ମିତ୍ରସହ' କହନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି କେଉଁଠି ତାଙ୍କୁ 'କଲ୍ମାଷପାଦ' ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି । ସେ ବସିଷ୍ଠଙ୍କ ଶାପରୁ ରାକ୍ଷସ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ନିଜ କର୍ମରୁ ସନ୍ତାନହୀନ ମଧ୍ୟ ହୋଇଗଲେ—॥ ୧୬-୧୮ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଗ୍ଚରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ମହାତ୍ମା ସୌଦାସଙ୍କୁ ଗୁରୁ ବସିଷ୍ଠ କାହିଁକି ଶାପ ଦେଇଥିଲେ, ମୋର ତାହା ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି; ଯଦି ସେଥିରେ କୌଣସି ଗୋପନୀୟ ବିଷୟ ନ ଥାଏ, ତେବେ କୃପା କରି ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୧୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଥରେ ରାଜା ସୌଦାସ ଶିକାର କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ

ସ ଚିନ୍ତୟନ୍ନଘଂ ରାଜ୍ଞଃ ସୂଦରୂପଧରୋ ଗୃହେ ।
ଗୁରବେ ଭୋକ୍ତୁକାମାୟ ପକ୍ତ୍ୱା ନିନ୍ୟେ ନରାମିଷମ୍ ॥ ୨୧

ପରିବେକ୍ଷ୍ୟମାଣଂ ଭଗବାନ୍ ବିଲୋକ୍ୟାଭକ୍ଷ୍ୟମଞ୍ଜସା ।
ରାଜାନମଶପତ୍ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ରକ୍ଷୋ ହ୍ୟେବଂ ଭବିଷ୍ୟସି ॥ ୨୨

ରକ୍ଷଃକୃତଂ ତଦ୍ ବିଦିତ୍ୱା ଚକ୍ରେ ଦ୍ୱାଦଶବାର୍ଷିକମ୍ ।
ସୋଽପ୍ୟପୋଽଞ୍ଜଳିନାଽଽଦାୟ ଗୁରୁଂ ଶପ୍ତୁଂ ସମୁଦ୍ୟତଃ ॥ ୨୩

ବାରିତୋ ମଦୟନ୍ତ୍ୟାପୋ ରୁଶତୀଃ ପାଦୟୋର୍ଜହୌ ।
ଦିଶଃ ଖମବନୀଂ ସର୍ବଂ ପଶ୍ୟଞ୍ଜୀବମୟଂ ନୃପଃ ॥ ୨୪

ରାକ୍ଷସଂ ଭାବମାପନ୍ନଃ ପାଦେ କଲ୍ମାଷତାଂ ଗତଃ ।
ବ୍ୟବାୟକାଲେ ଦଦୃଶେ ବନୌକୋଦମ୍ପତୀ ଦ୍ୱିଜୌ ॥ ୨୫

କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତୋ ଜଗୃହେ ବିପ୍ରଂ ତତ୍ପତ୍ନ୍ୟାହାକୃତାର୍ଥବତ୍ ।
ନ ଭବାନ୍ ରାକ୍ଷସଃ ସାକ୍ଷାଦିକ୍ଷ୍ୱାକୂଣାଂ ମହାରଥଃ ॥ ୨୬

ମଦୟନ୍ତ୍ୟାଃ ପତିର୍ବୀର ନାଧର୍ମଂ କର୍ତ୍ତୁମର୍ହସି ।
ଦେହି ମେଽପତ୍ୟକାମାୟା ଅକୃତାର୍ଥଂ ପତିଂ ଦ୍ୱିଜମ୍ ॥ ୨୭

ସେ କୌଣସି ଏକ ରାକ୍ଷସକୁ ମାରିଦେଲେ; କିନ୍ତୁ ତା' ଭାଇକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ରାକ୍ଷସର ଭାଇ ରାଜାଙ୍କର ଏପରି କର୍ମକୁ ଅନ୍ୟାୟ ବୋଲି ଭାବିଲା ଏବଂ ଭାଇର ହତ୍ୟାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ନିମନ୍ତେ ନିଜେ ଜଣେ ରୋଷେୟା ବେଶ ଧରି ରାଜା ସୌଦାସଙ୍କ ନଅରକୁ ଗଲା । ସେଠାରେ ସେ ରୋଷେୟା କାମ କଲା । ଏ ଭିତରେ ଦିନେ ଗୁରୁ ବସିଷ୍ଠ ଭୋଜନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ରାଜାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିଥାନ୍ତି; ସେହି ରୋଷେୟାବେଶଧାରୀ ରାକ୍ଷସ ମନୁଷ୍ୟମାଂସ ରାନ୍ଧି ତାଙ୍କୁ ପରଷିଦେଲା ॥ ୨୦, ୨୧ ॥ ବସିଷ୍ଠ ତ ସର୍ବସମର୍ଥ; ସେ ପରଷା ଯାଇଥିବା ଖାଦ୍ୟ ନିତାନ୍ତ ଅଭକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣି କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ରାଜାଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇ କହିଲେ, ''ଏଭଳି କୁକର୍ମ କରିଥିବାରୁ ତୁ ରାକ୍ଷସ ହୋଇଯାଆ ।'' ॥ ୨୨ ॥ କିନ୍ତୁ ପରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ, ସେହି କାମ ରାକ୍ଷସର, ରାଜାଙ୍କର ନୁହେଁ, ସେତେବେଳେ ସେ ସେହି ଅଭିଶାପ କେବଳ ବାରବର୍ଷ ପାଇଁ ରହିବ ବୋଲି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଲେ । ଅଭିଶାପ ପାଇ ରାଜା ସୌଦାସ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଅଞ୍ଜଳିରେ ଜଳ ନେଇ ଗୁରୁ ବସିଷ୍ଠଙ୍କୁ ପ୍ରତିଶାପ ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୩ ॥ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ମଦୟନ୍ତୀ ତାଙ୍କୁ ସେପରି ଶାପ ଦେବାରୁ କ୍ଷାନ୍ତ କରିଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ସୌଦାସ ବିଗ୍ଭର କଲେ, ''ଚତୁର୍ଦିଗ, ଆକାଶ ଓ ପୃଥିବୀ— ସବୁ କିଛି ତ ଜୀବମୟ; ତା'ହେଲେ ମୁଁ ଏହି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଜଳ (ଅଭିଶାପ ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ଚଳୁରେ ଧରିଥିବା ଜଳ) କାହା ଉପରେ ବା ପକାଇବି !'' ଏପରି ଭାବି ଶେଷରେ ସେହି ଜଳତକ ନିଜ ପାଦରେ ପକାଇଦେଲେ । (ଏହିରୂପେ ସେ ମଙ୍ଗଳାକାଂକ୍ଷୀ ବା ମିତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି ନମନୀୟ ହୋଇଯିବାରୁ ତାଙ୍କର ନାମ 'ମିତ୍ରସହ' ହୋଇଗଲା ।) ॥ ୨୪ ॥ ସେହି ଜଳ ପଡ଼ି ତାଙ୍କର ଦୁଇପାଦ କଳା ପଡ଼ିଗଲା; ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ ହେଲା 'କଲ୍ମାଷପାଦ' । ସେ ଗୁରୁଶାପରୁ ରାକ୍ଷସ ହୋଇଗଲେ । ଦିନେ ଏକ ବନବାସୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଦମ୍ପତି ସହବାସ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସେହି ରାକ୍ଷସ ହୋଇଯାଇଥିବା ରାଜା ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଦେଲେ ॥ ୨୫ ॥ କଲ୍ମାଷପାଦଙ୍କୁ ସେତେବେଳକୁ ଭୋକ ଲାଗୁଥିଲା; ତେଣୁ ଖାଇଦେବେ ବୋଲି ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଟେକିଆଣିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣପତ୍ନୀଙ୍କର କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ କହିଲେ, ''ହେ ରାଜନ୍ ! ଆପଣ ରାକ୍ଷସ ନୁହନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମହାରାଣୀ ମଦୟନ୍ତୀଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ କୁଳର ବୀର ମହାରଥୀ । ଆପଣ ଏପରି ଅଧର୍ମ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ମୋର ସନ୍ତାନ କାମନା ରହିଛି ଏବଂ ମୋର ସ୍ୱାମୀଙ୍କର କାମନା ମଧ୍ୟ ଏବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇନାହିଁ ।

ଦେହୋଽୟଂ ମାନୁଷୋ ରାଜନ୍ ପୁରୁଷସ୍ୟାଖିଳାର୍ଥଦଃ ।
ତସ୍ମାଦସ୍ୟ ବଧୋ ବୀର ସର୍ବାର୍ଥବଧ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୨୮

ଏଷ ହି ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ବିଦ୍ୱାଂସ୍ତପଃଶୀଳଗୁଣାନ୍ୱିତଃ ।
ଆରିରାଧୟିଷୁର୍ବ୍ରହ୍ମ ମହାପୁରୁଷସଂଜ୍ଞିତମ୍ ।
ସର୍ବଭୂତାତ୍ମଭାବେନ ଭୂତେଷ୍ୱନ୍ତର୍ହିତଂ ଗୁଣୈଃ ॥ ୨୯

ସୋଽୟଂ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିବର୍ଯ୍ୟସ୍ତେ ରାଜର୍ଷିପ୍ରବରାଦ୍ ବିଭୋ ।
କଥମର୍ହତି ଧର୍ମଜ୍ଞ ବଧଂ ପିତୁରିବାତ୍ମଜଃ ॥ ୩୦

ତସ୍ୟ ସାଧୋରପାପସ୍ୟ ଭ୍ରୂଣସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ।
କଥଂ ବଧଂ ଯଥା ବଭ୍ରୋର୍ମନ୍ୟତେ ସନ୍ମତୋ ଭବାନ୍ ॥ ୩୧

ଯଦ୍ୟୟଂ କ୍ରିୟତେ ଭକ୍ଷସ୍ତର୍ହି ମାଂ ଖାଦ ପୂର୍ବତଃ ।
ନ ଜୀବିଷ୍ୟେ ବିନା ଯେନ କ୍ଷଣଂ ଚ ମୃତକଂ ଯଥା ॥ ୩୨

ଏବଂ କରୁଣଭାଷିଣ୍ୟା ବିଲପନ୍ତ୍ୟା ଅନାଥବତ୍ ।
ବ୍ୟାଘ୍ରଃ ପଶୁମିବାଖାଦତ୍ ସୌଦାସଃ ଶାପମୋହିତଃ ॥ ୩୩

ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଦିଧିଷୁଂ ପୁରୁଷାଦେନ ଭକ୍ଷିତମ୍ ।
ଶୋଚନ୍ତ୍ୟାତ୍ମାନମୁର୍ବୀଶମଶପତ୍ କୁପିତା ସତୀ ॥ ୩୪

ଯସ୍ମାନ୍ମେ ଭକ୍ଷିତଃ ପାପ କାମାର୍ତ୍ତାୟାଃ ପତିସ୍ତ୍ୱୟା ।
ତବାପି ମୃତ୍ୟୁରାଧାନାଦକୃତପ୍ରଜ୍ଞ ଦର୍ଶିତଃ ॥ ୩୫

ଏବଂ ମିତ୍ରସହଂ ଶପ୍ତ୍ୱା ପତିଲୋକପରାୟଣା ।
ତଦସ୍ଥୀନି ସମିଦ୍ଧେଽଗ୍ନୌ ପ୍ରାସ୍ୟ ଭର୍ତ୍ତୁର୍ଗତିଂ ଗତା ॥ ୩୬

ତେଣୁ ମୋତେ ମୋର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଫେରାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୬,୨୭ ॥ ହେ ରାଜନ୍! ମାନବଶରୀର ଜୀବକୁ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷ—ଏହି ଚାରିପୁରୁଷାର୍ଥ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଇଥାଏ । ତେଣୁ ହେ ବୀର ! କୁହାଯାଏ ଯେ, ଏହି ଶରୀରକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ଅର୍ଥ ସବୁ ପୁରୁଷାର୍ଥକୁ ହତ୍ୟା କରିଦେବା ॥ ୨୮ ॥ ପୁଣି ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ତ ବିଦ୍ୱାନ୍ । ଏ ତପସ୍ୟା, ସତ୍‌ସ୍ୱଭାବ ଓ ସଦ୍‌ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ । ଯେଉଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥରେ ବିଦ୍ୟମାନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଏ ତାହାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମାରୂପରେ ଆରାଧନା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଆପଣ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ଆପଣ ଧର୍ମ କଣ, ଅଧର୍ମ କଣ, ତାହା ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି । ପିତାଙ୍କ ହାତରେ ପୁତ୍ରର ମୃତ୍ୟୁ ହେବା ଯେପରି ଅନୁଚିତ କଥା, ଆପଣଙ୍କ ପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରାଜର୍ଷିଙ୍କ ହାତରେ ମୋର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ବଧ ହେବା ସେହିପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁଚିତ କଥା ହେବ ॥ ୩୦ ॥ ସାଧୁସମାଜରେ ଆପଣଙ୍କର ବିଶେଷ ସମ୍ମାନ ରହିଛି । ଏ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ମୋର ଏହି ପରୋପକାରୀ, ନିରପରାଧ, ଶ୍ରୋତ୍ରିୟ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ବଧ କରିବାକୁ କଣ ଆପଣ ଠିକ୍ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି ! ମୋ ସ୍ୱାମୀ ତ ଗୋମାତା ପରି ନିରୀହ ॥ ୩୧ ॥ ତଥାପି ଆପଣ ଯଦି ଏହାଙ୍କୁ ଖାଇଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି, ତେବେ ପ୍ରଥମେ ମୋତେ ଖାଇଦିଅନ୍ତୁ; କାରଣ ପତିଙ୍କ ବିନା ମୁଁ ମଲାମଣିଷ ପରି ହୋଇଯିବି ଏବଂ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚି ରହିପାରିବି ନାହିଁ ।'' ॥ ୩୨ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣପତ୍ନୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଏଭଳି କହି ଅନାଥାଙ୍କ ପରି କାନ୍ଦିଉଠିଲେ । କିନ୍ତୁ ସୌଦାସ ଅଭିଶାପରେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣୀଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ନ ଶୁଣି ଦୁର୍ବଳ ପଶୁକୁ ବ୍ୟାଘ୍ର ଖାଇଯିବା ପରି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଖାଇଗଲେ ॥ ୩୩ ॥ ତାଙ୍କର ଗର୍ଭାଧାନ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିବା ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ରାକ୍ଷସ ଖାଇଯିବା ଦେଖି, ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋକାର୍ତ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ସେହି ସତୀ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ କ୍ରୋଧ କରି ରାଜାଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଦେଲେ—॥ ୩୪ ॥ ''ରେ ପାପୀ ! ମୁଁ କାମବାସନାରେ ପୀଡ଼ିତା ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ତୁ ମୋର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ମାରି ଖାଇଗଲୁ ! ତେଣୁ ରେ ମୂର୍ଖ ! ମୁଁ ତୋତେ ଚେତେଇ ଦେଉଛି, ତୁ ସ୍ତ୍ରୀସହବାସ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାମାତ୍ରେ ତୋର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଯିବ ।'' ॥ ୩୫ ॥ ଏପରିଭାବରେ ମିତ୍ରସହ(ସୌଦାସ)ଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇ, ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଚିତାରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଅସ୍ଥି ପକାଇଦେଲେ ଓ ନିଜେ ସେଥିରେ ସତୀ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ

ବିଶାପୋ ଦ୍ୱାଦଶାବ୍ଦାନ୍ତେ ମୈଥୁନାୟ ସମୁଦ୍ୟତଃ ।
ବିଜ୍ଞାୟ ବ୍ରାହ୍ମଣୀଶାପଂ ମହିଷ୍ୟା ସ ନିବାରିତଃ ॥ ୩୭

ତତ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଂ ସ ତତ୍ୟାଜ ସ୍ତ୍ରୀସୁଖଂ କର୍ମଣାପ୍ରଜାଃ ।
ବସିଷ୍ଠସ୍ତଦନୁଜ୍ଞାତୋ ମଦୟନ୍ତ୍ୟାଂ ପ୍ରଜାମଧାତ୍ ॥ ୩୮

ସା ବୈ ସପ୍ତ ସମା ଗର୍ଭମବିଭ୍ରନ୍ନ ବ୍ୟଜାୟତ ।
ଜଘ୍ନେଽଶ୍ମନୋଦରଂ ତସ୍ୟାଃ ସୋଽଶ୍ମକସ୍ତେନ କଥ୍ୟତେ ॥ ୩୯

ଅଶ୍ମକାନ୍ମୂଳକୋ ଜଜ୍ଞେ ଯଃ ସ୍ତ୍ରୀଭିଃ ପରିରକ୍ଷିତଃ ।
ନାରୀକବଚ ଇତ୍ୟୁକ୍ତୋ ନିଃକ୍ଷତ୍ରେ ମୂଳକୋଽଭବତ୍ ॥ ୪୦

ତତୋ ଦଶରଥସ୍ତସ୍ମାତ୍ ପୁତ୍ର ଐଡ଼ବିଡ଼ସ୍ତତଃ ।
ରାଜା ବିଶ୍ୱସହୋ ଯସ୍ୟ ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗଶ୍ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତ୍ୟଭୂତ୍ ॥ ୪୧

ଯୋ ଦେବୈରର୍ଥିତୋ ଦୈତ୍ୟାନବଧୀଦ୍ ଯୁଧି ଦୁର୍ଜୟଃ ।
ମୁହୂର୍ତ୍ତମାୟୁର୍ଜ୍ଞାତ୍ୱୈତ୍ୟ ସ୍ୱପୁରଂ ସଂଦଧେ ମନଃ ॥ ୪୨

ନ ମେ ବ୍ରହ୍ମକୁଳାତ୍ ପ୍ରାଣାଃ କୁଳଦୈବାନ୍ନ ଚାତ୍ମଜାଃ ।
ନଶ୍ରିୟୋ ନ ମହୀ ରାଜ୍ୟଂ ନ ଦାରାଶ୍ଚାତିବଲ୍ଲଭାଃ ॥ ୪୩

ଯେଉଁ ଗତି ମିଳିଲା, ତାଙ୍କୁ ବି ସେହି ଗତି ମିଳିଗଲା । ସେ ତ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଲୋକକୁ ଯିବାକୁ ଚାହିଁ ନ ଥିଲେ; ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ଗତି ବା ନ ମିଳନ୍ତା କାହିଁକି ! ॥ ୩୬ ॥

ବାରବର୍ଷ ବିତିଯିବା ପରେ ରାଜା ସୌଦାସ ବସିଷ୍ଠଙ୍କ ଶାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ସହବାସ ନିମନ୍ତେ ନିଜ ପତ୍ନୀ ପାଖକୁ ଯିବାରୁ, ପତ୍ନୀ ତାଙ୍କୁ ସେଥିରୁ କ୍ଷାନ୍ତ କରିଦେଲେ; କାରଣ, ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଦେଇଥିବା ଶାପ କଥା ଜାଣିଥିଲେ ॥ ୩୭ ॥ ସେହିଦିନଠାରୁ ରାଜା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ସ୍ତ୍ରୀସୁଖ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ । ଏପରିଭାବରେ ସେ ନିଜର କର୍ମାନୁସାରେ ନିଃସନ୍ତାନ ହୋଇଗଲେ । ଶେଷରେ ତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ବସିଷ୍ଠ ମଦୟନ୍ତୀଙ୍କର ଗର୍ଭାଧାନ କରାଇଲେ ॥ ୩୮ ॥ ମଦୟନ୍ତୀ ସାତବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗର୍ଭଧାରଣ କଲେ; କିନ୍ତୁ ଶିଶୁ ଜନ୍ମ ହେଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ବସିଷ୍ଠ ତାଙ୍କ ପେଟକୁ ପଥରରେ ଆଘାତ କଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପୁତ୍ରଟିଏ ଜନ୍ମ ହେଲା । ସେହି ପୁତ୍ର ଅଶ୍ମ (ପଥର) ଆଘାତରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ ତାର ନାମ ରଖାଗଲା 'ଅଶ୍ମକ' ॥ ୩୯ ॥ ଅଶ୍ମକଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ମୂଳକ । ପର୍ଶୁରାମ ଯେତେବେଳେ ପୃଥିବୀକୁ କ୍ଷତ୍ରିୟଶୂନ୍ୟ କରିଚାଲିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ନାରୀମାନେ ମୂଳକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ମେଳରେ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର 'ନାରୀକବଚ' ବୋଲି ଅନ୍ୟ ଏକ ନାମ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ତାଙ୍କୁ 'ମୂଳକ' ବୋଲି କୁହାଯିବାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ପୃଥିବୀ କ୍ଷତ୍ରିୟଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯିବା ପରେ ଏକମାତ୍ର ସେ ହିଁ କ୍ଷତ୍ରିୟବଂଶର ମୂଳସ୍ୱରୂପ ବଞ୍ଚି ରହିଥିଲେ ॥ ୪୦ ॥ ମୂଳକଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଦଶରଥ; ଦଶରଥଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ ଐଡ଼ବିଡ଼ ଓ ଐଡ଼ବିଡ଼ଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାଜା ବିଶ୍ୱସହ । ବିଶ୍ୱସହଙ୍କ ପୁତ୍ର ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ରାଟ ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗ ॥ ୪୧ ॥ ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗଙ୍କୁ କେହି ବି ଯୁଦ୍ଧରେ ଜିତିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ସେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା କ୍ରମେ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବଧ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କିଛିଦିନ ପରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଣିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ଆଉ ମାତ୍ର ଦୁଇଘଡ଼ି ଆୟୁ ବାକି ଅଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ଆପଣା ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରିଆସି ମନକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲଗାଇଦେଲେ ॥ ୪୨ ॥ ସେ ମନେ ମନେ ଏହିପରି ବିଚାର କଲେ, "ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଉଛନ୍ତି ମୋ କୁଳର ଇଷ୍ଟଦେବତା । ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଯେତେ ଭଲ ପାଏ, ନିଜ ପ୍ରାଣକୁ ମଧ୍ୟ ସେତେ ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ । ପତ୍ନୀ, ପୁତ୍ର, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ରାଜ୍ୟ ଓ ପୃଥିବୀ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ମୋର ସେତେ

ନ ବାଲ୍ୟେଽପି ମତିର୍ମହ୍ୟମଧର୍ମେ ରମତେ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ନାପଶ୍ୟମୁତ୍ତମଶ୍ଲୋକାଦନ୍ୟତ୍ କିଞ୍ଚନ ବସ୍ତ୍ୱହମ୍ ॥ ୪୪

ଦେବୈଃ କାମବରୋ ଦତ୍ତୋ ମହ୍ୟଂ ତ୍ରିଭୁବନେଶ୍ୱରୈଃ ।
ନ ବୃଣେ ତମହଂ କାମଂ ଭୂତଭାବନଭାବନଃ ॥ ୪୫

ଯେ ବିକ୍ଷିପ୍ତେନ୍ଦ୍ରିୟଧିୟୋ ଦେବାସ୍ତେ ସ୍ୱହୃଦି ସ୍ଥିତମ୍ ।
ନ ବିନ୍ଦନ୍ତି ପ୍ରିୟଂ ଶଶ୍ୱଦାତ୍ମାନଂ କିମୁତାପରେ ॥ ୪୬

ଅଥେଶମାୟାରଚିତେଷୁ ସଙ୍ଗଂ
ଗୁଣେଷୁ ଗନ୍ଧର୍ବପୁରୋପମେଷୁ ।
ରୂଢଂ ପ୍ରକୃତ୍ୟାଽଽତ୍ମନି ବିଶ୍ୱକର୍ତ୍ତୁ-
ର୍ଭାବେନ ହିତ୍ୱା ତମହଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୪୭

ଇତି ବ୍ୟବସିତୋ ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ନାରାୟଣଗୃହୀତୟା ।
ହିତ୍ୱାନ୍ୟଭାବମଜ୍ଞାନଂ ତତଃ ସ୍ୱଂ ଭାବମାଶ୍ରିତଃ ॥ ୪୮

ଯତ୍ ତଦ୍ ବ୍ରହ୍ମ ପରଂ ସୂକ୍ଷ୍ମମଶୂନ୍ୟଂ ଶୂନ୍ୟକଳ୍ପିତମ୍ ।
ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବେତି ଯଂ ଗୃଣନ୍ତି ହି ସାତ୍ୱତାଃ ॥ ୪୯

ପ୍ରେମ ନାହିଁ ॥ ୪୩ ॥ ପିଲାଦିନେ ମଧ୍ୟ ମୋର ମନ କେବେ ଅଧର୍ମ ଆଡ଼କୁ ଯାଇନାହିଁ। ମୁଁ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ସତ୍ୟରୂପେ ଦେଖିନାହିଁ ॥ ୪୪ ॥ ତ୍ରିଲୋକର ଅଧିପତି ଦେବତାମାନେ କହିଥିଲେ ଯେ, ମୁଁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଯାହା ମାଗିବି, ସେମାନେ ତାହା ଦେବେ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସେହିସବୁ ଭୋଗ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲି ନାହିଁ; କାରଣ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଜୀବନଦାତା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଭାବନାରେ ମୁଁ ମଗ୍ନ ଥିଲି ॥ ୪୫ ॥ ଯେଉଁ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ବିଷୟରେ ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ତ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣପ୍ରଧାନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥିବା ତଥା ସଦାସର୍ବଦା ପ୍ରିୟତମରୂପରେ ରହୁଥିବା ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ରଜୋଗୁଣୀ ଓ ତମୋଗୁଣୀମାନେ ଭଲା ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଜାଣିପାରିବେ କିପରି ! ॥ ୪୬ ॥ ତେଣୁ ମୁଁ ଏଥର ବିଷୟରେ ରମଣ କରିବି ନାହିଁ। ବିଷୟ ହେଉଛି ମାୟାର ଖେଳ। ଗନ୍ଧର୍ବନଗର ପରି ଏସବୁର କୌଣସି ସତ୍ତା ନାହିଁ। ଏସବୁ କେବଳ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଚିତ୍ତକୁ ମୋହିତ କରି ରଖିଛି। ସଂସାରର ପ୍ରକୃତ ରଚୟିତା ଭଗବାନଙ୍କ ଭାବନାରେ ଲୀନ ହୋଇ ମୁଁ ବିଷୟଭୋଗ ଛାଡ଼ିଦେଉଛି ଏବଂ କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣ ନେଉଛି।" ॥ ୪୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଭଗବାନ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରି ରଖିଥିଲେ; ସେହି କାରଣରୁ ରାଜା ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗ ଅନ୍ତକାଳରେ ଏପରି ନିର୍ଣ୍ଣୟ ନେଇପାରିଲେ। ଶରୀର ଆଦି ଅନାତ୍ମ ପଦାର୍ଥରେ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଆତ୍ମଭାବ ରହିଥିଲା; ଏଥର ସେ ତାହା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ଓ ନିଜର ବିଶୁଦ୍ଧ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୮ ॥ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ପରଂବ୍ରହ୍ମ। ତାହା ସୂକ୍ଷ୍ମରୁ ମଧ୍ୟ ସୂକ୍ଷ୍ମତର—ଶୂନ୍ୟ ପରି ଅଟେ। କିନ୍ତୁ ତାହା ଶୂନ୍ୟ ନୁହେଁ; ତାହା ହେଉଛି ପରମ ସତ୍ୟ। ଭକ୍ତଜନମାନେ ସେହି ବସ୍ତୁକୁ 'ଭଗବାନ ବାସୁଦେବ' ନାମରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ॥ ୪୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶାନୁବର୍ଣ୍ଣନେ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୯ ॥

+++

ଅଥ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗାଦ୍ ଦୀର୍ଘବାହୁଶ୍ଚ ରଘୁସ୍ତସ୍ମାତ୍ ପୃଥୁଶ୍ରବାଃ ।
ଅଜସ୍ତତୋ ମହାରାଜସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ଦଶରଥୋଽଭବତ୍ ॥ ୧

ତସ୍ୟାପି ଭଗବାନେଷ ସାକ୍ଷାଦ୍ ବ୍ରହ୍ମମୟୋ ହରିଃ ।
ଅଂଶାଂଶେନ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାଗାତ୍ ପୁତ୍ରତ୍ୱଂ ପ୍ରାର୍ଥିତଃ ସୁରୈଃ ।
ରାମଲକ୍ଷ୍ମଣଭରତଶତ୍ରୁଘ୍ନା ଇତି ସଂଜ୍ଞୟା ॥ ୨

ତସ୍ୟାନୁଚରିତଂ ରାଜନ୍ନୃଷିଭିସ୍ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶିଭିଃ ।
ଶ୍ରୁତଂ ହି ବର୍ଣ୍ଣିତଂ ଭୂରି ତ୍ୱୟା ସୀତାପତେର୍ମୁହୁଃ ॥ ୩

ଗୁର୍ବର୍ଥେ ତ୍ୟକ୍ତରାଜ୍ୟୋ ବ୍ୟଚରଦନୁବନଂ
ପଦ୍ମପଦ୍‌ଭ୍ୟାଂ ପ୍ରିୟାୟାଃ
ପାଣିସ୍ପର୍ଶାକ୍ଷମାଭ୍ୟାଂ ମୃଜିତପଥରୁଜୋ
ଯୋ ହରୀନ୍ଦ୍ରାନୁଜାଭ୍ୟାମ୍ ।
ବୈରୂପ୍ୟାଚ୍ଛୂର୍ପଣଖ୍ୟାଃ ପ୍ରିୟବିରହରୁଷା-
ଽଽରୋପିତଭ୍ରୂବିଜୃମ୍ଭ-
ତ୍ରସ୍ତାବ୍ଧିର୍ବଦ୍ଧସେତୁଃ ଖଳଦବଦହନଃ
କୋସଲେନ୍ଦ୍ରୋଽବତାନ୍ନଃ ॥ ୪

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରାଧ୍ୱରେ ଯେନ ମାରୀଚାଦ୍ୟା ନିଶାଚରାଃ ।
ପଶ୍ୟତୋ ଲକ୍ଷ୍ମଣସ୍ୟୈବ ହତା ନୈର୍ଋତପୁଙ୍ଗବାଃ ॥ ୫

ଯୋ ଲୋକବୀରସମିତୌ ଧନୁରୈଶମୁଗ୍ରଂ
ସୀତାସ୍ୱୟଂବରଗୃହେ ତ୍ରିଶତୋପନୀତମ୍ ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଦୀର୍ଘବାହୁ ଓ ଦୀର୍ଘବାହୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ପରମଯଶସ୍ୱୀ ରଘୁ। ରଘୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ ଅଜ ଏବଂ ଅଜଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଦଶରଥ ॥ ୧ ॥ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ନିଜର ଅଂଶାଂଶରୁ ଚାରିରୂପ ଧାରଣ କରି ଦଶରଥଙ୍କର ଚାରିପୁତ୍ର ହୋଇଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଥିଲା–ରାମ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ଭରତ ଓ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ॥ ୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସୀତାପତି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚରିତ ତ ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ଋଷିମାନେ ବହୁଳଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି; ତୁମେ ତାହା ବହୁବାର ଶୁଣିଥିବ ମଧ୍ୟ ॥ ୩ ॥

ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ନିଜ ପିତା ରାଜା ଦଶରଥଙ୍କ ସତ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ରାଜପାଟ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ଓ ଏ ବନ ସେ ବନ ହୋଇ ବୁଲିଲେ। ତାଙ୍କର ଚରଣକମଳ ଏତେ ସୁକୁମାର ଥିଲା ଯେ, ପରମ ସୁକୁମାରୀ ଜାନକୀଙ୍କ କରକମଳର ସ୍ପର୍ଶ ମଧ୍ୟ ସେ ସହ୍ୟ କରିପାରୁ ନ ଥିଲେ। ସେହି ଚରଣ ଯେତେବେଳେ ବନରେ ଚାଲି ଚାଲି ଥକି ଯାଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ହନୁମାନ୍ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସେହି ପାଦ ମଞ୍ଚାଳି ତାଙ୍କର କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କରୁଥିଲେ। ଶୂର୍ପଣଖାର ନାକକାନ କାଟି ତାକୁ ବିରୂପ କରିଦେବାରୁ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ପ୍ରିୟତମା ଜାନକୀଙ୍କ ବିୟୋଗ ମଧ୍ୟ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା। ସେହି ବିୟୋଗ ହେତୁ କ୍ରୋଧବଶତଃ ତାହାଙ୍କର ଭ୍ରୂକୁଟୀ ଏତେ ଭୟଙ୍କର ଦିଶିଲା ଯେ, ତାହା ଦେଖି ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲା। ତା'ପରେ ସେ ସମୁଦ୍ରରେ ସେତୁ ବାନ୍ଧିଦେଲେ ଓ ଲଙ୍କାକୁ ଯାଇ ଦୁଷ୍ଟ ରାକ୍ଷସବଂଶରୂପୀ ବନକୁ ବନାଗ୍ନି ପରି ଜାଳିଦେଲେ। (ଏହିପରି ବୀର ଥିଲେ ଯେଉଁ କୋସଳନରେଶ,) ସେହି କୋସଳପତି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୪ ॥

ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କ ଯଜ୍ଞ ଆଦିରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ବଡ଼ ବଡ଼ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ ହେଉଥିବା ମାରୀଚ ସୁବାହୁ ଆଦି ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜନକପୁରରେ ସୀତାଙ୍କର ସ୍ୱୟଂବର ହେଉଥାଏ। ବିଶ୍ୱର ବଛା ବଛା ବୀରମାନଙ୍କ ସଭାରେ ଶିବଙ୍କର ଭୟଙ୍କର ଧନୁ ରଖାଯାଇଥାଏ। ସେହି ଧନୁ ଏତେ ଓଜନିଆ ହୋଇଥିଲା

ଆଦାୟ ବାଳଗଜଲୀଳ ଇବେକ୍ଷୁୟଷ୍ଟିଂ
ସଜ୍ଜୀକୃତଂ ନୃପ ବିକୃଷ୍ୟ ବଭଞ୍ଜ ମଧ୍ୟେ ॥ ୬

ଜିତ୍ୱାନୁରୂପଗୁଣଶୀଳବୟୋଽଙ୍ଗରୂପାଂ
ସୀତାଭିଧାଂ ଶ୍ରିୟମୁରସ୍ୟଭିଲବ୍ଧମାନାମ୍ ।
ମାର୍ଗେ ବ୍ରଜନ୍ ଭୃଗୁପତେର୍ବ୍ୟନୟତ୍ ପ୍ରରୂଢଂ
ଦର୍ପଂ ମହୀମକୃତ ୟସ୍ତ୍ରିରରାଜବୀଜାମ୍ ॥ ୭

ୟଃ ସତ୍ୟପାଶପରିବୀତପିତୁର୍ନିଦେଶଂ
ସ୍ତ୍ରୈଣସ୍ୟ ଚାପି ଶିରସା ଜଗୃହେ ସଭାର୍ଯ୍ୟଃ ।
ରାଜ୍ୟଂ ଶ୍ରିୟଂ ପ୍ରଣୟିନଃ ସୁହୃଦୋ ନିବାସଂ
ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ୟଯୌ ବନମସୂନିବ ମୁକ୍ତସଙ୍ଗଃ ॥ ୮

ରକ୍ଷଃସ୍ୱସୁର୍ବ୍ୟକୃତ ରୂପମଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧେ-
ସ୍ତସ୍ୟାଃ ଖରତ୍ରିଶିରଦୂଷଣମୁଖ୍ୟବନ୍ଧୂନ୍ ।
ଜଘ୍ନେ ଚତୁର୍ଦଶସହସ୍ରମପାରଣୀୟ-
କୋଦଣ୍ଡପାଣିରଟମାନ ଉବାସ କୃଚ୍ଛ୍ରମ୍ ॥ ୯

ସୀତାକଥାଶ୍ରବଣଦୀପିତହୃଚ୍ଛୟେନ
ସୃଷ୍ଟଂ ବିଲୋକ୍ୟ ନୃପତେ ଦଶକନ୍ଧରେଣ ।

ଯେ, ତିନିଶହ ବୀର ମିଶି ବହୁକଷ୍ଟରେ ତାହାକୁ ସ୍ୱୟଂବର ସଭାକୁ ବୋହି ଆଣି ପାରିଥିଲେ। ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ସେହି ଧନୁକୁ ଅକ୍ଳେଶରେ ଉଠାଇନେଇ ସେଥିରେ ଗୁଣ ଚଢ଼ାଇଦେଲେ ଏବଂ ଗୁଣକୁ ଟାଣିଦେଇ, ଏତେ ବଡ଼ ଧନୁଟିକୁ ହାତୀଛୁଆ ଖେଳୁ ଖେଳୁ ଆଖୁଦଣ୍ଡ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା ପରି ମଝିରୁ ଦୁଇଗଡ଼ କରି ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ ॥ ୬ ॥ ଭଗବାନ ଯାହାଙ୍କୁ ନିଜ ବକ୍ଷରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ସମ୍ମାନିତ କରିଛନ୍ତି, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହିଁ ସୀତା ନାମରେ ଜନକପୁରୀରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ। ସେ ଗୁଣ, ସ୍ୱଭାବ, ଅବସ୍ଥା, ଅଙ୍ଗସୌଷ୍ଠବ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ସର୍ବଥା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଅନୁରୂପ ଥିଲେ। ଶିବଧନୁ ଭାଙ୍ଗି ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଲାଭ କଲେ। ଅଯୋଧ୍ୟାକୁ ଫେରିବା ସମୟରେ ବାଟରେ ତାଙ୍କର ପର୍ଶୁରାମଙ୍କ ସହିତ ଭେଟ ହେଲା। ପର୍ଶୁରାମ ପୃଥିବୀକୁ ଏକୋଇଶ ଥର କ୍ଷତ୍ରିୟଶୂନ୍ୟ କରିଦେଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଗର୍ବ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା। ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ସେହି ଗର୍ବକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ॥ ୭ ॥ ମହାରାଜ ଦଶରଥ ସତ୍ୟର ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇଥିଲେ। ଯଦ୍ୟପି ସେ ପତ୍ନୀର ଅଧୀନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଦେଇଥିବା ବଚନ ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ବନବାସ ଆଦେଶ ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ, ତଥାପି ପିତାଙ୍କର ସେହି ଆଦେଶକୁ ଶ୍ରୀରାମ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ। ଅନାସକ୍ତ ଯୋଗୀ ଯେପରି ପ୍ରସନ୍ନତାପୂର୍ବକ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ଇହଧାମରୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି, ଶ୍ରୀରାମ ସେହିପରି ନିଜର ରାଜ୍ୟ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁଗଣ, ସୁହୃଦଗଣ, ରାଜମହଲ—ସବୁ କିଛି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନତାପୂର୍ବକ ସୀତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୮ ॥ ବନରେ ପହଞ୍ଚି ଭଗବାନ ରାକ୍ଷସରାଜ ରାବଣର ଭଉଣୀ ଶୂର୍ପଣଖାକୁ ବିରୂପ କରିଦେଲେ; କାରଣ ତାହାର ବୁଦ୍ଧି ଅତ୍ୟନ୍ତ କଳୁଷିତ ତଥା କାମବାସନା ହେତୁ ଅଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇଥିଲା। ତା'ର ପକ୍ଷ ନେଇ ଖର, ଦୂଷଣ, ତ୍ରିଶିରା ଆଦି ତା'ର ଚଉଦ ହଜାର ପ୍ରମୁଖ ବନ୍ଧୁବର୍ଗ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଆସିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ହାତରେ ବିରାଟ କୋଦଣ୍ଡ ଧନୁ ଧରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ସେମାନଙ୍କୁ ନିପାତ କରିଦେଲେ। ଏହିପରି ନାନା କ୍ଳେଶ ସହନପୂର୍ବକ ବନରେ ବିଚରଣ କରି କରି ସେ ବନବାସ କାଳ କାଟିଲେ ॥ ୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସୀତାଙ୍କର ରୂପ, ଗୁଣ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ବିଷୟରେ ଶୁଣି ରାବଣର ହୃଦୟ କାମବାସନାରେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଗଲା। ସେ ମାରୀଚକୁ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ହରିଣ ବେଶରେ ରାମଙ୍କ ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀର ପାଖକୁ ପଠାଇଲା। ସେହି ହରିଣ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ କ୍ରମେ

ଜଘ୍ନେଽଦ୍ଭୁତୈଣବପୁଷାଽଽଶ୍ରମତୋଽପକୃଷ୍ଟୋ
ମାରୀଚମାଶୁ ବିଶିଖେନ ଯଥା କମୁଗ୍ରଃ ॥ ୧୦

ରକ୍ଷୋଽଧମେନ ବୃକବଦ୍ ବିପିନେଽସମକ୍ଷଂ
ବୈଦେହରାଜଦୁହିତର୍ଯ୍ୟପଯାପିତାୟାମ୍ ।
ଭ୍ରାତ୍ରା ବନେ କୃପଣବତ୍ ପ୍ରିୟୟା ବିୟୁକ୍ତଃ
ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗିନାଂ ଗତିମିତି ପ୍ରଥୟଂଶ୍ଚଚାର ॥ ୧୧

ଦଗ୍ଧ୍ୱାଽଽତ୍ମକୃତ୍ୟହତକୃତ୍ୟମହନ୍ କବନ୍ଧଂ
ସଖ୍ୟଂ ବିଧାୟ କପିଭିର୍ଦୟିତାଗତିଂ ତୈଃ ।
ବୁଦ୍ଧ୍ୱାଥ ବାଲିନି ହତେ ପ୍ଲବଗେନ୍ଦ୍ରସୈନ୍ୟୈ-
ର୍ବେଲାମଗାତ୍ ସ ମନୁଜୋଽଜଭବାର୍ଚିତାଙ୍ଘ୍ରିଃ ॥ ୧୨

ଯଦ୍ରୋଷବିଭ୍ରମବିବୃତ୍ତକଟାକ୍ଷପାତ-
ସଂଭ୍ରାନ୍ତନକ୍ରମକରୋ ଭୟଗୀର୍ଣ୍ଣଘୋଷଃ ।
ସିନ୍ଧୁଃ ଶିରସ୍ୟର୍ହଣଂ ପରିଗୃହ୍ୟ ରୂପୀ
ପାଦାରବିନ୍ଦମୁପଗମ୍ୟ ବଭାଷ ଏତତ୍ ॥ ୧୩

ନ ତ୍ୱାଂ ବୟଂ ଜଡଧିୟୋ ନୁ ବିଦାମ ଭୂମନ୍
କୂଟସ୍ଥମାଦିପୁରୁଷଂ ଜଗତାମଧୀଶମ୍ ।
ଯତ୍ସତ୍ତ୍ୱତଃ ସୁରଗଣା ରଜସଃ ପ୍ରଜେଶା
ମନ୍ୟୋଶ୍ଚ ଭୂତପତୟଃ ସ ଭବାନ୍ ଗୁଣେଶଃ ॥ ୧୪

କ୍ରମେ ସେଠାରୁ ଦୂରକୁ ନେଇଗଲା । ଶେଷରେ ପ୍ରଭୁ ତାକୁ ନିଜ ତୀରରେ, ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କୁ ବୀରଭଦ୍ର ମାରିଦେଇଥିଲା ପରି, ଅକ୍ଳେଶରେ ମାରିଦେଲେ ॥ ୧୦ ॥ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ (ହରିଣକୁ ଗୋଡ଼ାଇ ଗୋଡ଼ାଇ) ବନରେ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯିବାରୁ, (ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ) ନୀଚ ରାକ୍ଷସ ରାବଣ, ମେଣ୍ଢାକୁ ଗଧିଆ ନେଇଗଲା ପରି, ବିଦେହନନ୍ଦିନୀ ସୁକୁମାରୀ ସୀତାଙ୍କୁ ହରଣ କରିନେଲା । ତା'ପରେ ଶ୍ରୀରାମ ନିଜର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ସୀତାଙ୍କ ଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ, ସାନଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସହିତ ଦୀନଦୁଃଖୀଙ୍କ ପରି ଅରଣ୍ୟରେ ସୀତାଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ବୁଲିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଗଲେ ଯେ, 'ଯେଉଁମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ ଠାରେ ଆସକ୍ତି ରଖନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଗତି ହୁଏ ।' ॥ ୧୧ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନ ଜଟାୟୁର ଦାହସଂସ୍କାର କଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଜଟାୟୁର ସମସ୍ତ କର୍ମବନ୍ଧନ ଭଗବତ୍‌ସେବାରୂପୀ କର୍ମଦ୍ୱାରା ଭସ୍ମ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ବାଟରେ ଭଗବାନ କବନ୍ଧକୁ ସଂହାର କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ସୁଗ୍ରୀବ ଆଦି ବାନରମାନଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାପନ କରି ବାଲିକୁ ବଧ କଲେ । ସେ ବାନରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଜ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟାଙ୍କର ଅନ୍ୱେଷଣ କରାଇଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଶିବ ଯାହାଙ୍କର ପଦବନ୍ଦନା କରନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ମନୁଷ୍ୟ ପରି ଲୀଳା କରି, ବାନରସେନା ଧରି ସମୁଦ୍ରତଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ॥ ୧୨ ॥ (ସେଠାରେ ଉପବାସ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନାଦ୍ୱାରା ସମୁଦ୍ର ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ନ ପଡ଼ିବାରୁ) ଭଗବାନ ସମୁଦ୍ରକୁ କ୍ରୋଧପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖି କରି ଚାହିଁଦେଲେ । ତାଙ୍କର କ୍ରୁଦ୍ଧଦୃଷ୍ଟି ପଡୁ ପଡୁ ସମୁଦ୍ରର ବଡ଼ ବଡ଼ ମଗର ଓ ମତ୍ସ୍ୟ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଭୟରେ ସମୁଦ୍ରର ଗର୍ଜନ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ସମୁଦ୍ର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ, ବହୁ ଭେଟିସାମଗ୍ରୀ ଧରି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ଶରଣ ନେବାକୁ ଆସି କହିଲା, ॥ ୧୩ ॥ "ହେ ଅନନ୍ତ ! ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଜଡ଼ବୁଦ୍ଧି ମୂର୍ଖ; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣେ ନାହିଁ । କିପରି ବା ଜାଣି ପାରିବି ! ଆପଣ ତ ସକଳ ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ଓ ଆଦିକାରଣ । ଜଗତରେ ଯେତେ ଯାହା ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଗୁଣର ସ୍ୱାମୀ । ତେଣୁ ଆପଣ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କଲାବେଳେ ଦେବତାମାନେ, ରଜୋଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କଲାବେଳେ ପ୍ରଜାପତିମାନେ ଓ ତମୋଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କଲାବେଳେ ଆପଣଙ୍କ କ୍ରୋଧ ହେତୁ ରୁଦ୍ରଗଣ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥

କାମଂ ପ୍ରୟାହି ଜହି ବିଶ୍ରବସୋଽବମେହଂ
ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟରାବଣମବାପ୍ନୁହି ବୀର ପତ୍ନୀମ୍ ।
ବଧ୍ନୀହି ସେତୁମିହ ତେ ଯଶସୋ ବିତତ୍ୟୈ
ଗାୟନ୍ତି ଦିଗ୍‌ବିଜୟିନୋ ଯମୁପେତ୍ୟ ଭୂପାଃ ॥ ୧୫

ହେ ବୀରଶିରୋମଣି ! ଆପଣ ନିଜ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ମୋତେ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଆନ୍ତୁ ଏବଂ ତ୍ରିଲୋକକୁ ଦୁଃଖ ଦେଉଥିବା ବିଶ୍ରବାଙ୍କ କୁପୁତ୍ର ରାବଣକୁ ମାରି ଆପଣଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ନେଇଆସନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ, ଆପଣ ଏଠାରେ ମୋ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ସେତୁ ବାନ୍ଧିଦିଅନ୍ତୁ । ତାହା ଫଳରେ ଆପଣଙ୍କର ଯଶ ବିସ୍ତାର ହେବ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯେତେବେଳେ ବଡ଼ ବଡ଼ ନରପତିମାନେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ କରିବାକୁ ଏଠାକୁ ଆସିବେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଯଶ ଗାନ କରିବେ ॥ ୧୫ ॥

ବଦ୍ଧ୍ୱୋଦଧୌ ରଘୁପତିର୍ବିବିଧାଦ୍ରିକୂଟୈଃ
ସେତୁଂ କପୀନ୍ଦ୍ରକରକମ୍ପିତଭୂରୁହାଙ୍ଗୈଃ ।
ସୁଗ୍ରୀବନୀଳହନୁମତ୍‌ପ୍ରମୁଖୈରନୀକୈ-
ର୍ଲଙ୍କାଂ ବିଭୀଷଣଦୃଶାଽଽବିଶଦଗ୍ରଦଗ୍ଧାମ୍ ॥ ୧୬

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ଅନେକାନେକ ପର୍ବତଶିଖର ବ୍ୟବହାର କରି ସମୁଦ୍ର ଉପରେ ସେତୁ ବାନ୍ଧିଦେଲେ । ବଡ଼ ବଡ଼ ବାନରମାନେ ପର୍ବତ ଟେକି ଆଣୁଥିବାବେଳେ, ପର୍ବତର ଗଛଲତା ଓ ପଥରସବୁ ଥର ଥର ହୋଇ କମ୍ପୁଥିଲେ । ତା'ପରେ ବିଭୀଷଣଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ସୁଗ୍ରୀବ, ନୀଳ, ହନୁମାନ ଆଦି ପ୍ରମୁଖ ବୀରଗଣ ଓ ବାନରସେନା ସହିତ ଲଙ୍କାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ହନୁମାନ ଲଙ୍କାକୁ ଜଳାଇ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୧୬ ॥ ବାନରରାଜଙ୍କ ସେନା ଲଙ୍କାର ଭ୍ରମଣସ୍ଥଳ, କ୍ରୀଡ଼ାପ୍ରାନ୍ତର, ଅନ୍ନଭଣ୍ଡାର, କୋଷାଗାର, ମୁଖଶାଳା, ବିଭିନ୍ନ ଦ୍ୱାରପଥ, ଫାଟକ, ସଭାଭବନ, ଉପର ମହଲାର ବାରଣ୍ଡା, ଏପରି କି ପକ୍ଷୀଶାଳା (ପୋଷା ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ରହିବା ସ୍ଥାନ) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁସ୍ଥାନ ଘେରାଉ କରିଦେଲେ । ସେମାନେ ସେଠାକାର ମଣ୍ଡପ, ଧ୍ୱଜା, ସୁବର୍ଣ୍ଣକଳଶ, ଛକସ୍ଥାନ ଇତ୍ୟାଦି ଭାଙ୍ଗି ପକାଇଲେ । ଲଙ୍କାର ସେହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ଦଳ ଦଳ ହାତୀ ଆସି ଗୋଟିଏ ନଦୀକୁ ଖୋଳିତାଡ଼ି ମନ୍ଥି ପକାଇଛନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ଏପରି କାଣ୍ଡ ଦେଖି ରାକ୍ଷସରାଜ ରାବଣ ତା'ର କୁମ୍ଭ, ନିକୁମ୍ଭ, ଧୂମ୍ରାକ୍ଷ, ଦୁର୍ମୁଖ, ସୁରାନ୍ତକ, ନରାନ୍ତକ, ପ୍ରହସ୍ତ, ଅତିକାୟ ପ୍ରଭୃତି ସବୁ ଅନୁଚର, ପୁତ୍ର ମେଘନାଦ ଓ ଶେଷରେ ଭାଇ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣକୁ ମଧ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପଠାଇଦେଲା ॥ ୧୮ ॥ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ସେହି ବିଶାଳ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ତରବାରି, ତ୍ରିଶୂଳ, ଧନୁ, ପ୍ରାସ (ଛୋଟ ବର୍ଚ୍ଛା), ଋଷ୍ଟି (ଦିଧାରୁଆ ଖଣ୍ଡା) ଶକ୍ତି, ତୀର, ଭାଲା, ଖଡ୍‌ଗ, ତୋମର (ଲୁହାର ଗଦା) ଆଦି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରରେ ସୁରକ୍ଷିତ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଥିଲା । ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ସୁଗ୍ରୀବ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ହନୁମାନ, ଗନ୍ଧମାଦନ, ନୀଳ, ଅଙ୍ଗଦ, ଜାମ୍ବବାନ, ପନସ ଆଦି ବୀରମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି

ସା ବାନରେନ୍ଦ୍ରବଳରୁଦ୍ଧବିହାରକୋଷ୍ଠ-
ଶ୍ରୀଦ୍ୱାରଗୋପୁରସଦୋବଲଭୀବିଟଙ୍କା ।
ନିର୍ଭଜ୍ୟମାନଧିଷଣଧ୍ୱଜହେମକୁମ୍ଭ-
ଶୃଙ୍ଗାଟକା ଗଜକୁଲୈର୍ହ୍ରଦିନୀବ ଘୂର୍ଣ୍ଣା ॥ ୧୭

ରକ୍ଷଃପତିସ୍ତଦବଲୋକ୍ୟ ନିକୁମ୍ଭକୁମ୍ଭ-
ଧୂମ୍ରାକ୍ଷଦୁର୍ମୁଖସୁରାନ୍ତନରାନ୍ତକାଦୀନ୍ ।
ପୁତ୍ରଂ ପ୍ରହସ୍ତମତିକାୟବିକମ୍ପନାଦୀନ୍
ସର୍ବାନୁଗାନ୍ ସମହିନୋଦଥ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣମ୍ ॥ ୧୮

ତାଂ ଯାତୁଧାନପୃତନାମସିଶୂଳଚାପ-
ପ୍ରାସର୍ଷ୍ଟିଶକ୍ତିଶରତୋମରଖଡ୍ଗଦୁର୍ଗାମ୍ ।
ସୁଗ୍ରୀବଲକ୍ଷ୍ମଣମରୁତ୍‌ସୁତଗନ୍ଧମାଦ-
ନୀଳାଙ୍ଗଦର୍କ୍ଷପନସାଦିଭିରନ୍ୱିତୋଽଗାତ୍ ॥ ୧୯

ତେଽନୀକପା ରଘୁପତେରଭିପତ୍ୟ ସର୍ବେ
ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଂ ବରୂଥମିଭପତ୍ତିରଥାଶ୍ୱଯୋଧୈଃ ।
ଜଘ୍ନୁର୍ଦ୍ରୁମୈର୍ଗିରିଗଦେଷୁଭିରଙ୍ଗଦାଦ୍ୟାଃ
ସୀତାଭିମର୍ଶହତମଙ୍ଗଳରାବଣେଶାନ୍ ॥ ୨୦

ରାକ୍ଷସସେନାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ ॥ ୧୯ ॥ ରଘୁପତି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଅଙ୍ଗଦ ଆଦି ସବୁ ସେନାପତି ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ଗଜାରୋହୀ, ରଥାରୋହୀ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଓ ପଦାତିକ ସମନ୍ୱିତ ଚତୁରଙ୍ଗିଣୀ ସେନା ସହିତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ-ଯୁଦ୍ଧରେ ମାତିଗଲେ ଏବଂ ବୃକ୍ଷ, ପର୍ବତଶିଖର, ଗଦା ଓ ବାଣ ବୃଷ୍ଟି କରି ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କୁ ମାରିପକାଇଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମରିବାଟା ତ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଥିଲା; କାରଣ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସେହି ରାବଣର ଅନୁଚର ଥିଲେ, ଯାହାର ମଙ୍ଗଳ ସୀତାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବା କାରଣରୁ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ନଷ୍ଟ ହୋଇସାରିଥିଲା ॥ ୨୦ ॥

ରକ୍ଷଃପତିଃ ସ୍ୱବଳନଷ୍ଟିମବେକ୍ଷ୍ୟ ରୁଷ୍ଟ
ଆରୁହ୍ୟ ଯାନକମଥାଭିସସାର ରାମମ୍ ।
ସ୍ୱଃସ୍ୟନ୍ଦନେ ଦ୍ୟୁମତି ମାତଲିନୋପନୀତେ
ବିଭ୍ରାଜମାନମହନନ୍ନିଶିତୈଃ କ୍ଷୁରପ୍ରୈଃ ॥ ୨୧

ରାବଣ ତା'ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ଏଭଳି ବିନାଶ ଦେଖି କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇଉଠିଲା ଏବଂ ପୁଷ୍ପକ ବିମାନରେ ବସି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ଆସିଲା । ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସାରଥି ମାତଳି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତେଜସ୍ୱୀ ଦିବ୍ୟରଥ ନେଇ ଚାଲିଆସିଲେ ଓ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ସେହି ରଥରେ ବିରାଜମାନ ହେଲେ । ରାବଣ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶର ମାରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା ॥ ୨୧ ॥

ରାମସ୍ତମାହ ପୁରୁଷାଦପୁରୀଷ ଯନ୍ନଃ
କାନ୍ତାସମକ୍ଷମସତାପହୃତା ଶ୍ୱବତ୍ ତେ ।
ତ୍ୟକ୍ତତ୍ରପସ୍ୟ ଫଳମଦ୍ୟ ଜୁଗୁପ୍ସିତସ୍ୟ
ଯଚ୍ଛାମି କାଳ ଇବ କର୍ତ୍ତୁରଲଙ୍ଘ୍ୟବୀର୍ଯ୍ୟଃ ॥ ୨୨

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ରାବଣକୁ କହିଲେ, "ରେ ନୀଚ ରାକ୍ଷସ ! ମୁଁ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିବାବେଳେ ତୁ କୁକୁର ପରି ଯାଇ ମୋର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ପତ୍ନୀକୁ ହରଣ କରି ନେଇଆସିଲୁ । ତୁ ଦୁଷ୍ଟତାର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରିଗଲୁ । ତୋ'ପରି ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଓ ନିନ୍ଦନୀୟ ଆଉ କିଏ ଅଛି! କାଳର ଗତିକୁ ଯେପରି କେହି ଟାଳିପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ କର୍ତ୍ତାପଣର ଅଭିମାନୀକୁ କାଳ ତାର ଫଳ ନ ଦେଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେପରି ଛାଡ଼େ ନାହିଁ, ଆଜି ମୁଁ ସେହିପରି ତୋ କର୍ମର ଫଳ ତୋତେ ନିଶ୍ଚୟ ଚଖାଇବି ।" ॥ ୨୨ ॥

ଏବଂ କ୍ଷିପନ୍ ଧନୁଷି ସନ୍ଧିତମୁତ୍ସସର୍ଜ
ବାଣଂ ସ ବଜ୍ରମିବ ତଦ୍ଧୃଦୟଂ ବିଭେଦ ।
ସୋଽସୃଗ୍ ବମନ୍ ଦଶମୁଖୈର୍ନ୍ୟପତଦ୍ ବିମାନା-
ଦ୍ଧାହେତି ଜଳ୍ପତି ଜନେ ସୁକୃତୀବ ରିକ୍ତଃ ॥ ୨୩

ଏପରିଭାବରେ ରାବଣକୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ତା' ଉପରକୁ ନିଜ ଧନୁରେ ଖଞ୍ଜା ଯାଇଥିବା ବାଣ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ସେହି ବାଣ ତା' ହୃଦୟକୁ ବଜ୍ରପାତ ପରି ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଲା । ପୁଣ୍ୟାତ୍ମାମାନେ ଯେପରି ଭୋଗ ସମାପ୍ତ ହୋଇଗଲେ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଖସିପଡ଼ନ୍ତି, ରାବଣ ସେହିପରି ଦଶମୁଖରୁ ରକ୍ତବାନ୍ତି କରି ବିମାନରୁ ତଳକୁ ଖସିପଡ଼ିଲା । ତାର ପୁରଜନ ଓ ପରିଜନ 'ହାୟ ! ହାୟ !' କରି ବିଳାପ କଲେ ॥ ୨୩ ॥

ତତୋ ନିଷ୍କ୍ରମ୍ୟ ଲଙ୍କାୟା ଯାତୁଧାନ୍ୟଃ ସହସ୍ରଶଃ ।
ମନ୍ଦୋଦର୍ଯ୍ୟା ସମଂ ତସ୍ମିନ୍ ପ୍ରରୁଦତ୍ୟ ଉପାଦ୍ରବନ୍ ॥ ୨୪

ରାବଣ ମରିଯିବାରୁ ତା'ର ପତ୍ନୀ ମନ୍ଦୋଦରୀଙ୍କ ସହିତ ହଜାର ହଜାର ରାକ୍ଷସୀ ବିଳାପ କରି କରି ଲଙ୍କାଗଡ଼ରୁ ବାହାରି ରଣଭୂମିକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ॥ ୨୪ ॥

ସ୍ୱାନ୍ ସ୍ୱାନ୍ ବନ୍ଧୂନ୍ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମଣେଷୁଭିରର୍ଦ୍ଦିତାନ୍ ।
ରୁରୁଦୁଃ ସୁସ୍ୱରଂ ଦୀନା ଘ୍ନନ୍ତ୍ୟ ଆତ୍ମାନମାତ୍ମନା ॥ ୨୫

ସେମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନେ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ବାଣରେ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଛାତିରେ ହାତ ପିଟି ଓ ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କୁ ବକ୍ଷରେ ଲଗାଇ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ରୋଦନ କଲେ ॥ ୨୫ ॥

ହା ହତାଃ ସ୍ମ ବୟଂ ନାଥ ଲୋକରାବଣ ରାବଣ ।
କଂ ଯାୟାଚ୍ଛରଣଂ ଲଙ୍କା ତ୍ୱଦ୍‌ବିହୀନା ପରାର୍ଦ୍ଦିତା ॥ ୨୬

ନୈବଂ ବେଦ ମହାଭାଗ ଭବାନ୍ କାମବଶଂ ଗତଃ ।
ତେଜୋଽନୁଭାବଂ ସୀତାୟା ଯେନ ନୀତୋ ଦଶାମିମାମ୍ ॥ ୨୭

କୃତୈଷା ବିଧବା ଲଙ୍କା ବୟଂ ଚ କୁଳନନ୍ଦନ ।
ଦେହଃ କୃତୋଽନ୍ନଂ ଗୃଧ୍ରାଣାମାତ୍ମା ନରକହେତବେ ॥ ୨୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ୍ୱାନାଂ ବିଭୀଷଣଶ୍ଚକ୍ରେ କୋସଲେନ୍ଦ୍ରାନୁମୋଦିତଃ ।
ପିତୃମେଧବିଧାନେନ ଯଦୁକ୍ତଂ ସାମ୍ପରାୟିକମ୍ ॥ ୨୯

ତତୋ ଦଦର୍ଶ ଭଗବାନଶୋକବନିକାଶ୍ରମେ ।
କ୍ଷାମାଂ ସ୍ୱବିରହବ୍ୟାଧିଂ ଶିଂଶପାମୂଳମାସ୍ଥିତାମ୍ ॥ ୩୦

ରାମଃ ପ୍ରିୟତମାଂ ଭାର୍ଯ୍ୟାଂ ଦୀନାଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟାନ୍ୱକମ୍ପତ ।
ଆତ୍ମସଂଦର୍ଶନାହ୍ଲାଦବିକସନ୍ମୁଖପଙ୍କଜାମ୍ ॥ ୩୧

ଆରୋପ୍ୟାରୁରୁହେ ଯାନଂ ଭ୍ରାତୃଭ୍ୟାଂ ହନୁମଦ୍ୟୁତଃ ।
ବିଭୀଷଣାୟ ଭଗବାନ୍ ଦତ୍ତ୍ୱା ରକ୍ଷୋଗଣେଶତାମ୍ ॥ ୩୨

ଲଙ୍କାମାୟୁଶ୍ଚ କଳ୍ପାନ୍ତଂ ଯଯୌ ଚୀର୍ଣ୍ଣବ୍ରତଃ ପୁରୀମ୍ ।
ଅବକୀର୍ଯ୍ୟମାଣଃ କୁସୁମୈର୍ଲୋକପାଳାର୍ପିତୈଃ ପଥି ॥ ୩୩

''ହାୟ ସ୍ୱାମୀ ! ଲଙ୍କେଶ ! ଆଜି ଆମର ସର୍ବସ୍ୱ ଚାଲିଗଲା । ଜାଣନ୍ତୁ, ଆମେ ଜୀଇଁ ଥାଉ ଥାଉ ମରିଗଲୁ । ଦିନ ଥିଲା, ଆପଣଙ୍କ ଭୟରେ ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ 'ତ୍ରାହି ତ୍ରାହି' ଡାକୁଥିଲା । ଆଜି ଆପଣ ଚାଲିଯିବା ପରେ ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ଲଙ୍କା ଏବେ କାହାର ଶରଣ ପଶିବ? ॥ ୨୬ ॥ ଆପଣ ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମୃଦ୍ଧ ଥିଲେ; ଏଠାରେ କୌଣସି ବିଷୟର ଅଭାବ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆପଣ କାମପରବଶ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସୀତା କେଡ଼େ ତେଜସ୍ୱିନୀ ଓ କେତେ ପ୍ରଭାବଶାଳିନୀ, ତାହା ଭୁଲିଗଲେ । ସେହି ଭୁଲ୍ ହିଁ ଆପଣଙ୍କର ଏଭଳି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର କାରଣ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୭ ॥ ଦିନ ଥିଲା, ସାରା ରାକ୍ଷସବଂଶ ତଥା ଆମେ ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ କର୍ମ ପାଇଁ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଥିଲୁ; କିନ୍ତୁ ଆଜି ଏ ଲଙ୍କା ନଗରୀ ସମେତ ଆମେ ସବୁ ରାଣୀ ବିଧବା ହୋଇଗଲୁ । ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଶରୀର ପାଇଁ ଆପଣ ସବୁ କିଛି କରିଗଲେ, ଆଜି ସେହି ଶରୀର ଶାଗୁଣାମାନଙ୍କର ଆହାର ହୋଇଗଲା ଓ ଶେଷରେ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ବି ଆପଣ ନରକଗାମୀ କରାଇଦେଲେ । ଏସବୁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନ ଓ କାମୁକତାର ପରିଣାମ ।'' ॥ ୨୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କୋସଳାଧୀଶ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁକ୍ରମେ ବିଭୀଷଣ ପିତୃଯଜ୍ଞ ବିଧିରେ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକର୍ମ କଲେ ॥ ୨୯ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ଅଶୋକବାଟିକାର ଆଶ୍ରମରେ ଅଶୋକ ବୃକ୍ଷ ତଳେ ବସିଥିବା ସୀତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ସେ ପତିଙ୍କ ବିରହବ୍ୟାଧିରେ ପୀଡ଼ିତା ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳା ହୋଇଯାଇଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ନିଜର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ସୀତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟନୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ଦେଖି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ହୃଦୟ ପ୍ରେମ ଓ କରୁଣାରେ ଆର୍ଦ୍ର ହୋଇଗଲା । ଭଗବାନଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇ ସୀତାଙ୍କର ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ମୁଖପଦ୍ମ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଉଠିଲା ॥ ୩୧ ॥ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ, ଲଙ୍କାପୁରୀର ରାଜ୍ୟ (ରାଜପଦ) ଓ ଏକ କଳ୍ପ ଆୟୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ପ୍ରଥମେ ସୀତାଙ୍କୁ ବିମାନରେ ବସାଇ ତା'ପରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଓ ସୁଗ୍ରୀବ ଦୁଇଭାଇ* ତଥା ସେବକ ହନୁମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜେ ବିମାନରେ ବସିଗଲେ । ଏପରିଭାବରେ ଚଉଦବର୍ଷର ବ୍ରତ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପରେ ସେ ନିଜ ନଗରୀକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଲୋକପାଳଗଣ ହର୍ଷୋଲ୍ଲାସରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୨,୩୩ ॥

* ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କୁ ମିତ୍ରତାରେ ଏତେ ଆପଣାର କରିନେଇଥିଲେ ଯେ, ସେ ତାଙ୍କୁ ଭାଇ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିଲେ ।

ଉପଗୀୟମାନଚରିତଃ ଶତଧୃତ୍ୟାଦିଭିର୍ମୁଦା ।
ଗୋମୂତ୍ରଯାବକଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଭ୍ରାତରଂ ବଲ୍କଲାମ୍ବରମ୍ ॥ ୩୪

ମହାକାରୁଣିକୋଽତପ୍ୟଜ୍ଜଟିଳଂ ସ୍ଥଣ୍ଡିଲେଶୟମ୍ ।
ଭରତଃ ପ୍ରାପ୍ତମାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ପୌରାମାତ୍ୟପୁରୋହିତୈଃ ॥ ୩୫

ପାଦୁକେ ଶିରସି ନ୍ୟସ୍ୟ ରାମଂ ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍ୟତୋଽଗ୍ରଜମ୍ ।
ନନ୍ଦିଗ୍ରାମାତ୍ ସ୍ୱଶିବିରାଦ୍ ଗୀତବାଦିତ୍ରନିଃସ୍ୱନୈଃ ॥ ୩୬

ବ୍ରହ୍ମଘୋଷେଣ ଚ ମୁହୁଃ ପଠଦ୍ଭିର୍ବ୍ରହ୍ମବାଦିଭିଃ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକକ୍ଷପତାକାଭିର୍ହୈମୈଶ୍ଚିତ୍ରଧ୍ୱଜୈ ରଥୈଃ ॥ ୩୭

ସଦଶ୍ୱୈ ରୁକ୍ମସନ୍ନାହୈର୍ଭଟୈଃ ପୁରଟବର୍ମଭିଃ ।
ଶ୍ରେଣୀଭିର୍ବାରମୁଖ୍ୟାଭିର୍ଭୃତ୍ୟୈଶ୍ଚୈବ ପଦାନୁଗୈଃ ॥ ୩୮

ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟାନ୍ୟୁପାଦାୟ ପଣ୍ୟାନ୍ୟୁଚ୍ଚାବଚାନି ଚ ।
ପାଦୟୋର୍ନ୍ୟପତତ୍ ପ୍ରେମ୍ଣା ପ୍ରକ୍ଳିନ୍ନହୃଦୟେକ୍ଷଣଃ ॥ ୩୯

ପାଦୁକେ ନ୍ୟସ୍ୟ ପୁରତଃ ପ୍ରାଞ୍ଜଳିର୍ବାଷ୍ପଲୋଚନଃ ।
ତମାଶ୍ଳିଷ୍ୟ ଚିରଂ ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ସ୍ନାପୟନ୍ ନେତ୍ରଜୈର୍ଜଳୈଃ ॥ ୪୦

ରାମୋ ଲକ୍ଷ୍ମଣସୀତାଭ୍ୟାଂ ବିପ୍ରେଭ୍ୟୋ ଯେଽର୍ହସତ୍ତମାଃ ।
ତେଭ୍ୟଃ ସ୍ୱୟଂ ନମଶ୍ଚକ୍ରେ ପ୍ରଜାଭିଶ୍ଚ ନମସ୍କୃତଃ ॥ ୪୧

ଧୁନ୍ୱନ୍ତ ଉତ୍ତରାସଙ୍ଗାନ୍ ପତିଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଚିରାଗତମ୍ ।
ଉତ୍ତରାଃ କୋସଳା ମାଲ୍ୟୈଃ କିରନ୍ତୋ ନନୃତୁର୍ମୁଦା ॥ ୪୨

ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବଗଣ ଆନନ୍ଦରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାଗାନ କରୁଥିବାବେଳେ, ଶ୍ରୀରାମ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ଭରତ କେବଳ ଯଅକୁ ଗୋମୂତ୍ରରେ ରାନ୍ଧି ଜାଉ କରି ଖାଉଛନ୍ତି, ବଲ୍କଲବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧୁଛନ୍ତି ଓ ମସିଣା ବିଛାଇ ତଳେ ଶୋଉଛନ୍ତି ତଥା ମୁଣ୍ଡରେ ଜଟା ଛାଡ଼ିଦେଇଛନ୍ତି । ଏହା ଜାଣିବାକୁ ପାଇ ଶ୍ରୀରାମ ମନେ ମନେ ବହୁ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ଭରତଙ୍କ ଦଶା ସ୍ମରଣ କରି ପରମ କରୁଣାଶୀଳ ଭଗବାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ କୋହ ଉଠିଲା । ତେଣେ ବଡ଼ଭାଇ ଆସୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣି ଭରତ ପୁରବାସୀ, ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୋହିତମାନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନେଇ ଏବଂ ନିଜ ମସ୍ତକରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦୁକା ମୁଣ୍ଡାଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇବାକୁ ବାହାରି ଆସିଲେ । ଭରତ ତାଙ୍କର ରହିବା ସ୍ଥାନ ନନ୍ଦିଗ୍ରାମରୁ ବାହାରିବାରୁ ଅନ୍ୟ ଲୋକମାନେ ମଧ୍ୟ ମଙ୍ଗଳ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଏବଂ ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ବଜାଇ ବଜାଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ଚାଲିଲେ ॥ ୩୪-୩୬ ॥ ସେତେବେଳେ ବେଦବାଦୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବାରମ୍ବାର ବେଦମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଥାନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କର ବେଦଧ୍ୱନି ଚତୁର୍ଦିଗରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଉଥାଏ । ସୁନାଜରିରେ କାମ ହୋଇଥିବା ପତାକାମାନ ଉଡ଼ୁଥାଏ । ସୁନା ଛାଉଣି ହୋଇଥିବା ଓ ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗ ଧ୍ୱଜାରେ ସଜା ଯାଇଥିବା ରଥ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସାଜସଜ୍ଜାରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ସୁନ୍ଦର ଘୋଡ଼ା ତଥା ସୁବର୍ଣ୍ଣ କବଚ ପିନ୍ଧିଥିବା ସୈନିକମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ଶେଠ-ସାହୁକାର, ସୁନ୍ଦରୀ ବାରାଙ୍ଗନା ଓ ପଦାତିକ ସେବକମାନେ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ରାଜୋଚିତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାର ସକଳ ପ୍ରକାର ଛୋଟବଡ଼ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୁହା ହୋଇ ଚାଲିଥାଏ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିଦେବାମାତ୍ରେ ପ୍ରେମୋଦ୍ରେକ ଫଳରେ ଭରତଙ୍କ ହୃଦୟ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇଗଲା; ନେତ୍ରରେ ଅଶ୍ରୁ ଉଚ୍ଛୁଳି ଆସିଲା; ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣ ତଳେ ଲୋଟି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୩୭-୩୯ ॥ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଦୁକା ଥୋଇଦେଇ ହାତ ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ନୟନରୁ ଧାର ଧାର ହୋଇ ଅଶ୍ରୁ ବୋହି ଯାଉଥାଏ । ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଦୁଇହାତରେ ଟାଣିଆଣି ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବକ୍ଷରେ ଭିଡ଼ିଧରିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ନେତ୍ରଜଳରେ ଭରତ, ଜାଣନ୍ତୁ, ଗାଧୋଇ ପଡ଼ିଲେ ॥ ୪୦ ॥ ତା'ପରେ ସୀତା ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ପୂଜନୀୟ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତ ପ୍ରଜା ଭକ୍ତିଭାବରେ ମଥାନତ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୪୧ ॥ ସେତେବେଳେ ଉତ୍ତରକୋସଳ ଦେଶରେ ରହୁଥିବା ସମସ୍ତ ପ୍ରଜା ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀରାମ ବହୁଦିନ

ପାଦୁକେ ଭରତୋଽଗୃହ୍ଣାଚ୍ଚାମରବ୍ୟଜନୋତ୍ତମେ ।
ବିଭୀଷଣଃ ସସୁଗ୍ରୀବଃ ଶ୍ୱେତଚ୍ଛତ୍ରଂ ମରୁତ୍ସୁତଃ ॥ ୪୩

ଧନୁର୍ନିଷଙ୍ଗାଞ୍ଛତ୍ରୁଘ୍ନଃ ସୀତା ତୀର୍ଥକମଣ୍ଡଲୁମ୍ ।
ଅବିଭ୍ରଦଙ୍ଗଦଃ ଖଡ୍ଗଂ ହୈମଂ ଚର୍ମର୍କ୍ଷରାଣ୍ ନୃପ ॥ ୪୪

ପୁଷ୍ପକସ୍ଥୋଽନ୍ୱିତଃ ସ୍ତ୍ରୀଭିଃ ସ୍ତୂୟମାନଶ୍ଚ ବନ୍ଦିଭିଃ ।
ବିରେଜେ ଭଗବାନ୍ ରାଜନ୍ ଗ୍ରହୈଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଇବୋଦିତଃ ॥ ୪୫

ଭ୍ରାତୃଭିର୍ନନ୍ଦିତଃ ସୋଽପି ସୋତ୍ସବାଂ ପ୍ରାବିଶତ୍ ପୁରୀମ୍ ।
ପ୍ରବିଶ୍ୟ ରାଜଭବନଂ ଗୁରୁପତ୍ନୀଃ ସ୍ୱମାତରମ୍ ॥ ୪୬

ଗୁରୂନ୍ ବୟସ୍ୟାବରଜାନ୍ ପୂଜିତଃ ପ୍ରତ୍ୟପୂଜୟତ୍ ।
ବୈଦେହୀ ଲକ୍ଷ୍ମଣଶ୍ଚୈବ ଯଥାବତ୍ ସମୁପେୟତୁଃ ॥ ୪୭

ପୁତ୍ରାନ୍ ସ୍ୱମାତରସ୍ତାସ୍ତୁ ପ୍ରାଣାଂସ୍ତନ୍ୱ ଇବୋତ୍ଥିତାଃ ।
ଆରୋପ୍ୟାଙ୍କେଽଭିଷିଞ୍ଚନ୍ତ୍ୟୋ ବାଷ୍ପୌଘୈର୍ବିଜହୁଃ ଶୁଚଃ ॥ ୪୮

ଜଟା ନିର୍ମୁଚ୍ୟ ବିଧିବତ୍ କୁଳବୃଦ୍ଧୈଃ ସମଂ ଗୁରୁଃ ।
ଅଭ୍ୟଷିଞ୍ଚଦ୍ ଯଥୈବେନ୍ଦ୍ରଂ ଚତୁଃସିନ୍ଧୁଜଳାଦିଭିଃ ॥ ୪୯

ଏବଂ କୃତଶିରଃସ୍ନାନଃ ସୁବାସାଃ ସ୍ରଗ୍ୱ୍ୟଲଙ୍କୃତଃ ।
ସ୍ୱଲଙ୍କୃତୈଃ ସୁବାସୋଭିର୍ଭ୍ରାତୃଭିର୍ଭାର୍ଯ୍ୟୟା ବଭୌ ॥ ୫୦

ଅଗ୍ରହୀଦାସନଂ ଭ୍ରାତ୍ରା ପ୍ରଣିପତ୍ୟ ପ୍ରସାଦିତଃ ।
ପ୍ରଜାଃ ସ୍ୱଧର୍ମନିରତା ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମଗୁଣାନ୍ୱିତାଃ ।
ଜୁଗୋପ ପିତୃବଦ୍ ରାମୋ ମେନିରେ ପିତରଂ ଚ ତମ୍ ॥ ୫୧

ପରେ ଫେରିବାର ଦେଖି ନିଜ ନିଜର ଚଦର ହଲାଇ ହଲାଇ, ଫୁଲ ବର୍ଷା କରି କରି ଆନନ୍ଦରେ ନାଚିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୨ ॥ ଭରତ ଭଗବାନଙ୍କର କଠଉ ଧରିଲେ; ବିଭୀଷଣ ଧରିଲେ ସୁନ୍ଦର ଚାମର; ସୁଗ୍ରୀବ ଧରିଲେ ପଙ୍ଖା ଓ ହନୁମାନ ଧରିଲେ ଶ୍ୱେତଛତ୍ର ॥ ୪୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ଧରିଲେ ଧନୁ ଓ ତୂଣୀର; ସୀତା ଧରିଲେ ତୀର୍ଥ-ଜଳରେ ଭରା କମଣ୍ଡଳୁ। ଅଙ୍ଗଦ ଧରିଲେ ସୁନାର ଖଡ୍ଗ ଓ ଜାମ୍ବବାନ ଧରିଲେ ଢାଲ ॥ ୪୪ ॥ ଏହି ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ପୁଷ୍ପକ ବିମାନରେ ବିରାଜମାନ ହେଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ନାରୀମାନେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ବସିଗଲେ ଓ ବନ୍ଦୀଜନ ସ୍ତୁତି ଗାନ କଲେ । ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ ପୁଷ୍ପକ ବିମାନରେ ବସି ଗ୍ରହମାନଙ୍କ ମେଳରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦିତ ହେବା ପରି ଶୋଭା ପାଇଲେ ॥ ୪୫ ॥

ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଭାଇମାନଙ୍କର ଅଭିନନ୍ଦନ ଗ୍ରହଣ କରି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀ ଆନନ୍ଦୋତ୍ସବରେ ଉଛୁଳି ଉଠିଲା । ରାଜନବରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଶ୍ରୀରାମ ନିଜର ମାତା କୌଶଲ୍ୟାଙ୍କୁ, ଅନ୍ୟ ମାତାମାନଙ୍କୁ, ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କୁ, ସମସ୍କନ୍ଧ ମିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ତଥା କନିଷ୍ଠମାନଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ମାନ ଦେଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ସମ୍ମାନ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ ସହ ସୀତା ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ମାନ ଦେଲେ ॥ ୪୬,୪୭ ॥ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ଆଗମନରେ ମାଆମାନେ ମୃତ ଶରୀରରେ ପ୍ରାଣ ସଂଚ୍ଚର ହେଲା ପରି ଆନନ୍ଦରେ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇଉଠିଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ କୋଳରେ ବସାଇ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ଦୁଃଖ ଦୂର ହୋଇଗଲା ॥ ୪୮ ॥ ତା'ପରେ ବସିଷ୍ଠ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୁରୁଜନମାନେ ବିଧିପୂର୍ବକ ଭଗବାନଙ୍କର ଜଟା ସଫା କରାଇଲେ ଏବଂ ବୃହସ୍ପତି ଯେପରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅଭିଷେକ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ସେହିପରି ଚ୍ଚରିସମୁଦ୍ରର ଜଳ ଆଦିରେ ତାଙ୍କର ଅଭିଷେକ କଲେ ॥ ୪୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ମୁଣ୍ଡରେ ପାଣି ଢାଳି ସର୍ବାଙ୍ଗ ସ୍ନାନ କରିସାରି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର, ପୁଷ୍ପମାଳା ଓ ଅଳଂକାର ଧାରଣ କଲେ । ସବୁଭାଇ ଓ ମାତା ଜାନକୀ ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ଓ ଅଳଙ୍କାର ଧାରଣ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମେଳରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଭାୟମାନ ହେଲେ ॥ ୫୦ ॥ ଭରତ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କଲେ ଓ ସେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ରାଜସିଂହାସନ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ତା'ପରେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ନିଜ ନିଜ ଧର୍ମରେ ତତ୍ପର ଥିବା

ତ୍ରେତାୟାଂ ବର୍ତ୍ତମାନାୟାଂ କାଳଃ କୃତସମୋଽଭବତ୍ ।
ରାମେ ରାଜନି ଧର୍ମଜ୍ଞେ ସର୍ବଭୂତସୁଖାବହେ ॥ ୫୨

ବନାନି ନଦ୍ୟୋ ଗିରୟୋ ବର୍ଷାଣି ଦ୍ୱୀପସିନ୍ଧବଃ ।
ସର୍ବେ କାମଦୁଘା ଆସନ୍ ପ୍ରଜାନାଂ ଭରତର୍ଷଭ ॥ ୫୩

ନାଧିବ୍ୟାଧିଜରାଗ୍ଲାନିଦୁଃଖଶୋକଭୟକ୍ଲମାଃ ।
ମୃତ୍ୟୁଶ୍ଚାନିଚ୍ଛତାଂ ନାସୀଦ୍ ରାମେ ରାଜନ୍ୟଧୋକ୍ଷଜେ ॥ ୫୪

ଏକପତ୍ନୀବ୍ରତଧରୋ ରାଜର୍ଷିଚରିତଃ ଶୁଚିଃ ।
ସ୍ୱଧର୍ମଂ ଗୃହମେଧୀୟଂ ଶିକ୍ଷୟନ୍ ସ୍ୱୟମାଚରତ୍ ॥ ୫୫

ପ୍ରେମ୍ଣାନୁବୃତ୍ତ୍ୟା ଶୀଳେନ ପ୍ରଶ୍ରୟାବନତା ସତୀ ।
ଧିୟା ହ୍ରିୟା ଚ ଭାବଜ୍ଞା ଭର୍ତ୍ତୁଃ ସୀତାହରନ୍ମନଃ ॥ ୫୬

ତଥା ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ-ଆଗ୍ରର ପାଳନ କରୁଥିବା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ପିତା ସମାନ ପାଳନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ପିତା ପରି ମାନୁଥିଲେ ॥ ୫୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସୁଖଦାତା ପରମ ଧର୍ମଜ୍ଞ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ରାଜା ହେଲାବେଳକୁ ତ ତ୍ରେତାଯୁଗ ଚ୍ଲିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ମନେ ହେଲା ସତ୍ୟଯୁଗ ହିଁ ଚ୍ଲିଛି ॥ ୫୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବନ, ନଦୀ, ପର୍ବତ, ଭୂଖଣ୍ଡ, ଦ୍ୱୀପ ଓ ସମୁଦ୍ର—ସମସ୍ତେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କାମଧେନୁ ପରି ସକଳ କାମନା ପୂରଣକାରୀ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫୩ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିବା ସମୟରେ କାହାରିକୁ ମାନସିକ ଚିନ୍ତା କିମ୍ବା ଶାରୀରିକ ରୋଗ ହେଉ ନ ଥିଲା । ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ, ଦୁର୍ବଳତା, ଦୁଃଖ, ଶୋକ, ଭୟ ଓ କ୍ଳାନ୍ତିର ନାମଗନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଏପରି କି, ଯେଉଁମାନେ ମରିବାକୁ ଚ୍ହୁଁ ନ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ ହେଉ ନ ଥିଲା ॥ ୫୪ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ଏକପତ୍ନୀବ୍ରତ ପାଳନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ଓ ରାଜର୍ଷିଙ୍କ ଅନୁରୂପ ଥିଲା । ସେ ଗୃହସ୍ଥର ସ୍ୱଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱୟଂ ନିଜେ ସେହି ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରୁଥିଲେ ॥ ୫୫ ॥ ସତୀଶିରୋମଣି ସୀତା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ହୃଦୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାବକୁ ଜାଣିପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେ ପ୍ରେମ, ସେବା, ସୁଶୀଳତା, ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିନୟଭାବ ତଥା ବୁଦ୍ଧି ଓ ଲଜ୍ଜାଦି ଗୁଣଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଚ୍ରୋଇ ନେଉଥିଲେ ॥ ୫୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ରାମଚରିତେ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୦ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନାର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଭଗବାନାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନଂ ରାମ ଉତ୍ତମକଳ୍ପକୈଃ ।
ସର୍ବଦେବମୟଂ ଦେବମୀଜ ଆଚାର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ମଖୈଃ ॥ ୧

ହୋତ୍ରେଽଦଦାଦ୍ ଦିଶଂ ପ୍ରାଚୀଂ ବ୍ରହ୍ମଣେ ଦକ୍ଷିଣାଂ ପ୍ରଭୁଃ ।
ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟବେ ପ୍ରତୀଚୀଂ ଚ ଉଦୀଚୀଂ ସାମଗାୟ ସଃ ॥ ୨

ଆଚାର୍ଯ୍ୟାୟ ଦଦୌ ଶେଷାଂ ଯାବତୀ ଭୂସ୍ତଦନ୍ତରା ।
ମନ୍ୟମାନ ଇଦଂ କୃତ୍ସ୍ନଂ ବ୍ରାହ୍ମଣୋଽର୍ହତି ନିଃସ୍ପୃହଃ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ଗୁରୁ ବସିଷ୍ଠଙ୍କୁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କରି ଉତ୍ତମ ସାମଗ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ନିଜେ ହିଁ ନିଜର ସର୍ବଦେବସ୍ୱରୂପ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଆତ୍ମାକୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୧ ॥ ସେ ଯଜ୍ଞର ହୋତାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟର ପୂର୍ବଦିଗ, ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗ, ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁଙ୍କୁ ପଶ୍ଚିମଦିଗ ଓ ଉଦ୍‌ଗାତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦିଗ ଦାନ କରିଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଯେତେ ଭୂମି ବଳିପଡ଼ିଲା, ତାହା ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦାନ କରିଦେଲେ । ତାଙ୍କର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନୁଯାୟୀ ନିଃସ୍ପୃହ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି

ଇତ୍ୟୟଂ ତଦଳଙ୍କାରବାସୋଭ୍ୟାମବଶେଷିତଃ ।
ତଥା ରାଜ୍ଞ୍ୟପି ବୈଦେହୀ ସୌମଙ୍ଗଲ୍ୟାବଶେଷିତା ॥ ୪

ତେ ତୁ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବସ୍ୟ ବାତ୍ସଲ୍ୟଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ସଂସ୍ତୁତମ୍ ।
ପ୍ରୀତାଃ କ୍ଲିନ୍ନଧିୟସ୍ତସ୍ମୈ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପ୍ୟେଦଂ ବଭାଷିରେ ॥ ୫

ଅପ୍ରତ୍ତଂ ନସ୍ତ୍ୱୟା କିଂ ନୁ ଭଗବନ୍ ଭୁବନେଶ୍ୱର ।
ଯଲ୍ଲୋଽନ୍ତର୍ହୃଦୟଂ ବିଶ୍ୟ ତମୋ ହଂସି ସ୍ୱରୋଚିଷା ॥ ୬

ନମୋ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବାୟ ରାମାୟାକୁଣ୍ଠମେଧସେ ।
ଉତ୍ତମଶ୍ଲୋକଧୁର୍ଯ୍ୟାୟ ନ୍ୟସ୍ତଦଣ୍ଡାର୍ପିତାଙ୍ଘ୍ରୟେ ॥ ୭

କଦାଚିଲ୍ଲୋକଜିଜ୍ଞାସୁର୍ଗୂଢୋ ରାତ୍ର୍ୟାମଲକ୍ଷିତଃ ।
ଚରନ୍ ବାଗ୍ୱେଽଶୃଣୋଦ୍ ରାମୋ ଭାର୍ଯ୍ୟାମୁଦ୍ଦିଶ୍ୟ କସ୍ୟଚିତ୍ ॥ ୮

ନାହଂ ବିଭର୍ମି ତ୍ୱାଂ ଦୁଷ୍ଟାମସତୀଂ ପରବେଶ୍ମଗାମ୍ ।
ସ୍ତ୍ରୈଣୋ ହି ବିଭୃୟାତ୍ ସୀତାଂ ରାମୋ ନାହଂ ଭଜେ ପୁନଃ ॥ ୯

ଇତି ଲୋକାଦ୍ ବହୁମୁଖାଦ୍ ଦୁରାରାଧ୍ୟାଦସଂବିଦଃ ।
ପତ୍ୟା ଭୀତେନ ସା ତ୍ୟକ୍ତା ପ୍ରାପ୍ତା ପ୍ରାଚେତସାଶ୍ରମମ୍ ॥ ୧୦

ଅନ୍ତର୍ବତ୍ନ୍ୟାଗତେ କାଲେ ଯମୌ ସା ସୁଷୁବେ ସୁତୌ ।
କୁଶୋ ଲବ ଇତି ଖ୍ୟାତୌ ତୟୋଶ୍ଚକ୍ରେ କ୍ରିୟା ମୁନିଃ ॥ ୧୧

ଅଙ୍ଗଦଶ୍ଚିତ୍ରକେତୁଶ୍ଚ ଲକ୍ଷ୍ମଣସ୍ୟାତ୍ମଜୌ ସ୍ମୃତୌ ।
ତକ୍ଷଃ ପୁଷ୍କଳ ଇତ୍ୟାସ୍ତାଂ ଭରତସ୍ୟ ମହୀପତେ ॥ ୧୨

ସମଗ୍ର ଭୂମଣ୍ଡଳର ଏକମାତ୍ର ଅଧିକାରୀ ॥ ୩ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସମଗ୍ର ଭୂମଣ୍ଡଳ ଦାନ କରିଦେଇ ସେ କେବଳ ନିଜର ବସ୍ତ୍ର ଓ ଅଳଂକାରତକ ପାଖରେ ରଖିଲେ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ମହାରାଣୀ ସୀତାଙ୍କ ପାଖରେ ମଧ୍ୟ କେବଳ ମାଙ୍ଗଳିକ ବସ୍ତ୍ର ଓ ଆଭୂଷଣ ହିଁ ରହିଗଲା ॥ ୪ ॥ ଆଗ୍ରର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି ମାନୁଛନ୍ତି; ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପାର ସ୍ନେହ ରହିଛି; ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ପ୍ରେମରେ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଫେରାଇଦେଲେ ଏବଂ କହିଲେ—॥ ୫ ॥ "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ । ଆପଣ ତ ଆମ ହୃଦୟ ଭିତରେ ରହି ନିଜର ଜ୍ୟୋତିରେ ଆମ ଅଜ୍ଞାନ-ଅନ୍ଧକାର ନାଶ କରୁଛନ୍ତି । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଭଲା ଆପଣ ଆମକୁ କଣ ବା ଦେଇନାହାନ୍ତି ! ॥ ୬ ॥ ଆପଣଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଅନନ୍ତ । ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଯେଉଁ ମହାତ୍ମାମାନେ କାହାକୁ କୌଣସିପ୍ରକାର ପୀଡ଼ା ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ତ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳ ପ୍ରଦାନ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଏପରି କରି ମଧ୍ୟ ଆପଣ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି ମାନନ୍ତି । ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ରାମରୂପକୁ ଆମେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ।" ॥ ୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଥରେ ପ୍ରଜାଙ୍କର ସୁଖଦୁଃଖ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ରାତିବେଳେ କାହାକୁ କିଛି ନ ଜଣାଇ ଛଦ୍ମବେଶରେ ବୁଲୁଥାନ୍ତି । ସେହି ସମୟରେ ସେ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ, ଜଣେ ଲୋକ ତା'ସ୍ତ୍ରୀକୁ କହୁଛି— ॥ ୮ ॥ "ଆଲୋ ! ତୁ ଗୋଟାଏ ଦୁଷ୍ଟା ଓ କୁଳଟା । ତୁ ପରଘରେ ରହି ଆସିଛୁ । ରାମ ସ୍ତ୍ରୀ-ଲୋଭୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସିନା ସୀତାଙ୍କୁ ଘରେ ରଖିଦେଲେ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତୋତେ ଆଉ ଘରେ ରଖିବି ନାହିଁ ।" ॥ ୯ ॥ ସତରେ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ ରଖିପାରିବା ଅତି ଅସମ୍ଭବ କଥା; କାରଣ ମୂର୍ଖ ତ ସବୁଠାରେ ଅଛନ୍ତି । ବହୁଲୋକଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏଭଳି କଥା ଶୁଣି, ଲୋକାପବାଦ ଭୟରେ ଶ୍ରୀରାମ ସୀତାଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ଏବଂ ସୀତା ଯାଇ ବାଲ୍ମୀକି ମୁନିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ରହିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ସେତେବେଳକୁ ସୀତା ଗର୍ଭବତୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଯଥାସମୟରେ ସେ ଦୁଇଟି (ଯାଆଁଳା) ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ କଲେ । ସେମାନେ କୁଶ ଓ ଲବ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲେ । ବାଲ୍ମୀକି ମୁନି ସେମାନଙ୍କର ଜାତକର୍ମ କଲେ ॥ ୧୧ ॥ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ନାମ ହେଲା ଅଙ୍ଗଦ ଓ ଚିତ୍ରକେତୁ ।

ସୁବାହୁଃ ଶ୍ରୁତସେନଶ୍ଚ ଶତ୍ରୁଘ୍ନସ୍ୟ ବଭୂବତୁଃ ।
ଗନ୍ଧର୍ବାନ୍ କୋଟିଶୋ ଜଘ୍ନେ ଭରତୋ ବିଜୟେ ଦିଶାମ୍ ॥ ୧୩

ତଦୀୟଂ ଧନମାନୀୟଂ ସର୍ବଂ ରାଜ୍ଞେ ନ୍ୟବେଦୟତ୍ ।
ଶତ୍ରୁଘ୍ନଶ୍ଚ ମଧୋଃ ପୁତ୍ରଂ ଲବଣଂ ନାମ ରାକ୍ଷସମ୍ ।
ହତ୍ୱା ମଧୁବନେ ଚକ୍ରେ ମଥୁରାଂ ନାମ ବୈ ପୁରୀମ୍ ॥ ୧୪

ମୁନୌ ନିକ୍ଷିପ୍ୟ ତନୟୌ ସୀତା ଭର୍ତ୍ରା ବିବାସିତା ।
ଧ୍ୟାୟନ୍ତୀ ରାମଚରଣୌ ବିବରଂ ପ୍ରବିବେଶ ହ ॥ ୧୫

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ଭଗବାନ୍ ରାମୋ ରୁନ୍ଧନ୍ନପି ଧିୟା ଶୁଚଃ ।
ସ୍ମରଂସ୍ତସ୍ୟା ଗୁଣାଂସ୍ତାଂସ୍ତାନ୍ନାଶକ୍ନୋଦ୍ ରୋଦ୍ଧୁମୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୬

ସ୍ତ୍ରୀପୁଂପ୍ରସଙ୍ଗ ଏତାଦୃକ୍ ସର୍ବତ୍ର ତ୍ରାସମାବହଃ ।
ଅପୀଶ୍ୱରାଣାଂ କିମୁତ ଗ୍ରାମ୍ୟସ୍ୟ ଗୃହଚେତସଃ ॥ ୧୭

ତତ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଂ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟଂ ଧାରୟନ୍ନଜୁହୋତ୍ ପ୍ରଭୁଃ ।
ତ୍ରୟୋଦଶାବ୍ଦସାହସ୍ରମଗ୍ନିହୋତ୍ରମଖଣ୍ଡିତମ୍ ॥ ୧୮

ସ୍ମରତାଂ ହୃଦି ବିନ୍ୟସ୍ୟ ବିଦ୍ଧଂ ଦଣ୍ଡକକଣ୍ଟକୈଃ ।
ସ୍ୱପାଦପଲ୍ଲବଂ ରାମ ଆତ୍ମଜ୍ୟୋତିରଗାତ୍ ତତଃ ॥ ୧୯

ନେଦଂ ଯଶୋ ରଘୁପତେଃ ସୁରଯାଚ୍ଞୟାଽଽତ-
ଲୀଲାତନୋରଧିକସାମ୍ୟବିମୁକ୍ତଧାମ୍ନଃ ।
ରକ୍ଷୋବଧୋ ଜଳଧିବନ୍ଧନମସ୍ତ୍ରପୂଗୈଃ
କିଂ ତସ୍ୟ ଶତ୍ରୁହନନେ କପୟଃ ସହାୟାଃ ॥ ୨୦

ଯସ୍ୟାମଳ ନୃପସଦସ୍ସୁ ଯଶୋଽଧୁନାପି
ଗାୟନ୍ତ୍ୟଘଘ୍ନମୃଷୟୋ ଦିଗିଭେନ୍ଦ୍ରପଟ୍ଟମ୍ ।

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭରତଙ୍କର ମଧ୍ୟ ତକ୍ଷ ଓ ପୁଷ୍କଳ ନାମକ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଶତ୍ରୁଘ୍ନଙ୍କର ଦୁଇପୁତ୍ର ହେଲେ ସୁବାହୁ ଓ ଶ୍ରୁତସେନ। ଭରତ ଦିଗ୍‌ବିଜୟରେ ବାହାରି କୋଟି କୋଟି ଗନ୍ଧର୍ବଙ୍କୁ ସଂହାର କଲେ ॥ ୧୩ ॥ ସେ ସେମାନଙ୍କର ସବୁ ଧନ ଆଣି ବଡ଼ ଭାଇ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ସେବାରେ ଅର୍ପଣ କଲେ। ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ମଧୁବନରେ ମଧୁରାକ୍ଷସର ପୁତ୍ର ଲବଣ ନାମକ ରାକ୍ଷସକୁ ମାରି ସେଠାରେ ମଥୁରା ନାମକ ନଗରୀ ବସାଇଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାସିତା ସୀତା ନିଜ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପି ଦେଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ ରାମଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି କରି ପୃଥ୍ୱୀଦେବୀଙ୍କ କୋଳକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୫ ॥ ତାହା ଦେଖି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ନିଜର ଶୋକାବେଶକୁ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ସଂଯତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; କିନ୍ତୁ ପରମ ସମର୍ଥ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ ତାହାକୁ ସଂଯତ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ; କାରଣ ଜାନକୀଙ୍କର ପବିତ୍ର ଗୁଣ ତାଙ୍କର ବାରମ୍ବାର ସ୍ମରଣ ହେଲା ॥ ୧୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ସମ୍ପର୍କ ସର୍ବତ୍ର ଏହିପରି ଦୁଃଖର କାରଣ ହୋଇଥାଏ। ଯେଉଁଠି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମର୍ଥ ଲୋକମାନେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଦୁଃଖରେ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ନ୍ତି, ତେବେ ଗୃହାସକ୍ତ ବିଷୟୀ ପୁରୁଷଙ୍କ କଥା ବା କଣ କହିବା ! ॥ ୧୭ ॥

ତା'ପରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟବ୍ରତ ଧାରଣ କରି ତେର ହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଖଣ୍ଡରୂପରେ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର କଲେ ॥ ୧୮ ॥ ତା'ପରେ ସେ ପୂର୍ବେ ଦଣ୍ଡକବନର କଣ୍ଟାରେ ବିଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ନିଜର କୋମଳ ଚରଣକମଳର ଚିହ୍ନ ତାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରୁଥିବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ନିଜର ସ୍ୱୟଂପ୍ରଭ ପରମ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୯ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କ ପରି ପ୍ରତାପଶାଳୀ ଅନ୍ୟ କେହି ନାହିଁ; ତେବେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ବା କେହି କିପରି ହୋଇପାରିବେ ! ସେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ହେତୁ ହିଁ ଏହି ଲୀଳାବିଗ୍ରହ ଧାରଣ କରିଥିଲେ। ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ରଘୁବଂଶଶିରୋମଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ବା ସମୁଦ୍ର ଉପରେ ସେତୁ ବାନ୍ଧିଦେବା କିଛି ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ। ତାଙ୍କ ପରି ବୀରଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ମାରିବା ନିମନ୍ତେ ବାନରମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେବାର ଭଲା କି ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା ! ଏସବୁ ଥିଲା କେବଳ ତାଙ୍କର ଲୀଳାମାତ୍ର ॥ ୨୦ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଯଶ ସମସ୍ତ ପାପ ନାଶ କରିଦିଏ ।ସେହି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଯଶ ଏତେ ଦୂର ବ୍ୟାପିଯାଇଛି ଯେ, ଦିଗ୍‌ଗଜମାନଙ୍କର ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀର ମଧ୍ୟ ତାହାର

ତଂ ନାକପାଳବସୁପାଳକିରୀଟଜୁଷ୍ଟ-
ପାଦାମ୍ବୁଜଂ ରଘୁପତିଂ ଶରଣଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୨୧

ସ ଯୈଃ ସ୍ପୃଷ୍ଟୋଽଭିଦୃଷ୍ଟୋ ବା ସଂବିଷ୍ଟୋଽନୁଗତୋଽପି ବା ।
କୋସଳାସ୍ତେ ଯଯୁଃ ସ୍ଥାନଂ ଯତ୍ର ଗଚ୍ଛନ୍ତି ଯୋଗିନଃ ॥ ୨୨

ପୁରୁଷୋ ରାମଚରିତଂ ଶ୍ରବଣୈରୁପଧାରୟନ୍ ।
ଆନୃଶଂସ୍ୟପରୋ ରାଜନ୍ କର୍ମବନ୍ଧୈର୍ବିମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୨୩

ରାଜୋବାଚ

କଥଂ ସ ଭଗବାନ୍ ରାମୋ ଭ୍ରାତୄନ୍ ବା ସ୍ୱୟମାତ୍ମନଃ ।
ତସ୍ମିନ୍ ବା ତେଽନ୍ୱବର୍ତ୍ତନ୍ତ ପ୍ରଜାଃ ପୌରାଶ୍ଚ ଈଶ୍ୱରେ ॥ ୨୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥାଦିଶଦ୍ ଦିଗ୍‌ବିଜୟେ ଭ୍ରାତୄଂସ୍ତ୍ରିଭୁବନେଶ୍ୱରଃ ।
ଆତ୍ମାନଂ ଦର୍ଶୟନ୍ ସ୍ୱାନାଂ ପୁରୀମୈକ୍ଷତ ସାନୁଗଃ ॥ ୨୫

ଆସିକ୍ତମାର୍ଗାଂ ଗନ୍ଧୋଦୈଃ କରିଣାଂ ମଦଶୀକରୈଃ ।
ସ୍ୱାମିନଂ ପ୍ରାପ୍ତମାଲୋକ୍ୟ ମତ୍ତାଂ ବା ସୁତରାମିବ ॥ ୨୬

ପ୍ରାସାଦଗୋପୁରସଭାଚୈତ୍ୟଦେବଗୃହାଦିଷୁ ।
ବିନ୍ୟସ୍ତହେମକଳଶୈଃ ପତାକାଭିଶ୍ଚ ମଣ୍ଡିତାମ୍ ॥ ୨୭

ପୂଗୈଃ ସବୃନ୍ତୈ ରମ୍ଭାଭିଃ ପଟ୍ଟିକାଭିଃ ସୁବାସସାମ୍ ।
ଆଦର୍ଶୈରଂଶୁକୈଃ ସ୍ରଗ୍‌ଭିଃ କୃତକୌତୁକତୋରଣାମ୍ ॥ ୨୮

ଦୀପ୍ତିରେ ଚମକି ଉଠୁଛି । ଆଜି ମଧ୍ୟ ଋଷିମହର୍ଷିମାନେ ରାଜାମାନଙ୍କ ସଭାରେ ସେହି ଯଶ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି । ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବତାମାନେ ଓ ପୃଥିବୀର ନରପତିମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚରଣରେ ସେମାନଙ୍କର କମନୀୟ କିରୀଟ ଛୁଆଁଇ ତାଙ୍କର ଚରଣସେବା କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ସେହି ରଘୁବଂଶଶିରୋମଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ॥ ୨୧ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀଜନ ଯୋଗସାଧନାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁଠାକୁ ଯାଆନ୍ତି, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଓ ସ୍ପର୍ଶ ଲାଭ କରିଥିବା, ତାଙ୍କ ସହିତ ନିବାସ କରିଥିବା ଓ ତାଙ୍କର ଅନୁଗମନ କରିଥିବା ସମସ୍ତ ଜୀବ ତଥା କୋସଳଦେଶର ସମସ୍ତ ଅଧିବାସୀ ମଧ୍ୟ ସେହିଠାକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୨ ॥ ଯେ ନିଜ କାନରେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚରିତ ଶୁଣେ, ସେ ସରଳତା, କୋମଳତା ଆଦି ସଦ୍‌ଗୁଣ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେ ସମସ୍ତ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୩ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ କିପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ? ଅପରପକ୍ଷେ ଭରତ ଆଦି ଭାଇମାନେ, ପ୍ରଜାଗଣ ତଥା ଅଯୋଧ୍ୟାବାସୀମାନେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପ୍ରତି କିପରି ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ ? ॥୨୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ତ୍ରିଭୁବନପତି ମହାରାଜ ଶ୍ରୀରାମ ରାଜସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିବା ପରେ ଭାଇମାନଙ୍କୁ ଦିଗ୍‌ବିଜୟରେ ଯିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ଏବଂ ନିଜେ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମୀୟ ଭକ୍ତଜନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନର ସୁଯୋଗ ଦେଇ ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ସହିତ ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀ ପାଳନ କଲେ ॥ ୨୫ ॥ ସେତେବେଳେ ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀର ମାର୍ଗ ସୁଗନ୍ଧଜଳ ଓ ହାତୀମାନଙ୍କର ମଦରେ ସିଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ତାହା ଦେଖି ମନେ ହେଉଥିଲା, ସତେ ଯେପରି ସେହି ନଗରୀ ଆପଣା ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଦେଖି ଆନନ୍ଦବିଭୋର ହେଉଛି । ନଗରୀର ରାଜଭବନ, ମୁଖ୍ୟଦ୍ୱାର, ସଭାଭବନ, ବିହାର ଓ ଦେବାଳୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣକଳସ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା ଏବଂ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ସୁନ୍ଦର ପତାକାସବୁ ଉଡୁଥିଲା ॥ ୨୭ ॥ ସେସବୁର ଦ୍ୱାରପାର୍ଶ୍ୱରେ କାନ୍ଧି ଲାଗିଥିବା ଗୁଆଗଛ, କଦଳୀଗଛ ପୋତା ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଦ୍ୱାରପଥ ସୁନ୍ଦର ରେଶମ ବସ୍ତ୍ରରେ ସଜାଯାଇଥିଲା । ଦର୍ପଣ, ରଙ୍ଗିନ୍ ଚାନ୍ଦୁଆ ଓ ଫୁଲମାଳା ତଥା ମାଙ୍ଗଳିକ ଚିତ୍ର (ଝୋଟି) ଓ ତୋରଣ ପ୍ରଭୃତିର ସାଜସଜ୍ଜାରେ ସମଗ୍ର ନଗରୀ ଝଲମଲ ହେଉଥିଲା ॥ ୨୮ ॥

राजा भगीरथकी प्रार्थनापर भगवान् शिवका गङ्गाको अपने सिरपर धारण करना

Entreated by Bhagīratha Lord Śiva holds Gaṅgā on his head

मर्यादापुरुषोत्तम भगवान् श्रीराम
Lord Rāma the Maryādāpuruṣottama

भगवान् श्रीकृष्णके बालचरित्र (क)

Childly pranks of Lord Śrī Kṛṣṇa (A)

भगवान् श्रीकृष्णके बालचरित्र (ख)

Childly pranks of Lord Śrī Kṛṣṇa (B)

जरासन्धके कारागारसे राजाओंकी मुक्ति

The release of kings from the prison of Jarāsandha

शाल्व-संग्राम

Battle with Śālva

दन्तवक्त्र और विदूरथका उद्धार

Liberation of Dantavaktra and Vidūratha

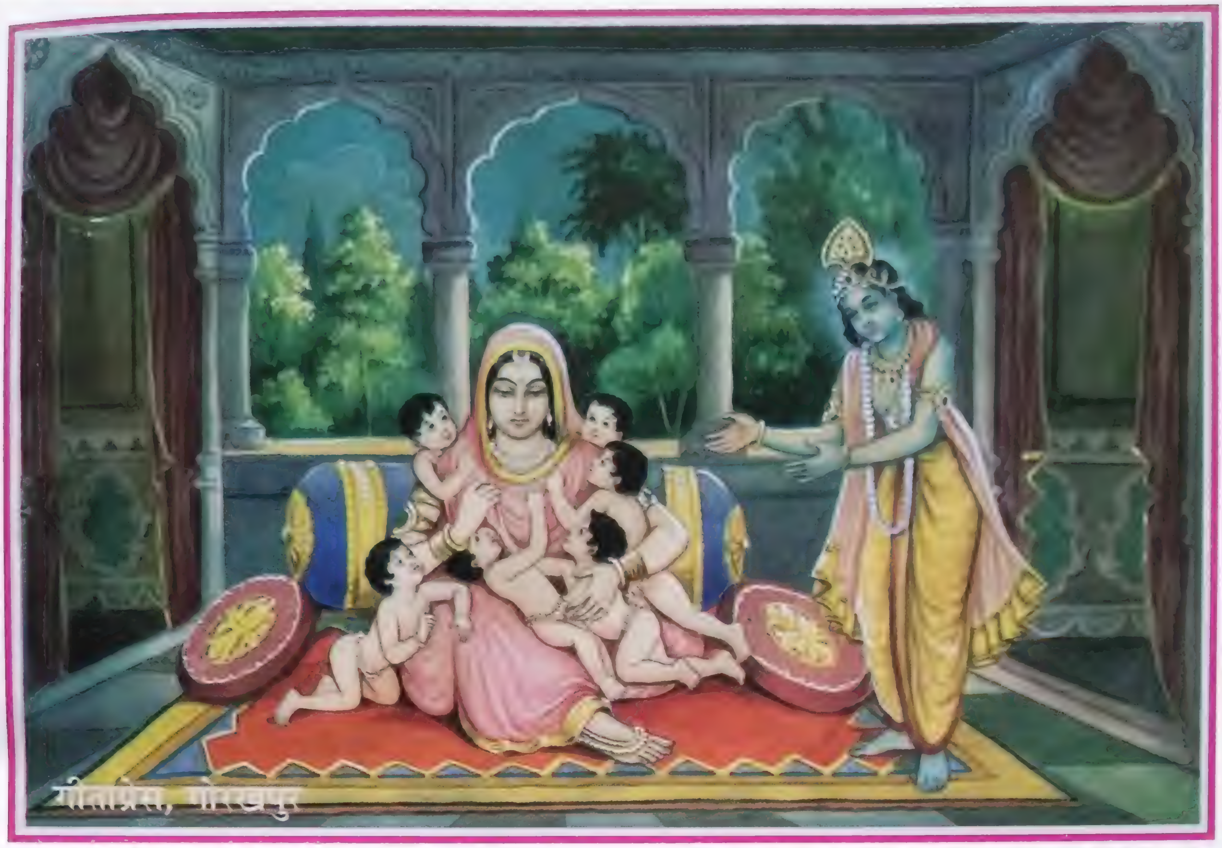

माता देवकीके मृत पुत्रोंको वापस लाना **Restoration of dead sons of Devakī**

यदुकुलके विनाशका शाप

Curse for the annihilation of Yadu dynasty

परमधाम-गमनके पूर्वकी झाँकी

The glimpse of final departure of Lord

ତମୁପେୟୁସ୍ତତ୍ର ତତ୍ର ପୌରା ଅର୍ହଣପାଣୟଃ ।
ଆଶିଷୋ ଯୁୟୁଜୁର୍ଦେବ ପାହୀମାଂ ପ୍ରାକ୍ ତ୍ୱୟୋଦ୍ଧୃତାମ୍ ॥ ୨୯

ତତଃ ପ୍ରଜା ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପତିଂ ଚିରାଗତଂ
ଦିଦୃକ୍ଷୟୋତ୍ସୃଷ୍ଟଗୃହାଃ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ନରାଃ ।
ଆରୁହ୍ୟ ହର୍ମ୍ୟାଣ୍ୟରବିନ୍ଦଲୋଚନ-
ମତୃପ୍ତନେତ୍ରାଃ କୁସୁମୈରବାକିରନ୍ ॥ ୩୦

ଅଥ ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ସ୍ୱଗୃହଂ ଜୁଷ୍ଟଂ ସ୍ୱୈଃ ପୂର୍ବରାଜଭିଃ ।
ଅନନ୍ତାଖିଳକୋଶାଢ୍ୟମନର୍ଘ୍ୟୋରୁପରିଚ୍ଛଦମ୍ ॥ ୩୧

ବିଦ୍ରୁମୋଦୁମ୍ବରଦ୍ୱାରୈର୍ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟସ୍ତମ୍ଭପଙ୍କ୍ତିଭିଃ ।
ସ୍ଥଳୈର୍ମାରକତୈଃ ସ୍ୱଚ୍ଛୈର୍ଭ୍ରାଜତ୍ସ୍ଫଟିକଭିତ୍ତିଭିଃ ॥ ୩୨

ଚିତ୍ରସ୍ରଗ୍‌ଭିଃ ପଟ୍ଟିକାଭିର୍ବାସୋମଣିଗଣାଂଶୁକୈଃ ।
ମୁକ୍ତାଫଳୈଶ୍ଚିଦୁଲ୍ଲାସୈଃ କାନ୍ତକାମୋପପତ୍ତିଭିଃ ॥ ୩୩

ଧୂପଦୀପୈଃ ସୁରଭିଭିର୍ମଣ୍ଡିତଂ ପୁଷ୍ପମଣ୍ଡନୈଃ ।
ସ୍ତ୍ରୀପୁମ୍ଭିଃ ସୁରସଂକାଶୈର୍ଜୁଷ୍ଟଂ ଭୂଷଣଭୂଷଣୈଃ ॥ ୩୪

ତସ୍ମିନ୍ ସ ଭଗବାନ୍ ରାମଃ ସ୍ନିଗ୍ଧୟା ପ୍ରିୟୟେଷ୍ଟୟା ।
ରେମେ ସ୍ୱାରାମଧୀରାଣାମୃଷଭଃ ସୀତୟା କିଳ ॥ ୩୫

ବୁଭୁଜେ ଚ ଯଥାକାଳଂ କାମାନ୍ ଧର୍ମମପୀଡୟନ୍ ।
ବର୍ଷପୂଗାନ୍ ବହୂନ୍ ନୃଣାମଭିଧ୍ୟାତାଙ୍ଘ୍ରିପଲ୍ଲବଃ ॥ ୩୬

ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ଲୋକେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଭେଟି ସାମଗ୍ରୀ ହାତରେ ଧରି ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ, "ହେ ଦେବ ! ପ୍ରଥମେ ଆପଣ ହିଁ ବରାହରୂପରେ ଏ ପୃଥିବୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ହିଁ ଏହାକୁ ପାଳନ କରନ୍ତୁ।" ॥ ୨୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଜାମାନେ ଜାଣିବାକୁ ପାଉଥିଲେ ଯେ, ବହୁଦିନ ପରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ କୌଣସି ସ୍ଥାନକୁ ଆସିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେଠାକାର ନରନାରୀ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର କାମଧନ୍ଦା ଛାଡ଼ି, ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଛାତ ଉପରେ ଚଢ଼ିଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ଅତୃପ୍ତ ନୟନରେ କମଳଲୋଚନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଦେଖି ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥

ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଦେଖରେଖ କରି ଭଗବାନ ପୁଣି ଥରେ ନଅରକୁ ଫେରିଆସୁଥିଲେ। ସେହି ନଅରରେ ପୂର୍ବରୁ ବହୁ ରାଜା ନିବାସ କରି ଆସିଥିଲେ। ନଅରରେ ସବୁପ୍ରକାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଗନ୍ତାଘର ଥିଲା; ସେଠାର ଧନସମ୍ପଦ କେବେ ବି ସରୁ ନ ଥିଲା। ନଅର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବହୁମୂଲ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥିଲା ॥ ୩୧ ॥ ବିଭିନ୍ନ ମହଲର ଦ୍ୱାର ଓ ଚଉକାଠସବୁ ପ୍ରବାଳରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା। ସେଠାରେ ଥିବା ଖମ୍ବଗୁଡ଼ିକ ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟମଣିରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା। ମରକତମଣିର ମେଜିଆ ଅତି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥିଲା ଓ ସ୍ଫଟିକମଣିରେ ତିଆରି କାନ୍ଥସବୁ ଚକମକ ହୋଇ ଝଟକୁଥିଲା ॥ ୩୨ ॥ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ମାଳା, ପତାକା, ମଣିଗୁଡ଼ିକର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା, ଶୁଦ୍ଧ ଚୈତନ୍ୟ ସମାନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୋତି, ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀ, ସୁଗନ୍ଧିତ ଧୂପଦୀପ ତଥା ଫୁଲଗୁଚ୍ଛମାନଙ୍କରେ ମହଲସବୁ ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ସଜା ଯାଇଥିଲା। ଆଭୂଷଣମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭୂଷିତ କରୁଥିବା ଦେବୋପମ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ମହଲମାନଙ୍କରେ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାନ୍ତି ॥ ୩୩,୩୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ଥିଲେ ଆତ୍ମାରାମ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ। ସେ ନିଜର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ପ୍ରେମମୟୀ ପତ୍ନୀ ସୀତାଙ୍କ ସହିତ ସେହି ନଅରରେ ବିହାର କରୁଥିଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଯାହାଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ସକଳ ନରନାରୀ ଧ୍ୟାନ କରୁଛନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମ ବହୁବର୍ଷ ଧରି ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଳନପୂର୍ବକ ସମୟାନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ଭୋଗ ଉପଭୋଗ କରି ସେଠାରେ ନିବାସ କଲେ ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ
ଶ୍ରୀରାମୋପାଖ୍ୟାନେ ଏକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୧ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁବଂଶର ଅବଶିଷ୍ଟ ରାଜାମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କୁଶସ୍ୟ ଚାତିଥିସ୍ତସ୍ମାନ୍ନିଷଧସ୍ତତ୍ସୁତୋ ନଭଃ ।
ପୁଣ୍ଡରୀକୋଽଥ ତତ୍ପୁତ୍ରଃ କ୍ଷେମଧନ୍ୱାଭବତ୍ତତଃ ॥ ୧

ଦେବାନୀକସ୍ତତୋଽନୀହଃ ପାରିଯାତ୍ରୋଽଥ ତତ୍ସୁତଃ ।
ତତୋ ବଲସ୍ଥଲସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ବଜ୍ରନାଭୋଽର୍କସମ୍ଭବଃ ॥ ୨

ଖଗଣସ୍ତତ୍ସୁତସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ବିଧୃତିଶ୍ଚାଭବତ୍ ସୁତଃ ।
ତତୋ ହିରଣ୍ୟନାଭୋଽଭୂଦ୍ ଯୋଗାଚାର୍ଯ୍ୟସ୍ତୁ ଜୈମିନେଃ ॥ ୩

ଶିଷ୍ୟଃ କୌସଲ୍ୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମଂ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟୋଽଧ୍ୟଗାଦ୍ ଯତଃ ।
ଯୋଗଂ ମହୋଦୟମୃଷିର୍ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିଭେଦକମ୍ ॥ ୪

ପୁଷ୍ୟୋ ହିରଣ୍ୟନାଭସ୍ୟ ଧ୍ରୁବସନ୍ଧିସ୍ତତୋଽଭବତ୍ ।
ସୁଦର୍ଶନୋଽଥାଗ୍ନିବର୍ଣ୍ଣଃ ଶୀଘ୍ରସ୍ତସ୍ୟ ମରୁଃ ସୁତଃ ॥ ୫

ଯୋଽସାବାସ୍ତେ ଯୋଗସିଦ୍ଧଃ କଲାପଗ୍ରାମମାଶ୍ରିତଃ ।
କଲେରନ୍ତେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶଂ ନଷ୍ଟଂ ଭାବୟିତା ପୁନଃ ॥ ୬

ତସ୍ମାତ୍ ପ୍ରସୁଶ୍ରୁତସ୍ତସ୍ୟ ସନ୍ଧିସ୍ତସ୍ୟାପ୍ୟମର୍ଷଣଃ ।
ମହସ୍ୱାଂସ୍ତତ୍ସୁତସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ବିଶ୍ୱସାହ୍ୱୋଽନ୍ୱଜାୟତ ॥ ୭

ତତଃ ପ୍ରସେନଜିତ୍ ତସ୍ମାତ୍ ତକ୍ଷକୋ ଭବିତା ପୁନଃ ।
ତତୋ ବୃହଦ୍ବଲୋ ଯସ୍ତୁ ପିତ୍ରା ତେ ସମରେ ହତଃ ॥ ୮

ଏତେ ହୀକ୍ଷ୍ୱାକୁଭୂପାଲା ଅତୀତାଃ ଶୃଣ୍ୱନାଗତାନ୍ ।
ବୃହଦ୍ବଲସ୍ୟ ଭବିତା ପୁତ୍ରୋ ନାମ ବୃହଦ୍ରଣଃ ॥ ୯

ଉରୁକ୍ରିୟସ୍ତତସ୍ତସ୍ୟ ବତ୍ସବୃଦ୍ଧୋ ଭବିଷ୍ୟତି ।
ପ୍ରତିବ୍ୟୋମସ୍ତତୋ ଭାନୁର୍ଦିବାକୋ ବାହିନୀପତିଃ ॥ ୧୦

ସହଦେବସ୍ତତୋ ବୀରୋ ବୃହଦଶ୍ୱୋଽଥ ଭାନୁମାନ୍ ।
ପ୍ରତୀକାଶ୍ୱୋ ଭାନୁମତଃ ସୁପ୍ରତୀକୋଽଥ ତତ୍ସୁତଃ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—କୁଶଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଅତିଥି। ଅତିଥିଙ୍କର ନିଷଧ, ନିଷଧଙ୍କର ନଭ, ନଭଙ୍କର ପୁଣ୍ଡରୀକ ଓ ପୁଣ୍ଡରୀକଙ୍କର କ୍ଷେମଧନ୍ୱା ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୧ ॥ କ୍ଷେମଧନ୍ୱାଙ୍କର ଦେବାନୀକ, ଦେବାନୀକଙ୍କର ଅନୀହ, ଅନୀହଙ୍କର ପାରିଯାତ୍ର, ପାରିଯାତ୍ରଙ୍କର ବଲସ୍ଥଳ ଓ ବଲସ୍ଥଳଙ୍କର ବଜ୍ରନାଭ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ। ଏହି ବଜ୍ରନାଭ ଥିଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଅଂଶ ॥ ୨ ॥ ବଜ୍ରନାଭଙ୍କ ଠାରୁ ଖଗଣ, ଖଗଣଙ୍କ ଠାରୁ ବିଧୃତି ଓ ବିଧୃତିଙ୍କ ଠାରୁ ହିରଣ୍ୟନାଭ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ। ହିରଣ୍ୟନାଭ ଥିଲେ ଜୈମିନିଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଓ ଯୋଗାଚାର୍ଯ୍ୟ ॥ ୩ ॥ କୋସଳ-ଦେଶବାସୀ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଋଷି ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଯୋଗ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ। ସେହି ଯୋଗ ହୃଦୟର ଗ୍ରନ୍ଥି ଖୋଲିଦିଏ ତଥା ପରମ ସିଦ୍ଧି ପ୍ରଦାନ କରେ ॥ ୪ ॥ ହିରଣ୍ୟନାଭଙ୍କର ପୁଷ୍ୟ, ପୁଷ୍ୟଙ୍କର ଧ୍ରୁବସନ୍ଧି, ଧ୍ରୁବସନ୍ଧିଙ୍କର ସୁଦର୍ଶନ, ସୁଦର୍ଶନଙ୍କର ଅଗ୍ନିବର୍ଣ୍ଣ, ଅଗ୍ନିବର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ଶୀଘ୍ର ଓ ଶୀଘ୍ରଙ୍କର ମରୁ ନାମକ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୫ ॥ ମରୁ ଯୋଗସାଧନାରେ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ ଓ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ କଳାପ ଗ୍ରାମରେ ଅଛନ୍ତି। କଳିଯୁଗ ଶେଷରେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ ଲୋପ ହୋଇଗଲେ ସେ ସେହି ବଂଶକୁ ପୁଣି ଥରେ ଚଳାଇବେ ॥ ୬ ॥ ମରୁଙ୍କର ପ୍ରସୁଶ୍ରୁତ, ତାଙ୍କ ଠାରୁ ସନ୍ଧି ଓ ସନ୍ଧିଙ୍କ ଠାରୁ ଅମର୍ଷଣ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ। ଅମର୍ଷଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ମହସ୍ୱାନ, ମହସ୍ୱାନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ବିଶ୍ୱସାହ୍ୱ ॥ ୭ ॥ ବିଶ୍ୱସାହ୍ୱଙ୍କର ପ୍ରସେନଜିତ୍, ପ୍ରସେନଜିତ୍‌ଙ୍କର ତକ୍ଷକ ଓ ତକ୍ଷକଙ୍କର ବୃହଦ୍ବଳ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ। ଏହି ବୃହଦ୍ବଳଙ୍କୁ ତୁମର ପିତା ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ମାରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁବଂଶରେ ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ନରପତି ହୋଇଥିଲେ। ଏଥର ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯେଉଁମାନେ ନରପତି ହେବେ, ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଶୁଣ। ବୃହଦ୍ବଳଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ହେବ ବୃହଦ୍ରଣ ॥ ୯ ॥ ବୃହଦ୍ରଣଙ୍କର ଉରୁକ୍ରିୟ, ତାଙ୍କର ବତ୍ସବୃଦ୍ଧ, ବତ୍ସବୃଦ୍ଧଙ୍କର ପ୍ରତିବ୍ୟୋମ, ପ୍ରତିବ୍ୟୋମଙ୍କର ଭାନୁ ଓ ଭାନୁଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେବେ ସେନାପତି ଦିବାକ ॥ ୧୦ ॥ ଦିବାକଙ୍କର ବୀର ସହଦେବ, ସହଦେବଙ୍କର ବୃହଦଶ୍ୱ, ବୃହଦଶ୍ୱଙ୍କର ଭାନୁମାନ୍, ଭାନୁମାନ୍‌ଙ୍କର ପ୍ରତୀକାଶ୍ୱ ଓ ପ୍ରତୀକାଶ୍ୱଙ୍କର ସୁପ୍ରତୀକ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେବେ ॥ ୧୧ ॥

ଭବିତା ମରୁଦେବୋଽଥ ସୁନକ୍ଷତ୍ରୋଽଥ ପୁଷ୍କରଃ ।
ତସ୍ୟାନ୍ତରିକ୍ଷସ୍ତତ୍ପୁତ୍ରଃ ସୁତପାସ୍ତଦମିତ୍ରଜିତ୍ ॥ ୧୨

ବୃହଦ୍ରାଜସ୍ତୁ ତସ୍ୟାପି ବର୍ହିସ୍ତସ୍ମାତ୍ କୃତଞ୍ଜୟଃ ।
ରଣଞ୍ଜୟସ୍ତସ୍ୟ ସୁତଃ ସଞ୍ଜୟୋ ଭବିତା ତତଃ ॥ ୧୩

ତସ୍ମାଚ୍ଛାକ୍ୟୋଽଥ ଶୁଦ୍ଧୋଦୋ ଲାଙ୍ଗଲସ୍ତତ୍ସୁତଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ତତଃ ପ୍ରସେନଜିତ୍ ତସ୍ମାତ୍ କ୍ଷୁଦ୍ରକୋ ଭବିତା ତତଃ ॥ ୧୪

ରଣକୋ ଭବିତା ତସ୍ମାତ୍ ସୁରଥସ୍ତନୟସ୍ତତଃ ।
ସୁମିତ୍ରୋ ନାମ ନିଷ୍ଠାନ୍ତ ଏତେ ବାର୍ହଦ୍ବଲାନ୍ୱୟାଃ ॥ ୧୫

ଇକ୍ଷ୍ୱାକୂଣାମୟଂ ବଂଶଃ ସୁମିତ୍ରାନ୍ତୋ ଭବିଷ୍ୟତି ।
ଯତସ୍ତଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ରାଜାନଂ ସଂସ୍ଥାଂ ପ୍ରାପ୍ସ୍ୟତି ବୈ କଲୌ ॥ ୧୬

ସୁପ୍ରତୀକଙ୍କର ମରୁଦେବ, ମରୁଦେବଙ୍କର ସୁନକ୍ଷତ୍ର, ସୁନକ୍ଷତ୍ରଙ୍କର ପୁଷ୍କର, ପୁଷ୍କରଙ୍କର ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ, ଅନ୍ତରୀକ୍ଷଙ୍କର ସୁତପା ଓ ସୁତପାଙ୍କର ଅମିତ୍ରଜିତ୍ ନାମକ ପୁତ୍ର ହେବେ ॥ ୧୨ ॥ ଅମିତ୍ରଜିତ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ବୃହଦ୍ରାଜ, ବୃହଦ୍ରାଜଙ୍କ ଠାରୁ ବର୍ହି, ବର୍ହିଙ୍କ ଠାରୁ କୃତଞ୍ଜୟ, କୃତଞ୍ଜୟଙ୍କ ଠାରୁ ରଣଞ୍ଜୟ ଓ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ସଞ୍ଜୟ ଜନ୍ମ ହେବେ ॥ ୧୩ ॥ ସଞ୍ଜୟଙ୍କର ଶାକ୍ୟ, ଶାକ୍ୟଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧୋଦ, ଶୁଦ୍ଧୋଦଙ୍କର ଲାଙ୍ଗଳ, ଲାଙ୍ଗଳଙ୍କର ପ୍ରସେନଜିତ୍ ଓ ପ୍ରସେନଜିତ୍‌ଙ୍କର ପୁତ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ରକ ହେବେ ॥ ୧୪ ॥ କ୍ଷୁଦ୍ରକଙ୍କ ଠାରୁ ରଣକ, ରଣକଙ୍କ ଠାରୁ ସୁରଥ ଓ ସୁରଥଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି ବଂଶର ଶେଷ ରାଜା ସୁମିତ୍ର ଜନ୍ମ ହେବେ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ବୃହଦ୍‌ବଳଙ୍କ ବଂଶଧର ହେବେ ॥ ୧୫ ॥ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁଙ୍କର ଏହି ବଂଶ ସୁମିତ୍ରଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହିଁ ରହିବ; କାରଣ ସୁମିତ୍ର ରାଜା ହେବା ପରେ କଳିଯୁଗରେ ଏହି ବଂଶ ଲୋପ ପାଇଯିବ ॥ ୧୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁବଂଶବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୨ ॥

+++

ଅଥ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାଜା ନିମିଙ୍କ ବଂଶ ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନିମିରିକ୍ଷ୍ୱାକୁତନୟୋ ବସିଷ୍ଠମବୃତର୍ତ୍ତ୍ୱିଜମ୍ ।
ଆରଭ୍ୟ ସତ୍ରଂ ସୋଽପ୍ୟାହ ଶକ୍ରେଣ ପ୍ରାଗ୍‌ବୃତୋଽସ୍ମି ଭୋଃ ॥ ୧

ତଂ ନିର୍ବର୍ତ୍ତ୍ୟାଗମିଷ୍ୟାମି ତାବନ୍ମାଂ ପ୍ରତିପାଳୟ ।
ତୂଷ୍ଣୀମାସୀଦ୍ ଗୃହପତିଃ ସୋଽପୀନ୍ଦ୍ରସ୍ୟାକରୋନ୍ମଖମ୍ ॥ ୨

ନିମିଶ୍ଚଳମିଦଂ ବିଦ୍ୱାନ୍ ସତ୍ରମାରଭତାତ୍ମବାନ୍ ।
ଋତ୍ୱିଗ୍‌ଭିରପରୈସ୍ତାବନ୍ନାଗମଦ୍ ଯାବତା ଗୁରୁଃ ॥ ୩

ଶିଷ୍ୟବ୍ୟତିକ୍ରମଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ନିର୍ବର୍ତ୍ତ୍ୟ ଗୁରୁରାଗତଃ ।
ଅଶପତ୍ ପତତାଦ୍ ଦେହୋ ନିମେଃ ପଣ୍ଡିତମାନିନଃ ॥ ୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ନିମି । ସେ ଯଜ୍ଞର ଆୟୋଜନ କରି ବସିଷ୍ଠଙ୍କୁ ଋତ୍ୱିଜରୂପରେ ବରଣ କଲେ । ବସିଷ୍ଠ କହିଲେ, "ରାଜନ୍! ଇନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କର ଯଜ୍ଞ ନିମନ୍ତେ ମୋତେ ଆଗରୁ ବରଣ କରି ସାରିଛନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ତାଙ୍କ ଯଜ୍ଞ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିସାରି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିବି । ଆପଣ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।" ତାହା ଶୁଣି ନିମି ଚୁପ୍ ରହିଗଲେ ଏବଂ ବସିଷ୍ଠ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଯଜ୍ଞ କରାଇବାକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨ ॥ ବିଚାରବାନ୍ ନିମି ଭାବିଲେ, "ଜୀବନ ତ କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର । ତେଣୁ ବିଳମ୍ବ କରିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ।" ଏପରି ଚିନ୍ତା କରି ସେ ଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଗୁରୁ ବସିଷ୍ଠଙ୍କ ଫେରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଋତ୍ୱିଜଙ୍କୁ ବରଣ କରିନେଲେ ॥ ୩ ॥ ଯେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଯଜ୍ଞ ସାରି ଗୁରୁ ବସିଷ୍ଠ ଫେରିଲେ, ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ତାଙ୍କ କଥା ନ ମାନି ଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଶାପ ଦେଇ କହିଲେ, "ନିମିଙ୍କର ନିଜ ବିଚାରଶୀଳତା ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ନେଇ ବଡ଼ ଅହଂକାର ରହିଛି; ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଦେହପାତ (ମୃତ୍ୟୁ) ହୋଇଯାଉ ।" ॥ ୪ ॥

ନିମିଃ ପ୍ରତିଦଦୌ ଶାପଂ ଗୁରବେଽଧର୍ମବର୍ତ୍ତିନେ ।
ତବାପି ପତତାଦ୍ ଦେହୋ ଲୋଭାଦ୍ ଧର୍ମମଜାନତଃ ॥ ୫

ନିମିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୁରୁ ବସିଷ୍ଠଙ୍କର ସେହି ଶାପ ଧର୍ମସଙ୍ଗତ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଶାପ ଦେଇ କହିଲେ, "ଆପଣ ଲୋଭପରବଶ ହୋଇ ନିଜ ଧର୍ମକୁ ଅନାଦର କଲେ; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଦେହପାତ ହୋଇଯାଉ ।" ॥ ୫ ॥ ଏହା କହିଦେଇ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟାରେ ନିପୁଣ ନିମି ନିଜ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପଟେ ମୋର ବୃଦ୍ଧପ୍ରପିତାମହ ବସିଷ୍ଠ ମଧ୍ୟ ଶରୀରତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ମିତ୍ରାବରୁଣଙ୍କ ଔରସରେ ଉର୍ବଶୀଙ୍କ ଠାରୁ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୬ ॥ ରାଜା ନିମିଙ୍କ ଯଜ୍ଞକୁ ଆସିଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୁନିମାନେ ରାଜାଙ୍କ ଶରୀରକୁ ସୁଗନ୍ଧିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ କରି ସୁରକ୍ଷିତ ରଖିଦେଲେ । ଯେତେବେଳେ ସତ୍ରଯାଗ ସମାପ୍ତ ହେଲା ଓ ଦେବତାମାନେ ଆସିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେହି ମୁନିମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, "ହେ ମହାନୁଭାବଗଣ ! ଆପଣମାନେ ସମର୍ଥ ପୁରୁଷ । ଯଦି ଆପଣମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ, ତେବେ ରାଜା ନିମିଙ୍କର ଏହି ଶରୀର ପୁନର୍ବାର ଜୀବିତ ହୋଇଉଠୁ ।" ଦେବତାମାନେ "ତଥାସ୍ତୁ (ତାହା ହିଁ ହେଉ)" କହିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ନିମି କହିଲେ, "ମୋର ଦେହବନ୍ଧନ ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ । ବିଚାରଶୀଳ ମୁନିମାନେ ନିଜର ବୁଦ୍ଧିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ସଂଲଗ୍ନ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କରି ଚରଣକମଳକୁ ଭଜନ କରନ୍ତି । ଦିନେ ନା ଦିନେ ନଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଥିବା ଏହି ଶରୀରର ନଶ୍ୱରତା ପ୍ରତି ଭୟଭୀତ ହୋଇ ସେମାନେ ଏହି ଶରୀର ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହେବାକୁ କେବେ ବି ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ; ସେମାନେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ॥ ୭-୯ ॥ ପାଣିରେ ରହୁଥିବା ମାଛକୁ ଯେପରି ସର୍ବତ୍ର ଓ ସର୍ବଦା ମୃତ୍ୟୁ ଚାକି ବସିଥାଏ, ଏହି ଶରୀରକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସର୍ବତ୍ର ମୃତ୍ୟୁ ଚାକି ବସିଥାଏ । ତେଣୁ ଦୁଃଖ, ଶୋକ ଓ ଭୟର ମୂଳକାରଣ ହେଉଥିବା ଏହି ଶରୀର ଧାରଣ କରିବାକୁ ମୁଁ ଚାହେଁନା ।" ॥ ୧୦ ॥

ଇତ୍ୟୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ସ୍ୱଂ ଦେହଂ ନିମିରଧ୍ୟାତ୍ମକୋବିଦଃ ।
ମିତ୍ରାବରୁଣୟୋର୍ଜଜ୍ଞେ ଉର୍ବଶ୍ୟାଂ ପ୍ରପିତାମହଃ ॥ ୬

ଗନ୍ଧବସ୍ତୁଷୁ ତଦ୍‌ଦେହଂ ନିଧାୟ ମୁନିସତ୍ତମାଃ ।
ସମାପ୍ତେ ସତ୍ରଯାଗେଽଥ ଦେବାନୂଚୁଃ ସମାଗତାନ୍ ॥ ୭

ରାଜ୍ଞୋ ଜୀବତୁ ଦେହୋଽୟଂ ପ୍ରସନ୍ନାଃ ପ୍ରଭବୋ ଯଦି ।
ତଥେତ୍ୟୁକ୍ତେ ନିମିଃ ପ୍ରାହ ମା ଭୂନ୍ମେ ଦେହବନ୍ଧନମ୍ ॥ ୮

ଯସ୍ୟ ଯୋଗଂ ନ ବାଞ୍ଛନ୍ତି ବିୟୋଗଭୟକାତରାଃ ।
ଭଜନ୍ତି ଚରଣାମ୍ଭୋଜଂ ମୁନୟୋ ହରିମେଧସଃ ॥ ୯

ଦେହଂ ନାବରୁରୁତ୍ସେଽହଂ ଦୁଃଖଶୋକଭୟାବହମ୍ ।
ସର୍ବତ୍ରାସ୍ୟ ଯତୋ ମୃତ୍ୟୁର୍ମତ୍ସ୍ୟାନାମୁଦକେ ଯଥା ॥ ୧୦

ଦେବା ଊଚୁଃ

ବିଦେହ ଉଷ୍ୟତାଂ କାମଂ ଲୋଚନେଷୁ ଶରୀରିଣାମ୍ ।
ଉନ୍ମେଷଣନିମେଷାଭ୍ୟାଂ ଲକ୍ଷିତୋଽଧ୍ୟାତ୍ମସଂସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୧

ଦେବତାମାନେ କହିଲେ—"ହେ ମୁନିଗଣ ! ରାଜା ନିମି ଦେହଧାରଣ ନ କରି ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁରେ ନିଜ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ନିବାସ କରନ୍ତୁ । ସେ ସେଠାରେ ରହି ସୂକ୍ଷ୍ମ-ଶରୀରରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତୁ । ଚକ୍ଷୁର ପଲକ ଉଠିବା ଓ ପଡ଼ିବାରୁ ତାଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱର (ସେ ଜୀବିତ ଥିବାର) ପରିଚୟ ମିଳୁଥିବ ।" ॥ ୧୧ ॥ ତା'ପରେ ମହର୍ଷିମାନେ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଯେ, ରାଜା ନ ରହିଲେ ଜଗତରେ ଅରାଜକତା ବ୍ୟାପିଯିବ । ତେଣୁ ସେମାନେ ନିମିଙ୍କ ଶରୀରଟିକୁ ମନ୍ଥନ କଲେ । ସେହି ମନ୍ଥନରୁ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ

ଅରାଜକଭୟଂ ନୃଣାଂ ମନ୍ୟମାନା ମହର୍ଷୟଃ ।
ଦେହଂ ମମନ୍ଥୁଃ ସ୍ମ ନିମେଃ କୁମାରଃ ସମଜାୟତ ॥ ୧୨

ଜନ୍ମନା ଜନକଃ ସୋଽଭୂଦ୍ ବୈଦେହସ୍ତୁ ବିଦେହଜଃ ।
ମିଥିଲୋ ମଥନାଜ୍ଜାତୋ ମିଥିଳା ଯେନ ନିର୍ମିତା ॥ ୧୩

ତସ୍ମାଦୁଦାବସୁସ୍ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରୋଽଭୂନ୍ନନ୍ଦିବର୍ଦ୍ଧନଃ ।
ତତଃ ସୁକେତୁସ୍ତସ୍ୟାପି ଦେବରାତୋ ମହୀପତେ ॥ ୧୪

ତସ୍ମାଦ୍ ବୃହଦ୍ରଥସ୍ତସ୍ୟ ମହାବୀର୍ଯ୍ୟଃ ସୁଧୃତ୍‌ପିତା ।
ସୁଧୃତେର୍ଧୃଷ୍ଟକେତୁର୍ବୈ ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱୋଽଥ ମରୁସ୍ତତଃ ॥ ୧୫

ମରୋଃ ପ୍ରତୀପକସ୍ତସ୍ମାଜ୍ଜାତଃ କୃତିରଥୋ ଯତଃ ।
ଦେବମୀଢସ୍ତସ୍ୟ ସୁତୋ ବିଶ୍ରୁତୋଽଥ ମହାଧୃତିଃ ॥ ୧୬

କୃତିରାତସ୍ତତସ୍ତସ୍ମାନ୍ମହାରୋମାଥ ତତ୍‌ସୁତଃ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରୋମା ସୁତସ୍ତସ୍ୟ ହ୍ରସ୍ୱରୋମା ବ୍ୟଜାୟତ ॥ ୧୭

ତତଃ ସୀରଧ୍ୱଜୋ ଜଜ୍ଞେ ଯଜ୍ଞାର୍ଥଂ କର୍ଷତୋ ମହୀମ୍ ।
ସୀତା ସୀରାଗ୍ରତୋ ଜାତା ତସ୍ମାତ୍ ସୀରଧ୍ୱଜଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୧୮

କୁଶଧ୍ୱଜସ୍ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରସ୍ତତୋ ଧର୍ମଧ୍ୱଜୋ ନୃପଃ ।
ଧର୍ମଧ୍ୱଜସ୍ୟ ଦ୍ୱୌ ପୁତ୍ରୌ କୃତଧ୍ୱଜମିତଧ୍ୱଜୌ ॥ ୧୯

କୃତଧ୍ୱଜାତ୍ କେଶିଧ୍ୱଜଃ ଖାଣ୍ଡିକ୍ୟସ୍ତୁ ମିତଧ୍ୱଜାତ୍ ।
କୃତଧ୍ୱଜସୁତୋ ରାଜନ୍ନାତ୍ମବିଦ୍ୟାବିଶାରଦଃ ॥ ୨୦

ଖାଣ୍ଡିକ୍ୟଃ କର୍ମତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞୋ ଭୀତଃ କେଶିଧ୍ୱଜାଦ୍ ଦ୍ରୁତଃ ।
ଭାନୁମାଂସ୍ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରୋଽଭୂଚ୍ଛତଦ୍ୟୁମ୍ନସ୍ତୁ ତତ୍‌ସୁତଃ ॥ ୨୧

ଶୁଚିସ୍ତତନୟସ୍ତସ୍ମାତ୍ ସନଦ୍ୱାଜସ୍ତତୋଽଭବତ୍ ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକେତୁଃ ସନଦ୍ୱାଜାଦଜୋଽଥ ପୁରୁଜିତ୍‌ସୁତଃ ॥ ୨୨

ଅରିଷ୍ଟନେମିସ୍ତସ୍ୟାପି ଶ୍ରୁତାୟୁସ୍ତତ୍‌ସୁପାର୍ଶ୍ୱକଃ ।
ତତଶ୍ଚିତ୍ରରଥୋ ଯସ୍ୟ କ୍ଷେମଧିର୍ମିଥିଳାଧିପଃ ॥ ୨୩

ତସ୍ମାତ୍ ସମରଥସ୍ତସ୍ୟ ସୁତଃ ସତ୍ୟରଥସ୍ତତଃ ।
ଆସୀଦୁପଗୁରୁସ୍ତସ୍ମାଦୁପଗୁପ୍ତୋଽଗ୍ନିସଂଭବଃ ॥ ୨୪

ବସ୍ୱନନ୍ତୋଽଥ ତତ୍‌ପୁତ୍ରୋ ଯୁଯୁଧୋ ଯତ୍ ସୁଭାଷଣଃ ।
ଶ୍ରୁତସ୍ତତୋ ଜୟସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ବିଜୟୋଽସ୍ମାଦୃତଃ ସୁତଃ ॥ ୨୫

ହେଲା ॥ ୧୨ ॥ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ତାର ନାମ ରଖାଗଲା 'ଜନକ' । ବିଦେହଙ୍କ ଅଂଶରେ ଜାତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାକୁ ବୋଲାଗଲା 'ବୈଦେହ' ଏବଂ ମନ୍ଥନରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେହି ବାଳକର ନାମ ରଖାଗଲା 'ମିଥିଳ' । ସେ ମିଥିଳାପୁରୀ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜନକଙ୍କର ଉଦାବସୁ, ଉଦାବସୁଙ୍କର ନନ୍ଦିବର୍ଦ୍ଧନ, ତାଙ୍କର ସୁକେତୁ, ସୁକେତୁଙ୍କର ଦେବରାତ, ଦେବରାତଙ୍କର ବୃହଦ୍ରଥ, ବୃହଦ୍ରଥଙ୍କର ମହାବୀର୍ଯ୍ୟ, ମହାବୀର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ସୁଧୃତି, ସୁଧୃତିଙ୍କର ଧୃଷ୍ଟକେତୁ, ଧୃଷ୍ଟକେତୁଙ୍କର ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱ ଓ ତାଙ୍କର ମରୁ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୧୪,୧୫ ॥ ମରୁଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରତୀପକ, ପ୍ରତୀପକଙ୍କ ଠାରୁ କୃତିରଥ, କୃତିରଥଙ୍କ ଠାରୁ ଦେବମୀଢ଼, ଦେବମୀଢ଼ଙ୍କ ଠାରୁ ବିଶ୍ରୁତ ଓ ବିଶ୍ରୁତଙ୍କ ଠାରୁ ମହାଧୃତି ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୧୬ ॥ ମହାଧୃତିଙ୍କର କୃତିରାତ, କୃତିରାତଙ୍କର ମହାରୋମା, ମହାରୋମାଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରୋମା ଓ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରୋମାଙ୍କର ହ୍ରସ୍ୱରୋମା ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଏହି ହ୍ରସ୍ୱରୋମାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ମହାରାଜ ସୀରଧ୍ୱଜ । ସେ ଯଜ୍ଞ ନିମନ୍ତେ ଭୂମି କର୍ଷଣ କରୁଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କ ସୀର (ଲଙ୍ଗଳ)ର ଅଗ୍ରଭାଗରୁ (ଫାଳରୁ) ସୀତାଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ସେହି ରାଜାଙ୍କ ନାମ ସୀରଧ୍ୱଜ ହୋଇଥିଲା ॥ ୧୮ ॥ ସୀରଧ୍ୱଜଙ୍କର କୁଶଧ୍ୱଜ, କୁଶଧ୍ୱଜଙ୍କର ଧର୍ମଧ୍ୱଜ ଏବଂ ଧର୍ମଧ୍ୱଜଙ୍କର କୃତଧ୍ୱଜ ଓ ମିତଧ୍ୱଜ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୧୯ ॥ କୃତଧ୍ୱଜଙ୍କର କେଶିଧ୍ୱଜ ଓ ମିତଧ୍ୱଜଙ୍କର ଖାଣ୍ଡିକ୍ୟ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ । କେଶିଧ୍ୱଜ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟାରେ ପ୍ରବୀଣ ଥିଲେ ॥ ୨୦ ॥ ଖାଣ୍ଡିକ୍ୟ ଥିଲେ କର୍ମକାଣ୍ଡର ମର୍ମଜ୍ଞ; କିନ୍ତୁ ସେ କେଶିଧ୍ୱଜଙ୍କ ହେତୁ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ରାଜ୍ୟରୁ ପଳାଇଗଲେ । କେଶିଧ୍ୱଜଙ୍କ ପୁତ୍ର ଭାନୁମାନ ଓ ଭାନୁମାନଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଶତଦ୍ୟୁମ୍ନ ॥ ୨୧ ॥ ଶତଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର ଶୁଚି, ଶୁଚିଙ୍କର ସନଦ୍ୱାଜ, ସନଦ୍ୱାଜଙ୍କର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକେତୁ, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକେତୁଙ୍କର ଅଜ, ଅଜଙ୍କର ପୁରୁଜିତ୍, ପୁରୁଜିତ୍‌ଙ୍କର ଅରିଷ୍ଟନେମି, ଅରିଷ୍ଟନେମିଙ୍କର ଶ୍ରୁତାୟୁ, ଶ୍ରୁତାୟୁଙ୍କର ସୁପାର୍ଶ୍ୱକ, ସୁପାର୍ଶ୍ୱକଙ୍କର ଚିତ୍ରରଥ ଓ ଚିତ୍ରରଥଙ୍କର ମିଥିଳାପତି କ୍ଷେମଧି ନାମକ ପୁତ୍ର ହେଲେ ॥ ୨୨,୨୩ ॥ କ୍ଷେମଧିଙ୍କର ସମରଥ, ସମରଥଙ୍କର ସତ୍ୟରଥ, ସତ୍ୟରଥଙ୍କର ଉପଗୁରୁ ଓ ଉପଗୁରୁଙ୍କର ଉପଗୁପ୍ତ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ । ଉପଗୁପ୍ତ ଅଗ୍ନିଙ୍କ ଅଂଶ ଥିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଉପଗୁପ୍ତଙ୍କର ବସ୍ୱନନ୍ତ, ବସ୍ୱନନ୍ତଙ୍କର ଯୁଯୁଧ, ଯୁଯୁଧଙ୍କର ସୁଭାଷଣ, ସୁଭାଷଣଙ୍କର ଶ୍ରୁତ, ଶ୍ରୁତଙ୍କର ଜୟ, ଜୟଙ୍କର ବିଜୟ ଓ ବିଜୟଙ୍କର ଋତ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୨୫ ॥

ଶୁନକସ୍ତତ୍ସୁତୋ ଜଜ୍ଞେ ବୀତହବ୍ୟୋ ଧୃତିସ୍ତତଃ ।
ବହୁଲାଶ୍ୱୋ ଧୃତେସ୍ତସ୍ୟ କୃତିରସ୍ୟ ମହାବଶୀ ॥ ୨୬

ଋତଙ୍କର ଶୁନକ, ଶୁନକଙ୍କର ବୀତହବ୍ୟ, ବୀତହବ୍ୟଙ୍କର ଧୃତି, ଧୃତିଙ୍କର ବହୁଲାଶ୍ୱ, ବହୁଲାଶ୍ୱଙ୍କର କୃତି ଓ କୃତିଙ୍କର ମହାବଶୀ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୨୬ ॥

ଏତେ ବୈ ମୈଥିଲା ରାଜନ୍ନାତ୍ମବିଦ୍ୟାବିଶାରଦାଃ ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରପ୍ରସାଦେନ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୈର୍ମୁକ୍ତା ଗୃହେଷ୍ୱପି ॥ ୨୭

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମିଥିଳଙ୍କ ବଂଶରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ଏହିସବୁ ନରପତି 'ମୈଥିଳ' ବୋଲାଇଲେ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନରେ ସମ୍ପନ୍ନ ଏବଂ ଏମାନେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହି ମଧ୍ୟ ସୁଖଦୁଃଖ ଆଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରୁ ମୁକ୍ତ ଥିଲେ । ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ଏମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅଶେଷ କୃପା ରହିଥିଲା ॥୨୭॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ନିମିବଂଶାନୁବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୩ ॥

+++

ଅଥ ଚତୁର୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥାତଃ ଶ୍ରୂୟତାଂ ରାଜନ୍ ବଂଶଃ ସୋମସ୍ୟ ପାବନଃ ।
ଯସ୍ମିନ୍ନୈଳାଦୟୋ ଭୂପାଃ କୀର୍ତ୍ତ୍ୟନ୍ତେ ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତୟଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏଥର ତୁମେ ପବିତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣ । ଏହି ବଂଶରେ ଜାତ ହୋଇଥିବା ପୁରୂରବା ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ରାଜାମାନଙ୍କର ଯଶ ଜଗତରେ ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଅଛି ॥ ୧ ॥

ସହସ୍ରଶିରସଃ ପୁଂସୋ ନାଭିହ୍ରଦସରୋରୁହାତ୍ ।
ଜାତସ୍ୟାସୀତ୍ ସୁତୋ ଧାତୁରତ୍ରିଃ ପିତୃସମୋ ଗୁଣୈଃ ॥ ୨

ସହସ୍ର ଶିରଧାରୀ ବିରାଟପୁରୁଷ ନାରାୟଣଙ୍କ ନାଭିସରୋବରରୁ ଉଦ୍ଭୂତ କମଳରୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲା । ଅତ୍ରି ଥିଲେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପୁତ୍ର । ସେ ନିଜର ଗୁଣ ହେତୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମାନ ଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ସେହି ଅତ୍ରିଙ୍କ ନୟନରୁ ଅମୃତମୟ ଚନ୍ଦ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଓଷଧି ଓ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର ଅଧିପତି କରିଦେଲେ ॥ ୩ ॥ ସେ ତିନିଲୋକ ଜୟ କରି ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ କଲେ । ତା'ଫଳରେ ତାଙ୍କର ଗର୍ବ ବଢ଼ିଗଲା ଓ ସେ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ପତ୍ନୀ ତାରାଙ୍କୁ ବଳପୂର୍ବକ ହରଣ କରିନେଲେ ॥ ୪ ॥ ଦେବଗୁରୁ ବୃହସ୍ପତି ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଫେରାଇଦେବା ଲାଗି ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ କଲେ; କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଏତେ ଗର୍ବୀ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ଯେ, ସେ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଫେରାଇଲେ ନାହିଁ । ପରିସ୍ଥିତି ଏପରି ହୋଇଯିବାରୁ ଦେବତା ଓ ଦାନବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘୋର ସଂଗ୍ରାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ॥ ୫ ॥ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ତ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କୁ ଦ୍ୱେଷ କରୁଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ଅସୁରମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପକ୍ଷ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏପଟେ ମହାଦେବ ସ୍ନେହବଶତଃ ସମସ୍ତ ଭୂତଗଣଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ତାଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଗୁରୁ ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କ ପୁତ୍ର ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ପକ୍ଷ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୬ ॥

ତସ୍ୟ ଦୃଗ୍‌ଭ୍ୟୋଽଭବତ୍ ପୁତ୍ରଃ ସୋମୋଽମୃତମୟଃ କିଳ ।
ବିପ୍ରୌଷଧ୍ୟୁଡୁଗଣାନାଂ ବ୍ରହ୍ମଣା କଳ୍ପିତଃ ପତିଃ ॥ ୩

ସୋଽଯଜଦ୍ ରାଜସୂୟେନ ବିଜିତ୍ୟ ଭୁବନତ୍ରୟମ୍ ।
ପତ୍ନୀଂ ବୃହସ୍ପତେର୍ଦର୍ପାତ୍ ତାରାଂ ନାମାହରଦ୍ ବଳାତ୍ ॥ ୪

ଯଦା ସ ଦେବଗୁରୁଣା ଯାଚିତୋଽଭୀକ୍ଷ୍ଣଶୋ ମଦାତ୍ ।
ନାତ୍ୟଜତ୍ ତତ୍‌କୃତେ ଜଜ୍ଞେ ସୁରଦାନବବିଗ୍ରହଃ ॥ ୫

ଶୁକ୍ରୋ ବୃହସ୍ପତେର୍ଦ୍ୱେଷାଦଗ୍ରହୀତ୍ ସାସୁରୋଡୁପମ୍ ।
ହରୋ ଗୁରୁସୁତଂ ସ୍ନେହାତ୍ ସର୍ବଭୂତଗଣାବୃତଃ ॥ ୬

ସର୍ବଦେବଗଣୋପେତୋ ମହେନ୍ଦ୍ରୋ ଗୁରୁମନ୍ୱଯାତ୍ ।
ସୁରାସୁରବିନାଶୋଽଭୂତ୍ ସମରସ୍ତାରକାମୟଃ ॥ ୭

ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ଦେବଗୁରୁ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ପକ୍ଷ ନେଲେ । ଏପରିଭାବରେ ତାରାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଦେବତା ଓ ଦାନବଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘୋର ସଂଗ୍ରାମ ଚାଲିଲା ॥ ୭ ॥

ନିବେଦିତୋଽଥାଙ୍ଗିରସା ସୋମଂ ନିର୍ଭର୍ତ୍ସ୍ୟ ବିଶ୍ୱକୃତ୍ ।
ତାରାଂ ସ୍ୱଭର୍ତ୍ରେ ପ୍ରାଯଚ୍ଛଦନ୍ତର୍ବତ୍ନୀମବୈତ୍ ପତିଃ ॥ ୮

ତାହା ଦେଖି ଅଙ୍ଗିରା ଋଷି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦ କରାଇବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ସବୁ ଶୁଣି ବ୍ରହ୍ମା ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବହୁ ଭର୍ତ୍ସନା କଲେ ଓ ତାରାଙ୍କୁ ପୁନଃ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ହାତରେ ଦେଇଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ବୃହସ୍ପତି ଜାଣିଦେଲେ ଯେ, ତାରା ଗର୍ଭବତୀ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ କହିଲେ—॥ ୮ ॥ "ଲୋ ଦୁଷ୍ଟା ! ତୁ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ଅନ୍ୟର ସନ୍ତାନକୁ ଗର୍ଭରେ ଧରିଛୁ କିପରି ? ତୁ ଏ ଗର୍ଭକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେ, ଭୟ ନ କରି ଏବେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତ୍ୟାଗ କରିଦେ । ମୁଁ ତତେ ଜାଳିଦେବି ନାହିଁ । କାରଣ ଏକେ ତ ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ; ଦ୍ୱିତୀୟରେ ମୋର ବି ସନ୍ତାନ କାମନା ରହିଛି । ତା'ଛଡ଼ା ଦେବୀ ହୋଇଥିବାରୁ ତୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ।" ॥ ୯ ॥

ତ୍ୟଜ ତ୍ୟଜାଶୁ ଦୁଷ୍ପ୍ରଜ୍ଞେ ମତ୍‌କ୍ଷେତ୍ରାଦାହିତଂ ପରୈଃ ।
ନାହଂ ତ୍ୱାଂ ଭସ୍ମସାତ୍ କୁର୍ଯ୍ୟାଂ ସ୍ତ୍ରିୟଂ ସାନ୍ତାନିକଃ ସତି ॥ ୯

ତତ୍ୟାଜ ବ୍ରୀଡ଼ିତା ତାରା କୁମାରଂ କନକପ୍ରଭମ୍ ।
ସ୍ପୃହାମାଙ୍ଗିରସଶ୍ଚକ୍ରେ କୁମାରେ ସୋମ ଏବ ଚ ॥ ୧୦

ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ତାରା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜ୍ଜିତା ହୋଇଗଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ସୁନା ପରି ଝଟକୁଥିବା ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ କରିଦେଲେ । ପିଲାଟିକୁ ଦେଖି ବୃହସ୍ପତି ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଭୟେ ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ । ସେହି ପୁତ୍ରଟିକୁ ପାଇବାକୁ ଉଭୟେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ॥ ୧୦ ॥

ମମାୟଂ ନ ତବେତ୍ୟୁଚ୍ଚୈସ୍ତସ୍ମିନ୍ ବିବଦମାନୟୋଃ ।
ପପ୍ରଚ୍ଛୁର୍ଋଷୟୋ ଦେବା ନୈବୋଚେ ବ୍ରୀଡ଼ିତା ତୁ ସା ॥ ୧୧

ଦୁହେଁ 'ଏ ପୁଅ ତୁମର ନୁହେଁ, ମୋର' ବୋଲି କହି ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଭୀଷଣ କଳି ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଋଷିମାନେ ଓ ଦେବତାମାନେ ତାରାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ସତରେ, ଇଏ କାହା ପୁଅ ?" କିନ୍ତୁ ତାରା ଲଜ୍ଜାବଶତଃ କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥

କୁମାରୋ ମାତରଂ ପ୍ରାହ କୁପିତୋଽଲୀକଲଜ୍ଜୟା ।
କିଂ ନ ବୋଚସ୍ୟସଦ୍‌ବୃତ୍ତେ ଆତ୍ମାବଦ୍ୟଂ ବଦାଶୁ ମେ ॥ ୧୨

ନିଜ ମାଆଙ୍କର ଏଭଳି ଅଯଥା ଲଜ୍ଜା ଦେଖି, ସେହି ବାଳକଟି କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ କହିଲା, "ଲୋ ଦୁଷ୍ଟା ! ତୁ କହୁନାହୁଁ କାହିଁକି ? ତୁ ତୋ କୁକର୍ମ ମୋତେ ଶୀଘ୍ର କହିଦେ ।" ॥ ୧୨ ॥

ବ୍ରହ୍ମା ତାଂ ରହ ଆହୂୟ ସମପ୍ରାକ୍ଷୀଚ୍ଚ ସାନ୍ତ୍ୱୟନ୍ ।
ସୋମସ୍ୟେତ୍ୟାହ ଶନକୈଃ ସୋମସ୍ତଂ ତାବଦଗ୍ରହୀତ୍ ॥ ୧୩

ଏତିକିବେଳେ ବ୍ରହ୍ମା ତାରାଙ୍କୁ ନିରୋଳା ସ୍ଥାନକୁ ଡାକିନେଇ ବହୁପ୍ରକାର ବୁଝାଇସୁଝାଇ, ବାଳକଟି କାହାର ପୁଅ ବୋଲି ପଚାରିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାରା ଧୀର କଣ୍ଠରେ କହିଦେଲେ ଯେ, ସେ ହେଉଛି ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପୁଅ । ଏହା ଫଳରେ ଚନ୍ଦ୍ର ସେହି ବାଳକଟିକୁ ନେଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥

ତସ୍ୟାତ୍ମଯୋନିରକୃତ ବୁଧ ଇତ୍ୟଭିଧାଂ ନୃପ ।
ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଗମ୍ଭୀରୟା ଯେନ ପୁତ୍ରେଣାପୋଡୁରାଣ୍ ମୁଦମ୍ ॥ ୧୪

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରହ୍ମା ସେହି ବାଳକଟିର ନାମ ରଖିଲେ 'ବୁଧ'; କାରଣ ତାର ବୁଦ୍ଧି ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀର ଥିଲା । ଏପରି ପୁଅଟିଏ ପାଇ ଚନ୍ଦ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ॥ ୧୪ ॥

ତତଃ ପୁରୂରବା ଜଜ୍ଞେ ଇଳାୟାଂ ଯ ଉଦାହୃତଃ ।
ତସ୍ୟ ରୂପଗୁଣୌଦାର୍ଯ୍ୟଶୀଳଦ୍ରବିଣବିକ୍ରମାନ୍ ॥ ୧୫

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବୁଧଙ୍କ ଔରସରେ ଇଳାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପୁରୂରବା ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା କଥା ତ ମୁଁ ଆଗରୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିସାରିଛି । ଦିନକର କଥା । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସଭାରେ ନାରଦ ପୁରୂରବାଙ୍କର ରୂପ, ଗୁଣ, ଉଦାରତା, ସୁଶୀଳ ସ୍ୱଭାବ,

ଶ୍ରୁତ୍ୱୋର୍ବଶୀନ୍ଦ୍ରଭବନେ ଗୀୟମାନାନ୍ ସୁରର୍ଷିଣା ।
ତଦନ୍ତିକମୁପେୟାୟ ଦେବୀ ସ୍ମରଶରାର୍ଦ୍ଦିତା ॥ ୧୬

ମିତ୍ରାବରୁଣୟୋଃ ଶାପାଦାପନ୍ନା ନରଲୋକତାମ୍ ।
ନିଶମ୍ୟ ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠଂ କନ୍ଦର୍ପମିବ ରୂପିଣମ୍ ।
ଧୃତିଂ ବିଷ୍ଟଭ୍ୟ ଲଳନା ଉପତସ୍ଥେ ତଦନ୍ତିକେ ॥ ୧୭

ସ ତାଂ ବିଲୋକ୍ୟ ନୃପତିର୍ହର୍ଷେଣୋତ୍ଫୁଲ୍ଲଲୋଚନଃ ।
ଉବାଚ ଶ୍ଲକ୍ଷ୍ଣୟା ବାଚା ଦେବୀଂ ହୃଷ୍ଟତନୂରୁହଃ ॥ ୧୮

ରାଜୋବାଚ

ସ୍ୱାଗତଂ ତେ ବରାରୋହେ ଆସ୍ୟତାଂ କରବାମ କିମ୍ ।
ସଂରମସ୍ୱ ମୟା ସାକଂ ରତିର୍ନୌ ଶାଶ୍ୱତୀଃ ସମାଃ ॥ ୧୯

ଉର୍ବଶ୍ୟୁବାଚ

କସ୍ୟାସ୍ତ୍ୱୟି ନ ସଜ୍ଜେତ ମନୋ ଦୃଷ୍ଟିଶ୍ଚ ସୁନ୍ଦର ।
ଯଦଙ୍ଗାନ୍ତରମାସାଦ୍ୟ ଚ୍ୟବତେ ହ ରିରଂସୟା ॥ ୨୦

ଏତାବୁରଣକୌ ରାଜନ୍ ନ୍ୟାସୌ ରକ୍ଷସ୍ୱ ମାନଦ ।
ସଂରଂସ୍ୟେ ଭବତା ସାକଂ ଶ୍ଲାଘ୍ୟଃ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ବରଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୨୧

ଘୃତଂ ମେ ବୀର ଭକ୍ଷ୍ୟଂ ସ୍ୟାନ୍ନେକ୍ଷେ ତ୍ୱାନ୍ୟତ୍ର ମୈଥୁନାତ୍ ।
ବିବାସସଂ ତତ୍ ତଥେତି ପ୍ରତିପେଦେ ମହାମନାଃ ॥ ୨୨

ଅହୋ ରୂପମହୋ ଭାବୋ ନରଲୋକବିମୋହନମ୍ ।
କୋ ନ ସେବେତ ମନୁଜୋ ଦେବୀଂ ତ୍ୱାଂ ସ୍ୱୟମାଗତାମ୍ ॥ ୨୩

ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଓ ପରାକ୍ରମ ବିଷୟ ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି। ତାହା ଶୁଣି ଉର୍ବଶୀଙ୍କ ମନରେ କାମଭାବ ଉଦୟ ହୋଇଗଲା ଏବଂ କାମଭାବରେ ପୀଡ଼ିତା ହୋଇ ସେହି ଦେବାଙ୍ଗନା ପୁରୂରବାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚାଲି ଆସିଲେ ॥ ୧୫,୧୬ ॥ ଏକେ ତ ମିତ୍ରାବରୁଣଙ୍କ ଶାପରୁ ଉର୍ବଶୀଙ୍କର ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକକୁ ଆସିବା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ଥିଲା; ତା'ଛଡ଼ା ପୁରୁଷଶିରୋମଣି ପୁରୂରବା ମୂର୍ତ୍ତିମାନ କାମଦେବ ବୋଲି ଶୁଣି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ଅନୁରକ୍ତା ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ। ତେଣୁ ସେହି ସୁରସୁନ୍ଦରୀ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଦେବାଙ୍ଗନା ଉର୍ବଶୀଙ୍କୁ ଦେଖି ରାଜା ପୁରୂରବାଙ୍କ ନୟନ ଆନନ୍ଦରେ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇଉଠିଲା। ତାଙ୍କ ଶରୀରରେ ରୋମାଞ୍ଚ ଖେଳିଗଲା। ସେ ମିଠା ମିଠା ଶବ୍ଦରେ କହିଲେ—॥ ୧୮ ॥

ରାଜା ପୁରୂରବା କହିଲେ—ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ସ୍ୱାଗତମ୍ ! ଆସ, ବସ। ମୁଁ ତୁମର କି ସେବା କରିପାରିବି, କୁହ। ତୁମେ ମୋ ସହିତ ରହି ବିହାର କର; ଆମର ଏହି ବିହାର ଅନନ୍ତ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲୁ ॥ ୧୯ ॥

ଉର୍ବଶୀ କହିଲେ—"ରାଜନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ସ୍ୱରୂପ। ଏପରି କେଉଁ କାମିନୀ ଭଲା ଅଛି, ଯାହାର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ମନ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ନ ଯିବ? ଆପଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସୁ ଆସୁ ମୋ ମନ ତ ରମଣଇଚ୍ଛାରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଉଠୁଛି ॥ ୨୦ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁ ପୁରୁଷଙ୍କର ରୂପ ଓ ଗୁଣ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ହୋଇଥାଏ, ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ଭାରି ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି। ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ନିଶ୍ଚୟ ବିହାର କରିବି। କିନ୍ତୁ ହେ ମୋର ପ୍ରେମିକ ମହାରାଜ ! ମୋର କିଛି ସର୍ତ୍ତ ରହିବ। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ ବନ୍ଧକ ସ୍ୱରୂପ ଦୁଇଟି ମେଣ୍ଢାଛୁଆ ରଖିବି; ଆପଣ ସେ ଦୁଇଟିକୁ ରକ୍ଷା କରିବେ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ବୀରବର ! ମୁଁ କେବଳ ଘିଅ ଖାଇ ରହିବି ଏବଂ ମୈଥୁନ ସମୟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସମୟରେ ମୁଁ ଯେପରି ଆପଣଙ୍କୁ ଉଲଗ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ନ ଦେଖେ।" ପରମ ମନସ୍ୱୀ ପୁରୂରବା 'ଠିକ୍ ଅଛି' କହି ଉର୍ବଶୀଙ୍କର ସର୍ତ୍ତ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ॥ ୨୨ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଉର୍ବଶୀଙ୍କୁ କହିଲେ, "ତୁମର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଦ୍ଭୁତ, ଭାବ ଅଲୌକିକ। ଏହିସବୁ ଗୁଣ ସମଗ୍ର ମନୁଷ୍ୟସୃଷ୍ଟିକୁ ମୋହିତ କରିଦେଇପାରେ। ହେ ଦେବୀ ! ତୁମେ ଯେହେତୁ ସ୍ୱୟଂ ଏଠାକୁ ଆସିଛ; ଏପରି କେଉଁ ପୁରୁଷ ଅଛି, ଯେ କି ତୁମକୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରିବ !" ॥ ୨୩ ॥

ତୟା ସ ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ରମୟନ୍ତ୍ୟା ଯଥାର୍ହତଃ ।
ରେମେ ସୁରବିହାରେଷୁ କାମଂ ଚୈତ୍ରରଥାଦିଷୁ ॥ ୨୪

ରମମାଣସ୍ତୟା ଦେବ୍ୟା ପଦ୍ମକିଞ୍ଜଳ୍କଗନ୍ଧୟା ।
ତନ୍ମୁଖାମୋଦମୁଷିତୋ ମୁମୁଦେଽହର୍ଗଣାନ୍ ବହୂନ୍ ॥ ୨୫

ଅପଶ୍ୟନ୍ନୁର୍ବଶୀମିନ୍ଦ୍ରୋ ଗନ୍ଧର୍ବାନ୍ ସମଚୋଦୟତ୍ ।
ଉର୍ବଶୀରହିତଂ ମହ୍ୟମାସ୍ଥାନଂ ନାତିଶୋଭତେ ॥ ୨୬

ତେ ଉପେତ୍ୟ ମହାରାତ୍ରେ ତମସି ପ୍ରତ୍ୟୁପସ୍ଥିତେ ।
ଉର୍ବଶ୍ୟା ଉରଣୌ ଜହ୍ରୁର୍ନ୍ୟସ୍ତୌ ରାଜନି ଜାୟୟା ॥ ୨୭

ନିଶମ୍ୟାକ୍ରନ୍ଦିତଂ ଦେବୀ ପୁତ୍ରୟୋର୍ନୀୟମାନୟୋଃ ।
ହତାସ୍ମ୍ୟହଂ କୁନାଥେନ ନପୁଂସା ବୀରମାନିନା ॥ ୨୮

ଯଦ୍‌ବିଶ୍ରମ୍ଭାଦହଂ ନଷ୍ଟା ହୃତାପତ୍ୟା ଚ ଦସ୍ୟୁଭିଃ ।
ଯଃ ଶେତେ ନିଶି ସଂତ୍ରସ୍ତୋ ଯଥା ନାରୀ ଦିବା ପୁମାନ୍ ॥ ୨୯

ଇତି ବାକ୍‌ସାୟକୈର୍ବିଦ୍ଧଃ ପ୍ରତୋତ୍ତ୍ରୈରିବ କୁଞ୍ଜରଃ ।
ନିଶି ନିସ୍ତ୍ରିଂଶମାଦାୟ ବିବସ୍ତ୍ରୋଽଭ୍ୟଦ୍ରବଦ୍ ରୁଷା ॥ ୩୦

ତେ ବିସୃଜ୍ୟୋରଣୌ ତତ୍ର ବ୍ୟଦ୍ୟୋତନ୍ତ ସ୍ମ ବିଦ୍ୟୁତଃ ।
ଆଦାୟ ମେଷାବାୟାନ୍ତଂ ନଗ୍ନମୈକ୍ଷତ ସା ପତିମ୍ ॥ ୩୧

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କାମଶାସ୍ତ୍ରରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପଦ୍ଧତିରେ ଉର୍ବଶୀ ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୂରବାଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ବିହାରସ୍ଥଳୀ ଚୈତ୍ରରଥ (କୁବେରଙ୍କ ଉଦ୍ୟାନ), ନନ୍ଦନବନ ଆଦି ଉପବନରେ ବି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିହାର କଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଉର୍ବଶୀଙ୍କ ଦେହରୁ ପଦ୍ମଗନ୍ଧ ବାହାରୁଥାଏ; ରାଜା ପୁରୂରବା ତାଙ୍କ ସହିତ ବହୁବର୍ଷ ଧରି ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କଲେ । ସେ ଉର୍ବଶୀଙ୍କ ମୁଖର ସୁରଭିରେ ଆତ୍ମବିଭୋର ହୋଇଯାଇଥିଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଏଣେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଉର୍ବଶୀଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ, ତାଙ୍କୁ ନେଇଆସିବା ଲାଗି ଗନ୍ଧର୍ବମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ କହିଲେ, "ଉର୍ବଶୀଙ୍କ ବିନା ମୋର ଏହି ସଭାସ୍ଥଳ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ (ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ନେଇଆସ ।)" ॥ ୨୬ ॥ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ଅଧରାତିରେ ଘୋର ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ପୁରୂରବାଙ୍କ ନଗରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସେଠାରୁ ଉର୍ବଶୀ ରାଜାଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରଖିଥିବା ମେଣ୍ଢା ଦୁଇଟି ନେଇ ପଳାଇ ଆସିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସେହି ଦୁଇଟିକୁ ନେଇ ଆସୁଥିବା ସମୟରେ ମେଣ୍ଢା ଦୁଇଟି ବେଁ ବେଁ ହୋଇ ରଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲେ । ନିଜର ପୁଅ ପରି ପାଳିଥିବା ମେଣ୍ଢାଙ୍କ ରଡ଼ି ଶୁଣି ଉର୍ବଶୀ କହି ଉଠିଲେ, "ଆରେ ! ଏ ନପୁଂସକଟାକୁ ସ୍ୱାମୀ କରି ମୁଁ ତ ଆଜି ମରିଗଲି ଲୋ ! ଏ ନିଜକୁ ବିରାଟ ବୀର ବୋଲି କହୁଛି; ଅଥଚ ମୋ ମେଣ୍ଢା ଦୁଇଟାକୁ ବି ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ ! ॥୨୮॥ ଏଇଟାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାରୁ ମୁଁ ଆଦରରେ ପୁଅ ପରି ପାଳିଥିବା ମେଣ୍ଢା ଦୁଇଟାକୁ ଚୋରମାନେ ନେଇ ପଳାଉଛନ୍ତି । ଏଇଟା ଦିନରେ ମର୍ଦ୍ଦପଣିଆ ଦେଖେଇ ହେଉଛି, ରାତିରେ ମାଇପିଙ୍କ ପରି ଡରିମରି ଶୋଇପଡୁଛି । ହାୟ ! ମୋର ସର୍ବସ୍ୱ ଗ୍ଲିଗଲା !!" ॥ ୨୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅଙ୍କୁଶ ଯେପରି ହାତୀମୁଣ୍ଡରେ ବିନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ, ଉର୍ବଶୀଙ୍କ କଟୁବାକ୍ୟରୂପୀ ବାଣ ସେହିପରି ରାଜା ପୁରୂରବାଙ୍କ ଦେହରେ ବିନ୍ଧି ହୋଇଗଲା । ସେ ହଠାତ୍ କ୍ରୋଧରେ ଉଠିପଡ଼ି, ହାତରେ ତରବାରି ଧରି ଲଙ୍ଗଳାମୁକୁଳା ଅବସ୍ଥାରେ ଚୋରଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଗଲେ ॥ ୩୦ ॥ ସେ ଗୋଡ଼ାଇଯିବାମାତ୍ରେ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ମେଣ୍ଢା ଦୁଇଟିକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଓ ନିଜେ ବିଜୁଳି ପରି ଝଟକି ଉଠି ସ୍ଥାନଟିକୁ ଆଲୋକିତ କରିଦେଲେ । ରାଜା ପୁରୂରବା ସିନା ମେଣ୍ଢାଙ୍କୁ ନେଇ ଫେରିଆସିଲେ, କିନ୍ତୁ ଉର୍ବଶୀ ଗନ୍ଧର୍ବମାନଙ୍କର ସେହି ଆଲୋକରେ ରାଜା ଉଲଗ୍ନ ହୋଇ ଆସୁଥିବାର ଦେଖିଦେଲେ । (ତେଣୁ ସେ ସେହିକ୍ଷଣି ରାଜାଙ୍କ ନଅରରୁ ପଳାଇଗଲେ) ॥ ୩୧ ॥

ଐଳୋଽପି ଶୟନେ ଜାୟାମପଶ୍ୟନ୍ ବିମନା ଇବ ।
ତଚ୍ଚିତ୍ତୋ ବିହ୍ୱଳଃ ଶୋଚନ୍ ବଭ୍ରାମୋନ୍ମତ୍ତବନ୍ମହୀମ୍ ॥ ୩୨

ସ ତାଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ସରସ୍ୱତ୍ୟାଂ ଚ ତତ୍ସଖୀଃ ।
ପଞ୍ଚ ପ୍ରହୃଷ୍ଟବଦନାଃ ପ୍ରାହ ସୂକ୍ତଂ ପୁରୂରବାଃ ॥ ୩୩

ଅହୋ ଜାୟେ ତିଷ୍ଠ ତିଷ୍ଠ ଘୋରେ ନ ତ୍ୟକ୍ତୁମର୍ହସି ।
ମାଂ ତ୍ୱମଦ୍ୟାପ୍ୟନିର୍ବୃତ୍ୟ ବଚାଂସି କୃଣବାବହୈ ॥ ୩୪

ସୁଦେହୋଽୟଂ ପତତ୍ୟତ୍ର ଦେବି ଦୂରଂ ହୃତସ୍ତ୍ୱୟା ।
ଖାଦନ୍ତ୍ୟେନଂ ବୃକା ଗୃଧ୍ରାସ୍ତ୍ୱତ୍ପ୍ରସାଦସ୍ୟ ନାସ୍ପଦମ୍ ॥ ୩୫

ଉର୍ବଶ୍ୟୁବାଚ

ମା ମୃଥାଃ ପୁରୁଷୋଽସି ତ୍ୱଂ ମା ସ୍ମ ତ୍ୱାଦ୍ୟୁର୍ବୃକା ଇମେ ।
କ୍ୱାପି ସଖ୍ୟଂ ନ ବୈ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ବୃକାଣାଂ ହୃଦୟଂ ଯଥା ॥ ୩୬

ସ୍ତ୍ରିୟୋ ହ୍ୟକରୁଣାଃ କ୍ରୂରା ଦୁର୍ମର୍ଷାଃ ପ୍ରିୟସାହସାଃ ।
ଘ୍ନନ୍ତ୍ୟଳ୍ପାର୍ଥେଽପି ବିଶ୍ରବ୍ଧଂ ପତିଂ ଭ୍ରାତରମପ୍ୟୁତ ॥ ୩୭

ବିଧାୟାଳୀକବିଶ୍ରମ୍ଭମଜ୍ଞେଷୁ ତ୍ୟକ୍ତସୌହୃଦାଃ ।
ନବଂ ନବମଭୀପ୍ସନ୍ତ୍ୟଃ ପୁଂଶ୍ଚଲ୍ୟଃ ସ୍ୱୈରବୃତ୍ତୟଃ ॥ ୩୮

ସଂବତ୍ସରାନ୍ତେ ହି ଭବାନେକରାତ୍ରଂ ମୟେଶ୍ୱର ।
ବତ୍ସ୍ୟତ୍ୟପତ୍ୟାନି ଚ ତେ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟପରାଣି ଭୋଃ ॥ ୩୯

ଅନ୍ତର୍ବତ୍ନୀମୁପାଲକ୍ଷ୍ୟ ଦେବୀଂ ସ ପ୍ରୟଯୌ ପୁରମ୍ ।
ପୁନସ୍ତତ୍ର ଗତୋଽବ୍ଦାନ୍ତେ ଉର୍ବଶୀଂ ବୀରମାତରମ୍ ॥ ୪୦

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶୟନକକ୍ଷରେ ଉର୍ବଶୀଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ରାଜା ପୁରୂରବାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ବଣା ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତ ତ ଉର୍ବଶୀଙ୍କ ଠାରେ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ସେ ଉର୍ବଶୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଶୋକରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ପାଗଳଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ପୃଥିବୀସାରା ବୁଲିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ଏପରି ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଦିନେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ସରସ୍ୱତୀନଦୀ କୂଳରେ ପାଞ୍ଚଜଣ ସୁନ୍ଦରୀ ସଖୀଙ୍କ ମେଳରେ ବୁଲୁଥିବା ଉର୍ବଶୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଗଲା । ସେ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ–॥ ୩୩ ॥ ''ପ୍ରିୟେ ! ଟିକିଏ ରହିଯାଅ । ମୋ କଥା ଟିକିଏ ଶୁଣ । ହେ ନିଷ୍ଠୁରେ ! ଆଜି ମୋତେ ସୁଖ ନ ଦେଇ ଚାଲିଯାଅନି । ଆଗୋ ! ଅନ୍ତତଃ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇପଦ କଥା ତ ହୁଅ ! ॥ ୩୪ ॥ ହେ ଦେବୀ ! ମୋ ଉପରେ ଆଉ ତୁମର ଟିକିଏ ବି କୃପାଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ! ମୋର ଏ ଦେହଟାକୁ ତୁମେ ଦୂରକୁ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲ ! ସେଇଥିପାଇଁ ମୋର ଏହି ସୁନ୍ଦର ଦେହଟା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାକୁ ବସିଲାଣି । ତୁମେ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଏ ଦେହଟାକୁ ଗଧିଆ-ଶାଗୁଣା ଖାଇଯିବେ ।'' ॥ ୩୫ ॥

ଉର୍ବଶୀ କହିଲେ—''ହେ ରାଜନ୍ ! ଆପଣ ଜଣେ ପୁରୁଷ । ଆପଣ ସତକୁ ସତ ମରି ନ ଯାଆନ୍ତୁ କି ଗଧିଆମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଖାଇ ନ ଯାଆନ୍ତୁ । ଦେଖନ୍ତୁ, ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ବାସ୍ତବରେ କାହାରି ମିତ୍ର ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଓ ଗଧିଆର ହୃଦୟ ଏକା ପରି ॥ ୩୬ ॥ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଅତି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଓ କ୍ରୂର । ସେମାନେ ସାମାନ୍ୟ କଥାରେ ଚିଡ଼ିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ସୁଖ ନିମନ୍ତେ ଭୀଷଣ ଦୁଃସାହସିକ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରିଦିଅନ୍ତି । ସାମାନ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ନିଜର ସ୍ୱାମୀ ଓ ଭାଇକୁ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସରେ ବିଷ ଦେଇ ମାରିପକାନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ ବୋଲି କିଛି ନ ଥାଏ । ସରଳହୃଦୟ ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମାଇ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଜାଲରେ ପକାଇଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ନୂଆ ନୂଆ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ପାଇବା ଲୋଭରେ ସେମାନେ କୁଳଟା ଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିଣୀ ପାଲଟିଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ତେଣୁ ଆପଣ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରନ୍ତୁ । ଆପଣ ତ ରାଜରାଜେଶ୍ୱର; ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ବର୍ଷକେ ଥରେ ଆପଣ ମୋ ସହିତ ଗୋଟିଏ ରାତି ରହୁଥିବେ । (ମୋ ଗର୍ଭରେ ଥିବା ଏହି ସନ୍ତାନ ବ୍ୟତୀତ) ଆପଣଙ୍କର ଆହୁରି ସନ୍ତାନ ହେବେ ।'' ॥ ୩୯ ॥

ରାଜା ପୁରୂରବା ଦେଖିଲେ ଯେ, ଉର୍ବଶୀ ଗର୍ଭବତୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରିଆସିଲେ । ବର୍ଷକ ପରେ ସେ ପୁଣି ଥରେ ସେଠାକୁ ଗଲେ ।

ଉପଲଭ୍ୟ ମୁଦା ଯୁକ୍ତଃ ସମୁବାସ ତୟା ନିଶାମ୍ ।
ଅଥୈନମୁର୍ବଶୀ ପ୍ରାହ କୃପଣଂ ବିରହାତୁରମ୍ ॥ ୪୧

ଗନ୍ଧର୍ବାନୁପଧାବେମାଂସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ଦାସ୍ୟନ୍ତି ମାମିତି ।
ତସ୍ୟ ସଂସ୍ତୁବତସ୍ତୁଷ୍ଟା ଅଗ୍ନିସ୍ଥାଳୀଂ ଦଦୁର୍ନୃପ ।
ଉର୍ବଶୀଂ ମନ୍ୟମାନସ୍ତାଂ ସୋଽବୁଧ୍ୟତ ଚରନ୍ ବନେ ॥ ୪୨

ସ୍ଥାଳୀଂ ନ୍ୟସ୍ୟ ବନେ ଗତ୍ୱା ଗୃହାନାଧ୍ୟାୟତୋ ନିଶି ।
ତ୍ରେତାୟାଂ ସଂପ୍ରବୃତ୍ତାୟାଂ ମନସି ତ୍ରୟ୍ୟବର୍ତ୍ତତ ॥ ୪୩

ସ୍ଥାଳୀସ୍ଥାନଂ ଗତୋଽଶ୍ୱତ୍ଥଂ ଶମୀଗର୍ଭଂ ବିଲକ୍ଷ୍ୟ ସଃ ।
ତେନ ଦ୍ୱେ ଅରଣୀ କୃତ୍ୱା ଉର୍ବଶୀଲୋକକାମ୍ୟୟା ॥ ୪୪

ଉର୍ବଶୀଂ ମନ୍ତ୍ରତୋ ଧ୍ୟାୟନ୍ନଧରାରଣିମୁତ୍ତରାମ୍ ।
ଆତ୍ମାନମୁଭୟୋର୍ମଧ୍ୟେ ଯତ୍ ତତ୍ ପ୍ରଜନନଂ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୪୫

ତସ୍ୟ ନିର୍ମନ୍ଥନାଜ୍ଜାତୋ ଜାତବେଦା ବିଭାବସୁଃ ।
ତ୍ରୟ୍ୟା ସ ବିଦ୍ୟୟା ରାଜ୍ଞା ପୁତ୍ରତ୍ୱେ କଳ୍ପିତସ୍ତ୍ରିବୃତ୍ ॥ ୪୬

ତେନାୟଜତ ଯଜ୍ଞେଶଂ ଭଗବନ୍ତମଧୋକ୍ଷଜମ୍ ।
ଉର୍ବଶୀଲୋକମନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ ସର୍ବଦେବମୟଂ ହରିମ୍ ॥ ୪୭

ଏକ ଏବ ପୁରା ବେଦଃ ପ୍ରଣବଃ ସର୍ବବାଙ୍ମୟଃ ।
ଦେବୋ ନାରାୟଣୋ ନାନ୍ୟ ଏକୋଽଗ୍ନିର୍ବର୍ଣ୍ଣ ଏବ ଚ ॥ ୪୮

ସେତେବେଳକୁ ଉର୍ବଶୀ ଗୋଟିଏ ବୀର ପୁତ୍ରର ମାଆ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ ॥ ୪୦ ॥ ଉର୍ବଶୀଙ୍କ ସହିତ ମିଳନ ହେବାରୁ ରାଜା ପୁରୂରବା ବଡ଼ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ ରାତି କଟାଇଲେ । ସକାଳ ହେଉ ହେଉ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ପଡ଼ିବାରୁ ରାଜା ବିରହଦୁଃଖରେ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଉର୍ବଶୀ କହିଲେ—॥ ୪୧॥ "ଆପଣ ଗନ୍ଧର୍ବମାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତୁ; ସେମାନେ ଗ୍ରହିଁଲେ, ମୋତେ ଆପଣଙ୍କ ହାତରେ ଦେଇଦେଇ ପାରିବେ ।" ତେଣୁ ରାଜା ପୁରୂରବା ଗନ୍ଧର୍ବମାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜାଙ୍କ ସ୍ତୁତିରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଅଗ୍ନିସ୍ଥାଳୀ (ଅଗ୍ନିସ୍ଥାପନ କରିବାର ପାତ୍ର) ଦେଲେ । ରାଜା ମୋହାବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଭାବିଲେ, ତାହା ହିଁ ଉର୍ବଶୀ । ତେଣୁ ସେ ସେହିଟିକୁ ବକ୍ଷରେ ଗ୍ରପି ଧରି ବନ ବନ ହୋଇ ବୁଲିଲେ ॥ ୪୨ ॥

ମୋହ-ଆବେଶ ଭାଙ୍ଗିବା ପରେ ସେ ସେହି ପାତ୍ରଟି ବଣରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନିଜ ନଅରକୁ ଫେରିଗଲେ । ପ୍ରତ୍ୟହ ରାତିରେ ଉର୍ବଶୀଙ୍କ କଥା ଚିନ୍ତା କରି କରି ତାଙ୍କର ବହୁଦିନ ବିତିଗଲା । ତ୍ରେତାଯୁଗ ପ୍ରାରମ୍ଭ ହେବାରୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ତିନିବେଦ (ଋକ୍, ଯଜୁଃ, ସାମ) ପ୍ରକଟ ହେଲେ ॥ ୪୩ ॥ ସେ ବଣରେ ଯେଉଁଠି ଅଗ୍ନିସ୍ଥାଳୀ ରଖିଦେଇ ଆସିଥିଲେ, ପୁଣି ଥରେ ସେଠାକୁ ଗଲେ । ସେଠାକୁ ଯାଇ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଶମୀଗଛ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଗଛ ଉଠିଛି । ତାହା ଦେଖି, ସେ ସେଥିରୁ କାଠ କାଟି ଦୁଇଟି ଅରଣି (ମନ୍ଥନକାଷ୍ଠ) ତିଆରି କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଉର୍ବଶୀଲୋକ ପାଇବାର କାମନା କରି ତଳ ଅରଣି କାଠକୁ ଉର୍ବଶୀ, ଉପରର ଅରଣିଟିକୁ ପୁରୂରବା ଏବଂ ମଝି କାଠଟିକୁ ପୁତ୍ରରୂପେ ଚିନ୍ତନ କରି, ଅଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରାଉଥିବା ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ପଢ଼ି ଅରଣି ମନ୍ଥନ କଲେ ॥ ୪୪,୪୫ ॥ ସେହି ମନ୍ଥନରୁ 'ଜାତବେଦା' ନାମକ ଅଗ୍ନି ପ୍ରକଟ ହେଲେ । ରାଜା ପୁରୂରବା ଅଗ୍ନି ଦେବତାଙ୍କୁ ତ୍ରୟୀ ବିଦ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଆହବନୀୟ, ଗାର୍ହପତ୍ୟ ଓ ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନି —ଏପରି ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ପୁତ୍ରରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୪୬ ॥ ତା'ପରେ ଉର୍ବଶୀଲୋକ (ଗନ୍ଧର୍ବଲୋକ) ପାଇବା ଇଚ୍ଛାରେ ପୁରୂରବା ସେହି ତିନି ଅଗ୍ନିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସର୍ବଦେବସ୍ୱରୂପ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଯଜ୍ଞପତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୪୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତ୍ରେତା ପୂର୍ବରୁ ସତ୍ୟଯୁଗରେ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରଣବ (ଓଁକାର) ହିଁ ବେଦ ଥିଲା । ସକଳ ବେଦଶାସ୍ତ୍ର ସେହି ପ୍ରଣବର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲେ । ନାରାୟଣ ଥିଲେ

ପୁରୂରବସ ଏବାସୀତ୍ ତ୍ରୟୀ ତ୍ରେତାମୁଖେ ନୃପ ।
ଅଗ୍ନିନା ପ୍ରଜୟା ରାଜା ଲୋକଂ ଗାନ୍ଧର୍ବମେୟିବାନ୍ ॥ ୪୯

ଏକମାତ୍ର ଦେବତା; ଅନ୍ୟ କେହି ଦେବତା ନ ଥିଲେ । ଅଗ୍ନି ମଧ୍ୟ ତିନି ପ୍ରକାର ନ ହୋଇ ଏକରୂପରେ ଥିଲେ ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣ (ଜାତି) ମଧ୍ୟ ଥିଲା ଗୋଟିଏ, ଯାହାର ନାମ ଥିଲା ହଂସ ॥ ୪୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତ୍ରେତା ଆରମ୍ଭରେ ପୁରୂରବାଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ତିନିବେଦ ଓ ତିନିଅଗ୍ନି ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ । ରାଜା ପୁରୂରବା ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ ସନ୍ତାନରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଗନ୍ଧର୍ବଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ॥ ୪୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ଐଳୋପାଖ୍ୟାନେ ଚତୁର୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୪ ॥

+++

ଅଥ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଋଚୀକ, ଜମଦଗ୍ନି ଓ ପରଶୁରାମଙ୍କ ଚରିତ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଐଳସ୍ୟ ଚୋର୍ବଶୀଗର୍ଭାତ୍ ଷଡାସନ୍ନାତ୍ମଜା ନୃପ ।
ଆୟୁଃ ଶ୍ରୁତାୟୁଃ ସତ୍ୟାୟୂ ରୟୋଽଥ ବିଜୟୋ ଜୟଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୁତାୟୋର୍ବସୁମାନ୍ ପୁତ୍ରଃ ସତ୍ୟାୟୋଶ୍ଚ ଶ୍ରୁତଞ୍ଜୟଃ ।
ରୟସ୍ୟ ସୁତ ଏକଶ୍ଚ ଜୟସ୍ୟ ତନୟୋଽମିତଃ ॥ ୨

ଭୀମସ୍ତୁ ବିଜୟସ୍ୟାଥ କାଞ୍ଚନୋ ହୋତ୍ରକସ୍ତତଃ ।
ତସ୍ୟ ଜହ୍ନୁଃ ସୁତୋ ଗଙ୍ଗାଂ ଗଣ୍ଡୂଷୀକୃତ୍ୟ ଯୋଽପିବତ୍ ।
ଜହ୍ନୋସ୍ତୁ ପୁରୁସ୍ତତ୍ପୁତ୍ରୋ ବଳାକଶ୍ଚାତ୍ମଜୋଽଜକଃ ॥ ୩

ତତଃ କୁଶଃ କୁଶସ୍ୟାପି କୁଶାମ୍ବୁସ୍ତନୟୋ ବସୁଃ ।
କୁଶନାଭଶ୍ଚ ଚତ୍ୱାରୋ ଗାଧିରାସୀତ୍ କୁଶାମ୍ବୁଜଃ ॥ ୪

ତସ୍ୟ ସତ୍ୟବତୀଂ କନ୍ୟାମୃଚୀକୋଽଯାଚତ ଦ୍ୱିଜଃ ।
ବରଂ ବିସଦୃଶଂ ମତ୍ୱା ଗାଧିର୍ଭାର୍ଗବମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୫

ଏକତଃ ଶ୍ୟାମକର୍ଣ୍ଣାନାଂ ହୟାନାଂ ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ଚସାମ୍ ।
ସହସ୍ରଂ ଦୀୟତାଂ ଶୁଳ୍କଂ କନ୍ୟାୟାଃ କୁଶିକା ବୟମ୍ ॥ ୬

ଇତ୍ୟୁକ୍ତସ୍ତନ୍ମତଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ଗତଃ ସ ବରୁଣାନ୍ତିକମ୍ ।
ଆନୀୟ ଦତ୍ତ୍ୱା ତାନଶ୍ୱାନୁପୟେମେ ବରାନନାମ୍ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଉର୍ବଶୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପୁରୂରବାଙ୍କର ଛଅଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେମାନେ ହେଲେ—ଆୟୁ, ଶ୍ରୁତାୟୁ, ସତ୍ୟାୟୁ, ରୟ, ବିଜୟ ଓ ଜୟ ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୁତାୟୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ବସୁମାନ୍, ସତ୍ୟାୟୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶ୍ରୁତଞ୍ଜୟ, ରୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ଏକ ଓ ଜୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଅମିତ ॥ ୨ ॥ ବିଜୟଙ୍କର ପୁତ୍ର ଭୀମ, ଭୀମଙ୍କର ପୁତ୍ର କାଞ୍ଚନ, କାଞ୍ଚନଙ୍କର ହୋତ୍ର ଓ ହୋତ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଜହ୍ନୁ । ଏ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଜହ୍ନୁ, ଯେ କି ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ନିଜ ଅଞ୍ଜଳିରେ ଧରି ପିଇଦେଇଥିଲେ । ଜହ୍ନୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ପୁରୁ, ପୁରୁଙ୍କର ବଳାକ ଓ ବଳାକଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅଜକ ॥ ୩ ॥ ଅଜକଙ୍କର ପୁତ୍ର ଥିଲେ କୁଶ । କୁଶଙ୍କର ଚାରିପୁତ୍ର ଯଥା—କୁଶାମ୍ବୁ, ତନୟ, ବସୁ ଓ କୁଶନାଭ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୁଶାମ୍ବୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଗାଧି ॥ ୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗାଧିଙ୍କ କନ୍ୟାର ନାମ ଥିଲା ସତ୍ୟବତୀ । ଥରେ ଋଚୀକ ଋଷି ଗାଧିଙ୍କୁ ସେହି କନ୍ୟାଟି ମାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ଋଚୀକ ତାଙ୍କ କନ୍ୟାର ଉପଯୁକ୍ତ ବର ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ଭାବି ଗାଧି କହିଲେ,—॥ ୫ ॥ "ହେ ମୁନିବର ! ଆମେ ହେଉଛୁ କୁଶିକ ବଂଶର ଲୋକ; ଆମଘରୁ କନ୍ୟା ମିଳିବା କଠିନ । ତେଣୁ ଆପଣ ମୋତେ କନ୍ୟାଶୁଳ୍କରୂପେ ଏକହଜାର ଏପରି ଘୋଡ଼ା ଆଣିଦିଅନ୍ତୁ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସମଗ୍ର ଶରୀର ହୋଇଥିବ ଧଳା; କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କାନ ହୋଇଥିବ କଳା ।" ॥ ୬ ॥ ଗାଧିଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଋଚୀକ ତାଙ୍କ କହିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝିଗଲେ । ସେ ବରୁଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଠିକ୍

ସ ଋଷିଃ ପ୍ରାର୍ଥିତଃ ପତ୍ନ୍ୟା ଶ୍ୱଶ୍ରା ଚ୍ୟପତ୍ୟକାମ୍ୟୟା ।
ଶ୍ରପୟିତ୍ୱୋଭୟୈର୍ମନ୍ତ୍ରୈଶ୍ଚରୁଂ ସ୍ନାତୁଂ ଗତୋ ମୁନିଃ ॥ ୮

ସେହିପରି ହଜାରେ ଘୋଡ଼ା ନେଇଆସିଲେ ଓ ସେହି ଘୋଡ଼ାଗୁଡ଼ିକ ଦେଇ ସୁନ୍ଦରୀ ସତ୍ୟବତୀଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ ॥ ୭ ॥ ଥରେ ମହର୍ଷି ଋଚୀକଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଶାଶୁ ଓ ପତ୍ନୀ ଉଭୟେ ପୁତ୍ରପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ। ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ରକ୍ଷା କରି ମହର୍ଷି ଋଚୀକ ଦୁହିଁଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମନ୍ତ୍ରରେ ଦୁଇଟି ପାତ୍ରରେ ଚରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଦେଇ ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଚ୍ୟଲିଗଲେ ॥ ୮ ॥ ସତ୍ୟବତୀଙ୍କ ମାଆ ଭାବିଲେ, ଋଷି ତାଙ୍କ ନିଜ ପତ୍ନୀ ପାଇଁ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଭଲ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଚରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିବେ। ଏପରି ଭାବି ସେ ନିଜ ଝିଅକୁ ତାର ଚରୁ ମାଗିଲେ। ସତ୍ୟବତୀ ନିଜ ଚରୁତକ ମାଆଙ୍କୁ ଦେଇଦେଇ, ନିଜେ ମାଆଙ୍କ ଚରୁ ଖାଇଦେଲେ ॥ ୯ ॥ ଋଚୀକ ମୁନି ଏହା ଜାଣିବାକୁ ପାଇ ପତ୍ନୀ ସତ୍ୟବତୀଙ୍କୁ କହିଲେ, "ତୁମେ ବଡ଼ ଅନର୍ଥ କରିଦେଲ; ଏଭଳି କରିବା ଫଳରେ ତୁମର ଯେଉଁ ପୁତ୍ର ହେବ, ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘୋର ପ୍ରକୃତିର ହୋଇ ଲୋକଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବ। ଅପରପକ୍ଷେ ତୁମର ଯେଉଁ ଭାଇଟି ଜନ୍ମ ହେବ, ସେ ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତା ହେବ।" ॥ ୧୦ ॥ ସତ୍ୟବତୀ ଋଚୀକଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, "ସ୍ୱାମୀ ! ଏପରି ହେବାକୁ ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ।" ମୁନିବର କହିଲେ, "ତା'ହେଲେ ତୁମ ପୁଅ ବଦଳରେ ତୁମ ନାତି ଘୋର ପ୍ରକୃତିର ହେବ।" ସମୟକ୍ରମେ ସତ୍ୟବତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜମଦଗ୍ନି ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୧୧ ॥ ସତ୍ୟବତୀ ସମସ୍ତ ଜଗତପବିତ୍ରକାରିଣୀ ପରମ ପୁଣ୍ୟମୟୀ 'କୌଶିକୀ' ନଦୀ ହୋଇଗଲେ। ଜମଦଗ୍ନି ରେଣୁ ଋଷିଙ୍କର ରେଣୁକା ନାମ୍ନୀ କନ୍ୟାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୧୨ ॥ ରେଣୁକାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜମଦଗ୍ନି ଋଷିଙ୍କର ବସୁମାନ୍ ଆଦି କେତୋଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସବୁଠାରୁ ସାନ ପୁଅଟିର ନାମ ଥିଲା ପରଶୁରାମ। ତାଙ୍କ ଯଶ ସମଗ୍ର ସଂସାରରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ॥ ୧୩ ॥ କଥିତ ଅଛି, ହୈହୟ ବଂଶକୁ ଲୋପ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ହିଁ ପରଶୁରାମଙ୍କ ରୂପେ ଅଂଶାବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ। ପରଶୁରାମ ପୃଥିବୀକୁ ଏକୋଇଶ ଥର କ୍ଷତ୍ରିୟଶୂନ୍ୟ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଅବଶ୍ୟ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ପରଶୁରାମଙ୍କର ବିଶେଷ କିଛି କ୍ଷତି କରି ନ ଥିଲେ; ତଥାପି ସେତେବେଳେ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟ, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଅଭକ୍ତ, ପ୍ରବଳ ରଜୋଗୁଣୀ ଓ ବିଶେଷତଃ ତମୋଗୁଣୀ ହୋଇ ଉଠିଥିଲେ। ଏହିସବୁ କାରଣରୁ ସେମାନେ ପୃଥିବୀର ଭାର ହୋଇଯାଇଥିଲେ। ସେଥିପାଇଁ ପରଶୁରାମ ସେମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରି ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥

ତାବତ୍ ସତ୍ୟବତୀ ମାତ୍ରା ସ୍ୱଚରୁଂ ଯାଚିତା ସତୀ ।
ଶ୍ରେଷ୍ଠଂ ମତ୍ୱା ତୟାୟଚ୍ଛନ୍ମାତ୍ରେ ମାତୁରଦତ୍ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୯

ତଦ୍ ବିଜ୍ଞାୟ ମୁନିଃ ପ୍ରାହ ପତ୍ନୀଂ କଷ୍ଟମକାରଷୀଃ ।
ଘୋରୋ ଦଣ୍ଡଧରଃ ପୁତ୍ରୋ ଭ୍ରାତା ତେ ବ୍ରହ୍ମବିତ୍ତମଃ ॥ ୧୦

ପ୍ରସାଦିତଃ ସତ୍ୟବତ୍ୟା ମୈବଂ ଭୂଦିତି ଭାର୍ଗବଃ ।
ଅଥ ତର୍ହି ଭବେତ୍ ପୌତ୍ରୋ ଜମଦଗ୍ନିସ୍ତତୋଽଭବତ୍ ॥ ୧୧

ସା ଚ୍ୟଭୂତ୍ ସୁମହାପୁଣ୍ୟା କୌଶିକୀ ଲୋକପାବନୀ ।
ରେଣୋଃ ସୁତାଂ ରେଣୁକାଂ ବୈ ଜମଦଗ୍ନିରୁବାହ ଯାମ୍ ॥ ୧୨

ତସ୍ୟାଂ ବୈ ଭାର୍ଗବଋଷେଃ ସୁତା ବସୁମଦାଦୟଃ ।
ଯବୀୟାଞ୍ଜଜ୍ଞ ଏତେଷାଂ ରାମ ଇତ୍ୟଭିବିଶ୍ରୁତଃ ॥ ୧୩

ଯମାହୁର୍ବାସୁଦେବାଂଶଂ ହୈହୟାନାଂ କୁଳାନ୍ତକମ୍ ।
ତ୍ରିଃସପ୍ତକୃତ୍ୱୋ ଯ ଇମାଂ ଚକ୍ରେ ନିଃକ୍ଷତ୍ରିୟାଂ ମହୀମ୍ ॥ ୧୪

ଦୁଷ୍ଟଂ କ୍ଷତ୍ରଂ ଭୁବୋ ଭାରମବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟମନୀନଶତ୍ ।
ରଜସ୍ତମୋବୃତମହନ୍ ଫଲ୍‌ଗୁନ୍ୟପି କୃତେଽଂହସି ॥ ୧୫

ରାଜୋବାଚ

କିଂ ତଦଂହୋ ଭଗବତୋ ରାଜନ୍ୟୈରଜିତାତ୍ମଭିଃ ।
କୃତଂ ଯେନ କୁଳଂ ନଷ୍ଟଂ କ୍ଷତ୍ରିୟାଣାମଭୀକ୍ଷ୍ଣଶଃ ॥ ୧୬

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ସେ ସମୟର କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଅତି ବିଷୟଲୋଲୁପ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ପର୍ଶୁରାମଙ୍କର କ'ଣ ଏପରି ଅପରାଧ କରିଥିଲେ ଯେ, ସେ ବାରମ୍ବାର କ୍ଷତ୍ରିୟବଂଶ ସଂହାର କଲେ ? ॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ହୈହୟାନାମଧିପତିରର୍ଜୁନଃ କ୍ଷତ୍ରିୟର୍ଷଭଃ ।
ଦତ୍ତଂ ନାରାୟଣସ୍ୟାଂଶମାରାଧ୍ୟ ପରିକର୍ମଭିଃ ॥ ୧୭

ବାହୂନ୍ ଦଶଶତଂ ଲେଭେ ଦୁର୍ଧର୍ଷତ୍ୱମରାତିଷୁ ।
ଅବ୍ୟାହତେନ୍ଦ୍ରିୟୌଜଃଶ୍ରୀତେଜୋବୀର୍ଯ୍ୟଯଶୋବଲମ୍ ॥ ୧୮

ଯୋଗେଶ୍ୱରତ୍ୱମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ଗୁଣା ଯତ୍ରାଣିମାଦୟଃ ।
ଚଚାରାବ୍ୟାହତଗତିର୍ଲୋକେଷୁ ପବନୋ ଯଥା ॥ ୧୯

ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନୈରାବୃତଃ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ ରେବାମ୍ଭସି ମଦୋତ୍କଟଃ ।
ବୈଜୟନ୍ତୀଂ ସ୍ରଜଂ ବିଭ୍ରଦ୍ ରୁରୋଧ ସରିତଂ ଭୁଜୈଃ ॥ ୨୦

ବିପ୍ଲାବିତଂ ସ୍ୱଶିବିରଂ ପ୍ରତିସ୍ରୋତଃସରିଜ୍ଜଲୈଃ ।
ନାମୃଷ୍ୟତ୍ ତସ୍ୟ ତଦ୍ ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ବୀରମାନୀ ଦଶାନନଃ ॥ ୨୧

ଗୃହୀତୋ ଲୀଳୟା ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ସମକ୍ଷଂ କୃତକିଲ୍ବିଷଃ ।
ମାହିଷ୍ମତ୍ୟାଂ ସଂନିରୁଦ୍ଧୋ ମୁକ୍ତୋ ଯେନ କପିର୍ଯଥା ॥ ୨୨

ସ ଏକଦା ତୁ ମୃଗୟାଂ ବିଚରନ୍ ବିପିନେ ବନେ ।
ଯଦୃଚ୍ଛୟାଽଽଶ୍ରମପଦଂ ଜମଦଗ୍ନେରୁପାବିଶତ୍ ॥ ୨୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତେବେଳେ ହୈହୟବଂଶର ଅଧିପତି ଥିଲେ କାର୍ତ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ଜୁନ । ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କ୍ଷତ୍ରିୟ । ସେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରି ନାରାୟଣଙ୍କ ଅଂଶାବତାର ଦତ୍ତାତ୍ରେୟଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିଦେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ହଜାରେ ହାତ ଓ କୌଣସି ଶତ୍ରୁଦ୍ୱାରା ପରାଜିତ ନ ହେବାର ବର ପାଇଗଲେ । ତା'ସହିତ ତାହାଙ୍କ କୃପାରୁ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ଅଗାଧ ଶକ୍ତି, ଅତୁଳ ସମ୍ପତ୍ତି, ତେଜ, ବୀରତ୍ୱ, କୀର୍ତ୍ତି ଓ ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଲାଭ କଲେ ॥୧୭,୧୮॥ ଏପରିଭାବରେ ସେ ଯୋଗେଶ୍ୱର ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ଠାରେ ଏପରି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ଯେ, ସେ ସୂକ୍ଷ୍ମାତିସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ସ୍ଥୂଳାତିସ୍ଥୂଳ ରୂପ ଧାରଣ କରିପାରୁଥିଲେ । ସେ ସକଳ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେ ଜଗତର ସକଳ ସ୍ଥାନକୁ ବାୟୁ ପରି ଅବାଧରେ ଯାତାୟାତ କରିପାରୁଥିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ଥରେ ସେହି ସହସ୍ରବାହୁ ଅର୍ଜୁନ ଗଳାରେ ବୈଜୟନ୍ତୀ ମାଳା ପିନ୍ଧି ବହୁ ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ନର୍ମଦା ନଦୀରେ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥିଲେ । ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରୁ କରୁ ସେ ନିଜର ସହସ୍ର ବାହୁରେ ନଦୀର ପ୍ରବାହ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ॥ ୨୦ ॥ ସେତେବେଳକୁ ଦଶମୁଖ ରାବଣର ଶିବିର ମଧ୍ୟ ସେହି ପାଖରେ କେଉଁଠି ପଡ଼ିଥାଏ । ଏପଟେ ନଦୀର ଧାରା ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇ ବିପରୀତ ଦିଗରେ ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହେବାରୁ ରାବଣର ଶିବିର ବୁଡ଼ିଯିବାକୁ ବସିଲା । ରାବଣ ତ ନିଜକୁ ବିରାଟ ବୀର ବୋଲି ଭାବୁଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ସହସ୍ରାର୍ଜୁନଙ୍କର ସେହି ପରାକ୍ରମକୁ ସହିପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥ ସେ ସହସ୍ରବାହୁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଗାଳିଗୁଲଜ କରିବାରୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଆଗରେ ହିଁ ଅର୍ଜୁନ ତାକୁ ଅନାୟାସରେ ଧରିପକାଇ ନିଜ ରାଜଧାନୀ ମାହିଷ୍ମତୀକୁ ନେଇଗଲେ ଓ ମାଙ୍କଡ଼କୁ ଯନ୍ତାରେ ପୂରାଇଲା ପରି ତାକୁ ବାନ୍ଧି ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ପକାଇଦେଲେ । କିଛିଦିନ ପରେ ପୁଲସ୍ତ୍ୟ ମୁନି କହିବାରୁ ସହସ୍ରବାହୁ ରାବଣକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୨୨ ॥

ଦିନକର କଥା । ସହସ୍ରବାହୁ ଅର୍ଜୁନ ମୃଗୟା (ଶିକାର) କରିବା ନିମନ୍ତେ ଘୋର ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ପଶିଥାନ୍ତି । ଅରଣ୍ୟରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଦୈବବଶତଃ ସେ ଯାଇ ଜମଦଗ୍ନି ମୁନିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୨୩ ॥

ତସ୍ମୈ ସ ନରଦେବାୟ ମୁନିରର୍ହଣମାହରତ୍ ।
ସସୈନ୍ୟାମାତ୍ୟବାହାୟ ହବିଷ୍ମତ୍ୟା ତପୋଧନଃ ॥ ୨୪

ସ ବୀରସ୍ତତ୍ର ତଦ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଆତ୍ମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାତିଶାୟନମ୍ ।
ତନ୍ନାଦ୍ରିୟତାଗ୍ନିହୋତ୍ର୍ୟାଂ ସାଭିଳାଷଃ ସ ହୈହୟଃ ॥ ୨୫

ହବିର୍ଧାନୀମୃଷେର୍ଦର୍ପାନ୍ନରାନ୍ ହର୍ତ୍ତୁମଚୋଦୟତ୍ ।
ତେ ଚ ମାହିଷ୍ମତୀଂ ନିନ୍ୟୁଃ ସବତ୍ସାଂ କ୍ରନ୍ଦତୀଂ ବଳାତ୍ ॥ ୨୬

ଅଥ ରାଜନି ନିର୍ଯାତେ ରାମ ଆଶ୍ରମ ଆଗତଃ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତତ୍ ତସ୍ୟ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟଂ ଚୁକ୍ରୋଧାହିରିବାହତଃ ॥ ୨୭

ଘୋରମାଦାୟ ପରଶୁଂ ସତୂଣଂ ଚର୍ମ କାର୍ମୁକମ୍ ।
ଅନ୍ୱଧାବତ ଦୁର୍ଧର୍ଷୋ ମୃଗେନ୍ଦ୍ର ଇବ ଯୂଥପମ୍ ॥ ୨୮

ତମାପତନ୍ତଂ ଭୃଗୁବର୍ଯ୍ୟମୋଜସା
ଧନୁର୍ଦ୍ଧରଂ ବାଣପରଶ୍ୱଧାୟୁଧମ୍ ।
ଐଣେୟଚର୍ମାମ୍ବରମର୍କଧାମଭି-
ର୍ଯୁତଂ ଜଟାଭିର୍ଦଦୃଶେ ପୁରୀଂ ବିଶନ୍ ॥ ୨୯

ଅଚୋଦୟଦ୍ଧସ୍ତିରଥାଶ୍ୱପତ୍ତିଭି-
ର୍ଗଦାସିବାଣର୍ଷ୍ଟିଶତଘ୍ନିଶକ୍ତିଭିଃ ।
ଅକ୍ଷୌହିଣୀଃ ସପ୍ତଦଶାତିଭୀଷଣା-
ସ୍ତା ରାମ ଏକୋ ଭଗବାନସୂଦୟତ୍ ॥ ୩୦

ଯତୋ ଯତୋଽସୌ ପ୍ରହରତ୍ପରଶ୍ୱଧୋ
ମନୋଽନିଳୌଜାଃ ପରଚକ୍ରସୂଦନଃ ।
ତତସ୍ତତଶ୍ଛିନ୍ନଭୁଜୋରୁକନ୍ଧରା
ନିପେତୁରୁର୍ବ୍ୟାଂ ହତସୂତବାହନାଃ ॥ ୩୧

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ୍ୱସୈନ୍ୟଂ ରୁଧିରୌଘକର୍ଦମେ
ରଣାଜିରେ ରାମକୁଠାରସାୟକୈଃ ।
ବିବୃକ୍ଣଚର୍ମଧ୍ୱଜଚାପବିଗ୍ରହଂ
ନିପାତିତଂ ହୈହୟ ଆପତଦ୍ ରୁଷା ॥ ୩୨

ପରମ ତପସ୍ୱୀ ଜମଦଗ୍ନିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ କାମଧେନୁ ଥାଏ । କାମଧେନୁଙ୍କ ପ୍ରଭାବରୁ ମୁନିବର ସେନା, ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ବାହନମାନଙ୍କ ସମେତ ହୈହୟାଧିପତି ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ସ୍ୱାଗତ ସତ୍କାର କଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସହସ୍ରବାହୁ ଅର୍ଜୁନ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଜମଦଗ୍ନି ମୁନିଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ନିଜ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ । ତେଣୁ ସେ ମୁନିଙ୍କର ସ୍ୱାଗତ ସତ୍କାରକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସମ୍ମାନ ନ ଦେଖାଇ କାମଧେନୁଙ୍କୁ ହିଁ ନେଇଯିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ॥ ୨୫ ॥ ସେ ଅଭିମାନବଶତଃ ଜମଦଗ୍ନି ମୁନିଙ୍କୁ ମାଗିଲେ ବି ନାହିଁ; ବରଂ ନିଜ ସେବକମାନଙ୍କୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଇ କାମଧେନୁଙ୍କୁ ବଳହାରରେ ନେଇଗଲେ । କାମଧେନୁ ଦୁଃଖରେ ହମ୍ବାଳି ଛାଡୁଥାନ୍ତି । ରାଜାଙ୍କ ସେବକମାନେ ବାଛୁରୀ ସହିତ କାମଧେନୁଙ୍କୁ ଟାଣି ଓଟାରି ମାହିଷ୍ମତୀକୁ ନେଇଗଲେ ॥ ୨୬ ॥ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଚାଲିଯିବା ପରେ ପରଶୁରାମ ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଷ୍ଟତା କଥା ଶୁଣି ଆହତ ସର୍ପ ପରି କ୍ରୋଧରେ ଫଁ ଫଁ ହେଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସେ ନିଜର ଭୟଙ୍କର ଫାର୍ଶା, ତୂଣୀର, ଢାଲ ଓ ଧନୁ ଧରି, ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସିଂହ ହାତୀକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ପରି ଭୀଷଣ ବେଗରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଗଲେ ॥ ୨୮ ॥

ସହସ୍ରବାହୁ ଅର୍ଜୁନ ନିଜ ନଗରରେ ପ୍ରବେଶ କରୁ କରୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ପରଶୁରାମ ଭୀଷଣ ବେଗରେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି । ପରଶୁରାମ ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ଦେଖା ଯାଉଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ହାତରେ ଥାଏ ଧନୁର୍ବାଣ ଓ ଫାର୍ଶା. ଦେହରେ କୃଷ୍ଣମୃଗଚର୍ମ; ମୁଣ୍ଡର ଜଟା ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ପରି ଚମକୁ ଥାଏ ॥ ୨୯ ॥ ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସହସ୍ରବାହୁ ଗଦା, ଖଡ୍‌ଗ, ଋଷ୍ଟି, ଶତଘ୍ନୀ, ଶକ୍ତି ଆଦି ଆୟୁଧରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ତଥା ଗଜାରୋହୀ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ରଥାରୋହୀ ଓ ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟସଂଯୁକ୍ତ ସତର ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ଭୟଙ୍କର ସେନା ପଠାଇଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ପରଶୁରାମ ଏକାକୀ ସେହି ବିରାଟ ସେନାକୁ ଅନାୟାସରେ ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ॥ ୩୦ ॥ ଭଗବାନ ପର୍ଶୁରାମ ମନ ଓ ବାୟୁ ପରି ଗତି କରି, ଶତ୍ରୁସୈନ୍ୟଙ୍କୁ କାଟି ଚାଲିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଫାର୍ଶା ଯେଉଁଠି ବାଜୁଥାଏ, ସେଠାରେ ସାରଥି ଓ ବାହନ ସହିତ ବଡ଼ ବଡ଼ ବୀରମାନଙ୍କର ବାହୁ, ଜଂଘ ଓ କାନ୍ଧ କଟି ଭୂମିରେ ଗଦା ହୋଇପଡୁଥାଏ ॥ ୩୧ ॥

ପରଶୁରାମଙ୍କ ଫାର୍ଶା ଓ ବାଣ ପ୍ରହାରରେ ସୈନିକମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଧନୁ, ଧ୍ୱଜା ଓ ଢାଲ ସହିତ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଓ ରକ୍ତରଞ୍ଜିତ ହୋଇ, ରଣଭୂମିରେ ମରି ଶୋଇଯାଉଥିବା ଦେଖି, ହୈହୟାଧିପତି ଅର୍ଜୁନ ଭୀଷଣ ରାଗିଗଲେ । ତେଣୁ ସେ ନିଜେ ଲଢ଼ିବେ ବୋଲି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ

ଅଥାର୍ଜୁନଃ ପଞ୍ଚଶତେଷୁ ବାହୁଭି-
ର୍ଧନୁଃଷୁ ବାଣାନ୍ ଯୁଗପତ୍ ସ ସନ୍ଦଧେ ।
ରାମାୟ ରାମୋଽସ୍ତ୍ରଭୃତାଂ ସମଗ୍ରଣୀ-
ସ୍ତାନ୍ୟେକଧନ୍ୱେଷୁଭିରାଚ୍ଛିନତ୍ ସମମ୍ ॥ ୩୩

ପୁନଃ ସ୍ୱହସ୍ତୈରଚଳାନ୍ ମୃଧେଽଙ୍ଘ୍ରିପା-
ନୁତ୍କ୍ଷିପ୍ୟ ବେଗାଦଭିଧାବତୋ ଯୁଧି ।
ଭୁଜାନ୍ କୁଠାରେଣ କଠୋରନେମିନା
ଚିଚ୍ଛେଦ ରାମଃ ପ୍ରସଭଂ ତ୍ୱହେରିବ ॥ ୩୪

କୃତ୍ତବାହୋଃ ଶିରସ୍ତସ୍ୟ ଗିରେଃ ଶୃଙ୍ଗମିବାହରତ୍ ।
ହତେ ପିତରି ତତ୍ପୁତ୍ରା ଅୟୁତଂ ଦୁଦ୍ରୁବୁର୍ଭୟାତ୍ ॥ ୩୫

ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରୀମୁପାବର୍ତ୍ତ୍ୟ ସବତ୍ସାଂ ପରବୀରହା ।
ସମୁପେତ୍ୟାଶ୍ରମଂ ପିତ୍ରେ ପରିକ୍ଲିଷ୍ଟାଂ ସମର୍ପୟତ୍ ॥ ୩୬

ସ୍ୱକର୍ମ ତତ୍କୃତଂ ରାମଃ ପିତ୍ରେ ଭ୍ରାତୃଭ୍ୟ ଏବ ଚ ।
ବର୍ଣ୍ଣୟାମାସ ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ଜମଦଗ୍ନିରଭାଷତ ॥ ୩୭

ରାମ ରାମ ମହାବାହୋ ଭବାନ୍ ପାପମକାରଷୀତ୍ ।
ଅବଧୀନ୍ନରଦେବଂ ଯତ୍ ସର୍ବଦେବମୟଂ ବୃଥା ॥ ୩୮

ବୟଂ ହି ବ୍ରାହ୍ମଣାସ୍ତାତ କ୍ଷମୟାର୍ହଣତାଂ ଗତାଃ ।
ଯୟା ଲୋକଗୁରୁର୍ଦ୍ଦେବଃ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟମଗାତ୍ ପଦମ୍ ॥ ୩୯

କ୍ଷମୟା ରୋଚତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀର୍ବ୍ରାହ୍ମୀ ସୌରୀ ଯଥା ପ୍ରଭା ।
କ୍ଷମିଣାମାଶୁ ଭଗବାଂସ୍ତୁଷ୍ୟତେ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୪୦

ରାଜ୍ଞୋ ମୂର୍ଧାଭିଷିକ୍ତସ୍ୟ ବଧୋ ବ୍ରହ୍ମବଧାଦ୍ ଗୁରୁଃ ।
ତୀର୍ଥସଂସେବୟା ଚାଂହୋ ଜହ୍ୟଙ୍ଗାଚ୍ୟୁତଚେତନଃ ॥ ୪୧

ମାଡ଼ି ଆସିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ସେ ନିଜର ହଜାରେ ହାତରେ ପାଞ୍ଚଶହ ଧନୁ ଧରି ଶର ଖଞ୍ଜିଦେଲେ ଏବଂ ପରଶୁରାମଙ୍କ ଉପରକୁ ଏକସଙ୍ଗେ ସବୁଯାକ ଶର ଛାଡ଼ିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ପରଶୁରାମ ତ ଥିଲେ ସମସ୍ତ ଶସ୍ତ୍ରଧାରୀଙ୍କର ଶିରୋମଣି । ସେ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏମାତ୍ର ଧନୁରେ ଶର ମାରି ସହସ୍ରବାହୁଙ୍କର ସବୁ ଶର କାଟିଦେଲେ ॥ ୩୩ ॥ ତାହା ଦେଖି, ସହସ୍ରବାହୁ ନିଜର ବିଭିନ୍ନ ହାତରେ ପାହାଡ଼ ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗଛ ଉପାଡ଼ି ଆଣି ପରଶୁରାମଙ୍କୁ ପ୍ରହାର କରିବେ ବୋଲି ଧାଇଁ ଆସିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରଶୁରାମ ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ଫାର୍ଶାରେ ସହସ୍ରବାହୁଙ୍କର ସାପ ଭଳି ଲମ୍ବିଥିବା ଭୁଜଗୁଡ଼ାକୁ ଧଡ଼ାଧଡ଼୍ କାଟି ପକାଇଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଭୁଜଗୁଡ଼ାକ କାଟିଦେବା ପରେ, ସେ ତାଙ୍କର ପର୍ବତଶିଖର ପରି ଦିଶୁଥିବା ମୁଣ୍ଡଟାକୁ ମଧ୍ୟ କାଟି ଗଣ୍ଡିରୁ ଅଲଗା କରିଦେଲେ । ପିତା (ସହସ୍ରବାହୁ) ମରିଯିବାରୁ ତାଙ୍କର ଦଶହଜାର ପୁତ୍ର ପ୍ରାଣଭୟରେ ସେଠାରୁ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୩୫ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶତ୍ରୁସେନାକୁ ବିଧ୍ୱଂସ କରିଦେଇ ପରଶୁରାମ ବାଛୁରୀ ସହିତ କାମଧେନୁଙ୍କୁ ନେଇଆସିଲେ । କାମଧେନୁ ସେତେବେଳକୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଆଣି ସେ ପିତାଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ ଏବଂ ମାହିଷ୍ମତୀରେ ସେ ଯାହାସବୁ କରିଥିଲେ, ତାହା ପିତାଙ୍କୁ ତଥା ଭାଇମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଲେ । ସବୁ ଶୁଣିବା ପରେ ଜମଦଗ୍ନି ମୁନି କହିଲେ— ॥ ୩୬,୩୭ ॥ "ହାୟ ! ହାୟ ! ପରଶୁରାମ ! ତୁ ବଡ଼ ପାପ କରିଦେଲୁ । ହେ ରାମ ! ତୁ ବଡ଼ ବୀର ସତ, କିନ୍ତୁ ସର୍ବଦେବମୟ ନରଦେବଙ୍କୁ ତୁ ବୃଥାଟାରେ ବଧ କରିଦେଲୁ ॥ ୩୮ ॥ ଆରେ ବାପା ! ଆମେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ । କ୍ଷମାର ପ୍ରଭାବରୁ ହିଁ ଆମେ ସଂସାରରେ ପୂଜନୀୟ ହୋଇଛୁ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କ'ଣ କହିବା, ସମସ୍ତଙ୍କର ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟ କ୍ଷମାବଳରେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମପଦ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ କ୍ଷମାଦ୍ୱାରା ହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଶୋଭା ସୂର୍ଯ୍ୟପ୍ରଭା ସମ ଝଟକିଥାଏ । ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ମଧ୍ୟ କ୍ଷମାଶୀଳ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଉପରେ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ବାବୁ ପର୍ଶୁରାମ ! ସାର୍ବଭୌମ ରାଜାଙ୍କୁ ବଧ କରିଦେବା ବ୍ରାହ୍ମଣହତ୍ୟାଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଗୁରୁତର ଦୋଷ । ତେଣୁ ତୁ ଯାଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି କରି ବିଭିନ୍ନ ତୀର୍ଥ-ସେବନ କର ଏବଂ ଏହାଦ୍ୱାରା ତୋର ପାପକୁ ଧୋଇପକା ।" ॥ ୪୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୫ ॥

+++

ଅଥ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପରଶୁରାମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କ୍ଷତ୍ରିୟ ସଂହାର ତଥା ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କ ବଂଶ କଥା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ପିତ୍ରୋପଶିକ୍ଷିତୋ ରାମସ୍ତଥେତି କୁରୁନନ୍ଦନ ।
ସଂବତ୍ସରଂ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାଂ ଚରିତ୍ୱାଽଽଶ୍ରମମାବ୍ରଜତ୍ ॥ ୧

କଦାଚିଦ୍ ରେଣୁକା ଯାତା ଗଙ୍ଗାୟାଂ ପଦ୍ମମାଳିନମ୍ ।
ଗନ୍ଧର୍ବରାଜଂ କ୍ରୀଡନ୍ତମପ୍‌ସରୋଭିରପଶ୍ୟତ ॥ ୨

ବିଲୋକୟନ୍ତୀ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତମୁଦକାର୍ଥଂ ନଦୀଂ ଗତା ।
ହୋମବେଳାଂ ନ ସସ୍ମାର କିଞ୍ଚିଚ୍ଚିତ୍ରରଥସ୍ପୃହା ॥ ୩

କାଳାତ୍ୟୟଂ ତଂ ବିଲୋକ୍ୟ ମୁନେଃ ଶାପବିଶଙ୍କିତା ।
ଆଗତ୍ୟ କଳଶଂ ତସ୍ଥୌ ପୁରୋଧାୟ କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ॥ ୪

ବ୍ୟଭିଚାରଂ ମୁନିର୍ଜ୍ଞାତ୍ୱା ପତ୍ନ୍ୟାଃ ପ୍ରକୁପିତୋଽବ୍ରବୀତ୍ ।
ଘ୍ନତୈନାଂ ପୁତ୍ରକାଃ ପାପାମିତ୍ୟୁକ୍ତାସ୍ତେ ନ ଚକ୍ରିରେ ॥ ୫

ରାମଃ ସଞ୍ଚୋଦିତଃ ପିତ୍ରା ଭ୍ରାତୄନ୍ ମାତ୍ରା ସହାବଧୀତ୍ ।
ପ୍ରଭାବଜ୍ଞୋ ମୁନେଃ ସମ୍ୟକ୍ ସମାଧେସ୍ତପସଶ୍ଚ ସଃ ॥ ୬

ବରେଣଚ୍ଛନ୍ଦୟାମାସ ପ୍ରୀତଃ ସତ୍ୟବତୀସୁତଃ ।
ବବ୍ରେ ହତାନାଂ ରାମୋଽପି ଜୀବିତଂ ଚାସ୍ମୃତିଂ ବଧେ ॥ ୭

ଉତ୍ତସ୍ଥୁସ୍ତେ କୁଶଳିନୋ ନିଦ୍ରାପାୟ ଇବାଞ୍ଜସା ।
ପିତୁର୍ବିଦ୍ୱାଂସ୍ତପୋବୀର୍ଯ୍ୟଂ ରାମଶ୍ଚକ୍ରେ ସୁହୃଦ୍‌ବଧମ୍ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପରଶୁରାମ 'ଯଥା ଆଜ୍ଞା' କହି ପିତାଙ୍କର ଆଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ବର୍ଷେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା କରି ଆପଣା ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୧ ॥ ଦିନକର କଥା । ପରଶୁରାମଙ୍କର ମାତା ରେଣୁକା ଗଙ୍ଗାତଟକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଦେଖିଲେ, ଗନ୍ଧର୍ବରାଜ ଚିତ୍ରରଥ ପଦ୍ମଫୁଲର ମାଳା ପିନ୍ଧି ଅପ୍‌ସରାମାନଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ରେଣୁକା ଜଳ ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ନଦୀତଟକୁ ଯାଇଥିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥିବା ଗନ୍ଧର୍ବଙ୍କୁ ଚାହିଁରହିବା ଫଳରେ ସେପଟେ ପତିଦେବଙ୍କର ହୋମ କରିବା ସମୟ ଗଡ଼ିଯିବା ବିଷୟ ସେ ଭୁଲିଗଲେ । ତାଙ୍କର ମନ ମଧ୍ୟ ଚିତ୍ରରଥଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ସାମାନ୍ୟ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା ॥ ୩ ॥ ହୋମ ସମୟ ଗଡ଼ିଗଲାଣି ବୋଲି ଚେତା ପଶିଯିବାକ୍ଷଣି, ସେ ମହର୍ଷି ଜମଦଗ୍ନିଙ୍କ ଶାପର ଶିକାର ହୋଇଯିବା ଭୟରେ ସେଠାରୁ ତରତର ହୋଇ ଆଶ୍ରମକୁ ପଳାଇ ଆସିଲେ । ମହର୍ଷିଙ୍କ ଆଗରେ ଜଳକଳସଟି ଥୋଇଦେଇ, ସେ କରପତ୍ର ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪ ॥ ଜମଦଗ୍ନି ନିଜ ପତ୍ନୀର ମାନସିକ ବ୍ୟଭିଚାରର କଥା ଜାଣିଗଲେ ଏବଂ କ୍ରୋଧଜର୍ଜରିତ ହୋଇ କହି ଉଠିଲେ, "ଆରେ ମୋ ପୁତ୍ରଗଣ ! ଏହି ପାପିନୀଟାକୁ ମାରିଦିଅ ।" କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର କୌଣସି ପୁତ୍ର (ପରଶୁରାମଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି) ପିତାଙ୍କର ସେହି ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କଲେ ନାହିଁ ॥ ୫ ॥ ଏହା ପରେ ପରେ ପିତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ ପରଶୁରାମ ନିଜ ମାତାଙ୍କ ସମେତ ସବୁଭାଇଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ; କାରଣ ସେ ପିତାଙ୍କର ଯୋଗ ଓ ତପସ୍ୟାର ପ୍ରଭାବ ଭଲରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ ॥ ୬ ॥ ପରଶୁରାମଙ୍କର ଏଭଳି ପିତ୍ରାଦେଶ-ପାଳନ ଦେଖି ସତ୍ୟବତୀନନ୍ଦନ ମହର୍ଷି ଜମଦଗ୍ନି ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲେ । ସେ କହିଲେ, "ପୁତ୍ର ! ତୋର ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ମୋତେ ବର ମାଗ ।" ପରଶୁରାମ କହିଲେ, "ପିତା ! ମୋର ମାଆ ଓ ସବୁଭାଇ ଜୀବିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ମରଣ ନ ରହୁ ଯେ, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେଇଥିଲି ।" ॥ ୭ ॥ ପରଶୁରାମ ଏପରି କହୁ କହୁ ମଣିଷ ନିଦରୁ ଉଠିଲା ପରି, ତାଙ୍କର ମାଆ ଓ ଭାଇମାନେ ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ଉଠିପଡ଼ିଲେ । ପରଶୁରାମ ପିତାଙ୍କର ତପୋବଳ ଜାଣିଥିବାରୁ ହିଁ ନିଜର ଆତ୍ମୀୟମାନଙ୍କୁ ବଧ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୮ ॥

ଯେଽର୍ଜୁନସ୍ୟ ସୁତା ରାଜନ୍ ସ୍ମରନ୍ତଃ ସ୍ୱପିତୁର୍ବଧମ୍ ।
ରାମବୀର୍ଯ୍ୟପରାଭୂତା ଲେଭିରେ ଶର୍ମ ନ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୯

ଏକଦାଽଽଶ୍ରମତୋ ରାମେ ସଭ୍ରାତରି ବନଂ ଗତେ ।
ବୈରଂ ସିସାଧୟିଷବୋ ଲବ୍ଧଚ୍ଛିଦ୍ରା ଉପାଗମନ୍ ॥ ୧୦

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଗ୍ନ୍ୟଗାର ଆସୀନମାବେଶିତଧିୟଂ ମୁନିମ୍ ।
ଭଗବତ୍ୟୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକେ ଜଘ୍ନୁସ୍ତେ ପାପନିଶ୍ଚୟାଃ ॥ ୧୧

ଯାଚ୍ୟମାନାଃ କୃପଣୟା ରାମମାତ୍ରାତିଦାରୁଣାଃ ।
ପ୍ରସହ୍ୟ ଶିର ଉତ୍କୃତ୍ୟ ନିନ୍ୟୁସ୍ତେ କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧବଃ ॥ ୧୨

ରେଣୁକା ଦୁଃଖଶୋକାର୍ତ୍ତା ନିଘ୍ନନ୍ତ୍ୟାତ୍ମାନମାତ୍ମନା ।
ରାମ ରାମେହି ତାତେତି ବିଚୁକ୍ରୋଶୋଚ୍ଚକୈଃ ସତୀ ॥ ୧୩

ତଦୁପଶ୍ରୁତ୍ୟ ଦୂରସ୍ଥୋ ହା ରାମେତ୍ୟାର୍ତ୍ତବତ୍ସ୍ୱନମ୍ ।
ତ୍ୱରୟାଽଽଶ୍ରମମାସାଦ୍ୟ ଦଦୃଶେ ପିତରଂ ହତମ୍ ॥ ୧୪

ତଦ୍ ଦୁଃଖରୋଷାମର୍ଷାର୍ତ୍ତିଶୋକବେଗବିମୋହିତଃ ।
ହା ତାତ ସାଧୋ ଧର୍ମିଷ୍ଠ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱାସ୍ମାନ୍ ସ୍ୱର୍ଗତୋ ଭବାନ୍ ॥ ୧୫

ବିଲପ୍ୟୈବଂ ପିତୁର୍ଦେହଂ ନିଧାୟ ଭ୍ରାତୃଷୁ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ପରଶୁଂ ରାମଃ କ୍ଷତ୍ରାନ୍ତାୟ ମନୋ ଦଧେ ॥ ୧୬

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସହସ୍ରବାହୁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଯେଉଁ ପୁତ୍ରମାନେ ପର୍ଶୁରାମଙ୍କ ନିକଟରେ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରୁ ପଳାଇ ଯାଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ପିତାଙ୍କ ବଧ କଥା ସବୁବେଳେ ମନେ ପଡୁଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତି ପାଇପାରୁ ନ ଥିଲେ ॥ ୯ ॥ ଦିନକର କଥା । ଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ ପର୍ଶୁରାମ ଆଶ୍ରମରୁ ବାହାରି ବଣକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟର ସୁଯୋଗ ନେଇ ସହସ୍ରବାହୁଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନେ ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ପଶିଆସିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ସେତେବେଳକୁ ମହର୍ଷି ଜମଦଗ୍ନି ଅଗ୍ନିଶାଳାରେ ବସି, ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ନିବେଶ କରି, ଭଗବତ୍ ଚିନ୍ତନରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ବାହ୍ୟଜଗତ୍ ବିଷୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଚେତନ ଥିଲେ । ଏପରି ସୁଯୋଗ ପାଇ ସେହି ପାପୀମାନେ ଜମଦଗ୍ନି ଋଷିଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ । ସେମାନେ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଏପରି ପାପପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ସେଠାକୁ ଆସିଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ପରଶୁରାମଙ୍କ ମାତା ରେଣୁକା ଅତି କରୁଣଭାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ସେଥିପ୍ରତି ଆଦୌ କର୍ଣ୍ଣପାତ ନ କରି, ବଳପୂର୍ବକ ଜମଦଗ୍ନିଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କାଟି ନେଇଗଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ନୀଚ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ସତରେ ବଡ଼ କ୍ରୂର ଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସତୀ ରେଣୁକା ଦୁଃଖ ଓ ଶୋକରେ ଆତୁର ହୋଇଗଲେ । ସେ ଛାତି ପିଟି ଓ ମୁଣ୍ଡ କୋଡ଼ି ଜୋରରେ କାନ୍ଦିଲେ, "ହା ରାମ ! ମୋ ବାପା ପରଶୁରାମ ! କେଉଁଠି ଅଛୁ, ଶୀଘ୍ର ଆସ, ବାପା !" ପରଶୁରାମ ବହୁ ଦୂରରୁ ହିଁ ମାଆଙ୍କର 'ହା ରାମ' ବୋଲି କରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇ, ତୁରନ୍ତ ଆସି ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେ ଆସି ଦେଖନ୍ତି ତ, ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କୁ କେହି ମାରିଦେଇଛି ॥ ୧୩, ୧୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଘଟଣା ଦେଖି ପରଶୁରାମଙ୍କୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା । ସେ ଅସହ୍ୟ କ୍ରୋଧ, ମାନସିକ ପୀଡ଼ା ଓ ଶୋକର ଆବେଗରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ । "ହାୟ ପିତା ! ଆପଣ ତ ବଡ଼ ମହାତ୍ମା ଥିଲେ । ଆପଣ ଧର୍ମର ପ୍ରକୃତ ପୂଜାରୀ ଥିଲେ । ଆପଣ ଆମମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଚାଲିଗଲେ !" ॥ ୧୫ ॥ ଏପରି ବିଳାପ କରି କରି ସେ ଭାଇମାନଙ୍କୁ ପିତାଙ୍କ ମୃତଶରୀର ସମର୍ପିଦେଲେ ଏବଂ ହାତରେ ଫାର୍ଶାଟିଏ ଧରି କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ॥ ୧୬ ॥

ଗତ୍ୱା ମାହିଷ୍ମତୀଂ ରାମୋ ବ୍ରହ୍ମଘ୍ନବିହତଶ୍ରିୟମ୍ ।
ତେଷାଂ ସ ଶୀର୍ଷଭୀ ରାଜନ୍ ମଧ୍ୟେ ଚକ୍ରେ ମହାଗିରିମ୍ ॥ ୧୭

ତଦ୍ରକ୍ତେନ ନଦୀଂ ଘୋରାମବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଭୟାବହାମ୍ ।
ହେତୁଂ କୃତ୍ୱା ପିତୃବଧଂ କ୍ଷତ୍ରେଽମଙ୍ଗଳକାରିଣି ॥ ୧୮

ତ୍ରିଃସପ୍ତକୃତ୍ୱଃ ପୃଥିବୀଂ କୃତ୍ୱା ନିଃକ୍ଷତ୍ରିୟାଂ ପ୍ରଭୁଃ ।
ସମନ୍ତପଞ୍ଚକେ ଚକ୍ରେ ଶୋଣିତୋଦାନ୍ ହ୍ରଦାନ୍ ନୃପ ॥ ୧୯

ପିତୁଃ କାୟେନ ସନ୍ଧାୟ ଶିର ଆଦାୟ ବର୍ହିଷି ।
ସର୍ବଦେବମୟଂ ଦେବମାତ୍ମାନମୟଜନ୍ମଖୈଃ ॥ ୨୦

ଦଦୌ ପ୍ରାଚୀଂ ଦିଶଂ ହୋତ୍ରେ ବ୍ରହ୍ମଣେ ଦକ୍ଷିଣାଂ ଦିଶମ୍ ।
ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟବେ ପ୍ରତୀଚୀଂ ବୈ ଉଦ୍‌ଗାତ୍ରେ ଉତ୍ତରାଂ ଦିଶମ୍ ॥ ୨୧

ଅନ୍ୟେଭ୍ୟୋଽବାନ୍ତରଦିଶଃ କଶ୍ୟପାୟ ଚ ମଧ୍ୟତଃ ।
ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତମୁପଦ୍ରଷ୍ଟ୍ରେ ସଦସ୍ୟେଭ୍ୟସ୍ତତଃ ପରମ୍ ॥ ୨୨

ତତଶ୍ଚାବଭୃଥସ୍ନାନବିଧୂତାଶେଷକିଲ୍‌ବିଷଃ ।
ସରସ୍ୱତ୍ୟାଂ ବ୍ରହ୍ମନଦ୍ୟାଂ ରେଜେ ବ୍ୟଭ୍ର ଇବାଂଶୁମାନ୍ ॥ ୨୩

ସ୍ୱଦେହଂ ଜମଦଗ୍ନିସ୍ତୁ ଲବ୍‌ଧ୍ୱା ସଂଜ୍ଞାନଲକ୍ଷଣମ୍ ।
ଋଷୀଣାଂ ମଣ୍ଡଳେ ସୋଽଭୂତ୍ ସପ୍ତମୋ ରାମପୂଜିତଃ ॥ ୨୪

ଜାମଦଗ୍ନ୍ୟୋଽପି ଭଗବାନ୍ ରାମଃ କମଲଲୋଚନଃ ।
ଆଗାମିନ୍ୟନ୍ତରେ ରାଜନ୍ ବର୍ତ୍ତୟିଷ୍ୟତି ବୈ ବୃହତ୍ ॥ ୨୫

ଆସ୍ତେଽଦ୍ୟାପି ମହେନ୍ଦ୍ରାଦ୍ରୌ ନ୍ୟସ୍ତଦଣ୍ଡଃ ପ୍ରଶାନ୍ତଧୀଃ ।
ଉପଗୀୟମାନଚରିତଃ ସିଦ୍ଧଗନ୍ଧର୍ବଚାରଣୈଃ ॥ ୨୬

ଏବଂ ଭୃଗୁଷୁ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ।
ଅବତୀର୍ଯ୍ୟ ପରଂ ଭାରଂ ଭୁବୋଽହନ୍ ବହୁଶୋ ନୃପାନ୍ ॥ ୨୭

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରହ୍ମଘାତୀ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କ ହେତୁ ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇଯାଇଥିବା ମାହିଷ୍ମତୀ ନଗରୀକୁ ଯାଇ ପରଶୁରାମ ସହସ୍ରବାହୁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦେଲେ ଏବଂ ସେହି କଟା ମୁଣ୍ଡସବୁ ନଗର ମଝିରେ ଏପରି ଗଦାଇଦେଲେ ଯେ, ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ପର୍ବତ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୭ ॥ ସେମାନଙ୍କ ରକ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଙ୍କର ନଦୀ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲା; ତାହା ଦେଖି ବ୍ରାହ୍ମଣଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଭୟରେ କମ୍ପିଉଠିଲା । ହେ ରାଜନ୍ ! ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ, କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ହୋଇଗଲେଣି । ତେଣୁ ସେ ପିତାଙ୍କ ବଧକୁ ନିମିତ୍ତ କରି ପୃଥିବୀକୁ ଏକୋଇଶି ଥର କ୍ଷତ୍ରିୟଶୂନ୍ୟ କରିଦେଲେ ଓ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରର ସମନ୍ତପଞ୍ଚକରେ ପାଞ୍ଚଟି ପୁଷ୍କରିଣୀକୁ ସେମାନଙ୍କ ରକ୍ତରୂପୀ ଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଲେ ॥୧୮,୧୯॥ ପରଶୁରାମ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ମସ୍ତକଟି ନେଇ ତାଙ୍କ ଗଣ୍ଡିରେ ଯୋଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ସର୍ବଦେବମୟ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୨୦ ॥ ଯଜ୍ଞମାନଙ୍କରେ ସେ ପୂର୍ବଦିଗର ଭୂମି ହୋତାଙ୍କୁ, ଦକ୍ଷିଣଦିଗର ଭୂମି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ, ପଶ୍ଚିମଦିଗର ଭୂମି ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁଙ୍କୁ ଓ ଉତ୍ତରଦିଗର ଭୂମି ସାମଗାନ କରୁଥିବା ଉଦ୍‌ଗାତାଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୨୧ ॥ ସେହିପରି ଅଗ୍ନିକୋଣ ଆଦି ବିଦିଗଗୁଡ଼ିକର ଭୂମି ଋତ୍ୱିଜମାନଙ୍କୁ, ମଧ୍ୟଭାଗର ଭୂମି କଶ୍ୟପଙ୍କୁ, ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ଉପଦ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କୁ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦିଗର ଭୂମି ଅନ୍ୟ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୨୨ ॥ ତା'ପରେ ବ୍ରହ୍ମନଦୀ ସରସ୍ୱତୀରେ ଯଜ୍ଞାନ୍ତସ୍ନାନ କରିବା ପରେ ସେ ସମସ୍ତ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ମେଘଶୂନ୍ୟ ଆକାଶର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ଶୋଭାୟମାନ ହେଲେ ॥ ୨୩ ॥ ମହର୍ଷି ଜମଦଗ୍ନି ସ୍ମୃତିରୂପୀ ସଂକଳ୍ପମୟ ଦେହ ପାଇଗଲେ । ପରଶୁରାମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନିତ ହୋଇ ସେ ସପ୍ତର୍ଷିମଣ୍ଡଳରେ ସପ୍ତମ ଋଷିରୂପେ ଶୋଭା ପାଇଲେ ॥ ୨୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜମଦଗ୍ନିନନ୍ଦନ କମଳଲୋଚନ ଭଗବାନ ପରଶୁରାମ ଆଗାମୀ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ସପ୍ତର୍ଷିମଣ୍ଡଳରେ ରହି ବେଦଜ୍ଞାନ ବିସ୍ତାର କରିବେ ॥ ୨୫ ॥ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ କାହାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡ ନ ଦେଇ ଶାନ୍ତଚିତ୍ତରେ ମହେନ୍ଦ୍ରପର୍ବତରେ ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ସିଦ୍ଧମାନେ ତଥା ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଚାରଣମାନେ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ତାଙ୍କର ଚରିତ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ଏପରିଭାବରେ ଭୃଗୁବଂଶରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ପୃଥିବୀର ଭାରସ୍ୱରୂପ ହୋଇଯାଇଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କୁ ବହୁବାର ବଧ କରିଥିଲେ ॥ ୨୭ ॥

ଗାଧେରଭୂନ୍ମହାତେଜାଃ ସମିଦ୍ଧ ଇବ ପାବକଃ ।
ତପସା କ୍ଷାତ୍ରମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ଯୋ ଲେଭେ ବ୍ରହ୍ମବର୍ଚସମ୍ ॥ ୨୮

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରସ୍ୟ ଚୈବାସନ୍ ପୁତ୍ରା ଏକଶତଂ ନୃପ ।
ମଧ୍ୟମସ୍ତୁ ମଧୁଚ୍ଛନ୍ଦା ମଧୁଚ୍ଛନ୍ଦସ ଏବ ତେ ॥ ୨୯

ପୁତ୍ରଂ କୃତ୍ୱା ଶୁନଃଶେପଂ ଦେବରାତଂ ଚ ଭାର୍ଗବମ୍ ।
ଆଜୀଗର୍ତ୍ତଂ ସୁତାନାହ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଏଷ ପ୍ରକଳ୍ପ୍ୟତାମ୍ ॥ ୩୦

ଯୋ ବୈ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରମଖେ ବିକ୍ରୀତଃ ପୁରୁଷଃ ପଶୁଃ ।
ସ୍ତୁତ୍ୱା ଦେବାନ୍ ପ୍ରଜେଶାଦୀନ୍ ମୁମୁଚେ ପାଶବନ୍ଧନାତ୍ ॥ ୩୧

ଯୋ ରାତୋ ଦେବଯଜନେ ଦେବୈର୍ଗାଧିଷୁ ତାପସଃ ।
ଦେବରାତ ଇତି ଖ୍ୟାତଃ ଶୁନଃଶେପଃ ସ ଭାର୍ଗବଃ ॥ ୩୨

ଯେ ମଧୁଚ୍ଛନ୍ଦସୋ ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଃ କୁଶଲଂ ମେନିରେ ନ ତତ୍ ।
ଅଶପତ୍ ତାନ୍ ମୁନିଃ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ମ୍ଲେଚ୍ଛା ଭବତ ଦୁର୍ଜନାଃ ॥ ୩୩

ସ ହୋବାଚ ମଧୁଚ୍ଛନ୍ଦାଃ ସାର୍ଧଂ ପଞ୍ଚାଶତା ତତଃ ।
ଯନ୍ନୋ ଭବାନ୍ ସଂଜାନୀତେ ତସ୍ମିଂସ୍ତିଷ୍ଠାମହେ ବୟମ୍ ॥ ୩୪

ଜ୍ୟେଷ୍ଠଂ ମନ୍ତ୍ରଦୃଶଂ ଚକ୍ରୁସ୍ତ୍ୱାମନ୍ୱଞ୍ଚୋ ବୟଂ ସ୍ମ ହି ।
ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଃ ସୁତାନାହ ବୀରବନ୍ତୋ ଭବିଷ୍ୟଥ ।
ଯେ ମାନଂ ମେଽନୁଗୃହ୍ଣନ୍ତୋ ବୀରବନ୍ତମକର୍ତ୍ତ ମାମ୍ ॥ ୩୫

ଏଷ ବଃ କୁଶିକା ବୀରୋ ଦେବରାତସ୍ତମନ୍ୱିତ ।
ଅନ୍ୟେ ଗୃଷ୍ଟକହାରୀତଜୟକ୍ରତୁମଦାଦୟଃ ॥ ୩୬

ମହାରାଜ ଗାଧିଙ୍କର ପୁତ୍ର ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଥିଲେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନି ପରି ପରମ ତେଜସ୍ୱୀ । ସେ ଆପଣା ତପୋବଳରେ କ୍ଷତ୍ରିୟତ୍ୱ ତ୍ୟାଗ କରି ବ୍ରହ୍ମତେଜ ଲାଭ କରିଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କର ଶହେ ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ମଝିଆଁ ପୁତ୍ରର ନାମ ଥିଲା ମଧୁଚ୍ଛନ୍ଦା; ତେଣୁ ତାଙ୍କର ସବୁ ପୁତ୍ର ମଧୁଚ୍ଛନ୍ଦା ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲେ ॥ ୨୯ ॥ ଭୃଗୁବଂଶୀ ଅଜୀଗର୍ତ୍ତଙ୍କ ପୁତ୍ର ତଥା ନିଜର ଭଣଜା ଶୁନଃଶେପଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ପୁତ୍ରରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜର ଶହେପୁତ୍ରଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ତୁମେ ସମସ୍ତେ ଏହାଙ୍କୁ ବଡ଼ଭାଇ ବୋଲି ମାନ ।'' ଶୁନଃଶେପଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ନାମ ଥିଲା ଦେବରାତ ॥ ୩୦ ॥ ଏହି ଶୁନଃଶେପ ଥିଲେ ସେହି ବାଳକ, ଯାହାଙ୍କୁ କି ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ଯଜ୍ଞପଶୁ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ପିତାମାତାଙ୍କ ଠାରୁ କ୍ରୟ କରି ନିଆଯାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଜାପତି ବରୁଣ ଆଦି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ତାଙ୍କୁ ପାଶବନ୍ଧନରୁ ମୁକୁଳାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଦେବତାମାନଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ଶୁନଃଶେପଙ୍କୁ ଦେବତାମାନେ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ; ତେଣୁ **ଦେବୈଃ ରାତଃ** ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଅନୁସାରେ ସେହି ତପସ୍ୱୀ ବାଳକ ଗାଧିବଂଶରେ ଦେବରାତ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲେ ॥ ୩୧,୩୨ ॥ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ମଧୁଚ୍ଛନ୍ଦାଙ୍କ ଠାରୁ ବଡ଼ ଥିଲେ, ସେମାନେ ଶୁନଃଶେପଙ୍କୁ ବଡ଼ ଭାଇ ବୋଲି ମାନିବାକୁ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଶାପ ଦେଇଦେଲେ, ''ରେ ଦୁଷ୍ଟ ! ତୁମେମାନେ ମ୍ଲେଚ୍ଛ ହୋଇଯାଅ ।'' ॥ ୩୩ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଉପର ଅଣଚାଶ ଭାଇ ମ୍ଲେଚ୍ଛ ହୋଇଯିବାରୁ, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କର ମଧ୍ୟମପୁତ୍ର ମଧୁଚ୍ଛନ୍ଦା ତାଙ୍କ ତଳ ଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ପିତାଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ପିତା ! ଆପଣ ଆମମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଆଜ୍ଞା ଦେବେ, ଆମେ ତାହା ପାଳନ କରିବୁ ।'' ॥ ୩୪ ॥ ଏପରି କହି ମଧୁଚ୍ଛନ୍ଦା ଶୁନଃଶେପଙ୍କୁ ବଡ଼ଭାଇ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ଆମେ ସମସ୍ତେ ତୁମର ଅନୁଗାମୀ—ସାନଭାଇ ।'' ଏହାଫଳରେ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଆପଣା ଆଜ୍ଞାକାରୀ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ତୁମେମାନେ ମୋର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରି ମୋର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା କଲ; ତେଣୁ ତୁମମାନଙ୍କ ପରି ପୁତ୍ର ପାଇ ମୁଁ ଧନ୍ୟ ହୋଇଗଲି । ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଉଛି, ତୁମେମାନେ ମଧ୍ୟ ସୁପୁତ୍ର ଲାଭ କରିବ ॥ ୩୫ ॥ ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ରଗଣ ! ଏହି ଦେବରାତ ଶୁନଃଶେପ ମଧ୍ୟ ତୁମରି ଗୋତ୍ରର । ତୁମେମାନେ ଏହାରି ଆଜ୍ଞାଧୀନ ହୋଇ ରହ ।'' ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କର

ଏବଂ କୌଶିକଗୋତ୍ରଂ ତୁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରୈଃ ପୃଥଗ୍‌ବିଧମ୍ ।
ପ୍ରବରାନ୍ତରମାପନ୍ନଂ ତଦ୍ଧି ଚୈବଂ ପ୍ରକଳ୍ପିତମ୍ ॥ ୩୭

ଅଷ୍ଟକ, ହାରୀତ, ଜୟ ଓ କ୍ରତୁମାନ ଆଦି ଆହୁରି କେତେକ ପୁତ୍ର ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ॥ ୩୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଶିକଗୋତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ଶାଖା ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଦେବରାତଙ୍କୁ ବଡ଼ଭାଇ ବୋଲି ମାନିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବର ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୬ ॥

+++

ଅଥ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କ୍ଷତ୍ରବୃଦ୍ଧ, ରଜି ଆଦି ରାଜାମାନଙ୍କ ବଂଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଯଃ ପୁରୂରବସଃ ପୁତ୍ର ଆୟୁସ୍ତସ୍ୟାଭବନ୍ ସୁତାଃ ।
ନହୁଷଃ କ୍ଷତ୍ରବୃଦ୍ଧଶ୍ଚ ରଜୀ ରମ୍ଭଶ୍ଚ ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ॥ ୧

ଅନେନା ଇତି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଶୃଣୁ କ୍ଷତ୍ରବୃଧୋଽନ୍ୱୟମ୍ ।
କ୍ଷତ୍ରବୃଦ୍ଧସୁତସ୍ୟାସନ୍ ସୁହୋତ୍ରସ୍ୟାତ୍ମଜାସ୍ତ୍ରୟଃ ॥ ୨

କାଶ୍ୟଃ କୁଶୋ ଗୃତ୍ସମଦ ଇତି ଗୃତ୍ସମଦାଦଭୂତ୍ ।
ଶୁନକଃ ଶୌନକୋ ଯସ୍ୟ ବହ୍ୱୃଚପ୍ରବରୋ ମୁନିଃ ॥ ୩

କାଶ୍ୟସ୍ୟ କାଶିସ୍ତତ୍‌ପୁତ୍ରୋ ରାଷ୍ଟ୍ରୋ ଦୀର୍ଘତମଃ ପିତା ।
ଧନ୍ୱନ୍ତରିର୍ଦୈର୍ଘତମ ଆୟୁର୍ବେଦପ୍ରବର୍ତ୍ତକଃ ॥ ୪

ଯଜ୍ଞଭୁଗ୍ ବାସୁଦେବାଂଶଃ ସ୍ମୃତମାତ୍ରାର୍ତ୍ତିନାଶନଃ ।
ତତ୍‌ପୁତ୍ରଃ କେତୁମାନସ୍ୟ ଜଜ୍ଞେ ଭୀମରଥସ୍ତତଃ ॥ ୫

ଦିବୋଦାସୋ ଦ୍ୟୁମାଂସ୍ତସ୍ମାତ୍ ପ୍ରତର୍ଦନ ଇତି ସ୍ମୃତଃ ।
ସ ଏବ ଶତ୍ରୁଜିଦ୍ ବତ୍ସ ଋତଧ୍ୱଜ ଇତୀରିତଃ ।
ତଥା କୁବଳୟାଶ୍ୱେତି ପ୍ରୋକ୍ତୋଽଳର୍କାଦୟସ୍ତତଃ ॥ ୬

ଷଷ୍ଟିବର୍ଷସହସ୍ରାଣି ଷଷ୍ଟିବର୍ଷଶତାନି ଚ ।
ନାଳର୍କାଦପରୋ ରାଜନ୍ ମେଦିନୀଂ ବୁଭୁଜେ ଯୁବା ॥ ୭

ଅଳର୍କାତ୍ ସନ୍ତତିସ୍ତସ୍ମାତ୍ ସୁନୀଥୋଽଥ ସୁକେତନଃ ।
ଧର୍ମକେତୁଃ ସୁତସ୍ତସ୍ମାତ୍ ସତ୍ୟକେତୁରଜାୟତ ॥ ୮

ଧୃଷ୍ଟକେତୁଃ ସୁତସ୍ତସ୍ମାତ୍ ସୁକୁମାରଃ କ୍ଷିତୀଶ୍ୱରଃ ।
ବୀତିହୋତ୍ରସ୍ୟ ଭର୍ଗୋଽତୋ ଭାର୍ଗଭୂମିରଭୂନ୍ନୃପଃ ॥ ୯

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପୁରୂରବାଙ୍କର 'ଆୟୁ' ବୋଲି ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଥିଲା । ତାଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ପୁଅ ହେଲେ—ନହୁଷ, କ୍ଷତ୍ରବୃଦ୍ଧ, ରଜି, ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରମ୍ଭ ଓ ଅନେନା । ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ଷତ୍ରବୃଦ୍ଧଙ୍କ ବଂଶ କଥା ଶୁଣନ୍ତୁ । କ୍ଷତ୍ରବୃଦ୍ଧଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ସୁହୋତ୍ର । ସୁହୋତ୍ରଙ୍କର ତିନି ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ହେଲା—କାଶ୍ୟ, କୁଶ ଓ ଗୃତ୍ସମଦ । ଗୃତ୍ସମଦଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଶୁନକ । ଋଗ୍‌ବେଦୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୁନିବର ଶୌନକ ଥିଲେ ଏହି ଶୁନକଙ୍କର ପୁତ୍ର ॥ ୧-୩ ॥

କାଶ୍ୟଙ୍କ ପୁତ୍ର କାଶି,. କାଶିଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ର, ରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦୀର୍ଘତମା ଓ ଦୀର୍ଘତମାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଧନ୍ୱନ୍ତରି । ଏହି ଧନ୍ୱନ୍ତରି ଥିଲେ ଆୟୁର୍ବେଦର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ॥ ୪ ॥ ସେ ଥିଲେ ଯଜ୍ଞଭାଗର ଭୋକ୍ତା ଓ ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କର ଅଂଶ । ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବାମାତ୍ରେ ସକଳ ପ୍ରକାର ରୋଗ ଦୂର ହୋଇଯାଏ । ଧନ୍ୱନ୍ତରିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ କେତୁମାନ୍ ଓ କେତୁମାନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଭୀମରଥ ॥ ୫ ॥ ଭୀମରଥଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦିବୋଦାସ ଓ ଦିବୋଦାସଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଦ୍ୟୁମାନ୍ । ଦ୍ୟୁମାନ୍‌ଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ ଥିଲା ପ୍ରତର୍ଦନ । ସେ ଶତ୍ରୁଜିତ୍, ବତ୍ସ, ଋତଧ୍ୱଜ ଓ କୁବଳୟାଶ୍ୱ ନାମରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲେ । ଦ୍ୟୁମାନ୍‌ଙ୍କର ଅଳର୍କ ଆଦି ପୁତ୍ର ହେଲେ ॥ ୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅଳର୍କଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାଜା ଛଷଠି ହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯୁବାବସ୍ଥାରେ ରହି ପୃଥିବୀରେ ରାଜତ୍ୱ କରି ନ ଥିଲେ ॥ ୭ ॥ ଅଳର୍କଙ୍କ ପୁତ୍ର ସନ୍ତତି, ସନ୍ତତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୁନୀଥ, ସୁନୀଥଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୁକେତନ, ସୁକେତନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଧର୍ମକେତୁ ଏବଂ ଧର୍ମକେତୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ସତ୍ୟକେତୁ ॥ ୮ ॥ ସତ୍ୟକେତୁଙ୍କ ଠାରୁ ଧୃଷ୍ଟକେତୁ, ଧୃଷ୍ଟକେତୁଙ୍କ ଠାରୁ ରାଜା ସୁକୁମାର, ସୁକୁମାରଙ୍କ ଠାରୁ ବୀତିହୋତ୍ର, ବୀତିହୋତ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଭର୍ଗ ଓ ଭର୍ଗଙ୍କ ଠାରୁ ରାଜା ଭାର୍ଗଭୂମିଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ॥ ୯ ॥

ଇତୀମେ କାଶୟୋ ଭୂପାଃ କ୍ଷତ୍ରବୃଦ୍ଧାନ୍ୱୟାୟିନଃ ।
ରମ୍ଭସ୍ୟ ରଭସଃ ପୁତ୍ରୋ ଗମ୍ଭୀରଶ୍ଚାକ୍ରିୟସ୍ତତଃ ॥ ୧୦

ତସ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରେ ବ୍ରହ୍ମ ଜଜ୍ଞେ ଶୃଣୁ ବଂଶମନେନସଃ ।
ଶୁଦ୍ଧସ୍ତତଃ ଶୁଚିସ୍ତସ୍ମାତ୍ ତ୍ରିକକୁଦ୍ ଧର୍ମସାରଥିଃ ॥ ୧୧

ତତଃ ଶାନ୍ତରୟୋ ଜଜ୍ଞେ କୃତକୃତ୍ୟଃ ସ ଆତ୍ମବାନ୍ ।
ରଜେଃ ପଞ୍ଚଶତାନ୍ୟାସନ୍ ପୁତ୍ରାଣାମମିତୌଜସାମ୍ ॥ ୧୨

ଦେବୈରଭ୍ୟର୍ଥିତୋ ଦୈତ୍ୟାନ୍ ହତ୍ୱେନ୍ଦ୍ରାୟାଦଦାଦ୍ ଦିବମ୍ ।
ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ତସ୍ମୈ ପୁନର୍ଦତ୍ତ୍ୱା ଗୃହୀତ୍ୱା ଚରଣୌ ରଜେଃ ॥ ୧୩

ଆତ୍ମାନମର୍ପୟାମାସ ପ୍ରହ୍ଲାଦାଦ୍ୟରିଶଙ୍କିତଃ ।
ପିତର୍ଯ୍ୟୁପରତେ ପୁତ୍ରା ଯାଚମାନାୟ ନୋ ଦଦୁଃ ॥ ୧୪

ତ୍ରିବିଷ୍ଟପଂ ମହେନ୍ଦ୍ରାୟ ଯଜ୍ଞଭାଗାନ୍ ସମାଦଦୁଃ ।
ଗୁରୁଣା ହୂୟମାନେଽଗ୍ନୌ ବଳଭିତ୍ ତନୟାନ୍ ରଜେଃ ॥ ୧୫

ଅବଧୀଦ୍ ଭ୍ରଂଶିତାନ୍ ମାର୍ଗାନ୍ନ କଶ୍ଚିଦବଶେଷିତଃ ।
କୁଶାତ୍ ପ୍ରତିଃ କ୍ଷାତ୍ରବୃଦ୍ଧାତ୍ ସଞ୍ଜୟସ୍ତତ୍ସୁତୋ ଜୟଃ ॥ ୧୬

ତତଃ କୃତଃ କୃତସ୍ୟାପି ଜଜ୍ଞେ ହର୍ଯ୍ୟବନୋ ନୃପଃ ।
ସହଦେବସ୍ତତୋ ହୀନୋ ଜୟସେନସ୍ତୁ ତତ୍ସୁତଃ ॥ ୧୭

ସଙ୍କୃତିସ୍ତସ୍ୟ ଚ ଜୟଃ କ୍ଷତ୍ରଧର୍ମା ମହାରଥଃ ।
କ୍ଷତ୍ରବୃଦ୍ଧାନ୍ୱୟା ଭୂପାଃ ଶୃଣୁ ବଂଶଂ ଚ ନାହୁଷାତ୍ ॥ ୧୮

ଏମାନେ ସମସ୍ତେ କ୍ଷତ୍ରବୃଦ୍ଧଙ୍କ ବଂଶରେ କାଶିଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ନରପତି ହେଲେ । ରମ୍ଭଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ରଭସ । ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଗମ୍ଭୀର ଓ ଗମ୍ଭୀରଙ୍କ ଠାରୁ ଅକ୍ରିୟଙ୍କର ଜନ୍ମ ହେଲା ॥ ୧୦ ॥ ଅକ୍ରିୟଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଠାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣବଂଶ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏଥର ଅନେନାଙ୍କ ବଂଶ କଥା ଶୁଣ । ଅନେନାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଶୁଦ୍ଧ, ଶୁଦ୍ଧଙ୍କର ଶୁଚି, ଶୁଚିଙ୍କର ତ୍ରିକକୁଦ୍ ଓ ତ୍ରିକକୁଦ୍‌ଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ ଧର୍ମସାରଥି ॥ ୧୧ ॥ ଧର୍ମସାରଥିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଶାନ୍ତରୟ । ଶାନ୍ତରୟ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ଥିବାରୁ କୃତକୃତ୍ୟ ଥିଲେ; ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ ଆବଶ୍ୟକ ନ ଥିଲା । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଆୟୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ରଜିଙ୍କର ପାଞ୍ଚଶହ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତେଜସ୍ୱୀ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥

ଦେବତାମାନେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ରଜି ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବଧ କରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଇନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆଦି ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଭୟ କରୁଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ରଜିଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗ ଫେରାଇଦେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପାଦ ଧରି ତାଙ୍କରି ହାତରେ ନିଜର ରକ୍ଷାଭାର ସମର୍ପି ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ରଜିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଇନ୍ଦ୍ର ମାଗିଲେ ମଧ୍ୟ ରଜିଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନେ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗ ଫେରାଇଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଯଜ୍ଞଭାଗ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତେଣୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାକ୍ରମେ ବୃହସ୍ପତି ଅଭିଚାର ବିଧିରେ ଯଜ୍ଞ କଲେ । ତା'ଫଳରେ ରଜିଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନେ ଧର୍ମମାର୍ଗରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସେହି ସୁଯୋଗରେ ଇନ୍ଦ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ସହଜରେ ମାରିଦେଲେ; ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ବି ଜୀବିତ ରହିଲେ ନାହିଁ । କ୍ଷତ୍ରବୃଦ୍ଧଙ୍କ ନାତି କୁଶଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରତି, ପ୍ରତିଙ୍କ ଠାରୁ ସଞ୍ଜୟ ଓ ସଞ୍ଜୟଙ୍କ ଠାରୁ ଜୟ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୧୩-୧୬ ॥ ଜୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ କୃତ, କୃତଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାଜା ହର୍ଯ୍ୟବନ, ହର୍ଯ୍ୟବନଙ୍କ ପୁତ୍ର ସହଦେବ, ସହଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ର ହୀନ ଏବଂ ହୀନଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ ଜୟସେନ ॥ ୧୭ ॥ ଜୟସେନଙ୍କର ସଂକୃତି, ସଂକୃତିଙ୍କର ପୁତ୍ର ଥିଲେ ମହାରଥୀ ବୀରଶିରୋମଣି ଜୟ । କ୍ଷତ୍ରବୃଦ୍ଧଙ୍କ ବଂଶ ପରମ୍ପରାରେ ଏମାନେ ହିଁ ନରପତି ଥିଲେ । ଏଥର ନହୁଷବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣ ॥ ୧୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ
ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶାନୁବର୍ଣ୍ଣନେ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୭ ॥

+++

ଅଥାଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଯଯାତି ଚରିତ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଯତିର୍ଯଯାତିଃ ସଂଯାତିରାୟତିର୍ବିୟତିଃ କୃତିଃ ।
ଷଡ଼ିମେ ନହୁଷସ୍ୟାସନ୍ନିନ୍ଦ୍ରିୟାଣୀବ ଦେହିନଃ ॥ ୧

ରାଜ୍ୟଂ ନୈଚ୍ଛଦ୍ ଯତିଃ ପିତ୍ରା ଦତ୍ତଂ ତତ୍ପରିଣାମବିତ୍ ।
ଯତ୍ର ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ପୁରୁଷ ଆତ୍ମାନଂ ନାବବୁଧ୍ୟତେ ॥ ୨

ପିତରି ଭ୍ରଂଶିତେ ସ୍ଥାନାଦିନ୍ଦ୍ରାଣ୍ୟା ଧର୍ଷଣାଦ୍ ଦ୍ୱିଜୈଃ ।
ପ୍ରାପିତେଽଜଗରତ୍ୱଂ ବୈ ଯଯାତିରଭବନ୍ନୃପଃ ॥ ୩

ଚତସୃଷ୍ୱାଦିଶଦ୍ ଦିକ୍ଷୁ ଭ୍ରାତୃନ୍ ଭ୍ରାତା ଯବୀୟସଃ ।
କୃତଦାରୋ ଜୁଗୋପୋର୍ବୀଂ କାବ୍ୟସ୍ୟ ବୃଷପର୍ବଣଃ ॥ ୪

ରାଜୋବାଚ

ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିର୍ଭଗବାନ୍ କାବ୍ୟଃ କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧୁଶ୍ଚ ନାହୁଷଃ ।
ରାଜନ୍ୟବିପ୍ରୟୋଃ କସ୍ମାଦ୍ ବିବାହଃ ପ୍ରତିଲୋମକଃ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏକଦା ଦାନବେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ଶର୍ମିଷ୍ଠା ନାମ କନ୍ୟକା ।
ସଖୀସହସ୍ରସଂଯୁକ୍ତା ଗୁରୁପୁତ୍ର୍ୟା ଚ ଭାମିନୀ ॥ ୬

ଦେବଯାନ୍ୟା ପୁରୋଦ୍ୟାନେ ପୁଷ୍ପିତଦ୍ରୁମସଙ୍କୁଲେ ।
ବ୍ୟଚରତ୍ କଲଗୀତାଲିନଲିନୀପୁଲିନେଽବଲା ॥ ୭

ତା ଜଳାଶୟମାସାଦ୍ୟ କନ୍ୟାଃ କମଲଲୋଚନାଃ ।
ତୀରେ ନ୍ୟସ୍ୟ ଦୁକୂଲାନି ବିଜହ୍ରୁଃ ସିଞ୍ଚତୀର୍ମିଥଃ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେହଧାରୀମାନଙ୍କର ଯେପରି ଛଅଟି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଥାଏ, ନହୁଷଙ୍କର ସେହିପରି ଛଅଟି ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ନାମ ହେଲା—ଯତି, ଯଯାତି, ସଂଯାତି, ଆୟତି, ବିୟତି ଓ କୃତି ॥ ୧ ॥ ନହୁଷ ତାଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଯତିଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟଭାର ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯତି ରାଜା ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ନାହିଁ; କାରଣ ରାଜ୍ୟ ଲାଭ କରିବାର ପରିଣାମ ଯେ କଣ, ତାହା ସେ ଜାଣିଥିଲେ । ରାଜ୍ୟ ଏପରି ଏକ ବସ୍ତୁ ଯେ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ରାଜ୍ୟଶାସନ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଯିବ, ସେ ତାର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଚିହ୍ନିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୨ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରପତ୍ନୀ ଶଚୀଙ୍କ ସହିତ ସହବାସ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଯେତେବେଳେ ନହୁଷଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ତଳକୁ ଖସାଇଦେଇ ଅଜଗର କରିଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ଯଯାତି ରାଜସିଂହାସନରେ ବସିଲେ ॥ ୩ ॥ ସେ ନିଜର ଚାରି ସାନଭାଇଙ୍କୁ ଚାରିଦିଗର ଶାସକ କରିଦେଲେ ଏବଂ ନିଜେ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କନ୍ୟା ଦେବଯାନୀଙ୍କୁ ଏବଂ ଦୈତ୍ୟରାଜ ବୃଷପର୍ବାଙ୍କ କନ୍ୟା ଶର୍ମିଷ୍ଠାଙ୍କୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ପୃଥିବୀ ପାଳନ କଲେ ॥ ୪ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଭଗବାନ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଥିଲେ ଓ ଯଯାତି ଥିଲେ କ୍ଷତ୍ରିୟ । ତା'ହେଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣ-କନ୍ୟାର କ୍ଷତ୍ରିୟ-ବର ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତିଲୋମ (ଓଲଟା) ବିବାହ କିପରି ହେଲା ? ॥ ୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ଦାନବରାଜ ବୃଷପର୍ବାଙ୍କର ଶର୍ମିଷ୍ଠା ବୋଲି ଗୋଟିଏ ମାନବତୀ କନ୍ୟା ଥିଲା । ଦିନକର କଥା, ସେ ତାର ଗୁରୁପୁତ୍ରୀ ଦେବଯାନୀ ଓ ଅନ୍ୟ ହଜାର ହଜାର ସଖୀମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜ ରାଜଧାନୀର ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ ଉଦ୍ୟାନରେ ବୁଲୁଥିଲା । ସେହି ଉଦ୍ୟାନରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଫୁଲରେ ଭରା ବହୁ ଫୁଲଗଛ ଥାଏ । ଉଦ୍ୟାନରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ସରୋବର ମଧ୍ୟ ଥାଏ । ସରୋବରରେ ବହୁ ପଦ୍ମଫୁଲ ଫୁଟିଥାଏ । ପଦ୍ମବନରେ ଦଳ ଦଳ ଭ୍ରମର ଅତି ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଧ୍ୱନିରେ ସରୋବରର ତଟ ଗୁଞ୍ଜାୟମାନ ହେଉଥାଏ ॥ ୬,୭ ॥ ସେହି ଜଳାଶୟ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାମାନେ ନିଜ ନିଜର ଲୁଗାପଟା ଖୋଲି ଘାଟରେ ରଖିଦେଲେ ଏବଂ ସରୋବରରେ ପଶି ପରସ୍ପର ଉପରେ ପାଣି ଫୋପଡ଼ା ଫୋପଡ଼ି ହୋଇ ଖେଳିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୮ ॥

ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବ୍ରଜନ୍ତଂ ଗିରିଶଂ ସହ ଦେବ୍ୟା ବୃଷସ୍ଥିତମ୍ ।
ସହସୋତ୍ତୀର୍ଯ୍ୟ ବାସାଂସି ପର୍ଯ୍ୟଧୁର୍ବ୍ରୀଡ଼ିତାଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୯

ଶର୍ମିଷ୍ଠାଜାନତୀ ବାସୋ ଗୁରୁପୁତ୍ର୍ୟାଃ ସମବ୍ୟୟତ୍ ।
ସ୍ୱୀୟଂ ମତ୍ୱା ପ୍ରକୁପିତା ଦେବଯାନୀଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧୦

ଅହୋ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟତାମସ୍ୟା ଦାସ୍ୟାଃ କର୍ମ ହ୍ୟସାମ୍ପ୍ରତମ୍ ।
ଅସ୍ମଦ୍ଧାର୍ଯ୍ୟଂ ଧୃତବତୀ ଶୁନୀବ ହବିରଧ୍ୱରେ ॥ ୧୧

ଯୈରିଦଂ ତପସା ସୃଷ୍ଟଂ ମୁଖଂ ପୁଂସଃ ପରସ୍ୟ ଯେ ।
ଧାର୍ଯ୍ୟତେ ଯୈରିହ ଜ୍ୟୋତିଃ ଶିବଃ ପନ୍ଥାଃ ପ୍ରଦର୍ଶିତଃ ॥ ୧୨

ଯାନ୍ ବନ୍ଦନ୍ତ୍ୟୁପତିଷ୍ଠନ୍ତେ ଲୋକନାଥାଃ ସୁରେଶ୍ୱରାଃ ।
ଭଗବାନପି ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ପାବନଃ ଶ୍ରୀନିକେତନଃ ॥ ୧୩

ବୟଂ ତତ୍ରାପି ଭୃଗବଃ ଶିଷ୍ୟୋଽସ୍ୟା ନଃ ପିତାସୁରଃ ।
ଅସ୍ମଦ୍ଧାର୍ଯ୍ୟଂ ଧୃତବତୀ ଶୂଦ୍ରୋ ବେଦମିବାସତୀ ॥ ୧୪

ଏବଂ ଶପନ୍ତୀଂ ଶର୍ମିଷ୍ଠା ଗୁରୁପୁତ୍ରୀମଭାଷତ ।
ରୁଷା ଶ୍ୱସନ୍ତ୍ୟୁରଙ୍ଗୀବ ଧର୍ଷିତା ଦଷ୍ଟଦଚ୍ଛଦା ॥ ୧୫

ଆତ୍ମବୃତ୍ତମବିଜ୍ଞାୟ କତ୍ଥସେ ବହୁ ଭିକ୍ଷୁକି ।
କିଂ ନ ପ୍ରତୀକ୍ଷସେଽସ୍ମାକଂ ଗୃହାନ୍ ବଳିଭୁଜୋ ଯଥା ॥ ୧୬

ଏବଂବିଧୈଃ ସୁପରୁଷୈଃ କ୍ଷିପ୍ତ୍ୱାଽଽଚାର୍ଯ୍ୟସୁତାଂ ସତୀମ୍ ।
ଶର୍ମିଷ୍ଠା ପ୍ରାକ୍ଷିପତ୍ କୂପେ ବାସ ଆଦାୟ ମନ୍ୟୁନା ॥ ୧୭

ତସ୍ୟାଂ ଗତାୟାଂ ସ୍ୱଗୃହଂ ଯଯାତିର୍ମୃଗୟାଂ ଚରନ୍ ।
ପ୍ରାପ୍ତୋ ଯଦୃଚ୍ଛୟା କୂପେ ଜଳାର୍ଥୀ ତାଂ ଦଦର୍ଶ ହ ॥ ୧୮

ଏହି ସମୟରେ ବୃଷଭ ଉପରେ ବସି ହରପାର୍ବତୀ ସେହି ବାଟଦେଇ ଯାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି କନ୍ୟାମାନେ ଲାଜରେ, ତରବର ହୋଇ ଜଳରୁ ଉଠିଆସି ଘାଟରେ ରଖିଥିବା ନିଜ ନିଜର ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିପକାଇଲେ ॥ ୯ ॥ ତରବର ହୋଇ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧୁ ପିନ୍ଧୁ ଶର୍ମିଷ୍ଠା ଭୁଲରେ ଦେବଯାନୀର ଶାଢ଼ୀଟିକୁ ନିଜ ଶାଢ଼ୀ ଭାବି ପିନ୍ଧିପକାଇଲା । ତାହା ଦେଖି ଦେବଯାନୀ କ୍ରୋଧରେ ଅଗ୍ନିବାଣ ହୋଇଗଲା । ସେ କହି ଉଠିଲା, "ଆରେ ! ଆରେ ! ଦେଖୁଛ ନା, ଏ ଶର୍ମିଷ୍ଠା କଣ ନ କରିପକାଇଲା ସତେ !! କୁକୁରୀ ଯଜ୍ଞଅନ୍ନ ଖାଇଗଲା ପରି, ଏ ଦାସୀଟା ମୋ ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିପକାଇଲା ! ॥ ୧୦,୧୧ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଆପଣା ତପୋବଳରେ ଏହି ସଂସାର ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ମୁଖସ୍ୱରୂପ, ଯେଉଁମାନେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ନିଜ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ବୈଦିକମାର୍ଗ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ପୁଣି ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକପାଳ ତଥା ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର, ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ମଧ୍ୟ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଚରଣରେ ବନ୍ଦନା ତଥା ସେବା କରନ୍ତି—ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ପରମପାବନ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା ଓ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି, ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ଭୃଗୁବଂଶୀମାନେ ହେଉଛୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଆଉ ଏହାର ବାପା ଏକେ ତ ଅସୁର, ତା'ପରେ ପୁଣି ଆମର ଶିଷ୍ୟ । ଏତେ ହୀନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏ ଦୁଷ୍ଟା, ଶୂଦ୍ର ବେଦ ପଢ଼ିପକାଇଲା ପରି, ମୋ ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିପକାଇଲା ।" ॥ ୧୨-୧୪ ॥ ଦେବଯାନୀ ଏପରି ଗାଳି ଦେବାରୁ ଶର୍ମିଷ୍ଠା କ୍ରୋଧରେ ଲାଲ୍ ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଘାତପ୍ରାପ୍ତ ନାଗୁଣୀ ପରି ଫଁ ଫଁ ହୋଇ, ଦାନ୍ତପାଟି ଚିପି ଗର୍ଜିଉଠି କହିଲା— ॥ ୧୫ ॥ "ଆଲୋ ଭିକାରୁଣୀ ! ତୋର ପୁଣି ଏଡ଼େ ବହପ ! ତୁ କିଏ, ତୋର ମନେ ଅଛି ଟି ? ଆଲୋ, ଆମ ଫାଟକ ପାଖରେ କୁଆ-କୁକୁରମାନେ ରୁଟିଖଣ୍ଡେ ପାଇଁ ଚାହିଁ ବସି ରହିଥିଲା ପରି, ତୁ କଣ ଆମ ଦୁଆରକୁ ଚାହିଁ ବସି ନ ଥାଉ ?" ॥ ୧୬ ॥ ଏହିପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ କଟୁବାକ୍ୟରେ ଗୁରୁପୁତ୍ରୀ ଦେବଯାନୀଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରି, କ୍ରୋଧରେ ତାଙ୍କ ଦେହରୁ ଲୁଗାପଟା ଟାଣି ଖୋଲି ପକାଇ ଶର୍ମିଷ୍ଠା ତାଙ୍କୁ ପାଖରେ ଥିବା କୂଅ ଭିତରକୁ ଠେଲିଦେଲା ॥ ୧୭ ॥

ଶର୍ମିଷ୍ଠା ଚାଲିଯିବାର କିଛି ସମୟ ପରେ, ଦୈବଯୋଗକୁ ଶିକାର କରୁ କରୁ ରାଜା ଯଯାତି ପାଣି ପିଇବାଲାଗି ଆସି ସେହି କୂଅ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେ କୂଅରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ଦେବଯାନୀଙ୍କୁ ଦେଖି ପକାଇଲେ ॥ ୧୮ ॥

ଦତ୍ତ୍ୱା ସ୍ୱମୁତ୍ତରଂ ବାସସ୍ତସ୍ୟୈ ରାଜା ବିବାସସେ ।
ଗୃହୀତ୍ୱା ପାଣିନା ପାଣିମୁଜ୍ଜହାର ଦୟାପରଃ ॥ ୧୯

ତଂ ବୀରମାହୌଶନସୀ ପ୍ରେମନିର୍ଭରୟା ଗିରା ।
ରାଜଂସ୍ତ୍ୱୟା ଗୃହୀତୋ ମେ ପାଣିଃ ପରପୁରଞ୍ଜୟ ॥ ୨୦

ହସ୍ତଗ୍ରାହୋଽପରୋ ମା ଭୂତ୍ ଗୃହୀତାୟାସ୍ତ୍ୱୟା ହି ମେ ।
ଏଷ ଈଶକୃତୋ ବୀର ସମ୍ବନ୍ଧୋ ନୌ ନ ପୌରୁଷଃ ।
ଯଦିଦଂ କୂପଲଗ୍ନାୟା ଭବତୋ ଦର୍ଶନଂ ମମ ॥ ୨୧

ନ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ମେ ଭବିତା ହସ୍ତଗ୍ରାହୋ ମହାଭୁଜ ।
କଚସ୍ୟ ବାର୍ହସ୍ପତ୍ୟସ୍ୟ ଶାପାଦ୍ ଯମଶପଂ ପୁରା ॥ ୨୨

ଯଯାତିରନଭିପ୍ରେତଂ ଦୈବୋପହୃତମାତ୍ମନଃ ।
ମନସ୍ତୁ ତଦ୍‌ଗତଂ ବୁଦ୍ଧ୍ୱା ପ୍ରତିଜଗ୍ରାହ ତଦ୍‌ବଚଃ ॥ ୨୩

ଗତେ ରାଜନି ସା ବୀରେ ତତ୍ର ସ୍ମ ରୁଦତୀ ପିତୁଃ ।
ନ୍ୟବେଦୟତ୍ ତତଃ ସର୍ବମୁକ୍ତଂ ଶର୍ମିଷ୍ଠୟା କୃତମ୍ ॥ ୨୪

ଦୁର୍ମନା ଭଗବାନ୍ କାବ୍ୟଃ ପୌରୋହିତ୍ୟଂ ବିଗର୍ହୟନ୍ ।
ସ୍ତୁବନ୍ ବୃତ୍ତିଂ ଚ କାପୋତୀଂ ଦୁହିତ୍ରା ସ ଯଯୌ ପୁରାତ୍ ॥ ୨୫

ବୃଷପର୍ବା ତମାଜ୍ଞାୟ ପ୍ରତ୍ୟନୀକବିବକ୍ଷିତମ୍ ।
ଗୁରୁଂ ପ୍ରସାଦୟନ୍ ମୂର୍ଧ୍ନା ପାଦୟୋଃ ପତିତଃ ପଥି ॥ ୨୬

ଦେବଯାନୀଙ୍କ ଦେହରେ ତ ଲୁଗାପଟା ନ ଥିଲା; ତେଣୁ ଯଯାତି ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଚଦର ଖଣ୍ଡିକ ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ ଦେଇଦେଲେ ଏବଂ ଦୟାପରବଶ ହୋଇ ତାଙ୍କର ହାତ ଧରି ତାଙ୍କୁ ଉପରକୁ ଟେକିଆଣିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ଦେବଯାନୀ ପ୍ରେମଭରା କଣ୍ଠରେ ବୀର ଯଯାତିଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘‘ହେ ରାଜନ୍ ! ଆଜି ଆପଣ ମୋ ହାତ ଧରିଛନ୍ତି । ଯେହେତୁ ଆପଣ ମୋ ହାତ ଧରିଲେ, ଏଥର ଅନ୍ୟ କେହି ଯେପରି ମୋ ହାତ ନ ଧରନ୍ତି, (ସେହି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତୁ) । ହେ ବୀରଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ମୁଁ କୂଅରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଅକସ୍ମାତ୍ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଯେଉଁ ଦର୍ଶନ ପାଇଲି, ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ଦୈବକୃତ ସମ୍ବନ୍ଧ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତୁ । ଏଥିରେ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମଣିଷର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ନାହିଁ ॥ ୨୦,୨୧ ॥ ହେ ବୀରବର ! କିଛିଦିନ ପୂର୍ବେ ମୁଁ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ପୁତ୍ର କଚଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଥିଲି ଏବଂ ତାର ପ୍ରତିବଦଳରେ ସେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଅଭିଶାପ ଦେଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ କୌଣସି ବ୍ରାହ୍ମଣ ମୋର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ* ॥ ୨୨ ॥ କିନ୍ତୁ ଏହି ବୈବାହିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଶାସ୍ତ୍ରବିରୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଥିରେ ଯଯାତି ଇଚ୍ଛୁକ ନ ଥିଲେ; ତଥାପି ସେ ଦେଖିଲେ, ପ୍ରାରବ୍ଧ ହିଁ ସ୍ୱୟଂ ତାଙ୍କୁ ଏହି ଉପହାର ଦେଇଛି; ତା’ଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ମନ ମଧ୍ୟ ଦେବଯାନୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଯଯାତି ରାଜି ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୩ ॥

ବୀର ରାଜା ଯଯାତି ଚାଲିଯିବା ପରେ ଦେବଯାନୀ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ପିତା ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ଶର୍ମିଷ୍ଠା ଯାହାସବୁ କରିଥିଲା, ତାହା ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଦେଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଶର୍ମିଷ୍ଠାର ବ୍ୟବହାରରେ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା । ସେ ନିଜର ପୁରୋହିତ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରି ଭାବିଲେ, ପୁରୋହିତି କରିବା ଅପେକ୍ଷା ବରଂ ପାରାଙ୍କ ପରି କ୍ଷେତବାଡ଼ିରେ କିମ୍ବା ବଜାରରେ ବୁଲି ତଳେ ପଡ଼ିଥିବା ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ଗୋଟାଇ ଖାଇ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର । ତେଣୁ ସେ ଝିଅ ଦେବଯାନୀକୁ ଧରି ନଗରରୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଏହା ଜାଣିବାକୁ ପାଇବାମାତ୍ରେ, ବୃଷପର୍ବାଙ୍କ ମନରେ ଆଶଙ୍କା ହେଲା ଯେ, ଗୁରୁଦେବ କାଳେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ବିଜୟ ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ କିମ୍ବା ତାଙ୍କୁ କିଛି ଅଭିଶାପ

* ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ପୁତ୍ର କଚ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ମୃତସଂଜୀବନୀ ବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ଅଧ୍ୟୟନ ପରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଘରକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ, ସେତେବେଳେ ଦେବଯାନୀ ତାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । କିନ୍ତୁ ଦେବଯାନୀ ଗୁରୁପୁତ୍ରୀ ହୋଇଥିବାରୁ କଚ ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଦେବଯାନୀ ତାଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଦେଲେ, ‘ତୁମେ ପଢ଼ିଥିବା ବିଦ୍ୟା ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଯାଉ ।’ ଏହା ଶୁଣି କଚ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିଶାପ ଦେଇଦେଲେ, ‘କୌଣସି ବ୍ରାହ୍ମଣ ତୁମର ପାଣିଗ୍ରହଣ ନ କରନ୍ତୁ ।’

କ୍ଷଣାର୍ଦ୍ଧମନ୍ୟୁର୍ଭଗବାନ୍ ଶିଷ୍ୟଂ ବ୍ୟାଚଷ୍ଟ ଭାର୍ଗବଃ ।
କାମୋଽସ୍ୟାଃ କ୍ରିୟତାଂ ରାଜନ୍ ନୈନାଂ ତ୍ୟକ୍ତୁମିହୋତ୍ସହେ ॥ ୨୭

ତଥେତ୍ୟବସ୍ଥିତେ ପ୍ରାହ ଦେବଯାନୀ ମନୋଗତମ୍ ।
ପିତ୍ରା ଦତ୍ତା ଯତୋ ଯାସ୍ୟେ ସାନୁଗା ଯାତୁ ମାମନୁ ॥ ୨୮

ସ୍ୱାନାଂ ତତ୍ ସଙ୍କଟଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତଦର୍ଥସ୍ୟ ଚ ଗୌରବମ୍ ।
ଦେବଯାନୀଂ ପର୍ଯ୍ୟଚରତ୍ ସ୍ତ୍ରୀସହସ୍ରେଣ ଦାସବତ୍ ॥ ୨୯

ନାହୁଷାୟ ସୁତାଂ ଦତ୍ତ୍ୱା ସହ ଶର୍ମିଷ୍ଠୟୋଶନା ।
ତମାହ ରାଜଞ୍ଛର୍ମିଷ୍ଠାମାଧାସ୍ତଲ୍ପେ ନ କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୩୦

ବିଲୋକ୍ୟୌଶନସୀଂ ରାଜଞ୍ଛର୍ମିଷ୍ଠା ସପ୍ରଜାଂ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ତମେବ ବବ୍ରେ ରହସି ସଖ୍ୟାଃ ପତିମୃତୌ ସତୀ ॥ ୩୧

ରାଜପୁତ୍ର୍ୟାର୍ଥିତୋଽପତ୍ୟେ ଧର୍ମଂ ଚାବେକ୍ଷ୍ୟ ଧର୍ମବିତ୍ ।
ସ୍ମରଞ୍ଛୁକ୍ରବଚଃ କାଲେ ଦିଷ୍ଟମେବାଭ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୩୨

ଯଦୁଂ ଚ ତୁର୍ବସୁଂ ଚୈବ ଦେବଯାନୀ ବ୍ୟଜାୟତ ।
ଦ୍ରୁହ୍ୟୁଂ ଚାନୁଂ ଚ ପୂରୁଂ ଚ ଶର୍ମିଷ୍ଠା ବାର୍ଷପର୍ବଣୀ ॥ ୩୩

ଗର୍ଭସମ୍ଭବମାସୁର୍ଯ୍ୟା ଭର୍ତ୍ତୁର୍ବିଜ୍ଞାୟ ମାନିନୀ ।
ଦେବଯାନୀ ପିତୁର୍ଗେହଂ ଯଯୌ କ୍ରୋଧବିମୂର୍ଚ୍ଛିତା ॥ ୩୪

ଦେଇଦେବେ । ତେଣୁ ସେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଲେ ଏବଂ ବାଟରେ ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ ଲମ୍ବ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୨୬ ॥ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କ୍ରୋଧ ତ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଥିଲା । ସେ ବୃଷପର୍ବାଙ୍କୁ କହିଲେ, "ହେ ରାଜନ୍ ! ମୁଁ ମୋ କନ୍ୟା ଦେବଯାନୀକୁ ଛାଡ଼ିପାରିବି ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୋ କନ୍ୟା ଯାହା ଚାହିଁବ, ତୁମେ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ କର । ସେତକ ହୋଇଗଲେ ମୋର ଫେରିଯିବାରେ କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନାହିଁ ।" ॥ ୨୭ ॥ 'ଦେବଯାନୀ ଯାହା କହିବେ, ତାହା ହିଁ ହେବ' ବୋଲି ବୃଷପର୍ବା ସ୍ୱୀକାର କରିବାରୁ, ଦେବଯାନୀ ନିଜର ମନକଥା ଖୋଲି କହିଦେଲେ । ସେ କହିଲେ, "ବାପା ! ମୋତେ ଆପଣ ଯାହା ହାତରେ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି ଏବଂ ମୁଁ ଯେଉଁଠିକି ଯାଏ ନା କାହିଁକି, ଶର୍ମିଷ୍ଠା ତା'ର ସଖୀମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସେବିକା ହୋଇ ସେଠାକୁ ଯିବ ।" ॥ ୨୮ ॥

ଶର୍ମିଷ୍ଠା ଦେଖିଲା, ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଯଦି ନ ରହିବେ, ତେବେ ତା' ପରିବାରର ଲୋକେ ଘୋର ବିପଦରେ ପଡ଼ିବେ ଓ ଗୁରୁ ରହିଗଲେ ତା' ପରିବାରର ବହୁ ଉପକାର ହେବ । ଏସବୁ ବିଚାର କରି ଶର୍ମିଷ୍ଠା ଦେବଯାନୀଙ୍କର ଦାବି ସ୍ୱୀକାର କଲା ଏବଂ ସେ ତାର ହଜାରେ ସଖୀଙ୍କ ସହିତ ଦେବଯାନୀଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୨୯ ॥

ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ରାଜା ଯଯାତିଙ୍କ ସହିତ ଦେବଯାନୀଙ୍କର ବିବାହ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଶର୍ମିଷ୍ଠାଙ୍କୁ ଦାସୀରୂପେ ପ୍ରଦାନ କରି ସେ କହିଲେ, "ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହାକୁ (ଶର୍ମିଷ୍ଠାକୁ) ଆପଣ କଦାପି ଶଯ୍ୟାସଙ୍ଗିନୀ କରିବେ ନାହିଁ ।" ॥ ୩୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କିଛି ଦିନ ପରେ ଦେବଯାନୀ ପୁତ୍ରବତୀ ହୋଇଗଲେ । ସେ ପୁତ୍ରବତୀ ହୋଇଯିବା ଦେଖି ଶର୍ମିଷ୍ଠା ମଧ୍ୟ ନିଜର ଋତୁକାଳରେ ଦେବଯାନୀଙ୍କ ପତି ଯଯାତିଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତରେ ସହବାସ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲା ॥ ୩୧ ॥ ଧର୍ମଜ୍ଞ ରାଜା ଯଯାତି ଦେଖିଲେ, ପୁତ୍ରବତୀ ହେବାକୁ ଶର୍ମିଷ୍ଠା ଏ ଯେଉଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି, ଏହା ଧର୍ମସଂଗତ । ତେଣୁ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କଥା ମନେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ଭାବିଲେ, ପ୍ରାରବ୍ଧବଶତଃ ଯାହା ହେବାର ଥିବ, ତାହା ତ ସମୟ ଆସିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ଘଟିଯିବ, (ମୁଁ କାହିଁକି ଶର୍ମିଷ୍ଠାକୁ ନିରାଶ କରିବି ?) ॥ ୩୨ ॥ ଦେବଯାନୀଙ୍କର ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ—ଯଦୁ ଓ ତୁର୍ବସୁ ଏବଂ ବୃଷପର୍ବାଙ୍କ କନ୍ୟା ଶର୍ମିଷ୍ଠାର ତିନିଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ — ଦ୍ରୁହ୍ୟୁ, ଅନୁ ଓ ପୂରୁ ॥ ୩୩ ॥ ଏ ଭିତରେ ମାନିନୀ ଦେବଯାନୀ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ତାଙ୍କରି ପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଶର୍ମିଷ୍ଠା ଗର୍ଭବତୀ ହୋଇଥିଲା; ତେଣୁ ସେ କ୍ରୋଧରେ ହତଜ୍ଞାନ ହୋଇ ନିଜ ବାପଘରକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୩୪ ॥

ପ୍ରିୟାମନୁଗତଃ କାମୀ ବଚୋଭିରୁପମନ୍ତ୍ରୟନ୍ ।
ନ ପ୍ରସାଦୟିତୁଂ ଶେକେ ପାଦସଂବାହନାଦିଭିଃ ॥ ୩୫

ଶୁକ୍ରସ୍ତମାହ କୁପିତଃ ସ୍ତ୍ରୀକାମାନୃତପୂରୁଷ ।
ତ୍ୱାଂ ଜରା ବିଶତାଂ ମନ୍ଦ ବିରୂପକରଣୀ ନୃଣାମ୍ ॥ ୩୬

ଯଯାତିରୁବାଚ

ଅତୃପ୍ତୋଽସ୍ମ୍ୟଦ୍ୟ କାମାନାଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଦୁହିତରି ସ୍ମ ତେ ।
ବ୍ୟତ୍ୟସ୍ୟତାଂ ଯଥାକାମଂ ବୟସା ଯୋଽଭିଧାସ୍ୟତି ॥ ୩୭

ଇତି ଲବ୍ଧବ୍ୟବସ୍ଥାନଃ ପୁତ୍ରଂ ଜ୍ୟେଷ୍ଠମବୋଚତ ।
ଯଦୋ ତାତ ପ୍ରତୀଚ୍ଛେମାଂ ଜରାଂ ଦେହି ନିଜଂ ବୟଃ ॥ ୩୮

ମାତାମହକୃତାଂ ବତ୍ସ ନ ତୃପ୍ତୋ ବିଷୟେଷ୍ୱହମ୍ ।
ବୟସା ଭବଦୀୟେନ ରଂସ୍ୟେ କତିପୟାଃ ସମାଃ ॥ ୩୯

ଯଦୁରୁବାଚ

ନୋତ୍ସହେ ଜରସା ସ୍ଥାତୁମନ୍ତରା ପ୍ରାପ୍ତୟା ତବ ।
ଅବିଦିତ୍ୱା ସୁଖଂ ଗ୍ରାମ୍ୟଂ ବୈତୃଷ୍ଣ୍ୟଂ ନୈତି ପୂରୁଷଃ ॥ ୪୦

ତୁର୍ବସୁଶ୍ଚୋଦିତଃ ପିତ୍ରା ଦ୍ରୁହ୍ୟୁଶ୍ଚାନୁଶ୍ଚ ଭାରତ ।
ପ୍ରତ୍ୟାଚଖ୍ୟୁରଧର୍ମଜ୍ଞା ହ୍ୟନିତ୍ୟେ ନିତ୍ୟବୁଦ୍ଧୟଃ ॥ ୪୧

ଅପୃଚ୍ଛତ୍ ତନୟଂ ପୂରୁଂ ବୟସୋନଂ ଗୁଣାଧିକମ୍ ।
ନ ତ୍ୱମଗ୍ରଜବଦ୍ ବତ୍ସ ମାଂ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତୁମର୍ହସି ॥ ୪୨

ପୂରୁରୁବାଚ

କୋ ନୁ ଲୋକେ ମନୁଷ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ପିତୁରାତ୍ମକୃତଃ ପୁମାନ୍ ।
ପ୍ରତିକର୍ତ୍ତୁଂ କ୍ଷମୋ ଯସ୍ୟ ପ୍ରସାଦାଦ୍ ବିନ୍ଦତେ ପରମ୍ ॥ ୪୩

ଉତ୍ତମଶ୍ଚିନ୍ତିତଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ପ୍ରୋକ୍ତକାରୀ ତୁ ମଧ୍ୟମଃ ।
ଅଧମୋଽଶ୍ରଦ୍ଧୟା କୁର୍ଯ୍ୟାଦକର୍ତ୍ତୋଚ୍ଚରିତଂ ପିତୁଃ ॥ ୪୪

କାମୁକ ଯଯାତି ନାନାପ୍ରକାର ମିଠା ମିଠା କଥା କହି, ଅନୁନୟ-ବିନୟ ଦେଖାଇ, ଏପରି କି ପାଦ ଧରି ମଧ୍ୟ ଦେବଯାନୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; ତାଙ୍କ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇ ଗୋଡ଼ାଇ ଶ୍ୱଶୁର ଘରକୁ ବି ଗଲେ; କିନ୍ତୁ ଦେବଯାନୀଙ୍କୁ ମନାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥ ସବୁକଥା ଶୁଣି ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଯଯାତିଙ୍କୁ କହିଲେ, "ତୁମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲମ୍ପଟ, ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି ଓ ମିଥ୍ୟାବାଦୀ । ଯାଅ ! ଯେଉଁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ କୁରୂପ କରିଦିଏ, ତୁମକୁ ଏଥର ସେହି ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଗ୍ରାସ କରୁ ।"॥୩୬॥

ଯଯାତି କହିଲେ—"ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ କନ୍ୟା ସହିତ ବିଷୟଭୋଗ କରି କରି ମଧ୍ୟ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୃପ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ଆପଣ ଏ ଯେଉଁ ଶାପ ଦେଲେ, ଏହାଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କ କନ୍ୟାର ମଧ୍ୟ ଅନିଷ୍ଟ ହେବ ।" ତାହା ଶୁଣି ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଲେ, "ଠିକ୍ ଅଛି; ଯାଅ । ଯେ ପ୍ରସନ୍ନତାର ସହିତ ତୁମକୁ ତାର ଯୌବନ ଦେଇଦେବ, ତୁମେ ତାକୁ ତୁମର ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଦେଇ ତାଠାରୁ ଯୌବନ ନେଇପାରିବ ।" ॥ ୩୭ ॥ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ଏହା ଶୁଣି ଯଯାତି ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ଓ ବଡ଼ ପୁଅ ଯଦୁକୁ ଡାକି କହିଲେ, "ବାବୁରେ ! ତୁ ମୋତେ ତୋର ଯୌବନ ଦେଇଦେ ଏବଂ ତୋ ଅଜା ଦେଇଥିବା ମୋର ଏହି ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ନେଇଯାଆ । ଏଯାଏଁ ମୋର ବିଷୟସୁଖର ଲାଳସା ମେଣ୍ଟିନାହିଁ; ତୋର ଆୟୁଷ ନେଇ ମୁଁ ଆଉ କିଛି ବର୍ଷ ଆନନ୍ଦରେ କଟାଇବାକୁ ଚାହେଁ ।" ॥ ୩୮,୩୯ ॥

ଯଦୁ କହିଲେ—"ପିତା ! ବିଷୟସୁଖ ଅନୁଭବ ନ କରିସାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟର ବୈରାଗ୍ୟ ଆସେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଅସମୟରେ ମିଳିଥିବା ଆପଣଙ୍କର ଏହି ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ନେଇ ମୁଁ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ ।" ॥ ୪୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁର୍ବସୁ, ଦ୍ରୁହ୍ୟୁ ଓ ଅନୁ ମଧ୍ୟ ପିତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ସ୍ୱୀକାର କଲେ ନାହିଁ । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେହି ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମର ତତ୍ତ୍ୱ ଜଣା ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ଏହି ଅନିତ୍ୟ ଶରୀରକୁ ହିଁ ନିତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ॥ ୪୧ ॥ ଶେଷରେ ସେ ତାଙ୍କ ସାନ ପୁଅ ପୂରୁଙ୍କୁ ଡାକିଲେ । ସେ ଥିଲେ ବୟସରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଛୋଟ, କିନ୍ତୁ ଗୁଣରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଯଯାତି ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ବାବୁ ! ତୁ ମଧ୍ୟ ତୋ ବଡ଼ଭାଇମାନଙ୍କ ପରି ମୋ କଥାକୁ ଅମାନ୍ୟ କରିବୁ ନାହିଁ ତ ?" ॥ ୪୨ ॥

ପୂରୁ କହିଲେ—"ପିତାଙ୍କ କୃପାରୁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପରମପଦ ମଧ୍ୟ ମିଳିପାରେ । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ପୁତ୍ରର ଶରୀର ତ ପିତାଙ୍କର ଅବଦାନ । ତେଣୁ ସଂସାରରେ ଏପରି କିଏ ଅଛି, ଯେ କି ପିତାଙ୍କ ଉପକାର ଶୁଝିଦେଇ ପାରିବ ? ॥ ୪୩ ॥ ମୋ ମତରେ ଯେ ପିତାଙ୍କର ମନକଥା

ଇତି ପ୍ରମୁଦିତଃ ପୂରୁଃ ପ୍ରତ୍ୟଗୃହ୍ଣାଜ୍ଜରାଂ ପିତୁଃ ।
ସୋଽପି ତଦ୍‌ବୟସା କାମାନ୍ ଯଥାବଜ୍ଜୁଜୁଷେ ନୃପ ॥ ୪୫

ସପ୍ତଦ୍ୱୀପପତିଃ ସମ୍ୟକ୍ ପିତୃବତ୍ ପାଳୟନ୍ ପ୍ରଜାଃ ।
ଯଥୋପଜୋଷଂ ବିଷୟାଞ୍ଜୁଜୁଷେଽବ୍ୟାହତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୪୬

ଦେବଯାନ୍ୟପ୍ୟନୁଦିନଂ ମନୋବାଗ୍‌ଦେହବସ୍ତୁଭିଃ ।
ପ୍ରେୟସଃ ପରମାଂ ପ୍ରୀତିମୁବାହ ପ୍ରେୟସୀ ରହଃ ॥ ୪୭

ଅୟଜଦ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଂ କ୍ରତୁଭିର୍ଭୂରିଦକ୍ଷିଣୈଃ ।
ସର୍ବଦେବମୟଂ ଦେବଂ ସର୍ବବେଦମୟଂ ହରିମ୍ ॥ ୪୮

ଯସ୍ମିନ୍ନିଦଂ ବିରଚିତଂ ବ୍ୟୋମ୍ନୀବ ଜଳଦାବଳିଃ ।
ନାନେବ ଭାତି ନାଭାତି ସ୍ୱପ୍ନମାୟାମନୋରଥଃ ॥ ୪୯

ତମେବ ହୃଦି ବିନ୍ୟସ୍ୟ ବାସୁଦେବଂ ଗୁହାଶୟମ୍ ।
ନାରାୟଣମଣୀୟାଂସଂ ନିରାଶୀରୟଜତ୍ ପ୍ରଭୁମ୍ ॥ ୫୦

ଏବଂ ବର୍ଷସହସ୍ରାଣି ମନଃଷଷ୍ଠୈର୍ମନଃସୁଖମ୍ ।
ବିଦଧାନୋଽପି ନାତୃପ୍ୟତ୍ ସାର୍ବଭୌମଃ କଦିନ୍ଦ୍ରିୟୈଃ ॥ ୫୧

ଜାଣି, ସେ କହିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ତାହା ପାଳନ କରିଦିଏ, ସେ ହିଁ ହେଉଛି ଉତ୍ତମ ପୁତ୍ର । ଯେଉଁ ପୁତ୍ର ପିତା କହିବା ପରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ତାଙ୍କ କଥା ପାଳନ କରେ, ସେ ହେଉଛି ମଧ୍ୟମ ଶ୍ରେଣୀର ପୁତ୍ର ଏବଂ ଯେ ପିତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଅଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ପାଳନ କରେ, ସେହି ପୁତ୍ର ଅଧମ ଶ୍ରେଣୀର । ଯେ ପିତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପାଳନ କରେ ନାହିଁ, ତାକୁ ପୁତ୍ର ବୋଲି କହିବା ମଧ୍ୟ ଭୁଲ୍; ସେ ତ ପିତାଙ୍କର ମଳମୂତ୍ର ପରି ।" ॥ ୪୪ ॥ ଏହିପରି କହି ପୂରୁ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ପିତାଙ୍କର ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ରାଜା ଯଯାତି ତା'ର ଯୌବନ ନେଇ ପୂର୍ବ ପରି ବିଷୟସୁଖ-ଭୋଗରେ ବୁଡ଼ି ରହିଲେ ॥ ୪୫ ॥ ଯଯାତି ସପ୍ତଦ୍ୱୀପର ଏକଛତ୍ର ସମ୍ରାଟ ଥିଲେ ଓ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ପରି ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ପ୍ରଜାପାଳନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ସମୟାନୁସାରେ ଯଥାଲବ୍ଧ ବିଷୟ ସବୁକୁ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ ॥ ୪୬ ॥ ଦେବଯାନୀ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମା ପତ୍ନୀ । ସେ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ଯଯାତିଙ୍କୁ ମନ, ବଚନ, ଶରୀର ଓ ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ ଦ୍ୱାରା ଦିନୁଦିନ ଅଧିକାଧିକ ଖୁସୀ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏକାନ୍ତରେ ତାଙ୍କୁ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ ॥ ୪୭ ॥ ରାଜା ଯଯାତି ବହୁ ପରିମାଣର ଦକ୍ଷିଣା ଦେଇ, ସକଳ ବେଦର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ସର୍ବଦେବସ୍ୱରୂପ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୪୮ ॥ ଆକାଶରେ ଯେପରି କେତେବେଳେ ଦଳ ଦଳ ମେଘ ଦେଖାଯାଏ ତ, କେତେବେଳେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପରେ ସେହିପରି ଏହି ଜଗତ୍ ସ୍ୱପ୍ନ, ମାୟା ଓ ମନୋରାଜ୍ୟ ସମାନ କଳ୍ପିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା କେତେବେଳେ ଅନେକ ନାମରୂପରେ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ତ, କେତେବେଳେ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୪୯ ॥ ପରମାତ୍ମା ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ସୂକ୍ଷ୍ମଠାରୁ ମଧ୍ୟ ସୂକ୍ଷ୍ମତର । ସେହି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀନାରାୟଣଙ୍କୁ ନିଜ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାପିତ କରି ରାଜା ଯଯାତି ନିଷ୍କାମଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୫୦ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଏକ ହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ସହିତ ମନକୁ ସଂଯୁକ୍ତ କରି ସୁଖକର ବିଷୟସବୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉପଭୋଗ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଏତେ ଉପଭୋଗ କରି ମଧ୍ୟ ସମ୍ରାଟ ଯଯାତିଙ୍କୁ ଭୋଗରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୃପ୍ତି ମିଳିପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୫୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ଅଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୮ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଯଯାତିଙ୍କର ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଗୃହତ୍ୟାଗ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ ଇତ୍ଥମାଚରନ୍ କାମାନ୍ ସ୍ତ୍ରୈଣୋଽପହ୍ନବମାତ୍ମନଃ ।
ବୁଦ୍ଧ୍ୱା ପ୍ରିୟାୟୈ ନିର୍ବିଣ୍ଣୋ ଗାଥାମେତାମଗାୟତ ॥ ୧

ଶୃଣୁ ଭାର୍ଗବ୍ୟମୂଂ ଗାଥାଂ ମଦ୍‌ବିଧାଚରିତାଂ ଭୁବି ।
ଧୀରା ଯସ୍ୟାନୁଶୋଚନ୍ତି ବନେ ଗ୍ରାମନିବାସିନଃ ॥ ୨

ବସ୍ତ ଏକୋ ବନେ କଶ୍ଚିଦ୍ ବିଚିନ୍ୱନ୍ ପ୍ରିୟମାତ୍ମନଃ ।
ଦଦର୍ଶ କୂପେ ପତିତାଂ ସ୍ୱକର୍ମବଶଗାମଜାମ୍ ॥ ୩

ତସ୍ୟା ଉଦ୍ଧରଣୋପାୟଂ ବସ୍ତଃ କାମୀ ବିଚିନ୍ତୟନ୍ ।
ବ୍ୟଧତ୍ତ ତୀର୍ଥମୁଦ୍ଧୃତ୍ୟ ବିଷାଣାଗ୍ରେଣ ରୋଧସୀ ॥ ୪

ସୋତ୍ତୀର୍ଯ୍ୟ କୂପାତ୍ ସୁଶ୍ରୋଣୀ ତମେବ ଚକମେ କିଳ ।
ତୟା ବୃତଂ ସମୁଦ୍‌ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବହ୍ୱ୍ୟୋଽଜାଃ କାନ୍ତକାମିନୀଃ ॥ ୫

ପୀବାନଂ ଶ୍ମଶ୍ରୁଲଂ ପ୍ରେଷ୍ଠଂ ମୀଢ୍ୱାଂସଂ ଯାଭକୋବିଦମ୍ ।
ସ ଏକୋଽଜବୃଷସ୍ତାସାଂ ବହ୍ୱୀନାଂ ରତିବର୍ଦ୍ଧନଃ ।
ରେମେ କାମଗ୍ରହଗ୍ରସ୍ତ ଆତ୍ମାନଂ ନାବବୁଧ୍ୟତ ॥ ୬

ତମେବ ପ୍ରେଷ୍ଠତମୟା ରମମାଣମଜାନ୍ୟୟା ।
ବିଲୋକ୍ୟ କୂପସଂବିଗ୍ନା ନାମୃଷ୍ୟଦ୍ ବସ୍ତକର୍ମ ତତ୍ ॥ ୭

ତଂ ଦୁର୍ହୃଦଂ ସୁହୃଦ୍ରୂପଂ କାମିନଂ କ୍ଷଣସୌହୃଦମ୍ ।
ଇନ୍ଦ୍ରିୟାରାମମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ସ୍ୱାମିନଂ ଦୁଃଖିତା ଯଯୌ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ରାଜା ଯଯାତି ସ୍ତ୍ରୀପରବଶ ହୋଇ ବିଷୟ ଉପଭୋଗରେ ମଜ୍ଜି ରହିଥାନ୍ତି । ଦିନେ ନିଜର ଅଧଃପତନ ଆଡ଼କୁ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଯିବାରୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ବୈରାଗ୍ୟ ଜାତ ହେଲା । ସେ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଦେବଯାନୀଙ୍କୁ କହିଲେ, ॥ ୧ ॥

"ହେ ଭୃଗୁନନ୍ଦିନୀ ! ମୁଁ ଗୋଟିଏ ନୀତିକଥା କହୁଛି, ଶୁଣ । ଏହା ହେଉଛି ଏହି ପୃଥିବୀରେ ମୋରି ପରି ଗୋଟିଏ କାମୁକ ଜୀବର ଜୀବନରେ ଘଟିଥିବା ସତ୍ୟ ଘଟଣା । ଏପରି କାମୁକ ଗ୍ରାମ୍ୟସୁଖରତ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖି, ବନବାସୀ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ପୁରୁଷମାନେ ଏମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର କିପରି ହେବ ବୋଲି ଭାବି ଚିନ୍ତିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ହଁ, କଥାଟି ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ବୋଦା (ଅଣ୍ଡିରା ଛେଳି) ଥିଲା । ତାକୁ ଯାହା ଭଲ ଲାଗୁଥିଲା, ତାହା ଖୋଜି ଖୋଜି ସେ ବଣରେ ଏକାଟିଆ ବୁଲୁଥାଏ । ଏପରି ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଦିନେ ସେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲା ଯେ, ଗୋଟିଏ ମାଈଛେଳି ନିଜର କର୍ମବଶତଃ କୂଅରେ ପଡ଼ିଯାଇଛି ॥ ୩ ॥ ବୋଦାଟା ବଡ଼ କାମୁକ ଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ମାଈ ଛେଳିଟାକୁ କିପରି କୂଅରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବ ବୋଲି ଉପାୟ ଖୋଜିଲା । ସେ ନିଜ ଶିଙ୍ଗରେ କୂଅର ଗୋଟିଏ ପାଖରୁ ମାଟି ଖୋଳି ଖୋଳି ଭିତରକୁ ଗୋଟିଏ ବାଟ କରିଦେଲା ॥ ୪ ॥ ସେହି ବାଟ ଦେଇ ସୁନ୍ଦରୀ ଛେଳିଟି କୂଅରୁ ବାହାରି ଆସି ବୋଦାକୁ ପ୍ରେମ କରିବାକୁ ଗ୍ରହିଁଲା । ବୋଦାଟିର ମୁହଁରେ ଦାଢ଼ି ଉଠି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାଏ; ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଦେହ ସାଙ୍ଗକୁ ଯୁବକ ଅବସ୍ଥା । ସେ ବଡ଼ କେଳିକୁଶଳ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଦିହେଁ ଖୁସିରେ ସ୍ୱାମୀସ୍ତ୍ରୀ ରୂପେ ବିହାର କଲେ । କୂଅରୁ ବାହାରି ଆସିଥିବା ଛେଳିଟି ବୋଦାଟିକୁ ତାର ପ୍ରେମିକ କରିଦେଲାଣି ଦେଖି, ଅନ୍ୟ ମାଈଛେଳିମାନେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ନିଜ ନିଜର ପୁରୁଷରୂପେ ବରଣ କରିନେଲେ । ସେମାନେ ତ ଆଗରୁ ପୁରୁଷଟିଏ ଖୋଜୁଥିଲେ; ବୋଦା ମୁଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ କାମପିଶାଚ ପଶିଥିଲା । ତା'ଫଳରେ ସେ ନିଜର ବୁଦ୍ଧିବିବେକ ହରାଇ ବହୁ ମାଈଛେଳିଙ୍କ ସହିତ ରମଣ କରିବାରେ ମାତିଗଲା ॥ ୫,୬ ॥ ସେହି ବୋଦା ଅନ୍ୟ ମାଈଛେଳିଙ୍କ ସହିତ ରମଣ କରିବାରେ ମାତିଲାଣି ଦେଖି, କୂଅରୁ ବାହାରିଥିବା ପ୍ରିୟତମା ଛେଳିଟି ତାହା ସହି ପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୭ ॥ ସେ ଦେଖିଲା, ବୋଦାଟା ବଡ଼ କାମୁକ; ତା'ପ୍ରେମକୁ ଭରସା କରିହେବ ନାହିଁ; ପୁଣି

ସୋଽପି ଗ୍ୱନୁଗତଃ ସ୍ତ୍ରୈଣଃ କୃପଣସ୍ତାଂ ପ୍ରସାଦିତୁମ୍ ।
କୁର୍ବନ୍ନିଡ଼ବିଡ଼ାକାରଂ ନାଶକ୍ନୋତ୍ ପଥି ସନ୍ଧିତୁମ୍ ॥ ୯

ତସ୍ୟାସ୍ତତ୍ର ଦ୍ୱିଜଃ କଶ୍ଚିଦଜାସ୍ୱାମ୍ୟଚ୍ଛିନଦ୍ ରୁଷା ।
ଲମ୍ବନ୍ତଂ ବୃଷଣଂ ଭୂୟଃ ସନ୍ଦଧେଽର୍ଥାୟ ଯୋଗବିତ୍ ॥ ୧୦

ସମ୍ବଦ୍ଧବୃଷଣଃ ସୋଽପି ହ୍ୟଜୟା କୂପଲବ୍ଧୟା ।
କାଳଂ ବହୁତିଥଂ ଭଦ୍ରେ କାମୈର୍ନାଦ୍ୟାପି ତୁଷ୍ୟତି ॥ ୧୧

ତଥାହଂ କୃପଣଃ ସୁଭ୍ରୁ ଭବତ୍ୟାଃ ପ୍ରେମୟନ୍ତ୍ରିତଃ ।
ଆତ୍ମାନଂ ନାଭିଜାନାମି ମୋହିତସ୍ତବ ମାୟୟା ॥ ୧୨

ଯତ୍ ପୃଥିବ୍ୟାଂ ବ୍ରୀହିଯବଂ ହିରଣ୍ୟଂ ପଶବଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ନ ଦୁହ୍ୟନ୍ତି ମନଃପ୍ରୀତିଂ ପୁଂସଃ କାମହତସ୍ୟ ତେ ॥ ୧୩

ନ ଜାତୁ କାମଃ କାମାନାମୁପଭୋଗେନ ଶାମ୍ୟତି ।
ହବିଷା କୃଷ୍ଣବର୍ତ୍ମେବ ଭୂୟ ଏବାଭିବର୍ଦ୍ଧତେ ॥ ୧୪

ଯଦା ନ କୁରୁତେ ଭାବଂ ସର୍ବଭୂତେଷ୍ୱମଙ୍ଗଳମ୍ ।
ସମଦୃଷ୍ଟେସ୍ତଦା ପୁଂସଃ ସର୍ବାଃ ସୁଖମୟା ଦିଶଃ ॥ ୧୫

ଯା ଦୁସ୍ତ୍ୟଜା ଦୁର୍ମତିଭିର୍ଜୀର୍ଯ୍ୟତୋ ଯା ନ ଜୀର୍ଯ୍ୟତେ ।
ତାଂ ତୃଷ୍ଣାଂ ଦୁଃଖନିବହାଂ ଶର୍ମକାମୋ ଦ୍ରୁତଂ ତ୍ୟଜେତ୍ ॥ ୧୬

ମାତ୍ରା ସ୍ୱସ୍ରା ଦୁହିତ୍ରା ବା ନାବିବିକ୍ତାସନୋ ଭବେତ୍ ।
ବଳବାନିନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାମୋ ବିଦ୍ୱାଂସମପି କର୍ଷତି ॥ ୧୭

ସେ ମିତ୍ରରୂପରେ ରହି ଶତ୍ରୁ ପରି କାମ କଲାଣି । ତେଣୁ ସେ ସେହି କାମୁକ ବୋଦାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମନଦୁଃଖରେ ନିଜର ମାଲିକ ଘରକୁ ପଳାଇଗଲା ॥ ୮ ॥ ତାକୁ ମନାଇବା ପାଇଁ କାମୁକ ବୋଦାଟି 'ମେଁ ମେଁ' କରି ତା ପଛେ ପଛେ ଧାଇଁଲା; କିନ୍ତୁ ବାଟ ସାରା ମେଁ ମେଁ କରି ମଧ୍ୟ, ସେ ତାକୁ ମନାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । (ଏପରିଭାବରେ ସେ ଦୁହେଁ ଯାଇ ମାଈଛେଳିକୁ ପୋଷିଥିବା ଲୋକର ଘରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ) ॥ ୯ ॥ ମାଈଛେଳିଟିକୁ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୋଷିଥିଲେ । ସେ ବୋଦାଟାର କାମୁକପଣ ଦେଖି କ୍ରୋଧରେ ତାର ଅଣ୍ଡକୋଷଟା କାଟିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ କିଛି ସମୟ ପରେ ନିଜ ଛେଳିର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ସେ ତା ଅଣ୍ଡକୋଷଟି ପୁଣି ଥରେ ଯୋଡ଼ିଦେଲେ । ତାଙ୍କୁ ସେସବୁ ଉପାୟ ଜଣା ଥିଲା ॥ ୧୦ ॥ ଅଣ୍ଡକୋଷ ଯୋଡ଼ି ହୋଇଯିବାରୁ ବୋଦାଟି ସେହି ମାଈଛେଳି ସହିତ ଆହୁରି ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଷୟଭୋଗ କରିଗ୍ଲିଲା । କିନ୍ତୁ ଯେତେ ଭୋଗ କଲେ ବି ସେ ସନ୍ତୋଷ ପାଇଲା ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥ ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ମୁଁ ବି ସେହି ଦଶା ଭୋଗୁଛି । ତୁମ ପ୍ରେମପାଶରେ ପଡ଼ି ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀନହୀନ ହୋଇଯାଇଛି । ତୁମ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ମୁଁ ନିଜକୁ ଭୁଲିଯାଇଛି ॥ ୧୨ ॥ ପ୍ରିୟେ ! ଯେଉଁ ପୁରୁଷ କାମନାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛି, ତାକୁ ଜଗତର ସବୁ ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ (ଧାନ, ଗହମ ଇତ୍ୟାଦି), ସବୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ସବୁ ପଶୁ ଓ ସବୁ ସ୍ତ୍ରୀ ମିଳିଗଲେ ବି ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥ ବିଷୟଭୋଗ କରିଗ୍ଲିଲେ, କେବେ ବି ବିଷୟବାସନା ଶାନ୍ତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ; ବରଂ ଘୃତାହୁତି ଦେଲେ ଅଗ୍ନି ଯେପରି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଜଳିଉଠେ, ଭୋଗଦ୍ୱାରା ଭୋଗବାସନା ବି ସେହିପରି ଅଧିକାଧିକ ପ୍ରବଳତର ହୁଏ ॥ ୧୪ ॥ ଯଦି ମନୁଷ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ଅଥବା ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ବା ବିଦ୍ୱେଷ ଭାବ ନ ରଖେ, ତେବେ ସେ ସମଦର୍ଶୀ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତା'ପାଇଁ ସବୁ ଦିଗ ସୁଖମୟୀ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୫ ॥ ବିଷୟତୃଷ୍ଣା ହିଁ ହେଉଛି ଦୁଃଖର ମୂଳକାରଣ; କିନ୍ତୁ ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି ଲୋକ ପକ୍ଷେ ବିଷୟତୃଷ୍ଣା ଛାଡ଼ିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍କର । ଶରୀର ବୃଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ, ଅଥଚ ତୃଷ୍ଣା ବା କାମନା ନିତ୍ୟ ନବୀନ ହୋଇଗ୍ଲେ । ତେଣୁ ଯେ ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ଗ୍ୱହାନ୍ତି, ସେ ଯଥାଶୀଘ୍ର ଏହି ତୃଷ୍ଣା ବା ଭୋଗବାସନା ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଉଚିତ ॥ ୧୬ ॥ ଅଧିକ କଣ କହିବା, ନିଜର ମାଆ, ଭଉଣୀ ଓ ଝିଅଝିଆରୀଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ ଏକାଟିଆ ସମୟରେ ଏକ ଆସନରେ ଲଗାଲଗି ହୋଇ ବସିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଏତେ ବଳବାନ୍ ଓ ଦୁଷ୍ଟ ଯେ, ସେମାନେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବିଚଳିତ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥

ପୂର୍ଣ୍ଣଂ ବର୍ଷସହସ୍ରଂ ମେ ବିଷୟାନ୍ ସେବତୋଽସକୃତ୍ ।
ତଥାପି ଚାନୁସବନଂ ତୃଷ୍ଣା ତେଷୂପଜାୟତେ ॥ ୧୮

ତସ୍ମାଦେତାମହଂ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟାଧାୟ ମାନସମ୍ ।
ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୋ ନିରହଂକାରଶ୍ଚରିଷ୍ୟାମି ମୃଗୈଃ ସହ ॥ ୧୯

ଦୃଷ୍ଟଂ ଶ୍ରୁତମସଦ୍ ବୁଦ୍ଧ୍ୱା ନାନୁଧ୍ୟାୟେନ୍ନ ସଂବିଶେତ୍ ।
ସଂସୃତିଂ ଚାତ୍ମନାଶଂ ଚ ତତ୍ର ବିଦ୍ୱାନ୍ ସ ଆତ୍ମଦୃକ୍ ॥ ୨୦

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ନାହୁଷୋ ଜାୟାଂ ତଦୀୟଂ ପୂରବେ ବୟଃ ।
ଦତ୍ତ୍ୱା ସ୍ୱାଂ ଜରସଂ ତସ୍ମାଦାଦଦେ ବିଗତସ୍ପୃହଃ ॥ ୨୧

ଦିଶି ଦକ୍ଷିଣପୂର୍ବସ୍ୟାଂ ଦ୍ରୁହ୍ୟୁଂ ଦକ୍ଷିଣତୋ ଯଦୁମ୍ ।
ପ୍ରତୀଚ୍ୟାଂ ତୁର୍ବସୁଂ ଚକ୍ର ଉଦୀଚ୍ୟାମନୁମୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୨୨

ଭୂମଣ୍ଡଳସ୍ୟ ସର୍ବସ୍ୟ ପୂରୁମର୍ହତ୍ତମଂ ବିଶାମ୍ ।
ଅଭିଷିଚ୍ୟାଗ୍ରଜାଂସ୍ତସ୍ୟ ବଶେ ସ୍ଥାପ୍ୟ ବନଂ ଯଯୌ ॥ ୨୩

ଆସେବିତଂ ବର୍ଷପୂଗାନ୍ ଷଡ୍‌ବର୍ଗଂ ବିଷୟେଷୁ ସଃ ।
କ୍ଷଣେନ ମୁମୁଚେ ନୀଡ଼ଂ ଜାତପକ୍ଷ ଇବ ଦ୍ୱିଜଃ ॥ ୨୪

ସ ତତ୍ର ନିର୍ମୁକ୍ତସମସ୍ତସଙ୍ଗ
ଆତ୍ମାନୁଭୂତ୍ୟା ବିଧୁତତ୍ରିଲିଙ୍ଗଃ ।
ପରେଽମଲେ ବ୍ରହ୍ମଣି ବାସୁଦେବେ
ଲେଭେ ଗତିଂ ଭାଗବତୀଂ ପ୍ରତୀତଃ ॥ ୨୫

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଗାଥାଂ ଦେବଯାନୀ ମେନେ ପ୍ରସ୍ତୋଭମାତ୍ମନଃ ।
ସ୍ତ୍ରୀପୁଂସୋଃ ସ୍ନେହବୈକ୍ଲବ୍ୟାତ୍ ପରିହାସମିବେରିତମ୍ ॥ ୨୬

ବାରମ୍ବାର ବିଷୟଭୋଗ କରି କରି ମୋର ହଜାରେ ବର୍ଷ ପୂରିଗଲାଣି; ତଥାପି ମୋର ଭୋଗଲାଳସା ଅନୁକ୍ଷଣ ବଢ଼ିଚାଲିଛି ॥ ୧୮ ॥ ତେଣୁ ମୁଁ ଏଥର ଭୋଗବାସନା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ନିକଟରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେବି ଏବଂ ଅହଂକାରରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ, ଶୀତଉଷ୍ଣ, ସୁଖଦୁଃଖ ଆଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରୁ ଉପରକୁ ଉଠି ହରିଣମାନଙ୍କ ସହିତ ବନରେ ବୁଲିବି ॥ ୧୯ ॥ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ଉଭୟ ସ୍ଥାନର ଭୋଗକୁ ଅସତ୍ ବୋଲି ଜାଣି, ଭୋଗ କଥା ଚିନ୍ତା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, କି ବିଷୟଭୋଗରେ ରତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ବୁଝିବା ଉଚିତ ଯେ, ଭୋଗ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବାମାତ୍ରେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ଆବର୍ତ୍ତନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ବିଷୟ ଭୋଗ କଲେ ତ ଆତ୍ମନାଶ ହୋଇଯାଏ। ସତରେ, ଏହି ରହସ୍ୟ ଜାଣି ସେଥିରୁ ଦୂରେଇ ରହିବା ଲୋକ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ।'' ॥ ୨୦ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯଯାତିଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଆଉ ବିଷୟବାସନା ନ ଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଏପରି ବୁଝାଇସାରି ପୂରୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଯୌବନ ଫେରାଇଦେଲେ ଏବଂ ନିଜର ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ନେଇଆସିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଦ୍ରୁହ୍ୟୁଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣପୂର୍ବର ରାଜ୍ୟ, ଯଦୁଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣର ରାଜ୍ୟ, ତୁର୍ବସୁଙ୍କୁ ପଶ୍ଚିମର ରାଜ୍ୟ ଓ ଅନୁଙ୍କୁ ଉତ୍ତରର ରାଜ୍ୟ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୨୨ ॥ ସମସ୍ତ ଭୂମଣ୍ଡଳର ସକଳ ସମ୍ପଦର ଯୋଗ୍ୟତମ ପାତ୍ର ପୂରୁଙ୍କୁ ନିଜ ରାଜ୍ୟର ରାଜାରୂପେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିଦେଇ ତଥା ବଡ଼ ଭାଇମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଅଧୀନ କରିଦେଇ, ସେ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୩ ॥ ରାଜା ଯଯାତି ବହୁବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଷୟଭୋଗ କରିଥିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ପର କଅଁଳିଗଲେ ପକ୍ଷୀଶାବକ ଯେପରି ତା ବସା ଛାଡ଼ି ଉଡ଼ିପଳାଏ, ସେ ସେହିପରି କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ସବୁ କିଛି ଛାଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୨୪ ॥ ବନକୁ ଚାଲିଯାଇ ରାଜା ଯଯାତି ସମସ୍ତ ଆସକ୍ତିରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇଗଲେ। ଆତ୍ମ-ସାକ୍ଷାତ୍କାରଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ତ୍ରିଗୁଣମୟ ଲିଙ୍ଗଶରୀର ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା। ସେ ମାୟାମଳବିବର୍ଜିତ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ବାସୁଦେବଙ୍କ ଭିତରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ବଡ଼ ବଡ଼ ଭଗବଦ୍‌ପ୍ରେମୀ ସନ୍ଥମାନେ ଯେଉଁ ଭାଗବତୀ ଗତି ଲାଭ କରନ୍ତି, ସେ ସେହି ଗତି ପାଇଗଲେ ॥ ୨୫ ॥

ଯଯାତିଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଦେବଯାନୀ ବୁଝିଯାଇଥିଲେ ଯେ, ରାଜା ତାଙ୍କୁ ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରେରିତ କରୁଛନ୍ତି। କାରଣ ପରସ୍ପରକୁ ପ୍ରେମ କରୁଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷଙ୍କର ବିଚ୍ଛେଦ ଘଟିଗଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମନରେ

ସା ସଂନିବାସଂ ସୁହୃଦାଂ ପ୍ରପାୟାମିବ ଗଚ୍ଛତାମ୍ ।
ବିଜ୍ଞାୟେଶ୍ୱରତନ୍ତ୍ରାଣାଂ ମାୟାବିରଚିତଂ ପ୍ରଭୋଃ ॥ ୨୭

ସର୍ବତ୍ର ସଙ୍ଗମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନୌପମ୍ୟେନ ଭାର୍ଗବୀ ।
କୃଷ୍ଣେ ମନଃ ସମାବେଶ୍ୟ ବ୍ୟଧୁନୋଲ୍ଲିଙ୍ଗମାତ୍ମନଃ ॥ ୨୮

ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ ବେଧସେ ।
ସର୍ବଭୂତାଧିବାସାୟ ଶାନ୍ତାୟ ବୃହତେ ନମଃ ॥ ୨୯

ଭୀଷଣ ଦୁଃଖ ଜାତ ହୁଏ ବୋଲି ଜାଣିଥିବାରୁ, ଯଯାତି ତାଙ୍କୁ ଏହି ଗାଥା ହସି ହସିକା କହିଛନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଅଧୀନ; ପଥିକମାନେ ଯେପରି କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ଜଳଛତ୍ର ପାଖରେ ଏକାଠି ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସ୍ୱଜନସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନେ ସେହିପରି କିଛି ଦିନ ପାଇଁ ସଂସାରରେ ଏକାଠି ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ଦେବଯାନୀ ସକଳ ବସ୍ତୁରୁ ଆସକ୍ତି ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ମନକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ତନ୍ମୟ କରିଦେଇ ବନ୍ଧନର ହେତୁଭୂତ ଲିଙ୍ଗଶରୀର ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇଗଲେ ॥ ୨୭,୨୮ ॥ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି କହିଲେ, "ସମସ୍ତ ଜଗତର ରଚୟିତା, ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଶ୍ରୟସ୍ୱରୂପ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର । ଯେ ପରମ ଶାନ୍ତ ଓ ଅନନ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱ, ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ।" ॥ ୨୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ଏକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୯ ॥

✦✦✦

ଅଥ ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୂରୁଙ୍କ ବଂଶ; ରାଜା ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ ଓ ଭରତଙ୍କ ଚରିତ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ପୂରୋର୍ବଂଶଂ ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟାମି ଯତ୍ର ଜାତୋଽସି ଭାରତ ।
ଯତ୍ର ରାଜର୍ଷୟୋ ବଂଶ୍ୟା ବ୍ରହ୍ମବଂଶ୍ୟାଶ୍ଚ ଜଜ୍ଞିରେ ॥ ୧

ଜନମେଜୟୋ ହ୍ୟଭୂତ୍ ପୂରୋଃ ପ୍ରଚିନ୍ୱାଂସ୍ତତ୍ସୁତସ୍ତତଃ ।
ପ୍ରବୀରୋଽଥ ନମସ୍ୟୁର୍ବୈ ତସ୍ମାଚ୍ଚାରୁପଦୋଽଭବତ୍ ॥ ୨

ତସ୍ୟ ସୁଦ୍ୟୁରଭୂତ୍ ପୁତ୍ରସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ବହୁଗବସ୍ତତଃ ।
ସଂଯାତିସ୍ତସ୍ୟାହଂଯାତୀ ରୌଦ୍ରାଶ୍ୱସ୍ତତ୍ସୁତଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୩

ଋତେୟୁସ୍ତସ୍ୟ କୁକ୍ଷେୟୁଃ ସ୍ଥଣ୍ଡିଲେୟୁଃ କୃତେୟୁକଃ ।
ଜଲେୟୁଃ ସନ୍ତତେୟୁଶ୍ଚ ଧର୍ମସତ୍ୟବ୍ରତେୟବଃ ॥ ୪

ଦଶୈତେଽପ୍ସରସଃ ପୁତ୍ରା ବନେୟୁଶ୍ଚାବମଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ଘୃତାଚ୍ୟାମିନ୍ଦ୍ରିୟାଣୀବ ମୁଖ୍ୟସ୍ୟ ଜଗଦାତ୍ମନଃ ॥ ୫

ଋତେୟୋ ରନ୍ତିଭାରୋଽଭୂତ୍ ତ୍ରୟସ୍ତସ୍ୟାତ୍ମଜା ନୃପ ।
ସୁମତିର୍ଧ୍ରୁବୋଽପ୍ରତିରଥଃ କଣ୍ୱୋଽପ୍ରତିରଥାତ୍ମଜଃ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୂରୁଙ୍କ ବଂଶ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି । ଏହି ବଂଶରେ ହିଁ ତୁମର ଜନ୍ମ ହୋଇଛି । ଏହି ବଂଶର ବହୁ ବଂଶଧର ରାଜର୍ଷି ଓ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ପୂରୁଙ୍କର ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଜନମେଜୟ । ଜନମେଜୟଙ୍କର ପୁତ୍ର ପ୍ରଚିନ୍ୱାନ, ପ୍ରଚିନ୍ୱାନଙ୍କ ପୁତ୍ର ପ୍ରବୀର, ପ୍ରବୀରଙ୍କ ପୁତ୍ର ନମସ୍ୟୁ ଓ ନମସ୍ୟୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଚାରୁପଦ ॥ ୨ ॥ ଚାରୁପଦଙ୍କର ପୁତ୍ର ସୁଦ୍ୟୁ, ସୁଦ୍ୟୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ବହୁଗବ, ବହୁଗବଙ୍କ ପୁତ୍ର ସଂଯାତି, ସଂଯାତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅହଂଯାତି ଏବଂ ଅହଂଯାତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ରୌଦ୍ରାଶ୍ୱ ॥ ୩ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିଶ୍ୱାତ୍ମାସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଧାନପ୍ରାଣରୁ ଯେପରି ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଆନ୍ତି, ରୌଦ୍ରାଶ୍ୱଙ୍କର ସେହିପରି ଘୃତାଚୀ ଅପ୍ସରାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଋତେୟୁ, କୁକ୍ଷେୟୁ, ସ୍ଥଣ୍ଡିଲେୟୁ, କୃତେୟୁ, ଜଲେୟୁ, ସନ୍ତତେୟୁ, ଧର୍ମେୟୁ, ସତ୍ୟେୟୁ, ବ୍ରତେୟୁ ଓ ସବାସାନ ବନେୟୁ—ଏହିପରି ଦଶ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୪,୫ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଋତେୟୁଙ୍କର ପୁତ୍ର ଥିଲେ ରନ୍ତିଭାର । ରନ୍ତିଭାରଙ୍କର ତିନି ପୁତ୍ର ଥିଲେ; ଯଥା–ସୁମତି, ଧ୍ରୁବ ଓ ଅପ୍ରତିରଥ । ଅପ୍ରତିରଥଙ୍କ ପୁତ୍ରର

ତସ୍ୟ ମେଧାତିଥିସ୍ତସ୍ମାତ୍ ପ୍ରସ୍କଣ୍ୱାଦ୍ୟା ଦ୍ୱିଜାତୟଃ ।
ପୁତ୍ରୋଽଭୂତ୍ ସୁମତେ ରୈଭ୍ୟୋ ଦୁଷ୍ୟନ୍ତସ୍ତତ୍ସୁତୋ ମତଃ ॥ ୭

ଦୁଷ୍ୟନ୍ତୋ ମୃଗୟାଂ ଯାତଃ କଣ୍ୱାଶ୍ରମପଦଂ ଗତଃ ।
ତତ୍ରାସୀନାଂ ସ୍ୱପ୍ରଭୟା ମଣ୍ଡୟନ୍ତୀଂ ରମାମିବ ॥ ୮

ବିଲୋକ୍ୟ ସଦ୍ୟୋ ମୁମୁହେ ଦେବମାୟାମିବ ସ୍ତ୍ରିୟମ୍ ।
ବଭାଷେ ତାଂ ବରାରୋହାଂ ଭଟୈଃ କତିପୟୈର୍ବୃତଃ ॥ ୯

ତଦ୍ଦର୍ଶନପ୍ରମୁଦିତଃ ସଂନିବୃତ୍ତପରିଶ୍ରମଃ ।
ପପ୍ରଚ୍ଛ କାମସନ୍ତପ୍ତଃ ପ୍ରହସଞ୍ଛ୍ଲକ୍ଷ୍ଣୟା ଗିରା ॥ ୧୦

କା ତ୍ୱଂ କମଳପତ୍ରାକ୍ଷି କସ୍ୟାସି ହୃଦୟଙ୍ଗମେ ।
କିଂ ବା ଚିକୀର୍ଷିତଂ ତ୍ୱତ୍ର ଭବତ୍ୟା ନିର୍ଜନେ ବନେ ॥ ୧୧

ବ୍ୟକ୍ତଂ ରାଜନ୍ୟତନୟାଂ ବେଦ୍ମ୍ୟହଂ ତ୍ୱାଂ ସୁମଧ୍ୟମେ ।
ନ ହି ଚେତଃ ପୌରବାଣାମଧର୍ମେ ରମତେ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୧୨

ଶକୁନ୍ତଳୋବାଚ

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରାତ୍ମଜୈବାହଂ ତ୍ୟକ୍ତା ମେନକୟା ବନେ ।
ବେଦୈତଦ୍ ଭଗବାନ୍ କଣ୍ୱୋ ବୀର କିଂ କରବାମ ତେ ॥ ୧୩

ଆସ୍ୟତାଂ ହ୍ୟରବିନ୍ଦାକ୍ଷ ଗୃହ୍ୟତାମର୍ହଣଂ ଚ ନଃ ।
ଭୁଜ୍ୟତାଂ ସନ୍ତି ନୀବାରା ଉଷ୍ୟତାଂ ଯଦି ରୋଚତେ ॥ ୧୪

ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ ଉବାଚ

ଉପପନ୍ନମିଦଂ ସୁଭ୍ରୁ ଜାତାୟାଃ କୁଶିକାନ୍ୱୟେ ।
ସ୍ୱୟଂ ହି ବୃଣତେ ରାଜ୍ଞାଂ କନ୍ୟକାଃ ସଦୃଶଂ ବରମ୍ ॥ ୧୫

ଓମିତ୍ୟୁକ୍ତେ ଯଥାଧର୍ମମୁପଯେମେ ଶକୁନ୍ତଳାମ୍ ।
ଗାନ୍ଧର୍ବବିଧିନା ରାଜା ଦେଶକାଳବିଧାନବିତ୍ ॥ ୧୬

ନାମ କଣ୍ୱ ॥ ୬ ॥ କଣ୍ୱଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ମେଧାତିଥି । ସେହି ମେଧାତିଥିଙ୍କ ଔରସରେ ପ୍ରସ୍କଣ୍ୱ ଆଦି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ସୁମତିଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ରୈଭ୍ୟ ଏବଂ ରୈଭ୍ୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ ॥ ୭ ॥

ଥରେ ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର କେତେଜଣ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ବନକୁ ଶିକାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯାଇଥିଲେ । ବନରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ସେ ଯାଇ କଣ୍ୱମୁନିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ, ସେହି ଆଶ୍ରମରେ ଦେବମାୟା ପରି ଜଣେ ସୁନ୍ଦରୀ ବସିଛନ୍ତି । ସେ ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସମାନ ଅଙ୍ଗକାନ୍ତିରେ ଆଶ୍ରମକୁ ଝଲସାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ ମୋହିତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ସହିତ କଥାଭାଷା ହେବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୮,୯ ॥ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ମନରେ କାମବାସନା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କରିବା ପରେ ସେ ସ୍ମିତହାସପୂର୍ବକ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ସେହି ଯୁବତୀଙ୍କୁ ପଚ୍ଚାରିଲେ— ॥ ୧୦ ॥ "ହେ ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ା ସମାନ ସୁନ୍ଦର ନୟନା ଦେବୀ ! ତୁମେ କିଏ ? କାହା ଝିଅ ? ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ତୁମେ ତ ମୋ ହୃଦୟକୁ ତୁମ ଆଡ଼କୁ ଟାଣିନେଇଛ । ତୁମେ ଏ ନିର୍ଜନ ବନରେ ରହି କଣ କରୁଛ ? ॥ ୧୧ ॥ ହେ ସୁମଧ୍ୟମା ! ମୁଁ ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜାଣିପାରୁଛି ଯେ, ତୁମେ ନିଶ୍ଚୟ କୌଣସି କ୍ଷତ୍ରିୟକନ୍ୟା; କାରଣ ମୋଭଳି ପୁରୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତ କେବେ ଅଧର୍ମ ଆଡ଼କୁ ଯାଏନା ।" ॥ ୧୨ ॥

ସୁନ୍ଦରୀ ଶକୁନ୍ତଳା କହିଲେ—ଆପଣ ଠିକ୍ କହିଛନ୍ତି । ମୁଁ ହେଉଛି ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କ କନ୍ୟା । ମେନକା ଅପ୍ସରା ମୋତେ ବନରେ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଥିଲେ । ମହର୍ଷି କଣ୍ୱ ମୋତେ ପାଳନପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ସେ ଏସବୁ କଥା ଜାଣନ୍ତି । ହେ ବୀରଶିରୋମଣି ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିପାରିବି, କହନ୍ତୁ ॥ ୧୩ ॥ ହେ କମଳନୟନ ! ଆସନ୍ତୁ ଏଠାରେ ବସନ୍ତୁ । ମୁଁ ଯାହା କିଛି ସ୍ୱାଗତ ସତ୍କାର କରିପାରିବି, ତାହା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ଆଶ୍ରମରେ କିଛି ନୀବାର ଅନ୍ନ (ବାଲୁଙ୍ଗା-ଚାଉଳର ଭାତ) ଅଛି; ଯଦି କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନ ଥାଏ, ତାହା ଭୋଜନ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ଏଠାରେ ରହନ୍ତୁ ॥ ୧୪ ॥

ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ କହିଲେ—"ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ତୁମେ କୁଶିକ ବଂଶରେ ଜାତ ହୋଇଛ; ତେଣୁ ଏପରି ଆତିଥ୍ୟ-ସତ୍କାର କରିବା ତୁମ ପକ୍ଷରେ ଯଥାର୍ଥ । ବାସ୍ତବରେ ରାଜକନ୍ୟା ନିଜେ ହିଁ ନିଜର ଯୋଗ୍ୟ ପତିଙ୍କୁ ବରଣ କରିନିଅନ୍ତି ।" ॥ ୧୫ ॥ ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କର ସ୍ୱୀକୃତି ମିଳିଯିବାରୁ ଦେଶ, କାଳ ଓ ଶାସ୍ତ୍ର-ଆଜ୍ଞା ଜାଣିଥିବା ରାଜା ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ

ଅମୋଘବୀର୍ଯ୍ୟୋ ରାଜର୍ଷିର୍ମହିଷ୍ୟାଂ ବୀର୍ଯ୍ୟମାଦଧେ ।
ଶ୍ୱୋଭୂତେ ସ୍ୱପୁରଂ ଯାତଃ କାଲେନାସୂତ ସା ସୁତମ୍ ॥ ୧୭

କଣ୍ୱଃ କୁମାରସ୍ୟ ବନେ ଚକ୍ରେ ସମୁଚିତାଃ କ୍ରିୟାଃ ।
ବଦ୍ଧ୍ୱା ମୃଗେନ୍ଦ୍ରାଂସ୍ତରସା କ୍ରୀଡ଼ତି ସ୍ମ ସ ବାଳକଃ ॥ ୧୮

ତଂ ଦୁରତ୍ୟୟବିକ୍ରାନ୍ତମାଦାୟ ପ୍ରମଦୋତ୍ତମା ।
ହରେରଂଶାଂଶସମ୍ଭୂତଂ ଭର୍ତ୍ତୁରନ୍ତିକମାଗମତ୍ ॥ ୧୯

ଯଦା ନ ଜଗୃହେ ରାଜା ଭାର୍ଯ୍ୟାପୁତ୍ରାବନିନ୍ଦିତୌ ।
ଶୃଣ୍ୱତାଂ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ଖେ ବାଗାହାଶରୀରିଣୀ ॥ ୨୦

ମାତା ଭସ୍ତ୍ରା ପିତୁଃ ପୁତ୍ରୋ ଯେନ ଜାତଃ ସ ଏବ ସଃ ।
ଭରସ୍ୱ ପୁତ୍ରଂ ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ ମାବମଂସ୍ଥାଃ ଶକୁନ୍ତଳାମ୍ ॥ ୨୧

ରେତୋଧାଃ ପୁତ୍ରୋ ନୟତି ନରଦେବ ଯମକ୍ଷୟାତ୍ ।
ତ୍ୱଂ ଗ୍ରସ୍ୟ ଧାତା ଗର୍ଭସ୍ୟ ସତ୍ୟମାହ ଶକୁନ୍ତଳା ॥ ୨୨

ପିତର୍ଯ୍ୟୁପରତେ ସୋଽପି ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ମହାଯଶାଃ ।
ମହିମା ଗୀୟତେ ତସ୍ୟ ହରେରଂଶଭୁବୋ ଭୁବି ॥ ୨୩

ଚକ୍ରଂ ଦକ୍ଷିଣହସ୍ତେଽସ୍ୟ ପଦ୍ମକୋଶୋଽସ୍ୟ ପାଦୟୋଃ ।
ଈଜେ ମହାଭିଷେକେଣ ସୋଽଭିଷିକ୍ତୋଽଧିରାଡ୍ ବିଭୁଃ ॥ ୨୪

ପଞ୍ଚପଞ୍ଚାଶତା ମେଧ୍ୟୈର୍ଗଙ୍ଗାୟାମନୁ ବାଜିଭିଃ ।
ମାମତେୟଂ ପୁରୋଧାୟ ଯମୁନାୟାମନୁ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୨୫

ଧର୍ମାନୁସାରେ ତାଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧର୍ବବିଧିରେ ବିବାହ କଲେ ॥ ୧୬ ॥ ସେ ସେଠାରେ ରାତ୍ରିଯାପନ କରି ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମାଗମ କଲେ ଏବଂ ପର ଦିନ ସକାଳେ ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରି-ଆସିଲେ । ରାଜର୍ଷି ଦୁଷ୍ୟନ୍ତଙ୍କ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ଅମୋଘ । ସମୟ-କ୍ରମେ ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲା ॥ ୧୭ ॥

ମହର୍ଷି କଣ୍ୱ ବନରେ ହିଁ ସେହି ରାଜକୁମାରର ଜାତକର୍ମ ଆଦି ସଂସ୍କାର ବିଧିପୂର୍ବକ ସମ୍ପନ୍ନ କରିଦେଲେ । ସେହି ବାଳକଟି ପିଲାଟି ଦିନରୁ ଏତେ ବଳିଷ୍ଠ ଥିଲା ଯେ, ସେ ବଡ଼ ବଡ଼ ସିଂହଙ୍କୁ ବି ବଳପୂର୍ବକ ବାନ୍ଧିପକାଇ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଖେଳୁଥିଲା ॥ ୧୮ ॥

ସେହି ବାଳକଟି ଭଗବାନଙ୍କର ଅଂଶାବତାର ଥିଲା । ତାର ବଳବିକ୍ରମ ଥିଲା ଅପ୍ରମିତ । ତାକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ରମଣୀରତ୍ନ ଶକୁନ୍ତଳା ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ॥ ୧୯ ॥ କିନ୍ତୁ ରାଜା ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ପତ୍ନୀ ଓ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ । ତାହା ଦେଖି, ସମସ୍ତେ ଶୁଣି ପାରିବା ଭଳି ଆକାଶବାଣୀ ହେଲା । ଆକାଶରୁ କିଏ କହୁଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ତ କେହି ଦେଖିପାରିଲେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ଏହି ଉକ୍ତି ଶୁଣିପାରିଲେ ଯେ, "ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ କରିବାରେ ମାତା ତ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଭାତି (କମାରଶାଳରେ ପବନ ଦେବାପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ଚମଡ଼ା ଥଳି) ପରି । ବାସ୍ତବରେ ପୁତ୍ର ହେଉଛି ପିତାଙ୍କର । କାରଣ ପିତା ହିଁ ପୁତ୍ରରୂପରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ହେ ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ ! ତୁମେ ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ହତାଦର କର ନାହିଁ; ନିଜ ପୁତ୍ରର ଭରଣପୋଷଣ କର ॥ ୨୦,୨୧ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ପୁତ୍ର ବଂଶବୃଦ୍ଧି କରେ ଏବଂ ପିତାଙ୍କୁ ନରକରୁ ଉଦ୍ଧାର କରେ । ଶକୁନ୍ତଳା ତୁମକୁ ଯାହା କହୁଛି, ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ । ତୁମେ ହିଁ ତାର ଗର୍ଭାଧାନକାରୀ ।" ॥ ୨୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପିତା ଦୁଷ୍ୟନ୍ତଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ସେହି ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ବାଳକ (ଭରତ) ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ରାଟ ହୋଇଗଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ ଅଂଶରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ସେହି ରାଜା ଭରତଙ୍କର ମହିମା ଆଜି ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀର ଲୋକେ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ତାଙ୍କର ଡାହାଣ ହାତରେ ଚକ୍ର ଚିହ୍ନ ଥିଲା ଏବଂ ପାଦରେ ପଦ୍ମ ଚିହ୍ନ ଥିଲା । ମହାଭିଷେକ ବିଧିରେ ତାଙ୍କୁ ରାଜାଧିରାଜ ପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରାଗଲା । ଭରତ ଜଣେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରାଜା ଥିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ମମତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଦୀର୍ଘତମା ମୁନିଙ୍କୁ ପୁରୋହିତ କରି ଭରତ ଗଙ୍ଗାସାଗରଠାରୁ ଗଙ୍ଗୋତ୍ରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଙ୍ଗାତଟରେ ପଞ୍ଚାବନଟି ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲେ । ସେହିପରି ପ୍ରୟାଗଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଯମୁନୋତ୍ରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯମୁନାତଟରେ ଅଠସ୍ତରିଟି

ଅଷ୍ଟସପ୍ତତିମେଧ୍ୟାଶ୍ୱାନ୍ ବବନ୍ଧ ପ୍ରଦଦଦ୍ ବସୁ ।
ଭରତସ୍ୟ ହି ଦୌଷ୍ୟନ୍ତେରଗ୍ନିଃ ସାଚୀଗୁଣେ ଚିତଃ ।
ସହସ୍ରଂ ବଦ୍ୱଶୋ ଯସ୍ମିନ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣା ଗା ବିଭେଜିରେ ॥ ୨୬

ତ୍ରୟସ୍ତ୍ରିଂଶଚ୍ଛତଂ ହ୍ୟଶ୍ୱାନ୍ ବଦ୍ଧ୍ୱା ବିସ୍ମାପୟନ୍ ନୃପାନ୍ ।
ଦୌଷ୍ୟନ୍ତିରତ୍ୟଗାନ୍ ମାୟାଂ ଦେବାନାଂ ଗୁରୁମାୟଯୌ ॥ ୨୭

ମୃଗାଞ୍ଛୁକ୍ଲଦତଃ କୃଷ୍ଣାନ୍ ହିରଣ୍ୟେନ ପରୀବୃତାନ୍ ।
ଅଦାତ୍ କର୍ମଣି ମଷ୍ଣାରେ ନିଯୁତାନି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ॥ ୨୮

ଭରତସ୍ୟ ମହତ୍ କର୍ମ ନ ପୂର୍ବେ ନାପରେ ନୃପାଃ ।
ନୈବାପୁର୍ନୈବ ପ୍ରାପ୍ସ୍ୟନ୍ତି ବାହୁଭ୍ୟାଂ ତ୍ରିଦିବଂ ଯଥା ॥ ୨୯

କିରାତହୂଣାନ୍ ଯବନାନନ୍ଧ୍ରାନ୍ କଙ୍କାନ୍ ଖଶାଞ୍ଛକାନ୍ ।
ଅବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟାନ୍ ନୃପାଂଶ୍ଚାହନ୍ ମ୍ଳେଚ୍ଛାନ୍ ଦିଗ୍ବିଜୟେଽଖିଳାନ୍ ॥ ୩୦

ଜିତ୍ୱା ପୁରାସୁରା ଦେବାନ୍ ଯେ ରସୌକାଂସି ଭେଜିରେ ।
ଦେବସ୍ତ୍ରିୟୋ ରସାଂ ନୀତାଃ ପ୍ରାଣିଭିଃ ପୁନରାହରତ୍ ॥ ୩୧

ସର୍ବକାମାନ୍ ଦୁଦୁହତୁଃ ପ୍ରଜାନାଂ ତସ୍ୟ ରୋଦସୀ ।
ସମାସ୍ତ୍ରିଣବସାହସ୍ରୀର୍ଦିକ୍ଷୁ ଚକ୍ରମବର୍ତ୍ତୟତ୍ ॥ ୩୨

ସ ସମ୍ରାଡ୍ ଲୋକପାଲାଖ୍ୟମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଧିରାଟ୍ ଶ୍ରିୟମ୍ ।
ଚକ୍ରଂ ଚାସ୍ଖଳିତଂ ପ୍ରାଣାନ୍ ମୃଷେତ୍ୟୁପରରାମ ହ ॥ ୩୩

ତସ୍ୟାସନ୍ ନୃପ ବୈଦର୍ଭ୍ୟଃ ପତ୍ନ୍ୟସ୍ତିସ୍ରଃ ସୁସମ୍ମତାଃ ।
ଜଘ୍ନୁସ୍ତ୍ୟାଗଭୟାତ୍ ପୁତ୍ରାନ୍ ନାନୁରୂପା ଇତୀରିତେ ॥ ୩୪

ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲେ। ସେହିସବୁ ଯଜ୍ଞରେ ସେ ଅପାର ଧନରାଶି ବିତରଣ କରିଥିଲେ। ଦୁଷ୍ୟନ୍ତକୁମାର ଭରତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତମ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଯଜ୍ଞୀୟ ଅଗ୍ନି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ। ସେହିସବୁ ସ୍ଥଳରେ ସେ ଏତେ ଗାଈ ଦାନ କରିଥିଲେ ଯେ, ହଜାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏକ ଏକ ବଦ୍ୱ (୧୩୦୮୪) ଗାଈ ପାଇଥିଲେ ॥ ୨୫,୨୬ ॥ ପୁଣି ରାଜା ଭରତ ସେହିସବୁ ଯଜ୍ଞରେ ଶହେ ତେତିଶ (୫୫+୭୮) ଘୋଡ଼ା ବାନ୍ଧି (ଅର୍ଥାତ୍ ୧୩୩ ଯଜ୍ଞ କରି) ସମସ୍ତ ନରପତିଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରିଦେଇଥିଲେ। ଏପରି ଯଜ୍ଞ କରି ରାଜା ଭରତ ବହୁ ଯଶ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ସେ ମାୟାକୁ ବି ଜୟ କରି ଦେବତାମାନଙ୍କର ପରମଗୁରୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଲାଭ କରିଥିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ଯଜ୍ଞରେ 'ମଷ୍ଣାର' ନାମକ ଗୋଟିଏ କର୍ମ କରାଯାଏ। ସେହି କର୍ମରେ ଭରତ ଚଉଦ ନିଯୁତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବିଭୂଷିତ ଶ୍ୱେତଦନ୍ତଧାରୀ କୃଷ୍ଣକାୟ ହସ୍ତୀ ଦାନ କରିଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଭରତ ଯେଉଁ ମହାନ୍ କର୍ମ କରିଗଲେ, ସେପରି କର୍ମ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ କେହି କରିପାରି ନ ଥିଲେ, କି ତାଙ୍କ ପରେ କେହି କରିପାରିବେ ନାହିଁ। କେହି କଣ କେବେ ହାତ ବଢ଼ାଇ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଛୁଇଁପାରିବ ! ॥ ୨୯ ॥ ଭରତ ତାଙ୍କର ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ସମୟରେ କିରାତ, ହୂଣ, ଯବନ, ଆନ୍ଧ୍ର, କଙ୍କ, ଖଶ, ଶକ, ମ୍ଳେଚ୍ଛ ଆଦି ସବୁ ବ୍ରାହ୍ମଣଦ୍ରୋହୀ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ପୂର୍ବକାଳରେ ବଳବାନ୍ ଅସୁରମାନେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବାବେଳେ ବହୁ ଦେବାଙ୍ଗନାଙ୍କୁ ବଳପୂର୍ବକ ଧରିନେଇ ନିଜେ ରହୁଥିବା ରସାତଳରେ ରଖିଥିଲେ। ରାଜା ଭରତ ସେହି ଦେବାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ॥ ୩୧ ॥ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଭୂମି ଏବଂ ଆକାଶ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ସବୁ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଉଥିଲେ। ଭରତ ସତେଇଶ ହଜାର ବର୍ଷ ଧରି ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଦିଗରେ ନିଜର ଏକଛତ୍ର ଶାସନ ଚଳାଇଥିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ଶେଷକାଳରେ ସେହି ସାର୍ବଭୌମ ସମ୍ରାଟ ଏହି ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ଉପନୀତ ହେଲେ ଯେ, ଲୋକପାଳମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଚକିତ କରିଦେଉଥିବା ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ସାର୍ବଭୌମ ସମ୍ପତ୍ତି, ଅଖଣ୍ଡ ଶାସନ ଓ ଏହି ଜୀବନ ହେଉଛି ମିଥ୍ୟା। ଏପରି ସ୍ଥିର କରି ସେ ସଂସାର ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୩ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସମ୍ରାଟ ଭରତଙ୍କର ତିନି ରାଣୀ ଥିଲେ; ସେମାନେ ଥିଲେ ବିଦର୍ଭରାଜାଙ୍କର ଝିଅ। ଭରତ ସେମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆଦର କରୁଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ଭରତ ଯେତେବେଳେ କହିଦେଲେ, "ତୁମ ପୁଅମାନେ ମୋ ପରି

ତସ୍ୟୈବଂ ବିତଥେ ବଂଶେ ତଦର୍ଥଂ ଯଜତଃ ସୁତମ୍ ।
ମରୁତ୍‌ସ୍ତୋମେନ ମରୁତୋ ଭରଦ୍ୱାଜମୁପାଦଦୁଃ ॥ ୩୫

ନୁହନ୍ତି '', ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଡରିଗଲେ ଏବଂ କାଳେ ସମ୍ରାଟ ସେମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେବେ ବୋଲି ଭୟ କରି ସେମାନେ ନିଜ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭରତଙ୍କ ବଂଶ ବୁଡ଼ିଯିବାକୁ ବସିଲା । ତାହା ଦେଖି ସେ ସନ୍ତାନପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ 'ମରୁତ୍‌ସ୍ତୋମ' ନାମକ ଏକ ଯଜ୍ଞ କଲେ । ତା' ଫଳରେ ମରୁଦ୍‌ଗଣ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭରତଙ୍କୁ ଭରଦ୍ୱାଜ ନାମକ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଦେଲେ ॥ ୩୫ ॥

ଅନ୍ତର୍ବତ୍ନ୍ୟାଂ ଭ୍ରାତୃପତ୍ନ୍ୟାଂ ମୈଥୁନାୟ ବୃହସ୍ପତିଃ ।
ପ୍ରବୃତ୍ତୋ ବାରିତୋ ଗର୍ଭଂ ଶପ୍ତ୍ୱା ବୀର୍ଯ୍ୟମବାସୃଜତ୍ ॥ ୩୬

ଭରଦ୍ୱାଜଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତି କିପରି ହୋଇଥିଲା ଶୁଣ : ଥରେ ବୃହସ୍ପତି ନିଜର ଭାଇ ଉତଥ୍ୟଙ୍କ ଗର୍ଭବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ମୈଥୁନ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ସେତେବେଳେ ଗର୍ଭରେ ଥିବା ବାଳକ (ଦୀର୍ଘତମା) ତାଙ୍କୁ ବାରଣ କଲା । କିନ୍ତୁ ବୃହସ୍ପତି ତା'କଥା ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ନ ଦେଇ, ତାକୁ 'ତୁ ଅନ୍ଧ ହୋଇଯାଆ' ବୋଲି ଶାପ ଦେବା ସହିତ ଗର୍ଭାଧାନ କରିଦେଲେ ॥ ୩୬ ॥

ତଂ ତ୍ୟକ୍ତୁକାମାଂ ମମତାଂ ଭର୍ତ୍ତୃତ୍ୟାଗବିଶଙ୍କିତାମ୍ ।
ନାମନିର୍ବଚନଂ ତସ୍ୟ ଶ୍ଳୋକମେନଂ ସୁରା ଜଗୁଃ ॥ ୩୭

ଏହାପରେ ଉତଥ୍ୟଙ୍କ ପତ୍ନୀ ମମତା ଭାବିଲେ, 'ଏକଥା ଜାଣିଲେ, ମୋ ପତି କାଳେ ମୋତେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେବେ ।' ଏପରି ଭାବି ସେ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗର୍ଭାଧାନ ହୋଇଥିବା ଶିଶୁଟିକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ତାହା ଜାଣି ଦେବତାମାନେ ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁର ନାମସୂଚକ ଶବ୍ଦଟିର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି କରିବାକୁ ଯାଇ ଏହିପରି କହିଲେ—॥ ୩୭ ॥

ମୂଢେ ଭର ଦ୍ୱାଜମିମଂ ଭର ଦ୍ୱାଜଂ ବୃହସ୍ପତେ ।
ଯାତୌ ଯଦୁକ୍ତ୍ୱା ପିତରୌ ଭରଦ୍ୱାଜସ୍ତତସ୍ତ୍ୱୟମ୍ ॥ ୩୮

''ବୃହସ୍ପତି କହିଲେ, ଆଲୋ ମୂଢ଼ା ! ଏହି ଶିଶୁ ହେଉଛି ମୋର ଔରସ ପୁତ୍ର ଓ ମୋ ଭାଇର କ୍ଷେତ୍ରଜ ପୁତ୍ର । ଏପରିଭାବରେ ଏ ହେଉଛି ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ପୁତ୍ର (ଦ୍ୱାଜ) । ତେଣୁ ତୁ ଡରନା; ଶିଶୁର ଭରଣପୋଷଣ କର (ଭର) ।'' ଏହା ଶୁଣି ମମତା କହିଲେ, ''ହେ ବୃହସ୍ପତି ! ଏ ଶିଶୁ ମୋ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ନୁହେଁ, ଏ ହେଉଛି ଆମ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ପୁତ୍ର । ତେଣୁ ତୁମେ ଏହାର ଭରଣପୋଷଣ କର ।'' ଏପରି 'ଭର' ଓ 'ଦ୍ୱାଜ' ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ସେ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ କଲେ ଏବଂ ଶିଶୁଟିକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଚାଲିଗଲେ । ତେଣୁ ସେହି ଶିଶୁଟିର ନାମ 'ଭରଦ୍ୱାଜ' ହେଲା ॥ ୩୮ ॥

ଚୋଦ୍ୟମାନା ସୁରୈରେବଂ ମତ୍ୱା ବିତଥମାତ୍ମଜମ୍ ।
ବ୍ୟସୃଜନ୍ ମରୁତୋଽବିଭ୍ରନ୍ ଦତ୍ତୋଽୟଂ ବିତଥେଽନ୍ୱୟେ ॥ ୩୯

ଦେବତାମାନେ ଶିଶୁର ନାମ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମମତା ବୁଝିଥିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ସେହି ପୁତ୍ରଟି ଅନ୍ୟାୟରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ 'ବିତଥ' ଅଟେ; ତେଣୁ ସେ ତାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ଯାହା ହେଉ ମରୁଦ୍‌ଗଣ ଶିଶୁଟିକୁ ପାଳନ କରି ରଖିଥିଲେ । ରାଜା ଭରତଙ୍କ ବଂଶ ନଷ୍ଟ ହେବାକୁ ବସିବାରୁ ସେମାନେ ସେହି ଶିଶୁଟିକୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ । ସେହି ବିତଥ ଭରଦ୍ୱାଜ ଭରତଙ୍କର ଦତ୍ତକପୁତ୍ର (ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର) ହୋଇଥିଲେ ॥ ୩୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୦ ॥

+++

ଅଥୈକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭରତବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ରାଜା ରନ୍ତିଦେବଙ୍କ କଥା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବିତଥସ୍ୟ ସୁତୋ ମନ୍ୟୁର୍ବୃହତ୍କ୍ଷତ୍ରୋ ଜୟସ୍ତତଃ ।
ମହାବୀର୍ଯ୍ୟୋ ନରୋ ଗର୍ଗଃ ସଂକୃତିସ୍ତୁ ନରାତ୍ମଜଃ ॥ ୧

ଗୁରୁଶ୍ଚ ରନ୍ତିଦେବଶ୍ଚ ସଂକୃତେଃ ପାଣ୍ଡୁନନ୍ଦନ ।
ରନ୍ତିଦେବସ୍ୟ ହି ଯଶ ଇହାମୁତ୍ର ଚ ଗୀୟତେ ॥ ୨

ବିୟଦ୍‌ବିତ୍ତସ୍ୟ ଦଦତୋ ଲବ୍ଧଂ ଲବ୍ଧଂ ବୁଭୁକ୍ଷତଃ ।
ନିଷ୍କିଞ୍ଚନସ୍ୟ ଧୀରସ୍ୟ ସକୁଟୁମ୍ବସ୍ୟ ସୀଦତଃ ॥ ୩

ବ୍ୟତୀୟୁରଷ୍ଟଚତ୍ୱାରିଂଶଦହାନ୍ୟପିବତଃ କିଳ ।
ଘୃତପାୟସସଂଯାବଂ ତୋୟଂ ପ୍ରାତରୁପସ୍ଥିତମ୍ ॥ ୪

କୃଚ୍ଛ୍ରପ୍ରାପ୍ତକୁଟୁମ୍ବସ୍ୟ କ୍ଷୁତ୍‌ତୃଡ୍‌ଭ୍ୟାଂ ଜାତବେପଥୋଃ ।
ଅତିଥିର୍ବ୍ରାହ୍ମଣଃ କାଳେ ଭୋକ୍ତୁକାମସ୍ୟ ଚାଗମତ୍ ॥ ୫

ତସ୍ମୈ ସଂବ୍ୟଭଜତ୍ ସୋଽନ୍ନମାଦୃତ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧୟାନ୍ୱିତଃ ।
ହରିଂ ସର୍ବତ୍ର ସଂପଶ୍ୟନ୍ ସ ଭୁକ୍ତ୍ୱା ପ୍ରଯଯୌ ଦ୍ୱିଜଃ ॥ ୬

ଅଥାନ୍ୟୋ ଭୋକ୍ଷ୍ୟମାଣସ୍ୟ ବିଭକ୍ତସ୍ୟ ମହୀପତେ ।
ବିଭକ୍ତଂ ବ୍ୟଭଜତ୍ ତସ୍ମୈ ବୃଷଳାୟ ହରିଂ ସ୍ମରନ୍ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିତଥ ଅର୍ଥାତ୍ ଭରଦ୍ୱାଜଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ମନ୍ୟୁ। ମନ୍ୟୁଙ୍କର ବୃହତ୍କ୍ଷେତ୍ର, ଜୟ, ମହାବୀର୍ଯ୍ୟ, ନର ଓ ଗର୍ଗ ନାମରେ ପାଞ୍ଚ ପୁତ୍ର ହେଲେ । ନରଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଥିଲା ସଂକୃତି ॥ ୧ ॥ ସଂକୃତିଙ୍କର ଗୁରୁ ଓ ରନ୍ତିଦେବ ନାମରେ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ରନ୍ତିଦେବଙ୍କ ଯଶ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ସର୍ବତ୍ର ଗାନ କରାଯାଉଛି ॥ ୨ ॥ ରନ୍ତିଦେବ ଧନ ଉପାର୍ଜନର କୌଣସି ଉଦ୍‌ଯୋଗ ନ କରି, ଦୈବବଶତଃ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ମିଳୁଥିଲା, ସେଥିରେ ଚଳିଯାଉଥିଲେ । ଏପରି କି, ଯାହା ମିଳୁଥିଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତଙ୍କୁ ଦାନ କରିଦେଇ ନିଜେ ଉପବାସରେ ରହିଯାଉଥିଲେ । ଏହାଫଳରେ ତାଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ଦିନକୁ ଦିନ ହ୍ରାସ ପାଇବାରେ ଲାଗିଲା । ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସଂଗ୍ରହ-ପରିଗ୍ରହ କରୁ ନ ଥିଲେ; ତାଙ୍କର ଧନସମ୍ପଦ ପ୍ରତି ମମତା ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କ କୁଟୁମ୍ବର ଲୋକଙ୍କୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଚଳିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ତଥାପି ସେ ଥିଲେ ବଡ଼ ଧୈର୍ଯ୍ୟଶୀଳ ॥ ୩ ॥ ଥରକର କଥା । ଲାଗେ ଲାଗେ ଅଠଚାଳିଶ ଦିନ ଧରି ସେମାନଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ କଥା କଣ କହିବା, ପିଇବା ପାଇଁ ପାଣି ମୁନ୍ଦିଏ ମଧ୍ୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଯାହା ହେଉ, ଶେଷରେ ଅଣଚାଶ ଦିନ ସକାଳେ ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି ଖିରି, ଖେଚୁଡ଼ି, ଘିଅ ଓ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ସହିତ ପିଇବାକୁ କିଛି ପାଣି ମଧ୍ୟ ମିଳିଗଲା ॥ ୪ ॥ ତାଙ୍କ ପରିବାରର ଲୋକେ ସେତେବେଳକୁ ବଡ଼ ସଂକଟରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି; ଭୋକଶୋଷରେ ସେମାନଙ୍କର ହାତପାଦ ଥରୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଖାଇବାକୁ ବସିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅତିଥି ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୫ ॥ ରନ୍ତିଦେବ ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ବଡ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆଦରପୂର୍ବକ ସେହି ଖାଦ୍ୟରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଭୋଜନ କରାଇଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତା ଭୋଜନ କରି ଚାଲିଗଲେ ॥ ୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରନ୍ତିଦେବ ଏଥର ବଳିଥିବା ଅନ୍ନତକ ନିଜ ପରିବାର ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟିଦେଇ ଭୋଜନ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ । କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳକୁ ଜଣେ ଶୂଦ୍ର ଅତିଥି ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ରନ୍ତିଦେବ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି, ସେହି ଅନ୍ନରୁ କିଛି କାଢ଼ି ଶୂଦ୍ର ଅତିଥିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ ॥ ୭ ॥

ଯାତେ ଶୂଦ୍ରେ ତମନ୍ୟୋଽଗାଦତିଥିଃ ଶ୍ୱଭିରାବୃତଃ ।
ରାଜନ୍ ମେ ଦୀୟତାମନ୍ନଂ ସଗଣାୟ ବୁଭୁକ୍ଷତେ ॥ ୮

ସ ଆଦୃତ୍ୟାବଶିଷ୍ଟଂ ଯଦ୍ ବହୁମାନପୁରସ୍କୃତମ୍ ।
ତଚ୍ଚ ଦତ୍ତ୍ୱା ନମଶ୍ଚକ୍ରେ ଶ୍ୱଭ୍ୟଃ ଶ୍ୱପତୟେ ବିଭୁଃ ॥ ୯

ପାନୀୟମାତ୍ରମୁଚ୍ଛେଷଂ ତଚ୍ଚୈକପରିତର୍ପଣମ୍ ।
ପାସ୍ୟତଃ ପୁଲ୍କସୋଽଭ୍ୟାଗାଦପୋ ଦେହ୍ୟଶୁଭସ୍ୟ ମେ ॥ ୧୦

ତସ୍ୟ ତାଂ କରୁଣାଂ ବାଚଂ ନିଶମ୍ୟ ବିପୁଳଶ୍ରମାମ୍ ।
କୃପୟା ଭୃଶସନ୍ତପ୍ତ ଇଦମାହାମୃତଂ ବଚଃ ॥ ୧୧

ନ କାମୟେଽହଂ ଗତିମୀଶ୍ୱରାତ୍ ପରା-
ମଷ୍ଟର୍ଦ୍ଧିଯୁକ୍ତାମପୁନର୍ଭବଂ ବା ।
ଆର୍ତ୍ତିଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେଽଖିଳଦେହଭାଜା-
ମନ୍ତଃସ୍ଥିତୋ ଯେନ ଭବନ୍ତ୍ୟଦୁଃଖାଃ ॥ ୧୨

କ୍ଷୁତ୍ତୃଟ୍ଶ୍ରମୋ ଗାତ୍ରପରିଶ୍ରମଶ୍ଚ
ଦୈନ୍ୟଂ କ୍ଲମଃ ଶୋକବିଷାଦମୋହାଃ ।
ସର୍ବେ ନିବୃତ୍ତାଃ କୃପଣସ୍ୟ ଜନ୍ତୋ-
ର୍ଜିଜୀବିଷୋର୍ଜୀବଜଳାର୍ପଣାନ୍ମେ ॥ ୧୩

ଇତି ପ୍ରଭାଷ୍ୟ ପାନୀୟଂ ମ୍ରିୟମାଣଃ ପିପାସୟା ।
ପୁଲ୍କସାୟାଦଦାଦ୍ଧୀରୋ ନିସର୍ଗକରୁଣୋ ନୃପଃ ॥ ୧୪

ତସ୍ୟ ତ୍ରିଭୁବନାଧୀଶାଃ ଫଳଦାଃ ଫଳମିଚ୍ଛତାମ୍ ।
ଆତ୍ମାନଂ ଦର୍ଶୟାଞ୍ଚକ୍ରୁର୍ମାୟା ବିଷ୍ଣୁବିନିର୍ମିତାଃ ॥ ୧୫

ଶୂଦ୍ର ଜଣକ ଭୋଜନ କରି ଚାଲି ଯାଉ ଯାଉ, କେତୋଟି କୁକୁରଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଆଉ ଜଣେ ଅତିଥି ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ। ସେ କହିଲେ, "ହେ ରାଜନ୍ ! ମୁଁ ଓ ମୋର ଏହି କୁକୁରଗୁଡ଼ିକ ଭାରି ଭୋକରେ ଅଛୁ; ଆମକୁ କିଛି ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତୁ।" ॥ ୮ ॥ ରନ୍ତିଦେବ ଅବଶିଷ୍ଟ ସବୁଯାକ ଖାଦ୍ୟ ଅତି ଆଦର ସହକାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ ଏବଂ ଭଗବଦ୍‌ଭାବରେ ସେ କୁକୁର ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ମାଲିକରୂପରେ ଆସିଥିବା ଭଗବାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ॥ ୯ ॥ ଶେଷରେ ରନ୍ତିଦେବଙ୍କ ପାଖରେ ଜଣେ ଲୋକକୁ ପାଇଲା ଭଳି ମୁନ୍ଦିଏ ପାଣି ହିଁ ବଳକା ରହିଲା। ସେମାନେ ସେହି ପାଣି ମୁନ୍ଦିକ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟି ଢୋକେ ଢୋକେ ପିଇବାକୁ ଭାବୁଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ଜଣେ ଚଣ୍ଡାଳ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା। ସେ କହିଲା, "ହଜୁର ! ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୀନ; ମୋତେ ମୁନ୍ଦିଏ ପାଣି ପିଇବାକୁ ମିଳୁ।" ॥ ୧୦ ॥ ତା'କଥା ଶୁଣି ରନ୍ତିଦେବ ଦୟାରେ ବିଗଳିତ ହୋଇଗଲେ। ସେ ତାକୁ ଅମୃତମୟ ବଚନ ଶୁଣାଇ କହିଲେ—॥ ୧୧ ॥ "ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ଯୁକ୍ତ ପରମ ଗତି ମାଗୁନାହିଁ; ଏପରି କି ମୋକ୍ଷ ବି କାମନା କରୁନାହିଁ। ମୁଁ କେବଳ ଏତିକି ଚାହେଁ ଯେ, ମୁଁ କିପରି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ରହିଯାଇ ସମସ୍ତଙ୍କର ସବୁ ଦୁଃଖ ନିଜେ ବରଣ କରନ୍ତି, ଯାହାଫଳରେ କି ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀକୁ ଦୁଃଖ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ନ୍ତା ନାହିଁ। ॥ ୧୨ ॥ ଏହି ଗରିବ ବିଚରା ପାଣିମୁନ୍ଦିଏ ପିଇ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହୁଁଛି। ଏହାକୁ ପାଣିମୁନ୍ଦିକ ଦେଇଦେଲେ, ଜାଣ, ଏ ବିଚରାର ଜୀବନ ରକ୍ଷା ହୋଇଗଲା ଏବଂ ମୋର ସବୁ ଭୋକଶୋଷ, ମୋ ଦେହର ସବୁ ଦୁର୍ବଳତା, ଦୀନତା, ଗ୍ଲାନି, ଦୁଃଖଶୋକ ଓ ମୋହ ମଧ୍ୟ ମେଣ୍ଟିଗଲା। ଜାଣ, ମୁଁ ସୁଖୀ ହୋଇଗଲି।" ॥ ୧୩ ॥ ଏପରି କହି ରନ୍ତିଦେବ ବଳିଥିବା ପାଣିତକ ସେହି ଗରିବ ଚଣ୍ଡାଳକୁ ଦେଇଦେଲେ। ସେ ନିଜେ ଜଳବିନା ମୃତପ୍ରାୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଏତେ କରୁଣାର୍ଦ୍ର ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ, ସେ ପାଣିତକ ଦାନ ନ କରି ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ। କେତେ ଅସୀମ ତାଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ! ॥ ୧୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଅତିଥିମାନେ ବାସ୍ତବରେ ତାଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ବିଭିନ୍ନ ମାୟାମୟ ରୂପ ଥିଲେ। ପରୀକ୍ଷା ଶେଷ ହୋଇଯିବାରୁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷପୂରଣକାରୀ ତ୍ରିଭୁବନସ୍ୱାମୀ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱର ତିନିଜଣଯାକ ଆସି ରନ୍ତିଦେବଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୫ ॥

ସ ବୈ ତେଭ୍ୟୋ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ନିଃସଙ୍ଗୋ ବିଗତସ୍ପୃହଃ ।
ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ଭକ୍ତ୍ୟା ଚକ୍ରେ ମନଃ ପରମ୍ ॥ ୧୬

ଈଶ୍ୱରାଲମ୍ବନଂ ଚିତ୍ତଂ କୁର୍ବତୋଽନନ୍ୟରାଧସଃ ।
ମାୟା ଗୁଣମୟୀ ରାଜନ୍ ସ୍ୱପ୍ନବତ୍ ପ୍ରତ୍ୟଲୀୟତ ॥ ୧୭

ତତ୍ପ୍ରସଙ୍ଗାନୁଭାବେନ ରନ୍ତିଦେବାନୁବର୍ତ୍ତିନଃ ।
ଅଭବନ୍ ଯୋଗିନଃ ସର୍ବେ ନାରାୟଣପରାୟଣାଃ ॥ ୧୮

ଗର୍ଗାଚ୍ଛିନିସ୍ତତୋ ଗାର୍ଗ୍ୟଃ କ୍ଷତ୍ରାଦ୍ ବ୍ରହ୍ମ ହ୍ୟବର୍ତ୍ତତ ।
ଦୁରିତକ୍ଷୟୋ ମହାବୀର୍ଯ୍ୟାତ୍ ତସ୍ୟ ତ୍ରୟ୍ୟାରୁଣିଃ କବିଃ ॥ ୧୯

ପୁଷ୍କରାରୁଣିରିତ୍ୟତ୍ର ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣଗତିଂ ଗତାଃ ।
ବୃହତ୍କ୍ଷତ୍ରସ୍ୟ ପୁତ୍ରୋଽଭୂଦ୍ଧସ୍ତୀ ଯଦ୍ଧସ୍ତିନାପୁରମ୍ ॥ ୨୦

ଅଜମୀଢୋ ଦ୍ୱିମୀଢଶ୍ଚ ପୁରୁମୀଢଶ୍ଚ ହସ୍ତିନଃ ।
ଅଜମୀଢସ୍ୟ ବଂଶ୍ୟାଃ ସ୍ୟୁଃ ପ୍ରିୟମେଧାଦୟୋ ଦ୍ୱିଜାଃ ॥ ୨୧

ଅଜମୀଢାଦ୍ ବୃହଦିଷୁସ୍ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରୋ ବୃହଦ୍ଧନୁଃ ।
ବୃହତ୍କାୟସ୍ତତସ୍ତସ୍ୟ ପୁତ୍ର ଆସୀଜ୍ଜୟଦ୍ରଥଃ ॥ ୨୨

ତତ୍ସୁତୋ ବିଶଦସ୍ତସ୍ୟ ସେନଜିତ୍ ସମଜାୟତ ।
ରୁଚିରାଶ୍ୱୋ ଦୃଢହନୁଃ କାଶ୍ୟୋ ବତ୍ସଶ୍ଚ ତତ୍ସୁତାଃ ॥ ୨୩

ରୁଚିରାଶ୍ୱସୁତଃ ପାରଃ ପୃଥୁସେନସ୍ତଦାତ୍ମଜଃ ।
ପାରସ୍ୟ ତନୟୋ ନୀପସ୍ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଶତଂ ତ୍ୱଭୂତ୍ ॥ ୨୪

ସ କୃତ୍ୱ୍ୟାଂ ଶୁକକନ୍ୟାୟାଂ ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତମଜୀଜନତ୍ ।
ସ ଯୋଗୀ ଗବି ଭାର୍ଯାୟାଂ ବିଷ୍ୱକ୍ସେନମଧାତ୍ ସୁତମ୍ ॥ ୨୫

ରନ୍ତିଦେବ ସେମାନଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତାଙ୍କର ତ କିଛି ମାଗିବାର ନ ଥିଲା; ବରଂ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ସେ ଆହୁରି ଆସକ୍ତିଶୂନ୍ୟ ଓ ସ୍ପୃହାଶୂନ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ସେ ପରମ ପ୍ରେମମୟ ଭକ୍ତିଭାବରେ ନିଜ ମନକୁ ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ତନ୍ମୟ କରିଦେଲେ । ସେ କିଛି ବି ମାଗିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତାଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ବସ୍ତୁ ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ନିଜ ମନକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲଗାଇଦେଲେ । ତା'ଫଳରେ ନିଦରୁ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ସ୍ୱପ୍ନ-ଦୃଶ୍ୟ ଉଭେଇ ଯିବା ପରି ତ୍ରିଗୁଣମୟୀ ମାୟା କେଉଁଆଡ଼େ ଉଭେଇଗଲା ॥ ୧୭ ॥ ରନ୍ତିଦେବଙ୍କ ଅନୁଗାମୀମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗ ପ୍ରଭାବରେ ଯୋଗୀ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ପରମ ଭକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୮ ॥

ମନ୍ୟୁପୁତ୍ର ଗର୍ଗଙ୍କ ଔରସରୁ ଶିନି ଓ ଶିନିଙ୍କ ଔରସରୁ ଗାର୍ଗ୍ୟଙ୍କର ଜନ୍ମ ହେଲା । ଗାର୍ଗ୍ୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ତାଙ୍କ ଠାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣବଂଶ ଚାଲିଲା । ମହାବୀର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଦୁରିତକ୍ଷୟ । ଦୁରିତକ୍ଷୟଙ୍କର ତ୍ରୟାରୁଣି, କବି ଓ ପୁଷ୍କରାରୁଣି ନାମରେ ତିନିପୁତ୍ର ହେଲେ । ସେହି ତିନିଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇଗଲେ । ବୃହତ୍କ୍ଷତ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ ହସ୍ତୀ; ସେ ହସ୍ତିନାପୁର ବସାଇଥିଲେ ॥ ୧୯,୨୦ ॥ ହସ୍ତୀଙ୍କର ଅଜମୀଢ଼, ଦ୍ୱିମୀଢ଼ ଓ ପୁରୁମୀଢ଼ ନାମରେ ତିନିପୁତ୍ର ହେଲେ । ଅଜମୀଢ଼ଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରିୟମେଧ ଆଦି ପୁତ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୧ ॥ ସେହି ଅଜମୀଢ଼ଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ରର ନାମ ଥିଲା ବୃହଦିଷୁ । ବୃହଦିଷୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ବୃହଦ୍ଧନୁ; ବୃହଦ୍ଧନୁଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ବୃହତ୍କାୟ ଏବଂ ବୃହତ୍କାୟଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଜୟଦ୍ରଥ ॥ ୨୨ ॥ ଜୟଦ୍ରଥଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିଶଦ ଓ ବିଶଦଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ସେନଜିତ୍ । ସେନଜିତ୍ଙ୍କର ଚାରି ପୁଅ ହେଲେ— ରୁଚିରାଶ୍ୱ, ଦୃଢ଼ହନୁ, କାଶ୍ୟ ଓ ବତ୍ସ ॥ ୨୩ ॥ ରୁଚିରାଶ୍ୱଙ୍କ ପୁଅର ନାମ ପାର ଓ ପାରଙ୍କ ପୁଅ ହେଲେ ପୃଥୁସେନ । ପାରଙ୍କର ନୀପ ନାମକ ଅନ୍ୟ ଏକ ପୁଅର ଶହେ ପୁଅ ହେଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସେହି ନୀପ ଶୁକଙ୍କ* କନ୍ୟା କୃତ୍ୱୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଠାରୁ ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲା । ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତ ଜଣେ ବଡ଼ ଯୋଗୀ ଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ବିଷ୍ୱକ୍ସେନ ନାମକ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ । ଏହି ବିଷ୍ୱକ୍ସେନ ହିଁ ଜୈଗୀଷବ୍ୟଙ୍କ ଉପଦେଶ ପାଇ ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ର ରଚନା କରିଥିଲେ । ବିଷ୍ୱକ୍ସେନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଉଦକ୍ସ୍ୱନ ଓ ଉଦକ୍ସ୍ୱନଙ୍କ

* ଶୁକଦେବ ଅସଂଗ ଥିଲେ; ତଥାପି ସେ ବନଗମନ କଲାବେଳେ ଗୋଟିଏ ଛାୟାଶୁକ ସୃଷ୍ଟି କରି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେହି ଛାୟାଶୁକ ହିଁ ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ।

ଜୈଗୀଷବ୍ୟୋପଦେଶେନ ଯୋଗତନ୍ତ୍ରଂ ଚକାର ହ ।
ଉଦକ୍‌ସ୍ୱନସ୍ତତସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ଭଲ୍ଲାଦୋ ବାର୍ହଦୀଷବାଃ ॥ ୨୬

ଯବୀନରୋ ଦ୍ୱିମୀଢସ୍ୟ କୃତିମାଂସ୍ତତ୍‌ସୁତଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ନାମ୍ନା ସତ୍ୟଧୃତିର୍ଯସ୍ୟ ଦୃଢନେମିଃ ସୁପାର୍ଶ୍ୱକୃତ୍ ॥ ୨୭

ସୁପାର୍ଶ୍ୱାତ୍ ସୁମତିସ୍ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଃ ସନ୍ନତିମାଂସ୍ତତଃ ।
କୃତିର୍ହିରଣ୍ୟନାଭାଦ୍ ଯୋ ଯୋଗଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ଜଗୌ ସ୍ମ ଷଟ୍ ॥ ୨୮

ସଂହିତାଃ ପ୍ରାଚ୍ୟସାମ୍ନାଂ ବୈ ନୀପୋ ହ୍ୟୁଗ୍ରାୟୁଧସ୍ତତଃ ।
ତସ୍ୟ କ୍ଷେମ୍ୟଃ ସୁବୀରୋଽଥ ସୁବୀରସ୍ୟ ରିପୁଞ୍ଜୟଃ ॥ ୨୯

ତତୋ ବହୁରଥୋ ନାମ ପୁରୁମୀଢୋଽପ୍ରଜୋଽଭବତ୍ ।
ନଳିନ୍ୟାମଜମୀଢସ୍ୟ ନୀଳଃ ଶାନ୍ତିଃ ସୁତସ୍ତତଃ ॥ ୩୦

ଶାନ୍ତେଃ ସୁଶାନ୍ତିସ୍ତତ୍‌ପୁତ୍ରଃ ପୁରୁଜୋଽର୍କସ୍ତତୋଽଭବତ୍ ।
ଭର୍ମ୍ୟାଶ୍ୱସ୍ତନୟସ୍ତସ୍ୟ ପଞ୍ଚାସନ୍ମୁଦ୍‌ଗଲାଦୟଃ ॥ ୩୧

ଯବୀନରୋ ବୃହଦିଷୁଃ କାମ୍ପିଲ୍ୟଃ ସଂଜୟଃ ସୁତାଃ ।
ଭର୍ମ୍ୟାଶ୍ୱଃ ପ୍ରାହ ପୁତ୍ରା ମେ ପଞ୍ଚାନାଂ ରକ୍ଷଣାୟ ହି ॥ ୩୨

ବିଷୟାଣାମଲମିମେ ଇତି ପଞ୍ଚାଳସଂଜ୍ଞିତାଃ ।
ମୁଦ୍‌ଗଲାଦ୍ ବ୍ରହ୍ମ ନିର୍ବୃତ୍ତଂ ଗୋତ୍ରଂ ମୌଦ୍‌ଗଲ୍ୟସଂଜ୍ଞିତମ୍ ॥ ୩୩

ମିଥୁନଂ ମୁଦ୍‌ଗଲାଦ୍ ଭାର୍ମ୍ୟାଦ୍ ଦିବୋଦାସଃ ପୁମାନଭୂତ୍ ।
ଅହଲ୍ୟା କନ୍ୟକା ଯସ୍ୟାଂ ଶତାନନ୍ଦସ୍ତୁ ଗୌତମାତ୍ ॥ ୩୪

ତସ୍ୟ ସତ୍ୟଧୃତିଃ ପୁତ୍ରୋ ଧନୁର୍ବେଦବିଶାରଦଃ ।
ଶରଦ୍ୱାଂସ୍ତତ୍‌ସୁତୋ ଯସ୍ମାଦୁର୍ବଶୀଦର୍ଶନାତ୍ କିଲ ॥ ୩୫

ଶରସ୍ତମ୍ବେଽପତଦ୍ ରେତୋ ମିଥୁନଂ ତଦଭୂଚ୍ଛୁଭମ୍ ।
ତଦ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା କୃପୟାଗୃହ୍ଣାଚ୍ଛନ୍ତନୁର୍ମୃଗୟାଂ ଚରନ୍ ।
କୃପଃ କୁମାରଃ କନ୍ୟା ଚ ଦ୍ରୋଣପତ୍ନ୍ୟଭବତ୍ କୃପୀ ॥ ୩୬

ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଭଲ୍ଲାଦ। ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ବୃହଦିଷୁଙ୍କର ବଂଶଜ ହେଲେ ॥ ୨୫,୨୬ ॥ ଦ୍ୱିମୀଢ଼ଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଯବୀନର, ଯବୀନରଙ୍କ ପୁତ୍ର କୃତିମାନ୍, କୃତିମାନ୍‌ଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ସତ୍ୟଧୃତି, ସତ୍ୟଧୃତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ ଦୃଢ଼ନେମି ଏବଂ ଦୃଢ଼ନେମିଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଥିଲା ସୁପାର୍ଶ୍ୱ ॥ ୨୭ ॥ ସୁପାର୍ଶ୍ୱଙ୍କ ଠାରୁ ସୁମତି, ସୁମତିଙ୍କ ଔରସରୁ ସନ୍ନତିମାନ୍ ଏବଂ ସନ୍ନତିମାନ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ କୃତି ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ। ସେ ହିରଣ୍ୟନାଭଙ୍କ ଠାରୁ ଯୋଗବିଦ୍ୟା ଲାଭ କରିଥିଲେ ଏବଂ 'ପ୍ରାଚ୍ୟସାମ' ନାମକ ଋଗ୍‌ମାନଙ୍କ ଉପରେ ଛଅଟି ସଂହିତା ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଥିଲେ। କୃତିଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ନୀପ, ନୀପଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଉଗ୍ରାୟୁଧ, ଉଗ୍ରାୟୁଧଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ କ୍ଷେମ୍ୟ, କ୍ଷେମ୍ୟଙ୍କର ସୁବୀର ଓ ସୁବୀରଙ୍କ ପୁତ୍ର ରିପୁଞ୍ଜୟ ॥ ୨୮,୨୯ ॥ ରିପୁଞ୍ଜୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ବହୁରଥ। ଦ୍ୱିମୀଢ଼ଙ୍କ ଭାଇ ପୁରୁମୀଢ଼ଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ତାନ ନ ଥିଲେ। ଅଜମୀଢ଼ଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ନୀର ନାମ ଥିଲା ନଳିନୀ। ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ନୀଳ ଜନ୍ମ ହେଲେ। ନୀଳଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶାନ୍ତି, ଶାନ୍ତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୁଶାନ୍ତି, ସୁଶାନ୍ତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ପୁରୁଜ, ପୁରୁଜଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅର୍କ ଏବଂ ଅର୍କଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଭର୍ମ୍ୟାଶ୍ୱ। ଭର୍ମ୍ୟାଶ୍ୱଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ପୁତ୍ର ଥିଲେ—ମୁଦ୍‌ଗଲ, ଯବୀନର, ବୃହଦିଷୁ, କାମ୍ପିଲ୍ୟ ଓ ସଞ୍ଜୟ। ଭର୍ମ୍ୟାଶ୍ୱ କହିଲେ, "ମୋର ଏହି ପୁତ୍ରମାନେ ପାଞ୍ଚଟି ଦେଶ ଶାସନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ (ପଞ୍ଚ ଅଳମ୍) ।" ତେଣୁ ସେମାନେ ପଞ୍ଚାଳ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେଲେ। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମୁଦ୍‌ଗଲଙ୍କ ଠାରୁ 'ମୌଦ୍‌ଗଲ୍ୟ' ନାମକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗୋତ୍ର ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା ॥ ୩୦-୩୩ ॥

ଭର୍ମ୍ୟାଶ୍ୱଙ୍କ ପୁତ୍ର ମୁଦ୍‌ଗଲଙ୍କର ଯାଆଁଳା ପୁଅଝିଅ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ। ପୁଅର ନାମ ଦିବୋଦାସ ଏବଂ ଝିଅଟିର ନାମ ଅହଲ୍ୟା। ଅହଲ୍ୟା ମହର୍ଷି ଗୌତମଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ। ଗୌତମଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ ଶତାନନ୍ଦ ॥ ୩୪ ॥ ଶତାନନ୍ଦଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ସତ୍ୟଧୃତି; ସତ୍ୟଧୃତି ଧନୁର୍ବିଦ୍ୟାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିପୁଣ ଥିଲେ। ସତ୍ୟଧୃତିଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଶରଦ୍‌ବାନ। ଦିନେ ଉର୍ବଶୀଙ୍କୁ ଦେଖି ଶରଦ୍‌ବାନଙ୍କ ବୀର୍ଯ୍ୟପାତ ହୋଇ ମୁଞ୍ଜ (ଶର) ତୃଣରେ ପଡ଼ିଗଲା। ସେଥିରୁ ଶୁଭଲକ୍ଷଣଯୁକ୍ତ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଓ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ହେଲେ। ମହାରାଜ ଶାନ୍ତନୁ ସେହିବାଟେ ଶିକାର କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲାବେଳେ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଓ ଦୟାପରବଶ ହୋଇ ଉଠାଇନେଲେ। ସେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପୁତ୍ରଟିର ନାମ ହେଲା କୃପ (କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ) ଏବଂ କନ୍ୟାଟିର ନାମ କୃପୀ। କୃପୀ ଥିଲେ ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ପତ୍ନୀ ॥ ୩୫,୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ଏକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୧ ॥

+++

ଅଥ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପାଞ୍ଚାଳ, କୌରବ ଓ ମଗଧଦେଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ବଂଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ମିତ୍ରେୟୁଶ୍ଚ ଦିବୋଦାସାଚ୍ଚ୍ୟବନସ୍ତତ୍ସୁତୋ ନୃପ ।
ସୁଦାସଃ ସହଦେବୋଽଥ ସୋମକୋ ଜନ୍ତୁଜନ୍ମକୃତ୍ ॥ ୧

ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଶତଂ ତେଷାଂ ଯବୀୟାନ୍ ପୃଷତଃ ସୁତଃ ।
ଦ୍ରୁପଦୋ ଦ୍ରୌପଦୀ ତସ୍ୟ ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନାଦୟଃ ସୁତାଃ ॥ ୨

ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନାଦ୍ ଧୃଷ୍ଟକେତୁର୍ଭାର୍ମ୍ୟାଃ ପଞ୍ଚାଳକା ଇମେ ।
ଯୋଽଜମୀଢସୁତୋ ହ୍ୟନ୍ୟ ଋକ୍ଷଃ ସଂବରଣସ୍ତତଃ ॥ ୩

ତପତ୍ୟାଂ ସୂର୍ଯ୍ୟକନ୍ୟାୟାଂ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରପତିଃ କୁରୁଃ ।
ପରୀକ୍ଷିତ୍ ସୁଧନୁର୍ଜହ୍ନୁର୍ନିଷଧାଶ୍ୱଃ କୁରୋଃ ସୁତାଃ ॥ ୪

ସୁହୋତ୍ରୋଽଭୂତ୍ ସୁଧନୁଷଶ୍ଚ୍ୟବନୋଽଥ ତତଃ କୃତୀ ।
ବସୁସ୍ତସ୍ୟୋପରିଚରୋ ବୃହଦ୍ରଥମୁଖାସ୍ତତଃ ॥ ୫

କୁଶାମ୍ବମତ୍ସ୍ୟପ୍ରତ୍ୟଗ୍ରଚେଦିପାଦ୍ୟାଶ୍ଚ ଚେଦିପାଃ ।
ବୃହଦ୍ରଥାତ୍ କୁଶାଗ୍ରୋଽଭୂଦୃଷଭସ୍ତସ୍ୟ ତତ୍ସୁତଃ ॥ ୬

ଜଜ୍ଞେ ସତ୍ୟହିତୋଽପତ୍ୟଂ ପୁଷ୍ପବାଂସ୍ତତ୍ସୁତୋ ଜହୁଃ ।
ଅନ୍ୟସ୍ୟାଂ ଚାପି ଭାର୍ଯ୍ୟାୟାଂ ଶକଲେ ଦ୍ୱେ ବୃହଦ୍ରଥାତ୍ ॥ ୭

ତେ ମାତ୍ରା ବହିରୁତ୍ସୃଷ୍ଟେ ଜରୟା ଚାଭିସନ୍ଧିତେ ।
ଜୀବ ଜୀବେତି କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତ୍ୟା ଜରାସନ୍ଧୋଽଭବତ୍ସୁତଃ ॥ ୮

ତତଶ୍ଚ ସହଦେବୋଽଭୂତ୍ ସୋମାପିର୍ଯ୍ୟଚ୍ଛ୍ରୁତଶ୍ରବାଃ ।
ପରୀକ୍ଷିଦନପତ୍ୟୋଽଭୂତ୍ ସୁରଥୋ ନାମ ଜାହ୍ନବଃ ॥ ୯

ତତୋ ବିଦୂରଥସ୍ତସ୍ମାତ୍ ସାର୍ବଭୌମସ୍ତତୋଽଭବତ୍ ।
ଜୟସେନସ୍ତତନୟୋ ରାଧିକୋଽତୋଽୟୁତୋ ହ୍ୟଭୂତ୍ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦିବୋଦାସଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ମିତ୍ରେୟୁ । ମିତ୍ରେୟୁଙ୍କର ଚାରିପୁତ୍ର ହେଲେ—ଚ୍ୟବନ, ସୁଦାସ, ସହଦେବ ଓ ସୋମକ । ସୋମକଙ୍କର ଶହେ ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବଡ଼ ପୁଅଟିର ନାମ ଜନ୍ତୁ ଓ ସବାସାନ ପୁଅଟିର ନାମ ପୃଷତ । ପୃଷତଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଦ୍ରୁପଦ । ଦ୍ରୁପଦଙ୍କର ଦ୍ରୌପଦୀ ନାମ୍ନୀ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଓ ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ ଆଦି କେତୋଟି ପୁତ୍ର ଥିଲେ ॥ ୧,୨ ॥ ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଧୃଷ୍ଟକେତୁ । ଭର୍ମ୍ୟାଶ୍ୱଙ୍କ ବଂଶରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଏହି ରାଜାମାନେ ପାଞ୍ଚାଳ ବୋଲାଇଲେ । ଅଜମୀଢ଼ଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଋକ୍ଷ । ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ସଂବରଣ ॥ ୩ ॥ ସଂବରଣ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କନ୍ୟା ତପତୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରର ଅଧିପତି କୁରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । କୁରୁଙ୍କର ଚାରିପୁଅ, ଯଥା—ପରୀକ୍ଷିତ, ସୁଧନ୍ୱା, ଜହ୍ନୁ ଓ ନିଷଧାଶ୍ୱ ॥ ୪ ॥ ସୁଧନ୍ୱାଙ୍କ ଠାରୁ ସୁହୋତ୍ର, ସୁହୋତ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଚ୍ୟବନ, ଚ୍ୟବନଙ୍କ ଠାରୁ କୃତୀ, କୃତୀଙ୍କ ଠାରୁ ଉପରିଚରବସୁ ଏବଂ ଉପରିଚରବସୁଙ୍କ ଠାରୁ ବୃହଦ୍ରଥ ଆଦି କେତେକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୫ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବୃହଦ୍ରଥ, କୁଶାମ୍ବ, ମତ୍ସ୍ୟ, ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ର ଓ ଚେଦିପ ଆଦି ଚେଦିଦେଶର ରାଜା ହେଲେ । ବୃହଦ୍ରଥଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ କୁଶାଗ୍ର, କୁଶାଗ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଋଷଭ, ଋଷଭଙ୍କ ପୁତ୍ର ସତ୍ୟହିତ, ସତ୍ୟହିତଙ୍କ ପୁତ୍ର ପୁଷ୍ପବାନ୍ ଏବଂ ପୁଷ୍ପବାନ୍ଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଜହୁ । ବୃହଦ୍ରଥଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଗୋଟିଏ ଶିଶୁର ଶରୀର ଦୁଇଫାଳ ହୋଇ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୬,୭ ॥ ସେହି ଦୁଇ ଫାଳକୁ ସେ ବାହାରେ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲେ । 'ଜରା' ନାମକ ଏକ ରାକ୍ଷସୀ ସେହି ଦୁଇଫାଳ ଗୋଟାଇ ନେଇ 'ଜୀଅ, ଜୀଅ' କହି ସେହି ଦୁଇଟିକୁ ଖେଳିଲା ପରି ଯୋଡ଼ିଦେଲା । ସେହି ଦୁଇଫାଳ ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ଗୋଟିଏ ବାଳକ ହୋଇଗଲା; ତାର ନାମ ହେଲା ଜରାସନ୍ଧ ॥ ୮ ॥ ଜରାସନ୍ଧଙ୍କ ପୁତ୍ର ସହଦେବ, ସହଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୋମାପି ଓ ସୋମାପିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଶ୍ରୁତଶ୍ରବା । କୁରୁଙ୍କ ବଡ଼ ପୁଅ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ତାନ ନ ଥିଲେ । ଜହ୍ନୁଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଥିଲା ସୁରଥ ॥ ୯ ॥ ସୁରଥଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିଦୂରଥ, ବିଦୂରଥଙ୍କ ପୁତ୍ର ସାର୍ବଭୌମ, ସାର୍ବଭୌମଙ୍କ ପୁତ୍ର ଜୟସେନ, ଜୟସେନଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାଧିକ ଏବଂ ରାଧିକଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଅୟୁତ ॥ ୧୦ ॥

ତତଶ୍ଚ କ୍ରୋଧନସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ଦେବାତିଥିରମୁଷ୍ୟ ଚ ।
ଋକ୍ଷ୍ୟସ୍ତସ୍ୟ ଦିଲୀପୋଽଭୂତ୍ ପ୍ରତୀପସ୍ତସ୍ୟ ଚାତ୍ମଜଃ ॥ ୧୧

ଦେବାପିଃ ଶନ୍ତନୁସ୍ତସ୍ୟ ବାହ୍ଲୀକ ଇତି ଚାତ୍ମଜାଃ ।
ପିତୃରାଜ୍ୟଂ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ଦେବାପିସ୍ତୁ ବନଂ ଗତଃ ॥ ୧୨

ଅଭବଚ୍ଛନ୍ତନୂ ରାଜା ପ୍ରାଙ୍ମହାଭିଷସଂଜ୍ଞିତଃ ।
ଯଂ ଯଂ କରାଭ୍ୟାଂ ସ୍ପୃଶତି ଜୀର୍ଣ୍ଣଂ ଯୌବନମେତି ସଃ ॥ ୧୩

ଶାନ୍ତିମାପ୍ନୋତି ଚୈବାଗ୍ର୍ୟାଂ କର୍ମଣା ତେନ ଶନ୍ତନୁଃ ।
ସମା ଦ୍ୱାଦଶ ତଦ୍ରାଜ୍ୟେ ନ ବବର୍ଷ ଯଦା ବିଭୁଃ ॥ ୧୪

ଶନ୍ତନୁର୍ବ୍ରାହ୍ମଣୈରୁକ୍ତଃ ପରିବେତ୍ତାୟମଗ୍ରଭୁକ୍ ।
ରାଜ୍ୟଂ ଦେହ୍ୟଗ୍ରଜାୟାଶୁ ପୁରରାଷ୍ଟ୍ରବିବୃଦ୍ଧୟେ ॥ ୧୫

ଏବମୁକ୍ତୋ ଦ୍ୱିଜୈର୍ଜ୍ୟେଷ୍ଠଂ ଛନ୍ଦୟାମାସ ସୋଽବ୍ରବୀତ୍ ।
ତନ୍ମନ୍ତ୍ରିପ୍ରହିତୈର୍ବିପ୍ରୈର୍ବେଦାଦ୍ ବିଭ୍ରଂଶିତୋ ଗିରା ॥ ୧୬

ବେଦବାଦାତିବାଦାନ୍ ବୈ ତଦା ଦେବୋ ବବର୍ଷ ହ ।
ଦେବାପିର୍ଯୋଗମାସ୍ଥାୟ କଲାପଗ୍ରାମମାଶ୍ରିତଃ ॥ ୧୭

ସୋମବଂଶେ କଲୌ ନଷ୍ଟେ କୃତାଦୌ ସ୍ଥାପୟିଷ୍ୟତି ।
ବାହ୍ଲୀକାତ୍ ସୋମଦତ୍ତୋଽଭୂଦ୍ ଭୂରିର୍ଭୂରିଶ୍ରବାସ୍ତତଃ ॥ ୧୮

ଅୟୁତଙ୍କର କ୍ରୋଧନ, କ୍ରୋଧନଙ୍କର ଦେବାତିଥି, ଦେବାତିଥିଙ୍କର ଋକ୍ଷ୍ୟ, ଋକ୍ଷ୍ୟଙ୍କର ଦିଲୀପ ଓ ଦିଲୀପଙ୍କର ପ୍ରତୀପ ନାମକ ପୁତ୍ର ହେଲେ ॥ ୧୧ ॥ ପ୍ରତୀପଙ୍କର ତିନିପୁତ୍ର ହେଲେ—ଦେବାପି, ଶାନ୍ତନୁ ଓ ବାହ୍ଲୀକ । ଦେବାପି ନିଜର ପୈତୃକ ରାଜ୍ୟ ଛାଡ଼ି ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ ତେଣୁ ତାଙ୍କ ସାନଭାଇ ଶାନ୍ତନୁ ରାଜା ହେଲେ । ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ଶାନ୍ତନୁଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ମହାଭୀଷ । ଏହି ଜନ୍ମରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯାହାକୁ ନିଜ ହାତରେ ଛୁଇଁ ଦେଉଥିଲେ, ସେ ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ଛାଡ଼ି ଯୁବକ ହୋଇଯାଉଥିଲା ॥ ୧୩ ॥ ତାକୁ ପରମ ଶାନ୍ତି ମିଳିଯାଉଥିଲା । ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ନାମ ହୋଇଥିଲା 'ଶନ୍ତନୁ' ବା ଶାନ୍ତନୁ । ଥରେ ଶାନ୍ତନୁଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ବାରବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ର ବର୍ଷା କଲେ ନାହିଁ । ତାହା ଦେଖି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଶାନ୍ତନୁଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇ ଦେବାପିଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ବିବାହ କରି ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ଓ ରାଜପଦ ଗ୍ରହଣ କଲେ; ତେଣୁ ଆପଣ 'ପରିବେତ୍ତା'* ହୋଇଗଲେ । ଏହି ଦୋଷରୁ ଆପଣଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ବର୍ଷା ହେଉ ନାହିଁ । ଯଦି ଆପଣ ନିଜ ନଗରର ତଥା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଉନ୍ନତି ଚାହୁଁଥାନ୍ତି, ତେବେ ଶୀଘ୍ର ଆପଣଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ଫେରାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୪,୧୫ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଶାନ୍ତନୁ ବନକୁ ଯାଇ ବଡ଼ଭାଇ ଦେବାପିଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯାଇ ଏପରି ଅନୁରୋଧ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ ଅଶ୍ମରାତ ଦେବାପିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଏପରି କେତେଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ପଠାଇଦେଇଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ କି ବେଦକୁ ଦୋଷାରୋପ କରିବା ଭଳି କେତେକ କଥା କହି ଦେବାପିଙ୍କୁ ବେଦମାର୍ଗରୁ ବିଚଳିତ କରିଦେଇଥିଲେ । ତାହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଦେବାପି ବେଦ ଅନୁସାରେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ଅଙ୍ଗୀକାର ନ କରି ବେଦକୁ ନିନ୍ଦା କଲେ । ତେଣୁ ସେ ରାଜ୍ୟ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଏଥର ଶାନ୍ତନୁଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ବର୍ଷା ହେଲା । ଦେବାପି ଏବେ ମଧ୍ୟ ଯୋଗସାଧନା କରି ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନିବାସସ୍ଥାନ କଳାପଗ୍ରାମରେ ରହୁଛନ୍ତି ॥ ୧୬,୧୭ ॥ ଯେତେବେଳେ କଳିଯୁଗରେ ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶ ଲୋପ ପାଇଯିବ, ସେତେବେଳେ ସତ୍ୟଯୁଗ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସେ ପୁଣିଥରେ ସେହି ବଂଶ ସ୍ଥାପନ କରିବେ । ଶାନ୍ତନୁଙ୍କ ସାନଭାଇ ବାହ୍ଲୀକଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ସୋମଦତ୍ତ । ସୋମଦତ୍ତଙ୍କର ତିନି ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଭୂରି, ଭୂରିଶ୍ରବା ଓ

* ଦାରାଗ୍ନିହୋତ୍ରସଂଯୋଗଂ କୁରୁତେ ଯୋଽଗ୍ରଜେ ସ୍ଥିତେ । ପରିବେତ୍ତା ସ ବିଜ୍ଞେୟଃ ପରିବିତ୍ତିସ୍ତୁ ପୂର୍ବଜଃ ॥
"ବଡ଼ଭାଇର ବିବାହାଦି ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଥମେ ବିବାହ ଓ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରସଂଯୋଗ କରେ, ତାହାକୁ 'ପରିବେତ୍ତା' ବୋଲି ବୁଝିବା ଉଚିତ । ତା'ର ବଡ଼ ଭାଇକୁ 'ପରିବିତ୍ତି' କୁହାଯାଏ ।"

ଶଲଶ୍ଚ ଶନ୍ତନୋରାସୀଦ୍ ଗଙ୍ଗାୟାଂ ଭୀଷ୍ମ ଆତ୍ମବାନ୍ ।
ସର୍ବଧର୍ମବିଦାଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ମହାଭାଗବତଃ କବିଃ ॥ ୧୯

ବୀରଯୂଥାଗ୍ରଣୀର୍ଯେନ ରାମୋଽପି ଯୁଧି ତୋଷିତଃ ।
ଶନ୍ତନୋର୍ଦାଶକନ୍ୟାୟାଂ ଜଜ୍ଞେ ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦଃ ସୁତଃ ॥ ୨୦

ବିଚିତ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚାବରଜୋ ନାମ୍ନା ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦୋ ହତଃ ।
ଯସ୍ୟାଂ ପରାଶରାତ୍ ସାକ୍ଷାଦବତୀର୍ଣ୍ଣୋ ହରେଃ କଳା ॥ ୨୧

ବେଦଗୁପ୍ତୋ ମୁନିଃ କୃଷ୍ଣୋ ଯତୋଽହମିଦମଧ୍ୟଗାମ୍ ।
ହିତ୍ୱା ସ୍ୱଶିଷ୍ୟାନ୍ ପୈଲାଦୀନ୍ ଭଗବାନ୍ ବାଦରାୟଣଃ ॥ ୨୨

ମହ୍ୟଂ ପୁତ୍ରାୟ ଶାନ୍ତାୟ ପରଂ ଗୁହ୍ୟମିଦଂ ଜଗୌ ।
ବିଚିତ୍ରବୀର୍ଯୋଽଥୋବାହ କାଶିରାଜସୁତେ ବଳାତ୍ ॥ ୨୩

ସ୍ୱୟଂବରାଦୁପାନୀତେ ଅମ୍ବିକାମ୍ବାଳିକେ ଉଭେ ।
ତୟୋରାସକ୍ତହୃଦୟୋ ଗୃହୀତୋ ଯକ୍ଷ୍ମଣା ମୃତଃ ॥ ୨୪

କ୍ଷେତ୍ରେଽପ୍ରଜସ୍ୟ ବୈ ଭ୍ରାତୁର୍ମାତ୍ରୋକ୍ତୋ ବାଦରାୟଣଃ ।
ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଂ ଚ ପାଣ୍ଡୁଂ ଚ ବିଦୁରଂ ଚାପ୍ୟଜୀଜନତ୍ ॥ ୨୫

ଗାନ୍ଧାର୍ଯ୍ୟାଂ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରସ୍ୟ ଜଜ୍ଞେ ପୁତ୍ରଶତଂ ନୃପ ।
ତତ୍ର ଦୁର୍ଯୋଧନୋ ଜ୍ୟେଷ୍ଠୋ ଦୁଃଶଳା ଚାପି କନ୍ୟକା ॥ ୨୬

ଶଲ । ଶାନ୍ତନୁଙ୍କ ଔରସରୁ ଗଙ୍ଗାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଭୀଷ୍ମ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଭୀଷ୍ମ ଥିଲେ ଧର୍ମଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଏବଂ ପରମ ଜ୍ଞାନୀ ॥ ୧୮,୧୯ ॥ ସେ ଥିଲେ ଜଗତର ସମସ୍ତ ବୀରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ; ଏପରି କି ସେ ନିଜ ଗୁରୁ ପରଶୁରାମଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିଦେଇଥିଲେ । ଶାନ୍ତନୁଙ୍କ ଔରସରେ ଦାସରାଜଙ୍କ (କେଉଟ ରାଜାଙ୍କ) କନ୍ୟା* ଗର୍ଭରୁ ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦ ଓ ବିଚିତ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟ ନାମରେ ଦୁଇପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦଙ୍କୁ ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦ ନାମକ ଗନ୍ଧର୍ବ ମାରିଦେଲେ । ସେହି ଦାସରାଜକନ୍ୟା ସତ୍ୟବତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପରାଶରଙ୍କ ଔରସରେ ମୋର ପିତା ଭଗବାନଙ୍କ କଳାବତାର ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ବ୍ୟାସଦେବ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ବେଦଗଣଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ତାଙ୍କରି ଠାରୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ପୁରାଣ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲି । ଏହି ପୁରାଣ ହେଉଛି ପରମ ଗୋପନୀୟ (ଅତ୍ୟନ୍ତ ରହସ୍ୟମୟ) । ତେଣୁ ମୋର ପିତା ବ୍ୟାସଦେବ ତାଙ୍କର ପୈଳ ଆଦି ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏହା ପଢ଼ାଇ ନ ଥିଲେ; ଏହା ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ସେ ମୋତେ ହିଁ ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ । ତାହାର କାରଣ ହେଲା, ଏକେ ତ ମୁଁ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଥିଲି; ଦ୍ୱିତୀୟରେ ମୋଠାରେ ଶାନ୍ତି ଆଦି ଗୁଣ ବିଶେଷମାତ୍ରାରେ ଥିଲା । ଶାନ୍ତନୁଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁତ୍ର ବିଚିତ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟ କାଶିରାଜଙ୍କ କନ୍ୟା ଅମ୍ବିକା ଓ ଅମ୍ବାଳିକାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଭୀଷ୍ମ ବଳପୂର୍ବକ ସ୍ୱୟଂବର ସଭାରୁ ନେଇ ଆସିଥିଲେ । ବିଚିତ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟ ନିଜର ଦୁଇ ଭାର୍ଯ୍ୟାଙ୍କ ପ୍ରତି ଏତେ ଆସକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ତାଙ୍କୁ ରାଜଯକ୍ଷ୍ମା ରୋଗ ହୋଇଗଲା ଓ ସେଥିରେ ସେ ମରିଗଲେ ॥ ୨୦-୨୪ ॥ ମାତା ସତ୍ୟବତୀ କହିବାରୁ ଭଗବାନ ବ୍ୟାସଦେବ ନିଜର ସନ୍ତାନହୀନ ଭାଇର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ପାଣ୍ଡୁ ନାମକ ଦୁଇପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ । ବିଚିତ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦାସୀଠାରୁ ତୃତୀୟ ପୁତ୍ର ବିଦୁର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗାନ୍ଧାରୀ ଥିଲେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ପତ୍ନୀ । ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଶହେ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବଡ଼ ପୁଅଟିର ନାମ ଥିଲା ଦୁର୍ଯୋଧନ । ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ବି ଥିଲା; ତାହାର ନାମ ଥିଲା ଦୁଃଶଳା ॥ ୨୬ ॥

* ସେହି କନ୍ୟା ବାସ୍ତବରେ ଉପରିଚର ବସୁଙ୍କ ବୀର୍ଯ୍ୟରୁ ମତ୍ସ୍ୟଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମିଥିଲା; କିନ୍ତୁ କେଉଟ(ଦାସ)ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପାଳିତା ହେବାରୁ ଦାସକନ୍ୟା ବୋଲାଇଲା ।

ଶାପାନ୍ମୈଥୁନରୁଦ୍ଧସ୍ୟ ପାଣ୍ଡୋଃ କୁନ୍ତ୍ୟାଂ ମହାରଥାଃ ।
ଜାତା ଧର୍ମାନିଳେନ୍ଦ୍ରେଭ୍ୟୋ ଯୁଧିଷ୍ଠିରମୁଖାସ୍ତ୍ରୟଃ ॥ ୨୭

ନକୁଳଃ ସହଦେବଶ୍ଚ ମାଦ୍ର୍ୟାଂ ନାସତ୍ୟଦସ୍ରୟୋଃ ।
ଦ୍ରୌପଦ୍ୟାଂ ପଞ୍ଚ ପଞ୍ଚଭ୍ୟଃ ପୁତ୍ରାସ୍ତେ ପିତରୋଽଭବନ୍ ॥ ୨୮

ଯୁଧିଷ୍ଠିରାତ୍ ପ୍ରତିବିନ୍ଧ୍ୟଃ ଶ୍ରୁତସେନୋ ବୃକୋଦରାତ୍ ।
ଅର୍ଜୁନାଚ୍ଛ୍ରୁତକୀର୍ତ୍ତିସ୍ତୁ ଶତାନୀକସ୍ତୁ ନାକୁଳିଃ ॥ ୨୯

ସହଦେବସୁତୋ ରାଜଞ୍ଛ୍ରୁତକର୍ମା ତଥାପରେ ।
ଯୁଧିଷ୍ଠିରାତ୍ ତୁ ପୌରବ୍ୟାଂ ଦେବକୋଽଥ ଘଟୋତ୍କଚଃ ॥ ୩୦

ଭୀମସେନାଦ୍ଧିଡ଼ିମ୍ବାୟାଂ କାଲ୍ୟାଂ ସର୍ବଗତସ୍ତତଃ ।
ସହଦେବାତ୍ ସୁହୋତ୍ରଂ ତୁ ବିଜୟାସୂତ ପାର୍ବତୀ ॥ ୩୧

କରେଣୁମତ୍ୟାଂ ନକୁଲୋ ନିରମିତ୍ରଂ ତଥାର୍ଜୁନଃ ।
ଇରାବନ୍ତମୁଲୂପ୍ୟାଂ ବୈ ସୁତାୟାଂ ବଭ୍ରୁବାହନମ୍ ।
ମଣିପୂରପତେଃ ସୋଽପି ତତ୍ପୁତ୍ରଃ ପୁତ୍ରିକାସୁତଃ ॥ ୩୨

ତବ ତାତଃ ସୁଭଦ୍ରାୟାମଭିମନ୍ୟୁରଜାୟତ ।
ସର୍ବାତିରଥଜିଦ୍ ବୀର ଉତ୍ତରାୟାଂ ତତୋ ଭବାନ୍ ॥ ୩୩

ପରିକ୍ଷୀଣେଷୁ କୁରୁଷୁ ଦ୍ରୌଣେର୍ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରତେଜସା ।
ତ୍ୱଂ ଚ କୃଷ୍ଣାନୁଭାବେନ ସଜୀବୋ ମୋଚିତୋଽନ୍ତକାତ୍ ॥ ୩୪

ତବେମେ ତନୟାସ୍ତାତ ଜନମେଜୟପୂର୍ବକାଃ ।
ଶ୍ରୁତସେନୋ ଭୀମସେନ ଉଗ୍ରସେନଶ୍ଚ ବୀର୍ୟ୍ୟବାନ୍ ॥ ୩୫

ଜନମେଜୟସ୍ତ୍ୱାଂ ବିଦିତ୍ୱା ତକ୍ଷକାନ୍ନିଧନଂ ଗତମ୍ ।
ସର୍ପାନ୍ ବୈ ସର୍ପଯାଗାଗ୍ନୌ ସ ହୋଷ୍ୟତି ରୁଷାନ୍ୱିତଃ ॥ ୩୬

କାବଷେୟଂ ପୁରୋଧାୟ ତୁରଂ ତୁରଗମେଧୟାଟ୍ ।
ସମନ୍ତାତ୍ ପୃଥିବୀଂ ସର୍ବାଂ ଜିତ୍ୱା ଯକ୍ଷ୍ୟତି ଗ୍ରାଧ୍ୱରୈଃ ॥ ୩୭

ପାଣ୍ଡୁଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କର ନାମ ଥିଲା କୁନ୍ତୀ। ଅଭିଶାପ ହେତୁ ପାଣ୍ଡୁ ସ୍ତ୍ରୀସହବାସ କରୁ ନ ଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ କୁନ୍ତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଧର୍ମ, ବାୟୁ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯଥାକ୍ରମେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ଭୀମସେନ ଓ ଅର୍ଜୁନ ନାମକ ତିନିପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ। ସେହି ତିନିଜଣଯାକ ଥିଲେ ମହାରଥୀ ॥ ୨୭ ॥

ପାଣ୍ଡୁଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ନୀଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ମାଦ୍ରୀ। ଦୁଇ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ନକୁଳ ଓ ସହଦେବ ନାମକ ଦୁଇପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ। ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ପାଞ୍ଚ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଔରସରେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ତୁମର ପାଞ୍ଚ ଜଣ କକେଇ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ପ୍ରତିବିନ୍ଧ୍ୟ, ଭୀମସେନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଶ୍ରୁତସେନ, ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶ୍ରୁତକୀର୍ତ୍ତି, ନକୁଳଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶତାନୀକ ଓ ସହଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଶ୍ରୁତକର୍ମା। ଏମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ପୌରବୀ ନାମ୍ନୀ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଠାରୁ ଦେବକ ଓ ଭୀମସେନଙ୍କ ପତ୍ନୀ ହିଡ଼ିମ୍ବାଠାରୁ ଘଟୋତ୍କଚ ତଥା କାଳୀଙ୍କ ଠାରୁ ସର୍ବଗତ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ। ସହଦେବଙ୍କ ଅନ୍ୟ ପତ୍ନୀ ପର୍ବତକୁମାରୀ ବିଜୟାଙ୍କ ଠାରୁ ସୁହୋତ୍ର ଓ ନକୁଳଙ୍କର ଅନ୍ୟ ପତ୍ନୀ କରେଣୁମତୀଙ୍କ ଠାରୁ ନିରମିତ୍ର ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ। ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଔରସରେ ନାଗକନ୍ୟା ଉଲୂପୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଇରାବାନ୍ ଓ ମଣିପୁର ନରେଶଙ୍କ କନ୍ୟାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ବଭ୍ରୁବାହନ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ। ବଭ୍ରୁବାହନ ତାଙ୍କ ଅଜାଙ୍କ ପୁତ୍ର ହିସାବରେ ପରିଗଣିତ ହେଲେ; କାରଣ ପ୍ରଥମରୁ ତାହା ହିଁ ସ୍ଥିର କରାଯାଇଥିଲା ॥ ୨୯-୩୨ ॥ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ସୁଭଦ୍ରା ନାମ୍ନୀ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଠାରୁ ତୁମର ପିତା ଅଭିମନ୍ୟୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ। ବୀର ଅଭିମନ୍ୟୁ ସବୁ ଅତିରଥୀଙ୍କୁ ଜିତିଯାଇଥିଲେ। ଅଭିମନ୍ୟୁଙ୍କ ଔରସରେ ଉତ୍ତରାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ତୁମର ଜନ୍ମ ହେଲା ॥ ୩୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତେବେଳକୁ କୁରୁବଂଶ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ସାରିଥିଲା। ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରରେ ତୁମେ ବି ଜଳି ଯାଉଥିଲ; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ସ୍ୱକୀୟ ପ୍ରଭାବରେ ତୁମକୁ ସେହି ମୃତ୍ୟୁକବଳରୁ ବଞ୍ଚାଇ ଥିଲେ ॥ ୩୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମ ପୁତ୍ରମାନେ ତ ଏଇଠି ବସିଛନ୍ତି। ଏମାନଙ୍କ ନାମ ଜନ୍ମେଜୟ, ଶ୍ରୁତସେନ, ଭୀମସେନ ଓ ଉଗ୍ରସେନ। ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ବଡ଼ ପରାକ୍ରମୀ ॥ ୩୫ ॥ ତକ୍ଷକର ଦଂଶନରେ ତୁମର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଯିବା ପରେ ଜନ୍ମେଜୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସର୍ପଯଜ୍ଞର ଅଗ୍ନିରେ ସର୍ପମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାହା କରିଦେବେ ॥ ୩୬ ॥ ସେ କାବଷେୟ ତୁରଙ୍କୁ ପୁରୋହିତ କରି ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିବେ ଏବଂ

ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଃ ଶତାନୀକୋ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟାତ୍ ତ୍ରୟୀଂ ପଠନ୍ ।
ଅସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନଂ କ୍ରିୟାଜ୍ଞାନଂ ଶୌନକାତ୍ ପରମେଷ୍ୟତି ॥ ୩୮

ସହସ୍ରାନୀକସ୍ତତ୍ପୁତ୍ରସ୍ତତଶ୍ଚୈବାଶ୍ୱମେଧଜଃ ।
ଅସୀମକୃଷ୍ଣସ୍ତସ୍ୟାପି ନେମିଚକ୍ରସ୍ତୁ ତତ୍ସୁତଃ ॥ ୩୯

ଗଜାହ୍ୱୟେ ହୃତେ ନଦ୍ୟା କୌଶାମ୍ବ୍ୟାଂ ସାଧୁ ବତ୍ସ୍ୟତି ।
ଉକ୍ତସ୍ତତଶ୍ଚିତ୍ରରଥସ୍ତସ୍ମାତ୍ କବିରଥଃ ସୁତଃ ॥ ୪୦

ତସ୍ମାଚ୍ଚ ବୃଷ୍ଟିମାଂସ୍ତସ୍ୟ ସୁଷେଣୋଽଥ ମହୀପତିଃ ।
ସୁନୀଥସ୍ତସ୍ୟ ଭବିତା ନୃଚକ୍ଷୁର୍ଯତ୍ ସୁଖୀନଳଃ ॥ ୪୧

ପରିପ୍ଳବଃ ସୁତସ୍ତସ୍ମାନ୍ମେଧାବୀ ସୁନୟାତ୍ମଜଃ ।
ନୃପଞ୍ଜୟସ୍ତତୋ ଦୂର୍ବସ୍ତିମିସ୍ତସ୍ମାଜ୍ଜନିଷ୍ୟତି ॥ ୪୨

ତିମେର୍ବୃହଦ୍ରଥସ୍ତସ୍ମାଚ୍ଛତାନୀକଃ ସୁଦାସଜଃ ।
ଶତାନୀକାଦ୍ ଦୁର୍ଦମନସ୍ତସ୍ୟାପତ୍ୟଂ ବହୀନରଃ ॥ ୪୩

ଦଣ୍ଡପାଣିର୍ନିମିସ୍ତସ୍ୟ କ୍ଷେମକୋ ଭବିତା ନୃପଃ ।
ବ୍ରହ୍ମକ୍ଷତ୍ରସ୍ୟ ବୈ ପ୍ରୋକ୍ତୋ ବଂଶୋ ଦେବର୍ଷିସତ୍କୃତଃ ॥ ୪୪

କ୍ଷେମକଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ରାଜାନଂ ସଂସ୍ଥାଂ ପ୍ରାପ୍ସ୍ୟତି ବୈ କଳୌ ।
ଅଥ ମାଗଧରାଜାନୋ ଭବିତାରୋ ବଦାମି ତେ ॥ ୪୫

ଭବିତା ସହଦେବସ୍ୟ ମାର୍ଜାରିର୍ଯଚ୍ଛ୍ରୁତଶ୍ରବାଃ ।
ତତୋଽୟୁତାୟୁସ୍ତସ୍ୟାପି ନିରମିତ୍ରୋଽଥ ତତ୍ସୁତଃ ॥ ୪୬

ସୁନକ୍ଷତ୍ରଃ ସୁନକ୍ଷତ୍ରାଦ୍ ବୃହତ୍ସେନୋଽଥ କର୍ମଜିତ୍ ।
ତତଃ ସୃତଞ୍ଜୟାଦ୍ ବିପ୍ରଃ ଶୁଚିସ୍ତସ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୪୭

କ୍ଷେମୋଽଥ ସୁବ୍ରତସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ଧର୍ମସୂତ୍ରଃ ଶମସ୍ତତଃ ।
ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନୋଽଥ ସୁମତିଃ ସୁବଲୋ ଜନିତା ତତଃ ॥ ୪୮

ସବୁଦିଗରୁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଜୟ କରି ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବେ ॥ ୩୭ ॥ ଜନ୍ମେଜୟଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ହେବ ଶତାନୀକ। ଶତାନୀକ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଋଷିଙ୍କ ଠାରୁ ତିନିବେଦ ଓ କର୍ମକାଣ୍ଡ ତଥା କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ଅସ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରିବେ ଏବଂ ଶୌନକଙ୍କ ଠାରୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଇଯିବେ ॥ ୩୮ ॥ ଶତାନୀକଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ହେବ ସହସ୍ରାନୀକ, ସହସ୍ରାନୀକଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅଶ୍ୱମେଧଜ, ଅଶ୍ୱମେଧଜଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅସୀମକୃଷ୍ଣ ଏବଂ ଅସୀମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ହେବ ନେମିଚକ୍ର ॥ ୩୯ ॥ ହସ୍ତିନାପୁର ଗଙ୍ଗାନଦୀରେ ଭାସିଯିବା ପରେ ସେ କୌଶାମ୍ବୀପୁରୀରେ ସୁଖରେ ନିବାସ କରିବେ। ନେମିଚକ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ହେବ ଚିତ୍ରରଥ, ଚିତ୍ରରଥଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ହେବ କବିରଥ, କବିରଥଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେବେ ବୃଷ୍ଟିମାନ ବୃଷ୍ଟିମାନଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେବେ ରାଜା ସୁଷେଣ। ସୁଷେଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୁନୀଥ, ସୁନୀଥଙ୍କ ପୁତ୍ର ନୃଚକ୍ଷୁ, ନୃଚକ୍ଷୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୁଖୀନଳ, ସୁଖୀନଳଙ୍କ ପୁତ୍ର ପରିପ୍ଳବ, ପରିପ୍ଳବଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୁନୟ, ସୁନୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ମେଧାବୀ, ମେଧାବୀଙ୍କ ପୁତ୍ର ନୃପଞ୍ଜୟ, ନୃପଞ୍ଜୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦୂର୍ବ ଏବଂ ଦୂର୍ବଙ୍କ ପୁତ୍ର ତିମି ହେବେ ॥ ୪୦-୪୨ ॥ ତିମିଙ୍କ ଠାରୁ ବୃହଦ୍ରଥ, ବୃହଦ୍ରଥଙ୍କ ଠାରୁ ସୁଦାସ, ସୁଦାସଙ୍କ ଠାରୁ ଶତାନୀକ, ଶତାନୀକଙ୍କ ଠାରୁ ଦୁର୍ଦମନ, ଦୁର୍ଦମନଙ୍କ ଠାରୁ ବହୀନର, ବହୀନରଙ୍କ ଠାରୁ ଦଣ୍ଡପାଣି, ଦଣ୍ଡପାଣିଙ୍କ ଠାରୁ ନିମି ଏବଂ ନିମିଙ୍କ ଠାରୁ ରାଜା କ୍ଷେମକଙ୍କର ଜନ୍ମ ହେବ। ଏପରିଭାବରେ ମୁଁ ତୁମଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏବଂ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଦୁହିଁଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନରୂପୀ ସୋମବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣାଇଦେଲି। ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା ଓ ଋଷି ଏହି ବଂଶକୁ ସମ୍ମାନ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୪୩,୪୪ ॥ ଏହି ବଂଶ କଳିଯୁଗରେ ରାଜା କ୍ଷେମକଙ୍କ ସହିତ ସମାପ୍ତ ହୋଇଯିବ। ଏଥର ମୁଁ ମଗଧ ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତର ରାଜାମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି ॥ ୪୫ ॥

ଜରାସନ୍ଧଙ୍କ ପୁତ୍ର ସହଦେବଙ୍କ ଠାରୁ ମାର୍ଜାରି, ମାର୍ଜାରିଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରୁତଶ୍ରବା, ଶ୍ରୁତଶ୍ରବାଙ୍କ ଠାରୁ ଅୟୁତାୟୁ ଏବଂ ଅୟୁତାୟୁଙ୍କ ଠାରୁ ନିରମିତ୍ରଙ୍କର ଜନ୍ମ ହେବ ॥ ୪୬ ॥ ନିରମିତ୍ରଙ୍କର ସୁନକ୍ଷତ୍ର, ସୁନକ୍ଷତ୍ରଙ୍କର ବୃହତ୍ସେନ, ବୃହତ୍ସେନଙ୍କର କର୍ମଜିତ୍, କର୍ମଜିତ୍ଙ୍କର ସୃତଞ୍ଜୟ, ସୃତଞ୍ଜୟଙ୍କର ବିପ୍ର ଏବଂ ବିପ୍ରଙ୍କର ଶୁଚି ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେବେ ॥ ୪୭ ॥ ଶୁଚିଙ୍କ ଠାରୁ କ୍ଷେମ, କ୍ଷେମଙ୍କ ଠାରୁ ସୁବ୍ରତ, ସୁବ୍ରତଙ୍କ ଠାରୁ ଧର୍ମସୂତ୍ର, ଧର୍ମସୂତ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଶମ, ଶମଙ୍କ ଠାରୁ ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନ, ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନଙ୍କ ଠାରୁ ସୁମତି ଏବଂ ସୁମତିଙ୍କ ଠାରୁ ସୁବଳ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେବ ॥ ୪୮ ॥

ସୁନୀଥଃ ସତ୍ୟଜିଦଥ ବିଶ୍ୱଜିଦ୍ ଯଦ୍ ରିପୁଞ୍ଜୟଃ ।
ବାର୍ହଦ୍ରଥାଶ୍ଚ ଭୂପାଲା ଭାବ୍ୟାଃ ସାହସ୍ରବତ୍ସରମ୍ ॥ ୪୯

ସୁବଳଙ୍କର ସୁନୀଥ, ସୁନୀଥଙ୍କର ସତ୍ୟଜିତ୍, ସତ୍ୟଜିତ୍‌ଙ୍କର ବିଶ୍ୱଜିତ୍ ଏବଂ ବିଶ୍ୱଜିତ୍‌ଙ୍କର ରିପୁଞ୍ଜୟ ନାମକ ପୁତ୍ର ହେବ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ବୃହଦ୍ରଥବଂଶର ରାଜା ହେବେ । ଏମାନଙ୍କର ଶାସନକାଳ ଏକ ହଜାର ବର୍ଷ ଭିତରେ ବିତିଯିବ ॥ ୪୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୨ ॥

+++

ଅଥ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅନୁ, ଦ୍ରୁହ୍ୟୁ, ତୁର୍ବସୁ ଓ ଯଦୁଙ୍କ ବଂଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅନୋଃ ସଭାନରଶ୍ଚକ୍ଷୁଃ ପରୋକ୍ଷଶ୍ଚ ତ୍ରୟଃ ସୁତାଃ ।
ସଭାନରାତ୍ କାଳନରଃ ସୃଞ୍ଜୟସ୍ତତ୍ସୁତସ୍ତତଃ ॥ ୧

ଜନମେଜୟସ୍ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରୋ ମହାଶୀଲୋ ମହାମନାଃ ।
ଉଶୀନରସ୍ତିତିକ୍ଷୁଶ୍ଚ ମହାମନସ ଆତ୍ମଜୌ ॥ ୨

ଶିବିର୍ବନଃ ଶମିର୍ଦକ୍ଷଶ୍ଚତ୍ୱାରୋଶୀନରାତ୍ମଜାଃ ।
ବୃଷାଦର୍ଭଃ ସୁବୀରଶ୍ଚ ମଦ୍ରଃ କୈକେୟ ଆତ୍ମଜାଃ ॥ ୩

ଶିବେଶ୍ଚତ୍ୱାର ଏବାସଂସ୍ତିତିକ୍ଷୋଶ୍ଚ ରୁଶଦ୍ରଥଃ ।
ତତୋ ହେମୋଽଥ ସୁତପା ବଳିଃ ସୁତପସୋଽଭବତ୍ ॥ ୪

ଅଙ୍ଗବଙ୍ଗକଳିଙ୍ଗାଦ୍ୟାଃ ସୁହ୍ମପୁଣ୍ଡ୍ରାନ୍ଧ୍ରସଂଜ୍ଞିତାଃ ।
ଜଜ୍ଞିରେ ଦୀର୍ଘତମସୋ ବଳେଃ କ୍ଷେତ୍ରେ ମହୀକ୍ଷିତଃ ॥ ୫

ଚକ୍ରୁଃ ସ୍ୱନାମ୍ନା ବିଷୟାନ୍ ଷଡ଼ିମାନ୍ ପ୍ରାଚ୍ୟକାଂଶ୍ଚ ତେ ।
ଖନପାନୋଽଙ୍ଗତୋ ଜଜ୍ଞେ ତସ୍ମାଦ୍ ଦିବିରଥସ୍ତତଃ ॥ ୬

ସୁତୋ ଧର୍ମରଥୋ ଯସ୍ୟ ଜଜ୍ଞେ ଚିତ୍ରରଥୋଽପ୍ରଜାଃ ।
ରୋମପାଦ ଇତି ଖ୍ୟାତସ୍ତସ୍ମୈ ଦଶରଥଃ ସଖା ॥ ୭

ଶାନ୍ତାଂ ସ୍ୱକନ୍ୟାଂ ପ୍ରାୟଚ୍ଛଦୃଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗ ଉବାହ ତାମ୍ ।
ଦେବେଽବର୍ଷତି ଯଂ ରାମା ଆନିନ୍ୟୁର୍ହରିଣୀସୁତମ୍ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯଯାତିନନ୍ଦନ ଅନୁଙ୍କର ତିନିଟି ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ସେମାନେ ହେଲେ ସଭାନର, ଚକ୍ଷୁ ଓ ପରୋକ୍ଷ । ସଭାନରଙ୍କର କାଳନର, କାଳନରଙ୍କର ସୃଞ୍ଜୟ, ସୃଞ୍ଜୟଙ୍କର ଜନ୍ମେଜୟ, ଜନ୍ମେଜୟଙ୍କର ମହାଶୀଳ ଏବଂ ମହାଶୀଳଙ୍କର ମହାମନା ନାମକ ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ମହାମନାଙ୍କର ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ଥିଲେ— ଉଶୀନର ଓ ତିତିକ୍ଷୁ ॥ ୧,୨ ॥ ଉଶୀନରଙ୍କର ଚାରିଟି ପୁଅ ହୋଇଥିଲେ, ଯଥା—ଶିବି, ବନ, ଶମୀ ଓ ଦକ୍ଷ । ଶିବିଙ୍କର ବୃଷାଦର୍ଭ, ସୁବୀର, ମଦ୍ର ଏବଂ କୈକେୟ ନାମରେ ଚାରିପୁତ୍ର ହେଲେ । ତିତିକ୍ଷୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ରୁଶଦ୍ରଥ, ରୁଶଦ୍ରଥଙ୍କର ହେମ, ହେମଙ୍କର ସୁତପା ଏବଂ ସୁତପାଙ୍କର ବଳି ନାମକ ପୁତ୍ର ହେଲା ॥ ୩,୪ ॥ ରାଜା ବଳିଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଗର୍ଭରୁ ଦୀର୍ଘତମା ମୁନି ଅଙ୍ଗ, ବଙ୍ଗ, କଳିଙ୍ଗ, ସୁହ୍ମ, ପୁଣ୍ଡ୍ର ଓ ଅନ୍ଧ୍ର ନାମକ ଛଅଟି ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୫ ॥ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ନାମାନୁସାରେ ପୂର୍ବଦିଗରେ ଛଅଟି ଦେଶ ବସାଇଲେ । ଅଙ୍ଗଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ ଖନପାନ । ଖନପାନଙ୍କର ଦିବିରଥ, ଦିବିରଥଙ୍କର ଧର୍ମରଥ ଓ ଧର୍ମରଥଙ୍କର ଚିତ୍ରରଥ ପୁତ୍ର ହେଲେ । ସେହି ଚିତ୍ରରଥ ହିଁ ରୋମପାଦ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲେ । ଅଯୋଧ୍ୟାପତି ମହାରାଜ ଦଶରଥ ଥିଲେ ରୋମପାଦଙ୍କର ମିତ୍ର । ରୋମପାଦଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ତାନ ନ ଥିଲେ; ତେଣୁ ଦଶରଥ ତାଙ୍କୁ ନିଜର କନ୍ୟା ଶାନ୍ତାଙ୍କୁ ପୋଷ୍ୟକନ୍ୟାରୂପେ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଶାନ୍ତା ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗ ମୁନିଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗ ବିଭାଣ୍ଡକ ଋଷିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହରିଣୀଗର୍ଭରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ । ଥରେ ରାଜା ରୋମପାଦଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ଷା ହେଲା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ଗଣିକାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ନୃତ୍ୟ, ସଂଗୀତ, ବାଦ୍ୟ, ହାବଭାବ, ଆଲିଙ୍ଗନ ଓ ବିବିଧ ଉପହାରରେ ମୋହିତ କରି ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗଙ୍କୁ ସେହି ରାଜ୍ୟକୁ ନେଇ ଆସିଲେ । ସେ ଆସୁ ଆସୁ ସେଠାରେ ବର୍ଷା

ନାଟ୍ୟସଙ୍ଗୀତବାଦିତ୍ରୈର୍ବିଭ୍ରମାଲିଙ୍ଗନାର୍ହଣୈଃ ।
ସ ତୁ ରାଜ୍ଞୋଽନପତ୍ୟସ୍ୟ ନିରୂପ୍ୟେଷ୍ଟିଂ ମରୁତ୍ୱତଃ ॥ ୯

ପ୍ରଜାମଦାଦ୍ ଦଶରଥୋ ଯେନ ଲେଭେଽପ୍ରଜାଃ ପ୍ରଜାଃ ।
ଚତୁରଙ୍ଗୋ ରୋମପାଦାତ୍ ପୃଥୁଲାକ୍ଷସ୍ତୁ ତତ୍ସୁତଃ ॥ ୧୦

ବୃହଦ୍ରଥୋ ବୃହତ୍କର୍ମା ବୃହଭାନୁଶ୍ଚ ତତ୍ସୁତାଃ ।
ଆଦ୍ୟାଦ୍ ବୃହନ୍ମନାସ୍ତସ୍ମାଜ୍ଜୟଦ୍ରଥ ଉଦାହୃତଃ ॥ ୧୧

ବିଜୟସ୍ତସ୍ୟ ସମ୍ଭୂତ୍ୟାଂ ତତୋ ଧୃତିରଜାୟତ ।
ତତୋ ଧୃତବ୍ରତସ୍ତସ୍ୟ ସତ୍କର୍ମାଧିରଥସ୍ତତଃ ॥ ୧୨

ଯୋଽସୌ ଗଙ୍ଗାତଟେ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ ମଞ୍ଜୁଷାନ୍ତର୍ଗତଂ ଶିଶୁମ୍ ।
କୁନ୍ତ୍ୟାପବିଦ୍ଧଂ କାନୀନମନପତ୍ୟୋଽକରୋତ୍ ସୁତମ୍ ॥ ୧୩

ବୃଷସେନଃ ସୁତସ୍ତସ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ ଜଗତୀପତେଃ ।
ଦ୍ରୁହ୍ୟୋଶ୍ଚ ତନୟୋ ବଭ୍ରୁଃ ସେତୁସ୍ତସ୍ୟାତ୍ମଜସ୍ତତଃ ॥ ୧୪

ଆରବ୍ଧସ୍ତସ୍ୟ ଗାନ୍ଧାରସ୍ତସ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ତତୋ ଧୃତଃ ।
ଧୃତସ୍ୟ ଦୁର୍ମନାସ୍ତସ୍ମାତ୍ ପ୍ରଚେତାଃ ପ୍ରାଚେତସଂ ଶତମ୍ ॥ ୧୫

ମ୍ଲେଚ୍ଛାଧିପତୟୋଽଭୂବନ୍ନୁଦୀଚୀଂ ଦିଶମାଶ୍ରିତାଃ ।
ତୁର୍ବସୋଶ୍ଚ ସୁତୋ ବହ୍ନିର୍ବହ୍ନେର୍ଭର୍ଗୋଽଥ ଭାନୁମାନ୍ ॥ ୧୬

ତ୍ରିଭାନୁସ୍ତତ୍ସୁତୋଽସ୍ୟାପି କରନ୍ଧମ ଉଦାରଧୀଃ ।
ମରୁତସ୍ତତ୍ସୁତୋଽପୁତ୍ରଃ ପୁତ୍ରଂ ପୌରବମନ୍ୱଭୂତ୍ ॥ ୧୭

ଦୁଷ୍ୟନ୍ତଃ ସ ପୁନର୍ଭେଜେ ସ୍ୱଂ ବଂଶଂ ରାଜ୍ୟକାମୁକଃ ।
ଯଯାତେର୍ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ରସ୍ୟ ଯଦୋର୍ବଂଶଂ ନରର୍ଷଭ ॥ ୧୮

ବର୍ଣ୍ଣୟାମି ମହାପୁଣ୍ୟଂ ସର୍ବପାପହରଂ ନୃଣାମ୍ ।
ଯଦୋର୍ବଂଶଂ ନରଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ସର୍ବପାପୈଃ ପ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୧୯

ଯତ୍ରାବତୀର୍ଣ୍ଣୋ ଭଗବାନ୍ ପରମାତ୍ମା ନରାକୃତିଃ ।
ଯଦୋଃ ସହସ୍ରଜିତ୍କ୍ରୋଷ୍ଟା ନଳୋ ରିପୁରିତି ଶ୍ରୁତାଃ ॥ ୨୦

ହେଲା । ସେ ହିଁ ଇନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ଯଜ୍ଞ କରାଇଲେ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ନିଃସନ୍ତାନ ରାଜା ରୋମପାଦଙ୍କର ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲା । ପୁତ୍ରହୀନ ଦଶରଥ ମଧ୍ୟ ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗଙ୍କ ଚେଷ୍ଟା ହେତୁ ଚାରିଟି ପୁତ୍ର ଲାଭ କଲେ । ରୋମପାଦଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଚତୁରଙ୍ଗ ଓ ଚତୁରଙ୍ଗଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ ପୃଥୁଲାକ୍ଷ ॥ ୬-୧୦ ॥ ପୃଥୁଲାକ୍ଷଙ୍କର ବୃହଦ୍ରଥ, ବୃହତ୍କର୍ମା ଓ ବୃହଦ୍‌ଭାନୁ ନାମକ ତିନିଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ । ବୃହଦ୍ରଥଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ବୃହନ୍‌ମନା ଓ ବୃହନ୍‌ମନାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଜୟଦ୍ରଥ ॥ ୧୧ ॥ ଜୟଦ୍ରଥଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ ନାମ ସମ୍ଭୂତି । ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ବିଜୟ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲା । ବିଜୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ଧୃତି, ଧୃତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଧୃତବ୍ରତ, ଧୃତବ୍ରତଙ୍କ ପୁତ୍ର ସତ୍‌କର୍ମା ଓ ସତ୍‌କର୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଅଧିରଥ ॥ ୧୨ ॥

ଅଧିରଥଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ତାନ ନ ଥିଲେ । ଦିନେ ଗଙ୍ଗାତଟରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥିବା ସମୟରେ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଗୋଟିଏ ପେଡ଼ି ଭିତରେ ଛୋଟ ଶିଶୁଟିଏ ଭାସିଯାଉଛି । ଅଧିରଥ ସେହି ଶିଶୁଟିକୁ ଆଣି ନିଜର ପୁତ୍ର କରି ପାଳିଲେ । ସେହି ଶିଶୁଟିର ନାମ କର୍ଣ୍ଣ । ତାକୁ ତାର ମାଆ କୁନ୍ତୀ କନ୍ୟା ଅବସ୍ଥାରେ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିବାରୁ ଏପରି ଭସାଇ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା କର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ହେଲା ବୃଷସେନ । ଯଯାତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦ୍ରୁହ୍ୟୁଙ୍କ ଠାରୁ ବଭ୍ରୁ ଜନ୍ମ ହେଲେ । ବଭ୍ରୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ସେତୁ, ସେତୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଆରବ୍ଧ, ଆରବ୍ଧଙ୍କ ପୁତ୍ର ଗାନ୍ଧାର, ଗାନ୍ଧାରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଧର୍ମ, ଧର୍ମଙ୍କ ପୁତ୍ର ଧୃତ, ଧୃତଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦୁର୍ମନା ଓ ଦୁର୍ମନାଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ ପ୍ରଚେତା । ପ୍ରଚେତାଙ୍କର ଶହେ ପୁତ୍ର ହେଲେ; ସେମାନେ ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ମ୍ଲେଚ୍ଛମାନଙ୍କର ରାଜା ହେଲେ । ଯଯାତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ତୁର୍ବସୁଙ୍କର ବହ୍ନି, ବହ୍ନିଙ୍କର ଭର୍ଗ, ଭର୍ଗଙ୍କର ଭାନୁମାନ, ଭାନୁମାନଙ୍କର ତ୍ରିଭାନୁ, ତ୍ରିଭାନୁଙ୍କର ଉଦାରବୁଦ୍ଧି କରନ୍ଧମ ଏବଂ କରନ୍ଧମଙ୍କର ମରୁତ ନାମକ ପୁତ୍ର ହେଲେ । ମରୁତ ନିଃସନ୍ତାନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ପୁରୁବଂଶୀ ଦୁଷ୍ୟନ୍ତଙ୍କୁ ପୁତ୍ର କରି ରଖିଥିଲେ ॥ ୧୪-୧୭ ॥ କିନ୍ତୁ ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ ରାଜ୍ୟ ପାଇବା କାମନାରେ ନିଜ ବଂଶକୁ ଫେରିଗଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏଥର ମୁଁ ଯଯାତିଙ୍କ ବଡ଼ ପୁଅ ଯଦୁଙ୍କ ବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ॥ ୧୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମହାରାଜା ଯଦୁଙ୍କ ବଂଶ ହେଉଛି ପରମ ପବିତ୍ର । ସେହି ବଂଶ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ । ଯେ ସେହି ବଂଶକଥା ଶ୍ରବଣ କରିବ, ସେ ସକଳ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବ ॥ ୧୯ ॥ ସେହି ବଂଶରେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମନୁଷ୍ୟରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଯଦୁଙ୍କର ଚାରି ପୁତ୍ର ଥିଲେ, ଯଥା—ସହସ୍ରଜିତ୍, କ୍ରୋଷ୍ଟା, ନଳ ଓ

ଚତ୍ୱାରଃ ସୂନବସ୍ତତ୍ର ଶତଜିତ୍ ପ୍ରଥମାତ୍ମଜଃ ।
ମହାହୟୋ ବେଣୁହୟୋ ହୈହୟଶ୍ଚେତି ତତ୍ସୁତାଃ ॥ ୨୧

ଧର୍ମସ୍ତୁ ହୈହୟସୁତୋ ନେତ୍ରଃ କୁନ୍ତେଃ ପିତା ତତଃ ।
ସୋହଞ୍ଜିରଭବତ୍ କୁନ୍ତେର୍ମହିଷ୍ମାନ୍ ଭଦ୍ରସେନକଃ ॥ ୨୨

ଦୁର୍ମଦୋ ଭଦ୍ରସେନସ୍ୟ ଧନକଃ କୃତବୀର୍ଯ୍ୟସୂଃ ।
କୃତାଗ୍ନିଃ କୃତବର୍ମା ଚ କୃତୌଜା ଧନକାତ୍ମଜାଃ ॥ ୨୩

ଅର୍ଜୁନଃ କୃତବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପେଶ୍ୱରୋଽଭବତ୍ ।
ଦତ୍ତାତ୍ରେୟାଦ୍ଧରେରଂଶାତ୍ ପ୍ରାପ୍ତଯୋଗମହାଗୁଣଃ ॥ ୨୪

ନ ନୂନଂ କାର୍ତ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଗତିଂ ଯାସ୍ୟନ୍ତି ପାର୍ଥିବାଃ ।
ଯଜ୍ଞଦାନତପୋଯୋଗଶ୍ରୁତବୀର୍ଯ୍ୟଜୟାଦିଭିଃ ॥ ୨୫

ପଞ୍ଚାଶୀତିସହସ୍ରାଣି ହ୍ୟବ୍ୟାହତବଲଃ ସମାଃ ।
ଅନଷ୍ଟବିତ୍ତସ୍ମରଣୋ ବୁଭୁଜେଽକ୍ଷୟ୍ୟଷଡ୍‌ବସୁ ॥ ୨୬

ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରସହସ୍ରେଷୁ ପଞ୍ଚୈବୋର୍ବରିତା ମୃଧେ ।
ଜୟଧ୍ୱଜଃ ଶୂରସେନୋ ବୃଷଭୋ ମଧୁରୂର୍ଜିତଃ ॥ ୨୭

ଜୟଧ୍ୱଜାତ୍ ତାଲଜଙ୍ଘସ୍ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଶତଂ ତ୍ୱଭୂତ୍ ।
କ୍ଷତ୍ରଂ ଯତ୍ ତାଲଜଙ୍ଘାଖ୍ୟମୌର୍ବତେଜୋପସଂହୃତମ୍ ॥ ୨୮

ତେଷାଂ ଜ୍ୟେଷ୍ଠୋ ବୀତିହୋତ୍ରୋ ବୃଷ୍ଣିଃ ପୁତ୍ରୋ ମଧୋଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଶତଂ ତ୍ୱାସୀଦ୍ ବୃଷ୍ଣିଜ୍ୟେଷ୍ଠଂ ଯତଃ କୁଲମ୍ ॥ ୨୯

ମାଧବା ବୃଷ୍ଣୟୋ ରାଜନ୍ ଯାଦବାଶ୍ଚେତି ସଂଜ୍ଞିତାଃ ।
ଯଦୁପୁତ୍ରସ୍ୟ ଚ କ୍ରୋଷ୍ଟୋଃ ପୁତ୍ରୋ ବୃଜିନବାଂସ୍ତତଃ ॥ ୩୦

ରିପୁ। ସହସ୍ରଜିତ୍‌ଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶତଜିତ୍। ଶତଜିତ୍‌ଙ୍କର ତିନି ପୁତ୍ର, ଯଥା—ମହାହୟ, ବେଣୁହୟ ଓ ହୈହୟ ॥ ୨୦,୨୧ ॥ ହୈହୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ଧର୍ମ, ଧର୍ମଙ୍କ ପୁତ୍ର ନେତ୍ର, ନେତ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର କୁନ୍ତି, କୁନ୍ତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୋହଂଜି, ସୋହଂଜିଙ୍କ ପୁତ୍ର ମହିଷ୍ମାନ୍ ଏବଂ ମହିଷ୍ମାନ୍‌ଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଭଦ୍ରସେନ ॥ ୨୨ ॥ ଭଦ୍ରସେନଙ୍କର ଦୁଇପୁତ୍ର ଥିଲେ—ଦୁର୍ମଦ ଓ ଧନକ। ଧନକଙ୍କର ଚାରି ପୁତ୍ର, ଯଥା—କୃତବୀର୍ଯ୍ୟ, କୃତାଗ୍ନି, କୃତବର୍ମା ଓ କୃତୌଜା ॥ ୨୩ ॥ ସହସ୍ରାର୍ଜୁନ (କାର୍ତ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟ) ଥିଲେ କୃତବୀର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ପୁତ୍ର; ସେ ଥିଲେ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପର ଏକଛତ୍ର ସମ୍ରାଟ। ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଂଶାବତାର ଦତ୍ତାତ୍ରେୟଙ୍କ ଠାରୁ ଯୋଗବିଦ୍ୟା ଓ ଅଣିମା, ଲଘିମା ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ସିଦ୍ଧି ହାସଲ କରିଥିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ, ଜଗତର କୌଣସି ସମ୍ରାଟ ଯଜ୍ଞ, ଦାନ, ତପସ୍ୟା, ଯୋଗ, ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ, ପରାକ୍ରମ ଓ ବିଜୟ ଆଦି ଗୁଣରେ କାର୍ତ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ସମାନ ନ ଥିଲେ ॥ ୨୫ ॥ ସହସ୍ରବାହୁ ଅର୍ଜୁନ ପଞ୍ଚାଅଶୀ ହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଛଅ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରେ ଅକ୍ଷୟ ବିଷୟ ଉପଭୋଗ କରିଥିଲେ। ସେହି କାଳ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ଶରୀରର ଶକ୍ତି କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ନ ଥିଲା, କି ସେ କେବେ ଧନସମ୍ପଦ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ବିଷୟରେ ଆଶଙ୍କା ବି କରୁ ନ ଥିଲେ। ତାଙ୍କର ନିଜ ଧନ ନାଶ ହେବା କଥା କଣ କହିବା, ତାଙ୍କର ଏପରି ପ୍ରଭାବ ଥିଲା ଯେ, ସେ ଭାବିଦେବାକ୍ଷଣି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ନାଶ ହୋଇଯାଇଥିବା ଧନ ମଧ୍ୟ ମିଳି ଯାଉଥିଲା ॥ ୨୬ ॥ ତାଙ୍କର ହଜାରେ ପୁତ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ପାଞ୍ଚଜଣ ଜୀବିତ ରହିଲେ; ଅନ୍ୟମାନେ ସମସ୍ତେ ପରଶୁରାମଙ୍କ କ୍ରୋଧାଗ୍ନିରେ ଭସ୍ମ ହୋଇଗଲେ। ବଞ୍ଚି ରହିଥିବା ପୁତ୍ରମାନେ ହେଲେ—ଜୟଧ୍ୱଜ, ଶୂରସେନ, ବୃଷଭ, ମଧୁ ଓ ଉର୍ଜିତ ॥ ୨୭ ॥

ଜୟଧ୍ୱଜଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ତାଳଜଂଘ। ତାଳଜଂଘଙ୍କର ଶହେ ପୁତ୍ର ହେଲେ। ସେମାନେ 'ତାଳଜଂଘ' ନାମକ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୋଲାଇଲେ। ମହର୍ଷି ଔର୍ବଙ୍କ ଶକ୍ତିବଳରେ ରାଜା ସଗର ସେମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିଦେଲେ ॥ ୨୮ ॥ ସେହି ଶହେ ପୁତ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ପୁତ୍ରର ନାମ ଥିଲା ବୀତିହୋତ୍ର। ବୀତିହୋତ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ମଧୁ। ମଧୁଙ୍କର ଶହେ ପୁତ୍ର ହେଲେ; ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଡ଼ ଥିଲେ ବୃଷ୍ଣି ॥ ୨୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ମଧୁ, ବୃଷ୍ଣି ଓ ଯଦୁଙ୍କ ନାମକୁ ଆଧାର କରି ସେହି ବଂଶ ମାଧବ, ବାର୍ଷ୍ଣେୟ ଓ ଯାଦବ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେଲା। ଯଦୁନନ୍ଦନ କ୍ରୋଷ୍ଟୁଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ବୃଜିନବାନ୍ ॥ ୩୦ ॥

ଶ୍ୱାହିସ୍ତତୋ ରୁଶେକୁର୍ବେ ତସ୍ୟ ଚିତ୍ରରଥସ୍ତତଃ ।
ଶଶବିନ୍ଦୁର୍ମହାଯୋଗୀ ମହାଭୋଜୋ ମହାନଭୂତ୍ ॥ ୩୧

ଚତୁର୍ଦଶମହାରତ୍ନଶ୍ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତ୍ୟପରାଜିତଃ ।
ତସ୍ୟ ପତ୍ନୀସହସ୍ରାଣାଂ ଦଶାନାଂ ସୁମହାଯଶାଃ ॥ ୩୨

ଦଶଲକ୍ଷସହସ୍ରାଣି ପୁତ୍ରାଣାଂ ତାସ୍ୱଜୀଜନତ୍ ।
ତେଷାଂ ତୁ ଷଟ୍‌ପ୍ରଧାନାନାଂ ପୃଥୁଶ୍ରବସ ଆତ୍ମଜଃ ॥ ୩୩

ଧର୍ମୋ ନାମୋଶନା ତସ୍ୟ ହୟମେଧଶତସ୍ୟ ଯାଟ୍ ।
ତତ୍‌ସୁତୋ ରୁଚକସ୍ତସ୍ୟ ପଞ୍ଚାସନ୍ନାତ୍ମଜାଃ ଶୃଣୁ ॥ ୩୪

ପୁରୁଜିଦ୍ରୁକ୍ମରୁକ୍ମେଷୁପୃଥୁଜ୍ୟାମଘସଂଜ୍ଞିତାଃ ।
ଜ୍ୟାମଘସ୍ତ୍ୱପ୍ରଜୋଽପ୍ୟନ୍ୟାଂ ଭାର୍ଯ୍ୟାଂ ଶୈବ୍ୟାପତିର୍ଭୟାତ୍ ॥ ୩୫

ନାବିନ୍ଦଚ୍ଛତ୍ରୁଭବନାଦ୍ ଭୋଜ୍ୟାଂ କନ୍ୟାମହାରଷାତ୍ ।
ରଥସ୍ଥାଂ ତାଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟାହ ଶୈବ୍ୟା ପତିମମର୍ଷିତା ॥ ୩୬

କେୟଂ କୁହକ ମତ୍‌ସ୍ଥାନଂ ରଥମାରୋପିତେତି ବୈ ।
ସ୍ନୁଷା ତବେତ୍ୟଭିହିତେ ସ୍ମୟନ୍ତୀ ପତିମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୩୭

ଅହଂ ବନ୍ଧ୍ୟାସପତ୍ନୀ ଚ ସ୍ନୁଷା ମେ ଯୁଜ୍ୟତେ କଥମ୍ ।
ଜନୟିଷ୍ୟସି ଯଂ ରାଜ୍ଞି ତସ୍ୟେୟମୁପଯୁଜ୍ୟତେ ॥ ୩୮

ଅନ୍ୱମୋଦନ୍ତ ତଦ୍‌ବିଶ୍ୱେଦେବାଃ ପିତର ଏବ ଚ ।
ଶୈବ୍ୟା ଗର୍ଭମଧାତ୍ କାଳେ କୁମାରଂ ସୁଷୁବେ ଶୁଭମ୍ ।
ସ ବିଦର୍ଭ ଇତି ପ୍ରୋକ୍ତ ଉପଯେମେ ସ୍ନୁଷାଂ ସତୀମ୍ ॥ ୩୯

ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଶ୍ୱାହି; ଶ୍ୱାହିଙ୍କ ପୁତ୍ର ରୁଷେକୁ ଓ ରୁଷେକୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଚିତ୍ରରଥ ଏବଂ ଚିତ୍ରରଥଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଶଶବିନ୍ଦୁ । ଶଶବିନ୍ଦୁ ଥିଲେ ପରମଯୋଗୀ, ମହାନ୍ ଭୋଗୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରାକ୍ରମୀ ॥ ୩୧ ॥ ସେ ଥିଲେ ଚଉଦରତ୍ନର* ସ୍ୱାମୀ, ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଓ ଯୁଦ୍ଧରେ ଅଜେୟ । ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ଶଶବିନ୍ଦୁଙ୍କର ଦଶହଜାର ପତ୍ନୀ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଲକ୍ଷେ ଲେଖାଏଁ ସନ୍ତାନ ହେଲେ । ଏପରିଭାବରେ ତାଙ୍କର ଶହେ କୋଟି ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୃଥୁଶ୍ରବା ଆଦି ଛ'ପୁତ୍ର ପ୍ରଧାନ ଥିଲେ । ପୃଥୁଶ୍ରବାଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଧର୍ମ । ଧର୍ମଙ୍କ ପୁତ୍ର ଉଶନା । ଉଶନା ଶହେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ରୁଚକ । ରୁଚକଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ପୁତ୍ର । ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଶୁଣ—॥ ୩୨-୩୪ ॥ ସେମାନେ ହେଲେ–ପୁରୁଜିତ୍, ରୁକ୍ମ, ରୁକ୍ମେଷୁ, ପୃଥୁ ଓ ଜ୍ୟାମଘ । ଜ୍ୟାମଘଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ ନାମ ଶୈବ୍ୟା । ଜ୍ୟାମଘଙ୍କର ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ସନ୍ତାନସନ୍ତତି ହେଲେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀର ଭୟରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିବାହ କଲେ ନାହିଁ । ଥରେ ସେ ଜଣେ ଶତ୍ରୁଘରୁ ଭୋଜ୍ୟା ନାମକ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ହରଣ କରି ଆଣିଲେ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ରଥରେ ସେହି କନ୍ୟାକୁ ଦେଖି ଶୈବ୍ୟା କ୍ରୋଧଭର ହୋଇ କହିଲେ, "କପଟୀ ! ମୋର ବସିବା ସ୍ଥାନରେ ତୁମେ ଆଜି କାହାକୁ ବସାଇ ନେଇ ଆସିଛ ?" ଜ୍ୟାମଘ କହିଲେ, "ଇଏ ତ ତୁମର ପୁତ୍ରବଧୂ ।" ମୁରୁକି ହସିଦେଇ ଶୈବ୍ୟା କହିଲେ, "ମୁଁ ତ ଆଜନ୍ମ ବାଂଝ; ତା'ଛଡ଼ା ମୋର କୌଣସି ସୌତୁଣୀ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ତେବେ ଇଏ ମୋର ପୁତ୍ରବଧୂ ହେଲା କିପରି ?" ଜ୍ୟାମଘ କହିଲେ, "ରାଣୀ ! ତୁମର ଯେଉଁ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେବ, ଇଏ ତାହାର ପତ୍ନୀ ହେବ ।" ॥ ୩୫-୩୮ ॥ ରାଜା ଜ୍ୟାମଘଙ୍କର ଏହି କଥାକୁ ବିଶ୍ୱେଦେବ ଓ ପିତୃପୁରୁଷମାନେ ଅନୁମୋଦନ କଲେ । ତେଣୁ ତାହା ଅନ୍ୟଥା ହେଲା ନାହିଁ; ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟରେ ଶୈବ୍ୟାଙ୍କର ଗର୍ଭ ରହିଲା ଏବଂ ସେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ପୁତ୍ରଟିଏ ଜନ୍ମ କଲେ । ତାହାର ନାମ ରହିଲା ବିଦର୍ଭ । ସେ ଶୈବ୍ୟାଙ୍କର ସାଧ୍ୱୀ ପୁତ୍ରବଧୂ ଭୋଜ୍ୟାକୁ ବିବାହ କଲା ॥ ୩୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ
ଯଦୁବଂଶାନୁବର୍ଣ୍ଣନେ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୩ ॥

✦✦✦

* ଚଉଦରତ୍ନ :—ହାତୀ, ଘୋଡ଼ା, ରଥ, ସ୍ତ୍ରୀ, ବାଣ, ଟଙ୍କାପଇସା, ମାଳା, ବସ୍ତ୍ର, ବୃକ୍ଷ, ଶକ୍ତି, ପାଶ, ମଣି, ଛତ୍ର ଓ ବିମାନ ।

ଅଥ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବିଦର୍ଭଙ୍କ ବଂଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତସ୍ୟାଂ ବିଦର୍ଭୋଽଜନୟତ୍ ପୁତ୍ରୌ ନାମ୍ନା କୁଶକ୍ରଥୌ ।
ତୃତୀୟଂ ରୋମପାଦଂ ଚ ବିଦର୍ଭକୁଳନନ୍ଦନମ୍ ॥ ୧

ରୋମପାଦସୁତୋ ବଭ୍ରୁର୍ବଭ୍ରୋଃ କୃତିରଜାୟତ ।
ଉଶିକସ୍ତତ୍ସୁତସ୍ତସ୍ମାଚ୍ଚେଦିଶ୍ଚୈଦ୍ୟାଦୟୋ ନୃପ ॥ ୨

କ୍ରଥସ୍ୟ କୁନ୍ତିଃ ପୁତ୍ରୋଽଭୂଦ୍ ଧୃଷ୍ଟିସ୍ତସ୍ୟାଥ ନିର୍ବୃତିଃ ।
ତତୋ ଦଶାର୍ହୋ ନାମ୍ନାଭୂତ୍ ତସ୍ୟ ବ୍ୟୋମଃ ସୁତସ୍ତତଃ ॥ ୩

ଜୀମୂତୋ ବିକୃତିସ୍ତସ୍ୟ ଯସ୍ୟ ଭୀମରଥଃ ସୁତଃ ।
ତତୋ ନବରଥଃ ପୁତ୍ରୋ ଜାତୋ ଦଶରଥସ୍ତତଃ ॥ ୪

କରମ୍ଭିଃ ଶକୁନେଃ ପୁତ୍ରୋ ଦେବରାତସ୍ତଦାତ୍ମଜଃ ।
ଦେବକ୍ଷତ୍ରସ୍ତତସ୍ତସ୍ୟ ମଧୁଃ କୁରୁବଶାଦନୁଃ ॥ ୫

ପୁରୁହୋତ୍ରସ୍ତ୍ୱନୋଃ ପୁତ୍ରସ୍ତସ୍ୟାୟୁଃ ସାତ୍ୱତସ୍ତତଃ ।
ଭଜମାନୋ ଭଜିର୍ଦିବ୍ୟୋ ବୃଷ୍ଣିର୍ଦେବାବୃଧୋଽନ୍ଧକଃ ॥ ୬

ସାତ୍ୱତସ୍ୟ ସୁତାଃ ସପ୍ତ ମହାଭୋଜଶ୍ଚ ମାରିଷ ।
ଭଜମାନସ୍ୟ ନିମ୍ଳୋଚିଃ କିଙ୍କିଣୋ ଧୃଷ୍ଟିରେବ ଚ ॥ ୭

ଏକସ୍ୟାମାତ୍ମଜାଃ ପତ୍ନ୍ୟାମନ୍ୟସ୍ୟାଂ ଚ ତ୍ରୟଃ ସୁତାଃ ।
ଶତାଜିଚ୍ଚ ସହସ୍ରାଜିଦୟୁତାଜିଦିତି ପ୍ରଭୋ ॥ ୮

ବଭ୍ରୁର୍ଦେବାବୃଧସୁତସ୍ତୟୋଃ ଶ୍ଳୋକୌ ପଠନ୍ତ୍ୟମୂ ।
ଯଥୈବ ଶୃଣୁମୋ ଦୂରାତ୍ ସଂପଶ୍ୟାମସ୍ତଥାନ୍ତିକାତ୍ ॥ ୯

ବଭ୍ରୁଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ ଦେବୈର୍ଦେବାବୃଧଃ ସମଃ ।
ପୁରୁଷାଃ ପଞ୍ଚଷଷ୍ଟିଶ୍ଚ ଷଟ୍ ସହସ୍ରାଣି ଚାଷ୍ଟ ଚ ॥ ୧୦

ଯେଽମୃତତ୍ୱମନୁପ୍ରାପ୍ତା ବଭ୍ରୋର୍ଦେବାବୃଧାଦପି ।
ମହାଭୋଜୋଽପି ଧର୍ମାତ୍ମା ଭୋଜା ଆସଂସ୍ତଦନ୍ୱୟେ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭୋଜ୍ୟା ନାମକ ପତ୍ନୀ ଗର୍ଭରୁ ରାଜା ବିଦର୍ଭଙ୍କର କୁଶ, କ୍ରଥ ଓ ରୋମପାଦ ନାମରେ ତିନିଟି ପୁତ୍ର ଜାତ ହେଲେ । ରୋମପାଦ ଥିଲେ ବିଦର୍ଭବଂଶର ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷ ॥ ୧ ॥ ରୋମପାଦଙ୍କ ପୁତ୍ର ବଭ୍ରୁ, ବଭ୍ରୁଙ୍କ ପୁତ୍ର କୃତି, କୃତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଉଶିକ ଏବଂ ଉଶିକଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଚେଦି । ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହି ଚେଦିଙ୍କ ବଂଶରେ ହିଁ ଦମଘୋଷ ଓ ଶିଶୁପାଳ ଆଦି ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୨ ॥ କ୍ରଥଙ୍କର କୁନ୍ତି, କୁନ୍ତିଙ୍କର ଧୃଷ୍ଟି, ଧୃଷ୍ଟିଙ୍କର ନିର୍ବୃତି, ନିର୍ବୃତିଙ୍କର ଦଶାର୍ହ ଓ ଦଶାର୍ହଙ୍କର ପୁତ୍ର ଥିଲେ ବ୍ୟୋମ ॥ ୩ ॥ ବ୍ୟୋମଙ୍କର ଜୀମୂତ, ଜୀମୂତଙ୍କର ବିକୃତି, ବିକୃତିଙ୍କର ଭୀମରଥ, ଭୀମରଥଙ୍କର ନବରଥ ଏବଂ ନବରଥଙ୍କର ଦଶରଥ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ଦଶରଥଙ୍କ ଠାରୁ ଶକୁନି, ଶକୁନିଙ୍କ ଠାରୁ କରମ୍ଭି, କରମ୍ଭିଙ୍କ ଠାରୁ ଦେବରାତ, ଦେବରାତଙ୍କ ଠାରୁ ଦେବକ୍ଷତ୍ର, ଦେବକ୍ଷତ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ମଧୁ, ମଧୁଙ୍କ ଠାରୁ କୁରୁବଶ ଓ କୁରୁବଶଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁ ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୫ ॥ ଅନୁଙ୍କ ଠାରୁ ପୁରୁହୋତ୍ର, ପୁରୁହୋତ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଆୟୁ ଓ ଆୟୁଙ୍କ ଠାରୁ ସାତ୍ୱତ ଜନ୍ମ ହେଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସାତ୍ୱତଙ୍କର ସାତଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ, ଯଥା—ଭଜମାନ, ଭଜି, ଦିବ୍ୟ, ବୃଷ୍ଣି, ଦେବାବୃଧ, ଅନ୍ଧକ ଓ ମହାଭୋଜ । ଭଜମାନଙ୍କର ଦୁଇଟି ପତ୍ନୀ ଥିଲେ; ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣଙ୍କର ନିମ୍ଳୋଚି, କିଙ୍କିଣ ଓ ଧୃଷ୍ଟି ନାମକ ତିନିଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଜଣଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଶତାଜିତ୍, ସହସ୍ରାଜିତ୍ ଓ ଅୟୁତାଜିତ୍ ନାମକ ତିନିଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୬-୮ ॥ ଦେବାବୃଧଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ବଭ୍ରୁ । ଦେବାବୃଧ ଓ ବଭ୍ରୁଙ୍କୁ ଦେଖି ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲୋକେ କହୁଥିଲେ, "ଆମେ ଦୂରରେ ଥିବାବେଳେ ଯାହା ଶୁଣିବାକୁ ପାଉଥିଲୁ, ଏବେ ନିକଟକୁ ଆସି ତାହା ହିଁ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛୁ । ବଭ୍ରୁ ତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏବଂ ଦେବାବୃଧ ଦେବତାଙ୍କ ସମାନ । ଏହାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ବଭ୍ରୁ ଓ ଦେବାବୃଧଙ୍କର ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରି ଚଉଦ ହଜାର ପଞ୍ଚଷଠି ଜଣ ମନୁଷ୍ୟ ପରମପଦ ପାଇସାରିଲେଣି ।" ସାତ୍ୱତଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମହାଭୋଜ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଧର୍ମାତ୍ମା ଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ବଂଶରେ ଭୋଜବଂଶୀ ଯାଦବମାନେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୯-୧୧ ॥

ବୃଷ୍ଣେଃ ସୁମିତ୍ରଃ ପୁତ୍ରୋଽଭୂଦ୍ ଯୁଧାଜିଚ୍ଚ ପରଂତପ ।
ଶିନିସ୍ତସ୍ୟାନମିତ୍ରଶ୍ଚ ନିମ୍ନୋଽଭୂଦନମିତ୍ରତଃ ॥ ୧୨

ସତ୍ରାଜିତଃ ପ୍ରସେନଶ୍ଚ ନିମ୍ନସ୍ୟାପ୍ୟାସତୁଃ ସୁତୌ ।
ଅନମିତ୍ରସୁତୋ ଯୋଽନ୍ୟଃ ଶିନିସ୍ତସ୍ୟାଥ ସତ୍ୟକଃ ॥ ୧୩

ଯୁଯୁଧାନଃ ସାତ୍ୟକିର୍ବୈ ଜୟସ୍ତସ୍ୟ କୁଣିସ୍ତତଃ ।
ଯୁଗନ୍ଧରୋଽନମିତ୍ରସ୍ୟ ବୃଷ୍ଣିଃ ପୁତ୍ରୋଽପରସ୍ତତଃ ॥ ୧୪

ଶ୍ୱଫଲ୍କଶ୍ଚିତ୍ରରଥଶ୍ଚ ଗାନ୍ଦିନ୍ୟାଂ ଚ ଶ୍ୱଫଲ୍କତଃ ।
ଅକ୍ରୂରପ୍ରମୁଖା ଆସନ୍ ପୁତ୍ରା ଦ୍ୱାଦଶ ବିଶ୍ରୁତାଃ ॥ ୧୫

ଆସଙ୍ଗଃ ସାରମେୟଶ୍ଚ ମୃଦୁରୋ ମୃଦୁବିଦ୍ ଗିରିଃ ।
ଧର୍ମବୃଦ୍ଧଃ ସୁକର୍ମା ଚ କ୍ଷେତ୍ରୋପେକ୍ଷୋଽରିମର୍ଦ୍ଦନଃ ॥ ୧୬

ଶତ୍ରୁଘ୍ନୋ ଗନ୍ଧମାଦଶ୍ଚ ପ୍ରତିବାହୁଶ୍ଚ ଦ୍ୱାଦଶ ।
ତେଷାଂ ସ୍ୱସା ସୁଚୀରାଖ୍ୟା ଦ୍ୱାବକ୍ରୂରସୁତାବପି ॥ ୧୭

ଦେବବାନୁପଦେବଶ୍ଚ ତଥା ଚିତ୍ରରଥାତ୍ମଜାଃ ।
ପୃଥୁର୍ବିଦୂରଥାଦ୍ୟାଶ୍ଚ ବହବୋ ବୃଷ୍ଣିନନ୍ଦନାଃ ॥ ୧୮

କୁକୁରୋ ଭଜମାନଶ୍ଚ ଶୁଚିଃ କମ୍ବଳବର୍ହିଷଃ ।
କୁକୁରସ୍ୟ ସୁତୋ ବହ୍ନିର୍ବିଲୋମା ତନୟସ୍ତତଃ ॥ ୧୯

କପୋତରୋମା ତସ୍ୟାନୁଃ ସଖା ଯସ୍ୟ ଚ ତୁମ୍ବୁରୁଃ ।
ଅନ୍ଧକୋ ଦୁନ୍ଦୁଭିସ୍ତସ୍ମାଦରିଦ୍ୟୋତଃ ପୁନର୍ବସୁଃ ॥ ୨୦

ତସ୍ୟାହୁକଶ୍ଚାହୁକୀ ଚ କନ୍ୟା ଚୈବାହୁକାତ୍ମଜୌ ।
ଦେବକଶ୍ଚୋଗ୍ରସେନଶ୍ଚ ଚତ୍ୱାରୋ ଦେବକାତ୍ମଜାଃ ॥ ୨୧

ଦେବବାନୁପଦେବଶ୍ଚ ସୁଦେବୋ ଦେବବର୍ଦ୍ଧନଃ ।
ତେଷାଂ ସ୍ୱସାରଃ ସପ୍ତାସନ୍ ଧୃତଦେବାଦୟୋ ନୃପ ॥ ୨୨

ଶାନ୍ତିଦେବୋପଦେବା ଚ ଶ୍ରୀଦେବା ଦେବରକ୍ଷିତା ।
ସହଦେବା ଦେବକୀ ଚ ବସୁଦେବ ଉବାହ ତାଃ ॥ ୨୩

କଂସଃ ସୁନାମା ନ୍ୟଗ୍ରୋଧଃ କଙ୍କଃ ଶଙ୍କୁଃ ସୁହୂସ୍ତଥା ।
ରାଷ୍ଟ୍ରପାଲୋଽଥ ସୃଷ୍ଟିଶ୍ଚ ତୁଷ୍ଟିମାନୌଗ୍ରସେନୟଃ ॥ ୨୪

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବୃଷ୍ଣିଙ୍କର ଦୁଇପୁତ୍ର ହେଲେ— ସୁମିତ୍ର ଓ ଯୁଧାଜିତ୍ । ଯୁଧାଜିତ୍‌ଙ୍କର ଶିନି ଓ ଅନମିତ୍ର ନାମରେ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ । ଅନମିତ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ନିମ୍ନ ॥ ୧୨ ॥ ସତ୍ରାଜିତ୍ ଓ ପ୍ରସେନ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦୁଇ ଯଦୁବଂଶୀ ନିମ୍ନଙ୍କର ହିଁ ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ଅନମିତ୍ରଙ୍କର ଶିନି ନାମକ ଅନ୍ୟ ଏକ ପୁତ୍ର ଥିଲା । ଶିନିଙ୍କ ଠାରୁ ସତ୍ୟକ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଏହି ସତ୍ୟକଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଯୁଯୁଧାନ, ଯେ କି ସାତ୍ୟକି ନାମରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲେ । ସାତ୍ୟକିଙ୍କ ଠାରୁ ଜୟ, ଜୟଙ୍କ ଠାରୁ କୁଣି ଓ କୁଣିଙ୍କ ଠାରୁ ଯୁଗନ୍ଧର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଅନମିତ୍ରଙ୍କର ତୃତୀୟ ପୁତ୍ରର ନାମ ବୃଷ୍ଣି । ବୃଷ୍ଣିଙ୍କର ଦୁଇ ପୁଅ ଶ୍ୱଫଲ୍କ ଓ ଚିତ୍ରରଥ । ଶ୍ୱଫଲ୍କଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ ନାମ ଗାନ୍ଦିନୀ । ତାଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆହୁରି ବାରଟି ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ସେମାନେ ହେଲେ—ଆସଙ୍ଗ, ସାରମେୟ, ମୃଦୁର, ମୃଦୁବିଦ୍, ଗିରି, ଧର୍ମବୃଦ୍ଧ, ସୁକର୍ମା, କ୍ଷେତ୍ରୋପେକ୍ଷ, ଅରିମର୍ଦ୍ଦନ, ଶତ୍ରୁଘ୍ନ, ଗନ୍ଧମାଦନ ଓ ପ୍ରତିବାହୁ । ସେମାନଙ୍କର ସୁଚୀରା ନାମ୍ନୀ ଭଉଣୀଟିଏ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ଦୁଇପୁତ୍ର— ଦେବବାନ୍ ଓ ଉପଦେବ । ଶ୍ୱଫଲ୍କଙ୍କ ଭାଇ ଚିତ୍ରରଥଙ୍କର ପୃଥୁ, ବିଦୂରଥ ଆଦି ବହୁ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ; ସେମାନଙ୍କୁ ବୃଷ୍ଣିବଂଶୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ଲୋକେ ମାନୁଥିଲେ ॥ ୧୪-୧୮ ॥

ସାତ୍ୱତଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅନ୍ଧକଙ୍କର କୁକୁର, ଭଜମାନ, ଶୁଚି ଓ କମ୍ବଳବର୍ହି ନାମରେ ଚାରିପୁତ୍ର ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୁକୁରଙ୍କ ଠାରୁ ବହ୍ନି, ବହ୍ନିଙ୍କ ଠାରୁ ବିଲୋମା, ବିଲୋମାଙ୍କ ଠାରୁ କପୋତରୋମା ଏବଂ କପୋତରୋମାଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ । ତୁମ୍ବୁରୁ ଗନ୍ଧର୍ବଙ୍କ ସହିତ ଅନୁଙ୍କର ବିଶେଷ ମିତ୍ରତା ଥିଲା । ଅନୁଙ୍କ ଠାରୁ ଅନ୍ଧକ, ଅନ୍ଧକଙ୍କ ଠାରୁ ଦୁନ୍ଦୁଭି, ଦୁନ୍ଦୁଭିଙ୍କ ଠାରୁ ଅରିଦ୍ୟୋତ, ଅରିଦ୍ୟୋତଙ୍କ ଠାରୁ ପୁନର୍ବସୁ ଏବଂ ପୁନର୍ବସୁଙ୍କ ଠାରୁ ଆହୁକ ନାମକ ଏକ ପୁତ୍ର ଓ ଆହୁକୀ ନାମ୍ନୀ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଜାତ ହେଲା । ଆହୁକଙ୍କର ଦୁଇପୁତ୍ର ହେଲେ—ଦେବକ ଓ ଉଗ୍ରସେନ । ଦେବକଙ୍କର ଚାରିପୁତ୍ର ହେଲେ ॥ ୧୯-୨୧ ॥ ସେମାନଙ୍କ ନାମ ଦେବବାନ୍, ଉପଦେବ, ସୁଦେବ ଓ ଦେବବର୍ଦ୍ଧନ । ସେମାନଙ୍କର ସାତ ଭଉଣୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ, ଯଥା—ଧୃତଦେବା, ଶାନ୍ତିଦେବା, ଉପଦେବା, ଶ୍ରୀଦେବା, ଦେବରକ୍ଷିତା, ସହଦେବା ଓ ଦେବକୀ । ଏ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବସୁଦେବ ବିବାହ କରିଥିଲେ ॥ ୨୨,୨୩ ॥ ଉଗ୍ରସେନଙ୍କର ନଅ ପୁତ୍ର ଥିଲେ, ଯଥା—କଂସ, ସୁନାମା, ନ୍ୟଗ୍ରୋଧ, କଙ୍କ, ଶଙ୍କୁ, ସୁହୂ,

କଂସା କଂସବତୀ କଙ୍କା ଶୂରଭୂ ରାଷ୍ଟ୍ରପାଳିକା ।
ଉଗ୍ରସେନଦୁହିତରୋ ବସୁଦେବାନୁଜସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୨୫

ଶୂରୋ ବିଦୂରଥାଦାସୀଦ୍ ଭଜମାନଃ ସୁତସ୍ତତଃ ।
ଶିନିସ୍ତସ୍ମାତ୍ ସ୍ୱୟମ୍ଭୋଜୋ ହୃଦୀକସ୍ତତ୍ସୁତୋ ମତଃ ॥ ୨୬

ଦେବବାହୁଃ ଶତଧନୁଃ କୃତବର୍ମେତି ତତ୍ସୁତାଃ ।
ଦେବମୀଢ଼ସ୍ୟ ଶୂରସ୍ୟ ମାରିଷା ନାମ ପତ୍ନ୍ୟଭୂତ୍ ॥ ୨୭

ତସ୍ୟାଂ ଚ ଜନୟାମାସ ଦଶ ପୁତ୍ରାନକଲ୍ମଷାନ୍ ।
ବସୁଦେବଂ ଦେବଭାଗଂ ଦେବଶ୍ରବସମାନକମ୍ ॥ ୨୮

ସୃଞ୍ଜୟଂ ଶ୍ୟାମକଂ କଙ୍କଂ ଶମୀକଂ ବତ୍ସକଂ ବୃକମ୍ ।
ଦେବଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁରାନକା ଯସ୍ୟ ଜନ୍ମନି ॥ ୨୯

ବସୁଦେବଂ ହରେଃ ସ୍ଥାନଂ ବଦନ୍ତ୍ୟାନକଦୁନ୍ଦୁଭିମ୍ ।
ପୃଥା ଚ ଶ୍ରୁତଦେବା ଚ ଶ୍ରୁତକୀର୍ତ୍ତିଃ ଶ୍ରୁତଶ୍ରବାଃ ॥ ୩୦

ରାଜାଧିଦେବୀ ଚୈତେଷାଂ ଭଗିନ୍ୟଃ ପଞ୍ଚ କନ୍ୟକାଃ ।
କୁନ୍ତେଃ ସଖ୍ୟୁଃ ପିତା ଶୂରୋ ହ୍ୟପୁତ୍ରସ୍ୟ ପୃଥାମଦାତ୍ ॥ ୩୧

ସାଽପ ଦୁର୍ବାସସୋ ବିଦ୍ୟାଂ ଦେବହୂତୀଂ ପ୍ରତୋଷିତାତ୍ ।
ତସ୍ୟା ବୀର୍ଯ୍ୟପରୀକ୍ଷାର୍ଥମାଜୁହାବ ରବିଂ ଶୁଚିମ୍ ॥ ୩୨

ତଦୈବୋପାଗତଂ ଦେବଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବିସ୍ମିତମାନସା ।
ପ୍ରତ୍ୟୟାର୍ଥଂ ପ୍ରଯୁକ୍ତା ମେ ଯାହି ଦେବ କ୍ଷମସ୍ୱ ମେ ॥ ୩୩

ଅମୋଘଂ ଦର୍ଶନଂ ଦେବି ଆଧିତ୍ସେ ତ୍ୱୟି ଚାତ୍ମଜମ୍ ।
ଯୋନିର୍ଯଥା ନ ଦୁଷ୍ୟେତ କର୍ତ୍ତାହଂ ତେ ସୁମଧ୍ୟମେ ॥ ୩୪

ରାଷ୍ଟ୍ରପାଳ, ସୃଷ୍ଟି ଓ ତୁଷ୍ଟିମାନ୍ ॥ ୨୪ ॥ ଉଗ୍ରସେନଙ୍କର ପାଞ୍ଚଟି କନ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଥିଲେ; ସେମାନେ ହେଲେ—କଂସା, କଂସବତୀ, କଙ୍କା, ଶୂରଭୂ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରପାଳିକା। ସେମାନଙ୍କର ବିବାହ ବସୁଦେବଙ୍କର ସାନଭାଇ ଦେବଭାଗ ଆଦିଙ୍କ ସହିତ ହୋଇଥିଲା ॥ ୨୫ ॥

ଚିତ୍ରରଥଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିଦୂରଥଙ୍କ ଠାରୁ ଶୂର, ଶୂରଙ୍କ ଠାରୁ ଭଜମାନ, ଭଜମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶିନି, ଶିନିଙ୍କ ଠାରୁ ସ୍ୱୟମ୍ଭୋଜ ଏବଂ ସ୍ୱୟମ୍ଭୋଜଙ୍କ ଠାରୁ ହୃଦୀକ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜାତ ହେଲେ ॥ ୨୬ ॥ ହୃଦୀକଙ୍କର ତିନି ପୁତ୍ର— ଦେବବାହୁ, ଶତଧନ୍ୱା ଓ କୃତବର୍ମା। ଦେବମୀଢ଼ଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶୂରଙ୍କ ପତ୍ନୀର ନାମ ଥିଲା ମାରିଷା ॥ ୨୭ ॥ ସେ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଦଶଟି ନିଷ୍ପାପ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ। ସେମାନେ ହେଲେ— ବସୁଦେବ, ଦେବଭାଗ, ଦେବଶ୍ରବା, ଆନକ, ସୃଞ୍ଜୟ, ଶ୍ୟାମକ, କଙ୍କ, ଶମୀକ, ବତ୍ସକ ଓ ବୃକ। ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା। ବସୁଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମ-ସମୟରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆନକ ଓ ଦୁନ୍ଦୁଭି (ଭେରୀ ଓ ନାଗରା) ଆପେ ଆପେ ବାଜି ଉଠିଥିଲା। ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ 'ଆନକ ଦୁନ୍ଦୁଭି' ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ। ସେ ହିଁ ଥିଲେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପିତା। ବସୁଦେବ ଆଦିଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ଭଉଣୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ। ସେମାନେ ହେଲେ—ପୃଥା (କୁନ୍ତୀ), ଶ୍ରୁତଦେବା, ଶ୍ରୁତକୀର୍ତ୍ତି, ଶ୍ରୁତଶ୍ରବା ଏବଂ ରାଜାଧିଦେବୀ। କୁନ୍ତିଭୋଜ ଥିଲେ ବସୁଦେବଙ୍କ ପିତା ଶୂରସେନଙ୍କର ଜଣେ ମିତ୍ର। କୁନ୍ତିଭୋଜଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ତାନ ନ ଥିଲେ। ତେଣୁ ଶୂରସେନ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ବଡ଼ଝିଅ ପୃଥାଙ୍କୁ ପାଳିତା କନ୍ୟାରୂପେ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ॥ ୨୮-୩୧ ॥ ପୃଥା ଦୁର୍ବାସା ଋଷିଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରି ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଆବାହନ କରି ଆଣିପାରିବାର ବିଦ୍ୟା ଶିଖିଥିଲେ। ସେହି ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରଭାବ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ପୃଥା ଦିନେ ପରମ ପବିତ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଆବାହନ କଲେ ॥ ୩୨ ॥ ଫଳରେ ଭଗବାନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ। ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପୃଥା ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ। ସେ କହିଲେ, "ଭଗବନ୍ ! ମୋତେ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ; ମୁଁ କେବଳ ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରଭାବ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖୁଥିଲି। ଆପଣ ଏଥର ଫେରିଯାଇ ପାରନ୍ତି।" ॥ ୩୩ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ କହିଲେ, "ହେ ଦେବୀ ! ମୋର ଦର୍ଶନ ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ। ତେଣୁ, ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ମୁଁ ତୁମଠାରୁ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବାକୁ ଚାହେଁ। ହଁ; ତୁମର ଯୋନି ଯେପରି ଦୂଷିତ ନ ହେବ, ମୁଁ ତା'ର ଉପାୟ କରିଦେବି।" ॥ ୩୪ ॥

ଇତି ତସ୍ୟାଂ ସ ଆଧାୟ ଗର୍ଭଂ ସୂର୍ଯ୍ୟୋ ଦିବଂ ଗତଃ ।
ସଦ୍ୟଃ କୁମାରଃ ସଂଜଜ୍ଞେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଇବ ଭାସ୍କରଃ ॥ ୩୫

ତଂ ସାତ୍ୟଜନ୍ନଦୀତୋୟେ କୃଚ୍ଛ୍ରାଲ୍ଲୋକସ୍ୟ ବିଭ୍ୟତୀ ।
ପ୍ରପିତାମହସ୍ତାମୁବାହ ପାଣ୍ଡୁର୍ବୈ ସତ୍ୟବିକ୍ରମଃ ॥ ୩୬

ଶ୍ରୁତଦେବାଂ ତୁ କାରୂଷୋ ବୃଦ୍ଧଶର୍ମା ସମଗ୍ରହୀତ୍ ।
ଯସ୍ୟାମଭୂଦ୍ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର ଋଷିଶପ୍ତୋ ଦିତେଃ ସୁତଃ ॥ ୩୭

କୈକେୟୋ ଧୃଷ୍ଟକେତୁଶ୍ଚ ଶ୍ରୁତକୀର୍ତ୍ତିମବିନ୍ଦତ ।
ସନ୍ତର୍ଦ୍ଦନାଦୟସ୍ତସ୍ୟ ପଞ୍ଚାସନ୍ କୈକୟାଃ ସୁତାଃ ॥ ୩୮

ରାଜାଧିଦେବ୍ୟାମାବନ୍ତ୍ୟୌ ଜୟସେନୋଽଜନିଷ୍ଟ ହ ।
ଦମଘୋଷଶ୍ଚେଦିରାଜଃ ଶ୍ରୁତଶ୍ରବସମଗ୍ରହୀତ୍ ॥ ୩୯

ଶିଶୁପାଳଃ ସୁତସ୍ତସ୍ୟାଃ କଥିତସ୍ତସ୍ୟ ସମ୍ଭବଃ ।
ଦେବଭାଗସ୍ୟ କଂସାୟାଂ ଚିତ୍ରକେତୁବୃହଦ୍‌ବଲୌ ॥ ୪୦

କଂସବତ୍ୟାଂ ଦେବଶ୍ରବସଃ ସୁବୀର ଇଷୁମାଂସ୍ତଥା ।
କଙ୍କାୟାମାନକାଜ୍ଜାତଃ ସତ୍ୟଜିତ୍ ପୁରୁଜିତ୍ ତଥା ॥ ୪୧

ସୃଞ୍ଜୟୋ ରାଷ୍ଟ୍ରପାଲ୍ୟାଂ ଚ ବୃଷଦୁର୍ମର୍ଷଣାଦିକାନ୍ ।
ହରିକେଶହିରଣ୍ୟାକ୍ଷୌ ଶୂରଭୂମ୍ୟାଂ ଚ ଶ୍ୟାମକଃ ॥ ୪୨

ମିଶ୍ରକେଶ୍ୟାମପ୍‌ସରସି ବୃକାଦୀନ୍ ବତ୍ସକସ୍ତଥା ।
ତକ୍ଷପୁଷ୍କରଶାଲାଦୀନ୍ ଦୁର୍ବାର୍କ୍ଷ୍ୟାଂ ବୃକ ଆଦଧେ ॥ ୪୩

ସୁମିତ୍ରାର୍ଜ୍ଜୁନପାଲାଦୀଞ୍ଛମୀକାତ୍ତୁ ସୁଦାମିନୀ ।
କଙ୍କଶ୍ଚ କର୍ଣ୍ଣିକାୟାଂ ବୈ ଋତଧାମଜୟାବପି ॥ ୪୪

ଏପରି କହି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଗର୍ଭ ସ୍ଥାପନ କରିଦେବା ପରେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଚାଲିଗଲେ । ପୃଥାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ତେଜସ୍ୱୀ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲା । ସେ ଦେଖିବାକୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରି ହୋଇଥାଏ ॥ ୩୫ ॥ ପୃଥା ଲୋକନିନ୍ଦା ହେବ ବୋଲି ଡରିଗଲେ; ତେଣୁ ସେ ବଡ଼ ଦୁଃଖର ସହିତ ସେହି ଶିଶୁଟିକୁ ନଦୀଜଳରେ ଭସାଇଦେଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ପୃଥାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତୁମ ପ୍ରପିତାମହ ପାଣ୍ଡୁଙ୍କର ବିବାହ ହୋଇଥିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ବାସ୍ତବରେ ଜଣେ ପରାକ୍ରମୀ ବୀର ଥିଲେ ॥ ୩୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପୃଥାଙ୍କ ସାନ ଭଉଣୀ ଶ୍ରୁତଦେବାଙ୍କର କରୂଷ ଦେଶର ଅଧିପତି ବୃଦ୍ଧଶର୍ମାଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ସନକାଦି ଋଷିମାନଙ୍କ ଶାପରୁ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ହୋଇଥିଲା ॥ ୩୭ ॥ କେକୟ ଦେଶର ରାଜା ଧୃଷ୍ଟକେତୁ ଶ୍ରୁତକୀର୍ତ୍ତିଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଠାରୁ ସନ୍ତର୍ଦ୍ଦନ ଆଦି ପାଞ୍ଚ ଜଣ କୈକେୟ ରାଜକୁମାର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୩୮ ॥ ରାଜାଧିଦେବୀଙ୍କର ବିବାହ ଜୟସେନଙ୍କ ସହିତ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ବିନ୍ଦ ଓ ଅନୁବିନ୍ଦ ନାମକ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ସେମାନେ ଅବନ୍ତୀର ରାଜା ହୋଇଥିଲେ । ଚେଦିରାଜ ଦମଘୋଷ ଶ୍ରୁତଶ୍ରବାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ ॥ ୩୯ ॥ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲା ଶିଶୁପାଳ; ତା ବିଷୟରେ ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିସାରିଛି । ବସୁଦେବଙ୍କ ଭାଇମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦେବଭାଗଙ୍କ ପତ୍ନୀ କଂସାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଚିତ୍ରକେତୁ ଓ ବୃହଦ୍‌ବଳ ନାମରେ ଦୁଇପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୪୦ ॥ ଦେବଶ୍ରବାଙ୍କ ପତ୍ନୀ କଂସବତୀଙ୍କ ଠାରୁ ସୁବୀର ଓ ଇଷୁମାନ୍ ନାମକ ଦୁଇପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଆନକଙ୍କ ପତ୍ନୀ କଙ୍କାଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଦୁଇପୁତ୍ର ଶତ୍ରୁଜିତ୍ ଓ ପୁରୁଜିତ୍ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୪୧ ॥ ସୃଞ୍ଜୟଙ୍କ ପତ୍ନୀ ରାଷ୍ଟ୍ରପାଳିକାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ବୃଷ, ଦୁର୍ମର୍ଷଣ ଆଦି କେତୋଟି ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ । ଶ୍ୟାମକଙ୍କର ଶୂରଭୂମି (ଶୂରଭୂ) ନାମ୍ନୀ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଠାରୁ ହରିକେଶ ଓ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ନାମକ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୪୨ ॥ ବତ୍ସକଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମିଶ୍ରକେଶୀ ଅପ୍ସରାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ବୃକ ଆଦି କେତେକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ବୃକ ଦୁର୍ବାର୍କ୍ଷୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ତକ୍ଷ, ପୁଷ୍କର, ଶାଳ ଆଦି କେତେକ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ ॥ ୪୩ ॥ ଶମୀକଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସୁଦାମିନୀ ମଧ୍ୟ ସୁମିତ୍ର ଓ ଅର୍ଜ୍ଜୁନପାଳ ଆଦି କେତୋଟି ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲେ । କଙ୍କଙ୍କ ପତ୍ନୀ କର୍ଣ୍ଣିକାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଋତଧାମ ଓ ଜୟ ନାମକ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୪୪ ॥

ପୌରବୀ ରୋହିଣୀ ଭଦ୍ରା ମଦିରା ରୋଚନା ଇଳା ।
ଦେବକୀପ୍ରମୁଖା ଆସନ୍ ପତ୍ନ୍ୟ ଆନକଦୁନ୍ଦୁଭେଃ ॥ ୪୫

ବଲଂ ଗଦଂ ସାରଣଂ ଚ ଦୁର୍ମଦଂ ବିପୁଲଂ ଧ୍ରୁବମ୍ ।
ବସୁଦେବସ୍ତୁ ରୋହିଣ୍ୟାଂ କୃତାଦୀନୁଦପାଦୟତ୍ ॥ ୪୬

ସୁଭଦ୍ରୋ ଭଦ୍ରବାହଶ୍ଚ ଦୁର୍ମଦୋ ଭଦ୍ର ଏବ ଚ ।
ପୌରବ୍ୟାସ୍ତନୟା ହ୍ୟେତେ ଭୂତାଦ୍ୟା ଦ୍ୱାଦଶାଭବନ୍ ॥ ୪୭

ନନ୍ଦୋପନନ୍ଦକୃତକଶୂରାଦ୍ୟା ମଦିରାତ୍ମଜାଃ ।
କୌସଲ୍ୟା କେଶିନଂ ତ୍ୱେକମସୂତ କୁଲନନ୍ଦନମ୍ ॥ ୪୮

ରୋଚନାୟାମତୋ ଜାତା ହସ୍ତହେମାଙ୍ଗଦାଦୟଃ ।
ଇଳାୟାମୁରୁବଲ୍କାଦୀନ୍ ଯଦୁମୁଖ୍ୟାନଜୀଜନତ୍ ॥ ୪୯

ବିପୃଷ୍ଠୋ ଧୃତଦେବାୟାମେକ ଆନକଦୁନ୍ଦୁଭେଃ ।
ଶାନ୍ତିଦେବାତ୍ମଜା ରାଜନ୍ଶ୍ରମପ୍ରତିଶ୍ରୁତାଦୟଃ ॥ ୫୦

ରାଜାନଃ କଳ୍ପବର୍ଷାଦ୍ୟା ଉପଦେବାସୁତା ଦଶ ।
ବସୁହଂସସୁବଂଶାଦ୍ୟାଃ ଶ୍ରୀଦେବାୟାସ୍ତୁ ଷଟ୍ ସୁତାଃ ॥ ୫୧

ଦେବରକ୍ଷିତୟା ଲବ୍ଧା ନବ ଚାତ୍ର ଗଦାଦୟଃ ।
ବସୁଦେବଃ ସୁତାନଷ୍ଟାବାଦଧେ ସହଦେବୟା ॥ ୫୨

ପୁରୁବିଶ୍ରୁତମୁଖ୍ୟାଂସ୍ତୁ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଧର୍ମୋ ବସୂନିବ ।
ବସୁଦେବସ୍ତୁ ଦେବକ୍ୟାମଷ୍ଟ ପୁତ୍ରାନଜୀଜନତ୍ ॥ ୫୩

କୀର୍ତ୍ତିମନ୍ତଂ ସୁଷେଣଂ ଚ ଭଦ୍ରସେନମୁଦାରଧୀଃ ।
ଋଜୁଂ ସମ୍ମର୍ଦନଂ ଭଦ୍ରଂ ସଂକର୍ଷଣମହୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୫୪

ଅଷ୍ଟମସ୍ତୁ ତୟୋରାସୀତ୍ ସ୍ୱୟମେବ ହରିଃ କିଲ ।
ସୁଭଦ୍ରା ଚ ମହାଭାଗା ତବ ରାଜନ୍ ପିତାମହୀ ॥ ୫୫

ଯଦା ଯଦେହ ଧର୍ମସ୍ୟ କ୍ଷୟୋ ବୃଦ୍ଧିଶ୍ଚ ପାପ୍ମନଃ ।
ତଦା ତୁ ଭଗବାନୀଶ ଆତ୍ମାନଂ ସୃଜତେ ହରିଃ ॥ ୫୬

ନ ହ୍ୟସ୍ୟ ଜନ୍ମନୋ ହେତୁଃ କର୍ମଣୋ ବା ମହୀପତେ ।
ଆତ୍ମମାୟାଂ ବିନେଶସ୍ୟ ପରସ୍ୟ ଦ୍ରଷ୍ଟୁରାତ୍ମନଃ ॥ ୫୭

ଯନ୍ମାୟାଚେଷ୍ଟିତଂ ପୁଂସଃ ସ୍ଥିତ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତ୍ୟପ୍ୟୟାୟ ହି ।
ଅନୁଗ୍ରହସ୍ତନ୍ନିବୃତ୍ତେରାତ୍ମଲାଭାୟ ଚେଷ୍ୟତେ ॥ ୫୮

ଅକ୍ଷୌହିଣୀନାଂ ପତିଭିରସୁରୈର୍ନୃପଲାଞ୍ଛନୈଃ ।
ଭୁବ ଆକ୍ରମ୍ୟମାଣାୟା ଅଭାରାୟ କୃତୋଦ୍ୟମଃ ॥ ୫୯

ଆନକଦୁନ୍ଦୁଭି ବସୁଦେବଙ୍କର ପୌରବୀ, ରୋହିଣୀ, ଭଦ୍ରା, ମଦିରା, ରୋଚନା, ଇଳା, ଦେବକୀ ଆଦି ବହୁ ପତ୍ନୀ ଥିଲେ ॥ ୪୫ ॥ ରୋହିଣୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ବସୁଦେବଙ୍କର ବଳରାମ, ଗଦ, ସାରଣ, ଦୁର୍ମଦ, ବିପୁଳ, ଧ୍ରୁବ, କୃତ ଆଦି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୪୬ ॥ ପୌରବୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭୂତ, ସୁଭଦ୍ର, ଭଦ୍ରବାହ, ଦୁର୍ମଦ, ଭଦ୍ର ଆଦି ବାରଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୪୭ ॥ ନନ୍ଦ, ଉପନନ୍ଦ, କୃତକ, ଶୂର ଆଦି ଥିଲେ ମଦିରାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜାତ ପୁତ୍ର । କୌସଲ୍ୟା ଗୋଟିଏମାତ୍ର ବଂଶଉଜ୍ଜ୍ୱଳକାରୀ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନାମ ଥିଲା କେଶୀ ॥ ୪୮ ॥ ସେ ରୋଚନାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ହସ୍ତ ଓ ହେମାଙ୍ଗଦ ଆଦି ତଥା ଇଳାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଉରୁବଲ୍କ ଆଦି ପ୍ରଧାନ ଯଦୁବଂଶୀ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୪୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବସୁଦେବଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଧୃତଦେବାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ବିପୃଷ୍ଠ ନାମକ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ପୁତ୍ର ହେଲା ଓ ଶାନ୍ତିଦେବାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଶ୍ରମ ଓ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ଆଦି କେତେକ ପୁତ୍ର ହେଲେ ॥ ୫୦ ॥ ଉପଦେବାଙ୍କ ପୁତ୍ର କଳ୍ପବର୍ଷ ଆଦି ଦଶ ଜଣ ରାଜା ହେଲେ । ଶ୍ରୀଦେବାଙ୍କର ବସୁ, ହଂସ, ସୁବଂଶ ଆଦି ଛଅଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ ॥ ୫୧ ॥ ଦେବରକ୍ଷିତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଗଦ ଆଦି ନଅଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ । ସ୍ୱୟଂ ଧର୍ମ ଯେପରି ଅଷ୍ଟବସୁଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ, ବସୁଦେବ ସେହିପରି ସହଦେବାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପୁରୁବିଶ୍ରୁତ ଆଦି ଆଠଟି ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ । ପରମ ଉଦାର ବସୁଦେବ ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ମଧ୍ୟ ଆଠଟି ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ସାତଜଣଙ୍କ ନାମ ହେଲା— କୀର୍ତ୍ତିମାନ୍, ସୁଷେଣ, ଭଦ୍ରସେନ, ଋଜୁ, ସଂମର୍ଦନ, ଭଦ୍ର ଏବଂ ବଳରାମ । ବଳରାମ ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ ଶେଷଦେବଙ୍କ ଅବତାର ॥ ୫୨-୫୪ ॥ ସେହି ଦମ୍ପତିଙ୍କର ଅଷ୍ଟମ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀଭଗବାନ; ଏବଂ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ଜେଜେମାଆ ସୁଭଦ୍ରା ଥିଲେ ସେହି ବସୁଦେବଙ୍କ କନ୍ୟା ॥ ୫୫ ॥

ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସମୟରେ ସଂସାରରେ ଧର୍ମର ହ୍ରାସ ଓ ପାପର ବୃଦ୍ଧି ଘଟେ, ସେହି ସମୟରେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୫୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଦ୍ରଷ୍ଟା ଓ ଅସଙ୍ଗ ଆତ୍ମା । ତେଣୁ କେବଳ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପିଣୀ ଯୋଗମାୟା ଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ଜନ୍ମ ବା କର୍ମର ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ॥ ୫୭ ॥ ତାଙ୍କ ମାୟାର ବିଳାସ ହିଁ ଜୀବର ଜନ୍ମ, ଜୀବନ ଓ ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ହିଁ ମାୟାକୁ ଦୂରେଇ ଦେଇ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରାଇଥାଏ ॥ ୫୮ ॥ ଭଗବାନ ମଧୁସୂଦନ ଯେତେବେଳେ

କର୍ମାଣ୍ୟପରିମେୟାଣି ମନସାପି ସୁରେଶ୍ୱରୈଃ ।
ସହସଂକର୍ଷଣଶ୍ଚକ୍ରେ ଭଗବାନ୍ ମଧୁସୂଦନଃ ॥ ୬୦

କଲୌ ଜନିଷ୍ୟମାଣାନାଂ ଦୁଃଖଶୋକତମୋନୁଦମ୍ ।
ଅନୁଗ୍ରହାୟ ଭକ୍ତାନାଂ ସୁପୁଣ୍ୟଂ ବ୍ୟତନୋଦ୍ ଯଶଃ ॥ ୬୧

ଯସ୍ମିନ୍ ସତ୍କର୍ଣ୍ଣପୀୟୂଷେ ଯଶସ୍ତୀର୍ଥବରେ ସକୃତ୍ ।
ଶ୍ରୋତ୍ରାଞ୍ଜଳିରୁପସ୍ପୃଶ୍ୟ ଧୁନୁତେ କର୍ମବାସନାମ୍ ॥ ୬୨

ଭୋଜବୃଷ୍ଣ୍ୟନ୍ଧକମଧୁଶୂରସେନଦଶାର୍ହକୈଃ ।
ଶ୍ଳାଘନୀୟେହିତଃ ଶଶ୍ୱତ୍ କୁରୁସୃଞ୍ଜୟପାଣ୍ଡୁଭିଃ ॥ ୬୩

ସ୍ନିଗ୍ଧସ୍ମିତେକ୍ଷିତୋଦାରୈର୍ବାକ୍ୟୈର୍ବିକ୍ରମଲୀଳୟା ।
ନୃଲୋକଂ ରମୟାମାସ ମୂର୍ତ୍ତ୍ୟା ସର୍ବାଙ୍ଗରମ୍ୟୟା ॥ ୬୪

ଯସ୍ୟାନନଂ ମକରକୁଣ୍ଡଳଚାରୁକର୍ଣ୍ଣ-
ଭ୍ରାଜତ୍କପୋଳସୁଭଗଂ ସବିଲାସହାସମ୍ ।
ନିତ୍ୟୋତ୍ସବଂ ନ ତତୃପୁର୍ଦୃଶିଭିଃ ପିବନ୍ତ୍ୟୋ
ନାର୍ୟୋ ନରାଶ୍ଚ ମୁଦିତାଃ କୁପିତା ନିମେଶ୍ଚ ॥ ୬୫

ଦେଖିଲେ ଯେ, ଅସୁରମାନେ ରାଜାବେଶ ଧରି ଏବଂ ଅନେକ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସେନାର ଅଧିପତି ହୋଇ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେଣି, ସେତେବେଳେ ସେ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବଳରାମଙ୍କ ସହ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ । ସେ ଏପରି ଅଲୌକିକ ଲୀଳାସବୁ କଲେ ଯେ, ସେପରି ଲୀଳା ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟତଃ କରିବେ କଣ, ମନରେ ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା କରିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୫୯,୬୦ ॥ ତାଙ୍କ କୃପାରୁ ପୃଥିବୀର ଭାର ତ ଲାଘବ ହେଲା; ତା'ସହିତ କଳିଯୁଗରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଏପରି ପରମ ପବିତ୍ର ଯଶ ବିସ୍ତାର କଲେ ଯେ, ତାହା ଗାନ ଓ ଶ୍ରବଣ କରିବାମାତ୍ରେ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ, ଶୋକ ଓ ଅଜ୍ଞାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୬୧ ॥ ତାଙ୍କର ଯଶ ହେଉଛି ଲୋକଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରୁଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତୀର୍ଥ । ସତ୍ପୁରୁଷଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣ ନିମନ୍ତେ ତ ତାହା ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ଅମୃତସ୍ୱରୂପ । କର୍ଣ୍ଣରୂପୀ ଅଞ୍ଜଳିରେ ନେଇ ଯଦି ଥରେମାତ୍ର ତାହା ଆଚମନ କରାଯାଏ, ତେବେ ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ କର୍ମବାସନା ନିର୍ମୂଳ ହୋଇଯାଏ ॥ ୬୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭୋଜ, ବୃଷ୍ଣି, ଅନ୍ଧକ, ମଧୁ, ଶୂରସେନ, ଦଶାର୍ହ, କୁରୁ, ସୃଞ୍ଜୟ ଓ ପାଣ୍ଡୁବଂଶୀ ବୀରମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳାକୁ ନିରନ୍ତର ଆଦରପୂର୍ବକ ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ ॥ ୬୩ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଶ୍ୟାମଳଶରୀର ଥିଲା ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର । ସେ ନିଜର ସେହି ମନୋରମ ରୂପଦ୍ୱାରା ତଥା ପ୍ରେମଭରା ମୃଦୁହାସ, ମଧୁର ଚାହାଣି, ଅନୁଗ୍ରହପୂର୍ଣ୍ଣ ବଚନ ଏବଂ ପରାକ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୀଳାଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ମର୍ତ୍ତ୍ୟଭୁବନକୁ ଆନନ୍ଦରେ ମଜ୍ଜାଇ ଦେଉଥିଲେ ॥ ୬୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସର ଶୋଭା ଥିଲା ଅନୁପମ । ମକରକୁଣ୍ଡଳ ଝୁଲୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣ ବଡ଼ କମନୀୟ ବୋଧ ହେଉଥିଲା । କୁଣ୍ଡଳର ଆଭାରେ ତାଙ୍କ କପୋଳର ଶୋଭା ଆହୁରି ଅଧିକ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା । ସେ ଯେତେବେଳେ ହାସ୍ୟବିଳାସରେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ଦେଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସତେ ଯେପରି ତାଙ୍କର ସଦାପ୍ରସନ୍ନ ବଦନରେ ଆନନ୍ଦର ବନ୍ୟା ଆସିଯାଉଥିଲା । ସକଳ ନରନାରୀ ନିଜ ନିଜର ନେତ୍ରରୂପୀ ପାତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ମୁଖମାଧୁରୀ ନିରନ୍ତର ପାନ କରିଚାଲିଥିଲେ ସିନା, କେବେ ବି ତୃପ୍ତ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ସେହି ରୂପମାଧୁରୀର ରସ ଗ୍ରହଣ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ମଝି ମଝିରେ ଆଖିର ପଲକ ପଡ଼ି ସେଥିରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବାରୁ ପଲକ ପକା-ଉଠା

ଜାତୋ ଗତଃ ପିତୃଗୃହାଦ୍ ବ୍ରଜମେଧିତାର୍ଥୋ

ହତ୍ୱା ରିପୂନ୍ ସୁତଶତାନି କୃତୋରୁଦାରଃ ।

ଉତ୍ପାଦ୍ୟ ତେଷୁ ପୁରୁଷଃ କ୍ରତୁଭିଃ ସମୀଜେ

ଆତ୍ମାନମାତ୍ମନିଗମଂ ପ୍ରଥୟଞ୍ଜନେଷୁ ॥ ୬୬

କରିବାର ଦେବତା ନିମିଙ୍କ ଉପରେ ସେମାନେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ ॥ ୬୫ ॥ ଲୀଳାମୟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ମଥୁରାରେ ବସୁଦେବଙ୍କ ଘରେ ଜନ୍ମ ସିନା ହେଲେ, ସେଠାରେ ରହିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଚାଲିଆସିଲେ ଗୋକୁଳରେ ବାସ କରୁଥିବା ନନ୍ଦରାଜାଙ୍କ ଘରକୁ; କାରଣ ସେଠାରେ ରହି ଗୋପାଳ, ଗୋପୀ ଓ ଗୋଜାତିକୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିବା ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇ ସେ ଫେରି ଆସିଲେ ମଥୁରାକୁ । ସେ ବ୍ରଜରେ, ମଥୁରାରେ ତଥା ଦ୍ୱାରକାରେ ରହି ବହୁ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ସଂହାର କଲେ । ସେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ବିବାହ କରି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରାଉଥିବା ଆପଣା ବାଣୀରୂପୀ ବେଦର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଅନେକ ଯଜ୍ଞ କରି ନିଜକୁ ନିଜେ ଯଜନ-ପୂଜନ କରିଥିଲେ ॥ ୬୬ ॥ କୌରବ ଓ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ବିବାଦ ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ପୃଥିବୀର ଭାରକୁ ବହୁଳାଂଶରେ ଲାଘବ କରିଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧରେ କେବଳ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟିପାତମାତ୍ରକେ ରାଜାମାନଙ୍କର ବହୁ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଇ ଜଗତରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଜୟଘୋଷ ଶୁଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଶେଷରେ ନିଜର ପରମଧାମକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ ॥ ୬୭ ॥

ପୃଥ୍ୱ୍ୟାଃ ସ ବୈ ଗୁରୁଭରଂ କ୍ଷପୟନ୍ କୁରୂଣା-

ମନ୍ତଃସମୁତ୍ଥକଲିନା ଯୁଧି ଭୂପଚମ୍ୱଃ ।

ଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ବିଧୂୟ ବିଜୟେ ଜୟମୁଦ୍‌ବିଘୋଷ୍ୟ

ପ୍ରୋଚ୍ୟୋଦ୍ଧବାୟ ଚ ପରଂ ସମଗାତ୍ ସ୍ୱଧାମ ॥ ୬୭

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ବୈୟାସିକ୍ୟାମଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ର୍ୟାଂ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ନବମସ୍କନ୍ଧେ ଶ୍ରୀସୂର୍ଯ୍ୟସୋମବଂଶାନୁକୀର୍ତ୍ତନେ ଯଦୁବଂଶାନୁକୀର୍ତ୍ତନଂ ନାମ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୪ ॥

॥ ଇତି ନବମଃ ସ୍କନ୍ଧଃ ସମାପ୍ତଃ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍‌ସତ୍ ॥

॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ॥

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

ଦଶମଃ ସ୍କନ୍ଧଃ

(ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧଃ)

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କର ପୃଥିବୀକୁ ଆଶ୍ୱାସନା, ବସୁଦେବ ଓ ଦେବକୀଙ୍କ ବିବାହ ଏବଂ କଂସଦ୍ୱାରା ଦେବକୀଙ୍କର ଛଅ ପୁଅଙ୍କ ହତ୍ୟା

ରାଜୋବାଚ

କଥିତୋ ବଂଶବିସ୍ତାରୋ ଭବତା ସୋମସୂର୍ଯ୍ୟୟୋଃ ।
ରାଜ୍ଞାଂ ଚୋଭୟବଂଶ୍ୟାନାଂ ଚରିତଂ ପରମାଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୧

ଯଦୋଶ୍ଚ ଧର୍ମଶୀଳସ୍ୟ ନିତରାଂ ମୁନିସତ୍ତମ ।
ତତ୍ରାଂଶେନାବତୀର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ ବିଷ୍ଣୋର୍ବୀର୍ଯ୍ୟାଣି ଶଂସ ନଃ ॥ ୨

ଅବତୀର୍ଯ୍ୟ ଯଦୋର୍ବଂଶେ ଭଗବାନ୍ ଭୂତଭାବନଃ ।
କୃତବାନ୍ ଯାନି ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ତାନି ନୋ ବଦ ବିସ୍ତରାତ୍ ॥ ୩

ନିବୃତ୍ତତର୍ଷୈରୁପଗୀୟମାନାଦ୍
ଭବୌଷଧାଚ୍ଛ୍ରୋତ୍ରମନୋଽଭିରାମାତ୍ ।
କ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକଗୁଣାନୁବାଦାତ୍
ପୁମାନ୍ ବିରଜ୍ୟେତ ବିନା ପଶୁଘ୍ନାତ୍ ॥ ୪

ପିତାମହା ମେ ସମରେଽମରଞ୍ଜୟୈ-
ର୍ଦେବବ୍ରତାଦ୍ୟାତିରଥୈସ୍ତିମିଙ୍ଗିଲୈଃ ।

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶର ବିସ୍ତାର କିପରି ହେଲା ଏବଂ ସେହି ଦୁଇ ବଂଶରେ ଜନ୍ମ ନେଇଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କର ଚରିତ କିପରି ପରମ ଅଦ୍‌ଭୁତ ଥିଲା, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ହେ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମୀ ମୁନିବର ! ସତତ ଧର୍ମଶୀଳ ରହି ଆସିଥିବା ଯଦୁବଂଶ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ମୋତେ ଏଥର ସ୍ୱକୀୟ ଅଂଶ ଶ୍ରୀବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପରମ ପବିତ୍ର ଚରିତ ମଧ୍ୟ କୃପା କରି ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୧,୨ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଜୀବନଦାତା ଏବଂ ସର୍ବାତ୍ମା । ସେ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଯେଉଁସବୁ ଲୀଳା କରିଥିଲେ, ସେହିସବୁ ଲୀଳା ବିଷୟ ମୋତେ ବିସ୍ତାରପୂର୍ବକ କହନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥ ରସତୃଷ୍ଣାଶୂନ୍ୟ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ମହାପୁରୁଷମାନେ ବି ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ରସମୟୀ ଲୀଳା ଆନନ୍ଦରେ ଗାନ କରନ୍ତି, ମୁମୁକ୍ଷୁମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯାହା ଭବରୋଗକୁ ପ୍ରଶମନ କରିବାର ଔଷଧସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ବିଷୟୀ ଲୋକମାନଙ୍କ କାନ ଓ ମନ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଯାହା ପରମ ଆହ୍ଲାଦକର, ଭଗବାନ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସେହି ସୁନ୍ଦର, ସୁଖଦ, ରସପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୀଳାଶ୍ରବଣ ପ୍ରତି ପଶୁଘାତୀ କିମ୍ବା ଆତ୍ମଘାତୀ ମନୁଷ୍ୟ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଏ ଭଲା ବିମୁଖ ହେବ ! ସେଥିରେ କିଏ ଭଲା ପ୍ରୀତି ନ ରଖିବ ! ॥ ୪ ॥ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ଆମର କୁଳଦେବତା ।) ଯେତେବେଳେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଥିଲା ଏବଂ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜୟ କରି ପାରିବା ଭଳି ଭୀଷ୍ମ ଆଦି ବୀର ଅତିରଥୀମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋର ପିତାମହ

ଦୁରତ୍ୟୟଂ କୌରବସୈନ୍ୟସାଗରଂ
କୃତ୍ୱାତରନ୍ ବତ୍ସପଦଂ ସ୍ମ ଯତ୍ପ୍ଳବାଃ ॥ ୫

ଦ୍ରୌଣ୍ୟସ୍ତ୍ରବିପ୍ଲୁଷ୍ଟମିଦଂ ମଦଙ୍ଗଂ
ସନ୍ତାନବୀଜଂ କୁରୁପାଣ୍ଡବାନାମ୍ ।
ଜୁଗୋପ କୁକ୍ଷିଂ ଗତ ଆତ୍ତଚକ୍ରୋ
ମାତୁଶ୍ଚ ମେ ଯଃ ଶରଣଂ ଗତାୟାଃ ॥ ୬

ବୀର୍ଯ୍ୟାଣି ତସ୍ୟାଖିଳଦେହଭାଜା-
ମନ୍ତର୍ବହିଃ ପୂରୁଷକାଳରୂପୈଃ ।
ପ୍ରଯଚ୍ଛତୋ ମୃତ୍ୟୁମୁତାମୃତଂ ଚ
ମାୟାମନୁଷ୍ୟସ୍ୟ ବଦସ୍ୱ ବିଦ୍ୱନ୍ ॥ ୭

ରୋହିଣ୍ୟାସ୍ତନୟଃ ପ୍ରୋକ୍ତୋ ରାମଃ ସଙ୍କର୍ଷଣସ୍ତ୍ୱୟା ।
ଦେବକ୍ୟା ଗର୍ଭସମ୍ବନ୍ଧଃ କୁତୋ ଦେହାନ୍ତରଂ ବିନା ॥ ୮

କସ୍ମାଦ୍ ମୁକୁନ୍ଦୋ ଭଗବାନ୍ ପିତୁର୍ଗେହାଦ୍ ବ୍ରଜଂ ଗତଃ ।
କ୍ୱ ବାସଂ ଜ୍ଞାତିଭିଃ ସାର୍ଦ୍ଧଂ କୃତବାନ୍ ସାତ୍ୱତାଂପତିଃ ॥ ୯

ବ୍ରଜେ ବସନ୍ କିମକରୋତ୍ ମଧୁପୁର୍ଯ୍ୟାଂ ଚ କେଶବଃ ।
ଭ୍ରାତରଂ ଚାବଧୀତ୍ କଂସଂ ମାତୁରଦ୍ଧାତଦର୍ହଣମ୍ ॥ ୧୦

ପାଣ୍ଡବମାନେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ କୌରବସେନା ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଦୁରତିକ୍ରମ୍ୟ ସାଗର ପରି ଥିଲା । ସେଥିରେ ପୁଣି ଭୀଷ୍ମ ଆଦି ବୀରମାନେ ବିଶାଳ ବିଶାଳ ମାଛଙ୍କୁ ବି ଗିଳି ଦେଉଥିବା ତିମିଙ୍ଗିଳ ପରି ଭୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରୂପ ନୌକାକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ମୋର ପିତାମହ ଅର୍ଜୁନ ସେହି ସେନାସମୁଦ୍ରକୁ ଗୋରୁଖୋଜକୁ ଡେଇଁ ପାରି ହେଲା ପରି ଅନାୟାସରେ ପାରି ହୋଇଗଲେ ॥ ୫ ॥ ପ୍ରଭୋ! ମୋର ଏହି ଶରୀର ଥିଲା ପାଣ୍ଡବ ଓ କୌରବ ଉଭୟ ବଂଶର ଶେଷସନ୍ତକ । ମୋର ଏହି ଶରୀର ଯେତେବେଳେ ଅଶ୍ୱତ୍‌ଥାମାଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରରେ ପୋଡ଼ି ଯାଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ମୋର ମାଆ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣ ପଶିବାରୁ, ସେ ହାତରେ ଚକ୍ର ଧରି, ମୋ ମାଆଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାପୂର୍ବକ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ ॥ ୬ ॥ (କେବଳ ମୋ କଥା କହୁନାହିଁ,) ଭଗବାନ ସମସ୍ତ ଦେହଧାରୀଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପରେ ରହି ଅମୃତ ଦାନ କରୁଛନ୍ତି ଓ ବାହାରେ କାଳରୂପରେ ରହିଛନ୍ତି ।* ମନୁଷ୍ୟରୂପରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେବା ହେଉଛି ତାହାଙ୍କର ଏକ ଲୀଳାମାତ୍ର । ତାହାଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୀଳାସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୭ ॥

ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଏବେ କହିଲେ ଯେ, ବଳରାମ ରୋହିଣୀଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ତା'ପରେ ଆପଣ ତାଙ୍କୁ ଦେବକୀଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ଗଣନା କଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଶରୀର ଧାରଣ ନ କରୁଣୁ ଜଣେ ଲୋକ ଦୁଇଜଣ ମାତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେବା କିପରି ସମ୍ଭବ ହେଲା ? ॥ ୮ ॥ ଅସୁରମାନଙ୍କର ମୁକ୍ତିଦାତା ଏବଂ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରେମ-ବିତରଣକାରୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ ପିତୃଗୃହ ବା ନିଜ ଘର ଛାଡ଼ି ବ୍ରଜକୁ ଚାଲିଗଲେ କାହିଁକି ? ଯଦୁବଂଶଶିରୋମଣି ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ କେଉଁଠି କେଉଁଠି ନିବାସ କଲେ? ॥ ୯ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଶିବଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ପ୍ରଭୁ ବ୍ରଜରେ ତଥା ମଧୁପୁରୀରେ ରହି କି କି ଲୀଳା କଲେ? ଏହାଛଡ଼ା, ସେ ନିଜ ମାଆଙ୍କ ଭାଇ ମାମୁଁ କଂସକୁ କାହିଁକି ନିଜ ହାତରେ ମାରିପକାଇଲେ? ସେ ତ ମାମୁଁ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିହତ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ ନ ଥିଲା ॥ ୧୦ ॥

* ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପେ ରହିଥିବା ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନର କାରଣ ଏବଂ ବାହାରେ କାଳରୂପରେ ରହି ସେ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିନାଶ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀମାନେ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ସେହି ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀଙ୍କର ଉପାସନା କରନ୍ତି ଓ ମୋକ୍ଷରୂପୀ ଅମରପଦ ପାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ବିଷୟପରାୟଣ ଅଜ୍ଞାନୀମାନେ ବାହ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ରଖି ବିଷୟଚିନ୍ତନରେ ମଜ୍ଜି ରହନ୍ତି, ସେମାନେ ଜନ୍ମମରଣରୂପୀ ମୃତ୍ୟୁର ଭାଗୀ ହୁଅନ୍ତି ।

ଦେହଂ ମାନୁଷମାଶ୍ରିତ୍ୟ କତି ବର୍ଷାଣି ବୃଷ୍ଣିଭିଃ ।
ଯଦୁପୁର୍ଯ୍ୟାଂ ସହାବାତ୍ସୀତ୍ ପତ୍ନ୍ୟଃ କତ୍ୟଭବନ୍ ପ୍ରଭୋଃ ॥ ୧୧

ଏତଦନ୍ୟଚ୍ଚ ସର୍ବଂ ମେ ମୁନେ କୃଷ୍ଣବିଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ବକ୍ତୁମର୍ହସି ସର୍ବଜ୍ଞ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନାୟ ବିସ୍ତୃତମ୍ ॥ ୧୨

ନୈଷାତିଦୁଃସହା କ୍ଷୁନ୍ମାଂ ତ୍ୟକ୍ତୋଦମପି ବାଧତେ ।
ପିବନ୍ତଂ ତ୍ୱନ୍ମୁଖାମ୍ଭୋଜଚ୍ୟୁତଂ ହରିକଥାମୃତମ୍ ॥ ୧୩

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ନିଶମ୍ୟ ଭୃଗୁନନ୍ଦନ ସାଧୁବାଦଂ
ବୈୟାସକିଃ ସ ଭଗବାନଥ ବିଷ୍ଣୁରାତମ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟର୍ଚ୍ଚ୍ୟ କୃଷ୍ଣଚରିତଂ କଲିକଲ୍ମଷଘ୍ନଂ
ବ୍ୟାହର୍ତ୍ତୁମାରଭତ ଭାଗବତପ୍ରଧାନଃ ॥ ୧୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସମ୍ୟଗ୍‌ବ୍ୟବସିତା ବୁଦ୍ଧିସ୍ତବ ରାଜର୍ଷିସତ୍ତମ ।
ବାସୁଦେବକଥାୟାଂ ତେ ଯଜ୍ଜାତା ନୈଷ୍ଠିକୀ ରତିଃ ॥ ୧୫

ବାସୁଦେବକଥାପ୍ରଶ୍ନଃ ପୁରୁଷାଂସ୍ତ୍ରୀନ୍ ପୁନାତି ହି ।
ବକ୍ତାରଂ ପୃଚ୍ଛକଂ ଶ୍ରୋତୃଂସ୍ତତ୍ପାଦସଲିଲଂ ଯଥା ॥ ୧୬

ଭୂମିର୍ଦୃପ୍ତନୃପବ୍ୟାଜଦୈତ୍ୟାନୀକଶତାୟୁତୈଃ ।
ଆକ୍ରାନ୍ତା ଭୂରିଭାରେଣ ବ୍ରହ୍ମାଣଂ ଶରଣଂ ଯଯୌ ॥ ୧୭

ଗୌର୍ଭୂତ୍ୱାଶ୍ରୁମୁଖୀ ଖିନ୍ନା କ୍ରନ୍ଦନ୍ତୀ କରୁଣଂ ବିଭୋଃ ।
ଉପସ୍ଥିତାନ୍ତିକେ ତସ୍ମୈ ବ୍ୟସନଂ ସ୍ୱମବୋଚତ ॥ ୧୮

ମନୁଷ୍ୟାକାର ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବିଗ୍ରହ ଧରି ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ସେ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ସହିତ କେତେ ବର୍ଷଯାଏ ନିବାସ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର କେତେଜଣ ପତ୍ନୀ ଥିଲେ? ॥ ୧୧ ॥ ହେ ମୁନିବର ! ମୁଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯେଉଁସବୁ ଲୀଳା ବିଷୟରେ ପଗ୍ଚରିଲି ଏବଂ ଯେଉଁସବୁ ଲୀଳା ବିଷୟ ପଗ୍ଚରି ନାହିଁ, ସେହିସବୁ ଲୀଳା ମୋତେ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ବିସ୍ତାରିତ ଭାବରେ କହନ୍ତୁ; କାରଣ ଆପଣ ସବୁ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ଏବଂ ମୁଁ ସେହିସବୁ ବିଷୟ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଶୁଣିବାକୁ ଗ୍ଚହୁଁଛି ॥ ୧୨ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଅନ୍ନ କଥା କ'ଣ କହିବି, ମୁଁ ଜଳ ମଧ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଛି । ଯେହେତୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ମୁଖକମଳରୁ ଝରିପଡୁଥିବା ଭଗବାନଙ୍କର ଅମୃତମୟୀ ଲୀଳାକଥା ପାନ କରୁଛି, ତେଣୁ (ଯେଉଁ ଅସହ୍ୟ କ୍ଷୁଧାତୃଷା ହେତୁ ମୁଁ ମୁନିଙ୍କ ଗଳାରେ ମଲାସାପଟାଏ ଲମ୍ୱଇଦେବାର ଅନ୍ୟାୟ କରିଥିଲି, ସେହି) କ୍ଷୁଧାତୃଷା ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋତେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୁଃଖ ଦେଇପାରୁନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ଶୁକଦେବ ତ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ । ତେଣୁ ମହାରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ଏପରି ସମୀଚୀନ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ସେ ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଳିମଳବିଧ୍ୱଂସୀ ଲୀଳାମାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୧୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ଭଗବଦ୍ ଲୀଳାରସର ରସିକ ରାଜର୍ଷି ! ଆପଣ ଯେଉଁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ନେଇଛନ୍ତି, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଓ ଆଦରଣୀୟ; କାରଣ ସବୁରି ହୃଦୟାରାଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳାକଥା ଶୁଣିବାକୁ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରୀତି ଜାତ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୧୫ ॥

ଗୋବିନ୍ଦ କଥା ପରଶନ । ହେଲେ ତାରଇ ତିନିଜଣ ॥
ଶ୍ରୋତା, ବକତା, ଯେ ପଗ୍ଚରି । ଏ ତିନିଜଣ ଯାନ୍ତି ତରି ॥
ତା' ପାଦ ଗଙ୍ଗାଜଳ ଯେହ୍ନେ । ତାରଇ ସ୍ନାନେ ପିଣ୍ଡଦାନେ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ସମୟରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଦୈତ୍ୟ ଅହଂକାରୀ ରାଜାମାନଙ୍କର ରୂପ ଧରି ଅତ୍ୟାଗ୍ଚର-ଭାରରେ ପୃଥିବୀକୁ ଆକ୍ରାନ୍ତ କରି ରଖିଥିଲେ । ସେହି ଭାରରୁ ତ୍ରାଣ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଭୂଦେବୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଶରଣ ଗଲେ ॥ ୧୬,୧୭ ॥ ସେତେବେଳକୁ ସେ ଗାଈରୂପ ଧରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଧାର ଧାର ଲୁହ ବୋହି ଯାଉଥାଏ । ତାଙ୍କ ମନ ଦୁଃଖିତ ଥାଏ; ଦେହ ବି ଶୁଖି ଯାଇଥାଏ । ସେ ବଡ଼ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ ହମ୍ୱାଉଥାନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ସେ ନିଜର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖର କାହାଣୀ କହିଗଲେ ॥ ୧୮ ॥

ବ୍ରହ୍ମା ତଦୁପଧାର୍ଯ୍ୟାଥ ସହ ଦେବୈସ୍ତୟା ସହ ।
ଜଗାମ ସତ୍ରିନୟନସ୍ତୀରଂ କ୍ଷୀରପୟୋନିଧେଃ ॥ ୧୯

ତତ୍ର ଗତ୍ୱା ଜଗନ୍ନାଥଂ ଦେବଦେବଂ ବୃଷାକପିମ୍ ।
ପୁରୁଷଂ ପୁରୁଷସୂକ୍ତେନ ଉପତସ୍ଥେ ସମାହିତଃ ॥ ୨୦

ଗିରଂ ସମାଧୌ ଗଗନେ ସମୀରିତାଂ
ନିଶମ୍ୟ ବେଧାସ୍ତ୍ରିଦଶାନୁବାଚ ହ ।
ଗାଂ ପୌରୁଷୀଂ ମେ ଶୃଣୁତାମରାଃ ପୁନ-
ର୍ବିଧୀୟତାମାଶୁ ତଥୈବ ମା ଚିରମ୍ ॥ ୨୧

ପୁରୈବ ପୁଂସାବଧୃତୋ ଧରାଜ୍ୱରୋ
ଭବଦ୍ଭିରଂଶୈର୍ଯଦୁଷୂପଜନ୍ୟତାମ୍ ।
ସ ଯାବଦୁର୍ବ୍ୟା ଭରମୀଶ୍ୱରେଶ୍ୱରଃ
ସ୍ୱକାଳଶକ୍ତ୍ୟା କ୍ଷପୟଂଶ୍ଚରେଦ୍ ଭୁବି ॥ ୨୨

ବସୁଦେବଗୃହେ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଭଗବାନ୍ ପୁରୁଷଃ ପରଃ ।
ଜନିଷ୍ୟତେ ତତ୍ପ୍ରିୟାର୍ଥଂ ସମ୍ଭବନ୍ତୁ ସୁରସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୨୩

ବାସୁଦେବକଳାନନ୍ତଃ ସହସ୍ରବଦନଃ ସ୍ୱରାଟ୍ ।
ଅଗ୍ରତୋ ଭବିତା ଦେବୋ ହରେଃ ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୟା ॥ ୨୪

ବିଷ୍ଣୋର୍ମାୟା ଭଗବତୀ ଯୟା ସମ୍ମୋହିତଂ ଜଗତ୍ ।
ଆଦିଷ୍ଟା ପ୍ରଭୁଣାଂଶେନ କାର୍ଯ୍ୟାର୍ଥେ ସମ୍ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୨୫

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟାଦିଶ୍ୟାମରଗଣାନ୍ ପ୍ରଜାପତିପତିର୍ବିଭୁଃ ।
ଆଶ୍ୱାସ୍ୟ ଚ ମହୀଂ ଗୀର୍ଭିଃ ସ୍ୱଧାମ ପରମଂ ଯଯୌ ॥ ୨୬

ବ୍ରହ୍ମା ବଡ଼ ସହାନୁଭୂତିର ସହିତ ତାଙ୍କର ଦୁଃଖକାହାଣୀ ଶୁଣିଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଭଗବାନ ଶଙ୍କର, ସ୍ୱର୍ଗର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରମୁଖ ଦେବତା ଏବଂ ଗାଈରୂପରେ ଆସିଥିବା ଭୂଦେବୀଙ୍କୁ (ପୃଥିବୀଙ୍କୁ) ସାଥିରେ ନେଇ କ୍ଷୀରସାଗର ତଟକୁ ଗଲେ ॥ ୧୯ ॥ ଭଗବାନ ତ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆରାଧ୍ୟଦେବ; ସେ ତାଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସକଳ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ କ୍ଳେଶ ଦୂର କରିଦିଅନ୍ତି । ସେ ହିଁ ତ ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ । ତେଣୁ କ୍ଷୀରସାଗର ତଟରେ ପହଞ୍ଚି ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଦେବତାମାନେ ପୁରୁଷସୂକ୍ତଦ୍ୱାରା ସେହି ପରମପୁରୁଷ ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ । ଏପରି ସ୍ତୁତି କରୁ କରୁ ବ୍ରହ୍ମା ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୦ ॥ ସେ ସମାଧିସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାରେ ଆକାଶବାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଓ ତାହା ଶୁଣି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ କହିଲେ, "ହେ ଦେବଗଣ ! ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କର ବାଣୀ ଶୁଣିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋଠାରୁ ତାହା ଶୁଣି ତଦନୁରୂପ କର୍ମ କରନ୍ତୁ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନରେ ବିଳମ୍ବ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୨୧ ॥ ପୃଥିବୀ ଯେ ବଡ଼ ଦୁଃଖରେ ଅଛନ୍ତି, ଭଗବାନ ତାହା ଆଗରୁ ଜାଣିଛନ୍ତି । ପ୍ରଭୁ ତ ଈଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର । ତେଣୁ ସେ ଆପଣା କାଳଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀର ଭାର ହରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେତେଦିନ ପୃଥିବୀରେ ଲୀଳା କରିବେ, ଆପଣମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ଅଂଶ ସହିତ ଯଦୁକୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଲୀଳାରେ ସହଯୋଗ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୨ ॥ ସ୍ୱୟଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ହିଁ ବସୁଦେବଙ୍କ ଘରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବେ । ତେଣୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରିୟତମା ହ୍ଲାଦିନୀଶକ୍ତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦେବାଙ୍ଗନାମାନେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୩ ॥ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ସହସ୍ରମୁଖ ଭଗବାନ ଶେଷଦେବ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଏକ କଳା (ଅଂଶ) ହୋଇଥିବାରୁ ଅନନ୍ତ ଅଟନ୍ତି (ଅନନ୍ତଙ୍କର ଅଂଶ ତ ଅନନ୍ତ ହିଁ ହେବେ) । ସେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କର ବଡ଼ଭାଇରୂପେ ଭଗବାନଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ॥ ୨୪ ॥ ଜଗତକୁ ମୋହିତ କରି ରଖିଥିବା ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳିନୀ ଯୋଗମାୟା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ ତାଙ୍କର ଲୀଳାକାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅଂଶରୂପେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ।" ॥ ୨୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମା ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଆଜ୍ଞା ଦେବା ପରେ ପୃଥିବୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇସୁଝାଇ, ତାଙ୍କୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ସାହସ ଦେଇ ନିଜ ଧାମକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୨୬ ॥

ଶୂରସେନୋ ଯଦୁପତିର୍ମଥୁରାମାବସନ୍ ପୁରୀମ୍ ।
ମାଥୁରାଞ୍ଛୂରସେନାଂଶ୍ଚ ବିଷୟାନ୍ ବୁଭୁଜେ ପୁରା ॥ ୨୭

ରାଜଧାନୀ ତତଃ ସାଭୂତ୍ ସର୍ବଯାଦବଭୂଭୁଜାମ୍ ।
ମଥୁରା ଭଗବାନ୍ ଯତ୍ର ନିତ୍ୟଂ ସଂନିହିତୋ ହରିଃ ॥ ୨୮

ତସ୍ୟାଂ ତୁ କର୍ହିଚିଚ୍ଛୌରିର୍ବସୁଦେବଃ କୃତୋଦ୍ୱହଃ ।
ଦେବକ୍ୟା ସୂର୍ଯ୍ୟୟା ସାର୍ଦ୍ଧଂ ପ୍ରୟାଣେ ରଥମାରୁହତ୍ ॥ ୨୯

ଉଗ୍ରସେନସୁତଃ କଂସଃ ସ୍ୱସୁଃ ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୟା ।
ରଶ୍ମୀନ୍ ହୟାନାଂ ଜଗ୍ରାହ ରୌକ୍ମୈ ରଥଶତୈର୍ବୃତଃ ॥ ୩୦

ଚତୁଃଶତଂ ପାରିବର୍ହଂ ଗଜାନାଂ ହେମମାଳିନାମ୍ ।
ଅଶ୍ୱାନାମଯୁତଂ ସାର୍ଦ୍ଧଂ ରଥାନାଂ ଚ ତ୍ରିଷଟ୍‌ଶତମ୍ ॥ ୩୧

ଦାସୀନାଂ ସୁକୁମାରୀଣାଂ ଦ୍ୱେ ଶତେ ସମଲଙ୍କୃତେ ।
ଦୁହିତ୍ରେ ଦେବକଃ ପ୍ରାଦାଦ୍ ଯାନେ ଦୁହିତୃବତ୍ସଳଃ ॥ ୩୨

ଶଙ୍ଖତୂର୍ଯ୍ୟମୃଦଙ୍ଗାଶ୍ଚ ନେଦୁର୍ଦୁନ୍ଦୁଭୟଃ ସମମ୍ ।
ପ୍ରୟାଣପ୍ରକ୍ରମେ ତାବଦ୍ ବରବଧ୍ୱୋଃ ସୁମଙ୍ଗଳମ୍ ॥ ୩୩

ପଥି ପ୍ରଗ୍ରହିଣଂ କଂସମାଭାଷ୍ୟାହାଶରୀରବାକ୍ ।
ଅସ୍ୟାସ୍ତ୍ୱାମଷ୍ଟମୋ ଗର୍ଭୋ ହନ୍ତା ଯାଂ ବହସେଽବୁଧ ॥ ୩୪

ଇତ୍ୟୁକ୍ତଃ ସ ଖଳଃ ପାପୋ ଭୋଜାନାଂ କୁଳପାଂସନଃ ।
ଭଗିନୀଂ ହନ୍ତୁମାରବ୍ଧଃ ଖଡ୍‌ଗପାଣିଃ କଚେଽଗ୍ରହୀତ୍ ॥ ୩୫

ତଂ ଜୁଗୁପ୍‌ସିତକର୍ମାଣଂ ନୃଶଂସଂ ନିରପତ୍ରପମ୍ ।
ବସୁଦେବୋ ମହାଭାଗ ଉବାଚ ପରିସାନ୍ତ୍ୱୟନ୍ ॥ ୩୬

ବସୁଦେବ ଉବାଚ

ଶ୍ଳାଘନୀୟଗୁଣଃ ଶୂରୈର୍ଭବାନ୍ ଭୋଜଯଶସ୍କରଃ ।
ସ କଥଂ ଭଗିନୀଂ ହନ୍ୟାତ୍ ସ୍ତ୍ରିୟମୁଦ୍‌ବାହପର୍ବଣି ॥ ୩୭

ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ଶୂରସେନ ଥିଲେ ଯଦୁବଂଶୀ ରାଜା । ସେ ମଥୁରାପୁରୀରେ ରହି ମଥୁରାମଣ୍ଡଳ ଓ ଶୂରସେନମଣ୍ଡଳ ଶାସନ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ଯେଉଁ ମଥୁରାରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ନିତ୍ୟ ବିରାଜମାନ ରହନ୍ତି, ତାହା ହିଁ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତ ଯଦୁବଂଶୀ ରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ॥ ୨୮ ॥ ଥରକର କଥା । ଶୂରଙ୍କ ପୁତ୍ର ବସୁଦେବ ମଥୁରାରେ ବିବାହ କରିସାରି ନିଜର ନବବିବାହିତା ପତ୍ନୀ ଦେବକୀଙ୍କ ସହିତ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ରଥରେ ବସିଗଲେ ॥ ୨୯ ॥ ଉଗ୍ରସେନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲା କଂସ । ସେ ନିଜ କକେଇ-ଝିଅ ଭଉଣୀ ଦେବକୀଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରିବା ଲାଗି ନିଜେ ଆସି ଘୋଡ଼ାଙ୍କ ଲଗାମ ଧରି ରଥରେ ବସିପଡ଼ିଲା । ବରକନ୍ୟାଙ୍କ ସହିତ ଶହ ଶହ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରଥ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଗ୍ଲୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜେ ଦେବକୀଙ୍କ ରଥ ଚଳାଇଲା ॥ ୩୦ ॥ ଦେବକୀଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଦେବକ । ଝିଅ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ସ୍ନେହ ଥିଲା । ତେଣୁ ଝିଅକୁ ବିଦାୟ ଦେବା ସମୟରେ ସେ ଯୌତୁକସ୍ୱରୂପ ସୁବର୍ଣ୍ଣହାରରେ ବିଭୂଷିତ ଗ୍ୱରି ଶହ ହାତୀ, ପନ୍ଦର ହଜାର ଘୋଡ଼ା, ଅଠର ଶହ ରଥ ତଥା ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ରରେ ବିଭୂଷିତା ଦୁଇ ଶହ ସୁକୁମାରୀ ଦାସୀ ମଧ୍ୟ ଦେଲେ ॥ ୩୧,୩୨ ॥ ବିଦାୟବେଳା ଆସିଯିବାରୁ ବରକନ୍ୟାଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଏକାସାଥିରେ ଶଙ୍ଖ, ତୂରୀ, ମହୁରୀ, ମୃଦଙ୍ଗ ଓ ଦୁନ୍ଦୁଭିମାନ ବାଜିଉଠିଲା ॥ ୩୩ ॥ ଘୋଡ଼ାଙ୍କ ଲଗାମ ଧରି ରଥ ଚଳାଇ ଯିବାବେଳେ ବାଟରେ କଂସକୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ଆକାଶବାଣୀ ହେଲା, ‘‘ରେ ମୂର୍ଖ ! ତୁ ଯାହାଙ୍କୁ ରଥରେ ବସାଇ ନେଉଛୁ, ତାଙ୍କରି ଅଷ୍ଟମଗର୍ଭର ସନ୍ତାନ ତୋତେ ବଧ କରିବ ।’’ ॥ ୩୪ ॥ କଂସ ଥିଲା ଘୋର ପାପୀ । ତାର ଦୁଷ୍ଟତାର କୌଣସି ସୀମା ନ ଥିଲା । ସେ ତ ଭୋଜବଂଶର କଳଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଥିଲା । ଆକାଶବାଣୀ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ସେ ଖଣ୍ଡା ବାହାର କରିପକାଇଲା ଏବଂ ନିଜ ଭଉଣୀର ଚୁଟି ଧରି ତାକୁ ମାରିଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲା ॥ ୩୫ ॥ ସେ ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୂର ଥିଲା; ପୁଣି ପାପକର୍ମ କରି କରି ନିର୍ଲଜ୍ଜ ବି ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତାର ସେହି ଦୁଷ୍କର୍ମ ଦେଖି ମହାତ୍ମା ବସୁଦେବ ତାକୁ ଶାନ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବୁଝାଇ କହିଲେ—॥ ୩୬ ॥

ବସୁଦେବ କହିଲେ—ହେ ରାଜକୁମାର ! ଆପଣ ଭୋଜବଂଶରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ ସେହି ବଂଶର ବଂଶଧର ଏବଂ ସେହି କୁଳର କୀର୍ତ୍ତି ବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ । ବଡ଼ ବଡ଼ ବୀର ଆପଣଙ୍କ ଗୁଣର ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । ଦେଖନ୍ତୁ, ଇଏ ତ ସହଜେ ସ୍ତ୍ରୀଜାତି; ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଆପଣଙ୍କର ଭଉଣୀ ଏବଂ ତୃତୀୟରେ ଆଜି ହେଉଛି ଏହାଙ୍କ ବିବାହର ଶୁଭ ଦିବସ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଆପଣ ଏହାଙ୍କୁ ମାରିଦେବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି କିପରି? ॥ ୩୭ ॥

ମୃତ୍ୟୁର୍ଜନ୍ମବତାଂ ବୀର ଦେହେନ ସହ ଜାୟତେ ।
ଅଦ୍ୟ ବାବ୍ଦଶତାନ୍ତେ ବା ମୃତ୍ୟୁର୍ବୈ ପ୍ରାଣିନାଂ ଧ୍ରୁବଃ ॥ ୩୮

ଦେହେ ପଞ୍ଚତ୍ୱମାପନ୍ନେ ଦେହୀ କର୍ମାନୁଗୋଽବଶଃ ।
ଦେହାନ୍ତରମନୁପ୍ରାପ୍ୟ ପ୍ରାକ୍ତନଂ ତ୍ୟଜତେ ବପୁଃ ॥ ୩୯

ବ୍ରଜଂସ୍ତିଷ୍ଠନ୍ ପଦୈକେନ ଯଥୈବୈକେନ ଗଚ୍ଛତି ।
ଯଥା ତୃଣଜଳୂକୈବଂ ଦେହୀ କର୍ମଗତିଂ ଗତଃ ॥ ୪୦

ସ୍ୱପ୍ନେ ଯଥା ପଶ୍ୟତି ଦେହମୀଦୃଶଂ
ମନୋରଥେନାଭିନିବିଷ୍ଟଚେତନଃ ।
ଦୃଷ୍ଟଶ୍ରୁତାଭ୍ୟାଂ ମନସାନୁଚିନ୍ତୟନ୍
ପ୍ରପଦ୍ୟତେ ତତ୍ କିମପି ହ୍ୟପସ୍ମୃତିଃ ॥ ୪୧

ଯତୋ ଯତୋ ଧାବତି ଦୈବଚୋଦିତଂ
ମନୋ ବିକାରାତ୍ମକମାପ ପଞ୍ଚସୁ ।
ଗୁଣେଷୁ ମାୟାରଚିତେଷୁ ଦେହ୍ୟସୌ
ପ୍ରପଦ୍ୟମାନଃ ସହ ତେନ ଜାୟତେ ॥ ୪୨

ଜ୍ୟୋତିର୍ଯଥୈବୋଦକପାର୍ଥିବେଷ୍ୱଦଃ
ସମୀରବେଗାନୁଗତଂ ବିଭାବ୍ୟତେ ।
ଏବଂ ସ୍ୱମାୟାରଚିତେଷ୍ୱସୌ ପୁମାନ୍
ଗୁଣେଷୁ ରାଗାନୁଗତୋ ବିମୁହ୍ୟତି ॥ ୪୩

ତସ୍ମାନ୍ନ କସ୍ୟଚିଦ୍ ଦ୍ରୋହମାଚରେତ୍ ସ ତଥାବିଧଃ ।
ଆତ୍ମନଃ କ୍ଷେମମନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ ଦ୍ରୋଗ୍ଧୁର୍ବୈ ପରତୋ ଭୟମ୍ ॥ ୪୪

ହେ ବୀରବର ! ଦେହର ଜନ୍ମ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ ତା ସହିତ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଯେ ପ୍ରାଣୀ ହୋଇ ଜନ୍ମିଛି, ସେ ଆଜି ନ ହେଲେ ବି, ଶହେ ବର୍ଷ ପରେ ତ ନିଶ୍ଚୟ ମରିବ । **ଦେହ ବହିଲେ ନିଶ୍ଚେ ମରି । ମରଣ ଛାରେ କିମ୍ପା ଡରି ।।** ॥ ୩୮ ॥ ଶରୀରର ଅନ୍ତକାଳ ଆସିଗଲେ ଜୀବ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଅନ୍ୟ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରି ପୂର୍ବଶରୀରକୁ ଛାଡ଼ିଦିଏ । ଏପରି କରିବାକୁ ସେ ବାଧ୍ୟ ॥ ୩୯ ॥ ଗ୍ଭଲିଲାବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ପାଦ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ରଖି ଅନ୍ୟ ପାଦଟିକୁ ଆଗକୁ ବଢ଼ାଏ, କିମ୍ବା ଜୋକ ଯେପରି ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପତ୍ରକୁ ଧରିବା ପରେ ପୂର୍ବରୁ ଧରିଥିବା ପତ୍ରଟିକୁ ଛାଡ଼େ, ଜୀବ ସେହିପରି ଅନ୍ୟ ଶରୀରଟିଏ ପାଇବା ପରେ, ପୂର୍ବଶରୀରଟି ଛାଡ଼ିଦିଏ ॥ ୪୦ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ବେଳେବେଳେ ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ରାଜାଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରାଦିଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟ ଶୁଣି ରାଜା ହେବାପାଇଁ ଅଭିଳାଷ କରିବାକୁ ଲାଗେ ଏବଂ ସେହି ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରି କରି ସେଥିରେ ଏତେ ମଜ୍ଜିଯାଏ ଯେ, ସ୍ୱପ୍ନରେ ବି ନିଜକୁ ରାଜା ବା ଇନ୍ଦ୍ର ବୋଲି ଅନୁଭବ କରେ ଓ ତା' ସହିତ ନିଜ ଦରିଦ୍ର ଅବସ୍ଥାର ଶରୀରକୁ ଭୁଲିଯାଏ; ପୁଣି ବେଳେବେଳେ ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ମନେ ମନେ ସେହି ବିଷୟ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ସେଥିରେ ଏପରି ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ତାର ନିଜ ସ୍ଥୂଳଶରୀର ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ରହେ ନାହିଁ; ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜୀବ କର୍ମ ହେତୁକ କାମନାର ଓ କାମନା ହେତୁକ କର୍ମର ଅଧୀନ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ଶରୀର ପାଇଯାଏ ଏବଂ ନିଜର ପୂର୍ବଶରୀର କଥା ଭୁଲିଯାଏ ॥ ୪୧ ॥ ଜୀବର ମନ ହେଉଛି ନାନାପ୍ରକାର ସଂକଳ୍ପର ଏକ ଭଣ୍ଡାର । ମୃତ୍ୟୁସମୟରେ ସେ ବହୁଜନ୍ମର ସଞ୍ଚିତ ବାସନା ତଥା ପ୍ରାରବ୍ଧ କର୍ମର ବାସନାର ଅଧୀନ ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ସେ ମାୟାଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଅନେକ ପାଞ୍ଚଭୌତିକ ଶରୀର ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁ ଶରୀରର ଚିନ୍ତନରେ ମଜ୍ଜିଯାଏ ଓ ନିଜକୁ ଯେଉଁ ଶରୀର ବୋଲି ଧରିନିଏ, ତାକୁ ସେହି ଶରୀର ଧରି ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୪୨ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବସ୍ତୁ ଯେପରି ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ବା ତୈଳାଦି ପଦାର୍ଥରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ରରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୁଏ ଏବଂ ପବନ ହେଲେ ସେହି ପାତ୍ରର ଜଳ ଆଦି ହଲିବାରୁ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ହଲିଲା-ଝୁଲିଲା ପରି ଜଣାପଡ଼େ, ଜୀବ ସେହିପରି ନିଜ ଅଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଶରୀର ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇ ତାହାକୁ ନିଜର ଶରୀର ବୋଲି ଧରିନିଏ ଓ ମୋହବଶତଃ ସେହି ଶରୀରର ଗତିବିଧିକୁ ନିଜର ଗତିବିଧି ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ଲାଗେ ॥ ୪୩ ॥ ତେଣୁ ଯେ ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ଚାହାନ୍ତି, ସେ କାହାରି ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ;

ଏଷା ତବାନୁଜା ବାଲା କୃପଣା ପୁତ୍ରିକୋପମା ।
ହନ୍ତୁଂ ନାର୍ହସି କଲ୍ୟାଣୀମିମାଂ ତ୍ୱଂ ଦୀନବତ୍ସଲଃ ॥ ୪୫

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ସ ସାମଭିର୍ଭେଦୈର୍ବୋଧ୍ୟମାନୋଽପି ଦାରୁଣଃ ।
ନ ନ୍ୟବର୍ତ୍ତତ କୌରବ୍ୟ ପୁରୁଷାଦାନନୁବ୍ରତଃ ॥ ୪୬

ନିର୍ବନ୍ଧଂ ତସ୍ୟ ତଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ବିଚିନ୍ତ୍ୟାନକଦୁନ୍ଦୁଭିଃ ।
ପ୍ରାପ୍ତଂ କାଳଂ ପ୍ରତିବ୍ୟୋଢୁମିଦଂ ତତ୍ରାନ୍ୱପଦ୍ୟତ ॥ ୪୭

ମୃତ୍ୟୁର୍ବୁଦ୍ଧିମତାପୋହ୍ୟୋ ଯାବଦ୍‌ବୁଦ୍ଧିବଳୋଦୟମ୍ ।
ଯଦ୍ୟସୌ ନ ନିବର୍ତ୍ତେତ ନାପରାଧୋଽସ୍ତି ଦେହିନଃ ॥ ୪୮

ପ୍ରଦାୟ ମୃତ୍ୟବେ ପୁତ୍ରାନ୍ ମୋଚୟେ କୃପଣାମିମାମ୍ ।
ସୁତା ମେ ଯଦି ଜାୟେରନ୍ ମୃତ୍ୟୁର୍ବା ନ ମ୍ରିୟେତ ଚେତ୍ ॥ ୪୯

ବିପର୍ଯ୍ୟୟୋ ବା କିଂ ନ ସ୍ୟାଦ୍ ଗତିର୍ଧାତୁର୍ଦୁରତ୍ୟୟା ।
ଉପସ୍ଥିତୋ ନିବର୍ତ୍ତେତ ନିର୍ବୃତ୍ତଃ ପୁନରାପତେତ୍ ॥ ୫୦

ଅଗ୍ନେର୍ୟଥା ଦାରୁବିୟୋଗୟୋଗୟୋ-
ରଦୃଷ୍ଟତୋଽନ୍ୟନ୍ନ ନିମିତ୍ତମସ୍ତି ।
ଏବଂ ହି ଜନ୍ତୋରପି ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟଃ
ଶରୀରସଂୟୋଗବିୟୋଗହେତୁଃ ॥ ୫୧

ଏବଂ ବିମୃଶ୍ୟ ତଂ ପାପଂ ଯାବଦାତ୍ମନିଦର୍ଶନମ୍ ।
ପୂଜୟାମାସ ବୈ ଶୌରିର୍ବହୁମାନପୁରଃସରମ୍ ॥ ୫୨

କାରଣ ଜୀବ କର୍ମର ଅଧୀନ । ସେ କାହା ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କଲେ, ତାକୁ ଇହଲୋକରେ ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତି ଓ ପରଲୋକରେ ଦୈବବିଧାନ ପ୍ରତି ଭୟଭୀତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୪୪ ॥ ତେଣୁ ହେ କଂସ ! ତୁମର ଏହି ସାନଭଉଣୀ ତ କମ୍ ବୟସର ଝିଅଟିଏ; ଏ ବିଚାରୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହାୟ । ଇଏ ତୁମର ଝିଅ ପରି । ତା'ଛଡ଼ା, ଇଏ ତ ଏବେ ଏବେ ବାହା ହୋଇଛନ୍ତି; ଏହାଙ୍କ ଦେହରୁ ବିବାହର ମଙ୍ଗଳଚିହ୍ନ ବି ଏଯାଏଁ ଲିଭିନାହିଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୁମ ପରି ଦୀନବତ୍ସଳ ପୁରୁଷ ଏପରି ଅସହାୟ ଅବଳାକୁ ବଧ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୪୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରି ପ୍ରଶଂସା ଆଦି ସାମନୀତି ଓ ଭୟ ଆଦି ଭେଦନୀତି ପ୍ରୟୋଗ କରି ବସୁଦେବ କଂସକୁ ବହୁତ ବୁଝାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହି କ୍ରୂର ତ ରାକ୍ଷସସ୍ୱଭାବର ଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ତା'ର ଘୋର ସଂକଳ୍ପ ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ ॥ ୪୬ ॥ କଂସର ନିଷ୍ଠୁର ଜିଦି ଦେଖି, ଏପରି ସଂକଟକୁ କିପରି ଟାଳି ଦିଆଯାଇ ପାରିବ, ବସୁଦେବ ତାହା ବିଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶେଷରେ ସେ ସ୍ଥିର କଲେ, "ବୁଦ୍ଧିମାନ ପୁରୁଷ ଯଥାସମ୍ଭବ ବୁଦ୍ଧିବଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଏଡ଼ାଇ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ । ଚେଷ୍ଟା କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯଦି ସଂକଟକୁ ଟାଳି ହେଲା ନାହିଁ, ତେବେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର କୌଣସି ଦୋଷ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୪୭,୪୮ ॥ ତେଣୁ ଏହି ମରଣରୂପୀ କଂସହାତରେ ମୋର ପୁଅକୁ ଦେଇଦେବି ବୋଲି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଅସହାୟ ଦେବକୀଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇବା ଉଚିତ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ମୋର ପୁଅ ଜନ୍ମ ହେବେ ଏବଂ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ କଂସ ସ୍ୱତଃ ମରିଯାଇ ନ ଥିବ, ତେବେ ତ ଅସୁବିଧା ! ॥ ୪୯ ॥ ସମ୍ଭବତଃ ଓଲଟା ବି ଘଟିପାରେ; ହୁଏତ ମୋ ପୁଅ ଏହାକୁ ମାରିଦେବ; କାରଣ ବିଧାତାର ବିଧାନକୁ କିଏ ବା ଏଡ଼ାଇ ଦେଇ ପାରିବ! ମୃତ୍ୟୁ ଆସି ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଟଳିଯାଏ ଏବଂ ଟଳିଯାଇଥିବା ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ ପୁଣି ଫେରି ଆସେ ॥ ୫୦ ॥ ବଣରେ ଯେତେବେଳେ ନିଆଁ ଲାଗିଯାଏ, ସେତେବେଳେ କେଉଁ ଗଛଟା ପୋଡ଼ିବ, କେଉଁଟା ନ ପୋଡ଼ିବ, ତାର କିଛି ଠିକଣା ନ ଥାଏ । ଦୂର ଗଛ ଜଳିଯାଏ, ଅଥଚ ପାଖଗଛ ନ ଜଳି ବଞ୍ଚିଯାଏ । ଏସବୁ ଘଟଣା କେବଳ ଅଦୃଷ୍ଟ ହାତର କଥା । ଠିକ୍ ସେହିପରି କେଉଁ ପ୍ରାଣୀର ଏହି ଶରୀର ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିବ ଓ କେଉଁ ପ୍ରାଣୀର ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ରହିବ, ତାହା ମଧ୍ୟ ବିଧାତା ହାତର କଥା ହୋଇଥିବାରୁ କହିପାରିବା ବଡ଼ କଠିନ ।" ॥ ୫୧ ॥ ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ଏହିପରି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ବସୁଦେବ ଅତି ସମ୍ମାନର ସହିତ

ପ୍ରସନ୍ନବଦନାମ୍ଭୋଜୋ ନୃଶଂସଂ ନିରପତ୍ରପମ୍ ।
ମନସା ଦୂୟମାନେନ ବିହସନ୍ନିଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୫୩

ବସୁଦେବ ଉବାଚ

ନ ହ୍ୟସ୍ୟାସ୍ତେ ଭୟଂ ସୌମ୍ୟ ଯଦ୍ ବାଗାହାଶରୀରିଣୀ ।
ପୁତ୍ରାନ୍ ସମର୍ପୟିଷ୍ୟେଽସ୍ୟା ଯତସ୍ତେ ଭୟମୁତ୍ଥିତମ୍ ॥ ୫୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ୍ୱସୁର୍ବଧାନ୍ନିବବୃତେ କଂସସ୍ତଦ୍‌ବାକ୍ୟସାରବିତ୍ ।
ବସୁଦେବୋଽପି ତଂ ପ୍ରୀତଃ ପ୍ରଶସ୍ୟ ପ୍ରାବିଶଦ୍ ଗୃହମ୍ ॥ ୫୫

ଅଥ କାଳ ଉପାବୃତ୍ତେ ଦେବକୀ ସର୍ବଦେବତା ।
ପୁତ୍ରାନ୍ ପ୍ରସୁଷୁବେ ଚାଷ୍ଟୌ କନ୍ୟାଂ ଚୈବାନୁବତ୍ସରମ୍ ॥ ୫୬

କୀର୍ତ୍ତିମନ୍ତଂ ପ୍ରଥମଜଂ କଂସାୟାନକଦୁନ୍ଦୁଭିଃ ।
ଅର୍ପୟାମାସ କୃଚ୍ଛ୍ରେଣ ସୋଽନୃତାଦତିବିହ୍ୱଳଃ ॥ ୫୭

କିଂ ଦୁଃସହଂ ନୁ ସାଧୂନାଂ ବିଦୁଷାଂ କିମପେକ୍ଷିତମ୍ ।
କିମକାର୍ଯ୍ୟଂ କଦର୍ଯ୍ୟାଣାଂ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜଂ କିଂ ଧୃତାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୫୮

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସମତ୍ୱଂ ତଚ୍ଛୌରେଃ ସତ୍ୟେ ଚୈବ ବ୍ୟବସ୍ଥିତିମ୍ ।
କଂସସ୍ତୁଷ୍ଟମନା ରାଜନ୍ ପ୍ରହସନ୍ନିଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୫୯

ପ୍ରତିଯାତୁ କୁମାରୋଽୟଂ ନ ହ୍ୟସ୍ମାଦସ୍ତି ମେ ଭୟମ୍ ।
ଅଷ୍ଟମାଦ୍ ଯୁବୟୋର୍ଗର୍ଭାନ୍ମୃତ୍ୟୁର୍ମେ ବିହିତଃ କିଳ ॥ ୬୦

ପାପୀ କଂସକୁ ବହୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ॥ ୫୨ ॥ ସେଭଳି ନୃଶଂସଟାକୁ ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିବାରୁ ବସୁଦେବଙ୍କ ମନରେ ବଡ଼ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ନିଜ ମୁଖ-କମଳକୁ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ କରି ହସି ହସି କହିଲେ—॥ ୫୩ ॥

ବସୁଦେବ କହିଲେ—ହେ ସୌମ୍ୟ (ଭଦ୍ର ମହାଶୟ) ! ଯାହା ଆକାଶବାଣୀ ହେଲା, ତା' ଅନୁଯାୟୀ ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ତ ଦେବକୀଙ୍କ ଆଡ଼ୁ କୌଣସି ଭୟର କାରଣ ନାହିଁ; ଭୟ ରହିଛି ତାଙ୍କର ପୁଅମାନଙ୍କ ଆଡ଼ୁ। ତେଣୁ ମୁଁ କଥା ଦେଉଛି, ତାଙ୍କର ପୁଅମାନଙ୍କୁ ଆଣି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ସମର୍ପି ଦେବି ॥ ୫୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କଂସ ଜାଣିଥିଲା ଯେ, ବସୁଦେବ ମିଛ କହନ୍ତି ନାହିଁ; ପୁଣି ସେ ଦେଖିଲା, ବସୁଦେବ ଯାହା କହିଲେ, ତାହା ଯୁକ୍ତିସଂଗତ ମଧ୍ୟ। ତେଣୁ ସେ ଭଉଣୀ ଦେବକୀଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ଭାବନା ଛାଡ଼ିଦେଲା। ତାହା ଦେଖି ବସୁଦେବ ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲେ ଏବଂ କଂସକୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ନିଜ ଘରକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୫୫ ॥ ଦେବକୀ ଥିଲେ ବଡ଼ ସତୀ ଓ ସାଧ୍ୱୀ। ତାଙ୍କ ଦେହରେ ସକଳ ଦେବତା ନିବାସ କରୁଥିଲେ। ସମୟକ୍ରମେ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପ୍ରତି ବର୍ଷ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ଆଠଟି ପୁତ୍ର ଓ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୫୬ ॥ ପ୍ରଥମ ପୁତ୍ରଟିର ନାମ ଥିଲା କୀର୍ତ୍ତିମାନ୍। ବସୁଦେବ ତାକୁ ଆଣି କଂସ ହାତରେ ଦେଇଦେଲେ। ତାହା କରିବାବେଳେ ତାଙ୍କ ମନରେ ନିଶ୍ଚୟ ଭୀଷଣ କଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ 'ମୋର ବଚନ କେବେ ମିଥ୍ୟା ହୋଇ ନ ଯାଉ' ଏହା ଭାବି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନରେ ତା'ଠାରୁ ଆହୁରି ଅଧିକ କଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା ॥ ୫୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସତ୍ୟସନ୍ଧ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପାଇଁ କେଉଁ କଷ୍ଟ ବା ଦୁଃସହ ! ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର କଣ ବା ନ ହେଲେ, ନ ଚଳେ ! ନୀଚ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କେଉଁ କର୍ମ ବା ଅକରଣୀୟ ! ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ କଣ ବା ତ୍ୟାଗ କରି ନ ପାରନ୍ତି ! ॥ ୫୮ ॥ କଂସ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲା ଯେ, ବସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ସମତ୍ୱଭାବ ରହିଛି (ପୁତ୍ରର ଜୀବନ ଓ ମୃତ୍ୟୁକୁ ସେ ସମାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଛନ୍ତି) ଏବଂ ସେ ସତ୍ୟପାଳନରେ ଦୃଢ଼ବ୍ରତୀ, ସେତେବେଳେ ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ହସ ହସ ମୁଖରେ କହିଲା—॥ ୫୯ ॥ "ହେ ବସୁଦେବ ! ଆପଣ ଏହି କୋମଳ ଶିଶୁଟିକୁ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ; ଇଏ ମୋର କୌଣସି କ୍ଷତି କରିବ ବୋଲି ମୁଁ ଭୟ କରୁନାହିଁ; ତାଛଡ଼ା ଆକାଶବାଣୀ ତ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ଦେବକୀର ଅଷ୍ଟମ ଗର୍ଭର ସନ୍ତାନଦ୍ୱାରା ହିଁ ମୋର ମୃତ୍ୟୁ ହେବ।" ॥ ୬୦ ॥

ତଥେତି ସୁତମାଦାୟ ଯଯାବାନକଦୁନ୍ଦୁଭିଃ ।
ନାଭ୍ୟନନ୍ଦତ ତଦ୍‌ବାକ୍ୟମସତୋଽବିଜିତାତ୍ମନଃ ॥ ୬୧

ବସୁଦେବ 'ଠିକ୍ ଅଛି' କହି, ପୁତ୍ରକୁ ଧରି ଫେରିଆସିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, କଂସ ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟ ଏବଂ ତା'ର ମନ ତା' ନିଜ ଆୟତ୍ତରେ ନାହିଁ । ତା'ମନ କେତେବେଳେ ଯେ ବଦଳିଯିବ, ତାର କିଛି ଠିକଣା ନାହିଁ । ତେଣୁ କଂସକଥାରେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥାଏ ॥ ୬୧ ॥

ନନ୍ଦାଦ୍ୟା ଯେ ବ୍ରଜେ ଗୋପା ଯାଶ୍ଚାମୀଷାଂ ଚ ଯୋଷିତଃ ।
ବୃଷ୍ଣୟୋ ବସୁଦେବାଦ୍ୟା ଦେବକ୍ୟାଦ୍ୟା ଯଦୁସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୬୨

ସର୍ବେ ବୈ ଦେବତାପ୍ରାୟା ଉଭୟୋରପି ଭାରତ ।
ଜ୍ଞାତୟୋ ବନ୍ଧୁସୁହୃଦୋ ଯେ ଚ କଂସମନୁବ୍ରତାଃ ॥ ୬୩

ଏତତ୍ କଂସାୟ ଭଗବାଞ୍ଛଶଂସାଭ୍ୟେତ୍ୟ ନାରଦଃ ।
ଭୂମେର୍ଭାରାୟମାଣାନାଂ ଦୈତ୍ୟାନାଂ ଚ ବଧୋଦ୍ୟମମ୍ ॥ ୬୪

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏ ଭିତରେ ନାରଦ ଆସି କଂସ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ କହିଦେଲେ, "ବାପା କଂସ ! ବ୍ରଜରେ ବାସ କରୁଥିବା ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନେ, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ, ବସୁଦେବ ଆଦି ବୃଷ୍ଣିବଂଶୀ ଯାଦବମାନେ, ଦେବକୀ ଆଦି ଯଦୁବଂଶର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଏବଂ ନନ୍ଦ ଓ ବସୁଦେବ ଉଭୟଙ୍କର ଜାତିଭାଇ, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ —ଏ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ଦେବତା । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁମାନେ ତୁମର ସେବା କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ବି ଦେବତା ।" ଏତକ କହିଦେବା ସହିତ ସେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ, ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ହେତୁ ପୃଥିବୀର ଭାର ବଢ଼ିଯାଇଛି; ତେଣୁ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବଧ କରାଯିବାର ଆୟୋଜନ ଚାଲିଛି ॥ ୬୨-୬୪ ॥ ଏତକ କହିଦେଇ ନାରଦ ଫେରିଯିବା ପରେ କଂସ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିନେଲା ଯେ, ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଦେବତା ଏବଂ ତାକୁ ମାରିବା ପାଇଁ ଦେବକୀ ଗର୍ଭରୁ ନିଶ୍ଚୟ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନ ଜନ୍ମ ହେବେ । ତେଣୁ ସେ ଦେବକୀ ଓ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ଧରିଆଣି, ସେମାନଙ୍କର ହାତ ଓ ଗୋଡ଼ରେ ବେଡ଼ି ପକାଇ ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ଠୁଙ୍କିଦେଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଯେତେ ପୁଅ ଜନ୍ମ ହେଲେ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ମାରିଚାଲିଲା । ପ୍ରତିଥର ଶିଶୁ ଜନ୍ମ ହେବାପରେ ତା'ର ସନ୍ଦେହ ହେଉଥାଏ— 'କିଏ ଜାଣେ, ଏହି ବାଳକରୂପରେ ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ଜନ୍ମ ନ ହୋଇଥିବେ କାହିଁକି !' ॥ ୬୫,୬୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରାୟତଃ ଦେଖାଯାଏ, ଆପଣା ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ଲୋଭୀ ରାଜାମାନେ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ନିମନ୍ତେ ମାତା-ପିତା, ଭାଇ-ବନ୍ଧୁ ଓ ନିଜର ଅତ୍ୟନ୍ତ ହିତକାମୀ ମିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ହତ୍ୟା କରିଦେଇଥାନ୍ତି ॥ ୬୭ ॥ କଂସ ଜାଣିଥିଲା ଯେ, ସେ ନିଜେ ପ୍ରଥମେ କାଳନେମି ଅସୁର ଥିଲା ଏବଂ ବିଷ୍ଣୁ ତାକୁ ମାରିଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶତ୍ରୁତା ବଢ଼ାଇଲା ॥ ୬୮ ॥ କଂସ ଥିଲା ବଡ଼ ବଳବାନ୍ । ସେ ଯଦୁ, ଭୋଜ ଓ ଅନ୍ଧକ ବଂଶର ଅଧିନାୟକ ତଥା ନିଜର ପିତା ଉଗ୍ରସେନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦୀ କରିଦେଲା ଏବଂ ନିଜେ ଶୂରସେନ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୬୯ ॥

ଋଷେର୍ବିନିର୍ଗମେ କଂସୋ ଯଦୂନ୍ ମତ୍ୱା ସୁରାନିତି ।
ଦେବକ୍ୟା ଗର୍ଭସମ୍ଭୂତଂ ବିଷ୍ଣୁଂ ଚ ସ୍ୱବଧଂ ପ୍ରତି ॥ ୬୫

ଦେବକୀଂ ବସୁଦେବଂ ଚ ନିଗୃହ୍ୟ ନିଗଡ଼ୈର୍ଗୃହେ ।
ଜାତଂ ଜାତମହନ୍ ପୁତ୍ରଂ ତୟୋରଜନଶଙ୍କୟା ॥ ୬୬

ମାତରଂ ପିତରଂ ଭ୍ରାତୃନ୍ ସର୍ବାଂଶ୍ଚ ସୁହୃଦସ୍ତଥା ।
ଘ୍ନନ୍ତି ହ୍ୟସୁତୃପୋ ଲୁବ୍ଧା ରାଜାନଃ ପ୍ରାୟଶୋ ଭୁବି ॥ ୬୭

ଆତ୍ମାନମିହ ସଞ୍ଜାତଂ ଜାନନ୍ ପ୍ରାଗ୍ ବିଷ୍ଣୁନା ହତମ୍ ।
ମହାସୁରଂ କାଳନେମିଂ ଯଦୁଭିଃ ସ ବ୍ୟରୁଧ୍ୟତ ॥ ୬୮

ଉଗ୍ରସେନଂ ଚ ପିତରଂ ଯଦୁଭୋଜାନ୍ଧକାଧିପମ୍ ।
ସ୍ୱୟଂ ନିଗୃହ୍ୟ ବୁଭୁଜେ ଶୂରସେନାନ୍ ମହାବଳଃ ॥ ୬୯

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାବତାରୋପକ୍ରମେ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

+++

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରବେଶ ଓ ଗର୍ଭସ୍ଥିତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେବଗଣଙ୍କ ସ୍ତୁତି

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ପ୍ରଲମ୍ବବକଚାଣୂରତୃଣାବର୍ତ୍ତମହାଶନୈଃ ।
ମୁଷ୍ଟିକାରିଷ୍ଟଦ୍ୱିବିଦପୂତନାକେଶିଧେନୁକୈଃ ॥ ୧

ଅନ୍ୟୈଶ୍ଚାସୁରଭୂପାଲୈର୍ବାଣଭୌମାଦିଭିର୍ଯୁତଃ ।
ଯଦୂନାଂ କଦନଂ ଚକ୍ରେ ବଲୀ ମାଗଧସଂଶ୍ରୟଃ ॥ ୨

ତେ ପୀଡ଼ିତା ନିବିବିଶୁଃ କୁରୁପଞ୍ଚାଲକେକୟାନ୍ ।
ଶାଲ୍ୱାନ୍ ବିଦର୍ଭାନ୍ ନିଷଧାନ୍ ବିଦେହାନ୍ କୋସଲାନପି ॥ ୩

ଏକେ ତମନୁରୁନ୍ଧାନା ଜ୍ଞାତୟଃ ପର୍ଯ୍ୟୁପାସତେ ।
ହତେଷୁ ଷଟ୍‌ସୁ ବାଲେଷୁ ଦେବକ୍ୟା ଔଗ୍ରସେନିନା ॥ ୪

ସପ୍ତମୋ ବୈଷ୍ଣବଂ ଧାମ ଯମନନ୍ତଂ ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ।
ଗର୍ଭୋ ବଭୂବ ଦେବକ୍ୟା ହର୍ଷଶୋକବିବର୍ଧନଃ ॥ ୫

ଭଗବାନପି ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ବିଦିତ୍ୱା କଂସଜଂ ଭୟମ୍ ।
ଯଦୂନାଂ ନିଜନାଥାନାଂ ଯୋଗମାୟାଂ ସମାଦିଶତ୍ ॥ ୬

ଗଚ୍ଛ ଦେବି ବ୍ରଜଂ ଭଦ୍ରେ ଗୋପଗୋଭିରଲଙ୍କୃତମ୍ ।
ରୋହିଣୀ ବସୁଦେବସ୍ୟ ଭାର୍ଯ୍ୟାଽଽସ୍ତେ ନନ୍ଦଗୋକୁଲେ ।
ଅନ୍ୟାଶ୍ଚ କଂସସଂବିଗ୍ନା ବିବରେଷୁ ବସନ୍ତି ହି ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କଂସ ନିଜେ ତ ଥିଲା ବହୁତ ବଳବାନ୍; ଦ୍ୱିତୀୟରେ ସେ ମଗଧନରେଶ ଜରାସନ୍ଧଠାରୁ ମଧ୍ୟ ବହୁ ସାହାଯ୍ୟ ପାଉଥିଲା । ତୃତୀୟରେ ତାର ସାଥୀମାନେ ଥିଲେ ପ୍ରଲମ୍ବାସୁର, ବକାସୁର, ଚାଣୂର, ତୃଣାବର୍ତ୍ତ, ଅଘାସୁର, ମୁଷ୍ଟିକ, ଅରିଷ୍ଟାସୁର, ଦ୍ୱିବିଦ, ପୂତନା, କେଶୀ, ଧେନୁକ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ମାୟାବୀ ବଳବାନ୍ ଅସୁର । ପୁଣି ବାଣାସୁର, ଭୌମାସୁର ଆଦି ବହୁ ଦୈତ୍ୟରାଜା ମଧ୍ୟ ତାର ସହାୟକ ଥିଲେ । ସେହି ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ସେ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବାରେ ଲାଗିଗଲା ॥ ୧, ୨ ॥ ଫଳରେ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ କୁରୁ, ପାଞ୍ଚାଳ, କେକୟ, ଶାଲ୍ୱ, ବିଦର୍ଭ, ନିଷଧ, ବିଦେହ ଓ କୋସଳ ଆଦି ଦେଶକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ରହିଲେ ॥ ୩ ॥ କେତେକ ଲୋକ କେବଳ ଉପରେ ଉପରେ ତାର ମନ ରକ୍ଷା କରି ତା' ସେବାରେ ଲାଗିରହିଲେ । ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଦେବକୀଙ୍କର ଛଅଟି ପୁତ୍ରଙ୍କୁ କଂସ ମାରିଦେଲା ପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଂଶସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀଶେଷଦେବ ଯାଇ ଦେବକୀଙ୍କ ସପ୍ତମ ଗର୍ଭରେ ରହିଲେ*; ଶେଷଦେବଙ୍କୁ ଅନନ୍ତ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି । ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶେଷଦେବ ଆସି ଗର୍ଭରେ ରହିଯିବାରୁ ଦେବକୀ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ । କିନ୍ତୁ କଂସ କାଳେ ଏହି ସନ୍ତାନଟିକୁ ବି ମାରିଦେବ, ସେହି ଭୟରେ ସେ ଶୋକାକୁଳ ମଧ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪, ୫ ॥

ଏପଟେ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଯେଉଁ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ପ୍ରଭୁ ଓ ସର୍ବସ୍ୱ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ କଂସଦ୍ୱାରା ବିଶେଷଭାବରେ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ହେଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ନିଜର ଯୋଗମାୟାଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ—॥ ୬ ॥ "ହେ ଦେବୀ ! ହେ କଲ୍ୟାଣୀ ! ତୁମେ ବ୍ରଜକୁ ଯାଅ । ଗୋପାଳ ଓ ଗୋରୁଗାଈଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରଜପ୍ରଦେଶ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଶୋଭିତ ହେଉଛି । ଏବେ ସେହି ଗୋପପୁରରେ ନନ୍ଦଘରେ ବସୁଦେବଙ୍କ ପତ୍ନୀ ରୋହିଣୀ ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି । ବସୁଦେବଙ୍କର ଅନ୍ୟ ପତ୍ନୀମାନେ ମଧ୍ୟ କଂସଭୟରେ ଗୁପ୍ତସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ରହୁଛନ୍ତି ॥ ୭ ॥

* ଶେଷଦେବ ବିଚାର କଲେ, "ରାମାବତାରରେ ମୁଁ ସାନଭାଇ ହୋଇଥିଲି; ତେଣୁ ମୋତେ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ଏବଂ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବନଗମନରୁ ବିରତ କରିପାରି ନ ଥିଲି । କୃଷ୍ଣାବତାରରେ ମୁଁ ବଡ଼ଭାଇ ହେଲେ, ଭଗବାନଙ୍କର ଭଲରୂପେ ସେବା କରିପାରିବି ।" ତେଣୁ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ମାତୃଗର୍ଭକୁ ଚାଲିଆସିଥିଲେ ।

ଦେବକ୍ୟା ଜଠରେ ଗର୍ଭଂ ଶେଷାଖ୍ୟଂ ଧାମ ମାମକମ୍ ।
ତତ୍ ସଂନିକୃଷ୍ୟ ରୋହିଣ୍ୟା ଉଦରେ ସଂନିବେଶୟ ॥ ୮

ଅଥାହମଂଶଭାଗେନ ଦେବକ୍ୟାଃ ପୁତ୍ରତାଂ ଶୁଭେ ।
ପ୍ରାପ୍ସ୍ୟାମି ତ୍ୱଂ ଯଶୋଦାୟାଂ ନନ୍ଦପତ୍ନ୍ୟାଂ ଭବିଷ୍ୟସି ॥ ୯

ଅର୍ଚ୍ଚିଷ୍ୟନ୍ତି ମନୁଷ୍ୟାସ୍ତ୍ୱାଂ ସର୍ବକାମବରେଶ୍ୱରୀମ୍ ।
ଧୂପୋପହାରବଳିଭିଃ ସର୍ବକାମବରପ୍ରଦାମ୍ ॥ ୧୦

ନାମଧେୟାନି କୁର୍ବନ୍ତି ସ୍ଥାନାନି ଚ ନରା ଭୁବି ।
ଦୁର୍ଗେତି ଭଦ୍ରକାଳୀତି ବିଜୟା ବୈଷ୍ଣବୀତି ଚ ॥ ୧୧

କୁମୁଦା ଚଣ୍ଡିକା କୃଷ୍ଣା ମାଧବୀ କନ୍ୟକେତି ଚ ।
ମାୟା ନାରାୟଣୀଶାନୀ ଶାରଦେତ୍ୟମ୍ବିକେତି ଚ ॥ ୧୨

ଗର୍ଭସଂକର୍ଷଣାତ୍ ତଂ ବୈ ପ୍ରାହୁଃ ସଂକର୍ଷଣଂ ଭୁବି ।
ରାମେତି ଲୋକରମଣାଦ୍ ବଳଂ ବଳବଦୁଚ୍ଛ୍ରୟାତ୍ ॥ ୧୩

ସନ୍ଦିଷ୍ଟୈବଂ ଭଗବତା ତଥେତ୍ୟୋମିତି ତଦ୍‌ବଚଃ ।
ପ୍ରତିଗୃହ୍ୟ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ଗାଂ ଗତା ତତ୍ ତଥାକରୋତ୍ ॥ ୧୪

ଗର୍ଭେ ପ୍ରଣୀତେ ଦେବକ୍ୟା ରୋହିଣୀଂ ଯୋଗନିଦ୍ରୟା ।
ଅହୋ ବିସ୍ରଂସିତୋ ଗର୍ଭ ଇତି ପୌରା ବିଚୁକ୍ରୁଶୁଃ ॥ ୧୫

ଭଗବାନପି ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭକ୍ତାନାମଭୟଙ୍କରଃ ।
ଆବିବେଶାଂଶଭାଗେନ ମନ ଆନକଦୁନ୍ଦୁଭେଃ ॥ ୧୬

ସ ବିଭ୍ରତ୍ ପୌରୁଷଂ ଧାମ ଭ୍ରାଜମାନୋ ଯଥା ରବିଃ ।
ଦୁରାସଦୋଽତିଦୁର୍ଧର୍ଷୋ ଭୂତାନାଂ ସଂବଭୂବ ହ ॥ ୧୭

ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ଶେଷ ନାମକ ଅଂଶ ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ରହିଛି । ତୁମେ ସେହି ଅଂଶଟି ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ନେଇ ରୋହିଣୀଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ରଖିଦିଅ ॥ ୮ ॥ ହେ କଲ୍ୟାଣୀ ! ଏଥର ମୁଁ ମୋର ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ, ବଳ ଆଦି ଅଂଶ ଧରି ଦେବକୀଙ୍କର ପୁତ୍ରରୂପେ ଜନ୍ମ ହେବି । ତୁମେ ଯାଇ ନନ୍ଦଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଯଶୋଦାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହୁଅ ॥ ୯ ॥ ତୁମେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଅଭିଳଷିତ ବର ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ । ତୁମେ ସମସ୍ତ ଅଭିଳାଷର ପୂରଣକାରିଣୀ ବୋଲି ଜାଣି ଲୋକେ ଧୂପ, ଦୀପ, ନୈବେଦ୍ୟ ଏବଂ ନାନାପ୍ରକାର ସାମଗ୍ରୀ ଅର୍ପଣ କରି ତୁମକୁ ପୂଜା କରିବେ ॥ ୧୦ ॥ ପୃଥିବୀର ଲୋକେ ତୁମ ନିମନ୍ତେ ନାନାସ୍ଥାନରେ ମନ୍ଦିର ଇତ୍ୟାଦି ଗଢ଼ିବେ ଓ ତୁମକୁ ଦୁର୍ଗା, ଭଦ୍ରକାଳୀ, ବିଜୟା, ବୈଷ୍ଣବୀ, କୁମୁଦା, ଚଣ୍ଡିକା, କୃଷ୍ଣା, ମାଧବୀ, କନ୍ୟା, ମାୟା, ନାରାୟଣୀ, ଈଶାନୀ, ଶାରଦା, ଅମ୍ବିକା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ଡାକିବେ ॥ ୧୧,୧୨ ॥ ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଆକର୍ଷଣପୂର୍ବକ ଅନ୍ୟ ଗର୍ଭକୁ ଚାଲିଯିବାରୁ ଜଗତରେ ଲୋକେ ଶେଷଦେବଙ୍କୁ ସଂକର୍ଷଣ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିବେ । ସେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିବେ, ତେଣୁ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ରାମ ବୋଲି ଡାକିବେ ଏବଂ ସେ ବଳବାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେବେ, ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ବଳଭଦ୍ର ବା ବଳରାମ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଡାକିବେ ॥ ୧୩ ॥

ଯୋଗମାୟା 'ଯଥା ଆଜ୍ଞା' କହି ଭଗବାନଙ୍କର ଆଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକକୁ ଚାଲିଆସିଲେ । ଭଗବାନ ଯାହାସବୁ କହିଥିଲେ, ସେ ପୃଥିବୀକୁ ଆସି ତାହା କରିଦେଲେ ॥ ୧୪ ॥ ସେ ଯେତେବେଳେ ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭ ନେଇ ରୋହିଣୀଙ୍କ ଉଦରରେ ରଖିଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ନଗରର ଲୋକେ ସମବେଦନା ବ୍ୟକ୍ତ କରି ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ହାୟ ! ବିଚାରୀ ଦେବକୀର ଏହି ଗର୍ଭଟି ବି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା !" ॥ ୧୫ ॥ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଅଭୟ କରିଦିଅନ୍ତି । ସେ ତ ସର୍ବତ୍ର ସବୁରୂପରେ ଅଛନ୍ତି; ତାଙ୍କୁ କେଉଁଠିକି ଯିବାକୁ ବା ଆସିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ବସୁଦେବଙ୍କ ମନରେ ନିଜର ସକଳ କଳା ନେଇ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୬ ॥ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ବିଦ୍ୟମାନ ହୋଇ ସେ ନିଜକୁ ଅବ୍ୟକ୍ତରୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଦେଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ଜ୍ୟୋତି ଧାରଣ କରି ବସୁଦେବ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ତେଜସ୍ୱୀ ଦେଖାଗଲେ । ତାଙ୍କ ତେଜ ଦେଖି ଲୋକଙ୍କ ଆଖି ଝଲସିଗଲା; ଜଗତରେ କେହି ତାଙ୍କୁ ବଳ, ବାଣୀ

ତତୋ ଜଗନ୍ମଙ୍ଗଳମଚ୍ୟୁତାଂଶଂ
ସମାହିତଂ ଶୂରସୁତେନ ଦେବୀ ।
ଦଧାର ସର୍ବାତ୍ମକମାତ୍ମଭୂତଂ
କାଷ୍ଠା ଯଥାଽଽନନ୍ଦକରଂ ମନସ୍ତଃ ॥ ୧୮

ସା ଦେବକୀ ସର୍ବଜଗନ୍ନିବାସ-
ନିବାସଭୂତା ନିତରାଂ ନ ରେଜେ ।
ଭୋଜେନ୍ଦ୍ରଗେହେଽଗ୍ନିଶିଖେବ ରୁଦ୍ଧା
ସରସ୍ୱତୀ ଜ୍ଞାନଖଲେ ଯଥା ସତୀ ॥ ୧୯

ତାଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ କଂସଃ ପ୍ରଭୟାଜିତାନ୍ତରାଂ
ବିରୋଚୟନ୍ତୀଂ ଭବନଂ ଶୁଚିସ୍ମିତାମ୍ ।
ଆହୈଷ ମେ ପ୍ରାଣହରୋ ହରିର୍ଗୁହାଂ
ଧ୍ରୁବଂ ଶ୍ରିତୋ ଯନ୍ନ ପୁରେୟମୀଦୃଶୀ ॥ ୨୦

କିମଦ୍ୟ ତସ୍ମିନ୍ କରଣୀୟମାଶୁ ମେ
ଯଦର୍ଥତନ୍ତ୍ରୋ ନ ବିହନ୍ତି ବିକ୍ରମମ୍ ।
ସ୍ତ୍ରିୟାଃ ସ୍ୱସୁର୍ଗୁରୁମତ୍ୟା ବଧୋଽୟଂ
ଯଶଃ ଶ୍ରିୟଂ ହନ୍ତ୍ୟନୁକାଲମାୟୁଃ ॥ ୨୧

ସ ଏଷ ଜୀବନ୍ ଖଲୁ ସମ୍ପରେତୋ
ବର୍ତ୍ତେତ ଯୋଽତ୍ୟନ୍ତନୃଶଂସିତେନ ।
ଦେହେ ମୃତେ ତଂ ମନୁଜାଃ ଶପନ୍ତି
ଗନ୍ତା ତମୋଽନ୍ଧଂ ତନୁମାନିନୋ ଧ୍ରୁବମ୍ ॥ ୨୨

ବା ପ୍ରଭାବରେ ପରାଭୂତ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ଜଗତର ପରମ ମଙ୍ଗଳକାରୀ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଅଂଶଟି ବସୁଦେବ ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ସ୍ଥାପନ କରିଦେଲେ ଏବଂ ପୂର୍ବଦିଗ ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କୁ ଧାରଣ କରେ, ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱସମ୍ପନ୍ନା ଦେବକୀ ଦେବୀ ସେହିପରି ବିଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତରେ ସର୍ବାତ୍ମା ଏବଂ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଗର୍ଭରେ ଧାରଣ କଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଯେଉଁ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନିବାସ (ସାରା ଜଗତର ନିବାସସ୍ଥାନ), ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେବକୀ ହୋଇଗଲେ ତାହାଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ। କିନ୍ତୁ ହାଣ୍ଡିଭିତରେ ଜଳୁଥିବା ଦୀପର ଜ୍ୟୋତି ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟା ଦେବାକୁ ଗ୍ରହୁଁ ନ ଥିବା ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ବିଦ୍ୟା ଯେପରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିପାରେ ନାହିଁ, କଂସକାରାଗାରରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ନିଜ ଗର୍ଭରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧରିଥିବା ଦେବକୀଙ୍କର ଜ୍ୟୋତି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବାହାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକଶିତ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ତଥାପି ଗର୍ଭରେ ଅଜେୟ ଭଗବାନ ବିରାଜିତ ଥିବାରୁ ଦେବକୀଙ୍କ ମୁଖରେ ପବିତ୍ର ହାସ୍ୟରେଖା ଝଲସିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ଦେହର କାନ୍ତିରେ ବନ୍ଦୀଗୃହ ଆଲୋକିତ ଦେଖାଗଲା। ଏସବୁ ଦେଖି କଂସ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, "ଏହା ପୂର୍ବରୁ ତ ଦେବକୀ କେବେ ବି ଏପରି ଦିଶୁ ନ ଥିଲା; ତେଣୁ ସିଂହ ଆସି ଗୁମ୍ଫାରେ ରହିଗଲା ପରି, ଏଥର ମୋର ପ୍ରାଣନାଶକ ହରି ଆସି ନିଶ୍ଚୟ ଏହାର ଗର୍ଭରେ ରହିଲେଣି ॥ ୨୦ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ବିଷୟରେ ଯଥାଶୀଘ୍ର କିଛି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ; କାରଣ ହରି ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରଣ କରିବାକୁ ବିଳମ୍ବ କରିବେ ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଦେବକୀକୁ ମାରିଦେବା ତ ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ; କାରଣ ବୀରପୁରୁଷ ସ୍ୱାର୍ଥପରବଶ ହୋଇ ନିଜର ପରାକ୍ରମକୁ କଳଙ୍କିତ କରିଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ। ତାଛଡ଼ା ସେ ଏକେ ତ ନାରୀ, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଗର୍ଭିଣୀ ଓ ତୃତୀୟରେ ମୋର ଭଉଣୀ। ତେଣୁ ତାକୁ ମାରିଦେବା କ୍ଷଣି ମୋର ସବୁ କୀର୍ତ୍ତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ଆୟୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ॥ ୨୧ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଏପରି କ୍ରୂର ବ୍ୟବହାର କରେ, ସେ ବଞ୍ଚି ଥାଉ ଥାଉ ମଧ୍ୟ ମୁର୍ଦ୍ଦାର ତୁଲ୍ୟ; ପୁଣି ସେ ମରିବାପରେ ଲୋକେ ତାକୁ ବହୁ ନିନ୍ଦା ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି। ଦେହାଭିମାନୀ ଲୋକେ ଯେଉଁ ଘୋର ନରକରେ ପଡ଼ନ୍ତି, ଏପରି କ୍ରୂର ମନୁଷ୍ୟ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ସେହି ନରକରେ ପଡ଼େ ॥ ୨୨ ॥

ଇତି ଘୋରତମାଦ୍ ଭାବାତ୍ ସନ୍ନିବୃତ୍ତଃ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରଭୁଃ ।
ଆସ୍ତେ ପ୍ରତୀକ୍ଷଂସ୍ତଜ୍ଜନ୍ମ ହରେର୍ବୈରାନୁବନ୍ଧକୃତ୍ ॥ ୨୩

ଆସୀନଃ ସଂବିଶଂସ୍ତିଷ୍ଠନ୍ ଭୁଞ୍ଜାନଃ ପର୍ଯ୍ୟଟନ୍ ମହୀମ୍ ।
ଚିନ୍ତୟାନୋ ହୃଷୀକେଶମପଶ୍ୟତ୍ ତନ୍ମୟଂ ଜଗତ୍ ॥ ୨୪

ବ୍ରହ୍ମା ଭବଶ୍ଚ ତତ୍ରୈତ୍ୟ ମୁନିଭିର୍ନାରଦାଦିଭିଃ ।
ଦେବୈଃ ସାନୁଚରୈଃ ସାକଂ ଗୀର୍ଭିର୍ବୃଷଣମୈଡୟନ୍ ॥ ୨୫

ସତ୍ୟବ୍ରତଂ ସତ୍ୟପରଂ ତ୍ରିସତ୍ୟଂ
ସତ୍ୟସ୍ୟ ଯୋନିଂ ନିହିତଂ ଚ ସତ୍ୟେ ।
ସତ୍ୟସ୍ୟ ସତ୍ୟମୃତସତ୍ୟନେତ୍ରଂ
ସତ୍ୟାତ୍ମକଂ ତ୍ୱାଂ ଶରଣଂ ପ୍ରପନ୍ନାଃ ॥ ୨୬

ଏକାୟନୋଽସୌ ଦ୍ୱିଫଳସ୍ତ୍ରିମୂଳ-
ଶ୍ଚତୂରସଃ ପଞ୍ଚବିଧଃ ଷଡ଼ାତ୍ମା ।

କଂସ ଦେବକୀଙ୍କୁ ମାରିଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ଏପରି ବିଚ୍ୟାର କରି ସେ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଗଲା* ଏବଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପ୍ରତି ମନରେ ଘୋର ବୈରଭାବ ପୋଷଣ କରି, ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଜନ୍ମକାଳକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହିଲା ॥ ୨୩ ॥ ଏଥର ସେ ବସିବା-ଉଠିବା, ଖାଇବା-ପିଇବା, ଶୋଇବା-ଉଠିବା, ଚ୍ୟଲିବା-ବୁଲିବା ସବୁବେଳେ ହରିଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ିରହିଲା । ସେ ଯେଉଁ ଆଡ଼କୁ ଚ୍ୟହିଁଲା, ସବୁଆଡ଼େ ତାକୁ ହରି ଦେଖାଗଲେ । ଏପରିଭାବରେ ତାକୁ ସାରାଜଗତ୍ ହରିମୟ ଦେଖାଗଲା ॥ ୨୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! (ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ହରି ବିରାଜମାନ ହେଲେଣି ଜାଣି) ଭଗବାନ ଶିବ ଓ ବ୍ରହ୍ମା କଂସର ବନ୍ଦୀଶାଳାକୁ ଚ୍ୟଲିଆସିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଚରବର୍ଗ ଓ ସମସ୍ତ ଦେବତା ତଥା ନାରଦାଦି ଋଷିମାନେ ମଧ୍ୟ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମିଶି ସବୁରି ଅଭିଳାଷପୂରଣକାରୀ ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଏହିରୂପେ ସ୍ତୁତି କଲେ— ॥ ୨୫ ॥ "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟସଙ୍କଳ୍ପ । ସତ୍ୟ ହିଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ । ସୃଷ୍ଟିର ପୂର୍ବରୁ, ପ୍ରଳୟର ପରେ ଏବଂ ସଂସାରର ସ୍ଥିତିକାଳରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅସତ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଆପଣ ହିଁ ସତ୍ୟରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଭୂମି, ଜଳ, ତେଜ, ବାୟୁ ଏବଂ ଆକାଶ—ଏ ପାଞ୍ଚଟି ଦୃଶ୍ୟମାନ ସତ୍ୟର ଆପଣ ହିଁ କାରଣ । ପୁଣି ଆପଣ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପରେ ସେସବୁରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତର ପରମାର୍ଥସ୍ୱରୂପ । ଆପଣ ହିଁ ମଧୁର ବାଣୀ ଓ ସମଦୃଷ୍ଟିର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣକୁ ଆସିଛୁ ॥ ୨୬ ॥ ଏହି ସଂସାରଟା କଣ? ଏହା ହେଉଛି ଏକ ସନାତନ ବୃକ୍ଷ । ଏକମାତ୍ର ପ୍ରକୃତି ହିଁ ଏହି ବୃକ୍ଷର ଆଶ୍ରୟ । ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ ହେଉଛି ଏହାର ଦୁଇଟି ଫଳ । ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ ହେଉଛି ଏହାର ତିନି ମୂଳ । ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷ ହେଉଛି ଏହାର ଚ୍ୟରି ରସ । ଏହା ପାଞ୍ଚଟି ମାଧ୍ୟମରେ ଜ୍ଞାନ ଅନୁଭବ କରେ; ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା : ଶ୍ରୋତ୍ର, ତ୍ୱଚ୍ୟ, ନେତ୍ର, ରସନା ଓ ନାସିକା ନାମକ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟ । ଏହି ବୃକ୍ଷର ଛଅଟି ଅବସ୍ଥା ରହିଛି, ଯଥା—ଜନ୍ମ, ଅସ୍ତିତ୍ୱ, ବୃଦ୍ଧି, ପରିବର୍ତ୍ତନ, କ୍ଷୟ ଓ ବିନାଶ । ଏହି ବୃକ୍ଷର ସାତପରସ୍ତ ବଲ୍କଳ ରହିଛି, ଯଥା—ରସ, ରୁଧିର (ରକ୍ତ), ମାଂସ, ମେଦ (ଚର୍ବି), ଅସ୍ଥି, ମଜ୍ଜା ଓ ଶୁକ୍ର (ବୀର୍ଯ୍ୟ) । ଏହାର ଆଠଟି ଶାଖା ହେଲା—ପଞ୍ଚ ମହାଭୂତ,

* ଯେଉଁ କଂସ ବିବାହର ମଙ୍ଗଳଚିହ୍ନ ଧାରଣ କରିଥିବା ଦେବକୀଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦେବାକୁ ଦିନେ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇଥିଲା, ସେହି କଂସ ଆଜି ଏପରି ସଦ୍‌ବିଚ୍ୟରବାନ୍ ହୋଇଗଲା କାହିଁକି ? କାରଣ ହେଲା, ସେ ଆଜି ଯେଉଁ ଦେବକୀଙ୍କୁ ଦେଖିଲା, ତାଙ୍କ ଭିତରେ ବା ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ବିରାଜମାନ ଅଛନ୍ତି । ଯାହାଙ୍କ ଭିତରେ ଭଗବାନ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟର ସଦ୍‌ବୁଦ୍ଧି ଉଦୟ ହେବା କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ନୁହେଁ ।

ସପ୍ତତ୍ୱଗଷ୍ଟବିଟପୋ ନବାକ୍ଷୋ
ଦଶଚ୍ଛଦୀ ଦ୍ୱିଖଗୋ ହ୍ୟାଦିବୃକ୍ଷଃ ॥ ୨୭

ତ୍ୱମେକ ଏବାସ୍ୟ ସତଃ ପ୍ରସୂତି-
ସ୍ତ୍ୱଂ ସନ୍ନିଧାନଂ ତ୍ୱମନୁଗ୍ରହଶ୍ଚ ।
ତ୍ୱନ୍ମାୟୟା ସଂବୃତଚେତସସ୍ତ୍ୱାଂ
ପଶ୍ୟନ୍ତି ନାନା ନ ବିପଶ୍ଚିତୋ ଯେ ॥ ୨୮

ବିଭର୍ଷି ରୂପାଣ୍ୟବବୋଧ ଆତ୍ମା
କ୍ଷେମାୟ ଲୋକସ୍ୟ ଚରାଚରସ୍ୟ ।
ସତ୍ତ୍ୱୋପପନ୍ନାନି ସୁଖାବହାନି
ସତାମଭଦ୍ରାଣି ମୁହୁଃ ଖଲାନାମ୍ ॥ ୨୯

ତ୍ୱୟ୍ୟମ୍ବୁଜାକ୍ଷାଖିଳସତ୍ତ୍ୱଧାମ୍ନି-
ସମାଧିନାଽଽବେଶିତଚେତସୈକେ ।
ତ୍ୱତ୍ପାଦପୋତେନ ମହତ୍କୃତେନ
କୁର୍ବନ୍ତି ଗୋବତ୍ସପଦଂ ଭବାବ୍ଧିମ୍ ॥ ୩୦

ସ୍ୱୟଂ ସମୁତ୍ତୀର୍ଯ୍ୟ ସୁଦୁସ୍ତରଂ ଦ୍ୟୁମନ୍
ଭବାର୍ଣ୍ଣବଂ ଭୀମମଦଭ୍ରସୌହୃଦାଃ ।
ଭବତ୍ପଦାମ୍ଭୋରୁହନାବମତ୍ର ତେ
ନିଧାୟ ଯାତାଃ ସଦନୁଗ୍ରହୋ ଭବାନ୍ ॥ ୩୧

ଯେଽନ୍ୟେଽରବିନ୍ଦାକ୍ଷ ବିମୁକ୍ତମାନିନ-
ସ୍ତ୍ୱୟ୍ୟସ୍ତଭାବାଦବିଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧୟଃ ।

ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଅହଂକାର । ଏହାର ନଅଟି କୋରଡ଼ ହେଉଛି ମୁଖ ଆଦି ନବଦ୍ୱାର । ଏହି ବୃକ୍ଷର ଦଶଟି ପତ୍ର ହେଲା—ପ୍ରାଣ, ଅପାନ, ବ୍ୟାନ, ଉଦାନ, ସମାନ, ନାଗ, କୂର୍ମ, କୃକଳ, ଦେବଦତ୍ତ ଏବଂ ଧନଞ୍ଜୟ ନାମକ ଦଶପ୍ରାଣ । ଏହି ସଂସାରରୂପୀ ବୃକ୍ଷରେ ଦୁଇଟି ପକ୍ଷୀ ଅଛନ୍ତି; ସେମାନେ ହେଲେ ଜୀବ ଓ ଈଶ୍ୱର (ପରମ) ॥ ୨୭ ॥ ଏକମାତ୍ର ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ସଂସାରବୃକ୍ଷର ଉତ୍ପତ୍ତିର ଆଧାର । ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଏହାର ରକ୍ଷା ହୁଏ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହାର ପ୍ରଳୟ (ବିନାଶ) ହୁଏ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଯାଇଛି, ଯେଉଁମାନେ ଏହି ସତ୍ୟକୁ ବୁଝିପାରିବାର ଶକ୍ତି ହରାଇ ବସିଛନ୍ତି, ସେହିମାନେ ହିଁ ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ କରାଉଥିବା ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ବୋଲି ଦେଖନ୍ତି । ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷ ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ରୂପ ଭିତରେ କେବଳ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମା । ସଚରାଚର ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣ ଅନେକ ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ସେହିସବୁ ରୂପ ବିଶୁଦ୍ଧ, ଅପ୍ରାକୃତ ଓ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ସନ୍ଥପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ସେସବୁ ରୂପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରିବା ସହିତ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଷ୍ଟତା ନିମନ୍ତେ ଦଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଦେଇଥାଏ; ତେଣୁ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସେସବୁ ଅମଙ୍ଗଳମୟ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୯ ॥ ହେ ପଦ୍ମଲୋଚନ! ଆପଣ ତ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଓ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟସ୍ୱରୂପ; କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ କମ୍ ଲୋକ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତକୁ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଆଶ୍ରୟସ୍ୱରୂପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକାଗ୍ରତାର ସହିତ ଲଗାଇପାରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରୂପୀ ପୋତ (ନୌକା)ର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଏହି ସଂସାରସାଗରକୁ ଗୋରୁଖୋଜ ପରି ଅନାୟାସରେ ପାରି ହୋଇଯାଉଥିବା ଲୋକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରଳ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ପରମପ୍ରକାଶସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମନ୍! ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତମାନେ ସମଗ୍ରଜଗତର ନିଷ୍କପଟ ପ୍ରେମୀ ଓ ପ୍ରକୃତ ହିତୈଷୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜେ ତ ଏହି ଭୟଙ୍କର ଓ ଦୁସ୍ତର ସଂସାର-ସାଗରକୁ ପାରି ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତା'ସହିତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳରୂପୀ ନୌକା ସ୍ଥାପିତ କରିଯାଆନ୍ତି । ସତରେ ସତ୍ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଆପଣ ଅପାର କୃପା କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନୁଗ୍ରହ-ସ୍ୱରୂପ ॥ ୩୧ ॥ ହେ କମଳଲୋଚନ ! ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିଭାବ ନ ଥିବାରୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ଥାଏ, ସେମାନେ ମିଛଟାରେ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ବାସ୍ତବରେ ସେମାନେ ବଦ୍ଧ ଜୀବ । ସେପରି ଲୋକେ ଯଦି

ଆରୁହ୍ୟ କୃଚ୍ଛ୍ରେଣ ପରଂ ପଦଂ ତତଃ
ପତନ୍ତ୍ୟଧୋଽନାଦୃତଯୁଷ୍ମଦଙ୍‌ଘ୍ରୟଃ ॥ ୩୨

ତଥା ନ ତେ ମାଧବ ତାବକାଃ କ୍ୱଚିଦ୍
ଭ୍ରଶ୍ୟନ୍ତି ମାର୍ଗାତ୍ତ୍ୱୟି ବଦ୍ଧସୌହୃଦାଃ ।
ତ୍ୱୟାଭିଗୁପ୍ତା ବିଚରନ୍ତି ନିର୍ଭୟା
ବିନାୟକାନୀକପମୂର୍ଧସୁ ପ୍ରଭୋ ॥ ୩୩

ସତ୍ତ୍ୱଂ ବିଶୁଦ୍ଧଂ ଶ୍ରୟତେ ଭବାନ୍ ସ୍ଥିତୌ
ଶରୀରିଣାଂ ଶ୍ରେୟ ଉପାୟନଂ ବପୁଃ ।
ବେଦକ୍ରିୟାଯୋଗତପଃସମାଧିଭି-
ସ୍ତବାର୍ହଣଂ ଯେନ ଜନଃ ସମୀହତେ ॥ ୩୪

ସତ୍ତ୍ୱଂ ନ ଚେଦ୍ଧାତରିଦଂ ନିଜଂ ଭବେଦ୍
ବିଜ୍ଞାନମଜ୍ଞାନଭିଦାପମାର୍ଜନମ୍ ।
ଗୁଣପ୍ରକାଶୈରନୁମୀୟତେ ଭବାନ୍
ପ୍ରକାଶତେ ଯସ୍ୟ ଚ ଯେନ ବା ଗୁଣଃ ॥ ୩୫

ନ ନାମରୂପେ ଗୁଣଜନ୍ମକର୍ମଭି-
ର୍ନିରୂପିତବ୍ୟେ ତବ ତସ୍ୟ ସାକ୍ଷିଣଃ ।
ମନୋବଚୋଭ୍ୟାମନୁମେୟବର୍ତ୍ମନୋ
ଦେବ କ୍ରିୟାୟାଂ ପ୍ରତିୟନ୍ତ୍ୟଥାପି ହି ॥ ୩୬

ଶୃଣ୍ୱନ୍ ଗୃଣନ୍ ସଂସ୍ମରୟଂଶ୍ଚ ଚିନ୍ତୟନ୍
ନାମାନି ରୂପାଣି ଚ ମଙ୍ଗଳାନି ତେ ।

କିଛି ବିଶେଷ ତପସ୍ୟା କରି ଏବଂ ସାଧନା କରିବାର କଷ୍ଟ ସହି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଉଚ୍ଚପଦରେ ପହଞ୍ଚିଯାଆନ୍ତି, ତେବେ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତିହୀନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ପତନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୨ ॥ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଆପଣାର ଲୋକ, ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ଅମାୟିକ ପ୍ରୀତି ଯୋଡ଼ିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର କଦାପି ସେଭଳି ଜ୍ଞାନାଭିମାନୀଙ୍କ ପରି ସାଧନାମାର୍ଗରୁ ପତନ ହୁଏ ନାହିଁ। ହେ ପ୍ରଭୁ ! ସେମାନେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଘ୍ନ ଘଟାଉଥିବା ସେନାର ଅଧିପତିମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପାଦ ରଖି ନିର୍ଭୟରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି; ଆପଣ ସେମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ ହୋଇଥିବାରୁ କୌଣସି ବିଘ୍ନ ସେମାନଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୩୩ ॥ ଆପଣ ଜଗତ୍‌ପାଳନ ନିମନ୍ତେ ସକଳ ଦେହଧାରୀଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦମୟ, ପରମଦିବ୍ୟ ମଙ୍ଗଳବିଗ୍ରହ ଧାରଣ କରନ୍ତି। ସେହି ରୂପରେ ଅବତରିତ ହେଲେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତମାନେ ବେଦ, କର୍ମକାଣ୍ଡ, ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗଯୋଗ, ତପସ୍ୟା ଏବଂ ସମାଧିଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କର ଆରାଧନା କରନ୍ତି। ନଚେତ୍ କୌଣସି ରୂପର ଆଶ୍ରୟ ବିନା ସେମାନେ କାହାର ବା ଆରାଧନା କରିବେ? ॥ ୩୪ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଧାତା। ଯଦି ଆପଣଙ୍କର ଏହି ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ସ୍ୱରୂପ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ନ ହୁଅନ୍ତା, ତେବେ ଅଜ୍ଞାନକୁ ଓ ଅଜ୍ଞାନଜନିତ ଭେଦଭାବକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଉଥିବା ଅପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ କାହାରି ବି ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ। ଜଗତରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ତ୍ରିଗୁଣ ଯେ ଆପଣଙ୍କର ଏବଂ ସେସବୁ ଯେ ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଅନ୍ତି, ତାହା ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ସେହିସବୁ ଗୁଣକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରୁଥିବା ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର କେବଳ ଅନୁମାନ ହିଁ କରାଯାଇପାରେ; ଆପଣଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ହୋଇପାରେ ନାହିଁ। (ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ତ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ସ୍ୱରୂପର ସେବା କଲେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ମିଳିଥାଏ) ॥ ୩୫ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! ମନ ଓ ବେଦବାଣୀଦ୍ୱାରା କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ଅନୁମାନମାତ୍ର ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ; କାରଣ ଆପଣ ସେସବୁଦ୍ୱାରା ଦୃଶ୍ୟ ନୁହନ୍ତି; ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସେସବୁର ସାକ୍ଷୀ ବା ଦ୍ରଷ୍ଟା। ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ଗୁଣ, ଜନ୍ମ ଓ କର୍ମ ଆଦିଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କର ନାମ ଓ ରୂପ ନିରୂପଣ କରାଯାଇପାରେ ନାହିଁ। ତଥାପି, ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଭକ୍ତମାନେ ଉପାସନା ଆଦି କ୍ରିୟାଯୋଗଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର କରିପାରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ନାମ ଓ ରୂପ ଶ୍ରବଣ, କୀର୍ତ୍ତନ, ସ୍ମରଣ ଓ ଧ୍ୟାନ କରେ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବାରେ ହିଁ ନିଜର ଚିତ୍ତ ଲଗାଇ ରଖେ,

କ୍ରିୟାସୁ ଯସ୍ତ୍ୱଚ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦୟୋ-
ରାବିଷ୍ଟଚେତା ନ ଭବାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୩୭

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ହରେଽସ୍ୟା ଭବତଃ ପଦୋ ଭୁବୋ
ଭାରୋଽପନୀତସ୍ତବ ଜନ୍ମନେଶିତୁଃ ।
ଦିଷ୍ଟ୍ୟାଙ୍କିତାଂ ତ୍ୱତ୍ପଦକୈଃ ସୁଶୋଭନୈ-
ର୍ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟାମ ଗାଂ ଦ୍ୟାଂ ଚ ତବାନୁକମ୍ପିତାମ୍ ॥ ୩୮

ନ ତେଽଭବସ୍ୟେଶ ଭବସ୍ୟ କାରଣଂ
ବିନା ବିନୋଦଂ ବତ ତର୍କୟାମହେ ।
ଭବୋ ନିରୋଧଃ ସ୍ଥିତିରପ୍ୟବିଦ୍ୟୟା
କୃତା ଯତସ୍ତ୍ୱୟ୍ୟଭୟାଶ୍ରୟାତ୍ମନି ॥ ୩୯

ମତ୍ସ୍ୟାଶ୍ୱକଚ୍ଛପନୃସିଂହବରାହହଂସ-
ରାଜନ୍ୟବିପ୍ରବିବୁଧେଷୁ କୃତାବତାରଃ ।
ତ୍ୱଂ ପାସି ନସ୍ତ୍ରିଭୁବନଂ ଚ ଯଥାଧୁନେଶ
ଭାରଂ ଭୁବୋ ହର ଯଦୂତ୍ତମ ବନ୍ଦନଂ ତେ ॥ ୪୦

ଦିଷ୍ଟ୍ୟାମ୍ବ ତେ କୁକ୍ଷିଗତଃ ପରଃ ପୁମା-
ନଂଶେନ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଭଗବାନ୍ ଭବାୟ ନଃ ।
ମା ଭୂଦ୍ ଭୟଂ ଭୋଜପତେର୍ମୁମୂର୍ଷୋ-
ର୍ଗୋପ୍ତା ଯଦୂନାଂ ଭବିତା ତବାତ୍ମଜଃ ॥ ୪୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟଭିଷ୍ଟୂୟ ପୁରୁଷଂ ଯଦ୍ରୂପମନିଦଂ ଯଥା ।
ବ୍ରହ୍ମେଶାନୌ ପୁରୋଧାୟ ଦେବାଃ ପ୍ରତିୟୟୁର୍ଦିବମ୍ ॥ ୪୨

ସେ ଆଉ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାର-ଚକ୍ରରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ସର୍ବଦୁଃଖହାରୀ ଭଗବାନ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବେଶ୍ୱର । ଏହି ପୃଥିବୀ ତ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳ । ଆପଣଙ୍କ ଅବତାର ଫଳରେ ଏହାର ଦୁଃଖଭାର ଲାଘବ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରଭୁ ! ଆମେ ଧନ୍ୟ ହୋଇଗଲୁ । ଆମ ପାଇଁ ଏହା ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ଆମେ ପୃଥିବୀକୁ ଆପଣଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମର ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଚିହ୍ନରେ ବିଭୂଷିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବୁ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ମଧ୍ୟ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଯାଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବୁ ॥ ୩୮ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ତ ଅଜନ୍ମା । ଯଦି ଆପଣଙ୍କର ଜନ୍ମ ହେବାର କାରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମେ କିଛି ବିଗ୍ରରବିମର୍ଶ କରିବୁ, ତେବେ କେବଳ ଏତିକି କହିପାରିବୁ ଯେ, ଏହା ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଏକ ଲୀଳା-ବିନୋଦ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳପ୍ରକାର ଦ୍ୱୈତଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ଏବଂ ସର୍ବାଧିଷ୍ଠାନ-ସ୍ୱରୂପ; ଏହି ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ତଥା ପ୍ରଳୟ ବିଷୟ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ କେବଳ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଆରୋପିତ କରାଯାଇଥାଏ ॥ ୩୯ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଯେପରି ବହୁବାର ମତ୍ସ୍ୟ, ହୟଗ୍ରୀବ, କଚ୍ଛପ, ନୃସିଂହ, ବରାହ, ହଂସ, ରାମ, ପର୍ଶୁରାମ ଓ ବାମନ ଅବତାର ଧାରଣ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ତଥା ତ୍ରିଲୋକକୁ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି, ଏଥର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପୃଥିବୀର ଭାର ହରଣ କରନ୍ତୁ । ହେ ଯଦୁନନ୍ଦନ ! ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଚରଣରେ ବନ୍ଦନା କରୁଛୁ ॥ ୪୦ ॥ (ଦେବକୀଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦେବଗଣ କହିଲେ,) ହେ ମାତା ! ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସ୍ୱକୀୟ ଜ୍ଞାନ, ବଳ ଆଦି ସମସ୍ତ ଅଂଶ ଧରି ଆପଣଙ୍କ ଗର୍ଭକୁ ଆସିଯାଇଛନ୍ତି । ଏଥର ଆପଣ କଂସକୁ ଆଉ ଲେଶମାତ୍ର ଭୟ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ତାର କାଳ ତ ପୂରିଆସିଲାଣି । ଆପଣଙ୍କର ପୁତ୍ର ଯଦୁବଂଶକୁ ରକ୍ଷା କରିବେ ।'' ॥ ୪୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବଗଣ ଏପରି ଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ରୂପ 'ଏହିପରି' ବୋଲି ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ତ କହିହେବ ନାହିଁ; ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ମତ ଅନୁସାରେ ତାହା ନିରୂପଣ କରନ୍ତି । ସ୍ତୁତି କରିସାରି ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଶିବ ଆଗରେ ଗ୍ଲିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଦେବଗଣ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୪୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଗର୍ଭଗତବିଷ୍ଣୋର୍ବ୍ରହ୍ମାଦିକୃତସ୍ତୁତିର୍ନାମ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

+++

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଧରାଧାମରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ ସର୍ବଗୁଣୋପେତଃ କାଳଃ ପରମଶୋଭନଃ ।
ଯର୍ହ୍ୟେବାଜନଜନ୍ମର୍କ୍ଷଂ ଶାନ୍ତର୍କ୍ଷଗ୍ରହତାରକମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସର୍ବଗୁଣରେ ସମ୍ପନ୍ନ ସୁନ୍ଦର ସମୟ ଆସିଗଲା । ସେଦିନ ରୋହିଣୀ ନକ୍ଷତ୍ର ହୋଇଥାଏ । ଆକାଶରେ ସକଳ ନକ୍ଷତ୍ର, ଗ୍ରହ ଓ ତାରା ଶାନ୍ତ ବା ସୌମ୍ୟ ସ୍ଥିତିରେ ଥାଆନ୍ତି* ॥ ୧ ॥

* ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ଯେପରି ସେଥିରେ ଭଗବାନ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାବତାରବେଳେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସମଷ୍ଟିସୃଷ୍ଟିରେ ଶୁଦ୍ଧତା ଥିବା ବିଷୟ ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ (ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କେତୋଟି ଶ୍ଳୋକରେ) କାଳ, ଦିଗବିଦିଗ, ପୃଥିବୀ, ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ମନ ଆଦି ଦ୍ରବ୍ୟର ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବେ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ସାଧକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପଯୋଗୀ ସାଧନା ପଦ୍ଧତିର ସଂକେତ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି—

କାଳ :

'ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି କାଳର ଅତୀତ'—ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏପରି ନିରୂପଣ ହୋଇଛି ଶୁଣି କାଳ ସତେ ଯେପରି କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ରୁଦ୍ରରୂପ ଧରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରିଗ୍ଲୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲା ଯେ, ସେଦିନ ସ୍ୱୟଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତମ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତା'ଭିତରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସକଳ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଧାରଣ କରି ସୁନ୍ଦର ରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲା ।

ଦିଗବିଦିଗ :

(କ) ପ୍ରାଚୀନ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଦିଗବିଦିଗକୁ ଦେବୀରୂପେ ଗଣାଯାଇଛି । ଦିଗମାନଙ୍କର ଜଣେ ଜଣେ ସ୍ୱାମୀ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ଯଥା— ପ୍ରାଚୀର ସ୍ୱାମୀ ଇନ୍ଦ୍ର; ପ୍ରତୀଚୀର ସ୍ୱାମୀ ବରୁଣ ଇତ୍ୟାଦି । କଂସର ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ଏହି ଦେବତାମାନେ ପରାଧୀନ ବା ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅବତାର ଫଳରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଗଣନାନୁସାରେ ଏଗାର-ବାର ଦିନ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରାଧୀନତାରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିବ ଜାଣି, ପତିଙ୍କର ସଂଗମ ସୁଯୋଗ ଅନୁସଂଧାନ କରୁଥିବା ଦିଗମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ଦେଶ ଓ ଦିଗର ପରିସୀମାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ, ସେ ଭାରତ ଦେଶର ବ୍ରଜ ପ୍ରଦେଶକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣି ମଧ୍ୟ ଦିଗବିଦିଗ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ କଲେ ।

(ଖ) ସଂସ୍କୃତରେ ଦିଗମାନଙ୍କୁ 'ଆଶା' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଗମନ ହେତୁ ଏଥର ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କ ଆଶା-ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଜାଣି ଦିଗମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ।

(ଗ) ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଅବୟବର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯିବାବେଳେ ଦିଗମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ ବୋଲାଯାଇଛି । ଅତଏବ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭୁ ଅସୁର ଓ ଅସାଧୁମାନଙ୍କ ଉପଦ୍ରବ ହେତୁ ଦୁଃଖରେ ଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣିବାକୁ ସର୍ବଦା ତତ୍ପର ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ଦିଗମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ।

ପୃଥିବୀ :

(କ) ପୁରାଣରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶ୍ରୀଦେବୀ ଓ ଭୂଦେବୀ ନାମରେ ଦୁଇଟି ପତ୍ନୀ ଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ସେହି ଦୁଇଜଣ ଚଳସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଅଚଳସମ୍ପତ୍ତିର ସ୍ୱାମିନୀ । ସେମାନଙ୍କର ପତି ଜୀବ ନୁହେଁ, ଭଗବାନ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀଦେବୀଙ୍କ ନିବାସସ୍ଥାନ ବୈକୁଣ୍ଠରୁ ଆସି ଭୂଦେବୀଙ୍କ ନିବାସସ୍ଥାନ ପୃଥିବୀରେ ପହଞ୍ଚୁଥିବାରୁ ପତିଙ୍କର ବିଦେଶରୁ ଆଗମନ ଦେଖି ପତ୍ନୀ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଯିବା ପରି, ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୂଦେବୀ (ପୃଥିବୀ) ମଧ୍ୟ ପତିଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବାକୁ ମଙ୍ଗଳଚିହ୍ନ ଧାରଣ କରିବା ବା ମଙ୍ଗଳମୟୀ ହୋଇଯିବା ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ କଥା ।

(ଖ) ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣକମଳ ତାହାର ବକ୍ଷରେ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଜାଣି ନିଜର ସୌଭାଗ୍ୟରେ ପୃଥିବୀ ଆନନ୍ଦିତା ହୋଇଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।

(ଗ) "ବାମନ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଥିଲେ । ପର୍ଶୁରାମ ତ ମୋତେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଦାନ କରିଦେଲେ । ଶ୍ରୀରାମ ତ ମୋ ଝିଅ ଜାନକୀକୁ ବିବାହ କଲେ । ତେଣୁ ସେସବୁ ଅବତାରରେ ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ଯେଉଁ ସୁଖ ପାଇ ନ ଥିଲି, ତାହା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ପାଇବି ।"— ଏପରି ଭାବି ପୃଥିବୀ ମଙ୍ଗଳମୟୀ ହୋଇଗଲା ।

(ଘ) ସେ ନିଜ ପୁତ୍ର 'ମଙ୍ଗଳ'କୁ କୋଳରେ ନେଇ ପତିଦେବଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ବାହାରିଲା !

ଜଳ(ନଦୀଗଣ) :

(କ) ନଦୀମାନେ ଭାବିଲେ, ରାମାବତାରରେ ତ ସେତୁ ବନ୍ଧନ କରିବା ଛଳରେ ଶ୍ରୀରାମ ଆମ ପିତାମାନଙ୍କୁ (ପର୍ବତମାନଙ୍କୁ) ଆମ ଶ୍ୱଶୁର ଘରେ (ସମୁଦ୍ରରେ) ପହଞ୍ଚାଇଦେଲେ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ଆମେ ସେଠାରେ ବାପଘରର ସୁଖ ବି ପାଇଲୁ । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶୁଭାଗମନବେଳେ ଆମେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବା ଠିକ୍ ହେବ ।

(ଖ) ନଦୀମାନେ ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ କହି ଆସୁଥିଲେ, 'ତୁମେ ତ ଆମ ପିତା ପର୍ବତଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କଲ । ଆମକୁ କେବେ ଥରେ ତୁମ ପିତାଙ୍କ (ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ) ଦର୍ଶନ କରାଇଦିଅ ।' ଗଙ୍ଗା ଏହା ଶୁଣି ମଧ୍ୟ ନ ଶୁଣିଲା ପରି ରହିଯାଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ନଦୀମାନେ ନିଜେ ନିଜେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିପାରିବେ ବୋଲି ଜାଣି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ।

ଦିଶଃ ପ୍ରସେଦୁର୍ଗଗନଂ ନିର୍ମଳୋଡୁଗଣୋଦୟମ୍ ।
ମହୀ ମଙ୍ଗଳଭୂୟିଷ୍ଠପୁରଗ୍ରାମବ୍ରଜାକରା ॥ ୨

ନଦ୍ୟଃ ପ୍ରସନ୍ନସଲିଳା ହ୍ରଦା ଜଳରୁହଶ୍ରିୟଃ ।
ଦ୍ୱିଜାଳିକୁଳସଂନାଦସ୍ତବକା ବନରାଜୟଃ ॥ ୩

ବବୌ ବାୟୁଃ ସୁଖସ୍ପର୍ଶଃ ପୁଣ୍ୟଗନ୍ଧବହଃ ଶୁଚିଃ ।
ଅଗ୍ନୟଶ୍ଚ ଦ୍ୱିଜାତୀନାଂ ଶାନ୍ତାସ୍ତତ୍ର ସମିନ୍ଧତ ॥ ୪

ଦିଗମାନେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଓ ପ୍ରସନ୍ନ । ନିର୍ମଳ ଆକାଶରେ ଝଟକୁଥାନ୍ତି ତାରାଗଣ । ନଗର, ସହର, ଗ୍ରାମ, ଗୋପାଳମାନଙ୍କର ବସ୍ତି ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ରତ୍ନଖଣି ସର୍ବତ୍ର ମଙ୍ଗଳମୟ ବାତାବରଣ ଖେଳିଯାଇଥାଏ ॥ ୨ ॥ ନଦୀମାନଙ୍କର ଜଳ ହୋଇଯାଇଥାଏ ନିର୍ମଳ । ରାତ୍ରିକାଳରେ ବି ସରୋବରରେ ହସି ଉଠୁଥାଏ ରାଶି ରାଶି ପଦ୍ମ । ବନର ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କରେ ଲଦି ହୋଇଯାଇଥାଏ ନାନାରଙ୍ଗର ପୁଷ୍ପରାଜି । କେଉଁଠି ପକ୍ଷୀମାନେ ରାବୁଥାନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି ଭ୍ରମରଦଳ ॥ ୩ ॥ ସେତେବେଳେ ପରମ ପବିତ୍ର ଓ ଶୀତଳ-ମନ୍ଦ-ସୁଗନ୍ଧ ବାୟୁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁଖଦାନ କରୁଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରର ଅଗ୍ନି ତ କେବେ ଲିଭେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ କଂସର ଅତ୍ୟାଗ୍ରରରେ ସେହି ଅଲିଭା ଅଗ୍ନି ମଧ୍ୟ ଲିଭିଯାଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ଲିଭିଯାଇଥିବା ଅଗ୍ନି ସ୍ୱତଃ ଜଳି ଉଠିଲା ॥ ୪ ॥

(ଗ) ଭଗବାନ ସମୁଦ୍ରରେ ନିତ୍ୟନିବାସ କରନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ସମୁଦ୍ର ନଦୀମାନଙ୍କର ଶ୍ୱଶୁରଘର ହୋଇଥିବାରୁ, ନଦୀମାନେ ଘରୁ ବାହାରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଦର୍ଶନ କରିପାରିବେ ବୋଲି ଜାଣି ସେମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ।

(ଘ) ଯାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ନିର୍ମଳ, ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦିଅନ୍ତି; ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇବା ଆଶାରେ ନଦୀମାନେ ନିର୍ମଳ ହୋଇଗଲେ ।

(ଙ) ନଦୀମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସୌଭାଗ୍ୟ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଅବତାରରେ ମିଳି ନ ଥିଲା, ତାହା କୃଷ୍ଣାବତାରରେ ମିଳିବାର ଥିଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଚତୁର୍ଥ ପାଟରାଣୀ ହେଲେ କାଳିନ୍ଦୀ । ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରୁ କରୁ ପ୍ରଭୁ କାଳିନ୍ଦୀ (ଯମୁନା) କୂଳକୁ ବୁଲିଯିବେ; ଗୋପାଳବାଳକ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସେଠାରେ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରିବେ ଓ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ପାଟରାଣୀ କରିବେ । ଏସବୁ ଆଗରୁ ଜାଣିପାରି କି କଣ, ନଦୀମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ଓ ନିର୍ମଳ ହୋଇଗଲେ ।

ଜଳ(ହ୍ରଦ) :

ପ୍ରଭୁ କାଳିୟଦମନ କରି କାଳିୟ ହ୍ରଦକୁ ଶୋଧନ କରିବେ, ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ଓ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମହ୍ରଦରେ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ କରାଇବେ ତଥା ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ହ୍ରଦରେ ଲୀଳା କରିବେ ବୋଲି ଆଶା କରି ହ୍ରଦମାନେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପଦ୍ମଫୁଲରୂପରେ ନିଜର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହୃଦୟକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଅର୍ପଣ କରିଦେଲେ । ସେମାନେ କହିଲେ, "ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଜଡ଼ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ବି ଦିନେ ନା ଦିନେ ଆମ ପ୍ରେମକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ଏହି ଆଶାରେ ଆମେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଛୁ ।"

ଅଗ୍ନି :

(କ) କୃଷ୍ଣାବତାରରେ ପ୍ରଭୁ ବ୍ୟୋମାସୁର, ତୃଣାବର୍ତ୍ତ ଓ କାଳିୟକୁ ଦମନ କରି ଯଥାକ୍ରମେ ଆକାଶ, ବାୟୁ ଓ ଜଳକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ମାଟି ଖାଇ ପୃଥିବୀକୁ ଓ ଅଗ୍ନି ପାନ କରି ଅଗ୍ନିକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ସେ ଦୁଇଥର ମୁଖରେ ଅଗ୍ନିକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ । ଏହିପରି ସୁଖ ପାଇବେ ବୋଲି ଭାବି ଅଗ୍ନିଦେବ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଲେ ।

(ଖ) କଂସର ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞଭାଗ ମିଳିବା ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାରୁ ଅଗ୍ନି ମଧ୍ୟ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ଥିଲେ । କୃଷ୍ଣାବତାରରେ ପୁନର୍ବାର ଭୋଜନ ମିଳିବ—ଏହି ଆଶା ନେଇ ଅଗ୍ନି ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଲେ ।

ବାୟୁ :

(କ) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ଉଦାରଶିରୋମଣି; ବାୟୁ ମଧ୍ୟ ଉଦାର । ଉଭୟେ ସମାନ ସ୍ୱଭାବର ହୋଇଥିବାରୁ ଉଭୟଙ୍କର ମୈତ୍ରୀ ହୋଇଗଲା । ତେଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରିବା ପାଇଁ ବାୟୁ ତାର ଗୁଣ ପ୍ରକାଶିତ କରି ପ୍ରବାହିତ ହେଲା ।

(ଖ) ବାୟୁ ଭାବିଲା, 'ଯେତେବେଳେ ଆନନ୍ଦକନ୍ଦ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖରେ ଶ୍ରମଜନିତ ସ୍ୱେଦ ଆସିଯିବ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଶୀତଳ-ମନ୍ଦ-ସୁଗନ୍ଧ ଗୁଣ ଘେନି ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ତାହାକୁ ଶୁଖାଇବି ।' ଏପରି ଭାବି ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଜନ୍ମ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ସେବା କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା ।

(ଗ) ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦ ଦର୍ଶନ କରିବାର ଲାଳସା ରଖିଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ବିଶ୍ୱର ସେବା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଜାଣନ୍ତୁ, ଏହି ଉପଦେଶ ଦେବା ଛଳରେ ବାୟୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା ।

(ଘ) "ରାମ ଅବତାରରେ ତ ମୋର ପୁତ୍ର ହନୁମାନ୍ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ବହୁ ସେବା କରିଥିଲା; ସେଥିପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ ମୁଁ ବହୁତ ଧନ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଏହି କୃଷ୍ଣାବତାରରେ ମୁଁ ନିଜେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସେବା କରିବା ଉଚିତ ହେବ ।" ଏପରି ବିଚାର କରି ବାୟୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେବାକୁ ଶୀତଳ ଓ ସୁଗନ୍ଧିତ ହୋଇ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା ।

(ଙ) ବାୟୁ ତ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ପ୍ରାଣ; ତେଣୁ ସେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ପକ୍ଷରୁ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱାଗତ-ସମାରୋହରେ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କଲା ।

ମନାଂସ୍ୟାସନ୍ ପ୍ରସନ୍ନାନି ସାଧୂନାମସୁରଦ୍ରୁହାମ୍ ।
ଜାୟମାନେଽଜନେ ତସ୍ମିନ୍ ନେଦୁର୍ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ଦିବି ॥ ୫

ସାଧୁସନ୍ଥମାନେ ମୂଳରୁ ହିଁ ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ, ଅସୁରମାନଙ୍କର ବୃଦ୍ଧି ନ ହେଉ । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କର ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ସମୟ ଆସିଯିବାରୁ, ସ୍ୱର୍ଗରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଦୁନ୍ଦୁଭି ସ୍ୱତଃ ବାଜିଉଠିଲା ॥ ୫ ॥ କିନ୍ନର ଓ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ; ସିଦ୍ଧ ଓ ଚାରଣମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ଗୁଣ ଗାନ କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ବିଦ୍ୟାଧରୀମାନେ ଅପ୍ସରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ନାଚିବାକୁ

ଜଗୁଃ କିନ୍ନରଗନ୍ଧର୍ବାସ୍ତୁଷ୍ଟୁବୁଃ ସିଦ୍ଧଚାରଣାଃ ।
ବିଦ୍ୟାଧର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚ ନନୃତୁରପ୍ସରୋଭିଃ ସମଂ ତଦା ॥ ୬

ଆକାଶ :

(କ) ଆକାଶର ଏକତ୍ୱ, ଆଧାରତ୍ୱ, ବିଶାଳତ୍ୱ ଓ ସମତ୍ୱର ଉପମା ତ ସର୍ବଦା ଭଗବାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦିଆଯାଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ମିଥ୍ୟା ନୀଳିମା ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗର ଉପମା ଦେବାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେବ ଜାଣି, ଆକାଶ ଆନନ୍ଦୋତ୍ସବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ନୀଳ ଚାନ୍ଦୁଆରେ ତାରାମାନଙ୍କୁ ହୀରା ପରି ଖଞ୍ଜିଦେଲା ।

(ଖ) ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଶୁଭାଗମନବେଳେ ସେବକମାନେ ଯେପରି ସ୍ୱଚ୍ଛ ବେଶଭୂଷା ଧାରଣ କରନ୍ତି ଓ ଶାନ୍ତ ତଥା ନମ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଗମନ ହେବ ବୋଲି ଜାଣି ଆକାଶର ନକ୍ଷତ୍ର, ଗ୍ରହ, ତାରା ପ୍ରଭୃତି ଶାନ୍ତ ଓ ନିର୍ମଳ ହୋଇଗଲେ; ନିଜ ନିଜର ବକ୍ରତା, ଅତିଚାର ଓ ଯୁଦ୍ଧ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସେମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ନକ୍ଷତ୍ର :

ଭଗବାନ ଭାବିଲେ, 'ମୁଁ ତ ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହେଉଛି; ହେଲେ ରୋହିଣୀଙ୍କୁ ଟିକିଏ ସନ୍ତୋଷ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ରୋହିଣୀ ନକ୍ଷତ୍ରରେ ହିଁ ଜନ୍ମ ହେବା ଉଚିତ ହେବ । ପୁଣି ମୁଁ ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶରେ ଜନ୍ମ ହେଉଛି; ତେଣୁ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅତିପ୍ରିୟା ପତ୍ନୀ ରୋହିଣୀ ନକ୍ଷତ୍ରରେ ଜନ୍ମ ହେବା ଉଚିତ ।' ଏପରି ଭାବି ପ୍ରଭୁ ରୋହିଣୀ ନକ୍ଷତ୍ରରେ ଜନ୍ମ ହେଲେ ।

ମନ :

(କ) ଯୋଗୀମାନେ ମନକୁ ନିରୋଧ କରନ୍ତି । ମୁମୁକ୍ଷୁମାନେ ମନକୁ ନିର୍ବିଷୟ କରନ୍ତି, ଜିଜ୍ଞାସୁମାନେ ମନକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦିଅନ୍ତି । ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞମାନେ ତ ମନକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନାଶ କରିଦିଅନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତାର ହେବ ବୋଲି ଜାଣି ମନ ଭାବିଲା, 'ଏଥର ମୁଁ ମୋର ପତ୍ନୀ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣଙ୍କୁ ଓ ବିଷୟରୂପୀ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଧରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସହିତ ଖେଳିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବି । ନିରୋଧ ଓ ନିର୍ବିଷୟ ହେବାରୁ ଏଥର ନିସ୍ତାର ପାଇବି ।' ଏପରି ଭାବି ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲା ।

(ଖ) ଯେ ନିର୍ମଳ ସେ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଏ; ତେଣୁ ମନ ନିର୍ମଳ ହୋଇଗଲା ।

(ଗ) ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ, ରସ ଓ ଗନ୍ଧ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ଭଗବାନ ମିଳନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ ଏସବୁ ରୂପ ହୋଇ ଆସୁଛନ୍ତି; ଏଥର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଠାରୁ ଲୌକିକ ଆନନ୍ଦ ବି ମିଳିବ । ଏହା ଭାବି ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲା ।

(ଘ) ''ପ୍ରଥମେ ବସୁଦେବଙ୍କ ମନରେ ନିବାସ କରି ହିଁ ଭଗବାନ ପ୍ରକଟ ହେଉଛନ୍ତି; ବସୁଦେବଙ୍କ ମନ ତ ମୋ ଜାତି ଭାଇ ।'' ଏପରି ଭାବି ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲା ।

(ଙ) ସୁମନଙ୍କୁ (ଦେବତାଙ୍କୁ ଓ ଶୁଦ୍ଧ ମନକୁ) ସୁଖ ଦେବା ପାଇଁ ଭଗବାନ ଅବତାର ନେଉଛନ୍ତି । ଏହା ଜାଣି ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲା ।

(ଚ) ଭଗବାନଙ୍କ ଆଗମନ ହେଉଥିବାରୁ ସନ୍ଥମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ସ୍ୱର୍ଗରେ ଓ ଉପବନରେ ସୁମନ (ଯଥାକ୍ରମେ ଶୁଦ୍ଧ ମନ, ଦେବତା ଓ ପୁଷ୍ପ) ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ।

ଭାଦ୍ରମାସ, (କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ, ଅଷ୍ଟମୀ-ରାତି) :

ଭଦ୍ର ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କଲ୍ୟାଣଦାତା । କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ତ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ । ଅଷ୍ଟମୀ ହେଉଛି ପକ୍ଷର ଠିକ୍ ମଝିମଝିଆ ତିଥି; ତେଣୁ ସନ୍ଧିସ୍ଥଳ । ରାତି ତ ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ । ନିଶୀଥ (ମଧ୍ୟରାତ୍ର) ହେଉଛି ଯତିମାନଙ୍କର ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳ ଏବଂ ରାତିର ଦୁଇଭାଗର ମଝି ସମୟ । ଏପରି ସମୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନର ଘୋର ଅନ୍ଧକାରରେ ଦିବ୍ୟ ଆଲୋକର ଆବିର୍ଭାବ । ଭଗବାନ ଭାବିଲେ, ନିଶାନାଥ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବଂଶରେ ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ହେଲେ, ମଧ୍ୟରାତ୍ରରେ ହିଁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଯଥାର୍ଥ ହେବ; କାରଣ ଅଷ୍ଟମୀର ଚନ୍ଦ୍ର ସେହି ସମୟରେ ଉଦୟ ହୁଅନ୍ତି । ଯଦି ବସୁଦେବ ମୋର ଜାତକର୍ମ କରି ନ ପାରିବେ, ତେବେ ଆମ ବଂଶର ଆଦିପୁରୁଷ ଚନ୍ଦ୍ର ତ ସମୁଦ୍ରସ୍ନାନ କରି ନିଜ କରକମଳରେ ଅମୃତ ବିତରଣ କରିପାରିବେ ।

ମୁମୁଚୁର୍ମୁନୟୋ ଦେବାଃ ସୁମନାଂସି ମୁଦାନ୍ୱିତାଃ ।
ମନ୍ଦଂ ମନ୍ଦଂ ଜଳଧରା ଜଗର୍ଜୁରନୁସାଗରମ୍ ॥ ୭

ନିଶୀଥେ ତମଉଦ୍ଭୂତେ ଜାୟମାନେ ଜନାର୍ଦନେ ।
ଦେବକ୍ୟାଂ ଦେବରୂପିଣ୍ୟାଂ ବିଷ୍ଣୁଃ ସର୍ବଗୁହାଶୟଃ ।
ଆବିରାସୀଦ୍ ଯଥା ପ୍ରାଚ୍ୟାଂ ଦିଶୀନ୍ଦୁରିବ ପୁଷ୍କଳଃ ॥ ୮

ତମଦ୍ଭୁତଂ ବାଳକମମ୍ବୁଜେକ୍ଷଣଂ
ଚତୁର୍ଭୁଜଂ ଶଙ୍ଖଗଦାର୍ଯୁଦାୟୁଧମ୍ ।
ଶ୍ରୀବତ୍ସଲକ୍ଷ୍ମଂ ଗଳଶୋଭିକୌସ୍ତୁଭଂ
ପୀତାମ୍ବରଂ ସାନ୍ଦ୍ରପୟୋଦସୌଭଗମ୍ ॥ ୯

ମହାର୍ହବୈଦୂର୍ଯ୍ୟକିରୀଟକୁଣ୍ଡଳ-
ତ୍ୱିଷା ପରିଷ୍ୱକ୍ତସହସ୍ରକୁନ୍ତଳମ୍ ।
ଉଦ୍ଦାମକାଞ୍ଚ୍ୟଙ୍ଗଦକଙ୍କଣାଦିଭି-
ର୍ବିରୋଚମାନଂ ବସୁଦେବ ଐକ୍ଷତ ॥ ୧୦

ସ ବିସ୍ମୟୋତ୍ଫୁଲ୍ଲବିଲୋଚନୋ ହରିଂ
ସୁତଂ ବିଲୋକ୍ୟାନକଦୁନ୍ଦୁଭିସ୍ତଦା ।

ଲାଗିଲେ ॥ ୬ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା ଓ ଋଷିମୁନି ଆନନ୍ଦରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ* । ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ମେଘମାନେ ସମୁଦ୍ର ନିକଟକୁ ଯାଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ଗର୍ଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ҹ ॥ ୭ ॥ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁଚକ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧାର କରୁଥିବା ଜନାର୍ଦନଙ୍କ ଅବତାରର ସେହି ସମୟଟି ଥିଲା ନିଶୀଥ । ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଅନ୍ଧକାର ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲା । ସେତିକିବେଳେ ସମସ୍ତଙ୍କର ହୃଦୟନିବାସୀ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ଦେବରୂପିଣୀ ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପ୍ରକଟ ହେଲେ । ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ସତେ ଯେପରି ପୂର୍ବଦିଗରେ ଷୋଳକଳାପୂର୍ଣ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦୟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୮ ॥

ବସୁଦେବ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଏକ ଅଦ୍‌ଭୁତ ବାଳକକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ, ତାର ନେତ୍ର କମଳତୁଲ୍ୟ କୋମଳ ଓ ବିଶାଳ । ଚାରି ସୁନ୍ଦର ଭୁଜରେ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମ ଶୋଭା ପାଉଛି । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶୋଭା ପାଉଛି ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଚିହ୍ନ ଏକ ସୁନ୍ଦର ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟୀ ରେଖା ହୋଇ । ଗଳାରେ ଝଲସି ଉଠୁଛି କୌସ୍ତୁଭମଣି । ବର୍ଷାକାଳୀନ ମେଘସମାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀର । କଟିରେ ପୀତାମ୍ବର । ମସ୍ତକରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟମଣିର କିରୀଟ । କର୍ଣ୍ଣରେ କୁଣ୍ଡଳ । ସେଗୁଡ଼ିକର କାନ୍ତିରେ ସୁନ୍ଦର କୁଞ୍ଚିତ କେଶ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ସମାନ ଝଟକି ଉଠୁଛି । କଟିରେ ମେଖଳା ବା ସୁନାସୂତା ଝଲମଲ ହେଉଛି । ବାହୁରେ ବାଜୁବନ୍ଧ ଏବଂ କରରେ କଙ୍କଣ ଶୋଭା ପାଉଛି । ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ଆଭୂଷଣରେ ସୁଶୋଭିତ ବାଳକର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗରୁ ଝଲସି ଉଠୁଛି ଅପୂର୍ବ ଛଟା ॥ ୯,୧୦ ॥ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ରରୂପରେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିବା ଦେଖି ବସୁଦେବ ତ ପ୍ରଥମେ ଅସୀମ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ; ତା'ପରେ ପରେ ତାଙ୍କର ନୟନ ଆନନ୍ଦରେ ଝଲସି

* ଋଷି, ମୁନି ଓ ଦେବଗଣ ସେମାନଙ୍କ ଆନନ୍ଦକୁ ଛାଡ଼ି ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ମଥୁରାକୁ ଧାଇଁବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ପଛରେ ଧାଇଁଲା । ସେମାନେ ମନର ନିରୋଧ ଓ ସଂଯମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମସ୍ତ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମନକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଯିବାକୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଲେ—କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେଲେ ।

ҹ (୧) ମେଘମାନେ ସମୁଦ୍ର ନିକଟକୁ ଯାଇ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଗର୍ଜନ କରି କହିଲେ, "ହେ ଜଳନିଧି ! ତୁମ ଉପଦେଶର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଆମ ଦେହରେ ଜଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମକୁ ଏପରି କିଛି ଉପଦେଶ ଦିଅ, ଯାହା ପାଳନ କଲେ ଭଗବାନ ତୁମ ଭିତରେ ଯେପରି ରହିଛନ୍ତି, ଆମ ଭିତରେ ବି ସେହିପରି ରହିବେ ।"

(୨) ମେଘମାନେ ସମୁଦ୍ର ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲେ, 'ହେ ସମୁଦ୍ର ! ତୁମ ହୃଦୟରେ ଭଗବାନ ରହନ୍ତି; ଆମକୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରାଇଦିଅ ।' ସମୁଦ୍ର ନିଜର ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗ ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ କିଛି ଜଳ ଫୋପାଡ଼ିଦେଇ କହିଲା, 'ଯାଅ, ଯାଅ ! ପ୍ରଥମେ ଜଗତର ସେବା କରି ନିଜ ହୃଦୟକୁ ଶୁଦ୍ଧ କର; ତା'ହେଲେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇବ ।' ମେଘମାନେ କହିଲେ, 'ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ତ ମେଘଶ୍ୟାମ ହୋଇ ବ୍ରଜକୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଚାଲ, ଆମେ ଏଣିକି ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଖରାବେଳେ ଛାୟା ପ୍ରଦାନ କରିବା; ନିଜର ଜଳବିନ୍ଦୁ ବର୍ଷାଇ ସେଠାରେ ଜୀବନ ସମର୍ପଣ କରିଦେବା ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବଂଶୀ-ସ୍ୱନ ସହିତ ତାଳ ବଜାଇବା ।' ନିଜର ଏହି ସୌଭାଗ୍ୟ ବିଷୟ ଅନୁମାନ କରି, ସେମାନେ ସମୁଦ୍ର ନିକଟକୁ ଯାଇ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଗର୍ଜନ କରିଥିଲେ; ଯେପରି କି ତାହା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କାନରେ ନ ପଡ଼େ ।

କୃଷ୍ଣାବତାରୋତ୍ସବସମ୍ଭ୍ରମୋଽସ୍ପୃଶନ୍
ମୁଦା ଦ୍ୱିଜେଭ୍ୟୋଽୟୁତମାପ୍ଲୁତୋ ଗବାମ୍ ॥ ୧୧

ଅଥୈନମସ୍ତୌଦବଧାର୍ଯ୍ୟ ପୂରୁଷଂ
ପରଂ ନତାଙ୍ଗଃ କୃତଧୀଃ କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ।
ସ୍ୱରୋଚିଷା ଭାରତ ସୂତିକାଗୃହଂ
ବିରୋଚୟନ୍ତଂ ଗତଭୀଃ ପ୍ରଭାବବିତ୍ ॥ ୧୨

ବସୁଦେବ ଉବାଚ

ବିଦିତୋଽସି ଭବାନ୍ ସାକ୍ଷାତ୍ ପୁରୁଷଃ ପ୍ରକୃତେଃ ପରଃ ।
କେବଳାନୁଭବାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପଃ ସର୍ବବୁଦ୍ଧିଦୃକ୍ ॥ ୧୩

ସ ଏବ ସ୍ୱପ୍ରକୃତ୍ୟେଦଂ ସୃଷ୍ଟ୍ୱାଗ୍ରେ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକମ୍ ।
ତଦନୁ ତ୍ୱଂ ହ୍ୟପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ଇବ ଭାବ୍ୟସେ ॥ ୧୪

ଯଥେମେଽବିକୃତା ଭାବାସ୍ତଥା ତେ ବିକୃତୈଃ ସହ ।
ନାନାବୀର୍ଯ୍ୟାଃ ପୃଥଗ୍‌ଭୂତା ବିରାଜଂ ଜନୟନ୍ତି ହି ॥ ୧୫

ସନ୍ନିପତ୍ୟ ସମୁତ୍ପାଦ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟନ୍ତେଽନୁଗତା ଇବ ।
ପ୍ରାଗେବ ବିଦ୍ୟମାନତ୍ୱାନ୍ନ ତେଷାମିହ ସମ୍ଭବଃ ॥ ୧୬

ଏବଂ ଭବାନ୍ ବୁଦ୍ଧ୍ୟନୁମେୟଲକ୍ଷଣୈ-
ର୍ଗ୍ରାହ୍ୟୈର୍ଗୁଣୈଃ ସନ୍ନପି ତଦ୍‌ଗୁଣାଗ୍ରହଃ ।

ଉଠିଲା । ତାଙ୍କର ରୋମ ରୋମ ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ପାଳନର ମାନସିକ ଆନନ୍ଦରେ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଦଶହଜାର ଗାଈ ଦାନ କରିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରିଦେଲେ ॥ ୧୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ଅଙ୍ଗକାନ୍ତିରେ ସୂତିକାଗୃହକୁ (ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳକୁ) ଝଲସାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ବସୁଦେବ ନିଃସନ୍ଦେହ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ଏ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଭୟ ଦୂର ହୋଇଗଲା । ସେ ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ସ୍ଥିର କରି ଏବଂ କର ଯୋଡ଼ି ଅବନତ ମସ୍ତକରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ—॥ ୧୨ ॥

ବସୁଦେବ ସ୍ତୁତି କଲେ—'ମୁଁ ଜାଣିଗଲି ଯେ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ ସାକ୍ଷାତ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି କେବଳ ଅନୁଭବସ୍ୱରୂପ, କେବଳ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ । ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିର ଏକମାତ୍ର ସାକ୍ଷୀ ॥ ୧୩ ॥ ଆପଣ ହିଁ ସର୍ଗର (ଉତ୍ପତ୍ତିର) ଆରମ୍ଭରେ ନିଜ ପ୍ରକୃତି ସାହାଯ୍ୟରେ ଏହି ତ୍ରିଗୁଣମୟ ଜଗତ୍ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ପୁଣି ସେଥିରେ ପ୍ରବେଶ ନ କରି ମଧ୍ୟ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହେଲା ପରି ଜଣାପଡ଼ନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହେଲା—ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦି କାରଣ ତତ୍ତ୍ୱମାନେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ହୋଇ ରହିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦି ଷୋହଳ ବିକାର ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରଚନା କରନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ରଚନା କରି ସେଥିରେ ଅନୁପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ପରି ବୋଧ ହୁଅନ୍ତି; ଅଥଚ ସେମାନେ ଯଥାର୍ଥରେ କୌଣସି ପଦାର୍ଥରେ ଅନୁପ୍ରବେଶ କରି ନ ଥାନ୍ତି; କାରଣ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଯେକୌଣସି ବସ୍ତୁ ହେଉ ନା କାହିଁକି, ତା'ଭିତରେ ସେ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଆନ୍ତି ॥ ୧୫,୧୬ ॥ ଠିକ୍ ସେହିପରି ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା କେବଳ ଗୁଣମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ ହିଁ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କେବଳ ଗୁଣମୟ ବିଷୟମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । ଆପଣ ସେହି ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ରହିଥାନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ସେହି ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରି ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିହୁଏ ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ହେଲା, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସବୁ କିଛି, ସବୁର ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଏବଂ ପରମାର୍ଥ ସତ୍ୟ ତଥା ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ । ଗୁଣମାନଙ୍କର ଆବରଣ ଆପଣଙ୍କୁ

ଅନାବୃତତ୍ୱାଦ୍ ବହିରନ୍ତରଂ ନ ତେ
ସର୍ବସ୍ୟ ସର୍ବାତ୍ମନ ଆତ୍ମବସ୍ତୁନଃ ॥ ୧୭

ଯ ଆତ୍ମନୋ ଦୃଶ୍ୟଗୁଣେଷୁ ସନ୍ନିତି
ବ୍ୟବସ୍ୟତେ ସ୍ୱବ୍ୟତିରେକତୋଽବୁଧଃ ।
ବିନାନୁବାଦଂ ନ ଚ ତନ୍ମନୀଷିତଂ
ସମ୍ୟଗ୍ ଯତସ୍ତ୍ୟକ୍ତମୁପାଦଦତ୍ ପୁମାନ୍ ॥ ୧୮

ତ୍ୱତ୍ତୋଽସ୍ୟ ଜନ୍ମସ୍ଥିତିସଂଯମାନ୍ ବିଭୋ
ବଦନ୍ତ୍ୟନୀହାଦଗୁଣାଦବିକ୍ରିୟାତ୍ ।
ତ୍ୱୟୀଶ୍ୱରେ ବ୍ରହ୍ମଣି ନୋ ବିରୁଧ୍ୟତେ
ତ୍ୱଦାଶ୍ରୟତ୍ୱାଦୁପଚର୍ଯ୍ୟତେ ଗୁଣୈଃ ॥ ୧୯

ସ ତ୍ୱଂ ତ୍ରିଲୋକସ୍ଥିତୟେ ସ୍ୱମାୟୟା
ବିଭର୍ଷି ଶୁକ୍ଳଂ ଖଲୁ ବର୍ଣ୍ଣମାତ୍ମନଃ ।
ସର୍ଗାୟ ରକ୍ତଂ ରଜସୋପବୃଂହିତଂ
କୃଷ୍ଣଂ ଚ ବର୍ଣ୍ଣଂ ତମସା ଜନାତ୍ୟୟେ ॥ ୨୦

ତ୍ୱମସ୍ୟ ଲୋକସ୍ୟ ବିଭୋ ରିରକ୍ଷିଷୁ-
ର୍ଗୃହେଽବତୀର୍ଣ୍ଣୋଽସି ମମାଖିଳେଶ୍ୱର ।
ରାଜନ୍ୟସଂଜ୍ଞାସୁରକୋଟିଯୂଥପୈ-
ର୍ନିର୍ବ୍ୟୂହ୍ୟମାନା ନିହନିଷ୍ୟସେ ଚମୂଃ ॥ ୨୧

ଅୟଂ ତ୍ୱସଭ୍ୟସ୍ତବ ଜନ୍ମ ନୌ ଗୃହେ
ଶ୍ରୁତ୍ୱାଗ୍ରଜାଂସ୍ତେ ନ୍ୟବଧୀତ୍ ସୁରେଶ୍ୱର ।
ସ ତେଽବତାରଂ ପୁରୁଷୈଃ ସମର୍ପିତଂ
ଶ୍ରୁତ୍ୱାଧୁନୈବାଭିସରତ୍ୟୁଦାୟୁଧଃ ॥ ୨୨

ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ବାହାର ଓ ଭିତର ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆପଣ କାହା ଭିତରେ ବା ପ୍ରବେଶ କରିବେ କିପରି ? (ଏହି କାରଣରୁ ପ୍ରବେଶ ନ କରି ମଧ୍ୟ ଆପଣ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ପରି ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ।) ॥ ୧୭ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ନିଜଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ସେସବୁକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ସେମାନେ ଅଜ୍ଞାନୀ । କାରଣ, ବିଗ୍ରହ କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ଏହିସବୁ ଦେହ-ଗେହ ଆଦି ପଦାର୍ଥ କେବଳ ବାଗ୍‌ବିଳାସ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ବସ୍ତୁର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଗ୍ରହଦ୍ୱାରା ସିଦ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ, କେବଳ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଥିଲା ପରି ଲାଗେ, ସେପରି ବସ୍ତୁକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଜ୍ଞାନୀ କହିବା କିପରି? ॥ ୧୮ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମହାତ୍ମାମାନେ କହନ୍ତି, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ କ୍ରିୟା, ସମସ୍ତ ଗୁଣ ଓ ସବୁ ବିକାରରୁ ରହିତ । ତଥାପି ଏହି ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ହୁଏ । ଯେହେତୁ ଆପଣ ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ, ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା, ଏସବୁ ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ; କାରଣ ଆପଣ ହିଁ ତ ତିନିଗୁଣର ଆଶ୍ରୟ; ତେଣୁ ତିନିଗୁଣର କାର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ହିଁ ଆରୋପ କରାଯାଏ ॥ ୧୯ ॥ ତ୍ରିଭୁବନକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହିଁ ନିଜ ମାୟାରେ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ (ପୋଷଣକାରୀ ବିଷ୍ଣୁରୂପ) ଧାରଣ କରନ୍ତି; ଉତ୍ପତ୍ତି ନିମନ୍ତେ ରଜଃପ୍ରଧାନ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ (ସୃଜନକାରୀ ବ୍ରହ୍ମାରୂପ) ଏବଂ ପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ତମୋଗୁଣପ୍ରଧାନ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ (ସଂହାରକାରୀ ରୁଦ୍ରରୂପ) ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ । ଏହି ସଂସାରର ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣ ମୋ ଘରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଆଜିକାଲି କୋଟି କୋଟି ଅସୁର ସେନାପତି ରାଜା ନାମ ଧରି ନିଜ ନିଜ ଅଧୀନରେ ବିପୁଳ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ରଖିଛନ୍ତି । ଆପଣ ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସଂହାର କରିବେ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆରାଧ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ! ଏହି କଂସ ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟ । ଏ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲା ଯେ, ଆପଣ ଆମ ଘରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଆପଣଙ୍କ ଭୟରେ ଆପଣଙ୍କର ବଡ଼ଭାଇମାନଙ୍କୁ ମାରିପକାଇଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାର ଦୂତ ଯାଇ ଆପଣଙ୍କ ଅବତାର କଥା ତାକୁ ଜଣାଇଦେବ । ଖବର ପାଉ ପାଉ ସେ ଏହିକ୍ଷଣି ହାତରେ ଶସ୍ତ୍ର ଧରି ଏଠାକୁ ଧାଇଁ ଆସିବ ॥ ୨୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥୈନମାତ୍ମଜଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ମହାପୁରୁଷଲକ୍ଷଣମ୍ ।
ଦେବକୀ ତମୁପାଧାବତ୍ କଂସାଦ୍ ଭୀତା ଶୁଚିସ୍ମିତା ॥ ୨୩

ଦେବକ୍ୟୁବାଚ

ରୂପଂ ଯତ୍ ତତ୍ ପ୍ରାହୁରବ୍ୟକ୍ତମାଦ୍ୟଂ
ବ୍ରହ୍ମ ଜ୍ୟୋତିର୍ନିର୍ଗୁଣଂ ନିର୍ବିକାରମ୍ ।
ସତ୍ତାମାତ୍ରଂ ନିର୍ବିଶେଷଂ ନିରୀହଂ
ସ ତ୍ୱଂ ସାକ୍ଷାଦ୍ ବିଷ୍ଣୁରଧ୍ୟାତ୍ମଦୀପଃ ॥ ୨୪

ନଷ୍ଟେ ଲୋକେ ଦ୍ୱିପରାର୍ଦ୍ଧାବସାନେ
ମହାଭୂତେଷ୍ୱାଦିଭୂତଂ ଗତେଷୁ ।
ବ୍ୟକ୍ତେଽବ୍ୟକ୍ତଂ କାଳବେଗେନ ଯାତେ
ଭବାନେକଃ ଶିଷ୍ୟତେ ଶେଷସଂଜ୍ଞଃ ॥ ୨୫

ଯୋଽୟଂ କାଳସ୍ତସ୍ୟ ତେଽବ୍ୟକ୍ତବନ୍ଧୋ
ଚେଷ୍ଟାମାହୁଶ୍ଚେଷ୍ଟତେ ଯେନ ବିଶ୍ୱମ୍ ।
ନିମେଷାଦିର୍ବତ୍ସରାନ୍ତୋ ମହୀୟାଂ-
ସ୍ତଂ ତ୍ୱେଶାନଂ କ୍ଷେମଧାମ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୨୬

ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋ ମୃତ୍ୟୁବ୍ୟାଳଭୀତଃ ପଳାୟନ୍
ଲୋକାନ୍ ସର୍ବାନ୍ନିର୍ଭୟଂ ନାଧ୍ୟଗଚ୍ଛତ୍ ।
ତ୍ୱତ୍ପାଦାବ୍ଜଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ଯଦୃଚ୍ଛୟାଦ୍ୟ
ସ୍ୱସ୍ଥଃ ଶେତେ ମୃତ୍ୟୁରସ୍ମାଦପୈତି ॥ ୨୭

ସ ତ୍ୱଂ ଘୋରାଦୁଗ୍ରସେନାତ୍ମଜାନ-
ସ୍ତ୍ରାହି ତ୍ରସ୍ତାନ୍ ଭୃତ୍ୟବିତ୍ରାସହାସି ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେପଟେ ଦେବକୀ ଦେଖିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରଠାରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କର ସକଳ ଲକ୍ଷଣ ରହିଛି । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ତ କଂସର ନିଷ୍ଠୁରତା କଥା ଭାବି ସେ କିଛିଟା ଭୟ କଲେ; କିନ୍ତୁ ତା'ପରେ ପରେ ସେ ପବିତ୍ରଭାବରେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ—॥ ୨୩ ॥

ମାତା ଦେବକୀ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ବେଦଗଣ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ରୂପକୁ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଓ ସବୁ କିଛିର କାରଣ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି; ଯାହାକୁ ବ୍ରହ୍ମ, ଜ୍ୟୋତିଃସ୍ୱରୂପ, ତ୍ରିଗୁଣରହିତ ଓ ବିକାରହୀନ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ଯାହାକୁ ନିର୍ବିଶେଷ, ଅନିର୍ବଚନୀୟ, ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଏବଂ କେବଳ ସତ୍ତାରୂପ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ବୁଦ୍ଧି ଆଦିର ପ୍ରକାଶକ ସ୍ୱୟଂ ବିଷ୍ଣୁ ॥ ୨୪ ॥ ଯେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦୁଇ ପରାର୍ଦ୍ଧ ଆୟୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ, କାଳଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ସମସ୍ତ ଭୁବନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ତା'ଛଡ଼ା ପଞ୍ଚ ମହାଭୂତ ଅହଂକାରରେ, ଅହଂକାର ମହତତ୍ତ୍ୱରେ ଏବଂ ମହତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକୃତିରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଏକମାତ୍ର ଆପଣ ହିଁ ଅବଶିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଯାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର 'ଶେଷ' ବୋଲି ଗୋଟିଏ ନାମ ରହିଛି ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପ୍ରକୃତିର ଏକମାତ୍ର ସହାୟକ ପ୍ରଭୁ ! ଯେଉଁ କାଳ ନିମିଷଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନେକ ବିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଛି, ଯାହାର ଚେଷ୍ଟାରେ ଏହି ସମସ୍ତ ଜଗତ୍ ଚେଷ୍ଟିତ ହେଉଛି ଏବଂ ଯାହାର କୌଣସି ସୀମା ନାହିଁ, ସେହି କାଳ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଏକ ଲୀଳାମାତ୍ର । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଓ ପରମକଲ୍ୟାଣର ଆଶ୍ରୟ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣ ନେଉଛି ॥ ୨୬ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏହି ଜୀବ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ିଛି । ସେ ମୃତ୍ୟୁରୂପୀ କରାଳ ସର୍ପଦ୍ୱାରା ଭୟଭୀତ ହୋଇ ସକଳ ଲୋକ-ଲୋକାନ୍ତରରେ ଘୂରି ବୁଲୁଛି; କିନ୍ତୁ ତାକୁ କେବେ କୌଣସିଠାରେ ଏଭଳି ସ୍ଥାନଟିଏ ମିଳୁନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ କି ସେ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ରହିପାରିବ । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ଏହି ଜୀବକୁ (ମୋତେ) ଆପଣଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦରେ ଶରଣ ମିଳିଗଲା । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଜୀବ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ଶାନ୍ତିରେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଛି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କିଏ ପଚାରେ, ସ୍ୱୟଂ ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଜୀବକୁ ଭୟ କରି ପଳାଇଯାଇଛି ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହିଁ ଭକ୍ତଭୟହାରୀ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ଦୁଷ୍ଟ କଂସ ହେତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଇଛୁ । ତେଣୁ ଆପଣ ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କର ଏହି

ରୂପଂ ଚେଦଂ ପୌରୁଷଂ ଧ୍ୟାନଧିଷ୍ଣ୍ୟଂ
ମା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଂ ମାଂସଦୃଶାଂ କୃଷୀଷ୍ଠାଃ ॥ ୨୮

ଜନ୍ମ ତେ ମୟ୍ୟସୌ ପାପୋ ମା ବିଦ୍ୟାନ୍ମଧୁସୂଦନ ।
ସମୁଦ୍ୱିଜେ ଭବଦ୍ଧେତୋଃ କଂସାଦହମଧୀରଧୀଃ ॥ ୨୯

ଉପସଂହର ବିଶ୍ୱାତ୍ମନ୍ନଦୋ ରୂପମଲୌକିକମ୍ ।
ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାପଦ୍ମଶ୍ରିୟା ଜୁଷ୍ଟଂ ଚତୁର୍ଭୁଜମ୍ ॥ ୩୦

ବିଶ୍ୱଂ ଯଦେତତ୍ ସ୍ୱତନୌ ନିଶାନ୍ତେ
ଯଥାବକାଶଂ ପୁରୁଷଃ ପରୋ ଭବାନ୍ ।
ବିଭର୍ତ୍ତି ସୋଽୟଂ ମମ ଗର୍ଭଗୋଽଭୂ-
ଦହୋ ନୃଲୋକସ୍ୟ ବିଡ଼ମ୍ବନଂ ହି ତତ୍ ॥ ୩୧

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ତ୍ୱମେବ ପୂର୍ବସର୍ଗେଽଭୂଃ ପୃଶ୍ନିଃ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବେ ସତି ।
ତଦାୟଂ ସୁତପା ନାମ ପ୍ରଜାପତିରକଳ୍ମଷଃ ॥ ୩୨

ଯୁବାଂ ବୈ ବ୍ରହ୍ମଣାଽଽଦିଷ୍ଟୌ ପ୍ରଜାସର୍ଗେ ଯଦା ତତଃ ।
ସନ୍ନିୟମ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାମଂ ତେପାଥେ ପରମଂ ତପଃ ॥ ୩୩

ବର୍ଷବାତାତପହିମଘର୍ମକାଳଗୁଣାନନୁ ।
ସହମାନୌ ଶ୍ୱାସରୋଧବିନିର୍ଧୂତମନୋମଳୌ ॥ ୩୪

ଶୀର୍ଣ୍ଣପର୍ଣ୍ଣାନିଳାହାରାବୁପଶାନ୍ତେନ ଚେତସା ।
ମତ୍ତଃ କାମାନଭୀପ୍ସନ୍ତୌ ମଦାରାଧନମୀହତୁଃ ॥ ୩୫

ଏବଂ ବାଂ ତପ୍ୟତୋସ୍ତୀବ୍ରଂ ତପଃ ପରମଦୁଷ୍କରମ୍ ।
ଦିବ୍ୟବର୍ଷସହସ୍ରାଣି ଦ୍ୱାଦଶେୟୁର୍ମଦାତ୍ମନୋଃ ॥ ୩୬

ତଦା ବାଂ ପରିତୁଷ୍ଟୋଽହମମୁନା ବପୁଷାନଘେ ।
ତପସା ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ନିତ୍ୟଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ଚ ହୃଦି ଭାବିତଃ ॥ ୩୭

ଚତୁର୍ଭୁଜ ଦିବ୍ୟରୂପ ହେଉଛି ଧ୍ୟାନର ବସ୍ତୁ। ଏ ରୂପକୁ କେବଳ ମାଂସମଜ୍ଜାମୟ ଶରୀର ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ରଖୁଥିବା ଦେହାଭିମାନୀ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରକଟ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ॥ ୨୮ ॥ ହେ ମଧୁସୂଦନ ! ପାପୀ କଂସ ଯେପରି ଜାଣିବାକୁ ନ ପାଉ ଯେ, ଆପଣ ମୋ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛନ୍ତି। ମୁଁ ତ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିପାରୁନାହିଁ। ଆପଣଙ୍କ ସୁରକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଁ କଂସକୁ ବଡ଼ ଭୟ କରୁଛି ॥ ୨୯ ॥ ହେ ବିଶ୍ୱାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ରୂପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଲୌକିକ। ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମରେ ସୁଶୋଭିତ ଚତୁର୍ଭୁଜ ରୂପ ଲୁଚାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୩୦ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ନିଜ ଶରୀରରେ ଥିବା ଛିଦ୍ରରୂପ ଆକାଶକୁ ଧାରଣ କରିଥାଏ, ପ୍ରଳୟ କାଳରେ ଆପଣ ଏହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗତକୁ ସେହିପରି ସ୍ୱାଭାବିକଭାବରେ କୌଣସି ଭାର ବୋଧ ନ କରି, ନିଜ ଶରୀରରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି। ଆପଣଙ୍କ ଭଳି ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା ଆସି ମୋର ଗର୍ଭରେ ଯେଉଁ ବାସ କଲେ—ଏହା ଆପଣଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ମନୁଷ୍ୟଲୀଳା ନୁହେଁ ତ, ଆଉ କ'ଣ ! ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ ଦେବୀ! ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ତୁମର ପ୍ରଥମ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା। ସେତେବେଳେ ତୁମର ନାମ ଥିଲା ପୃଶ୍ନି ଏବଂ ଏହି ବସୁଦେବ ଥିଲେ ସୁତପା ନାମକ ଜଣେ ପ୍ରଜାପତି। ତୁମ ଦୁହିଁଙ୍କର ହୃଦୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ଥିଲା ॥ ୩୨ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ତୁମ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେବାରୁ, ତୁମେମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଦମନ କରି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ତପସ୍ୟା କଲ ॥ ୩୩ ॥ ତୁମେ ଦିହେଁ ବର୍ଷା, ବାୟୁ, ଘର୍ମ(ଝାଳ), ଶୀତ, ଉଷ୍ମ ଆଦି କାଳର ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣ ସହ୍ୟ କରି ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ମନର ମଳକୁ ଧୋଇଦେଲ ॥ ୩୪ ॥ ତୁମେ ଦିହେଁ କେବେ ଶୁଖିଲା ପତ୍ର ଆହାର କରି ତ, କେବେ ପବନ ଆହାର କରି ରହିଯାଉଥିଲ। ତୁମମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତ ଶାନ୍ତ ଥିଲା। ଏପରିଭାବରେ ତୁମେମାନେ ମୋଠାରୁ ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ପାଇବା ଇଚ୍ଛାରେ ମୋର ଆରାଧନା କଲ ॥ ୩୫ ॥ ମୋଠାରେ ଚିତ୍ତ ଲଗାଇ ଏପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍କର ଓ ଘୋର ତପସ୍ୟା କରୁ କରୁ ଦେବତାମାନଙ୍କର ବାର ହଜାର ବର୍ଷ ବିତିଗଲା ॥ ୩୬ ॥ ହେ ପୁଣ୍ୟମୟୀ ଦେବୀ ! ସେତେବେଳେ ମୁଁ ତୁମ ଦୁହିଁଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲି; କାରଣ ତୁମେ ଦୁହେଁ ତପସ୍ୟା, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଭକ୍ତିରେ ନିଜ ନିଜ ହୃଦୟରେ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ମୋତେ ଭାବନା କରୁଥିଲ।

ପ୍ରାଦୁରାସଂ ବରଦରାଡ୍ ଯୁବୟୋଃ କାମଦିତ୍ସୟା ।
ବ୍ରିୟତାଂ ବର ଇତ୍ୟୁକ୍ତେ ମାଦୃଶୋ ବାଂ ବୃତଃ ସୁତଃ ॥ ୩୮

ଅଜୁଷ୍ଟଗ୍ରାମ୍ୟବିଷୟାବନପତ୍ୟୌ ଚ ଦମ୍ପତୀ ।
ନ ବବ୍ରାଥେଽପବର୍ଗଂ ମେ ମୋହିତୌ ମମ ମାୟୟା ॥ ୩୯

ଗତେ ମୟି ଯୁବାଂ ଲବ୍‌ଧ୍ୱା ବରଂ ମତ୍‌ସଦୃଶଂ ସୁତମ୍ ।
ଗ୍ରାମ୍ୟାନ୍ ଭୋଗାନଭୁଞ୍ଜାଥାଂ ଯୁବାଂ ପ୍ରାପ୍ତମନୋରଥୌ ॥ ୪୦

ଅଦୃଷ୍ଟ୍ୱାନ୍ୟତମଂ ଲୋକେ ଶୀଲୌଦାର୍ଯ୍ୟଗୁଣୈଃ ସମମ୍ ।
ଅହଂ ସୁତୋ ବାମଭବଂ ପୃଶ୍ନିଗର୍ଭ ଇତି ଶ୍ରୁତଃ ॥ ୪୧

ତୟୋର୍ବାଂ ପୁନରେବାହମଦିତ୍ୟାମାସ କଶ୍ୟପାତ୍ ।
ଉପେନ୍ଦ୍ର ଇତି ବିଖ୍ୟାତୋ ବାମନତ୍ୱାଚ୍ଚ ବାମନଃ ॥ ୪୨

ତୃତୀୟେଽସ୍ମିନ୍ ଭବେଽହଂ ବୈ ତେନୈବ ବପୁଷାଥ ବାମ୍ ।
ଜାତୋ ଭୂୟସ୍ତୟୋରେବ ସତ୍ୟଂ ମେ ବ୍ୟାହୃତଂ ସତି ॥ ୪୩

ଏତଦ୍ ବାଂ ଦର୍ଶିତଂ ରୂପଂ ପ୍ରାଗ୍‌ଜନ୍ମସ୍ମରଣାୟ ମେ ।
ନାନ୍ୟଥା ମଦ୍ଭବଂ ଜ୍ଞାନଂ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲିଙ୍ଗେନ ଜାୟତେ ॥ ୪୪

ଯୁବାଂ ମାଂ ପୁତ୍ରଭାବେନ ବ୍ରହ୍ମଭାବେନ ଚାସକୃତ୍ ।
ଚିନ୍ତୟନ୍ତୌ କୃତସ୍ନେହୌ ଯାସ୍ୟେଥେ ମଦ୍‌ଗତିଂ ପରାମ୍ ॥ ୪୫

ସେତେବେଳେ ତୁମମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଏହି ରୂପରେ ତୁମ ଆଗରେ ପ୍ରକଟ ହେଲି; କାରଣ ମୁଁ ହେଉଛି ବରଦାତାମାନଙ୍କର ରାଜା । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ କହିଲି, "ତୁମର ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ବର ମାଗ", ସେତେବେଳେ ତୁମେ ମୋ ପରି ପୁତ୍ରଟିଏ ମାଗିଥିଲ ॥ ୩୭,୩୮ ॥ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଭିତରେ ବିଷୟଭୋଗ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ତୁମର କୌଣସି ସନ୍ତାନ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ମୋ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ତୁମେ ଦୁହେଁ ମୋତେ ମୋକ୍ଷ ମାଗିଲ ନାହିଁ ॥ ୩୯ ॥ ତୁମକୁ ମୋ ପରି ପୁତ୍ରଟିଏ ଦେବାର ବର ଦେଇ ମୁଁ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲି । ଏପରିଭାବରେ ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବାରୁ ତୁମେ ଦୁହେଁ ବିଷୟ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଲାଗିଲ ॥ ୪୦ ॥ ମୁଁ ଦେଖିଲି, ସଂସାରରେ ସୁଶୀଳତା, ଉଦାରତା ତଥା ଅନ୍ୟ ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ମୋ ପରି ତ ଅନ୍ୟ କେହି ନାହିଁ; ତେଣୁ ମୁଁ ହିଁ ତୁମ ଦୁହିଙ୍କର ପୁତ୍ର ହୋଇଗଲି । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ପୃଶ୍ନିଗର୍ଭ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲି ॥ ୪୧ ॥ ତା'ପରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମରେ ତୁମେ ହୋଇଗଲ ଅଦିତି ଓ ବସୁଦେବ ହୋଇଗଲେ କଶ୍ୟପ । ସେତେବେଳେ ବି ମୁଁ ତୁମର ପୁତ୍ର ହୋଇ ଜନ୍ମ ହେଲି । ମୋର ନାମ ସେତେବେଳେ ହୋଇଥିଲା **ଉପେନ୍ଦ୍ର**; କିନ୍ତୁ ମୋ ଦେହର ଆକାର ଛୋଟ ହୋଇଥିବାରୁ ଲୋକେ ମୋତେ **ବାମନ** ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହୁଥିଲେ ॥ ୪୨ ॥ ହେ ସତୀ ଦେବକୀ ! ତୁମମାନଙ୍କର ଏହି ତୃତୀୟ ଜନ୍ମରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସେହି ରୂପ ଧରି ତୁମର ପୁତ୍ର ହୋଇଛି ।* ମୋର ବଚନ ସର୍ବଦା ସତ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୪୩ ॥ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ମୋର ପୂର୍ବ ଅବତାରଗୁଡ଼ିକ ମନେ ପକାଇଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କୁ ମୋର ଏହି ନିଜରୂପ ଦେଖାଇଲି । ମୁଁ ଯଦି ଏହା କରି ନ ଥାନ୍ତି, ତେବେ ମୋର ମନୁଷ୍ୟଶରୀରକୁ ଦେଖି ମୋତେ ତୁମେ ଚିହ୍ନିପାରି ନ ଥାନ୍ତ ॥ ୪୪ ॥ ଶୁଣ; ତୁମେ ଦୁଇପ୍ରାଣୀ ମୋ ପ୍ରତି ପୁତ୍ରଭାବ ଓ ସର୍ବଦା ବ୍ରହ୍ମଭାବ ରଖ । ଏହିପରି ବାତ୍ସଲ୍ୟ ସ୍ନେହ ରଖିଲେ ଓ ଏହିପରି ଚିନ୍ତନ କଲେ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ମୋର ପରମପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ॥ ୪୫ ॥

* ଭଗବାନ ବିଚାର କଲେ, "ମୁଁ ତ ଏମାନଙ୍କୁ ବର ଦେଇଦେଲି ଯେ, ତୁମର ମୋ ସଦୃଶ ପୁତ୍ର ହେବ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ ଏହି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବି ନାହିଁ; କାରଣ ଅନ୍ୟ କେହି ମୋ ସଦୃଶ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ପୁଣି ନୀତି କହେ ଯେ, କାହାକୁ କିଛି ବସ୍ତୁ ଦେବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ତାହା ଯଦି ଦିଆଯାଇ ନ ପାରେ, ତେବେ ତାହାରି ପରି ତିନିଗୁଣ ବସ୍ତୁ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯେହେତୁ ମୁଁ ହିଁ ମୋ ପରି, ତେଣୁ ମୁଁ ତିନିଥର ଏମାନଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେବି ।"

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱାଽଽସୀଦ୍ଧରିସ୍ତୂଷ୍ଣୀଂ ଭଗବାନାତ୍ମମାୟୟା ।
ପିତ୍ରୋଃ ସଂପଶ୍ୟତୋଃ ସଦ୍ୟୋ ବଭୂବ ପ୍ରାକୃତଃ ଶିଶୁଃ ॥ ୪୬

ତତଶ୍ଚ ଶୌରିର୍ଭଗବତ୍ପ୍ରଚୋଦିତଃ
ସୁତଂ ସମାଦାୟ ସ ସୂତିକାଗୃହାତ୍ ।
ଯଦା ବହିର୍ଗନ୍ତୁମିୟେଷ ତର୍ହ୍ୟଜା
ଯା ଯୋଗମାୟାଜନି ନନ୍ଦଜାୟୟା ॥ ୪୭

ତୟା ହୃତପ୍ରତ୍ୟୟସର୍ବବୃତ୍ତିଷୁ
ଦ୍ୱାଃସ୍ଥେଷୁ ପୌରେଷ୍ୱପି ଶାୟିତେଷ୍ୱଥ ।
ଦ୍ୱାରସ୍ତୁ ସର୍ବାଃ ପିହିତା ଦୁରତ୍ୟୟା
ବୃହତ୍କପାଟାୟସକୀଲଶୃଙ୍ଖଲୈଃ ॥ ୪୮

ତାଃ କୃଷ୍ଣବାହେ ବସୁଦେବ ଆଗତେ
ସ୍ୱୟଂ ବ୍ୟବର୍ୟ୍ୟନ୍ତ ଯଥା ତମୋ ରବେଃ ।
ବବର୍ଷ ପର୍ଜନ୍ୟ ଉପାଂଶୁଗର୍ଜିତଃ
ଶେଷୋଽନ୍ୱଗାଦ୍ ବାରି ନିବାରୟନ୍ ଫଣୈଃ ॥ ୪୯

ମଘୋନି ବର୍ଷତ୍ୟସକୃଦ୍ ଯମାନୁଜା
ଗମ୍ଭୀରତୋୟୌଘଜବୋର୍ମିଫେନିଲା ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ଏତିକି କହିଦେଇ ଭଗବାନ ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ । ଦେବକୀ-ବସୁଦେବ ଗ୍ରହିଁଛନ୍ତି, ପ୍ରଭୁ ତୁରନ୍ତ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଶିଶୁରୂପ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୬ ॥ ତା' ପରେ ପରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ବସୁଦେବ ନିଜ ପୁଅକୁ ନେଇ ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳରୁ ପଳାଇଯିବାକୁ ଗ୍ରହିଁଲେ । ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳକୁ ସେପଟେ ନନ୍ଦପତ୍ନୀ ଯଶୋଦାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଯୋଗମାୟା ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ ହୋଇଗଲେ । ଅବଶ୍ୟ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ପରି ଜନ୍ମରହିତ (ଅଜନ୍ମା) ଥିଲେ ॥ ୪୭ ॥ ନିଜ ପ୍ରଭାବବଳରେ ସେହି ଯୋଗମାୟା କଂସର ଦ୍ୱାରପାଳମାନଙ୍କର ତଥା ନଗରବାସୀମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟବୃତ୍ତିର ଚେତନା ହରଣ କରିନେଲେ । ତା'ଫଳରେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଅଚେତ ହୋଇ ଶୋଇ-ପଡ଼ିଲେ । ବନ୍ଦୀଶାଳାର ସବୁ ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ ଥାଏ । ବଡ଼ ବଡ଼ କବାଟମାନଙ୍କରେ ମୋଟା ମୋଟା ଲୁହାଶିକୁଳି ଲାଗି ବଡ଼ ବଡ଼ ତାଲା ପଡ଼ିଥାଏ । ତେଣୁ ବନ୍ଦୀଶାଳାରୁ ବାହାରିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବସୁଦେବ ଯେତେବେଳେ ପୁଅକୁ କୋଳରେ ଧରି ବନ୍ଦ କବାଟ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ, ସେତେବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇଗଲେ ଅନ୍ଧକାର ଦୂର ହୋଇଯିବା ପରି କବାଟସବୁ ସ୍ୱତଃ ଖୋଲିଗଲା । (ବସୁଦେବଙ୍କ ହାତ ଓ ପାଦର ବେଡ଼ି ମଧ୍ୟ ଖୋଲିଗଲା ।)* ବସୁଦେବ ବନ୍ଦୀଶାଳାରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ମେଘମାନେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଗର୍ଜନ କରି ବର୍ଷିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ବର୍ଷାରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶେଷଦେବ ନିଜ ଫଣାକୁ ଛତା ପରି ଟେକି ଭଗବାନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗ୍ଲିଲେ ।ψ ॥ ୪୮,୪୯ ॥ ବର୍ଷାଋତୁ ହେତୁ ପ୍ରାୟ ସବୁଦିନ ତ ବର୍ଷା ହେଉଥାଏ; ତେଣୁ ଯମୁନା ନଦୀ ଭୀଷଣଭାବରେ ବଢ଼ିଯାଇଥାଏ । ଉଛୁଳା ଯମୁନାର ସ୍ରୋତ ପ୍ରଖର ହୋଇଯାଇଥାଏ ।✦

* ଯାହାଙ୍କର ନାମ ଶ୍ରବଣ କରିବାମାତ୍ରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଜନ୍ମାର୍ଜିତ ପ୍ରାରବ୍ଧ ବନ୍ଧନ ଛିଣ୍ଡିଯାଏ, ସେହି ପ୍ରଭୁ ଯାହାଙ୍କ କୋଳକୁ ଗଲେ, ତାଙ୍କର ହାତଗୋଡ଼ର ବେଡ଼ି ଓ କବାଟ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ୱତଃ ଖୋଲିଯିବାରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କଣ ଅଛି !

ψ ବଳରାମ ବିଗ୍ରର କଲେ, 'ମୁଁ ବଡ଼ ଭାଇ ହୋଇଥିଲେ କଣ ହେଲା, ସେବା ହିଁ ତ ମୋର ମୁଖ୍ୟ ଧର୍ମ । ତେଣୁ ସେ ଶେଷନାଗ ରୂପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଛତ୍ର ହୋଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ବର୍ଷାରୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ସେ ଭାବିଲେ, 'ଯଦି ମୁଁ ଥାଉ ଥାଉ ମୋର ପ୍ରଭୁ ବର୍ଷାଜଳରେ ଭିଜି କଷ୍ଟ ପାଇବେ, ତେବେ ମୋତେ ଧିକ୍ । ତେଣୁ ସେ ନିଜର ଫଣା ଟେକି ଛତ୍ରର କର୍ମ କଲେ । କିମ୍ବା ସେ ଭାବିଲେ, 'ଏହି ମେଘ ପରୋପକାର ନିମନ୍ତେ ତଳେ ପଡ଼ିଯିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ତେଣୁ ବଳି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଦକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଧରିଲା ପରି, ମେଘମାନଙ୍କ ପାଦ (ଜଳ ବୃଷ୍ଟି)କୁ ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ପାତି ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ ହେବ ।

✦ (୧) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶିଶୁରୂପରେ ବସୁଦେବଙ୍କ କୋଳରେ ଥାଇ ଯମୁନା ଆଡ଼କୁ ଆସୁଥିବା ଦେଖି ଯମୁନା ଭାବିଲା, 'ଆହା ! ଯାହାଙ୍କର ଚରଣରଜ ହେଉଛି ସତ୍ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଧ୍ୟାନର ବିଷୟ, ସେହି ପ୍ରଭୁ ଆଜି ମୋ କୂଳକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ! ମୋର କି ଭାଗ୍ୟ !!' ଏପରି ବିଗ୍ରର କରି ଯମୁନା ଆନନ୍ଦ ଓ ପ୍ରେମରେ ଉଛୁଳି ଉଠିଲା । ତା' ଆଖିରୁ ଏତେ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ବହିଲା ଯେ, ନଦୀରେ ବନ୍ୟା ଆସିଗଲା ।

ଭୟାନକାବର୍ତ୍ତଶତାକୁଳା ନଦୀ
ମାର୍ଗଂ ଦଦୌ ସିନ୍ଧୁରିବ ଶ୍ରିୟଃ ପତେଃ ॥ ୫୦

ନନ୍ଦବ୍ରଜଂ ଶୌରିରୁପେତ୍ୟ ତତ୍ର ତାନ୍
ଗୋପାନ୍ ପ୍ରସୁପ୍ତାନୁପଲଭ୍ୟ ନିଦ୍ରୟା ।
ସୁତଂ ଯଶୋଦାଶୟନେ ନିଧାୟ ତତ୍-
ସୁତାମୁପାଦାୟ ପୁନର୍ଗୃହାନଗାତ୍ ॥ ୫୧

ଦେବକ୍ୟାଃ ଶୟନେ ନ୍ୟସ୍ୟ ବସୁଦେବୋଽଥ ଦାରିକାମ୍ ।
ପ୍ରତିମୁଚ୍ୟ ପଦୋର୍ଲୋହମାସ୍ତେ ପୂର୍ବବଦାବୃତଃ ॥ ୫୨

ଯଶୋଦା ନନ୍ଦପତ୍ନୀ ଚ ଜାତଂ ପରମବୁଧ୍ୟତ ।
ନ ତଲ୍ଲିଙ୍ଗଂ ପରିଶ୍ରାନ୍ତା ନିଦ୍ରୟାପଗତସ୍ମୃତିଃ ॥ ୫୩

ତରଙ୍ଗ ଉପରେ ତରଙ୍ଗ ଉଠୁଥିବାରୁ ନଦୀଜଳରେ ଫେଣ ଭାସୁଥାଏ । ଶହ ଶହ ଭୟଙ୍କର ଭଉଁରି ଖେଳୁଥାଏ । (ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ କୋଳରେ ଧରି ବସୁଦେବ ଯମୁନା ପାରିହେବାକୁ ବାହାରିଲେ ।) ସୀତାପତି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ସମୁଦ୍ର ଯେପରି ମାର୍ଗ ଦେଇଥିଲା, ପ୍ରବଳଭାବରେ ବଢ଼ିଥିବା ଯମୁନା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରପାରିକୁ ନେଇଯିବା ଲାଗି ବସୁଦେବଙ୍କୁ ମାର୍ଗ ଦେଇଦେଲା ।* ॥ ୫୦ ॥ ଯମୁନା ପାରି ହୋଇ ବସୁଦେବ ନନ୍ଦଙ୍କ ଗୋକୁଳକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ଦେଖିଲେ, ସମସ୍ତ ଗୋପାଳ ଘୋର ନିଦ୍ରାରେ ଅଚେତ ହୋଇ ଶୋଇଛନ୍ତି । ସେ ପୁଅକୁ ନେଇ ଯଶୋଦାଙ୍କ ଶେଯରେ ଶୋଇଦେଲେ ଏବଂ ଯଶୋଦାଙ୍କର ନବଜାତ କନ୍ୟାକୁ ଧରି କଂସର ବନ୍ଦୀଶାଳାକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୫୧ ॥ ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ବସୁଦେବ ସେହି କନ୍ୟାକୁ ଦେବକୀଙ୍କ ଶେଯରେ ଶୁଆଇଦେଲେ ଏବଂ ନିଜ ହାତପାଦରେ ବେଡ଼ି ପକାଇଦେଲେ । ଏପରିଭାବରେ ସେ ପୂର୍ବ ପରି ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଗଲେ ॥ ୫୨ ॥ ସେପଟେ ନନ୍ଦପତ୍ନୀ ଯଶୋଦା ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନଟିଏ ଜନ୍ମ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସେହି ସନ୍ତାନଟି ପୁଅ କି ଝିଅ, ସେ ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ; କାରଣ ଏକେ ତ ସେ ପ୍ରସବ ହେତୁ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଯୋଗମାୟା ତାଙ୍କୁ ଅଚେତ କରି ଦେଇଥିଲେ ।Ψ ॥ ୫୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ କୃଷ୍ଣଜନ୍ମନି ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

✦✦✦

(୨) 'ମୋତେ ଯମଙ୍କ ଭଉଣୀ ଭାବି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋତେ ଘୃଣା ନ କରନ୍ତୁ'—ଏପରି ଭାବି ଯମୁନା ନିଜର ବିଶାଳହୃଦୟତା ଦେଖାଇବାକୁ ବଢ଼ିଗଲା ।

(୩) 'ପ୍ରଭୁ ଗୋପାଳନ ନିମନ୍ତେ ଗୋକୁଳକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ମୋର ଏସବୁ ତରଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ତ ଗୋରୁ ସମାନ । ତେଣୁ ପ୍ରଭୁ ମୋ ତରଙ୍ଗମାନଙ୍କୁ ଗୋରୁଙ୍କ ପରି ଆଦରସ୍ନେହ କରନ୍ତୁ ।'—ଏହା ଭାବି ଯମୁନା ଫୁଲି ଉଠିଲା ।

(୪) 'ଗୋଟିଏ କାଳିୟ ନାଗ ତ ମୋ ଭିତରେ ଆଗରୁ ଅଛି; ଏ ଯେଉଁ ଶେଷନାଗ ଛତା ପରି ଫଣା ମେଲାଇ ଆସୁଛନ୍ତି, ଏ ଆସିଗଲେ ମୋ ଦଶା ଆହୁରି ଖରାପ ହୋଇଯିବ ।'—ଏପରି ଭାବି ଯମୁନା ଦ୍ୱିତୀୟ ନାଗକୁ ଅଟକାଇବା ନିମନ୍ତେ ବଢ଼ିଗଲା ।

* (୧) ଯମୁନା ହଠାତ୍ ଭାବିଦେଲା, 'ମୋର ଏହି ଅଗାଧ ଜଳ ଦେଖି କୃଷ୍ଣ ନ ଭାବନ୍ତୁ ଯେ, 'ଏତେ ପାଣିରେ ମୁଁ ଖେଳିବି କିପରି !' ଏପରି ଚିନ୍ତା କରି ସେ ନିଜର ବଢ଼ିପାଣି କମାଇଦେଇ କେଉଁଠି ବେକେ ତ, କେଉଁଠି ଛାତିଏ; କେଉଁଠି ପେଟେ ତ, କେଉଁଠି ଆଣ୍ଠୁଏ ଗଭୀର ହୋଇଗଲା ଓ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ବାଟ ଦେଇଦେଲା ।

(୨) ଦୁଃଖୀ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଦୟାଳୁ ପୁରୁଷଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜର ମନ ଖୋଲି କହିଦିଏ, କାଳିୟ ନାଗ ହେତୁ ତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଯମୁନା ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିଜର ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଜଣାଇବାକୁ ନିଜ ସ୍ରୋତ ଶୁଖାଇ ଦେଇ ତାର ହୃଦୟ (ପଥ) ଦେଖାଇଦେଲା ।

(୩) 'ମୋର ବନ୍ୟା ଦେଖି କୃଷ୍ଣ କାଳେ ମୋ ଭିତରେ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରିବେ ନାହିଁ, ମୋତେ ପାଟରାଣୀ କରିବେ ନାହିଁ ।' —ଏପରି ଭାବି ଯମୁନା ବିନୀତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସଂକୁଚିତ ହୋଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖରେ ରସରୀତି ପ୍ରକାଶ କଲା ।

(୪) 'ରାମାବତାରବେଳେ ସମୁଦ୍ର ଏହାଙ୍କୁ ମାର୍ଗ ଦେଇ ନ ଥିବାରୁ, ଏ ତ ସମୁଦ୍ରକୁ ବାନ୍ଧିଦେଇଥିଲେ; ଏବେ ଯଦି ମୁଁ ମାର୍ଗ ନ ଦେବି, ତେବେ ମୋତେ ମଧ୍ୟ ବାନ୍ଧିଦେବେ ।'—ଏହି ଭୟରେ ଯମୁନା ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମାର୍ଗ ଦେଇଦେଲା ।

(୫) ହୃଦୟକୁ ଭଗବାନ ଆସିଗଲେ ଅଲୌକିକ ସୁଖ ମିଳେ । ବୋଧ ହୁଏ ସେହି ସୁଖ ପାଇବାଲାଗି ଯମୁନା ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନିଜ ହୃଦୟରେ (ସ୍ରୋତରେ) ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦେଲା ।

Ψ ଏପରି ଲୀଳାମାନ କରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚିତ କରିଦେଲେ ଯେ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମପୂର୍ବକ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କଂସ ହାତରୁ ଖସି ଯୋଗମାୟା ଆକାଶରେ ଆବିର୍ଭାବ ହେବା ଏବଂ କଂସକୁ ଚେତାବନୀ ଶୁଣାଇବା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବହିରନ୍ତଃପୁରଦ୍ୱାରଃ ସର୍ବାଃ ପୂର୍ବବଦାବୃତାଃ ।
ତତୋ ବାଲଧ୍ୱନିଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଗୃହପାଳାଃ ସମୁତ୍‌ଥିତାଃ ॥ ୧

ତେ ତୁ ତୂର୍ଣ୍ଣମୁପବ୍ରଜ୍ୟ ଦେବକ୍ୟା ଗର୍ଭଜନ୍ମ ତତ୍ ।
ଆଚଖ୍ୟୁର୍ଭୋଜରାଜାୟ ଯଦୁଦ୍‌ବିଗ୍ନଃ ପ୍ରତୀକ୍ଷତେ ॥ ୨

ସ ତଳ୍ପାତ୍ ତୂର୍ଣ୍ଣମୁତ୍ଥାୟ କାଲୋଽୟମିତି ବିହ୍ୱଳଃ ।
ସୂତୀଗୃହମଗାତ୍ ତୂର୍ଣ୍ଣଂ ପ୍ରସ୍ଖଳନ୍ ମୁକ୍ତମୂର୍ଧଜଃ ॥ ୩

ତମାହ ଭ୍ରାତରଂ ଦେବୀ କୃପଣା କରୁଣଂ ସତୀ ।
ସ୍ନୁଷେୟଂ ତବ କଲ୍ୟାଣ ସ୍ତ୍ରିୟଂ ମା ହନ୍ତୁମର୍ହସି ॥ ୪

ବହବୋ ହିଂସିତା ଭ୍ରାତଃ ଶିଶବଃ ପାବକୋପମାଃ ।
ତ୍ୱୟା ଦୈବନିସୃଷ୍ଟେନ ପୁତ୍ରିକୈକା ପ୍ରଦୀୟତାମ୍ ॥ ୫

ନନ୍ୱହଂ ତେ ହ୍ୟବରଜା ଦୀନା ହତସୁତା ପ୍ରଭୋ ।
ଦାତୁମର୍ହସି ମନ୍ଦାୟା ଅଙ୍ଗେମାଂ ଚରମାଂ ପ୍ରଜାମ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଉପଗୁହ୍ୟାତ୍ମଜାମେବଂ ରୁଦତ୍ୟା ଦୀନଦୀନବତ୍ ।
ଯାଚିତସ୍ତାଂ ବିନିର୍ଭର୍ତ୍ସ୍ୟ ହସ୍ତାଦାଚିଚ୍ଛିଦେ ଖଳଃ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବସୁଦେବ ଫେରି ଆସିବା ପରେ କଂସପୁରର ବାହାର ଓ ଭିତର—ଉଭୟସ୍ଥାନର ଦ୍ୱାରସବୁ ସ୍ୱତଃ ପୂର୍ବ ପରି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । କିଛି ସମୟ ପରେ ନବଜାତ ଶିଶୁର କାନ୍ଦ ଶୁଣି ଦ୍ୱାରପାଳମାନଙ୍କର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ॥ ୧ ॥ ସେମାନେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭୋଜରାଜ କଂସ ପାଖକୁ ଯାଇ ଦେବକୀଙ୍କର ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି ବୋଲି କହିଦେଲେ । କଂସ ତ ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ ଓ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ, ଏହି ସମାଗ୍ଭର ପାଇଁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲା ॥ ୨ ॥ ଦ୍ୱାରପାଳମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଖବର ପାଉ ପାଉ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ, ପଲଙ୍କରୁ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲା ଏବଂ ତରତର ହୋଇ ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲା । 'ଏଥର ମୋର କାଳ ହିଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି' ଭାବି ସେ ଏତେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ, ନିଜ ମୁଣ୍ଡବାଳ ମୁକୁଳା ହୋଇ ଉଡୁଥିବା ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ତାର ଧ୍ୟାନ ନ ଥିଲା । ଧାଇଁ ଧାଇଁ ବାଟରେ ସେ ଏଠି ସେଠି ଝୁଣ୍ଟି ପଡ଼ି ଯାଉ ଯାଉ ଅଳ୍ପକେ ରକ୍ଷା ପାଇଗଲା ॥ ୩ ॥ ସେ ଯାଇ ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ପହଞ୍ଚୁ ପହଞ୍ଚୁ ସତୀ ଦେବକୀ ବଡ଼ କରୁଣ କଣ୍ଠରେ ଭାଇ କଂସକୁ ନେହୁରା ହୋଇ କହିଲେ, "ହେ ମୋର ଶୁଭାକାଙ୍‌କ୍ଷୀ ଭାଇ ! ଇଏ ତ ଛୋଟ ଝିଅଟିଏ । ଏହି କନ୍ୟା ତ ତୁମଠାରୁ ତୁମ ବୋହୂ ପରି ଆଦର ସ୍ନେହ ପାଇବା କଥା । ତୁମେ କଦାପି ନାରୀହତ୍ୟା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୪ ॥ ଭାଇ ! ତୁମେ ତ ଦୈବବଶ ହୋଇ ମୋର ଅଗ୍ନି ପରି ଅନେକ ତେଜସ୍ୱୀ ପୁଅଙ୍କୁ ମାରିଦେଇଛ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ଏହି ଝିଅଟିଏ ମାତ୍ର ବଞ୍ଚିଛି; ଏହାକୁ ଛାଡ଼ିଦିଅ ॥ ୫ ॥ ମୁଁ ତୁମ ସାନଭଉଣୀ । ମୋର ସବୁ ଛୁଆ ମରିଗଲେ; ସତରେ ମୁଁ ବଡ଼ ଦୁଃଖୀ ! ହେ ମୋର ପ୍ରିୟ ବୀରବର ଭାଇ ! ତୁମେ ଏ ହତଭାଗିନୀଟାକୁ ଏହି ଶେଷ ଛୁଆଟି ଦେଇ ଦେଇଯାଅ ।" ॥ ୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଝିଅକୁ ନିଜ କୋଳରେ ଲୁଗ୍ଭଇ, ଦେବକୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀନତାର ସହିତ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । କିନ୍ତୁ କଂସ

କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସକଳ ବନ୍ଧନ ଖୋଲିଯାଏ; ବନ୍ଦୀଶାଳାରୁ ବି ମୁକ୍ତି ମିଳିଯାଏ; ବଡ଼ ବଡ଼ ଦ୍ୱାର-ଫାଟକ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତଃ ଖୋଲିଯାଏ; ଦ୍ୱାରପାଳମାନେ ବି କିଛି ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଭବନଦୀ ଶୁଖିଯାଏ; ଗୋକୁଳ (ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସମୁଦାୟ)ର ବୃତ୍ତି ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଓ ମାୟା ବି ହାତମୁଠାରେ ରହିଯାଏ ।

ତାଂ ଗୃହୀତ୍ୱା ଚରଣୟୋର୍ଜାତମାତ୍ରାଂ ସ୍ୱସୁଃ ସୁତାମ୍ ।
ଅପୋଥୟଚ୍ଛିଳାପୃଷ୍ଠେ ସ୍ୱାର୍ଥୋନ୍ମୂଳିତସୌହୃଦଃ ॥ ୮

ସା ତଦ୍ଧସ୍ତାତ୍ ସମୁତ୍ପତ୍ୟ ସଦ୍ୟୋ ଦେବ୍ୟମ୍ବରଂ ଗତା ।
ଅଦୃଶ୍ୟତାନୁଜା ବିଷ୍ଣୋଃ ସାୟୁଧାଷ୍ଟମହାଭୁଜା ॥ ୯

ଦିବ୍ୟସ୍ରଗମ୍ବରାଲେପରତ୍ନାଭରଣଭୂଷିତା ।
ଧନୁଃଶୂଳେଷୁଚର୍ମାସିଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାଧରା ॥ ୧୦

ସିଦ୍ଧଚାରଣଗନ୍ଧର୍ବୈରପ୍ସରଃକିନ୍ନରୋରଗୈଃ ।
ଉପାହୃତୋରୁବଳିଭିଃ ସ୍ତୂୟମାନେଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧୧

କିଂ ମୟା ହତୟା ମନ୍ଦ ଜାତଃ ଖଲୁ ତବାନ୍ତକୃତ୍ ।
ଯତ୍ର କ୍ୱ ବା ପୂର୍ବଶତ୍ରୁର୍ମା ହିଂସୀଃ କୃପଣାନ୍ ବୃଥା ॥ ୧୨

ଇତି ପ୍ରଭାଷ୍ୟ ତଂ ଦେବୀ ମାୟା ଭଗବତୀ ଭୁବି ।
ବହୁନାମନିକେତେଷୁ ବହୁନାମା ବଭୂବ ହ ॥ ୧୩

ତୟାଭିହିତମାକର୍ଣ୍ୟ କଂସଃ ପରମବିସ୍ମିତଃ ।
ଦେବକୀଂ ବସୁଦେବଂ ଚ ବିମୁଚ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ରିତୋଽବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧୪

ଅହୋ ଭଗିନ୍ୟହୋ ଭାମ ମୟା ବାଂ ବତ ପାପ୍ମନା ।
ପୁରୁଷାଦ ଇବାପତ୍ୟଂ ବହବୋ ହିଂସିତାଃ ସୁତାଃ ॥ ୧୫

ସ ତ୍ୱହଂ ତ୍ୟକ୍ତକାରୁଣ୍ୟସ୍ତ୍ୟକ୍ତଜ୍ଞାତିସୁହୃତ୍ ଖଳଃ ।
କାଁଲ୍ଲୋକାନ୍ ବୈ ଗମିଷ୍ୟାମି ବ୍ରହ୍ମହେବ ମୃତଃ ଶ୍ୱସନ୍ ॥ ୧୬

ଥିଲା ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟ ଓ ନିଷ୍ଠୁର । ସେ ଦେବକୀଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରି ତାଙ୍କ କୋଳରୁ ସେହି କନ୍ୟାଟିକୁ ଝିଙ୍କି ନେଇଗଲା ॥ ୭ ॥ ନିଜର ସେହି ନବଜାତ କୋମଳ ଭାଣିଜୀଟିର ଦୁଇଗୋଡ଼ ଧରି ନିଷ୍ଠୁର କଂସ ତାକୁ ପଥର ଚଟାଣ ଉପରେ ଜୋର୍‌ରେ କଚାଡ଼ିଦେଲା । ତାର ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ତା' ହୃଦୟରୁ ସକଳ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ ସମୂଳେ ଉପାଡ଼ି ଦେଇଥିଲା ॥ ୮ ॥ କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେହି ସାନଭଉଣୀ କୌଣସି ସାମାନ୍ୟ କନ୍ୟା ନ ଥିଲେ; ସେ ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ ଦେବୀ । (ଚଟାଣରେ ପଡ଼ି ଛେଚି ହେବା ପୂର୍ବରୁ) ସେ କଂସ ହାତରୁ ଖସିଯାଇ ଆକାଶକୁ ଉଠିଗଲେ ଏବଂ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ ନିଜର ବିଶାଳ ବିଶାଳ ଅଷ୍ଟଭୁଜରେ ବିଭିନ୍ନ ଆୟୁଧ ଧରି ॥ ୯ ॥ ସେ ଦିବ୍ୟମାଳା, ବସ୍ତ୍ର, ଚନ୍ଦନ ଓ ମଣିମୟ ଆଭୂଷଣରେ ବିଭୂଷିତା ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ହସ୍ତମାନଙ୍କରେ ଧନୁ, ତ୍ରିଶୂଳ, ବାଣ, ଢାଲ, ଖଡ୍ଗ, ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର ଓ ଗଦା—ଏପରି ଅଷ୍ଟ ଆୟୁଧ ରହିଥିଲା ॥ ୧୦ ॥ ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଅପ୍‌ସରା, କିନ୍ନର ଓ ନାଗଗଣ ବିଭିନ୍ନ ଭେଟି ସାମଗ୍ରୀ ସମର୍ପଣ କରି ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଦେବୀ କଂସକୁ କହିଲେ—॥ ୧୧ ॥ "ରେ ମୂର୍ଖ ! ମୋତେ ମାରିଲେ ତୋତେ କ'ଣ ମିଳିବ? ତୋର ପୂର୍ବଜନ୍ମର ଶତ୍ରୁ ତୋତେ ମାରିବା ନିମନ୍ତେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ସାରିଲାଣି । ତୁ ଆଉ ବୃଥାରେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରନା ।" ॥ ୧୨ ॥ କଂସକୁ ଏପରି ଶୁଣାଇଦେଇ ଭଗବତୀ ଯୋଗମାୟା ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥

ଦେବୀଙ୍କର ସେହି ବାଣୀ ଶୁଣି କଂସକୁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେବକୀ ଓ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ କରିଦେଲା ଏବଂ ବଡ଼ ନମ୍ରତାର ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲା, ॥ ୧୪ ॥ "ହେ ମୋର ପ୍ରିୟ ଭଉଣୀ ଓ ଭିଣୋଇ ! ହାୟ ! ହାୟ ! ମୁଁ ବଡ଼ ପାପୀ । ରାକ୍ଷସମାନେ ଯେପରି ନିଜ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ମାରିପକାନ୍ତି, ମୁଁ ସେହିପରି ତୁମର ବହୁ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ମାରିଦେଲି । ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ସତରେ ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ* ॥ ୧୫ ॥ ମୁଁ ଏତେ ଦୁଷ୍ଟ ହୋଇଗଲି ଯେ, ମୋ ପାଖରେ ଲେଶମାତ୍ର କରୁଣା ରହିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ମୋର ଭାଇ, ବନ୍ଧୁ ଓ ହିତାକାଙ୍‌କ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ ବି ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲି । ମୁଁ ଯେ କେଉଁ ନରକରେ ପଡ଼ିବି, ଜାଣିପାରୁନି ।

* ଯାହାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଭଗବାନ ନିବାସ କଲେ, ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କଲେ, ସେହି ଦେବକୀ-ବସୁଦେବଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରିବାର ଫଳସ୍ୱରୂପ କଂସ ହୃଦୟରେ ବିନୟ, ବିଚାର, ଉଦାରତା ଆଦି ସଦ୍‌ଗୁଣ ଉଦୟ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେତେ ସମୟ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ରହିଲା, ଏହିସବୁ ସଦ୍‌ଗୁଣ ତା'ପାଖରେ କେବଳ ସେତିକି ସମୟ ପାଇଁ ରହିଲା । ସେ ଯାଇ ତା'ର ଦୁଷ୍ଟ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାକ୍ଷଣି, ପୂର୍ବ ପରି ଦୁଷ୍ଟ ଦୁରାଚାରୀ ହୋଇଗଲା ।

ଦୈବମପ୍ୟନୃତଂ ବକ୍ତି ନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟା ଏବ କେବଳମ୍ ।
ଯଦ୍‌ବିଶ୍ରମ୍ଭାଦହଂ ପାପଃ ସ୍ୱସୁର୍ନିହତବାଞ୍ଛିଶୂନ୍ ॥ ୧୭

ମା ଶୋଚତଂ ମହାଭାଗାବାତ୍ମଜାନ୍ ସ୍ୱକୃତମ୍ଭୁଜଃ ।
ଜନ୍ତବୋ ନ ସଦୈକତ୍ର ଦୈବାଧୀନାସ୍ତଦାଽସତେ ॥ ୧୮

ଭୁବି ଭୌମାନି ଭୂତାନି ଯଥା ଯାନ୍ତ୍ୟପଯାନ୍ତି ଚ ।
ନାୟମାତ୍ମା ତଥୈତେଷୁ ବିପର୍ଯ୍ୟେତି ଯଥୈବ ଭୂଃ ॥ ୧୯

ଯଥାନେବଂବିଦୋ ଭେଦୋ ଯତ ଆତ୍ମବିପର୍ଯ୍ୟୟଃ ।
ଦେହଯୋଗବିଯୋଗୌ ଚ ସଂସୃତିର୍ନ ନିବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୨୦

ତସ୍ମାଦ୍ ଭଦ୍ରେ ସ୍ୱତନୟାନ୍ ମୟା ବ୍ୟାପାଦିତାନପି ।
ମାନୁଶୋଚ ଯତଃ ସର୍ବଃ ସ୍ୱକୃତଂ ବିନ୍ଦତେଽବଶଃ ॥ ୨୧

ଯାବଦ୍ଧତୋଽସ୍ମି ହନ୍ତାସ୍ମୀତ୍ୟାତ୍ମାନଂ ମନ୍ୟତେଽସ୍ୱଦୃକ୍ ।
ତାବତ୍ତଦଭିମାନ୍ୟଜ୍ଞୋ ବାଧ୍ୟବାଧକତାମିୟାତ୍ ॥ ୨୨

କ୍ଷମଧ୍ୱଂ ମମ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟଂ ସାଧବୋ ଦୀନବତ୍ସଲାଃ ।
ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱାଶ୍ରୁମୁଖଃ ପାଦୌ ଶ୍ୟାଳଃ ସ୍ୱସ୍ରୋରଥାଗ୍ରହୀତ୍ ॥ ୨୩

ମୋଚୟାମାସ ନିଗଡ଼ାଦ୍ ବିଶ୍ରବ୍ଧଃ କନ୍ୟକାଗିରା ।
ଦେବକୀଂ ବସୁଦେବଂ ଚ ଦର୍ଶୟନ୍ନାତ୍ମସୌହୃଦମ୍ ॥ ୨୪

ଭ୍ରାତୁଃ ସମନୁତପ୍ତସ୍ୟ କ୍ଷାନ୍ତ୍ୱା ରୋଷଂ ଚ ଦେବକୀ ।
ବ୍ୟସୃଜଦ୍ ବସୁଦେବଶ୍ଚ ପ୍ରହସ୍ୟ ତମୁବାଚ ହ ॥ ୨୫

ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମଘାତୀମାନଙ୍କ ପରି ବଞ୍ଚି ଥାଉ ଥାଉ ବି ମଲା ସମାନ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୧୬ ॥ କେବଳ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେ ମିଛ କହନ୍ତି, ତା'ନୁହେଁ, ବିଧାତା ବି ମିଛ କହିଛନ୍ତି। ସେହି ମିଛକଥାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରି ମୁଁ ମୋ ନିଜ ଭଉଣୀର ଛୁଆଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ମାରିପକାଇଲି। ହାୟ ! ମୁଁ କେତେ ବଡ଼ ପାପୀ ନୁହେଁ ସତେ ! ॥ ୧୭ ॥ ତୁମେ ଦୁଇଜଣ ହେଉଛ ମହାତ୍ମା। ମଲା ପୁଅମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆଉ ଶୋକ କର ନାହିଁ। ସେମାନଙ୍କୁ ତ ସେମାନଙ୍କର ନିଜ କର୍ମଫଳ ହିଁ ମିଳିଲା। ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ପ୍ରାରବ୍ଧର ଅଧୀନ। ତେଣୁ କେହି ସର୍ବଦା ଏକତ୍ର ରହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥ ମାଟିରେ ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥ ତିଆରି ହୁଏ ଓ ଭାଙ୍ଗେ, କିନ୍ତୁ ମାଟିର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ନାହିଁ; ଠିକ୍ ସେହିପରି ଦେହର ଭଙ୍ଗାଗଢ଼ା ବା ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଲାଗିରହିଛି, କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମା ଉପରେ ତାହାର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣେ ନାହିଁ, ସେ ଏହି ଅନାତ୍ମା ଶରୀରଟାକୁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଭାବି ଗ୍ରହିଥାଏ। ଏହାକୁ ହିଁ କହନ୍ତି ବିପରୀତ ବୁଦ୍ଧି ବା ଅଜ୍ଞାନ। ଏହି କାରଣରୁ ହିଁ ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ ଏବଂ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଅଜ୍ଞାନ ଦୂର ନ ହୋଇଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁଖ-ଦୁଃଖରୂପୀ ସଂସାରରୁ ଉଦ୍ଧାର ମିଳେ ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥ ମୋ ଭଉଣୀଟା ପରା ! ମୁଁ ତୋ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେଇଛି ସତ, କିନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ତୁ ଶୋକ କରନା; କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଣୀ ନିଜ ନିଜର କର୍ମଫଳ ଭୋଗିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ॥ ୨୧ ॥ ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ଜୀବ ଯେତେକାଳ ଯାଏଁ 'ମୁଁ ମାରେ ବା ମୁଁ ମରେ' ବୋଲି ଭାବୁଥାଏ, ସେତେକାଳ ଯାଏଁ ଶରୀରର ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁକୁ ନିଜଠାରେ ଆରୋପ କରି ଅଭିମାନ କରୁଥିବା ସେହି ଅଜ୍ଞାନୀ ଜୀବ ମରିବା-ମାରିବା ଭାବନାରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୁଏ; ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦିଏ ଓ ନିଜେ ବି ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରେ ॥ ୨୨ ॥ ତୁମେ ଦୁଇଜଣ ହେଉଛ ବଡ଼ ସାଧୁସ୍ୱଭାବର ଲୋକ ଏବଂ ପରମଦୟାଳୁ; ତେଣୁ ମୋର ଏସବୁ ଦୋଷ କ୍ଷମା କରିଦିଅ।" ଏହିପରି କହି କଂସ ନିଜ ଭଉଣୀ ଦେବକୀ ଏବଂ ଭିଣୋଇ ବସୁଦେବଙ୍କ ପାଦ ଧରିପକାଇଲା। ତା' ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରି ଝରି ମୁହଁସାରା ଓଦା ହୋଇଗଲା ॥ ୨୩ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଯୋଗମାୟାଙ୍କ ବାଣୀକୁ ସତ୍ୟ ମଣି ଦେବକୀ ଓ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀଶାଳାରୁ ମୁକୁଳାଇ ଦେଲା ଓ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନାନାପ୍ରକାରେ ସ୍ନେହଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର କଲା ॥ ୨୪ ॥ ଦେବକୀ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଭାଇ କଂସ ସତରେ ଅନୁତାପ

ଏବମେତନ୍ମହାଭାଗ ଯଥା ବଦସି ଦେହିନାମ୍ ।
ଅଜ୍ଞାନପ୍ରଭବାହଂଧୀଃ ସ୍ୱପରେତି ଭିଦା ଯତଃ ॥ ୨୬

ଶୋକହର୍ଷଭୟଦ୍ୱେଷଲୋଭମୋହମଦାନ୍ୱିତାଃ ।
ମିଥୋ ଘ୍ନନ୍ତଂ ନ ପଶ୍ୟନ୍ତି ଭାବୈର୍ଭାବଂ ପୃଥଗ୍‌ଦୃଶଃ ॥ ୨୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କଂସ ଏବଂ ପ୍ରସନ୍ନାଭ୍ୟାଂ ବିଶୁଦ୍ଧଂ ପ୍ରତିଭାଷିତଃ ।
ଦେବକୀବସୁଦେବାଭ୍ୟାମନୁଜ୍ଞାତୋଽବିଶଦ୍ ଗୃହମ୍ ॥ ୨୮

ତସ୍ୟାଂ ରାତ୍ର୍ୟାଂ ବ୍ୟତୀତାୟାଂ କଂସ ଆହୂୟ ମନ୍ତ୍ରିଣଃ ।
ତେଭ୍ୟ ଆଚଷ୍ଟ ତତ୍ ସର୍ବଂ ଯଦୁକ୍ତଂ ଯୋଗନିଦ୍ରୟା ॥ ୨୯

ଆକର୍ଣ୍ୟ ଭର୍ତ୍ତୁର୍ଗଦିତଂ ତମୂଚୁର୍ଦେବଶତ୍ରବଃ ।
ଦେବାନ୍ ପ୍ରତି କୃତାମର୍ଷା ଦୈତେୟା ନାତିକୋବିଦାଃ ॥ ୩୦

ଏବଂ ଚେତ୍ତର୍ହି ଭୋଜେନ୍ଦ୍ର ପୁରଗ୍ରାମବ୍ରଜାଦିଷୁ ।
ଅନିର୍ଦଶାନ୍ ନିର୍ଦଶାଂଶ୍ଚ ହନିଷ୍ୟାମୋଽଦ୍ୟ ବୈ ଶିଶୂନ୍ ॥ ୩୧

କିମୁଦ୍ୟମୈଃ କରିଷ୍ୟନ୍ତି ଦେବାଃ ସମରଭୀରବଃ ।
ନିତ୍ୟମୁଦ୍‌ବିଗ୍ନମନସୋ ଜ୍ୟାଘୋଷୈର୍ଧନୁଷସ୍ତବ ॥ ୩୨

ଅସ୍ୟତସ୍ତେ ଶରବ୍ରାତୈର୍ହନ୍ୟମାନାଃ ସମନ୍ତତଃ ।
ଜିଜୀବିଷବ ଉତ୍ସୃଜ୍ୟ ପଳାୟନପରା ଯଯୁଃ ॥ ୩୩

କେଚିତ୍ ପ୍ରାଞ୍ଜଳୟୋ ଦୀନା ନ୍ୟସ୍ତଶସ୍ତ୍ରା ଦିବୌକସଃ ।
ମୁକ୍ତକଚ୍ଛଶିଖାଃ କେଚିଦ୍ ଭୀତାଃ ସ୍ମ ଇତି ବାଦିନଃ ॥ ୩୪

ନ ତ୍ୱଂ ବିସ୍ମୃତଶସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରାନ୍ ବିରଥାନ୍ ଭୟସଂବୃତାନ୍ ।
ହଂସ୍ୟନ୍ୟାସକ୍ତବିମୁଖାନ୍ ଭଗ୍ନଚାପାନଯୁଧ୍ୟତଃ ॥ ୩୫

କରୁଛନ୍ତି, ତେଣୁ ସେ ତାକୁ କ୍ଷମା କରିଦେଲେ । ସେ ତାର କୃତ ଅପରାଧ ଭୁଲିଗଲେ । ବସୁଦେବ ହସ ହସ ମୁହଁରେ କହିଲେ, ॥ ୨୫ ॥ "ହେ ମହାମନା କଂସ ! ଆପଣ ଠିକ୍ କହିଛନ୍ତି । ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ହିଁ ଜୀବ ଶରୀରାଦିକୁ 'ମୁଁ' ବୋଲି ଭାବେ । ଏପରି ଭାବିଲେ ନିଜ-ପର ଭେଦଭାବ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୬ ॥ ଭେଦଦୃଷ୍ଟି ଜାତ ହୋଇଗଲେ ସେ ହର୍ଷ, ଶୋକ, ଭୟ, ଦ୍ୱେଷ, ଲୋଭ, ମୋହ ଓ ମଦରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ସେ ଆଉ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ଯେ, ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରେରକ ଭଗବାନ ହିଁ ଏକ ଭାବଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟ ଭାବକୁ, ଏକ ବସ୍ତୁଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁକୁ ନାଶ କରାଉଛନ୍ତି ।" ॥ ୨୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବସୁଦେବ ଓ ଦେବକୀ ଏପରି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ନିଷ୍କପଟ ଭାବରେ କଂସ ସହିତ କଥାଭାଷା କରିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ କଂସ ତା'ବାସଭବନକୁ ଚାଲିଗଲା ॥ ୨୮ ॥ ରାତି ପାହି ସକାଳ ହେଉ ହେଉ କଂସ ତା'ର ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଡକାଇଲା ଏବଂ ଯୋଗମାୟା ଯାହାସବୁ କହିଥିଲେ, ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଦେଲା ॥ ୨୯ ॥ ତାର ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯଥାର୍ଥରେ ନୀତିନିପୁଣ ନ ଥିଲେ । ଦୈତ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଶତ୍ରୁଭାବ ରଖିବା ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଥିଲା । ରାଜା କଂସର କଥା ଶୁଣି, ସେମାନେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ କଂସକୁ କହିଲେ— ॥ ୩୦ ॥ "ହେ ଭୋଜରାଜ ! କଥାଟା ଯଦି ଏଇଆ, ତେବେ ଆମେ ଆଜି ହିଁ ଯାଇ ଗାଁଗଣ୍ଡା, ନଗର, ଗଉଡ଼ମାନଙ୍କର ବସ୍ତି ସବୁଆଡ଼େ ଖୋଜି ଯେତେ ଛୁଆ ଅଛନ୍ତି—ସେମାନେ ଦଶରୁ ଅଧିକ ଦିନର ହୋଇଥାନ୍ତୁ, କି କମ୍ ଦିନର ହୋଇଥାନ୍ତୁ—ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମାରି ପକାଇବୁ ॥ ୩୧ ॥ ଯୁଦ୍ଧଭୟାଳୁ ଦେବତାମାନେ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ ବି ଆମର କ'ଣ କରିପାରିବେ? ସେମାନେ ତ ଆପଣଙ୍କ ଧନୁର ଟଙ୍କାର ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ସବୁବେଳେ ଡରିମରି ଲୁଚୁଛନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ଭୀଷଣ ଶରବୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଶରବର୍ଷାରେ ଆହତ ହୋଇ ସେମାନେ ଆପଣା ପ୍ରାଣ ଘେନି, ରଣଭୂମି ଛାଡ଼ି ଏଣେତେଣେ ପଳାୟନ କରନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ କେତେକ ଦେବତା ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ନିଜର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ପକାଇଦେଇ, ହାତ ଯୋଡ଼ି ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ଦୀନତା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । କେହି କେହି ମୁଣ୍ଡର ଚୁଟି ଖୋଲି, କଛା ଫିଟାଇ, ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଶରଣ ପଶି କହନ୍ତି, "ଆଜ୍ଞା ! ଆମକୁ ଭାରି ଡର ମାଡୁଛି; ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।" ॥ ୩୪ ॥ ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଆଣିବାକୁ ଭୁଲିଯାଇଥାନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ରଥ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ, ଯେଉଁମାନେ

କିଂ କ୍ଷେମଶୂରୈର୍ବିବୁଧୈରସଂଯୁଗବିକତ୍ଥନୈଃ ।
ରହୋଜୁଷା କିଂ ହରିଣା ଶମ୍ଭୁନା ବା ବନୌକସା ।
କିମିନ୍ଦ୍ରେଣାଳ୍ପବୀର୍ଯ୍ୟେଣ ବ୍ରହ୍ମଣା ବା ତପସ୍ୟତା ॥ ୩୬

ତଥାପି ଦେବାଃ ସାପତ୍ନ୍ୟାନ୍ନୋପେକ୍ଷ୍ୟା ଇତି ମନ୍ମହେ ।
ତତସ୍ତନ୍ମୂଳଖନନେ ନିଯୁଙ୍‌କ୍ଷ୍ୱାସ୍ମାନନୁବ୍ରତାନ୍ ॥ ୩୭

ଯଥାଽଽମୟୋଽଙ୍ଗେ ସମୁପେକ୍ଷିତୋ ନୃଭି-
ର୍ନ ଶକ୍ୟତେ ରୂଢପଦଶ୍ଚିକିତ୍ସିତୁମ୍ ।
ଯଥେନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାମ ଉପେକ୍ଷିତସ୍ତଥା
ରିପୁର୍ମହାନ୍ ବଦ୍ଧବଳୋ ନ ଚାଲ୍ୟତେ ॥ ୩୮

ମୂଳଂ ହି ବିଷ୍ଣୁର୍ଦେବାନାଂ ଯତ୍ର ଧର୍ମଃ ସନାତନଃ ।
ତସ୍ୟ ଚ ବ୍ରହ୍ମ ଗୋବିପ୍ରାସ୍ତପୋ ଯଜ୍ଞାଃ ସଦକ୍ଷିଣାଃ ॥ ୩୯

ତସ୍ମାତ୍ ସର୍ବାତ୍ମନା ରାଜନ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣାନ୍ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ।
ତପସ୍ୱିନୋ ଯଜ୍ଞଶୀଳାନ୍ ଗାଶ୍ଚ ହନ୍ମୋ ହବିର୍ଦୁଘାଃ ॥ ୪୦

ବିପ୍ରା ଗାବଶ୍ଚ ବେଦାଶ୍ଚ ତପଃ ସତ୍ୟଂ ଦମଃ ଶମଃ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦୟା ତିତିକ୍ଷା ଚ କ୍ରତବଶ୍ଚ ହରେସ୍ତନୂଃ ॥ ୪୧

ସ ହି ସର୍ବସୁରାଧ୍ୟକ୍ଷୋ ହ୍ୟସୁରଦ୍ୱିଡ୍ ଗୁହାଶୟଃ ।
ତନ୍ମୂଳା ଦେବତାଃ ସର୍ବାଃ ସେଶ୍ୱରାଃ ସଚତୁର୍ମୁଖାଃ ।
ଅୟଂ ବୈ ତଦ୍‌ବଧୋପାୟୋ ଯଦୃଷୀଣାଂ ବିହିଂସନମ୍ ॥ ୪୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଦୁର୍ମନ୍ତ୍ରିଭିଃ କଂସଃ ସହ ସମ୍ମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଦୁର୍ମତିଃ ।
ବ୍ରହ୍ମହିଂସାଂ ହିତଂ ମେନେ କାଳପାଶାବୃତୋଽସୁରଃ ॥ ୪୩

ଡରିଯାଆନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଯୁଦ୍ଧ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କର ଧନୁ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ ବା ଯେଉଁମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ପିଠି ଦେଖାଇ ପଳାନ୍ତି, ଆପଣ ସେମାନଙ୍କୁ ନ ମାରି ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥ ଯେଉଁଠି ଲଢ଼େଇ ଝଗଡ଼ା ହୁଏ ନାହିଁ, ଦେବତାମାନେ ତ କେବଳ ସେଇଠି ବୀରପଣ ଦେଖାନ୍ତି। ରଣଭୂମିର ବାହାରେ ହିଁ ସେମାନେ ଫୁଟାଣି ମାରନ୍ତି। ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ କିମ୍ବା ଏକାନ୍ତବାସୀ ବିଷ୍ଣୁ, ବନବାସୀ ଶଙ୍କର, ଅଳ୍ପବୀର୍ଯ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ତପସ୍ୱୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଆମେ କାହିଁକି ଭୟ କରିବୁ ଯେ ! ॥ ୩୬ ॥ ତଥାପି ଆମର ମତ ଯେ, ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରେ ନ ଦେଖି ସତର୍କ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ; କାରଣ ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ଶତ୍ରୁ। ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସମୂଳେ ବିନାଶ କରିଦେବାକୁ ଆପଣ ଆମ ପରି ବିଶ୍ୱାସୀ ସେବକମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୩୭ ॥ ଦେହରେ ରୋଗ ହେଲେ, ଯଦି ତାର ଚିକିତ୍ସା କରା ନ ଯାଏ, ସେଥିରେ ହେଳା କରାଯାଏ, ତେବେ ରୋଗର ଚେର ଭିତରକୁ ମାଡ଼ିଯାଏ ଓ ରୋଗ ଅସାଧ୍ୟ ହୋଇଯାଏ। ଠିକ୍ ସେହିପରି ଯଦି ପ୍ରଥମରୁ ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତି ହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଏ, ତେବେ ଶତ୍ରୁ ନିଜର ଆସ୍ଥାନ ଜମାଇଦିଏ ଓ ତା'ଫଳରେ ତାକୁ ହରାଇବା କଠିନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୮ ॥ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମୂଳ ହେଉଛି ବିଷ୍ଣୁ ଏବଂ ଯେଉଁଠି ସନାତନ ଧର୍ମ ରହିଛି, ସେ ସେହିଠାରେ ରହେ। ସନାତନ ଧର୍ମର ମୂଳ ହେଉଛି ବେଦ, ଗୋଜାତି, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ତପସ୍ୟା ଓ ଦକ୍ଷିଣାଦି ଦେଇ କରାଯାଉଥିବା ଯଜ୍ଞ ॥ ୩୯ ॥ ତେଣୁ ହେ ଭୋଜରାଜ ! ଆମ୍ଭେମାନେ ବେଦବାଦୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ, ତପସ୍ୱୀମାନଙ୍କୁ, ଯାଜ୍ଞିକମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଯଜ୍ଞ ନିମନ୍ତେ ଘିଅ ଆଦି ହବିଷ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଦେଉଥିବା ଗାଈମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନାଶ କରିଦେବୁ ॥ ୪୦ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଗୋ, ବେଦ, ତପସ୍ୟା, ସତ୍ୟ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦମନ, ମନୋନିଗ୍ରହ, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଦୟା, ତିତିକ୍ଷା ଏବଂ ଯଜ୍ଞ ହେଉଛି ବିଷ୍ଣୁର ଶରୀର ॥ ୪୧ ॥ ସେହି ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ସକଳ ଦେବତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ଅସୁରମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଶତ୍ରୁ। କିନ୍ତୁ ସେ ଯାଇ କୌଣସି ଗୁମ୍ଫାରେ ଲୁଚି ରହୁଛି। ସେ ହିଁ ମହାଦେବ, ବ୍ରହ୍ମା ଓ ସକଳ ଦେବତାଙ୍କର ଅସଲ ମୂଳ। ତାକୁ ମାରିଦେଲେ ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ। ତାକୁ ମାରିଦେବାକୁ ହେଲେ, ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଆଗ ମାରିଦିଆଯାଉ ॥ ୪୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏକେ ତ କଂସର ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା; ତା'ଛଡ଼ା ତାକୁ ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ମିଳିଥିଲେ, ସେମାନେ ଥିଲେ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଦୁଷ୍ଟ। ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ବିଗ୍ରରବିମର୍ଶ କରି କାଳର ଫାଶରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ଅସୁର କଂସ

ସନ୍ଦିଶ୍ୟ ସାଧୁଲୋକସ୍ୟ କଦନେ କଦନପ୍ରିୟାନ୍ ।
କାମରୂପଧରାନ୍ ଦିକ୍ଷୁ ଦାନବାନ୍ ଗୃହମାବିଶତ୍ ॥ ୪୪

ବୁଝିଗଲା ଯେ, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ହିଁ ଠିକ୍ ହେବ । ତେଣୁ ସେ ହିଂସାପରାୟଣ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଇଦେଲା ଯେ, ସନ୍ଥପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ହିଂସା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଉ । ଅସୁରମାନେ ଇଚ୍ଛାନୁମତ ରୂପ ଧରିପାରୁଥିଲେ । ସେମାନେ (କଂସର ଆଦେଶ ପାଳନ କରିବାକୁ) ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଖେଦିଗଲେ ଏବଂ କଂସ ନିଜ ଉଆସକୁ ଫେରି ଆସିଲା ॥ ୪୩,୪୪ ॥ ସେହି ଅସୁରମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ଥିଲା ରଜୋଗୁଣୀ । ତମୋଗୁଣ ବଢ଼ିଯିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଆଉ ହିତାହିତ ଜ୍ଞାନ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ନିକଟ ହୋଇଆସିଥିବାରୁ ସେମାନେ ସାଧୁସନ୍ଥମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଶତ୍ରୁତା କଲେ ॥ ୪୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁମାନେ ସାଧୁସନ୍ଥ ବା ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଅନାଦର କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଆୟୁ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, କୀର୍ତ୍ତି, ଧର୍ମ, ଇହଲୋକ-ପରଲୋକ, ବିଷୟସୁଖ ଏବଂ ଉଦ୍ଧାରର ସମସ୍ତ ଉପାୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୬ ॥

ତେ ବୈ ରଜଃପ୍ରକୃତୟସ୍ତମସା ମୂଢଚେତସଃ ।
ସତାଂ ବିଦ୍ୱେଷମାଚେରୁରାରାଦାଗତମୃତ୍ୟବଃ ॥ ୪୫

ଆୟୁଃ ଶ୍ରିୟଂ ଯଶୋ ଧର୍ମଂ ଲୋକାନାଶିଷ ଏବ ଚ ।
ହନ୍ତି ଶ୍ରେୟାଂସି ସର୍ବାଣି ପୁଂସୋ ମହଦତିକ୍ରମଃ ॥ ୪୬

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

+++

ଅଥ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଗୋକୁଳରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଜନ୍ମମହୋତ୍ସବ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନନ୍ଦସ୍ତ୍ୱାତ୍ମଜ ଉତ୍ପନ୍ନେ ଜାତାହ୍ଲାଦୋ ମହାମନାଃ ।
ଆହୂୟ ବିପ୍ରାନ୍ ବେଦଜ୍ଞାନ୍ ସ୍ନାତଃ ଶୁଚିରଲଙ୍କୃତଃ ॥ ୧

ବାଚୟିତ୍ୱା ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ଜାତକର୍ମାତ୍ମଜସ୍ୟ ବୈ ।
କାରୟାମାସ ବିଧିବତ୍ ପିତୃଦେବାର୍ଚନଂ ତଥା ॥ ୨

ଧେନୂନାଂ ନିୟୁତେ ପ୍ରାଦାଦ୍ ବିପ୍ରେଭ୍ୟଃ ସମଲଙ୍କୃତେ ।
ତିଳାଦ୍ରୀନ୍ ସପ୍ତ ରତ୍ନୌଘଶାତକୌମ୍ଭାମ୍ବରାବୃତାନ୍ ॥ ୩

କାଳେନ ସ୍ନାନଶୌଚାଭ୍ୟାଂ ସଂସ୍କାରୈସ୍ତପସେଜ୍ୟୟା ।
ଶୁଧ୍ୟନ୍ତି ଦାନୈଃ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ୍ୟା ଦ୍ରବ୍ୟାଣ୍ୟାତ୍ମାଽଽତ୍ମବିଦ୍ୟୟା ॥ ୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନନ୍ଦ ଜଣେ ମହାତ୍ମା ଓ ଉଦାର ପୁରୁଷ ଥିଲେ । ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଛି ଜାଣି ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଅପାର ଆନନ୍ଦରେ ପୂରି ଉଠିଲା । ସେ ସ୍ନାନ କଲେ ଏବଂ ପବିତ୍ର ହୋଇ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣ ପିନ୍ଧିଲେ । ତା'ପରେ ବେଦଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ ସ୍ୱସ୍ତିବାଚନ ଓ ପୁଅର ଜାତକର୍ମ-ସଂସ୍କାର କରାଇଲେ । ତା'ସହିତ ଦେବତା ଓ ପିତୃପୁରୁଷମାନଙ୍କର ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜା ମଧ୍ୟ କରାଇଲେ ॥ ୧,୨ ॥ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ର ଓ ଆଭୂଷଣରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥିବା ଦୁଇଲକ୍ଷ ଦୁଧିଆଳୀ ଗାଈ ଦାନ କଲେ । ତିଳ ବା ରାଶିକୁ ସାତଟି ପାହାଡ଼ ପରି ଗଦା କରି ତାହାକୁ ବିବିଧ ରତ୍ନ ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣଖଚିତ ବସ୍ତ୍ରରେ ଆବୃତ କରି ଦାନ କଲେ ॥ ୩ ॥ (ସଂସ୍କାରଦ୍ୱାରା ହିଁ ଗର୍ଭଶୁଦ୍ଧି ହୁଏ—ଏହା ଦର୍ଶାଇବା ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଆଯାଇଛି, ଯଥା) ସମୟଦ୍ୱାରା (ନୂଆ ପାଣି ଓ ଅଶୁଦ୍ଧ ଭୂମି), ସ୍ନାନଦ୍ୱାରା (ଶରୀର ଆଦି), ଧୋଇବାଦ୍ୱାରା (ଲୁଗାପଟା ଆଦି), ସଂସ୍କାରଦ୍ୱାରା (ଗର୍ଭାଦି), ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା (ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦି), ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା (ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି), ଦାନଦ୍ୱାରା (ଧନ-ଧାନ୍ୟାଦି) ଏବଂ ସନ୍ତୋଷଦ୍ୱାରା (ମନ ଆଦି) ଦ୍ରବ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମାର ଶୁଦ୍ଧି ହୁଏ କେବଳ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ॥ ୪ ॥

ସୌମଙ୍ଗଲ୍ୟଗିରୋ ବିପ୍ରାଃ ସୂତମାଗଧବନ୍ଦିନଃ ।
ଗାୟକାଶ୍ଚ ଜଗୁର୍ନେଦୁର୍ଭେର୍ଯ୍ୟୋ ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ମୁହୁଃ ॥ ୫

ବ୍ରଜଃ ସମ୍ମୃଷ୍ଟସଂସିକ୍ତଦ୍ୱାରାଜିରଗୃହାନ୍ତରଃ ।
ଚିତ୍ରଧ୍ୱଜପତାକାସ୍ରକ୍‌ଚୈଳପଲ୍ଲବତୋରଣୈଃ ॥ ୬

ଗାବୋ ବୃଷା ବତ୍ସତରା ହରିଦ୍ରାତୈଳରୂଷିତାଃ ।
ବିଚିତ୍ରଧାତୁବର୍ହସ୍ରଗ୍‌ବସ୍ତ୍ରକାଞ୍ଚନମାଳିନଃ ॥ ୭

ମହାର୍ହବସ୍ତ୍ରାଭରଣକଞ୍ଚୁକୋଷ୍ଣୀଷଭୂଷିତାଃ ।
ଗୋପାଃ ସମାୟୟୂ ରାଜନ୍ ନାନୋପାୟନପାଣୟଃ ॥ ୮

ଗୋପ୍ୟଶ୍ଚାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ମୁଦିତା ଯଶୋଦାୟାଃ ସୁତୋଦ୍ଭବମ୍ ।
ଆତ୍ମାନଂ ଭୂଷୟାଞ୍ଚକ୍ରୁର୍ବସ୍ତ୍ରାକଳ୍ପାଞ୍ଜନାଦିଭିଃ ॥ ୯

ନବକୁଙ୍କୁମକିଞ୍ଜଲ୍କମୁଖପଙ୍କଜଭୂତୟଃ ।
ବଳିଭିସ୍ତ୍ୱରିତଂ ଜଗ୍ମୁଃ ପୃଥୁଶ୍ରୋଣ୍ୟଶ୍ଚଳତ୍‌କୁଚାଃ ॥ ୧୦

ଗୋପ୍ୟଃ ସୁମୃଷ୍ଟମଣିକୁଣ୍ଡଳନିଷ୍କକଣ୍ଠ୍ୟ-
ଶ୍ଚିତ୍ରାମ୍ବରାଃ ପଥି ଶିଖାଚ୍ୟୁତମାଲ୍ୟବର୍ଷାଃ ।
ନନ୍ଦାଳୟଂ ସବଳୟା ବ୍ରଜତୀର୍ବିରେଜୁ-
ର୍ବ୍ୟାଲୋଲକୁଣ୍ଡଳପୟୋଧରହାରଶୋଭାଃ ॥ ୧୧

ସେତେବେଳେ (ଏପରି ଶୁଦ୍ଧିକ୍ରିୟା ଗ୍ଭଲିଥିବାବେଳେ) ବ୍ରାହ୍ମଣ, ସୂତ[୧], ମାଗଧ[୨] ଓ ବନ୍ଦୀଜନ[୩]ମାନେ ମଙ୍ଗଳମୟ ଆଶୀର୍ବାଦ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଓ ସ୍ତୁତିଗାନ କଲେ । ଗାୟକମାନେ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ; ବାରମ୍ବାର ଗହଗହ ନାଦରେ ଭେରୀ ଓ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜିଲା ॥ ୫ ॥ ଲୋକେ ବ୍ରଜମଣ୍ଡଳର ସବୁ ଘରଦ୍ୱାର, ଅଗଣା, ବାରି ଝାଡ଼ିଝୁଡ଼ି ପରିଷ୍କାର-ପରିଚ୍ଛନ୍ନ କରିଦେଲେ; ସବୁଆଡ଼େ ସୁଗନ୍ଧିତ ଜଳ ଛିଞ୍ଚିଲେ । ଲୋକେ ନିଜ ନିଜର ଘରକୁ ଚିତ୍ରବିଚିତ୍ର ପତାକା, ଧ୍ୱଜା, ଫୁଲମାଳ, ନାନାରଙ୍ଗର ବସ୍ତ୍ର ଓ କୋମଳ ପତ୍ରର ତୋରଣଦ୍ୱାରା ସଜାଇଲେ ॥ ୬ ॥ ଗାଈ, ବଳଦ, ବାଛୁରୀମାନଙ୍କ ଦେହରେ ହଳଦୀ-ମାଲପା ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ରୂପ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଗେରୁ ଆଦି ନାନାପ୍ରକାର ରଙ୍ଗରେ (ସେମାନଙ୍କର ଶିଙ୍ଗ ଆଦି) ରଙ୍ଗାଇ, ମୁଣ୍ଡରେ ମୟୂରଚୂଳ, ଗଳାରେ ଫୁଲମାଳ, ଦେହରେ ନାନାରଙ୍ଗର ଲୁଗାପଟା ଓ ସୁନାହାର ପିନ୍ଧାଇ ସଜାଇଦେଲେ ॥ ୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପାଳମାନେ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ବସ୍ତ୍ର, ଗହଣା, ଜାମାପଟା ଓ ପଗଡ଼ି ପିନ୍ଧି ବେଶଭୂଷା ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ହାତରେ ନାନାପ୍ରକାର ଉପହାର ସାମଗ୍ରୀ ଧରି ନନ୍ଦରାଜାଙ୍କ ଘରକୁ ଗ୍ଭଲିଲେ ॥ ୮ ॥

ଯଶୋଦାଙ୍କର ପୁଅ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି ଶୁଣି ଗୋପାଳୁଣୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେମାନେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଲୁଗାପଟା ଓ ଆଭୂଷଣ ପିନ୍ଧି, କଜ୍ଜଳ ଆଦି ଲଗାଇ ବେଶଭୂଷା ହୋଇଗଲେ ॥ ୯ ॥ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମୁଖ ପଦ୍ମଫୁଲ ପରି ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ସେମାନେ କପାଳରେ ଲଗାଇଥିବା କୁଙ୍କୁମ ଦେଖାଯାଉଥାଏ ମୁଖପଦ୍ମର କେଶର ପରି । ସେହି ବଡ଼ ବଡ଼ ନିତମ୍ବଯୁକ୍ତା ଗୋପୀମାନେ ଉପହାର ସାମଗ୍ରୀ ଧରି, ତରତର ହୋଇ ଯଶୋଦାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗ୍ଭଲିଲେ । ଗ୍ଭଲିବାବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତନ ହଲୁଥାଏ ॥ ୧୦ ॥ ଗୋପୀମାନଙ୍କର କାନରେ ମଣିକୁଣ୍ଡଳ ଚକମକ ହୋଇ ଝଲସୁଥାଏ । ବେକରେ ସୁନାହାର ଝଲମଲ ହେଉଥାଏ । ସେମାନେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ରଙ୍ଗୀନ ଶାଢ଼ି ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି । ଗ୍ଭଲିଲାବେଳେ ସେମାନେ ଗଭାରେ ଖୋସିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଫୁଲ ଖସିପଡୁଥିବାରୁ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି ହେଲା ପରି ମନେ ହେଉଥାଏ । ହାତର କଙ୍କଣ ଓ ଚୁଡ଼ି ନାନା ରଙ୍ଗର କିରଣ ପ୍ରକାଶ କରି ଝଲମଲ ହେଉଥାଏ । କାନର କୁଣ୍ଡଳ, ସ୍ତନଯୁଗଳ ଓ ସୁନାହାର ଦୋହଲୁଥାଏ । ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଉଥିବାବେଳେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଶୋଭା ସତରେ ଖୁବ୍ ମନୋରମ

୧. ପୌରାଣିକ ଗାଥା ଗାନକାରୀ ୨. ବଂଶର କୀର୍ତ୍ତିରାଜି ଗାନକାରୀ ୩. ଉପସ୍ଥିତ ଉତ୍ସବର ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଗାନକାରୀ ।

ତା ଆଶିଷଃ ପ୍ରଯୁଞ୍ଜାନାଶ୍ଚିରଂ ପାହୀତି ବାଳକେ ।
ହରିଦ୍ରାଚୂର୍ଣ୍ଣତୈଳାଭିଃ ସିଞ୍ଚନ୍ତ୍ୟୋ ଜନମୁଜ୍ଜଗୁଃ ॥ ୧୨

ଅବାଦ୍ୟନ୍ତ ବିଚିତ୍ରାଣି ବାଦିତ୍ରାଣି ମହୋତ୍ସବେ ।
କୃଷ୍ଣେ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରେଽନନ୍ତେ ନନ୍ଦସ୍ୟ ବ୍ରଜମାଗତେ ॥ ୧୩

ଗୋପାଃ ପରସ୍ପରଂ ହୃଷ୍ଟା ଦଧିକ୍ଷୀରଘୃତାମ୍ବୁଭିଃ ।
ଆସିଞ୍ଚନ୍ତୋ ବିଲିମ୍ପନ୍ତୋ ନବନୀତୈଶ୍ଚ ଚିକ୍ଷିପୁଃ ॥ ୧୪

ନନ୍ଦୋ ମହାମନାସ୍ତେଭ୍ୟୋ ବାସୋଽଲଙ୍କାରଗୋଧନମ୍ ।
ସୂତମାଗଧବନ୍ଦିଭ୍ୟୋ ଯେଽନ୍ୟେ ବିଦ୍ୟୋପଜୀବିନଃ ॥ ୧୫

ତୈସ୍ତୈଃ କାମୈରଦୀନାତ୍ମା ଯଥୋଚିତମପୂଜୟତ୍ ।
ବିଷ୍ଣୋରାରାଧନାର୍ଥାୟ ସ୍ୱପୁତ୍ରସ୍ୟୋଦୟାୟ ଚ ॥ ୧୬

ରୋହିଣୀ ଚ ମହାଭାଗା ନନ୍ଦଗୋପାଭିନନ୍ଦିତା ।
ବ୍ୟଚରଦ୍ ଦିବ୍ୟବାସଃସ୍ରକ୍‌କଣ୍ଠାଭରଣଭୂଷିତା ॥ ୧୭

ତତ ଆରଭ୍ୟ ନନ୍ଦସ୍ୟ ବ୍ରଜଃ ସର୍ବସମୃଦ୍ଧିମାନ୍ ।
ହରେର୍ନିବାସାତ୍ମଗୁଣୈ ରମାକ୍ରୀଡ଼ମଭୂନ୍ନୃପ ॥ ୧୮

ଗୋପାନ୍ ଗୋକୁଳରକ୍ଷାୟାଂ ନିରୂପ୍ୟ ମଥୁରାଂ ଗତଃ ।
ନନ୍ଦଃ କଂସସ୍ୟ ବାର୍ଷିକ୍ୟଂ କରଂ ଦାତୁଂ କୁରୂଦ୍‌ବହ ॥ ୧୯

ବସୁଦେବ ଉପଶ୍ରୁତ୍ୟ ଭ୍ରାତରଂ ନନ୍ଦମାଗତମ୍ ।
ଜ୍ଞାତ୍ୱା ଦତ୍ତକରଂ ରାଜ୍ଞେ ଯଯୌ ତଦବମୋଚନମ୍ ॥ ୨୦

ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୧ ॥ ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ସେମାନେ ନବଜାତ ଶିଶୁଟିକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଇ କହୁଥାନ୍ତି, "ଏ ପୁଅଟି ଦୀର୍ଘାୟୁ ହେଉ ! ଭଗବାନ ଏହାକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ !" ପୁଣି ଲୋକମାନଙ୍କ ଉପରେ ତେଲହଳଦୀ ମିଶା ପାଣି ଛିଞ୍ଚି ସେମାନେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ମଙ୍ଗଳ ଗୀତ ଗାଉଥାନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ । ତାହାଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ବାତ୍ସଲ୍ୟ—ସବୁ ଅନନ୍ତ । ସେ ନନ୍ଦଙ୍କ ବ୍ରଜରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ମହା ସମାରୋହରେ ପାଳନ କରାଗଲା । ସେହି ଉତ୍ସବରେ ବହୁ ବିଚିତ୍ର ଓ ମଙ୍ଗଳମୟ ବାଦ୍ୟମାନ ବାଜିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୩ ॥ ଗୋପାଳମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ମତୁଆଲା ହୋଇ ଏକ ଆରେକ ଉପରେ ଦହି, ଦୁଧ, ଘିଅ ଓ ପାଣି ଅଜାଡ଼ି ପକାଉଥାନ୍ତି । ଏକ ଆରେକର ମୁହଁରେ ଲହୁଣି ବୋଳିଦେଉଥାନ୍ତି ଓ ଲହୁଣି ଫୋପଡ଼ା-ଫୋପଡ଼ି ହୋଇ ଆନନ୍ଦୋତ୍ସବ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ନନ୍ଦ ତ ପରମ ଉଦାର ଓ ଉଚ୍ଚମନା ଥିଲେ । ସେ ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ବହୁ ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ ଓ ଗାଈ ଉପହାର ଦେଲେ । ସୂତ-ମାଗଧ-ବନ୍ଦୀଜନ, ନର୍ତ୍ତକ, ବାଦ୍ୟକାର ତଥା ଏପରି ବିଦ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୁଣୀଜନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ନାନା ଦ୍ରବ୍ୟ ଉଦାରତାପୂର୍ବକ ଦେଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଦର-ସତ୍କାର କଲେ । ଏପରି କରିବା ପଛରେ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ଯେ, ଏହାଫଳରେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରସନ୍ନ ହେବେ ଓ ତାଙ୍କର ନବଜାତ ପୁତ୍ରର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ॥ ୧୫,୧୬ ॥ ନନ୍ଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଭିନନ୍ଦିତା ହୋଇ ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ରୋହିଣୀ ଦିବ୍ୟବସ୍ତ୍ର, ମାଳା ଓ ଗଳାରେ ନାନାପ୍ରକାର ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧି ନନ୍ଦଘରର ଗୃହସ୍ୱାମିନୀ (ଘରଣୀ) ପରି ହୋଇ, ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସୁଥିବା ଗୋପାଳୁଣୀମାନଙ୍କୁ ଆଦରସତ୍କାର କରିବା କାମରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହିଦିନଠାରୁ ନନ୍ଦଙ୍କ ବ୍ରଜପୁର ସକଳପ୍ରକାର ଋଦ୍ଧିସିଦ୍ଧିଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିବାସ ହେତୁ ତଥା ଗୋକୁଳର ନିଜସ୍ୱ ସ୍ୱାଭାବିକ ଗୁଣ ହେତୁ ସେହି ସ୍ଥାନଟି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଥଳ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କିଛିଦିନ ପରେ ଗୋକୁଳ (ଗୋପପୁର)ର ରକ୍ଷାଭାର ଅନ୍ୟ ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ଦେଇ କଂସର ବାର୍ଷିକ ଖଜଣା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ନନ୍ଦ ମଥୁରା ଗ୍ଭଲିଗଲେ ॥ ୧୯ ॥ ନନ୍ଦ ଭାଇ ମଥୁରାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ଓ ରାଜା କଂସକୁ ବାର୍ଷିକ ଖଜଣା ଦେଇସାରିଲେଣି ବୋଲି

ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସହସୋତ୍ଥାୟ ଦେହଃ ପ୍ରାଣମିବାଗତମ୍ ।
ପ୍ରୀତଃ ପ୍ରିୟତମଂ ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ସସ୍ୱଜେ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳଃ ॥ ୨୧

ପୂଜିତଃ ସୁଖମାସୀନଃ ପୃଷ୍ଟ୍ୱାନାମୟମାଦୃତଃ ।
ପ୍ରସକ୍ତଧୀଃ ସ୍ୱାତ୍ମଜୟୋରିଦମାହ ବିଶାମ୍ପତେ ॥ ୨୨

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ଭ୍ରାତଃ ପ୍ରବୟସ ଇଦାନୀମପ୍ରଜସ୍ୟ ତେ ।
ପ୍ରଜାଶାୟା ନିବୃତ୍ତସ୍ୟ ପ୍ରଜା ଯତ୍ ସମପଦ୍ୟତ ॥ ୨୩

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ସଂସାରଚକ୍ରେଽସ୍ମିନ୍ ବର୍ତ୍ତମାନଃ ପୁନର୍ଭବଃ ।
ଉପଲବ୍ଧୋ ଭବାନଦ୍ୟ ଦୁର୍ଲଭଂ ପ୍ରିୟଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୨୪

ନୈକତ୍ର ପ୍ରିୟସଂବାସଃ ସୁହୃଦାଂ ଚିତ୍ରକର୍ମଣାମ୍ ।
ଓଘେନ ବ୍ୟୂହ୍ୟମାନାନାଂ ପ୍ଲବାନାଂ ସ୍ରୋତସୋ ଯଥା ॥ ୨୫

କଚ୍ଚିତ୍ ପଶବ୍ୟଂ ନିରୁଜଂ ଭୂର୍ଯ୍ୟମ୍ବୁତୃଣବୀରୁଧମ୍ ।
ବୃହଦ୍‌ବନଂ ତଦଧୁନା ଯତ୍ରାସ୍‌ସେ ତ୍ୱଂ ସୁହୃଦ୍‌ବୃତଃ ॥ ୨୬

ଭ୍ରାତର୍ମମ ସୁତଃ କଚ୍ଚିନ୍ମାତ୍ରା ସହ ଭବଦ୍‌ବ୍ରଜେ ।
ତାତଂ ଭବନ୍ତଂ ମନ୍ୱାନୋ ଭବଦ୍‌ଭ୍ୟାମୁପଲାଳିତଃ ॥ ୨୭

ପୁଂସସ୍ତ୍ରିବର୍ଗୋ ବିହିତଃ ସୁହୃଦୋ ହ୍ୟନୁଭାବିତଃ ।
ନ ତେଷୁ କ୍ଲିଶ୍ୟମାନେଷୁ ତ୍ରିବର୍ଗୋଽର୍ଥାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୨୮

ଶୁଣି ଯେଉଁଠି ନନ୍ଦ ରହିଥିଲେ, ବସୁଦେବ ସେଠାକୁ ଆସିଗଲେ ॥ ୨୦ ॥ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ନନ୍ଦ ବସିଥିବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠିପଡ଼ିଲେ; ତାଙ୍କର ମନୋଭାବ ଦେଖି ମନେ ହେଲା ସତେ ଯେପରି ମଲାମଣିଷ ଦେହରେ ପ୍ରାଣ ପଶିଗଲା । ସେ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ଦୁଇହାତରେ କୁଣ୍ଢେଇ ପକାଇ ପ୍ରେମରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନନ୍ଦ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ବହୁ ଆଦରସତ୍କାର କଲେ । ଆଦରସତ୍କାର ପାଇ ବସୁଦେବ ଆରାମରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ତ ନିଜ ପୁଅଙ୍କ ପାଖରେ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ସେ ନନ୍ଦଙ୍କୁ କୁଶଳବାର୍ତ୍ତା ପଚାରିବା ପରେ କହିଲେ—॥ ୨୨ ॥

ବସୁଦେବ କହିଲେ—"ଭାଇ ! ତୁମର ତ ବୟସ ଗଡ଼ିଯାଇଥିଲା; ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତାନସନ୍ତତି ନ ଥିବାରୁ ଦୁଃଖରେ ଥିଲ । ଏ ବୟସରେ ଆଉ ପୁଅଝିଅ ହେବେ ବୋଲି ଆଶା ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଯାହା ହେଉ, ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ତୁମର ସନ୍ତାନଟିଏ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୩ ॥ ପୁଣି ଏହା ବି ଏକ ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ ଯେ, ଆଜି ଆମ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ହୋଇଗଲା । ସତରେ, ନିଜ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ଭେଟ ହୋଇଯିବା ବି ବଡ଼ କଠିନ କଥା । ଏ ସଂସାରର ଚକ୍ର ତ ଏହିପରି । ଏପରି ମିଳନକୁ ଏକ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ବୋଲି ବୁଝିବା ଉଚିତ ॥ ୨୪ ॥ ନଈସୁଅରେ ଭାସି ଯାଉଥିବା ଦୁଇଖଣ୍ଡ କାଠି କିମ୍ବା କୁଟା ଯେପରି ସବୁବେଳେ ଏକାଠି ଭାସିଯାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଦୁଇଜଣ ବନ୍ଧୁ ବା ପ୍ରେମୀ ମଧ୍ୟ ସବୁବେଳେ ଏକାଠି ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସବୁବେଳେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରେନା; କାରଣ ଦୁହିଙ୍କ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଓ କର୍ମ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୫ ॥ ଆଜିକାଲି ତୁମେ ଯେଉଁ ମହାବନରେ ଭାଇବନ୍ଧୁ ଓ ସ୍ୱଜନଙ୍କ ସହିତ ରହୁଛ, ସେଠାରେ ପାଣି, ଘାସ ଓ ଗଛପତ୍ରର ଅଭାବ ନାହିଁ ତ? ସେହି ମହାବନଟି ନିଶ୍ଚୟ ଗାଈଗୋରୁଙ୍କ ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ହୋଇଥିବ; ସେଠାରେ କୌଣସି ରୋଗବ୍ୟାଧି ମଧ୍ୟ ପଶୁ ନ ଥିବ ॥ ୨୬ ॥ ଭାଇ ! ମୋ ପୁଅଟି ତ ତା' ମାଆ (ରୋହିଣୀ) ସହିତ ତୁମ ପାଖରେ ବ୍ରଜରେ ରହୁଛି । ତୁମେ ଓ ଯଶୋଦା ତାର ଲାଳନପାଳନ କରୁଛ । ସେ ତ ତୁମ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ବାପାମାଆ ପରି ମାନୁଥିବ । ସେ ଭଲରେ ଅଛି ନା ? ॥ ୨୭ ॥ ଯେଉଁ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମଦ୍ୱାରା ସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ସୁଖ ମିଳେ, ମନୁଷ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ତାହା ହିଁ ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତ । ଯାହାଦ୍ୱାରା କେବଳ ନିଜକୁ ସୁଖ ମିଳେ; ଅଥଚ ସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ, ସେପରି ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ ମଙ୍ଗଳକାରକ ନୁହେଁ ॥ ୨୮ ॥

ନନ୍ଦ ଉବାଚ

ଅହୋ ତେ ଦେବକୀପୁତ୍ରାଃ କଂସେନ ବହବୋ ହତାଃ ।
ଏକାବଶିଷ୍ଟାବରଜା କନ୍ୟା ସାପି ଦିବଂ ଗତା ॥ ୨୯

ନୂନଂ ହ୍ୟଦୃଷ୍ଟନିଷ୍ଠୋଽୟମଦୃଷ୍ଟପରମୋ ଜନଃ ।
ଅଦୃଷ୍ଟମାତ୍ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱଂ ଯୋ ବେଦ ନ ସ ମୁହ୍ୟତି ॥ ୩୦

ନନ୍ଦ କହିଲେ—ହାୟ ! ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା ଯେ, ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜାତ ହୋଇଥିବା ତୁମର ବହୁ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ କଂସ ମାରିଦେଲା । ଶେଷକୁ କୁନି ଝିଅଟିଏ ହେଲା ଯେ, ସେ ବି ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଚାଲିଗଲା ॥ ୨୯ ॥ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଜୀବର ସୁଖଦୁଃଖ ଭାଗ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଭାଗ୍ୟ ହିଁ ପ୍ରାଣୀର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ । ଯେ ଜାଣିପାଏ ଯେ, ଭାଗ୍ୟ ହିଁ ହେଉଛି ଜୀବନର ସୁଖଦୁଃଖର କାରଣ, ସେ ଦୁଃଖ ଆସୁ, କି ସୁଖ ଆସୁ, ସେଥିରେ ବିବ୍ରତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥

ବସୁଦେବ ଉବାଚ

କରୋ ବୈ ବାର୍ଷିକୋ ଦତ୍ତୋ ରାଜ୍ଞେ ଦୃଷ୍ଟା ବୟଂ ଚ ବଃ ।
ନେହ ସ୍ଥେୟଂ ବହୁତିଥଂ ସନ୍ତ୍ୟୁତ୍ପାତାଶ୍ଚ ଗୋକୁଳେ ॥ ୩୧

ବସୁଦେବ କହିଲେ—ଭାଇ ! ତୁମେ ତ କଂସକୁ ତାର ବାର୍ଷିକ ଖଜଣା ଦେଇଦେଲ । ଆମ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଦେଖା-ସାକ୍ଷାତ୍ ବି ହୋଇଗଲା । ତୁମେ ଆଉ ଏଠାରେ ବେଶୀ ଦିନ ରହିବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ । ଶୁଣିଲି, ଆଜିକାଲି ଗୋକୁଳରେ କାଳେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଉପଦ୍ରବ ଘଟୁଛି ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ନନ୍ଦାଦୟୋ ଗୋପାଃ ପ୍ରୋକ୍ତାସ୍ତେ ଶୌରିଣା ଯଯୁଃ ।
ଅନୋଭିରନଡୁଦ୍‌ଯୁକ୍ତୈସ୍ତମନୁଜ୍ଞାପ୍ୟ ଗୋକୁଳମ୍ ॥ ୩୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବସୁଦେବଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଏପରି ସଂବାଦ ଶୁଣି, ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁମତି ନେଇ, ଶଗଡ଼ରେ ବସି ଗୋକୁଳକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୩୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ନନ୍ଦବସୁଦେବସଙ୍ଗମୋ ନାମ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୂତନା ଉଦ୍ଧାର

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନନ୍ଦଃ ପଥି ବଚଃ ଶୌରେର୍ନ ମୃଷେତି ବିଚିନ୍ତୟନ୍ ।
ହରିଂ ଜଗାମ ଶରଣମୁତ୍ପାତାଗମଶଙ୍କିତଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନନ୍ଦରାଜା ମଥୁରାରୁ ଫେରିବାବେଳେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, 'ବସୁଦେବ ଯାହା କହିଲେ, ତାହା ମିଛ ହୋଇ ନ ଥିବ ।' ତେଣୁ କାଳେ କିଛି ଉପଦ୍ରବ ଘଟିବ, ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଆଶଙ୍କା ଜାତ ହୋଇଗଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, 'ଭଗବାନ ହିଁ ମୋର ଆଶ୍ରୟ; ସେ ହିଁ ରକ୍ଷା କରିବେ ।' ॥ ୧ ॥

କଂସେନ ପ୍ରହିତା ଘୋରା ପୂତନା ବାଳଘାତିନୀ ।
ଶିଶୂଂଶ୍ଚଚାର ନିଘ୍ନନ୍ତୀ ପୁରଗ୍ରାମବ୍ରଜାଦିଷୁ ॥ ୨

ପୂତନା ବୋଲି ଗୋଟିଏ କ୍ରୂର ରାକ୍ଷସୀ ଥିଲା; ଛୁଆଙ୍କୁ ମାରିବା ହିଁ ଥିଲା ତାର ଏକମାତ୍ର କାମ । କଂସର ଆଜ୍ଞାରେ ସେ ନଗର, ଗ୍ରାମ ଓ ଗଉଡ଼-ବସ୍ତିମାନଙ୍କରେ ପଶି ଛୁଆଙ୍କୁ ମାରିବା ପାଇଁ ବୁଲୁଥାଏ ॥ ୨ ॥ ଯେଉଁଠାରେ ଲୋକେ ନିଜ ନିଜର ଦୈନିକ କର୍ମରେ ରାକ୍ଷସଭୟ ହରଣ କରୁଥିବା ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ, ଗୁଣ, ଲୀଳା ଇତ୍ୟାଦି ଶ୍ରବଣ, କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେଠାରେ ଏପରି

ନ ଯତ୍ର ଶ୍ରବଣାଦୀନି ରକ୍ଷୋଘ୍ନାନି ସ୍ୱକର୍ମସୁ ।
କୁର୍ବନ୍ତି ସାତ୍ୱତାଂ ଭର୍ତ୍ତୁର୍ଯାତୁଧାନ୍ୟଶ୍ଚ ତତ୍ର ହି ॥ ୩

ସା ଖେଚର୍ୟେକଦୋପେତ୍ୟ ପୂତନା ନନ୍ଦଗୋକୁଳମ୍ ।
ଯୋଷିତ୍ୱା ମାୟୟାଽଽତ୍ମାନଂ ପ୍ରାବିଶତ୍ କାମଚାରିଣୀ ॥ ୪

ତାଂ କେଶବନ୍ଧବ୍ୟତିଷକ୍ତମଲ୍ଲିକାଂ
ବୃହନ୍ନିତମ୍ବସ୍ତନକୃଚ୍ଛ୍ରମଧ୍ୟମାମ୍ ।
ସୁବାସସଂ କଳ୍ପିତକର୍ଣ୍ଣଭୂଷଣ-
ତ୍ୱିଷୋଲ୍ଲସତ୍କୁନ୍ତଳମଣ୍ଡିତାନନାମ୍ ॥ ୫

ବଲ୍‌ଗୁସ୍ମିତାପାଙ୍ଗବିସର୍ଗବୀକ୍ଷିତୈ-
ର୍ମନୋ ହରନ୍ତୀଂ ବନିତାଂ ବ୍ରଜୌକସାମ୍ ।
ଅମଂସତାମ୍ଭୋଜକରେଣ ରୂପିଣୀଂ
ଗୋପ୍ୟଃ ଶ୍ରିୟଂ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମିବାଗତାଂ ପତିମ୍ ॥ ୬

ବାଳଗ୍ରହସ୍ତତ୍ର ବିଚିନ୍ୱତୀ ଶିଶୂନ୍
ଯଦୃଚ୍ଛୟା ନନ୍ଦଗୃହେଽସଦନ୍ତକମ୍ ।
ବାଳଂ ପ୍ରତିଚ୍ଛନ୍ନନିଜୋରୁତେଜସଂ
ଦଦର୍ଶ ତଳ୍ପେଽଗ୍ନିମିବାହିତଂ ଭସି ॥ ୭

ବିବୁଧ୍ୟ ତାଂ ବାଳକମାରିକାଗ୍ରହଂ
ଚରାଚରାତ୍ମାଽଽସ ନିମୀଳିତେକ୍ଷଣଃ ।
ଅନନ୍ତମାରୋପୟଦଙ୍କମନ୍ତକଂ
ଯଥୋରଗଂ ସୁପ୍ତମବୁଦ୍ଧିରଜ୍ଜୁଧୀଃ ॥ ୮

ରାକ୍ଷସୀଙ୍କ ବଳ ବଢ଼ିଯାଏ ॥ ୩ ॥ ରାକ୍ଷସୀ ପୂତନା ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଚାଲି ପାରୁଥିଲା, ପୁଣି ନିଜ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ରୂପ ଧରି ପାରୁଥିଲା । ଦିନେ ସେ ନନ୍ଦଙ୍କ ଗୋକୁଳ ପାଖକୁ ଆସି ମାୟାବଳରେ ନିଜକୁ ଜଣେ ସୁନ୍ଦରୀ ଯୁବତୀ କରିଦେଲା ଏବଂ ସେହି ରୂପ ଧରି ଗୋକୁଳରେ ପଶିଗଲା ॥ ୪ ॥ ସେ ତ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଧରିଥାଏ । ମୁଣ୍ଡରେ ମଲ୍ଲୀଫୁଲଗୁଡ଼ିଏ ଖୋସିଥାଏ । ସୁନ୍ଦର ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିଥାଏ । ତା' କାନର ଗହଣା ଯେତେବେଳେ ହଲି ଯାଉଥାଏ, ସେତେବେଳେ ତା' ଝଟକରେ ପୂତନାର କୁଞ୍ଚିତ କେଶ ଆହୁରି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାଏ । ତାର କ୍ଷୀଣ କଟି, ଉଚ୍ଚ ସ୍ତନ ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ନିତମ୍ବ ତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବଢ଼ାଉଥାଏ ॥ ୫ ॥ ସେ ନିଜର ମଧୁର ମୃଦୁହାସ ଓ ବକ୍ର ଚାହାଣିରେ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଚୋରାଇ ନେଉଥାଏ । ସେହି ରୂପସୀ ରମଣୀ ହାତରେ ଧରିଥାଏ ଗୋଟିଏ ପଦ୍ମଫୁଲ । ତାକୁ ଦେଖି ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଲାଗିଲା, ସତେ ଯେପରି ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ତାଙ୍କ ପତିଦେବଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ପୂତନା ଥିଲା ଶିଶୁମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଗ୍ରହ ସମାନ । ସେ ଏଠିସେଠି ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ଆସି ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରେ ପଶିଗଲା । ସେଠାରେ ସେ ଦେଖିଲା ଯେ, ଶିଶୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶେଯରେ ଶୋଇଛନ୍ତି । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କର କାଳ । କିନ୍ତୁ ନିଆଁ ଯେପରି ପାଉଁଶ ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିଥାଏ, ସେତେବେଳକୁ ପ୍ରଭୁ ସେହିପରି ନିଜର ତେଜ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲେ ॥ ୭ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି, ଚର-ଅଚର ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା । ତେଣୁ ସେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ଶିଶୁ-ହତ୍ୟାକାରିଣୀ ପୂତନା ହେଉଛି ଏକ ଦୁଷ୍ଟଗ୍ରହ; ତେଣୁ ପୂତନା ଆସୁ ଆସୁ ପ୍ରଭୁ ନିଜର ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ ।* ମଣିଷ ଯେପରି ଶୋଇଥିବା ସାପକୁ ଦଉଡ଼ି ଭାବି ଧରିପକାଏ, ପୂତନା ସେହିପରି ତାହାର କାଳରୂପୀ ଭଗବାନ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜ କୋଳକୁ

* ପୂତନାକୁ ଦେଖି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେଉଁ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ, ତାହାକୁ ଆଧାର କରି ବିଭିନ୍ନ ଭକ୍ତକବି ଓ ଟୀକାକାର ନାନା ପ୍ରକାର ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି; ସେଥିରୁ କେତୋଟି ହେଲା—

(୧) ଶ୍ରୀମଦ୍‌ବଲ୍ଲଭାଚାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ **ସୁବୋଧିନୀ ଟୀକା**ରେ କହିଛନ୍ତି—ଅବିଦ୍ୟା ହିଁ ପୂତନା । ଭଗବାନ କୃଷ୍ଣ ଭାବିଲେ, 'ମୋ ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ମୁଖରେ ତ ଅବିଦ୍ୟା ତିଷ୍ଠି ପାରିବ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଲୀଳା କିପରି ହେବ !' ତେଣୁ ସେ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ ।

(୨) ପୂତନା ହେଉଛି ବାଳଘାତିନୀ । **ପୂତାନପି ନୟତି**—ଏ ପବିତ୍ର ବାଳକମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନେଇଯାଏ । ଏପରି ଜଘନ୍ୟ କର୍ମ କରୁଥିବା ସ୍ତ୍ରୀର ମୁହଁ ଚାହିଁବା ଭଲ ନୁହେଁ ଭାବି ପ୍ରଭୁ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ ।

(୩) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାବିଲେ, 'ଇହ ଜନ୍ମରେ ତ ଏ କିଛି ସାଧନା କରିନାହିଁ; ବୋଧ ହୁଏ ମୋତେ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଏ ଗତଜନ୍ମମାନଙ୍କରେ କିଛି ସାଧନା କରିଥିବ' । ଏପରି ଭାବି ଅତୀତ ଜନ୍ମମାନଙ୍କରେ ସେ କି ସାଧନା କରିଛି, ତାହା ଜାଣିବାକୁ ପ୍ରଭୁ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ ।

(୪) ପ୍ରଭୁ ଭାବିଲେ, 'ମୁଁ ତ କେବେ ପାପିନୀମାନଙ୍କର ଦୁଧ ପିଇନାହିଁ । ତଥାପି ଲୋକେ ଯେପରି ପିତା ଚିରେଇତା ପାଣି ଆଖି ବୁଜି ପିଇଦିଅନ୍ତି, ମୁଁ ସେହିପରି ଆଖି ବୁଜି ଆଜି ଏହାର ଦୁଧ ପିଇଦେବି ।'

ତାଂ ତୀକ୍ଷ୍ଣଚିତ୍ତାମତିବାମଚେଷ୍ଟିତାଂ
ବୀକ୍ଷ୍ୟାନ୍ତରା କୋଶପରିଚ୍ଛଦାସିବତ୍ ।
ବରସ୍ତ୍ରିୟଂ ତତ୍ପ୍ରଭୟା ଚ ଧର୍ଷିତେ
ନିରୀକ୍ଷମାଣେ ଜନନୀ ହ୍ୟତିଷ୍ଠତାମ୍ ॥ ୯

ତସ୍ମିନ୍ ସ୍ତନଂ ଦୁର୍ଜରବୀର୍ଯ୍ୟମୁଲ୍ବଣଂ
ଘୋରାଙ୍କମାଦାୟ ଶିଶୋର୍ଦଦାବଥ ।

ଉଠାଇନେଲା ॥ ୮ ॥ ପୂତନାର ହୃଦୟ ତ ଥିଲା ଖୋଳ ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିଥିବା ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ତରବାରି ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ କୁଟିଳ; କିନ୍ତୁ ସେ ଉପରକୁ ବହୁତ ମଧୁର ଓ ସୁନ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲା । ଦେଖିବାକୁ ସେ ଜଣେ ଭଦ୍ରମହିଳା ପରି ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଆସିବା ଦେଖି ମଧ୍ୟ ରୋହିଣୀ ଓ ଯଶୋଦା ତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରଭାରେ ବିଭୋର ହୋଇଯାଇ ତାକୁ ଅଟକାଇଲେ ନାହିଁ; ସେମାନେ ଚୁପ୍‌ଚାପ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ ॥ ୯ ॥ ସେପଟେ ଭୟାନକ ରାକ୍ଷସୀ ପୂତନା ବାଳକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କୋଳକୁ ଟେକିନେଇ ତାଙ୍କ ପାଟିରେ ନିଜ ସ୍ତନ ଧରାଇଦେଲା, ଯେଉଁଥିରେ କି ସେ ବୋଳିଥିଲା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହରଣ ହେଉ ନ ଥିବା ଉତ୍କଟ ବିଷ । ଭଗବାନ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଦୁଇହାତରେ ତାର ଦୁଇସ୍ତନକୁ

(୫) ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଉଦରରେ ତ ଅସଂଖ୍ୟ କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଜୀବ ନିବାସ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଭାବିଲେ, 'ପ୍ରଭୁ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଏବେ ପୂତନାର ସ୍ତନରେ ବୋଳା ହୋଇଥିବା ହଳାହଳ ବିଷ ପିଇବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି; କଣ ହେବଟି !' ଏଭଳି ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ସେମାନେ ବ୍ୟସ୍ତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ସେହିମାନଙ୍କୁ 'ଭୟ କର ନାହିଁ' ବୋଲି ଜଣାଇଦେବାକୁ ପ୍ରଭୁ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ ।

(୬) ଶିଶୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିଚାର କଲେ, 'ମୁଁ ତ ଲହୁଣୀ-ମିଶ୍ରି ଖାଇବି ବୋଲି ଗୋକୁଳକୁ ଆସିଛି । ଏବେ ମାତ୍ର ଛଅ ଦିନ ପୂରଣ ନ ହେଉଣୁ ମୋତେ ବିଷ ପିଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ନା !' ଏପରି ବିଚାର କରି ପ୍ରଭୁ ଆଖି ବୁଜି ଶିବଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରି କହିଲେ, 'ଆପଣ ତ ବିଷ ପିଇବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ; ତେଣୁ ଆପଣ ଆସି ଏହାର ସ୍ତନର ବିଷ ପିଅନ୍ତୁ; ମୁଁ ଲହୁଣୀ-ମିଶ୍ରି ଖାଇବି ।'

(୭) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦୁଇ ନେତ୍ର ବିଚାର କଲେ, 'ପରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଈଶ୍ୱର ଏହି ଦୁଷ୍ଟାକୁ ଭଲ ବା ମନ୍ଦ ଯେଉଁ ଗତି ଦିଅନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ଆମେ ଦିହେଁ କିନ୍ତୁ ଏହାକୁ ଚନ୍ଦ୍ରମାର୍ଗ, କି ସୂର୍ଯ୍ୟମାର୍ଗ କୌଣସି ମାର୍ଗ ଦେବୁନାହିଁ ।' ଏପରି ବିଚାର କରି ସେ ଦୁହେଁ ନିଜର ପଲକ ପକାଇଦେଲେ ।

(୮) ଦୁଇ ନେତ୍ର ଭାବିଲେ, 'ପୂତନାର ନେତ୍ର ଆମର ଜାତିଭାଇ ସତ, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଏହି କ୍ରୂର ରାକ୍ଷସୀଟାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବଢ଼ାଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଦୁଇଟା ଆମକୁ ଦେଖିବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହନ୍ତି ।' ଏପରି ବିଚାରି ସେମାନେ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲେ ।

(୯) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନେତ୍ରରେ ଥିବା ଧର୍ମାତ୍ମା ନିମି ସେହି ଦୁଷ୍ଟାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନ କରି ଆଖି ବନ୍ଦ କରାଇଦେଲେ ।

(୧୦) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନେତ୍ରଦ୍ୱୟ ରାଜହଂସ; ତେଣୁ ସେମାନେ ବଗୁଲୀ ପୂତନାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନ କରି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲେ ।

(୧୧) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିଚାର କଲେ, 'ପୂତନା ବାହାରକୁ ମାତୃରୂପ ଧରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭିତରେ ନିତାନ୍ତ କ୍ରୂରା । ତେଣୁ ଏହାର ମୁହଁ ଚାହିଁବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।' ଏପରି ବିଚାରି ସେ ଆଖି ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ।

(୧୨) ପ୍ରଭୁ ଭାବିଲେ, 'ମୁଁ ନିର୍ଭୀକ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଲେ, ପୂତନା ଭାବିବ ଯେ ମୋ ଉପରେ ତାର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଏପରି ଭାବି ସେ ପଳାଇଯିବ ।' ତେଣୁ ପ୍ରଭୁ ଆଖି ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ।

(୧୩) 'ବାଲ୍ୟଲୀଳା ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ଗୋଟାଏ ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ କଳହ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା !' ଏପରି ଭାବି ସେ ବିରକ୍ତିରେ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ ।

(୧୪) ପ୍ରଭୁ ଭାବିଲେ, ''ଏହାକୁ କରୁଣା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଲେ, ମାରିବି କିପରି ? ତା'ଛଡ଼ା ଉଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଲେ ତ ଏ ଏହିକ୍ଷଣି ଭସ୍ମ ହୋଇଯିବ । ତେଣୁ ଆଖି ବନ୍ଦ କରିଦେବା ହିଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଉପାୟ ।'' ଏପରି ଭାବି ପ୍ରଭୁ ଆଖି ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ।

(୧୫) 'ଏ ତ ଧାଈ ବେଶ ଧରି ଆସିଛି; ଏହାକୁ ମାରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଏ ଗୋପାଳପିଲାଙ୍କୁ ମାରିଚାଲିବ । ତେଣୁ ଏହାର ବେଶକୁ ନ ଦେଖି ମାରିଦେବି'—ଏପରି ବିଚାରି ପ୍ରଭୁ ଆଖି ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ।

(୧୬) ଯୋଗବଳରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅନିଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ କଟିଯାଏ । ତେଣୁ ଆଖି ବନ୍ଦ କରି ପ୍ରଭୁ ଯୋଗଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପାଦିତ କଲେ ।

(୧୭) ପୂତନା ବ୍ରଜର ସବୁ ଶିଶୁଙ୍କୁ ମାରିଦେବାକୁ ଆସିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ସେ ବ୍ରଜରେ କୌଣସି ଶିଶୁକୁ ଦେଖିପାରିଲା ନାହିଁ । ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ଲୀଳାଶକ୍ତିର ପ୍ରେରଣାରେ ସେ ସିଧା ଆସି ନନ୍ଦାଳୟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ତାହା ଦେଖି ପ୍ରଭୁ ଭାବିଲେ, 'ମୋ ଭକ୍ତଙ୍କ ଉପରୁ ବିପଦ ସିନା ହଟିଗଲା, ହେଲେ ଏ ମୋ ଭକ୍ତଙ୍କର ଅମଙ୍ଗଳ ଚାହୁଁଥିଲା । ତେଣୁ ଏହାର ମୁହଁ ଚାହିଁବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।' ଏପରି ଭାବି ପ୍ରଭୁ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ ।

(୧୮) ରାକ୍ଷସୀ ପୂତନା ମାୟାବଳରେ ସୁନ୍ଦରୀ ରମଣୀ ବେଶ ଧରି ଆସିଥିଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଗଲେ ତ ମାୟା ରହିପାରିବ ନାହିଁ; ପୂତନାର ଅସଲି ରାକ୍ଷସୀରୂପ ପ୍ରକଟ ହୋଇଯିବ । ତାହା ଦେଖି ମାତା ଯଶୋଦା କାଳେ ଡରିଯିବେ ଓ ପୁଅର

ଗାଢଂ କରାଭ୍ୟାଂ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରପୀଡ୍ୟ ତତ୍
ପ୍ରାଣୈଃ ସମଂ ରୋଷସମନ୍ୱିତୋଽପିବତ୍ ॥ ୧୦

ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଚିପିଧରି ତାର ଦୁଧ ସହିତ ତାର ପ୍ରାଣକୁ ଶୋଷିନେବାକୁ ଲାଗିଲେ । (ପ୍ରଭୁ ଦୁଧ ଖାଇଲେ, ତାଙ୍କର କ୍ରୋଧ ତାର ପ୍ରାଣକୁ ଖାଇଗଲା)* ॥ ୧୦ ॥

ସା ମୁଞ୍ଚ ମୁଞ୍ଚାଲମିତି ପ୍ରଭାଷିଣୀ
ନିଷ୍ପୀଡ୍ୟମାନାଖିଳଜୀବମର୍ମଣି ।
ବିବୃତ୍ୟ ନେତ୍ରେ ଚରଣୌ ଭୁଜୌ ମୁହୁଃ
ପ୍ରସ୍ୱିନ୍ନଗାତ୍ରା କ୍ଷିପତୀ ରୁରୋଦ ହ ॥ ୧୧

ତା'ଫଳରେ ତାର ପ୍ରାଣର ଆଶ୍ରୟ ହୋଇଥିବା ସକଳ ମର୍ମସ୍ଥାନ ଫାଟିଯିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲା, "ଆରେ ଛାଡ଼ିଦେ, ଛାଡ଼ିଦେ; ସେତିକି ଥାଉ, ସେତିକି ଥାଉ !" ଏପରି ଚିତ୍କାର କରି ସେ ବାରମ୍ବାର ଛାଟିପିଟି ହେଲା; କାନ୍ଦବୋବାଳି ଛାଡ଼ିଲା । ତାର ଆଖିଡୋଳା ଓଲଟି ପଡ଼ିଲା; ତାର ସାରା ଦେହଟା ଝାଳରେ ଲଟପଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୧ ॥

ତସ୍ୟାଃ ସ୍ୱନେନାତିଗଭୀରରଂହସା
ସାଦ୍ରିର୍ମହୀ ଦ୍ୟୌଶ୍ଚ ଚଚାଲ ସଗ୍ରହା ।
ରସା ଦିଶଶ୍ଚ ପ୍ରତିନେଦିରେ ଜନାଃ
ପେତୁଃ କ୍ଷିତୌ ବଜ୍ରନିପାତଶଙ୍କୟା ॥ ୧୨

ସେ ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ଚିତ୍କାର କଲା । ତା ଚିତ୍କାରରେ ପର୍ବତ ସହିତ ପୃଥିବୀ ଓ ଗ୍ରହମାନଙ୍କ ସହିତ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ବିଚଳିତ ହୋଇଗଲା । ସପ୍ତପାତାଳ ଓ ଦଶଦିଗ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହୋଇଗଲା । ବଜ୍ରପାତ ହେଲା ଭାବି ବହୁଲୋକ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଜାଗାରେ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୧୨ ॥

ନିଶାଚରୀତ୍ଥଂ ବ୍ୟଥିତସ୍ତନା ବ୍ୟସୁ-
ର୍ବ୍ୟାଦାୟ କେଶାଂଶ୍ଚରଣୌ ଭୁଜାବପି ।
ପ୍ରସାର୍ଯ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠେ ନିଜରୂପମାସ୍ଥିତା
ବଜ୍ରାହତୋ ବୃତ୍ର ଇବାପତନ୍ନୃପ ॥ ୧୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାକ୍ଷସୀ ପୂତନାର ଦୁଇସ୍ତନରେ ଏତେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେଲା ଯେ, ସେ ଆଉ ନିଜକୁ ଲୁଚାଇ ନ ପାରି ନିଜର ରାକ୍ଷସୀରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲା । ତା ଦେହରୁ ପ୍ରାଣ ଚାଲିଗଲା; ମୁହଁ ବିକୃତ ହୋଇଗଲା; କେଶମୁକୁଳା ହୋଇଗଲା; ସେ ହାତଗୋଡ଼ ଚାରିକାତ ମେଲାଇ ପଡ଼ିଗଲା । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବଜ୍ରାଘାତରେ ଆହତ ହୋଇ ବୃତ୍ରାସୁର ଯେପରି ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା, ପୂତନା ସେହିପରି ଆସି ଗୋକୁଳ ବାହାରେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୧୩ ॥

ଅନିଷ୍ଟ ଆଶଙ୍କାରେ ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଯାଇ ପାରେ । ତେଣୁ ପ୍ରଭୁ ମାୟାବିନୀ ପୂତନାକୁ ଚାହିଁବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଆଖି ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ।

(୧୯) ପୂତନା ହିଂସ୍ରଭାବ ଧରି ଆସିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ ତାର ହିଂସା ନିମନ୍ତେ ଉପଯୁକ୍ତ ଦଣ୍ଡ ନ ଦେଇ ତାର ପ୍ରାଣବଧମାତ୍ର କରି ତାର ପରମ ମଙ୍ଗଳ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ଭଗବାନ ତ ଧୃଷ୍ଟତା ଆଦି ଦୋଷରୁ ମୁକ୍ତ; ତେଣୁ ପୂତନାର ଉଦ୍ଧାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାର ପ୍ରାଣ ନେଇଯିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଲଜ୍ଜା ଲାଗିଲା । ତେଣୁ ସେ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ ।

(୨୦) ଭଗବାନ ତ ଜଗତ୍‌ପିତା ; ରାକ୍ଷସାଦି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଓ ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ ହେବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ହେଲା । ଦୁଷ୍ଟ ପୁତ୍ରକୁ ପିତାମାତା ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି ସତ, ତଥାପି ପୁତ୍ର ଦଣ୍ଡ ପାଇଲେ ପିତାମାତା ଦୁଃଖିତ ହୁଅନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ପୁତ୍ରକୁ ଭୟ ଦେଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ମନର ଦୁଃଖ ବାହାରକୁ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭଗବାନ ଯେତେବେଳେ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମନରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଅସୁରଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ମନର ଦୁଃଖ ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଭଗବାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୂତନାକୁ ମାରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାର ମୃତ୍ୟୁକାଳୀନ ଦୁଃଖ ଦେଖିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ ।

(୨୧) ଛୋଟ ଛୁଆମାନେ ନିଜ ମାଆ ସହିତ ଖୁବ୍ ଖେଳନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅପରିଚିତ ଲୋକକୁ ଦେଖିଲେ ଡରିଯାଆନ୍ତି; ଆଖି ବୁଜି ଦିଅନ୍ତି । ସେହି କାରଣରୁ ଅପରିଚିତା ପୂତନାକୁ ଦେଖି ପ୍ରଭୁ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ । ଏହା ଥିଲା ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟଲୀଳା ।

* ଭଗବାନ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ପୂତନାର ସ୍ତନ୍ୟପାନ କରିବା ସହିତ ତାର ପ୍ରାଣକୁ ମଧ୍ୟ ଶୋଷିନେଲେ । ଏଥିରୁ ଜଣାପଡୁଛି ଭଗବାନ ପୂତନାର ସ୍ତନ୍ୟପାନ କଲେ ଓ ତାଙ୍କର କ୍ରୋଧ (କ୍ରୋଧର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ରୁଦ୍ର) ପୂତନାର ପ୍ରାଣ ପାନ କଲେ ।

ପତମାନୋଽପି ତଦ୍ଦେହସ୍ତିଗବ୍ୟୂତ୍ୟନ୍ତରଦ୍ରୁମାନ୍ ।
ଚୂର୍ଣ୍ଣୟାମାସ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ମହଦାସୀତ୍ତଦଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୧୪

ଈଷାମାତ୍ରୋଗ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ରାସ୍ୟଂ ଗିରିକନ୍ଦରନାସିକମ୍ ।
ଗଣ୍ଡଶୈଳସ୍ତନଂ ରୌଦ୍ରଂ ପ୍ରକୀର୍ଣ୍ଣାରୁଣମୂର୍ଦ୍ଧଜମ୍ ॥ ୧୫

ଅନ୍ଧକୂପଗଭୀରାକ୍ଷଂ ପୁଲିନାରୋହଭୀଷଣମ୍ ।
ବଦ୍ଧସେତୁଭୁଜୋର୍ବଙ୍ଘ୍ରି ଶୂନ୍ୟତୋୟହ୍ରଦୋଦରମ୍ ॥ ୧୬

ସନ୍ତତ୍ରସୁଃ ସ୍ମ ତଦ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଗୋପା ଗୋପ୍ୟଃ କଳେବରମ୍ ।
ପୂର୍ବଂ ତୁ ତନ୍ନିଃସ୍ୱନିତଭିନ୍ନହୃତ୍କର୍ଣ୍ଣମସ୍ତକାଃ ॥ ୧୭

ବାଲଂ ଚ ତସ୍ୟା ଉରସି କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତମକୁତୋଭୟମ୍ ।
ଗୋପ୍ୟସ୍ତୂର୍ଣ୍ଣଂ ସମଭ୍ୟେତ୍ୟ ଜଗୃହୁର୍ଜାତସଂଭ୍ରମାଃ ॥ ୧୮

ଯଶୋଦାରୋହିଣୀଭ୍ୟାଂ ତାଃ ସମଂ ବାଲସ୍ୟ ସର୍ବତଃ ।
ରକ୍ଷାଂ ବିଦଧିରେ ସମ୍ୟଗ୍‌ଗୋପୁଚ୍ଛଭ୍ରମଣାଦିଭିଃ ॥ ୧୯

ଗୋମୂତ୍ରେଣ ସ୍ନାପୟିତ୍ୱା ପୁନର୍ଗୋରଜସାର୍ଭକମ୍ ।
ରକ୍ଷାଂ ଚକ୍ରୁଶ୍ଚ ଶକୃତା ଦ୍ୱାଦଶାଙ୍ଗେଷୁ ନାମଭିଃ ॥ ୨୦

ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ପୂତନାର ବିଶାଳ ଶରୀରଟା ତଳେ ପଡ଼ିଯିବାବେଳେ ସେଠାରୁ ଛଅ କୋଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେସବୁ ବୃକ୍ଷଲତା ଥିଲା, ସେସବୁ ଉପରେ ପିଟି ହୋଇ ସେସବୁକୁ ଦଳିଚକଟି ଦେଲା । ତାହା ସତରେ ଏକ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣା ହୋଇଗଲା ॥ ୧୪ ॥ ପୂତନାର ଶରୀରଟା ଥିଲା ବଡ଼ ଭୟାନକ । ତାର ଭୟଙ୍କର ମୁଖରେ ଲଙ୍ଗଳଇଷ ପରି ଭୟଙ୍କର ମୁନିଆ ଦାନ୍ତମାନ ବାହାରିଥାଏ । ତା' ନାକପୁଡ଼ା ଦୁଇଟା ହୋଇଥାଏ ପର୍ବତର ଗୁମ୍ଫା ପରି ଓ ତାର ସ୍ତନ ଦୁଇଟା ହୋଇଥାଏ ପାହାଡ଼ରୁ ଖସିପଡ଼ିଥିବା ବିଶାଳ ବିଶାଳ ପଥର ପରି । ତା' ମୁଣ୍ଡର ତମ୍ବା ବର୍ଣ୍ଣର କେଶ ଖେଳେଇ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ ॥ ୧୫ ॥ ଆଖି ଦୁଇଟା ହୋଇଥାଏ ଗଭୀର ଅନ୍ଧକୂପ ପରି । ପିଚ୍ଛ ଦୁଇଟା ହୋଇଥାଏ ନଈକୂଳର ବାଲିକୁଦ ପରି । ହାତ, ଜଂଘ ଓ ଗୋଡ଼ସବୁ ହୋଇଥାଏ ନଈବନ୍ଧ ପରି ଏବଂ ପେଟଟା ଦେଖାଯାଉଥାଏ ଶୁଖିଲା ହ୍ରଦ ପରି ॥ ୧୬ ॥ ପୂତନାର ସେହି ଭୟଙ୍କର ଦେହଟା ଦେଖି ସବୁ ଗୋପୀ-ଗୋପାଳ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ । ତାର ଭୟଙ୍କର ଚିତ୍କାର ଶୁଣି ତ ଆଗରୁ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ଛାତି ଓ କାନ ଫାଟିଗଲା ପରି ହୋଇଯାଇଥାଏ ॥ ୧୭ ॥ ଯେତେବେଳେ ଗୋପୀମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ବାଳକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାର ଛାତି ଉପରେ ନିର୍ଭୟରେ ଖେଳୁଛନ୍ତି,* ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଇଁଗଲେ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ଟେକିଆଣିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ତା'ପରେ ଯଶୋଦା ଓ ରୋହିଣୀ ସହିତ ଅନ୍ୟ ଗୋପୀମାନେ ମିଶି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗାଈଲାଞ୍ଜରେ ଝାଡ଼ିଝୁଡ଼ି ଦେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗକୁ ସକଳପ୍ରକାର ଅରିଷ୍ଟରୁ ରକ୍ଷା କଲେ ॥ ୧୯ ॥ ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗୋମୂତ୍ରରେ ସ୍ନାନ କରାଇଲେ; ତା'ପରେ ତାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଗୋ-ରଜ ଲଗାଇଦେଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ତାଙ୍କର ଦ୍ୱାଦଶ ଅଙ୍ଗରେ ଗୋବର ଲଗାଇ ଭଗବାନଙ୍କର କେଶବ ଆଦି ନାମଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା କଲେ✱ ॥ ୨୦ ॥

* ପୂତନାର ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରି କରି, ସତେ ଯେପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମନେ ମନେ କହୁଥିଲେ—

ସ୍ତନନ୍ଧୟସ୍ୟ ସ୍ତନ ଏବ ଜୀବିକା ଦତ୍ତସ୍ତ୍ୱୟା ସ ସ୍ୱୟମାନନେ ମମ ।
ମୟା ଚ ପୀତୋ ମ୍ରିୟତେ ଯଦି ତ୍ୱୟା କିଂ ବା ମମାଗଃ ସ୍ୱୟମେବ କଥ୍ୟତାମ୍ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ 'ମୁଁ ତ ଦୁଧଖିଆ ଶିଶୁ; ଦୁଗ୍ଧପାନ ହିଁ ମୋର ଜୀବିକା । ତୁ ନିଜେ ତୋର ସ୍ତନ ମୋ ମୁହଁରେ ଦେଇଦେଲୁ, ତେଣୁ ମୁଁ ଦୁଧ ପିଇଲି । ଏତିକିରେ ଯଦି ତୁ ମରିଗଲୁ, ତେବେ ଏଥିରେ ମୋର କି ଦୋଷ, ତୁ ହିଁ କହ ।'

ରାଜା ବଳିଙ୍କର କନ୍ୟାର ନାମ ଥିଲା ରତ୍ନମାଳା । ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ବାମନ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖି ତା ହୃଦୟରେ ପୁତ୍ରସ୍ନେହ ଜାତ ହେଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଅଭିଳାଷ କଲା, 'ମୋର ଯଦି ଏହିପରି ପୁଅଟିଏ ଥାଆନ୍ତା, ତେବେ ମୁଁ ତାକୁ ସ୍ତନ୍ୟ ପିଆଇ ଖୁସୀ ହୁଅନ୍ତି । ବାମନ ଭଗବାନ ନିଜ ଭକ୍ତ ବଳିଙ୍କ କନ୍ୟାର ସେହି ମନୋରଥକୁ ଅନୁମୋଦନ କରିଥିଲେ । ସେହି ରତ୍ନମାଳା ଦ୍ୱାପରଯୁଗରେ ପୂତନା ହୋଇ ଜନ୍ମ ହେଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ପର୍ଶରେ ତାହାର ଲାଳସା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା ।

✱ ଯେଉଁ ଦ୍ୱାଦଶ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଦ୍ୱାଦଶ ଅଙ୍ଗକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରାଯାଏ, ତାହା ପଦ୍ମପୁରାଣରେ ଏପରି ଲେଖାଯାଇଛି—

ଗୋପ୍ୟଃ ସଂସ୍ପୃଷ୍ଟସଲିଲା ଅଙ୍ଗେଷୁ କରୟୋଃ ପୃଥକ୍ ।
ନ୍ୟସ୍ୟାତ୍ମନ୍ୟଥ ବାଳସ୍ୟ ବୀଜନ୍ୟାସମକୁର୍ବତ ॥ ୨୧

ଅବ୍ୟାଦଜୋଽଙ୍ଘ୍ରି ମଣିମାଂସ୍ତବ ଜାନ୍ୱଥୋରୂ
ଯଜ୍ଞୋଽଚ୍ୟୁତଃ କଟିତଟଂ ଜଠରଂ ହୟାସ୍ୟଃ ।
ହୃତ୍ କେଶବସ୍ତ୍ୱଦୁର ଈଶ ଇନସ୍ତୁ କଣ୍ଠଂ
ବିଷ୍ଣୁର୍ଭୁଜଂ ମୁଖମୁରୁକ୍ରମ ଈଶ୍ୱରଃ କମ୍ ॥ ୨୨

ଚକ୍ର୍ୟଗ୍ରତଃ ସହଗଦୋ ହରିରସ୍ତୁ ପଶ୍ଚାତ୍
ତ୍ୱତ୍ପାର୍ଶ୍ୱୟୋର୍ଧନୁରସୀ ମଧୁହାଜନଶ୍ଚ ।
କୋଣେଷୁ ଶଙ୍ଖ ଉରୁଗାୟ ଉପର୍ଯ୍ୟୁପେନ୍ଦ୍ର-
ସ୍ତାର୍କ୍ଷ୍ୟଃ କ୍ଷିତୌ ହଳଧରଃ ପୁରୁଷଃ ସମନ୍ତାତ୍ ॥ ୨୩

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ହୃଷୀକେଶଃ ପ୍ରାଣାନ୍ ନାରାୟଣୋଽବତୁ ।
ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପପତିଶ୍ଚିତ୍ତଂ ମନୋ ଯୋଗେଶ୍ୱରୋଽବତୁ ॥ ୨୪

ପୃଶ୍ନିଗର୍ଭସ୍ତୁ ତେ ବୁଦ୍ଧିମାତ୍ମାନଂ ଭଗବାନ୍ ପରଃ ।
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତଂ ପାତୁ ଗୋବିନ୍ଦଃ ଶୟାନଂ ପାତୁ ମାଧବଃ ॥ ୨୫

ବ୍ରଜନ୍ତମବ୍ୟାଦ୍ ବୈକୁଣ୍ଠ ଆସୀନଂ ତ୍ୱାଂ ଶ୍ରିୟଃ ପତିଃ ।
ଭୁଞ୍ଜାନଂ ଯଜ୍ଞଭୁକ୍ ପାତୁ ସର୍ବଗ୍ରହଭୟଙ୍କରଃ ॥ ୨୬

ଡାକିନ୍ୟୋ ଯାତୁଧାନ୍ୟଶ୍ଚ କୁଷ୍ମାଣ୍ଡା ଯେଽର୍ଭକଗ୍ରହାଃ ।
ଭୂତପ୍ରେତପିଶାଚାଶ୍ଚ ଯକ୍ଷରକ୍ଷୋବିନାୟକାଃ ॥ ୨୭

କୋଟରା ରେବତୀ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ପୂତନା ମାତୃକାଦୟଃ ।
ଉନ୍ମାଦା ଯେ ହ୍ୟପସ୍ମାରା ଦେହପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ରୁହଃ ॥ ୨୮

ତା'ପରେ ଗୋପୀମାନେ ଆଚମନ କରି 'ଅଜ' ଆଦି ଏଗାର ବୀଜମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ନିଜ ନିଜର ଅଙ୍ଗନ୍ୟାସ ଓ କରନ୍ୟାସ କଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ବାଳକ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ବୀଜନ୍ୟାସ କଲେ ॥ ୨୧ ॥

ସେତେବେଳେ ସେମାନେ କହୁଥିଲେ, "ଅଜନ୍ମା ଭଗବାନ ତୋ ପାଦକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ। ମଣିମାନ୍ ତୋର ଦୁଇ ଆଣ୍ଠୁକୁ, ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ଦୁଇ ଜଙ୍ଘକୁ, ଅଚ୍ୟୁତ ଅଣ୍ଟାକୁ, ହୟଗ୍ରୀବ ପେଟକୁ, କେଶବ ହୃଦୟକୁ, ଈଶ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳକୁ, ସୂର୍ଯ୍ୟ କଣ୍ଠକୁ, ବିଷ୍ଣୁ ଦୁଇବାହୁକୁ, ଉରୁକ୍ରମ ମୁଖକୁ ଏବଂ ଈଶ୍ୱର ଶିରକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୨୨ ॥ ତୋତେ ରକ୍ଷା କରିବାଲାଗି ଚକ୍ରଧର ଭଗବାନ ତୋର ଆଗରେ, ଗଦାଧର ଶ୍ରୀହରି ତୋର ପଛରେ, ଧନୁର୍ଦ୍ଧର ଭଗବାନ ମଧୁସୂଦନ ଓ ଖଡ୍ଗଧାରୀ ଅଜନ ତୋର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ, ଶଙ୍ଖଧାରୀ ଉରୁଗାୟ ଚ୍ଚାରିକୋଣରେ, ଉପେନ୍ଦ୍ର (ବାମନ) ଉପରେ, ଗରୁଡ଼ାରୂଢ଼ ଭଗବାନ ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠରେ ଏବଂ ପରମପୁରୁଷ ହଳଧର ସବୁଦିଗରେ ରହନ୍ତୁ ॥ ୨୩ ॥ ଭଗବାନ ହୃଷୀକେଶ ତୋର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ନାରାୟଣ ତୋର ପ୍ରାଣକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ। ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପର ଅଧିପତି ଚିତ୍ତକୁ ଓ ଯୋଗେଶ୍ୱର ତୋର ମନକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୨୪ ॥ ପୃଶ୍ନିଗର୍ଭ ତୋର ବୁଦ୍ଧିକୁ ଓ ପରମାତ୍ମା ତୋର ଅହଂକାରକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ। ତୁ ଖେଳିବା ସମୟରେ ତୋତେ ଗୋବିନ୍ଦ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଶୋଇବା ସମୟରେ ମାଧବ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୨୫ ॥ ଚାଲିବା ସମୟରେ ବୈକୁଣ୍ଠ ଓ ବସିବା ସମୟରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀପତି ତୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ। ତୁ ଖାଇବା ସମୟରେ ସମସ୍ତ ଗ୍ରହଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିଦେଇ ପାରୁଥିବା ଭଗବାନ ଯଜ୍ଞଭୋକ୍ତା ତୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୨୬ ॥ ଡାକିନୀ, ରାକ୍ଷସୀ ଓ କୁଷ୍ମାଣ୍ଡା ଆଦି ବାଳଗ୍ରହ; ଭୂତ, ପ୍ରେତ, ପିଶାଚ, ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ ଓ ବିନାୟକ, କୋଟରା, ରେବତୀ, ଜ୍ୟେଷ୍ଠା, ପୂତନା, ମାତୃକା ଆଦି; ଶରୀର, ପ୍ରାଣ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ଉନ୍ମାଦ ଏବଂ ଅପସ୍ମାର ଆଦି ରୋଗ; ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଥିବା ଭୀଷଣ ଉତ୍ପାତ, ବୃଦ୍ଧଗ୍ରହ ଓ ବାଳଗ୍ରହ ଆଦି—ଏପରି ସବୁ ଅନିଷ୍ଟ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ

ଲଲାଟେ କେଶବଂ ଧ୍ୟାୟେନ୍ନାରାୟଣମଥୋଦରେ ।
ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳେ ମାଧବଂ ତୁ ଗୋବିନ୍ଦଂ କଣ୍ଠକୂବରେ ॥
ବିଷ୍ଣୁଂ ଚ ଦକ୍ଷିଣେ କୁକ୍ଷୌ ବାହୌ ଚ ମଧୁସୂଦନମ୍ ।
ତ୍ରିବିକ୍ରମଂ କନ୍ଧରେ ତୁ ବାମନଂ ବାମପାର୍ଶ୍ୱକେ ॥
ଶ୍ରୀଧରଂ ବାମବାହୌ ତୁ ହୃଷୀକେଶଂ ତୁ କନ୍ଧରେ ।
ପୃଷ୍ଠେ ତୁ ପଦ୍ମନାଭଂ ଚ କଟ୍ୟାଂ ଦାମୋଦରଂ ନ୍ୟସେତ୍ ॥

ସ୍ୱପ୍ନଦୃଷ୍ଟା ମହୋତ୍ପାତା ବୃଦ୍ଧବାଳଗ୍ରହାଶ୍ଚ ଯେ ।
ସର୍ବେ ନଶ୍ୟନ୍ତୁ ତେ ବିଷ୍ଣୋର୍ନାମଗ୍ରହଣଭୀରବଃ ॥ ୨୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ପ୍ରଣୟବଦ୍ଧାଭିର୍ଗୋପୀଭିଃ କୃତରକ୍ଷଣମ୍ ।
ପାୟୟିତ୍ୱା ସ୍ତନଂ ମାତା ସଂନ୍ୟବେଶୟଦାତ୍ମଜମ୍ ॥ ୩୦

ତାବନ୍ନନ୍ଦାଦୟୋ ଗୋପା ମଥୁରାୟା ବ୍ରଜଂ ଗତାଃ ।
ବିଲୋକ୍ୟ ପୂତନାଦେହଂ ବଭୂବୁରତିବିସ୍ମିତାଃ ॥ ୩୧

ନୂନଂ ବତର୍ଷିଃ ସଂଜାତୋ ଯୋଗେଶୋ ବା ସମାସ ସଃ ।
ସ ଏବ ଦୃଷ୍ଟୋ ହ୍ୟୁତ୍ପାତୋ ଯଦାହାନକଦୁନ୍ଦୁଭିଃ ॥ ୩୨

କଳେବରଂ ପରଶୁଭିଶ୍ଛିତ୍ତ୍ୱା ତତ୍ତେ ବ୍ରଜୌକସଃ ।
ଦୂରେ କ୍ଷିପ୍ତ୍ୱାବୟବଶୋ ନ୍ୟଦହନ୍ କାଷ୍ଠଧିଷ୍ଟିତମ୍ ॥ ୩୩

ଦହ୍ୟମାନସ୍ୟ ଦେହସ୍ୟ ଧୂମଶ୍ଚାଗୁରୁସୌରଭଃ ।
ଉତ୍ଥିତଃ କୃଷ୍ଣନିର୍ଭୁକ୍ତସପଦ୍ୟାହତପାପ୍ମନଃ ॥ ୩୪

ପୂତନା ଲୋକବାଳଘ୍ନୀ ରାକ୍ଷସୀ ରୁଧିରାଶନା ।
ଜିଘାଂସୟାପି ହରୟେ ସ୍ତନଂ ଦତ୍ତ୍ୱାଽଽପ ସଦ୍‌ଗତିମ୍ ॥ ୩୫

କିଂ ପୁନଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଭକ୍ତ୍ୟା କୃଷ୍ଣାୟ ପରମାତ୍ମନେ ।
ଯଚ୍ଛନ୍ ପ୍ରିୟତମଂ କିଂ ନୁ ରକ୍ତାସ୍ତନ୍ମାତରୋ ଯଥା ॥ ୩୬

ପଦ୍‌ଭ୍ୟାଂ ଭକ୍ତହୃଦିସ୍ଥାଭ୍ୟାଂ ବନ୍ଦ୍ୟାଭ୍ୟାଂ ଲୋକବନ୍ଦିତୈଃ ।
ଅଙ୍ଗଂ ଯସ୍ୟାଃ ସମାକ୍ରମ୍ୟ ଭଗବାନପିବତ୍ ସ୍ତନମ୍ ॥ ୩୭

ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାମାତ୍ରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ* ॥ ୨୭-୨୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରେମପାଶରେ ବାନ୍ଧିହୋଇଥିବା ଗୋପୀମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ମାତା ଯଶୋଦା ପୁତ୍ରକୁ କ୍ଷୀର ପିଆଇ ଦୋଳିରେ ଶୁଆଇ ଦେଲେ ॥ ୩୦ ॥ ଏତିକିବେଳେ ନନ୍ଦ ଓ ତାଙ୍କର ସାଥୀ ଗୋପାଳମାନେ ମଥୁରାରୁ ଆସି ଗୋକୁଳ (ଗୋପପୁର)ରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେମାନେ ପୂତନାର ଭୟଙ୍କର ଦେହଟା ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୧ ॥ ସେମାନେ କହିଲେ, "ଇଏ ତ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ! ବୋଧ ହୁଏ ବସୁଦେବଙ୍କ ରୂପରେ କୌଣସି ଜଣେ ଋଷି ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି କିମ୍ବା ସମ୍ଭବତଃ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ସେ କୌଣସି ଯୋଗେଶ୍ୱର ଥିଲେ; କାରଣ ସେ ଯେପରି କହିଥିଲେ, ଏଠାରେ ତ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଉତ୍ପାତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି !" ॥ ୩୨ ॥ ଏ ଭିତରେ ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ପୂତନାର ଶବଟାକୁ କୁରାଢ଼ିରେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କାଟି, ଗୋକୁଳଠାରୁ ଦୂରକୁ ନେଇଗଲେ ଓ ସେଠାରେ ନିଆଁ ଜାଳି ପୂତନାକୁ ପୋଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୩୩ ॥ ତାର ସେହି ଦେହଟା ଯେତେବେଳେ ପୋଡ଼ି ସେଥିରୁ ଧୂଆଁ ବାହାରିଲା, ସେହି ଧୂଆଁରୁ ଅଗୁରୁ ଧୂଆଁ ପରି ସୁଗନ୍ଧ ଚହଟିଲା । କାହିଁକି ବା ସେପରି ନ ଚହଟନ୍ତା ! ଭଗବାନ ଯେତେବେଳେ ତା ଦୁଧ ପିଇଲେ, ସେତିକିବେଳୁ ଜାଣନ୍ତୁ, ତାର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା ॥ ୩୪ ॥ ପୂତନା ଥିଲା ଏକ ରାକ୍ଷସୀ । ତାର ଏକମାତ୍ର କାମ ଥିଲା ଛୁଆଙ୍କୁ ମାରିବା ଓ ଛୁଆଙ୍କ ରକ୍ତ ପିଇବା । ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମାରିଦେବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ରଖି ତାଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ତନ୍ୟ ପିଆଇଥିଲା । ତଥାପି ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପରମଗତି ମିଳେ, ତାକୁ ମିଳିଗଲା ସେହି ପରମଗତି ॥ ୩୫ ॥ ତାକୁ ଯଦି ଏପରି ଗତି ମିଳିଗଲା, ତେବେ ଯେଉଁମାନେ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତିରେ ମାଆ ପରି ଅନୁରାଗପୂର୍ବକ ନିଜର ଅତିପ୍ରିୟ ବସ୍ତୁ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପ୍ରିୟ ଲାଗୁଥିବା ବସ୍ତୁ ସମର୍ପଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଯେ ସଦ୍‌ଗତି ମିଳେ, ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର ବା କଣ ଅଛି ! ॥ ୩୬ ॥ ସମସ୍ତଙ୍କର ବନ୍ଦନୀୟ ବ୍ରହ୍ମା, ଶଙ୍କର ଆଦି ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣକମଳ ବନ୍ଦିତ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣ ହେଉଛି ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ସମ୍ପଦ । ସେହି ଚରଣଦ୍ୱୟରେ ଭଗବାନ ପୂତନାର

* ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ପଢ଼ି ଭାବୁକ ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି, "ଭଗବାନ ! ଯାହା ଜଣାପଡୁଛି, ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଆପଣଙ୍କ ନାମର ଶକ୍ତି ଅଧିକ; କାରଣ ଆପଣ ତ୍ରିଲୋକକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ନାମ ଆପଣଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରେ ।

ଯାତୁଧାନ୍ୟପି ସା ସ୍ୱର୍ଗମବାପ ଜନନୀଗତିମ୍ ।
କୃଷ୍ଣଭୁକ୍ତସ୍ତନକ୍ଷୀରାଃ କିମୁ ଗାବୋ ନୁ ମାତରଃ ॥ ୩୮

ପୟାଂସି ଯାସାମପିବତ୍ ପୁତ୍ରସ୍ନେହସ୍ନୁତାନ୍ୟଲମ୍ ।
ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀପୁତ୍ରଃ କୈବଲ୍ୟାଦ୍ୟଖିଳପ୍ରଦଃ ॥ ୩୯

ତାସାମବିରତଂ କୃଷ୍ଣେ କୁର୍ବତୀନାଂ ସୁତେକ୍ଷଣମ୍ ।
ନ ପୁନଃ କଳ୍ପତେ ରାଜନ୍ ସଂସାରୋଽଜ୍ଞାନସମ୍ଭବଃ ॥ ୪୦

କଟଧୂମସ୍ୟ ସୌରଭ୍ୟମବଘ୍ରାୟ ବ୍ରଜୌକସଃ ।
କିମିଦଂ କୁତ ଏବେତି ବଦନ୍ତୋ ବ୍ରଜମାୟୟୁଃ ॥ ୪୧

ତେ ତତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣିତଂ ଗୋପୈଃ ପୂତନାଗମନାଦିକମ୍ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତନ୍ନିଧନଂ ସ୍ୱସ୍ତି ଶିଶୋଶ୍ଚାସନ୍ ସୁବିସ୍ମିତାଃ ॥ ୪୨

ନନ୍ଦଃ ସ୍ୱପୁତ୍ରମାଦାୟ ପ୍ରେତ୍ୟାଗତମୁଦାରଧୀଃ ।
ମୂର୍ଧ୍ନ୍ୟୁପାଘ୍ରାୟ ପରମାଂ ମୁଦଂ ଲେଭେ କୁରୂଦ୍ୱହ ॥ ୪୩

ଯ ଏତତ୍ ପୂତନାମୋକ୍ଷଂ କୃଷ୍ଣସ୍ୟାର୍ଭକମଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ଶୃଣୁୟାଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋ ଗୋବିନ୍ଦେ ଲଭତେ ରତିମ୍ ॥ ୪୪

ଶରୀରକୁ ଷ୍ପି ଧରି ତାର ସ୍ତନ୍ୟପାନ କରିଥିଲେ ॥ ୩୭ ॥ ମୁଁ ମାନୁଛି ଯେ, ସେ ରାକ୍ଷସୀ ଥିଲା; ତଥାପି ଯେଉଁ ଗତି ମାଆଙ୍କୁ ମିଳିବା କଥା, ତାକୁ ବି ସେହି ପରମଗତି ମିଳିଗଲା । ତାହା ହେଲେ ଭଗବାନ ଯେଉଁ ଗାଈମାନଙ୍କର ତଥା ମାତାମାନଙ୍କର* ସ୍ତନର ଦୁଧ ବଡ଼ ପ୍ରେମର ସହିତ ପିଇଲେ, ସେମାନଙ୍କ କଥା ବା କଣ କହିବା ! ॥ ୩୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବକୀନନ୍ଦନ ଭଗବାନ କୈବଲ୍ୟ ଆଦି ସକଳପ୍ରକାର ମୁକ୍ତି ତଥା ସବୁକିଛି ଦେଇଥାନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପୁତ୍ରଭାବ ଜାତ ହେବାରୁ ଓ ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହର ଆଧିକ୍ୟ ହେତୁ ବ୍ରଜଗୋପୀମାନଙ୍କର ତଥା ବ୍ରଜଗାଈମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଦୁଧ ଆପେ ଆପେ ଝରି ଆସୁଥିଲା, ଭଗବାନ ସେହି ଦୁଧ ପେଟପୂରା ପାନ କରୁଥିଲେ ॥ ୩୯ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁ ଗାଈ ଓ ଗୋପୀମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ନିଜର ପୁତ୍ର ସମାନ ଦେଖୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଆଉ କେବେ ବି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପଡ଼ିବେ ନାହିଁ; କାରଣ ଅଜ୍ଞାନ ହିଁ ତ ଏ ସଂସାରଚକ୍ରର ମୂଳ କାରଣ ॥ ୪୦ ॥

ନନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ ଆସୁଥିବା ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କ ନାକରେ ଯେତେବେଳେ ଚିତା-ଧୂଆଁର ସୁଗନ୍ଧ ବାଜିଲା, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ 'ଇଏ କଣ ! ଏ ସୁଗନ୍ଧ ଆସିଲା କେଉଁଠୁ !!' ବୋଲି ବିସ୍ମୟରେ ପଚରାପଚରି ହୋଇ ଆସି ବ୍ରଜରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ॥ ୪୧ ॥ ବ୍ରଜରେ ଗୋପୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂତନାର ଆଗମନ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତା'ର ମରଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ କହିଦେଲେ । ପୂତନାର ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ବଞ୍ଚିଯାଇଥିବା କଥା ଶୁଣି ସେମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଉଦାରଶିରୋମଣି ନନ୍ଦ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ବଞ୍ଚିଯାଇଥିବା ନିଜ ପୁଅକୁ କୋଳକୁ ଟାଣିନେଇ ତା'ମଥାକୁ ବାରମ୍ବାର ଆଘ୍ରାଣ କଲେ ଓ ମନେ ମନେ ବହୁତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ॥ ୪୩ ॥ ଏହି **ପୂତନା ଉଦ୍ଧାର** ହେଉଛି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ବାଲ୍ୟଲୀଳା । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଲୀଳା ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଶୁଣନ୍ତି, ସେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ପରମପ୍ରେମ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬ ॥

+++

* ବ୍ରହ୍ମା ଗୋପାଳବାଳକ ଓ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କୁ ହରଣ କରି ନେଇଯିବା ପରେ, ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ ହିଁ ଗୋପାଳବାଳକ ଓ ବାଛୁରୀ ହୋଇଗଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ସାଥୀ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କର ଓ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କର ମାଆମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସ୍ତନ୍ୟପାନ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଏଠାରେ ବହୁବଚନ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି ।

ଅଥ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶକଟଭଞ୍ଜନ ଓ ତୃଣାବର୍ତ୍ତ ଉଦ୍ଧାର

ରାଜୋବାଚ

ଯେନ ଯେନାବତାରେଣ ଭଗବାନ୍ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ।
କରୋତି କର୍ଣ୍ଣରମ୍ୟାଣି ମନୋଜ୍ଞାନି ଚ ନଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୧

ଯଚ୍ଛୃଣ୍ୱତୋଽପୈତ୍ୟରତିର୍ବିତୃଷ୍ଣା
ସତ୍ତ୍ୱଂ ଚ ଶୁଦ୍ଧ୍ୟତ୍ୟଚିରେଣ ପୁଂସଃ ।
ଭକ୍ତିର୍ହରୌ ତତ୍ପୁରୁଷେ ଚ ସଖ୍ୟଂ
ତଦେବ ହାରଂ ବଦ ମନ୍ୟସେ ଚେତ୍ ॥ ୨

ଅଥାନ୍ୟଦପି କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ତୋକାଚରିତମଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ମାନୁଷଂ ଲୋକମାସାଦ୍ୟ ତଜ୍ଜାତିମନୁରୁନ୍ଧତଃ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କଦାଚିଦୌତ୍ଥାନିକକୌତୁକାପ୍ଲବେ
ଜନ୍ମର୍କ୍ଷଯୋଗେ ସମବେତଯୋଷିତାମ୍ ।
ବାଦିତ୍ରଗୀତଦ୍ୱିଜମନ୍ତ୍ରବାଚକୈ-
ଶ୍ଚକାର ସୂନୋରଭିଷେଚନଂ ସତୀ ॥ ୪

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ଅନେକ ଅବତାର ଧାରଣ କରି ବହୁ ସୁନ୍ଦର ଓ ଶ୍ରୁତିମଧୁର ଲୀଳା କରନ୍ତି । ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସେସବୁ ଶୁଣିବାକୁ ମୋତେ ଖୁବ୍ ଭଲ ଲାଗେ ॥ ୧ ॥ ତାହା କାନରେ ପଡ଼ିବାମାତ୍ରେ ଦୁଃଖ ନାଶ ହୋଇଯାଏ, ବାହ୍ୟ ବିଷୟ ପ୍ରତି ରହିଥିବା ତୃଷ୍ଣା ଦୂର ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତଃକରଣ ଅତି ଶୀଘ୍ର ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ । ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଓ ତାଙ୍କର ଭକ୍ତଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯାଏ । ଯଦି ଆପଣ ମୋତେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହିସବୁ ମନୋହର ଲୀଳା ଶୁଣିବାର ଅଧିକାରୀ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି, ତେବେ ସେ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୨ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମନୁଷ୍ୟଲୋକରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇ, ମନୁଷ୍ୟଜାତିର ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସରଣ କରି ଯେଉଁସବୁ ବାଲ୍ୟଲୀଳା କରିଥିଲେ, ସେସବୁ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଅଦ୍ଭୁତ ହୋଇଥିବ । ତେଣୁ ଆପଣ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବାଲ୍ୟଲୀଳା ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଥରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପାର୍ଶ୍ୱପରିବର୍ତ୍ତନ (କର-ଲେଉଟା) ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରାଯାଉଥାଏ । (ସାଧାରଣତଃ ଛୁଆକୁ ତିନିମାସ ପୂରିଲା ପରେ ତାର ଜନ୍ମନକ୍ଷତ୍ର ପଡ଼ିବା ଦିନ ଏହି ଉତ୍ସବ ପାଳିତ ହୁଏ) । ସେଦିନ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମନକ୍ଷତ୍ର ପଡ଼ିଥାଏ । ଉତ୍ସବରେ ଭାଗ ନେବାକୁ ଘରକୁ ବହୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଆସିଥାନ୍ତି । ଗୀତଗାନ ହେଉଥାଏ ଓ ବିଭିନ୍ନ ବାଦ୍ୟ ମଧ୍ୟ ବାଜୁଥାଏ ।* ସେହି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଠିଆ ହୋଇ ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ଯଶୋଦା ପୁଅର ଅଭିଷେକ କଲେ । ସେତେବେଳେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମଧ୍ୟ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ । ନନ୍ଦରାଣୀ ଯଶୋଦା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ପୂଜା କରି ସମ୍ମାନିତ କଲେ । ସେମାନେ ଅନ୍ନ, ବସ୍ତ୍ର, ମାଳା, ଗାଈ ପ୍ରଭୃତି ଯେ ଯାହା ମାଗିଲେ,

* ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇ କୁହାଯାଇଛି—
ସ୍ନିଗ୍ଧାଃ ପଶ୍ୟତି ସେଷ୍ମୟୀତି ଭୁଜୟୋର୍ଯୁଗ୍ମଂ ମୁହୁଶ୍ଚାଳୟନତ୍ୟଙ୍ଗଂ ମଧୁରଂ ଚ କୂଜତି ପରିଷ୍ୱଙ୍ଗାୟ ଗୃକାଙ୍କ୍ଷତି ।
ଲାଭାଲାଭବଶାଦମୁଷ୍ୟ ଲସତି କ୍ରନ୍ଦତ୍ୟପି କ୍ୱାପ୍ୟସୌ ପୀତସ୍ତନ୍ୟତୟା ସ୍ୱପିତ୍ୟପି ପୁନର୍ଜାଗ୍ରନ୍ମୁଦଂ ଯଚ୍ଛତି ॥
"ସେ ସ୍ନେହମୟୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଆଖି ଟେକି ଚାହୁଁଥାନ୍ତି; ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସୁଥାନ୍ତି । ବାରମ୍ବାର ଭୁଜ ଦୁଇଟିକୁ ହଲାଉଥାନ୍ତି । ଅତି ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ଟିକିଏ ଟିକିଏ କୁରୁଳୁଥାନ୍ତି । କୋଳକୁ ଯିବା ଲାଗି ଉହୁଙ୍କୁଥାନ୍ତି । କିଛି ଗୋଟିଏ ପାଇଗଲେ, ତାହା ଧରି ଖେଳୁଥାନ୍ତି ଏବଂ କିଛି ନ ମିଳିଲେ କାନ୍ଦୁଥାନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ଦୁଧ ଟିକିଏ ପିଇଦେଇ ଶୋଇପଡୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ପୁଣି ଉଠିପଡ଼ି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରୁଥାନ୍ତି ।"

ନନ୍ଦସ୍ୟ ପତ୍ନୀ କୃତମଜ୍ଜନାଦିକଂ
ବିପ୍ରୈଃ କୃତସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ସୁପୂଜିତୈଃ ।
ଅନ୍ନାଦ୍ୟବାସଃସ୍ରଗଭୀଷ୍ଟଧେନୁଭିଃ
ସଂଜାତନିଦ୍ରାକ୍ଷମଶୀଶୟଚ୍ଛନୈଃ ॥ ୫

ସେମାନଙ୍କୁ ତାହା ଦାନ କଲେ । ଶେଷରେ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱସ୍ତିବାଚନ କରାଇ ଯଶୋଦା ଯେତେବେଳେ ପୁଅକୁ ଗାଧୋଇଦେଇ ପୋଛିପାଛି ଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ପୁଅ ଆଖିକୁ ନିଦ ଆସିଲାଣି; ତେଣୁ ସେ ପୁଅକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆପୁଡ଼େଇ ଶେଯରେ ଶୁଆଇଦେଲେ ॥ ୪,୫ ॥ କିଛି ସମୟ ପରେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଆଖି ଖୋଲି ଦୁଧ ଖାଇବା ପାଇଁ କାନ୍ଦିଲେ । କିନ୍ତୁ

ଔତ୍ଥାନିକୌତ୍ସୁକ୍ୟମନା ମନସ୍ୱିନୀ
ସମାଗତାନ୍ ପୂଜୟତୀ ବ୍ରଜୌକସଃ ।
ନୈବାଶୃଣୋଦ୍ ବୈ ରୁଦିତଂ ସୁତସ୍ୟ ସା
ରୁଦନ୍ ସ୍ତନାର୍ଥୀ ଚରଣାବୁଦକ୍ଷିପତ୍ ॥ ୬

ସେତେବେଳକୁ ଯଶୋଦା ଘରକୁ ଆସିଥିବା ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ-ସତ୍କାର କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ପୁଅର କାନ୍ଦ ଶୁଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏଣେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଗୋଡ଼ହାତ ଛାଟିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୬ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଶଗଡ଼ ତଳେ ଶେଯରେ ଶୁଆଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କର କୁନି କୁନି ପାଦ ଦୁଇଟି କଅଁଳିଆ ଆମ୍ବ ପତ୍ର ପରି ହୋଇଥାଏ । ସେ ଗୋଡ଼ ଛାଟୁ ଛାଟୁ ସେହି କୋମଳ

ଅଧଃ ଶୟାନସ୍ୟ ଶିଶୋରନୋଽଲ୍ପକ-
ପ୍ରବାଳମୃଦ୍ୱଙ୍ଘ୍ରିହତଂ ବ୍ୟବର୍ତ୍ତତ ।
ବିଧ୍ୱସ୍ତନାନାରସକୁପ୍ୟଭାଜନଂ
ବ୍ୟତ୍ୟସ୍ତଚକ୍ରାକ୍ଷବିଭିନ୍ନକୂବରମ୍ ॥ ୭

ପାଦ ଯାଇ ଶଗଡ଼ରେ ବାଜିଗଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ପାଦ ବାଜୁ ବାଜୁ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଶଗଡ଼ଟା ଓଲଟି ପଡ଼ିଲା ।* ସେହି ଶଗଡ଼ ଉପରେ ଦୁଧ, ଦହି, ଘିଅ ପ୍ରଭୃତି ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଥିବା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ହାଣ୍ଡି ଓ ମାଠିଆ ରଖା ଯାଇଥିଲା । ଶଗଡ଼ ଓଲଟିଯିବାରୁ ସେସବୁ ତଳେ ପଡ଼ି ଫାଟିଗଲା ଓ ଶଗଡ଼ର ଚକଅଖ ଆଦି ଭାଙ୍ଗି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଗଲା ॥ ୭ ॥ ପାର୍ଶ୍ୱପରିବର୍ତ୍ତନ ଉତ୍ସବ ଦେଖିବାକୁ

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଯଶୋଦାପ୍ରମୁଖା ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟ
ଔତ୍ଥାନିକେ କର୍ମଣି ଯାଃ ସମାଗତାଃ ।
ନନ୍ଦାଦୟଶ୍ଚାଦ୍ଭୁତଦର୍ଶନାକୁଳାଃ
କଥଂ ସ୍ୱୟଂ ବୈ ଶକଟଂ ବିପର୍ଯ୍ୟଗାତ୍ ॥ ୮

ଯେତେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଆସିଥିଲେ, ସେମାନେ ଏବଂ ଯଶୋଦା, ରୋହିଣୀ, ନନ୍ଦ ଓ ଅନ୍ୟ ଗୋପାଳମାନେ ଏହି ବିଚିତ୍ର ଘଟଣା ଦେଖି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ଆରେ ! ଏ କ'ଣ ହେଲା? ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଶଗଡ଼ଟା ଆପେ ଆପେ ଓଲଟି ପଡ଼ିଲା କିପରି !!" ॥ ୮ ॥ ସେମାନେ ଏହାର କୌଣସି କାରଣ ଖୋଜି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ସେଠି ପାଖରେ ଖେଳୁଥିବା ପିଲାମାନେ ଲୋକଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଏହି ଛୁଆଟା ହିଁ କାନ୍ଦି

ଊଚୁରବ୍ୟବସିତମତୀନ୍ ଗୋପାନ୍ ଗୋପୀଶ୍ଚ ବାଳକାଃ ।
ରୁଦତାନେନ ପାଦେନ କ୍ଷିପ୍ତମେତନ୍ନ ସଂଶୟଃ ॥ ୯

କାନ୍ଦି, ଗୋଡ଼ ଛାଟିଦେଇ ଏକା ଗୋଇଠାକେ ଶଗଡ଼ଟାକୁ ଓଲଟାଇ ଦେଲା; ଆମ କଥାରେ ସନ୍ଦେହ କର

* ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷର ପୁତ୍ର ଉତ୍କଚ ବଡ଼ ବଳବାନ୍ ଓ ମୋଟାସୋଟା ଥିଲା । ଥରେ ସେ ଯାଉ ଯାଉ ଲୋମଶ ଋଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମର ଗଛପତ୍ର ସବୁ ଦଳିଚକଟି ପକାଇଲା । ତାହା ଦେଖି ଋଷିବର ତାକୁ ଶାପ ଦେଇଦେଲେ, "ରେ ଦୁଷ୍ଟ ! ତୁ ଦେହରହିତ ହୋଇଯାଆ ।" ଅଭିଶାପ ହେତୁ ସାପ ଦେହରୁ କାତି ଛାଡ଼ିଲା ପରି ତା'ଦେହ ଧୀରେ ଧୀରେ ଛିଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । ସେ ଋଷିଙ୍କ ପାଦ ତଳେ ପଡ଼ି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲା, "ପ୍ରଭୁ, ମୋତେ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଜଣା ନ ଥିଲା; କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ଓ ମୋତେ ମୋ ଦେହ ମିଳିଯାଉ ।" ଋଷି କହିଲେ, "ବୈବସ୍ୱତ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣସ୍ପର୍ଶରେ ତୁମକୁ ମୋ ଅଭିଶାପରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଯିବ ।" ସେହି ଅସୁର ଆସି ଶଗଡ଼ ଉପରେ ବସିଥିଲା; ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣସ୍ପର୍ଶରେ ସେ ଅଭିଶାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲା ।

ନ ତେ ଶ୍ରଦ୍ଦଧୁରେ ଗୋପା ବାଳଭାଷିତମିତ୍ୟୁତ ।
ଅପ୍ରମେୟଂ ବଳଂ ତସ୍ୟ ବାଳକସ୍ୟ ନ ତେ ବିଦୁଃ ॥ ୧୦

ରୁଦନ୍ତଂ ସୁତମାଦାୟ ଯଶୋଦା ଗ୍ରହଶଙ୍କିତା ।
କୃତସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ବିପ୍ରୈଃ ସୂକ୍ତୈଃ ସ୍ତନମପାୟୟତ୍ ॥ ୧୧

ପୂର୍ବବତ୍ ସ୍ଥାପିତଂ ଗୋପୈର୍ବଳିଭିଃ ସପରିଚ୍ଛଦମ୍ ।
ବିପ୍ରା ହୁତ୍ୱାର୍ଚ୍ଚୟାଞ୍ଚକ୍ରୁର୍ଦଧ୍ୟକ୍ଷତକୁଶାମ୍ବୁଭି ॥ ୧୨

ଯେଽସୂୟାନୃତଦମ୍ଭେର୍ଷ୍ୟାହିଂସାମାନବିବର୍ଜିତାଃ ।
ନ ତେଷାଂ ସତ୍ୟଶୀଳାନାମାଶିଷୋ ବିଫଳାଃ କୃତାଃ ॥ ୧୩

ଇତି ବାଳକମାଦାୟ ସାମର୍ଗ୍ୟଜୁରୁପାକୃତୈଃ ।
ଜଳୈଃ ପବିତ୍ରୌଷଧିଭିରଭିଷିଚ୍ୟ ଦ୍ୱିଜୋତ୍ତମୈଃ ॥ ୧୪

ବାଚୟିତ୍ୱା ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ନନ୍ଦଗୋପଃ ସମାହିତଃ ।
ହୁତ୍ୱା ଚାଗ୍ନିଂ ଦ୍ୱିଜାତିଭ୍ୟଃ ପ୍ରାଦାଦନ୍ନଂ ମହାଗୁଣମ୍ ॥ ୧୫

ଗାବଃ ସର୍ବଗୁଣୋପେତା ବାସଃସ୍ରଗ୍ରୁକ୍ମମାଳିନୀଃ ।
ଆତ୍ମଜାଭ୍ୟୁଦୟାର୍ଥାୟ ପ୍ରାଦାତ୍ତେ ଚାନ୍ୱଯୁଞ୍ଜତ ॥ ୧୬

ବିପ୍ରା ମନ୍ତ୍ରବିଦୋ ଯୁକ୍ତାସ୍ତୈର୍ୟାଃ ପ୍ରୋକ୍ତାସ୍ତଥାଽଽଶିଷଃ ।
ତା ନିଷ୍ଫଳା ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ନ କଦାଚିଦପି ସ୍ଫୁଟମ୍ ॥ ୧୭

ଏକଦାଽଽରୋହମାରୂଢଂ ଲାଳୟନ୍ତୀ ସୁତଂ ସତୀ ।
ଗରିମାଣଂ ଶିଶୋର୍ବୋଢୁଂ ନ ସେହେ ଗିରିକୂଟବତ୍ ॥ ୧୮

ଭୂମୌ ନିଧାୟ ତଂ ଗୋପୀ ବିସ୍ମିତା ଭାରପୀଡ଼ିତା ।
ମହାପୁରୁଷମାଦଧ୍ୟୌ ଜଗତାମାସ କର୍ମସୁ ॥ ୧୯

ନାହିଁ।'' ॥ ୯ ॥ କିନ୍ତୁ 'ହେଃ ! ଏ ପିଲାଙ୍କ କଥାରେ କି ସତ ଅଛି !' କହି ଗୋପାଳମାନେ ତାହା ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ନାହିଁ। କେମିତି ବା କରନ୍ତେ? ଗୋପାଳମାନେ ତ ସେହି ବାଳକରୂପଧାରୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନନ୍ତ ବଳ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣି ନ ଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥

ଯଶୋଦା ଭାବିଲେ, ଏସବୁ ଗ୍ରହଦୋଷରୁ ଘଟିଗଲା। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ କାନ୍ଦୁଥିଲେ; ଯଶୋଦା ଦୌଡ଼ିଯାଇ ଆଦରର ପୁଅକୁ କୋଳକୁ ନେଇଗଲେ। ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ କହି ବେଦମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଶାନ୍ତିପାଠ କରାଇଲେ ଏବଂ ପୁଅକୁ ପୋଛିପାଛି ଦେଇ କ୍ଷୀର ପେଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୧ ॥ କେତେଜଣ ବଳୁଆ ଗୋପାଳ ମିଶି ଶଗଡ଼ଟାକୁ ଟେକି ପୁଣି ଥରେ ଠିଆ କରିଦେଲେ ଓ ଯାହା କିଛି ହାଣ୍ଡି ଓ ମାଠିଆ ଭଲ ଥିଲା, ସେସବୁ ପୁଣି ଥରେ ଶଗଡ଼ ଉପରେ ଥୋଇଦେଲେ। ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସେଠାରେ ହୋମ କଲେ ଏବଂ ଦହି, ଅକ୍ଷତ, କୁଶ ତଥା ଜଳଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଓ ଶଗଡ଼ଟିକୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଯେଉଁମାନେ କାହାରି ଗୁଣରେ ଦୋଷ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ମିଛ କହନ୍ତି ନାହିଁ, ଦମ୍ଭ, ଈର୍ଷା ଓ ହିଂସା କରନ୍ତି ନାହିଁ ତଥା ଯେଉଁମାନେ ଅଭିମାନଶୂନ୍ୟ, ସେଭଳି ସତ୍ୟଶୀଳ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ କଦାପି ବିଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥ ଏପରି ବିଚାର କରି ନନ୍ଦରାଜା ନିଜ ଆଦରର ପୁତ୍ରକୁ କୋଳକୁ ଉଠାଇନେଲେ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ କହି ଋକ୍, ସାମ ଓ ଯଜୁର୍ବେଦର ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ତଥା ବିଭିନ୍ନ ପବିତ୍ର ଓଷଧିଯୁକ୍ତ ଜଳଦ୍ୱାରା ପୁଅର ଅଭିଷେକ କରାଇଲେ ॥ ୧୪ ॥ ସେ ବଡ଼ ଏକାଗ୍ରତାର ସହିତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱସ୍ତିପାଠ ଓ ହୋମ କରାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଅତି ଉତ୍ତମ ଅନ୍ନ ଭୋଜନ କରାଇଲେ ॥ ୧୫ ॥ ତା'ପରେ ପୁଅର ଉନ୍ନତି ଓ ଅଭିବୃଦ୍ଧି କାମନା କରି ନନ୍ଦ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ବହୁ ଗାଈ ଦାନ କଲେ। ସେହିସବୁ ଗାଈଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ର, ଫୁଲମାଳ ଓ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାରରେ ସଜା ଯାଇଥିଲା। ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଦାନ ପାଇ ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବେଦବେତ୍ତା ଓ ସଦାଚାରୀ, ସେମାନଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ କଦାପି ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥

ଦିନକର କଥା। ସତୀ ଯଶୋଦା ପୁଅକୁ କୋଳରେ ଧରି ଝୁଲାଉଛନ୍ତି, ହଠାତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପଥର ପରି ଓଜନିଆ ହୋଇଗଲେ। ଯଶୋଦା ତାଙ୍କ ଓଜନ ଆଉ ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥ ସେ ଓଜନ ସହି ନ ପାରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ତଳେ ବସାଇଦେଲେ। ଏପରି ଏକ ନୂଆ ଘଟଣା ଦେଖି ସେ ବଡ଼ ଆଚମ୍ବିତ ହୋଇଗଲେ। ତେଣୁ ସେ ଭଗବାନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ଘରକାମରେ ଲାଗିଗଲେ ॥ ୧୯ ॥

ଦୈତ୍ୟୋ ନାମ୍ନା ତୃଣାବର୍ତ୍ତଃ କଂସଭୃତ୍ୟଃ ପ୍ରଣୋଦିତଃ ।
ଚକ୍ରବାତସ୍ୱରୂପେଣ ଜହାରାସୀନମର୍ଭକମ୍ ॥ ୨୦

ଗୋକୁଳଂ ସର୍ବମାବୃଣ୍ୱନ୍ ମୁଷ୍ଣଂଶ୍ଚକ୍ଷୂଂଷି ରେଣୁଭିଃ ।
ଈରୟନ୍ ସୁମହାଘୋରଶବ୍ଦେନ ପ୍ରଦିଶୋ ଦିଶଃ ॥ ୨୧

ମୁହୂର୍ତ୍ତମଭବଦ୍ ଗୋଷ୍ଠଂ ରଜସା ତମସାଽଽବୃତମ୍ ।
ସୁତଂ ଯଶୋଦା ନାପଶ୍ୟତ୍ତସ୍ମିନ୍ ନ୍ୟସ୍ତବତୀ ଯତଃ ॥ ୨୨

ନାପଶ୍ୟତ୍ କଶ୍ଚନାତ୍ମାନଂ ପରଂ ଚାପି ବିମୋହିତଃ ।
ତୃଣାବର୍ତ୍ତନିସୃଷ୍ଟାଭିଃ ଶର୍କରାଭିରୁପଦ୍ରୁତଃ ॥ ୨୩

ଇତି ଖରପବନଚକ୍ରପାଂସୁବର୍ଷେ
ସୁତପଦବୀମବଲାବିଲକ୍ଷ୍ୟ ମାତା ।
ଅତିକରୁଣମନୁସ୍ମରନ୍ତ୍ୟଶୋଚଦ୍
ଭୁବି ପତିତା ମୃତବତ୍ସକା ଯଥା ଗୌଃ ॥ ୨୪

ରୁଦିତମନୁନିଶମ୍ୟ ତତ୍ର ଗୋପ୍ୟୋ
ଭୃଶମନୁତପ୍ତଧିୟୋଽଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣମୁଖ୍ୟଃ ।
ରୁରୁଦୁରନୁପଲଭ୍ୟ ନନ୍ଦସୂନୁଂ
ପବନ ଉପାରତପାଂସୁବର୍ଷବେଗେ ॥ ୨୫

ତୃଣାବର୍ତ୍ତଃ ଶାନ୍ତରୟୋ ବାତ୍ୟାରୂପଧରୋ ହରନ୍ ।
କୃଷ୍ଣଂ ନଭୋଗତୋ ଗନ୍ତୁଂ ନାଶକ୍ନୋଦ୍ ଭୂରିଭାରଭୃତ୍ ॥ ୨୬

ତମଶ୍ମାନଂ ମନ୍ୟମାନ ଆତ୍ମନୋ ଗୁରୁମତ୍ତୟା ।
ଗଳେ ଗୃହୀତ ଉତ୍ସ୍ରଷ୍ଟୁଂ ନାଶକ୍ନୋଦଦ୍ଭୁତାର୍ଭକମ୍ ॥ ୨୭

ତୃଣାବର୍ତ୍ତ ନାମକ ଜଣେ ଦୈତ୍ୟ ଥିଲା । ସେ ଥିଲା କଂସର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସେବକ । କଂସର ପ୍ରେରଣାରେ ସେ ଏକ ଖଣ୍ଡିଆଭୂତ ରୂପ ଧରି ଗୋକୁଳକୁ ଚ୍ଛଲିଆସିଲା ଏବଂ ତଳେ ବସିଥିବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଉଡ଼ାଇନେଇ ଆକାଶକୁ ଉଠିଗଲା ॥ ୨୦ ॥ ସେ ଧୂଳିରେ ବ୍ରଜପୁରଟାକୁ ଢାଙ୍କିଦେଇ ଲୋକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ହରିନେଲା । ତାର ଭୟଙ୍କର ଗର୍ଜନରେ ଦଶଦିଗ କମ୍ପି ଉଠିଲା ॥ ୨୧ ॥ ସମଗ୍ର ବ୍ରଜପୁର ଦୁଇ ଘଡ଼ି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧୂଳିରେ ଅନ୍ଧକାରାଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ଯଶୋଦା ପୁଅକୁ ଯେଉଁଠି ବସାଇଦେଇ ଯାଇଥିଲେ, ସେଠାକୁ ଯାଇ ଦେଖନ୍ତି ତ, ପୁଅ ନାହିଁ ॥ ୨୨ ॥ ସେତେବେଳକୁ ତୃଣାବର୍ତ୍ତ ଖଣ୍ଡିଆଭୂତରୂପରେ ଏତେ ବାଲି ଉଡ଼ାଇ ଦେଇଥାଏ ଯେ, ସମସ୍ତେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି; କଣ କରିବେ, କିଛି ବୁଝିପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଲୋକେ ନିଜ-ପର ବାରି ପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ସେହି ଭୟଙ୍କର ତୋଫାନ ଓ ଧୂଳିଝଡ଼ରେ ପୁଅକୁ ଖୋଜି ନ ପାଇ ଯଶୋଦା ଶୋକାକୁଳ ହୋଇଗଲେ । ସେ ପୁଅକୁ ମନେପକାଇ ଶୋକ ଓ ହତାଶାରେ ବୁଡ଼ିଗଲେ । କଅଁଳା ବାଛୁରୀ ମରିଗଲେ ଗାଈର ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥା ହୋଇଯାଏ, ତାଙ୍କର ସେହି ଅବସ୍ଥା ହୋଇଗଲା । ସେ ଦୁଃଖ ଓ ଶୋକରେ ଭୂଇଁରେ ଗଡ଼ିଗଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଖଣ୍ଡିଆଭୂତ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯିବା ପରେ ଧୂଳିଝଡ଼ କମିଗଲାରୁ, ଅନ୍ୟ ଗୋପୀମାନେ ଯଶୋଦାଙ୍କ କାନ୍ଦବୋବାଳି ଶୁଣିପାରିଲେ । ଘଟଣା କଣ, ଦେଖିବାଲାଗି ସମସ୍ତେ ସେଠାକୁ ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖ ହେଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିରୁ ଧାର ଧାର ଲୁହ ବୋହିଲା; ସମସ୍ତେ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୫ ॥

ସେପଟେ ତୃଣାବର୍ତ୍ତ ଖଣ୍ଡିଆଭୂତ ରୂପ ହୋଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆକାଶମାର୍ଗକୁ ଉଠାଇ ସିନା ନେଇଗଲା, କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ଏତେ ଭାରୀ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ସେ ଆଉ ତାଙ୍କ ଭାର ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ; ତା'ଫଳରେ ତାର ବେଗ ମଧ୍ୟ କମିଗଲା । ସେ ଆଉ ଅଧିକ ଉଡ଼ିପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ତା' ନିଜଠାରୁ ବି ଅଧିକ ଓଜନିଆ ହୋଇଥିବାର ଦେଖି, ତୃଣାବର୍ତ୍ତ ତାଙ୍କୁ ନୀଳଗିରି ପର୍ବତର ଶୃଙ୍ଗ ପରି ଭାରୀ ମନେକଲା । ଏଣେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତା'ବେକକୁ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଚିପି ଧରିଲେ; ଏହା ଫଳରେ ସେ ଆଉ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ହାତରୁ ନିଜକୁ ଛଡ଼ାଇପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥

ଗଳଗ୍ରହଣନିଶ୍ଚେଷ୍ଟୋ ଦୈତ୍ୟୋ ନିର୍ଗତଲୋଚନଃ ।
ଅବ୍ୟକ୍ତରାବୋ ନ୍ୟପତତ୍ ସହବାଲୋ ବ୍ୟସୁର୍ବ୍ରଜେ ॥ ୨୮

ଭଗବାନ ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ତା ବେକକୁ ଚିପି ଧରିଲେ ଯେ, ଅସୁର ଶେଷକୁ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା; ତା' ଆଖିଡୋଳା ବାହାରକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲା। ଶ୍ୱାସ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ଖାଲି ଗଁ ଗଁ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ଶେଷରେ ତାର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଯିବାରୁ ବାଳକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ସେ ଗୋକୁଳ ନିକଟରେ ଦୁଲ୍ କରି ଖସି ପଡ଼ିଲା* ॥୨୮॥

ତମନ୍ତରିକ୍ଷାତ୍ ପତିତଂ ଶିଳାୟାଂ
ବିଶୀର୍ଣ୍ଣସର୍ବାବୟବଂ କରାଳମ୍ ।
ପୁରଂ ଯଥା ରୁଦ୍ରଶରେଣ ବିଦ୍ଧଂ
ସ୍ତ୍ରିୟୋ ରୁଦତ୍ୟୋ ଦଦୃଶୁଃ ସମେତାଃ ॥ ୨୯

ସେଠାରେ ଯେଉଁ ଗୋପୀମାନେ ଏକାଠି ହୋଇ କନ୍ଦାକଟା କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଦେଖିଲେ, ଆକାଶମାର୍ଗରୁ ଖସି ଗୋଟାଏ ବିକଟାଳ ଅସୁର ପଥରଚଟାଣ ଉପରେ କଗ୍ଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲା ଏବଂ ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କ ବାଣରେ ଆହତ ହୋଇ ତ୍ରିପୁରାସୁର ଯେପରି ତଳେ ପଡ଼ି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ସେହି ଅସୁର ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୯ ॥

ପ୍ରାଦାୟ ମାତ୍ରେ ପ୍ରତିହୃତ୍ୟ ବିସ୍ମିତାଃ
କୃଷ୍ଣଂ ଚ ତସ୍ୟୋରସି ଲମ୍ବମାନମ୍ ।
ତଂ ସ୍ୱସ୍ତିମନ୍ତଂ ପୁରୁଷାଦନୀତଂ
ବିହାୟସା ମୃତ୍ୟୁମୁଖାତ୍ ପ୍ରମୁକ୍ତମ୍ ।
ଗୋପ୍ୟଶ୍ଚ ଗୋପାଃ କିଳ ନନ୍ଦମୁଖ୍ୟା
ଲବ୍ଧ୍ୱା ପୁନଃ ପ୍ରାପୁରତୀବ ମୋଦମ୍ ॥ ୩୦

ସେତେବେଳେ ଦେଖାଗଲା, ସେହି ଅସୁରର ବେକକୁ ଭିଡ଼ିଧରି ବାଳକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତା'ଛାତି ଉପରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି। ତାହା ଦେଖି ଗୋପୀମାନେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ। ସେମାନେ ଧାଇଁ ଯାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କୋଳକୁ ଟେକି ଆଣିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ନେଇ ମାତା ଯଶୋଦାଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ। ପୁଅ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ଫେରିଆସିଲା। ତାକୁ ଏକ ରାକ୍ଷସ ଆକାଶମାର୍ଗକୁ ଉଠାଇ ନେଇଥିଲା ସତ, ତଥାପି ସେ ବଞ୍ଚିଗଲା। ଏପରିଭାବରେ ପୁଅକୁ ଫେରିପାଇ ଯଶୋଦା ଆଦି ଗୋପୀମାନେ ତଥା ନନ୍ଦ ପ୍ରମୁଖ ଗୋପାଳମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୦ ॥

ଅହୋ ବତାତ୍ୟଦ୍ଭୁତମେଷ ରକ୍ଷସା
ବାଲୋ ନିବୃତ୍ତିଂ ଗମିତୋଽଭ୍ୟଗାତ୍ ପୁନଃ ।
ହିଂସ୍ରଃ ସ୍ୱପାପେନ ବିହିଂସିତଃ ଖଳଃ
ସାଧୁଃ ସମତ୍ୱେନ ଭୟାଦ୍ ବିମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୩୧

ସେମାନେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ''ଆରେ ! ଇଏ ତ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ! କେତେ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣା ଘଟିଗଲା ଦେଖିଲ ! ପୁଅଟାକୁ ରାକ୍ଷସ ନେଇ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପକାଇ ଦେଇଥିଲା ନା, ଆଉ କଣ !! ତା'ସତ୍ତ୍ୱେ ଇଏ ଜୀବିତ ଫେରି ଆସିଲା ଏବଂ ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ହିଂସ୍ର ରାକ୍ଷସଟାକୁ ତା ନିଜ ପାପ ଖାଇଗଲା। ସତରେ, ସାଧୁପୁରୁଷ ନିଜର ସମଭାବ ବଳରେ ସକଳ ବିପଦରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥

କିଂ ନସ୍ତପଶ୍ଚୀର୍ଣ୍ଣମଧୋକ୍ଷଜାର୍ଚ୍ଚନଂ
ପୂର୍ତ୍ତେଷ୍ଟଦତ୍ତମୁତ ଭୂତସୌହୃଦମ୍ ।

ଆମେ କଣ ଏପରି ଜପ, ତପ ବା ଭଗବତ୍‌ପୂଜା କରିଥିଲୁ, କି ଜଳଛତ୍ର ଖୋଲି, କି କୂଅପୋଖରି ଖୋଳାଇ, କି ବାଗ-ବଗିଚ୍ଚ

* ପାଣ୍ଡୁଦେଶରେ ସହସ୍ରାକ୍ଷ ନାମରେ ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ। ଥରେ ସେ ନର୍ମଦାତଟରେ ନିଜ ରାଣୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରୁଥିଲେ। ଏ ଭିତରେ ସେହି ବାଟଦେଇ ଦୁର୍ବାସା ଋଷି ଆସିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ନାହିଁ। ଋଷି ତାଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଦେଲେ, 'ତୁ ରାକ୍ଷସ ହୋଇଯାଆ।' ଅଭିଶାପ ପାଇ, ରାଜା ଅଥୟ ହୋଇ ଋଷିଙ୍କ ପାଦ ତଳେ ପଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାରର ଉପାୟ ପଚ୍ଚରିଲେ। ସେତେବେଳେ ଦୁର୍ବାସା କହିଲେ, ''ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇଗଲେ, ତୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବୁ।'' ସେହି ରାଜା ତୃଣାବର୍ତ୍ତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ।

ଯତ୍‌ସଂପରେତଃ ପୁନରେବ ବାଳକୋ
ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ସ୍ୱବନ୍ଧୂନ୍ ପ୍ରଣୟନ୍ନୁପସ୍ଥିତଃ ॥ ୩୨

ଲଗାଇ ପୂର୍ତ୍ତ, ଯଜ୍ଞ, ଦାନ ଅଥବା ଜନମଙ୍ଗଳ କର୍ମ କରିଥିଲୁ ଯେ, ତା'ଫଳରେ ଆମ ପିଲାଟି ମରଣମୁହଁରେ ପଡ଼ି ମଧ୍ୟ ନିଜ ସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଫେରିଆସିଲା !! ସତରେ ଏହା ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ।'' ॥ ୩୨ ॥

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଦ୍ଭୁତାନି ବହୁଶୋ ନନ୍ଦଗୋପୋ ବୃହଦ୍‌ବନେ ।
ବସୁଦେବବଚୋ ଭୂୟୋ ମାନୟାମାସ ବିସ୍ମିତଃ ॥ ୩୩

ସେହି ମହାବନରେ ଏପରି ବହୁତ ଅଦ୍‌ଭୁତ ଘଟଣା ଘଟୁଥିବା ଦେଖି ଗୋପପତି ନନ୍ଦ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ ଓ ବସୁଦେବ କହିଥିବା କଥାକୁ ବାରମ୍ବାର ସମର୍ଥନ କଲେ ॥ ୩୩ ॥

ଏକଦାର୍ଭକମାଦାୟ ସ୍ୱାଙ୍କମାରୋପ୍ୟ ଭାମିନୀ ।
ପ୍ରସ୍ନୁତଂ ପାୟୟାମାସ ସ୍ତନଂ ସ୍ନେହପରିପ୍ଲୁତା ॥ ୩୪

ଆଉ ଦିନକର କଥା । ନିଜ ଗେହ୍ଲା ପୁଅକୁ କୋଳରେ ଧରି ଯଶୋଦା ଅତି ସ୍ନେହରେ ଦୁଧ ପିଆଉଥାନ୍ତି । ସେ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ସ୍ନେହରେ ଏପରି ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କର ସ୍ତନଯୁଗଳରୁ ଆପେ ଆପେ ଦୁଧ ଝରିପଡୁଥାଏ ॥ ୩୪ ॥

ପୀତପ୍ରାୟସ୍ୟ ଜନନୀ ସା ତସ୍ୟ ରୁଚିରସ୍ମିତମ୍ ।
ମୁଖଂ ଲାଳୟତୀ ରାଜଞ୍ଜୃମ୍ଭତୋ ଦଦୃଶେ ଇଦମ୍ ॥ ୩୫

ଯଶୋଦା ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ପୁଅ ପ୍ରାୟ ପେଟପୂରା ଦୁଧ ପିଇସାରିଲାଣି, ସେତେବେଳେ ସେ ପୁଅର ସୁନ୍ଦର ମୁରୁକିହସା ମୁହଁକୁ ଗୃହିଁ ଗେଲ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏ ଭିତରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହାଇ ମାରିଦେଲେ । ମାଆ ପୁଅର ପାଟିଭିତରକୁ ଗୃହିଁ ଦିଅନ୍ତି ତ, ଦେଖିଲେ—॥ ୩୫ ॥

ଖଂ ରୋଦସୀ ଜ୍ୟୋତିରନୀକମାଶାଃ
ସୂର୍ଯ୍ୟେନ୍ଦୁବହ୍ନିଶ୍ୱସନାମ୍ବୁଧୀଂଶ୍ଚ ।
ଦ୍ୱୀପାନ୍ ନଗାଂସ୍ତଦ୍ଦୁହିତୃର୍ବନାନି
ଭୂତାନି ଯାନି ସ୍ଥିରଜଙ୍ଗମାନି ॥ ୩୬

ତା'ପାଟି ଭିତରେ ଆକାଶ, ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ, ଜ୍ୟୋତିର୍ମଣ୍ଡଳ, ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ସମୁଦ୍ର, ଦ୍ୱୀପ, ପର୍ବତ, ବିଭିନ୍ନ ନଦୀ, ବନ ଓ ସକଳ ଚରାଚର ପ୍ରାଣୀ ରହିଛନ୍ତି* ॥ ୩୫,୩୬ ॥

ସା ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବିଶ୍ୱଂ ସହସା ରାଜନ୍ ସଞ୍ଜାତବେପଥୁଃ ।
ସମ୍ମୀଲ୍ୟ ମୃଗଶାବାକ୍ଷୀ ନେତ୍ରେ ଆସୀତ୍ ସୁବିସ୍ମିତା ॥ ୩୭

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପୁତ୍ରର ମୁଖ ଭିତରେ ସହସା ଏପରି ସମସ୍ତ ଜଗତଟାକୁ ଦେଖିଦେଇ ମୃଗନୟନୀ ଯଶୋଦାଙ୍କର ଶରୀର ଥରି ଉଠିଲା । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚକିତ ହୋଇ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ↯ ॥ ୩୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ
ତୃଣାବର୍ତ୍ତମୋକ୍ଷୋ ନାମ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭ ॥

+++

---

* ସ୍ନେହମୟୀ ମାଆ ଓ ସ୍ନେହ ପାଇଁ ସଦାକ୍ଷୁଧିତ ଭଗବାନ ! ଯେତେ ଦୁଧ ପିଇଲେ ବି ତାଙ୍କୁ ତୃପ୍ତି ମିଳୁ ନାହିଁ । ମାଆଙ୍କ ମନରେ ଆଶଙ୍କା ହୋଇଛି, ପୁଅ ଅଧିକ ଦୁଇ ପିଇଲେ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବନି ତ ! ପ୍ରେମ ସର୍ବଦା ଅନିଷ୍ଟର ଆଶଙ୍କା ଉପନ୍ନ କରେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜ ପାଟି ଭିତରେ ବିଶ୍ୱରୂପ ଦେଖାଇ ଜଣାଇଦେଲେ, ''ଆଲୋ ବୋଉ ! ତୋ ଦୁଧ ମୁଁ ଏକାଟିଆ ପିଇଯାଉନି । ମୋ ପାଟିରେ ରହି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ତୋ ଦୁଧ ପିଉଛି । ତୁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନା ।''—

ସ୍ତନ୍ୟଂ କିୟତ୍ ପିବସି ଭୂର୍ଯ୍ୟଲମର୍ଭକେତି ବର୍ତ୍ତିଷ୍ୟମାଣବଚନାଂ ଜନନୀଂ ବିଭାବ୍ୟ ।
ବିଶ୍ୱଂ ବିଭାଗି ପୟସୋଽସ୍ୟ ନ କେବଲୋଽହମସ୍ମାଦଦର୍ଶି ହରିଣା କିମୁ ବିଶ୍ୱମାସ୍ୟେ ॥

↯ ବାତ୍ସଲ୍ୟମୟୀ ଯଶୋଦା ନିଜ ପୁଅର ପାଟିରେ ବିଶ୍ୱ ଦେଖି ଡରିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ପ୍ରେମରେ ଭାବିତ ହୃଦୟ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ତାହା ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ନାହିଁ । ସେ ଭାବିଲେ, ବିଶ୍ୱର ଏତେ ଅଳିଆ ମୋ ପୁଅ ପାଟିକୁ କିପରି ଆସିପାରିବ ! ମୋ ଆଖି ଦୋଷରୁ ହିଁ ମୋତେ ଏପରି ଦିଶୁଛି । ତେଣୁ ସେ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ ।

ଅଥାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ନାମକରଣ-ସଂସ୍କାର ଓ ବାଲ୍ୟଲୀଳା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଗର୍ଗଃ ପୁରୋହିତୋ ରାଜନ୍ ଯଦୂନାଂ ସୁମହାତପାଃ ।
ବ୍ରଜଂ ଜଗାମ ନନ୍ଦସ୍ୟ ବସୁଦେବପ୍ରଚୋଦିତଃ ॥ ୧

ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପରମପ୍ରୀତଃ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାୟ କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ।
ଆନର୍ଚ୍ଚାଧୋକ୍ଷଜଧିୟା ପ୍ରଣିପାତପୁରଃସରମ୍ ॥ ୨

ସୂପବିଷ୍ଟଂ କୃତାତିଥ୍ୟଂ ଗିରା ସୂନୃତୟା ମୁନିମ୍ ।
ନନ୍ଦୟିତ୍ୱାବ୍ରବୀଦ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ କରବାମ କିମ୍ ॥ ୩

ମହଦ୍‌ବିଚଲନଂ ନୃଣାଂ ଗୃହିଣାଂ ଦୀନଚେତସାମ୍ ।
ନିଃଶ୍ରେୟସାୟ ଭଗବନ୍ କଳ୍ପତେ ନାନ୍ୟଥା କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୪

ଜ୍ୟୋତିଷାମୟନଂ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଯତ୍ତଜ୍‌ଜ୍ଞାନମତୀନ୍ଦ୍ରିୟମ୍ ।
ପ୍ରଣୀତଂ ଭବତା ଯେନ ପୁମାନ୍ ବେଦ ପରାବରମ୍ ॥ ୫

ତ୍ୱଂ ହି ବ୍ରହ୍ମବିଦାଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ସଂସ୍କାରାନ୍ କର୍ତ୍ତୁମର୍ହସି ।
ବାଳୟୋରନୟୋର୍ନୃଣାଂ ଜନ୍ମନା ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଗୁରୁଃ ॥ ୬

ଗର୍ଗ ଉବାଚ

ଯଦୂନାମହମାଚାର୍ଯ୍ୟଃ ଖ୍ୟାତଶ୍ଚ ଭୁବି ସର୍ବତଃ ।
ସୁତଂ ମୟା ସଂସ୍କୃତଂ ତେ ମନ୍ୟତେ ଦେବକୀସୁତମ୍ ॥ ୭

କଂସଃ ପାପମତିଃ ସଖ୍ୟଂ ତବ ଚାନକଦୁନ୍ଦୁଭେଃ ।
ଦେବକ୍ୟା ଅଷ୍ଟମୋ ଗର୍ଭୋ ନ ସ୍ତ୍ରୀ ଭବିତୁମର୍ହତି ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗର୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲେ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର କୁଳପୁରୋହିତ । ସେ ବଡ଼ ତପସ୍ୱୀ ଥିଲେ । ବସୁଦେବ କହିବାରୁ ସେ ଦିନେ ନନ୍ଦଙ୍କ ଗୋକୁଳକୁ ଆସିଲେ ॥ ୧ ॥ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ନନ୍ଦ ବହୁତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେ ବସିଥିବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ହାତ ଯୋଡ଼ି ଯାଇ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତା'ପରେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ପରି ଭାବି ପୂଜା କଲେ ॥ ୨ ॥ ଗର୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆରାମରେ ବସିଲେ । ବିଧିପୂର୍ବକ ତାଙ୍କର ଆତିଥ୍ୟ ସତ୍‌କାର ଶେଷ ହେଲା । ତା'ପରେ ନନ୍ଦ ମଧୁର ବାକ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦିତ କରି କହିଲେ, "ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ତ ସ୍ୱୟଂ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ; ମୁଁ ବା ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିପାରିବି ! ॥ ୩ ॥ ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ମହାତ୍ମାମାନେ ଆମ ପରି ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିଗଲେ, ସେଇଟା ହିଁ ଆମର ପରମ କଲ୍ୟାଣର କାରଣ ହୋଇଯାଏ । ଆମେ ତ ଘରକାମରେ ଏପରି ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇଛୁ ଯେ ଏହି ପ୍ରପଞ୍ଚରେ ଆମର ଚିତ୍ତ ବୁଡ଼ିରହିଛି । ଆମର କଲ୍ୟାଣ ଛଡ଼ା ଆପଣଙ୍କ ଆଗମନର ଆଉ କ'ଣ ବା କାରଣ ଥାଇପାରେ ! ॥ ୪ ॥ ପ୍ରଭୁ ! ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅଗୋଚର ଏବଂ ଯାହା ଭୂତ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ଗର୍ଭରେ ଲୁଚିରହିଛି, ସେସବୁ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରୂପେ ଜଣା ପଡ଼ିଯାଏ । ଆପଣ ସେହି ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ର ରଚନା କରିଛନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ; ପୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜନ୍ମତଃ ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ଗୁରୁ । ତେଣୁ ଆପଣ ମୋର ଏହି ଦୁଇ ପୁଅଙ୍କର ନାମକରଣାଦି ସଂସ୍କାର କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୬ ॥

ଗର୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଲେ—ଆହେ ନନ୍ଦ ! ମୁଁ ସବୁଠାରେ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ଆଚାର୍ଯ୍ୟରୂପେ ପରିଚିତ । ଯଦି ମୁଁ ତୁମ ପୁଅର ନାମକରଣ-ସଂସ୍କାର କରିବି, ତେବେ ଲୋକେ ଭାବିବେ, ଇଏ ହେଉଛନ୍ତି ଦେବକୀଙ୍କ ପୁଅ ॥ ୭ ॥ କଂସ ଯେ କେଡ଼େ ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି, ତାହା ତ ତୁମେ ଜାଣିଛ । ସେ ସବୁବେଳେ ପାପ ଚିନ୍ତା କରେ । ବସୁଦେବଙ୍କ ସହିତ ତୁମର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁତା ରହିଛି । କଂସ ଯେବେଠୁ ଦେବକୀଙ୍କ କନ୍ୟାମୁହଁରୁ ଶୁଣିଲାଣି ଯେ, ତାକୁ ମାରିବା-ଲୋକ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ଜନ୍ମ ହୋଇସାରିଲାଣି, ସେହିଦିନୁ ସେ ଭାବିଚାଲିଛି ଯେ, ଦେବକୀଙ୍କର ଅଷ୍ଟମ ଗର୍ଭରେ

ଇତି ସଞ୍ଚିନ୍ତୟଞ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ଦେବକ୍ୟା ଦାରିକାବଚଃ ।
ଅପି ହନ୍ତାଽଽଗତାଶଙ୍କସ୍ତର୍ହି ତନ୍ନୋଽନୟୋ ଭବେତ୍ ॥ ୯

ନନ୍ଦ ଉବାଚ

ଅଲକ୍ଷିତୋଽସ୍ମିନ୍ ରହସି ମାମକୈରପି ଗୋବ୍ରଜେ ।
କୁରୁ ଦ୍ୱିଜାତିସଂସ୍କାରଂ ସ୍ୱସ୍ତିବାଚନପୂର୍ବକମ୍ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ସଂପ୍ରାର୍ଥିତୋ ବିପ୍ରଃ ସ୍ୱଚିକୀର୍ଷିତମେବ ତତ୍ ।
ଚକାର ନାମକରଣଂ ଗୂଢ଼ୋ ରହସି ବାଲୟୋଃ ॥ ୧୧

ଗର୍ଗ ଉବାଚ

ଅୟଂ ହି ରୋହିଣୀପୁତ୍ରୋ ରମୟନ୍ ସୁହୃଦୋ ଗୁଣୈଃ ।
ଆଖ୍ୟାସ୍ୟତେ ରାମ ଇତି ବଲାଧିକ୍ୟାଦ୍ ବଲଂ ବିଦୁଃ ।
ଯଦୂନାମପୃଥଗ୍ଭାବାତ୍ ସଙ୍କର୍ଷଣମୁଶନ୍ତ୍ୟୁତ ॥ ୧୨

ଆସନ୍ ବର୍ଣ୍ଣାସ୍ତ୍ରୟୋ ହ୍ୟସ୍ୟ ଗୃହ୍ଣତୋଽନୁଯୁଗଂ ତନୂଃ ।
ଶୁକ୍ଳୋ ରକ୍ତସ୍ତଥା ପୀତ ଇଦାନୀଂ କୃଷ୍ଣତାଂ ଗତଃ ॥ ୧୩

ପ୍ରାଗୟଂ ବସୁଦେବସ୍ୟ କ୍ୱଚିଜ୍ଜାତସ୍ତବାତ୍ମଜଃ ।
ବାସୁଦେବ ଇତି ଶ୍ରୀମାନଭିଜ୍ଞାଃ ସଂପ୍ରଚକ୍ଷତେ ॥ ୧୪

ବହୂନି ସନ୍ତି ନାମାନି ରୂପାଣି ଚ ସୁତସ୍ୟ ତେ ।
ଗୁଣକର୍ମାନୁରୂପାଣି ତାନ୍ୟହଂ ବେଦ ନୋ ଜନାଃ ॥ ୧୫

କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ହେବା କଥା ନୁହେଁ। (କିନ୍ତୁ ଏହା ସମ୍ଭବ ହେଲା କିପରି?) ତେଣୁ ଯଦି ମୁଁ ତୁମ ପୁଅର ସଂସ୍କାର କରିଦେବି ଏବଂ ତା'ଫଳରେ କଂସ ଏହି ବାଳକକୁ ବସୁଦେବଙ୍କ ପୁଅ ଭାବି ମାରିଦେବ, ତେବେ ତ ବଡ଼ ଭୁଲ୍ ହୋଇଯିବ ॥ ୮,୯ ॥

ନନ୍ଦ କହିଲେ—ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ମହାଶୟ ! ଆପଣ ଆମର ଏହି ଗୁହାଳ ଭିତରେ ଚୁପ୍‌ଚାପ ବସି କେବଳ ସ୍ୱସ୍ତିବାଚନ କରି ପିଲା ଦୁଇଟାଙ୍କର ଦ୍ୱିଜାତିସମୁଚିତ ନାମକରଣ-ସଂସ୍କାର କରିଦିଅନ୍ତୁ। ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ମୋର ନିଜଲୋକେ ବି ଏ କଥା ଜାଣିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହି ଚାଲିଲେ—ଗର୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ସଂସ୍କାର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ଥିଲେ। ତେଣୁ ନନ୍ଦ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ସେ ଏକାନ୍ତରେ ବସି ଗୁପ୍ତରୂପରେ ସେହି ପିଲା ଦୁହିଙ୍କର ନାମକରଣ-ସଂସ୍କାର କରିଦେଲେ ॥ ୧୧ ॥

ଗର୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଲେ—ଏ ହେଉଛି ରୋହିଣୀଙ୍କର ପୁତ୍ର। ତେଣୁ ଏହାର ନାମ ହେବ **'ରୌହିଣେୟ'**। ଏହି ପୁତ୍ରଟି ନିଜର ଗୁଣଦ୍ୱାରା ତା'ର ସାଙ୍ଗସାଥୀ ଓ ମିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ କରିବ; ତେଣୁ ଏହାର ଦ୍ୱିତୀୟ ନାମ ହେବ **'ରାମ'**। ଏହାର ଅସୀମ ବଳ ହେବ; ତେଣୁ ଏହାର ନାମ **'ବଳ'** ବା **'ବଳରାମ'** ମଧ୍ୟ ହେବ। ଏହି ପୁତ୍ରଟି ଯାଦବ ବଂଶ ଓ ତୁମ ବଂଶ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଭେଦଭାବ କରିବ ନାହିଁ; ପୁଣି ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଯଦି କିଛି ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଘଟିଲା, ତେବେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମିଳାମିଶା ମଧ୍ୟ କରାଇଦେବ; ତେଣୁ ଏହାର ନାମ **'ସଙ୍କର୍ଷଣ'** ମଧ୍ୟ ହେବ ॥ ୧୨ ॥ ବାକି ଏ ଯେଉଁ କଳା ମଚମଚ ଶ୍ୟାମଳ ସୁନ୍ଦର ପୁଅଟି, ଇଏ ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗରେ ଶରୀର ଧାରଣ କରେ। ଅତୀତ ଯୁଗମାନଙ୍କରେ ଏ ତ କ୍ରମଶଃ ଶ୍ୱେତ (ଧବଳ) ରକ୍ତ (ଲାଲ) ଓ ପୀତ (ହଳଦିଆ)—ଏପରି ତିନି ରଙ୍ଗର ହୋଇଥିଲା। ଏଥର ଏ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ଏହାର ନାମ **'କୃଷ୍ଣ'** ହେବ ॥ ୧୩ ॥ ହେ ନନ୍ଦ ! ତୁମର ଏହି ପୁଅଟି ଆଗେ କେବେ ବସୁଦେବଙ୍କ ଘରେ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଜାଣିଥିବା ଲୋକେ ଏହାକୁ **'ଶ୍ରୀମାନ୍ ବାସୁଦେବ'** ବୋଲି ବି କହିବେ ॥ ୧୪ ॥ ତୁମର ଏହି ପୁଅଟିର ଆହୁରି ଅନେକ ନାମ ଓ ଅନେକ ରୂପ ମଧ୍ୟ ହେବ। ଏହାର ବିବିଧ ଗୁଣ ଓ ବିବିଧ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ନାମ ମଧ୍ୟ ହେବ। ମୁଁ ତ ସେସବୁ ନାମ ଜାଣେ; କିନ୍ତୁ ଜଗତର ସାଧାରଣ ଲୋକେ ତାହା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୫ ॥

ଏଷ ବଃ ଶ୍ରେୟ ଆଧାସ୍ୟଦ୍ ଗୋପଗୋକୁଳନନ୍ଦନଃ ।
ଅନେନ ସର୍ବଦୁର୍ଗାଣି ଯୂୟମଞ୍ଜସ୍ତରିଷ୍ୟଥ ॥ ୧୬

ପୁରାନେନ ବ୍ରଜପତେ ସାଧବୋ ଦସ୍ୟୁପୀଡ଼ିତାଃ ।
ଅରାଜକେ ରକ୍ଷ୍ୟମାଣା ଜିଗ୍ୟୁର୍ଦସ୍ୟୂନ୍ ସମେଧିତାଃ ॥ ୧୭

ଯ ଏତସ୍ମିନ୍ ମହାଭାଗାଃ ପ୍ରୀତିଂ କୁର୍ବନ୍ତି ମାନବାଃ ।
ନାରୟୋଽଭିଭବନ୍ତ୍ୟେତାନ୍ ବିଷ୍ଣୁପକ୍ଷାନିବାସୁରାଃ ॥ ୧୮

ତସ୍ମାନ୍ନନ୍ଦାତ୍ମଜୋଽୟଂ ତେ ନାରାୟଣସମୋ ଗୁଣୈଃ ।
ଶ୍ରିୟା କୀର୍ତ୍ତ୍ୟାନୁଭାବେନ ଗୋପାୟସ୍ୱ ସମାହିତଃ ॥ ୧୯

ଇତ୍ୟାତ୍ମାନଂ ସମାଦିଶ୍ୟ ଗର୍ଗେ ଚ ସ୍ୱଗୃହଂ ଗତେ ।
ନନ୍ଦଃ ପ୍ରମୁଦିତୋ ମେନେ ଆତ୍ମାନଂ ପୂର୍ଣ୍ଣମାଶିଷାମ୍ ॥ ୨୦

କାଲେନ ବ୍ରଜତାଲ୍ପେନ ଗୋକୁଲେ ରାମକେଶବୌ ।
ଜାନୁଭ୍ୟାଂ ସହ ପାଣିଭ୍ୟାଂ ରିଙ୍ଗମାଣୌ ବିଜହ୍ରତୁଃ ॥ ୨୧

ତାବଙ୍ଘ୍ରିଯୁଗ୍ମମନୁକୃଷ୍ୟ ସରୀସୃପନ୍ତୌ
ଘୋଷପ୍ରଘୋଷରୁଚିରଂ ବ୍ରଜକର୍ଦମେଷୁ ।
ତନ୍ନାଦହୃଷ୍ଟମନସାବନୁସୃତ୍ୟ ଲୋକଂ
ମୁଗ୍ଧପ୍ରଭୀତବଦୁପେୟତୁରନ୍ତି ମାତ୍ରୋଃ ॥ ୨୨

ଏ ପୁତ୍ର ତୁମମାନଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣ କରିବ। ସବୁ ଗୋପାଳ ଓ ଗାଈଗୋରୁଙ୍କୁ ଏ ବହୁତ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିବ। ଏହା ସାହାଯ୍ୟରେ ତୁମେମାନେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବିପତ୍ତିରୁ ଅନାୟାସରେ ପାରି ହୋଇଯିବ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ବ୍ରଜରାଜ ! ପୂର୍ବଯୁଗର କଥା। ଏକଦା ପୃଥିବୀରେ କୌଣସି ରାଜା ନ ଥିଲେ। ସ୍ୱେରତକାୟତମାନେ ସ୍ୱରିଆଡ଼େ ଲୁଟତରାଜ ଚଳାଇଥାନ୍ତି। ସେତେବେଳେ ତୁମର ଏହି ପୁତ୍ର ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲା ଏବଂ ଏହାରି ବଳ ପାଇ ଲୋକେ ସ୍ୱେରତକାୟତମାନଙ୍କୁ ଆୟତ୍ତ କରିପାରିଥିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଯେଉଁମାନେ ତୁମର ଏହି ଶ୍ୟାମଳ ସୁନ୍ଦର ପୁତ୍ରଟିକୁ ସ୍ନେହପ୍ରେମ କରିବେ, ସେମାନେ ଜାଣ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବାନ୍। ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ କରକମଳର ଛତ୍ରଛାୟାରେ ରହିଥିବା ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ଅସୁରମାନେ ଜିଣିପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ଏହି ବାଳକଟିକୁ ପ୍ରେମ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ବାହ୍ୟ ବା ଅଭ୍ୟନ୍ତରର କୌଣସି ଶତ୍ରୁ ଜିଣିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥ ହେ ନନ୍ଦ ! ଗୁଣ, ସମ୍ପତ୍ତି, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, କୀର୍ତ୍ତି, ପ୍ରଭାବ—ଯେକୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖ ନା କାହିଁକି, ଏହି ବାଳକ ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ନାରାୟଣଙ୍କ ସମାନ। ତୁମେ ବଡ଼ ସାବଧାନତା ଓ ବଡ଼ ତତ୍ପରତା ସହକାରେ ଏହାକୁ ରକ୍ଷା କର ॥ ୧୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ସକଳ ବିଷୟ ବୁଝାଇଦେଇ ଏବଂ କଣ କରିବାକୁ ହେବ, ତାହା ଆଦେଶ କରି ଗର୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟ ନିଜ ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିଗଲେ। ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ନନ୍ଦଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିଲା। ତାଙ୍କୁ ଲାଗିଲା, ଯେପରି କି ତାଙ୍କର ସକଳ ଆଶା-ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ଓ ସେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୦ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କିଛିଦିନ ଭିତରେ ରାମ ଓ କୃଷ୍ଣ ଆଣ୍ଠେଇ ଆଣ୍ଠେଇ ଓ ହାତରେ ଭରା ଦେଇ ଗୁରୁଣ୍ଡି ଗୁରୁଣ୍ଡି ଗୋକୁଳରେ ଖେଳିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ଦୁଇଭାଇ ନିଜର କୁନି କୁନି ପାଦ ଦୁଇଟିକୁ ଘୋଷାରି ଘୋଷାରି ଗୋକୁଳର ଧୂଳିମାଟିରେ ଗ୍ଭଲନ୍ତି। ଗୁରୁଣ୍ଡି ଗୁରୁଣ୍ଡି ଗ୍ଭଲିବାବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ପାଦ ଓ ଅଣ୍ଟାରେ ବନ୍ଧା ଯାଇଥିବା ଘୁଙ୍ଗୁର ରୁଣୁଝୁଣୁ ହୋଇ ବାଜୁଥାଏ। ସେହି ଧ୍ୱନି ବଡ଼ ମଧୁର ଶୁଭୁଥାଏ। ସେ ଦୁହେଁ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେହି ମଧୁର ଧ୍ୱନି ଶୁଣି ଖୁସୀ ହୋଇଯାଉଥିଲେ। ବେଳେ ବେଳେ ସେମାନେ ଅଚିହ୍ନା ଲୋକଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ପଳାଇ ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ କିଛି ସମୟ ପରେ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଦେଉଥିଲେ ଯେ, ସେ ଜଣେ ଅଚିହ୍ନା ଲୋକ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଚମକି ପଡ଼ି ଅଟକି ଯାଉଥିଲେ ଓ ଡରରେ ମାଆମାନଙ୍କ ପାଖକୁ—ରୋହିଣୀ ଓ ଯଶୋଦାଙ୍କ

ତନ୍ମାତରୌ ନିଜସୁତୌ ଘୃଣୟା ସ୍ନୁବନ୍ତ୍ୟୌ
ପଙ୍କାଙ୍ଗରାଗରୁଚିରାବୁପଗୃହ୍ୟ ଦୋର୍ଭ୍ୟାମ୍ ।
ଦତ୍ତ୍ୱା ସ୍ତନଂ ପ୍ରପିବତୋଃ ସ୍ମ ମୁଖଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ
ମୁଗ୍ଧସ୍ମିତାଳ୍ପଦଶନଂ ଯଯତୁଃ ପ୍ରମୋଦମ୍ ॥ ୨୩

ଯର୍ହ୍ୟଙ୍ଗନାଦର୍ଶନୀୟକୁମାରଲୀଳା-
ବନ୍ତର୍ବ୍ରଜେ ତଦବଳାଃ ପ୍ରଗୃହୀତପୁଚ୍ଛୈଃ ।
ବତ୍ସୈରିତସ୍ତତ ଉଭାବନୁକୃଷ୍ୟମାଣୌ
ପ୍ରେକ୍ଷନ୍ତ୍ୟ ଉଜ୍‌ଝିତଗୃହା ଜହୃଷୁର୍ହସନ୍ତ୍ୟଃ ॥ ୨୪

ଶୃଙ୍ଗ୍ୟଗ୍ନିଦଂଷ୍ଟ୍ର୍ୟସିଜଳଦ୍ୱିଜକଣ୍ଟକେଭ୍ୟଃ
କ୍ରୀଡ଼ାପରାବତିଚଲୌ ସ୍ୱସୁତୌ ନିଷେଦ୍ଧୁମ୍ ।
ଗୃହ୍ୟାଣି କର୍ତ୍ତୁମପି ଯତ୍ର ନ ତଜ୍ଜନନ୍ୟୌ
ଶେକାତ ଆପତୁରଲଂ ମନସୋଽନବସ୍ଥାମ୍ ॥ ୨୫

ପାଖିକୁ ପଳାଇ ଆସୁଥିଲେ ॥ ୨୨ ॥ ଏସବୁ ଦେଖି ମାଆ ଦୁହିଁଙ୍କ ହୃଦୟ ସ୍ନେହରେ ଉଛୁଳି ଉଠୁଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ସ୍ତନରୁ ଦୁଗ୍ଧର ଧାରା ସ୍ୱତଃ ବୋହି ଯାଉଥିଲା । କୁନିପୁଅ ଦୁଇଟି ଯେତେବେଳେ ଦେହରେ ଏଠିସେଠି ଧୂଳିମାଟି ବୋଳି ହୋଇ ଘରକୁ ଫେରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଦୁହିଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆହୁରି ବଢ଼ି ଯାଉଥିଲା । ସେ ଦିହେଁ ଆସୁ ଆସୁ ମାଆମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦୁଇ ହାତରେ ଟେକି ଆଣି, କୋଳରେ ବସାଇ, ଛାତିରେ ଭିଡ଼ି ଧରୁଥିଲେ ଏବଂ କ୍ଷୀର ଦେଉଥିଲେ । କ୍ଷୀର ଖାଉ ଖାଉ ମଝିରେ ମଝିରେ ଯେତେବେଳେ ପୁଅମାନେ ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସି ମାଆଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଦେଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୁରୁକି ହସ, ଛୋଟ ଛୋଟ ଛାମୁଦାନ୍ତ ଓ ସରଳ ନିଷ୍କପଟ ମୁହଁ ଦେଖି ମାଆମାନେ ଆନନ୍ଦସାଗରରେ ବୁଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଆଉ ଟିକିଏ ବଡ଼ ହୋଇଯିବା ପରେ, ରାମ ଓ ଶ୍ୟାମ ଘରବାହାରେ ଏପରି ବାଲ୍ୟଲୀଳା ସବୁ କଲେ ଯେ, ଗୋପୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ବହୁ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲେ । ସେ ଦୁହେଁ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ଶୋଇଥିବା ବାଛୁରୀର ଲାଞ୍ଜ ଧରି ପକାଉଥିଲେ, ବାଛୁରୀ ସେତେବେଳେ ଡରରେ ଉଠିପଡ଼ି ଏଣେତେଣେ ପଳାଇ ଯାଉଥିଲା ଏବଂ ଏମାନେ ଯଦି ସେତେବେଳେ ତା' ଲାଞ୍ଜଟାକୁ ଆହୁରି ଜୋର୍‌ରେ ଟାଣି ଧରୁଥିଲେ, ବାଛୁରୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଘୋଷାରି ନେଇ ଦୌଡ଼ି ପଳାଉଥିଲା । ଗୋପୀମାନେ ନିଜ ନିଜର ଘରକାମ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏହିସବୁ ଲୀଳା ଦେଖି ହସି ହସି ଗଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ ଓ ପରମ ଆନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଦୁଇପୁଅ ଚଗଲା ଯେପରି ଥିଲେ, ଖେଳପ୍ରିୟ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଥିଲେ । ସେମାନେ କେତେବେଳେ ଗାଈ, ଗୋରୁ, ଷଣ୍ଢ ଆଦି ଶିଙ୍ଗ ଥିବା ପଶୁଙ୍କ ପାଖକୁ ପଳାଇ ଯାଉଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ଜଳନ୍ତା ନିଆଁ ପାଖକୁ ପଳାଇ ଯାଉଥିଲେ; କେତେବେଳେ କୁକୁରବିରାଡ଼ି ଆଦି କାମୁଡ଼ା ପଶୁଙ୍କ ପାଖରେ ପଶି ଯାଉଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ଯାଇ ଖଣ୍ଡା-କଟୁରି ଆଦି ଧରିପକାଉଥିଲେ । ସେମାନେ କେତେବେଳେ କୂଅ ବା ପୋଖରୀର ପାଣିରେ ପଡ଼ି ଯାଉ ଯାଉ ବର୍ତ୍ତି ଯାଉଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ମୟୂର ଆଦି ପକ୍ଷୀଙ୍କ ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ; ପୁଣି କେତେବେଳେ କଣ୍ଟାଖୁଞ୍ଚ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ । ମାଆମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ବହୁତ ଆକଟ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ମୋଟେ ମାନୁ ନ ଥିଲେ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ମାଆମାନେ ଘରଧନ୍ଦା ବା କିପରି ସମ୍ଭାଳନ୍ତେ ! ଛୁଆ ଦୁଇଟିଙ୍କୁ ବିପଦ ମୁହଁରୁ ବଞ୍ଚାଇବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସର୍ବଦା ବ୍ୟାକୁଳ ରହୁଥିଲା ॥ ୨୫ ॥

କାଲେନାଲ୍ପେନ ରାଜର୍ଷେ ରାମଃ କୃଷ୍ଣଶ୍ଚ ଗୋକୁଲେ ।
ଅଘୃଷ୍ଟଜାନୁଭିଃ ପଦ୍ଭିର୍ବିଚକ୍ରମତୁରଞ୍ଜସା ॥ ୨୬

ତତସ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣୋ ବୟସ୍ୟୈର୍ବ୍ରଜବାଲକୈଃ ।
ସହରାମୋ ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ଚିକ୍ରୀଡ଼େ ଜନୟନ୍ ମୁଦମ୍ ॥ ୨୭

ହେ ରାଜର୍ଷି ! କିଛିଦିନ ଭିତରେ ଯଶୋଦା ଓ ରୋହିଣୀଙ୍କର ଦୁଇ ଗେହ୍ଲାପୁଅ ଗୁରୁଣ୍ଡିବା ଛାଡ଼ି, ଅନାୟାସରେ ଠିଆ ହୋଇ ଗୋକୁଳରେ ଚାଲିବା ବୁଲିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ* ॥ ୨୬ ॥ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ସେହି କହ୍ନେଇ ତ ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ—ପରମ ସୁନ୍ଦର, ପରମ ମଧୁର

* ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଯେତେବେଳେ ଗୁରୁଣ୍ଡିବା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଚାଲିବା ଜାଣିଗଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଘରେ ନାନା ପ୍ରକାର କୌତୁକମୟୀ ଲୀଳା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେଥିରୁ କେତୋଟି ଲୀଳା ଏଠାରେ ଦିଆଗଲା ।

ଶୂନ୍ୟେ ଚୌରୟତଃ ସ୍ୱୟଂ ନିଜଗୃହେ ହୈୟଙ୍ଗବୀନଂ ମଣିସ୍ତମ୍ଭେ ସ୍ୱପ୍ରତିବିମ୍ବମୀକ୍ଷିତବତସ୍ତେନୈବ ସାର୍ଦ୍ଧଂ ଭିୟା ।
ଭ୍ରାତର୍ମା ବଦ ମାତରଂ ମମ ସମୋ ଭାଗସ୍ତବାପୀହିତୋ ଭୁଙ୍‌କ୍ଷ୍ୱେତ୍ୟାଲପତୋ ହରେଃ କଳବଚୋ ମାତ୍ରା ରହଃ ଶ୍ରୂୟତେ ॥

—ଦିନେ ବ୍ରଜରାଜକୁମାର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର କହ୍ନେଇ ଘରେ କେହି ନ ଥିବାବେଳେ ଲହୁଣୀ ଚୋରାଉଥିଲେ । ଏତିକିବେଳେ ସେ ମଣିସ୍ତମ୍ଭରେ ପଡ଼ିଥିବା ନିଜର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଦେଖି ଡରିଗଲେ । ସେ ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ କହିଲେ, "ହେ ଭାଇ ! ମୋ ମାଆଙ୍କୁ କହିବୁନି । ମୁଁ ଯେତିକି ଖାଇବି, ତତେ ସେତିକି ଭାଗ ଦେବି—ନେ, ଖା; ଖାଇଦେ ଭାଇ !" ଯଶୋଦା ପୁଅର ଦରୋଟି ବଚନ ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ । ମାଆଙ୍କୁ ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ ଦେଖାଇ କଥା ବଦଳାଇ ଦେଲେ—

ମାତଃ କ ଏଷ ନବନୀତମିଦଂ ତ୍ୱଦୀୟଂ ଲୋଭେନ ଚୋରୟିତୁମଦ୍ୟ ଗୃହଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ।
ମଦ୍‌ବାରଣଂ ନ ମନୁତେ ମୟି ରୋଷଭାଜି ରୋଷଂ ତନୋତି ନ ହି ମେ ନବନୀତଲୋଭଃ ॥

"ମାଆ ! ମାଆ ! ଏଇଟା କିଏ ଗୋଟେ ତୁମ ଲହୁଣୀ ଚୋରି କରିବା ଲୋଭରେ ଘରେ ପଶିଯାଇଛି? ମୁଁ ମନା କଲେ ବି ଶୁଣୁନି; ମୁଁ ରାଗିଲେ, ସେ ବି ରାଗିଯାଉଛି । ମାଆ, ତୁମେ ଅନ୍ୟ କିଛି ଭାବିବନି ମ! ଲହୁଣୀ ଖାଇବାକୁ ମୋର ଟିକିଏ ବି ଲୋଭ ନାହିଁ ।"

ଦୁଧଖିଆ ପୁଅର ଏପରି ବୁଦ୍ଧି ଦେଖି ମାଆ ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହରେ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ।

\+ \+ \+ \+ \+ \+

ଆଉ ଦିନକର କଥା । ମାଆ ବାହାରକୁ ଯାଇଥିବାବେଳେ କହ୍ନେଇ ନିଜ ଘରେ ଲହୁଣୀ ଚୋରି କରୁଥିଲେ; ଏତିକିବେଳେ ଯଶୋଦା ଘରକୁ ଫେରିଆସିଲେ ଓ ନିଜର ଗେହ୍ଲା ପୁଅକୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ଡାକ ପକାଇଲେ—

କୃଷ୍ଣ ! କ୍ୱାସି କରୋଷି କିଂ ପିତରିତି ଶ୍ରୁତ୍ୱୈବ ମାତୁର୍ବଚଃ ସାଶଙ୍କଂ ନବନୀତଚୌର୍ଯ୍ୟବିରତୋ ବିଶ୍ରଭ୍ୟ ତାମବ୍ରବୀତ୍ ।
ମାତଃ କଙ୍କଣପଦ୍ମରାଗମହସା ପାଣିର୍ମମାତପ୍ୟତେ ତେନାୟଂ ନବନୀତଭାଣ୍ଡବିବରେ ବିନ୍ୟସ୍ୟ ନିର୍ବାପିତଃ ॥

—"କାହ୍ନା ! କାହ୍ନା ! ଆରେ ମୋ ଧନ ! କେଉଁଠି ଅଛୁ ? କଣ କରୁଛୁ ?"—ମାଆଙ୍କର ଏହି ଡାକ ଶୁଣି ଲବଣିଚୋର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଡରିଗଲେ ଓ ଲବଣି ଛାଡ଼ି ପଳାଇ ଆସିଲେ । କିଛି ସମୟ ଚୁପ୍ ରହିବା ପରେ ସେ ଯଶୋଦାଙ୍କୁ କହିଲେ, "ମାଆ ଲୋ ମାଆ ! ମୋ କଙ୍କଣରେ ତୁ ଏ ଯେଉଁ ପଦ୍ମରାଗମଣି ଖଞ୍ଜିଦେଇଛୁ ନା, ଏହାରି ଧାସରେ ମୋ ହାତଟା ପରା ଖାଲି ଜଳାପୋଡ଼ା କରୁଛି । ତେଣୁ ମୁଁ ହାତକୁ ଲହୁଣୀ ହାଣ୍ଡିରେ ବୁଡ଼ାଇ ଏହାର ନିଆଁ ଲିଭାଉଥିଲି ।"

ପୁଅ ମୁହଁରୁ ଏଭଳି ମିଠା ମିଠା ଦରୋଟି ବଚନ ଶୁଣି ଯଶୋଦା ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ "ଆ, ମୋ କୋଳରେ ବସିପଡ଼" କହି, ପୁଅକୁ ପାଖକୁ ଆଣି ଗେଲ କଲେ ।

\+ \+ \+ \+ \+ \+

କ୍ଷୁଣ୍ଣାଭ୍ୟାଂ କରକୁଡ୍‌ମଳେନ ବିଗଳଦ୍‌ବାଷ୍ପାମ୍ବୁଦୃଗ୍‌ଭ୍ୟାଂ ରୁଦନ୍ ହୁଂ ହୁଂ ହୂମିତି ରୁଦ୍ଧକଣ୍ଠକୁହରାଦସ୍ପଷ୍ଟବାଗ୍‌ବିଭ୍ରମଃ ।
ମାତ୍ରାସୌ ନବନୀତଚୌର୍ଯ୍ୟକୁତୁକେ ପ୍ରାଗ୍‌ଭର୍ତ୍ସିତଃ ସ୍ୱାଞ୍ଚଳେନାମୃଜ୍ୟାସ୍ୟ ମୁଖଂ ତବୈତଦଖିଳଂ ବତ୍ସେତି କଣ୍ଠେ କୃତଃ ॥

ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଲବଣି ଚୋରି କରିବାରୁ ମାଆ ଦିନେ ତାଙ୍କୁ ଧମକାଇ ଆଖି ତରାଟି ଚାହିଁଦେଲେ । ବାସ୍ ! ସେତିକିରେ କହ୍ନେଇଙ୍କ ଦୁଇ ଆଖିରୁ ଲୁହର ଧାର ଝରି ପଡ଼ିଲା । ସେ ଦୁଇ କରକମଳରେ ଆଖି ମଳିବାକୁ ଲାଗିଲେ । 'ଉଁ ଉଁ ଉଁ' ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ମୁହଁରୁ କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ତାହା ଦେଖିଦେଇ ମାଆଙ୍କ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ନିଜ ଲୁଗାକାନିରେ କହ୍ନେଇଙ୍କ ମୁହଁ ପୋଛିଦେଇ, ବଡ଼ ଆଦରରେ ଗଳାରେ ଲଗାଇ କହିଲେ, "ମୋ ଧନ ରେ ! ଏସବୁ ତ ତୋରି ରେ ମୋ ବାପା! ଏଇଟା ଚୋରି ନୁହେଁ ।"

ଆଉ ଦିନକର କଥା । ପୂନେଇଁ ରାତି । ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କିରଣରେ ମଣିମୟ ଅଗଣା ଝଲସି ଉଠିଥାଏ । ଯଶୋଦାଙ୍କ ସହିତ ଆହୁରି ଅନେକ ଗୋପୀ ବସି ଗପସପ ହେଉଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ ଖେଳୁ ଖେଳୁ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଚନ୍ଦ୍ର ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ପଛରୁ ଆସି ଯଶୋଦାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରୁ ଓଢ଼ଣା ଟାଣି ପକାଇଲେ ଏବଂ ଖୋଷା ଖୋଲି, ବାରମ୍ବାର କେଶ ଟାଣି, ପିଠିରେ ବିଧା ମାରି "ମୁଁ ନେବି, ମୁଁ ନେବି " ବୋଲି ଅଳି କଲେ । ପୁଅ କ'ଣ ନେବାକୁ ଅଳି କରୁଛି, ମାଆ ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେଠାରେ ବସିଥିବା ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନଭରା ନୟନରେ ଚାହିଁଲେ । ଶେଷରେ ସେମାନେ ବିନୟ ହୋଇ, ପ୍ରେମର ସହିତ ପୁଅକୁ ଫୁସୁଲାଇ କୋଳକୁ ଟାଣିଆଣିଲେ ଓ କୋମଳ କଣ୍ଠରେ ପଚାରିଲେ, "ଧନରେ ! ତୁ କ'ଣ ଚାହୁଁଛୁ ? ଦୁଧ ?" "ନା" । "ବଢ଼ିଆ ଦହି ?" "ନା" । "କୋରୁଅ" ? "ନା", "ମଲେଇ"? "ନା", "ଲହୁଣୀ" ? "ନା" । ଶେଷରେ ଗୋପୀମାନେ ବୁଝାଇ କହିଲେ, "ବାପା ! କାନ୍ଦନା; ହଟ କରନା । ତୁ ଯାହା ଚାହିଁବୁ, ତାହା ଦିଆଯିବ । କ'ଣ ଲୋଡ଼ା, କହ ।" ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ "ଘରର ଜିନିଷ ନୁହେଁ" କହି ଆକାଶର ଜହ୍ନ ଆଡ଼କୁ ଆଙ୍ଗୁଠି ଦେଖାଇଦେଲେ । ଗୋପୀମାନେ କହିଲେ, "ମୋ ବାପ ଲୋ ! ସେଇଟା ଲହୁଣୀ ନୁହେଁ ରେ ! ଆମେ ତତେ ସେଇଟା କେମିତି

କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଗୋପ୍ୟୋ ରୁଚିରଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ କୌମାରଚାପଲମ୍ ।
ଶୃଣ୍ୱତ୍ୟାଃ କିଲ ତନ୍ମାତୁରିତି ହୋଚୁଃ ସମାଗତାଃ ॥ ୨୮

ବତ୍ସାନ୍ ମୁଞ୍ଚନ୍ କ୍ୱଚିଦସମୟେ କ୍ରୋଶସଂଜାତହାସଃ

ସ୍ତେୟଂ ସ୍ୱାଦ୍ୱତ୍ତ୍ୟଥ ଦଧି ପୟଃ କଳ୍ପିତୈଃ ସ୍ତେୟଯୋଗୈଃ ।

ଭଗବାନ । ଏଥର ସେ ଏବଂ ବଳରାମ ନିଜ ବୟସର ଗୋପାଳ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନେଇ ଖେଳିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରଜଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ସେମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ଖେଳ ଖେଳି ବ୍ରଜର ଭାଗ୍ୟବତୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦବିମୁଗ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସେମାନଙ୍କର ବାଲ୍ୟଚପଳତା ସତରେ ବଡ଼ ଅପୂର୍ବ ଥିଲା । ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ତାହା ଅତି ସୁନ୍ଦର ଓ ମଧୁର ଲାଗୁଥିଲା । ଦିନେ ସବୁ ଗୋପୀ ଏକାଠି ମିଶି ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ ଯଶୋଦାମାତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ ଶୁଣାଇ କହ୍ନେଇଙ୍କ ବିଷୟରେ କହିଲେ ॥ ୨୮ ॥ "ଆଗୋ ଯଶୋଦା ! ତୁମର ଏହି କହ୍ନେଇଟି ଭାରି ବଗୁଲିଆ ହୋଇଗଲାଣି । ଗାଈ ଦୁହିଁବା ସମୟ ନ ହେଉଣୁ ସେ

ଆଣିଦେବୁ ? ସେଇଟା ପରା ବଡ଼ିଆ ସୁନ୍ଦର ହଂସଟିଏ ଆକାଶର ପୋଖରୀରେ ପହଁରୁଛି ।" ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ, "ମୁଁ ଖେଳିବି ବୋଲି ତ ସେହି ହଂସଟା ମାଗୁଛି! ଡେରି କରନି; ଶୀଘ୍ର ଆଣିଦିଅ । ନ ହେଲେ ସେ ପଳେଇବ ।"

ଏପରି କହି, ସେ ଭୂଇଁରେ ଗୋଡ଼ କଚାଡ଼ି ଆହୁରି ଜୋର୍‌ରେ ଅଳି କଲେ । ମାଆଙ୍କ ବେକ ଧରି 'ଦେ, ଦେ' କହି କାନ୍ଦିଲେ । ଅନ୍ୟ ଗୋପୀମାନେ କହିଲେ, "ସେମାନେ ମିଛ କହୁଛନ୍ତି । ସେଇଟା ହଂସ ନୁହେଁ, ଆକାଶର ଜହ୍ନ ।" ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜିଦି ଧରି ବସିଲେ, "ମୋର ସେଇଟା ହିଁ ଲୋଡ଼ା । ଶୀଘ୍ର ଆଣିଦେ— ।" ଯଶୋଦା ଏଥର କଥା ବଦଳାଇ କହିଦେଲେ, "ଆରେ ଧନ ! ସେଇଟା ହଂସ ନୁହେଁ, କି ଜହ୍ନ ନୁହେଁ ; ଲହୁଣୀ ମେଞ୍ଚାଟିଏ । କିନ୍ତୁ ସେଇଟା ଖାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ଦେଖୁନୁ, ସେଥିରେ କଳା କଳା ବିଷ କିପରି ଲାଗିଛି । ତାହା କେହି ଖାଆନ୍ତିନି ।" ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପଚାରିଲେ, "ମାଆ, ସେଥିରେ ବିଷ କିପରି ଲାଗିଗଲା ?" ଏଥର କଥା ବଦଳିଗଲା । ପୁଅକୁ କୋଳରେ ଧରି ମାଆ ମଧୁରଭାବରେ କହି ବସିଲେ । ମାଆ ପୁଅଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା—

ଯଶୋଦା—"ଶୁଣ; ଗୋଟିଏ କ୍ଷୀରସାଗର ଅଛି ।"

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—"ସେଇଟା ପୁଣି କଣ?"

ଯଶୋଦା—"ଆରେ ଧନ, ତୁ ଯେଉଁ କ୍ଷୀର ପିଉଛୁ ନା? ତାହା ହେଉଛି ସେହିପରି କ୍ଷୀରର ଏକ ସମୁଦ୍ର ।"

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—"ଆଚ୍ଛା ମାଆ; କେତେ ଗାଈଙ୍କ କ୍ଷୀରରେ ସେହି ସାଗର ଭରି ହୋଇଥିବ ?"

ଯଶୋଦା—"ଆରେ, ସେସବୁ ଗାଈକ୍ଷୀର ନୁହେଁ ।"

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—"ତୁମେ ମୋତେ ମିଛ କହୁଛ; ବିନା ଗାଈରେ କ୍ଷୀର ଆସିବ କେଉଁଠୁ ?"

ଯଶୋଦା—"ଆରେ ଧନ, ଯେ ଗାଈ ସୃଷ୍ଟି କଲେ, ସେ ବିନା ଗାଈରେ କ୍ଷୀର ବି ସୃଷ୍ଟି କଲେ ।"

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—"ସେ କିଏସେ ?"

ଯଶୋଦା—"ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ । କିନ୍ତୁ ସେ 'ଅଗ' (ଯାହାଙ୍କ ପାଖକୁ କେହି ଯାଇପାରିବେ ନାହିଁ ବା ଯେ 'ଗ'କାର ରହିତ) ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—"ଆଚ୍ଛା, ତା'ପରେ କଣ ହେଲା ?"

ଯଶୋଦା—"ଥରେ ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟଙ୍କ ଭିତରେ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା । ଅସୁରଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିବାକୁ ଭଗବାନ କ୍ଷୀରସାଗର ମନ୍ଥନ କଲେ । ମନ୍ଦରାଚଳ ହେଲା ଖୁଆଦଣ୍ଡ; ବାସୁକୀ ହେଲା ଦଉଡ଼ି; ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଦେବତା ଓ ଅନ୍ୟ ପାଖରେ ଅସୁର ରହି କ୍ଷୀରସାଗର ମନ୍ଥନ କଲେ ।"

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—"ଯେପରି ଗୋପୀମାନେ ଦହି ମନ୍ଥୁଛନ୍ତି, ସେହିପରି ?"

ଯଶୋଦା—"ହଁ; ସେହିପରି । ସେଥିରୁ କାଳକୂଟ ନାମକ ବିଷ ବାହାରିଲା ।"

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—"ମାଆ ! ବିଷ ତ ସାପଠାରେ ଥାଏ, କ୍ଷୀରରୁ ବାହାରିଲା କିପରି ?"

ଯଶୋଦା—"ଆରେ ଧନ ! ଯେତେବେଳେ ଶଙ୍କର ଭଗବାନ ସେହି ବିଷ ପିଇଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ସେଥିରୁ କେତେଟା ବିନ୍ଦୁ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା; ତାହା ପିଇବାରୁ ସାପମାନେ ବିଷଧର ହୋଇଗଲେ । ତେଣୁ ବାପା, ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ଏପରି କିଛି ଲୀଳାରୁ କ୍ଷୀରରୁ ବିଷ ବାହାରିପଡ଼ିଲା ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—"ହଁ; ସେପରି କିଛି ହୋଇଥିବ ।"

ଯଶୋଦା—(ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଦେଖାଇ) "ଆକାଶର ସେହି ଲହୁଣୀ ଟେଳାଟା ମଧ୍ୟ ସେହି ସମୁଦ୍ରରୁ ବାହାରିଥିଲା । ତେଣୁ ସେଥିରେ ଟିକିଏ ବିଷ ମିଶିଯାଇଛି । ଦେଖ, ଦେଖ, ସେଥିରେ କଳା କଳା ଦାଗ ଦିଶୁଛି ନା? ତାହା ସେହି ବିଷ ହେତୁ ହୋଇଛି । ଲୋକେ ତାହାକୁ କଳଙ୍କ କହନ୍ତି । ତେଣୁ ମୋ ଧନ, ତୁ ସେ ଲହୁଣୀ ଖାଆନା; ତୁ ଆମ ଘର ଲହୁଣୀ ଖାଆ ।"

କଥା ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ଆଖିକୁ ନିଦ ଆସିଗଲା; ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ନେଇ ମାଆ ପଲଙ୍କରେ ଶୁଆଇଦେଲେ ।

ମର୍କାନ୍ ଭୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ ବିଭଜତି ସ ଚେନ୍ନାତ୍ତି ଭାଣ୍ଡଂ ଭିନତ୍ତି

ଦ୍ରବ୍ୟାଲାଭେ ସ ଗୃହକୁପିତୋ ଯାତ୍ୟୁପକ୍ରୋଶ୍ୟ ତୋକାନ୍ ॥ ୨୯

ହସ୍ତାଗ୍ରାହ୍ୟେ ରଚୟତି ବିଧିଂ ପୀଠକୋଲୂଖଲାଦ୍ୟୈ-

ଶ୍ଛିଦ୍ରଂ ହ୍ୟନ୍ତର୍ନିହିତବୟୁନଃ ଶିକ୍ୟଭାଣ୍ଡେଷୁ ତଦ୍‌ବିତ୍ ।

ଧ୍ୱାନ୍ତାଗାରେ ଧୃତମଣିଗଣଂ ସ୍ୱାଙ୍ଗମର୍ଥପ୍ରଦୀପଂ

କାଳେ ଗୋପ୍ୟୋ ଯର୍ହି ଗୃହକୃତ୍ୟେଷୁ ସୁବ୍ୟଗ୍ରଚିତ୍ତାଃ ॥ ୩୦

ଯାଇ ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ଫିଟାଇଦେଉଛି; ଆମେ ପାଟି କଲେ ସେ ହେଁ ହେଁ ହୋଇ ହସୁଛି । ପୁଣି ନାନା ଉପାୟ କରି ତୁମ ପୁଅ ଆମର ଭଲ ଭଲ ଦୁଧଦହି ଲୁଚି ଲୁଚି ଖାଇଯାଉଛି । ଆଗୋ ! ସେ ଯଦି ଖାଲି ନିଜେ ଖାଉଥାନ୍ତା, ସେଇଟା ଭିନେ କଥା ହୁଅନ୍ତା; ସେ ପରା ସାଥୀପିଲାଙ୍କୁ ଓ ମାଙ୍କଡ଼ମାନଙ୍କୁ ବି ଦହି-ଲହୁଣୀ ବାଣ୍ଟୁଛି । ପୁଣି ଖାଇ ଖାଇ ଯେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ପେଟ ପୂରିଯାଉଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ଆମ ଦୁଧଦହି ହାଣ୍ଡିଗୁଡ଼ାକ ବି ଭାଙ୍ଗିଦେଉଛି । ଆଉ ଘରେ ଯଦି ଖାଇବା ପଦାର୍ଥ ନ ମିଳିଲା, ତେବେ ସେ ଘରଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ, ଘରେ ଥିବା ପିଲାଙ୍କୁ କନ୍ଦେଇଦେଇ ପଳାଇଯାଉଛି ॥ ୨୯ ॥ ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଦୁଧଦହି ଶିକାରେ ରଖିଦେଉଛୁ, ସେତେବେଳେ ତ ତୁମ ପୁଅର ହାତ ସେତେ ଉପରକୁ ପାଉନି । ସେତେବେଳେ ସେ ନାନା ଉପାୟ କରି ହାତ ବଢ଼ାଇଦେଉଛି । କେବେ ପିଢ଼ା ଉପରେ ପିଢ଼ା ଥୋଇ ତା'ଉପରେ ଚଢ଼ିଯାଉଛି ତ, କେବେ ଉଦୂଖଳ ଉପରେ ଚଢ଼ିଯାଉଛି; ନ ହେଲେ ଉଦୂଖଳ ଉପରେ ପିଢ଼ା ଥୋଇ ତା' ଉପରେ ଚଢ଼ି ଶିକାରୁ ଦହି-ଲହୁଣୀ ଖାଇଯାଉଛି । (କେବେ କେବେ ତ ସାଥୀପିଲାଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ଚଢ଼ି କାମ ହାସଲ କରିଦେଉଛି ।) ଯେତେବେଳେ ଏତେ କରି ମଧ୍ୟ ଶିକାକୁ ହାତ ପାଉନି, ସେତେବେଳେ ଶିକାରେ ଥିବା ହାଣ୍ଡି ତଳେ କଣା କରିଦେଉଛି ଓ କଣାବାଟ ଦେଇ ଦୁଧଦହି ଗଳିଲେ ତାହାକୁ ପିଇଯାଉଛି । ଶିକାର କେଉଁ ହାଣ୍ଡିରେ କଣ ଅଛି, କହ୍ନେଇ ତାହା ବି ଜାଣିଦେଉଛି ଏବଂ ତାକୁ ହାଣ୍ଡିରେ କଣା କରିବାର ଏପରି ଉପାୟ ଜଣା ଯେ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କିଛି ବି ସୋର-ଶବଦ ହେଉନି । ଆମେ ଯଦି ଦୁଧଦହିସବୁ ଅନ୍ଧାରିଆ ସ୍ଥାନରେ ଲୁଗ୍ଇ ରଖିଦେଉଛୁ, ତେବେ ବି ତା' ଦାଉରୁ ରକ୍ଷା ମିଳୁନି । ହେ ନନ୍ଦରାଣୀ ! ତୁମେ ତ ତୁମ ପୁଅକୁ ନାନା ପ୍ରକାର ମଣିମୟ ଅଳଂକାର ପିନ୍ଧାଇଛ; ସେହି ମଣିମାନଙ୍କରୁ ଯେଉଁ ଜ୍ୟୋତି ବାହାରୁଛି, ସେଥିରେ ସେ ଘରର ଅନ୍ଧାରିଆ କୋଣରେ ଲୁଗ୍ଇ ଯାଇଥିବା ପଦାର୍ଥ ବି ଦେଖିଦେଉଛି । ତୁମ ପୁଅ ଦେହରୁ ବି ଏପରି ଜ୍ୟୋତି ବାହାରୁଛି ଯେ, ସେଥିରେ ସେ ସବୁ କିଛି ଆପେ ଆପେ ଦେଖିପାରୁଛି । ସେ ଟୋକା ଏଡ଼େ ଗ୍ୱଲାଖ ଯେ, ଘରେ କେତେବେଳେ କିଏ କେଉଁଠି ରହୁଛି, ତାହା ବି ତାକୁ ଜଣା ପଡ଼ିଯାଉଛି । ତେଣୁ ଆମେ ଘରଧନ୍ଦାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିବାବେଳେ ସେ ଚୁପ୍‌କିନା ଆସି ତା' କାମ ହାସଲ କରି

ଏବଂ ଧାର୍ଷ୍ଟ୍ୟାନ୍ୟୁଶତି କୁରୁତେ ମେହନାଦୀନି ବାସ୍ତୌ

ସ୍ତେୟୋପାୟୈର୍ବିରଚିତକୃତିଃ ସୁପ୍ରତୀକୋ ଯଥାଽଽସ୍ତେ ।

ଇତ୍ଥଂ ସ୍ତ୍ରୀଭିଃ ସଭୟନୟନଶ୍ରୀମୁଖାଲୋକିନୀଭି-

ର୍ବ୍ୟାଖ୍ୟାତାର୍ଥା ପ୍ରହସିତମୁଖୀ ନ ହ୍ୟୁପାଲବ୍ଧୁମୈଚ୍ଛତ୍ ॥ ୩୧

ପଳାଇଯାଉଛି ॥ ୩୦ ॥ ଏତେ କରି ବି ଭାରି ସାହସରେ କଥା କହୁଛି—ଓଲଟି ଆମକୁ ଚୋର ବନାଇ ସେ ଘରର ମାଲିକ ବନିଯାଉଛି । ଆଗୋ, ଖାଲି କଣ ସେତିକି ! ଆମେ ଘର ଲିପିପୋଛି ରଖିବାବେଳକୁ ସେ ଆସି ତାରି ଉପରେ ଝାଡ଼ାପରିସ୍ରା କରିଦେଉଛି । ହେଇଟି, ଦେଖ, ଦେଖ; ତା ମୁହଁକୁ ଚାହୁଁନା । ସେପଟେ ନାନା ଉପାୟରେ ଚୋରି କରି ନିଜ କାମ ହାସଲ କରିଦେଉଛି; ଏପଟେ ତା'ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲାବେଳକୁ ଜଣା ପଡୁଛି, ସତେ ଯେପରି ସାକ୍ଷାତ୍ ପଥରମୂର୍ତ୍ତିଟିଏ । ଆରେ ବାଃ ରେ ସାଧୁପୁରୁଷ ! ସତେ ଯେପରି କିଛି ଜାଣେନି !'' ଗୋପୀମାନେ ଏପରି କହୁଥାନ୍ତି ଏବଂ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭୀତଚକିତ-ନୟନଯୁକ୍ତ ମୁଖମଣ୍ଡଳକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ନନ୍ଦରାଣୀ ଯଶୋଦା ସେମାନଙ୍କ ମନର ଭାବ ଜାଣିଗଲେ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ନେହ ଓ ଆନନ୍ଦର ବନ୍ୟା ଆସିଗଲା । ସବୁ ଅଭିଯୋଗ ଶୁଣିସାରି ସେ ଏପରି ହସି ଉଠିଲେ ଯେ, ପୁଅକୁ ଦିପଦ କଡ଼ା କଥା ମଧ୍ୟ କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୧ ॥*

* ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଉପରେ କିଛି ବିଚାର କରିବାବେଳେ ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାଧାମ, ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାପାତ୍ର, ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାଶରୀର ତଥା ତାଙ୍କର ଲୀଳା ପ୍ରାକୃତ ନୁହେଁ । ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଦେହଦେହୀର ପ୍ରଭେଦ ନ ଥାଏ । ମହାଭାରତରେ ଅଛି—

ନ ଭୂତସଂଘସଂସ୍ଥାନୋ ଦେହୋଽସ୍ୟ ପରମାତ୍ମନଃ । ଯୋ ବେତ୍ତି ଭୌତିକଂ ଦେହଂ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ପରମାତ୍ମନଃ ॥
ସ ସର୍ବସ୍ମାଦ୍ ବହିଷ୍କାର୍ଯ୍ୟଃ ଶ୍ରୌତସ୍ମାର୍ତ୍ତବିଧାନତଃ । ମୁଖଂ ତସ୍ୟାବଲୋକ୍ୟାପି ସଚୈଲଃ ସ୍ନାନମାଚରେତ୍ ॥

—''ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଶରୀର ଭୂତସମୁଦାୟଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରୀରକୁ ଭୌତିକ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ଶ୍ରୌତ-ସ୍ମାର୍ତ୍ତ କର୍ମରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଦେବା ଉଚିତ । ସେସବୁ କର୍ମରେ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ; ଏପରି କି ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁ ଚାହିଁଦେଲେ ପିନ୍ଧିଥିବା ଲୁଗା ସହିତ ସ୍ନାନ କରିବା ଉଚିତ ।''

ଏହି ଭାଗବତରେ ହିଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି ବ୍ରହ୍ମା କହିଛନ୍ତି —

ଅସ୍ୟାପି ଦେବ ବପୁଷୋ ମଦନୁଗ୍ରହସ୍ୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାମୟସ୍ୟ ନ ତୁ ଭୂତମୟସ୍ୟ କୋଽପି ॥

—''ଆପଣ ମୋତେ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଏହି ସ୍ୱେଚ୍ଛାମୟ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି; ଏହି ଶରୀର କଦାପି ପାଞ୍ଚଭୌତିକ ନୁହେଁ ।''

ଏଥିରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ସବୁ କିଛି ଅପ୍ରାକୃତ । ତେଣୁ ଏହି ଲବଣୀଚୋରି ଉପାଖ୍ୟାନ ମଧ୍ୟ ଅପ୍ରାକୃତ ବା ଦିବ୍ୟ ।

ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ପରମ ଧାମରେ ନିତ୍ୟ ନିବାସ କରୁଥିବା ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧା ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନ ଦେଖି କେବଳ ସାଧନସିଦ୍ଧା ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖାଯାଏ, ତେବେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ତପସ୍ୟା ଏତେ କଠୋର ଥିଲା, ସେମାନଙ୍କର ଲାଳସା ଏତେ ଅନନ୍ୟ ଥିଲା, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ ଏତେ ବ୍ୟାପକ ଥିଲା, ସେମାନଙ୍କର ଏକାଗ୍ରତା ଏତେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଥିଲା ଯେ, ଭକ୍ତବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ ପ୍ରେମରସମୟ ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଲବଣିଚୋରି ଲୀଳା କରି ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛିତ ପୂଜା ଗ୍ରହଣ କରିବା, ସେମାନଙ୍କର ବସ୍ତ୍ରହରଣ କରି ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟବଧାନର ପରଦା ହଟାଇ ଦେବା ଏବଂ ରାସଲୀଳା କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଦିବ୍ୟସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରିବାଟା କିଛି ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ ।

ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧା ଚିଦାନନ୍ଦମୟୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆହୁରି ଏଭଳି ବି କେତେକ ଗୋପୀ ଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ କି ନିଜର ମହାନ୍ ସାଧନାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର ମୁକ୍ତଜନ-ବାଞ୍ଛିତ ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋପୀରୂପେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେଜଣ ଥିଲେ ପୂର୍ବଜନ୍ମର ଦେବକନ୍ୟା, କେତେଜଣ ଶ୍ରୁତି, କେତେଜଣ ତପସ୍ୱୀ ଋଷି ଏବଂ କେତେଜଣ ଭକ୍ତଜନ । ସେମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ପୁରାଣରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ଯେଉଁମାନେ 'ନେତି ନେତି' ବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ନିରନ୍ତର ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କରି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ପାଇ ନ ଥିଲେ ତଥା ଗୋପୀମାନଙ୍କ

ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ରସମୟ ବିହାର ହୁଏ ବୋଲି ଜାଣି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଉପାସନା କରିଥିଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ନିଜେ ଗୋପୀରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ନିଜର ପ୍ରିୟତମରୂପେ ଲାଭ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ହେଲେ ଶ୍ରୁତିରୂପା ଗୋପୀ। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ମୁଖ୍ୟ ଗୋପୀଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି ଉଦ୍‌ଗୀତା, ସୁଗୀତା, କଳଗୀତା, କଳକଣ୍ଠିକା, ବିପଞ୍ଚୀ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଶ୍ରୀରାମ ଅବତାରରେ ଭଗବାନଙ୍କ ରୂପରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ କେତେକ ସିଦ୍ଧ ଋଷି ନିଜ ନିଜକୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିକଟରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନ ବର ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ସେମାନେ ଗୋପୀରୂପରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବେ। ତେଣୁ ସେମାନେ ଗୋପୀରୂପରେ ବ୍ରଜରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ମିଥିଳାର ଗୋପୀ, କୋସଳର ଗୋପୀ, ଅଯୋଧ୍ୟାର ଗୋପୀ—ପୁଳିନ୍ଦଗୋପୀ, ରମାବୈକୁଣ୍ଠ, ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପ ଆଦିର ଗୋପୀ ତଥା ଜଳନ୍ଧରୀ ଗୋପୀ ଆଦି ନାମରେ ଯେଉଁ ଅନେକ ପ୍ରକାରର ଗୋପୀ ଥିଲେ, ସେମାନେ ବହୁ ତପସ୍ୟା କରି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ବର ପାଇଥିଲେ ଏବଂ ତାହାରି ଫଳସ୍ୱରୂପ ସେମାନେ ବ୍ରଜର ଗୋପୀରୂପେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ପାଇଥିଲେ। ପଦ୍ମପୁରାଣର ପାତାଳ ଖଣ୍ଡରେ ଏହିପରି ବହୁ ଋଷିଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି, ଯେଉଁମାନେ କି ବହୁ ତପସ୍ୟା ଆଦି କରି ଅନେକ କଳ୍ପ ପରେ ଗୋପୀ ରୂପ ପାଇଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକଙ୍କ ନାମ ଓ ପରିଚୟ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା।

(୧) ଉଗ୍ରତପା ନାମକ ଜଣେ ଋଷି ଥିଲେ। ସେ ଥିଲେ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରୀ ଓ ଦୃଢ଼ବ୍ରତୀ। ସେ ଅଦ୍‌ଭୁତ ତପସ୍ୟା କରିଥିଲେ। ସେ ପଞ୍ଚଦଶାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ରସୋନ୍ମତ୍ତ ନବକିଶୋର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରିଥିଲେ। ଶହେ କଳ୍ପ ପରେ ସେ ସୁନନ୍ଦ ନାମକ ଜଣେ ଗୋପାଳଙ୍କର କନ୍ୟା ସୁନନ୍ଦା ହୋଇଥିଲେ।

(୨) ସତ୍ୟତପା ନାମରେ ଜଣେ ଋଷି ଥିଲେ। ସେ ଶୁଖିଲା ପତ୍ର ଖାଇ ଦଶାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କର ଦୁଇହାତ ଧରି ନୃତ୍ୟ କରୁଥିବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ। ଦଶକଳ୍ପ ପରେ ସେ ସୁଭଦ୍ର ନାମକ ଜଣେ ଗୋପାଳଙ୍କର କନ୍ୟା ସୁଭଦ୍ରା ହୋଇଥିଲେ।

(୩) ହରିଧାମା ନାମକ ଜଣେ ଋଷି ଥିଲେ। ସେ ନିରାହାର ରହି 'କ୍ଲୀଂ' କାମବୀଜଯୁକ୍ତ ବିଂଶାକ୍ଷରୀ ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ମାଧବୀମଣ୍ଡପରେ କୋମଳପତ୍ର ଶଯ୍ୟାରେ ଶୟନ କରିଥିବା ଯୁଗଳରୂପକୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ। ତିନି କଳ୍ପ ପରେ ସେ ସାରଙ୍ଗ ନାମକ ଗୋପାଳଙ୍କ ଘରେ ରଙ୍ଗବେଣୀ ନାମରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ।

(୪) ଜାବାଲି ନାମକ ଜଣେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ଋଷି ଥିଲେ। ସେ ଥରେ ଗହନ ବନରେ ଭ୍ରମଣ କରୁ କରୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଏକ ବଡ଼ ପୁଷ୍କରିଣୀ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ। ସେହି ପୁଷ୍କରିଣୀର ପଶ୍ଚିମତଟରେ ବରଗଛ ତଳେ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଜଣେ ତେଜସ୍ୱିନୀ ସୁନ୍ଦରୀ ଯୁବତୀ କଠୋର ତପସ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ଦେହର ଜ୍ୟୋତି ଚନ୍ଦ୍ରର ଶୁଭ୍ର କିରଣ ପରି ଚତୁର୍ଦିଗରେ ବିଚ୍ଛୁରିତ ହେଉଥିଲା। ବାଆଁ ହାତରେ ସେ ଅଣ୍ଟାରେ ଭରା ଦେଇଥିଲେ ଓ ଡାହାଣ ହାତ ଜ୍ଞାନମୁଦ୍ରା ସ୍ଥିତିରେ ଥିଲା। ଜାବାଲି ବଡ଼ ନମ୍ରତାର ସହିତ ପଗ୍ଚରିବାରୁ ସେହି ତପସ୍ୱିନୀ କହିଲେ—

ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟାହମତୁଳା ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରୈର୍ଯା ଚ ମୃଗ୍ୟତେ। ସାହଂ ହରିପଦାମ୍ଭୋଜକାମ୍ୟୟା ସୁଚିରଂ ତପଃ॥
ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦେନ ପୂର୍ଣ୍ଣାହଂ ତେନାନନ୍ଦେନ ତୃପ୍ତଧୀଃ । ଚରାମ୍ୟସ୍ମିନ୍ ବନେ ଘୋରେ ଧ୍ୟାୟନ୍ତୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମମ୍॥
ତଥାପି ଶୂନ୍ୟମାତ୍ମାନଂ ମନ୍ୟେ କୃଷ୍ଣରତିଂ ବିନା॥

—"ମୁଁ ହେଉଛି ସେହି ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା, ଯାହାକୁ କି ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀମାନେ ସଦା ଖୋଜିବୁଲନ୍ତି। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଏହି ଘୋର ବନରେ ବସି ମୁଁ ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ସେହି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନପୂର୍ବକ ତପସ୍ୟା କରିଚ୍ଗଲିଛି। ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ମୋର ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦରେ ପରିତୃପ୍ତ। କିନ୍ତୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇ ନାହିଁ; ତେଣୁ ମୁଁ ନିଜକୁ ଶୂନ୍ୟ ମନେ କରୁଛି।" ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ଜାବାଲି ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ ପଡ଼ି ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ବ୍ରଜବୀଥିରେ ବିହରଣ କରୁଥିବା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରି କରି ଏକପାଦରେ ଠିଆ ହୋଇ କଠୋର ତପସ୍ୟା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ। ନଅ କଳ୍ପ ପରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନାମକ ଜଣେ ଗୋପାଳ ଘରେ ସେ ଚିତ୍ରଗନ୍ଧା ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ।

(୫) କୁଶଧ୍ୱଜ ନାମକ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶୁଚିଶ୍ରବା ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦେବତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ଥିଲେ। ସେ ଦିହେଁ ଶୀର୍ଷାସନ ମୁଦ୍ରାରେ 'ହ୍ରୀଂ' ହଂସ-ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ଏବଂ କନ୍ଦର୍ପତୁଲ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଦଶବର୍ଷୀୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରି ଘୋର ତପସ୍ୟା କଲେ। ଗୋଟିଏ କଳ୍ପ ପରେ ସେମାନେ ବ୍ରଜରେ ସୁଧୀର ନାମକ ଜଣେ ଗୋପାଳର କନ୍ୟା ହୋଇ ଜନ୍ମ ହେଲେ।

ଏପରି ବହୁ ଗୋପୀଙ୍କର ପୂର୍ବଜନ୍ମର କଥା ରହିଛି; ବିସ୍ତାରଭୟରେ ଏଠାରେ ସେସବୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଉନାହିଁ। ଭଗବାନଙ୍କୁ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏତେ ତପସ୍ୟା କରି ଏବଂ ଏତେ ଏକାଗ୍ରତାର ସହିତ କଳ୍ପ କଳ୍ପ ଧରି ଯେଉଁ ତ୍ୟାଗୀ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମୀମାନେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ତନ-ମନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯଦି ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କର ମନ ଅନୁଯାୟୀ ଲୀଳା କରନ୍ତି, ତେବେ ସେଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର ବା ଅନାଗ୍ରହ ହେବ ବୋଲି ଭାବିବାର କଣ ଅଛି? ରାସଲୀଳା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି—

ନ ପାରୟେଽହଂ ନିରବଦ୍ୟସଂଯୁଜାଂ ସ୍ୱସାଧୁକୃତ୍ୟଂ ବିବୁଧାୟୁଷାପି ବଃ।
ଯା ମାଭଜନ୍ ଦୁର୍ଜରଗେହଶୃଙ୍ଖଳାଃ ସଂବୃଶ୍ଚ୍ୟ ତଦ୍ ବଃ ପ୍ରତିଯାତୁ ସାଧୁନା॥ (୧୦।୩୨।୨୨)

—"ହେ ଗୋପୀଗଣ ! ତୁମେମାନେ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକର ସକଳ ବନ୍ଧନ ଛିନ୍ନ କରି ମୋତେ ନିଷ୍କପଟ ପ୍ରେମ କରିଛ; ଯଦି ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜୀବନ ଧାରଣ କରି ଅନନ୍ତକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମ ପ୍ରେମର ଋଣ ଶୁଝିବାକୁ ଚାହିଁବି, ତେବେ ବି ମୁଁ ତାହା ଶୁଝିପାରିବି ନାହିଁ। ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଋଣୀ ଏବଂ ଏହିପରି ଋଣୀ ହୋଇ ହିଁ ରହିବି। ତୁମେମାନେ ନିଜ ନିଜର ସାଧୁସ୍ୱଭାବ ହେତୁ ଋଣମୁକ୍ତ କରିଦେବା ଦ୍ୱାରା ମୋତେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଋଣୀ କରିଦିଅ। ତାହା ହିଁ ଠିକ୍ ହେବ।"

ସର୍ବଲୋକମହେଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱୟଂ ଯେଉଁ ମହାଭାଗା ଗୋପୀମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଋଣୀ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛାକୁ, ଇଚ୍ଛା ଜାତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଭଗବାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବା ତ ସ୍ୱାଭାବିକ।

ସତରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଗତପ୍ରାଣା, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରସଭାବିତମତି ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମନର ସ୍ଥିତି କେତେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରର ଥିଲା! ଗୋପୀମାନଙ୍କର ତନ, ମନ, ଧନ—ସବୁ କିଛି ଥିଲା ପ୍ରାଣପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର। ସେମାନେ ସଂସାରରେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିଥିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ; ଘରେ ରହୁଥିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ଘରର ସକଳ କର୍ମ କରୁଥିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ। ସେମାନଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଓ ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରଦୁର୍ଲଭ ପବିତ୍ର ବୁଦ୍ଧିରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭିନ୍ନ ନିଜର ହୋଇ କିଛି ବି ନ ଥିଲା। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଇଁ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେବା ପାଇଁ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିଜ ସାମଗ୍ରୀରେ ହିଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ତାଙ୍କୁ ସୁଖୀ ଦେଖି ସେମାନେ ସୁଖୀ ହେଉଥିଲେ। ସକାଳେ ନିଦରୁ ଉଠିବା ପରଠାରୁ ରାତିରେ ଶୋଇବାକୁ ଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ଯାହା କିଛି କରୁଥିଲେ, ତାହା ଥିଲା କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରୀତି ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ। ଏପରି କି, ସେମାନଙ୍କର ନିଦ୍ରା ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଇଁ ହେଉଥିଲା। ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୁଷୁପ୍ତିରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଧୁର ଓ ଶାନ୍ତ ଲୀଳା ହିଁ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ। ରାତିରେ ଦହି ବସାଇବାବେଳେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ମଧୁର ଛବି ଧ୍ୟାନ କରି କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରେମମୟୀ ଗୋପୀ ଅଭିଳାଷ କରୁଥିଲା, "ମୋ ଦହିଟା ଭଲ କରି ବସୁ; ଏହି ଦହି ମନ୍ଥି ମୁଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଇଁ ବହୁତ ବଢ଼ିଆ ଲହୁଣି କାଢ଼ିବି ଏବଂ ସେହି ଲହୁଣିତକ ଏପରି କମ୍ ଉଚ୍ଚରେ ରଖିବି ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ହାତ ଯେପରି ସେଠାକୁ ସହଜରେ ପାଇଯିବ। ମୋର ପ୍ରାଣଧନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସାଥୀମାନଙ୍କୁ ଧରି ହସି ହସିକା, ଖେଳି ଖେଳିକା ମୋ ଘରକୁ ଆସିବେ, ଆସି ଲବଣି ଚୋରି କରିବେ ଓ ସାଥୀପିଲାମାନଙ୍କୁ, ମାଙ୍କଡ଼ମାନଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟିବେ ଏବଂ ଆନନ୍ଦରେ ମତୁଆଲା ହୋଇ ମୋ ଅଗଣାରେ ନାଚିବେ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଘରକୋଣରେ ଲୁଚିରହି ନିଜ ଆଖିରେ ସେହି ଲୀଳା ଦେଖି ଜୀବନକୁ ସଫଳ କରିବି ଏବଂ ଚଟ୍ କରି ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଧରିପକାଇ ଛାତିରେ ଭିଡ଼ିଧରିବି।

ଭକ୍ତ ସୁରଦାସ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏସବୁ ବାଲ୍ୟଲୀଳା ଉପରେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଗୀତ ଲେଖିଛନ୍ତି। ସେଗୁଡ଼ିକ ଅତି ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ। (ତେଣୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟିର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ଏଠାରେ ଦିଆଗଲା।)

'ତୁ ସିନା ବସିଛୁ ପିଠା କରିବାକୁ, ସେଥିରେ ମୋ ମନ ନାହିଁ;
ସତରେ ବୋଉ ଲୋ ! ମୋ ମନ କହୁଛି ଲବଣି ଖାଇବା ପାଇଁ॥'
ସେ ପାଖେ ଲୁଚିଣ ଶୁଣୁଥିଲା ଏହା ବ୍ରଜର ଯୁବତୀ ଜଣେ;—
'କେବେ ମୁଁ ଦେଖିବି ମୋ ଘରେ ଲବଣିଖିଆକୁ!' ଭାବେ ସେ ମନେ।
ଏ ଆସି ଲବଣି ପାଖରେ ହୋଇଲେ ମୁଁ ରହିଯିବି ଲୁଚି।
ସୁରଦାସ କହେ, 'ଅନ୍ତରଯାମୀ ସେ ଜାଣିଗଲେ ଗୋପୀ-ରୁଚି'॥

—ଦିନକର କଥା। ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ମାଆଙ୍କୁ କହୁଥିଲେ, "ବୋଉ ! ମୋର ଲବଣି ଖାଇବାକୁ ମନ ହେଉଛି, ତୁ ସିନା ପିଠା କରିବାକୁ କହୁଛୁ; ହେଲେ ସେଗୁଡ଼ା ମତେ ରୁଚୁନି।" ପଛରେ ଲୁଚି ରହି ଜଣେ ଗୋପୀ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ଏହି କଥା ଶୁଣୁଥିଲା। ସେ ମନେ ମନେ କାମନା କଲା, "ଆହା ! ମୁଁ କେଉଁ ଦିନ ଏହାଙ୍କୁ ମୋ ଘରେ ପଶି ଲବଣି ଖାଇବାର ଦେଖିବି ସତେ ! ଇଏ ଯେତେବେଳେ ଯାଇ ଶିକା ପାଖରେ ବସିବେ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଲୁଚିଯିବି।" ପ୍ରଭୁ ତ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ। ସେ ଗୋପୀଟିର ମନର ରୁଚି ଜାଣିଗଲେ ଏବଂ ଯାଇ ତା'ଘରେ ପହଞ୍ଚି, ଲହୁଣି ଖାଇ ତାକୁ ଆନନ୍ଦ ଦେଲେ।

ସେହି ଗୋପୀଟିକୁ ଏତେ ଖୁସି ଲାଗିଲା ଯେ, ସେ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ—

ଆନନ୍ଦେ ଉଛୁଳି ଗଲେ ମତୁଆଲୀ ଦେଖି ତାର ସଖୀମାନେ।
କହନ୍ତି 'ଆଲୋ ହେ ! କି ଧନ ପାଇଛୁ ? କହିଦେ ଟିକିଏ କାନେ'॥
ପୁଲକିତ ଦେହ, ଗଦଗଦ ମୁହଁ ପାରିଲାନି କିଛି କହି।
ସଖୀଏ କହିଲେ, 'ଲୁଚାଇ ରଖନା, କହିଦେ କହିଦେ ସହି॥
ଦେହ ସିନା ଭିନ୍ନ ଏକା ତ ଜୀବନ ତୁ ଆମେ ଏକ ରୂପ'।
ସୁରଦାସ ଭଣି, ବୋଲେ ଗୋପାଳୁଣୀ 'ଦେଖିଲି ରୂପ ଅନୂପ॥'

—ସେହି ଗୋପୀଟି ଆନନ୍ଦରେ ଫୁଲିଉଠି, ମତୁଆଲୀ ହୋଇ ଗୁଲୁଛି ଦେଖି ଅନ୍ୟ ଗୋପୀମାନେ ପଚାରିଲେ, "ଆଲୋ ହେ ! ତୁ ଆଜି କ'ଣ ଏପରି ପାଇଯାଇଛୁ ଯେ, ଏତେ ନାଚୁଛୁ ! କ'ଣ ପାଇଛୁ କହ ଲୋ।" ତାର ଦେହ ପୁଲକି ଉଠୁଥାଏ, କଣ୍ଠ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇ ଯାଉଥାଏ; ତେଣୁ ସେ କିଛି କହିପାରିଲା ନାହିଁ। ସଖୀମାନେ କହିଲେ, 'ଆଲୋ ! ଲୁଚାନା; କହିଦେ। ତୋ-ଆମ ଭିତରେ କି ଫରକ ଅଛି, କହିଲୁ ! ଆମ ଦେହ ସିନା ଭିନ୍ନ; ହେଲେ ଜୀବନ ତ ଏକା। ଆମେ ପରା ଏକା ପରି; କହିଦେ।" ସୁରଦାସ କହୁଛନ୍ତି,

'ଆଜି ମୁଁ ଅନୂପରୂପ ଦେଖିଲି!'–ତା' ମୁହଁରୁ କେବଳ ଏତିକି ବାହାରିଲା; ସେ ଆଉ କିଛି କହିପାରିଲା ନାହିଁ; ତା' ଆଖିରୁ କେବଳ ପ୍ରେମର ଅଶ୍ରୁ ବୋହିବାକୁ ଲାଗିଲା। ସବୁ ଗୋପୀଙ୍କର ଏହି ଅବସ୍ଥା ହୋଇଗଲା।

ବ୍ରଜେ ଘରେ ଘରେ ସଭିଙ୍କୁ ସଭିଏଁ ଏହି କଥା ଖାଲି କହିଲେ।
'ଦହି ଓ ଲବଣି ପ୍ରଭୁ ଚୋରି କରି ଗୋପବାଳ ତୁଲେ ଖାଇଲେ'॥
ଭାବେ ବ୍ରଜନାରୀ ମୋ' ଘରକୁ ହରି ଆସିଲେ ଏପରି କରିବି।
ଲୁଚି ଲୁଚି ଯାଇ ଲବଣିଖିଆଙ୍କୁ ଛାତିରେ ମୁଁ ଭିଡ଼ି ଧରିବି॥
ସମସ୍ତେ ଧ୍ୟାନ ଧରିଲେ ମନରେ କରିଲେ ଏ ଅଭିଳାଷ।
'ମୋ ଘରେ ଖୋଇବି ଦହି ଓ ଲବଣି' ଗୀତେ ଭଣେ ସୁରଦାସ॥
ବ୍ରଜେ ଘରେ ଘରେ ସଭିଙ୍କୁ ସଭିଏଁ ଏହି କଥା ଖାଲି କହନ୍ତି।
ସଖାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗତେ ଧରି ନନ୍ଦସୁତ ଲବଣି ଚୋରାଇ ଖାଆନ୍ତି॥
କେ କହେ ମୋ ଘରେ ପଶିଗଲେ ଥରେ ପିଲାମେଳେ ଧାଇଁ ଧାଇଁ।
କେ କହେ ଦୁଆରେ ଦେଖିଦେଇ ମୋତେ ଧାଇଁଲେ ବାଟ ନ ପାଇ॥
କେ କହେ ମୋ ଘରେ ପାଇଲେ ମୁଁ ଥରେ ସତ କହୁଛି ଲୋ ସହି।
ଖୁଆନ୍ତି ତାହାଙ୍କୁ ମନ ପୂରାଇ ମୁଁ ସର, ଲବଣି ଓ ଦହି॥
କେ କହେ ମୋ ଘରେ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କୁ ମୁଁ କୋଳରେ ଧରନ୍ତି କସି।
କେ କହେ ଦେଖିଲେ ବାନ୍ଧି ରଖନ୍ତି ମୁଁ ଯାଇ ପାରନ୍ତେନି ଖସି॥
ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମିଳନ ପାଇଁ ସୁରଦାସ ମନରେ କରେ ବିଚାର।
ଯୋଡ଼ି କର ଦୁଇ ବିଧିକୁ ମନାଇ ଲୋଡୁଛି ନନ୍ଦକୁମାର॥

ଗୋପୀମାନେ ରାତିସାରା ଜାଗ୍ରତ ରହି କେତେବେଳେ ସକାଳ ହେବ ବୋଲି ଚାହିଁରହନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର ମନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଲାଗି ରହିଥାଏ। ସକାଳେ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଦହି ମନ୍ଥି, ଲହୁଣି କାଢ଼ି ଶିକାରେ ରଖନ୍ତି। ପ୍ରାଣଧନ ଆସିଲେ ଯେପରି ଫେରି ନ ଯିବେ, ସେଥିପାଇଁ ସବୁକାମ ଛାଡ଼ି ସେମାନେ ଏହି କାମଟି ପ୍ରଥମେ କରନ୍ତି ଏବଂ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ମନେ ମନେ ଭାବୁଥାନ୍ତି, "ଆହା ! ଆଜି ପ୍ରାଣପ୍ରିୟତମ ଆସିଲେନି କାହିଁକି ! ଏତେ ଡେରି କଲେଣି କାହିଁକି ! କଣ ଆଜି ଏହି ଦାସୀର ଘର ପବିତ୍ର କରିବେ ନାହିଁ ! କଣ ଆଜି ମୋର ଏହି ସମର୍ପିତ ସାମାନ୍ୟ ଲବଣିତକ ଭୋଜନ କରି ନିଜେ ସୁଖୀ ହେବା ସହିତ ମୋତେ ସୁଖ ଦେବେ ନାହିଁ ! ଯଶୋଦା ତାଙ୍କୁ ରୋକି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି ତ !ତାଙ୍କ ଘରେ ତ ନଅଲକ୍ଷ ଗାଈ ଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଘରେ କଣ ଲହୁଣି ଅଭାବ କି ! ମୋ ଘରକୁ ଆସିବାଟା ତ କେବଳ ତାଙ୍କର କୃପା।" ଏପରି ଭାବି ଭାବି ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରାଇ ଗୋପୀମାନେ କ୍ଷଣକୁ କ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରମୁହଁକୁ ଧାଇଁ ଆସୁଥାନ୍ତି। ଲାଜ ଛାଡ଼ିଦେଇ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆସିବାବାଟକୁ ଚାହିଁ ରହନ୍ତି; ସଖୀମାନଙ୍କୁ ପଚାରି ବୁଝନ୍ତି। ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନିମେଷ ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯୁଗ ସମାନ ହୋଇଯାଏ। ଏପରି ଭାଗ୍ୟବତୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମନୋକାମନାକୁ ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କର ଘରକୁ ଆସି ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତି।

ସୁରଦାସ ଗାଇଛନ୍ତି—

ପ୍ରଥମେ କଲେ ହରି ଲବଣି ଚୋରି,
ଗୋପୀଙ୍କ ମନଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରି,
ବ୍ରଜ ଦାଣ୍ଡ ଗଳି ଘୂରି॥
'ଯଶୋମତିଙ୍କର କୁମର ହୋଇ,
ପୁଣି ଗୋପୀଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ପାଇଁ,
ଘର ଘର ବୁଲି ସୁଖ ମୁଁ ବାଣ୍ଟିବି ସଭିଙ୍କ ଲବଣି ଖାଇ॥'
ମନରେ ବିଚାରି ଏହିପରି ହରି ଗୋକୁଳେ ଜନମ ହେଲେ।
ସୁରଦାସ କହେ ବ୍ରଜପୁରଟାକୁ ପ୍ରେମରେ ବୁଡ଼ାଇଦେଲେ॥

ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ଥିଲେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ନିଜଲୋକ ବା ଆପଣାର; ସେମାନଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଭଗବାନ ଗୋକୁଳକୁ ଆସିଥିଲେ। ନଚେତ୍ ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରେ କଣ ଲହୁଣିର ଅଭାବ ଥିଲା ଯେ ଚୋରି କରି ଲହୁଣି ଖାଉଥିଲେ? ତାଙ୍କର ପରା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଗାଈ ଥିଲେ ! ପ୍ରଭୁ ସେଠାରେ ଯେତେ ପାରିଥାନ୍ତେ, ସେତେ ଖାଇଥାନ୍ତେ; ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କୁ ବି ସେତେ ବାଣ୍ଟିଥାନ୍ତେ। କିନ୍ତୁ ସେ ତ କେବଳ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ନୁହେଁ, ସବୁ ବ୍ରଜବାସୀଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ। ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଲାଳସା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ହିଁ ସେ ସେମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ଚୋରି କରି ଲବଣି ଖାଉଥିଲେ। ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଚୋରି ନ ଥିଲା; ତାହା ଥିଲା ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ପୂଜାପଦ୍ଧତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଏକ ଶୈଳୀ। ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ ଭକ୍ତଙ୍କ ପୂଜାକୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରନ୍ତେ ବା କିପରି !

ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଦିବ୍ୟଲୀଳାର ବା ଏହି ଲବଣିଚୋରିର ରହସ୍ୟ ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ହିଁ କେତେକ ଲୋକ ଏହାକୁ ଆଦର୍ଶର ବିପରୀତ ବୋଲି କହନ୍ତି। ଚୋରି କାହାକୁ ବୁଝାଏ, କ'ଣ ଚୋରି ହୁଏ ଏବଂ କିଏ ଚୋରି କରେ, ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ତାହା ଜାଣିବା

ଏକଦା କ୍ରୀଡ଼ମାନାସ୍ତେ ରାମାଦ୍ୟା ଗୋପଦାରକାଃ ।
କୃଷ୍ଣୋ ମୃଦଂ ଭକ୍ଷିତବାନିତି ମାତ୍ରେ ନ୍ୟବେଦୟନ୍ ॥ ୩୨

ସା ଗୃହୀତ୍ୱା କରେ କୃଷ୍ଣମୁପାଲଭ୍ୟ ହିତୈଷିଣୀ ।
ଯଶୋଦା ଭୟସଂଭ୍ରାନ୍ତପ୍ରେକ୍ଷଣାକ୍ଷମଭାଷତ ॥ ୩୩

ଦିନେ ବଳରାମ ଆଦି ଗୋପାଳବାଳକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଖେଳୁଥିଲେ । ସେମାନେ ମାତା ଯଶୋଦାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି କହିଲେ, 'ମାଆ ! କହ୍ନେଇ ମାଟି ଖାଇଦେଇଛି * ॥ ୩୨ ॥ ତାହା ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ଯଶୋଦା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ହାତ ଧରି ପକାଇଲେ ।ᛘ ସେତେବେଳକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଖିରେ ଭୟ ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ ✦। ଯଶୋଦା

ଆବଶ୍ୟକ । କୌଣସି ଅନ୍ୟ ଲୋକର ବସ୍ତୁ, ତା'ର ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ, ତାର ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଏବଂ ସେ ଯେପରି ପରେ ବି ତାହା ଜାଣି ନ ପାରିବ, ସେହି ମନୋଭାବ ରଖି ନେଇଯିବାକୁ ଚୋରି ବୋଲାଯାଏ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଘରୁ ଯେଉଁ ଲବଣି ନେଇ ଯାଉଥିଲେ, ତାହା ନେଉଥିଲେ ସେମାନେ ଚାହିଁବାରୁ; ପୁଣି ସେମାନଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ନୁହେଁ, ବରଂ ସେମାନେ ଜାଣୁଥିବାବେଳେ ଓ ଦେଖୁଥିବାବେଳେ ସେ ନେଇ ପଳାଉଥିଲେ; ତେଣୁ ପରେ ନ ଜାଣିପାରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ କାହିଁ? ଦ୍ୱିତୀୟ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାଟି ହେଉଛି, ଏହି ସଂସାରରେ କିଂବା ସଂସାର ବାହାରେ ଏପରି କେଉଁ ବସ୍ତୁ ଅଛି, ଯାହା କି ଭଗବାନଙ୍କର ନୁହେଁ ଯେ, ସେ ଚୋରି କରି ନେଇଯାଉଥିଲେ ? ଗୋପୀମାନଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ଥିଲା; ସାରା ଜଗତଟା ପରା ତାଙ୍କର ! ସେ ଭଲା କାହାର ବସ୍ତୁ ଚୋରି କରିପାରନ୍ତେ ! ଚୋର ହେଉଛନ୍ତି ବାସ୍ତବରେ ସେହିମାନେ, ଯେଉଁମାନେ କି ଭଗବାନଙ୍କର ବସ୍ତୁକୁ ନିଜର ବସ୍ତୁ ବୋଲି ଧରିନେଇ, ମମତା-ଆସକ୍ତିରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହନ୍ତି ଏବଂ ଦଣ୍ଡର ପାତ୍ର ହୁଅନ୍ତି । ଉଲ୍ଲିଖିତ ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଯେ, 'ଲବଣିଚୋରି' ଚୋରି ନୁହେଁ; ତାହା ଥିଲା ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ଲୀଳା । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ପ୍ରେମର ଆଧିକ୍ୟ ହେତୁ ହିଁ ଗୋପୀମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ 'ଚୋର' ରଖିଦେଇଥିଲେ; କାରଣ, ସେ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତଚୋର ।

ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭଗବାନ ବୋଲି ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କର ବସ୍ତୁତଃ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଉପରେ ବିଚାର କରିବାର କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ତଥାପି ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କୌଣସି ଆପତ୍ତିଜନକ ବିଷୟ ନାହିଁ; କାରଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେତେବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ତିନିବର୍ଷର ଶିଶୁ ଥିଲେ ଏବଂ ଅତ୍ୟଧିକ ସ୍ନେହ ହେତୁ ଗୋପୀମାନେ ତାଙ୍କର ଏହିପରି ଖେଳସବୁ ଦେଖିବାକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ମୋର ଆଶା, ଏ ବିଷୟରେ ସଂଶୟ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଏଥିରୁ କିଛି ସନ୍ତୋଷ ମିଳିବ ।

—ହନୁମାନପ୍ରସାଦ ପୋଦ୍ଦାର

* ମାଟି ଖାଇବାର କାରଣ—

(୧) ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାବିଲେ, 'ମୋଠାରେ ତ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ହିଁ ରହେ; କିନ୍ତୁ ଆଗକୁ ତ ଅନେକ ରଜୋଗୁଣୀ କର୍ମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ; ତେଣୁ କିଛି 'ରଜ' ସଂଗ୍ରହ କରିନିଏ ।

(୨) ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ପୃଥିବୀର 'କ୍ଷମା' ବୋଲି ଗୋଟିଏ ନାମ ରହିଛି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଖିଲେ, ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ନିଃଶଙ୍କରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଖେଳୁଛନ୍ତି; ବେଳେବେଳେ ଅପମାନ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଦେଉଛନ୍ତି ; ତେଣୁ କ୍ଷମାଂଶ ଧାରଣ କରି ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଖେଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ; ତା'ଫଳରେ କୌଣସି ବିଘ୍ନ ଘଟିବ ନାହିଁ ।

(୩) ସଂସ୍କୃତରେ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ ନାମ 'ରସା' । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାବିଲେ, ''ସବୁ ରସ ତ ଚାଖିସାରିଛି; ଏଥର 'ରସାର ରସ' ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ଚାଖେ ।

(୪) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାବିଲେ, 'ଏହି ଅବତାରରେ ପୃଥିବୀର ହିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ଏହାର କିଛି ଅଂଶ ନିଜର ମୁଖ୍ୟ (ମୁଖରେ ସ୍ଥିତ) ଦ୍ୱିଜମାନଙ୍କୁ (ଦାନ୍ତମାନଙ୍କୁ) ପ୍ରଥମେ ଦାନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।'

(୫) 'ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତ ଶୁଦ୍ଧ ସାତ୍ତ୍ୱିକ କର୍ମରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ମାରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି ରାଜସ କର୍ମ ମଧ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।'—ଏହା ସୂଚିତ କରିବାକୁ ସେ, ଜାଣନ୍ତୁ, ନିଜ ମୁଖରେ ସ୍ଥିତ ଦ୍ୱିଜମାନଙ୍କୁ (ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକୁ) ରଜରେ ଯୁକ୍ତ କରିଦେଲେ ।

(୬) ପ୍ରଥମେ ବିଷ ଖାଇଥିଲେ (ପୂତନାଠାରୁ); ମାଟି ଖାଇ ତାହାର ଉପଚାର କଲେ ।

(୭) ପ୍ରଥମେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଲବଣି ଖାଇଥିଲେ; କାଳେ ଗାଳି ଶୁଣିବେ, ସେଥିପାଇଁ ମାଟି ଖାଇଦେଲେ; ପାଟି ସଫା ହୋଇଗଲା ।

(୮) ଭଗବାନଙ୍କ ଉଦରରେ ଥିବା କୋଟି କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଜୀବ ବ୍ରଜରଜ ବା ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଚରଣରଜ ପାଇବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ପ୍ରଭୁ ମାଟି ଖାଇଦେଲେ ।

(୯) ଭଗବାନ ନିଜେ ତାଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଚରଣରଜ ମୁଖଦ୍ୱାରା ନେଇ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କଲେ ।

(୧୦) ଶିଶୁସ୍ୱଭାବ ହେତୁ ମାଟି ଖାଇଦେଲେ ।

ᛘ ଯଶୋଦା ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ହାତ ହିଁ ମାଟି ଖାଇବାର ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି; ଚୋରର ସାଥୀ ମଧ୍ୟ ଚୋର; ତେଣୁ ସେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ହାତକୁ ଟାଣି ଧରିଲେ ।

✦ ଭଗବାନଙ୍କ ଆଖିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର ନିବାସ କରନ୍ତି । ସେମାନେ କର୍ମର ସାକ୍ଷୀ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମାଆଙ୍କୁ ସତ କହିବେ କି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଭୟରେ ଥରୁଥିଲେ ।

କସ୍ମାନ୍ମୃଦମଦାନ୍ତାତ୍ମନ୍ ଭବାନ୍ ଭକ୍ଷିତବାନ୍ ରହଃ ।
ବଦନ୍ତି ତାବକା ହ୍ୟେତେ କୁମାରାସ୍ତେଽଗ୍ରଜୋଽପ୍ୟୟମ୍ ॥ ୩୪

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉବାଚ

ନାହଂ ଭକ୍ଷିତବାନମ୍ବ ସର୍ବେ ମିଥ୍ୟାଭିଶଂସିନଃ ।
ଯଦି ସତ୍ୟଗିରସ୍ତର୍ହି ସମକ୍ଷଂ ପଶ୍ୟ ମେ ମୁଖମ୍ ॥ ୩୫

ଯଦ୍ୟେବଂ ତର୍ହି ବ୍ୟାଦେହୀତ୍ୟୁକ୍ତଃ ସ ଭଗବାନ୍ ହରିଃ ।
ବ୍ୟାଦତ୍ତାବ୍ୟାହତୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଃ କ୍ରୀଡ଼ାମନୁଜବାଳକଃ ॥ ୩୬

ସା ତତ୍ର ଦଦୃଶେ ବିଶ୍ୱଂ ଜଗତ୍ ସ୍ଥାସ୍ନୁ ଚ ଖଂ ଦିଶଃ ।
ସାଦ୍ରିଦ୍ୱୀପାବ୍ଧିଭୂଗୋଳଂ ସବାୟ୍ୱଗ୍ନୀନ୍ଦୁତାରକମ୍ ॥ ୩୭

ଜ୍ୟୋତିଶ୍ଚକ୍ରଂ ଜଳଂ ତେଜୋ ନଭସ୍ୱାନ୍ ବିୟଦେବ ଚ ।
ବୈକାରିକାଣୀନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ମନୋ ମାତ୍ରା ଗୁଣାସ୍ତ୍ରୟଃ ॥ ୩୮

ଏତଦ୍ ବିଚିତ୍ରଂ ସହ ଜୀବକାଳ-
ସ୍ୱଭାବକର୍ମାଶୟଲିଙ୍ଗଭେଦମ୍ ।
ସୂନୋସ୍ତନୌ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବିଦାରିତାସ୍ୟେ
ବ୍ରଜଂ ସହାତ୍ମାନମବାପ ଶଙ୍କାମ୍ ॥ ୩୯

କିଂ ସ୍ୱପ୍ନ ଏତଦୁତ ଦେବମାୟା
କିଂ ବା ମଦୀୟୋ ବତ ବୁଦ୍ଧିମୋହଃ ।
ଅଥୋ ଅମୁଷ୍ୟୈବ ମମାର୍ଭକସ୍ୟ
ଯଃ କଶ୍ଚନୌତ୍ପତ୍ତିକ ଆତ୍ମୟୋଗଃ ॥ ୪୦

ଅଥୋ ଯଥାବନ୍ନ ବିତର୍କଗୋଚରଂ
ଚେତୋମନଃକର୍ମବଚୋଭିରଞ୍ଜସା ।
ଯଦାଶ୍ରୟଂ ଯେନ ଯତଃ ପ୍ରତୀୟତେ
ସୁଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟଂ ପ୍ରଣତାସ୍ମି ତତ୍ପଦମ୍ ॥ ୪୧

ମାତା ଆକଟ କରି କହିଲେ — ॥ ୩୩ ॥ "କିରେ ଚଗଲା ! ତୁ ଲୁଚେଇ ଲୁଚେଇ ମାଟି କାହିଁକି ଖାଇଲୁ ? ତୋ ସାଙ୍ଗମାନେ କଣ କହୁଛନ୍ତି, ଶୁଣୁଛୁ ଟି ? ତୋ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ କଥା ସତ ବୋଲି ସାକ୍ଷୀ ଦେଉଛି ॥ ୩୪ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—"ମାଆ ! ମୁଁ ମାଟି ଖାଇନି । ଏମାନେ ସବୁ ମିଛ କହୁଛନ୍ତି । ଯଦି ତୁମେ ଏମାନଙ୍କ କଥାକୁ ସତ ମଣୁଛ, ତେବେ ତୁମେ ନିଜ ଆଖିରେ ମୋ ପାଟି ଦେଖୁନା ? ॥ ୩୫ ॥ ଯଶୋଦା କହିଲେ, "ଠିକ୍ ଅଛି । ତୋ କଥା ଯଦି ସତ, ତେବେ ପାଟି ଖୋଲ ।" ମାଆ ଏପରି କହିବାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପାଟି ଆଁ କରିଦେଲେ* । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ତ ଅନନ୍ତ । ସେ କେବଳ ଲୀଳା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟବାଳକ ରୂପ ଧରିଥିଲେ ॥ ୩୬ ॥ ଯଶୋଦା ଦେଖିଲେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଟି ଭିତରେ ଚର-ଅଚର ସକଳ ଜଗତ୍ ବିଦ୍ୟମାନ । ଆକାଶ, ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ, ପର୍ବତ, ଦ୍ୱୀପ ଓ ସମୁଦ୍ର ସହିତ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ, ପ୍ରବାହିତ ବାୟୁ, ବିଦ୍ୟୁତ୍, ଅଗ୍ନି, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ତାରାଗଣଙ୍କ ସମେତ ସମସ୍ତ ଜ୍ୟୋତିର୍ମଣ୍ଡଳ, ଜଳ, ତେଜ, ପବନ, ବିୟତ୍ (ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଚଳପ୍ରଚଳ ନିମନ୍ତେ ଥିବା ଆକାଶ), ବୈକାରିକ (ସାତ୍ତ୍ୱିକ) ଅହଂକାରର କାର୍ଯ୍ୟ ଦେବତା, ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର ଏବଂ ତିନିଗୁଣ ଦେଖାଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୩୭,୩୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯଶୋଦା ଦେଖିଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେହି ଛୋଟ ମୁଖ ଭିତରେ ରହିଛନ୍ତି ଜୀବ, କାଳ, ସ୍ୱଭାବ, କର୍ମ, ଜୀବର ବାସନା ଓ ଶରୀରାଦି ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ଏହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚିତ୍ର ସଂସାର; ସମସ୍ତ ବ୍ରଜଭୂମି ଏବଂ ସେ ନିଜେ (ଯଶୋଦା) ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଏସବୁ ଦେଖି ସେ ବଡ଼ ସନ୍ଦେହରେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୩୯ ॥ ସେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ମୁଁ ଏସବୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛି, ନା ଏହା ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟା ! ମୋ ବୁଦ୍ଧିରେ କିଛି ଗୋଟିଏ ଭ୍ରମ ଜାତ ହୋଇ ଯାଇନାହିଁ ତ ? ବୋଧହୁଏ, ମୋର ଏହି ପୁଅଟି ଭିତରେ କିଛି ଗୋଟିଏ ଜନ୍ମଜାତ ସିଦ୍ଧିଶକ୍ତି ରହିଛି ॥ ୪୦ ॥ ଯାହାଙ୍କୁ ଚିତ୍ତ, ମନ, କର୍ମ ଓ ବାଣୀଦ୍ୱାରା ଠିକ୍‌ରୂପେ ତଥା ସହଜରେ ଅନୁମାନ କରି ହୁଏନା, ଏହି ସକଳ ବିଶ୍ୱ ଯାହାଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ, ଯେ ଏହାର ପ୍ରେରକ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କ ସତ୍ତା ହେତୁ ହିଁ ଏହାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରି ହେଉଛି, ଯାହାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ସର୍ବଥା

* (୧) "ମାଆ ! ଏମାନେ କହୁଛନ୍ତି ଯେ, ମୁଁ ଏକାକୀ ଖାଇଛି । ମୁଁ ଖାଇଲି ମାନେ ସମସ୍ତେ ଖାଇଲେ । ମୋ ପାଟି ଭିତରେ ଦେଖୁନୁ; ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱ ତା'ଭିତରେ ଅଛି ।"

(୨) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାବିଲେ, 'ସେଦିନ ତ ମୋ ପାଟି ଭିତରେ ସାରା ବିଶ୍ୱକୁ ଦେଖି ମାଆ ଆଖି ବୁଜି ଦେଇଥିଲେ । ଆଜି ବି ସେହିପରି ଆଖି ବୁଜିଦେବେ; ଫଳରେ ମାଟି ଦେଖିପାରିବେ ନାହିଁ ।'

ଅହଂ ମମାସୌ ପତିରେଷ ମେ ସୁତୋ
ବ୍ରଜେଶ୍ୱରସ୍ୟାଖିଳବିତ୍ତପା ସତୀ ।
ଗୋପ୍ୟଶ୍ଚ ଗୋପାଃ ସହଗୋଧନାଶ୍ଚ ମେ
ଯନ୍ମାୟୟେତ୍ଥଂ କୁମତିଃ ସ ମେ ଗତିଃ ॥ ୪୨

ଇତ୍ଥଂ ବିଦିତତତ୍ତ୍ୱାୟାଂ ଗୋପିକାୟାଂ ସ ଈଶ୍ୱରଃ ।
ବୈଷ୍ଣବୀଂ ବ୍ୟତନୋନ୍ମାୟାଂ ପୁତ୍ରସ୍ନେହମୟୀଂ ବିଭୁଃ ॥ ୪୩

ସଦ୍ୟୋନଷ୍ଟସ୍ମୃତିର୍ଗୋପୀ ସାଽଽରୋପ୍ୟାରୋହମାତ୍ମଜମ୍ ।
ପ୍ରବୃଦ୍ଧସ୍ନେହକଲିଲହୃଦୟାଽଽସୀଦ୍ ଯଥା ପୁରା ॥ ୪୪

ତ୍ରୟ୍ୟା ଚୋପନିଷଦ୍ଭିଶ୍ଚ ସାଂଖ୍ୟଯୋଗୈଶ୍ଚ ସାତ୍ୱତୈଃ ।
ଉପଗୀୟମାନମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ହରିଂ ସାମନ୍ୟତାତ୍ମଜମ୍ ॥ ୪୫

ରାଜୋବାଚ

ନନ୍ଦଃ କିମକରୋଦ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଶ୍ରେୟ ଏବଂ ମହୋଦୟମ୍ ।
ଯଶୋଦା ଚ ମହାଭାଗା ପପୌ ଯସ୍ୟାଃ ସ୍ତନଂ ହରିଃ ॥ ୪୬

ପିତରୌ ନାନ୍ୱବିନ୍ଦେତାଂ କୃଷ୍ଣୋଦାରାର୍ଭକେହିତମ୍ ।
ଗାୟନ୍ତ୍ୟଦ୍ୟାପି କବୟୋ ଯଲ୍ଲୋକଶମଳାପହମ୍ ॥ ୪୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଦ୍ରୋଣୋ ବସୂନାଂ ପ୍ରବରୋ ଧରୟା ସହ ଭାର୍ଯ୍ୟୟା ।
କରିଷ୍ୟମାଣ ଆଦେଶାନ୍ ବ୍ରହ୍ମଣସ୍ତମୁବାଚ ହ ॥ ୪୮

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ, ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମୁଁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୪୧ ॥ ଯାହାଙ୍କ ମାୟା ହେତୁ ମୋ ଭିତରେ ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି ଜାତ ହେବାରୁ ମୁଁ ଭାବୁଛି, 'ମୁଁ ଯଶୋଦା; ନନ୍ଦ ମୋର ସ୍ୱାମୀ; କୃଷ୍ଣ ମୋର ପୁତ୍ର; ମୁଁ ହେଉଛି ଏହି ସମଗ୍ର ବ୍ରଜମଣ୍ଡଳର ସକଳ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧୀଶ୍ୱର ନନ୍ଦଙ୍କର ଧର୍ମପତ୍ନୀ; ଏସବୁ ଗୋପୀ, ଗୋପାଳ ଓ ଗୋଧନ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ଅଧୀନ;' ସେହି ଭଗବାନ ହିଁ ମୋର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ। ମୁଁ ତାଙ୍କରି ଶରଣ ପଶୁଛି।'' ॥ ୪୨ ॥ ମାତା ଯଶୋଦା ଯେତେବେଳେ ଏପରି ଭାବରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିଗଲେ, ସେତେବେଳେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ପ୍ରଭୁ ଯଶୋଦାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନିଜର ଯୋଗମାୟାଦ୍ୱାରା ବାତ୍ସଲ୍ୟପ୍ରେମ ସଂଗ୍ରର କରିଦେଲେ ॥ ୪୩ ॥ ଯଶୋଦା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏସବୁ ଘଟଣା ଭୁଲିଗଲେ। ସେ ନିଜର ସ୍ନେହର ପୁତ୍ରକୁ କୋଳକୁ ଉଠାଇନେଲେ। ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପୂର୍ବରୁ ଯେପରି ପ୍ରେମର ସମୁଦ୍ର ଉଛୁଳୁଥିଲା, ଏଥର ପୁଣି ସେହିପରି ଉଛୁଳିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୪୪ ॥ ସକଳ ବେଦ, ଉପନିଷଦ, ସାଂଖ୍ୟ, ଯୋଗ ଓ ଭକ୍ତିଗ୍ରନ୍ଥ ଯାହାଙ୍କର ମହିମା ଗାଇ ଗାଇ ଶେଷ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଯଶୋଦା ନିଜର ପୁଅ ବୋଲି ଧରିନେଇଥିଲେ ॥ ୪୫ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଗ୍ଭରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ନନ୍ଦରାଜା ଏପରି କେଉଁ ଅତୀବ ମଙ୍ଗଳମୟ ସାଧନା କରିଥିଲେ ଯେ, ସେ ଏତେବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟ ଅର୍ଜନ କଲେ ? ଏବଂ ପରମଭାଗ୍ୟବତୀ ଯଶୋଦା ବା ଏପରି କେଉଁ ବଡ଼ ତପସ୍ୟା କରିଥିଲେ ଯେ, ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ନିଜର ଶ୍ରୀମୁଖରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତନ୍ୟପାନ କଲେ ? ॥ ୪୬ ॥ ନିଜର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ମହତ୍ତ୍ୱ ଲୁଗ୍ଭଇରଖି, ଗୋପାଳ ପୁଅଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହି ଯେଉଁସବୁ ବାଲ୍ୟଲୀଳା କରୁଥିଲେ, ତାହା ଏପରି ପବିତ୍ର ଯେ, ତାହା ଶ୍ରବଣକୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସକଳ ପାପତାପ ଦୂରୀଭୂତ କରିଦିଏ। ତ୍ରିକାଳଦର୍ଶୀ ଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷମାନେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେହିସବୁ ଲୀଳା ଗାନ କରନ୍ତି। ସେହି ଲୀଳା ତ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମଦାତା ମାତା-ପିତା ଦେବକୀ-ବସୁଦେବଙ୍କୁ ବି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା ନାହିଁ, ଅଥଚ ନନ୍ଦ-ଯଶୋଦା ସେସବୁର ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କଲେ କିପରି? ଏହାର କାରଣ କ'ଣ ? ॥ ୪୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପପତି ନନ୍ଦ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବସୁ ଥିଲେ। ତାଙ୍କର ନାମ ଥିଲା **ଦ୍ରୋଣ** ଏବଂ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କର ନାମ ଥିଲା **ଧରା**। ସେମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଆଦେଶ ପାଳନ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ

ଜାତୟୋର୍ନୌ ମହାଦେବେ ଭୁବି ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରେ ହରୌ ।
ଭକ୍ତିଃ ସ୍ୟାତ୍ ପରମା ଲୋକେ ଯୟାଞ୍ଜୋ ଦୁର୍ଗତିଂ ତରେତ୍ ॥ ୪୯

ଅସ୍ତ୍ୱିତ୍ୟୁକ୍ତଃ ସ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରଜେ ଦ୍ରୋଣୋ ମହାୟଶାଃ ।
ଜଜ୍ଞେ ନନ୍ଦ ଇତି ଖ୍ୟାତୋ ଯଶୋଦା ସା ଧରାଭବତ୍ ॥ ୫୦

ତତୋ ଭକ୍ତିର୍ଭଗବତି ପୁତ୍ରୀଭୂତେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନେ ।
ଦମ୍ପତ୍ୟୋର୍ନିତରାମାସୀଦ୍ ଗୋପଗୋପୀଷୁ ଭାରତ ॥ ୫୧

କୃଷ୍ଣୋ ବ୍ରହ୍ମଣ ଆଦେଶଂ ସତ୍ୟଂ କର୍ତ୍ତୁଂ ବ୍ରଜେ ବିଭୁଃ ।
ସହରାମୋ ବସଂଶ୍ଚକ୍ରେ ତେଷାଂ ପ୍ରୀତିଂ ସ୍ୱଲୀଳୟା ॥ ୫୨

ତାଙ୍କୁ କହିଲେ— ॥ ୪୮ ॥ "ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେତେବେଳେ (ଆପଣଙ୍କ ଆଦେଶାନୁସାରେ) ପୃଥିବୀରେ ଜନ୍ମ ନେବୁ, ସେତେବେଳେ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଆମର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତି ହେଉ; କାରଣ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ସଂସାରର ଲୋକେ ଅନାୟାସରେ ଦୁର୍ଗତିରୁ ପାରି ହୋଇଯାଆନ୍ତି ।" ॥ ୪୯ ॥ ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ, "ତଥାସ୍ତୁ ।" ସେହି ପରମଯଶସ୍ୱୀ ଭଗବନ୍ମୟ 'ଦ୍ରୋଣ' ବ୍ରଜରେ ଜନ୍ମ ହେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ନାମ ହେଲା ନନ୍ଦ । 'ଧରା' ଯଶୋଦା ନାମ ଧରି ତାଙ୍କର ଧର୍ମପତ୍ନୀ ହେଲେ ॥ ୫୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଉଥିବା ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଏହି ଜନ୍ମରେ ସେମାନଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତ ଗୋପୀ-ଗୋପାଳଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ନନ୍ଦ ଓ ଯଶୋଦାଙ୍କର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ସ୍ନେହ ହେଲା ॥ ୫୧ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ବାଣୀକୁ ସତ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ବ୍ରଜରେ ରହି ସକଳ ବ୍ରଜବାସୀଙ୍କୁ ନିଜର ବାଲ୍ୟଲୀଳାରେ ଆନନ୍ଦିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ବିଶ୍ୱରୂପଦର୍ଶନେଽଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮ ॥

+++

ଅଥ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉଦୂଖଳରେ ବନ୍ଧନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏକଦା ଗୃହଦାସୀଷୁ ଯଶୋଦା ନନ୍ଦଗେହିନୀ ।
କର୍ମାନ୍ତରନିଯୁକ୍ତାସୁ ନିର୍ମମନ୍ଥ ସ୍ୱୟଂ ଦଧି ॥ ୧

ଯାନି ଯାନୀହ ଗୀତାନି ତଦ୍‌ବାଲଚରିତାନି ଚ ।
ଦଧିନିର୍ମନ୍ଥନେ କାଳେ ସ୍ମରନ୍ତୀ ତାନ୍ୟଗାୟତ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏକଦା ନନ୍ଦରାଣୀ ଯଶୋଦା ଘରର ଦାସୀମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ କାମରେ ଲଗାଇ ଦେଇ ନିଜେ (ଆଦରର ପୁଅକୁ ଲହୁଣୀ ଖୁଆଇବେ ବୋଲି) ଦହି ମନ୍ଥିବାକୁ ଲାଗିଲେ* ॥ ୧ ॥ ମୁଁ ତୁମକୁ ବାଲ୍ୟଲୀଳାର ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଲିଣି, ଦହି ମନ୍ଥିବାବେଳେ ଯଶୋଦା ସେସବୁ ସ୍ମରଣ କରୁଥାନ୍ତି; ତାହା ଗୀତ କରି ମଧ୍ୟ ଗାଉଥାନ୍ତି । ✠ ॥ ୨ ॥

* ଏଠାରେ 'ଏକଦା'ର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କାର୍ତ୍ତିକମାସ । ପୁରାଣରେ ଏହାକୁ ଦାମୋଦର ମାସ କୁହାଯାଏ । ଇନ୍ଦ୍ର-ଯାଗ ଅବସରରେ ଦାସୀମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ କାମରେ ଲଗାଇ ଦେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । 'ନିଯୁକ୍ତାସୁ' ପଦରୁ ଜଣାପଡୁଛି ଯେ, ଯଶୋଦା ଜାଣିଶୁଣି ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ କାମରେ ଲଗାଇଦେଲେ । ଯେ ନିଜର ବିଶୁଦ୍ଧ ବାତ୍ସଲ୍ୟପ୍ରେମବଳରେ ଷଡ଼ୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମାଧୀନତା, ଭକ୍ତବଶ୍ୟତା ଗୁଣ ହେତୁ ଭକ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯିବାର 'ଯଶ' ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କରି ନାମ ତ ଯଶୋଦା ହୋଇଛି । ଗୋପପତି ନନ୍ଦଙ୍କର ବାତ୍ସଲ୍ୟପ୍ରେମରେ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ-ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀଭଗବାନ ନନ୍ଦନନ୍ଦନରୂପରେ ଜଗତରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଜଗତବାସୀଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଜଗତକୁ ଏହି ଅପ୍ରାକୃତ ପରମାନନ୍ଦର ରସ ଆସ୍ୱାଦନ କରାଇବାରେ ନନ୍ଦ ହିଁ କାରଣ । ସେହି ନନ୍ଦଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଯଶୋଦାଙ୍କୁ 'ନନ୍ଦଗେହିନୀ' କୁହାଯାଇଛି । ଏଠାରେ 'ନନ୍ଦଗେହିନୀ' ଏବଂ 'ସ୍ୱୟଂ' ପଦ ଦୁଇଟିରୁ ସୂଚନା ମିଳୁଛି ଯେ, ଦଧିମନ୍ଥନ କର୍ମଟି ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ; ତଥାପି ପୁତ୍ରସ୍ନେହର ଆଧିକ୍ୟ ହେତୁ ସେ ଭାବିଲେ, 'ପୁଅ ମୋ ହାତର ଲହୁଣୀ ଖାଇବାକୁ ଭଲ ପାଏ'; ତେଣୁ ସେ ଦଧିମନ୍ଥନ କଲେ ।

✠ ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ଭକ୍ତଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି । ଏଠାରେ ହାତ (ଶରୀର) ଦଧିମନ୍ଥନ କରୁଛି, ହୃଦୟ (ମନ) ପ୍ରଭୁଙ୍କ

କ୍ଷୌମଂ ବାସଃ ପୃଥୁକଟିତଟେ ବିଭ୍ରତୀ ସୂତ୍ରନଦ୍ଧମ୍
ପୁତ୍ରସ୍ନେହସ୍ନୁତକୁଚଯୁଗଂ ଜାତକମ୍ପଂ ଚ ସୁଭ୍ରୂଃ ।
ରଜ୍ଜ୍ୱାକର୍ଷଶ୍ରମଭୁଜଚଲତ୍କଙ୍କଣୌ କୁଣ୍ଡଳେ ଚ
ସ୍ୱିନ୍ନଂ ବକ୍ତ୍ରଂ କବରବିଗଳନ୍ମାଲତୀ ନିର୍ମମନ୍ଥ ॥ ୩

ସେ ପିନ୍ଧିଥିବା ପାଟ ଘାଗରାର ଡୋରକୁ ଅଣ୍ଟାରେ ଭଲଭାବରେ ଭିଡ଼ିଥାନ୍ତି । ପୁତ୍ରସ୍ନେହର ଆଧିକ୍ୟ ହେତୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତନରୁ କ୍ଷୀର ଜକେଇ ଆସିଥାଏ । ସ୍ତନ ଦୁଇଟି ହଲୁଥାଏ । ମନ୍ଥନ ଦଉଡ଼ି ଟାଣି ଟାଣି ତାଙ୍କର ହାତ ଥକି ପଡୁଥାଏ । ହାତର କଙ୍କଣ ଓ କାନର କୁଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟ ହଲୁଥାଏ । ମୁହଁରେ ଟୋପା ଟୋପା ଝାଳ ଜକେଇ ଆସିଥାଏ । ଖୋସାରେ ଖୋସିଥିବା ମାଳତୀ ଫୁଲ ଖସି ପଡୁଥାଏ । ସୁନ୍ଦରବଦନୀ ଯଶୋଦା ଏପରିଭାବରେ ଦହି ମନ୍ଥିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି* ॥ ୩ ॥

ତାଂ ସ୍ତନ୍ୟକାମ ଆସାଦ୍ୟ ମଥ୍ନନ୍ତୀଂ ଜନନୀଂ ହରିଃ ।
ଗୃହୀତ୍ୱା ଦଧିମନ୍ଥାନଂ ନ୍ୟଷେଧତ୍ ପ୍ରୀତିମାବହନ୍ ॥ ୪

ସେତିକିବେଳେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଦରୁ ଉଠି ଦହି ମନ୍ଥୁଥିବା ମାଆଙ୍କ ପାଖକୁ ଦୁଧ ଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ପଳାଇ ଆସିଲେ । ମାଆଙ୍କ ହୃଦୟର ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦକୁ ଆହୁରି ବଢ଼ାଇଦେଇ ସେ ଖୁଆଟିକୁ ଧରି ପକାଇଲେ ଯେ, ଆଉ ଦହି ମନ୍ଥାଇ ଦେଲେ ନାହିଁ ♆ ॥ ୪ ॥

ତମଙ୍କମାରୂଢମପାୟୟତ୍ ସ୍ତନଂ
ସ୍ନେହସ୍ନୁତଂ ସସ୍ମିତମୀକ୍ଷତୀ ମୁଖମ୍ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯଶୋଦାଙ୍କ କୋଳରେ ଚଢ଼ିଗଲେ । ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହର ଆଧିକ୍ୟ ହେତୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତନରୁ ଦୁଧ ତ

ଲୀଳାସ୍ମରଣରେ ଲାଗିଛି; ବାଣୀ (ବଚନ) ବାଲ୍ୟଲୀଳା ଗାଉଛି । ଭକ୍ତଙ୍କର ତନ, ମନ, ବଚନ—ସବୁ ନିଜର ପ୍ରିୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସେବାରେ ସଂଲଗ୍ନ । ସ୍ନେହ ଏକ ଅମୂର୍ତ୍ତ ପଦାର୍ଥ; ତାହା ସେବାରୂପରେ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତ ହୁଏ । ନୃତ୍ୟ ଓ ଗୀତ ହେଉଛି ସ୍ନେହର ହିଁ ବିଳାସବିଶେଷ । ଯଶୋଦା ମାତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏହି ସମୟରେ ରାଗ ଓ ଭୋଗ ଉଭୟ ପ୍ରକଟ ହୋଇଛି ।

* ଅଣ୍ଟାରେ ପାଟ ଘାଗରାକୁ ଡୋରଦ୍ୱାରା ଭିଡ଼ି ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନରେ ଆଳସ୍ୟ, ପ୍ରମାଦ ଓ ଅସାବଧାନତା ନାହିଁ । ସେ ସେବାକର୍ମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତତ୍ପର । ପାଟ ଘାଗରା ପିନ୍ଧିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଯେ, ସେ ଭାବିଛନ୍ତି, 'ଯଦି କିଛି ଅପବିତ୍ରତା ରହିଯିବ, ତେବେ ମୋ କହ୍ନେଇର କିଛି ଖରାପ ହୋଇପାରେ ।'

ମାଆଙ୍କର ସ୍ନେହରସ ବା କ୍ଷୀର ସ୍ତନର ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିଯାଇଛି; ସ୍ରୁହିଁ ବସିଛି ଝରିଯିବାକୁ । ତାର ଲାଳସା ହେଲା, 'ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଆସିଲେ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଥମେ ମୋରି ଉପରେ ପଡ଼ୁ; ସେ ଲବଣି ନ ଖାଇ ମୋତେ ହିଁ ପାନ କରନ୍ତୁ ।'

ସ୍ତନ ଦୁଇଟି ହଲିବାର ଅର୍ଥ ଏହି ଯେ, ସେମାନେ ଭୟରେ ଥରୁଛନ୍ତି, 'ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଆସିଲେ, କାଳେ ଆମଠାରୁ କ୍ଷୀର ପିଇବେ ନାହିଁ କି !'

କଙ୍କଣ ଓ କୁଣ୍ଡଳ ନାଚି ନାଚି ଯଶୋଦା ମାତାଙ୍କୁ 'ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ !' କହୁଥିଲେ । ଯେଉଁ ହାତ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗିଛି, ସେହି ହାତରେ ରହି ନିଜେ ଧନ୍ୟ ହୋଇଗଲା ଭାବି କଙ୍କଣ ହଲୁଥାଏ ଏବଂ ଯଶୋଦା ମାଆଙ୍କ ମୁଖର ଲୀଳାଗାନ ଶୁଣି କର୍ଣ୍ଣର କୁଣ୍ଡଳ ପରମାନନ୍ଦରେ ନାଚୁଥାଏ ଓ କର୍ଣ୍ଣର ସଫଳତା ସୂଚାଉଥାଏ । ସେହି ହାତ ଧନ୍ୟ, ଯେ କି ଭଗବତ୍ ସେବାରେ ଲାଗିଛି; ସେହି କର୍ଣ୍ଣ ଧନ୍ୟ, ଯାହା ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାଗାନ ପ୍ରବେଶ କରୁଛି । ମୁହଁରୁ ଝାଳ ବୋହି ପଡୁଥାଏ, ମଥାରୁ ଫୁଲ ଖସି ପଡୁଥାଏ; କିନ୍ତୁ ସେଥିପ୍ରତି ମାଆଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ । ସେ ତ ବେଶଭୂଷା ଓ ଶରୀରକୁ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲେ । ଅଥବା ମାଳତୀ ଫୁଲ ମଥାରୁ ଖସି ତଳେ ପଡ଼ିଯାଉଥିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହା ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ ଯେ, 'ଏପରି ବାତ୍ସଲ୍ୟମୟୀଙ୍କ ଚରଣରେ ରହିବା ହିଁ ସୌଭାଗ୍ୟ; ତାଙ୍କ ମଥାରେ ରହିବାର ଅଧିକାର ମୋର ନାହିଁ ।'

♆ ହୃଦୟରେ ଲୀଳାର ସୁଖସ୍ମୃତି; ହାତରେ ଦଧିମନ୍ଥନ ଏବଂ ମୁଖରେ ଲୀଳାଗାନ—ଏପରି ତନ, ମନ, ବଚନ ତିନିହେଁ ଏକାବେଳକେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଯିବାରୁ ପ୍ରଭୁ ନିଦରୁ ଉଠି 'ମାଆ ମାଆ' ଡାକିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭୁ ଶୋଇଥିଲେ; ମାଆଙ୍କର ସ୍ନେହସାଧନା ତାଙ୍କୁ ନିଦରୁ ଉଠାଇଦେଲା । ପ୍ରଭୁ ନିର୍ଗୁଣରୁ ସଗୁଣ ହୋଇଗଲେ; ଅଚଳରୁ ସଚଳ ହୋଇଗଲେ; ନିଷ୍କାମରୁ ସକାମ ହୋଇଗଲେ । ତେଣୁ ସ୍ନେହ ପାଇବାର କ୍ଷୁଧା-ପିପାସାରେ ସେ ମାଆଙ୍କ ପାଖକୁ ପଳାଇ ଆସିଲେ । ପୁଣି କି ସୁନ୍ଦର ନାମ !—'ସ୍ତନ୍ୟକାମ' ! ଆସିଗଲେ ମନ୍ଥନ କରୁଥିବାବେଳେ; ଖାଲି ବସିଥିବାବେଳେ ନୁହେଁ ।

ଭଗବାନ ସର୍ବତ୍ର ସାଧନା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦିଅନ୍ତି; ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏବେ ଖୁଆଦଣ୍ଡ ଧରି ପକାଇଲେ । ସେ ଜଣାଇଦେଲେ, "ମାଆ ! ଏଥର ତୁମର ସାଧନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ଆଉ ପିଷ୍ଟପେଷଣ କରି ଲାଭ କଣ ! ମୁଁ ତୁମ ସାଧନାର ଏତିକି ଭାରଠାରୁ ଆଉ ଅଧିକ ବହନ କରିପାରିବି ନାହିଁ ।" ମାଆ ପ୍ରେମରେ ଅବନତ ହୋଇଗଲେ—କୃତାର୍ଥ ହୋଇଗଲେ—'ଆହା ! ମୋ ଧନ ମୋତେ କେତେ ଭଲ ନ ପାଉଛି ସତେ !'

ଅତୃପ୍ତମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ଜବେନ ସା ଯୟା-
ବୁତ୍ସିଚ୍ୟମାନେ ପୟସି ତ୍ୱଧିଶ୍ରିତେ ॥ ୫

ସଞ୍ଜାତକୋପଃ ସ୍ଫୁରିତାରୁଣାଧରଂ
ସଂଦଶ୍ୟ ଦଦ୍ଭିର୍ଦଧିମନ୍ଥଭାଜନମ୍ ।
ଭିତ୍ତ୍ୱା ମୃଷାଶ୍ରୁର୍ଦୃଷଦଶ୍ମନା ରହୋ
ଜଘାସ ହୈୟଙ୍ଗବମନ୍ତରଂ ଗତଃ ॥ ୬

ଉତ୍ତାର୍ଯ୍ୟ ଗୋପୀ ସୁଶୃତଂ ପୟଃ ପୁନଃ
ପ୍ରବିଶ୍ୟ ସଂଦୃଶ୍ୟ ଚ ଦଧ୍ୟମତ୍ରକମ୍ ।

ସ୍ୱୟଂ ଝରୁଥିଲା । ସେ ପୁଅକୁ ଦୁଧ ପିଆଇଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ମନ୍ଦହାସ୍ୟଯୁକ୍ତ ସୁନ୍ଦର ମୁଖକୁ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏତିକିବେଳେ କଣ ହେଲା ନା, ସେପଟେ ଚୁଲିରେ ବସିଥିବା ଦୁଧ ଉତୁରି ଆସିଲା । ତାହା ଦେଖି ଯଶୋଦା ପୁଅକୁ ଅଧାଖିଆ ଓ ଅତୃପ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଚୁଲିପାଖକୁ ଧାଇଁଗଲେ ।* ॥ ୫ ॥ ଏଥିରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଟିକିଏ ରାଗିଗଲେ । ତାଙ୍କର ନାଲି ନାଲି ଓଠ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଦାନ୍ତରେ ଓଠ ପାଟି ଚିପି, ପାଖରେ ପଡ଼ିଥିବା ଶିଳପୁଆଟି ଧରି ଦହି ହାଣ୍ଡିଟାକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ ଏବଂ ଆଖିରେ ଆଖିଏ ମିଛଲୁହ ଭରି ପାଖ ବଖରାକୁ ଚାଲିଯାଇ ଲହୁଣି ଖାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ।ψ ॥ ୬ ॥

ଉତୁରି ଆସିଥିବା ଦୁଧ ଚୁଲିରୁ ଓହ୍ଲାଇଦେଇ✦ ଯଶୋଦା ପୁଣି ଥରେ ଦଧିମନ୍ଥନ ବଖରାକୁ ଫେରିଆସିଲେ ।

* 'ଟିକିଏ ରହ; ଏହି ଲହୁଣି ମେଞ୍ଚାକ କାଢ଼ିଦିଏ;' ଏପରି କହି ମାଆ ମନା କରୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ 'ଉଁ ଉଁ ଉଁ, ମୁଁ ତ ଦୁଧ ଖାଇବି' କହି କହ୍ନେଇ ଦୁଇହାତରେ ମାଆଙ୍କର ଅଣ୍ଟାକୁ ଭିଡ଼ିଧରି, ଆଣ୍ଠୁ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ପାଦ ଦେଇ କାଖକୁ ଚଢ଼ିଗଲେ । ସ୍ତନରୁ ଦୁଧର ବର୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ମାଆ ଦୁଧ ଖୋଇବାକୁ ଲାଗିଲେ; କହ୍ନେଇ ମଝି ମଝିରେ ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସି ଦେଉଥାନ୍ତି । ମାଆଙ୍କ ଆଖି ସେହି ହସରେ ଲାଖି ରହିଗଲା । 'ଈକ୍ଷତୀ' ପଦର ଅଭିପ୍ରାୟ ଏହି ଯେ, 'କହ୍ନେଇ ଯେତେବେଳେ ସ୍ତନରୁ ମୁହଁ କାଢ଼ି ମୋତେ ଚାହିଁବ, ସେତେବେଳେ ମୋ ଆଖି ତା' ଆଖିରେ ମିଶିଗଲେ ତାକୁ କେତେ ସୁଖ ନ ମିଳିବ ସତେ !'

ସେପଟେ ଚୁଲିରେ ପଦ୍ମଗନ୍ଧା ଗାଈର ଦୁଧ ଗରମ ହେଉଥିଲା । ସେହି ଦୁଧ ଭାବିଲା, 'ସ୍ନେହମୟୀ ମାଆ ଯଶୋଦାଙ୍କ ଦୁଧ କେବେ କମ୍ ହେବ ନାହିଁ, କି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ତୃଷା କେବେ ମେଣ୍ଟିବ ନାହିଁ; ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ବାଦବୁଦିଆ ଚାଲିଛି । ଏପଟେ ମୁଁ ବିଚରା ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି, ଜନ୍ମ ଜନ୍ମ ଧରି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ଅଧରର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ, ହା ହତାଶ ହୋଇ ମରୁଛି । ଯେଉଁ ଜୀବନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କାମରେ ନ ଆସିଲା, ସେଭଳି ଜୀବନରେ ଆଉ ଲାଭ କ'ଣ ! ଏପରି ବଞ୍ଚିବା ଅପେକ୍ଷା, ତାଙ୍କରି ଆଖି ଆଗରେ ନିଆଁରେ ପଶି ମରିଯିବା ବରଂ ଭଲ ।' ସେତିକିବେଳେ ମାଆଙ୍କ ଆଖି ତା'ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା । ଦୟାଳୁ ମାଆଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ବି ଧ୍ୟାନ ରହିଲା ନାହିଁ । ପୁତ୍ରକୁ କୋଳରୁ ଠେଲିଦେଇ ସେ ଧାଇଁଗଲେ । ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆଡ଼େଇଦେଇ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖୀମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଭଗବାନ ଅତୃପ୍ତ ହୋଇ ରହିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତଙ୍କର ହୃଦୟରସକୁ, ସ୍ନେହକୁ ଭଗବାନ କଣ କେବେ ବି 'ସେତିକି ଥାଉ, ସେତିକି ଥାଉ' କହି ଆଡ଼େଇଦେଇ ପାରିବେ ! ତୃପ୍ତ ହୋଇଯିବେ ! ତେଣୁ ସେହିଦିନଠାରୁ ତାଙ୍କର ନାମ ହୋଇଗଲା 'ଅତୃପ୍ତ' ।

ψ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଓଠପାଟି ଥରିଲା । ତାଙ୍କ ଓଠର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ କ୍ରୋଧ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଗଲା । ଧଳା ଧଳା ଦୁଧଦାନ୍ତ ଓଠକୁ ଚାପି ଧରିବାରୁ ସୂଚନା ମିଳୁଛି ଯେ, ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ରଜୋଗୁଣକୁ ଶାସନ କଲା; ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଲା । ସେହି କ୍ରୋଧ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲା ମନ୍ଥା ଯାଉଥିବା ଦହିହାଣ୍ଡି ଉପରକୁ । ସେଥିରେ ଦମ୍ଭ ନାମକ ଅସୁରଟାଏ ଆସି ବସିଥିଲା । ଦମ୍ଭ କହିଲା, 'କାମ, କ୍ରୋଧ ଓ ଅତୃପ୍ତି ପରେ ମୋର ପାଳି ପଡ଼ିଛି' । ତେଣୁ ସେ ଲୁହ ହୋଇ ଆଖିରେ ଛଳ ଛଳ ହେଲା । ଭକ୍ତଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଜ ମମତାର ଧାରା ପ୍ରବାହିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କି କି ଭାବ ପ୍ରଦର୍ଶନ ନ କଲେ ସତେ ! କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ ଓ ଦମ୍ଭ ମଧ୍ୟ ଆଜି ବ୍ରହ୍ମସଂସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ଧନ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଘରେ ପଶି ବାସି ଲବଣି ଖାଇଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କୁ ଯେ କେତେ ଭୋକ ଲାଗୁଥିଲା, ତାହା ମାଆଙ୍କୁ ଦେଖାଇଦେଲେ ।

ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ପୁରୁଷାର୍ଥ ଭଗବାନ ନୁହଁନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କର ପୁରୁଷାର୍ଥ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା । ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି । ମାଆ ନିଜ ହାତରେ ଦୁହିଁଥିବା ପଦ୍ମଗନ୍ଧା ଗାଈର ଦୁଧ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଇଁ ହିଁ ଗରମ ହେଉଥିଲା । ଆଉ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ତାହା ତାଙ୍କୁ ପିଆ ଯାଇଥାନ୍ତା । 'ଦୁଧ ଉତୁରି ଚୁଲିରେ ପଶିଗଲେ, ମୋ ପୁଅ କଣ ଖାଇବ? ଭୋକରେ କାନ୍ଦିବ ।' ଏହା ଭାବି ତାଙ୍କୁ କୋଳରୁ ଓହ୍ଲାଇଦେଇ ଯଶୋଦା ଦୁଧ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ଧାଇଁ ଯାଇଥିଲେ ।

✦ ଯଶୋଦା ମାତା ଦୁଧ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଆହା ! ସ୍ନେହପ୍ରେମର କି ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ ! ପୁଅକୁ କୋଳରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଦେଇ ପୁଅର ପିଇବା ଦୁଧ ପ୍ରତି ଏତେ ପ୍ରୀତି କାହିଁକି ? କାରଣ, ନିଜ ଛାତିର ଦୁଧ ତ ନିଜର; ତାହା ଅନ୍ୟ କେଉଁ ଆଡ଼େ ଚାଲିଯାଉ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ହଜାରେ ବଛା ବଛା ଗାଈଙ୍କ ଦୁଧରେ ପାଳିତା ପଦ୍ମଗନ୍ଧା ଗାଈର ଏହି ଦୁଧ ଆଉ କେଉଁଠୁ ମିଳିବ ? ବୃନ୍ଦାବନର ଦୁଧ ତ ଅପ୍ରାକୃତ, ଚିନ୍ମୟ, ପ୍ରେମଜଗତର ଦୁଧ । ଏଣେ ମାଆ ଆସୁଥିବାର ଦେଖି ସେହି ଦୁଧ ଲାଜରେ ଶଂକିଗଲା । ଭାବିଲା, "ହାୟ ! ନିଆଁକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିବି ବୋଲି ସଂକଳ୍ପ କରି ମୁଁ ମାଆଙ୍କ ସ୍ନେହାନନ୍ଦରେ କେତେ ବଡ଼ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇ ନ ଦେଲି ! ଆରେ, ଆରେ ! ମାଆ ନିଜର ଆନନ୍ଦ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଧାଇଁ ଆସୁଛନ୍ତି ଯେ ! ମତେ ଧିକ୍ !" ଏହା ଭାବି ଦୁଧ ଥମିଗଲା, ଦୁଧର ଉତୁରିବା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ।

ଭଗ୍ନଂ ବିଲୋକ୍ୟ ସ୍ୱସୁତସ୍ୟ କର୍ମ ତଜ୍-
ଜହାସ ତଂ ଚାପି ନ ତତ୍ର ପଶ୍ୟତୀ ॥ ୭

ଆସି ଦେଖନ୍ତି ତ ଦହିହାଣ୍ଡିଟା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଛି । ସେ ବୁଝିଗଲେ ଯେ, ତାହା ତାଙ୍କ ଗେହ୍ଲା ପୁଅର କୀର୍ତ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପୁଅ ତ ସେଠାରେ ନ ଥିଲା । ପୁଅକୁ ନ ଦେଖି ଯଶୋଦା ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୭ ॥

ଉଲୂଖଳାଙ୍ଘ୍ରେରୁପରି ବ୍ୟବସ୍ଥିତଂ
ମର୍କାୟ କାମଂ ଦଦତଂ ଶିଚି ସ୍ଥିତମ୍ ।
ହୈୟଙ୍ଗବଂ ଚୌର୍ଯ୍ୟବିଶଙ୍କିତେକ୍ଷଣଂ
ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ପଶ୍ଚାତ୍ ସୁତମାଗମଚ୍ଛନୈଃ ॥ ୮

ଏଣେତେଣେ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଗୋଟିଏ ଉଦୂଖଳ ତଳମୁହାଁ ହୋଇ ଓଲଟି ପଡ଼ିଛି; ପୁଅ ତାରି ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇ, ଶିକାରୁ ଲବଣି କାଢ଼ି ମାଙ୍କଡ଼ମାନଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟୁଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ଲବଣି ଚୋରି କରୁଥିବା ଘଟଣା କାଳେ କେହି ଦେଖିଦେବ ବୋଲି ଚାରିଆଡ଼କୁ ତରକି ତରକି ଚାହୁଁଛି । ଏ ଘଟଣା ଦେଖିଦେଇ ଯଶୋଦାରାଣୀ ପଛପଟରୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଯାଇ ପୁଅ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । * ॥ ୮ ॥

ତାମାତ୍ତଯଷ୍ଟିଂ ପ୍ରସମୀକ୍ଷ୍ୟ ସତ୍ୱର-
ସ୍ତତୋଽବରୁହ୍ୟାପସସାର ଭୀତବତ୍ ।
ଗୋପ୍ୟନ୍ୱଧାବନ୍ନ ଯମାପ ଯୋଗିନାଂ
କ୍ଷମଂ ପ୍ରବେଷ୍ଟୁଂ ତପସେରିତଂ ମନଃ ॥ ୯

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଦେଲେ ଯେ, ହାତରେ ଛାଟ ଖଣ୍ଡିଏ ଧରି ମାଆ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆସୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ ଚଟ୍ କରି ଉଦୂଖଳରୁ ତଳକୁ ଡେଇଁପଡ଼ି ଭୟରେ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଗଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀମାନେ ନିଜ ମନକୁ ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ଶୁଦ୍ଧ କରିସାରି ମଧ୍ୟ ପାଇବା କଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ଯାହାଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ, ସେହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧରିବା ନିମନ୍ତେ ଯଶୋଦା ତାଙ୍କ ପଛରେ ଧାଇଁଲେΨ ॥ ୯ ॥

ଅନ୍ୱଞ୍ଚମାନା ଜନନୀ ବୃହଚ୍ଚଳଚ୍-
ଛ୍ରୋଣୀଭରାକ୍ରାନ୍ତଗତିଃ ସୁମଧ୍ୟମା ।
ଜବେନ ବିସ୍ରଂସିତକେଶବନ୍ଧନ-
ଚ୍ୟୁତପ୍ରସୂନାନୁଗତିଃ ପରାମୃଶତ୍ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପଛରେ ଧାଇଁବାବେଳେ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ବଡ଼ ଓ ମାଂସଳ ନିତମ୍ବ (ପିଚା)ର ଭାର ହେତୁ ମାତା ଯଶୋଦାଙ୍କର ବେଗ କମିଗଲା । ଧାଉଁ ଧାଉଁ ମୁଣ୍ଡର ଖୋସା ଢିଲା ହୋଇଗଲା; ଫଳରେ ସେ ମୁଣ୍ଡରେ ଖୋସିଥିବା ଫୁଲସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ତଳେ ଖସିପଡ଼ିଲା । ଯାହା ହେଉ ଏପରି ଧାଇଁ ଧାଇଁ ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଧରିପକାଇଲେ✦ ॥ ୧୦ ॥

---

* "ମାଆ ! ତୁମେ ଯଦି ମୋତେ କୋଳରେ ନ ବସାଇବ, ତେବେ ମୁଁ ଯାଉଛି ଆଉ କେଉଁ ଖଳର କୋଳରେ ବସିବି ।" —ଏପରି ଭାବି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯାଇ ତଳମୁହାଁ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଉଦୂଖଳ ଉପରେ ବସିଥିଲେ । ଉଦାର ପୁରୁଷ ଯାଇ ଦୁଷ୍ଟଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ବସିଗଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଉଦାର ସ୍ୱଭାବ ବଦଳେ ନାହିଁ । ଉଦୂଖଳ ଉପରେ ବସି ମଧ୍ୟ ସେ ମାଙ୍କଡ଼ମାନଙ୍କୁ ଲବଣି ବାଣ୍ଟୁଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ରାମାବତାରରେ ବାନରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଉଦାର ଭାବ ଆସିଯାଇଥିଲା, ତାହାରି ହେତୁ କିମ୍ବା ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ କ୍ରୋଧ ଉଦୟ ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଏହା କରିଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନେତ୍ର 'ଚୌର୍ଯ୍ୟବିଶଙ୍କିତ' ହୋଇଯାଇଥିଲା; ଏହା ଧ୍ୟାନର ଯୋଗ୍ୟ । ତାଙ୍କର ନେତ୍ର ତ ସହଜେ ଲଳିତ, କଳିତ, ଛଳିତ, ବଳିତ, ଚକିତ ଆଦି ଅନେକ ପ୍ରକାରର ହୋଇଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଏହି 'ଚୌର୍ଯ୍ୟବିଶଙ୍କିତ' ନେତ୍ର ପ୍ରେମୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଗଭୀର ଆଘାତ ଦେଇଥାଏ ।

Ψ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଭଗବାନ ଧାଉଁଛନ୍ତି ! କି ଅପୂର୍ବ ଦୃଶ୍ୟ !! ଜାଣନ୍ତୁ, ସେ ମାଆଙ୍କ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ପ୍ରେମ ନିକଟରେ ନିଜର ସକଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ସମର୍ପଣ କରିଦେଇ ବ୍ରଜର ବାହାରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । କୌଣସି ଅସୁର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ଆସିଲେ ଯେ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରକୁ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମାଆଙ୍କ ହାତରେ ସାମାନ୍ୟ ଛାଟଟାଏ ଦେଖି—କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ନୁହେଁ, ସାମାନ୍ୟ ଛାଟଟାଏ ଦେଖି ଭୟରେ ଥରୁଛନ୍ତି ! ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଭୟଭୀତ ମୂର୍ତ୍ତି କେଡ଼େ ମଧୁର ନୁହେଁ ସତେ ! ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ସେହି ଭୟକୁ !

✦ ନିଜର ଶରୀର ଓ ଶୃଙ୍ଗାର (ବେଶଭୂଷା) ଉଭୟେ ମାତା ଯଶୋଦାଙ୍କର ବିରୋଧୀ ହୋଇଗଲେ; ସେମାନେ ସତେ ଯେପରି କହୁଥିଲେ, "ତୁମେ କାହିଁକି ଆଦରର କହ୍ନେଇଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଛ ?" କିନ୍ତୁ ମାଆ ତାଙ୍କୁ ଧରିବା ପରେ ହିଁ ଜିଦି ଛାଡ଼ିଲେ ।

କୃତାଗସଂ ତଂ ପ୍ରରୁଦନ୍ତମକ୍ଷିଣୀ
କଷନ୍ତମଞ୍ଜନ୍ମଷିଣୀ ସ୍ୱପାଣିନା ।
ଉଦ୍‌ବୀକ୍ଷମାଣଂ ଭୟବିହ୍ୱଳେକ୍ଷଣଂ
ହସ୍ତେ ଗୃହୀତ୍ୱା ଭିଷୟନ୍ତ୍ୟବାଗୁରତ୍ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଧରି ତାଙ୍କୁ ଧମକାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖଭଙ୍ଗୀ ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଅପରାଧ ତ କରିଥିଲେ; ତେଣୁ କାନ୍ଦ ବନ୍ଦ କଲେ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦ ହେଉ ନ ଥିଲା । ହାତରେ ଆଖି ମଳୁଥାନ୍ତି; ତା'ଫଳରେ ମୁହଁରେ ଆଖିର କଜ୍ଜଳ ବୋଳି ହୋଇଯାଇଥାଏ । ମାଡ଼ ଖାଇବା ଭୟରେ ଆଖି ଉପରକୁ ଉଠି ଯାଇ ମାଆଙ୍କ ଉପରେ ନିବଦ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ଆଖିରେ ବ୍ୟାକୁଳତା ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ* ॥୧୧॥

ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ଯଷ୍ଟିଂ ସୁତଂ ଭୀତଂ ବିଜ୍ଞାୟାର୍ଭକବତ୍ସଳା ।
ଇୟେଷ କିଳ ତଂ ବଦ୍ଧୁଂ ଦାମ୍ନାତଦ୍‌ବୀର୍ଯ୍ୟକୋବିଦା ॥ ୧୨

ଯଶୋଦା ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ପୁଅ ବହୁତ ଡରିଗଲାଣି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରୁ ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହ ଉଛୁଳି ପଡ଼ିଲା । ସେ ଛାଟଟାକୁ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଭାବିଲେ, ଏହାକୁ ଥରେ ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧିଦେବା ଦରକାର (ନ ହେଲେ କୁଆଡ଼େ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇବ ।) ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ ଯଶୋଦାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପୁଅର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ କିଛି ବି ଜଣା ନ ଥିଲା ᛘ ॥ ୧୨ ॥

* ବିଶ୍ୱ ଇତିହାସରେ, ଭଗବାନଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନରେ ଏହି ପ୍ରଥମେ ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ଭଗବାନ ମାଆଙ୍କ ଆଗରେ ଅପରାଧୀ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । 'ସତରେ, ମୁଁ ଅପରାଧୀ'—ଜାଣନ୍ତୁ, ଏହି ସତ୍ୟକୁ ସେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଦେଲେ । ବାଆଁ ହାତରେ ଦୁଇଆଖି ମଳି ମଳି ସତେ ଯେପରି ସେ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୁହାଇବାକୁ ଗ୍ରହୁଁଥିଲେ ଯେ, ସେ କୌଣସି କର୍ମର କର୍ତ୍ତା ନୁହନ୍ତି । ଉପରକୁ ଗ୍ରହିଁ ସେ ଭାବୁଥିଲେ, 'ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ମାଆ ମୋତେ ପିଟିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ସେତେବେଳେ କିଏ ବା ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ !' ନେତ୍ରଯୁଗଳ ଭୟରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଯାଇ ଭାବୁଥିଲେ, ଏ ପଛକେ 'କିଛି କରି ନାହିଁ' ବୋଲି କହିଦିଅନ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ ଆମେ କିପରି କହିବୁ? କହିଦେଲେ ତ ଲୀଳା ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ ।

ମାଆ ଆଖି ଦେଖାଇ ପାଟି କଲେ, "ଆରେ ଦୁଷ୍ଟ ! ରେ ବାନର ବନ୍ଧୁ ! ରେ ଦହିହାଣ୍ଡିଭଙ୍ଗା ! ତତେ ଏଥର ଲହୁଣି ମିଳିବ କେଉଁଠୁ? ତତେ ଆଜି ମୁଁ ଏପରି ବାନ୍ଧି ରଖିବି ଯେ, ତୁ ଆଉ ଏ ଗଉଡ଼ଟୋକାଙ୍କ ସାଥିରେ ଖେଳି ପାରିବୁନି, କି ଲବଣିଗ୍ରେରି ଆଦି ଦୁଷ୍ଟାମି କରିପାରିବୁନି ।"

ᛘ "ମାଆ ! ମତେ ମାରନି ।" ମାଆ କହିଲେ, "ତୁ ଯଦି ମାଡ଼କୁ ଏତେ ଡରୁଛୁ, ତେବେ ଦହିହାଣ୍ଡି ଭାଙ୍ଗିଲୁ କାହିଁକି ?" ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଦେଲେ, "ମାଆ ! ମୁଁ ଆଉ ଏପରି କାମ କେବେ କରିବିନି । ତୁମେ ସେ ଛାଟ ଖଣ୍ଡିକ ଫୋପାଡ଼ି ଦିଅ ।"

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନିଷ୍କପଟତା ଦେଖି ମାଆଙ୍କ ହୃଦୟ ଦୟାରେ ପୂରି ଉଠିଲା; ତାଙ୍କ ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହର ସମୁଦ୍ରରେ ଜୁଆର ଆସିଗଲା । ସେ ଭାବିଲେ, 'ମୋ ଧନ ଖୁବ୍ ଡରିଯାଇଛି । ଏବେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ କାଳେ ବଣକୁ ଧାଇଁ ପଳାଇବ; ଭୋକଶୋଷରେ ଏଣେତେଣେ ବୁଲିବ । ତେଣୁ ଏବେ କିଛି ସମୟ ବାନ୍ଧି ରଖିବି । ପରେ ଦୁଧ-ଲହୁଣି ତିଆରି ହୋଇଗଲେ, ବୁଝାଇସୁଝାଇ ଶାନ୍ତ କରିଦେବି ।' ଏପରି ଭାବି ମାଆ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ବାନ୍ଧିବା ପଛରେ ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହ ହିଁ ରହିଥିଲା ।

ଭଗବାନଙ୍କ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ ନ ଜାଣିବା (ଅଜ୍ଞାନ) ଦୁଇପ୍ରକାର ହୋଇଥାଏ । ଏକପ୍ରକାର ଅଜ୍ଞାନ ସାଧାରଣ ପ୍ରାକୃତ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଏକପ୍ରକାର ଅଜ୍ଞାନ ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧ ପ୍ରେମୀ ପରିକରମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଥାଏ । ମାତା ଯଶୋଦା ଥିଲେ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପଭୂତା ଚିନ୍ମୟୀ ଲୀଳାର ଅପ୍ରାକୃତ ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧ ପରିକର । ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବାତ୍ସଲ୍ୟଭାବ ହେତୁ, ଶିଶୁ-ପ୍ରେମର ପ୍ରଗାଢ଼ତା ହେତୁ ହିଁ ତାଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ-ଜ୍ଞାନ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଯାଇଛି; ଅନ୍ୟଥା ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଅଜ୍ଞାନର ସ୍ଥାନ କାହିଁ? ସେ ତ ତୁରୀୟାବସ୍ଥା ଅଥବା ସମାଧିଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଅତିକ୍ରମ କରି ସହଜ ପ୍ରେମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇସାରିଛନ୍ତି । ସେହି ସ୍ଥିତିରେ ପ୍ରାକୃତ ଅଜ୍ଞାନ, ମୋହ, ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣ କଥା କଣ କହିବା, ପ୍ରାକୃତ ସତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କରିପାରେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ତାଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳା ସମ୍ପାଦନ ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାଶକ୍ତିର ହିଁ ଏକ ଚମତ୍କାରବିଶେଷ ।

ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟରେ ଚେତନାର ସ୍ଫୁରଣ ହୋଇ ନ ଥାଏ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟରେ ଜଡ଼ତା ରହିଥାଏ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହାତକୁ ଆସିଯିବା କ୍ଷଣି ଯଶୋଦା ମାତା ଛାଟ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲେ ।

"ମୋତେ (ଭଗବାନଙ୍କୁ) ତୃପ୍ତି ଦେବାର ପ୍ରଯତ୍ନ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅନ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ ବସ୍ତୁରେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଯେ କେବଳ ଅର୍ଥହାନିର କାରଣ, ତାହା ନୁହେଁ; ତାହା ମୋତେ ବି ଦୃଷ୍ଟିପଥରୁ ଦୂରେଇଦିଏ; କିନ୍ତୁ ସବୁ କିଛି ଛାଡ଼ିଦେଇ ମୋ ପଛରେ ଧାଇଁଲେ ହିଁ ମୋତେ ପାଇ ହୁଏ ।" ମାତା ଯଶୋଦାଙ୍କ ଚରିତ୍ରରୁ କଣ ଏତିକି ଶିକ୍ଷା ମିଳୁନି ?

"ମୋତେ ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ଧରିପାରେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଯେ ଅନ୍ୟ ସବୁଆଡୁ ମୁହଁ ଫେରାଇ ଆଣି ମୋ ପଛରେ ବା ମୋ ଆଡ଼କୁ ଧାଏଁ, ମୁଁ ତାକୁ ଧରାଦିଏ ।"—ଏପରି ଭାବି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯଶୋଦାଙ୍କୁ ଧରାଦେଲେ ।

ନ ଚାନ୍ତର୍ନ ବହିର୍ଯସ୍ୟ ନ ପୂର୍ବଂ ନାପି ଚାପରମ୍ ।
ପୂର୍ବାପରଂ ବହିଶ୍ଚାନ୍ତର୍ଜଗତୋ ଯୋ ଜଗଚ୍ଚ ଯଃ ॥ ୧୩

ତଂ ମତ୍ୱାଽଽତ୍ମଜମବ୍ୟକ୍ତଂ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲିଙ୍ଗମଧୋକ୍ଷଜମ୍ ।
ଗୋପିକୋଲୂଖଳେ ଦାମ୍ନା ବବନ୍ଧ ପ୍ରାକୃତଂ ଯଥା ॥ ୧୪

ତଦ୍ ଦାମ ବଧ୍ୟମାନସ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଭକସ୍ୟ କୃତାଗସଃ ।
ଦ୍ୱ୍ୟଙ୍ଗୁଳୋନମଭୂତ୍ତେନ ସନ୍ଦଧେଽନ୍ୟଚ୍ଚ ଗୋପିକା ॥ ୧୫

ଯଦାଽଽସୀତ୍ତଦପି ନ୍ୟୂନଂ ତେନାନ୍ୟଦପି ସନ୍ଦଧେ ।
ତଦପି ଦ୍ୱ୍ୟଙ୍ଗୁଳଂ ନ୍ୟୂନଂ ଯଦ୍ ଯଦାଦତ୍ତ ବନ୍ଧନମ୍ ॥ ୧୬

ଯାହାଙ୍କ ଠାରେ ବାହାର ନାହିଁ କି ଭିତର ନାହିଁ; ଯାହାଙ୍କର ଆଦି ନାହିଁ, କି ଅନ୍ତ ନାହିଁ; ଯେ ଜଗତ୍ ସୃଷ୍ଟିର ପୂର୍ବେ ବି ଥିଲେ, ପ୍ରଳୟର ପରେ ବି ରହିବେ; ଯେ ଜଗତର ଭିତରେ ବି ଅଛନ୍ତି, ବାହ୍ୟ ରୂପରେ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି; ଅଧିକ କଣ କହିବା, ଯେ ନିଜେ ଜଗତ୍ ରୂପରେ ବି ଅଛନ୍ତି;* କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଯେ ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅତୀତ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତ, ସେହି ଭଗବାନ ମନୁଷ୍ୟରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ପୁତ୍ର ବୋଲି ଭାବି ଯଶୋଦାରାଣୀ ଉଦୂଖଳରେ ଦଉଡ଼ିଦ୍ୱାରା ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କୁ ଯେପରି ବନ୍ଧାଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ବାନ୍ଧିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେΨ ॥ ୧୩,୧୪ ॥ ମାତା ଯଶୋଦା ତାଙ୍କର ଚଗଲା ପୁଅକୁ ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଦଉଡ଼ିଟି ଦୁଇଆଙ୍ଗୁଳି ଛୋଟ ହେଲା । ତେଣୁ ସେ ଆଉ ଖଣ୍ଡିଏ ଦଉଡ଼ି ଆଣି ସେଥିରେ ଯୋଡ଼ିଲେ✦ ॥ ୧୫ ॥ ତାହା ବି ଛୋଟ ହେଲା । ଏହା ଦେଖି ସେ ତା ସହିତ ଆହୁରି ଖଣ୍ଡିଏ ଦଉଡ଼ି ଯୋଡ଼ିଲେ$ । ଏପରିଭାବରେ ସେ ଯେତେ ଦଉଡ଼ି ଆଣି ଯୋଡ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଳି ଛୋଟ ହେଲା #॥ ୧୬॥

* ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମରୂପତା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଉପନିଷଦରେ ଯେପରି ଅପୂର୍ବମ୍, ଅନପରମ୍, ଅନନ୍ତରମ୍, ଅବାହ୍ମମ୍ ଇତ୍ୟାଦି ଶବ୍ଦରେ ବ୍ରହ୍ମର ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି, ତାହା ଏଠାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବି କୁହାଯାଇଛି । ସେହି ସର୍ବାଧିଷ୍ଠାନ, ସର୍ବସାକ୍ଷୀ, ସର୍ବାତୀତ, ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ, ସର୍ବୋପାଦାନ ଏବଂ ସର୍ବରୂପ ବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ଯଶୋଦାଙ୍କ ପ୍ରେମରେ ବାନ୍ଧି ହେବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ସେ ସ୍ୱୟଂ ବନ୍ଧନରୂପ ମଧ୍ୟ । ତେଣୁ ଏଭଳି ବାନ୍ଧି ହେବାରେ କୌଣସି ଅସଙ୍ଗତି ବା ଅନୌଚିତ୍ୟ ନାହିଁ ।

Ψ 'ଏ ଯେପରି ଆଉ କେବେ ଉଦୂଖଳ ଉପରେ ନ ବସେ, ସେଥିପାଇଁ ଏହାକୁ ଉଦୂଖଳରେ ବାନ୍ଧିଦେବା ହିଁ ଠିକ୍ ହେବ; କାରଣ ଖଳ ସହିତ ବେଶୀ ସାଙ୍ଗ ହେଲେ, ମନରେ ଉଦ୍‌ବେଗ ଜାତ ହୁଏ । ପୁଣି ଉଦୂଖଳ ମଧ୍ୟ ଚୋର; କାରଣ ତାହା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଚୋରିରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି । ଦୁହେଁ ବନ୍ଧନର ଯୋଗ୍ୟ ଜାଣି ମାତା ଦୁହିଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ।

✦ ଯଶୋଦା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପେଟରେ ଯେତେ ଯେତେ ନିଜର ସ୍ନେହାଦି ଗୁଣ (ସଦ୍‌ଗୁଣ ବା ଦଉଡ଼ି) ଗୁଡ଼ାଇବାକୁ ଚାହିଁଲେ, ଭଗବାନ ନିଜର ନିତ୍ୟମୁକ୍ତତା, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଆଦି ସଦ୍‌ଗୁଣଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ସେତେ ସେତେ ପ୍ରକଟ କଲେ ।

$ (୧) ଗୁଣ ଶବ୍ଦର ଅନେକ ଅର୍ଥ ରହିଛି, ଯଥା—ସଦ୍‌ଗୁଣ, ସତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ଗୁଣ ଓ ଦଉଡ଼ି । ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଆଦି ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ଅଖିଳବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡନାୟକ ତ୍ରିଲୋକନାଥ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ତେବେ ଏପରି ଛୋଟ ଗୁଣ (ଦି'ଚାରିଖଣ୍ଡର ଦଉଡ଼ି) ଖଣ୍ଡେ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିପାରନ୍ତା କିପରି ? ତେଣୁ ଯଶୋଦାଙ୍କ ଦଉଡ଼ି ଅଣ୍ଟିଲା ନାହିଁ ।

(୨) ସାଂସାରିକ ବିଷୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ହିଁ ବାନ୍ଧିବାକୁ ସମର୍ଥ—**ବିଷିଣ୍ୱନ୍ତି ଇତି ବିଷୟାଃ** । ସଂସାର ହୃଦୟସ୍ଥିତ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ଓ ସାକ୍ଷୀଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗୋ-ବନ୍ଧକ (ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବା ଗୋରୁଗାଈଙ୍କୁ ବାନ୍ଧୁଥିବା) ଦଉଡ଼ି ଗୋ-ପତି (ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କର ବା ଗୋଜାତିର ସ୍ୱାମୀ)ଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିପାରନ୍ତା କିପରି ?

(୩) ବେଦାନ୍ତର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନୁଯାୟୀ ଅଧ୍ୟସ୍ତର ବନ୍ଧନ ହୁଏ; ଅଧିଷ୍ଠାନର ନୁହେଁ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉଦର ତ ଅନନ୍ତକୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଅଧିଷ୍ଠାନ । ତାକୁ ଭଲା ବାନ୍ଧି ହୁଅନ୍ତା କିପରି ?

(୪) ଭଗବାନ ଯାହାକୁ କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି, ସେ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଯଶୋଦାଙ୍କ ହାତର ଦଉଡ଼ି ଉପରେ ତ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଯାଉଥାଏ; ତେଣୁ ସେ ସ୍ୱୟଂ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଥାଏ । ସେଥିରେ ଆଉ ଗଣ୍ଠି ପଡ଼ନ୍ତା କିପରି?

(୫) ସାଧକ ଯଦି ନିଜର ଗୁଣଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିଜର କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ତେବେ ସେ ପାରିବ ନାହିଁ । ଧରି ନିଅନ୍ତୁ, ଏହି କଥା ସୂଚିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଯେତେ ଦଉଡ଼ି ଯୋଡ଼ିଲେ ବି ତାହା ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଉଦରକୁ ପାଇଲା ନାହିଁ ।

(୧) ଭଗବାନ ଭାବିଲେ, ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦିଏ, ସେତେବେଳେ କେବଳ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣଦ୍ୱାରା ହିଁ ସମ୍ବନ୍ଧର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହୁଏ; ରଜ କି ତମଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ । ତେଣୁ ସେ ଦଉଡ଼ିକୁ ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଳି ଛୋଟ କରିଦେଇ ନିଜର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଦେଲେ ।

(୨) ପ୍ରଭୁ ବିଚାର କଲେ, ଯେଉଁଠି ନାମ ଓ ରୂପ ରହିଛି, ସେଠାରେ ହିଁ ବନ୍ଧନ ସମ୍ଭବ; ମୋର ତ ନାମ ନାହିଁ, କି ରୂପ ନାହିଁ; ମୁଁ କିପରି ବାନ୍ଧି ହେବି? ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଳି ଛୋଟ ହେବା ପଛରେ ଏହି ରହସ୍ୟ ରହିଥିଲା ।

(୩) ଦୁଇଟି ବୃକ୍ଷକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ; ଏହା ସୂଚିତ କରିବାକୁ ଦଉଡ଼ି ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଳି ଛୋଟ ହେଲା ।

ଏବଂ ସ୍ୱଗେହଦାମାନି ଯଶୋଦା ସନ୍ଦଧତ୍ୟପି ।
ଗୋପୀନାଂ ସୁସ୍ମୟନ୍ତୀନାଂ ସ୍ମୟନ୍ତୀ ବିସ୍ମିତାଭବତ୍ ॥ ୧୭

ଯଶୋଦା ଘରର ସବୁ ଦଉଡ଼ି ଆଣି ଯୋଡ଼ିଦେଲେ; ତଥାପି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଏପରି ବିଫଳ ହେବାରୁ ଘଟଣା ଦେଖୁଥିବା ଗୋପୀମାନେ ହସିଲେ । ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ* ॥ ୧୭ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଖିଲେ, ମାଆଙ୍କ ଦେହ ଝାଳରେ ଲଟପଟ ହୋଇଗଲାଣି; ତାଙ୍କ ଖୋସାର ଫୁଲମାନ ତଳେ ଖସିପଡୁଛି; ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇଗଲେଣି । ତେଣୁ ଭଗବାନ କୃପା କରି ନିଜେ ମାଆଙ୍କ ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୮ ॥

ସ୍ୱମାତୁଃ ସ୍ୱିନ୍ନଗାତ୍ରାୟା ବିସ୍ରସ୍ତକବରସ୍ରଜଃ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପରିଶ୍ରମଂ କୃଷ୍ଣଃ କୃପୟାଽଽସୀତ୍ ସ୍ୱବନ୍ଧନେ ॥ ୧୮

(୪) ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପାରୁ ଦ୍ୱୈତାନୁରାଗୀ ବି ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଅସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ । ଏହି ଦୁଇ ଭାବ ସୂଚିତ କରିବାକୁ ଦଉଡ଼ି ଦୁଇ ଅଙ୍ଗୁଳି ଛୋଟ ହେଲା ।

(୫) ଯଶୋଦା ମାତା ଛୋଟ-ବଡ଼ ଅନେକ ଦଉଡ଼ିରେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବେ ଏବଂ ଶେଷରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ଯୋଡ଼ି ସେଥିରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଚାହିଁଲେ; କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଦଉଡ଼ି ତାଙ୍କ ଅଣ୍ଟାକୁ ପାଇଲା ନାହିଁ । କାରଣ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖରେ ଛୋଟ-ବଡ଼ର ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ଦଉଡ଼ିମାନେ କହିଲେ, 'ଆମଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପରି ଅନନ୍ତତା, ଅନାଦିତା ଓ ବିଭୁତା ନାହିଁ; ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିବା ବନ୍ଦ କର ।' ଅଥବା ନଦୀମାନେ ଯେପରି ସମୁଦ୍ରରେ ଲୀନ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି, ସବୁ ଗୁଣ (ଦଉଡ଼ି) ସେହିପରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦେହରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲେ; ସେମାନେ ନିଜର ନାମରୂପ ହରାଇ ବସିଲେ । ଏହି ଦୁଇ ଭାବ ସୂଚାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ, ଦଉଡ଼ି ଦୁଇ ଅଙ୍ଗୁଳି ଛୋଟ ହୋଇଗଲା ।

* ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ''ଏତିକି ଟିକିଏ ଅଣ୍ଟା ହୋଇଛି; ହାତମୁଠାରେ ରହିଯିବ; ତଥାପି ଶହେ ହାତର ଦଉଡ଼ି ବି ଏ ଅଣ୍ଟାକୁ ପାଉନି ! ଇଏ ତ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ! ସବୁଥର ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଳି ହିଁ ଛୋଟ ହେଉଛି; କେବେ ବି ତିନି, କି ଚାରି, କି ଏକ ଆଙ୍ଗୁଳି ଛୋଟ ହେଉନି ! କି ଅଲୌକିକ ଚମତ୍କାରିତା !!''

ψ (୧) ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାବିଲେ, ''ଦେଖୁଛି, ମାଆଙ୍କ ହୃଦୟରୁ ଆଦୌ ଦ୍ୱୈତଭାବନା ଦୂର ହେଉନାହିଁ; ତେଣୁ ମୁଁ କାହିଁକି ବୃଥାରେ ମୋର ଅସଙ୍ଗତା ପ୍ରକଟ କରିବି ! ଯେ ମୋତେ ବଦ୍ଧ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ବଦ୍ଧ ହୋଇଯିବା ହିଁ ଉଚିତ ହେବ ।'' ତେଣୁ ସେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଗଲେ ।

(୨) 'ମୁଁ ମୋର ଭକ୍ତଙ୍କର ଛୋଟିଆ ଗୁଣଟିଏକୁ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରେ ।'—ଏପରି ଭାବି ଭଗବାନ ଯଶୋଦା ମାତାଙ୍କର ଗୁଣ(ଦଉଡ଼ି)କୁ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିବାରେ ସକ୍ଷମ କରିଦେଲେ ।

(୩) ''ମୋ ଠାରେ ଅନନ୍ତ, ଅଚିନ୍ତ୍ୟ କଲ୍ୟାଣ-ଗୁଣ ନିବାସ କରେ ସତ, କିନ୍ତୁ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେସବୁ ଉପରେ ଭକ୍ତଙ୍କ ଗୁଣର ମୋହର ମରା ନ ଯାଇଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେସବୁ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ।''—ଏହା ଜାଣି ପ୍ରଭୁ ଯଶୋଦା ମାଆଙ୍କର ଗୁଣମାନଙ୍କ (ବାତ୍ସଲ୍ୟ, ସ୍ନେହ ଆଦି ତଥା ଦଉଡ଼ି) ଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣୋଦର, ଦାମୋଦର କରିଦେଲେ ।

(୪) ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରି କୋମଳହୃଦୟ ଯେ, ସେ ନିଜ ଭକ୍ତଙ୍କର ପ୍ରେମକୁ ପୁଷ୍ଟ କରୁଥିବା ପରିଶ୍ରମକୁ ମଧ୍ୟ ସହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେବା ପାଇଁ ନିଜେ ବି ବନ୍ଧନ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ।

(୫) ଭଗବାନ ନିଜର ମଧ୍ୟଭାଗରେ (ଅଣ୍ଟାରେ) ବନ୍ଧନ ସ୍ୱୀକାର କରି ଦେଖାଇଦେଲେ ଯେ, ''ମୋ ପାଇଁ ତ ତତ୍ତ୍ୱଦୃଷ୍ଟିରୁ କୌଣସି ବନ୍ଧନ ନାହିଁ; କାରଣ ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ଆଦ୍ୟରେ ବା ଅନ୍ତରେ, ଉପରେ ବା ତଳେ ନ ଥାଏ, କେବଳ ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ପ୍ରତିଭାସିତ ହୁଏ, ତାହା ମିଥ୍ୟା । ସେହିପରି ଏହି ଅଣ୍ଟାର ବନ୍ଧନ ମଧ୍ୟ ମିଥ୍ୟା ।''

(୬) ଭଗବାନ କାହାର ଶକ୍ତି, ସାଧନା ବା ସାମଗ୍ରୀଦ୍ୱାରା ବାନ୍ଧି ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଯଶୋଦା ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ପାରୁନାହାନ୍ତି ଦେଖି ସାହିପଡ଼ିଶାର ଗୋପୀମାନେ ଆସି ଜମା ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ କହିଲେ, ''ତୁମ ପୁଅର ଅଣ୍ଟାଟା ତ ଏତିକି ଟିକିଏ, ହାତମୁଠାରେ ଧରି ହୋଇଯିବ । ସେଥିରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଛୋଟ ଛୋଟ ଘୁଙ୍ଗୁର ରୁଣୁଝୁଣୁ ହୋଇ ବାଜୁଛି । ତଥାପି ଏତେ ଦଉଡ଼ିରେ ମଧ୍ୟ ଏ ପୁଅକୁ ବାନ୍ଧି ହେଉନାହିଁ ଅର୍ଥ, ବିଧାତା ଏହାର କପାଳରେ ବନ୍ଧନ ଲେଖିନାହିଁ । ତେଣୁ ତୁମେ ଆଉ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନି ।''

ଯଶୋଦା କହିଲେ, ''ବେଳ ବୁଡ଼ିଯାଉ ପଛେ, ଗାଆଁ ଯାକର ଦଉଡ଼ି ଲାଗୁ ପଛେ, ମୁଁ ଯାକୁ ନ ବାନ୍ଧି ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ ।'' ମାଆଙ୍କର ଏଭଳି ଜିଦି ଦେଖି ଭଗବାନ ନିଜର ଜିଦି ଛାଡ଼ିଦେଲେ; କାରଣ ଯେଉଁଠି ଭକ୍ତ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଜିଦି ପରସ୍ପରର ବିରୋଧୀ ହୁଏ, ସେଠାରେ ଭକ୍ତଙ୍କର ଜୟ ହୁଏ । ଭଗବାନ ଯେତେବେଳେ ଦେଖନ୍ତି ଯେ, ଭକ୍ତ ଥକିଗଲାଣି, ସେତେବେଳେ ସେ କୃପାପରବଶ ହୋଇ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଭକ୍ତର ଶ୍ରମ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରେ ଊଣା ରହିଥିବା ଯାଏ, ଦଉଡ଼ି ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଳି ଛୋଟ ହୁଏ; କିମ୍ବା ନିଶ୍ଚୟ ବାନ୍ଧିବି ବୋଲି ଅହଂକାର କଲେ, ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ଏକ ଆଙ୍ଗୁଳି ଦୂରକୁ ପଳାଏ ଏବଂ ଭକ୍ତକୁ ଅନୁକରଣ କରି ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ଏକ ଆଙ୍ଗୁଳି ଦୂରକୁ ଘୁଞ୍ଚିଯାଆନ୍ତି । ଏପରି ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଳି ଫରକ ପଡ଼ିଯାଏ । ଯଶୋଦା ଯେତେବେଳେ ଥକିଗଲେ, ଦେହରୁ ଝାଳ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା, ସେତେବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କର କୃପାଶକ୍ତି ତାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ କୋମଳ କରିଦେଲା; ସେ ନିଜର ପ୍ରଭୁତା ଛାଡ଼ି ବାନ୍ଧି ହୋଇଗଲେ ।

ଏବଂ ସଂଦର୍ଶିତା ହ୍ୟଙ୍ଗ ହରିଣା ଭୃତ୍ୟବଶ୍ୟତା ।

ସ୍ୱବଶେନାପି କୃଷ୍ଣେନ ଯସ୍ୟେଦଂ ସେଶ୍ୱରଂ ବଶେ ॥ ୧୯

ନେମଂ ବିରିଞ୍ଚୋ ନ ଭବୋ ନ ଶ୍ରୀରପ୍ୟଙ୍ଗସଂଶ୍ରୟା ।

ପ୍ରସାଦଂ ଲେଭିରେ ଗୋପୀ ଯତ୍ତତ୍ ପ୍ରାପ ବିମୁକ୍ତିଦାତ୍ ॥ ୨୦

ନାୟଂ ସୁଖାପୋ ଭଗବାନ୍ ଦେହିନାଂ ଗୋପିକାସୁତଃ ।

ଜ୍ଞାନିନାଂ ଚାତ୍ମଭୂତାନାଂ ଯଥା ଭକ୍ତିମତାମିହ ॥ ୨୧

କୃଷ୍ଣସ୍ତୁ ଗୃହକୃତ୍ୟେଷୁ ବ୍ୟଗ୍ରାୟାଂ ମାତରି ପ୍ରଭୁଃ ।

ଅଦ୍ରାକ୍ଷୀଦର୍ଜୁନୌ ପୂର୍ବଂ ଗୁହ୍ୟକୌ ଧନଦାତ୍ମଜୌ ॥ ୨୨

ପୁରା ନାରଦଶାପେନ ବୃକ୍ଷତାଂ ପ୍ରାପିତୌ ମଦାତ୍ ।

ନଳକୂବରମଣିଗ୍ରୀବାବିତି ଖ୍ୟାତୌ ଶ୍ରିୟାନ୍ୱିତୌ ॥ ୨୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ବ୍ରହ୍ମା, ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦିଙ୍କ ସମେତ ଏହି ସମସ୍ତ ଜଗତ୍ ତାଙ୍କରି ଅଧୀନ । ତଥାପି ସେ ସଂସାରକୁ ଦର୍ଶାଇଦେଲେ ଯେ, ସେ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅଧୀନ* ॥ ୧୯ ॥ ଗୋପାଳୁଣୀ ଯଶୋଦା ମୁକ୍ତିଦାତା ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କ ଠାରୁ ଯେଉଁ ଅନିର୍ବଚନୀୟ କୃପାପ୍ରସାଦ ପାଇଲେ, ସେହି ପ୍ରସାଦ ପୁତ୍ର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା, ଆତ୍ମା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଶଙ୍କର, ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ବିରାଜିତା ହୋଇଥିବା ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପାଇପାରିଲେ ନାହିଁ ᛘ ॥ ୨୦ ॥ ଏହି ଗୋପିକାନନ୍ଦନ ଭଗବାନ ଅନନ୍ୟ-ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯେତେ ସୁଲଭ, ଦେହାଭିମାନୀ କର୍ମକାଣ୍ଡୀ ଏବଂ ତପସ୍ୱୀ ତଥା ନିଜର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ ସେତେ ସୁଲଭ ନୁହନ୍ତି✦ ॥ ୨୧ ॥

ଏହି ଘଟଣା ପରେ ନନ୍ଦରାଣୀ ଯଶୋଦା ଘରର କାମଧନ୍ଦାରେ ବୁଡ଼ିଗଲେ; ଏଣେ ଉଦୂଖଳରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ସେହି ଅର୍ଜୁନ-ବୃକ୍ଷ ଦୁଇଟିକୁ ମୁକ୍ତି ଦେବାକୁ ଭାବିଲେ, ଯେଉଁ ଦୁଇଟି କି ପୂର୍ବକାଳରେ ଯକ୍ଷରାଜ କୁବେରଙ୍କର ପୁତ୍ର ଥିଲେ$ ॥ ୨୨ ॥ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଥିଲା **ନଳକୂବର** ଓ **ମଣିଗ୍ରୀବ** । ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଧନ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଗର୍ବ ଓ ଅହଂକାର ଦେଖି ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ସେମାନଙ୍କୁ ଶାପ ଦେଇଥିବାରୁ, ସେମାନେ ବୃକ୍ଷ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ॥ ୨୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଗୋପୀପ୍ରସାଦୋ ନାମ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୯ ॥

✦✦✦

* ଯଦ୍ୟପି ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ ପରମେଶ୍ୱର, ତଥାପି ପ୍ରେମପରବଶ ହୋଇ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯିବା ଏକ ଚମତ୍କାରିତା ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ଭଗବାନଙ୍କର ଏକ ଭୂଷଣ; ଦୂଷଣ ନୁହେଁ ।

ଆତ୍ମାରାମ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଭୋକ ଲାଗିବା, ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅତୃପ୍ତ ରହିବା, ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ମଧ୍ୟ କ୍ରୋଧ କରିବା, ସ୍ୱାରାଜ୍ୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀଯୁକ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଚୋରି କରିବା, ମହାକାଳ ଯମ ଆଦିଙ୍କୁ ଭୟ ଦେଇପାରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଡରିବା ଓ ଧାଇଁ ପଳାଇବା, ମନଠାରୁ ବି ଅଧିକ ତୀବ୍ର ଗତିଶାଳୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମାଆଙ୍କ ହାତରେ ଧରା ପଡ଼ିଯିବା, ଆନନ୍ଦମୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖୀ ହେବା, କାନ୍ଦିବା, ସର୍ବବ୍ୟାପକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯିବା—ଏସବୁ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ଭକ୍ତବଶ୍ୟତା । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଜାଣି ନ ଥିବା ଲୋକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତ ଏସବୁ ଅର୍ଥହୀନ; କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭଗବାନ ବୋଲି ଜାଣିଥିବା ଲୋକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏସବୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚମତ୍କାର ଲୀଳା । ଏହା ଜାଣି ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଭକ୍ତିରସରେ ପ୍ଲାବିତ ହୋଇଯାଏ, ଦ୍ରବିତ ହୋଇଯାଏ । ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି, ଆହା! ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ପ୍ରଭୁ ଭକ୍ତ ହାତରେ ଆଜି ଉଦୂଖଳରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଛନ୍ତି କିପରି ଦେଖ!!

ᛘ ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ଥିବା ତିନୋଟି ନ'କାରକୁ 'ଲେଭିରେ' କ୍ରିୟା ସହିତ ଅନ୍ୱିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯଥା—ପାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ; ପାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ; ପାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

✦ ଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତି କଲେ ଏହି ସଗୁଣ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇ ପାରିବେ; କିନ୍ତୁ ପାଇବେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ । ଉଦୂଖଳରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଭଗବାନ ତ ସଗୁଣ; ସେ ନିର୍ଗୁଣ ପ୍ରେମୀଙ୍କୁ କିପରି ମିଳନ୍ତେ ?

$ ନିଜେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଥିବା ଯକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ଦେବାକୁ ଚିନ୍ତା କରିବା ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ।

ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଭକ୍ତ କୁବେରଙ୍କର ପୁତ୍ର; ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଅର୍ଜୁନ ହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦୃଷ୍ଟିପୂତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ; ତେଣୁ ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଗଲେ । ଯାହାଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯାଏ, ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱୟଂ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ କୃପା କରନ୍ତି ।

ଅଥ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଯାମଳାର୍ଜୁନ ଉଦ୍ଧାର

ରାଜୋବାଚ

କଥ୍ୟତାଂ ଭଗବନ୍ନେତତ୍ତୟୋଃ ଶାପସ୍ୟ କାରଣମ୍ ।
ଯତ୍ତଦ୍ ବିଗର୍ହିତଂ କର୍ମ ଯେନ ବା ଦେବର୍ଷେସ୍ତମଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ରୁଦ୍ରସ୍ୟାନୁଚରୌ ଭୂତ୍ୱା ସୁଦୃପ୍ତୌ ଧନଦାତ୍ମଜୌ ।
କୈଳାସୋପବନେ ରମ୍ୟେ ମନ୍ଦାକିନ୍ୟାଂ ମଦୋତ୍କଟୌ ॥ ୨

ବାରୁଣୀଂ ମଦିରାଂ ପୀତ୍ୱା ମଦାଘୂର୍ଣ୍ଣିତଲୋଚନୌ ।
ସ୍ତ୍ରୀଜନୈରନୁଗାୟଦ୍ଭିଶ୍ଚେରତୁଃ ପୁଷ୍ପିତେ ବନେ ॥ ୩

ଅନ୍ତଃ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ଗଙ୍ଗାୟାମମ୍ଭୋଜବନରାଜିନି ।
ଚିକ୍ରୀଡ଼ତୁର୍ଯୁବତିଭିର୍ଗଜାବିବ କରେଣୁଭିଃ ॥ ୪

ଯଦୃଚ୍ଛୟା ଚ ଦେବର୍ଷିର୍ଭଗବାଂସ୍ତତ୍ର କୌରବ ।
ଅପଶ୍ୟନ୍ନାରଦୋ ଦେବୌ କ୍ଷୀବାଣୌ ସମବୁଧ୍ୟତ ॥ ୫

ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବ୍ରୀଡ଼ିତା ଦେବ୍ୟୋ ବିବସ୍ତ୍ରାଃ ଶାପଶଙ୍କିତାଃ ।
ବାସାଂସି ପର୍ଯ୍ୟଧୁଃ ଶୀଘ୍ରଂ ବିବସ୍ତ୍ରୌ ନୈବ ଗୁହ୍ୟକୌ ॥ ୬

ତୌ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମଦିରାମତ୍ତୌ ଶ୍ରୀମଦାନ୍ଧୌ ସୁରାତ୍ମଜୌ ।
ତୟୋରନୁଗ୍ରହାର୍ଥାୟ ଶାପଂ ଦାସ୍ୟନ୍ନିଦଂ ଜଗୌ ॥ ୭

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ନଳକୂବର ଓ ମଣିଗ୍ରୀବଙ୍କୁ କାହିଁକି ଅଭିଶାପ ମିଳିଥିଲା, ଦୟା କରି ତାହା କହନ୍ତୁ। ସେମାନେ କଣ ଏପରି ନିନ୍ଦିତ କର୍ମ କରିଥିଲେ ଯେ, ପରମ ଶାନ୍ତ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ମଧ୍ୟ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ? ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନଳକୂବର ଓ ମଣିଗ୍ରୀବ ଥିଲେ ଏକେ ତ ଧନାଧ୍ୟକ୍ଷ କୁବେରଙ୍କର ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ର; ଦ୍ୱିତୀୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ରୁଦ୍ରଭଗବାନଙ୍କର ଅନୁଚରରୂପେ ମଧ୍ୟ ଗଣାଗଲା । ତା' ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଗର୍ବ ବଢ଼ିଗଲା । ଦିନକର କଥା । ସେହି ଦୁଇଜଣ ମନ୍ଦାକିନୀ ନଦୀତଟରେ କୈଳାସର ରମଣୀୟ ଉପବନରେ ପଶି ବାରୁଣୀ ମଦିରା ପିଇଲେ ଏବଂ ମଦ ପିଇ ଉନ୍ମତ୍ତ ହେଲେ । ନିଶାରେ ଆଖି ଘୂରୁଥାଏ; ବହୁତ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ନାଚଗୀତ କରି, ବାଜା ବଜାଇ ସେହି ଫୁଲଭରା ବନରେ ବିହାର କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୨,୩ ॥ ସେତେବେଳେ ଗଙ୍ଗାରେ ପଦ୍ମବନମାନଙ୍କରେ ବହୁ ପଦ୍ମଫୁଲ ଫୁଟିଥାଏ । ଏ ଦୁଇଜଣ ସେହି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଗଙ୍ଗାନଦୀରେ ପଶିଗଲେ ଏବଂ ପଦ୍ମବନରେ ପଶି ହାତୀ-ହାତୁଣୀ ଯେପରି କ୍ରୀଡ଼ା କରନ୍ତି, ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସେହିପରି ବିବିଧ କ୍ରୀଡ଼ା କଲେ ॥ ୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦୈବାତ୍ ପରମ ସମର୍ଥ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ସେହିବାଟେ ଆସୁଥିଲେ । ସେ ଏହି ଯକ୍ଷଯୁବକ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦେଖିଦେଲେ ଏବଂ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ଏମାନେ ମଦ ପିଇ ମାତାଲ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କୁ ଦେଖି ଅପ୍ସରାମାନେ ଲାଜରେ ଶଢ଼ିଗଲେ । ଅଭିଶାପ ପାଇବା ଭୟରେ ସେମାନେ ଅବିଳମ୍ବେ ନିଜ ନିଜର ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିପକାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ଯକ୍ଷ ଦୁଇଜଣ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିଲେ ନାହିଁ ॥ ୬ ॥ ସେ ଦିହେଁ ଦେବତାପୁତ୍ର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀମଦରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ମଦ୍ୟ ପାନ କରି ଉନ୍ମତ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି ଦେଖି ନାରଦ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅଭିଶାପ ଦେବାକୁ ଯାଇ କହିଲେ*—॥ ୭ ॥

* ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଅଭିଶାପ ଦେବାର ଦୁଇଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା; ଏକେ ତ ଅନୁଗ୍ରହ—ସେମାନଙ୍କର ମଦ ନାଶ କରିବା ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତି ।

ମନେ ହେଉଛି, ତ୍ରିକାଳଦର୍ଶୀ ନାରଦ ନିଜର ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟି ବଳରେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ମିଳିବାର ଅଛି । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଭାବୀ କୃପାପାତ୍ର ବୋଲି ଜାଣି ହିଁ ସେ ଭର୍ତ୍ସନା କଲେ ।

ନାରଦ ଉବାଚ

ନ ହ୍ୟନ୍ୟୋ ଜୁଷତୋ ଜୋଷ୍ୟାନ୍ ବୁଦ୍ଧିଭ୍ରଂଶୋ ରଜୋଗୁଣଃ ।
ଶ୍ରୀମଦାଦାଭିଜାତ୍ୟାଦିର୍ଯତ୍ର ସ୍ତ୍ରୀ ଦ୍ୟୂତମାସବଃ ॥ ୮

ହନ୍ୟନ୍ତେ ପଶବୋ ଯତ୍ର ନିର୍ଦୟୈରଜିତାତ୍ମଭିଃ ।
ମନ୍ୟମାନୈରିମଂ ଦେହମଜରାମୃତ୍ୟୁ ନଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୯

ଦେବସଂଜ୍ଞିତମପ୍ୟନ୍ତେ କୃମିବିଡ୍‌ଭସ୍ମସଂଜ୍ଞିତମ୍ ।
ଭୂତଧ୍ରୁକ୍ ତତ୍‌କୃତେ ସ୍ୱାର୍ଥଂ କିଂ ବେଦ ନିରୟୋ ଯତଃ ॥ ୧୦

ଦେହଃ କିମନ୍ନଦାତୁଃ ସ୍ୱଂ ନିଷେକ୍ତୁର୍ମାତୁରେବ ଚ ।
ମାତୁଃ ପିତୁର୍ବା ବଳିନଃ କ୍ରେତୁରଗ୍ନେଃ ଶୁନୋଽପି ବା ॥ ୧୧

ଏବଂ ସାଧାରଣଂ ଦେହମବ୍ୟକ୍ତପ୍ରଭବାପ୍ୟୟମ୍ ।
କୋ ବିଦ୍ୱାନାତ୍ମସାତ୍ କୃତ୍ୱା ହନ୍ତି ଜନ୍ତୂନୃତେଽସତଃ ॥ ୧୨

ଅସତଃ ଶ୍ରୀମଦାନ୍ଧସ୍ୟ ଦାରିଦ୍ର୍ୟଂ ପରମଞ୍ଜନମ୍ ।
ଆତ୍ମୌପମ୍ୟେନ ଭୂତାନି ଦରିଦ୍ରଃ ପରମୀକ୍ଷତେ ॥ ୧୩

ନାରଦ କହିଲେ—''ଯେଉଁମାନେ ବିଷୟ ସେବନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିକୁ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ ଶ୍ରୀମଦ ବା ଧନସମ୍ପଦର ନିଶା । ହିଂସା ଆଦି ରଜୋଗୁଣ ଓ କୁଳୀନତା ଆଦି ଅଭିମାନ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀମଦ ପରି ବୁଦ୍ଧିଭ୍ରଂଶକ ନୁହେଁ; କାରଣ ଶ୍ରୀମଦ ସହିତ ସ୍ତ୍ରୀ, ଜୁଆ ଓ ମଦ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ ॥ ୮ ॥ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଦ ଓ ଶ୍ରୀମଦରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ବଶରେ ରହିଥିବା କ୍ରୂର ପୁରୁଷ ନିଜର ନାଶବାନ୍ ଶରୀରକୁ ଅଜର-ଅମର ବୋଲି ଧରିନିଏ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପଶୁଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରେ ॥ ୯ ॥ ଯେଉଁ ଶରୀରକୁ ଭୂଦେବ, ନରଦେବ, ଦେବ ଆଦି ନାମରେ ନାମିତ ଓ ସମ୍ବୋଧିତ କରାଯାଏ, ଶେଷରେ ତାର ତିନି ପ୍ରକାର ଗତି ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଶରୀରରୁ ପୋକ ଜନ୍ମି ପଡ଼ନ୍ତି, ନଚେତ୍ ଏହାକୁ କୁଆଶାଗୁଣା ଖାଇ ବିଷ୍ଠାରେ ପରିଣତ କରିଦିଅନ୍ତି, କିମ୍ବା ଏହା ଜଳିପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ ହୋଇଯାଏ । ଏଭଳି ଶରୀର ପାଇଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର କେଉଁ ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ବା କରିବ? ଏପରି କରିବା ଫଳରେ ତାକୁ ନରକ ଗତି ହିଁ ମିଳିବ ॥ ୧୦ ॥ ଆରେ, ଏ ଶରୀରଟା କାହାର ସମ୍ପତ୍ତି ? ଏହା ଅନ୍ନ ଦେଇ ପାଳନପୋଷଣ କରିଥିବା ଲୋକର, ନା ଗର୍ଭାଧାନ କରିଥିବା ପିତାଙ୍କର? ଏହି ଶରୀରଟା ଏହାକୁ ନଅମାସ ଗର୍ଭରେ ଧରିଥିବା ମାଆଙ୍କର, ନା ମାଆଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିବା ତାଙ୍କ ବାପା (ଅଜା)ଙ୍କର? ଯେଉଁ ବଳବାନ୍ ପୁରୁଷ ଏହାକୁ କାମରେ ଲଗାଇ ଖଟାଏ, ତାର, ନା ଯେ ଏହାକୁ କ୍ରୀତଦାସ କରି କିଣିନିଏ, ତାର? ଯେଉଁ ଚିତାଗ୍ନିରେ ଏହା ଜଳିଯାଏ, ତାହାର, ନା ଯେଉଁ କୁକୁର ବିଲୁଆ ଏହାକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ଖାଇଯିବାକୁ ଆଶା କରି ଜଗି ବସିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ? ॥ ୧୧ ॥ ଶରୀର ହେଉଛି ଏକ ସାଧାରଣ ବସ୍ତୁ । ଏହା ପ୍ରକୃତିରୁ ଜାତ ହୁଏ ଏବଂ ଦିନେ ପୁଣି ସେହି ପ୍ରକୃତିରେ ମିଶିଯାଏ । ସ୍ଥିତି ଏପରି ହୋଇଥିବାବେଳେ ମୂର୍ଖ ପଶୁମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଏପରି କେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ମନୁଷ୍ୟ ଅଛି, ଯେ କି ଏହାକୁ ନିଜର ଆତ୍ମା ମନେକରି ଏହା ପାଇଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଦେବ; ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ନେଇଯିବ? ॥ ୧୨ ॥ **ସମ୍ପଦ ମଦେ ଯେହୁ ଅନ୍ଧ । ସମ୍ପଦନାଶ ତା ଔଷଧ ॥** ସମ୍ପଦନାଶ ହୋଇ ଦରିଦ୍ର ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଠିକ୍‌ଭାବେ ଦେଖିପାରିବ ନାହିଁ । ଯେ ଦରିଦ୍ର, ସେ ଠିକ୍ ଦେଖିପାରେ ଯେ, ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନେ ତାରି ପରି ଅସହାୟ ॥ ୧୩ ॥

ଯଥା କଣ୍ଟକବିଦ୍ଧାଙ୍ଗୋ ଜନ୍ତୋର୍ନେଚ୍ଛତି ତାଂ ବ୍ୟଥାମ୍ ।
ଜୀବସାମ୍ୟଂ ଗତୋ ଲିଙ୍ଗୈର୍ନ ତଥାବିଦ୍ଧକଣ୍ଟକଃ ॥ ୧୪

ଯାହା ଦେହରେ ଥରଟିଏ କଣ୍ଟା ଫୋଡ଼ି ହୋଇଯାଏ, ସେ ଚ୍ଛହେଁନା ଯେ, କୌଣସି ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀକୁ କଣ୍ଟା ଫୋଡ଼ି ହୋଇଯିବାର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗିବାକୁ ପଡୁ; କାରଣ ସେ ବୁଝିପାରେ ଯେ, କଣ୍ଟା ଫୋଡ଼ି ହେବାର ଯେଉଁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଅସୁବିଧା ସେ ଭୋଗିଛି, କଣ୍ଟା ଫୋଡ଼ି ହେଲେ ଅନ୍ୟମାନେ ବି ତାହା ଭୋଗିବେ । କିନ୍ତୁ ଯାହା ଦେହରେ କେବେ ବି କଣ୍ଟା ଫୋଡ଼ି ହୋଇ ନାହିଁ, ସେ କଣ୍ଟାଫୋଡ଼ାର ପୀଡ଼ା ଅନୁମାନ କରିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୧୪ ॥

ଦରିଦ୍ରୋ ନିରହଂସ୍ତମ୍ଭୋ ମୁକ୍ତଃ ସର୍ବମଦୈରିହ ।
କୃଚ୍ଛ୍ରଂ ଯଦୃଚ୍ଛୟାଽଽପ୍ନୋତି ତଦ୍ଧି ତସ୍ୟ ପରଂ ତପଃ ॥ ୧୫

ଯେ ଦରିଦ୍ର, ତା'ଠାରେ ଗର୍ବ ଓ ନିଷ୍ଠୁରତା ନ ଥାଏ; ସେ ସକଳ ପ୍ରକାର ମଦରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ତେଣୁ ଦୈବବଶତଃ ତାକୁ ଯାହା କିଛି କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ପଡ଼େ, ତା' ନିମନ୍ତେ ତାହା ଏକ ବିରାଟ ତପସ୍ୟା ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୫ ॥

ନିତ୍ୟଂ କ୍ଷୁତ୍‌କ୍ଷାମଦେହସ୍ୟ ଦରିଦ୍ରସ୍ୟାନ୍ନକାଙ୍‌କ୍ଷିଣଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣ୍ୟନୁଶୁଷ୍ୟନ୍ତି ହିଂସାପି ବିନିବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୧୬

ଯାହାକୁ ନିଜର ଖାଇବାଗଣ୍ଡିକ ପାଇଁ ପ୍ରତିଦିନ ଦାନା ଯୋଗାଡ଼ କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ଯାହାର ଶରୀର ଭୋକ ଉପବାସରେ କ୍ଷୀଣ ଓ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଏ, ସେଭଳି ଦରିଦ୍ରଲୋକର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ବିଷୟ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଚ୍ଛହାଁନ୍ତି ନାହିଁ; ତା'ର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଶୁଖିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଭୋଗସୁଖ ନିମନ୍ତେ ଅନ୍ୟପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦିଏ ନାହିଁ—ସେମାନଙ୍କୁ ମାରେ ନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥

ଦରିଦ୍ରସ୍ୟୈବ ଯୁଜ୍ୟନ୍ତେ ସାଧବଃ ସମଦର୍ଶିନଃ ।
ସଦ୍ଭିଃ କ୍ଷିଣୋତି ତଂ ତର୍ଷଂ ତତ ଆରାଦ୍ ବିଶୁଦ୍ଧ୍ୟତି ॥ ୧୭

ସମଦର୍ଶୀ ସାଧୁପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସମାଗମ କେବଳ ଦରିଦ୍ର ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ସୁଲଭ (ଧନୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସୁଲଭ ନୁହେଁ) । ସାଧୁଜନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରି ଦରିଦ୍ରର ଲାଳସା ଓ ତୃଷ୍ଣା ମଧ୍ୟ ମରିଯାଏ; ତେଣୁ ତା'ର ଅନ୍ତଃକରଣ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । * ॥ ୧୭ ॥

ସାଧୂନାଂ ସମଚିତ୍ତାନାଂ ମୁକୁନ୍ଦଚରଣୈଷିଣାମ୍ ।
ଉପେକ୍ଷ୍ୟୈଃ କିଂ ଧନସ୍ତମ୍ଭୈରସଦ୍ଭିରସଦାଶ୍ରୟୈଃ ॥ ୧୮

ଯେଉଁ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସମଭାବ ରହିଛି, ଯେ କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦର ମକରନ୍ଦରସ ପାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସଦା ଉତ୍ସୁକ, ସେମାନଙ୍କର ଧନଗର୍ବୀ, ଦୁରାଚ୍ଛରୀମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ତଥା ଧନମଦରେ ପ୍ରମତ୍ତ ହେଉଥିବା ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ଠାରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ! ଏଭଳି ଦୁଷ୍ଟ ଦୁରାଚ୍ଛରୀମାନେ ତ ସେମାନଙ୍କର ଉପେକ୍ଷାର ପାତ୍ର☫ ॥ ୧୮ ॥

* ଧନୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ ତିନିଟି ଦୋଷ ଦେଖାଯାଏ, ଯଥା—ଧନ, ଧନଜନିତ ଅଭିମାନ ଏବଂ ଧନତୃଷ୍ଣା । ଦରିଦ୍ରର ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ଦୋଷ ନ ଥାଏ; କେବଳ ତୃତୀୟ ଦୋଷଟି ଥାଏ । ତେଣୁ ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କର ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରି ଧନତୃଷ୍ଣା ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ଧନୀମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଦରିଦ୍ର ଶୀଘ୍ର ଆତ୍ମକଲ୍ୟାଣ ଲାଭ କରେ ।

☫ ଧନ ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂ ଏକ ଦୋଷ । ସପ୍ତମ ସ୍କନ୍ଧରେ କୁହାଯାଇଛି, ଯେତିକିରେ ପେଟ ପୂରିଯିବ, ତା'ଠାରୁ ଅଧିକକୁ ନିଜର ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ଲୋକ ଚ୍ଛେର ଏବଂ ସେ ଦଣ୍ଡ ପାଇବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ—**ସ ସ୍ତେନୋ ଦଣ୍ଡମର୍ହତି** । ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି, 'ମୁଁ ଯାହାକୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରେ, ତାର ଧନ ଛଡ଼ାଇନିଏ ।' ତେଣୁ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ଧନୀମାନଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି ।

ତଦହଂ ମତ୍ତୟୋର୍ମାଧ୍ୱ୍ୟା ବାରୁଣ୍ୟା ଶ୍ରୀମଦାନ୍ଧୟୋଃ ।
ତମୋମଦଂ ହରିଷ୍ୟାମି ସ୍ତୈଣୟୋରଜିତାତ୍ମନୋଃ ॥ ୧୯

ଯଦିମୌ ଲୋକପାଳସ୍ୟ ପୁତ୍ରୌ ଭୂତ୍ୱା ତମଃପ୍ଲୁତୌ ।
ନ ବିବାସସମାତ୍ମାନଂ ବିଜାନୀତଃ ସୁଦୁର୍ମଦୌ ॥ ୨୦

ଅତୋଽର୍ହତଃ ସ୍ଥାବରତାଂ ସ୍ୟାତାଂ ନୈବଂ ଯଥା ପୁନଃ ।
ସ୍ମୃତିଃ ସ୍ୟାନ୍ମତ୍ପ୍ରସାଦେନ ତତ୍ରାପି ମଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ॥ ୨୧

ବାସୁଦେବସ୍ୟ ସାନ୍ନିଧ୍ୟଂ ଲବ୍ଧ୍ୱା ଦିବ୍ୟଶରଚ୍ଛତେ ।
ବୃତ୍ତେ ସ୍ୱର୍ଲୋକତାଂ ଭୂୟୋ ଲବ୍ଧଭକ୍ତୀ ଭବିଷ୍ୟତଃ ॥ ୨୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବମୁକ୍ତ୍ୱା ସ ଦେବର୍ଷିର୍ଗତୋ ନାରାୟଣାଶ୍ରମମ୍ ।
ନଳକୂବରମଣିଗ୍ରୀବାବାସତୁର୍ଯମଳାର୍ଜୁନୌ ॥ ୨୩

ଋଷେର୍ଭାଗବତମୁଖ୍ୟସ୍ୟ ସତ୍ୟଂ କର୍ତ୍ତୁଂ ବଚୋ ହରିଃ ।
ଜଗାମ ଶନକୈସ୍ତତ୍ର ଯତ୍ରାସ୍ତାଂ ଯମଳାର୍ଜୁନୌ ॥ ୨୪

ଦେବର୍ଷିର୍ମେ ପ୍ରିୟତମୋ ଯଦିମୌ ଧନଦାତ୍ମଜୌ ।
ତତ୍ତଥା ସାଧୟିଷ୍ୟାମି ଯଦ୍ ଗୀତଂ ତନ୍ମହାତ୍ମନା ॥ ୨୫

ଇତ୍ୟନ୍ତରେଣାର୍ଜୁନୟୋଃ କୃଷ୍ଣସ୍ତୁ ଯମୟୋର୍ଯଯୌ ।
ଆତ୍ମନିର୍ବେଶମାତ୍ରେଣ ତିର୍ଯ୍ୟଗ୍‌ଗତମୁଲୂଖଳମ୍ ॥ ୨୬

ଏ ଯକ୍ଷ ଦୁହେଁ ବାରୁଣୀ ମଦିରା ପାନ କରି ପ୍ରମତ୍ତ ଏବଂ ଶ୍ରୀମଦରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅଧୀନରେ ଥିବା ଏହି ସ୍ତ୍ରୀଲମ୍ପଟ ଯକ୍ଷମାନଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନଜନିତ ମଦକୁ ମୁଁ ଚୁର୍‌ମାର୍ କରିଦେବି ॥ ୧୯ ॥ ଦେଖିଲ, ଦେଖିଲ ! କେତେ ବଡ଼ ଅନର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ, ଏମାନେ ଲୋକପାଳ କୁବେରଙ୍କର ପୁତ୍ର ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ମଦୋନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ କିପରି ଚୈତନ୍ୟ ହରାଇ ବସିଛନ୍ତି! ପୂରା ଉଲଗ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ବିଷୟରେ ଏମାନଙ୍କର ଚେତା ନାହିଁ ! ॥ ୨୦ ॥ ତେଣୁ ଏ ଦୁହେଁ ଏଥର ବୃକ୍ଷଯୋନି ପାଇବା ଉଚିତ । ବୃକ୍ଷଯୋନି ପାଇଲେ ଏମାନେ ଆଉ ଏପରି ଅଭିମାନ କରିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବୃକ୍ଷଯୋନିକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ମୋ କୃପାରୁ ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଭଗବତ୍‌ସ୍ମୃତି ଜାଗ୍ରତ ରହିବ ଏବଂ ଶହେ ଦେବବର୍ଷ ପରେ ମୋ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଏମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ; ଏମାନେ ପୁଣି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ପରମ ପ୍ରେମ ଲାଭ କରି ନିଜ ଲୋକକୁ ଚାଲିଯିବେ ।'' ॥ ୨୧,୨୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଏହିପରି କହିଦେଇ ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଗଲେ ।* ନଳକୂବର ଓ ମଣିଗ୍ରୀବ ଅର୍ଜୁନ ବୃକ୍ଷ ହୋଇ ଯାମଳାର୍ଜୁନ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ପରମପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ବାଣୀକୁ ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଦୂଖଳଟି ଘୋଷାରି ଘୋଷାରି ଯାମଳାର୍ଜୁନ ବୃକ୍ଷ ଆଡ଼କୁ ଆଣ୍ଠେଇ ଆଣ୍ଠେଇ ଚାଲିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ପ୍ରଭୁ ଭାବିଲେ, ''ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ତ ମୋର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ଏବଂ ଏହି ଦୁଇଜଣ ମଧ୍ୟ ମୋର ଭକ୍ତ କୁବେରଙ୍କ ପୁତ୍ର । ତେଣୁ ମହାତ୍ମା ନାରଦ ଯାହା କହିଥିଲେ, ମୁଁ ତାଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ ନିଶ୍ଚୟ କରିବି ।''ψ ॥ ୨୫ ॥ ଏପରି ବିଚାର କରି ଭଗବାନ କୃଷ୍ଣ ଆଣ୍ଠେଇ ଆଣ୍ଠେଇ ଯାଇ ଦୁଇ ବୃକ୍ଷର ମଝିରେ ପଶିଗଲେ✦ । ସେ ତ ଦୁଇ ବୃକ୍ଷର ଫାଙ୍କରେ

* (୧) ଶାପ ଦେଲେ କିମ୍ବା ବର ଦେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ତପସ୍ୟା କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଯକ୍ଷ ଦୁହିଙ୍କୁ ଶାପ ଦେବା ପରେ ତପଃସଞ୍ଚୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନାରଦ ନର-ନାରାୟଣଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଗଲେ ।

(୨) ନାରଦ ଭାବିଲେ, 'ମୁଁ ଯକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅନୁଗ୍ରହ କଲି, ତାହା ତପସ୍ୟା ବିନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ନାହିଁ ।'

(୩) ନିଜର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ଏବଂ ଗୁରୁଦେବ ନାରାୟଣଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜର କୃତ୍ୟ ନିବେଦନ କରିବାକୁ ସେ ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଗଲେ ।

ψ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର କୃପାଦୃଷ୍ଟି ମାତ୍ରକେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ନାରଦ କହିଥିଲେ, 'ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ସେମାନେ ଶାପମୁକ୍ତ ହେବେ ।' ତେଣୁ ନାରଦଙ୍କ ବଚନ ରକ୍ଷା କରି ପ୍ରଭୁ ବୃକ୍ଷରୂପରେ ରହିଥିବା ଯକ୍ଷ ଦୁହିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ ।

✦ ଦୁଇ ବୃକ୍ଷର ମଝିରେ ପଶିଯିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଭଗବାନ ଯାହାର ଅନ୍ତର୍ଦେଶରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି, ତାର ଲେଶମାତ୍ର କ୍ଳେଶ ରହେ ନାହିଁ । ପୁଣି ମଝିରେ ନ ପଶିଥିଲେ ଦୁଇଟି ବୃକ୍ଷକୁ ଏକାସାଥିରେ ଉଦ୍ଧାର କରିଥାନ୍ତେ କିପରି ?

ବାଲେନ ନିଷ୍କର୍ଷୟତାନ୍ୱଗୁଲୂଖଲଂ ତଦ୍
ଦାମୋଦରେଣ ତରସୋତ୍କଳିତାଙ୍ଘ୍ରିବନ୍ଧୌ ।
ନିଷ୍ପେତତୁଃ ପରମବିକ୍ରମିତାତିବେପ-
ସ୍କନ୍ଧପ୍ରବାଳବିଟପୌ କୃତଚଣ୍ଡଶବ୍ଦୌ ॥ ୨୭

ପଶି ଆରପଟକୁ ଗ୍ଲିଗଲେ, କିନ୍ତୁ ଉଦୂଖଳଟି ଦୁଇ ବୃକ୍ଷରେ ଲାଗି ଅଟକି ଗଲା ॥ ୨୬ ॥ ଦାମୋଦର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଣ୍ଟାରେ ତ ଭିଡ଼ା ହୋଇ ଦଉଡ଼ି ବନ୍ଧା ଯାଇଥିଲା; ସେ ଯେତେବେଳେ ଗଛ ଦୁଇଟିରେ ଅଟକି ରହିଥିବା ଉଦୂଖଳଟିକୁ ଟିକିଏ ଜୋର୍‌ରେ ଟାଣିଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ଗଛ ଦୁଇଟା ପୂରା ମୂଳରୁ ଉପୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲା ।* ସକଳ ବଳବିକ୍ରମର କେନ୍ଦ୍ର ଭଗବାନଙ୍କର ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ଶକ୍ତି ଲାଗିବାକ୍ଷଣି ଗଛ ଦୁଇଟା ଗଣ୍ଡି ଓ ଶାଖାପତ୍ର ସହିତ ଭୀଷଣ ଶବ୍ଦ କରି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୨୭ ॥

ତତ୍ର ଶ୍ରିୟା ପରମୟା କକୁଭଃ ସ୍ଫୁରନ୍ତୌ
ସିଦ୍ଧାବୁପେତ୍ୟ କୁଜୟୋରିବ ଜାତବେଦାଃ ।
କୃଷ୍ଣଂ ପ୍ରଣମ୍ୟ ଶିରସାଖିଳଲୋକନାଥଂ
ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳୀ ବିରଜସାବିଦମୂଚତୁଃ ସ୍ମ ॥ ୨୮

ସେହି ଦୁଇ ବୃକ୍ଷ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଜଣ ଅଗ୍ନି ସଦୃଶ ତେଜସ୍ୱୀ ସିଦ୍ଧ ପୁରୁଷ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଝଲସି ଉଠୁଥିବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଦିଗମାନେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ସର୍ବଲୋକସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି, ତାଙ୍କର ଚରଣରେ ମଥା ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ କର ଯୋଡ଼ି ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟରେ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୮ ॥

କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ମହାଯୋଗିଂସ୍ତ୍ୱମାଦ୍ୟଃ ପୁରୁଷଃ ପରଃ ।
ବ୍ୟକ୍ତାବ୍ୟକ୍ତମିଦଂ ବିଶ୍ୱଂ ରୂପଂ ତେ ବ୍ରାହ୍ମଣା ବିଦୁଃ ॥ ୨୯

ସେମାନେ କହିଲେ—ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ! ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରୁଥିବା ହେ ପରମ ଯୋଗେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ ସ୍ୱୟଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ବେଦଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ବ୍ୟକ୍ତ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତ—ସକଳ ଜଗତ୍ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ॥ ୨୯ ॥

ତ୍ୱମେକଃ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ଦେହାସ୍ୱାତ୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟେଶ୍ୱରଃ ।
ତ୍ୱମେବ କାଲୋ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁରବ୍ୟୟ ଈଶ୍ୱରଃ ॥ ୩୦

ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଶରୀର, ପ୍ରାଣ, ଅନ୍ତଃକରଣ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ । ଆପଣ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ କାଳ ଏବଂ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଅବିନାଶୀ ଈଶ୍ୱର ॥ ୩୦ ॥

ତ୍ୱଂ ମହାନ୍ ପ୍ରକୃତିଃ ସୂକ୍ଷ୍ମା ରଜଃସତ୍ତ୍ୱତମୋମୟୀ ।
ତ୍ୱମେବ ପୁରୁଷୋଽଧ୍ୟକ୍ଷଃ ସର୍ବକ୍ଷେତ୍ରବିକାରବିତ୍ ॥ ୩୧

ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ, ରଜୋଗୁଣ ତଥା ତମୋଗୁଣସ୍ୱରୂପା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରକୃତି । ଆପଣ ହିଁ ସକଳ ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀରମାନଙ୍କର କର୍ମ, ଭାବ, ଧର୍ମ ଓ ସତ୍ତାକୁ ଜାଣନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ ପରମାତ୍ମା ॥ ୩୧ ॥

ଗୃହ୍ୟମାଣୈସ୍ତ୍ୱମଗ୍ରାହ୍ୟୋ ବିକାରୈଃ ପ୍ରାକୃତୈର୍ଗୁଣୈଃ ।
କୋ ନ୍ୱିହାର୍ହତି ବିଜ୍ଞାତୁଂ ପ୍ରାକ୍‌ସିଦ୍ଧଂ ଗୁଣସଂବୃତଃ ॥ ୩୨

ଆପଣ ତ ପ୍ରକୃତିର ବିକାର (ବୁଦ୍ଧି, ଅହଂକାର ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଆଦି)ଦ୍ୱାରା ଧରି ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; ତାର ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବା କିପରି ଧରି ହେବେ ! ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀରଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ହୋଇଥିବା କେଉଁ ଜୀବ ବା ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣିପାରିବ ?—କାରଣ ଆପଣ

* ଯେ ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣରେ (ଭକ୍ତବତ୍ସଳତା ଆଦି ସଦ୍‌ଗୁଣ ବା ଦଉଡ଼ିରେ) ବନ୍ଧା ହୋଇଛି, ସେ ନିଜେ ତେରେଛା ଗତି କରୁଥିବା ପ୍ରାଣୀ ବା ବସ୍ତୁ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଯାଏ ।

ନିଜର ଅନୁଗତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଇଥିବା କର୍ମ ଯେତେ ଯଶସ୍କର ହୁଏ, ନିଜ ହାତରେ କରିଥିବା କର୍ମ ସେତେ ଯଶସ୍କର ହୁଏ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ଉଦୂଖଳଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ।

ତସ୍ମୈ ତୁଭ୍ୟଂ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ ବେଧସେ ।
ଆତ୍ମଦ୍ୟୋତଗୁଣୈଶ୍ଛନ୍ନମହିମ୍ନେ ବ୍ରହ୍ମଣେ ନମଃ ॥ ୩୩

ଯସ୍ୟାବତାରା ଜ୍ଞାୟନ୍ତେ ଶରୀରେଷ୍ୱଶରୀରିଣଃ ।
ତୈସ୍ତୈରତୁଲ୍ୟାତିଶୟୈର୍ବୀର୍ଯୈର୍ଦେହିଷ୍ୱସଂଗତୈଃ ॥ ୩୪

ସ ଭବାନ୍ ସର୍ବଲୋକସ୍ୟ ଭବାୟ ବିଭବାୟ ଚ ।
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣୋଽଂଶଭାଗେନ ସାମ୍ପ୍ରତଂ ପତିରାଶିଷାମ୍ ॥ ୩୫

ନମଃ ପରମକଲ୍ୟାଣ ନମଃ ପରମମଙ୍ଗଳ ।
ବାସୁଦେବାୟ ଶାନ୍ତାୟ ଯଦୂନାଂ ପତୟେ ନମଃ ॥ ୩୬

ଅନୁଜାନୀହି ନୌ ଭୂମଂସ୍ତବାନୁଚରକିଙ୍କରୌ ।
ଦର୍ଶନଂ ନୌ ଭଗବତ ଋଷେରାସୀଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ॥ ୩୭

ବାଣୀ ଗୁଣାନୁକଥନେ ଶ୍ରବଣୌ କଥାୟାଂ
ହସ୍ତୌ ଚ କର୍ମସୁ ମନସ୍ତବ ପାଦୟୋର୍ନଃ ।
ସ୍ମୃତ୍ୟାଂ ଶିରସ୍ତବ ନିବାସଜଗତ୍ପ୍ରଣାମେ
ଦୃଷ୍ଟିଃ ସତାଂ ଦର୍ଶନେଽସ୍ତୁ ଭବତ୍ତନୂନାମ୍ ॥ ୩୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ସଂକୀର୍ତ୍ତିତସ୍ତାଭ୍ୟାଂ ଭଗବାନ୍ ଗୋକୁଳେଶ୍ୱରଃ ।
ଦାମ୍ନା ଚୋଲୂଖଲେ ବଦ୍ଧଃ ପ୍ରହସନ୍ନାହ ଗୁହ୍ୟକୌ ॥ ୩୯

ତ ସେହିସବୁ ଶରୀରସୃଷ୍ଟିର ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ଆପଣ ସମସ୍ତ ପ୍ରପଞ୍ଚର ବିଧାତା ବାସୁଦେବ । ଆପଣଙ୍କୁ ଆମେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଜ୍ୟୋତି ହେତୁ ଗୁଣମାନେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାନ୍ତି; ସେହି ଗୁଣମାନଙ୍କ ଅନ୍ତରାଳରେ ଆପଣ ନିଜର ମହିମା ଲୁଗ୍ଇ ରଖିଛନ୍ତି । ହେ ପରଂବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୩୩ ॥ ଆପଣ ପ୍ରାକୃତ ଶରୀରବର୍ଜିତ । ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ସାଧାରଣ ଶରୀରଧାରୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯାହା ସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ, ସେପରି ଅତୁଳନୀୟ ପରାକ୍ରମ ପ୍ରକଟ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସାଧାରଣ ଶରୀରଧାରୀମାନେ ଜାଣିପାରନ୍ତି ଯେ, ଆପଣ ସେହି ଶରୀରରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତ ଲୋକଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ଓ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ନିମନ୍ତେ ନିଜର ସକଳଶକ୍ତି ଘେନି ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆପଣ ସମସ୍ତ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥ ହେ ପରମ କଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ ! ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର । ହେ ପରମ ମଙ୍ଗଳସ୍ୱରୂପ ! ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର । ପରମଶାନ୍ତ, ସର୍ବଜନହୃଦୟବିହାରୀ, ଯଦୁବଂଶ-ଶିରୋମଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୩୬ ॥ ହେ ଅନନ୍ତ ! ଆମେ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କର ଦାସାନୁଦାସ । ଆମକୁ ଏଥର ବିଦାୟ ଦିଅନ୍ତୁ । ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ପରମ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ହିଁ ଆମ ପରି ଅପରାଧୀମାନଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିଲା ॥ ୩୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମର ବାଣୀ ସର୍ବଦା ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁ । ଆମର କର୍ଣ୍ଣ ଆପଣଙ୍କ ରସମୟୀ କଥାରେ ଲାଗିରହୁ । ଆମର ହାତ ଆପଣଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗିରହୁ ଏବଂ ଆମର ମନ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସ୍ମୃତିରେ ମଜ୍ଜି ରହୁ । ଏହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗତ୍ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ । ତେଣୁ ଆମର ମସ୍ତକ ସମସ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ନତ ହେଉ । ସନ୍ଥଜନ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶରୀର । ଆମର ଆଖି ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁଥାଉ ॥ ୩୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ନଳକୂବର ଓ ମଣିଗ୍ରୀବ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ମାଧୁର୍ଯ୍ୟନିଧି ଗୋକୁଳେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉଦୂଖଳରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ ହସି ହସି* ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ— ॥ ୩୯ ॥

* "ମୁଁ ସର୍ବଦା ମୁକ୍ତ ଏବଂ ବଦ୍ଧ ଜୀବ ମୋର ସ୍ତୁତି ଗାନ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଜି ମୁଁ ବଦ୍ଧ ଏବଂ ଏହି ଦୁଇ ମୁକ୍ତ ଜୀବ ମୋତେ ସ୍ତୁତି କରୁଛନ୍ତି ।"—ଏପରି ବିପରୀତ ଘଟଣା ଦେଖି ଭଗବାନଙ୍କୁ ହସ ଲାଗିଲା ।

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଜ୍ଞାତଂ ମମ ପୁରୈବୈତଦୃଷିଣା କରୁଣାତ୍ମନା ।
ଯଚ୍ଛ୍ରୀମଦାନ୍ଧୟୋର୍ବାଗ୍‌ଭିର୍ବିଭ୍ରଂଶୋଽନୁଗ୍ରହଃ କୃତଃ ॥ ୪୦

ସାଧୂନାଂ ସମଚିତ୍ତାନାଂ ସୁତରାଂ ମତ୍‌କୃତାତ୍ମନାମ୍ ।
ଦର୍ଶନାନ୍ନୋ ଭବେଦ୍ ବନ୍ଧଃ ପୁଂସୋଽକ୍ଷ୍ଣୋଃ ସବିତୁର୍ଯଥା ॥ ୪୧

ତଦ୍ ଗଚ୍ଛତଂ ମତ୍‌ପରମୌ ନଳକୂବର ସାଦନମ୍ ।
ସଞ୍ଜାତୋ ମୟି ଭାବୋ ବାମୀପ୍ସିତଃ ପରମୋଽଭବଃ ॥ ୪୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତୌ ତୌ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ପ୍ରଣମ୍ୟ ଚ ପୁନଃ ପୁନଃ ।
ବଦ୍ଧୋଲୂଖଳମାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଜଗ୍ମତୁର୍ଦିଶମୁତ୍ତରାମ୍ ॥ ୪୩

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ତୁମେ ଦୁଇଜଣ ଶ୍ରୀମଦରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲ । ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଜାଣିଛି ଯେ, ପରମ କାରୁଣିକ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଶାପ ଦେଇ, ତୁମର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରିଦେଇ ତୁମକୁ ଏପରି କୃପା କରିଥିଲେ ॥ ୪୦ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ହୋଇଗଲେ ଯେପରି ଅନ୍ଧକାର ରହିବା ଅସମ୍ଭବ, ଯାହାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ସମଦର୍ଶିନୀ ହୋଇଯାଇଛି ଏବଂ ହୃଦୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ମୋ ଠାରେ ସମର୍ପିତ ହୋଇଯାଇଛି, ସେଭଳି ସାଧୁପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପରେ ଆଉ ବନ୍ଧନ ରହିବା ସେହିପରି ଅସମ୍ଭବ ॥ ୪୧ ॥ ତେଣୁ ହେ ନଳକୂବର ଓ ମଣିଗ୍ରୀବ ! ତୁମେ ଦୁହେଁ ମୋଠାରେ ଭକ୍ତି ଲାଭ କରି ତୁମ ସ୍ଥାନକୁ ଫେରିଯାଅ । ଯେଉଁ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିଭାବ ସଂସାରଚକ୍ରରୁ ମୁକ୍ତି ଦିଏ, ଯାହା ପାଇବାକୁ ତୁମେ ଅଭିଳାଷ ରଖିଥିଲ, ତାହା ତୁମେ ପାଇଗଲ ॥ ୪୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଭଗବାନ ଏପରି କହିବାରୁ ଯକ୍ଷ ଦୁହେଁ ତାଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତା'ପରେ ଉଦୂଖଳରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ରହିଥିବା ସର୍ବେଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ସେମାନେ ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ଚାଲିଗଲେ* ॥ ୪୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ନାରଦଶାପୋ ନାମ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୦ ॥

ଅଥୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଗୋକୁଳରୁ ବୃନ୍ଦାବନ ଯାତ୍ରା ତଥା ବତ୍ସାସୁର ଓ ବକାସୁର ଉଦ୍ଧାର

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଗୋପା ନନ୍ଦାଦୟଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଦ୍ରୁମୟୋଃ ପତତୋ ରବମ୍ ।
ତତ୍ରାଜଗ୍ମୁଃ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିର୍ଘାତଭୟଶଙ୍କିତାଃ ॥ ୧

ଭୂମ୍ୟାଂ ନିପତିତୌ ତତ୍ର ଦଦୃଶୁର୍ଯମଳାର୍ଜୁନୌ ।
ବଭ୍ରମୁସ୍ତଦବିଜ୍ଞାୟ ଲକ୍ଷ୍ୟଂ ପତନକାରଣମ୍ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଅର୍ଜୁନବୃକ୍ଷ ଦୁଇଟି ଉପୁଡ଼ି ପଡ଼ିବାରୁ ଯେଉଁ ଭୀଷଣ ଶବ୍ଦ ହେଲା, ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନେ ତାହା ଶୁଣିପାରିଲେ । ପାଖରେ କେଉଁଠି ବଜ୍ରପାତ ହେଲା ବୋଲି ଭାବି ସେମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ । ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ସେହି ଗଛ ପାଖକୁ ଧାଇଁ ଆସିଲେ ॥ ୧ ॥ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ସେମାନେ ଦେଖିଲେ, ଗଛ ଦୁଇଟି ଉପୁଡ଼ି ପଡ଼ିଛି । ସେହିମାନଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଦଉଡ଼ିରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉଦୂଖଳଟାକୁ ଟାଣୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଗଛ ଉପୁଡ଼ିଯିବାର କାରଣ ସ୍ପଷ୍ଟ

* ଯକ୍ଷ ଦୁଇଜଣ ବିଚାର କଲେ, 'ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭୁ ସଗୁଣ (ଦଉଡ଼ିରେ ବନ୍ଧା) ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିପାରିବୁ । ସେ ନିର୍ଗୁଣ ହୋଇଗଲେ ତ, ତାଙ୍କୁ ମନରେ ବି ଚିନ୍ତା କରିହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଭଗବାନ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥିବାବେଳେ ହିଁ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲେ ।

ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟସ୍ତୁ ଉଲୂଖଳ ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଗୁଣଶାଳୀ ଏବ ଭୂୟାଃ ।

ଅର୍ଥାତ୍ "ହେ ଉଦୂଖଳ ! ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ତୁମେ ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହ ।"—ଉଦୂଖଳକୁ ଏହିପରି ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଇ ସେ ଦୁହେଁ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲେ ।

ଉଲୂଖଳଂ ବିକର୍ଷନ୍ତଂ ଦାମ୍ନା ବଦ୍ଧଂ ଚ ବାଳକମ୍ ।
କସ୍ୟେଦଂ କୁତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୁତ୍ପାତ ଇତି କାତରାଃ ॥ ୩

ବାଲା ଊଚୁରନେନେତି ତିର୍ଯ୍ୟଗ୍‌ଗତମୁଲୂଖଳମ୍ ।
ବିକର୍ଷତା ମଧ୍ୟଗେନ ପୁରୁଷାବପ୍ୟଚକ୍ଷ୍ମହି ॥ ୪

ନ ତେ ତଦୁକ୍ତଂ ଜଗୃହୁର୍ନ ଘଟେତେତି ତସ୍ୟ ତତ୍ ।
ବାଲସ୍ୟୋତ୍ପାଟନଂ ତର୍ବୋଃ କେଚିତ୍ ସନ୍ଦିଗ୍ଧଚେତସଃ ॥ ୫

ଉଲୂଖଳଂ ବିକର୍ଷନ୍ତଂ ଦାମ୍ନା ବଦ୍ଧଂ ସ୍ୱମାତ୍ମଜମ୍ ।
ବିଲୋକ୍ୟ ନନ୍ଦଃ ପ୍ରହସଦ୍‌ବଦନୋ ବିମୁମୋଚ ହ ॥ ୬

ଗୋପୀଭିଃ ସ୍ତୋଭିତୋଽନୃତ୍ୟଦ୍ ଭଗବାନ୍ ବାଲବତ୍ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ଉଦ୍‌ଗାୟତି କ୍ୱଚିନ୍ମୁଗ୍ଧସ୍ତଦ୍‌ବଶୋ ଦାରୁଯନ୍ତ୍ରବତ୍ ॥ ୭

ବିଭର୍ତ୍ତି କ୍ୱଚିଦାଜ୍ଞପ୍ତଃ ପୀଠକୋନ୍ମାନପାଦୁକମ୍ ।
ବାହୁକ୍ଷେପଂ ଚ କୁରୁତେ ସ୍ୱାନାଂ ଚ ପ୍ରୀତିମାବହନ୍ ॥ ୮

ଦର୍ଶୟଂସ୍ତଦ୍‌ବିଦାଂ ଲୋକ ଆତ୍ମନୋ ଭୃତ୍ୟବଶ୍ୟତାମ୍ ।
ବ୍ରଜସ୍ୟୋବାହ ବୈ ହର୍ଷଂ ଭଗବାନ୍ ବାଲଚେଷ୍ଟିତୈଃ ॥ ୯

ଦିଶୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ତାହା ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ। 'ଏ କାମ କଲା କିଏ ! ଏପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଘଟଣା ଘଟିଲା କିପରି !'—ଏହା ଭାବି ସେମାନେ ଚିନ୍ତିତ ଓ କାତର ହୋଇଗଲେ। ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରମିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୨,୩ ॥ ସେଠି ପାଖରେ କେତେଜଣ ପିଲା ଖେଳୁଥିଲେ। ସେମାନେ କହିଲେ, "ଏସବୁ ଏହି କହ୍ନେଇର କାମ। ସେ ଗଛ ଦୁଇଟାର ମଝିରେ ପଶିଗଲା; ସେତିକିବେଳକୁ ଉଦୂଖଳଟା ତେରଛା ହୋଇ ଓଲଟିପଡ଼ିଲା (ଏବଂ ଗଛରେ ଲାଗି ଅଟକି ଗଲା)। ସେପଟୁ କହ୍ନେଇ ଜୋର୍‌ରେ ଟାଣିଦେବାରୁ ଗଛ ଦୁଇଟା ଉପୁଡ଼ିପଡ଼ିଲା। ଆମେ ତ ଦେଖିଲୁ, ଗଛଭିତରୁ ଦୁଇଜଣ ଲୋକ ବି ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ।" ॥ ୪ ॥ କିନ୍ତୁ ଗୋପାଳମାନେ ପିଲାଙ୍କ କଥା ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ନାହିଁ। ସେମାନେ କହିଲେ, "ଏଡ଼ିକି ବକଟେ ପିଲା; ଇଏ କାଳେ ଏତେ ଏତେ ବଡ଼ ଗଛ ଦୁଇଟା ଉପାଡ଼ି ଦେଲା ! ଏ କଥା କଦାପି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ।" ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପୂର୍ବର ଲୀଳାସବୁ ମନେ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ଏହା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କାମ ହୋଇଥିବ ବୋଲି କେତେକ ଲୋକ ଅନୁମାନ ମଧ୍ୟ କଲେ ॥ ୫ ॥ ନନ୍ଦ ଦେଖିଲେ, ତାଙ୍କର ଆଦରର ପୁଅ ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଉଦୂଖଳ ଘୋଷାରୁଛି। ତାହା ଦେଖି ସେ ହସି ହସି ଯାଇ ଦଉଡ଼ିର ଗଣ୍ଠି ଫିଟାଇଦେଲେ (ଓ ପୁଅକୁ କୋଳକୁ ଟେକିନେଲେ) ॥ ୬ ॥

ଗୋପୀମାନେ ସୁତୁରେଇଦେଲେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ବେଳେ ବେଳେ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ପରି ନାଚ କରନ୍ତି। ବେଳେ ବେଳେ ସରଳ ଅବୋଧ ବାଳକଙ୍କ ପରି ଗୀତ ଗାଆନ୍ତି। ସେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ହାତର କାଠକଣ୍ଢେଇ ପରି ପୂରା ସେମାନଙ୍କର ଅଧୀନ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ସେମାନେ କହିବାମାତ୍ରେ ବେଳେ ବେଳେ ପିଢ଼ା ଟେକି ଆଣନ୍ତି ତ, ବେଳେ ବେଳେ ଓଜନ କରିବା ବଟକରା ମଧ୍ୟ ନେଇଆସନ୍ତି; ବେଳେ ବେଳେ କଠଉ ଟେକି ଆଣିଦିଅନ୍ତି ତ, ନିଜର ପ୍ରେମୀଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରିବା ଲାଗି ବେଳେ ବେଳେ ପହଲ୍‌ବାନଙ୍କ ପରି ବାହାସ୍ଫୋଟ ମାରି କୁସ୍ତି କରିବାକୁ ବାହାରିପଡ଼ନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ବିଭିନ୍ନ ଶିଶୁସୁଲଭ ଲୀଳାଦ୍ୱାରା ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରନ୍ତି ଏବଂ ସଂସାରରେ ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କର ରହସ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶାଇ

କ୍ରୀଣୀହି ଭୋଃ ଫଳାନୀତି ଶ୍ରୁତ୍ୱା ସତ୍ୱରମଚ୍ୟୁତଃ ।
ଫଳାର୍ଥୀ ଧାନ୍ୟମାଦାୟ ଯଯୌ ସର୍ବଫଳପ୍ରଦଃ ॥ ୧୦

ଫଳବିକ୍ରୟିଣୀ ତସ୍ୟ ଚ୍ୟୁତଧାନ୍ୟଂ କରଦ୍ୱୟମ୍ ।
ଫଳୈରପୂରୟଦ୍ ରତ୍ନୈଃ ଫଳଭାଣ୍ଡମପୂରି ଚ ॥ ୧୧

ସରିତ୍ତୀରଗତଂ କୃଷ୍ଣଂ ଭଗ୍ନାର୍ଜୁନମଥାହ୍ୱୟତ୍ ।
ରାମଂ ଚ ରୋହିଣୀ ଦେବୀ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତଂ ବାଳକୈର୍ଭୃଶମ୍ ॥ ୧୨

ନୋପେୟାତାଂ ଯଦାଽଽହୂତୌ କ୍ରୀଡ଼ାସଙ୍ଗେନ ପୁତ୍ରକୌ ।
ଯଶୋଦାଂ ପ୍ରେଷୟାମାସ ରୋହିଣୀ ପୁତ୍ରବତ୍ସଳାମ୍ ॥ ୧୩

କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତଂ ସା ସୁତଂ ବାଳୈରତିବେଳଂ ସହାଗ୍ରଜମ୍ ।
ଯଶୋଦାଜୋହବୀତ୍ କୃଷ୍ଣଂ ପୁତ୍ରସ୍ନେହସ୍ନୁତସ୍ତନୀ ॥ ୧୪

କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣାରବିନ୍ଦାକ୍ଷ ତାତ ଏହି ସ୍ତନଂ ପିବ ।
ଅଳଂ ବିହାରୈଃ କ୍ଷୁତ୍କ୍ଷାନ୍ତଃ କ୍ରୀଡ଼ାଶ୍ରାନ୍ତୋଽସି ପୁତ୍ରକ ॥ ୧୫

ହେ ରାମାଗଚ୍ଛ ତାତାଶୁ ସାନୁଜଃ କୁଳନନ୍ଦନ ।
ପ୍ରାତରେବ କୃତାହାରସ୍ତଦ୍ ଭବାନ୍ ଭୋକ୍ତୁମର୍ହତି ॥ ୧୬

ପ୍ରତୀକ୍ଷତେ ତ୍ୱାଂ ଦାଶାର୍ହ ଭୋକ୍ଷ୍ୟମାଣୋ ବ୍ରଜାଧିପଃ ।
ଏହ୍ୟାବୟୋଃ ପ୍ରିୟଂ ଧେହି ସ୍ୱଗୃହାନ୍ ଯାତ ବାଳକାଃ ॥ ୧୭

ଦିଅନ୍ତି ଯେ, ସେ ଏହିପରି ତାଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ବଶରେ ରହନ୍ତି ॥ ୯ ॥

ଦିନକର କଥା । କେହି ଜଣେ ଫଳ (କୋଳି) ବିକାଳୀ ଆସି ଡାକିଲା, 'କୋଳି ନିଅ, କୋଳି ।' ଏପରି ଡାକ ଶୁଣିବା କ୍ଷଣି ସମସ୍ତକର୍ମ ଓ ଉପାସନାର ଫଳଦାତା ଭଗବାନ ଅଚ୍ୟୁତ କୋଳି କିଣିବାକୁ ନିଜର କୁନି କୁନି ହାତରେ ଆଞ୍ଜୁଳେ ଧାନ ଧରି ଦାଣ୍ଡକୁ ଧାଇଁଗଲେ ॥ ୧୦ ॥ ଧାଉଁ ଧାଉଁ ତାଙ୍କ ଆଞ୍ଜୁଳାର ଧାନସବୁ ତ ବାଟରେ ହିଁ ପଡ଼ିଗଲା; କିନ୍ତୁ କୋଳିବାଲୀ ତାଙ୍କ ଆଞ୍ଜୁଳିରେ କୋଳି ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଲା । ସେପଟେ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ତାର କୋଳି ଟୋକେଇକୁ ରତ୍ନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଲେ ॥ ୧୧ ॥

ଆଉ ଦିନକର କଥା । ଯାମଳାର୍ଜୁନଭଞ୍ଜକ ଦାମୋଦର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଗୋପାଳପୁଅମାନଙ୍କ ସହିତ ଖେଳୁ ଖେଳୁ ଯମୁନାକୂଳକୁ ଚାଲିଗଲେ ଓ ସେଠାରେ ଖେଳରେ ମାତିଗଲେ ଯେ, ଫେରିବା ନାଆଁ ଧରିଲେ ନାହିଁ । ବହୁତ ସମୟ ପରେ ରୋହିଣୀଦେବୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଡାକ ପକାଇଲେ, "ରେ କହ୍ନେଇ ! ରେ ବଳରାମ ! ଜଲ୍‌ଦି ଆସ ।" ॥ ୧୨ ॥ କିନ୍ତୁ ରୋହିଣୀ ଡାକିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନେ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ଖେଳରେ ମନ ଲାଗିଥାଏ; ଆସନ୍ତେ କିପରି ! ଏତେ ଡାକିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ପିଲା ଦୁହେଁ ନ ଆସିବାରୁ ରୋହିଣୀ ବାତ୍ସଲ୍ୟମୟୀ ଯଶୋଦାଙ୍କୁ ପଠାଇଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ଗୋପାଳବାଳକଙ୍କ ମେଳରେ ଅନେକ ସମୟରୁ ଖେଳୁଥିଲେ; ଯଶୋଦା ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଡାକିଲେ । ପୁତ୍ର ପ୍ରତି ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହ ହେତୁ ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତନରୁ କ୍ଷୀର ଟପ ଟପ ହୋଇ ଝରିପଡୁଥାଏ ॥ ୧୪ ॥ ସେ ବଡ଼ ପାଟିରେ ଡାକିଲେ, "ଆରେ ମୋ ଧନ କାହ୍ନୁ ! ଆ ବାପା ! କୃଷ୍ଣ ! ଆରେ ମୋ ପଦ୍ମଲୋଚନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ଆ ବାପା, ଟିକିଏ ଦୁଧ ପିଇଦେ । ଖେଳି ଖେଳି ମୋ ପୁଅ ଥକି ଗଲାଣି ଲୋ ! ସେତିକି ଥାଉ; ଆଉ ଖେଳ ନା । ଦେଖିଲୁଣି ନା ? ଭୋକରେ କେମିତି ତୁ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲୁଣି, ତୋ ମୁହଁ ଶୁଖିଗଲାଣି! ॥ ୧୫ ॥ ଆରେ ମୋ ଧନ ରାମ ! ତୁ ତ ଆମ ସମସ୍ତ କୁଳକୁ ଆନନ୍ଦ ଦେବା ପୁଅ । ସାନଭାଇକୁ ଧରି ଜଲ୍‌ଦି ପଳେଇଆ । ଆଜି ତୁ ସକାଳୁ ସକାଳୁ କଣ ଦି'ଟା ଜଳଖିଆ ଖାଇଦେଇ ଆସିଥିଲୁ ଯେ ଏତେ ଡେରି ହେଲାଣି । ଆ, ଆଉ କ'ଣ ଦି'ଟା ଖାଇଦେବୁ ॥ ୧୬ ॥ ବାପା ବଳରାମ ! ବ୍ରଜରାଜ (ତୋ ବାପା)ଙ୍କ ଖାଇବାବେଳ ହୋଇଗଲାଣି;

ଧୂଳିଧୂସରିତାଙ୍ଗସ୍ତ୍ୱଂ ପୁତ୍ର ମଜ୍ଜନମାବହ ।
ଜନ୍ମର୍କ୍ଷମଦ୍ୟ ଭବତୋ ବିପ୍ରେଭ୍ୟୋ ଦେହି ଗାଃ ଶୁଚିଃ ॥ ୧୮

ପଶ୍ୟ ପଶ୍ୟ ବୟସ୍ୟାଂସ୍ତେ ମାତୃମୃଷ୍ଟାନ୍ ସ୍ୱଲଙ୍କୃତାନ୍ ।
ତ୍ୱଂ ଚ ସ୍ନାତଃ କୃତାହାରୋ ବିହରସ୍ୱ ସ୍ୱଲଙ୍କୃତଃ ॥ ୧୯

ଇତ୍ଥଂ ଯଶୋଦା ତମଶେଷଶେଖରଂ
ମତ୍ୱା ସୁତଂ ସ୍ନେହନିବଦ୍ଧଧୀର୍ନୃପ ।
ହସ୍ତେ ଗୃହୀତ୍ୱା ସହରାମମଚ୍ୟୁତଂ
ନୀତ୍ୱା ସ୍ୱବାଟଂ କୃତବତ୍ୟଥୋଦୟମ୍ ॥ ୨୦

ଗୋପବୃଦ୍ଧା ମହୋତ୍ପାତାନନୁଭୂୟ ବୃହଦ୍ବନେ ।
ନନ୍ଦାଦୟଃ ସମାଗମ୍ୟ ବ୍ରଜକାର୍ଯ୍ୟମମନ୍ତ୍ରୟନ୍ ॥ ୨୧

ତତ୍ରୋପନନ୍ଦନାମାଽଽହ ଗୋପୋ ଜ୍ଞାନବୟୋଽଧିକଃ ।
ଦେଶକାଳାର୍ଥତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞଃ ପ୍ରିୟକୃଦ୍ ରାମକୃଷ୍ଣୟୋଃ ॥ ୨୨

ଉତ୍ଥାତବ୍ୟମିତୋଽସ୍ମାଭିର୍ଗୋକୁଳସ୍ୟ ହିତୈଷିଭିଃ ।
ଆୟାନ୍ତ୍ୟତ୍ର ମହୋତ୍ପାତା ବାଳାନାଂ ନାଶହେତବଃ ॥ ୨୩

ମୁକ୍ତଃ କଥଞ୍ଚିଦ୍ ରାକ୍ଷସ୍ୟା ବାଳଘ୍ନ୍ୟା ବାଳକୋ ହ୍ୟସୌ ।
ହରେରନୁଗ୍ରହାନ୍ନୂନମନଶ୍ଚୋପରି ନାପତତ୍ ॥ ୨୪

ସେ ଖାଲି ତୋ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ! ତୁ ଦି'ଟା ଖାଇଦେଲେ, ଆମ ମନ ଖୁସୀ ହୋଇଯିବ। ଆରେ ପିଲେ ! ଏଥର ତୁମେମାନେ ବି ଘରକୁ ଯାଅ ॥ ୧୭ ॥ ମୋ ବାପା ! ଦେଖିଲୁ ଧନ ! ତୋ ଦେହ ସାରା ଧୂଳିଧୂସର ହୋଇଗଲାଣି। ଆ, ଆ; ଶୀଘ୍ର ଗାଧୋଇ ପଡ଼ିବୁ। ଆଜି ପରା ତୋର ଜନ୍ମନକ୍ଷତ୍ର। ପବିତ୍ର ହୋଇ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଗୋଦାନ କରିବୁ ॥ ୧୮ ॥ ହେଇଟି ଦେଖିଲୁଣି ତୋ ସାଙ୍ଗମାନଙ୍କୁ? ସେମାନଙ୍କ ମାଆମାନେ କେମିତି ଗାଧୋଇପାଧୋଇ, ଜାମାଯୋଡ଼ କରି କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଗହଣା ପିନ୍ଧେଇଦେଲେଣି ! ତୁ ମଧ୍ୟ ଆମର ଗାଧୋଇପାଧୋଇ, ଖାଇପିଇ, ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧି ସାରି ପୁଣି ଖେଳିବାକୁ ଆସିଯିବୁ।'' ॥ ୧୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମାତା ଯଶୋଦାଙ୍କର ମନପ୍ରାଣ ସବୁକିଛି ପ୍ରେମବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇଥିଲା। ସଚରାଚର ଜଗତର ମଉଡ଼ମଣିଙ୍କୁ ସେ ନିଜର ପୁତ୍ର ବୋଲି ଭାବିଥିଲେ। ତେଣୁ ଏପରି କହି ଏକ ହାତରେ ବଳରାମଙ୍କୁ ଓ ଆର ହାତରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଧରି ଘରକୁ ନେଇଆସିଲେ। ତା'ପରେ ପୁତ୍ରର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଯାହା ସବୁ କରିବା କଥା, ତାହା ଅତି ଆନନ୍ଦିତ ମନରେ ସମ୍ପାଦନ କଲେ ॥ ୨୦ ॥

ନନ୍ଦ ଆଦି ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ା ଗୋପାଳମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ମହାବନରେ ଦିନକୁ ଦିନ ଉତ୍ପାତ ବଢ଼ିଚାଲିଛି। ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ହୋଇ 'ଏଥର ଆମେ ବ୍ରଜବାସୀମାନେ କଣ କରିବା ?' ବୋଲି ବିଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ଗୋପାଳଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ଉପନନ୍ଦ। ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୟୋବୃଦ୍ଧ ଓ ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧ ଥିଲେ। ସେ ବଡ଼ ବିଚାରବନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ। ତା'ଛଡ଼ା ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ, ବଳରାମ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସୁଖରେ ରହନ୍ତୁ; ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ବିପତ୍ତି ନ ପଡ଼ୁ। ତେଣୁ ସେ କହିଲେ, ॥ ୨୨ ॥ ''ଭାଇମାନେ ! ଏଠାରେ ଏପରି ଭୀଷଣ ଉତ୍ପାତମାନ ଘଟୁଛି, ସେସବୁ ଆମ ଛୁଆମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନିଷ୍ଟକର। ତେଣୁ ଯଦି ଗୋକୁଳ ଓ ଗୋକୁଳବାସୀମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ଚାହୁଁଛ, ତେବେ ଚାଲ ଆମେ ପେଡ଼ିପେଟରା ଧରି ଶୀଘ୍ର ଏଠାରୁ ପଳାଇଯିବା ॥ ୨୩ ॥ ଆମ ଆଗରେ ବସିଥିବା ଏହି ନନ୍ଦରାଜାଙ୍କ ଆଦରର ପୁଅଟି ପିଲାଙ୍କ-କାଳରୂପିଣୀ ରାକ୍ଷସୀ ପୂତନା କବଳରୁ କିପରି ରକ୍ଷା ପାଇଲା, ତାହା ତ ସମସ୍ତେ ଦେଖିଛ। ପୁଣି ତା'ଉପରେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଶଗଡ଼ଟା ପଡ଼ି ଯାଉ ଯାଉ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ କୃପାରୁ ସେ ପିଲାଟି କିପରି ବଞ୍ଚିଗଲା, ତାହା ବି ଦେଖିଛ ॥ ୨୪ ॥

ଚକ୍ରବାତେନ ନୀତୋଽୟଂ ଦୈତ୍ୟେନ ବିପଦଂ ବିୟତ୍ ।
ଶିଳାୟାଂ ପତିତସ୍ତତ୍ର ପରିତ୍ରାତଃ ସୁରେଶ୍ୱରୈଃ ॥ ୨୫

ଯନ୍ନ ମ୍ରିୟେତ ଦ୍ରୁମୟୋରନ୍ତରଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ବାଳକଃ ।
ଅସାବନ୍ୟତମୋ ବାପି ତଦପ୍ୟଚ୍ୟୁତରକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୨୬

ଯାବଦୌତ୍ପାତିକୋଽରିଷ୍ଟୋ ବ୍ରଜଂ ନାଭିଭବେଦିତଃ ।
ତାବଦ୍ ବାଳାନୁପାଦାୟ ଯାସ୍ୟାମୋଽନ୍ୟତ୍ର ସାନୁଗାଃ ॥ ୨୭

ବନଂ ବୃନ୍ଦାବନଂ ନାମ ପଶବ୍ୟଂ ନବକାନନମ୍ ।
ଗୋପଗୋପୀଗବାଂ ସେବ୍ୟଂ ପୁଣ୍ୟାଦ୍ରିତୃଣବୀରୁଧମ୍ ॥ ୨୮

ତତ୍ତତ୍ରାଦ୍ୟୈବ ଯାସ୍ୟାମଃ ଶକଟାନ୍ ଯୁଙ୍‌କ୍ତ ମା ଚିରମ୍ ।
ଗୋଧନାନ୍ୟଗ୍ରତୋ ଯାନ୍ତୁ ଭବତାଂ ଯଦି ରୋଚତେ ॥ ୨୯

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱୈକଧିୟୋ ଗୋପାଃ ସାଧୁ ସାଧ୍ୱିତି ବାଦିନଃ ।
ବ୍ରଜାନ୍ ସ୍ୱାନ୍ ସ୍ୱାନ୍ ସମାଯୁଜ୍ୟ ଯଯୂ ରୂଢ଼ପରିଚ୍ଛଦାଃ ॥ ୩୦

ବୃଦ୍ଧାନ୍ ବାଳାନ୍ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ରାଜନ୍ ସର୍ବୋପକରଣାନି ଚ ।
ଅନଃସ୍ୱାରୋପ୍ୟ ଗୋପାଳା ଯତ୍ତା ଆତ୍ତଶରାସନାଃ ॥ ୩୧

ଗୋଧନାନି ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ଶୃଙ୍ଗାଣ୍ୟାପୂର୍ଯ୍ୟ ସର୍ବତଃ ।
ତୂର୍ଯ୍ୟଘୋଷେଣ ମହତା ଯଯୁଃ ସହପୁରୋହିତାଃ ॥ ୩୨

ଖଣ୍ଡିଆଭୂତରୂପ ଧରି ଆସିଥିବା ଅସୁରଟାଏ ତ ତାକୁ ଆକାଶକୁ ଟେକିନେଇ ଘୋର ବିପତ୍ତିରେ (ମରଣ ମୁହଁରେ) ପକେଇ ଦେଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଯେତେବେଳେ ଉପରୁ ଖସି ପଥର ଚଟାଣରେ ପଡ଼ିଲା, ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଆମ କୁଳଦେବତାମାନେ ପିଲାଟିକୁ ରକ୍ଷା କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଅର୍ଜୁନ ଗଛ ଦୁଇଟା ଯେତେବେଳେ ଉପୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲା, ସେତେବେଳେ ବି ସେହି ଗଛ ଦୁଇଟା ମଝିରେ ରହିଯାଇଥିବା ଏ ପିଲା କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କେହି ପିଲା ନ ମରି ରକ୍ଷା ପାଇଗଲେ। ଏଥିରୁ ଆମେ ବୁଝିବା ଉଚିତ ଯେ, ଭଗବାନ ହିଁ ଆମକୁ ରକ୍ଷା କଲେ ॥ ୨୬ ॥ ତେଣୁ ଚାଲ, ଆଉ ଗୋଟିଏ କୌଣସି ବଡ଼ ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ବିପଦ ଆସି ଆମକୁ ଓ ଆମ ବ୍ରଜକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ଆମ ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ଧରି, ଚାକରବାକରଙ୍କ ସହିତ ଏଠାରୁ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠିକି ଚାଲିଯିବା ॥ ୨୭ ॥ 'ବୃନ୍ଦାବନ' ବୋଲି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବନ ଅଛି। ତା ଭିତରେ ଅନେକ ନୂଆ ନୂଆ ସବୁଜ ଓ ସୁନ୍ଦର ଛୋଟ ଛୋଟ ବନ ଅଛି। ଅତି ସୁନ୍ଦର ପବିତ୍ର ପର୍ବତଟିଏ ମଧ୍ୟ ଅଛି। ଚରିଆଡ଼େ ଘାସ, ଲତାବୁଦା ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି। ଆମ ଗାଈଗୋରୁଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ବଣଟା ବଢ଼ିଆ ସ୍ଥାନଟିଏ। ଆମର ଗୋପୀ, ଗୋପାଳ ଓ ଗାଈବାଛୁରୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ କେବଳ ଯେ ବହୁତ ସୁବିଧା ଅଛି, ତାହା ନୁହେଁ; ଜାଗାଟା ସତରେ ଖୁବ୍ ବଢ଼ିଆ ହେବ ॥ ୨୮ ॥ ତେଣୁ ଯଦି ମୋ କଥା ତୁମ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନକୁ ପାଉଛି, ତା'ହେଲେ ଚାଲ, ଆଜି ହିଁ ସେଠାକୁ ପଳାଇଯିବା। ଆଉ ଡେରି ନ କରି ଶଗଡ଼ ଯୋଚିଦିଅ ଏବଂ ପ୍ରଥମେ ଆମ ଗାଈବାଛୁରୀଙ୍କୁ ସେଠାକୁ ପଠାଇଦିଅ। ସେଇ ଗୋଧନ ତ ଆମର ସମ୍ପତ୍ତି।" ॥ ୨୯ ॥

ଉପନନ୍ଦଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସବୁ ଗୋପାଳ ଏକସ୍ୱରରେ କହିଉଠିଲେ, "ଠିକ୍ କଥା !—ବଢ଼ିଆ ହେବ।" ଏଥିରେ କାହାର ବି ମତଭେଦ ରହିଲା ନାହିଁ। ସମସ୍ତେ ନିଜର ଗାଈଗୋରୁଙ୍କୁ ଏକାଠି କରି, ଶଗଡ଼ଗୁଡ଼ିକରେ ଘରର ଜିନିଷପତ୍ର ଲଦି ବୃନ୍ଦାବନକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପାଳମାନେ ଶଗଡ଼ଗୁଡ଼ିକରେ ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀ, ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଓ ଛୁଆମାନଙ୍କୁ ବସାଇ ତଥା ଘରର ଆସବାବପତ୍ର ଲଦି, ହାତରେ ଧନୁଶର ଧରି, ସାବଧାନ ହୋଇ ଶଗଡ଼ ପଛରେ ଚାଲିଲେ ॥ ୩୧ ॥ ସେମାନେ ଗାଈଗୋରୁ ଓ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କୁ ସବା ଆଗରେ ପଠାଇ, ସେମାନଙ୍କ ପଛରେ ଜୋର୍‌ରେ ଶିଙ୍ଗା ଓ ତୂରୀ ବଜାଇ ବଜାଇ ଚାଲିଥାନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କ ସାଥିରେ

ଗୋପ୍ୟୋ ରୂଢ଼ରଥା ନୂତ୍ନକୁଚକୁଙ୍କୁମକାନ୍ତୟଃ ।
କୃଷ୍ଣଲୀଳା ଜଗୁଃ ପ୍ରୀତା ନିଷ୍କକଣ୍ଠ୍ୟଃ ସୁବାସସଃ ॥ ୩୩

ତଥା ଯଶୋଦାରୋହିଣ୍ୟାବେକଂ ଶକଟମାସ୍ଥିତେ ।
ରେଜତୁଃ କୃଷ୍ଣରାମାଭ୍ୟାଂ ତତ୍କଥାଶ୍ରବଣୋତ୍ସୁକେ ॥ ୩୪

ବୃନ୍ଦାବନଂ ସଂପ୍ରବିଶ୍ୟ ସର୍ବକାଳସୁଖାବହମ୍ ।
ତତ୍ର ଚକ୍ରୁର୍ବ୍ରଜାବାସଂ ଶକଟୈରର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରବତ୍ ॥ ୩୫

ବୃନ୍ଦାବନଂ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଂ ଯମୁନାପୁଲିନାନି ଚ ।
ବୀକ୍ଷ୍ୟାସୀଦୁତ୍ତମା ପ୍ରୀତୀ ରାମମାଧବୟୋର୍ନୃପ ॥ ୩୬

ଏବଂ ବ୍ରଜୌକସାଂ ପ୍ରୀତିଂ ଯଚ୍ଛନ୍ତୌ ବାଲଚେଷ୍ଟିତୈଃ ।
କଳବାକ୍ୟୈଃ ସ୍ୱକାଳେନ ବତ୍ସପାଲୌ ବଭୂବତୁଃ ॥ ୩୭

ଅବିଦୂରେ ବ୍ରଜଭୁବଃ ସହ ଗୋପାଳଦାରକୈଃ ।
ଚାରୟାମାସତୁର୍ବତ୍ସାନ୍ ନାନାକ୍ରୀଡ଼ାପରିଚ୍ଛଦୌ ॥ ୩୮

କ୍ୱଚିଦ୍ ବାଦୟତୋ ବେଣୁଂ କ୍ଷେପଣୈଃ କ୍ଷିପତଃ କ୍ୱଚିତ୍ ।
କ୍ୱଚିତ୍ ପାଦୈଃ କିଙ୍କିଣୀଭିଃ କ୍ୱଚିତ୍ କୃତ୍ରିମଗୋବୃଷୈଃ ॥ ୩୯

ବୃଷାୟମାଣୌ ନର୍ଦନ୍ତୌ ଯୁୟୁଧାତେ ପରସ୍ପରମ୍ ।
ଅନୁକୃତ୍ୟ ରୁତୈର୍ଜନ୍ତୂଂଶ୍ଚେରତୁଃ ପ୍ରାକୃତୌ ଯଥା ॥ ୪୦

ପୁରୋହିତମାନେ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଥାନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ଗୋପୀମାନେ ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ନୂଆ କେଶର ବୋଳି, ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧି, ବେକରେ ସୁନାହାର ଲମ୍ବାଇ ରଥ (ଶଗଡ଼)ରେ ବସିଥାନ୍ତି ଓ ବାଟସାରା ଆନନ୍ଦରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳାଗାନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ଯଶୋଦାରାଣୀ ଏବଂ ରୋହିଣୀ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ସଜବାଜ ହୋଇ, ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କୁ ଧରି, ଶଗଡ଼ରେ ବସିଥିବାରୁ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥାନ୍ତି । ସେ ଦୁହେଁ ପୁଅମାନଙ୍କର ଦରୋଟି ବଚନ ଖୁବ୍ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ଶୁଣୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ବୃନ୍ଦାବନଟି ସତରେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ବନ ହୋଇଥାଏ । ସବୁ ଋତୁ ସେଠାରେ ସୁଖମୟୀ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ବନରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଗୋପାଳମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଶଗଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରାକାରରେ ସଜାଇ ରଖିଦେଲେ ଏବଂ ଗୋରୁଗାଈଙ୍କୁ ରଖିବା ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ଠିକ୍ କରିଦେଲେ ॥ ୩୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବୃନ୍ଦାବନର ସବୁଜସୁନ୍ଦର ବନ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତ ଏବଂ ଯମୁନାନଦୀର ସୁନ୍ଦର ପୁଲିନ ଦେଖି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ହୃଦୟ ପରମ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରିଗଲା ॥ ୩୬ ॥

ଦୁଇଭାଇ ନିଜ ନିଜର ଦରୋଟି ବଚନ ଓ ଶିଶୁସୁଲଭ ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳାଦ୍ୱାରା ଗୋକୁଳରେ ଯେପରି ଆନନ୍ଦ ବିତରଣ କରୁଥିଲେ, ବୃନ୍ଦାବନରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ଆନନ୍ଦ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିଛିଦିନ ଭିତରେ ସେ ଦିହେଁ ଟିକିଏ ବଡ଼ ହୋଇ ବାଛୁରୀ ଚରାଇବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୩୭ ॥ ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଖେଳସାମଗ୍ରୀ ଧରି ଗୋପାଳ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ଘରୁ ବାହାରି ପଡୁଥିଲେ ଏବଂ ଗାଈଗୋଠ ଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କୁ ଚରାଉଥିଲେ ॥ ୩୮ ॥ ସେ ଦିହେଁ କେତେବେଳେ ବଂଶୀ ବଜାଉଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ଛିଟିକିଣୀ ଓ ବାଟୁଳିଖଡ଼ା ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୋଡ଼ି ମାରୁଥିଲେ; କେତେବେଳେ ଗୋଡ଼ ହଲାଇ ପାଦରେ ବନ୍ଧା ଯାଇଥିବା ଘୁଙ୍ଗୁର ରୁଣ୍ଣୁଝୁଣ୍ଣୁ କରୁଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ମିଛିମିଛିକା ଗାଈ ଓ ବଳଦ ସାଜି ଖେଳୁଥିଲେ ॥ ୩୯ ॥ ଖେଳରେ ସେମାନେ କେବେ ଷଣ୍ଢ ହୋଇ, ହାକୁଡ଼ି ଖାଇ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଲଢୁଥିଲେ ତ, କେବେ ମୟୂର, କୋଇଲି, ମାଙ୍କଡ଼ ଆଦି ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କ ପରି ଶବ୍ଦ କରୁଥିଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଏପରିଭାବରେ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ପରି ଖେଳୁଥିଲେ ॥ ୪୦ ॥

କଦାଚିଦ୍ ଯମୁନାତୀରେ ବତ୍ସାଂଶ୍ଚାରୟତୋଃ ସ୍ୱକୈଃ ।
ବୟସ୍ୟୈଃ କୃଷ୍ଣବଲୟୋର୍ଜିଘାଂସୁର୍ଦୈତ୍ୟ ଆଗମତ୍ ॥ ୪୧

ଦିନକର କଥା । କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସଖା ଗୋପାଳବାଳକଙ୍କ ସହିତ ଯମୁନାତଟରେ ବାଛୁରୀ ଚରାଉଥାନ୍ତି । ଏତିକିବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ରଖି ଗୋଟିଏ ଦୈତ୍ୟ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୪୧ ॥

ତଂ ବତ୍ସରୂପିଣଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବତ୍ସଯୂଥଗତଂ ହରିଃ ।
ଦର୍ଶୟନ୍ ବଳଦେବାୟ ଶନୈର୍ମୁଗ୍ଧ ଇବାସଦତ୍ ॥ ୪୨

ସେ ବାଛୁରୀରୂପ ଧରି ଯାଇ ବାଛୁରୀଙ୍କ ଗୋଠରେ ପଶିଗଲା । ତାକୁ ଦେଖି, ପ୍ରଭୁ ଆଖି ଠାରି ବଳରାମଙ୍କୁ ବି ଦେଖାଇଦେଲେ ଓ ଧୀରେ ଧୀରେ ଯାଇ ବାଛୁରୀରୂପ ଧରିଥିବା ସେହି ଅସୁର ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଭାବଭଙ୍ଗୀରୁ ଜଣା ପଡୁଥିଲା, ସତେ ଯେପରି ସେ ସେହି ବତ୍ସାସୁରର ଛଦ୍ମବେଶ ବିଷୟ ଆଦୌ ଜାଣିନାହାନ୍ତି ଏବଂ ତା'ର ବଳିଷ୍ଠ ବାଛୁରୀ ରୂପ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥

ଗୃହୀତ୍ୱାପରପାଦାଭ୍ୟାଂ ସହଲାଙ୍ଗୂଳମଚ୍ୟୁତଃ ।
ଭ୍ରାମୟିତ୍ୱା କପିତ୍ଥାଗ୍ରେ ପ୍ରାହିଣୋଦ୍ ଗତଜୀବିତମ୍ ।
ସ କପିତ୍ଥୈର୍ମହାକାୟଃ ପାତ୍ୟମାନୈଃ ପପାତ ହ ॥ ୪୩

ଶ୍ରୀହରି ତା'ପାଖକୁ ଖୁସିଯାଇ ହଠାତ୍ ତାର ଲାଞ୍ଜ ସହିତ ପଛ ଦୁଇଗୋଡ଼କୁ ଧରିପକାଇଲେ ଏବଂ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ବାଛୁରୀଟାକୁ ଟେକି ଶୂନ୍ୟରେ ଘୂରାଇ ଘୂରାଇ ଗୋଟିଏ କଇଁଥ ଗଛ ଉପରକୁ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲେ । ବତ୍ସାସୁରର ମୃତଦେହଟା ଗଛରେ ପିଟି ହୋଇଯିବାରୁ ଗୁଡ଼ାଏ କଇଁଥ ଗଛ ପରସ୍ପର ସହିତ ଧକ୍କା ଖାଇ ଉପୁଡ଼ି ପଡ଼ିବା ସହିତ ସେହି ଅସୁରର ବିରାଟ ମୃତଦେହଟା ମଧ୍ୟ ଦୁଲ୍‌କିନା ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୪୩ ॥

ତଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବିସ୍ମିତା ବାଲାଃ ଶଶଂସୁଃ ସାଧୁ ସାଧ୍ୱିତି ।
ଦେବାଶ୍ଚ ପରିସନ୍ତୁଷ୍ଟା ବଭୂବୁଃ ପୁଷ୍ପବର୍ଷିଣଃ ॥ ୪୪

ସେହି ଘଟଣା ଦେଖି ଗୋପାଳବାଳକମାନଙ୍କର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ 'ବାଃ-ବାଃ' କହି ତାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । (ବତ୍ସାସୁର ବଧ ଦେଖୁଥିବା) ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୪୪ ॥

ତୌ ବତ୍ସପାଲକୌ ଭୂତ୍ୱା ସର୍ବଲୋକୈକପାଲକୌ ।
ସ ପ୍ରାତରାଶୌ ଗୋବତ୍ସାଂଶ୍ଚାରୟନ୍ତୌ ବିଚେରତୁଃ ॥ ୪୫

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁ କୃଷ୍ଣବଳରାମ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଲୋକର ଏକମାତ୍ର ରକ୍ଷକ ଓ ପାଳକ ସେ ଦୁହେଁ ସେତେବେଳେ ବତ୍ସପାଳକ (ବାଛୁରୀଚରାଳି) ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଉଠି, ଜଳଖିଆ ଧରି ବାଛୁରୀ ଚରାଇବାକୁ ବାହାରିପଡୁଥିଲେ ଏବଂ ବାଛୁରୀ ଚରାଇ ଚରାଇ ଏ ବଣ ସେ ବଣ ହୋଇ ବୁଲୁଥିଲେ ॥ ୪୫ ॥

ସ୍ୱଂ ସ୍ୱଂ ବତ୍ସକୁଲଂ ସର୍ବେ ପାୟୟିଷ୍ୟନ୍ତ ଏକଦା ।
ଗତ୍ୱା ଜଳାଶୟାଭ୍ୟାଶଂ ପାୟୟିତ୍ୱା ପପୁର୍ଜଳମ୍ ॥ ୪୬

ଆଉ ଦିନକର କଥା । ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ପାଣି ପିଆଇବେ ବୋଲି ସବୁ ପିଲା ନିଜ ନିଜ ବାଛୁରୀପଲଙ୍କୁ ଧରି ଗୋଟିଏ ଜଳାଶୟ କୂଳକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ପ୍ରଥମେ ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ପାଣି ପିଆଇ, ପରେ ସେମାନେ ନିଜେ ପାଣି ପିଇଲେ ॥ ୪୬ ॥

ତେ ତତ୍ର ଦଦୃଶୁର୍ବାଲା ମହାସତ୍ତ୍ୱମବସ୍ଥିତମ୍ ।
ତତ୍ରସୁର୍ବଜ୍ରନିର୍ଭିନ୍ନଂ ଗିରେଃ ଶୃଙ୍ଗମିବ ଚ୍ୟୁତମ୍ ॥ ୪୭

ଏତିକିବେଳେ ସେମାନେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ, ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଜୀବ ଜଳାଶୟ ପାଖରେ ବସିଛି । ଜୀବଟା ଏତେ ବଡ଼ ହୋଇଥାଏ ଯେ, ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବଜ୍ରମାଡ଼ରେ ପାହାଡ଼ରୁ ଖଣ୍ଡେ ଭାଙ୍ଗିଯାଇ ସେଠାରେ ଆସି ପଡ଼ିଛି ॥ ୪୭ ॥

ସ ବୈ ବକୋ ନାମ ମହାନସୁରୋ ବକରୂପଧୃକ୍ ।
ଆଗତ୍ୟ ସହସା କୃଷ୍ଣଂ ତୀକ୍ଷ୍ଣତୁଣ୍ଡୋଽଗ୍ରସଦ୍ ବଳୀ ॥ ୪୮

କୃଷ୍ଣଂ ମହାବକଗ୍ରସ୍ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ରାମାଦୟୋଽର୍ଭକାଃ ।
ବଭୂବୁରିନ୍ଦ୍ରିୟାଣୀବ ବିନା ପ୍ରାଣଂ ବିଚେତସଃ ॥ ୪୯

ତଂ ତାଳୁମୂଳଂ ପ୍ରଦହନ୍ତମଗ୍ନିବଦ୍
ଗୋପାଳସୂନୁଂ ପିତରଂ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୋଃ ।
ଚଚ୍ଛର୍ଦ୍ଦ ସଦ୍ୟୋଽତିରୁଷାକ୍ଷତଂ ବକ-
ସ୍ତୁଣ୍ଡେନ ହନ୍ତୁଂ ପୁନରଭ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୫୦

ତମାପତନ୍ତଂ ସ ନିଗୃହ୍ୟ ତୁଣ୍ଡୟୋ-
ର୍ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ବକଂ କଂସସଖଂ ସତାଂ ପତିଃ ।
ପଶ୍ୟତ୍ସୁ ବାଲେଷୁ ଦଦାର ଲୀଳୟା
ମୁଦାବହୋ ବୀରଣବଦ୍ ଦିବୌକସାମ୍ ॥ ୫୧

ତଦା ବକାରିଂ ସୁରଲୋକବାସିନଃ
ସମାକିରନ୍ ନନ୍ଦନମଲ୍ଲିକାଦିଭିଃ ।
ସମୀଡିରେ ଚାନକଶଙ୍ଖସଂସ୍ତବୈ-
ସ୍ତଦ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଗୋପାଳସୁତା ବିସିସ୍ମିରେ ॥ ୫୨

ମୁକ୍ତଂ ବକାସ୍ୟାଦୁପଲଭ୍ୟ ବାଲକା
ରାମାଦୟଃ ପ୍ରାଣମିବୈନ୍ଦ୍ରିୟୋ ଗଣଃ ।
ସ୍ଥାନାଗତଂ ତଂ ପରିରଭ୍ୟ ନିର୍ବୃତାଃ
ପ୍ରଣୀୟ ବତ୍ସାନ୍ ବ୍ରଜମେତ୍ୟ ତଜ୍ଜଗୁଃ ॥ ୫୩

ଗୋପାଳ ପିଲାମାନେ ଜୀବଟାକୁ ଦେଖି ଡରିଗଲେ । ସେହି ଜୀବଟି ଥିଲା ବକ ନାମକ ଏକ ବିରାଟ ଅସୁର । ସେ ବଗରୂପ ଧରି ସେଠାକୁ ଆସିଥିଲା । ତା ଥଣ୍ଟଟା ତ ଥିଲା ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା ଓ ଗୋଜିଆ; ପୁଣି ସେ ନିଜେ ଥିଲା ଖୁବ୍ ବଳବାନ୍ । ସେ ଥିଲା ଥିଲା, ଚଟ୍ କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଧରି ଗିଳିଦେଲା ॥ ୪୮ ॥ ସେହି ବିରାଟ ବଗଟା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗୋଟାପଣେ ଗିଳିଯିବା ଘଟଣା ଦେଖି, ବଳରାମ ଆଦି ଅନ୍ୟ ବାଳକମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା, ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ିଯିବା ପରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଯାହା ହୁଏ, ସେହିପରି ହୋଇଗଲା । ସେମାନଙ୍କର ଚେତା ବୁଡ଼ିଗଲା ॥ ୪୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଲୋକପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପିତା । ସେ କେବଳ ଲୀଳାରେ ଗୋପାଳବାଳକ ରୂପ ଧରିଥିଲେ । ସେ ଯେତେବେଳେ ବଗର ପାଟିରେ ପଶି ତା' ତାଳୁ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଅଗ୍ନି ପରି ହୋଇ ତା ତାଳୁକୁ ଜାଳିଦେଲେ । ତା'ଫଳରେ ସେହି ଦୈତ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର କ୍ଷତି କରି ନ ପାରି ପ୍ରାଣବିକଳରେ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ତି କରିଦେଲା ଏବଂ ପ୍ରଚଣ୍ଡ କ୍ରୋଧରେ ନିଜର ଟାଣୁଆ ଥଣ୍ଟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରୀରକୁ ହାଣି ପକାଇବାକୁ ବାହାରିଲା ॥ ୫୦ ॥ ବକାସୁର ଥିଲା କଂସର ସଖା । ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରକୁ ଝାମ୍ପ ମାରିବାକୁ ଯାଉ ଯାଉ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତା' ଥଣ୍ଟର ଦୁଇଫାଳକୁ ଦୁଇ ହାତରେ ଧରିପକାଇଲେ ଏବଂ ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତା' ଥଣ୍ଟଟାକୁ ଦୁଇଫାଳ କରି ବେଣାପତ୍ରକୁ ଚିରିଲା ପରି ଚିରିଦେଲେ । ଘଟଣା ଦେଖି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିଲା ॥ ୫୧ ॥ ସବୁ ଦେବତା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ନନ୍ଦନବନର ମଲ୍ଲୀ, କୁନ୍ଦ ଆଦି ସୁଗନ୍ଧ ଫୁଲ ବର୍ଷା କଲେ ଏବଂ ଦୁନ୍ଦୁଭି ଓ ଶଙ୍ଖ ବଜାଇ ବଜାଇ ସ୍ତୋତ୍ରଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏସବୁ ଦେଖି ଗୋପାଳ-ବାଳକମାନେ ଚକିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫୨ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଗ ମୁହଁରୁ ବାହାରି ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚାଲିଆସିବାରୁ ବଳରାମ ଆଦି ଗୋପାଳ ପିଲାମାନେ ଏପରି ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେହେଲା, ସତେ ଯେପରି ପ୍ରାଣ ସଂଚାର ହୋଇଯିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ସଚେତ ଓ ହର୍ଷିତ ହୋଇଗଲେ । ଜଣ ଜଣ ହୋଇ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ତା'ପରେ ନିଜ ନିଜ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କୁ ଡାକି ସମସ୍ତେ ବ୍ରଜକୁ ଫେରିଆସିଲେ ଏବଂ ଘରଲୋକଙ୍କୁ ସକଳ ଘଟଣା ଶୁଣାଇଲେ ॥ ୫୩ ॥

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତଦ୍ ବିସ୍ମିତା ଗୋପା ଗୋପ୍ୟଶ୍ଚାତିପ୍ରିୟାଦୃତାଃ ।
ପ୍ରେତ୍ୟାଗତମିବୌତ୍ସୁକ୍ୟାଦୈକ୍ଷନ୍ତ ତୃଷିତେକ୍ଷଣାଃ ॥ ୫୪

ଅହୋ ବତାସ୍ୟ ବାଳସ୍ୟ ବହବୋ ମୃତ୍ୟବୋଽଭବନ୍ ।
ଅପ୍ୟାସୀଦ୍ ବିପ୍ରିୟଂ ତେଷାଂ କୃତଂ ପୂର୍ବଂ ଯତୋ ଭୟମ୍ ॥ ୫୫

ଅଥାପ୍ୟଭିଭବନ୍ତ୍ୟେନଂ ନୈବ ତେ ଘୋରଦର୍ଶନାଃ ।
ଜିଘାଂସୟୈନମାସାଦ୍ୟ ନଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟଗ୍ନୌ ପତଙ୍ଗବତ୍ ॥ ୫୬

ଅହୋ ବ୍ରହ୍ମବିଦାଂ ବାଗ୍ଭେ ନାସତ୍ୟାଃ ସନ୍ତି କର୍ହିଚିତ୍ ।
ଗର୍ଗୋ ଯଦାହ ଭଗବାନନ୍ୱଭାବି ତଥୈବ ତତ୍ ॥ ୫୭

ଇତି ନନ୍ଦାଦୟୋ ଗୋପାଃ କୃଷ୍ଣରାମକଥାଂ ମୁଦା ।
କୁର୍ବନ୍ତୋ ରମମାଣାଶ୍ଚ ନାବିନ୍ଦନ୍ ଭବବେଦନାମ୍ ॥ ୫୮

ଏବଂ ବିହାରୈଃ କୌମାରୈଃ କୌମାରଂ ଜହତୁର୍ବ୍ରଜେ ।
ନିଲାୟନୈଃ ସେତୁବନ୍ଧୈର୍ମର୍କଟୋତ୍ପ୍ଲବନାଦିଭିଃ ॥ ୫୯

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବକାସୁର ବଧ ଘଟଣା ଶୁଣି ସବୁ ଗୋପୀ-ଗୋପାଳ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଲାଗିଲା, କହ୍ନେଇ ସାକ୍ଷାତ୍ ମରଣମୁହଁରୁ ଫେରିଆସିଲା । ସେମାନେ ବଡ଼ ଆଗ୍ରହ, ପ୍ରେମ ଓ ଆଦରରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁହଁକୁ ତୃଷିତ ତଥା ଅତୃପ୍ତ ନୟନରେ ଚାହିଁରହିଲେ ॥ ୫୪ ॥ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, ''ହାୟ ! ହାୟ ! କେତେ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ ସତେ ! ଏ ପିଲାଟି କେତେଥର ମରଣମୁହଁରେ ନ ପଡ଼ିଲାଣି, କହିଲ ! କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଏହାର ଅନିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଜେ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି; କାରଣ ସେମାନେ ପୂର୍ବେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିଥିଲେ ॥ ୫୫ ॥ ଏତେ କରି ମଧ୍ୟ ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ଅସୁରମାନେ ଏହି ପିଲାଟିର କୌଣସି କ୍ଷତି କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଆସନ୍ତି ଏହାକୁ ମାରିବା ନିମନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ନିଆଁରେ ପଡ଼ି ପତଙ୍ଗ ମରିଗଲା ପରି, ସେମାନେ ନିଜେ ସ୍ୱାହା ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୫୬ ॥ ସତରେ, ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତା ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ବଚନ କେବେ ବି ମିଛ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦେଖିଲ ନା? ଗୁରୁ ଗର୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟ ଯାହା ଯାହା କହିଥିଲେ, ସବୁ କଥା ଷୋଳଅଣା ଘଟିଯାଉଛି ।'' ॥ ୫୭ ॥ ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନେ ଏପରିଭାବରେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ରାମ-କୃଷ୍ଣଙ୍କ କଥା ଚର୍ଚ୍ଚା କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଏସବୁ କଥାରେ ଏତେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସାରର କୌଣସି ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୫୮ ॥ ଏପରିଭାବରେ କୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଗୋପାଳ ପୁଅମାନଙ୍କ ସହିତ କେବେ ଲୁଚକାଳି ଖେଳୁଥିଲେ ତ, କେବେ ପୋଲ ତିଆରି କରୁଥିଲେ; କେବେ ମାଙ୍କଡ଼ଙ୍କ ପରି ଡିଆଁକୁଦା କରୁଥିଲେ ତ, କେବେ ଆଉ କିଛି ବିଚିତ୍ର ଖେଳ ଖେଳୁଥିଲେ । ଏହିପରି ନାନା ବାଲୋଚିତ ଖେଳକୌତୁକରେ ବ୍ରଜରେ (ବୃନ୍ଦାବନରେ) ସେ ଦୁହିଙ୍କର ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା କଟିଗଲା ॥ ୫୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ବତ୍ସବକବଧୋ ନାମୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୧ ॥

+++

ଅଥ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅଘାସୁର ଉଦ୍ଧାର

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କ୍ୱଚିଦ୍ ବନାଶାୟ ମନୋ ଦଧଦ୍ ବ୍ରଜାତ୍
ପ୍ରାତଃ ସମୁତ୍ଥାୟ ବୟସ୍ୟବତ୍ସପାନ୍ ।
ପ୍ରବୋଧୟଞ୍ଛୃଙ୍ଗରବେଣ ଚାରୁଣା
ବିନିର୍ଗତୋ ବତ୍ସପୁରଃସରୋ ହରିଃ ॥ ୧

ତେନୈବ ସାକଂ ପୃଥୁକାଃ ସହସ୍ରଶଃ
ସ୍ନିଗ୍ଧାଃ ସୁଶିଗ୍‌ବେତ୍ରବିଷାଣବେଣବଃ ।
ସ୍ୱାନ୍ ସ୍ୱାନ୍ ସହସ୍ରୋପରିସଂଖ୍ୟୟାନ୍ୱିତାନ୍
ବତ୍ସାନ୍ ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ବିନିର୍ୟଯୁର୍ମୁଦା ॥ ୨

କୃଷ୍ଣବତ୍ସୈରସଂଖ୍ୟାତୈର୍ଯୂଥୀକୃତ୍ୟ ସ୍ୱବତ୍ସକାନ୍ ।
ଚାରୟନ୍ତୋଽର୍ଭଲୀଲାଭିର୍ବିଜହ୍ରୁସ୍ତତ୍ର ତତ୍ର ହ ॥ ୩

ଫଳପ୍ରବାଳସ୍ତବକସୁମନଃପିଚ୍ଛଧାତୁଭିଃ ।
କାଚଗୁଞ୍ଜାମଣିସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଭୂଷିତା ଅପ୍ୟଭୂଷୟନ୍ ॥ ୪

ମୁଷ୍ଣନ୍ତୋଽନ୍ୟୋନ୍ୟଶିକ୍ୟାଦୀନ୍ ଜ୍ଞାତାନାରାଚ୍ଚ ଚିକ୍ଷିପୁଃ ।
ତତ୍ରତ୍ୟାଶ୍ଚ ପୁନର୍ଦୂରାଦ୍ଧସନ୍ତଶ୍ଚ ପୁନର୍ଦଦୁଃ ॥ ୫

ଯଦି ଦୂରଂ ଗତଃ କୃଷ୍ଣୋ ବନଶୋଭେକ୍ଷଣାୟ ତମ୍ ।
ଅହଂ ପୂର୍ବମହଂ ପୂର୍ବମିତି ସଂସ୍ପୃଶ୍ୟ ରେମିରେ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦିନେ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ସକାଳ ଜଳଖିଆ ବନରେ ହିଁ ଖାଇବେ ବୋଲି ବିଚାର କରି ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କୁ ନିଜ ମନକଥା ଜଣାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ମଧୁର ମନୋହର ଭାବରେ ଶିଙ୍ଗା ବଜାଇଲେ। ଶିଙ୍ଗାଶବ୍ଦ ଶୁଣି ସବୁ ଗୋପାଳବାଳକ ନିଦରୁ ଉଠିପଡ଼ିଲେ। ତା'ପରେ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କୁ ଅଡ଼ାଇ ଅଡ଼ାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରଜମଣ୍ଡଳରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ॥ ୧ ॥ ତାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଶହ ଶହ ଗୋପବାଳକ ନିଜ ନିଜର ଶିକା, ବେତ, ଶିଙ୍ଗା ଓ ବଇଁଶୀ ଧରି ସେମାନଙ୍କର ହଜାର ହଜାର ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ଅଡ଼ାଇ ଅଡ଼ାଇ ଆନନ୍ଦରେ ନିଜ ନିଜ ଘରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୨ ॥ ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜ ନିଜର ବାଛୁରୀଦଳଙ୍କୁ ମିଶାଇଦେଲେ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବାଳକ୍ରୀଡ଼ା କରି ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩ ॥ ସବୁ ପିଲା କାଚ, କାଇଁଚ, ମଣି ଓ ସୁନାର ଗହଣା ପିନ୍ଧିଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ସେମାନେ ବୃନ୍ଦାବନର ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ଫଳରେ, ନୂଆ କଅଁଳିଥିବା ପତ୍ରରେ, ଫୁଲପେଣ୍ଡାରେ, ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗ ଫୁଲରେ, ମୟୂରଚୂଳରେ ତଥା ଗେରୁ ଆଦି ରଙ୍ଗୀନ ମାଟିରେ ନିଜ ନିଜକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ସଜାଇଦେଲେ ॥ ୪ ॥ ଖେଳରେ କିଏ କାହାର ଶିକା ଚୋରାଇ ନେଉଥାଏ ତ, କିଏ କାହାର ବେତ ବା ବଂଶୀ ଚୋରାଇ ନେଉଥାଏ। ଯାହାର ଚୋରି ଯାଇଥାଏ, ସେ ତାହା ଜାଣିପାରିବାକ୍ଷଣି, ଚୋରାଇ ନେଇଥିବା ପିଲା ସେହି ଜିନିଷଟିକୁ ଦୂରରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା କୌଣସି ଦ୍ୱିତୀୟ ପିଲା ପାଖକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଉଥାଏ। ଦ୍ୱିତୀୟ ପିଲା ଜିନିଷଟିକୁ ତୃତୀୟ ପିଲା ପାଖକୁ ଓ ତୃତୀୟ ପିଲା ଚତୁର୍ଥ ପିଲା ପାଖକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଉଥାଏ। ଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ହସି ହସି ଯାହାର ଯେଉଁ ଜିନିଷ, ତାହା ତାକୁ ଫେରାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ବନର ଶୋଭା ଦେଖିବାଲାଗି ଯଦି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଟିକିଏ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଉଥାନ୍ତି, ତେବେ 'କିଏ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଆଗ ଛୁଇଁପାରିବ' ବୋଲି ପିଲାଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଉଥାଏ 'ମୁଁ ଆଗ ଛୁଇଁବି, ମୁଁ ଆଗ ଛୁଇଁବି' ବୋଲି କହି ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଉଁଥାନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁଦେଇ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଯାଉଥାନ୍ତି ॥ ୬ ॥

କେଚିଦ୍ ବେଣୂନ୍ ବାଦୟନ୍ତୋ ଧ୍ମାନ୍ତଃ ଶୃଙ୍ଗାଣି କେଚନ ।
କେଚିଦ୍ ଭୃଙ୍ଗୈଃ ପ୍ରଗାୟନ୍ତଃ କୂଜନ୍ତଃ କୋକିଳୈଃ ପରେ ॥ ୭

ବିଚ୍ଛାୟାଭିଃ ପ୍ରଧାବନ୍ତୋ ଗଚ୍ଛନ୍ତଃ ସାଧୁହଂସକୈଃ ।
ବକୈରୁପବିଶନ୍ତଶ୍ଚ ନୃତ୍ୟନ୍ତଶ୍ଚ କଳାପିଭିଃ ॥ ୮

ବିକର୍ଷନ୍ତଃ କୀଶବାଳାନାରୋହନ୍ତଶ୍ଚ ତୈର୍ଦ୍ରୁମାନ୍ ।
ବିକୁର୍ବନ୍ତଶ୍ଚ ତୈଃ ସାକଂ ପ୍ଲବନ୍ତଶ୍ଚ ପଲାଶିଷୁ ॥ ୯

ସାକଂ ଭେକୈର୍ବିଲଙ୍ଘନ୍ତଃ ସରିତ୍ପ୍ରସ୍ରବସମ୍ପ୍ଲୁତାଃ ।
ବିହସନ୍ତଃ ପ୍ରତିଚ୍ଛାୟାଃ ଶପନ୍ତଶ୍ଚ ପ୍ରତିସ୍ୱନାନ୍ ॥ ୧୦

ଇତ୍ଥଂ ସତାଂ ବ୍ରହ୍ମସୁଖାନୁଭୂତ୍ୟା
ଦାସ୍ୟଂ ଗତାନାଂ ପରଦୈବତେନ ।
ମାୟାଶ୍ରିତାନାଂ ନରଦାରକେଣ
ସାକଂ ବିଜହ୍ରୁଃ କୃତପୁଣ୍ୟପୁଞ୍ଜାଃ ॥ ୧୧

ଯତ୍ପାଦପାଂସୁର୍ବହୁଜନ୍ମକୃଚ୍ଛ୍ରତୋ
ଧୃତାତ୍ମଭିର୍ଯୋଗିଭିରପ୍ୟଲଭ୍ୟଃ ।
ସ ଏବ ଯଦ୍ଦୃଗ୍ବିଷୟଃ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ଥିତଃ
କିଂ ବର୍ଣ୍ଣ୍ୟତେ ଦିଷ୍ଟମତୋ ବ୍ରଜୌକସାମ୍ ॥ ୧୨

ଅଥାଘନାମାଭ୍ୟପତନ୍ମହାସୁର-
ସ୍ତେଷାଂ ସୁଖକ୍ରୀଡ଼ନବୀକ୍ଷଣାକ୍ଷମଃ ।

କିଏ ବଂଶୀ ବଜାଉଥାଏ ତ, କିଏ ଶିଙ୍ଗା ଫୁଙ୍କୁଥାଏ। କେହି କେହି ଭ୍ରମରଙ୍କ ପରି ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହେଉଥାନ୍ତି ତ, ଆଉ କେହି କେହି କୋଇଲିର ସ୍ୱର ସହିତ ସ୍ୱର ମିଶାଇ କୁହୁ କୁହୁ ରାବ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ଏପଟେ କିଛି ଗୋପବାଳକ ଆକାଶରେ ଉଡ଼ିଯାଉଥିବା ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ଛାଇ ପଛରେ ଧାଉଁଥାନ୍ତି ତ, ସେପଟେ ଆଉ କେତେକ ହଂସ ପରି ହୋଇ ହଂସ ପଛରେ ଚଳି ଚଳି ଚ୍ଛୁଥାନ୍ତି। କେତେକ ବଗ ପରି ଆଖି ବୁଜିଦେଇ ବଗଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଯାଉଥାନ୍ତି ତ, କେତେକ ମୟୂରନାଚ ଦେଖି ତାହାରି ପରି ନାଚୁଥାନ୍ତି ॥ ୮ ॥ କେହି କେହି ମାଙ୍କଡ଼ଙ୍କ ଲାଞ୍ଜ ଟାଣିଦେଉଥାନ୍ତି ତ, କେହି କେହି ମାଙ୍କଡ଼ଙ୍କ ସାଥିରେ ଏ ଗଛରୁ ଯାଇ ସେ ଗଛରେ ଚଢ଼ିଯାଉଥାନ୍ତି। କେହି କେହି ମାଙ୍କଡ଼ଙ୍କୁ ଖତେଇ ହେଉଥାନ୍ତି ତ, କେହି କେହି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଏ ଡାଳରୁ ସେ ଡାଳକୁ ଡେଉଁଥାନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ବହୁତ ଗୋପାଳବାଳକ ତ ନଈକୂଳରେ ପାଣିରେ ଓଦା ହୋଇ ନାନା ପ୍ରକାର ଖେଳ ଖେଳୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ବେଙ୍ଗଙ୍କୁ ଦେଖି ତାଙ୍କରି ପରି ଡେଉଁଥାନ୍ତି। କେହି କେହି ପାଣିରେ ପଡ଼ିଥିବା ନିଜ ଛାଇକୁ ଦେଖି ତା' ସହିତ ହସୁଥାନ୍ତି ଓ ଖେଳୁଥାନ୍ତି। କେତେକ ପୁଣି ନିଜ ଶବ୍ଦର ପ୍ରତିଧ୍ୱନିକୁ ଶୁଣି ପରିହାସ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନୀସନ୍ଥଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ଅନୁଭବ ଏବଂ ଦାସ୍ୟଭାବଯୁକ୍ତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ଓ ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ପରମେଶ୍ୱର। କିନ୍ତୁ ମାୟାମୋହିତ ବିଷୟାନ୍ଧମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି କେବଳ ଏକ ମନୁଷ୍ୟବାଳକ। ଏପରି ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଏସବୁ ମହାନ୍ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ଗୋପବାଳକମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ଖେଳ ଖେଳୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ବହୁଜନ୍ମ ଧରି ଶ୍ରମ ଓ କଷ୍ଟ କରି କରି ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ବଶ କରିଥାନ୍ତି, ସେଭଳି ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ରଜ ଅପ୍ରାପ୍ୟ ହୋଇ ରହିଯାଏ। ସ୍ୱୟଂ ସେହି ଭଗବାନ ଯେଉଁ ବ୍ରଜବାସୀ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କର ପାଖେ ପାଖେ ରହି ସର୍ବଦା ଖେଳ ଖେଳୁଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସୌଭାଗ୍ୟର ମହିମା ବିଷୟରେ କଣ ବା କୁହାଯାଇପାରିବ ! ॥ ୧୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପିଲାଙ୍କ ଖେଳ ଚାଲିଛି, ଏତିକିବେଳେ ଅଘାସୁର ନାମକ ଏକ ବିରାଟ ଦୈତ୍ୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା। ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦଲୀଳା ଦେଖି ସହିପାରିଲା ନାହିଁ। ତା' ହୃଦୟ ଭିତରଟା ଈର୍ଷାରେ ଜଳିଉଠିଲା। ସେହି ଦୈତ୍ୟଟା ଏତେ ଭୟଙ୍କର ହୋଇଥିଲା

ନିତ୍ୟଂ ଯଦନ୍ତର୍ନିଜଜୀବିତେପ୍ସୁଭିଃ
ପୀତାମୃତୈରପ୍ୟମରୈଃ ପ୍ରତୀକ୍ଷ୍ୟତେ ॥ ୧୩

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାର୍ଭକାନ୍ କୃଷ୍ଣମୁଖାନଘାସୁରଃ
କଂସାନୁଶିଷ୍ଟଃ ସ ବକୀବକାନୁଜଃ ।
ଅୟଂ ତୁ ମେ ସୋଦରନାଶକୃତ୍ତୟୋ-
ର୍ଦ୍ୱୟୋର୍ମମୈନଂ ସବଲଂ ହନିଷ୍ୟେ ॥ ୧୪

ଏତେ ଯଦା ମତ୍ସୁହୃଦୋସ୍ତିଲାପଃ
କୃତାସ୍ତଦା ନଷ୍ଟସମା ବ୍ରଜୌକସଃ ।
ପ୍ରାଣେ ଗତେ ବର୍ଷ୍ମସୁ କା ନୁ ଚିନ୍ତା
ପ୍ରଜାସବଃ ପ୍ରାଣଭୃତୋ ହି ଯେ ତେ ॥ ୧୫

ଇତି ବ୍ୟବସ୍ୟାଜଗରଂ ବୃହଦ୍ ବପୁଃ
ସ ଯୋଜନାୟାମମହାଦ୍ରିପୀବରମ୍ ।
ଧୃତ୍ୱାଦ୍ଭୁତଂ ବ୍ୟାତ୍ତଗୁହାନନଂ ତଦା
ପଥି ବ୍ୟଶେତ ଗ୍ରସନାଶୟା ଖଳଃ ॥ ୧୬

ଧରାଧରୋଷ୍ଠୋ ଜଳଦୋତ୍ତରୋଷ୍ଠୋ
ଦର୍ଯ୍ୟାନନାନ୍ତୋ ଗିରିଶୃଙ୍ଗଦଂଷ୍ଟ୍ରଃ ।
ଧ୍ୱାନ୍ତାନ୍ତରାସ୍ୟୋ ବିତତାଧ୍ୱଜିହ୍ୱଃ
ପରୁଷାନିଳଶ୍ୱାସଦବେକ୍ଷଣୋଷ୍ଣଃ ॥ ୧୭

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତଂ ତାଦୃଶଂ ସର୍ବେ ମତ୍ୱା ବୃନ୍ଦାବନଶ୍ରିୟମ୍ ।
ବ୍ୟାତ୍ତାଜଗରତୁଣ୍ଡେନ ହ୍ୟୁତ୍ପ୍ରେକ୍ଷନ୍ତେ ସ୍ମ ଲୀଳୟା ॥ ୧୮

ଅହୋ ମିତ୍ରାଣି ଗଦତ ସତ୍ତ୍ୱକୂଟଂ ପୁରଃ ସ୍ଥିତମ୍ ।
ଅସ୍ମତ୍ ସଂଗ୍ରସନବ୍ୟାତ୍ତବ୍ୟାଳତୁଣ୍ଡାୟତେ ନ ବା ॥ ୧୯

ଯେ, ଅମୃତ ପାନ କରି ଅମର ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଦେବତାମାନେ ବି ତା'କବଳରୁ ନିଜ ନିଜ ଜୀବନକୁ କିପରି ରକ୍ଷା କରିବେ, ସେଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ; ତେଣୁ ତାର କେବେ ମରଣ ହେବ, ଦେବତାମାନେ ସେହି ଦିନକୁ ଗୃହିଁ ବସିଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଅଘାସୁର ଥିଲା ପୂତନା ଓ ବକାସୁରର ଭାଇ; ତାକୁ କଂସ ପଠାଇଥାଏ । ଗୋପାଳ ପୁଅଙ୍କୁ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, 'ଆଚ୍ଛା, ଏହି ଟୋକାଟା ମୋ ଭାଇ ଓ ଭଉଣୀଙ୍କୁ ମାରିଛି? ତେଣୁ ଆଜି ମୁଁ ଏ ଗଉଡ଼ଟୋକାଙ୍କ ସହିତ ଏ ଟୋକାକୁ ବି ନିଶ୍ଚୟ ମାରି ପକାଇବି ॥ ୧୪ ॥ ଯେତେବେଳେ ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ମରି ମୋ ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କ ମୃତତର୍ପଣରେ ତିଳାଞ୍ଜଳି ହୋଇଯିବେ, ସେତେବେଳେ ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ଆପେ ଆପେ ମଲା ପରି ହୋଇଯିବେ । ସନ୍ତାନ ହିଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ । ଯେତେବେଳେ ପ୍ରାଣ ନ ରହିବ, ସେତେବେଳେ ଶରୀର ରହିବ କିପରି ? ଇଏ ମରିଗଲେ ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ଆପେ ଆପେ ମରିଯିବେ ॥ ୧୫ ॥ ଏପରି ସ୍ଥିର କରି ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ଦୈତ୍ୟ ଅଜଗରସାପର ରୂପ ଧରି ପିଲାଙ୍କ ଆସିବାବାଟରେ ଶୋଇ ରହିଲା । ତାହାର ସେହି ଅଜଗର ଶରୀରଟା ହୋଇଥିଲା ଏକଯୋଜନ ଦୀର୍ଘ ବିରାଟ ପର୍ବତ ପରି ବିଶାଳ ଓ ପୃଥୁଳ । ତାହାର ରୂପ ବି ହୋଇଥିଲା ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ । ସେ ତ ସବୁ ବାଳକଙ୍କୁ ଗିଳିଦେବାକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖିଥାଏ; ତେଣୁ ସେ ତାର ପାଟିଟାକୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗୁମ୍ଫା ପରି ମେଲାଇ ରଖିଥାଏ ॥ ୧୬ ॥ ତାର ତଳ ପାଟିଟା ଲାଗିଥାଏ ମାଟିରେ ଓ ଉପର ପାଟି ଲାଗିଥାଏ ଆକାଶରେ । ତା'ପାଟିର କୋଣଗୁଡ଼ିକ ହୋଇଥାଏ ଗଭୀର ଗୁମ୍ଫା ପରି ଏବଂ ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ହୋଇଥାଏ ପର୍ବତର ଶୃଙ୍ଗ ପରି । ପାଟି ଭିତରଟା ହୋଇଥାଏ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ପରି । ତାର ଶ୍ୱାସପ୍ରଶ୍ୱାସ ବାୟୁ ବୋହୁଥାଏ ତୋଫାନ ପରି ଏବଂ ଆଖିଦୁଇଟା ଜଳୁଥାଏ ଦାବାନଳ ପରି ॥ ୧୭ ॥

ଅଘାସୁରର ଏପରି ରୂପ ଦେଖି ଗୋପାଳପୁଅମାନେ ଭାବିଲେ, ତାହା ବି ବୃନ୍ଦାବନର ଏକ ଶୋଭା । ସେମାନେ କୌତୁକବଶତଃ ତାହାକୁ ଗୋଟିଏ ଅଜଗରର ପାଟି ରୂପେ କଳ୍ପନା କଲେ ॥ ୧୮ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ କହିଲା, "ସାଙ୍ଗମାନେ ! ଆମ ଆଗରେ ଏଇଟା ଯେଉଁ ଗୋଟିଏ ଜୀବ ପରି ବସିଛି, ଏ ଆମକୁ ଗିଳିଦେବା

ସତ୍ୟମର୍କକରାରକ୍ତମୁତ୍ତରାହନୁବଦ୍ ଘନମ୍ ।
ଅଧରାହନୁବଦ୍ ରୋଧସ୍ତତ୍ପ୍ରତିଚ୍ଛାୟୟାରୁଣମ୍ ॥ ୨୦

ପ୍ରତିସ୍ପର୍ଧେତେ ସୃକ୍କିଭ୍ୟାଂ ସବ୍ୟାସବ୍ୟେ ନଗୋଦରେ ।
ତୁଙ୍ଗଶୃଙ୍ଗାଳୟୋଽପ୍ୟେତାସ୍ତଦ୍ଦଂଷ୍ଟ୍ରାଭିଶ୍ଚ ପଶ୍ୟତ ॥ ୨୧

ଆସ୍ତୃତାୟାମମାର୍ଗୋଽୟଂ ରସନାଂ ପ୍ରତିଗର୍ଜତି ।
ଏଷାମନ୍ତର୍ଗତଂ ଧ୍ୱାନ୍ତମେତଦପ୍ୟନ୍ତରାନନମ୍ ॥ ୨୨

ଦାବୋଷ୍ଣଖରବାତୋଽୟଂ ଶ୍ୱାସବଦ୍ ଭାତି ପଶ୍ୟତ ।
ତଦ୍ଦଗ୍ଧସତ୍ତ୍ୱଦୁର୍ଗନ୍ଧୋଽପ୍ୟନ୍ତରାମିଷଗନ୍ଧବତ୍ ॥ ୨୩

ଅସ୍ମାନ୍ କିମତ୍ର ଗ୍ରସିତା ନିବିଷ୍ଟା-
ନୟଂ ତଥା ଚେଦ୍ ବକବଦ୍ ବିନଙ୍କ୍ଷ୍ୟତି ।
କ୍ଷଣାଦନେନେତି ବକାର୍ୟୁଶନ୍ମୁଖଂ
ବୀକ୍ଷ୍ୟୋଦ୍ଧସନ୍ତଃ କରତାଡ଼ନୈର୍ୟଯୁଃ ॥ ୨୪

ଇତ୍ଥଂ ମିଥୋଽତଥ୍ୟମତଜ୍ଜ୍ଞଭାଷିତଂ
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ବିଚିନ୍ତ୍ୟେତ୍ୟମୃଷା ମୃଷାୟତେ ।

ନିମନ୍ତେ ଅଜଗରର ପାଟି ପରି ହୋଇନି କି?'' ॥ ୧୯ ॥ ଆଉ ଜଣେ କହିଲା, ''ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ପଡ଼ି ମେଘମାନେ ଲାଲ ଲାଲ ଦେଖାଯିବା ପରି ଏହାର ଉପର ପାଖଟା ଯେଉଁ ଲାଲ ଦେଖାଯାଉଛି, ତାହା ତ ଏ ଜୀବଟାର ଉପରପାଟି ପରି ମନେ ହେଉଛି ଏବଂ ମେଘର ଛାଇପଡ଼ି ତଳର ଭୂମି ଲାଲ ଦେଖାଗଲା ପରି ଏହାର ତଳ ପାଖଟା ଯେଉଁ ଲାଲ ଦେଖାଯାଉଛି, ତାହା ତ ଏ ଜୀବଟାର ତଳପାଟି ପରି ହୋଇଛି ॥ ୨୦ ॥ ତୃତୀୟ ପିଲାଟି କହିଲା, ''ଆରେ ସତେ ତ ! ଏହାର ବାଆଁ ଓ ଡାହାଣ ପଟର ଗଭୀର ଗୁମ୍ଫା ଦୁଇଟା ଅଜଗରର ଦୁଇ କଳ ପରି ହୋଇଛି । ଆଉ ସେହି ଉଚ୍ଚା ଉଚ୍ଚା ପର୍ବତ ଶିଖରଗୁଡ଼ିକ ତ ଠିକ୍ ତାର ଦାନ୍ତ ପରି ଜଣାପଡୁଛି ॥ ୨୧ ॥ ଚତୁର୍ଥ ପିଲାଟି କହିଲା, ''ଆରେ ଭାଇ, ଏ ଲମ୍ବା-ଚଉଡ଼ା ସଡ଼କଟା ତ ଅଜଗରର ଜିଭ ପରି ମନେ ହେଉଛି । ଆଉ ସେହି ପର୍ବତ ଶିଖରମାନଙ୍କର ମଝି ମଝିର ଅନ୍ଧକାର ତ ଠିକ୍ ଅଜଗରର ପାଟିଭିତର ପରି ହୋଇଛି ।'' ॥ ୨୨ ॥ ଆଉ କେହି ଜଣେ କହିଲା, ''ଆରେ ଦେଖ, ଦେଖ ? ବୋଧହୁଏ ଏ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ କେଉଁଠି ନିଆଁ ଲାଗିଯାଇଛି । ସେଥିପାଇଁ ଏପରି ଜୋର୍‌ରେ ଗରମ ପବନ ବୋହୁଛି ଏବଂ ଏ ଗରମ ପବନ ଠିକ୍ ଅଜଗରର ଶ୍ୱାସ ପରି ବି ଜଣାପଡୁଛି । ବୋଧହୁଏ ସେହି ଜଙ୍ଗଲରେ ଲାଗିଥିବା ନିଆଁରେ କିଛି ଜୀବଜନ୍ତୁ ପୋଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି; ସେଥିପାଇଁ ଏପରି ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଆସୁଛି । ଏ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଅଜଗର ପେଟରେ ମରିଥିବା ଜୀବଙ୍କ ପଶୁମାଂସର ଆଇଁଷଗନ୍ଧ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରାଯାଇପାରେ ।'' ॥ ୨୩ ॥ ଏସବୁ ଶୁଣି ପିଲାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ କେହି କହିଦେଲା, ''ଯଦି ଆମେ ଏହାର ପାଟିରେ ପଶିଯିବା, ଇଏ କ'ଣ ଆମକୁ ଗିଳିଦେବ ? ଆରେ, ଇଏ କ'ଣ ଗିଳିବ ! ଯଦି ସେପରି କିଛି କରିବ, ତେବେ କ୍ଷଣକ ଭିତରେ ଇଏ ମଧ୍ୟ ବକାସୁର ପରି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ଆମ କହ୍ନେଇ କ'ଣ ଯାକୁ ଛାଡ଼ିଦେବ?'' ଏପରି କୁହାକୁହି ହୋଇ ସେମାନେ ବକାସୁରର ବଧକାରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସୁନ୍ଦର ମୁଖକୁ ଚାହିଁଲେ ଓ ଖୁସିରେ ତାଳି ମାରି ମାରି, ହସି ହସି କୌତୂହଳରେ ଅଘାସୁର ପାଟିରେ ପଶିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସେହି ଅବୋଧ ବାଳକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଚାଲିଥିବା ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାବିଲେ, ''ଆରେ ! ଏମାନଙ୍କୁ ତ ସତସାପଟା ବି ମିଛସାପ ପରି ମନେହେଉଛି !'' ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ସେ ହେଉଛି ଗୋଟାଏ ରାକ୍ଷସ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଗରେ

ରକ୍ଷୋ ବିଦିତ୍ୱାଖିଳଭୂତହୃତ୍‌ସ୍ଥିତଃ
ସ୍ୱାନାଂ ନିରୋଦ୍ଧୁଂ ଭଗବାନ୍ ମନୋ ଦଧେ ॥ ୨୫

ତାବତ୍ ପ୍ରବିଷ୍ଟାସ୍ତ୍ୱସୁରୋଦରାନ୍ତରଂ
ପରଂ ନ ଗୀର୍ଣ୍ଣାଃ ଶିଶବଃ ସବତ୍ସାଃ ।
ପ୍ରତୀକ୍ଷମାଣେନ ବକାରିବେଶନଂ
ହତସ୍ୱକାନ୍ତସ୍ମରଣେନ ରକ୍ଷସା ॥ ୨୬

ତାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ କୃଷ୍ଣଃ ସକଳାଭୟପ୍ରଦୋ
ହ୍ୟନନ୍ୟନାଥାନ୍ ସ୍ୱକରାଦବଚ୍ୟୁତାନ୍ ।
ଦୀନାଂଶ୍ଚ ମୃତ୍ୟୋର୍ଜଠରାଗ୍ନିଘାସାନ୍
ଘୃଣାର୍ଦ୍ଦିତୋ ଦିଷ୍ଟକୃତେନ ବିସ୍ମିତଃ ॥ ୨୭

କୃତ୍ୟଂ କିମତ୍ରାସ୍ୟ ଖଳସ୍ୟ ଜୀବନଂ
ନ ବା ଅମୀଷାଂ ଚ ସତାଂ ବିହିଂସନମ୍ ।
ଦ୍ୱୟଂ କଥଂ ସ୍ୟାଦିତି ସଂବିଚିନ୍ତ୍ୟ ତଜ୍-
ଜ୍ଞାତ୍ୱାବିଶତ୍ତୁଣ୍ଡମଶେଷଦୃଗ୍‌ଘରିଃ ॥ ୨୮

ତଦା ଘନଚ୍ଛଦା ଦେବା ଭୟାଦ୍ଧାହେତି ଚୁକ୍ରୁଶୁଃ ।
ଜହୃଷୁର୍ଯେ ଚ କଂସାଦ୍ୟାଃ କୌଣପାସ୍ତ୍ୱଘବାନ୍ଧବାଃ ॥ ୨୯

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣସ୍ତ୍ୱବ୍ୟୟଃ ସାର୍ଭବତ୍ସକମ୍ ।
ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଚିକୀର୍ଷୋରାତ୍ମାନଂ ତରସା ବବୃଧେ ଗଳେ ॥ ୩୦

କଣ ବା ଲୁଚି ରହିପାରିବ ! ସେ ତ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନିବାସ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟ ସଖାମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇ ଅସୁର ପାଟିରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ ॥ ୨୫ ॥ କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ଏପରି ଭାବୁ ଭାବୁ ସେପଟେ ସବୁ ଗୋପବାଳକ ବାଛୁରୀପଲଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ଅସୁର ପାଟିଭିତରେ ପଶିଗଲେ । ମାତ୍ର ଅଘାସୁର ପାଟି ପକାଇଲା ନାହିଁ; କାରଣ ସେ ତାର ଭାଇ ବକାସୁର ଓ ଭଉଣୀ ପୂତନାର ବଧ କଥା ମନେପକାଇ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲା ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ବଧକାରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତା'ପାଟି ଭିତରକୁ ଆସିଗଲେ, ସେ ତାଙ୍କ ସହିତ ସବୁ ଗୋପବାଳକ ଓ ବତ୍ସାଙ୍କୁ ଏକାଥରକେ ଗିଳିଦେବ ॥ ୨୬ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ବିଚରା ଗୋପାଳପୁଅମାନେ ତାଙ୍କ ଆୟତ୍ତରୁ ବାହାରିଯାଇ କୁଟା ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଆସି ନିଆଁରେ ପଡ଼ିଯିବା ପରି, ଆପେ ଆପେ ଯାଇ ମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ଅଘାସୁରର ଜଠରାଗ୍ନିରେ ପଡ଼ିଗଲେ, ସେତେବେଳେ ଦୈବର ସେହି ବିଚିତ୍ର ଲୀଳା ଦେଖି ଭଗବାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଦୟାରେ ତରଳିଗଲା; କାରଣ ସେ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ରକ୍ଷକ ॥ ୨୭ ॥ ସେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, 'ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ କଣ କରିବି? ଏପରି କେଉଁ ଉପାୟ ଅଛି, ଯାହାଦ୍ୱାରା କି ଏହି ଦୁଷ୍ଟର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ତା'ସହିତ ଏହି ସାଧୁସ୍ୱଭାବର ସରଳ ନିଷ୍କପଟ ବାଳକମାନେ ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ବଞ୍ଚିଯିବେ । ଏହି ଉଭୟ କାର୍ଯ୍ୟ କିପରି ହୋଇପାରିବ ?'' ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ଭୂତ, ଭବିଷ୍ୟ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେଖିପାରନ୍ତି; ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହି ଉପାୟଟି ଜାଣିବା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ କଠିନ ନ ଥିଲା । ସେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥିର କରି ସ୍ୱୟଂ ନିଜେ ଅଘାସୁରର ପାଟିରେ ପଶିଗଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଏହା ଦେଖି ମେଘରାଜ୍ୟରେ ଲୁଚି ରହିଥିବା ଦେବତାମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ 'ହାୟ ! ହାୟ !' କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଅଘାସୁରର ବନ୍ଧୁ କଂସ ଆଦି ରାକ୍ଷସ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ॥ ୨୯ ॥

ବାଛୁରୀ ଓ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦାନ୍ତରେ ଚ୍ୱେବାଇ ପେଷିଦେବ ବୋଲି ଅଘାସୁର ଭାବିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେତିକିବେଳେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ହାହାକାର ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଅବିନାଶୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯାଇ ତା' ଗଳାପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଓ ନିଜକୁ ଅତିଶୀଘ୍ର ବିଶାଳ ଆକାର କରି ବଢ଼ାଇଦେଲେ ॥ ୩୦ ॥

ତତୋଽତିକାୟସ୍ୟ ନିରୁଦ୍ଧମାର୍ଗିଣୋ
ହ୍ୟୁଦ୍‌ଗୀର୍ଣ୍ଣଦୃଷ୍ଟେର୍ଭ୍ରମତସ୍ତ୍ୱିତସ୍ତତଃ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣୋଽନ୍ତରଙ୍ଗେ ପବନୋ ନିରୁଦ୍ଧୋ
ମୂର୍ଧନ୍ ବିନିଷ୍ପାଟ୍ୟ ବିନିର୍ଗତୋ ବହିଃ ॥ ୩୧

ତେନୈବ ସର୍ବେଷୁ ବହିର୍ଗତେଷୁ
ପ୍ରାଣେଷୁ ବତ୍ସାନ୍ ସୁହୃଦଃ ପରେତାନ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ସ୍ୱୟୋତ୍ଥାପ୍ୟ ତଦନ୍ୱିତଃ ପୁନ-
ର୍ବକ୍ତ୍ରାନ୍‌ମୁକୁନ୍ଦୋ ଭଗବାନ୍ ବିନିର୍ଯୟୌ ॥ ୩୨

ପୀନାହିଭୋଗୋତ୍‌ଥିତମଦ୍ଭୁତଂ ମହଜ୍-
ଜ୍ୟୋତିଃ ସ୍ୱଧାମ୍ନା ଜ୍ୱଲୟଦ୍ ଦିଶୋ ଦଶ ।
ପ୍ରତୀକ୍ଷ୍ୟ ଖେଽବସ୍ଥିତମୀଶନିର୍ଗମଂ
ବିବେଶ ତସ୍ମିନ୍ ମିଷତାଂ ଦିବୌକସାମ୍ ॥ ୩୩

ତତୋଽତିହୃଷ୍ଟାଃ ସ୍ୱକୃତୋଽକୃତାର୍ହଣଂ
ପୁଷ୍ପୈଃ ସୁରା ଅପ୍‌ସରସଶ୍ଚ ନର୍ତ୍ତନୈଃ ।
ଗୀତୈଃ ସୁଗା ବାଦ୍ୟଧରାଶ୍ଚ ବାଦ୍ୟକୈଃ
ସ୍ତବୈଶ୍ଚ ବିପ୍ରା ଜୟନିଃସ୍ୱନୈର୍ଗଣାଃ ॥ ୩୪

ତଦଦ୍ଭୁତସ୍ତୋତ୍ରସୁବାଦ୍ୟଗୀତିକା-
ଜୟାଦିନୈକୋତ୍ସବମଙ୍ଗଳସ୍ୱନାନ୍ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ସ୍ୱଧାମ୍ନୋଽନ୍ତ୍ୟଜ ଆଗତୋଽଚିରାଦ୍
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମହୀଶସ୍ୟ ଜଗାମ ବିସ୍ମୟମ୍ ॥ ୩୫

ରାଜନ୍ନାଜଗରଂ ଚର୍ମ ଶୁଷ୍କଂ ବୃନ୍ଦାବନେଽଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ବ୍ରଜୌକସାଂ ବହୁତିଥଂ ବଭୂବାକ୍ରୀଡ଼ଗହ୍ୱରମ୍ ॥ ୩୬

କ୍ଷଣକ ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରୀର ଏତେ ବଢ଼ିଗଲା ଯେ, ଅସୁରର ଗଳା ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ତାର ଆଖିଡୋଳା ଓଲଟି ପଡ଼ିଲା । ସେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଭୀଷଣ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଛଟପଟ ହେଲା । ତାର ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯିବାରୁ ପ୍ରାଣ ବାହାରକୁ ବାହାରିଯିବା ପାଇଁ ବାଟ ଖୋଜିଲା ଏବଂ ତାହା ଦେହସାରା ଖେଳିଗଲା । ଶେଷରେ ତାର ପ୍ରାଣ ବ୍ରହ୍ମରନ୍ଧ୍ର ଫୁଟାଇ ବାହାରିଗଲା ॥ ୩୧ ॥ ସେହି ବାଟ ଦେଇ ତାର ପ୍ରାଣ ସହିତ ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମଧ୍ୟ ଶରୀରରୁ ବାହାରିଗଲେ । ସେତେବେଳେ ତା' ପେଟ ଭିତରେ ମରିଯାଇଥିବା ସବୁ ବାଛୁରୀ ଓ ସମସ୍ତ ଗୋପାଳବାଳକଙ୍କୁ ଭଗବାନ ମୁକୁନ୍ଦ ନିଜର ଅମୃତମୟୀ ଦୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ଜୀବିତ କରିଦେଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନେଇ ଅଘାସୁରର ମୁଖରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ଅଜଗରର ସ୍ଥୂଳଶରୀରରୁ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଦ୍ଭୁତ ଓ ମହାନ୍ ଜ୍ୟୋତି ବାହାରିପଡ଼ିଲା । ସେହି ଜ୍ୟୋତି ଆଭାରେ ଦଶଦିଗ ଆଲୋକିତ ହୋଇଗଲା । ଭଗବାନ ବାହାରି ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ଜ୍ୟୋତି କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ଆକାଶରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଭଗବାନ ଅଜଗର ଭିତରୁ ବାହାରି ଆସିବାପରେ, ସବୁ ଦେବତା ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସେହି ଜ୍ୟୋତି ତାଙ୍କରି ଅଙ୍ଗରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୩ ॥ ସେତେବେଳେ ଦେବତାମାନେ ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି କରି, ଅପ୍ସରାମାନେ ନୃତ୍ୟ କରି, ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ମଙ୍ଗଳଗୀତ ଗାନ କରି, ବିଦ୍ୟାଧରମାନେ ବାଦ୍ୟ ବଜାଇ, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସ୍ତୁତିପାଠ କରି ଏବଂ ପାର୍ଷଦମାନେ ଜୟ ଜୟ ଧ୍ୱନି କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ; କାରଣ ଭଗବାନ ଅଘାସୁରକୁ ମାରି ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କର ବହୁ ଉପକାର କରିଥିଲେ ॥ ୩୪ ॥ ସେମାନଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ସ୍ତୁତି, ସୁନ୍ଦର ବାଦ୍ୟ, ମଙ୍ଗଳମୟ ଗୀତ, ଜୟକାର ଏବଂ ଆନନ୍ଦୋତ୍ସବର ମଙ୍ଗଳ ଧ୍ୱନି ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ଝଙ୍କୃତ ହେଲା ଯେ, ତାହା ଯାଇ ବ୍ରହ୍ମଲୋକରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ସେହି ଧ୍ୱନି ଶୁଣି ବ୍ରହ୍ମା ତୁରନ୍ତ ନିଜର ବାହନ ଚଢ଼ି ସେଠାକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ମହିମା ଦେଖି ଚକିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୫ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବୃନ୍ଦାବନରେ ଅଜଗରର ସେହି କଠିନ ଚମଡ଼ା ଶୁଖିଯିବା ପରେ ତାହା ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ଖେଳିବା ନିମନ୍ତେ ବହୁ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ଗୁମ୍ଫା ପରି

ଏତତ୍ କୌମାରଜଂ କର୍ମ ହରେରାତ୍ମାହିମୋକ୍ଷଣମ୍ ।
ମୃତ୍ୟୋଃ ପୌଗଣ୍ଡକେ ବାଳା ଦୃଷ୍ଟ୍ୱୋଚୁର୍ବିସ୍ମିତା ବ୍ରଜେ ॥ ୩୭

ନୈତଦ୍ ବିଚିତ୍ରଂ ମନୁଜାର୍ଭମାୟିନଃ
ପରାବରାଣାଂ ପରମସ୍ୟ ବେଧସଃ ।
ଅଘୋଽପି ଯତ୍ସ୍ପର୍ଶନଧୌତପାତକଃ
ପ୍ରାପାତ୍ମସାମ୍ୟଂ ତ୍ୱସତାଂ ସୁଦୁର୍ଲଭମ୍ ॥ ୩୮

ସକୃଦ୍ ଯଦଙ୍ଗପ୍ରତିମାନ୍ତରାହିତା
ମନୋମୟୀ ଭାଗବତୀଂ ଦଦୌ ଗତିମ୍ ।
ସ ଏବ ନିତ୍ୟାତ୍ମସୁଖାନୁଭୂତ୍ୟଭି-
ବ୍ୟୁଦସ୍ତମାୟୋଽନ୍ତର୍ଗତୋ ହି କିଂ ପୁନଃ ॥ ୩୯

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ଦ୍ୱିଜା ଯାଦବଦେବଦତ୍ତଃ
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ସ୍ୱରାତୁଶ୍ଚରିତଂ ବିଚିତ୍ରମ୍ ।
ପପ୍ରଚ୍ଛ ଭୂୟୋଽପି ତଦେବ ପୁଣ୍ୟଂ
ବୈୟାସକିଂ ଯନ୍ନିଗୃହୀତଚେତାଃ ॥ ୪୦

ରାଜୋବାଚ

ବ୍ରହ୍ମନ୍ କାଳାନ୍ତରକୃତଂ ତତ୍କାଳୀନଂ କଥଂ ଭବେତ୍ ।
ଯତ୍ କୌମାରେ ହରିକୃତଂ ଜଗୁଃ ପୌଗଣ୍ଡକେଽର୍ଭକାଃ ॥ ୪୧

ହୋଇ ରହିଲା ॥ ୩୬ ॥ ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ସଖାମାନଙ୍କୁ ସେହି ଯେଉଁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ଅଘାସୁରକୁ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ, ସେହି ଲୀଳା ସେ ତାଙ୍କ କୁମାର ଅବସ୍ଥାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ବୟସରେ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ତାହା ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ବ୍ରଜରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲାବେଳକୁ ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ପୌଗଣ୍ଡ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚି ସାରିଥିଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କୁ ଛଅବର୍ଷ ହୋଇ ସାରିଥିଲା ॥ ୩୭ ॥ ଜାଣନ୍ତୁ, ଅଘାସୁର ଥିଲା ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ପାପ; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇଯିବାମାତ୍ରେ ତାହାର ସକଳ ପାପ ଧୋଇ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଯେଉଁ ସାରୂପ୍ୟ ମୁକ୍ତି ପାପୀମାନଙ୍କୁ କେବେ ବି ମିଳିପାରେ ନାହିଁ; ତାକୁ ସେହି ସାରୂପ୍ୟ ମୁକ୍ତି ମିଳିଗଲା । ଏହା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା ନୁହେଁ; କାରଣ ଯେ ମନୁଷ୍ୟବାଳକ ପରି ସେହି ଲୀଳା କରିଥିଲେ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତ, ଅବ୍ୟକ୍ତ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣରୂପ ସମେତ ସମଗ୍ର ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ବିଧାତା ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା ॥ ୩୮ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ବଡ଼ ବଡ଼ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ହିଁ ସାଲୋକ୍ୟ, ସାମୀପ୍ୟ ଆଦି ମୁକ୍ତି ମିଳିଥାଏ । କିନ୍ତୁ କେହି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର କୌଣସି ଏକ ଭାବନିର୍ମିତ ପ୍ରତିମାକୁ ଯଦି ଧ୍ୟାନଦ୍ୱାରା ଥରଟିଏ ବି ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରେ, ତେବେ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ମୁକ୍ତି ମିଳିଯାଏ । ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମାନନ୍ଦର ନିତ୍ୟ-ସାକ୍ଷାତ୍କାରସ୍ୱରୂପ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ମାୟା ପଶିପାରେ ନାହିଁ । ସେହି ଭଗବାନ ହିଁ ଯେଉଁଠି ସ୍ୱୟଂ ଅଘାସୁର ଭିତରେ ପଶିଗଲେ, ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାକୁ ସଦ୍‌ଗତି ମିଳିବାରେ ବା କି ସନ୍ଦେହ ରହିପାରେ ! ॥ ୩୯ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମହାରାଜ କହିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ! ଯଦୁପତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଜୀବନ ଦାନ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ନିଜର ସେହି ରକ୍ଷକ ଓ ଜୀବନ ସର୍ବସ୍ୱଙ୍କର ଏହି ବିଚିତ୍ର ଲୀଳା ଶୁଣି ଶୁକଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପବିତ୍ର ଲୀଳା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୁଣି ଥରେ ପଚାରିଲେ; କାରଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଅମୃତମୟୀ ଲୀଳା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ଆକର୍ଷିତ କରିନେଇଥିଲା ॥ ୪୦ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ କହିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ପଞ୍ଚମ ବର୍ଷରେ ଏହି ଯେଉଁ ଲୀଳା କରିଥିଲେ, ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ବ୍ରଜରେ ତାହା ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଏକବର୍ଷ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଛଅବର୍ଷ ହେବାରୁ କହିଲେ । ଅତୀତର କୌଣସି ଲୀଳାକୁ ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନକାଳୀନ ପରି କିପରି କହିଲେ, ତାହା

ତଦ୍ ବ୍ରୂହି ମେ ମହାଯୋଗିନ୍ ପରଂ କୌତୂହଳଂ ଗୁରୋ ।
ନୂନମେତଦ୍ଧରେରେବ ମାୟା ଭବତି ନାନ୍ୟଥା ॥ ୪୨

ଆପଣ କୃପା କରି ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୪୧ ॥ ହେ ମହାଯୋଗୀ ଗୁରୁଦେବ ! ଏହି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ବିଷୟଟି ଜାଣିବାକୁ ମୋର ବିଶେଷ କୌତୂହଳ ଜାତ ହୋଇଛି । ଆପଣ କୃପା କରି ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ । ମାୟା ହିଁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳାସବୁ ରଚନା କରେ; ତେଣୁ ଏଥିରେ ମାୟାର କିଛି ହାତ ଥିବ । ଅନ୍ୟଥା ଏପରି ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ॥ ୪୨ ॥

ବୟଂ ଧନ୍ୟତମା ଲୋକେ ଗୁରୋଽପି କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧବଃ ।
ଯଦ୍ ପିବାମୋ ମୁହୁସ୍ତ୍ୱତ୍ତଃ ପୁଣ୍ୟଂ କୃଷ୍ଣକଥାମୃତମ୍ ॥ ୪୩

ହେ ଗୁରୁଦେବ ! ବ୍ରାହ୍ମଣସେବା ହେଉଛି କ୍ଷତ୍ରିୟୋଚିତ ଧର୍ମ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସେଥିପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇଗଲି; ତେଣୁ ମୁଁ ଜଣେ ଅପରାଧୀ । ତଥାପି ମୋର ଅହୋଭାଗ୍ୟ ଯେ, ଆପଣଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦରୁ ନିରନ୍ତର ଝରୁଥିବା ପରମ ପବିତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୀଳାମୃତ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ପାନ କରିଚାଲିଛି ॥ ୪୩ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ସ୍ମ ପୃଷ୍ଟଃ ସ ତୁ ବାଦରାୟଣି-
ସ୍ତତ୍ସ୍ମାରିତାନନ୍ତହୃତାଖିଳେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
କୃଚ୍ଛ୍ରାତ୍ ପୁନର୍ଲବ୍ଧବହିର୍ଦୃଶିଃ ଶନୈଃ
ପ୍ରତ୍ୟାହ ତଂ ଭାଗବତୋତ୍ତମୋତ୍ତମ ॥ ୪୪

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଏପରି ପଚାରିବାରୁ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଲୀଳା ମନେପଡ଼ିଗଲା ଓ ତାଙ୍କର ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତଥା ଅନ୍ତଃକରଣ ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟଲୀଳାରେ ମଜ୍ଜିଗଲା । କିଛି ସମୟ ପରେ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ତାଙ୍କର ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ଫେରିଲା । ସେ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ପୁଣି ଥରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଶୁଣାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୨ ॥

✦✦✦

ଅଥ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମୋହ ଓ ତହିଁରୁ ମୁକ୍ତି

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସାଧୁ ପୃଷ୍ଟଂ ମହାଭାଗ ତ୍ୱୟା ଭାଗବତୋତ୍ତମ ।
ଯନ୍ନୂତନୟସୀଶସ୍ୟ ଶୃଣ୍ୱନ୍ନପି କଥାଂ ମୁହୁଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମେ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ । ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତୁମେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତେଣୁ ତୁମେ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ପଚାରିଲ । ଇମିତି ତ ତୁମକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାକଥା ଶୁଣିବାକୁ ବାରମ୍ବାର ମିଳୁଛି, ତଥାପି ତୁମେ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରି ତାହାକୁ ଆହୁରି ସରସ ଓ ନୂତନ କରିଦେଉଛ ॥ ୧ ॥

ସତାମୟଂ ସାରଭୃତାଂ ନିସର୍ଗୋ
ଯଦର୍ଥବାଣୀଶ୍ରୁତିଚେତସାମପି ।
ପ୍ରତିକ୍ଷଣଂ ନବ୍ୟବଦଚ୍ୟୁତସ୍ୟ ଯତ୍
ସ୍ତ୍ରିୟା ବିଟାନାମିବ ସାଧୁବାର୍ତ୍ତା ॥ ୨

ରସଗ୍ରାହୀ ସନ୍ଥଙ୍କର ମୁଖ, କର୍ଣ୍ଣ ଓ ହୃଦୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାଗାନ, ଶ୍ରବଣ ଓ ଚିନ୍ତନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇଥାଏ । ଲମ୍ପଟ ପୁରୁଷମାନେ ଯେପରି ସ୍ତ୍ରୀବିଷୟକ ଚର୍ଚ୍ଚାରୁ ନୂଆ ନୂଆ ରସ ପାଆନ୍ତି, ରସିକ ସନ୍ଥମାନେ ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାମାନଙ୍କରୁ ଅନୁକ୍ଷଣ ନିତ୍ୟନୂତନ ରସମୟୀ ଅନୁଭବ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୨ ॥

ଶୃଣୁଷ୍ୱାବହିତୋ ରାଜନ୍ନପି ଗୁହ୍ୟଂ ବଦାମି ତେ ।
ବ୍ରୂୟୁଃ ସ୍ନିଗ୍ଧସ୍ୟ ଶିଷ୍ୟସ୍ୟ ଗୁରବୋ ଗୁହ୍ୟମପ୍ୟୁତ ॥ ୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହୋଇ ଶ୍ରବଣ କର । ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଲୀଳା ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ରହସ୍ୟମୟୀ; ତଥାପି ମୁଁ ତୁମକୁ ଶୁଣାଉଛି; କାରଣ ଦୟାଳୁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଗଣ ପ୍ରେମୀ ଶିଷ୍ୟକୁ ଗୁପ୍ତରହସ୍ୟ ମଧ୍ୟ କହିଦିଅନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ମୁଁ ତ ତୁମକୁ କହିସାରିଛି ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ସାଥୀ ଗୋପାଳପୁଅମାନଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁରୂପ ଅଘାସୁରର ମୁହଁରୁ ବଞ୍ଚାଇଦେଲେ । ତା'ପରେ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯମୁନାକୂଳକୁ ନେଇଯାଇ କହିଲେ—॥ ୪ ॥ "ସାଙ୍ଗମାନେ ! ଯମୁନାର ଏହି ପୁଲିନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରମଣୀୟ ହୋଇଛି । ଆହା ! ଏଠାର ବାଲି କେଡ଼େ କୋମଳ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛ ! ଆମ୍ଭେମାନେ ଖେଳିବା ନିମନ୍ତେ ତ ଏଠାରେ ସକଳ ସାମଗ୍ରୀ ରହିଛି । ବିବିଧରଙ୍ଗର ପଦ୍ମଫୁଲ ଫୁଟିଛି ଏବଂ ସେହି ଫୁଲର ସୁଗନ୍ଧରେ ଟାଣି ହୋଇ ଆସି ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଛନ୍ତି । ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ପକ୍ଷୀ ମଧୁର କଳରବ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ତା' ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ବୃକ୍ଷ ଏହି ସ୍ଥାନର ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ଆସ, ଆମେ ଏଇଠି ବସି ଆମ ଖରାବେଳ ଖିଆଟା ଖାଇଦେବା; କାରଣ ବେଳ ଗଡ଼ିଗଲାଣି ଓ ମୋତେ ଭୋକ ବି ହେଲାଣି । ବାଛୁରୀମାନେ ପାଣି ପିଇ ଏପାଖରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଘାସ ଚରୁଥାନ୍ତୁ ।" ॥ ୬ ॥

ତଥାଘବଦନାନ୍ମୃତ୍ୟୋ ରକ୍ଷିତ୍ୱା ବତ୍ସପାଳକାନ୍ ।
ସରିତ୍‌ପୁଲିନମାନୀୟ ଭଗବାନିଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୪

ଅହୋଽତିରମ୍ୟଂ ପୁଲିନଂ ବୟସ୍ୟାଃ
ସ୍ୱକେଳିସମ୍ପନ୍ମୃଦୁଲାଚ୍ଛବାଲୁକମ୍ ।
ସ୍ଫୁଟତ୍‌ସରୋଗନ୍ଧହୃତାଳିପତ୍ରିକ-
ଧ୍ୱନିପ୍ରତିଧ୍ୱାନଲସଦ୍‌ଦ୍ରୁମାକୁଳମ୍ ॥ ୫

ଅତ୍ର ଭୋକ୍ତବ୍ୟମସ୍ମାଭିର୍ଦିବାରୂଢ଼ଂ କ୍ଷୁଧାର୍ଦିତାଃ ।
ବତ୍ସାଃ ସମୀପେଽପଃ ପୀତ୍ୱା ଚରନ୍ତୁ ଶନକୈସ୍ତୃଣମ୍ ॥ ୬

ପିଲାମାନେ ଏକସ୍ୱରରେ କହି ଉଠିଲେ, "ଠିକ୍, ଠିକ୍; ବଢ଼ିଆ ହେବ ।" ସେମାନେ ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ପାଣି ପିଆଇ ଘାସ ଚରିବାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ନିଜ ନିଜ ଶିକାରୁ ଖାଦ୍ୟପୁଡ଼ା ଖୋଲି ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ବସି ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ଖାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୭ ॥ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଝିରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବସିଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଚାରିପାଖରେ ଅନ୍ୟମାନେ ଲଗାଲଗି ହୋଇ ଗୋଲାକାରରେ ବସିଗଲେ । ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି ବସିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିରେ ଆନନ୍ଦ ଝଲସୁଥାଏ । ସେହି ବନଭୋଜି ସମୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚାରିପଟେ ବସିଥିବା ଗୋପାଳବାଳକମାନେ କିପରି ଶୋଭା ପାଉଥାନ୍ତି ଜାଣନ୍ତି ?—ଶୋଭା ପାଉଥାନ୍ତି ପଦ୍ମକର୍ଣ୍ଣିକାକୁ ବେଢ଼ି ତାର ଚାରିପାଖରେ ଶୋଭା ପାଉଥିବା ଛୋଟବଡ଼ ପାଖୁଡ଼ା ପରି ॥ ୮ ॥ କିଏ ପତ୍ର ଠୋଲାରେ, ପୁଣି କିଏ କୋମଳପତ୍ର ଉପରେ, କିଏ ଫଳର ଖୋଳପାରେ, କିଏ ଖାଦ୍ୟ ପୁଟୁଳି ଉପରେ, ଆଉ କେହି ଗଛର ବକଳ ରଖି ସେଥିରେ କିମ୍ବା ପଥର ଉପରେ ନିଜ ନିଜର ଖାଦ୍ୟ

ତଥେତି ପାୟୟିତ୍ୱାର୍ଭା ବତ୍ସାନାରୁଧ୍ୟ ଶାଦ୍‌ବଲେ ।
ମୁକ୍ତ୍ୱା ଶିକ୍ୟାନି ବୁଭୁଜୁଃ ସମଂ ଭଗବତା ମୁଦା ॥ ୭

କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ବିଷ୍ୱକ୍ ପୁରୁରାଜିମଣ୍ଡଲୈ-
ରଭ୍ୟାନନାଃ ଫୁଲ୍ଲଦୃଶୋ ବ୍ରଜାର୍ଭକାଃ ।
ସହୋପବିଷ୍ଟା ବିପିନେ ବିରେଜୁ-
ଶ୍ଛଦା ଯଥାମ୍ଭୋରୁହକର୍ଣ୍ଣିକାୟାଃ ॥ ୮

କେଚିତ୍ ପୁଷ୍ପୈର୍ଦଲୈଃ କେଚିତ୍ ପଲ୍ଲବୈରଙ୍କୁରୈଃ ଫଲୈଃ ।
ଶିଗ୍‌ଭିସ୍ତ୍ୱଗ୍‌ଭିର୍ଦୃଷଦ୍‌ଭିଶ୍ଚ ବୁଭୁଜୁଃ କୃତଭାଜନାଃ ॥ ୯

ସର୍ବେ ମିଥୋ ଦର୍ଶୟନ୍ତଃ ସ୍ୱସ୍ୱଭୋଜ୍ୟରୁଚିଂ ପୃଥକ୍ ।
ହସନ୍ତୋ ହାସୟନ୍ତଶ୍ଚାଭ୍ୟବଜହ୍ରୁଃ ସହେଶ୍ୱରାଃ ॥ ୧୦

ବିଭ୍ରଦ୍ ବେଣୁଂ ଜଠରପଟୟୋଃ ଶୃଙ୍ଗବେତ୍ରେ ଚ କକ୍ଷେ
ବାମେ ପାଣୌ ମସୃଣକବଳଂ ତତ୍ଫଳାନ୍ୟଙ୍ଗୁଳୀଷୁ ।
ତିଷ୍ଠନ୍ ମଧ୍ୟେ ସ୍ୱପରିସୁହୃଦୋ ହାସୟନ୍ ନର୍ମଭିଃ ସ୍ୱୈଃ
ସ୍ୱର୍ଗେ ଲୋକେ ମିଷତି ବୁଭୁଜେ ଯଜ୍ଞଭୁଗ୍ ବାଲକେଳିଃ ॥ ୧୧

ଭାରତୈବଂ ବତ୍ସପେଷୁ ଭୁଞ୍ଜାନେଷ୍ୱଚ୍ୟୁତାତ୍ମସୁ ।
ବତ୍ସାସ୍ତ୍ୱନ୍ତର୍ବନେ ଦୂରଂ ବିବିଶୁସ୍ତୃଣଲୋଭିତାଃ ॥ ୧୨

ତାନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଭୟସଂତ୍ରସ୍ତାନୂଚେ କୃଷ୍ଣୋଽସ୍ୟ ଭୀଭୟମ୍ ।
ମିତ୍ରାଣ୍ୟାଶାନ୍ମା ବିରମତେହାନେଷ୍ୟେ ବତ୍ସକାନହମ୍ ॥ ୧୩

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱାଦ୍ରିଦରୀକୁଞ୍ଜଗହ୍ୱରେଷ୍ୱାତ୍ମବତ୍ସକାନ୍ ।
ବିଚିନ୍ୱନ୍ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣଃ ସପାଣିକବଳୋ ଯଯୌ ॥ ୧୪

ଅମ୍ଭୋଜନ୍ମଜନିସ୍ତଦନ୍ତରଗତୋ ମାୟାର୍ଭକସ୍ୟେଶିତୁ-
ର୍ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ମଞ୍ଜୁ ମହିତ୍ୱମନ୍ୟଦପି ତଦ୍ୱତ୍ସାନିତୋ ବତ୍ସପାନ୍ ।

ରଖି ଖାଇବସିଲେ ॥ ୯ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଘରୁ ଆଣିଥିବା ନିଜ ନିଜ ରୁଚିର ଖାଦ୍ୟ ପରସ୍ପରକୁ ଦେଖାଉଥାନ୍ତି । କିଏ କାହାକୁ ହସାଉଥାଏ ତ, କିଏ ନିଜେ ହସି ହସି ଗଡ଼ିଯାଉଥାଏ । ଏପରିଭାବରେ ଆନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲାସରେ ମାତି ସମସ୍ତେ ଖାଇବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୧୦ ॥ (ଖାଇବା ସମୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦୃଶ୍ୟ ଅତି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ ।) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ମୁରଲୀଟି ଅଣ୍ଟାର ଡାହାଣପଟେ ପେଟ ପାଖରେ ଖୋସି ଦେଇଥାନ୍ତି । ଶିଙ୍ଗା ଓ ବେତ ବାଆଁ କାଖରେ ଯାକିଥାନ୍ତି ଏବଂ ବାଆଁ ହାତରେ ଗୋଟିଏ ପୁଡ଼ିଆରେ ଦହିଭାତ ଏବଂ ଆଙ୍ଗୁଠି ସନ୍ଧିରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଆଗ୍ୱର ଧରିଥାନ୍ତି । ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ତାଙ୍କ ଗ୍ୱରିପଟେ ଘେରି ଗୋଲାକାରରେ ବସିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେ ସ୍ୱୟଂ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଝିରେ ବସି, ମଜାଳିଆ କଥା କହି ସାଥୀ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ହସାଉଥାନ୍ତି । ଯେ ସମସ୍ତ ଯଜ୍ଞର ଏକମାତ୍ର ଭୋକ୍ତା, ସେହି ଭଗବାନ ଗୋପାଳ ପିଲାମାନଙ୍କ ସାଥିରେ ବସି ଏହିପରି ବାଳକୋଚିତ ଲୀଳା କରି କରି ଭୋଜନ କରୁଥାନ୍ତି ଓ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବତାମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇ ସେହି ଅଦ୍ଭୁତ ଲୀଳା ଦେଖୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥

ହେ ଭରତବଂଶଶିରୋମଣି ! ଏପରିଭାବରେ ଭୋଜନ କରୁ କରୁ ଗୋପାଳପିଲାମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ରସମୟୀ ଲୀଳାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲେ । ଏ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କର ବାଛୁରୀମାନେ କଅଁଳ ଘାସ ଖାଇବା ଲୋଭରେ ଘୋର ବନ ଭିତରେ ପଶି ବହୁ ଦୂରକୁ ଗ୍ୱଲିଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ ପିଲାଙ୍କର ଯେତେବେଳେ ସେ ଦିଗକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଗଲା, ସେତେବେଳେ (ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ) ସେମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟସ୍ତତା ଦେଖି ଭକ୍ତଭୟହାରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ, "ଆରେ ସାଙ୍ଗମାନେ ! ତୁମେ ତୁମ ଖିଆପିଆ ବନ୍ଦ କର ନାହିଁ । ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ଯାଇ ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ନେଇଆସିବି ।" ॥ ୧୩ ॥ ସାଥୀ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏପରି କହି, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହାତରେ ଦହିଭାତ ଗୁଣ୍ଡାଏ ଧରି ପାହାଡ଼, ଗୁମ୍ଫା, ଲଟାବୁଦା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗହନ ସ୍ଥାନରେ ନିଜର ତଥା ସାଥୀମାନଙ୍କର ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ଖୋଜିବାକୁ ଗ୍ୱଲିଗଲେ ॥ ୧୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରହ୍ମା ଆଗରୁ ହିଁ ଆକାଶରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଅଘାସୁର ଯେପରି ମୋକ୍ଷଗତି ପାଇଲା, ତାହା ଦେଖି ସେ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଭାବିଲେ, ଲୀଳା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟବାଳକରୂପ ହୋଇଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଆଉ କିଛି ମନୋହର ତଥା ମହିମାମୟୀ ଲୀଳା ଦେଖିବା କଥା । ଏପରି ଭାବି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ

ନୀତ୍ୱାନ୍ୟତ୍ର କୁରୂଦ୍ୱହାନ୍ତରଦଧାତ୍ ଖେଽବସ୍ଥିତୋ ଯଃ ପୁରା
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଘାସୁରମୋକ୍ଷଣଂ ପ୍ରଭବତଃ ପ୍ରାପ୍ତଃ ପରଂ ବିସ୍ମୟମ୍ ॥ ୧୫

ବାଛୁରୀ ଖୋଜିବା ଆଗରୁ ସେ ବାଛୁରୀଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ନେଇ କେଉଁଠି ରଖିଦେଇଥିଲେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋପାଳପୁଅମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚାଲିଯିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନେଇଯାଇ ଅନ୍ୟତ୍ର ରଖିଦେଲେ ଏବଂ ହେ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ନିଜେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୫ ॥

ତତୋ ବତ୍ସାନଦୃଷ୍ଟ୍ୱୈତ୍ୟ ପୁଳିନେଽପି ଚ ବତ୍ସପାନ୍ ।
ଉଭାବପି ବନେ କୃଷ୍ଣୋ ବିଚିକାୟ ସମନ୍ତତଃ ॥ ୧୬

ବାଛୁରୀମାନଙ୍କୁ ନ ପାଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯମୁନା-କୂଳକୁ ଫେରିଆସିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେଠାକୁ ଆସି ଦେଖନ୍ତି ତ, ସାଥୀ ପିଲାମାନେ ଆଉ ସେଠାରେ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ବନରେ ବୁଲି ବୁଲି ସେମାନଙ୍କୁ ବି ଖୋଜିଲେ ॥ ୧୬ ॥

କ୍ୱାପ୍ୟଦୃଷ୍ଟ୍ୱାନ୍ତର୍ବିପିନେ ବତ୍ସାନ୍ ପାଳାଂଶ୍ଚ ବିଶ୍ୱବିତ୍ ।
ସର୍ବଂ ବିଧିକୃତଂ କୃଷ୍ଣଃ ସହସାବଜଗାମ ହ ॥ ୧୭

କିନ୍ତୁ ସେ ଯେତେବେଳେ ଗୋପାଳବାଳକ କିମ୍ବା ସେମାନଙ୍କର ବାଛୁରୀ—କାହାକୁ ବି ପାଇଲେ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଅବିଳମ୍ବେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ଏସବୁ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର କାରସାଦି; କାରଣ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସାରା ବିଶ୍ୱର ଏକମାତ୍ର ଜ୍ଞାତା ॥ ୧୭ ॥

ତତଃ କୃଷ୍ଣୋ ମୁଦଂ କର୍ତ୍ତୁଂ ତନ୍ମାତୃଣାଂ ଚ କସ୍ୟ ଚ ।
ଉଭୟାୟିତମାତ୍ମାନଂ ଚକ୍ରେ ବିଶ୍ୱକୃଦୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୮

ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ଓ ଗୋପପୁଅଙ୍କ ମାଆମାନଙ୍କୁ ତଥା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ନିଜକୁ ହିଁ ସବୁ ବାଛୁରୀ ଓ ସବୁ ଗୋପାଳବାଳକରୂପ କରିଦେଲେ* । କାହିଁକି ବା ସେପରି କରି ନ ପାରନ୍ତେ ! ସେ ହିଁ ତ ସକଳ ବିଶ୍ୱର କର୍ତ୍ତା ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଈଶ୍ୱର ॥ ୧୮ ॥

ଯାବଦ୍ ବତ୍ସପବତ୍ସକାଳ୍ପକବପୁର୍ଯାବତ୍ କରାଙ୍ଘ୍ର୍ୟାଦିକଂ
ଯାବଦ୍ ଯଷ୍ଟିବିଷାଣବେଣୁଦଳଶିଗ୍ ଯାବଦ୍ ବିଭୂଷାମ୍ବରମ୍ ।
ଯାବଚ୍ଛୀଲଗୁଣାଭିଧାକୃତିବୟୋ ଯାବଦ୍ ବିହାରାଦିକଂ
ସର୍ବଂ ବିଷ୍ଣୁମୟଂ ଗିରୋଽଙ୍ଗବଦଜଃ ସର୍ବସ୍ୱରୂପୋ ବଭୌ ॥ ୧୯

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହିସବୁ ବାଳକ ଓ ବାଛୁରୀ ଯେତିକି ସଂଖ୍ୟକ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଶରୀର ଯେପରି ଛୋଟ ଛୋଟ ଥିଲା, ସେମାନଙ୍କର ହାତ-ଗୋଡ଼ ଯେପରି ହୋଇଥିଲା, ସେହି ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଯେତେ ଓ ଯେପରି ବାଡ଼ି, ଶିଙ୍ଗା, ବଇଁଶୀ, ପତ୍ର ଓ ଶିକା ବା ଖାଦ୍ୟପୁଟୁଳି ଥିଲା, ସେମାନେ ଯେପରି ଲୁଗାପଟା ଓ ଗହଣା ପିନ୍ଧିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ, ଆଚରଣ, ଗୁଣ, ନାମ, ରୂପ, ରଙ୍ଗ ଓ ଅବସ୍ଥା ଯେପରି ହୋଇଥିଲା, ସେମାନେ ଯେପରି ଖିଆପିଆ କରୁଥିଲେ, ଚାଲବୁଲ କରୁଥିଲେ, ସର୍ବସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅବିକଳ ସେହିପରି ରୂପ ଓ ସେତିକି ସଂଖ୍ୟକ ହୋଇ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ । 'ଏହି ସମସ୍ତ ଜଗଦ୍ ବିଷ୍ଣୁରୂପ ଅଟେ' ବୋଲି ଯେଉଁ ବେଦବାଣୀ ରହିଛି, ଜାଣନ୍ତୁ, ସେତେବେଳେ ତାହା ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ହୋଇ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୯ ॥

* ଭଗବାନ ସର୍ବସମର୍ଥ । ସେ ବ୍ରହ୍ମା ଚୋରାଇ ନେଇଥିବା ବାଛୁରୀ ଓ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କୁ ନେଇଆସି ପାରିଥାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମୋହ ତୁଟି ନ ଥାନ୍ତା ଏବଂ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଦିବ୍ୟମାୟାର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିପାରି ନ ଥାନ୍ତେ; ସେହି ଦିବ୍ୟମାୟା ହିଁ ତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ବିଶ୍ୱକର୍ତ୍ତାପଦର ଅଭିମାନକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲା । ତେଣୁ ଭଗବାନ ସେହି ବାଛୁରୀ ଓ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କୁ ନ ଆଣି, ସ୍ୱୟଂ ସେହିପରି ଓ ସେତିକି ସଂଖ୍ୟକ ଗୋପବାଳକ ଓ ବାଛୁରୀ ହୋଇଗଲେ ।

ସ୍ୱୟମାତ୍ମା୯୯ମୃଗୋବତ୍ସାନ୍ ପ୍ରତିବାର୍ଯ୍ୟାତ୍ମବତ୍ସପୈଃ ।
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ନାତ୍ମବିହାରୈଶ୍ଚ ସର୍ବାତ୍ମା ପ୍ରାବିଶଦ୍ ବ୍ରଜମ୍ ॥ ୨୦

ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ ହିଁ ବାଛୁରୀ ତଥା ଗୋପାଳବାଳକ ହୋଇଗଲେ । ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଗୋପପୁଅମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଡ଼େଇ ନେଇ, ନିଜେ ନିଜ ସହିତ ଅନେକପ୍ରକାର ଖେଳ ଖେଳି ଖେଳି ପ୍ରଭୁ ବ୍ରଜରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୨୦ ॥

ତତ୍ତଦ୍‌ବତ୍ସାନ୍ ପୃଥଙ୍‌ନୀତ୍ୱା ତତ୍ତଦ୍‌ଗୋଷ୍ଠେ ନିବେଶ୍ୟ ସଃ ।
ତତ୍ତଦାତ୍ମାଭବଦ୍ ରାଜଂସ୍ତତ୍ତତ୍‌ସଦ୍ମ ପ୍ରବିଷ୍ଟବାନ୍ ॥ ୨୧

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁ ଗୋପାଳ ପିଲାର ଯେତିକି ବାଛୁରୀ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ପିଲାରୂପରେ ଅଲଗା ଅଲଗା ନେଇଯାଇ ପ୍ରଭୁ ସେମାନଙ୍କ ଗୁହାଳରେ ପୂରାଇଦେଲେ ଏବଂ ସେହି ପିଲାଙ୍କ ରୂପରେ ସେମାନଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଘରକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୧ ॥

ତନ୍ମାତରୋ ବେଣୁରବତ୍ୱରୋତ୍ଥିତା
ଉତ୍ଥାପ୍ୟ ଦୋର୍ଭିଃ ପରିରଭ୍ୟ ନିର୍ଭରମ୍ ।
ସ୍ନେହସ୍ନୁତସ୍ତନ୍ୟପୟଃସୁଧାସବଂ
ମତ୍ୱା ପରଂ ବ୍ରହ୍ମ ସୁତାନପାୟୟନ୍ ॥ ୨୨

ଗୋପପୁଅମାନଙ୍କର ମାଆମାନେ ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ଗୋପବାଳକ ହୋଇଥିବା ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜର ପୁଅ ମନେକରି, ମାଆମାନେ ପାଖକୁ ଟାଣିନେଇ ହୃଦୟରେ ଜାବୋଡ଼ି ଧରିଲେ । ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହର ଅଧିକତା ହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ତନରୁ ଝରୁଥିବା ଅମୃତଠାରୁ ମଧ୍ୟ ମଧୁର ସ୍ତନ୍ୟ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ପିଆଇଲେ ॥ ୨୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରତିଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଏକାଧିକ ଗୋପବାଳକରୂପଧାରୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବନରୁ ଫେରୁଥିଲେ ଓ ନିଜର ବିଭିନ୍ନ ଶିଶୁସୁଲଭ ଲୀଳାଦ୍ୱାରା ମାଆମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରୁଥିଲେ । ମାଆମାନେ ତାଙ୍କୁ (ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ) ଘଷାମଜା କରି ଗାଧୋଇ ଦେଉଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଚନ୍ଦନ ବୋଳୁଥିଲେ ଏବଂ ଭଲ ଭଲ ବସ୍ତ୍ର ଓ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଗହଣା ପିନ୍ଧାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଲୋକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ନ ପଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ଭ୍ରୂଲତା ମଝିରେ କଜ୍ଜଳ ଟୋପା ଲଗାଇ ଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଖୁଆଇପିଆଇ ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ବଡ଼ ଆଦର ଓ ଯତ୍ନର ସହିତ ଲାଳନପାଳନ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୩ ॥

ତତୋ ନୃପୋନ୍ମର୍ଦନମଜ୍ଜଲେପନା-
ଲଙ୍କାରରକ୍ଷାତିଳକାଶନାଦିଭିଃ ।
ସଂଲାଳିତଃ ସ୍ୱାଚରିତୈଃ ପ୍ରହର୍ଷୟନ୍
ସାୟଂ ଗତୋ ଯାମଯମେନ ମାଧବଃ ॥ ୨୩

ଯେତେବେଳେ ଗାଈମାନେ ବନରେ ଚରାବୁଲା କରିସାରି ତରତର ହୋଇ ଘରକୁ ଫେରୁଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ହମ୍ବାରଡ଼ି ଶୁଣି ସେମାନଙ୍କର ସ୍ନେହର ବାଛୁରୀ (ଭଗବାନ) ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଇଁ ଆସୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଗାଈମାନେ ତାଙ୍କୁ (ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ) ବାରମ୍ବାର ଚାଟୁଥିଲେ ଓ ଦୁଧ ପିଆଉଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଅଧିକ ସ୍ନେହ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ପହ୍ନାରୁ ସ୍ୱତଃ ଦୁଧର ଧାରା ଝରିପଡୁଥିଲା ॥ ୨୪ ॥

ଗାବସ୍ତତୋ ଗୋଷ୍ଠମୁପେତ୍ୟ ସତ୍ୱରଂ
ହୁଙ୍କାରଘୋଷୈଃ ପରିହୂତସଙ୍ଗତାନ୍ ।
ସ୍ୱକାନ୍ ସ୍ୱକାନ୍ ବତ୍ସତରାନପାୟୟନ୍
ମୁହୁର୍ଲିହନ୍ତ୍ୟଃ ସ୍ରବଦୌଧସଂ ପୟଃ ॥ ୨୪

ସେହିସବୁ ଗୋପାଳୁଣୀ ଓ ଗାଈମାନଙ୍କର ମାତୃଭାବ ପୂର୍ବ ପରି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଜ୍ଞାନରହିତ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ ଥିଲା । ଏପରି କି ନିଜର ପ୍ରକୃତ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ

ଗୋଗୋପୀନାଂ ମାତୃତାସ୍ମିନ୍ ସର୍ବା ସ୍ନେହର୍ଦ୍ଧିକାଂ ବିନା ।
ପୁରୋବଦାସ୍ୱପି ହରେସ୍ତୋକତା ମାୟୟା ବିନା ॥ ୨୫

ବ୍ରଜୌକସାଂ ସ୍ୱତୋକେଷୁ ସ୍ନେହବଲ୍ଲ୍ୟାବ୍ଦମନ୍ୱହମ୍ ।
ଶନୈର୍ନିଃସୀମ ବବୃଧେ ଯଥା କୃଷ୍ଣେ ତ୍ୱପୂର୍ବବତ୍ ॥ ୨୬

ଇତ୍ଥମାତ୍ମାଽଽତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନଂ ବତ୍ସପାଲମିଷେଣ ସଃ ।
ପାଳୟନ୍ ବତ୍ସପୋ ବର୍ଷଂ ଚିକ୍ରୀଡ଼େ ବନଗୋଷ୍ଠୟୋଃ ॥ ୨୭

ଏକଦା ଚାରୟନ୍ ବତ୍ସାନ୍ ସରାମୋ ବନମାବିଶତ୍ ।
ପଞ୍ଚଷାସୁ ତ୍ରିଯାମାସୁ ହାୟନାପୂରଣୀଷ୍ୱଜଃ ॥ ୨୮

ତତୋ ବିଦୂରାଚ୍ଚରତୋ ଗାବୋ ବତ୍ସାନୁପବ୍ରଜମ୍ ।
ଗୋବର୍ଦ୍ଧନାଦ୍ରିଶିରସି ଚରନ୍ତ୍ୟୋ ଦଦୃଶୁସ୍ତୃଣମ୍ ॥ ୨୯

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଥ ତତ୍ସ୍ନେହବଶୋଽସ୍ମୃତାତ୍ମା
ସ ଗୋବ୍ରଜୋଽତ୍ୟାତ୍ମପଦୁର୍ଗମାର୍ଗଃ ।
ଦ୍ୱିପାତ୍ କକୁଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ଉଦାସ୍ୟପୁଚ୍ଛୋ-
ଽଗାଦ୍ଧୁଙ୍କୃତୈରାସ୍ରୁପୟା ଜବେନ ॥ ୩୦

ସମେତ୍ୟ ଗାବୋଽଧୋ ବତ୍ସାନ୍ ବତ୍ସବତ୍ୟୋଽପ୍ୟପାୟୟନ୍ ।
ଗିଳନ୍ତ୍ୟ ଇବ ଚାଙ୍ଗାନି ଲିହନ୍ତ୍ୟଃ ସ୍ୱୌଧସଂ ପୟଃ ॥ ୩୧

ସେମାନେ ଯେତେ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱତଃ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ପରି ପୁତ୍ରଭାବ ଦେଖାଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ସେହି ପିଲାମାନଙ୍କ ପରି 'ମୁଁ ଏହାଙ୍କର ପୁତ୍ର' ଏଭଳି ମୋହଭାବ ନ ଥିଲା ॥ ୨୫ ॥ ନିଜର ପୁଅମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ସ୍ନେହ ଏକବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦିନକୁ ଦିନ ଧୀରେ ଧୀରେ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏପରି କି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଥମେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ନେହ ଯେପରି ଅସୀମ ଓ ଅପୂର୍ବ ଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଜର ପୁଅମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ସେତିକି ହୋଇଗଲା ॥ ୨୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସର୍ବାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବାଛୁରୀ ଏବଂ ଗୋପାଳବାଳକ ରୂପ ଧରି ବତ୍ସପାଳକ ଭୂମିକାରେ ବର୍ଷେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଣରେ ଓ ଗୋଠରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୭ ॥

ବର୍ଷେ ପୂରିବାକୁ ଆଉ ମାତ୍ର ପାଞ୍ଚ ଛ'ଦିନ ବାକି ଥାଏ, ଦିନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ବାଛୁରୀ ଚରାଇବାକୁ ବଣକୁ ଗଲେ ॥ ୨୮ ॥ ସେତେବେଳକୁ ଗାଈମାନେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତ ଉପରେ ଘାସ ଚରୁଥାନ୍ତି । ସେହି ଗାଈମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ବ୍ରଜ ପାଖରେ ସେମାନଙ୍କର ବାଛୁରୀମାନେ ଚରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ନିଜର ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଗାଈମାନଙ୍କର ସ୍ନେହ ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡ଼ିଲା । ଅତି ସ୍ନେହରେ ସେମାନେ ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ହରାଇ, ଗୋପାଳମାନେ ଯେତେ ରୋକିଲେ ବି ତାହା ନ ମାନି, କୌଣସି କଥାକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି, ଆଗେ ଯେଉଁ ବାଟରେ ସେମାନେ ଯାଇପାରୁ ନ ଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ବାଟରେ ହମ୍ବାଳି ହମ୍ବାଳି ବାଛୁରୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଧାଇଁଲେ । ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ପହ୍ନାରୁ ଦୁଧ ବୋହିଯାଉଥାଏ ଓ ବେକ ଜାକି ହୋଇ ଚୂଳରେ (ହାକୁଡ଼ରେ) ଲାଗିଯାଉଥାଏ । ସେମାନେ ମୁଣ୍ଡ ଓ ଲାଞ୍ଜ ଟେକି ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ଧାଇଁଥାନ୍ତି ଯେ, ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥାଏ, ସେମାନଙ୍କର ମାତ୍ର ଦୁଇଟି ଗୋଡ଼ ରହିଛି କି! ॥ ୩୦ ॥ ଯେଉଁ ଗାଈମାନଙ୍କର ନୂଆ କଅଁଳା ବାଛୁରୀ ଜନ୍ମ ହୋଇସାରିଲେଣି, ସେମାନେ ବି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନର ପାଦଦେଶରେ ନିଜର ପୂର୍ବର ବଡ଼ ବଡ଼ ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ସ୍ନେହବଶତଃ ସେହି ବଡ଼ ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ବି ପହ୍ନାରୁ ସ୍ୱତଃ ବୋହିପଡୁଥିବା ଦୁଧ ପିଆଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ବାଛୁରୀଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗକୁ ଏତେ ଆଦରରେ ଚାଟିଲେ ଯେ, ମନେ ହେଲା, ସେମାନେ ଯେପରି ସେହି ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ନିଜ ପେଟ ଭିତରେ ପୁଣି

ଗୋପାସ୍ତଦ୍ରୋଧନାୟାସମୌଘ୍ୟଲଜ୍ଜୋରୁମନ୍ୟୁନା ।
ଦୁର୍ଗାଧ୍ୱକୃଚ୍ଛ୍ରତୋଽଭ୍ୟେତ୍ୟ ଗୋବତ୍ସୈର୍ଦଦୃଶୁଃ ସୁତାନ୍ ॥ ୩୨

ତଦୀକ୍ଷଣୋତ୍‌ପ୍ରେମରସାପ୍ଲୁତାଶୟା
ଜାତାନୁରାଗା ଗତମନ୍ୟବୋଽର୍ଭକାନ୍ ।
ଉଦୁହ୍ୟ ଦୋର୍ଭିଃ ପରିରଭ୍ୟ ମୂର୍ଧନି
ଘ୍ରାଣୈରବାପୁଃ ପରମାଂ ମୁଦଂ ତେ ॥ ୩୩

ତତଃ ପ୍ରବୟସୋ ଗୋପାସ୍ତୋକାଶ୍ଳେଷସୁନିର୍ବୃତାଃ ।
କୃଚ୍ଛ୍ରାଚ୍ଛନୈରପଗତାସ୍ତଦନୁସ୍ମୃତ୍ୟୁଦଶ୍ରବଃ ॥ ୩୪

ବ୍ରଜସ୍ୟ ରାମଃ ପ୍ରେମର୍ଦ୍ଧେର୍ବୀକ୍ଷ୍ୟୌତ୍କଣ୍ଠ୍ୟମନୁକ୍ଷଣମ୍ ।
ମୁକ୍ତସ୍ତନେଷ୍ୱପତ୍ୟେଷ୍ୱପ୍ୟହେତୁବିଦଚିନ୍ତୟତ୍ ॥ ୩୫

କିମେତଦଦ୍ଭୁତମିବ ବାସୁଦେବେଽଖିଲାତ୍ମନି ।
ବ୍ରଜସ୍ୟ ସାତ୍ମନସ୍ତୋକେଷ୍ୱପୂର୍ବଂ ପ୍ରେମ ବର୍ଦ୍ଧତେ ॥ ୩୬

କେୟଂ ବା କୁତ ଆୟାତା ଦୈବୀ ବା ନାର୍ଯ୍ୟୁତାସୁରୀ ।
ପ୍ରାୟୋ ମାୟାସ୍ତୁ ମେ ଭର୍ତ୍ତୁର୍ନାନ୍ୟା ମେଽପି ବିମୋହିନୀ ॥ ୩୭

ଇତି ସଞ୍ଚିନ୍ତ୍ୟ ଦାଶାର୍ହୋ ବତ୍ସାନ୍ ସବୟସାନପି ।
ସର୍ବାନାଚଷ୍ଟ ବୈକୁଣ୍ଠଂ ଚକ୍ଷୁଷା ବୟୁନେନ ସଃ ॥ ୩୮

ନୈତେ ସୁରେଶା ଋଷୟୋ ନ ଚୈତେ
ତ୍ୱମେବ ଭାସୀଶ ଭିଦାଶ୍ରୟେଽପି ।

ପୂରାଇ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ଗୋପାଳମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇବାକୁ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବି ସବୁ ବିଫଳ ହେଲା । ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ବିଫଳତା ନିମନ୍ତେ ଲାଜ ଲାଗିଲା ଏବଂ ଗାଈଙ୍କ ଉପରେ କ୍ରୋଧ ହେଲା । ଯାହା ହେଉ ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ସେହି କଠିନ ମାର୍ଗରେ ପାହାଡ଼ରୁ ଓହ୍ଲାଇ ବାଛୁରୀଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ, ସେତେବେଳେ ଗାଈବାଛୁରୀଙ୍କ ସହିତ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ପୁଅମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ॥ ୩୨ ॥ ପୁଅଙ୍କୁ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ପ୍ରେମରସରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । କ୍ରୋଧ କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇ ଯାଇ ହୃଦୟରେ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗର ବନ୍ୟା ଆସିଗଲା । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ପୁଅଙ୍କୁ କୋଳରେ ବସାଇ ହୃଦୟରେ ଲଗାଇଲେ ଓ ପୁଅଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଶୁଙ୍ଘି ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ ॥ ୩୩ ॥ ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ା ଗୋପାଳମାନେ ବି ନିଜ ନିଜ ପୁଅଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ପରମ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କଲେ । ସେମାନେ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଗଲେ । ଶେଷରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଧୀରେ ଧୀରେ ସେଠାରୁ ଫେରିଲେ । ଫେରିଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଆଲିଙ୍ଗନକୁ ମନେପକାଇ ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରୁ ପ୍ରେମର ଅଶ୍ରୁ ବୋହିଚାଲିଲା ॥ ୩୪ ॥

ବଳରାମ ଦେଖିଲେ, ବ୍ରଜର ଗୋପୀ, ଗୋପାଳ ଓ ଗାଈମାନଙ୍କର ସେମାନଙ୍କର ଦୁଧ ଛାଡ଼ି ସାରିଥିବା ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମ ଓ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଅନୁକ୍ଷଣ ବଢ଼ିଚାଲିଛି । ତାଙ୍କୁ ତ ଏହାର କାରଣ ଜଣା ନ ଥାଏ, ତେଣୁ ସେ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ି ଭାବିଲେ—॥ ୩୫ ॥ "ଇଏ କି ବିଚିତ୍ର କଥା ! ସର୍ବାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ଓ ମୋର ଯେପରି ଅପୂର୍ବ ସ୍ନେହ ରହିଛି, ଏହି ବାଳକ ଓ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସ୍ନେହ ବଢ଼ିଚାଲିଛି ॥ ୩୬ ॥ ଏହା କି ମାୟା ! ଏ ମାୟା ଆସିଲା କେଉଁଠୁ ! ଏହା କେଉଁ ଦେବତାଙ୍କର ମାୟା, ନା ମନୁଷ୍ୟର ଅବା ଅସୁରମାନଙ୍କର ମାୟା ! କଣ ଏପରି ଘଟିବା ବି ସମ୍ଭବ ! ନା; ନା; ଏହା ହେଉଛି ମୋ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ହିଁ ମାୟା । ଅନ୍ୟ କାହାରି ମାୟାର ଏତେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ନାହିଁ ଯେ, ତାହା ମୋତେ ବି ମୋହିତ କରିଦେବ ।" ॥ ୩୭ ॥ ଏପରି ବିଚାର କରି ବଳରାମ ଘଟଣାଟିକୁ ଯେତେବେଳେ ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଜଣା ପଡ଼ିଗଲା ଯେ, ସେହିସବୁ ବାଛୁରୀ ଓ ଗୋପପୁଅଙ୍କ ରୂପରେ କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ଏହା ଜାଣି ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ, "ପ୍ରଭୁ ! ଏସବୁ ବାଛୁରୀ

ସର୍ବଂ ପୃଥକ୍ତ୍ୱଂ ନିଗମାତ୍ କଥଂ ବଦେତ୍
ଯୁକ୍ତେନ ବୃତ୍ତଂ ପ୍ରଭୁଣା ବଲୋଽବୈତ୍ ॥ ୩୯

ତାବଦେତ୍ୟାତ୍ମଭୂରାତ୍ମମାନେନ ତ୍ରୁଟ୍ୟନେହସା ।
ପୁରୋବଦବ୍ଦଂ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତଂ ଦଦୃଶେ ସକଳଂ ହରିମ୍ ॥ ୪୦

ଯାବନ୍ତୋ ଗୋକୁଳେ ବାଳାଃ ସବତ୍ସାଃ ସର୍ବ ଏବ ହି ।
ମାୟାଶୟେ ଶୟାନା ମେ ନାଦ୍ୟାପି ପୁନରୁତ୍ଥିତାଃ ॥ ୪୧

ଇତ ଏତେଽତ୍ର କୁତ୍ରତ୍ୟା ମନ୍ମାୟାମୋହିତେତରେ ।
ତାବନ୍ତ ଏବ ତତ୍ରାବ୍ଦଂ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତୋ ବିଷ୍ଣୁନା ସମମ୍ ॥ ୪୨

ଏବମେତେଷୁ ଭେଦେଷୁ ଚିରଂ ଧ୍ୟାତ୍ୱା ସ ଆତ୍ମଭୂଃ ।
ସତ୍ୟାଃ କେ କତରେ ନେତି ଜ୍ଞାତୁଂ ନେଷ୍ଟେ କଥଞ୍ଚନ ॥ ୪୩

ଏବଂ ସମ୍ମୋହୟନ୍ ବିଷ୍ଣୁଂ ବିମୋହଂ ବିଶ୍ୱମୋହନମ୍ ।
ସ୍ୱୟୈବ ମାୟୟାଜୋଽପି ସ୍ୱୟମେବ ବିମୋହିତଃ ॥ ୪୪

ତମ୍ୟାଂ ତମୋବନ୍ନୈହାରଂ ଖଦ୍ୟୋତାର୍ଚିରିବାହନି ।
ମହତୀତରମାୟୈଶ୍ୟଂ ନିହନ୍ତ୍ୟାତ୍ମନି ଯୁଞ୍ଜତଃ ॥ ୪୫

ଓ ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ତ କୌଣସି ଦେବତା ନୁହନ୍ତି, କି ଋଷି ନୁହନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ରୂପ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହିସବୁ ରୂପରେ ଏକମାତ୍ର ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆପଣ କାହିଁକି ଏହିସବୁ ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ତାହା ଟିକିଏ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି କହନ୍ତୁ ।'' ଏହା ଶୁଣି ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସମସ୍ତ କୃତିତ୍ୱ ଶୁଣାଇଦେଲେ ଏବଂ ବଳରାମ ସବୁ ରହସ୍ୟ ବୁଝିଗଲେ ॥ ୩୯ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏ ଭିତରେ ବ୍ରହ୍ମା ବ୍ରହ୍ମଲୋକରୁ ବ୍ରଜକୁ ଫେରିଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟ ହିସାବ ଅନୁଯାୟୀ, ସେ ବାଛୁରୀ ଓ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କୁ ହରଣ କରିନେବାଠାରୁ ଏସବୁ ଘଟଣା ଘଟିବା ଭିତରେ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ତ୍ରୁଟି (ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ାକୁ ଛୁଞ୍ଚିଟିଏ ଭେଦ କରିବାକୁ ଯେତିକି ସମୟ ଲାଗେ) ବିତିଥିଲା । ସେ ଆସି ଦେଖିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋପାଳବାଳକ ଓ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କ ସାଥିରେ ବର୍ଷକ ପୂର୍ବେ ଯେପରି ଖେଳୁଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଖେଳୁଛନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ସେ ଭାବିଲେ—''ଗୋକୁଳରେ ଯେତେ ଗୋପାଳବାଳକ ଓ ଯେତେ ବାଛୁରୀ ଥିଲେ, ସେ ସମସ୍ତେ ତ ମୋର ମାୟାମୟୀ ଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇଛନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କୁ ତ ମୁଁ ମୋ ମାୟାରେ ଅଚେତ କରିଦେଇଛି; ସେମାନଙ୍କର ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚେତା ଫେରି ନାହିଁ ॥ ୪୧ ॥ ତା'ହେଲେ ମୋ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଗୋପାଳବାଳକ ଓ ବାଛୁରୀଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ ଠିକ୍ ସେତିକି ସଂଖ୍ୟକ ବାଳକ ଓ ବାଛୁରୀ ଏଠାକୁ ଆସିଲେ କେଉଁଠୁ ଯେ, ବର୍ଷେ ହେଲା ଏଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଖେଳୁଛନ୍ତି !'' ॥ ୪୨ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ଉଭୟସ୍ଥାନରେ (ତାଙ୍କର ମାୟାରଚିତ ଶଯ୍ୟାରେ ଓ ବ୍ରଜରେ) ଗୋପାଳପିଲା ଓ ବାଛୁରୀଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ଧରି ଧ୍ୟାନରେ ବସି ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହାର ରହସ୍ୟ ଖୋଜିବାକୁ ଲାଗିଲେ; କିନ୍ତୁ ଉଭୟ ସ୍ଥାନର ବାଳକ ଓ ବାଛୁରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁ ଦଳଟି ପ୍ରଥମରୁ ଥିଲେ ଓ କେଉଁ ଦଳଟି ପରେ ହେଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଅସଲି କିଏ ଓ ନକଲି କିଏ, ତାହା ବି ସେ ସ୍ଥିର କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୪୩ ॥ ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ ସମସ୍ତେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଅଥଚ ଯାହାଙ୍କୁ କୌଣସି ମାୟାମୋହ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେ ନାହିଁ, ବ୍ରହ୍ମା ନିଜ ମାୟାରେ ସେହି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ମୋହିତ କରିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିବା ତ ଦୂରର କଥା, ବ୍ରହ୍ମା ଅଜନ୍ମା ହୋଇ ବି ନିଜେ ହିଁ ନିଜ ମାୟାଦ୍ୱାରା ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୪ ॥ ରାତିର ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ଯେପରି କୁହୁଡ଼ିର ଅନ୍ଧକାର ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ

ତାବତ୍ ସର୍ବେ ବସ୍ତପାଲାଃ ପଶ୍ୟତୋଽଜସ୍ୟ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ।
ବ୍ୟଦୃଶ୍ୟନ୍ତ ଘନଶ୍ୟାମାଃ ପୀତକୌଶେୟବାସସଃ ॥ ୪୬

ଚତୁର୍ଭୁଜାଃ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାରାଜୀବପାଣୟଃ ।
କିରୀଟିନଃ କୁଣ୍ଡଳିନୋ ହାରିଣୋ ବନମାଳିନଃ ॥ ୪୭

ଶ୍ରୀବତ୍ସାଙ୍ଗଦଦୋରତ୍ନକମ୍ବୁକଙ୍କଣପାଣୟଃ ।
ନୂପୁରୈଃ କଟକୈର୍ଭାତାଃ କଟିସୂତ୍ରାଙ୍ଗୁଳୀୟକୈଃ ॥ ୪୮

ଆଙ୍ଘ୍ରିମସ୍ତକମାପୂର୍ଣ୍ଣାସ୍ତୁଳସୀନବଦାମଭିଃ ।
କୋମଳୈଃ ସର୍ବଗାତ୍ରେଷୁ ଭୂରିପୁଣ୍ୟବଦର୍ପିତୈଃ ॥ ୪୯

ଚନ୍ଦ୍ରିକାବିଶଦସ୍ମେରୈଃ ସାରୁଣାପାଙ୍ଗବୀକ୍ଷିତୈଃ ।
ସ୍ୱକାର୍ଥାନାମିବ ରଜଃସତ୍ତ୍ୱାଭ୍ୟାଂ ସ୍ରଷ୍ଟୃପାଳକାଃ ॥ ୫୦

ଆତ୍ମାଦିସ୍ତମ୍ବପର୍ଯ୍ୟନ୍ତୈର୍ମୂର୍ତ୍ତିମଦ୍ଭିଶ୍ଚରାଚରୈଃ ।
ନୃତ୍ୟଗୀତାଦ୍ୟନେକାର୍ହୈଃ ପୃଥକ୍ ପୃଥଗୁପାସିତାଃ ॥ ୫୧

ଅଣିମାଦ୍ୟୈର୍ମହିମଭିରଜାଦ୍ୟାଭିର୍ବିଭୂତିଭିଃ ।
ଚତୁର୍ବିଂଶତିଭିସ୍ତତ୍ତ୍ୱୈଃ ପରୀତା ମହଦାଦିଭିଃ ॥ ୫୨

କାଳସ୍ୱଭାବସଂସ୍କାରକାମକର୍ମଗୁଣାଦିଭିଃ ।
ସ୍ୱମହିଧ୍ୱସ୍ତମହିଭିର୍ମୂର୍ତ୍ତିମଦ୍ଭିରୁପାସିତାଃ ॥ ୫୩

ଏବଂ ଦିନର ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକରେ ଯେପରି ଜୁଳୁଜୁଳିଆ ପୋକର ଆଲୋକର କୌଣସି ପତ୍ତା ରହେ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଉପରେ ମାୟା ପ୍ରୟୋଗ କଲେ, ତାହା ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ତ କିଛି କ୍ଷତି କରିପାରେ ନାହିଁ, ବରଂ ତାହା ନିଜ ପ୍ରଭାବ ହିଁ ହରାଇଦିଏ ॥ ୪୫ ॥

ବ୍ରହ୍ମା ଏପରି ବିଗ୍ଚର କରୁ କରୁ ହଠାତ୍ ସବୁ ଗୋପାଳବାଳକ ଓ ସବୁ ବାଛୁରୀ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରୂପରେ ଦେଖାଗଲେ। ସେ ଦେଖିଲେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସଜଳଜଳଧର ପରି ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣ, ପୀତାମ୍ବରଧାରୀ, ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମ-ଧାରୀ ଚତୁର୍ଭୁଜ। ସମସ୍ତଙ୍କ ଶିରରେ ମୁକୁଟ, କର୍ଣ୍ଣରେ କୁଣ୍ଡଳ ଓ କଣ୍ଠରେ ମନୋହର ହାର ତଥା ବନମାଳା ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ॥ ୪୬,୪୭ ॥ ସେମାନଙ୍କର ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭ ରେଖା ବା ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଚିହ୍ନ, ବାହୁରେ ବାଜୁବନ୍ଧ, କରରେ ଶଙ୍ଖ ପରି ତ୍ରିଧାରବିଶିଷ୍ଟ ରତ୍ନଜଟିତ କଙ୍କଣ, ଚରଣରେ ନୂପୁର ଓ ବଳା, କଟିରେ ଅଣ୍ଟାସୂତା ତଥା ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ରତ୍ନମୁଦି ଝଲସୁଥାଏ ॥ ୪୮ ॥ ସେମାନେ ଆପାଦମସ୍ତକ ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନେ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇଥିବା ସଜ ଓ କୋମଳ ତୁଳସୀମାଳା ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୪୯ ॥ ସେମାନଙ୍କର ମୃଦୁହାସ ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ସମାନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶୁଥାଏ ଏବଂ ଈଷତ୍‌ଲାଲ ନୟନର କଟାକ୍ଷପାତ (ବାଙ୍କଚାହାଣି) ବଡ଼ ମଧୁର ହୋଇଥାଏ। ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ସେ ସେହି ନୟନଯୁଗଳଦ୍ୱାରା ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଓ ରଜୋଗୁଣକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସହିତ ଭକ୍ତଜନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଶୁଦ୍ଧ ଲାଳସା ଜାଗ୍ରତ କରି ତାହାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିଲେ ॥ ୫୦ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ତାଙ୍କରି ପରି ଅନେକ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତୃଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ ଚରାଚର ଜୀବ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହୋଇ, ନୃତ୍ୟଗୀତ କରି ଅନେକ ପ୍ରକାର ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ସେହିସବୁ ରୂପକୁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ଉପାସନା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୫୧ ॥ ସେହିସବୁ ରୂପକୁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଅଣିମା-ମହିମା ଆଦି ସିଦ୍ଧିମାନେ, ମାୟା-ବିଦ୍ୟା ଆଦି ବିଭୂତିମାନେ ଏବଂ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ଚବିଶ ତତ୍ତ୍ୱ ଚତୁର୍ଦିଗରୁ ଘେରି ରହିଛନ୍ତି ॥ ୫୨ ॥ ପ୍ରକୃତିରେ ବିଚଳନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରୁଥିବା କାଳ, ତାହାର ପରିଣାମ ସଂଘଟନର କାରଣ ସ୍ୱଭାବ, ବାସନାମାନଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରୁଥିବା ସଂସ୍କାର, ବିଭିନ୍ନ କାମନା, କର୍ମ, ବିଷୟ ଓ ଫଳାଫଳ—ସମସ୍ତେ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରୂପର ଉପାସନା କରୁଛନ୍ତି। ଭଗବାନଙ୍କର ସତ୍ତା ଓ ମହିମା ସମ୍ମୁଖରେ ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କର ସତ୍ତା ଓ ମହିମା ନିଜ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ହରାଇଦେଇଥାନ୍ତି ॥ ୫୩ ॥

ସତ୍ୟଜ୍ଞାନାନନ୍ତାନନ୍ଦମାତ୍ରୈକରସମୂର୍ତ୍ତୟଃ ।
ଅସ୍ପୃଷ୍ଟଭୂରିମାହାତ୍ମ୍ୟା ଅପି ହ୍ୟୁପନିଷଦ୍‌ଦୃଶାମ୍ ॥ ୫୪

ବ୍ରହ୍ମା ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ସେହି ସବୁ ରୂପ ଭୂତ, ଭବିଷ୍ୟତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନରୂପୀ କାଳଦ୍ୱାରା ସୀମିତ ନୁହେଁ; ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ନିତ୍ୟସତ୍ୟ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଏବଂ କେବଳ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ । ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ଜଡ଼ତ୍ୱ ଅଥବା ଚେତନତ୍ୱର ଭେଦଭାବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଅବିକାରୀ ବା ଶାଶ୍ୱତ । ସେମାନେ ଏପରି ମହିମାମୟ ଯେ, ଉପନିଷଦ୍‌ଦର୍ଶୀ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ମହିମାକୁ ବୁଝିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୫୪ ॥

ଏବଂ ସକୃଦ୍ ଦଦର୍ଶାଜଃ ପରବ୍ରହ୍ମାତ୍ମନୋଽଖିଳାନ୍ ।
ଯସ୍ୟ ଭାସା ସର୍ବମିଦଂ ବିଭାତି ସଚରାଚରମ୍ ॥ ୫୫

ଏପରିଭାବରେ ବ୍ରହ୍ମା ଏକାବେଳକେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ଯାହାଙ୍କର ଜ୍ୟୋତି ହେତୁ ଏହି ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଜଗତ୍ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ । ॥ ୫୫ ॥

ତତୋଽତିକୁତୁକୋଦ୍‌ବୃତ୍ତସ୍ତିମିତୈକାଦଶେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ତଦ୍ଧାମ୍ନାଭୂଦଜସ୍ତୂଷ୍ଣୀଂ ପୂର୍ଦେବ୍ୟନ୍ତୀବ ପୁତ୍ରିକା ॥ ୫୬

ଏଭଳି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା ଚକିତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ମନ ସମେତ ଏଗାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ତେଜ ସମ୍ମୁଖରେ ନିଜର ତେଜ ହରାଇଦେଇ ନୀରବରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ଏପରି ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେହେଲା, ବ୍ରଜର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତାଙ୍କ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିମା ଠିଆ ହୋଇଛି କି ! ॥ ୫୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ !

ଇତୀରେଶେଽତର୍କ୍ୟେ ନିଜମହିମନି ସ୍ୱପ୍ରମିତିକେ
ପରତ୍ରାଜାତୋଽତନ୍ନିରସନମୁଖବ୍ରହ୍ମକମିତୌ ।
ଅନୀଶେଽପି ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ କିମିଦମିତି ବା ମୁହ୍ୟତି ସତି
ଚଚ୍ଛାଦାଜୋ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ସପଦି ପରମୋଽଜାଜବନିକାମ୍ ॥ ୫୭

ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ତର୍କର ଅତୀତ । ତାଙ୍କର ମହିମା ଅସାଧାରଣ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ, ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଓ ମାୟାର ଅତୀତ । ବେଦାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରୂପେ ତାଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ; ତେଣୁ ବେଦାନ୍ତ 'ନେତି ନେତି' ପ୍ରଣାଳୀଦ୍ୱାରା ବହୁ ପ୍ରୟାସରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ସଙ୍କେତମାତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରେ । ବ୍ରହ୍ମା ସକଳ ବିଦ୍ୟାର ଅଧିପତି ସତ, ତଥାପି ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଯେ କଣ ଓ କିପରି, ସେ ତାହା ଟିକିଏ ବି ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏପରି କି, ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ମହିମାମୟ ରୂପଗୁଡ଼ିକୁ ଆଖି ପୂରାଇ ଦେଖିବାକୁ ବି ଅସମର୍ଥ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ଆଖି ବୁଜି ହୋଇଗଲା । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ମୋହ ଓ ଅସମର୍ଥତା ଜାଣିପାରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅନାୟାସରେ ତୁରନ୍ତ ନିଜର ମାୟାପରଦା ଖୋଲିଦେଲେ ॥ ୫୭ ॥

ତତୋଽର୍ବାକ୍ ପ୍ରତିଲବ୍ଧାକ୍ଷଃ କଃ ପରେତବଦୁତ୍ଥିତଃ ।
କୃଚ୍ଛ୍ରାଦୁନ୍ମୀଲ୍ୟ ବୈ ଦୃଷ୍ଟୀରାଚଷ୍ଟେଦଂ ସହାତ୍ମନା ॥ ୫୮

ଏତିକିରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହୋଇଗଲା । ଜାଣନ୍ତୁ, ସେ ମରି ସାରି ପୁଣି ଥରେ ବଞ୍ଚି ଉଠିଲେ । ସଚେତ ହୋଇ ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଆଖି ଖୋଲି ଚାହିଁଲେ । ସେତେବେଳେ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଶରୀର ଓ ଏହି ଜଗତ୍ ଦେଖାଗଲା ॥ ୫୮ ॥ ତା'ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ଯେତେବେଳେ

ସପଦ୍ୟେବାଭିତଃ ପଶ୍ୟନ୍ ଦିଶୋଽପଶ୍ୟତ୍ ପୁରଃ ସ୍ଥିତମ୍ ।
ବୃନ୍ଦାବନଂ ଜନାଜୀବ୍ୟଦ୍ରୁମାକୀର୍ଣ୍ଣଂ ସମାପ୍ରିୟମ୍ ॥ ୫୯

ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଚାହିଁଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଦେଖାଗଲା ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ଏବଂ ତା' ପରେ ପରେ ସେ

ଯତ୍ର ନୈସର୍ଗଦୁର୍ବୈରାଃ ସହାସନ୍ ନୃମୃଗାଦୟଃ ।
ମିତ୍ରାଣୀବାଜିତାବାସଦ୍ରୁତରୁଟ୍‌ତର୍ଷକାଦିକମ୍ ॥ ୬୦

ଅବିଳମ୍ବେ ଦେଖିପାରିଲେ ଯେ, ଆଗରେ ରହିଛି ବୃନ୍ଦାବନ । ବୃନ୍ଦାବନ ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକା ପରି ପ୍ରିୟ ଲାଗେ । ସେଠାରେ ଯେଣେ ଗ୍ରହିଁବ, ସବୁଠି ଦେଖାଯିବ ଜୀବମାନଙ୍କର ଜୀବନଦାତା ବୃକ୍ଷରେ ଫଳ ଓ ଫୁଲର ସମ୍ଭାର ତଥା ସବୁଜପତ୍ରଭରା ଦୋଳାୟମାନ ଶାଖାପ୍ରଶାଖା ଧରିଥିବା ବିବିଧ ବୃକ୍ଷରାଜି ॥ ୫୯ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳାଭୂମି ହୋଇଥିବାରୁ ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମରେ କ୍ରୋଧ ଓ ତୃଷ୍ଣା ଆଦି ଦୋଷ ପ୍ରବେଶ କରିପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ ସ୍ୱଭାବତଃ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ବଦ୍ଧମୂଳ ଶତ୍ରୁତା ରଖୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ପ୍ରେମୀ ମିତ୍ରଙ୍କ ପରି ମିଳିମିଶି ଏକାଠି ରହନ୍ତି ॥ ୬୦ ॥

ତତ୍ରୋଦ୍‌ବହତ୍ ପଶୁପବଂଶଶିଶୁତ୍ୱନାଟ୍ୟଂ
ବ୍ରହ୍ମାଦ୍ୱୟଂ ପରମନନ୍ତମଗାଧବୋଧମ୍ ।
ବତ୍ସାନ୍ ସଖୀନିବ ପୁରା ପରିତୋ ବିଚିନ୍ୱ-
ଦେକଂ ସପାଣିକବଳଂ ପରମେଷ୍ଠ୍ୟଚଷ୍ଟ ॥ ୬୧

ବୃନ୍ଦାବନ ଦର୍ଶନ କରି ସାରିବା ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ଦେଖିଲେ ଯେ, ସ୍ୱୟଂ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଗୋପାଳବାଳକ ପରି ନୃତ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ସେ ଏକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅନେକ ସଖା ଅଛନ୍ତି; ସେ ଅନନ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲୁଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅଗାଧ ଜ୍ଞାନ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ନିଜର ବାଳସଖାମାନଙ୍କୁ ଓ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କୁ ଖୋଜୁଛନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମା ଦେଖିଲେ, ଭଗବାନ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରଥମେ ଯେପରି ହାତରେ ଦହିଭାତ ଗୁଣ୍ଡାଏ ଧରି ନିଜ ସାଥୀମାନଙ୍କୁ ଓ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କୁ ଖୋଜୁଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଖୋଜୁଛନ୍ତି ॥ ୬୧ ॥

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତ୍ୱରେଣ ନିଜଧୋରଣତୋଽବତୀର୍ଯ୍ୟ
ପୃଥ୍ୱ୍ୟାଂ ବପୁଃ କନକଦଣ୍ଡମିବାଭିପାତ୍ୟ ।
ସ୍ପୃଷ୍ଟ୍ୱା ଚତୁର୍ମୁକୁଟକୋଟିଭିରଙ୍ଘ୍ରିଯୁଗ୍ମଂ
ନତ୍ୱା ମୁଦଶ୍ରୁସୁଜଲୈରକୃତାଭିଷେକମ୍ ॥ ୬୨

ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜ ବାହନ ହଂସ ଉପରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ନିଜର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭ ଶରୀରକୁ ଭୂମି ଉପରେ ଲୋଟାଇ ଦଣ୍ଡ ପରି ପଡ଼ିଗଲେ । ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ନିଜର ଚ୍ରିମୁକୁଟର ଅଗ୍ରଭାଗ ଛୁଆଁଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁରେ ତାଙ୍କ ପାଦଯୁଗଳକୁ ଧୋଇଦେଲେ ॥ ୬୨ ॥

ଉତ୍ଥାୟୋତ୍ଥାୟ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଚିରସ୍ୟ ପାଦୟୋଃ ପତନ୍ ।
ଆସ୍ତେ ମହିତ୍ୱଂ ପ୍ରାଗ୍‌ଦୃଷ୍ଟଂ ସ୍ମୃତ୍ୱା ସ୍ମୃତ୍ୱା ପୁନଃ ପୁନଃ ॥ ୬୩

ସେ ପ୍ରଥମେ ଦେଖିଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମହିମାକୁ ବାରମ୍ବାର ସ୍ମରଣ କରି ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ବାରମ୍ବାର ପଡୁଥାନ୍ତି ଓ ଉଠୁଥାନ୍ତି । ତା'ପରେ ବହୁ ସମୟ ଧରି ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣତଳେ ହିଁ ପଡ଼ି ରହିଲେ ॥ ୬୩ ॥

ଶନୈରଥୋତ୍ଥାୟ ବିମୃଜ୍ୟ ଲୋଚନେ
ମୁକୁନ୍ଦମୁଦ୍‌ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବିନମ୍ରକନ୍ଧରଃ ।
କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ପ୍ରଶ୍ରୟବାନ୍ ସମାହିତଃ
ସବେପଥୁର୍ଗଦ୍‌ଗଦୟୈଳତେଳୟା ॥ ୬୪

ଶେଷରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠି ସେ ନେତ୍ରର ଅଶ୍ରୁ ପୋଛିଲେ । ପ୍ରେମ ଓ ମୁକ୍ତିର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍‌ଗମସ୍ଥଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ତାଙ୍କର ଶିର ଅବନତ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ସେ କର ଯୋଡ଼ି ବଡ଼ ନମ୍ରତା ଓ ଏକାଗ୍ରତାର ସହିତ ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୬୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ
ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୩ ॥

+++

ଅଥ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବ୍ରହ୍ମାକୃତ ଭଗବତ୍‌ସ୍ତୁତି

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ନୌମୀଡ୍ୟ ତେଽଭ୍ରବପୁଷେ ତଡ଼ିଦମ୍ବରାୟ
ଗୁଞ୍ଜାବତଂସପରିପିଚ୍ଛଲସନ୍ମୁଖାୟ ।
ବନ୍ୟସ୍ରଜେ କବଳବେତ୍ରବିଷାଣବେଣୁ-
ଲକ୍ଷ୍ମଶ୍ରିୟେ ମୃଦୁପଦେ ପଶୁପାଙ୍ଗଜାୟ ॥ ୧

ଅସ୍ୟାପି ଦେବ ବପୁଷୋ ମଦନୁଗ୍ରହସ୍ୟ
ସ୍ୱେଚ୍ଛାମୟସ୍ୟ ନ ତୁ ଭୂତମୟସ୍ୟ କୋଽପି ।
ନେଶେ ମହି ତ୍ୱବସିତୁଂ ମନସାଽନ୍ତରେଣ
ସାକ୍ଷାତ୍ତବୈବ କିମୁତାତ୍ମସୁଖାନୁଭୂତେଃ ॥ ୨

ଜ୍ଞାନେ ପ୍ରୟାସମୁଦପାସ୍ୟ ନମନ୍ତ ଏବ
ଜୀବନ୍ତି ସନ୍ମୁଖରିତାଂ ଭବଦୀୟବାର୍ତ୍ତାମ୍ ।

ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମା ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏକମାତ୍ର ଆପଣ ହିଁ ସ୍ତୁତିର ଯୋଗ୍ୟ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଶରୀରଟି ହୋଇଛି ବର୍ଷାକାଳୀନ ମେଘ ପରି ଶ୍ୟାମଳ । ଏହା ଉପରେ ଶୋଭା ପାଉଛି ସ୍ଥିର ବିଜୁଳି ପରି ଝଟକୁଥିବା ପୀତାମ୍ବର । ଆପଣଙ୍କ ଗଳାରେ ଲମ୍ବିଛି କାଇଁଚର ମାଳା; କର୍ଣ୍ଣରେ ଝୁଲୁଛି ମକରକୁଣ୍ଡଳ ଏବଂ ଶିରରେ ରହିଛି ମୟୂରଚୂଳର ମୁକୁଟ । ଏଗୁଡ଼ିକର କାନ୍ତିରେ ଆପଣଙ୍କ ମୁଖରେ ଝଟକୁଛି ଅପୂର୍ବ ଦୀପ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଲମ୍ବିଛି ସୁନ୍ଦର ବନମାଳା ଏବଂ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ କୁନି କୁନି ହାତରେ ଧରିଛନ୍ତି ଦହିଭାତଗୁଣ୍ଡା; କାଖରେ ଜାକିଛନ୍ତି ବେତ ଓ ଶିଙ୍ଗା ତଥା ଅଣ୍ଟାରେ ଶୋଭା ପାଉଛି ଆପଣଙ୍କର ପରିଚୟ (ବଂଶୀଧର) ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ବଂଶୀ । ଆପଣଙ୍କର ସୁକୁମାର ଚରଣ ତ କମଳ ସଦୃଶ ସୁକୋମଳ । ଆପଣଙ୍କର ଏହି ପରମ ସୁକୁମାର ଚରଣ ଓ ଏହି ଗୋପାଳବାଳକ ବେଶ ଛଡ଼ା ମୁଁ ଆଉ କିଛି ଜାଣେନା; ଏହି ଚରଣରେ ମୁଁ ନିଜକୁ ସମର୍ପି ଦେଉଛି ॥ ୧ ॥ ହେ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ପରମାତ୍ମନ୍! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହ ଭକ୍ତଜନଙ୍କର ଲାଳସା-ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରେ । ଆପଣଙ୍କ ଚିନ୍ମୟୀ ଇଚ୍ଛାର ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ସ୍ୱରୂପଟି ହେଉଛି ମୋ ଉପରେ ଆପଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ କୃପାପ୍ରସାଦ । କିଏ ଏହାକୁ ପଞ୍ଚଭୂତର ରଚନା ବୋଲି କହିବ, କହୁ ତ ! କେହି ଏପରି କହିପାରିବ ନାହିଁ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏହା ତ ଅପ୍ରାକୃତ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ । ମୁଁ କଣ, ଅନ୍ୟ କେହି କଣ, କେହି ବି, ଯେତେ ସମାଧିସ୍ଥ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବିଗ୍ରହର ମହିମା ଜାଣିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ, ଆତ୍ମାନୁଭବସ୍ୱରୂପ ସାକ୍ଷାତ୍ ଆପଣଙ୍କ ମହିମାକୁ ଯେତେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, କିଏ ଭଲା କିପରି ଜାଣିପାରିବ ! ॥ ୨ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଯେଉଁମାନେ ଜ୍ଞାନ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଯତ୍ନ ନ କରି, ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ହିଁ ରହି କେବଳ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ କରନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ ସ୍ୱତଃ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳୁଥିବା ତଥା ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗାନ କରାଯାଉଥିବା ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳାକଥା କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ବିନୟାବନତ ହୋଇ ସେବନ କରନ୍ତି—ଏପରି କି ତାହାକୁ ହିଁ ନିଜର ଜୀବନ କରିନିଅନ୍ତି, ତାହା ସେବନ ନ କରି ବଞ୍ଚିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ହେ ପ୍ରଭୁ!

ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥିତାଃ ଶ୍ରୁତିଗତାଂ ତନୁବାଙ୍‌ମନୋଭି-
ର୍ଯେ ପ୍ରାୟଶୋଽଜିତ ଜିତୋଽପ୍ୟସି ତୈସ୍ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାମ୍ ॥ ୩

ଶ୍ରେୟଃସ୍ରୁତିଂ ଭକ୍ତିମୁଦସ୍ୟ ତେ ବିଭୋ
କ୍ଲିଶ୍ୟନ୍ତି ଯେ କେବଳବୋଧଲବ୍ଧୟେ ।
ତେଷାମସୌ କ୍ଲେଶଳ ଏବ ଶିଷ୍ୟତେ
ନାନ୍ୟଦ୍ ଯଥା ସ୍ଥୂଳତୁଷାବଘାତିନାମ୍ ॥ ୪

ପୁରେହ ଭୂମନ୍ ବହବୋଽପି ଯୋଗିନ-
ସ୍ତ୍ୱଦର୍ପିତେହା ନିଜକର୍ମଲବ୍ଧୟା ।
ବିବୁଧ୍ୟ ଭକ୍ତ୍ୟୈବ କଥୋପନୀତୟା
ପ୍ରପେଦିରେଽଞ୍ଜୋଽଚ୍ୟୁତ ତେ ଗତିଂ ପରାମ୍ ॥ ୫

ତଥାପି ଭୂମନ୍ ମହିମାଗୁଣସ୍ୟ ତେ
ବିବୋଦ୍ଧୁମର୍ହତ୍ୟମଲାନ୍ତରାତ୍ମଭିଃ ।
ଅବିକ୍ରିୟାତ୍ ସ୍ୱାନୁଭବାଦରୂପତୋ
ହ୍ୟନନ୍ୟବୋଧ୍ୟାତ୍ମତୟା ନ ଚାନ୍ୟଥା ॥ ୬

ଗୁଣାତ୍ମନସ୍ତେଽପି ଗୁଣାନ୍ ବିମାତୁଂ
ହିତାବତୀର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ କ ଈଶିରେଽସ୍ୟ ।
କାଳେନ ଯୈର୍ବା ବିମିତାଃ ସୁକଳ୍ପୈ-
ର୍ଭୂପାଂସବଃ ଖେ ମିହିକା ଦ୍ୟୁଭାସଃ ॥ ୭

ତତ୍ତେଽନୁକମ୍ପାଂ ସୁସମୀକ୍ଷମାଣୋ
ଭୁଞ୍ଜାନ ଏବାତ୍ମକୃତଂ ବିପାକମ୍ ।

ଆପଣ ଅଜେୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଜିତିଯାଆନ୍ତି, ଆପଣ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରେମର ଅଧୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ଏହା ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିର ହିଁ ମହିମା ॥ ୩ ॥ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଭକ୍ତି ହେଉଛି ସକଳ ପ୍ରକାର କଲ୍ୟାଣର ମୂଳସ୍ରୋତ ବା ଉଦ୍‌ଗମ ସ୍ଥଳ । ଯେଉଁମାନେ ସେହି ଭକ୍ତିକୁ ଛାଡ଼ି କେବଳ ଜ୍ଞାନପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରମ କରନ୍ତି ଓ ଦୁଃଖ ସହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ଶ୍ରମ କେବଳ ଚଷୁ କୁଟିବା ପରି ନିଷ୍ଫଳ ପ୍ରୟାସମାତ୍ର । ସେମାନଙ୍କୁ କେବଳ କ୍ଲେଶ ହିଁ ମିଳିଥାଏ ॥ ୪ ॥

ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! ହେ ଅନନ୍ତ ! ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ପୂର୍ବରୁ ଅନେକ ଯୋଗୀ ଯୋଗାଦି ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇ ନ ପାରି ଶେଷରେ ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ଲୌକିକ ଓ ବୈଦିକ କର୍ମ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେଲେ । ସେହି ସମର୍ପିତ କର୍ମରୁ ତଥା ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳା କଥାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ସେହି ଭକ୍ତିବଳରେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ସେମାନେ ଅତି ସହଜରେ ଆପଣଙ୍କର ପରମପଦ ଲାଭ କଲେ ॥ ୫ ॥ ହେ ଅନନ୍ତ ! ଆପଣଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ତ ନିର୍ଗୁଣ ନିରାକାର । ଆପଣଙ୍କର ସେହି ସ୍ୱରୂପକୁ ଶୁଦ୍ଧ-ଅନ୍ତଃକରଣ ଥିବା ଯୋଗୀଜନ ହିଁ ଜାଣିପାରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ସେହି ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ନିର୍ବିକାର ଓ ରୂପରହିତ । ଯାହାଙ୍କର ସର୍ବତ୍ର ବ୍ରହ୍ମଦୃଷ୍ଟି ହୋଇଯାଏ, ତାହାଙ୍କର ଜ୍ଞାନରେ ଆପଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ବି ରହେ ନାହିଁ । ସେପରି ଯୋଗୀ ହିଁ ଆପଣଙ୍କର ମହିମା ଯଥାର୍ଥ ରୂପରେ ଜାଣିପାରନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ପୁଣି, ହେ ଭଗବନ୍ ! ଯଦି କେହି କେହି ସମର୍ଥ ପୁରୁଷ ଅନେକ ଜନ୍ମ ଧରି ପରିଶ୍ରମ କରି ପୃଥିବୀର ପ୍ରତିଟି ପରମାଣୁକୁ, ଆକାଶର ପ୍ରତିଟି ହିମକଣାକୁ ତଥା ଆକାଶରେ ଝଲସୁଥିବା ପ୍ରତିଟି ନକ୍ଷତ୍ରକୁ ଗଣିଦେଇ ପାରିଥିବେ, ତେବେ ବି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେଉଁ ସମର୍ଥ ପୁରୁଷ ବା ଆପଣଙ୍କର ସଗୁଣ ସ୍ୱରୂପର ଅନନ୍ତ ଗୁଣକୁ ଗଣିଦେଇ ପାରିବ ? ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ କେବଳ ସଂସାରର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ମହିମାକୁ ଜାଣିବା ସତରେ ବଡ଼ ଦୁଷ୍କର ॥ ୭ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଅନୁକ୍ଷଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସୁକତାର ସହିତ ଆପଣଙ୍କ କୃପାକୁ ଭଲରୂପେ ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅନୁସାରେ ଯାହା କିଛି ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ ମିଳେ, ତାହାକୁ ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଓ ଯେ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ, ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ ଓ ପୁଲକିତ ଶରୀରରେ (ଅର୍ଥାତ୍ କାୟ-ମନ-ବାକ୍ୟରେ)

ହୃଦ୍‌ବାଗ୍‌ବପୁର୍ଭିର୍ବିଦଧନ୍ନମସ୍ତେ
ଜୀବେତ ଯୋ ମୁକ୍ତିପଦେ ସ ଦାୟଭାକ୍ ॥ ୮

ନିଜକୁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପିତ କରିଦେଇଥାନ୍ତି, ସେ ଆପଣଙ୍କ ପରମପଦର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ଅଧିକାରୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଯେପରି କି ପୁତ୍ର ପିତାର ସମ୍ପତ୍ତିରେ ଅଧିକାରୀ ହୋଇଯାଏ ॥ ୮ ॥

ପଶ୍ୟେଶ ମେଽନାର୍ଯ୍ୟମନନ୍ତ ଆଦ୍ୟେ
ପରାତ୍ମନି ତ୍ୱୟ୍ୟପି ମାୟିମାୟିନି ।
ମାୟାଂ ବିତତ୍ୟେକ୍ଷିତୁମାତ୍ମବୈଭବଂ
ହ୍ୟହଂ କିୟାନୈଚ୍ଛମିବାର୍ଚିରଗ୍ନୌ ॥ ୯

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୋର କୁଟିଳତା କେତେ ଦେଖନ୍ତୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ ଆଦିପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା । ମୋ ପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ମାୟାବୀ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାଚକ୍ରରେ ଘୂରୁଛନ୍ତି; ତଥାପି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ମୋର ମାୟା ବିସ୍ତାର କରି ମୋର ପ୍ରଭାବର ଶକ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୋ ପରି ତୁଚ୍ଛଟାର ବା ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ମୂଲ୍ୟ କେତେ ! କଣ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅଗ୍ନିଶିଖା ସହିତ ସାମାନ୍ୟ ଅଗ୍ନିକଣାଟିଏ ଗଣ୍ୟ ହୋଇପାରେ? ॥ ୯ ॥

ଅତଃ କ୍ଷମସ୍ୱାଚ୍ୟୁତ ମେ ରଜୋଭୁବୋ
ହ୍ୟଜାନତସ୍ତ୍ୱତ୍‌ପୃଥଗୀଶମାନିନଃ ।
ଅଜାବଲେପାନ୍ଧତମୋଽନ୍ଧଚକ୍ଷୁଷ
ଏଷୋଽନୁକମ୍ପ୍ୟୋ ମୟି ନାଥବାନିତି ॥ ୧୦

ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ରଜୋଗୁଣରୁ ଜାତ ହୋଇଛି । ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ମୁଁ ଠିକ୍‌ରୂପେ ଜାଣି ନ ଥିଲି । ତେଣୁ ମୁଁ ନିଜକୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଓ ନିଜକୁ ସଂସାରର ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି ଧରି ନେଇଥିଲି । 'ମୁଁ ହେଉଛି ଅଜନ୍ମା ଜଗତ୍‌କର୍ତ୍ତା' ଏଭଳି ମୋ ଭିତରେ ଏକ ମାୟାକୃତ ମୋହ ଜାତ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଏବଂ ମୁଁ ସେହି ମୋହର ଘନ ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଯାଇଥିଲି । ତେଣୁ ଆପଣ 'ଏ ମୋର ଅଧୀନ', 'ଏ ମୋର ଭୃତ୍ୟ', 'ଏହାକୁ କୃପା କରିବା ଉଚିତ' ବୋଲି ଭାବି ମୋର ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୦ ॥

କ୍ୱାହଂ ତମୋମହଦହଂଖଚରାଗ୍ନିବାର୍ଭୂ-
ସଂବେଷ୍ଟିତାଣ୍ଡଘଟସପ୍ତବିତସ୍ତିକାୟଃ ।
କ୍ୱେଦୃଗ୍‌ବିଧାବିଗଣିତାଣ୍ଡପରାଣୁଚର୍ଯ୍ୟା-
ବାତାଧ୍ୱରୋମବିବରସ୍ୟ ଚ ତେ ମହିତ୍ୱମ୍ ॥ ୧୧

ହେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ! ପ୍ରକୃତି, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଂକାର, ଆକାଶ, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି, ଜଳ ଓ ପୃଥିବୀରୂପ ଆବରଣ ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ହିଁ ହେଉଛି ମୋର ଶରୀର; କିନ୍ତୁ ଝରକାର ଜାଲିବାଟ ଦେଇ ଆସୁଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣରେ ଉଡୁଥିବା ଅଗଣିତ ଧୂଳିକଣା ପରି ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରତିଟି ଲୋମମୂଳରେ ଏଭଳି ଅଗଣିତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଘୂରି ବୁଲିଛନ୍ତି । କାହିଁ ସାଢ଼େ ତିନିହାତ ଶରୀରଧାରୀ କ୍ଷୁଦ୍ର ମୁଁ ଏବଂ କାହିଁ ଆପଣଙ୍କର ଅନନ୍ତ ମହିମା ! ॥ ୧୧ ॥

ଉତ୍‌କ୍ଷେପଣଂ ଗର୍ଭଗତସ୍ୟ ପାଦୟୋଃ
କିଂ କଳ୍ପତେ ମାତୁରଧୋକ୍ଷଜାଗସେ ।
କିମସ୍ତିନାସ୍ତିବ୍ୟପଦେଶଭୂଷିତଂ
ତବାସ୍ତି କୁକ୍ଷେଃ କିୟଦପ୍ୟନନ୍ତଃ ॥ ୧୨

ହେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଛୁଆ ମାଆପେଟରେ ଥିଲାବେଳେ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ହାତଗୋଡ଼ ଛାଟି ହୁଏ ଓ ମାଆପେଟରେ ଆଘାତ ଦିଏ; କିନ୍ତୁ ମାଆ କଣ ସେହି ଆଘାତକୁ ଅପରାଧ ବୋଲି ଭାବେ, ନା ସେଥିରେ ଛୁଆର ଅପରାଧ ଧରାଯାଏ ? ଏ ଜଗତରେ କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣରୂପରେ ଯାହା କିଛି ଅଛି, ସବୁ ତ ଆପଣଙ୍କ ଉଦରରେ ରହିଛି । ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଉଦରର ଶିଶୁତୁଲ୍ୟ । ତେଣୁ ହେ ପ୍ରଭୁ ମୋର ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୨ ॥

1832 भा० सटीक खण्ड-२ (ओड़िआ)—4 D

ଜଗତ୍ତ୍ରୟାନ୍ତୋଦଧିସଂପ୍ଳବୋଦେ
ନାରାୟଣସ୍ୟୋଦରନାଭିନାଳାତ୍ ।
ବିନିର୍ଗତୋଽଜସ୍ତ୍ୱିତି ବାଙ୍ ନ ବୈ ମୃଷା
କିଂ ତ୍ୱୀଶ୍ୱର ତ୍ୱନ୍ନ ବିନିର୍ଗତୋଽସ୍ମି ॥ ୧୩

ନାରାୟଣସ୍ତ୍ୱଂ ନ ହି ସର୍ବଦେହିନା-
ମାତ୍ମାସ୍ୟଧୀଶାଖିଳଲୋକସାକ୍ଷୀ ।
ନାରାୟଣୋଽଙ୍ଗଂ ନରଭୂଜଳାୟନା-
ତ୍ତଚ୍ଚାପି ସତ୍ୟଂ ନ ତବୈବ ମାୟା ॥ ୧୪

ତଚ୍ଚେଜ୍ଜଳସ୍ଥଂ ତବ ସଜ୍ଜଗଦ୍‌ବପୁଃ
କିଂ ମେ ନ ଦୃଷ୍ଟଂ ଭଗବଂସ୍ତଦୈବ ।
କିଂ ବା ସୁଦୃଷ୍ଟଂ ହୃଦି ମେ ତଦୈବ
କିଂ ନୋ ସପଦ୍ୟେବ ପୁନର୍ବ୍ୟଦର୍ଶି ॥ ୧୫

ଅତ୍ରୈବ ମାୟାଧମନାବତାରେ
ହ୍ୟସ୍ୟ ପ୍ରପଞ୍ଚସ୍ୟ ବହିଃ ସ୍ଫୁଟସ୍ୟ ।
କୃତ୍ସ୍ନସ୍ୟ ଚାନ୍ତର୍ଜଠରେ ଜନନ୍ୟା
ମାୟାତ୍ୱମେବ ପ୍ରକଟୀକୃତଂ ତେ ॥ ୧୬

ଯସ୍ୟ କୁକ୍ଷାବିଦଂ ସର୍ବଂ ସାତ୍ମଂ ଭାତି ଯଥା ତଥା ।
ତତ୍ତ୍ୱ୍ୟପୀହ ତତ୍ ସର୍ବଂ କିମିଦଂ ମାୟୟା ବିନା ॥ ୧୭

ଅଦ୍ୟୈବ ତ୍ୱଦୃତେଽସ୍ୟ କିଂ ମମ ନ ତେ
ମାୟାତ୍ୱମାଦର୍ଶିତ-
ମେକୋଽସି ପ୍ରଥମଂ ତତୋ ବ୍ରଜସୁହୃଦ୍
ବତ୍ସାଃ ସମସ୍ତା ଅପି ।

ଶ୍ରୁତିଗଣ କହନ୍ତି, "ଯେତେବେଳେ ତିନିଲୋକ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଜଳରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସେହି ଜଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ନାରାୟଣଙ୍କ ନାଭିକମଳରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ।" ସେମାନଙ୍କର ଏହି କଥନ କଦାପି ଅସତ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରେ। ତେଣୁ ଆପଣ ହିଁ କହନ୍ତୁ, ମୁଁ କଣ ଆପଣଙ୍କର ପୁତ୍ର ନୁହେଁ? ॥ ୧୩ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଜୀବଙ୍କର ଆତ୍ମା; ତେଣୁ ଆପଣ ନାରାୟଣ (ନାର=ଜୀବ: ଅୟନ=ଆଶ୍ରୟ)। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ୱର; ତେଣୁ ଆପଣ ନାରାୟଣ (ନର=ଜୀବ; ଅୟନ=ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ)। ଆପଣ ସମସ୍ତ ଲୋକର ସାକ୍ଷୀ; ସେଥିପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ନାରାୟଣ (ନାର=ଜୀବ; ଅୟନ=ଜ୍ଞାତା। ନରଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଜଳରେ ନିବାସ କରୁଥିବାରୁ ଯାହାଙ୍କୁ ନାରାୟଣ କୁହାଯାଏ (ନାର=ଜଳ; ଅୟନ=ନିବାସ ସ୍ଥାନ), ସେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଏକ ଅଂଶ। ସେ ଅଂଶ ପରି ଦିଶିବା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ; ତାହା ଆପଣଙ୍କର ମାୟାମାତ୍ର ॥ ୧୪ ॥ ଭଗବନ୍! ଯଦି ଆପଣଙ୍କର ସେହି ବିରାଟ ସ୍ୱରୂପ ସତରେ ସେତେବେଳେ ଜଳରେ ଥିଲା, ତେବେ ମୁଁ ମୃଣାଳ ରନ୍ଧ୍ର ମାର୍ଗରେ ଯାଇ ସେହି ସ୍ୱରୂପକୁ ଶହେ ବର୍ଷ ଧରି ଜଳରେ ଖୋଜିଲାବେଳେ କାହିଁକି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖିପାରିଲି ନାହିଁ? କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ତପସ୍ୟା କଲି, ସେତେବେଳେ କିପରି ମୋତେ ମୋ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ତାର ଦର୍ଶନ ମିଳିଗଲା? ଏବଂ କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ ତାହା କାହିଁକି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲା ଯେ, ଆଉ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ? ॥ ୧୫ ॥ ହେ ମାୟାବିନାଶକ ପ୍ରଭୁ! ଅତୀତ କଥା କଣ କହିବି, ଏବେ ଏହି ଅବତାରରେ ବି ଆପଣ ଏହି ଦୃଶ୍ୟମାନ୍ ଜଗତଟା ନିଜ ଉଦର ଭିତରେ ଥିବାର ଦେଖାଇଦେଲେ ଏବଂ ତାହା ଦେଖିଦେଇ ମାତା ଯଶୋଦା ଚକିତ ହୋଇଗଲେ। ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ଆପଣଙ୍କର ମାୟା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ॥ ୧୬ ॥ ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ଓ ଆପଣ ନିଜେ ବାହାରେ ଯେପରି ଦେଖାଯାଉଛନ୍ତି, ଯଦି ଆପଣଙ୍କର ଉଦର ଭିତରେ ବି ସବୁକିଛି ଠିକ୍ ସେହିପରି ଦେଖାଯାଉଛି, ତେବେ ଏସବୁ କଣ ଆପଣଙ୍କ ମାୟା ବିନା ସମ୍ଭବପର? ଏସବୁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳା ॥ ୧୭ ॥ ଗଲାଦିନର କଥା ଛାଡ଼ନ୍ତୁ; ଆଜିର ଘଟଣା ଦେଖନ୍ତୁ। କଣ ଆଜି

ତାବନ୍ତୋଽସି ଚତୁର୍ଭୁଜାସ୍ତଦଖିଳୈଃ
ସାକଂ ମୟୋପାସିତା-
ସ୍ତାବନ୍ତ୍ୟେବ ଜଗନ୍ତ୍ୟଭୂସ୍ତଦମିତଂ
ବ୍ରହ୍ମାଦ୍ୱୟଂ ଶିଷ୍ୟତେ ॥ ୧୮

ଅଜାନତାଂ ତ୍ୱତ୍ପଦବୀମନାତ୍ମ-
ନ୍ୟାତ୍ମାଽଽତ୍ମନା ଭାସି ବିତତ୍ୟ ମାୟାମ୍ ।
ସୃଷ୍ଟାବିବାହଂ ଜଗତୋ ବିଧାନ
ଇବ ତ୍ୱମେଷୋଽନ୍ତ ଇବ ତ୍ରିନେତ୍ରଃ ॥ ୧୯

ସୁରେଷ୍ୱୃଷିଷ୍ୱୀଶ ତଥୈବ ନୃଷ୍ୱପି
ତିର୍ଯ୍ୟକ୍ଷୁ ଯାଦସ୍ସ୍ୱପି ତେଽଜନସ୍ୟ ।
ଜନ୍ମାସତାଂ ଦୁର୍ମଦନିଗ୍ରହାୟ
ପ୍ରଭୋ ବିଧାତଃ ସଦନୁଗ୍ରହାୟ ଚ ॥ ୨୦

କୋ ବେତ୍ତି ଭୂମନ୍ ଭଗବନ୍ ପରାତ୍ମନ୍
ଯୋଗେଶ୍ୱରୋତୀର୍ଭବତସ୍ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାମ୍ ।
କ୍ୱ ବା କଥଂ ବା କତି ବା କଦେତି
ବିସ୍ତାରୟନ୍ କ୍ରୀଡ଼ସି ଯୋଗମାୟାମ୍ ॥ ୨୧

ତସ୍ମାଦିଦଂ ଜଗଦଶେଷମସତ୍ସ୍ୱରୂପଂ
ସ୍ୱପ୍ନାଭମସ୍ତଧିଷଣଂ ପୁରୁଦୁଃଖଦୁଃଖମ୍ ।
ତ୍ୱୟ୍ୟେବ ନିତ୍ୟସୁଖବୋଧତନାବନନ୍ତେ
ମାୟାତ ଉଦ୍ୟଦପି ଯତ୍ ସଦିବାବଭାତି ॥ ୨୨

ଏକସ୍ତ୍ୱମାତ୍ମା ପୁରୁଷଃ ପୁରାଣଃ
ସତ୍ୟଃ ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିରନନ୍ତ ଆଦ୍ୟଃ ।
ନିତ୍ୟୋଽକ୍ଷରୋଽଜସ୍ରସୁଖୋ ନିରଞ୍ଜନଃ
ପୂର୍ଣ୍ଣୋଽଦ୍ୱୟୋ ମୁକ୍ତ ଉପାଧିତୋଽମୃତଃ ॥ ୨୩

ଆପଣ ମୋରି ଆଗରେ, ଆପଣଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅବଶିଷ୍ଟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗତ୍ କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାର ଖେଳ ବୋଲି ଦେଖାଇଦେଲେ ନାହିଁ? ପ୍ରଥମେ ତ କେବଳ ଆପଣ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପରେ ଆପଣ ସବୁ ଗୋପାଳବାଳକ, ସେମାନଙ୍କର ସବୁ ବାଛୁରୀ, ବେତ ଓ ଶିକା ମଧ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ତା'ପରେ ମୁଁ ଦେଖିଲି, ଆପଣଙ୍କର ସେହିସବୁ ବାଳକରୂପ ଚତୁର୍ଭୁଜ ହୋଇଯାଇଛି ଏବଂ ମୋ ସମେତ ଅନ୍ୟସବୁ ତତ୍ତ୍ୱ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରୁଛନ୍ତି । ତା'ପରେ ଯେତିକି ବାଳକ ଆଦି ଥିଲେ, ଆପଣ ସେତିକି ସଂଖ୍ୟକ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରୂପ ହୋଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଏବେ ମୁଁ ଦେଖୁଛି, କେବଳ ଆପଣ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ରହ୍ମରୂପେ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥

ଯେଉଁମାନେ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣ ପ୍ରକୃତିର ଅଧୀନରେ ଥିବା ଜୀବରୂପେ ପ୍ରତୀତ ହୁଅନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆପଣ ମାୟାର ପରଦା ପକାଇଦେଇ ସୃଷ୍ଟି ସମୟରେ ମୋ (ବ୍ରହ୍ମା) ରୂପରେ, ପାଳନ ସମୟରେ ଆପଣ ନିଜ (ବିଷ୍ଣୁ) ରୂପରେ ଏବଂ ସଂହାର ସମୟରେ ରୁଦ୍ରରୂପରେ ପ୍ରତୀତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ ଓ ବିଧାତା । ଅଜନ୍ମା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଦେବତା, ଋଷି, ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁପକ୍ଷୀ ଓ ଜଳଚର ଆଦି ଯୋନିରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କର ଗର୍ବଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ଓ ସତ୍ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବାକୁ ॥ ୨୦ ॥ ହେ ଭଗବନ୍! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ ପରମାତ୍ମା ଓ ଯୋଗେଶ୍ୱର । ଯେତେବେଳେ ଆପଣ ଯୋଗମାୟା ବିସ୍ତାର କରି ଲୀଳା କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଲୀଳା କେଉଁଠି, କାହିଁକି, କେବେ ଓ କେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିବ, ତାହା ଏ ତ୍ରିଲୋକରେ କିଏ ବା ଜାଣି ପାରିବ! ॥ ୨୧ ॥ ସ୍ୱପ୍ନ ପରି ଅସତ୍ୟ, ଅଜ୍ଞାନରୂପ ଏବଂ ଅସୀମ ଦୁଃଖଦାୟୀ ହୋଇଥିବା ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ଆପଣଙ୍କ ପରି ପରମାନନ୍ଦ, ପରମ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଅନନ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱଙ୍କ ମାୟାଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ବିଲୀନ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଥିବାରୁ ସତ୍ୟ ପରି ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି ॥ ୨୨ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ! ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ହୋଇଥିବାରୁ ଏକମାତ୍ର ଆପଣ ହିଁ ସତ୍ୟ; ଆପଣ ପୁରାଣପୁରୁଷ ହୋଇଥିବାରୁ ଜନ୍ମାଦି ବିକାରବର୍ଜିତ । ଆପଣ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ହୋଇଥିବାରୁ ଦେଶ, କାଳ ଓ ବସ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସୀମିତ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସେସବୁର

ଏବଂବିଧଂ ତ୍ୱାଂ ସକଳାତ୍ମନାମପି
ସ୍ୱାତ୍ମାନମାତ୍ମାତ୍ମତୟା ବିଚକ୍ଷତେ ।
ଗୁର୍ବର୍କଲବ୍ଧୋପନିଷତ୍ସୁଚକ୍ଷୁଷା
ଯେ ତେ ତରନ୍ତୀବ ଭବାନୃତାମ୍ବୁଧିମ୍ ॥ ୨୪

ଆତ୍ମାନମେବାତ୍ମତୟାବିଜାନତାଂ
ତେନୈବ ଜାତଂ ନିଖିଳଂ ପ୍ରପଞ୍ଚିତମ୍ ।
ଜ୍ଞାନେନ ଭୂୟୋଽପି ଚ ତତ୍ ପ୍ରଲୀୟତେ
ରଜ୍ଜ୍ୱାମହେର୍ଭୋଗଭବାଭବୌ ଯଥା ॥ ୨୫

ଅଜ୍ଞାନସଂଜ୍ଞୌ ଭବବନ୍ଧମୋକ୍ଷୌ
ଦ୍ୱୌ ନାମ ନାନ୍ୟୌ ସ୍ତ ଋତଜ୍ଞଭାବାତ୍ ।
ଅଜସ୍ରଚିତ୍ୟାତ୍ମନି କେବଳେ ପରେ
ବିଚାର୍ଯ୍ୟମାଣେ ତରଣାବିବାହନୀ ॥ ୨୬

ତ୍ୱାମାତ୍ମାନଂ ପରଂ ମତ୍ୱା ପରମାତ୍ମାନମେବ ଚ ।
ଆତ୍ମା ପୁନର୍ବହିର୍ମୃଗ୍ୟ ଅହୋଽଜ୍ଞଜନତାଜ୍ଞତା ॥ ୨୭

ଅନ୍ତର୍ଭବେଽନନ୍ତ ଭବନ୍ତମେବ
ହ୍ୟତତ୍ତ୍ୟଜନ୍ତୋ ମୃଗୟନ୍ତି ସନ୍ତଃ ।
ଅସନ୍ତମପ୍ୟନ୍ତ୍ୟହିମନ୍ତରେଣ
ସନ୍ତଂ ଗୁଣଂ ତଂ କିମୁ ଯନ୍ତି ସନ୍ତଃ ॥ ୨୮

ଆଦିକାରଣ। ଆପଣ ଅବିନାଶୀ ହୋଇଥିବାରୁ ନିତ୍ୟ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ଅଖଣ୍ଡିତ। ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ମଳ ନାହିଁ, କି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅଭାବ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଆପଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଏକ। ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଉପାଧିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣ ଅମୃତସ୍ୱରୂପ ॥ ୨୩ ॥ ଆପଣଙ୍କର ଏଭଳି ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଆତ୍ମା (ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ)। ଯେ ଗୁରୁରୂପୀ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନରୂପୀ ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ପାଇ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କୁ ନିଜ ସ୍ୱରୂପ (ଆତ୍ମା) ରୂପରେ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ପାଇଯାଆନ୍ତି, ଜାଣନ୍ତୁ, ସେ ଏହି ମିଥ୍ୟା ସଂସାରସାଗରକୁ ପାରି ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ଯେଉଁମାନେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଆତ୍ମା-ରୂପରେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଅଜ୍ଞାନ ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏହି ନାମରୂପାତ୍ମକ ନିଖିଳ ପ୍ରପଞ୍ଚର ଉତ୍ପତ୍ତି ବିଷୟରେ ଭ୍ରମ ସୃଷ୍ଟି କରିଦିଏ। କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଭ୍ରମ ହେତୁ ଦଉଡ଼ିକୁ ସାପ ବୋଲି ଭାବିଦିଏ ଏବଂ ଭ୍ରମ ଦୂର ହୋଇଯିବା କ୍ଷଣି ସେହି ସର୍ପବିଶ୍ୱାସ ବି ତୁଟିଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜ୍ଞାନ ହୋଇଯିବାକ୍ଷଣି ସେହି ଭ୍ରମ ଦୂର ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୫ ॥ ସଂସାରର ବନ୍ଧନ ଓ ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତି—ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ବିଷୟ ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଥାଏ। ବାସ୍ତବରେ ଏ ଦୁଇଟି ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନର ହିଁ ନାମ। ସତ୍ୟ ଓ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଏ ଦୁଇଟିର କୌଣସି ଭିନ୍ନ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ। ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରେ ଯେପରି ଦିନ ଓ ରାତିର ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ, ବିଗ୍ଭର କଲେ ଦେଖିବେ, ଅଖଣ୍ଡ ଚିଦ୍ସ୍ୱରୂପ ବିଶୁଦ୍ଧ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱରେ ସେହିପରି ବନ୍ଧନ ନାହିଁ, କି ମୋକ୍ଷ ନାହିଁ॥ ୨୬ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! କେଡ଼େ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ ଯେ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ନିଜ ଆତ୍ମା; ଅଥଚ ଲୋକେ ଆପଣଙ୍କୁ ପର ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି; ପୁଣି ଶରୀର ଆଦି ପର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଲୋକେ ସେସବୁକୁ ଆତ୍ମା (ନିଜେ) ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଏପରି ଭାବି ଆପଣଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଖୋଜୁଛନ୍ତି ! ସତରେ ଅଜ୍ଞାନୀ ଜୀବମାନଙ୍କର ଏହା କେତେ ବଡ଼ ମୂର୍ଖତା ନୁହେଁ ! ॥ ୨୭ ॥ ହେ ଅନନ୍ତ ! ଆପଣ ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ହିଁ ବିରାଜିତ; ତେଣୁ ସନ୍ଥମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଛଡ଼ା ବାକି ଯାହାସବୁ ଦେଖାଯାଉଛି, ସେସବୁକୁ 'ନେତି ନେତି' ପ୍ରଣାଳୀଦ୍ୱାରା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ନିଜ ଭିତରେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଖୋଜନ୍ତି। କାରଣ ଯଦିବା ଦଉଡ଼ିରେ ସାପ ନାହିଁ, ତଥାପି ସେହି ସତ ପରି ମନେ ହେଉଥିବା ସାପଟା ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ଦୃଢ଼ଧାରଣା ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେଉଁ ସତ୍ପୁରୁଷ ଭଲା ପ୍ରକୃତ ଦଉଡ଼ିକୁ ଦଉଡ଼ି ବୋଲି ଜାଣିପାରିବ ! ॥ ୨୮ ॥

ଅଥାପି ତେ ଦେବ ପଦାମ୍ବୁଜଦ୍ୱୟ-
ପ୍ରସାଦଲେଶାନୁଗୃହୀତ ଏବ ହି ।
ଜାନାତି ତତ୍ତ୍ୱଂ ଭଗବନ୍ମହିମ୍ନୋ
ନ ଚାନ୍ୟ ଏକୋଽପି ଚିରଂ ବିଚିନ୍ୱନ୍ ॥ ୨୯

ନିଜର ଭକ୍ତଜନମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ଫୁରିତ ହେଉଥିବା ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ଜ୍ଞାନର ସ୍ୱରୂପ ଓ ମହିମା ଏପରି ଯେ, ତା'ଦ୍ୱାରା ଅଜ୍ଞାନକଳ୍ପିତ ଜଗତ୍ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ପୁଣି ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଯୁଗଳର ସାମାନ୍ୟମାତ୍ର ବି କୃପାପ୍ରସାଦ ପାଇଯାଆନ୍ତି ଓ ସେହି ଚରଣଦ୍ୱାରା ଅନୁଗୃହୀତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦମୟୀ ମହିମାର ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିପାରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କେହି ବି ନିଜର ସାଧନାରୂପୀ ପ୍ରଯତ୍ନଦ୍ୱାରା ଯେତେ କାଳ ଧରି ଯେତେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସେ ଆପଣଙ୍କ ମହିମାର ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ପାଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୯ ॥

ତଦସ୍ତୁ ମେ ନାଥ ସ ଭୂରିଭାଗୋ
ଭବେଽତ୍ର ବାନ୍ୟତ୍ର ତୁ ବା ତିରଶ୍ଚାମ୍ ।
ଯେନାହମେକୋଽପି ଭବଜ୍ଜନାନାଂ
ଭୂତ୍ୱା ନିଷେବେ ତବ ପାଦପଲ୍ଲବମ୍ ॥ ୩୦

ତେଣୁ ହେ ଭଗବନ୍ ! ମୋତେ ଏହି ଜନ୍ମରେ ହେଉ, ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜନ୍ମରେ ହେଉ, ଅଥବା କୌଣସି ପଶୁପକ୍ଷୀ ଆଦି ଜନ୍ମରେ ହେଉ—ଏପରି ସୌଭାଗ୍ୟ ମିଳୁ ଯେ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଦାସମାନଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ଜଣେ ଦାସ ହୋଇଯିବି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବା କରିବି ॥ ୩୦ ॥ ହେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ! ସୃଷ୍ଟିର ଆରମ୍ଭରୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଗତରେ କେତେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇ ନ ଯାଇଛି ! କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଯଜ୍ଞ ଆପଣଙ୍କୁ ତୃପ୍ତ କରିପାରି ନାହିଁ । ଅଥଚ ବ୍ରଜର ଗାଈଙ୍କର ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନ (ବାଛୁରୀ ଓ ବାଳକ) ରୂପ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତନର ଦୁଗ୍ଧକୁ ଅମୃତ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ଆପଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦରେ ପାନ କରିଛନ୍ତି । ସତରେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ପୂର୍ଣ୍ଣସଫଳ ହୋଇଗଲା; ସେମାନେ ଧନ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୧ ॥

ଅହୋଽତିଧନ୍ୟା ବ୍ରଜଗୋରମଣ୍ୟଃ
ସ୍ତନ୍ୟାମୃତଂ ପୀତମତୀବ ତେ ମୁଦା ।
ଯାସାଂ ବିଭୋ ବତ୍ସତରାତ୍ମଜାତ୍ମନା
ଯତ୍ତୃପ୍ତୟେଽଦ୍ୟାପି ନ ଚାଲମଧ୍ୱରାଃ ॥ ୩୧

ଆହା ! ନନ୍ଦ ଆଦି ବ୍ରଜବାସୀ ଗୋପାଳମାନଙ୍କର ଭାଗ୍ୟକୁ ଧନ୍ୟ କହିବା ! ସତରେ, ସେମାନଙ୍କର ଅହୋଭାଗ୍ୟ; କାରଣ ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ସନାତନ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ ସାକ୍ଷାତ୍ ଆପଣ ହିଁ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ, ସହୋଦର ଓ ସୁହୃଦ୍ ॥ ୩୨ ॥

ଅହୋ ଭାଗ୍ୟମହୋ ଭାଗ୍ୟଂ ନନ୍ଦଗୋପବ୍ରଜୌକସାମ୍ ।
ଯନ୍ମିତ୍ରଂ ପରମାନନ୍ଦଂ ପୂର୍ଣ୍ଣଂ ବ୍ରହ୍ମ ସନାତନମ୍ ॥ ୩୨

ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! ଏହି ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କ ସୌଭାଗ୍ୟର ମହିମା ତ ଭିନ୍ନ କଥା; ମନ ଆଦି ଏଗାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତାରୂପେ ରହିଥିବା ମହାଦେବ ଆଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବାନ୍; କାରଣ ଏହି ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ମନ ଆଦି ଏଗାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କୁ ପାନପାତ୍ର କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ଅମୃତଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ମଧୁର ଓ ଅଧିକ ମାଦକ ହୋଇଥିବା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ମକରନ୍ଦ ରସ ପାନ କରିଚାଲିଛୁ । ଆମେ (ପ୍ରତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା) ଯଦି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ତାହା ପାନ କରି ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ହୋଇଯାଉଛୁ, ତେବେ ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ସେହି ରସ ପାନ କରୁଥିବା ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କ କଥା ବା କଣ କହିବା ! ॥ ୩୩ ॥

ଏଷାଂ ତୁ ଭାଗ୍ୟମହିମାଚ୍ୟୁତ ତାବଦାସ୍ତା-
ମେକାଦଶୈବ ହି ବୟଂ ବତ ଭୂରିଭାଗାଃ ।
ଏତଦ୍ଧୃଷୀକଚଷକୈରସକୃତ୍ ପିବାମଃ
ଶର୍ବାଦୟୋଽଙ୍ଘ୍ର୍ୟୁଦଜମଧ୍ୱମୃତାସବଂ ତେ ॥ ୩୩

ତଦ୍ ଭୂରିଭାଗ୍ୟମିହ ଜନ୍ମ କିମପ୍ୟଟବ୍ୟାଂ
ଯଦ୍ ଗୋକୁଲେଽପି କତମାଙ୍ଘ୍ରିରଜୋଽଭିଷେକମ୍ ।
ଯଜ୍ଜୀବିତଂ ତୁ ନିଖିଳଂ ଭଗବାନ୍ ମୁକୁନ୍ଦ-
ସ୍ତ୍ୱଦ୍ୟାପି ଯତ୍ପଦରଜଃ ଶ୍ରୁତିମୃଗ୍ୟମେବ ॥ ୩୪

ଏଷାଂ ଘୋଷନିବାସିନାମୁତ ଭବାନ୍ କିଂ ଦେବ ରାତେତି ନ-
ଶ୍ଚେତୋ ବିଶ୍ୱଫଳାତ୍ ଫଳଂ ତ୍ୱଦପରଂ କୁତ୍ରାପ୍ୟୟନ୍ ମୁହ୍ୟତି ।
ସଦ୍‌ବେଷାଦିବ ପୂତନାପି ସକୁଳା ତ୍ୱାମେବ ଦେବାପିତା
ଯଦ୍ଧାମାର୍ଥସୁହୃତ୍‌ପ୍ରିୟାତ୍ମତନୟପ୍ରାଣାଶୟାସ୍ତ୍ୱତ୍‌କୃତେ ॥ ୩୫

ତାବଦ୍ ରାଗାଦୟଃ ସ୍ତେନାସ୍ତାବତ୍ କାରାଗୃହଂ ଗୃହମ୍ ।
ତାବନ୍ମୋହୋଽଙ୍ଘ୍ରିନିଗଡୋ ଯାବତ୍ କୃଷ୍ଣ ନ ତେ ଜନାଃ ॥ ୩୬

ପ୍ରପଞ୍ଚଂ ନିଷ୍ପ୍ରପଞ୍ଚୋଽପି ବିଡ଼ମ୍ବୟସି ଭୂତଳେ ।
ପ୍ରପନ୍ନଜନତାନନ୍ଦସନ୍ଦୋହଂ ପ୍ରଥିତୁଂ ପ୍ରଭୋ ॥ ୩୭

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏହି ବ୍ରଜଭୂମିର ଯେକୌଣସି ବନରେ— ବିଶେଷ କରି ଗୋକୁଳରେ ଯେକୌଣସି ଯୋନିରେ ଯଦି ମୋର ଜନ୍ମ ହୋଇଯାଆନ୍ତା, ତେବେ ତାହା ମୋ ନିମନ୍ତେ ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ହୁଅନ୍ତା; କାରଣ ଏଠାରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଗଲେ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ନା କୌଣସି ପ୍ରେମୀ-ଭକ୍ତଙ୍କର ଚରଣରଜ ମୋ ଉପରେ ନିଶ୍ଚୟ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତା । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରେମୀ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ସମଗ୍ର ଜୀବନଟା ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ଜୀବନ । ଆପଣ ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ସର୍ବସ୍ୱ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ଚରଣରଜ ମିଳିବା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରଜ ମିଳିବା ସହିତ ସମାନ । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରଜକୁ ତ ଶ୍ରୁତିଗଣ ମଧ୍ୟ ଅନାଦି କାଳରୁ ଖୋଜି ଚାଲିଛନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ହେ ଦେବାରାଧ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ! ଏହି ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ଏମାନଙ୍କ ସେବାର ପ୍ରତିଦାନରେ ଆପଣ କି ଫଳ ଦେବେ ? ହେ ସକଳ ଫଳର ଫଳସ୍ୱରୂପ ! ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ବଳି ତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଫଳ ନାହିଁ । ଏହା ବିଚାର କରି ମୋର ଚିତ୍ତ ମୋହିତ ହୋଇଯାଉଛି । ଆପଣ ଏମାନଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ଦେଇଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଋଣମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ; କାରଣ ପୂତନା—ଯାହାର ବେଶଟା କେବଳ ସାଧ୍ୱୀ ସ୍ତ୍ରୀର ବେଶ ଥିଲା, ଅଥଚ ହୃଦୟ ନିତାନ୍ତ କ୍ରୂର ଥିଲା, ସେହି ପୂତନା ମଧ୍ୟ ତାର ଅଘାସୁର, ବକାସୁର ଆଦି ସମ୍ପର୍କୀୟଙ୍କ ସହିତ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ସାରିଲାଣି । ତେବେ ଯେଉଁ ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ନିଜର ଘର, ଧନ, ସ୍ୱଜନ, ପ୍ରିୟଜନ, ଶରୀର, ପୁତ୍ର, ପ୍ରାଣ ଓ ମନ ସବୁ କିଛି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପିତ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସବୁ କିଛି କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅଭିପ୍ରେତ, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଏକା ଫଳ ଦେଇ ଆପଣ କିପରି ଋଣମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇ ପାରିବେ ? ॥ ୩୫ ॥ ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ଜୀବ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କର ହୋଇ ନ ଯାଇଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଗଦ୍ୱେଷ ଆଦି ଦୋଷମାନେ ଚୋରଙ୍କ ପରି ଜୀବର ସର୍ବସ୍ୱ ଅପହରଣ କରିଚାଲନ୍ତି; ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘର ଓ ଘରର ଲୋକମାନେ ସମ୍ପର୍କ-ବନ୍ଧନରେ ଜୀବକୁ ବନ୍ଦୀ ପରି ବାନ୍ଧି ରଖନ୍ତି ଏବଂ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋହ ଜୀବର ପାଦକୁ ବେଡ଼ି ପରି ବାନ୍ଧି ରଖିଥାଏ ॥ ୩୬ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ସାଂସାରିକ ଜଞ୍ଜାଳରୁ ସର୍ବଥା ବିମୁକ୍ତ; ତଥାପି ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତଜନଙ୍କୁ ଅନନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ବିତରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ପୃଥିବୀରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଲୀଳା-

ଜାନନ୍ତ ଏବ ଜାନନ୍ତୁ କିଂ ବହୂକ୍ତ୍ୟା ନ ମେ ପ୍ରଭୋ ।
ମନସୋ ବପୁଷୋ ବାଚୋ ବୈଭବଂ ତବ ଗୋଚରଃ ॥ ୩୮

ଅନୁଜାନୀହି ମାଂ କୃଷ୍ଣ ସର୍ବଂ ତ୍ୱଂ ବେତ୍ସି ସର୍ବଦୃକ୍ ।
ତ୍ୱମେବ ଜଗତାଂ ନାଥୋ ଜଗଦେତତ୍ତବାର୍ପିତମ୍ ॥ ୩୯

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବୃଷ୍ଣିକୁଳପୁଷ୍କରଜୋଷଦାୟିନ୍
କ୍ଷ୍ମାନିର୍ଜରଦ୍ୱିଜପଶୂଦଧିବୃଦ୍ଧିକାରିନ୍ ।
ଉଦ୍ଧର୍ମଶାର୍ବରହର କ୍ଷିତିରାକ୍ଷସଧ୍ରୁ-
ଗାକଳ୍ପମାର୍କମର୍ହନ୍ ଭଗବନ୍ ନମସ୍ତେ ॥ ୪୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟଭିଷ୍ଟୂୟ ଭୂମାନଂ ତ୍ରିଃ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ପାଦୟୋଃ ।
ନତ୍ୱାଭୀଷ୍ଟଂ ଜଗଦ୍ଧାତା ସ୍ୱଧାମ ପ୍ରତ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୪୧

ତତୋଽନୁଜ୍ଞାପ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱଭୁବଂ ପ୍ରାଗବସ୍ଥିତାନ୍ ।
ବତ୍ସାନ୍ ପୁଲିନମାନିନ୍ୟେ ଯଥାପୂର୍ବସଖଂ ସ୍ୱକମ୍ ॥ ୪୨

ଏକସ୍ମିନ୍ନପି ଯାତେଽବ୍ଦେ ପ୍ରାଣେଶଂ ଚାନ୍ତରାଽଽତ୍ମନଃ ।
କୃଷ୍ଣମାୟାହତା ରାଜନ୍ କ୍ଷଣାର୍ଦ୍ଧଂ ମେନିରେଽର୍ଭକାଃ ॥ ୪୩

ବିଳାସ ବିସ୍ତାର କରନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ ହେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ! ବିଶେଷ କିଛି କହିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ;—ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ମହିମା ଜାଣିଛନ୍ତି, ଜାଣିଥାନ୍ତୁ; କିନ୍ତୁ ମୋ ମନ, ବାଣୀ ଓ ଶରୀର ତ ଆପଣଙ୍କ ମହିମା ଜାଣିବାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମର୍ଥ ॥ ୩୮ ॥ ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ; ତେଣୁ ଆପଣ ସବୁ କିଛି ଜାଣନ୍ତି। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମଗ୍ର ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ। ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି। ମୁଁ ବା ଆପଣଙ୍କୁ କଣ କହିପାରିବି ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରୁଛି, ଆପଣ ମୋତେ ଶରଣାଗତରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତୁ। ମୋତେ ମୋ ଲୋକକୁ ଫେରି ଯିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୩୯ ॥ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନପ୍ରାଣକୁ ନିଜ ରୂପମାଧୁରୀଦ୍ୱାରା ଆକର୍ଷିତ କରୁଥିବା ହେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଯଦୁବଂଶରୂପୀ ପଦ୍ମକୁ ବିକଶିତ କରୁଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟ। ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଚନ୍ଦ୍ରମା ଯେପରି ସମୁଦ୍ରର ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରେ, ଆପଣ ସେହିପରି ପୃଥିବୀ, ଦେବତା, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଗୋଧନର ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରନ୍ତି। ପାଷଣ୍ଡଧର୍ମରୂପୀ ରାତ୍ରିର ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ନାଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସମାନ। ପୃଥିବୀବାସୀ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ବିନାଶକାରୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣ ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଚନ୍ଦ୍ର ଆଦି ସମସ୍ତ ଦେବତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପୂଜ୍ୟ। ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ମୋର ଜୀବନ ସାରା ମହାକଳ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ କେବଳ ନମସ୍କାର କରୁଥାଏଁ ॥ ୪୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସଂସାରର ରଚୟିତା ବ୍ରହ୍ମା ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ। ତା'ପରେ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ତିନି ଥର ପରିକ୍ରମା କରି ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଓ ନିଜର ଗନ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥାନ ସତ୍ୟଲୋକକୁ ଗ୍ଲିଗଲେ ॥ ୪୧ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ସେତେବେଳକୁ ବାଛୁରୀ ଓ ଗୋପାଳବାଳକମାନଙ୍କୁ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇଥିଲେ। ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଇ, ବାଛୁରୀମାନଙ୍କୁ ଧରି ଯମୁନାପୁଲିନକୁ ଆସିଲେ; କାରଣ ସେ ତାଙ୍କର ସଖାମାନଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ବାଛୁରୀ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ ॥ ୪୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନିଜର ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଯିବାର ସେତେବେଳକୁ ବର୍ଷେ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗୋପାଳ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସେହି ସମୟ ଅର୍ଦ୍ଧକ୍ଷଣ ପରି ଲାଗିଲା। କାହିଁକି ବା ନ ଲାଗନ୍ତା ! —ସେମାନେ ପରା ଭଗବାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱମୋହିନୀ ଯୋଗମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ! ॥ ୪୩ ॥

କିଂ କିଂ ନ ବିସ୍ମରନ୍ତୀହ ମାୟାମୋହିତଚେତସଃ ।
ଯନ୍ମୋହିତଂ ଜଗତ୍ ସର୍ବମଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ବିସ୍ମୃତାତ୍ମକମ୍ ॥ ୪୪

ସେହି ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ପରା ସକଳ ଜୀବ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ବାରମ୍ବାର ବୁଝାଇବା ସତ୍ତ୍ୱେ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ସବୁବେଳେ ଭୁଲି ଯାଉଛନ୍ତି ! ସତରେ, ସେହି ମାୟାର ଶକ୍ତି ଅପାର ଓ ଅସୀମ । ତେଣୁ ସେଥିରେ ମୋହିତ ହୋଇ ଜୀବ ଏଠାରେ କଣ କଣ ଯେ ଭୁଲି ନ ଯାଉଛି, ତାର ହିସାବ ନାହିଁ ॥ ୪୪ ॥

ଊଚୁଶ୍ଚ ସୁହୃଦଃ କୃଷ୍ଣଂ ସ୍ୱାଗତଂ ତେଽତିରଂହସା ।
ନୈକୋଽପ୍ୟଭୋଜି କବଳ ଏହୀତଃ ସାଧୁ ଭୁଜ୍ୟତାମ୍ ॥ ୪୫

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖିଦେବାକ୍ଷଣି ସାଥୀ ପିଲାମାନେ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ କହି ପକାଇଲେ, "ଆରେ କହ୍ନେଇ ! ତୁ ଆସିଗଲୁ, ଭଲ କଲୁ । ଆ, ଆ! ତୁ ନ ଥିବାରୁ ଆମେ ଗୁଣ୍ଡାଏ ବି ଭାତ ଖାଇପାରିନୁ । ଆ, ଏଠିକି ଆ ! ଖୁସିରେ ବସି ଖାଆ ।" ॥ ୪୫ ॥ ଭଗବାନ ହସି ହସି ସାଥୀ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ଭୋଜନ କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଘାସୁରର ଖୋଳଟା ଦେଖାଇଦେଇ ବନରୁ ବ୍ରଜକୁ ଫେରିଆସିଲେ ॥ ୪୬ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶିରରେ ମୟୂରଚୂଳର ମନୋହର ମୁକୁଟ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ତାଙ୍କର କୁଞ୍ଚିତ କେଶରେ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇଥାଏ ମହ ମହ ମହକୁଥିବା ଫୁଲପେଣ୍ଡା । ତାଙ୍କର ଶ୍ୟାମଳ ଅଙ୍ଗରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ ଗେରୁ-ହରିତାଳ ଆଦି ନବୀନ ରଙ୍ଗର ଚିତ୍ର । ସେ ଚ୍ଚାଲି ଚ୍ଚାଲି ଆସୁଥିବା ସମୟରେ ବାଟରେ କେତେବେଳେ ବଂଶୀ ତ, କେତେବେଳେ ଶିଙ୍ଗା ଏବଂ ଆଉ କେତେବେଳେ ପତ୍ରକାହାଳୀ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ବଜାଇ ବଜାଇ ବାଦ୍ୟୋତ୍ସବରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ଫେରୁଥିଲେ । ପଛରେ ଆସୁଥିବା ଗୋପବାଳକମାନେ ଗାନ କରି ଚ୍ଚାଲିଥିଲେ ତାଙ୍କର ଲୋକପାବନ କୀର୍ତ୍ତି । ସେ କେତେବେଳେ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ନାଆଁ ଧରି ଡାକୁଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗେଲ କରୁଥିଲେ । ସାହିଦାଣ୍ଡର ଦୁଇ କଡ଼ରେ ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି ଗୋପୀଗଣ; ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ କେବେ କେମିତି ବାଙ୍କଚ୍ଚାହାଣିରେ ଚ୍ଚାହିଁଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ଆଖି ମିଶାଇ ଦେଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଗୋପୀମାନେ ଆନନ୍ଦବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ଏପରିଭାବରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋଷ୍ଠରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୪୭ ॥

ତତୋ ହସନ୍ ହୃଷୀକେଶୋଽଭ୍ୟବହୃତ୍ୟ ସହାର୍ଭକୈଃ ।
ଦର୍ଶୟଂଶ୍ଚର୍ମାଜଗରଂ ନ୍ୟବର୍ତ୍ତତ ବନାଦ୍ ବ୍ରଜମ୍ ॥ ୪୬

ବର୍ହପ୍ରସୂନନବଧାତୁବିଚିତ୍ରିତାଙ୍ଗଃ
ପ୍ରୋଦ୍ଦାମବେଣୁଦଳଶୃଙ୍ଗରବୋତ୍ସବାଢ୍ୟଃ ।
ବତ୍ସାନ୍ ଗୃଣନ୍ନନୁଗଗୀତପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି-
ର୍ଗୋପୀଦୃଗୁତ୍ସବଦୃଶିଃ ପ୍ରବିବେଶ ଗୋଷ୍ଠମ୍ ॥ ୪୭

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଦିନ ବାଳକମାନେ ବ୍ରଜରେ (ନିଜ ନିଜ ଘରେ) କହିଲେ, "ଆଜି ଯଶୋଦା ମାଆଙ୍କ ଗେହ୍ଲାପୁଅ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ କୃଷ୍ଣ ବଣରେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଅଜଗରକୁ ମାରିଦେଇ ତା' କବଳରୁ ଆମମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଦେଲା ।" ॥ ୪୮ ॥

ଅଦ୍ୟାନେନ ମହାବ୍ୟାଳୋ ଯଶୋଦାନନ୍ଦସୂନୁନା ।
ହତୋଽବିତା ବୟଂ ତ୍ସ୍ମାଦିତି ବାଳା ବ୍ରଜେ ଜଗୁଃ ॥ ୪୮

ରାଜୋବାଚ

ବ୍ରହ୍ମନ୍ ପରୋଭବେ କୃଷ୍ଣେ ଇୟାନ୍ ପ୍ରେମା କଥଂ ଭବେତ୍ ।
ଯୋଽଭୂତପୂର୍ବସ୍ତୋକେଷୁ ସ୍ୱୋଭବେଷ୍ୱପି କଥ୍ୟତାମ୍ ॥ ୪୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସର୍ବେଷାମପି ଭୂତାନାଂ ନୃପ ସ୍ୱାତ୍ମୈବ ବଲ୍ଲଭଃ ।
ଇତରେଽପତ୍ୟବିତ୍ତାଦ୍ୟାସ୍ତଦ୍‌ବଲ୍ଲଭତୟୈବ ହି ॥ ୫୦

ତଦ୍ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଯଥା ସ୍ନେହଃ ସ୍ୱସ୍ୱକାତ୍ମନି ଦେହିନାମ୍ ।
ନ ତଥା ମମତାଲମ୍ବିପୁତ୍ରବିତ୍ତଗୃହାଦିଷୁ ॥ ୫୧

ଦେହାତ୍ମବାଦିନାଂ ପୁଂସାମପି ରାଜନ୍ୟସତ୍ତମ ।
ଯଥା ଦେହଃ ପ୍ରିୟତମସ୍ତଥା ନ ହ୍ୟନୁ ଯେ ଚ ତମ୍ ॥ ୫୨

ଦେହୋଽପି ମମତାଭାକ୍ ଚେତ୍ତର୍ହ୍ୟସୌ ନାତ୍ମବତ୍ ପ୍ରିୟଃ ।
ଯଜ୍ଜୀର୍ଯ୍ୟତ୍ୟପି ଦେହେଽସ୍ମିନ୍ ଜୀବିତାଶା ବଲୀୟସୀ ॥ ୫୩

ତସ୍ମାତ୍ ପ୍ରିୟତମଃ ସ୍ୱାତ୍ମା ସର୍ବେଷାମପି ଦେହିନାମ୍ ।
ତଦର୍ଥମେବ ସକଳଂ ଜଗଦେତଚ୍ଚରାଚରମ୍ ॥ ୫୪

କୃଷ୍ଣମେନମବେହି ତ୍ୱମାତ୍ମାନମଖିଳାତ୍ମନାମ୍ ।
ଜଗଦ୍ଧିତାୟ ସୋଽପ୍ୟତ୍ର ଦେହୀବାଭାତି ମାୟୟା ॥ ୫୫

ବସ୍ତୁତୋ ଜାନତାମତ୍ର କୃଷ୍ଣଂ ସ୍ଥାସ୍ନୁ ଚରିଷ୍ଣୁ ଚ ।
ଭଗବଦ୍ରୂପମଖିଳଂ ନାନ୍ୟଦ୍ ବସ୍ତ୍ୱିହ କିଞ୍ଚନ ॥ ୫୬

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ଥିଲେ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅନ୍ୟ ଜଣକର ପୁଅ । ତା'ହେଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଏତେ ପ୍ରେମ (ସ୍ନେହ) କିପରି ହେଲା ? ସେମାନେ ତ ନିଜ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ବି ଆଗରୁ ଏତେ ପ୍ରେମ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଏହାର କାରଣ କଣ, କୃପା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୪୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ସଂସାରର ସବୁ ପ୍ରାଣୀ ପ୍ରକୃତରେ ନିଜର ଆତ୍ମାକୁ ହିଁ ଅଧିକ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି । ପୁତ୍ରକୁ, ଧନଦୌଲତକୁ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଯେଉଁ ପ୍ରେମ କରାଯାଏ, ତାହା କରାଯାଏ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ବା ବସ୍ତୁ ଆତ୍ମାକୁ ପ୍ରିୟ ଲାଗେ ବୋଲି ॥ ୫୦ ॥ ତେଣୁ ସବୁପ୍ରାଣୀ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ଯେତିକି ପ୍ରେମ କରନ୍ତି, ନିଜର ବୋଲି କହୁଥିବା ପୁତ୍ର, ଧନ ଓ ଗୃହ ଆଦିକୁ ସେତେ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୫୧ ॥ ହେ ନୃପଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ଦେହକୁ ହିଁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଦେହକୁ ଯେତେ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି, ଦେହର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୁତ୍ର-ମିତ୍ର ଆଦିଙ୍କୁ ସେତିକି ପ୍ରେମ କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୫୨ ॥ ଯେତେବେଳେ ବିଗ୍ରରଦ୍ୱାରା ମଣିଷ ଜାଣିଯାଏ ଯେ 'ମୁଁ ଏହି ଦେହ ନୁହେଁ; ଏ ଦେହଟା ମୋର', ସେତେବେଳେ ଆତ୍ମା ପ୍ରତି ଯେତିକି ପ୍ରେମ ରହେ, ଦେହ ପ୍ରତି ଆଉ ସେତିକି ପ୍ରେମ ରହେ ନାହିଁ । ଏହି କାରଣରୁ ଦେହଟା ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିବାର ଆଶା ପ୍ରବଳ ହୋଇ ରହେ ॥ ୫୩ ॥ ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ଆତ୍ମା ପାଇଁ ହିଁ ଲୋକେ ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଜଗତକୁ ବି ପ୍ରେମ କରନ୍ତି ॥ ୫୪ ॥ ଏହି କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ତୁମେ ସକଳ ଆତ୍ମାର ଆତ୍ମା ବୋଲି ଜାଣ । ସଂସାରର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ସେ ଯୋଗମାୟାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ଦେହଧାରୀଙ୍କ ପରି ଜଣା ପଡ଼ିଥାନ୍ତି ॥ ୫୫ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତ ଏହି ଜଗତରେ ଯାହା କିଛି ଚରାଚର ପଦାର୍ଥ ଅଛି, ଅଥବା ଜଗତର ଅତୀତ ହୋଇ ପରମାତ୍ମା, ବ୍ରହ୍ମ, ନାରାୟଣ ଆଦି ଯେଉଁ ଭଗବଦ୍‌ସ୍ୱରୂପ ରହିଛି, ସେ ସବୁ କିଛି ହେଉଛି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସ୍ୱରୂପ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାକୃତ କି ଅପ୍ରାକୃତ ବସ୍ତୁ କେଉଁଠି ହେଲେ ନାହିଁ ॥ ୫୬ ॥

ସର୍ବେଷାମପି ବସ୍ତୂନାଂ ଭାବାର୍ଥୋ ଭବତି ସ୍ଥିତଃ ।
ତସ୍ୟାପି ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣଃ କିମତଦ୍ ବସ୍ତୁ ରୂପ୍ୟତାମ୍ ॥ ୫୭

ସବୁ ବସ୍ତୁର ଅନ୍ତିମ ରୂପ ତାର କାରଣରେ ରହିଥାଏ । ସେହି କାରଣର ମଧ୍ୟ ପରମକାରଣ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ତା'ହେଲେ କହିଲ ଭଲା, କେଉଁ ବସ୍ତୁକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି କହିହେବ ? ॥ ୫୭ ॥ ଯେ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ମୁକୁନ୍ଦ ମୁରାରିଙ୍କ ପଦପଲ୍ଲବରୂପୀ ନୌକାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏହି ଭବସାଗରଟା ତ ବାଛୁରୀ ଖୋଜ ପରି ଛୋଟ ହୋଇଯାଏ । ସେମାନଙ୍କୁ ପରମପଦ ମିଳିଯାଏ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବିପତ୍ତିମାନଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ ଏହି ସଂସାର ଆଉ ରହେ ନାହିଁ ॥ ୫୮ ॥

ସମାଶ୍ରିତା ଯେ ପଦପଲ୍ଲବପ୍ଲବଂ
ମହତ୍‌ପଦଂ ପୁଣ୍ୟଯଶୋ ମୁରାରେଃ ।
ଭବାମ୍ବୁଧିର୍ବତ୍ସପଦଂ ପରଂ ପଦଂ
ପଦଂ ପଦଂ ଯଦ୍ ବିପଦାଂ ନ ତେଷାମ୍ ॥ ୫୮

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ପଞ୍ଚମ ବର୍ଷର ଲୀଳାକୁ ଗୋପପୁଅମାନେ ତାଙ୍କର ଷଷ୍ଠ ବର୍ଷରେ କିପରି କହିଲେ ବୋଲି ତୁମେ ମୋତେ ପଚ୍ଚାରିଥିଲ । ମୁଁ ତାହାର ସମସ୍ତ ରହସ୍ୟ ତୁମକୁ କହିଦେଲି ॥ ୫୯ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୋପପୁଅଙ୍କ ସହିତ ବନକ୍ରୀଡ଼ା, ଅଘାସୁର ବଧ, ସବୁଜ ଘାସ ପଡ଼ିଆରେ ବସି ଦହିଭାତ ଭୋଜନ, ଅପ୍ରାକୃତ ବାଛୁରୀ ଓ ପିଲାମାନଙ୍କ ରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହେବା ଓ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଇଥିବା ମହାନ୍ ସ୍ତୁତି ବିଷୟ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଶୁଣନ୍ତି ଓ କହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷ ମିଳିଯାଏ ॥ ୬୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ କୁମାର ଅବସ୍ଥାର ଅନୁରୂପ ଲୁଚକାଳି, ସେତୁବନ୍ଧନ, ବାନରମାନଙ୍କ ପରି ଡିଆଁକୁଦା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା କରି ବ୍ରଜରେ ହିଁ ତାଙ୍କର କୁମାର ବୟସ କଟାଇଦେଲେ ॥ ୬୧ ॥

ଏତତ୍ତେ ସର୍ବମାଖ୍ୟାତଂ ଯତ୍ ପୃଷ୍ଟୋଽହମିହ ତ୍ୱୟା ।
ଯତ୍ କୌମାରେ ହରିକୃତଂ ପୌଗଣ୍ଡେ ପରିକୀର୍ତ୍ତିତମ୍ ॥ ୫୯

ଏତତ୍ ସୁହୃଦ୍ଭିଶ୍ଚରିତଂ ମୁରାରେ-
ରଘାର୍ଦନଂ ଶାଦ୍ୱଲଜେମନଂ ଚ ।
ବ୍ୟକ୍ତେତରଦ୍ ରୂପମଜୋର୍ବଭିଷ୍ଟବଂ
ଶୃଣ୍ୱନ୍ ଗୃଣନ୍ନେତି ନରୋଽଖିଳାର୍ଥାନ୍ ॥ ୬୦

ଏବଂ ବିହାରୈଃ କୌମାରୈଃ କୌମାରଂ ଜହତୁର୍ବ୍ରଜେ ।
ନିଲାୟନୈଃ ସେତୁବନ୍ଧୈର୍ମର୍କଟୋତ୍ପ୍ଲବନାଦିଭିଃ ॥ ୬୧

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ
ବ୍ରହ୍ମସ୍ତୁତିର୍ନାମ ଚତୁର୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୪ ॥

+++

ଅଥ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଧେନୁକାସୁର ଉଦ୍ଧାର ଓ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କୁ କାଳିୟନାଗର ବିଷରୁ ବଞ୍ଚାଇବା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତତଶ୍ଚ ପୌଗଣ୍ଡବୟଃଶ୍ରିତୌ ବ୍ରଜେ
ବଭୂବତୁସ୍ତୌ ପଶୁପାଳସମ୍ମତୌ ।
ଗାଶ୍ଚାରୟନ୍ତୌ ସଖିଭିଃ ସମଂ ପଦୈ-
ର୍ବୃନ୍ଦାବନଂ ପୁଣ୍ୟମତୀବ ଚକ୍ରତୁଃ ॥ ୧

ତନ୍ମାଧବୋ ବେଣୁମୁଦୀରୟନ୍ ବୃତୋ
ଗୋପୈର୍ଗୃଣଦ୍ଭିଃ ସ୍ୱୟଶୋ ବଳାନ୍ୱିତଃ ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବଳରାମ ଓ କୃଷ୍ଣ ପୌଗଣ୍ଡ ଅବସ୍ଥାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଷଷ୍ଠ ବର୍ଷରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଏଥର ସେମାନଙ୍କୁ ଗାଈ ଚରାଇବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳିଗଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ସଖାମାନଙ୍କ ସହିତ ଗାଈ ଚରାଇବାକୁ ବୃନ୍ଦାବନ ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ ଓ ନିଜର ଚରଣସ୍ପର୍ଶରେ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର କରିଦେଲେ ॥ ୧ ॥ ସେହି ବନଟି ଗାଈଙ୍କ ଚରିବା ନିମନ୍ତେ ସବୁଜ ଘାସରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ; ସେଠାରେ ନାନା

ପଶୂନ୍ ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ପଶବ୍ୟମାବିଶଦ୍
ବିହର୍ତ୍ତୁକାମଃ କୁସୁମାକରଂ ବନମ୍ ॥ ୨

ତନ୍ମଞ୍ଜୁଘୋଷାଲିମୃଗଦ୍ୱିଜାକୁଳଂ
ମହନ୍ମନଃପ୍ରଖ୍ୟପୟଃସରସ୍ୱତା ।
ବାତେନ ଜୁଷ୍ଟଂ ଶତପତ୍ରଗନ୍ଧିନା
ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ରନ୍ତୁଂ ଭଗବାନ୍ ମନୋ ଦଧେ ॥ ୩

ସ ତତ୍ର ତତ୍ରାରୁଣପଲ୍ଲବଶ୍ରିୟା
ଫଳପ୍ରସୂନୋରୁଭରେଣ ପାଦୟୋଃ ।
ସ୍ପୃଶଚ୍ଛିଖାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବନସ୍ପତୀନ୍ ମୁଦା
ସ୍ମୟନ୍ନିବାହାଗ୍ରଜମାଦିପୂରୁଷଃ ॥ ୪

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅହୋ ଅମୀ ଦେବବରାମରାର୍ଚ୍ଚିତଂ
ପାଦାମ୍ବୁଜଂ ତେ ସୁମନଃଫଳାର୍ହଣମ୍ ।
ନମନ୍ତ୍ୟୁପାଦାୟ ଶିଖାଭିରାତ୍ମନ-
ସ୍ତମୋଽପହତ୍ୟୈ ତରୁଜନ୍ମ ଯତ୍କୃତମ୍ ॥ ୫

ଏତେଽଳିନସ୍ତବ ଯଶୋଽଖିଳଲୋକତୀର୍ଥଂ
ଗାୟନ୍ତ ଆଦିପୁରୁଷାନୁପଦଂ ଭଜନ୍ତେ ।
ପ୍ରାୟୋ ଅମୀ ମୁନିଗଣା ଭବଦୀୟମୁଖ୍ୟା
ଗୂଢଂ ବନେଽପି ନ ଜହତ୍ୟନଘାତ୍ମଦୈବମ୍ ॥ ୬

ରଙ୍ଗର ଫୁଲ ମଧ୍ୟ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଫୁଟିଥାଏ । ଆଗରେ ଗ୍ୱଲିଥାନ୍ତି ଗାଈପଲ; ସେମାନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ବଂଶୀ ବଜାଇ ବଜାଇ ଗ୍ୱଲିଥାନ୍ତି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର; ତାଙ୍କ ପଛକୁ ବଳରାମ ଓ ସବାଶେଷରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଯଶ ଗାନ କରି କରି ଗ୍ୱଲିଥାନ୍ତି ଗୋପାଳବାଳକ ବୃନ୍ଦ । ଏପରିଭାବରେ ସେମାନେ ବିହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ବନରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୨ ॥ ସେହି ବନରେ କେଉଁଠି ଭ୍ରମରମାନେ ମଧୁର ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ଦଳ ଦଳ ହରିଣ ଡେଉଁଥାନ୍ତି; ପୁଣି କେଉଁଠି ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ପକ୍ଷୀ କଳରବ କରୁଥାନ୍ତି । ସେହି ବନରେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ସରୋବର ଥାଏ; ସେଗୁଡ଼ିକରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ହୃଦୟ ପରି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଓ ନିର୍ମଳ ଜଳ । ସରୋବରମାନଙ୍କରେ ଫୁଟିଥିବା ପଦ୍ମଫୁଲର ସୌରଭରେ ସୁବାସିତ ହୋଇଥିବା ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବାୟୁ ବନଭୂମିରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ । ବନଟି ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ ଯେ, ତାହା ଦେଖି ଭଗବାନ ମନେ ମନେ ସେଠାରେ ବିହାର କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ ॥ ୩ ॥ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ ଯେ, ବଡ଼ ବଡ଼ ବୃକ୍ଷମାନେ ଫଳଫୁଲଭାରରେ ନଇଁ ପଡ଼ିଥିବା ଡାଳ ଓ ନାଲି ନାଲି କୋମଳ ନବପଲ୍ଲବ ମାଧ୍ୟମରେ ତାଙ୍କର ଚରଣ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କୁ କହିଲେ— ॥ ୪ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଦେବଶିରୋମଣି ! ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବଗଣ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଚରଣକମଳକୁ ପୂଜା କରନ୍ତି, ଏହି ବୃକ୍ଷମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ଶାଖାରେ ସୁନ୍ଦର ଫୁଲ ଓ ଫଳରୂପୀ ସାମଗ୍ରୀ ଧରି ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣକମଳରେ ନତମସ୍ତକ ହେଉଛନ୍ତି—ନମସ୍କାର କରୁଛନ୍ତି । କାହିଁକି ବା ନ କରିବେ ! ଏମାନେ ତ ଏହି ସୌଭାଗ୍ୟ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ସେମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ଲୋକଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ-କର୍ଣ୍ଣର ଅଜ୍ଞାନ ନାଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମରେ ବୃକ୍ଷଯୋନି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଧନ୍ୟ ! ॥ ୫ ॥ ହେ ଆଦିପୁରୁଷ ! ଆପଣ ନିଜ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟକୁ ଲୁଚାଇ ରଖି ଏହି ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମରେ ବାଳକମାନଙ୍କ ପରି ଲୀଳା କରୁଛନ୍ତି ସତ, ତଥାପି ଆପଣଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠଭକ୍ତ ମୁନିଗଣ ଆପଣା ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିପାରି, ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟତଃ ଭ୍ରମର ରୂପରେ ଆପଣଙ୍କର ଭୁବନପାବନ ଯଶ ନିରନ୍ତର ଗାନ କରି କରି ଆପଣଙ୍କ ଭଜନରେ ଲାଗି ରହିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ କ୍ଷଣଟିଏ ବି ଛାଡ଼ିବାକୁ ନାରାଜ ॥ ୬ ॥

ନୃତ୍ୟନ୍ତ୍ୟମୀ ଶିଖିନ ଈଡ୍ୟ ମୁଦା ହରିଣ୍ୟଃ
କୁର୍ବନ୍ତି ଗୋପ୍ୟ ଇବ ତେ ପ୍ରିୟମୀକ୍ଷଣେନ ।
ସୂକ୍ତୈଶ୍ଚ କୋକିଳଗଣା ଗୃହମାଗତାୟ
ଧନ୍ୟା ବନୌକସ ଇୟାନ୍ ହି ସତାଂ ନିସର୍ଗଃ ॥ ୭

ଧନ୍ୟେୟମଦ୍ୟ ଧରଣୀ ତୃଣବୀରୁଧସ୍ତ୍ୱତ୍-
ପାଦସ୍ପୃଶୋ ଦ୍ରୁମଲତାଃ କରଜାଭିମୃଷ୍ଟାଃ ।
ନଦ୍ୟୋଽଦ୍ରୟଃ ଖଗମୃଗାଃ ସଦୟାବଲୋକୈ-
ର୍ଗୋପ୍ୟୋଽନ୍ତରେଣ ଭୁଜୟୋରପି ଯତ୍ସ୍ପୃହା ଶ୍ରୀଃ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ବୃନ୍ଦାବନଂ ଶ୍ରୀମତ୍ କୃଷ୍ଣଃ ପ୍ରୀତମନାଃ ପଶୂନ୍ ।
ରେମେ ସଞ୍ଚାରୟନ୍ନଦ୍ରେଃ ସରିଦ୍ରୋଧସ୍ସୁ ସାନୁଗଃ ॥ ୯

କ୍ୱଚିଦ୍ ଗାୟତି ଗାୟତ୍ସୁ ମଦାନ୍ଧାଳିଷ୍ୱନୁବ୍ରତୈଃ ।
ଉପଗୀୟମାନଚରିତଃ ସ୍ରଗ୍ୱୀ ସଙ୍କର୍ଷଣାନ୍ୱିତଃ ॥ ୧୦

କ୍ୱଚିଚ୍ଚ କଳହଂସାନାମନୁକୂଜତି କୂଜିତମ୍ ।
ଅଭିନୃତ୍ୟତି ନୃତ୍ୟନ୍ତଂ ବର୍ହିଣଂ ହାସୟନ୍ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୧୧

ମେଘଗମ୍ଭୀରୟା ବାଚା ନାମଭିର୍ଦୂରଗାନ୍ ପଶୂନ୍ ।
କ୍ୱଚିଦାହ୍ୱୟତି ପ୍ରୀତ୍ୟା ଗୋଗୋପାଳମନୋଜ୍ଞୟା ॥ ୧୨

ଚକୋରକ୍ରୌଞ୍ଚଚକ୍ରାହ୍ୱଭାରଦ୍ୱାଜାଂଶ୍ଚ ବର୍ହିଣଃ ।
ଅନୁରୌତି ସ୍ମ ସତ୍ତ୍ୱାନାଂ ଭୀତବଦ୍ ବ୍ୟାଘ୍ରସିଂହୟୋଃ ॥ ୧୩

ଭାଇ ! ସତରେ ଆପଣ ହିଁ ସ୍ତୁତିର ଯୋଗ୍ୟ । ଏଣେ ଏ ବନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତୁ ! ଆପଣ ସେମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିଛନ୍ତି ଜାଣି ମୟୂରମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚୁଛନ୍ତି । ହରିଣମାନେ ବାଙ୍କ ଚ୍ରହାଣିରେ ମୃଗନୟନୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପରି ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମଭାବ ପ୍ରକଟ କରୁଛନ୍ତି ଓ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରୁଛନ୍ତି । କୋଇଲିମାନେ ମଧୁର କୁହୁତାନରେ ଆପଣଙ୍କୁ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱାଗତ କରୁନାହାନ୍ତି ସତେ ! ଏମାନେ ବନବାସୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଧନ୍ୟ ! ତା'ଛଡ଼ା ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ତ ଏହା ସ୍ୱଭାବ ଯେ, ସେମାନେ ଘରକୁ ଆସିଥିବା ଅତିଥିମାନଙ୍କୁ ନିଜର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରିୟବସ୍ତୁ ଉପହାର ଦେଇଥାନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ଆଜି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ଏଠାର ମାଟି ଓ ସବୁଜ ଘାସ ଧନ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛି । ଏଠାର ବୃକ୍ଷ, ଲତା ଓ ଅରଣ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ହାତ ଅଙ୍ଗୁଳିର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ନିଜ ନିଜକୁ ମହାଭାଗ୍ୟବାନ୍ ମନେ କରୁଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର କୃପାକଟାକ୍ଷ ପାଇ ଏଠାର ନଦୀ, ପର୍ବତ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ—ସମସ୍ତେ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳର ସ୍ପର୍ଶ ଟିକିଏ ପାଇବାକୁ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ଲାଳାୟିତ, ସେହି ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ବ୍ରଜର ଗୋପୀମାନେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚ୍ଚଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପରମ ସୁନ୍ଦର ବୃନ୍ଦାବନ ଦେଖି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରିଭାବରେ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କଲେ । ସଖାମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ଓ ଯମୁନାତଟରେ ଗାଈ ଚରାଇବା ସହିତ ନାନାପ୍ରକାର ଲୀଳା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୯ ॥ ଏପଟେ ଗୋପପୁଅମାନେ ମଧୁର ତାନରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରିତ ଗାନ କରୁଥିବାବେଳେ, ସେପଟେ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ବନମାଳା ପିନ୍ଧି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମତୁଆଲା ଭ୍ରମରମାନଙ୍କର ଗୁଣୁଗୁଣୁ ସ୍ୱରରେ ସ୍ୱର ମିଶାଇ ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ଆଳାପନାରେ ଲାଗିଯାଇଥାନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ରାଜହଂସମାନଙ୍କ ରାବରେ ନିଜର ସ୍ୱର ମିଶାଇ ସେ ସେମାନଙ୍କ ପରି ରାବୁଥିଲେ ତ, ବେଳେ ବେଳେ ନାଚୁଥିବା ମୟୂରଙ୍କ ସହିତ ଏପରି ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ନାଚୁଥିଲେ ଯେ, ସେଥିରେ ମୟୂରମାନେ ବି ଉପହାସାସ୍ପଦ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ସେ ଦୂରକୁ ଚ୍ଚଲିଯାଇଥିବା ଗାଈମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଧରି ମେଘଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ ବଡ଼ ଆଦରରେ ଡାକୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ କଣ୍ଠର ମଧୁର ଧ୍ୱନି ଶୁଣିଦେଲେ ଗାଈ ଓ ଗୋପାଳବାଳକମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ଆୟତ୍ତରେ ରହୁ ନ ଥିଲା ॥ ୧୨ ॥ କେତେବେଳେ ସେ ଚକୋର, କ୍ରୌଞ୍ଚ,

କ୍ୱଚିତ୍ କ୍ରୀଡ଼ାପରିଶ୍ରାନ୍ତଂ ଗୋପୋତ୍ସଙ୍ଗୋପବର୍ହଣମ୍ ।
ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ରମୟତ୍ୟାର୍ଯ୍ୟଂ ପାଦସଂବାହନାଦିଭିଃ ॥ ୧୪

ନୃତ୍ୟତୋ ଗାୟତଃ କ୍ୱାପି ବଲ୍ଗତୋ ଯୁଧ୍ୟତୋ ମିଥଃ ।
ଗୃହୀତହସ୍ତୌ ଗୋପାଲାନ୍ ହସନ୍ତୌ ପ୍ରଶଶଂସତୁଃ ॥ ୧୫

କ୍ୱଚିତ୍ ପଲ୍ଲବତଳ୍ପେଷୁ ନିଯୁଦ୍ଧଶ୍ରମକର୍ଶିତଃ ।
ବୃକ୍ଷମୂଲାଶ୍ରୟଃ ଶେତେ ଗୋପୋତ୍ସଙ୍ଗୋପବର୍ହଣଃ ॥ ୧୬

ପାଦସଂବାହନଂ ଚକ୍ରୁଃ କେଚିତ୍ତସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ।
ଅପରେ ହତପାପ୍ମାନୋ ବ୍ୟଜନୈଃ ସମବୀଜୟନ୍ ॥ ୧୭

ଅନ୍ୟେ ତଦନୁରୂପାଣି ମନୋଜ୍ଞାନି ମହାତ୍ମନଃ ।
ଗାୟନ୍ତି ସ୍ମ ମହାରାଜ ସ୍ନେହକ୍ଳିନ୍ନଧିୟଃ ଶନୈଃ ॥ ୧୮

ଏବଂ ନିଗୂଢାତ୍ମଗତିଃ ସ୍ୱମାୟୟା
ଗୋପାତ୍ମଜତ୍ୱଂ ଚରିତୈର୍ବିଡ଼ମ୍ବୟନ୍ ।
ରେମେ ରମାଲାଳିତପାଦପଲ୍ଲବୋ
ଗ୍ରାମ୍ୟୈଃ ସମଂ ଗ୍ରାମ୍ୟବଦୀଶଚେଷ୍ଟିତଃ ॥ ୧୯

ଶ୍ରୀଦାମା ନାମ ଗୋପାଲୋ ରାମକେଶବୟୋଃ ସଖା ।
ସୁବଲସ୍ତୋକକୃଷ୍ଣାଦ୍ୟା ଗୋପାଃ ପ୍ରେମ୍ଣେଦମବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୨୦

ଚକ୍ରବାକ, ଭଦଭଦଳିଆ ଓ ମୟୂରଙ୍କ ପରି ବୋବାଉଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ବାଘ, ସିଂହ ଆଦି ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁଙ୍କ ଗର୍ଜନରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଇଥିବା ଜୀବଙ୍କ ପରି ନିଜେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯିବାର ଲୀଳା କରୁଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଯେତେବେଳେ ବଳରାମ ଖେଳୁ ଖେଳୁ ଥକିଯାଇ କୌଣସି ପିଲାର କୋଳକୁ ତକିଆ କରି ଶୋଇ ଯାଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯାଇ ତାଙ୍କର ଗୋଡ଼ ମୋଡ଼ି ଦେଉଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ପଙ୍ଖା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କର କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କରୁଥିଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଯେତେବେଳେ ପିଲାମାନେ ନାଚଗୀତ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଉଥିଲେ କିମ୍ବା ବାହୁସ୍ଫୋଟ ମାରି ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ କୁସ୍ତି ଲଢ଼େଇ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ରାମ-କୃଷ୍ଣ ଦୁଇଭାଇ ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ସେହିସବୁ ଖେଳ ଦେଖୁଥିଲେ ଏବଂ ହସି ହସି 'ବାଃ ! ବାଃ !' କରୁଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ସାଥୀପିଲାଙ୍କ ସହିତ କୁସ୍ତି ଲଢ଼ୁ ଲଢ଼ୁ ଥକି ଯାଉଥିଲେ ଓ କୌଣସି ସୁନ୍ଦର ଗଛତଳେ କୌଣସି ପିଲାର କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ଦେଇ କୋମଳ ପତ୍ରଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇପଡୁଥିଲେ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତେବେଳେ କେହି କେହି ପୁଣ୍ୟବାନ୍ ଗୋପାଳବାଳକ ମହାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦ ମଞ୍ଜାଳି ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେହି କେହି ନିଷ୍ପାପ ବାଳକ ବଡ଼ ବଡ଼ ପତ୍ରକୁ ପଙ୍ଖା କରି କିମ୍ବା ନିଜ ଗାମୁଛା ହଲାଇ ତାଙ୍କୁ ବିଞ୍ଚୁଥିଲେ ॥ ୧୭ ॥ କାହା କାହା ହୃଦୟରେ ଯଦି ପ୍ରେମର ଧାରା ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡୁଥିଲା, ତେବେ ସେମାନେ ପରମ ଉଦାର ପରମ ମନସ୍ୱୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁଥିବା ତଥା ତାଙ୍କ ଲୀଳାନୁରୂପ ହୋଇଥିବା ମନୋହର ଗୀତ ଧୀରେ ଧୀରେ ଗାଇଦେଉଥିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଏପରିଭାବରେ ନିଜର ଯୋଗମାୟାବଳରେ ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲୁଚ୍ଚାଇ ରଖିଥିଲେ । ସେ ଏପରି ଲୀଳା କରୁଥିଲେ ଯେ, ତାହା ଠିକ୍ ଗୋପାଳବାଳକର କ୍ରୀଡ଼ା ପରି ଲାଗୁଥିଲା । ସ୍ୱୟଂ ଭଗବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯାହାଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବାରେ ଲାଗି ରହନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନ ଏହି ଗାଉଁଲି ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ଆନନ୍ଦରେ ମଫସଲିଆ ଖେଳ ଖେଳୁଥିଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରି କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବେଳେ ବେଳେ ତାଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟୀ ଲୀଳାମାନ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା ॥ ୧୯ ॥

କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କ ଏହି ବାଲ୍ୟସଖାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଗୋପବାଳକଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଶ୍ରୀଦାମା । ଦିନେ ସେ ତଥା ସୁବଳ ଓ ସ୍ତୋକକୃଷ୍ଣ (ଛୋଟ କୃଷ୍ଣ) ଆଦି ଗୋପବାଳକମାନେ କହିଲେ— ॥ ୨୦ ॥

ରାମ ରାମ ମହାବାହୋ କୃଷ୍ଣ ଦୁଷ୍ଟନିବର୍ହଣ ।
ଇତୋଽବିଦୂରେ ସୁମହଦ୍ ବନଂ ତାଳାଳିସଙ୍କୁଳମ୍ ॥ ୨୧

ଫଳାନି ତତ୍ର ଭୂରୀଣି ପତନ୍ତି ପତିତାନି ଚ ।
ସନ୍ତି କିନ୍ତ୍ୱବରୁଦ୍ଧାନି ଧେନୁକେନ ଦୁରାତ୍ମନା ॥ ୨୨

ସୋଽତିବୀର୍ଯ୍ୟୋଽସୁରୋ ରାମ ହେ କୃଷ୍ଣ ଖରରୂପଧୃକ୍ ।
ଆତ୍ମତୁଲ୍ୟବଳୈରନ୍ୟୈର୍ଜ୍ଞାତିଭିର୍ବହୁଭିର୍ବୃତଃ ॥ ୨୩

ତସ୍ମାତ୍ କୃତନରାହାରାଦ୍ ଭୀତୈର୍ନୃଭିରମିତ୍ରହନ୍ ।
ନ ସେବ୍ୟତେ ପଶୁଗଣୈଃ ପକ୍ଷିସଙ୍ଘୈର୍ବିବର୍ଜିତମ୍ ॥ ୨୪

ବିଦ୍ୟନ୍ତେଽଭୁକ୍ତପୂର୍ବାଣି ଫଳାନି ସୁରଭୀଣି ଚ ।
ଏଷ ବୈ ସୁରଭିର୍ଗନ୍ଧୋ ବିଷୂଚୀନୋଽବଗୃହ୍ୟତେ ॥ ୨୫

ପ୍ରଯଚ୍ଛ ତାନି ନଃ କୃଷ୍ଣ ଗନ୍ଧଲୋଭିତଚେତସାମ୍ ।
ବାଞ୍ଛାସ୍ତି ମହତୀ ରାମ ଗମ୍ୟତାଂ ଯଦି ରୋଚତେ ॥ ୨୬

ଏବଂ ସୁହୃଦ୍‌ବଚଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ସୁହୃତ୍‌ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୟା ।
ପ୍ରହସ୍ୟ ଜଗ୍ମତୁର୍ଗୋପୈର୍ବୃତୌ ତାଳବନଂ ପ୍ରଭୂ ॥ ୨୭

ବଳଃ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ବାହୁଭ୍ୟାଂ ତାଳାନ୍ ସଂପରିକମ୍ପୟନ୍ ।
ଫଳାନି ପାତୟାମାସ ମତଙ୍ଗଜ ଇବୌଜସା ॥ ୨୮

ଫଳାନାଂ ପତତାଂ ଶବ୍ଦଂ ନିଶମ୍ୟାସୁରରାସଭଃ ।
ଅଭ୍ୟଧାବତ୍ କ୍ଷିତିତଳଂ ସନଗଂ ପରିକମ୍ପୟନ୍ ॥ ୨୯

"ହେ ସଦାସୁଖଦାୟୀ ବଳରାମ ! ତୁମ ବାହୁବଳର ତ କୌଣସି ସୀମା ନାହିଁ। ଆଉ, ହେ ଆମ ମନମୋହନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ତ ହେଉଛି ତୁମର ସ୍ୱଭାବ। ଏଠାରୁ ଅଳ୍ପ କିଛି ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବଣ ଅଛି। ସେହି ବଣରେ ଅସଂଖ୍ୟ ତାଳଗଛ ଖୁନ୍ଦି ହୋଇ ରହିଛି ॥ ୨୧ ॥ ସେହି ଗଛମାନଙ୍କରୁ ବହୁତ ପାଚିଲା ତାଳ ଝଡ଼ୁଛି; ଆଗରୁ ବି ବହୁତ ତାଳ ଝଡ଼ି ତଳେ ପଡ଼ିଛି। କିନ୍ତୁ ସେହି ବଣରେ ଧେନୁକ ବୋଲି ଏକ ଦୁଷ୍ଟ ଦୈତ୍ୟ ରହୁଛି। ସେ ସେହି ବଣଟାକୁ ଜଗିଛି ଯେ, ସେ ଫଳରୁ ଗୋଟିଏ ବି କାହାକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଉ ନାହିଁ ॥ ୨୨ ॥ ହେ ବଳରାମ! ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ସେହି ଦୈତ୍ୟଟା ଗଧରୂପ ଧରି ରହୁଛି । ସେ ନିଜେ ତ ଖୁବ୍ ବଳବାନ୍, ପୁଣି ତା' ସାଥିରେ ତାରି ସମାନ ଆହୁରି ଅନେକ ଦୈତ୍ୟ ବି ଅଛନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ହେ ଶତ୍ରୁଦଳନ! ସେହି ଦୈତ୍ୟଟା ଏ ଭିତରେ କେତେ ଯେ ଲୋକଙ୍କୁ ଖାଇଗଲାଣି, ତାର ହିସାବ ନାହିଁ। ସେହି ମଣିଷଖିଆଟାର ଭୟରେ କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ବଣକୁ ଯାଉନାହାନ୍ତି; ଏପରି କି ପଶୁପକ୍ଷୀ ବି ସେଠାକୁ ଯାଉନାହାନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ସେହି ତାଳର ବାସନା ବହୁତ ବଢ଼ିଆ; କିନ୍ତୁ ଆମେ ସେ ଫଳ କେବେ ଖାଇନୁ। ସେହି ପାଚିଲାତାଳର ସୁଗନ୍ଧ ପରା ଚାରିଆଡ଼େ ଚହଟୁଛି। ଟିକିଏ ସେ ଆଡ଼କୁ ମନ ଦେଇ ଶୁଙ୍ଘିଲେ, ଏଠାରେ ରହି ବି ସେହି ସୁଗନ୍ଧ ପାଇହେବ ଯେ; ଶୁଙ୍ଘ, ଶୁଙ୍ଘ ॥ ୨୫ ॥ ପାଚିଲା ତାଳର ସୁଗନ୍ଧରେ ସତରେ ମନ ମୋହି ହୋଇଯାଉଛି। ସେଥିରୁ ଦିଇଟା ମିଳନ୍ତା କି ! ହେ କୃଷ୍ଣ! ତୁ ଆମକୁ କଣ ଦି'ଟା ତାଳ ଖୁଆଇବୁନି? ହେ ବଳିଆ ଭାଇ! ତାଳ ଖାଇବାକୁ ମନ ଖାଲି ଟକ ଟକ ହେଉଛି; ତୁମେ ଯଦି ତାଳ ଖାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛ, ଚାଲ ସେଠିକି ଯିବା।" ॥ ୨୬ ॥

ସଖାମାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ହସିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ତାଳବନକୁ ଚାଲିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚୁ ପହଞ୍ଚୁ ବଳରାମ ଯାଇ ଗୋଟିଏ ତାଳଗଛକୁ ଧରିପକାଇଲେ ଏବଂ ନିଜ ବାହୁବଳରେ ସେହି ଗଛଟାକୁ ହାତୀ ହଲାଇଲା ଭଳି ଏପରି ଜୋର୍‌ରେ ହଲାଇଦେଲେ ଯେ, ସେହି ଗଛରୁ ଗୁଡ଼ାଏ ତାଳ ଦୁଲ୍‌ଦାଲ୍ ଝଡ଼ିପଡ଼ିଲା ॥ ୨୮ ॥ ସେଠାରେ ଗଧରୂପରେ ରହୁଥିବା ସେହି ଦୈତ୍ୟଟା ଗୁଡ଼ାଏ ତାଳ ଝଡ଼ିପଡ଼ିବାର ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ପର୍ବତମାନଙ୍କ ସହିତ ପୃଥିବୀକୁ କମ୍ପମାନ କରି କରି ଏମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁ ଆସିଲା ॥ ୨୯ ॥

ସମେତ୍ୟ ତରସା ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ ଦ୍ୱାଭ୍ୟାଂ ପଦ୍‌ଭ୍ୟାଂ ବଳଂ ବଳୀ ।
ନିହତ୍ୟୋରସି କାଶବ୍ଦଂ ମୁଞ୍ଚନ୍ ପର୍ଯ୍ୟସରତ୍ ଖଳଃ ॥ ୩୦

ପୁନରାସାଦ୍ୟ ସଂରବ୍ଧ ଉପକ୍ରୋଷ୍ଟା ପରାକ୍ ସ୍ଥିତଃ ।
ଚରଣାବପରୌ ରାଜନ୍ ବଳାୟ ପ୍ରାକ୍ଷିପଦ୍ ରୁଷା ॥ ୩୧

ସ ତଂ ଗୃହୀତ୍ୱା ପ୍ରପଦୋର୍ଭ୍ରାମୟିତ୍ୱୈକପାଣିନା ।
ଚିକ୍ଷେପ ତୃଣରାଜାଗ୍ରେ ଭ୍ରାମଣତ୍ୟକ୍ତଜୀବିତମ୍ ॥ ୩୨

ତେନାହତୋ ମହାତାଳୋ ବେପମାନୋ ବୃହଚ୍ଛିରାଃ ।
ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥଂ କମ୍ପୟନ୍ ଭଗ୍ନଃ ସ ଚାନ୍ୟଂ ସୋଽପି ଚାପରମ୍ ॥ ୩୩

ବଳସ୍ୟ ଲୀଳୟୋତ୍ସୃଷ୍ଟଖରଦେହହତାହତାଃ ।
ତାଳାଶ୍ଚକମ୍ପିରେ ସର୍ବେ ମହାବାତେରିତା ଇବ ॥ ୩୪

ନୈତଚ୍ଚିତ୍ରଂ ଭଗବତି ହ୍ୟନନ୍ତେ ଜଗଦୀଶ୍ୱରେ ।
ଓତପ୍ରୋତମିଦଂ ଯସ୍ମିଂସ୍ତନ୍ତୁଷ୍ୱଙ୍ଗ ଯଥା ପଟଃ ॥ ୩୫

ତତଃ କୃଷ୍ଣଂ ଚ ରାମଂ ଚ ଜ୍ଞାତୟୋ ଧେନୁକସ୍ୟ ଯେ ।
କ୍ରୋଷ୍ଟାରୋଽଭ୍ୟଦ୍ରବନ୍ ସର୍ବେ ସଂରବ୍ଧା ହତବାନ୍ଧବାଃ ॥ ୩୬

ତାଂସ୍ତାନାପତତଃ କୃଷ୍ଣୋ ରାମଶ୍ଚ ନୃପଲୀଳୟା ।
ଗୃହୀତପଶ୍ଚାଚ୍ଚରଣାନ୍ ପ୍ରାହିଣୋତ୍ତୃଣରାଜସୁ ॥ ୩୭

ଫଳପ୍ରକରସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣଂ ଦୈତ୍ୟଦେହୈର୍ଗତାସୁଭିଃ ।
ରରାଜ ଭୂଃ ସତାଳାଗ୍ରୈର୍ଘନୈରିବ ନଭସ୍ତଳମ୍ ॥ ୩୮

ଦୈତ୍ୟଟା ବଡ଼ ବଳବାନ୍ ଥିଲା । ସେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଧାଇଁ ଆସି ତାର ଦୁଇ ପଛଗୋଡ଼ରେ ବଳରାମଙ୍କ ଛାତି ଉପରକୁ ଦୁଇଟା ଲାତ ମାରିଦେଲା । ଗର୍ଜନ କରି ଟିକିଏ ଦୂରକୁ ଚ୍ଛଲିଯିବା ପରେ ସେ ପୁଣି ଥରେ ଧାଇଁ ଆସି ଆଉ ଦୁଇ ଲାତ ମାରିବାକୁ ଗୋଡ଼ ଟେକିଦେଇଛି କି ନାହିଁ, ବଳରାମ ହଠାତ୍ ତାର ସେହି ଦୁଇଟାଯାକ ଗୋଡ଼କୁ ଏକା ମୁଠାରେ ଧରିପକାଇଲେ ଓ ତାକୁ ଟାଣିଆଣି, ଘୂରାଇ ଘୂରାଇ ଗୋଟିଏ ତାଳ ଗଛରେ ପିଟିଦେଲେ । ତାକୁ ଘିରିଘିରି କରି ଘୂରାଇବାବେଳୁ ହିଁ ତାର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ି-ଯାଇଥିଲା ॥ ୩୦-୩୨ ॥ ତାକୁ ତାଳଗଛରେ ପିଟିଦେବାରୁ ବିରାଟ ତାଳଗଛଟା ତ ନିଜେ ମଡ଼ମଡ଼ ହୋଇ ଭାଙ୍ଗି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା; ତା ଧକ୍କାରେ ପାଖରେ ଥିବା ଅନ୍ୟ ଏକ ତାଳଗଛ ବି ସେହିପରି ଢଳି ପଡ଼ିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ଗଛର ଧକ୍କାରେ ତୃତୀୟ ଗଛ ଏବଂ ତୃତୀୟ ଗଛର ଧକ୍କାରେ ଚତୁର୍ଥ ଗଛ—ଏପରିଭାବରେ ଏକ ଆରେକକୁ ଧକ୍କା ଦେଇ ସେଠାର ବହୁତ ତାଳଗଛ ଢଳିପଡ଼ିଲା ॥ ୩୩ ॥ ବଳରାମଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତ ଏହା ଥିଲା ଏକ ଖେଳମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଗଧରୂପୀ ଦୈତ୍ୟକୁ ତାଳଗଛରେ ପିଟିଦେଇ ସେ ଯେପରି ଭାବରେ ମଲା ଗଧଟାକୁ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲେ, ତା'ଫଳରେ ଗଧଦେହର ଚ୍ଛେଟ ଖାଇ ସେଠାରେ ଥିବା ସବୁ ତାଳଗଛ ଦୋହଲିଗଲା । ଘଟଣା ଦେଖି ମନେହେଲା, ସତେ କି ଝଡ଼ତୋଫାନରେ ଗଛଗୁଡ଼ାକ ଦୋହଲୁଛି! ॥ ୩୪ ॥ ଭଗବାନ ବଳରାମ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଜଗଦୀଶ୍ୱର । ବସ୍ତ୍ରରେ ସୂତା ପରି ଏହି ସାରା ସଂସାର ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଓତପ୍ରୋତଭାବେ ବିଦ୍ୟମାନ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଭଲା ଏହା କେଉଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ବିଷୟ ! ॥ ୩୫ ॥ ଧେନୁକାସୁର ମରିଯିବାରୁ ତାର ଭାଇବନ୍ଧୁ ସମସ୍ତେ କ୍ରୋଧରେ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇଗଲେ । ସବୁ ଗଧ ମିଶି କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ॥ ୩୬ ॥ ହେ ରାଜନ୍! ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଯେ ପାଖକୁ ଆସିଲା, କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ଚଟ୍ କରି ତା' ପଛଗୋଡ଼ ଦୁଇଟା ଧରିପକାଇ ତାକୁ ତାଳଗଛରେ ପିଟି ମାରି ପକାଇଲେ ॥ ୩୭ ॥ ତା'ଫଳରେ ତାଳ-ଗଛମାନଙ୍କରୁ ପ୍ରଚୁର ଫଳ ଝଡ଼ି ତଳେ ଗଦା ହୋଇଗଲା ଏବଂ ମରିଯାଉଥିବା ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ଶବରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନଟା ପୂରିଗଲା । ଆକାଶ ଯେପରି ମେଘରେ ଢାଙ୍କି ହୋଇଯାଏ, ଏସବୁ ଫଳ ଓ ମରିଥିବା ଦୈତ୍ୟଙ୍କ ଶବରେ ସେହି ବନଭୂମି ସେହିପରି ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୮ ॥

ତୟୋସ୍ତତ୍ ସୁମହତ୍ କର୍ମ ନିଶାମ୍ୟ ବିବୁଧାଦୟଃ ।
ମୁମୁଚୁଃ ପୁଷ୍ପବର୍ଷାଣି ଚକ୍ରୁର୍ବାଦ୍ୟାନି ତୁଷ୍ଟୁବୁଃ ॥ ୩୯

ଅଥ ତାଳଫଳାନ୍ୟାଦନ୍ ମନୁଷ୍ୟା ଗତସାଧ୍ୱସାଃ ।
ତୃଣଂ ଚ ପଶବଶ୍ଚେରୁର୍ହତଧେନୁକକାନନେ ॥ ୪୦

କୃଷ୍ଣଃ କମଳପତ୍ରାକ୍ଷଃ ପୁଣ୍ୟଶ୍ରବଣକୀର୍ତ୍ତନଃ ।
ସ୍ତୂୟମାନୋଽନୁଗୈର୍ଗୋପୈଃ ସାଗ୍ରଜୋ ବ୍ରଜମାବ୍ରଜତ୍ ॥ ୪୧

ତଂ ଗୋରଜଶ୍ଛୁରିତକୁନ୍ତଳବଦ୍ଧବର୍ହ-
ବନ୍ୟପ୍ରସୂନରୁଚିରେକ୍ଷଣଚାରୁହାସମ୍ ।
ବେଣୁଂ କ୍ୱଣନ୍ତମନୁଗୈରନୁଗୀତକୀର୍ତ୍ତିଂ
ଗୋପ୍ୟୋ ଦିଦୃକ୍ଷିତଦୃଶୋଽଭ୍ୟଗମନ୍ ସମେତାଃ ॥ ୪୨

ପୀତ୍ୱା ମୁକୁନ୍ଦମୁଖସାରଘମକ୍ଷିଭୃଙ୍ଗୈ-
ସ୍ତାପଂ ଜହୁର୍ବିରହଜଂ ବ୍ରଜଯୋଷିତୋଽହ୍ନି ।
ତତ୍‌ସତ୍କୃତିଂ ସମଧିଗମ୍ୟ ବିବେଶ ଗୋଷ୍ଠଂ
ସବ୍ରୀଡ଼ହାସବିନୟଂ ଯଦପାଙ୍ଗମୋକ୍ଷମ୍ ॥ ୪୩

ତୟୋର୍ଯଶୋଦାରୋହିଣ୍ୟୌ ପୁତ୍ରୟୋଃ ପୁତ୍ରବତ୍ସଲେ ।
ଯଥାକାମଂ ଯଥାକାଳଂ ବ୍ୟଧତ୍ତାଂ ପରମାଶିଷଃ ॥ ୪୪

ଗତାଧ୍ୱାନଶ୍ରମୌ ତତ୍ର ମଜ୍ଜନୋନ୍ମର୍ଦ୍ଦନାଦିଭିଃ ।
ନୀବୀଂ ବସିତ୍ୱା ରୁଚିରାଂ ଦିବ୍ୟସ୍ରଗ୍‌ଗନ୍ଧମଣ୍ଡିତୌ ॥ ୪୫

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କର ଏହି ମଙ୍ଗଳମୟୀ ଲୀଳା ଦେଖି ଦେବଗଣ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ବଜାଇ ସ୍ତୁତି ଗାନ କଲେ ॥ ୩୯ ॥ ଧେନୁକାସୁର ମଲା ଦିନଠାରୁ ଲୋକେ ନିର୍ଭୟରେ ସେଠାକାର ତାଳ ଖାଇଲେ ତଥା ପଶୁମାନେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ସେଠାରେ ଘାସ ଚରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୦ ॥

ଏପରି ଲୀଳା କରିସାରି ପଦ୍ମଲୋଚନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ବ୍ରଜକୁ ଫେରିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସାଥୀ ପିଲାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତୁତିଗାନ କରି କରି ଚାଲିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଶ୍ରବଣକୀର୍ତ୍ତନ ହିଁ ତ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପବିତ୍ର କର୍ମ ॥ ୪୧ ॥ ବ୍ରଜକୁ ଫେରିବାବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର କୁଞ୍ଚିତ କେଶ ଉପରେ ଗୋଧୂଳି (ଗାଈଗୋରୁଙ୍କ ଖୁରା ବାଜି ଉଡୁଥିବା ଧୂଳି) ପଡ଼ିଥାଏ । ସେ ମସ୍ତକରେ ମୟୂରଚନ୍ଦ୍ରିକା ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି ଏବଂ ବିବିଧ ବନ୍ୟପୁଷ୍ପ ଖୋସିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନେତ୍ରରୁ ଝରି ପଡୁଥାଏ ମଧୁର ବାଙ୍କଚାହାଣି ଏବଂ ମୁଖରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ମନୋହର ମୃଦୁହାସ । ସେ ବଜାଇ ଚାଲିଥାନ୍ତି ମଧୁର ମୁରଲୀ ଏବଂ ସାଥୀ ପିଲାମାନେ ଗାନ କରି ଚାଲିଥାନ୍ତି ତାହାଙ୍କର ଲଳିତକଳିତ କୀର୍ତ୍ତିଗାଥା । ଦୂରରୁ ବଂଶୀଧ୍ୱନି ଶୁଣି ସେତେବେଳକୁ ବହୁ ଗୋପୀ ବ୍ରଜଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରି ଆସିଥିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କର ନୟନ ଅନେକବେଳୁ ତୃଷିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା ॥ ୪୨ ॥ ଗୋପୀମାନେ ନିଜର ନେତ୍ରରୂପୀ ଭ୍ରମରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦର ମକରନ୍ଦରସ ପାନ କରି ସାରାଦିନର ବିରହ-ଜ୍ୱାଳା ଶାନ୍ତ କଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଲାଜଭରା ହସ ଓ ବିନୟଯୁକ୍ତ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ବକ୍ରଚାହାଣିର ସତ୍କାର ସ୍ୱୀକାର କରି ବ୍ରଜରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୪୩ ॥ ସେପଟେ ମାତା ଯଶୋଦା ଏବଂ ରୋହିଣୀଙ୍କ ହୃଦୟ ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହରେ ଉଚ୍ଛୁଳୁଥିଲା । ସେମାନେ ଆଗରୁ ହିଁ ଭାବିଚିନ୍ତି ଏହି ଦୁଇଭାଇଙ୍କ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ତଥା ସମୟ ଅନୁରୂପ ଖାଦ୍ୟ ସଜାଇ ରଖିଥିଲେ । କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ଆସି ଘରେ ପହଞ୍ଚୁ ପହଞ୍ଚୁ ମାଆମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଖୁଆଇପିଆଇ ତୃପ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୪୪ ॥ ପ୍ରଥମେ ସେମାନେ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ତେଲମାଲପା ଲଗାଇ ଗାଧୋଇଦେଲେ; ତା'ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ସାରାଦିନର କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର ହୋଇଗଲା । ମାଆମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଲୁଗାପଟା ଓ ଫୁଲମାଳ ପିନ୍ଧାଇ ଦେହରେ ଚନ୍ଦନ ବୋଳିଦେଲେ ॥ ୪୫ ॥

ଜନନ୍ୟୁପହୃତଂ ପ୍ରାଶ୍ୟ ସ୍ୱାଦ୍ୱନ୍ନମୁପଲାଳିତୌ ।
ସଂବିଶ୍ୟ ବରଶଯ୍ୟାୟାଂ ସୁଖଂ ସୁଷୁପତୁର୍ବ୍ରଜେ ॥ ୪୬

ତା'ପରେ ଦୁଇଭାଇ ବସି ମାଆଙ୍କ ପରଷା ଅନ୍ନ ଭୋଜନ କଲେ । ଶେଷରେ ଯଶୋଦା ଓ ରୋହିଣୀ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆଦର-ସ୍ନେହରେ ଥାପୁଡ଼େଇ ଥାପୁଡ଼େଇ ସୁନ୍ଦର ଶେଯରେ ଶୁଆଇଦେଲେ । କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ଖୁବ୍ ଆରାମରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ॥ ୪୬ ॥

ଏବଂ ସ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣୋ ବୃନ୍ଦାବନଚରଃ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ଯଯୌ ରାମମୃତେ ରାଜନ୍ କାଳିନ୍ଦୀଂ ସଖିଭିର୍ବୃତଃ ॥ ୪୭

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରିଭାବରେ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଅନେକ ଲୀଳା କରନ୍ତି । ଦିନେ ସେ ତାଙ୍କର ସଖାମାନଙ୍କ ସହିତ ଯମୁନାତଟକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ହେ ରାଜନ୍ ! ସେଦିନ ତାଙ୍କ ସାଥିରେ ବଳରାମ ନ ଥାନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥

ଅଥ ଗାବଶ୍ଚ ଗୋପାଶ୍ଚ ନିଦାଘାତପପୀଡ଼ିତାଃ ।
ଦୁଷ୍ଟଂ ଜଳଂ ପପୁସ୍ତସ୍ୟାସ୍ତୃଷାର୍ତ୍ତା ବିଷଦୂଷିତମ୍ ॥ ୪୮

ଭୀଷଣ ଖରାରେ ଗାଈଗୋରୁ ଓ ଗୋପପୁଅମାନେ ହନ୍ତସନ୍ତ ହେଲେ । ଶୋଷରେ କଣ୍ଠ ଶୁଖିଗଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ପ୍ରାଣବିକଳେ ଯମୁନାର ବିଷାକ୍ତ ଜଳ ପିଇଦେଲେ ॥ ୪୮ ॥

ବିଷାମ୍ଭସ୍ତଦୁପସ୍ପୃଶ୍ୟ ଦୈବୋପହତଚେତସଃ ।
ନିପେତୁର୍ବ୍ୟସବଃ ସର୍ବେ ସଲିଲାନ୍ତେ କୁରୂଦ୍ୱହ ॥ ୪୯

ଦୈବ ବିଡ଼ମ୍ବନାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଏ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ଯେ, ତାହା ବିଷାକ୍ତ ଜଳ । ତେଣୁ ସେହି ଜଳ ପିଇ ପିଇ ଗାଈମାନେ ଓ ପିଲାମାନେ ପ୍ରାଣହୀନ ହୋଇ ଯମୁନାତଟରେ ଢଳିପଡ଼ିଲେ ॥ ୪୯ ॥

ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତାନ୍ ବୈ ତଥା ଭୂତାନ୍ କୃଷ୍ଣୋ ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱରଃ ।
ଈକ୍ଷୟାମୃତବର୍ଷିଣ୍ୟା ସ୍ୱନାଥାନ୍ ସମଜୀବୟତ୍ ॥ ୫୦

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ସ୍ୱାମୀ ଓ ସର୍ବସ୍ୱ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଅମୃତବର୍ଷିଣୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଦେଲେ; ତା'ଫଳରେ ସେମାନେ ଜୀବିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫୦ ॥

ତେ ସମ୍ପ୍ରତୀତସ୍ମୃତୟଃ ସମୁତ୍ଥାୟ ଜଳାନ୍ତିକାତ୍ ।
ଆସନ୍ ସୁବିସ୍ମିତାଃ ସର୍ବେ ବୀକ୍ଷମାଣାଃ ପରସ୍ପରମ୍ ॥ ୫୧

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଚେତନା ଫେରିପାଇ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଉଠି ଯମୁନାତଟରେ ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଏକ ଆରେକକୁ ଚାହିଁବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫୧ ॥

ଅନ୍ୱମଂସତ ତଦ୍ ରାଜନ୍ ଗୋବିନ୍ଦାନୁଗ୍ରହେକ୍ଷିତମ୍ ।
ପୀତ୍ୱା ବିଷଂ ପରେତସ୍ୟ ପୁନରୁତ୍ଥାନମାତ୍ମନଃ ॥ ୫୨

ହେ ରାଜନ୍ ! ଶେଷରେ ସେମାନେ ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ, ଯମୁନାର ବିଷାକ୍ତ ଜଳ ପିଇଦେବାରୁ ସେମାନେ ମରିଯାଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅନୁଗ୍ରହପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ଜୀବିତ କରିଦେଇଛନ୍ତି ॥ ୫୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଧେନୁକବଧୋ ନାମ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୫ ॥

+++

ଅଥ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କାଳିୟନାଗ ପ୍ରତି କୃପା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବିଲୋକ୍ୟ ଦୂଷିତାଂ କୃଷ୍ଣାଂ କୃଷ୍ଣଃ କୃଷ୍ଣାହିନା ବିଭୁଃ ।
ତସ୍ୟା ବିଶୁଦ୍ଧିମନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ ସର୍ପଂ ତମୁଦବାସୟତ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଖିଲେ ଯେ, ମହାବିଷଧର କାଳିୟ ନାଗ ଯମୁନାଜଳକୁ ବିଷାକ୍ତ କରିଦେଇଛି । ତେଣୁ ଯମୁନାକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ସେହି ସର୍ପକୁ ସେଠାରୁ ତଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୧ ॥

ରାଜୋବାଚ

କଥମନ୍ତର୍ଜଳେଽଗାଧେ ନ୍ୟଗୃହ୍ଣାଦ୍ ଭଗବାନହିମ୍ ।
ସ ବୈ ବହୁଯୁଗାବାସଂ ଯଥାଽଽସୀଦ୍ ବିପ୍ର କଥ୍ୟତାମ୍ ॥ ୨

ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଭଗବତସ୍ତସ୍ୟ ଭୂମ୍ନଃ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦବର୍ତ୍ତିନଃ ।
ଗୋପାଲୋଦାରଚରିତଂ କସ୍ତୃପ୍ୟେତାମୃତଂ ଜୁଷନ୍ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କାଳିନ୍ଦ୍ୟାଂ କାଳିୟସ୍ୟାସୀଦ୍ଧ୍ରଦଃ କଶ୍ଚିଦ୍ ବିଷାଗ୍ନିନା ।
ଶ୍ରପ୍ୟମାଣପୟା ଯସ୍ମିନ୍ ପତନ୍ତ୍ୟୁପରିଗାଃ ଖଗାଃ ॥ ୪

ବିପ୍ରୁଷ୍ମତା ବିଷୋଦୋର୍ମିମାରୁତେନାଭିମର୍ଶିତାଃ ।
ମ୍ରିୟନ୍ତେ ତୀରଗା ଯସ୍ୟ ପ୍ରାଣିନଃ ସ୍ଥିରଜଙ୍ଗମାଃ ॥ ୫

ତଂ ଚଣ୍ଡବେଗବିଷବୀର୍ଯ୍ୟମବେକ୍ଷ୍ୟ ତେନ
ଦୁଷ୍ଟାଂ ନଦୀଂ ଚ ଖଳସଂଯମନାବତାରଃ ।
କୃଷ୍ଣଃ କଦମ୍ବମଧିରୁହ୍ୟ ତତୋଽତିତୁଙ୍ଗ-
ମାସ୍ଫୋଟ୍ୟ ଗାଢରଶନୋ ନ୍ୟପତଦ୍ ବିଷୋଦେ ॥ ୬

ସର୍ପହ୍ରଦଃ ପୁରୁଷସାରନିପାତବେଗ-
ସଂକ୍ଷୋଭିତୋରଗବିଷୋଚ୍ଛ୍ୱସିତାମ୍ବୁରାଶିଃ ।
ପର୍ଯ୍ୟକ୍ ପ୍ଲୁତୋ ବିଷକଷାୟବିଭୀଷଣୋର୍ମି-
ର୍ଧାବନ୍ ଧନୁଃଶତମନନ୍ତବଲସ୍ୟ କିଂ ତତ୍ ॥ ୭

ତସ୍ୟ ହ୍ରଦେ ବିହରତୋ ଭୁଜଦଣ୍ଡଘୂର୍ଣ୍ଣ-
ବାର୍ଘୋଷମଙ୍ଗ ବରବାରଣବିକ୍ରମସ୍ୟ ।

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଯମୁନାର ଅଗାଧ ଜଳରେ ସେହି ସର୍ପକୁ ଭଗବାନ କିପରି ଦମନ କଲେ ? ପୁଣି କାଳିୟନାଗ ତ ଜଳଚର ଜୀବ ନୁହେଁ; ସେ ଅନେକ କାଳ ଧରି ଜଳରେ କାହିଁକି ରହୁଥିଲା? ମୋତେ ଏ କଥା ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୨ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ମହାତ୍ମନ୍! ଭଗବାନ ତ ଅନନ୍ତ। ସେ ତାଙ୍କର ଲୀଳା ପ୍ରକଟ କରି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିହାର କରନ୍ତି। ଗୋପାଳରୂପରେ ସେ ଯେଉଁସବୁ ଉଦାର ଲୀଳା କଲେ, ତାହା ତ ଅମୃତସ୍ୱରୂପ। ତାହା ସେବନ କରି ଭଲା, କିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୃପ୍ତ ହୋଇପାରିବ !—ହଁ, ସେତିକି ଥାଉ ବୋଲି କହିବ ! ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯମୁନାର ଗୋଟିଏ ହ୍ରଦରେ ସେହି ମହାବିଷଧର କାଳିୟ ନାଗ ରହୁଥିଲା। ସେହି ହ୍ରଦର ଜଳ ବିଷର ଉତ୍ତାପରେ ଫୁଟୁଥାଏ। ତାହା ଏପରି ବିଷାକ୍ତ ହୋଇଥାଏ ଯେ, ତା'ଉପରଦେଇ ଉଡ଼ି ଯାଉଥିବା ପକ୍ଷୀମାନେ ମଧ୍ୟ ବିଷଜ୍ୱାଳାରେ ଜଳି ସେହି ଜଳରେ ଖସି ପଡୁଥାନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ସେହି ବିଷାକ୍ତ ଜଳସ୍ତର ଉପରଦେଇ ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଲାବେଳେ ବାୟୁ ସେଠାର ତରଙ୍ଗକୁ ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ଆସେ; ସେତେବେଳେ ବାୟୁରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ବିଷାକ୍ତ ଜଳବିନ୍ଦୁ ମଧ୍ୟ ମିଶିଯାଏ। ତେଣୁ ସେହି ବାୟୁ ତଟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନର ଘାସ, ଲତା, ବୃକ୍ଷ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କ ଦେହରେ ବାଜିଲେ, ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ମରିଯାଆନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ତ ଦୁଷ୍ଟଙ୍କୁ ଦମନ କରିବାପାଇଁ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି। ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, କାଳିୟ ସର୍ପର ବିଷ ବଡ଼ ଉତ୍କଟ ଏବଂ ଉତ୍କଟ ବିଷ ହିଁ ହେଉଛି ସେହି ଦୁଷ୍ଟର ବଳ; ତା'ଛଡ଼ା ସେହି ବିଷ ହେତୁ ତାଙ୍କର ବିହାରସ୍ଥଳ ଯମୁନା ମଧ୍ୟ ବିଷାକ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ନିଜର ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ି କୂଳରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କଦମ୍ବ ଗଛରେ ଚଢ଼ିଗଲେ ଓ ବାହୁସ୍ଫୋଟ ମାରି ସେଠାରୁ ଯମୁନାର ସେହି ବିଷାକ୍ତ ହ୍ରଦକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲେ ॥ ୬ ॥ ସାପର ବିଷ ହେତୁ ସେଠାର ଜଳ ତ ଆଗରୁ ଫୁଟୁଥିଲା; ସେଥିରେ ଲାଲ ଓ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ତରଙ୍ଗ ଉଠୁଥିଲା; ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ତା'ଉପରକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିବାରୁ, ସେହି ଜଳରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ତରଙ୍ଗ ଉଠିଲା। ଫଳରେ ତାହା ଚାରିଶହ ହାତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖେଳିଗଲା। ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଅନନ୍ତ ବଳଶାଳୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏହା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ନୁହେଁ ॥ ୭ ॥ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କାଳିୟ ହ୍ରଦକୁ ଡେଇଁପଡ଼ି ବଳଶାଳୀ ପ୍ରମତ୍ତ ଗଜରାଜ ପରି ସେହି ଜଳକୁ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ କରିଦେଲେ। ବାରମ୍ବାର ହାତ ପିଟି

ଆଶ୍ଳୁତ୍ୟ ତତ୍ ସ୍ୱସଦନାଭିଭବଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ
ଚକ୍ଷୁଃଶ୍ରବାଃ ସମସରତ୍ତଦମୃଷ୍ୟମାଣଃ ॥ ୮

ତଂ ପ୍ରେକ୍ଷଣୀୟସୁକୁମାରଘନାବଦାତଂ
ଶ୍ରୀବତ୍ସପୀତବସନଂ ସ୍ମିତସୁନ୍ଦରାସ୍ୟମ୍ ।
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତମପ୍ରତିଭୟଂ କମଲୋଦରାଙ୍ଘ୍ରିଂ
ସନ୍ଦଶ୍ୟ ମର୍ମସୁ ରୁଷା ଭୁଜୟା ଚଚ୍ଛାଦ ॥ ୯

ତଂ ନାଗଭୋଗପରିବୀତମଦୃଷ୍ଟଚେଷ୍ଟ-
ମାଲୋକ୍ୟ ତତ୍ପ୍ରିୟସଖାଃ ପଶୁପା ଭୃଶାର୍ତ୍ତାଃ ।
କୃଷ୍ଣେଽର୍ପିତାତ୍ମସୁହୃଦର୍ଥକଳତ୍ରକାମା
ଦୁଃଖାନୁଶୋକଭୟମୂଢ଼ଧିୟୋ ନିପେତୁଃ ॥ ୧୦

ଗାବୋ ବୃଷା ବତ୍ସତର୍ଯ୍ୟଃ କ୍ରନ୍ଦମାନାଃ ସୁଦୁଃଖିତାଃ ।
କୃଷ୍ଣେ ନ୍ୟସ୍ତେକ୍ଷଣା ଭୀତା ରୁଦତ୍ୟ ଇବ ତସ୍ଥିରେ ॥ ୧୧

ଅଥ ବ୍ରଜେ ମହୋତ୍ପାତାସ୍ତ୍ରିବିଧା ହ୍ୟତିଦାରୁଣାଃ ।
ଉତ୍ପେତୁର୍ଭୁବି ଦିବ୍ୟାତ୍ମନ୍ୟାସନ୍ନଭୟଶଂସିନଃ ॥ ୧୨

ତାନାଲକ୍ଷ୍ୟ ଭୟୋଦ୍ୱିଗ୍ନା ଗୋପା ନନ୍ଦପୁରୋଗମାଃ ।
ବିନା ରାମେଣ ଗାଃ କୃଷ୍ଣଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ଚାରୟିତୁଂ ଗତମ୍ ॥ ୧୩

ଜଳକୁ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ କରିବାରୁ ଜଳରେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଶବ୍ଦ ହେଲା । ସାପ ତ ଚକ୍ଷୁଶ୍ରବା—ସେ ଆଖିରେ ଶୁଣେ; କାଳୀୟ ନାଗ ସେହି ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଭାବିଲା, 'କେହି ଜଣେ ମୋ ଘରେ ପଶି ଫିଙ୍ଗାଫୋପଡ଼ା କରୁଛି ।' ସେ ଏପରି ଘଟଣାକୁ ସହିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ କ୍ରୋଧଭରେ ହୋଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଚାଲିଆସିଲା ॥ ୮ ॥ କାଳିୟ ନାଗ ଦେଖିଲା, ତା ଜଳରେ ଖେଳୁଛି ଗୋଟିଏ ଶ୍ୟାମଳସୁନ୍ଦର ବାଳକ । ବର୍ଷାକାଳର କଳାମେଘ ପରି ସୁକୁମାର ଶରୀର । ତାର ରୂପରେ ଆଖି ଲାଖିଯାଉଛି । ବାଳକର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ରହିଛି ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଚିହ୍ନ ଏବଂ ସେ ପିନ୍ଧିଛି ପୀତ ବସନ । ତା ମୁହଁଟି ବଡ଼ ମଧୁର ଓ ମନୋହର । ସେହି ମୁହଁରେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସ ଶୋଭା ପାଉଛି ଏବଂ ତାର ପାଦ ଦୁଇଟି ଦେଖାଯାଉଛି ସତେ ଯେପରି ପଦ୍ମଫୁଲର ପାଖୁଡ଼ା । ଏଡ଼େ ଆକର୍ଷକ ରୂପଧାରୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ ନିର୍ଭୟରେ, ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ଜଳରେ ଖେଳୁଛି । ତା'ଠାରେ ଡରଭୟ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ଏହା ଦେଖି ନାଗର କ୍ରୋଧ ବଢ଼ିଗଲା । ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମର୍ମସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଦଂଶନ କରି, ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ପକାଇଲା ॥ ୯ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନାଗପାଶରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ । ତାହା ଦେଖି ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସଖା ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କାତର ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ଦୁଃଖ, ଅନୁତାପ ଓ ଭୟରେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ଯାଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ । ନ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତେ ବା କିପରି !—ସେମାନେ ପରା ନିଜର ଶରୀର, ସୁହୃଦ୍ (ବନ୍ଧୁ), ଧନସମ୍ପଦ, ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ର, ଭୋଗ ଓ କାମନା ସବୁ କିଛି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦରେ ସମର୍ପି ଦେଇଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ଗାଈ, ଗୋରୁ, ବାଛୁରୀ ଓ ଷଣ୍ଢ ସମସ୍ତେ ଦୁଃଖରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲେ । ସମସ୍ତେ ଅପଲକ ନୟନରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ସେମାନେ ଭୟରେ ଏପରି ନିଶ୍ଚଳ ଓ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେହେଲା, ସେମାନେ ଦୁଃଖରେ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି କି ! ॥ ୧୧ ॥

ସେପଟେ ବ୍ରଜର ପୃଥିବୀ ଓ ଆକାଶରେ ତଥା ଲୋକଙ୍କ ଶରୀରରେ ତିନିପ୍ରକାର ଭୟଙ୍କର ଅପଶକୁନ ଦେଖାଗଲା । ସେଥିରୁ ସୂଚନା ମିଳିଗଲା ଯେ, ଅତି ଶୀଘ୍ର କିଛି ଏକ ଅରିଷ୍ଟ ବା ଅଶୁଭ ଘଟଣା ଘଟିଯିବ ॥ ୧୨ ॥ ନନ୍ଦ ଓ ଅନ୍ୟ ଗୋପାଳମାନେ ପ୍ରଥମେ ଏସବୁ ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖିଲେ; ତା'ପରେ ସେମାନେ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ବଳରାମଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନ ନେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଗାଈ ଚରାଇବାକୁ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି । ତାହା ଶୁଣି ନନ୍ଦ ଭୟରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥

ତୈର୍ଦୁର୍ନିମିତ୍ତୈର୍ନିଧନଂ ମତ୍ୱା ପ୍ରାପ୍ତମତଦ୍‌ବିଦଃ ।
ତତ୍‌ପ୍ରାଣାସ୍ତନ୍ମନସ୍କାସ୍ତେ ଦୁଃଖଶୋକଭୟାତୁରାଃ ॥ ୧୪

ଆବାଳବୃଦ୍ଧବନିତାଃ ସର୍ବେଽଙ୍ଗ ପଶୁବୃତ୍ତୟଃ ।
ନିର୍ଜଗ୍ମୁର୍ଗୋକୁଳାଦ୍ ଦୀନାଃ କୃଷ୍ଣଦର୍ଶନଲାଲସାଃ ॥ ୧୫

ତାଂସ୍ତଥା କାତରାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ମାଧବୋ ବଲଃ ।
ପ୍ରହସ୍ୟ କିଞ୍ଚିନ୍ନୋବାଚ ପ୍ରଭାବଜ୍ଞୋଽନୁଜସ୍ୟ ସଃ ॥ ୧୬

ତେଽନ୍ୱେଷମାଣା ଦୟିତଂ କୃଷ୍ଣଂ ସୂଚିତୟା ପଦୈଃ ।
ଭଗବଲ୍ଲକ୍ଷଣୈର୍ଜଗ୍ମୁଃ ପଦବ୍ୟା ଯମୁନାତଟମ୍ ॥ ୧୭

ତେ ତତ୍ର ତତ୍ରାବ୍ଜଯବାଙ୍କୁଶାଶନି-
ଧ୍ୱଜୋପପନ୍ନାନି ପଦାନି ବିଶ୍‌ପତେଃ ।
ମାର୍ଗେ ଗବାମନ୍ୟପଦାନ୍ତରାନ୍ତରେ
ନିରୀକ୍ଷମାଣା ଯୟୁରଙ୍ଗ ସତ୍ୱରାଃ ॥ ୧୮

ଅନ୍ତର୍ହ୍ରଦେ ଭୁଜଗଭୋଗପରୀତମାରାତ୍
କୃଷ୍ଣଂ ନିରୀହମୁପଲଭ୍ୟ ଜଳାଶୟାନ୍ତେ ।
ଗୋପାଂଶ୍ଚ ମୂଢଧିଷଣାନ୍ ପରିତଃ ପଶୂଂଶ୍ଚ
ସଂକ୍ରନ୍ଦତଃ ପରମକଶ୍ମଳମାପୁରାର୍ତ୍ତାଃ ॥ ୧୯

ଗୋପ୍ୟୋଽନୁରକ୍ତମନସୋ ଭଗବତ୍ୟନନ୍ତେ
ତତ୍‌ସୌହୃଦସ୍ମିତବିଲୋକଗିରଃ ସ୍ମରନ୍ତ୍ୟଃ ।

ସେ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଜାଣି ନ ଥିଲେ; ତା'ଛଡ଼ା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ମନ, ପ୍ରାଣ ଓ ସର୍ବସ୍ୱ। ତେଣୁ ସେହିସବୁ ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ଲାଗିଲା, ବୋଧ ହୁଏ ଆଜି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମରଣମୁଖରେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୧୪ ॥ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗାଈ କିପରି ବାତ୍ସଲ୍ୟପ୍ରେମୀ, ତାହା ତ ତୁମେ ଜାଣ। ବ୍ରଜର ବାଳକ, ବୃଦ୍ଧ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ—ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ଗାଈ ପରି ବାତ୍ସଲ୍ୟପ୍ରେମୀ। ତେଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ କିଛି ବିପଦ ପଡ଼ିଛି ବୋଲି ମନ କହିଦେଲା ମାତ୍ରେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କାତର ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୋଇ ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ବ୍ରଜରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ବଳରାମ ତ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଓ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଥିଲେ। ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ଏପରି କାତର ଓ ଆତୁର ଭାବ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ହସ ମାଡ଼ିଲା; କାରଣ ନିଜ ସାନଭାଇର ପ୍ରଭାବ ସେ ଭଲରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ। ତଥାପି ସେ କିଛି ନ କହି ଚୁପ୍ ରହିଗଲେ ॥ ୧୬ ॥ ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଖୋଜିଲେ; ଯାହା ହେଉ ବାଟରେ ପଡ଼ିଥିବା ପାଦଚିହ୍ନ ଦେଖି, ସେଥିରେ ଥିବା ପଦ୍ମ, ଅଙ୍କୁଶ ଆଦି ଚିହ୍ନରୁ ସେମାନେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ତାହା ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦଚିହ୍ନ। ସେହି ପାଦଚିହ୍ନକୁ ଦେଖି ଦେଖି ସେମାନେ ଯମୁନାତୀର ଆଡ଼କୁ ଗ୍ଲଲିଲେ ॥ ୧୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବାଟରେ ଗାଈଗୋରୁ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଦଚିହ୍ନ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଥାଏ; ପାଦଚିହ୍ନରେ ପଦ୍ମ, ଯଅ, ଅଙ୍କୁଶ, ବଜ୍ର, ପତାକା ଆଦି ଚିହ୍ନ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦିଶୁଥାଏ। ତେଣୁ ସେମାନେ ସେହି ଚିହ୍ନକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି କରି ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଗ୍ଲଲିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଦୂରରୁ ହିଁ ସେମାନେ ଦେଖିଦେଲେ ଯେ, କାଳିୟହ୍ରଦରେ କାଳିୟନାଗ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅବଶ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି; ତାଙ୍କର ହାତଗୋଡ଼ ହଲୁନାହିଁ। ପୁଣି ଦେଖିଲେ, ହ୍ରଦକୂଳରେ ଗୋପାଳପିଲାମାନେ ଅଚେତ ହୋଇ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଗାଈ, ଗୋରୁ ଓ ବାଛୁରୀଗୁଡ଼ାକ ଆର୍ତ୍ତସ୍ୱରରେ ହମ୍ବାଳୁଛନ୍ତି। ଏ ଘଟଣା ଦେଖି ଗୋପାଳମାନେ ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତ ଓ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ଶେଷରେ ସେମାନେ ବି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୧୯ ॥ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମନ ତ ଅନନ୍ତଗୁଣନିଳୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା; ସେମାନେ ତ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଭଗବାନଙ୍କର ସୌହାର୍ଦ୍ଦ, ତାଙ୍କର ମଧୁର ମୃଦୁହାସ, ପ୍ରେମଭରା ବାଙ୍କଗ୍ଲହାଣି ତଥା ମଧୁର ବଚନକୁ ସ୍ମରଣ କରି ବଞ୍ଚୁଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ଦେହରେ କଳାନାଗ ଗୁଡ଼େଇ

ଗ୍ରସ୍ତେଽହିନା ପ୍ରିୟତମେ ଭୃଶଦୁଃଖତପ୍ତାଃ
ଶୂନ୍ୟଂ ପ୍ରିୟବ୍ୟତିହୃତଂ ଦଦୃଶୁସ୍ତ୍ରିଲୋକମ୍ ॥ ୨୦

ତାଃ କୃଷ୍ଣମାତରମପତ୍ୟମନୁପ୍ରବିଷ୍ଟାଂ
ତୁଲ୍ୟବ୍ୟଥାଃ ସମନୁଗୃହ୍ୟ ଶୁଚଃ ସ୍ରବନ୍ତ୍ୟଃ ।
ତାସ୍ତା ବ୍ରଜପ୍ରିୟକଥାଃ କଥୟନ୍ତ୍ୟ ଆସନ୍
କୃଷ୍ଣାନନେଽର୍ପିତଦୃଶୋ ମୃତକପ୍ରତୀକାଃ ॥ ୨୧

କୃଷ୍ଣପ୍ରାଣାନ୍ନିର୍ବିଶତୋ ନନ୍ଦାଦୀନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତଂ ହ୍ରଦମ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟଷେଧତ୍ ସ ଭଗବାନ୍ ରାମଃ କୃଷ୍ଣାନୁଭାବବିତ୍ ॥ ୨୨

ଇତ୍ଥଂ ସ୍ୱଗୋକୁଳମନନ୍ୟଗତିଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ
ସସ୍ତ୍ରୀକୁମାରମତିଦୁଃଖିତମାତ୍ମହେତୋଃ ।
ଆଜ୍ଞାୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟପଦବୀମନୁବର୍ତ୍ତମାନଃ
ସ୍ଥିତ୍ୱା ମୁହୂର୍ତ୍ତମୁଦତିଷ୍ଠଦୁରଙ୍ଗବନ୍ଧାତ୍ ॥ ୨୩

ତତ୍ପ୍ରଥ୍ୟମାନବପୁଷା ବ୍ୟଥିତାତ୍ମଭୋଗ-
ସ୍ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱୋନ୍ନମଯ୍ୟ କୁପିତଃ ସ୍ୱଫଣାନ୍ ଭୁଜଙ୍ଗଃ ।
ତସ୍ଥୌ ଶ୍ୱସଞ୍ଛ୍ୱସନରନ୍ଧ୍ରବିଷାମ୍ବରୀଷ-
ସ୍ତବ୍ଧେକ୍ଷଣୋଲ୍ମୁକମୁଖୋ ହରିମୀକ୍ଷମାଣଃ ॥ ୨୪

ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଧରିଛି ଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଭୀଷଣ ଦୁଃଖରେ ସନ୍ତପ୍ତ ହେଲା । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱଙ୍କ ବିନା ସେମାନଙ୍କୁ ତିନିଲୋକ ଶୂନ୍ୟ ଦେଖାଗଲା ॥ ୨୦ ॥ ମାତା ଯଶୋଦା ତାଙ୍କ ଆଦରର ପୁତ୍ର ପାଖକୁ ଚାଲିଯିବେ ବୋଲି କାଳିୟହ୍ରଦକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିବାକୁ ବାହାରିଲେ; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଗୋପୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ବି ସେହିପରି ଦାରୁଣ ଦୁଃଖ ଘାରିଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରୁ ମଧ୍ୟ ଲୁହଧାର ବୋହି ଚାଲିଥାଏ । ସମସ୍ତେ ଚାହିଁ ରହିଥାନ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖକମଳକୁ । ଅଧିକାଂଶ ଗୋପୀ ତ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଯାଇଥାନ୍ତି; ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚେତା ଥାଏ, ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପୂତନାବଧ ଆଦି ବ୍ରଜର ପ୍ରିୟଲୀଳା କହି ଯଶୋଦାଙ୍କୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦେଉଥାନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଥିଲେ ନନ୍ଦ ଆଦିଙ୍କର ଜୀବନ । ସେମାନେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବେ ବୋଲି କାଳିୟହ୍ରଦରେ ପଶିଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ବଳରାମ ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଜାଣିଥିଲେ; ସେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାକୁ ବୁଝାଇସୁଝାଇ ତ, କାହାକୁ ବଳପୂର୍ବକ, ପୁଣି କାହାକୁ ହାର୍ଦିକ ପ୍ରେରଣା ଦେଇ ସେଥିରୁ ନିବର୍ତ୍ତାଇଦେଲେ ॥ ୨୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସର୍ପର ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯିବାଟା ବସ୍ତୁତଃ ତାଙ୍କ ମାନୁଷୀଲୀଳାର ଏକ ଅଙ୍ଗ ଥିଲା । ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ ବ୍ରଜର ଆବାଳବୃଦ୍ଧବନିତା ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋକମଗ୍ନ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କେହି ସାହାଭରସା ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ପବନ୍ଧନରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜ ଶରୀରକୁ ଫୁଲାଇ ଖୁବ୍ ମୋଟା କରିଦେଲେ । ତା'ଫଳରେ ସର୍ପର ଶରୀରରେ ଭୀଷଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେଲା; ସେ ଆଉ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ରଖିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅଲଗା ଠିଆ ହେଲା ଓ କ୍ରୋଧରେ ଫଣା ଟେକି ଫଁ ଫଁ ହେଲା । ସୁଯୋଗ ମିଳିବାମାତ୍ରେ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦଂଶନ କରିବ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଆଖି ତରାଟି ଚାହିଁ ରହିଲା । ତା'ନାକ ପୁଡ଼ାରୁ ଖାଲି ବିଷ ଉଦ୍‌ଗାର ହେଲା । କାଳିୟନାଗ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଏକଲୟରେ ଚାହିଁଥାଏ । ତା' ଆଖି ଦୁଇଟା ଉହାରୁ ବାହାରିଥିବା ଉତ୍ତପ୍ତ ଖପରା ପରି ଲାଲ ଦିଶୁଥାଏ । ତା' ମୁଖରୁ ଅଗ୍ନିଶିଖା ବାହାରୁଥାଏ ॥ ୨୪ ॥

ତଂ ଜିହ୍ୱୟା ଦ୍ୱିଶିଖୟା ପରିଲେଲିହାନଂ
ଦ୍ୱେ ସୃକ୍କିଣୀ ହ୍ୟତିକରାଳବିଷାଗ୍ନିଦୃଷ୍ଟିମ୍ ।
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ନମୁଂ ପରିସସାର ଯଥା ଖଗେନ୍ଦ୍ରୋ
ବଭ୍ରାମ ସୋଽପ୍ୟବସରଂ ପ୍ରସମୀକ୍ଷମାଣଃ ॥ ୨୫

ସେ ତାର ଦୁଇକେନିଆ ଜିଭ ଲହ ଲହ କରି ଦୁଇ ଓଠକୁ ଚାଟୁଥାଏ ଓ ତାର କରାଳ ଚକ୍ଷୁରୁ ବିଷଜ୍ୱାଳା ନିର୍ଗତ ହେଉଥାଏ । ଗରୁଡ଼ ଯେପରି ସର୍ପକୁ ଧରିବା ନିମନ୍ତେ ପଇଁତରା ମାରି ସୁଯୋଗ ଖୋଜେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହିପରି ସର୍ପ ସହିତ ପଇଁତରା ମାରି ଖେଳୁଥାନ୍ତି । ସର୍ପ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦଂଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସୁଯୋଗ ଖୋଜି ଖୋଜି ପଇଁତରା ମାରୁଥାଏ ॥ ୨୫ ॥

ଏବଂ ପରିଭ୍ରମହତୌଜସମୁନ୍ନତାଂସ-
ମାନମ୍ୟ ତତ୍ପୃଥୁଶିରଃସ୍ୱଧିରୂଢ ଆଦ୍ୟଃ ।
ତନ୍ମୂର୍ଧରତ୍ନନିକରସ୍ପର୍ଶାତିତାମ୍ର-
ପାଦାମ୍ବୁଜୋଽଖିଳକଳାଦିଗୁରୁର୍ନନର୍ତ୍ତ ॥ ୨୬

ଏପରି ପଇଁତରା ମାରୁ ମାରୁ ସର୍ପର ବଳ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲା । ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତା ଫଣାକୁ ହାତରେ ଧରି ତଳକୁ ଚାପିଦେଲେ ଓ ଲମ୍ଫ ମାରି ନିଜେ ତା'ଉପରେ ଚଢ଼ିଗଲେ । କାଳିୟନାଗର ମୁଣ୍ଡରେ ବହୁତ ଲାଲ ରଙ୍ଗର ମଣିଥାଏ; ସେହିସବୁ ମଣିର ସ୍ପର୍ଶରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଲାଲ ଲାଲ କୋମଳ ପାଦଦୁଇଟି ଆହୁରି ଅଧିକ ଲାଲ ଦିଶିଲା । ନୃତ୍ୟଗୀତ ଆଦି ସକଳ କଳାର ଆଦିପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏଥର କାଳିୟନାଗର ଫଣା ଉପରେ କଳାପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଙ୍ଗୀରେ ନୃତ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୬ ॥

ତଂ ନର୍ତ୍ତୁମୁଦ୍ୟତମବେକ୍ଷ୍ୟ ତଦା ତଦୀୟ-
ଗନ୍ଧର୍ବସିଦ୍ଧସୁରଚାରଣଦେବବଧ୍ୱଃ ।
ପ୍ରୀତ୍ୟା ମୃଦଙ୍ଗପଣବାନକବାଦ୍ୟଗୀତ-
ପୁଷ୍ପୋପହାରନୁତିଭିଃ ସହସୋପସେଦୁଃ ॥ ୨୭

ଭଗବାନ ନୃତ୍ୟ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବାରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ ଗନ୍ଧର୍ବ, ସିଦ୍ଧ, ଦେବତା, ଚାରଣ ଓ ଦେବାଙ୍ଗନାମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ମୃଦଙ୍ଗ, ଢୋଲ, ନାଗରା ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବଜାଇବା ସହିତ ସୁନ୍ଦର ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଓ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରି କରି, ନିଜକୁ ଭଗବତ୍ ପଦରେ ସମର୍ପଣ କରିବାପାଇଁ ଭେଟି ସାମଗ୍ରୀ ଧରି ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୨୭ ॥

ଯଦ୍ ଯଚ୍ଛିରୋ ନ ନମତେଽଙ୍ଗ ଶତୈକଶୀର୍ଷ୍ଣ-
ସ୍ତତ୍ତନ୍ମମର୍ଦ ଖରଦଣ୍ଡଧରୋଽଙ୍ଘ୍ରିପାତୈଃ ।
କ୍ଷୀଣାୟୁଷୋ ଭ୍ରମତ ଉଲ୍ବଣମାସ୍ୟତୋଽସୃଙ୍
ନସ୍ତୋ ବମନ୍ ପରମକଶ୍ମଳମାପ ନାଗଃ ॥ ୨୮

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କାଳିୟନାଗର ଶହେଏକ ଫଣା ଥିଲା । ସେ ଭିତରୁ ସେ ଯେଉଁ ଫଣାଟିକୁ ନୁଆଁଉ ନ ଥାଏ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଦଣ୍ଡଧାରୀ ଭଗବାନ ନିଜ ପଦାଘାତରେ ସେହି ଫଣାଟିକୁ ଦଳି ଦେଉଥାନ୍ତି । ତା'ଫଳରେ ନାଗର ଜୀବନୀଶକ୍ତି କ୍ଷୀଣ ହୋଇଆସିଲା । ତାର ନାକ ଓ ପାଟିବାଟେ ରକ୍ତ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା । ଶେଷରେ ସେ ଘୂରି ଘୂରି ବେହୋସ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୮ ॥

ତସ୍ୟାକ୍ଷିଭିର୍ଗରଳମୁଦ୍ୱମତଃ ଶିରସ୍ସୁ
ଯଦ୍ ଯଦ୍ ସମୁନ୍ନମତି ନିଃଶ୍ୱସତୋ ରୁଷୋଚ୍ଚୈଃ ।
ନୃତ୍ୟନ୍ ପଦାନୁନମୟନ୍ ଦମୟାମ୍ବଭୂବ
ପୁଷ୍ପୈଃ ପ୍ରପୂଜିତ ଇବେହ ପୁମାନ୍ ପୁରାଣଃ ॥ ୨୯

ଟିକିଏ ଚେତା ଫେରିପାଇଲେ ସେ ଆଖିବାଟେ ବିଷ ଉଦ୍‌ଗିରଣ କରି ଜୋର୍‌ରେ ଫଁ ଫଁ ହେଉଥାଏ । ଏପରି ଫଁ ଫଁ ହୋଇ ସେ ଯେଉଁ ଫଣାଟି ଉଠାଉଥାଏ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନାଚୁ ନାଚୁ ସେହି ଫଣାଟିକୁ ପଦାଘାତରେ ଦଳିଦେଉଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ପୁରାଣ-ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦରେ ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ ଲାଗିଯାଉଥାଏ; ସେହି ରକ୍ତବିନ୍ଦୁମାନ ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ରକ୍ତପୁଷ୍ପ ଉପହାର ଦେଇ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଦକୁ ପୂଜା କରାଯାଉଛି କି ! ॥ ୨୯ ॥

ତଚ୍ଚିତ୍ରତାଣ୍ଡବବିରୁଗ୍ଣଫଣାତପତ୍ରୋ
ରକ୍ତଂ ମୁଖୈରୁରୁ ବମନ୍ ନୃପ ଭଗ୍ନଗାତ୍ରଃ ।

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଅଦ୍‌ଭୁତ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟଦ୍ୱାରା କାଳିୟର ଫଣାରୂପୀ ଛତ୍ର ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ତାର ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଚୂର୍ଣ୍ଣବିଚୂର୍ଣ୍ଣ

ସ୍ମୃତ୍ୱା ଚରାଚରଗୁରୁଂ ପୁରୁଷଂ ପୁରାଣଂ
ନାରାୟଣଂ ତମରଣଂ ମନସା ଜଗାମ ॥ ୩୦

ହୋଇଗଲା ଏବଂ ପାଟିରୁ ରକ୍ତବାନ୍ତି ହୋଇଗଲା। ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସମଗ୍ର ଜଗତର ଆଦିଶିକ୍ଷକ ପୁରାଣପୁରୁଷ ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କ କଥା ତାର ମନେ ପଡ଼ିଲା। ସେ ମନେ ମନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣ ପଶିଲା ॥ ୩୦ ॥

କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଗର୍ଭଜଗତୋଽତିଭରାବସନ୍ନଂ
ପାର୍ଷ୍ଣିପ୍ରହାରପରିରୁଗ୍ଣଫଣାତପତ୍ରମ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାହିମାଦ୍ୟମୁପସେଦୁରମୁଷ୍ୟ ପତ୍ନ୍ୟ
ଆର୍ତ୍ତାଃ ଶ୍ଲଥଦ୍‌ବସନଭୂଷଣକେଶବନ୍ଧାଃ ॥ ୩୧

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉଦରରେ ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱ ରହିଛି। ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଗୁରୁଭାରରେ କାଳିୟ ନାଗର ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଭାଙ୍ଗି ଚୂନା ହୋଇଗଲା। ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଗୋଇଠିର ଆଘାତରେ ତାର ଛତ୍ର ପରି ଫଣା ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଗଲା। ତା'ର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଏଭଳି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣ ପଶିଲେ। ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆତୁର ହେଉଥାନ୍ତି। ଭୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଲୁଗାପଟା ଓ ଅଳଙ୍କାର ଦେହରୁ ଖସି ପଡୁଥାଏ ଓ ମୁଣ୍ଡର ଖୋଷା ଫିଟି ଯାଉଥାଏ ॥ ୩୧ ॥

ତାସ୍ତଂ ସୁବିଗ୍ନମନସୋଽଥ ପୁରସ୍କୃତାର୍ଭାଃ
କାୟଂ ନିଧାୟ ଭୁବି ଭୂତପତିଂ ପ୍ରଣେମୁଃ ।
ସାଧ୍ୱ୍ୟଃ କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟାଃ ଶମଲସ୍ୟ ଭର୍ତ୍ତୁ-
ର୍ମୋକ୍ଷେପ୍ସବଃ ଶରଣଦଂ ଶରଣଂ ପ୍ରପନ୍ନାଃ ॥ ୩୨

ସେହି ସାଧ୍ୱୀ ନାଗପତ୍ନୀମାନେ ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ ଓ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି। ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ସମେତ ଆସି ଭୂମି ଉପରେ ଲମ୍ବ ହୋଇ ପଡ଼ିଯାଇ* ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ କଲେ। ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ବୋଲି ଜାଣି, ନିଜର ଅପରାଧୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କରି ଶରଣ ନେଇ ସେମାନେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ—॥ ୩୨ ॥

ନାଗପତ୍ନ୍ୟ ଊଚୁଃ

ନ୍ୟାଯ୍ୟୋ ହି ଦଣ୍ଡଃ କୃତକିଲ୍‌ବିଷେଽସ୍ମିଂ-
ସ୍ତବାବତାରଃ ଖଳନିଗ୍ରହାୟ ।
ରିପୋଃ ସୁତାନାମପି ତୁଲ୍ୟଦୃଷ୍ଟେ-
ର୍ଧତ୍ସେ ଦମଂ ଫଳମେବାନୁଶଂସନ୍ ॥ ୩୩

ନାଗପତ୍ନୀମାନେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଅବତାର ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାପାଇଁ ହୋଇଛି। ତେଣୁ ଏହି ଅପରାଧୀକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ସର୍ବଥା ନ୍ୟାଯ୍ୟୋଚିତ। ଆପଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତ ଶତ୍ରୁ ଓ ପୁତ୍ର ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ। ତେଣୁ ଆପଣ ଯାହାକୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି, ସେହି ଦଣ୍ଡ ମାଧ୍ୟମରେ ତାହାକୁ ତା ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ତାର ପରମ କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ସୁଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥

ଅନୁଗ୍ରହୋଽୟଂ ଭବତଃ କୃତୋ ହି ନୋ
ଦଣ୍ଡୋଽସତାଂ ତେ ଖଳୁ କଳ୍ମଷାପହଃ ।
ଯଦ୍ ଦନ୍ଦଶୂକତ୍ୱମମୁଷ୍ୟ ଦେହିନଃ
କ୍ରୋଧୋଽପି ତେଽନୁଗ୍ରହ ଏବ ସମ୍ମତଃ ॥ ୩୪

ଆପଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଶେଷ ଅନୁଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି। ଏହା ତ ଆପଣଙ୍କର କୃପାପ୍ରସାଦ; କାରଣ ଆପଣ ଯେଉଁ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି, ତାହା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ। ଆମ ସ୍ୱାମୀ ଯେ ଅପରାଧୀ, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ। ସେ ଯଦି ଅପରାଧୀ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ, ତାଙ୍କୁ ସର୍ପଯୋନି କାହିଁକି ମିଳିଥାନ୍ତା? ତେଣୁ ଆମେ ନିଷ୍କପଟ ହୃଦୟରେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି କ୍ରୋଧକୁ ଅନୁଗ୍ରହ

* ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଋଷିପ୍ରତିମ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର କହନ୍ତି—କାଳିନ୍ଦୀ ହ୍ରଦରେ ଗୋଟିଏ ଚଡ଼ା ଥିଲା ଏବଂ ନାଗପତ୍ନୀମାନେ ସେଇ ଚଡ଼ାରେ ରହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ।

ତପଃ ସୁତପ୍ତଂ କିମନେନ ପୂର୍ବଂ
ନିରସ୍ତମାନେନ ଚ ମାନଦେନ ।
ଧର୍ମୋଽଥ ବା ସର୍ବଜନାନୁକମ୍ପୟା
ଯତୋ ଭବାଂସ୍ତୁଷ୍ୟତି ସର୍ବଜୀବଃ ॥ ୩୫

କସ୍ୟାନୁଭାବୋଽସ୍ୟ ନ ଦେବ ବିଦ୍ମହେ
ତବାଙ୍ଘ୍ରିରେଣୁସ୍ପର୍ଶାଧିକାରଃ ।
ଯଦ୍‌ବାଞ୍ଛୟା ଶ୍ରୀର୍ଲଲନାଽଽଚରତ୍ତପୋ
ବିହାୟ କାମାନ୍ ସୁଚିରଂ ଧୃତବ୍ରତା ॥ ୩୬

ନ ନାକପୃଷ୍ଠଂ ନ ଚ ସାର୍ବଭୌମଂ
ନ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟଂ ନ ରସାଧିପତ୍ୟମ୍ ।
ନ ଯୋଗସିଦ୍ଧୀରପୁନର୍ଭବଂ ବା
ବାଞ୍ଛନ୍ତି ଯତ୍‌ପାଦରଜଃପ୍ରପନ୍ନାଃ ॥ ୩୭

ତଦେଷ ନାଥାପ ଦୁରାପମନ୍ୟୈ-
ସ୍ତମୋଜନିଃ କ୍ରୋଧବଶୋଽପ୍ୟହୀଶଃ ।
ସଂସାରଚକ୍ରେ ଭ୍ରମତଃ ଶରୀରିଣୋ
ଯଦିଚ୍ଛତଃ ସ୍ୟାଦ୍ ବିଭବଃ ସମକ୍ଷଃ ॥ ୩୮

ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ଭଗବତେ ପୁରୁଷାୟ ମହାତ୍ମନେ ।
ଭୂତାବାସାୟ ଭୂତାୟ ପରାୟ ପରମାତ୍ମନେ ॥ ୩୯

ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନନିଧୟେ ବ୍ରହ୍ମଣେଽନନ୍ତଶକ୍ତୟେ ।
ଅଗୁଣାୟାବିକାରାୟ ନମସ୍ତେଽପ୍ରାକୃତାୟ ଚ ॥ ୪୦

ବୋଲି ଭାବୁଛୁ ॥ ୩୪ ॥ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ଏ ନିଶ୍ଚୟ ଗର୍ବ-ଅଭିମାନ ଛାଡ଼ି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ବହୁ ତପସ୍ୟା କରିଥିଲେ କିମ୍ବା ସର୍ବଜୀବଙ୍କୁ ଦୟା କରି ଏ ବହୁ ଧର୍ମ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ; ସେଥିପାଇଁ ସିନା ଆପଣ ଏହାଙ୍କ ଉପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ଯେହେତୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଜୀବସ୍ୱରୂପ; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାର ଏହା ହିଁ ଉପାୟ ॥ ୩୫ ॥ ହେ ଭଗବନ୍! ଏ ଯେଉଁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଧୂଳି ସ୍ପର୍ଶ କରିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହେଲେ, ଏହା ଯେ ଏହାଙ୍କର କେଉଁ ସାଧନାର ଫଳ, ତାହା ଆମେ ବୁଝିପାରୁନୁ । ଆପଣଙ୍କର ଚରଣରଜ ଏତେ ଦୁର୍ଲଭ ଯେ, ତାହା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ ଭୋଗ ତ୍ୟାଗ କରି, ନିୟମ ପାଳନପୂର୍ବକ ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ॥ ୩୬ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଯେଉଁ ଭକ୍ତଜନ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରଜର ଶରଣ ନିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗର ରାଜପଦ କିମ୍ବା ପୃଥିବୀର ଅଧିପତି ପଦ ଗ୍ରହାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ରସାତଳର ରାଜ୍ୟ ଗ୍ରହାନ୍ତି ନାହିଁ, କି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପଦ ଗ୍ରହାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଅଣିମାଦି ଯୋଗସିଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି କି, ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୁ ପରିତ୍ରାଣ କରୁଥିବା କୈବଲ୍ୟମୋକ୍ଷ ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା ମଧ୍ୟ ନ ଥାଏ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ଏହି ନାଗରାଜ ତମୋଗୁଣୀ ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧୀ । ତଥାପି ଯେଉଁ ଚରଣରଜ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ତଥା ଯାହାକୁ ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା ହେବାମାତ୍ରେ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପଡ଼ିଥିବା ଜୀବକୁ ସଂସାରର ବୈଭବ-ସମ୍ପତ୍ତି କଥା କଣ କହିବା, ମୋକ୍ଷ ମଧ୍ୟ ମିଳିଯାଏ, ଏହାଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ପରମ ପବିତ୍ର ଚରଣରଜ ମିଳିଗଲା ॥ ୩୮ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ ଓ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ନିତ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ । ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅନନ୍ତ । ଆପଣ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଓ ପଦାର୍ଥର ଆଶ୍ରୟ ତଥା ସବୁ ପଦାର୍ଥରୂପରେ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମା ॥ ୩୯ ॥ ଆପଣ ସବୁପ୍ରକାର ଜ୍ଞାନ ଓ ଅନୁଭବର ଗନ୍ତାଘର । ଆପଣଙ୍କର ମହିମା ଓ ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ । ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ଅପ୍ରାକୃତ ଓ ଚିନ୍ମୟ; ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରାକୃତିକ ଗୁଣ ଓ ବିକାର କେବେ ବି ସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆପଣ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର

କାଳାୟ କାଳନାଭାୟ କାଳାବୟବସାକ୍ଷିଣେ ।
ବିଶ୍ୱାୟ ତଦୁପଦ୍ରଷ୍ଟ୍ରେ ତତ୍‌କର୍ତ୍ରେ ବିଶ୍ୱହେତବେ ॥ ୪୧

ଭୂତମାତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରାଣମନୋବୁଦ୍ଧ୍ୟାଶୟାତ୍ମନେ ।
ତ୍ରିଗୁଣେନାଭିମାନେନ ଗୂଢସ୍ୱାତ୍ମାନୁଭୂତୟେ ॥ ୪୨

ନମୋଽନନ୍ତାୟ ସୂକ୍ଷ୍ମାୟ କୂଟସ୍ଥାୟ ବିପଶ୍ଚିତେ ।
ନାନାବାଦାନୁରୋଧାୟ ବାଚ୍ୟବାଚକଶକ୍ତୟେ ॥ ୪୩

ନମଃ ପ୍ରମାଣମୂଳାୟ କବୟେ ଶାସ୍ତ୍ରଯୋନୟେ ।
ପ୍ରବୃତ୍ତାୟ ନିବୃତ୍ତାୟ ନିଗମାୟ ନମୋ ନମଃ ॥ ୪୪

ନମଃ କୃଷ୍ଣାୟ ରାମାୟ ବସୁଦେବସୁତାୟ ଚ ।
ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନାୟାନିରୁଦ୍ଧାୟ ସାତ୍ୱତାଂ ପତୟେ ନମଃ ॥ ୪୫

ନମୋ ଗୁଣପ୍ରଦୀପାୟ ଗୁଣାତ୍ମଚ୍ଛାଦନାୟ ଚ ।
ଗୁଣବୃତ୍ତ୍ୟୁପଲକ୍ଷ୍ୟାୟ ଗୁଣଦ୍ରଷ୍ଟ୍ରେ ସ୍ୱସଂବିଦେ ॥ ୪୬

କରୁଛୁ ॥ ୪୦ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତିରେ କ୍ଷୋଭ ଉତ୍ପନ୍ନ କରୁଥିବା କାଳ । ପୁଣି ଆପଣ ହିଁ ସେହି କାଳଶକ୍ତିର ଆଶ୍ରୟ ଏବଂ କାଳର କ୍ଷଣ, କଳ୍ପ ଆଦି ସମସ୍ତ ଅଙ୍ଗର ସାକ୍ଷୀ । ଆପଣ ବିଶ୍ୱରୂପ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱରୁ ଅଲଗା ଏବଂ ବିଶ୍ୱର ଦ୍ରଷ୍ଟା । ଆପଣ ବିଶ୍ୱକୁ ନିର୍ମାଣ କରିଥିବା ନିମିତ୍ତକାରଣ ଅଟନ୍ତି; ତା'ସହିତ ବିଶ୍ୱ ଯେଉଁଥିରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଛି, ସେହି ଉପାଦାନକାରଣ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ॥ ୪୧ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ପଞ୍ଚଭୂତ, ସେମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ତନ୍‌ମାତ୍ର, ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ, ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ସେସବୁର ଗନ୍ତାଘର ଚିତ୍ତ—ଏସବୁ ହେଉଛନ୍ତି ଏକମାତ୍ର ଆପଣ । ତ୍ରିଗୁଣ ଏବଂ ଅହଂଭାବରେ ଜୀବ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯିବାରୁ ତାର ଜ୍ଞାନ ମାୟାଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୪୨ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଦେଶ, କାଳ ଓ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ସୀମାର ଅତୀତ ବା ଅନନ୍ତ । ଆପଣ ସୂକ୍ଷ୍ମାତିସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ସର୍ବଜ୍ଞ । ଆପଣ କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣର ଯେକୌଣସି ବିକାରରେ ବି ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ହୋଇ ରହନ୍ତି । ଈଶ୍ୱର ଅଛନ୍ତି, ନା ନାହିଁ; ସେ ସର୍ବଜ୍ଞ, ନା ଅଳ୍ପଜ୍ଞ ଇତ୍ୟାଦି ବିଭିନ୍ନ ମତାନୁସାରେ ଆପଣ ହିଁ ସେହିସବୁ ମତବାଦୀଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ମତ ଅନୁରୂପେ ଦର୍ଶନ ଦିଅନ୍ତି । ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତ ଶବ୍ଦ ତଥା ସେହି ଶବ୍ଦରୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ଅର୍ଥ ଏବଂ ଶବ୍ଦ ଓ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରୁଥିବା ଶକ୍ତି । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୪୩ ॥ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ, ଅନୁମାନ ଆଦି ଯେତେସବୁ ପ୍ରମାଣ ରହିଛି, ଆପଣ ହିଁ ସେସବୁକୁ ପ୍ରମାଣିତ କରୁଥିବା ମୂଳ ଆଧାର । ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ସକଳ ଶାସ୍ତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ । ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗ ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗ । ଏହି ଦୁଇମାର୍ଗର ମୂଳ ବେଦ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ଆପଣ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୪୪ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱମୟ ବସୁଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ର ବାସୁଦେବ ଓ ସଂକର୍ଷଣ; ଏବଂ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଆପଣ । ଏପରି ଚତୁର୍ବ୍ୟୂହ ରୂପରେ ଆପଣ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ତଥା ଯାଦବମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ । ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୪୫ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନ୍ତଃକରଣ ଓ ତାହାର ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ପ୍ରକାଶକ ଏବଂ ସେହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆପଣ ନିଜକୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରି ରଖନ୍ତି । ସେହି ଅନ୍ତଃକରଣ ଓ ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର କିଛି କିଛି ସଂକେତ ମିଳେ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସେହିସବୁ ଗୁଣ ଓ ଗୁଣବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ ତଥା ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତି । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ ॥ ୪୬ ॥

ଅବ୍ୟାକୃତବିହାରାୟ ସର୍ବବ୍ୟାକୃତସିଦ୍ଧୟେ ।
ହୃଷୀକେଶ ନମସ୍ତେଽସ୍ତୁ ମୁନୟେ ମୌନଶୀଳିନେ ॥ ୪୭

ପରାବରଗତିଜ୍ଞାୟ ସର୍ବାଧ୍ୟକ୍ଷାୟ ତେ ନମଃ ।
ଅବିଶ୍ୱାୟ ଚ ବିଶ୍ୱାୟ ତଦ୍‌ଦ୍ରଷ୍ଟ୍ରେଽସ୍ୟ ଚ ହେତବେ ॥ ୪୮

ତ୍ୱଂ ହ୍ୟସ୍ୟ ଜନ୍ମସ୍ଥିତିସଂଯମାନ୍ ପ୍ରଭୋ
ଗୁଣୈରନୀହୋଽକୃତ କାଳଶକ୍ତିଧୃକ୍ ।
ତତ୍ତତ୍ସ୍ୱଭାବାନ୍ ପ୍ରତିବୋଧୟନ୍ ସତଃ
ସମୀକ୍ଷୟାମୋଘବିହାର ଈହସେ ॥ ୪୯

ତସ୍ୟୈବ ତେଽମୂସ୍ତନବସ୍ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାଂ
ଶାନ୍ତା ଅଶାନ୍ତା ଉତ ମୂଢଯୋନୟଃ ।
ଶାନ୍ତାଃ ପ୍ରିୟାସ୍ତେ ହ୍ୟଧୁନାବିତୁଂ ସତାଂ
ସ୍ଥାତୁଶ୍ଚ ତେ ଧର୍ମପରୀପ୍ସୟେହତଃ ॥ ୫୦

ଅପରାଧଃ ସକୃଦ୍ ଭର୍ତ୍ରା ସୋଢବ୍ୟଃ ସ୍ୱପ୍ରଜାକୃତଃ ।
କ୍ଷନ୍ତୁମର୍ହସି ଶାନ୍ତାତ୍ମନ୍ ମୂଢସ୍ୟ ତ୍ୱାମଜାନତଃ ॥ ୫୧

ଅନୁଗୃହ୍ଣୀଷ୍ୱ ଭଗବନ୍ ପ୍ରାଣାଂସ୍ତ୍ୟଜତି ପନ୍ନଗଃ ।
ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ନଃ ସାଧୁଶୋଚ୍ୟାନାଂ ପତିଃ ପ୍ରାଣଃ ପ୍ରଦୀୟତାମ୍ ॥ ୫୨

ବିଧେହି ତେ କିଙ୍କରୀଣାମନୁଷ୍ଠେୟଂ ତବାଜ୍ଞୟା ।
ଯଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟାନୁତିଷ୍ଠନ୍ ବୈ ମୁଚ୍ୟତେ ସର୍ବତୋଭୟାତ୍ ॥ ୫୩

ଆପଣ ମୂଳପ୍ରକୃତିରେ ନିତ୍ୟ ବିହାର କରନ୍ତି । ସମସ୍ତ ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତ୍ୟାଦି ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ହୁଏ । ହେ ହୃଷୀକେଶ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମନନଶୀଳ ଆତ୍ମାରାମ । ମୌନ ହିଁ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ । ଆପଣଙ୍କୁ ଆମେ ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ ॥ ୪୭ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ଥୂଳ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆଦି ସକଳ ଗତିର ଜ୍ଞାତା ତଥା ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ । ଆପଣ ନାମରୂପାତ୍ମକ ବିଶ୍ୱପ୍ରପଞ୍ଚର ଅତୀତ ତଥା ତାହାର ଅଧିଷ୍ଠାନ ହୋଇଥିବାରୁ ବିଶ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟ । ଆପଣ ବିଶ୍ୱର ଅଧ୍ୟାସ ତଥା ଅପବାଦର ସାକ୍ଷୀ । ଅଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଯେଉଁ ଭ୍ରାନ୍ତି ଜାତ ହୁଏ ତଥା ସ୍ୱରୂପଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱର କୌଣସି ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେଉଁ ଅନୁଭବ ହୁଏ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଉଭୟର କାରଣ । ଆପଣଙ୍କୁ ଆମର ନମସ୍କାର ॥ ୪୮ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଯଦିବା କର୍ତ୍ତାପଣ ରଖି ନ ଥିବାରୁ ଆପଣ କୌଣସି କର୍ମ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ନିଷ୍କ୍ରିୟ ରହନ୍ତି, ତଥାପି ଅନାଦି କାଳଶକ୍ତିକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରି ପ୍ରକୃତିର ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆପଣ ଏହି ବିଶ୍ୱର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ଲୀଳା କରନ୍ତି; କାରଣ ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳା ଅମୋଘ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପ । ତେଣୁ ଜୀବମାନଙ୍କର ସଂସ୍କାରରୂପରେ ସୁପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣ ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ଜାଗ୍ରତ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୪୯ ॥ ତ୍ରିଲୋକରେ ତିନିପ୍ରକାର ଯୋନିର ପ୍ରାଣୀ ଅଛନ୍ତି, ଯଥା—ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣପ୍ରଧାନ ଶାନ୍ତଯୋନି; ରଜୋଗୁଣପ୍ରଧାନ ଅଶାନ୍ତଯୋନି ଏବଂ ତମୋଗୁଣ ପ୍ରଧାନ ମୂଢଯୋନି । କିନ୍ତୁ ସେସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳାମୂର୍ତ୍ତି । ତଥାପି ବର୍ତ୍ତମାନ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣପ୍ରଧାନ ଶାନ୍ତଜନ ହିଁ ଆପଣଙ୍କର ବିଶେଷ ପ୍ରିୟ; କାରଣ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଅବତାର ଓ ଏହିସବୁ ଲୀଳାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା ସାଧୁଜନଙ୍କୁ ତଥା ଧର୍ମକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ॥ ୫୦ ॥ ହେ ଶାନ୍ତାତ୍ମନ ! ଯେ ସ୍ୱାମୀ, ସେ ନିଜ ପ୍ରଜାଙ୍କର ଅପରାଧ କିଛିଟା ସହିଯିବା ଉଚିତ । ସର୍ପ ହେଉଛି ମୂଢଯୋନିର ପ୍ରାଣୀ; ତେଣୁ ଏ ଆପଣଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ନ ଥିଲେ । ଥରକ ପାଇଁ ଏହାଙ୍କୁ କ୍ଷମା କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୫୧ ॥ ଭଗବନ୍! କୃପା କରନ୍ତୁ । ଆମର ସ୍ୱାମୀ ଏହି ସର୍ପ ଏବେ ମରଣାସନ୍ନ ହୋଇଗଲେଣି । ସାଧୁପୁରୁଷମାନେ ସର୍ବଦା ଆମ ଭଳି ଅବଳାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା କରି ଆସିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣ ଆମର ପ୍ରାଣସ୍ୱରୂପ ପତିଦେବଙ୍କ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୫୨ ॥ ଆମେ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କର ଦାସୀ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିବୁ, ଦୟା କରି ଆମକୁ ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ । ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ସ ନାଗପତ୍ନୀଭିର୍ଭଗବାନ୍ ସମଭିଷ୍ଟୁତଃ ।
ମୂର୍ଚ୍ଛିତଂ ଭଗ୍ନଶିରସଂ ବିସସର୍ଜାଙ୍ଘ୍ରିକୁଟ୍ଟନୈଃ ॥ ୫୪

ପ୍ରତିଲବ୍ଧେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରାଣଃ କାଳିୟଃ ଶନକୈର୍ହରିମ୍ ।
କୃଚ୍ଛ୍ରାତ୍ ସମୁଚ୍ଛ୍ୱସନ୍ ଦୀନଃ କୃଷ୍ଣଂ ପ୍ରାହ କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ॥ ୫୫

କାଳିୟ ଉବାଚ

ବୟଂ ଖଳାଃ ସହୋତ୍ପତ୍ତ୍ୟା ତାମସା ଦୀର୍ଘମନ୍ୟବଃ ।
ସ୍ୱଭାବୋ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜୋ ନାଥ ଲୋକାନାଂ ଯଦସଦ୍‌ଗ୍ରହଃ ॥ ୫୬

ତ୍ୱୟା ସୃଷ୍ଟମିଦଂ ବିଶ୍ୱଂ ଧାତର୍ଗୁଣବିସର୍ଜନମ୍ ।
ନାନାସ୍ୱଭାବବୀର୍ଯୌଜୋଯୋନିବୀଜାଶୟାକୃତି ॥ ୫୭

ବୟଂ ଚ ତତ୍ର ଭଗବନ୍ ସର୍ପା ଜାତ୍ୟୁରୁମନ୍ୟବଃ ।
କଥଂ ତ୍ୟଜାମସ୍ତ୍ୱନ୍ମାୟାଂ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜାଂ ମୋହିତାଃ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୫୮

ଭବାନ୍ ହି କାରଣଂ ତତ୍ର ସର୍ବଜ୍ଞୋ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଃ ।
ଅନୁଗ୍ରହଂ ନିଗ୍ରହଂ ବା ମନ୍ୟସେ ତଦ୍ ବିଧେହି ନଃ ॥ ୫୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟାକର୍ଣ୍ୟ ବଚଃ ପ୍ରାହ ଭଗବାନ୍ କାର୍ଯ୍ୟମାନୁଷଃ ।
ନାତ୍ର ସ୍ଥେୟଂ ତ୍ୱୟା ସର୍ପ ସମୁଦ୍ରଂ ଯାହି ମା ଚିରମ୍ ।
ସ୍ୱଜ୍ଞାତ୍ୟପତ୍ୟଦାରାଢ୍ୟୋ ଗୋନୃଭିର୍ଭୁଜ୍ୟତାଂ ନଦୀ ॥ ୬୦

ଯ ଏତତ୍ ସଂସ୍ମରେନ୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ମଦନୁଶାସନମ୍ ।
କୀର୍ତ୍ତୟନ୍ନୁଭୟୋଃ ସନ୍ଧ୍ୟୋର୍ନ ଯୁଷ୍ମଦ୍ ଭୟମାପ୍ନୁୟାତ୍ ॥ ୬୧

ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରେ—ଆପଣଙ୍କର ସେବା କରେ, ସେ ସକଳ ପ୍ରକାର ଭୟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୫୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ପଦାଘାତରେ କାଳିୟନାଗର ଫଣାଗୁଡ଼ିକ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତାର ଚେତା ବୁଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ନାଗପତ୍ନୀମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ସେ ଦୟା କରି କାଳିୟକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୫୪ ॥ କାଳିୟନାଗର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ଓ ପ୍ରାଣରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚେତନା ଫେରି ଆସିଲା । ସେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଶ୍ୱାସ ନେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା ଏବଂ କିଛି ସମୟ ପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀନହୀନ ହୋଇ କର ଯୋଡ଼ି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲା—॥ ୫୫ ॥

କାଳିୟନାଗ କହିଲା—ହେ ନାଥ ! ଆମେ ଜନ୍ମରୁ ହିଁ ଦୁଷ୍ଟ, ତମୋଗୁଣୀ ଏବଂ ବହୁଦିନ ପରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ଛାଡ଼ୁନା—ଆମେ ବଡ଼ କ୍ରୋଧୀ ସ୍ୱଭାବର । ଜୀବମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ନିଜର ସ୍ୱଭାବ ଛାଡ଼ିବା ବଡ଼ କଠିନ; ଏହି କାରଣରୁ ସାଂସାରିକ ଲୋକେ ନାନାପ୍ରକାର ଖରାପ ସ୍ୱଭାବର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହନ୍ତି ॥ ୫୬ ॥ ହେ ବିଶ୍ୱବିଧାତା ! ଏହି ଜଗତରେ ଆପଣ ହିଁ ଗୁଣଭେଦରେ ନାନାପ୍ରକାର ସ୍ୱଭାବ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ବଳ, ଯୋନି, ବୀଜ, ଚିତ୍ତ ଓ ଆକୃତି ନିର୍ମାଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୫୭ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ସେଇ ସୃଷ୍ଟିରେ ହିଁ ଆମେ ସର୍ପଜନ୍ମ ପାଇଛୁ । ଆମେ ଆଜନ୍ମ କ୍ରୋଧୀ । ଆମେ ଏହି ମାୟାର ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି ସ୍ୱୟଂ ମୋହିତ ହୋଇ ରହିଛୁ । ତେଣୁ ନିଜ ଚେଷ୍ଟାରେ ଏହି ଦୁସ୍ତ୍ୟଜ ମାୟାକୁ ଛାଡ଼ିବୁ କିପରି ? *"ସର୍ପ ଜନମ ଦେଲୁ ମୋତେ, ସ୍ୱଭାବ ଛାଡ଼ିବି କେମନ୍ତେ ?"* ॥ ୫୮ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଜ୍ଞ ଓ ସକଳ ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ । ଆପଣ ହିଁ ଆମର ଏହି ସ୍ୱଭାବ ଓ ଏହି ମାୟାର କାରଣ । ତେଣୁ ଆପଣ ଯାହା ଠିକ୍ ହେବ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି, ସେଇଆ କରନ୍ତୁ—କୃପା କରନ୍ତୁ ଅଥବା ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତୁ; ଆପଣଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ॥ ୫୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—କାଳିୟନାଗର କଥା ଶୁଣି ଲୀଳାପୁରୁଷ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ, "ରେ ସର୍ପ ! ତୁ ଆଉ ଏଠାରେ ରହନା । ତୁ ତୋର ଜାତିଭାଇ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ରଙ୍କ ସହିତ ଶୀଘ୍ର ଏଠାରୁ ସମୁଦ୍ରକୁ ଗ୍ଲଲିଯାଆ । ଏଥର ଗାଈଗୋରୁ ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏଠାର ଯମୁନାଜଳ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତୁ ॥ ୬୦ ॥ ଯେଉଁମାନେ ମୁଁ ତୋତେ ଦେଇଥିବା ଆଜ୍ଞା ସକାଳେ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସ୍ମରଣ ତଥା କୀର୍ତ୍ତନ କରିବେ, ସେମାନଙ୍କର କଦାପି ସର୍ପଭୟ ରହିବ ନାହିଁ ॥ ୬୧ ॥

ଯୋଽସ୍ମିନ୍ ସ୍ନାତ୍ୱା ମଦାକ୍ରୀଡ଼େ ଦେବାଦୀଂସ୍ତର୍ପୟେଜ୍ଜଲୈଃ ।
ଉପୋଷ୍ୟ ମାଂ ସ୍ମରନ୍ନର୍ଚେତ୍ ସର୍ବପାପୈଃ ପ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୬୨

ଦ୍ୱୀପଂ ରମଣକଂ ହିତ୍ୱା ହ୍ରଦମେତମୁପାଶ୍ରିତଃ ।
ଯଦ୍ଭୟାତ୍ ସ ସୁପର୍ଣ୍ଣସ୍ତ୍ୱାଂ ନାଦ୍ୟାନ୍ମତ୍ପାଦଲାଞ୍ଛିତମ୍ ॥ ୬୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବମୁକ୍ତୋ ଭଗବତା କୃଷ୍ଣେନାଦ୍ଭୁତକର୍ମଣା ।
ତଂ ପୂଜୟାମାସ ମୁଦା ନାଗପତ୍ନ୍ୟଶ୍ଚ ସାଦରମ୍ ॥ ୬୪

ଦିବ୍ୟାମ୍ବରସ୍ରଙ୍ମଣିଭିଃ ପରାର୍ଘ୍ୟୈରପି ଭୂଷଣୈଃ ।
ଦିବ୍ୟଗନ୍ଧାନୁଲେପୈଶ୍ଚ ମହତ୍ୟୋତ୍ପଲମାଲୟା ॥ ୬୫

ପୂଜୟିତ୍ୱା ଜଗନ୍ନାଥଂ ପ୍ରସାଦ୍ୟ ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜମ୍ ।
ତତଃ ପ୍ରୀତୋଽଭ୍ୟନୁଜ୍ଞାତଃ ପରିକ୍ରମ୍ୟାଭିବନ୍ଦ୍ୟ ତମ୍ ॥ ୬୬

ସକଲତ୍ରସୁହୃତ୍ପୁତ୍ରୋ ଦ୍ୱୀପମବ୍ଧେର୍ଜଗାମ ହ ।
ତଦୈବ ସାମୃତଜଲା ଯମୁନା ନିର୍ବିଷାଭବତ୍ ।
ଅନୁଗ୍ରହାଦ୍ ଭଗବତଃ କ୍ରୀଡ଼ାମାନୁଷରୂପିଣଃ ॥ ୬୭

ମୁଁ ଏହି କାଳିୟ ହ୍ରଦରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରିଛି; ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ଏଠାରେ ସ୍ନାନ କରି ଏହି ଜଳରେ ଦେବତା ଓ ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କୁ ତର୍ପଣ କରିବେ ଏବଂ ଉପବାସ କରିବାପୂର୍ବକ ମୋତେ ସ୍ମରଣ କରି ପୂଜା କରିବେ, ସେମାନେ ସକଳ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବେ ॥ ୬୨ ॥ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ତୁ ଗରୁଡ଼ଭୟରେ ରମଣକ ଦ୍ୱୀପ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସି ଏହି ହ୍ରଦରେ ରହୁଥିଲୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୋର ଶରୀର ମୋର ଚରଣ-ଚିହ୍ନରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଗଲା; ତେଣୁ ତୋର ଆଉ ଗରୁଡ଼କୁ ଭୟ ରହିବ ନାହିଁ; ସେ ତୋତେ ଖାଇବ ନାହିଁ ॥ ୬୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୀଳା ଅଦ୍ଭୁତ । ତାଙ୍କର ଏପରି ଆଜ୍ଞା ପାଇ କାଳିୟ ନାଗ ଓ ତାର ପତ୍ନୀମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ବଡ଼ ଆଦରରେ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୬୪ ॥ ସେମାନେ ଦିବ୍ୟବସ୍ତ୍ର, ପୁଷ୍ପମାଳା, ମଣି, ବହୁମୂଲ୍ୟ ଆଭୂଷଣ, ଦିବ୍ୟଗନ୍ଧ, ଚନ୍ଦନ ଓ ଅତି ଉତ୍ତମ ପଦ୍ମଫୁଲର ମାଳା ଦେଇ, ଜଗତର ନାଥ ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପୂଜା କରି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କଲେ । ତା'ପରେ ବଡ଼ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା ଓ ବନ୍ଦନା କରି, ତାଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ପାଇଁ ଅନୁମତି ନେଲେ । ଶେଷରେ ପତ୍ନୀ, ପୁତ୍ର ଓ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ କାଳିୟନାଗ ସମୁଦ୍ରରେ ସର୍ପମାନଙ୍କର ରହିବାର ସ୍ଥାନ ରମଣକ ଦ୍ୱୀପକୁ ଗ୍ଲେଲିଗଲା । ଲୀଳାପୁରୁଷ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୃପାରୁ ଯମୁନାର ଜଳ କେବଳ ଯେ ବିଷହୀନ ହୋଇଗଲା, ତା' ନୁହେଁ, ସେହି ଜଳ ଅମୃତ ପରି ମଧୁର ମଧ୍ୟ ହୋଇଗଲା ॥ ୬୫-୬୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ
କାଳିୟମୋକ୍ଷଣଂ ନାମ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୬ ॥

+++

ଅଥ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କାଳିୟନାଗ କାଳିୟହ୍ରଦକୁ ଆସିବାର କାରଣ ତଥା ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ଦାବାନଳରୁ ଉଦ୍ଧାର

ରାଜୋବାଚ

ନାଗାଳୟଂ ରମଣକଂ କସ୍ମାତ୍ତତ୍ୟାଜ କାଳିୟଃ ।
କୃତଂ କିଂ ବା ସୁପର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ ତେନୈକେନାସମଞ୍ଜସମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଉପାହାର୍ଯ୍ୟୈଃ ସର୍ପଜନୈର୍ମାସି ମାସୀହ ଯୋ ବଳିଃ ।
ବାନସ୍ପତ୍ୟୋ ମହାବାହୋ ନାଗାନାଂ ପ୍ରାଙ୍ ନିରୂପିତଃ ॥ ୨

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଗ୍ଲେରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! କାଳିୟ-ନାଗ ନାଗମାନଙ୍କର ବାସସ୍ଥାନ ରମଣକ ଦ୍ୱୀପ ଛାଡ଼ି କାହିଁକି ଗ୍ଲେଲିଆସିଥିଲା ? ସେ ଗରୁଡ଼ଙ୍କର କି ଅପରାଧ କରିଥିଲା ? ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପୂର୍ବକାଳରେ ଗରୁଡ଼ ଓ ସର୍ପମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଚୁକ୍ତି ହୋଇଥିଲା ଯେ, ସର୍ପମାନେ ପ୍ରତିମାସରେ ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବୃକ୍ଷତଳେ ଉପହାର ସାମଗ୍ରୀରୂପେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ

ସ୍ୱଂ ସ୍ୱଂ ଭାଗଂ ପ୍ରଯଚ୍ଛନ୍ତି ନାଗାଃ ପର୍ବଣି ପର୍ବଣି ।
ଗୋପୀଥାୟାତ୍ମନଃ ସର୍ବେ ସୁପର୍ଣ୍ଣାୟ ମହାତ୍ମନେ ॥ ୩

ସର୍ପ ଅର୍ପଣ କରୁଥିବେ ॥ ୨ ॥ ସେହି ଚୁକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ସର୍ପମାନେ ପାଳି କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ ମହାତ୍ମା ଗରୁଡ଼ଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ଭାଗ ଅନୁସାରେ ଆହାର ଯୋଗାଇ ଆସୁଥିଲେ* ॥ ୩ ॥

ବିଷବୀର୍ଯ୍ୟମଦାବିଷ୍ଟଃ କାଦ୍ରବେୟସ୍ତୁ କାଳିୟଃ ।
କଦର୍ଥୀକୃତ୍ୟ ଗରୁଡ଼ଂ ସ୍ୱୟଂ ତଂ ବୁଭୁଜେ ବଳିମ୍ ॥ ୪

ସେହି ସର୍ପମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଦ୍ରୂପୁତ୍ର କାଳିୟନାଗ ନିଜର ବିଷ ଓ ଶାରୀରିକ ବଳରେ ବଳୀୟାନ ହୋଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗର୍ବୀ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ସେ ଗରୁଡ଼ଙ୍କୁ ବେଖାତିରି କରି ନିଜେ ତ ବଳି ଦେବା ବନ୍ଦ କରିଦେଲା; ତା'ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟମାନେ ଦେଉଥିବା ବଳି ନିଜେ ଖାଇଯିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୪ ॥

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା କୁପିତୋ ରାଜନ୍ ଭଗବାନ୍ ଭଗବତ୍ପ୍ରିୟଃ ।
ବିଜିଘାଂସୁର୍ମହାବେଗଃ କାଳିୟଂ ସମୁପାଦ୍ରବତ୍ ॥ ୫

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏକଥା ଶୁଣି ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ପାର୍ଷଦ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ମନରେ ଭୀଷଣ କ୍ରୋଧ ହେଲା । ତେଣୁ ସେ କାଳିୟନାଗକୁ ମାରିଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗରେ ତାକୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ॥ ୫ ॥

ତମାପତନ୍ତଂ ତରସା ବିଷାୟୁଧଃ
ପ୍ରତ୍ୟଭ୍ୟୟାଦୁଚ୍ଛ୍ରିତନୈକମସ୍ତକଃ ।
ଦଦ୍ଭିଃ ସୁପର୍ଣ୍ଣଂ ବ୍ୟଦଶଦ୍ ଦଦାୟୁଧଃ
କରାଳଜିହ୍ୱୋଚ୍ଛ୍ୱସିତୋଗ୍ରଲୋଚନଃ ॥ ୬

ତାକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗରୁଡ଼ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗରେ ମାଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି ଦେଖି ବିଷଧର କାଳିୟ ନିଜର ଶହେଏକ ଫଣା ଟେକି କ୍ରୋଧରେ ଭୟଙ୍କର ଆଖି କରି ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ଉପରକୁ ଝପଟିଗଲା । ତାର ଏକମାତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ଥିଲା ତାର ଦାନ୍ତ । ତେଣୁ ସେ ଭୟଙ୍କର ଜିଭ ଲହ ଲହ କରି ଓ ଫଁ ଫଁ ଗର୍ଜନ ଛାଡ଼ିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଚ୍ରେଟ ମାରିଦେଲା ॥ ୬ ॥

ତଂ ତାର୍କ୍ଷ୍ୟପୁତ୍ରଃ ସ ନିରସ୍ୟ ମନ୍ୟୁମାନ୍
ପ୍ରଚଣ୍ଡବେଗୋ ମଧୁସୂଦନାସନଃ ।
ପକ୍ଷେଣ ସବ୍ୟେନ ହିରଣ୍ୟରୋଚିଷା
ଜଘାନ କଦ୍ରୁସୁତମୁଗ୍ରବିକ୍ରମଃ ॥ ୭

ବିନତାପୁତ୍ର ଗରୁଡ଼ ତ ଥିଲେ ଭଗବାନ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ବାହନ ତଥା ବେଗ ଓ ପରାକ୍ରମରେ ଅତୁଳନୀୟ । କାଳିୟର ଏହି ଦୁଃସାହସ ଦେଖି ତାଙ୍କ କ୍ରୋଧ ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା । ସେ କାଳିୟନାଗକୁ ଟେକି ଫୋପାଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ନିଜର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣିମ ବାମଡେଣାରେ ତାକୁ ଭୀଷଣ ପ୍ରହାର କଲେ ॥ ୭ ॥

ସୁପର୍ଣ୍ଣପକ୍ଷାଭିହତଃ କାଳିୟୋଽତୀବ ବିହ୍ୱଳଃ ।
ହ୍ରଦଂ ବିବେଶ କାଳିନ୍ଦ୍ୟାସ୍ତଦଗମ୍ୟଂ ଦୁରାସଦମ୍ ॥ ୮

ତାଙ୍କର ଡେଣା ଆଘାତରେ କାଳିୟ ଆହତ ହୋଇଗଲା । ସେ ପ୍ରାଣବିକଳରେ ସେଠାରୁ ଧାଇଁ ପଳାଇଆସି ଯମୁନାର ଏହି ହ୍ରଦରେ ପଶିଗଲା । ଏହି ହ୍ରଦକୁ ଆସିବା ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ପାଇଁ ବିପଜ୍ଜନକ ଥିଲା, ତା'ଛଡ଼ା ଏହା ଏତେ ଗଭୀର ଥିଲା ଯେ, ଏଥିରେ ପଶିବାକୁ କେହି ସାହସ କରୁ ନ ଥିଲେ ॥ ୮ ॥

ତତ୍ରୈକଦା ଜଳଚରଂ ଗରୁଡ଼ୋ ଭକ୍ଷ୍ୟମୀପ୍ସିତମ୍ ।
ନିବାରିତଃ ସୌଭରିଣା ପ୍ରସହ୍ୟ କ୍ଷୁଧିତୋଽହରତ୍ ॥ ୯

କଥା କଣ କି : ପୂର୍ବେ ସେହି ହ୍ରଦରେ ବହୁତ ମାଛ ରହୁଥିଲେ । ଦିନେ କ୍ଷୁଧାତୁର ହୋଇ ଗରୁଡ଼ ସେଠାକୁ ମାଛ ଖାଇବାକୁ ଚାଲିଆସିଲେ । ସେଠାରେ ତପସ୍ୟା କରୁଥିବା **ସୌଭରି** ଋଷି ମନା କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଗରୁଡ଼ ସେଠାରୁ ନିଜର ଇଚ୍ଛା ମୁତାବକ ବଡ଼ ମାଛଟି ଧରି ଖାଇଗଲେ ॥ ୯ ॥

* ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ମାତା ବିନତା ଓ ସର୍ପମାନଙ୍କର ମାତା କଦ୍ରୂଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ବୈରଭାବ ଥିଲା । ମାତା ବିନତାଙ୍କ ପ୍ରତି କରାଯାଇଥିବା ପ୍ରତାରଣାକୁ ସ୍ମରଣ କରି ଗରୁଡ଼ ଯେଉଁଠି ଯେଉଁ ସର୍ପ ମିଳୁଥିଲା, ତାକୁ ମାରି ଖାଇ ଯାଉଥିଲେ । ଏଥିରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ସବୁ ସର୍ପ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଶରଣ ପଶିଲେ । ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମା ଏହି ନିୟମ କରିଦେଲେ ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସର୍ପପରିବାର ପାଳି କରି ପ୍ରତି ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ ଗରୁଡ଼ଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ସର୍ପ ବଳିସ୍ୱରୂପ ଦେବେ ।

ମୀନାନ୍ ସୁଦୁଃଖିତାନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଦୀନାନ୍ ମୀନପତୌ ହତେ ।
କୃପୟା ସୌଭରିଃ ପ୍ରାହ ତତ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେମମାଚରନ୍ ॥ ୧୦

ଅତ୍ର ପ୍ରବିଶ୍ୟ ଗରୁଡ଼ୋ ଯଦି ମତ୍ସ୍ୟାନ୍ ସ ଖାଦତି ।
ସଦ୍ୟଃ ପ୍ରାଣୈର୍ବିୟୁଜ୍ୟେତ ସତ୍ୟମେତଦ୍ ବ୍ରବୀମ୍ୟହମ୍ ॥ ୧୧

ତଂ କାଳିୟଃ ପରଂ ବେଦ ନାନ୍ୟଃ କଶ୍ଚନ ଲେଲିହଃ ।
ଅବାତ୍ସୀଦ୍ ଗରୁଡ଼ାଦ୍ ଭୀତଃ କୃଷ୍ଣେନ ଚ ବିବାସିତଃ ॥ ୧୨

କୃଷ୍ଣଂ ହ୍ରଦାଦ୍ ବିନିଷ୍କ୍ରାନ୍ତଂ ଦିବ୍ୟସ୍ରଗ୍‌ଗନ୍ଧବାସସମ୍ ।
ମହାମଣିଗଣାକୀର୍ଣ୍ଣଂ ଜାମ୍ବୂନଦପରିଷ୍କୃତମ୍ ॥ ୧୩

ଉପଲଭ୍ୟୋତ୍ଥିତାଃ ସର୍ବେ ଲବ୍ଧପ୍ରାଣା ଇବାସବଃ ।
ପ୍ରମୋଦନିଭୃତାତ୍ମାନୋ ଗୋପାଃ ପ୍ରୀତ୍ୟାଭିରେଭିରେ ॥ ୧୪

ଯଶୋଦା ରୋହିଣୀ ନନ୍ଦୋ ଗୋପ୍ୟୋ ଗୋପାଶ୍ଚ କୌରବ ।
କୃଷ୍ଣଂ ସମେତ୍ୟ ଲବ୍ଧେହା ଆସଁଲ୍ଲବ୍ଧମନୋରଥାଃ ॥ ୧୫

ରାମଶ୍ଚାଚ୍ୟୁତମାଲିଙ୍ଗ୍ୟ ଜହାସାସ୍ୟାନୁଭାବବିତ୍ ।
ନଗା ଗାବୋ ବୃଷା ବତ୍ସା ଲେଭିରେ ପରମାଂ ମୁଦମ୍ ॥ ୧୬

ନନ୍ଦଂ ବିପ୍ରାଃ ସମାଗତ୍ୟ ଗୁରବଃ ସକଳତ୍ରକାଃ ।
ଊଚୁସ୍ତେ କାଳିୟଗ୍ରସ୍ତୋ ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ମୁକ୍ତସ୍ତବାତ୍ମଜଃ ॥ ୧୭

ଦେହି ଦାନଂ ଦ୍ୱିଜାତୀନାଂ କୃଷ୍ଣନିର୍ମୁକ୍ତିହେତବେ ।
ନନ୍ଦଃ ପ୍ରୀତମନା ରାଜନ୍ ଗାଃ ସୁବର୍ଣ୍ଣଂ ତଦାଦିଶତ୍ ॥ ୧୮

ସେହି ମାଛଟି ଥିଲା ସେଠାର ମାଛମାନଙ୍କର ରାଜା। ନିଜର ରାଜା ମରିଯିବା ଦେଖି ମାଛମାନେ ଶୋକରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ। ସେମାନଙ୍କର ଶୋକ ଦେଖି ମହର୍ଷି ସୌଭରିଙ୍କ ମନରେ ଦୟା ଆସିଲା। ସେହି ହ୍ରଦରେ ରହୁଥିବା ସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହିତ ନିମନ୍ତେ ସୌଭରି ଗରୁଡ଼ଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୧୦ ॥ ଅଭିଶାପ ଦେଇ ସେ କହିଲେ, "ମୁଁ ଏହା ତ୍ରିବାର ସତ୍ୟ କରି କହୁଛି ଯେ, ଯଦି ଗରୁଡ଼ ପୁଣି କେବେ ଆସି ଏହି ହ୍ରଦରୁ ମାଛ ଖାଇବେ, ତେବେ ସେହିକ୍ଷଣି ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଚ୍ୟୁଲିଯିବ।" ॥ ୧୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମହର୍ଷି ସୌଭରିଙ୍କର ଏହି ଅଭିଶାପ କଥା କାଳିୟନାଗ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସର୍ପ ଜାଣି ନ ଥିଲେ। ତେଣୁ ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ଭୟରେ ପଳାଇ ଆସି ସେ ଏହି ହ୍ରଦରେ ରହୁଥିଲା। ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାକୁ ନିର୍ଭୟ କରିଦେଇ ସେଠାରୁ ରମଣକ ଦ୍ୱୀପକୁ ପଠାଇଦେଲେ ॥ ୧୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନାଗପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଦିବ୍ୟମାଳା, ଗନ୍ଧ, ବସ୍ତ୍ର, ବହୁମୂଲ୍ୟ ମଣି ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ଆଭୂଷଣରେ ବିଭୂଷିତ ହୋଇ କାଳିୟ ହ୍ରଦରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଯେପରି ପ୍ରାଣ ପାଇଗଲେ ସଚେତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ସେହିପରି ଉଠି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ। ସେମାନେ ସ୍ନେହାଧିକ୍ୟ ଓ ପ୍ରସନ୍ନତାର ସହିତ ନିଜ ପ୍ରାଣଧନ କହ୍ନେଇଙ୍କୁ ଛାତିରେ ଭିଡ଼ି ଧରିଲେ ॥ ୧୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯଶୋଦାରାଣୀ, ରୋହିଣୀ, ନନ୍ଦରାଜା, ଗୋପୀ ଓ ଗୋପାଳ— ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପାଇ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ। ସେମାନଙ୍କର ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୫ ॥ ବଳରାମ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଜାଣିଥିଲେ। ତେଣୁ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କୋଳାଗ୍ରତ କରି ଟିକିଏ ହସିଦେଲେ। ପର୍ବତ, ବୃକ୍ଷ, ଗାଈ, ବଳଦ, ବାଛୁରୀ—ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଗୋପାଳମାନଙ୍କର କୁଳଗୁରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ନିଜ ନିଜର ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ନନ୍ଦଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲେ। ସେମାନେ କହିଲେ, "ଆହେ ନନ୍ଦ ! ତୁମ ପୁଅକୁ କାଳିୟ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିଲା। ସେ ତା'ପରି ଦୁଷ୍ଟମୁହଁରୁ ମଧ୍ୟ ଖସି ଆସିଲେ; ଏହା ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ॥ ୧୭ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏ ଯେଉଁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ମୁକୁଳି ଆସିଲେ, ଏହି ଉପଲକ୍ଷେ ତୁମେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଦାନାଦି କର।" ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ନନ୍ଦ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ। ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଗାଈ ଦାନ କଲେ ॥ ୧୮ ॥

ଯଶୋଦାପି ମହାଭାଗା ନଷ୍ଟଲବ୍ଧପ୍ରଜା ସତୀ ।
ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟାଙ୍କମାରୋପ୍ୟ ମୁମୋଚାଶ୍ରୁକଲାଂ ମୁହୁଃ ॥ ୧୯

ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ଯଶୋଦା ମଧ୍ୟ କାଳକବଳରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ନିଜର ପ୍ରାଣଧନକୁ କୋଳକୁ ଆଉଜେଇ ନେଲେ । ତାଙ୍କ ନୟନରୁ ବାରମ୍ବାର ଆନନ୍ଦର ଅଶ୍ରୁ ଝରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୯ ॥

ତାଂ ରାତ୍ରିଂ ତତ୍ର ରାଜେନ୍ଦ୍ର କ୍ଷୁତ୍ତୃଡ୍‌ଭ୍ୟାଂ ଶ୍ରମକର୍ଶିତାଃ ।
ଊଷୁର୍ବ୍ରଜୌକସୋ ଗାବଃ କାଳିନ୍ଦ୍ୟା ଉପକୂଳତଃ ॥ ୨୦

ତଦା ଶୁଚିବନୋଦ୍ଭୂତୋ ଦାବାଗ୍ନିଃ ସର୍ବତୋ ବ୍ରଜମ୍ ।
ସୁପ୍ତଂ ନିଶୀଥ ଆବୃତ୍ୟ ପ୍ରଦଗ୍‌ଧୁମୁପଚକ୍ରମେ ॥ ୨୧

ତତ ଉତ୍ଥାୟ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତା ଦହ୍ୟମାନା ବ୍ରଜୌକସଃ ।
କୃଷ୍ଣଂ ଯୟୁସ୍ତେ ଶରଣଂ ମାୟାମନୁଜମୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୨୨

କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ମହାଭାଗ ହେ ରାମାମିତବିକ୍ରମ ।
ଏଷ ଘୋରତମୋ ବହ୍ନିସ୍ତାବକାନ୍ ଗ୍ରସତେ ହି ନଃ ॥ ୨୩

ସୁଦୁସ୍ତରାନ୍ନଃ ସ୍ୱାନ୍ ପାହି କାଳାଗ୍ନେଃ ସୁହୃଦଃ ପ୍ରଭୋ ।
ନ ଶକ୍ନୁମସ୍ତ୍ୱଚ୍ଚରଣଂ ସଂତ୍ୟକ୍ତୁମକୁତୋଭୟମ୍ ॥ ୨୪

ଇତ୍ଥଂ ସ୍ୱଜନବୈକ୍ଳବ୍ୟଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଃ ।
ତମଗ୍ନିମପିବତ୍ତୀବ୍ରମନନ୍ତୋଽନନ୍ତଶକ୍ତିଧୃକ୍ ॥ ୨୫

ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ବ୍ରଜବାସୀ ଓ ଗାଈଗୋରୁ—ସମସ୍ତେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଭୀଷଣ ଭୋକଶୋଷ ମଧ୍ୟ ଲାଗୁଥାଏ । ତେଣୁ ସେହି ରାତିରେ ସେମାନେ ଆଉ ବ୍ରଜକୁ ଫେରିଲେ ନାହିଁ; ସମସ୍ତେ ଯମୁନାତଟରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ॥ ୨୦ ॥ ଖରାଦିନ ହୋଇଥାଏ । ପାଖଆଖର ଘାସସବୁ ଶୁଖିଯାଇଥାଏ । ଅଧରାତିବେଳକୁ ବଣରେ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା । ସେହି ନିଆଁ ମାଡ଼ିଆସି ଶୋଇଥିବା ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ଚତୁର୍ଦିଗରୁ ଘେରିଗଲା । ସେମାନଙ୍କ ଦେହରେ ନିଆଁଧାସ ବାଜିଲା ॥ ୨୧ ॥ ନିଆଁଧାସ ବାଜିବାରୁ ସେମାନେ ଧଡ଼ପଡ଼ ହୋଇ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଲୀଳାପୁରୁଷ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରଣ ପଶିଲେ ॥ ୨୨ ॥ ସମସ୍ତେ କହି ଉଠିଲେ, "ହେ ପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ହେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ହେ ମହାଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବଳରାମ ! ତୁମ ଦୁହିଁଙ୍କ ବଳବିକ୍ରମ ଅନନ୍ତ । ଦେଖ, ଦେଖ ! ନିଆଁ ମାଡ଼ିଆସି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପୋଡ଼ିଦେବାକୁ ବସିଲାଣି । ଆମେସବୁ ତୁମର ନିଜଲୋକ ॥ ୨୩ ॥ ତୁମର ସକଳ ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି । ଆମେସବୁ ତୁମର ବନ୍ଧୁଜନ । ଆମକୁ ଏହି ପ୍ରଳୟଙ୍କର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅଗ୍ନିରୁ ରକ୍ଷା କର ! ରକ୍ଷା କର ! ପ୍ରଭୁ ! ଆମେ ମରଣକୁ ଡରୁନୁ; କିନ୍ତୁ ତୁମର ଭୟହାରୀ ଚରଣକମଳ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଆମେ ଅସମର୍ଥ ।" ॥ ୨୪ ॥ ଭଗବାନ ତ ଅନନ୍ତ । ସେ ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତି ଧାରଣ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ଆପଣାର ଲୋକମାନେ ଏପରି ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିବା ଦେଖି, ସେମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ଭୟଙ୍କର ଅଗ୍ନିକୁ ପିଇଦେଲେ ॥ ୨୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଦାବାଗ୍ନିମୋଚନଂ ନାମ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୭ ॥

✦✦✦

ଅଥାଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପ୍ରଲମ୍ବାସୁର ଉଦ୍ଧାର

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ କୃଷ୍ଣଃ ପରିବୃତୋ ଜ୍ଞାତିଭିର୍ମୁଦିତାତ୍ମଭିଃ ।
ଅନୁଗୀୟମାନୋ ନ୍ୟବିଶଦ୍ ବ୍ରଜଂ ଗୋକୁଲମଣ୍ଡିତମ୍ ॥ ୧

ବ୍ରଜେ ବିକ୍ରୀଡ଼ତୋରେବଂ ଗୋପାଳଚ୍ଛଦ୍ମମାୟୟା ।
ଗ୍ରୀଷ୍ମୋ ନାମର୍ତୁରଭବନ୍ନାତିପ୍ରେୟାଞ୍ଛରୀରିଣାମ୍ ॥ ୨

ସ ଚ ବୃନ୍ଦାବନଗୁଣୈର୍ବସନ୍ତ ଇବ ଲକ୍ଷିତଃ ।
ଯତ୍ରାସ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ସାକ୍ଷାଦ୍ ରାମେଣ ସହ କେଶବଃ ॥ ୩

ଯତ୍ର ନିର୍ଝରନିର୍ହ୍ରାଦନିବୃତ୍ତସ୍ୱନଝିଲ୍ଲିକମ୍ ।
ଶଶ୍ୱତ୍ତଚ୍ଛୀକରର୍ଜୀଷଦ୍ରୁମମଣ୍ଡଳମଣ୍ଡିତମ୍ ॥ ୪

ସରିତ୍ସରଃପ୍ରସ୍ରବଣୋର୍ମିବାୟୁନା
କହ୍ଲାରକଞ୍ଜୋତ୍ପଲରେଣୁହାରିଣା ।
ନ ବିଦ୍ୟତେ ଯତ୍ର ବନୌକସାଂ ଦବୋ
ନିଦାଘବହ୍ନ୍ୟର୍କଭବୋଽତିଶାଦ୍ୱଲେ ॥ ୫

ଅଗାଧତୋୟହ୍ରଦିନୀତଟୋର୍ମିଭି-
ର୍ଦ୍ରବତ୍ପୁରୀଷ୍ୟାଃ ପୁଲିନୈଃ ସମନ୍ତତଃ ।
ନ ଯତ୍ର ଚଣ୍ଡାଂଶୁକରା ବିଷୋଲ୍ବଣା
ଭୁବୋ ରସଂ ଶାଦ୍ୱଲିତଂ ଚ ଗୃହ୍ଣତେ ॥ ୬

ବନଂ କୁସୁମିତଂ ଶ୍ରୀମନ୍ନଦଚ୍ଚିତ୍ରମୃଗଦ୍ୱିଜମ୍ ।
ଗାୟନ୍ ମୟୂରଭ୍ରମରଂ କୂଜତ୍ କୋକିଳସାରସମ୍ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତାପରେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଥିବା ସ୍ୱଜନ ଓ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ସେମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ନିଜର କୀର୍ତ୍ତିଗାନ ଶୁଣି ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋକୁଳମଣ୍ଡିତ ଗୋଷ୍ଠରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ ନିଜ ଯୋଗମାୟାବଳରେ ଗୋପାଳବେଶ ଧରି କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ବ୍ରଜରେ ଲୀଳା କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁ ହୋଇଥାଏ । ଦେହଧାରୀମାନଙ୍କୁ ତ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁଟି ପ୍ରିୟ ନୁହେଁ ॥ ୨ ॥ କିନ୍ତୁ ବୃନ୍ଦାବନର ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରଭାବରୁ ସେଠାରେ ବସନ୍ତ ଋତୁର ପ୍ରଭାବ ହିଁ ଅନୁଭୂତ ହେଉଥାଏ; କାରଣ ସେଠାରେ ପରମ ମଧୁର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ନିବାସ କରୁଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ଝିଙ୍କାରୀମାନଙ୍କର ତୀବ୍ର ଝିଁ ଝିଁ ଶବ୍ଦ ଝରଣାମାନଙ୍କର ମଧୁର ଝରଝର ନାଦରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଥାଏ । ସେହି ଝରଣାମାନଙ୍କରୁ ସଦାସର୍ବଦା ଶୀତଳ ଜଳବିନ୍ଦୁ ଉଡ଼ି ଆସୁଥାଏ; ତା'ଫଳରେ ସେଠାର ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ସବୁଜିମା ବଡ଼ ଦର୍ଶନୀୟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୪ ॥ ଯେଣେ ଚାହିଁବ, ତେଣେ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ ପୃଥିବୀ ସବୁଜ ଦୂର୍ବାଦଳରେ ସବୁଜ ହୋଇଯାଇଛି । ନଦୀ, ସରୋବର ଓ ଝରଣାର ଲହରିକୁ ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ ଶୀତଳବାୟୁ; ସେସବୁ ଜଳାଶୟରେ ଫୁଟିଥିବା ବିବିଧରଙ୍ଗର କଇଁ ଓ ପଦ୍ମ ଫୁଲର ପରାଗରେଣୁ ବାୟୁ ସହିତ ଉଡ଼ି ଆସୁଥାଏ । ଏପରି ଶୀତଳ, ମନ୍ଦ ଓ ସୁଗନ୍ଧ ବାୟୁ ହେତୁ ବନବାସୀମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରୀଷ୍ମର କୌଣସି ପ୍ରକାର କ୍ଳେଶ ଜଣାପଡୁ ନ ଥାଏ । ସେଠାରେ ଦାବାଗ୍ନିର ତାପ ଜଣା ପଡୁ ନ ଥାଏ, କି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଉତ୍ତାପରେ ଝାଳ ବୋହୁ ନ ଥାଏ ॥ ୫ ॥ ନଦୀମାନଙ୍କରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ ଅଗାଧ ଜଳ ଏବଂ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲହରି ଉଠି ତଟଦେଶକୁ ଚୁମ୍ବନ କରୁଥାଏ । ଲହରିସବୁ ନଦୀପୁଲିନରେ ପିଟିହୋଇ ତାହାକୁ ଧୋଇ ପରିଷ୍କାର କରିଦେଉଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ନଦୀତଟର ଭୂମି ଓଦା ରହୁଥାଏ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଉଗ୍ର ଉତ୍ତାପ ତଥା ତୀକ୍ଷ୍ଣ କିରଣ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ମାଟି ଓ ସବୁଜ ଘାସକୁ ଶୁଖାଇପାରୁ ନ ଥାଏ । ତା'ଫଳରେ ଚତୁର୍ଦିଗରେ ସବୁଜିମା ଖେଳୁଥାଏ ॥ ୬ ॥ ସେହି ବନରେ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ଡାଳେ ଡାଳେ ଫୁଲ ଲଦି ହୋଇଥାଏ । ଯେଣେ ଚାହିଁବ, ତେଣେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ । କେଉଁଠି ରଙ୍ଗ-ବେରଙ୍ଗର ପକ୍ଷୀମାନେ କଳରବ କରୁଥାନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ନାନା ଜାତିର ହରିଣହରିଣୀ ଖେଳୁଥାନ୍ତି । କେଉଁଠି ମୟୂରମାନେ ନାଚୁଥାନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି ।

କ୍ରୀଡ଼ିଷ୍ୟମାଣସ୍ତତ୍ କୃଷ୍ଣୋ ଭଗବାନ୍ ବଳସଂଯୁତଃ ।
ବେଣୁଂ ବିରଣୟନ୍ ଗୋପୈର୍ଗୋଧନୈଃ ସଂବୃତୋଽବିଶତ୍ ॥ ୮

ପ୍ରବାଳବର୍ହସ୍ତବକସ୍ରଗ୍ଧାତୁକୃତଭୂଷଣାଃ ।
ରାମକୃଷ୍ଣାଦୟୋ ଗୋପା ନନୃତୁର୍ଯ୍ୟୁଯୁଧୁର୍ଜଗୁଃ ॥ ୯

କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ନୃତ୍ୟତଃ କେଚିଜ୍ଜଗୁଃ କେଚିଦବାଦୟନ୍ ।
ବେଣୁପାଣିତଳୈଃ ଶୃଙ୍ଗୈଃ ପ୍ରଶଶଂସୁରଥାପରେ ॥ ୧୦

ଗୋପଜାତିପ୍ରତିଚ୍ଛନ୍ନୌ ଦେବା ଗୋପାଳରୂପିଣଃ ।
ଈଡିରେ କୃଷ୍ଣରାମୌ ଚ ନଟା ଇବ ନଟଂ ନୃପ ॥ ୧୧

ଭ୍ରାମଣୈର୍ଲଙ୍ଘନୈଃ କ୍ଷେପୈରାସ୍ଫୋଟନବିକର୍ଷଣୈଃ ।
ଚିକ୍ରୀଡ଼ତୁର୍ନିୟୁଦ୍ଧେନ କାକପକ୍ଷଧରୌ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୧୨

କ୍ୱଚିନ୍ନୃତ୍ୟତ୍ସୁ ଚାନ୍ୟେଷୁ ଗାୟକୌ ବାଦକୌ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଶଶଂସତୁର୍ମହାରାଜ ସାଧୁ ସାଧ୍ୱିତି ବାଦିନୌ ॥ ୧୩

କେଉଁଠି କୋଇଲି କୁହୁତାନ କରୁଥାଏ ତ, କେଉଁଠି ସାରସ ତାର ଆଳାପ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥାଏ ॥ ୭ ॥ ଏପରି ସୁନ୍ଦର ବନ ଦେଖି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଗୌରସୁନ୍ଦର ବଳରାମ ସେଠାରେ କ୍ରୀଡ଼ା କୌତୁକ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ । ଆଗରେ ଗାଈମାନେ ଚାଲିଲେ, ପଛରେ ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ଚାଲିଲେ ଏବଂ ମଝିରେ ଚାଲିଲେ ବଂଶୀ ବଜାଇ ବଜାଇ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ॥ ୮ ॥

କୃଷ୍ଣ, ବଳରାମ ଓ ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ନବପଲ୍ଲବ, ମୟୂରପୁଚ୍ଛ, ସୁନ୍ଦର ଫୁଲହାର ଓ ଗେରୁ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ମାଟିରେ ନିଜ ନିଜର ଅଙ୍ଗକୁ ସଜାଇ ଦେଲେ । ତା'ପରେ କିଏ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇ ନାଚିଲା ତ, କିଏ ବାହାସ୍ଫୋଟ ମାରି କୁସ୍ତି ଲଢ଼ିଲା । ପୁଣି କେତେକ ବସି ଗୀତ ଗାଇବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୯ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ନାଚିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଉଥିଲେ, ଅନ୍ୟ କେତେକ ପିଲା ସେତେବେଳେ ଗୀତ ଗାଇବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଉଥିଲେ; ପୁଣି ଆଉ କେତେକ ପିଲା ବଂଶୀ ଓ ଶିଙ୍ଗା ବଜାଉଥିଲେ ତ, ଆଉ କେତେଜଣ କରତାଳି ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ଆହୁରି କେତେକ ପିଲା 'ବାଃ ! ବାଃ !' କରି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନର୍ତ୍ତକମାନେ ଯେପରି ମୁଖ୍ୟନର୍ତ୍ତକକୁ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଗୋପାଳବାଳକଙ୍କର ରୂପ ଧରି ସେଠାକୁ ଆସୁଥିଲେ ତଥା ଗୋପାଳଘରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଛଦ୍ମରୂପରେ ଥିବା କୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରୁଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥ କୁଞ୍ଚିତକେଶଧାରୀ କୃଷ୍ଣବଳରାମ କେବେ ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ଚକା-ଚକା ଭଉଁରୀ ଖେଳୁଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ କିଏ କେତେ ଦୂର ଡେଇଁପାରିବ ବୋଲି ବାଦ ମରାମରି ହୋଇ ଡେଉଁଥିଲେ; ପୁଣି କେତେବେଳେ କାହା ଟେକା କେତେଦୂର ଯିବ କହି ଟେକା ଫୋପାଡୁଥିଲେ । ପୁଣି କେତେବେଳେ ଦୁଇଦଳ ହୋଇ, ମୋଟା ଦଉଡ଼ିର ଏମୁଣ୍ଡରେ ଦଳେ, ସେମୁଣ୍ଡରେ ଦଳେ ରହି, ପରସ୍ପର ବିପରୀତ ଦିଗକୁ ଟଣାଟଣି ହୋଇ ବଳ ପରୀକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ପୁଣି କେତେବେଳେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କୁସ୍ତି କରୁଥିଲେ । ଏପରିଭାବରେ ସେମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ଖେଳ ଖେଳୁଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ସାଥୀପିଲାମାନେ ନାଚୁଥିବାବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ବଂଶୀ କିମ୍ବା ଶିଙ୍ଗା ବଜାଉଥିଲେ ଏବଂ ବେଳେ ବେଳେ 'ବାଃ ବାଃ' କହି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥

1832 भा० सटीक खण्ड-२ (ओड़िआ)—9 D

କ୍ୱଚିଦ୍ ବିଲ୍ୱୈଃ କ୍ୱଚିତ୍ କୁମ୍ଭୈଃ କ୍ୱ ଚାମଲକମୁଷ୍ଟିଭିଃ ।
ଅସ୍ପୃଶ୍ୟନେତ୍ରବନ୍ଧାଦ୍ୟୈଃ କ୍ୱଚିନ୍ମୃଗଖଗେହୟା ॥ ୧୪

କ୍ୱଚିଚ୍ଚ ଦର୍ଦ୍ଦୁରପ୍ଲାବୈର୍ବିବିଧୈରୁପହାସକୈଃ ।
କଦାଚିତ୍ ସ୍ପନ୍ଦୋଳିକୟା କର୍ହିଚିନ୍ନୃପଚେଷ୍ଟୟା ॥ ୧୫

ଏବଂ ତୌ ଲୋକସିଦ୍ଧାଭିଃ କ୍ରୀଡ଼ାଭିଶ୍ଚେରତୁର୍ବନେ ।
ନଦ୍ୟଦ୍ରିଦ୍ରୋଣିକୁଞ୍ଜେଷୁ କାନନେଷୁ ସରସ୍ସୁ ଚ ॥ ୧୬

ପଶୂଂଶ୍ଚାରୟତୋର୍ଗୋପୈସ୍ତଦ୍ୱନେ ରାମକୃଷ୍ଣୟୋଃ ।
ଗୋପରୂପୀ ପ୍ରଲମ୍ବୋଽଗାଦସୁରସ୍ତଜ୍ଜିହୀର୍ଷୟା ॥ ୧୭

ତଂ ବିଦ୍ୱାନପି ଦାଶାର୍ହୋ ଭଗବାନ୍ ସର୍ବଦର୍ଶନଃ ।
ଅନ୍ୱମୋଦତ ତତ୍ସଖ୍ୟଂ ବଧଂ ତସ୍ୟ ବିଚିନ୍ତୟନ୍ ॥ ୧୮

ତତ୍ରୋପାହୂୟ ଗୋପାଲାନ୍ କୃଷ୍ଣଃ ପ୍ରାହ ବିହାରବିତ୍ ।
ହେ ଗୋପା ବିହରିଷ୍ୟାମୋ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀଭୂୟ ଯଥାଯଥମ୍ ॥ ୧୯

ତତ୍ର ଚକ୍ରୁଃ ପରିବୃଢୌ ଗୋପା ରାମଜନାର୍ଦ୍ଦନୌ ।
କୃଷ୍ଣସଂଘଟ୍ଟିନଃ କେଚିଦାସନ୍ ରାମସ୍ୟ ଚାପରେ ॥ ୨୦

ଆଚେରୁର୍ବିବିଧାଃ କ୍ରୀଡ଼ା ବାହ୍ୟବାହକଲକ୍ଷଣାଃ ।
ଯତ୍ରାରୋହନ୍ତି ଜେତାରୋ ବହନ୍ତି ଚ ପରାଜିତାଃ ॥ ୨୧

ବେଳେ ବେଳେ ପରସ୍ପର ଉପରକୁ ବେଲ, ଅଁଳା ବା ଜାଇଫଳ ଫୋପଡ଼ାଫୋପଡ଼ି ହେଉଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ହଠାତ୍ ପଛରୁ ଆସି ଜଣେ ଅନ୍ୟର ଆଖି ବୁଜିଦେଉଥିଲା ଏବଂ ସେ ପିଲାଟି କେବଳ ହାତରେ ବାରି, କିଏ ଆଖି ବୁଜିଛି ତାର ନାଁ କହୁଥିଲା । ବେଳେ ବେଳେ ସେମାନେ ଏଣେତେଣେ ଦୌଡ଼ି 'ମତେ ଛୁଇଁ ପାରିବୁ ତ ଛୁଅଁ' ବୋଲି କହି ଗୋଡ଼ାଗୋଡ଼ି ଖେଳ ଖେଳୁଥିଲେ । ଆଉ ବେଳେ ବେଳେ ବଣର ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରି ଖେଳୁଥିଲେ ॥ ୧୪ ॥ କେତେବେଳେ ବେଙ୍ଗଙ୍କ ପରି ପାଣିକୁ ଡେଇଁଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ଖିଟେଇ ହୋଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପରିହାସ କରୁଥିଲେ । କେତେବେଳେ ଦଉଡ଼ି ବାନ୍ଧି ଗଛରେ ଦୋଳି ଖେଳୁଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ଅନ୍ୟର କାନ୍ଧରେ ଭରା ଦେଇ ଲାଉ ହେଉଥିଲେ । ପୁଣି ବେଳେ ବେଳେ ରାଜା-ପ୍ରଜାର ଖେଳ ଖେଳୁଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ବୃନ୍ଦାବନର ନଦୀ, ପର୍ବତ, ଘାଟି, କୁଞ୍ଜ, ବନ ଓ ସରୋବରରେ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ପରି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଖେଳ ଖେଳୁଥିଲେ ॥ ୧୬ ॥

ଦିନକର କଥା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ସାଙ୍ଗ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ଗାଈ ଚରାଉଥାନ୍ତି, ଏତିକିବେଳେ ଗୋପାଳବେଶ ଧରି ପ୍ରଲମ୍ବ ନାମକ ଗୋଟାଏ ଅସୁର ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ସେ ଆସିଥିଲା, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ହରଣ କରି ନେଇଯିବାକୁ ॥ ୧୭ ॥ କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ସର୍ବଜ୍ଞ । ସେ ତାକୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ତାର ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିଗଲେ । ତଥାପି ତାକୁ ପିଲାଙ୍କ ଖେଳରେ ମିଶିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ସେହି ଦୁଷ୍ଟଟାକୁ କିପରି ବଧ କରିବେ ବୋଲି ମନେ ମନେ ଯୋଜନା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ପିଲାଙ୍କ ଭିତରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଥିଲେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଖେଳାଳୀ; ଏପରି କି, ତାଙ୍କୁ ଖେଳର ନାୟକ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ । ସେ ଗୋପାଳବାଳକଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, "ସାଙ୍ଗମାନେ ! ଆଜି ଆସ, ଆମେ ଦୁଇଟି ଦଳରେ ବାଣ୍ଟି ହୋଇଯାଇ ଆନନ୍ଦରେ ଖେଳିବା ।" ॥ ୧୯ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କୁ ଦୁଇଦଳର ମୁଖିଆ କରିଦିଆଗଲା । କେତେକ ପିଲା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦଳରେ ରହିଲେ; ଅନ୍ୟମାନେ ରହିଲେ ବଳରାମଙ୍କ ଦଳରେ ॥ ୨୦ ॥ ସେହି ଦୁଇଦଳ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ରୀତିରେ ଏପରି ଏକ ଖେଳ ଖେଳିଲେ ଯେ, ସେଥିରେ ହାରିଯିବା ଦଳ ଜିତିବା ଦଳର ପିଲାଙ୍କୁ ଜଣ ଜଣ କରି, ପିଠିରେ ପକାଇ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନକୁ ବୋହିନେବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ସର୍ତ୍ତ

ବହନ୍ତୋ ବାହ୍ୟମାନାଶ୍ଚ ଚାରୟନ୍ତଶ୍ଚ ଗୋଧନମ୍ ।
ଭାଣ୍ଡୀରକଂ ନାମ ବଟଂ ଜଗ୍ମୁଃ କୃଷ୍ଣପୁରୋଗମାଃ ॥ ୨୨

ରାମସଙ୍ଘଟ୍ଟିନୋ ଯର୍ହି ଶ୍ରୀଦାମବୃଷଭାଦୟଃ ।
କ୍ରୀଡ଼ାୟାଂ ଜୟିନସ୍ତାଂସ୍ତାନୂହୁଃ କୃଷ୍ଣାଦୟୋ ନୃପ ॥ ୨୩

ଉବାହ କୃଷ୍ଣୋ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀଦାମାନଂ ପରାଜିତଃ ।
ବୃଷଭଂ ଭଦ୍ରସେନସ୍ତୁ ପ୍ରଲମ୍ବୋ ରୋହିଣୀସୁତମ୍ ॥ ୨୪

ଅବିଷହ୍ୟଂ ମନ୍ୟମାନଃ କୃଷ୍ଣଂ ଦାନବପୁଙ୍ଗବଃ ।
ବହନ୍ ଦ୍ରୁତତରଂ ପ୍ରାଗାଦବରୋହଣତଃ ପରମ୍ ॥ ୨୫

ତମୁଦ୍ୱହନ୍ ଧରଣିଧରେନ୍ଦ୍ରଗୌରବଂ
ମହାସୁରୋ ବିଗତରୟୋ ନିଜଂ ବପୁଃ ।
ସ ଆସ୍ଥିତଃ ପୁରଟପରିଚ୍ଛଦୋ ବଭୌ
ତଡ଼ିଦ୍ଦ୍ୟୁମାନୁଡୁପତିବାଡିବାମ୍ବୁଦଃ ॥ ୨୬

ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ତଦ୍ୱପୁରଲମମ୍ବରେ ଚରତ୍
ପ୍ରଦୀପ୍ତଦୃଗ୍ ଭ୍ରୁକୁଟିତଟୋଗ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ରକମ୍ ।
ଜ୍ୱଲଚ୍ଛିଖଂ କଟକକିରୀଟକୁଣ୍ଡଳ-
ତ୍ୱିଷାଦ୍ଭୁତଂ ହଳଧର ଈଷଦତ୍ରସତ୍ ॥ ୨୭

ଅଥାଗତସ୍ମୃତିରଭୟୋ ରିପୁଂ ବଲୋ
ବିହାୟସାର୍ଥମିବ ହରନ୍ତମାତ୍ମନଃ ।

ରହିଲା ॥ ୨୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଗାଈ ଚରାଇବା ସହିତ ଏଦଳ ପିଲାଙ୍କୁ ଆରଦଳ ପିଲା ପିଠିରେ ପକାଇ ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ଥାନକୁ ନେଉ ନେଉ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଦି ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ଯାଇ ଭାଣ୍ଡୀର ବଟ ନାମକ ଏକ ବରଗଛ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୨୨ ॥ ଏପରି ଖେଳୁ ଖେଳୁ ଶ୍ରୀଦାମା, ବୃଷଭ ଆଦି ଭାଗ ନେଇଥିବା ବଳରାମଙ୍କ ଦଳ ଗୋଟିଏ ବାଜି ଖେଳ ଜିତିଗଲେ । ତେଣୁ ଆରଦଳର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଦି ପିଲାମାନେ ଏ ଦଳର ପିଲାଙ୍କୁ ପିଠିରେ ପକାଇ ଦୂରର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନକୁ ବୋହିନେଲେ ॥ ୨୩ ॥ ହାରିଯାଇଥିବା ଦଳର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜ ପିଠିରେ ଶ୍ରୀଦାମାଙ୍କୁ, ଭଦ୍ରସେନ ବୃଷଭଙ୍କୁ ଓ ପ୍ରଲମ୍ବ ଅସୁର ବଳରାମଙ୍କୁ ପିଠିରେ ପକାଇ ଧାଇଁଲେ ॥ ୨୪ ॥ ପ୍ରଲମ୍ବାସୁର ଦେଖିଲା ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଡ଼ ବଳବାନ୍; ସେ ତାଙ୍କୁ ପାରିବ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦଳରେ ମିଶିଯାଇଥିଲା । ସେ ବଳରାମଙ୍କୁ ପିଠିରେ ପକାଇ ଜୋର୍‌ରେ ଧାଇଁଲା । ଓହ୍ଲାଇବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯାଇଥିଲା, ସେ ତାକୁ ପାରି ହୋଇ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଧାଇଁଲା ॥ ୨୫ ॥ କିନ୍ତୁ ବଳରାମ ତ ମେରୁପର୍ବତ ସମାନ ଓଜନିଆ; ତାଙ୍କୁ ବୋହି ଗୋପାଳରୂପଧାରୀ ପ୍ରଲମ୍ବାସୁର ବେଶୀ ଦୂର ଯାଇପାରିଲା ନାହିଁ; ତା ଗ୍ତି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ତେଣୁ ସେ ତାର ସ୍ୱାଭାବିକ ଦୈତ୍ୟରୂପକୁ ଫେରିଆସିଲା । ତାର କଳା ମଚମଚ ଦେହରେ ସୁନା ଗହଣାସବୁ ଝଲସୁଥାଏ । ସେ ଗୌରସୁନ୍ଦର ବଳରାମଙ୍କୁ ପିଠିରେ ପକାଇଥିବାରୁ ସେହି ଦୃଶ୍ୟ ବିଜୁଳି ମାରୁଥିବା ମେଘ ପରି ମନେ ହେଉଥାଏ ॥ ୨୬ ॥ ତାର ଆଖି ନିଆଁ ପରି ଦାଉ ଦାଉ ଜଳୁଥାଏ ଏବଂ ଦାନ୍ତ ଆଖିର ଭ୍ରୁକୁଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବିଥିବାରୁ ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ତା'ମୁଣ୍ଡର ଠିଆ ଠିଆ ଲାଲ ଲାଲ କେଶକୁ ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ ହୁ ହୁ ହୋଇ ଅଗ୍ନିଶିଖା ଉଠୁଛି କି ! ସେ ତାର ହାତ ଓ ପାଦରେ ପିନ୍ଧିଥାଏ ସୁନାର ବଳା ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ପିନ୍ଧିଥାଏ ମୁକୁଟ । ତା କାନରେ କୁଣ୍ଡଳ ଝୁଲୁଥାଏ । ସେସବୁର ଝଟକରେ ସେ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ ଦିଶୁଥାଏ । ସେହି ଭୟାନକ ଦୈତ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ନେଇ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଗ୍ତିଯାଉଛି ଦେଖି ବଳରାମ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଟିକିଏ ଡରିଗଲେ ॥ ୨୭ ॥ କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ମନେପଡ଼ିଗଲା । ତାଙ୍କ ମନରୁ ସବୁ ଭୟ ଦୂର ହୋଇଗଲା । ସେ ଦେଖିଲେ, ଚୋର ପରଘରୁ ଧନ ଚୋରାଇନେବା ପରି ଅସୁରଟା ତାଙ୍କୁ ଚୋରାଇନେଇ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ପଳାଇଯାଉଛି । ତେଣୁ ସେ ଭୀଷଣ

ରୁଷାହନଚ୍ଛିରସି ଦୃଢେନ ମୁଷ୍ଟିନା
ସୁରାଧିପୋ ଗିରିମିବ ବଜ୍ରରଂହସା ॥ ୨୮

କ୍ରୋଧରେ ତା ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଘାତିଆ ବିଧା ମାରିଦେଲେ । ଇନ୍ଦ୍ର ଯେପରି କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ପର୍ବତମାନଙ୍କ ଉପରେ ବଜ୍ର ପ୍ରହାର କରିଥିଲେ, ସେ ଅସୁରର ମୁଣ୍ଡରେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ବିଧାଟାଏ ମାରିଦେଲେ ॥ ୨୮ ॥ ସେହି ଗୋଟିକ ବିଧାରେ ଅସୁରର ମୁଣ୍ଡ ଛେଚରା ହୋଇଗଲା । ତା ମୁହଁରୁ ଭକ୍ ଭକ୍ ହୋଇ ରକ୍ତବାନ୍ତି ବାହାରିପଡ଼ିଲା । ତା ଚେତା ହଜିଗଲା ଏବଂ ସେ ଭୟଙ୍କର ଶବ୍ଦ କରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବଜ୍ରାଘାତରେ ପର୍ବତ ଭାଙ୍ଗି ଖସିପଡ଼ିବା ପରି ପ୍ରାଣହୀନ ହୋଇ ତଳେ ଖସିପଡ଼ିଲା ॥ ୨୯ ॥

ସ ଆହତଃ ସପଦି ବିଶୀର୍ଣ୍ଣମସ୍ତକୋ
ମୁଖାଦ୍ ବମନ୍ ରୁଧିରମପସ୍ମୃତୋଽସୁରଃ ।
ମହାରବଂ ବ୍ୟସୁରପତତ୍ ସମୀରୟନ୍
ଗିରିର୍ଯଥା ମଘବତ ଆୟୁଧାହତଃ ॥ ୨୯

ବଳରାମ ଥିଲେ ପରମ ବଳଶାଳୀ । ସେ ପ୍ରଳମ୍ବାସୁରକୁ ମାରିଦେବାରୁ ତାହା ଦେଖି ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେମାନେ ବାରମ୍ବାର 'ବାଃ ! ବାଃ !' କହି ପ୍ରଶଂସା କଲେ ॥ ୩୦ ॥ ସେମାନେ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳ ଚିତ୍ତରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଶୁଭକାମନା ବର୍ଷାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ଯେ, ମନେହେଲା ସେ ସତେ ଯେପରି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଜୟ କରି ବଞ୍ଚି ଉଠିଛନ୍ତି । ସତରେ ବଳରାମ ଏପରି ଶୁଭକାମନାର ଯୋଗ୍ୟ ଥିଲେ ॥ ୩୧ ॥ ପ୍ରଳମ୍ବାସୁର ଥିଲା ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ପାପ । ସେ ମରିଯିବାରୁ ଦେବତାମାନେ ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲେ । ସେମାନେ ବଳରାମଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ ଏବଂ 'ସାଧୁ ! ସାଧୁ !' କହି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ॥ ୩୨ ॥

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପ୍ରଲମ୍ବଂ ନିହତଂ ବଲେନ ବଲଶାଲିନା ।
ଗୋପାଃ ସୁବିସ୍ମିତା ଆସନ୍ ସାଧୁ ସାଧ୍ୱିତି ବାଦିନଃ ॥ ୩୦

ଆଶିଷୋଽଭିଗୃଣନ୍ତସ୍ତଂ ପ୍ରଶଶଂସୁସ୍ତଦର୍ହଣମ୍ ।
ପ୍ରେତ୍ୟାଗତମିବାଲିଙ୍ଗ୍ୟ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଲଚେତସଃ ॥ ୩୧

ପାପେ ପ୍ରଲମ୍ବେ ନିହତେ ଦେବାଃ ପରମନିର୍ବୃତାଃ ।
ଅଭ୍ୟବର୍ଷନ୍ ବଲଂ ମାଲ୍ୟୈଃ ଶଶଂସୁଃ ସାଧୁ ସାଧ୍ୱିତି ॥ ୩୨

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ପ୍ରଲମ୍ବବଧୋ ନାମାଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୮ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଗାଈଗୋରୁ ଓ ଗୋପାଳମାନଙ୍କର ଦାବାନଳରୁ ଉଦ୍ଧାର

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କ୍ରୀଡ଼ାସକ୍ତେଷୁ ଗୋପେଷୁ ତଦ୍‌ଗାବୋ ଦୂରଚାରିଣୀଃ ।
ସ୍ୱୈରଂ ଚରନ୍ତ୍ୟୋ ବିବିଶୁସ୍ତୃଣଲୋଭେନ ଗହ୍ୱରମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପଟେ ପିଲାମାନେ ଖେଳକୁଦରେ ମାତିଛନ୍ତି, ସେପଟେ ସେମାନଙ୍କର ଗାଈମାନେ ଅବାଧରେ ଚରି ଚରି ବହୁତ ଦୂରକୁ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ଯାଉ ଯାଉ ସବୁଜଘାସ ଲୋଭରେ ଗୋଟିଏ ଗହନ ବନରେ ପଶିଗଲେ ॥ ୧ ॥ ସେମାନଙ୍କର ଗାଈଗୋରୁ ଏ ବନରୁ ସେ ବନ ହୋଇ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଚାଲି ସିନା ଗଲେ, କିନ୍ତୁ ସେଠାକାର ଗରମ ପବନରେ ସେମାନେ ବହୁତ କଷ୍ଟ ପାଇ ହନ୍ତସନ୍ତ ହେଲେ । ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଯାଉ ଯାଉ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ମୁଞ୍ଜ (ଶରତୃଣ) ବଣ ଭିତରେ ପଶିଗଲେ ॥ ୨ ॥

ଅଜା ଗାବୋ ମହିଷ୍ୟଶ୍ଚ ନିର୍ବିଶନ୍ତ୍ୟୋ ବନାଦ୍ ବନମ୍ ।
ଇଷୀକାଟବୀଂ ନିର୍ବିବିଶୁଃ କ୍ରନ୍ଦନ୍ତ୍ୟୋ ଦାବତର୍ଷିତାଃ ॥ ୨

ତେଽପଶ୍ୟନ୍ତଃ ପଶୂନ୍ ଗୋପାଃ କୃଷ୍ଣରାମାଦୟସ୍ତଦା ।
ଜାତାନୁତାପା ନ ବିଦୁର୍ବିଚିନ୍ୱନ୍ତୋ ଗବାଂ ଗତିମ୍ ॥ ୩

ତୃଣୈସ୍ତତ୍ଖୁରଦଚ୍ଛିନ୍ନୈର୍ଗୋଷ୍ପଦୈରଙ୍କିତୈର୍ଗବାମ୍ ।
ମାର୍ଗମନ୍ୱଗମନ୍ ସର୍ବେ ନଷ୍ଟାଜୀବ୍ୟା ବିଚେତସଃ ॥ ୪

ମୁଞ୍ଜାଟବ୍ୟାଂ ଭ୍ରଷ୍ଟମାର୍ଗଂ କ୍ରନ୍ଦମାନଂ ସ୍ୱଗୋଧନମ୍ ।
ସମ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ତୃଷିତାଃ ଶ୍ରାନ୍ତାସ୍ତତସ୍ତେ ସଂନ୍ୟବର୍ତ୍ତୟନ୍ ॥ ୫

ତା ଆହୂତା ଭଗବତା ମେଘଗମ୍ଭୀରୟା ଗିରା ।
ସ୍ୱନାମ୍ନାଂ ନିନଦଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ପ୍ରତିନେଦୁଃ ପ୍ରହର୍ଷିତାଃ ॥ ୬

ତତଃ ସମନ୍ତାଦ୍ ବନଧୂମକେତୁ-
ର୍ଯଦୃଚ୍ଛୟାଭୂତ୍ କ୍ଷୟକୃଦ୍ ବନୌକସାମ୍ ।
ସମୀରିତଃ ସାରଥିନୋଲ୍ବଣୋଲ୍ମୁକୈ-
ର୍ବିଲେଲିହାନଃ ସ୍ଥିରଜଙ୍ଗମାନ୍ ମହାନ୍ ॥ ୭

ତମାପତନ୍ତଂ ପରିତୋ ଦବାଗ୍ନିଂ
ଗୋପାଶ୍ଚ ଗାବଃ ପ୍ରସମୀକ୍ଷ୍ୟ ଭୀତାଃ ।
ଊଚୁଶ୍ଚ କୃଷ୍ଣଂ ସବଲଂ ପ୍ରପନ୍ନା
ଯଥା ହରିଂ ମୃତ୍ୟୁଭୟାର୍ଦ୍ଦିତା ଜନାଃ ॥ ୮

କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ମହାବୀର ହେ ରାମାମିତବିକ୍ରମ ।
ଦାବାଗ୍ନିନା ଦହ୍ୟମାନାନ୍ ପ୍ରପନ୍ନାଂସ୍ତ୍ରାତୁମର୍ହଥଃ ॥ ୯

ଏଣେ ଗାଈଗୋରୁଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ଆଦି ଗୋପାଳବାଳକମାନେ 'କାହିଁକି ଏତେ ଖେଳକୁଦରେ ମାତିଲୁ' ବୋଲି ଭାବି ଦୁଃଖ କଲେ। ଯେତେ ଖୋଜିଲେ ବି ଗାଈଗୋରୁଙ୍କର ପତ୍ତା ମିଳିଲା ନାହିଁ ॥ ୩ ॥ ଗାଈମାନେ ହିଁ ତ ଥିଲେ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ଜୀବିକାର ସମ୍ବଳ। ସେମାନେ ନ ମିଳିବାରୁ ପିଲାଗୁଡ଼ିକ ଚେତା ବୁଡ଼ିଗଲା ପରି ହୋଇଗଲେ। ଗାଈଗୋରୁଙ୍କ ଖୁରାଚିହ୍ନ ଓ ସେମାନେ ଖାଇଥିବା ଘାସ ଓ ଖଣ୍ଡିଆ ଡାଳପତ୍ର ଦେଖି ଦେଖି, ସେମାନଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ପିଲାମାନେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଚାଲିଲେ ॥ ୪ ॥ ଶେଷରେ ସେମାନେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ଗାଈଗୋରୁଗୁଡ଼ିକ ମୁଞ୍ଜଘାସ ବଣରେ ପଶି ବାଟବଣା ହୋଇ ହମ୍ବାରଡ଼ି ଛାଡ଼ୁଛନ୍ତି। ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ସେମାନେ ଗାଈଗୋରୁଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ। କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳକୁ ସେମାନେ ପୂରା ଥକି ଯାଇଥିଲେ। ଭୀଷଣ ଶୋଷ ବି କରୁଥାଏ। ତେଣୁ ସେମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ଓ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇପଡ଼ିଥାନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ସେମାନଙ୍କର ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମେଘଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ ଗାଈମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ନାଆଁ ଧରି ଡାକିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ। ଗାଈମାନେ ନିଜ ନିଜ ନାଆଁ ଶୁଣି ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲେ। ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରରେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ହମ୍ବାରଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲେ ॥ ୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଗାଈମାନଙ୍କୁ ଡାକୁଛନ୍ତି, ଏତିକିବେଳେ ସେହି ବନରେ ହଠାତ୍ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା। ବଣନିଆଁ ତ ବନବାସୀ ଜୀବଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କାଳ ସମାନ। ଏପଟେ ନିଆଁ ସାଙ୍ଗକୁ ସେପଟେ ଜୋର୍‌ରେ ପବନ ମଧ୍ୟ ବହିଲା। ଫଳରେ ନିଆଁ ଜୋର୍‌ରେ ଜଳିଲା। ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ହୁ ହୁ ହୋଇ ନିଆଁ ଜଳି ସେଠାରେ ଥିବା ସବୁପ୍ରକାର ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ କରିଦେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୭ ॥ ନିଆଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଜାଳିପୋଡ଼ି ଦେବାକୁ ମାଡ଼ିଆସୁଛି ଦେଖି ଗୋପାଳ ଓ ଗାଈମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ। ମୃତ୍ୟୁଭୟରେ ତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଜୀବ ଯେପରି ଭଗବାନଙ୍କ ଶରଣ ଲୋଡ଼େ, ସେମାନେ ସେହିପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇ ଆର୍ତ୍ତନାଦ କଲେ— ॥ ୮ ॥ "ହେ ମହାବୀର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ହେ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ହେ ପରମ ବଳବାନ୍ ବଳରାମ ! ଆମେ ସମସ୍ତେ ତୁମର ଶରଣାଗତ। ଦେଖ; ଏହି ଦାବାନଳ ଆମକୁ ଜାଳିଦେବାକୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି। ତୁମେ ଆମକୁ ଏଥିରୁ

ନୂନଂ ତ୍ୱଦ୍‌ବାନ୍ଧବାଃ କୃଷ୍ଣ ନ ଚାର୍ହନ୍ତ୍ୟବସୀଦିତୁମ୍ ।
ବୟଂ ହି ସର୍ବଧର୍ମଜ୍ଞ ତ୍ୱନ୍ନାଥାସ୍ତ୍ୱତ୍‌ପରାୟଣାଃ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବଚୋ ନିଶମ୍ୟ କୃପଣଂ ବନ୍ଧୂନାଂ ଭଗବାନ୍ ହରିଃ ।
ନିମୀଲୟତ ମା ଭୈଷ୍ଟ ଲୋଚନାନୀତ୍ୟଭାଷତ ॥ ୧୧

ତଥେତି ମୀଲିତାକ୍ଷେଷୁ ଭଗବାନଗ୍ନିମୁଲ୍‌ବଣମ୍ ।
ପୀତ୍ୱା ମୁଖେନ ତାନ୍ କୃଚ୍ଛ୍ରାଦ୍ ଯୋଗାଧୀଶୋ ବ୍ୟମୋଚୟତ୍ ॥ ୧୨

ତତଶ୍ଚ ତେଽକ୍ଷୀଣ୍ୟୁନ୍ମୀଲ୍ୟ ପୁନର୍ଭାଣ୍ଡୀରମାପିତାଃ ।
ନିଶାମ୍ୟ ବିସ୍ମିତା ଆସନ୍ନାତ୍ମାନଂ ଗାଶ୍ଚ ମୋଚିତାଃ ॥ ୧୩

କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଯୋଗବୀର୍ଯ୍ୟଂ ତଦ୍ ଯୋଗମାୟାନୁଭାବିତମ୍ ।
ଦାବାଗ୍ନେରାତ୍ମନଃ କ୍ଷେମଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତେ ମେନିରେଽମରମ୍ ॥ ୧୪

ଗାଃ ସନ୍ନିବର୍ତ୍ତ୍ୟ ସାୟାହ୍ନେ ସହରାମୋ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ ।
ବେଣୁଂ ବିରଣୟନ୍ ଗୋଷ୍ଠମଗାଦ୍ ଗୋପୈରଭିଷ୍ଟୁତଃ ॥ ୧୫

ଗୋପୀନାଂ ପରମାନନ୍ଦ ଆସୀଦ୍ ଗୋବିନ୍ଦଦର୍ଶନେ ।
କ୍ଷଣଂ ଯୁଗଶତମିବ ଯାସାଂ ଯେନ ବିନାଭବତ୍ ॥ ୧୬

ରକ୍ଷା କର ॥ ୯ ॥ ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଯେଉଁମାନଙ୍କର ତୁମେ ହିଁ ଭାଇବନ୍ଧୁ ଓ ସବୁ କିଛି, ସେମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ମିଳିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ହେ ସର୍ବଧର୍ମଜ୍ଞାତା ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ତୁମେ ହିଁ ଆମର ଏକମାତ୍ର ରକ୍ଷକ । ତୁମେ ଆମର ପ୍ରଭୁ । ତୁମେ ହିଁ ଆମର ଏକମାତ୍ର ଭରସା ।'' ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ସଖାମାନଙ୍କର ଏପରି ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ, ''ଭୟ କର ନାହିଁ । ତୁମେମାନେ ସମସ୍ତେ ଆଖି ବୁଜ ।'' ॥ ୧୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ କଥା ମାନି, ବାଳକମାନେ 'ଠିକ୍ ଅଛି' କହି ନିଜ ନିଜର ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ଯୋଗେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହି ଭୟଙ୍କର ଅଗ୍ନିକୁ ନିଜେ ପିଇଗଲେ* ଏବଂ ଏପରି କରି ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଘୋର ସଂକଟରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଦେଲେ ॥ ୧୨ ॥ ତା'ପରେ ପିଲାମାନେ ଯେତେବେଳେ ଆଖି ଖୋଲିଲେ, ସେତେବେଳେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଆସି ଭାଣ୍ଡୀର ବଟ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ଗୋପାଳପିଲାମାନେ ନିଜେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଗାଈମାନେ ଦାବାନଳରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଯାଇଥିବାର ଦେଖି ସେମାନେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ଯୋଗସିଦ୍ଧି ଓ ଯୋଗମାୟାର ପ୍ରଭାବ ତଥା ଦାବାନଳରୁ ନିଜର ଉଦ୍ଧାର ଦେଖି ସେମାନେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ନିଶ୍ଚୟ କୌଣସି ଦେବତା ॥ ୧୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଯିବାରୁ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗାଈମାନଙ୍କୁ ଧରି, ସେମାନଙ୍କ ପଛରେ ବଂଶୀ ବଜାଇ ବଜାଇ ବ୍ରଜକୁ ଫେରିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପଛରେ ଗୋପାଳପିଲାମାନେ କୃଷ୍ଣ ବଳରାମଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଗାଇ ଗାଇ ଚାଲିଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ଏପଟେ ବ୍ରଜରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିନା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣ ଶହ ଶହ ଯୁଗ ପରି ଲାଗୁଥାଏ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଫେରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ସେମାନେ ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଦାବାଗ୍ନିପାନଂ ନାମୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୯ ॥

✦✦✦

* (୧) ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅର୍ପିତ ପ୍ରେମଭକ୍ତି-ସୁଧାରସ ପାନ କରନ୍ତି । ସେଥିରୁ ଟିକିଏ ସ୍ୱାଦ ପାଇବାକୁ ଅଗ୍ନିର ଲାଳସା ଜାତ ହେଲା । ତେଣୁ ସେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କ ମୁଖରେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲା ।

(୨) ବିଷାଗ୍ନି, ମୁଞ୍ଜାଗ୍ନି ଓ ଦାବାଗ୍ନି—ଏପରି ତିନି ଅଗ୍ନି ପାନ କରି ଭଗବାନ ନିଜର ତ୍ରିତାପନାଶକ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ।

(୩) ଆଗେ ଥରେ ରାତିରେ ଅଗ୍ନି ପାନ କରିଥିଲେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ଦିନରେ ଅଗ୍ନି ପାନ କଲେ । ଏହାର ଅର୍ଥ—ପ୍ରଭୁ ନିଜର ଭକ୍ତଜନଙ୍କ ତାପ ହରଣ କରିବାକୁ ଦିବାନିଶି ତତ୍ପର ।

(୪) ପ୍ରଥମ ଥର ସେ ସମସ୍ତେ ଦେଖୁଥିବାବେଳେ ଅଗ୍ନି ପାନ କରିଥିଲେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଖି ବନ୍ଦ କରାଇ ଅଗ୍ନି ପାନ କଲେ । ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଭଗବାନ ଉଭୟ ପରୋକ୍ଷ ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବରେ ଭକ୍ତଙ୍କର ହିତ କରନ୍ତି ।

ଅଥ ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବର୍ଷା ଓ ଶରତଋତୁର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତୟୋସ୍ତଦଦ୍ଭୁତଂ କର୍ମ ଦାବାଗ୍ନେର୍ମୋକ୍ଷମାତ୍ମନଃ ।
ଗୋପାଃ ସ୍ତ୍ରୀଭ୍ୟଃ ସମାଚଖ୍ୟୁଃ ପ୍ରଲମ୍ବବଧମେବ ଚ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପିଲାମାନେ ଘରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ନିଜ ନିଜର ମାଆ, ଭଉଣୀ ଆଦି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ, ବଳରାମ କିପରି ପ୍ରଲମ୍ବାସୁରକୁ ମାରିଲେ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କିପରି ଦାବାଗ୍ନିରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇଦେଲେ, ତାହା କହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ପରାକ୍ରମ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ॥ ୧ ॥

ଗୋପବୃଦ୍ଧାଶ୍ଚ ଗୋପ୍ୟଶ୍ଚ ତଦୁପାକର୍ଣ୍ୟ ବିସ୍ମିତାଃ ।
ମେନିରେ ଦେବପ୍ରବରୌ କୃଷ୍ଣରାମୌ ବ୍ରଜଂ ଗତୌ ॥ ୨

ବଡ଼ ବଡ଼ ବୟସ୍କ ଗୋପାଳ ଓ ଗୋପୀମାନେ ମଧ୍ୟ କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କର ଅଲୌକିକ ଲୀଳାମାନ ଶୁଣି ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଗଲେ ଯେ, ଦୁଇଜଣ କେହି ବଡ଼ ଦେବତା ହିଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ହୋଇ ବ୍ରଜକୁ ଆସିଛନ୍ତି ॥ ୨ ॥

ତତଃ ପ୍ରାବର୍ତ୍ତତ ପ୍ରାବୃଟ୍ ସର୍ବସତ୍ତ୍ୱସମୁଦ୍ଭବା ।
ବିଦ୍ୟୋତମାନପରିଧିର୍ବିସ୍ଫୂର୍ଜିତନଭସ୍ତଳା ॥ ୩

କିଛିଦିନ ପରେ ବର୍ଷାଋତୁ ଆସିଗଲା । ଏହି ଋତୁରେ ସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସଂଖ୍ୟାବୃଦ୍ଧି ଘଟିଲା । ଆକାଶରେ ବାରମ୍ବାର ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ମେଘ, ବାୟୁପ୍ରବାହ, ବିଜୁଳିଚମକ ଓ ଘଡ଼ଘଡ଼ି ଆଦି ଶବ୍ଦରେ ଆକାଶ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ହେଲା ପରି ଜଣାପଡ଼ିଲା ॥ ୩ ॥

ସାନ୍ଦ୍ରନୀଲାମ୍ବୁଦୈର୍ବ୍ୟୋମ ସବିଦ୍ୟୁତ୍ସ୍ତନୟିତ୍ନୁଭିଃ ।
ଅସ୍ପଷ୍ଟଜ୍ୟୋତିରାଚ୍ଛନ୍ନଂ ବ୍ରହ୍ମେବ ସଗୁଣଂ ବଭୌ ॥ ୪

ଆକାଶରେ ନୀଳ ଓ ଘନ ମେଘ ଘୋଟି ଆସିଲା । ବାରମ୍ବାର ବିଜୁଳି ଚମକିଲା ଓ ବାରମ୍ବାର ମେଘଗର୍ଜନ ଓ ଘଡ଼ଘଡ଼ି ଶବ୍ଦ ଶୁଭିଲା । ମେଘମାଳା ଉଠି ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ତାରାଗଣଙ୍କୁ ଘୋଡ଼ାଇଦେଲା । ଯେପରି ଜୀବ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗୁଣଦ୍ୱାରା ଯୁକ୍ତ ହୋଇଯିବାରୁ ତାର ଜ୍ଞାନ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଯାଏ, ଆକାଶ ସେହିପରି ନିର୍ଲେପ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମେଘମାନଙ୍କ ହେତୁ ତାହାର ଶୋଭା ଆଉ ରହିଲା ନାହିଁ ॥ ୪ ॥

ଅଷ୍ଟୌ ମାସାନ୍ ନିପୀତଂ ଯଦ୍ ଭୂମ୍ୟାଶ୍ଚୋଦମୟଂ ବସୁ ।
ସ୍ୱଗୋଭିର୍ମୋକ୍ତୁମାରେଭେ ପର୍ଜନ୍ୟଃ କାଳ ଆଗତେ ॥ ୫

ରାଜାଙ୍କ ପରି ହୋଇ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପୃଥିବୀରୂପୀ ପ୍ରଜାଠାରୁ ଆଠମାସ ଧରି ଜଳରୂପକ କର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା; ବର୍ତ୍ତମାନ ବର୍ଷାଋତୁ ଆସିବାରୁ ସେ ନିଜର କିରଣରୂପକ ହସ୍ତଦ୍ୱାରା ବୃଷ୍ଟି ମାଧ୍ୟମରେ ସେହି ଜଳ ପୃଥିବୀରେ ବିତରଣ କରିଦେଲା ॥ ୫ ॥

ତଡିଦ୍ୱନ୍ତୋ ମହାମେଘାଶ୍ଚଣ୍ଡଶ୍ୱସନବେପିତାଃ ।
ପ୍ରୀଣନଂ ଜୀବନଂ ହ୍ୟସ୍ୟ ମୁମୁଚୁଃ କରୁଣା ଇବ ॥ ୬

ପ୍ରଜାମାନେ ଅତ୍ୟଧିକ ପୀଡ଼ିତ ହେଉଥିବା ଦେଖି ଦୟାଳୁ ପୁରୁଷ ଯେପରି ଦୟାପରବଶ ହୋଇ ପ୍ରଜାଙ୍କ ସୁଖ ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଦେଇଦିଅନ୍ତି, ବିଜୁଳିର ଚମକଦ୍ୱାରା ଶୋଭାୟମାନ ଘନ ମେଘ ସେହିପରି ଜୋର୍‌ରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିବା ପବନର ପ୍ରେରଣାରେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଜୀବନସ୍ୱରୂପ ଜଳ ବର୍ଷାଇବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୬ ॥

ତପଃକୃଶା ଦେବମୀଢା ଆସୀଦ୍ ବର୍ଷୀୟସୀ ମହୀ ।
ଯଥୈବ କାମ୍ୟତପସସ୍ତନୁଃ ସମ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ତତ୍‌ଫଳମ୍ ॥ ୭

ନିଶାମୁଖେଷୁ ଖଦ୍ୟୋତାସ୍ତମସା ଭାନ୍ତି ନ ଗ୍ରହାଃ ।
ଯଥା ପାପେନ ପାଖଣ୍ଡା ନ ହି ବେଦାଃ କଲୌ ଯୁଗେ ॥ ୮

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ପର୍ଜନ୍ୟନିନଦଂ ମଣ୍ଡୂକା ବ୍ୟସୃଜନ୍ ଗିରଃ ।
ତୂଷ୍ଣୀଂ ଶୟାନାଃ ପ୍ରାଗ୍ ଯଦ୍‌ବଦ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣା ନିୟମାତ୍ୟୟେ ॥ ୯

ଆସନ୍ନୁତ୍‌ପଥବାହିନ୍ୟଃ କ୍ଷୁଦ୍ରନଦ୍ୟୋଽନୁଶୁଷ୍ୟତୀଃ ।
ପୁଂସୋ ଯଥାସ୍ୱତନ୍ତ୍ରସ୍ୟ ଦେହଦ୍ରବିଣସମ୍ପଦଃ ॥ ୧୦

ହରିତା ହରିଭିଃ ଶଷ୍ପୈରିନ୍ଦ୍ରଗୋପୈଶ୍ଚ ଲୋହିତାଃ ।
ଉଚ୍ଛିଲୀନ୍ଧ୍ରକୃତଚ୍ଛାୟା ନୃଣାଂ ଶ୍ରୀରିବ ଭୂରଭୂତ୍ ॥ ୧୧

କ୍ଷେତ୍ରାଣି ସସ୍ୟସମ୍ପଦ୍ଭିଃ କର୍ଷକାଣାଂ ମୁଦଂ ଦଦୁଃ ।
ଧନିନାମୁପତାପଂ ଚ ଦୈବାଧୀନମଜାନତାମ୍ ॥ ୧୨

ଜଲସ୍ଥଲୌକସଃ ସର୍ବେ ନବବାରିନିଷେବୟା ।
ଅବିଭ୍ରଦ୍ ରୁଚିରଂ ରୂପଂ ଯଥା ହରିନିଷେବୟା ॥ ୧୩

ସରିଦ୍ଭିଃ ସଙ୍ଗତଃ ସିନ୍ଧୁଶ୍ଚୁକ୍ଷୁଭେ ଶ୍ୱସନୋର୍ମିମାନ୍ ।
ଅପକ୍ୱଯୋଗିନଶ୍ଚିତ୍ତଂ କାମାକ୍ତଂ ଗୁଣଯୁଗ୍ ଯଥା ॥ ୧୪

ସକାମଭାବରେ ତପସ୍ୟା କଲେ ଯେପରି ପ୍ରଥମେ ଶରୀର ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଏ, କିନ୍ତୁ ତପସ୍ୟାର ଫଳ ମିଳିଯିବା ପରେ ଯେପରି ଶରୀର ପୁଣି ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜ୍ୟେଷ୍ଠ-ଆଷାଢ଼ର ଗ୍ରୀଷ୍ମତାପରେ ଶୁଖିଯାଇଥିବା ପୃଥିବୀ ବର୍ଷାଜଳ ପାଇ ପୁନର୍ବାର ଶ୍ୟାମଳସୁନ୍ଦର ହୋଇଗଲା ॥ ୭ ॥ କଳିଯୁଗରେ ପାପର ପ୍ରବଳତା ହେତୁ ପାଷଣ୍ଡ ମତ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଗଲେ ଯେପରି ବୈଦିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ବର୍ଷାକାଳୀନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ମେଘ ଘୋଟିଯିବାରୁ ସେହିପରି ଆକାଶରେ ଗ୍ରହ ଓ ତାରାମାନେ ଦେଖାଗଲେ ନାହିଁ, ଅଥଚ ଜୁଳୁଜୁଳିଆ ପୋକର ଆଲୁଅ ଦେଖାଗଲା ॥ ୮ ॥ ନୀରବରେ ନିତ୍ୟକର୍ମ ଶେଷ କରିବା ପରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀମାନେ ଯେପରି ଗୁରୁଙ୍କ ଆଦେଶ ଅନୁସାରେ ବେଦପାଠ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତି, ପୂର୍ବରୁ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ରହିଥିବା ବେଙ୍ଗମାନେ ସେହିପରି ମେଘଗର୍ଜନ ଶୁଣିବା ପରେ କେଁ-କଟର ଶବ୍ଦ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୯ ॥ ଅଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ପୁରୁଷର ଶରୀର ଓ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଯେପରି କୁମାର୍ଗରେ ଅପଚୟ ହୋଇଥାଏ, ଜ୍ୟେଷ୍ଠ-ଆଷାଢ଼ରେ ଶୁଖିଲା ପଡ଼ିଥିବା ନଦୀମାନେ ସେହିପରି ବର୍ଷା ହେତୁ ଫୁଲିଉଠି ବନ୍ଧବାଡ଼ ଲଙ୍ଘନ କରି ଚାରିଆଡ଼େ ଖେଳିଗଲେ ॥ ୧୦ ॥ ସବୁଜ ଘାସଭରା ପଡ଼ିଆ ହେତୁ ପୃଥିବୀ କେଉଁଠି ସବୁଜସୁନ୍ଦର ଦେଖାଗଲା ତ, ସାଧବବୋହୂ ପୋକମାନଙ୍କ ହେତୁ କେଉଁଠି ପାଟଳ (ଲାଲ) ଦେଖାଗଲା; ପୁଣି ବର୍ଷାଦିନିଆ ଛତୁ ଫୁଟିବାରୁ ପୃଥିବୀ କେଉଁଠି କେଉଁଠି ଧଳା ଦେଖାଗଲା । ଏହିସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ପୃଥିବୀକୁ ଏପରି ସୁଶୋଭିତ କରିଦେଲା ଯେ, ଦେଖି ମନେହେଲା, କୌଣସି ରାଜାଙ୍କର ବିବିଧ ରଙ୍ଗର ପୋଷାକଧାରୀ ସୈନ୍ୟଦଳ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଛନ୍ତି କି! ॥ ୧୧ ॥ କ୍ଷେତବାଡ଼ିସବୁ ଶ୍ୟାମଳ ଶସ୍ୟସମ୍ପଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେହି ସମ୍ପଦଶୋଭା ଦେଖି କୃଷକମାନେ ତ ଆନନ୍ଦରେ ଫୁଲିଉଠିଲେ; କିନ୍ତୁ ସବୁ ପ୍ରାରବ୍ଧର ଅଧୀନ ବୋଲି ଜାଣି ନ ଥିବା ଧନିକମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ 'ଏହିସବୁ ଶସ୍ୟସମ୍ପଦ କିପରି ଆମ ହାତମୁଠାକୁ ବା ଆମ ଅମାରକୁ ଚାଲିଆସନ୍ତା କି' ବୋଲି ଭାବି ଈର୍ଷାରେ ଜଳି ଉଠିଲା ॥ ୧୨ ॥ ଭଗବଦ୍ ସେବା କଲେ ଭକ୍ତଙ୍କର ବାହାର ଓ ଭିତର ଯେପରି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଯାଏ, ନୂଆ ବର୍ଷାର ଜଳ ସେବନ କରି ଜଳଚର ଓ ସ୍ଥଳଚର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସେହିପରି ବଢ଼ିଗଲା ॥ ୧୩ ॥ ବିଷୟର ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ ଅପକ୍ୱ ଯୋଗୀଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଯେପରି କାମନାର ପ୍ରାବଲ୍ୟରେ ବିଚଳିତ ହୋଇଯାଏ, ବର୍ଷାଋତୁର ପ୍ରବଳ ପବନରେ ତରଙ୍ଗାୟିତ ହେଉଥିବା ସମୁଦ୍ର ସେହିପରି ନଦୀମାନଙ୍କର ସଂଗମଫଳରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ

ଗିରୟୋ ବର୍ଷଧାରାଭିର୍ହନ୍ୟମାନା ନ ବିବ୍ୟଥୁଃ ।
ଅଭିଭୂୟମାନା ବ୍ୟସନୈର୍ୟଥାଧୋକ୍ଷଜଚେତସଃ ॥ ୧୫

ମାର୍ଗା ବଭୂବୁଃ ସନ୍ଦିଗ୍ଧାସ୍ତୃଣୈଶ୍ଛନ୍ନା ହ୍ୟସଂସ୍କୃତାଃ ।
ନାଭ୍ୟସ୍ୟମାନାଃ ଶ୍ରୁତୟୋ ଦ୍ୱିଜୈଃ କାଳହତା ଇବ ॥ ୧୬

ଲୋକବନ୍ଧୁଷୁ ମେଘେଷୁ ବିଦ୍ୟୁତଶ୍ଚଳସୌହୃଦାଃ ।
ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟଂ ନ ଚକ୍ରୁଃ କାମିନ୍ୟଃ ପୁରୁଷେଷୁ ଗୁଣିଷ୍ୱିବ ॥ ୧୭

ଧନୁର୍ବିୟତି ମାହେନ୍ଦ୍ରଂ ନିର୍ଗୁଣଂ ଚ ଗୁଣିନ୍ୟଭାତ୍ ।
ବ୍ୟକ୍ତେ ଗୁଣବ୍ୟତିକରେଽଗୁଣବାନ୍ ପୁରୁଷୋ ଯଥା ॥ ୧୮

ନ ରରାଜୋଡୁପଶ୍ଛନ୍ନଃ ସ୍ୱଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରାଜିତୈର୍ଘନୈଃ ।
ଅହଂମତ୍ୟା ଭାସିତୟା ସ୍ୱଭାସା ପୁରୁଷୋ ଯଥା ॥ ୧୯

ମେଘାଗମୋତ୍ସବା ହୃଷ୍ଟାଃ ପ୍ରତ୍ୟନନ୍ଦଞ୍ଛିଖଣ୍ଡିନଃ ।
ଗୃହେଷୁ ତପ୍ତା ନିର୍ବିଣ୍ଣା ଯଥାଚ୍ୟୁତଜନାଗମେ ॥ ୨୦

ପୀତ୍ୱାପଃ ପାଦପାଃ ପଦ୍ଭିରାସନ୍ନାନାତ୍ମମୂର୍ତ୍ତୟଃ ।
ପ୍ରାକ୍ କ୍ଷାମାସ୍ତପସା ଶ୍ରାନ୍ତା ଯଥା କାମାନୁସେବୟା ॥ ୨୧

ସରସ୍ସ୍ୱଶାନ୍ତରୋଧସ୍ସୁ ନ୍ୟୂଷୁରଙ୍ଗାପି ସାରସାଃ ।
ଗୃହେଷ୍ୱଶାନ୍ତକୃତ୍ୟେଷୁ ଗ୍ରାମ୍ୟା ଇବ ଦୁରାଶୟାଃ ॥ ୨୨

ହୋଇ ଉଠିଲା ॥ ୧୪ ॥ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ନିଜର ଚିତ୍ତକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ସମର୍ପିତ କରି ରଖିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଉପରେ ଯେତେ ଦୁଃଖଭାର ପଡ଼ିଲେ ବି ତାଙ୍କୁ ଯେପରି କୌଣସି ପ୍ରକାର ବ୍ୟଥା ହୁଏ ନାହିଁ, ମୂଷଳଧାରା ବର୍ଷାର ଆଘାତରେ ପର୍ବତମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି କୌଣସି ବ୍ୟଥା ହେଲା ନାହିଁ ॥ ୧୫ ॥ ନିୟମିତ ବେଦ ଅଭ୍ୟାସ କରୁ ନ ଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯେପରି କାଳକ୍ରମେ ବେଦ ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଯେଉଁ ବାଟକୁ କେବେ ସଫା କରାଯାଉ ନ ଥିଲା, ଏହି ବର୍ଷାଋତୁରେ ତାହା ଘାସଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ସେହି ବାଟକୁ ଚିହ୍ନିବା କଠିନ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୬ ॥ କ୍ଷଣିକ ଅନୁରାଗିଣୀ କାମିନୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଯେପରି ନିଜର ଗୁଣବାନ୍ ସ୍ୱାମୀ ପାଖରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିପାରେନା, ମେଘମାନେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଉପକାରୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମେଘରେ ଖେଳୁଥିବା ବିଜୁଳି ସେହିପରି ସେଠାରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିଲା ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ଆକାଶ ମେଘମାନଙ୍କର ଗର୍ଜନତର୍ଜନରେ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହେଲା ଏବଂ ସମଗ୍ର ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ବିଶ୍ୱରେ ଯେପରି ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ଶୋଭା ପାଏ, ସେଥିରେ ସେହିପରି ନିର୍ଗୁଣ (ଡୋର ନ ଥିବା) ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଶୋଭା ପାଇଲା ॥ ୧୮ ॥ ଚେତନର ଝଲକରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଥିବା ଅହଂକାର ଯେପରି ସେହି ଚେତନ ସ୍ୱରୂପକୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିଦିଏ, ଚନ୍ଦ୍ରମାର ଆଲୋକରେ ଆଲୋକିତ (ରୂପବନ୍ତ) ହୋଇଥିବା ମେଘମାଳା ସେହିପରି ଚନ୍ଦ୍ରମାକୁ ପ୍ରକଟିତ କରାଇ ଦେଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ଗୃହଜଞ୍ଜାଳରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ତ୍ରିତାପରେ ଦଗ୍ଧ ଓ ବ୍ୟଥିତ ହେଉଥିବା ଲୋକେ ଯେପରି ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତଜନ ଆସିଗଲେ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ମେଘମାନଙ୍କର ଶୁଭାଗମନ ଦେଖି ମୟୂରମାନେ ସେହିପରି ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ଓ ନିଜର ରାବ ତଥା ନୃତ୍ୟଦ୍ୱାରା ଆନନ୍ଦୋତ୍ସବ ପାଳନ କଲେ ॥ ୨୦ ॥ ସକାମଭାବରେ ତପସ୍ୟା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଯେପରି ପ୍ରଥମେ ଶୁଖି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ କାମନାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲେ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଜ୍ୟେଷ୍ଠଆଷାଢ଼ରେ ଜଳ ବିନା ଶୁଖିଯାଇଥିବା ଗଛଲତା ସେହିପରି ବର୍ତ୍ତମାନ (ବର୍ଷାଦିନେ) ସେମାନଙ୍କର ଚେରମୂଳଦ୍ୱାରା ଜଳ ଗ୍ରହଣ କରି, ପୁଣି ପଲ୍ଲବିତ ହୋଇ, ଶାଖାପ୍ରଶାଖା ମେଲାଇ ପୁଷ୍ପଭାରରେ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ବିଷୟୀ ପୁରୁଷ ଗୃହଜଞ୍ଜାଳରେ ଅଣନିଃଶ୍ୱାସୀ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯେପରି କେବେ ଗୃହ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ ନାହିଁ, ପୋଖରୀ-ଗଡ଼ିଆର କୂଳ ବର୍ଷାଦିନେ ସବୁବେଳେ କଣ୍ଟା-କାଦୁଅରେ ଭରି ରହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସାରସ ଆଦି ପକ୍ଷୀମାନେ ସେହିପରି କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେହି ସ୍ଥାନ

ଜଲୌଘୈର୍ନିରଭିଦ୍ୟନ୍ତ ସେତବୋ ବର୍ଷତୀଶ୍ୱରେ ।
ପାଖଣ୍ଡିନାମସଦ୍‌ବାଦୈର୍ବେଦମାର୍ଗାଃ କଲୌ ଯଥା ॥ ୨୩

ବ୍ୟମୁଞ୍ଚନ୍ ବାୟୁଭିର୍ନୁନ୍ନା ଭୂତେଭ୍ୟୋଽଥାମୃତଂ ଘନାଃ ।
ଯଥାଽଽଶିଷୋ ବିଶ୍ପତୟଃ କାଲେ କାଲେ ଦ୍ୱିଜେରିତାଃ ॥ ୨୪

ଏବଂ ବନଂ ତଦ୍ ବର୍ଷିଷ୍ଠଂ ପକ୍ୱଖର୍ଜୂରଜମ୍ବୁମତ୍ ।
ଗୋଗୋପାଲୈର୍ବୃତୋ ରନ୍ତୁଂ ସବଲଃ ପ୍ରାବିଶଦ୍ଧରିଃ ॥ ୨୫

ଧେନବୋ ମନ୍ଦଗାମିନ୍ୟ ଊଧୋଭାରେଣ ଭୂୟସା ।
ଯଯୁର୍ଭଗବତାଽଽହୂତା ଦ୍ରୁତଂ ପ୍ରୀତ୍ୟା ସ୍ନୁତସ୍ତନୀଃ ॥ ୨୬

ବନୌକସଃ ପ୍ରମୁଦିତା ବନରାଜୀର୍ମଧୁଚ୍ୟୁତଃ ।
ଜଲଧାରା ଗିରେର୍ନାଦାନାସନ୍ନା ଦଦୃଶେ ଗୁହାଃ ॥ ୨୭

କ୍ୱଚିଦ୍ ବନସ୍ପତିକ୍ରୋଡ଼େ ଗୁହାୟାଂ ଗ୍ଭିବର୍ଷତି ।
ନିର୍ବିଶ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ରେମେ କନ୍ଦମୂଳଫଲାଶନଃ ॥ ୨୮

ଦଧ୍ୟୋଦନଂ ସମାନୀତଂ ଶିଳାୟାଂ ସଲିଲାନ୍ତିକେ ।
ସମ୍ଭୋଜନୀୟୈର୍ବୁଭୁଜେ ଗୋପୈଃ ସଙ୍କର୍ଷଣାନ୍ୱିତଃ ॥ ୨୯

ଶାଦ୍ୱଲୋପରି ସଂବିଶ୍ୟ ଚର୍ବତୋ ମୀଲିତେକ୍ଷଣାନ୍ ।
ତୃପ୍ତାନ୍ ବୃଷାନ୍ ବତ୍ସତରାନ୍ ଗାଶ୍ଚ ସ୍ୱୋଧୋଭରଶ୍ରମାଃ ॥ ୩୦

ପ୍ରାବୃଟ୍‌ଶ୍ରିୟଂ ଚ ତାଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ସର୍ବଭୂତମୁଦାବହାମ୍ ।
ଭଗବାନ୍ ପୂଜୟାଞ୍ଚକ୍ରେ ଆତ୍ମଶକ୍ତ୍ୟୁପବୃଂହିତାମ୍ ॥ ୩୧

ଛାଡ଼ିଗଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୨ ॥ କଳିଯୁଗରେ ଯେପରି ଭଣ୍ଡମାନଙ୍କର ନାନାପ୍ରକାର ମିଥ୍ୟା ମତବାଦ ହେତୁ ବୈଦିକ ମାର୍ଗର ମର୍ଯ୍ୟାଦା କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ, ବର୍ଷାଋତୁରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ମୂଷଳଧାରାରେ ବର୍ଷା ହେବାରୁ ନଦୀମାନଙ୍କର ବନ୍ଧବାଡ଼ ଓ ବିଲର ହିଡ଼ସବୁ ସେହିପରି ଭାଙ୍ଗି ଭୁଷୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲା ॥ ୨୩ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ଧନୀଲୋକେ ଯେପରି ବେଳେ ବେଳେ ଦାନଧର୍ମଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତି, ବାୟୁର ପ୍ରେରଣାରେ ସେହିପରି ମେଘମାନେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅମୃତମୟ ଜଳ ବର୍ଷା କଲେ ॥ ୨୪ ॥

ବର୍ଷାଋତୁରେ ସମଗ୍ର ବୃନ୍ଦାବନ ଏହିପରି ଶୋଭାୟମାନ ହେଲା ଏବଂ ପାଚିଲା ଖିଜୁରିକୋଳି ଓ ଜାମୁକୋଳିରେ ଭରପୂର ହୋଇଗଲା । ଗାଈଗୋରୁ ଓ ଗୋପାଳପିଲାମାନଙ୍କୁ ଧରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଳରାମ ବିହାର କରିବାକୁ ସେହି ବନରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଗାଈମାନଙ୍କର ପହ୍ନା ଅତି ଓଜନିଆ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲୁଥିଲେ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଧରି ଡାକିଲାବେଳେ ସେମାନେ ଦଉଡ଼ିଲା ପରି ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଚାଲୁଥିଲେ; ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ପହ୍ନାରୁ ଧାର ଧାର ହୋଇ ଦୁଧ ବୋହି ଯାଉଥିଲା ॥ ୨୬ ॥ ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ, ବନବାସୀ ଲୋକମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ଅଛନ୍ତି । ବୃକ୍ଷରାଜିରୁ ମଧୁ ଝରିପଡୁଛି । ପର୍ବତମାନଙ୍କରୁ ଝର୍ଝର ନାଦରେ ଝରଣା ଝରିପଡୁଛି । ବର୍ଷା ସମୟରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବା ନିମନ୍ତେ ପର୍ବତରେ ଗୁମ୍ଫାମାନ ରହିଛି ॥ ୨୭ ॥ ବର୍ଷା ହେଲେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସାଥୀପିଲାଙ୍କ ସହିତ କେତେବେଳେ ଗଛତଳେ, ତ କେତେବେଳେ ଗଛକୋରଡ଼ମାନଙ୍କରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ଗୁମ୍ଫାଭିତରେ ମଧ୍ୟ ବସିପଡୁଥିଲେ ଏବଂ ବଣର କନ୍ଦ ଫଳମୂଳ ଖାଇ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ଖେଳୁଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ଜଳସ୍ରୋତର କୂଳରେ କୌଣସି ପଥର ଉପରେ ବସିପଡୁଥିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ବଳରାମ ଓ ଗୋପାଳବାଳକମାନଙ୍କ ମେଳରେ ଘରୁ ଆଣିଥିବା ଦହିଭାତ ଇତ୍ୟାଦି ଖାଉଥିଲେ ॥ ୨୯ ॥ ବର୍ଷାଋତୁରେ ବଳଦ, ବାଛୁରୀ ଓ ସ୍ତନଭାରରେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିବା ଗାଈମାନେ ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ପେଟପୂରା ଘାସ ଚରିସାରି, ସେହି ସବୁଜ ଘାସ ଉପରେ ହିଁ ଶୋଇପଡ଼ି ଖାଦ୍ୟ ପାକୁଳାନ୍ତି । ଏସବୁ ଥିଲା ବର୍ଷାଋତୁର ଅପାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ଏହି ଋତୁ ସବୁପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କଲା । ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ସେହି ସୁନ୍ଦର ଋତୁ, ସେହି ସୁନ୍ଦର ଗାଈଗୋରୁ ଓ ବାଛୁରୀ, ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାର ବିଳାସ । ତଥାପି ସେସବୁ ଦେଖି ଭଗବାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଉଥିଲେ ଓ ବାରମ୍ବାର ସେସବୁର ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ ॥ ୩୦,୩୧ ॥

ଏବଂ ନିବସତୋସ୍ତସ୍ମିନ୍ ରାମକେଶବୟୋର୍ବ୍ରଜେ ।
ଶରତ୍ ସମଭବଦ୍ ବ୍ୟଭ୍ରା ସ୍ୱଚ୍ଛାମ୍ବ୍ୱପରୁଷାନିଳା ॥ ୩୨

ଶରଦା ନୀରଜୋତ୍ପତ୍ତ୍ୟା ନୀରାଣି ପ୍ରକୃତିଂ ଯୟୁଃ ।
ଭ୍ରଷ୍ଟାନାମିବ ଚେତାଂସି ପୁନର୍ଯୋଗନିଷେବୟା ॥ ୩୩

ବ୍ୟୋମ୍ନୋଽବ୍ଦଂ ଭୂତଶାବଲ୍ୟଂ ଭୁବଃ ପଙ୍କମପାଂ ମଲମ୍ ।
ଶରଜ୍ଜହାରାଶ୍ରମିଣାଂ କୃଷ୍ଣେ ଭକ୍ତିର୍ଯଥାଶୁଭମ୍ ॥ ୩୪

ସର୍ବସ୍ୱଂ ଜଳଦା ହିତ୍ୱା ବିରେଜୁଃ ଶୁଭ୍ରବର୍ଚସଃ ।
ଯଥା ତ୍ୟକ୍ତୈଷଣାଃ ଶାନ୍ତା ମୁନୟୋ ମୁକ୍ତକିଲ୍ବିଷାଃ ॥ ୩୫

ଗିରୟୋ ମୁମୁଚୁସ୍ତୋୟଂ କ୍ୱଚିନ୍ନ ମୁମୁଚୁଃ ଶିବମ୍ ।
ଯଥା ଜ୍ଞାନାମୃତଂ କାଲେ ଜ୍ଞାନିନୋ ଦଦତେ ନ ବା ॥ ୩୬

ନୈବାବିଦନ୍ କ୍ଷୀୟମାଣଂ ଜଳଂ ଗାଧଜଳେଚରାଃ ।
ଯଥାଽଽୟୁରନ୍ୱହଂ କ୍ଷୟ୍ୟଂ ନରା ମୂଢାଃ କୁଟୁମ୍ବିନଃ ॥ ୩୭

ଗାଧବାରିଚରାସ୍ତାପମବିନ୍ଦଞ୍ଛରଦର୍କଜମ୍ ।
ଯଥା ଦରିଦ୍ରଃ କୃପଣଃ କୁଟୁମ୍ବ୍ୟବିଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୩୮

ଶନୈଃ ଶନୈର୍ଜହୁଃ ପଙ୍କଂ ସ୍ଥଲାନ୍ୟାମଂ ଚ ବୀରୁଧଃ ।
ଯଥାହଂମମତାଂ ଧୀରାଃ ଶରୀରାଦିଷ୍ୱନାତ୍ମସୁ ॥ ୩୯

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ଏପରିଭାବରେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ବ୍ରଜରେ ନିବାସ କଲେ । କିଛିଦିନ ପରେ ବର୍ଷାଋତୁ ଯାଇ ଶରତଋତୁ ଆସିଗଲା । ଆକାଶରେ ଆଉ ମେଘ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ; ଜଳ ନିର୍ମଳ ହୋଇଗଲା; ବାୟୁ ଅତି ମନ୍ଥର ଗତିରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା ॥ ୩୨ ॥ ଶରତ ଆସିବାରୁ ଜଳାଶୟମାନଙ୍କରେ ପଦ୍ମଫୁଲ ଫୁଟିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯୋଗଭ୍ରଷ୍ଟ ପୁରୁଷର ଚିତ୍ତ ଯେପରି ପୁନର୍ବାର ଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସ କରି ନିର୍ମଳ ହୋଇଯାଏ, ପଦ୍ମର ବିକାଶ ହେବାରୁ ଜଳରେ ସେହିପରି ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ୱଚ୍ଛତା ଆସିଗଲା ॥ ୩୩ ॥ ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତି ଯେପରି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, ଗୃହସ୍ଥ, ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସବୁଆଶ୍ରମର ସବୁଲୋକଙ୍କର ସକଳ ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ଓ ଅଶୁଭକୁ ତୁରନ୍ତ ନାଶ କରିଦିଏ, ଶରତ୍ଋତୁ ସେହିପରି ବର୍ଷାକାଳୀନ ଆକାଶର ମେଘ, ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କର ବହୁଳତା, ଭୂମିର କାଦୁଅ ଓ ଜଳର ମଇଳାସବୁକୁ ଦୂର କରିଦେଲା ॥ ୩୪ ॥ ଲୋକ-ପରଲୋକ, ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ର ଓ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଚିନ୍ତା ଓ କାମନା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ସଂସାରବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିବା ପରମ ଶାନ୍ତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଯେପରି ଶୋଭାୟମାନ ହୁଅନ୍ତି, ମେଘମାନେ ସମସ୍ତ ଜଳ ଦାନ କରିଦେଇ ସେହିପରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କାନ୍ତିରେ ସୁଶୋଭିତ ହେଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷ ଯେପରି କୌଣସି କୌଣସି ଅଧିକାରୀ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ନିଜର ଅମୃତମୟ ଜ୍ଞାନ ଦାନ କରନ୍ତି ଏବଂ କୌଣସି କୌଣସି ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦାନ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ପର୍ବତମାନେ ସେହିପରି କେଉଁଠି ନିଜ ନିଜର ଜଳକୁ ଝରଣାରୂପେ ଝରାଇଲେ ତ, ଆଉ କେଉଁଠି ଝରାଇଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୬ ॥ କୁଟୁମ୍ବର ଭରଣପୋଷଣରେ ଆତ୍ମହରା ହୋଇଥିବା ଲୋକ ଯେପରି ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ଯେ, ତାର ଆୟୁଷ ଦିନୁଦିନ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଚାଲିଛି, ଛୋଟ ଛୋଟ ଗଡ଼ିଆର ଜଳରେ ବାସ କରୁଥିବା ଜଳଚର ଜୀବମାନେ ସେହିପରି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ ଯେ, ସେଠାକାର ଜଳ ଦିନକୁ ଦିନ କମିବାରେ ଲାଗିଲାଣି ॥ ୩୭ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ବଶରେ ରହିଥିବା କୃପଣ ଓ ଦରିଦ୍ର ଲୋକକୁ ଯେପରି କୁଟୁମ୍ବର ବିଭିନ୍ନ ଅଭାବ ଅଭିଯୋଗରେ ପୀଡ଼ିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ, ଅଳ୍ପଜଳରେ ରହିଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ଶରତକାଳୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଖର ଉତ୍ତାପରେ ପୀଡ଼ିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ॥ ୩୮ ॥ ବିବେକସମ୍ପନ୍ନ ସାଧକ ଯେପରି ଧୀରେ ଧୀରେ ଶରୀର ଆଦି ଅନାତ୍ମ ପଦାର୍ଥରୁ 'ମୁଁ-ମୋର'ରୂପକ ଅହଂଭାବ ଓ ମମତ୍ୱ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି, ଶରତଋତୁରେ ପୃଥିବୀ ସେହିପରି ତାର କାଦୁଅ ଛାଡ଼ିଦେଲା (ଶୁଖାଇଦେଲା) ଓ ତୃଣଲତାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଅପକ୍ୱତା ଛାଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୩୯ ॥

ନିଶ୍ଚଳାମ୍ବୁରଭୂତ୍ତୂଷ୍ଣୀଂ ସମୁଦ୍ରଃ ଶରଦାଗମେ ।
ଆତ୍ମନ୍ୟୁପରତେ ସମ୍ୟଙ୍ମୁନିର୍ବ୍ୟୁପରତାଗମଃ ॥ ୪୦

କେଦାରେଭ୍ୟସ୍ତ୍ୱପୋଽଗୃହ୍ଣନ୍ କର୍ଷକା ଦୃଢ଼ସେତୁଭିଃ ।
ଯଥା ପ୍ରାଣୈଃ ସ୍ରବଜ୍ଜ୍ଞାନଂ ତନ୍ନିରୋଧେନ ଯୋଗିନଃ ॥ ୪୧

ଶରଦର୍କାଂଶୁଜାଂସ୍ତାପାନ୍ ଭୂତାନାମୁଡୁପୋଽହରତ୍ ।
ଦେହାଭିମାନଜଂ ବୋଧୋ ମୁକୁନ୍ଦୋ ବ୍ରଜଯୋଷିତାମ୍ ॥ ୪୨

ଖମଶୋଭତ ନିର୍ମେଘଂ ଶରଦ୍‌ବିମଲତାରକମ୍ ।
ସତ୍ତ୍ୱଯୁକ୍ତଂ ଯଥା ଚିତ୍ତଂ ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମାର୍ଥଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୪୩

ଅଖଣ୍ଡମଣ୍ଡଲୋ ବ୍ୟୋମ୍ନି ରରାଜୋଡୁଗଣୈଃ ଶଶୀ ।
ଯଥା ଯଦୁପତିଃ କୃଷ୍ଣୋ ବୃଷ୍ଣିଚକ୍ରାବୃତୋ ଭୁବି ॥ ୪୪

ଆଶ୍ଳିଷ୍ୟ ସମଶୀତୋଷ୍ଣଂ ପ୍ରସୂନବନମାରୁତମ୍ ।
ଜନାସ୍ତାପଂ ଜହୁର୍ଗୋପ୍ୟୋ ନ କୃଷ୍ଣହୃତଚେତସଃ ॥ ୪୫

ଗାବୋ ମୃଗାଃ ଖଗା ନାର୍ଯ୍ୟଃ ପୁଷ୍ପିଣ୍ୟଃ ଶରଦାଭବନ୍ ।
ଅନ୍ୱୀୟମାନାଃ ସ୍ୱବୃଷୈଃ ଫଳୈରୀଶକ୍ରିୟା ଇବ ॥ ୪୬

ମନ ନିଃସଙ୍କଳ୍ପ ହୋଇଗଲେ ଯେପରି ଆତ୍ମାରାମ ପୁରୁଷ କର୍ମକାଣ୍ଡର ଝନ୍‌ଝଟ୍ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାନ୍ତି, ଶରତଋତୁରେ ସମୁଦ୍ରର ଜଳ ସେହିପରି ସ୍ଥିର, ଗମ୍ଭୀର ଓ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ॥ ୪୦ ॥ ଯୋଗୀଜନ ଯେପରି ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବିଷୟ ଆଡ଼କୁ ଯିବାବେଳେ ଅଟକାନ୍ତି ଏବଂ ବିଷୟଭୋଗ ଦ୍ୱାରା କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ଯାଉଥିବା ଜ୍ଞାନକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର ଅଭ୍ୟାସ କରି ରକ୍ଷା କରନ୍ତି, ଶରତଋତୁରେ କୃଷକ ସେହିପରି ବିଲରେ ପାଣି ବାନ୍ଧି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ଓ ଅନ୍ୟ ବିଲକୁ ବୋହି ନ ଯିବା ପାଇଁ ବିଲର ହିଡ଼ସବୁକୁ ମଜବୁତ୍ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୧ ॥

ଶରତଋତୁରେ ଦିନବେଳେ ଟାଣ ଖରା ହେଲା; ଲୋକଙ୍କୁ ଭୀଷଣ କଷ୍ଟ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ରାତିରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦୟ ହୋଇ ଦିନର ସକଳ ସନ୍ତାପ ଠିକ୍ ସେହିପରି ହରଣ କରିନେବାକୁ ଲାଗିଲା, ଯେପରି କି ଦେହାଭିମାନରୁ ହେଉଥିବା ଦୁଃଖକୁ ଜ୍ଞାନ ହରଣ କରିନିଏ ଓ ଭଗବଦ୍-ବିରହରେ ଜାତ ହେଉଥିବା ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଦୁଃଖକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହରଣ କରିନିଅନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥ ବେଦମାନଙ୍କର ଅର୍ଥକୁ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଜାଣିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ ଚିତ୍ତ ଯେପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଭାୟମାନ ହୁଏ, ଶରତଋତୁର ରାତିରେ ମେଘରହିତ ନିର୍ମଳ ଆକାଶ ତାରାମାନଙ୍କର ଜ୍ୟୋତିରେ ସେହିପରି ସୁନ୍ଦର ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେଖାଗଲା ॥ ୪୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଧରାପୃଷ୍ଠରେ ଯେପରି ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଦୁପତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶୋଭା ପାଉଥିଲେ, ଶରତ୍ ଆକାଶରେ ସେହିପରି ତାରାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ର ସୁଶୋଭିତ ହେଲା ॥ ୪୪ ॥ ଫୁଲଭାରରେ ନଇଁ ପଡ଼ିଥିବା ବୃକ୍ଷ ଲତାମାନଙ୍କ ଉପର ଦେଇ ଶରତଋତୁରେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା; ସେହି ବାୟୁ ବିଶେଷ ଶୀତଳ ନ ଥିଲା, କି ବିଶେଷ ଉତ୍ତପ୍ତ ନ ଥିଲା । ତା'ସ୍ପର୍ଶରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଜ୍ୱାଳା ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟର ଜ୍ୱାଳା ଶାନ୍ତ ନ ହୋଇ ଅଧିକାଧିକ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା; କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଆଉ ସେମାନଙ୍କ ଆୟତ୍ତରେ ନ ଥିଲା; ତାହାକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଘେରାଇ ନେଇଥିଲେ ॥ ୪୫ ॥ ଶରତଋତୁରେ ଗାଈ, ହରିଣୀ, ମାଈ ଚଢ଼େଇ ଓ ନାରୀମାନେ ଋତୁମତୀ ହେଲେ—ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବାର କାମନା ପୋଷଣ କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଷଣ୍ଢ, ହରିଣ, ପକ୍ଷୀ ଓ ନର(ପୁରୁଷ)ମାନେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅନୁସରଣ କଲେ, ଯେପରି କି ସମର୍ଥ ପୁରୁଷର କୃତକର୍ମକୁ ତାର କର୍ମଫଳ ଅନୁସରଣ କରିଥାଏ ॥ ୪୬ ॥

ଉଦହୃଷ୍ୟନ୍ ବାରିଜାନି ସୂର୍ଯ୍ୟୋତ୍ଥାନେ କୁମୁଦ୍ ବିନା ।
ରାଜ୍ଞା ତୁ ନିର୍ଭୟା ଲୋକା ଯଥା ଦସ୍ୟୂନ୍ ବିନା ନୃପ ॥ ୪୭

ପୁରଗ୍ରାମେଷ୍ୱାଗ୍ରୟଣୈରୈନ୍ଦ୍ରୈଶ୍ଚ ମହୋତ୍ସବୈଃ ।
ବଭୌ ଭୂଃ ପକ୍ୱସସ୍ୟାଢ୍ୟା କଳାଭ୍ୟାଂ ନିତରାଂ ହରେଃ ॥ ୪୮

ବଣିଙ୍ମୁନିନୃପସ୍ନାତା ନିର୍ଗମ୍ୟାର୍ଥାନ୍ ପ୍ରପେଦିରେ ।
ବର୍ଷରୁଦ୍ଧା ଯଥା ସିଦ୍ଧାଃ ସ୍ୱପିଣ୍ଡାନ୍ କାଳ ଆଗତେ ॥ ୪୯

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେପରି ରାଜାଙ୍କ ଶୁଭାଗମନରେ ଚୋର-ଡକାୟତମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ନିର୍ଭୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଶରତସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ହେଉ ହେଉ କେବଳ କଇଁଫୁଲ ଛଡ଼ା ସକଳ ପ୍ରକାର ପଦ୍ମ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଉଠିଲେ ॥ ୪୭ ॥ ସେହି ଋତୁରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗ୍ରାମ ଓ ସହରରେ ନବାନ୍ନପ୍ରାଶନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଉତ୍ସବ ପାଳିତ ହେଲା । ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଫସଲ ପାଚିଗଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ହେତୁ ପୃଥିବୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଗଲା ॥ ୪୮ ॥ ସାଧନା କରି ସିଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ପୁରୁଷ ଯେପରି ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲେ ଦେବ ଆଦି ଶରୀର ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ବର୍ଷା ଋତୁରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଅଟକି ରହିଥିବା ବୈଶ୍ୟ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ରାଜା ଓ ସ୍ନାତକମାନେ ସେହିପରି ଶରତକାଳ ଆସିଯିବାରୁ ସେହି ସେହି ସ୍ଥାନରୁ ନିଜ ନିଜର ଅଭୀଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୪୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ପ୍ରାବୃଟ୍‌ଶରଦ୍‌ବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ବିଂଶତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୦ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବେଣୁଗୀତ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ଶରତ୍‌ସ୍ୱଚ୍ଛଜଳଂ ପଦ୍ମାକରସୁଗନ୍ଧିନା ।
ନ୍ୟବିଶଦ୍ ବାୟୁନା ବାତଂ ସଗୋଗୋପାଳକୋଽଚ୍ୟୁତଃ ॥ ୧

କୁସୁମିତବନରାଜିଶୁଷ୍ମିଭୃଙ୍ଗ-
ଦ୍ୱିଜକୁଳଘୁଷ୍ଟସରଃସରିନ୍ମହୀଧ୍ରମ୍ ।
ମଧୁପତିରବଗାହ୍ୟ ଚାରୟନ୍ ଗାଃ
ସହପଶୁପାଳବଳଶ୍ଚୁକୂଜ ବେଣୁମ୍ ॥ ୨

ତଦ୍ ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟ ଆଶ୍ରୁତ୍ୟ ବେଣୁଗୀତଂ ସ୍ମରୋଦୟମ୍ ।
କାଶ୍ଚିତ୍ ପରୋକ୍ଷଂ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ସ୍ୱସଖୀଭ୍ୟୋଽନ୍ୱବର୍ଣ୍ଣୟନ୍ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶରତ ଋତୁ ହେତୁ ବୃନ୍ଦାବନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ଉଠିଲା । ଜଳାଶୟର ଜଳ ନିର୍ମଳ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ଫୁଟିଥିବା ପଦ୍ମଫୁଲମାନଙ୍କର ସୁଗନ୍ଧକୁ ବହନ କରି ବାୟୁ ସେହି ବନରେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଗତିରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗାଈପଲଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋପାଳବାଳକଙ୍କ ମେଳରେ ଯାଇ ସେଠାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୧ ॥ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ପୁଷ୍ପରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସବୁଜ ବୃକ୍ଷଶ୍ରେଣୀମାନଙ୍କରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପ୍ରମତ୍ତ ଭ୍ରମରଦଳ ଗୁଣୁଗୁଣୁ ହୋଇ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ଦଳ ଦଳ ପକ୍ଷୀ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କଳରବ କରୁଥିଲେ । ସେହି ଗୁଞ୍ଜନ ଓ କଳରବରେ ସେଠାରେ ଥିବା ସରୋବର, ନଦୀ, ପର୍ବତ ପ୍ରଭୃତି ଗୁଞ୍ଜାୟମାନ ହେଉଥିଲା । ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମ ଓ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ ସେହି ବନରେ ପଶି ଗାଈ ଚରାଉ ଚରାଉ ନିଜ ବଂଶୀରେ ସୁଲଳିତ ତାନ ତୋଳିଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେହି ବଂଶୀସ୍ୱନ ଥିଲା

ତଦ୍ ବର୍ଣ୍ଣୟିତୁମାରବ୍ଧାଃ ସ୍ମରନ୍ତ୍ୟଃ କୃଷ୍ଣଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ନାଶକନ୍ ସ୍ମରବେଗେନ ବିକ୍ଷିପ୍ତମନସୋ ନୃପ ॥ ୪

ବର୍ହାପୀଡ଼ଂ ନଟବରବପୁଃ କର୍ଣ୍ଣୟୋଃ କର୍ଣ୍ଣିକାରଂ
ବିଭ୍ରଦ୍ ବାସଃ କନକକପିଶଂ ବୈଜୟନ୍ତୀଂ ଚ ମାଲାମ୍ ।
ରନ୍ଧ୍ରାନ୍ ବେଣୋରଧରସୁଧୟା ପୂରୟନ୍ ଗୋପବୃନ୍ଦୈ-
ର୍ବୃନ୍ଦାରଣ୍ୟଂ ସ୍ୱପଦରମଣଂ ପ୍ରାବିଶଦ୍ ଗୀତକୀର୍ତ୍ତିଃ ॥ ୫

ଇତି ବେଣୁରବଂ ରାଜନ୍ ସର୍ବଭୂତମନୋହରମ୍ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟଃ ସର୍ବା ବର୍ଣ୍ଣୟନ୍ତ୍ୟୋଽଭିରେଭିରେ ॥ ୬

ଗୋପ୍ୟ ଊଚୁଃ

ଅକ୍ଷଣ୍ୱତାଂ ଫଳମିଦଂ ନ ପରଂ ବିଦାମଃ
ସଖ୍ୟଃ ପଶୂନନୁ ବିବେଶୟତୋର୍ବୟସ୍ୟୈଃ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମଭାବର ତଥା ତାଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେବା ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାର ଉଦ୍ରେକକାରୀ। (ତେଣୁ ତାହା ଶୁଣି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ପ୍ରେମରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା।) ଗୋପୀମାନେ ଏକାନ୍ତରେ ବସି ନିଜ ନିଜର ସଖୀମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରୂପ, ଗୁଣ ଓ ବଂଶୀସ୍ୱନର ପ୍ରଭାବ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩ ॥ ବ୍ରଜର ଗୋପୀମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ବଂଶୀସ୍ୱନର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ବଂଶୀକଥା ସ୍ମରଣ କରିବାମାତ୍ରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୀଳା, ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ କଟାକ୍ଷ, ଭ୍ରୂଲତାର ଠାର ଓ ସୁମଧୁର ମୃଦୁହାସ ଆଦି ମଧ୍ୟ ମନେ ପଡ଼ିଗଲା। ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳନର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା। ସେମାନଙ୍କର ମନ ଆଉ ସଂଯତ ହୋଇ ରହିଲା ନାହିଁ। ଯେଉଁଠି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଥିଲେ, ସେମାନେ ମନେ ମନେ ଯାଇ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ। ସେମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଆଉ ବାଣୀ ସ୍ଫୁରଣ ହେଲା ନାହିଁ; ସେମାନେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪ ॥ (ସେମାନେ ମାନସପଟରେ ଦେଖିଲେ,) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ବୃନ୍ଦାବନରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଛନ୍ତି। ତାଙ୍କର ଶିରରେ ଶୋଭା ପାଉଛି ମୟୂରପୁଚ୍ଛ ଓ କର୍ଣ୍ଣରେ ଝୁଲୁଛି ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର କନିଅର ଫୁଲ। ସେ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ସୁନେଲୀ ରଙ୍ଗର ପୀତାମ୍ବର ଓ ତାଙ୍କ ଗଳାରେ ଲମ୍ବିଛି ପାଞ୍ଚ ପ୍ରକାର ସୁଗନ୍ଧିତ ପୁଷ୍ପରେ ନିର୍ମିତ ବୈଜୟନ୍ତୀ ମାଳା। ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ କରୁଥିବା ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ନଟର ବେଶ ପରି କି ସୁନ୍ଦର ନ ହୋଇଛି ତାଙ୍କର ସେହି ବେଶ ସତେ ! ବଂଶୀର ରନ୍ଧ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ନିଜର ଅଧରାମୃତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଉଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଥିବା ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଲୋକପାବନ କୀର୍ତ୍ତିଗାଥା। ବୈକୁଣ୍ଠଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେହି ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମ ତାଙ୍କର ଚରଣଚିହ୍ନରେ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଆହୁରି ଅଧିକ ରମଣୀୟ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ବଂଶୀସ୍ୱନ କି ଜଡ଼, କି ଚେତନ—ସମସ୍ତଙ୍କର ମନ ଘେରାଇନିଏ। ଗୋପୀମାନେ ତାହା ଶୁଣିଲେ ଓ ଶୁଣି ତାହାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁ କରୁ ସେମାନେ ଏତେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲେ ଯେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରି ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୬ ॥

ଗୋପୀମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ—"ଆଗୋ ସଖୀ ! ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଗୋପାଳବାଳକମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଗାଈପଲ ନେଇ ବଣରେ ଚରାଇବାକୁ ବଂଶୀ ବଜାଇ ବଜାଇ

ବକ୍ତ୍ରଂ ବ୍ରଜେଶସୁତୟୋରନୁବେଣୁ ଜୁଷ୍ଟଂ
ଯୈର୍ବା ନିପୀତମନୁରକ୍ତକଟାକ୍ଷମୋକ୍ଷମ୍ ॥ ୭

ଚୂତପ୍ରବାଳବର୍ହସ୍ତବକୋତ୍ପଳାବ୍ଜ-
ମାଳାନୁପୃକ୍ତପରିଧାନବିଚିତ୍ରବେଶୌ ।
ମଧ୍ୟେ ବିରେଜତୁରଳଂ ପଶୁପାଳଗୋଷ୍ଠ୍ୟାଂ
ରଙ୍ଗେ ଯଥା ନଟବରୌ କ୍ୱ ଚ ଗାୟମାନୌ ॥ ୮

ଗୋପ୍ୟଃ କିମାଚରଦୟଂ କୁଶଳଂ ସ୍ମ ବେଣୁ-
ର୍ଦାମୋଦରାଧରସୁଧାମପି ଗୋପିକାନାମ୍ ।
ଭୁଙ୍କ୍ତେ ସ୍ୱୟଂ ଯଦବଶିଷ୍ଟରସଂ ହ୍ରଦିନ୍ୟୋ
ହୃଷ୍ୟତ୍ତ୍ୱଚୋଽଶ୍ରୁ ମୁମୁଚୁସ୍ତରବୋ ଯଥାଽଽର୍ଯ୍ୟାଃ ॥ ୯

ବୃନ୍ଦାବନଂ ସଖି ଭୁବୋ ବିତନୋତି କୀର୍ତ୍ତିଂ
ଯଦ୍ ଦେବକୀସୁତପଦାମ୍ବୁଜଲବ୍ଧଲକ୍ଷ୍ମି ।

ଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ବଂଶୀ ବଜାଇ ବଜାଇ ଆମ ଆଡ଼କୁ ବାଙ୍କଗ୍ରହାଣି ଢାଳି ଢାଳି ଯେତେବେଳେ ବ୍ରଜକୁ ଫେରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସେତେବେଳକାର ସେହି ରୂପମାଧୁରୀ ପାନ କରିବାଠାରୁ ଆଖି ଥିବା ଲୋକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆଉ କଣ ବା ବଡ଼ ଲାଭ ଥାଇପାରେ, କାହିଁ ଆମେ ତ ତାହା ଭାବି ପାରୁନୁ ! ॥ ୭ ॥ ଆଗୋ ସଖୀ ! ଯେତେବେଳେ ଶ୍ୟାମଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୀତାମ୍ବର ପିନ୍ଧି ଓ ଗୌର ବଳରାମ ନୀଳାମ୍ବର ପିନ୍ଧି, ମୁଣ୍ଡରେ କଅଁଳ ଆମ୍ବପତ୍ର, ମୟୂରଚନ୍ଦ୍ରିକା ଓ ଫୁଲପେଣ୍ଡା ଖୋସି ଗଳାରେ ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗ ପଦ୍ମ ଓ କଇଁଫୁଲର ମାଳ ଲମ୍ବାଇ ଦିଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ବେଶ କେଡ଼େ ବିଚିତ୍ର ହୋଇଯାଏ, କହିଲ! ଆଗୋ ! ସେପରି ବେଶ ହୋଇ, ସେ ଦୁଇଜଣ ଯେତେବେଳେ ଆମ ପିଲାମାନଙ୍କ ମେଳରେ ବସି ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତର ତାନ ତୋଳନ୍ତି, ସେତେବେଳର କଥା ଭାବିଲ ! ଆଗୋ ପ୍ରିୟ ସଖୀ ! ସେତେବେଳେ ତ ସେମାନେ ଲାଗନ୍ତି, ସତେ ଯେପରି ଦୁଇଜଣ ଚତୁର ନଟ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ କରୁଛନ୍ତି । ଆହା ! ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଶୋଭା ଯେପରି ହୋଇଥାଏ, ତାହାକୁ ମୁଁ କ'ଣ ବା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି !" ॥ ୮ ॥ "ଆଗୋ ଗୋପୀଗଣ ! ଏହି ବେଣୁ (ବଂଶୀ) ପୁରୁଷଜାତିର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ କେତେ ଭଜନ ସାଧନ କରିଥିଲା କେଜାଣି, ଏ ଜନ୍ମରେ ଆମ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ସମ୍ପତ୍ତିସ୍ୱରୂପ ଦାମୋଦରଙ୍କ ଅଧରର ସୁଧାତକ ଏପରିଭାବରେ ନିଜେ ପିଇଯାଉଛି ଯେ, ଆମ ପାଇଁ ଟିକିଏ ବି ଛାଡୁନି । ଆମେ ଖାଲି ସେହି ଅଧରର ମଧୁରତାକୁ ଦେଖି ଦେଖି ରହୁଛୁ । ତା'ଛଡ଼ା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବଂଶୀଟି ଯେଉଁ ବାଉଁଶରେ ତିଆରି ହୋଇଛି, ସେହି ବାଉଁଶକୁ ଜଳ ଓ ରସ ଦେଇ ବଢ଼ାଇଥିବା ପୁଷ୍କରିଣୀ ଆଜି କେତେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଛି ଦେଖୁନା! ଆନନ୍ଦର ରୋମାଞ୍ଚସ୍ୱରୂପ ତା'ଦେହରେ ଖାଲି ପଦ୍ମଫୁଲ ବିକଶିତ ହେଉଛି । ପୁଣି ନିଜ ବଂଶରେ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମୀ ସନ୍ତାନଟିଏ ଜନ୍ମ ହେଲେ ସତ୍‌ପୁରୁଷ ଯେପରି ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି, ଯେଉଁ ବାଉଁଶବୁଦାର ବାଉଁଶରୁ ସେହି ବଂଶୀଟି ତିଆରି ହୋଇଛି । ସେହି ବାଉଁଶ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିବାରୁ (ବୃକ୍ଷ କୁଳର ହୋଇଥିବାରୁ) ଅନ୍ୟ ବୃକ୍ଷମାନେ ମଧ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ହୋଇ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ବୁହାଉଛନ୍ତି ।" ॥ ୯ ॥

"ଆଗୋ ସଖୀ ! ଏହି ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମ ସତରେ ବଡ଼ ଧନ୍ୟ । ଏ ନିଜର କୀର୍ତ୍ତିକୁ ବୈକୁଣ୍ଠଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତାର କରିଦେଉଛି; କାରଣ ଯଶୋଦାନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ

ଗୋବିନ୍ଦବେଣୁମନୁ ମତ୍ତମୟୂରନୃତ୍ୟଂ
ପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟାଦ୍ରିସାନ୍ୱପରତାନ୍ୟସମସ୍ତସତ୍ତ୍ୱମ୍ ॥ ୧୦

ଧନ୍ୟାଃ ସ୍ମ ମୂଢମତୟୋଽପି ହରିଣ୍ୟ ଏତା
ଯା ନନ୍ଦନନ୍ଦନମୁପାତ୍ତବିଚିତ୍ରବେଷମ୍ ।
ଆକର୍ଣ୍ୟ ବେଣୁରଣିତଂ ସହକୃଷ୍ଣସାରାଃ
ପୂଜାଂ ଦଧୁର୍ବିରଚିତାଂ ପ୍ରଣୟାବଲୋକୈଃ ॥ ୧୧

କୃଷ୍ଣଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ବନିତୋତ୍ସବରୂପଶୀଳଂ
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଚ ତତ୍କ୍ୱଣିତବେଣୁବିଚିତ୍ରଗୀତମ୍ ।
ଦେବ୍ୟୋ ବିମାନଗତୟଃ ସ୍ମରନୁନ୍ନସାରା
ଭ୍ରଶ୍ୟତ୍ପ୍ରସୂନକବରା ମୁମୁହୁର୍ବିନୀବ୍ୟଃ ॥ ୧୨

ଗାବଶ୍ଚ କୃଷ୍ଣମୁଖନିର୍ଗତବେଣୁଗୀତ-
ପୀୟୂଷମୁତ୍ତଭିତକର୍ଣ୍ଣପୁଟୈଃ ପିବନ୍ତ୍ୟଃ ।

ଚରଣକମଳର ଚିହ୍ନଦ୍ୱାରା ଏହା ଚିହ୍ନିତ ହୋଇଯାଉଛି । ସଖୀ ଲୋ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ମୁନିମନମୋହିନୀ ମୁରଲୀ ବଜାଇବାବେଳେ ମୟୂରମାନେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ମୁରଲୀର ତାଳେ ତାଳେ ନାଚୁଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ପର୍ବତଶିଖରରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ପଶୁପକ୍ଷୀମାନେ ନୀରବ ଓ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଯାଉଛନ୍ତି ।'' ''ଆଗୋ ! ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିଚିତ୍ର ବେଶ ଧରି ବଂଶୀ ବଜାଇବାବେଳେ ମୂଢ଼ଯୋନି ହରିଣୀଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣି ନିଜ ନିଜର ପତି କୃଷ୍ଣସାର ମୃଗମାନଙ୍କ ସହିତ ନନ୍ଦନନ୍ଦନଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲି ଆସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହୁଛନ୍ତି; ସତେ ଯେପରି ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ନୟନରୂପୀ ପଦ୍ମଫୁଲକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ପୂଜାଫୁଲରୂପେ ଅର୍ପଣ କରିଦେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରଣୟାବଲୋକନ ସେହି ପୂଜାଫୁଲକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି । ସତରେ, ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଧନ୍ୟ । (ଆମ ଘରଲୋକେ ଆକଟ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଆମେ ବୃନ୍ଦାବନର ଗୋପୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦରେ ଅର୍ପଣ କରିପାରୁନାହୁଁ । କି ଦୁଃଖର କଥା ନୁହେଁ ସତେ !)'' ॥୧୦,୧୧॥ ''ଆଗୋ ! ତୁ ହରିଣୀଙ୍କ କଥା କଣ କହୁଛୁ, ଯୁବତୀମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦଦାତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟନିଧି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବୀମାନେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ମଧୁର ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ବେଣୁରୁ ଝଂକୃତ ସେହି ବିଚିତ୍ର ଗୀତ ଶୁଣି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ବିଭୋର ହୋଇ ନିଜ ନିଜର ବିମାନରେ ହିଁ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହୋଇ ପଡ଼ିଯାଉଛନ୍ତି । ଏହା କିପରି ଘଟୁଛି ବୁଝିପାରୁଛ ଟି? ଶୁଣ କହୁଛି : ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେବାର ତୀବ୍ର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯାଉଛି, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ନିଜର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ହରାଇ ବସୁଛନ୍ତି; ବେହୋସ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି । ଖୋସାରେ ଖୋସିଥିବା ଫୁଲ ଅଛି କି ଖସିପଡ଼ିଲାଣି, ସେମାନଙ୍କର ସେତିକି ଚେତା ମଧ୍ୟ ରହୁନି; ଏପରି କି, ନିଜେ ପିନ୍ଧିଥିବା ଲୁଗାପଟା ଯେ କଟିରୁ ଖସି ପଡ଼ିଲାଣି, ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ହୋସ ରହୁନାହିଁ ।''॥ ୧୨ ॥ ''ଆଲୋ ସଖୀ ! ତୁ ସେ ଦେବୀମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହୁଛୁ ! ଆମ ଗାଈଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ଦେଖୁନୁ? ଆମ ପ୍ରାଣଧନ କୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ମୁଖରେ ବଂଶୀ ଲଗାଇ ସ୍ୱର ତୋଳନ୍ତି ଓ ଗାଈମାନେ ଯେତେବେଳେ ଦୁଇକାନକୁ ଟେକି ତାଙ୍କର ସେହି ମଧୁର ସଂଗୀତ ଶୁଣନ୍ତି, ସେତେବେଳର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲେ ଲାଗେ, ସତେ ଯେପରି ଅମୃତ ପାନ କଲା ପରି ସେମାନେ ସେହି ସଙ୍ଗୀତର ରସ ଆସ୍ୱାଦନ

ଶାବାଃ ସ୍ନୁତସ୍ତନପୟଃକବଳାଃ ସ୍ମ ତସ୍ଥୁ-
ର୍ଗୋବିନ୍ଦମାତ୍ମନି ଦୃଶାଶ୍ରୁକଳାଃ ସ୍ପୃଶନ୍ତ୍ୟଃ ॥ ୧୩

କରୁଛନ୍ତି । ଏପରି କାହିଁକି ହୁଅନ୍ତି, ଜାଣିଛୁ ସଖୀ? ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ନେତ୍ରଦ୍ୱାର ଦେଇ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ହୃଦୟକୁ ନେଇଯାଇ ତାଙ୍କୁ ସେଇଠି ବିରାଜମାନ କରାଇଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ମନେ ମନେ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରେ କିପରି ଆନନ୍ଦର ଅଶ୍ରୁ ଝଲସି ଉଠେ, ଦେଖିନୁ କି? ଆଉ ସେମାନଙ୍କ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କ ଦଶା ତ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ ହୋଇଯାଏ । ବାଛୁରୀମାନେ ଦୁଧ ପିଉ ପିଉ ହଠାତ୍ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ପାଟିରେ ଥିବା ଦୁଧ ଢୋକି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, କି କାଢ଼ି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣି ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ବି ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ଛଳ ଛଳ ହୁଏ । ସେମାନେ ଯେଉଁଠି ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି, ସେଇଠି ଖୋଣ୍ଟା ପରି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଗାଈଙ୍କ ପହ୍ନାରୁ ଆପେ ଆପେ ଦୁଧ ଝରିଯାଏ ।'' ॥ ୧୩ ॥ ''ଆଗୋ ସଖୀ ! ଗାଈବାଛୁରୀମାନେ ତ ଆମ ଘରର ପ୍ରାଣୀ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ କଥା ଛାଡ଼ । ତୁମେମାନେ ବୃନ୍ଦାବନର ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖୁନା ! ସେମାନଙ୍କୁ ପକ୍ଷୀ ବୋଲି କହିବା ବି ଭୁଲ୍ । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ହେଉଛନ୍ତି ଅତୀତର ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷି । ସେମାନେ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଆସି ବୃନ୍ଦାବନର ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଗଛମାନଙ୍କରେ ନୂଆପତ୍ର ଧରିଥିବା ଡାଳରେ ଚୁପ୍‌ଚାପ ବସିପଡ଼ନ୍ତି ଏବଂ ଆଖି ବନ୍ଦ ନ କରି ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରୂପମାଧୁରୀ ତଥା ପ୍ରେମଭରା ଚାହାଣିକୁ ଦେଖି ଦେଖି ଖୁସି ହୁଅନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଅନ୍ୟସବୁ ଶବ୍ଦକୁ ଛାଡ଼ି ତାଙ୍କର ମୋହିନୀ ବାଣୀ ଓ ତାଙ୍କ ବଂଶୀର ତ୍ରିଭୁବନମୋହିନୀ ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ କେତେ ଧନ୍ୟ ନୁହେଁ, କହିଲୁ !'' ॥ ୧୪ ॥

ପ୍ରାୟୋ ବତାମ୍ବ ବିହଗା ମୁନୟୋ ବନେଽସ୍ମିନ୍
କୃଷ୍ଣେକ୍ଷିତଂ ତଦୁଦିତଂ କଳବେଣୁଗୀତମ୍ ।
ଆରୁହ୍ୟ ଯେ ଦ୍ରୁମଭୁଜାନ୍ ରୁଚିରପ୍ରବାଳାନ୍
ଶୃଣ୍ୱନ୍ତ୍ୟମୀଳିତଦୃଶୋ ବିଗତାନ୍ୟବାଚଃ ॥ ୧୪

ଆଲୋ ! ସେ ଦେବତା, ଗାଈଗୋରୁ ଓ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହୁଛୁ? ସେମାନେ ତ ହେଲେ ଚେତନ । ନଦୀମାନଙ୍କର ତ ପ୍ରାଣ ନାହିଁ, କି ଚେତନା ନାହିଁ; ସେହି ଜଡ଼ ନଦୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖୁନୁ ? ନଈପାଣିରେ ଯେଉଁ ଭଅଁର ଖେଳୁଛି, ସେହିଥିରୁ ଜାଣି ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ସହିତ ମିଳନ ନିମନ୍ତେ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା କେତେ ଗଭୀର । ସେହି ମିଳନ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ହେତୁ ହିଁ ନଦୀମାନଙ୍କର ପ୍ରବାହ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଉଛି । ନଦୀମାନେ ବି ପ୍ରେମସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବଂଶୀଧ୍ୱନି ଶୁଣିପାରୁଛନ୍ତି । ଦେଖ, ଦେଖ ଗୋ ସଖୀ ! ସେମାନେ କିପରି ସେମାନଙ୍କର ତରଙ୍ଗରୂପୀ ହାତରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦ ଧରି, ସେହି ପାଦରେ ପଦ୍ମଫୁଲ ଉପହାର ଅର୍ପଣ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁଛନ୍ତି । ଜାଣ, ତାଙ୍କରି ଚରଣରେ ହିଁ ନିଜ ହୃଦୟ ସମର୍ପଣ

ନଦ୍ୟସ୍ତଦା ତଦୁପଧାର୍ଯ୍ୟ ମୁକୁନ୍ଦଗୀତ-
ମାବର୍ତ୍ତଲକ୍ଷିତମନୋଭବଭଗ୍ନବେଗାଃ ।
ଆଲିଙ୍ଗନସ୍ଥଗିତମୂର୍ମିଭୁଜୈର୍ମୁରାରେ-
ର୍ଗୃହ୍ଣନ୍ତି ପାଦଯୁଗଳଂ କମଳୋପହାରାଃ ॥ ୧୫

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଽଽତପେ ବ୍ରଜପଶୂନ୍ ସହ ରାମଗୋପୈଃ
ସଞ୍ଚାରୟନ୍ତମନୁ ବେଣୁମୁଦୀରୟନ୍ତମ୍ ।
ପ୍ରେମପ୍ରବୃଦ୍ଧ ଉଦିତଃ କୁସୁମାବଳୀଭିଃ
ସଖ୍ୟୁର୍ବ୍ୟଧାତ୍ ସ୍ୱବପୁଷାମ୍ବୁଦ ଆତପତ୍ରମ୍ ॥ ୧୬

କରିଦେଉଛନ୍ତି ।'' ॥ ୧୫ ॥ ଆଉ ଜଣେ ଗୋପୀ କହିଲା, ''ଆଗୋ ସଖୀ ! ଏ ନଦୀମାନେ ତ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ଏହି ପୃଥିବୀର ଓ ଏହି ବୃନ୍ଦାବନର ବସ୍ତୁ । ଆକାଶର ମେଘମାନଙ୍କ କଥା ଚିନ୍ତା କରୁନା ! ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖନ୍ତି ଯେ, ବ୍ରଜରାଜକୁମାର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଗୋପାଳବାଳକଙ୍କ ସହିତ ଟାଙ୍ଗ ଟାଙ୍ଗ ଖରାରେ ଗାଈ ଚରାଇ ଚରାଇ ବଂଶୀ ବଜାଉଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମ ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡ଼େ । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଉପରେ ଘୂରନ୍ତି ଏବଂ ଶ୍ୟାମଘନ(ଜଳମେଘ)ମାନେ ନିଜର ସଖା ଘନଶ୍ୟାମ(କୃଷ୍ଣ)ଙ୍କ ଉପରେ ନିଜକୁ ଛତା ପରି କରି ତାଙ୍କୁ ଛାୟା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଆଗୋ ! କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ । ମେଘମାନେ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ଝିପି ଝିପି ବର୍ଷା କରି ଛୋଟ ଛୋଟ ଜଳବିନ୍ଦୁ ଛିଞ୍ଚନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାହା କିପରି ଦେଖାଯାଏ ଜାଣିଛ ?—ଦେଖାଯାଏ, ସତେ ଯେପରି ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଧଳା ଧଳା ଫୁଲଗୁଡ଼ିଏ ବର୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ ଭାବୁଛି, ସେହି ବାହାନାରେ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ଜୀବନ ସମର୍ପଣ କରିଦେଉଛନ୍ତି ।'' ॥ ୧୬ ॥

ପୂର୍ଣ୍ଣାଃ ପୁଲିନ୍ଦ୍ୟ ଉରୁଗାୟପଦାବ୍ଜରାଗ-
ଶ୍ରୀକୁଙ୍କୁମେନ ଦୟିତାସ୍ତନମଣ୍ଡିତେନ ।
ତଦ୍ଦର୍ଶନସ୍ମରରୁଜସ୍ତୃଣରୂଷିତେନ
ଲିମ୍ପନ୍ତ୍ୟ ଆନନକୁଚେଷୁ ଜହୁସ୍ତଦାଧିମ୍ ॥ ୧୭

''ଆଲୋ ! ମୁଁ ତ ଭାବୁଛି, ଆମ ବୃନ୍ଦାବନର ଆଦିବାସୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧନ୍ୟ । କାହିଁକି ଜାଣୁ? କାରଣ, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମ ବହୁତ ଅଧିକ । ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଆମ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ମଧ୍ୟ ମିଳନର ତୀବ୍ର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ଜାଗିଉଠେ; ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ପ୍ରେମ ରୋଗ ଆକ୍ରମଣ କରେ । ସେତେବେଳେ ସେମାନେ କି ଉପାୟ କରନ୍ତି, କହୁଛି, ଶୁଣ । ଆମର ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେୟସୀ ଗୋପୀମାନେ ନିଜ ଛାତିରେ ଯେଉଁ କେଶର ବୋଳନ୍ତି, ତାହା ତ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ପାଦରେ ଲାଗିଯାଇଥାଏ, ତେଣୁ ସେ ବୃନ୍ଦାବନର ଘାସପତ୍ର ଉପରେ ଚ଼ୁଲିଲେ ତାହା ସେହି ଘାସରେ ବି ଲାଗିଯାଏ । ସେହି ଭାଗ୍ୟବତୀ ଆଦିବାସୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଘାସରୁ ତାହାକୁ ପୋଛି ଆଣି ନିଜ ସ୍ତନ ଓ ମୁହଁରେ ବୋଳିହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ନିଜର ପ୍ରେମପୀଡ଼ା ଶାନ୍ତ କରନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ଆହୁରି ଶୁଣ ଗୋ ସଖୀମାନେ ! ଆମର ଏ ଗିରିରାଜ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତ ବି ଭଗବାନଙ୍କର ଜଣେ ପରମ ଭକ୍ତ । ତାର ଭାଗ୍ୟକୁ ଧନ୍ୟ କହିବା । ଆମ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ନୟନାଭିରାମ ବଳରାମଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ସେ କେଡ଼େ ଆନନ୍ଦରେ ରହିଛି ଦେଖୁନା? ତା ଭାଗ୍ୟକୁ

ହନ୍ତାୟମଦ୍ରିରବଳା ହରିଦାସବର୍ଯ୍ୟୋ
ଯଦ୍ ରାମକୃଷ୍ଣଚରଣସ୍ପର୍ଶପ୍ରମୋଦଃ ।

ମାନଂ ତନୋତି ସହଗୋଗଣୟୋସ୍ତୟୋର୍ଯତ୍
ପାନୀୟସୂୟବସକନ୍ଦରକନ୍ଦମୂଳୈଃ ॥ ୧୮

ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଭାଷା କାହିଁ? ସେ କୃଷ୍ଣ ବଳରାମଙ୍କର ତଥା ତାଙ୍କ ଗାଈଗୋରୁ ଓ ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ସତ୍କାର କରୁଛି। ସେମାନଙ୍କ ଗାଧୁଆପାଧୁଆ ଓ ପିଇବା ପାଇଁ ସେ ଯୋଗାଇ ଦେଉଛି ଝରଣାର ଜଳ। ଗାଈଗୋରୁଙ୍କ ଚରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖିଛି ସବୁଜ ଘାସବଣ। ସେମାନଙ୍କ ବିଶ୍ରାମ ପାଇଁ ରଖିଛି ପର୍ବତକନ୍ଦର। ଖାଇବା ପାଇଁ ଦେଉଛି କନ୍ଦ, ମୂଳ ଓ ଫଳ। ସତରେ ସେ ଧନ୍ୟ !" ॥ ୧୮ ॥ ଆଉ ଜଣେ ଗୋପୀ କହିଲା, "ଆଗୋ ! ଆମର ଏହି ଶ୍ୟାମଳ-ଗୌର ଦୁଇ କିଶୋରଙ୍କର ଗତିବିଧି ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର। ଏ ଦୁଇଭାଇ ଗାଈଙ୍କ ଛନ୍ଦଣିଦଉଡ଼ି ମୁଣ୍ଡରେ ବାନ୍ଧି, କାନ୍ଧରେ ପଘା ପକାଇ ଗାଈଙ୍କୁ ଏ ବଣରୁ ସେ ବଣକୁ ଅଡ଼େଇ ନେଲାବେଳେ, ଏମାନଙ୍କ ସାଥିରେ ଗ୍ଲୁଛନ୍ତି ଆମ ବ୍ରଜର ପିଲାମାନେ। ବଂଶୀ ବଜାଇ ବଜାଇ ମଧୁର ତାନ ତୋଳି ଏମାନେ ଗୋରୁପଲଙ୍କୁ ଅଡ଼େଇ ଅଡ଼େଇ ଗ୍ଲିବାବେଳେ ସେହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଦେଇ ମଣିଷଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ଅନ୍ୟ ଦେହଧାରୀ ପଶୁପକ୍ଷୀ—ଏପରି କି ଜଡ଼ ନିର୍ଜୀବ ନଦୀ ଆଦି ମଧ୍ୟ ତନ୍ମୟ ଓ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିଯାଆନ୍ତି। ଅଚର ବୃକ୍ଷଲତା ଦେହରେ ମଧ୍ୟ ରୋମାଞ୍ଚ ଖେଳିଯାଏ। ତାଙ୍କ ଜାଦୁଭରା ବଂଶୀର ଚମତ୍କାର କଥା ବା ମୁଁ କେତେ କହିପାରିବି !" ॥ ୧୯ ॥

ଗା ଗୋପକୈରନୁବନଂ ନୟତୋରୁଦାର-
ବେଣୁସ୍ୱନୈଃ କଳପଦୈସ୍ତନୁଭୃତ୍ସୁ ସଖ୍ୟଃ।
ଅସ୍ପନ୍ଦନଂ ଗତିମତାଂ ପୁଳକସ୍ତରୂଣାଂ
ନିର୍ଯୋଗପାଶକୃତଲକ୍ଷଣୟୋର୍ବିଚିତ୍ରମ୍ ॥ ୧୯

(ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—) ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବୃନ୍ଦାବନବିହାରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ନୁହେଁ, ଅନେକ ଲୀଳା ରହିଛି। ଗୋପୀମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସେସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ଏବଂ ତାହା କହି ଓ ଶୁଣି ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ଫୁରିତ ହେବାକୁ ଲାଗେ ॥ ୨୦ ॥

ଏବଂବିଧା ଭଗବତୋ ଯା ବୃନ୍ଦାବନଚାରିଣଃ।
ବର୍ଣ୍ଣୟନ୍ତ୍ୟୋ ମିଥୋ ଗୋପ୍ୟଃ କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ତନ୍ମୟତାଂ ଯଯୁଃ ॥ ୨୦

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ବେଣୁଗୀତଂ ନାମୈକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୧ ॥

+++

ଅଥ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବସ୍ତ୍ରହରଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ହେମନ୍ତେ ପ୍ରଥମେ ମାସି ନନ୍ଦବ୍ରଜକୁମାରିକାଃ।
ଚେରୁର୍ହବିଷ୍ୟଂ ଭୁଞ୍ଜାନାଃ କାତ୍ୟାୟନ୍ୟର୍ଚ୍ଚନବ୍ରତମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶରତ ପରେ ହେମନ୍ତଋତୁ ଆସିଗଲା। ସେହି ଋତୁର ପ୍ରଥମ ମାସରେ ଅର୍ଥାତ୍ ମାର୍ଗଶିର ମାସରେ ବ୍ରଜର କୁମାରୀମାନେ କାତ୍ୟାୟନୀ ଦେବୀଙ୍କ ପୂଜା ଓ ବ୍ରତ କଲେ। ସେମାନେ କେବଳ ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ ଖାଉଥିଲେ ॥ ୧ ॥

ଆପ୍ଲୁତ୍ୟାମ୍ଭସି କାଳିନ୍ଦ୍ୟା ଜଳାନ୍ତେ ଚୋଦିତେଽରୁଣେ ।
କୃତ୍ୱା ପ୍ରତିକୃତିଂ ଦେବୀମାନର୍ଚ୍ଚୁର୍ନୃପ ସୈକତୀମ୍ ॥ ୨

ଗନ୍ଧୈର୍ମାଲ୍ୟୈଃ ସୁରଭିଭିର୍ବଲିଭିର୍ଧୂପଦୀପକୈଃ ।
ଉଚ୍ଚାବଚୈଶ୍ଚୋପହାରୈଃ ପ୍ରବାଳଫଳତଣ୍ଡୁଳୈଃ ॥ ୩

କାତ୍ୟାୟନି ମହାମାୟେ ମହାଯୋଗିନ୍ୟଧୀଶ୍ୱରି ।
ନନ୍ଦଗୋପସୁତଂ ଦେବି ପତିଂ ମେ କୁରୁ ତେ ନମଃ ।
ଇତି ମନ୍ତ୍ରଂ ଜପନ୍ତ୍ୟସ୍ତାଃ ପୂଜାଂ ଚକ୍ରୁଃ କୁମାରିକାଃ ॥ ୪

ଏବଂ ମାସଂ ବ୍ରତଂ ଚେରୁଃ କୁମାର୍ଯ୍ୟଃ କୃଷ୍ଣଚେତସଃ ।
ଭଦ୍ରକାଳୀଂ ସମାନର୍ଚ୍ଚୁର୍ଭୂୟାନ୍ନନ୍ଦସୁତଃ ପତିଃ ॥ ୫

ଉଷସ୍ୟୁତ୍ଥାୟ ଗୋତ୍ରୈଃ ସ୍ୱୈରନ୍ୟୋନ୍ୟାବଦ୍ଧବାହବଃ ।
କୃଷ୍ଣମୁଚ୍ଚୈର୍ଜଗୁର୍ଯାନ୍ତ୍ୟଃ କାଳିନ୍ଦ୍ୟାଂ ସ୍ନାତୁମନ୍ୱହମ୍ ॥ ୬

ନଦ୍ୟାଂ କଦାଚିଦାଗତ୍ୟ ତୀରେ ନିକ୍ଷିପ୍ୟ ପୂର୍ବବତ୍ ।
ବାସାଂସି କୃଷ୍ଣଂ ଗାୟନ୍ତ୍ୟୋ ବିଜହ୍ରୁଃ ସଲିଲେ ମୁଦା ॥ ୭

ଭଗବାଂସ୍ତଦଭିପ୍ରେତ୍ୟ କୃଷ୍ଣୋ ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱରଃ ।
ବୟସ୍ୟୈରାବୃତସ୍ତତ୍ର ଗତସ୍ତତ୍କର୍ମସିଦ୍ଧୟେ ॥ ୮

ତାସାଂ ବାସାଂସ୍ୟୁପାଦାୟ ନୀପମାରୁହ୍ୟ ସତ୍ୱରଃ ।
ହସଦ୍ଭିଃ ପ୍ରହସନ୍ ବାଲୈଃ ପରିହାସମୁବାଚ ହ ॥ ୯

ଅତ୍ରାଗତ୍ୟାବଳାଃ କାମଂ ସ୍ୱଂ ସ୍ୱଂ ବାସଃ ପ୍ରଗୃହ୍ୟତାମ୍ ।
ସତ୍ୟଂ ବ୍ରବାଣି ନୋ ନର୍ମ ଯଦ୍ ଯୂୟଂ ବ୍ରତକର୍ଶିତାଃ ॥ ୧୦

ହେ ରାଜନ୍ ! ପୂର୍ବଦିଗରେ ସିନ୍ଦୁରା ଫାଟିଲାମାତ୍ରେ ସେହି କୁମାରୀ କନ୍ୟାମାନେ ଯମୁନାରେ ସ୍ନାନ କରି ସେହି ନଦୀତଟରେ ବାଲିର ମୂର୍ତ୍ତି ତିଆରି କରି ଚନ୍ଦନ, ଫୁଲହାର, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ନୈବେଦ୍ୟ, ଧୂପ, ଦୀପ, ଛୋଟବଡ଼ ନାନା ପ୍ରକାର ଉପହାର ସାମଗ୍ରୀ, ପତ୍ର, ଫଳ, ଚାଉଳ ଆଦିରେ ଦେବୀଙ୍କର ପୂଜା କରନ୍ତି ॥ ୨,୩ ॥ ପୂଜା କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୋପକନ୍ୟା "ହେ କାତ୍ୟାୟନୀ ! ହେ ମହାମାୟୀ ! ହେ ମହାଯୋଗିନୀ ! ହେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ୱାମିନୀ ! ଆପଣ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମୋର ସ୍ୱାମୀ କରିଦିଅନ୍ତୁ। ହେ ଦେବୀ ! ମୁଁ ତୁମ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି।"—ଏହି ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ଦେବୀଙ୍କର ଆରାଧନା କରନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ଚିତ୍ତ ଲଗାଇଦେଇଥିବା ସେହି କୁମାରୀଗଣ ମନରେ ଏହି ଇଚ୍ଛା ପୋଷଣ କରି ଏବଂ ଏକମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହିପରି ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଭଦ୍ରକାଳୀଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀରୂପେ ପାଇବାକୁ ମନାସିଲେ ॥ ୫ ॥ ପ୍ରତିଦିନ ଖୁବ୍ ସକାଳୁ ଡକାଡକି ହୋଇ, ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ, ବଡ଼ ପାଟିରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ତଥା ନାମ ଗାଇ ଗାଇ ସେମାନେ ଯମୁନାରେ ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଯାଆନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ଦିନକର କଥା। ସବୁଦିନ ପରି ସେଦିନ ମଧ୍ୟ ସବୁ କୁମାରୀ ଯମୁନାକୂଳକୁ ଯାଇ, ନିଜ ନିଜର ଲୁଗାପଟା ଖୋଲି କୂଳରେ ଥୋଇଦେଲେ ଏବଂ ପାଣିରେ ପଶି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣ ଗାଇ ଗାଇ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ାରେ ମାତିଗଲେ ॥ ୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସନକାଦି ଯୋଗୀଗଣଙ୍କର ଓ ଶିବାଦି ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର। ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ଛପି ରହିପାରିଲା ନାହିଁ। ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ଜାଣିପାରି ସେହି କୁମାରୀମାନଙ୍କର ସାଧନାକୁ ସଫଳ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ନିଜର ସଖାମାନଙ୍କ ସହିତ ଯମୁନାକୂଳକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୮ ॥ ସେ ଏକାଟିଆ ଯାଇ, ସବୁ ଗୋପୀଙ୍କର ସବୁ ଲୁଗାପଟା ଏକାଠି କରି ଧରି ତୁରନ୍ତ ଗୋଟିଏ କଦମ୍ବଗଛରେ ଚଢ଼ିଗଲେ। ଘଟଣା ଦେଖି ତାଙ୍କ ସାଥିପିଲାମାନେ ଠୋ ଠୋ ହୋଇ ହସିଲେ। ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ହସି ହସି ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ କହିଲେ ॥ ୯ ॥ "ଆଗୋ କୁମାରୀମାନେ ! ତୁମେ ଯଦି ଚାହୁଁଛ, ତେବେ ଏଠାକୁ ଆସି ଯେ ଯାହା ଲୁଗାପଟା ନେଇଯାଅ। ସତ କହୁଛି; ଥଟ୍ଟା ପରିହାସ ନୁହଁ। ବ୍ରତ କରି କରି ତୁମେମାନେ

ନ ମୟୋଦିତପୂର୍ବଂ ବା ଅନୃତଂ ତଦିମେ ବିଦୁଃ ।
ଏକୈକଶଃ ପ୍ରତୀଚ୍ଛଧ୍ୱଂ ସହୈବୋତ ସୁମଧ୍ୟମାଃ ॥ ୧୧

ତସ୍ୟ ତତ୍ କ୍ଷ୍ୱେଳିତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଗୋପ୍ୟଃ ପ୍ରେମପରିପ୍ଲୁତାଃ ।
ବ୍ରୀଡ଼ିତାଃ ପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟ ଚାନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ଜାତହାସା ନ ନିର୍ଯୟୁଃ ॥ ୧୨

ଏବଂ ବ୍ରୁବତି ଗୋବିନ୍ଦେ ନର୍ମଣାଽଽକ୍ଷିପ୍ତଚେତସଃ ।
ଆକଣ୍ଠମଗ୍ନାଃ ଶୀତୋଦେ ବେପମାନାସ୍ତମବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୧୩

ମାନୟଂ ଭୋଃ କୃଥାସ୍ତ୍ୱାଂ ତୁ ନନ୍ଦଗୋପସୁତଂ ପ୍ରିୟମ୍ ।
ଜାନୀମୋଽଙ୍ଗ ବ୍ରଜଶ୍ଳାଘ୍ୟଂ ଦେହି ବାସାଂସି ବେପିତାଃ ॥ ୧୪

ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ତେ ଦାସ୍ୟଃ କରବାମ ତବୋଦିତମ୍ ।
ଦେହି ବାସାଂସି ଧର୍ମଜ୍ଞ ନୋ ଚେଦ୍ ରାଜ୍ଞେ ବ୍ରୁବାମହେ ॥ ୧୫

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଭବତ୍ୟୋ ଯଦି ମେ ଦାସ୍ୟୋ ମୟୋକ୍ତଂ ବା କରିଷ୍ୟଥ ।
ଅତ୍ରାଗତ୍ୟ ସ୍ୱବାସାଂସି ପ୍ରତୀଚ୍ଛନ୍ତୁ ଶୁଚିସ୍ମିତାଃ ॥ ୧୬

ତତୋ ଜଳାଶୟାତ୍ ସର୍ବା ଦାରିକାଃ ଶୀତବେପିତାଃ ।
ପାଣିଭ୍ୟାଂ ଯୋନିମାଚ୍ଛାଦ୍ୟ ପ୍ରୋତ୍ତେରୁଃ ଶୀତକର୍ଶିତାଃ ॥ ୧୭

ଭଗବାନାହତା ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧଭାବପ୍ରସାଦିତଃ ।
ସ୍କନ୍ଧେ ନିଧାୟ ବାସାଂସି ପ୍ରୀତଃ ପ୍ରୋବାଚ ସସ୍ମିତମ୍ ॥ ୧୮

ବହୁତ ଶୁଖିଗଲଣି ॥ ୧୦ ॥ ମୋର ଏହି ସାଙ୍ଗମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ମୁଁ କେବେ ମିଛ କହେନି । ହେ କୁମାରୀଗଣ! ତୁମେମାନେ ଜଣ ଜଣ ହୋଇ ଆସି ଯେ ଯାହା ଲୁଗା ନେଇଯାଅ; ନଚେତ୍ ସମସ୍ତେ ଏକାବେଳକେ ଆସି ନେଇଯାଅ । ତୁମ ଇଚ୍ଛା । ମୋର ସେଥିରେ କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନାହିଁ ।'' ॥ ୧୧ ॥

ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ହାସ୍ୟବିନୋଦ ଦେଖି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ପ୍ରେମରେ ପ୍ଲାବିତ ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ଲାଜ ଲାଜ ହୋଇ ଏକ ଆରେକକୁ ଚାହିଁଲେ ଓ ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସିଲେ । କେହି ପାଣିରୁ ବାହାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ଭଗବାନ ହସି ହସି ଏଭଳି କଥା କହିବାରୁ ସେହି ବିନୋଦବାଣୀ ଶୁଣି କୁମାରୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଟାଣି ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ବେକେ ପାଣିରେ ପଶିରହି ଦେହକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲେ; ତେଣୁ ଦେହ ଥରୁଥାଏ । ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୩ ॥ ''ହେ ଆମ ପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ତୁମେ ଏପରି ଅନୀତି କାମ କର ନାହିଁ । ଆମେ ଜାଣିଛୁ ଯେ, ତୁମେ ହେଉଛ ନନ୍ଦରାଜାଙ୍କର ଗେହ୍ଲା ପୁଅ । ତୁମେ ଆମର ବି ପ୍ରିୟ । ବ୍ରଜରେ ସମସ୍ତେ ତୁମକୁ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । ଦେଖ, ଶୀତରେ ଆମ ଦେହ ଥରୁଛି । ତୁମେ ଆମକୁ ଆମ ଲୁଗାପଟା ଦେଇଦିଅ ॥ ୧୪ ॥ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ଆମେ ତୁମର ଦାସୀ । ତୁମେ ଯାହା କହିବ, ଆମେ ତାହା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ତୁମେ ତ ଧର୍ମର ମର୍ମ ଭଲଭାବରେ ଜାଣିଛ । ଆମକୁ କଷ୍ଟ ଦିଅନା । ଆମ ଲୁଗାପଟା ଆମକୁ ଦେଇଦିଅ; ନ ହେଲେ ଜାଣିଥା, ଆମେ ଯାଇ ନନ୍ଦରାଜାଙ୍କୁ ଏକଥା କହିଦେବୁ ।'' ॥ ୧୫ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—''ଆଗୋ କୁଆଁରୀମାନେ ! ତୁମର ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସ ପ୍ରେମ ଓ ପବିତ୍ରତାରେ ପୂରି ରହିଛି । ଶୁଣ, ତୁମେମାନେ ଯଦି ନିଜକୁ ମୋର ଦାସୀ ବୋଲି କହୁଛ ଏବଂ ମୋ କଥା ମାନିବାକୁ ଚାହୁଁଛ, ତେବେ ଏଠିକି ଆସି ନିଜ ନିଜର ଲୁଗାପଟା ନେଇଯାଅ ।'' ॥ ୧୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି କୁମାରୀମାନେ ତ ଶୀତରେ ଥରୁଥାନ୍ତି; ଦେହ କମ୍ପୁଥାଏ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏ କଥା ଶୁଣି, ଦୁଇହାତରେ ନିଜ ନିଜର ଗୁପ୍ତ ଅଙ୍ଗକୁ ଘୋଡ଼ାଇରଖି ସେମାନେ ଯମୁନାରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଶୀତକାକର ସେମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ଦେଉଥାଏ ॥ ୧୭ ॥ ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଶୁଦ୍ଧଭାବ ଦେଖି ଭଗବାନ ବହୁତ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଗଲେଣି ଦେଖି ସେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଲୁଗାପଟାସବୁ ନିଜ କାନ୍ଧରେ ପକାଇଲେ ଏବଂ ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସି କହିଲେ—॥ ୧୮ ॥

ଯୂୟଂ ବିବସ୍ତ୍ରା ଯଦପୋ ଧୃତବ୍ରତା
ବ୍ୟଗାହତୈତତ୍ତଦୁ ଦେବହେଳନମ୍ ।
ବଦ୍ଧ୍ୱାଞ୍ଜଳିଂ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନ୍ୟପନୁତ୍ତୟେଽଂହସଃ
କୃତ୍ୱା ନମୋଽଧୋ ବସନଂ ପ୍ରଗୃହ୍ୟତାମ୍ ॥ ୧୯

ଇତ୍ୟଚ୍ୟୁତେନାଭିହିତଂ ବ୍ରଜାବଳା
ମତ୍ୱା ବିବସ୍ତ୍ରାପ୍ଲବନଂ ବ୍ରତଚ୍ୟୁତିମ୍ ।
ତତ୍ପୂର୍ତ୍ତିକାମାସ୍ତଦଶେଷକର୍ମଣାଂ
ସାକ୍ଷାତ୍କୃତଂ ନେମୁରବଦ୍ୟମୃଗ୍ ଯତଃ ॥ ୨୦

ତାସ୍ତଥାବନତା ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀସୁତଃ ।
ବାସାଂସି ତାଭ୍ୟଃ ପ୍ରାଯଚ୍ଛତ୍ କରୁଣସ୍ତେନ ତୋଷିତଃ ॥ ୨୧

ଦୃଢ଼ଂ ପ୍ରଲବ୍ଧାସ୍ତ୍ରପୟା ଚ ହାପିତାଃ
ପ୍ରସ୍ତୋଭିତାଃ କ୍ରୀଡ଼ନବଚ୍ଚ କାରିତାଃ ।
ବସ୍ତ୍ରାଣି ଚୈବାପହୃତାନ୍ୟଥାପ୍ୟମୁଂ
ତା ନାଭ୍ୟସୂୟନ୍ ପ୍ରିୟସଙ୍ଗନିର୍ବୃତାଃ ॥ ୨୨

ପରିଧାୟ ସ୍ୱବାସାଂସି ପ୍ରେଷ୍ଠସଙ୍ଗମସଜ୍ଜିତାଃ ।
ଗୃହୀତଚିତ୍ତା ନୋ ଚେଲୁସ୍ତସ୍ମିଁଲ୍ଲଜ୍ଜାୟିତେକ୍ଷଣାଃ ॥ ୨୩

ତାସାଂ ବିଜ୍ଞାୟ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱପାଦସ୍ପର୍ଶକାମ୍ୟୟା ।
ଧୃତବ୍ରତାନାଂ ସଂକଳ୍ପମାହ ଦାମୋଦରୋଽବଳାଃ ॥ ୨୪

"ଆଗୋ ଗୋପୀମାନେ ! ତୁମେ ଯେଉଁ ବ୍ରତର ସଂକଳ୍ପ କରିଥିଲ, ତାହା ଯେ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ପାଳନ କରିଛ, ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଲୁଗାପଟା ନ ପିନ୍ଧି ନଦୀରେ ଯେଉଁ ସ୍ନାନ କଲ, ଏହା ଫଳରେ ଜଳର ଅଧିଷ୍ଠାତୃଦେବତା ବରୁଣଙ୍କର ତଥା ଯମୁନାମାତାଙ୍କର ଅପରାଧ କରିଦେଲ। ତେଣୁ, ଏହା ଏକ ବିରାଟ ଦୋଷ ହୋଇଗଲା। ଏହି ଦୋଷ ଶାନ୍ତି ନିମନ୍ତେ ତୁମେସବୁ ଦୁଇହାତ ଯୋଡ଼ି ମୁଣ୍ଡରେ ଲଗାଅ ଓ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କର। ତା'ପରେ ନିଜ ନିଜର ଲୁଗାପଟା ନେଇଯାଅ।" ॥ ୧୯ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସେହି ବ୍ରଜକୁମାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଧରିନେଲେ ଯେ, ଲୁଗାପଟା ଖୋଲିଦେଇ ଉଲଗ୍ନ ହୋଇ ସ୍ନାନ କରିଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ରତରେ ଦୋଷ ରହିଗଲା। ତେଣୁ ସେହି ଦୋଷ କ୍ଷମା କରି ସେମାନଙ୍କର ବ୍ରତକୁ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଦୁଇହାତ ଯୋଡ଼ି ସମସ୍ତ କର୍ମର ସାକ୍ଷୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ; କାରଣ ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ସକଳ ତ୍ରୁଟି ଓ ଅପରାଧ ମାର୍ଜନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୦ ॥ ସେହି କୁମାରୀମାନେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ପ୍ରଣାମ କରୁଥିବାର ଦେଖି ଦେବକୀନନ୍ଦନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ। ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ କରୁଣା ଉଦ୍ରେକ ହେଲା; ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ବସ୍ତ୍ର ଦେଇଦେଲେ ॥ ୨୧ ॥ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହି କୁମାରୀମାନଙ୍କୁ ଛଳନାପୂର୍ଣ୍ଣ ବଚନ କହିଲେ; ସେମାନଙ୍କର ଲାଜ-ସଂକୋଚ ସାରିଦେଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଥଟ୍ଟା ପରିହାସ କଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ କାଠକଣ୍ଢେଇ ପରି ନଚାଇଲେ, ଏପରି କି ସେମାନଙ୍କର ବସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ହରଣ କରିନେଲେ; ତଥାପି ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ରାଗିଲେ ନାହିଁ। ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଦୋଷ ଧରିଲେ ନାହିଁ; ବରଂ ନିଜ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ପାଇ ସେମାନେ ଖୁସୀ ହେଲେ ॥ ୨୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପୀମାନେ ନିଜ ନିଜର ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିପକାଇଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରିଭାବରେ ବଶ କରିନେଇଥିଲେ ଯେ, ସେମାନେ ସେଠାରୁ ପାଦଟିଏ ବି ଘୁଞ୍ଚିଯାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ। ନିଜ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ସହ ମିଳନ ନିମନ୍ତେ ସଜ ହୋଇ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଲାଜଭରା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୩ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଖିଲେ, ସେହି କୁମାରୀମାନେ ତାଙ୍କ ଚରଣକମଳ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାର କାମନାରେ ହିଁ ବ୍ରତ ପାଳନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ସଂକଳ୍ପ। ତେଣୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପ୍ରେମର ଅଧୀନ ହୋଇ ଦାମୋଦର ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କୁ

ସଂକଳ୍ପୋ ବିଦିତଃ ସାଧ୍ୱ୍ୟୋ ଭବତୀନାଂ ମଦର୍ଚ୍ଚନମ୍ ।
ମୟାନୁମୋଦିତଃ ସୋଽସୌ ସତ୍ୟୋ ଭବିତୁମର୍ହତି ॥ ୨୫

ନ ମୟ୍ୟାବେଶିତଧିୟାଂ କାମଃ କାମାୟ କଳ୍ପତେ ।
ଭର୍ଜିତା କ୍ୱଥିତା ଧାନା ପ୍ରାୟୋ ବୀଜାୟ ନେଷ୍ୟତେ ॥ ୨୬

ଯାତାବଲା ବ୍ରଜଂ ସିଦ୍ଧା ମୟେମା ରଂସ୍ୟଥ କ୍ଷପାଃ ।
ଯଦୁଦ୍ଦିଶ୍ୟ ବ୍ରତମିଦଂ ଚେରୁରାର୍ଯାର୍ଚ୍ଚନ ସତୀଃ ॥ ୨୭

କହିଲେ— ॥ ୨୪ ॥ "ଆଗୋ ମୋର ପରମ ପ୍ରେୟସୀ କୁମାରୀଗଣ ! ତୁମେମାନେ ମୋର ପୂଜା କରିବାକୁ ଯେଉଁ ସଙ୍କଳ୍ପ କରିଛ, ମୁଁ ତାହା ଜାଣେ । ମୁଁ ତୁମ ଅଭିଳାଷକୁ ଅନୁମୋଦନ ମଧ୍ୟ କରେ । ତୁମର ସେହି ସଙ୍କଳ୍ପ ସତ୍ୟ ହେବ । ତୁମେମାନେ ମୋର ପୂଜା କରିପାରିବ ॥ ୨୫ ॥ ଭଜା ଯାଇଥିବା ବା ସିଝାଇ ଦିଆଯାଇଥିବା ମଞ୍ଜିରେ ଯେପରି ଆଉ ଗଜା ବାହାରିବାର କ୍ଷମତା ରହେ ନାହିଁ, ଯେଉଁମାନେ ମୋ ପାଖରେ ନିଜର ମନପ୍ରାଣ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ କାମନା ସେମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ସାଂସାରିକ ଭୋଗ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ନେଇଯାଇ ପାରେନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥ ତେଣୁ ଆଗୋ କୁମାରୀମାନେ ! ତୁମେ ଏଥର ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଯାଅ । ଆଗୋ ସତୀମାନେ ! ତୁମେମାନେ ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ରତ ପାଳନ କରି କାତ୍ୟାୟନୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିଲ, ତୁମର ସେହି ସାଧନା ସିଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ଆସନ୍ତା ଶରତଋତୁରେ ରାତିରେ ତୁମେମାନେ ମୋ ସହିତ ବିହାର କରିବ ॥ ୨୭ ॥*

* ବସ୍ତ୍ରହରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ନେଇ ଲୋକେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି; ତେଣୁ ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଆଲୋଚନା କରାଯିବା ଉଚିତ ମନେହୁଏ । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ମଧୁର ରସମୟୀ ଲୀଳାମାନଙ୍କର ରହସ୍ୟ ଜାଣିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଖୁବ୍ କମ୍ ଲୋକଙ୍କୁ ମିଳିଥାଏ । ଭଗବାନ ଯେପରି ଚିନ୍ମୟ, ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ସେହିପରି ଚିନ୍ମୟୀ । ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ-ରସମୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଯେଉଁ ପରମୋନ୍ନତ ସ୍ତରରେ ଏହି ଲୀଳା ସଂଘଟିତ ହୁଏ, ତାହାର ଏପରି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରହିଛି ଯେ, ଅନେକ ସମୟରେ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ବିଶୁଦ୍ଧ ଚେତନ ପରମ ବ୍ରହ୍ମରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ବ୍ରହ୍ମ-ସାକ୍ଷାତ୍କାରପ୍ରାପ୍ତ ମହାତ୍ମାମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଲୀଳାରସ ସମାସ୍ୱାଦନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ପରମୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିବ୍ୟ-ରସ-ଲୀଳା କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପଭୂତା ହ୍ଲାଦିନୀ ଶକ୍ତି ନିତ୍ୟନିକୁଞ୍ଜେଶ୍ୱରୀ ଶ୍ରୀବୃଷଭାନୁନନ୍ଦିନୀ ଶ୍ରୀରାଧା ଓ ତଦଙ୍ଗଭୂତା ପ୍ରେମମୟୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ପରିପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ଏବଂ ସେହିମାନେ ହିଁ ନିରାବରଣ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ପରମ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ରସମୟୀ ଲୀଳାର ସମାସ୍ୱାଦନ କରନ୍ତି ।

ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ଭଗବାନଙ୍କର ଜନ୍ମ-କର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମସ୍ତ ଲୀଳା ଦିବ୍ୟ ହୋଇଥାଏ; କିନ୍ତୁ ବ୍ରଜର ଲୀଳା, ବ୍ରଜର ନିକୁଞ୍ଜ ଲୀଳା—ପୁଣି ନିକୁଞ୍ଜରେ ମଧ୍ୟ ରସମୟୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ହେଉଥିବା ମଧୁର ଲୀଳା ଦିବ୍ୟାତିଦିବ୍ୟ ଓ ସର୍ବଗୁହ୍ୟତମ ଅଟେ । ଏହି ଲୀଳା ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରକଟ ହୁଏ ନାହିଁ; ଏହା ହେଉଛି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଲୀଳା ଏବଂ କେବଳ ଗୋପୀମାନେ ହିଁ ଏଥିରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଅଧିକାର ପାଇଛନ୍ତି । ଅସ୍ତୁ ।

ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧର ଏକୋଇଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ରୂପମାଧୁରୀ, ବଂଶୀଧ୍ୱନି ଓ ପ୍ରେମମୟୀ ଲୀଳା ଦେଖି-ଶୁଣି ଗୋପୀମାନେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ଚଳିତ ବାଇଶ ଅଧ୍ୟାୟର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁଯାୟୀ ସେହି ପ୍ରେମର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରାପ୍ତି କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ସାଧନାରେ ଲାଗିଗଲେ ଏବଂ ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଭଗବାନ ଆସି ସେମାନଙ୍କର ସାଧନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟ କଲେ । ଏହା ହେଉଛି ବସ୍ତ୍ରହରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ ।

ଗୋପୀମାନେ ଯେ କଣ ଚାହୁଁଥିଲେ, ତାହା ସେମାନଙ୍କର ସାଧନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । ସେମାନେ ଚାହୁଁଥିଲେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ; ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଏତେ ଘନିଷ୍ଠରୂପେ ମିଶିଯିବେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତିଟି ଲୋମ, ସମସ୍ତ ମନପ୍ରାଣ ଓ ଆତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମୟ ହୋଇଯିବ । ଶରତ୍କାଳରେ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବଂଶୀସ୍ୱନର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଥିଲେ । ହେମନ୍ତର ପ୍ରଥମ ମାସରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭୂତିସ୍ୱରୂପ ମାର୍ଗଶିର ମାସରେ ସେମାନଙ୍କର ସାଧନା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବିଳମ୍ବ ଅସହ୍ୟ ଥିଲା । ଶୀତଦିନେ ସେମାନେ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଯମୁନାସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ; ସେମାନେ ଶରୀରର ଭଲମନ୍ଦକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁ ନ ଥିଲେ । ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଗୋପବାଳା ଏକାଠି ମିଶି ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଈର୍ଷା କି ଦ୍ୱେଷ ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମକୀର୍ତ୍ତନ କରି କରି ଯାଉଥିଲେ; ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେମାନେ ଗାଆଁଲୋକଙ୍କୁ, କି ଜାତିଭାଇଙ୍କୁ ଭୟ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଘରେ ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ ଭୋଜନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଯେ, ମାତାପିତାଙ୍କୁ ଭୟ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ବିଧିପୂର୍ବକ ଦେବୀଙ୍କର ବାଲୁକାମୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ି ପୂଜା ଓ ମନ୍ତ୍ରଜପ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ସେହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସେମାନେ ସର୍ବଥା ଉଚିତ ଓ ପ୍ରଶସ୍ତ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟରେ କହିଦେଲେ, ସେମାନେ ନିଜର କୁଳ, ପରିବାର, ଧର୍ମ, ସଂକୋଚ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ସର୍ବଥା ସମର୍ପଣ

କରିଦେଇଥିଲେ। ସେମାନ କେବଳ ଏହି କଥା ଜପ କରୁଥିଲେ, 'ଏକମାତ୍ର ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ହିଁ ଆମ ପ୍ରାଣର ସ୍ୱାମୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ।' ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ବସ୍ତୁତଃ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଥିଲେ; ତଥାପି ଲୀଳାଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେମାନଙ୍କର ସମର୍ପଣରେ ଟିକିଏ ଅଭାବ ରହିଯାଇଥିଲା। ସେମାନେ ନିରାବରଣରୂପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଗକୁ ଯାଇପାରୁ ନ ଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ଟିକିଏ ସଂକୋଚ ରହିଯାଇଥିଲା। ସେମାନଙ୍କର ସେହି ସଂକୋଚ ଦୂର କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କର ସାଧନାକୁ, ସେମାନଙ୍କର ସମର୍ପଣକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କର ଆବରଣ ଭାଙ୍ଗିଦେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥିଲା। ସେମାନଙ୍କର ଆବରଣରୂପକ ବସ୍ତ୍ରକୁ ହରଣ କରିନେବା ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେହି କର୍ମଟି ଭଗବାନ କରିଦେଲେ। କେବଳ ସେହିତକ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ମିତ୍ର ବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ ଯମୁନାକୂଳକୁ ଯାଇଥିଲେ।

ସାଧକ ନିଜର ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା, ନିଜର ବଳ ଓ ସଂକଳ୍ପଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରି ପାରିବ ନାହିଁ। ସମର୍ପଣ ମଧ୍ୟ ଏକ କ୍ରିୟା ଏବଂ ଏହି କ୍ରିୟାଦ୍ୱାରା ସମର୍ପଣକାରୀ ନିଜେ ଅସମର୍ପିତ ହୋଇ ରହିଯାଏ। ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଅନ୍ତରାତ୍ମାର ପୂର୍ଣ୍ଣସମର୍ପଣ ଯାଇ ସେତେବେଳେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ଯେତେବେଳେ କି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଆସି ସେହି ସଂକଳ୍ପକୁ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ଏବଂ ସଂକଳ୍ପକାରୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି। ପୂର୍ଣ୍ଣସମର୍ପଣ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯିବା ହେଉଛି ସାଧକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ସେହି ପୂର୍ଣ୍ଣସମର୍ପଣକୁ ସଫଳ କରିଥାନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ।

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ସହଜେ ଲୀଳା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ; ତଥାପି ସେ ଯେତେବେଳେ ଲୀଳା କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଉଲ୍ଲଂଘନ କରନ୍ତି ନାହିଁ; ବରଂ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି। ବିଧିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି କେହି ସାଧନାମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ହୃଦୟର ନିଷ୍କପଟତା, ସତ୍ୟତା ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରେମ ବିଧି-ଅତିକ୍ରମଣକୁ ମଧ୍ୟ ମଧୁର କରିଦିଏ। ଗୋପୀମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ସାଧନା କରୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ତ୍ରୁଟି ରହିଯାଇଥିଲା। ସେମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ପରମ୍ପରାଗତ ସନାତନମର୍ଯ୍ୟାଦା ଉଲ୍ଲଂଘନ କରି ଉଲଗ୍ନ ହୋଇ ସ୍ନାନ କରୁଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କର ସେହି କ୍ରିୟା ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ହେଉଥିଲା ସତ, ତଥାପି ତାହା ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମାର୍ଜିତ ହେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥିଲା। ଭଗବାନ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ମଧ୍ୟ କରାଇଲେ। ଯେଉଁମାନେ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମ ନାମରେ ବିଧି ଉଲ୍ଲଂଘନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ମନଯୋଗର ସହିତ ପଢ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଭଗବାନ ଶାସ୍ତ୍ରବିଧିକୁ କେତେ ଆଦର କରନ୍ତି, ତାହା ଦେଖିବା ଆବଶ୍ୟକ।

ବୈଧୀ ଭକ୍ତିର ପର୍ଯ୍ୟବସାନ ଘଟେ ରାଗାତ୍ମିକା ଭକ୍ତିରେ ଏବଂ ରାଗାତ୍ମିକା ଭକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣସମର୍ପଣ-ରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ। ଗୋପୀମାନେ ବୈଧୀ ଭକ୍ତି ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ; ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ତ ରାଗାତ୍ମିକା ଭକ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା। ବାକି ରହିଥିଲା କେବଳ ପୂର୍ଣ୍ଣସମର୍ପଣ। ବସ୍ତ୍ରହରଣଦ୍ୱାରା ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟି ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା।

ଗୋପୀମାନେ ଯାହାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଇହଲୋକ-ପରଲୋକ, ସ୍ୱାର୍ଥ-ପରମାର୍ଥ, ଜାତି-କୁଳ, ପୁରଜନ-ପରିଜନ ଓ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି, ଯାହାଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଏହି ମହାନ୍ ଅନୁଷ୍ଠାନ (ବ୍ରତ) କରିଥିଲେ, ଯାହାଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇଥିଲେ, ଯାହାଙ୍କ ସହିତ ନିରାବରଣ (କୌଣସି ଆବରଣ ନ ଥାଇ) ମିଳନଲାଭ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଅଭିଳାଷ ଥିଲା, ସେହି ନିରାବରଣ ରସମୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଯଦି ସେମାନେ ନିରାବରଣଭାବରେ ଯାଇପାରି ନ ଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତାହା କ'ଣ ସେମାନଙ୍କ ସାଧନାର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା? ନିଶ୍ଚୟ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ହୋଇଥାନ୍ତା। ଏହା ଜାଣି ହିଁ ଗୋପୀମାନେ ନିରାବରଣରୂପରେ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଗଲେ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସଚରାଚର ପ୍ରକୃତିର ଅଧୀଶ୍ୱର। ସେ ସମସ୍ତ କ୍ରିୟାର କର୍ତ୍ତା, ଭୋକ୍ତା ଓ ସାକ୍ଷୀ ମଧ୍ୟ। ଏପରି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତ କିମ୍ବା ଅବ୍ୟକ୍ତ ପଦାର୍ଥ ନାହିଁ, ଯାହାର ଅନାବୃତ ରୂପ ଭଗବାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ; କାରଣ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଗୋପୀମାନଙ୍କର, ଗୋପାଳମାନଙ୍କର ତଥା ନିଖିଳ ବିଶ୍ୱର ଆତ୍ମା। ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀ, ଗୁରୁ, ପିତା, ମାତା, ସଖା, ପତି ଆଦି ରୂପରେ ସ୍ୱୀକାର କରି ଲୋକେ ତାଙ୍କର ଉପାସନା କରନ୍ତି। ସେ ହିଁ ଭଗବାନ। ତେଣୁ ଗୋପୀମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କ ଈଶ୍ୱର ଓ କ୍ଷରାକ୍ଷରାତୀତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବୋଲି ଜାଣି ତାଙ୍କୁ ପତିରୂପରେ ପାଇବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ। ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତର ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧଟି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ପାଠ କଲେ ଏ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ଯେ, ଗୋପୀମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିଥିଲେ; ସେହି ସ୍ୱରୂପକୁ ଚିହ୍ନିଥିଲେ। ବେଣୁଗୀତ, ଗୋପୀଗୀତ, ଯୁଗଳଗୀତରୁ ଏବଂ ରାସଲୀଳାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଯିବା ପରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଅନ୍ୱେଷଣ ବିଷୟରୁ ଯେକୌଣସି ପାଠକ ଏହା ବୁଝିପାରିବେ। ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ବୋଲି ମାନନ୍ତି, ତାଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀ ବା ସୁହୃଦରୂପରେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଏହି ଲୋକୋତ୍ତର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟସମ୍ବନ୍ଧ ଓ ତଦନୁରୂପ ସାଧନା ପ୍ରତି କୌଣସି ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିବ ନାହିଁ।

ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଏହି ଦିବ୍ୟ ଲୀଳାମୟ ଜୀବନ ହେଉଛି ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର ସାଧକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆଦର୍ଶ ଜୀବନ। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜୀବର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରାପ୍ତବ୍ୟ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମାତ୍ମା। ଆମର ବୁଦ୍ଧି ଓ ଦୃଷ୍ଟି ଦେହ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ। ତେଣୁ ଆମେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପ୍ରେମକୁ କେବଳ ଦୈହିକ ତଥା କାମନାକଲୁଷିତ ବୋଲି ଧରିନେଉ। ସେହି ଅପାର୍ଥିବ ଓ ଅପ୍ରାକୃତ ଲୀଳାକୁ ପ୍ରକୃତି-ରାଜ୍ୟର ଘଟଣା ବୋଲି ଧରିନେବାଟା ହେଉଛି ଆମର ସ୍ଥୂଳ ବାସନାର କ୍ଷତିକର ପରିଣାମ। ଜୀବର ମନ ଭୋଗାଭିମୁଖୀ ବାସନାଦ୍ୱାରା ତଥା ତମୋଗୁଣୀ ପ୍ରବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ରହେ। ସେହି ମନ ବିଷୟରାଜ୍ୟରେ ହିଁ ଘୂରିବୁଲୁଥାଏ ଏବଂ ଅନେକପ୍ରକାର ରୋଗ-ଶୋକରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ପୁଣ୍ୟକର୍ମର ଫଳ ଉଦୟ ହେବାରୁ ବା ଭଗବାନଙ୍କର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ

ଅହୈତୁକୀ କୃପାରୁ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଚେତନା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ଦୁଃଖଜ୍ୱାଳାରୁ ତ୍ରାଣ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ନିଜ ପ୍ରାଣକୁ ଶାନ୍ତିମୟ ଧାମରେ ପହଞ୍ଚାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇଉଠେ। ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାସ୍ଥଳୀକୁ ଯାତ୍ରା କରେ, ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରେ ଏବଂ ତା ହୃଦୟରେ ସୁପ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟାକୁଳତା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲେ ସେ ସେହି ଆକାଙ୍‌କ୍ଷିତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଧାବମାନ ହୁଏ। ଅବଶ୍ୟ ଚିରକାଳରୁ ବିଷୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ରହି ଆସିଥିବାରୁ ମଝି ମଝିରେ ବିଷୟମାନଙ୍କର ସଂସ୍କାର (ଅଭ୍ୟାସଗତ ପ୍ରବୃତ୍ତି) ତାକୁ ଦୁଃଖ ଦିଏ ଓ ତାକୁ ବାରମ୍ବାର ବିରୋଧୀ ଶକ୍ତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ। କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା, କୀର୍ତ୍ତନ, ସ୍ମରଣ, ଚିନ୍ତନ ଅଭ୍ୟାସ କରି କରି ତାର ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ସରସ ହେବାକୁ ଲାଗେ ଏବଂ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେ ଭଗବତ୍‌ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରେ। ଟିକିଏ ରସ ଅନୁଭବ ହୋଇଗଲେ, ତେଣିକି ଚିତ୍ତ ଅତି ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶରେ ପ୍ରବେଶ କରିଯାଏ ଏବଂ ଭଗବାନ ମାର୍ଗଦର୍ଶକରୂପରେ ସଂସାରସାଗରର ଆର ପାରିକୁ ନେଇଯାଉଥିବା ନାବର ନାବିକରୂପରେ ଅଥବା ଅନ୍ୟ ଶବ୍ଦରେ କହିଲେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଚିତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ସେହିକ୍ଷଣି ସକଳ ଅଭାବ, ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ଓ କ୍ଷୁଦ୍ରତାର ବନ୍ଧନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ବିଶୁଦ୍ଧ ଆନନ୍ଦ ବା ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ଅନୁଭବ ହେବାକୁ ଲାଗେ।

ଯେଉଁ ଗୋପୀମାନେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସାଧନସିଦ୍ଧ ହୋଇ ଆଉ ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଲୀଳାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଚିରକାଳରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ପ୍ରାଣ ମିଳାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସିଦ୍ଧିଲାଭର ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଛନ୍ତି। ଅଥବା ଯେଉଁମାନେ ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟଲୀଳାରେ ସହଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ସମସ୍ତ ଭାବର ଏକାନ୍ତ ଜ୍ଞାତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଂଶୀ ବଜାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯାହା କିଛି ପୁରୁଣା ସଂସ୍କାର ରହିଯାଇଛି, ଜାଣନ୍ତୁ, ସେସବୁକୁ ଧୋଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କୁ ସାଧନାରେ ଲଗାଉଛନ୍ତି। ଆହା ! ପ୍ରଭୁଙ୍କର କେତେ ଦୟା ! ନିଜ ପ୍ରେମୀମାନଙ୍କୁ ସେ କେତେ ପ୍ରେମ ନ କରନ୍ତି !—ଏହା ବିଗ୍ଭର କରି ଚିତ୍ତ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାଉଛି, ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇଯାଉଛି।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ବସ୍ତ୍ରରୂପରେ ଥିବା ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ସଂସ୍କାରର ଆବରଣ ନିଜ ହାତରେ ନେଇଯାଇ ନିକଟସ୍ଥ କଦମ୍ବ ବୃକ୍ଷରେ ବସିଗଲେ। ଗୋପୀମାନେ ଜଳରେ ଥିଲେ; ଜଳରେ ରହି ସେମାନେ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ସର୍ବଦର୍ଶୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ନିଜକୁ ଗୁପ୍ତ କରି ରଖିଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ। ଜାଣନ୍ତୁ, ସେମାନେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେବଳ ଜଳରେ ନୁହନ୍ତି, ସ୍ୱୟଂ ଜଳରୂପରେ ମଧ୍ୟ ସେ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ। ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଥିବା ପୁରାତନ ସଂସ୍କାର (ଅଭ୍ୟାସଗତ ପ୍ରବୃତ୍ତି) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଯିବାରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା। ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଇଁ ସବୁକିଛି ତ ପାସୋରି ଦେଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜକୁ ପାସୋରି ପାରି ନ ଥିଲେ। ସେମାନେ ଗ୍ଭହୁଁଥିଲେ କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ସଂସ୍କାର ଗ୍ଭହୁଁଥିଲା ଏହି ଦୁଇ ପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପରଦା ପକାଇ ରଖିବାକୁ। ପ୍ରେମୀ ଓ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରେମ ଗୋଟିଏ ଫୁଲରୂପୀ ପରଦା ବି ରଖାଇଦେବାକୁ ଗ୍ଭହେଁନା। ପ୍ରେମର ପ୍ରକୃତି ହେଉଛି ସର୍ବଥା ବ୍ୟବଧାନରହିତ, ଅବାଧ ଓ ଅନନ୍ତ ମିଳନ। ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ଯେତେ ବଡ଼ ହୋଇଥାଉ ନା କାହିଁକି, ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ପ୍ରେମର ଜ୍ୱାଳାରେ ଭସ୍ମ କରିଦିଆ ନ ଯାଇଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମ ଓ ସମର୍ପଣ ଉଭୟ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ। ସେହି ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ଯାଇ ଗୋପୀଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧଭାବରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଥିବା (ଶୁଦ୍ଧଭାବପ୍ରସାଦିତଃ) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ, "ମୋତେ ଅନନ୍ତ ପ୍ରେମ କରୁଥିବା ହେ ଗୋପୀଗଣ ! କେବଳ ଥରଟିଏ ବି ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱକୁ ଓ ନିଜକୁ ଭୁଲିଯାଇ ମୋ ପାଖକୁ ଗ୍ଭଲିଆସ। ତୁମମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଅବ୍ୟକ୍ତ ତ୍ୟାଗ ରହିଛି, ତାହାକୁ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ହେଲେ ବି ବ୍ୟକ୍ତ କରିଦିଅ। କଣ, ତୁମେମାନେ ଏତିକି ବି କରିପାରିବ ନାହିଁ ?" ଜାଣନ୍ତୁ, ଗୋପୀମାନେ କହିଲେ, "ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆମେ ନିଜକୁ ଭୁଲିଯିବୁ କିପରି ? ଆମର ଜନ୍ମ ଜନ୍ମର ଯେଉଁ ଧାରଣା ରହିଛି, ସେହି ଧାରଣାକୁ ଭୁଲିହେଲେ ତ ! ଆମେମାନେ ସଂସାରର ଆକଣ୍ଠ ଜଳରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛୁ। ଶୀତର କଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି। ଆମେ ତୁମ ପାଖକୁ ଆସିବାକୁ ଗ୍ଭହୁଁଥିଲେ ବି ଆସିପାରୁନାହୁଁ। ହେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ହେ ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣ ! ଆମ ହୃଦୟ ତ ତୁମ ନିକଟରେ ଖୋଲା ହୋଇ ରହିଛି। ଆମେ ତୁମର ଦାସୀ। ଆମେ ତୁମ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବୁ; କିନ୍ତୁ ଆମକୁ ନିରାବରଣ (ଆବରଣରହିତ) କରି ପାଖକୁ ଡାକନି।" ଭଗବାନଙ୍କୁ ଗ୍ଭହିଁବା ଏବଂ ତା'ସହିତ ସଂସାରକୁ ନ ଛାଡ଼ିବା, ପୁରାତନ ସଂସ୍କାରରେ ହିଁ ବୁଡ଼ିରହିବା, ମାୟାର ପରଦାକୁ ନ ହଟାଇ 'ପଡ଼ିଛି ତ ପଡ଼ିଥାଉ' କହି ଛାଡ଼ିଦେବା—ସାଧକର ଏହି ଯେଉଁ ଦଶା, ଏହି ଯେଉଁ ସ୍ଥିତି, ଏହା ଏକ ଦୟନୀୟ ସ୍ଥିତି; ଏହା ଏକ ଦ୍ୱିଧାର ସ୍ଥିତି। ତେଣୁ ଭଗବାନ କହୁଛନ୍ତି, "ସଂସ୍କାରଶୂନ୍ୟ ହୋଇ, ନିରାବରଣ ହୋଇ, ମାୟାର ପରଦାକୁ ହଟାଇଦେଇ ମୋ ପାଖକୁ ଗ୍ଭଲିଆସ। ଆଗୋ ! ତୁମର ଏହି ମୋହ-ପରଦାକୁ ତ ମୁଁ କାଢ଼ିନେଇଛି; ତଥାପି ତୁମେ ଏହି ପରଦାର ମୋହରେ କାହିଁକି ପଡିଛ ? ଏହି ପରଦା ହିଁ ତ ପରମାତ୍ମା ଓ ଜୀବ ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବ୍ୟବଧାନ; ଏହା ହଟିଗଲା ଅର୍ଥ, ତୁମମାନଙ୍କର ଅଶେଷ ମଙ୍ଗଳ ହେଲା। ଏଥର ତୁମେ ମୋ ପାଖକୁ ଗ୍ଭଲିଆସ; ତା'ହେଲେ ତୁମର ଚିରବାଞ୍ଛିତ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରିବ।" ଯାହା ହୃଦୟରେ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ଆହ୍ୱାନ—ଆତ୍ମାର ଆତ୍ମା ପରମ ପ୍ରିୟତମଙ୍କର ଏହି ମଧୁର ଆମନ୍ତ୍ରଣ ପହଞ୍ଚିଯାଏ, ସେ ପ୍ରେମରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ, ସବୁ କିଛି ଛାଡ଼ିଛୁଡ଼ିଦେଇ, ଛାଡ଼ିବା ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଯାଇ ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣ ନିକଟକୁ ଦୌଡ଼ିଆସେ। ତାର ଆଉ ନିଜ ଲୁଗାପଟା ବିଷୟରେ ଚେତା ରହେ ନାହିଁ, କି ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରହେ ନାହିଁ। ସେ ଆଉ ଜଗତକୁ ଦେଖେ ନାହିଁ, କି ନିଜକୁ ଦେଖେ ନାହିଁ। ଏହା ହିଁ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମର ରହସ୍ୟ। ବିଶୁଦ୍ଧ ତଥା ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମରେ ହିଁ ଏପରି ହୋଇଥାଏ।

ଗୋପୀମାନେ ଆସିଗଲେ। ସେମାନେ ଆସି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣ ନିକଟରେ ମୂକଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ। ସେମାନଙ୍କର ମୁହଁ ଲାଜରେ ପୋତି ହୋଇଯାଇଥାଏ। ସଂକୋଚର ଯାହା ଟିକିଏ ଅଂଶ ରହିଯାଇଥିଲା, ସେହିତକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖକୁ ଗ୍ଭହିଁବାରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସିଲେ। ସେ ଆଖି ଠାରିଦେଇ ଜଣାଇଦେଲେ, "ଏତେ ବଡ଼ ତ୍ୟାଗରେ ଏହି ସଂକୋଚଟିକକ

କଳଙ୍କ ଲଗାଇଦେଇଛି। ତୁମେମାନେ ତ ସଦା ନିଷ୍କଳଙ୍କ; ତେଣୁ ଏହା ତ୍ୟାଗ କରିଦିଅ। ତ୍ୟାଗର ଭାବନାକୁ, ତ୍ୟାଗର ସ୍ମୃତିକୁ ବି ତ୍ୟାଗ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ।'' ଏଥର ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖକମଳ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା। ଦୁଇହାତ ଆପେ ଆପେ ଯୋଡ଼ି ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳରେ ବିରାଜମାନ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସେମାନେ ପ୍ରେମଭିକ୍ଷା ମାଗିଲେ। ଗୋପୀମାନଙ୍କର ସେହି ସର୍ବସ୍ୱତ୍ୟାଗ, ସେହି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ, ସେହି ଉଚ୍ଚତମ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତି ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଲା। ସେମାନେ ଦିବ୍ୟରସର, ଅଲୌକିକ ଅପ୍ରାକୃତ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟର ଅନନ୍ତ ସାଗରରେ ଉବୁଟୁବୁ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ। ସେମାନେ ସବୁ କିଛି ଭୁଲିଗଲେ, ଭୁଲିଯିବାର ସ୍ମୃତିକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଗଲେ। ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରହିଥିଲେ ଏକମାତ୍ର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର—କେବଳ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର।

ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଯେତେବେଳେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରକୁ ଆସିଯାଏ। ଏଥର ତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଆଉ ବସ୍ତ୍ରର ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା; କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ଯାହା ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲା, ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ମିଳିଯାଇଥିଲା। କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜ ପ୍ରେମୀଙ୍କୁ ମର୍ଯ୍ୟାଦାଚ୍ୟୁତ ହେବାକୁ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ। ତେଣୁ ସେ ସ୍ୱୟଂ ବସ୍ତ୍ର ଦେଇଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ଅମୃତମୟୀ ବାଣୀରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିସ୍ମୃତିରୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ପୁନର୍ବାର ଜଗତରେ ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ, ''ହେ ଗୋପୀଗଣ ! ତୁମେମାନେ ସତୀ ଓ ସାଧ୍ୱୀ। ତୁମର ପ୍ରେମ ଓ ତୁମର ସାଧନା ମୋ ପାଖରେ ଲୁଚି ରହିନାହିଁ। ତୁମର ସଂକଳ୍ପ ସତ୍ୟ ହେବ। ତୁମର ଏହି ସଂକଳ୍ପ—ତୁମର ଏହି କାମନା ତୁମକୁ ନେଇ ସେହି ପଦରେ ଅବସ୍ଥାପିତ କରିଦେଇଛି, ଯାହା କି ନିଃସଂକଳ୍ପତା ଓ ନିଷ୍କାମତାର ପଦ। ତୁମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ତୁମର ସମର୍ପଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଆଗାମୀ ଶାରଦୀୟ ରାତ୍ରିମାନଙ୍କରେ ଆମର ମିଳନ, ଆମର ରମଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ।'' ଭଗବାନ ସାଧନା ସଫଳ ହେବାର ସମୟ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରିଦେଲେ। ଏଥିରୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର କାମବିକାରର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା। କାମୀ ପୁରୁଷର ଚିତ୍ତ କଣ ଉଲଗ୍ନ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖି କ୍ଷଣଟିଏ ମଧ୍ୟ ସଂଯତ ହୋଇ ରହିପାରିବ?

ଆହୁରି ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ବିଷୟ ହେଲା, ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ବସ୍ତ୍ର ଆତ୍ମସମର୍ପଣର ପୂର୍ଣ୍ଣତାରେ ବିଘ୍ନସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିଲା ବା ବିକ୍ଷେପର କାମ କରୁଥିଲା, ଭଗବାନଙ୍କର କୃପା, ପ୍ରେମ, ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଓ ବରଦାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ପରେ ସେହି ବସ୍ତ୍ର ପ୍ରସାଦସ୍ୱରୂପ ହୋଇଗଲା। କାରଣ କ'ଣ ? ଭଗବାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ହିଁ ହେଉଛି ତାର କାରଣ। ଭଗବାନ ନିଜ ହାତରେ ସେହି ବସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜର ଉତ୍ତମ ଅଙ୍ଗ କାନ୍ଧରେ ପକାଇଥିଲେ। ଶରୀରର ନିମ୍ନଭାଗରେ ପିନ୍ଧା ଯାଉଥିବା ଶାଢ଼ୀ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କ କାନ୍ଧ ଉପରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଯିବାରୁ—ତାଙ୍କର ସଂସ୍ପର୍ଶ ପାଇଯିବାରୁ କେତେ ଅପ୍ରାକୃତ ରସାତ୍ମକ ହୋଇଗଲା, କେତେ ପବିତ୍ର ଓ କୃଷ୍ଣମୟ ହୋଇଗଲା, ତାହା କିଏ କଳନା କରିପାରିବ ? ସତ କଥାଟି ହେଲା, ଏହି ସଂସାର ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ନ ହୋଇଛି, ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ନ ହୋଇଯାଇଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ବିଘ୍ନକାରକ ଓ ବିକ୍ଷେପଜନକ ହୋଇଥାଏ; ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇଗଲେ ତ ଏହି ବନ୍ଧନ ବି ମୁକ୍ତିସ୍ୱରୂପ ହୋଇଯାଏ। ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସି ମାୟା ହୋଇଯାଏ ଶୁଦ୍ଧବିଦ୍ୟା। ସଂସାର ଏବଂ ତାହାର ସମସ୍ତ କର୍ମ ହୋଇଯାଏ ଅମୃତମୟ ଆନନ୍ଦରସରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ। ବନ୍ଧନର ଭୟ କେଉଁଆଡ଼େ ଉଭେଇଯାଏ। କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆବରଣ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ। ନରକ ଆଉ ନରକ ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ; ଭଗବାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ ହେଉଥିବାରୁ ତାହା ବୈକୁଣ୍ଠ ସମାନ ହୋଇଯାଏ। ଏହି ସ୍ଥିତିରେ ପହଞ୍ଚିଯିବା ପରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ସାଧକମାନେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି ଆଚରଣ କରୁଥିବା ଭଳି ଦେଖାଯାଏ। ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନିଜଲୋକ ହୋଇଯିବା ପରେ ଗୋପୀମାନେ ପୁଣି ଥରେ ସେହି ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧନ୍ତି; ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିବାକୁ ଦିଅନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେହି ବସ୍ତ୍ର ପୂର୍ବର ବସ୍ତ୍ର ହୋଇ ରହି ନ ଥାଏ; ବସ୍ତୁତଃ ବସ୍ତ୍ର ବୋଲି ଆଉ କିଛି ନ ଥାଏ—ତାହା ଅନ୍ୟ କିଛି ବସ୍ତୁ ହୋଇଯାଇଥାଏ—ଭଗବାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ପ୍ରସାଦ ହୋଇଯାଇଥାଏ; ତାହା ହୋଇଯାଇଥାଏ ଅନୁକ୍ଷଣ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମନେ ପକାଇଦେବାର ବସ୍ତୁ, ଭଗବାନଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ପ୍ରତୀକ। ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ସେମାନେ ସେହି ବସ୍ତୁକୁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ—ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ। ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମମୟ ସ୍ଥିତି ସାମାଜିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ବହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥାଏ; ତଥାପି ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିବା ଦେଖି ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ। ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଗ୍ରର କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ବସ୍ତ୍ରହରଣ ଲୀଳା ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟସବୁ ଲୀଳା ପରି ମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା।

ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେବଳ ସେହିସବୁ ପ୍ରାଚୀନ ଆର୍ଷଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରମାଣ, ଯେଉଁଥିରେ କି ତାଙ୍କର ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି। ସେସବୁ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ବି ଏପରି ଗ୍ରନ୍ଥ ନାହିଁ, ଯେଉଁଥିରେ କି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭଗବତ୍ତାର ବର୍ଣ୍ଣନା ନାହିଁ। ସେହି ସମସ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କୁହାଯାଇଛି—'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ'। ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭଗବାନ ବୋଲି ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଯେ ସେହିସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼ିଯାଏ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ସେହିସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ପ୍ରମାଣ ବୋଲି ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଲୀଳାଗୁଡ଼ିକୁ ଆଧାର କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ସମୀକ୍ଷା କରିବାର ଅଧିକାର ମଧ୍ୟ ନାହିଁ। ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାଗୁଡ଼ିକୁ ମାନବୀୟ ଚରିତ୍ରର ସମକକ୍ଷ କରି ଦେଖିବା ହେଉଛି ଶାସ୍ତ୍ରଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ବିରାଟ ଅପରାଧ; ତା'ଛଡ଼ା ସେହିସବୁ ଲୀଳାକୁ ଅନୁକରଣ କରିବା ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷେଧ। ସ୍ଥୂଳତାରେ ପରିବେଷ୍ଟିତ ମାନବବୁଦ୍ଧି କେବଳ ଜଡ଼ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ହିଁ ଚିନ୍ତା କରିପାରେ; ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟଚିନ୍ମୟୀ ଲୀଳା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମାନବୀୟ ବୁଦ୍ଧି ଆଦୌ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ। ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧି ସକଳ ବୁଦ୍ଧିମାନଙ୍କର ପ୍ରେରକ ତଥା ବୁଦ୍ଧିମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅତୀତ ହୋଇଥିବା ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଦିବ୍ୟଲୀଳାକୁ ନିଜର କଷଟି ପଥରରେ କଷେ, ସେହି ବୁଦ୍ଧି ନିଜେ ହିଁ ନିଜକୁ ଉପହାସ କରେ।

ହୃଦୟ ଓ ବୁଦ୍ଧି ପରସ୍ପର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଯଦି ଅଳ୍ପ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ଧରିନେବା ଯେ, 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭଗବାନ ନ ଥିଲେ' କିମ୍ବା 'ତାଙ୍କର ଏହି ଲୀଳା ମାନବୀୟ ଥିଲା;' ତେବେ ମଧ୍ୟ ତର୍କ ଓ ଯୁକ୍ତି ସମ୍ମୁଖରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରିତ୍ରକୁ

ଲାଞ୍ଛିତ କରୁଥିବା ଏପରି କୌଣସି ମତ ତିଷ୍ଠିପାରିବ ନାହିଁ। ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ଲୋକେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରଜରେ କେବଳ ଏଗାର ବର୍ଷ ବୟସ ହେଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିବାସ କରିଥିଲେ। ଯଦି ରାସଲୀଳା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦଶମ ବର୍ଷରେ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଧରିନେବା, ତେବେ ବସ୍ତ୍ରହରଣ ଲୀଳା ତାଙ୍କର ନଅ ବର୍ଷ ବୟସରେ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଧରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଆଠ-ନଅ ବର୍ଷର ବାଳକଠାରେ କାମ ଉତ୍ତେଜନା ଆସିଥିବ ବୋଲି ତ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ। ଯେଉଁ ଗାଆଁରେ ଆଜିକାଲିର ଆଧୁନିକତାର ଗନ୍ଧ ବାଜି ନ ଥିଲା ଓ ସହରୀ ମନୋବୃତ୍ତି ପହଞ୍ଚି ନ ଥିଲା, ସେ ଗାଆଁର ନିତାନ୍ତ ମଫସଲୀ ଗୋପୀମାନେ ଗୋଟିଏ ଆଠ-ନଅ ବର୍ଷର ବାଳକ ସହିତ ଅବୈଧ ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ସାଧନା କରିବା କଦାପି ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ମନେ ହେଉନାହିଁ। ସେହି କୁମାରୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମନରେ କଳୁଷିତ ମନୋଭାବ ଥିଲା ବୋଲି ଭାବିବାଟା ହେଉଛି ଆଜିକାଲିର କଳୁଷିତ ମନୋବୃତ୍ତିର କଳ୍ପନାମାତ୍ର। ଆଜି ମଧ୍ୟ ଗାଆଁଗହଳର ଛୋଟ ଛୋଟ ଝିଅମାନେ ଯେପରି 'ରାମଙ୍କ ପରି ବର ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ପରି ଦିଅର' ପାଇବାକୁ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେହି କୁମାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପରମ ସୁନ୍ଦର, ପରମ ମଧୁର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଦେବୀପୂଜା ଓ ବ୍ରତ କରୁଥିଲେ। ଏଥିରେ ଦୋଷ ରହିଲା କେଉଁଠି ?

ଆଜିକାଲିର କଥା ତ ଅଦ୍ଭୁତ ! ଭୋଗପ୍ରଧାନ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ତ ନଗ୍ନସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଓ ନଗ୍ନସ୍ନାନ ପାଇଁ ବି କ୍ଲବ୍ ଗଢ଼ାଗଲାଣି। ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଇନ୍ଦ୍ରିୟତୃପ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ସୀମିତ। ଭାରତୀୟ ମନୋବୃତ୍ତି ଏହି ଉତ୍ତେଜକ ଏବଂ ମଳିନ ବ୍ୟାପାରର ବିରୋଧୀ। ନଗ୍ନସ୍ନାନ ହେଉଛି ଏକ ଦୋଷ; ତାହା ପଶୁତ୍ୱକୁ ବଢ଼ାଏ। ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଏହାକୁ ନିଷେଧ କରାଯାଇଛି। **'ନ ନଗ୍ନଃ ସ୍ନାୟାତ୍'**—ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରର ଆଜ୍ଞା। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ ଯେ, ଗୋପୀମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରବିରୁଦ୍ଧ ଆଚରଣ କରନ୍ତୁ। କେବଳ ଲୌକିକ ଅନର୍ଥ ନୁହେଁ, ଭାରତୀୟ ଋଷିମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁରେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଦେବତାଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅଛି ବୋଲି କହେ, ସେହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କହିଛି ଯେ, ନଗ୍ନସ୍ନାନ ହେଉଛି ଦେବତାମାନଙ୍କର ବିପରୀତ। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ନଗ୍ନସ୍ନାନରେ ବରୁଣ ଦେବତାଙ୍କର ଅପମାନ ହୁଏ। ନିଜର ଅଭୀଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଗୋପୀମାନେ ଯେଉଁ ତପସ୍ୟା କରୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ନଗ୍ନସ୍ନାନ ଅନିଷ୍ଟ ଫଳ ଦେଇଥାନ୍ତା ଏବଂ ଏହି ପ୍ରଥାର ଆରମ୍ଭ ସମୟରେ ଯଦି ତାହାର ବିରୋଧ କରାଯାଇ ନ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ତାହା ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଥାନ୍ତା; ଏଇଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏକ ଅଲୌକିକ ଢଙ୍ଗରେ ତାହାକୁ ନିଷେଧ କରିଦେଲେ।

ଏହା ଯେ ଏକ ଖରାପ ପ୍ରଥା, ଗାଉଁଲୀ ଗଉଡୁଣୀଙ୍କୁ ତାହା କିପରି ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା? ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ମଧ୍ୟ ଏକ ମୌଳିକ ଉପାୟ ସ୍ଥିର କରିଦେଲେ। ଯଦି ସେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବତାବାଦର ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ବୁଝାଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସେମାନେ ତାହା ସହଜରେ ବୁଝିପାରି ନ ଥାନ୍ତେ। ସେମାନେ ଏହି ପ୍ରଥାର ବିପତ୍ତି ବିଷୟରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବ କଲେ ହିଁ ଏହା ଖରାପ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ। ତେଣୁ ସେହି ବିପତ୍ତିଟି ଅନୁଭବ କରାଇ ଦେଇସାରି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ କିପରି ଅପମାନିତ କରାଗଲା, ତାହା ବି କହିଦେଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ 'ଦୁଇହାତ ଯୋଡ଼ି କ୍ଷମାପ୍ରାର୍ଥନା କର' ବୋଲି କହି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ମଧ୍ୟ କରାଇଦେଲେ। ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ପ୍ରତିଭା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମାତ୍ର ଆଠ-ନଅ ବର୍ଷର ବାଳକ ଥିଲେ; ତାଙ୍କ ଠାରେ କାମୋତ୍ତେଜନା ଦେଖାଦେବା ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା; ନଗ୍ନସ୍ନାନରୂପୀ କୁପ୍ରଥା ନଷ୍ଟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ବସ୍ତ୍ରହରଣ ଲୀଳା କରିଥିଲେ—ଏହା ହିଁ ସାମ୍ଭାବ୍ୟ ଉତ୍ତର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୂଳ ଶ୍ଳୋକରେ 'କାମ' ଓ 'ରମଣ' ଶବ୍ଦ ରହିଥିବାରୁ କେତେକ ଲୋକ ଆକ୍ଷେପ ଉଠାଇଥାନ୍ତି। ବାସ୍ତବରେ ଏହା କେବଳ ଶବ୍ଦର ପ୍ରହେଳିକା; ମହାତ୍ମାମାନେ ଏଥିପ୍ରତି କୌଣସି ଧ୍ୟାନ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ। ବେଦମାନଙ୍କରେ ଓ ଗୀତାରେ ମଧ୍ୟ ବହୁବାର 'କାମ', 'ରମଣ' ଓ 'ରତି' ଆଦି ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଏସବୁର ଅଶ୍ଳୀଳ ଅର୍ଥ ହୁଏ ନାହିଁ। ଗୀତାରେ ତ 'ଧର୍ମର ଅବିରୁଦ୍ଧ କାମ'କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି। ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଆତ୍ମରମଣ, ଆତ୍ମମିଥୁନ ଓ ଆତ୍ମରତି କଥା ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି। ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ କେତୋଟି ଶବ୍ଦକୁ ଦେଖିଦେଇ ଆକ୍ଷେପ ପ୍ରକାଶ କରିବା ବିଗ୍ରହବନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର କାମ ନୁହେଁ। ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କେବଳ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ସେମାନେ ରମଣ ଓ ରତି ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କେବଳ କ୍ରୀଡ଼ା ବା ଖେଳ ବୋଲି ବୁଝିବା ଉଚିତ; ଏହା ବ୍ୟାକରଣସମ୍ମତ ମଧ୍ୟ—**ରମୁ କ୍ରୀଡ଼ାୟାମ୍।**

ଦୃଷ୍ଟିଭେଦରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଦେଖାଯାଏ। ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାଦୀମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆତ୍ମାରୂପରେ ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତି ବୃତ୍ତିରୂପରେ। ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ଆବରଣ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ହିଁ ବସ୍ତ୍ରହରଣ ଲୀଳା ଏବଂ ସେମାନେ ଆତ୍ମାରେ ରମିଯିବା ହେଉଛି ରାସକ୍ରୀଡ଼ା। ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ ଲୀଳା ମଧ୍ୟରେ ସଂଗତି ଆସିଯାଏ। ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହିସବୁ ଲୀଳା ଗୋଲୋକାଧିପତି ପୂର୍ଣ୍ଣତମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନିତ୍ୟଲୀଳାବିଳାସ ଏବଂ ଏସବୁ ଅନାଦିକାଳରୁ ଅନନ୍ତକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିତ୍ୟ ଚାଲିଛି। ବେଳେ ବେଳେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଉପରେ କୃପା କରି ସେ ନିଜର ନିତ୍ୟଧାମ ଓ ନିତ୍ୟ ସଖା-ସହଚରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଲୀଳାଧାମରେ ଅବତରିତ ହୋଇ ଲୀଳା କରନ୍ତି ଏବଂ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ-ଚିନ୍ତନର ତଥା ଆନନ୍ଦ-ମଙ୍ଗଳର ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରଦାନ କରି ପୁନର୍ବାର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ସାଧକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କିପରି କୃପା କରି ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ମଳ ଓ ଅନାଦିକାଳରୁ ସଂଚିତ ସଂସ୍କାରପଟକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିଦିଅନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଏହି ବସ୍ତ୍ରହରଣ ଲୀଳାଦ୍ୱାରା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି। ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ହେଉଛି ରହସ୍ୟମୟୀ; କେବଳ ଭଗବାନ ହିଁ ତାହାର ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣନ୍ତି ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ତାଙ୍କର ଲୀଳାରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଭକ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ କିଛି କିଛି ଜାଣନ୍ତି। ଏଠାରେ ତ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ସନ୍ଥମାନଙ୍କ ବାଣୀକୁ ଆଧାର କରି କିଛି ଲେଖିବାର ଧୃଷ୍ଟତାମାତ୍ର କରାଯାଇଛି।

—**ହନୁମାନପ୍ରସାଦ ପୋଦ୍ଦାର**

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟାଦିଷ୍ଟା ଭଗବତା ଲବ୍ଧକାମାଃ କୁମାରିକାଃ ।
ଧ୍ୟାୟନ୍ତ୍ୟସ୍ତତ୍ପଦାମ୍ଭୋଜଂ କୃଚ୍ଛ୍ରାନ୍ନିର୍ବିବିଶୁର୍ବ୍ରଜମ୍ ॥ ୨୮

ଅଥ ଗୋପୈଃ ପରିବୃତୋ ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀସୁତଃ ।
ବୃନ୍ଦାବନାଦ୍ ଗତୋ ଦୂରଂ ଚାରୟନ୍ ଗାଃ ସହାଗ୍ରଜଃ ॥ ୨୯

ନିଦାଘାର୍କାତପେ ତିଗ୍ମେ ଛାୟାଭିଃ ସ୍ୱାଭିରାତ୍ମନଃ ।
ଆତପତ୍ରାୟିତାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଦ୍ରୁମାନାହ ବ୍ରଜୌକସଃ ॥ ୩୦

ହେ ସ୍ତୋକକୃଷ୍ଣ ହେ ଅଂଶୋ ଶ୍ରୀଦାମନ୍ ସୁବଲାର୍ଜୁନ ।
ବିଶାଲର୍ଷଭ ତେଜସ୍ୱିନ୍ ଦେବପ୍ରସ୍ଥ ବରୂଥପ ॥ ୩୧

ପଶ୍ୟତୈତାନ୍ ମହାଭାଗାନ୍ ପରାର୍ଥୈକାନ୍ତଜୀବିତାନ୍ ।
ବାତବର୍ଷାତପହିମାନ୍ ସହନ୍ତୋ ବାରୟନ୍ତି ନଃ ॥ ୩୨

ଅହୋ ଏଷାଂ ବରଂ ଜନ୍ମ ସର୍ବପ୍ରାଣ୍ୟୁପଜୀବନମ୍ ।
ସୁଜନସ୍ୟେବ ଯେଷାଂ ବୈ ବିମୁଖା ଯାନ୍ତି ନାର୍ଥିନଃ ॥ ୩୩

ପତ୍ରପୁଷ୍ପଫଳଚ୍ଛାୟାମୂଳବଲ୍କଳଦାରୁଭିଃ ।
ଗନ୍ଧନିର୍ଯାସଭସ୍ମାସ୍ଥିତୋକ୍ମୈଃ କାମାନ୍ ବିତନ୍ୱତେ ॥ ୩୪

ଏତାବଜ୍ଜନ୍ମସାଫଲ୍ୟଂ ଦେହିନାମିହ ଦେହିଷୁ ।
ପ୍ରାଣୈରର୍ଥୈର୍ଧିୟା ବାଚା ଶ୍ରେୟ ଏବାଚରେତ୍ ସଦା ॥ ୩୫

ଇତି ପ୍ରବାଳସ୍ତବକଫଳପୁଷ୍ପଦଳୋତ୍କରୈଃ ।
ତରୂଣାଂ ନମ୍ରଶାଖାନାଂ ମଧ୍ୟେନ ଯମୁନାଂ ଗତଃ ॥ ୩୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପବାଳୀମାନଙ୍କର ସକଳ କାମନା ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସାରିଥିଲା ଏବେ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଆଜ୍ଞା ପାଇ ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଚରଣକମଳକୁ ଧ୍ୟାନ କରି କରି, ସେଠାରୁ ଚାଲିଯିବାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ବ୍ରଜକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୨୮ ॥

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦିନେ ଗାଈ ଚରାଉ ଚରାଉ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ବଳରାମ ଓ ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ବୃନ୍ଦାବନରୁ ବହୁତ ଦୂରକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୯ ॥ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁ ହୋଇଥାଏ; ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କିରଣ ବଡ଼ ପ୍ରଖର ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଘନ ବୃକ୍ଷରାଜି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ଛତ୍ରର କାମ କରୁଥାନ୍ତି । ବୃକ୍ଷମାନେ ଛାୟା ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି ଦେଖି ସ୍ତୋକକୃଷ୍ଣ, ଅଂଶୁ, ଶ୍ରୀଦାମା, ସୁବଳ, ଅର୍ଜୁନ, ବିଶାଳ, ଋଷଭ, ତେଜସ୍ୱୀ, ଦେବପ୍ରସ୍ଥ ଓ ବରୂଥପ ଆଦି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଡାକି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—॥ ୩୦,୩୧ ॥ "ଦେଖ ସାଙ୍ଗମାନେ ! ଦେଖ ! ଏହି ବୃକ୍ଷମାନେ କେଡ଼େ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ନୁହନ୍ତି ! ଏମାନଙ୍କର ସାରା ଜୀବନ ପରର ଉପକାର କରି କରି ବିତିଯାଏ । ଏମାନେ ନିଜେ ଖରା, ବର୍ଷା, ପବନ ଓ ରୋଗପୋକଙ୍କ ଦାଉ—ସବୁ କିଛି ସହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଆମମାନଙ୍କୁ ସେସବୁ ଦାଉରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ମୋ ମତରେ, ଏମାନଙ୍କର ଜୀବନ ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜୀବନ । କାରଣ ଏମାନେ ସବୁପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସାହାଭରସା ହୁଅନ୍ତି । ଏହିମାନଙ୍କ ହେତୁ ସବୁପ୍ରାଣୀ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିପାରନ୍ତି । ସଜ୍ଜନଙ୍କ ଘରୁ ଯେପରି ଯାଚକ (ମାଗିବା ଲୋକ) ଖାଲିହାତରେ ଫେରେ ନାହିଁ, ଏହି ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସେହିପରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ କିଛି ନା କିଛି ମିଳିଥାଏ ॥ ୩୩ ॥ ଏମାନେ ପତ୍ର, ପୁଷ୍ପ, ଫଳ, ଛାୟା, ଚେର, ବକଳ, କାଠ, ସୁଗନ୍ଧ, ପାଉଁଶ, ଅଠା, କୋଇଲା, ଗଜା ଓ କୋମଳପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରି ଲୋକମାନଙ୍କର କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ଭାଇମାନେ ! ସଂସାରରେ ପ୍ରାଣୀ ତ ବହୁତ ଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ସଫଳତା ନିର୍ଭର କରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଉପରେ । ତାହା ହେଉଛି,

ମନ ବଚନ ଧନେ କରି । ଯେ ହୁଏ ପର ଉପକାରୀ ॥
ଦିନ ହରଇ ଦୁଃଖେ ସୁଖେ । ସେ ଧନ୍ୟ ଇହ-ପରଲୋକେ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେମାନେ ଚାଲିଥିବା ବାଟର ଦୁଇପଟେ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ବୃକ୍ଷ ରହିଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୃକ୍ଷରେ ଏତେ ପତ୍ର, ଫୁଲ ଓ ଫଳ ଲଦି ହୋଇଥାଏ ଯେ, ଶାଖାପ୍ରଶାଖା ସେସବୁର ଭାରାରେ ତଳକୁ ନଇଁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଏପରି କଥାଭାଷା କରି କରି, ସେହି ଗଛଗହଳ ଦେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯାଇ ଯମୁନାତଟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩୫,୩୬ ॥

ତତ୍ର ଗାଃ ପାୟୟିତ୍ୱାପଃ ସୁମୃଷ୍ଟାଃ ଶୀତଲାଃ ଶିବାଃ ।
ତତୋ ନୃପ ସ୍ୱୟଂ ଗୋପାଃ କାମଂ ସ୍ୱାଦୁ ପପୁର୍ଜଲମ୍ ॥ ୩୭

ହେ ରାଜନ୍ ! ଯମୁନାର ଜଳ ତ ବଡ଼ ମଧୁର, ଶୀତଳ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛ ହୋଇଥାଏ। ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରଥମେ ଗାଈଗୋରୁଙ୍କୁ ପାଣି ପିଆଇ, ପରେ ନିଜେ ମନ ଶାନ୍ତି କରି ପାଣି ପିଇଲେ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯମୁନାତଟର ସବୁଜ ଉପବନରେ ସେମାନେ ନିର୍ଭୟରେ ନିଜ ନିଜର ଗାଈ ଚରାଉଛନ୍ତି, ଏତିକିବେଳେ କ୍ଷୁଧାରେ ଆତୁର ହୋଇ କେତେଜଣ ଗୋପାଳବାଳକ ଆସି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କୁ ଏହିପରି କହିଲେ— ॥ ୩୮ ॥

ତସ୍ୟା ଉପବନେ କାମଂ ଚାରୟନ୍ତଃ ପଶୂନ୍ ନୃପ ।
କୃଷ୍ଣରାମାବୁପାଗମ୍ୟ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତା ଇଦମବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୩୮

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଗୋପୀବସ୍ତ୍ରାପହାରୋ ନାମ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୨ ॥

✦✦✦

ଅଥ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବ୍ରାହ୍ମଣପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ

ଗୋପା ଊଚୁଃ

ରାମ ରାମ ମହାବୀର୍ଯ୍ୟ କୃଷ୍ଣ ଦୁଷ୍ଟନିବର୍ହଣ ।
ଏଷା ବୈ ବାଧତେ କ୍ଷୁନ୍ନସ୍ତଚ୍ଛାନ୍ତିଂ କର୍ତ୍ତୁମର୍ହଥଃ ॥ ୧

ଗୋପବାଳକମାନେ କହିଲେ—ହେ ନୟନାଭିରାମ ବଳରାମ ! ତୁମେ ସତରେ ବଡ଼ ପରାକ୍ରମୀ। ଆମର ଚିତ୍ତଚୋର ହେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ତୁମେ ତ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟଙ୍କୁ ସଂହାର କରିଛ। ସେହି ଦୁଷ୍ଟଙ୍କ ଭଳି ଏ ଭୋକ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ବହୁତ କଷ୍ଟ ଦେଲାଣି। ଆମ ପେଟ ଜଳୁଛି। ତେଣୁ ତୁମେ ଦୁହେଁ ଏ ଭୋକ ନିବାରଣ କରିବାର କିଛି ଉପାୟ କର ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ବିଜ୍ଞାପିତୋ ଗୋପୈର୍ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀସୁତଃ ।
ଭକ୍ତାୟା ବିପ୍ରଭାର୍ଯ୍ୟାୟାଃ ପ୍ରସୀଦନ୍ନିଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୨

ପ୍ରୟାତ ଦେବଯଜନଂ ବ୍ରାହ୍ମଣା ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ।
ସତ୍ରମାଙ୍ଗିରସଂ ନାମ ହ୍ୟାସତେ ସ୍ୱର୍ଗକାମ୍ୟୟା ॥ ୩

ତତ୍ର ଗତ୍ୱୌଦନଂ ଗୋପା ଯାଚତାସ୍ମଦ୍‌ବିସର୍ଜିତାଃ ।
କୀର୍ତ୍ତୟନ୍ତୋ ଭଗବତ ଆର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ମମ ଚାଭିଧାମ୍ ॥ ୪

ଇତ୍ୟାଦିଷ୍ଟା ଭଗବତା ଗତ୍ୱାଯାଚନ୍ତ ତେ ତଥା ।
କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟା ବିପ୍ରାନ୍ ଦଣ୍ଡବତ୍ ପତିତା ଭୁବି ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସାଥୀପିଲାମାନେ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ଦେବକୀନନ୍ଦନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଥୁରାରେ ଥିବା ତାଙ୍କର ଭକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣପତ୍ନୀମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ରଖି କହିଲେ— ॥ ୨ ॥ "ହେ ସାଙ୍ଗମାନେ ! ଏଠାରୁ ଅଳ୍ପ କିଛି ଦୂରରେ ବୈଦିକ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସ୍ୱର୍ଗଲାଭ କାମନା କରି ଆଙ୍ଗିରସ ନାମକ ଗୋଟିଏ ଯଜ୍ଞ କରୁଛନ୍ତି। ତୁମେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାକୁ ଯାଅ ଏବଂ ମୁଁ ପଠାଇଛି ବୋଲି କହି, ମୋ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କ ନାମ ମଧ୍ୟ କହି ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ କିଛି ଅନ୍ନ ମାଗିଆଣ।" ॥ ୩,୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଇ ଗୋପାଳପୁଅମାନେ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାକୁ ଗଲେ ଏବଂ ପ୍ରଥମେ ଭୂମିରେ ପଡ଼ି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବତ୍ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ଦୁଇହାତ ଯୋଡ଼ି, ଭଗବାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ଅନ୍ନ ମାଗି କହିଲେ, "ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣ ! ଆମର ନିବେଦନ ଏହି ଯେ, ଆମେ ହେଉଛୁ ବ୍ରଜର ଗୋପାଳପିଲା। ଆମେ

ହେ ଭୂମିଦେବାଃ ଶୃଣୁତ କୃଷ୍ଣସ୍ୟାଦେଶକାରିଣଃ ।
ପ୍ରାପ୍ତାଞ୍ଜାନୀତ ଭଦ୍ରଂ ବୋ ଗୋପାନ୍ ନୋ ରାମଚୋଦିତାନ୍ ॥ ୬

ଗାଶ୍ଚାରୟନ୍ତାବବିଦୂର ଓଦନଂ
ରାମାଚ୍ୟୁତୌ ବୋ ଲଷତୋ ବୁଭୁକ୍ଷିତୌ ।
ତୟୋର୍ଦ୍ୱିଜା ଓଦନମର୍ଥିନୋର୍ଯଦି
ଶ୍ରଦ୍ଧା ଚ ବୋ ଯଚ୍ଛତ ଧର୍ମବିତ୍ତମାଃ ॥ ୭

ଦୀକ୍ଷାୟାଃ ପଶୁସଂସ୍ଥାୟାଃ ସୌତ୍ରାମଣ୍ୟାଶ୍ଚ ସତ୍ତମାଃ ।
ଅନ୍ୟତ୍ର ଦୀକ୍ଷିତସ୍ୟାପି ନାନ୍ନମଶ୍ନନ୍ ହି ଦୁଷ୍ୟତି ॥ ୮

ଇତି ତେ ଭଗବଦ୍ୟାଚ୍ଞାଂ ଶୃଣ୍ୱନ୍ତୋଽପି ନ ଶୁଶ୍ରୁବୁଃ ।
କ୍ଷୁଦ୍ରାଶା ଭୂରିକର୍ମାଣୋ ବାଲିଶା ବୃଦ୍ଧମାନିନଃ ॥ ୯

ଦେଶଃ କାଲ ପୃଥଗ୍ ଦ୍ରବ୍ୟଂ ମନ୍ତ୍ରତନ୍ତ୍ରର୍ତ୍ତ୍ୱିଜୋଽଗ୍ନୟଃ ।
ଦେବତା ଯଜମାନଶ୍ଚ କ୍ରତୁର୍ଧର୍ମଶ୍ଚ ଯନ୍ମୟଃ ॥ ୧୦

ତଂ ବ୍ରହ୍ମ ପରମଂ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଭଗବନ୍ତମଧୋକ୍ଷଜମ୍ ।
ମନୁଷ୍ୟଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ଦୁଷ୍ପ୍ରଜ୍ଞା ମର୍ତ୍ତ୍ୟାତ୍ମାନୋ ନ ମେନିରେ ॥ ୧୧

ନ ତେ ଯଦୋମିତି ପ୍ରୋଚୁର୍ନ ନେତି ଚ ପରନ୍ତପ ।
ଗୋପା ନିରାଶାଃ ପ୍ରତ୍ୟେତ୍ୟ ତଥୋଚୁଃ କୃଷ୍ଣରାମୟୋଃ ॥ ୧୨

ତଦୁପାକର୍ଣ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରହସ୍ୟ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଃ ।
ବ୍ୟାଜହାର ପୁନର୍ଗୋପାନ୍ ଦର୍ଶୟଁଲ୍ଲୌକିକୀଂ ଗତିମ୍ ॥ ୧୩

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ ଆସିଛୁ। ଦୟା କରି ଆମ କଥା ଟିକିଏ ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୫,୬ ॥ ବଳରାମ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗାଈ ଚରାଇ ଚରାଇ ଏଠାରୁ ଅଳ୍ପ କିଛି ଦୂରରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇଛନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରି ଭୋକ ହେଉଛି; ତେଣୁ ସେମାନେ କିଛି ଅନ୍ନ ମାଗିଛନ୍ତି। ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତା ! ଆପଣମାନେ ତ ଧର୍ମର ମର୍ମ ଜାଣନ୍ତି। ଯଦି ଆପଣମାନଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ହେଉଛି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି ଅନ୍ନ ଦିଅନ୍ତୁ। ଆପଣମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ॥ ୭ ॥ ହେ ସଜ୍ଜନଗଣ ! ଯେଉଁ ଯଜ୍ଞଦୀକ୍ଷାରେ ପଶୁବଳି ଦିଆଯାଏ, ସେହି ଯଜ୍ଞର ତଥା ସୌତ୍ରାମଣି ଯଜ୍ଞରେ ଦୀକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର ଅନ୍ନ ଖାଇବା ନିଷିଦ୍ଧ। ଏହି ଦୁଇଟି ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ଯଜ୍ଞରେ ଦୀକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର ଅନ୍ନ ଖାଇବାରେ କୌଣସି ଦୋଷ ନାହିଁ।'' ॥ ୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ସେମାନେ ଅନ୍ନ ମାଗିବା କଥା ଶୁଣି ମଧ୍ୟ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସେଥିପ୍ରତି ଆଦୌ ଧ୍ୟାନ ଦେଲେ ନାହିଁ। ସ୍ୱର୍ଗଲାଭ ହେଉଛି ଏକ ସାମାନ୍ୟ ଫଳ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ସେହି ତୁଚ୍ଛ ଫଳ ଆଶାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ କର୍ମରେ ମାତିଥିଲେ। ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଥିଲେ ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟିରୁ ବାଳକ, ଅଥଚ ସେମାନେ ନିଜକୁ ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ॥ ୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜାଣିଥାଅ ଯେ, ଦେଶ, କାଳ, ବିଭିନ୍ନ ସାମଗ୍ରୀ, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କର୍ମରେ ବିନିଯୁକ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ମନ୍ତ୍ର, ଅନୁଷ୍ଠାନର ପଦ୍ଧତି, ଋତ୍ୱିଜ-ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଯଜ୍ଞକାରୀ, ଅଗ୍ନି, ଦେବତା, ଯଜମାନ, ଯଜ୍ଞ ଓ ଧର୍ମ—ଏହି ସମସ୍ତରୂପରେ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ॥ ୧୦ ॥ ସେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ପରବ୍ରହ୍ମ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କ ହାତରେ ଗଣ୍ଡିଏ ଭାତ ମଗାଇଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ନିଜକୁ ଦେହ ବୋଲି ଭାବିଥିବା ଅଳ୍ପବୁଦ୍ଧି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବି ଜଣେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଧରିନେଇଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ 'ହଁ କି ନାହିଁ' କିଛି ନ କହିବାରୁ ପିଲାମାନଙ୍କର ଆଶା ତୁଟିଗଲା। ସେମାନେ ସେଠାରୁ ଫେରିଆସି କୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କୁ ସବୁକଥା କହିଦେଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସେମାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସମଗ୍ର ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଟିକିଏ ହସିଦେଲେ। ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଲେ, ''ଆରେ ଭାଇ ! ସଂସାରରେ ତ ସଫଳତା-ବିଫଳତା ଲାଗିରହିଛି; ତେଣୁ ଏଭଳି ନିରାଶ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ବାରମ୍ୱାର ପ୍ରଯତ୍ନ କରିଗଲିଲେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ

ମାଂ ଜ୍ଞାପୟତ ପତ୍ନୀଭ୍ୟଃ ସସଂକର୍ଷଣମାଗତମ୍ ।
ଦାସ୍ୟନ୍ତି କାମମନ୍ନଂ ବଃ ସ୍ନିଗ୍ଧା ମୟ୍ୟୁଷିତା ଧିୟା ॥ ୧୪

ସଫଳତା ମିଳିଥାଏ ।'' ତା'ପରେ ସେ କହିଲେ, ''ଭାଇମାନେ ! ଏଥର ତୁମେ ସେମାନଙ୍କ ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଅ । ସେମାନଙ୍କୁ ଯାଇ କୁହ ଯେ, କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ଦୁଇଭାଇ ବହୁ ନିକଟକୁ ଆସିଯାଇଛନ୍ତି । ଏତିକିମାତ୍ର କହିଦେଲେ, ତୁମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେତେ ଅନ୍ନ ମାଗିବ, ସେମାନେ ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ଦେବେ । ସେମାନେ ମୋତେ ବହୁତ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ମନ ସବୁବେଳେ ମୋଠାରେ ଲାଗିରହିଥାଏ ।'' ॥ ୧୩,୧୪ ॥

ଗତ୍ୱାଥ ପତ୍ନୀଶାଳାୟାଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଽଽସୀନାଃ ସ୍ୱଳଙ୍କୃତାଃ ।
ନତ୍ୱା ଦ୍ୱିଜସତୀର୍ଗୋପାଃ ପ୍ରଶ୍ରିତା ଇଦମବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୧୫

ନମୋ ବୋ ବିପ୍ରପତ୍ନୀଭ୍ୟୋ ନିବୋଧତ ବଚାଂସି ନଃ ।
ଇତୋଽବିଦୂରେ ଚରତା କୃଷ୍ଣେନେହେଷିତା ବୟମ୍ ॥ ୧୬

ଏହା ଶୁଣି ପିଲାମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣପତ୍ନୀମାନେ ରହୁଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ଗଲେ । ସେଠାକୁ ଯାଇ ଦେଖନ୍ତି ତ, ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପତ୍ନୀମାନେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଲୁଗାପଟା ଓ ଗହଣାଗାଣ୍ଠି ପିନ୍ଧି, ସଜବାଜ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି । ପିଲାମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ନମ୍ରତାର ସହିତ କହିଲେ, ''ମାଆମାନେ ! ଆପଣମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର । ଆପଣମାନେ କୃପା କରି ଆମ କଥା ଶୁଣନ୍ତୁ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସି ଏଠାରୁ ଅଳ୍ପ କିଛି ଦୂରରେ ଅଛନ୍ତି; ସେ ଆମକୁ ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି ॥ ୧୫,୧୬ ॥ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମ ଓ ସେ ଆମମାନଙ୍କ ସହିତ ଗାଈ ଚରାଇ ଚରାଇ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଘରଠାରୁ ବହୁଦୂରକୁ ଚାଲିଆସିଛନ୍ତି । ଆମେ ସବୁ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କୁ ଓ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭାରି ଭୋକ ହେଉଛି । ଆପଣମାନେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି ଖାଦ୍ୟ ଦେଲେ, ଆମେ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ ।'' ॥ ୧୭ ॥

ଗାଶ୍ଚାରୟନ୍ ସ ଗୋପାଲୈଃ ସରାମୋ ଦୂରମାଗତଃ ।
ବୁଭୁକ୍ଷିତସ୍ୟ ତସ୍ୟାନ୍ନଂ ସାନୁଗସ୍ୟ ପ୍ରଦୀୟତାମ୍ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୁତ୍ୱାଚ୍ୟୁତମୁପାୟାତଂ ନିତ୍ୟଂ ତଦ୍ଦର୍ଶନୋତ୍ସୁକାଃ ।
ତତ୍କଥାକ୍ଷିପ୍ତମନସୋ ବଭୂବୁର୍ଜାତସମ୍ଭ୍ରମାଃ ॥ ୧୮

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନେ ବହୁଦିନରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ମନୋହର ଲୀଳା ଶୁଣି ଆସୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ତାଙ୍କ ଠାରେ ଲାଗିଯାଇଥିଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଟିକିଏ ଦର୍ଶନ ପାଇବାକୁ ସେମାନେ ସଦାସର୍ବଦା ଉତ୍ସୁକ ଥିଲେ । ପାଖାପାଖି ସ୍ଥାନକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣି ସେମାନେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୮ ॥ ସେମାନେ ବାସନରେ ଚାରିପ୍ରକାର (ଭକ୍ଷ୍ୟ, ଭୋଜ୍ୟ, ଲେହ୍ୟ, ଚୋଷ୍ୟ) ସୁନ୍ଦର ସୁସ୍ୱାଦୁ ଖାଦ୍ୟ ବାଢ଼ିଲେ ଏବଂ ନଦୀମାନେ ବାଧାବିଘ୍ନ ନ ମାନି ସମୁଦ୍ର ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲା ପରି ସେମାନେ ଭାଇବନ୍ଧୁ, ପତିପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ବାରଣ ସତ୍ତ୍ୱେ, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ଘରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ, ଲୀଳା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଆଦିର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣି ଶୁଣି ସେମାନେ ଦୀର୍ଘଦିନରୁ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ହୃଦୟ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ସେପରି ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ଘରୁ ବାହାରି ନ ପଡ଼ନ୍ତେ ବା କିପରି ! ॥ ୧୯,୨୦ ॥

ଚତୁର୍ବିଧଂ ବହୁଗୁଣମନ୍ନମାଦାୟ ଭାଜନୈଃ ।
ଅଭିସସ୍ରୁଃ ପ୍ରିୟଂ ସର୍ବାଃ ସମୁଦ୍ରମିବ ନିମ୍ନଗାଃ ॥ ୧୯

ନିଷିଧ୍ୟମାନାଃ ପତିଭିର୍ଭ୍ରାତୃଭିର୍ବନ୍ଧୁଭିଃ ସୁତୈଃ ।
ଭଗବତ୍ୟୁତ୍ତମଶ୍ଲୋକେ ଦୀର୍ଘଶ୍ରୁତଧୃତାଶୟାଃ ॥ ୨୦

ଯମୁନୋପବନେଽଶୋକନବପଲ୍ଲବମଣ୍ଡିତେ ।
ବିଚରନ୍ତଂ ବୃତଂ ଗୋପୈଃ ସାଗ୍ରଜଂ ଦଦୃଶୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୨୧

ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନେ ଯାଇ ଦେଖିଲେ ଯେ, ନବପଲ୍ଲବରେ ଶୋଭାୟମାନ ଅଶୋକ-ବନରେ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କ ମେଳରେ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବୁଲୁଛନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ୟାମଂ ହିରଣ୍ୟପରିଧିଂ ବନମାଲ୍ୟବର୍ହ-
ଧାତୁପ୍ରବାଳନଟବେଷମନୁବ୍ରତାଂସେ ।
ବିନ୍ୟସ୍ତହସ୍ତମିତରେଣ ଧୁନାନମବ୍ଜଂ
କର୍ଣ୍ଣୋତ୍ପଳାଳକକପୋଳମୁଖାବ୍ଜହାସମ୍ ॥ ୨୨

ତାଙ୍କର ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀରରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭ ପୀତାମ୍ବର ଝଲମଲ ହେଉଛି । ଗଳାରେ ବନମାଳା । ମସ୍ତକରେ ମୟୂରପୁଚ୍ଛ । ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗରେ ଗେରୁ ଆଦିରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛି ନାନା ଚିତ୍ର । ଶରୀରର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗରେ ନବପଲ୍ଲବର ଗୁଚ୍ଛ ଖୋସି ପ୍ରଭୁ ନଟ ପରି ବେଶ ହୋଇଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ହାତ ଜଣେ ସଖାର କାନ୍ଧରେ ରଖି, ଆର ହାତରେ ପ୍ରଭୁ ପଦ୍ମଫୁଲଟିଏ ଧରି ଘୂରାଉଛନ୍ତି । କର୍ଣ୍ଣରେ ହଲୁଛି ପଦ୍ମର କୁଣ୍ଡଳ, କପୋଳ ଉପରକୁ ଖସି ପଡ଼ିଛି କିଛି କୁଞ୍ଚିତ କେଶ; ମୁଖପଦ୍ମ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ଦିଶୁଛି ॥ ୨୨ ॥

ପ୍ରାୟଃ ଶ୍ରୁତପ୍ରିୟତମୋଦୟକର୍ଣ୍ଣପୂରୈ-
ର୍ଯସ୍ମିନ୍ ନିମଗ୍ନମନସସ୍ତମଥାକ୍ଷିରନ୍ଧ୍ରୈଃ ।
ଅନ୍ତଃ ପ୍ରବେଶ୍ୟ ସୁଚିରଂ ପରିରଭ୍ୟ ତାପଂ
ପ୍ରାଜ୍ଞଂ ଯଥାଭିମତୟୋ ବିଜହୁର୍ନରେନ୍ଦ୍ର ॥ ୨୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା କର୍ଣ୍ଣରେ ଶୁଣି ଶୁଣି ସେମାନେ ନିଜ ମନକୁ ତାଙ୍କରି ପ୍ରେମରଙ୍ଗରେ ରଙ୍ଗାଇ ଦେଇଥିଲେ; ସେଥିରେ ନିଜକୁ ମଜ୍ଜାଇ ଦେଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ନେତ୍ରପଥ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ହୃଦୟ ଭିତରକୁ ନେଇଯାଇ, ସେମାନେ ମନେ ମନେ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ସମୟ ଧରି ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ଜ୍ୱାଳା ଶାନ୍ତ କଲେ । ଜାଗ୍ରତ ଓ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଜୀବଠାରେ 'ମୁଁ ଓ ମୋର' ଭାବ ରହିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ସୁଷୁପ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ଜୀବ ଭିତରେ ସେହି ଭାବ ଲୀନ ହୋଇଯିବାରୁ ତା ଭିତରେ ଆଉ 'ମୁଁ ଓ ମୋର' ଭାବର ଜ୍ୱାଳା ରହେ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନେ କୃଷ୍ଣଭାବରେ ଭାବିତ ହୋଇ ସେଥିରେ ଏପରି ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର 'ମୁଁ ଓ ମୋର' ଭାବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋପ ପାଇଗଲା । ॥ ୨୩ ॥

ତାସ୍ତଥା ତ୍ୟକ୍ତସର୍ବାଶାଃ ପ୍ରାପ୍ତା ଆତ୍ମଦିଦୃକ୍ଷୟା ।
ବିଜ୍ଞାୟାଖିଳଦୃଗ୍‌ଦ୍ରଷ୍ଟା ପ୍ରାହ ପ୍ରହସିତାନନଃ ॥ ୨୪

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟର କଥା ଜାଣନ୍ତି; ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିର ସାକ୍ଷୀ । ବ୍ରାହ୍ମଣପତ୍ନୀମାନେ ନିଜର ଭାଇବନ୍ଧୁ ଓ ପତିପୁତ୍ରଙ୍କ ବାରଣ ସତ୍ତ୍ୱେ, ସବୁ ସ୍ୱଜନ ସହୋଦର ଓ ବିଷୟସମ୍ପଦର ଆଶାକୁ ଏଡ଼ାଇ ଦେଇ କେବଳ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାର ଲାଳସାରେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲି ଆସିଛନ୍ତି ଦେଖି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦରେ ହାସ୍ୟର ତରଙ୍ଗ ଖେଳିଗଲା । ସେ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ— ॥ ୨୪ ॥

ସ୍ୱାଗତଂ ବୋ ମହାଭାଗା ଆସ୍ୟତାଂ କରବାମ କିମ୍ ।
ଯନ୍ନୋ ଦିଦୃକ୍ଷୟା ପ୍ରାପ୍ତା ଉପପନ୍ନମିଦଂ ହି ବଃ ॥ ୨୫

"ହେ ମହାଭାଗ୍ୟବତୀ ଦେବୀଗଣ ! ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଉଛି । ଆସ, ଆସ; ବସ । ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କର କି ସେବା କରିବି, କୁହ ! ଆମକୁ ଦେଖିବାଲାଗି ତୁମେମାନେ ଯେଉଁ ଆସିଛ, ଏହା ତ ତୁମ ପରି ସହୃଦୟାମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ ॥ ୨୫ ॥

ନନ୍ୱଦ୍ଧା ମୟି କୁର୍ବନ୍ତି କୁଶଳାଃ ସ୍ୱାର୍ଥଦର୍ଶିନାଃ ।
ଅହୈତୁକ୍ୟବ୍ୟବହିତାଂ ଭକ୍ତିମାତ୍ମପ୍ରିୟେ ଯଥା ॥ ୨୬

ପ୍ରାଣବୁଦ୍ଧିମନଃସ୍ୱାତ୍ମଦାରାପତ୍ୟଧନାଦୟଃ ।
ଯତ୍ସମ୍ପର୍କାତ୍ ପ୍ରିୟା ଆସଂସ୍ତତଃ କୋ ନ୍ୱପରଃ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୨୭

ତଦ୍ ଯାତ ଦେବଯଜନଂ ପତୟୋ ବୋ ଦ୍ୱିଜାତୟଃ ।
ସ୍ୱସତ୍ରଂ ପାରୟିଷ୍ୟନ୍ତି ଯୁଷ୍ମାଭିର୍ଗୃହମେଧିନଃ ॥ ୨୮

ପତ୍ନ୍ୟ ଊଚୁଃ

ମୈବଂ ବିଭୋଽର୍ହତି ଭବାନ୍ ଗଦିତୁଂ ନୃଶଂସଂ
ସତ୍ୟଂ କୁରୁଷ୍ୱ ନିଗମଂ ତବ ପାଦମୂଳମ୍ ।
ପ୍ରାପ୍ତା ବୟଂ ତୁଳସିଦାମ ପଦାବସୃଷ୍ଟଂ
କେଶୈର୍ନିବୋଢୁମତିଲଙ୍ଘ୍ୟ ସମସ୍ତବନ୍ଧୂନ୍ ॥ ୨୯

ଗୃହ୍ଣନ୍ତି ନୋ ନ ପତୟଃ ପିତରୌ ସୁତା ବା
ନ ଭ୍ରାତୃବନ୍ଧୁସୁହୃଦଃ କୁତ ଏବ ଚାନ୍ୟେ ।
ତସ୍ମାଦ୍ ଭବତ୍ପ୍ରପଦୟୋଃ ପତିତାତ୍ମନାଂ ନୋ
ନାନ୍ୟା ଭବେଦ୍ ଗତିରରିନ୍ଦମ ତଦ୍ ବିଧେହି ॥ ୩୦

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ପତୟୋ ନାଭ୍ୟସୂୟେରନ୍ ପିତୃଭ୍ରାତୃସୁତାଦୟଃ ।
ଲୋକାଶ୍ଚ ବୋ ମୟୋପେତା ଦେବା ଅପ୍ୟନୁମନ୍ୱତେ ॥ ୩୧

ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ସଂସାରରେ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ମଙ୍ଗଳ ଚାହୁଁଥିବା ଯେତେ ବି ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ମନୁଷ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମୋତେ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ପରି ପ୍ରେମ କରନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରେମରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବ୍ୟବଧାନ, ସଂକୋଚ, ଲୁଚ୍ଚଛପା, ଦ୍ୱିଧା ବା ଦ୍ୱୈତଭାବନା ନ ଥାଏ ॥ ୨୬ ॥ ଏ ସଂସାରରେ ଆତ୍ମା, ପରମାତ୍ମା ବା ମୋ ସାନ୍ନିଧ୍ୟରୁ ହିଁ ଏହି ପ୍ରାଣ, ବୁଦ୍ଧି, ମନ, ଶରୀର, ସ୍ୱଜନ, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର ଓ ଧନସମ୍ପଦ ଆଦି ସଂସାରର ସବୁ ବସ୍ତୁ ପ୍ରିୟ ଲାଗେ। ତେଣୁ ମୋଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ଆଉ କିଏ ବା ହୋଇପାରେ ! ॥ ୨୭ ॥ ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତୁମେମାନେ ଯେଉଁ ଆସିଛ; ଠିକ୍ କରିଛ। ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କର ପ୍ରେମକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଉଛି। ମୋତେ ତ ଦର୍ଶନ କରିସାରିଲ; ଏଥର ତୁମେମାନେ ତୁମ ଯଜ୍ଞଶାଳାକୁ ଫେରିଯାଅ। ତୁମମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀମାନେ ଗୃହସ୍ଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ; ସେମାନେ ତୁମମାନଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ହିଁ ଯଜ୍ଞ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବେ।" ॥ ୨୮ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣପତ୍ନୀମାନେ କହିଲେ—ହେ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ଆପଣ ବଡ଼ ନିଷ୍ଠୁର କଥା କହୁଛନ୍ତି। ଆପଣ ଏପରି କହିବା ଠିକ୍ ହେଉନାହିଁ। ବେଦଗଣ କହନ୍ତି, ଯିଏ ଥରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇଯାଏ, ତାକୁ ଆଉ ସଂସାରକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ। ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ବେଦବାଣୀକୁ ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ କରନ୍ତୁ। ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରୁ ଖସିପଡ଼ିଥିବା ତୁଳସୀମାଳାକୁ ଆମେ ଜୁଡ଼ାରେ ଧାରଣ କରିବୁ—ଏହି ଆଶା ନେଇ ଆମେ ଆମର ସବୁ ସ୍ୱଜନ-କୁଟୁମ୍ବଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଅମାନ୍ୟ କରି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣ ସାନ୍ନିଧ୍ୟକୁ ଚାଲିଆସିଛୁ ॥ ୨୯ ॥ ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ପତି, ପୁତ୍ର, ପିତାମାତା, ଭାଇବନ୍ଧୁ ଓ ସ୍ୱଜନମାନେ ବି ଆମକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ। ହେ ବୀରଶିରୋମଣି ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣତଳକୁ ଆସିଯାଇଛୁ। ଆମର ଅନ୍ୟ କେହି ସାହାଭରସା ନାହିଁ। ତେଣୁ ଏପରି କିଛି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତୁ, ଯାହାଫଳରେ କି ଆମକୁ ଅନ୍ୟ କାହାର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ନ ପଡ଼ିବ ॥ ୩୦ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଦେବୀଗଣ ! ତୁମର ପତି, ପୁତ୍ର, ଭାଇବନ୍ଧୁ, ମାତାପିତା କେହି ବି ତୁମକୁ ତିରସ୍କାର କରିବେ ନାହିଁ। ସେମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ସମଗ୍ର ସଂସାର ତୁମର ପ୍ରଶଂସା କରିବ; କାରଣ ତୁମେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ହୋଇଗଲ; ମୋ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଗଲ। ଦେଖ, ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ

ନ ପ୍ରୀତୟେଽନୁରାଗାୟ ହ୍ୟଙ୍ଗସଙ୍ଗୋ ନୃଣାମିହ ।
ତନ୍ମନୋ ମୟି ଯୁଞ୍ଜାନା ଅଚିରାନ୍ମାମବାପ୍ସ୍ୟଥ ॥ ୩୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତା ଦ୍ୱିଜପତ୍ନ୍ୟସ୍ତା ଯଜ୍ଞବାଟଂ ପୁନର୍ଗତାଃ ।
ତେ ଚାନସୂୟବଃ ସ୍ୱାଭିଃ ସ୍ତ୍ରୀଭିଃ ସତ୍ରମପାରୟନ୍ ॥ ୩୩

ତତ୍ରୈକା ବିଧୃତା ଭର୍ତ୍ରା ଭଗବନ୍ତଂ ଯଥାଶ୍ରୁତମ୍ ।
ହୃଦୋପଗୁହ୍ୟ ବିଜହୌ ଦେହଂ କର୍ମାନୁବନ୍ଧନମ୍ ॥ ୩୪

ଭଗବାନପି ଗୋବିନ୍ଦସ୍ତେନୈବାନ୍ନେନ ଗୋପକାନ୍ ।
ଚତୁର୍ବିଧେନାଶୟିତ୍ୱା ସ୍ୱୟଂ ଚ ବୁଭୁଜେ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୩୫

ଏବଂ ଲୀଳାନରବପୁର୍ନୃଲୋକମନୁଶୀଳୟନ୍ ।
ରେମେ ଗୋଗୋପଗୋପୀନାଂ ରମୟନ୍ ରୂପବାକ୍କୃତୈଃ ॥ ୩୬

ଅଥାନୁସ୍ମୃତ୍ୟ ବିପ୍ରାସ୍ତେ ଅନ୍ୱତପ୍ୟନ୍ କୃତାଗସଃ ।
ଯଦ୍ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରୟୋର୍ଯାଚ୍ଞାମହନ୍ମ ନୃବିଡମ୍ବୟୋଃ ॥ ୩୭

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ଭଗବତି କୃଷ୍ଣେ ଭକ୍ତିମଲୌକିକୀମ୍ ।
ଆତ୍ମାନଂ ଚ ତୟା ହୀନମନୁତପ୍ତା ବ୍ୟଗର୍ହୟନ୍ ॥ ୩୮

ମୋ କଥାକୁ ଅନୁମୋଦନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ହେ ଦେବୀଗଣ ! ଏହି ସଂସାରରେ କେବଳ ମୋର ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ହିଁ ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରୀତି ବା ଅନୁରାଗର ପରିଚୟ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ତୁମେ ଯାଅ; ମୋଠାରେ ମନ ଲଗାଇରଖ । ତା'ହେଲେ ତୁମେମାନେ ବହୁତ ଶୀଘ୍ର ମୋତେ ପାଇଯିବ ॥ ୩୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଏପରି କହିବାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନେ ଯଜ୍ଞଶାଳାକୁ ଲେଉଟିଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୋଷଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ନାହିଁ; ବରଂ ସେମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ବସାଇ ନିଜର ଯଜ୍ଞ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ ॥ ୩୩ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିବାବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକୁ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ବଳପୂର୍ବକ ଅଟକାଇ ଦେଇଥିଲେ; ତା'ଫଳରେ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ବହୁଦିନ ହେଲା ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ଯେଉଁପରି ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣିଆସୁଥିଲେ, ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ସ୍ୱରୂପକୁ ଧ୍ୟାନ କରି ବସିପଡ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ପ୍ରଗାଢ଼ ହୋଇଯିବା ପରେ ସେ ମନେ ମନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ନିଜର କର୍ମହେତୁକ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ (ସେ ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱମୟ ଦିବ୍ୟଶରୀର ପାଇଗଲେ; ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ମିଳିଗଲା ।) ॥ ୩୪ ॥ ଏଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନେ ଯେଉଁ ଚତୁର୍ବିଧ ଅନ୍ନ ଆଣି ଦେଇଥିଲେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାହା ପ୍ରଥମେ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ; ତା'ପରେ ସେ ନିଜେ ଖାଇଲେ ॥ ୩୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରିଭାବରେ ମାନବୀୟ ଲୀଳା କଲେ ଏବଂ ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ବାଣୀ ତଥା ବିଭିନ୍ନ କର୍ମଦ୍ୱାରା ଗୋ, ଗୋପାଳବାଳକ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଅଲୌକିକ ପ୍ରେମରସ ଆସ୍ୱାଦନ କରି ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୬ ॥

ଏପଟେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ବୋଲି ଜାଣିବା ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବହୁ ଅନୁତାପ କଲେ । ସେମାନେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ, ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଉଲ୍ଲଂଘନ କରି ସେମାନେ ଘୋର ଅପରାଧ କରିଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ପରି ଲୀଳା କରୁଥାଇ ମଧ୍ୟ ସେହି ଦୁଇଭାଇ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମେଶ୍ୱର ॥ ୩୭ ॥ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅଲୌକିକ ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତି ରହିଥିବାବେଳେ ସେମାନେ ନିଜେ ଭକ୍ତିଶୂନ୍ୟ ଥିବା ଅନୁଭବ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କଲେ ଓ ନିଜକୁ ବହୁତ

ଧିଗ୍ ଜନ୍ମ ନସ୍ତ୍ରିବୃଦ୍ ବିଦ୍ୟାଂ ଧିଗ୍ ବ୍ରତଂ ଧିଗ୍ ବହୁଜ୍ଞତାମ୍ ।
ଧିକ୍ କୁଳଂ ଧିକ୍ କ୍ରିୟାଦାକ୍ଷ୍ୟଂ ବିମୁଖା ଯେ ତ୍ୱଧୋକ୍ଷଜେ ॥ ୩୯

ନୂନଂ ଭଗବତୋ ମାୟା ଯୋଗିନାମପି ମୋହିନୀ ।
ଯଦ୍ ବୟଂ ଗୁରବୋ ନୃଣାଂ ସ୍ୱାର୍ଥେ ମୁହ୍ୟାମହେ ଦ୍ୱିଜାଃ ॥ ୪୦

ଅହୋ ପଶ୍ୟତ ନାରୀଣାମପି କୃଷ୍ଣେ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୌ ।
ଦୁରନ୍ତଭାବଂ ଯୋଽବିଧ୍ୟନ୍ମୃତ୍ୟୁପାଶାନ୍ ଗୃହାଭିଧାନ୍ ॥ ୪୧

ନାସାଂ ଦ୍ୱିଜାତିସଂସ୍କାରୋ ନ ନିବାସୋ ଗୁରାବପି ।
ନ ତପୋ ନାତ୍ମମୀମାଂସା ନ ଶୌଚଂ ନ କ୍ରିୟାଃ ଶୁଭାଃ ॥ ୪୨

ଅଥାପି ହ୍ୟୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକେ କୃଷ୍ଣେ ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱରେ ।
ଭକ୍ତିର୍ଦୃଢ଼ା ନ ଚାସ୍ମାକଂ ସଂସ୍କାରାଦିମତାମପି ॥ ୪୩

ନନୁ ସ୍ୱାର୍ଥବିମୂଢ଼ାନାଂ ପ୍ରମତ୍ତାନାଂ ଗୃହେହୟା ।
ଅହୋ ନଃ ସ୍ମାରୟାମାସ ଗୋପବାକ୍ୟୈଃ ସତାଂ ଗତିଃ ॥ ୪୪

ଅନ୍ୟଥା ପୂର୍ଣ୍ଣକାମସ୍ୟ କୈବଲ୍ୟାଦ୍ୟାଶିଷାଂ ପତେଃ ।
ଈଶିତବ୍ୟୈଃ କିମସ୍ମାଭିରୀଶସ୍ୟୈତଦ୍ ବିଡ଼ମ୍ବନମ୍ ॥ ୪୫

ନିନ୍ଦା କଲେ ॥ ୩୮ ॥ ସେମାନେ କହିଲେ, "ହାୟ ! ଆମେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇଗଲୁ !! ଆମେ ଉଚ୍ଚକୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛୁ; ଗାୟତ୍ରୀ ଗ୍ରହଣ କରି ଦ୍ୱିଜ ହୋଇଛୁ; ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ବଡ଼ ବଡ଼ ଯଜ୍ଞ କରିଛୁ; କିନ୍ତୁ ଏସବୁ କେଉଁ କାମର ! ଆମକୁ ଧିକ୍ ! ଆମର ବିଦ୍ୟା ବୃଥା; ଆମର ବ୍ରତ ଅର୍ଥହୀନ । ଆମର ଏହି ବହୁଜ୍ଞତାକୁ ଧିକ୍ ! ଆମର ଉଚ୍ଚକୁଳରେ ଜନ୍ମ ଓ କର୍ମକାଣ୍ଡରେ ନିପୁଣତାକୁ ମଧ୍ୟ ବାରମ୍ବାର ଧିକ୍କାର । ଏସବୁ କୌଣସି କାମରେ ଆସିଲା ନାହିଁ ॥ ୩୯ ॥ ସତରେ, ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟା ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୋହିତ କରିଦିଏ । ସେଇଥିପାଇଁ ତ ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଗୁରୁ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲାଇ ମଧ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ପରମାର୍ଥ ବିଷୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅନଭିଜ୍ଞ ॥ ୪୦ ॥ କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ ସତେ ! ଦେଖିଲ, ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ସେମାନଙ୍କର କେଡ଼େ ଅଗାଧ ପ୍ରେମ ! କେତେ ଅଖଣ୍ଡ ଅନୁରାଗ !! ସେପରି ପ୍ରେମ ଓ ଅନୁରାଗ ଥିବାରୁ ହିଁ ତ ଯେଉଁ ଗୃହବନ୍ଧନ ମଲା ପରେ ବି ତୁଟେ ନାହିଁ, ସେହି ନିଗଡ଼ ବନ୍ଧନକୁ ବି ସେମାନେ କାଟିଦେଇ ପାରିଲେ ॥ ୪୧ ॥ ସେମାନଙ୍କର ଦ୍ୱିଜୋଚିତ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ଆଦି ସଂସ୍କାର ହୋଇନାହିଁ କି, ସେମାନେ ଗୁରୁକୁଳରେ ନିବାସ କରିନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ କୌଣସି ତପସ୍ୟା କରିନାହାନ୍ତି, କି ଆତ୍ମା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ବିବେକ-ବିଗ୍ରହ ପ୍ରୟୋଗ କରିନାହାନ୍ତି । ଏସବୁ ଦୂରେ ଥାଉ, ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ପବିତ୍ରତା ଅଛି, ନା କୌଣସି ଶୁଭକର୍ମ ଅଛି ॥ ୪୨ ॥ ତଥାପି ସକଳ ଯୋଗେଶ୍ୱରଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ ପ୍ରୀତି ରହିଛି । ଆଉ ଆମେ, ନିଜକୁ ସଂସ୍କାରିତ କରିଛୁ, ଗୁରୁକୁଳରେ ନିବାସ କରିଛୁ, ତପସ୍ୟା କରିଛୁ, ଆତ୍ମାନୁସନ୍ଧାନ କରିଛୁ, ପବିତ୍ର ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିଛୁ ତଥା ଭଲ ଭଲ କର୍ମ କରିଛୁ; ଅଥଚ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ଆମର ପ୍ରୀତି ନାହିଁ ॥ ୪୩ ॥ ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି ଏହି ଯେ, ଆମେ ଗୃହସ୍ଥଜୀବନର କାମଧନ୍ଦାରେ ମାତିଗଲୁ; ନିଜର ଭଲ କଣ, ମନ୍ଦ କଣ, ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲିଗଲୁ । ଆହା ! ଭଗବାନଙ୍କର କେତେ କୃପା ! ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କୁ ପଠାଇ ସେହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆମକୁ ଚେତାବନୀ ଶୁଣାଇଲେ; ତାଙ୍କୁ ମନେ ପକାଇବାର ସୁଯୋଗ ଦେଲେ ॥ ୪୪ ॥ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ; ଜୀବର କୈବଲ୍ୟମୋକ୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେ ବି କାମନା ରହିଛି, ସେହି ସକଳ କାମନାକୁ ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରନ୍ତି । ସେ ଯଦି ଆମକୁ

ହିତ୍ୱାନ୍ୟାନ୍ ଭଜତେ ଯଂ ଶ୍ରୀଃ ପାଦସ୍ପର୍ଶାଶୟାସକୃତ୍ ।
ଆତ୍ମଦୋଷାପବର୍ଗେଣ ତଦ୍ୟାଚ୍ଞା ଜନମୋହିନୀ ॥ ୪୬

ଦେଶଃ କାଳଃ ପୃଥଗ୍ଦ୍ରବ୍ୟଂ ମନ୍ତ୍ରତନ୍ତ୍ରର୍ତ୍ୱିଜୋଽଗ୍ନୟଃ ।
ଦେବତା ଯଜମାନଶ୍ଚ କ୍ରତୁର୍ଧର୍ମଶ୍ଚ ଯନ୍ମୟଃ ॥ ୪୭

ସ ଏଷ ଭଗବାନ୍ ସାକ୍ଷାଦ୍ ବିଷ୍ଣୁର୍ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱରଃ ।
ଜାତୋ ଯଦୁଷ୍ୱିତ୍ୟଶୃଣ୍ମ ହ୍ୟପି ମୂଢା ନ ବିଦ୍ମହେ ॥ ୪୮

ଅହୋ ବୟଂ ଧନ୍ୟତମା ଯେଷାଂ ନସ୍ତାଦୃଶୀଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ଭକ୍ତ୍ୟା ଯାସାଂ ମତିର୍ଜାତା ଅସ୍ମାକଂ ନିଶ୍ଚଳା ହରୌ ॥ ୪୯

ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ଭଗବତେ କୃଷ୍ଣାୟାକୁଣ୍ଠମେଧସେ ।
ଯନ୍ମାୟାମୋହିତଧିୟୋ ଭ୍ରମାମଃ କର୍ମବର୍ତ୍ମସୁ ॥ ୫୦

ସ ବୈ ନ ଆଦ୍ୟଃ ପୁରୁଷଃ ସ୍ୱମାୟାମୋହିତାତ୍ମନାମ୍ ।
ଅବିଜ୍ଞାତାନୁଭାବାନାଂ କ୍ଷନ୍ତୁମର୍ହତ୍ୟତିକ୍ରମମ୍ ॥ ୫୧

ଇତି ସ୍ୱାଘମନୁସ୍ମୃତ୍ୟ କୃଷ୍ଣେ ତେ କୃତହେଳନାଃ ।
ଦିଦୃକ୍ଷବୋଽପ୍ୟଚ୍ୟୁତୟୋଃ କଂସାଦ୍ ଭୀତା ନ ଚାଚଲନ୍ ॥ ୫୨

ସଚେତ କରିଦେବାକୁ ଗ୍ରହୁଁ ନ ଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଆମ ପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବଙ୍କ ଠାରେ ତାଙ୍କର କି ପ୍ରୟୋଜନ ଥିଲା ? ଏକଥା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ, ଆମକୁ ଚେତାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ସେ ଖାଦ୍ୟ ମଗାଇବାର ବାହାନା କଲେ। ନଚେତ୍ ତାଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ମଗାଇ ପଠାଇବାର ବା କି ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା ! ॥ ୪୫ ॥ ଅନ୍ୟସବୁ ଦେବତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ନିଜର ଚଞ୍ଚଳତା ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ, ଗର୍ବ ଆଦି ଦୋଷ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇବାକୁ ନିରନ୍ତର ସେବା କରି ଚ୍ଛଲିଛନ୍ତି, ସେହି ପ୍ରଭୁ ଯଦି କାହାକୁ ଗଣ୍ଡିଏ ଖାଇବାକୁ ମାଗିବେ, ତେବେ ତାହା ଲୋକଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିବା ପାଇଁ ନୁହେଁ ତ ଆଉ କଣ ପାଇଁ ? ॥ ୪୬ ॥ ଦେଶ, କାଳ, ବିଭିନ୍ନ ସାମଗ୍ରୀ, ସେହି ସେହି କର୍ମରେ ବିନିଯୁକ୍ତ ମନ୍ତ୍ର, ଅନୁଷ୍ଠାନର ପଦ୍ଧତି, ଋତ୍ୱିଜ, ଅଗ୍ନି, ଦେବତା, ଯଜମାନ, ଯଜ୍ଞ ଓ ଧର୍ମ—ସବୁ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ॥ ୪୭ ॥ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ସ୍ୱୟଂ ସେହି ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରୂପରେ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଆମେ ଶୁଣିଥିଲୁ; କିନ୍ତୁ ଆମେ ଏତେ ମୂଢ଼ ଯେ, ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଲୁ ନାହିଁ ॥ ୪୮ ॥ ଏତେସବୁ ହୋଇଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଧନ୍ୟାତିଧନ୍ୟ; ଆମର ଅହୋଭାଗ୍ୟ; ସେଥିପାଇଁ ତ ଆମେ ଏପରି ପତ୍ନୀ ପାଇଛୁ। ସେହିମାନଙ୍କର ଭକ୍ତିଫଳରେ ଆଜି ଆମମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିରେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବିଚଳ ଭକ୍ତି ଜାତ ହୋଇଗଲା ॥ ୪୯ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଓ ଅନନ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ସ୍ୱାମୀ। ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣ ସର୍ବଜ୍ଞ। ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରୁ ହିଁ ଆମର ବୁଦ୍ଧି ମୋହିତ ହୋଇଯାଉଛି ଏବଂ ଆମେ କର୍ମର ଜଞ୍ଜାଳରେ ପଡ଼ି ବାଟବଣା ହୋଇଯାଉଛୁ। ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୫୦ ॥ ଆଦିପୁରୁଷ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆମର ଏହି ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ। ଆମର ବୁଦ୍ଧି ତାଙ୍କର ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଉଛି ଏବଂ ଆମେ ହେଉଛୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବକୁ ଜାଣି ନ ଥିବା ଅଜ୍ଞାନୀ।" ॥ ୫୧ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅବଜ୍ଞା କରିଥିଲେ। ତେଣୁ ସେମାନେ ନିଜର ଅପରାଧ ମନେପକାଇ ବହୁ ଅନୁତାପ କଲେ। ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାର ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା ଜାଗ୍ରତ ହେଲା; କିନ୍ତୁ କଂସର ଭୟରେ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଯାଇପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୫୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଯଜ୍ଞପତ୍ନ୍ୟୁଦ୍ଧରଣଂ ନାମ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୩ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଇନ୍ଦ୍ରଯଜ୍ଞ-ନିବାରଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଭଗବାନପି ତତ୍ରୈବ ବଳଦେବେନ ସଂଯୁତଃ ।
ଅପଶ୍ୟନ୍ନିବସନ୍ ଗୋପାନିନ୍ଦ୍ରଯାଗକୃତୋଦ୍ୟମାନ୍ ॥ ୧

ତଦଭିଜ୍ଞୋଽପି ଭଗବାନ୍ ସର୍ବାତ୍ମା ସର୍ବଦର୍ଶନଃ ।
ପ୍ରଶ୍ରୟାବନତୋଽପୃଚ୍ଛଦ୍ ବୃଦ୍ଧାନ୍ ନନ୍ଦପୁରୋଗମାନ୍ ॥ ୨

କଥ୍ୟତାଂ ମେ ପିତଃ କୋଽୟଂ ସଂଭ୍ରମୋ ବ ଉପାଗତଃ ।
କିଂ ଫଳଂ କସ୍ୟ ଚୋଦ୍ଦେଶଃ କେନ ବା ସାଧ୍ୟତେ ମଖଃ ॥ ୩

ଏତଦ୍ ବ୍ରୂହି ମହାନ୍ କାମୋ ମହ୍ୟଂ ଶୁଶ୍ରୂଷବେ ପିତଃ ।
ନ ହି ଗୋପ୍ୟଂ ହି ସାଧୂନାଂ କୃତ୍ୟଂ ସର୍ବାତ୍ମନାମିହ ॥ ୪

ଅସ୍ତ୍ୟସ୍ୱପରଦୃଷ୍ଟୀନାମମିତ୍ରୋଦାସ୍ତବିଦ୍ୱିଷାମ୍ ।
ଉଦାସୀନୋଽରିବଦ୍ ବର୍ଜ୍ୟ ଆତ୍ମବତ୍ ସୁହୃଦୁଚ୍ୟତେ ॥ ୫

ଜ୍ଞାତ୍ୱାଜ୍ଞାତ୍ୱା ଚ କର୍ମାଣି ଜନୋଽୟମନୁତିଷ୍ଠତି ।
ବିଦୁଷଃ କର୍ମସିଦ୍ଧିଃ ସ୍ୟାତ୍ତଥା ନାବିଦୁଷୋ ଭବେତ୍ ॥ ୬

ତତ୍ର ତାବତ୍ କ୍ରିୟାଯୋଗୋ ଭବତାଂ କିଂ ବିଚାରିତଃ ।
ଅଥବା ଲୌକିକସ୍ତନ୍ମେ ପୃଚ୍ଛତଃ ସାଧୁ ଭଣ୍ୟତାମ୍ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ରହି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଏହିପରି ଅନେକ ପ୍ରକାର ଲୀଳା କରୁଥାନ୍ତି । ସେ ଦିନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେଠାକାର ଗୋପାଳମାନେ ମିଶି ଇନ୍ଦ୍ରପୂଜା କରିବାକୁ ଆୟୋଜନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ଓ ସର୍ବଜ୍ଞ । ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ବିଷୟ ଅଜଣା ନ ଥିଲା । ସେ ସବୁ କଥା ଜାଣିଥିଲେ । ତଥାପି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିନୟର ସହିତ ସେ ନନ୍ଦ ଆଦି ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ା ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ ॥ ୨ ॥ "ବାପା ! କଣ ଏଭଳି ଗୋଟାଏ ଉତ୍ସବ ଆସିଗଲା ଯେ, ଆପଣମାନେ ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛନ୍ତି ! କଣ ପାଇଁ ଏ ଯଜ୍ଞ ହେଉଛି ? ଏଥିରୁ କି ଫଳ ମିଳିବ ? ଏହି ଯଜ୍ଞ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଣ ? ବାପା ! ମତେ ଏସବୁ ଟିକିଏ ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥ ଏ ବିଷୟରେ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ମୋର ଭାରି ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି । ବାପା ! ଯେଉଁ ସାଧୁପୁରୁଷମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜର ଆତ୍ମା ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନିଜ-ପର ଭେଦଭାବ ନାହିଁ, ଯାହାଙ୍କ ବିଚାରରେ କେହି ଶତ୍ରୁ-ମିତ୍ର ଅଥବା ଉଦାସୀନ ନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଲୁଚାଇ ରଖିବା ଭଳି ତ କୌଣସି ବିଷୟ ଆଦୌ ନ ଥାଏ; ତଥାପି ଯଦି ସେପରି କିଛି ଘଟଣା ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଗୁପ୍ତ ବିଷୟ ଶତ୍ରୁକୁ ଯେପରି କୁହାଯିବା ଅନୁଚିତ, ଉଦାସୀନକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କୁହାଯିବା ଅନୁଚିତ । କିନ୍ତୁ ମିତ୍ର ତ ନିଜ ସମାନ ବୋଲି କୁହାଯାଏ; ତେଣୁ ମିତ୍ର ପାଖରେ କୌଣସି ବିଷୟ ଲୁଚାଇ ରଖିବା ଅନୁଚିତ ॥ ୪,୫ ॥ ସଂସାରୀ ମନୁଷ୍ୟ ନ ଜାଣି, ନ ବୁଝି ଅନେକପ୍ରକାର କର୍ମ କରେ । ସବୁ କଥା ବୁଝିଶୁଝି କରୁଥିବା ଲୋକର କର୍ମ ଯେପରି ସଫଳ ହୁଏ, ନ ବୁଝି ନ ଶୁଝି କରୁଥିବା ଲୋକର କର୍ମ ସେପରି ସଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୬ ॥ ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣମାନେ ଏହି ଯେଉଁ ଯଜ୍ଞ କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ତାହା ବିଜ୍ଞ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ବିଚାରବିମର୍ଶ କରି କରୁଛନ୍ତି, ନା ନାହିଁ; ତାହା ଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ମତ, ନା ଲୌକିକ— ଏସବୁ ବିଷୟ ଜାଣିବାକୁ ମୋର ଭାରି ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି । ଦୟାକରି ମୋତେ ସବୁକଥା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୭ ॥

ନନ୍ଦ ଉବାଚ

ପର୍ଜନ୍ୟୋ ଭଗବାନିନ୍ଦ୍ରୋ ମେଘାସ୍ତସ୍ୟାତ୍ମମୂର୍ତ୍ତୟଃ ।
ତେଽଭିବର୍ଷନ୍ତି ଭୂତାନାଂ ପ୍ରୀଣନଂ ଜୀବନଂ ପୟଃ ॥ ୮

ତଂ ତାତ ବୟମନ୍ୟେ ଚ ବାର୍ମୁଚାଂ ପତିମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ଦ୍ରବ୍ୟୈସ୍ତଦ୍ରେତସା ସିଦ୍ଧୈର୍ୟଜନ୍ତେ କ୍ରତୁଭିର୍ନରାଃ ॥ ୯

ତଚ୍ଛେଷେଣୋପଜୀବନ୍ତି ତ୍ରିବର୍ଗଫଲହେତବେ ।
ପୁଂସାଂ ପୁରୁଷକାରାଣାଂ ପର୍ଜନ୍ୟଃ ଫଳଭାବନଃ ॥ ୧୦

ଯ ଏବଂ ବିସୃଜେଦ୍ ଧର୍ମଂ ପାରମ୍ପର୍ଯ୍ୟାଗତଂ ନରଃ ।
କାମାଲ୍ଲୋଭାଦ୍ ଭୟାଦ୍ ଦ୍ୱେଷାତ୍ ସ ବୈ ନାପ୍ନୋତି ଶୋଭନମ୍ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବଚୋ ନିଶମ୍ୟ ନନ୍ଦସ୍ୟ ତଥାନ୍ୟେଷାଂ ବ୍ରଜୌକସାମ୍ ।
ଇନ୍ଦ୍ରାୟ ମନ୍ୟୁଂ ଜନୟନ୍ ପିତରଂ ପ୍ରାହ କେଶବଃ ॥ ୧୨

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

କର୍ମଣା ଜାୟତେ ଜନ୍ତୁଃ କର୍ମଣୈବ ବିଲୀୟତେ ।
ସୁଖଂ ଦୁଃଖଂ ଭୟଂ କ୍ଷେମଂ କର୍ମଣୈବାଭିପଦ୍ୟତେ ॥ ୧୩

ଅସ୍ତି ଚେଦୀଶ୍ୱରଃ କଶ୍ଚିତ୍ ଫଲରୂପ୍ୟନ୍ୟକର୍ମଣାମ୍ ।
କର୍ତ୍ତାରଂ ଭଜତେ ସୋଽପି ନ ହ୍ୟକର୍ତ୍ତୁଃ ପ୍ରଭୁର୍ହି ସଃ ॥ ୧୪

କିମିନ୍ଦ୍ରେଣେହ ଭୂତାନାଂ ସ୍ୱସ୍ୱକର୍ମାନୁବର୍ତ୍ତିନାମ୍ ।
ଅନୀଶେନାନ୍ୟଥା କର୍ତ୍ତୁଂ ସ୍ୱଭାବବିହିତଂ ନୃଣାମ୍ ॥ ୧୫

ସ୍ୱଭାବତନ୍ତ୍ରୋ ହି ଜନଃ ସ୍ୱଭାବମନୁବର୍ତ୍ତତେ ।
ସ୍ୱଭାବସ୍ଥମିଦଂ ସର୍ବଂ ସଦେବାସୁରମାନୁଷମ୍ ॥ ୧୬

ଦେହାନୁଚ୍ଚାବଚାଞ୍ଜନ୍ତୁଃ ପ୍ରାପ୍ୟୋତ୍ସୃଜତି କର୍ମଣା ।
ଶତ୍ରୁର୍ମିତ୍ରମୁଦାସୀନଃ କର୍ମୈବ ଗୁରୁରୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୭

ନନ୍ଦ କହିଲେ—ବାବୁରେ ! ଭଗବାନ ଇନ୍ଦ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ବର୍ଷା କରୁଥିବା ମେଘମାନଙ୍କର ରାଜା । ଏସବୁ ମେଘ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କରି ରୂପ । ଏମାନେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ତୃପ୍ତ କରୁଥିବା ଏବଂ ଜୀବନ ଦାନ କରୁଥିବା ଜଳ ବର୍ଷା କରନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ବୁଝିଲୁ ଧନ ! କେବଳ ଆମେ ନୋହୁଁ, ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ମେଘପତି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରନ୍ତି । ଯେଉଁସବୁ ସାମଗ୍ରୀରେ ପୂଜା କରାଯାଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ର ବର୍ଷାଉଥିବା ଜଳ ହେତୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ॥ ୯ ॥ ତାଙ୍କର ଯଜ୍ଞ କରିବା ପରେ ଯାହା କିଛି ବଳେ, ସେହି ଅନ୍ନ ଗ୍ରହଣ କରି ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରୁ । ମନୁଷ୍ୟମାନେ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଯେଉଁ କର୍ମ କରନ୍ତି, ଇନ୍ଦ୍ର ହିଁ ସେହି କର୍ମର ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ଏହି ଧର୍ମ ଆମର କୁଳପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ଚଳିଆସୁଛି । ଯେଉଁ ଲୋକ କାମ, ଲୋଭ, ଭୟ ଅଥବା ଦ୍ୱେଷବଶତଃ ଏପରି ପରମ୍ପରାଗତ ଧର୍ମ ଛାଡ଼ିଦିଏ, ତାର କଦାପି ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ କେଶବ ନନ୍ଦ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କ୍ରୁଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପିତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୨ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ବାପା ! ପ୍ରାଣୀ ନିଜର କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଜନ୍ମ ହୁଏ ଏବଂ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ହିଁ ମରେ । ତାକୁ ତାର କର୍ମ ଅନୁସାରେ ହିଁ ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ଭୟ, ମଙ୍ଗଳ ଓ ଅମଙ୍ଗଳ ଫଳ ମିଳିଥାଏ ॥ ୧୩ ॥ ଯଦି କର୍ମରୁ ସବୁ କିଛି ମିଳେ ବୋଲି ନ ମାନି, ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ହିଁ କର୍ମଫଳଦାତା ବୋଲି ଧରାଯାଏ, ତେବେ ମଧ୍ୟ ସେ କର୍ମ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟକୁ ହିଁ ତାର କର୍ମାନୁସାରେ ଫଳ ଦେବେ । ଯେ କର୍ମ କରୁନାହିଁ, ତା'ଉପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଚଳିବ ନାହିଁ । (ତାକୁ ସେ ଫଳ ଦେଇପାରିବେ ନାହିଁ) ॥ ୧୪ ॥ ଯଦି ସବୁ ପ୍ରାଣୀ ନିଜ ନିଜର କର୍ମଫଳ ହିଁ ଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ଆମର ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରେ କି ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି? ଯଦି ଇନ୍ଦ୍ର ମନୁଷ୍ୟର ପୂର୍ବସଂସ୍କାର ଅନୁସାରେ ପ୍ରାପ୍ତ କର୍ମଫଳକୁ ବଦଳାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ, ତେବେ ତାଙ୍କଠାରେ ଆମର କି ପ୍ରୟୋଜନ? ॥ ୧୫ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ତାର ସ୍ୱଭାବ (ପୂର୍ବସଂସ୍କାର)ର ଅଧୀନ । ସେ ସେହି ସ୍ୱଭାବକୁ ଅନୁସରଣ କରେ । ଏପରି କି ଦେବତା, ଅସୁର, ମନୁଷ୍ୟ ଆଦିଙ୍କ ସମଷ୍ଟିରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ସ୍ୱଭାବ ଉପରେ ହିଁ ଆଧାରିତ ॥ ୧୬ ॥ ଜୀବ ନିଜର କର୍ମାନୁସାରେ ହିଁ ଉତ୍ତମ ଓ ଅଧମ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରେ ଓ

ତସ୍ମାତ୍ ସମ୍ପୂଜୟେତ୍ କର୍ମ ସ୍ୱଭାବସ୍ଥଃ ସ୍ୱକର୍ମକୃତ୍ ।
ଅଞ୍ଜସା ଯେନ ବର୍ତ୍ତେତ ତଦେବାସ୍ୟ ହି ଦୈବତମ୍ ॥ ୧୮

ଆଜୀବ୍ୟୈକତରଂ ଭାବଂ ଯସ୍ତ୍ୱନ୍ୟମୁପଜୀବତି ।
ନ ତସ୍ମାଦ୍ ବିନ୍ଦତେ କ୍ଷେମଂ ଜାରଂ ନାର୍ଯ୍ୟସତୀ ଯଥା ॥ ୧୯

ବର୍ତ୍ତେତ ବ୍ରହ୍ମଣା ବିପ୍ରୋ ରାଜନ୍ୟୋ ରକ୍ଷୟା ଭୁବଃ ।
ବୈଶ୍ୟସ୍ତୁ ବାର୍ତ୍ତୟା ଜୀବେଚ୍ଛୂଦ୍ରସ୍ତୁ ଦ୍ୱିଜସେବୟା ॥ ୨୦

କୃଷିବାଣିଜ୍ୟଗୋରକ୍ଷା କୁସୀଦଂ ତୁର୍ଯ୍ୟମୁଚ୍ୟତେ ।
ବାର୍ତ୍ତା ଚତୁର୍ବିଧା ତତ୍ର ବୟଂ ଗୋବୃତ୍ତୟୋଽନିଶମ୍ ॥ ୨୧

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ସ୍ଥିତ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତ୍ୟନ୍ତହେତବଃ ।
ରଜସୋତ୍ପଦ୍ୟତେ ବିଶ୍ୱମନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ବିବିଧଂ ଜଗତ୍ ॥ ୨୨

ରଜସା ଚୋଦିତା ମେଘା ବର୍ଷନ୍ତ୍ୟମ୍ବୂନି ସର୍ବତଃ ।
ପ୍ରଜାସ୍ତୈରେବ ସିଦ୍ଧ୍ୟନ୍ତି ମହେନ୍ଦ୍ରଃ କିଂ କରିଷ୍ୟତି ॥ ୨୩

ନ ନଃ ପୁରୋ ଜନପଦା ନ ଗ୍ରାମା ନ ଗୃହା ବୟମ୍ ।
ନିତ୍ୟଂ ବନୌକସସ୍ତାତ ବନଶୈଳନିବାସିନଃ ॥ ୨୪

ତସ୍ମାଦ୍ ଗବାଂ ବ୍ରାହ୍ମଣାନାମଦ୍ରେଶ୍ଚାରଭ୍ୟତାଂ ମଖଃ ।
ଯ ଇନ୍ଦ୍ରଯାଗସମ୍ଭାରାସ୍ତୈରୟଂ ସାଧ୍ୟତାଂ ମଖଃ ॥ ୨୫

ପଚ୍ୟନ୍ତାଂ ବିବିଧାଃ ପାକାଃ ସୂପାନ୍ତାଃ ପାୟସାଦୟଃ ।
ସଂଯାବାପୂପଶଷ୍କୁଲ୍ୟଃ ସର୍ବଦୋହଶ୍ଚ ଗୃହ୍ୟତାମ୍ ॥ ୨୬

ହୂୟନ୍ତାମଗ୍ନୟଃ ସମ୍ୟଗ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣୈର୍ବ୍ରହ୍ମବାଦିଭିଃ ।
ଅନ୍ନଂ ବହୁବିଧଂ ତେଭ୍ୟୋ ଦେୟଂ ବୋ ଧେନୁଦକ୍ଷିଣାଃ ॥ ୨୭

ତ୍ୟାଗ କରେ । ନିଜର କର୍ମ ହିଁ ଶତ୍ରୁ, ମିତ୍ର ଓ ଉଦାସୀନରୂପେ ଦେଖାଦିଏ; ଏପରି କି କର୍ମ ହିଁ ଗୁରୁ ଓ କର୍ମ ହିଁ ଈଶ୍ୱର ॥ ୧୭ ॥ ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ପୂର୍ବସଂସ୍କାର ଅନୁସାରେ ମିଳିଥିବା ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଶ୍ରମର ଅନୁକୂଳ ଧର୍ମ ପାଳନ କରି କର୍ମକୁ ହିଁ ଆଦର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯାହାଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର ସହଜରେ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ହୁଏ, ତାହା ହିଁ ତାର ଇଷ୍ଟଦେବ ॥ ୧୮ ॥

ଯେ ପ୍ରାଣୀ ନିଜ କର୍ମ ଛାଡ଼ି । ଅନ୍ୟ ଜୀବିକା ଲୋଭେ ଲୋଡ଼ି ॥
ଦୁର୍ଗତି ପଥ ଆବୋରନ୍ତି । ଯେସନେ ବିଟପୀ ଯୁବତୀ ॥

ନିଜର ଜୀବିକା ଚଳାଉଥିବା ଦେବତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅନ୍ୟ କାହାର ଉପାସନା କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ତାଙ୍କ ଠାରୁ କେବେ ବି ସୁଖ ପାଏ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ-ଅଧ୍ୟାପନାଦ୍ୱାରା, କ୍ଷତ୍ରିୟ ପ୍ରଜାପାଳନଦ୍ୱାରା, ବୈଶ୍ୟ କୃଷିବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଏବଂ ଶୂଦ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ଅନ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କର ସେବା କରିବାଦ୍ୱାରା ନିଜର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୦ ॥ ବୈଶ୍ୟମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତି ଚାରିପ୍ରକାର—କୃଷି, ବାଣିଜ୍ୟ, ଗୋରକ୍ଷା ଏବଂ ମହାଜନୀ (କରଜ ଦେଇ ସୁଧ ନେବା) । ଏହି ଚାରିଟି ମଧ୍ୟରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ—ଗୋପାଳନ ହିଁ ସର୍ବଦା କରୁଥାଉଁ ॥ ୨୧ ॥ ବାପା ! ଏହି ସଂସାରର ସ୍ଥିତି, ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ଲୟର କାରଣ ହେଉଛି ଯଥାକ୍ରମେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ, ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣ । ଏହି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଜୀବଜଗତ୍ ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷଙ୍କ ସଂଯୋଗ ହେତୁ ରଜୋଗୁଣଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ॥ ୨୨ ॥ ସେହି ରଜୋଗୁଣର ପ୍ରେରଣାରୁ ମେଘମାନେ ସବୁଆଡ଼େ ଜଳ ବୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ତା'ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ନ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଓ ଅନ୍ନଦ୍ୱାରା ହିଁ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ହୁଏ । ଏଥିରେ ଭଲା ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର କି ହାତ ରହିଲା ! ସେ ଭଲା କଣ କରିପାରିବେ ! ॥ ୨୩ ॥

ଦେଖନ୍ତୁ, ଆମ ପାଖରେ କୌଣସି ଦେଶର ରାଜ୍ୟାଧିକାର ନାହିଁ, କି କୌଣସି ନଗର ମଧ୍ୟ ଆମ ଅଧୀନରେ ନାହିଁ । ଆମର ଗାଆଁ କି ଘର ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ଆମେ ତ ସବୁବେଳେ ବନବାସୀ; ବଣପାହାଡ଼ ହିଁ ଆମର ଘର ॥ ୨୪ ॥ ତେଣୁ, ଚାଲ ଆମେ ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଗିରିରାଜଙ୍କ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା । ଇନ୍ଦ୍ରପୂଜା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁସବୁ ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇଛି, ସେହିଥିରେ ଏହି ପୂଜାନୁଷ୍ଠାନ କରାଯାଉ ॥ ୨୫ ॥ ଖିରି, ପୁରି, ହାଲୁଆ, ବୁନ୍ଦିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମୁଗଡ଼ାଲି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାନାପ୍ରକାର ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉ । ବ୍ରଜର ସବୁଯାକ କ୍ଷୀର ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଉ ॥ ୨୬ ॥ ବୈଦିକ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଲରୂପେ ହୋମ କରାଯାଉ । ସେମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର

ଅନ୍ୟେଭ୍ୟଶ୍ଚାଶ୍ୱଚଣ୍ଡାଳପତିତେଭ୍ୟୋ ଯଥାର୍ହତଃ ।
ଯବସଂ ଚ ଗବାଂ ଦତ୍ତ୍ୱା ଗିରୟେ ଦୀୟତାଂ ବଳିଃ ॥ ୨୮

ସ୍ୱଳଙ୍କୃତା ଭୁକ୍ତବନ୍ତଃ ସ୍ୱନୁଲିପ୍ତାଃ ସୁବାସସଃ ।
ପ୍ରଦକ୍ଷିଣଂ ଚ କୁରୁତ ଗୋବିପ୍ରାନଳପର୍ବତାନ୍ ॥ ୨୯

ଏତନ୍ମମ ମତଂ ତାତ କ୍ରିୟତାଂ ଯଦି ରୋଚତେ ।
ଅୟଂ ଗୋବ୍ରାହ୍ମଣାଦ୍ରୀଣାଂ ମହ୍ୟଂ ଚ ଦୟିତୋ ମଖଃ ॥ ୩୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କାଳାତ୍ମନା ଭଗବତା ଶକ୍ରଦର୍ପଂ ଜିଘାଂସତା ।
ପ୍ରୋକ୍ତଂ ନିଶମ୍ୟ ନନ୍ଦାଦ୍ୟାଃ ସାଧ୍ୱଗୃହ୍ଣନ୍ତ ତଦ୍ୱଚଃ ॥ ୩୧

ତଥା ଚ ବ୍ୟଦଧୁଃ ସର୍ବଂ ଯଥାଽଽହ ମଧୁସୂଦନଃ ।
ବାଚୟିତ୍ୱା ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ତଦ୍ ଦ୍ରବ୍ୟେଣ ଗିରିଦ୍ୱିଜାନ୍ ॥ ୩୨

ଉପହୃତ୍ୟ ବଳୀନ୍ ସର୍ବାନାଦୃତା ଯବସଂ ଗବାମ୍ ।
ଗୋଧନାନି ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ଗିରିଂ ଚକ୍ରୁଃ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣମ୍ ॥ ୩୩

ଅନାଂସ୍ୟନଡୁଦ୍ଯୁକ୍ତାନି ତେ ଚାରୁହ୍ୟ ସ୍ୱଳଙ୍କୃତାଃ ।
ଗୋପ୍ୟଶ୍ଚ କୃଷ୍ଣବୀର୍ଯ୍ୟାଣି ଗାୟନ୍ତ୍ୟଃ ସଦ୍ୱିଜାଶିଷଃ ॥ ୩୪

କୃଷ୍ଣସ୍ତ୍ୱନ୍ୟତମଂ ରୂପଂ ଗୋପବିଶ୍ରମ୍ଭଣଂ ଗତଃ ।
ଶୈଳୋଽସ୍ମୀତି ବ୍ରୁବନ୍ ଭୂରି ବଳିମାଦଦ୍ ବୃହଦ୍ୱପୁଃ ॥ ୩୫

ଖାଦ୍ୟେଦ୍ରବ୍ୟ ଭୋଜନ କରାଇ ଓ ଧେନୁଦାନ କରି ଭଲରୂପେ ଦକ୍ଷିଣା ଦିଆଯାଉ ॥ ୨୭ ॥ ତା'ଛଡ଼ା ଚଣ୍ଡାଳ, ପତିତ—ଏପରି କି, ବିରାଡ଼ି-କୁକୁର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଖାଦ୍ୟାଦି ଦିଆଯାଉ, ଗାଈଗୋରୁଙ୍କୁ ଭଲ ଭଲ ଘାସ ଖାଇବାକୁ ଦିଆଯାଉ ଏବଂ ଗିରିରାଜଙ୍କୁ ଭୋଗ ଲଗାଯାଉ ॥ ୨୮ ॥ ଏସବୁ କରିସାରି ଆମେ ସମସ୍ତେ ଭଲଭାବରେ ପ୍ରସାଦ ପାଇବା ଓ ଭଲ ଭଲ ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧି, ଗହଣାଗାଣ୍ଠିରେ ସଜବାଜ ହୋଇ, ଚନ୍ଦନ ଲଗାଇ ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଅଗ୍ନି ତଥା ଗିରିରାଜ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରିବା ॥ ୨୯ ॥ ବାପା ! ମୋ ମତରେ, ଏହା ହିଁ କରାଯିବା ଉତ୍ତମ । ଯଦି ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମୋ'କଥା ଭଲ ଲାଗୁଛି, ତେବେ ଏହା ହିଁ କରାଯାଉ । ଏହି ପୂଜା ଓ ଯଜ୍ଞ ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ତଥା ଗିରିରାଜଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ ଲାଗିବ । ମୋତେ ତ ଏଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ ଖୁବ୍ ଭଲ ଲାଗେ ॥ ୩୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କାଳସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗର୍ବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ଭଗବାନ ଏପରି କହିବାରୁ ତାଙ୍କ କଥାରେ ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନେ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ରାଜି ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୧ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେଉଁରୂପେ ପୂଜା ଇତ୍ୟାଦି କରିବାକୁ କହିଥିଲେ, ସେହି ଅନୁସାରେ ପୂଜା, ହୋମ ଆଦି ଆରମ୍ଭ କରାଗଲା । ପ୍ରଥମେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସ୍ୱସ୍ତିବାଚନ କଲେ । ତା'ପରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପୂଜାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିବା ସମସ୍ତ ସାମଗ୍ରୀ ଆଦରର ସହିତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ତଥା ଗିରିରାଜଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା । ଗାଈଗୋରୁଙ୍କୁ ଟଟକା ଘାସ ଖାଇବାକୁ ଦିଆଗଲା । ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି, ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନେ ତଥା ଗୋପୀ-ଗୋପୀଲୁଣୀମାନେ ଭଲ ଭଲ ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧି ବେଶଭୂଷା ହୋଇଗଲେ । ଆଗେ ଆଗେ ଗାଈପଲ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଆଶୀର୍ବଚନ ପାଠ କରୁଥାନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତେ ଶଗଡ଼ମାନଙ୍କରେ ବସି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳା ଗାନ କରି କରି ଗିରିରାଜ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କଲେ ॥ ୩୨-୩୪ ॥ ଗୋପୀଗୋପାଳମାନଙ୍କ ମନରେ ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମାଇବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଇତିମଧ୍ୟରେ ଏକ ଭିନ୍ନ ଓ ବିରାଟ ରୂପ ଧରି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତ ଉପରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ 'ମୁଁ ହେଉଛି ଗିରିରାଜ' ଏଭଳି ପରିଚୟ ଦେଇ ଗିରିରାଜଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରାଯାଇଥିବା ସକଳ ନୈବେଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୫ ॥

ତସ୍ମୈ ନମୋ ବ୍ରଜଜନୈଃ ସହ ଚକ୍ରେଽଽତ୍ମନାଽଽତ୍ମନେ ।
ଅହୋ ପଶ୍ୟତ ଶୈଳୋଽସୌ ରୂପୀ ନୋଽନୁଗ୍ରହଂ ବ୍ୟଧାତ୍ ॥ ୩୬

ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ସେହି ରୂପକୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ସେହି ରୂପକୁ ପ୍ରଣାମ କରି କହିଲେ, "ଦେଖ ! ଦେଖ ! କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା ! ସ୍ୱୟଂ ଗିରିରାଜ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ଆମକୁ କୃପା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ସେ ତ ଯେପରି ଚାହିଁବେ, ସେପରି ରୂପ ଧରିପାରିବେ । ଯେଉଁ ବନବାସୀ ଜୀବ ତାଙ୍କୁ ଅନାଦର କରିବ, ସେ ତାକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବେ । ଆସ, ଆସ ! ଆମେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ତଥା ଆମ ଗାଈଗୋରୁଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଗିରିରାଜଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରିବା ।" ॥ ୩୭ ॥

ଏଷୋଽବଜାନତୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନ୍ କାମରୂପୀ ବନୌକସଃ ।
ହନ୍ତି ହ୍ୟସ୍ମୈ ନମସ୍ୟାମଃ ଶର୍ମଣେ ଆତ୍ମନୋ ଗବାମ୍ ॥ ୩୭

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ନନ୍ଦ ଆଦି ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ା ଗୋପାଳମାନେ ଏପରିଭାବରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତ, ଗୋରୁ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜା କଲେ । ଶେଷରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ସମସ୍ତେ ବ୍ରଜକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୩୮ ॥

ଇତ୍ୟଦ୍ରିଗୋଦ୍ୱିଜମଖଂ ବାସୁଦେବପ୍ରଣୋଦିତାଃ ।
ଯଥା ବିଧାୟ ତେ ଗୋପାଃ ସହକୃଷ୍ଣା ବ୍ରଜଂ ଯୟୁଃ ॥ ୩୮

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ
ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୪ ॥

✦✦✦

ଅଥ ପଞ୍ଚବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଧାରଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ତଦାଽଽତ୍ମନଃ ପୂଜାଂ ବିଜ୍ଞାୟ ବିହତାଂ ନୃପ ।
ଗୋପେଭ୍ୟଃ କୃଷ୍ଣନାଥେଭ୍ୟୋ ନନ୍ଦାଦିଭ୍ୟଶ୍ଚୁକୋପ ସଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଇନ୍ଦ୍ର ନିଜର ପୂଜା ବନ୍ଦ କରିଦିଆଗଲା ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ପାଇ ନନ୍ଦ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୋପାଳମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭୀଷଣ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ କ୍ରୋଧ କଲେ ହେବ କଣ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ନିଜର ପଦବୀ ହେତୁ ବଡ଼ ଅଭିମାନୀ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ସେ ଭାବୁଥିଲେ, ସେ ହିଁ ତ୍ରିଲୋକର ଈଶ୍ୱର । ସେ ରାଗିଯାଇ ସାଂବର୍ତ୍ତକ ନାମକ ପ୍ରଳୟଙ୍କର ମେଘଗଣଙ୍କୁ ଡକାଇ ବ୍ରଜ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଇ କହିଲେ—॥ ୨ ॥ "ଆରେ ! ସେ ବଣୁଆ ଗଉଡ଼ଗୁଡ଼ାଙ୍କର କେଡ଼େ ଗର୍ବ ! ସତରେ, ଏସବୁ ଧନର ନିଶା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ଦେଖିଲ, ଗୋଟାଏ ସାମାନ୍ୟ ମଣିଷ କୃଷ୍ଣର କଥାରେ ପଡ଼ି ସେମାନେ ମୋ ପରି ଦେବରାଜଙ୍କୁ ବି ଅପମାନିତ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ପୃଥିବୀରେ ତ ମୂର୍ଖଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ ରେ ! ମୂର୍ଖମାନେ ଯେପରି ଭବସାଗରକୁ ପାରି ହେବାର ପ୍ରକୃତ ସାଧନ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ଛାଡ଼ିଦେଇ, ନାଆଁକୁ ମାତ୍ର ଡଙ୍ଗା ବୋଲାଉଥିବା ଭଙ୍ଗାନାଆରେ ବସି ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ମମୟ ଯଜ୍ଞ କରି ଏହି ଘୋର ସଂସାରସାଗରକୁ ପାରିହେବାକୁ

ଗଣଂ ସାଂବର୍ତ୍ତକଂ ନାମ ମେଘାନାଂ ଚାନ୍ତକାରିଣାମ୍ ।
ଇନ୍ଦ୍ରଃ ପ୍ରାଚୋଦୟତ୍ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ବାକ୍ୟଂ ଚାହେଶମାନ୍ୟୁତ ॥ ୨

ଅହୋ ଶ୍ରୀମଦମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ଗୋପାନାଂ କାନନୌକସାମ୍ ।
କୃଷ୍ଣଂ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମୁପାଶ୍ରିତ୍ୟ ଯେ ଚକ୍ରୁର୍ଦେବହେଳନମ୍ ॥ ୩

ଯଥାଦୃଢୈଃ କର୍ମମୟୈଃ କ୍ରତୁଭିର୍ନାମନୌନିଭୈଃ ।
ବିଦ୍ୟାମାନ୍ୱୀକ୍ଷିକୀଂ ହିତ୍ୱା ତିତୀର୍ଷନ୍ତି ଭବାର୍ଣ୍ଣବମ୍ ॥ ୪

ବାଚାଳଂ ବାଳିଶଂ ସ୍ତବ୍ଧମଜ୍ଞଂ ପଣ୍ଡିତମାନିନମ୍ ।
କୃଷ୍ଣଂ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମୁପାଶ୍ରିତ୍ୟ ଗୋପା ମେ ଚକ୍ରୁରପ୍ରିୟମ୍ ॥ ୫

ଏଷାଂ ଶ୍ରିୟାବଲିପ୍ତାନାଂ କୃଷ୍ଣେନାଧ୍ମାୟିତାତ୍ମନାମ୍ ।
ଧୁନୁତ ଶ୍ରୀମଦସ୍ତମ୍ଭଂ ପଶୂନ୍ ନୟତ ସଂକ୍ଷୟମ୍ ॥ ୬

ଅହଂ ଚୈରାବତଂ ନାଗମାରୁହ୍ୟାନୁବ୍ରଜେ ବ୍ରଜମ୍ ।
ମରୁଦ୍‌ଗଣୈର୍ମହାବୀର୍ଯ୍ୟୈର୍ନନ୍ଦଗୋଷ୍ଠଜିଘାଂସୟା ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ମଘବତାଽଽଜ୍ଞପ୍ତା ମେଘା ନିର୍ମୁକ୍ତବନ୍ଧନାଃ ।
ନନ୍ଦଗୋକୁଳମାସାରୈଃ ପୀଡ଼ୟାମାସୁରୋଜସା ॥ ୮

ବିଦ୍ୟୋତମାନା ବିଦ୍ୟୁଦ୍ଭିଃ ସ୍ତନନ୍ତଃ ସ୍ତନୟିତ୍ନୁଭିଃ ।
ତୀବ୍ରୈର୍ମରୁଦ୍‌ଗଣୈର୍ନୁନ୍ନା ବବୃଷୁର୍ଜଳଶର୍କରାଃ ॥ ୯

ସ୍ଥୂଣାସ୍ଥୂଳା ବର୍ଷଧାରା ମୁଞ୍ଚତ୍ସ୍ୱଭ୍ରେଷ୍ୱଭୀକ୍ଷ୍ଣଶଃ ।
ଜଳୌଘୈଃ ପ୍ଲାବ୍ୟମାନା ଭୂର୍ନାଦୃଶ୍ୟତ ନତୋନ୍ନତମ୍ ॥ ୧୦

ଅତ୍ୟାସାରାତିବାତେନ ପଶବୋ ଜାତବେପନାଃ ।
ଗୋପା ଗୋପ୍ୟଶ୍ଚ ଶୀତାର୍ତ୍ତା ଗୋବିନ୍ଦଂ ଶରଣଂ ଯୟୁଃ ॥ ୧୧

ଶିରଃ ସୁତାଂଶ୍ଚ କାୟେନ ପ୍ରଚ୍ଛାଦ୍ୟାସାରପୀଡ଼ିତାଃ ।
ବେପମାନା ଭଗବତଃ ପାଦମୂଳମୁପାୟୟୁଃ ॥ ୧୨

କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ମହାଭାଗ ତ୍ୱନ୍ନାଥଂ ଗୋକୁଳଂ ପ୍ରଭୋ ।
ତ୍ରାତୁମର୍ହସି ଦେବାନ୍ନଃ କୁପିତାଦ୍ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ॥ ୧୩

ଗ୍ରହାନ୍ତି, ସେମାନେ ସେହିପରି ମୋ ପରି ଦେବରାଜଙ୍କୁ ହେୟ ଜ୍ଞାନ କରି, ସେହି କୃଷ୍ଣ କହିବା ଅନୁସାରେ କର୍ମ କଲେ ॥ ୪ ॥ ସେ ବାଚାଳ କୃଷ୍ଣ ନିତାନ୍ତ ଅବୋଧ ବାଳକ, ଅଭିମାନୀ ଓ ଅଜ୍ଞାନୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ବିରାଟ ପଣ୍ଡିତ ଭାବୁଛି । ତାକୁ ମରଣ ଗୋଡ଼େଇଲାଣି; ତଥାପି ଏ ଗଉଡ଼ଗୁଡାକ ତାରି ଭରସାରେ ମୋତେ ଅବହେଳା କଲେ ॥ ୫ ॥ ଏକେ ତ ସେଗୁଡ଼ାକ ଧନନିଶାରେ ମାତାଲ ହେଉଥିଲେ; ତା'ଉପରେ ସେହି କୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଆହୁରି ଉସୁକାଇ ଦେଲା । ତେଣୁ ତୁମେସବୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କର ଧନଗର୍ବ ଓ ଟାଣପଣ ଭାଙ୍ଗିଦିଅ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଗାଈଗୋରୁ ଆଦି ଯେତେ ପଶୁ ଅଛନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଧ୍ୱଂସ କରିଦିଅ ॥ ୬ ॥ ମୁଁ ବି ସବୁ ପବନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ସେହି ନନ୍ଦର ବ୍ରଜକୁ ବିଧ୍ୱଂସ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଐରାବତ ହାତୀରେ ବସି ତୁମ ପଛେ ପଛେ ଯାଉଛି ଚାଲ ।'' ॥୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରଳୟଙ୍କର ମେଘମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଆଜ୍ଞା ଦେଇ ଇନ୍ଦ୍ର ସେମାନଙ୍କର ବନ୍ଧନ ଖୋଲିଦେଲେ । ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହୋଇ ମେଘମାନେ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ନନ୍ଦରାଜାଙ୍କ ବ୍ରଜ (ବୃନ୍ଦାବନ) ଉପରକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲେ ଏବଂ ମୁଷଳଧାରାରେ ବର୍ଷା କରି ସମଗ୍ର ବ୍ରଜଟାକୁ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୮ ॥ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବିଜୁଳି ଚମକିଲା । ମେଘମାନେ ପରସ୍ପର ସହିତ ପିଟି ହୋଇ ଭୀଷଣ ଗର୍ଜନ କଲେ ଏବଂ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଝଡ଼ ଉଠି ବଡ଼ ବଡ଼ କୁଆପଥର ବୃଷ୍ଟି ହେଲା ॥ ୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଦଳ ଦଳ ବାଦଲ ଘୋଟି ଆସି ତୁହାକୁ ତୁହା ମୁଷଳଧାରାରେ ବର୍ଷା କରିବାରୁ ସମଗ୍ର ବ୍ରଜଭୂମି ଜଳମଗ୍ନ ହୋଇଗଲା ଓ ଖାଲ କେଉଁଠି, ଢିପ କେଉଁଠି, ଜାଣିବା କଷ୍ଟକର ହୋଇଗଲା ॥ ୧୦ ॥ ଭୀଷଣ ବର୍ଷା ଓ ବାତ୍ୟାର ଦାଉରେ ଯେତେବେଳେ ସବୁ ଗାଈଗୋରୁ ଥରହର ହୋଇ କମ୍ପିଲେ, ଗୋପାଳ ଓ ଗୋପାଳୁଣୀମାନେ ମଧ୍ୟ ବର୍ଷା ଓ ଶୀତରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ, ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ଆସି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରଣ ପଶିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ଭୀଷଣ ବର୍ଷାମାଡ଼ରେ ଅଥୟ ହୋଇଯିବାରୁ ସମସ୍ତେ ମୁଣ୍ଡପୋତି ଓ ଛୁଆଙ୍କୁ ଜାକିଜୁକି ଛାତିରେ ଚାପି ଧରି ଥରି ଥରି ଆସି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ କହିଲେ, ''ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ହେ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ! ହେ ମହାଭାଗ ! ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କେବଳ ତୁମେ ହିଁ ଆମର ରକ୍ଷକ । ହେ ସମଗ୍ର ଗୋକୁଳର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ! ହେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ! କେବଳ ତୁମେ ହିଁ ଆମକୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କ୍ରୋଧରୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବ ।'' ॥ ୧୩ ॥

ଶିଳାବର୍ଷନିପାତେନ ହନ୍ୟମାନମଚେତନମ୍ ।
ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ମେନେ କୁପିତେନ୍ଦ୍ରକୃତଂ ହରିଃ ॥ ୧୪

ଅପର୍ତ୍ତ୍ୱତ୍ୟୁଲ୍ବଣଂ ବର୍ଷମତିବାତଂ ଶିଳାମୟମ୍ ।
ସ୍ୱଯାଗେ ବିହତେଽସ୍ମାଭିରିନ୍ଦ୍ରୋ ନାଶାୟ ବର୍ଷତି ॥ ୧୫

ତତ୍ର ପ୍ରତିବିଧିଂ ସମ୍ୟଗାତ୍ମଯୋଗେନ ସାଧୟେ ।
ଲୋକେଶମାନିନାଂ ମୌଢ୍ୟାଦ୍ଧରିଷ୍ୟେ ଶ୍ରୀମଦଂ ତମଃ ॥ ୧୬

ନ ହି ସଦ୍ଭାବଯୁକ୍ତାନାଂ ସୁରାଣାମୀଶବିସ୍ମୟଃ ।
ମତ୍ତୋଽସତାଂ ମାନଭଙ୍ଗଃ ପ୍ରଶମାୟୋପକଳ୍ପତେ ॥ ୧୭

ତସ୍ମାନ୍ମଚ୍ଛରଣଂ ଗୋଷ୍ଠଂ ମନ୍ନାଥଂ ମତ୍ପରିଗ୍ରହମ୍ ।
ଗୋପାୟେ ସ୍ୱାତ୍ମଯୋଗେନ ସୋଽୟଂ ମେ ବ୍ରତ ଆହିତଃ ॥ ୧୮

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱୈକେନ ହସ୍ତେନ କୃତ୍ୱା ଗୋବର୍ଦ୍ଧନାଚଳମ୍ ।
ଦଧାର ଲୀଳୟା କୃଷ୍ଣଶ୍ଛତ୍ରାକମିବ ବାଳକଃ ॥ ୧୯

ଅଥାହ ଭଗବାନ୍ ଗୋପାନ୍ ହେଽମ୍ବ ତାତ ବ୍ରଜୌକସଃ ।
ଯଥୋପଜୋଷଂ ବିଶତ ଗିରିଗର୍ତ୍ତଂ ସଗୋଧନାଃ ॥ ୨୦

ନ ତ୍ରାସ ଇହ ବଃ କାର୍ଯ୍ୟୋ ମଦ୍ଧସ୍ତାଦ୍ରିନିପାତନେ ।
ବାତବର୍ଷଭୟେନାଲଂ ତତ୍ତ୍ରାଣଂ ବିହିତଂ ହି ବଃ ॥ ୨୧

ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ, ବର୍ଷା ଓ କୁଆପଥରମାଡ଼ରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ସମସ୍ତେ ବେହୋସ ପ୍ରାୟ ହୋଇଗଲେଣି । ସେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ଏ ସମସ୍ତ କୃତିତ୍ୱ ହେଉଛି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର । ସେ ହିଁ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରି ଏପରି କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, ''ଆମେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପୂଜା ବନ୍ଦ କରିଦେଲୁ; ସେହି ରାଗରେ ସେ ବ୍ରଜପୁରଟାକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅକାଳରେ ଝଡ଼ତୋଫାନ ଓ କୁଆପଥର ସାଙ୍ଗକୁ ଘୋର ବର୍ଷା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ଠିକ୍ ଅଛି । ମୁଁ ବି ମୋ ଯୋଗମାୟାବଳରେ ଏହାର ଉପଯୁକ୍ତ ଜବାବ ଦେବି । ସେ ମୂର୍ଖତାବଶତଃ ନିଜକୁ ଲୋକପାଳ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି; ମୁଁ ତାଙ୍କ ଧନ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଗର୍ବ ତଥା ଅଜ୍ଞାନକୁ ଚୂରମାର କରିଦେବି ॥ ୧୬ ॥ ଦେବତାମାନେ ତ ସତ୍ତ୍ୱପ୍ରଧାନ ହେବା କଥା; ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ପଦପଦବୀର ଅଭିମାନ ରହିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣରୁ ଚ୍ୟୁତ ହୋଇଯାଇଥିବା ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମୁଁ ମାନଭଙ୍ଗ କରିଦେବି; ଏପରି କରିବା ହିଁ ଉଚିତ ହେବ । ଗର୍ବଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲେ ଏହାର ପରିଣାମରେ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତି ମିଳିପାରିବ ॥ ୧୭ ॥ ସମଗ୍ର ବ୍ରଜ ମୋର ଆଶ୍ରିତ; ଏମାନଙ୍କୁ ମୁଁ 'ମୋର' ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଛି । ମୁଁ ହେଉଛି ଏମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ । ସାଧୁଜନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ତ ମୋର ବ୍ରତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ବ୍ରତ-ପାଳନର ଅବସର ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି ।* ତେଣୁ ମୁଁ ମୋ ଯୋଗମାୟାବଳରେ ଏମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବି ।'' ॥ ୧୮ ॥

ଏପରି କହି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ହିଁ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତକୁ ଖେଳ ଖେଳିଲା ପରି ଉପାଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ଛୋଟ ପିଲାମାନେ ବର୍ଷାଦିନିଆ ଛତୁ ଉପାଡ଼ି ଟେକିଧରିଲା ପରି ପର୍ବତଟାକୁ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଟେକିଧରିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ଡାକ ପକାଇ କହିଲେ, ''ମାଆ ! ବାପା ! ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ! ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ଗାଈବାଛୁରୀ, ପିଲାଛୁଆ ଓ ଜିନିଷପତ୍ର ଧରି ଏହି ପର୍ବତତଳକୁ ଚାଲି ଆସନ୍ତୁ; ଏଠାରେ ଆରାମରେ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ବସିଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୨୦ ॥ ଦେଖନ୍ତୁ, ଏହି ପର୍ବତଟି ମୋ ହାତରୁ ଖସିପଡ଼ିବ ବୋଲି ଭାବି ଟିକିଏ ବି ଭୟ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଏହି ଝଡ଼ବର୍ଷା ଦାଉରୁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମୁଁ ଏହି ଉପାୟ କରିଛି ।'' ॥ ୨୧ ॥

---

* ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି—

ସକୃଦେବ ପ୍ରପନ୍ନାୟ ତବାସ୍ମୀତି ଚ ଯାଚତେ । ଅଭୟଂ ସର୍ବଭୂତେଭ୍ୟୋ ଦଦାମ୍ୟେତଦ୍ବ୍ରତଂ ମମ ॥

ଅର୍ଥାତ୍—'ଯେ କେବଳ ଥରଟିଏ ମୋର ଶରଣକୁ ଆସିଯାଏ ଓ 'ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ତୁମର' ବୋଲି ଯାଚନା (ପ୍ରାର୍ଥନା) କରେ, ତାକୁ ମୁଁ ସକଳପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭୟରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦିଏ । ଏହା ହେଉଛି ମୋର ବ୍ରତ ।'

ତଥା ନିର୍ବିବିଶୁର୍ଗର୍ତ୍ତଂ କୃଷ୍ଣାଶ୍ୱାସିତମାନସାଃ ।
ଯଥାବକାଶଂ ସଧନାଃ ସବ୍ରଜାଃ ସୋପଜୀବିନଃ ॥ ୨୨

କ୍ଷୁତ୍ତୃଡ୍‌ବ୍ୟଥାଂ ସୁଖାପେକ୍ଷାଂ ହିତ୍ୱା ତୈର୍ବ୍ରଜବାସିଭିଃ ।
ବୀକ୍ଷ୍ୟମାଣୋ ଦଧାବଦ୍ରିଂ ସପ୍ତାହଂ ନାଚଲତ୍ ପଦାତ୍ ॥ ୨୩

କୃଷ୍ଣଯୋଗାନୁଭାବଂ ତଂ ନିଶାମ୍ୟେନ୍ଦ୍ରୋଽତିବିସ୍ମିତଃ ।
ନିଃସ୍ତମ୍ଭୋ ଭ୍ରଷ୍ଟସଙ୍କଳ୍ପଃ ସ୍ୱାନ୍ ମେଘାନ୍ ସଂନ୍ୟବାରୟତ୍ ॥ ୨୪

ଖଂ ବ୍ୟଭ୍ରମୁଦିତାଦିତ୍ୟଂ ବାତବର୍ଷଂ ଚ ଦାରୁଣମ୍ ।
ନିଶାମ୍ୟୋପରତଂ ଗୋପାନ୍ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଧରୋଽବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୨୫

ନିର୍ଯାତ ତ୍ୟଜତ ତ୍ରାସଂ ଗୋପାଃ ସସ୍ତ୍ରୀଧନାର୍ଭକାଃ ।
ଉପାରତଂ ବାତବର୍ଷଂ ବ୍ୟୁଦପ୍ରାୟାଶ୍ଚ ନିମ୍ନଗାଃ ॥ ୨୬

ତତସ୍ତେ ନିର୍ୟଯୁର୍ଗୋପାଃ ସ୍ୱଂ ସ୍ୱମାଦାୟ ଗୋଧନମ୍ ।
ଶକଟୋଢୋପକରଣଂ ସ୍ତ୍ରୀବାଲସ୍ଥବିରାଃ ଶନୈଃ ॥ ୨୭

ଭଗବାନପି ତଂ ଶୈଳଂ ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ପୂର୍ବବତ୍ ପ୍ରଭୁଃ ।
ପଶ୍ୟତାଂ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ସ୍ଥାପୟାମାସ ଲୀଳୟା ॥ ୨୮

ତଂ ପ୍ରେମବେଗାନ୍ନିଭୃତା ବ୍ରଜୌକସୋ
ଯଥା ସମୀୟୁଃ ପରିରମ୍ଭଣାଦିଭିଃ ।
ଗୋପ୍ୟଶ୍ଚ ସସ୍ନେହମପୂଜୟନ୍ ମୁଦା
ଦଧ୍ୟକ୍ଷତାଦ୍ଭିର୍ୟୁଯୁଜୁଃ ସଦାଶିଷଃ ॥ ୨୯

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାରୁ, ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରିବାରୁ, ବ୍ରଜର ସବୁ ଗୋପାଳ ନିଜ ନିଜର ଗୋଧନ, ଶଗଡ଼, ଆଶ୍ରିତଲୋକ, ପୁରୋହିତ ଓ ଗୃହକରବାକରଙ୍କୁ ସାଥିରେ ଧରି ପର୍ବତ ତଳକୁ ଆସିଗଲେ ଏବଂ ଯାହାକୁ ଯେଉଁଠି ସୁବିଧା ମିଳିଲା, ସେଠାରେ ବସିଗଲେ ॥ ୨୨ ॥ ସେହି ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ଭୋକଶୋଷ ଭୁଲି, ଆରାମ-ବିଶ୍ରାମର ଆବଶ୍ୟକତା ଆଦି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖକୁ ଚାହିଁଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏକାଦିକ୍ରମେ ସାତଦିନ ସାତରାତି ଅବିଚଳିତ ଭାବରେ ସେହି ପର୍ବତଟିକୁ ହାତରେ ଟେକି ଧରିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଯୋଗମାୟାର ଏହି ପ୍ରଭାବ ଦେଖି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ସଂକଳ୍ପ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହେବାରୁ ତାଙ୍କର ସବୁ ଗର୍ବ ଭାଙ୍ଗିଗଲା; ସେ ଭକୁଆଙ୍କ ପରି ଚାହିଁ ରହିଲେ । ଶେଷରେ ସେ ସ୍ୱୟଂ ମେଘମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ଯେ, ସେମାନେ ଆଉ ବର୍ଷା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥ ତା'ପରେ ଭୟଙ୍କର ଝଡ଼ତୋଫାନ ଓ ଘୋର ବର୍ଷା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା; ଆକାଶରୁ ମେଘମାନେ ହଟିଗଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ବି ଦର୍ଶନ ଦେଲେ । ଏହା ଦେଖି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଧାରୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୨୫ ॥ "ପ୍ରିୟ ଗୋପାଳମାନେ ! ଏଥର ଆପଣମାନେ କୌଣସି ଭୟ ନ କରି ନିଜ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ-ପିଲା, ଗାଈଗୋରୁ ଓ ଜିନିଷପତ୍ର ଧରି ଏଠାରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରିଯାଆନ୍ତୁ । ଦେଖନ୍ତୁ, ଏବେ ଆଉ ଝଡ଼ବତାସ ନାହିଁ, କି ବର୍ଷା ହେଉ ନାହିଁ । ନଦୀନାଳର ପାଣି ମଧ୍ୟ କମି ଆସିଲାଣି । (ତେଣୁ ନିର୍ଭୟରେ ଘରକୁ ଯାଆନ୍ତୁ ।) ।" ॥ ୨୬ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଏପରି ଆଜ୍ଞା ପାଇ, ଗୋପାଳମାନେ ନିଜ ନିଜର ଗୋଧନ, ସ୍ତ୍ରୀ-ପିଲା ଓ ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀଙ୍କୁ ଧରି ତଥା ଜିନିଷପତ୍ର ଶଗଡ଼ରେ ଲଦି ସେଠାରୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ବାହାରି ଆସିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସମସ୍ତେ ଚାହିଁଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଖେଳ ଖେଳିଲା ପରି ଗିରିରାଜ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନକୁ ଆଗ ପରି ତା ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ଥୋଇଦେଲେ ॥ ୨୮ ॥

ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ପ୍ରେମର ଆବେଗରେ ଉଛୁଳି ଉଠୁଥାଏ । ପର୍ବତ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ରଖୁ ରଖୁ ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଇଁ ଆସିଲେ । କିଏ ତାଙ୍କୁ ଛାତିରେ ଭିଡ଼ି ଧରିଲା ତ, କିଏ ତାଙ୍କୁ ସ୍ନେହରେ ଚୁମା ଦେଲା । ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଜଣାଇ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହିଲେ । ବୟସ୍କା ଗୋପୀମାନେ ଅତିଶୟ ଆନନ୍ଦ ଓ ସ୍ନେହରେ ଦହି, ଚାଉଳ ଓ ଜଳରେ ତାଙ୍କ ଲଲାଟରେ ମଙ୍ଗଳ ତିଳକ ଲଗାଇଦେଲେ ଏବଂ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହୃଦୟରେ ତାଙ୍କୁ ଶୁଭ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ ॥ ୨୯ ॥

ଯଶୋଦା ରୋହିଣୀ ନନ୍ଦୋ ରାମଶ୍ଚ ବଳିନାଂ ବରଃ ।
କୃଷ୍ଣମାଲିଙ୍ଗ୍ୟ ଯୁଯୁଜୁରାଶିଷଃ ସ୍ନେହକାତରାଃ ॥ ୩୦

ଯଶୋଦାରାଣୀ, ରୋହିଣୀ, ନନ୍ଦରାଜା ଏବଂ ମହାବଳୀ ବଳରାମ ସ୍ନେହାତୁର ହୋଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ତଥା ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଆକାଶରେ ରହି, ସେହି ଘଟଣା ଦେଖୁଥିବା ଦେବତା, ସାଧ୍ୟ, ସିଦ୍ଧ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଚାରଣ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ତୁତିଗାନ କରିବା ସହିତ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୩୧ ॥ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଦେବତାମାନେ ଶଙ୍ଖ ଓ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବଜାଇଲେ । ତୁମ୍ବୁରୁ ଆଦି ଗନ୍ଧର୍ବରାଜମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମୟୀ ଲୀଳା ଗାନ କଲେ ॥ ୩୨ ॥ ତା'ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରଜକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ତାଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବଳରାମ ଚାଲିଥାନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ତାଙ୍କର ସେବା କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରେମଶୀଳା ଗୋପୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ଆକର୍ଷଣକାରୀ ତଥା ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମାଙ୍କୁରଣକାରୀ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଧାରଣ ଆଦି ଲୀଳାମାନ ଗାଇ ଗାଇ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ବ୍ରଜକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୩୩ ॥

ଦିବି ଦେବଗଣାଃ ସାଧ୍ୟାଃ ସିଦ୍ଧଗନ୍ଧର୍ବଚାରଣାଃ ।
ତୁଷ୍ଟୁବୁର୍ମୁମୁଚୁସ୍ତୁଷ୍ଟାଃ ପୁଷ୍ପବର୍ଷାଣି ପାର୍ଥିବ ॥ ୩୧

ଶଙ୍ଖଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁର୍ଦିବି ଦେବପ୍ରଣୋଦିତାଃ ।
ଜଗୁର୍ଗନ୍ଧର୍ବପତୟସ୍ତୁମ୍ବୁରୁପ୍ରମୁଖା ନୃପ ॥ ୩୨

ତତୋଽନୁରକ୍ତୈଃ ପଶୁପୈଃ ପରିଶ୍ରିତୋ
ରାଜନ୍ ସ ଗୋଷ୍ଠଂ ସବଲୋଽବ୍ରଜଦ୍ଧରିଃ ।
ତଥାବିଧାନ୍ୟସ୍ୟ କୃତାନି ଗୋପିକା
ଗାୟନ୍ତ୍ୟ ଈୟୁର୍ମୁଦିତା ହୃଦିସ୍ପୃଶଃ ॥ ୩୩

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ
ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ପଞ୍ଚବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୫ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଷଡ଼୍‌ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ବିଷୟରେ ନନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ ଗୋପାଳମାନଙ୍କର କଥାଭାଷା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂବିଧାନି କର୍ମାଣି ଗୋପାଃ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତେ ।
ଅତଦ୍‌ବୀର୍ଯ୍ୟବିଦଃ ପ୍ରୋଚୁଃ ସମଭ୍ୟେତ୍ୟ ସୁବିସ୍ମିତାଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏପରି ଅଲୌକିକ କର୍ମମାନ ଦେଖି ବ୍ରଜର ଗୋପାଳମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତି ବିଷୟରେ କିଛି ଜଣା ନ ଥିଲା; ସେମାନେ ଏକାଠି ବସି ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଏହିପରି ଆଲୋଚନା କଲେ—॥ ୧ ॥ "ଏ ପିଲାଟିର ଏସବୁ କର୍ମ ତ ବଡ଼ ଅଲୌକିକ ! ଏଭଳି ପିଲା ଆମ ଭଳି ମୂର୍ଖ ଗାଉଁଲୀମାନଙ୍କ ଘରେ ଜନ୍ମ ହେବାଟା ବାସ୍ତବରେ ତା ପାଇଁ ବଡ଼ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କଥା; ଏହା କିଛି ଉଚିତ ହେଲାନି ॥ ୨ ॥ ଦନ୍ତାହାତୀ ପଦ୍ମଟିଏ ଉପାଡ଼ି ତା'ଶୁଣ୍ଢରେ ଉପରକୁ ଟେକି ଧରିଲା ପରି, ଏ ଏଡ଼ିକି ବକଟେ ସାତବର୍ଷର ପିଲା ଏତେ ବଡ଼ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତଟାକୁ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଉପାଡ଼ିଦେଇ ସେହି ଗୋଟିଏ ହାତରେ ସାତଦିନ କାଳ ଖେଳିଲା ପରି ଟେକି ଧରିଲା ! ॥ ୩ ॥

ବାଳକସ୍ୟ ଯଦେତାନି କର୍ମାଣ୍ୟତ୍ୟଦ୍ଭୁତାନି ବୈ ।
କଥମର୍ହତ୍ୟସୌ ଜନ୍ମ ଗ୍ରାମ୍ୟେଷ୍ୱାତ୍ମଜୁଗୁପ୍‌ସିତମ୍ ॥ ୨

ଯଃ ସପ୍ତହାୟନୋ ବାଳଃ କରେଣୈକେନ ଲୀଳୟା ।
କଥଂ ବିଭ୍ରଦ୍ ଗିରିବରଂ ପୁଷ୍କରଂ ଗଜରାଡିବ ॥ ୩

ତୋକେନାମୀଲିତାକ୍ଷେଣ ପୂତନାୟା ମହୌଜସଃ ।
ପୀତଃ ସ୍ତନଃ ସହ ପ୍ରାଣୈଃ କାଳେନେବ ବୟସ୍ତନୋଃ ॥ ୪

ହିନ୍ୱତୋଽଧଃ ଶୟାନସ୍ୟ ମାସ୍ୟସ୍ୟ ଚରଣାବୁଦକ୍ ।
ଅନୋଽପତଦ୍ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତଂ ରୁଦତଃ ପ୍ରପଦାହତମ୍ ॥ ୫

ଏକହାୟନ ଆସୀନୋ ହ୍ରିୟମାଣୋ ବିହାୟସା ।
ଦୈତ୍ୟେନ ଯସ୍ତୃଣାବର୍ତ୍ତମହନ୍ କଣ୍ଠଗ୍ରହାତୁରମ୍ ॥ ୬

କ୍ୱଚିଦ୍ଧୈୟଙ୍ଗବସ୍ତୈନ୍ୟେ ମାତ୍ରା ବଦ୍ଧ ଉଲୂଖଳେ ।
ଗଚ୍ଛନ୍ନର୍ଜୁନୟୋର୍ମଧ୍ୟେ ବାହୁଭ୍ୟାଂ ତାବପାତୟତ୍ ॥ ୭

ବନେ ସଞ୍ଚାରୟନ୍ ବତ୍ସାନ୍ ସରାମୋ ବାଳକୈର୍ବୃତଃ ।
ହନ୍ତୁକାମଂ ବକଂ ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ମୁଖତୋଽରିମପାଟୟତ୍ ॥ ୮

ବତ୍ସେଷୁ ବତ୍ସରୂପେଣ ପ୍ରବିଶନ୍ତଂ ଜିଘାଂସୟା ।
ହତ୍ୱା ନ୍ୟପାତୟତ୍ତେନ କପିତ୍ଥାନି ଚ ଲୀଳୟା ॥ ୯

ହତ୍ୱା ରାସଭଦୈତେୟଂ ତଦ୍‌ବନ୍ଧୂଂଶ୍ଚ ବଳାନ୍ୱିତଃ ।
ଚକ୍ରେ ତାଳବନଂ କ୍ଷେମଂ ପରିପକ୍ୱଫଳାନ୍ୱିତମ୍ ॥ ୧୦

ପ୍ରଲମ୍ବଂ ଘାତୟିତ୍ୱୋଗ୍ରଂ ବଳେନ ବଳଶାଳିନା ।
ଅମୋଚୟଦ୍ ବ୍ରଜପଶୂନ୍ ଗୋପାଂଶ୍ଚାରଣ୍ୟବହ୍ନିତଃ ॥ ୧୧

ଇଏ ଯେତେବେଳେ କୁନି ଛୁଆଟିଏ ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ପରା ଭୟଙ୍କରୀ ରାକ୍ଷସୀ ପୂତନା ଆସିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଇଏ ଆଖି ବୁଜିଦେଇ ତା'କ୍ଷୀର ତ ପିଇଗଲା ଏବଂ କ୍ଷୀର ସହିତ ତା'ର ପ୍ରାଣକୁ ମଧ୍ୟ ପିଇଗଲା । ଶରୀରର ଆୟୁକୁ କାଳ ଶୋଷିନେଲା ପରି ଏ ତାର ପ୍ରାଣକୁ ଶୋଷି ନେଲା ॥ ୪ ॥ ଇଏ ଯେତେବେଳେ ତିନିମାସର ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଶଗଡ଼ ତଳେ ଶୋଇ କୁଆଁ କୁଆଁ ହୋଇ କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ଏପରି ଗୋଇଠାଟାଏ ମାରିଦେଲା ଯେ, ସେହି ଏକା ଗୋଇଠାକେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଶଗଡ଼ଟା ଓଲଟି ପଡ଼ିଲା ॥ ୫ ॥ ଏ ଯେତେବେଳେ ମାତ୍ର ବର୍ଷକର ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ତୃଣାବର୍ତ୍ତ ଦୈତ୍ୟ କିପରି ଖଣ୍ଡିଆଭୂତ ହୋଇ ଆମ ଏଠାକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଥିଲା ଓ ଏହାକୁ ଆକାଶକୁ ଉଡ଼ାଇ ନେଇଥିଲା, ତାହା ତ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଜାଣୁ । କିନ୍ତୁ ଦୈତ୍ୟ କଣ ଯାକୁ ମାରିବ, ଇଏ ତାକୁ ତଣ୍ଟି ଚିପି ମାରିଦେଲା ॥ ୬ ॥ ଆଉ ଇଏ ଲବଣି ଚୋରି କରିବାରୁ, ଯଶୋଦାରାଣୀ ଯେତେବେଳେ ଯାକୁ ଉଦୂଖଳରେ ବାନ୍ଧିଦେଲେ, ସେତେବେଳର ଘଟଣା ବି ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । ଏ ଆଣ୍ଠେଇ ଆଣ୍ଠେଇ ଯାଇ ଅର୍ଜୁନ ଗଛ ଦୁଇଟା ମଝିରେ ପଶିଗଲା ଯେ, ଏହାର ଟଣାରେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଗଛ ଦୁଇଟା ଉପୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲା ॥ ୭ ॥ ଟିକିଏ ବଡ଼ ହେଲା ପରେ ଇଏ ଯେତେବେଳେ ବଳରାମଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଆମ ପିଲାଙ୍କ ସହିତ ବାଛୁରୀ ଚରାଇବାକୁ ଯାଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଏହାକୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ରାକ୍ଷସ ବଗରୂପ ଧରି ଆସିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଇଏ ଦୁଇ ହାତରେ ତା ଥଣ୍ଟକୁ ଧରି, ଘାସଟିଏ ଚିରିଲା ପରି ତାକୁ ଦୁଇଫାଳ କରି ଚିରିଦେଲା ॥ ୮ ॥ ଆଉ ଥରେ ଏହାକୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଅସୁର ବାଛୁରୀରୂପରେ ଗୋଠରେ ପଶିଗଲା; କିନ୍ତୁ ଇଏ ତାକୁ ଖେଳିଲା ପରି ଧରିପକାଇ କଇଁଥ ଗଛରେ ପିଟିଦେଲା ଯେ, ଅସୁର ତ ମଲା, ସେହି ଏକାମାଡ଼କେ କେତେଟା କଇଁଥଗଛ ମଧ୍ୟ ଉପୁଡ଼ିପଡ଼ିଲା ॥ ୯ ॥ ଇଏ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଗଧରୂପରେ ରହୁଥିବା ଧେନୁକାସୁର ଓ ତାର ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ମାରିଦେଲା ଏବଂ ପାଚିଲା ତାଳ ଖୁନ୍ଦିହୋଇ ରହିଥିବା ତାଳବନକୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଉପକାରରେ ଲଗାଇଦେବା ସହିତ ତାହାକୁ ମଙ୍ଗଳମୟ କରିଦେଲା ॥ ୧୦ ॥ ଟିକିଏ ବଡ଼ ହେଉ ହେଉ ଏହି କୃଷ୍ଣ କ୍ରୂର ପ୍ରଲମ୍ବାସୁରକୁ ବଳରାମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମରାଇଦେଲା ଏବଂ ଦାବାନଳରୁ ଗାଈଗୋରୁଙ୍କୁ ଓ ଆମ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କଲା ॥ ୧୧ ॥

ଆଶୀବିଷତମାହୀନ୍ଦ୍ରଂ ଦମିତ୍ୱା ବିମଦଂ ହ୍ରଦାତ୍ ।
ପ୍ରସହ୍ୟୋଦ୍‌ବାସ୍ୟ ଯମୁନାଂ ଚକ୍ରେଽସୌ ନିର୍ବିଷୋଦକାମ୍ ॥ ୧୨

ଦୁସ୍ତ୍ୟଜଶ୍ଚାନୁରାଗୋଽସ୍ମିନ୍ ସର୍ବେଷାଂ ନୋ ବ୍ରଜୌକସାମ୍ ।
ନନ୍ଦ ତେ ତନୟେଽସ୍ମାସୁ ତସ୍ୟାପ୍ୟୌତ୍ପତ୍ତିକଃ କଥମ୍ ॥ ୧୩

କ୍ୱ ସପ୍ତହାୟନୋ ବାଳଃ କ୍ୱ ମହାଦ୍ରିବିଧାରଣମ୍ ।
ତତୋ ନୋ ଜାୟତେ ଶଙ୍କା ବ୍ରଜନାଥ ତବାତ୍ମଜେ ॥ ୧୪

ନନ୍ଦ ଉବାଚ

ଶ୍ରୂୟତାଂ ମେ ବଚୋ ଗୋପା ବ୍ୟେତୁ ଶଙ୍କା ଚ ବୋଽର୍ଭକେ ।
ଏନଂ କୁମାରମୁଦ୍ଦିଶ୍ୟ ଗର୍ଗୋ ମେ ଯଦୁବାଚ ହ ॥ ୧୫

ବର୍ଣ୍ଣାସ୍ତ୍ରୟଃ କିଲାସ୍ୟାସନ୍ ଗୃହ୍ଣତୋଽନୁଯୁଗଂ ତନୂଃ ।
ଶୁକ୍ଳୋ ରକ୍ତସ୍ତଥା ପୀତ ଇଦାନୀଂ କୃଷ୍ଣତାଂ ଗତଃ ॥ ୧୬

ପ୍ରାଗୟଂ ବସୁଦେବସ୍ୟ କ୍ୱଚିଜ୍ଜାତସ୍ତବାତ୍ମଜଃ ।
ବାସୁଦେବ ଇତି ଶ୍ରୀମାନଭିଜ୍ଞାଃ ସମ୍ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ॥ ୧୭

ବହୂନି ସନ୍ତି ନାମାନି ରୂପାଣି ଚ ସୁତସ୍ୟ ତେ ।
ଗୁଣକର୍ମାନୁରୂପାଣି ତାନ୍ୟହଂ ବେଦ ନୋ ଜନାଃ ॥ ୧୮

ଏଷ ବଃ ଶ୍ରେୟ ଆଧାସ୍ୟଦ୍ ଗୋପଗୋକୁଳନନ୍ଦନଃ ।
ଅନେନ ସର୍ବଦୁର୍ଗାଣି ଯୂୟମଞ୍ଜସ୍ତରିଷ୍ୟଥ ॥ ୧୯

ପୁରାନେନ ବ୍ରଜପତେ ସାଧବୋ ଦସ୍ୟୁପୀଡ଼ିତାଃ ।
ଅରାଜକେ ରକ୍ଷ୍ୟମାଣା ଜିଗ୍ୟୁର୍ଦସ୍ୟୂନ୍ ସମେଧିତାଃ ॥ ୨୦

ଯମୁନାଜଳରେ ରହୁଥିବା କାଳିୟନାଗ କେଡ଼େ ବିଷାକ୍ତ ନ ଥିଲା ! କିନ୍ତୁ ଇଏ ତା ଗର୍ବ ଭାଙ୍ଗିଦେଇ, ତାକୁ ସେହି ହ୍ରଦରୁ ବାହାର କରିଦେଲା ଏବଂ ଯମୁନାଜଳକୁ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ବିଷଶୂନ୍ୟ କରିଦେଲା ॥ ୧୨ ॥ ହେ ନନ୍ଦରାଜ ! ଆମେ ଏକଥା ବି ଦେଖୁଛୁ ଯେ, ତୁମର ଏହି ଶ୍ୟାମଳସୁନ୍ଦର ପୁଅଟିକୁ ଆମ ବ୍ରଜର ସମସ୍ତେ ଭଲ ପାଆନ୍ତି; ପୁଣି ତା'ର ବି ଆମ ଉପରେ ଖୁବ୍ ସ୍ନେହ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଏହାର କାରଣ କଣ, ଆପଣ କହିପାରିବେ କି? ॥ ୧୩ ॥ କାହିଁ ଏ ସାତବର୍ଷର ଛୋଟ ପିଲା, ଆଉ କାହିଁ ସେ ବିରାଟ ଗିରିରାଜ ! ଇଏ ପରା ସେହି ପର୍ବତକୁ ସାତଦିନ ଯାଏ ଟେକି ଧରିଲା ! ହେ ବ୍ରଜରାଜ ! ଏଇଥିପାଇଁ ତୁମ ପୁଅ ବିଷୟ ନେଇ ଆମ ମନରେ ବଡ଼ ସନ୍ଦେହ ଉଠୁଛି ।''॥୧୪॥

ନନ୍ଦ କହିଲେ—ଭାଇମାନେ ! ମୋ କଥା ଟିକିଏ ମନ ଦେଇ ଶୁଣ; ତା'ହେଲେ ମୋ ପୁଅ ବିଷୟରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହୋଇଯିବ । ମୋ ପୁଅକୁ ଦେଖି ଗର୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଥିଲେ, ॥ ୧୫ ॥ "ତୁମର ଏହି ପୁଅଟି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗରେ ଦେହ ଧରିଥାଏ । ପୂର୍ବରୁ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ଏ ପୁଅ ଶ୍ୱେତ, ରକ୍ତ (ନାଲି) ଓ ପୀତ (ହଳଦିଆ)—ଏପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗ ଧରି ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା; ଏଥର ଏ କୃଷ୍ଣ (କଳା) ରଙ୍ଗ ଧରିଛି ॥ ୧୬ ॥ ଆହେ ନନ୍ଦ ! ତୁମର ଏହି ପୁଅଟି ପୂର୍ବେ କେବେ ବସୁଦେବଙ୍କ ଘରେ ବି ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା; ତେଣୁ ସେହି ରହସ୍ୟ ଜାଣିଥିବା ଲୋକେ ଏହାର ନାମ 'ଶ୍ରୀମାନ୍ ବାସୁଦେବ' ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ତୁମର ଏହି ପୁଅର ଗୁଣ ଓ କର୍ମ ଅନୁଯାୟୀ ଆହୁରି ବହୁତ ନାମ ଓ ବହୁତ ରୂପ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ମୁଁ ସେସବୁ ନାମ ଓ ରୂପ ଜାଣେ; କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ତାହା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥ ଏ ପୁଅ ତୁମମାନଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣ କରିବ; ଗୋପୀ, ଗୋପାଳ ଓ ଗୋରୁମାନଙ୍କୁ ଏ ନାନା ଭାବରେ ଆନନ୍ଦିତ କରିବ । ଏହା ସାହାଯ୍ୟରେ ତୁମେମାନେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବିପଦରୁ ମଧ୍ୟ ସହଜରେ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯିବ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ବ୍ରଜରାଜ ! ପୂର୍ବକାଳରେ ଏକଦା ପୃଥିବୀରେ କେହି ରାଜା ନ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଡାକୁମାନେ ଘୂରିଆଡ଼େ ଲୁଟତରାଜ କରି ଲୋକଙ୍କୁ ହଇରାଣ କରୁଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ତୁମର ଏହି ପୁଅ ସଜ୍ଜନମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲା ଏବଂ ଏହାରି ବଳ ପାଇ ଲୋକେ ଲୁଟପାଟ କରୁଥିବା ଡାକୁମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରିଥିଲେ ॥ ୨୦ ॥

ଯ ଏତସ୍ମିନ୍ ମହାଭାଗାଃ ପ୍ରୀତିଂ କୁର୍ବନ୍ତି ମାନବାଃ ।
ନାରୟୋଽଭିଭବନ୍ତ୍ୟେତାନ୍ ବିଷ୍ଣୁପକ୍ଷାନିବାସୁରାଃ ॥ ୨୧

ତସ୍ମାନ୍ନନ୍ଦ କୁମାରୋଽୟଂ ନାରାୟଣସମୋ ଗୁଣୈଃ ।
ଶ୍ରିୟା କୀର୍ତ୍ତ୍ୟାନୁଭାବେନ ତତ୍କର୍ମସୁ ନ ବିସ୍ମୟଃ ॥ ୨୨

ଇତ୍ୟଦ୍ଧା ମାଂ ସମାଦିଶ୍ୟ ଗର୍ଗେ ଚ ସ୍ୱଗୃହଂ ଗତେ ।
ମନ୍ୟେ ନାରାୟଣସ୍ୟାଂଶଂ କୃଷ୍ଣମକ୍ଲିଷ୍ଟକାରିଣମ୍ ॥ ୨୩

ଇତି ନନ୍ଦବଚଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଗର୍ଗଗୀତଂ ବ୍ରଜୌକସଃ ।
ଦୃଷ୍ଟଶ୍ରୁତାନୁଭାବାସ୍ତେ କୃଷ୍ଣସ୍ୟାମିତତେଜସଃ ।
ମୁଦିତା ନନ୍ଦମାନର୍ଚ୍ଚୁଃ କୃଷ୍ଣଂ ଚ ଗତବିସ୍ମୟାଃ ॥ ୨୪

ଦେବେ ବର୍ଷତି ଯଜ୍ଞବିପ୍ଳବରୁଷା
ବଜ୍ରାଶ୍ମପର୍ଷାନିଲୈଃ
ସୀଦତ୍ପାଲପଶୁସ୍ତ୍ରି ଆତ୍ମଶରଣଂ
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାନୁକମ୍ପ୍ୟୁତ୍ସ୍ମୟନ୍ ।
ଉତ୍ପାଟ୍ୟୈକକରେଣ ଶୈଳମବଲୋ
ଲୀଲୋଚ୍ଛିଲୀନ୍ଧ୍ରଂ ଯଥା
ବିଭ୍ରଦ୍ ଗୋଷ୍ଠମପାନ୍ମହେନ୍ଦ୍ରମଦଭିତ୍
ପ୍ରୀୟାନ୍ନ ଇନ୍ଦ୍ରୋ ଗବାମ୍ ॥ ୨୫

ହେ ନନ୍ଦ ! ଯେଉଁମାନେ ତୁମର ଏହି କଳାକାହ୍ନୁଟିକୁ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସତରେ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ । ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର କରକମଳର ଛତ୍ରଛାୟାରେ ରହିଥିବା ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ଅସୁରମାନେ ଜୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ତୁମର ଏହି ପୁଅକୁ ପ୍ରେମ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ସେହିପରି ବାହ୍ୟ ବା ଅଭ୍ୟନ୍ତରର କୌଣସି ଶତ୍ରୁ ଜିଣିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥ ନନ୍ଦ ମହାଶୟ ! ଗୁଣ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ, କୀର୍ତ୍ତି ଓ ପ୍ରଭାବ ଦୃଷ୍ଟିରୁ— ଯେକୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖ ନା କାହିଁକି, ତୁମର ଏହି ପୁଅ ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କ ସମାନ । ତେଣୁ ଏହି ବାଳକର ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବ ନାହିଁ ।'' ॥ ୨୨ ॥

ହେ ଭାଇମାନେ ! ମୋତେ ସ୍ୱୟଂ ଗର୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟ ଏହି କଥା କହି ନିଜ ଗୃହକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସେହିଦିନୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଲୌକିକ ଓ ମଙ୍ଗଳକର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଏହି ବାଳକଟିକୁ ମୁଁ ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କ ଅଂଶ ବୋଲି ଭାବୁଛି ॥ ୨୩ ॥ ନନ୍ଦଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଗର୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଏହି କଥା ଶୁଣିବାକୁ ପାଇ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ବିସ୍ମୟ ଦୂର ହୋଇଗଲା; କାରଣ ଏଭିତରେ ସେମାନେ ଅମିତତେଜସ୍ୱୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଦେଖି ସାରିଥିଲେ; ଶୁଣି ବି ସାରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ଗୋପପତି ନନ୍ଦଙ୍କର ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭୂରି ଭୂରି ପ୍ରଶଂସା କଲେ ॥ ୨୪ ॥

ନିଜର ପୂଜା ବନ୍ଦ କରିଦିଆଯିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଯେତେବେଳେ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇ, ମୁଷଳଧାରାରେ ବର୍ଷା କରାଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ବଜ୍ରପାତ ଓ କୁଆପଥର ମାଡ଼ ଖାଇ ଓ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଝଡ଼ତୋଫାନରେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ବ୍ରଜର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ, ଗାଈଗୋରୁ ତଥା ଗୋପାଳମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ଏଭଳି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି କରୁଣିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଏକ ନୂଆ ଲୀଳା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ସେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ବଳ ବାଳକ ଅନାୟାସରେ ବର୍ଷାଦିନିଆ ଛତୁଟିଏ ଉପାଡ଼ିଦେଲା ପରି, ଭଗବାନ ଗିରିରାଜ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନକୁ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ହିଁ ଉପାଡ଼ିଦେଇ ଟେକି ଧରିଥିଲେ ଓ ସମଗ୍ର ବ୍ରଜକୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଗର୍ବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇଥିବା ସେହି ଭଗବାନ ଗୋବିନ୍ଦ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୨୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଷଡ୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୬ ॥

+++

ଅଥ ସପ୍ତବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଭିଷେକ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଗୋବର୍ଦ୍ଧନେ ଧୃତେ ଶୈଳ ଆସାରାଦ୍ ରକ୍ଷିତେ ବ୍ରଜେ ।
ଗୋଲୋକାଦାବ୍ରଜତ୍ କୃଷ୍ଣଂ ସୁରଭିଃ ଶକ୍ର ଏବ ଚ ॥ ୧

ବିବିକ୍ତ ଉପସଙ୍ଗମ୍ୟ ବ୍ରୀଡ଼ିତଃ କୃତହେଳନଃ ।
ପସ୍ପର୍ଶ ପାଦୟୋରେନଂ କିରୀଟେନାର୍କବର୍ଚସା ॥ ୨

ଦୃଷ୍ଟଶ୍ରୁତାନୁଭାବୋଽସ୍ୟ କୃଷ୍ଣସ୍ୟାମିତତେଜସଃ ।
ନଷ୍ଟତ୍ରିଲୋକେଶମଦ ଇନ୍ଦ୍ର ଆହ କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ॥ ୩

ଇନ୍ଦ୍ର ଉବାଚ

ବିଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱଂ ତବ ଧାମ ଶାନ୍ତଂ
ତପୋମୟଂ ଧ୍ୱସ୍ତରଜସ୍ତମସ୍କମ୍ ।
ମାୟାମୟୋଽୟଂ ଗୁଣସମ୍ପ୍ରବାହୋ
ନ ବିଦ୍ୟତେ ତେଽଗ୍ରହଣାନୁବନ୍ଧଃ ॥ ୪

କୁତୋ ନୁ ତଦ୍ଧେତବ ଈଶ ତତ୍କୃତା
ଲୋଭାଦୟୋ ଯେଽବୁଧଲିଙ୍ଗଭାବାଃ ।
ତଥାପି ଦଣ୍ଡଂ ଭଗବାନ୍ ବିଭର୍ତ୍ତି
ଧର୍ମସ୍ୟ ଗୁପ୍ତ୍ୟୈ ଖଳନିଗ୍ରହାୟ ॥ ୫

ପିତା ଗୁରୁସ୍ତ୍ୱଂ ଜଗତାମଧୀଶୋ
ଦୁରତ୍ୟୟଃ କାଳ ଉପାତ୍ତଦଣ୍ଡଃ ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଗିରିକୁ ଧାରଣ କରି ବ୍ରଜକୁ ମୁଷଳଧାର ବର୍ଷାରୁ ରକ୍ଷା କରିଦେଲେ । ତାହା ଦେଖି (ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇବାକୁ) ଗୋଲୋକରୁ କାମଧେନୁ ଏବଂ (କ୍ଷମା ମାଗିବାକୁ) ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଗୋପପୁରକୁ ଆସିଲେ ॥ ୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିଥିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ର ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଗୋଟିଏ ଏକାନ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କଲେ ଓ ନିଜର ସୂର୍ଯ୍ୟ ସମାନ ତେଜିୟାନ୍ ମୁକୁଟମଣ୍ଡିତ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୨ ॥ ନିଜକୁ ତ୍ରିଲୋକର ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି ଭାବି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଯେଉଁ ଗର୍ବ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ପରମତେଜସ୍ୱୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଦେଖି-ଶୁଣି ସେହି ଗର୍ବ ଖର୍ବ ହୋଇଗଲା । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଇକର ଯୋଡ଼ି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୩ ॥

ଇନ୍ଦ୍ର କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ପରମଶାନ୍ତ, ଜ୍ଞାନମୟ ଏବଂ ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣରୁ ରହିତ ତଥା ବିଶୁଦ୍ଧ ଅପ୍ରାକୃତ ସତ୍ତ୍ୱମୟ । ଗୁଣମାନଙ୍କର ପ୍ରବାହରୂପରେ ପ୍ରତୀତ ହେଉଥିବା ଏହି ଜଗତ ହେଉଛି କେବଳ ମାୟାମୟ । ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ନ ଥିବାରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ହିଁ ଏହା ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ରହିଥିବା ପରି ବୋଧ ହେଉଛି ॥ ୪ ॥ ଅଜ୍ଞାନ ସହିତ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ, କି ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ସତ ପରି ମନେ ହେଉଥିବା ଦେହାଦି ସହିତ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଦେହ ଆଦି ହେତୁ ଜାତ ହେଉଥିବା ଲୋଭ-କ୍ରୋଧ ଆଦି ଦୋଷର ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ବା ସ୍ଥାନ କାହିଁ ? ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏସବୁ ଦୋଷ ରହିବା ତ ଅଜ୍ଞାନର ଲକ୍ଷଣ । ଏପରିଭାବରେ ଯଦିବା ଅଜ୍ଞାନ ଓ ସେଥିରୁ ଜାତ ହୋଇଥିବା ଜଗତ୍ ସହିତ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ, ତଥାପି ଧର୍ମରକ୍ଷା ଓ ଦୁଷ୍ଟଦଳନ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ନିଗ୍ରହ-ଅନୁଗ୍ରହ ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ପିତା, ଗୁରୁ ଓ ସ୍ୱାମୀ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦଣ୍ଡ ଧାରଣ କରିଥିବା ଦୁସ୍ତର କାଳ । ଆପଣ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଲାଳସା ପୂରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଲୀଳାଶରୀର ଧାରଣ କରନ୍ତି

ହିତାୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାତନୁଭିଃ ସମୀହସେ
ମାନଂ ବିଧୁନ୍ୱଞ୍ଜଗଦୀଶମାନିନାମ୍ ॥ ୬

ଯେ ମଦ୍‌ବିଧାଜ୍ଞା ଜଗଦୀଶମାନିନ-
ସ୍ତ୍ୱାଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ କାଲେଽଭୟମାଶୁ ତନ୍ମଦମ୍ ।
ହିତ୍ୱାଽଽର୍ଯ୍ୟମାର୍ଗଂ ପ୍ରଭଜନ୍ତ୍ୟପସ୍ମୟା
ଈହା ଖଳାନାମପି ତେଽନୁଶାସନମ୍ ॥ ୭

ସ ତ୍ୱଂ ମମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଦପ୍ଲୁତସ୍ୟ
କୃତାଗସସ୍ତେଽବିଦୁଷଃ ପ୍ରଭାବମ୍ ।
କ୍ଷନ୍ତୁଂ ପ୍ରଭୋଽଥାର୍ହସି ମୂଢଚେତସୋ
ମୈବଂ ପୁନର୍ଭୂନ୍ମତିରୀଶ ମେଽସତୀ ॥ ୮

ତବାବତାରୋଽୟମଧୋକ୍ଷଜେହ
ସ୍ୱୟମ୍ଭରାଣାମୁରୁଭାରଜନ୍ମନାମ୍ ।
ଚମୂପତୀନାମଭବାୟ ଦେବ
ଭବାୟ ଯୁଷ୍ମଚ୍ଚରଣାନୁବର୍ତ୍ତିନାମ୍ ॥ ୯

ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ଭଗବତେ ପୁରୁଷାୟ ମହାତ୍ମନେ ।
ବାସୁଦେବାୟ କୃଷ୍ଣାୟ ସାତ୍ୱତାଂ ପତୟେ ନମଃ ॥ ୧୦

ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦୋପାତ୍ତଦେହାୟ ବିଶୁଦ୍ଧଜ୍ଞାନମୂର୍ତ୍ତୟେ ।
ସର୍ବସ୍ମୈ ସର୍ବବୀଜାୟ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମନେ ନମଃ ॥ ୧୧

ମୟେଦଂ ଭଗବନ୍ ଗୋଷ୍ଠନାଶାୟାସାରବାୟୁଭିଃ ।
ଚେଷ୍ଟିତଂ ବିହତେ ଯଜ୍ଞେ ମାନିନା ତୀବ୍ରମନ୍ୟୁନା ॥ ୧୨

ଓ ମୋ ପରି ଯେଉଁମାନେ ନିଜକୁ ଈଶ୍ୱର ବୋଲି ଧରିନିଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଗର୍ବ ଦଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଲୀଳା କରନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଯେଉଁମାନେ ମୋ ପରି ଅଜ୍ଞାନୀ ଓ ନିଜକୁ ଜଗତର ଈଶ୍ୱର ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ଭୀଷଣ ଭୟ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଦେଖି ସେମାନେ ନିଜର ଗର୍ବ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଗର୍ବଶୂନ୍ୟ ହୋଇ, ସନ୍ଥମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ଭକ୍ତିମାର୍ଗର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜନ୍ତି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୀଳା ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଓ ସନ୍ଥମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅଭିପ୍ରେତ ॥ ୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମଦରେ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଅପରାଧ କରିଛି; କାରଣ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଶକ୍ତି ଓ ପ୍ରଭାବ ବିଷୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଜ୍ଞ ଥିଲି । ହେ ପରମେଶ୍ୱର ! ଆପଣ କୃପା କରି ଏହି ଅଧୀନର ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଏପରି କୃପା କରନ୍ତୁ ଯେ, ମୁଁ ଆଉ କେବେ ଯେପରି ଏଭଳି ଦୁଷ୍ଟ ଅଜ୍ଞାନର ଶିକାର ହେବି ନାହିଁ ॥ ୮ ॥ ହେ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ପରମାତ୍ମା ! ଯେଉଁ ଅସୁରସେନାପତିମାନେ କେବଳ ଆପଣା ପେଟ ପୋଷିବାରେ ହିଁ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ପୃଥିବୀ ନିମନ୍ତେ ଭାରର କାରଣ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ବଧ କରି ମୋକ୍ଷ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣର ସେବକ, ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତଜନ, ସେମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରି ସେମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟାଇବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଅବତାର ହୋଇଛି ॥ ୯ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତଥା ସର୍ବାତ୍ମା ବାସୁଦେବ । ଆପଣ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ, ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଆକର୍ଷଣକାରୀ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୦ ॥ ଆପଣ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ହିଁ ଶରୀର ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ, ସବୁର କାରଣ ତଥା ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା । ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର ॥ ୧୧ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! ମୋର ଅଭିମାନର ଅନ୍ତ ନାହିଁ ଏବଂ ମୋର କ୍ରୋଧ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୀବ୍ର, ତାହା ମୋ ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ବାହାରେ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲି ଯେ, ମୋର ଯଜ୍ଞ ନଷ୍ଟ କରିଦିଆଗଲା, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ମୁଷଳଧାର ବର୍ଷା ଓ ବାତ୍ୟାଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ବ୍ରଜମଣ୍ଡଳଟାକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବାକୁ ଚାହିଁଲି ॥ ୧୨ ॥

ତ୍ୱୟେଶାନୁଗୃହୀତୋଽସ୍ମି ଧ୍ୱସ୍ତସ୍ତମ୍ଭୋ ବୃଥୋଦ୍ୟମଃ ।
ଈଶ୍ୱରଂ ଗୁରୁମାତ୍ମାନଂ ତ୍ୱାମହଂ ଶରଣଂ ଗତଃ ॥ ୧୩

କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ମୋ ପ୍ରତି ବହୁ ଅନୁଗ୍ରହ କଲେ । ମୋର ସେହି ଅପଚେଷ୍ଟା ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯିବାରୁ ମୋର ଗର୍ବ ସମୂଳେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ସ୍ୱାମୀ, ଗୁରୁ ଓ ମୋର ଆତ୍ମା । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ ॥ ୧୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ସଂକୀର୍ତ୍ତିତଃ କୃଷ୍ଣୋ ମଘୋନା ଭଗବାନମୁମ୍ ।
ମେଘଗମ୍ଭୀରୟା ବାଚା ପ୍ରହସନ୍ନିଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ପ୍ରଭୁ ହସି ହସି ମେଘ ସମାନ ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୪ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ମୟା ତେଽକାରି ମଘବନ୍ ମଖଭଙ୍ଗୋଽନୁଗୃହ୍ଣତା ।
ମଦନୁସ୍ମୃତୟେ ନିତ୍ୟଂ ମତ୍ତସ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରିୟା ଭୃଶମ୍ ॥ ୧୫

ମାମୈଶ୍ୱର୍ୟ୍ୟଶ୍ରୀମଦାନ୍ଧୋ ଦଣ୍ଡପାଣିଂ ନ ପଶ୍ୟତି ।
ତଂ ଭ୍ରଂଶୟାମି ସମ୍ପଦ୍ଭ୍ୟୋ ଯସ୍ୟ ଚେଚ୍ଛାମ୍ୟନୁଗ୍ରହମ୍ ॥ ୧୬

ଗମ୍ୟତାଂ ଶକ୍ର ଭଦ୍ରଂ ବଃ କ୍ରିୟତାଂ ମେଽନୁଶାସନମ୍ ।
ସ୍ଥୀୟତାଂ ସ୍ୱାଧିକାରେଷୁ ଯୁକ୍ତୈର୍ବଃ ସ୍ତମ୍ଭବର୍ଜିତୈଃ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ ଇନ୍ଦ୍ର ! ତୁମେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ଧନସମ୍ପତ୍ତିର ମଦରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲ । ସେଥିପାଇଁ ତୁମ ଉପରେ ଅନୁଗ୍ରହ କରି ହିଁ ମୁଁ ତୁମ ଯଜ୍ଞ ବନ୍ଦ କରାଇଦେଲି । ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି ଯେ, ଏହାଫଳରେ ତୁମେ ମୋତେ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ସ୍ମରଣ ରଖିପାରିବ ॥ ୧୫ ॥ ଯେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ଧନସମ୍ପତ୍ତିର ମଦରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଯାଏ, ସେ ଦେଖିପାରେ ନାହିଁ ଯେ, ମୁଁ କାଳରୂପ ପରମେଶ୍ୱର ହସ୍ତରେ ଦଣ୍ଡ ଧରି ତାର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ବସିଛି । ମୁଁ ଯାହା ଉପରେ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଗ୍ଲହେଁ, ତାକୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ କରିଦିଏ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ଇନ୍ଦ୍ର ! ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ଏଥର ତୁମେ ତୁମର ରାଜଧାନୀ ଅମରାବତୀକୁ ଫେରିଯାଅ ଓ ମୋର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କର । ଆଉ କଦାପି ଗର୍ବ କରିବ ନାହିଁ । ଯାଅ, ସେଠାରେ ସର୍ବଦା ମୋର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ, ମୋର ସଂଯୋଗ ଅନୁଭବ କରୁଥିବ ଏବଂ ନିଜର ଅଧିକାର ଅନୁସାରେ ଉଚିତ ରୀତିରେ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଳନ କରୁଥିବ ॥ ୧୭ ॥

ଅଥାହ ସୁରଭିଃ କୃଷ୍ଣମଭିବନ୍ଦ୍ୟ ମନସ୍ୱିନୀ ।
ସ୍ୱସନ୍ତାନୈରୁପାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଗୋପରୂପିଣମୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୧୮

(ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—) ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଏପରି ଆଜ୍ଞା ଦେଉଛନ୍ତି, ଏତିକିବେଳେ ମନସ୍ୱିନୀ କାମଧେନୁ ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ସମେତ ଗୋପାଳ-ବେଶଧାରୀ ପରମେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ—॥ ୧୮ ॥

ସୁରଭିରୁବାଚ

କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ମହାଯୋଗିନ୍ ବିଶ୍ୱାତ୍ମନ୍ ବିଶ୍ୱସମ୍ଭବ ।
ଭବତା ଲୋକନାଥେନ ସନାଥା ବୟମଚ୍ୟୁତ ॥ ୧୯

ତ୍ୱଂ ନଃ ପରମକଂ ଦୈବଂ ତ୍ୱଂ ନ ଇନ୍ଦ୍ରୋ ଜଗତ୍ପତେ ।
ଭବାୟ ଭବ ଗୋବିପ୍ରଦେବାନାଂ ଯେ ଚ ସାଧବଃ ॥ ୨୦

କାମଧେନୁ କହିଲେ—ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମହାଯୋଗୀ—ଯୋଗେଶ୍ୱର । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱ, ବିଶ୍ୱର ପରମ କାରଣ, ଅଚ୍ୟୁତ ଏବଂ ସକଳ ବିଶ୍ୱର ସ୍ୱାମୀ । ଆପଣଙ୍କୁ ଆମର ରକ୍ଷକରୂପେ ପାଇ ଆମେ ସନାଥ ହୋଇଗଲୁ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ଜଗନ୍ନାଥ ! ଆପଣ ତ ଆମର ପରମପୂଜନୀୟ ଆରାଧ୍ୟଦେବତା । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଇନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିଲୋକର ଇନ୍ଦ୍ର ହୋଇଥାନ୍ତୁ; କିନ୍ତୁ ଆମର ଇନ୍ଦ୍ର ତ ଆପଣ । ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଦେବତା ଓ ସାଧୁଜନଙ୍କ ରକ୍ଷା

ଇନ୍ଦ୍ରଂ ନସ୍ତ୍ୱାଭିଷେକ୍ଷ୍ୟାମୋ ବ୍ରହ୍ମଣା ନୋଦିତା ବୟମ୍ ।
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣୋଽସି ବିଶ୍ୱାତ୍ମନ୍ ଭୂମେର୍ଭାରାପନୁତ୍ତୟେ ॥ ୨୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ କୃଷ୍ଣମୁପାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ସୁରଭିଃ ପୟସାଽଽତ୍ମନଃ ।
ଜଲୈରାକାଶଗଙ୍ଗାୟା ଐରାବତକରୋଦ୍‌ଧୃତୈଃ ॥ ୨୨

ଇନ୍ଦ୍ରଃ ସୁରର୍ଷିଭିଃ ସାକଂ ନୋଦିତୋ ଦେବମାତୃଭିଃ ।
ଅଭ୍ୟଷିଞ୍ଚତ ଦାଶାର୍ହଂ ଗୋବିନ୍ଦ ଇତି ଚାଭ୍ୟଧାତ୍ ॥ ୨୩

ତତ୍ରାଗତାସ୍ତୁମ୍ବୁରୁନାରଦାଦୟୋ
ଗନ୍ଧର୍ବବିଦ୍ୟାଧରସିଦ୍ଧଚାରଣାଃ ।
ଜଗୁର୍ୟଶୋ ଲୋକମଲାପହଂ ହରେଃ
ସୁରାଙ୍ଗନାଃ ସଂନନୃତୁର୍ମୁଦାନ୍ୱିତାଃ ॥ ୨୪

ତଂ ତୁଷ୍ଟୁବୁର୍ଦେବନିକାୟକେତବୋ
ହ୍ୟବାକିରଂଶ୍ଚାଦ୍ଭୁତପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟିଭିଃ ।
ଲୋକାଃ ପରାଂ ନିର୍ବୃତିମାପ୍ନୁବଂସ୍ତ୍ରୟୋ
ଗାବସ୍ତଦା ଗାମନୟନ୍ ପୟୋଦ୍ରୁତାମ୍ ॥ ୨୫

ନାନାରସୌଘାଃ ସରିତୋ ବୃକ୍ଷା ଆସନ୍ ମଧୁସ୍ରବାଃ ।
ଅକୃଷ୍ଟପଚ୍ୟୌଷଧୟୋ ଗିରୟୋଽବିଭ୍ରନ୍ନୁନ୍ମଣୀନ୍ ॥ ୨୬

କୃଷ୍ଣେଽଭିଷିକ୍ତ ଏତାନି ସତ୍ତ୍ୱାନି କୁରୁନନ୍ଦନ ।
ନିର୍ବୈରାଣ୍ୟଭବଂସ୍ତାତ କ୍ରୂରାଣ୍ୟପି ନିସର୍ଗତଃ ॥ ୨୭

ଇତି ଗୋଗୋକୁଳପତିଂ ଗୋବିନ୍ଦମଭିଷିଚ୍ୟ ସଃ ।
ଅନୁଜ୍ଞାତୋ ଯଯୌ ଶକ୍ରୋ ବୃତୋ ଦେବାଦିଭିର୍ଦିବମ୍ ॥ ୨୮

ନିମନ୍ତେ ଆମ ଇନ୍ଦ୍ର ॥ ୨୦ ॥ ଆମେ ଗାଈମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରେରଣାକ୍ରମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଆମର ଇନ୍ଦ୍ର ବୋଲି ମାନି ଆପଣଙ୍କୁ ଅଭିଷେକ କରିବୁ । ହେ ବିଶ୍ୱାତ୍ମନ୍ ! ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବାକୁ ହିଁ ଆପଣ ଅବତାର ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏପରି କହି କାମଧେନୁ ନିଜର କ୍ଷୀରରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଅଭିଷିକ୍ତ କଲେ ଏବଂ ଦେବମାତାମାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାକ୍ରମେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଦେବର୍ଷିମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶି, ଐରାବତର ଶୁଣ୍ଢଦ୍ୱାରା ଅଣାଇଥିବା ଆକାଶଗଙ୍ଗାର ଜଳରେ ଯଦୁନାଥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଭିଷେକ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ 'ଗୋବିନ୍ଦ' ନାମରେ ସମ୍ବୋଧନ କଲେ ॥ ୨୨,୨୩ ॥ ନାରଦ, ତୁମ୍ବୁରୁ ଆଦି ଗନ୍ଧର୍ବ, ବିଦ୍ୟାଧର, ସିଦ୍ଧ ଓ ଚାରଣଗଣ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ସେଠାକୁ ଆସିଯାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ସମଗ୍ର ସଂସାରର ପାପତାପ ନାଶ କରିଦେଉଥିବା ଭଗବାନଙ୍କର ଲୋକମଙ୍ଗଳକାରୀ ଯଶ ଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଅପ୍ସରାମାନେ ମହା ଆନନ୍ଦରେ ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ମୁଖ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ଦେବତାମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି ତାଙ୍କ ଉପରେ ନନ୍ଦନବନର ଦିବ୍ୟପୁଷ୍ପମାନ ବର୍ଷା କଲେ ॥ ୨୪ ॥ ତିନିଲୋକରେ ପରମାନନ୍ଦର ବନ୍ୟା ଆସିଗଲା ଏବଂ ଗାଈମାନଙ୍କ ପହ୍ନାରୁ ଆପେ ଆପେ ଏତେ ଦୁଧ ଝରିପଡ଼ିଲା ଯେ, ସେଥିରେ ଭୂମି ଭିଜିଗଲା ॥ ୨୫ ॥ ନଦୀମାନଙ୍କରେ ବିବିଧ ରସର ବନ୍ୟା ଆସିଗଲା । ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କରୁ ମଧୁଧାରା ଝରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବିନା ଚାଷବାସ, ବିନା ବୁଣାବୁଆରେ ପୃଥିବୀରେ ଅନେକପ୍ରକାର ଔଷଧି ବୃକ୍ଷ ଓ ଅନ୍ନ ଉପନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ପର୍ବତମାନଙ୍କରେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ମଣିମାଣିକ୍ୟ ଆପେ ଆପେ ବାହାରକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲା ॥ ୨୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଅଭିଷେକ ହୋଇଯିବାରୁ କ୍ରୂର ସ୍ୱଭାବର ଜୀବମାନେ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଓ ବୈରଭାବ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ର ପରି ଚଳିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ଏପରିଭାବରେ ଗୋ-ଗୋକୁଳର ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀଗୋବିନ୍ଦଙ୍କର ଅଭିଷେକ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ ଦେବତା, ଗନ୍ଧର୍ବ ଆଦିଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୨୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ
ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ତୁତିର୍ନାମ ସପ୍ତବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୭ ॥

✦✦✦

ଅଥାଷ୍ଟାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅପହୃତ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ବରୁଣପୁରରୁ ଉଦ୍ଧାର

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏକାଦଶ୍ୟାଂ ନିରାହାରଃ ସମଭ୍ୟର୍ଚ୍ୟ ଜନାର୍ଦନମ୍ ।
ସ୍ନାତୁଂ ନନ୍ଦସ୍ତୁ କାଳିନ୍ଦ୍ୟା ଦ୍ୱାଦଶ୍ୟାଂ ଜଳମାବିଶତ୍ ॥ ୧

ତଂ ଗୃହୀତ୍ୱାନୟଦ୍ ଭୃତ୍ୟୋ ବରୁଣସ୍ୟାସୁରୋଽନ୍ତିକମ୍ ।
ଅବିଜ୍ଞାୟାସୁରୀଂ ବେଳାଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟମୁଦକଂ ନିଶି ॥ ୨

ଚୁକ୍ରୁଶୁସ୍ତମପଶ୍ୟନ୍ତଃ କୃଷ୍ଣ ରାମେତି ଗୋପକାଃ ।
ଭଗବାଂସ୍ତଦୁପଶ୍ରୁତ୍ୟ ପିତରଂ ବରୁଣାହୃତମ୍ ।
ତଦନ୍ତିକଂ ଗତୋ ରାଜନ୍ ସ୍ୱାନାମଭୟଦୋ ବିଭୁଃ ॥ ୩

ପ୍ରାପ୍ତଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ହୃଷୀକେଶଂ ଲୋକପାଳଃ ସପର୍ଯ୍ୟୟା ।
ମହତ୍ୟା ପୂଜୟିତ୍ୱାଽଽହ ତଦ୍ଦର୍ଶନମହୋତ୍ସବଃ ॥ ୪

ବରୁଣ ଉବାଚ

ଅଦ୍ୟ ମେ ନିଭୃତୋ ଦେହୋଽଦ୍ୟୈବାର୍ଥୋଽଧିଗତଃ ପ୍ରଭୋ ।
ତ୍ୱତ୍ପାଦଭାଜୋ ଭଗବନ୍ନବାପୁଃ ପାରମଧ୍ୱନଃ ॥ ୫

ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ଭଗବତେ ବ୍ରହ୍ମଣେ ପରମାତ୍ମନେ ।
ନ ଯତ୍ର ଶ୍ରୂୟତେ ମାୟା ଲୋକସୃଷ୍ଟିବିକଳ୍ପନା ॥ ୬

ଅଜାନତା ମାମକେନ ମୂଢେନାକାର୍ଯ୍ୟବେଦିନା ।
ଆନୀତୋଽୟଂ ତବ ପିତା ତଦ୍ ଭବାନ୍ କ୍ଷନ୍ତୁମର୍ହତି ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପପତି ନନ୍ଦ କାର୍ତ୍ତିକ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଏକାଦଶୀ ଦିନ ଉପବାସ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ସେଦିନ ରାତିରେ ଦ୍ୱାଦଶୀ ପଡ଼ିବାରୁ ରାତି ଥାଉଁ ଥାଉଁ ସ୍ନାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯମୁନାକୁ ଯାଇ ପାଣିରେ ପଶିଗଲେ ॥ ୧ ॥ ତାଙ୍କୁ ଜଣା ନ ଥିଲା ଯେ, ସେହିଟା ହେଉଛି ଅସୁରମାନଙ୍କର ବେଳା; ତେଣୁ ସେ ସେହି ରାତି ସମୟରେ ଯମୁନାଜଳରେ ପଶିଗଲେ । ସେତେବେଳେ ବରୁଣଙ୍କର ଜଣେ ଅସୁର ସେବକ ତାଙ୍କୁ ଧରି ତା' ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖକୁ ନେଇଗଲା ॥ ୨ ॥ ନନ୍ଦ ଏପରି ହଜିଯିବାରୁ ସାରା ଗୋପର ଲୋକେ 'ହେ ବଳରାମ ! ହେ କୃଷ୍ଣ ! ତୁମେ ହିଁ ଭରସା' ବୋଲି କହି କହି କାନ୍ଦଚହଳ ପକାଇଦେଲେ । ଭଗବାନ କୃଷ୍ଣ ତ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଓ ସର୍ବଦା ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଭୟ ଦୂର କରନ୍ତି । ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର କାନ୍ଦ ଶୁଣି ସେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କୁ ବରୁଣଙ୍କର କୌଣସି ସେବକ ନେଇଯାଇଛି । ତେଣୁ ସେ ତୁରନ୍ତ ବରୁଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ ॥ ୩ ॥ ସକଳ ପ୍ରକାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱୟଂ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନକୁ ଆସିଛନ୍ତି ଦେଖି ଲୋକପାଳ ବରୁଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ସମୁଚିତ ପୂଜାରାଧନା କରି ଏହିରୂପେ ନିବେଦନ କଲେ— ॥ ୪ ॥

ବରୁଣ କହିଲେ—''ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆଜି ଆପଣଙ୍କର ଚରଣ ସେବା କରିବାର ଶୁଭ ଅବସର ମିଳିଯିବାରୁ ମୋର ଦେହ ଧାରଣ କରିବା ସଫଳ ହୋଇଗଲା । ଆଜି ମୋତେ ସକଳ ପୁରୁଷାର୍ଥ ମିଳିଗଲା । ହେ ଭଗବନ୍ ! ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବା କରିବାର ସୁଅବସର ମିଳିଛି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଭବସାଗରରୁ ପାରି ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଭଗବାନ, ବେଦାନ୍ତବାଦୀମାନଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମ ଓ ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ପରମାତ୍ମା । ଶ୍ରୁତି କହନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପରେ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକସୃଷ୍ଟିର କଳ୍ପନା କରୁଥିବା ମାୟା ନାହିଁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୬ ॥ ମୋର ଏହି ସେବକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୂଢ଼ ଓ ଅଜ୍ଞ । ସେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ, ତାହା ବି ଜାଣେନି । ସେ ଆପଣଙ୍କ ପିତାଙ୍କୁ ନେଇଆସିଛି । ଆପଣ କୃପା କରି ତାର ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ॥ ୭ ॥

ମମାପ୍ୟନୁଗ୍ରହଂ କୃଷ୍ଣ କର୍ତ୍ତୁମର୍ହସ୍ୟଶେଷଦୃକ୍ ।
ଗୋବିନ୍ଦ ନୀୟତାମେଷ ପିତା ତେ ପିତୃବତ୍ସଳ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ପ୍ରସାଦିତଃ କୃଷ୍ଣୋ ଭଗବାନୀଶ୍ୱରେଶ୍ୱରଃ ।
ଆଦାୟାଗାତ୍ ସ୍ୱପିତରଂ ବନ୍ଧୂନାଂ ଚାବହନ୍ ମୁଦମ୍ ॥ ୯

ନନ୍ଦସ୍ତ୍ୱତୀନ୍ଦ୍ରିୟଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଲୋକପାଳମହୋଦୟମ୍ ।
କୃଷ୍ଣେ ଚ ସନ୍ନତିଂ ତେଷାଂ ଜ୍ଞାତିଭ୍ୟୋ ବିସ୍ମିତୋଽବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧୦

ତେ ତ୍ୱୌତ୍ସୁକ୍ୟଧିୟୋ ରାଜନ୍ ମତ୍ୱା ଗୋପାସ୍ତମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ଅପି ନଃ ସ୍ୱଗତିଂ ସୂକ୍ଷ୍ମାମୁପାଧାସ୍ୟଦଧୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୧

ଇତି ସ୍ୱାନାଂ ସ ଭଗବାନ୍ ବିଜ୍ଞାୟାଖିଳଦୃକ୍ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ସଙ୍କଳ୍ପସିଦ୍ଧୟେ ତେଷାଂ କୃପୟୈତଦଚିନ୍ତୟତ୍ ॥ ୧୨

ଜନୋ ବୈ ଲୋକ ଏତସ୍ମିନ୍ନବିଦ୍ୟାକାମକର୍ମଭିଃ ।
ଉଚ୍ଚାବଚାସୁ ଗତିଷୁ ନ ବେଦ ସ୍ୱାଂ ଗତିଂ ଭ୍ରମନ୍ ॥ ୧୩

ଇତି ସଞ୍ଚିନ୍ତ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ମହାକାରୁଣିକୋ ହରିଃ ।
ଦର୍ଶୟାମାସ ଲୋକଂ ସ୍ୱଂ ଗୋପାନାଂ ତମସଃ ପରମ୍ ॥ ୧୪

ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ପିତାଙ୍କୁ ବହୁତ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ପିତା ଏଇଠି ବସିଛନ୍ତି; ଆପଣ ତାଙ୍କୁ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ ହେ ଭଗବନ୍! ଆପଣ ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ, ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ; ତେଣୁ ହେ ବିଶ୍ୱବିମୋହନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣ ଏହି ଦାସକୁ (ମୋତେ) ବି କୃପା କରନ୍ତୁ ॥ ୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଈଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର । ଲୋକପାଳ ବରୁଣ ଏପରିଭାବରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କଲେ । ତା'ପରେ ଭଗବାନ ନିଜ ପିତା ନନ୍ଦଙ୍କୁ ବ୍ରଜକୁ ଫେରାଇ ଆଣି ବ୍ରଜବାସୀ ଭାଇବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କଲେ ॥ ୯ ॥ ନନ୍ଦ ବରୁଣଲୋକର ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିଥିଲେ ଏବଂ ସେଠାର ନିବାସୀମାନେ କିପରି ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ପଡ଼ି ପ୍ରଣାମ କରିଥିଲେ, ତାହା ବି ଦେଖିଥିଲେ । ତାହା ଦେଖି ସେ ବଡ଼ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ବ୍ରଜକୁ ଆସି ନିଜ ଜାତିଭାଇଙ୍କୁ ସେ ସେହିସବୁ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାଇଲେ ॥ ୧୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତାହା ଶୁଣି ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଗୋପାଳମାନେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ । ଏହା ଜାଣିପାରି ସେମାନେ ବଡ଼ ଉତ୍ସୁକତାର ସହିତ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, "ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସ୍ୱଧାମକୁ କେବଳ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନେ ହିଁ ଯାଇପାରନ୍ତି, ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଭଗବାନ କଣ ଆମକୁ ବି କେବେ ଟିକିଏ ସେହି ଧାମ ଦେଖାଇଦେବେ !" ॥ ୧୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ସ୍ୱୟଂ ସର୍ବଦର୍ଶୀ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଭଲା ଗୋପାଳମାନଙ୍କର ଏହି ମନକଥା କିପରି ଲୁଚି ରହନ୍ତା ! ସେ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟ ଗୋପାଳମାନଙ୍କର ଏହି ଅଭିଳାଷ ଜାଣିଗଲେ ଏବଂ କୃପାପରବଶ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛାପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବିଚାର କଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସେ ଭାବିଲେ, "ସାଂସାରିକ ଜୀବ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଦେହଟାକୁ ହିଁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଭାବୁଛି; ତେଣୁ ନାନାପ୍ରକାର କାମନା କରୁଛି ଓ ସେସବୁକୁ ପୂରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନାନାପ୍ରକାର କର୍ମ କରୁଛି । ସେହିସବୁ କର୍ମର ଫଳସ୍ୱରୂପ ସେ ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ ଆଦି ଉଚ୍ଚ-ନୀଚ ଯୋନିରେ ପଡ଼ି ବାଟବଣା ହେଉଛି ସିନା, ନିଜର ପ୍ରକୃତ ଗତିକୁ ବା ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁନାହିଁ" ॥ ୧୩ ॥ ଏପରି ବିଚାର କରି ପରମଦୟାଳୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହି ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ମାୟାନ୍ଧକାରର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥିବା ନିଜର ପରମଧାମ

ସତ୍ୟଂ ଜ୍ଞାନମନନ୍ତଂ ଯଦ୍ ବ୍ରହ୍ମ ଜ୍ୟୋତିଃ ସନାତନମ୍ ।
ଯଦ୍ଧି ପଶ୍ୟନ୍ତି ମୁନୟୋ ଗୁଣାପାୟେ ସମାହିତାଃ ॥ ୧୫

ତେ ତୁ ବ୍ରହ୍ମହ୍ରଦଂ ନୀତା ମଗ୍ନାଃ କୃଷ୍ଣେନ ଚୋଦ୍ଧୃତାଃ ।
ଦଦୃଶୁର୍ବ୍ରହ୍ମଣୋ ଲୋକଂ ଯତ୍ରାକ୍ରୂରୋଽଧ୍ୟଗାତ୍ ପୁରା ॥ ୧୬

ନନ୍ଦାଦୟସ୍ତୁ ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପରମାନନ୍ଦନିର୍ବୃତାଃ ।
କୃଷ୍ଣଂ ଚ ତତ୍ରଚ୍ଛନ୍ଦୋଭିଃ ସ୍ତୂୟମାନଂ ସୁବିସ୍ମିତାଃ ॥ ୧୭

ଦେଖାଇଦେଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଭଗବାନ ପ୍ରଥମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏଭଳି ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରାଇଦେଲେ, ଯାହାର ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ସତ୍ୟ, ଜ୍ଞାନ, ଅନନ୍ତ, ସନାତନ ଓ ଜ୍ୟୋତିସ୍ୱରୂପ ତଥା ଯାହାକୁ ସମାଧିନିଷ୍ଠ ଗୁଣାତୀତ ପୁରୁଷ ହିଁ ଦେଖିପାରନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ପୂର୍ବକାଳରେ ଭଗବାନ ଯେଉଁ ଜଳାଶୟରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ଦେଖାଇଥିଲେ, ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ସେ ସେହି ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମହ୍ରଦକୁ ନେଇଗଲେ । ସେମାନେ ବ୍ରହ୍ମହ୍ରଦରେ ବୁଡ଼ ପକାଇଲେ । ତା'ପରେ ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ବାହାର କରି ନିଜର ପରମଧାମ ଦର୍ଶନ କରାଇଲେ ॥ ୧୬ ॥ ସେହି ଦିବ୍ୟ ଭଗବତ୍ସ୍ୱରୂପ ଧାମ ଦେଖି ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନେ ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ସେଠାରେ ସେମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସକଳ ବେଦ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ହୋଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରୁଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ
ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଅଷ୍ଟାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୮ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକୋନତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାସଲୀଳା ଆରମ୍ଭ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଭଗବାନପି ତା ରାତ୍ରୀଃ ଶରଦୋତ୍ଫୁଲ୍ଲମଲ୍ଲିକାଃ ।
ବୀକ୍ଷ୍ୟ ରନ୍ତୁଂ ମନଶ୍ଚକ୍ରେ ଯୋଗମାୟାମୁପାଶ୍ରିତଃ ॥ ୧

ତଦୋଡୁରାଜଃ କକୁଭଃ କରୈର୍ମୁଖଂ
ପ୍ରାଚ୍ୟା ବିଲିମ୍ପନ୍ନରୁଣେନ ଶନ୍ତମୈଃ ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଥରେ ଶରତ ଋତୁ ହୋଇଥାଏ । ମଲ୍ଲୀ, ଯୁଈ ଆଦି ସୁଗନ୍ଧ ପୁଷ୍ପ ଫୁଟି ମହ ମହ ବାସୁଥାଏ । ବସ୍ତ୍ରହରଣ ସମୟରେ ଭଗବାନ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁସବୁ ରାତ୍ରି ବିଷୟରେ ସଂକେତ ଦେଇଥିଲେ, ସେହିସବୁ ରାତ୍ରି ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ରାତ୍ରିରୂପରେ ଉଲ୍ଲସିତ ହେଉଥାଏ । ଭଗବାନ ସେହିସବୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ଦେଖିସାରି ସେସବୁକୁ ଦିବ୍ୟ କରିଦେଲେ । ଗୋପୀମାନେ ତ ଏହିପରି ମଧୁର ସମୟର ଅପେକ୍ଷାରେ ରହିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ମହାଶକ୍ତି ଯୋଗମାୟା ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରିଦେଇ ରସମୟୀ ରାସକ୍ରୀଡ଼ା କରିବାକୁ (ନିଜର ପ୍ରେମୀମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ କରିବାକୁ) ଇଚ୍ଛା କଲେ ॥ ୧ ॥ ଭଗବାନ ଇଚ୍ଛା କରୁ କରୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଆପଣା ଶୀତଳ କିରଣରୂପୀ କରକମଳଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଚୀଗଗନର ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ରକ୍ତିମାର କୁଙ୍କୁମକେଶର ବୋଳିଦେଲେ—ବୋଳିଦେଲେ ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଯେପରି କି ବହୁଦିନ ପରେ ନିଜର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ପତ୍ନୀ ପାଖକୁ ଫେରି ଆସିଥିବା

ସ ଚର୍ଷଣୀନାମୁଦଗାଚ୍ଛୁଚୋ ମୃଜନ୍
ପ୍ରିୟଃ ପ୍ରିୟାୟା ଇବ ଦୀର୍ଘଦର୍ଶନଃ ॥ ୨

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା କୁମୁଦ୍ୱନ୍ତମଖଣ୍ଡମଣ୍ଡଳଂ
ରମାନନାଭଂ ନବକୁଙ୍କୁମାରୁଣମ୍ ।
ବନଂ ଚ ତତ୍‌କୋମଳଗୋଭିରଞ୍ଜିତଂ
ଜଗୌ କଳଂ ବାମଦୃଶାଂ ମନୋହରମ୍ ॥ ୩

ନିଶମ୍ୟ ଗୀତଂ ତଦନଙ୍ଗବର୍ଦ୍ଧନଂ
ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟଃ କୃଷ୍ଣଗୃହୀତମାନସାଃ ।
ଆଜଗ୍ମୁରନ୍ୟୋନ୍ୟମଲକ୍ଷିତୋଦ୍ୟମାଃ
ସ ଯତ୍ର କାନ୍ତୋ ଜବଲୋଲକୁଣ୍ଡଳାଃ ॥ ୪

ଦୁହନ୍ତ୍ୟୋଽଭିୟଯୁଃ କାଶ୍ଚିଦ୍ ଦୋହଂ ହିତ୍ୱା ସମୁତ୍ସୁକାଃ ।
ପୟୋଽଧିଶ୍ରିତ୍ୟ ସଂୟାବମନୁଦ୍ୱାସ୍ୟାପରା ୟଯୁଃ ॥ ୫

ପ୍ରିୟତମ ପତି ତାକୁ ଆନନ୍ଦିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତା ମୁହଁରେ ସୁଗନ୍ଧ କେଶର ବୋଳିଦିଏ। ଶରତକାଳୀନ ଦିବାଭାଗରେ ପ୍ରଖର ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ହେତୁ ଯେଉଁ ଉତ୍ତାପ ବା ସନ୍ତାପ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା, ଏପରିଭାବରେ ଉଦୟ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ କେବଳ ଯେ ପୂର୍ବଦିଶାର ସେହି ସନ୍ତାପ ହରିନେଲେ ତାହା ନୁହେଁ, ବରଂ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ଚରାଚର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସନ୍ତାପ ଦୂର କରିଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ସେଦିନ ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ ଅଖଣ୍ଡ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ। ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ରାତ୍ରି। ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ନୂତନ କେଶର ପରି ରକ୍ତିମାରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି। ସେ କିଛି ଏକ ସଂକୋଚମିଶ୍ରିତ ଅଭିଳାଷରେ ମଜ୍ଜି ରହିଥିଲା ପରି ମନେ ହେଉଥାନ୍ତି। ତାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ପରି ବୋଧ ହେଉଥାଏ। ତାଙ୍କର କୋମଳ କିରଣରେ ସମଗ୍ର ବନ ଅନୁରାଗର ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଯାଇଥାଏ। ନିଜର କିରଣଦ୍ୱାରା ସେ ବନର କୋଣେ କୋଣେ ଅମୃତର ସମୁଦ୍ର ଲହରାଇ ଦେଇଥିଲେ। ସେହି ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ତାଙ୍କର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାବିଧୌତ ବନ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରସକୁ ଉଦ୍ଦୀପନ କରିବାର ସାମଗ୍ରୀ। ସେହି ସାମଗ୍ରୀ ଦେଖିଦେଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ବଂଶୀରେ ତୋଳିଦେଲେ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କ ମନକୁ ହରଣ କରିନେଉଥିବା କାମବୀଜ 'କ୍ଲୀଂ'ର ମଧୁର ତାନ ॥ ୩ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ବଂଶୀବାଦନ ଥିଲା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରେମର, ମିଳନଲାଳସାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଦ୍ଦୀପନକାରୀ। ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ତ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମନକୁ ସହଜେ ନିଜ ହାତମୁଠାକୁ ନେଇଆସିଥିଲେ। ତା'ଉପରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁଣି ସେମାନଙ୍କ ମନର ଭୟ, ସଂକୋଚ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଆଦି ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତି ବି ହରଣ କରିନେଲେ। ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ସେମାନଙ୍କର ଗତି ବିଚିତ୍ର ହୋଇଗଲା। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପତିରୂପରେ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁମାନେ ଏକାଠି ସାଧନା କରିଥିଲେ, ସେହି ଗୋପୀମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରସ୍ପରକୁ ସୂଚନା ନ ଦେଇ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ। ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେମାନେ ଏତେ ବେଗରେ ଚାଲିଥାନ୍ତି ଯେ, ସେମାନଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣର କୁଣ୍ଡଳ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ହଲୁଥାଏ ॥ ୪ ॥

ଯେଉଁ ଗୋପୀମାନେ ଗାଈ ଦୁହୁଁଥିଲେ, ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣି ସେମାନେ ଗାଈ ଦୁହାଁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ। ଯେଉଁମାନେ ଚୁଲିରେ ଦୁଧ ବସାଇ ଆଉଟୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଉତୁରି ଆସୁଥିବା ଦୁଧକୁ ଚୁଲିରୁ ନ ଓହ୍ଲାଇ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ହାଲୁଆକୁ ରାନ୍ଧୁଥିଲେ, ସେମାନେ ହୋଇ ଆସିଥିବା ହାଲୁଆ ବି ଚୁଲିରୁ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ତର ନ ପାଇ-

ପରିବେଷୟନ୍ତ୍ୟସ୍ତଦ୍ଧିତ୍ୱା ପାୟୟନ୍ତ୍ୟଃ ଶିଶୂନ୍ ପୟଃ ।
ଶୁଶ୍ରୂଷନ୍ତ୍ୟଃ ପତୀନ୍ କାଶ୍ଚିଦଶ୍ନନ୍ତ୍ୟୋଽପାସ୍ୟ ଭୋଜନମ୍ ॥ ୬

ଲିମ୍ପନ୍ତ୍ୟଃ ପ୍ରମୃଜନ୍ତ୍ୟୋଽନ୍ୟା ଅଞ୍ଜନ୍ତ୍ୟଃ କାଶ୍ଚ ଲୋଚନେ ।
ବ୍ୟତ୍ୟସ୍ତବସ୍ତ୍ରାଭରଣାଃ କାଶ୍ଚିତ୍ କୃଷ୍ଣାନ୍ତିକଂ ଯୟୁଃ ॥ ୭

ତା ବାର୍ଯ୍ୟମାଣାଃ ପତିଭିଃ ପିତୃଭିର୍ଭ୍ରାତୃବନ୍ଧୁଭିଃ ।
ଗୋବିନ୍ଦାପହୃତାତ୍ମାନୋ ନ ନ୍ୟବର୍ତ୍ତନ୍ତ ମୋହିତାଃ ॥ ୮

ଅନ୍ତର୍ଗୃହଗତାଃ କାଶ୍ଚିଦ୍ ଗୋପ୍ୟୋଽଲବ୍ଧବିନିର୍ଗମାଃ ।
କୃଷ୍ଣଂ ତଦ୍ଭାବନାଯୁକ୍ତା ଦଧ୍ୟୁର୍ମୀଲିତଲୋଚନାଃ ॥ ୯

ଦୁଃସହପ୍ରେଷ୍ଠବିରହତୀବ୍ରତାପଧୁତାଶୁଭାଃ ।
ଧ୍ୟାନପ୍ରାପ୍ତାଚ୍ୟୁତାଶ୍ଲେଷନିର୍ବୃତ୍ୟା କ୍ଷୀଣମଙ୍ଗଳାଃ ॥ ୧୦

ତମେବ ପରମାତ୍ମାନଂ ଜାରବୁଦ୍ଧ୍ୟାପି ସଙ୍ଗତାଃ ।
ଜହୁର୍ଗୁଣମୟଂ ଦେହଂ ସଦ୍ୟଃ ପ୍ରକ୍ଷୀଣବନ୍ଧନାଃ ॥ ୧୧

ବନକୁ ଚାଲିଲେ ॥ ୫ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଖାଦ୍ୟ ପରଷୁଥିଲେ, ସେମାନେ ପରଷିବା ଛାଡ଼ିଦେଇ, ଯେଉଁମାନେ ଛୋଟ ଛୁଆଙ୍କୁ ଦୁଧ ପିଆଉଥିଲେ, ସେମାନେ ଦୁଧ ପେଇବା ଛାଡ଼ିଦେଇ, ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ନିଜ ପତିଙ୍କ ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ସେହି ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଖାଇ ବସିଥିଲେ, ସେମାନେ ଅଧାଖିଆ ହୋଇ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଧାଇଁଲେ ॥ ୬ ॥ କେହି କେହି ଗୋପୀ ଦେହରେ ଚନ୍ଦନ ବୋଲି ହେଉଥିଲେ ତ, କେହି କେହି ଆଖିରେ କଜ୍ଜଳ ଲଗାଉ ଥିଲେ; ସେମାନେ ସେସବୁ ଅଧାରୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ତରବରରେ ଓଲଟା-ପୋଲଟା ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ କିପରି ଶୀଘ୍ର ପହଞ୍ଚିବେ ବୋଲି ଧାଇଁଲେ ॥ ୭ ॥ ସେମାନଙ୍କୁ ପିତା, ପତି, ଭାଇ ଓ କୁଟୁମ୍ବଲୋକେ ଅଟକାଇଲେ; ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟୀ ପ୍ରେମଯାତ୍ରାରେ ବାଧା ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ କୃଷ୍ଣପ୍ରେମରେ ଏପରି ପାଗଳୀ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଯେ, ଯେତେ ଅଟକାଇଲେ ବି ଅଟକିଲେ ନାହିଁ—ଅଟକି ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱବିମୋହନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ, ମନ ଓ ଆତ୍ମା—ସବୁ କିଛି ଚୋରାଇ ନେଇଥିଲେ; ସେମାନେ କିପରି ବା ଅଟକନ୍ତେ ? ॥ ୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କେତେକ ଗୋପୀ ଘର ଭିତରେ ରହିଯାଇଥିଲେ । ବାହାରକୁ ବାହାରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ବାଟ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନେ ସେହିଠାରେ ଆଖି ବୁଜିଦେଇ ବଡ଼ ତନ୍ମୟତାର ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନିଜର ପରମ ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିରହର ତୀବ୍ର ବେଦନାରେ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏତେ ବ୍ୟଥା, ଏତେ ଜ୍ୱାଳା ଜାତ ହେଲା ଯେ, ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଯାହା କିଛି ଅଶୁଭ ସଂସ୍କାରର ସାମାନ୍ୟ ଅଂଶ ଅବଶେଷ ଥିଲା, ତାହା ଜଳି ଭସ୍ମ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ସେମାନେ ଅବିଳମ୍ବେ ଧ୍ୟାନରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ଧ୍ୟାନରେ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ମନେ ମନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମ ଓ ଆବେଗର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ସେଥିରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଏତେ ସୁଖ, ଏତେ ଶାନ୍ତି ମିଳିଲା ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ପୁଣ୍ୟର ସଂସ୍କାର ମଧ୍ୟ ଏକାବେଳକେ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯଦ୍ୟପି ସେମାନଙ୍କଠାରେ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଜାରଭାବ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା, ତଥାପି କଣ ସତ୍ୟବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ଭାବକୁ ଅପେକ୍ଷା କରେ ? ସେମାନେ ଯାହାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ, ତାହା

ରାଜୋବାଚ

କୃଷ୍ଣଂ ବିଦୁଃ ପରଂ କାନ୍ତଂ ନ ତୁ ବ୍ରହ୍ମତୟା ମୁନେ ।

ଗୁଣପ୍ରବାହୋପରମସ୍ତାସାଂ ଗୁଣଧିୟାଂ କଥମ୍ ॥ ୧୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଉକ୍ତଂ ପୁରସ୍ତାଦେତତ୍ତେ ଚୈଦ୍ୟଃ ସିଦ୍ଧିଂ ଯଥା ଗତଃ ।

ଦ୍ୱିଷନ୍ନପି ହୃଷୀକେଶଂ କିମୁତାଧୋକ୍ଷଜପ୍ରିୟାଃ ॥ ୧୩

ନୃଣାଂ ନିଃଶ୍ରେୟସାର୍ଥାୟ ବ୍ୟକ୍ତିର୍ଭଗବତୋ ନୃପ ।

ଅବ୍ୟୟସ୍ୟାପ୍ରମେୟସ୍ୟ ନିର୍ଗୁଣସ୍ୟ ଗୁଣାତ୍ମନଃ ॥ ୧୪

କାମଂ କ୍ରୋଧଂ ଭୟଂ ସ୍ନେହମୈକ୍ୟଂ ସୌହୃଦମେବ ଚ ।

ନିତ୍ୟଂ ହରୌ ବିଦଧତୋ ଯାନ୍ତି ତନ୍ମୟତାଂ ହି ତେ ॥ ୧୫

ଯେକୌଣସି ଭାବରେ ବି କରିଥାନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସେ ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ତ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟରୂପୀ କର୍ମର ପରିଣାମଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ଗୁଣମୟ ଶରୀର ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ । (ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାରେ ସମ୍ମିଳିତ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ ଦିବ୍ୟଶରୀର ପାଇଗଲେ ।) ଏହି ଶରୀରଦ୍ୱାରା ଭୋଗ କରାଯାଉଥିବା କର୍ମବନ୍ଧନ ତ ଧ୍ୟାନ ସମୟରୁ ହିଁ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଯାଇଥିଲା ॥ ୧୧ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଗୋପୀମାନେ ତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କେବଳ ନିଜର ପରମ ପ୍ରିୟତମ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ରହ୍ମଭାବ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରାକୃତଗୁଣରେ ହିଁ ଆସକ୍ତ ଥିଲା ବୋଲି ଜଣାପଡୁଛି । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗୁଣପ୍ରବାହରୂପକ ଏହି ସଂସାରରୁ ନିବୃତ୍ତି ମିଳିବା କିପରି ସମ୍ଭବ ହେଲା ? ॥ ୧୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ କହିଦେଇଛି ଯେ, ଚେଦିରାଜ ଶିଶୁପାଳ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷଭାବ ରଖି ମଧ୍ୟ ସେ ତା'ର ପ୍ରାକୃତ ଶରୀରକୁ ଛାଡ଼ି ଅପ୍ରାକୃତ ଶରୀର ଧରି ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦ ହୋଇଗଲା । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରକୃତି ଓ ତାର ଗୁଣମାନଙ୍କର ଅତୀତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରିୟା ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମ କରୁଥିଲେ, ସେହି ଗୋପୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ପାଇଯିବାରେ ବା କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ରହିଲା ! ॥ ୧୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବାସ୍ତବରେ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତିସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କ୍ଷୟ-ବୃଦ୍ଧି, ପ୍ରମାଣ-ପ୍ରମେୟର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଏବଂ ନିର୍ଗୁଣ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଅଚିନ୍ତ୍ୟ-ଅନନ୍ତ ପରମ କଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ ଗୁଣମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ । ସେ ଯେଉଁ ଲୀଳା କରନ୍ତି, ତାହା କେବଳ ଜୀବମାନଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ॥ ୧୪ ॥ ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ କେବଳ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଗଲେ ଯଥେଷ୍ଟ । ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧ ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାର ସମ୍ବନ୍ଧ ହେଲେ ବି ଚଳିବ । ତାହା କାମ-ସମ୍ବନ୍ଧ ହେଉ, କି କ୍ରୋଧ-ସମ୍ବନ୍ଧ ହେଉ, କି ଭୟଜନିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ହେଉ, କି ସ୍ନେହ-ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟର ସମ୍ବନ୍ଧ ହେଉ, ସେଥିରେ କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । ନିଜର ବୃତ୍ତିସମୂହକୁ ଯେକୌଣସି ଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଯୋଡ଼ିଦେଲେ ବି ସେଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ପର୍କ ହୁଏ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ । ତେଣୁ ବୃତ୍ତିମାନେ ଭଗବନ୍ମୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ପରିଣାମରେ ସେହି

ନ ଚୈବଂ ବିସ୍ମୟଃ କାର୍ଯ୍ୟୋ ଭବତା ଭଗବତ୍ୟଜେ ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱରେ କୃଷ୍ଣେ ଯତ ଏତଦ୍ ବିମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୧୬

ତା ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାନ୍ତିକମାୟାତା ଭଗବାନ୍ ବ୍ରଜଯୋଷିତଃ ।
ଅବଦଦ୍ ବଦତାଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ବାଚଃ ପେଶୈର୍ବିମୋହୟନ୍ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ସ୍ୱାଗତଂ ବୋ ମହାଭାଗାଃ ପ୍ରିୟଂ କିଂ କରବାଣି ବଃ ।
ବ୍ରଜସ୍ୟାନାମୟଂ କଚ୍ଚିଦ୍ ବ୍ରୂତାଗମନକାରଣମ୍ ॥ ୧୮

ରଜନ୍ୟେଷା ଘୋରରୂପା ଘୋରସତ୍ତ୍ୱନିଷେବିତା ।
ପ୍ରତିଯାତ ବ୍ରଜଂ ନେହ ସ୍ଥେୟଂ ସ୍ତ୍ରୀଭିଃ ସୁମଧ୍ୟମାଃ ॥ ୧୯

ମାତରଃ ପିତରଃ ପୁତ୍ରା ଭ୍ରାତରଃ ପତୟଶ୍ଚ ବଃ ।
ବିଚିନ୍ୱନ୍ତି ହ୍ୟପଶ୍ୟନ୍ତୋ ମା କୃଢ୍ୱଂ ବନ୍ଧୁସାଧ୍ୱସମ୍ ॥ ୨୦

ଦୃଷ୍ଟଂ ବନଂ କୁସୁମିତଂ ରାକେଶକରରଞ୍ଜିତମ୍ ।
ଯମୁନାନିଲଲୀଳୈଜତ୍ତରୁପଲ୍ଲବଶୋଭିତମ୍ ॥ ୨୧

ତଦ୍ ଯାତ ମା ଚିରଂ ଗୋଷ୍ଠଂ ଶୁଶ୍ରୂଷଧ୍ୱଂ ପତୀନ୍ ସତୀଃ ।
କ୍ରନ୍ଦନ୍ତି ବତ୍ସା ବାଲାଶ୍ଚ ତାନ୍ ପାୟୟତ ଦୁହ୍ୟତ ॥ ୨୨

ଜୀବ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇଯାଏ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମ ପରି ପରମ ଭାଗବତ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ରହସ୍ୟ ଜାଣିଥିବା ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏପରି ସନ୍ଦେହ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯେ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର, ସେହି ଅଜନ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏସବୁ କଣ କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ? ଆହେ ! ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାମାତ୍ରକେ ଅଥବା ସେ ଆଖି ଠାରିଦେବାମାତ୍ରେ ମଧ୍ୟ ଜଗତର ପରମ କଲ୍ୟାଣ ହୋଇଯାଇ ପାରେ ॥ ୧୬ ॥ ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ ଯେ, ବ୍ରଜର ଅନୁପମ ବିଭୂତିସ୍ୱରୂପା ସେହି ଗୋପୀମାନେ ତାଙ୍କର ଅତି ନିକଟକୁ ଚାଲିଆସିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ବକ୍ତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ବିନୋଦପୂର୍ଣ୍ଣ ବାକ୍‌ଚାତୁରୀରେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି କହିଲେ—॥ ୧୭ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ଆଗୋ ମହାଭାଗ୍ୟବତୀ ଗୋପୀଗଣ ! ଆସ, ଆସ । ତୁମମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ କ'ଣ କରିବି, କୁହ । କଣ ଏପରି ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲା ଯେ, ତୁମେସବୁ ଏଠାକୁ ଚାଲିଆସିଲ ? ବ୍ରଜରେ ସବୁ କୁଶଳ ତ ? ॥ ୧୮ ॥ ହେ ସୁନ୍ଦରୀଗଣ ! ରାତିବେଳଟା ତ ସହଜେ ଭୟଙ୍କର; ତା' ଉପରେ ପୁଣି ଏଠାରେ ଭୟଙ୍କର ଜୀବଜନ୍ତୁ ବୁଲୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ଯଥାଶୀଘ୍ର ବ୍ରଜକୁ ଫେରିଯାଅ । ଏଭଳି ରାତିରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ବଣରେ ରହିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ॥ ୧୯ ॥ ତୁମକୁ ଘରେ ନ ପାଇ ତୁମ ପିତା, ମାତା, ପତି, ପୁତ୍ର ଓ ଭାଇବନ୍ଧୁ ତୁମକୁ ଖୋଜୁଥିବେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଚିନ୍ତାରେ ପକାଅନି ॥ ୨୦ ॥ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ଫୁଲରେ ଭରପୂର ହୋଇଥିବା ଏହି ବନର ଶୋଭା ତ ଦେଖିଲ । ଏହି ବନ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରର କୋମଳ କିରଣରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଯାଇଛି; ଜାଣ ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ହିଁ ନିଜ ହାତରେ ଏସବୁ ଚିତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ଯମୁନାଜଳକୁ ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ବହି ଆସୁଥିବା ଶୀତଳ ପବନର ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ପ୍ରବାହରେ ଗଛମାନଙ୍କର ପତ୍ର ଦୋହଲି ଦୋହଲି ଏହି ବନର ଶୋଭାକୁ ଆହୁରି ବଢ଼ାଇଦେଉଛି । ଯାହା ହେଉ, ତୁମେ ଏସବୁ ତ ଦେଖିସାରିଲଣି ॥ ୨୧ ॥ ଏଥର ଆଉ ଡେରି ନ କରି ଯଥାଶୀଘ୍ର ବ୍ରଜକୁ ଫେରିଯାଅ । ତୁମେସବୁ ହେଉଛ ଭଲଘରର ସ୍ତ୍ରୀ; ସତୀ ମଧ୍ୟ । ହେ ସତୀଗଣ ! ଯାଅ ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କର ସେବା କର । ତୁମ ଘରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଛୁଆମାନେ ବୋଧହୁଏ ଭୋକରେ କାନ୍ଦୁଥିବେ ଓ ବାଛୁରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ମାଆଙ୍କୁ ଡାକୁଥିବେ । ତୁମେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ

ଅଥବା ମଦଭିସ୍ନେହାଦ୍ ଭବତ୍ୟୋ ଯନ୍ତ୍ରିତାଶୟାଃ ।
ଆଗତା ହ୍ୟୁପପନ୍ନଂ ବଃ ପ୍ରୀୟନ୍ତେ ମୟି ଜନ୍ତବଃ ॥ ୨୩

ଭର୍ତ୍ତୁଃ ଶୁଶ୍ରୂଷଣଂ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ପରୋ ଧର୍ମୋ ହ୍ୟମାୟୟା ।
ତଦ୍‌ବନ୍ଧୂନାଂ ଚ କଲ୍ୟାଣ୍ୟଃ ପ୍ରଜାନାଂ ଚାନୁପୋଷଣମ୍ ॥ ୨୪

ଦୁଃଶୀଲୋ ଦୁର୍ଭଗୋ ବୃଦ୍ଧୋ ଜଡୋ ରୋଗ୍ୟଧନୋଽପି ବା ।
ପତିଃ ସ୍ତ୍ରୀଭିର୍ନ ହାତବ୍ୟୋ ଲୋକେପ୍‌ସୁଭିରପାତକୀ ॥ ୨୫

ଅସ୍ୱର୍ଗ୍ୟମଯଶସ୍ୟଂ ଚ ଫଲ୍‌ଗୁ କୃଚ୍ଛ୍ରଂ ଭୟାବହମ୍ ।
ଜୁଗୁପ୍‌ସିତଂ ଚ ସର୍ବତ୍ର ଔପପତ୍ୟଂ କୁଳସ୍ତ୍ରିୟାଃ ॥ ୨୬

ଶ୍ରବଣାଦ୍ ଦର୍ଶନାଦ୍ ଧ୍ୟାନାନ୍ ମୟି ଭାବୋଽନୁକୀର୍ତ୍ତନାତ୍ ।
ନ ତଥା ସନ୍ନିକର୍ଷେଣ ପ୍ରତିଯାତ ତତୋ ଗୃହାନ୍ ॥ ୨୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ବିପ୍ରିୟମାକର୍ଣ୍ୟ ଗୋପ୍ୟୋ ଗୋବିନ୍ଦଭାଷିତମ୍ ।
ବିଷଣ୍ଣା ଭଗ୍ନସଙ୍କଳ୍ପାଶ୍ଚିନ୍ତାମାପୁର୍ଦୁରତ୍ୟୟାମ୍ ॥ ୨୮

କୃତ୍ୱା ମୁଖାନ୍ୟବ ଶୁଚଃ ଶ୍ୱସନେନ ଶୁଷ୍ୟଦ୍-
ବିମ୍ବାଧରାଣି ଚରଣେନ ଭୁବଂ ଲିଖନ୍ତ୍ୟଃ ।
ଅସ୍ରୈରୁପାତ୍ତମଷିଭିଃ କୁଚକୁଙ୍କୁମାନି
ତସ୍ଥୁର୍ମୃଜନ୍ତ୍ୟ ଉରୁଦୁଃଖଭରାଃ ସ୍ମ ତୂଷ୍ଣୀମ୍ ॥ ୨୯

ଦୁଧ ପିଆଅ ଓ ଗାଈ ଦୁହଁ ॥ ୨୨ ॥ ଆଉ ଯଦି ମୋ ପ୍ରେମରେ ଟାଣି ହୋଇ ତୁମେମାନେ ଏଠିକି ଚାଲିଆସିଛ, ତେବେ କୌଣସି ଅନୁଚିତ କର୍ମ ହୋଇନାହିଁ; ଏହା ତ ତୁମମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଉପଯୁକ୍ତ; କାରଣ ଜଗତର ପଶୁପକ୍ଷୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ମୋତେ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି ଓ ମୋତେ ଦେଖି ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ହେ କଲ୍ୟାଣୀ ଗୋପୀଗଣ ! ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପରମଧର୍ମ ହେଉଛି, ନିଷ୍କପଟଭାବରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଓ ତାଙ୍କର ଭାଇବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ଏବଂ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ପାଳନପୋଷଣ କରିବା ॥ ୨୪ ॥ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଉତ୍ତମ ଲୋକ (ସ୍ୱର୍ଗାଦି) ପାଇବାର ଅଭିଳାଷ ରହିଛି, ସେମାନେ ପାପୀ ପତି ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସବୁପ୍ରକାର ପତିଙ୍କୁ—ସେହି ପତି ମନ୍ଦସ୍ୱଭାବର ହୋଇଥାନ୍ତୁ, କି ଭାଗ୍ୟହୀନ, ବୃଦ୍ଧ, ମୂର୍ଖ, ରୋଗୀ ବା ନିର୍ଦ୍ଧନ ହୋଇଥାନ୍ତୁ ପଛେ, ତାଙ୍କୁ କଦାପି ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୨୫ ॥ କୁଳୀନ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଜାରପୁରୁଷର ସେବା କରିବା ସକଳପ୍ରକାରେ ନିନ୍ଦନୀୟ। କହୁଛି ଶୁଣ—

ପରପୁରୁଷେ ଚିତ୍ତ ଦେଇ । ଯେ ନାରୀ ରମେ ଦେହ ବହି ॥
ତାହାର ନାହିଁ ସୁଖ ଲେଶ । ନରକେ ହୁଏ ପରବେଶ ॥
ନିନ୍ଦିତ ହୁଏ ବେନିଲୋକେ । ନିରାଶ ହୁଏ ସ୍ୱାମୀ ସୁଖେ ॥
ବିଧବା ହୁଏ ଜନ୍ମ ସାତ । ଯେ ନାରୀ ସ୍ୱାମୀ ଅଭକତ ॥

ତାକୁ ମୋକ୍ଷ କଣ ମିଳିବ, ଏପରି କୁକର୍ମ ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ଭୟ ଓ ନରକ ଆଦିର ହେତୁ ॥ ୨୬ ॥ ହେ ଗୋପୀଗଣ ! ମୋର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଓ ଗୁଣ ଶ୍ରବଣ କଲେ, ଦର୍ଶନ କଲେ, ସେସବୁ କୀର୍ତ୍ତନ କଲେ ଓ ଧ୍ୟାନ କଲେ ମୋ ପ୍ରତି ଯେପରି ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମ ହୁଏ, ମୋର ପାଖେ ପାଖେ ରହିଲେ ସେପରି ପ୍ରେମ ହୁଏ ନାହିଁ। ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ଏଥର ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଯାଅ ॥ ୨୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏପରି ଅପ୍ରିୟ ଭାଷଣ ଶୁଣି ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମନ ବିଷଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା। ସେମାନଙ୍କର ଆଶା ମଉଳିଗଲା। ସେମାନେ ଚିନ୍ତାର ଅଗାଧ ସାଗରରେ ବୁଡ଼ିଯିବାକୁ ବସିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ସେମାନଙ୍କର ରକ୍ତିମ ବିମ୍ବାଧର ଶୋକରେ ଉଦ୍‌ଗତ ଉତ୍ତପ୍ତ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସରେ ଶୁଖିଗଲା। ସେମାନେ ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତିଦେଇ ପାଦନଖରେ ଭୂଇଁ ଉଖାରିଲେ। ଆଖିରୁ ଦୁଃଖର ଲୁହ ଝରି ଝରି କଜ୍ଜଳ ସହିତ ଗୋଳି ହୋଇ ଛାତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୋହିଗଲା ଏବଂ ଛାତିରେ ବୋଳା ହୋଇଥିବା କେଶରକୁ ଧୋଇବାକୁ ଲାଗିଲା। ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଦୁଃଖରେ ଏପରି ଭରିଗଲା ଯେ, ସେମାନେ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ। ସେମାନେ

ପ୍ରେଷ୍ଠଂ ପ୍ରିୟେତରମିବ ପ୍ରତିଭାଷମାଣଂ
କୃଷ୍ଣଂ ତଦର୍ଥବିନିବର୍ତ୍ତିତସର୍ବକାମାଃ ।
ନେତ୍ରେ ବିମୃଜ୍ୟ ରୁଦିତୋପହତେ ସ୍ମ କିଞ୍ଚିତ୍-
ସଂରମ୍ଭଗଦ୍‌ଗଦଗିରୋଽବ୍ରୁବତାନୁରକ୍ତାଃ ॥ ୩୦

ଗୋପ୍ୟ ଊଚୁଃ

ମୈବଂ ବିଭୋଽର୍ହତି ଭବାନ୍ ଗଦିତୁଂ ନୃଶଂସଂ
ସନ୍ତ୍ୟଜ୍ୟ ସର୍ବବିଷୟାଂସ୍ତବ ପାଦମୂଳମ୍ ।
ଭକ୍ତା ଭଜସ୍ୱ ଦୁରବଗ୍ରହ ମା ତ୍ୟଜାସ୍ମାନ୍
ଦେବୋ ଯଥାଽଽଦିପୁରୁଷୋ ଭଜତେ ମୁମୁକ୍ଷୂନ୍ ॥ ୩୧

ଯତ୍‌ପତ୍ୟପତ୍ୟସୁହୃଦାମନୁବୃତ୍ତିରଙ୍ଗ
ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ସ୍ୱଧର୍ମ ଇତି ଧର୍ମବିଦା ତ୍ୱୟୋକ୍ତମ୍ ।
ଅସ୍ତ୍ୱେବମେତଦୁପଦେଶପଦେ ତ୍ୱୟୀଶେ
ପ୍ରେଷ୍ଠୋ ଭବାଂସ୍ତନୁଭୃତାଂ କିଲ ବନ୍ଧୁରାତ୍ମା ॥ ୩୨

କୁର୍ବନ୍ତି ହି ତ୍ୱୟି ରତିଂ କୁଶଳାଃ ସ୍ୱ ଆତ୍ମନ୍
ନିତ୍ୟପ୍ରିୟେ ପତିସୁତାଦିଭିରାର୍ତିଦୈଃ କିମ୍ ।
ତନ୍ନଃ ପ୍ରସୀଦ ପରମେଶ୍ୱର ମା ସ୍ମ ଛିନ୍ଦ୍ୟା
ଆଶାଂ ଭୃତାଂ ତ୍ୱୟି ଚିରାଦରବିନ୍ଦନେତ୍ର ॥ ୩୩

ଚିତ୍ତଂ ସୁଖେନ ଭବତାପହୃତଂ ଗୃହେଷୁ
ଯନ୍ନିର୍ବିଶତ୍ୟୁତ କରାବପି ଗୃହ୍ୟକୃତ୍ୟେ ।
ପାଦୌ ପଦଂ ନ ଚଲତସ୍ତବ ପାଦମୂଳାତ୍
ଯାମଃ କଥଂ ବ୍ରଜମଥୋ କରବାମ କିଂ ବା ॥ ୩୪

ଅପାର ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ଚୁପ୍‌ଚାପ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଗଲେ ॥ ୨୯ ॥ ନିଜର ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ସହିତ ମିଳନ ନିମନ୍ତେ ଗୋପୀମାନେ ସବୁ କାମନା ଓ ସକଳ ଭୋଗ ଛାଡ଼ିଦେଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ଅନୁରାଗ ଓ ପରମ ପ୍ରେମ ରହିଥିଲା । ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏପରି ନିଷ୍ଠୁର ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅପ୍ରିୟ ପରି ଲାଗୁଥିବା କଥା ଶୁଣି ସେମାନଙ୍କୁ ଭୀଷଣ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା । କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଆଖି ଲାଲ ପଡ଼ିଗଲା, ଲୁହ ହେତୁ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ଅବରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ଆଖିର ଲୁହ ପୋଛିଲେ ଏବଂ ପ୍ରଣୟକୋପରେ ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—॥ ୩୦ ॥

ଗୋପୀମାନେ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ତୁମେ ତ ସକଳ ଘଟରେ ରହିଛ । ତୁମେ ଆମ ମନକଥା ଜାଣ । ତେଣୁ ତୁମେ ଏପରି ନିଷ୍ଠୁର ବଚନ କହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆମେ ସବୁ କିଛି ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ ତୁମରି ଚରଣରେ ପ୍ରେମ କରୁ । ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ତୁମେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ବଡ଼ ହଟିଆ । ଆମର ତୁମ ଉପରେ କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ତଥାପି ଯେପରି ଆଦିଗୁରୁ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ କୃପା କରି ମୁମୁକ୍ଷୁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି, ତୁମେ ସେହିପରି ତୁମଆଡ଼ୁ ଆମକୁ ଗ୍ରହଣ କର । ଆମକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କର ନାହିଁ ॥ ୩୧ ॥ ହେ ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ତୁମେ ତ ସବୁ ଧର୍ମର ରହସ୍ୟ ଜାଣିଛ । ତୁମେ ଯେଉଁ କହିଲ ଯେ, 'ନିଜର ପତି, ପୁତ୍ର ଓ ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କ ସେବା କରିବା ହେଉଛି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱଧର୍ମ', ତାହା ତ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ଆମେ ତୁମର ହିଁ ସେବା କରିବା ଉଚିତ; କାରଣ ତୁମେ ହେଉଛ ସମସ୍ତଙ୍କର ପତି । ତୁମେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ । ତୁମେ ହେଉଛ ସକଳ ଶରୀରଧାରୀଙ୍କର ସୁହୃଦ, ଆତ୍ମା ତଥା ପରମ ପ୍ରିୟତମ ॥ ୩୨ ॥ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନରେ ନିପୁଣ ମହାପୁରୁଷମାନେ ତୁମକୁ ହିଁ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି; କାରଣ ତୁମେ ନିତ୍ୟପ୍ରିୟ ଏବଂ ସବୁରି ନିଜର ଆତ୍ମା । ଅନିତ୍ୟ ଓ ଦୁଃଖଦ ପତିପୁତ୍ରଙ୍କ ଠାରେ ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ହେ ପରମେଶ୍ୱର ! ତେଣୁ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅ । ଆମକୁ କୃପା କର । ହେ କମଳନୟନ ! ଚିରକାଳ ଧରି କେବଳ ତୁମକୁ ପାଇବାର ଯେଉଁ ଆଶା-ଅଭିଳାଷର ଲତାଟିକୁ ଆମେ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଛୁ, ସେହି ଲତାଟିକୁ କାଟିଦିଅ ନାହିଁ ॥ ୩୩ ॥ ହେ ମନମୋହନ ! ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ଚିତ୍ତ ଗୃହଧନ୍ଦାରେ ଲାଗିରହୁଥିଲା; ସେଥିରେ ଆମ ହାତ ମଧ୍ୟ ଲାଗିରହିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ତୁମେ ଆମର ସେହି ଚିତ୍ତକୁ ଚୋରାଇ ନେଇ ଆସିଲ । ଯେହେତୁ

ସିଞ୍ଚାଙ୍ଗ ନସ୍ତ୍ୱଦଧରାମୃତପୂରକେଣ
ହାସାବଲୋକକଳଗୀତଜହୃଚ୍ଛୟାଗ୍ନିମ୍ ।
ନୋ ଚେଦ୍ ବୟଂ ବିରହଜାଗ୍ନ୍ୟୁପଯୁକ୍ତଦେହା
ଧ୍ୟାନେନ ଯାମ ପଦୟୋଃ ପଦବୀଂ ସଖେ ତେ ॥ ୩୫

ତୁମେ ସୁଖସ୍ୱରୂପ, ତେଣୁ ଚିତ୍ତ ଚୋରାଇବାରେ ତୁମକୁ ପରିଶ୍ରମ ବି କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ତା'ଫଳରେ ଆମର ମତିଗତି ତ ସଂସାରଛଡ଼ା ହୋଇଗଲା। ଆମ ପାଦ ତୁମ ଚରଣକମଳକୁ ଛାଡ଼ି ପାଦେ ବି ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ଯିବାକୁ ଚାହୁଁନି—ପାଦ ଆଉ ଘୁଞ୍ଚୁନି। ତାହେଲେ ଆମେ ବ୍ରଜକୁ କିପରି ଯିବୁ ? ଯଦି ବା ଯିବୁ, ସେଠାରେ କରିବୁ ବା କଣ ? ॥ ୩୪ ॥ ହେ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ! ହେ ଆମର ପ୍ରିୟ ସଖା ! ତୁମର ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମଧୁର ହସ, ତୁମର ପ୍ରେମଭରା ଚାହାଣି ଏବଂ ତୁମ ବଂଶୀର ମନୋହର ସ୍ୱନ ଆମ ହୃଦୟରେ ତୁମକୁ ପ୍ରେମ କରିବାର ଅଗ୍ନିକୁ ଓ ତୁମ ସହିତ ମିଳନର ଆକାଂକ୍ଷାରୂପୀ ଅଗ୍ନିକୁ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରିଦେଲା। ଏହି ଅଗ୍ନିକୁ ତୁମେ ତୁମ ଅଧରସୁଧା ଧାରାରେ ଲିଭାଇଦିଅ। ତାହା ନ କଲେ, ହେ ପ୍ରିୟତମ ! ଆମେ ସତ କହୁଛୁ, ବିରହ-ଅଗ୍ନିରେ ଆମେ ଆମର ଶରୀରକୁ ଦଗ୍ଧ କରି ଧ୍ୟାନଦ୍ୱାରା ତୁମ ଚରଣକମଳରେ ମିଶିଯିବୁ ॥ ୩୫ ॥

ଯର୍ହ୍ୟମ୍ବୁଜାକ୍ଷ ତବ ପାଦତଳଂ ରମାୟା
ଦତ୍ତକ୍ଷଣଂ କ୍ୱଚିଦରଣ୍ୟଜନପ୍ରିୟସ୍ୟ ।
ଅସ୍ପ୍ରାକ୍ଷ୍ମ ତତ୍ପ୍ରଭୃତି ନାନ୍ୟସମକ୍ଷମଙ୍ଗ
ସ୍ଥାତୁଂ ତ୍ୱୟାଭିରମିତା ବତ ପାରୟାମଃ ॥ ୩୬

ହେ ପ୍ରିୟ ପଦ୍ମଲୋଚନ ! ତୁମେ ହେଉଛ ବନବାସୀମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଓ ସେମାନେ ବି ତୁମକୁ ବହୁ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି। ତୁମ ଚରଣକମଳର ସେବା ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ହିଁ ମିଳିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଆମକୁ ସେହି ଚରଣର ଦର୍ଶନ ଯେଉଁଦିନୁ ମିଳିଗଲା, ସେହିଦିନୁ ତୁମେ ଆମ ଚିତ୍ତରେ ବସିଗଲ। ତେଣୁ ସେହିଦିନୁ ଆମର ଚିତ୍ତ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ଯାଉନାହିଁ। ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ ପତିପୁତ୍ରଙ୍କ ସେବା କରିବାକୁ କିପରି ବା ଯିବୁ, ତୁମେ ହିଁ କୁହ ॥ ୩୬ ॥ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ କୃପାକଟାକ୍ଷ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ତପସ୍ୟା କରିଚାଲିଛନ୍ତି, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଠାକୁରାଣୀ ଅନ୍ୟ କାହାର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା ବିନା ତୁମର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ସ୍ଥାନ ପାଇପାରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ସଉତୁଣୀ ତୁଳସୀଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା କରି ତୁମର ଚରଣରଜ ପାଇବାକୁ ଅଭିଳାଷ ରଖନ୍ତି। ତୁମର ଯେତେସବୁ ଭକ୍ତ ଅଛନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ତୁମ ଚରଣରଜ ସେବନ କରିଛନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ପରି ଆମେ ମଧ୍ୟ ତୁମର ସେହି ଚରଣରଜର ଶରଣ ନେବାକୁ ଆସିଛୁ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ଭଗବାନ ! ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେ କେହି ତୁମ ଚରଣର ଶରଣ ନେଇଛି, ତୁମେ ତାର ସକଳ କଷ୍ଟ ହରଣ କରିନେଇଛ। ଏଥର ତୁମେ ଆମକୁ କୃପା କର। ଆମକୁ ବି ତୁମର ପ୍ରସାଦ ପାଇବାର ଭାଜନ କର। ତୁମର ସେବା କରିବାର ଆଶା-ଅଭିଳାଷ ରଖି ଆମେ ଘର, ଗାଆଁ, କୁଟୁମ୍ବ—ସବୁ କିଛି ଛାଡ଼ିଦେଇ ତୁମ ଚରଣଯୁଗଳର ଶରଣକୁ ଚାଲିଆସିଛୁ। ଘରେ ଓ ଗାଆଁରେ ତୁମର ଆରାଧନା କରିବାର ଅବକାଶ (ସୁବିଧାସୁଯୋଗ)

ଶ୍ରୀର୍ଯତ୍ପଦାମ୍ବୁଜରଜଶ୍ଚକମେ ତୁଳସ୍ୟା
ଲବ୍ଧ୍ୱାପି ବକ୍ଷସି ପଦଂ କିଳ ଭୃତ୍ୟଜୁଷ୍ଟମ୍ ।
ଯସ୍ୟାଃ ସ୍ୱବୀକ୍ଷଣକୃତେଽନ୍ୟସୁରପ୍ରୟାସ-
ସ୍ତଦ୍ୱଦ୍ ବୟଂ ଚ ତବ ପାଦରଜଃ ପ୍ରପନ୍ନାଃ ॥ ୩୭

ତନ୍ନଃ ପ୍ରସୀଦ ବୃଜିନାର୍ଦ୍ଦନ ତେଽଙ୍ଘ୍ରିମୂଳଂ
ପ୍ରାପ୍ତା ବିସୃଜ୍ୟ ବସତୀସ୍ତ୍ୱଦୁପାସନାଶାଃ ।
ତ୍ୱତ୍ସୁନ୍ଦରସ୍ମିତନିରୀକ୍ଷଣତୀବ୍ରକାମ-
ତପ୍ତାତ୍ମନାଂ ପୁରୁଷଭୂଷଣ ଦେହି ଦାସ୍ୟମ୍ ॥ ୩୮

ବୀକ୍ଷ୍ୟାଳକାବୃତମୁଖଂ ତବ କୁଣ୍ଡଳଶ୍ରୀ-
ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳାଧରସୁଧଂ ହସିତାବଲୋକମ୍ ।
ଦତ୍ତାଭୟଂ ଚ ଭୁଜଦଣ୍ଡଯୁଗଂ ବିଲୋକ୍ୟ
ବକ୍ଷଃ ଶ୍ରିୟୈକରମଣଂ ଚ ଭବାମ ଦାସ୍ୟଃ ॥ ୩୯

କା ସ୍ତ୍ର୍ୟଙ୍ଗ ତେ କଳପଦାୟତମୂର୍ଚ୍ଛିତେନ
ସମ୍ମୋହିତାଽଽର୍ଯ୍ୟଚରିତାନ୍ନ ଚଲେତ୍ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାମ୍ ।
ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟସୌଭଗମିଦଂ ଚ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ରୂପଂ
ଯଦ୍ ଗୋଦ୍ୱିଜଦ୍ରୁମମୃଗାଃ ପୁଲକାନ୍ୟବିଭ୍ରନ୍ ॥ ୪୦

ବ୍ୟକ୍ତଂ ଭବାନ୍ ବ୍ରଜଭୟାର୍ତ୍ତିହରୋଽଭିଜାତୋ
ଦେବୋ ଯଥାଽଽଦିପୁରୁଷଃ ସୁରଲୋକଗୋପ୍ତା ।
ତନ୍ନୋ ନିଧେହି କରପଙ୍କଜମାର୍ତ୍ତବନ୍ଧୋ
ତପ୍ତସ୍ତନେଷୁ ଚ ଶିରସ୍ସୁ ଚ କିଙ୍କରୀଣାମ୍ ॥ ୪୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ବିକ୍ଳବିତଂ ତାସାଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱରଃ ।
ପ୍ରହସ୍ୟ ସଦୟଂ ଗୋପୀରାତ୍ମାରାମୋଽପ୍ୟରୀରମତ୍ ॥ ୪୨

ଆଦୌ ମିଳୁନାହିଁ । ହେ ପୁରୁଷଭୂଷଣ ! ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ତୁମର ମଧୁର ମୃଦୁହାସ ଓ ଗ୍ରହୁଗ୍ରହାଣି ଆମ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମ ବା ମିଳନର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ଅଗ୍ନି ଜାଳି ଦେଇଛି; ସେଥିରେ ଆମର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଜଳୁଛି । ତୁମେ ଆମକୁ ତୁମର ଦାସୀରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିନିଅ । ଆମକୁ ତୁମ ସେବାର ଅଧିକାର ପ୍ରଦାନ କର ॥ ୩୮ ॥ ହେ ପ୍ରିୟତମ ! କୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳି ଗହଣରେ ଝଲସୁଥିବା ତୁମର ସୁନ୍ଦର ମୁଖକମଳକୁ ଦେଖି, କମନୀୟ କୁଣ୍ଡଳର ଅନନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହେଉଥିବା କପୋଳକୁ ଦେଖି, ଅମୃତବର୍ଷିଣୀ ଅଧରକୁ ଦେଖି, ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସରେ ଉଲ୍ଲସିତ ହେଉଥିବା ତୁମର ନୟନମନୋହାରୀ କଟାକ୍ଷକୁ ଦେଖି, ଶରଣାଗତମାନଙ୍କୁ ଅଭୟ ଦେବାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଦାର ହୋଇଥିବା ତୁମର ଦୁଇ ଭୁଜକୁ ଦେଖି ଏବଂ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଦେବୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ନିତ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଥଳ ହୋଇଥିବା ତୁମର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଦେଖି ଆମେସବୁ ତୁମରି ଚରଣର ଦାସୀ ହୋଇଯାଇଛୁ ॥ ୩୯ ॥ ହେ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ! ତୁମର ଏହି ମଧୁର ପଦ ଓ ଆରୋହ-ଅବରୋହ କ୍ରମରେ ବିବିଧ ମୂର୍ଚ୍ଛନାଯୁକ୍ତ ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣି ତଥା ତୁମର ଏହି ତ୍ରିଲୋକସୁନ୍ଦର ମୋହିନୀ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ—ଯାହାର କାଣିଚାଏ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପାଇ ତ୍ରିଲୋକର ସବୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଫୁଟିଉଠିଛି ଏବଂ ଯାହାକୁ ଦେଖି ଗାଈଗୋରୁ, ପଶୁପକ୍ଷୀ ଓ ବୃକ୍ଷଲତା ରୋମାଞ୍ଚିତ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି, ସେହି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖି ତ୍ରିଲୋକର କେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ବା ତା'ର ଆର୍ଯ୍ୟମର୍ଯ୍ୟାଦାରୁ ବିଚଳିତ ହୋଇ ନ ଯିବ—କିଏ ବା କୁଳ, ମାନ ଓ ଲୋକଲଜ୍ଜା ତ୍ୟାଗ କରି ତୁମଠାରେ ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇ ନ ଯିବ ! ॥ ୪୦ ॥ ଆମ ପାଖରେ ଏକଥା ଆଉ ଲୁଚି ରହିନାହିଁ ଯେ, ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ଯେପରି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି, ବ୍ରଜମଣ୍ଡଳର ଭୟ ଓ ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ତୁମେ ସେହିପରି ଏଠାରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛ । ପୁଣି ଏକଥା ବି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି ଯେ, ଦୀନଦୁଃଖୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତୁମର ବହୁତ ପ୍ରେମ ଓ କୃପା ରହିଛି । ହେ ପ୍ରିୟତମ ! ଆମେ ବି ଖୁବ୍ ଦୁଃଖୀ । ତୁମ ସହିତ ମିଳନ-ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାର ଅଗ୍ନିରେ ଆମ ହୃଦୟ ଜଳୁଛି । ତୁମେ ତୁମର ଏହି ଦାସୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଓ ଶିରରେ ତୁମର କୋମଳ କରକମଳ ରଖି ଆମକୁ ଜୀବନ ଦାନ କର ॥ ୪୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସନକାଦି ଯୋଗୀଗଣଙ୍କର ଓ ଶିବାଦି ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର । ଗୋପୀମାନଙ୍କର ବ୍ୟଥା-ବ୍ୟାକୁଳତାପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ଶୁଣି ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ବିଗଳିତ ହୋଇଗଲା । ଯଦ୍ୟପି ସେ ଆତ୍ମାରାମ—

ତାଭିଃ ସମେତାଭିରୁଦାରଚେଷ୍ଟିତଃ
ପ୍ରିୟେକ୍ଷଣୋତ୍‌ଫୁଲ୍ଲମୁଖୀଭିରଚ୍ୟୁତଃ ।
ଉଦାରହାସଦ୍ୱିଜକୁନ୍ଦଦୀଧିତି-
ର୍ବ୍ୟରୋଚତୈଣାଙ୍କ ଇବୋଡୁଭିର୍ବୃତଃ ॥ ୪୩

ଉପଗୀୟମାନ ଉଦ୍‌ଗାୟନ୍ ବନିତାଶତଯୂଥପଃ ।
ମାଲାଂ ବିଭ୍ରଦ୍ ବୈଜୟନ୍ତୀଂ ବ୍ୟଚରନ୍‌ମଣ୍ଡୟନ୍ ବନମ୍ ॥ ୪୪

ନଦ୍ୟାଃ ପୁଲିନମାବିଶ୍ୟ ଗୋପୀଭିର୍ହିମବାଲୁକମ୍ ।
ରେମେ ତତ୍ତରଳାନନ୍ଦକୁମୁଦାମୋଦବାୟୁନା ॥ ୪୫

ବାହୁପ୍ରସାରପରିରମ୍ଭକରାଳକୋରୁ-
ନୀବୀସ୍ତନାଲଭନନର୍ମନଖାଗ୍ରପାତୈଃ ।
କ୍ଷ୍ୱେଲ୍ୟାବଲୋକହସିତୈର୍ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀଣା-
ମୁତ୍ତମ୍ଭୟନ୍ ରତିପତିଂ ରମୟାଞ୍ଚକାର ॥ ୪୬

ଏବଂ ଭଗବତଃ କୃଷ୍ଣାଲ୍ଲବ୍ଧମାନା ମହାତ୍ମନଃ ।
ଆତ୍ମାନାଂ ମେନିରେ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ମାନିନ୍ୟୋଽଭ୍ୟଧିକଂ ଭୁବି ॥ ୪୭

ଆତ୍ମାରେ ହିଁ (ନିଜେ ନିଜ ସହିତ) ରମଣ କରନ୍ତି, ସେ ନିଜ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାହ୍ୟବସ୍ତୁ ଆବଶ୍ୟକ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତଥାପି ସେ ହସି ହସି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ରାସକ୍ରୀଡ଼ା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୪୨ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଅଚ୍ୟୁତ ବା ଅଖଣ୍ଡରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରହିଥାଇ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଭାବଭଙ୍ଗୀକୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଆକାଂକ୍ଷାର ଅନୁକୂଳ କରିଦେଲେ। ସେ ଯେତେବେଳେ ମୁହଁ ଖୋଲି ହସିଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶୁଭ୍ର ଦନ୍ତ କୁନ୍ଦକଳି ପରି ଦେଖାଗଲା। ତାଙ୍କର ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ କଟାକ୍ଷ ଓ ତାଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ବଦନକୁ ଦେଖି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମୁଖକମଳ ଆନନ୍ଦରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲା। ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଘେରି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ। ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶୋଭା ଦେଖି ମନେହେଲା, ସତେ ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ରମା ତାଙ୍କର ତାରକାରୂପୀ ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ଘେରରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି ! ॥ ୪୩ ॥ ଏଥର ଶତ ଶତ ଗୋପୀମଣ୍ଡଳୀର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବୈଜୟନ୍ତୀମାଳା ପିନ୍ଧି, ବୃନ୍ଦାବନକୁ ଶୋଭାୟମାନ କରି ବିଚରଣ କଲେ। କେତେବେଳେ ଗୋପୀମାନେ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଗାଇଚାଲିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୪ ॥ ତା'ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଧରି ଯମୁନାର ପବିତ୍ର ପୁଲିନକୁ ଚାଲିଗଲେ। ଯମୁନା ପୁଲିନ ବରଫ ସମାନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୁନ୍ଦର ବାଲିରେ ଚମକୁଥାଏ। ଯମୁନାର ତରଳ ତରଙ୍ଗକୁ ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ଓ କଇଁ ଫୁଲର ସ୍ୱାଭାବିକ ସୁଗନ୍ଧ ଘେନି ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିବା ବାୟୁ ଯମୁନା ପୁଲିନକୁ ଶୀତଳ ଓ ସୁରଭିତ କରିଦେଉଥାଏ। ସେହି ଆନନ୍ଦପ୍ରଦ ପୁଲିନରେ ଭଗବାନ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରାସଲୀଳା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୫ ॥ ବାହୁ ପ୍ରସାରିତ କରି, ଆଲିଙ୍ଗନ କରି, ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ ହାତ ମିଳାଇ, ହାସ୍ୟବିନୋଦ କରି ଓ ସେମାନଙ୍କର ନାନା ଅଙ୍ଗ ସ୍ପର୍ଶପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଦିବ୍ୟପ୍ରେମ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମଭାବକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ରାସଲୀଳା କଲେ ॥ ୪୬ ॥ ଉଦାରଶିରୋମଣି ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ସମ୍ମାନିତ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଗୋପୀମାନେ ମନେ ମନେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଯେ, ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ; ସେମାନଙ୍କ ପରି ଅନ୍ୟ କେହି ନାହିଁ। ଏପରି ଭାବିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଟିକିଏ ଅଭିମାନ ଆସିଗଲା ॥ ୪୭ ॥

ତାସାଂ ତତ୍ ସୌଭଗମଦଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ମାନଂ ଚ କେଶବଃ ।
ପ୍ରଶମାୟ ପ୍ରସାଦାୟ ତତ୍ରୈବାନ୍ତରଧୀୟତ ॥ ୪୮

ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ-ପ୍ରେମ ପାଇ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଟିକିଏ ସୌଭାଗ୍ୟଜନିତ ଗର୍ବ ହୋଇଗଲାଣି, ସେମାନେ ଅଭିମାନ ବି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେଣି, ସେତେବେଳେ ସେ ସେମାନଙ୍କର ଗର୍ବ ଭାଙ୍ଗିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଓ ଅଭିମାନ ଦୂର କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗୃହୀତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହିଠାରେ ହିଁ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଭଗବତୋ ରାସକ୍ରୀଡ଼ାବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମୈକୋନତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୯ ॥

+++

ଅଥ ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିରହରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ବ୍ୟାକୁଳତା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅନ୍ତର୍ହିତେ ଭଗବତି ସହସୈବ ବ୍ରଜାଙ୍ଗନାଃ ।
ଅତପ୍ୟଂସ୍ତମଚକ୍ଷାଣାଃ କରିଣ୍ୟ ଇବ ଯୂଥପମ୍ ॥ ୧

ଗତ୍ୟାନୁରାଗସ୍ମିତବିଭ୍ରମେକ୍ଷିତୈ-
ର୍ମନୋରମାଳାପବିହାରବିଭ୍ରମୈଃ ।
ଆକ୍ଷିପ୍ତଚିତ୍ତାଃ ପ୍ରମଦା ରମାପତେ-
ସ୍ତାସ୍ତା ବିଚେଷ୍ଟା ଜଗୃହୁସ୍ତଦାତ୍ମିକାଃ ॥ ୨

ଗତିସ୍ମିତପ୍ରେକ୍ଷଣଭାଷଣାଦିଷୁ
ପ୍ରିୟାଃ ପ୍ରିୟସ୍ୟ ପ୍ରତିରୂଢମୂର୍ତ୍ତୟଃ ।
ଅସାବହଂ ତ୍ୱିତ୍ୟବଲାସ୍ତଦାତ୍ମିକା
ନ୍ୟବେଦିଷୁଃ କୃଷ୍ଣବିହାରବିଭ୍ରମାଃ ॥ ୩

ଗାୟନ୍ତ୍ୟ ଉଚ୍ଚୈରମୁମେବ ସଂହତା
ବିଚିକ୍ୟୁରୁନ୍ମତ୍ତକବଦ୍ ବନାଦ୍ ବନମ୍ ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ହଠାତ୍ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । ହାତୀଦଳର ଅଧିପତି ବିନା ହାତୁଣୀମାନେ ଯେପରି ହୁଅନ୍ତି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନ ଦେଖି ବ୍ରଜଯୁବତୀମାନଙ୍କ ଦଶା ସେହିପରି ହୋଇଗଲା । ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ବିରହଜ୍ୱାଳାରେ ଜଳିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଦୋନ୍ମତ୍ତ ଗଜରାଜ ପରି ଗ୍ଲିଲି, ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦହାସ, ବିଳାସଭରା କଟାକ୍ଷ, ମନୋରମ ପ୍ରେମାଳାପ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଲୀଳା ତଥା ଶୃଙ୍ଗାରରସର ଭାବଭଙ୍ଗୀସବୁ ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ଗ୍ଲେରାଇ ନେଇଥିଲା । ସେହି ପ୍ରେମୋନ୍ମତ୍ତା ଗୋପୀମାନେ କୃଷ୍ଣମୟ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଅନୁକରଣ କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ନିଜ ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରି ଗ୍ଲିଲିଚଳନ, ହାସ-ପରିହାସ ଓ ଗ୍ଲହାଣି-ବୋଲି ଆଦି ପ୍ରକାଶ କରି ତାଙ୍କର ପ୍ରେମିକା ଗୋପୀମାନେ ତାଙ୍କରି ପରି ହୋଇଗଲେ; ସେମାନଙ୍କ ଦେହରେ ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଭାବ-ଭଙ୍ଗୀ, ସେହିଭଳି ଗତି-ମତି ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲିଯାଇ ସତେ ଯେପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରୂପ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କରି ଲୀଳାବିଳାସ ଅନୁକରଣ କରି 'ମୁଁ ହେଉଛି କୃଷ୍ଣ' ବୋଲି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩ ॥ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମିଶି ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ତାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ, ବଣ ବଣ ବୁଲି ଲତା, ବୁଦା ଭିତରେ ପଶି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଖୋଜିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେଉଁଠାକୁ ଗ୍ଲିଲିଯାଇ ନ ଥିଲେ । ସେ ତ ସମସ୍ତ ଜଡ଼ଚେତନ ପଦାର୍ଥରେ ତଥା ସେସବୁର ବାହାରେ ମଧ୍ୟ

ପପ୍ରଚ୍ଛୁରାକାଶବଦନ୍ତରଂ ବହି-
ର୍ଭୂତେଷୁ ସନ୍ତଂ ପୁରୁଷଂ ବନସ୍ପତୀନ୍ ॥ ୪

ଦୃଷ୍ଟୋ ବଃ କଚ୍ଚିଦଶ୍ୱତ୍ଥ ପ୍ଲକ୍ଷ ନ୍ୟଗ୍ରୋଧ ନୋ ମନଃ ।
ନନ୍ଦସୂନୁର୍ଗତୋ ହୃତ୍ୱା ପ୍ରେମହାସାବଲୋକନୈଃ ॥ ୫

କଚ୍ଚିତ୍ କୁରବକାଶୋକନାଗପୁନ୍ନାଗଚମ୍ପକାଃ ।
ରାମାନୁଜୋ ମାନିନୀନାମିତୋ ଦର୍ପହରସ୍ମିତଃ ॥ ୬

କଚ୍ଚିତ୍ତୁଳସି କଲ୍ୟାଣି ଗୋବିନ୍ଦଚରଣପ୍ରିୟେ ।
ସହ ତ୍ୱାଳିକୁଲୈର୍ବିଭ୍ରଦ୍ ଦୃଷ୍ଟସ୍ତେଽତିପ୍ରିୟୋଽଚ୍ୟୁତଃ ॥ ୭

ମାଲତ୍ୟଦର୍ଶି ବଃ କଚ୍ଚିନ୍ମଲ୍ଲିକେ ଜାତି ଯୂଥିକେ ।
ପ୍ରୀତିଂ ବୋ ଜନୟନ୍ ଯାତଃ କରସ୍ପର୍ଶେନ ମାଧବଃ ॥ ୮

ଚୂତପ୍ରିୟାଳପନସାସନକୋବିଦାର-
ଜମ୍ବ୍ୱର୍କବିଲ୍ୱ ବକୁଳାମ୍ରକଦମ୍ବନୀପାଃ ।
ଯେଽନ୍ୟେ ପରାର୍ଥଭବକା ଯମୁନୋପକୂଳାଃ
ଶଂସନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣପଦବୀଂ ରହିତାତ୍ମନାଂ ନଃ ॥ ୯

କିଂ ତେ କୃତଂ କ୍ଷିତି ତପୋ ବତ କେଶବାଙ୍ଘ୍ରି-
ସ୍ପର୍ଶୋତ୍ସବୋତ୍ପୁଲକିତାଙ୍ଗରୁହୈର୍ବିଭାସି ।

ଆକାଶ ପରି ସମାନଭାବରେ ରହିଛନ୍ତି । ସେ ସେଇଠି ଥିଲେ; ସେହିମାନଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଥିଲେ; ତଥାପି ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ନ ପାରି ଗୋପୀମାନେ ଗଛଲତାମାନଙ୍କୁ 'ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଛ କି ?' ବୋଲି ପଗ୍ଚରି ପଗ୍ଚରି ବୁଲିଲେ ॥ ୪ ॥

(ଗୋପୀମାନେ ପ୍ରଥମେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗଛମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ପଗ୍ଚରିଲେ,) "ହେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ! ହେ ବଟବୃକ୍ଷ ! ହେ ଜରି ! ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ତାଙ୍କର ପ୍ରେମଭରା ମୃଦୁହାସ ଓ କଟାକ୍ଷରେ ଆମର ମନ ଗ୍ଚୋରାଇ ନେଇ କେଉଁଆଡ଼େ ପଳାଇଗଲେ? ତୁମେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଛ କି ?" ॥ ୫ ॥ "ହେ କୁରବକ ! ହେ ଅଶୋକ ! ହେ ନାଗେଶ୍ୱର ! ହେ ପୁନ୍ନାଗ ! ହେ ଚମ୍ପା ! ଯାହାଙ୍କର ମୃଦୁହାସ ଦେଖିଦେଲେ ଯେତେ ବଡ଼ ମାନିନୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାର ମାନ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ, ବଳରାମଙ୍କର ସେହି ସାନଭାଇ ଏପଟକୁ ଆସିଥିଲେ କି ?" ॥ ୬ ॥ (ତାପରେ ସ୍ତ୍ରୀଜାତିର ଗୁଳ୍ମମାନଙ୍କୁ ପଗ୍ଚରିଲେ) "ଆଗୋ ଭଉଣୀ ତୁଳସୀ ! ତୁମ ହୃଦୟ ତ ଅତି କୋମଳ; ତୁମେ ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ହିତ ଗ୍ଚାହଁ । ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ତ ତୁମର ବହୁତ ପ୍ରେମ; ସେ ମଧ୍ୟ ତୁମକୁ ବହୁତ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ସେଇଥିପାଇଁ ତ ଭଅଁରମାନେ ତାଙ୍କ ଗ୍ଚରିପଟେ ଘେରିଯାଉଥିଲେ ବି ସେ କଣ୍ଠରୁ ତୁମର ମାଳା କାଢ଼ନ୍ତି ନାହିଁ—ସବୁବେଳେ ତୁମରି ମାଳା ପିନ୍ଧୁଛନ୍ତି । ତୁମର ସେହି ପରମ ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଏଆଡ଼କୁ ଆସିଥିବାର ଦେଖିଛ କି ?" ॥ ୭ ॥ "ଆଗୋ ସଖୀ ମାଳତୀ, ମଲ୍ଲୀ, ଜାଈ ଓ ଯୁଈ ! ତୁମେ ତ ଆମ ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ମାଧବଙ୍କୁ ଦେଖିଥିବ? ଏବେ କିଛି ସମୟ ପୂର୍ବେ ତାଙ୍କର କୋମଳ କରରେ ତୁମକୁ ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ସେ ଏହି ବାଟେ ଗଲେ କି ?" ॥ ୮ ॥ "ହେ ରସାଳ ! ହେ ପିଆଳ ! ହେ ପଣସ ! ହେ ଅସନ ! ହେ କୋବିଦାର (କଞ୍ଚନ) ! ହେ ଜାମୁ ! ହେ ଅରଖ ! ହେ ବେଲ ! ହେ ବଉଳ ! ହେ ଆମ୍ବ ! ହେ କଦମ୍ବ ! ହେ ନିମ୍ବ ! ଯମୁନା-କୂଳରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ହେ ଅନ୍ୟସବୁ ସୁଖୀ ତରୁଗଣ ! ତୁମେମାନେ ତ କେବଳ ପରୋପକାର ନିମନ୍ତେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛ । ଆମର ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ଉପକାର କର । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିନା ଆମର ଜୀବନ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଉଛି । ଆମେ ବେହୋସ ହୋଇଯାଉଛୁ । ଆମେ କେଉଁ ବାଟରେ ଗଲେ ତାଙ୍କୁ ପାଇବୁ, ଟିକିଏ କହିଦିଅ !" ॥ ୯ ॥ "ହେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେୟସୀ ପୃଥିବୀ ଦେବୀ ! ତୁମେ ସତରେ କେତେ ତପସ୍ୟା କରି ନ ଥିଲ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣ ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ତୁମେ ଆନନ୍ଦ-ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ରହିଛ ଓ ତୃଣଲତାରୂପରେ ନିଜର ରୋମାଞ୍ଚ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛ ! ତୁମର ଏ ଯେଉଁସବୁ

ଅପ୍ୟଙ୍ଘ୍ରିସମ୍ଭବ ଉରୁକ୍ରମବିକ୍ରମାଦ୍ ବା
ଆହୋ ବରାହବପୁଷଃ ପରିରମ୍ଭଣେନ ॥ ୧୦

ଅପ୍ୟେଣପତ୍ନ୍ୟୁପଗତଃ ପ୍ରିୟୟେହ ଗାତ୍ରୈ-
ସ୍ତନ୍ୱନ୍ ଦୃଶାଂ ସଖି ସୁନିର୍ବୃତିମଚ୍ୟୁତୋ ବଃ ।
କାନ୍ତାଙ୍ଗସଙ୍ଗକୁଚକୁଙ୍କୁମରଞ୍ଜିତାୟାଃ
କୁନ୍ଦସ୍ରଜଃ କୁଳପତେରିହ ବାତି ଗନ୍ଧଃ ॥ ୧୧

ବାହୁଂ ପ୍ରିୟାଂସ ଉପଧାୟ ଗୃହୀତପଦ୍ମୋ
ରାମାନୁଜସ୍ତୁଳସିକାଳିକୁଳୈର୍ମଦାନ୍ଧୈଃ ।
ଅନ୍ୱୀୟମାନ ଇହ ବସ୍ତରବଃ ପ୍ରଣାମଂ
କିଂ ବାଭିନନ୍ଦତି ଚରନ୍ ପ୍ରଣୟାବଲୋକୈଃ ॥ ୧୨

ପୃଚ୍ଛତେମା ଲତା ବାହୂନପ୍ୟାଶ୍ଳିଷ୍ଟା ବନସ୍ପତେଃ ।
ନୂନଂ ତତ୍କରଜସ୍ପୃଷ୍ଟା ବିଭ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପୁଲକାନ୍ୟହୋ ॥ ୧୩

ଇତ୍ୟୁନ୍ମତ୍ତବଚୋ ଗୋପ୍ୟଃ କୃଷ୍ଣାନ୍ୱେଷଣକାତରାଃ ।
ଲୀଳା ଭଗବତସ୍ତାସ୍ତା ହ୍ୟନୁଚକ୍ରୁସ୍ତଦାତ୍ମିକାଃ ॥ ୧୪

କସ୍ୟାଶ୍ଚିତ୍ ପୂତନାୟନ୍ତ୍ୟାଃ କୃଷ୍ଣାୟନ୍ତ୍ୟପିବତ୍ ସ୍ତନମ୍ ।
ତୋକାୟିତ୍ୱା ରୁଦତ୍ୟନ୍ୟା ପଦାହଞ୍ଛକଟାୟତୀମ୍ ॥ ୧୫

ଉଲ୍ଲାସ-ବିଲାସ, ଏସବୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ହେଉଛି, ନା ବାମନାବତାରରେ ସେ ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱରୂପ ଧରି ତୁମକୁ ମାପିଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ହେଉଛି ? ତା' ପୂର୍ବରୁ ସେ ଯେଉଁ ବରାହ ଅବତାର ହୋଇଥିଲେ, ସେହି ବରାହ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ପାଇ ଏପରି ହେଉ ନାହିଁ ତ ? ସେ ଏହି ବାଟରେ ଯାଇଥିବାର ତୁମେ ଦେଖିଛ କି ?'' ॥ ୧୦ ॥ ''ଆଗୋ ସଖୀ ହରିଣୀମାନେ ! ଆମ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ଅଙ୍ଗରୁ ସୁଷମାସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଧାରା ଝରୁଥାଏ । ସେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ସହିତ ତୁମମାନଙ୍କ ନେତ୍ରକୁ ପରମାନନ୍ଦ ଦାନ କରି କରି ଏହି ବାଟେ ଯାଇନାହାନ୍ତି ତ ?'' ''ଆଗୋ ! ଦେଖ, ଦେଖ; ଏ ପାଖରୁ ପ୍ରାଣପତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର କୁନ୍ଦକଳି ମାଳାର ମନୋହର ସୁଗନ୍ଧ ଆସୁଛି । ଯେଉଁ କୁନ୍ଦକଳି ମାଳା ତାଙ୍କର ପରମ ପ୍ରେୟସୀର ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ଫଳରେ ତା'ର କୁଚକୁଙ୍କୁମଦ୍ୱାରା ଅନୁରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ରହୁଥାଏ, ଏହା ସେହି ମାଳାର ଗନ୍ଧ ଗୋ !'' ॥ ୧୧ ॥ ''ହେ ତରୁବର ! ଆମ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟତମଙ୍କ ବନମାଳାର ତୁଳସୀରୁ ଏପରି ସୁଗନ୍ଧ ଚହଟୁଥାଏ ଯେ, ସେହି ସୁଗନ୍ଧଲୋଭରେ ନିଶ୍ଚେ ମତୁଆଲା ଭ୍ରମରମାନେ ତାଙ୍କୁ ଘେରି ରହିଥିବେ । ସେ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଲୀଳାକମଳ ଧରିଥିବେ ଏବଂ ଆର ହାତଟି ପ୍ରେୟସୀର କାନ୍ଧରେ ରଖିଥିବେ । ଆମର ସେହି ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ନିଶ୍ଚୟ ଏହି ବାଟେ ଯାଇଥିବେ । ଯାହା ଜଣା ପଡୁଛି, ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବାକୁ ଏପରି ନଇଁପଡ଼ିଛ । ସେ ତାଙ୍କର କଟାକ୍ଷରେ ତୁମ ପ୍ରଣାମର ଅଭିନନ୍ଦନ କଲେ ନା ନାହିଁ ?'' ॥ ୧୨ ॥ ''ଆଗୋ ସଖୀ ! ଏ ଲତାମାନଙ୍କୁ ପଚାରି ବୁଝିଲ । ଏମାନେ ଏମାନଙ୍କ ପତି ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଭୁଜପାଶରେ ଛନ୍ଦି ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ବି କଣ ହେଲା ! ଏମାନଙ୍କ ଶରୀରରେ ଯେଉଁ ପୁଲକ ଉଠୁଛି, ରୋମାଞ୍ଚ ହେଉଛି, ତାହା ନିଶ୍ଚେ ଭଗବାନଙ୍କର ନଖସ୍ପର୍ଶ ହେତୁ ହିଁ ହେଉଛି । ଆହା ! ଏମାନଙ୍କର କେଡ଼େ ସୌଭାଗ୍ୟ !'' ॥ ୧୩ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରେମବାତୁଳୀ ଗୋପୀମାନେ ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରଳାପ କରି କରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ଅତ୍ୟନ୍ତ କାତର ହେଉଥିଲେ । ସମୟକ୍ରମେ ଆହୁରି ଗାଢ଼ ଆବେଶ ଆସିଯିବାରୁ ସେମାନେ ଭଗବନ୍ମୟ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୪ ॥ କେହି ଜଣେ ପୂତନା ହୋଇଗଲା ତ, ଅନ୍ୟ ଜଣେ କୃଷ୍ଣ ହୋଇ ତାର ସ୍ତନ୍ୟପାନ କରିବାର ଅଭିନୟ କଲା । ଜଣେ ଶଗଡ଼ ହୋଇଗଲା ତ, ଆଉ ଜଣେ ବାଳକୃଷ୍ଣ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାର ଅଭିନୟ କରି ତାକୁ ଗୋଇଠା ମାରି ଓଲଟାଇଦେଲା ॥ ୧୫ ॥

ଦୈତ୍ୟାୟିତ୍ୱା ଜହାରାନ୍ୟାମେକା କୃଷ୍ଣାର୍ଭଭାବନାମ୍ ।
ରିଙ୍ଗୟାମାସ କାପ୍ୟଙ୍ଘ୍ରୀ କର୍ଷନ୍ତୀ ଘୋଷନିଃସ୍ୱନୈଃ ॥ ୧୬

କୃଷ୍ଣରାମାୟିତେ ଦ୍ୱେ ତୁ ଗୋପାୟନ୍ତ୍ୟଶ୍ଚ କାଶ୍ଚନ ।
ବତ୍ସାୟତୀଂ ହନ୍ତି ଚାନ୍ୟା ତତ୍ରୈକା ତୁ ବକାୟତୀମ୍ ॥ ୧୭

ଆହୂୟ ଦୂରଗା ଯଦ୍‌ବତ୍ କୃଷ୍ଣସ୍ତମନୁକୁର୍ବତୀମ୍ ।
ବେଣୁଂ କ୍ୱଣନ୍ତୀଂ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତୀମନ୍ୟାଃ ଶଂସନ୍ତି ସାଧ୍ୱିତି ॥ ୧୮

କସ୍ୟାଂଚିତ୍ ସ୍ୱଭୁଜଂ ନ୍ୟସ୍ୟ ଚଲନ୍ତ୍ୟାହାପରା ନନୁ ।
କୃଷ୍ଣୋଽହଂ ପଶ୍ୟତ ଗତିଂ ଲଳିତାମିତି ତନ୍ମନାଃ ॥ ୧୯

ମା ଭୈଷ୍ଟ ବାତବର୍ଷାଭ୍ୟାଂ ତତ୍ତ୍ରାଣଂ ବିହିତଂ ମୟା ।
ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱୈକେନ ହସ୍ତେନ ଯତନ୍ତ୍ୟୁନ୍ନିଦଧେଽମ୍ବରମ୍ ॥ ୨୦

ଆରୁହ୍ୟୈକା ପଦାଽଽକ୍ରମ୍ୟ ଶିରସ୍ୟାହାପରାଂ ନୃପ ।
ଦୁଷ୍ଟାହେ ଗଚ୍ଛ ଜାତୋଽହଂ ଖଲାନାଂ ନନୁ ଦଣ୍ଡଧୃକ୍ ॥ ୨୧

ତତ୍ରୈକୋବାଚ ହେ ଗୋପା ଦାବାଗ୍ନିଂ ପଶ୍ୟତୋଲ୍‌ବଣମ୍ ।
ଚକ୍ଷୂଂଷ୍ୟାଶ୍ୱପିଦଧ୍ୱଂ ବୋ ବିଧାସ୍ୟେ କ୍ଷେମମଞ୍ଜସା ॥ ୨୨

ବଦ୍ଧାନ୍ୟାଯା ସ୍ରଜା କାଚିତ୍‌ତନ୍ୱୀ ତତ୍ର ଉଲୂଖଳେ ।
ଭୀତା ସୁଦୃକ୍ ପିଧାୟାସ୍ୟଂ ଭେଜେ ଭୀତିବିଡ଼ମ୍ବନମ୍ ॥ ୨୩

ଜଣେ ସଖୀ ବାଳକୃଷ୍ଣ ହୋଇ ବସିଗଲା ତ, ଆଉ ଜଣେ ତୃଣାବର୍ତ୍ତ ହୋଇ ତାକୁ ଟେକି ନେଇଗଲା । ଜଣେ ଗୋପୀ ହାତରେ ଭରା ଦେଇ ଆଣ୍ଠେଇ ଆଣ୍ଠେଇ, ପାଦ ଘୋଷାରି ଘୋଷାରି ଚାଲିଲାରୁ ତା' ପାଦର ପାଉଁଜି ରୁଣୁଝୁଣୁ ହୋଇ ବାଜିଲା ॥ ୧୬ ॥ କେହି ଜଣେ କୃଷ୍ଣ ହେଲା ତ, ଆଉ କେହି ହୋଇଗଲା ବଳରାମ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଗୋପୀ ଗୋପାଳବାଳକଙ୍କ ରୂପ ଧରିନେଲେ । ଜଣେ ଗୋପୀ ବତ୍ସାସୁର ହୋଇଗଲା ତ, ଆଉ ଜଣେ ହୋଇଗଲା ବକାସୁର । ତା'ପରେ ଅନ୍ୟ ଗୋପୀମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କୃଷ୍ଣରୂପ ହୋଇ ବକାସୁର ଓ ବତ୍ସାସୁରକୁ ମାରିବାର ଲୀଳା କଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେପରି ବନରେ ଗାଈ ଚରାଉଥିଲେ, ତାହା ଅନୁକରଣ କରି ଜଣେ ଗୋପୀ ବଂଶୀ ବଜାଇ ବଜାଇ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଇଥିବା ଗାଈଗୋରୁଙ୍କୁ ପାଖକୁ ଡାକିବାର ଅଭିନୟ କଲା । ତାହା ଦେଖି ଅନ୍ୟ ଗୋପୀମାନେ 'ବାଃ ! ବାଃ!' କହି ତାକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଜଣେ ଗୋପୀ ନିଜକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାବି ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସଖୀର ବେକରେ ହାତ ପକାଇ ଝୁଲି ଝୁଲି ଚାଲିଲା ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କହିଲା, "ଆଗୋ ମିତ ! ମୁଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ; ତୁମେ ମୋର ସୁନ୍ଦର ଚାଲି ଦେଖ ।" ॥ ୧୯ ॥ ଅନ୍ୟ କେହି ଜଣେ ଗୋପୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହୋଇ କହୁଥାଏ, "ଆହେ ବ୍ରଜବାସୀଗଣ ! ତୁମେ ଏ ବର୍ଷାପବନକୁ ଡର ନାହିଁ; ମୁଁ ଏଥିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର ଉପାୟ ବାହାର କରିସାରିଛି ।" ଏପରି କହି ସେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଧାରଣର ଅଭିନୟ କଲା ଏବଂ ନିଜ ମୁଣ୍ଡର ଓଢ଼ଣୀଟିକୁ ଟେକିଧରିଲା ॥ ୨୦ ॥ ଜଣେ ଗୋପୀ ମିଛିମିଛିକା କାଳିୟନାଗ ହୋଇଗଲା । ଆଉ ଜଣେ ଗୋପୀ ମିଛିମିଛିକା କୃଷ୍ଣ ହୋଇ ତା ମୁଣ୍ଡରେ ପାଦ ରଖି ପାଟି କରି କହିଲା, "ରେ ଦୁଷ୍ଟ ସର୍ପ ! ତୁ ଏଠୁ ପଳା । ଯାଉଛୁ ନା ନାହିଁ ? ଜାଣିଥା, ମୁଁ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦଳନ କରିବାକୁ ଜାତ ହୋଇଛି ।" ॥ ୨୧ ॥ ଏପରି ଲୀଳାଅନୁକରଣ ଚାଲିଛି, ସେପଟୁ ଆଉ ଜଣେ ଗୋପୀ ପାଟି କରି ଉଠିଲା, "ଆରେ ଗୋପାଳମାନେ ! ଦେଖ, ଦେଖ ! ବଣରେ ଭୀଷଣ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା । ତୁମେସବୁ ଶୀଘ୍ର ଆଖି ବନ୍ଦ କରିଦିଅ; ମୁଁ ତୁମକୁ ଅନାୟାସରେ ରକ୍ଷା କରିଦେବି ।" ॥ ୨୨ ॥ ଜଣେ ଗୋପୀ ହୋଇଗଲା ଯଶୋଦା ଏବଂ ଆଉ ଜଣେ ହୋଇଗଲା କୃଷ୍ଣ । ଯଶୋଦା ଫୁଲମାଳାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମିଛ ଉଦୂଖଳରେ ବାନ୍ଧିଦେଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହୋଇଥିବା ସୁନ୍ଦରୀ ଗୋପୀଟିଏ ହାତରେ ନିଜ ମୁହଁ ଘୋଡ଼ାଇ ଭୟଭୀତ ହେବାର ଅଭିନୟ କଲା । ॥ ୨୩ ॥

ଏବଂ କୃଷ୍ଣଂ ପୃଚ୍ଛମାନା ବୃନ୍ଦାବନଲତାସ୍ତରୂନ୍ ।
ବ୍ୟଚକ୍ଷତ ବନୋଦ୍ଦେଶେ ପଦାନି ପରମାତ୍ମନଃ ॥ ୨୪

ପଦାନି ବ୍ୟକ୍ତମେତାନି ନନ୍ଦସୂନୋର୍ମହାତ୍ମନଃ ।
ଲକ୍ଷ୍ୟନ୍ତେ ହି ଧ୍ୱଜାମ୍ଭୋଜବଜ୍ରାଙ୍କୁଶଯବାଦିଭିଃ ॥ ୨୫

ତୈସ୍ତୈଃ ପଦୈସ୍ତତ୍ପଦବୀମନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ତ୍ୟୋଽଗ୍ରତୋଽବଲାଃ ।
ବଧ୍ୱାଃ ପଦୈଃ ସୁପୃକ୍ତାନି ବିଲୋକ୍ୟାର୍ତ୍ତାଃ ସମବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୨୬

କସ୍ୟାଃ ପଦାନି ଚୈତାନି ଯାତାୟା ନନ୍ଦସୂନୁନା ।
ଅଂସନ୍ୟସ୍ତପ୍ରକୋଷ୍ଠାୟାଃ କରେଣୋଃ କରିଣା ଯଥା ॥ ୨୭

ଅନୟାଽଽରାଧିତୋ ନୂନଂ ଭଗବାନ୍ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ।
ଯନ୍ନୋ ବିହାୟ ଗୋବିନ୍ଦଃ ପ୍ରୀତୋ ଯାମନୟଦ୍ ରହଃ ॥ ୨୮

ଧନ୍ୟା ଅହୋ ଅମୀ ଆଳ୍ୟୋ ଗୋବିନ୍ଦାଙ୍ଘ୍ର୍ୟବ୍ଜରେଣବଃ ।
ଯାନ୍ ବ୍ରହ୍ମେଶୋ ରମା ଦେବୀ ଦଧୁର୍ମୂର୍ଧ୍ନ୍ୟଘନୁତ୍ତୟେ ॥ ୨୯

ତସ୍ୟା ଅମୂନି ନଃ କ୍ଷୋଭଂ କୁର୍ବନ୍ତ୍ୟୁଚ୍ଚୈଃ ପଦାନି ଯତ୍ ।
ଯୈକାପହୃତ୍ୟ ଗୋପୀନାଂ ରହୋ ଭୁଙ୍କ୍ତେଽଚ୍ୟୁତାଧରମ୍ ॥ ୩୦

ନ ଲକ୍ଷ୍ୟନ୍ତେ ପଦାନ୍ୟତ୍ର ତସ୍ୟା ନୂନଂ ତୃଣାଙ୍କୁରୈଃ ।
ଖିଦ୍ୟତ୍ସୁଜାତାଙ୍ଘ୍ରିତଲାମୁନ୍ନିନ୍ୟେ ପ୍ରେୟସୀଂ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୩୧

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ଲୀଳା ଅନୁକରଣ କରି କରି ଗୋପୀମାନେ ବୃନ୍ଦାବନର ବୃକ୍ଷ ଓ ଲତାମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର କୃଷ୍ଣ କେଉଁଆଡ଼େ ଗଲେ ବୋଲି ପଚ୍ଚାରୁଥାନ୍ତି । ଇତିମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦଚିହ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ଏହି ପାଦଚିହ୍ନ ନିଶ୍ଚୟ ଉଦାରଶିରୋମଣି ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ହିଁ ହୋଇଥିବ; କାରଣ ଦେଖୁନା, ଏଥିରେ ଧ୍ୱଜା, ପଦ୍ମ, ବଜ୍ର, ଅଙ୍କୁଶ ଏବଂ ଯଅଧାନର ଚିହ୍ନ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଦେଖାଯାଉଛି ॥ ୨୫ ॥ ସେହି ଚରଣଚିହ୍ନ ଯେଉଁ ଆଡ଼କୁ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା, ତାହାକୁ ବାରି ବାରି ଗୋପୀମାନେ ବ୍ରଜବଲ୍ଲଭ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ଆଗକୁ ଚ୍ଚାଲିଲେ । ଏପରି ଯାଉ ଯାଉ ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦଚିହ୍ନ ସହିତ କୌଣସି ବ୍ରଜଯୁବତୀର ପାଦଚିହ୍ନ ପଡ଼ିଥିବାର ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ତାହା ଦେଖି ସେମାନେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, ॥ ୨୬ ॥ "ହାତୁଣୀ ଯେପରି ତା'ର ପ୍ରିୟତମ ଗଜରାଜ ସହିତ ଚ୍ଚାଲିଥାଏ, ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ହାତ ପକାଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ସେହି ଭାଗ୍ୟବତୀ ନିଶ୍ଚୟ ସେହିପରି ଚ୍ଚାଲିଥିବ । ଏହା ହେଉଛି ସେହି ଭାଗ୍ୟବତୀର ପାଦଚିହ୍ନ ॥ ୨୭ ॥ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର 'ଆରାଧିକା' ହୋଇଥିବ । ସେଇଥିପାଇଁ ତା'ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଆମର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଆମକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ତାକୁ ଧରି ଏକାନ୍ତକୁ ଚ୍ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଆଗୋ ପ୍ରିୟ ସଖୀ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ଯେଉଁ ରଜ (ଧୂଳି, ବାଲି)କୁ ଛୁଇଁ ଦିଅନ୍ତି, ତାହା ଧନ୍ୟ ହୋଇଯାଏ । ସେହି ରଜର ଅହୋଭାଗ୍ୟ ! କାରଣ ବ୍ରହ୍ମା, ଶଙ୍କର ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଦି ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ଅଶୁଭ ନାଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ରଜକୁ ମସ୍ତକରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥" "ଆଗୋ ସଖୀ ! ସେ ଯାହା ହେଉ, ଏ ଯେଉଁ ସଖୀଟି ଆମର ସର୍ବସ୍ୱ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତକୁ ଡାକିନେଇ ଏକାକୀ ତାଙ୍କର ଅଧରସୁଧା ପାନ କରୁଛି, ତାର ଏହି ପାଦଚିହ୍ନ ଦେଖି ଆମ ହୃଦୟ ଭିତରଟା ମଚ୍ଛି ହୋଇଯାଉଛି ।" ॥ ୩୦ ॥

(ଆଉ କିଛି ବାଟ ଯିବା ପରେ ଜଣେ ଗୋପୀ କହିଲା,) "ଆଗୋ ଦେଖ, ଦେଖ; ଏଠାରେ ତ କାହିଁ ସେହି ଗୋପୀର ପାଦଚିହ୍ନ ଆଉ ଦେଖାଯାଉନି ! ଲାଗୁଛି, ଏଠାରେ ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଭାବିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ପ୍ରେୟସୀର ସୁକୋମଳ ପାଦରେ ଟାଆଁଶା ଘାସ କଣ୍ଟା ପରି ଗଳିଯିବ; ତେଣୁ ସେ ତାକୁ ନିଜ କାନ୍ଧରେ ବସାଇ

ଇମାନ୍ୟଧିକମଗ୍ନାନି ପଦାନି ବହତୋ ବଧୂମ୍ ।
ଗୋପ୍ୟଃ ପଶ୍ୟତ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତସ୍ୟ କାମିନଃ ॥ ୩୨

ଅତ୍ରାବରୋପିତା କାନ୍ତା ପୁଷ୍ପହେତୋର୍ମହାତ୍ମନା ।
ଅତ୍ର ପ୍ରସୂନାବଚୟଃ ପ୍ରିୟାର୍ଥେ ପ୍ରେୟସା କୃତଃ ।
ପ୍ରପଦାକ୍ରମଣେ ଏତେ ପଶ୍ୟତାସକଲେ ପଦେ ॥ ୩୩

କେଶପ୍ରସାଧନଂ ତ୍ୱତ୍ର କାମିନ୍ୟାଃ କାମିନା କୃତମ୍ ।
ତାନି ଚୂଡ଼ୟତା କାନ୍ତାମୁପବିଷ୍ଟମିହ ଧ୍ରୁବମ୍ ॥ ୩୪

ରେମେ ତୟା ଚାତ୍ମରତ ଆତ୍ମାରାମୋଽପ୍ୟଖଣ୍ଡିତଃ ।
କାମିନାଂ ଦର୍ଶୟନ୍ ଦୈନ୍ୟଂ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ଚୈବ ଦୁରାତ୍ମତାମ୍ ॥ ୩୫

ଇତ୍ୟେବଂ ଦର୍ଶୟନ୍ତ୍ୟସ୍ତାଶ୍ଚେରୁର୍ଗୋପ୍ୟୋ ବିଚେତସଃ ।
ଯାଂ ଗୋପୀମନୟତ୍ କୃଷ୍ଣୋ ବିହାୟାନ୍ୟାଃ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ବନେ ॥ ୩୬

ସା ଚ ମେନେ ତଦାଽଽତ୍ମାନଂ ବରିଷ୍ଠଂ ସର୍ବଯୋଷିତାମ୍ ।
ହିତ୍ୱା ଗୋପୀଃ କାମୟାନା ମାମସୌ ଭଜତେ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୩୭

ନେଇଥିବେ ।'' ॥ ୩୧ ॥ (ଆଉ କିଛି ବାଟ ଯିବା ପରେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ କହିଲା,) ''ଆଗୋ ସଖୀମାନେ ! ଏଠି ଦେଖ, ପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣଚିହ୍ନ ଏଠାରେ ଅଧିକ ଗହିରିଆ ଦେଖାଯାଉଛି—ବାଲିରେ ପାଦ ପୋତି ହୋଇଯାଇଛି । ଏଥିରୁ ଜଣାପଡୁଛି, ସେ କିଛି ଭାରୀ ଜିନିଷ ଧରି ଚାଲୁଥିଲେ; ତା'ରି ଭାରରେ ତାଙ୍କ ପାଦ ବାଲିଆ ମାଟିରେ ଦବି ଯାଇଛି । ତୁମେ ଯାହା କୁହ, ସେହି ପ୍ରେମମୂର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟତମାକୁ ନିଶ୍ଚୟ କାନ୍ଧରେ ବସାଇ ନେଇଥିବେ ।'' ॥ ୩୨ ॥ (ଆଉ କିଛି ଦୂର ଯିବା ପରେ) ''ଆଗୋ ! ଦେଖ, ଦେଖ । ପରମ ପ୍ରେମୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଫୁଲ ତୋଳିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରେୟସୀକୁ ଏଠାରେ କାନ୍ଧରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ତାଙ୍କ ପ୍ରେୟସୀ ପାଇଁ ଫୁଲ ତୋଳିଛନ୍ତି । ଉହୁଁକି ଉହୁଁକି ଗଛଡାଳରୁ ଫୁଲ ତୋଳିଥିବାରୁ ଏଠାରେ ତାଙ୍କ ପାଦର ପଞ୍ଝା ତ ମାଟିରେ ଦବିଯାଇଛି, କିନ୍ତୁ ଗୋଇଠି ମାଟିରେ ବାଜି ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଏଠାରେ ଗୋଇଠିର ଚିହ୍ନ ନାହିଁ ।'' ॥ ୩୩ ॥ (ଆଉ ଟିକିଏ ଆଗକୁ ଯାଇ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଗୋପୀ କହିଲା), ''ଦେଖ, ଦେଖ । ପରମପ୍ରେମୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏଠାରେ ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କ ପ୍ରେୟସୀର କେଶକୁ ସାଉଁଳିଛନ୍ତି ଏବଂ ତୋଳି ଆଣିଥିବା ଫୁଲ ତା'ମୁଣ୍ଡରେ ଖୋସି ଦେବାଲାଗି ଏଠାରେ ନିଶ୍ଚୟ ବସିଥିବେ ।'' ॥ ୩୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମାରାମ । ସେ ନିଜେ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଅନ୍ୟ କାହାର ଆଦୌ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ—ଦ୍ୱିତୀୟ ସତ୍ତା ନାହିଁ; ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଠାରେ କାମବାସନା ଥିବାର କଳ୍ପନା କିପରି କରାଯାଇ ପାରିବ ? ତଥାପି ସେ କାମୀମାନଙ୍କର ଦୀନତା ବା ସ୍ତ୍ରୀପରବଶତା ଆଦି ଦେଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ସେହି ଗୋପୀଟି ସହିତ ଟିକିଏ କ୍ରୀଡ଼ା କରିଥିଲେ—ଏକ ଖେଳ ଖେଳିଥିଲେ ॥ ୩୫ ॥

ଏପରିଭାବରେ ଗୋପୀମାନେ ପ୍ରେମବାତୁଳୀ ହୋଇ ଓ ଚେତାଚୈତନ୍ୟ ହରାଇ, ଏକ ଆରେକକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦଚିହ୍ନ ଦେଖାଇ ଦେଖାଇ, ଏ ବନ ସେ ବନ ହୋଇ ବୁଲୁଥାନ୍ତି । ସେପଟେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅନ୍ୟ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ବନରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଯେଉଁ ଭାଗ୍ୟବତୀ ଗୋପୀଟିକୁ ଏକାନ୍ତକୁ ନେଇଯାଇଥିଲେ, ସେ ଭାବିଲା, ସେ ହିଁ ସବୁଗୋପୀଙ୍କ ଭିତରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ; ସେଥିପାଇଁ ତ ତାର ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ଏତେ ଭଲ ପାଉଥିବା ଅନ୍ୟ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ ତାକୁ ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମଣିଲେ; ତାକୁ ହିଁ ଆଦର କଲେ ॥ ୩୬,୩୭ ॥

ତତୋ ଗତ୍ୱା ବନୋଦ୍ଦେଶଂ ଦୃପ୍ତା କେଶବମବ୍ରବୀତ୍ ।
ନ ପାରୟେଽହଂ ଚଲିତୁଂ ନୟ ମାଂ ଯତ୍ର ତେ ମନଃ ॥ ୩୮

ସେହି ଗୋପୀ ବନକୁ ଯାଇ ନିଜର ପ୍ରେମ ଓ ସୌଭାଗ୍ୟର ମଦରେ ମତୁଆଲୀ ହୋଇଗଲା ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲା, "ହେ ପ୍ରିୟତମ ! ମୁଁ ଆଉ ଗ୍ଲିପାରିବି ନାହିଁ । ମୋର ସୁକୁମାର ପାଦ ଥକି ଗଲାଣି । ଏଥର ତୁମେ ଯେଉଁଠିକି ଯିବାକୁ ଗ୍ହୁଁଛ, ମୋତେ କାନ୍ଧରେ ବସାଇ ସେଠାକୁ ନେଇଗ୍ଲ ।" ॥ ୩୮ ॥ ପ୍ରିୟତମାର ଏହି କଥା ଶୁଣି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା ପ୍ରିୟେ, ତୁମେ ଏଥର ମୋ କାନ୍ଧରେ ଚଢ଼ିଯାଅ ।" ତାହା ଶୁଣି ସେହି ଗୋପୀ ତାଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ଚଢ଼ିବାକୁ ବାହାରିଲାମାତ୍ରେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ଓ ସେହି ଗୋପୀ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଏହିରୂପେ ଅନୁତାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା—॥ ୩୯ ॥

ଏବମୁକ୍ତଃ ପ୍ରିୟାମାହ ସ୍କନ୍ଧ ଆରୁହ୍ୟତାମିତି ।
ତତଶ୍ଚାନ୍ତର୍ଦଧେ କୃଷ୍ଣଃ ସା ବଧୂରନ୍ୱତପ୍ୟତ ॥ ୩୯

"ହା ନାଥ ! ହା ରମଣ ! ହା ପ୍ରିୟତମ ! ହା ମହାବାହୁ ! ତୁମେ କୁଆଡ଼େ ଗ୍ଲିଗଲ? କାହିଁ ଗଲ? କେଉଁଠି ଅଛ? ହେ ମୋର ସଖା ! ମୁଁ ତୁମର ଦୀନାହୀନା ଦାସୀ । ଶୀଘ୍ର ମୋତେ ତୁମ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରି ଦର୍ଶନ ଦିଅ ।" ॥ ୪୦ ॥

ହା ନାଥ ରମଣ ପ୍ରେଷ୍ଠ କ୍ୱାସି କ୍ୱାସି ମହାଭୁଜ ।
ଦାସ୍ୟାସ୍ତେ କୃପଣାୟା ମେ ସଖେ ଦର୍ଶୟ ସନ୍ନିଧିମ୍ ॥ ୪୦

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପଟେ ଗୋପୀମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦଚିହ୍ନ ବାରି ବାରି, ତାଙ୍କର ଯିବା ବାଟ ଖୋଜି ଖୋଜି ଯାଇ ତାହାରି ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । କିଛି ଦୂରରୁ ହିଁ ସେମାନେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ସେହି ସଖୀଟି ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ଦୁଃଖୀ ହୋଇ ଅଚେତ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୪୧ ॥ ସେମାନେ ଯାଇ ତାକୁ ଯେତେବେଳେ ଚେତା କରାଇଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ଯେଉଁ ପ୍ରୀତି ଓ ଆଦର ସମ୍ମାନ ପାଇଥିଲା, ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଲା । ସେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କହିଲା, "ମୁଁ ମୋ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ହେତୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମକୁ ଆଦର କଲି ନାହିଁ, ତେଣୁ ସେ ମୋ ପାଖରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ।" ତା' କଥା ଶୁଣି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ ॥ ୪୨ ॥

ଅନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ତ୍ୟୋ ଭଗବତୋ ମାର୍ଗଂ ଗୋପ୍ୟୋଽବିଦୂରତଃ ।
ଦଦୃଶୁଃ ପ୍ରିୟବିଶ୍ଳେଷମୋହିତାଂ ଦୁଃଖିତାଂ ସଖୀମ୍ ॥ ୪୧

ତୟା କଥିତମାକର୍ଣ୍ୟ ମାନପ୍ରାପ୍ତିଂ ଚ ମାଧବାତ୍ ।
ଅବମାନଂ ଚ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟାଦ୍ ବିସ୍ମୟଂ ପରମଂ ଯୟୁଃ ॥ ୪୨

ଏପରିଭାବରେ ବନରେ ଯେତେବାଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ପଡ଼ିଥାଏ, ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ତା'ପରେ ଦେଖିଲେ, ଆଗକୁ ଘନ ଅରଣ୍ୟ ରହିଛି; ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖାଯାଉଛି । ସେମାନେ ଭାବିଲେ ଯେ, ସେମାନେ ଯଦି ଖୋଜିଗ୍ଲିବେ, ତେବେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତା' ଭିତରେ ପଶି ଆହୁରି ଅଧିକ ଦୂରକୁ ଗ୍ଲିଯିବେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ସେଠାରୁ ଫେରିଆସିଲେ ॥ ୪୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମୟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କଥା ବାହାରୁ ନ ଥିଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚା କରି କରି, ତାହାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଅନୁକରଣ

ତତୋଽବିଶନ୍ ବନଂ ଚନ୍ଦ୍ରଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଯାବଦ୍ ବିଭାବ୍ୟତେ ।
ତମଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟମାଲକ୍ଷ୍ୟ ତତୋ ନିବବୃତୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୪୩

ତନ୍ମନସ୍କାସ୍ତଦାଲାପାସ୍ତଦ୍‌ବିଚେଷ୍ଟାସ୍ତଦାତ୍ମିକାଃ ।
ତଦ୍‌ଗୁଣାନେବ ଗାୟନ୍ତ୍ୟୋ ନାତ୍ମାଗାରାଣି ସସ୍ମରୁଃ ॥ ୪୪

ପୁନଃ ପୁଲିନମାଗତ୍ୟ କାଳିନ୍ଦ୍ୟାଃ କୃଷ୍ଣଭାବନାଃ ।
ସମବେତା ଜଗୁଃ କୃଷ୍ଣଂ ତଦାଗମନକାଙ୍‌କ୍ଷିତାଃ ॥ ୪୫

କରି କରି ଓ ତାହାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରି କରି ଗୋପୀମାନେ ଏପରି କୃଷ୍ଣମୟ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ଆଉ ଦେହଚେତନା ରହିଲା ନାହିଁ। ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଘରକଥା ବା କିପରି ମନେ ପଡ଼ନ୍ତା ! ॥ ୪୪ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କିପରି ଶୀଘ୍ର ପାଖକୁ ପଳାଇ ଆସିବେ ଏବଂ କିପରି ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିବ, ଗୋପୀମାନଙ୍କର ରୋମ ରୋମରେ କେବଳ ସେହି ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ରହିଥିଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭାବନାରେ ବୁଡ଼ିରହି ସେମାନେ ଯମୁନାର ପବିତ୍ର ପୁଳିନକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ସମସ୍ତେ ମିଶି ଏକାଠି ଏକସ୍ୱରରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ରାସକ୍ରୀଡ଼ାୟାଂ କୃଷ୍ଣାନ୍ୱେଷଣଂ ନାମ ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୦ ॥

+++

ଅଥୈକତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଗୋପିକାଗୀତ

ଗୋପ୍ୟ ଊଚୁଃ

ଜୟତି ତେଽଧିକଂ ଜନ୍ମନା ବ୍ରଜଃ
ଶ୍ରୟତ ଇନ୍ଦିରା ଶଶ୍ୱଦତ୍ର ହି ।
ଦୟିତ ଦୃଶ୍ୟତାଂ ଦିକ୍ଷୁ ତାବକା-
ସ୍ତ୍ୱୟି ଧୃତାସବସ୍ତ୍ୱାଂ ବିଚିନ୍ୱତେ ॥ ୧

ଶରଦୁଦାଶୟେ ସାଧୁଜାତସତ୍-
ସରସିଜୋଦରଶ୍ରୀମୁଷା ଦୃଶା ।
ସୁରତନାଥ ତେଽଶୁଲ୍କଦାସିକା
ବରଦ ନିଘ୍ନତୋ ନେହ କିଂ ବଧଃ ॥ ୨

ବିଷଜଲାପ୍ୟୟାଦ୍ ବ୍ୟାଳରାକ୍ଷସାଦ୍
ବର୍ଷମାରୁତାଦ୍ ବୈଦ୍ୟୁତାନଳାଦ୍ ।
ବୃଷମୟାତ୍ମଜାଦ୍ ବିଶ୍ୱତୋଭୟା-
ଦୃଷଭ ତେ ବୟଂ ରକ୍ଷିତା ମୁହୁଃ ॥ ୩

ଗୋପୀମାନେ ବିରହାବେଶରେ ଗାଇଲେ—ହେ ପ୍ରିୟତମ ! ତୁମେ ଜନ୍ମ ହେବାରୁ ବ୍ରଜର ମହିମା ବୈକୁଣ୍ଠାଦି ଲୋକର ମହିମାଠାରୁ ବି ଅଧିକ ହୋଇଗଲା । ସେଇଥିପାଇଁ ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଲାବଣ୍ୟର ଦେବୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିଜର ନିବାସସ୍ଥାନ ବୈକୁଣ୍ଠ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ଏଠାରେ ନିରନ୍ତର ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ହେ ପ୍ରିୟତମ ! ଦେଖିଲ, ତୁମର ଯେଉଁ ଗୋପୀମାନେ ତୁମରି ଚରଣରେ ହିଁ ନିଜର ପ୍ରାଣ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ କିପରି ଆଜି ବନ ବନ ବୁଲି ତୁମକୁ ଖୋଜୁଛନ୍ତି ! ॥ ୧ ॥ ହେ ଆମର ପ୍ରିୟତମ ! ଆମେ ତ ତୁମର ବିନାମୂଲ୍ୟର କିଣା ଚାକରାଣୀ । ଶରତଋତୁର ପୁଷ୍କରିଣୀରେ ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦର ପଦ୍ମଫୁଲ ଫୁଟେ, ତାର କର୍ଣ୍ଣିକା (ବୀଜକୋଷ) କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ ସତେ ! ତୁମର ନେତ୍ର ତ ତାଠାରୁ ବି ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର । ସେହି ନେତ୍ରରୂପୀ କଟୁରିରେ ତୁମେ ଆମକୁ ଚ୍ରେଟ ମାରି ଆହତ କରିଦେଇଛ । ହେ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର ! କଣ ଖାଲି ଅସ୍ତ୍ରରେ ବଧ କରିବାକୁ ହତ୍ୟା ବୋଲି କୁହାଯାଏ; ନେତ୍ରରେ ମାରିଦେବାଟା କଣ ହତ୍ୟା ନୁହେଁ ? ॥ ୨ ॥ ହେ ପୁରୁଷଶିରୋମଣି ! ତୁମେ ତ ଯମୁନାର ବିଷାକ୍ତ ଜଳ ହେତୁ ଘଟିବାକୁ ଥିବା ମୃତ୍ୟୁରୁ, ଅଜଗରରୂପୀ ଅଘାସୁରକବଳରୁ, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବର୍ଷା, ବିଜୁଳି ଓ ଝଡ଼ରୁ, ଦାବାନଳରୁ, ଷଣ୍ଢାସୁର ଓ ବ୍ୟୋମାସୁର ଆଦିଙ୍କ ଦାଉରୁ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଭୟରୁ ଆମକୁ

ନ ଖଳୁ ଗୋପିକାନନ୍ଦନୋ ଭବା-
ନଖିଳଦେହିନାମନ୍ତରାତ୍ମଦୃକ୍ ।
ବିଖନସାର୍ଥିତୋ ବିଶ୍ୱଗୁପ୍ତୟେ
ସଖ ଉଦେୟିବାନ୍ ସାତ୍ୱତାଂ କୁଳେ ॥ ୪

ବିରଚିତାଭୟଂ ବୃଷ୍ଣିଧୂର୍ଯ୍ୟ ତେ
ଚରଣମୀୟୁଷାଂ ସଂସୃତେର୍ଭୟାତ୍ ।
କରସରୋରୁହଂ କାନ୍ତ କାମଦଂ
ଶିରସି ଧେହି ନଃ ଶ୍ରୀକରଗ୍ରହମ୍ ॥ ୫

ବ୍ରଜଜନାର୍ତ୍ତିହନ୍ ବୀର ଯୋଷିତାଂ
ନିଜଜନସ୍ମୟଧ୍ୱଂସନସ୍ମିତ ।
ଭଜ ସଖେ ଭବତ୍କିଙ୍କରୀଃ ସ୍ମ ନୋ
ଜଳରୁହାନନଂ ଚାରୁ ଦର୍ଶୟ ॥ ୬

ପ୍ରଣତଦେହିନାଂ ପାପକର୍ଶନଂ
ତୃଣଚରାନୁଗଂ ଶ୍ରୀନିକେତନମ୍ ।
ଫଣିଫଣାର୍ପିତଂ ତେ ପଦାମ୍ବୁଜଂ
କୃଣୁ କୁଚେଷୁ ନଃ କୃନ୍ଧି ହୃଚ୍ଛୟମ୍ ॥ ୭

ମଧୁରୟା ଗିରା ବଲ୍‌ଗୁବାକ୍ୟୟା
ବୁଧମନୋଜ୍ଞୟା ପୁଷ୍କରେକ୍ଷଣ ।
ବିଧିକରୀରିମା ବୀର ମୁହ୍ୟତୀ-
ରଧରସୀଧୁନାଽଽପ୍ୟାୟୟସ୍ୱ ନଃ ॥ ୮

ବାରମ୍ବାର ରକ୍ଷା କରିଛ ॥ ୩ ॥ ତୁମେ ତ କେବଳ ଯଶୋଦାନନ୍ଦନ ନୁହଁ; ତୁମେ ହେଉଛ ସମସ୍ତ ଦେହଧାରୀଙ୍କ ହୃଦୟନିବାସୀ ସାକ୍ଷୀ ଓ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ। ହେ ସଖା ! ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ବିଶ୍ୱକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତୁମେ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛ ॥ ୪ ॥

ନିଜ ପ୍ରେମୀଜନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ-ପୂର୍ଣ୍ଣକାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେ ଯଦୁପତି ! ଯେଉଁମାନେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାରଚକ୍ରକୁ ଡରି ତୁମ ଚରଣରେ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ତୁମର କରକମଳର ଛତ୍ରଛାୟା ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭୟ କରିଦିଏ। ହେ ପ୍ରିୟତମ ! ଯେଉଁ କରକମଳରେ ତୁମେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ହାତ ଧରିଛ, ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂରଣକାରୀ ତୁମର ସେହି କରକମଳ ଆମ ମଥା ଉପରେ ରଖିଦିଅ ॥ ୫ ॥ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ଦୁଃଖଦୂରକାରୀ ହେ ବୀରଶିରୋମଣି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ତୁମର ମନ୍ଦମୃଦୁହାସର ଗୋଟିଏମାତ୍ର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରେଖା ତୁମ ପ୍ରେମୀଜନମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ମାନମଦ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ। ହେ ପ୍ରିୟସଖା ! ଆମ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହୁଅ ନାହିଁ; ଆମକୁ ପ୍ରେମ କର। ଆମେ ତୁମର ଦାସୀ। ଆମେ ନିଜକୁ ତୁମ ଚରଣରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଇଛୁ। ଆମେସବୁ ଅବଳାମାନଙ୍କୁ ତୁମର ସେହି ପରମସୁନ୍ଦର ଶ୍ୟାମଳ ମୁଖକମଳ ଟିକିଏ ଦେଖାଅ, ନାଥ ! ॥ ୬ ॥ ତୁମ ଚରଣକମଳ ଶରଣାଗତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ। ସେ ଦୁଇଟି ହେଉଛି ସମସ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ମାଧୁର୍ଯ୍ୟର ଖଣି ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସେ ଦୁଇଟିର ସେବା କରିଥାନ୍ତି। ତୁମେ ସେହି ଚରଣରେ ଆମ ବତ୍ସାମାନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ବୁଲିଥାଅ ଏବଂ ଆମର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ସେହି ଚରଣ ଦୁଇଟିକୁ ତୁମେ ସର୍ପଫଣା ଉପରେ ରଖିଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ ସଂକୋଚ କରି ନାହଁ। ଆମର ହୃଦୟ ତୁମ ବିରହବ୍ୟଥାର ଅଗ୍ନିରେ ଜଳୁଛି। ତୁମ ସହିତ ମିଳନର ଆକାଙ୍କ୍ଷାଜ୍ୱାଳା ଆମକୁ ଦଗ୍ଧ କରିଦେଉଛି। ତୁମେ ତୁମର ସେହି ପାଦ ଦୁଇଟି ଆମ ବକ୍ଷରେ ରଖିଦେଇ ଆମ ହୃଦୟର ଜ୍ୱାଳା ଶାନ୍ତ କରିଦିଅ ॥ ୭ ॥ ହେ ପଦ୍ମଲୋଚନ ! ତୁମର ବାଣୀ କେଡ଼େ ମଧୁର ନୁହେଁ ସତେ ! ତାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଦ, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅକ୍ଷର ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଧୁର। ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ବି ସେଥିରେ ମଜ୍ଜି ଯାଆନ୍ତି; ତା'ପାଖରେ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦିଅନ୍ତି। ତୁମର ସେହି ବାଣୀର ରସାସ୍ୱାଦନ କରି ତୁମର ଏହି ଆଜ୍ଞାକାରିଣୀ ଗୋପୀମାନେ ବିମୋହିତ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି। ହେ ଦାନବୀର ! ଏଥର ତୁମେ ଦିବ୍ୟ ଅମୃତଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ମଧୁର ହୋଇଥିବା ତୁମର ଅଧରରସ ପିଆଇ ଆମକୁ ଜୀବନ ଦାନ କର;

ତବ କଥାମୃତଂ ତପ୍ତଜୀବନଂ
କବିଭିରୀଡ଼ିତଂ କଳ୍ମଷାପହମ୍ ।
ଶ୍ରବଣମଙ୍ଗଳଂ ଶ୍ରୀମଦାତତଂ
ଭୁବି ଗୃଣନ୍ତି ତେ ଭୂରିଦା ଜନାଃ ॥ ୯

ପ୍ରହସିତଂ ପ୍ରିୟ ପ୍ରେମବୀକ୍ଷଣଂ
ବିହରଣଂ ଚ ତେ ଧ୍ୟାନମଙ୍ଗଳମ୍ ।
ରହସି ସଂବିଦୋ ଯା ହୃଦିସ୍ପୃଶଃ
କୁହକ ନୋ ମନଃ କ୍ଷୋଭୟନ୍ତି ହି ॥ ୧୦

ଚଳସି ଯଦ୍ ବ୍ରଜାଚ୍ଚାରୟନ୍ ପଶୂନ୍
ନଳିନସୁନ୍ଦରଂ ନାଥ ତେ ପଦମ୍ ।
ଶିଳତୃଣାଙ୍କୁରୈଃ ସୀଦତୀତି ନଃ
କଲିଲତାଂ ମନଃ କାନ୍ତ ଗଚ୍ଛତି ॥ ୧୧

ଦିନପରିକ୍ଷୟେ ନୀଳକୁନ୍ତଳୈ-
ର୍ବନରୁହାନନଂ ବିଭ୍ରଦାବୃତମ୍ ।
ଘନରଜସ୍ୱଳଂ ଦର୍ଶୟନ୍ ମୁହୁ-
ର୍ମନସି ନଃ ସ୍ମରଂ ବୀର ଯଚ୍ଛସି ॥ ୧୨

ପ୍ରଣତକାମଦଂ ପଦ୍ମଜାର୍ଚ୍ଚିତଂ
ଧରଣିମଣ୍ଡନଂ ଧ୍ୟେୟମାପଦି ।

ପରିତୃପ୍ତ କର ॥ ୮ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ! ତୁମର ଲୀଳାକଥା ମଧ୍ୟ ଅମୃତସ୍ୱରୂପ । ବିରହରେ ବ୍ୟଥିତ ହେଉଥିବା ଲୋକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତାହା ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଜ୍ଞାନୀ ମହାତ୍ମାଗଣ, ଭକ୍ତକବିଗଣ ତାହା ଗାନ କରିଛନ୍ତି । ତୁମର ଲୀଳାଗାନ ସକଳ ପାପତାପ ହରଣ କରେ; ତା' ସହିତ ତାହା ଶ୍ରବଣମାତ୍ରକେ ପରମ ମଙ୍ଗଳ ବା ପରମ କଲ୍ୟାଣ କରେ । ସେହି ଲୀଳା ପରମ ସୁନ୍ଦର, ପରମ ମଧୁର ଓ ସର୍ବତ୍ର ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ମଧ୍ୟ । ଯେଉଁମାନେ ତୁମର ସେହି ଲୀଳା ଗାନ କରନ୍ତି (ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଲୀଳା ଶ୍ରବଣର ସୁଯୋଗ ଦାନ କରନ୍ତି), ସତରେ ଭୂଲୋକରେ ସେହିମାନେ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଦାତା ॥ ୯ ॥ ହେ ପ୍ରିୟ ! ଦିନ ଥିଲା, ଯେତେବେଳେ କି ତୁମର ପ୍ରେମଭରା ହସ ଓ କଟାକ୍ଷ ତଥା ତୁମର ନାନାପ୍ରକାର କ୍ରୀଡ଼ାକୁ ଧ୍ୟାନ କରି କରି ଆମେ ଆନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଯାଉଥିଲୁ । ସେସବୁକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବାଟା ପରମ ମଙ୍ଗଳକର ମଧ୍ୟ । ତାପରେ ତୁମ ସଙ୍ଗେ ଆମର ମିଳନ ହେଲା । ତୁମେ ଏକାନ୍ତରେ ଆମ ସହିତ ଯେଉଁସବୁ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ହାସ-ପରିହାସ ଓ ପ୍ରେମାଳାପ କଲ, ହେ କପଟିଆ ବନ୍ଧୁ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ସେସବୁ ମନେପଡ଼ି ଆମ ମନକୁ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ କରିଦେଉଛି ॥ ୧୦ ॥

ହେ ଆମର ପ୍ରିୟ ସ୍ୱାମୀ ! ତୁମର ଚରଣ ତ କମଳଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ କୋମଳ ଓ ସୁନ୍ଦର । ତୁମେ ଗାଈ ଚରାଇବାଲାଗି ବ୍ରଜରୁ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ, ତୁମର ଚରଣଯୁଗଳରେ କାଳେ ଗୋଡ଼ିପଥର ବାଜିଯିବ କିମ୍ବା କୁଶର କଣ୍ଟାଖୁଣ୍ଟ ପଶିଯିବ କିମ୍ବା ଟାଆଁଶିଆ ଘାସରେ ତୁମ ଗୋଡ଼ କାଟି ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଭାବି ଆମ ମନ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇପଡ଼େ । ତାହା ଭାବି ଆମେ ଦୁଃଖରେ କାତର ହୋଇଯାଉ ॥ ୧୧ ॥ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ତୁମେ ଘରକୁ ଫେରିଲାବେଳେ ଆମେ ଦେଖୁ, ତୁମ ମୁଖପଦ୍ମ ଉପରେ ପରସ୍ତେ ଗୋଧୂଳି ଜମିଯାଇଛି ଏବଂ ତା ଉପରେ କଳା କଳା ଚୂର୍ଣ୍ଣକୁନ୍ତଳ ଝୁଲୁଛି । ହେ ବୀର ପ୍ରିୟତମ ! ତୁମେ ତୁମର ସେହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଇ ଦେଖାଇ ଆମ ହୃଦୟରେ ମିଳନର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ବା ପ୍ରେମ ଉପନ୍ନ କରିଦେଉଥାଅ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ପ୍ରିୟତମ ! କେବଳ ତୁମେ ହିଁ ଆମର ସକଳ ଦୁଃଖ ଦୂର କରିପାରିବ । ତୁମର ଚରଣକମଳ ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସକଳ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥାଏ । ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସେହି ଚରଣକମଳ ଦୁଇଟିର ସେବା କରନ୍ତି ଏବଂ ସେ ଦୁଇଟି ତ ହେଉଛି ପୃଥିବୀର ଭୂଷଣ । ବିପଦ ସମୟରେ କେବଳ ସେହି

ଚରଣପଙ୍କଜଂ ଶନ୍ତମଂ ଚ ତେ
ରମଣ ନଃ ସ୍ତନେଷ୍ୱର୍ପୟାଧିହନ୍ ॥ ୧୩

ସୁରତବର୍ଦ୍ଧନଂ ଶୋକନାଶନଂ
ସ୍ୱରିତବେଣୁନା ସୁଷ୍ଠୁ ଚୁମ୍ବିତମ୍ ।
ଇତରରାଗବିସ୍ମାରଣଂ ନୃଣାଂ
ବିତର ବୀର ନସ୍ତେଽଧରାମୃତମ୍ ॥ ୧୪

ଅଟତି ଯଦ୍ ଭବାନହ୍ନି କାନନଂ
ତ୍ରୁଟିର୍ଯୁଗାୟତେ ତ୍ୱାମପଶ୍ୟତାମ୍ ।
କୁଟିଳକୁନ୍ତଳଂ ଶ୍ରୀମୁଖଂ ଚ ତେ
ଜଡ଼ ଉଦୀକ୍ଷତାଂ ପକ୍ଷ୍ମକୃଦ୍ ଦୃଶାମ୍ ॥ ୧୫

ପତିସୁତାନ୍ୱୟଭ୍ରାତୃବାନ୍ଧବା-
ନତିବିଲଙ୍ଘ୍ୟ ତେଽନ୍ତ୍ୟଚ୍ୟୁତାଗତାଃ ।
ଗତିବିଦସ୍ତବୋଦ୍‌ଗୀତମୋହିତାଃ
କିତବ ଯୋଷିତଃ କସ୍ତ୍ୟଜେନ୍ନିଶି ॥ ୧୬

ରହସି ସଂବିଦଂ ହୃଚ୍ଛୟୋଦୟଂ
ପ୍ରହସିତାନନଂ ପ୍ରେମବୀକ୍ଷଣମ୍ ।
ବୃହଦୁରଃ ଶ୍ରିୟୋ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଧାମ ତେ
ମୁହୁରତିସ୍ପୃହା ମୁହ୍ୟତେ ମନଃ ॥ ୧୭

ଚରଣଯୁଗଳକୁ ସ୍ମରଣ କରିବା ଉଚିତ; ତାହା କଲେ ସକଳ ବିପତ୍ତି କଟିଯାଏ । ହେ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ! ତୁମେ ତୁମର ସେହି କଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ ଚରଣକମଳ ଆମ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ରଖିଦେଇ ଆମ ହୃଦୟର ବ୍ୟଥା ଶାନ୍ତ କରିଦିଅ ॥ ୧୩ ॥ ହେ ବୀରଶିରୋମଣି ! ତୁମର ଅଧରାମୃତ ମିଳନର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାକୁ ଆହୁରି ବଢ଼ାଇଦିଏ; ତାହା ବିରହଜନିତ ସମସ୍ତ ଶୋକସନ୍ତାପ ଦୂର କରିଦିଏ । ତୁମର ମଧୁର ବଂଶୀ ତ ଅତି ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ସେହି ଅଧରାମୃତକୁ ପାନ କରେ । ଯେଉଁମାନେ ଥରଟିଏ ସେହି ଅଧରାମୃତ ପାନ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟସବୁ ବିଷୟାସକ୍ତି ଆଦୌ ମନେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସେହି ଅଧରାମୃତ ବିତରଣ କର— ଆମକୁ ଟିକିଏ ତାହା ପିଆଅ ॥ ୧୪ ॥ ହେ ପ୍ରିୟ ! ଦିନବେଳେ ତୁମେ ବନବିହାର କରିବାକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ତୁମକୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ଆମକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଯୁଗ ପରି ଲାଗେ; କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲେ ଗାଈଗୋଠ ନେଇ ଫେର, ସେତେବେଳେ ତୁମର ଚୂର୍ଣ୍ଣକୁନ୍ତଳରେ ଶୋଭିତ ପରମ ସୁନ୍ଦର ମୁଖାରବିନ୍ଦ ଦେଖିଦେଲେ ଆଉ ଆଖିରେ ପଲକ ପକାଇବାକୁ ବି ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ମନେ ହୁଏ ଆଖିର ପତା ତିଆରି କରିଥିବା ବିଧାତା ଜଣେ ନିତାନ୍ତ ମୂର୍ଖ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ଆମେ ନିଜର ପତି-ପୁତ୍ର, ଭାଇ-ବନ୍ଧୁ ଓ କୁଳ-ପରିବାର ତ୍ୟାଗ କରି, ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଓ ଆଜ୍ଞା ଉଲଂଘନ କରି ତୁମ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସିଛୁ । ଆମେ ତୁମର ସବୁ ଗତିବିଧି ଜାଣିଛୁ, ତୁମର ସବୁ ଠାର ବୁଝିପାରୁଛୁ; ତେଣୁ ତୁମର ବଂଶୀସ୍ୱନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝିପାରି, ସେଥିରେ ମୋହିତ ହୋଇ ଏଠାକୁ ପଳାଇ ଆସିଛୁ । ହେ କପଟୀ ନାଗର ! ଏପରି ସୁନ୍ଦର ରାତିରେ ପାଖକୁ ଆସିଥିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କେବଳ ତୁମ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଏ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତା ଯେ ? ॥ ୧୬ ॥ ହେ ପ୍ରିୟତମ ! ତୁମେ ଆମ ସହିତ ଏକାନ୍ତରେ ଯେଉଁ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କରୁଥିଲ ଓ ଥଟ୍ଟାମଜା କରୁଥିଲ, ତାହା ଆମ ମନରେ ମିଳନର ଆକାଂକ୍ଷା ଓ ପ୍ରେମଭାବକୁ ଅଧିକ ବଢ଼ାଇ ଦେଉଥିଲା । ତୁମେ ଆମକୁ ବାଙ୍କ ଚାହାଣିରେ ଚାହିଁ ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସି ଦେଉଥିଲ ଏବଂ ଆମର ଆଖି ଲାଖି ରହୁଥିଲା ତୁମର ପ୍ରଶସ୍ତ ବକ୍ଷ ଉପରେ, ଯାହା କି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ନିତ୍ୟନିବାସ । ସେହିଦିନୁ ଆମର ମିଳନ ଲାଳସା ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି ଏବଂ ଆମ ମନ ତୁମ ଠାରେ ଲାଗିଯାଇଛି, ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୧୭ ॥

ବ୍ରଜବନୌକସାଂ ବ୍ୟକ୍ତିରଙ୍ଗ ତେ
ବୃଜିନହନ୍ତ୍ର୍ୟଲଂ ବିଶ୍ୱମଙ୍ଗଳମ୍ ।
ତ୍ୟଜ ମନାକ୍ ଚ ନସ୍ତ୍ୱତ୍‌ସ୍ପୃହାତ୍ମନାଂ
ସ୍ୱଜନହୃଦ୍ରୁଜାଂ ଯନ୍ନିଷୂଦନମ୍ ॥ ୧୮

ହେ ପ୍ରିୟ ! ବ୍ରଜବନବାସୀମାନଙ୍କର ସକଳ ଦୁଃଖ ଓ ତାପ ହରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତୁମର ଏହି ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଛି । ଆମ ହୃଦୟ ତ ତୁମକୁ ଭେଟିବା ଲାଳସାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି । କିଛି ଟିକିଏ ଏପରି ଔଷଧ ଦେଇଦିଅ, ଯାହାଫଳରେ ତୁମର ଏହି ନିଜଲୋକଙ୍କ ହୃଦୟରୋଗ ଯେପରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମୂଳ ହୋଇଯିବ ॥ ୧୮ ॥ ତୁମ ଚରଣ ତ କମଳଠାରୁ ମଧ୍ୟ ସୁକୁମାର । ସେପରି ଚରଣରେ କାଳେ ଆଘାତ ଲାଗିଯିବ ବୋଲି ସେ ଦୁଇଟିକୁ ଆମେ ଆମ କଠିନ ସ୍ତନ ଉପରେ ଡରି ଡରି ବହୁତ ଧୀରଭାବରେ ରଖୁ । ସେପରି କୋମଳ ପାଦରେ ତୁମେ ଏ ରାତିବେଳଟାରେ ଘୋର ବନ ଭିତରେ ଲୁଚି ଲୁଚି ବୁଲୁଛ କିପରି ! ଗୋଡ଼ି, ପଥର ଆଦି ମାଡ଼ି ହୋଇ କ'ଣ ସେହି ପାଦକୁ ପୀଡ଼ା ହେଉ ନାହିଁ ? କାଳେ ସେପରି ପୀଡ଼ା ହେବ ବୋଲି କେବଳ ଭାବିଦେଲାକ୍ଷଣି ଆମ ମୁଣ୍ଡ ଘୂରେଇ ଦେଉଛି, ଆମର ଚେତା ବୁଡ଼ିଯାଉଛି । ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ହେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ହେ ପ୍ରାଣନାଥ ! ଆମର ଏହି ଜୀବନଟା କେବଳ ତୁମରି ପାଇଁ । ଆମେ ତୁମରି ପାଇଁ ବଞ୍ଚିରହିଛୁ । ଆମେ କେବଳ ତୁମରି ॥ ୧୯ ॥

ଯତ୍ତେ ସୁଜାତଚରଣାମ୍ବୁରୁହଂ ସ୍ତନେଷୁ
ଭୀତାଃ ଶନୈଃ ପ୍ରିୟ ଦଧୀମହି କର୍କଶେଷୁ ।
ତେନାଟବୀମଟସି ତଦ୍ ବ୍ୟଥତେ ନ କିଂସ୍ୱିତ୍
କୂର୍ପାଦିଭିର୍ଭ୍ରମତି ଧୀର୍ଭବଦାୟୁଷାଂ ନଃ ॥ ୧୯

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ରାସକ୍ରୀଡ଼ାୟାଂ ଗୋପୀଗୀତଂ ନାମୈକତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୧ ॥

+++

ଅଥ ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଗୋପୀଙ୍କ ମେଳରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପ୍ରଦାନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ଗୋପ୍ୟଃ ପ୍ରଗାୟନ୍ତ୍ୟଃ ପ୍ରଳପନ୍ତ୍ୟଶ୍ଚ ଚିତ୍ରଧା ।
ରୁରୁଦୁଃ ସୁସ୍ୱରଂ ରାଜନ୍ କୃଷ୍ଣଦର୍ଶନଲାଳସାଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟା ଗୋପୀମାନେ ବିରହ ଆବେଶରେ ଏପରିଭାବରେ ନାନାପ୍ରକାର ଗୀତ ଗାଇ ପ୍ରଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନଲାଳସାରୁ ସେମାନେ ନିଜକୁ ବିରତ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧ ॥ ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସରେ ପ୍ରସନ୍ନ ଦିଶୁଥାଏ । ଗଳାରେ ଲମ୍ବିଥାଏ ବନମାଳା । ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି ପୀତାମ୍ବର । ତାଙ୍କର ସେହି ରୂପ କିପରି ହୋଇଥିଲା ଜାଣନ୍ତି ?—ତାହା ଥିଲା ସମସ୍ତଙ୍କ ମନକୁ ମନ୍ଥନ କରିପାରୁଥିବା କାମଦେବଙ୍କ ମନକୁ ବି

ତାସାମାବିରଭୂଚ୍ଛୌରିଃ ସ୍ମୟମାନମୁଖାମ୍ବୁଜଃ ।
ପୀତାମ୍ବରଧରଃ ସ୍ରଗ୍‌ବୀ ସାକ୍ଷାନ୍ମନ୍ମଥମନ୍ମଥଃ ॥ ୨

ତଂ ବିଲୋକ୍ୟାଗତଂ ପ୍ରେଷ୍ଠଂ ପ୍ରୀତ୍ୟୁତ୍‌ଫୁଲ୍ଲଦୃଶୋଽବଲାଃ ।
ଉତ୍ତସ୍ଥୁର୍ଯୁଗପତ୍ ସର୍ବାସ୍ତନ୍ୱଃ ପ୍ରାଣମିବାଗତମ୍ ॥ ୩

କାଚିତ୍ କରାମ୍ବୁଜଂ ଶୌରେର୍ଜଗୃହେଽଞ୍ଜଲିନା ମୁଦା ।
କାଚିଦ୍ ଦଧାର ତଦ୍‌ବାହୁମଂସେ ଚନ୍ଦନଭୂଷିତମ୍ ॥ ୪

କାଚିଦଞ୍ଜଲିନାଗୃହ୍ଣାତ୍ତନ୍ୱୀ ତାମ୍ବୂଳଚର୍ବିତମ୍ ।
ଏକା ତଦଙ୍ଘ୍ରିକମଳଂ ସନ୍ତପ୍ତା ସ୍ତନୟୋରଧାତ୍ ॥ ୫

ଏକା ଭ୍ରୁକୁଟିମାବଧ୍ୟ ପ୍ରେମସଂରମ୍ଭବିହ୍ୱଳା ।
ଘ୍ନତୀବୈକ୍ଷତ୍ କଟାକ୍ଷେପୈଃ ସଂଦଷ୍ଟଦଶନଚ୍ଛଦା ॥ ୬

ଅପରାନିମିଷଦ୍ଦୃଗ୍‌ଭ୍ୟାଂ ଜୁଷାଣା ତନ୍ମୁଖାମ୍ବୁଜମ୍ ।
ଆପୀତମପି ନାତୃପ୍ୟତ୍ ସନ୍ତସ୍ତଚ୍ଚରଣଂ ଯଥା ॥ ୭

ତଂ କାଚିନ୍ନେତ୍ରରନ୍ଧ୍ରେଣ ହୃଦିକୃତ୍ୟ ନିମୀଲ୍ୟ ଚ ।
ପୁଲକାଙ୍ଗ୍ୟୁପଗୁହ୍ୟାସ୍ତେ ଯୋଗୀବାନନ୍ଦସଂପ୍ଲୁତା ॥ ୮

ସର୍ବାସ୍ତାଃ କେଶବାଲୋକପରମୋତ୍ସବନିର୍ବୃତାଃ ।
ଜହୁର୍ବିରହଜଂ ତାପଂ ପ୍ରାଜ୍ଞଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ଯଥା ଜନାଃ ॥ ୯

ତାଭିର୍ବିଧୂତଶୋକାଭିର୍ଭଗବାନଚ୍ୟୁତୋ ବୃତଃ ।
ବ୍ୟରୋଚତାଧିକଂ ତାତ ପୁରୁଷଃ ଶକ୍ତିଭିର୍ଯଥା ॥ ୧୦

ମନ୍ଥନ କରିଦେବା ଭଳି ॥ ୨ ॥ କୋଟି କୋଟି କାମଦେବଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିବା ସେହି ପରମ ମନୋହର ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଆସିଯିବା ଦେଖି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ନେତ୍ର ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକାସାଥିରେ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ଦେଖି ମନେହେଲା, ସତେ ଯେପରି ପ୍ରାଣହୀନ ଶରୀରରେ ଦିବ୍ୟପ୍ରାଣ ସଞ୍ଚାର ହୋଇଗଲା; ଶରୀରର ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗେ ନବୀନ ଚେତନା—ନୂତନ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଜାଗିଉଠିଲା ॥ ୩ ॥ ଜଣେ ଗୋପୀ ଅତିଶୟ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କରକମଳକୁ ନିଜର ଦୁଇ ହାତରେ ଧରିପକାଇଲା । ଆଉ ଜଣେ ଗୋପୀ ତାଙ୍କର ଚନ୍ଦନଚର୍ଚ୍ଚିତ ଭୁଜଦଣ୍ଡକୁ ନିଜ କାନ୍ଧରେ ଥୋଇଦେଲା ॥ ୪ ॥ ତୃତୀୟ ଜଣକ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଟିର ଦରଖିଆ ପାନ ନିଜ ଅଞ୍ଜଳି ପ୍ରସାରି ଗ୍ରହଣ କଲା । ଚତୁର୍ଥ ଜଣକର ହୃଦୟ ତ ଭଗବାନଙ୍କ ବିରହରେ ଦଗ୍ଧ ହୋଇଯାଉଥିଲା; ସେ ତଳେ ବସିପଡ଼ି ତାଙ୍କର ଚରଣଯୁଗଳକୁ ନିଜ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଥୋଇଦେଲା ॥ ୫ ॥ ଆଉ ଏକ ଗୋପୀ ପ୍ରଣୟକୋପରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଭ୍ରୂଲତା ଟେକି, ଓଠକୁ ଦାନ୍ତରେ ଚିପିଧରି, ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିଜ କଟାକ୍ଷବାଣରେ ବିନ୍ଧିଲା ପରି ଚାହିଁରହିଲା ॥ ୬ ॥ ଆଉ କେହି ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ତାଙ୍କର ମୁଖକମଳର ମକରନ୍ଦରସ ପାନ କରିବାରେ ମଜ୍ଜିଗଲା; କିନ୍ତୁ ସନ୍ଥଜନ ଯେପରି ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣ ଦର୍ଶନରେ କେବେ ବି ତୃପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ସେହିପରି ତାଙ୍କର ମୁଖମାଧୁରୀକୁ ନିରନ୍ତର ପାନ କରି କରି ମଧ୍ୟ ତୃପ୍ତ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୭ ॥ ଆଉ ଜଣେ ଗୋପୀ ନିଜର ନେତ୍ରପଥ ଦେଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହୃଦୟ ଭିତରକୁ ନେଇଗଲା; ତା'ପରେ ସେ ଆଖି ବୁଜିଦେଲା । ଏଥର ସେ ମନେ ମନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାରୁ ତାର ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା; ତାର ପ୍ରତିଟି ଲୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠିଲା ଏବଂ ସେ ସିଦ୍ଧଯୋଗୀଙ୍କ ପରି ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲା ॥ ୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁମୁକ୍ଷୁ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ପରମ ଜ୍ଞାନୀ ସନ୍ଥଙ୍କୁ ପାଇଗଲେ ସଂସାରପୀଡ଼ାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ଗୋପୀମାନେ ସେହିପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇ ପରମ ଆନନ୍ଦ ଓ ପରମ ଉଲ୍ଲାସ ଲାଭ କଲେ । ବିରହ ହେତୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଦୁଃଖ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରୁ ସେମାନେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଓ ଶାନ୍ତିର ସାଗରରେ ଅବଗାହନ କଲେ ॥ ୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ତ ସହଜେ ଅଚ୍ୟୁତ; ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ତ ଅସୀମ । ତଥାପି ବିରହବ୍ୟଥାରୁ

ତାଃ ସମାଦାୟ କାଳିନ୍ଦ୍ୟା ନିର୍ବିଶ୍ୟ ପୁଳିନଂ ବିଭୁଃ ।
ବିକସତ୍‌କୁନ୍ଦମନ୍ଦାରସୁରଭ୍ୟନିଳଷଟ୍‌ପଦମ୍ ॥ ୧୧

ଶରଚ୍ଚନ୍ଦ୍ରାଂଶୁସନ୍ଦୋହଧ୍ୱସ୍ତଦୋଷାତମଃ ଶିବମ୍ ।
କୃଷ୍ଣାୟା ହସ୍ତତରଳାଚିତକୋମଳବାଲୁକମ୍ ॥ ୧୨

ତଦ୍ଦର୍ଶନାହ୍ଲାଦବିଧୂତହୃଦ୍ରୁଜୋ
ମନୋରଥାନ୍ତଂ ଶ୍ରୁତୟୋ ଯଥା ଯୟୁଃ ।
ସ୍ୱୈରୁତ୍ତରୀୟୈଃ କୁଚକୁଙ୍କୁମାଙ୍କିତୈ-
ରଚୀକ୍ଳୃପନ୍ନାସନମାତ୍ମବନ୍ଧବେ ॥ ୧୩

ତତ୍ରୋପବିଷ୍ଟୋ ଭଗବାନ୍ ସ ଈଶ୍ୱରୋ
ଯୋଗେଶ୍ୱରାନ୍ତର୍ହୃଦି କଳ୍ପିତାସନଃ ।
ଚକାସ ଗୋପୀପରିଷଦ୍‌ଗତୋଽର୍ଚିତ-
ସ୍ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟେକପଦଂ ବପୁର୍ଦଧତ୍ ॥ ୧୪

ମୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ସେହି ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ରହି ତାଙ୍କର ଶୋଭା ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା । ପରମେଶ୍ୱର ଯେପରି ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟ ଜ୍ଞାନ, ବଳ ଓ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେବିତ ହୋଇ ଶୋଭାୟମାନ ହୁଅନ୍ତି, ସେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଶୋଭାୟମାନ ହେଲେ ॥ ୧୦ ॥

ତା'ପରେ ପ୍ରଭୁ ସେହି ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ଧରି ଯମୁନା ପୁଳିନରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେତେବେଳକୁ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ କୁନ୍ଦ ଓ ମନ୍ଦାର ପୁଷ୍ପର ସୁରଭି ବହନ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୀତଳ ଓ ସୁଗନ୍ଧିତ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ ଏବଂ ଫୁଲର ମହକରେ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ଭ୍ରମରମାନେ ଏଣେ ତେଣେ ଉଡ଼ି ବୁଲୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ଶରତପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ନିଜର ଅତୁଳନୀୟ ଛଟା ଦେଖାଇ ଖେଳିଥାଏ । ତେଣୁ ରାତ୍ରିର ଅନ୍ଧକାର କେଉଁଠି ହେଲେ ଦେଖାଯାଉ ନ ଥାଏ; ସବୁଠାରେ ଆନନ୍ଦ-ମଙ୍ଗଳର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଝଲସୁଥାଏ । ସେହି ପୁଳିନର ଶୋଭା ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ଯମୁନା ଯେପରି ତାର ଲହରୀରୂପୀ ହାତରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ନିମନ୍ତେ ସୁକୋମଳ ବାଲୁକାରେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚଟିଏ ଗଢ଼ିଦେଇଛି ॥ ୧୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏତେ ଆନନ୍ଦ ଓ ଏତେ ରସର ପ୍ଳାବନ ଆସିଗଲା ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରୁ ସକଳ ଆଧିବ୍ୟାଧି ଦୂର ହୋଇଗଲା । କର୍ମକାଣ୍ଡର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ବେଦ ଯେପରି ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନକାଣ୍ଡ ପ୍ରତିପାଦନଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ପରମାନନ୍ଦ ଲାଭ କରନ୍ତି ଓ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଗୋପୀମାନେ ସେହିପରି ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳକୁ ଯେଉଁ ଓଢ଼ଣିରେ ଘୋଡ଼ାଇଥିଲେ, ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ବୋଳା ହୋଇଥିବା ଚନ୍ଦନ-କେଶରର ଚିହ୍ନ ଲାଗିଯାଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ବକ୍ଷରୁ ସେହି କେଶରଚିହ୍ନିତ ଓଢ଼ଣି କାଢ଼ି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବସିବେ ବୋଲି ବାଲିରେ ବିଛାଇଦେଲେ ॥ ୧୩ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନେ ନିଜର ଯୋଗସାଧନାଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ର କରାଯାଇଥିବା ହୃଦୟକୁ ଯାହାଙ୍କର ଆସନ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିଥାନ୍ତି; ଅଥଚ ଏତେ କଳ୍ପନା କରି ମଧ୍ୟ ଯାହାଙ୍କୁ ନିଜ ହୃଦୟସିଂହାସନରେ ବସାଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଯମୁନାପୁଳିନର ବାଲିରେ ବିଛା ହୋଇଥିବା ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଓଢ଼ଣିରେ ବସିପଡ଼ିଲେ । ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଗୋପୀଙ୍କ ଭିତରେ ବସି, ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂଜିତ ହୋଇ ଭଗବାନ ସତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ !

ସଭାଜୟିତ୍ୱା ତମନଙ୍ଗଦୀପନଂ
ସହାସଲୀଲେକ୍ଷଣବିଭ୍ରମଭ୍ରୁବା ।
ସଂସ୍ପର୍ଶନେନାଙ୍କକୃତାଙ୍ଘ୍ରିହସ୍ତୟୋଃ
ସଂସ୍ତୁତ୍ୟ ଈଷତ୍‌କୁପିତା ବଭାଷିରେ ॥ ୧୫

ତ୍ରିଲୋକରେ ତଥା ତ୍ରିକାଳରେ ଯେତେ ସବୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, ସେସବୁ ମିଶିଲେ ବି ଭଗବାନଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବିନ୍ଦୁଟିଏ ସହିତ ମଧ୍ୟ ସମାନ ହେବ ନାହିଁ; କାରଣ ଭଗବାନ ହିଁ ସେହିସବୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମୂଳ ଆଶ୍ରୟ ॥ ୧୪ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆପଣା ଅଲୌକିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ ଓ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାକୁ ଆହୁରି ବର୍ଦ୍ଧିତ କରିଦେଲେ । ଗୋପୀମାନେ ନିଜର ମୃଦୁହାସ, କଟାକ୍ଷଗ୍ରହଣି ଓ ବକ୍ରଭ୍ରୂଲତାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କିଏ ତାଙ୍କର ଚରଣକମଳକୁ ନିଜ କୋଳରେ ରଖିଦେଲା ତ, କିଏ ତାଙ୍କର କରକମଳକୁ କୋଳରେ ରଖିଲା । ସେମାନେ ତାଙ୍କର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରି ମଝି ମଝିରେ କହି ଉଠୁଥିଲେ, "ସତରେ କେଡ଼େ ସୁକୁମାର ଗୋ ! କେଡ଼େ ମଧୁର ଗୋ ସଖୀ !" ତାପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେଉଁ ଲୁଚି ଯାଇଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ଟିକିଏ ପ୍ରଣୟ କୋପ ପ୍ରକାଶ କରି ତାଙ୍କରି ମୁହଁରେ ତାଙ୍କରି ଦୋଷ ସ୍ୱୀକାର କରାଇବା ପାଇଁ କହିଲେ —॥ ୧୫ ॥

ଗୋପ୍ୟ ଊଚୁଃ

ଭଜତୋଽନୁଭଜନ୍ତ୍ୟେକ ଏକ ଏତଦ୍‌ବିପର୍ଯ୍ୟୟମ୍ ।
ନୋଭୟାଂଶ୍ଚ ଭଜନ୍ତ୍ୟେକ ଏତନ୍ନୋ ବ୍ରୂହି ସାଧୁ ଭୋଃ ॥ ୧୬

ଗୋପୀମାନେ କହିଲେ—ହେ ନଟନାଗର ! ଶୁଣ, ଏଭଳି କେତେକ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ କେବଳ ପ୍ରେମ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି । ଆଉ କେତେକ ଲୋକ ପ୍ରେମ ନ କରିବା ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏଭଳି ବି କେତେକ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଏହି ଉଭୟଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ହେ ପ୍ରେମର ବନ୍ଧୁ ! ଆମକୁ କହିଲ, ଏହି ତିନିପ୍ରକାର ସ୍ୱଭାବ ମଧ୍ୟରୁ ତୁମକୁ କେଉଁ ପ୍ରକାର ସ୍ୱଭାବ ଭଲ ଲାଗେ ? ॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ମିଥୋ ଭଜନ୍ତି ଯେ ସଖ୍ୟଃ ସ୍ୱାର୍ଥୈକାନ୍ତୋଦ୍ୟମା ହି ତେ ।
ନ ତତ୍ର ସୌହୃଦଂ ଧର୍ମଃ ସ୍ୱାର୍ଥାର୍ଥଂ ତଦ୍ଧି ନାନ୍ୟଥା ॥ ୧୭

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ପ୍ରିୟ ସଖୀଗଣ ! ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରେମ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସକଳ କର୍ମ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ନେଇ ହୁଏ । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି 'ଦିଆକୁ ଦିଆ, ଅଦିଆକୁ ଦୁଆରଦିଆ ।' ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ନ ଥାଏ, କି ଧର୍ମ ନ ଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ କରିବାଟା କେବଳ ସ୍ୱାର୍ଥପ୍ରଣୋଦିତ । ସ୍ୱାର୍ଥ ଛଡ଼ା ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନ ଥାଏ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ସୁନ୍ଦରୀଗଣ ! ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରେମ ନ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମାତାପିତା ଓ ସଜ୍ଜନଙ୍କ ପରି ସ୍ୱଭାବତଃ କରୁଣାଶୀଳ; ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଓ ପରୋପକାରିତା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ନିଷ୍କପଟ ସତ୍ୟ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ ॥ ୧୮ ॥

ଭଜନ୍ତ୍ୟଭଜତୋ ଯେ ବୈ କରୁଣାଃ ପିତରୋ ଯଥା ।
ଧର୍ମୋ ନିରପବାଦୋଽତ୍ର ସୌହୃଦଂ ଚ ସୁମଧ୍ୟମାଃ ॥ ୧୮

ଭଜତୋଽପି ନ ବୈ କେଚିଦ୍ ଭଜନ୍ତ୍ୟଭଜତଃ କୁତଃ ।
ଆତ୍ମାରାମା ହ୍ୟାପ୍ତକାମା ଅକୃତଜ୍ଞା ଗୁରୁଦ୍ରୁହଃ ॥ ୧୯

ଏପରି ବି କେତେକ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରେମ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ବି ପ୍ରେମ କରନ୍ତି ନାହିଁ; ତେବେ ସେମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରେମ ନ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ କାହିଁ ! ଏପରି ଲୋକଙ୍କୁ ଚାରିପ୍ରକାରରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ; ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ଲୋକେ ସର୍ବଦା ନିଜ ଅଦ୍ୱୈତ ସ୍ୱରୂପଗତ ଆନନ୍ଦରେ ବିଭୋର ରହନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବସ୍ତୁ ବୋଲି କିଛି ନ ଥାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ଲୋକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦ୍ୱୈତ ତ ଦେଖାଯାଏ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି—ସେମାନଙ୍କର କାହାଠାରେ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନ ଥାଏ । ତୃତୀୟ ପ୍ରକାର ଲୋକେ ଏକଥା ଆଦୌ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ କିଏ ପ୍ରେମ କରୁଛି । ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରକାର ଲୋକେ ତ ଜାଣିଶୁଣି ନିଜର ଗୁରୁତୁଲ୍ୟ ପରୋପକାରୀ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ ଦ୍ରୋହ କରନ୍ତି—ସେମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥

ନାହଂ ତୁ ସଖ୍ୟୋ ଭଜତୋଽପି ଜନ୍ତୂନ୍
ଭଜାମ୍ୟମୀଷାମନୁବୃତ୍ତିବୃତ୍ତୟେ ।
ଯଥାଧନୋ ଲବ୍ଧଧନେ ବିନଷ୍ଟେ
ତଚ୍ଚିନ୍ତୟାନ୍ୟନ୍ନିଭୃତୋ ନ ବେଦ ॥ ୨୦

କିନ୍ତୁ ହେ ଗୋପୀଗଣ ! ମୁଁ ତ ପ୍ରେମ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ପ୍ରେମ କରିବା କଥା, ସେପରି ପ୍ରେମ କରେ ନାହିଁ । କାରଣ ମୁଁ ଚାହେଁ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ମୋ ଠାରେ ଆହୁରି ଘନିଷ୍ଠ ହୋଇ ଲାଗିରହୁ, ନିରନ୍ତର ଲାଗିରହୁ । କୌଣସି ନିତାନ୍ତ ଗରିବ ଲୋକକୁ ଯଦି ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ଧନ ମିଳିଯାଏ ଓ କିଛିଦିନ ଭିତରେ ସେହି ଧନ ଉଭେଇଯାଏ, ତେବେ ତା ମନ ଯେପରି ସେହି ଧନଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ିଯିବ, ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ବି ବୁଝିବ ନାହିଁ, ମୁଁ ଚାହେଁ, ମୋତେ ପ୍ରେମ କରୁଥିବା ଲୋକ ମୋଠାରେ ସେହିପରି ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ପ୍ରେମ ରଖୁ । ତେଣୁ ମୁଁ ମିଳି ମଧ୍ୟ ସବୁବେଳେ ମିଳେ ନାହିଁ, କିଛି ସମୟ ମିଳିଗଲେ, କିଛି ସମୟ ଲୁଚିଯାଏ—ଧରା ଦିଏନି ॥ ୨୦ ॥

ଏବଂ ମଦର୍ଥୋଜ୍‌ଝିତଲୋକବେଦ-
ସ୍ୱାନାଂ ହି ବୋ ମୟ୍ୟନୁବୃତ୍ତୟେଽବଳାଃ ।
ମୟା ପରୋକ୍ଷଂ ଭଜତା ତିରୋହିତଂ
ମାସୂୟିତୁଂ ମାର୍ହଥ ତତ୍ ପ୍ରିୟଂ ପ୍ରିୟାଃ ॥ ୨୧

ହେ ଗୋପୀଗଣ ! ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ତୁମେମାନେ ମୋତେ ପାଇବାକୁ ତୁମର ଲୋକଲଜ୍ଜା, ବେଦମାର୍ଗ ଏବଂ ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିଦେଇଛ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ତୁମର ମନୋବୃତ୍ତି ଯେପରି ଅନ୍ୟ କେଉଁ ଆଡ଼େ ନ ଯାଇ, ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୁହାଗ ଚିନ୍ତାରେ ଲାଗି ନ ଯାଇ କେବଳ ମୋରିଠାରେ ହିଁ ଲାଗି ରହିବ, ସେଥିପାଇଁ ତୁମମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ପ୍ରେମ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏବଂ ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କୁ ପରୋକ୍ଷରେ ପ୍ରେମ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଲୁଚିଯାଇଥିଲି । ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ମୋ ପ୍ରେମରେ ଦୋଷ ଦର୍ଶନ କର ନାହିଁ । ତୁମେ ସମସ୍ତେ ହେଉଛ ମୋର ପ୍ରିୟା ଓ ମୁଁ ତୁମ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ॥ ୨୧ ॥

ନ ପାରୟେଽହଂ ନିରବଦ୍ୟସଂୟୁଜାଂ

ସ୍ୱସାଧୁକୃତ୍ୟଂ ବିବୁଧାୟୁଷାପି ବଃ ।

ଯା ମାଭଜନ୍ ଦୁର୍ଜରଗେହଶୃଙ୍ଖଳାଃ

ସଂବୃଶ୍ଚ୍ୟ ତଦ୍ ବଃ ପ୍ରତିଯାତୁ ସାଧୁନା ॥ ୨୨

ହେ ମୋର ପ୍ରିୟତମା ଗୋପୀଗଣ ! ତୁମେସବୁ ମୋରି ପାଇଁ ଘରଦ୍ୱାର ଆଦି ଦୁସ୍ତ୍ୟଜ ବନ୍ଧନ ତୁଟାଇ ଦେଲ, ଯାହା କି ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀଯତି ମଧ୍ୟ ତୁଟାଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋ ସହିତ ତୁମର ଏ ଯେଉଁ ମିଳନ, ଏ ଯେଉଁ ଆତ୍ମିକ ସଂଯୋଗ, ଏହା ହେଉଛି ସର୍ବଥା ନିର୍ମଳ ଓ ନିର୍ଦୋଷ । ଯଦି ମୁଁ ତୁମର ପ୍ରେମ, ସେବା ଓ ତ୍ୟାଗର ଋଣ ଶୁଝିବାକୁ ଦେବତାଙ୍କ ଆୟୁ ପରି ଦୀର୍ଘ ଆୟୁ ପାଇ ଜୀବନସାରା ଲାଗିପଡ଼େ, ତେବେ ବି ମୁଁ ସେହି ଋଣ ଶୁଝିପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଜନ୍ମ ଜନ୍ମ ଧରି ତୁମ ପାଖରେ ଋଣୀ । ତୁମେମାନେ ହୁଏତ ନିଜ ନିଜର ସୌମ୍ୟ ସ୍ୱଭାବରେ ଓ ପ୍ରେମରେ ମୋତେ ଋଣମୁକ୍ତ କରିଦେଇପାର; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ ତୁମମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଚିରଋଣୀ ହୋଇ ରହିଗଲି ॥ ୨୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ରାସକ୍ରୀଡାୟାଂ ଗୋପୀସାନ୍ତ୍ୱନଂ ନାମ ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୨ ॥

✦✦✦

ଅଥ ତ୍ରୟସ୍ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମହାରାସ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ଭଗବତୋ ଗୋପ୍ୟଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ବାଚଃ ସୁପେଶଳାଃ ।
ଜହୁର୍ବିରହଜଂ ତାପଂ ତଦଙ୍ଗୋପଚିତାଶିଷଃ ॥ ୧

ତତ୍ରାରଭତ ଗୋବିନ୍ଦୋ ରାସକ୍ରୀଡ଼ାମନୁବ୍ରତୈଃ ।
ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନୈରନ୍ୱିତଃ ପ୍ରୀତୈରନ୍ୟୋନ୍ୟାବଦ୍ଧବାହୁଭିଃ ॥ ୨

ରାସୋତ୍ସବଃ ସମ୍ପ୍ରବୃତ୍ତୋ ଗୋପୀମଣ୍ଡଳମଣ୍ଡିତଃ ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରେଣ କୃଷ୍ଣେନ ତାସାଂ ମଧ୍ୟେ ଦ୍ୱୟୋର୍ଦ୍ୱୟୋଃ ।
ପ୍ରବିଷ୍ଟେନ ଗୃହୀତାନାଂ କଣ୍ଠେ ସ୍ୱନିକଟଂ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମନରେ ଯାହା କିଛି ବିରହଜନିତ ତାପ ଅବଶେଷ ଥିଲା, ଭଗବାନଙ୍କର ଏହିପରି ପ୍ରେମଭରା ସୁମଧୁର ବାଣୀ ଶୁଣି, ସେହି ତାପରୁ ଗୋପୀମାନେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମାଧୁର୍ଯ୍ୟନିଧି ପ୍ରାଣପତିଙ୍କର ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ପାଇ ସେମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେୟସୀ ଓ ସେବିକା ଗୋପୀମାନେ ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ମଣ୍ଡଳାକାରରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ଭଗବାନ ଯମୁନାପୁଲିନରେ ସେହି ନାରୀରତ୍ନମାନଙ୍କ ସହିତ ରସମୟୀ ରାସକ୍ରୀଡ଼ା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ସକଳ ଯୋଗର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରତି ଦୁଇଜଣ ଗୋପୀଙ୍କ ମଝିରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ହାତ ପକାଇଦେଲେ । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୋପୀ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟତମ ତାଙ୍କରି ପାଖରେ ଅଛନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ନିଜକୁ ଅନେକରୂପ କରିଦେଇ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୋପୀ ପାଖରେ ଜଣେ ଲେଖାଏଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କ୍ରମରେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଗୋପୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୋଭାୟମାନ ହୋଇ ଦିବ୍ୟ ରାସୋତ୍ସବ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ଆକାଶରେ ଶତ ଶତ ବିମାନର ଭିଡ଼ ଲାଗିଗଲା; ସେଥିରେ ସକଳ ଦେବତା ନିଜ ନିଜର ପତ୍ନୀଙ୍କ ସହିତ ଆସିଥିଲେ ।

ଯଂ ମନ୍ୟେରନ୍ ନଭସ୍ତାବଦ୍ ବିମାନଶତସଙ୍କୁଳମ୍ ।
ଦିବୌକସାଂ ସଦାରାଣାମୌତ୍ସୁକ୍ୟାପହୃତାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୪

ତତୋ ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁର୍ନିପେତୁଃ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟୟଃ ।
ଜଗୁର୍ଗନ୍ଧର୍ବପତୟଃ ସସ୍ତ୍ରୀକାସ୍ତଦ୍ୟଶୋଽମଲମ୍ ॥ ୫

ବଲୟାନାଂ ନୂପୁରାଣାଂ କିଙ୍କିଣୀନାଂ ଚ ଯୋଷିତାମ୍ ।
ସପ୍ରିୟାଣାମଭୂଚ୍ଛବ୍ଦସ୍ତୁମୁଲୋ ରାସମଣ୍ଡଳେ ॥ ୬

ତତ୍ରାତିଶୁଶୁଭେ ତାଭିର୍ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀସୁତଃ ।
ମଧ୍ୟେ ମଣୀନାଂ ହୈମାନାଂ ମହାମରକତୋ ଯଥା ॥ ୭

ପାଦନ୍ୟାସୈର୍ଭୁଜବିଧୁତିଭିଃ ସସ୍ମିତୈର୍ଭ୍ରୂବିଲାସୈ-
ର୍ଭଜ୍ୟନ୍ମଧ୍ୟୈଶ୍ଚଲକୁଚପଟୈଃ କୁଣ୍ଡଳୈର୍ଗଣ୍ଡଲୋଲୈଃ ।
ସ୍ୱିଦ୍ୟନ୍ମୁଖ୍ୟଃ କବରରଶନାଗ୍ରନ୍ଥୟଃ କୃଷ୍ଣବଧ୍ୱୋ
ଗାୟନ୍ତ୍ୟସ୍ତଂ ତଡିତ ଇବ ତା ମେଘଚକ୍ରେ ବିରେଜୁଃ ॥ ୮

ରାସୋତ୍ସବଦର୍ଶନର ଲାଳସା ଓ ଉତ୍ସୁକତାରେ ସେମାନଙ୍କର ମନ ଆଉ ସେମାନଙ୍କ ବଶରେ ନ ଥିଲା ॥ ୩,୪ ॥ ସ୍ୱର୍ଗର ଦିବ୍ୟ ଦୁନ୍ଦୁଭିସବୁ ସ୍ୱତଃ ବାଜିଉଠିଲା । ସ୍ୱର୍ଗରୁ ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ନିଜ ନିଜର ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଯଶ ଗାୟନ କଲେ ॥ ୫ ॥ ରାସମଣ୍ଡଳରେ ସବୁଗୋପୀ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ସହିତ ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ହାତର କାଚ, ପାଦର ପାଉଁଜି ଓ କଟିର କିଙ୍କିଣୀ ଏକସଙ୍ଗେ ବାଜି ଉଠିଲା । ଅସଂଖ୍ୟ ଗୋପୀ ନାଚୁଥିଲେ; ତେଣୁ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଏସବୁର ମଧୁର ଧ୍ୱନି ଶୁଣାଗଲା ॥ ୬ ॥ ଯମୁନାର ସେହି ବାଲୁକାମୟ ତଟରେ ଦେବକୀନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କ ମଣ୍ଡଳରେ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ଧାରଣ କଲେ । ତାହା ଦେଖି ମନେହେଲା, ଅଗଣିତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମାଳିଗୁଟିକା ଯୁଗ୍ମଙ୍କର ମଝି ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ନୀଳମଣି ଝଟକୁଛି କି ! ॥ ୭ ॥ ନାଚିବା ସମୟରେ ଗୋପୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ ତାଳରେ ପାଦ ପକାଇ କେତେବେଳେ ଆଗକୁ ମାଡ଼ିଯାଉଥାନ୍ତି ତ, କେତେବେଳେ ପଛକୁ ଘୁଞ୍ଚି ଆସୁଥାନ୍ତି; କେତେବେଳେ ଧୀରେ ଧୀରେ ତ, ଆଉ କେତେବେଳେ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ପାଦ ପକାଉଥାନ୍ତି; କେତେବେଳେ ଘୂରି ଯାଉଥାନ୍ତି ତ, କେତେବେଳେ ହାତ ଟେକି ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରୁଥାନ୍ତି; ପୁଣି କେତେବେଳେ ବିଭିନ୍ନ ଢଙ୍ଗରେ ହାତ ହଲାଉଥାନ୍ତି । କେତେବେଳେ ସୁନ୍ଦର ଭଙ୍ଗୀରେ ମନ୍ଦହାସ କରୁଥାନ୍ତି ତ, କେତେବେଳେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଚପଳ ଭ୍ରୂଲତା ନଚାଉଥାନ୍ତି । ନାଚିବା ବେଳେ ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷୀଣ କଟି ଏପରି ଲହକି ଯାଉଥାଏ ଯେ, ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଅବା ଭାଙ୍ଗିଯିବ କି ! ନଇଁବା, ବସିବା, ଉଠିବା ଓ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଚାଲିବା ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତନ ହଲି ଯାଉଥାଏ ଏବଂ ବସ୍ତ୍ର ଉଡ଼ି ଯାଉଥାଏ । କାନର କୁଣ୍ଡଳ ହଲି ହଲି ଗାଲରେ ବାଜୁଥାଏ । ନାଚିବାର ପରିଶ୍ରମ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଟୋପା ଟୋପା ଝାଳ ବାହାରି ଝଲସି ଉଠୁଥାଏ । ମଥାର ବେଣୀ ଓ ଖୋସା ହୁଗୁଳା ହୋଇ ଯାଉଥାଏ । ଅଣ୍ଟାର ଖୋସଣି ଗଣ୍ଠି ଫିଟି ଯାଉଥାଏ । ନଟବର ନନ୍ଦଲାଲଙ୍କ ପରମ ପ୍ରେୟସୀ ଗୋପୀଗଣ ତାଙ୍କ ସହିତ ନାଚି ନାଚି ଗୀତ ଗାଉଥାନ୍ତି । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ ସତେ ଯେପରି ବହୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରୂପୀ କଳାମେଘମଣ୍ଡଳରେ ବହୁ ଗୋପୀରୂପୀ ବିଜୁଳି ଖେଳିଯାଉଛି । କଳା କୃଷ୍ଣମାନଙ୍କର ଶୋଭା ଯେପରି ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ହୋଇଥାଏ, ଗୋରୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଶୋଭା ସେହପରି ଅପୂର୍ବ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ ॥ ୮ ॥

ଉଚ୍ଚୈର୍ଜଗୁର୍ନୃତ୍ୟମାନା ରକ୍ତକଣ୍ଠ୍ୟୋ ରତିପ୍ରିୟାଃ ।
କୃଷ୍ଣାଭିମର୍ଶମୁଦିତା ଯଦ୍‌ଗୀତେନେଦମାବୃତମ୍ ॥ ୯

ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ରତି ଓ ପ୍ରେମ ହିଁ ଥିଲା ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଜୀବନ । ସେମାନେ ଆତ୍ମହରା ହୋଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ନାଚି ନାଚି ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଗୀତ ଗାଉଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ସେମାନେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇଯାଉଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସେହି ରାଗରାଗିଣୀଭରା ଗୀତରେ ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ଏବେ ବି ଝଙ୍କୃତ ହେଉଛି ॥ ୯ ॥

କାଚିତ୍ ସମଂ ମୁକୁନ୍ଦେନ ସ୍ୱରଜାତୀରମିଶ୍ରିତାଃ ।
ଉନ୍ନିନ୍ୟେ ପୂଜିତା ତେନ ପ୍ରୀୟତା ସାଧୁ ସାଧ୍ୱିତି ।
ତଦେବ ଧ୍ରୁବମୁନ୍ନିନ୍ୟେ ତସ୍ୟୈ ମାନଂ ଚ ବହ୍ୱଦାତ୍ ॥ ୧୦

ଜଣେ ଗୋପୀ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ, ତାଙ୍କ ସ୍ୱରରେ ସ୍ୱର ମିଶାଇ ଗାଉଥିଲା । ଗାଉ ଗାଉ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱର ଅପେକ୍ଷା ଆହୁରି ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ରାଗ ଆଳାପନା କଲା । ସେହି ଅପୂର୍ବ ଓ ଉତ୍ତମ ସ୍ୱର ଶୁଣି ଭଗବାନ ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲେ ଓ 'ବାଃ ! ବାଃ !' କହି ତାକୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ସେହି ରାଗକୁ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସଖୀ ଧ୍ରୁପଦରେ ଗାଇଲା । ଭଗବାନ ତାକୁ ବି ପ୍ରଶଂସା କଲେ ॥ ୧୦ ॥

କାଚିଦ୍ ରାସପରିଶ୍ରାନ୍ତା ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥସ୍ୟ ଗଦାଭୃତଃ ।
ଜଗ୍ରାହ ବାହୁନା ସ୍କନ୍ଧଂ ଶ୍ଲଥଦ୍‌ବଳୟମଲ୍ଲିକା ॥ ୧୧

ଜଣେ ଗୋପୀ ନାଚୁ ନାଚୁ ଥକିଗଲା । ତା'ହାତରୁ ଚୁଡ଼ି ଓ ବେଣୀରୁ ମଲ୍ଲିଫୁଲ ଖସିପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତେଣୁ ସେ ତା ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ କାନ୍ଧକୁ ଭୁଜପାଶରେ ଜୋର୍‌ରେ ଧରିପକାଇଲା ॥ ୧୧ ॥

ତତ୍ରୈକାଂସଗତଂ ବାହୁଂ କୃଷ୍ଣସ୍ୟୋତ୍ପଳସୌରଭମ୍ ।
ଚନ୍ଦନାଲିପ୍ତମାଘ୍ରାୟ ହୃଷ୍ଟରୋମା ଚୁଚୁମ୍ବ ହ ॥ ୧୨

ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋଟିଏ ହାତ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଗୋପୀର କାନ୍ଧରେ ପକାଇଥିଲେ । ସେହି ହାତ ତ ସହଜେ ପଦ୍ମଫୁଲ ପରି ବାସୁଥିଲା; ତା'ଉପରେ ପୁଣି ସୁବାସିତ ଚନ୍ଦନ ବୋଳା ଯାଇଥିଲା । ତାହାର ସୁଗନ୍ଧରେ ସେହି ଗୋପୀ ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା; ତାର ରୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠିଲା । ସେ ଆଉ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ସେହି ହାତରେ ଝଟ୍‌କରି ଚୁମାଟିଏ ଦେଇଦେଲା ॥ ୧୨ ॥

କସ୍ୟାଶ୍ଚିନ୍ନାଟ୍ୟବିକ୍ଷିପ୍ତକୁଣ୍ଡଳତ୍ୱିଷମଣ୍ଡିତମ୍ ।
ଗଣ୍ଡଂ ଗଣ୍ଡେ ସନ୍ଦଧତ୍ୟା ଅଦାତ୍ତାମ୍ବୂଳଚର୍ବିତମ୍ ॥ ୧୩

ଆଉ ଜଣେ ଗୋପୀ ନାଚୁଥିଲା । ନାଚୁଥିବାରୁ ତାର କୁଣ୍ଡଳ ହଲୁଥିଲା ଓ କୁଣ୍ଡଳର ଝଲକରେ ତାର ଗାଲ ଝଟକି ଉଠୁଥିଲା । ସେହି ଗୋପୀ ତା'ଗାଲକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗାଲରେ ଲଗାଇଦେବାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜ ପାଟିର ଅର୍ଦ୍ଧଚର୍ବିତ ପାନ ତା ପାଟିରେ ପୂରାଇଦେଲେ ॥ ୧୩ ॥

ନୃତ୍ୟନ୍ତୀ ଗାୟତୀ କାଚିତ୍ କୂଜନ୍ନୂପୁରମେଖଳା ।
ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥାଚ୍ୟୁତହସ୍ତାବ୍ଜଂ ଶ୍ରାନ୍ତାଧାତ୍ ସ୍ତନୟୋଃ ଶିବମ୍ ॥ ୧୪

ଜଣେ ଗୋପୀ ପାଦର ନୂପୁର ଓ କଟିର କିଙ୍କିଣୀ ଝୁମୁଝୁମୁ କରି ନାଚଗୀତ କରୁଥିଲା । ସେ ଯେତେବେଳେ ବେଶୀ ଥକିଗଲା, ସେତେବେଳେ ତା'ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ଶୀତଳ କରକମଳକୁ ଟାଣି ଆଣି ନିଜର ବକ୍ଷଦେଶରେ ଚପିଧରିଲା ॥ ୧୪ ॥

ଗୋପ୍ୟୋ ଲବ୍‌ଧ୍ୱାଚ୍ୟୁତଂ କାନ୍ତଂ ଶ୍ରିୟ ଏକାନ୍ତବଲ୍ଲଭମ୍ ।
ଗୃହୀତକଣ୍ଠ୍ୟସ୍ତଦ୍ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ଗାୟନ୍ତ୍ୟସ୍ତଂ ବିଜହ୍ରିରେ ॥ ୧୫

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପୀମାନଙ୍କର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ବି ବଳିଗଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ପରମ ପ୍ରିୟତମ ଏକାନ୍ତବଲ୍ଲଭ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜର ପରମ ପ୍ରିୟତମରୂପେ ଲାଭ କରି ଗୋପୀମାନେ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ

କର୍ଣ୍ଣୋତ୍ପଳାଳକବିଟଙ୍କକପୋଳଘର୍ମ-
ବକ୍ତ୍ରଶ୍ରିୟୋ ବଳୟନୂପୁରଘୋଷବାଦ୍ୟୈଃ ।
ଗୋପ୍ୟଃ ସମଂ ଭଗବତା ନନୃତୁଃ ସ୍ୱକେଶ-
ସ୍ରସ୍ତସ୍ରଜୋ ଭ୍ରମରଗାୟକରାସଗୋଷ୍ଠ୍ୟାମ୍ ॥ ୧୬

ଏବଂ ପରିଷ୍ୱଙ୍ଗକରାଭିମର୍ଶ-
ସ୍ନିଗ୍ଧେକ୍ଷଣୋଦ୍ଦାମବିଳାସହାସୈଃ ।
ରେମେ ରମେଶୋ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀଭି-
ର୍ଯଥାର୍ଭକଃ ସ୍ୱପ୍ରତିବିମ୍ବବିଭ୍ରମଃ ॥ ୧୭

ତଦଙ୍ଗସଙ୍ଗପ୍ରମୁଦାକୁଳେନ୍ଦ୍ରିୟାଃ
କେଶାନ୍ ଦୁକୂଳଂ କୁଚପଟ୍ଟିକାଂ ବା ।
ନାଞ୍ଜଃ ପ୍ରତିବ୍ୟୋଢୁମଲଂ ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟୋ
ବିସ୍ରସ୍ତମାଲାଭରଣାଃ କୁରୂଦ୍‌ବହ ॥ ୧୮

କୃଷ୍ଣବିକ୍ରୀଡ଼ିତଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ମୁମୁହୁଃ ଖେଚରସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
କାମାର୍ଦିତାଃ ଶଶାଙ୍କଶ୍ଚ ସଗଣୋ ବିସ୍ମିତୋଽଭବତ୍ ॥ ୧୯

କୃତ୍ୱା ତାବନ୍ତମାତ୍ମାନଂ ଯାବତୀର୍ଗୋପଯୋଷିତଃ ।
ରେମେ ସ ଭଗବାଂସ୍ତାଭିରାତ୍ମାରାମୋଽପି ଲୀଳୟା ॥ ୨୦

ତାସାମତିବିହାରେଣ ଶ୍ରାନ୍ତାନାଂ ବଦନାନି ସଃ ।
ପ୍ରାମୃଜତ୍ କରୁଣଃ ପ୍ରେମ୍ଣା ଶନ୍ତମେନାଙ୍ଗ ପାଣିନା ॥ ୨୧

ସେମାନଙ୍କ ଗଳାକୁ ନିଜର ଭୁଜପାଶରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିବାବେଳେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଶୋଭା ସତରେ ବଡ଼ ଅପୂର୍ବ ହୋଇଥିଲା ॥ ୧୫ ॥ ସେମାନଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ପଦ୍ମର କୁଣ୍ଡଳ । ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳରେ ଝୁଲୁଥାଏ କୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳୀ । ସ୍ୱେଦବିନ୍ଦୁ ଝଲସୁଥିବାରୁ ମୁଖର କାନ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁପମ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ସେମାନେ ରାସମଣ୍ଡଳରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ନୃତ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ହାତର କାଚ ଓ ପାଦର ପାଉଁଜି ରୁଣୁଝୁଣୁ ହୋଇ ବାଜୁଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ତାଳ ଓ ସ୍ୱରରେ ତାଳସ୍ୱର ମିଶାଇ ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ ଗାଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଖୋସା ଓ ବେଣୀରୁ ଫୁଲ ଖସିପଡୁଥାଏ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସରଳ ଶିଶୁ ଯେପରି ନିର୍ବିକାରରେ ନିଜର ଛାଇ ସହିତ ଖେଳେ, ରମାରମଣ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହିପରି ଆପଣା ପ୍ରତିବିମ୍ବସ୍ୱରୂପା ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଖେଳୁ ଖେଳୁ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେବେଳେ କାହାକୁ ହୃଦୟରେ ଚିପି ଧରୁଥାନ୍ତି ତ, କେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଦେହରେ ହାତ ମାରିଦେଉଥାନ୍ତି; ପୁଣି କେତେବେଳେ ପ୍ରେମଭରା ବାଙ୍କଚାହାଣିରେ କାହାକୁ ଚାହିଁ ଦେଉଥାନ୍ତି ତ, କେତେବେଳେ ଲୀଳାବିଳାସରେ ଖୋଲା ହସଟିଏ ହସି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ସେ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କ ସହିତ କ୍ରୀଡ଼ା କଲେ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗର ସଂସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟସବୁ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲା । ସେମାନଙ୍କର କେଶ ମୁକୁଳା ହୋଇଗଲା । ଫୁଲହାର ଛିଣ୍ଡି ପଡ଼ିଲା । ଦେହର ଗହଣା କିଏ କୁଆଡ଼େ ପଡ଼ିଗଲା । ସେମାନେ ନିଜର କେଶ, ବସ୍ତ୍ର ଓ କାଞ୍ଚୁଲା (ବକ୍ଷସ୍ଥଳର ଚିପା ପରିଧାନ) ବି ଭଲରୂପେ ସଜାଡ଼ିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ରାସକ୍ରୀଡ଼ା ଦେଖି ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବାଙ୍ଗନାମାନେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳନ କାମନାରେ ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସକଳ ତାରା ତଥା ଗ୍ରହମାନଙ୍କ ସହିତ ଚନ୍ଦ୍ରମା ବି ବିସ୍ମିତ ଓ ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଆତ୍ମାରାମ ସତ ଏବଂ ତାଙ୍କର ତାଙ୍କ ନିଜ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କାହାରିଠାରେ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନ ଥାଏ ସତ, ତଥାପି ଯେତେ ଗୋପୀ ଥିଲେ, ସେ ନିଜକୁ ସେତିକି ରୂପ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଖେଳିଲା ପରି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଏହିରୂପେ ରାସବିହାର କଲେ ॥ ୨୦ ॥ ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ ସହିତ ବିହାର କରି ଗୋପୀମାନେ କ୍ଲାନ୍ତ

ଗୋପ୍ୟଃ ସ୍ଫୁରତ୍ପୁରଟକୁଣ୍ଡଳକୁନ୍ତଳତ୍ୱିଡ଼୍-
ଗଣ୍ଡଶ୍ରିୟା ସୁଧିତହାସନିରୀକ୍ଷଣେନ ।
ମାନଂ ଦଧତ୍ୟ ଋଷଭସ୍ୟ ଜଗୁଃ କୃତାନି
ପୁଣ୍ୟାନି ତତ୍କରରୁହସ୍ପର୍ଶପ୍ରମୋଦାଃ ॥ ୨୨

ତାଭିର୍ଯୁତଃ ଶ୍ରମମପୋହିତୁମଙ୍ଗସଙ୍ଗ-
ଘୃଷ୍ଟସ୍ରଜଃ ସ କୁଚକୁଙ୍କୁମରଞ୍ଜିତାୟାଃ ।
ଗନ୍ଧର୍ବପାଳିଭିରନୁଦ୍ରୁତ ଆବିଶଦ୍ ବାଃ
ଶ୍ରାନ୍ତୋ ଗଜୀଭିରିଭରାଡିବ ଭିନ୍ନସେତୁଃ ॥ ୨୩

ସୋଽମ୍ଭସ୍ୟଲଂ ଯୁବତିଭିଃ ପରିଷିଚ୍ୟମାନଃ
ପ୍ରେମ୍ଣେକ୍ଷିତଃ ପ୍ରହସତୀଭିରିତସ୍ତତୋଽଙ୍ଗ ।
ବୈମାନିକୈଃ କୁସୁମବର୍ଷିଭିରୀଡ୍ୟମାନୋ
ରେମେ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱରତିରତ୍ର ଗଜେନ୍ଦ୍ରଲୀଳଃ ॥ ୨୪

ତତଶ୍ଚ କୃଷ୍ଣୋପବନେ ଜଳସ୍ଥଳ-
ପ୍ରସୂନଗନ୍ଧାନିଳଜୁଷ୍ଟଦିକ୍ତଟେ ।
ଚଚାର ଭୃଙ୍ଗପ୍ରମଦାଗଣାବୃତୋ
ଯଥା ମଦଚ୍ୟୁଦ୍ ଦ୍ୱିରଦଃ କରେଣୁଭିଃ ॥ ୨୫

ହୋଇଯିବାରୁ କରୁଣାମୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମର ସହିତ ନିଜର ସୁଖଦ କରକମଳଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ମୁହଁ ପୋଛିଦେଲେ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର କରକମଳ ଓ ନଖର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ଗୋପୀମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଯେଉଁ କପୋଳରେ ସୁନାର କୁଣ୍ଡଳ ଝଳସୁଥିଲା ଓ କୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳି ଝୁଲୁଥିଲା, ସେହି କପୋଳର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ତଥା ଅମୃତଠାରୁ ବି ଅଧିକ ମଧୁର ମୃଦୁହାସରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଥିବା ପ୍ରେମଭରା ଚାହାଣିରେ ସେମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଜଣାଇଲେ ଓ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପରମ ପବିତ୍ର ଲୀଳାସବୁ ଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୨ ॥ ତା'ପରେ, ଯେପରି କ୍ଲାନ୍ତ ଗଜରାଜ ନଦୀକୂଳକୁ ଭାଙ୍ଗି ହାତୁଣୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଜଳରେ ପଶି କ୍ରୀଡ଼ା କରେ, ଭଗବାନ ସେହିପରି ନିଜର କ୍ଲାନ୍ତି ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରିବାକୁ ଯମୁନାଜଳରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ବନମାଳା ଗୋପୀମାନଙ୍କ ବକ୍ଷର ଘର୍ଷଣ ଫଳରେ ମକ୍ଷି ହୋଇଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳର କେଶରଦ୍ୱାରା ରଞ୍ଜିତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥିବା ଭ୍ରମରମାନେ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଏପରିଭାବରେ ଉଡ଼ି ଚାଲିଥାନ୍ତି ଯେ, ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଗାଇ ଗାଇ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଗନ୍ଧର୍ବରାଜ ଚାଲିଛନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପୀମାନେ ଯମୁନାଜଳରେ ପଶି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଚାହାଣିରେ ଚାହିଁଲେ; ଖିଲି ଖିଲି ହସି ହସି ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ପାଣି ଫୋପାଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏପରି ପାଣି ଫୋପାଡ଼ି ଫୋପାଡ଼ି ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ପୂରା ଗାଧୋଇଦେଲେ । ଦେବତାମାନେ ବିମାନରେ ବସି ଆକାଶମାର୍ଗରୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରିବା ସହିତ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ଆତ୍ମାରାମ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରିଭାବରେ ଯମୁନାଜଳରେ ଗଜରାଜ ପରି ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କଲେ ॥ ୨୪ ॥ ତା'ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯମୁନାଜଳରୁ ଉଠିଆସିଲେ । ବ୍ରଜଯୁବତୀ ଓ ଭ୍ରମରମାନେ ତାଙ୍କ ଚାରିପାଖରେ ଭିଡ଼ ଲଗାଇଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଭଗବାନ ଯମୁନାତଟର ଉପବନକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସେହି ଉପବନଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ରମଣୀୟ ହୋଇଥାଏ । ତାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଜଳ ଓ ସ୍ଥଳ ଉଭୟ ସ୍ଥାନରେ ସୁଗନ୍ଧ ଫୁଲମାନ ଫୁଟିଥାଏ । ଫୁଲମାନଙ୍କର ସୁବାସ ଘେନି ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ । ହାତୁଣୀମାନଙ୍କ ମେଳରେ

ଏବଂ ଶଶାଙ୍କାଂଶୁଭିରାଜିତା ନିଶାଃ
ସ ସତ୍ୟକାମୋଽନୁରତାବଳାଗଣଃ ।
ସିଷେବ ଆତ୍ମନ୍ୟବରୁଦ୍ଧସୌରତଃ
ସର୍ବାଃ ଶରତ୍‌କାବ୍ୟକଥାରସାଶ୍ରୟାଃ ॥ ୨୬

ମଦମତ୍ତ ଗଜରାଜ ବୁଲିଲା ପରି ଭଗବାନ ସେଠାରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମେଳରେ ବୁଲିଲେ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଯେଉଁ ଶରତ ରାତ୍ରି ଭିତରେ ଅନେକ ରାତ୍ରି ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ସେହି ରାତିଟି ସତରେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ । ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଚନ୍ଦ୍ରମାର ସୁନ୍ଦର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଝରିପଡୁଥାଏ । କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଶରତଋତୁର ଯେଉଁସବୁ ରସସାମଗ୍ରୀର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି, ସେହି ରାତ୍ରିଟି ସେହି ସମସ୍ତ ସାମଗ୍ରୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସେହି ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦର ରାତିରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ପ୍ରେୟସୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଯମୁନାପୁଳିନରେ, ଯମୁନାର ଜଳରେ ତଥା ଯମୁନାତଟର ଉପବନରେ ବିହାର କଲେ । ଏଠାରେ ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପ । ଏସବୁ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଚିନ୍ମୟ ସଂକଳ୍ପର ହିଁ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟୀ ଚିନ୍ମୟୀ ଲୀଳା ॥ ୨୬ ॥

ରାଜୋବାଚ

ସଂସ୍ଥାପନାୟ ଧର୍ମସ୍ୟ ପ୍ରଶମାୟେତରସ୍ୟ ଚ ।
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣୋ ହି ଭଗବାନଂଶେନ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୨୭

ସ କଥଂ ଧର୍ମସେତୂନାଂ ବକ୍ତା କର୍ତ୍ତାଭିରକ୍ଷିତା ।
ପ୍ରତୀପମାଚରଦ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ପରଦାରାଭିମର୍ଶନମ୍ ॥ ୨୮

ଆପ୍ତକାମୋ ଯଦୁପତିଃ କୃତବାନ୍ ବୈ ଜୁଗୁପ୍ସିତମ୍ ।
କିମଭିପ୍ରାୟ ଏତଂ ନଃ ସଂଶୟଂ ଛିନ୍ଧି ସୁବ୍ରତ ॥ ୨୯

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ସମଗ୍ର ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ । ସେ ତାଙ୍କର ଅଂଶ ବଳରାମଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ପୂର୍ଣ୍ଣାବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଧର୍ମ ସଂସ୍ଥାପନା ଓ ଅଧର୍ମ ନାଶ ହିଁ ତାଙ୍କର ଏହି ଅବତାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ସେ ଥିଲେ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ, ଉପଦେଷ୍ଟା ଓ ରକ୍ଷକ । ତେବେ ସେ ପରନାରୀସ୍ପର୍ଶରୂପୀ ଧର୍ମବିରୁଦ୍ଧ କର୍ମ କିପରି କଲେ ?॥ ୨୭,୨୮ ॥ ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଥିଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ; ତାଙ୍କ ଠାରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା ସୁଖ ପାଇଁ କାମନା ନ ଥିଲା; ତଥାପି ସେ କେଉଁ ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଏପରି ନିନ୍ଦନୀୟ କର୍ମ କଲେ ? ହେ ପରମ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ମୁନୀଶ୍ୱର ! ଆପଣ କୃପା କରି ମୋର ଏହି ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରନ୍ତୁ ॥ ୨୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଧର୍ମବ୍ୟତିକ୍ରମୋ ଦୃଷ୍ଟ ଈଶ୍ୱରାଣାଂ ଚ ସାହସମ୍ ।
ତେଜୀୟସାଂ ନ ଦୋଷାୟ ବହ୍ନେଃ ସର୍ବଭୁଜୋ ଯଥା ॥ ୩୦

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି ଆଦି ଈଶ୍ୱର ବେଳେ ବେଳେ ଧର୍ମକୁ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରୁଥିବାର ତଥା ସାହସିକ କର୍ମ କରୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ସେସବୁ କର୍ମରେ ସେହି ତେଜସ୍ୱୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର କୌଣସି ଦୋଷ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦେଖିଥିବ, ଅଗ୍ନି ସବୁ କିଛି ଭକ୍ଷଣ କରେ; କିନ୍ତୁ ସେ ସେହିସବୁ ପଦାର୍ଥର ଦୋଷରେ ଲିପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଠାରେ ସେଭଳି ସାମର୍ଥ୍ୟ ନାହିଁ, ସେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଏପରି କର୍ମ କରିବା ତ ଦୂର କଥା, ମନରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି କର୍ମର ଚିନ୍ତାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯଦି ମୂର୍ଖତାବଶତଃ କେହି ଏପରି କର୍ମ କରିପକାଏ, ତେବେ ତାର ବିନାଶ ସୁନିଶ୍ଚିତ । ଭଗବାନ

ନୈତତ୍ ସମାଚରେଜ୍ଜାତୁ ମନସାପି ହ୍ୟନୀଶ୍ୱରଃ ।
ବିନଶ୍ୟତ୍ୟାଚରନ୍ ମୌଢ୍ୟାଦ୍‌ଯଥାରୁଦ୍ରୋଽବ୍ଧିଜଂ ବିଷମ୍ ॥ ୩୧

ଈଶ୍ୱରାଣାଂ ବଚଃ ସତ୍ୟଂ ତଥୈବାଚରିତଂ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ତେଷାଂ ଯତ୍ ସ୍ୱବଚୋଯୁକ୍ତଂ ବୁଦ୍ଧିମାଂସ୍ତତ୍ ସମାଚରେତ୍ ॥ ୩୨

କୁଶଳାଚରିତେନୈଷାମିହ ସ୍ୱାର୍ଥୋ ନ ବିଦ୍ୟତେ ।
ବିପର୍ଯ୍ୟୟେଣ ବାନର୍ଥୋ ନିରହଂକାରିଣାଂ ପ୍ରଭୋ ॥ ୩୩

କିମୁତାଖିଳସତ୍ତ୍ୱାନାଂ ତିର୍ଯଙ୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟଦିବୌକସାମ୍ ।
ଈଶିତୁଶ୍ଚେଶିତବ୍ୟାନାଂ କୁଶଳାକୁଶଳାନ୍ୱୟଃ ॥ ୩୪

ଯତ୍ପାଦପଙ୍କଜପରାଗନିଷେବତୃପ୍ତା
ଯୋଗପ୍ରଭାବବିଧୁତାଖିଳକର୍ମବନ୍ଧାଃ ।
ସ୍ୱୈରଂ ଚରନ୍ତି ମୁନୟୋଽପି ନ ନହ୍ୟମାନା-
ସ୍ତସ୍ୟେଚ୍ଛୟାଽଽତ୍ତବପୁଷଃ କୁତ ଏବ ବନ୍ଧଃ ॥ ୩୫

ଗୋପୀନାଂ ତତ୍ପତୀନାଂ ଚ ସର୍ବେଷାମେବ ଦେହିନାମ୍ ।
ଯୋଽନ୍ତଶ୍ଚରତି ସୋଽଧ୍ୟକ୍ଷଃ କ୍ରୀଡ଼ନେନେହ ଦେହଭାକ୍ ॥ ୩୬

ଅନୁଗ୍ରହାୟ ଭୂତାନାଂ ମାନୁଷଂ ଦେହମାସ୍ଥିତଃ ।
ଭଜତେ ତାଦୃଶୀଃ କ୍ରୀଡ଼ା ଯାଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତତ୍ପରୋ ଭବେତ୍ ॥ ୩୭

ରୁଦ୍ର ହଳାହଳ ବିଷ ପିଇ ଦେଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ କେହି ଯଦି ତାହା ପିଇବ, ତେବେ ସେ ନିଶ୍ଚେ ଜଳିପୋଡ଼ି ଭସ୍ମ ହୋଇଯିବ ॥ ୩୧ ॥ ସୁତରାଂ ଶିବ ଆଦି ଯେଉଁ ସର୍ବସମର୍ଥ ଈଶ୍ୱର ଅଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ଯୋଗ୍ୟତା ଅନୁଯାୟୀ ସେମାନଙ୍କର ବାକ୍ୟକୁ ହିଁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ମାନିବା ଉଚିତ ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ଆଚରଣ କରିବା ଉଚିତ । ସେମାନଙ୍କର ଆଚରଣକୁ କେବଳ ବେଳେ ବେଳେ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ ଅନୁକରଣ କରାଯାଏ । ତେଣୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଆଚରଣ ଈଶ୍ୱରାଦିଙ୍କ ଉପଦେଶର ଅନୁକୂଳ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ସମର୍ଥ ପୁରୁଷମାନେ ନିରହଙ୍କାରୀ ହୋଇଥାନ୍ତି; ସେମାନେ କୌଣସି ଶୁଭକର୍ମ କଲେ ସେଥିରେ ସାଂସାରିକ ସ୍ୱାର୍ଥର ସ୍ଥାନ ନ ଥାଏ କିଂବା ସେମାନେ କୌଣସି ଅଶୁଭ କର୍ମ କରିଦେଲେ ସେଥିରେ ଅନର୍ଥ (କ୍ଷତି) ମଧ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ଅନର୍ଥର ଉପରକୁ ଉଠିଯାଇଥାନ୍ତି । ଯେଉଁଠି ଈଶ୍ୱରବର୍ଗର ଦେବତାମାନଙ୍କ କର୍ମର ମଧ୍ୟ ଏପରି ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି, ସେଠାରେ ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ମନୁଷ୍ୟ, ଦେବତା ଆଦି ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଜୀବଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରଭୁ ସର୍ବେଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କ କର୍ମ ସହିତ ମାନବୀୟ ଶୁଭ ଓ ଅଶୁଭର ସମ୍ବନ୍ଧ କିପରି ବା ଯୋଡ଼ାଯାଇ ପାରିବ ? ॥ ୩୩,୩୪ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳର ରଜ ସେବନ କରି ଭକ୍ତଜନ ତୃପ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ତାହାରି ପ୍ରଭାବରେ ଯୋଗୀଜନ ନିଜର ସକଳ କର୍ମବନ୍ଧନ କାଟିଦେଇ ପାରନ୍ତି ଏବଂ ବିଚାରଶୀଳ ଜ୍ଞାନୀଜନ ଯାହାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ବିଚାର କରି ତତ୍ସ୍ୱରୂପ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ତଥା ସମସ୍ତ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନ ନିଜର ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ହିଁ ସ୍ୱୟଂ ଚିନ୍ମୟ ଦେହ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ସେପରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଠାରେ ଆମେ କିପରି କର୍ମବନ୍ଧନର କଳ୍ପନା କରିପାରିବା ? ॥ ୩୫ ॥ ଗୋପୀମାନଙ୍କର, ସେମାନଙ୍କ ପତିମାନଙ୍କର ଓ ସକଳ ଶରୀରଧାରୀଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଯେ ଆତ୍ମାରୂପରେ ବିରାଜିତ, ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ ଓ ପରମପତି, ସେ ହିଁ ଚିନ୍ମୟ ଦିବ୍ୟ ଦେହ ଧାରଣ କରି ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଲୀଳା କରିଛନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ଜୀବମାନଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଭଗବାନ ନିଜକୁ ମନୁଷ୍ୟରୂପରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏପରି ଲୀଳାସବୁ କରନ୍ତି ଯେ, ତାହା ଶୁଣି ଜୀବ ଭଗବତ୍ପରାୟଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୭ ॥

ନାସୂୟନ୍ ଖଲୁ କୃଷ୍ଣାୟ ମୋହିତାସ୍ତସ୍ୟ ମାୟୟା ।
ମନ୍ୟମାନାଃ ସ୍ୱପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥାନ୍ ସ୍ୱାନ୍ ସ୍ୱାନ୍ ଦାରାନ୍ ବ୍ରଜୌକସଃ ॥ ୩୮

ବ୍ରଜବାସୀ ଗୋପାଳମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୋଷ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ତାହାଙ୍କର ଯୋଗମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ଜାଣୁଥିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନେ ସେହିମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଛନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ଯୋଗମାୟାରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ରାତ୍ରି ସମାନ ହୋଇଥିବା ସେହି ରାତ୍ରି ବିତିଗଲା । ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତ ଆସିଗଲା । ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଆଉ ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା; ତଥାପି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଗଲେ । ଘରକୁ ଫେରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନ ଥିବାର କାରଣ ହେଲା, ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ମରେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂକଳ୍ପରେ କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ॥ ୩୯ ॥

ବ୍ରହ୍ମରାତ୍ର ଉପାବୃତ୍ତେ ବାସୁଦେବାନୁମୋଦିତାଃ ।
ଅନିଚ୍ଛନ୍ତ୍ୟୋ ଯୟୁର୍ଗୋପ୍ୟଃ ସ୍ୱଗୃହାନ୍ ଭଗବତ୍ପ୍ରିୟାଃ ॥ ୩୯

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁ ଧୀର ପୁରୁଷ ବ୍ରଜଯୁବତୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ଚିନ୍ମୟ ରାସବିଳାସ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ବାରମ୍ବାର ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି ଓ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ପରାଭକ୍ତି ମିଳିଯାଏ ଏବଂ ସେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ନିଜ ହୃଦୟର ରୋଗରୁ ଅର୍ଥାତ୍ କାମବିକାରରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କର କାମଭାବ ଚିରକାଳ ନିମନ୍ତେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ।* ॥ ୪୦ ॥

ବିକ୍ରୀଡ଼ିତଂ ବ୍ରଜବଧୂଭିରିଦଂ ଚ ବିଷ୍ଣୋଃ
ଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ୱିତୋଽନୁଶୃଣୁୟାଦଥ ବର୍ଣ୍ଣୟେଦ୍ ଯଃ ।
ଭକ୍ତିଂ ପରାଂ ଭଗବତି ପ୍ରତିଲଭ୍ୟ କାମଂ
ହୃଦ୍ରୋଗମାଶ୍ୱପହିନୋତ୍ୟଚିରେଣ ଧୀରଃ ॥ ୪୦

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ
ରାସକ୍ରୀଡ଼ାବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ତ୍ରୟସ୍ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୩ ॥

✦✦✦

* ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ରାସଲୀଳା ସମ୍ପର୍କୀୟ ଏହି ପାଞ୍ଚ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ପଞ୍ଚପ୍ରାଣ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟମାନଙ୍କରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପରମ ଅନ୍ତରଙ୍ଗଲୀଳା ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ ସ୍ୱରୂପଭୂତା ଗୋପିକାମାନଙ୍କ ସହିତ ଓ ହ୍ଲାଦିନୀ ଶକ୍ତି ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ସହିତ ହୋଇଥିବା ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟାତିଦିବ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । 'ରାସ' ଶବ୍ଦର ମୂଳ ହେଉଛି ରସ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ରସ—**ରସୋ ବୈ ସଃ** । ଯେଉଁ ଦିବ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ାରେ ଏକମାତ୍ର ରସ ହିଁ ଅନେକ ରସରୂପ ହୋଇ ଅନନ୍ତ ରସ ସମାସ୍ୱାଦନ କରେ, ସେହି ଏକମାତ୍ର ରସ ହିଁ ରସସମୂହରୂପେ ପ୍ରକଟ ହୋଇ ସ୍ୱୟଂ ନିଜେ ଆସ୍ୱାଦ୍ୟ, ଆସ୍ୱାଦକ, ଲୀଳା, ଧାମ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଆଲମ୍ବନ ଏବଂ ଉଦ୍ଦୀପନରୂପରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରେ, ତାହାର ନାମ ହେଉଛି ରାସ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଦିବ୍ୟଲୀଳା ଭଗବାନଙ୍କ ଦିବ୍ୟଧାମରେ ଦିବ୍ୟରୂପରେ ନିରନ୍ତର ଚାଲିଥାଏ । ଭଗବାନଙ୍କର ବିଶେଷ କୃପାରୁ ପ୍ରେମୀ ସାଧକମାନଙ୍କର ହିତାର୍ଥେ ବେଳେ ବେଳେ ଏହି ଲୀଳା ତାହାର ଦିବ୍ୟଧାମ ସହିତ ଭୂମଣ୍ଡଳରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତାହା ଦେଖି, ଶୁଣି ଓ ଗାନ କରି ତଥା ସ୍ମରଣଚିନ୍ତନ କରି ଅଧିକାରୀ ପୁରୁଷମାନେ ରସସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ପରମ ରସମୟୀ ଲୀଳାର ଆନନ୍ଦ ପାଇପାରନ୍ତି ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ନିଜକୁ କୃତକୃତ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି । ଏହି ପଞ୍ଚାଧ୍ୟାୟୀରେ ବଂଶୀଧ୍ୱନି, ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଅଭିସାର, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର କଥୋପକଥନ, ରମଣ, ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ସହିତ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ, ପୁନଃ ପ୍ରକଟନ, ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ବସନାସନରେ ବିରାଜନ, ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଗୂଢ଼ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର, ରାସନୃତ୍ୟ, ଜଳକେଳି ଓ ବନବିହାରର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନା ମାନବୀୟ ଭାଷାରେ କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବସ୍ତୁତଃ ପରମ ଦିବ୍ୟ ।

ସମୟ ସହିତ ମାନବମସ୍ତିଷ୍କ ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଚାଲିଛି; କେତେବେଳେ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଘଟୁଛି ତ, କେବେ ବହିର୍ଦୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଘଟୁଛି । ଆଜିର ଯୁଗ ଏପରି ହୋଇଛି ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟଲୀଳା କଥା କଣ କହିବା, ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଉପରେ ମଧ୍ୟ

ଅବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଉଛି। ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଏହି ଦିବ୍ୟଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ନ ବୁଝି ଲୋକମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରିବାଟା କିଛି ବିଚିତ୍ର କଥା ନୁହେଁ। ଏହି ଲୀଳା ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ଏବଂ ମୁଖ୍ୟତଃ ଭଗବତ୍ କୃପାବଳରେ ହିଁ ବୁଝିହୁଏ। ଯେଉଁ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଓ ଭଗବତ୍-କୃପାପାତ୍ର ମହାତ୍ମାମାନେ ଏହା ଅନୁଭବ କରିପାରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଧନ୍ୟ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଚରଣରଜର ପ୍ରତାପ ହେତୁ ତ୍ରିଲୋକ ମଧ୍ୟ ଧନ୍ୟ। ସେମାନଙ୍କ ଉକ୍ତିର ଆଧାରରେ ଏଠାରେ ରାସଲୀଳା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯତ୍‌କିଞ୍ଚିତ୍ ଲେଖିବାର ଧୃଷ୍ଟତା କରାଯାଉଛି।

ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ଜାଣିରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ଶରୀର ଜୀବଶରୀର ପରି ଜଡ଼ ନୁହେଁ। କେବଳ ଜୀବ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜଡ଼ର ସତ୍ତା ରହିଛି; ଭଗବାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜଡ଼ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ। ଏହା ଦେହ ଓ ତାହା ଦେହୀ—ଏପରି ଭେଦଭାବ କେବଳ ପ୍ରକୃତି ରାଜ୍ୟରେ ହୋଇଥାଏ। ଅପ୍ରାକୃତ ଲୋକରେ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ମୟ; ସେଠାରେ ସବୁକିଛି ଚିନ୍ମୟ। ସେଠାରେ କେବଳ ଚିଦ୍‌ବିଳାସ ଅଥବା ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାର ସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଅଚିତ୍ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୋଇଥାଏ। ତେଣୁ ସ୍ଥୂଳଜଗତରେ ବା ଜଡ଼ରାଜ୍ୟରେ ରହିଥିବା ମସ୍ତିଷ୍କ ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅପ୍ରାକୃତ ଲୀଳାମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଲାଗେ, ସେତେବେଳେ ସେ ସେହି ଦିବ୍ୟରାଜ୍ୟର ବିଷୟ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ପୂର୍ବ-ବାସନା ଅନୁସାରେ ଜଡ଼ରାଜ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଧାରଣା, ବିଭିନ୍ନ କଳ୍ପନା ଓ ବିଭିନ୍ନ କ୍ରିୟା ଆରୋପ କରେ। ସେଥିପାଇଁ ସେ ଦିବ୍ୟଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଯାଏ। ଏହି ରାସ ହେଉଛି ବସ୍ତୁତଃ ପରମ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରସର ଏକ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ। ଜଡ଼ ଜଗତରେ ପ୍ରକଟ ହେବା କଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ଏହା ଜ୍ଞାନରୂପ କିମ୍ବା ବିଜ୍ଞାନରୂପ ଜଗତରେ ବି ପ୍ରକଟ ହୁଏ ନାହିଁ। ଅଧିକ କଣ କହିବା, ସାକ୍ଷାତ୍ ଚିନ୍ମୟ ତତ୍ତ୍ୱରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପରମ ଦିବ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରସର ଲେଶମାତ୍ର ଆଭାସ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ। ଏହି ପରମ ରସ କେବଳ କୃଷ୍ଣପ୍ରେମରୂପା ଗୋପୀଜନଙ୍କର ମଧୁର ହୃଦୟରେ ହିଁ ସ୍ଫୁରିତ ହୋଇଥାଏ। ଏହି ରାସଲୀଳାର ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱରୂପ ଓ ପରମ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟର ସ୍ୱାଦ କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କୁ ମିଳିଥାଏ; ଅନ୍ୟମାନେ ତ ଏହାର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ।

ଗୋପୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ପରି ପରମ ରସମୟୀ ଓ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦମୟୀ। ସାଧନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ କେବଳ ଜଡ଼ ଶରୀର ଯେ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥିଲେ, ତା'ନୁହେଁ, ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀରଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ସ୍ୱର୍ଗ, କୈବଲ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ମୋକ୍ଷ, ଏପରି କି ଜଡ଼ତା-ଦୃଷ୍ଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଥିଲେ କେବଳ ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଥିଲା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ତୃପ୍ତ କରିପାରିବାର ପ୍ରେମାମୃତ। ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଅଲୌକିକ ସ୍ଥିତିରେ ସ୍ଥୂଳଶରୀର, ତାର ସ୍ମୃତି ଓ ସେହି ଶରୀର ସମ୍ବନ୍ଧରୁ ମିଳୁଥିବା ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗର କଳ୍ପନା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ କରାଯାଇ ନ ପାରେ। ଏପରି କଳ୍ପନା ତ କେବଳ ଦେହାତ୍ମବୁଦ୍ଧିରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିବା ଜୀବମାନେ ହିଁ କରନ୍ତି। ଯେଉଁମାନେ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଚରଣଧୂଳିର ସ୍ପର୍ଶ ଲାଭ କରି କୃତକୃତ୍ୟ ହେବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି। ବ୍ରହ୍ମା, ଶଙ୍କର, ଉଦ୍ଧବ ଓ ଅର୍ଜୁନ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଉପାସନା କରି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ସେହିପରି ପ୍ରେମ ହେଉ ବୋଲି ବରଦାନ ପାଇଛନ୍ତି କିମ୍ବା ପାଇବାର ଅଭିଳାଷ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି। ଏତାଦୃଶ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟଭାବକୁ ସାଧାରଣ ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷଙ୍କ ଭାବ ପରି ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅର୍ଥ ହେଲା ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି, ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଓ ବାସ୍ତବିକ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅପରାଧ କରିବା। ଏପରି ଅପରାଧରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ହେଲେ, ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟଲୀଳା ବିଷୟରେ ବିଚାର କରିବା ସମୟରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅପ୍ରାକୃତ ଦିବ୍ୟତାକୁ ସ୍ମରଣ ରଖିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ।

ଭଗବାନଙ୍କର ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ଶରୀର ହେଉଛି ଦିବ୍ୟ। ସେହି ଶରୀର ହେଉଛି ଅଜନ୍ମା ଓ ଅବିନାଶୀ, ତାହା ହୀନୋପାଦାନରହିତ। ତାହା କେବଳ ନିତ୍ୟ ସନାତନ ଶୁଦ୍ଧ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ। ସେହିପରି, ଗୋପୀମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଦିବ୍ୟଜଗତର ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପଭୂତା ଅନ୍ତରଙ୍ଗଶକ୍ତି। ଉଭୟଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ମଧ୍ୟ ଦିବ୍ୟ। ଉଚ୍ଚତମ ଭାବରାଜ୍ୟର ଏହି ଲୀଳା ସ୍ଥୂଳଶରୀର ଓ ସ୍ଥୂଳମନର ଅତୀତ। ସ୍ଥୂଳଶରୀର ଓ ସ୍ଥୂଳମନର ଆବରଣଭଙ୍ଗ ହୋଇଯିବା ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ବସ୍ତ୍ରହରଣ କରିନେଇ ଭଗବାନ ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସେହି ଲୀଳାରେ ପ୍ରବେଶ କରିହୁଏ।

ପ୍ରାକୃତ ଶରୀରର ନିର୍ମାଣ ହୁଏ ସ୍ଥୂଳ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ କାରଣ—ଏହି ତିନି ଶରୀରର ସଂଯୋଗରେ। ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାରଣଶରୀର ରହିଥାଏ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ପ୍ରାକୃତ ଶରୀରରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳେ ନାହିଁ। ପୂର୍ବକୃତ କର୍ମମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସଂସ୍କାର ଏହି ଶରୀର ଗଠନରେ କାରଣ ହୋଇଥାଏ, ତାହାକୁ କାରଣଶରୀର ବୋଲାଯାଏ। ଏହି କାରଣଶରୀରକୁ ଆଧାର କରି ଜୀବକୁ ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଜୀବର ମୁକ୍ତି ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଥବା 'କାରଣ' ସର୍ବତୋଭାବେ ଲୋପ ହୋଇ ନ ଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁଚକ୍ର ଚାଲିଥାଏ। ଏହି କର୍ମବନ୍ଧନ ହେତୁ ରକ୍ତ, ମାଂସ, ଅସ୍ଥି ଆଦିରେ ଭରା, ଚର୍ମରେ ଆବୃତ ପାଞ୍ଚଭୌତିକ ସ୍ଥୂଳଶରୀର ମିଳିଥାଏ। ପ୍ରକୃତିରାଜ୍ୟରେ ଯେତେସବୁ ଶରୀର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ସବୁ ବସ୍ତୁତଃ ଯୋନି ଓ ବିନ୍ଦୁ (ବୀର୍ଯ୍ୟ)ର ସଂଯୋଗରୁ ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ। କାହାର ଶରୀର ସଂଭୋଗଜନିତ ନିକୃଷ୍ଟ ମୈଥୁନରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଉ ବା ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତା ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ସଙ୍କଳ୍ପରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଉ, ବୀର୍ଯ୍ୟ ଅଧୋଗାମୀ ହେବାରୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରୂପ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୈଥୁନରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଉ କିମ୍ବା ମୈଥୁନ ବିନା କେବଳ ନାଭି, ହୃଦୟ, କଣ୍ଠ, କର୍ଣ୍ଣ, ନେତ୍ର, ଶିର, ମସ୍ତକ ଆଦିର ସ୍ପର୍ଶରୁ ବା ବିନା ସ୍ପର୍ଶରେ କେବଳ ଦୃଷ୍ଟିପାତମାତ୍ରକେ, ଅଥବା ବିନା ଦୃଷ୍ଟିପାତରେ କେବଳ ସଂକଳ୍ପରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଉ; ଏହି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ମୈଥୁନୀ-ଅମୈଥୁନୀ (ଅଥବା ସ୍ତ୍ରୀ ବା ପୁରୁଷ ଶରୀର ବିନା ମଧ୍ୟ କେବେ କେବେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା) ଶରୀର ହେଉଛି ଯୋନି ଓ ବିନ୍ଦୁର ସଂଯୋଗଜନିତ ଶରୀର। ଏହିସବୁ ଶରୀର ପ୍ରାକୃତ। ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା

ନିର୍ମିତ 'ନିର୍ମାଣକାୟ' ଯଦ୍ୟପି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଶୁଦ୍ଧ, ତଥାପି ତାହା ମଧ୍ୟ ପ୍ରାକୃତ। ପିତୃପୁରୁଷ ବା ଦେବତାମାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟ କୁହାଯାଉଥିବା ଶରୀର ମଧ୍ୟ ପ୍ରାକୃତ। ଅପ୍ରାକୃତ ଶରୀର ହେଉଛି ଏସବୁ ଶରୀରଠାରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଲକ୍ଷଣ (ଶ୍ରେଷ୍ଠ); ତାହା ମହାପ୍ରଳୟ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ଭଗବତ୍ ଦେହ ତ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ। ଦେବ-ଶରୀର ପ୍ରାୟତଃ ରକ୍ତ-ମାଂସ-ମେଦ-ଅସ୍ଥିଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ହୋଇ ନ ଥାଏ। ଅପ୍ରାକୃତ ଶରୀର ମଧ୍ୟ ଏପରି ଗଠିତ ହୁଏ ନାହିଁ। ତେଣୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ଶରୀର ରକ୍ତ-ମାଂସ-ମେଦ-ଅସ୍ଥିମୟ ହେବ କିପରି ? ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିଦାନନ୍ଦମୟ। ସେଥିରେ ଦେହ-ଦେହୀ, ଗୁଣ-ଗୁଣୀ, ରୂପ-ରୂପୀ, ନାମ-ନାମୀ ଏବଂ ଲୀଳା ଓ ଲୀଳାପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ଭେଦ ନାହିଁ। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏକ ଏକ ଅଙ୍ଗ ହେଉଛି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଯେପରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ତାଙ୍କର ପାଦ ନଖ ସେହିପରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ। ତାଙ୍କର ସବୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସବୁକର୍ମ କରିପାରୁଥିଲେ। ତାଙ୍କର କାନ ଦେଖି ପାରୁଥିଲା, ଆଖି ଶୁଣି ପାରୁଥିଲା, ନାକ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରୁଥିଲା, ରସନା ଶୁଙ୍ଘି ପାରୁଥିଲା, ଚର୍ମ ସ୍ୱାଦ ବାରି ପାରୁଥିଲା। ସେ ହାତରେ ଦେଖି ପାରୁଥିଲେ, ଆଖିରେ ଚାଲି ପାରୁଥିଲେ। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସବୁ କିଛି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ସର୍ବଥା ପୂର୍ଣ୍ଣତମ। ଏହି ହେତୁ ତାଙ୍କର ରୂପମାଧୁରୀ ନିତ୍ୟବର୍ଦ୍ଧନଶୀଳ, ନିତ୍ୟନବୀନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟୀ ହୋଇଥାଏ। ସେଥିରେ ଏପରି ଚମତ୍କାରିତା ଥାଏ ଯେ, ତାହା ସ୍ୱୟଂ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆକର୍ଷିତ କରିନିଏ। ତେଣୁ ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମାଧୁର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ଗାଈଗୋରୁ, ହରିଣ ଓ ବୃକ୍ଷଲତା ଯେ ପୁଲକିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତାହା ଆଉ କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ। ଭଗବାନଙ୍କର ଏପରି ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଶରୀରଦ୍ୱାରା ଅଶିଷ୍ଟ ମୈଥୁନକର୍ମ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ। ମନୁଷ୍ୟ ଯାହା କିଛି ଖାଏ, ସେଥିରୁ କ୍ରମଶଃ ରସ, ରକ୍ତ, ମାଂସ, ମେଦ, ମଜ୍ଜା ଓ ଅସ୍ଥି ଗଠିତ ହୋଇ ଶେଷରେ ଶୁକ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ। ସେହି ଶୁକ୍ରକୁ ଆଧାର କରି ଶରୀର ସୁସ୍ଥ ରହେ ଏବଂ ମୈଥୁନକ୍ରିୟାରେ ଏହି ଶୁକ୍ର ହିଁ କ୍ଷରିତ ହୋଇଥାଏ। ଭଗବାନଙ୍କର ଶରୀର କର୍ମରୁ ଜାତ ନୁହେଁ କି ମୈଥୁନ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଦୈବୀ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ। ତାଙ୍କ ଶରୀର ତ ଏସବୁର ଅତୀତ ଏବଂ ବିଶୁଦ୍ଧ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ। ସେଥିରେ ରକ୍ତ, ମାଂସ, ଅସ୍ଥି ଆଦିର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେଥିରେ ଶୁକ୍ର ମଧ୍ୟ ନାହିଁ। ସେଥିପାଇଁ ସେହି ଶରୀରରେ ପ୍ରାକୃତ ପାଞ୍ଚଭୌତିକ ଶରୀରବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷଙ୍କ ରମଣ ବା ମୈଥୁନର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ। ତେଣୁ ଉପନିଷଦରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ **'ଅଖଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ'** ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ଏବଂ ଭାଗବତରେ ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ **'ଅବରୁଦ୍ଧସୌରତ'** ଆଦି ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି। ତଥାପି କେହି ଯଦି ପଚାରନ୍ତି 'ତାଙ୍କର ଷୋଳ ହଜାର ଏକଶହ ଆଠ ରାଣୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଏତେ ପୁଅ କିପରି ଜନ୍ମ ହେଲେ ?' ତେବେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ସିଧା ଉତ୍ତର ହେଉଛି, 'ସେସବୁ ଥିଲା ଭାଗବତୀ ସୃଷ୍ଟି'—ତାହା ଭଗବାନଙ୍କର ସଂକଳ୍ପରୁ ହୋଇଥିଲା। ଭଗବାନଙ୍କ ଶରୀରରେ ଯେଉଁ ରକ୍ତମାଂସ ଆଦି ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କ ଯୋଗମାୟାର ଚମତ୍କାରିତା। ଏହି ବିଚାର-ବିଶ୍ଳେଷଣରୁ ମଧ୍ୟ ଏହା ସିଦ୍ଧ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯେଉଁ ରମଣ କ୍ରୀଡ଼ା ହେଲା, ତାହା ସର୍ବଥା ଦିବ୍ୟ ଭଗବତ୍ ରାଜ୍ୟର ଲୀଳା; ତାହା ଲୌକିକ କାମକ୍ରୀଡ଼ା ନୁହେଁ।

* * * * * * *

ସେହି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ସାଧନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସାରିଥିଲା। ଆଗାମୀ ରାତ୍ରିମାନଙ୍କରେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରିବାକୁ ଭଗବାନ ପ୍ରେମସଂକଳ୍ପ କରି ସାରିଥିଲେ। ଉକ୍ତ ସଂକଳ୍ପକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ସହିତ ସେହି ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧା ତଥା ଲୋକଦୃଷ୍ଟିରେ ବିବାହିତା ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଦିବ୍ୟଲୀଳାରେ ସମ୍ମିଳିତ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ ସ୍ଥିର କରି ସାରିଥିଲେ। ସେହି ଯେଉଁ 'ଆଗାମୀ ରାତ୍ରି', ସେହି ରାତ୍ରି କେବେ ଆସିବ, ତାହା କେଉଁ ରାତ୍ରି, ତାହା ଭଗବାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ରହିଥିଲା; ସେ ତାହା ସ୍ଥିର କରି ସାରିଥିଲେ। ସେ ଶାରଦୀୟ ରାତ୍ରିକୁ ହିଁ ଦେଖିଥିଲେ। 'ଭଗବାନ ଦେଖିଥିଲେ' ଅର୍ଥ ସାମାନ୍ୟ କଥା ନୁହେଁ; ସେଥିରେ ବିଶେଷତ୍ୱ ରହିଥିଲା। ଯେପରି ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ **'ସ ଐକ୍ଷତ ଏକୋଽହଂ ବହୁ ସ୍ୟାମ୍ ।'**—ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଈକ୍ଷଣ (ଦେଖିବା) ହେତୁ ଜଗତ୍ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା; ଠିକ୍ ସେହିପରି ରାସର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମବୀକ୍ଷଣ ହେତୁ ଶରତକାଳୀନ ଦିବ୍ୟରାତ୍ରି ସୃଷ୍ଟି ହେଲା। ମଲ୍ଲିଫୁଲ, ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ଆଦି ଯେତେସବୁ ଉଦ୍ଦୀପନସାମଗ୍ରୀ, ସେସବୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଲୌକିକ ହୋଇ ରହି ନ ଥିଲା; ସେସବୁ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଅଲୌକିକ–ଅପ୍ରାକୃତ। ଗୋପୀମାନେ ନିଜ ନିଜର ମନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମନ ସହିତ ମିଶାଇ ଦେଇଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ମନ ବୋଲି କିଛି ନ ଥିଲା। ତେଣୁ ପ୍ରେମଦାତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନବୀନ ମନ ବା ଦିବ୍ୟ ମନ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଲେ। ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହା ହିଁ ଯୋଗମାୟା; ଏହି ଯୋଗମାୟା ରାସଲୀଳା ନିମନ୍ତେ ଦିବ୍ୟ ସ୍ଥଳ, ଦିବ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ଏବଂ ଦିବ୍ୟ ମନ ନିର୍ମାଣ କରିଥାଏ। ସେସବୁ ନିର୍ମିତ ହୋଇଯିବା ପରେ ବାଜି ଉଠିଲା ଭଗବାନଙ୍କର ବଂଶୀ।

ଭଗବାନଙ୍କର ବଂଶୀ ଜଡ଼କୁ ଚେତନ ଓ ଚେତନକୁ ଜଡ଼ କରିଦିଏ; ଚଳକୁ ଅଚଳ ଓ ଅଚଳକୁ ଚଳ କରିଦିଏ। ତାହା ବିକ୍ଷିପ୍ତକୁ ସମାଧିସ୍ଥ ଓ ସମାଧିସ୍ଥକୁ ବିକ୍ଷିପ୍ତ କରିଦିଏ। ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମଦାନ ପାଇ ଗୋପୀମାନେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ନିଃସଂକଳ୍ପ ହୋଇ ଗୃହକର୍ମରେ ଲାଗିଯାଇଥିଲେ। କିଏ ଗୁରୁଜନଙ୍କର ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଥିଲା; କିଏ ଗାଈଦୁହାଁ ଆଦି ଅର୍ଥକାରୀ କର୍ମରେ ଲାଗିଥିଲା; କିଏ ସଜବାଜ, ବେଶଭୂଷା ଆଦି କାମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କର୍ମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲା; କିଏ ପୂଜାପାଠ ଆଦି ମୋକ୍ଷସାଧନରେ ଲାଗିଥିଲା। ସମସ୍ତେ ଲାଗିଯାଇଥିଲେ ନିଜ ନିଜ କାମରେ; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ କେହି ମଧ୍ୟ ସେଥିରୁ କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଗ୍ରହଣ ନ ଥିଲେ। ତାହା ହିଁ ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ ଏବଂ ସେହି ନିଷ୍କାମତାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ହେଉଛି : ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ କରୁଥିବା କର୍ମର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଆଉ ଦୃଷ୍ଟି ରହିଲା ନାହିଁ; 'କାମଟା ପୂରା କରିଦେଇ ଯିବି' ବୋଲି କେହି ବି ଭାବିଲେ ନାହିଁ। ସବୁ ଛାଡ଼ିଛୁଡ଼ି ଦେଇ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଘରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ବୈରାଗ୍ୟର ବହ୍ନିରେ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ହେଉଥିବା ବୀତରାଗୀ ସାଧକସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ପରି। କେହି କାହାକୁ ପଚାରିଲେ ନାହିଁ; କାହାର ଉପଦେଶ ନେଲେ ନାହିଁ। ଯେ ଯେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା, ସେ ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ

ହୋଇ ଧାଇଁଲା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିବାଲାଗି । ବୈରାଗ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଓ ପ୍ରେମର ପୂର୍ଣ୍ଣତା—ଉଭୟେ ଏକା ପରି; ଏଥିରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନ ଥାଏ । ବ୍ରଜ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋପୀମାନେ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ବୈରାଗ୍ୟ ପରି ଥିଲେ, ନା ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ପ୍ରେମ ପରି ଥିଲେ, ତାହା କିଏ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବ ଭଲା !

ସାଧନା ଦୁଇପ୍ରକାର—(୧) ମର୍ଯ୍ୟାଦାପୂର୍ଣ୍ଣ ବୈଧ ସାଧନା ଓ (୨) ମର୍ଯ୍ୟାଦାରହିତ ଅବୈଧ ପ୍ରେମସାଧନା । ଦୁଇଟିଯାକ ସାଧନାର ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିୟମ ରହିଛି । ବୈଧ ସାଧନାରେ ନିୟମର ଶୃଙ୍ଖଳା, ସନାତନ ପଦ୍ଧତି, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ବିବିଧ ପାଳନୀୟ ଧର୍ମକୁ ଅମାନ୍ୟ କଲେ ବା ତ୍ୟାଗ କଲେ, ତାହା ସାଧନାକୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ କରିଦିଏ ଓ ବିରାଟ କ୍ଷତିକାରକ ହୋଇଯାଏ; ଅପରପକ୍ଷେ ଅବୈଧ ପ୍ରେମସାଧନାରେ ଏସବୁକୁ ମାନିଲେ ବା ପାଳନ କଲେ, ତାହା କଳଙ୍କସ୍ୱରୂପ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଜାଣି ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଅବୈଧ ପ୍ରେମସାଧନାର ସାଧକ ଜାଣିଶୁଣି ଏସବୁ ଆତ୍ମୋନ୍ନତିର ସାଧନା ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସତ କଥାଟି ହେଲା—ସେ ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି, ସେହି ସ୍ତରରେ ଏସବୁର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥାଏ । ଡଙ୍ଗା ଆସି ଘାଟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ପଟ୍ଟାରିମାନେ ଯେପରି ଡଙ୍ଗାରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ନ୍ତି, ଅବୈଧ ପ୍ରେମସାଧନା ସ୍ତରରେ ଏସବୁ ସାଧନା ସେହିପରି ସ୍ୱତଃ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇଯାଏ । ସ୍ଥଳଭାଗରେ ପହଞ୍ଚିଲା ପରେ ଡଙ୍ଗା ଆଉ ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ? ଏବଂ ଯଦିବା କେହି ଡଙ୍ଗାରେ ବସି ସ୍ଥଳଭାଗରେ ଯିବାକୁ କହନ୍ତି, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବୋଲାଯାଏ ନାହିଁ । ଏହାର ନିଷ୍କର୍ଷ ହେଲା, ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାଧକର ସକଳ ବୃତ୍ତି ସ୍ୱାଭାବିକଭାବେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସଦାସର୍ବଦା ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ନ ଧାଇଁଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏସବୁ ସାଧନା ଛାଡ଼ିବା ଅନୁଚିତ । ଏଥିପାଇଁ ଗୀତାର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଭଗବାନ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି—

ନ ମେ ପାର୍ଥାସ୍ତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ତ୍ରିଷୁ ଲୋକେଷୁ କିଞ୍ଚନ । ନାନବାପ୍ତମବାପ୍ତବ୍ୟଂ ବର୍ତ୍ତ ଏବ ଚ କର୍ମଣି ॥
ଯଦି ହ୍ୟହଂ ନ ବର୍ତ୍ତେୟଂ ଜାତୁ କର୍ମଣ୍ୟତନ୍ଦ୍ରିତଃ । ମମ ବର୍ତ୍ମାନୁବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟାଃ ପାର୍ଥ ସର୍ବଶଃ ॥
ଉତ୍ସୀଦେୟୁରିମେ ଲୋକା ନ କୁର୍ଯ୍ୟାଂ କର୍ମ ଚେଦହମ୍ । ସଙ୍କରସ୍ୟ ଚ କର୍ତ୍ତା ସ୍ୟାମୁପହନ୍ୟାମିମାଃ ପ୍ରଜାଃ ॥
ସକ୍ତାଃ କର୍ମଣ୍ୟବିଦ୍ୱାଂସୋ ଯଥା କୁର୍ବନ୍ତି ଭାରତ । କୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍‌ବିଦ୍ୱାଂସ୍ତଥାସକ୍ତଶ୍ଚିକୀର୍ଷୁର୍ଲୋକସଂଗ୍ରହମ୍ ॥

(୩ । ୨୨-୨୫)

ଅର୍ଥାତ୍, "ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ଯଦ୍ୟପି ତିନିଲୋକରେ ମୋର କିଛି ବି କରିବାର ନାହିଁ, କି ଜଗତର କୌଣସି ବସ୍ତୁ ମୋତେ ଅପ୍ରାପ୍ତ ନାହିଁ, ତଥାପି ମୁଁ କର୍ମ କରିଚାଲିଛି । ଯଦି ମୁଁ ସାବଧାନ ହୋଇ କର୍ମ ନ କରିବି, ତେବେ ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ମୋ ଦେଖାଦେଖି ଲୋକମାନେ ମଧ୍ୟ କର୍ମ ଛାଡ଼ି ବସିଯିବେ ଏବଂ ମୁଁ କର୍ମ ନ କରିବା ଫଳରେ ସବୁଲୋକେ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯିବେ, ତଥା ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣସଂକର କରିଦେବାରେ ତଥା ସମସ୍ତ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବାରେ କର୍ତ୍ତା ହୋଇଯିବି । ତେଣୁ ମୋର ଏହି ଆଦର୍ଶ ଅନୁସାରେ ଅନାସକ୍ତ ଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ଲୋକଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଠିକ୍ ସେହିପରି କର୍ମ କରିବା ଉଚିତ, ଯେପରି କି ଆସକ୍ତ ଅଜ୍ଞାନୀ ଲୋକେ କର୍ମ କରନ୍ତି ।"

ଉକ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରେ ଭଗବାନ ଆଦର୍ଶ ଲୋକଶିକ୍ଷକ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ରୂପରେ କହିଛନ୍ତି; ଲୋକନାୟକ ହୋଇ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସ୍ୱୟଂ ନିଜର ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଲୋକମାନଙ୍କୁ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ପୁଣି ସେହି ଭଗବାନ ସେହି ଗୀତାରେ ଯେଉଁଠି ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା କଥା କହିଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କହିଦେଇଛନ୍ତି—

ସର୍ବଧର୍ମାନ୍ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ମାମେକଂ ଶରଣଂ ବ୍ରଜ । (୧୮ । ୬୬)

ଅର୍ଥାତ୍, "ସକଳ ଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ତୁମେ କେବଳ ମୋରି ଶରଣକୁ ଆସିଯାଅ ।"

କିନ୍ତୁ ଏହି ବାଣୀ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଭଗବାନ ଏହା କହିବା ପୂର୍ବରୁ ୧୮ ଅଧ୍ୟାୟର ୬୪ ଶ୍ଳୋକରେ ଏହାକୁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଗୁପ୍ତ କଥା (ସର୍ବଗୁହ୍ୟତମ) ବୋଲି କହି ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶ୍ଳୋକରେ କହିଦେଇଛନ୍ତି—

ଇଦଂ ତେ ନାତପସ୍କାୟ ନାଭକ୍ତାୟ କଦାଚନ । ନ ଚାଶୁଶ୍ରୂଷବେ ବାଚ୍ୟଂ ନ ଚ ମାଂ ଯୋଽଭ୍ୟସୂୟତି ॥ (୧୮ । ୬୭)

ଅର୍ଥାତ୍, "ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ଯେଉଁ ଲୋକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟବିଜୟୀ ତପସ୍ୱୀ ନୁହେଁ, କି ମୋର ଭକ୍ତ ନୁହେଁ, କି ଏହା ଶୁଣିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ କିମ୍ବା ମୋଠାରେ ଦୋଷଦର୍ଶନ କରେ, ତାକୁ ଏହି ସର୍ବଗୁହ୍ୟତମ କଥା କହିବ ନାହିଁ ।"

ବ୍ରଜର ସେହି ଗୋପୀମାନେ ସାଧନାର ଏହି ଉଚ୍ଚତମ ସ୍ତରର ହିଁ ପରମ ଆଦର୍ଶ ଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଦେହ-ଗେହ, ପତି-ପୁତ୍ର, ଲୋକ-ପରଲୋକ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ଧର୍ମ—ସବୁ କିଛି ଛାଡ଼ିଦେଇ, ସବୁକୁ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରି, ଏକମାତ୍ର ପରଂବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଅଭିସାର କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସେହି ପତି-ପୁତ୍ରତ୍ୟାଗ, ସେହି ସର୍ବଧର୍ମତ୍ୟାଗ ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ତରର ସ୍ୱଧର୍ମ ।

ଏହି ସର୍ବଧର୍ମତ୍ୟାଗରୂପୀ ସ୍ୱଧର୍ମର ଆଚରଣ କେବଳ ସେହି ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପରି ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରର ସାଧକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ; କାରଣ ଯେଉଁମାନେ ସର୍ବଧର୍ମକୁ ଯଥାବିଧି ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ପାଳନ କରିସାରିବା ପରେ ତାହାର ପରମଫଳସ୍ୱରୂପ ଅନନ୍ୟ ଓ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଦେବଦୁର୍ଲଭ ଭଗବଦ୍‌ପ୍ରେମ ପାଇ ସାରିଛନ୍ତି, କେବଳ ସେଇମାନେ ହିଁ ଏଭଳି 'ସର୍ବଧର୍ମତ୍ୟାଗ' କରିପାରନ୍ତି—ତା'ମଧ୍ୟ ଜାଣିଶୁଣି ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରଖର କିରଣ ପଡ଼ିଯିବା ପରେ ତୈଳଦୀପର ଜ୍ୟୋତି ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇଯିବା ପରି, ସେମାନଙ୍କର 'ସକଳ ଧର୍ମ' ଆପେ ଆପେ ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଏହି ତ୍ୟାଗ ଅବଜ୍ଞାମୂଳକ ତ୍ୟାଗ ନୁହେଁ; ଏହା ହେଉଛି ତୃପ୍ତିମୂଳକ ତ୍ୟାଗ । ଭଗବଦ୍‌ପ୍ରେମର ଉଚ୍ଚସ୍ଥିତିର ଏହା ହିଁ ସ୍ୱରୂପ । ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଗୋଟିଏ ସୂତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି :—

ବେଦାନପି ସଂନ୍ୟସ୍ୟତି, କେବଲମବିଚ୍ଛିନ୍ନାନୁରାଗଂ ଲଭତେ ।

ଅର୍ଥାତ୍—"ଯେ ବେଦମାନଙ୍କୁ (ବେଦମୂଳକ ସମସ୍ତ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ) ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି, ସେ ଅଖଣ୍ଡ, ଅସୀମ ଭଗବଦ୍‌ପ୍ରେମ ଲାଭ କରନ୍ତି ।"

ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ନିଜ ବଂଶୀଧ୍ୱନି ମାଧ୍ୟମରେ ନାମ ଧରି ଡାକିଲେ, ସେମାନେ ଭଲା ଅନ୍ୟ କେଉଁ ଧର୍ମକୁ ଚାହିଁ କେତେ ସମୟ ଓ କିପରି ବା ଅଟକି ରହନ୍ତେ !

ଅଟକାଇବା ଲୋକେ ଅଟକାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ କଲେ; କିନ୍ତୁ ହିମାଳୟରୁ ବାହାରି ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ଧାଇଁଥିବା ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ନଦୀର ପ୍ରଖର ସ୍ରୋତକୁ କିଏ କଣ ରୋକି ପାରିବ ? ସେମାନେ ଅଟକିଲେ ନାହିଁ—ଅଟକି ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ। ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ କିଛି ପୁରୁଣା ସଂସ୍କାର ରହିଯାଇଥିଲା, ସେମାନେ ନିଜର ଅନଧିକାର ହେତୁ ସଶରୀର ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ। ସେମାନଙ୍କର ଶରୀର ଘରେ ପଡ଼ିରହିଲା; ଭଗବାନଙ୍କର ବିଯୋଗ-ଦୁଃଖରେ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ କଳୁଷ ଧୋଇ ହୋଇଗଲା; ଧ୍ୟାନରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମାଲିଙ୍ଗନ ପାଇବା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ସୌଭାଗ୍ୟର ପରମ ଫଳ ମିଳିଗଲା ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ସଶରୀର ଯାଇଥିବା ଗୋପୀମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ–ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ମିଳନ ହୋଇଗଲା। ଶାସ୍ତ୍ରର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଏହି ଯେ, ପାପ-ପୁଣ୍ୟ ହେତୁ ହିଁ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ ଓ ଶୁଭାଶୁଭ କର୍ମର ଫଳ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ। ଶୁଭାଶୁଭ ଫଳ ଭୋଗ କରି କରି ଯେତେବେଳେ ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟ ଉଭୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଜୀବକୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଯାଏ। ଗୋପୀମାନେ ପାପପୁଣ୍ୟଶୂନ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମପ୍ରତିମାସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, କେବଳ ଲୀଳା ନିମନ୍ତେ ଦେଖାଇ ଦିଆଗଲା ଯେ, ସେମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ନ ପାରିବାରୁ ବିରହାନଳରେ ସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇଗଲେ—ଏତେ ସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ଅଶୁଭ ଭୋଗ ହୋଇଗଲା; ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା। ପୁଣି ପ୍ରିୟତମ ଭଗବାନଙ୍କ ଧ୍ୟାନଫଳରେ ଏତେ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କଲେ ଯେ, ତା'ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପୁଣ୍ୟର ଫଳ ମିଳିଗଲା। ଏପରିଭାବରେ ପାପପୁଣ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଗଲା। ଯେକୌଣସି ଭାବରେ ହେଉ—କାମବଶତଃ ହେଉ, କ୍ରୋଧବଶତଃ ହେଉ ବା ଲୋଭବଶତଃ ହେଉ, ଯେ ଭଗବାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହକୁ ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଭାବକୁ ହିସାବକୁ ନ ନେଇ ବସ୍ତୁଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ତାଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ହୋଇଯାଏ। ଏହା ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହର ବିଶେଷତ୍ୱ। ଭାବ ଥିଲେ ତ ଏକ ପଥରମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ପରମ କଲ୍ୟାଣ ଦାନ କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ବିନା ଭାବରେ କଲ୍ୟାଣ ଦାନ କରିବା ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବତ୍ ବିଗ୍ରହର (ଚିନ୍ମୟ ଶରୀରର) ସହଜ ଦାନ।

ଭଗବାନ ବଡ଼ ଲୀଳାମୟ। ଏପଟେ ସେ ଅଖିଳ ବିଶ୍ୱର ବିଧାତା ବ୍ରହ୍ମା-ଶିବଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦନୀୟ ହୋଇଥିବାବେଳେ, ନିଖିଳ ଜୀବଗଣଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟଗାତ୍ମା ହୋଇଥିବାବେଳେ, ସେପଟେ ସେହି ଲୀଳାନଟବର ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଇଙ୍ଗିତରେ ନାଚ ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି। ତାଙ୍କରି ଇଚ୍ଛାରେ, ତାଙ୍କରି ପ୍ରେମ-ଆହ୍ୱାନରେ, ତାଙ୍କରି ବଂଶୀନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଗୋପୀମାନେ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଏପରି ଭାବଭଙ୍ଗୀ ଦେଖାଇଲେ, ଏପରି ଛଳନା କଲେ ଯେ, ସେଥିରୁ ମନେହେଲା, ସେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଆସିବା ବିଷୟରେ ଯେପରି ଆଦୌ କିଛି ଜାଣି ନ ଥିଲେ। ସେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟର କଥା, ପ୍ରେମର କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ। ବୋଧ ହୁଏ ସେ ବିପ୍ରଲମ୍ଭଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ମିଳନଭାବକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ। ଏଥିରୁ ବିଶେଷତଃ ଏହି କଥାଟି ଅନୁମିତ ହେଉଛି ଯେ, କାଳେ ଲୋକେ ଏହାକୁ ଏକ ସାଧାରଣ କଥା ବୋଲି ଭାବିଦେବେ; ସେଥିପାଇଁ ସେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ଉପଦେଶ ଦେଲେ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଅଧିକାର କ'ଣ, ତାହା ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ଆଗରେ ଥୋଇଦେଲେ। ସେ କହିଲେ, "ହେ ଗୋପୀଗଣ ! ବ୍ରଜରେ ତ କୌଣସି ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିନାହିଁ, ଏପରି ଘୋର ରାତିଟାରେ ଏଠାକୁ ଆସିବାର କାରଣ କଣ ? ଘରଲୋକେ ତୁମମାନଙ୍କୁ ଖୋଜୁଥିବେ; ତୁମର ଆଉ ଏଠାରେ ରହିବାଟା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ। ବନର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତ ଦେଖିଲ; ଏଥର ତୁମର ଛୁଆପିଲା ଓ ବାଛୁରୀମାନଙ୍କ କଥା ଚିନ୍ତା କର। ନିଜର ଭାଇବନ୍ଧୁ ଓ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ସେବା ହେଉଛି ଧର୍ମାନୁକୂଳ ମୋକ୍ଷର ଖୋଲାଦ୍ୱାର; ସେପରି ସେବା ଛାଡ଼ିଦେଇ ବଣରେ ଏଣେତେଣେ ବୁଲିବା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅନୁଚିତ। ସ୍ୱାମୀ ଯେପରି ହୋଇଥାନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କରି ସେବା କରିବା ଉଚିତ। ଏହା ହିଁ ସନାତନ ଧର୍ମ। ତୁମେମାନେ ଏହି ଅନୁସାରେ ଚଳିବା ଉଚିତ। ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ତୁମେମାନେ ମୋତେ ପ୍ରେମ କର। କିନ୍ତୁ ପ୍ରେମରେ ଶାରୀରିକ ସନ୍ନିଧି ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ। ସନ୍ନିଧି ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରବଣ, ସ୍ମରଣ, ଦର୍ଶନ ଓ ଧ୍ୟାନଦ୍ୱାରା ପ୍ରେମ ଅଧିକ ବଢ଼ିଥାଏ। ଯାଅ; ତୁମେମାନେ ସନାତନ ସଦାଚାର ପାଳନ କର। ମନକୁ ଏଣେତେଣେ ବିଭ୍ରାନ୍ତ କର ନାହିଁ।"

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ଶିକ୍ଷା ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନ ଥିଲା; ଏହା ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା ସାଧାରଣ ନାରୀଜାତି ପାଇଁ। ଗୋପୀମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଅଧିକାର ରହିଥିଲା ଏବଂ ସେହି ବିଶେଷାଧିକାରକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରି କଥା କହିଥିଲେ। ଏହି ବଚନ ଶୁଣି ଗୋପୀମାନଙ୍କର କି ଦଶା ହେଲା, ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କ'ଣ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ; ତା'ଛଡ଼ା ସେମାନେ ଯେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଭାବୁ ନ ଥିଲେ ତଥା ସେମାନେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ ସନାତନ ସ୍ୱରୂପକୁ ଭଲରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ ବୋଲି ହିଁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରୁଥିଲେ—ଏ କଥାର କି ସୁନ୍ଦର ପରିଚୟ ଦେଲେ, ସେସବୁ ବିଷୟ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଶ୍ଳୋକାଦିରୁ ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା କଥା। ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଯାହାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପରମତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଏପରି ଅନୁପମ ଜ୍ଞାନ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏପରି ମହାନ୍ ଅନନ୍ୟ ଅନୁରାଗ ସ୍ଥାନ ପାଇଥାଏ ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ବାଣୀରେ ତାହା ନିଶ୍ଛଳ ଉଦ୍‌ଗାରରୂପେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ସେମାନେ ହିଁ ଏଭଳି ବିଶେଷ ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥାନ୍ତି।

ଗୋପୀମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ, ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱର ଓ ପରମାତ୍ମାରୂପରେ ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯେପରି ଗୁରୁ, ସଖା ବା ମାତାପିତାରୂପେ ଉପାସନା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସେହିପରି ପତିରୂପେ ପ୍ରେମ କରୁଥିଲେ। ଏପରି ପ୍ରେମକୁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ମଧୁରଭାବ ବା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପରମ ରସ ବୋଲି କୁହାଯାଏ। ଯଦି ପ୍ରେମର ସକଳ ଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଯଦି ସାଧକମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀ-ସଖାଦିରୂପରେ ଭଗବାନ ମିଳିଥାନ୍ତି, ତେବେ ଗୋପୀମାନେ କି ଅପରାଧ

କରିଥିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଉଚ୍ଚତମ ଭାବ—ଯେଉଁଥିରେ କି ଶାନ୍ତ, ଦାସ୍ୟ, ସଖ୍ୟ, ବାତ୍ସଲ୍ୟ ଆଦି ସକଳ ଭାବ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଛି ଏବଂ ଯାହା ସବୁଠାରୁ ଉନ୍ନତ ଏବଂ ସବୁର ଅନ୍ତିମ ରୂପ ଅଟେ, ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହୁଅନ୍ତା ? ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କର ଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ ଏବଂ ନିଜକୁ ଅସଂଖ୍ୟ ରୂପରେ ପ୍ରକଟ କରି ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହିତ କ୍ରୀଡ଼ା କଲେ। ତାଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ାର ସ୍ୱରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ କୁହାଯାଇଛି, **'ରେମେ ରମେଶୋ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀଭିର୍ଯଥାର୍ଭକଃ ସ୍ୱପ୍ରତିବିମ୍ବବିଭ୍ରମଃ'**—''ଛୋଟ ଶିଶୁ ଯେପରି ଦର୍ପଣ ଅଥବା ଜଳରେ ପଡ଼ିଥିବା ନିଜର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସହିତ ଖେଳେ, ରମେଶ ଭଗବାନ ଓ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀମାନେ ସେହିପରି ରମଣ କଲେ।'' ଅର୍ଥାତ୍ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ପ୍ରେମରସ-ସ୍ୱରୂପ, ଲୀଳାରସମୟ ପରମାତ୍ମା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ହ୍ଲାଦିନୀ-ଶକ୍ତିରୂପା ଆନନ୍ଦ-ଚିନ୍ମୟରସ-ପ୍ରତିଭାବିତା ତଥା ନିଜ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ପ୍ରତିବିମ୍ବସ୍ୱରୂପା ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଆତ୍ମକ୍ରୀଡ଼ା କଲେ। ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ ସନାତନ ରସସ୍ୱରୂପ ରସରାଜ ରସିକଶେଖର ରସପରଂବ୍ରହ୍ମ ଅଖିଳରସାମୃତବିଗ୍ରହ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ଚିଦାନନ୍ଦରସମୟୀ ଦିବ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ାର ନାମ ହିଁ ରାସ। ସେହି କ୍ରୀଡ଼ାରେ ନ ଥିଲା କୌଣସି ଜଡ଼ଶରୀର, ନ ଥିଲା ପ୍ରାକୃତ ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ଏବଂ ନ ଥିଲା ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାକୃତ ଓ ସ୍ଥୂଳ କଳ୍ପନା। ତାହା ଥିଲା ଚିଦାନନ୍ଦମୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ବିହାର, ଯାହା କି ଦିବ୍ୟ ଲୀଳାଧାମରେ ସର୍ବଦା ଚାଲିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେବେ କେବେ ଧରାଧାମରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥାଏ।

ବିଯୋଗ ହିଁ ସଂଯୋଗର ପୋଷକ; ମାନ ଓ ମଦ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ। କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାରେ ଦିବ୍ୟ ମାନ ଓ ମଦ ରହିଥିବାର କାରଣ ହେଉଛି, ତା'ଦ୍ୱାରା ଲୀଳାରେ ରସର ଅଧିକ ପୁଷ୍ଟି ହୁଏ। ଭଗବାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛାକ୍ରମେ ହିଁ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଲୀଳାନୁରୂପ ମାନ ଓ ମଦ ସଞ୍ଚାର ହେଲା ଏବଂ ଭଗବାନ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ। ଯେଉଁମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଲେଶମାତ୍ର ମଦ ରହିଯାଇଛି, ତିଳେମାତ୍ର ମାନର ସଂସ୍କାର ରହିଯାଇଛି, ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ରହିପାରିବାର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି; ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ରହିଲେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଗୋପୀମାନେ ଏପରି ଥିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଜଗତର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀକୁ ତୁଳନା କରାଯାଇ ନ ପାରେ। ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଦଶା କ'ଣ ହେଲା, ତାହା ରାସଲୀଳାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଠକ ଜାଣନ୍ତି। ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଦେହ-ମନ-ପ୍ରାଣ ଯାହା କିଛି ଥିଲା, ସବୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଏକତାନ ହୋଇଗଲା। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଦର୍ଶନରେ ସେମାନଙ୍କର ସେ ଯେଉଁ ପ୍ରେମୋନ୍ମାଦର ଗୀତ, ତାହା ତ ଥିଲା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରତୀକ। ସେହି ଗୀତ ଆଜି ବି ଭାବୁକ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଭାବମଗ୍ନ କରିଦେଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାଲୋକରେ ପହଞ୍ଚାଇଦିଏ। ହୃଦୟହୀନ ହୋଇ ନୁହେଁ, ସେ ଗୀତକୁ ସରସ ହୃଦୟରେ ଥରଟିଏ ବି ପାଠ କରିବାମାତ୍ରେ ତାହା ହୃଦୟକୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଏ। ଗୋପୀମାନଙ୍କର ସେହି ମହାଭାବକୁ ଦେଖି, ସେହି ଅଲୌକିକ ପ୍ରେମୋନ୍ମାଦକୁ ଦେଖି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ହିତ ବା ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ। ସେ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ 'ସାକ୍ଷାତ୍ ମନ୍ମଥମନ୍ମଥ' ରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କଲେ, ''ହେ ଗୋପୀଗଣ ! ମୁଁ ହେଉଛି ତୁମ ପ୍ରେମଭାବର ଚିରଋଣୀ। ଅନନ୍ତକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମର ସେବା କଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତୁମ ନିକଟରେ ଋଣମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବି ନାହିଁ। ମୁଁ ତୁମର ଚିତ୍ତରେ ଦୁଃଖ ଦେବାକୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ନ ଥିଲି; ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଥିଲି ତୁମମାନଙ୍କର ପ୍ରେମକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ସମୃଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ।'' ତା'ପରେ ରାସକ୍ରୀଡ଼ା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା।

ଯେଉଁମାନେ ଭଲରୂପେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଜାଣିଥିବେ ଯେ, ଯୋଗସିଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ସାଧାରଣ ଯୋଗୀ ମଧ୍ୟ କାୟବ୍ୟୂହଦ୍ୱାରା ଏକାବେଳକେ ଅନେକ ଶରୀର ନିର୍ମାଣ କରିପାରନ୍ତି ଏବଂ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହି ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି। ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବଗଣ ଏକା ସମୟରେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହି ଅନେକ ଯଜ୍ଞରେ ଆହୁତି ଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି । ଯଦି ଏମାନେ ଏପରି କରି ପାରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ସକଳ ଯୋଗୀ ଓ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ସର୍ବସମର୍ଥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯଦି ଏକା ସମୟରେ ଅନେକ ଗୋପୀଙ୍କ ସହିତ କ୍ରୀଡ଼ା କରନ୍ତି, ତେବେ ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାରେ କ'ଣ ଅଛି ? ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହିମାନେ ହିଁ ନାନାପ୍ରକାର ସଂଶୟ ଉଠାଇଥାନ୍ତି। ଭଗବାନଙ୍କର ନିଜ ଲୀଳାରେ ଏସବୁ ସଂଶୟ ବା ତର୍କର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ।

'ଗୋପୀମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ୱକୀୟା ଥିଲେ, ନା ପରକୀୟା ?'—ଏଭଳି ପ୍ରଶ୍ନ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଯାଇଥିବା ଲୋକେ ହିଁ କରନ୍ତି। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୌଣସି ଜୀବ ନୁହନ୍ତି ଯେ, ଅନ୍ୟ ଜୀବ ମଧ୍ୟ ଜଗତର ସକଳ ବସ୍ତୁ ଉପରେ ତାଙ୍କର ସହ-ଭାଗୀଦାର ହେବେ। ଅତୀତରେ ଯାହା କିଛି ଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା କିଛି ଅଛି ଓ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯାହା କିଛି ହେବ, ସେସବୁର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ। ଗୋପୀମାନେ ଏହି କଥା ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ଜଣାଇଥିଲେ ଏବଂ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ଶୁକଦେବ ମଧ୍ୟ ଏହି କଥାକୁ ପୁଷ୍ଟ କରି କହିଥିଲେ ଯେ, ଗୋପୀମାନଙ୍କର, ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପତି, ପୁତ୍ର, ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କର ତଥା ଜଗତର ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଆତ୍ମାରୂପରେ, ପରମାତ୍ମାରୂପରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ରହିଛନ୍ତି, ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ। ଭ୍ରମବଶତଃ, ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ କେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପର ବୋଲି ଭାବିଲେ ଭାବୁ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ କାହାରି ପାଇଁ ପର ନୁହନ୍ତି। ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ନିଜର; ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ଆପଣାର। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏବଂ ବାସ୍ତବିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଦେଖିଲେ ବି ପରକୀୟା ବୋଲି କେହି ନାହିଁ, ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱକୀୟା; ସବୁ ତାଙ୍କରି ଲୀଳାବିଳାସ; ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱରୂପଭୂତା ଅନ୍ତରଙ୍ଗା ଶକ୍ତି। ଗୋପୀମାନେ ଏହା ଜାଣନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଏହା କହିଛନ୍ତି ମଧ୍ୟ।

ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଜାରଭାବ ଓ ଔପପତ୍ୟର କୌଣସି ଲୌକିକ ଅର୍ଥ ରହିଯାଏନା। ଯେଉଁଠାରେ କାମ ନାହିଁ, ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ନାହିଁ, ସେଠାରେ ଔପପତ୍ୟ ଓ ଜାରଭାବର କଳ୍ପନା କିପରି କରାଯାଇ ପାରିବ ? ଗୋପୀମାନେ ପରକୀୟା ନ ଥିଲେ; ସ୍ୱକୀୟା ଥିଲେ;

କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ପରକୀୟା ଭାବ ରହିଥିଲା। 'ପରକୀୟା' ଓ 'ପରକୀୟା ଭାବ' ମଧ୍ୟରେ ଆକାଶ ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ ରହିଛି। ପରକୀୟା ଭାବରେ ତିନିଟି ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ରହିଛି, ଯଥା—ନିଜ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ବିଷୟରେ ନିରନ୍ତର ଚିନ୍ତନ; ମିଳନ ନିମନ୍ତେ ତୀବ୍ର ଉତ୍କଣ୍ଠା ଏବଂ ଦୋଷଦୃଷ୍ଟିର ସର୍ବଥା ଅଭାବ। ସ୍ୱକୀୟା ଭାବରେ ଉଭୟେ ସର୍ବଦା ଏକତ୍ର ରହୁଥିବାରୁ ଏହି ତିନିଭାବ ଗୌଣ ହୋଇଯାଏ; ପରକୀୟା ଭାବରେ ଏହି ତିନିଟି ଭାବ ମୁଖ୍ୟ। କେତେଜଣ ଗୋପୀ ଅବଶ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜାରଭାବରେ ଗ୍ରହୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାହାର ଏତିକି ଅର୍ଥ ଯେ, ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ଚିନ୍ତନ କରୁଥିଲେ, ମିଳନ ପାଇଁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟବହାରକୁ ପ୍ରେମଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ। ଏହାର ଏକ ଚତୁର୍ଥ ଭାବ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ଏବଂ ତାହାର ବିଶେଷ ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି। ସେହି ଭାବଟି ହେଲା : ଯେ ସ୍ୱକୀୟା, ସେ ଗ୍ରହାନ୍ତି, ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ତାଙ୍କ ଘରର, ତାଙ୍କର, ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଙ୍କର ପାଳନପୋଷଣ କରନ୍ତୁ। ସେ ବୁଝିଥାନ୍ତି ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ଦେଖାଶୁଣା କରିବା ସ୍ୱାମୀଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ; କାରଣ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ। ସ୍ୱକୀୟା ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଠାରୁ ଏଭଳି ଆଶା ନିଶ୍ଚୟ କରନ୍ତି। ଯେତେବଡ଼ ପତିପରାୟଣା ହୁଅନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସ୍ୱକୀୟାଙ୍କ ଠାରେ ଏହି ସକାମ ଭାବଟି ଲୁଚି ରହିଥାଏ। କିନ୍ତୁ ପରକୀୟା ନିଜର ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ଠାରୁ କିଛି ଗ୍ରହାନ୍ତି ନାହିଁ; କିଛି ଆଶା କରନ୍ତି ନାହିଁ। ସେ ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେଇଦେଇ ପ୍ରିୟତମଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରିବାକୁ ଗ୍ରହାନ୍ତି। ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଠାରେ ଏହି ଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ପ୍ରକଟିତ ହେଉଥିଲା। ଏହି ବିଶେଷତା ହେତୁ ସଂସ୍କୃତ-ସାହିତ୍ୟରେ କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ନିରନ୍ତର ଚିନ୍ତନର ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ପରକୀୟାଭାବର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି।

ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଏହି ଭାବର ଗୋଟିଏ ନୁହେଁ, ଅନେକ ଉଦାହରଣ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ଭାବକୁ ବୁଝି ନ ପାରିବା ହେତୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ପରକୀୟାପଣର ଆରୋପ କରାଯାଇଥାଏ। ଯାହାର ଜୀବନରେ ସାଧାରଣ ଧର୍ମର ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ବି କ୍ଷୀଣ ଆଲୋକ ରେଖା ଫୁଟି ଉଠେ, ତାହାର ଜୀବନ ପରମ ପବିତ୍ର ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆଦର୍ଶସ୍ୱରୂପ ହୋଇଯାଏ। ତେବେ ଯେଉଁ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଜୀବନ ସାଧନାର ଚରମ ସୀମାରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲା, ଯେଉଁମାନେ ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପଭୂତା ଥିଲେ ଅଥବା ଯେଉଁମାନେ କଳ୍ପ କଳ୍ପ ଧରି ସାଧନା କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୃପାରୁ ତାଙ୍କର ସେବାଧିକାର ପାଇ ଯାଇଥିଲେ, ସେମାନେ ସଦାଗ୍ରର ଉଲ୍ଲଂଘନ କରିଥିବେ ବୋଲି କିପରି କହିହେବ! ପୁଣି, ଯେ ସକଳ ଧର୍ମ-ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ସଂସ୍ଥାପକ, ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ଧର୍ମୋଲ୍ଲଂଘନର ଲାଞ୍ଛନା କିପରି ଲଗାଯାଇ ପାରିବ? ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏପରି କୁକଳ୍ପନା କରିବା ସେମାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଓ ଦିବ୍ୟଲୀଳା ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞତାର ହିଁ ପରିଚୟ ଦିଏ।

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଉପରେ, ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ ଉପରେ ଓ ରାସପଞ୍ଚାଧ୍ୟାୟୀ ଉପରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ଟୀକା ଓ ଭାଷ୍ୟ ଲେଖା ଯାଇସାରିଛି। ସେହିସବୁ ଭାଷ୍ୟ ଓ ଟୀକାର ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ବଲ୍ଲଭାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀ, ଶ୍ରୀ ଜୀବଗୋସ୍ୱାମୀ ଆଦି ମହାତ୍ମାମାନେ ଅନ୍ୟତମ। ସେମାନେ ବିସ୍ତାରିତ ଭାବରେ ରାସଲୀଳାର ମହିମା ବୁଝାଇ ଦେଇଛନ୍ତି। କେହି କେହି ଏହାକୁ କାମ ଉପରେ ବିଜୟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, କେହି କେହି ଏହାକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ବିହାର ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଏବଂ କେହି କେହି ଏହାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅର୍ଥ ବାହାର କରିଛନ୍ତି। ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମା; ଶ୍ରୀରାଧା ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମାକାର ବୃତ୍ତି ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ ଗୋପୀମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମାଭିମୁଖୀ ବିଭିନ୍ନ ବୃତ୍ତି। ଏହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଧାରାପ୍ରବାହରୂପେ ହେଉଥିବା ନିରନ୍ତର ଆତ୍ମରମଣ ହିଁ ହେଉଛି ରାସ। ଯେକୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଗ୍ର କରନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ଦେଖିବେ, ରାସଲୀଳାର ମହିମା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରକଟ ହେବ।

କିନ୍ତୁ ଏଥିରୁ ଏଭଳି ଧରି ନିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ ଯେ, ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ରାସ ବା ରମଣ-ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି କେବଳ ଏକ ରୂପକ ବା କଳ୍ପନାମାତ୍ର। ଏହା ସର୍ବଥା ସତ୍ୟ ଯେ, ଯେପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ମିଳନ-ବିଳାସାଦି ଶୃଙ୍ଗାର-ରସାସ୍ୱାଦନ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା। ପ୍ରଭେଦ କେବଳ ଏତିକି ଯେ, ତାହା ଲୌକିକ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷଙ୍କର ମିଳନ ନ ଥିଲା। ସେହି ମିଳନ-ବିଳାସର ନାୟକ ଥିଲେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବିଗ୍ରହ, ପରାତ୍ପରତତ୍ତ୍ୱ, ପୂର୍ଣ୍ଣତମସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ନିରଙ୍କୁଶ ସ୍ୱେଚ୍ଛାବିହାରୀ ଗୋପୀନାଥ ଭଗବାନ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ; ନାୟିକା ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ ହ୍ଲାଦିନୀଶକ୍ତି ଶ୍ରୀରାଧା ଓ ତାହାଙ୍କର କାୟବ୍ୟୂହରୂପା, ତାଙ୍କର ଘନୀଭୂତ ମୂର୍ତ୍ତିଗଣ ବିଭିନ୍ନ ଗୋପୀଜନ। ଅତଏବ ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଲୀଳା ଅପ୍ରାକୃତ ଥିଲା। ମିଶ୍ରି ସବୁବେଳେ ମିଠା। ଯଦି ମିଶ୍ରିର ସିରା କରି ତାକୁ ଛାଞ୍ଚରେ ଢାଳି ଠିକ୍ କଲରା ଆକାର କରିଦିଆଯିବ, ତେବେ ସେହି ମିଶ୍ରି କଣ କଲରା ପରି ପିତା ଲାଗିବ? କଣ କଲରାର ଆକାର ହୋଇଗଲା ବୋଲି ତାର ସ୍ୱାଭାବିକ ମଧୁରତା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ? ଯେକୌଣସି ଆକାର ଧରିଲେ ମଧ୍ୟ ମିଶ୍ରି ସର୍ବଦା, ସର୍ବଥା ଏବଂ ସର୍ବତ୍ର ମିଶ୍ରି ହୋଇ ହିଁ ରହିବ। କିନ୍ତୁ ଭିନ୍ନ ଆକୃତି ଧରିଲେ, ସେହି ଆକୃତିର ବିଶେଷତ୍ୱ ରହିଯିବ। ଦେଖିବା ଲୋକେ କହିବେ, ବଢ଼ିଆ କଲରା ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ମିଠା ମିଶ୍ରି। ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅଖିଳରସାମୃତସିନ୍ଧୁ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦବିଗ୍ରହ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗା ଅଭିନ୍ନସ୍ୱରୂପା ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଲୀଳା ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ଯାହା ହୋଇଥାଉ ନା କାହିଁକି, ତାହା ବସ୍ତୁତଃ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦମୟୀ ଲୀଳା ଅଟେ। ସେଥିରେ ତୁଚ୍ଛ ସାଂସାରିକ କାମବାସନାର ତିକ୍ତ ସ୍ୱାଦ ଆଦୌ ନ ଥାଏ। ହଁ, ଏକଥା ଅବଶ୍ୟ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, କେହି ବି ସେହି ଲୀଳାର ଅନୁକରଣ କରିବା ଅନୁଚିତ—କାହାରି ପକ୍ଷରେ ବି ତାହା କରିବା ଅସମ୍ଭବ। ମାୟିକ ପଦାର୍ଥଦ୍ୱାରା ମାୟାତୀତ ଭଗବାନଙ୍କୁ କେହି କଣ ଅନୁକରଣ କରିପାରିବ? ପିତା ଜିନିଷକୁ ଯେତେ ସୁନ୍ଦର ଆକୃତି ଦେଲେ ବି ତାର ପିତା ଗୁଣଟି କଣ ଗ୍ୱଲିଯିବ? ତେଣୁ ଯେଉଁ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରାସ ଆଦି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ-ଲୀଳାକୁ ଅନୁକରଣ କରି ନାୟକ-ନାୟିକାର ରସାସ୍ୱାଦନ କରିବାକୁ ଗ୍ରହିଁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ନିଶ୍ଚୟ ଘୋରପତନ ହୋଇଛି ଏବଂ ଏପରି ହେବ ମଧ୍ୟ। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳାକୁ କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଅନୁକରଣ କରିପାରିବେ। ତେଣୁ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ରାସପଞ୍ଚାଧ୍ୟାୟୀର ଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରି କହିଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ଉପଦେଶ ସମସ୍ତେ ମାନିବା ଉଚିତ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସବୁ ଆଚରଣ ଅନୁକରଣ କରିବା ଅନୁଚିତ।

ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କେବଳ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ମାନନ୍ତି ଏବଂ କେବଳ ମାନବୀୟ ଭାବ ଓ ଆଦର୍ଶର କଷଟି ପଥରରେ ତାହାଙ୍କର ଚରିତ୍ରକୁ କଷିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ଶାସ୍ତ୍ରଠାରୁ ବିମୁଖ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଧର୍ମର କୌଣସି ଧାରଣା ଆଦୌ ରହେ ନାହିଁ ଓ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବି ସେମାନଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିର ଅନୁଗମନ କରିବାକୁ କହନ୍ତି। ତେଣୁ ସାଧକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସେମାନଙ୍କ ଉକ୍ତି-ଯୁକ୍ତିର କୌଣସି ମହତ୍ତ୍ୱ ନାହିଁ। ଶାସ୍ତ୍ର କହନ୍ତି, 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ'। ଯେଉଁମାନେ ଉକ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରବାଣୀକୁ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଲୀଳାକୁ କେଉଁ ଆଧାର ଉପରେ ଯେ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ତାହାର ସମାଲୋଚନା କରନ୍ତି, ତାହା ବୁଝି ହେଉ ନାହିଁ। ଯେପରି ମାନବଧର୍ମ, ଦେବଧର୍ମ ଓ ପଶୁଧର୍ମ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଭିନ୍ନ, ଭଗବଦ୍‌ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏସବୁଠାରୁ ଭିନ୍ନ। ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରିତ୍ରକୁ କେବଳ ଭଗବଦ୍‌ଧର୍ମର ଆଦର୍ଶ ଆଧାରରେ ପରୀକ୍ଷଣ-ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ଭଗବାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଧର୍ମ ହେଉଛି : ପ୍ରେମପରବଶତା, ଦୟାପରବଶତା ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ। ଯଶୋଦାଙ୍କ ହାତରେ ଉଦୂଖଳରେ ବନ୍ଧାଯାଇଥିବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ନିଜଜନ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପ୍ରେମ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ନାଚିଲେ —ଏହା ହିଁ ତାଙ୍କର ସହଜ ଧର୍ମ।

ଯଦି କେହି ଜିଦ୍ ଧରି କହିବେ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରିତ୍ର ମାନବୀୟ ଧାରଣା ଓ ଆଦର୍ଶର ଅନୁକୂଳ ହେବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ, ତେବେ ସେଥିରେ ବି କିଛି ଆପତ୍ତି କରିବାର ନାହିଁ। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବୟସ ଭାଗବତର ବର୍ଣ୍ଣନାନୁଯାୟୀ ସେତେବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ୧୦ବର୍ଷ ହୋଇଥିଲା। ଏବେ ମଧ୍ୟ ଗାଆଁ ଗହଳରେ ରହୁଥିବା ଅଧିକାଂଶ ଦଶବର୍ଷର ପିଲା ପ୍ରାୟ ଲଙ୍ଗଳା ହୋଇ ବୁଲନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର କାମ-ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷ ସମ୍ପର୍କ ନେଇ କିଛି ଜ୍ଞାନ ବି ହୋଇ ନ ଥାଏ। ପୁଅ-ଝିଅ ଏକାଠି ଖେଳନ୍ତି, ନାଚନ୍ତି, ଗୀତ ଗାଆନ୍ତି। ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀମାନେ ପିଲାଙ୍କର ଏହି ମନୋରଞ୍ଜନ ଦେଖି ଖୁସୀ ହୁଅନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୁର୍ଭାବନା ଆସେ ନାହିଁ। ଏପରି ପିଲାଙ୍କୁ ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମର ସହିତ ଦେଖନ୍ତି; ଆଦର କରନ୍ତି, ଖେଳାନ୍ତି। ଏହା ତ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ କଥା; ତା'ହେଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରି ଅସାଧାରଣ ଧୀ-ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ବାଳକ, ଯାହାଙ୍କର ପିଲାଟି ଦିନରୁ ହିଁ ଅନେକ ସଦ୍‌ଗୁଣ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିଲା, ଯାହାଙ୍କର ସମ୍ମତି, ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶକ୍ତି ହେତୁ ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବିପତ୍ତିରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇ ଯାଇଥିଲେ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସେଠାର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଓ ବାଳିକାମାନଙ୍କର କେତେ ଯେ ଆଦର-ସ୍ନେହ ଥିବ, ତାହା କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ନ ପାରେ। ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଗ୍ରାମର ବାଳକ-ବାଳିକାମାନେ ତାଙ୍କରି ସହିତ ରହୁଥିଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ନିଜର ମୌଳିକ ପ୍ରତିଭାବଳରେ ରାଗ, ତାଳ ଆଦି ନୂଆ ନୂଆ ଢଙ୍ଗରେ ସେମାନଙ୍କର ମନୋରଞ୍ଜନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିଖାଉଥିଲେ। ଏହିପରି ମନୋରଞ୍ଜନ ମଧ୍ୟରୁ ରାସଲୀଳା ମଧ୍ୟ ଏକ ମନୋରଞ୍ଜନ ଥିଲା ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କେବଳ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବି ଏହା କୌଣସି ଦୋଷାବହ କଥା ହୋଇ ନ ପାରେ। ଉପନିଷଦ ଓ ଗୀତାରେ ଥିବା କାମ, ରତି ଇତ୍ୟାଦି ଶବ୍ଦର ଯେପରି ଅର୍ଥ କରାଯାଏ, ଭାଗବତରେ ରହିଥିବା ସେହିସବୁ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ଉଦାରତା ଓ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ସହିତ ସେହିପରି କରାଯିବା ଉଚିତ। ବାସ୍ତବରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ନିଷ୍କପଟ ପ୍ରେମର ନାମାନ୍ତର ହିଁ କାମ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ଆତ୍ମରମଣ ଅଥବା ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟକ୍ରୀଡ଼ା ହିଁ ରତି। ଏ ବିଷୟରେ କାହାର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭ୍ରମ ହୋଇ ନ ଯାଉ ବୋଲି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କୁ ବିଭୁ, ପରମେଶ୍ୱର, ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି, ଭଗବାନ, ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱର, ଆତ୍ମାରାମ, ମନ୍ମଥମନ୍ମଥ ଆଦି ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି।

ଯେତେବେଳେ ଗୋପୀମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବଂଶୀଧ୍ୱନି ଶୁଣି ବନକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇଲେ। ରାତିଟାରେ ନିଜର ଝିଅବୋହୂମାନଙ୍କୁ ଭଲା କିଏ ବାହାରକୁ ଯିବାକୁ ଦେବ ! ତଥାପି ସେମାନେ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ସେଥିରେ ଘରଲୋକେ ବିରକ୍ତ ମଧ୍ୟ ହେଲେ ନାହିଁ। ପୁଣି ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କିମ୍ବା ସେହି ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ଦେଲେ ନାହିଁ। ସେମାନଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ଏମାନଙ୍କର ବାଲ୍ୟକାଳ ଓ କ୍ରୀଡ଼ାକୌତୁକ ସହିତ ପରିଚିତ ଥିଲେ। ତା'ଛଡ଼ା ସେମାନେ ତ ଗୋପୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଥିଲା ପରି ବୋଧ କଲେ। ଏହାର ଦୁଇପ୍ରକାର ଅର୍ଥ କରାଯାଇପାରେ। ଗୋଟିଏ ହେଲା : ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଏତେ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ, ସେମାନେ ଭାବିଲେ, ଗୋପୀମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ ରହିବା ଯାହା, ନିଜ ଘରେ ରହିବା ତାହା। ଏହା ହେଉଛି ମାନବୀୟ ଦୃଷ୍ଟି। ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଲା : ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଯୋଗମାୟା ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଇଥିଲା ଯେ, ଗୋପାଳମାନେ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଘରେ ହିଁ ରହିଥିବାର ଦେଖୁଥିଲେ। ଏପରି ଭାବରେ କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରାସଲୀଳା ଦୂଷିତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ନୁହେଁ; ବରଂ ଅଧିକାରୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏହା ମନୋମଳକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବାର ପ୍ରସଙ୍ଗ। ରାସଲୀଳା ଶେଷରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତିର ସହିତ ରାସଲୀଳା ଶ୍ରବଣ ଓ ବର୍ଣ୍ଣନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ହୃଦୟର କାମ-ରୋଗ ଅତି ଶୀଘ୍ର ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରୀତି ହୋଇଯାଏ। ଭାଗବତରେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି, ସେ ମାୟାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଆନ୍ତି। ଯେ ଭଗବାନଙ୍କର କାମଜୟ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି, ସେ କାମ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରନ୍ତି। ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ନିଜ ପ୍ରଶ୍ନମାନଙ୍କରେ ଏ ବିଷୟରେ ବିଭିନ୍ନ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି, ସେସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଅନୁରୂପ ଉତ୍ତର ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ୨୯ ଅଧ୍ୟାୟର ୧୩ରୁ ୧୬ ଶ୍ଳୋକ ଭିତରେ ଏବଂ ୩୩ ଅଧ୍ୟାୟର ୩୦ରୁ ୩୭ ଶ୍ଳୋକ ଭିତରେ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି।

ସେହି ଉତ୍ତରଦ୍ୱାରା ସନ୍ଦେହ ତ ଦୂର ହୋଇଗଲା; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ଖୋଲିଲା ନାହିଁ। ସମ୍ଭବତଃ ଉକ୍ତ ରହସ୍ୟକୁ ଗୁପ୍ତ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ୩୩ ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାସଲୀଳା ପ୍ରସଙ୍ଗ ସମାପ୍ତ କରିଦିଆଗଲା। ବସ୍ତୁତଃ ଏହି ଲୀଳାର ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ ପ୍ରାକୃତଜଗତରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇ ନ ପାରେ। କାରଣ ଏହା ଇହଜଗତର କ୍ରୀଡ଼ା ନୁହେଁ। ଏ କ୍ରୀଡ଼ା ତ ହେଉଛି ଦିବ୍ୟ

ଅଥ ଚତୁସ୍ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସୁଦର୍ଶନ ଓ ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼ ଉଦ୍ଧାର

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏକଦା ଦେବଯାତ୍ରାୟାଂ ଗୋପାଲା ଜାତକୌତୁକାଃ ।
ଅନୋଭିରନଡୁଦ୍ଯୁକ୍ତୈଃ ପ୍ରୟଯୁସ୍ତେଽମ୍ବିକାବନମ୍ ॥ ୧

ତତ୍ର ସ୍ନାତ୍ୱା ସରସ୍ୱତ୍ୟାଂ ଦେବଂ ପଶୁପତିଂ ବିଭୁମ୍ ।
ଆନର୍ଚୁରର୍ହଣୈର୍ଭକ୍ତ୍ୟା ଦେବୀଂ ଚ ନୃପତେଽମ୍ବିକାମ୍ ॥ ୨

ଗାବୋ ହିରଣ୍ୟଂ ବାସାଂସି ମଧୁ ମଧ୍ୱନ୍ନମାଦୃତାଃ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣେଭ୍ୟୋ ଦଦୁଃ ସର୍ବେ ଦେବୋ ନଃ ପ୍ରୀୟତାମିତି ॥ ୩

ଉଷୁଃ ସରସ୍ୱତୀତୀରେ ଜଲଂ ପ୍ରାଶ୍ୟ ଧୃତବ୍ରତାଃ ।
ରଜନୀଂ ତାଂ ମହାଭାଗା ନନ୍ଦସୁନନ୍ଦକାଦୟଃ ॥ ୪

କଶ୍ଚିନ୍ମହାନହିସ୍ତସ୍ମିନ୍ ବିପିନେଽତିବୁଭୁକ୍ଷିତଃ ।
ଯଦୃଚ୍ଛୟାଽଽଗତୋ ନନ୍ଦଂ ଶୟାନମୁରଗୋଽଗ୍ରସୀତ୍ ॥ ୫

ସ ଚୁକ୍ରୋଶାହିନା ଗ୍ରସ୍ତଃ କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ମହାନୟମ୍ ।
ସର୍ପୋ ମାଂ ଗ୍ରସତେ ତାତ ପ୍ରପନ୍ନଂ ପରିମୋଚୟ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଥରେ ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନେ ଶିବରାତ୍ରି ଦିନ ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସାହର ସହିତ ବଳଦଗାଡ଼ିରେ ବସି ଅମ୍ବିକାବନକୁ ଗଲେ ॥ ୧ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ସେଠାରେ ସେମାନେ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କରି ଭକ୍ତିର ସହିତ ଅନେକପ୍ରକାର ସାମଗ୍ରୀଦ୍ୱାରା ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ପଶୁପତି ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କର ତଥା ଭଗବତୀ ଅମ୍ବିକାଙ୍କର ପୂଜା କଲେ ॥ ୨ ॥ ସେଠାରେ ସେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଗୋ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ, ବସ୍ତ୍ର, ମଧୁ ଓ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ଦାନ କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଭୋଜନ କରାଇଲେ । ସେମାନେ କେବଳ ଏତିକି ଗ୍ଲହୁଁଥିଲେ ଯେ, ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନ ମହେଶ୍ୱର ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥ ସେଦିନ ପରମ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ନନ୍ଦ-ସୁନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନେ ଉପବାସ ରହିଥିଲେ ; ତେଣୁ ସେମାନେ କେବଳ ପାଣି ପିଇ ରାତିରେ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀକୂଳରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ॥ ୪ ॥

ସେହି ଅମ୍ବିକାବନରେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଅଜଗର ସାପ ରହୁଥିଲା । ସେଦିନ ତାକୁ ଭାରି ଭୋକ ବି ହେଉଥାଏ । ଦୈବବଶତଃ ସେ ଆହାର ଖୋଜି ଖୋଜି ଏମାନେ ଶୋଇଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ଗ୍ଲଲିଆସିଲା ଏବଂ ଶୋଇଥିବା ନନ୍ଦଙ୍କୁ ଧରିପକାଇଲା ॥ ୫ ॥ ଅଜଗର ଧରିନେବାରୁ ନନ୍ଦରାଜା ଚିତ୍କାର କରିଉଠିଲେ, "ବାପା କୃଷ୍ଣ ! କୃଷ୍ଣ ! ଧାଇଁଆ ! ଶୀଘ୍ର ଧାଇଁଆ ! ଆରେ ଦେଖ ବାପ ! ଏ ଅଜଗରଟା ମୋତେ ଗିଳିଦେଉଛି । ବାପା ! ମୁଁ ତୋରି ଶରଣରେ ଅଛି; ତୁ ଶୀଘ୍ର ମୋତେ ଏ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା କର ।" ॥ ୬ ॥

ଆନନ୍ଦମୟ ରସମୟ ରାଜ୍ୟର ଚମତ୍କାରମୟୀ ଲୀଳା, ଯାହାକୁ ଶ୍ରବଣ ଓ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପରମହଂସ ମୁନିଗଣ ମଧ୍ୟ ସଦା ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ରହନ୍ତି । କେତେକ ଲୋକ ଏହି ଲୀଳା ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଭାଗବତରେ କ୍ଷେପକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବୋଲି ଧରିନିଅନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଦୁରାଗ୍ରହ । କାରଣ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ପୋଥିମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ରହିଛି । ଟିକିଏ ବିଗ୍ଲର କରି ଦେଖିଲେ ଏହା ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ସୁସଂଗତ ଓ ନିର୍ଦୋଷ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୃପା କରି ଏପରି ବିମଳ ବୁଦ୍ଧି ଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହାବଳରେ କି ଆମେମାନେ ଏହାର କିଛି ରହସ୍ୟ ବୁଝିପାରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବା ।

ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଦିବ୍ୟଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା ହେବାର ଏତିକିମାତ୍ର ପ୍ରୟୋଜନ ଯେ, କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଗୋପୀମାନେ ଏହି ଯେଉଁ ଅହୈତୁକ ପ୍ରେମ କରିଥିଲେ, ଜୀବ ତାହାକୁ ସ୍ମରଣ କରୁ ଏବଂ ତାହାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ରସମୟ ଦିବ୍ୟଲୀଳାଲୋକରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ତ ପ୍ରେମକୁ ଅନୁଭବ କରୁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ରାସଲୀଳା ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ସମୟରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ ନ କରି ଏହି ଭାବକୁ ଜାଗ୍ରତ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

—ହନୁମାନ ପ୍ରସାଦ ପୋଦ୍ଦାର

ତସ୍ୟ ଚ୍ରୁକ୍ରନ୍ଦିତଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଗୋପାଳାଃ ସହସୋତ୍ଥିତାଃ ।
ଗ୍ରସ୍ତଂ ଚ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବିଭ୍ରାନ୍ତାଃ ସର୍ପଂ ବିବ୍ୟଧୁରୁଲ୍ମୁକୈଃ ॥ ୭

ଅଲାତୈର୍ଦହ୍ୟମାନୋଽପି ନାମୁଞ୍ଚତ୍ତମୁରଙ୍ଗମଃ ।
ତମସ୍ପୃଶତ୍ ପଦାଭ୍ୟେତ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ସାତ୍ୱତାଂ ପତିଃ ॥ ୮

ସ ବୈ ଭଗବତଃ ଶ୍ରୀମତ୍ପାଦସ୍ପର୍ଶହତାଶୁଭଃ ।
ଭେଜେ ସର୍ପବପୁର୍ହିତ୍ୱା ରୂପଂ ବିଦ୍ୟାଧରାର୍ଚ୍ଚିତମ୍ ॥ ୯

ତମପୃଚ୍ଛଦ୍ଧୃଷୀକେଶଃ ପ୍ରଣତଂ ସମୁପସ୍ଥିତମ୍ ।
ଦୀପ୍ୟମାନେନ ବପୁଷା ପୁରୁଷଂ ହେମମାଳିନମ୍ ॥ ୧୦

କୋ ଭବାନ୍ ପରୟା ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟା ରୋଚତେଽଦ୍ଭୁତଦର୍ଶନଃ ।
କଥଂ ଜୁଗୁପ୍ସିତାମେତାଂ ଗତିଂ ବା ପ୍ରାପିତୋଽବଶଃ ॥ ୧୧

ସର୍ପ ଉବାଚ

ଅହଂ ବିଦ୍ୟାଧରଃ କଶ୍ଚିତ୍ ସୁଦର୍ଶନ ଇତି ଶ୍ରୁତଃ ।
ଶ୍ରିୟା ସ୍ୱରୂପସମ୍ପତ୍ତ୍ୟା ବିମାନେନାଚରଂ ଦିଶଃ ॥ ୧୨

ଋଷୀନ୍ ବିରୂପାନଙ୍ଗିରସଃ ପ୍ରାହସଂ ରୂପଦର୍ପିତଃ ।
ତୈରିମାଂ ପ୍ରାପିତୋ ଯୋନିଂ ପ୍ରଲବ୍ଧୈଃ ସ୍ୱେନ ପାପ୍ମନା ॥ ୧୩

ଶାପୋ ମେଽନୁଗ୍ରହାୟୈବ କୃତସ୍ତୈଃ କରୁଣାତ୍ମଭିଃ ।
ଯଦହଂ ଲୋକଗୁରୁଣା ପଦା ସ୍ପୃଷ୍ଟୋ ହତାଶୁଭଃ ॥ ୧୪

ନନ୍ଦଙ୍କ ଚିତ୍କାର ଶୁଣି ସବୁ ଗୋପାଳ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଅଜଗର ଧରିଥିବା ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇଗଲେ । ସମସ୍ତେ ମିଶି ଅଜଗରକୁ ଦରପୋଡ଼ା କାଠଫାଳିଆରେ ପିଟିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୭ ॥ କିନ୍ତୁ ଏତେ ପିଟିବା ସତ୍ତ୍ୱେ, ତା'ଦେହରେ ଚିଆଁ ଲଗାଇଦେବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅଜଗରଟା ନନ୍ଦଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ; ଏତିକିବେଳେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଅଜଗରକୁ ପାଦରେ ଛୁଇଁଦେଲେ ॥ ୮ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣର ସ୍ପର୍ଶ ପାଉ ପାଉ ଅଜଗରର ସକଳ ପାପ ଭସ୍ମ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ସେହିକ୍ଷଣି ଅଜଗର ଶରୀର ଛାଡ଼ିଦେଇ ବିଦ୍ୟାଧରାର୍ଚ୍ଚିତ ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ରୂପବାନ୍ ପୁରୁଷ ହୋଇଗଲା ॥ ୯ ॥ ସେହି ପୁରୁଷଙ୍କ ଶରୀରରୁ ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତି ବିକଶିତ ହେଉଥାଏ । ସେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି । ସେ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ ଯେତେବେଳେ ହାତ ଯୋଡ଼ି ଭଗବାନଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ, ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ପଚ୍ରିଲେ, ॥ ୧୦ ॥ "ତୁମେ କିଏ ? ତୁମର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗରୁ ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଝରି ପଡୁଛି ! ତୁମେ ଦେଖିବାକୁ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ ମନେହେଉଛ । ତୁମେ ଏପରି ନିନ୍ଦନୀୟ ଯୋନି କିପରି ପାଇଥିଲ ? ବୋଧ ହୁଏ, ତୁମେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଏହି ଯୋନିରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲ ।" ॥ ୧୧ ॥

ଅଜଗର ଶରୀରରୁ ବାହାରିଥିବା ସେହି ପୁରୁଷ କହିଲେ—'ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ଜଣେ ବିଦ୍ୟାଧର ଥିଲି । ମୋର ନାମ ଥିଲା **ସୁଦର୍ଶନ** । ମୋର ରୂପସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଥିଲା; ତା ସହିତ ଧନସମ୍ପଦ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ଥିଲା । ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀବନ୍ତ ହୋଇ ମୁଁ ବିମାନରେ ଚଢ଼ି ଏତେତେଣେ ବୁଲୁଥିଲି ॥ ୧୨ ॥ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ମୁଁ ଦିନେ ଅଙ୍ଗିରାଗୋତ୍ରର କେତେଜଣ ଋଷିଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି । ସେମାନେ ଭାରି ଅସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାନ୍ତି ; ତେଣୁ ନିଜ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଗର୍ବରେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ପରିହାସ କଲି । ମୋର ଅପରାଧ ହେତୁ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସେମାନେ ମୋତେ 'ଅଜଗର ଯୋନିରେ ପଡ଼' ବୋଲି ଅଭିଶାପ ଦେଇଦେଲେ । ମୋର ପାପଫଳରୁ ହିଁ ମୋତେ ଏହି ଯୋନି ମିଳିଥିଲା ॥ ୧୩ ॥ ସେହି କୃପାଳୁ ଋଷିମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୋତେ ଏଭଳି ଅଭିଶାପ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଆଜି ଚରାଚରର ଗୁରୁ ସ୍ୱୟଂ ଆପଣ ଆସି ନିଜ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ମୋତେ ସ୍ପର୍ଶ କଲେ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ମୋର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ

ତଂ ତ୍ୱାହଂ ଭବଭୀତାନାଂ ପ୍ରପନ୍ନାନାଂ ଭୟାପହମ୍ ।
ଆପୃଚ୍ଛେ ଶାପନିର୍ମୁକ୍ତଃ ପାଦସ୍ପର୍ଶାଦମୀବହନ୍ ॥ ୧୫

ପ୍ରପନ୍ନୋଽସ୍ମି ମହାଯୋଗିନ୍ ମହାପୁରୁଷ ସତ୍ପତେ ।
ଅନୁଜାନାହି ମାଂ ଦେବ ସର୍ବଲୋକେଶ୍ୱରେଶ୍ୱର ॥ ୧୬

ବ୍ରହ୍ମଦଣ୍ଡାଦ୍ ବିମୁକ୍ତୋଽହଂ ସଦ୍ୟସ୍ତେଽଚ୍ୟୁତ ଦର୍ଶନାତ୍ ।
ଯନ୍ନାମ ଗୃହ୍ଣନ୍ନଖିଳାନ୍ ଶ୍ରୋତୃନାତ୍ମାନମେବ ଚ ।
ସଦ୍ୟଃ ପୁନାତି କିଂ ଭୂୟସ୍ତସ୍ୟ ସ୍ପୃଷ୍ଟଃ ପଦା ହି ତେ ॥ ୧୭

ଇତ୍ୟନୁଜ୍ଞାପ୍ୟ ଦାଶାର୍ହଂ ପରିକ୍ରମ୍ୟାଭିବନ୍ଦ୍ୟ ଚ ।
ସୁଦର୍ଶନୋ ଦିବଂ ଯାତଃ କୃଚ୍ଛ୍ରାନ୍ନନ୍ଦଶ୍ଚ ମୋଚିତଃ ॥ ୧୮

ନିଶାମ୍ୟ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ତଦାତ୍ମବୈଭବଂ
ବ୍ରଜୌକସୋ ବିସ୍ମିତଚେତସସ୍ତତଃ ।
ସମାପ୍ୟ ତସ୍ମିନ୍ ନିୟମଂ ପୁନର୍ବ୍ରଜଂ
ନୃପାୟୟୁସ୍ତତ୍ କଥୟନ୍ତ ଆଦୃତାଃ ॥ ୧୯

କଦାଚିଦଥ ଗୋବିନ୍ଦୋ ରାମଶ୍ଚାଦ୍ଭୁତବିକ୍ରମଃ ।
ବିଜହ୍ରତୁର୍ବନେ ରାତ୍ର୍ୟାଂ ମଧ୍ୟଗୌ ବ୍ରଜଯୋଷିତାମ୍ ॥ ୨୦

ଉପଗୀୟମାନୌ ଲଲିତଂ ସ୍ତ୍ରୀଜନୈର୍ବଦ୍ଧସୌହୃଦୈଃ ।
ସ୍ୱଳଙ୍କୃତାନୁଲିପ୍ତାଙ୍ଗୌ ସ୍ରଗ୍ୱିଣୌ ବିରଜୋଽମ୍ବରୌ ॥ ୨୧

ହୋଇଗଲା ॥ ୧୪ ॥ ହେ ସକଳପାପ ନାଶକାରୀ ପ୍ରଭୁ ! ଯେଉଁମାନେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାରକୁ ଭୟ କରି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ଆପଣ ସେମାନଙ୍କୁ ସକଳ ଭୟରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣ ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ଶାପମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ଏଥର ମୋତେ ମୋ ଲୋକକୁ ଚାଲିଯିବା ଲାଗି ଅନୁମତି ମିଳୁ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ! ହେ ମହାଯୋଗେଶ୍ୱର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣର ଶରଣ ନେଇଛି । ହେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ସକଳ ଲୋକେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ପରମେଶ୍ୱର ! ହେ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ମୋତେ ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୬ ॥ ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଏକା ପରି ରହୁଥିବା ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନମାତ୍ରେ ହିଁ ମୁଁ ଏ ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମଶାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲି, ଏହା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ; କାରଣ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣଙ୍କର କେବଳ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣମାତ୍ର କରେ, ସେ ନିଜକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଦେବା ସହିତ ସମସ୍ତ ଶ୍ରୋତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତୁରନ୍ତ ପବିତ୍ର କରିଦିଏ । ଏପରି ଘଟୁଥିବାବେଳେ ମୋତେ ତ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ସ୍ପର୍ଶ କରିଦେଲେ; ତେଣୁ ମୋ ମୁକ୍ତିରେ ଭଲା ଆଉ କି ସନ୍ଦେହ ରହିପାରେ ! ॥୧୭॥ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସୁଦର୍ଶନ ବିନତି କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ନିଜ ଲୋକକୁ ଚାଲିଗଲେ ଓ ନନ୍ଦ ସେହି ଘୋର ସଂକଟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୮ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେହି ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରଭାବ ଦେଖି ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ବ୍ରତ ପାଳନ କରୁଥିଲେ, ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପରେ ବଡ଼ ଆଦର ଓ ପ୍ରେମରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେହି ଲୀଳା ଗାନ କରି କରି ବ୍ରଜକୁ ଫେରିଆସିଲେ ॥ ୧୯ ॥

ଦିନକର କଥା । ଅଦ୍ଭୁତକର୍ମା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ସେଦିନ ରାତିରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମେଳରେ ବିହାର କରୁଥିଲେ ॥ ୨୦ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପିନ୍ଧିଥିଲେ ନିର୍ମଳ ପୀତାମ୍ବର ଓ ବଳରାମ ପିନ୍ଧିଥିଲେ ନୀଳାମ୍ବର । ଦୁହିଙ୍କ ଗଳାରେ ଲମ୍ବିଥାଏ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଫୁଲମାଳ ଏବଂ ଦୁହିଙ୍କ ଶରୀରରେ ବୋଳା ହୋଇଥାଏ ଅଙ୍ଗରାଗ ଓ ସୁଗନ୍ଧିତ ଚନ୍ଦନ । ଦୁହେଁ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଆଭୂଷଣ । ଗୋପୀମାନେ ବଡ଼ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ଲଳିତ କଣ୍ଠରେ ସେମାନଙ୍କର ଗୁଣ ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ନିଶାମୁଖଂ ମାନୟନ୍ତାବୁଦିତୋଡୁପତାରକମ୍ ।
ମଲ୍ଲିକାଗନ୍ଧମତ୍ତାଳିଜୁଷ୍ଟଂ କୁମୁଦବାୟୁନା ॥ ୨୨

ଜଗତୁଃ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ମନଃଶ୍ରବଣମଙ୍ଗଳମ୍ ।
ତୌ କଳ୍ପୟନ୍ତୌ ଯୁଗପତ୍ ସ୍ୱରମଣ୍ଡଳମୂର୍ଚ୍ଛିତମ୍ ॥ ୨୩

ଗୋପ୍ୟସ୍ତଦ୍‌ଗୀତମାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ନାବିଦନ୍ ନୃପ ।
ସ୍ରଂସଦ୍‌ଦୁକୂଳମାତ୍ମାନଂ ସ୍ରସ୍ତକେଶସ୍ରଜଂ ତତଃ ॥ ୨୪

ଏବଂ ବିକ୍ରୀଡ଼ତୋଃ ସ୍ୱୈରଂ ଗାୟତୋଃ ସଂପ୍ରମତ୍ତବତ୍ ।
ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼ ଇତି ଖ୍ୟାତୋ ଧନଦାନୁଚରୋଽଭ୍ୟଗାତ୍ ॥ ୨୫

ତୟୋର୍ନିରୀକ୍ଷତୋ ରାଜଂସ୍ତନ୍ନାଥଂ ପ୍ରମଦାଜନମ୍ ।
କ୍ରୋଶନ୍ତଂ କାଳୟାମାସ ଦିଶ୍ୟୁଦୀଚ୍ୟାମଶଙ୍କିତଃ ॥ ୨୬

କ୍ରୋଶନ୍ତଂ କୃଷ୍ଣ ରାମେତି ବିଲୋକ୍ୟ ସ୍ୱପରିଗ୍ରହମ୍ ।
ଯଥା ଗା ଦସ୍ୟୁନା ଗ୍ରସ୍ତା ଭ୍ରାତରାବନ୍ୱଧାବତାମ୍ ॥ ୨୭

ମା ଭୈଷ୍ଟେତ୍ୟଭୟାରାବୌ ଶାଳହସ୍ତୌ ତରସ୍ୱିନୌ ।
ଆସେଦତୁସ୍ତଂ ତରସା ତ୍ୱରିତଂ ଗୁହ୍ୟକାଧମମ୍ ॥ ୨୮

ସ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତାବନୁପ୍ରାପ୍ତୌ କାଳମୃତ୍ୟୁ ଇବୋଦ୍ୱିଜନ୍ ।
ବିସୃଜ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀଜନଂ ମୂଢ଼ଃ ପ୍ରାଦ୍ରବଜ୍ଜୀବିତେଚ୍ଛୟା ॥ ୨୯

ଅଳ୍ପ ସମୟ ପୂର୍ବେ ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଥାଏ । ଆକାଶରେ ତାରାମାନେ ଫୁଟି ସାରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ର କିରଣ ବିଛାଇ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ । ମଲ୍ଲୀ ଫୁଲର ସୁଗନ୍ଧରେ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ଭ୍ରମରମାନେ ଏଣେତେଣେ ବୁଲି ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି ତଥା ଜଳାଶୟମାନଙ୍କରେ ଫୁଟିଥିବା କଇଁଫୁଲର ସୁଗନ୍ଧ ନେଇ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ପବନ ବୋହୁଥାଏ । ଏପରି ସମୟରେ ପ୍ରକୃତିର ସେହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଏକାଠି ମିଶି ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱରରେ ଗୀତ ଗାଇବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କର ରାଗର ଆରୋହ ଅବରୋହ (ସ୍ୱରର ଟେକିବା-ପକାଇବା) ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଓ ମଧୁର ଥିଲା । ତାହା ଜଗତର ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ମନ ଓ କର୍ଣ୍ଣକୁ ଆହ୍ଲାଦିତ କରିଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ଥିଲା ॥ ୨୨,୨୩ ॥ ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଗାନ ଶୁଣି ଗୋପୀମାନେ ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଦେହଚେତନା ମଧ୍ୟ ରହିଲା ନାହିଁ, କି ଦେହରୁ ଖସିପଡୁଥିବା ବସ୍ତ୍ର ତଥା ଖୋସାରୁ ଖସିପଡୁଥିବା ଫୁଲକୁ ସେମାନେ ସମ୍ଭାଳିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଏପରି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବିହାର କରି ଉନ୍ମତ୍ତଙ୍କ ପରି ଗୀତ ଗାଉଥିବା ସମୟରେ ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼ ନାମକ ଜଣେ ଯକ୍ଷ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଯକ୍ଷ ଥିଲା କୁବେରଙ୍କର ଜଣେ ଅନୁଚର ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏ ଦୁଇଭାଇ ଗ୍ରହିଁଛନ୍ତି, ସେହି ଯକ୍ଷ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଟେକିନେଇ ଉତ୍ତର ଦିଗ ଆଡ଼କୁ ପଳାଇଗଲା । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ, ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ପଳାଇଲା । ଗୋପୀମାନେ ଚିତ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୬ ॥ ଏ ଦୁଇଭାଇ ଦେଖିଲେ, ଡକାୟତ ଆସି ଯେପରି ଗାଈମାନଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇ ନେଇ ପଳାଏ, ଯକ୍ଷଟା ସେହିପରି ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟା ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ନେଇ ପଳାଉଛି ଏବଂ ଗୋପୀମାନେ 'ହା କୃଷ୍ଣ ! ହା ରାମ !' ବୋଲି ଡାକ ପକାଇ କନ୍ଦାକଟା କରୁଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ଦୁଇଭାଇ ଯକ୍ଷ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇଲେ ॥ ୨୭ ॥ "ଡର ନାହିଁ ! ଡର ନାହିଁ !!" ବୋଲି ଅଭୟବାଣୀ ଶୁଣାଇ ଶୁଣାଇ, ହାତରେ ଶାଳଗଛ ଉପାଡ଼ି ଧରି, ଏମାନେ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ଧାଇଁଯାଇ କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ଯକ୍ଷ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଯକ୍ଷ ଦେଖିଲା, କାଳ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ସମାନ ହୋଇଥିବା କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ଆସି ତା'ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେଣି । ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ସେହି ମୂଢ଼ ଛାନିଆ ହୋଇଗଲା । ସେ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ନିଜ ପ୍ରାଣ ଘେନି ସେଠାରୁ ପଳାଇଗଲା ॥ ୨୯ ॥

ତମନ୍ୱଧାବଦ୍ ଗୋବିନ୍ଦୋ ଯତ୍ର ଯତ୍ର ସ ଧାବତି ।
ଜିହୀର୍ଷୁସ୍ତଚ୍ଛିରୋରତ୍ନଂ ତସ୍ଥୌ ରକ୍ଷନ୍ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ବଳଃ ॥ ୩୦

ଅବିଦୂର ଇବାଭ୍ୟେତ୍ୟ ଶିରସ୍ତସ୍ୟ ଦୁରାତ୍ମନଃ ।
ଜହାର ମୁଷ୍ଟିନୈବାଙ୍ଗ ସହଚୂଡ଼ାମଣିଂ ବିଭୁଃ ॥ ୩୧

ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼ଂ ନିହତ୍ୟୈବଂ ମଣିମାଦାୟ ଭାସ୍ୱରମ୍ ।
ଅଗ୍ରଜାୟାଦଦାତ୍ ପ୍ରୀତ୍ୟା ପଶ୍ୟନ୍ତୀନାଂ ଚ ଯୋଷିତାମ୍ ॥ ୩୨

ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବଳରାମ ସେଠାରେ ରହିଗଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯକ୍ଷର ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇଲେ । ସେ ସେହି ଯକ୍ଷର ମୁଣ୍ଡରେ ଥିବା ଚୂଡ଼ାମଣିଟି କାଢ଼ି ଆଣିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥ କିଛି ଦୂର ଧାଇଁବା ପରେ ଭଗବାନ ତାକୁ ଧରି ପକାଇଲେ ଏବଂ ତା ମୁଣ୍ଡରେ ଏପରି ଏକ ବିଧା ମାରିଦେଲେ ଯେ, ଚୂଡ଼ାମଣି ସହିତ ତା ମୁଣ୍ଡଟା ବି ଗଣ୍ଡିରୁ ଛିଡ଼ିପଡ଼ିଲା ॥ ୩୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼କୁ ମାରି, ତା ମଣିଟି ଧରି ଫେରି ଆସିଲେ ଏବଂ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ବଡ଼ ଆଦରର ସହିତ ସେହି ମଣିଟିକୁ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୩୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼ବଧୋ ନାମ ଚତୁସ୍ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୪ ॥

+++

ଅଥ ପଞ୍ଚତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଯୁଗଳଗୀତ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଗୋପ୍ୟଃ କୃଷ୍ଣେ ବନଂ ଯାତେ ତମନୁଦ୍ରୁତଚେତସଃ ।
କୃଷ୍ଣଲୀଲାଃ ପ୍ରଗାୟନ୍ତ୍ୟୋ ନିନ୍ୟୁର୍ଦୁଃଖେନ ବାସରାନ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗାଈ ଚରାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଦିନ ବନକୁ ଯିବାବେଳେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତକୁ ମଧ୍ୟ ଚୋରାଇ ନେଇଯାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ମନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ କରୁଥିଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ଗାନ କରୁଥିଲା । ଏପରିଭାବରେ ସେମାନେ ବିରହବେଦନା ମଧ୍ୟରେ ଦିନ କଟାଉଥିଲେ ॥ ୧ ॥

ଗୋପ୍ୟ ଊଚୁଃ

ବାମବାହୁକୃତବାମକପୋଲୋ
ବଲ୍‌ଗିତଭ୍ରୁରଧରାର୍ପିତବେଣୁମ୍ ।
କୋମଳାଙ୍ଗୁଳିଭିରାଶ୍ରିତମାର୍ଗଂ
ଗୋପ୍ୟ ଈରୟତି ଯତ୍ର ମୁକୁନ୍ଦଃ ॥ ୨

ବ୍ୟୋମଯାନବନିତାଃ ସହ ସିଦ୍ଧୈ-
ର୍ବିସ୍ମିତାସ୍ତଦୁପଧାର୍ଯ୍ୟ ସଲଜ୍ଜାଃ ।

ଗୋପୀମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଉଥିଲେ—"ଆଗୋ ସଖୀ ! ନିଜର ପ୍ରେମୀଜନଙ୍କୁ ପ୍ରେମ-ବିତରଣ କରୁଥିବା ଓ ବିଦ୍ୱେଷକାରୀ ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ନଟନାଗର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବାଆଁ ଗାଲକୁ ବାଆଁ ବାହୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଢଳାଇ ଦେଇ, ଭ୍ରୂଲତା ନଚାଇ ନଚାଇ ଅଧରରେ ବଂଶୀ ଲଗାଇଦିଅନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ସୁକୁମାର ଅଙ୍ଗୁଳିଗୁଡ଼ିକୁ ବଂଶୀର ରନ୍ଧ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ସଂଚାଳନ କରି ମଧୁର ତାନ ତୋଳନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସିଦ୍ଧପତ୍ନୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବିମାନରେ ବସି ଆକାଶମାର୍ଗକୁ ଚାଲିଆସନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣି ଚକିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ରହିଥିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଚିତ୍ତର ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଲାଜରେ ଶଢ଼ିଯାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି କ୍ଷଣ ଭିତରେ

କାମମାର୍ଗଣସମର୍ପିତଚିତ୍ତାଃ
କଶ୍ମଲଂ ଯଯୁରପସ୍ମୃତନୀବ୍ୟଃ ॥ ୩

ହନ୍ତ ଚିତ୍ରମବଲାଃ ଶୃଣୁତେଦଂ
ହାରହାସ ଉରସି ସ୍ଥିରବିଦ୍ୟୁତ୍ ।
ନନ୍ଦସୂନୁରୟମାର୍ତ୍ତଜନାନାଂ
ନର୍ମଦୋ ଯର୍ହି କୂଜିତବେଣୁଃ ॥ ୪

ବୃନ୍ଦଶୋ ବ୍ରଜବୃଷା ମୃଗଗାବୋ
ବେଣୁବାଦ୍ୟହୃତଚେତସ ଆରାତ୍ ।
ଦନ୍ତଦଷ୍ଟକବଳା ଧୃତକର୍ଣ୍ଣା
ନିଦ୍ରିତା ଲିଖିତଚିତ୍ରମିବାସନ୍ ॥ ୫

ବର୍ହିଣସ୍ତବକଧାତୁପଳାଶୈ-
ର୍ବଦ୍ଧମଲ୍ଲପରିବର୍ହବିଡ଼ମ୍ବଃ ।
କର୍ହିଚିତ୍ ସବଳ ଆଳି ସ ଗୋପୈ-
ର୍ଗାଃ ସମାହ୍ୱୟତି ଯତ୍ର ମୁକୁନ୍ଦଃ ॥ ୬

ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ କାମବାଣରେ ବିନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ; ତେଣୁ ସେମାନେ ଅବଶ ଓ ଅଚେତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଦେହରୁ ବସ୍ତ୍ର କେତେବେଳେ ଯେ ଖସିପଡ଼େ, ସେମାନେ ତାହା ବି ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।''॥ ୨,୩ ॥

(ଆଉ ଜଣେ କହିଲା—) ''ଆଗୋ ସଖୀମାନେ ! ସେହି ପରମ ସୁନ୍ଦର ନନ୍ଦବଳାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା ଶୁଣିଲଣି ? ସେ ଯେତେବେଳେ ହସି ଦିଅନ୍ତି ନା, ତାଙ୍କ ହାସ୍ୟରେଖା ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ହାର ପରି ଦେଖାଯାଏ । ତାଙ୍କ ବକ୍ଷରେ ଯେଉଁ ସୁନେଲୀ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ରେଖାଟି ଅଛି, ତାକୁ ଦେଖିଲେ ଲାଗେ, କଳାମେଘରେ ବିଜୁଳିଟିଏ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିଯାଇଛି କି ! ସେ ଦୁଃଖୀଜନଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେବାପାଇଁ ଓ ବିରହୀମାନଙ୍କ ମୃତଶରୀରରେ ପ୍ରାଣ ସଂଗ୍ଚର କରିବାପାଇଁ ବଂଶୀ ବଜାଇଲେ, ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ବ୍ରଜର ଦଳ ଦଳ ଗାଈଗୋରୁ ଓ ବନର ମୃଗ ଧାଇଁ ଆସନ୍ତି । କେବଳ ଆସନ୍ତି ନାହିଁ ଗୋ ! ସେମାନେ ପାଟିରେ ପୂରାଇଥିବା ଘାସପତ୍ର ପାଟିରେ ହିଁ ସେହିପରି ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିଯାଏ; ତାକୁ ଆଉ କାଢ଼ି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, କି ଗିଳିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଦୁଇ କାନ ଟେକି ସେମାନେ ଏପରି ଧୀରସ୍ଥିର ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଯେ, ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ, ସତେ ଯେପରି ଚିତ୍ର ପ୍ରତିମାଟିଏ ଠିଆ ହୋଇଛି କିମ୍ବା ସେମାନେ ଠିଆ ଠିଆ ଶୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଆଗୋ ! ସେହି ବଂଶୀସ୍ୱନ ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ପରା ଗ୍ରେରାଇନିଏ; ତେଣୁ ସେମାନେ ସେପରି ସ୍ଥିର ରହିଯିବାଟା ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ।'' ॥ ୪,୫ ॥

(ଅନ୍ୟ ଜଣେ କହିଲା—) ''ହଁ ଲୋ ସଖି ! ସେହି ନନ୍ଦକିଶୋର ଯେତେବେଳେ ମଥାରେ ମୟୂରପୁଚ୍ଛର ମୁକୁଟ ପିନ୍ଧି, କୁଞ୍ଚିତ କେଶରେ ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛ ଖଞ୍ଜି ଓ ନାନାରଙ୍ଗର ମାଟିରେ ଦେହକୁ ରଙ୍ଗାଇ ନୂଆ ନୂଆ କଅଁଳପତ୍ରରେ ବେଶ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଦେଖିଲେ ଲାଗିବ, ସତେ ଯେପରି ଜଣେ ବଡ଼ ପହିଲମାନ୍ ଠିଆ ହୋଇଛି । ସେତେବେଳର କଥା ଆଉ କଣ କହିବି, କହିଲୁ ? ପୁଣି ସେ ଯେତେବେଳେ ବଳରାମ ଓ ଆମ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ବଂଶୀ ବଜାଇ ବଜାଇ ଗାଈମାନଙ୍କୁ ନାଆଁ ଧରି ଡାକନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଲୋ ସଖି ! ନଦୀମାନଙ୍କ ଗତି ସ୍ଥିର ହୋଇଯାଏ । ସେମାନେ ଗ୍ଚହାନ୍ତି, ପବନ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ଚରଣରେଣୁ ଉଡ଼ାଇ ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପକାଇ ଦିଅନ୍ତା କି ! ସେମାନେ ଧନ୍ୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ସଖି ! ସେହି ନଦୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଆମରି ପରି ହତଭାଗିନୀ । ନନ୍ଦନନ୍ଦନ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲାବେଳେ ଆମର ବାହୁ ଯେପରି କମ୍ପିଉଠେ, ଅଥଚ ଜଡ଼ତାରୂପ ଆବେଶଭାବ ଉଦୟ ହୋଇଯିବାରୁ

ତର୍ହି ଭଗ୍ନଗତୟଃ ସରିତୋ ବୈ
ତତ୍ପଦାମ୍ବୁଜରଜୋଽନିଲନୀତମ୍ ।
ସ୍ପୃହୟତୀର୍ବୟମିବାବହୁପୁଣ୍ୟାଃ
ପ୍ରେମବେପିତଭୁଜାଃ ସ୍ତିମିତାପଃ ॥ ୭

ଅନୁଚରୈଃ ସମନୁବର୍ଣ୍ଣିତବୀର୍ଯ୍ୟ
ଆଦିପୂରୁଷ ଇବାଚଲଭୂତିଃ ।
ବନଚରୋ ଗିରିତଟେଷୁ ଚରନ୍ତୀ-
ର୍ବେଣୁନାଽଽହ୍ୱୟତି ଗାଃ ସ ଯଦା ହି ॥ ୮

ବନଲତାସ୍ତରବ ଆତ୍ମନି ବିଷ୍ଣୁଂ
ବ୍ୟଞ୍ଜୟନ୍ତ୍ୟ ଇବ ପୁଷ୍ପଫଳାଢ୍ୟାଃ ।
ପ୍ରଣତଭାରବିଟପା ମଧୁଧାରାଃ
ପ୍ରେମହୃଷ୍ଟତନବଃ ସସୃଜୁଃ ସ୍ମ ॥ ୯

ଦର୍ଶନୀୟତିଲକୋ ବନମାଳା-
ଦିବ୍ୟଗନ୍ଧତୁଳସୀମଧୁମତ୍ତୈଃ ।
ଅଳିକୁଳୈରଲଘୁଗୀତମଭୀଷ୍ଟ-
ମାଦ୍ରିୟନ୍ ଯର୍ହି ସନ୍ଧିତବେଣୁଃ ॥ ୧୦

ଆମେ ଯେପରି ଆଉ ହାତ ବି ହଲାଇପାରୁନା, ନଦୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ପ୍ରେମ ହେତୁ କମ୍ପିଉଠନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ତରଙ୍ଗରୂପ ବାହୁକୁ ଦୁଇଗୁଣି ଥର ଉଠାଇ ଶେଷରେ ଅବଶ ହୋଇ ସ୍ଥିର ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ପ୍ରେମାବେଶରେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ।'' ॥ ୬,୭ ॥

(ଅନ୍ୟ ଜଣେ କହିଲା—) ''ଆଗୋ ସହି ! ଦେବତାମାନେ ଯେପରି ଅନନ୍ତ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କ ଶକ୍ତିର ମହିମା ଗାନ କରନ୍ତି, ଆମ ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅନନ୍ତସୁନ୍ଦର ନଟନାଗର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଗାନ କରନ୍ତି । ସେହି ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ବୃନ୍ଦାବନରେ ବିହାର କରନ୍ତି ଏବଂ ବଂଶୀ ବଜାଇ ଗିରିରାଜ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନର ପାଦଦେଶରେ ଚରୁଥିବା ଗାଈମାନଙ୍କୁ ନାମ ଧରି ଡାକନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ବଣର ଗଛଲତାମାନେ ଫୁଲ ଓ ଫଳରେ ଲଦି ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସେସବୁର ଭାରରେ ଗଛଡାଳ ତଳକୁ ନଇଁ ଭୂଇଁରେ ଲାଗିଯାଏ । ତାହା ଦେଖି ମନେହୁଏ, ସତେ ଯେପରି ସେମାନେ ତଳେ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କରୁଛନ୍ତି । ସେହି ଗଛଲତାମାନେ ନିଜ ଭିତରେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହେଲା ପରି ଅନୁଭବ କରି ପ୍ରେମରେ ଫୁଲି ଉଠନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଯାଏ ଓ ସବୁଗଛ ଧାର ଧାର ମହୁ ବର୍ଷା କରନ୍ତି ।'' ॥ ୮,୯ ॥

(ଆଉ ଜଣେ କହିଲା—) ଆଗୋ ମିତ ! ସଂସାରରେ କହ, ସଂସାର ବାହାରେ କହ, ଯେଉଁଠି ଯେତେ ବି ଦେଖିବାଯୋଗ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁ ଅଛି, ସେସବୁ ଭିତରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର, ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମଧୁର, ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ମନମୋହନ । ତାଙ୍କର ଶ୍ୟାମଳ ଲଲାଟରେ କେଶରର ତିଳକଟି ସତରେ ଦେଖିବାଯୋଗ୍ୟ—ଯେତେ ଦେଖିଲେ ବି ମନ ମାନେନା । ଗଳାଠାରୁ ଆଣ୍ଠୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବିଯାଇଥିବା ତାଙ୍କର ଫୁଲମାଳାର ଶୋଭା ଓ ସେଥିରେ ଗୁନ୍ଥା ଯାଇଥିବା ତୁଳସୀର ଦିବ୍ୟ ସୁଗନ୍ଧ କି ମନୋହର ନୁହେଁ, କହିଲୁ ! ପୁଣି ସେସବୁ ଫୁଲର ମହୁ ଖାଇବା ଲୋଭରେ ମାଳା ପାଖେ ପାଖେ ଉଡୁଥିବା ଦଳ ଦଳ ଭ୍ରମରଙ୍କୁ ଦେଖିଛୁ ଟି ? ସେହି ଭ୍ରମରଗୁଞ୍ଜନକୁ ଆଦର କରି, ତାହାରି ସ୍ୱରରେ ସ୍ୱର ମିଶାଇ ଆମର ନଟନାଗର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଯେଉଁ ବଂଶୀ ବଜାଇଦିଅନ୍ତି, ତାହା ଶୁଣିଛୁ ଟି? ସତେ ଲୋ ସଖି ! ସେହି ମୁନିମନମୋହନଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ସରୋବରରେ ରହୁଥିବା ସାରସ ହଂସ ଆଦି ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତକୁ ମଧ୍ୟ ଘେରାଇନିଏ ।

ସରସି ସାରସହଂସବିହଙ୍ଗା-
ଶ୍ଚାରୁଗୀତହୃତଚେତସ ଏତ୍ୟ ।
ହରିମୁପାସତ ତେ ଯତଚିତ୍ତା
ହନ୍ତ ମୀଳିତଦୃଶୋ ଧୃତମୌନାଃ ॥ ୧୧

ସେମାନେ ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଆସି ଆମ ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ନିକଟରେ ବସିପଡ଼ନ୍ତି ଏବଂ ନୀରବରେ ଆଖି ବୁଜି ଚିତ୍ତକୁ ଏକାଗ୍ର କରି ତାଙ୍କର ଆରାଧନା କରନ୍ତି—ଦେଖିଲେ କହିବୁ, ସେମାନେ ବୋଧହୁଏ ପକ୍ଷୀବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିବା ପରମହଂସ ବା ଯୋଗୀ! ସତ କହିଲୁ, ଏସବୁ କେଡ଼େ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ !'' ॥ ୧୦,୧୧ ॥

ସହବଲଃ ସ୍ରଗବତଂସବିଳାସଃ
ସାନୁଷୁ କ୍ଷିତିଭୃତୋ ବ୍ରଜଦେବ୍ୟଃ ।
ହର୍ଷୟନ୍ ଯର୍ହି ବେଣୁରବେଣ
ଜାତହର୍ଷ ଉପରମ୍ଭତି ବିଶ୍ୱମ୍ ॥ ୧୨

(ଆଉ ଜଣେ କହିଲା—) ''ଆଗୋ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀଗଣ ! ଆମ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଯେତେବେଳେ କାନରେ ଫୁଲର କୁଣ୍ଡଳ ଝୁଲାଇ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଗିରିରାଜ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଶିଖରରେ ଚଢ଼ିଯାଆନ୍ତି ଓ ସେଠାରେ ଠିଆ ହୋଇ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ମୁଗ୍ଧ କରି କରି ବଂଶୀ ବଜାଇବାକୁ ଲାଗନ୍ତି—ଆଗୋ ! ବଂଶୀ ବଜାନ୍ତି କଣ ମ, ଜାଣ, ବଂଶୀର ଆନନ୍ଦମୟ ଧ୍ୱନିଦ୍ୱାରା ସକଳ ବିଶ୍ୱକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିପକାନ୍ତି—ସେତେବେଳେ ବଂଶୀର ସ୍ୱର ସହିତ ସ୍ୱର ମିଶାଇ କଳାମେଘମାନେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଗର୍ଜନ କରନ୍ତି । ସେପରି ମୃଦୁମନ୍ଦ ଗର୍ଜନ କଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ମେଘମାନଙ୍କ ମନରେ ଭୟ ରହିଥାଏ ଯେ, ସେମାନେ ଯଦି ଟିକିଏ ଜୋର୍‌ରେ ଗର୍ଜନ କରିଦେବେ, ତେବେ ତାହା ବଂଶୀସ୍ୱନର ବିପରୀତ ହୋଇଯାଇ ବଂଶୀସ୍ୱନକୁ ବେସୁରା କରିଦେବ ଏବଂ ଏହାଫଳରେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ ସେମାନଙ୍କର ଅପରାଧ ହୋଇଯିବ । ଆଲୋ ! ମେଘମାନେ କେବଳ ସେତିକି କରନ୍ତି ନାହିଁ; ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖନ୍ତି ଯେ, ଆମ ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ଘନଶ୍ୟାମ ଝାଳେଇ ଗଲେଣି, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ଭାସି ଆସି ତାଙ୍କୁ ଛାୟା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି—ତାଙ୍କ ଉପରେ ଛତ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଆଗୋ ! ସେମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଉପରେ ନିଜର ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଢାଳିଦିଅନ୍ତି—ଫୁଲ ବରଷା କଲା ପରି ବରଷନ୍ତି ।'' ॥ ୧୨,୧୩ ॥

ମହଦତିକ୍ରମଣଶଙ୍କିତଚେତା
ମନ୍ଦମନ୍ଦମନୁଗର୍ଜତି ମେଘଃ ।
ସୁହୃଦମଭ୍ୟବର୍ଷତ୍ ସୁମନୋଭି-
ଶ୍ଛାୟୟା ଚ ବିଦଧତ୍ ପ୍ରତପତ୍ରମ୍ ॥ ୧୩

(ଅନ୍ୟ ଜଣେ କହିଲା—) ଆଗୋ ସତୀଶିରୋମଣି ଯଶୋଦାରାଣୀ ! ତୁମର ସେହି ସୁନ୍ଦର ପୁଅଟି ଆମ ପିଲାମାନଙ୍କ ସାଥିରେ ଖେଳିବାରେ ଭାରି ଧୁରନ୍ଧର । ଆଗୋ ରାଣୀମାଆ ! ତୁମର ସେହି ଆଦରର ଧନଟି ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରିୟ; ତା ସହିତ ଭାରି ଚତୁର ମଧ୍ୟ । ଦେଖୁନା ! ସେ ଏ ମୁରଲୀ ବଜାଇବାଟା କାହାଠୁ ଶିଖିଲେ, କହିଲ ? ଆପେ ଆପେ ସବୁ ରାଗରାଗିଣୀ ବଜାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ସେ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ନାଲି ଟୁକୁଟୁକୁ ଅଧରରେ ବଇଁଶୀ ରଖି ଋଷଭ, ନିଷାଦ ଆଦି ନାନା ସ୍ୱରରେ ଭଳିକି ଭଳି ତାନ ତୋଳୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ପରା ତାଙ୍କ ବଂଶୀର ପରମମୋହିନୀ ତାନ ଶୁଣି ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଓ ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦି

ବିବିଧଗୋପଚରଣେଷୁ ବିଦଗ୍ଧୋ
ବେଣୁବାଦ୍ୟ ଉରୁଧା ନିଜଶିକ୍ଷାଃ ।
ତବ ସୁତଃ ସତି ଯଦାଧରବିମ୍ବେ
ଦତ୍ତବେଣୁରନୟତ୍ ସ୍ୱରଜାତୀଃ ॥ ୧୪

ସବନଶସ୍ତଦୁପଧାର୍ଯ୍ୟ ସୁରେଶାଃ
ଶକ୍ରଶର୍ବପରମେଷ୍ଠିପୁରୋଗାଃ ।
କବୟ ଆନତକନ୍ଧରଚିତ୍ତାଃ
କଶ୍ମଳଂ ଯଯୁରନିଶ୍ଚିତତତ୍ତ୍ୱାଃ ॥ ୧୫

ନିଜପଦାବ୍ଜଦଳୈର୍ଧ୍ୱଜବଜ୍ର-
ନୀରଜାଙ୍କୁଶବିଚିତ୍ରଲଲାମୈଃ ।
ବ୍ରଜଭୁବଃ ଶମୟନ୍ ଖୁରତୋଦଂ
ବର୍ଷ୍ମଧୁର୍ଯ୍ୟଗତିରାଡ଼ିତବେଣୁଃ ॥ ୧୬

ବ୍ରଜତି ତେନ ବୟଂ ସବିଲାସ-
ବୀକ୍ଷଣାର୍ପିତମନୋଭବବେଗାଃ ।
କୁଜଗତିଂ ଗମିତା ନ ବିଦାମଃ
କଶ୍ମଳେନ କବରଂ ବସନଂ ବା ॥ ୧୭

ମଣିଧରଃ କ୍ୱଚିଦାଗଣୟନ୍ ଗା
ମାଳୟା ଦୟିତଗନ୍ଧତୁଳସ୍ୟାଃ ।
ପ୍ରଣୟିନୋଽନୁଚରସ୍ୟ କଦାଂସେ
ପ୍ରକ୍ଷିପନ୍ ଭୁଜମଗାୟତ ଯତ୍ର ॥ ୧୮

କ୍ୱଣିତବେଣୁରବବଞ୍ଚିତଚିତ୍ତାଃ
କୃଷ୍ଣମନ୍ୱସତ କୃଷ୍ଣଗୃହିଣ୍ୟଃ ।
ଗୁଣଗଣାର୍ଣ୍ଣମନୁଗତ୍ୟ ହରିଣ୍ୟୋ
ଗୋପିକା ଇବ ବିମୁକ୍ତଗୃହାଶାଃ ॥ ୧୯

ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନେ ବି ସେ ଯେ କିଏ, କେଉଁ ତତ୍ତ୍ୱ, ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରୁନାହାନ୍ତି; ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସେମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ନଇଁ ଯାଉଛି ଓ ସେମାନେ ସେହି ବଂଶୀସ୍ୱନରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୧୪,୧୫ ॥

(ଆଉ ଜଣେ ଗୋପୀ କହିଲା—) "ଆଲୋ ମିତ ! ତାଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ଧ୍ୱଜା, ବଜ୍ର, ପଦ୍ମ, ଅଙ୍କୁଶ ଆଦିର ବିଚିତ୍ର ଓ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଚିହ୍ନ ରହିଛି । ବ୍ରଜଭୂମି ଯେତେବେଳେ ଗାଈଗୋରୁଙ୍କ ଖୁରାରେ ଖୋଳି ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ବ୍ରଜଭୂମିର ପୀଡ଼ା ହରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ବଂଶୀ ବଜାଇ ବଜାଇ ତାଙ୍କର ସୁକୁମାର ଚରଣରେ ସେହି ଭୂମି ଉପରେ ଗଜରାଜ ପରି ଝୁଲି ଝୁଲି ପାଦ ପକାଇ ଚାଲି ଆସନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସେହି ବଂଶୀସ୍ୱନ, ସେହି ଗଜଗମନ ଓ ସେହି ବିଳାସଭରା ସୁନ୍ଦର ଚାହାଣି ଆମ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମର ଓ ମିଳନର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଆହୁରି ବଢ଼ାଇଦିଏ । ଆମେ ସେତେବେଳେ ଏତେ ମୁଗ୍ଧ, ଏତେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଉ ଯେ, ଆଉ ହଲଚଲ ହେବାକୁ ବି ଶକ୍ତି ପାଉନା; କାଠ ଭଳି ଜଡ଼ ପାଲଟି ଯାଉ । ଏପଟେ ମଥାର ଜୁଡ଼ା ଫିଟିଗଲାଣି, କି ବନ୍ଧା ହୋଇଛି, ଦେହରୁ ଲୁଗା ଖସି ପଡ଼ିଲାଣି, କି ଅଛି, ଆମର ସେ ବିଷୟରେ ବି ହୋସ୍ ରହେନି ।"॥୧୬,୧୭॥

(ଅନ୍ୟ ଜଣେ କହିଲା—) ଆଲୋ ସଙ୍ଗାତ ! ସେ ଯେଉଁ ମଣିମାଳା ବେକରେ ପକାଇଥାନ୍ତି, ତାହା ତ ତାଙ୍କ ଗଳାକୁ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ମାନେ । ତା'ଛଡ଼ା ତୁଳସୀର ମଧୁର ଗନ୍ଧ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ଲାଗେ । ତେଣୁ ସେ କେବେ ବି ଗଳାରୁ ତୁଳସୀମାଳା କାଢ଼ନ୍ତି ନାହିଁ; ସବୁବେଳେ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି । ସେହି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଯଦି ବେଳେ ବେଳେ ମଣିମାଳା ସାହାଯ୍ୟରେ ଗାଈମାନଙ୍କୁ ଗଣୁ ଗଣୁ କୌଣସି ପ୍ରେମୀ ସଖାର କାନ୍ଧରେ ହାତ ପକାଇଦିଅନ୍ତି ଓ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରି କରି ବଂଶୀ ବଜାଇ ଗୀତ ଗାଇବା ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ବଂଶୀର ସେହି ମଧୁର ମୂର୍ଚ୍ଛନାରେ ମୋହିତ ହୋଇ କୃଷ୍ଣସାର ମୃଗମାନଙ୍କର ପତ୍ନୀ ମୃଗୁଣୀମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ଚିତ୍ତ ଲଗାଇଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଆମେ ଗୋପୀମାନେ ଯେପରି ଆମ ଘରଦ୍ୱାରର ମୋହ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଗୁଣସାଗର ନଟନାଗର ନନ୍ଦନନ୍ଦନଙ୍କୁ ଘେରି ରହୁ, ସେମାନେ ବି ସେହିପରି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଇଁ ଆସନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କୁ ଏକଲୟରେ ଚାହିଁରହନ୍ତି; ଆଉ ଘରକୁ ଫେରିବାର ନାଆଁ ବି ଧରନ୍ତି ନାହିଁ ।" ॥ ୧୮,୧୯ ॥

କୁନ୍ଦଦାମକୃତକୌତୁକବେଷୋ
ଗୋପଗୋଧନବୃତୋ ଯମୁନାୟାମ୍ ।
ନନ୍ଦସୂନୁରନଘେ ତବ ବତ୍ସୋ
ନର୍ମଦଃ ପ୍ରଣୟିନାଂ ବିଜହାର ॥ ୨୦

ମନ୍ଦବାୟୁରୁପବାତ୍ୟନୁକୂଳଂ
ମାନୟନ୍ ମଲୟଜସ୍ପର୍ଶେନ ।
ବନ୍ଦିନସ୍ତମୁପଦେବଗଣା ଯେ
ବାଦ୍ୟଗୀତବଳିଭିଃ ପରିବବ୍ରୁଃ ॥ ୨୧

(ଆଉ କେହି କହିଲା—) "ଆଗୋ ନନ୍ଦରାଣୀ ଯଶୋଦା ! ତୁମେ ସତରେ ବଡ଼ ପୁଣ୍ୟବତୀ । ସେଇଥିପାଇଁ ତ ତୁମକୁ ଏପରି ପୁତ୍ର ମିଳିଛନ୍ତି । ତୁମର ସେହି ଆଦରର ଧନଟି ସତରେ ଭାରି ସ୍ନେହଶୀଳ; ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଭାରି କୋମଳ । ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସଖାମାନଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ହାସ-ପରିହାସ କରି ଖୁସୀ କରାନ୍ତି । ସେ ଯେତେବେଳେ କୁନ୍ଦମାଳ ପିନ୍ଧି ନିଜକୁ ବିଚିତ୍ର ବେଶରେ ସଜାଇ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଗୋପାଳବାଳକ ଓ ଗାଈମାନଙ୍କ ସହିତ ଯମୁନାତଟକୁ ଯାଇ ଖେଳିବାକୁ ଲାଗନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ମଳୟଚନ୍ଦନ ସମାନ ଶୀତଳ ଓ ସୁଗନ୍ଧିତ ଅନୁକୂଳ ବାୟୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ବହିଆସି ତୁମ ଆଦରର ଧନଙ୍କର ସେବା କରେ; ପୁଣି ଗନ୍ଧର୍ବ ଆଦି ଉପଦେବତାମାନେ ଯଶଗାନକାରୀଙ୍କ ପରି ଗାଇ-ବଜାଇ ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଉପହାର ଦେଇ, ଘେରିପଟୁ ଘେରିଯାଇ ତାଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି ।" ॥ ୨୦,୨୧ ॥

ବତ୍ସଲୋ ବ୍ରଜଗବାଂ ଯଦଗଧ୍ରୋ
ବନ୍ଦ୍ୟମାନଚରଣଃ ପଥି ବୃଦ୍ଧୈଃ ।
କୃଷ୍ଣଗୋଧନମୁପୋହ୍ୟ ଦିନାନ୍ତେ
ଗୀତବେଣୁରନୁଗେଡ଼ିତକୀର୍ତ୍ତିଃ ॥ ୨୨

ଉତ୍ସବଂ ଶ୍ରମରୁଚ୍ୟପି ଦୃଶୀନା-
ମୁନ୍ନୟନ୍ ଖୁରରଜଶ୍ଛୁରିତସ୍ରକ୍ ।
ଦିତ୍ସୟୈତି ସୁହୃଦାଶିଷ ଏଷ
ଦେବକୀଜଠରଭୂରୁଡୁରାଜଃ ॥ ୨୩

(ଅନ୍ୟ ଜଣେ କହିଲା—) "ଆଗୋ ସଖୀ ! ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ବ୍ରଜର ଗାଈମାନଙ୍କୁ ଭାରି ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତ ସେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ଏବେ ତ ସଞ୍ଜ ହୋଇଗଲାଣି; ବୋଧ ହୁଏ ସେ ଗାଈଗୋଠ ଧରି ବନରୁ ଫେରୁଥିବେ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଏତେ ଡେରି କଲେଣି କାହିଁକି, କେଜାଣି ! ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ? ଆଗୋ ! ବାଟରେ ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ବୟୋବୃଦ୍ଧମାନେ ଓ ଶିବ ଆଦି ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧମାନେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଚରଣ ବନ୍ଦନା କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ବୋଧ ହୁଏ ଡେରି ହୋଇଯାଇଥିବ । ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଗାଈଗୋଠ ପଛେ ପଛେ ବଂଶୀ ବଜାଇ ବଜାଇ ଆସୁଥିବେ । ଆମ ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଗାଇ ଗାଇ ଆସୁଥିବେ । ଆଗୋ ! ଦେଖ, ଦେଖ; ହେଇଟି ଆସିଗଲେଣି । ତାଙ୍କ ବନମାଳା ଉପରେ ଗୋଧୂଳି ଜମିଯାଇଛି । ଦିନସାରା ବଣରେ ବୁଲି ବୁଲି ହାଲିଆ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ତଥାପି, ତାଙ୍କର ଏ ଯେଉଁ ଶୋଭା, ଏହା ଆମ ଆଖିକୁ କେତେ ସୁଖ, କେତେ ଆନନ୍ଦ ନ ଦେଉଛି ସତେ ! ଦେଖ ଗୋ ! ଯଶୋଦାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦେଉଥିବା ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରମା ଆମ ପରି ପ୍ରେମୀମାନଙ୍କ ଭଲ ପାଇଁ, ଆମର ଆଶା-ଅଭିଳାଷକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପାଇଁ ଆମ ପାଖକୁ କିପରି ଚ୍ଲିଆସୁଛନ୍ତି, ଦେଖ !" ॥ ୨୨,୨୩ ॥

ମଦବିଘୂର୍ଣ୍ଣିତଲୋଚନ ଈଷତ୍-
ମାନଦଃ ସ୍ୱସୁହୃଦାଂ ବନମାଳୀ ।
ବଦରପାଣ୍ଡୁବଦନୋ ମୃଦୁଗଣ୍ଡଂ
ମଣ୍ଡୟନ୍ କନକକୁଣ୍ଡଳଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟା ॥ ୨୪

(ଅନ୍ୟ ଜଣେ କହିଲା—) "ସଖି ! ତାଙ୍କର ଶୋଭା କିପରି ହୋଇଛି, ଦେଖୁଛଟି ? ଈଷତ୍ ଲାଲିମାଯୁକ୍ତ ମତୁଆଲା ଆଖି ଦୁଇଟି କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ନ ଦିଶୁଛି ! ଗଳାରେ ଲମ୍ବିଛି ବନମାଳା । କାନରେ ଝୁଲୁଥିବା ସୁବର୍ଣ୍ଣ କୁଣ୍ଡଳର କାନ୍ତିରେ ତାଙ୍କର କୋମଳ ପାଣ୍ଡୁର ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ

ଯଦୁପତିର୍ଦ୍ୱିରଦରାଜବିହାରୋ
ଯାମିନୀପତିରିବୈଷ ଦିନାନ୍ତେ ।
ମୁଦିତବକ୍ତ୍ର ଉପଯାତି ଦୁରନ୍ତଂ
ମୋଚୟନ୍ ବ୍ରଜଗବାଂ ଦିନତାପମ୍ ॥ ୨୫

ଦରପାଚିଲା ବରକୋଳିର କାନ୍ତି ପରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶୁଛି । ପୁଣି ତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗେ—ବିଶେଷ କରି ତାଙ୍କର ପଦ୍ମମୁଖରେ ପ୍ରସନ୍ନତା ଫୁଟି ଉଠୁଛି । ଆହା ! ସେ ତାଙ୍କର ସଖୀମାନଙ୍କୁ କେତେ ଭଲ ପାଉନାହାନ୍ତି ସତେ ! ଆଉ ଦେଖ, ଦେଖ ସଖି ! ସଞ୍ଜ ହେଉ ହେଉ, ବ୍ରଜବିଭୂଷଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କିପରି ଗଜରାଜ ପରି ହଲି ହଲି ଆମରି ଆଡ଼କୁ ଗ୍ଲଲିଆସୁଛନ୍ତି, ଦେଖ । ବ୍ରଜର ଗାଈମାନଙ୍କର ତଥା ଆମମାନଙ୍କର ଦିନଯାକର ଅସହ୍ୟ ବିରହତାପକୁ ହରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆମର ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର କିପରି ଉଦିତଚନ୍ଦ୍ର ପରି ଆମ ପାଖକୁ ଗ୍ଲଲି ଆସୁଛନ୍ତି, ଦେଖ ।" ॥ ୨୪,୨୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟୋ ରାଜନ୍ କୃଷ୍ଣଲୀଲା ନୁ ଗାୟତୀଃ ।
ରେମିରେଽହଃସୁ ତଚ୍ଚିତ୍ତାସ୍ତନ୍ମନସ୍କା ମହୋଦୟାଃ ॥ ୨୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସୌଭାଗିନୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମନ ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଲାଗି ରହୁଥିଲା । ସେମାନେ କୃଷ୍ଣମୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଦିନରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗାଈ ଚରାଇବା ନିମନ୍ତେ ବନକୁ ଗ୍ଲଲିଗଲେ, ସେମାନେ ତାଙ୍କରି ଚିନ୍ତନ କରି କରି ଏବଂ ସଖୀମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କରି ଲୀଳା ଗାଇ ଗାଇ ସେଥିରେ ମଜ୍ଜି ଯାଉଥିଲେ । ଏପରିଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ଦିନ ବିତିଯାଉଥିଲା ॥ ୨୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ବୃନ୍ଦାବନକ୍ରୀଡ଼ାୟାଂ ଗୋପିକାଯୁଗଳଗୀତଂ ନାମ ପଞ୍ଚତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୫ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଷଟ୍‌ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅରିଷ୍ଟାସୁର (ଷଣ୍ଢାସୁର) ଉଦ୍ଧାର ଓ ବ୍ରଜ ଯିବା ପାଇଁ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ କଂସର ପ୍ରେରଣା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ ତର୍ହ୍ୟାଗତୋ ଗୋଷ୍ଠମରିଷ୍ଟୋ ବୃଷଭାସୁରଃ ।
ମହୀଂ ମହାକକୁତ୍‌କାୟଃ କମ୍ପୟନ୍ ଖୁରବିକ୍ଷତାମ୍ ॥ ୧

ରମ୍ଭମାଣଃ ଖରତରଂ ପଦା ଚ ବିଲିଖନ୍ ମହୀମ୍ ।
ଉଦ୍ୟମ୍ୟ ପୁଚ୍ଛଂ ବପ୍ରାଣି ବିଷାଣାଗ୍ରେଣ ଚ୍ଚୋଦ୍ଧରନ୍ ॥ ୨

କିଞ୍ଚିତ୍ କିଞ୍ଚିଚ୍ଛକୃନ୍ମୁଞ୍ଚନ୍ ମୂତ୍ରୟନ୍ ସ୍ତବ୍ଧଲୋଚନଃ ।
ଯସ୍ୟ ନିର୍ହ୍ରାଦିତେନାଙ୍ଗ ନିଷ୍ଠୁରେଣ ଗବାଂ ନୃଣାମ୍ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରଜରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ଆନନ୍ଦ-ଉତ୍ସବର ପରିବେଶ ଜମୁଛି, ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ଅରିଷ୍ଟାସୁର ନାମକ ଏକ ଦୈତ୍ୟ ଷଣ୍ଢରୂପ ଧରି ବ୍ରଜରେ ପଶିଗଲା । ବିରାଟକାୟ ଷଣ୍ଢ ହୋଇଥାଏ । ତା ପିଠିରେ ଥାଏ ମସ୍ତବଡ଼ ଚୂଳ (ହାକୁଡ଼) । ତାର ଖୁରା ଆଘାତରେ ପୃଥିବୀ ଥରି ଯାଉଥାଏ ॥ ୧ ॥ ଷଣ୍ଢଟା ବଡ଼ ଜୋର୍‌ରେ ଗର୍ଜୁଥାଏ ଓ ଖୁରାରେ ଧୂଳି ଉଡ଼ାଉଥାଏ । ଲାଞ୍ଜ ଠିଆ କରିଦେଇ ତାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଶିଙ୍ଗରେ ପାଚିରୀକାନ୍ଥ କଣ, ବିଲବାଡ଼ର ହିଡ଼ କଣ, ସବୁ ଖୋଳି ପକାଉଥାଏ ॥ ୨ ॥ ବାରମ୍ବାର ଟିକିଏ ଟିକିଏ ମୂତି ପକାଉଥାଏ ଏବଂ ଆଖି ତରାଟି ଏଣେତେଣେ ଧାଉଁଥାଏ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତାର ହାଙ୍କ ଉପରେ ହାଙ୍କ ଶୁଣି ସ୍ତ୍ରୀ-ପିଲାମାନେ ଭୟରେ ଥରିଲେ । ତିନିଗ୍ଲରି ମାସ ଗର୍ଭ ହୋଇଥିବା ଗାଈଙ୍କର ଓ

ପତନ୍ତ୍ୟକାଲତୋ ଗର୍ଭାଃ ସ୍ରବନ୍ତି ସ୍ମ ଭୟେନ ବୈ ।
ନିର୍ବିଶନ୍ତି ଘନା ଯସ୍ୟ କକୁଦ୍ୟଚଳଶଙ୍କୟା ॥ ୪

ତଂ ତୀକ୍ଷ୍ଣଶୃଙ୍ଗମୁଦ୍‌ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଗୋପ୍ୟୋ ଗୋପାଶ୍ଚ ତତ୍ରସୁଃ ।
ପଶବୋ ଦୁଦ୍ରୁବୁର୍ଭୀତା ରାଜନ୍ ସଂତ୍ୟଜ୍ୟ ଗୋକୁଳମ୍ ॥ ୫

କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣେତି ତେ ସର୍ବେ ଗୋବିନ୍ଦଂ ଶରଣଂ ଯଯୁଃ ।
ଭଗବାନପି ତଦ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଗୋକୁଳଂ ଭୟବିଦ୍ରୁତମ୍ ॥ ୬

ମା ଭୈଷ୍ଟେତି ଗିରାଽଽଶ୍ୱାସ୍ୟ ବୃଷାସୁରମୁପାହ୍ୱୟତ୍ ।
ଗୋପାଳୈଃ ପଶୁଭିର୍ମନ୍ଦ ତ୍ରାସିତୈଃ କିମସତ୍ତମ ॥ ୭

ବଳଦର୍ପହାହଂ ଦୁଷ୍ଟାନାଂ ତ୍ୱଦ୍‌ବିଧାନାଂ ଦୁରାତ୍ମନାମ୍ ।
ଇତ୍ୟାସ୍ଫୋଟ୍ୟାଚ୍ୟୁତୋଽରିଷ୍ଟଂ ତଳଶବ୍ଦେନ କୋପୟନ୍ ॥ ୮

ସଖ୍ୟୁରଂସେ ଭୁଜାଭୋଗଂ ପ୍ରସାର୍ଯ୍ୟାବସ୍ଥିତୋ ହରିଃ ।
ସୋଽପ୍ୟେବଂ କୋପିତୋଽରିଷ୍ଟଃ ଖୁରେଣାବନିମୁଲ୍ଲିଖନ୍ ।
ଉଦ୍ୟତ୍‌ପୁଚ୍ଛଭ୍ରମନ୍‌ମେଘଃ କ୍ରୁଦ୍ଧଃ କୃଷ୍ଣମୁପାଦ୍ରବତ୍ ॥ ୯

ଅଗ୍ରନ୍ୟସ୍ତବିଷାଣାଗ୍ରଃ ସ୍ତବ୍ଧାସୃଗ୍‌ଲୋଚନୋଽଚ୍ୟୁତମ୍ ।
କଟାକ୍ଷିପ୍ୟାଦ୍ରବତ୍ତୂର୍ଣ୍ଣମିନ୍ଦ୍ରମୁକ୍ତୋଽଶନିର୍ଯଥା ॥ ୧୦

ଗୃହୀତ୍ୱା ଶୃଙ୍ଗୟୋସ୍ତଂ ବା ଅଷ୍ଟାଦଶ ପଦାନି ସଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟପୋବାହ ଭଗବାନ୍ ଗଜଃ ପ୍ରତିଗଜଂ ଯଥା ॥ ୧୧

ସୋଽପବିଦ୍ଧୋ ଭଗବତା ପୁନରୁତ୍ଥାୟ ସତ୍ୱରଃ ।
ଆପତତ୍ ସ୍ୱିନ୍ନସର୍ବାଙ୍ଗୋ ନିଃଶ୍ୱସନ୍ କ୍ରୋଧମୂର୍ଚ୍ଛିତଃ ॥ ୧୨

ନାରୀଙ୍କର ଗର୍ଭସ୍ରାବ ହୋଇଗଲା ଓ ପାଞ୍ଚଛଅ ମାସ ଗର୍ଭିଣୀ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଗର୍ଭପାତ ହୋଇଗଲା । ଅନ୍ୟ କଥା ଛାଡ଼, ତାର ସେହି ବିରାଟ ଚୂଳଟାକୁ ଗୋଟାଏ ପର୍ବତ ମନେକରି, ମେଘମାନେ ଆସି ତା'ଉପରେ ଲାଗି ଯାଉଥିଲେ ॥ ୩,୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଆଁ ଶିଙ୍ଗ ଥିବା ଷଣ୍ଢଟାକୁ ଦେଖି ଗୋପୀ ଗୋପାଳ ସମସ୍ତେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ । ଗାଈ, ବଳଦ ଆଦି ଗୃହପାଳିତ ପଶୁମାନେ ତ ଏତେ ଡରିଗଲେ ଯେ, ରହୁଥିବା ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଦୂରକୁ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଗଲେ ॥ ୫ ॥ ଏଭଳି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି, ସବୁ ବ୍ରଜବାସୀ 'କୃଷ୍ଣ ! କୃଷ୍ଣ ! ଆମକୁ ଏ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା କର, ରକ୍ଷା କର !' ଡାକ ଛାଡ଼ି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରଣ ନେବାକୁ ଧାଇଁଲେ । ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ, ସମଗ୍ର ଗୋକୁଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟାତୁର ହୋଇଗଲାଣି ॥ ୬ ॥ ତେଣୁ ସେ 'ଡରନି, ଡରନି !' କହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସାହସ ଦେବା ପରେ ସେହି ଷଣ୍ଢାସୁରକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇ କହିଲେ, "ରେ ମୂର୍ଖ ! ରେ ମହାଦୁଷ୍ଟ ! ତୁ ଏ ଗାଈଗୋରୁ ଓ ଗଉଡ଼ଙ୍କୁ ବୃଥାରେ କାହିଁକି ଡରାଉଛୁ ? ଏଥିରୁ ତତେ କଣ ମିଳିବ ? ॥ ୭ ॥ ଆରେ ! ମତେ ଦେଖ । ତୋ'ପରି ଦୁଷ୍ଟର ଗର୍ବ ଖର୍ବ କରିଦେବାକୁ ମୁଁ ଏଠି ଠିଆ ହୋଇଛି ।" ଏପରି ଆହ୍ୱାନ ଦେଇ, ବାହୁସ୍ଫୋଟ ମାରି, ଷଣ୍ଢକୁ କ୍ରୋଧିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ଜଣେ ସଖା କାନ୍ଧରେ ହାତ ପକାଇ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏପରି ଲଢ଼େଇଡାକରା ଶୁଣି ସେହି ଷଣ୍ଢ କ୍ରୋଧରେ ଲାଲ୍ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଖୁରାରେ ଭୂଇଁ ତାଡ଼ି ଭୀଷଣ ବେଗରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲା । ସେ ମାଡ଼ି ଆସିଲାବେଳେ ତାର ଲାଞ୍ଜଟା ଏପରି ଟେକିଦେଲା ଯେ, ସେହି ଲାଞ୍ଜରେ ବାଜି ଆକାଶର ମେଘଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇଗଲେ ॥ ୮,୯ ॥ ଦୁଇ ଶିଙ୍ଗକୁ ଆଗକୁ ଦେଖାଇ, ଲାଲ ଲାଲ ଆଖି ତରାଟି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବଙ୍କେଇ ବଙ୍କେଇ ଚାହିଁ ସେ ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ମାଡ଼ି ଆସିଲା ଯେ, ତାହା ଦେଖି ମନେହେଲା, ଇନ୍ଦ୍ର ବଜ୍ର ପେଷଣ କରିଛନ୍ତି କି ! ॥ ୧୦ ॥ ସେ ଆସୁ ଆସୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାର ଦୁଇ ଶିଙ୍ଗକୁ ଚଟ୍ କରି ଧରି ପକାଇଲେ ଏବଂ ହାତୀଲଢ଼େଇ ବେଳେ ଏକ ହାତୀ ଆର ହାତୀକୁ ପଛକୁ ଠେଲିଦେଲା ପରି ସେ ସେହି ଷଣ୍ଢାସୁରକୁ ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ପଛକୁ ଠେଲିଦେଲେ ଯେ, ଅସୁରଟା ଅଠର ହାତ ଦୂରରେ ଯାଇ କଚ୍ଚଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ॥ ୧୧ ॥ ଏତେ ବଡ଼ ଠେଲା ଖାଇ ମଧ୍ୟ ସେହି ଷଣ୍ଢ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉଠିପଡ଼ିଲା ଓ କ୍ରୋଧରେ ହତଜ୍ଞାନ ହୋଇ, ଫଁ ଫଁ ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ପୁଣି ଥରେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲା । ସେତେବେଳକୁ ତା'ର ସାରା ଦେହଟା ଝାଳରେ ବୁଡ଼ିଯାଇଥାଏ ॥ ୧୨ ॥

ତମାପତନ୍ତଂ ସ ନିଗୃହ୍ୟ ଶୃଙ୍ଗୟୋଃ
ପଦା ସମାକ୍ରମ୍ୟ ନିପାତ୍ୟ ଭୂତଲେ ।
ନିଷ୍ପୀଡୟାମାସ ଯଥାଽଽର୍ଦ୍ରମମ୍ବରଂ
କୃତ୍ୱା ବିଷାଣେନ ଜଘାନ ସୋଽପତତ୍ ॥ ୧୩

ଅସୃଗ୍ ବମନ୍ ମୂତ୍ରଶକୃତ୍ ସମୁତ୍ସୃଜନ୍
କ୍ଷିପଂଶ୍ଚ ପାଦାନନବସ୍ଥିତେକ୍ଷଣଃ ।
ଜଗାମ କୃଚ୍ଛ୍ରଂ ନିର୍ଋତେରଥ କ୍ଷୟଂ
ପୁଷ୍ପୈଃ କିରନ୍ତୋ ହରିମୀଡିରେ ସୁରାଃ ॥ ୧୪

ଏବଂ କକୁଦ୍ମିନଂ ହତ୍ୱା ସ୍ତୂୟମାନଃ ସ୍ୱଜାତିଭିଃ ।
ବିବେଶ ଗୋଷ୍ଠଂ ସବଲୋ ଗୋପୀନାଂ ନୟନୋତ୍ସବଃ ॥ ୧୫

ଅରିଷ୍ଟେ ନିହତେ ଦୈତ୍ୟେ କୃଷ୍ଣେନାଦ୍ଭୁତକର୍ମଣା ।
କଂସାୟାଥାହ ଭଗବାନ୍ ନାରଦୋ ଦେବଦର୍ଶନଃ ॥ ୧୬

ଯଶୋଦାୟାଃ ସୁତାଂ କନ୍ୟାଂ ଦେବକ୍ୟାଃ କୃଷ୍ଣମେବ ଚ ।
ରାମଂ ଚ ରୋହିଣୀପୁତ୍ରଂ ବସୁଦେବେନ ବିଭ୍ୟତା ॥ ୧୭

ନ୍ୟସ୍ତୌ ସ୍ୱମିତ୍ରେ ନନ୍ଦେ ବୈ ଯାଭ୍ୟାଂ ତେ ପୁରୁଷା ହତାଃ ।
ନିଶମ୍ୟ ତଦ୍ ଭୋଜପତିଃ କୋପାତ୍ ପ୍ରଚଲିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୧୮

ନିଶାତମସିମାଦତ୍ତ ବସୁଦେବଜିଘାଂସୟା ।
ନିବାରିତୋ ନାରଦେନ ତତ୍ସୁତୌ ମୃତ୍ୟୁମାତ୍ମନଃ ॥ ୧୯

ଦୁଷ୍ଟଟା ପୁଣି ଥରେ ମାରିବାକୁ ଆସିଲାଣି ଦେଖି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୁଣି ଥରେ ତା ଶିଙ୍ଗ ଦୁଇଟା ଧରି ପକାଇଲେ ଏବଂ ତାକୁ ଲାତ ମାରି, ଭୂଇଁରେ ଗଡ଼ାଇଦେଇ ତା ପେଟ ଉପରେ ଚଢ଼ିଗଲେ । ସେ ତା ପେଟଟାକୁ ଏପରି ଦଳିଦେଲେ ଯେ, ଓଦାସରସର ଲୁଗାକୁ ଚିପୁଡ଼ିଦେଲେ ସେଥିରୁ ଯେପରି ପାଣି ବାହାରି ପଡ଼େ, ଷଣ୍ଢ ମୁହଁବାଟେ ସେହିପରି ରକ୍ତ ଓ ମଳଦ୍ୱାରବାଟେ ପତଳା ଗୋବର ବାହାରି ପଡ଼ିଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାର ଶିଙ୍ଗ ଦୁଇଟା ଉପାଡ଼ି ପକାଇ ସେଥିରେ ତାକୁ ନିର୍ଘାତିଆ ଭାବରେ ପିଟିଲେ । ଷଣ୍ଢ ଆଉ ଉଠିବ କଣ, ସେଇଠି ପଡ଼ିରହିଲା ॥ ୧୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଦୈତ୍ୟ ରକ୍ତ ବାନ୍ତି କରି, ମଳମୂତ୍ର ତ୍ୟାଗ କରି ଛାଟିପିଟି ହେଲା । ତାର ଆଖିଡୋଳା ଓଲଟି ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ଭୀଷଣ କଷ୍ଟରେ ଛଟପଟ ହୋଇ ତାର ପ୍ରାଣ ବାହାରିଗଲା । ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଥିବା ଦେବତାମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରି ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଗାନ କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଭଗବାନ ଏହିରୂପେ ବୃଷଭରୂପଧାରୀ ଅରିଷ୍ଟାସୁରକୁ ମାରିଦେବାରୁ ଗୋପାଳମାନେ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଳରାମଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଗୋ-ଗୋଷ୍ଠରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ନୟନ ଆନନ୍ଦରେ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇଉଠିଲା ॥୧୫॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ବଡ଼ ଅଦ୍‌ଭୁତ । ପ୍ରଭୁ ଏପଟେ ଅରିଷ୍ଟାସୁରକୁ ମାରିଦେଲାବେଳକୁ, ସେପଟେ ଦୂରଦ୍ରଷ୍ଟା ନାରଦ, ଯେ କି ଲୋକଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ଭଗବତ୍ ଦର୍ଶନ କରାଇବା କାମରେ ସର୍ବଦା ତତ୍ପର ରହନ୍ତି, ସେ ଯାଇ କଂସ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେ ତାକୁ କହିଲେ— ॥ ୧୬ ॥ "ଆହେ କଂସ ! ଯେଉଁ କନ୍ୟା ତୁମ ହାତରୁ ଖସି ଆକାଶକୁ ଚାଲିଗଲା, ସେ ଥିଲା ଯଶୋଦାଙ୍କ କନ୍ୟା ଏବଂ ବ୍ରଜରେ ଯେଉଁ କୃଷ୍ଣ ଅଛନ୍ତି, ସେ ହିଁ ଦେବକୀର ପୁତ୍ର । ସେଠାରେ ଯେଉଁ ବଳରାମ ଅଛନ୍ତି, ସେ ରୋହିଣୀଙ୍କ ପୁତ୍ର । ତୁମ ଭୟରେ ବସୁଦେବ ସେହି ଦୁଇପୁଅଙ୍କୁ ନେଇ ତାଙ୍କ ମିତ୍ର ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ସେହିମାନେ ହିଁ ତୁମର ଅନୁଚର ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବଧ କରୁଛନ୍ତି ।" ଏ କଥା ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ଭୋଜରାଜ କଂସର ସବୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ କ୍ରୋଧରେ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହୋଇଉଠିଲେ ॥ ୧୭,୧୮ ॥ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ତରବାରି ଧରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲା; କିନ୍ତୁ ନାରଦ ତାକୁ ଅଟକାଇ ଦେଲେ । ତଥାପି କଂସ ଯେତେବେଳେ ବୁଝିପାରିଲା

ଜ୍ଞାତ୍ୱା ଲୋହମୟୈଃ ପାଶୈର୍ବବନ୍ଧ ସହ ଭାର୍ଯ୍ୟୟା ।
ପ୍ରତିଯାତେ ତୁ ଦେବର୍ଷୌ କଂସ ଆଭାଷ୍ୟ କେଶିନମ୍ ॥ ୨୦

ପ୍ରେଷୟାମାସ ହନ୍ୟେତାଂ ଭବତା ରାମକେଶବୌ ।
ତତୋ ମୁଷ୍ଟିକଚାଣୂରଶଳତୋଶଳକାଦିକାନ୍ ॥ ୨୧

ଅମାତ୍ୟାନ୍ ହସ୍ତିପାଂଶ୍ଚୈବ ସମାହୂୟାହ ଭୋଜରାଟ୍ ।
ଭୋ ଭୋ ନିଶମ୍ୟତାମେତଦ୍ ବୀରଚାଣୂରମୁଷ୍ଟିକୌ ॥ ୨୨

ନନ୍ଦବ୍ରଜେ କିଲାସାତେ ସୁତାବାନକଦୁନ୍ଦୁଭେଃ ।
ରାମକୃଷ୍ଣୌ ତତୋ ମହ୍ୟଂ ମୃତ୍ୟୁଃ କିଲ ନିଦର୍ଶିତଃ ॥ ୨୩

ଭବଦ୍ଭ୍ୟାମିହ ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତୌ ହନ୍ୟେତାଂ ମଲ୍ଲଲୀଲୟା ।
ମଞ୍ଚାଃ କ୍ରିୟନ୍ତାଂ ବିବିଧା ମଲ୍ଲରଙ୍ଗପରିଶ୍ରିତାଃ ।
ପୌରା ଜାନପଦାଃ ସର୍ବେ ପଶ୍ୟନ୍ତୁ ସ୍ୱୈରସଂଯୁଗମ୍ ॥ ୨୪

ମହାମାତ୍ର ତ୍ୱୟା ଭଦ୍ର ରଙ୍ଗଦ୍ୱାର୍ଯ୍ୟୁପନୀୟତାମ୍ ।
ଦ୍ୱିପଃ କୁବଳୟାପୀଡୋ ଜହି ତେନ ମମାହିତୌ ॥ ୨୫

ଆରଭ୍ୟତାଂ ଧନୁର୍ଯାଗଶ୍ଚତୁର୍ଦଶ୍ୟାଂ ଯଥାବିଧି ।
ବିଶସନ୍ତୁ ପଶୂନ୍ ମେଧ୍ୟାନ୍ ଭୂତରାଜାୟ ମୀଢୁଷେ ॥ ୨୬

ଇତ୍ୟାଜ୍ଞାପ୍ୟାର୍ଥତନ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ଆହୂୟ ଯଦୁପୁଙ୍ଗବମ୍ ।
ଗୃହୀତ୍ୱା ପାଣିନା ପାଣିଂ ତତୋଽକ୍ରୂରମୁବାଚ ହ ॥ ୨୭

ଭୋ ଭୋ ଦାନପତେ ମହ୍ୟଂ କ୍ରିୟତାଂ ମୈତ୍ରମାଦୃତଃ ।
ନାନ୍ୟସ୍ତ୍ୱତ୍ତୋ ହିତତମୋ ବିଦ୍ୟତେ ଭୋଜବୃଷ୍ଣିଷୁ ॥ ୨୮

ଯେ, ବସୁଦେବଙ୍କ ପୁଅମାନେ ହିଁ ତା' ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ, ସେତେବେଳେ ସେ ଦେବକୀ ଓ ବସୁଦେବଙ୍କ ହାତରେ ଲୁହାର କଡ଼ି ଓ ଗୋଡ଼ରେ ବେଡ଼ି ପକାଇ ବନ୍ଦୀଶାଳା ଭିତରେ ଠୁଙ୍କିଦେଲା। ନାରଦ ଚାଲିଯିବା ପରେ କଂସ କେଶୀ ନାମକ ଜଣେ ଦୈତ୍ୟକୁ ଡକାଇ କହିଲା, ''ତୁ ବ୍ରଜକୁ ଯାଇ ବଳରାମ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମାରିଦେ।'' ଆଦେଶ ପାଇ କେଶୀ ଚାଲିଗଲା। ତା'ପରେ ମୁଷ୍ଟିକ, ଚାଣୂର, ଶଳ, ତୋଶଳ ଆଦି ମଲ୍ଲବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଓ ହାତୀମାହୁନ୍ତକୁ ଡକାଇ କଂସ କହିଲା, ''ବୀରବର ଚାଣୂର ଓ ମୁଷ୍ଟିକ! ତୁମେ ଟିକିଏ ମନ ଦେଇ ମୋ କଥା ଶୁଣ ॥ ୧୯-୨୨ ॥ ବସୁଦେବଙ୍କର ଦୁଇ ପୁଅ ବଳରାମ ଓ କୃଷ୍ଣ ବ୍ରଜରେ ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରେ ରହୁଛନ୍ତି। କୁହାଯାଉଛି ଯେ, ମୋର ମୃତ୍ୟୁ କାଳେ ସେହିମାନଙ୍କ ହାତରେ ହେବ ॥ ୨୩ ॥ ତେଣୁ ସେହି ଦୁଇଭାଇ ଏଠାକୁ ଆସିଲେ, ତୁମେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ (କୁସ୍ତି) କରିବା ବାହାନାରେ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ମାରିଦେବ। ଏହି ଯୋଜନା ଅନୁସାରେ ମଝିରେ କୁସ୍ତି କରିବା ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ରଖି ତା'ଚାରିପାଖେ ଦର୍ଶକମାନେ ବସିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ମଞ୍ଚ ତିଆରି କରାଅ। ନଗରବାସୀମାନେ ଓ ଦେଶର ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରୁ ଆସିଥିବା ଲୋକେ ମଞ୍ଚରେ ବସି ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ ଦେଖନ୍ତୁ ॥ ୨୪ ॥ ଆରେ ମାହୁନ୍ତ! ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁ ବଡ଼ ଚତୁର। ମୋ କଥା ଶୁଣ। ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧସ୍ଥାନ ଓ ମଞ୍ଚର ବାହାରେ ଫାଟକ ପାଖରେ ତୁ ଆମ କୁବଳୟାପୀଡ଼ ହାତୀକୁ ଠିଆ କରାଇବୁ। ମୋର ଶତ୍ରୁମାନେ ଭିତରକୁ ଆସିଲେ, ତୁ ହାତୀଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେବୁ ॥ ୨୫ ॥ ଆସନ୍ତା ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ଦିନ ଆମ ଏଠାରେ ବିଧିପୂର୍ବକ ଗୋଟିଏ ଧନୁର୍ଯଜ୍ଞ ଆୟୋଜନ କରାଯାଉ। ଯଜ୍ଞରେ ସଫଳତା ପାଇବାପାଇଁ ବରଦାତା ଭୂତନାଥ ଭୈରବଙ୍କୁ ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ ବଳିଯୋଗ୍ୟ ପବିତ୍ର ପଶୁ ବଳି ଦିଆଯାଉ।'' ॥ ୨୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ! କଂସ ତ କେବଳ ସ୍ୱାର୍ଥସାଧନର ଉପାୟ ଜାଣିଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ମନ୍ତ୍ରୀ, ମଲ୍ଲ ଓ ମାହୁନ୍ତଙ୍କୁ ଏପରି ଆଜ୍ଞା ଦେଇ ଯଦୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଡକାଇଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ହାତ ଧରି, ତାଙ୍କୁ ଅତି ଆପଣାର କରି କହିଲା, ॥ ୨୭ ॥ ''ଆହେ ଅକ୍ରୂର! ଆପଣ ତ ବଡ଼ ଉଦାର ଓ ଦାନୀ; ପୁଣି ଆପଣ ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୋର ଆଦରଣୀୟ। ଆଜି ମୋ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମିତ୍ରୋଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତୁ। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଏପରି ଅନୁରୋଧ କରିବାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ଭୋଜବଂଶୀ ଓ ବୃଷ୍ଣିବଂଶୀ ଯାଦବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ବଳି ମୋର ଅନ୍ୟ କେହି ହିତାକାଙ୍କ୍ଷୀ ନାହାନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥

ଅତସ୍ତ୍ୱାମାଶ୍ରିତଃ ସୌମ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟଗୌରବସାଧନମ୍ ।
ଯଥେନ୍ଦ୍ରୋ ବିଷ୍ଣୁମାଶ୍ରିତ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥମଧ୍ୟଗମଦ୍ ବିଭୁଃ ॥ ୨୯

ଗଚ୍ଛ ନନ୍ଦବ୍ରଜଂ ତତ୍ର ସୁତାବାନକଦୁନ୍ଦୁଭେଃ ।
ଆସାତେ ତାବିହାନେନ ରଥେନାନୟ ମା ଚିରମ୍ ॥ ୩୦

ନିସୃଷ୍ଟଃ କିଲ ମେ ମୃତ୍ୟୁର୍ଦେବୈର୍ବୈକୁଣ୍ଠସଂଶ୍ରୟୈଃ ।
ତାବାନୟ ସମଂ ଗୋପୈର୍ନନ୍ଦାଦ୍ୟୈଃ ସାଭ୍ୟୁପାୟନୈଃ ॥ ୩୧

ଘାତୟିଷ୍ୟ ଇହାନୀତୌ କାଳକଳ୍ପେନ ହସ୍ତିନା ।
ଯଦି ମୁକ୍ତୌ ତତୋ ମଲ୍ଲୈର୍ଘାତୟେ ବୈଦ୍ୟୁତୋପମୈଃ ॥ ୩୨

ତୟୋର୍ନିହତୟୋସ୍ତପ୍ତାନ୍ ବସୁଦେବପୁରୋଗମାନ୍ ।
ତଦ୍‌ବନ୍ଧୂନ୍ ନିହନିଷ୍ୟାମି ବୃଷ୍ଣିଭୋଜଦଶାର୍ହକାନ୍ ॥ ୩୩

ଉଗ୍ରସେନଂ ଚ ପିତରଂ ସ୍ଥବିରଂ ରାଜ୍ୟକାମୁକମ୍ ।
ତଦ୍‌ଭ୍ରାତରଂ ଦେବକଂ ଚ ଯେ ଚାନ୍ୟେ ବିଦ୍ୱିଷୋ ମମ ॥ ୩୪

ତତଶ୍ଚୈଷା ମହୀ ମିତ୍ର ଭବିତ୍ରୀ ନଷ୍ଟକଣ୍ଟକା ।
ଜରାସନ୍ଧୋ ମମ ଗୁରୁର୍ଦ୍ୱିବିଦୋ ଦୟିତଃ ସଖା ॥ ୩୫

ଶମ୍ବରୋ ନରକୋ ବାଣୋ ମୟ୍ୟେବ କୃତସୌହୃଦାଃ ।
ତୈରହଂ ସୁରପକ୍ଷୀୟାନ୍ ହତ୍ୱା ଭୋକ୍ଷ୍ୟେ ମହୀଂ ନୃପାନ୍ ॥ ୩୬

ମୁଁ ଯେଉଁ କାମଟି କଥା କହୁଛି, ତାହା ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କାମ। ତେଣୁ ହେ ମୋର ମିତ୍ର ! ଇନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ସମର୍ଥ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥସାଧନ କରନ୍ତି, ମୁଁ ସେହିପରି ଆପଣଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନେଉଛି ॥ ୨୯ ॥ ଆପଣ ନନ୍ଦରାଜାଙ୍କ ବ୍ରଜକୁ (ବୃନ୍ଦାବନକୁ) ଯାଆନ୍ତୁ। ସେଠାରେ ବସୁଦେବଙ୍କର ଦୁଇ ପୁଅ ଅଛନ୍ତି। ସେହି ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ରଥରେ ବସାଇ ଏଠାକୁ ନେଇଆସନ୍ତୁ। ଶୁଣନ୍ତୁ; ଏ କାମରେ ଡେରି କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୩୦ ॥ ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଆଶ୍ରା କରି ଜୀବନ ଧରିଥିବା ଦେବତାମାନେ ସେହି ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ (ବସୁଦେବଙ୍କ ଦୁଇ ପୁଅଙ୍କୁ) ମୋ ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରିଛନ୍ତି। ତେଣୁ ଆପଣ ଯାଇ ସେ ଦୁହିଙ୍କୁ ଯେମିତି ହେଲେ ଏଠାକୁ ନେଇଆସନ୍ତୁ ଏବଂ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣର ଭଲ ଭଲ ଭେଟି ସାମଗ୍ରୀ ଘେନି ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଠାକୁ ଆସନ୍ତୁ ॥ ୩୧ ॥ ଏଠିକି ଆସିଗଲେ ମୁଁ ସେ ଦୁଇଭାଇଙ୍କୁ ମୋର କାଳସମାନ ବଳବାନ୍ କୁବଳୟାପୀଡ଼ ହାତୀଦ୍ୱାରା ମାରି ପକାଇବି। ଯଦି ସେମାନେ ହାତୀମୁହଁରୁ ବର୍ତ୍ତିଯିବେ, ତେବେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ବଜ୍ରସମାନ ବଳିଷ୍ଠ ଓ ଫୁର୍ତ୍ତି ମଲ୍ଲଯୋଦ୍ଧା ମୁଷ୍ଟିକ, ଚାଣୂର ଆଦିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମାରି ପକାଇବି ॥ ୩୨ ॥ ସେ ଦୁଇଜଣ ମରିଗଲେ ସେମାନଙ୍କର ବସୁଦେବ ଆଦି ବୃଷ୍ଣିବଂଶୀ, ଭୋଜବଂଶୀ ଓ ଦଶାର୍ହବଂଶୀ ଭାଇବନ୍ଧୁ ଶୋକରେ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିବେ। ସେତେବେଳେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ମୋ ନିଜ ହାତରେ ମାରି ପକାଇବି ॥ ୩୩ ॥ ମୋ ବାପା ଉଗ୍ରସେନ ତ ବୁଢ଼ା ହୋଇଗଲାଣି; କିନ୍ତୁ ଏଯାଏ ତାର ରାଜ୍ୟଲୋଭ ଛାଡୁନି। ଆଗ କାମତକ ଆଗେ କରିଦେବା ପରେ ସେହି ବୁଢ଼ାଟାକୁ, ତା ଭାଇ ଦେବକକୁ ଏବଂ ମୋ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କରୁଥିବା ବାକି ଯେତେସବୁ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମୋ ତରବାରିରେ ନିଃଶେଷ କରିଦେବି ॥ ୩୪ ॥ ମିତ୍ର ଅକ୍ରୂର ! ତା'ପରେ ଦେଖିବେ, ରହିଥିବି ମୁଁ, ରହିଥିବେ ଆପଣ ଓ ରହିଥିବ ମୋର ଏହି ପୃଥିବୀରୂପୀ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ରାଜ୍ୟ। ପୁଣି ମୋର ଗୁରୁଜନ ଶ୍ୱଶୁର ଜରାସନ୍ଧ ଓ ମୋର ପ୍ରିୟ ସଖା ବାନରରାଜା ଦ୍ୱିବିଦ ମଧ୍ୟ ରହିଥିବେ ॥ ୩୫ ॥ ଶମ୍ବରାସୁର, ନରକାସୁର ଓ ବାଣାସୁର ଆଦି ବୀରମାନେ ତ ମୋର ମିତ୍ର; ସେମାନେ ଖାଲି ମୋ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି—ମୋ ମୁହଁ ଖୋଲିଲାମାତ୍ରେ, ସେମାନେ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବେ। ସେମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ମୁଁ ଦେବତାଙ୍କ ପକ୍ଷପାତୀ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ମାରି ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ପୃଥିବୀ ଭୋଗ କରିବି ॥ ୩୬ ॥

ଏତଜ୍ଜ୍ଞାତ୍ୱାଽଽନୟ କ୍ଷିପ୍ରଂ ରାମକୃଷ୍ଣାବିହାର୍ଭକୌ ।
ଧନୁର୍ମଖନିରୀକ୍ଷାର୍ଥଂ ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ଯଦୁପୁରଶ୍ରିୟମ୍ ॥ ୩୭

ଆପଣ ମୋ ନିଜଲୋକ ହୋଇଥିବାରୁ ଏସବୁ ଗୁପ୍ତ କଥା ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କହିଦେଲି । ଏଥର ଆପଣ ଯଥାଶୀଘ୍ର ଯାଇ କୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ନେଇ ଆସନ୍ତୁ । ସେଗୁଡ଼ାକ ତ ନିତାନ୍ତ ଛୁଆ; ସେମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେବାକୁ କେତେ ବା ସମୟ ଲାଗିବ ! କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଯାଇ କେବଳ ଏତିକି କହିବେ ଯେ, ସେମାନେ ଆସି ଏଠାରେ ଧନୁର୍ଯଜ୍ଞ ଦେଖିବେ ଓ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ମଥୁରାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରିବେ ।'' ॥ ୩୭ ॥

ଅକ୍ରୂର ଉବାଚ

ରାଜନ୍ ମନୀଷିତଂ ସମ୍ୟକ୍ ତବ ସ୍ୱାବଦ୍ୟମାର୍ଜନମ୍ ।
ସିଦ୍ଧ୍ୟସିଦ୍ଧ୍ୟୋଃ ସମଂ କୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍ ଦୈବଂ ହି ଫଳସାଧନମ୍ ॥ ୩୮

ଅକ୍ରୂର କହିଲେ—''ମହାରାଜ ! ଆପଣ ଯେହେତୁ ଆପଣଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଅରିଷ୍ଟକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ଏ ବିଚାର ଠିକ୍ । ସଫଳତା ଆସୁ କି, ବିଫଳତା ଆସୁ, ଉଭୟ ପ୍ରତି ସମଭାବ ରଖି ନିଜର କାମ କରିବା ଉଚିତ; ଏହା ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କରଣୀୟ । ଫଳ ତ ଦୈବ ହାତର କଥା ॥ ୩୮ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ତ ନିଜ ମନୋରଥର ବଡ଼ ବଡ଼ ଅଟ୍ଟାଳିକା ଗଢ଼େ; କିନ୍ତୁ ସେ ଜାଣି ନ ଥାଏ ଯେ, ଦୈବ ବା ପ୍ରାରବ୍ଧ ସେସବୁକୁ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଛି । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରଯତ୍ନ ପ୍ରାରବ୍ଧର ଅନୁକୂଳ ହେଲେ ତାହା ସଫଳ ହୁଏ; ଅନ୍ୟଥା ପ୍ରାରବ୍ଧର ପ୍ରତିକୂଳ ହେଲେ ବିଫଳ ହୋଇଯାଏ । ସଫଳତାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ ଏବଂ ବିଫଳତାରେ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଯାଏ । ତଥାପି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବି ।'' ॥ ୩୯ ॥

ମନୋରଥାନ୍ କରୋତ୍ୟୁଚ୍ଚୈର୍ଜନୋ ଦୈବହତାନପି ।
ଯୁଜ୍ୟତେ ହର୍ଷଶୋକାଭ୍ୟାଂ ତଥାପ୍ୟାଜ୍ଞାଂ କରୋମି ତେ ॥ ୩୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବମାଦିଶ୍ୟ ଚାକ୍ରୂରଂ ମନ୍ତ୍ରିଣଶ୍ଚ ବିସୃଜ୍ୟ ସଃ ।
ପ୍ରବିବେଶ ଗୃହଂ କଂସସ୍ତଥାକ୍ରୂରଃ ସ୍ୱମାଳୟମ୍ ॥ ୪୦

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—କଂସ ତାର ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଓ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଏପରି ଆଜ୍ଞା ଦେଇସାରି ବିଦା କରିଦେଲା । ତା'ପରେ ସେ ଆପଣା ମହଲକୁ ଚାଲିଗଲା ଓ ଅକ୍ରୂର ମଧ୍ୟ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୪୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଅକ୍ରୂରସଂପ୍ରେଷଣଂ ନାମ ଷଟ୍‌ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୬ ॥

✦✦✦

ଅଥ ସପ୍ତତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କେଶୀ ଓ ବ୍ୟୋମାସୁର ଉଦ୍ଧାର ତଥା ନାରଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କେଶୀ ତୁ କଂସପ୍ରହିତଃ ଖୁରୈର୍ମହୀଂ
ମହାହୟୋ ନିର୍ଜରୟନ୍ ମନୋଜବଃ ।
ସଟାବଧୂତାଭ୍ରବିମାନସଙ୍କୁଳଂ
କୁର୍ବନ୍ ନଭୋ ହେଷିତଭୀଷିତାଖିଳଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କଂସ ଯେଉଁ କେଶୀ ନାମକ ଦୈତ୍ୟକୁ ପଠାଇଥିଲା, ସେ ଏକ ବିରାଟକାୟ ଘୋଡ଼ାରୂପ ଧରି, ପବନବେଗରେ ବ୍ରଜକୁ ଧାଇଁଗଲା । ତା' ଟାପୁରେ ପୃଥିବୀ ଖୋଳି ହୋଇଯାଉଥାଏ । ତା ବେକର ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ବାଳଗୁଡ଼ାକ ସଙ୍ଗେ ଧକ୍କା ଖାଇ ଆକାଶର ମେଘମାନେ ତଥା ଆକାଶରେ ଯାଉଥିବା ବିମାନ ସବୁ ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇଯାଉଥାନ୍ତି ।

ବିଶାଳନେତ୍ରୋ ବିକଟାସ୍ୟକୋଟରୋ
ବୃହଦ୍‌ଗଳୋ ନୀଳମହାମ୍ବୁଦୋପମଃ ।
ଦୁରାଶୟଃ କଂସହିତଂ ଚିକୀର୍ଷୁ-
ର୍ବ୍ରଜଂ ସ ନନ୍ଦସ୍ୟ ଜଗାମ କମ୍ପୟନ୍ ॥ ୨

ତଂ ତ୍ରାସୟନ୍ତଂ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱଗୋକୁଳଂ
ତଦ୍ଧେଷିତୈର୍ବାଳବିଘୂର୍ଣ୍ଣିତାମ୍ବୁଦମ୍ ।
ଆତ୍ମାନମାଜୌ ମୃଗୟନ୍ତମଗ୍ରଣୀ-
ରୁପାହ୍ୱୟତ୍ ସ ବ୍ୟନଦନ୍ମୃଗେନ୍ଦ୍ରବତ୍ ॥ ୩

ସ ତଂ ନିଶାମ୍ୟାଭିମୁଖୋ ମୁଖେନ ଖଂ
ପିବନ୍ନିବାଭ୍ୟଦ୍ରବଦତ୍ୟମର୍ଷଣଃ ।
ଜଘାନ ପଦ୍‌ଭ୍ୟାମରବିନ୍ଦଲୋଚନଂ
ଦୁରାସଦଶ୍ଚଣ୍ଡଜବୋ ଦୁରତ୍ୟୟଃ ॥ ୪

ତଦ୍ ବଞ୍ଚୟିତ୍ୱା ତମଧୋକ୍ଷଜୋ ରୁଷା
ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ପରିବିଧ୍ୟ ପାଦୟୋଃ ।
ସାବଜ୍ଞମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ଧନୁଃଶତାନ୍ତରେ
ଯଥୋରଗଂ ତାର୍କ୍ଷ୍ୟସୁତୋ ବ୍ୟବସ୍ଥିତଃ ॥ ୫

ସ ଲବ୍ଧସଂଜ୍ଞଃ ପୁନରୁତ୍ଥିତୋ ରୁଷା
ବ୍ୟାଦାୟ କେଶୀ ତରସାଽଽପତଦ୍ଧରିମ୍ ।
ସୋଽପ୍ୟସ୍ୟ ବକ୍ତ୍ରେ ଭୁଜମୁତ୍ତରଂ ସ୍ମୟନ୍
ପ୍ରବେଶୟାମାସ ଯଥୋରଗଂ ବିଳେ ॥ ୬

ତାର ଭୟଙ୍କର ହ୍ରେଷାରବ (ଘୋଡ଼ାର ହେଁ ହେଁ ଶବ୍ଦ) ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ଭୟରେ କମ୍ପୁଥାନ୍ତି । ତାର ବିରାଟ ବିରାଟ ଆଖି ଓ ପର୍ବତକୋରଡ଼ ପରି ପାଟି ଦେଖି ଲୋକେ ଡରରେ ଛାନିଆଁ ହୋଇଯାଉଥାନ୍ତି । ତାର ମୋଟା ବେକ ଓ ବିଶାଳ ଦେହଟା କଳାମେଘ ପରି ଭୟଙ୍କର ହୋଇଥାଏ । ସେ ଥିଲା ଦୁରାଶୟ; ସେ ମନ୍ଦ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ରଜକୁ ଧାଇଁଥିଲା । ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମାରି ତାର ପ୍ରଭୁ କଂସର ହିତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲା । ତା ଚାଲିରେ ଭୂମି କମ୍ପି ଉଠୁଥିଲା ॥ ୧,୨ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଖିଲେ ଯେ, ତାର ହ୍ରେଷାରବରେ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରୟରେ ରହିଥିବା ସମଗ୍ର ଗୋପପୁର ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲାଣି ଏବଂ ସେହି ଘୋଡ଼ାର ଲାଞ୍ଜବାଳରେ ଛାଟିହୋଇ ଆକାଶର ମେଘଗୁଡାକ ବି ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି; ପୁଣି ତାଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ଖୋଜିବୁଲୁଛି । ଏସବୁ ଦେଖି ସେ ଘୋଡ଼ାର ଆଗକୁ ଝପଟି ଆସିଲେ ଓ ସିଂହ ପରି ଗର୍ଜନ କରି ତାକୁ ଲଢ଼ିବାକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ ॥ ୩ ॥ ଭଗବାନ ଆସି ତା' ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଯିବାରୁ ତାହା ଦେଖି ସେହି ଦୈତ୍ୟ ଆହୁରି ରାଗିଗଲା ଏବଂ ଏପରି ଆଁ କରି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଗଲା ଯେ, ଦେଖି ମନେହେଲା, ସେ ଆକାଶଟାକୁ ଗିଳିଦେବ କି ! ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କେଶୀର ବେଗ ସତରେ ବଡ଼ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଥିଲା । ତାକୁ ଜୟ କରିବା ଅତି ଦୁଃସାଧ୍ୟ ଥିଲା । ତାକୁ ଧରିବା ବି ସହଜ ନ ଥିଲା । ସେ ପଦ୍ମଲୋଚନ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଦୌଡ଼ିଆସି ତାଙ୍କୁ ପଛ ଦୁଇଗୋଡ଼ରେ ଲାତ ମାରିଦେଲା ॥ ୪ ॥ କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ନିଜକୁ ଟିକିଏ ଘୁଞ୍ଚାଇନେଇ ତା' ଲାତମାଡ଼କୁ ଅକାମୀ କରିଦେଲେ । ଦୈତ୍ୟ କିପରି ବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତଙ୍କୁ ମାରିପାରନ୍ତା ! ବରଂ ଭଗବାନ ତା' ପଛ ଦୁଇଗୋଡ଼କୁ ଚଟ୍ କରି ଧରିପକାଇଲେ ଏବଂ ଗରୁଡ଼ ସାପକୁ ଧରି ଛାଟିଦେଲା ପରି ତାକୁ କ୍ରୋଧରେ ଘୂରାଇ ଘୂରାଇ ଏପରିଭାବରେ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲେ ଯେ, ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଘୋଡ଼ାଟା ଯାଇ ଚାରିଶହ ହାତ ଦୂରରେ କଚାଡ଼ି ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ଘୋଡ଼ାକୁ ଫୋପାଡ଼ିଦେଇ ଭଗବାନ ସେଠାରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଢଙ୍ଗରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ ॥ ୫ ॥ କିଛି ସମୟ ପରେ କେଶୀର ଚେତା ଫେରିଲା; ସେ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ସେ କ୍ରୋଧରେ ପାଚିଯାଇ, ଆଁ କରି ମହାବେଗରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ପୁଣି ଥରେ ମାଡ଼ିଆସିଲା । ସେ ଦୌଡ଼ି ଆସୁଥିବା ଦେଖି ଭଗବାନ ହସିଲେ ଏବଂ ଘୋଡ଼ା ଆସି ପାଖରେ ପହଞ୍ଚୁ ପହଞ୍ଚୁ, ସାପ ତାର ଗାତ ଭିତରେ ନିର୍ଭୟରେ ପଶିଗଲା ପରି, ଭଗବାନ ନିର୍ଭୟରେ ତା ପାଟି ଭିତରେ

ଦତ୍ତା ନିପେତୁର୍ଭଗବଦ୍ଭୁଜସ୍ପୃଶ-
ସ୍ତେ କେଶିନସ୍ତପ୍ତମୟଃସ୍ପୃଶୋ ଯଥା ।
ବାହୁଶ୍ଚ ତଦ୍ଦେହଗତୋ ମହାତ୍ମନୋ
ଯଥାଽମୟଃ ସଂବବୃଧେ ଉପେକ୍ଷିତଃ ॥ ୭

ସମେଧମାନେନ ସ କୃଷ୍ଣବାହୁନା
ନିରୁଦ୍ଧବାୟୁଶ୍ଚରଣାଂଶ୍ଚ ବିକ୍ଷିପନ୍ ।
ପ୍ରସ୍ୱିନ୍ନଗାତ୍ରଃ ପରିବୃତ୍ତଲୋଚନଃ
ପପାତ ଲେଣ୍ଡଂ ବିସୃଜନ୍ କ୍ଷିତୌ ବ୍ୟସୁଃ ॥ ୮

ତଦ୍ଦେହତଃ କର୍କଟିକାଫଲୋପମାଦ୍
ବ୍ୟସୋରପାକୃଷ୍ୟ ଭୁଜଂ ମହାଭୁଜଃ ।
ଅବିସ୍ମିତୋଽଯତ୍ନହତାରିରୁତ୍ସ୍ମୟୈଃ
ପ୍ରସୂନବର୍ଷୈର୍ଦିବିଷଦ୍ଭିରୀଡିତଃ ॥ ୯

ଦେବର୍ଷିରୁପସଙ୍ଗମ୍ୟ ଭାଗବତପ୍ରବରୋ ନୃପ ।
କୃଷ୍ଣମକ୍ଲିଷ୍ଟକର୍ମାଣଂ ରହସ୍ୟେତଦଭାଷତ ॥ ୧୦

କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣାପ୍ରମେୟାତ୍ମନ୍ ଯୋଗେଶ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ।
ବାସୁଦେବାଖିଳାବାସ ସାତ୍ୱତାଂ ପ୍ରବର ପ୍ରଭୋ ॥ ୧୧

ତ୍ୱମାତ୍ମା ସର୍ବଭୂତାନାମେକୋ ଜ୍ୟୋତିରିବୈଧସାମ୍ ।
ଗୂଢ଼ୋ ଗୁହାଶୟଃ ସାକ୍ଷୀ ମହାପୁରୁଷ ଈଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୨

ନିଜର ବାଆଁ ହାତଟା ପୂରାଇଦେଲେ ॥ ୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ କୋମଳ କରକମଳ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତପ୍ତ ଲୌହ ପରି ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କ ହାତକୁ କାମୁଡ଼ିଦେବାକ୍ଷଣି କେଶୀର ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ାକ ଝଡ଼ିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ଜଳୋଦର ରୋଗକୁ ହେଳା କଲେ ଯେପରି ତାହା ବିଶେଷଭାବରେ ବଢ଼ିଯାଏ, ଭଗବାନଙ୍କର ଭୁଜଦଣ୍ଡ ସେହିପରି ଘୋଡ଼ାର ମୁହଁ ଭିତରେ ହଠାତ୍ ଫୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୭ ॥ ଅଚିନ୍ତ୍ୟଶକ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ହାତ ଘୋଡ଼ା ପାଟିଭିତରେ ଏପରି ଫୁଲିଗଲା ଯେ, ସେ ଆଉ ନିଃଶ୍ୱାସ ନେଇପାରିଲା ନାହିଁ । ତାର ଶ୍ୱାସନଳୀ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା ଓ ନିଃଶ୍ୱାସପ୍ରଶ୍ୱାସ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାରୁ ଦୈତ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଛାଟିପିଟି ହେଲା । ତା'ର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଝାଳରେ ଭିଜିଗଲା; ଆଖି ଡୋଳା ଓଲଟି ପଡ଼ିଲା; ତାର ମଳମୂତ୍ର ବାହାରି ପଡ଼ିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟରେ ତା ଦେହଟା ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ଓ ତାର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା ॥ ୮ ॥ ଦେହଟା ଅତିଶୟ ଫୁଲିଯାଇଥିବାରୁ ତଳେ ପଡୁ ପଡୁ ଫୁଟିକାକୁଡ଼ି ପରି ଫାଟିଗଲା । ମହାବାହୁ ପ୍ରଭୁ ତା' ପାଟିରୁ ହାତ କାଢ଼ି ଆଣିଲେ । ଏଥିରେ ସେ ଲେଶମାତ୍ର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ନାହିଁ, କି ଗର୍ବ କଲେ ନାହିଁ । ବିନା ଚେଷ୍ଟାରେ ଶତ୍ରୁ ନାଶ ହୋଇଗଲା । ଦେବତାମାନେ ଏଥିରେ ବଡ଼ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ସେମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି କଲେ ଓ ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୯ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପ୍ରେମୀ ଏବଂ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ହିତୈଷୀ । କଂସ ପାଖରୁ ଫେରିଆସି ସେ ଅନାୟାସରେ ଅଦ୍ଭୁତ କର୍ମ କରି ପାରୁଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତରେ କହିଲେ— ॥ ୧୦ ॥ "ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ମନ ଓ ବାଣୀର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଯୋଗେଶ୍ୱର ଓ ସକଳ ଜଗତର ନିୟନ୍ତ୍ରଣକାରୀ । ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନିବାସ କରନ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନିବାସ କରନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ, ଯଦୁବଂଶର ଶିରୋମଣି ଏବଂ ଆମର ସ୍ୱାମୀ ॥ ୧୧ ॥ ଅଗ୍ନି ଯେପରି ସବୁ କାଠ ଭିତରେ ବ୍ୟାପି ରହିଛି, ଏକମାତ୍ର ଆପଣ ସେହିପରି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମାରୂପରେ ରହିଛନ୍ତି । ଆତ୍ମାରୂପରେ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ନିଜକୁ ଲୁଚାଇ ରଖନ୍ତି; ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ

ଆତ୍ମନାଽଽତ୍ମାଶ୍ରୟଃ ପୂର୍ବଂ ମାୟୟା ସସୃଜେ ଗୁଣାନ୍ ।
ତୈରିଦଂ ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପଃ ସୃଜସ୍ୟତ୍ସ୍ୟବସୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୩

ସ ତ୍ୱଂ ଭୂଧରଭୂତାନାଂ ଦୈତ୍ୟପ୍ରମଥରକ୍ଷସାମ୍ ।
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣୋ ବିନାଶାୟ ସେତୂନାଂ ରକ୍ଷଣାୟ ଚ ॥ ୧୪

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ତେ ନିହତୋ ଦୈତ୍ୟୋ ଲୀଳୟାୟଂ ହୟାକୃତିଃ ।
ଯସ୍ୟ ହେଷିତସଂତ୍ରସ୍ତାସ୍ତ୍ୟଜନ୍ତ୍ୟନିମିଷା ଦିବମ୍ ॥ ୧୫

ଚାଣୂରଂ ମୁଷ୍ଟିକଂ ଚୈବ ମଲ୍ଲାନନ୍ୟାଂଶ୍ଚ ହସ୍ତିନମ୍ ।
କଂସଂ ଚ ନିହତଂ ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟେ ପରଶ୍ୱୋଽହନି ତେ ବିଭୋ ॥ ୧୬

ତସ୍ୟାନୁ ଶଙ୍ଖଯବନମୁରାଣାଂ ନରକସ୍ୟ ଚ ।
ପାରିଜାତାପହରଣମିନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ଚ ପରାଜୟମ୍ ॥ ୧୭

ଉଦ୍‌ବାହଂ ବୀରକନ୍ୟାନାଂ ବୀର୍ଯ୍ୟଶୁଳ୍କାଦିଲକ୍ଷଣମ୍ ।
ନୃଗସ୍ୟ ମୋକ୍ଷଣଂ ପାପାଦ୍ ଦ୍ୱାରକାୟାଂ ଜଗତ୍‌ପତେ ॥ ୧୮

ସ୍ୟମନ୍ତକସ୍ୟ ଚ ମଣେରାଦାନଂ ସହ ଭାର୍ଯ୍ୟୟା ।
ମୃତପୁତ୍ରପ୍ରଦାନଂ ଚ ବ୍ରାହ୍ମଣସ୍ୟ ସ୍ୱଧାମତଃ ॥ ୧୯

ପୌଣ୍ଡ୍ରକସ୍ୟ ବଧଂ ପଶ୍ଚାତ୍ କାଶିପୁର୍ଯ୍ୟାଶ୍ଚ ଦୀପନମ୍ ।
ଦନ୍ତବକ୍ରସ୍ୟ ନିଧନଂ ଚୈଦ୍ୟସ୍ୟ ଚ ମହାକ୍ରତୌ ॥ ୨୦

ଅନ୍ତର୍ଯାମୀରୂପେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ତଥାପି ପୁରୁଷୋତ୍ତମରୂପରେ, ସମସ୍ତଙ୍କର ନିୟନ୍ତାରୂପରେ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀରୂପରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାନ ଓ ସ୍ୱୟଂ ଅଧିଷ୍ଠାନରହିତ । ସୃଷ୍ଟିର ଆରମ୍ଭରେ ଆପଣ ନିଜ ମାୟାବଳରେ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଆପଣ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ସଂଘଟିତ କରିଚାଲିଆନ୍ତି । ଏସବୁ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ କେଉଁଠୁ ଲୋଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଓ ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପ ॥ ୧୩ ॥ ଆଜିକାଲି ଯେଉଁ ଦୈତ୍ୟ, ପ୍ରମଥ ଓ ରାକ୍ଷସମାନେ ରାଜାବେଶ ଧରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ଧର୍ମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦର କଥା ଯେ, ଅଶ୍ୱରୂପରେ ଆସିଥିବା କେଶୀଦୈତ୍ୟକୁ ଆପଣ ଅନାୟାସରେ ମାରିଦେଲେ । ସେହି ଦୈତ୍ୟର ହ୍ରେଷାରବରେ ଡରି ଦେବତାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗ ଛାଡ଼ି ପଳାଇ ଯାଉଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ପଅରିଦିନ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ହାତରେ ଚାଣୂର, ମୁଷ୍ଟିକ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମଲ୍ଲଯୋଦ୍ଧା ତଥା କୁବଳୟାପୀଡ଼ ହସ୍ତୀ ଓ ସ୍ୱୟଂ କଂସ ମରିବାର ଘଟଣା ଦେଖିବି ॥ ୧୬ ॥ ତା'ପରେ ଶଙ୍ଖାସୁର, କାଳଯବନ, ମୁର ଓ ନରକାସୁର ବଧ ଦେଖିବି । ଆପଣ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ପାରିଜାତ ବୃକ୍ଷ ଉପାଡ଼ି ଆଣିବେ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ର ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରି ପାଟିତୁଣ୍ଡ କଲେ ତାଙ୍କୁ ତାହାର ମଜା ଚଖାଇଦେବେ ॥ ୧୭ ॥ ଆପଣ ନିଜର କୃପା, ବୀରତ୍ୱ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରୂପୀ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ବୀରକନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବେ ଏବଂ ହେ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ! ଆପଣ ଦ୍ୱାରକାରେ ଥିବା ସମୟରେ ରାଜା ନୃଗଙ୍କୁ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ କରିବେ ॥ ୧୮ ॥ ଆପଣ ଜାମ୍ବବାନଙ୍କ ଠାରୁ ଜାମ୍ବବତୀଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣି ମଧ୍ୟ ନେଇଆସିବେ ଏବଂ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ମୃତପୁତ୍ରକୁ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱଧାମରୁ ଫେରାଇଆଣି ତାଙ୍କୁ ଦେବେ ॥ ୧୯ ॥ ତା'ପରେ ଆପଣ ପୌଣ୍ଡ୍ରକ (ନକଲି ବାସୁଦେବ)କୁ ବଧ କରିବେ ଏବଂ କାଶୀପୁରୀକୁ ଜଳାଇଦେବେ । ପୁଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞରେ ଚେଦିରାଜ ଶିଶୁପାଳକୁ ଏବଂ ସେଠାରୁ ଫେରିବା ସମୟରେ ତାର ମାଉସୀପୁଅ ଭାଇ ଦନ୍ତବକ୍ରକୁ ବଧ

ଯାନି ଗ୍ରନ୍ୟାନି ବୀର୍ଯ୍ୟାଣି ଦ୍ୱାରକାମାବସନ୍ ଭବାନ୍ ।
କର୍ତ୍ତା ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟାମ୍ୟହଂ ତାନି ଗେୟାନି କବିଭିର୍ଭୁବି ॥ ୨୧

ଅଥ ତେ କାଳରୂପସ୍ୟ କ୍ଷପୟିଷ୍ଣୋରମୁଷ୍ୟ ବୈ ।
ଅକ୍ଷୌହିଣୀନାଂ ନିଧନଂ ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟାମ୍ୟର୍ଜୁନସାରଥେଃ ॥ ୨୨

ବିଶୁଦ୍ଧବିଜ୍ଞାନଘନଂ ସ୍ୱସଂସ୍ଥୟା
ସମାପ୍ତସର୍ବାର୍ଥମମୋଘବାଞ୍ଛିତମ୍ ।
ସ୍ୱତେଜସା ନିତ୍ୟନିବୃତ୍ତମାୟା-
ଗୁଣପ୍ରବାହଂ ଭଗବନ୍ତମୀମହି ॥ ୨୩

ତ୍ୱାମୀଶ୍ୱରଂ ସ୍ୱାଶ୍ରୟମାତ୍ମମାୟୟା
ବିନିର୍ମିତାଶେଷବିଶେଷକଳ୍ପନମ୍ ।
କ୍ରୀଡ଼ାର୍ଥମଦ୍ୟାତ୍ତମନୁଷ୍ୟବିଗ୍ରହଂ
ନତୋଽସ୍ମି ଧୁର୍ଯ୍ୟଂ ଯଦୁବୃଷ୍ଣିସାତ୍ୱତାମ୍ ॥ ୨୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଯଦୁପତିଂ କୃଷ୍ଣଂ ଭାଗବତପ୍ରବରୋ ମୁନିଃ ।
ପ୍ରଣିପତ୍ୟାଭ୍ୟନୁଜ୍ଞାତୋ ଯଯୌ ତଦ୍ଦର୍ଶନୋତ୍ସବଃ ॥ ୨୫

ଭଗବାନପି ଗୋବିନ୍ଦୋ ହତ୍ୱା କେଶିନମାହବେ ।
ପଶୂନପାଳୟତ୍ ପାଲୈଃ ପ୍ରୀତୈର୍ବ୍ରଜସୁଖାବହଃ ॥ ୨୬

ଏକଦା ତେ ପଶୂନ୍ ପାଲାଶ୍ଚାରୟନ୍ତୋଽଦ୍ରିସାନୁଷୁ ।
ଚକ୍ରୁର୍ନିଲାୟନକ୍ରୀଡ଼ାଶ୍ଚୋରପାଲାପଦେଶତଃ ॥ ୨୭

ତତ୍ରାସନ୍ କତିଚିଚ୍ଚୋରାଃ ପାଲାଶ୍ଚ କତିଚିନ୍ନୃପ ।
ମେଷାୟିତାଶ୍ଚ ତତ୍ରୈକେ ବିଜହ୍ରୁରକୁତୋଭୟାଃ ॥ ୨୮

କରିବେ ॥ ୨୦ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଦ୍ୱାରକାରେ ନିବାସ କରିବା ସମୟରେ ଆପଣ ଆହୁରି ବହୁ ପରାକ୍ରମ ଦେଖାଇବେ ଏବଂ ପୃଥିବୀର ବଡ଼ ବଡ଼ ଜ୍ଞାନୀ ଓ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ପୁରୁଷ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେହିସବୁ ପରାକ୍ରମ ଗାନ କରିବେ । ତା'ପରେ ଆପଣ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବା ନିମନ୍ତେ କାଳରୂପରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ସାରଥି ହେବେ ଏବଂ ବହୁ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସେନା ସଂହାର କରିବେ । ଏହିସବୁ ଘଟଣା ମୁଁ ମୋ ଆଖିରେ ଦେଖିବି ॥ ୨୨ ॥

ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶୁଦ୍ଧ ବିଜ୍ଞାନଘନ । ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପରେ ଅନ୍ୟ କାହାର ଆଦୌ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ । ଆପଣ ନିତ୍ୟ ନିରନ୍ତର ନିଜର ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ ସକଳ ପଦାର୍ଥ ନିତ୍ୟପ୍ରାପ୍ତ । ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍କଳ୍ପ ଅମୋଘ । ଆପଣଙ୍କ ଚିନ୍ମୟୀ ଶକ୍ତି ସମ୍ମୁଖରେ ମାୟା ଓ ମାୟାରୁ ଜାତ ହୋଇଥିବା ଏହି ତ୍ରିଗୁଣମୟ ସଂସାରଚକ୍ରର କୌଣସି ସତ୍ତା ନାହିଁ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅଖଣ୍ଡ, ଅବିକାରୀ, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ନିରତିଶୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ ଭଗବାନ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣ ନେଉଛି ॥ ୨୩ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସବୁରି ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ଓ ନିୟନ୍ତା । ଆପଣ ସଦା ଆତ୍ମସ୍ଥିତ ଓ ପରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଜଗତ୍ ଓ ତାହାର ଅଶେଷ ବିବିଧତାର କଳ୍ପନା ହେଉଛି କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାର ରଚନା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ନିଜର ଲୀଳା ବିସ୍ତାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟ ପରି ତନୁ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣ ଯଦୁ, ବୃଷ୍ଣି ଓ ସାତ୍ୱତବଂଶୀମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ।" ॥ ୨୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି ପ୍ରଣାମ କଲେ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ସେ ଏତେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇଗଲା । ଶେଷରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଇ ସେ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେଶୀକୁ ବଧ କରିସାରି ତାହାଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଓ ପ୍ରସନ୍ନଚିତ୍ତ ଗୋପାଳବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ ପୂର୍ବ ପରି ଗାଈ ଚରାଇବା କାମରେ ଲାଗିଗଲେ ତଥା ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ପରମାନନ୍ଦ ବିତରଣ କଲେ ॥ ୨୬ ॥

ଦିନକର କଥା । ସବୁ ପିଲା ପାହାଡ଼ ଉପରେ ଗାଈ ଚରାଉଥାନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେ ଜଣ ଚୋର-ସିପାହୀ ଖେଳରେ ମାତିଗଲେ ॥ ୨୭ ॥ କେତେଜଣ ଚୋର ହୋଇଥାନ୍ତି, ଆଉ କେତେଜଣ ସିପାହୀ ହୋଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେଜଣ ମେଣ୍ଢା ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏପରି ଭାବରେ ସମସ୍ତେ ନିର୍ଭୟରେ ଖେଳରେ ମାତି ଯାଇଥାନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥

ମୟପୁତ୍ରୋ ମହାମାୟୋ ବ୍ୟୋମୋ ଗୋପାଳବେଷଧୃକ୍ ।
ମେଷାୟିତାନପୋବାହ ପ୍ରାୟଶ୍ଚୋରାୟିତୋ ବହୂନ୍ ॥ ୨୯

ଗିରିଦର୍ଯ୍ୟାଂ ବିନିକ୍ଷିପ୍ୟ ନୀତଂ ନୀତଂ ମହାସୁରଃ ।
ଶିଳୟା ପିଦଧେ ଦ୍ୱାରଂ ଚତୁଃପଞ୍ଚାବଶେଷିତାଃ ॥ ୩୦

ତସ୍ୟ ତତ୍ କର୍ମ ବିଜ୍ଞାୟ କୃଷ୍ଣଃ ଶରଣଦଃ ସତାମ୍ ।
ଗୋପାନ୍ ନୟନ୍ତଂ ଜଗ୍ରାହ ବୃକଂ ହରିରିବୌଜସା ॥ ୩୧

ସ ନିଜଂ ରୂପମାସ୍ଥାୟ ଗିରୀନ୍ଦ୍ରସଦୃଶଂ ବଳୀ ।
ଇଚ୍ଛନ୍ ବିମୋକ୍ତୁମାତ୍ମାନଂ ନାଶକ୍ନୋଦ୍ ଗ୍ରହଣାତୁରଃ ॥ ୩୨

ତଂ ନିଗୃହ୍ୟାଚ୍ୟୁତୋ ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ପାତୟିତ୍ୱା ମହୀତଳେ ।
ପଶ୍ୟତାଂ ଦିବି ଦେବାନାଂ ପଶୁମାରମମାରୟତ୍ ॥ ୩୩

ଗୁହାପିଧାନଂ ନିର୍ଭିଦ୍ୟ ଗୋପାନ୍ ନିଃସାର୍ଯ୍ୟ କୃଚ୍ଛ୍ରତଃ ।
ସ୍ତୂୟମାନଃ ସୁରୈର୍ଗୋପୈଃ ପ୍ରବିବେଶ ସ୍ୱଗୋକୁଳମ୍ ॥ ୩୪

ଏତିକିବେଳେ ଜଣେ ଗଉଡ଼ର ବେଶ ଧରି ବ୍ୟୋମାସୁର ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ତା' ବାପା ମୟାସୁର ଥିଲା ମାୟାବୀମାନଙ୍କର ଗୁରୁ । ତେଣୁ ବ୍ୟୋମାସୁର ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ମାୟାବୀ ଥିଲା । ସେ ଆସି ପିଲାଙ୍କ ଖେଳରେ ମିଶିଗଲା । ଖେଳ ଭିତରେ ସେ ବହୁତ ଥର 'ଚୋର' ହେଲା ଏବଂ ଏପରି 'ଚୋର' ହୋଇ 'ମେଣ୍ଢା' ହୋଇଥିବା ବହୁତ ପିଲାଙ୍କୁ ଚୋରାଇ ନେଇ ଲୁଚାଇ ଦେଉଥାଏ ॥ ୨୯ ॥ ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ଅସୁର ଏପରିଭାବରେ ବହୁତ ପିଲାଙ୍କୁ ନେଇ, ଗୋଟିଏ ପର୍ବତଗୁମ୍ଫାରେ ଲୁଚାଇ ଦେଉଥାଏ ଓ ଗୁମ୍ଫା ମୁହଁକୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ପଥରରେ ବନ୍ଦ କରି ଦେଉଥାଏ । ଏପରି ପିଲା ଚୋରି କରି କରି ସେ ଏତେ ପିଲାଙ୍କୁ ନେଇଗଲା ଯେ, ଶେଷକୁ ମାତ୍ର ଚାରିପାଞ୍ଚ ଜଣ ପିଲା ରହିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ ତାର ସେହି ଦୁଷ୍ଟତା ଜାଣିଗଲେ । ସେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପିଲାକୁ ନେଇ ପଳାଇ ଯାଉଥିବାବେଳେ, ମେଣ୍ଢାକୁ ସିଂହ ମାଡ଼ିବସିଲା ପରି ପ୍ରଭୁ ତାକୁ ମାଡ଼ି ବସିଲେ ॥ ୩୧ ॥ ବ୍ୟୋମାସୁର ଥିଲା ଭୀଷଣ ବଳବାନ୍ । ସେ ତାର ପାହାଡ଼ ଆକାରର ଅସଲରୂପକୁ ଆସିଯାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ହାତରୁ ଖସିଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ତାକୁ ଏପରି ଖାପ ପକାଇ ଧରିଥାନ୍ତି ଯେ, ସେ ଖସି ଯାଇପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥ ଭଗବାନ ତାକୁ ଦୁଇହାତରେ ଧରି ତଳେ କଚାଡ଼ିଦେଲେ ଓ ତାକୁ ତଣ୍ଟି ଚିପି ମାରିଦେଲେ । ଦେବତାମାନେ ବିମାନରେ ବସି ତାଙ୍କର ଏହି ଲୀଳା ଦେଖୁଥିଲେ ॥ ୩୩ ॥ ଅସୁରକୁ ମାରିଦେଇ, ଭଗବାନ ଗୁମ୍ଫାମୁହଁରେ ଢଙ୍କା ଯାଇଥିବା ପଥରଟାକୁ କାଢ଼ିଦେଲେ ଓ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବିପଦରୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ । ଘଟଣା ଦେଖି ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନେ ଓ ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ ବ୍ରଜକୁ ଫେରିଆସିଲେ ॥ ୩୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ବ୍ୟୋମାସୁରବଧୋ ନାମ ସପ୍ତତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୭ ॥

+++

ଅଥାଷ୍ଟାତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ବ୍ରଜଯାତ୍ରା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅକ୍ରୂରୋଽପି ଚ ତାଂ ରାତ୍ରିଂ ମଧୁପୁର୍ଯ୍ୟାଂ ମହାମତିଃ ।
ଉଷିତ୍ୱା ରଥମାସ୍ଥାୟ ପ୍ରୟଯୌ ନନ୍ଦଗୋକୁଳମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମହାମନା ଅକ୍ରୂର ରାତିଟି ମଥୁରାରେ କଟାଇ, ସକାଳୁ ସକାଳୁ ରଥରେ ବସି ନନ୍ଦଙ୍କ ଗୋକୁଳ ବା ବ୍ରଜ ଅଭିମୁଖେ

ଗଚ୍ଛନ୍ ପଥି ମହାଭାଗୋ ଭଗବତ୍ୟମ୍ବୁଜେକ୍ଷଣେ ।
ଭକ୍ତିଂ ପରାମୁପଗତ ଏବମେତଦଚିନ୍ତୟତ୍ ॥ ୨

କିଂ ମୟାଽଽଚରିତଂ ଭଦ୍ରଂ କିଂ ତପ୍ତଂ ପରମଂ ତପଃ ।
କିଂ ବାଥାପ୍ୟର୍ହତେ ଦତ୍ତଂ ଯଦ୍ ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟାମ୍ୟଦ୍ୟ କେଶବମ୍ ॥ ୩

ମମୈତଦ୍ ଦୁର୍ଲଭଂ ମନ୍ୟ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକଦର୍ଶନମ୍ ।
ବିଷୟାତ୍ମନୋ ଯଥା ବ୍ରହ୍ମକୀର୍ତ୍ତନଂ ଶୂଦ୍ରଜନ୍ମନଃ ॥ ୪

ମୈବଂ ମମାଧମସ୍ୟାପି ସ୍ୟାଦେବାଚ୍ୟୁତଦର୍ଶନମ୍ ।
ହ୍ରିୟମାଣଃ କାଳନଦ୍ୟା କ୍ୱଚିତ୍ତରତି କଶ୍ଚନ ॥ ୫

ମମାଦ୍ୟାମଙ୍ଗଳଂ ନଷ୍ଟଂ ଫଳବାଂଶ୍ଚୈବ ମେ ଭବଃ ।
ଯନ୍ନମସ୍ୟେ ଭଗବତୋ ଯୋଗିଧ୍ୟେୟାଙ୍ଘ୍ରିପଙ୍କଜମ୍ ॥ ୬

କଂସୋ ବତାଦ୍ୟାକୃତ ମେଽତ୍ୟନୁଗ୍ରହଂ
ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟେଽଙ୍ଘ୍ରିପଦ୍ମଂ ପ୍ରହିତୋଽମୁନା ହରେଃ ।
କୃତାବତାରସ୍ୟ ଦୁରତ୍ୟୟଂ ତମଃ
ପୂର୍ବେଽତରନ୍ ଯନ୍ନଖମଣ୍ଡଳତ୍ୱିଷା ॥ ୭

ଯଦର୍ଚ୍ଚିତଂ ବ୍ରହ୍ମଭବାଦିଭିଃ ସୁରୈଃ
ଶ୍ରିୟା ଚ ଦେବ୍ୟା ମୁନିଭିଃ ସସାତ୍ୱତୈଃ ।
ଗୋଚାରଣାୟାନୁଚରୈଶ୍ଚରଦ୍ୱନେ
ଯଦ୍ ଗୋପିକାନାଂ କୁଚକୁଙ୍କୁମାଙ୍କିତମ୍ ॥ ୮

ବାହାରିପଡ଼ିଲେ ॥ ୧ ॥ ବ୍ରଜକୁ ଯାତ୍ରା କରିବା ସମୟରେ ବାଟରେ ପରମଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ମନପ୍ରାଣ କମଳନୟନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପରମ ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, ॥ ୨ ॥ "ମୁଁ ଏପରି କେଉଁ ଶୁଭକର୍ମ କରିଥିଲି, କେଉଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତପସ୍ୟା କରିଥିଲି, କେଉଁ ସତ୍‌ପାତ୍ରରେ କି ମହତ୍ ଦାନ କରିଥିଲି ଯେ, ତାହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଆଜି ମୁଁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବି ! ॥ ୩ ॥ ମୁଁ ତ ବଡ଼ ବିଷୟୀ । ମୁଁ କଣ ସତରେ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇବି ? ବଡ଼ ବଡ଼ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ଯାହାଙ୍କର ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ କରି କରି ସୁଦ୍ଧା ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ମୋ ପକ୍ଷରେ ତ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ, ଶୂଦ୍ରବାଳକ ପକ୍ଷରେ ବେଦ-କୀର୍ତ୍ତନ ଦୁର୍ଲଭ ହେଲା ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ॥ ୪ ॥ ଆହା! ମୋତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିବ; କାରଣ ନଈସୁଅରେ ଭାସୁଥିବା କାଠିକୁଟା ଯେପରି ବେଳେ ବେଳେ ଏ କୂଳରୁ ଯାଇ ଆର କୂଳରେ ଲାଗିଯାଏ, ସମୟର ପ୍ରବାହରେ ଠିକ୍ ସେହିପରି କେହି କେହି କେବେ କେବେ ସଂସାରସାଗରକୁ ପାରି ବି ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ଆଜି ମୋର ସକଳ ଅଶୁଭ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ଆଜି ମୋର ଜନ୍ମ ସଫଳ ହୋଇଗଲା । କାରଣ, ଆଜି ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ପାଦପଦ୍ମରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରଣାମ କରିବି, ଯାହା କି ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀଯତିମାନେ ମଧ୍ୟ କେବଳ ଧ୍ୟାନରେ ହିଁ କରିପାରନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ଆହା ! କଂସ ସତରେ ଆଜି ମୋତେ ବଡ଼ କୃପା କଲା ! ସେହି କଂସ ପଠାଇବାରୁ ସିନା ମୁଁ ଏହି ବ୍ରଜଧାମରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦପଙ୍କଜର ଦର୍ଶନ ପାଇବି । ଯାହାଙ୍କ ନଖଜ୍ୟୋତିକୁ ଧ୍ୟାନ କରି ଆଦିକାଳରେ ଋଷିମହର୍ଷିମାନେ ଅଜ୍ଞାନରୂପୀ ଅନ୍ଧକାରକୁ ପାରି ହୋଇଯାଇଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ, ଇନ୍ଦ୍ର, ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା ଯେଉଁ ପଦାରବିନ୍ଦଯୁଗଳର ଉପାସନା କରୁଛନ୍ତି, ସ୍ୱୟଂ ଭଗବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣ ମଧ୍ୟ ଯାହାର ସେବା ଛାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ, ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସହିତ ବଡ଼ ବଡ଼ ଜ୍ଞାନୀ ମଧ୍ୟ ଯାହାର ଆରାଧନାରେ ସଂଲଗ୍ନ ରହନ୍ତି, ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ପାଦଯୁଗଳ ଗୋଚାରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋପାଳବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ ବନରେ ବିଚରଣ କରେ, ପୁଣି ଯେଉଁ ସୁରମୁନିବନ୍ଦିତ ଶ୍ରୀଚରଣ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଲାଗିଥିବା କେଶରରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଯାଏ, ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ସେହି ଚରଣଯୁଗଳର ଦର୍ଶନ ପାଇବି । ଯେଉଁ

ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟାମି ନୂନଂ ସୁକପୋଲନାସିକଂ
ସ୍ମିତାବଲୋକାରୁଣକଞ୍ଜଲୋଚନମ୍ ।
ମୁଖଂ ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୟ ଗୁଡ଼ାଳକାବୃତଂ
ପ୍ରଦକ୍ଷିଣଂ ମେ ପ୍ରଚରନ୍ତି ବୈ ମୃଗାଃ ॥ ୯

ଅପ୍ୟଦ୍ୟ ବିଷ୍ଣୋର୍ମନୁଜତ୍ୱମୀୟୁଷୋ
ଭାରାବତାରାୟ ଭୁବୋ ନିଜେଚ୍ଛୟା ।
ଲାବଣ୍ୟଧାମ୍ନୋ ଭବିତୋପଲମ୍ଭନଂ
ମହ୍ୟଂ ନ ନ ସ୍ୟାତ୍ ଫଳମଞ୍ଜସା ଦୃଶଃ ॥ ୧୦

ଯ ଈକ୍ଷିତାହଂରହିତୋଽପ୍ୟସତ୍ସତୋଃ
ସ୍ୱତେଜସାପାସ୍ତତମୋଭିଦାଭ୍ରମଃ ।
ସ୍ୱମାୟୟାଽଽତ୍ମନ୍ ରଚିତୈସ୍ତଦୀକ୍ଷୟା
ପ୍ରାଣାକ୍ଷଧୀଭିଃ ସଦନେଷ୍ୱଭୀୟତେ ॥ ୧୧

ଯସ୍ୟାଖିଳାମୀବହଭିଃ ସୁମଙ୍ଗଳୈ-
ର୍ବାଚୋ ବିମିଶ୍ରା ଗୁଣକର୍ମଜନ୍ମଭିଃ ।
ପ୍ରାଣନ୍ତି ଶୁମ୍ଭନ୍ତି ପୁନନ୍ତି ବୈ ଜଗତ୍
ଯାସ୍ତଦ୍ୱିରକ୍ତାଃ ଶବଶୋଭନା ମତାଃ ॥ ୧୨

ସ ଚାବତୀର୍ଣ୍ଣଃ କିଲ ସାତ୍ୱତାନ୍ୱୟେ
ସ୍ୱସେତୁପାଳାମରବର୍ଯ୍ୟଶର୍ମକୃତ୍ ।
ଯଶୋ ବିତନ୍ୱନ୍ ବ୍ରଜ ଆସ୍ତ ଈଶ୍ୱରୋ
ଗାୟନ୍ତି ଦେବା ଯଦଶେଷମଙ୍ଗଳମ୍ ॥ ୧୩

ପ୍ରଭୁଙ୍କର କପୋଳ ମରକତମଣି ସଦୃଶ ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ଓ କାନ୍ତିମାନ୍, ଯାହାଙ୍କର ନାସା ଶୁଆନାକ ପରି ସୁନ୍ଦର, ଯାହାଙ୍କ ଓଷ୍ଠରୁ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସ ଝରିପଡ଼େ, ଯାହାଙ୍କର କମଳଠାରୁ ବି ଅଧିକ କୋମଳ ରକ୍ତାଭ ଲୋଚନରେ ସର୍ବଦା ପ୍ରେମଭରା କଟାକ୍ଷ ଖେଳୁଥାଏ ଓ ଯାହାଙ୍କ କପୋଳରେ କୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳି ଝୁଲୁଥାଏ, ମୁଁ ଆଜି ସେହି ପ୍ରେମ ଓ ମୁକ୍ତିର ପରମଦାତା ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କର ମୁଖକମଳ ନିଶ୍ଚୟ ଦର୍ଶନ କରିବି; କାରଣ ମୋ ଡାହାଣ ପଟେ ହରିଣସବୁ ଯା'ଆସ କରୁଛନ୍ତି (ଏହା ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ।) ॥ ୮,୯ ॥ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ପୃଥିବୀର ଭାର ହରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ମାନବୀୟ ଲୀଳା କରୁଛନ୍ତି। ସେ ତ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଲାବଣ୍ୟର ଧାମ; ପୁଣି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ନିଧି। ଆହା ! ଆଜି ମୋତେ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିବ। ନିଶ୍ଚିତ ମିଳିବ। ଆଜି ମୋତେ ଆଖି ପାଇଥିବାର ଫଳ ସହଜରେ ମିଳିଯିବ ॥ ୧୦ ॥ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପୀ ଜଗତର ଦ୍ରଷ୍ଟା; ଏପରି ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦ୍ରଷ୍ଟାପଣର ଅଭିମାନ ଆଦୌ ଛୁଇଁ ପାରିନାହିଁ। ଭେଦଭାବ ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନର ମୂଳକାରଣ; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଚିନ୍ମୟୀ ଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ଅଜ୍ଞାନ ସହିତ ସେହି ଭେଦଭାବ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରେନା। ସେ ନିଜର ଯୋଗମାୟାବଳରେ ଆଖି ପିଛୁଳାକେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ବୁଦ୍ଧି ଆଦି ସମେତ ନିଜ ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ରଚନା କରିଦିଅନ୍ତି ତଥା ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ବୃନ୍ଦାବନର ନାନା କୁଞ୍ଜରେ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଘରେ ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା କରୁଥିବା ପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ତାଙ୍କର ଗୁଣ, କର୍ମ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ହେଉଛି ପରମ ମଙ୍ଗଳମୟ ଓ ସକଳ ପାପ ବିନାଶକ। ତାଙ୍କର ଗୁଣ, କର୍ମ ଓ ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିବା ବାଣୀ ଗାନଦ୍ୱାରା ସଂସାରରେ ଜୀବନ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହେବାକୁ ଲାଗେ; ଶୋଭାର ସଞ୍ଚାର ହୋଇଯାଏ; ସକଳ ଅପବିତ୍ରତା ଧୋଇ ହୋଇଯାଇ ପବିତ୍ରତାର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାରିତ ହୁଏ। କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ବାଣୀ ତାଙ୍କର ଗୁଣ, ଲୀଳା ଓ ଜନ୍ମର କଥା ଗାଏ ନାହିଁ, ତାହା ଯେତେ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଳଂକାରରେ ଶୋଭିତ ମୁର୍ଦ୍ଦାର ପରି ନିରର୍ଥକ ॥ ୧୨ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଗୁଣଗାନର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଏତେ, ସେହି ଭଗବାନ ନିଜେ ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୀତ ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ପାଳନ କରୁଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱୟଂ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି। ସେହି ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଭଗବାନ ଆଜି ବ୍ରଜରେ ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ଯଶ ବିସ୍ତାର କରୁଛନ୍ତି। ପ୍ରଭୁଙ୍କର

ତଂ ତ୍ୱଦ୍ୟ ନୂନଂ ମହତାଂ ଗତିଂ ଗୁରୁଂ
ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟକାନ୍ତଂ ଦୃଶିମନ୍ମହୋତ୍ସବମ୍ ।
ରୂପଂ ଦଧାନଂ ଶ୍ରିୟ ଈପ୍ସିତାସ୍ପଦଂ
ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟେ ମମାସନ୍ନୁଷସଃ ସୁଦର୍ଶନାଃ ॥ ୧୪

ଅଥାବରୂଢଃ ସପଦୀଶୟୋ ରଥାତ୍
ପ୍ରଧାନପୁଂସୋଶ୍ଚରଣଂ ସ୍ୱଲବ୍ଧୟେ ।
ଧିୟା ଧୃତଂ ଯୋଗିଭିରପ୍ୟହଂ ଧ୍ରୁବଂ
ନମସ୍ୟ ଆଭ୍ୟାଂ ଚ ସଖୀନ୍ ବନୌକସଃ ॥ ୧୫

ଅପ୍ୟଙ୍‌ଘ୍ରିମୂଲେ ପତିତସ୍ୟ ମେ ବିଭୁଃ
ଶିରସ୍ୟଧାସ୍ୟନ୍ନିଜହସ୍ତପଙ୍କଜମ୍ ।
ଦତ୍ତାଭୟଂ କାଳଭୁଜଙ୍ଗରଂହସା
ପ୍ରୋଦ୍‌ବେଜିତାନାଂ ଶରଣୈଷିଣାଂ ନୃଣାମ୍ ॥ ୧୬

ସମର୍ହଣଂ ଯତ୍ର ନିଧାୟ କୌଶିକ-
ସ୍ତଥା ବଳିଶ୍ଚାପ ଜଗତ୍‌ତ୍ରୟେନ୍ଦ୍ରତାମ୍ ।
ଯଦ୍ ବା ବିହାରେ ବ୍ରଜଯୋଷିତାଂ ଶ୍ରମଂ
ସ୍ପର୍ଶେନ ସୌଗନ୍ଧିକଗନ୍ଧ୍ୟପାନୁଦତ୍ ॥ ୧୭

ନ ମୟ୍ୟୁପୈଷ୍ୟତ୍ୟରିବୁଦ୍ଧିମଚ୍ୟୁତଃ
କଂସସ୍ୟ ଦୂତଃ ପ୍ରହିତୋଽପି ବିଶ୍ୱଦୃକ୍ ।

ଯଶ କେତେ ପବିତ୍ର ନୁହେଁ ସତେ ! ଆହା ! ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅଶେଷ ମଙ୍ଗଳମୟ ଯଶ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ମୁଁ ଯେ ଆଜି ତାଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖିବି, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ବଡ଼ ବଡ଼ ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କର ଓ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ପରମଗୁରୁ । ତାଙ୍କର ରୂପମାଧୁରୀ ତ୍ରିଭୁବନର ଲୋକଙ୍କ ମନକୁ ମୋହିନିଏ । ନେତ୍ରଧାରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଆନନ୍ଦ ଓ ରସର ଚରମ ସୀମା । ତେଣୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଅଧୀଶ୍ୱରୀ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଲାଳାୟିତ ହେଉଥାନ୍ତି । ଆଜି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖିବି; କାରଣ, ଆଜିର ପ୍ରଭାତ ହୋଇଛି ମୋ ପାଇଁ ମଙ୍ଗଳ ପ୍ରଭାତ । ଆଜି ସକାଳୁ ସକାଳୁ ମୁଁ ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣସବୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛି ॥ ୧୪ ॥

ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷ ବଳରାମ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖିଦେବା ମାତ୍ରେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ନମସ୍କାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ତୁରନ୍ତ ରଥରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିବି ଓ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କର ପାଦ ଧରିପକାଇବି । ଆହା ! ସେମାନଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମ କେଡ଼େ ଦୁର୍ଲଭ ନୁହେଁ ସତେ ! ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀ-ଯତିମାନେ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ମାନସିକରୂପେ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଚରଣକୁ ଧାରଣ କରନ୍ତି; ଆଉ ମୁଁ? ମୁଁ ତ ସେହି ଚରଣକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପାଇଯିବି—ଯାଇ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଚରଣରେ ଲୋଟି ପଡ଼ିବି । ତା'ପରେ ଜଣ ଜଣ କରି ତାଙ୍କର ସବୁ ବନବାସୀ ସଖାମାନଙ୍କର ପାଦକୁ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦନା କରିବି ॥ ୧୫ ॥ ମୋର ଅହୋଭାଗ୍ୟ ! ମୁଁ ଯାଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣରେ ଲୋଟି ପଡ଼ିଲେ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ତାଙ୍କର କରକମଳ ମୋ ମଥା ଉପରେ ରଖିଦେବେ । କାଳରୂପୀ ସର୍ପର ଭୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଶରଣ ଲୋଡୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଯେଉଁ କରକମଳ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ, ସେହି କରକମଳ ସେ ମୋ ମସ୍ତକ ଉପରେ ରଖିଦେବେ ॥ ୧୬ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ତଥା ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳି ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମରେ ପୂଜା ଭେଟି ସମର୍ପଣ କରି ସେହି କରକମଳରୁ ତ୍ରିଲୋକର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଅର୍ଥାତ୍ ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେହି କରକମଳରୁ ସର୍ବଦା ଦିବ୍ୟପଦ୍ମର ସୁଗନ୍ଧ ନିର୍ଗତ ହୁଏ । ରାସଲୀଳା ସମୟରେ ସେହି କରକମଳର ସ୍ପର୍ଶରେ ବ୍ରଜଯୁବତୀମାନଙ୍କର ସକଳ କ୍ଲାନ୍ତି ଦୂର ହୋଇଯାଇଥିଲା ॥ ୧୭ ॥ ହେଲେ, ମୁଁ ତ କଂସର ଦୂତ; ସେ ପଠାଇଥିବାରୁ ହିଁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ

ଯୋଽନ୍ତର୍ବହିଶ୍ଚେତସ ଏତଦୀହିତଂ
କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ଈକ୍ଷତ୍ୟମଲେନ ଚକ୍ଷୁଷା ॥ ୧୮

ଅପ୍ୟଙ୍‌ଘ୍ରିମୂଲେଽବହିତଂ କୃତାଞ୍ଜଳିଂ
ମାମୀକ୍ଷିତା ସସ୍ମିତମାର୍ଦ୍ରୟା ଦୃଶା ।
ସପଦ୍ୟପଧ୍ୱସ୍ତସମସ୍ତକିଲ୍‌ବିଷୋ
ବୋଢା ମୁଦଂ ବୀତବିଶଙ୍କ ଊର୍ଜିତାମ୍ ॥ ୧୯

ସୁହୃତ୍ତମଂ ଜ୍ଞାତିମନନ୍ୟଦୈବତଂ
ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ବୃହଦ୍‌ଭ୍ୟାଂ ପରିରପ୍‌ସ୍ୟତେଽଥ ମାମ୍ ।
ଆତ୍ମା ହି ତୀର୍ଥୀକ୍ରିୟତେ ତଦୈବ ମେ
ବନ୍ଧଶ୍ଚ କର୍ମାତ୍ମକ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ୍ୟତଃ ॥ ୨୦

ଲବ୍‌ଧ୍ୱାଙ୍ଗସଙ୍ଗଂ ପ୍ରଣତଂ କୃତାଞ୍ଜଳିଂ
ମାଂ ବକ୍ଷ୍ୟତେଽକ୍ରୂର ତତେତ୍ୟୁରୁଶ୍ରବାଃ ।
ତଦା ବୟଂ ଜନ୍ମଭୃତୋ ମହୀୟସା
ନୈବାଦୃତୋ ଯୋ ଧିଗମୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ତତ୍ ॥ ୨୧

ନ ତସ୍ୟ କଶ୍ଚିଦ୍ ଦୟିତଃ ସୁହୃତ୍ତମୋ
ନ ଚାପ୍ରିୟୋ ଦ୍ୱେଷ୍ୟ ଉପେକ୍ଷ୍ୟ ଏବ ବା ।
ତଥାପି ଭକ୍ତାନ୍ ଭଜତେ ଯଥା ତଥା
ସୁରଦ୍ରୁମୋ ଯଦ୍‌ବଦୁପାଶ୍ରିତୋଽର୍ଥଦଃ ॥ ୨୨

ପାଖକୁ ଯାଉଛି । ମୋତେ ଦେଖି ସେ ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ଭାବିବେ ନାହିଁ ତ ! ନା, ନା । ସେ କଦାପି ଏପରି ଭାବିବେ ନାହିଁ; କାରଣ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ନିର୍ବିକାର, ସମ, ଅଚ୍ୟୁତ, ସକଳ ବିଶ୍ୱର ସାକ୍ଷୀ ଓ ସର୍ବଜ୍ଞ । ସେ ଚିତ୍ତର ବାହାରେ ବି ଅଛନ୍ତି; ଭିତରେ ବି ଅଛନ୍ତି । ସେ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞରୂପରେ ରହି ଅନ୍ତଃକରଣର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ରିୟାକୁ ଓ ସବୁକଥାକୁ ତାଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ତେଣୁ ମୁଁ ସନ୍ଦେହ କରିବାଟା ବୃଥା । ମୁଁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଚରଣ ପାଖରେ କର ଯୋଡ଼ି ବିନୀତଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଯିବି । ସେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ଦୟାପୂର୍ଣ୍ଣ କୋମଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୋତେ ଚ୍ୱହିଁବେ । ମୋର ଜନ୍ମ ଜନ୍ମର ଅଶୁଭ ସଂସ୍କାର ସେହିକ୍ଷଣି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ମୁଁ ନିଃଶଙ୍କ ହୋଇ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଯିବି ॥ ୧୯ ॥ ମୁଁ ତ ତାଙ୍କ କୁଟୁମ୍ବର ଲୋକ; ପୁଣି ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ହିତଚିନ୍ତକ । ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ମୋର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ମଧ୍ୟ ନାହାନ୍ତି । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ମୋତେ ତାଙ୍କର ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ଭୁଜରେ ନିଶ୍ଚୟ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇବେ । ଆହା ! ତାଙ୍କ ଆଲିଙ୍ଗନ ପାଇ ମୋ ଦେହ ତ ନିଜେ ପବିତ୍ର ହୋଇଯିବ; ତା' ସହିତ ତାହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପବିତ୍ର କରିଦେବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଯିବ । ତାଙ୍କର ଆଲିଙ୍ଗନ ପାଇଯିବା କ୍ଷଣି ମୋର କର୍ମମୟ ବନ୍ଧନ—ଯେଉଁ ବନ୍ଧନ ହେତୁ ମୁଁ ଅନାଦିକାଳରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ବୁଲୁଛି, ତାହା ତୁଟିଯିବ ॥ ୨୦ ॥ ସେ ମୋତେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିସାରିବା ପରେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ କର ଯୋଡ଼ି, ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଯିବି, ସେତେବେଳେ ସେ ମୋତେ 'ଅକ୍ରୂର କକେଇ !' ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିବେ । କାହିଁକି ବା ନ କରିବେ ! ସେ ତ ଏହି ପବିତ୍ର ଓ ମଧୁର ଯଶ ବିସ୍ତାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଲୀଳା କରୁଛନ୍ତି । ସତରେ ମୋ ଜୀବନ ସଫଳ ହୋଇଯିବ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯାହାକୁ ନିଜର କରି ନେଇନାହାନ୍ତି, ଯାହାକୁ ଆଦର କରିନାହାନ୍ତି, ତାର ଜନ୍ମକୁ, ତାର ଜୀବନକୁ ଧିକ୍ ! ॥ ୨୧ ॥ ତାଙ୍କର ତ କେହି ପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି, କି କେହି ଅପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି; କେହି ମିତ୍ର ନୁହନ୍ତି, କି କେହି ଶତ୍ରୁ ନୁହନ୍ତି । କେହି ବି ତାଙ୍କର ଉପେକ୍ଷାର ପାତ୍ର ନୁହନ୍ତି । ତଥାପି କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ଯେପରି ତା' ପାଖକୁ ଆସି କିଛି ମାଗୁଥିବା ଲୋକର ମନୋକାମନା ପୂରଣ କରିଥାଏ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବି ସେହିପରି । ତାଙ୍କୁ ଯେ ଯେପରି ଭଜେ, ସେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ସେହିପରି ଭଜନ୍ତି । ପ୍ରଭୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ବହୁତ

କିଞ୍ଚାଗ୍ରଜୋ ମାବନତଂ ଯଦୂତ୍ତମଃ
ସ୍ମୟନ୍ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ଗୃହୀତମଞ୍ଜଲୌ ।
ଗୃହଂ ପ୍ରବେଶ୍ୟାପ୍ତସମସ୍ତସତ୍କୃତଂ
ସଂପ୍ରକ୍ଷ୍ୟତେ କଂସକୃତଂ ସ୍ୱବନ୍ଧୁଷୁ ॥ ୨୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ସଞ୍ଚିନ୍ତୟନ୍ କୃଷ୍ଣଂ ଶ୍ୱଫଲ୍କତନୟୋଽଧ୍ୱନି ।
ରଥେନ ଗୋକୁଳଂ ପ୍ରାପ୍ତଃ ସୂର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚାସ୍ତଗିରିଂ ନୃପ ॥ ୨୪

ପଦାନି ତସ୍ୟାଖିଳଲୋକପାଳ-
କିରୀଟଜୁଷ୍ଟାମଳପାଦରେଣୋଃ ।
ଦଦର୍ଶ ଗୋଷ୍ଠେ କ୍ଷିତିକୌତୁକାନି
ବିଲକ୍ଷିତାନ୍ୟବ୍ଜଯବାଙ୍କୁଶାଦ୍ୟୈଃ ॥ ୨୫

ତଦ୍ଦର୍ଶନାହ୍ଲାଦବିବୃଦ୍ଧସଂଭ୍ରମଃ
ପ୍ରେମ୍ଣୋର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୋମାଶ୍ରୁକଳାକୁଳେକ୍ଷଣଃ ।
ରଥାଦବସ୍କନ୍ଦ୍ୟ ସ ତେଷ୍ୱଚେଷ୍ଟତ
ପ୍ରଭୋରମୂନ୍ୟଙ୍ଘ୍ରିରଜାଂସ୍ୟହୋ ଇତି ॥ ୨୬

ଦେହଂଭୃତାମିୟାନର୍ଥୋ ହିତ୍ୱା ଦମ୍ଭଂ ଭିୟଂ ଶୁଚମ୍ ।
ସଂଦେଶାଦ୍ ଯୋ ହରେର୍ଲିଙ୍ଗଦର୍ଶନଶ୍ରବଣାଦିଭିଃ ॥ ୨୭

ଦଦର୍ଶ କୃଷ୍ଣଂ ରାମଂ ଚ ବ୍ରଜେ ଗୋଦୋହନଂ ଗତୌ ।
ପୀତନୀଳାମ୍ବରଧରୌ ଶରଦମ୍ବୁରୁହେକ୍ଷଣୌ ॥ ୨୮

କିଶୋରୌ ଶ୍ୟାମଳଶ୍ୱେତୌ ଶ୍ରୀନିକେତୌ ବୃହଦ୍ଭୁଜୌ ।
ସୁମୁଖୌ ସୁନ୍ଦରବରୌ ବାଲଦ୍ୱିରଦବିକ୍ରମୌ ॥ ୨୯

ପ୍ରେମ କରନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ବିନୀତଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଯିବି; ବଳରାମ ଆସି ହସହସ ମୁଖରେ ମୋତେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବେ ଏବଂ ତା'ପରେ ମୋର ହାତ ଧରି ଘର ଭିତରକୁ ନେଇଯିବେ । ଘରେ ମୋର ସକଳ ପ୍ରକାର ସତ୍କାର କରିବେ । ତା'ପରେ ମୋତେ ପଚାରିବେ, "କଂସ ଆମ ଘରଲୋକଙ୍କ ସହିତ କିପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଛି ?" ॥ ୨୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରଥରେ ବସି, ବାଟ ସାରା ଏହିପରି ଚିନ୍ତାରେ ମଜ୍ଜି ରହି, ଶ୍ୱଫଲ୍କନନ୍ଦନ ଅକ୍ରୂର ଆସି ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତବେଳକୁ ନନ୍ଦଗ୍ରାମରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଯାହାଙ୍କ ଚରଣକମଳର ରଜକୁ ସକଳ ଲୋକପାଳ ସେମାନଙ୍କର ମୁକୁଟରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି, ବ୍ରଜରେ ପ୍ରବେଶ କରୁ କରୁ ଅକ୍ରୂର ତାଙ୍କରି ପାଦଚିହ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଗଲେ । ପଦ୍ମ, ଯଅ, ଅଙ୍କୁଶ ଆଦି ଅସାଧାରଣ ଚିହ୍ନରୁ ସେହି ପାଦଚିହ୍ନ ଯେ କାହାର, ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜାଣି ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ସେହି ପାଦଚିହ୍ନ ହେତୁ ପୃଥିବୀର ଶୋଭା ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା ॥ ୨୫ ॥ ସେହି ପାଦଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଦର୍ଶନ କରୁ କରୁ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏତେ ଆନନ୍ଦ ଜାତ ହୋଇଗଲା ଯେ, ସେ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ରଖି ନ ପାରି ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରେମାବେଶରେ ତାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇଗଲା; ନେତ୍ରରେ ଅଶ୍ରୁ ଭରିଯାଇ ଟୋପା ଟୋପା ହୋଇ ଝରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ରଥରୁ ଓହ୍ଲାଇପଡ଼ି, 'ଆହା ! ଏହା ମୋର ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପଦରଜ' କହି ସେହି ବ୍ରଜଧୂଳିରେ ଗଡ଼ିଗଲେ ॥ ୨୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କଂସର ସନ୍ଦେଶ ମିଳିବାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଚିତ୍ତର ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥା କଥା ଶୁଣିଲ, ସେପରି ଅବସ୍ଥା ପାଇଯିବା ହେଉଛି ଜୀବର ଦେହଧାରଣ କରିବାର ପରମ ଲାଭ । ତେଣୁ ଦମ୍ଭ, ଭୟ ଓ ଶୋକ ତ୍ୟାଗ କରି ଭଗବାନଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି (ପ୍ରତିମା, ଭକ୍ତ ଆଦି), ଚିହ୍ନ, ଲୀଳା, ସ୍ଥାନ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣ ଦର୍ଶନ-ଶ୍ରବଣ ଆଦି କରି ନିଜ ଭିତରେ ଏହିପରି ଭାବ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ହେଉଛି ଜୀବମାତ୍ରକେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ପରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ॥ ୨୭ ॥

ବ୍ରଜରେ ପହଞ୍ଚି ଅକ୍ରୂର ଦେଖିଲେ, କୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଦୁଇଭାଇ ଗାଈଦୁହାଁ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । କୃଷ୍ଣ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ପୀତାମ୍ବର; ବଳରାମ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ନୀଳାମ୍ବର ॥ ୨୮ ॥ ଜଣକର ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୟାମଳ, ଆର ଜଣକର ଗୌର । ଉଭୟେ ଥିଲେ ନିଖିଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଖଣି । ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ଭୁଜ । ସୁନ୍ଦର ବଦନ । ପରମ ମନୋହର ଏବଂ ଗଜଶାବକ

ଧ୍ୱଜବଜ୍ରାଙ୍କୁଶାମ୍ଭୋଜୈଶ୍ଚିହ୍ନିତୈରଙ୍ଘ୍ରିଭିର୍ବ୍ରଜମ୍ ।
ଶୋଭୟନ୍ତୌ ମହାତ୍ମାନାବନୁକ୍ରୋଶସ୍ମିତେକ୍ଷଣୌ ॥ ୩୦

ଉଦାରରୁଚିରକ୍ରୀଡ଼ୌ ସ୍ରଗ୍ୱିଣୌ ବନମାଲିନୌ ।
ପୁଣ୍ୟଗନ୍ଧାନୁଲିପ୍ତାଙ୍ଗୌ ସ୍ନାତୌ ବିରଜବାସସୌ ॥ ୩୧

ପ୍ରଧାନପୁରୁଷାବାଦ୍ୟୌ ଜଗଦ୍ଧେତୂ ଜଗତ୍ପତୀ ।
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣୌ ଜଗତ୍ୟର୍ଥେ ସ୍ୱାଂଶେନ ବଳକେଶବୌ ॥ ୩୨

ଦିଶୋ ବିତିମିରା ରାଜନ୍ କୁର୍ବାଣୌ ପ୍ରଭୟା ସ୍ୱୟା ।
ଯଥା ମାରକତଃ ଶୈଳୋ ରୌପ୍ୟଶ୍ଚ କନକାଚିତୌ ॥ ୩୩

ରଥାତ୍ତୂର୍ଣ୍ଣମବପ୍ଲୁତ୍ୟ ସୋଽକ୍ରୂରଃ ସ୍ନେହବିହ୍ୱଳଃ ।
ପପାତ ଚରଣୋପାନ୍ତେ ଦଣ୍ଡବଦ୍ ରାମକୃଷ୍ଣୟୋଃ ॥ ୩୪

ଭଗବଦ୍ଦର୍ଶନାହ୍ଲାଦବାଷ୍ପପର୍ଯ୍ୟାକୁଳେକ୍ଷଣଃ ।
ପୁଲକାଚିତାଙ୍ଗ ଔତ୍କଣ୍ଠ୍ୟାତ୍ ସ୍ୱାଖ୍ୟାନେ ନାଶକନ୍ ନୃପ ॥ ୩୫

ଭଗବାଂସ୍ତମଭିପ୍ରେତ୍ୟ ରଥାଙ୍ଗାଙ୍କିତପାଣିନା ।
ପରିରେଭେଽଭ୍ୟୁପାକୃଷ୍ୟ ପ୍ରୀତଃ ପ୍ରଣତବତ୍ସଳଃ ॥ ୩୬

ସଂକର୍ଷଣଶ୍ଚ ପ୍ରଣତମୁପଗୁହ୍ୟ ମହାମନାଃ ।
ଗୃହୀତ୍ୱା ପାଣିନା ପାଣୀ ଅନୟତ୍ ସାନୁଜୋ ଗୃହମ୍ ॥ ୩୭

ପୃଷ୍ଟ୍ୱାଥ ସ୍ୱାଗତଂ ତସ୍ମୈ ନିବେଦ୍ୟ ଚ ବରାସନମ୍ ।
ପ୍ରକ୍ଷାଲ୍ୟ ବିଧିବତ୍ ପାଦୌ ମଧୁପର୍କାର୍ହଣମାହରତ୍ ॥ ୩୮

ସମାନ ଲଳିତ ଗ୍ୱଲି ॥ ୨୯ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଚରଣରେ ଧ୍ୱଜା, ବଜ୍ର, ଅଙ୍କୁଶ ଓ ପଦ୍ମର ଚିହ୍ନ ରହିଛି । ସେମାନେ ଗ୍ୱଲିଗଲେ ସେମାନଙ୍କର ପାଦଚିହ୍ନରେ ପୃଥିବୀ ଶୋଭାୟମାନ ହୋଇଯାଉଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ମୃଦୁହାସରୁ ତଥା ମଧୁର ଗ୍ୱହାଣିରୁ ଦୟା ଝରିପଡୁଥାଏ ॥ ୩୦ ॥ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୀଳା ଥିଲା ଉଦାରତା ଓ ସୁନ୍ଦର କଳାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଗଳାରେ ଝଲମଲ କରୁଥିଲା ସୁନ୍ଦର ବନମାଳା ଓ ବହୁମୂଲ୍ୟ ମଣିମାଳା । ସେମାନେ ସେତେବେଳେ ତୁରନ୍ତ ସ୍ନାନ ସାରି ନିର୍ମଳ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧି, ପବିତ୍ର ଅଙ୍ଗରାଗ ଓ ଚନ୍ଦନ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅକ୍ରୂର ଦେଖିଲେ, ଜଗତର ଆଦିକାରଣ—ଜଗତର ପରମପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ହିଁ ସଂସାରକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ସକଳ କଳା ଧରି, ବଳରାମ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଆପଣା ଅଙ୍ଗକାନ୍ତିଦ୍ୱାରା ଦଶଦିଗର ଅନ୍ଧକାର ଦୂର କରିଦେଉଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଏତେ ଚମତ୍କାର ଦେଖାଯାଉଥାନ୍ତି ଯେ, ମନେ ହେଉଥାଏ, ସୁବର୍ଣ୍ଣରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ମରକତମଣିର ଓ ଅନ୍ୟଟି ରୌପ୍ୟର ଅପୂର୍ବ ପର୍ବତ ଝଟକୁଛି କି ! ॥ ୩୨,୩୩ ॥ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ପ୍ରେମାବେଶରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଅକ୍ରୂର ରଥରୁ ଡେଇଁପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଧାଇଁଯାଇ କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କ ଚରଣରେ ଲମ୍ବ ହୋଇ ପଡ଼ିଯାଇ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ କଲେ ॥ ୩୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ସେ ଏତେ ଆହ୍ଲାଦିତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ନେତ୍ର ଅଶ୍ରୁରେ ଭରିଗଲା; ସମଗ୍ର ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା; ଉତ୍କଣ୍ଠାବଶତଃ କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଉ ନିଜର ନାଆଁ ବି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ମନୋଭାବ ଜାଣିଗଲେ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ, ନିଜର ଚକ୍ରାଙ୍କିତ ହସ୍ତରେ ତାଙ୍କୁ ଟେକି ଉଠାଇ ହୃଦୟରେ ଚାପି ଧରିଲେ ॥ ୩୬ ॥ ଏହାପରେ ସେ ପରମମନସ୍ୱୀ ବଳରାମଙ୍କ ଆଗରେ ବିନୀତଭାବରେ ଠିଆ ହେଉ ହେଉ, ବଳରାମ ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲେ । ତା'ପରେ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ହାତ ଧରିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ହାତଟି ଧରିଲେ ବଳରାମ । ଏପରିଭାବରେ ଦୁଇଭାଇ ତାଙ୍କର ଦୁଇହାତ ଧରି ଘରଭିତରକୁ ଡାକିନେଲେ ॥ ୩୭ ॥

ଘରକୁ ନେଇଯାଇ ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ବହୁତ ସ୍ୱାଗତସତ୍କାର କଲେ । କୁଶଳବାର୍ତ୍ତା ପଚ୍ୟରି ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତମ ଆସନରେ ବସାଇଲେ ଏବଂ ବିଧିପୂର୍ବକ ତାଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇଦେଇ ମଧୁପର୍କ (ମହୁମିଶା ଦହି) ଆଦି ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ

ନିବେଦ୍ୟ ଗାଂ ଗୃତିଥୟେ ସଂବାହ୍ୟ ଶ୍ରାନ୍ତମାଦୃତଃ ।
ଅନ୍ନଂ ବହୁଗୁଣଂ ମେଧ୍ୟଂ ଶ୍ରଦ୍ଧୟୋପାହରଦ୍ ବିଭୁଃ ॥ ୩୯

ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୩୮ ॥ ତା'ପରେ ଅତିଥି ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଭଗବାନ ଗୋଟିଏ ଗାଈ ଦାନ କଲେ ଏବଂ ପାଦ ଚିପିଦେଇ ତାଙ୍କର କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କଲେ । ତା'ପରେ ବଡ଼ ଆଦର ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରକାରର ପବିତ୍ର ଓ ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ ଅନ୍ନ-ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଆଣି ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ ॥ ୩୯ ॥ ସେ ଭୋଜନ କରିସାରିବା ପରେ ଧର୍ମର ପରମ ମର୍ମଜ୍ଞ ବଳରାମ ତାଙ୍କୁ ଅତି ଆଦରରେ ମୁଖବାସ (ପାନ, ଅଳାଇଚ ଇତ୍ୟାଦି) ଓ ସୁଗନ୍ଧିତ ମାଳା ଆଦି ଦେଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ କଲେ ॥ ୪୦ ॥ ଏପରିଭାବରେ ତାଙ୍କର ସତ୍କାର ସରିବା ପରେ, ନନ୍ଦ ଆସି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ବସିପଡ଼ି ପଚାରିଲେ, "ଆହେ ଅକ୍ରୂର ! ନିଷ୍ଠୁର କଂସ ବଞ୍ଚିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ତ କଂସେଇ ପାଳିଥିବା ଛେଳି ପରି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆପଣମାନେ କିପରି ଦିନ କାଟୁଛନ୍ତି ? ॥ ୪୧ ॥ ଯେଉଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟପରାୟଣ ପାପୀଟା ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରୁଥିବା ନିଜ ଭଉଣୀର କୋମଳ ଶିଶୁଗୁଡ଼ିକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟଭାବରେ ମାରିଦେଲା, ଆପଣମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ତାହାରି ପ୍ରଜା । ତେଣୁ ଆପଣମାନେ ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଆମେ ବା କିପରି ଅନୁମାନ କରିବୁ !" ॥ ୪୨ ॥ ଅକ୍ରୂର ତ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ କୁଶଳବାର୍ତ୍ତା ପଚାରି ସାରିଥିଲେ । ଏବେ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟ ନନ୍ଦ ତାଙ୍କୁ ଏପରିଭାବରେ ଆଦରସମ୍ମାନ ଦେଇ ମଧୁରବାକ୍ୟରେ ତାଙ୍କର କୁଶଳବାର୍ତ୍ତା ପଚାରିବାରୁ, ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ସକଳ ପଥଶ୍ରମ ଦୂର ହୋଇଗଲା ॥ ୪୩ ॥

ତସ୍ମୈ ଭୁକ୍ତବତେ ପ୍ରୀତ୍ୟା ରାମଃ ପରମଧର୍ମବିତ୍ ।
ମୁଖବାସୈର୍ଗନ୍ଧମାଲ୍ୟୈଃ ପରାଂ ପ୍ରୀତିଂ ବ୍ୟଧାତ୍ ପୁନଃ ॥ ୪୦

ପପ୍ରଚ୍ଛ ସତ୍କୃତଂ ନନ୍ଦଃ କଥଂ ସ୍ଥ ନିରନୁଗ୍ରହେ ।
କଂସେ ଜୀବତି ଦାଶାର୍ହ ସୌନପାଳା ଇବାବୟଃ ॥ ୪୧

ଯୋଽବଧୀତ୍ ସ୍ୱସ୍ୱସୁସ୍ତୋକାନ୍ କ୍ରୋଶନ୍ତ୍ୟା ଅସୁତୃପ୍ ଖଳଃ ।
କିଂ ନୁ ସ୍ୱିତ୍ତତ୍ପ୍ରଜାନାଂ ବଃ କୁଶଳଂ ବିମୃଶାମହେ ॥ ୪୨

ଇତ୍ଥଂ ସୂନୃତୟା ବାଚା ନନ୍ଦେନ ସୁସଭାଜିତଃ ।
ଅକ୍ରୂରଃ ପରିପୃଷ୍ଟେନ ଜହାବଧ୍ୱପରିଶ୍ରମମ୍ ॥ ୪୩

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ
ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେଽକ୍ରୂରାଗମନଂ ନାମାଷ୍ଟାତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୮ ॥

+++

ଅଥୈକୋନଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କ ମଥୁରାଗମନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ
ସୁଖୋପବିଷ୍ଟଃ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କେ ରାମକୃଷ୍ଣୋରୁମାନିତଃ ।
ଲେଭେ ମନୋରଥାନ୍ ସର୍ବାନ୍ ପଥି ଯାନ୍ ସ ଚକାର ହ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଆଦରସମ୍ମାନ ଦେଲେ । ତାପରେ ସେ ଆରାମରେ ପଲଙ୍କରେ ବସିପଡ଼ିଲେ । ସେ ବାଟରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଅଭିଳାଷ ପୋଷଣ କରିଥିଲେ, ସେସବୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ॥ ୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥାନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯଦି ପ୍ରସନ୍ନ, ତେବେ ଏପରି କେଉଁ ବସ୍ତୁ ଅଛି ଯେ, ତାହା ନ ମିଳିବ ! କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ କାମନା କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨ ॥

କିମଲଭ୍ୟଂ ଭଗବତି ପ୍ରସନ୍ନେ ଶ୍ରୀନିକେତନେ ।
ତଥାପି ତତ୍ପରା ରାଜନ୍ନ ହି ବାଞ୍ଛନ୍ତି କିଞ୍ଚନ ॥ ୨

ସାୟଂତନାଶନଂ କୃତ୍ୱା ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀସୁତଃ ।
ସୁହୃତ୍ସୁ ବୃତ୍ତଂ କଂସସ୍ୟ ପପ୍ରଚ୍ଛାନ୍ୟଚ୍ଚିକୀର୍ଷିତମ୍ ॥ ୩

ଦେବକୀନନ୍ଦନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନୈଶ ଭୋଜନ ଶେଷ କରିବା ପରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି କଥାଭାଷା କରୁ କରୁ, ତାଙ୍କର ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କ ସହିତ କଂସ କିପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଛି ଓ କଂସର ଭବିଷ୍ୟତର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କଣ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟ ପଗ୍ଚରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ତାତ ସୌମ୍ୟାଗତଃ କଚ୍ଚିତ୍ ସ୍ୱାଗତଂ ଭଦ୍ରମସ୍ତୁ ବଃ ।
ଅପି ସ୍ୱଜ୍ଞାତିବନ୍ଧୂନାମନମୀବମନାମୟମ୍ ॥ ୪

କିଂ ନୁ ନଃ କୁଶଳଂ ପୃଚ୍ଛେ ଏଧମାନେ କୁଳାମୟେ ।
କଂସେ ମାତୁଳନାମ୍ନ୍ୟଙ୍ଗ ସ୍ୱାନାଂ ନସ୍ତତ୍ପ୍ରଜାସୁ ଚ ॥ ୫

ଅହୋ ଅସ୍ମଦଭୂଦ୍ ଭୂରି ପିତ୍ରୋର୍ବୃଜିନମାର୍ଯ୍ୟୟୋଃ ।
ଯଦ୍ଧେତୋଃ ପୁତ୍ରମରଣଂ ଯଦ୍ଧେତୋର୍ବନ୍ଧନଂ ତୟୋଃ ॥ ୬

ଦିଷ୍ଟ୍ୟାଦ୍ୟ ଦର୍ଶନଂ ସ୍ୱାନାଂ ମହ୍ୟଂ ବଃ ସୌମ୍ୟ କାଙ୍କ୍ଷିତମ୍ ।
ସଞ୍ଜାତଂ ବର୍ଣ୍ଣ୍ୟତାଂ ତାତ ତବାଗମନକାରଣମ୍ ॥ ୭

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପଗ୍ଚରିଲେ—''କକେଇ ! ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟ ସତରେ ବଡ଼ ନିର୍ମଳ । ବାଟରେ ଆପଣଙ୍କୁ କିଛି କଷ୍ଟ ହୋଇନି ତ ? ଆପଣ ଆସିଲେ, ଖୁବ୍ ଭଲ କଲେ । ଆପଣଙ୍କର ସର୍ବମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ମଥୁରାରେ ଆମର ଯେଉଁ ଆତ୍ମୀୟ, ସ୍ୱଜନ ଓ କୁଟୁମ୍ବଲୋକ ତଥା ଅନ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସବୁ ଭଲ ତ ? ॥ ୪ ॥ କଂସ ତ ଆମର ନାଆଁକୁ ମାତ୍ର ମାମୁଁ; ସେ ହେଉଛନ୍ତି, ଜାଣନ୍ତୁ, ଆମ କୁଳର କଣ୍ଟକ । ତାଙ୍କର ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ି ଗ୍ଚଲିଥିବାବେଳେ ମୁଁ ଆଉ ଆମ ବଂଶଲୋକଙ୍କର ତଥା ସେମାନଙ୍କ ପିଲାଛୁଆଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କଥା କଣ ବା ପଗ୍ଚରିବି ! ॥ ୫ ॥ ସତ କହୁଛି କକେଇ ! ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା ଯେ, ମୋରି ପାଇଁ ମୋର ନିର୍ଦୋଷ ଓ ସଦାଗ୍ଚରୀ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ନିର୍ଯାତନା ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସେମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ସହିଲେ । ଅନ୍ୟ କଷ୍ଟ କଥା କଣ କହିବି, ମୋରି ହେତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ହାତରେ କଡ଼ି ଓ ଗୋଡ଼ରେ ବେଡ଼ି ପକାଇ ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ଠୁଙ୍କି ଦିଆଗଲା । ମୋରି ହେତୁ ସେମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ ହେଉ ହେଉ ମାରି ଦିଆଗଲା ॥ ୬ ॥ ମୁଁ ଅନେକ ଦିନରୁ ଗ୍ଚହୁଁଥିଲି ଯେ, ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର ହେଲେ ଥରେ ଦର୍ଶନ ମିଳିଯାଆନ୍ତା କି ! ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ଆଜି ମୋର ସେହି ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । କକେଇ ! ଆଜି ହଠାତ୍ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଶୁଭାଗମନ କିପରି ହୋଇଗଲା, କୃପା କରି ତାହା ଟିକିଏ କହନ୍ତୁ ॥ ୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ପୃଷ୍ଟୋ ଭଗବତା ସର୍ବଂ ବର୍ଣ୍ଣୟାମାସ ମାଧବଃ ।
ବୈରାନୁବନ୍ଧଂ ଯଦୁଷୁ ବସୁଦେବବଧୋଦ୍ୟମମ୍ ॥ ୮

ଯତ୍ସନ୍ଦେଶୋ ଯଦର୍ଥଂ ବା ଦୂତଃ ସଂପ୍ରେଷିତଃ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଯଦୁକ୍ତଂ ନାରଦେନାସ୍ୟ ସ୍ୱଜନ୍ମାନକଦୁନ୍ଦୁଭେଃ ॥ ୯

ଶ୍ରୁତ୍ୱାକ୍ରୂରବଚଃ କୃଷ୍ଣୋ ବଳଶ୍ଚ ପରବୀରହା ।
ପ୍ରହସ୍ୟ ନନ୍ଦଂ ପିତରଂ ରାଜ୍ଞାଽଽଦିଷ୍ଟଂ ବିଜଜ୍ଞତୁଃ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଚଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରି ପଗ୍ଚରିବାରୁ ଅକ୍ରୂର ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସବୁକଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଗଲେ । କଂସ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ସହିତ କିପରି ଶତ୍ରୁତା କରୁଛି, ସେ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ମାରିଦେବାପାଇଁ କିପରି ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲା ତଥା କଂସର ଯାହା ସନ୍ଦେଶ ଥିଲା ତଥା ସେ ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସ୍ୱୟଂ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଦୂତ କରି ବ୍ରଜକୁ ପଠାଇଛି ଏବଂ ବସୁଦେବଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାର ସକଳ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ନାରଦ ଯେପରି କଂସକୁ ଜଣାଇଦେଇଛନ୍ତି—ଏ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଅକ୍ରୂର କହିଦେଲେ ॥ ୮, ୯ ॥ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଠାରୁ ଏସବୁ ବିଷୟ ଶୁଣି ଶତ୍ରୁଦଳନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ହସିଲେ

ଗୋପାନ୍ ସମାଦିଶତ୍ ସୋଽପି ଗୃହ୍ୟତାଂ ସର୍ବଗୋରସଃ ।
ଉପାୟନାନି ଗୃହ୍ଣୀଧ୍ୱଂ ଯୁଜ୍ୟନ୍ତାଂ ଶକଟାନି ଚ ॥ ୧୧

ଯାସ୍ୟାମଃ ଶ୍ୱୋ ମଧୁପୁରୀଂ ଦାସ୍ୟାମୋ ନୃପତେ ରସାନ୍ ।
ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟାମଃ ସୁମହତ୍ ପର୍ବ ଯାନ୍ତି ଜାନପଦାଃ କିଲ ।
ଏବମାଘୋଷୟତ୍ କ୍ଷତ୍ତ୍ରା ନନ୍ଦଗୋପଃ ସ୍ୱଗୋକୁଳେ ॥ ୧୨

ଗୋପ୍ୟସ୍ତାସ୍ତଦୁପଶ୍ରୁତ୍ୟ ବଭୂବୁର୍ବ୍ୟଥିତା ଭୃଶମ୍ ।
ରାମକୃଷ୍ଣୌ ପୁରୀଂ ନେତୁମକ୍ରୂରଂ ବ୍ରଜମାଗତମ୍ ॥ ୧୩

କାଶ୍ଚିତ୍ତତ୍କୃତହୃତ୍ତାପଶ୍ୱାସମ୍ଳାନମୁଖଶ୍ରିୟଃ ।
ସ୍ରଂସଦ୍ଦୁକୂଳବଳୟକେଶଗ୍ରନ୍ଥ୍ୟଶ୍ଚ କାଶ୍ଚନ ॥ ୧୪

ଅନ୍ୟାଶ୍ଚ ତଦନୁଧ୍ୟାନନିବୃତ୍ତାଶେଷବୃତ୍ତୟଃ ।
ନାଭ୍ୟଜାନନ୍ନିମଂ ଲୋକମାତ୍ମଲୋକଂ ଗତା ଇବ ॥ ୧୫

ସ୍ମରନ୍ତ୍ୟଶ୍ଚାପରାଃ ଶୌରେରନୁରାଗସ୍ମିତେରିତାଃ ।
ହୃଦିସ୍ପୃଶଶ୍ଚିତ୍ରପଦା ଗିରଃ ସଂମୁମୁହୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୧୬

ଗତିଂ ସୁଲଲିତାଂ ଚେଷ୍ଟାଂ ସ୍ନିଗ୍ଧହାସାବଲୋକନମ୍ ।
ଶୋକାପହାନି ନର୍ମାଣି ପ୍ରୋଦ୍ଦାମଚରିତାନି ଚ ॥ ୧୭

ଚିନ୍ତୟନ୍ତ୍ୟୋ ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୟ ଭୀତା ବିରହକାତରାଃ ।
ସମେତାଃ ସଙ୍ଘଶଃ ପ୍ରୋଚୁରଶ୍ରୁମୁଖ୍ୟୋଽଚ୍ୟୁତାଶୟାଃ ॥ ୧୮

ଏବଂ ତା'ପରେ ପିତା ନନ୍ଦଙ୍କୁ କଂସର ଆଜ୍ଞା ଶୁଣାଇଦେଲେ ॥ ୧୦ ॥ କଂସର ଆଜ୍ଞା ଶୁଣି ଗୋପପତି ନନ୍ଦ ସବୁ ଗୋପାଳଙ୍କୁ କହିଦେଲେ, "ସବୁ ଗୋରସ (କ୍ଷୀର) ଏକାଠି କର। ଉପହାର ସାମଗ୍ରୀସବୁ ଲଦି ଶଗଡ଼ ଯୋଚିଦିଅ ॥ ୧୧ ॥ କାଲି ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଆମେ ସମସ୍ତେ ମଥୁରା ଯାଇ କଂସରାଜାଙ୍କୁ କ୍ଷୀର ଦେଇଦେବା। ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ବହୁତ ବଡ଼ ଉତ୍ସବ ହେଉଛି। ସେହି ଉତ୍ସବ ଦେଖିବାକୁ ଦେଶର ସମସ୍ତ ପ୍ରଜା ଆସିବେ। ଆମେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଉତ୍ସବ ଦେଖିବା।" ନନ୍ଦଗୋପ ଗାଆଁର କଟୁଆଳ ଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ବ୍ରଜରେ ଏକଥା ଘୋଷଣା କରିଦେଲେ ॥୧୨॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମନମୋହନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କୁ ମଥୁରା ନେଇଯିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରଜକୁ ଅକ୍ରୂର ଆସିଥିବା କଥା ଶୁଣି ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମନରେ ଦାରୁଣ ବ୍ୟଥା ହେଲା । ସେମାନେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଥୁରା ଚାଲିଯିବେ ଶୁଣି ବହୁ ଗୋପୀଙ୍କର ହୃଦୟ ଏପରି ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଗଲା ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ଉତ୍ତପ୍ତ ଶ୍ୱାସ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା ଓ ମୁଖକମଳ ମଉଳି ପଡ଼ିଲା। ଅନେକଙ୍କର ଦଶା ଏପରି ହୋଇଗଲା ଯେ, ସେମାନେ ଅଚେତପ୍ରାୟ ହୋଇଗଲେ। ମୁଣ୍ଡର ଓଢ଼ଣୀ କେତେବେଳେ ଖସିପଡ଼ିଲା, ହାତର କଙ୍କଣ କେତେବେଳେ ଗଳିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ମଥାର ଜୁଡ଼ା କେତେବେଳେ ଫିଟିଗଲା, ତାହା ବି ସେମାନେ ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ମାନସପଟରେ ନାଚିଯିବାରୁ ବହୁ ଗୋପୀଙ୍କର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ସବୁଦିଗରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଗଲା; ଜାଣନ୍ତୁ ସେମାନେ ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଶରୀର ବିଷୟରେ କିମ୍ବା ସଂସାର ବିଷୟରେ କୌଣସି ଜ୍ଞାନ ରହିଲା ନାହିଁ ॥ ୧୫ ॥ ବହୁ ଗୋପୀଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରେମ, ତାଙ୍କର ମଧୁର ମୃଦୁହାସ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ବିଚିତ୍ରପଦଯୁକ୍ତ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ମଧୁର ବାଣୀ ନାଚିବାକୁ ଲାଗିଲା। ସେମାନେ ସେଥିରେ ତଲ୍ଲୀନ ହୋଇଗଲେ; ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଗୋପୀମାନେ ମନେ ମନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୁଲଳିତ ଚାଲି, ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବଭଙ୍ଗୀ, ମଧୁର ମୃଦୁହାସ, ଚିତ୍ତଚୋରା କଟାକ୍ଷ ଓ ସକଳଶୋକହରା ହାସପରିହାସ ତଥା ଉଦାର ଲୀଳା ଇତ୍ୟାଦି ଚିନ୍ତନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିରହ ଆଶଙ୍କାରେ ଅଧୀର ହୋଇଗଲେ; କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ, ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ—ସବୁ କିଛି ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସମର୍ପିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା। ଏପରି ଚିନ୍ତା କରି ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରୁ ଧାର ଧାର ଅଶ୍ରୁ ବହିଲା। ସେମାନେ ଏକମେଳ ହୋଇ କୁହାକୁହି ହେଲେ—॥ ୧୭,୧୮ ॥

ଗୋପ୍ୟ ଊଚୁଃ

ଅହୋ ବିଧାତସ୍ତବ ନ କ୍ୱଚିଦ୍ ଦୟା
ସଂଯୋଜ୍ୟ ମୈତ୍ର୍ୟା ପ୍ରଣୟେନ ଦେହିନଃ ।
ତାଂଶ୍ଚାକୃତାର୍ଥାନ୍ ବିଯୁନଙ୍‌କ୍ଷ୍ୟପାର୍ଥକଂ
ବିକ୍ରୀଡ଼ିତଂ ତେଽର୍ଭକଚେଷ୍ଟିତଂ ଯଥା ॥ ୧୯

ଯସ୍ତ୍ୱଂ ପ୍ରଦର୍ଶ୍ୟାସିତକୁନ୍ତଳାବୃତଂ
ମୁକୁନ୍ଦବକ୍ତ୍ରଂ ସୁକପୋଲମୁନ୍ନସମ୍ ।
ଶୋକାପନୋଦସ୍ମିତଲେଶସୁନ୍ଦରଂ
କରୋଷି ପାରୋକ୍ଷ୍ୟମସାଧୁ ତେ କୃତମ୍ ॥ ୨୦

କ୍ରୂରସ୍ତ୍ୱମକ୍ରୂରସମାଖ୍ୟୟା ସ୍ମ ନ-
ଶ୍ଚକ୍ଷୁର୍ହି ଦତ୍ତଂ ହରସେ ବତାଜ୍ଞବତ୍ ।
ଯେନୈକଦେଶେଽଖିଳସର୍ଗସୌଷ୍ଠବଂ
ତ୍ୱଦୀୟମଦ୍ରାକ୍ଷ୍ମ ବୟଂ ମଧୁଦ୍ୱିଷଃ ॥ ୨୧

ନ ନନ୍ଦସୂନୁଃ କ୍ଷଣଭଙ୍ଗସୌହୃଦଃ
ସମୀକ୍ଷତେ ନଃ ସ୍ୱକୃତାତୁରା ବତ ।
ବିହାୟ ଗେହାନ୍ ସ୍ୱଜନାନ୍ ସୁତାନ୍ ପତୀଂ-
ସ୍ତଦ୍ଦାସ୍ୟମଦ୍ଧୋପଗତା ନବପ୍ରିୟଃ ॥ ୨୨

ସୁଖଂ ପ୍ରଭାତା ରଜନୀୟମାଶିଷଃ
ସତ୍ୟା ବଭୂବୁଃ ପୁରଯୋଷିତାଂ ଧ୍ରୁବମ୍ ।

ଗୋପୀମାନେ କୁହାକୁହି ହେଲେ—ହାୟରେ ବିଧାତା ! ତୁ ବଡ଼ ନିଷ୍ଠୁର । ତୋ ହୃଦୟରେ ଟିକିଏ ହେଲେ ଦୟା ନାହିଁ । ତୁ ତ ପ୍ରଥମେ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ ଓ ପ୍ରେମଦ୍ୱାରା ଜଗତର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଏକକୁ ଆରେକ ସହିତ ଯୋଡ଼ିଦେଉ, ସେମାନଙ୍କର ମିଳନ ଘଟାଉ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଆଶା-ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହେଉଣୁ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବିଚ୍ଛେଦ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଉ । ସତରେ, ତୋର ଏହି ଖେଳ, ପିଲାଙ୍କ ଖେଳ ପରି ଅର୍ଥହୀନ ॥ ୧୯ ॥ ରେ ବିଧାତା ! ତୁ ପ୍ରଥମେ ଆମକୁ ପ୍ରେମ ବିତରଣକାରୀ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ମୁଖକମଳ ଦେଖାଇଦେଲୁ । ଆହା ! କି ସୁନ୍ଦର ନୁହନ୍ତି ସେ ! ତାଙ୍କର କପୋଳ ଉପରେ କଳା ମଚମଚ କୁଞ୍ଚିତ କୁନ୍ତଳ ଝୁଲୁଥାଏ । ମରକତ ମଣିଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଚିକ୍କଣ ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ କପୋଳ, ଶୁଆଥଣ୍ଟ ପରି ସୁନ୍ଦର ନାସିକା, ଅଧରରେ ଖେଳୁଥିବା ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସର ରେଖା ତ ସକଳ ଶୋକକୁ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ହରଣ କରିନିଏ । ରେ ବିଧାତା ! ତୁ ଆମକୁ ଥରଟିଏ ସେହି ପରମସୁନ୍ଦର ମୁଖକମଳ ଦେଖାଇଦେଇ ଏବେ ତାହାକୁ ଆମ ଆଖିଆଗରୁ କାଢ଼ିନେଉଛୁ କିପରି ! ତୋ ପକ୍ଷରେ ଏପରି କରିବା ନିତାନ୍ତ ଅନୁଚିତ ॥ ୨୦ ॥ ଆମେ ଜାଣିଗଲୁ; ଏଥିରେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କର କୌଣସି ଦୋଷ ନାହିଁ; ଏହା ହେଉଛି ତୋ'ରି କ୍ରୂରତା । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ତୁ ହିଁ ଏଠାକୁ ଅକ୍ରୂର ନାମରେ ଆସିଛୁ ଏବଂ ନିଜେ ହିଁ ଦେଇଥିବା ଆଖିକୁ ଆମଠାରୁ ନିତାନ୍ତ ମୂର୍ଖଙ୍କ ପରି ଖୋଳି ନେଉଛୁ । ସେହି ଆଖିରେ ଆମେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗେ ତୋ ସୃଷ୍ଟିର ସକଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଥିଲୁ । ରେ ନିଷ୍ଠୁର ବିଧାତା ! ତୋର ଏପରି କରିବାଟା ଭଲ ହେଲା ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥ ହାୟ ! ନୂଆ ନୂଆ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରୀତି କରିବାଟା ଏଥର ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସରେ ପଡ଼ିଗଲାଣି । ଦେଖିଲ ଟି ? ତାଙ୍କର ସେହି ସୌହାର୍ଦ୍ଦ, ତାଙ୍କର ସେହି ପ୍ରେମ ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣ ଭିତରେ କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇଗଲା ! ଆଗୋ ! ଆମେ ନିଜର ଘରଦ୍ୱାର, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ, ପତିପୁତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ସବୁ କିଛି ଛାଡ଼ିଦେଇ ତାଙ୍କରି ଦାସୀ ହୋଇଗଲୁ; କିନ୍ତୁ ସେ ଏପରି ଦଗାଦିଆ ଯେ, ଏବେ ଆମ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ହେଲେ ଚାହୁଁ ନାହାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ॥ ୨୨ ॥ ଆଜି ଏ ରାତିଟା ପାହି ଯେଉଁ ସକାଳ ହେବ, ସେହି ସକାଳଟା ମଥୁରାର ନାରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସତରେ ବଡ଼ ମଙ୍ଗଳକର ହେବ । ସେମାନଙ୍କର ବହୁଦିନର ଅଭିଳାଷ ନିଶ୍ଚୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । ଆମର ବ୍ରଜରାଜ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଯେତେବେଳେ ବାଙ୍କଗ୍ରୀବା(ହାଣି)

ଯାଃ ସଂପ୍ରବିଷ୍ଟସ୍ୟ ମୁଖଂ ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟଃ
ପାସ୍ୟନ୍ତ୍ୟପାଙ୍ଗୋତ୍କଳିତସ୍ମିତାସବମ୍ ॥ ୨୩

ଓ ସ୍ମିତହାସ ବୋଲା ମୁଖକମଳର ମାଦକ ମଧୁ ବିତରଣ କରି କରି ମଥୁରାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବେ, ସେତେବେଳେ ତ ସେଠାକାର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ହୋଇଯିବେ ॥ ୨୩ ॥

ତାସାଂ ମୁକୁନ୍ଦୋ ମଧୁମଞ୍ଜୁଭାଷିତୈ-
ର୍ଗୃହୀତଚିତ୍ତଃ ପରବାନ୍ ମନସ୍ୱ୍ୟପି ।
କଥଂ ପୁନର୍ନଃ ପ୍ରତିଯାସ୍ୟତେଽବଲା
ଗ୍ରାମ୍ୟାଃ ସଲଜ୍ଜସ୍ମିତବିଭ୍ରମୈର୍ଭ୍ରମନ୍ ॥ ୨୪

ଆମ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଧୈର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ସତ, ପୁଣି ସେ ନନ୍ଦରାଜା ଆଦି ଗୁରୁଜନଙ୍କ ଆଜ୍ଞାଧୀନ ସତ, ତଥାପି ମଥୁରାର ଯୁବତୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ମଧୁତୁଲ୍ୟ ମିଠା ମିଠା କଥାରେ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତକୁ ଆକର୍ଷିତ କରିନେବେ ଏବଂ ସେ ସେମାନଙ୍କର ଲାଜ ଲାଜ ମୁରୁକି ହସ ଓ ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବଭଙ୍ଗୀରେ ଭୁଲିଯାଇ ସେଇଠି ଭୋଳ ହୋଇଯିବେ। ସେହିତକ ହୋଇଯିବା ପରେ ସେ ଆମ ପରି ଗାଉଁଲି ଗଉଡୁଣୀଗୁଡ଼ାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆଉ କାହିଁକି ଫେରିବେ ! ॥ ୨୪ ॥

ଅଦ୍ୟ ଧ୍ରୁବଂ ତତ୍ର ଦୃଶୋ ଭବିଷ୍ୟତେ
ଦାଶାର୍ହଭୋଜାନ୍ଧକବୃଷ୍ଣିସାତ୍ୱତାମ୍ ।
ମହୋତ୍ସବଃ ଶ୍ରୀରମଣଂ ଗୁଣାସ୍ପଦଂ
ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ଯେ ଚାଧ୍ୱନି ଦେବକୀସୁତମ୍ ॥ ୨୫

ଏଥର ଆମ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ମଥୁରାର ଦାଶାର୍ହ, ଭୋଜ, ଅନ୍ଧକ ଓ ବୃଷ୍ଣିବଂଶୀ ଯାଦବମାନଙ୍କର ନୟନ ନିଶ୍ଚୟ ପରମାନନ୍ଦର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ପାଇ ଧନ୍ୟ ହୋଇଯିବ। ଏଥର ସେମାନଙ୍କର ସେଠାରେ ବିରାଟ ଉତ୍ସବ ହେବ ଏବଂ ସେମାନେ ଧନ୍ୟ ହୋଇଯିବେ। ମଥୁରା ଯାଉଥିବାବେଳେ ବାଟରେ ଯେଉଁମାନେ ଆମର ରମାରମଣ ଗୁଣସାଗର ନଟନାଗର ଦେବକୀନନ୍ଦନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଧନ୍ୟ ହୋଇଯିବେ ॥ ୨୫ ॥

ମୈତଦ୍‌ବିଧସ୍ୟାକରୁଣସ୍ୟ ନାମ ଭୂ-
ଦକ୍ରୂର ଇତ୍ୟେତଦତୀବ ଦାରୁଣଃ ।
ଯୋଽସାବନାଶ୍ୱାସ୍ୟ ସୁଦୁଃଖିତଂ ଜନଂ
ପ୍ରିୟାତ୍‌ପ୍ରିୟଂ ନେଷ୍ୟତି ପାରମଧ୍ୱନଃ ॥ ୨୬

ଅକ୍ରୂର କେଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର, କେଡ଼େ ହୃଦୟହୀନ, ଦେଖୁଛ ତ ସଖି ! ଆମେ ଗୋପୀଗୁଡ଼ାକ ଏଠାରେ ଦୁଃଖରେ ଶଢୁଛୁ; ସେ ଆସି ଆମକୁ ଦିପଦ ଧୈର୍ଯ୍ୟ କଣ ଦେବେ, ଆଶ୍ୱାସନା କଣ ଦେବେ, ବରଂ ସେ ଆମର ପରମ ପ୍ରିୟତମ ନନ୍ଦଦୁଲାଳ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ଆମ ଆଖିଆଗରୁ ଦୂରକୁ ନେଇଯିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି ! ସତ କହୁଛି, ଏଭଳି କ୍ରୂର ମଣିଷକୁ 'ଅକ୍ରୂର' ନାମ ଦେବା ଉଚିତ ନ ଥିଲା ॥ ୨୬ ॥

ଅନାର୍ଦ୍ରଧୀରେଷ ସମାସ୍ଥିତୋ ରଥଂ
ତମନ୍ୱମୀ ଚ ତ୍ୱରୟନ୍ତି ଦୁର୍ମଦାଃ ।
ଗୋପା ଅନୋଭିଃ ସ୍ଥବିରୈରୁପେକ୍ଷିତଂ
ଦୈବଂ ଚ ନୋଽଦ୍ୟ ପ୍ରତିକୂଳମୀହତେ ॥ ୨୭

ସଖି ! ଆମର ଏ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ବି କିଛି କମ୍ ନିଷ୍ଠୁର ନୁହନ୍ତି। ଦେଖୁଛ, ଦେଖୁଛ ? ଆଗୋ, ସେ ବି ଯାଇ ରଥରେ ବସିଗଲେଣି ! ଆଉ ଦେଖ, କେତେଜଣ ମତୁଆଲା ଗୋପାଳ ଶଗଡ଼ରେ ବସି ତାଙ୍କ ସହିତ ଯିବାଲାଗି କିପରି ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି, ଦେଖ। ସତରେ ଏଗୁଡ଼ାକ ବି ବଡ଼ ମୂର୍ଖ। ଆଉ ଆମର ବୁଢ଼ାମାନେ ! ଏମାନଙ୍କର ବ୍ୟଗ୍ରତା ଦେଖି ସେମାନେ ବି ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଦେଲେଣି, 'ଯାଅ; ତୁମ ମନକୁ ଯାହା ଆସୁଛି, ସେଇଆ କର।' ଆଗୋ ! ଏବେ ଆମେ କଣ କରିବା, କହିଲ ? ଆଜି ତ ବିଧାତା ଆମର ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶତ୍ରୁ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୨୭ ॥

ନିବାରୟାମଃ ସମୁପେତ୍ୟ ମାଧବଂ
କିଂ ନୋଽକରିଷ୍ୟନ୍ କୁଳବୃଦ୍ଧବାନ୍ଧବାଃ ।

ଚାଲ, ସମସ୍ତେ ଚାଲ। ଆମେ ନିଜେ ଯାଇ ଆମ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ଅଟକାଇବା। କୁଳର ବୁଢ଼ାମାନେ ଓ ଘରଲୋକମାନେ ଆମର କଣ ଇମିତି କରି ପକାଇବେ

ମୁକୁନ୍ଦସଙ୍ଗାନ୍ନିମିଷାର୍ଦ୍ଧଦୁସ୍ତ୍ୟଜାଦ୍
ଦୈବେନ　　ବିଧ୍ୱଂସିତଦୀନଚେତସାମ୍ ॥ ୨୮

ଯସ୍ୟାନୁରାଗଲଳିତସ୍ମିତବଲ୍ଗୁମନ୍ତ୍ର-
ଲୀଳାବଲୋକପରିରମ୍ଭଣରାସଗୋଷ୍ଠ୍ୟାମ୍ ।
ନୀତାଃ ସ୍ମ ନଃ କ୍ଷଣମିବ କ୍ଷଣଦା ବିନା ତଂ
ଗୋପ୍ୟଃ କଥଂ ନ୍ୱତିତରେମ ତମୋ ଦୁରନ୍ତମ୍ ॥ ୨୯

ଯୋଽହ୍ନଃ କ୍ଷୟେ ବ୍ରଜମନନ୍ତସଖଃ ପରୀତୋ
ଗୋପୈର୍ବିଶନ୍ ଖୁରରଜଶ୍ଛୁରିତାଳକସ୍ରକ୍ ।
ବେଣୁଂ କ୍ୱଣନ୍ ସ୍ମିତକଟାକ୍ଷନିରୀକ୍ଷଣେନ
ଚିତ୍ତଂ କ୍ଷିଣୋତ୍ୟମୁମୃତେ ନୁ କଥଂ ଭବେମ ॥ ୩୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ବ୍ରୁବାଣା ବିରହାତୁରା ଭୃଶଂ
ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟଃ　　କୃଷ୍ଣବିଷକ୍ତମାନସାଃ ।
ବିସୃଜ୍ୟ ଲଜ୍ଜାଂ ରୁରୁଦୁଃ ସ୍ମ ସୁସ୍ୱରଂ
ଗୋବିନ୍ଦ　ଦାମୋଦର　ମାଧବେତି ॥ ୩୧

ସ୍ତ୍ରୀଣାମେବଂ ରୁଦନ୍ତୀନାମୁଦିତେ ସବିତର୍ଯ୍ୟଥ ।
ଅକ୍ରୂରଶ୍ଚୋଦୟାମାସ କୃତମୈତ୍ରାଦିକୋ ରଥମ୍ ॥ ୩୨

ଗୋପାସ୍ତମନ୍ୱସଜ୍ଜନ୍ତ ନନ୍ଦାଦ୍ୟାଃ ଶକଟୈସ୍ତତଃ ।
ଆଦାୟୋପାୟନଂ ଭୂରି କୁମ୍ଭାନ୍ ଗୋରସସମ୍ଭୃତାନ୍ ॥ ୩୩

ଗୋପ୍ୟଶ୍ଚ ଦୟିତଂ କୃଷ୍ଣମନୁବ୍ରଜ୍ୟାନୁରଞ୍ଜିତାଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟାଦେଶଂ ଭଗବତଃ କାଙ୍କ୍ଷନ୍ତ୍ୟଶ୍ଚାବତସ୍ଥିରେ ॥ ୩୪

ଯେ ! ଆଲୋ ସଖି ! ଆମେ କ୍ଷଣଟିଏ ବି, ଅର୍ଦ୍ଧକ୍ଷଣଟିଏ ବି ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ନନ୍ଦନନ୍ଦନଙ୍କ ସଙ୍ଗ ଛାଡ଼ିପାରୁ ନ ଥିଲୁ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଆମ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ହିଁ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଘୋର ବିଚ୍ଛେଦ ଘଟାଇ ଆମ ହୃଦୟକୁ କିପରି ମଛି ଦେଉଛି, କେତେ ବ୍ୟାକୁଳ କରିଦେଉଛି ! ॥ ୨୮ ॥ ଆଗୋ ସଖୀମାନେ ! ଯାହାଙ୍କର ପ୍ରେମଭରା ମନୋହର ମୃଦୁହାସ, ରହସ୍ୟଭରା ମିଠା ମିଠା କଥା, ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଖିଠାର ଏବଂ ପ୍ରେମାଲିଙ୍ଗନ ହେତୁ ଆମେମାନେ ରାସଲୀଳାର ସେହି ଏତେବଡ଼ ବିଶାଳ ରାତିକୁ ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣ ପରି ବିତାଇ ଦେଇଥିଲେ, ଏବେ ଭଲା ତାଙ୍କ ବିନା ସେ ଦେଇଯାଉଥିବା ଏହି ଅପାର ବିରହ ବ୍ୟଥାକୁ କିପରି ସହିପାରିବା ! ॥ ୨୯ ॥ ଆଲୋ ! ଦିନେ ଓଳିଏ ନୁହେଁ, ପ୍ରତିଦିନର କଥା; ପ୍ରତିଦିନ ସଞ୍ଜବେଳେ ଗୋପାଳପିଲାଙ୍କ ମେଳରେ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ବଣରେ ଗାଈ ଚରାଇସାରି ସେ ଆମର ଏହି ବାଟେ ଫେରନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡର କଳାମଚମଚ କୁଞ୍ଚୁକୁଞ୍ଚୁଆ କେଶ ଓ ତାଙ୍କ ଗଳାର ଫୁଲମାଳ ଗୋଧୂଳିରେ ଧୂସରିତ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ସେ ବଂଶୀ ବଜାଇ ବଜାଇ, ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସି ହସି ଏବଂ ବାଙ୍କଗ୍ରହାଣି ଚାଳି ଚାଳି ପ୍ରତିଦିନ ଆମ ହୃଦୟରେ ଭେଦି ଯାଉଥିଲେ ଲୋ ! ତାଙ୍କ ବିନା ଭଲା ଆମେ କିପରି ଜୀବନ ଧରି ରହିବା !! ॥ ୩୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପୀମାନେ ମୁଖରେ ସିନା ଏପରି କହୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ମନୋଭାବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିଲା–ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁଥିଲା । ସେମାନେ ବିରହର ସମ୍ଭାବନା ହେତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଯାଇଥିଲେ; ତେଣୁ ଲାଜ ଛାଡ଼ିଦେଇ 'ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! ହେ ଦାମୋଦର ! ହେ ମାଧବ !' ବୋଲି ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଡାକି ଡାକି କରୁଣ ସ୍ୱରରେ କ୍ରନ୍ଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୧ ॥ ଗୋପୀମାନେ ଏପରି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ସାରାରାତି ବିତାଇଦେଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ହୋଇଗଲା । ଅକ୍ରୂର ସନ୍ଧ୍ୟାବନ୍ଦନା ଆଦି ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି, କୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ରଥରେ ବସି ରଥ ଚଳାଇଲେ ॥ ୩୨ ॥ ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନେ ହାଣ୍ଡି ହାଣ୍ଡି ଦୁଧ, ଦହି, ଲହୁଣି, ଘିଅ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ଉପହାର-ସାମଗ୍ରୀ ଧରି ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ରଥ ପଛେ ପଛେ ଶଗଡ଼ରେ ଗ୍ଲିଲେ ॥ ୩୩ ॥ ସେତେବେଳେ ଅନୁରାଗରେ ରଞ୍ଜିତା ଗୋପୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କର କଟାକ୍ଷ, ତାଙ୍କର ମୃଦୁହାସ ଆଦି ଦେଖି କିଛିଟା ସୁଖୀ ହେଲେ । ଶେଷରେ ସେମାନେ ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ଠାରୁ କିଛି ସନ୍ଦେଶ ପାଇବା ଆକାଙ୍କ୍ଷାରେ ସେଠାରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଗଲେ ॥ ୩୪ ॥

ତାସ୍ତଥା ତପ୍ୟତୀର୍ବୀକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ରସ୍ଥାନେ ଯଦୂତ୍ତମଃ ।
ସାନ୍ତ୍ୱୟାମାସ ସପ୍ରେମୈରାୟାସ୍ୟ ଇତି ଦୌତ୍ୟକୈଃ ॥ ୩୫

ଯାବଦାଲକ୍ଷ୍ୟତେ କେତୁର୍ଯାବଦ୍ ରେଣୂ ରଥସ୍ୟ ଚ ।
ଅନୁପ୍ରସ୍ଥାପିତାତ୍ମାନୋ ଲେଖ୍ୟାନୀବୋପଲକ୍ଷିତାଃ ॥ ୩୬

ତା ନିରାଶା ନିବବୃତୁର୍ଗୋବିନ୍ଦବିନିବର୍ତ୍ତନେ ।
ବିଶୋକା ଅହନୀ ନିନ୍ୟୁର୍ଗାୟନ୍ତ୍ୟଃ ପ୍ରିୟଚେଷ୍ଟିତମ୍ ॥ ୩୭

ଭଗବାନପି ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତୋ ରାମାକ୍ରୂରଯୁତୋ ନୃପ ।
ରଥେନ ବାୟୁବେଗେନ କାଳିନ୍ଦୀମଘନାଶିନୀମ୍ ॥ ୩୮

ତତ୍ରୋପସ୍ପୃଶ୍ୟ ପାନୀୟଂ ପୀତ୍ୱା ମୃଷ୍ଟଂ ମଣିପ୍ରଭମ୍ ।
ବୃକ୍ଷଷଣ୍ଡମୁପବ୍ରଜ୍ୟ ସରାମୋ ରଥମାବିଶତ୍ ॥ ୩୯

ଅକ୍ରୂରସ୍ତାବୁପାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ନିବେଶ୍ୟ ଚ ରଥୋପରି ।
କାଳିନ୍ଦ୍ୟା ହ୍ରଦମାଗତ୍ୟ ସ୍ନାନଂ ବିଧିବଦାଚରତ୍ ॥ ୪୦

ନିମଜ୍ଜ୍ୟ ତସ୍ମିନ୍ ସଲିଲେ ଜପନ୍ ବ୍ରହ୍ମ ସନାତନମ୍ ।
ତାବେବ ଦଦୃଶେଽକ୍ରୂରୋ ରାମକୃଷ୍ଣୌ ସମନ୍ୱିତୌ ॥ ୪୧

ତୌ ରଥସ୍ଥୌ କଥମିହ ସୁତାବାନକଦୁନ୍ଦୁଭେଃ ।
ତର୍ହି ସ୍ୱିତ୍ ସ୍ୟନ୍ଦନେ ନ ସ୍ତ ଇତ୍ୟୁନ୍ମଜ୍ଜ୍ୟ ବ୍ୟଚଷ୍ଟ ସଃ ॥ ୪୨

ତତ୍ରାପି ଚ ଯଥାପୂର୍ବମାସୀନୌ ପୁନରେବ ସଃ ।
ନ୍ୟମଜ୍ଜଦ୍ ଦର୍ଶନଂ ଯନ୍ମେ ମୃଷା କିଂ ସଲିଲେ ତୟୋଃ ॥ ୪୩

ଯଦୁକୁଳ ଭୂଷଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଖିଲେ, ସେ ମଥୁରା ଚାଲିଯାଉଥିବାରୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଦୁଃଖରେ ବିଦଗ୍ଧ ହୋଇଯାଇଛି; ସେମାନେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ସେ ଦୂତଦ୍ୱାରା 'ମୁଁ ଆସିବି' ବୋଲି ପ୍ରେମସନ୍ଦେଶ ପଠାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦେଲେ ॥ ୩୫ ॥ ରଥ ଚାଲିଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଗୋପୀମାନେ ସେହି ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁରହିଲେ—ରଥର ଧ୍ୱଜା ଓ ରଥଚକରୁ ଉଡୁଥିବା ଧୂଳି ଦେଖାଯାଉଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଠାରେ ସେମାନେ ଚିତ୍ରପ୍ରତିମା ପରି ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ନିଜ ଚିତ୍ତକୁ ମନମୋହନ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୩୬ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଆଶା ଥିଲା ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବୋଧହୁଏ କିଛି ଦୂର ଯାଇ ପୁଣି ଫେରିଆସିବେ । କିନ୍ତୁ ସେ ନ ଫେରିବାରୁ, ସେମାନେ ନିରାଶ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଗଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେମାନେ କି ଦିନ, କି ରାତି ସବୁବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଗାନ କରି କରି ହୃଦୟର ଶୋକସନ୍ତାପ ଲାଘବ କଲେ ॥ ୩୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପଟେ ବଳରାମ ଓ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରଥରେ ବସି ବାୟୁବେଗରେ ଆସି ପାପନାଶିନୀ ଯମୁନାକୂଳରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩୮ ॥ ସେଠାରେ ସେମାନେ ହାତମୁହଁ ଧୋଇ ଯମୁନାର ମରକତମଣି ସଦୃଶ ନୀଳ ଓ ଅମୃତ ତୁଲ୍ୟ ମଧୁର ଜଳ ପାନ କଲେ । ତା'ପରେ କୃଷ୍ଣବଳରାମ ଆସି ଗଛଗହଳି ଭିତରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ରଥରେ ବସିଗଲେ ॥ ୩୯ ॥ ରଥରେ ବସିଥିବା ସେହି ଦୁଇଭାଇଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ, ଅକ୍ରୂର ଯମୁନାର ବ୍ରହ୍ମହ୍ରଦକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ବିଧିପୂର୍ବକ ସ୍ନାନ କଲେ ॥ ୪୦ ॥ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ି ସେ ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରୁ କରୁ ଦେଖିଲେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ପାଣିଭିତରେ ବସିଛନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥ ତାହା ଦେଖି ତାଙ୍କ ମନରେ ସଂଶୟ ଉପୁଜିଗଲା । ସେ ଭାବିଲେ "ବସୁଦେବଙ୍କର ଦୁଇପୁଅଙ୍କୁ ତ ମୁଁ ରଥରେ ବସାଇଦେଇ ଆସିଛି; ସେ ଦୁହେଁ ଏଠାରେ ପାଣିଭିତରକୁ କିପରି ଚାଲିଆସିଲେ ? ସେମାନେ ଯଦି ଏଠାରେ ଅଛନ୍ତି, ତେବେ ତ ରଥରେ ନ ଥିବେ ।" ଏପରି ଭାବି ସେ ପାଣିରୁ ଉଠିପଡ଼ି ରଥକୁ ଚାହିଁଲେ ॥ ୪୨ ॥ ଦେଖିଲେ, ସେମାନେ ପୂର୍ବପରି ରଥରେ ବସିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଭାବିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଯେଉଁ ପାଣି ଭିତରେ ଦେଖିଥିଲେ, ତାହା ଏକ ଭ୍ରମ ହୋଇଥାଇପାରେ । ତେଣୁ ସେ ପୁଣି ଥରେ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ିଲେ ॥ ୪୩ ॥

ଭୂୟସ୍ତତ୍ରାପି ସୋଽଦ୍ରାକ୍ଷୀତ୍ ସ୍ତୂୟମାନମହୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ସିଦ୍ଧଚାରଣଗନ୍ଧର୍ବୈରସୁରୈର୍ନତକନ୍ଧରୈଃ ॥ ୪୪

ସହସ୍ରଶିରସଂ ଦେବଂ ସହସ୍ରଫଣମୌଳିନମ୍ ।
ନୀଳାମ୍ବରଂ ବିସଶ୍ୱେତଂ ଶୃଙ୍ଗୈଃ ଶ୍ୱେତମିବ ସ୍ଥିତମ୍ ॥ ୪୫

ତସ୍ୟୋତ୍ସଙ୍ଗେ ଘନଶ୍ୟାମଂ ପୀତକୌଶେୟବାସସମ୍ ।
ପୁରୁଷଂ ଚତୁର୍ଭୁଜଂ ଶାନ୍ତଂ ପଦ୍ମପତ୍ରାରୁଣେକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୪୬

ଚାରୁପ୍ରସନ୍ନବଦନଂ ଚାରୁହାସନିରୀକ୍ଷଣମ୍ ।
ସୁଭ୍ରୂନ୍ନସଂ ଚାରୁକର୍ଣ୍ଣଂ ସୁକପୋଲାରୁଣାଧରମ୍ ॥ ୪୭

ପ୍ରଲମ୍ବପୀବରଭୁଜଂ ତୁଙ୍ଗାଂସୋରଃସ୍ଥଲଶ୍ରିୟମ୍ ।
କମ୍ବୁକଣ୍ଠଂ ନିମ୍ନନାଭିଂ ବଲିମତ୍ପଲ୍ଲବୋଦରମ୍ ॥ ୪୮

ବୃହତ୍କଟିତଟଶ୍ରୋଣିକରଭୋରୁଦ୍ୱୟାନ୍ୱିତମ୍ ।
ଚାରୁଜାନୁଯୁଗଂ ଚାରୁଜଙ୍ଘାଯୁଗଲସଂଯୁତମ୍ ॥ ୪୯

ତୁଙ୍ଗଗୁଲ୍ଫାରୁଣନଖବ୍ରାତଦୀଧିତିଭିର୍ବୃତମ୍ ।
ନବାଙ୍ଗୁଲ୍ୟଙ୍ଗୁଷ୍ଠଦଳୈର୍ବିଲସତ୍ପାଦପଙ୍କଜମ୍ ॥ ୫୦

ସୁମହାର୍ହମଣିବ୍ରାତକିରୀଟକଟକାଙ୍ଗଦୈଃ ।
କଟିସୂତ୍ରବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ରହାରନୂପୁରକୁଣ୍ଡଳୈଃ ॥ ୫୧

ଭ୍ରାଜମାନଂ ପଦ୍ମକରଂ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାଧରମ୍ ।
ଶ୍ରୀବତ୍ସବକ୍ଷସଂ ଭ୍ରାଜତ୍କୌସ୍ତୁଭଂ ବନମାଳିନମ୍ ॥ ୫୨

ସୁନନ୍ଦନନ୍ଦପ୍ରମୁଖୈଃ ପାର୍ଷଦୈଃ ସନକାଦିଭିଃ ।
ସୁରେଶୈର୍ବ୍ରହ୍ମରୁଦ୍ରାଦ୍ୟୈର୍ନବଭିଶ୍ଚ ଦ୍ୱିଜୋତ୍ତମୈଃ ॥ ୫୩

ପ୍ରହ୍ଲାଦନାରଦବସୁପ୍ରମୁଖୈର୍ଭାଗବତୋତ୍ତମୈଃ ।
ସ୍ତୂୟମାନଂ ପୃଥଗ୍ଭାବୈର୍ବଚୋଭିରମଳାତ୍ମଭିଃ ॥ ୫୪

ସେ ଏଥର ଦେଖିଲେ ଯେ, ପାଣି ଭିତରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଅନନ୍ତ ଶେଷଦେବ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ, ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଅସୁରମାନେ (ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆଦି) ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ସ୍ତୁତି କରୁଛନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥ ସହସ୍ର ଶିରଧାରୀ ଶେଷଦେବଙ୍କର ହଜାରେ ଫଣା ଉପରେ ହଜାରେ ମୁକୁଟ ଶୋଭା ପାଉଛି । ମୃଣାଳ ସମ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶରୀରରେ ସେ ନୀଳାମ୍ବର ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେ ଏପରି ଶୋଭା ପାଉଛନ୍ତି ଯେ, ଦେଖିଲେ ଲାଗୁଛି, ସତେ ଯେପରି ସହସ୍ର ଶିଖର ବିଶିଷ୍ଟ ଶ୍ୱେତଗିରି କୈଳାସ ଶୋଭା ପାଉଛି ॥ ୪୫ ॥ ଅକ୍ରୂର ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଶେଷଦେବଙ୍କର ଶରୀରକୁ ଶଯ୍ୟା କରି ତା'ଉପରେ ଶ୍ୟାମମେଘ ସମାନ ଘନଶ୍ୟାମ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ପୀତାମ୍ବର । ବଡ଼ ଶାନ୍ତସୁନ୍ଦର ଚତୁର୍ଭୁଜ ମୂର୍ତ୍ତି । ତାଙ୍କର ନେତ୍ର ପଦ୍ମଦଳ ସଦୃଶ ଅରୁଣାଭ ॥ ୪୬ ॥ ତାହାଙ୍କର ବଦନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ଓ ପ୍ରସନ୍ନ । ତାଙ୍କର ମଧୁର ମୃଦୁହାସ ଓ ଚାରୁଚାହାଣି ଚିତ୍ତକୁ ଚୋରାଇ ନେଉଛି । ସୁନ୍ଦର ଭ୍ରୂଲତା; ନାସିକା ଟିକିଏ ଉଚ୍ଚ ଓ ସୁଗଠିତ । କର୍ଣ୍ଣ ଓ କପୋଳ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ରକ୍ତିମ ଅଧରର ଛଟା ଅତି ମନୋହର ॥ ୪୭ ॥ ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଭୁଜ । ଉଚ୍ଚ ସ୍କନ୍ଧ ଓ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳଟି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥାନ । କମ୍ବୁକଣ୍ଠ, ଗଭୀର ନାଭି ଓ ତ୍ରିବଳୀଯୁକ୍ତ ଉଦର ଅଶ୍ୱତ୍ଥପତ୍ର ପରି ଶୋଭାୟମାନ ॥ ୪୮ ॥ ସ୍ଥୂଳ କଟିପ୍ରଦେଶ ଓ ନିତମ୍ବ; ହସ୍ତୀଶୁଣ୍ଢ ସମାନ ଜଙ୍ଘ; ସୁନ୍ଦର ଆଣ୍ଠୁ ଓ ପେଣ୍ଡା । ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ବଳାଗଣ୍ଠି । ରକ୍ତାଭ ନଖମାନଙ୍କରୁ ଦିବ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ କିରଣ ଝଟକୁଛି । ପାଦପଦ୍ମର ଆଙ୍ଗୁଠିଗୁଡ଼ିକ ସଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ କୋମଳ ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ା ପରି ହୋଇଛି ॥ ୪୯,୫୦ ॥ ବହୁମୂଲ୍ୟ ମଣିଜଟିତ ମୁକୁଟ, କଙ୍କଣ, ବାଜୁବନ୍ଧ, କଟିସୂତ୍ର (ଅଣ୍ଟାସୂତା), ହାର, ନୂପୁର, କୁଣ୍ଡଳ ତଥା ଯଜ୍ଞୋପବୀତରେ ତାଙ୍କର ସେହି ଦିବ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ସୁଶୋଭିତ ହେଉଥାଏ । ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ପଦ୍ମ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ତିନି ହାତରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର ଓ ଗଦା । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଦିଶୁଥାଏ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ; ଗଳାରେ ଲମ୍ବିଥାଏ କୌସ୍ତୁଭମଣି ଓ ବନମାଳା ॥ ୫୧,୫୨ ॥ ନନ୍ଦ-ସୁନନ୍ଦ ଆଦି ପାର୍ଷଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନିଜର 'ସ୍ୱାମୀ' ବୋଲି, ସନକାଦି ପରମର୍ଷି 'ପରଂବ୍ରହ୍ମ' ବୋଲି, ବ୍ରହ୍ମା-ମହାଦେବ ଆଦି ଦେବତା 'ସର୍ବେଶ୍ୱର' ବୋଲି, ମରୀଚି ଆଦି ନଅ ବ୍ରାହ୍ମଣ 'ପ୍ରଜାପତି' ବୋଲି ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦ-ନାରଦ ଆଦି ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ତଥା ଅଷ୍ଟବସୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ 'ଭଗବାନ' ବୋଲି ବୁଝି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାବ ଅନୁସାରେ ନିର୍ଦୋଷ ବେଦବାଣୀ-ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିଚାଲିଥାନ୍ତି ॥ ୫୩,୫୪ ॥

ଶ୍ରିୟା ପୁଷ୍ଟ୍ୟା ଗିରା କାନ୍ତ୍ୟା କୀର୍ତ୍ତ୍ୟା ତୁଷ୍ଟ୍ୟେଲୟୋର୍ଜୟା ।
ବିଦ୍ୟୟାବିଦ୍ୟୟା ଶକ୍ତ୍ୟା ମାୟୟା ଚ ନିଷେବିତମ୍ ॥ ୫୫

ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ପୁଷ୍ଟି, ସରସ୍ୱତୀ, କାନ୍ତି, କୀର୍ତ୍ତି ଓ ତୁଷ୍ଟି (ଅର୍ଥାତ୍ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ବଳ, ଜ୍ଞାନ, ଶ୍ରୀ, ଯଶ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ—ଏହି ଷଡୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରୂପୀ ଶକ୍ତିମାନେ), ଇଳା (ସନ୍ଧିନୀରୂପା ପୃଥ୍ୱୀ-ଶକ୍ତି), ଊର୍ଜା (ଲୀଳାଶକ୍ତି), ବିଦ୍ୟା-ଅବିଦ୍ୟା (ଜୀବର ମୋକ୍ଷ ଓ ବନ୍ଧନର କାରଣରୂପା ବହିରଙ୍ଗା ଶକ୍ତି), ହ୍ଲାଦିନୀ, ସଂବିତ୍ (ଅନ୍ତରଙ୍ଗା ଶକ୍ତି) ଏବଂ ମାୟା ଆଦି ଶକ୍ତିମାନେ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ହୋଇ ତାହାଙ୍କର ସେବା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୫୫ ॥

ବିଲୋକ୍ୟ ସୁଭୃଶଂ ପ୍ରୀତୋ ଭକ୍ତ୍ୟା ପରମୟା ଯୁତଃ ।
ହୃଷ୍ୟତ୍ତନୂରୁହୋ ଭାବପରିକ୍ଲିନ୍ନାତ୍ମଲୋଚନଃ ॥ ୫୬

ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଶୋଭାସମ୍ଭାର ଦେଖି ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ହୃଦୟ ପରମାନନ୍ଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କୁ ପରମ ଭକ୍ତି ମିଳିଗଲା । ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଶରୀର ହର୍ଷାବେଶରେ ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରେମଭାବ ଉଦ୍ରେକ ହୋଇଯିବାରୁ ତାଙ୍କର ନେତ୍ର ଅଶ୍ରୁରେ ଭରିଗଲା ॥ ୫୬ ॥ ଅକ୍ରୂର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ମଥା ରଖି ପ୍ରଣାମ କଲେ ଓ ତା'ପରେ ଦୁଇହାତ ଯୋଡ଼ି, ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହୋଇ ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫୭ ॥

ଗିରା ଗଦ୍‌ଗଦୟାସ୍ତୌଷୀତ୍ ସତ୍ତ୍ୱମାଲମ୍ବ୍ୟ ସାତ୍ୱତଃ ।
ପ୍ରଣମ୍ୟ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନାବହିତଃ କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟଃ ଶନୈଃ ॥ ୫୭

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଅକ୍ରୂରପ୍ରତିଯାନେ ଏକୋନଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୯ ॥

+++

ଅଥ ଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି

ଅକ୍ରୂର ଉବାଚ

ନତୋଽସ୍ମ୍ୟହଂ ତ୍ୱାଖିଳହେତୁହେତୁଂ
ନାରାୟଣଂ ପୂରୁଷମାଦ୍ୟମବ୍ୟୟମ୍ ।
ଯନ୍ନାଭିଜାତାଦରବିନ୍ଦକୋଶାଦ୍
ବ୍ରହ୍ମାଽଽବିରାସୀଦ୍ ଯତ ଏଷ ଲୋକଃ ॥ ୧

ଅକ୍ରୂର ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତି ଆଦି ସମସ୍ତ କାରଣର ପରମ କାରଣ । ଆପଣ ହିଁ ଅବିନାଶୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନାରାୟଣ ତଥା ଆପଣଙ୍କ ନାଭିକମଳରୁ ଏ ସଚରାଚର ଜଗତର ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧ ॥ ଭୂମି, ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ଅହଂକାର ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ପ୍ରକୃତି, ପୁରୁଷ, ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ବିଷୟ, ସେମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ଜଗତର ସଞ୍ଚାଳନ ଆଦିର କାରଣ ପ୍ରଭୃତି ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଅଙ୍ଗସ୍ୱରୂପ ॥ ୨ ॥

ଭୂସ୍ତୋୟମଗ୍ନିଃ ପବନଃ ଖମାଦି-
ର୍ମହାନଜାଦିର୍ମନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ।
ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥା ବିବୁଧାଶ୍ଚ ସର୍ବେ
ଯେ ହେତବସ୍ତେ ଜଗତୋଽଙ୍ଗଭୂତାଃ ॥ ୨

ପ୍ରକୃତି ତଥା ପ୍ରକୃତିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଅନାତ୍ମା ପଦବାଚ୍ୟ । ଅନାତ୍ମା ହୋଇଥିବାରୁ ଏସବୁ ଜଡ଼; ତେଣୁ ଏସବୁ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ଆପଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ଏବଂ ଆପଣ ଗୁଣାତୀତ ମଧ୍ୟ । ବ୍ରହ୍ମା ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ; କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରକୃତିର ରଜୋଗୁଣ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କର ଗୁଣାତୀତ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩ ॥

ନୈତେ ସ୍ୱରୂପଂ ବିଦୁରାତ୍ମନସ୍ତେ
ହ୍ୟଜାଦୟୋଽନାତ୍ମତୟା ଗୃହୀତାଃ ।
ଅଜୋଽନୁବଦ୍ଧଃ ସ ଗୁଣୈରଜାୟା
ଗୁଣାତ୍ ପରଂ ବେଦ ନ ତେ ସ୍ୱରୂପମ୍ ॥ ୩

ତ୍ୱାଂ ଯୋଗିନୋ ଯଜନ୍ତ୍ୟଦ୍ଧା ମହାପୁରୁଷମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ସାଧ୍ୟାତ୍ମଂ ସାଧିଭୂତଂ ଚ ସାଧିଦୈବଂ ଚ ସାଧବଃ ॥ ୪

ତ୍ରୟ୍ୟା ଚ ବିଦ୍ୟୟା କେଚିତ୍ ତ୍ୱାଂ ବୈ ବୈତାନିକା ଦ୍ୱିଜାଃ ।
ଯଜନ୍ତେ ବିତତୈର୍ଯଜ୍ଞୈର୍ନାନାରୂପାମରାଖ୍ୟୟା ॥ ୫

ଏକେ ତ୍ୱାଖିଳକର୍ମାଣି ସଂନ୍ୟସ୍ୟୋପଶମଂ ଗତାଃ ।
ଜ୍ଞାନିନୋ ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞେନ ଯଜନ୍ତି ଜ୍ଞାନବିଗ୍ରହମ୍ ॥ ୬

ଅନ୍ୟେ ଚ ସଂସ୍କୃତାତ୍ମାନୋ ବିଧିନାଭିହିତେନ ତେ ।
ଯଜନ୍ତି ତ୍ୱନ୍ମୟାସ୍ତ୍ୱାଂ ବୈ ବହୁମୂର୍ତ୍ତ୍ୟେକମୂର୍ତ୍ତିକମ୍ ॥ ୭

ତ୍ୱାମେବାନ୍ୟେ ଶିବୋକ୍ତେନ ମାର୍ଗେଣ ଶିବରୂପିଣମ୍ ।
ବହ୍ୱାଚାର୍ଯ୍ୟବିଭେଦେନ ଭଗବନ୍ ସମୁପାସତେ ॥ ୮

ସର୍ବ ଏବ ଯଜନ୍ତି ତ୍ୱାଂ ସର୍ବଦେବମୟେଶ୍ୱରମ୍ ।
ଯେଽପ୍ୟନ୍ୟଦେବତାଭକ୍ତା ଯଦ୍ୟପ୍ୟନ୍ୟଧିୟଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୯

ଯଥାଦ୍ରିପ୍ରଭବା ନଦ୍ୟଃ ପର୍ଜନ୍ୟାପୂରିତାଃ ପ୍ରଭୋ ।
ବିଶନ୍ତି ସର୍ବତଃ ସିନ୍ଧୁଂ ତଦ୍ୱତ୍ତ୍ୱାଂ ଗତୟୋଽନ୍ତତଃ ॥ ୧୦

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ଭବତଃ ପ୍ରକୃତେର୍ଗୁଣାଃ ।
ତେଷୁ ହି ପ୍ରାକୃତାଃ ପ୍ରୋତା ଆବ୍ରହ୍ମସ୍ଥାବରାଦୟଃ ॥ ୧୧

ତୁଭ୍ୟଂ ନମସ୍ତେଽସ୍ତ୍ୱବିଷକ୍ତଦୃଷ୍ଟୟେ
ସର୍ବାତ୍ମନେ ସର୍ବଧିୟାଂ ଚ ସାକ୍ଷିଣେ ।

ଯୋଗୀ ସାଧୁମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ସକଳ ଜୀବଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ସ୍ଥିତ 'ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ' ରୂପରେ, ସମସ୍ତ ପଞ୍ଚମହାଭୂତରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ 'ପରମାତ୍ମା'ରୂପରେ ଏବଂ ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଆଦିରୂପରେ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ ମହାପୁରୁଷ ଏବଂ ନିୟନ୍ତା 'ଈଶ୍ୱର' ରୂପରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଉପାସନା କରନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ବହୁ କର୍ମକାଣ୍ଡୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯଜ୍ଞ କରନ୍ତି ଏବଂ ତିନିବେଦରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ଇନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଦେବତାଙ୍କ ନାମରେ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଉପାସନା କରନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଜ୍ଞାନୀଜନ ସମସ୍ତ କର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ଶାନ୍ତସ୍ଥିତିରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ଏହିପରି ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ପୁଣି ଆହୁରି କେତେକ ସଂସ୍କାରସମ୍ପନ୍ନ ବା ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ ବୈଷ୍ଣବଜନ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କୁ ବାସୁଦେବ, ସଙ୍କର୍ଷଣ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧ ଆଦି ଚତୁର୍ବ୍ୟୂହରୂପରେ କିମ୍ବା ଆହୁରି ଅନେକ ରୂପରେ ଅଥବା ଏକମାତ୍ର ନାରାୟଣ ସ୍ୱରୂପରେ ପୂଜା କରନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ହେ ଭଗବାନ ! ଅନ୍ୟ କେତେକ ଲୋକ ପ୍ରଭୁ ଶିବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଥିତ ମାର୍ଗରେ ତଥା ସେହି ମାର୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭେଦରେ ରହିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଅବାନ୍ତର ମାର୍ଗରେ ଶିବସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ପୂଜା କରନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ବାସ୍ତବରେ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି; କାରଣ ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତ ଦେବତାଙ୍କ ରୂପରେ ଅଛନ୍ତି ଓ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବେଶ୍ୱର ॥ ୯ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ପର୍ବତରୁ ବାହାରିଥିବା ସବୁ ନଦୀ ଯେପରି ବୃଷ୍ଟିଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ପଥଦେଇ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି (ଶାଖାପ୍ରଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ) ଶେଷରେ ଯାଇ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶନ୍ତି, ସବୁପ୍ରକାର ଉପାସନାମାର୍ଗ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଶେଷରେ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ଏକାକାର ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୦ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରକୃତିର ତିନିଟି ଗୁଣ ରହିଛି, ଯଥା—ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସ୍ଥାବର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ ଚରାଚର ଜୀବ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରାକୃତ; ଏବଂ ବସ୍ତ୍ର ଯେପରି ସୂତ୍ରରେ ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ଏହି ଚରାଚର ଜୀବମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପ୍ରକୃତିର ସେହି ତିନିଗୁଣରେ ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ କିନ୍ତୁ ଆପଣ ସର୍ବସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେସବୁ ଗୁଣରେ ଲିପ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ଆପଣ ସକଳ ବୃତ୍ତିର ସାକ୍ଷୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ନିର୍ଲିପ୍ତ । ତ୍ରିଗୁଣ-ପ୍ରବାହରୁ ଜାତ ହୋଇଥିବା

ଗୁଣପ୍ରବାହୋଽୟମବିଦ୍ୟୟା କୃତଃ
ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ ଦେବନୃତିର୍ଯ୍ୟଗାତ୍ମସୁ ॥ ୧୨

ଅଗ୍ନିର୍ମୁଖଂ ତେଽବନିରଙ୍ଘ୍ରିରୀକ୍ଷଣଂ
ସୂର୍ଯ୍ୟୋ ନଭୋ ନାଭିରଥୋ ଦିଶଃ ଶ୍ରୁତିଃ ।
ଦ୍ୟୌଃ କଂ ସୁରେନ୍ଦ୍ରାସ୍ତବ ବାହବୋଽର୍ଣ୍ଣବାଃ
କୁକ୍ଷିର୍ମରୁତ୍ ପ୍ରାଣବଳଂ ପ୍ରକଳ୍ପିତମ୍ ॥ ୧୩

ରୋମାଣି ବୃକ୍ଷୌଷଧୟଃ ଶିରୋରୁହା
ମେଘାଃ ପରସ୍ୟାସ୍ଥିନଖାନି ତେଽଦ୍ରୟଃ ।
ନିମେଷଣଂ ରାତ୍ର୍ୟହନୀ ପ୍ରଜାପତି-
ର୍ମେଢ୍ରସ୍ତୁ ବୃଷ୍ଟିସ୍ତବ ବୀର୍ଯ୍ୟମିଷ୍ୟତେ ॥ ୧୪

ତ୍ୱଯ୍ୟବ୍ୟୟାତ୍ମନ୍ ପୁରୁଷେ ପ୍ରକଳ୍ପିତା
ଲୋକାଃ ସପାଳା ବହୁଜୀବସଙ୍କୁଳାଃ ।
ଯଥା ଜଳେ ସଞ୍ଜିହତେ ଜଳୌକସୋ-
ଽପ୍ୟୁଦୁମ୍ବରେ ବା ମଶକା ମନୋମୟେ ॥ ୧୫

ଯାନି ଯାନୀହ ରୂପାଣି କ୍ରୀଡ଼ନାର୍ଥଂ ବିଭର୍ଷି ହି ।
ତୈରାମୃଷ୍ଟଶୁଚୋ ଲୋକା ମୁଦା ଗାୟନ୍ତି ତେ ଯଶଃ ॥ ୧୬

ନମଃ କାରଣମତ୍ସ୍ୟାୟ ପ୍ରଳୟାବ୍ଧିଚରାୟ ଚ ।
ହୟଶୀର୍ଷ୍ଣେ ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ମଧୁକୈଟଭମୃତ୍ୟବେ ॥ ୧୭

ଅକୂପାରାୟ ବୃହତେ ନମୋ ମନ୍ଦରଧାରିଣେ ।
କ୍ଷିତ୍ୟୁଦ୍ଧାରବିହାରାୟ ନମଃ ସୂକରମୂର୍ତ୍ତୟେ ॥ ୧୮

ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନମୂଳକ ଏବଂ ସେହି ଅଜ୍ଞାନମୂଳକ ସୃଷ୍ଟି ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁପକ୍ଷୀ ଆଦି ସମସ୍ତ ଯୋନିରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ସେଥିରୁ ସର୍ବଥା ପୃଥକ୍ । ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୨ ॥ ଅଗ୍ନି ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ମୁଖ; ପୃଥିବୀ ଆପଣଙ୍କର ଚରଣ; ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ଆପଣଙ୍କର ନେତ୍ର । ଆକାଶ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ନାଭି ଓ ଦିଗମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ । ସ୍ୱର୍ଗ ଆପଣଙ୍କର ଶିର ଓ ଦେବଗଣ ଭୁଜ । ସମୁଦ୍ର ଆପଣଙ୍କର ଉଦର ଏବଂ ବାୟୁ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରାଣଶକ୍ତି ବୋଲି ଉପାସନା ନିମନ୍ତେ କଳ୍ପିତ ହୋଇଛି ॥ ୧୩ ॥ ବୃକ୍ଷ ଓ ଓଷଧିମାନେ ଆପଣଙ୍କର ରୋମ; ମେଘମାନେ ମସ୍ତକର କେଶ । ପର୍ବତମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଅସ୍ଥିସମୂହ ଓ ନଖ । ଦିନ ଓ ରାତି ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ପଲକ ଖୋଲିବା ଓ ପକାଇବା । ପ୍ରଜାପତି ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ଜନନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ବୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ବୀର୍ଯ୍ୟ ॥ ୧୪ ॥ ହେ ଅବିନାଶୀ ଭଗବାନ ! ଜଳରେ ଯେପରି ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ ଜଳଚର ଜୀବ ରହନ୍ତି, ଡିମିରିଫଳ ଭିତରେ ଯେପରି ଅସଂଖ୍ୟ ଛୋଟ ଛୋଟ କୀଟ ରହନ୍ତି, ଉପାସନା ନିମନ୍ତେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିବା ଆପଣଙ୍କର ମନୋମୟ ପୁରୁଷରୂପରେ ସେହିପରି ଅନେକ ପ୍ରକାର ଜୀବଜନ୍ତୁରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବହୁ ଲୋକ ଓ ଲୋକପାଳ ଥିବା କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ॥ ୧୫ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଲୀଳା କରିବା ନିମନ୍ତେ ପୃଥିବୀରେ ଯେଉଁସବୁ ରୂପ ଧରନ୍ତି, ସେହିସବୁ ଅବତାର ଲୋକମାନଙ୍କର ଶୋକ ଓ ମୋହକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ ଏବଂ ଲୋକେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ଆପଣଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଯଶ ଗାନ କରନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ବେଦମାନଙ୍କୁ, ଋଷିମାନଙ୍କୁ, ଓଷଧିମାନଙ୍କୁ ଓ ସତ୍ୟବ୍ରତ ଆଦିଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମତ୍ସ୍ୟରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରଳୟସାଗରରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିହାର କରିଥିଲେ । ଆପଣଙ୍କର ମତ୍ସ୍ୟରୂପକୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଆପଣ ମଧୁ ଓ କୈଟଭ ନାମକ ଦୁଇ ଅସୁରଙ୍କୁ ସଂହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ହୟଗ୍ରୀବ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଆପଣଙ୍କର ସେହି ରୂପକୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୭ ॥ ଆପଣ ହିଁ ବିଶାଳ କଚ୍ଛପରୂପ ଗ୍ରହଣ କରି ମନ୍ଦରାଚଳକୁ ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଆପଣ ହିଁ ପୃଥିବୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ବରାହରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲେ; ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର ॥ ୧୮ ॥

ନମସ୍ତେଽଦ୍ଭୁତସିଂହାୟ ସାଧୁଲୋକଭୟାପହ ।
ବାମନାୟ ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ କ୍ରାନ୍ତତ୍ରିଭୁବନାୟ ଚ ॥ ୧୯

ନମୋ ଭୃଗୂଣାଂ ପତୟେ ଦୃପ୍ତକ୍ଷତ୍ରବନଚ୍ଛିଦେ ।
ନମସ୍ତେ ରଘୁବର୍ଯ୍ୟାୟ ରାବଣାନ୍ତକରାୟ ଚ ॥ ୨୦

ନମସ୍ତେ ବାସୁଦେବାୟ ନମଃ ସଙ୍କର୍ଷଣାୟ ଚ ।
ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନାୟାନିରୁଦ୍ଧାୟ ସାତ୍ୱତାଂ ପତୟେ ନମଃ ॥ ୨୧

ନମୋ ବୁଦ୍ଧାୟ ଶୁଦ୍ଧାୟ ଦୈତ୍ୟଦାନବମୋହିନେ ।
ମ୍ଳେଚ୍ଛପ୍ରାୟକ୍ଷତ୍ରହନ୍ତ୍ରେ ନମସ୍ତେ କଳ୍କିରୂପିଣେ ॥ ୨୨

ଭଗବଞ୍ଜୀବଲୋକୋଽୟଂ ମୋହିତସ୍ତବ ମାୟୟା ।
ଅହଂମମେତ୍ୟସଦ୍‌ଗ୍ରାହୋ ଭ୍ରାମ୍ୟତେ କର୍ମବର୍ତ୍ମସୁ ॥ ୨୩

ଅହଂ ଗୃହାତ୍ମଜାଗାରଦାରାର୍ଥସ୍ୱଜନାଦିଷୁ ।
ଭ୍ରମାମି ସ୍ୱପ୍ନକଳ୍ପେଷୁ ମୂଢଃ ସତ୍ୟଧିୟା ବିଭୋ ॥ ୨୪

ଅନିତ୍ୟାନାତ୍ମଦୁଃଖେଷୁ ବିପର୍ଯ୍ୟୟମତିର୍ହ୍ୟହମ୍ ।
ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାରାମସ୍ତମୋବିଷ୍ଟୋ ନ ଜାନେ ତ୍ୱାଽଽତ୍ମନଃ ପ୍ରିୟମ୍ ॥ ୨୫

ଯଥାବୁଧୋ ଜଳଂ ହିତ୍ୱା ପ୍ରତିଚ୍ଛନ୍ନଂ ତଦୁଦ୍ଭବୈଃ ।
ଅଭ୍ୟେତି ମୃଗତୃଷ୍ଣାଂ ବୈ ତଦ୍ୱତ୍ତ୍ୱାହଂ ପରାଙ୍ମୁଖଃ ॥ ୨୬

ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପରି ସାଧୁଜନଙ୍କର ଭୟ ଦୂରକାରୀ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଅଲୌକିକ ନୃସିଂହରୂପକୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଆପଣ ବାମନରୂପ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜର ପାଦରେ ତିନିଲୋକ ମାପି ଦେଇଥିଲେ; ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୯ ॥ ଧର୍ମକୁ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରୁଥିବା ଗର୍ବୋନ୍ମତ୍ତ କ୍ଷତ୍ରିୟସମୂହରୂପୀ ବନକୁ ଛେଦନ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଭୃଗୁପତି ପରଶୁରାମରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ରୂପକୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ରାବଣକୁ ବଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ରଘୁବଂଶରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୦ ॥ ବୈଷ୍ଣବଜନଙ୍କୁ ତଥା ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କୁ ପାଳନପୋଷଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହିଁ ନିଜକୁ ବାସୁଦେବ, ସଙ୍କର୍ଷଣ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧ— ଏହି ଚତୁର୍ବ୍ୟୂହରୂପରେ ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୧ ॥ ଦୈତ୍ୟ ଓ ଦାନବମାନଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଶୁଦ୍ଧ ଅହିଂସାମାର୍ଗର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ବୁଦ୍ଧରୂପକୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ପୃଥିବୀର କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ମ୍ଳେଚ୍ଛପ୍ରାୟ ହୋଇଗଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହିଁ କଳ୍କିରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୨ ॥

ଭଗବନ୍ ! ଏହି ସମସ୍ତ ଜୀବ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ମୋହ ହେତୁ 'ମୁଁ-ମୋର'ରୂପୀ ମିଥ୍ୟାଜାଲରେ ପଡ଼ି ବାଟବଣା ହୋଇ କୁମାର୍ଗରେ ବୁଲୁଛନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ହେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ! ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଥିବା ପଦାର୍ଥ ଯେପରି ମିଥ୍ୟା, ଏହି ଦେହ-ଗେହ, ପତ୍ନୀ-ପୁତ୍ର ଓ ଧନ-ଜନ ଆଦି ସେହିପରି ମିଥ୍ୟା ହୋଇଥିଲେ ବି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏହି ମିଥ୍ୟା ମୋହରେ ପଡ଼ି ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ବୁଲୁଛି ॥ ୨୪ ॥

ମୋର ମୂର୍ଖତାକୁ ଦେଖନ୍ତୁ, ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ଅନିତ୍ୟ ବସ୍ତୁକୁ ନିତ୍ୟ, ଅନାତ୍ମାକୁ ଆତ୍ମା ଓ ଦୁଃଖକୁ ସୁଖ ବୋଲି ଧରିନେଇଛି । ଏହି ବିପରୀତ ବୁଦ୍ଧିରେ ମୁଁ ଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ମୁଁ ସାଂସାରିକ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଆଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ହିଁ ମଜ୍ଜିଯାଇଛି ଏବଂ ଆପଣ ଯେ ମୋର ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁ, ମୁଁ ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲିଯାଇଛି ॥ ୨୫ ॥ ଅଜ୍ଞଲୋକ ଯେପରି ଜଳ ପାଇଁ ପୁଷ୍କରିଣୀକୁ ଯାଇ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଜଳସ୍ତର ଘାସପତ୍ର ଓ ଦଳରେ ଆବୃତ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ସେଠାରେ ଜଳ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବି ଫେରିଆସେ ଏବଂ ଜଳ ପାଇବାକୁ ମୃଗତୃଷ୍ଣା ପଛରେ ଧାଏଁ, ମୁଁ ସେହିପରି ମାୟା ପରଦାର ପଛରେ ଲୁଚି ରହିଥିବା ଆପଣଙ୍କ ଆଡ଼କୁ

ନୋଷହେଽହଂ କୃପଣଧୀଃ କାମକର୍ମହତଂ ମନଃ ।
ରୋଦ୍ଧୁଂ ପ୍ରମାଥିଭିଶ୍ଚାକ୍ଷୈର୍ହ୍ରିୟମାଣମିତସ୍ତତଃ ॥ ୨୭

ଅଗ୍ରସର ନ ହୋଇ ସୁଖ ପାଇବା ଆଶାରେ ବିଷୟ ପଛରେ ଧାଇଁଛି ॥ ୨୬ ॥ ମୁଁ ଅବିନାଶୀ ଅକ୍ଷର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିନାହିଁ । ତେଣୁ ମୋ ମନରେ ବିନାଶଶୀଳ ଭୌତିକ ବସ୍ତୁ ପାଇଁ କାମନା ଜାଗ୍ରତ ହେଉଛି ଏବଂ ତାହା ପାଇବାକୁ କର୍ମ କରିବା ପାଇଁ ସଂକଳ୍ପବିକଳ୍ପ ଜାତ ହେଉଛି । ତା'ଛଡ଼ା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଅତି ବଳବାନ୍ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ମୋ ମନକୁ ମନ୍ଥନ କରି ବଳପୂର୍ବକ ଏଣେତେଣେ ଟାଣି ନେଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ମନକୁ ଅଟକାଇ ରଖି ପାରୁନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥

ସୋଽହଂ ତବାଙ୍‌ଘ୍ର୍ୟୁପଗତୋଽସ୍ମ୍ୟସତାଂ ଦୁରାପଂ
ତଚ୍ଚାପ୍ୟହଂ ଭବଦନୁଗ୍ରହ ଈଶ ମନ୍ୟେ ।
ପୁଂସୋ ଭବେଦ୍ ଯର୍ହି ସଂସରଣାପବର୍ଗ-
ସ୍ତ୍ୱୟ୍ୟବ୍ଜନାଭ ସଦୁପାସନୟା ମତିଃ ସ୍ୟାତ୍ ॥ ୨୮

ଏପରିଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଚରଣକମଳ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଦୁର୍ଲଭ, ମୁଁ ଆସି ସେହି ଚରଣକମଳର ଛତ୍ରଛାୟାରେ ପହଞ୍ଚିଯାଇଛି । ହେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ! ଏହାକୁ ବି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର କୃପାପ୍ରସାଦ ବୋଲି ଭାବୁଛି; କାରଣ ହେ ପଦ୍ମନାଭ ! ଜୀବର ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବାର ସମୟ ଆସିଗଲେ, ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କ କୃପାରୁ ତାର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ଲାଗିଯାଏ ॥ ୨୮ ॥

ନମୋ ବିଜ୍ଞାନମାତ୍ରାୟ ସର୍ବପ୍ରତ୍ୟୟହେତବେ ।
ପୁରୁଷେଶପ୍ରଧାନାୟ ବ୍ରହ୍ମଣେଽନନ୍ତଶକ୍ତୟେ ॥ ୨୯

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି କେବଳ ବିଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ, ବିଜ୍ଞାନଘନ । ଯେତେସବୁ ପ୍ରତୀତି ରହିଛି, ଯେତେସବୁ ବୃତ୍ତି ରହିଛି ବା ଜାତ ହୋଇଛି, ଆପଣ ହିଁ ସେସବୁର କାରଣ ଓ ଅଧିଷ୍ଠାନ । ଆପଣ ହିଁ ଜୀବରୂପରେ ଏବଂ ଜୀବର ସୁଖଦୁଃଖ ଆଦିର ନିମିତ୍ତ ହେଉଥିବା କାଳ, କର୍ମ, ସ୍ୱଭାବ ତଥା ପ୍ରକୃତିରୂପରେ ରହିଛନ୍ତି । ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେସବୁର ନିୟନ୍ତା । ଆପଣଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ । ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୯ ॥

ନମସ୍ତେ ବାସୁଦେବାୟ ସର୍ବଭୂତକ୍ଷୟାୟ ଚ ।
ହୃଷୀକେଶ ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ପ୍ରପନ୍ନଂ ପାହି ମାଂ ପ୍ରଭୋ ॥ ୩୦

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହିଁ ବାସୁଦେବ; ଆପଣ ହିଁ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ (ସଂକର୍ଷଣ); ତଥା ଆପଣ ହିଁ ବୁଦ୍ଧି ଓ ମନର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ହୃଷୀକେଶ (ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧ) । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଏହି ଶରଣାଗତକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୩୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଅକ୍ରୂରସ୍ତୁତିର୍ନାମ ଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪୦ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଥୁରାରେ ପ୍ରବେଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ୍ତୁବତସ୍ତସ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଦର୍ଶୟିତ୍ୱା ଜଳେ ବପୁଃ ।
ଭୂୟଃ ସମାହରତ୍ କୃଷ୍ଣୋ ନଟୋ ନାଟ୍ୟମିବାତ୍ମନଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଜଳମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟରୂପ ଦର୍ଶନ କରାଇଲେ । ତାହା ଦେଖି ଅକ୍ରୂର ଏପରି ସ୍ତୁତି କରୁଛନ୍ତି; ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ଅଭିନେତା ଯେପରି ମଞ୍ଚରେ

ସୋଽପି ଚାନ୍ତର୍ହିତଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଜଳାଦୁନ୍ମଜ୍ଜ୍ୟ ସତ୍ୱରଃ ।
କୃତ୍ୱା ଚାବଶ୍ୟକଂ ସର୍ବଂ ବିସ୍ମିତୋ ରଥମାଗମତ୍ ॥ ୨

ତମପୃଚ୍ଛଦ୍ଧୃଷୀକେଶଃ କିଂ ତେ ଦୃଷ୍ଟମିବାଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ଭୂମୌ ବିୟତି ତୋୟେ ବା ତଥା ତ୍ୱାଂ ଲକ୍ଷୟାମହେ ॥ ୩

ଅକ୍ରୂର ଉବାଚ

ଅଦ୍ଭୁତାନୀହ ଯାବନ୍ତି ଭୂମୌ ବିୟତି ବା ଜଲେ ।
ତ୍ୱୟି ବିଶ୍ୱାତ୍ମକେ ତାନି କିଂ ମେଽଦୃଷ୍ଟଂ ବିପଶ୍ୟତଃ ॥ ୪

ଯତ୍ରାଦ୍ଭୁତାନି ସର୍ବାଣି ଭୂମୌ ବିୟତି ବା ଜଲେ ।
ତଂ ତ୍ୱାନୁପଶ୍ୟତୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ କିଂ ମେ ଦୃଷ୍ଟମିହାଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୫

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ଚୋଦୟାମାସ ସ୍ୟନ୍ଦନଂ ଗାନ୍ଦିନୀସୁତଃ ।
ମଥୁରାମନୟଦ୍ ରାମଂ କୃଷ୍ଣଂ ଚୈବ ଦିନାତ୍ୟୟେ ॥ ୬

ମାର୍ଗେ ଗ୍ରାମଜନା ରାଜଂସ୍ତତ୍ର ତତ୍ରୋପସଂଗତାଃ ।
ବସୁଦେବସୁତୌ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରୀତା ଦୃଷ୍ଟିଂ ନ ଚାଦଦୁଃ ॥ ୭

ତାବଦ୍ ବ୍ରଜୌକସସ୍ତତ୍ର ନନ୍ଦଗୋପାଦୟୋଽଗ୍ରତଃ ।
ପୁରୋପବନମାସାଦ୍ୟ ପ୍ରତୀକ୍ଷନ୍ତୋଽବତସ୍ଥିରେ ॥ ୮

ତାନ୍ ସମେତ୍ୟାହ ଭଗବାନକ୍ରୂରଂ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଃ ।
ଗୃହୀତ୍ୱା ପାଣିନା ପାଣିଂ ପ୍ରଶ୍ରିତଂ ପ୍ରହସନ୍ନିବ ॥ ୯

ଭବାନ୍ ପ୍ରବିଶତାମଗ୍ରେ ସହଯାନଃ ପୁରୀଂ ଗୃହମ୍ ।
ବୟଂ ତ୍ୱିହାବମୁଚ୍ୟାଥ ତତୋ ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟାମହେ ପୁରୀମ୍ ॥ ୧୦

କୌଣସି ଏକରୂପ ଦେଖାଉ ଦେଖାଉ ହଠାତ୍ ପରଦା ପଛକୁ ଚାଲିଯାଇ ତାହା ଲୁଚାଇଦିଏ, ଭଗବାନ ସେହିପରି ତାଙ୍କର ସେହି ଦିବ୍ୟରୂପ ଲୁଚାଇଦେଲେ ॥ ୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟରୂପ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଯିବା ଦେଖି ଅକ୍ରୂର ଜଳରୁ ଉଠିଆସିଲେ ଏବଂ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଆବଶ୍ୟକ କର୍ମ ସାରି ରଥକୁ ଫେରିଆସିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପଚାରିଲେ, ''କକେଇ ! ଆପଣ ଜଳରେ, ସ୍ଥଳରେ କିମ୍ବା ଆକାଶରେ କିଛି ଅଦ୍ଭୁତ ବସ୍ତୁ ଦେଖିଲେ କି ? ଆପଣଙ୍କ ମୁହଁ ଦେଖି କାହିଁକି ସେପରି ମନେ ହେଉଛି ! ॥ ୩ ॥

ଅକ୍ରୂର କହିଲେ—''ପ୍ରଭୁ ! ଜଳ କ'ଣ, ସ୍ଥଳ କ'ଣ, ଆକାଶ କ'ଣ, ସମଗ୍ର ଜଗତରେ ଯେତେସବୁ ଅଦ୍ଭୁତ ବସ୍ତୁ ଅଛି, ସେସବୁ ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ବିଦ୍ୟମାନ; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱରୂପ । ତେଣୁ ମୁଁ ଯଦି ସାକ୍ଷାତ୍ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖୁଛି, ସେତେବେଳେ ଆଉ କେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ ବସ୍ତୁ ବା ବାକି ରହିଲା, ଯାହାକୁ ମୁଁ ଦେଖି ନ ଥିବି ! ॥ ୪ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଯେତେସବୁ ଅଦ୍ଭୁତ ବସ୍ତୁ ରହିଛି, ସେସବୁ ଜଳରେ ଥାଉ, କି ସ୍ଥଳରେ ଥାଉ, କି ଆକାଶରେ ଥାଉ, ସେସବୁ ଯାହାଙ୍କ ଠାରେ ରହିଛି, ସେହି ପୁରୁଷଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ମୁଁ ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖୁଛି । ତେଣୁ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଅଦ୍ଭୁତ ବା କଣ ଦେଖିଲି ?'' ॥ ୫ ॥ ଗାନ୍ଦିନୀନନ୍ଦନ ଅକ୍ରୂର ଏପରି କହି ରଥ ବାହିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ହେବାବେଳକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କୁ ନେଇ ମଥୁରାପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବାଟରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଚାଲି ଆସୁଥିଲେ ଏବଂ କୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କୁ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ବିଭୋର ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ସେମାନେ ଆଖି ଫେରାଇନେଇ ନ ପାରି ଦୁଇଭାଇଙ୍କୁ ଏକଲୟରେ ଚାହିଁ ରହୁଥିଲେ ॥ ୭ ॥ ନନ୍ଦ ଆଦି ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ଏମାନଙ୍କ ଆଗରୁ ଯାଇ ମଥୁରାରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ନଗର ବାହାରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ତୋଟାରେ ବସି ଏମାନଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲେ ॥ ୮ ॥ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରଥ ଅଟକାଇଲେ । ଅକ୍ରୂର ହାତ ଯୋଡ଼ି ତଳେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ବିନୀତ ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ହାତ ଧରିପକାଇ ଭଗବାନ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି କହିଲେ, ''କକେଇ ! ଆପଣ ରଥ ନେଇ ଆଗରେ ମଥୁରାପୁରୀକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ ଏବଂ ନିଜ ଘରକୁ ଯାଇ ବିଶ୍ରାମ କରନ୍ତୁ । ଆମେ ଏଇଠି ଓହ୍ଲାଇ ଟିକିଏ ରହିବୁ ଓ ତା'ପରେ ନଗର ଦେଖିବାକୁ ଯିବୁ ।'' ॥ ୯,୧୦ ॥

ଅକ୍ରୂର ଉବାଚ

ନାହଂ ଭବଦ୍‌ଭ୍ୟାଂ ରହିତଃ ପ୍ରବେକ୍ଷ୍ୟେ ମଥୁରାଂ ପ୍ରଭୋ ।
ତ୍ୟକ୍ତୁଂ ନାର୍ହସି ମାଂ ନାଥ ଭକ୍ତଂ ତେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ॥ ୧୧

ଆଗଚ୍ଛ ଯାମ ଗେହାନ୍ ନଃ ସନାଥାନ୍ କୁର୍ବଧୋକ୍ଷଜ ।
ସହାଗ୍ରଜଃ ସଗୋପାଳୈଃ ସୁହୃଦ୍‌ଭିଶ୍ଚ ସୁହୃତ୍ତମ ॥ ୧୨

ପୁନୀହି ପାଦରଜସା ଗୃହାନ୍ ନୋ ଗୃହମେଧିନାମ୍ ।
ଯଚ୍ଛୌଚେନାନୁତୃପ୍ୟନ୍ତି ପିତରଃ ସାଗ୍ନୟଃ ସୁରାଃ ॥ ୧୩

ଅବନିଜ୍ୟାଙ୍‌ଘ୍ରିଯୁଗଳମାସୀତ୍‌ଶ୍ଳୋକ୍ୟୋ ବଳିର୍ମହାନ୍ ।
ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମତୁଳଂ ଲେଭେ ଗତିଂ ଚୈକାନ୍ତିନାଂ ତୁ ଯା ॥ ୧୪

ଆପସ୍ତେଽଙ୍‌ଘ୍ର୍ୟବନେଜନ୍ୟସ୍ତ୍ରୀଁଲ୍ଲୋକାଞ୍ଛୁଚୟୋଽପୁନନ୍ ।
ଶିରସାଧତ୍ତ ଯାଃ ଶର୍ବଃ ସ୍ୱର୍ଯାତାଃ ସଗରାତ୍ମଜାଃ ॥ ୧୫

ଦେବଦେବ ଜଗନ୍ନାଥ ପୁଣ୍ୟଶ୍ରବଣକୀର୍ତ୍ତନ ।
ଯଦୂତ୍ତମୋତ୍ତମଶ୍ଳୋକ ନାରାୟଣ ନମୋଽସ୍ତୁ ତେ ॥ ୧୬

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଆୟାସ୍ୟେ ଭବତୋ ଗେହମହମାର୍ଯ୍ୟସମନ୍ୱିତଃ ।
ଯଦୁଚକ୍ରଦ୍ରୁହଂ ହତ୍ୱା ବିତରିଷ୍ୟେ ସୁହୃତ୍‌ପ୍ରିୟମ୍ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବମୁକ୍ତୋ ଭଗବତା ସୋଽକ୍ରୂରୋ ବିମନା ଇବ ।
ପୁରୀଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ କଂସାୟ କର୍ମାବେଦ୍ୟ ଗୃହଂ ଯଯୌ ॥ ୧୮

ଅଥାପରାହ୍ଣେ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣଃ ସଙ୍କର୍ଷଣାନ୍ୱିତଃ ।
ମଥୁରାଂ ପ୍ରାବିଶଦ୍ ଗୋପୈର୍ଦିଦୃକ୍ଷୁଃ ପରିବାରିତଃ ॥ ୧୯

ଅକ୍ରୂର କହିଲେ—ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ମଥୁରାକୁ ଯାଇପାରିବି ନାହିଁ। ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତ। ହେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ! ଆପଣ ମୋତେ ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥ ଭଗବନ୍ ! ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଚାଲନ୍ତୁ। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ପରମ ହିତୈଷୀ ଓ ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁ। ଆପଣ ବଳରାମଙ୍କୁ, ଗୋପାଳବାଳକମାନଙ୍କୁ ତଥା ନନ୍ଦରାଜା ଆଦି ଆତ୍ମୀୟମାନଙ୍କୁ ଧରି ଚାଲନ୍ତୁ; ଆମ୍ଭ ଘରଟିକୁ ସନାଥ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୨ ॥ ମୁଁ ତ ଗୃହସ୍ଥ; ଆପଣଙ୍କ ଚରଣଧୂଳିରେ ଆମ୍ଭ ଘରଟିକୁ ଟିକିଏ ପବିତ୍ର କରିଦିଅନ୍ତୁ। ଆପଣଙ୍କ ପାଦଧୁଆ ଜଳ ଟିକିଏ ପାଇଗଲେ ଅଗ୍ନି, ଦେବତା, ପିତୃପୁରୁଷ—ସମସ୍ତେ ତୃପ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଚରଣଯୁଗଳ ଧୋଇଦେଇ ବଳି ଯେଉଁ ଯଶ ଲାଭ କରିଥିଲେ, ତାହା ଆଜି ସନ୍ଥପୁରୁଷମାନେ ଗାଉଛନ୍ତି। କେବଳ ଯଶ ନୁହେଁ ତ, ଆପଣଙ୍କ ଚରଣ ଧୋଇଦେଇ ସେ ଯେଉଁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଗତି ପାଇଗଲେ, ତାହା ତ କେବଳ ଆପଣଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀମାନେ ହିଁ ପାଇଥାନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ଏହାଛଡ଼ା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣୋଦକରୂପୀ ଗଙ୍ଗା ତ୍ରିଲୋକ ପବିତ୍ର କରିଦେଲେ। ସତରେ ଗଙ୍ଗା ହେଉଛନ୍ତି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ପବିତ୍ରତା। ତାଙ୍କରି ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ସଗରଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସଦ୍‌ଗତି ମିଳିଥିଲା। ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣୋଦକକୁ ମହାଦେବ ଶିବ ମସ୍ତକରେ ଧାରଣ କଲେ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ଯଦୁବଂଶଶିରୋମଣି ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବ। ଆପଣ ଜଗନ୍ନାଥ। ଆପଣଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ଲୀଳା ଶ୍ରବଣକୀର୍ତ୍ତନ କଲେ ବହୁ ମଙ୍ଗଳ ସାଧିତ ହୁଏ। ଉତ୍ତମ ଲୋକେ ଆପଣଙ୍କ ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନରେ ମଜ୍ଜି ରହନ୍ତି। ହେ ନାରାୟଣ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—କକେଇ ! ମୁଁ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ସହିତ ଆପଣଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବି; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମେ ଯଦୁବଂଶର ଶତ୍ରୁ କଂସକୁ ମାରି ତା'ପରେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଓ ମୋର ସବୁ ସୁହୃଦ୍-ସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରିବି ॥ ୧୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଭଗବାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ଅକ୍ରୂର ଟିକିଏ ବିଷଣ୍ଣମନା ଭଳି ହୋଇ ନଗର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ସେ କୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କୁ ମଥୁରା ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି କଂସକୁ ଜଣାଇଦେବା ପରେ ନିଜଘରକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୮ ॥ ତା'ପରଦିନ ତୃତୀୟ ପ୍ରହରବେଳକୁ ଗୋପ-ବାଳକମାନଙ୍କୁ ଓ ବଳରାମଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନେଇ ଭଗବାନ ମଥୁରାପୁରୀ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ନଗରକୁ ଚାଲିଲେ ॥ ୧୯ ॥

ଦଦର୍ଶ ତାଂ ସ୍ଫାଟିକତୁଙ୍ଗଗୋପୁର-
ଦ୍ୱାରାଂ ବୃହଦ୍ଧେମକପାଟତୋରଣାମ୍ ।
ତାମ୍ରାରକୋଷ୍ଠାଂ ପରିଖାଦୁରାସଦା-
ମୁଦ୍ୟାନରମ୍ୟୋପବନୋପଶୋଭିତାମ୍ ॥ ୨୦

ସୌବର୍ଣ୍ଣଶୃଙ୍ଗାଟକହର୍ମ୍ୟନିଷ୍କୁଟୈଃ
ଶ୍ରେଣୀସଭାଭିର୍ଭବନୈରୁପସ୍କୃତାମ୍ ।
ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟବଜ୍ରାମଳନୀଳବିଦ୍ରୁମୈ-
ର୍ମୁକ୍ତାହରିଭିର୍ବଲଭୀଷୁ ବେଦିଷୁ ॥ ୨୧

ଜୁଷ୍ଟେଷୁ ଜାଲାମୁଖରନ୍ଧ୍ରକୁଟ୍ଟିମେ-
ଷ୍ୱାବିଷ୍ଟପାରାବତବର୍ହିନାଦିତାମ୍ ।
ସଂସିକ୍ତରଥ୍ୟାପଣମାର୍ଗଚତ୍ୱରାଂ
ପ୍ରକୀର୍ଣ୍ଣମାଲ୍ୟାଙ୍କୁରଲାଜତଣ୍ଡୁଳାମ୍ ॥ ୨୨

ଆପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭୈର୍ଦଧିଚନ୍ଦନୋକ୍ଷିତୈଃ
ପ୍ରସୂନଦୀପାବଳିଭିଃ ସପଲ୍ଲବୈଃ ।
ସବୃନ୍ଦରମ୍ଭାକ୍ରମୁକୈଃ ସକେତୁଭିଃ
ସ୍ୱଳଙ୍କୃତଦ୍ୱାରଗୃହାଂ ସପଟ୍ଟିକୈଃ ॥ ୨୩

ତାଂ ସମ୍ପ୍ରବିଷ୍ଟୌ ବସୁଦେବନନ୍ଦନୌ
ବୃତୌ ବୟସ୍ୟୈର୍ନରଦେବବର୍ତ୍ମନା ।
ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ସମୀୟୁସ୍ତ୍ୱରିତାଃ ପୁରସ୍ତ୍ରିୟୋ
ହର୍ମ୍ୟାଣି ଚୈବାରୁରୁହୁର୍ନୃପୋତ୍ସୁକାଃ ॥ ୨୪

କାଶ୍ଚିଦ୍ ବିପର୍ଯ୍ୟଗ୍‌ଧୃତବସ୍ତ୍ରଭୂଷଣା
ବିସ୍ମୃତ୍ୟ ଚୈକଂ ଯୁଗଳେଷ୍ୱଥାପରାଃ ।
କୃତୈକପତ୍ରଶ୍ରବଣୈକନୂପୁରା
ନାଙ୍‌କ୍ତ୍ୱା ଦ୍ୱିତୀୟଂ ତ୍ୱପରାଶ୍ଚ ଲୋଚନମ୍ ॥ ୨୫

ସେ ଯାଇ ଦେଖିଲେ ଯେ, ନଗରରେ ବିରାଟ ଗଡ଼ଦ୍ୱାର ରହିଛି । ତା'ଉପରେ ସ୍ଫଟିକମଣିରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗୋପୁର ତୋଳା ଯାଇଛି । ଗଡ଼ଦ୍ୱାର ସମୀପସ୍ଥ ଘରମାନଙ୍କରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଫାଟକ ରହିଛି । ସେଥିରେ ସୁନାର କବାଟ ଲାଗିଛି ଓ ସୁନାର ତୋରଣମାନ ଗଢ଼ା ଯାଇଛି । ନଗର ଚାରିପଟେ ତମ୍ବା ଓ ପିତଳରେ ଗଢ଼ା ପାଚିରୀ ରହିଛି । ପାଚିରୀର ବାହାରପଟେ ଘେରି ରହିଛି ଗଭୀର ଗଡ଼ଖାଇ; ତା'ଫଳରେ ଗଡ଼ଦ୍ୱାର ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବାଟ ଦେଇ ନଗରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃସାଧ୍ୟ । ଭିତରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଉଦ୍ୟାନ ଓ ଉପବନମାନ ଶୋଭା ପାଉଛି ॥ ୨୦ ॥ ନଗରର ଛକମାନଙ୍କରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେ ସଜା ଯାଇଥିବା ବିଭିନ୍ନ ମଣ୍ଡପ ରହିଛି । ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଗର ଲୋକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସଭାଗୃହମାନ ରହିଛି । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଘର ମଧ୍ୟ ନଗରର ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଛି । ଘରଗୁଡ଼ିକର ଛାତ, ଚଉତରା, ଝରକା ଜଳାକବାଟ ଆଦିରେ ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟ, ହୀରା, ସ୍ଫଟିକ, ନୀଳା, ପ୍ରବାଳ, ମୋତି ଓ ମର୍କତମଣି ଆଦି ଖଞ୍ଜା ଯାଇ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି । ଘର ଉପରେ ପାରା, ମୟୂର ଆଦି ପକ୍ଷୀମାନେ ବସି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କଳରବ କରୁଛନ୍ତି । ସଡ଼କ, ବଜାର, ଗଳି, ଓ ଛକସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ନାନାପ୍ରକାର ସୁଗନ୍ଧଜଳ ଛିଞ୍ଚାଯାଇଛି । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଫୁଲମାଳ ଓ ଗଜା ଯଅଧାନ, ଖଇ, ଚାଉଳ ଇତ୍ୟାଦି ବିଞ୍ଚି ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ॥ ୨୧,୨୨ ॥ ଘରଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାର ପାଖରେ ଦହି, ଚନ୍ଦନ ଆଦିରେ ଚିତ୍ରିତ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ କୁମ୍ଭମାନ ବସାଯାଇଛି । କୁମ୍ଭମାନଙ୍କରେ ଫୁଲ, ଆମ୍ବଡାଳ ଇତ୍ୟାଦି ସଜାଯାଇ ତା ନିକଟରେ ରୁଖାମାନଙ୍କରେ ଦୀପ ଜଳୁଛି । ଫାଟକ ଆଗରେ କାନ୍ଧି ଲାଗିଥିବା କଦଳୀଗଛ, ଫଳପେନ୍ଥା ଧରିଥିବା ଗୁଆଗଛ ପୋତା ଯାଇଛି ଏବଂ ରଙ୍ଗୀନ ପତାକାମାଳ ଓ ରେଶମ କପଡ଼ାରେ ଫାଟକସବୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ସଜା ଯାଇଛି ॥ ୨୩ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବସୁଦେବସୁତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ ରାଜପଥ ଦେଇ ମଥୁରା ନଗରୀରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ନଗରର ନାରୀମାନେ ତରବର ହୋଇ ଘରଛାତମାନଙ୍କରେ ଚଢ଼ିଗଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଅତି ତରବରରେ ବେଶଭୂଷା ହୋଇଥିବାରୁ କେହି କେହି ନିଜର ଶାଢ଼ୀ ଓ ଗହଣା ଓଲଟା ପିନ୍ଧି ପକାଇଥାନ୍ତି । ତରବର ହୋଇ ଗହଣା ପିନ୍ଧୁ ପିନ୍ଧୁ କେହି ଦୁଇକାନରେ ଦୁଇଟି କାନଫୁଲ ପିନ୍ଧି ନ ପାରି ଗୋଟିଏ କାନରେ ପିନ୍ଧିଥାଏ ତ, କେହି

ଅଶ୍ନନ୍ତ୍ୟ ଏକାସ୍ତଦପାସ୍ୟ ସୋତ୍ସବା
ଅଭ୍ୟଜ୍ୟମାନା ଅକୃତୋପମଜ୍ଜନାଃ ।
ସ୍ୱପନ୍ତ୍ୟ ଉତ୍ଥାୟ ନିଶମ୍ୟ ନିଃସ୍ୱନଂ
ପ୍ରପାୟୟନ୍ତ୍ୟୋଽର୍ଭମପୋହ୍ୟ ମାତରଃ ॥ ୨୬

ମନାଂସି ତାସାମରବିନ୍ଦଲୋଚନଃ
ପ୍ରଗଲ୍ଭଲୀଳାହସିତାବଲୋକନୈଃ ।
ଜହାର ମତ୍ତଦ୍ୱିରଦେନ୍ଦ୍ରବିକ୍ରମୋ
ଦୃଶାଂ ଦଦଚ୍ଛ୍ରୀରମଣାତ୍ମନୋତ୍ସବମ୍ ॥ ୨୭

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମୁହୁଃଶ୍ରୁତମନୁଦ୍ରୁତଚେତସସ୍ତଂ
ତତ୍ପ୍ରେକ୍ଷଣୋତ୍ସ୍ମିତସୁଧୋକ୍ଷଣଲବ୍ଧମାନାଃ ।
ଆନନ୍ଦମୂର୍ତ୍ତିମୁପଗୁହ୍ୟ ଦୃଶାଽଽତ୍ମଲବ୍ଧଂ
ହୃଷ୍ୟତ୍ତ୍ୱଚୋ ଜହୁରନନ୍ତମରିନ୍ଦମାଧିମ୍ ॥ ୨୮

ପ୍ରାସାଦଶିଖରାରୂଢାଃ ପ୍ରୀତ୍ୟୁତ୍ଫୁଲ୍ଲମୁଖାମ୍ବୁଜାଃ ।
ଅଭ୍ୟବର୍ଷନ୍ ସୌମନସ୍ୟୈଃ ପ୍ରମଦା ବଳକେଶବୌ ॥ ୨୯

ଦଧ୍ୟକ୍ଷତୈଃ ସୋଦପାତ୍ରୈଃ ସ୍ରଗ୍ଗନ୍ଧୈରଭ୍ୟୁପାୟନୈଃ ।
ତାବାନର୍ଚ୍ଚୁଃ ପ୍ରମୁଦିତାସ୍ତତ୍ର ତତ୍ର ଦ୍ୱିଜାତୟଃ ॥ ୩୦

ଊଚୁଃ ପୌରା ଅହୋ ଗୋପ୍ୟସ୍ତପଃ କିମଚରନ୍ ମହତ୍ ।
ଯା ହ୍ୟେତାବନୁପଶ୍ୟନ୍ତି ନରଲୋକମହୋତ୍ସବୌ ॥ ୩୧

ଗୋଟିଏ ପାଦରେ ପାଉଁଜି ପିନ୍ଧିଥାଏ । କେହି ଗୋଟିଏ ଆଖିରେ କଜ୍ଜଳ ଲଗାଇ ଆର ଆଖିକଥା ଭୁଲି ଯାଇଥାଏ ॥ ୨୫ ॥ ଖାଇବସିଥିବା ନାରୀମାନେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖିବାଲାଗି ଦରଖିଆରେ ଧାଇଁ ଆସିଲେ । କେହି ତେଲ ମାଖି ହୋଇ ଗାଧୋଇବାକୁ ଯାଉଥିଲା; ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସିଗଲେଣି ଶୁଣି ସେ ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ଅଗାଧୁଆ ଛାତ ଉପରକୁ ଧାଇଁଲା । କେହି ତା' ଶିଶୁସନ୍ତାନକୁ କ୍ଷୀର ପିଆଉଥିଲା; ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖିବାଲାଗି ସେ ତାକୁ ଅଧାପିଆ ଅବସ୍ଥାରେ କୋଳରୁ ଓହ୍ଲାଇଦେଇ ଧାଇଁଆସିଲା । କେହି ନିଦରେ ଶୋଇଥିଲା; ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସୁଛନ୍ତି ବୋଲି କୋଳାହଳ ଶୁଣି ସେ ନିଦରୁ ଉଠିପଡ଼ି ମୁହଁ ନ ଧୋଉଣୁ ଧାଇଁଗଲା ॥ ୨୬ ॥ କମଳଲୋଚନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମତ୍ତଗଜ ପରି ଝୁଲି ଝୁଲି ଚ଼ାଲିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ବିଗ୍ରହ ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦିତ କରେ; ସେହି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ବିଗ୍ରହରେ ସେ ନଗରନାରୀମାନଙ୍କ ନେତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ବହୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଚ୍ଛୁଳା ହସ ଓ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଚ଼ାହାଣିରେ ସେ ସେମାନଙ୍କର ମନ ଚ଼ୋରାଇନେଲେ ॥ ୨୭ ॥ ମଥୁରାର ନାରୀମାନେ ବହୁଦିନରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଅଦ୍ଭୁତ ଲୀଳା ବିଷୟରେ ଶୁଣି ଆସୁଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ବହୁଦିନରୁ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆଜି ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମଭରା ଚ଼ାହାଣି ଓ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସରୂପୀ ଅମୃତ ସିଞ୍ଚନ କରି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମଭାବକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ନାରୀମାନେ ନେତ୍ରପଥ ଦେଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିଜ ହୃଦୟକୁ ନେଇଆସି ତାହାଙ୍କର ଆନନ୍ଦମୟ ସ୍ୱରୂପକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ବହୁଦିନର ବିରହବ୍ୟାଧି ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୮ ॥ ମଥୁରାର ନାରୀମାନେ ନିଜ ନିଜର ଘରଛାତ ଉପରେ ଚଢ଼ି କୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ପ୍ରେମର ଆବେଗରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୯ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବୈଶ୍ୟମାନେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଦହି, ଚ଼ାଉଳ, ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ର, ଫୁଲମାଳା, ଚନ୍ଦନ ଓ ନାନାପ୍ରକାର ଭେଟି ସାମଗ୍ରୀଦ୍ୱାରା ଆନନ୍ଦମନରେ କୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୩୦ ॥ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖି ପୁରବାସୀମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ଧନ୍ୟ ! ଧନ୍ୟ !" ବ୍ରଜର ଗୋପୀମାନେ କେତେ ତପସ୍ୟା କରି ନ ଥିଲେ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟମାତ୍ରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ଏହି

ରଜକଂ କଞ୍ଚିଦାୟାନ୍ତଂ ରଙ୍ଗକାରଂ ଗଦାଗ୍ରଜଃ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଯାଚତ ବାସାଂସି ଧୌତାନ୍ୟତ୍ୟୁତ୍ତମାନି ଚ ॥ ୩୨

ଦେହ୍ୟାବୟୋଃ ସମୁଚିତାନ୍ୟଙ୍ଗ ବାସାଂସି ଗୃହତୋଃ ।
ଭବିଷ୍ୟତି ପରଂ ଶ୍ରେୟୋ ଦାତୁସ୍ତେ ନାତ୍ର ସଂଶୟଃ ॥ ୩୩

ସ ଯାଚିତୋ ଭଗବତା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣେନ ସର୍ବତଃ ।
ସାକ୍ଷେପଂ ରୁଷିତଃ ପ୍ରାହ ଭୃତ୍ୟୋ ରାଜ୍ଞଃ ସୁଦୁର୍ମଦଃ ॥ ୩୪

ଈଦୃଶାନ୍ୟେବ ବାସାଂସି ନିତ୍ୟଂ ଗିରିବନେଚରାଃ ।
ପରିଧତ୍ତ କିମୁଦ୍‌ବୃତ୍ତା ରାଜଦ୍ରବ୍ୟାଣ୍ୟଭୀପ୍‌ସଥ ॥ ୩୫

ଯାତାଶୁ ବାଳିଶା ମୈବଂ ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟଂ ଯଦି ଜିଜୀବିଷା ।
ବଧ୍ନନ୍ତି ଘ୍ନନ୍ତି ଲୁମ୍ପନ୍ତି ଦୃପ୍ତଂ ରାଜକୁଲାନି ବୈ ॥ ୩୬

ଏବଂ ବିକତ୍ଥମାନସ୍ୟ କୁପିତୋ ଦେବକୀସୁତଃ ।
ରଜକସ୍ୟ କରାଗ୍ରେଣ ଶିରଃ କାୟାଦପାତୟତ୍ ॥ ୩୭

ତସ୍ୟାନୁଜୀବିନଃ ସର୍ବେ ବାସଃକୋଶାନ୍ ବିସୃଜ୍ୟ ବୈ ।
ଦୁଦ୍ରୁବୁଃ ସର୍ବତୋ ମାର୍ଗଂ ବାସାଂସି ଜଗୃହେଽଚ୍ୟୁତଃ ॥ ୩୮

ଦୁଇ ଚିତ୍ତଚୋରଙ୍କୁ କିଶୋରଙ୍କୁ ସେମାନେ ସବୁଦିନ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ପାଉଛନ୍ତି !''* ॥ ୩୧ ॥

ଏତିକିବେଳେ ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଜଣେ ରଜକ (ଧୋବା) ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆସୁଛି । ଲୁଗାପଟା କାଚି ରଙ୍ଗ କରିବା ତାର ପେଷା ଥିଲା । ଭଗବାନ ତାକୁ ରଙ୍ଗ ହୋଇଥିବା ଭଲ ଭଲ ଲୁଗାପଟା ମାଗିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ସେ କହିଲେ, "ଆରେ ଭାଇ ! ଆମକୁ ମାନିଲା ଭଳି ଲୁଗାପଟା ଦେ । ତୁ ଏ ଯେଉଁ ଲୁଗାପଟା ରଙ୍ଗ କରି ନେଉଛୁ, ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଆମେ ହେଉଛୁ ସେସବୁର ମାଲିକ । ତେଣୁ ଆମକୁ ସୁନ୍ଦର ମାନିଲା ଭଳି ଭଲ ଭଲ ଲୁଗାପଟା ଦେଲେ ତୋର ଯେ ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।'' ॥ ୩୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ତ ସର୍ବତ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସବୁ କିଛି ତାଙ୍କର । ତଥାପି ସେ ଏପରି ମାଗିବାର ଲୀଳା କଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହି ମୂର୍ଖ ରଜକ କଂସର ସେବକ ହୋଇଥିବାରୁ ଭାରି ମନମୋଟିଆ ଥିଲା । ଭଗବାନଙ୍କ ବସ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେବା ଦୂରେ ଥାଉ, ସେ ରାଗିଯାଇ, ଆକ୍ଷେପ କରି କହିଲା,— ॥ ୩୪ ॥ "ଆରେ ! ତୁମେ ଗଉଡ଼ଗୁଡ଼ାକ ବଣଜଙ୍ଗଲରେ, ପାହାଡ଼ ପର୍ବତରେ ରୁହ । ତୁମେ ତୁମ ଦିହକରେ କେବେ ଏପରି ଲୁଗା ପିନ୍ଧିଥିଲ ? ତୁମେସବୁ ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ ହୋଇଗଲଣି ବୋଲି ଏପରି ବଡ଼ି ବଡ଼ି କଥା କହୁଛ । ଏଥର ରାଜାଙ୍କ ପଦାର୍ଥ ଲୁଟି ନେବାକୁ ମଧ୍ୟ ତୁମ ମନ ହେଲାଣି ! ॥ ୩୫ ॥ ଆରେ ମୂର୍ଖ ! ପଳାଅ, ପଳାଅ; ଶୀଘ୍ର ପଳାଅ । ଯଦି ଆଉ କିଛି ଦିନ ବଞ୍ଚିବାର ଇଚ୍ଛା ଅଛି, ତେବେ ଏପରି ମାଗିବା କଥା ଆଉ ତୁଣ୍ଡରେ ଧରନି । ଜାଣିଛ ? ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନେ ତୁମ ପରି ଅମାନିଆ ଲୋକଙ୍କୁ ଧରିନେଇ ବନ୍ଦୀଘରେ ଠୁଙ୍କିଦେଇ ପାରିବେ; ପ୍ରାଣରେ ମାରିଦେଇ ପାରିବେ ଏବଂ ପାଖରେ ଯାହା କିଛି ଥିବ, ସବୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଯାଇ ପାରିବେ ।'' ॥ ୩୬ ॥ ରଜକ ଅତିରିକ୍ତ ବଡ଼ି ବଡ଼ି ଏପରି ବହକିଆ କଥା କହିବାରୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଟିକିଏ ରାଗିଯାଇ ତାକୁ ଚାପୁଡ଼ାଟାଏ ମାରିଦେଲେ । ସେହି ଏକା ଚାପୁଡ଼ାରେ ତାର ମୁଣ୍ଡଟା ଗଣ୍ଡିରୁ ଛିଣ୍ଡିଯାଇ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ପଡ଼ିଲା ॥ ୩୭ ॥ ଘଟଣା ଦେଖି ରଜକର ଚାକରବାକର ସମସ୍ତେ ଲୁଗାପଟା ସବୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଯେ ଯେଉଁଆଡ଼େ ପାରିଲା, ପ୍ରାଣ ନେଇ ଧାଇଁ ପଳାଇଗଲେ । ଭଗବାନ ସେହିସବୁ ଲୁଗାପଟା

* ଏହି ଦୃଶ୍ୟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଜନୈକ ଓଡ଼ିଆ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି :

'କଳାକଳେବର କହ୍ନାଇ ସଙ୍ଗେ ରୋହିଣୀସୁତ ।
କରନ୍ତି ମଥୁରା ବିଜୟ ଦାଣ୍ଡେ ଦେଖ ସଙ୍ଘାତ ॥
ଖସି ପଡୁଛି କି ଆକାଶୁ ସତେ ଗଙ୍ଗାଯମୁନା ।
କ୍ଷୀର ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାଣ ଶୋଷିଲେ ନାଶଗଲା ପୂତନା ॥'

ବସିତ୍ୱାଽଽତ୍ମପ୍ରିୟେ ବସ୍ତ୍ରେ କୃଷ୍ଣଃ ସଙ୍କର୍ଷଣସ୍ତଥା ।
ଶେଷାଣ୍ୟାଦତ୍ତ ଗୋପେଭ୍ୟୋ ବିସୃଜ୍ୟ ଭୁବି କାନିଚିତ୍ ॥ ୩୯

ତତସ୍ତୁ ବାୟକଃ ପ୍ରୀତସ୍ତୟୋର୍ବେଷମକଳ୍ପୟତ୍ ।
ବିଚିତ୍ରବର୍ଣ୍ଣୈଶ୍ଚୈଳେୟୈରାକଳ୍ପୈରନୁରୂପତଃ ॥ ୪୦

ନାନାଲକ୍ଷଣବେଷାଭ୍ୟାଂ କୃଷ୍ଣରାମୌ ବିରେଜତୁଃ ।
ସ୍ୱଲଙ୍କୃତୌ ବାଳଗଜୌ ପର୍ବଣୀବ ସିତେତରୌ ॥ ୪୧

ତସ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନୋ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରାଦାତ୍ ସାରୂପ୍ୟମାତ୍ମନଃ ।
ଶ୍ରିୟଂ ଚ ପରମାଂ ଲୋକେ ବଳୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସ୍ମୃତୀନ୍ଦ୍ରିୟମ୍ ॥ ୪୨

ତତଃ ସୁଦାମ୍ନୋ ଭବନଂ ମାଳାକାରସ୍ୟ ଜଗ୍ମତୁଃ ।
ତୌ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ ସମୁତ୍ଥାୟ ନନାମ ଶିରସା ଭୁବି ॥ ୪୩

ତୟୋରାସନମାନୀୟ ପାଦ୍ୟଂ ଚାର୍ଘ୍ୟାର୍ହଣାଦିଭିଃ ।
ପୂଜାଂ ସାନୁଗୟୋଶ୍ଚକ୍ରେ ସ୍ରକ୍‌ତାମ୍ବୂଳାନୁଲେପନୈଃ ॥ ୪୪

ପ୍ରାହ ନଃ ସାର୍ଥକଂ ଜନ୍ମ ପାବିତଂ ଚ କୁଳଂ ପ୍ରଭୋ ।
ପିତୃଦେବର୍ଷୟୋ ମହ୍ୟଂ ତୁଷ୍ଟା ହ୍ୟାଗମନେନ ବାମ୍ ॥ ୪୫

ଭବନ୍ତୌ କିଲ ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ଜଗତଃ କାରଣଂ ପରମ୍ ।
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣାବିହାଂଶେନ କ୍ଷେମାୟ ଚ ଭବାୟ ଚ ॥ ୪୬

ନ ହି ବାଂ ବିଷମା ଦୃଷ୍ଟିଃ ସୁହୃଦୋର୍ଜଗଦାତ୍ମନୋଃ ।
ସମୟୋଃ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଭଜନ୍ତଂ ଭଜତୋରପି ॥ ୪୭

ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣିଲେ ॥ ୩୮ ॥ ସେଥିରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ନିଜ ଇଚ୍ଛାନୁମତ ଲୁଗାପଟା ବାଛି ପିନ୍ଧିଲେ; ବାକି ଯାହା ବଳିପଡ଼ିଲା, ସେଥିରୁ କିଛି ସଖାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବାଣ୍ଟିଦେଲେ । ଆହୁରି ବହୁ ଲୁଗାପଟା ସେଇଠି ଛାଡ଼ିଦେଇ ସେମାନେ ଆଗକୁ ଗ୍ଲିଲେ ॥ ୩୯ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ କିଛି ବାଟ ଗଲା ପରେ ସେମାନଙ୍କର ଜଣେ ବେଶକାର ବା ଦରଜି ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହୋଇଗଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ଅନୁପମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ବେଶକାର ବଡ଼ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲା । ସେ କୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କୁ ବସାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ପୋଷାକରେ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ସଜାଇଦେଲା । ସେ ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ବେଶ କରିଦେଲା ଯେ, ପୋଷାକଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କୁ ଅତି ସୁନ୍ଦର ମାନିଲା ॥ ୪୦ ॥ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବସ୍ତ୍ରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଦୁଇଭାଇ ପୂର୍ବ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲେ । ଦେଖି ମନେହେଲା, ଗୋଟିଏ କଳା ହାତୀଛୁଆ ଓ ଗୋଟିଏ ଧଳା ହାତୀଛୁଆକୁ ଉତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷେ ଭଲରୂପେ ସଜା ଯାଇଛି କି ! ॥ ୪୧ ॥ ଭଗବାନ ସେହି ବେଶକାର ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାକୁ ଇହଲୋକରେ ବିପୁଳ ଧନସମ୍ପଦ, ବଳ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଭଗବତ୍ ସ୍ମୃତି, ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାକୁ ସାରୂପ୍ୟ ମୁକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତି ହେବାର ବର ଦେଲେ ॥ ୪୨ ॥

ତା'ପରେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସୁଦାମା ମାଳୀର ଘରକୁ ଗଲେ । ଦୁଇଭାଇଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସୁଦାମା ଉଠି ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲା ଓ ଆସି ସେମାନଙ୍କୁ ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ କଲା ॥ ୪୩ ॥ ତା'ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆସନରେ ବସାଇ ସେମାନଙ୍କର ପାଦ ଓ ହାତ ଧୋଇଦେଲା । ତା'ପରେ ସବୁ ଗୋପାଳବାଳକଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ଫୁଲହାର, ତାମ୍ବୁଳ (ପାନ) ଓ ଚନ୍ଦନ ଆଦି ସାମଗ୍ରୀ ଦେଇ ବିଧିପୂର୍ବକ ସମ୍ମାନିତ କଲା ॥ ୪୪ ॥ ତା'ପରେ ସେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲା, "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଦୁହିଙ୍କ ଶୁଭାଗମନ ଫଳରେ ମୋର ଜନ୍ମ ସଫଳ ହୋଇଗଲା । ମୋର କୁଳ ପବିତ୍ର ହୋଇଗଲା । ଆଜି ମୁଁ ପିତୃଋଣ, ଦେବଋଣ ଓ ଋଷିଋଣରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲି । ସେମାନେ ଆମ କୁଳ ଉପରେ ପରମ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୫ ॥ ଆପଣ ଦୁହେଁ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଜଗତର ପରମକାରଣ । ଆପଣ ସଂସାରର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ବା ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ ତଥା ସଂସାରବାସୀମାନଙ୍କର ନିଃଶ୍ରେୟସ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋକ୍ଷ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ନିଜର ଜ୍ଞାନ, ବଳ ଆଦି ସକଳ ଅଂଶମାନଙ୍କ ସହିତ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୪୬ ॥ ଆପଣ ପ୍ରେମ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି ସତ, ଭଜନ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ହିଁ ଭଜନ୍ତି ସତ, ତଥାପି

ତାବାଜ୍ଞାପୟତଂ ଭୃତ୍ୟଂ କିମହଂ କରବାଣି ବାମ୍ ।
ପୁଂସୋଽତ୍ୟନୁଗ୍ରହୋ ହ୍ୟେଷ ଭବଦ୍ଭିର୍ଯନ୍ନିଯୁଜ୍ୟତେ ॥ ୪୮

ଇତ୍ୟଭିପ୍ରେତ୍ୟ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସୁଦାମା ପ୍ରୀତମାନସଃ ।
ଶସ୍ତୈଃ ସୁଗନ୍ଧୈଃ କୁସୁମୈର୍ମାଳା ବିରଚିତା ଦଦୌ ॥ ୪୯

ତାଭିଃ ସ୍ୱଲଙ୍କୃତୌ ପ୍ରୀତୌ କୃଷ୍ଣରାମୌ ସହାନୁଗୌ ।
ପ୍ରଣତାୟ ପ୍ରପନ୍ନାୟ ଦଦତୁର୍ବରଦୌ ବରାନ୍ ॥ ୫୦

ସୋଽପି ବବ୍ରେଽଚଳାଂ ଭକ୍ତିଂ ତସ୍ମିନ୍ନେବାଖିଳାତ୍ମନି ।
ତଦ୍ଭକ୍ତେଷୁ ଚ ସୌହାର୍ଦଂ ଭୂତେଷୁ ଚ ଦୟାଂ ପରାମ୍ ॥ ୫୧

ଇତି ତସ୍ମୈ ବରଂ ଦତ୍ତ୍ୱାଂ ଶ୍ରିୟଂ ଚାନ୍ୱୟବର୍ଦ୍ଧିନୀମ୍ ।
ବଳମାୟୁର୍ଯଶଃ କାନ୍ତିଂ ନିର୍ଜଗାମ ସହାଗ୍ରଜଃ ॥ ୫୨

ଆପଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଷମତା ନାହିଁ; କାରଣ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାରା ଜଗତର ସୁହୃଦ୍ ଓ ଆତ୍ମା । ଆପଣ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଠାରେ ତଥା ସକଳ ପଦାର୍ଥରେ ସମରୂପରେ ଅଛନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଦାସ; ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିପାରିବି, ତାହା ମୋତେ ଆଜ୍ଞା କରନ୍ତୁ । ହେ ଭଗବନ୍! ଆପଣ ଆଜ୍ଞା ଦେଇ ଜୀବକୁ କୌଣସି କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଦେବାଟା ହିଁ ହେଉଛି ଜୀବ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ବିରାଟ ଅନୁଗ୍ରହ; ଏହା ଆପଣଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ କୃପାପ୍ରସାଦ ।'' ॥ ୪୮ ॥ ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିପାରି ସୁଦାମା ମାଳୀ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ସୁଗନ୍ଧିତ ଫୁଲର ହାର ପିନ୍ଧାଇଦେଲା ॥ ୪୯ ॥ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେ ସେହିପରି ଫୁଲହାର ପିନ୍ଧାଇଦେଲା । ବଳରାମ ଓ ଗୋପାଳବାଳକଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଗନ୍ଧ ଫୁଲହାର ପିନ୍ଧିଲେ ଏବଂ ସେହି ବରଦାୟକ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ବିନୀତ ଓ ଶରଣାଗତ ସୁଦାମାକୁ ଉତ୍ତମ ବର ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୫୦ ॥ ସୁଦାମା ତାଙ୍କୁ ବର ମାଗିଲା, ''ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା । ଆପଣ ସର୍ବସ୍ୱରୂପ । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ମୋର ଅଚଳା ଭକ୍ତି ରହୁ । ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଠାରେ ମୋର ସୌହାର୍ଦପୂର୍ଣ୍ଣ ମୈତ୍ରୀ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହୁ ଏବଂ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଅହୈତୁକ ଦୟାଭାବ ସର୍ବଦା ରହିଥାଉ ।'' ॥ ୫୧ ॥ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ସୁଦାମାକୁ ସେ ମାଗିଥିବା ବର ଦେଲେ; ତା'ସହିତ ତାକୁ ଏପରି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବି ଦେଲେ, ଯାହା କି ବଂଶପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ବଢ଼ି ଚାଲିଥିବ । ପ୍ରଭୁ ତାକୁ ବଳ, ଆୟୁ, କୀର୍ତ୍ତି ତଥା କାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଏପରି ବର ଦେଇ ଭଗବାନ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ସେଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ ॥ ୫୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ପୁରପ୍ରବେଶୋ ନାମ ଏକଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪୧ ॥

+++

ଅଥ ଦ୍ୱିଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କୁବୁଜା ପ୍ରତି ଅନୁଗ୍ରହ, ଧନୁଭଙ୍ଗ ଓ କଂସର ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନତା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ ବ୍ରଜନ୍ ରାଜପଥେନ ମାଧବଃ
ସ୍ତ୍ରିୟଂ ଗୃହୀତାଙ୍ଗବିଲେପଭାଜନାମ୍ ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସୁଦାମାକୁ ବର ଦେଇସାରି ଭଗବାନ ସଖାମାନଙ୍କ ସହିତ ମଥୁରାର ରାଜମାର୍ଗରେ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ସେ ଦେଖିଲେ, ଆଗରେ ଜଣେ ଯୁବତୀ ଯାଉଛି । ତା' ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ, ତା' ମୁହଁଟି ତ ସୁନ୍ଦର, କିନ୍ତୁ ସେ କୁଜୀ; ତେଣୁ ଲୋକେ

ବିଲୋକ୍ୟ କୁବ୍‌ଜାଂ ଯୁବତୀଂ ବରାନନାଂ
ପପ୍ରଚ୍ଛ ଯାନ୍ତୀଂ ପ୍ରହସନ୍ ରସପ୍ରଦଃ ॥ ୧

କା ତ୍ୱଂ ବରୋର୍ବେତଦୁ ହାନୁଲେପନଂ
କସ୍ୟାଙ୍ଗନେ ବା କଥୟସ୍ୱ ସାଧୁ ନଃ ।
ଦେହ୍ୟାବୟୋରଙ୍ଗବିଲେପମୁତ୍ତମଂ
ଶ୍ରେୟସ୍ତତସ୍ତେ ନଚିରାଦ୍ ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୨

ସୈରନ୍ଧ୍ର୍ୟୁବାଚ

ଦାସ୍ୟସ୍ମ୍ୟହଂ ସୁନ୍ଦର କଂସସମ୍ମତା
ତ୍ରିବକ୍ରନାମା ହ୍ୟନୁଲେପକର୍ମଣି ।
ମଦ୍ଭାବିତଂ ଭୋଜପତେରତିପ୍ରିୟଂ
ବିନା ଯୁବାଂ କୋଽନ୍ୟତମସ୍ତଦର୍ହତି ॥ ୩

ରୂପପେଶଲମାଧୁର୍ଯ୍ୟହସିତାଲାପବୀକ୍ଷିତୈଃ ।
ଧର୍ଷିତାତ୍ମା ଦଦୌ ସାନ୍ଦ୍ରମୁଭୟୋରନୁଲେପନମ୍ ॥ ୪

ତତସ୍ତାବଙ୍ଗରାଗେଣ ସ୍ୱବର୍ଣ୍ଣେତରଶୋଭିନା ।
ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତପରଭାଗେନ ଶୁଶୁଭାତେଽନୁରଞ୍ଜିତୌ ॥ ୫

ପ୍ରସନ୍ନୋ ଭଗବାନ୍ କୁବ୍‌ଜାଂ ତ୍ରିବକ୍ରାଂ ରୁଚିରାନନାମ୍ ।
ଋଜ୍ୱୀଂ କର୍ତ୍ତୁଂ ମନଶ୍ଚକ୍ରେ ଦର୍ଶୟନ୍ ଦର୍ଶନେ ଫଳମ୍ ॥ ୬

ପଦ୍‌ଭ୍ୟାମାକ୍ରମ୍ୟ ପ୍ରପଦେ ଦ୍ୱ୍ୟଙ୍ଗୁଲ୍ୟୁତ୍ତାନପାଣିନା ।
ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ଚୁବୁକେଽଧ୍ୟାତ୍ମମୁଦନୀନମଦଚ୍ୟୁତଃ ॥ ୭

ସା ତଦର୍ଜୁସମାନାଙ୍ଗୀ ବୃହଚ୍ଛ୍ରୋଣିପୟୋଧରା ।
ମୁକୁନ୍ଦସ୍ପର୍ଶନାତ୍ ସଦ୍ୟୋ ବଭୂବ ପ୍ରମଦୋତ୍ତମା ॥ ୮

ତାକୁ କୁବୁଜା ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ । ସେ ହାତରେ ସୁବାସିତ ଚନ୍ଦନ ଓ ଅଙ୍ଗରାଗର ପାତ୍ରଟିଏ ଧରିଥାଏ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରେମରସର ଦାତା । କୁବୁଜାକୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ତାକୁ ହସି ହସି ପଚ୍ଚରିଲେ— ॥ ୧ ॥ "ଆଗୋ ସୁନ୍ଦରୀ ! ତୁମେ କିଏ ? ଏହି ସୁବାସିତ ଚନ୍ଦନ ଓ ଅଙ୍ଗରାଗ କାହା ପାଇଁ ନେଇଯାଉଛ ? ଆମକୁ ସତ କଥା ଖୋଲି କୁହ । ଇଏ ତ ବଢ଼ିଆ ଚନ୍ଦନ ହୋଇଛି; ଅଙ୍ଗରାଗ ତ ବଢ଼ିଆ ଚହଟୁଛି । କର୍ପୂର କେଶର ମିଶାଇ ଘୋଟିଛ ବୋଧ ହୁଏ । ଏଥିରୁ ଆମକୁ ବି କିଛି ଦିଅ । ଆମକୁ ଦେଲେ ଜାଣ, ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ।" ॥ ୨ ॥

କୁବୁଜା କହିଲା—"ହେ ସୁନ୍ଦରଶେଖର ! ମୁଁ ହେଉଛି ରାଜା କଂସଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଦାସୀ; ରାଜା ମୋତେ ଭାରି ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ମୋ ନାଆଁ ତ୍ରିବକ୍ରା ବା କୁବୁଜା । ମୁଁ କଂସଙ୍କ ନଅରରେ ଚନ୍ଦନ ଓ ଅଙ୍ଗରାଗ ସେବା କରେ; ମୋ ଘୋଟାଚନ୍ଦନ ଓ ଅଙ୍ଗରାଗ ଭୋଜରାଜ କଂସଙ୍କର ବହୁତ ପସନ୍ଦ । କିନ୍ତୁ ହେ ସୁନ୍ଦର ! ମୋ ଚିଜ ପାଇଁ ଆପଣ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଠାରୁ ବଳି ଅଧିକ ଉତ୍ତମ ପାତ୍ର ଅନ୍ୟ କେହି ନାହାନ୍ତି । " ॥ ୩ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସୁକୁମାରତା, ରସିକତା, ମୃଦୁହାସ, ପ୍ରେମାଳାପ ଓ ଚ୍ଚରୁଚ୍ଚହାଣି କୁବୁଜାର ମନକୁ ଚ୍ଚେରାଇ ନେଇଥିଲା । ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜର ହୃଦୟ ଢାଳିଦେଲା । ସେ ଦୁଇଭାଇଙ୍କୁ ତାର ଚନ୍ଦନ ଓ ଅଙ୍ଗରାଗ ଦେଇଦେଲା ॥ ୪ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀରରେ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ଚନ୍ଦନ ଓ ବଳରାମ ନିଜର ଗୌର ଶରୀରରେ ଲାଲରଙ୍ଗର ଅଙ୍ଗରାଗ ଲଗାଇଲେ । ତା'ଫଳରେ ଦେହର ଉପର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଅଙ୍ଗରେ (ନାହିଠାରୁ ଉପରକୁ ଥିବା ପେଟ, ଛାତି, ବାହୁ, ବେକ, ମୁହଁ ଇତ୍ୟାଦିରେ) ଚନ୍ଦନାଦି ବୋଳିହୋଇ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଶୋଭିତ ଦିଶିଲେ ॥ ୫ ॥ ଚନ୍ଦନ ଲଗାଇସାରି ଭଗବାନ ସେହି କୁଜୀ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଫଳ ଦେଖାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ କୁବୁଜାକୁ ସଳଖ ସୁନ୍ଦରୀ କରିଦେବାକୁ ବିଚ୍ଚର କଲେ । ତା' ମୁହଁଟା ସୁନ୍ଦର ଥିଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ଦେହଟା ଥିଲା ତିନିଭାଙ୍ଗୁଣି ବଙ୍କା ॥ ୬ ॥ ଭଗବାନ ନିଜର ଦୁଇ ପାଦରେ ତା' ଗୋଡ଼ର ଦୁଇ ପଞ୍ଝାକୁ ଚ୍ଚପି ଧରିଲେ ଏବଂ ତା ଓଠରେ ନିଜ ହାତର ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଠି ଲଗାଇ ତାକୁ ସେହି ଆଙ୍ଗୁଠି ବଳରେ ଟିକିଏ ଟେକିଦେଲେ । ଟେକି ଦେଉ ଦେଉ ତା'ଦେହଟା ସଳଖ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରେମ ଓ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାତା ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ସେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ନିତମ୍ବବତୀ ଓ ପୀନପୟୋଧରଯୁକ୍ତା ଅତି ସୁନ୍ଦରୀ ଯୁବତୀ

ତତୋ ରୂପଗୁଣୌଦାର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନା ପ୍ରାହ କେଶବମ୍ ।
ଉତ୍ତରୀୟାନ୍ତମାକୃଷ୍ୟ ସ୍ମୟନ୍ତୀ ଜାତହୃଚ୍ଛୟା ॥ ୯

ଏହି ବୀର ଗୃହଂ ଯାମୋ ନ ତ୍ୱାଂ ତ୍ୟକ୍ତୁମିହୋତ୍ସହେ ।
ତ୍ୱୟୋନ୍ମଥିତଚିତ୍ତାୟାଃ ପ୍ରସୀଦ ପୁରୁଷର୍ଷଭ ॥ ୧୦

ଏବଂ ସ୍ତ୍ରିୟା ଯାଚ୍ୟମାନଃ କୃଷ୍ଣୋ ରାମସ୍ୟ ପଶ୍ୟତଃ ।
ମୁଖଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟାନୁଗାନାଂ ଚ ପ୍ରହସଂସ୍ତାମୁବାଚ ହ ॥ ୧୧

ଏଷ୍ୟାମି ତେ ଗୃହଂ ସୁଭ୍ରୂଃ ପୁଂସାମାଧିବିକର୍ଶନମ୍ ।
ସାଧିତାର୍ଥୋଽଗୃହାଣାଂ ନଃ ପାନ୍ଥାନାଂ ତ୍ୱଂ ପରାୟଣମ୍ ॥ ୧୨

ବିସୃଜ୍ୟ ମାଧ୍ୱ୍ୟା ବାଣ୍ୟା ତାଂ ବ୍ରଜନ୍ ମାର୍ଗେ ବଣିକ୍ପଥୈଃ ।
ନାନୋପାୟନତାମ୍ବୂଲସ୍ରଗ୍‌ଗନ୍ଧୈଃ ସାଗ୍ରଜୋଽର୍ଚ୍ଚିତଃ ॥ ୧୩

ତଦ୍ଦର୍ଶନସ୍ମରକ୍ଷୋଭାଦାତ୍ମାନଂ ନାବିଦନ୍ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ବିସ୍ରସ୍ତବାସଃକବରବଲୟାଲେଖ୍ୟମୂର୍ତ୍ତୟଃ ॥ ୧୪

ତତଃ ପୌରାନ୍ ପୃଚ୍ଛମାନୋ ଧନୁଷଃ ସ୍ଥାନମଚ୍ୟୁତଃ ।
ତସ୍ମିନ୍ ପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ଦଦୃଶେ ଧନୁରୈନ୍ଦ୍ରମିବାଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୧୫

ପୁରୁଷୈର୍ବହୁଭିର୍ଗୁପ୍ତମର୍ଚ୍ଚିତଂ ପରମର୍ଦ୍ଧିମତ୍ ।
ବାର୍ଯ୍ୟମାଣୋ ନୃଭିଃ କୃଷ୍ଣଃ ପ୍ରସହ୍ୟ ଧନୁରାଦଦେ ॥ ୧୬

କରେଣ ବାମେନ ସଲୀଳମୁଦ୍ଧୃତଂ
ସଜ୍ୟଂ ଚ କୃତ୍ୱା ନିମିଷେଣ ପଶ୍ୟତାମ୍ ।
ନୃଣାଂ ବିକୃଷ୍ୟ ପ୍ରବଭଞ୍ଜ ମଧ୍ୟତୋ
ଯଥେକ୍ଷୁଦଣ୍ଡଂ ମଦକର୍ଯ୍ୟୁରୁକ୍ରମଃ ॥ ୧୭

ହୋଇଗଲା ॥ ୭,୮ ॥ ସେହିକ୍ଷଣି କୁବୁଜା ରୂପ, ଗୁଣ ଓ ଉଦାରତାରେ ସମ୍ପନ୍ନା ହୋଇଗଲା । ତା' ମନରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହେବାର କାମନା ଜାଗି ଉଠିଲା । ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚଦରକାନି ଧରିପକାଇ, ମୁରୁକିହସା ଦେଇ କହିଲା, ॥ ୯ ॥ "ହେ ବୀରଶିରୋମଣି ! ଆସନ୍ତୁ; ଆମ ଘରକୁ ଯିବା । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିପାରିବି ନାହିଁ । ଆପଣ ମୋ ଚିତ୍ତ ଚୋରାଇ ନେଇଛନ୍ତି । ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ଏହି ଦାସୀ ଉପରେ ଟିକିଏ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ।" ॥ ୧୦ ॥ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମ ପାଖରେ ଥାଉ ଥାଉ କୁବୁଜା ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସାଥୀପିଲାମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁ ହସି ହସି ତାକୁ କହିଲେ, "ଆଗୋ ସୁନ୍ଦରୀ ! ତୁମ ଘର ସଂସାରୀ ଲୋକଙ୍କର ମାନସିକ ବ୍ୟାଧିକୁ ସାମୟିକରୂପେ ଉପଶମ କରିଥାଏ । ମୁଁ ମୋ କାମ ସାରି ନିଶ୍ଚୟ ସେଠାକୁ ଆସିବି । ଆମ ପରି ଘରଦ୍ୱାର ନ ଥିବା ବାଟୋଇମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତୁମ ଘର ତ ଆଶ୍ରୟସ୍ଥାନ ।" ॥ ୧୧,୧୨ ॥ ଏପରି ମିଠା ମିଠା କଥା କହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାକୁ ବିଦା କରିଦେଲେ ଏବଂ ନିଜେ ନଗର ବୁଲି ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଯାଇ ବଣିକମାନଙ୍କର ବଜାରରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ବଣିକମାନେ ପାନ, ଫୁଲମାଳା, ଚନ୍ଦନ ତଥା ନାନାପ୍ରକାର ଭେଟି ଓ ଉପହାର ଦେଇ କୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ କଲେ ॥ ୧୩ ॥ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ନାରୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମାବେଶ ଓ ମିଳନର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ଜାଗି ଉଠୁଥିଲା—ଏପରି କି, ସେମାନଙ୍କର ଦେହଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ରହୁ ନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ପିନ୍ଧିଥିବା ବସ୍ତ୍ର ଖସି ଯାଉଥିଲା, ମୁଣ୍ଡରୁ ଜୁଡ଼ା ଫିଟି ଯାଉଥିଲା ଓ ହାତର କଙ୍କଣ ହୁଗୁଳି ଯାଉଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ଭାବବିଭୋର ହୋଇ ଚିତ୍ରପ୍ରତିମା ପରି ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ॥ ୧୪ ॥

ଏହା ପରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନଗରଲୋକଙ୍କୁ ଧନୁଯଜ୍ଞ କେଉଁଠି ହେଉଛି ବୋଲି ପଚାରି, ସେଠାକୁ ଚାଲିଲେ । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ଦେଖିଲେ, ରଙ୍ଗଶାଳାରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଧନୁ ପରି ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଧନୁ ରଖାଯାଇଛି ॥ ୧୫ ॥ ସେହି ଧନୁଟିର ନିର୍ମାଣ ଓ ସାଜସଜ୍ଜାରେ ବହୁ ଧନ ବ୍ୟୟ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଅନେକ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଅଳଙ୍କାରରେ ତାହାକୁ ସଜା ଯାଇଥିଲା । ଧନୁଟିକୁ ବିରାଟ ଆୟୋଜନରେ ପୂଜା କରାଯାଇଥିଲା; ସେଠାରେ ବହୁ ପ୍ରହରୀ ମଧ୍ୟ ଜଗିଥିଲେ । ଜଗିଥିବା ପ୍ରହରୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଯାଇ ବଳପୂର୍ବକ ଧନୁଟିକୁ ଉଠାଇନେଲେ ॥ ୧୬ ॥ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ସେ ବାଆଁ ହାତରେ ଧନୁଟିକୁ ଧରି ସେଥିରେ ଗୁଣ ଚଢ଼ାଇଦେଲେ ଏବଂ ବଳବାନ୍ ଦନ୍ତାହାତୀ ଆଖୁଟିଏ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା ପରି ଆଖିପିଛୁଳାକେ ଖେଳିଲା ପରି ଅନାୟାସରେ

ଧନୁଷୋ ଭଜ୍ୟମାନସ୍ୟ ଶବ୍ଦଃ ଖଂ ରୋଦସୀ ଦିଶଃ ।
ପୂରୟାମାସ ଯଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା କଂସସ୍ତ୍ରାସମୁପାଗମତ୍ ॥ ୧୮

ତଦ୍ରକ୍ଷିଣଃ ସାନୁଚରାଃ କୁପିତା ଆତତାୟିନଃ ।
ଗ୍ରହୀତୁକାମା ଆବବ୍ରୁର୍ଗୃହ୍ୟତାଂ ବଧ୍ୟତାମିତି ॥ ୧୯

ଅଥ ତାନ୍ ଦୁରଭିପ୍ରାୟାନ୍ ବିଲୋକ୍ୟ ବଳକେଶବୌ ।
କ୍ରୁଦ୍ଧୌ ଧନ୍ୱନ ଆଦାୟ ଶକଲେ ତାଂଶ୍ଚ ଜଘ୍ନତୁଃ ॥ ୨୦

ବଳଂ ଚ କଂସପ୍ରହିତଂ ହତ୍ୱା ଶାଲାମୁଖାତ୍ତତଃ ।
ନିଷ୍କ୍ରମ୍ୟ ଚେରତୁର୍ହୃଷ୍ଟୌ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ପୁରସମ୍ପଦଃ ॥ ୨୧

ତୟୋସ୍ତଦଦ୍ଭୁତଂ ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ନିଶାମ୍ୟ ପୁରବାସିନଃ ।
ତେଜଃ ପ୍ରାଗଲ୍ଭ୍ୟଂ ରୂପଂ ଚ ମେନିରେ ବିବୁଧୋତ୍ତମୌ ॥ ୨୨

ତୟୋର୍ବିଚରତୋଃ ସ୍ୱୈରମାଦିତ୍ୟୋଽସ୍ତମୁପେୟିବାନ୍ ।
କୃଷ୍ଣରାମୌ ବୃତୌ ଗୋପୈଃ ପୁରାଚ୍ଛକଟମୀୟତୁଃ ॥ ୨୩

ଗୋପ୍ୟୋ ମୁକୁନ୍ଦବିଗମେ ବିରହାତୁରା ଯା
ଆଶାସତାଶିଷ ଋତା ମଧୁପୁର୍ଯ୍ୟଭୂବନ୍ ।

ଧନୁଟିକୁ ମଝିରୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡ କରି ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଧନୁ ଭାଙ୍ଗିବାବେଳେ ତାହାର ଶବ୍ଦରେ ଆକାଶ, ପୃଥିବୀ ଓ ଦିଗବିଦିଗ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହୋଇଗଲା । ସେହି ଶବ୍ଦ ଶୁଣି କଂସ ମଧ୍ୟ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୮ ॥ ଘଟଣା ଦେଖି ଧନୁର ସୁରକ୍ଷା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ଆତତାୟୀ ଅସୁର ଓ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଚର ପ୍ରହରୀମାନେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ରାଗିଗଲେ । ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଘେରିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଧରିବାକୁ ପାଟି କରି ଉଠିଲେ—"ଧର, ଧର ! ବାନ୍ଧି ପକାଅ !" ॥ ୧୯ ॥ ସେମାନଙ୍କର ମନ୍ଦ ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିପାରି କୃଷ୍ଣବଳରାମ ମଧ୍ୟ ଭୀଷଣ ରାଗିଗଲେ ଏବଂ ଦୁଇଭାଇ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଧନୁଟିର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଖଣ୍ଡ ଧରି ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । କୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କ ମାଡ଼ରେ ପ୍ରହରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା ॥ ୨୦ ॥ ସେହି ଧନୁଖଣ୍ଡ ଦୁଇଟି ଧରି ସେମାନେ ପ୍ରହରୀମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ କଂସ ପଠାଇଥିବା ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣରେ ସୈନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ନିହତ ହେଲେ । ଏପରିଭାବରେ ସୈନ୍ୟ ଓ ପ୍ରହରୀମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିସାରି, କୃଷ୍ଣବଳରାମ ଯଜ୍ଞଶାଳାର ପ୍ରଧାନଦ୍ୱାର ଦେଇ ବାହାରକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ଏବଂ ଆନନ୍ଦ ମନରେ ମଥୁରାପୁରୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ଦେଖି ବୁଲିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ନଗରବାସୀମାନେ ସେହି ଦୁଇଭାଇଙ୍କର ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ ପରାକ୍ରମ ବିଷୟ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇ ଓ ସେମାନଙ୍କର ତେଜ, ସାହସ ତଥା ଅନୁପମ ରୂପ ଦେଖି ଧରିନେଲେ ଯେ, ସେହି ଦୁଇଜଣ ନିଶ୍ଚୟ କୌଣସି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତା ହୋଇଥିବେ ॥ ୨୨ ॥ ଏପରିଭାବରେ କୃଷ୍ଣବଳରାମ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବାଧରେ ମଥୁରାପୁରୀରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ହୋଇଯିବା ପରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ଘେରରେ ଦୁଇଭାଇ ନଗର ବାହାରେ ଥିବା ନିଜର ସେହି ଡେରାକୁ ଚାଲିଗଲେ, ଯେଉଁଠି ବ୍ରଜରୁ ଆସିଥିବା ଶଗଡ଼ସବୁ ରଖି ଅନ୍ୟ ଗୋପାଳମାନେ ରହିଥିଲେ ॥ ୨୩ ॥ (ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନବେଳେ) ତ୍ରିଲୋକର ଯେତେସବୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା ଥିଲେ, ସେମାନେ ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ କିପରି ସେମାନଙ୍କୁ ବରଣ କରନ୍ତୁ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କିଛି ଚାହୁଁ ନ ଥିବା ଯେଉଁ ନିଷ୍କାମ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବରଣ କଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିଜର ନିବାସସ୍ଥାନ କରିନେଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଥୁରାବାସୀମାନେ ସେହି ପୁରୁଷଭୂଷଣ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତିଟି ଅଙ୍ଗର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ; ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ କଲେ । ସେମାନେ କେଡ଼େ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ନ ଥିଲେ ସତେ ! ଭଗବାନ ବ୍ରଜରୁ ଆସିବାବେଳେ

ସଂପଶ୍ୟତାଂ　　ପୁରୁଷଭୂଷଣଗାତ୍ରଲକ୍ଷ୍ମୀଂ
ହିତ୍ୱେତରାନ୍ ନୁ ଭଜତଶ୍ଚକମେଽୟନଂ ଶ୍ରୀଃ ॥ ୨୪

ଅବନିକ୍ତାଙ୍ଘ୍ରିଯୁଗଲୌ ଭୁକ୍ତ୍ୱା କ୍ଷୀରୋପସେଚନମ୍ ।
ଊଷତୁସ୍ତାଂ ସୁଖଂ ରାତ୍ରିଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା କଂସଚିକୀର୍ଷିତମ୍ ॥ ୨୫

କଂସସ୍ତୁ ଧନୁଷୋ ଭଙ୍ଗଂ ରକ୍ଷିଣାଂ ସ୍ୱବଲସ୍ୟ ଚ ।
ବଧଂ ନିଶମ୍ୟ ଗୋବିନ୍ଦରାମବିକ୍ରୀଡ଼ିତଂ ପରମ୍ ॥ ୨୬

ଦୀର୍ଘପ୍ରଜାଗରୋ ଭୀତୋ ଦୁର୍ନିମିତ୍ତାନି ଦୁର୍ମତିଃ ।
ବହୂନ୍ୟଚଷ୍ଟୋଭୟଥା ମୃତ୍ୟୋର୍ଦୌତ୍ୟକରାଣି ଚ ॥ ୨୭

ଅଦର୍ଶନଂ ସ୍ୱଶିରସଃ ପ୍ରତିରୂପେ ଚ ସତ୍ୟପି ।
ଅସତ୍ୟପି ଦ୍ୱିତୀୟେ ଚ ଦ୍ୱୈରୂପ୍ୟଂ ଜ୍ୟୋତିଷାଂ ତଥା ॥ ୨୮

ଛିଦ୍ରପ୍ରତୀତିଶ୍ଛାୟାୟାଂ　　ପ୍ରାଣଘୋଷାନୁପଶ୍ରୁତିଃ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରତୀତିର୍ବୃକ୍ଷେଷୁ　　ସ୍ୱପଦାନାମଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୨୯

ସ୍ୱପ୍ନେ ପ୍ରେତପରିଷ୍ୱଙ୍ଗଃ ଖରଯାନଂ ବିଷାଦନମ୍ ।
ଯାୟାନ୍ନଲଦମାଲ୍ୟେକସ୍ତୈଲାଭ୍ୟକ୍ତୋ ଦିଗମ୍ବରଃ ॥ ୩୦

ଅନ୍ୟାନି ଚେତ୍ଥଂଭୂତାନି ସ୍ୱପ୍ନଜାଗରିତାନି ଚ ।
ପଶ୍ୟନ୍ ମରଣସନ୍ତ୍ରସ୍ତୋ ନିଦ୍ରାଂ ଲେଭେ ନ ଚିନ୍ତୟା ॥ ୩୧

ବ୍ୟୁଷ୍ଟାୟାଂ ନିଶି କୌରବ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟେ ଚାଦ୍ଭ୍ୟଃ ସମୁତ୍ଥିତେ ।
କାରୟାମାସ ବୈ କଂସୋ ମଲ୍ଲକ୍ରୀଡ଼ାମହୋତ୍ସବମ୍ ॥ ୩୨

ଗୋପୀମାନେ ବିରହାତୁରା ହୋଇ ମଥୁରାନାରୀମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହାସବୁ କହିଥିଲେ, ତାହା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ସତରେ ମଥୁରାବାସୀମାନେ ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଡେରାରେ ପହଞ୍ଚି କୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ହାତଗୋଡ଼ ଧୋଇ କ୍ଷୀରରେ ତିଆରି ହୋଇଥିବା କ୍ଷୀରି ଆଦି ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟ-ଦ୍ରବ୍ୟ ଖାଇଲେ ଏବଂ କଂସ ଏଥର କଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି, ତାହା ଅବଗତ ହୋଇ ରାତିଟି ସେଠାରେ ଆରାମରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ॥ ୨୫ ॥

କଂସ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲା ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ଯାଇ ଧନୁ ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଥିବା ପ୍ରହରୀ ତଥା ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଇଥିବା ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ବି ମାରିଦେଲେ; ପୁଣି ଏହିସବୁ ଗୁରୁତର କର୍ମ ସେମାନେ ଅନାୟାସରେ ହିଁ କରିଦେଲେ; ଏଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଏ କଥା ଶୁଣି କଂସ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲା । ସେହି ଦୁଷ୍ଟକୁ ବହୁତ ରାତିଯାଏ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ତାର ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ତଥା ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ବହୁତ ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖିଲା, ଯେଉଁଥିରୁ କି ତାର ମୃତ୍ୟୁର ସୂଚନା ମିଳୁଥିଲା ॥ ୨୬,୨୭ ॥ ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ଦେଖିଲା ଯେ, ଜଳରେ ଓ ଦର୍ପଣରେ ତାର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପଡ଼ୁଛି ସତ, କିନ୍ତୁ ସେହି ପ୍ରତିବିମ୍ବରେ ତାର ମୁଣ୍ଡଟା ଦେଖା ଯାଉନାହିଁ; ସେ ତା ଆଖିରେ ଆଙ୍ଗୁଠି ଇତ୍ୟାଦି ନ ଚାପିଲେ ବି ଚନ୍ଦ୍ର, ତାରା ଓ ଦୀପଶିଖା ତାକୁ ଦୁଇଟା ଲେଖାଏଁ ଦିଶୁଛନ୍ତି; ତାକୁ ତା' ଛାଇ ଭିତରେ ଛିଦ୍ର ଦେଖାଯାଉଛି ଓ କାନରେ ଆଙ୍ଗୁଠି ଦେଲେ ଯେଉଁ ଘୁଁ ଘୁଁ ଶବ୍ଦ ଶୁଭେ, ତାକୁ ତାହା ଶୁଭୁନାହିଁ । ସବୁଜ ଗଛ ତାକୁ ସୁନେଲି ଦେଖାଯାଉଛି ଓ ବାଲିରେ ଚାଲିଲେ ତାର ପାଦଚିହ୍ନ ଦିଶୁନାହିଁ ॥ ୨୮,୨୯ ॥ ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଲା ଯେ, ସେ ପ୍ରେତମାନଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁଛି; ସେ ଗଧରେ ଚଢ଼ି କେଉଁଠିକୁ ଯାଉଛି ଏବଂ ବିଷ ଖାଉଛି । ପୁଣି ଦେଖିଲା, ତା ଦେହସାରା ତେଲ ବୋଳା ହୋଇଛି; ସେ ବେକରେ ମନ୍ଦାରଫୁଲର ମାଳ ପିନ୍ଧିଛି ଏବଂ ଲଙ୍ଗଳା ହୋଇ ବୁଲୁଛି ॥ ୩୦ ॥ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଓ ଜାଗ୍ରତରେ ସେ ଏହିପରି ଆହୁରି ଅନେକ ଅଶୁଭ ସଂକେତ ଦେଖିଲା । ତେଣୁ ସେ ଚିନ୍ତାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲା; ତାକୁ ମୃତ୍ୟୁଭୟ ଗୋଡ଼ାଇଲା; ତା' ଆଖିକୁ ନିଦ ଆସିଲା ନାହିଁ ॥ ୩୧ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାତି ପାହି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ହେବାରୁ କଂସ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ ମହୋତ୍ସବ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା ॥ ୩୨ ॥

ଆନର୍ତ୍ତୁଃ ପୁରୁଷା ରଙ୍ଗଂ ତୂର୍ଯ୍ୟଭେର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚ ଜଘ୍ନିରେ ।
ମଞ୍ଚାଶ୍ଚାଲଙ୍କୃତାଃ ସ୍ରଗ୍ଭିଃ ପତାକାଚୈଲତୋରଣୈଃ ॥ ୩୩

ତେଷୁ ପୌରା ଜାନପଦା ବ୍ରହ୍ମକ୍ଷତ୍ରପୁରୋଗମାଃ ।
ଯଥୋପଜୋଷଂ ବିବିଶୂ ରାଜାନଶ୍ଚ କୃତାସନାଃ ॥ ୩୪

କଂସଃ ପରିବୃତୋଽମାତ୍ୟୈ ରାଜମଞ୍ଚ ଉପାବିଶତ୍ ।
ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱରମଧ୍ୟସ୍ଥୋ ହୃଦୟେନ ବିଦୂୟତା ॥ ୩୫

ବାଦ୍ୟମାନେଷୁ ତୂର୍ଯ୍ୟେଷୁ ମଲ୍ଲତାଲୋତ୍ତରେଷୁ ଚ ।
ମଲ୍ଲାଃ ସ୍ୱଲଙ୍କୃତା ଦୃପ୍ତାଃ ସୋପାଧ୍ୟାୟାଃ ସମାବିଶନ୍ ॥ ୩୬

ଚାଣୂରୋ ମୁଷ୍ଟିକଃ କୂଟଃ ଶଳସ୍ତୋଶଳ ଏବ ଚ ।
ତ ଆସେଦୁରୁପସ୍ଥାନଂ ବଲ୍‌ଗୁବାଦ୍ୟପ୍ରହର୍ଷିତାଃ ॥ ୩୭

ନନ୍ଦଗୋପାଦୟୋ ଗୋପା ଭୋଜରାଜସମାହୁତାଃ ।
ନିବେଦିତୋପାୟନାସ୍ତେ ଏକସ୍ମିନ୍ ମଞ୍ଚ ଆବିଶନ୍ ॥ ୩୮

ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନେ ରଙ୍ଗଭୂମିକୁ ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ସଜାଇ ଦେଇଥିଲେ। ତୂରୀ, ଭେରୀ ଆଦି ବାଜିବାକୁ ଲାଗିଲା। ଲୋକମାନେ ବସିବାପାଇଁ ଯେଉଁସବୁ ମଞ୍ଚ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା, ସେସବୁକୁ ରଙ୍ଗୀନ୍ ଗ୍ରନ୍ଥୁଆ, ପତାକା, ପତ୍ରତୋରଣ ଆଦିରେ ସଜାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା ଏବଂ ମଝି ମଝିରେ ଫୁଲ ତୋଡ଼ାମାନ ଖଞ୍ଜା ଯାଇଥିଲା ॥ ୩୩ ॥ ମଞ୍ଚମାନଙ୍କରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଆଦି ନାଗରିକ ତଥା ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ବସିଗଲେ। ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ ଦେଖିବାକୁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥାନରେ ବସିଗଲେ ॥ ୩୪ ॥ ରାଜା କଂସ ତା'ର ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଆସି ଛୋଟ ଛୋଟ ରାଜାମାନଙ୍କ ମଝିରେ ପଡ଼ିଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସିଂହାସନରେ ବସିପଡ଼ିଲା। କିନ୍ତୁ ନାନା ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖିଥିବା ହେତୁ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ତାର ମନ ଅସ୍ଥିର ହେଉଥାଏ ॥ ୩୫ ॥ ଏଥର ପହିଲମାନମାନଙ୍କ ବାହୁସ୍ଫୋଟ ଶୁଭିଲା ଓ ତା'ସହିତ ନାନାପ୍ରକାର ବାଜା ବାଜିଉଠିଲା। ଗର୍ବୋନ୍ମତ୍ତ ପହିଲମାନମାନେ ସାଜସଜ୍ଜା ହୋଇ ନିଜ ନିଜର ଓସ୍ତାଦମାନଙ୍କ ସହିତ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩୬ ॥ ଚାଣୂର, ମୁଷ୍ଟିକ, କୂଟ, ଶଳ ଓ ତୋଶଳ ଆଦି ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ପହିଲମାନମାନେ ବାଦ୍ୟର ସୁମଧୁର ଧ୍ୱନିରେ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ଆଖଡ଼ାରେ ଆସି ବସିଗଲେ ॥ ୩୭ ॥ ଏତିକିବେଳେ ଭୋଜରାଜ କଂସ ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲା। ସେମାନେ ଆସି ତାକୁ ନାନାପ୍ରକାର ଉପହାର ଅର୍ପଣ କଲେ ଏବଂ ଯାଇ ଗୋଟିଏ ମଞ୍ଚରେ ବସିଗଲେ ॥ ୩୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ମଲ୍ଲରଙ୍ଗୋପବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ଦ୍ୱିଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪୨ ॥

✦✦✦

ଅଥ ତ୍ରିଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କୁବଳୟାପୀଡ଼ ଉଦ୍ଧାର ଓ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କ ପ୍ରବେଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ କୃଷ୍ଣଶ୍ଚ ରାମଶ୍ଚ କୃତଶୌଚୌ ପରନ୍ତପ ।
ମଲ୍ଲଦୁନ୍ଦୁଭିନିର୍ଘୋଷଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଦ୍ରଷ୍ଟୁମୁପେୟତୁଃ ॥ ୧

ରଙ୍ଗଦ୍ୱାରଂ ସମାସାଦ୍ୟ ତସ୍ମିନ୍ ନାଗମବସ୍ଥିତମ୍ ।
ଅପଶ୍ୟତ୍ କୁବଳୟାପୀଡଂ କୃଷ୍ଣୋଽମ୍ବଷ୍ଠପ୍ରଚୋଦିତମ୍ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—କାମକ୍ରୋଧାଦି ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରିଥିବା ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମଲ୍ଲଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କର ଗର୍ଜନ ଓ ନାଗରାର ଧ୍ୱନି ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ମଧ୍ୟ ସ୍ନାନାଦି ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି ରଙ୍ଗଭୂମି ଦେଖିବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୧ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରଙ୍ଗଭୂମିର ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାରରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ, ସେଠାରେ ମାହୁନ୍ତର ତାଡ଼ନା ଅନୁଯାୟୀ, ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାରର ପଥରୋଧ କରି କୁବଳୟାପୀଡ଼ ନାମକ ଦନ୍ତାହାତୀ

ବଦ୍ଧ୍ୱା ପରିକରଂ ଶୌରିଃ ସମୁହ୍ୟ କୁଟିଳାଳକାନ୍ ।
ଉବାଚ ହସ୍ତିପଂ ବାଗ୍ଭି ମେଘନାଦଗଭୀରୟା ॥ ୩

ଅମ୍ବଷ୍ଠାମ୍ବଷ୍ଠ ମାର୍ଗଂ ନୌ ଦେହ୍ୟପକ୍ରମ ମା ଚିରମ୍ ।
ନୋ ଚେତ୍ ସକୁଞ୍ଜରଂ ତ୍ୱାଦ୍ୟ ନୟାମି ଯମସାଦନମ୍ ॥ ୪

ଏବଂ ନିର୍ଭର୍ତ୍ସିତୋଽମ୍ବଷ୍ଠଃ କୁପିତଃ କୋପିତଂ ଗଜମ୍ ।
ଚୋଦୟାମାସ କୃଷ୍ଣାୟ କାଳାନ୍ତକଯମୋପମମ୍ ॥ ୫

କରୀନ୍ଦ୍ରସ୍ତମଭିଦ୍ରୁତ୍ୟ କରେଣ ତରସାଗ୍ରହୀତ୍ ।
କରାଦ୍ ବିଗଳିତଃ ସୋଽମୁଂ ନିହତ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରିଷ୍ୱଲୀୟତ ॥ ୬

ସଂକ୍ରୁଦ୍ଧସ୍ତମଚକ୍ଷାଣୋ ଘ୍ରାଣଦୃଷ୍ଟିଃ ସ କେଶବମ୍ ।
ପରାମୃଶତ୍ ପୁଷ୍କରେଣ ସ ପ୍ରସହ୍ୟ ବିନିର୍ଗତଃ ॥ ୭

ପୁଚ୍ଛେ ପ୍ରଗୃହ୍ୟାତିବଳଂ ଧନୁଷଃ ପଞ୍ଚବିଂଶତିମ୍ ।
ବିଚକର୍ଷ ଯଥା ନାଗଂ ସୁପର୍ଣ୍ଣ ଇବ ଲୀଳୟା ॥ ୮

ସ ପର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତମାନେନ ସବ୍ୟଦକ୍ଷିଣତୋଽଚ୍ୟୁତଃ ।
ବଭ୍ରାମ ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣେନ ଗୋବତ୍ସେନେବ ବାଳକଃ ॥ ୯

ତତୋଽଭିମୁଖମଭ୍ୟେତ୍ୟ ପାଣିନାଽଽହତ୍ୟ ବାରଣମ୍ ।
ପ୍ରାଦ୍ରବନ୍ ପାତୟାମାସ ସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଃ ପଦେ ପଦେ ॥ ୧୦

ସ ଧାବନ୍ କ୍ରୀଡ଼ୟା ଭୂମୌ ପତିତ୍ୱା ସହସୋତ୍ଥିତଃ ।
ତଂ ମତ୍ୱା ପତିତଂ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ଦନ୍ତାଭ୍ୟାଂ ସୋଽହନତ୍କ୍ଷିତିମ୍ ॥ ୧୧

ଠିଆହୋଇଛି ॥ ୨ ॥ ତାହା ଦେଖି ସେ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ି ମଥାରୁ ଝୁଲିପଡ଼ିଥିବା କୁଞ୍ଚିତକେଶକୁ ସଜାଡ଼ି, ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ ମାହୁନ୍ତକୁ ଡାକ ପକାଇ କହିଲେ, "ଏ ମାହୁନ୍ତ ! ଏ ମାହୁନ୍ତ !! ହାତୀକୁ ହଟାଇ ଆମକୁ ଭିତରକୁ ଯିବାକୁ ବାଟ ଦେ । ଆରେ ! ଶୁଭୁନାହିଁ ନା କଣ? ଶୀଘ୍ର ବାଟ ଛାଡ଼; ଡେରି କରନା । ଯଦି କଥା ନ ମାନିବୁ, ତେବେ ଏ ହାତୀ ସହିତ ତତେ ବି ଯମପୁରକୁ ପଠାଇଦେବି ।" ॥ ୩,୪ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରି ଧମକାଇବାରୁ ମାହୁନ୍ତଟା ଭୀଷଣ ରାଗିଗଲା । ସେ କାଳ, ମୃତ୍ୟୁ ତଥା ଯମରାଜ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଙ୍କର ହୋଇଥିବା କୁବଳୟାପୀଡ଼ ହାତୀକୁ ଅଙ୍କୁଶ ମାରି କୁପିତ କରାଇ ତାକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚଳାଇନେଲା ॥ ୫ ॥ କୁବଳୟାପୀଡ଼ ଭଗବାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଯାଇ ଆଖି ପିଛୁଳାକେ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣ୍ଢରେ ଧରିପକାଇଲା; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ତା' ଶୁଣ୍ଢରୁ ଖସିଗଲେ ଏବଂ ତାକୁ ଏକ ଟାଣୁଆ ଘୁଷା ମାରିଦେଇ ତାର ଦୁଇ ଗୋଡ଼ ମଝିରେ ଲୁଚିଗଲେ ॥ ୬ ॥ ତାଙ୍କୁ ଆଗରେ ଦେଖି ନ ପାରି କୁବଳୟାପୀଡ଼ ଭୀଷଣ ରାଗିଗଲା । ସେ ଶୁଙ୍ଘି ଶୁଙ୍ଘି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇଗଲା ଓ ତାଙ୍କୁ ତା ଶୁଣ୍ଢରେ ଧରିପକାଇଲା; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ତା ଶୁଣ୍ଢର ବନ୍ଧନରୁ ବଳପୂର୍ବକ ବାହାରି ଆସିଲେ ॥ ୭ ॥ ତା'ପରେ ସେ ସେହି ବଳବାନ୍ ହାତୀଟାର ଲାଞ୍ଜ ଧରିପକାଇ ଗରୁଡ଼ ସାପକୁ ଟାଣିନେଲା ପରି ତାକୁ ଅକ୍ଳେଶରେ ଶହେ ହାତ ପଛକୁ ଟାଣିନେଲେ ॥ ୮ ॥ ବାଛୁରୀର ଲାଞ୍ଜ ଧରି ପିଲାମାନେ ଯେପରି ବାଛୁରୀ ସହିତ ଘୂରନ୍ତି, ଅଥବା ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବାଛୁରୀଙ୍କ ସହିତ ଯେପରି ଖେଳୁଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ହାତୀର ଲାଞ୍ଜ ଟାଣିଧରି ସେ ସେହିପରି ତାକୁ ଘୂରାଇ ଘୂରାଇ ଖେଳିଲେ । ହାତୀ ଡାହାଣପଟକୁ ବୁଲି ପଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ଧରିପକାଇବାକୁ ବାହାରିଲେ, ସେ ବାଆଁପଟକୁ ବୁଲିପଡୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ହାତୀ ବାଆଁପଟକୁ ବୁଲିପଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ଧରିବାକୁ ବାହାରିଲେ, ସେ ଡାହାଣପଟକୁ ବୁଲି ପଡୁଥାନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ହାତୀକୁ କିଛି ସମୟ ଏପରି ଖେଳାଇବା ପରେ ଭଗବାନ ହାତୀର ଆଗକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ଏବଂ ତାକୁ ଏକ ଟାଣୁଆ ଘୁଷା ମାରିଦେଇ ତା'ଆଗରେ ଏପରି କୌଶଳରେ ଧାଇଁଲେ ଯେ, ଯେପରି ହାତୀ ତାଙ୍କୁ ଧରିବାକୁ ଗୋଡ଼ାଇ ଗୋଡ଼ାଇ ପଡ଼ିଯିବ । ହାତୀ ତାଙ୍କୁ ଧରିପକାଇବା ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ସେ ଟିକିଏ ଜୋର୍‌ରେ ଆଗକୁ ଧାଇଁ ପଳାଉଥାନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ଏପରି ଧାଉଁ ଧାଉଁ ଭଗବାନ ଥରେ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ପରି ଅଭିନୟ କଲେ ଏବଂ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଉଠିପଡ଼ି ପୁଣି ଧାଇଁଲେ । ହାତୀ ତ ରାଗିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଥାଏ । ସେ ଭାବିଲା, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେଠାରେ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି; ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ

ସ୍ୱବିକ୍ରମେ ପ୍ରତିହତେ କୁଞ୍ଜରେନ୍ଦ୍ରୋଽତ୍ୟମର୍ଷିତଃ ।
ଚୋଦ୍ୟମାନୋ ମହାମାତ୍ରୈଃ କୃଷ୍ଣମଭ୍ୟଦ୍ରବଦ୍ ରୁଷା ॥ ୧୨

ତମାପତନ୍ତମାସାଦ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ମଧୁସୂଦନଃ ।
ନିଗୃହ୍ୟ ପାଣିନା ହସ୍ତଂ ପାତୟାମାସ ଭୂତଳେ ॥ ୧୩

ପତିତସ୍ୟ ପଦାଽଽକ୍ରମ୍ୟ ମୃଗେନ୍ଦ୍ର ଇବ ଲୀଳୟା ।
ଦନ୍ତମୁତ୍ପାଟ୍ୟ ତେନେଭଂ ହସ୍ତିପାଂଶ୍ଚାହନଦ୍ଧରିଃ ॥ ୧୪

ମୃତକଂ ଦ୍ୱିପମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ଦନ୍ତପାଣିଃ ସମାବିଶତ୍ ।
ଅଂସନ୍ୟସ୍ତବିଷାଣୋଽସୃଙ୍ମଦବିନ୍ଦୁଭିରଙ୍କିତଃ ।
ବିରୂଢସ୍ୱେଦକଣିକାବଦନାମ୍ବୁରୁହୋ ବଭୌ ॥ ୧୫

ବୃତୌ ଗୋପୈଃ କତିପୟୈର୍ବଲଦେବଜନାର୍ଦ୍ଦନୌ ।
ରଙ୍ଗଂ ବିବିଶତୂ ରାଜନ୍ ଗଜଦନ୍ତବରାୟୁଧୌ ॥ ୧୬

ମଲ୍ଲାନାମଶନିର୍ନୃଣାଂ ନରବରଃ
ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ସ୍ମରୋ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍
ଗୋପାନାଂ ସ୍ୱଜନୋଽସତାଂ କ୍ଷିତିଭୁଜାଂ
ଶାସ୍ତା ସ୍ୱପିତ୍ରୋଃ ଶିଶୁଃ ।
ମୃତ୍ୟୁର୍ଭୋଜପତେର୍ବିରାଡ଼ବିଦୁଷାଂ
ତତ୍ତ୍ୱଂ ପରଂ ଯୋଗିନାଂ
ବୃଷ୍ଣୀନାଂ ପରଦେବତେତି ବିଦିତୋ
ରଙ୍ଗଂ ଗତଃ ସାଗ୍ରଜଃ ॥ ୧୭

ଭୁସିଦେବା ଲାଗି ସେ ତାର ଦୁଇ ଦାନ୍ତକୁ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ସେଠାରେ ମାରିଦେଲା ॥ ୧୧ ॥ ମାତ୍ର କୁବଳୟାପୀଡ଼ର ଆକ୍ରମଣ ଏପରି ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ଆହୁରି ଚିଡ଼ିଗଲା । ମାହୁନ୍ତର ପ୍ରେରଣାରେ ସେ ରାଗିଯାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରକୁ ଝପଟିଗଲା ॥ ୧୨ ॥ ହାତୀ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି ଦେଖି ମଧୁସୂଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତା ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁ ଯାଇ ଚଟ୍ କରି ତା ଶୁଣ୍ଢଟାକୁ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଧରିପକାଇଲେ ଏବଂ ତାକୁ ଏପରିଭାବରେ ତଳେ କଚାଡ଼ିଦେଲେ ଯେ, ଏତେ ବଡ଼ ହାତୀଟା ଧଡ଼ାସ୍ ଶବ୍ଦ କରି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ହାତୀ ତଳେ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ଭଗବାନ ତା'ଉପରେ ସିଂହ ପରି ଚଢ଼ିଗଲେ ଓ ତାକୁ ଗୋଡ଼ରେ ମାଡ଼ି ଧରି ତା'ର ଦାନ୍ତ ଦୁଇଟାକୁ ଖେଳିଲା ପରି ଅକ୍ଳେଶରେ ଉପାଡ଼ି ପକାଇଲେ । ତା'ପରେ ସେହି ଦାନ୍ତରେ ପିଟି ପିଟି ଉଭୟ ହାତୀ ଓ ମାହୁନ୍ତକୁ ମାରିପକାଇଲେ ॥ ୧୩,୧୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମଲାହାତୀକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ତାର ଦାନ୍ତ ଧରି ଭଗବାନ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ତାଙ୍କର ସେତେବେଳକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବଡ଼ ଦର୍ଶନୀୟ ଥିଲା । କାନ୍ଧରେ ପକାଇଥାନ୍ତି ହାତୀଦାନ୍ତ; ଦେହସାରା ଛିଟିକି ପଡ଼ିଥାଏ ହାତୀର ରକ୍ତ ଓ ମଦ ବିନ୍ଦୁ । ମୁହଁରେ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ହୋଇ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ଶ୍ରମଝାଳ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ କୁବଳୟାପୀଡ଼ର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦାନ୍ତ ଧରିଥାନ୍ତି; ଦାନ୍ତ ଦୁଇଟି ଶସ୍ତ୍ର ପରି ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ କେତେଜଣ ଗୋପାଳବାଳକ ମଧ୍ୟ ଗ୍ଲିଥାନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ଯାଇ ସେ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୧୬ ॥ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାରୁ ସେ ମଲ୍ଲ-ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲେ ବଜ୍ରକଠୋର ଶରୀରଧାରୀ ପରି; ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲେ ନରରତ୍ନ ପରି; ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲେ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ କାମଦେବ ପରି; ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲେ ସ୍ୱଜନ ପରି; ଦୁଷ୍ଟ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲେ ଦଣ୍ଡଧାରୀ ଶାସକ ପରି; ମାତୃପିତୃତୁଲ୍ୟ ବୟସ୍କମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲେ ଶିଶୁପୁତ୍ର ପରି; କଂସକୁ ଦେଖାଗଲେ ମୃତ୍ୟୁ ପରି; ଅଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲେ ବିରାଟ ପରି; ଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲେ ପରମତତ୍ତ୍ୱ ପରି ଏବଂ ଭକ୍ତଶିରୋମଣି ବୃଷ୍ଣିବଂଶୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲେ ସେମାନଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବ ପରି । (ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ଭାବ ଅନୁଯାୟୀ ଯଥାକ୍ରମେ ରୌଦ୍ର, ଅଦ୍ଭୁତ, ଶୃଙ୍ଗାର, ହାସ୍ୟ, ବୀର, ବାତ୍ସଲ୍ୟ, ଭୟାନକ, ବିଭତ୍ସ, ଶାନ୍ତ ଓ ପ୍ରେମଭକ୍ତିରସ ଅନୁଭବ କଲେ) ॥ ୧୭ ॥

ହତଂ କୁବଳୟାପୀଡ଼ଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତାବପି ଦୁର୍ଜୟୌ ।
କଂସୋ ମନସ୍ୱ୍ୟପି ତଦା ଭୃଶମୁଦ୍‌ବିବିଜେ ନୃପ ॥ ୧୮

ହେ ରାଜନ୍! କଂସ ବଡ଼ ଧୀରବୀର ଥିଲା ସତ, କିନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ କୁବଳୟାପୀଡ଼କୁ ମାରିଦେବା ଘଟଣା ଦେଖି ସେ ଜାଣିଗଲା ଯେ, ଏମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରିବା ବଡ଼ କଠିନ । ତେଣୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୮ ॥

ତୌ ରେଜତୂ ରଙ୍ଗଗତୌ ମହାଭୁଜୌ
ବିଚିତ୍ରବେଷାଭରଣସ୍ରଗମ୍ବରୌ ।
ଯଥା ନଟାବୁତ୍ତମବେଷଧାରିଣୌ
ମନଃ କ୍ଷିପନ୍ତୌ ପ୍ରଭୟା ନିରୀକ୍ଷତାମ୍ ॥ ୧୯

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କର ମହାପରାକ୍ରମଶାଳୀ ଭୁଜ ସାଙ୍ଗକୁ ପୁଷ୍ପହାର, ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ ଆଦିରେ ହୋଇଥିବା ବିଚିତ୍ର ବେଶ ତାଙ୍କର ଶୋଭା ବଢ଼ାଉଥାଏ । ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ସତେ ଯେପରି ଦୁଇଜଣ ନଟ ସୁନ୍ଦର ବେଶଭୂଷା ହୋଇ ଅଭିନୟ କରିବାକୁ ଚାଲିଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଯେ ଥରଟିଏ ଚାହିଁଦେଲା, ତା' ଆଖି ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ଲାଖି ରହିଗଲା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେମାନେ ସ୍ୱକୀୟ କାନ୍ତିରେ ତା'ମନ ମଧ୍ୟ ଚୋରାଇନେଲେ । ଦୁଇଭାଇ ଏପରିଭାବରେ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ ଶୋଭା ପାଇଲେ ॥ ୧୯ ॥

ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ତାବୁତ୍ତମପୂରୁଷୌ ଜନା
ମଞ୍ଚସ୍ଥିତା ନାଗରରାଷ୍ଟ୍ରକା ନୃପ ।
ପ୍ରହର୍ଷବେଗୋତ୍କଳିତେକ୍ଷଣାନନାଃ
ପପୁର୍ନ ତୃପ୍ତା ନୟନୈସ୍ତଦାନନମ୍ ॥ ୨୦

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମଥୁରା ନଗରର ଲୋକେ ଓ ରାଜ୍ୟର ଜନସମୁଦାୟ ପ୍ରଭୃତି ମଞ୍ଚରେ ଯେତେ ଲୋକ ବସିଥିଲେ, ସମସ୍ତେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କୁ ଦେଖି ଏତେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ନୟନ ଓ ମୁଖକମଳ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇ ଉଠିଲା; ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟ ଉତ୍‌କଣ୍ଠାରେ ଭରିଗଲା । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ନେତ୍ରଦ୍ୱାରା ଏହି ଦୁଇଭାଇଙ୍କର ମୁଖମାଧୁରୀ ଯେତେ ପାନ କଲେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୃପ୍ତି ପାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥

ପିବନ୍ତ ଇବ ଚକ୍ଷୁର୍ଭ୍ୟାଂ ଲିହନ୍ତ ଇବ ଜିହ୍ୱୟା ।
ଜିଘ୍ରନ୍ତ ଇବ ନାସାଭ୍ୟାଂ ଶ୍ଲିଷ୍ୟନ୍ତ ଇବ ବାହୁଭିଃ ॥ ୨୧

ମନେ ହେଲା, ସେମାନେ ସତେ ଯେପରି ସେହି ମାଧୁରୀକୁ ନେତ୍ରଦ୍ୱାରା ପିଇଯାଉଛନ୍ତି, ଜିହ୍ୱାଦ୍ୱାରା ଚାଟି ପକାଉଛନ୍ତି, ନାସିକାଦ୍ୱାରା ଶୁଙ୍ଘି ପକାଉଛନ୍ତି ଓ ଭୁଜଦ୍ୱାରା ଧରି ସେ ଦୁହିଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ଊଚୁଃ ପରସ୍ପରଂ ତେ ବୈ ଯଥାଦୃଷ୍ଟଂ ଯଥାଶ୍ରୁତମ୍ ।
ତଦ୍ରୂପଗୁଣମାଧୁର୍ଯ୍ୟପ୍ରାଗଲ୍‌ଭ୍ୟସ୍ମାରିତା ଇବ ॥ ୨୨

ସେ ଦୁହିଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଗୁଣ, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ନିର୍ଭୟତା, ସତେ ଯେପରି ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ସ୍ମରଣ କରାଇଦେଲା; ତେଣୁ ଲୋକେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଶୁଣିଥିବା ଓ ଦେଖିଥିବା କଥାସବୁ ଏହିପରି କୁହାକୁହି ହେଲେ— ॥ ୨୨ ॥

ଏତୌ ଭଗବତଃ ସାକ୍ଷାଦ୍ଧରେର୍ନାରାୟଣସ୍ୟ ହି ।
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣାବିହାଂଶେନ ବସୁଦେବସ୍ୟ ବେଶ୍ମନି ॥ ୨୩

"ଏ ଦୁଇଜଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କର ଅଂଶ । ଏମାନେ ଏହି ଧରାଧାମରେ ବସୁଦେବଙ୍କ ଘରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥

ଏଷ ବୈ କିଲ ଦେବକ୍ୟାଂ ଜାତୋ ନୀତଶ୍ଚ ଗୋକୁଳମ୍ ।
କାଳମେତଂ ବସନ୍ ଗୂଢ଼ୋ ବବୃଧେ ନନ୍ଦବେଶ୍ମନି ॥ ୨୪

(କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆଙ୍ଗୁଠି ଦେଖାଇ କହିଲେ,) ସେହି ଶ୍ୟାମଳସୁନ୍ଦର କୁମାର ଜଣକ ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ଜନ୍ମ ହେଉ ହେଉ ବସୁଦେବ ତାଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋକୁଳରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସିଥିଲେ । ଏତେଦିନ ହେଲା ସେ ସେଠାରେ ଗୁପ୍ତରୂପେ ରହିଥିଲେ ଓ ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରେ ଲାଳିତପାଳିତ ହୋଇ ଏତେ ବଡ଼ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥

ପୂତନାନେନ ନୀତାନ୍ତଂ ଚକ୍ରବାତଶ୍ଚ ଦାନବଃ ।
ଅର୍ଜୁନୌ ଗୁହ୍ୟକଃ କେଶୀ ଧେନୁକୋଽନ୍ୟେ ଚ ତଦ୍‌ବିଧାଃ ॥ ୨୫

ଗାବଃ ସପାଲା ଏତେନ ଦାବାଗ୍ନେଃ ପରିମୋଚିତାଃ ।
କାଳିୟୋ ଦମିତଃ ସର୍ପ ଇନ୍ଦ୍ରଶ୍ଚ ବିମଦଃ କୃତଃ ॥ ୨୬

ସପ୍ତାହମେକହସ୍ତେନ ଧୃତୋଽଦ୍ରିପ୍ରବରୋଽମୁନା ।
ବର୍ଷବାତାଶନିଭ୍ୟଶ୍ଚ ପରିତ୍ରାତଂ ଚ ଗୋକୁଳମ୍ ॥ ୨୭

ଗୋପ୍ୟୋଽସ୍ୟ ନିତ୍ୟମୁଦିତହସିତପ୍ରେକ୍ଷଣଂ ମୁଖମ୍ ।
ପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟୋ ବିବିଧାଂସ୍ତାପାଂସ୍ତରନ୍ତି ସ୍ମାଶ୍ରମଂ ମୁଦା ॥ ୨୮

ବଦନ୍ତ୍ୟନେନ ବଂଶୋଽୟଂ ଯଦୋଃ ସୁବହୁବିଶ୍ରୁତଃ ।
ଶ୍ରିୟଂ ଯଶୋ ମହତ୍ତ୍ୱଂ ଚ ଲପ୍‌ସ୍ୟତେ ପରିରକ୍ଷିତଃ ॥ ୨୯

ଅୟଂ ଚାସ୍ୟାଗ୍ରଜଃ ଶ୍ରୀମାନ୍ ରାମଃ କମଳଲୋଚନଃ ।
ପ୍ରଲମ୍ବୋ ନିହତୋ ଯେନ ବତ୍ସକୋ ଯେ ବକାଦୟଃ ॥ ୩୦

ଜନେଷ୍ୱେବଂ ବ୍ରୁବାଣେଷୁ ତୂର୍ଯ୍ୟେଷୁ ନିନଦତ୍ସୁ ଚ ।
କୃଷ୍ଣରାମୌ ସମାଭାଷ୍ୟ ଚାଣୂରୋ ବାକ୍ୟମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୩୧

ହେ ନନ୍ଦସୂନୋ ହେ ରାମ ଭବନ୍ତୌ ବୀରସଂମତୌ ।
ନିଯୁଦ୍ଧକୁଶଲୌ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ରାଜ୍ଞାଽଽହୂତୌ ଦିଦୃକ୍ଷୁଣା ॥ ୩୨

ପ୍ରିୟଂ ରାଜ୍ଞଃ ପ୍ରକୁର୍ବନ୍ତ୍ୟଃ ଶ୍ରେୟୋ ବିନ୍ଦନ୍ତି ବୈ ପ୍ରଜାଃ ।
ମନସା କର୍ମଣା ବାଚା ବିପରୀତମତୋଽନ୍ୟଥା ॥ ୩୩

ନିତ୍ୟଂ ପ୍ରମୁଦିତା ଗୋପା ବତ୍ସପାଲା ଯଥା ସ୍ଫୁଟମ୍ ।
ବନେଷୁ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧେନ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତଶ୍ଚାରୟନ୍ତି ଗାଃ ॥ ୩୪

ତସ୍ମାଦ୍ ରାଜ୍ଞଃ ପ୍ରିୟଂ ଯୂୟଂ ବୟଂ ଚ କରବାମ ହେ ।
ଭୂତାନି ନଃ ପ୍ରସୀଦନ୍ତି ସର୍ବଭୂତମୟୋ ନୃପଃ ॥ ୩୫

ସେ ହିଁ ପୂତନା, ତୃଣାବର୍ତ୍ତ, ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼, କେଶୀ ଓ ଧେନୁକାସୁର ଆଦିଙ୍କୁ ତଥା ଆହୁରି ଅନେକ ଦୁଷ୍ଟ ଦୈତ୍ୟଙ୍କୁ ବଧ କରିଛନ୍ତି; ସେ ହିଁ ଯାମଳାର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ସେ ହିଁ ଗୋ ଓ ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ଦାବାନଳର ଜ୍ୱାଳାରୁ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ସେ କାଳିୟନାଗକୁ ଦମନ କରିଛନ୍ତି; ପୁଣି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମାନମର୍ଦନ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ସେ ଗିରିରାଜ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନକୁ ସାତଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଟେକିଧରି ଗୋକୁଳକୁ ଝଡ଼, ବର୍ଷା ଓ ବଜ୍ରପାତରୁ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ତାଙ୍କର ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସ, ମଧୁର ଚାହାଣି ଓ ସର୍ବଦା ନିର୍ବିକାର ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନ ଦେଖି ଦେଖି ଗୋପୀମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଓ ଅନାୟାସରେ ସକଳପ୍ରକାର ତାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଶୁଣାଯାଉଛି, ସେ ଯଦୁବଂଶକୁ ରକ୍ଷା କରିବେ । ସେହି ବିଖ୍ୟାତ ବଂଶ ଏହାଙ୍କ ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମୃଦ୍ଧି, ଯଶ ଓ ଗୌରବରେ ମଣ୍ଡିତ ହେବ ॥ ୨୯ ॥ ଆଉ ଜଣକ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ବଡ଼ଭାଇ ପଦ୍ମଲୋଚନ ବଳରାମ । ଆମେ ଲୋକଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଛୁ ଯେ, ଏହି ବଳରାମ ହିଁ ପ୍ରଲମ୍ବାସୁର, ବତ୍ସାସୁର ଓ ବକାସୁର ଆଦିଙ୍କୁ ବଧ କରିଛନ୍ତି ।" ॥ ୩୦ ॥

ଦର୍ଶକମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଏହିପରି ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେପଟେ ତୂରୀ, ଭେରୀ ଆଦି ବାଜୁଛି, ଏତିକିବେଳେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କୁ ଡାକି ଚାଣୂର କହିଲା—॥ ୩୧ ॥ "ହେ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ । ତୁମେ ଦୁଇଜଣ ହେଉଛ ବୀରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ମାନନୀୟ । ଆମ ମହାରାଜା ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ତୁମେ ଦୁଇଜଣ କାଳେ କୁସ୍ତି ଲଢ଼ିବାରେ ନିପୁଣ । ତେଣୁ ତୁମର କୁସ୍ତିକୌଶଳ ଦେଖିବାକୁ ସେ ତୁମ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଡକାଇଛନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ଯେଉଁ ପ୍ରଜା ମନ, ବଚନ ଓ କର୍ମରେ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରିୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ତାର ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ ଏବଂ ଯେ ରାଜାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାର ବିପରୀତ କର୍ମ କରେ, ତାକୁ କ୍ଷତି ସହିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୩୩ ॥ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଗାଈଗୋରୁ ଚରାଉଥିବା ଗଉଡ଼ମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ଆନନ୍ଦରେ ବଣ ଭିତରେ କୁସ୍ତି ଖେଳ ଖେଳନ୍ତି ଓ ତା'ସହିତ ଗାଈଗୋରୁ ଚରାନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ତେଣୁ ଆସ, ଆମେ ଓ ତୁମେ ମିଶି ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ କୁସ୍ତି କରିବା । ଆମ ରାଜା ଖୁସୀ ହେଲେ ସବୁପ୍ରଜା ବି ଖୁସୀ ହେବେ; କାରଣ ରାଜା ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଜାଙ୍କର ପ୍ରତୀକ ।" ॥ ୩୫ ॥

ତନ୍ନିଶମ୍ୟାବ୍ରବୀତ୍ କୃଷ୍ଣୋ ଦେଶକାଲୋଚିତଂ ବଚଃ ।
ନିଯୁଦ୍ଧମାତ୍ମନୋଽଭୀଷ୍ଟଂ ମନ୍ୟମାନୋଽଭିନନ୍ଦ୍ୟ ଚ ॥ ୩୬

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ, ଚାଣୂର ସହିତ ଟିକିଏ ହାତାହାତି ହୋଇଯାଉ। ତେଣୁ ସେ ଚାଣୂର କଥାକୁ ଅନୁମୋଦନ କଲେ ଏବଂ ଦେଶକାଳ ଅନୁସାରେ କହିଲେ—॥ ୩୬ ॥ "ହେ ଚାଣୂର ! ଆମେ ବି ଭୋଜରାଜ କଂସଙ୍କର ବନବାସୀ ପ୍ରଜା। ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ପାଇଁ ଆମେ ନିଶ୍ଚୟ ଚେଷ୍ଟା କରିବୁ। ତାହା କଲେ ହିଁ ଆମର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ॥ ୩୭ ॥ କିନ୍ତୁ ହେ ଚାଣୂର ! ଆମେ ହେଲୁ ବାଳକ। ତେଣୁ ଆମେ ଆମର ସମସ୍କନ୍ଧ ବଳବାନ୍ ବାଳକଙ୍କ ସହିତ କୁସ୍ତି କରି ଖେଳ ଦେଖାଇବୁ। କୁସ୍ତି ତ ସମାନ ବଳ ଥିବା ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହେବା ଉଚିତ। ସେପରି କୁସ୍ତି ଦେଖିଲେ ଦେଖଣାହାରୀ ସଭାସଦ୍‌ମାନଙ୍କୁ 'ଅନ୍ୟାୟର ସମର୍ଥକ ହେବା' ରୂପକ ପାପ ଲାଗିବ ନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥

ପ୍ରଜା ଭୋଜପତେରସ୍ୟ ବୟଂ ଚାପି ବନେଚରାଃ ।
କରବାମ ପ୍ରିୟଂ ନିତ୍ୟଂ ତନ୍ନଃ ପରମନୁଗ୍ରହଃ ॥ ୩୭

ବାଲା ବୟଂ ତୁଲ୍ୟବଲୈଃ କ୍ରୀଡ଼ିଷ୍ୟାମୋ ଯଥୋଚିତମ୍ ।
ଭବେନ୍ନିଯୁଦ୍ଧଂ ମାଧର୍ମଃ ସ୍ପୃଶେନ୍ମଲ୍ଲ ସଭାସଦଃ ॥ ୩୮

ଚାଣୂର ଉବାଚ

ନ ବାଲୋ ନ କିଶୋରସ୍ତ୍ୱଂ ବଲଶ୍ଚ ବଲିନାଂ ବରଃ ।
ଲୀଲୟେଭୋ ହତୋ ଯେନ ସହସ୍ରଦ୍ୱିପସତ୍ତ୍ୱଭୃତ୍ ॥ ୩୯

ଚାଣୂର କହିଲା—ତୁମେ ଓ ବଳରାମ ବାଳକ ନୁହଁ, କି କିଶୋର ନୁହଁ। ତୁମେ ଦୁହେଁ ହେଉଛ ବଳବାନ୍‌ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ। ତୁମେ ପରା ଏବେ ଏବେ ହଜାରେ ହାତୀଙ୍କ ବଳ ଥିବା କୁବଳୟାପୀଡ଼ ହାତୀକୁ ଅକ୍ଳେଶରେ ମାରିଦେଇଛ ॥ ୩୯ ॥ ତେଣୁ ତୁମମାନଙ୍କୁ ଆମ ପରି ବଳବାନ୍‌ମାନଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଏଥିରେ ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରଶ୍ନ ବି ନାହିଁ। ଆସ କୃଷ୍ଣ ! ତୁମେ ମୋ ସହିତ ଲଢ଼ ଓ ବଳରାମ ମୁଷ୍ଟିକ ସହିତ ଲଢ଼ନ୍ତୁ ॥ ୪୦ ॥

ତସ୍ମାଦ୍ ଭବଦ୍ଭ୍ୟାଂ ବଲିଭିର୍ଯୋଦ୍ଧବ୍ୟଂ ନାନୟୋଽତ୍ର ବୈ ।
ମୟି ବିକ୍ରମ ବାର୍ଷ୍ଣେୟ ବଲେନ ସହ ମୁଷ୍ଟିକଃ ॥ ୪୦

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ କୁବଳୟାପୀଡ଼ବଧୋ ନାମ ତ୍ରିଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪୩ ॥

+++

ଅଥ ଚତୁଶ୍ଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଚାଣୂର, ମୁଷ୍ଟିକ ଆଦି ମଲ୍ଲମାନଙ୍କର ତଥା କଂସର ଉଦ୍ଧାର

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଚର୍ଚ୍ଚିତସଙ୍କଳ୍ପୋ ଭଗବାନ୍ ମଧୁସୂଦନଃ ।
ଆସସାଦାଥ ଚାଣୂରଂ ମୁଷ୍ଟିକଂ ରୋହିଣୀସୁତଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚାଣୂର ଆଦି ମଲ୍ଲଙ୍କୁ ବଧ କରିବାକୁ ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରିଦେଲେ। ତେଣୁ ସେ ଚାଣୂର ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ ଓ ବଳରାମ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ ମୁଷ୍ଟିକ ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ॥ ୧ ॥ ବିଜୟ ଇଚ୍ଛାରେ ଉଭୟ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ପରସ୍ପରର ହାତ ଧରାଧରି ଓ ଗୋଡ଼ ଛନ୍ଦାଛନ୍ଦି ହୋଇ, ଏକ ଆରେକକୁ ଟାଣି ଆଣି ତଳେ ପକାଇଦେବାକୁ ଛକାଛକି ହେଲେ ॥ ୨ ॥ ସେମାନେ କହୁଣି ମରାମରି ହୋଇ, ଆଣ୍ଠୁରେ ଆଣ୍ଠୁକୁ ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡକୁ ପିଟାପିଟି ହୋଇ ଓ ଛାତିରେ ଛାତିକୁ ଭିଡ଼ି

ହସ୍ତାଭ୍ୟାଂ ହସ୍ତୟୋର୍ବଦ୍ଧ୍ୱା ପଦ୍‌ଭ୍ୟାମେବ ଚ ପାଦୟୋଃ ।
ବିଚକର୍ଷତୁରନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ପ୍ରସହ୍ୟ ବିଜିଗୀଷୟା ॥ ୨

ଅରତ୍ନୀ ଦ୍ୱେ ଅରତ୍ନିଭ୍ୟାଂ ଜାନୁଭ୍ୟାଂ ଚୈବ ଜାନୁନୀ ।
ଶିରଃ ଶୀର୍ଷ୍ଣୋରସୋରସ୍ତାବନ୍ୟୋନ୍ୟମଭିଜଘ୍ନତୁଃ ॥ ୩

ପରିଭ୍ରାମଣବିକ୍ଷେପପରିରମ୍ଭାବପାତନୈଃ ।
ଉତ୍ସର୍ପଣାପସର୍ପଣୈଶ୍ଚାନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ପ୍ରତ୍ୟରୁନ୍ଧତାମ୍ ॥ ୪

ଉତ୍ଥାପନୈରୁନ୍ନୟନୈଶ୍ଚାଳନୈଃ ସ୍ଥାପନୈରପି ।
ପରସ୍ପରଂ ଜିଗୀଷନ୍ତାବପଚକ୍ରତୁରାତ୍ମନଃ ॥ ୫

ତଦ୍ ବଳାବଳବଦ୍‌ଯୁଦ୍ଧଂ ସମେତାଃ ସର୍ବଯୋଷିତଃ ।
ଊଚୁଃ ପରସ୍ପରଂ ରାଜନ୍ ସାନୁକମ୍ପା ବରୂଥଶଃ ॥ ୬

ମହାନୟଂ ବତାଧର୍ମ ଏଷାଂ ରାଜସଭାସଦାମ୍ ।
ଯେ ବଳାବଳବଦ୍‌ଯୁଦ୍ଧଂ ରାଜ୍ଞୋଽନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ତି ପଶ୍ୟତଃ ॥ ୭

କ୍ୱ ବଜ୍ରସାରସର୍ବାଙ୍ଗୌ ମଲ୍ଲୌ ଶୈଳେନ୍ଦ୍ରସନ୍ନିଭୌ ।
କ୍ୱ ଚାତିସୁକୁମାରାଙ୍ଗୌ କିଶୋରୌ ନାପ୍ତଯୌବନୌ ॥ ୮

ଧର୍ମବ୍ୟତିକ୍ରମୋ ହ୍ୟସ୍ୟ ସମାଜସ୍ୟ ଧ୍ରୁବଂ ଭବେତ୍ ।
ଯତ୍ରାଧର୍ମଃ ସମୁତ୍ତିଷ୍ଠେନ୍ନ ସ୍ଥେୟଂ ତତ୍ର କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୯

ନ ସଭାଂ ପ୍ରବିଶେତ୍ ପ୍ରାଜ୍ଞଃ ସଭ୍ୟଦୋଷାନନୁସ୍ମରନ୍ ।
ଅବ୍ରୁବନ୍ ବିବ୍ରୁବନ୍ନଜ୍ଞୋ ନରଃ କିଲ୍‌ବିଷମଶ୍ନୁତେ ॥ ୧୦

ଯୁଝିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩ ॥ ସେମାନେ ଛକାପଞ୍ଝା ହୋଇ, ପରସ୍ପର ଗ୍ରିପାଖରେ ଘୂରି, ଠେଲାପେଲା ହୋଇ, ହାତ ମୋଡ଼ାମୋଡ଼ି ହୋଇ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ କଲେ । ଇଏ ତାକୁ ତଳେ ପକାଇ ଦେଉଥାଏ ତ, ସେ ଯାକୁ ଆଗପଟୁ ବା ପଛପଟୁ ଧରି ପକାଇ ଦେଉଥାଏ ॥ ୪ ॥ ଏକ ଆରେକ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଇଏ ତାକୁ ଟେକି କଚାଡ଼ି ଦେଉଥାଏ ତ, ସେ ଯାକୁ ଠେଲି ଦେଉଥାଏ । ଏପରି ଧରାଧରି ହୋଇ ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ଆହତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୫ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ ଦେଖିବାକୁ ନଗରର ବହୁ ମହିଳା ମଧ୍ୟ ଆସିଥାନ୍ତି । ବଡ଼ ବଡ଼ ପହିଲିମାନମାନଙ୍କ ସହିତ ଛୋଟ ଛୋଟ ଦୁର୍ବଳ ବାଳକଙ୍କୁ ଲଢ଼ା ଯାଉଛି ଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଦୟାରେ ଦ୍ରବିତ ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ପରସ୍ପରର ପାଖକୁ ଲାଗିଆସିଲେ ଓ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୬ ॥ ସେମାନେ କହିଲେ—"ରାଜା କଂସଙ୍କ ସଭାସଦ୍‌ମାନେ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅଧର୍ମ କରୁଛନ୍ତି । ଆଗୋ ! ରାଜାଙ୍କ ଆଗରେ ହିଁ ଏ ବଳୁଆ ବଳୁଆ ପହିଲିମାନମାନେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଦୁର୍ବଳ ପିଲା ଦୁଇଟାଙ୍କ ସାଥିରେ ଲଢୁଛନ୍ତି, ଅଥଚ ଏ ଲୋକେ ଏହାକୁ ଅନୁମୋଦନ କରୁଛନ୍ତି ! ଏହା କେଡ଼େ ଦୁଃଖର କଥା ନୁହେଁ ସତେ ! ॥ ୭ ॥ ଆଲୋ ଭଉଣୀ ! ଦେଖୁଥିବ, ଏ ପହିଲିମାନମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗ ବଜ୍ର ପରି କଠୋର । ଏ ଦୁଇଟା ଦେଖିବାକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପର୍ବତ ପରି ହୋଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ତ ଏବେ ଯୁବା ବୟସର ବି ହୋଇନାହାନ୍ତି; ଦୁହିଙ୍କର ଏବେ କିଶୋର ଅବସ୍ଥା । ଏମାନଙ୍କ ଦେହ କେଡ଼େ ସୁକୁମାର, ଦେଖୁଥିବ । ଏମାନେ କେଉଁଠି, ଆଉ ସେ ମଲ୍ଲଯୋଦ୍ଧାମାନେ କେଉଁଠି ! ॥ ୮ ॥ ଏଠାରେ ଯେତେ ଲୋକ ବସି କୁସ୍ତି ଦେଖୁଛନ୍ତି, ଏ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧର୍ମଲଂଘନ କରିବାର ପାପ ଲାଗିବ । ସଖି ! ଆମେ ଏଠାରୁ ଉଠି ଚାଲିଯିବା ଭଲ । ଯେଉଁଠି ଅଧର୍ମ ଅତି ପ୍ରବଳ, ସେଠାରେ ରହିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ—ଏହା ହେଉଛି ଶାସ୍ତ୍ରର ନିୟମ ॥ ୯ ॥

ଅଧର୍ମ କୂଟସଭା ଯହିଁ । ପଣ୍ଡିତେ ନ ବସିବ ତହିଁ ॥
ସଭାର ଦୋଷ ଯେ ଜାଣନ୍ତି । ବିଚାରି ପ୍ରବେଶ ନୁହନ୍ତି ॥
ଜାଣି ନ ଜାଣି ପକ୍ଷ ବହି । ନରକେ ପଡ଼ନ୍ତି ସେ ଯାଇ ॥

ସଭାସଦ୍‌ମାନଙ୍କର ଦୋଷକୁ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ସେହି ସଭାରେ ଯୋଗଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କାରଣ ସେଠାକୁ ଯାଇ ଦୋଷକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା ବି ଦୋଷ, ଚୁପ୍ ରହିବା ବି ଦୋଷ ଏବଂ 'ମୁଁ କିଛି ଜାଣି ନାହିଁ' ବୋଲି କହିବା ମଧ୍ୟ

ବଲ୍‌ଗତଃ ଶତ୍ରୁମଭିତଃ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ବଦନାମ୍ବୁଜମ୍ ।
ବୀକ୍ଷ୍ୟତାଂ ଶ୍ରମବାର୍ୟୁପ୍ତଂ ପଦ୍ମକୋଶମିବାମ୍ବୁଭିଃ ॥ ୧୧

କିଂ ନ ପଶ୍ୟତ ରାମସ୍ୟ ମୁଖମାତାମ୍ରଲୋଚନମ୍ ।
ମୁଷ୍ଟିକଂ ପ୍ରତି ସାମର୍ଷଂ ହାସସଂରମ୍ଭଶୋଭିତମ୍ ॥ ୧୨

ପୁଣ୍ୟା ବତ ବ୍ରଜଭୁବୋ ଯଦୟଂ ନୃଲିଙ୍ଗ-
ଗୂଢ଼ଃ ପୁରାଣପୁରୁଷୋ ବନଚିତ୍ରମାଲ୍ୟଃ ।
ଗାଃ ପାଳୟନ୍ ସହବଳଃ କ୍ୱଣୟଂଶ୍ଚ ବେଣୁଂ
ବିକ୍ରୀଡ଼ୟାଞ୍ଚତି ଗିରିତ୍ରରମାର୍ଚିତାଙ୍ଘ୍ରିଃ ॥ ୧୩

ଗୋପ୍ୟସ୍ତପଃ କିମଚରନ୍ ଯଦମୁଷ୍ୟ ରୂପଂ
ଲାବଣ୍ୟସାରମସମୋର୍ଦ୍ଧ୍ୱମନନ୍ୟସିଦ୍ଧମ୍ ।
ଦୃଗ୍‌ଭିଃ ପିବନ୍ତ୍ୟନୁସବାଭିନବଂ ଦୁରାପ-
ମେକାନ୍ତଧାମ ଯଶସଃ ଶ୍ରିୟ ଐଶ୍ୱରସ୍ୟ ॥ ୧୪

ଯା ଦୋହନେଽବହନନେ ମଥନୋପଲେପ-
ପ୍ରେଙ୍ଖେଙ୍ଖନାର୍ଭରୁଦିତୋକ୍ଷଣମାର୍ଜନାଦୌ ।

ଦୋଷ ॥ ୧୦ ॥ ଦେଖ, ଦେଖ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶତ୍ରୁର ଚ୍ରାରିପଟେ ବୁଲି କିପରି ପଇଁତରା ବଦଳାଉଛନ୍ତି ! ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଝାଳ ଜକେଇ ଆସିଛି । ତାଙ୍କ ମୁହଁର ସେହି ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଝାଳ ପଦ୍ମକେଶର ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ଜଳବିନ୍ଦୁ ପରି ଦିଶୁଛି ॥ ୧୧ ॥ ଆଗୋ ! ମୁଷ୍ଟିକ ଉପରେ ରାଗି ଯାଇଥିବାରୁ ବଳରାମଙ୍କ ମୁହଁ-ଆଖି କିପରି ଲାଲ ପଡ଼ିଗଲାଣି, ଦେଖୁଛ ଟି ? ତଥାପି ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ହସର ଅପ୍ରତିହତ ଆବେଗ ଫୁଟି ଉଠିଲାବେଳେ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଦେଖା ନ ଯାଉଛି ସତେ ! ॥ ୧୨ ॥ ଆଗୋ ସଖୀ ! ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ବ୍ରଜଭୂମି ପରମପବିତ୍ର ଓ ଧନ୍ୟ; କାରଣ ସେଠାରେ ଏହି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମନୁଷ୍ୟବେଶରେ ଗୁପ୍ତଭାବରେ ରହନ୍ତି । ସ୍ୱୟଂ ଶିବ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯାହାଙ୍କ ପାଦବନ୍ଦନା କରନ୍ତି, ସେହି ପ୍ରଭୁ ସେଠାରେ ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗର ବନଫୁଲମାଳ ପିନ୍ଧି, ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ବଂଶୀ ବଜାଇ ବଜାଇ ଗାଈ ଚରାନ୍ତି ଓ ନାନାପ୍ରକାର ଖେଳ ଖେଳି ଆନନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଆଗୋ ସଖୀ ! ଗୋପୀମାନେ କେତେ ତପସ୍ୟା କରି ନ ଥିଲେ ଯେ, ନେତ୍ରରୂପୀ ପାତ୍ରରେ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଏହାଙ୍କର ରୂପମାଧୁରୀ ପାନ କରୁଛନ୍ତି ! ଏହାଙ୍କ ରୂପ ତ ସାକ୍ଷାତ୍ ଲାବଣ୍ୟର ସାର ଗୋ ! ଏ ରୂପଠାରୁ ଅଧିକ କଥା କ'ଣ କହିବା, ଏହିପରି ରୂପ ମଧ୍ୟ ଏ ସଂସାରରେ ନ ଥିବ, କି ସଂସାରଠାରୁ ବଡ଼ ହୋଇଥିବା ଅନ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ବି ନ ଥିବ । ତା'ଛଡ଼ା ବେଶଭୂଷା ହୋଇଥିବାରୁ ବା ଗହଣାଗାଣ୍ଠି-ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିଥିବାରୁ ଯେ ଏହାଙ୍କର ରୂପ ଏପରି ଶୋଭା ପାଉଛି, ତା'ନୁହେଁ; ଏହା ହେଉଛି ଏହାଙ୍କର ସ୍ୱୟଂସିଦ୍ଧ ରୂପ । ଏ ରୂପକୁ ଯେତେ ଦେଖିଲେ ବି ମନ ତୃପ୍ତ ହେଉନାହିଁ; କାରଣ ଏହି ରୂପମାଧୁରୀ ଅନୁକ୍ଷଣ ନୂଆ ନୂଆ ଲାଗୁଛି; ନିତ୍ୟନୂତନ ହୋଇଚ୍ଚାଲିଛି । ଯେତେସବୁ ଯଶ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଛି, ସବୁ ଏହି ରୂପର ଆଶ୍ରିତ । ଆଗୋ ସଖୀମାନେ ! ଏ ରୂପର ଦର୍ଶନ ପାଇବା ବଡ଼ ଦୁର୍ଲଭ; ଏହା ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ କେବଳ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଲେଖା ହୋଇଛି ॥ ୧୪ ॥ ସଖି ! ବ୍ରଜର ଗୋପୀମାନେ ଧନ୍ୟ ! ନିରନ୍ତର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ଚିତ୍ତ ଲାଗି ରହିଥିବାରୁ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଏବଂ ଅଶ୍ରୁ ହେତୁ ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ ସେମାନେ ଏହାଙ୍କର ଲୀଳା ଗାନ କରିଚ୍ଚାଲନ୍ତି । ସେମାନେ ଦୁଧ ଦୁହିଁବାବେଳେ, ଦହି ମନ୍ଥିବାବେଳେ, ଧାନ କୁଟିବାବେଳେ, ଘର ଲିପିବାବେଳେ, ଛୁଆଙ୍କୁ ଦୋଳିରେ ଝୁଲାଇବାବେଳେ, କାନ୍ଦୁଥିବା ଛୁଆଙ୍କୁ ତୁନି କରାଇବାବେଳେ, ଛୁଆଙ୍କୁ

ଗାୟନ୍ତି ଚୈନମନୁରକ୍ତଧିୟୋଽଶ୍ରୁକଣ୍ଠ୍ୟୋ
ଧନ୍ୟା ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟ ଉରୁକ୍ରମଚିତ୍ତୟାନାଃ ॥ ୧୫

ପ୍ରାତର୍ବ୍ରଜାଦ୍ ବ୍ରଜତ ଆବିଶତଶ୍ଚ ସାୟଂ
ଗୋଭିଃ ସମଂ କ୍ୱଣୟତୋଽସ୍ୟ ନିଶମ୍ୟ ବେଣୁମ୍ ।
ନିର୍ଗମ୍ୟ ତୂର୍ଣ୍ଣମବଲାଃ ପଥି ଭୂରିପୁଣ୍ୟାଃ
ପଶ୍ୟନ୍ତି ସସ୍ମିତମୁଖଂ ସଦୟାବଲୋକମ୍ ॥ ୧୬

ଏବଂ ପ୍ରଭାଷମାଣାସୁ ସ୍ତ୍ରୀଷୁ ଯୋଗେଶ୍ୱରୋ ହରିଃ ।
ଶତ୍ରୁଂ ହନ୍ତୁଂ ମନଶ୍ଚକ୍ରେ ଭଗବାନ୍ ଭରତର୍ଷଭ ॥ ୧୭

ସଭୟାଃ ସ୍ତ୍ରୀଗିରଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ପୁତ୍ରସ୍ନେହଶୁଚାଽଽତୁରୌ ।
ପିତରାବନ୍ୱତପ୍ୟେତାଂ ପୁତ୍ରୟୋରବୁଧୌ ବଲମ୍ ॥ ୧୮

ତୈସ୍ତୈର୍ନିଯୁଦ୍ଧବିଧିଭିର୍ବିବିଧୈରଚ୍ୟୁତେତରୌ ।
ଯୁଯୁଧାତେ ଯଥାନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ତଥୈବ ବଲମୁଷ୍ଟିକୌ ॥ ୧୯

ଭଗବଦ୍‌ଗାତ୍ରନିଷ୍ପାତୈର୍ବଜ୍ରନିଷ୍ପେଷନିଷ୍ଠୁରୈଃ ।
ଚାଣୂରୋ ଭଜ୍ୟମାନାଙ୍ଗୋ ମୁହୁର୍ଗ୍ଲାନିମବାପ ହ ॥ ୨୦

ସ ଶ୍ୟେନବେଗ ଉତ୍ପତ୍ୟ ମୁଷ୍ଟୀକୃତ୍ୟ କରାବୁଭୌ ।
ଭଗବନ୍ତଂ ବାସୁଦେବଂ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ବକ୍ଷସ୍ୟବାଧତ ॥ ୨୧

ନାଚଲତ୍ତତ୍ପ୍ରହାରେଣ ମାଲାହତ ଇବ ଦ୍ୱିପଃ ।
ବାହ୍ୱୋର୍ନିଗୃହ୍ୟ ଚାଣୂରଂ ବହୁଶୋ ଭ୍ରାମୟନ୍ ହରିଃ ॥ ୨୨

ଗାଧୁଆପାଧୁଆ କରାଉଥିବାବେଳେ, ଘର ଝାଡ଼ିବାବେଳେ— କେଉଁଟା କହିବି, କେଉଁଟା ନ କହିବି—ପ୍ରତ୍ୟେକ କାମ କରିବାବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣଗାନରେ ହିଁ ବିଭୋର ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ଏ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖୁଛ, ଇଏ ସକାଳେ ଗାଈ ଚରାଇବାକୁ ବ୍ରଜରୁ ବାହାରିବାବେଳେ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଗାଈଗୋଠ ନେଇ ବ୍ରଜକୁ ଫେରିବାବେଳେ ବଡ଼ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ବଂଶୀ ବଜାନ୍ତି। ତାଙ୍କ ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣିଲାକ୍ଷଣି ଗୋପୀମାନେ ଘରର ସବୁ କାମଦାମ ଛାଡ଼ି ତରବର ହୋଇ ଦାଣ୍ଡକୁ ଧାଇଁ ଆସନ୍ତି ଏବଂ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସ ଓ କରୁଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ଚାହାଣି ଝରିପଡୁଥିବା ମୁଖପଦ୍ମକୁ ଦେଖି ଦେଖି ସେମାନେ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ସତରେ ଗୋପୀମାନେ ହିଁ ପରମ ପୁଣ୍ୟବତୀ।'' ॥ ୧୬ ॥

ହେ ଭରତକୁଳଭୂଷଣ ! ମଥୁରାର ନାରୀମାନେ ଏପରି ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛନ୍ତି, ସେପଟେ ଯୋଗେଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମନେ ମନେ ଶତ୍ରୁକୁ ମାରିଦେବାକୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କଲେ ॥ ୧୭ ॥ ନାରୀମାନଙ୍କର ଏହି ଭୟପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାଭାଷା ଦେବକୀ-ବସୁଦେବ ମଧ୍ୟ ଶୁଣିପାରୁଥିଲେ।* ସେମାନେ ପୁତ୍ରସ୍ନେହ ହେତୁ ଶୋକରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ। ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ବିଦଗ୍ଧ ହୋଇଗଲା। ସେମାନେ ତ ପୁତ୍ରର ବଳବୀର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣି ନ ଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ଶୋକାର୍ତ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ଚାଣୂର—ଉଭୟେ ଲଢ଼େଇର ବିଭିନ୍ନ କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଯେପରି ଲଢୁଥିଲେ, ବଳରାମ ଓ ମୁଷ୍ଟିକ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଲଢୁଥିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ବଜ୍ରଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ କଠୋର ହୋଇଯାଇଥାଏ। ତାଙ୍କର ଆଘାତରେ ଚାଣୂରର ବଳ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲା। ତାକୁ ତାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥିବା ପରି ବାରମ୍ବାର ଅନୁଭବ ହେଲା। ସେ ବଡ଼ ଗ୍ଲାନି ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅନୁଭବ କଲା ॥ ୨୦ ॥ ଶେଷରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରକୁ ବାଜପକ୍ଷୀ ପରି ଝପଟି ଆସିଲା ଏବଂ ଦୁଇହାତକୁ ଏକାଠି ମୁଠା କରି ତାଙ୍କ ଛାତିରେ ଗୋଟାଏ ଭୀଷଣ ମୁଥ ମାରିଦେଲା ॥ ୨୧ ॥ କିନ୍ତୁ ହାତୀ ଉପରକୁ ଫୁଲପେଣ୍ଡାଟା ଫୋପାଡ଼ିଲେ ସେ ଯେପରି ଟିକିଏ ହଲଚଲ ବି ହୁଏ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ତାର ଏତେ ବଡ଼ ପ୍ରହାର ଖାଇ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ ଟିକିଏ ବି ବିଚଳିତ ହେଲେ ନାହିଁ; ବରଂ ସେହି ମଉକାରେ

* ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଯେଉଁଠି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ, ସେଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଦେବକୀ ବସୁଦେବଙ୍କ ବନ୍ଦୀଶାଳା ଥିଲା, ତେଣୁ ସେମାନେ ସେଠାରେ ଥାଇ ସବୁ ଶୁଣି ପାରୁଥିଲେ।

ଭୂପୃଷ୍ଠେ ପୋଥୟାମାସ ତରସା କ୍ଷୀଣଜୀବିତମ୍ ।
ବିସ୍ରସ୍ତାକଳ୍ପକେଶସ୍ରଗିନ୍ଦ୍ରଧ୍ୱଜ ଇବାପତତ୍ ॥ ୨୩

ତଥୈବ ମୁଷ୍ଟିକଃ ପୂର୍ବଂ ସ୍ୱମୁଷ୍ଟ୍ୟାଭିହତେନ ବୈ ।
ବଳଭଦ୍ରେଣ ବଳିନା ତଳେନାଭିହତୋ ଭୃଶମ୍ ॥ ୨୪

ପ୍ରବେପିତଃ ସ ରୁଧିରମୁଦ୍‌ବମନ୍ ମୁଖତୋଽର୍ଦିତଃ ।
ବ୍ୟସୁଃ ପପାତୋର୍ବ୍ୟୁପସ୍ଥେ ବାତାହତ ଇବାଙ୍ଘ୍ରିପଃ ॥ ୨୫

ତତଃ କୂଟମନୁପ୍ରାପ୍ତଂ ରାମଃ ପ୍ରହରତାଂ ବରଃ ।
ଅବଧୀଲ୍ଲୀଳୟା ରାଜନ୍ ସାବଜ୍ଞଂ ବାମମୁଷ୍ଟିନା ॥ ୨୬

ତର୍ହ୍ୟେବ ହି ଶଳଃ କୃଷ୍ଣପଦାପହତଶୀର୍ଷକଃ ।
ଦ୍ୱିଧା ବିଦୀର୍ଣ୍ଣସ୍ତୋଶଳକ ଉଭାବପି ନିପେତତୁଃ ॥ ୨୭

ଚାଣୂରେ ମୁଷ୍ଟିକେ କୂଟେ ଶଳେ ତୋଶଳକେ ହତେ ।
ଶେଷାଃ ପ୍ରଦୁଦ୍ରୁବୁର୍ମଲ୍ଲାଃ ସର୍ବେ ପ୍ରାଣପରୀପ୍ସବଃ ॥ ୨୮

ଗୋପାନ୍ ବୟସ୍ୟାନାକୃଷ୍ୟ ତୈଃ ସଂସୃଜ୍ୟ ବିଜହ୍ରତୁଃ ।
ବାଦ୍ୟମାନେଷୁ ତୂର୍ଯ୍ୟେଷୁ ବଲ୍‌ଗନ୍ତୌ ରୁତନୂପୁରୌ ॥ ୨୯

ଜନାଃ ପ୍ରଜହୃଷୁଃ ସର୍ବେ କର୍ମଣା ରାମକୃଷ୍ଣୟୋଃ ।
ଋତେ କଂସଂ ବିପ୍ରମୁଖ୍ୟାଃ ସାଧବଃ ସାଧୁ ସାଧ୍ୱିତି ॥ ୩୦

ହତେଷୁ ମଲ୍ଲବର୍ଯ୍ୟେଷୁ ବିଦ୍ରୁତେଷୁ ଚ ଭୋଜରାଟ୍ ।
ନ୍ୟବାରୟତ୍ ସ୍ୱତୂର୍ଯ୍ୟାଣି ବାକ୍ୟଂ ଚେଦମୁବାଚ ହ ॥ ୩୧

ଭଗବାନ ତାର ଦୁଇହାତ ଧରି ପକାଇଲେ ଓ ତାକୁ ଟେକି, ଶୂନ୍ୟରେ ଘୂରାଇ ଘୂରାଇ ତଳେ କଚାଡ଼ିଦେଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତାକୁ ଟେକି ଘୂରାଇଲାବେଳେ ହିଁ ତା' ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ତାର ବେଶଭୂଷା ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଗଲା; ମଥାର କେଶ ଫିଟିଗଲା ଓ ଗଳାର ମାଳା ଛିଣ୍ଡି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ଓ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଧ୍ୱଜ (ଇନ୍ଦ୍ରପୂଜା ସମୟରେ ପୋତାଯାଇଥିବା ପତାକା) ପରି କଚାଡ଼ି ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୨୨,୨୩ ॥ ସେପଟେ ମୁଷ୍ଟିକ ମଧ୍ୟ ବଳରାମଙ୍କୁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏକ ମୁଥ ମାରିଦେଲା; କିନ୍ତୁ ତା'ପରକ୍ଷଣରେ ବଳରାମ ତାକୁ ଏକ ନିର୍ଘାତିଆ ଚାପୁଡ଼ା ମାରିଦେଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସେହି ଏକା ଚାପୁଡ଼ାକେ ମୁଷ୍ଟିକର ଦେହଟା ଥରି ଉଠିଲା ଏବଂ ଝଡ଼ପବନରେ ଗଛ ଢଳିପଡ଼ିଲା ପରି ସେ ଭୀଷଣ କଷ୍ଟରେ ରକ୍ତବାନ୍ତି କରି, ପ୍ରାଣହୀନ ହୋଇ ଦୁଲ୍‌କରି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୨୫ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ତା'ପରେ କୂଟ ନାମକ ଏକ ମଲ୍ଲ ବଳରାମଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ଯୋଦ୍ଧାଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭଗବାନ ବଳରାମ ତାକୁ ଖେଳିଲା ପରି ଏପରି ଏକ ମୁଥ ମାରିଦେଲେ ଯେ, ସେ ସେହିଠାରେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ମରିଗଲା ॥ ୨୬ ॥ ସେପଟେ ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏକା ଗୋଇଠାକେ ଶଳ ନାମକ ମଲ୍ଲର ମୁଣ୍ଡ ଗଣ୍ଡି ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ କରିଦେଲେ ଏବଂ ତୋଶଳ ନାମକ ମଲ୍ଲକୁ କୁଟା ଚିରିଲା ପରି ଦୁଇଫାଳ କରି ଚିରିଦେଲେ । ଏପରିଭାବରେ ସେ ଦୁଇଟି ମଲ୍ଲ ମଧ୍ୟ ନିପାତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୭ ॥ ଚାଣୂର, ମୁଷ୍ଟିକ, କୂଟ, ଶଳ ଓ ତୋଶଳ—ଏହି ପାଞ୍ଚଜଣ ମୁଖ୍ୟ ମଲ୍ଲ ମରିଯିବା ଦେଖି ଅନ୍ୟ ମଲ୍ଲମାନେ ଆପଣା ଆପଣା ପ୍ରାଣ ନେଇ ସେଠାରୁ ଖସି ପଳାଇଗଲେ ॥ ୨୮ ॥ କଂସର ମଲ୍ଲମାନେ ଏପରି ନିଃଶେଷ ହୋଇଯିବାରୁ କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ନିଜର ସମବୟସ୍କ ସାଥୀପିଲାମାନଙ୍କୁ ଟାଣି ଆଣି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ କୁସ୍ତି ଖେଳ ଖେଳିଲେ ଓ ଭେରୀଧ୍ୱନିର ତାଳରେ ପାଦ ନୂପୁରର ଝଙ୍କାର କରି ମଲ୍ଲକ୍ରୀଡ଼ା ଦେଖାଇଲେ ॥ ୨୯ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କର ଏହି ଅଦ୍ଭୁତ ଲୀଳା ଦେଖି ସବୁ ଦର୍ଶକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ସାଧୁପୁରୁଷମାନେ 'ଧନ୍ୟ ! ଧନ୍ୟ !' କହି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ; କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ଦେଖି କଂସ ମନରେ ଭୀଷଣ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଲା ॥ ୩୦ ॥ ତାର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ମଲ୍ଲମାନେ ମରିଯିବାରୁ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ପ୍ରାଣ ଘେନି ସେଠାରୁ ପଳାଇଯିବାରୁ ଭୋଜରାଜ କଂସ ବାଜାବଜେନ୍ତ୍ରି ସବୁ ବନ୍ଦ କରାଇଦେଇ ନିଜ ସେବକମାନଙ୍କୁ

ନିଃସାରୟତ ଦୁର୍ବୃତ୍ତୌ ବସୁଦେବାତ୍ମଜୌ ପୁରାତ୍ ।
ଧନଂ ହରତ ଗୋପାନାଂ ନନ୍ଦଂ ବଧ୍ନୀତ ଦୁର୍ମତିମ୍ ॥ ୩୨

ବସୁଦେବସ୍ତୁ ଦୁର୍ମେଧା ହନ୍ୟତାମାଶ୍ୱସତ୍ତମଃ ।
ଉଗ୍ରସେନଃ ପିତା ଚାପି ସାନୁଗଃ ପରପକ୍ଷଗଃ ॥ ୩୩

ଏବଂ ବିକତ୍ଥମାନେ ବୈ କଂସେ ପ୍ରକୁପିତୋଽବ୍ୟୟଃ ।
ଲଘିମ୍ନୋତ୍ପତ୍ୟ ତରସା ମଞ୍ଚମୁତ୍ତୁଙ୍ଗମାରୁହତ୍ ॥ ୩୪

ତମାବିଶନ୍ତମାଲୋକ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁମାତ୍ମନ ଆସନାତ୍ ।
ମନସ୍ୱୀ ସହସୋତ୍ଥାୟ ଜଗୃହେ ସୋଽସିଚର୍ମଣୀ ॥ ୩୫

ତଂ ଖଡ୍ଗପାଣିଂ ବିଚରନ୍ତମାଶୁ
ଶ୍ୟେନଂ ଯଥା ଦକ୍ଷିଣସବ୍ୟମମ୍ବରେ ।
ସମଗ୍ରହୀଦ୍ ଦୁର୍ବିଷହୋଗ୍ରତେଜା
ଯଥୋରଗଂ ତାର୍କ୍ଷ୍ୟସୁତଃ ପ୍ରସହ୍ୟ ॥ ୩୬

ପ୍ରଗୃହ୍ୟ କେଶେଷୁ ଚଲତ୍କିରୀଟଂ
ନିପାତ୍ୟ ରଙ୍ଗୋପରି ତୁଙ୍ଗମଞ୍ଚାତ୍ ।
ତସ୍ୟୋପରିଷ୍ଟାତ୍ ସ୍ୱୟମବ୍ଜନାଭଃ
ପପାତ ବିଶ୍ୱାଶ୍ରୟ ଆତ୍ମତନ୍ତ୍ରଃ ॥ ୩୭

ତଂ ସଂପରେତଂ ବିଚକର୍ଷ ଭୂମୌ
ହରିର୍ୟଥେଭଂ ଜଗତୋ ବିପଶ୍ୟତଃ ।
ହାହେତି ଶବ୍ଦଃ ସୁମହାଂସ୍ତଦାଭୂ-
ଦୁଦୀରିତଃ ସର୍ବଜନୈର୍ନରେନ୍ଦ୍ର ॥ ୩୮

ସ ନିତ୍ୟଦୋଦ୍ୱିଗ୍ନଧିୟା ତମୀଶ୍ୱରଂ
ପିବନ୍ ବଦନ୍ ବା ବିଚରନ୍ ସ୍ୱପଞ୍ଛ୍ୱସନ୍ ।
ଦଦର୍ଶ ଚକ୍ରାୟୁଧମଗ୍ରତୋ ଯ-
ସ୍ତଦେବ ରୂପଂ ଦୁରବାପମାପ ॥ ୩୯

ଆଜ୍ଞା ଦେଲା—॥ ୩୧ ॥ "ଆରେ ! ବସୁଦେବର ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ପୁଅ ଦୁଇଟାଙ୍କୁ ନଗରରୁ ବାହାର କରିଦିଅ। ଗୋପାଳମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଧନ ଛଡ଼ାଇ ଆଣ ଏବଂ ନନ୍ଦକୁ ବନ୍ଦୀ କରିଦିଅ ॥ ୩୨ ॥ ବସୁଦେବ ମଧ୍ୟ ନିତାନ୍ତ ଦୁଷ୍ଟ ଓ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି; ଶୀଘ୍ର ଯାଇ ତାକୁ ମାରିଦିଅ। ମୋର ପିତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଉଗ୍ରସେନ ମୋର ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ସହିତ ହାତ ମିଳାଇଛି; ତେଣୁ ତାକୁ ବି ଜୀବନରେ ରଖ ନାହିଁ।" ॥ ୩୩ ॥ କଂସ ଏପରି ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା କହି ବଡ଼ିମା ଦେଖାଇବାରୁ ଅବିନାଶୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଗିଯାଇ ବିଜୁଳିବେଗରେ ହଠାତ୍ ସେ ବସିଥିବା ଉଚ୍ଚ ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଚଢ଼ିଗଲେ ॥ ୩୪ ॥ ତାର ମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତା'ସମ୍ମୁଖକୁ ଚାଲିଆସିଲେଣି ଦେଖି, ଅହଂକାରୀ କଂସ ତୁରନ୍ତ ସିଂହାସନରୁ ଉଠିପଡ଼ି ଢାଲ-ତରବାରି ଧରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୫ ॥ ଉଭୟଙ୍କର ଛକାପଞ୍ଝା ଭିତରେ ତରବାରିରେ ଚୋଟ ଦେବା ଲାଗି କଂସ ସୁଯୋଗ ଖୋଜିଲା। ଆକାଶରେ ଉଡୁଥିବା ବାଜପକ୍ଷୀ ପରି ସେ କେତେବେଳେ ଡାହାଣକୁ ମୋଡ଼ ନେଉଥାଏ ତ, କେତେବେଳେ ବାଆଁକୁ। କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତେଜ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃସହ। କଂସ ଚୋଟ ମାରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଖୋଜୁଥିବାବେଳେ ଭଗବାନ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗରେ ମାଡ଼ିଯାଇ ସାପକୁ ଗରୁଡ଼ ଧରିପକାଇଲା ପରି ତାକୁ ବଳପୂର୍ବକ ଧରିପକାଇଲେ ॥ ୩୬ ॥ ଏତିକିବେଳେ କଂସର ମୁଣ୍ଡରୁ ମୁକୁଟ ଖସିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ଭଗବାନ ତାର କେଶ ଧରି ତାକୁ ସେହି ଉଚ୍ଚ ମଞ୍ଚ ଉପରୁ ରଙ୍ଗଭୂମିକୁ ଗଡ଼ାଇଦେଲେ। ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ସକଳ ବିଶ୍ୱର ଆଶ୍ରୟ ଭଗବାନ ନିଜେ ମଧ୍ୟ କଂସ ଉପରକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲେ ॥ ୩୭ ॥ ସେତେବେଳକୁ କଂସର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଯାଇ ସାରିଥିଲା। ସମସ୍ତେ ଚାହିଁଛନ୍ତି, ହାତୀକୁ ସିଂହ ଘୋଷାରିଲା ପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କଂସର ମୃତଦେହଟାକୁ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ ଘୋଷାରିଲେ। ହେ ନରେନ୍ଦ୍ର ! ଘଟଣା ଦେଖି ଲୋକେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ 'ହାୟ ! ହାୟ !' କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୮ ॥ କଂସ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ଚିନ୍ତନ କରୁଥିଲା। ସେ ଖାଇବା-ପିଇବା ସମୟରେ, ଶୋଇବା-ବସିବା ସମୟରେ, ଚାଲିବା-ବୁଲିବା ସମୟରେ, ଏପରିକି କଥା· କହିବା ଓ ଶ୍ୱାସ ନେବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଚକ୍ରପାଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଖୁଥିଲା। ସେ ଦ୍ୱେଷଭାବରେ ଚିନ୍ତନ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ନିତ୍ୟଚିନ୍ତନର ଫଳସ୍ୱରୂପ ତାକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସାରୂପ୍ୟମୁକ୍ତି ମିଳିଗଲା। ଯେଉଁ ସାରୂପ୍ୟ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ବଡ଼ ବଡ଼ ତପସ୍ୱୀ ଓ ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଷ୍କର, ସେ ସେହି ସାରୂପ୍ୟ ମୁକ୍ତି ପାଇଗଲା ॥ ୩୯ ॥

ତସ୍ୟାନୁଜା ଭ୍ରାତରୋଽଷ୍ଟୌ କଙ୍କନ୍ୟଗ୍ରୋଧକାଦୟଃ ।
ଅଭ୍ୟଧାବନ୍ନଭିକ୍ରୁଦ୍ଧା ଭ୍ରାତୁର୍ନିର୍ବେଶକାରିଣଃ ॥ ୪୦

ତଥାତିରଭସାଂସ୍ତାଂସ୍ତୁ ସଂଯତ୍ତାନ୍ ରୋହିଣୀସୁତଃ ।
ଅହନ୍ ପରିଘମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ପଶୂନିବ ମୃଗାଧିପଃ ॥ ୪୧

ନେଦୁର୍ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ବ୍ୟୋମ୍ନି ବ୍ରହ୍ମେଶାଦ୍ୟା ବିଭୂତୟଃ ।
ପୁଷ୍ପୈଃ କିରନ୍ତସ୍ତଂ ପ୍ରୀତାଃ ଶଶଂସୁର୍ନନୃତୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୪୨

ତେଷାଂ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ମହାରାଜ ସୁହୃନ୍ମରଣଦୁଃଖିତାଃ ।
ତତ୍ରାଭୀୟୁର୍ବିନିଘ୍ନନ୍ତ୍ୟଃ ଶୀର୍ଷାଣ୍ୟଶ୍ରୁବିଲୋଚନାଃ ॥ ୪୩

ଶୟାନାନ୍ ବୀରଶଯ୍ୟାୟାଂ ପତୀନାଲିଙ୍ଗ୍ୟ ଶୋଚତୀଃ ।
ବିଲେପୁଃ ସୁସ୍ୱରଂ ନାର୍ଯ୍ୟୋ ବିସୃଜନ୍ତ୍ୟୋ ମୁହୁଃ ଶୁଚଃ ॥ ୪୪

ହା ନାଥ ପ୍ରିୟ ଧର୍ମଜ୍ଞ କରୁଣାନାଥବତ୍ସଳ ।
ତ୍ୱୟା ହତେନ ନିହତା ବୟଂ ତେ ସଗୃହପ୍ରଜାଃ ॥ ୪୫

ତ୍ୱୟା ବିରହିତା ପତ୍ୟା ପୁରୀୟଂ ପୁରୁଷର୍ଷଭ ।
ନ ଶୋଭତେ ବୟମିବ ନିବୃତ୍ତୋତ୍ସବମଙ୍ଗଳା ॥ ୪୬

ଅନାଗସାଂ ତ୍ୱଂ ଭୂତାନାଂ କୃତବାନ୍ ଦ୍ରୋହମୁଲ୍ବଣମ୍ ।
ତେନେମାଂ ଭୋ ଦଶାଂ ନୀତୋ ଭୂତଧ୍ରୁକ୍ କୋ ଲଭେତ ଶମ୍ ॥ ୪୭

ସର୍ବେଷାମିହ ଭୂତାନାମେଷ ହି ପ୍ରଭବାପ୍ୟୟଃ ।
ଗୋପ୍ତା ଚ ତଦବଧ୍ୟାୟୀ ନ କ୍ୱଚିତ୍ ସୁଖମେଧତେ ॥ ୪୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ରାଜଯୋଷିତ ଆଶ୍ୱାସ୍ୟ ଭଗବାଁଲ୍ଲୋକଭାବନଃ ।
ଯାମାହୁର୍ଲୌକିକୀଂ ସଂସ୍ଥାଂ ହତାନାଂ ସମକାରୟତ୍ ॥ ୪୯

କଂସର କଙ୍କ, ନ୍ୟଗ୍ରୋଧ ଆଦି ଆଠ ଜଣ ସାନଭାଇ ଥିଲେ । ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାଲାଗି ସେମାନେ କ୍ରୋଧାନ୍ଧ ହୋଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲେ ॥ ୪୦ ॥ ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ମାଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି ଦେଖି ସିଂହ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ମାରି ପକାଇବା ପରି ଭଗବାନ ବଳରାମ ଲୌହ ମୁଦ୍ଗର ଉଠାଇ ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଃଶେଷ କରିଦେଲେ ॥ ୪୧ ॥ ସେତେବେଳେ ଆକାଶରେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜିଉଠିଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭୂତିସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଆଦି ଦେବତାମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରି କରି ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଗାନ କଲେ ଓ ଅପ୍ସରାମାନେ ନୃତ୍ୟ କଲେ ॥ ୪୨ ॥ ହେ ମହାରାଜ ! କଂସର ଓ ତାର ଭାଇମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ମୁଣ୍ଡ ପିଟି ପିଟି, ଲୁହ ବୁହାଇ ବୁହାଇ ସେଠାକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ॥ ୪୩ ॥ ବୀରଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇଥିବା ନିଜର ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କୁ ଜାବୋଡ଼ି ଧରି ସେମାନେ ଶୋକଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ବାରମ୍ବାର ଲୁହ ଝରାଇ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ—॥ ୪୪ ॥ "ହା ନାଥ ! ହେ ପ୍ରିୟ ! ହେ ଧର୍ମଜ୍ଞ ! ହେ କରୁଣାମୟ ! ହେ ଅନାଥବତ୍ସଳ ! ଆପଣଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଗଲା । ଆଜି ଆମର ଘର ଛାରଖାର ହୋଇଗଲା । ଆମ ସନ୍ତାନସନ୍ତତି ଅନାଥ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୫ ॥ ହେ ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଆପଣ ହିଁ ଏହି ନଗରୀର ସ୍ୱାମୀ ଥିଲେ । ଆପଣଙ୍କ ବିହୁନେ ଏହାର ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ ସମାପ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଏହାର ମଙ୍ଗଳଚିହ୍ନ ଲିଭିଗଲା । ଏହି ନଗରୀ ଆମରି ପରି ବିଧବା ହୋଇ ଶୋଭାହୀନ ହୋଇଗଲା ॥ ୪୬ ॥ ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ଆପଣ ନିରପରାଧ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୋର ଦ୍ରୋହ କରିଥିଲେ, ଅନ୍ୟାୟ କରିଥିଲେ; ସେଥିପାଇଁ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଗତି ହେଲା । ସତରେ, ଯେ ଜଗତର ଜୀବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କରେ, ସେମାନଙ୍କର ଅହିତ କରେ, ସେପରି ପୁରୁଷ ବା କିପରି ଶାନ୍ତି ପାଇବ ! ॥ ୪୭ ॥ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ପ୍ରଳୟର କାରଣ, ସେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ । ଯେ ତାଙ୍କର ଅମଙ୍ଗଳ କରେ, ତାଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରେ, ସେ କଦାପି ସୁଖୀ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ।" ॥ ୪୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସମଗ୍ର ସଂସାରର ଜନ୍ମଦାତା ଭଗବାନ ସେହି ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦେଲେ; ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲେ ଏବଂ ଲୋକରୀତି ଅନୁଯାୟୀ ମୃତବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯାହାସବୁ କରାଯାଏ, ସେସବୁ

ମାତରଂ ପିତରଂ ଚୈବ ମୋଚୟିତ୍ୱାଥ ବନ୍ଧନାତ୍ ।
କୃଷ୍ଣରାମୌ ବବନ୍ଦାତେ ଶିରସାଽଽସ୍ପୃଶ୍ୟ ପାଦୟୋଃ ॥ ୫୦

ଦେବକୀ ବସୁଦେବଶ୍ଚ ବିଜ୍ଞାୟ ଜଗଦୀଶ୍ୱରୌ ।
କୃତସଂବନ୍ଦନୌ ପୁତ୍ରୌ ସସ୍ୱଜାତେ ନ ଶଙ୍କିତୌ ॥ ୫୧

କରାଇଲେ ॥ ୪୯ ॥ ତା'ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏବଂ ବଳରାମ ବନ୍ଦୀଶାଳାକୁ ଯାଇ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପାଦରେ ମଥା ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୫୦ ॥ କିନ୍ତୁ ପୁତ୍ରମାନେ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କୁ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ବୋଲି ଜାଣି ଦେବକୀ ଓ ବସୁଦେବ ସେମାନଙ୍କୁ କୋଳାଗ୍ରତ କଲେ ନାହିଁ। 'ଆମେ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପୁଅ ବୋଲି କିପରି ଭାବିବୁ !' ଏଭଳି ଶଙ୍କା ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଜାତ ହୋଇଗଲା ॥ ୫୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ କଂସବଧୋ ନାମ ଚତୁଶ୍ଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪୪ ॥

+++

ଅଥ ପଞ୍ଚଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କର ଉପନୟନ ସଂସ୍କାର ଓ ଗୁରୁକୁଳରେ ପ୍ରବେଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ପିତରାବୁପଲବ୍ଧାର୍ଥୌ ବିଦିତ୍ୱା ପୁରୁଷୋତ୍ତମଃ ।
ମା ଭୂଦିତି ନିଜାଂ ମାୟାଂ ତତାନ ଜନମୋହିନୀମ୍ ॥ ୧

ଉବାଚ ପିତରାବେତ୍ୟ ସାଗ୍ରଜଃ ସାତ୍ୱତର୍ଷଭଃ ।
ପ୍ରଶ୍ରୟାବନତଃ ପ୍ରୀଣନ୍ନମ୍ବ ତାତେତି ସାଦରମ୍ ॥ ୨

ନାସ୍ମତ୍ତୋ ଯୁବୟୋସ୍ତାତ ନିତ୍ୟୋତ୍କଣ୍ଠିତୟୋରପି ।
ବାଲ୍ୟପୌଗଣ୍ଡକୈଶୋରାଃ ପୁତ୍ରାଭ୍ୟାମଭବନ୍ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୩

ନ ଲବ୍ଧୋ ଦୈବହତୟୋର୍ବାସୋ ନୌ ଭବଦନ୍ତିକେ ।
ଯାଂ ବାଲାଃ ପିତୃଗେହସ୍ଥା ବିନ୍ଦନ୍ତେ ଲାଳିତା ମୁଦମ୍ ॥ ୪

ସର୍ବାର୍ଥସମ୍ଭବୋ ଦେହୋ ଜନିତଃ ପୋଷିତୋ ଯତଃ ।
ନ ତୟୋର୍ଯାତି ନିର୍ବେଶଂ ପିତ୍ରୋର୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟଃ ଶତାୟୁଷା ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେଖିଲେ, ତାଙ୍କର ପିତାମାତା ତାଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭଗବଦ୍‌ଭାବ ବିଷୟରେ ଜାଣି ସାରିଲେଣି। ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ, ସେମାନେ ଏ ବିଷୟ ଜାଣିଦେବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଭଲ ହେବ ନାହିଁ (କାରଣ, ଏହି ଜ୍ଞାନ ହୋଇଗଲେ ସେମାନେ ଆଉ ପୁତ୍ରସ୍ନେହର ସୁଖ ପାଇପାରିବେ ନାହିଁ)। ସ୍ୱଜନମାନେ ଯେପରି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରିବେ, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭଗବାନ ପିତାମାତା ଆଦି ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିଜର ଯୋଗମାୟା ବିସ୍ତାର କରିଦେଲେ ॥ ୧ ॥ ଯଦୁକୁଳଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ପିତାମାତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଆଦରରେ ଓ ବିନୟ ସହକାରେ 'ମାଆ ! ବାପା !' ବୋଲି ଡାକି ସେମାନଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରିଦେଲେ। ସେ କହିଲେ—॥ ୨ ॥ "ମାଆ ! ବାପା ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ପୁଅ। ଆମ ପାଇଁ ଆପଣମାନେ ସବୁବେଳେ ଚିନ୍ତିତ ଓ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ରହୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଆମକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇ ମଧ୍ୟ, ଆମର ବାଲ୍ୟ, ପୌଗଣ୍ଡ ଓ କିଶୋର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଆପଣମାନେ ଯେଉଁ ସୁଖ ପାଇବା କଥା, ତାହା ମୋଟେ ପାଇପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୩ ॥ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଆମକୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଖରେ ରହିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ମିଳିଲାନାହିଁ। ତା'ଫଳରେ ବାପମାଆଙ୍କ ପାଖରେ ଘରେ ରହି ପିଲାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଲାଳନପାଳନର ସୁଖ ମିଳେ, ଆମକୁ ତାହା ମିଳିନାହିଁ ॥ ୪ ॥ ପିତାମାତା ହିଁ ଏହି ଶରୀରକୁ ଜନ୍ମ ଦିଅନ୍ତି ଓ ଏହାର ଲାଳନପାଳନ କରନ୍ତି। ତା'ପରେ ଯାଇ ଏହି ଶରୀର ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ

ଯସ୍ତୟୋରାତ୍ମଜଃ କଳ୍ପ ଆତ୍ମନା ଚ ଧନେନ ଚ ।
ବୃତ୍ତିଂ ନ ଦଦ୍ୟାତ୍ତଂ ପ୍ରେତ୍ୟ ସ୍ୱମାଂସଂ ଖାଦୟନ୍ତି ହି ॥ ୬

ମାତରଂ ପିତରଂ ବୃଦ୍ଧଂ ଭାର୍ଯ୍ୟାଂ ସାଧ୍ୱୀଂ ସୁତଂ ଶିଶୁମ୍ ।
ଗୁରୁଂ ବିପ୍ରଂ ପ୍ରପନ୍ନଂ ଚ କଳ୍ପୋଽବିଭ୍ରଚ୍ଛ୍ୱସନ୍ ମୃତଃ ॥ ୭

ତନ୍ନାବକଳ୍ପୟୋଃ କଂସାନ୍ନିତ୍ୟମୁଦ୍‌ବିଗ୍ନଚେତସୋଃ ।
ମୋଘମେତେ ବ୍ୟତିକ୍ରାନ୍ତା ଦିବସା ବାମନର୍ଚ୍ଚତୋଃ ॥ ୮

ତତ୍ କ୍ଷନ୍ତୁମର୍ହଥସ୍ତାତ ମାତର୍ନୌ ପରତନ୍ତ୍ରୟୋଃ ।
ଅକୁର୍ବତୋର୍ବାଂ ଶୁଶ୍ରୂଷାଂ କ୍ଳିଷ୍ଟୟୋର୍ଦୁର୍ହୃଦା ଭୃଶମ୍ ॥ ୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ମାୟାମନୁଷ୍ୟସ୍ୟ ହରେର୍ବିଶ୍ୱାତ୍ମନୋ ଗିରା ।
ମୋହିତାବଙ୍କମାରୋପ୍ୟ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟାପତୁର୍ମୁଦମ୍ ॥ ୧୦

ସିଞ୍ଚନ୍ତାବଶ୍ରୁଧାରାଭିଃ ସ୍ନେହପାଶେନ ଚାବୃତୌ ।
ନ କିଞ୍ଚିଦୂଚତୂ ରାଜନ୍ ବାଷ୍ପକଣ୍ଠୌ ବିମୋହିତୌ ॥ ୧୧

ଏବମାଶ୍ୱାସ୍ୟ ପିତରୌ ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀସୁତଃ ।
ମାତାମହଂ ତୂଗ୍ରସେନଂ ଯଦୂନାମକରୋନ୍ନୃପମ୍ ॥ ୧୨

ଆହ ଚାସ୍ମାନ୍ ମହାରାଜ ପ୍ରଜାଶ୍ଚାଜ୍ଞପ୍ତୁମର୍ହସି ।
ଯଯାତିଶାପାଦ୍ ଯଦୁଭିର୍ନାସିତବ୍ୟଂ ନୃପାସନେ ॥ ୧୩

ମୟି ଭୃତ୍ୟ ଉପାସୀନେ ଭବତୋ ବିବୁଧାଦୟଃ ।
ବଲିଂ ହରନ୍ତ୍ୟବନତାଃ କିମୁତାନ୍ୟେ ନରାଧିପାଃ ॥ ୧୪

ଅଥବା ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତିର ସାଧନ ହୋଇଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟ ଶହେ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚି ରହି ପିତାମାତାଙ୍କର ସେବା କଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଋଣରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୫ ॥ ଯେଉଁ ପୁତ୍ର ସେବା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଇ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଶରୀର ଓ ଧନ ଉପଯୋଗ କରି ପିତାମାତାଙ୍କର ସେବା କରେ ନାହିଁ, ସେ ମଲା ପରେ ଯମଦୂତମାନେ ତା ନିଜ ଦେହରୁ ମାଂସକାଟି ତାକୁ ଖୁଆନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ସମର୍ଥ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧ ପିତାମାତା, ନିଜର ସତୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ଶିଶୁସନ୍ତାନ, ଗୁରୁ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଶରଣାଗତଙ୍କୁ ଭରଣପୋଷଣ କରେ ନାହିଁ, ସେ ବଞ୍ଚି ଥାଉଁ ଥାଉଁ ମଲାସଦୃଶ ॥ ୭ ॥ ବାପା ! ଆମର ଏତେଦିନ ବୃଥାରେ ବିତିଗଲା; କଂସଭୟରେ ସବୁବେଳେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ରହୁଥିବାରୁ ଆମେ ଆପଣମାନଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ଥିଲୁ ॥ ୮ ॥ ଆମକୁ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ । ହାୟ ! ଦୁଷ୍ଟ କଂସ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏତେ କଷ୍ଟ ଦେଲା; କିନ୍ତୁ ଆମେ ପରାଧୀନ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରିପାରିଲୁ ନାହିଁ !'' ॥ ୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଲୀଳା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବା ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏପରି କଥା ଶୁଣି, ଦେବକୀ ଓ ବସୁଦେବ ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ପୁତ୍ର ଦୁହିଙ୍କୁ କୋଳକୁ ଟାଣିନେଲେ ଏବଂ ହୃଦୟରେ ଚାପିଧରି ପରମାନନ୍ଦ ଲାଭ କଲେ ॥ ୧୦ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ସେମାନେ ସ୍ନେହପାଶରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସ୍ନେହାଶ୍ରୁଧାରାରେ ଦୁଇପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଅଭିଷେକ କରିଦେଲେ । ଅଶ୍ରୁପାତ ହେତୁ କଣ୍ଠରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯିବାରୁ ସେମାନେ କିଛି କହି ବି ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥

ଦେବକୀନନ୍ଦନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରିଭାବରେ ମାତାପିତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇସାରି ଅଜା ଉଗ୍ରସେନଙ୍କୁ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ରାଜା କରିଦେଲେ ॥ ୧୨ ॥ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ମହାରାଜ ! ଆମେ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରଜା । ଆପଣ ଆମକୁ ଶାସନ କରନ୍ତୁ । ରାଜା ଯଯାତିଙ୍କ ଶାପ ହେତୁ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ରାଜସିଂହାସନରେ ବସିପାରିବେ ନାହିଁ । (କିନ୍ତୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ଯେ, ଆପଣ ସିଂହାସନରେ ବସନ୍ତୁ; ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ଦୋଷ ହେବ ନାହିଁ ।)'' ॥ ୧୩ ॥ ଯଦି ମୁଁ ସେବକ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କର ସେବା କରିବି, ତେବେ ଅନ୍ୟ ନରପତିମାନଙ୍କ କଥା କ'ଣ କହିବି, ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ଉପହାର ଅର୍ପଣ କରିବେ ।'' ॥ ୧୪ ॥

ସର୍ବାନ୍ ସ୍ୱାନ୍ ଜ୍ଞାତିସଂବନ୍ଧାନ୍ ଦିଗ୍‌ଭ୍ୟଃ କଂସଭୟାକୁଳାନ୍ ।
ଯଦୁବୃଷ୍ଣ୍ୟନ୍ଧକମଧୁଦାଶାର୍ହକୁକୁରାଦିକାନ୍ ॥ ୧୫

ସଭାଜିତାନ୍ ସମାଶ୍ୱାସ୍ୟ ବିଦେଶାବାସକର୍ଶିତାନ୍ ।
ନ୍ୟବାସୟତ୍ ସ୍ୱଗେହେଷୁ ବିତ୍ତୈଃ ସନ୍ତର୍ପ୍ୟ ବିଶ୍ୱକୃତ୍ ॥ ୧୬

କୃଷ୍ଣସଂକର୍ଷଣଭୁଜୈର୍ଗୁପ୍ତା ଲବ୍ଧମନୋରଥାଃ ।
ଗୃହେଷୁ ରେମିରେ ସିଦ୍ଧାଃ କୃଷ୍ଣରାମଗତଜ୍ୱରାଃ ॥ ୧୭

ବୀକ୍ଷନ୍ତୋଽହରହଃ ପ୍ରୀତା ମୁକୁନ୍ଦବଦନାମ୍ବୁଜମ୍ ।
ନିତ୍ୟଂ ପ୍ରମୁଦିତଂ ଶ୍ରୀମତ୍ ସଦୟସ୍ମିତବୀକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୧୮

ତତ୍ର ପ୍ରବୟସୋଽପ୍ୟାସନ୍ ଯୁବାନୋଽତିବଲୌଜସଃ ।
ପିବନ୍ତୋଽକ୍ଷୈର୍ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୟ ମୁଖାମ୍ବୁଜସୁଧାଂ ମୁହୁଃ ॥ ୧୯

ଅଥ ନନ୍ଦଂ ସମାସାଦ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀସୁତଃ ।
ସଂକର୍ଷଣଶ୍ଚ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟେଦମୂଚତୁଃ ॥ ୨୦

ପିତର୍ଯୁବାଭ୍ୟାଂ ସ୍ନିଗ୍ଧାଭ୍ୟାଂ ପୋଷିତୌ ଲାଳିତୌ ଭୃଶମ୍ ।
ପିତ୍ରୋରଭ୍ୟଧିକା ପ୍ରୀତିରାତ୍ମଜେଷ୍ୱାତ୍ମନୋଽପି ହି ॥ ୨୧

ସ ପିତା ସା ଚ ଜନନୀ ଯୌ ପୁଷ୍ଣୀତାଂ ସ୍ୱପୁତ୍ରବତ୍ ।
ଶିଶୂନ୍ ବନ୍ଧୁଭିରୁତ୍ସୃଷ୍ଟାନକଳ୍ପୈଃ ପୋଷରକ୍ଷଣେ ॥ ୨୨

ଯାତ ଯୂୟଂ ବ୍ରଜଂ ତାତ ବୟଂ ଚ ସ୍ନେହଦୁଃଖିତାନ୍ ।
ଜ୍ଞାତୀନ୍ ବୋ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମେଷ୍ୟାମୋ ବିଧାୟ ସୁହୃଦାଂ ସୁଖମ୍ ॥ ୨୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ସକଳ ବିଶ୍ୱର ବିଧାତା । କଂସଭୟରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଯଦୁ, ବୃଷ୍ଣି, ଅନ୍ଧକ, ମଧୁ, ଦଶାର୍ହ ଓ କୁକୁର ଆଦି ବଂଶରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ଯେଉଁ ଲୋକେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ପଳାଇଯାଇଥିଲେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଠାବ କରି ମଥୁରା ଡକାଇ ଆଣିଲେ । ସେମାନେ ଘର ଛାଡ଼ି ବାହାରେ ରହୁଥିବାରୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରୁଥିଲେ, ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କୁ ସତ୍କାର କଲେ, ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲେ ଓ ବହୁ ଧନସମ୍ପଦ ଦେଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ଘରେ ପୁନଃ ଅବସ୍ଥାପିତ କଲେ ॥ ୧୫,୧୬ ॥ ଏଥର ସମସ୍ତ ଯଦୁବଂଶୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ବାହୁବଳ ହେତୁ ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ କୃପାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଆଉ କୌଣସି ଦୁଃଖ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଗଲେ । ଏଥର ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ଘରେ ଆନନ୍ଦରେ ରହିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବଦନ ହେଉଛି ଆନନ୍ଦର ସଦନ (ନିବାସସ୍ଥାନ) । ତାହା ହେଉଛି ନିତ୍ୟପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ଓ ସଦା ଅମଳିନ ପଦ୍ମ । ତାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅପାର । ସେହି ମୁଖକମଳରେ ସର୍ବଦା ସଦୟ ହାସ ଓ ଦୟାର୍ଦ୍ର ଗ୍ରହାଣି ନୃତ୍ୟ କରୁଥାଏ । ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ପ୍ରତ୍ୟହ ସେହି ମୁଖ ଦର୍ଶନ କରି, ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇ କାଳ କାଟିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ପ୍ରତ୍ୟହ ନିଜ ନିଜର ନେତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଭଗବାନଙ୍କ ମୁଖପଦ୍ମର ଅମୃତମୟ ମକରନ୍ଦରସ ପାନ କରି ମଥୁରାର ବୃଦ୍ଧମାନେ ମଧ୍ୟ ଯୁବକଙ୍କ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବାନ୍ ଓ ଉତ୍ସାହୀ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୯ ॥

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତା'ପରେ ଦେବକୀନନ୍ଦନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଉଭୟେ ନନ୍ଦଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢେଇ ଧରି ଆଦର ସମ୍ମାନର ସହିତ କହିଲେ—॥ ୨୦ ॥ "ବାପା ! ଆପଣ ଓ ମାଆ ଯଶୋଦା ବଡ଼ ସ୍ନେହ ଓ ଆଦରର ସହିତ ଆମକୁ ଲାଳନପାଳନ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ବାପାମାଆ ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନକୁ ନିଜ ଶରୀରଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ଯେଉଁ ଶିଶୁକୁ ପାଳନପୋଷଣ କରି ନ ପାରି ତା'ର ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନେ ତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି, ତାହାକୁ ଯେଉଁ ଲୋକେ ନିଜର ପୁତ୍ର ପରି ଆଦରସ୍ନେହରେ ପାଳନ କରନ୍ତି, ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେହିମାନେ ହିଁ ତାର ପ୍ରକୃତ ମାତାପିତା ॥ ୨୨ ॥ ବାପା ! ଆପଣମାନେ ଏଥର ବ୍ରଜକୁ ଫେରିଯାଆନ୍ତୁ । ବାତ୍ସଲ୍ୟ ସ୍ନେହ ହେତୁ ଆମ ବିନା ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଯେ ବହୁତ ଦୁଃଖ ଲାଗିବ, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । (ତଥାପି କଣ କରାଯିବ!)

ଏବଂ ସାନ୍ତ୍ୱୟ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ନନ୍ଦଂ ସବ୍ରଜମଚ୍ୟୁତଃ ।
ବାସୋଽଲଙ୍କାରକୁପ୍ୟାଦ୍ୟୈରର୍ହୟାମାସ ସାଦରମ୍ ॥ ୨୪

ଇତ୍ୟୁକ୍ତସ୍ତୌ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ନନ୍ଦଃ ପ୍ରଣୟବିହ୍ୱଳଃ ।
ପୂରୟନ୍ନଶ୍ରୁଭିର୍ନେତ୍ରେ ସହ ଗୋପୈର୍ବ୍ରଜଂ ଯଯୌ ॥ ୨୫

ଅଥ ଶୂରସୁତୋ ରାଜନ୍ ପୁତ୍ରୟୋଃ ସମକାରୟତ୍ ।
ପୁରୋଧସା ବ୍ରାହ୍ମଣୈଶ୍ଚ ଯଥାବଦ୍ ଦ୍ୱିଜସଂସ୍କୃତିମ୍ ॥ ୨୬

ତେଭ୍ୟୋଽଦାଦ୍ ଦକ୍ଷିଣା ଗାବୋ ରୁକ୍ମମାଳାଃ ସ୍ୱଳଙ୍କୃତାଃ ।
ସ୍ୱଳଙ୍କୃତେଭ୍ୟଃ ସଂପୂଜ୍ୟ ସବତ୍ସାଃ କ୍ଷୌମମାଳିନୀଃ ॥ ୨୭

ଯାଃ କୃଷ୍ଣରାମଜନ୍ମର୍କ୍ଷେ ମନୋଦତ୍ତା ମହାମତିଃ ।
ତାଶ୍ଚାଦଦାଦନୁସ୍ମୃତ୍ୟ କଂସେନାଧର୍ମତୋ ହୃତାଃ ॥ ୨୮

ତତଶ୍ଚ ଲବ୍ଧସଂସ୍କାରୌ ଦ୍ୱିଜତ୍ୱଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ସୁବ୍ରତୌ ।
ଗର୍ଗାଦ୍ ଯଦୁକୁଳାଚାର୍ଯ୍ୟାଦ୍ ଗାୟତ୍ରଂ ବ୍ରତମାସ୍ଥିତୌ ॥ ୨୯

ପ୍ରଭବୌ ସର୍ବବିଦ୍ୟାନାଂ ସର୍ବଜ୍ଞୌ ଜଗଦୀଶ୍ୱରୌ ।
ନାନ୍ୟସିଦ୍ଧାମଳଜ୍ଞାନଂ ଗୂହମାନୌ ନରେହିତୈଃ ॥ ୩୦

ଅଥୋ ଗୁରୁକୁଳେ ବାସମିଚ୍ଛନ୍ତାବୁପଜଗ୍ମତୁଃ ।
କାଶ୍ୟଂ ସାନ୍ଦୀପନିଂ ନାମ ହ୍ୟବନ୍ତୀପୁରବାସିନମ୍ ॥ ୩୧

ଯଥୋପସାଦ୍ୟ ତୌ ଦାନ୍ତୌ ଗୁରୌ ବୃତ୍ତିମନିନ୍ଦିତାମ୍ ।
ଗ୍ରାହୟନ୍ତାବୁପେତୌ ସ୍ମ ଭକ୍ତ୍ୟା ଦେବମିବାଦୃତୌ ॥ ୩୨

ଏଠାର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କୁ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରିସାରି ଆମେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଯିବୁ ।" ॥ ୨୩ ॥ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ଏପରି ବୁଝାଇ ସୁଝାଇ, ବିବିଧ ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣ ଓ ନାନା ପ୍ରକାର ବାସନକୁସନ ଦେଇ ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ସତ୍କାର କଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ନନ୍ଦ ପ୍ରେମରେ ଅଧୀର ହୋଇଗଲେ ଓ ପୁଅ ଦୁହିଙ୍କୁ ବକ୍ଷରେ ଘ୍ରପିଧରି ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ଶେଷରେ ଅଶ୍ରୁଳ ଲୋଚନରେ ଗୋପାଳମାନଙ୍କ ସହିତ ବ୍ରଜକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ॥ ୨୫ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ତା'ପରେ ବସୁଦେବ ତାଙ୍କର କୁଳ-ପୁରୋହିତ ଗର୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୁଅ ଦୁହିଙ୍କର ଦ୍ୱିଜସମୁଚିତ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ-ସଂସ୍କାର ବିଧିପୂର୍ବକ କରାଇଲେ ॥୨୬॥ ସେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବସ୍ତ୍ର ଓ ଆଭୂଷଣ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ବହୁ ଦକ୍ଷିଣା ତଥା ବାଛୁରୀ ସମେତ ଗାଈ ଦାନ କଲେ । ଦାନସ୍ୱରୂପ ଦିଆଯାଇଥିବା ସବୁ ଗାଈଙ୍କ ଗଳାରେ ସୁନାର ମାଳା ପିନ୍ଧା ଯାଇଥିଲା ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ଆଭୂଷଣ ଓ ପାଟବସ୍ତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସଜା ଯାଇଥିଲା ॥ ୨୭ ॥ ମହାମନା ବସୁଦେବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ଜନ୍ମନକ୍ଷତ୍ରରେ ଯେତେ ଓ ଯେଉଁସବୁ ଗାଈ ଦାନ କରିବାକୁ ମନେ ମନେ ସଂକଳ୍ପ କରିଥିଲେ, କଂସ ଅନ୍ୟାୟପୂର୍ବକ ସେହି ଗାଈମାନଙ୍କୁ ନେଇଯାଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ସଂକଳ୍ପ ମନେ ପକାଇ ବସୁଦେବ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଗାଈ ଦାନ କଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସେ ଯଦୁବଂଶର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଗର୍ଗଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବଳରାମ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦ୍ୱିଜାତିସଂସ୍କାର କରିଦେଲେ । ଏଥର ସେମାନେ ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରିବା ଓ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟବ୍ରତ ପାଳନ କଲେ ॥ ୨୯ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ଓ ସର୍ବଜ୍ଞ; ତାଙ୍କଠାରୁ ହିଁ ସବୁବିଦ୍ୟା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଜ୍ଞାନ ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଅଟେ । ତଥାପି ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ପରି ଲୀଳା କରି ନିଜର ସେହିସବୁ ଜ୍ଞାନ ବା ବିଦ୍ୟାକୁ ଲୁଚ୍ଚାଇ ରଖିଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥

ଏଥର ସେମାନେ ଗୁରୁକୁଳରେ ନିବାସ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ଅବନ୍ତୀପୁରରେ (ଉଜ୍ଜୟିନୀରେ) ରହୁଥିବା କାଶ୍ୟଗୋତ୍ରୀ ସାନ୍ଦୀପନି ମୁନିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ ॥ ୩୧ ॥ ଦୁଇଭାଇ ବିଧିପୂର୍ବକ ଗୁରୁଙ୍କ ନିକଟରେ ରହିଲେ । ସେଠାରେ ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂଯତ ଥିଲେ; ସକଳ କର୍ମ ସର୍ବଥା ନିୟମିତରୂପେ କରୁଥିଲେ । ଗୁରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦର କରୁଥିଲେ । ଗୁରୁଙ୍କର କିପରି ଉତ୍ତମ ସେବା

ତୟୋର୍ଦ୍ୱିଜବରସ୍ତୁଷ୍ଟଃ ଶୁଦ୍ଧଭାବାନୁବୃତ୍ତିଭିଃ ।
ପ୍ରୋବାଚ ବେଦାନଖିଳାନ୍ ସାଙ୍ଗୋପନିଷଦୋ ଗୁରୁଃ ॥ ୩୩

ସରହସ୍ୟଂ ଧନୁର୍ବେଦଂ ଧର୍ମାନ୍ ନ୍ୟାୟପଥାଂସ୍ତଥା ।
ତଥା ଚାନ୍ୱୀକ୍ଷିକୀଂ ବିଦ୍ୟାଂ ରାଜନୀତିଂ ଚ ଷଡ୍‌ବିଧାମ୍ ॥ ୩୪

ସର୍ବଂ ନରବରଶ୍ରେଷ୍ଠୌ ସର୍ବବିଦ୍ୟାପ୍ରବର୍ତ୍ତକୌ ।
ସକୃନ୍ନିଗଦମାତ୍ରେଣ ତୌ ସଂଜଗୃହତୁର୍ନୃପ ॥ ୩୫

ଅହୋରାତ୍ରୈଶ୍ଚତୁଃଷଷ୍ଟ୍ୟା ସଂଯତୌ ତାବତୀଃ କଳାଃ ।
ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣୟାଽଽଚାର୍ଯ୍ୟଂ ଛନ୍ଦୟାମାସତୁର୍ନୃପ ॥ ୩୬

କରାଯାଇ ପାରିବ, ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତାହାର ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କ ସଦୃଶ ଭକ୍ତି କରି ତାହାଙ୍କର ସେବା କଲେ ॥ ୩୨ ॥ ଗୁରୁବର ସାନ୍ଦୀପନି ସେମାନଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ସେବାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ । ସେ ସେହି ଦୁଇଭାଇଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗ-ଉପାଙ୍ଗ ସହିତ ସମସ୍ତ ବେଦ ଓ ଉପନିଷଦ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ॥ ୩୩ ॥ ତା'ଛଡ଼ା ମନ୍ତ୍ର ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କ ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ ତଥା ଧନୁର୍ବେଦ, ମନୁସ୍ମୃତି ଆଦି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ମୀମାଂସା ଆଦି ଶାସ୍ତ୍ର, ବେଦର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ଶାସ୍ତ୍ର, ତର୍କବିଦ୍ୟା (ନ୍ୟାୟଶାସ୍ତ୍ର) ଆଦି ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ । ଏସବୁ ସହିତ ସନ୍ଧି, ବିଗ୍ରହ, ଯାନ, ଆସନ, ଦ୍ୱୈଧ ଓ ଆଶ୍ରୟ—ଏହି ଷଡ୍‌ଭେଦଯୁକ୍ତ ରାଜନୀତି ମଧ୍ୟ ପଢ଼ାଇଲେ ॥ ୩୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ତଥାପି ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ମାନବୀୟ ଲୀଳା କରିବା ପାଇଁ ହିଁ ଏସବୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଗୁରୁମୁଖରୁ ଥରଟିଏ ଶୁଣିଦେବାମାତ୍ରେ ସକଳ ବିଦ୍ୟା ଶିଖିଯାଉଥିଲେ ॥ ୩୫ ॥ କେବଳ ଚୌଷଠି ଦିନଭିତରେ ସଂଯମୀ ଶିରୋମଣି ଦୁଇଭାଇ ଚୌଷଠି କଳାର* ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିଗଲେ । ଏପରିଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ ଶେଷ କରି ସେମାନେ ସାନ୍ଦୀପନି ମୁନିଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, "ଗୁରୁଦେବ ! ଆମେ

* ଚୌଷଠି କଳା ହେଲା — (୧) ଗାନ, (୨) ବାଦନ, (୩) ନୃତ୍ୟ, (୪) ନାଟକାଭିନୟ, (୫) ଚିତ୍ରଣ, (୬) ଚିତାଲେଖା, (୭) ଚାଉଳ ଓ ଫୁଲରେ ଚିତ୍ର ରଚନା, (୮) ପୁଷ୍ପଶଯ୍ୟା ରଚନା, (୯) ଦାନ୍ତ, ବସ୍ତ୍ର ଓ ଅଙ୍ଗକୁ ରଙ୍ଗାଇବା, (୧୦) ମଣି ଆଦି ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ପଥରରେ ଘର ଚଟାଣ ସଜାଇବା, (୧୧) ଶଯ୍ୟା ରଚନା କରିବା, (୧୨) ହିଡ଼ ଇତ୍ୟାଦିଦ୍ୱାରା ଜଳ ବାନ୍ଧି ରଖିବା । (୧୩) ବିଚିତ୍ର ସିଦ୍ଧି ଦେଖାଇବା, (୧୪) ହାର, ମାଳା ଆଦି ଗୁନ୍ଥିବା, (୧୫) କାନ ଓ ବେଣୀ ପାଇଁ ଫୁଲର ଗହଣା ତିଆରି କରିବା, (୧୬) ଲୁଗାପଟା ଓ ଗହଣା ତିଆରି କରିବା, (୧୭) ଫୁଲ ଆଭୂଷଣରେ ବେଶ କରିବା, (୧୮) ଅତର ଓ ପ୍ରସାଧନ ସାମଗ୍ରୀ ତିଆରି କରିବା, (୧୯) ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଗହଣା ଗଢ଼ିବା, (୨୦) ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ବା ଜାଦୁବିଦ୍ୟା, (୨୧) ବିଭିନ୍ନ ଛଦ୍ମବେଶ ଧରିପାରିବା, (୨୨) ହାତଫୁର୍ତ୍ତି କରି ବୁଣାବୁଣି କାମ କରିବା, (୨୩) ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଖାଦ୍ୟପଦାର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା, (୨୪) ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାର ପାନୀୟ ଓ ମାଦକ-ପାନୀୟ ତିଆରି କରିବା, (୨୫) ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସୂଚୀଶିଳ୍ପ କରିବା, (୨୬) ସୂତା ବାନ୍ଧି କଣେଇ ନଚାଇବା, (୨୭) ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଗଢ଼ିବା, (୨୮) ପ୍ରହେଳିକା ଗଢ଼ିବା ଓ ସମାଧାନ କରିବା, (୨୯) କୂଟନୀତି, (୩୦) ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟାପନରେ ନୈପୁଣ୍ୟ, (୩୧) ନାଟକ, ଆଖ୍ୟାୟିକା ଆଦି ରଚନା କରିବା, (୩୨) ପଦ୍ୟାନ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା, (୩୩) ବେତ, ବାଉଁଶ ଆଦିର ସାମଗ୍ରୀ ଓ ଶର ତିଆରି କରିବା, (୩୪) ଗାଲିଚା ଓ ଦରି ବୁଣିବା, (୩୫) ବଢ଼େଇ କାମ କରିବା, (୩୬) ଘର ତିଆରି କାରିଗରୀ, (୩୭) ସୁନା, ରୂପା, ହୀରା, ପାନ୍ନା ଆଦି ପରୀକ୍ଷା କରି ଭଲମନ୍ଦ ଜାଣିପାରିବା, (୩୮) ସୁନା, ରୂପା ଆଦିକୁ ମିଶ୍ରଧାତୁରୁ ବାହାର କରିବା, (୩୯) ବିଭିନ୍ନ ମଣିର ରଙ୍ଗ ଚିହ୍ନିବା, (୪୦) ଧାତୁ ଆଦିର ଖଣି ବିଷୟରେ ଜାଣିବା, (୪୧) ବୃକ୍ଷରୋଗ ଚିକିତ୍ସା କରିବା, (୪୨) ମେଣ୍ଢା, କୁକୁଡ଼ା ଲଢ଼ାଇବା ବିଦ୍ୟା, (୪୩) ଶୁଆ-ସାରୀ ଆଦି ପରି ଗାଇପାରିବା, (୪୪) ଉଚ୍ଚାଟନ ବିଧି, (୪୫) ମୁଣ୍ଡବାଳ ସଫା କରିବାର ରୀତି, (୪୬) ହାତ ମୁଠାରେ ଧରିଥିବା ବସ୍ତୁ ଓ ମନରେ ଭାବୁଥିବା କଥା ଜାଣିଦେବା, (୪୭) ମ୍ଳେଚ୍ଛଭାବରେ ଲିଖିତ କାବ୍ୟକବିତା ବୁଝିପାରିବା, (୪୮) ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ଭାଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନ, (୪୯) ଶକୁନ-ଅପଶକୁନ ଓ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରୁ ଶୁଭାଶୁଭ ଜାଣିପାରିବା । (୫୦) ତେଉଁରିଆ ଆଦିରେ ମନ୍ତ୍ର ଓ ଗୁଣିବିଦ୍ୟାମନ୍ତ୍ର ତଥା ମାତୃକା ଯନ୍ତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ଲେଖିବା, (୫୧) ରତ୍ନ ପଥରକୁ ନାନା ପ୍ରକାରରେ କାଟିବା, (୫୨) ସାଙ୍କେତିକ ଭାଷା ରଚନା କରିବା, (୫୩) ମନେ ମନେ କଟକ ରଚନା କରିବା, (୫୪) ନୂଆ ନୂଆ ବିଷୟ ଉଦ୍‌ଭାବନ କରିବା, (୫୫) ଛଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି କାମ ହାସଲ କରିବା, (୫୬) ସମସ୍ତ ଭାଷାକୋଷ ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ, (୫୭) ଛନ୍ଦରଚନା ଜ୍ଞାନ, (୫୮) ସାଧାରଣ ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧି ବଢ଼ିଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିଥିବା ପରି ଦିଶିବା, (୫୯) ଜୁଆ ଖେଳିବା, (୬୦) ଦୂରରେ ଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଓ ବସ୍ତୁକୁ ଆକର୍ଷଣ କରି ଆଣିବା, (୬୧) ପିଲାଙ୍କ ଖେଳ, (୬୨) ମନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟା, (୬୩) ତର୍କ ଇତ୍ୟାଦିରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବାର ବିଦ୍ୟା, (୬୪) ବେତାଳ ଆଦିଙ୍କୁ ବଶରେ ରଖିବା ବିଦ୍ୟା ।

ଦ୍ୱିଜସ୍ତୟୋସ୍ତଂ ମହିମାନମଦ୍ଭୁତଂ
ସଂଲକ୍ଷ୍ୟ ରାଜନ୍ନତିମାନୁଷୀଂ ମତିମ୍ ।
ସମ୍ମନ୍ତ୍ର୍ୟ ପତ୍ନ୍ୟା ସ ମହାର୍ଣ୍ଣବେ ମୃତଂ
ବାଳଂ ପ୍ରଭାସେ ବରୟାମ୍ବଭୂବ ହ ॥ ୩୭

ତଥେତ୍ୟଥାରୁହ୍ୟ ମହାରଥୌ ରଥଂ
ପ୍ରଭାସମାସାଦ୍ୟ ଦୁରନ୍ତବିକ୍ରମୌ ।
ବେଲାମୁପବ୍ରଜ୍ୟ ନିଷୀଦତୁଃ କ୍ଷଣଂ
ସିନ୍ଧୁର୍ବିଦିତ୍ୱାର୍ହଣମାହରତ୍ତୟୋଃ ॥ ୩୮

ତମାହ ଭଗବାନାଶୁ ଗୁରୁପୁତ୍ରଃ ପ୍ରଦୀୟତାମ୍ ।
ଯୋଽସାବିହ ତ୍ୱୟା ଗ୍ରସ୍ତୋ ବାଲକୋ ମହତୋର୍ମିଣା ॥ ୩୯

ସମୁଦ୍ର ଉବାଚ

ନୈବାହାର୍ଷମହଂ ଦେବ ଦୈତ୍ୟଃ ପଞ୍ଚଜନୋ ମହାନ୍ ।
ଅନ୍ତର୍ଜଳଚରଃ କୃଷ୍ଣ ଶଙ୍ଖରୂପଧରୋଽସୁରଃ ॥ ୪୦

ଆସ୍ତେ ତେନାହୃତୋ ନୂନଂ ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ସତ୍ୱରଂ ପ୍ରଭୁଃ ।
ଜଳମାବିଶ୍ୟ ତଂ ହତ୍ୱା ନାପଶ୍ୟଦୁଦରେଽର୍ଭକମ୍ ॥ ୪୧

ତଦଙ୍ଗପ୍ରଭବଂ ଶଙ୍ଖମାଦାୟ ରଥମାଗମତ୍ ।
ତତଃ ସଂଯମନୀଂ ନାମ ଯମସ୍ୟ ଦୟିତାଂ ପୁରୀମ୍ ॥ ୪୨

ଗତ୍ୱା ଜନାର୍ଦନଃ ଶଙ୍ଖଂ ପ୍ରଦଧ୍ମୌ ସହଲାୟୁଧଃ ।
ଶଙ୍ଖନିର୍ହ୍ରାଦମାକର୍ଣ୍ୟ ପ୍ରଜାସଂଯମନୋ ଯମଃ ॥ ୪୩

ତୟୋଃ ସପର୍ଯ୍ୟାଂ ମହତୀଂ ଚକ୍ରେ ଭକ୍ତ୍ୟୁପବୃଂହିତାମ୍ ।
ଉବାଚାବନତଃ କୃଷ୍ଣଂ ସର୍ବଭୂତାଶୟାଲୟମ୍ ।
ଲୀଲାମନୁଷ୍ୟ ହେ ବିଷ୍ଣୋ ଯୁବୟୋଃ କରବାମ କିମ୍ ॥ ୪୪

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଗୁରୁପୁତ୍ରମିହାନୀତଂ ନିଜକର୍ମନିବନ୍ଧନମ୍ ।
ଆନୟସ୍ୱ ମହାରାଜ ମଚ୍ଛାସନପୁରସ୍କୃତଃ ॥ ୪୫

ଆପଣଙ୍କୁ କି ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣା ଦେବୁ, କହନ୍ତୁ।'' ॥ ୩୬ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ସାନ୍ଦୀପନି ମୁନି ତ ସେମାନଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ମହିମା ଓ ଅଲୌକିକ ବୁଦ୍ଧି ବିଷୟ ଜାଣି ସାରିଥିଲେ। ତେଣୁ ସେ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ବିଗ୍ୱର ଆଲୋଚନା କରି ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣାସ୍ୱରୂପ ମାଗିଲେ, ''ମୋର ପୁଅଟି ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରରେ ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ି ମରିଯାଇଛି; ତୁମେମାନେ ତାକୁ ଆଣିଦିଅ।'' ॥ ୩୭ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କ ପରାକ୍ରମ ତ ଅନନ୍ତ। ଉଭୟେ ଥିଲେ ମହାରଥୀ। ସେମାନେ 'ଯଥା ଆଜ୍ଞା' କହି ଗୁରୁଙ୍କର ଆଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଏବଂ ରଥ ଚଢ଼ି ପ୍ରଭାସ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଗଲେ। ସେଠାକୁ ଯାଇ ସେମାନେ ସମୁଦ୍ରତଟରେ ଟିକିଏ ବସି ପଡ଼ିଲେ। ସେମାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମେଶ୍ୱର ବୋଲି ଜାଣି, ସମୁଦ୍ର ଅନେକ ପ୍ରକାର ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ ଧରି ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୩୮ ॥ ଭଗବାନ ସମୁଦ୍ରକୁ କହିଲେ, ''ହେ ସମୁଦ୍ର ! ତୁମେ ତୁମର ବଡ଼ ବଡ଼ ତରଙ୍ଗ ଦ୍ୱାରା ଆମର ଯେଉଁ ଗୁରୁପୁତ୍ରଙ୍କୁ ତୁମ ଭିତରକୁ ଟାଣି ନେଇଯାଇଛ, ତାଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ଆଣିଦିଅ।'' ॥ ୩୯ ॥

ମନୁଷ୍ୟବେଶରେ ସମୁଦ୍ର କହିଲା—''ହେ ଦେବାଧିଦେବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ମୁଁ ସେ ବାଳକକୁ ନେଇନାହିଁ। ମୋ ଜଳରେ ପଞ୍ଚଜନ ନାମକ ଏକ ଦୁଷ୍ଟ ଅସୁର ଶଙ୍ଖରୂପ ଧରି ରହୁଛି। ସେ ହିଁ ସେହି ବାଳକକୁ ଗ୍ରେରାଇ ନେଇଥିବ।'' ॥ ୪୦ ॥ ସମୁଦ୍ରର କଥା ଶୁଣି ଭଗବାନ ତୁରନ୍ତ ଜଳରେ ପଶିଗଲେ ଏବଂ ଶଙ୍ଖାସୁରକୁ ମାରିଦେଲେ। କିନ୍ତୁ ଗୁରୁପୁତ୍ରକୁ ଶଙ୍ଖାସୁରର ପେଟରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ॥ ୪୧ ॥ ତେଣୁ ତାର ଶରୀରରୂପୀ ଶଙ୍ଖଟି ନେଇ ଭଗବାନ ନିଜ ରଥକୁ ଫେରିଆସିଲେ। ସେଠାରୁ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯମଙ୍କର ସଂଯମନୀପୁରକୁ ଯାଇ ନିଜର ଶଙ୍ଖ ବଜାଇଲେ। ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି ଶୁଣି ସକଳ ପ୍ରଜାଙ୍କର ଶାସକ ଯମରାଜ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ ଏବଂ ଭକ୍ତିଭାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ଖୁବ୍ ପୂଜା ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲେ। ସେ ନମ୍ରତାର ସହିତ ମଥା ନତ କରି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ଲୀଳାପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟରୂପ ଧରିଥିବା ହେ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ପରମେଶ୍ୱର ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିବି, କହନ୍ତୁ।'' ॥ ୪୨-୪୪ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—''ହେ ଯମରାଜ ! ମୋର ଗୁରୁପୁତ୍ରର କର୍ମବନ୍ଧନ ଅନୁସାରେ ତାକୁ ଏଠାକୁ ଅଣାଯାଇଛି। ଆପଣ ମୋର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରି, ତାର କର୍ମ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ନ ଦେଇ ତାକୁ ମୋତେ ଆଣିଦିଅନ୍ତୁ।'' ॥ ୪୫ ॥

ତଥେତି ତେନୋପାନୀତଂ ଗୁରୁପୁତ୍ରଂ ଯଦୂତ୍ତମୌ ।
ଦତ୍ତ୍ୱା ସ୍ୱଗୁରବେ ଭୂୟୋ ବୃଣୀଷ୍ୱେତି ତମୂଚତୁଃ ॥ ୪୬

ଯମରାଜ 'ଯଥା ଆଜ୍ଞା' କହି ଭଗବାନଙ୍କର ଆଦେଶ ପାଳନ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଗୁରୁପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଆଣି ସମର୍ପିଦେଲେ । ଯଦୁକୁଳଭୂଷଣ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ସେହି ବାଳକକୁ ନେଇ ଉଜ୍ଜୟିନୀ ଫେରିଗଲେ ଓ ତାକୁ ଗୁରୁ ସାନ୍ଦୀପନିଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରି କହିଲେ, "ଆପଣ ଆଉ ଯାହା ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ମାଗନ୍ତୁ ।" ॥ ୪୬ ॥

ଗୁରୁରୁବାଚ

ସମ୍ୟକ୍ ସଂପାଦିତୋ ବତ୍ସ ଭବଦ୍ଭ୍ୟାଂ ଗୁରୁନିଷ୍କ୍ରୟଃ ।
କୋ ନୁ ଯୁଷ୍ମଦ୍ୱିଧଗୁରୋଃ କାମାନାମବଶିଷ୍ୟତେ ॥ ୪୭

ଗୁରୁ କହିଲେ—"ବତ୍ସ ! ତୁମେ ଦୁହେଁ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣା ଦେଇଦେଲ । ମୋର ଆଉ କ'ଣ ଦରକାର ! ଯେ ତୁମ ପରି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ଗୁରୁ, ତାଙ୍କର କେଉଁ ମନୋରଥ ବା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଯିବ ! ॥ ୪୭ ॥ ହେ ବୀର ! ଏଥର ତୁମେ ଦୁଇଭାଇ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଯାଅ । ତୁମମାନଙ୍କୁ ଲୋକପାବନୀ କୀର୍ତ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ । ତୁମେ ପଢ଼ିଥିବା ବିଦ୍ୟା ଇହଲୋକରେ ତଥା ପରଲୋକରେ ସଦା ନବୀନ ହୋଇ ରହୁ; ତାହା କଦାପି ବିସ୍ମୃତ ନ ହେଉ ।" ॥ ୪୮ ॥

ଗଚ୍ଛତଂ ସ୍ୱଗୃହଂ ବୀରୌ କୀର୍ତ୍ତିର୍ବାମସ୍ତୁ ପାବନୀ ।
ଛନ୍ଦାଂସ୍ୟଯାତଯାମାନି ଭବନ୍ତ୍ୱିହ ପରତ୍ର ଚ ॥ ୪୮

ଗୁରୁଣୈବମନୁଜ୍ଞାତୌ ରଥେନାନିଲରଂହସା ।
ଆୟାତୌ ସ୍ୱପୁରଂ ତାତ ପର୍ଜନ୍ୟନିନଦେନ ବୈ ॥ ୪୯

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ— ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତା'ପରେ ଗୁରୁଙ୍କ ଠାରୁ ଆଜ୍ଞା ନେଇ ବାୟୁସମାନ ବେଗବାନ୍ ଓ ମେଘସମାନ ଶବ୍ଦକାରୀ ରଥରେ ବସି ଦୁଇଭାଇ ମଥୁରା ଫେରିଗଲେ ॥ ୪୯ ॥ ମଥୁରାର ପ୍ରଜାମାନେ ବହୁଦିନ ଧରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ନ ଥିବାରୁ ଅତି ଦୁଃଖରେ ଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ଫେରି ଆସିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରଜାମାନେ ହଜିଯାଇଥିବା ଧନ ମିଳିଗଲା ପରି ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫୦ ॥

ସମନନ୍ଦନ୍ ପ୍ରଜାଃ ସର୍ବା ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ରାମଜନାର୍ଦ୍ଦନୌ ।
ଅପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟୋ ବହ୍ୱହାନି ନଷ୍ଟଲବ୍ଧଧନା ଇବ ॥ ୫୦

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଗୁରୁପୁତ୍ରାନୟନଂ ନାମ ପଞ୍ଚଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪୫ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଷଟ୍‌ଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ବ୍ରଜଯାତ୍ରା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବୃଷ୍ଣୀନାଂ ପ୍ରବରୋ ମନ୍ତ୍ରୀ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଦୟିତଃ ସଖା ।
ଶିଷ୍ୟୋ ବୃହସ୍ପତେଃ ସାକ୍ଷାଦୁଦ୍ଧବୋ ବୁଦ୍ଧିସତ୍ତମଃ ॥ ୧

ତମାହ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରେଷ୍ଠଂ ଭକ୍ତମେକାନ୍ତିନଂ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ଗୃହୀତ୍ୱା ପାଣିନା ପାଣିଂ ପ୍ରପନ୍ନାର୍ତ୍ତିହରୋ ହରିଃ ॥ ୨

ଗଚ୍ଛୋଦ୍ଧବ ବ୍ରଜଂ ସୌମ୍ୟ ପିତ୍ରୋର୍ନୌ ପ୍ରୀତିମାବହ ।
ଗୋପୀନାଂ ମଦ୍ୱିୟୋଗାଧିଂ ମତ୍ସନ୍ଦେଶୈର୍ବିମୋଚୟ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଉଦ୍ଧବ ଥିଲେ ବୃଷ୍ଣିବଂଶର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ପୁରୁଷ । ସେ ଥିଲେ ସାକ୍ଷାତ୍ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଓ ପରମ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ । ସେ ଥିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରିୟସଖା ତଥା ମନ୍ତ୍ରୀ; ତାଙ୍କର ମହିମା ବିଷୟରେ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଆଉ କଣ କୁହାଯାଇପାରେ ! ॥ ୧ ॥ ଦିନେ ଶରଣାଗତମାନଙ୍କର ସକଳ ଦୁଃଖହରଣକାରୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ ଓ ଏକାନ୍ତପ୍ରେମୀ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ହାତ ଧରି କହିଲେ—॥ ୨ ॥ "ହେ ସୌମ୍ୟସ୍ୱଭାବ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ଟିକିଏ ବ୍ରଜକୁ ଯାଅ । ସେଠାରେ ମୋର ବାପା ନନ୍ଦ ଓ ମାଆ ଯଶୋଦା ଅଛନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କର ଏବଂ ଗୋପୀମାନେ ମୋର

ତା ମନ୍ମନସ୍କା ମତ୍ପ୍ରାଣା ମଦର୍ଥେ ତ୍ୟକ୍ତଦୈହିକାଃ ।
ମାମେବ ଦୟିତଂ ପ୍ରେଷ୍ଠମାତ୍ମାନଂ ମନସା ଗତାଃ ।
ଯେ ତ୍ୟକ୍ତଲୋକଧର୍ମାଶ୍ଚ ମଦର୍ଥେ ତାନ୍ ବିଭର୍ମ୍ୟହମ୍ ॥ ୪

ମୟି ତାଃ ପ୍ରେୟସାଂ ପ୍ରେଷ୍ଠେ ଦୂରସ୍ଥେ ଗୋକୁଳସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ସ୍ମରନ୍ତ୍ୟୋଽଙ୍ଗ ବିମୁହ୍ୟନ୍ତି ବିରହୌତ୍କଣ୍ଠ୍ୟବିହ୍ୱଳାଃ ॥ ୫

ଧାରୟନ୍ତ୍ୟତିକୃଚ୍ଛ୍ରେଣ ପ୍ରାୟଃ ପ୍ରାଣାନ୍ କଥଞ୍ଚନ ।
ପ୍ରତ୍ୟାଗମନସଂଦେଶୈର୍ବଲ୍ଲବ୍ୟୋ ମେ ମଦାତ୍ମିକାଃ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ ଉଦ୍ଧବୋ ରାଜନ୍ ସନ୍ଦେଶଂ ଭର୍ତ୍ତୁରାଦୃତଃ ।
ଆଦାୟ ରଥମାରୁହ୍ୟ ପ୍ରୟଯୌ ନନ୍ଦଗୋକୁଳମ୍ ॥ ୭

ପ୍ରାପ୍ତୋ ନନ୍ଦବ୍ରଜଂ ଶ୍ରୀମାନ୍ ନିମ୍ଲୋଚତି ବିଭାବସୌ ।
ଛନ୍ନଯାନଃ ପ୍ରବିଶତାଂ ପଶୂନାଂ ଖୁରରେଣୁଭିଃ ॥ ୮

ବାସିତାର୍ଥେଽଭିଯୁଧ୍ୟଦ୍ଭିର୍ନାଦିତଂ ଶୁଷ୍ମିଭିର୍ବୃଷୈଃ ।
ଧାବନ୍ତୀଭିଶ୍ଚ ବାସ୍ରାଭିରୂଧୋଭାରୈଃ ସ୍ୱବତ୍ସକାନ୍ ॥ ୯

ଇତସ୍ତତୋ ବିଲଙ୍ଘଦ୍ଭିର୍ଗୋବତ୍ସୈର୍ମଣ୍ଡିତଂ ସିତୈଃ ।
ଗୋଦୋହଶବ୍ଦାଭିରବଂ ବେଣୂନାଂ ନିଃସ୍ୱନେନ ଚ ॥ ୧୦

ବିରହବ୍ୟାଧିରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖରେ କାଳ କାଟୁଛନ୍ତି; ମୋର ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ବେଦନାରୁ ମୁକ୍ତ କର ॥ ୩ ॥ ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମନ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ମୋଠାରେ ହିଁ ଲାଗିରହୁଛି । ମୁଁ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ, ଜୀବନ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ । ମୋରି ପାଇଁ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପତି-ପୁତ୍ର ଆଦି ସବୁ ଆତ୍ମୀୟପରିଜନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ମନେ ମନେ ମୋତେ ହିଁ ନିଜର ପ୍ରିୟ, ନିଜର ପ୍ରିୟତମ—ନା, ନା, ନିଜର ଆତ୍ମା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ଲୋକେ ମୋ ପାଇଁ ଲୌକିକ ଓ ପାରଲୌକିକ ଧର୍ମକୁ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଭରଣପୋଷଣ ଭାର ସ୍ୱୟଂ ମୁଁ ବହନ କରେ;—ଏହାକୁ ମୁଁ ମୋର ବ୍ରତରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି ॥ ୪ ॥ ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ମୁଁ ହେଉଛି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରିୟତମ । ମୁଁ ଏଠାକୁ ଚାଲି ଆସିବାରୁ ସେମାନେ ମୋତେ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଇଥିବା ପ୍ରିୟତମ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି ଏବଂ ମୋତେ ମନେ ପକାଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି ଓ ବାରମ୍ବାର ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି । ସେମାନେ ବିରହବ୍ୟଥାରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି । ସେମାନେ ମୋତେ ପାଇବାକୁ ଅନୁକ୍ଷଣ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ମୋର ସେହି ପ୍ରେୟସୀ ଗୋପୀମାନେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଏବଂ ବହୁ ଯତ୍ନ କରି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରାଣ ଧରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ 'ଆସିବି' ବୋଲି କହି ଚାଲିଆସିଥିଲି; ସେହି ପଦକ କଥା ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଆଧାର ହୋଇ ରହିଛି । ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଅଧିକ କ'ଣ କହିବି, ମୁଁ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମା । ସେମାନେ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ମୋଠାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।'' ॥ ୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି କଥା ଶୁଣି ଉଦ୍ଧବ ବଡ଼ ଆଦରରେ ନିଜ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସନ୍ଦେଶ ଦେବାଲାଗି ରଥ ଚଢ଼ି ନନ୍ଦଗ୍ରାମକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୭ ॥ ପରମ ସୁନ୍ଦର ଉଦ୍ଧବ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତବେଳକୁ ଯାଇ ନନ୍ଦରାଜାଙ୍କ ବ୍ରଜରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଗାଈମାନେ ବନରେ ଚରାବୁଲା ସାରି ଗାଆଁକୁ ଫେରୁଥିଲେ । ଏତେ ଗୋଧୂଳି ଉଡୁଥାଏ ଯେ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କ ରଥ ଢାଙ୍କି ହୋଇଗଲା ॥ ୮ ॥ ଋତୁମତୀ ଗାଈମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରମତ୍ତ ଷଣ୍ଢମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଲଢୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଗର୍ଜନରେ ସମଗ୍ର ବ୍ରଜ କମ୍ପି ଉଠୁଥାଏ । ଅଳ୍ପଦିନ ତଳେ ପ୍ରସବ କରିଥିବା ଗାଈମାନେ ସ୍ତନଭାରରେ ହାଲିଆ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜ ବାଛୁରୀଙ୍କୁ କ୍ଷୀର ପେଇବାଲାଗି ଘର ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଥାନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ଧଳା ଧଳା ବାଛୁରୀମାନେ ଫୁକୁରୁ ଫୁକୁରୁ ହୋଇ ଏଣେତେଣେ ଡିଆଁକୁଦା କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଡିଆଁକୁଦାରେ ଏବଂ ଗାଈ ଦୁହିଁବାର ଚର୍‌ର-ଚର୍‌ର ଧ୍ୱନି ଓ ବଂଶୀଗୁଡ଼ିକର ମଧୁର ରାଗିଣୀରେ ବ୍ରଜ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭାରେ

ଗାୟନ୍ତୀଭିଶ୍ଚ କର୍ମାଣି ଶୁଭାନି ବଲକୃଷ୍ଣୟୋଃ ।
ସ୍ୱଲଙ୍କୃତାଭିର୍ଗୋପୀଭିର୍ଗୋପୈଶ୍ଚ ସୁବିରାଜିତମ୍ ॥ ୧୧

ଅଗ୍ନ୍ୟର୍କାତିଥିଗୋବିପ୍ରପିତୃଦେବାର୍ଚ୍ଚନାନ୍ୱିତୈଃ ।
ଧୂପଦୀପୈଶ୍ଚ ମାଲ୍ୟୈଶ୍ଚ ଗୋପାବାସୈର୍ମନୋରମମ୍ ॥ ୧୨

ସର୍ବତଃ ପୁଷ୍ପିତବନଂ ଦ୍ୱିଜାଲିକୁଲନାଦିତମ୍ ।
ହଂସକାରଣ୍ଡବାକୀର୍ଣ୍ଣୈଃ ପଦ୍ମଷଣ୍ଡୈଶ୍ଚ ମଣ୍ଡିତମ୍ ॥ ୧୩

ତମାଗତଂ ସମାଗମ୍ୟ କୃଷ୍ଣସ୍ୟାନୁଚରଂ ପ୍ରିୟମ୍ ।
ନନ୍ଦଃ ପ୍ରୀତଃ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ବାସୁଦେବଧିୟାର୍ଚ୍ଚୟତ୍ ॥ ୧୪

ଭୋଜିତଂ ପରମାନ୍ନେନ ସଂବିଷ୍ଟଂ କଶିପୌ ସୁଖମ୍ ।
ଗତଶ୍ରମଂ ପର୍ଯ୍ୟପୃଚ୍ଛତ୍ ପାଦସଂବାହନାଦିଭିଃ ॥ ୧୫

କଚ୍ଚିଦଙ୍ଗ ମହାଭାଗ ସଖା ନଃ ଶୂରନନ୍ଦନଃ ।
ଆସ୍ତେ କୁଶଲ୍ୟପତ୍ୟାଦ୍ୟୈର୍ଯୁକ୍ତୋ ମୁକ୍ତଃ ସୁହୃଦ୍‌ବୃତଃ ॥ ୧୬

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା କଂସୋ ହତଃ ପାପଃ ସାନୁଗଃ ସ୍ୱେନ ପାପ୍ମନା ।
ସାଧୂନାଂ ଧର୍ମଶୀଲାନାଂ ଯଦୂନାଂ ଦ୍ୱେଷ୍ଟି ଯଃ ସଦା ॥ ୧୭

ଅପି ସ୍ମରତି ନଃ କୃଷ୍ଣୋ ମାତରଂ ସୁହୃଦଃ ସଖୀନ୍ ।
ଗୋପାନ୍ ବ୍ରଜଂ ଚାତ୍ମନାଥଂ ଗାବୋ ବୃନ୍ଦାବନଂ ଗିରିମ୍ ॥ ୧୮

ଅପ୍ୟାୟାସ୍ୟତି ଗୋବିନ୍ଦଃ ସ୍ୱଜନାନ୍ ସକୃଦୀକ୍ଷିତୁମ୍ ।
ତର୍ହି ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟାମ ତଦ୍‌ବକ୍ତ୍ରଂ ସୁନସଂ ସୁସ୍ମିତେକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୧୯

ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୦ ॥ ଗୋପୀ ଓ ଗୋପାଳମାନେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଲୁଗାପଟା ଓ ଗହଣାଗାଣ୍ଠି ପିନ୍ଧି କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କ ମଙ୍ଗଳମୟ ଚରିତ ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି । ଏହାଫଳରେ ବ୍ରଜର ଶୋଭା ଆହୁରି ବଢ଼ି ଯାଇଥାଏ ॥ ୧୧ ॥ କେତେକ ଗୋପାଳଙ୍କ ଘରେ ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅତିଥି, ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଦେବତା ଓ ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କୁ ପୂଜା କରାଯାଇଥାଏ; ତା'ଫଳରେ ଧୂପର ସୁଗନ୍ଧ ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଖେଳି ଯାଉଥାଏ ଏବଂ ଦୀପସବୁ ଜଳୁଥିବାରୁ ଝଲମଲ ଦିଶୁଥାଏ । ସେହିସବୁ ଘର ଫୁଲପତ୍ରରେ ସଜା ଯାଇଥାଏ । ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଓ ମନୋହର ଘରଗୁଡ଼ିକର ଶୋଭା ହେତୁ ସମଗ୍ର ବ୍ରଜ ଆହୁରି ମନୋରମ ହୋଇ ଉଠିଥାଏ ॥ ୧୨ ॥ ଚତୁର୍ଦିଗରେ ବନଭୂମି ପୁଷ୍ପସମ୍ଭାରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ପକ୍ଷୀମାନେ କଳରବ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି । ସେଠାକାର ଜଳାଶୟ ପଦ୍ମବନଦ୍ୱାରା ଶୋଭାୟମାନ ହେଉଥାଏ ଏବଂ ସେଥିରେ ହଂସ, ବତକ ଆଦି ପକ୍ଷୀମାନେ ବିହାର କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଅନୁଚର ଉଦ୍ଧବ ବ୍ରଜଭୂମିରେ ପହଞ୍ଚି ନନ୍ଦଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କଲେ । ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଦେଖି ନନ୍ଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ । ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ କୃଷ୍ଣ ଆସିଥିଲେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଯେପରି ଆଦର ସମ୍ମାନ କରିଥାନ୍ତେ, ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ସେହିପରି କୋଳାଗ୍ରତ କରି ଆଦର ସମ୍ମାନ କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ତାଙ୍କୁ ଯଥାସମୟରେ ସୁସ୍ୱାଦୁ ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ଭୋଜନ କରାଇ ପଲଙ୍କରେ ବସାଇଲେ ଏବଂ ସେବକମାନେ ତାଙ୍କର ଗୋଡ଼ ଚିପିଦେଇ କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କଲେ ॥ ୧୫ ॥ ତା'ପରେ ନନ୍ଦ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, ''ପରମଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଉଦ୍ଧବ ! ଆମ ବନ୍ଧୁ ବସୁଦେବ ଏଥର ବନ୍ଦୀଶାଳାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ; ତାଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନ ତଥା ପୁଅମାନେ ଏବେ ତାଙ୍କରି ପାଖରେ ରହୁଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୧୬ ॥ ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ପାପୀ କଂସ ତା ନିଜ ପାପର ଫଳସ୍ୱରୂପ ତାର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ମରିଗଲା । ପରମ ସାଧୁ ଓ ଧାର୍ମିକ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ସବୁବେଳେ ଦ୍ୱେଷ କରୁଥିଲା ॥ ୧୭ ॥ ଆଚ୍ଛା ଉଦ୍ଧବ ! କୃଷ୍ଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କେବେ ମନେ ପକାଏ ଟି ? ଏଠାରେ ତା ମାଆ ଅଛି, ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନ ଅଛନ୍ତି, ସାଙ୍ଗସାଥୀ ଅଛନ୍ତି, ଗୋପାଳମାନେ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତାକୁ ନିଜର ପ୍ରଭୁ ଓ ସର୍ବସ୍ୱ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ବ୍ରଜଭୂମି ରହିଛି; ତା'ର ଗାଈଗୋରୁ, ତା'ର ବୃନ୍ଦାବନ, ତା'ର ଗିରିରାଜ ସମସ୍ତେ ଅଛନ୍ତି । ସେ କଣ ଏମାନଙ୍କୁ କେବେ କିମିତି ମନେ ପକାଏ ? ॥ ୧୮ ॥ ସତ କଥା କହିଲ, ମୋ ଗୋବିନ୍ଦ ତା'ର ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଏଠାକୁ ଅନ୍ତତଃ ଥରେ ହେଲେ ଆସିବ ନା ?

ଦାବାଗ୍ନେର୍ବାତବର୍ଷାଚ୍ଚ ବୃଷସର୍ପାଚ୍ଚ ରକ୍ଷିତାଃ ।
ଦୁରତ୍ୟୟେଭ୍ୟୋ ମୃତ୍ୟୁଭ୍ୟଃ କୃଷ୍ଣେନ ସୁମହାତ୍ମନା ॥ ୨୦

ସ୍ମରତାଂ କୃଷ୍ଣବୀର୍ଯ୍ୟାଣି ଲୀଳାପାଙ୍ଗନିରୀକ୍ଷିତମ୍ ।
ହସିତଂ ଭାଷିତଂ ଚାଙ୍ଗ ସର୍ବା ନଃ ଶିଥିଳାଃ କ୍ରିୟାଃ ॥ ୨୧

ସରିଚ୍ଛୈଳବନୋଦ୍ଦେଶାନ୍ ମୁକୁନ୍ଦପଦଭୂଷିତାନ୍ ।
ଆକ୍ରୀଡ଼ାନୀକ୍ଷମାଣାନାଂ ମନୋ ଯାତି ତଦାତ୍ମତାମ୍ ॥ ୨୨

ମନ୍ୟେ କୃଷ୍ଣଂ ଚ ରାମଂ ଚ ପ୍ରାପ୍ତାବିହ ସୁରୋତ୍ତମୌ ।
ସୁରାଣାଂ ମହଦର୍ଥାୟ ଗର୍ଗସ୍ୟ ବଚନଂ ଯଥା ॥ ୨୩

କଂସଂ ନାଗାୟୁତପ୍ରାଣଂ ମଲ୍ଲୌ ଗଜପତିଂ ତଥା ।
ଅବଧିଷ୍ଟାଂ ଲୀଳୟୈବ ପଶୂନିବ ମୃଗାଧିପଃ ॥ ୨୪

ତାଲତ୍ରୟଂ ମହାସାରଂ ଧନୁର୍ଯଷ୍ଟିମିବେଭରାଟ୍ ।
ବଭଞ୍ଜୈକେନ ହସ୍ତେନ ସପ୍ତାହମଦଧାଦ୍ ଗିରିମ୍ ॥ ୨୫

ପ୍ରଲମ୍ବୋ ଧେନୁକୋଽରିଷ୍ଟସ୍ତୃଣାବର୍ତ୍ତୋ ବକାଦୟଃ ।
ଦୈତ୍ୟାଃ ସୁରାସୁରଜିତୋ ହତା ଯେନେହ ଲୀଳୟା ॥ ୨୬

ଯଦି ସେ ଏଠାକୁ ଆସନ୍ତା, ତେବେ ଆମେ ତାର ସୁନ୍ଦର ନାସା, ତା ମଧୁର ହସ ଓ ମନୋହର ଚାହାଣି ତଥା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୁଖପଦ୍ମକୁ ଅନ୍ତତଃ ଟିକିଏ ଦେଖିବାକୁ ତ ପାଆନ୍ତୁ ! ॥ ୧୯ ॥ ଆହେ ଉଦ୍ଧବ ! କୃଷ୍ଣର ହୃଦୟ ବଡ଼ ଉଦାର; ତାର ଶକ୍ତି ଅପାର । ସେ ଆମକୁ ଦାବାନଳରୁ, ଝଡ଼ବର୍ଷାରୁ, ଷଣ୍ଢାସୁର ଓ ଅଜଗର ଆଦି ଅନେକ ଦୁଷ୍ଟଙ୍କ କବଳରୁ—ଜାଣ ଦୁର୍ଲଙ୍ଘନୀୟ ମରଣକବଳରୁ, ଥରେ ଅଧେ ନୁହେଁ, ଅନେକ ଥର ରକ୍ଷା କରିଛି ॥ ୨୦ ॥ କ'ଣ ଆଉ ଅଧିକ କହିବି, ଉଦ୍ଧବ ! ଆମେସବୁ କୃଷ୍ଣର ବିଚିତ୍ର ଲୀଳା, ତାର ସୁନ୍ଦର ବାଙ୍କଚାହାଣି, ତାର ଉଚ୍ଛୁଳା ହସ, ମଧୁର ବଚନ ଆଦି ମନେ ପକାଇ ସେଥିରେ ଏତେ ମଜ୍ଜିଯାଇଛୁ ଯେ, ଆମେ ଆଉ କାମଦାମ କିଛି କରିପାରୁନୁ ॥ ୨୧ ॥ ସେ ଯେଉଁଠି ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରିଥିଲା, ଆମେ ଯେତେବେଳେ ସେହି ନଦୀକୁ ଦେଖୁଛୁ, ସେ ଯାହାକୁ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଟେକି ଧରିଥିଲା, ଆମେ ଯେତେବେଳେ ସେହି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଗିରିରାଜକୁ ଦେଖୁଛୁ, ସେ ଯେଉଁଠି ଗାଈ ଚରାଇ ଚରାଇ ବଂଶୀ ବଜାଉଥିଲା, ଆମେ ଯେତେବେଳେ ସେହି ବନଭୂମିକୁ ଦେଖୁଛୁ, ସେ ଯେଉଁଠି ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କୁ ଧରି ଖେଳ ଖେଳୁଥିଲା, ଆମେ ଯେତେବେଳେ ସେହି ସ୍ଥାନ ଦେଖୁଛୁ, ପୁଣି ଦେଖୁଛୁ ଯେ, ତା' ପାଦଚିହ୍ନ ସେଇଠି ସେପରି ପଡ଼ିଛି, ଏଯାଏ ଲିଭିନି, ସେତେବେଳେ ଆମ ମନ କୃଷ୍ଣମୟ ହୋଇଯାଉଛି ॥ ୨୨ ॥ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କୁ ମୁଁ ଦେବଶିରୋମଣି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଏବଂ ଏକଥା ବି ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ, ଦେବତାମାନଙ୍କର କିଛି ଏକ ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଗର୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟ ମୋତେ ଏକଥା ଖୋଲି କହିଦେଇଛନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ସିଂହ ଯେପରି ଅନ୍ୟ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ଅକ୍ଳେଶରେ ମାରିଦିଏ, ସେମାନେ ସେହିପରି ଦଶହଜାର ହାତୀଙ୍କ ବଳ ଥିବା କଂସକୁ, ତାର ଦୁଇଜଣ ଅଜେୟ ମଲ୍ଲଙ୍କୁ ଏବଂ ତାର ମହାବଳବାନ୍ ଗଜରାଜ କୁବଳୟାପୀଡ଼କୁ ଅକ୍ଳେଶରେ ମାରିଦେଲେ ॥ ୨୪ ॥ ତିନି ତାଳ ଉଚ୍ଚ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠୋର ଧନୁଟିକୁ ମୋ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହାତୀ ହାତବାଡ଼ି ଖଣ୍ଡିଏ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା ପରି ଭାଙ୍ଗିଦେଲା । ସେ ପରା ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଗିରିରାଜ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନକୁ ସାତଦିନ ଟେକି ଧରିଥିଲା ॥ ୨୫ ॥ ପୁଣି ସେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା ଓ ଅସୁରଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଦେଇଥିବା ପ୍ରଲମ୍ବ, ଧେନୁକ, ଅରିଷ୍ଟ, ତୃଣାବର୍ତ୍ତ ଓ ବକ ଆଦି ମହାବଳୀ ଦୈତ୍ୟଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅକ୍ଳେଶରେ ମାରିଦେଲା ॥ ୨୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ସଂସ୍ମୃତ୍ୟ ସଂସ୍ମୃତ୍ୟ ନନ୍ଦଃ କୃଷ୍ଣାନୁରକ୍ତଧୀଃ ।
ଅତ୍ୟୁତ୍କଣ୍ଠୋଽଭବତ୍ତୂଷ୍ଣୀଂ ପ୍ରେମପ୍ରସରବିହ୍ୱଳଃ ॥ ୨୭

ଯଶୋଦା ବର୍ଣ୍ଣ୍ୟମାନାନି ପୁତ୍ରସ୍ୟ ଚରିତାନି ଚ ।
ଶୃଣ୍ୱନ୍ତ୍ୟଶ୍ରୂଣ୍ୟବାସ୍ରାକ୍ଷୀତ୍ ସ୍ନେହସ୍ନୁତପୟୋଧରା ॥ ୨୮

ତୟୋରିତ୍ଥଂ ଭଗବତି କୃଷ୍ଣେ ନନ୍ଦଯଶୋଦୟୋଃ ।
ବୀକ୍ଷ୍ୟାନୁରାଗଂ ପରମଂ ନନ୍ଦମାହୋଦ୍ଧବୋ ମୁଦା ॥ ୨୯

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଯୁବାଂ ଶ୍ଳାଘ୍ୟତମୌ ନୂନଂ ଦେହିନାମିହ ମାନଦ ।
ନାରାୟଣେଽଖିଳଗୁରୌ ଯତ୍ କୃତା ମତିରୀଦୃଶୀ ॥ ୩୦

ଏତୌ ହି ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ଚ ବୀଜଯୋନୀ
ରାମୋ ମୁକୁନ୍ଦଃ ପୁରୁଷଃ ପ୍ରଧାନମ୍ ।
ଅନ୍ୱୀୟ ଭୂତେଷୁ ବିଲକ୍ଷଣସ୍ୟ
ଜ୍ଞାନସ୍ୟ ଚେଶାତ ଇମୌ ପୁରାଣୌ ॥ ୩୧

ଯସ୍ମିଞ୍ଜନଃ ପ୍ରାଣବିୟୋଗକାଲେ
କ୍ଷଣଂ ସମାବେଶ୍ୟ ମନୋ ବିଶୁଦ୍ଧମ୍ ।
ନିର୍ହୃତ୍ୟ କର୍ମାଶୟମାଶୁ ଯାତି
ପରାଂ ଗତିଂ ବ୍ରହ୍ମମୟୋଽର୍କବର୍ଣ୍ଣଃ ॥ ୩୨

ତସ୍ମିନ୍ ଭବନ୍ତାବଖିଳାତ୍ମହେତୌ
ନାରାୟଣେ କାରଣମର୍ତ୍ତ୍ୟମୂର୍ତ୍ତୌ ।
ଭାବଂ ବିଧତ୍ତାଂ ନିତରାଂ ମହାତ୍ମନ୍
କିଂ ବାବଶିଷ୍ଟଂ ଯୁବୟୋଃ ସୁକୃତ୍ୟମ୍ ॥ ୩୩

ଆଗମିଷ୍ୟତ୍ୟଦୀର୍ଘେଣ କାଳେନ ବ୍ରଜମଚ୍ୟୁତଃ ।
ପ୍ରିୟଂ ବିଧାସ୍ୟତେ ପିତ୍ରୋର୍ଭଗବାନ୍ ସାତ୍ୱତାଂ ପତିଃ ॥ ୩୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନନ୍ଦଙ୍କ ହୃଦୟ ତ ସହଜେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁରାଗ ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା; ତେଣୁ ଏପରିଭାବରେ ସେ ତାହାଙ୍କର ଲୀଳାସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ମନେ ପକାଇବାରୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମର ବନ୍ୟା ଆସିଗଲା । ସେ ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖିବାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍କଣ୍ଠା ହେତୁ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠ ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଉ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥ ଯଶୋଦାରାଣୀ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ବସି ନନ୍ଦଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଶୁଣି ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଧାର ଧାର ଲୁହ ଗଡ଼ିଯାଉଥାଏ ଏବଂ ପୁତ୍ରସ୍ନେହର ବନ୍ୟା ହେତୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତନରୁ କ୍ଷୀରଧାରା ବୋହି ଯାଉଥାଏ ॥ ୨୮ ॥ ନନ୍ଦ ଓ ଯଶୋଦାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଗାଧ ଅନୁରାଗ ଥିବା ଦେଖି ଉଦ୍ଧବ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୨୯ ॥

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ ମାନଦାତା ! ଯେ ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଜଗତର ରଚୟିତା ତଥା ଜ୍ଞାନଦାତା ନାରାୟଣ, ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏଭଳି ବାତ୍ସଲ୍ୟଭାବ ଓ ପୁତ୍ରଭାବ ରହିଥିବାରୁ ଆପଣ ଦୁଇପ୍ରାଣୀ ଯେ ସମସ୍ତ ଦେହଧାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଓ ପ୍ରଶଂସାର ଯୋଗ୍ୟ, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ହେଉଛନ୍ତି ପୁରାଣ ପୁରୁଷ । ସେମାନେ ସମଗ୍ର ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତିର କାରଣ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ପୁରୁଷ ଓ ବଳରାମ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତି । ଏହି ଦୁଇଜଣ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଶରୀରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଜୀବନ ଦାନ କରନ୍ତି; ଏହିମାନେ ହିଁ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହିମାନେ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ନିୟାମକ ବା ଶାସକ ॥ ୩୧ ॥ ଯେଉଁ ଜୀବ ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ତାର ବିଶୁଦ୍ଧ ମନକୁ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଠାରେ ଲଗାଇ ଦେଇପାରେ, ତାର ସମସ୍ତ କର୍ମବାସନା ଧୋଇ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଭଳି ତେଜସ୍ୱୀ ତଥା ବ୍ରହ୍ମମୟ ହୋଇ ପରମଗତି ଲାଭ କରେ ॥ ୩୨ ॥ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ଓ ପରମ କାରଣ ସେହି ଭଗବାନ ହିଁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣ ଦୁଇପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଯେହେତୁ ଏପରି ସୁଦୃଢ଼ ବାତ୍ସଲ୍ୟପ୍ରେମ ରହିଛି, ତେଣୁ ହେ ମହାତ୍ମାଯୁଗଳ ! ଆପଣମାନଙ୍କର ଆଉ କେଉଁ ଶୁଭକର୍ମ କରିବାକୁ ବା ବାକି ରହିଲା ! ॥ ୩୩ ॥ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଯଦୁପତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଉ ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ବ୍ରଜକୁ ଆସିବେ ଏବଂ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ

ହତ୍ୱା କଂସଂ ରଙ୍ଗମଧ୍ୟେ ପ୍ରତୀପଂ ସର୍ବସାତ୍ୱତାମ୍ ।
ଯଦାହ ବଃ ସମାଗତ୍ୟ କୃଷ୍ଣଃ ସତ୍ୟଂ କରୋତି ତତ୍ ॥ ୩୫

ମା ଖିଦ୍ୟତଂ ମହାଭାଗୌ ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟଥଃ କୃଷ୍ଣମନ୍ତିକେ ।
ଅନ୍ତର୍ହୃଦି ସ ଭୂତାନାମାସ୍ତେ ଜ୍ୟୋତିରିବୈଧସି ॥ ୩୬

ନ ହ୍ୟସ୍ୟାସ୍ତି ପ୍ରିୟଃ କଶ୍ଚିନ୍ନାପ୍ରିୟୋ ବାସ୍ତ୍ୟମାନିନଃ ।
ନୋତ୍ତମୋ ନାଧମୋ ନାପି ସମାନସ୍ୟାସମୋଽପି ବା ॥ ୩୭

ନ ମାତା ନ ପିତା ତସ୍ୟ ନ ଭାର୍ଯ୍ୟା ନ ସୁତାଦୟଃ ।
ନାତ୍ମୀୟୋ ନ ପରଶ୍ଚାପି ନ ଦେହୋ ଜନ୍ମ ଏବ ଚ ॥ ୩୮

ନ ଚାସ୍ୟ କର୍ମ ବା ଲୋକେ ସଦସନ୍ମିଶ୍ରଯୋନିଷୁ ।
କ୍ରୀଡ଼ାର୍ଥଃ ସୋଽପି ସାଧୂନାଂ ପରିତ୍ରାଣାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୩୯

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ଭଜତେ ନିର୍ଗୁଣୋ ଗୁଣାନ୍ ।
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ନତୀତୋଽତ୍ର ଗୁଣୈଃ ସୃଜତ୍ୟବତି ହନ୍ତ୍ୟଜଃ ॥ ୪୦

ଯଥା ଭ୍ରମରିକାଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ଭ୍ରାମ୍ୟତୀବ ମହୀୟତେ ।
ଚିତ୍ତେ କର୍ତ୍ତରି ତତ୍ରାତ୍ମା କର୍ତ୍ତେବାହଂଧିୟା ସ୍ମୃତଃ ॥ ୪୧

ଯୁବୟୋରେବ ନୈବାୟମାତ୍ମଜୋ ଭଗବାନ୍ ହରିଃ ।
ସର୍ବେଷାମାତ୍ମଜୋ ହ୍ୟାତ୍ମା ପିତା ମାତା ସ ଈଶ୍ୱରଃ ॥ ୪୨

ଦୃଷ୍ଟଂ ଶ୍ରୁତଂ ଭୂତଭବଦ୍ ଭବିଷ୍ୟତ୍
ସ୍ଥାସ୍ନୁଶ୍ଚରିଷ୍ଣୁର୍ମହଦଳ୍ପକଂ ଚ ।
ବିନାଚ୍ୟୁତାଦ୍ ବସ୍ତୁ ତରାଂ ନ ବାଚ୍ୟଂ
ସ ଏବ ସର୍ବଂ ପରମାର୍ଥଭୂତଃ ॥ ୪୩

କରିବେ ॥ ୩୪ ॥ ସମଗ୍ର ଯଦୁବଂଶର ଦ୍ରୋହୀ କଂସକୁ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ ମାରିଦେବା ପରେ ସେ ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି 'ମୁଁ ବ୍ରଜକୁ ଯିବି' ବୋଲି ଯେଉଁ କଥା କହିଥିଲେ, ସେ ତାଙ୍କର ସେହି ବଚନକୁ ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବେ ॥ ୩୫ ॥ ନନ୍ଦବାବା ! ଯଶୋଦା ମାତା ! ଆପଣ ଦୁଇଜଣ ପରମ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ । ଦୁଃଖ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ। ଆପଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜ ପାଖରେ ହିଁ ଦେଖିବେ; କାରଣ ଅଗ୍ନି ଯେପରି କାଠ ଭିତରେ ସର୍ବଦା ବ୍ୟାପିରହିଛି, ସେ ସେହିପରି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସର୍ବଦା ବିରାଜମାନ ଅଛନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ତାଙ୍କର ଦେହାଭିମାନ ନାହିଁ; ତେଣୁ କେହି ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି, କି କେହି ଅପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି। ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଅଛନ୍ତି ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସମାନ ଅଟନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ କେହି ଉତ୍ତମ ନୁହେଁ, କି କେହି ଅଧମ ନୁହେଁ। ଏପରି କି, ବିଷମ ଭାବ ରଖିଥିବା ଲୋକ ବି ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବିଷମ ନୁହେଁ ॥ ୩୭ ॥ ତାଙ୍କର କେହି ମାତା ନୁହେଁ, କି କେହି ପିତା ନୁହେଁ; କେହି ପତ୍ନୀ ନୁହେଁ, କି ପୁତ୍ର ନୁହେଁ; କେହି ଆପଣା ନୁହେଁ କି, କେହି ପର ନୁହେଁ। ତାଙ୍କର ଦେହ ନାହିଁ, କି ଜନ୍ମ ନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥ ଇହଲୋକରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ କୌଣସି କର୍ମ କରିବାକୁ ବାକି ନାହିଁ; ତଥାପି ସେ ସାଧୁମାନଙ୍କର ପରିତ୍ରାଣ ନିମନ୍ତେ ଲୀଳା କରିବାକୁ ଦେବାଦି ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଯୋନିରେ, ମତ୍ସ୍ୟାଦି ତାମସ ଯୋନିରେ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟାଦି ମିଶ୍ର ଯୋନିରେ ଶରୀର ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ଅଜନ୍ମା। ତାଙ୍କ ଠାରେ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଆଦି କୌଣସି ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣ ନାହିଁ। ସେ ଏସବୁ ଗୁଣର ଅତୀତ ହୋଇଥାଇ ମଧ୍ୟ ଲୀଳା ନିମନ୍ତେ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ ଗୁଣକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଓ ସେସବୁଦ୍ୱାରା ଲୀଳାଛଳରେ ଜଗତ୍‌ର ରଚନା, ପାଳନ ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ଚକାଭଉଁରି ପରି ଜୋର୍‌ରେ ଘୂରେ, ସେତେବେଳେ ତାକୁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀଟା ଘୂରିଲା ପରି ବୋଧ ହୁଏ। ଠିକ୍ ସେହିପରି ଚିତ୍ତ ହିଁ ସବୁ କିଛି କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଚିତ୍ତ ପ୍ରତି ଜୀବ ଅହଂବୁଦ୍ଧି କରିବାରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଭ୍ରମବଶତଃ ସେ ନିଜକୁ ଚିତ୍ତ ବୋଲି ଧରିନେବାରୁ ନିଜକୁ କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ଭାବି ଦେଉଛି ॥ ୪୧ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେବଳ ଆପଣ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ପୁତ୍ର ନୁହନ୍ତି; ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା, ପୁତ୍ର, ପିତା, ମାତା ଓ ସ୍ୱାମୀ ॥ ୪୨ ॥ ବିଶ୍ୱରେ ଯାହା କିଛି ଦେଖାଯାଉଛି ବା ଶୁଣାଯାଉଛି, ତାହା ଅତୀତ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ହୋଇଥାଉ, ବା ବର୍ତ୍ତମାନ କିମ୍ବା ଭବିଷ୍ୟତ୍ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ହୋଇଥାଉ, ସ୍ଥାବର ହୋଇଥାଉ କିମ୍ବା ଜଙ୍ଗମ ହୋଇଥାଉ, ମହାନ୍ ହୋଇଥାଉ କିମ୍ବା କ୍ଷୁଦ୍ର ହୋଇଥାଉ— ଏପରି କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନାହିଁ, ଯାହା କି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ

ଏବଂ ନିଶା ସା ବ୍ରୁବତୋର୍ବ୍ୟତୀତା
ନନ୍ଦସ୍ୟ କୃଷ୍ଣାନୁଚରସ୍ୟ ରାଜନ୍ ।
ଗୋପ୍ୟଃ ସମୁତ୍ଥାୟ ନିରୂପ୍ୟ ଦୀପାନ୍
ବାସ୍ତୂନ୍ ସମଭ୍ୟର୍ଚ୍ୟ ଦଧୀନ୍ୟମନ୍ଥନ୍ ॥ ୪୪

ଭିନ୍ନ। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଏପରି କିଛି ନାହିଁ, ଯାହାକୁ କି ବସ୍ତୁ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ। ବାସ୍ତବରେ ସେ ହିଁ ସବୁକିଛି; ସେ ହିଁ ପରମାର୍ଥ ସତ୍ୟ।'' ॥ ୪୩ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସଖା ଉଦ୍ଧବ ଓ ନନ୍ଦ ଏପରି କଥାଭାଷା ହେଉ ହେଉ ସେଦିନ ରାତି ପାହିଗଲା। ବଡ଼ି ଭୋରୁ ଗୋପୀମାନେ ଉଠି, ଦୀପ ଜାଳି, ଘର ଝାଡ଼ୁ କରି ସଫାସୁତୁରା କରିବା ପରେ ଘର ଏରୁଣ୍ଡିବନ୍ଧ ଉପରେ ବାସ୍ତୁଦେବତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ଦଧିମନ୍ଥନ କରିବାରେ ଲାଗିଗଲେ ॥ ୪୪ ॥

ତା ଦୀପଦୀପ୍ତୈର୍ମଣିଭିର୍ବିରେଜୁ
ରଜ୍ଜୂର୍ବିକର୍ଷଦ୍ଭୁଜକଙ୍କଣସ୍ରଜଃ ।
ଚଲନ୍ନିତମ୍ବସ୍ତନହାରକୁଣ୍ଡଳ-
ତ୍ୱିଷତ୍କପୋଲାରୁଣକୁଙ୍କୁମାନନାଃ ॥ ୪୫

ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ କଙ୍କଣ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ; ଦଧିମନ୍ଥନ ଦଉଡ଼ି ଟାଣୁଥିବାବେଳେ ସେସବୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥାଏ। ସେମାନଙ୍କର ନିତମ୍ବ, ସ୍ତନ ଓ ଗଳାର ହାର ଝୁଲି ଯାଉଥାଏ। କାନର କୁଣ୍ଡଳ ହଲି ହଲି ସେମାନଙ୍କର କୁଙ୍କୁମମଣ୍ଡିତ ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ (ଗାଲ)ର ଲାଲିମା ବଢ଼ାଇ ଦେଉଥାଏ। ସେମାନଙ୍କ ଅଳଙ୍କାରରେ ଖଚିତ ମଣିସବୁ ଦୀପଜ୍ୟୋତିରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଝଲମଲ କରୁଥାଏ। ଏପରିଭାବରେ ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଭାସମ୍ପନ୍ନା ହୋଇ ଦଧିମନ୍ଥନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୪୫ ॥

ଉଦ୍‌ଗାୟତୀନାମରବିନ୍ଦଲୋଚନଂ
ବ୍ରଜାଙ୍ଗନାନାଂ ଦିବମସ୍ପୃଶଦ୍ ଧ୍ୱନିଃ ।
ଦଧ୍ନଶ୍ଚ ନିର୍ମନ୍ଥନଶବ୍ଦମିଶ୍ରିତୋ
ନିରସ୍ୟତେ ଯେନ ଦିଶାମମଙ୍ଗଳମ୍ ॥ ୪୬

ଦଧିମନ୍ଥନ କଲାବେଳେ ଗୋପୀମାନେ କମଳଲୋଚନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ଲୀଳାସବୁ ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର ସେହି ସଙ୍ଗୀତ ଦଧିମନ୍ଥନର ଧ୍ୱନି ସହିତ ମିଶି ଆହୁରି ଅଦ୍‌ଭୁତ ହୋଇଯାଉଥାଏ। ତାହା ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚି ଯାଉଥାଏ ଓ ସେହି ସ୍ୱରଲହରୀ ସବୁଦିଗରେ ବ୍ୟାପିଯାଇ ଦିଗମାନଙ୍କର ଅମଙ୍ଗଳ ନଷ୍ଟ କରିଦେଉଥାଏ ॥ ୪୬ ॥

ଭଗବତ୍ୟୁଦିତେ ସୂର୍ଯ୍ୟେ ନନ୍ଦଦ୍ୱାରି ବ୍ରଜୌକସଃ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ରଥଂ ଶାତକୌମ୍ଭଂ କସ୍ୟାୟମିତି ଚାବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୪୭

ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ହୋଇଯିବାରୁ ବ୍ରଜାଙ୍ଗନା ଗୋପୀମାନେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ନନ୍ଦରାଜାଙ୍କ ଘର ଆଗରେ ଗୋଟିଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣମଣ୍ଡିତ ରଥ ଠିଆ ହୋଇଛି; ତେଣୁ ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ପଚାରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ''ଆଗୋ ! ଇଏ କାହା ରଥ ଆସିଛି ?'' ॥ ୪୭ ॥

ଅକ୍ରୂର ଆଗତଃ କିଂ ବା ଯଃ କଂସସ୍ୟାର୍ଥସାଧକଃ ।
ଯେନ ନୀତୋ ମଧୁପୁରୀଂ କୃଷ୍ଣଃ କମଳଲୋଚନଃ ॥ ୪୮

ଜଣେ କେହି ଗୋପୀ କହିଲା, ''କଂସର କାମ କରୁଥିବା ସେହି ଅକ୍ରୂର ଆଉ ଥରେ ଆସି ନାହିଁ ତ ! ସେହି ଅକ୍ରୂର ହିଁ ଆମ ପଦ୍ମଲୋଚନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ଏଠାରୁ ମଥୁରା ନେଇ ପଳାଇଲା।'' ॥ ୪୮ ॥

କିଂ ସାଧୟିଷ୍ୟତ୍ୟସ୍ମାଭିର୍ଭର୍ତୁଃ ପ୍ରେତସ୍ୟ ନିଷ୍କୃତିମ୍ ।
ଇତି ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ବଦନ୍ତୀନାମୁଦ୍ଧବୋଽଗାତ୍ କୃତାହ୍ନିକଃ ॥ ୪୯

ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଗୋପୀ କହିଲା, ''ଏଥର କଣ ଆସିଛି ଆମକୁ ବି ନେଇଯାଇ ତାର ମରିଯାଇଥିବା ମାଲିକ କଂସର ପିଣ୍ଡ ପକାଇବ ? ନ ହେଲେ ଏଠାକୁ ସେ ଆସିବାର କି ଦରକାର ଥିଲା ?'' ବ୍ରଜବାସିନୀ ନାରୀମାନେ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ଏପରି କଥାଭାଷା ହେଉଛନ୍ତି, ଏତିକିବେଳେ ନିତ୍ୟକର୍ମ ଶେଷ କରି ଉଦ୍ଧବ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆସିଲେ ॥ ୪୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ
ନନ୍ଦଶୋକାପନୟନଂ ନାମ ଷଟ୍‌ଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪୬ ॥

✦✦✦

ଅଥ ସପ୍ତଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ଗୋପୀମାନଙ୍କର କଥୋପକଥନ ଓ ଭ୍ରମରଗୀତ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ କୃଷ୍ଣାନୁଚରଂ ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟଃ
ପ୍ରଲମ୍ବବାହୁଂ ନବକଞ୍ଜଲୋଚନମ୍ ।
ପୀତାମ୍ବରଂ ପୁଷ୍କରମାଳିନଂ ଲସନ୍-
ମୁଖାରବିନ୍ଦଂ ମଣିମୃଷ୍ଟକୁଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୧

ଶୁଚିସ୍ମିତାଃ କୋଽୟମପୀଚ୍ୟଦର୍ଶନଃ
କୁତଶ୍ଚ କସ୍ୟାଚ୍ୟୁତବେଷଭୂଷଣଃ ।
ଇତି ସ୍ମ ସର୍ବାଃ ପରିବବ୍ରୁରୁତ୍ସୁକା-
ସ୍ତମୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକପଦାମ୍ବୁଜାଶ୍ରୟମ୍ ॥ ୨

ତଂ ପ୍ରଶ୍ରୟେଣାବନତାଃ ସୁସତ୍କୃତଂ
ସବ୍ରୀଡ଼ହାସେକ୍ଷଣସୂନୃତାଦିଭିଃ ।
ରହସ୍ୟପୃଚ୍ଛନ୍ନୁପବିଷ୍ଟମାସନେ
ବିଜ୍ଞାୟ ସନ୍ଦେଶହରଂ ରମାପତେଃ ॥ ୩

ଜାନୀମସ୍ତ୍ୱାଂ ଯଦୁପତେଃ ପାର୍ଷଦଂ ସମୁପାଗତମ୍ ।
ଭର୍ତ୍ତ୍ରେହ ପ୍ରେଷିତଃ ପିତ୍ରୋର୍ଭବାନ୍ ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୟା ॥ ୪

ଅନ୍ୟଥା ଗୋବ୍ରଜେ ତସ୍ୟ ସ୍ମରଣୀୟଂ ନ ଚକ୍ଷ୍ମହେ ।
ସ୍ନେହାନୁବନ୍ଧୋ ବନ୍ଧୂନାଂ ମୁନେରପି ସୁଦୁସ୍ତ୍ୟଜଃ ॥ ୫

ଅନ୍ୟେଷ୍ୱର୍ଥକୃତା ମୈତ୍ରୀ ଯାବଦର୍ଥବିଡ଼ମ୍ବନମ୍ ।
ପୁମ୍ଭିଃ ସ୍ତ୍ରୀଷୁ କୃତା ଯଦ୍‌ବତ୍ ସୁମନସ୍ସ୍ୱିବ ଷଟ୍‌ପଦୈଃ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପୀମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସେବକ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଆକୃତି ଓ ବେଶଭୂଷା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରାୟ ମିଶିଯାଉଛି । ଭୁଜ ଦୁଇଟି ଆଣ୍ଠୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବା; ସଜ ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ା ପରି କୋମଳ ନୟନ; ଦେହରେ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ପୀତାମ୍ବର; ଗଳାରେ ପଦ୍ମଫୁଲର ମାଳା; କାନରେ ମଣିବସା କୁଣ୍ଡଳ ଝଲସୁଛି ଏବଂ ମୁଖାରବିନ୍ଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ॥ ୧ ॥ ପବିତ୍ର ମୃଦୁହାସିନୀ ଗୋପୀମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ଏ ଲୋକ ତ ଦେଖିବାକୁ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । କିନ୍ତୁ ଏ କିଏ ? କେଉଁଠୁ ଆସିଛନ୍ତି ? କାହା ଦୂତ ? ଏ ଲୋକ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରି ବେଶଭୂଷା ହୋଇଛନ୍ତି କାହିଁକି ?" ସବୁଗୋପୀ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ପାଇବାକୁ ଆତୁର ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବହୁ ଗୋପୀ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଆଶ୍ରିତ ସେବକ ତଥା ତାଙ୍କ ସଖା ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଘେରି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨ ॥ ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ସେ ରମାରମଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସନ୍ଦେଶ ଘେନି ଆସିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ବିନୟରେ ନମ୍ର ହୋଇ, ସଲଜ୍ଜ ହାସ୍ୟ, ସଲଜ୍ଜ ଚାହାଣି ଓ ମଧୁରବାଣୀ ଆଦିଦ୍ୱାରା ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଆଦରସତ୍କାର କଲେ ତଥା ଏକାନ୍ତରେ ଆସନରେ ବସାଇ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ— ॥ ୩ ॥ "ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଆମେ ଜାଣିଛୁ ଯେ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଯଦୁନାଥଙ୍କ ଦୂତ; ତାଙ୍କରି ସନ୍ଦେଶ ଘେନି ଆପଣ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରଭୁ ତାଙ୍କର ବାପମାଆଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରିବାଲାଗି ଆପଣଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ତାହା ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ଏହି ନନ୍ଦଗାଆଁ କଥା, ଏହି ଗାଈ ରହିବା ଜାଗାଟା କଥା ତାଙ୍କର କାହିଁକି ବା ମନେ ପଡ଼ନ୍ତା ? ଏଠି ତ କେବଳ ତାଙ୍କ ବାପମାଆଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ସେ ମନେ ପକାଇବା ଭଳି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଠିକ୍ କଥା । ଏଭଳି ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କ ସ୍ନେହବନ୍ଧନକୁ ତ ବଡ଼ ବଡ଼ ଋଷିମୁନି ବି ବହୁଚେଷ୍ଟା କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଛାଡ଼ିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୫ ॥ କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁ ପ୍ରେମସମ୍ବନ୍ଧର ଅଭିନୟ କରାଯାଏ, ତାହା କେବଳ କୌଣସି ନା କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥ ନିମନ୍ତେ ହିଁ କରାଯାଏ । ଭ୍ରମରମାନେ ଫୁଲ ସହିତ ଓ ପୁରୁଷମାନେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଏହିପରି ସ୍ୱାର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେମସମ୍ବନ୍ଧ ହିଁ ରଖନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ନିଃସ୍ୱଂ ତ୍ୟଜନ୍ତି ଗଣିକା ଅକଳ୍ପଂ ନୃପତିଂ ପ୍ରଜାଃ ।
ଅଧୀତବିଦ୍ୟା ଆଚାର୍ଯ୍ୟମୃତ୍ୱିଜୋ ଦତ୍ତଦକ୍ଷିଣମ୍ ॥ ୭

ବେଶ୍ୟା ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଯାଏ ଯେ, ତା'ପାଖକୁ ଆସିଥିବା ଗରାଖ ପାଖରେ ଧନ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସେ ତାକୁ ଠେଲି ଘରୁ ବାହାର କରିଦିଏ । ପ୍ରଜାମାନେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କ ରାଜା ସେମାନଙ୍କୁ ସୁରକ୍ଷା ଦେଇ ପାରୁନାହାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଆଉ ତାଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟୟନ ସରିବା ପରେ କେତେ ଜଣ ଶିଷ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି ? ସମସ୍ତେ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣା ମିଳିଯିବା କ୍ଷଣି ଯଜ୍ଞ କରୁଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସେଠାରୁ ପଳାନ୍ତି ॥ ୭ ॥

ଖଗା ବୀତଫଳଂ ବୃକ୍ଷଂ ଭୁକ୍ତ୍ୱା ଚାତିଥୟୋ ଗୃହମ୍ ।
ଦଗ୍ଧଂ ମୃଗାସ୍ତଥାରଣ୍ୟଂ ଜାରୋ ଭୁକ୍ତ୍ୱା ରତାଂ ସ୍ତ୍ରିୟମ୍ ॥ ୮

ଗଛରୁ ଫଳ ସରିଯିବା ପରେ ପକ୍ଷୀମାନେ ପଛ କଥା ବିଚାର ନ କରି ସେଠାରୁ ଉଡ଼ିପଳାନ୍ତି । ଖାଇପିଇ ସାରିବା ପରେ ଅତିଥି ପଳାଇଯାଆନ୍ତି । ବଣରେ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲେ ପଶୁମାନେ ସେହି ବଣ ଛାଡ଼ି ପଳାନ୍ତି । ନାରୀ ମନରେ ଯେତେ ଅନୁରାଗ ଥାଉ ନା କାହିଁକି, ନିଜର କାମ ସରିଯିବା ପରେ ଜାରପୁରୁଷ ତାକୁ ଆଉ ଟିକିଏ ବି ଫେରି ଚାହେଁ ନାହିଁ ।'' ॥ ୮ ॥

ଇତି ଗୋପ୍ୟୋ ହି ଗୋବିନ୍ଦେ ଗତବାକ୍କାୟମାନସାଃ ।
କୃଷ୍ଣଦୂତେ ବ୍ରଜଂ ଯାତେ ଉଦ୍ଧବେ ତ୍ୟକ୍ତଲୌକିକାଃ ॥ ୯

ଗାୟନ୍ତ୍ୟଃ ପ୍ରିୟକର୍ମାଣି ରୁଦନ୍ତ୍ୟଶ୍ଚ ଗତହ୍ରିୟଃ ।
ତସ୍ୟ ସଂସ୍ମୃତ୍ୟ ସଂସ୍ମୃତ୍ୟ ଯାନି କୈଶୋରବାଲ୍ୟୟୋଃ ॥ ୧୦

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପୀମାନେ କାୟ, ମନ ଓ ବାକ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ତଲ୍ଲୀନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦୂତ ହୋଇ ବ୍ରଜକୁ ଆସିଥିବା ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଏଭଳି କହୁ କହୁ, କାହା ଆଗରେ କେଉଁ କଥା କିପରି କୁହାଯିବା ଉଚିତ, ସେମାନେ ତାହା ବି ଭୁଲିଗଲେ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ କିଶୋର ଅବସ୍ଥା ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେସବୁ ଲୀଳା କରିଥିଲେ, ଗୋପୀମାନେ ସେସବୁ ମନେ ପକାଇ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ସ୍ତ୍ରୀସୁଲଭ ଲଜ୍ଜା ବି ଭୁଲିଗଲେ ଓ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୯,୧୦ ॥

କାଚିନ୍ମଧୁକରଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଧ୍ୟାୟନ୍ତୀ କୃଷ୍ଣସଙ୍ଗମମ୍ ।
ପ୍ରିୟପ୍ରସ୍ଥାପିତଂ ଦୂତଂ କଳ୍ପୟିତ୍ୱେଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧୧

ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ଗୋପୀର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ମିଳନ ଲୀଳା କଥା ମନେ ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ଦେଖିଲା ଯେ, ତା'ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଭ୍ରମର ଗୁଣୁଗୁଣୁ ହୋଇ ଉଡୁଛି । ଭ୍ରମରକୁ ଦେଖି ସେ ଭାବିଲା, 'ମୁଁ ଟିକିଏ ରାଗିଯାଇଛି ବୋଲି ଜାଣି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋତେ ମନାଇବା ପାଇଁ ଏହି ଭ୍ରମରକୁ ଦୂତ କରି ପଠାଇଛନ୍ତି ।' ଏପରି ଭାବି ସେ ଭ୍ରମରକୁ କହିଲା— ॥ ୧୧ ॥

ଗୋପ୍ୟୁବାଚ

ମଧୁପ କିତବବନ୍ଧୋ ମା ସ୍ପୃଶାଙ୍ଘ୍ରିଂ ସପତ୍ନ୍ୟାଃ
କୁଚବିଲୁଳିତମାଳାକୁଙ୍କୁମଶ୍ମଶ୍ରୁଭିର୍ନଃ ।

ଗୋପୀଟି କହିଲା—''ରେ ଭ୍ରମର ! ତୁ ତ କପଟିଆଙ୍କ ସଖା; ତେଣୁ ତୁ ବି କପଟିଆ । ତୁ ମୋ ପାଦକୁ ଛୁଅଁନା । ମିଛରେ ମୋ ପାଦ ଧରି ମୋ ପାଖରେ ଅନୁନୟ-ବିନୟ କରନା । ମୁଁ ଦେଖିପାରୁଛି ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଫୁଲମାଳା ମୋ ସଉତୁଣୀମାନଙ୍କ ଛାତିରେ ରଗଡ଼ି ହୋଇ ଦଳିମକଚି ହୋଇଯାଇଥିବ, ସେଥିରେ ଲାଗିଥିବା କୁଙ୍କୁମ-କେଶରର ରଙ୍ଗ ତୋ ମୁହଁରେ ମଧ୍ୟ ଲାଗିଛି । ତା'ଛଡ଼ା ତୁ ନିଜେ ବି

ବହତୁ. ମଧୁପତିସ୍ତନ୍ମାନିନୀନାଂ ପ୍ରସାଦଂ
ଯଦୁସଦସି ବିଡ଼ମ୍ବ୍ୟଂ ଯସ୍ୟ ଦୂତସ୍ତ୍ୱମୀଦୃକ୍ ॥ ୧୨

ସକୃଦଧରସୁଧାଂ ସ୍ୱାଂ ମୋହିନୀଂ ପାୟୟିତ୍ୱା
ସୁମନସ ଇବ ସଦ୍ୟସ୍ତତ୍ୟଜେଽସ୍ମାନ୍ ଭବାଦୃକ୍ ।
ପରିଚରତି କଥଂ ତତ୍ପାଦପଦ୍ମଂ ତୁ ପଦ୍ମା
ହ୍ୟପି ବତ ହୃତଚେତା ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକଜଳ୍ପୈଃ ॥ ୧୩

କିମିହ ବହୁ ଷଡ଼ଙ୍ଘ୍ରେ ଗାୟସି ତ୍ୱଂ ଯଦୂନା-
ମଧିପତିମଗୃହାଣାମଗ୍ରତୋ ନଃ ପୁରାଣମ୍ ।
ବିଜୟସଖସଖୀନାଂ ଗୀୟତାଂ ତତ୍ପ୍ରସଙ୍ଗଃ
କ୍ଷପିତକୁଚରୁଜସ୍ତେ କଳ୍ପୟନ୍ତୀଷ୍ଟମିଷ୍ଟାଃ ॥ ୧୪

ଦିବି ଭୁବି ଚ ରସାୟାଂ କାଃ ସ୍ତ୍ରିୟସ୍ତଦ୍ଦୁରାପାଃ
କପଟରୁଚିରହାସଭ୍ରୂବିଜୃମ୍ଭସ୍ୟ ଯାଃ ସ୍ୟୁଃ ।

କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଫୁଲକୁ ପ୍ରେମ କରୁନା; ତୁ ଏଫୁଲ ସେଫୁଲ ହୋଇ ଉଡ଼ିବୁଲୁ । ତୋ ସ୍ୱାମୀ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ) ଯେପରି, ତୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ମଧୁପତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଥୁରାର ମାନିନୀ ନାୟିକାମାନଙ୍କୁ ମନାଇବାରେ ଲାଗନ୍ତୁ; ସେହି ମାନିନୀମାନଙ୍କର କୁଙ୍କୁମରୂପୀ କୃପାପ୍ରସାଦ ସେ ତାଙ୍କ ନିଜ ପାଖରେ ରଖନ୍ତୁ । ଆରେ ! ତାହା ତ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ସଭାରେ ଉପହାସର ଯୋଗ୍ୟ। ତାହା ତୋ ଦ୍ୱାରା ଏଠିକି ପଠାଇବା କି ଦରକାର ଥିଲା! ॥ ୧୨ ॥ ତୁ ଯେପରି କଳା, ସେ ବି ସେପରି କଳା । ତୁ ଯେପରି ଫୁଲର ରସ ନେଇ ପଳାଉ, ସେ ବି ସେହିପରି ପଳାଇଗଲେ । ସେ ତ ଆମକୁ କେବଳ ଥରଟିଏ, ତା'ପୁଣି ଟିକିଏମାତ୍ର ନିଜର ମୋହିନୀ ଓ ପରମାନନ୍ଦ ଅଧରସୁଧା ଚଖାଇ ଦେଇଥିଲେ। ତା'ପରେ ସେ ଆମ ପରି ସରଳ ନିଷ୍କପଟ ଭୋଳୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏଠୁ ପଳାଇଗଲେ । ସୁକୁମାରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାଙ୍କର ଚରଣକମଳର ସେବା ଯେ କିପରି କରୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ଭାବି ପାରୁନି। ସେ ନିଶ୍ଚୟ ସେହି ଛଇଳନାଗର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚିକଣଚିକଣ କଥାରେ ଭୁଲିଯାଇଛନ୍ତି। ସେହି ଚିତ୍ତଚୋର ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତ ବି ଚୋରାଇ ନେଇଥିବେ ॥ ୧୩ ॥ ଆରେ ଭଅଁର ! ଆମେ ହେଲୁ ବନବାସୀ; ଆମର ଘରଦ୍ୱାର ବି ନାହିଁ। ତୁ ଯଦୁବଂଶଶିରୋମଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣସବୁ ଆମ ଆଗରେ ଏତେ ଗାଉଛୁ କାହିଁକି ? ଆମ ମନ ଭୁଲାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ ? କିନ୍ତୁ ଜାଣିରଖ, ଏଗୁଡ଼ାକ ଆମ ପାଇଁ କିଛି ନୂଆ କଥା ନୁହେଁ। ଏସବୁ କଥା ଆମେ ଜାଣୁ। ଏସବୁ ଆମ ପାଇଁ ବହୁତ ପୁରୁଣା । ତୋର ଏ ଚାତୁରୀ ଆମ ପାଖରେ ଚଳିବ ନାହିଁ। ଯା', ଏଠୁ ପଳା ଏବଂ ଯାଇ ଯାହାଙ୍କ ସହିତ ସଦା ବିଜୟ ନିବାସ କରେ, ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯେଉଁ ମଧୁପୁରବାସିନୀ ସଖୀ ଅଛନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କ ଆଗରେ ତାଙ୍କର ଗୁଣ ଗାନ କର। ସେମାନେ ନୂଆ; ତାଙ୍କ ଲୀଳା ବିଷୟରେ କମ୍ ଜାଣନ୍ତି, ପୁଣି ଆଜିକାଲି ସେମାନେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମା ହୋଇଛନ୍ତି । ତା'ଛଡ଼ା ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ପୀଡ଼ା ବି ସେ ଦୂର କରିଦେଇଛନ୍ତି। ତେଣୁ ସେମାନେ ତୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ରଖିବେ; ତୋର କଅଁଳିଆ କଥାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ, ତୁ ଯାହା ମାଗିବୁ, ତାହା ଦେବେ ॥ ୧୪ ॥ ଆରେ ଭଅଁରା ! ସେ ଆମ ପାଇଁ ବହୁତ ବିକଳ ହେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ତୁ କିପରି କହିପାରୁଛୁ ? ଏପରି କେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଛି, କହିଲୁ ଦେଖି, ଯେ କି ତାଙ୍କର କପଟଭରା ମନୋହର ମୃଦୁହାସ ଓ ଆଖିଠାରର ବଶ ହୋଇ ନ ଯିବ ?—ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଇଁ ନ ଆସିବ ? ଆରେ ବୋକା ! ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ କି ପାତାଳ, କେଉଁଠାରେ ବି ଏପରି ଜଣେ ହେଲେ ସ୍ତ୍ରୀ

ଚରଣରଜ ଉପାସ୍ତେ ଯସ୍ୟ ଭୂତିର୍ବୟଂ କା

ଅପି ଚ କୃପଣପକ୍ଷେ ହ୍ୟୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକଶବ୍ଦଃ ॥ ୧୫

ବିସୃଜ ଶିରସି ପାଦଂ ବେଦ୍ମ୍ୟହଂ ଚାଟୁକାରୈ-

ରନୁନୟବିଦୁଷସ୍ତେଽଭ୍ୟେତ୍ୟ ଦୌତ୍ୟୈର୍ମୁକୁନ୍ଦାତ୍ ।

ସ୍ୱକୃତ ଇହ ବିସୃଷ୍ଟାପତ୍ୟପତ୍ୟନ୍ୟଲୋକା

ବ୍ୟସୃଜଦକୃତଚେତାଃ କିଂ ନୁ ସନ୍ଧେୟମସ୍ମିନ୍ ॥ ୧୬

ମୃଗୟୁରିବ କପୀନ୍ଦ୍ରଂ ବିବ୍ୟଧେ ଲୁବ୍ଧଧର୍ମା

ସ୍ତ୍ରିୟମକୃତ ବିରୂପାଂ ସ୍ତ୍ରୀଜିତଃ କାମୟାନାମ୍ ।

ନ ଥିବ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କ'ଣ କହିବା, ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଚରଣ ସେବା କରନ୍ତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ ବା କେଉଁଥିରେ ଗଣା ! କିନ୍ତୁ ତୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ କହ, "ତୁମ ନାଆଁ ତ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକ, ମହା ମହା ଲୋକ ତୁମର ଯଶ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଦୀନଦୁଃଖୀଙ୍କୁ ଦୟା କଲେ ସିନା ତୁମର ସେହି ନାମର ସାର୍ଥକତା ରହିବ ! ତାହା ନ କଲେ, ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ତୁମର ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକ ନାମଟା ମିଛ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଯିବ ।" ॥ ୧୫ ॥ ଆରେ ଭ୍ରମରା ! ତୁ ମୋ ପାଦରେ ଆଉ ମୁଣ୍ଡ ପିଟନା । ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ତୁ ବିନୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ, କ୍ଷମାପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରେ ବଡ଼ ନିପୁଣ । ତା'ଛଡ଼ା ମାନ କରିଥିବା ଲୋକକୁ କିପରି ମନାଇବାକୁ ପଡ଼େ ଏବଂ ସେହି କାମ କଲାବେଳେ ଦୂତକୁ କେତେ ଖୋସାମତ କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ତାହା ତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ଶିଖି ଆସିଛୁ । କିନ୍ତୁ ତୁ ଜାଣି ରଖିଥା ଯେ, ଏଠାରେ ତୋ ଫିସାଦି ଚଳିବ ନାହିଁ । ଦେଖ୍, ଆମେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ନିଜର ପତି, ପୁତ୍ର ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲୁ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଠାରେ ତିଳେମାତ୍ର କୃତଜ୍ଞତା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଠାରେ ଆମ ପ୍ରତି ଟିକିଏ ହେଲେ ମୋହ ନ ଥିଲା ବୋଲି ତ ସେ ଆମକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଚାଲିଗଲେ । ଏପରି ଅକୃତଜ୍ଞ ପୁରୁଷଙ୍କ ସହିତ ଆମେ ଏବେ କି ମୈତ୍ରୀ କରିବୁ, ତୁ ହିଁ କହ । ଏତେ ଶୁଣିଲା ପରେ ବି କଣ ତୁ ଆହୁରି କହୁଛୁ ଯେ, ତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଉଚିତ ? ॥ ୧୬ ॥ ଆରେ ହେ ମଧୁପ ! ତାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି କଣ କାହାକୁ ଅଛପା ଅଛି ! ସେ ଯେତେବେଳେ ରାମ ହୋଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ପରା ସେ ବ୍ୟାଧ ପରି ଲୁଚିରହି କପିରାଜ ବାଳିକୁ ବଡ଼ ନିର୍ଦ୍ଦୟଭାବରେ ମାରିଦେଇଥିଲେ । ବିଚାରୀ ସୂର୍ପଣଖା କାମପୀଡ଼ିତା ହୋଇ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀର ବଶରେ ଥିବାରୁ ସେହି ବିଚାରୀର ନାକ-କାନ କଟାଇଦେଇ ତାକୁ କୁରୂପ କରିଦେଇଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣଘରେ ବାମନରୂପରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ସେ କଣ ନ କଲେ ସତେ ! ବଳି ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ; ସେ ଯାହା ମାଗିଲେ, ତାହା ଦେଲେ; କିନ୍ତୁ କୁଆ ଯେପରି ତାକୁ ଆହାର ଦେଉଥିବା ଲୋକକୁ ବି ବେଳ ପଡ଼ିଲେ ନିଜ ସାଥୀମାନଙ୍କୁ ଧରି ଘେରିଯାଏ, ହଇରାଣ କରେ, ଇଏ ସେହିପରି ତାଙ୍କ ପୂଜା ଗ୍ରହଣ କରି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ବରୁଣପାଶରେ ବାନ୍ଧି ପାତାଳରେ ପକାଇଦେଲେ । ଛାଡ଼ ସେ କଥା । ଆମର କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ, କି ଅନ୍ୟ କୌଣସି କଳାବସ୍ତୁ ସହିତ ମିତ୍ରତା କରିବାରେ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।

ବଲିମପି ବଲିମତ୍ତ୍ୱାବେଷ୍ଟୟଦ୍ ଧ୍ୱାଂକ୍ଷବଦ୍ ଯ-
ସ୍ତଦଲମସିତସଖ୍ୟୈର୍ଦୁସ୍ତ୍ୟଜସ୍ତତ୍‌କଥାର୍ଥଃ ॥ ୧୭

ଯଦନୁଚରିତଲୀଳାକର୍ଣ୍ଣପୀୟୂଷବିପ୍ରୁଟ୍-
ସକୃଦଦନବିଧୂତଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଧର୍ମା ବିନଷ୍ଟାଃ ।
ସପଦି ଗୃହକୁଟୁମ୍ବଂ ଦୀନମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ଦୀନା
ବହବ ଇହ ବିହଙ୍ଗା ଭିକ୍ଷୁଚର୍ଯ୍ୟାଂ ଚରନ୍ତି ॥ ୧୮

ବୟମୃତମିବ ଜିହ୍ମବ୍ୟାହୃତଂ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନାଃ
କୁଳିକରୁତମିବାଜ୍ଞାଃ କୃଷ୍ଣବଧ୍ୱୋ ହରିଣ୍ୟଃ ।
ଦଦୃଶୁରସକୃଦେତତ୍ତନ୍ନଖସ୍ପର୍ଶତୀବ୍ର-
ସ୍ମରରୁଜ ଉପମନ୍ତ୍ରିନ୍ ଭଣ୍ୟତାମନ୍ୟବାର୍ତ୍ତା ॥ ୧୯

ପ୍ରିୟସଖ ପୁନରାଗାଃ ପ୍ରେୟସା ପ୍ରେଷିତଃ କିଂ
ବରୟ କିମନୁରୁନ୍ଧେ ମାନନୀୟୋଽସି ମେଽଙ୍ଗ ।
ନୟସି କଥମିହାସ୍ମାନ୍ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱପାର୍ଶ୍ୱଂ
ସତତମୁରସି ସୌମ୍ୟ ଶ୍ରୀର୍ବଧୂଃ ସାକମାସ୍ତେ ॥ ୨୦

ଅପି ବତ ମଧୁପୁର୍ଯ୍ୟାମାର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ରୋଽଧୁନାଽଽସ୍ତେ
ସ୍ମରତି ସ ପିତୃଗେହାନ୍ ସୌମ୍ୟ ବନ୍ଧୂଂଶ୍ଚ ଗୋପାନ୍ ।

ତୁ ହୁଏତ ପଗ୍ଭରିପାରୁ, "ଯଦି କିଛି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ, ତେବେ ତାଙ୍କ କଥା ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛ କାହିଁକି ?" ତେବେ ରେ ଭ୍ରମରା ! ଶୁଣ, ସତ କହୁଛି; ସେ କାଳିଆ ନାଗରଙ୍କ ନିଶା ଯାହାକୁ ଥରେ ଲାଗିଯାଏ, ତାକୁ ସେ ନିଶା ଆଉ ଛାଡ଼େନି । ସେଇଥିପାଇଁ ଆମେ ଯେତେ ଗ୍ଭହିଁଲେ ବି ତାଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚା ଛାଡ଼ିପାରୁନୁ ॥ ୧୭ ॥ ଯେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୀଳାରୂପୀ କର୍ଣ୍ଣାମୃତର ଗୋଟିଏ ବିନ୍ଦୁ ବି ଗ୍ଭଖିଦେଇଛି, ତାର ରାଗଦ୍ୱେଷ, ସୁଖଦୁଃଖ ଆଦି ସକଳ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ତୁଟିଯାଏ । ଏପରି କି, ସେହି ରସ ପାନ କରିଥିବା ବହୁ ଲୋକ ନିଜର ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅକିଞ୍ଚନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ସେମାନେ ନିଜ ପାଖରେ କୌଣସି ସଂଗ୍ରହ-ପରିଗ୍ରହ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ; କେବଳ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ପାଇଁ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ପରି ଘର ଘର ବୁଲି ଭିକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ଏପରି ଦୀନହୀନ ହୋଇ ଚଳିଲେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳାକୀର୍ତ୍ତନ ଛାଡ଼ିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସତରେ ତାଙ୍କର ରସ, ତାଙ୍କର ନିଶା ଏହିପରି ମାଦକ । ଆମେ ବି ସେହି ଦଶାରେ ପଡ଼ିଛୁ ॥ ୧୮ ॥ କୃଷ୍ଣସାର ମୃଗମାନଙ୍କ ପତ୍ନୀ—ବିଗ୍ଭରୀ ଭୋଳୀ ମୃଗୁଣୀମାନେ ବ୍ୟାଧର ସୁମଧୁର ଗୀତକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରି, ଶେଷରେ ଆସି ତାରି ଜାଲରେ ପଡ଼ି ପ୍ରାଣ ହରାନ୍ତି; ଆମେ ସବୁ ସରଳା ଗୋପୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଛଇଳନାଗର କୃଷ୍ଣଙ୍କ କପଟଭରା ମିଠା ମିଠା କଥାରେ ପଡ଼ି, ତାହାକୁ ସତ ମଣିଲୁ । ସେଥିପାଇଁ ଆଜି ତାଙ୍କ ନଖସ୍ପର୍ଶରୁ ଜାତ ହେଉଥିବା କାମବ୍ୟାଧିକୁ ବାରମ୍ବାର ଅନୁଭବ କରୁଛୁ । ତେଣୁ ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦୂତ ଭ୍ରମର ! ତୁ ଏ ବିଷୟରେ ଆଉ ଶୁଣାନା; ଅନ୍ୟ କିଛି କଥା କହିବୁ ଯଦି କହ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟଙ୍କ ସଖା ! ଜଣା ପଡୁଛି, ତୁ ଥରେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ପୁଣି ଏଠାକୁ ଆସିଛୁ । ଆମ ପ୍ରିୟତମ ନିଶ୍ଚେ ଆମକୁ ମଙ୍ଗାଇବା ନିମନ୍ତେ ତତେ ଏଠାକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ରେ ପ୍ରିୟ ଭ୍ରମର ! ତୁ ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମର ମାନନୀୟ । ତୋର କ'ଣ ଇଚ୍ଛା, କହ । ତୁ ଯାହା ଗ୍ଭହୁଁଛୁ, ମାଗ । ଆଚ୍ଛା, ସତ କହିଲୁ, ତୁ କ'ଣ ଆମକୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ନେଇଯିବାକୁ ଗ୍ଭହୁଁଛୁ ? କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଥରେ ଗଲେ, ଆଉ ଫେରି ଆସିବା କଠିନ । ଆମେ ତ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇସାରିଛୁ । କିନ୍ତୁ ତୁ ଆମକୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ନେଇଯାଇ କରିବୁ ବା କ'ଣ ? ପ୍ରିୟ ଭ୍ରମର ! ତାଙ୍କ ପାଖରେ, ତାଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ତ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟା ପତ୍ନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରହନ୍ତି । ତେଣୁ ସେଠାରେ ଆମେ ବା କିପରି ରହିପାରିବୁ ! ॥ ୨୦ ॥ ଆଚ୍ଛା, ଆମ ପ୍ରିୟତମଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଦୂତ ମଧୁକର ! ତୁ ଟିକିଏ କହିଲୁ, ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର (ସ୍ୱାମୀ) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୁରୁକୁଳରୁ ଫେରି ମଥୁରାରେ ଏବେ ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ସେ କଣ କେବେ ନନ୍ଦବାବା,

କ୍ୱଚିଦପି ସ କଥା ନଃ କିଙ୍କରୀଣାଂ ଗୃଣୀତେ
ଭୁଜମଗୁରୁସୁଗନ୍ଧଂ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନ୍ୟଧାସ୍ୟତ୍ କଦା ନୁ ॥ ୨୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥୋଦ୍ଧବୋ ନିଶମ୍ୟୈବଂ କୃଷ୍ଣଦର୍ଶନଲାଳସାଃ ।
ସାନ୍ତ୍ୱୟନ୍ ପ୍ରିୟସନ୍ଦେଶୈର୍ଗୋପୀରିଦମଭାଷତ ॥ ୨୨

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଅହୋ ଯୂୟଂ ସ୍ମ ପୂର୍ଣ୍ଣାର୍ଥା ଭବତ୍ୟୋ ଲୋକପୂଜିତାଃ ।
ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ଯାସାମିତ୍ୟର୍ପିତଂ ମନଃ ॥ ୨୩

ଦାନବ୍ରତତପୋହୋମଜପସ୍ୱାଧ୍ୟାୟସଂଯମୈଃ ।
ଶ୍ରେୟୋଭିର୍ବିବିଧୈଶ୍ଚାନ୍ୟୈଃ କୃଷ୍ଣେ ଭକ୍ତିର୍ହି ସାଧ୍ୟତେ ॥ ୨୪

ଭଗବତ୍ୟୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକେ ଭବତୀଭିରନୁତ୍ତମା ।
ଭକ୍ତିଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତା ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ମୁନୀନାମପି ଦୁର୍ଲଭା ॥ ୨୫

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ପୁତ୍ରାନ୍ ପତୀନ୍ ଦେହାନ୍ ସ୍ୱଜନାନ୍ ଭବନାନି ଚ ।
ହିତ୍ୱାବୃଣୀତ ଯୂୟଂ ଯତ୍ କୃଷ୍ଣାଖ୍ୟଂ ପୁରୁଷଂ ପରମ୍ ॥ ୨୬

ସର୍ବାତ୍ମଭାବୋଽଧିକୃତୋ ଭବତୀନାମଧୋକ୍ଷଜେ ।
ବିରହେଣ ମହାଭାଗା ମହାନ୍ ମେଽନୁଗ୍ରହଃ କୃତଃ ॥ ୨୭

ଶ୍ରୂୟତାଂ ପ୍ରିୟସନ୍ଦେଶୋ ଭବତୀନାଂ ସୁଖାବହଃ ।
ଯମାଦାୟାଗତୋ ଭଦ୍ରା ଅହଂ ଭର୍ତ୍ତୂ ରହସ୍କରଃ ॥ ୨୮

ଯଶୋଦାରାଣୀ, ଏଠାର ଘରଦ୍ୱାର, ସଖା-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଓ ଗୋପାଳବାଳକମାନଙ୍କୁ ମନେ ପକାନ୍ତି ? ଆଉ ଆମ ପରି ଦାସୀମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବି କଣ କେବେ କିଛି କହନ୍ତି ? ପ୍ରିୟ ଭ୍ରମର ! ସତେ କଣ ସେ ତାଙ୍କର ଅଗୁରୁ ସମାନ ଦିବ୍ୟସୁଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ଭୁଜ କେବେ ଆମ ମଥା ଉପରେ ରଖିବେ ? ଆମ ଜୀବନରେ କଣ କେବେହେଲେ ଏପରି ସୁଯୋଗ ଆସିବ ?'' ॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପୀମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିଲେ; ତାଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ଛଟପଟ ହେଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଉଦ୍ଧବ ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣାଇଲେ ଓ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲେ—॥ ୨୨ ॥

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ ଗୋପୀଗଣ ! ଯେହେତୁ ତୁମେମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜର ହୃଦୟ, ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ସମର୍ପି ଦେଇଛ, ତେଣୁ ତୁମେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛ । ତୁମ ଜୀବନ ସଫଳ ହୋଇଯାଇଛି । ହେ ଦେବୀଗଣ ! ତୁମେମାନେ ହେଉଛ ସାରା ସଂସାର ପାଇଁ ପୂଜନୀୟା ॥ ୨୩ ॥ ଦାନ, ବ୍ରତ, ତପ, ହୋମ, ଜପ, ବେଦାଧ୍ୟୟନ, ଧାରଣା, ଧ୍ୟାନ, ସମାଧି ତଥା ଆତ୍ମୋଦ୍ଧାରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଏହିପରି ଭକ୍ତି ହେବା ପାଇଁ ତ ପ୍ରଯତ୍ନ କରାଯାଏ ॥ ୨୪ ॥ ଏହା ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ତୁମେମାନେ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ସର୍ବୋତ୍ତମ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ରଖିଛ ଏବଂ ତାହାର ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ କରିଦେଇଛ । ସତରେ ଏହା ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷିମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ॥ ୨୫ ॥ ଆହା ! ଏହା କେଡ଼େ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ ଯେ, ତୁମେମାନେ ନିଜର ପତି, ପୁତ୍ର, ଦେହ, ସ୍ୱଜନ ଓ ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ିଦେଇ, ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପରମ ପତି, ତାଙ୍କୁ ପତିରୂପରେ ବରଣ କରିଛ ! ॥ ୨୬ ॥ ହେ ମହାଭାଗ୍ୟବତୀ ଗୋପୀଗଣ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦ ଫଳରେ ତୁମେମାନେ ସେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତି ଏଭଳି ଭାବ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲ, ଯାହା ଫଳରେ କି ସାଧକ ସକଳ ବସ୍ତୁରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିଥାଏ । ତୁମମାନଙ୍କର ସେହି ଭାବ ଆଜି ମୋ ଆଗରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି ଯେ, ଏହା ହେଉଛି ତୁମମାନଙ୍କ ପରି ଦେବୀମାନଙ୍କର ମୋ ପ୍ରତି ବଡ଼ ଦୟା ॥ ୨୭ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ମୋ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଗୁପ୍ତକାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଦୂତ । ତୁମମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତୁମମାନଙ୍କୁ ପରମ ସୁଖ ଦେବା ନିମନ୍ତେ କିଛି ପ୍ରିୟ ସନ୍ଦେଶ ପଠାଇଛନ୍ତି । ହେ କଲ୍ୟାଣୀଗଣ ! ସେହି ସନ୍ଦେଶ ନେଇ ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଛି । ଭଗବାନ କଣ କହିଛନ୍ତି, ଶୁଣ—॥ ୨୮ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଭବତୀନାଂ ବିୟୋଗୋ ମେ ନ ହି ସର୍ବାତ୍ମନା କ୍ୱଚିତ୍ ।
ୟଥା ଭୂତାନି ଭୂତେଷୁ ଖଂ ବାୟ୍ୱଗ୍ନିର୍ଜଳଂ ମହୀ ।
ତଥାହଂ ଚ ମନଃପ୍ରାଣଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଣାଶ୍ରୟଃ ॥ ୨୯

ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି—ମୁଁ ସବୁକିଛିର ଉପାଦାନ କାରଣ ହୋଇଥିବାରୁ ମୁଁ ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା । ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ; ତେଣୁ ମୋଠାରୁ ତୁମମାନଙ୍କର କଦାପି ବିୟୋଗ ହୋଇ ନ ପାରେ । ସଂସାରର ସକଳ ଭୌତିକ ପଦାର୍ଥରେ ଯେପରି ଆକାଶ, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି, ଜଳ ଓ ପୃଥିବୀ—ଏହି ପଞ୍ଚଭୂତ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ସେହିସବୁ ପଦାର୍ଥ ଏହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ହୋଇଛି ତଥା ଏସବୁ ହିଁ ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥରୂପରେ ରହିଛି, ମୁଁ ହେଉଛି ସେହିପରି ମନ, ପ୍ରାଣ, ପଞ୍ଚଭୂତ, ବିଭିନ୍ନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ସେମାନଙ୍କର ବିଷୟର ଆଶ୍ରୟ । ସେସବୁ ମୋ ଭିତରେ ଅଛନ୍ତି, ମୁଁ ସେସବୁ ଭିତରେ ରହିଛି ଏବଂ ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ମୁଁ ହିଁ ସେସବୁରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି ॥ ୨୯ ॥

ଆତ୍ମନ୍ୟେବାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନଂ ସୃଜେ ହନ୍ମ୍ୟନୁପାଲୟେ ।
ଆତ୍ମମାୟାନୁଭାବେନ ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଣାତ୍ମନା ॥ ୩୦

ମୁଁ ହିଁ ନିଜ ମାୟାଦ୍ୱାରା ଦେହରୂପରେ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୂପରେ ଓ ଗୁଣରୂପରେ ରହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଶ୍ରୟରୂପରେ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଏ ତଥା ମୁଁ ସ୍ୱୟଂ ନିମିତ୍ତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଇ ନିଜେ ନିଜକୁ ସୃଷ୍ଟି କରେ, ପାଳନ କରେ ଓ ବିଲୟ କରେ ॥ ୩୦ ॥ ଆତ୍ମା ମାୟାଠାରୁ ଓ ମାୟାର କାର୍ଯ୍ୟଠାରୁ ପୃଥକ୍ । ଆତ୍ମା ବିଶୁଦ୍ଧଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଓ ସର୍ବଥା ଶୁଦ୍ଧ । କୌଣସି ଗୁଣ ତାହାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେ ନାହିଁ । ମାୟାର ଯେଉଁ ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୁଷୁପ୍ତିବୃତ୍ତି ରହିଛି, ସେହି ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉକ୍ତ ଅଖଣ୍ଡ, ଅନନ୍ତ, ବୋଧସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମା ହିଁ ସମୟେ ସମୟେ ବିଶ୍ୱ, ତୈଜସ ଓ ପ୍ରାଜ୍ଞରୂପରେ ପ୍ରତୀତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୩୧ ॥

ଆତ୍ମା ଜ୍ଞାନମୟଃ ଶୁଦ୍ଧୋ ବ୍ୟତିରିକ୍ତୋଽଗୁଣାନ୍ୱୟଃ ।
ସୁଷୁପ୍ତିସ୍ୱପ୍ନଜାଗ୍ରଦ୍ଭିର୍ମାୟାବୃତ୍ତିଭିରୀୟତେ ॥ ୩୧

ମନୁଷ୍ୟ ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖା ଯାଉଥିବା ପଦାର୍ଥ ଯେପରି ମିଥ୍ୟା, ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖା ଯାଉଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମିଥ୍ୟା; କିନ୍ତୁ ସେସବୁ ସତ ପରି ଦେଖାଯାଏ । ତେଣୁ ସେହିସବୁ ବିଷୟମାନଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ କରୁଥିବା ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସଂଯତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତା'ଛଡ଼ା ନିଦ୍ରାରୁ ଉଠିଲେ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଥିବା ବିଷୟ ମିଥ୍ୟା ମନେହୁଏ, ଜଗତରେ ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖୁଥିବା ବିଷୟକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମିଥ୍ୟା ମଣି ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଉଚିତ । ସେପରି ତ୍ୟାଗ କଲେ ହିଁ ମୋର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ମିଳିଥାଏ ॥ ୩୨ ॥

ଯେନେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥାନ୍ ଧ୍ୟାୟେତ ମୃଷା ସ୍ୱପ୍ନବଦୁତ୍ଥିତଃ ।
ତନ୍ନିରୁନ୍ଧ୍ୟାଦିନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ବିନିଦ୍ରଃ ପ୍ରତ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୩୨

ସବୁ ନଦୀ ଯେପରି ବିଭିନ୍ନ ମାର୍ଗରେ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ଶେଷରେ ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ନ୍ତି, ମନସ୍ୱୀ ପୁରୁଷଙ୍କର ବେଦାଭ୍ୟାସ, ଯୋଗସାଧନା, ଆତ୍ମ-ଅନାତ୍ମ ବିବେକ, ତ୍ୟାଗ, ତପସ୍ୟା, ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମ ଓ ସତ୍ୟ ଆଦି ସମସ୍ତ ସାଧନା ସେହିପରି କେବଳ ମୋତେ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଅଭିପ୍ରେତ । ଏସବୁ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ସାଧକଙ୍କର ମନ ନିରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ମୋରି ପାଖରେ ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୩ ॥

ଏତଦନ୍ତଃ ସମାମ୍ନାୟୋ ଯୋଗଃ ସାଂଖ୍ୟଂ ମନୀଷିଣାମ୍ ।
ତ୍ୟାଗସ୍ତପୋ ଦମଃ ସତ୍ୟଂ ସମୁଦ୍ରାନ୍ତା ଇବାପଗାଃ ॥ ୩୩

ଯତ୍ତ୍ୱହଂ ଭବତୀନାଂ ବୈ ଦୂରେ ବର୍ତ୍ତେ ପ୍ରିୟୋ ଦୃଶାମ୍ ।
ମନସଃ ସନ୍ନିକର୍ଷାର୍ଥଂ ମଦନୁଧ୍ୟାନକାମ୍ୟୟା ॥ ୩୪

ଯଥା ଦୂରଚରେ ପ୍ରେଷ୍ଠେ ମନ ଆବିଶ୍ୟ ବର୍ତ୍ତତେ ।
ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ଚ ନ ତଥା ଚେତଃ ସନ୍ନିକୃଷ୍ଟେଽକ୍ଷିଗୋଚରେ ॥ ୩୫

ମୟ୍ୟାବେଶ୍ୟ ମନଃ କୃଷ୍ଣେ ବିମୁକ୍ତାଶେଷବୃତ୍ତି ଯତ୍ ।
ଅନୁସ୍ମରନ୍ତ୍ୟୋ ମାଂ ନିତ୍ୟମଚିରାନ୍ମାମୁପୈଷ୍ୟଥ ॥ ୩୬

ଯା ମୟା କ୍ରୀଡ଼ତା ରାତ୍ର୍ୟାଂ ବନେଽସ୍ମିନ୍ ବ୍ରଜ ଆସ୍ଥିତାଃ ।
ଅଲବ୍ଧରାସାଃ କଲ୍ୟାଣ୍ୟୋ ମାଽଽପୁର୍ମଦ୍ୱୀର୍ଯ୍ୟଚିନ୍ତୟା ॥ ୩୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ପ୍ରିୟତମାଦିଷ୍ଟମାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ବ୍ରଜଯୋଷିତଃ ।
ତା ଊଚୁରୁଦ୍ଧବଂ ପ୍ରୀତାସ୍ତତ୍ସନ୍ଦେଶାଗତସ୍ମୃତୀଃ ॥ ୩୮

ଗୋପ୍ୟ ଊଚୁଃ

ଦିଷ୍ଟ୍ୟାହିତୋ ହତଃ କଂସୋ ଯଦୂନାଂ ସାନୁଗୋଽଘକୃତ୍ ।
ଦିଷ୍ଟ୍ୟାଽଽପ୍ତୈର୍ଲବ୍ଧସର୍ବାର୍ଥୈଃ କୁଶଲ୍ୟାସ୍ତେଽଚ୍ୟୁତୋଽଧୁନା ॥ ୩୯

ହେ ଗୋପୀଗଣ ! ମୁଁ ଯେ ତୁମମାନଙ୍କ ନୟନର ଧ୍ରୁବତାରା, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମୁଁ ହେଉଛି ତୁମମାନଙ୍କର ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତୁମଠାରୁ ଯେଉଁ ଦୂରରେ ରହିଛି, ତାହାର ଗୋଟିଏ କାରଣ ରହିଛି । କାରଣଟି ହେଲା : ମୁଁ ଦୂରରେ ରହିଲେ, ତୁମେମାନେ ନିରନ୍ତର ମୋର ଧ୍ୟାନ କରିପାରିବ; ଶରୀର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦୂରରେ ରହିଥିଲେ ବି ମନ ମାଧ୍ୟମରେ ତୁମେମାନେ ମୋର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ; ନିଜ ମନକୁ ମୋ ପାଖରେ ରଖିପାରିବ ॥ ୩୪ ॥ କାରଣ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରେମୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ପରଦେଶୀ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ଠାରେ ଯେତେ ନିଶ୍ଚଳରୂପେ ଲାଗିରହେ, ଆଖି ଆଗରେ ଥିବା କିମ୍ବା ପାଖରେ ରହିଥିବା ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ଠାରେ ସେତେ ଲାଗେ ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥ ନାନା ବୃତ୍ତିବିରହିତ ମନକୁ ସର୍ବତୋଭାବେ ମୋ ଠାରେ ଲଗାଇ ମୋତେ ନିରନ୍ତର ସ୍ମରଣ କରିପାରିଲେ, ତୁମେମାନେ ମୋତେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଚିରକାଳ ପାଇଁ ପାଇଯିବ ॥ ୩୬ ॥ ଆଗୋ କଲ୍ୟାଣୀଗଣ ! ମୁଁ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଶରତପୂର୍ଣ୍ଣିମା ରାତିରେ ରାସକ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥିଲାବେଳେ ଯେଉଁ ଗୋପୀମାନେ ଘରଲୋକଙ୍କ ବାରଣ ହେତୁ ମୋ ସହିତ ରାସକ୍ରୀଡ଼ାରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲେ, ବ୍ରଜରେ ହିଁ ରହିଯାଇଥିଲେ, ସେମାନେ ମୋର ଲୀଳା ନିରନ୍ତର ସ୍ମରଣ କରି ମୋତେ ପାଇଯାଇଥିଲେ । ତୁମମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ମିଳିବି—ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିବି; ଏଥିରେ ନିରାଶ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗୋପୀମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣି ପରମ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କଲେ । ସେହି ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଲୀଳା ସେମାନଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ପ୍ରେମରେ ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହୋଇ ସେମାନେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୩୮ ॥

ଗୋପୀମାନେ କହିଲେ—"ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଯାତନା ଦେଉଥିବା ପାପୀ କଂସ ତାର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ସମେତ ମରିଗଲା । ପୁଣି ଏହା ବି କମ୍ ଆନନ୍ଦର କଥା ନୁହେଁ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଓ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ସକଳ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା; ତେଣୁ ଆମର ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଏଥର କୁଶଳରେ ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥

କଚ୍ଚିଦ୍ ଗଦାଗ୍ରଜଃ ସୌମ୍ୟ କରୋତି ପୁରଯୋଷିତାମ୍ ।
ପ୍ରୀତିଂ ନଃ ସ୍ନିଗ୍ଧସବ୍ରୀଡ଼ହାସୋଦାରେକ୍ଷଣାର୍ଚ୍ଚିତଃ ॥ ୪୦

କିନ୍ତୁ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଆମକୁ ଗୋଟିଏ କଥା ବୁଝାଇଦିଅ । ଆମେ ଯେପରି ଲାଜ ଲାଜ ହୋଇ, ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସି ଓ ଉତ୍ସୁକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚ୍ୱହିଁ ତାଙ୍କର ପୂଜା କରୁଥିଲୁ ଏବଂ ସେ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ଯେପରି ପ୍ରେମ କରୁଥିଲେ, ମଥୁରାର ନାରୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେ ସେହିପରି ପ୍ରେମ କରୁଛନ୍ତି, ନା ନାହିଁ ?'' ॥ ୪୦ ॥ ଜଣେ ଗୋପୀ ଏପରି ପଚ୍ୱରୁ ପଚ୍ୱରୁ ଆଉ ଜଣେ ଗୋପୀ କହି ଉଠିଲା, ''ଆଗୋ ସଖୀ ! ଆମର ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ତ ପ୍ରେମର ମୋହିନୀ କଳାରେ ବିଶେଷଜ୍ଞ । ସବୁ ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଯଦି ନଗରର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ମିଠା ମିଠା କଥା କହିବେ ଓ ହାବଭାବର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ଚ୍ୱହିଁବେ, ତେବେ ସେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ କାହିଁକି ବା ମୁଗ୍ଧ ନ ହେବେ !'' ॥ ୪୧ ॥

କଥଂ ରତିବିଶେଷଜ୍ଞଃ ପ୍ରିୟଶ୍ଚ ବରଯୋଷିତାମ୍ ।
ନାନୁବଧ୍ୟେତ ତଦ୍‌ବାକ୍ୟୈର୍ବିଭ୍ରମୈଶ୍ଚାନୁଭାଜିତଃ ॥ ୪୧

ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଗୋପୀ କହିଲା, ''ଆହେ ଉଦ୍ଧବ ! ନଗରର ନାରୀମାନଙ୍କ ମେଳରେ କିଛି ଚର୍ଚ୍ଚା ଚ୍ୱଲିଥିବାବେଳେ ଆମର ପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ବିନା ସଂକୋଚରେ, ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ସେମାନଙ୍କ ମେଳରେ ପ୍ରେମ କଥା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଉଥିବେ, ସେତେବେଳେ କଣ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଆମ କଥା—ଏହି ଗାଉଁଲୀ ଗଉଡୁଣୀମାନଙ୍କ କଥା କେବେ ମନେ ପକାନ୍ତି ?'' ॥ ୪୨ ॥

ଅପି ସ୍ମରତି ନଃ ସାଧୋ ଗୋବିନ୍ଦଃ ପ୍ରସ୍ତୁତେ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ଗୋଷ୍ଠୀମଧ୍ୟେ ପୁରସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ଗ୍ରାମ୍ୟାଃ ସ୍ୱୈରକଥାନ୍ତରେ ॥ ୪୨

ଆଉ କେତେ ଜଣ ଗୋପୀ କହିଲେ, ''ଆହେ ଉଦ୍ଧବ ! କୃଷ୍ଣ କଣ ସେହିସବୁ ରାତି କଥା ମନେ ପକାନ୍ତି, ଯେତେବେଳେ କି କଇଁ ଓ କୁନ୍ଦ ଫୁଲ ଫୁଟି ଚହଟୁଥିଲା; ଚ୍ୱରିଆଡ଼େ ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ବିଛାଇହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା ଏବଂ ବୃନ୍ଦାବନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରମଣୀୟ ହୋଇଯାଇଥିଲା ! ସେହି ରାତିମାନଙ୍କରେ ରାସମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ି ସେ ଆମମାନଙ୍କ ସହିତ ନାଚୁଥିଲେ । କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ନ ଥିଲା ସେହି ରାସଲୀଳା ! ନାଚିଲାବେଳେ ଆମ ନୂପୁରସବୁ ରୁଣୁଝୁଣୁ ହୋଇ ବାଜୁଥାଏ । ଆମେସବୁ ସଖୀ ମିଶି ତାଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଲୀଳାସବୁ ଗାଉଥିଲୁ ଏବଂ ସେ ଆମ ସହିତ ନାନାପ୍ରକାର କ୍ରୀଡ଼ାକୌତୁକ କରୁଥିଲେ ।'' ॥ ୪୩ ॥

ତାଃ କିଂ ନିଶାଃ ସ୍ମରତି ଯାସୁ ତଦା ପ୍ରିୟାଭି-
ର୍ବୃନ୍ଦାବନେ କୁମୁଦକୁନ୍ଦଶଶାଙ୍କରମ୍ୟେ ।
ରେମେ କ୍ୱଣଚ୍ଚରଣନୂପୁରରାସଗୋଷ୍ଠ୍ୟା-
ମସ୍ମାଭିରୀଡ଼ିତମନୋଜ୍ଞକଥଃ କଦାଚିତ୍ ॥ ୪୩

ଅନ୍ୟ କେତେକ ଗୋପୀ କହି ଉଠିଲେ, ''ଆହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଆମେମାନେ ତ ତାଙ୍କ ବିରହ ନିଆଁରେ ଜଳୁଛୁ । ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ପାଣି ବରଷାଇ ଶୁଖି ଆସିଥିବା ବନକୁ ନବଜୀବନ ଦେଇ ସବୁଜସୁନ୍ଦର କରିଦିଅନ୍ତି, ସେ କଣ ସେହିପରି ଆମ ଦେହକୁ ଛୁଇଁ, ଆମ ହାତ ଧରି ଆମକୁ ଜୀବନ ଦାନ କରିବାକୁ ଏଠାକୁ କେବେ ଆସିବେ ?'' ॥ ୪୪ ॥

ଅପ୍ୟେଷ୍ୟତୀହ ଦାଶାର୍ହସ୍ତପ୍ତା ସ୍ୱକୃତୟା ଶୁଚ୍ୱ ।
ସଞ୍ଜୀବୟନ୍ ନୁ ନୋ ଗାତ୍ରୈର୍ଯଥେନ୍ଦ୍ରୋ ବନମମ୍ବୁଦୈଃ ॥ ୪୪

ଏ ଭିତରେ ଆଉ ଜଣେ ଗୋପୀ କହିଦେଲା, ''ଆଲୋ ସଖୀ ! ଏବେ ତ ସେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ମାରି ରାଜ୍ୟ ପାଇଗଲେଣି । ଏବେ ଯାହାକୁ ଦେଖିବୁ, ସେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ହୋଇଗଲାଣି । ସେ ଏଥର ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜାମାନଙ୍କ ଝିଅଙ୍କୁ ବାହା ହେବେ; ସେମାନଙ୍କ ସାଥିରେ ଖୁସିରେ ରହିବେ । ଏଠିକି ଆମ ଗାଉଁଲୀ ମୂର୍ଖଗୁଡ଼ାଙ୍କ

କସ୍ମାତ୍ କୃଷ୍ଣ ଇହାୟାତି ପ୍ରାପ୍ତରାଜ୍ୟୋ ହତାହିତଃ ।
ନରେନ୍ଦ୍ରକନ୍ୟା ଉଦ୍‌ବାହ୍ୟ ପ୍ରୀତଃ ସର୍ବସୁହୃଦ୍‌ବୃତଃ ॥ ୪୫

କିମସ୍ମାଭିର୍ବନୌକୋଭିରନ୍ୟାଭିର୍ବା ମହାମୃନଃ ।
ଶ୍ରୀପତେରାପ୍ତକାମସ୍ୟ କ୍ରିୟେତାର୍ଥଃ କୃତାମୃନଃ ॥ ୪୬

ପରଂ ସୌଖ୍ୟଂ ହି ନୈରାଶ୍ୟଂ ସ୍ୱୈରିଣ୍ୟପ୍ୟାହ ପିଙ୍ଗଳା ।
ତଜ୍ଜାନତୀନାଂ ନଃ କୃଷ୍ଣେ ତଥାପ୍ୟାଶା ଦୁରତ୍ୟୟା ॥ ୪୭

କ ଉତ୍ସହେତ ସନ୍ତ୍ୟକ୍ତୁମୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକସଂବିଦମ୍ ।
ଅନିଚ୍ଛତୋଽପି ଯସ୍ୟ ଶ୍ରୀରଙ୍ଗାନ୍ନ ଚ୍ୟବତେ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୪୮

ସରିଚ୍ଛୈଳବନୋଦ୍ଦେଶା ଗାବୋ ବେଣୁରବା ଇମେ ।
ସଙ୍କର୍ଷଣସହାୟେନ କୃଷ୍ଣେନାଚରିତାଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୪୯

ପୁନଃ ପୁନଃ ସ୍ମାରୟନ୍ତି ନନ୍ଦଗୋପସୁତଂ ବତ ।
ଶ୍ରୀନିକେତୈସ୍ତତ୍ପଦକୈର୍ବିସ୍ମର୍ତ୍ତୁଂ ନୈବ ଶକ୍ନୁମଃ ॥ ୫୦

ପାଖକୁ କାହିଁକି ଆସିବେ ଯେ ?''॥ ୪୫ ॥ ଆଉ ଜଣେ ଗୋପୀ କହିଲା, ''ନାଇଁ ଲୋ ସଖୀ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି । ସେ ସର୍ବଥା ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ଓ କୃତକୃତ୍ୟ ତାଙ୍କର କୌଣସି କାମନା ନାହିଁ, କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନାହିଁ । ଆମ ପରି ବନବାସିନୀ ଗଉଡୁଣୀଙ୍କ ଠାରେ ନୁହେଁ, କି ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜକୁମାରୀମାନଙ୍କ ଠାରେ ନୁହେଁ, ତାଙ୍କର କାହାରିଠାରେ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଆଲୋ ! ଆମ ବିନା ତାଙ୍କର ଏବେ କେଉଁ କାମ ଅଟକିଯିବ ଯେ ! ॥ ୪୬ ॥ ଆଲୋ ! ବେଶ୍ୟା ହେଲେ କଣ ହେଲା, ପିଙ୍ଗଳା ଠିକ୍ କଥା କହିଥିଲା—'ସଂସାରରେ କାହାରି ଆଶା ନ ରଖିବା ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସୁଖ ।' ଆମେ ତ ଏକଥା ଶୁଣିଛୁ ଓ ଜାଣିଛୁ; ତଥାପି ଆମେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଫେରି ଆସିବେ ବୋଲି ଯେଉଁ ଆଶା ରଖିଛୁ, ତାହା ଛାଡ଼ିପାରୁନୁ । ତାଙ୍କର ଶୁଭାଗମନର ଆଶା ଧରି ହିଁ ତ ଆମ ଜୀବନ ରହିଛି ॥ ୪୭ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାତ୍ମାମାନେ ମଧ୍ୟ ଯାହାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିଗାନ କରନ୍ତି, ଆମର ସେହି ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଆମକୁ ଏକାନ୍ତରେ ଯେଉଁ ମଧୁର ପ୍ରେମ କଥା କହିଛନ୍ତି, ତାହା ଆମେ କିପରି ବା ଭୁଲିଯାଇ ପାରିବା ! ଦେଖୁଛ ତ, ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେ ବି ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାଙ୍କ ପାଦସେବାରେ ଏପରି ଲାଗି ରହିଛନ୍ତି ଯେ, କ୍ଷଣଟିଏ ବି ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ଛାଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ଯାଉନାହାନ୍ତି ॥ ୪୮ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଇଏ ହେଉଛି ସେହି ନଦୀ, ଯେଉଁଥିରେ କି ସେ ବିହାର କରୁଥିଲେ; ଇଏ ହେଉଛି ସେହି ପର୍ବତ, ଯାହାର ଶିଖରରେ ଚଢ଼ି ସେ ବଂଶୀ ବଜାଉଥିଲେ; ଇଏ ହେଉଛି ସେହି ବନ, ଯେଉଁଥିରେ କି ସେ ରାତିରେ ରାସଲୀଳା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଇଏ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଗାଈଗୋରୁ, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଅଡ଼ାଇ ଅଡ଼ାଇ ସେ ଆମରି ଆଖି ଆଗରେ ସକାଳେ ଚରାଇବାକୁ ନେଉଥିଲେ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଗାଆଁକୁ ଲେଉଟାଇ ଆଣୁଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ଯେଉଁ ବଂଶୀସ୍ୱନ ଆମ କାନରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଉଛି, ସେ ତାଙ୍କ ଅଧରରେ ବଂଶୀ ଲଗାଇ ଠିକ୍ ଏହିପରି ବଜାଉଥିଲେ । ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏସବୁ ଲୀଳା କରୁଥିଲେ ॥ ୪୯ ॥ ଏଠାର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ସ୍ଥାନ, ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଧୂଳିକଣା ତାଙ୍କର ପରମସୁନ୍ଦର ଚରଣକମଳଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନିତ । ଦିନସାରା ଆମେ ଏସବୁକୁ ଦେଖୁଛୁ ଓ ଶୁଣୁଛୁ । ଏସବୁ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବାମାତ୍ରେ ଓ ବଂଶୀସ୍ୱନ କାନରେ ପଡ଼ିବାମାତ୍ରେ ସେସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଶବ୍ଦ ଆମର ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ନନ୍ଦନନ୍ଦନଙ୍କୁ ଆଣି ବାରମ୍ବାର ଆମ ଆଖି ଆଗରେ ଥୋଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ତାଙ୍କ ସହିତ ଆମର ଏପରି ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛି ଯେ, ଆମେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ—ମରିଯିବା ପରେ ବି—ତାଙ୍କୁ ଭୁଲିପାରିବୁ

ଗତ୍ୟା ଲଳିତୟୋଦାରହାସଲୀଳାବଲୋକନୈଃ ।
ମାଧ୍ୱ୍ୟା ଗିରା ହୃତଧିୟଃ କଥଂ ତଂ ବିସ୍ମରାମହେ ॥ ୫୧

ହେ ନାଥ ହେ ରମାନାଥ ବ୍ରଜନାଥାର୍ତ୍ତିନାଶନ ।
ମଗ୍ନମୁଦ୍ଧର ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋକୁଳଂ ବୃଜିନାର୍ଣ୍ଣବାତ୍ ॥ ୫୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତତସ୍ତାଃ କୃଷ୍ଣସନ୍ଦେଶୈର୍ବ୍ୟପେତବିରହଜ୍ୱରାଃ ।
ଉଦ୍ଧବଂ ପୂଜୟାଞ୍ଚକ୍ରୁର୍ଜ୍ଞାତ୍ୱାଽଽତ୍ମାନମଧୋକ୍ଷଜମ୍ ॥ ୫୩

ଉବାସ କତିଚିନ୍ମାସାନ୍ ଗୋପୀନାଂ ବିନୁଦଞ୍ଛୁଚଃ ।
କୃଷ୍ଣଲୀଳାକଥାଂ ଗାୟନ୍ ରମୟାମାସ ଗୋକୁଳମ୍ ॥ ୫୪

ଯାବନ୍ତ୍ୟହାନି ନନ୍ଦସ୍ୟ ବ୍ରଜେଽବାତ୍ସୀତ୍ ସ ଉଦ୍ଧବଃ ।
ବ୍ରଜୌକସାଂ କ୍ଷଣପ୍ରାୟାଣ୍ୟାସନ୍ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ବାର୍ତ୍ତୟା ॥ ୫୫

ସରିଦ୍ୱନଗିରିଦ୍ରୋଣୀର୍ବୀକ୍ଷନ୍ କୁସୁମିତାନ୍ ଦ୍ରୁମାନ୍ ।
କୃଷ୍ଣଂ ସଂସ୍ମାରୟନ୍ ରେମେ ହରିଦାସୋ ବ୍ରଜୌକସାମ୍ ॥ ୫୬

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱୈବମାଦି ଗୋପୀନାଂ କୃଷ୍ଣାବେଶାତ୍ମବିକ୍ଳବମ୍ ।
ଉଦ୍ଧବଃ ପରମପ୍ରୀତସ୍ତା ନମସ୍ୟନ୍ନିଦଂ ଜଗୌ ॥ ୫୭

ନାହିଁ ॥ ୫୦ ॥ ସେ ତାଙ୍କର ହଂସ ପରି ସୁନ୍ଦର ଚାଲିରେ, ଉଚ୍ଛୁଳା ହସରେ, ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଚାହାଣିରେ ଓ ମଧୁର ବାଣୀରେ ଆମ ଚିତ୍ତକୁ ଏଭଳି ଚୋରାଇ ନେଇଛନ୍ତି ଯେ ଆମ ମନ ଆଉ ଆମର ବଶରେ ନାହିଁ। ଏବେ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଭୁଲିପାରିବୁ କିପରି ! ॥ ୫୧ ॥ "ହେ ଆମର ପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ତୁମେ ହିଁ ଆମ ଜୀବନର ସ୍ୱାମୀ; ତୁମେ ଆମର ସର୍ବସ୍ୱ। ତୁମେ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାଥ ହୋଇଥାଅ ପଛେ, ଆମ ପାଇଁ ତ ତୁମେ ହେଉଛ ବ୍ରଜନାଥ। ଆମ ବ୍ରଜଗୋପୀମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ତୁମେ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାମୀ। ହେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ତୁମେ ବାରମ୍ବାର ଆମର ବ୍ୟଥା ଦୂର କରିଛ; ଆମର ସଂକଟ ହରଣ କରିଛ। ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! ତୁମେ ଗାଈମାନଙ୍କୁ ବହୁତ ସ୍ନେହ କରିଥାଅ। କଣ ଆମେ ଗାଈ ନୋହୁଁ? ତୁମର ଏହି ସମଗ୍ର ଗୋକୁଳ—ଏହି ଗୋକୁଳର ଗୋପାଳବାଳକ, ପିତାମାତା, ଗାଈଗୋରୁ ଏବଂ ଆମେ ସବୁଗୋପୀ—ସମସ୍ତେ ଅପାର ଦୁଃଖସାଗରରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଛୁ। ତୁମେ ଆସ; ଆମକୁ ରକ୍ଷା କର; ଏହି ଗୋକୁଳକୁ ବଞ୍ଚାଅ।" ॥ ୫୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ବିରହବ୍ୟଥା ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲା। ସେମାନେ ବୁଝିସାରିଥିଲେ ଯେ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆତ୍ମାରୂପରେ ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ। ତେଣୁ ସେମାନେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆଦର ସହକାରେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ସତ୍କାର କଲେ ॥ ୫୩ ॥ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ବିରହବ୍ୟଥା ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଧବ ସେଠାରେ କେତେ ମାସ ଧରି ରହିଗଲେ। ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳାଚରିତ ଶୁଣାଇ ଶୁଣାଇ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୫୪ ॥ ବ୍ରଜରେ ଉଦ୍ଧବ ରହିଥିବା ଯାଏ ସବୁଦିନ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଚର୍ଚ୍ଚା ଚାଲୁଥିବାରୁ, ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ସେହି ଦୀର୍ଘକାଳ ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣ ପରି ବୋଧ ହେଲା ॥ ୫୫ ॥ ପରମପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଉଦ୍ଧବ କେବେ ନଦୀତଟରେ ବୁଲୁଥିଲେ ତ, କେବେ ବନରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ ଏବଂ କେବେ କେବେ ଗିରିରାଜ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନର ଘାଟିମାନଙ୍କରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ। ବେଳେ ବେଳେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ଫୁଲରେ ଭରି ହୋଇଥିବା ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଦେଖି ସେହି ଦୃଶ୍ୟରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ଏବଂ 'ଏଠାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କି ଲୀଳା କରିଥିଲେ ?' ବୋଲି ପଚାରି ପଚାରି ସେ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ସ୍ମରଣରେ ତନ୍ମୟ କରି ଦେଉଥିଲେ ॥ ୫୬ ॥

ଉଦ୍ଧବ ବ୍ରଜରେ ରହି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଏହିପରି ପ୍ରେମାତୁରତା ତଥା ପ୍ରେମାବେଶ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ। ସେମାନଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଏଭଳି ତନ୍ମୟତା ଦେଖି

ଏତାଃ ପରଂ ତନୁଭୃତୋ ଭୁବି ଗୋପବଧ୍ୱୋ
ଗୋବିନ୍ଦ ଏବ ନିଖିଳାତ୍ମନି ରୂଢ଼ଭାବାଃ ।
ବାଞ୍ଛନ୍ତି ଯଦ୍ ଭବଭିୟୋ ମୁନୟୋ ବୟଂ ଚ
କିଂ ବ୍ରହ୍ମଜନ୍ମଭିରନନ୍ତକଥାରସସ୍ୟ ॥ ୫୮

କ୍ୱେମାଃ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ବନଚରୀର୍ବ୍ୟଭିଚାରଦୁଷ୍ଟାଃ
କୃଷ୍ଣେ କ୍ୱ ଚୈଷ ପରମାତ୍ମନି ରୂଢ଼ଭାବଃ ।
ନନ୍ୱୀଶ୍ୱରୋଽନୁଭଜତୋଽବିଦୁଷୋଽପି ସାକ୍ଷା-
ଚ୍ଛ୍ରେୟସ୍ତନୋତ୍ୟଗଦରାଜ ଇବୋପଯୁକ୍ତଃ ॥ ୫୯

ନାୟଂ ଶ୍ରିୟୋଽଙ୍ଗ ଉ ନିତାନ୍ତରତେଃ ପ୍ରସାଦଃ
ସ୍ୱର୍ଯୋଷିତାଂ ନଳିନଗନ୍ଧରୁଚାଂ କୁତୋଽନ୍ୟାଃ ।
ରାସୋତ୍ସବେଽସ୍ୟ ଭୁଜଦଣ୍ଡଗୃହୀତକଣ୍ଠ-
ଲବ୍ଧାଶିଷାଂ ଯ ଉଦଗାଦ୍ ବ୍ରଜବଲ୍ଲବୀନାମ୍ ॥ ୬୦

ଆସାମହୋ ଚରଣରେଣୁଜୁଷାମହଂ ସ୍ୟାଂ
ବୃନ୍ଦାବନେ କିମପି ଗୁଳ୍ମଲତୌଷଧୀନାମ୍ ।

ସେ ପ୍ରେମାନନ୍ଦରେ ବୁଡ଼ିଗଲେ । ସେ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଏହିରୂପେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାନ କରିଥିଲେ— ॥ ୫୭ ॥ ''ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପରମ ପ୍ରେମମୟ ଦିବ୍ୟ ମହାଭାବରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଯାଇଥିବା ଏହି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଦେହଧାରଣ ବାସ୍ତବରେ ଧନ୍ୟ ଓ ସଫଳ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରେମର ଏହି ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ସ୍ଥିତି କେବଳ ସଂସାରଭୟରେ ଭୀତ ହୋଇଯାଇଥିବା ମୁମୁକ୍ଷୁମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ନୁହେଁ, ମହାମୁନି, ମୁକ୍ତପୁରୁଷ ତଥା ଆମପରି ଭକ୍ତଜନମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଆମକୁ ଏଭଳି ସ୍ଥିତି ମିଳିପାରି ନାହିଁ । ଯାହାଙ୍କୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳାକଥାର ରସ ମିଳିଯାଇଛି, ତାଙ୍କର କୁଳୀନତାରେ, ଦ୍ୱିଜାତିସମୁଚିତ ସଂସ୍କାରରେ ତଥା ବଡ଼ ବଡ଼ ଯଜ୍ଞାଦିରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେବାରେ ବା କି ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ! ଅପରପକ୍ଷେ ଯଦି ଭଗବତ୍ କଥାରେ ରସ ନ ମିଳିଲା, ସେଥିରେ ରୁଚି ଜାତ ନ ହେଲା, ତେବେ ଅନେକ ମହାକଳ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାରମ୍ବାର ବ୍ରହ୍ମାପଦ ପାଇଗଲେ ବା ଲାଭ କଣ ! ॥ ୫୮ ॥ ଆଚାର, ବିଚାର, ଜ୍ଞାନ ଓ ଜାତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହୀନ ହୋଇଥିବା ଏହି ବନ୍ୟଗ୍ରାମବାସିନୀ ଗୋପାଳୁଣୀମାନେ କେଉଁଠି ଓ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଏଭଳି ଅନନ୍ୟ ପରମପ୍ରେମ କେଉଁଠି ! ଆହା ! ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରେମମୟ ଜୀବନକୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହିବା ! ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ଅମୃତ ଯେପରି ନିଜର ସହଜାତ ଗୁଣରେ ହିଁ ଅଜାଣତରେ ମଧ୍ୟ ପିଇଥିବା ଲୋକକୁ ଅମର କରିଦିଏ, ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଓ ରହସ୍ୟ ଜାଣି ନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଯଦି କେହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରେ, ତେବେ ଭଗବାନ ସେହିପରି ନିଜର କୃପାବଳରେ ତାହାର ପରମ କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ କରିଦେଇଥାନ୍ତି ॥ ୫୯ ॥ ରାସୋତ୍ସବ ସମୟରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହି ବ୍ରଜାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କ ଗଳାରେ ବାହୁ ରଖି ଏମାନଙ୍କର ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ । ଭଗବାନ ଏମାନଙ୍କୁ ଯେପରି କୃପାପ୍ରସାଦ ବିତରଣ କଲେ, ଏମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ପ୍ରେମ ଦାନ କଲେ, ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପ୍ରେମବତୀ ନିତ୍ୟସଙ୍ଗିନୀ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ବିରାଜମାନା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେପରି ପ୍ରେମ ଦାନ କରିନାହାନ୍ତି; ପଦ୍ମଗନ୍ଧା ଓ ପଦ୍ମକାନ୍ତିରେ ଯୁକ୍ତା ଦେବାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେପରି ପ୍ରେମ ମିଳିନାହିଁ ॥ ୬୦ ॥ ମୁଁ ଯଦି ଏହି ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମର କୌଣସି ଗୁଳ୍ମ, ଲତା ବା ଓଷଧି ଗଛ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତେବେ ମୋ ପାଇଁ ତାହା ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟର କଥା ହୋଇଯାଆନ୍ତା । ଆହା ! ମୁଁ ଯଦି ସତରେ ସେପରି ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତେବେ ମୋତେ ଏହି ବ୍ରଜାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କର ଚରଣଧୂଳି ନିରନ୍ତର ସେବନ କରିବାକୁ ମିଳନ୍ତା । ଏମାନଙ୍କର

ଯା ଦୁସ୍ତ୍ୟଜଂ ସ୍ୱଜନମାର୍ଯ୍ୟପଥଂ ଚ ହିତ୍ୱା
ଭେଜୁର୍ମୁକୁନ୍ଦପଦବୀଂ ଶ୍ରୁତିଭିର୍ବିମୃଗ୍ୟାମ୍ ॥ ୬୧

ଯା ବୈ ଶ୍ରିୟାର୍ଚ୍ଚିତମଜାଦିଭିରାପ୍ତକାମୈ-
ର୍ଯୋଗେଶ୍ୱରୈରପି ଯଦାତ୍ମନି ରାସଗୋଷ୍ଠ୍ୟାମ୍ ।
କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ତଦ୍ ଭଗବତଶ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦଂ
ନ୍ୟସ୍ତଂ ସ୍ତନେଷୁ ବିଜହୁଃ ପରିରଭ୍ୟ ତାପମ୍ ॥ ୬୨

ବନ୍ଦେ ନନ୍ଦବ୍ରଜସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ପାଦରେଣୁମଭୀକ୍ଷ୍ଣଶଃ ।
ଯାସାଂ ହରିକଥୋଦ୍‌ଗୀତଂ ପୁନାତି ଭୁବନତ୍ରୟମ୍ ॥ ୬୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ ଗୋପୀରନୁଜ୍ଞାପ୍ୟ ଯଶୋଦାଂ ନନ୍ଦମେବ ଚ ।
ଗୋପାନାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଦାଶାର୍ହୋ ଯାସ୍ୟନ୍ନାରୁରୁହେ ରଥମ୍ ॥ ୬୪

ତଂ ନିର୍ଗତଂ ସମାସାଦ୍ୟ ନାନୋପାୟନପାଣୟଃ ।
ନନ୍ଦାଦୟୋଽନୁରାଗେଣ ପ୍ରାବୋଚନ୍ନଶ୍ରୁଲୋଚନାଃ ॥ ୬୫

ମନସୋ ବୃତ୍ତୟୋ ନଃ ସ୍ୟୁଃ କୃଷ୍ଣପାଦାମ୍ବୁଜାଶ୍ରୟାଃ ।
ବାଚୋଽଭିଧାୟିନୀର୍ନାମ୍ନାଂ କାୟସ୍ତତ୍ପ୍ରହ୍ୱଣାଦିଷୁ ॥ ୬୬

ଚରଣରଜରେ ନିତ୍ୟ ସ୍ନାନ କରି ମୁଁ ଧନ୍ୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଏହି ଗୋପୀମାନେ ଧନ୍ୟ ! ଦେଖିଲ, ଯେଉଁ ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କୁ ତଥା ଲୋକଲଜ୍ଜା ଓ ଆର୍ଯ୍ୟମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍କର, ତାହାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଏମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପଦ, ତାଙ୍କ ସହିତ ତନ୍ମୟତା, ଏପରିକି, ତାଙ୍କ ଠାରେ ପରମ ପ୍ରେମ ପାଇଗଲେ । ତାହା ପାଇବାକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ଭଗବତ୍ ବାଣୀସ୍ୱରୂପ ଓ ତାଙ୍କର ନିଃଶ୍ୱାସସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବା ସମସ୍ତ ବେଦ, ଉପନିଷଦ ମଧ୍ୟ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରେମମୟ ସ୍ୱରୂପକୁ ଖୋଜି ଚାଲିଛନ୍ତି ସିନା; ହେଲେ ପାଇ ପାରିନାହାନ୍ତି ॥ ୬୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଚରଣାରବିନ୍ଦକୁ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୂଜା କରିଚାଲିଛନ୍ତି, ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଆଦି ପରମ ସମର୍ଥ ଦେବତା, ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ଆତ୍ମାରାମ ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗେଶ୍ୱର ଆପଣା ହୃଦୟରେ ଚିନ୍ତନ କରିଚାଲିଛନ୍ତି, ସେହି ଚରଣଯୁଗଳକୁ ରାସଲୀଳା ସମୟରେ ଗୋପୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଚରଣକମଳକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ତାପ ଓ ବିରହବ୍ୟଥା ଶାନ୍ତ କରିଥିଲେ ॥ ୬୨ ॥ ବ୍ରଜରେ ରହୁଥିବା ଗୋପାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କର ଚରଣଧୂଳିକୁ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ କରୁଛି—ତାହାକୁ ମଥାରେ ଲଗାଉଛି । ଆହା ! ଏହି ଗୋପୀମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା କଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା କିଛି ଗାନ କଲେ, ତାହା ତ୍ରିଲୋକକୁ ପବିତ୍ର କରିଦେଉଛି ଏବଂ କାଳ କାଳ ପାଇଁ ପବିତ୍ର କରୁଥିବ ।'' ॥ ୬୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ବ୍ରଜରେ କିଛିମାସ ରହିବା ପରେ ଉଦ୍ଧବ ମଥୁରା ଫେରିଯିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଏବଂ ନନ୍ଦ ଓ ଯଶୋଦାଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ମାଗିଲେ । ଶେଷରେ ଗୋପାଳବାଳକମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ସେ ସେଠାରୁ ଫେରିବା ନିମନ୍ତେ ରଥରେ ବସିଗଲେ ॥ ୬୪ ॥ ତାଙ୍କ ରଥ ବ୍ରଜରୁ ବାହାରିଲା । ଏହା ଦେଖି ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ଭେଟିସାମଗ୍ରୀ ଧରି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ଲୁହଛଳଛଳ ଆଖିରେ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆଦରରେ କହିଲେ—॥ ୬୫ ॥ ''ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଆମର କେବଳ ଏତିକି ମନୋକାମନା ଯେ, ଆମ ମନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୃତ୍ତି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂକଳ୍ପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ହିଁ ଆଶ୍ରିତ ହୋଇଯାଉ; ତାଙ୍କରି ସେବା ନିମନ୍ତେ ଜାଗ୍ରତ ହେଉ ଓ ତାଙ୍କରି ଠାରେ ଲାଗିରହୁ । ଆମର ମୁଖ ନିରନ୍ତର ତାଙ୍କରି ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁ ଏବଂ ଆମ ଶରୀର ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ତାଙ୍କରି ଆଜ୍ଞା-ପାଳନରେ ଓ ସେବାରେ ତତ୍ପର ରହୁ ॥ ୬୬ ॥

କର୍ମଭିର୍ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣାନାଂ ଯତ୍ର କ୍ୱାପୀଶ୍ୱରେଚ୍ଛୟା ।
ମଙ୍ଗଳାଚରିତୈର୍ଦାନୈ ରତିର୍ନଃ କୃଷ୍ଣ ଈଶ୍ୱରେ ॥ ୬୭

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ସତ କହୁଛୁ, ଆମେ ଆଦୌ ମୋକ୍ଷ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହୁଁ । ଆମେ ଗ୍ରହୁଁଛୁ, ଭଗବାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁଯାୟୀ ଆମ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଯେକୌଣସି ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ମିଳୁ ନା କାହିଁକି, ସେହି ଜନ୍ମରେ ଆମେ ଶୁଭ କର୍ମ କରୁ, ଦାନ କରୁ ଏବଂ ତାହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଆମକୁ କେବଳ ଏତିକି ମିଳୁ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମର ପ୍ରୀତି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ହୋଇ ବଢୁ ।'' ॥ ୬୭ ॥

ଏବଂ ସଭାଜିତୋ ଗୋପୈଃ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ୍ୟା ନରାଧିପ ।
ଉଦ୍ଧବଃ ପୁନରାଗଚ୍ଛନ୍ମଥୁରାଂ କୃଷ୍ଣପାଳିତାମ୍ ॥ ୬୮

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନେ ଏପରିଭାବରେ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ । ତା'ପରେ ଉଦ୍ଧବ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ମଥୁରାପୁରୀକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୬୮ ॥ ମଥୁରାରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଓ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତିର ଯେଉଁ ବନ୍ୟା ସେ ଦେଖି ଆସିଥିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କ ଆଗରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ନନ୍ଦବାବା ପଠାଇଥିବା ଭେଟି ସାମଗ୍ରୀ ତାଙ୍କୁ ଏବଂ ବସୁଦେବ, ବଳରାମ ଓ ରାଜା ଉଗ୍ରସେନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୬୯ ॥

କୃଷ୍ଣାୟ ପ୍ରଣିପତ୍ୟାହ ଭକ୍ତ୍ୟୁଦ୍ରେକଂ ବ୍ରଜୌକସାମ୍ ।
ବସୁଦେବାୟ ରାମାୟ ରାଜ୍ଞେ ଚୋପାୟନାନ୍ୟଦାତ୍ ॥ ୬୯

ଇତି ଶ୍ରୀମଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଉଦ୍ଧବପ୍ରତିଯାନେ ନାମ ସପ୍ତଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪୭ ॥

✦✦✦

ଅଥାଷ୍ଟଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କୁବୁଜା ଓ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଘରକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଗମନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ ବିଜ୍ଞାୟ ଭଗବାନ୍ ସର୍ବାତ୍ମା ସର୍ବଦର୍ଶନଃ ।
ସୈରନ୍ଧ୍ର୍ୟାଃ କାମତପ୍ତାୟାଃ ପ୍ରିୟମିଚ୍ଛନ୍ ଗୃହଂ ଯଯୌ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତା'ପରେ ସର୍ବାତ୍ମା ସର୍ବଦ୍ରଷ୍ଟା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ସହିତ ମିଳନର ଆକାଙ୍କ୍ଷାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିବା କୁବୁଜାକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତା' ଘରକୁ ଗଲେ ॥ ୧ ॥ କୁବୁଜାର ଘର ବହୁମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସେଠାରେ ଶୃଙ୍ଗାରରସକୁ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ କରୁଥିବା ବହୁ ସାମଗ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଛାତରେ ମୋତିର ଝାଲର ଓ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଝାଡ଼ ମଧ୍ୟ ଝୁଲୁଥାଏ । ଚାନ୍ଦୁଆ ଟଣା ହୋଇଥାଏ । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଶେଯ ବିଛା ହୋଇଥାଏ ଓ ବସିବା ନିମନ୍ତେ ବହୁ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଆସନ ପଡ଼ିଥାଏ । ଧୂପର ସୁଗନ୍ଧ ମହକୁଥାଏ । ଦୀପଶିଖାମାନ ଝଲମଲ କରୁଥାଏ । ଫୁଲମାଳ ଓ ଚନ୍ଦନରେ ଘରଟି ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨ ॥ ଘରକୁ ଭଗବାନ ଆସିଗଲେଣି ଦେଖି କୁବୁଜା ତରବର ହୋଇ ଆସନରୁ ଉଠିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ସଖୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ସ୍ୱାଗତ ସତ୍କାର କଲା । ତା'ପରେ ଉତ୍ତମ ଆସନରେ ବସାଇ

ମହାର୍ହୋପସ୍କରୈରାଢ୍ୟଂ କାମୋପାୟୋପବୃଂହିତମ୍ ।
ମୁକ୍ତାଦାମପତାକାଭିର୍ବିତାନଶୟନାସନୈଃ ।
ଧୂପୈଃ ସୁରଭିଭିର୍ଦୀପୈଃ ସ୍ରଗ୍‌ଗନ୍ଧୈରପି ମଣ୍ଡିତମ୍ ॥ ୨

ଗୃହଂ ତମାୟାନ୍ତମବେକ୍ଷ୍ୟ ସାଽଽସନାତ୍
ସଦ୍ୟଃ ସମୁତ୍ଥାୟ ହି ଜାତସମ୍ଭ୍ରମା ।

ଯଥୋପସଙ୍ଗମ୍ୟ ସଖୀଭିରଚ୍ୟୁତଂ
ସଭାଜୟାମାସ ସଦାସନାଦିଭିଃ ॥ ୩

ତଥୋଦ୍ଧବଃ ସାଧୁ ତୟାଭିପୂଜିତୋ
ନ୍ୟଷାଦଦୁର୍ବ୍ୟାମଭିମୃଶ୍ୟ ଗ୍ରସନମ୍ ।
କୃଷ୍ଣୋଽପି ତୂର୍ଣଂ ଶୟନଂ ମହାଧନଂ
ବିବେଶ ଲୋକାଚରିତାନ୍ୟନୁବ୍ରତଃ ॥ ୪

ସା ମଜ୍ଜନାଲେପଦୁକୂଲଭୂଷଣ-
ସ୍ରଗ୍‌ଗନ୍ଧତାମ୍ବୂଳସୁଧାସବାଦିଭିଃ ।
ପ୍ରସାଧିତାତ୍ମୋପସସାର ମାଧବଂ
ସବ୍ରୀଡ଼ଲୀଳୋତ୍‌ସ୍ମିତବିଭ୍ରମେକ୍ଷିତୈଃ ॥ ୫

ଆହୂୟ କାନ୍ତାଂ ନବସଙ୍ଗମହ୍ରିୟା
ବିଶଙ୍କିତାଂ କଙ୍କଣଭୂଷିତେ କରେ ।
ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ଶଯ୍ୟାମଧିବେଶ୍ୟ ରାମୟା
ରେମେଽନୁଲେପାର୍ପଣପୁଣ୍ୟଲେଶୟା ॥ ୬

ସାନଙ୍ଗତପ୍ତକୁଚୟୋରୁରସସ୍ତଥାକ୍ଷ୍ଣୋ-
ର୍ଜିଘ୍ରନ୍ତ୍ୟନନ୍ତଚରଣେନ ରୁଜୋ ମୃଜନ୍ତୀ ।
ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ସ୍ତନାନ୍ତରଗତଂ ପରିରଭ୍ୟ କାନ୍ତ-
ମାନନ୍ଦମୂର୍ତ୍ତିମଜହାଦତିଦୀର୍ଘତାପମ୍ ॥ ୭

ସୈବଂ କୈବଲ୍ୟନାଥଂ ତଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ଅଙ୍ଗରାଗାର୍ପଣେନାହୋ ଦୁର୍ଭଗେଦମୟାଚତ ॥ ୮

ଆହୋଷ୍ୟତାମିହ ପ୍ରେଷ୍ଠ ଦିନାନି କତିଚିନ୍ମୟା ।
ରମସ୍ୱ ନୋତ୍ସହେ ତ୍ୟକ୍ତୁଂ ସଙ୍ଗଂ ତେଽମ୍ବୁରୁହେକ୍ଷଣ ॥ ୯

ତସ୍ୟୈ କାମବରଂ ଦତ୍ତ୍ୱା ମାନୟିତ୍ୱା ଚ ମାନଦଃ ।
ସହୋଦ୍ଧବେନ ସର୍ବେଶଃ ସ୍ୱଧାମାଗମଦର୍ଚ୍ଚିତମ୍ ॥ ୧୦

ବିବିଧ ଉପଗ୍ରହଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜା କଲା ॥ ୩ ॥ କୁବୁଜା ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସମୁଚିତ ରୀତିରେ ପୂଜା କଲା; କିନ୍ତୁ ନିଜ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଗରେ ଆସନରେ ବସିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଜାଣି ଉଦ୍ଧବ ସେ ଦେଇଥିବା ଆସନକୁ ଛୁଇଁଦେଇ ତଳେ ବସିପଡ଼ିଲେ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଲୋକାଚାରକୁ ଅନୁକରଣ କରି ତୁରନ୍ତ ଯାଇ କୁବୁଜାର ମୂଲ୍ୟବାନ ଶେଯ ଉପରେ ବସିପଡ଼ିଲେ ॥ ୪ ॥ ତାହା ଦେଖି କୁବୁଜା ସ୍ନାନ, ଅଙ୍ଗରାଗ, ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ, ହାର, ଗନ୍ଧ (ଅତର ଇତ୍ୟାଦି), ତାମ୍ବୂଳ ଓ ସୁଧାସବ ଆଦିରେ ନିଜକୁ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ସଜାଇଦେଲା ଏବଂ ଲାଜ ଲାଜ ହୋଇ, ମୃଦୁହାସ ଓ ହାବଭାବର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଲୀଳାମୟୀ ଗତିରେ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚାଲିଆସିଲା ॥ ୫ ॥ ନବୀନ ମିଳନର ସଂକୋଚ ହେତୁ କୁବୁଜା ଟିକିଏ ଥଙ୍ଗଥଙ୍ଗ ହେଉଥିଲା । ତାହା ଦେଖି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାକୁ ପାଖକୁ ଡାକିଲେ ଏବଂ ତାର କଙ୍କଣଶୋଭିତ କର ଧରି ଟାଣି ଆଣି ନିଜ ପାଖରେ ବସାଇଦେଲେ ଓ ତା ସହିତ ହାସ୍ୟବିନୋଦ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କୁବୁଜା ଇହଜନ୍ମରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ କେବଳ ଅଙ୍ଗରାଗ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲା । ସେହି ଗୋଟିଏ ଶୁଭକର୍ମର ଫଳସ୍ୱରୂପ ତାକୁ ଏପରି ଅନୁପମ ଅବସର ମିଳିଗଲା ॥ ୬ ॥ କୁବୁଜା ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣକୁ ତା'ର କାମସନ୍ତପ୍ତ ହୃଦୟ, ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ ଓ ନେତ୍ର ଉପରେ ରଖି ତାହାର ଦିବ୍ୟ ସୁଗନ୍ଧ ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ତା'ହୃଦୟର ସକଳ ଆଧିବ୍ୟାଧି ଶାନ୍ତ କରିଦେଲା । ଦୁଇବାହୁରେ ଆନନ୍ଦମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କୁ ତା'ର ବକ୍ଷରେ ଚାପିଧରି ସେହି ନିବିଡ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ ଦ୍ୱାରା ଦୀର୍ଘକାଳର ବିରହଜ୍ୱାଳାକୁ ପ୍ରଶମିତ କଲା ॥ ୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କୁବୁଜା କେବଳ ଅଙ୍ଗରାଗ (ଚନ୍ଦନାଦି) ସମର୍ପଣ କରିଥିଲା । ସେତିକିରେ ହିଁ ତାକୁ କୈବଲ୍ୟମୋକ୍ଷର ଅଧୀଶ୍ୱର ମିଳିଗଲେ; ଯାହାଙ୍କୁ ପାଇବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ, ସେହି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ମିଳିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହି ହତଭାଗିନୀ ତାଙ୍କୁ ପାଇ ମଧ୍ୟ ବ୍ରଜଗୋପୀମାନଙ୍କ ପରି ସେବା ନ ମାଗି, ମାଗିଲା— ॥ ୮ ॥ "ହେ ପ୍ରିୟତମ ! ଆପଣ କିଛିଦିନ ଏଠାରେ ରହି ମୋ ସଙ୍ଗେ କ୍ରୀଡ଼ା କରି ମୋତେ ଆନନ୍ଦିତ କରନ୍ତୁ । କାରଣ ହେ କମଳଲୋଚନ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗ ଛାଡ଼ି ପାରିବିନି ।" ॥ ୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମ୍ମାନ ରଖନ୍ତି । ସେ ସର୍ବେଶ୍ୱର । ସେ ଅଭୀଷ୍ଟ ବର ଦେଇ ତାର ପୂଜା ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ନିଜ ଘରକୁ

ଦୁରାରାଧ୍ୟଂ ସମାରାଧ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁଂ ସର୍ବେଶ୍ୱରେଶ୍ୱରମ୍ ।
ଯୋ ବୃଣୀତେ ମନୋଗ୍ରାହ୍ୟମସତ୍ତ୍ୱାତ୍ କୁମନୀଷ୍ୟସୌ ॥ ୧୧

ଅକ୍ରୂରଭବନଂ କୃଷ୍ଣଃ ସହରାମୋଦ୍ଧବଃ ପ୍ରଭୁଃ ।
କିଞ୍ଚିଚ୍ଚିକୀର୍ଷୟନ୍ ପ୍ରାଗାଦକ୍ରୂରପ୍ରିୟକାମ୍ୟୟା ॥ ୧୨

ସ ତାନ୍ ନରବରଶ୍ରେଷ୍ଠାନାରାଦ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ୱବାନ୍ଧବାନ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାୟ ପ୍ରମୁଦିତଃ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟାଭ୍ୟନନ୍ଦତ ॥ ୧୩

ନନାମ କୃଷ୍ଣଂ ରାମଂ ଚ ସ ତୈରପ୍ୟଭିବାଦିତଃ ।
ପୂଜୟାମାସ ବିଧିବତ୍ କୃତାସନପରିଗ୍ରହାନ୍ ॥ ୧୪

ପାଦାବନେଜନୀରାପୋ ଧାରୟଞ୍ଛିରସା ନୃପ ।
ଅର୍ହଣେନାମ୍ବରୈର୍ଦିବ୍ୟୈର୍ଗନ୍ଧସ୍ରଗ୍ଭୂଷଣୋତ୍ତମୈଃ ॥ ୧୫

ଅର୍ଚ୍ଚିତ୍ୱା ଶିରସାଽଽନମ୍ୟ ପାଦାବଙ୍କଗତୌ ମୃଜନ୍ ।
ପ୍ରଶ୍ରୟାବନତୋଽକ୍ରୂରଃ କୃଷ୍ଣରାମାବଭାଷତ ॥ ୧୬

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ପାପୋ ହତଃ କଂସଃ ସାନୁଗୋ ବାମିଦଂ କୁଳମ୍ ।
ଭବଦ୍ଭ୍ୟାମୁଦ୍ଧୃତଂ କୃଚ୍ଛ୍ରାଦ୍ ଦୁରନ୍ତାଚ୍ଚ ସମେଧିତମ୍ ॥ ୧୭

ଯୁବାଂ ପ୍ରଧାନପୁରୁଷୌ ଜଗଦ୍ଧେତୂ ଜଗନ୍ମୟୌ ।
ଭବଦ୍ଭ୍ୟାଂ ନ ବିନା କିଞ୍ଚିତ୍ ପରମସ୍ତି ନ ଚାପରମ୍ ॥ ୧୮

ଆତ୍ମସୃଷ୍ଟମିଦଂ ବିଶ୍ୱମନ୍ୱାବିଶ୍ୟ ସ୍ୱଶକ୍ତିଭିଃ ।
ଈୟତେ ବହୁଧା ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଶ୍ରୁତପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଗୋଚରମ୍ ॥ ୧୯

ଫେରିଆସିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ସମସ୍ତ ଈଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର । ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିପାରିବା ଜୀବ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ । ଯେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରି ତାଙ୍କୁ ବିଷୟସୁଖ ମାଗେ, ସେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି; କାରଣ ବିଷୟସୁଖ ହେଉଛି ନିତାନ୍ତ ତୁଚ୍ଛ ॥ ୧୧ ॥

ତା'ପରେ ଦିନେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଳରାମ ଓ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ହାତରେ କିଛି କାମ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଅକ୍ରୂର ଦୂରରୁ ଦେଖିଦେଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ପରମ ବନ୍ଧୁ ନରୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଆଦି ଆସୁଛନ୍ତି । ସେ ତୁରନ୍ତ ବସିଥିବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠିପଡ଼ି ଆଗେଇ ଆସିଲେ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ॥ ୧୩ ॥ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ଏବଂ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ଏ ଦୁଇଭାଇ ମଧ୍ୟ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ । ସମସ୍ତେ ସୁଖରେ ଆସନରେ ବସିଯିବା ପରେ ଅକ୍ରୂର ସେମାନଙ୍କୁ ବିଧିବତ୍ ପୂଜା କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେ ପ୍ରଥମେ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣ ଧୋଇଦେଇ ନିଜ ମସ୍ତକରେ ସେହି ଚରଣୋଦକ ବୋଳିଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ, ଦିବ୍ୟବସ୍ତ୍ର, ଗନ୍ଧ, ମାଳା ଓ ଉତ୍ତମ ଆଭୂଷଣଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ । ସେ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ନିଜ କୋଳରେ ସେମାନଙ୍କର ପାଦ ରଖି ପାଦ ଚିପିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ବିନୟରେ ମଥା ନତ କରି କୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୫,୧୬ ॥ "ଭଗବନ୍ ! ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଓ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ପାପୀ କଂସ ତା'ର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ମରିଗଲା । ତାକୁ ମାରିଦେଇ ଆପଣ ଦୁଇଭାଇ ଯଦୁବଂଶକୁ ଏକ ବିରାଟ ସଂକଟରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ବଂଶକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ସମୃଦ୍ଧ କରିଦେଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଆପଣ ଦୁଇଜଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର କାରଣ ଓ ଜଗତ୍‌ରୂପ ତଥା ଆଦିପୁରୁଷ । ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନାହିଁ; ନା ଅଛି କାରଣ, ନା ଅଛି କାର୍ଯ୍ୟ ॥ ୧୮ ॥ ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ଶକ୍ତିରେ ଏହି ଜଗତ୍‌କୁ ସୃଜନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ଆପଣଙ୍କର କାଳ, ମାୟା ଆଦି ଶକ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ଜଗତରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ, ଯେତେ ଯାହା ବସ୍ତୁ ଦେଖାଯାଉଛି ବା ଶୁଣାଯାଉଛି, ସେହି ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁରୂପରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଛନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥

ଯଥା ହି ଭୂତେଷୁ ଚରାଚରେଷୁ
ମହ୍ୟାଦୟୋ ଯୋନିଷୁ ଭାନ୍ତି ନାନା ।
ଏବଂ ଭବାନ୍ କେବଳ ଆତ୍ମଯୋନି-
ଷ୍ୱାତ୍ମାଽଽତ୍ମତନ୍ତ୍ରୋ ବହୁଧା ବିଭାତି ॥ ୨୦

ସୃଜସ୍ୟଥୋ ଲୁମ୍ପସି ପାସି ବିଶ୍ୱଂ
ରଜସ୍ତମଃସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୈଃ ସ୍ୱଶକ୍ତିଭିଃ ।
ନ ବଧ୍ୟସେ ତଦ୍‌ଗୁଣକର୍ମଭିର୍ବା
ଜ୍ଞାନାତ୍ମନସ୍ତେ କ୍ୱ ଚ ବନ୍ଧହେତୁଃ ॥ ୨୧

ଦେହାଦ୍ୟୁପାଧେରନିରୂପିତତ୍ୱାଦ୍
ଭବୋ ନ ସାକ୍ଷାନ୍ନ ଭିଦାଽଽତ୍ମନଃ ସ୍ୟାତ୍ ।
ଅତୋ ନ ବନ୍ଧସ୍ତବ ନୈବ ମୋକ୍ଷଃ
ସ୍ୟାତାଂ ନିକାମସ୍ତ୍ୱୟି ନୋଽବିବେକଃ ॥ ୨୨

ତ୍ୱୟୋଦିତୋଽୟଂ ଜଗତୋ ହିତାୟ
ଯଦା ଯଦା ବେଦପଥଃ ପୁରାଣଃ ।
ବାଧ୍ୟେତ ପାଖଣ୍ଡପଥୈରସଦ୍ଭି-
ସ୍ତଦା ଭବାନ୍ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣଂ ବିଭର୍ତ୍ତି ॥ ୨୩

ସ ତ୍ୱଂ ପ୍ରଭୋଽଦ୍ୟ ବସୁଦେବଗୃହେଽବତୀର୍ଣ୍ଣଃ
ସ୍ୱାଂଶେନ ଭାରମପନେତୁମିହାସି ଭୂମେଃ ।
ଅକ୍ଷୌହିଣୀଶତବଧେନ ସୁରେତରାଂଶ-
ରାଜ୍ଞାମମୁଷ୍ୟ ଚ କୁଳସ୍ୟ ଯଶୋ ବିତନ୍ୱନ୍ ॥ ୨୪

ଅଦ୍ୟେଶ ନୋ ବସତୟଃ ଖଲୁ ଭୂରିଭାଗା
ଯଃ ସର୍ବଦେବପିତୃଭୂତନୃଦେବମୂର୍ତ୍ତିଃ ।
ଯତ୍‌ପାଦଶୌଚସଲିଲଂ ତ୍ରିଜଗତ୍ ପୁନାତି
ସ ତ୍ୱଂ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁରଧୋକ୍ଷଜ ଯାଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ॥ ୨୫

କଃ ପଣ୍ଡିତସ୍ତ୍ୱଦପରଂ ଶରଣଂ ସମୀୟାଦ୍
ଭକ୍ତପ୍ରିୟାଦୃତଗିରଃ ସୁହୃଦଃ କୃତଜ୍ଞାତ୍ ।

ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି କ୍ଷିତି ଆଦି ପଞ୍ଚଭୂତରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ଏହି ଚରାଚର ବିଶ୍ୱର ଆତ୍ମା; ଆପଣ ହିଁ ଏହାର କାରଣ ଏବଂ ଏହି ବିଶ୍ୱରେ ଆପଣ ହିଁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳା ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ ଯେ, ଆପଣ ଏକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ରୂପରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଛନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ରଜୋଗୁଣ, ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣରୂପୀ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜଗତର ରଚନା, ପାଳନା ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ସେହି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଅଥବା ସେଗୁଡ଼ିକ ମାଧ୍ୟମରେ ହେଉଥିବା କର୍ମଦ୍ୱାରା ବାନ୍ଧି ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଶୁଦ୍ଧଜ୍ଞାନ ସ୍ୱରୂପ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ବନ୍ଧନର କାରଣ ବା କଣ ଥାଇପାରେ ! ॥ ୨୧ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ସ୍ଥୂଳଦେହ, ସୂକ୍ଷ୍ମଦେହ ଆଦି ଉପାଧି ନ ଥିବାରୁ ତାହାର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ, କି ସେଥିରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭେଦଭାବ ନାହିଁ । ଏହି କାରଣରୁ ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ବନ୍ଧନ କିମ୍ବା ମୋକ୍ଷ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ଆମେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଅଭିପ୍ରାୟ ଅନୁସାରେ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ଯେଉଁ ବନ୍ଧନ କିମ୍ବା ମୋକ୍ଷର କଳ୍ପନା କରୁ, ତାହା କେବଳ ଆମର ଅବିବେକିତା ବା ଅଜ୍ଞାନର ପରିଚୟ ॥ ୨୨ ॥ ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଏହି ସନାତନ ବେଦମାର୍ଗ ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି । ପାପମାର୍ଗରେ ଚାଲୁଥିବା ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ବେଦମାର୍ଗର ଅବମାନନା କରାଗଲେ, ଆପଣ ଏହି ମାର୍ଗର ରକ୍ଷଣ ନିମନ୍ତେ ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱମୟ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ସେହି ଆପଣ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଅଂଶ ଶ୍ରୀବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଏଠାରେ ବସୁଦେବଙ୍କ ଘରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ଅସୁର ଅଂଶରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ନାମକୁ ମାତ୍ର ଶାସକ ବୋଲାଉଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କର ଶତ ଶତ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସେନାକୁ ଆପଣ ସଂହାର କରିବେ ଏବଂ ଯଦୁବଂଶର ଯଶ ବିସ୍ତାର କରିବେ ॥ ୨୪ ॥ ହେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ସକଳ ଦେବତା, ପିତୃପୁରୁଷ, ଭୂତଗଣ ଓ ରାଜା ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣୋଦକରୂପୀ ଗଙ୍ଗା ତିନିଲୋକକୁ ପବିତ୍ର କରୁଛି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ପିତା ଓ ଶିକ୍ଷକ । ତଥାପି ଆପଣ ଆଜି ମୋ ଘରକୁ ବିଜେ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଆଜି ମୋ ଘର ପବିତ୍ର ହୋଇଗଲା; ଏହା ମୋର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରିୟତମ, ସତ୍ୟବାଦୀ, ସୁହୃଦ୍ ଓ କୃତଜ୍ଞ । ଆପଣ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ସେବାରେ ବି

ସର୍ବାନ୍ ଦଦାତି ସୁହୃଦୋ ଭଜତୋଽଭିକାମା-
ନାତ୍ମାନମପ୍ୟୁପଚୟାପଚୟୌ ନ ଯସ୍ୟ ॥ ୨୬

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ଜନାର୍ଦନ ଭବାନିହ ନଃ ପ୍ରତୀତୋ
ଯୋଗେଶ୍ୱରୈରପି ଦୁରାପଗତିଃ ସୁରେଶୈଃ ।
ଛିନ୍ଧ୍ୟାଶୁ ନଃ ସୁତକଳତ୍ରଧନାପ୍ତଗେହ-
ଦେହାଦିମୋହରଶନାଂ ଭବଦୀୟମାୟାମ୍ ॥ ୨୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟର୍ଚ୍ଚିତଃ ସଂସ୍ତୁତଶ୍ଚ ଭକ୍ତେନ ଭଗବାନ୍ ହରିଃ ।
ଅକ୍ରୂରଂ ସସ୍ମିତଂ ପ୍ରାହ ଗୀର୍ଭିଃ ସମ୍ମୋହୟନ୍ନିବ ॥ ୨୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ତ୍ୱଂ ନୋ ଗୁରୁଃ ପିତୃବ୍ୟଶ୍ଚ ଶ୍ଳାଘ୍ୟୋ ବନ୍ଧୁଶ୍ଚ ନିତ୍ୟଦା ।
ବୟଂ ତୁ ରକ୍ଷ୍ୟାଃ ପୋଷ୍ୟାଶ୍ଚ ଅନୁକମ୍ପ୍ୟାଃ ପ୍ରଜା ହି ବଃ ॥ ୨୯

ଭବଦ୍‌ବିଧା ମହାଭାଗା ନିଷେବ୍ୟା ଅର୍ହସତ୍ତମାଃ ।
ଶ୍ରେୟସ୍କାମୈର୍ନୃଭିର୍ନିତ୍ୟଂ ଦେବାଃ ସ୍ୱାର୍ଥା ନ ସାଧବଃ ॥ ୩୦

ନ ହ୍ୟମ୍ମୟାନି ତୀର୍ଥାନି ନ ଦେବା ମୃଚ୍ଛିଳାମୟାଃ ।
ତେ ପୁନନ୍ତ୍ୟୁରୁକାଳେନ ଦର୍ଶନାଦେବ ସାଧବଃ ॥ ୩୧

ସ ଭବାନ୍ ସୁହୃଦାଂ ବୈ ନଃ ଶ୍ରେୟାଞ୍ଛ୍ରେୟଶ୍ଚିକୀର୍ଷୟା ।
ଜିଜ୍ଞାସାର୍ଥଂ ପାଣ୍ଡବାନାଂ ଗଚ୍ଛସ୍ୱ ତ୍ୱଂ ଗଜାହ୍ୱୟମ୍ ॥ ୩୨

ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଭଲା, ଏପରି କେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପୁରୁଷ ଅଛି, ଯେ କି ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ କାହାର ଶରଣ ଲୋଡ଼ିବ ! ଆପଣ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜନ କରୁଥିବା ପ୍ରେମୀଭକ୍ତଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ କରନ୍ତି । ଏପରି କି, ଯେଉଁ ଆତ୍ମାର କଦାପି କ୍ଷୟ ବା ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ନାହିଁ, ଯାହା ସର୍ବଦା ସମରସ, ଆପଣ ନିଜର ସେହି ଆତ୍ମା ବି ତାଙ୍କୁ ଦାନ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର କ୍ଳେଶଦୂରକାରୀ ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଉଥିବା ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମହା ମହା ଯୋଗୀରାଜ ଓ ଦେବରାଜ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଆପଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ଦର୍ଶନ ମିଳିଗଲା; ଏହା ମୋର କମ୍ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ। ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଧନ, ସ୍ୱଜନ, ଗୃହ, ଦେହ ପ୍ରଭୃତିର ମୋହବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଛୁ। ଅବଶ୍ୟ ଏସବୁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କ ମାୟାର ଖେଳ। ଆପଣ କୃପା କରି ଏହି ଦୃଢ଼ ମାୟାବନ୍ଧନକୁ ଶୀଘ୍ର ଛିନ୍ନ କରିଦିଅନ୍ତୁ।'' ॥ ୨୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭକ୍ତ ଅକ୍ରୂର ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପୂଜା ଓ ସ୍ତୁତି କଲେ। ତା'ପରେ ପ୍ରଭୁ ମୃଦୁହାସ ଓ ମଧୁର ବାଣୀରେ ତାଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିଦେବାକୁ ଯାଇ କହିଲେ ॥ ୨୮ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—''କକେଇ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ଗୁରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ହିତୋପଦେଶକ ଓ ପିତୃବ୍ୟ। ଆପଣ ଆମ ବଂଶର ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ଆମର ଚିରହିତୈଷୀ। ଆମେ ତ ଆପଣଙ୍କର ସନ୍ତାନ ଓ ସର୍ବଦା ଆପଣଙ୍କ ସୁରକ୍ଷାର, ପାଳନର ତଥା କୃପାର ପାତ୍ର ॥ ୨୯ ॥ ଆତ୍ମକଲ୍ୟାଣ ଚାହୁଁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଆପଣଙ୍କ ପରି ପରମ ପୂଜନୀୟ ଓ ମହାଭାଗ୍ୟବାନ୍ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ସର୍ବାଦୌ ଆବଶ୍ୟକ। ଆପଣଙ୍କ ପରି ସନ୍ଥ ହେଉଛନ୍ତି ଦେବତାଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ବଡ଼; କାରଣ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଠାରେ ସ୍ୱାର୍ଥ ରହିଥାଏ; ସନ୍ଥଜନଙ୍କ ଠାରେ ସ୍ୱାର୍ଥ ନ ଥାଏ ॥ ୩୦ ॥ କେବଳ ନଦୀ, ସରୋବର ଆଦି ଜଳମୟତୀର୍ଥ ଯେ ତୀର୍ଥ ଏବଂ ମାଟି ଓ ପଥରରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିବା ମୂର୍ତ୍ତି ଯେ ଦେବତା, ତାହା ନୁହେଁ। ହେ କକେଇ ! ବହୁଦିନ ଧରି ସେମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ସେବା କଲେ ଯାଇ ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପବିତ୍ର କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସନ୍ଥପୁରୁଷ ଏଭଳି ତୀର୍ଥ ଯେ, ସେମାନେ ଦର୍ଶନମାତ୍ରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପବିତ୍ର କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ କକେଇ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ହିତୈଷୀ ସୁହୃଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ। ତେଣୁ ଆପଣ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ସୁସମାଚାର ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ଟିକିଏ

ପିତର୍ଯ୍ୟୁପରତେ ବାଲାଃ ସହ ମାତ୍ରା ସୁଦୁଃଖିତାଃ ।
ଆନୀତାଃ ସ୍ୱପୁରଂ ରାଜ୍ଞା ବସନ୍ତ ଇତି ଶୁଶ୍ରୁମ ॥ ୩୩

ହସ୍ତିନାପୁର ଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୩୨ ॥ ମୁଁ ଶୁଣିଛି ଯେ, ରାଜା ପାଣ୍ଡୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଆଦି ପାଣ୍ଡବମାନେ ମାତା କୁନ୍ତୀଙ୍କ ସମେତ ବଡ଼ ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ରାଜଧାନୀ ହସ୍ତିନାପୁରକୁ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି; ସେମାନେ ଏବେ ସେହିଠାରେ ରହୁଛନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ଆପଣ ଜାଣିଥିବେ ଯେ, ରାଜା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର

ତେଷୁ ରାଜାମ୍ବିକାପୁତ୍ରୋ ଭ୍ରାତୃପୁତ୍ରେଷୁ ଦୀନଧୀଃ ।
ସମୋ ନ ବର୍ତ୍ତତେ ନୂନଂ ଦୁଷ୍ପୁତ୍ରବଶଗୋଽନ୍ଧଦୃକ୍ ॥ ୩୪

ହେଉଛନ୍ତି ଏକେ ତ ଅନ୍ଧ; ଦ୍ୱିତୀୟରେ ତାଙ୍କର ମନ ଅତି ଦୁର୍ବଳ । ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ହେଉଛି ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟ ଏବଂ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ତା ଅଧୀନରେ ରହୁଥିବାରୁ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ପୁତ୍ର ପରି ଦେଖି ପାରୁନାହାନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ତେଣୁ ଆପଣ

ଗଚ୍ଛ ଜାନୀହି ତଦ୍‌ବୃତ୍ତମଧୁନା ସାଧ୍ୱସାଧୁ ବା ।
ବିଜ୍ଞାୟ ତଦ୍ ବିଧାସ୍ୟାମୋ ଯଥା ଶଂ ସୁହୃଦାଂ ଭବେତ୍ ॥ ୩୫

ସେଠାକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ପ୍ରକୃତରେ ଭଲ, ନା ନୁହେଁ, ବୁଝି ଆସନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଠିକ୍ ସମାଗ୍ରର ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ, ସେହି ବନ୍ଧୁମାନେ ଯେପରି ସୁଖୀ ପାଇବେ, ମୁଁ ତାର ଉପାୟ କରିବି ।'' ॥ ୩୫ ॥

ଇତ୍ୟକ୍ରୂରଂ ସମାଦିଶ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ।
ସଙ୍କର୍ଷଣୋଦ୍ଧବାଭ୍ୟାଂ ବୈ ତତଃ ସ୍ୱଭବନଂ ଯଯୌ ॥ ୩୬

ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଏପରି ଆଦେଶ ଦେଇ ବଳରାମ ଓ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ସେଠାରୁ ଘରକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଅଷ୍ଟଚତ୍ୱାରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪୮ ॥

+++

ଅଥୈକୋନପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅକ୍ରୂରଙ୍କର ହସ୍ତିନାପୁର ଗମନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ ଗତ୍ୱା ହାସ୍ତିନପୁରଂ ପୌରବେନ୍ଦ୍ରଯଶୋଽଙ୍କିତମ୍ ।
ଦଦର୍ଶ ତତ୍ରାମ୍ବିକେୟଂ ସଭୀଷ୍ମଂ ବିଦୁରଂ ପୃଥାମ୍ ॥ ୧

ସହପୁତ୍ରଂ ଚ ବାହ୍ଲୀକଂ ଭାରଦ୍ୱାଜଂ ସଗୌତମମ୍ ।
କର୍ଣ୍ଣଂ ସୁଯୋଧନଂ ଦ୍ରୌଣିଂ ପାଣ୍ଡବାନ୍ ସୁହୃଦୋଽପରାନ୍ ॥ ୨

ଯଥାବଦୁପସଙ୍ଗମ୍ୟ ବନ୍ଧୁଭିର୍ଗାନ୍ଦିନୀସୁତଃ ।
ସଂପୃଷ୍ଟସ୍ତୈଃ ସୁହୃଦ୍‌ବାର୍ତ୍ତାଂ ସ୍ୱୟଂ ଚାପୃଚ୍ଛଦବ୍ୟୟମ୍ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ଅକ୍ରୂର ହସ୍ତିନାପୁର ଗଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ, ସେଠାକାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ଉପରେ ପୁରୁବଂଶୀ ନରପତିମାନଙ୍କ ଅମରକୀର୍ତ୍ତିର ଛାପ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ସେଠାରେ ସେ ପ୍ରଥମେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର, ଭୀଷ୍ମ, ବିଦୁର, କୁନ୍ତୀ, ବାହ୍ଲୀକ ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୋମଦତ୍ତଙ୍କୁ ଏବଂ ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ, କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ, କର୍ଣ୍ଣ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଆଦି ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଇଷ୍ଟ-ମିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କଲେ ॥ ୧,୨ ॥ ଗାନ୍ଦିନୀନନ୍ଦନ ଅକ୍ରୂର ସବୁ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଓ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କୁ ଯଥାମାନ୍ୟ ଜଣାଇ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିସାରିବା ପରେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ମଥୁରାବାସୀ ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟଙ୍କର କୁଶଳବାର୍ତ୍ତା ପଚାରି ବୁଝିଲେ ॥ ୩ ॥

ଉବାସ କତିଚିନ୍ମାସାନ୍ ରାଜ୍ଞୋ ବୃତ୍ତବିବିତ୍ସୟା ।
ଦୁଷ୍ପ୍ରଜସ୍ୟାଳ୍ପସାରସ୍ୟ ଖଳଚ୍ଛନ୍ଦାନୁବର୍ତ୍ତିନଃ ॥ ୪

ତେଜ ଓଜୋ ବଳଂ ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ପ୍ରଶ୍ରୟାଦୀଂଶ୍ଚ ସଦ୍‌ଗୁଣାନ୍ ।
ପ୍ରଜାନୁରାଗଂ ପାର୍ଥେଷୁ ନ ସହଦ୍ଭିଶ୍ଚିକୀର୍ଷିତମ୍ ॥ ୫

କୃତଂ ଚ ଧାର୍ତ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରୈର୍ୟଦ୍ ଗରଦାନାଦ୍ୟପେଶଲମ୍ ।
ଆଚଖ୍ୟୌ ସର୍ବମେବାସ୍ମୈ ପୃଥା ବିଦୁର ଏବ ଚ ॥ ୬

ପୃଥା ତୁ ଭ୍ରାତରଂ ପ୍ରାପ୍ତମକ୍ରୂରମୁପସୃତ୍ୟ ତମ୍ ।
ଉବାଚ ଜନ୍ମନିଳୟଂ ସ୍ମରନ୍ତ୍ୟଶ୍ରୁକଳେକ୍ଷଣା ॥ ୭

ଅପି ସ୍ମରନ୍ତି ନଃ ସୌମ୍ୟ ପିତରୌ ଭ୍ରାତରଶ୍ଚ ମେ ।
ଭଗିନ୍ୟୋ ଭ୍ରାତୃପୁତ୍ରାଶ୍ଚ ଜାମୟଃ ସଖ୍ୟ ଏବ ଚ ॥ ୮

ଭ୍ରାତ୍ରେୟୋ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣଃ ଶରଣ୍ୟୋ ଭକ୍ତବତ୍ସଳଃ ।
ପୈତୃଷ୍ୱସେୟାନ୍ ସ୍ମରତି ରାମଶ୍ଚାମ୍ବୁରୁହେକ୍ଷଣଃ ॥ ୯

ସାପତ୍ନମଧ୍ୟେ ଶୋଚନ୍ତୀଂ ବୃକାଣାଂ ହରିଣୀମିବ ।
ସାନ୍ତ୍ୱୟିଷ୍ୟତି ମାଂ ବାକ୍ୟୈଃ ପିତୃହୀନାଂଶ୍ଚ ବାଳକାନ୍ ॥ ୧୦

କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ମହାଯୋଗିନ୍ ବିଶ୍ୱାତ୍ମନ୍ ବିଶ୍ୱଭାବନ ।
ପ୍ରପନ୍ନାଂ ପାହି ଗୋବିନ୍ଦ ଶିଶୁଭିଶ୍ଚାବସୀଦତୀମ୍ ॥ ୧୧

ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ସହିତ କିପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ଅକ୍ରୂର ସେଠାରେ କେତେ ମାସ ରହିଗଲେ। ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ଠାରେ ନିଜର ଦୁଷ୍ଟ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି ବି କରିବାକୁ ସାହସ ନ ଥିଲା। ସେ ଶକୁନି ଆଦି ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ ହିଁ କାମ କରୁଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ କୁନ୍ତୀ ଓ ବିଦୁର ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ, ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଆଦି ପୁତ୍ରମାନେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ, ରଣକୌଶଳ, ବଳ, ବୀରତ୍ୱ ତଥା ବିନୟ ଆଦି ସଦ୍‌ଗୁଣ ଦେଖି ଈର୍ଷାରେ ଜଳୁଛନ୍ତି। ପ୍ରଜାମାନେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଭଲ ପାଉଥିବାରୁ ତାହା ଦେଖି ସେମାନେ ଚିଡ଼ି ଉଠୁଛନ୍ତି ଓ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି। ଏ ଭିତରେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଆଦି ପୁତ୍ରମାନେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ବିଷ ଦେବା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ କାଣ୍ଡ କରି ସାରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ ନାନା ଦୁଃଖ ଦେବାକୁ ଯୋଜନା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୫,୬ ॥

ଅକ୍ରୂର କୁନ୍ତୀଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲାରୁ, କୁନ୍ତୀ ଆସି ତାଙ୍କ ଭାଇ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ପାଖରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ। ତାଙ୍କୁ ଦେଖି କୁନ୍ତୀଙ୍କର ବାପଘର ମଥୁରା କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା। ତାଙ୍କ ଆଖି ଲୁହଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା। ସେ କହିଲେ—॥ ୭ ॥ "ହେ ମୋର ପ୍ରିୟ ଭାଇ ! ମୋ ପିତା, ମାତା, ଭାଇଭଉଣୀ (ବସୁଦେବ ଇତ୍ୟାଦି), ପୁତୁରାମାନେ (କୃଷ୍ଣ, ବଳରାମ), କୁଳସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଓ ସଖୀ-ସଙ୍ଗାତମାନେ ମୋତେ କଣ କେବେ ମନେ ପକାନ୍ତି ? ॥ ୮ ॥ ମୁଁ ଶୁଣୁଛି, ମୋର ପୁତୁରା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ କମଳନୟନ ବଳରାମ ହେଉଛନ୍ତି ବଡ଼ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଓ ଶରଣାଗତରକ୍ଷକ। ସେମାନେ କଣ ତାଙ୍କର ଏ ପିଉସୀପୁଅ ଭାଇମାନଙ୍କୁ କେବେ ବି ମନେପକାନ୍ତି ? ॥ ୯ ॥ ମୋ ଚାରିପଟେ ଶତ୍ରୁ ଘେରି ରହିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ମୁଁ ବଡ଼ ଦୁଃଖରେ ଅଛି—ଗଧିଆ ପଲ ଭିତରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ହରିଣୀ ପରି ମୁଁ ବଡ଼ ଆତଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଛି। ମୋ ପୁଅମାନେ ବାପଛେଉଣ୍ଡ ହୋଇଗଲେ। କଣ ମୋ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେବେ ଏଠାକୁ ଆସି ମୋତେ ଓ ମୋର ଏହି ଅନାଥ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବେ ? ॥ ୧୦ ॥ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜ ସମ୍ମୁଖରେ ଦେଖୁଥିବା ପରି ଭାବ ରଖି କୁନ୍ତୀ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—) "ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ତୁମେ ତ ମହାଯୋଗୀ; ତୁମେ ହେଉଛ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଓ ସକଳ ବିଶ୍ୱର ଜୀବନଦାତା ! ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! ମୁଁ ମୋର ଏ ଛୁଆଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଦୁଃଖ ଉପରେ ଦୁଃଖ ଭୋଗିଚାଲିଛି। ମୁଁ ତୁମର ଶରଣ ପଶୁଛି; ମୋତେ ରକ୍ଷା କର। ମୋ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା କର ॥ ୧୧ ॥

ନାନ୍ୟତ୍ତବ ପଦାମ୍ଭୋଜାତ୍ ପଶ୍ୟାମି ଶରଣଂ ନୃଣାମ୍ ।
ବିଭ୍ୟତାଂ ମୃତ୍ୟୁସଂସାରାଦୀଶ୍ୱରସ୍ୟାପବର୍ଗିକାତ୍ ॥ ୧୨

ନମଃ କୃଷ୍ଣାୟ ଶୁଦ୍ଧାୟ ବ୍ରହ୍ମଣେ ପରମାତ୍ମନେ ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରାୟ ଯୋଗାୟ ତ୍ୱାମହଂ ଶରଣଂ ଗତା ॥ ୧୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟନୁସ୍ମୃତ୍ୟ ସ୍ୱଜନଂ କୃଷ୍ଣଂ ଚ ଜଗଦୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ପ୍ରାରୁଦଦ୍ ଦୁଃଖିତା ରାଜନ୍ ଭବତାଂ ପ୍ରପିତାମହୀ ॥ ୧୪

ସମଦୁଃଖସୁଖୋଽକ୍ରୂରୋ ବିଦୁରଶ୍ଚ ମହାଯଶାଃ ।
ସାନ୍ତ୍ୱୟାମାସତୁଃ କୁନ୍ତୀଂ ତତ୍ପୁତ୍ରୋତ୍ପତ୍ତିହେତୁଭିଃ ॥ ୧୫

ଯାସ୍ୟନ୍ ରାଜାନମଭ୍ୟେତ୍ୟ ବିଷମଂ ପୁତ୍ରଲାଳସମ୍ ।
ଅବଦତ୍ ସୁହୃଦାଂ ମଧ୍ୟେ ବନ୍ଧୁଭିଃ ସୌହୃଦୋଦିତମ୍ ॥ ୧୬

ଅକ୍ରୂର ଉବାଚ

ଭୋ ଭୋ ବୈଚିତ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟ ତ୍ୱଂ କୁରୂଣାଂ କୀର୍ତ୍ତିବର୍ଦ୍ଧନ ।
ଭ୍ରାତର୍ଯ୍ୟୁପରତେ ପାଣ୍ଡାବଧୁନାଽଽସନମାସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୭

ଧର୍ମେଣ ପାଳୟନ୍ନୁର୍ବୀଂ ପ୍ରଜାଃ ଶୀଳେନ ରଞ୍ଜୟନ୍ ।
ବର୍ତ୍ତମାନଃ ସମଃ ସ୍ୱେଷୁ ଶ୍ରେୟଃ କୀର୍ତ୍ତିମବାପ୍ସ୍ୟସି ॥ ୧୮

ହେ ମୋର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଏହି ସଂସାର ହେଉଛି ମୃତ୍ୟୁମୟ ଏବଂ ତୁମର ଚରଣ ହେଉଛି ମୋକ୍ଷପ୍ରଦ । ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ଯେଉଁ ଲୋକ ଏହି ସଂସାରକୁ ଭୟ କରେ, ତା'ପାଇଁ ତୁମ ଚରଣ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଆଶ୍ରୟ ନାହିଁ —ତାର ଆଉ କେହି ସାହାଭରସା ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ତୁମଠାରେ ଲେଶମାତ୍ର ମାୟା ନାହିଁ; ତୁମେ ପରମ ଶୁଦ୍ଧ । ତୁମେ ହେଉଛ ସ୍ୱୟଂ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା । ତୁମେ ହିଁ ସମସ୍ତ ସାଧନା, ସବୁ ଯୋଗ ଓ ସକଳ ଉପାୟର ସ୍ୱାମୀ । ତୁମେ ହିଁ ସ୍ୱୟଂ ଯୋଗ । ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ମୁଁ ତୁମର ଶରଣ ପଶୁଛି; ମୋତେ ରକ୍ଷା କର ।'' ॥ ୧୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମର ଜେଜେମାଆ କୁନ୍ତୀ ଏପରିଭାବରେ ନିଜର ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ଏବଂ ଶେଷରେ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଅକ୍ରୂର ଓ ବିଦୁର ଉଭୟେ ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖକୁ ସମାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି । ସେହି ଦୁଇ ଯଶସ୍ୱୀ ମହାତ୍ମା କୁନ୍ତୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଜନ୍ମଦାତା ଧର୍ମ, ବାୟୁ ଆଦି ଦେବତାମାନଙ୍କ କଥା ସ୍ମରଣ କରାଇଦେଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନେ ଅଧର୍ମ ନାଶ କରିବାକୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି କହି, ବହୁପ୍ରକାରେ ବୁଝାଇସୁଝାଇ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲେ ॥ ୧୫ ॥ (କିଛିଦିନ ରହିବା ପରେ) ଅକ୍ରୂର ମଥୁରା ଫେରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ରାଜା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା ଯେ, ରାଜା ନିଜର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ପକ୍ଷ ନିଅନ୍ତି ଓ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେପରି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି, ପୁତୁରାମାନଙ୍କ ସହିତ ସେପରି ସମାନ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅକ୍ରୂର କୌରବମାନଙ୍କର ରାଜସଭାକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ଆଦିଙ୍କର ହିତକର ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣାଇଦେଲେ ॥ ୧୬ ॥

ଅକ୍ରୂର କହିଲେ—ମହାରାଜ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ! ଆପଣ କୁରୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କୀର୍ତ୍ତିକୁ ଆହୁରି ବଢ଼ାନ୍ତୁ । ଯେହେତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ଭାଇ ପାଣ୍ଡୁଙ୍କର ପରଲୋକଗମନ ପରେ ହିଁ ରାଜସିଂହାସନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଏହି କାମଟି ବିଶେଷରୂପେ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧୭ ॥ ଆପଣ ଧର୍ମମାର୍ଗରେ ପୃଥିବୀ ପାଳନ କରନ୍ତୁ, ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ ରଖନ୍ତୁ ଏବଂ ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତୁ । ଏପରି କଲେ ହିଁ ଆପଣ ଇହଲୋକରେ ଯଶ ଓ ପରଲୋକରେ ସଦ୍‌ଗତି ଲାଭ କରିବେ ॥ ୧୮ ॥

ଅନ୍ୟଥା ତ୍ୱାଚରଁଲ୍ଲୋକେ ଗର୍ହିତୋ ଯାସ୍ୟସେ ତମଃ ।
ତସ୍ମାତ୍ ସମତ୍ୱେ ବର୍ତ୍ତସ୍ୱ ପାଣ୍ଡବେଷ୍ୱାତ୍ମଜେଷୁ ଚ ॥ ୧୯

ନେହ ଚାତ୍ୟନ୍ତସଂବାସଃ କର୍ହିଚିତ୍ କେନଚିତ୍ ସହ ।
ରାଜନ୍ ସ୍ୱେନାପି ଦେହେନ କିମୁ ଜାୟାତ୍ମଜାଦିଭିଃ ॥ ୨୦

ଏକଃ ପ୍ରସୂୟତେ ଜନ୍ତୁରେକ ଏବ ପ୍ରଲୀୟତେ ।
ଏକୋଽନୁଭୁଙ୍କ୍ତେ ସୁକୃତମେକ ଏବ ଚ ଦୁଷ୍କୃତମ୍ ॥ ୨୧

ଅଧର୍ମୋପଚିତଂ ବିତ୍ତଂ ହରନ୍ତ୍ୟନ୍ୟେଽଳ୍ପମେଧସଃ ।
ସମ୍ଭୋଜନୀୟାପଦେଶୈର୍ଜଲାନୀବ ଜଲୌକସଃ ॥ ୨୨

ପୁଷ୍ଣାତି ଯାନଧର୍ମେଣ ସ୍ୱବୁଦ୍ଧ୍ୟା ତମପଣ୍ଡିତମ୍ ।
ତେଽକୃତାର୍ଥଂ ପ୍ରହିଣ୍ୱନ୍ତି ପ୍ରାଣା ରାୟଃ ସୁତାଦୟଃ ॥ ୨୩

ସ୍ୱୟଂ କିଲ୍ବିଷମାଦାୟ ତୈସ୍ତ୍ୟକ୍ତୋ ନାର୍ଥକୋବିଦଃ ।
ଅସିଦ୍ଧାର୍ଥୋ ବିଶତ୍ୟନ୍ଧଂ ସ୍ୱଧର୍ମବିମୁଖସ୍ତମଃ ॥ ୨୪

ତସ୍ମାଲ୍ଲୋକମିମଂ ରାଜନ୍ ସ୍ୱପ୍ନମାୟାମନୋରଥମ୍ ।
ବୀକ୍ଷ୍ୟାୟମ୍ୟାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନଂ ସମଃ ଶାନ୍ତୋ ଭବ ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୫

ଯଦି ଏହାର ବିପରୀତ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବେ, ତେବେ ଇହଲୋକରେ ଆପଣ ନିନ୍ଦା ଅର୍ଜନ କରିବେ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ନରକକୁ ଯିବେ। ତେଣୁ ଆପଣ ନିଜର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଓ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ସମଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତୁ ॥ ୧୯ ॥ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଏ ସଂସାରରେ କେହି ବି କେବେ ହେଲେ କାହା ସହିତ ଚିରଦିନ ରହିପାରିବ ନାହିଁ। ମନୁଷ୍ୟ ଆଜି ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ରହିଛି, ତାକୁ ଦିନେ ନା ଦିନେ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ହେ ରାଜନ୍ ! ଏ କଥା ସମସ୍ତଙ୍କ ଶରୀର ନିମନ୍ତେ ଷୋଳଣା ସତ; ତେଣୁ ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦେହ ଧରି ସର୍ବଦା ରହିପାରିବେ ନାହିଁ। ଯଦି କାହାର ନିଜ ଶରୀର ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା ରହିପାରିବ ନାହିଁ, ତେବେ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଧନ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କେହି କିପରି ବା ରହିପାରିବ ? ॥ ୨୦ ॥ ଜୀବ ଏକାକୀ ଜନ୍ମ ହୁଏ ଏବଂ ଏକାକୀ ମରେ। ନିଜ କୃତକର୍ମର ଓ ପାପପୁଣ୍ୟର ଫଳ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଏକାକୀ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୨୧ ॥ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଜୀବ ଆପଣାର ବୋଲି ଭାବୁଛି, ସେମାନେ 'ଆମେ ତୁମ ନିଜର ଲୋକ; ଆମର ଭରଣପୋଷଣ କରିବା ତୁମର ଧର୍ମ'—ଏପରି ମନଭୁଲା କଥା କହି, ସେହି ମୂର୍ଖ ଜୀବ ଅଧର୍ମ ମାର୍ଗରେ ଠୁଳ କରିଥିବା ଧନକୁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଲୁଟିନିଅନ୍ତି, ଯେପରି କି ଜଳଚର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ଜଳକୁ ସେମାନଙ୍କର ସହଜାତ ଅନ୍ୟ ଜଳଚରପ୍ରାଣୀ ଭୋଗ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ମୂର୍ଖ ଜୀବ ଯେଉଁ ପ୍ରାଣ, ଧନ ଓ ପୁତ୍ର ଆଦିଙ୍କୁ ନିଜର ବୋଲି ଭାବି, ଅଧର୍ମମାର୍ଗ ଧରି ମଧ୍ୟ ପାଳନପୋଷଣ ବା ବର୍ଦ୍ଧନ କରେ, ସେମାନେ ଜୀବକୁ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଅବସ୍ଥାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପଳାନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକ ସ୍ୱଧର୍ମ ପ୍ରତି ବିମୁଖ, ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେ ନିଜର ଲୌକିକ ସ୍ୱାର୍ଥ ଯେ କଣ, ତାହା ବି ଜାଣେ ନାହିଁ। ଯେଉଁମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସେ ଅଧର୍ମ କରେ, ସେମାନେ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଆନ୍ତି। ସେ କେବେ ବି ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିପାରେନା; ଶେଷରେ ସେ ପାପବୋଝ ମୁଣ୍ଡାଇ ଘୋର ନରକକୁ ଯାଏ ॥ ୨୪ ॥ ତେଣୁ, ହେ ମହାରାଜ ! ଜାଣି ରଖନ୍ତୁ ଯେ, ଏହି ସଂସାରଟା ହେଉଛି ଚାରିଦିନର ଖେଳ। ଏହା ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ପରି ଓ ଜାଦୁବିଦ୍ୟାର ମାୟା ପରି। ଏହା ହେଉଛି ଏକ ମନଗଢ଼ା ରାଜ୍ୟମାତ୍ର। ଆପଣ ନିଜର ଶକ୍ତିସାମର୍ଥ୍ୟ ଲଗାଇ ଚିତ୍ତ ସଂଯମନ କରନ୍ତୁ; ମମତାର ମୋହରେ ପଡ଼ି ପକ୍ଷପାତ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ। ଆପଣ ଜଣେ ସମର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତି। ଆପଣ ସମତ୍ୱରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ଏବଂ ସଂସାରମୋହରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରଶାନ୍ତ ରହନ୍ତୁ ॥ ୨୫ ॥

ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଉବାଚ

ଯଥା ବଦନ୍ତି କଲ୍ୟାଣୀଂ ବାଚଂ ଦାନପତେ ଭବାନ୍ ।
ତଥାନୟା ନ ତୃପ୍ୟାମି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଃ ପ୍ରାପ୍ୟ ଯଥାମୃତମ୍ ॥ ୨୬

ତଥାପି ସୂନୃତା ସୌମ୍ୟ ହୃଦି ନ ସ୍ଥୀୟତେ ଚଳେ ।
ପୁତ୍ରାନୁରାଗବିଷମେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ସୌଦାମନୀ ଯଥା ॥ ୨୭

ଈଶ୍ୱରସ୍ୟ ବିଧିଂ କୋ ନୁ ବିଧୁନୋତ୍ୟନ୍ୟଥା ପୁମାନ୍ ।
ଭୂମେର୍ଭାରାବତାରାୟ ଯୋଽବତୀର୍ଣ୍ଣୋ ଯଦୋଃ କୁଳେ ॥ ୨୮

ଯୋ ଦୁର୍ବିମର୍ଶପଥୟା ନିଜମାୟୟେଦଂ
ସୃଷ୍ଟ୍ୱା ଗୁଣାନ୍ ବିଭଜତେ ତଦନୁପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ।
ତସ୍ମୈ ନମୋ ଦୁରବବୋଧବିହାରତନ୍ତ୍ର-
ସଂସାରଚକ୍ରଗତୟେ ପରମେଶ୍ୱରାୟ ॥ ୨୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟଭିପ୍ରେତ୍ୟ ନୃପତେରଭିପ୍ରାୟଂ ସ ଯାଦବଃ ।
ସୁହୃଦ୍ଭିଃ ସମନୁଜ୍ଞାତଃ ପୁନର୍ଯଦୁପୁରୀମଗାତ୍ ॥ ୩୦

ଶଶଂସ ରାମକୃଷ୍ଣାଭ୍ୟାଂ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରବିଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ପାଣ୍ଡବାନ୍ ପ୍ରତି କୌରବ୍ୟ ଯଦର୍ଥଂ ପ୍ରେଷିତଃ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୩୧

ରାଜା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର କହିଲେ—ହେ ଅକ୍ରୂର ! ଆପଣ ତ ଜଣେ ଦାନବୀର; ତେଣୁ ଆପଣ ମୋର କଲ୍ୟାଣର ଓ ମଙ୍ଗଳର କଥା କହିଲେ । ମରଣଶୀଳ ପ୍ରାଣୀକୁ ଅମୃତ ମିଳିଗଲେ ସେ ଯେପରି ସେଥିରେ ତୃପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କର ଏହିସବୁ କଥା ଏତିକିମାତ୍ର ଶୁଣି ମୁଁ ତୃପ୍ତ ହୋଇପାରୁନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥ ତଥାପି, ହେ ମୋର ହିତୈଷୀ ଅକ୍ରୂର ! ମୋର ଚଞ୍ଚଳଚିତ୍ତରେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ପ୍ରିୟ ଉପଦେଶବାଣୀ ଟିକିଏ ହେଲେ ତିଷ୍ଠି ରହିପାରୁନି; କାରଣ ମୋର ହୃଦୟ ପୁତ୍ରମମତା ହେତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଷମ ହୋଇଯାଇଛି । ସ୍ଫଟିକପର୍ବତ ଉପରେ ବିଜୁଳି ଚମକିଲେ, ସେହି ଚମକ ଯେପରି ପରକ୍ଷଣରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଯାଏ, ଆପଣଙ୍କ ଉପଦେଶର ଅବସ୍ଥା ମୋ ପାଖରେ ସେହିପରି ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୨୭ ॥ ହେ ଅକ୍ରୂର ! ମୁଁ ଶୁଣିଛି ଯେ, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ଜଗତରେ ଏପରି କେଉଁ ପୁରୁଷ ଅଛି, ଯେ କି ତାହାଙ୍କର ବିଧାନକୁ ବଦଳାଇଦେଇ ପାରିବ ! ତାଙ୍କର ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ତାହା ହିଁ ହେବ ॥ ୨୮ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟାର ମାର୍ଗ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ସେହି ମାୟାଦ୍ୱାରା ସେ ଏହି ସଂସାର ସୃଷ୍ଟି କରି ଏଥିରେ ନିଜେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି ଏବଂ କର୍ମ ତଥା କର୍ମଫଳ ବିଭାଜନ କରିଦିଅନ୍ତି । ଏହି ସଂସାରଚକ୍ରର ଅବିରତ ଗତି ପଛରେ ତାଙ୍କରି ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଲୀଳା ଶକ୍ତି ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣର ହାତ ନାହିଁ । ମୁଁ ସେହି ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଏଥିରୁ ମହାରାଜ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିସାରିବା ପରେ କୁରୁବଂଶୀ ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରେମପୂର୍ବକ ଅନୁମତି ନେଇ ଅକ୍ରୂର ମଥୁରା ଫେରିଆସିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ଆଗରେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବହାର ବିଷୟ କହିଦେଲେ । ବାସ୍ତବରେ ତାଙ୍କୁ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ ହସ୍ତିନାପୁର ପଠାଯାଇଥିଲା ॥ ୩୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ବୈୟାସିକ୍ୟାମଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ର୍ୟାଂ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧେ ଏକୋନପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪୯ ॥

॥ ସମାପ୍ତମିଦଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧସ୍ୟ ପୂର୍ବାର୍ଦ୍ଧମ୍ ॥

॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ॥

✦✦✦

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

ଦଶମଃ ସ୍କନ୍ଧଃ

(ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧଃ)

ଅଥ ପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଜରାସନ୍ଧ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀ ନିର୍ମାଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅସ୍ତିଃ ପ୍ରାପ୍ତିଶ୍ଚ କଂସସ୍ୟ ମହିଷ୍ୟୌ ଭରତର୍ଷଭ ।
ମୃତେ ଭର୍ତ୍ତରି ଦୁଃଖାର୍ତ୍ତେ ଈୟତୁଃ ସ୍ମ ପିତୁର୍ଗୃହାନ୍ ॥ ୧

ପିତ୍ରେ ମଗଧରାଜାୟ ଜରାସନ୍ଧାୟ ଦୁଃଖିତେ ।
ବେଦୟାଞ୍ଚକ୍ରତୁଃ ସର୍ବମାତ୍ମବୈଧବ୍ୟକାରଣମ୍ ॥ ୨

ସ ତଦପ୍ରିୟମାକର୍ଣ୍ୟ ଶୋକାମର୍ଷଯୁତୋ ନୃପ ।
ଅଯାଦବୀଂ ମହୀଂ କର୍ତ୍ତୁଂ ଚକ୍ରେ ପରମମୁଦ୍ୟମମ୍ ॥ ୩

ଅକ୍ଷୌହିଣୀଭିର୍ବିଂଶତ୍ୟା ତିସୃଭିଶ୍ଚାପି ସଂବୃତଃ ।
ଯଦୁରାଜଧାନୀଂ ମଥୁରାଂ ନ୍ୟରୁଣତ୍ ସର୍ବତୋଦିଶମ୍ ॥ ୪

ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ତଦ୍‌ବଳଂ କୃଷ୍ଣ ଉଦ୍‌ବେଳମିବ ସାଗରମ୍ ।
ସ୍ୱପୁରଂ ତେନ ସଂରୁଦ୍ଧଂ ସ୍ୱଜନଂ ଚ ଭୟାକୁଳମ୍ ॥ ୫

ଚିନ୍ତୟାମାସ ଭଗବାନ୍ ହରିଃ କାରଣମାନୁଷଃ ।
ତଦ୍ଦେଶକାଳାନୁଗୁଣଂ ସ୍ୱାବତାରପ୍ରୟୋଜନମ୍ ॥ ୬

ହନିଷ୍ୟାମି ବଳଂ ହ୍ୟେତଦ୍ ଭୁବି ଭାରଂ ସମାହିତମ୍ ।
ମାଗଧେନ ସମାନୀତଂ ବଶ୍ୟାନାଂ ସର୍ବଭୂଭୁଜାମ୍ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ଭରତକୁଳମଣି ! କଂସର ଅସ୍ତି ଓ ପ୍ରାପ୍ତି ବୋଲି ଦୁଇଜଣ ରାଣୀ ଥିଲେ। ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ସେମାନେ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ରାଜଧାନୀକୁ ଗ୍ଲିଗଲେ ॥ ୧ ॥ ମଗଧରାଜ ଜରାସନ୍ଧ ଥିଲା ସେ ଦୁହିଙ୍କର ପିତା। ସେମାନେ କିପରି ବିଧବା ହୋଇଗଲେ, ତାହା ସେମାନେ ବାପାଙ୍କ ଆଗରେ ବଡ଼ ଦୁଃଖର ସହିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ॥ ୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଅପ୍ରିୟ ସମାଗ୍ଚର ଶୁଣି ଜରାସନ୍ଧ ପ୍ରଥମେ ଶୋକାର୍ତ୍ତ ହୋଇଗଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ପରେ ସେ କ୍ରୋଧରେ ଲାଲ୍ ହୋଇଗଲା। ସେ ସ୍ଥିର କଲା ଯେ, ପୃଥିବୀରେ ଜଣେ ହେଲେ ଯଦୁବଂଶୀକୁ ରଖାଇ ଦେବ ନାହିଁ। ଏପରି ସ୍ଥିର କରି ସେ ଏକ ବିରାଟ ଯୁଦ୍ଧପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ତେଇଶି ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସୈନ୍ୟ ଘେନି ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ମଥୁରାକୁ ଚତୁର୍ଦିଗରୁ ଘେରାଉ କରିଦେଲା ॥ ୩,୪ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଖିଲେ, ଜରାସନ୍ଧର ସେନା ଉଛୁଳା ସମୁଦ୍ର ପରି ହୋଇ ରାଜଧାନୀ ମଥୁରାକୁ ଚତୁର୍ଦିଗରୁ ଘେରାଉ କରିଦେଇଛନ୍ତି; ତା'ଫଳରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଜନ ଓ ପୁରବାସୀମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେଣି ॥ ୫ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲେ। ତେଣୁ ସେ ନିଜ ଅବତାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତଥା ଉପସ୍ଥିତ ଅବସ୍ଥାରେ କଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ତାହା ବିଗ୍ଚର କଲେ ॥ ୬ ॥ ସେ ଭାବିଲେ, ମଗଧରାଜ ଜରାସନ୍ଧ ତା'ର ଯେଉଁ ଅଧୀନସ୍ଥ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଧରି ପଦାତିକ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ରଥୀ ଓ ଗଜାରୋହୀଙ୍କ ସମେତ ବହୁ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସେନା ଧରି ଆସିଛି, ତାହା ବହୁତ ଭଲ ହୋଇଛି। ଏତେ ସୈନ୍ୟ ଆସିଛନ୍ତି ଅର୍ଥ ପୃଥିବୀର ବହୁ ଭାର ଏକତ୍ର ହୋଇ ଏକାବେଳକେ ମୋ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇଛି; ତେଣୁ

ଅକ୍ଷୌହିଣୀଭିଃ ସଂଖ୍ୟାତଂ ଭଟାଶ୍ୱରଥକୁଞ୍ଜରୈଃ ।
ମାଗଧସ୍ତୁ ନ ହନ୍ତବ୍ୟୋ ଭୂୟଃ କର୍ତ୍ତା ବଲୋଦ୍ୟମମ୍ ॥ ୮

ଏତଦର୍ଥୋଽବତାରୋଽୟଂ ଭୂଭାରହରଣାୟ ମେ ।
ସଂରକ୍ଷଣାୟ ସାଧୂନାଂ କୃତୋଽନ୍ୟେଷାଂ ବଧାୟ ଚ ॥ ୯

ଅନ୍ୟୋଽପି ଧର୍ମରକ୍ଷାୟୈ ଦେହଃ ସଂଭ୍ରିୟତେ ମୟା ।
ବିରାମାୟାପ୍ୟଧର୍ମସ୍ୟ କାଲେ ପ୍ରଭବତଃ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୧୦

ଏବଂ ଧ୍ୟାୟତି ଗୋବିନ୍ଦ ଆକାଶାତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟବର୍ଚସୌ ।
ରଥାବୁପସ୍ଥିତୌ ସଦ୍ୟଃ ସସୂତୌ ସପରିଚ୍ଛଦୌ ॥ ୧୧

ଆୟୁଧାନି ଚ ଦିବ୍ୟାନି ପୁରାଣାନି ଯଦୃଚ୍ଛୟା ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତାନି ହୃଷୀକେଶଃ ସଙ୍କର୍ଷଣମଥାବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧୨

ପଶ୍ୟାର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟସନଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ଯଦୂନାଂ ତ୍ୱାବତାଂ ପ୍ରଭୋ ।
ଏଷ ତେ ରଥ ଆୟାତୋ ଦୟିତାନ୍ୟାୟୁଧାନି ଚ ॥ ୧୩

ଯାନମାସ୍ଥାୟ ଜହ୍ୟେତଦ୍ ବ୍ୟସନାତ୍ ସ୍ୱାନ୍ ସମୁଦ୍ଧର ।
ଏତଦର୍ଥଂ ହି ନୌ ଜନ୍ମ ସାଧୂନାମୀଶ ଶର୍ମକୃତ୍ ॥ ୧୪

ତ୍ରୟୋବିଂଶତ୍ୟନୀକାଖ୍ୟଂ ଭୂମେର୍ଭାରମପାକୁରୁ ।
ଏବଂ ସମ୍ମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଦାଶାର୍ହୌ ଦଂଶିତୌ ରଥିନୌ ପୁରାତ୍ ॥ ୧୫

ନିର୍ଜଗ୍ମତୁଃ ସ୍ୱାୟୁଧାଢ୍ୟୌ ବଲେନାଲ୍ପୀୟସାଽଽବୃତୌ ।
ଶଙ୍ଖଂ ଦଧ୍ମୌ ବିନିର୍ଗତ୍ୟ ହରିର୍ଦାରୁକସାରଥିଃ ॥ ୧୬

ମୁଁ ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବି । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଗଧରାଜ ଜରାସନ୍ଧକୁ ମାରିଦେବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ; କାରଣ ସେ ଯଦି ବଞ୍ଚିରହିବ, ତେବେ ପୁଣି ବହୁ ଅସୁର ସୈନ୍ୟ ଧରି ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଆସିବ (ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସଂହାର କରିବାକୁ ମୋତେ ସୁଯୋଗ ମିଳିଯିବ) ॥ ୭,୮ ॥ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବା, ସାଧୁସଜ୍ଜନମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଓ ଦୁଷ୍ଟଦୁର୍ଜନମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିବା ହିଁ ହେଉଛି ମୋର ଅବତାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ॥ ୯ ॥ ଧର୍ମରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଓ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିବା ଅଧର୍ମର ପଥରୋଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ମଝି ମଝିରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଶରୀର ଧାରଣ କରିଥାଏ ॥ ୧୦ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହିପରି ବିଗ୍ଚାର କରୁଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ଆକାଶମାର୍ଗରୁ ଦୁଇଟି ସୂର୍ଯ୍ୟତୁଲ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରଥ ଆସି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ସେହି ରଥ ଦୁଇଟିରେ ସକଳ ପ୍ରକାର ଯୁଦ୍ଧ ସାମଗ୍ରୀ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଦୁଇଜଣ ସାରଥି ରଥ ଚଳାଇ ଆଣିଥାନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ସେତିକିବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ଓ ସନାତନ ଆୟୁଧ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତଃ ଆସି ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲା । ଏସବୁ ଦେଖି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କୁ କହିଲେ— ॥ ୧୨ ॥ "ଭାଇ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବର୍ତ୍ତମାନ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଭୁ ଓ ରକ୍ଷକ । ଦେଖୁଥିବେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭୀଷଣ ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିଛି । ସେମାନଙ୍କୁ ବିପତ୍ତିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାପାଇଁ ଆପଣଙ୍କର ରଥ ଆସିଗଲା; ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଆୟୁଧ ହଳ ଓ ମୁଷଳ ମଧ୍ୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଇଛି । ଆପଣ ଏଥର ରଥ ଆରୋହଣ କରି ଶତ୍ରୁସେନାକୁ ସଂହାର କରନ୍ତୁ ଓ ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କୁ ବିପତ୍ତିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ସାଧୁମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତ ଆମେ ଦୁଇଜଣ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥାଇଁ ॥ ୧୩,୧୪ ॥ ତେଣୁ ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ଭାରସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବା ଏହି ତେଇଶି ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସେନାକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତୁ ।" ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଏହିପରି ପରାମର୍ଶ କରି କବଚ ପିନ୍ଧିଲେ ଏବଂ ରଥରେ ବସି ମଥୁରାରୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ । ଦୁଇଭାଇ ନିଜ ନିଜର ଆୟୁଧ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ସୈନ୍ୟଦଳ ସେମାନଙ୍କ ସାଥିରେ ଗ୍ଚାଲିଥାଏ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରଥ ଚଳାଉଥାନ୍ତି ସାରଥି ଦାରୁକ । ନଗରୀରୁ ବାହାରି ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଶଙ୍ଖ ବଜାଇଦେଲେ ॥ ୧୫,୧୬ ॥

ତତୋଽଭୂତ୍ ପରସୈନ୍ୟାନାଂ ହୃଦି ବିତ୍ରାସବେପଥୁଃ ।
ତାବାହ ମାଗଧୋ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ହେ କୃଷ୍ଣ ପୁରୁଷାଧମ ॥ ୧୭

ନ ତ୍ୱୟା ଯୋଦ୍ଧୁମିଚ୍ଛାମି ବାଲେନୈକେନ ଲଜ୍ଜୟା ।
ଗୁପ୍ତେନ ହି ତ୍ୱୟା ମନ୍ଦ ନ ଯୋତ୍ସ୍ୟେ ଯାହି ବନ୍ଧୁହନ୍ ॥ ୧୮

ତବ ରାମ ଯଦି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଯୁଧ୍ୟସ୍ୱ ଧୈର୍ଯ୍ୟମୁଦ୍ୱହ ।
ହିତ୍ୱା ବା ମଚ୍ଛରୈଶ୍ଛିନ୍ନଂ ଦେହଂ ସ୍ୱର୍ଯାହି ମାଂ ଜହି ॥ ୧୯

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ନ ବୈ ଶୂରା ବିକତ୍ଥନ୍ତେ ଦର୍ଶୟନ୍ତ୍ୟେବ ପୌରୁଷମ୍ ।
ନ ଗୃହ୍ଣୀମୋ ବଚ୍ଚୋ ରାଜନ୍ନାତୁରସ୍ୟ ମୁମୂର୍ଷତଃ ॥ ୨୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଜରାସୁତସ୍ତାବଭିସୃତ୍ୟ ମାଧବୌ
ମହାବଲୌଘେନ ବଲୀୟସାଽଽବୃଣୋତ୍ ।
ସସୈନ୍ୟଯାନଧ୍ୱଜବାଜିସାରଥୀ
ସୂର୍ଯ୍ୟାନଲୌ ବାୟୁରିବାଭ୍ରରେଣୁଭିଃ ॥ ୨୧

ସୁପର୍ଣ୍ଣତାଳଧ୍ୱଜଚିହ୍ନିତୌ ରଥା-
ବଲକ୍ଷୟନ୍ତ୍ୟୋ ହରିରାମୟୋର୍ମୃଧେ ।
ସ୍ତ୍ରିୟଃ ପୁରାଟ୍ଟାଳକହର୍ମ୍ୟଗୋପୁରଂ
ସମାଶ୍ରିତାଃ ସଂମୁମୁହୁଃ ଶୁଚାର୍ଦ୍ଦିତାଃ ॥ ୨୨

ହରିଃ ପରାନୀକପୟୋମୁଚାଂ ମୁହୁଃ
ଶିଳୀମୁଖାତ୍ୟୁଲ୍ବଣବର୍ଷପୀଡ଼ିତମ୍ ।

ତାଙ୍କ ଶଙ୍ଖର ଭୟଙ୍କର ଧ୍ୱନି ଶୁଣି ଶତ୍ରୁସେନାର ବୀରମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଭୟରେ ଥରି ଉଠିଲା । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ମଗଧରାଜ ଜରାସନ୍ଧ କହିଲା—"ରେ ପୁରୁଷାଧମ କୃଷ୍ଣ ! ତୁ ତ ଏବେ ଛୋଟ ବାଳକ, ପୁଣି ତୁ ଏକୁଟିଆ ଆସିଛୁ; ତେଣୁ ତୋ ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ମତେ ଲାଜ ଲାଗୁଛି । ଏତେଦିନ ଧରି ତୁ କେଉଁଠି ଲୁଚିଥିଲୁ କେଜାଣି ! ଆରେ ଦୁଷ୍ଟ ! ତୁ ହେଉଛୁ ତୋ ମାମୁଁର ହତ୍ୟାକାରୀ; ତେଣୁ ମୁଁ ତୋ ପରି ମାତୁଳହନ୍ତା ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଚାହେଁନା । ଯା, ପଳା; ମୋ ଆଗରୁ ପଳାଇ ଯାଆ ॥ ୧୭,୧୮ ॥ ଆଉ, ବଳରାମ ! ଯଦି ତୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛୁ ଯେ, ଯୁଦ୍ଧରେ ମଲେ ସ୍ୱର୍ଗ ଲାଭ ହୁଏ, ତେବେ ତୁ ଆ; ସାହସ ବାନ୍ଧି ମୋ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କର । ମୋ ବାଣରେ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଯିବା ପରେ ଏ ଶରୀରକୁ ଏଠାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଆ; ନାହିଁ ତ, ତୋର ଯଦି ବଳ ଅଛି, ଯୁଦ୍ଧରେ ମୋତେ ମାରିଦେ ।" ॥ ୧୯ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—"ରେ ମଗଧରାଜ ! ଯେଉଁମାନେ ବୀର ଯୋଦ୍ଧା ସେମାନେ ତୋ ପରି ଫୁଟାଣି ମାରନ୍ତି ନାହିଁ; ସେମାନେ ନିଜର ବଳପୌରୁଷ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହିଁ ଦେଖାନ୍ତି । ତୋ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ମୃତ୍ୟୁ ନାଚିଲାଣି । ସେଥିପାଇଁ ମରିବାବେଳେ ସନ୍ନିପାତ ରୋଗୀ ପ୍ରଳାପ କରିବା ପରି ତୁ ଏବେ ପ୍ରଳାପ କରୁଛୁ । କହିଯା; କହିଯା; ଯେତେ ଯାହା କହିବୁ କହିଯା । ମୁଁ ତୋ କଥାକୁ କାନରେ ପୂରାଉନି ।" ॥ ୨୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବାୟୁ ମେଘଦ୍ୱାରା ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଓ ଧୂଆଁଦ୍ୱାରା ନିଆଁକୁ ଢାଙ୍କିଦିଏ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ସେମାନେ ଢାଙ୍କି ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ୟୋତି ପରେ ପୁଣି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଯାଏ । ମଗଧରାଜ ଜରାସନ୍ଧ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭର୍ତ୍ସନା ଶୁଣିବା ସତ୍ତ୍ୱେ, କୃଷ୍ଣବଳରାମଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ମାଡ଼ିଆସି ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ବଳବାନ୍ ଓ ଅପାର ସେନାଦ୍ୱାରା ଏପରିଭାବରେ ଚାରିପଟୁ ଘେରାଉ କରିଦେଲା ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ସେନା, ରଥ, ଧ୍ୱଜା, ଘୋଡ଼ା ଓ ସାରଥିମାନେ ଆଉ ଦେଖାଗଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥ ମଥୁରାର ନାରୀମାନେ ନିଜ ନିଜର ଘରଛାତ ଉପରେ, ପ୍ରାସାଦଛାତରେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରେ ତଥା ଗୋପୁରରେ ଚଢ଼ି ଯୁଦ୍ଧର କୌତୁକ ଦେଖୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗରୁଡ଼ଚିହ୍ନର ଧ୍ୱଜା ଉଡୁଥିବା ରଥ ଓ ବଳରାମଙ୍କର ତାଳବୃକ୍ଷଚିହ୍ନର ଧ୍ୱଜା ଉଡୁଥିବା ରଥ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୨ ॥ ଏଣେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଶତ୍ରୁସେନାର ବୀରମାନେ ତାଙ୍କ ସେନା ଉପରକୁ

ସ୍ୱସୈନ୍ୟମାଲୋକ୍ୟ ସୁରାସୁରାର୍ଚ୍ଚିତଂ
ବ୍ୟସ୍ଫୂର୍ଜୟଚ୍ଛାର୍ଙ୍ଗଶରାସନୋତ୍ତମମ୍ ॥ ୨୩

ଗୃହ୍ଣନ୍ ନିଷଙ୍ଗାଦଥ ସନ୍ଦଧଚ୍ଛରାନ୍
ବିକୃଷ୍ୟ ମୁଞ୍ଚଞ୍ଛିତବାଣପୂଗାନ୍ ।
ନିଘ୍ନନ୍ ରଥାନ୍ କୁଞ୍ଜରବାଜିପତ୍ତୀନ୍
ନିରନ୍ତରଂ ଯଦ୍ୱଦଲାତଚକ୍ରମ୍ ॥ ୨୪

ନିର୍ଭିନ୍ନକୁମ୍ଭାଃ କରିଣୋ ନିପେତୁ-
ରନେକଶୋଽଶ୍ୱା ଶରବୃକ୍ଣକନ୍ଧରାଃ ।
ରଥା ହତାଶ୍ୱଧ୍ୱଜସୂତନାୟକାଃ
ପଦାତୟଶ୍ଛିନ୍ନଭୁଜୋରୁକନ୍ଧରାଃ ॥ ୨୫

ସଂଛିଦ୍ୟମାନଦ୍ୱିପଦେଭବାଜିନା-
ମଙ୍ଗପ୍ରସୂତାଃ ଶତଶୋଽସୃଗାପଗାଃ ।
ଭୁଜାହୟଃ ପୂରୁଷଶୀର୍ଷକଚ୍ଛପା
ହତଦ୍ୱିପଦ୍ୱୀପହୟଗ୍ରହାକୁଳାଃ ॥ ୨୬

କରୋରୁମୀନା ନରକେଶଶୈବଳା
ଧନୁସ୍ତରଙ୍ଗାୟୁଧଗୁଳ୍ମସଙ୍କୁଳାଃ ।
ଅଚ୍ଛୂରିକାବର୍ତ୍ତଭୟାନକା ମହା-
ମଣିପ୍ରବେକାଭରଣାଶ୍ମଶର୍କରାଃ ॥ ୨୭

ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତା ଭୀରୁଭୟାବହା ମୃଧେ
ମନସ୍ୱିନାଂ ହର୍ଷକରୀଃ ପରସ୍ପରମ୍ ।
ବିନିଘ୍ନତାରୀନ୍ ମୁସଲେନ ଦୁର୍ମଦାନ୍
ସଙ୍କର୍ଷଣେନାପରିମେୟତେଜସା ॥ ୨୮

ବଳଂ ତଦଙ୍ଗାର୍ଣ୍ଣବଦୁର୍ଗଭୈରବଂ
ଦୁରନ୍ତପାରଂ ମଗଧେନ୍ଦ୍ରପାଳିତମ୍ ।

ବାଦଲରୁ ବର୍ଷାଧାରା ପଡ଼ିଲା ପରି ଅଗଣିତ ଶର ବର୍ଷା କରୁଛନ୍ତି ଓ ସେହି ଶର ଆଘାତରେ ତାଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୀଡ଼ିତ ଓ ବ୍ୟଥିତ ହେଉଛନ୍ତି। ଏହା ଦେଖି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ଦେବାସୁର ସମ୍ମାନିତ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁରେ ଟଙ୍କାର ଧ୍ୱନି କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ତୂଣୀରରୁ ଶର କାଢ଼ି, ଧନୁରେ ଯୋଖି ଗୁଣ ଆକର୍ଷଣପୂର୍ବକ ଗୋଛା ଗୋଛା ଶର ମାରିଲେ। ସେ ଧନୁକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଘୂରାଇ ଶରବୃଷ୍ଟି କରୁଥିବାବେଳେ ଧନୁକୁ ଦେଖି ମନେ ହେଉଥିଲା, ସତେ ଯେପରି ଏକ ଅଲାତଚକ୍ର ଘୂରୁଛି। ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଜରାସନ୍ଧର ଚତୁରଙ୍ଗିଣୀ ସେନାକୁ ସଂହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ତାଙ୍କ ଶରାଘାତରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ହାତୀଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଫାଟିଗଲା ଓ ସେମାନେ ମରି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ। ଶରାଘାତରେ ଅନେକ ଘୋଡ଼ାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଗଣ୍ଡି ଅଲଗା ହୋଇଗଲା। ଘୋଡ଼ା, ସାରଥି ଓ ରଥୀମାନେ ମରିଯିବାରୁ ବହୁ ରଥ ଅକାମୀ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଲା। ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ବାହୁ, ଜଙ୍ଘ, ମୁଣ୍ଡ ଆଦି ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୫ ॥ ସେହି ଯୁଦ୍ଧରେ ଅପାର ତେଜସ୍ୱୀ ଭଗବାନ ବଳରାମ ମୁଷଳ ଆଘାତରେ ବହୁ ଲଢୁଆ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ମାରି ତଳେ ଗଡ଼ାଇଦେଲେ। ସେମାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରୁ ଝରିପଡୁଥିବା ରକ୍ତ ଶହ ଶହ ନଦୀଧାରା ହୋଇ ବହିଗଲା। କେଉଁଠି ମନୁଷ୍ୟ କଟି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯାଉଥାନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ହାତୀଘୋଡ଼ା ଛଟପଟ ହେଉଥାନ୍ତି। ସେହିସବୁ ରକ୍ତନଦୀରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର କଟାବାହୁସବୁ ସାପ ପରି ଦେଖା ଯାଉଥାଏ ତ, କଟାମୁଣ୍ଡସବୁ କଇଁଛମାନଙ୍କ ପରି ଭାସୁଥାଏ। ମଲାହାତୀମାନେ ପଡ଼ି ଦ୍ୱୀପ ପରି ଦିଶୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ଘୋଡ଼ାମାନେ କୁମ୍ଭୀର ପରି ଦେଖା ଯାଉଥାନ୍ତି। କଟାହାତ ଓ ଗୋଡ଼ ବଡ଼ ବଡ଼ ମାଛ ପରି, ଲୋକଙ୍କ ମୁଣ୍ଡବାଳ ଶିଉଳି ପରି, ହାତରୁ ଖସିପଡ଼ିଥିବା ଧନୁ ତରଙ୍ଗ ପରି ଏବଂ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଲତା କିଂବା ଘାସକୁଟା ପରି ମନେ ହେଉଥାଏ। ରକ୍ତନଦୀରେ ଭାସି ଯାଉଥିବା ଢାଲସବୁ ଭୟଙ୍କର ପାଣିଭଉଁରି ପରି ବୋଧ ହେଉଥାଏ। (ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦେହରୁ ଖସି ପଡ଼ିଥିବା) ବହୁମୂଲ୍ୟ ଆଭୂଷଣ ଓ ମଣିସବୁ ଗୋଡ଼ି ଓ ପଥରଖଣ୍ଡ ପରି ଗଡ଼ିଗ୍ଲିଥାଏ। ସେହିସବୁ ରକ୍ତନଦୀ ଦେଖି ଡରୁଆ ଲୋକେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବୀରମାନଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ବଢ଼ି ଚ୍ଲିଥିଲା ॥ ୨୬-୨୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜରାସନ୍ଧର ସେହି ସେନା ଥିଲା ସମୁଦ୍ର ସମାନ ଦୁର୍ଗମ, ଭୟାବହ ଓ ଦୁର୍ଜେୟ; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ

କ୍ଷୟଂ ପ୍ରଣୀତଂ ବସୁଦେବପୁତ୍ରୟୋ-
ର୍ବିକ୍ରୀଡ଼ିତଂ ତଜ୍ଜଗଦୀଶୟୋଃ ପରମ୍ ॥ ୨୯

ବଳରାମ ଅତି ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ତାହାକୁ ବିଧ୍ୱଂସ କରିଦେଲେ । ସେମାନେ ତ ସମଗ୍ର ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ; ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ବିନାଶ କରିଦେବା ତ ଖେଳ ପରି ଥିଲା ॥ ୨୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ ଅନନ୍ତ । ସେ ଲୀଳାଚ୍ଛଳରେ ହିଁ ତିନିଲୋକର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାର କରିପାରନ୍ତି । ସେମାନେ ଶତ୍ରୁସେନାକୁ ଏପରି ଯେଉଁ ଅକ୍ଳେଶରେ ବିଧ୍ୱଂସ କରିଦେଲେ, ତାହା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କୌଣସି ବଡ଼ କଥା ନ ଥିଲା । ତଥାପି, ସେମାନେ ଯେହେତୁ ମନୁଷ୍ୟରୂପ ଧାରଣ କରି ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି ଲୀଳା କରୁଥିଲେ, ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ପରାକ୍ରମର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଉଛି ॥ ୩୦ ॥

ସ୍ଥିତ୍ୟୁଦ୍ଭବାନ୍ତଂ ଭୁବନତ୍ରୟସ୍ୟ ଯଃ
ସମୀହତେଽନନ୍ତଗୁଣଃ ସ୍ୱଲୀଳୟା ।
ନ ତସ୍ୟ ଚିତ୍ରଂ ପରପକ୍ଷନିଗ୍ରହ-
ସ୍ତଥାପି ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନୁବିଧସ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ୍ୟତେ ॥ ୩୦

ଏପରିଭାବରେ ଜରାସନ୍ଧର ସମସ୍ତ ସୈନ୍ୟ ନିହତ ହେଲେ । ରଥ ସବୁ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଜରାସନ୍ଧର ଶରୀରରେ କେବଳ ପ୍ରାଣଟା ହିଁ ରହିଗଲା । ଏତିକିବେଳେ ଗୋଟିଏ ସିଂହ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସିଂହକୁ ଧରିପକାଇଲା ପରି ବଳରାମ ମହାବଳୀ ଜରାସନ୍ଧକୁ ବଳପୂର୍ବକ ଧରି ପକାଇଲେ ॥ ୩୧ ॥

ଜଗ୍ରାହ ବିରଥଂ ରାମୋ ଜରାସନ୍ଧଂ ମହାବଳମ୍ ।
ହତାନୀକାବଶିଷ୍ଟାସୁଂ ସିଂହଃ ସିଂହମିବୌଜସା ॥ ୩୧

ଅତୀତରେ ଯେଉଁ ଜରାସନ୍ଧ ବହୁ ବିରୋଧୀ ନରପତିଙ୍କୁ ବଧ କରିଥିଲା, ବଳରାମ ତାକୁ ବରୁଣଙ୍କ ପାଶ ଓ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଫାନ୍ଦରେ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାବିଲେ, ଯଦି ଜରାସନ୍ଧକୁ ନ ମାରି ବର୍ତ୍ତମାନ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ଭଲ ହେବ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ ଅହୁରି ବହୁ ଅସୁରସେନା ଏକତ୍ର କରି ପୁଣି ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଆସିବ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ପ୍ରଭୁ ସହଜରେ ପୃଥିବୀର ବହୁତ ଭାର ଲାଘବ କରିଦେଇ ପାରିବେ । ଏପରି ଭାବି, ବଳରାମ ଜରାସନ୍ଧକୁ ମାରିଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ବେଳେ ସେ ତାଙ୍କୁ ବିରତ କରିଦେଲେ ॥ ୩୨ ॥

ବଧ୍ୟମାନଂ ହତାରାତିଂ ପାଶୈର୍ବାରୁଣମାନୁଷୈଃ ।
ବାରୟାମାସ ଗୋବିନ୍ଦସ୍ତେନ କାର୍ଯ୍ୟଚିକୀର୍ଷୟା ॥ ୩୨

ବଡ଼ ବଡ଼ ବୀର ଜରାସନ୍ଧକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଉଥିଲେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ତାକୁ ଦୟା କରି ଛାଡ଼ିଦେବାରୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜ୍ଜା ବୋଧ କଲା । ତେଣୁ ସେ ଏଥର ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲା; କିନ୍ତୁ ବାଟରେ ତାର ସାଥୀ ନରପତିମାନେ ତାକୁ ବହୁତ ବୁଝାଇ କହିଲେ, "ହେ ରାଜନ୍ ! ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ଅଛି କଣ ? ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋଟେ ପରାସ୍ତ କରିପାରି ନ ଥାନ୍ତେ । ଆମର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଥିଲା; ସେଥିପାଇଁ ଆମକୁ ପରାଜୟ ବରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।" ସେମାନେ ତାକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ତଥା ଭବିଷ୍ୟତରେ ନିଶ୍ଚୟ ବିଜୟୀ ହେବାର ଆଶାଜନକ ବାଣୀ ଶୁଣାଇ ବହୁତ ବୁଝାଇଲେ ଏବଂ ତପସ୍ୟା କରିବା ଚିନ୍ତାଧାରାରୁ ତାକୁ ବିରତ କଲେ ॥ ୩୩,୩୪ ॥

ସ ମୁକ୍ତୋ ଲୋକନାଥାଭ୍ୟାଂ ବ୍ରୀଡ଼ିତୋ ବୀରସଂମତଃ ।
ତପସେ କୃତସଙ୍କଳ୍ପୋ ବାରିତଃ ପଥି ରାଜଭିଃ ॥ ୩୩

ବାକ୍ୟୈଃ ପବିତ୍ରାର୍ଥପଦୈର୍ନୟନୈଃ ପ୍ରାକୃତୈରପି ।
ସ୍ୱକର୍ମବନ୍ଧପ୍ରାପ୍ତୋଽୟଂ ଯଦୁଭିସ୍ତେ ପରାଭବଃ ॥ ୩୪

ହତେଷୁ ସର୍ବାନୀକେଷୁ ନୃପୋ ବାର୍ହଦ୍ରଥସ୍ତଦା ।
ଉପେକ୍ଷିତୋ ଭଗବତା ମଗଧାନ୍ ଦୁର୍ମନା ଯଯୌ ॥ ୩୫

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତେବେଳକୁ ଜରାସନ୍ଧର ସବୁସୈନ୍ୟ ମରିଯାଇଥିଲେ । ଭଗବାନ ବଳରାମ 'ଯାଆ, ତତେ ଛାଡ଼ିଦେଉଛି' କହି ତାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଦୁଃଖିତ ମନରେ ନିଜ ରାଜ୍ୟ ମଗଧକୁ ଫେରିଗଲା ॥ ୩୫ ॥

ମୁକୁନ୍ଦୋଽପ୍ୟକ୍ଷତବଲୋ ନିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣାରିବଲାର୍ଣ୍ଣବଃ ।
ବିକୀର୍ଯ୍ୟମାଣଃ କୁସୁମୈସ୍ତ୍ରିଦଶୈରନୁମୋଦିତଃ ॥ ୩୬

ମାଥୁରୈରୁପସଙ୍ଗମ୍ୟ ବିଜ୍ୱରୈର୍ମୁଦିତାତ୍ମଭିଃ ।
ଉପଗୀୟମାନବିଜୟଃ ସୂତମାଗଧବନ୍ଦିଭିଃ ॥ ୩୭

ଶଙ୍ଖଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁର୍ଭେରୀତୂର୍ଯ୍ୟାଣ୍ୟନେକଶଃ ।
ବୀଣାବେଣୁମୃଦଙ୍ଗାନି ପୁରଂ ପ୍ରବିଶତି ପ୍ରଭୌ ॥ ୩୮

ସିକ୍ତମାର୍ଗାଂ ହୃଷ୍ଟଜନାଂ ପତାକାଭିରଲଙ୍କୃତାମ୍ ।
ନିର୍ଘୁଷ୍ଟାଂ ବ୍ରହ୍ମଘୋଷେଣ କୌତୁକାବଦ୍ଧତୋରଣାମ୍ ॥ ୩୯

ନିଚୀୟମାନୋ ନାରୀଭିର୍ମାଲ୍ୟଦଧ୍ୟକ୍ଷତାଙ୍କୁରୈଃ ।
ନିରୀକ୍ଷ୍ୟମାଣଃ ସସ୍ନେହଂ ପ୍ରୀତ୍ୟୁତ୍କଳିତଲୋଚନୈଃ ॥ ୪୦

ଆୟୋଧନଗତଂ ବିତ୍ତମନନ୍ତଂ ବୀରଭୂଷଣମ୍ ।
ଯଦୁରାଜାୟ ତତ୍ ସର୍ବମାହୃତଂ ପ୍ରାଦିଶତ୍ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୪୧

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର କ୍ଷତି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ଜରାସନ୍ଧର ସମୁଦ୍ର ପରି ମାଡ଼ି ଆସିଥିବା ତେଇଶି ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ସହଜରେ ମାରିଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ନନ୍ଦନବନର ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଏହି ମହାନ୍ କୀର୍ତ୍ତିର ପ୍ରଶଂସା କଲେ ॥ ୩୬ ॥ ଜରାସନ୍ଧର ପରାଜୟ ଦେଖି ମଥୁରାବାସୀଙ୍କର ଭୟ ଦୂର ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଜୟରେ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇଗଲା । ସୂତ, ମାଗଧ ଓ ବନ୍ଦୀଜନମାନେ ତାଙ୍କ ବିଜୟରେ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୭ ॥ ଭଗବାନ ନଗରରେ ପ୍ରବେଶ କଲାମାତ୍ରେ ସେଠାରେ ଶଙ୍ଖ, ଭେରୀ, ତୂରୀ, ନାଗରା, ବୀଣା, ବଂଶୀ ଓ ମୃଦଙ୍ଗ ବାଜିଉଠିଲା ॥ ୩୮ ॥ ସେତେବେଳକୁ ମଥୁରାର ବାଟଘାଟ ଗ୍ୱରିଆଡ଼େ ସୁଗନ୍ଧ ଜଳ ଛିଞ୍ଚା ଯାଇଥାଏ । ନଗରର ନରନାରୀ ଆନନ୍ଦରେ ହସିଖେଳି ବୁଲୁଥିବାରୁ ନଗରରେ ଗହଳଚହଳ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ସମଗ୍ର ନଗରଟା ଛୋଟ ଛୋଟ ଧ୍ୱଜା ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଜୟ ପତାକାରେ ସଜାଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ବେଦଧ୍ୱନି ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଉଥାଏ ଏବଂ ଗ୍ୱରିଆଡ଼େ ଆନନ୍ଦୋତ୍ସବସୂଚକ ତୋରଣମାନ ବନ୍ଧା ଯାଇଥାଏ ॥ ୩୯ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନଗରରେ ପ୍ରବେଶ କଲାବେଳେ ନଗରର ନାରୀମାନେ ପ୍ରେମ ଓ ଉତ୍କଣ୍ଠାପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ନେହପୂର୍ବକ ଗ୍ୱହିଁ ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଫୁଲହାର, ଦହି, ଅକ୍ଷତ ଓ ଯବଧାନ ଆଦିର ଅଙ୍କୁର ବର୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରଣଭୂମିରୁ ଅପାର ଧନସମ୍ପଦ ଓ ବୀରମାନଙ୍କର ବହୁ ଆଭୂଷଣ ନେଇଆସିଥିଲେ । ସେହିସବୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ସେ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ରାଜା ଉଗ୍ରସେନଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଦେଲେ ॥ ୪୧ ॥

ଏବଂ ସପ୍ତଦଶକୃତ୍ୱସ୍ତାବତ୍ୟକ୍ଷୌହିଣୀବଲଃ ।
ଯୁଯୁଧେ ମାଗଧୋ ରାଜା ଯଦୁଭିଃ କୃଷ୍ଣପାଳିତୈଃ ॥ ୪୨

ଅକ୍ଷିଣ୍ୱଂସ୍ତଦ୍ବଲଂ ସର୍ବଂ ବୃଷ୍ଣୟଃ କୃଷ୍ଣତେଜସା ।
ହତେଷୁ ସ୍ୱେଷ୍ୱନୀକେଷୁ ତ୍ୟକ୍ତୋଽୟାଦରିଭିର୍ନୃପଃ ॥ ୪୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ମଗଧରାଜ ଜରାସନ୍ଧ ତେଇଶି ତେଇଶି ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସୈନ୍ୟ ଧରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସତର ଥର ଯୁଦ୍ଧ କଲା ॥ ୪୨ ॥ କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଶକ୍ତିରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇ ଯାଦବମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ତାର ସମସ୍ତ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିଦେଉଥିଲେ । ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ସବୁସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିସାରି ଜରାସନ୍ଧକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ସେ ତା'ର ରାଜଧାନୀକୁ

ଅଷ୍ଟାଦଶମସଂଗ୍ରାମେ ଆଗାମିନି ତଦନ୍ତରା ।
ନାରଦପ୍ରେଷିତୋ ବୀରୋ ଯବନଃ ପ୍ରତ୍ୟଦୃଶ୍ୟତ ॥ ୪୪

ରୁରୋଧ ମଥୁରାମେତ୍ୟ ତିସୃଭିର୍ମ୍ଲେଚ୍ଛକୋଟିଭିଃ ।
ନୃଲୋକେ ଚ୍ୟପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୋ ବୃଷ୍ଣୀଞ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱାଽଽତ୍ମସମ୍ମିତାନ୍ ॥ ୪୫

ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଚିନ୍ତୟତ୍ କୃଷ୍ଣଃ ସଙ୍କର୍ଷଣସହାୟବାନ୍ ।
ଅହୋ ଯଦୂନାଂ ବୃଜିନଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ହ୍ୟୁଭୟତୋ ମହତ୍ ॥ ୪୬

ଯବନୋଽୟଂ ନିରୁନ୍ଧେଽସ୍ମାନଦ୍ୟ ତାବନ୍ମହାବଲଃ ।
ମାଗଧୋଽପ୍ୟଦ୍ୟ ବା ଶ୍ୱୋ ବା ପରଶ୍ୱୋ ବାଽଽଗମିଷ୍ୟତି ॥ ୪୭

ଆବୟୋର୍ଯୁଧ୍ୟତୋରସ୍ୟ ଯଦ୍ୟାଗନ୍ତା ଜରାସୁତଃ ।
ବନ୍ଧୂନ୍ ବଧିଷ୍ୟତ୍ୟଥବା ନେଷ୍ୟତେ ସ୍ୱପୁରଂ ବଲୀ ॥ ୪୮

ତସ୍ମାଦଦ୍ୟ ବିଧାସ୍ୟାମୋ ଦୁର୍ଗଂ ଦ୍ୱିପଦଦୁର୍ଗମମ୍ ।
ତତ୍ର ଜ୍ଞାତୀନ୍ ସମାଧାୟ ଯବନଂ ଘାତୟାମହେ ॥ ୪୯

ଇତି ସମ୍ମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଦୁର୍ଗଂ ଦ୍ୱାଦଶଯୋଜନମ୍ ।
ଅନ୍ତଃସମୁଦ୍ରେ ନଗରଂ କୃତ୍ସ୍ନାଦ୍ଭୁତମଚୀକରତ୍ ॥ ୫୦

ଦୃଶ୍ୟତେ ଯତ୍ର ହି ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରଂ ବିଜ୍ଞାନଂ ଶିଳ୍ପନୈପୁଣମ୍ ।
ରଥ୍ୟାଚତ୍ୱରବୀଥୀଭିର୍ଯଥାବାସ୍ତୁ ବିନିର୍ମିତମ୍ ॥ ୫୧

ସୁରଦ୍ରୁମଲତୋଦ୍ୟାନବିଚିତ୍ରୋପବନାନ୍ୱିତମ୍ ।
ହେମଶୃଙ୍ଗୈର୍ଦିବିସ୍ପୃଗ୍ଭିଃ ସ୍ଫାଟିକାଟ୍ଟାଳଗୋପୁରୈଃ ॥ ୫୨

ଫେରିଯାଉଥିଲା ॥ ୪୩ ॥ ଅଷ୍ଟାଦଶବାର (ଅଠର ଥର) ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ଆୟୋଜନ ଚାଲିଥିବାବେଳେ ନାରଦ ପଠାଇଥିବା ବୀର କାଳଯବନ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୪୪ ॥ କାଳଯବନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରିବା ପରି ବୀର ସଂସାରରେ କେହି ନ ଥିଲେ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲା ଯେ, ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ତା'ରି ପରି ବଳବାନ୍ ଏବଂ ସେମାନେ ତାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରିବେ, ସେତେବେଳେ ସେ ତିନିକୋଟି ମ୍ଲେଚ୍ଛ ସୈନ୍ୟ ଧରି ମଥୁରାକୁ ଘେରାଉ କରିଦେଲା ॥ ୪୫ ॥

କାଳଯବନର ଏପରି ଅସମୟରେ ଆକ୍ରମଣ ଦେଖି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ବିଚାରବିମର୍ଶ କଲେ । ସେ କହିଲେ, "ଏବେ ଗୋଟିଏ ଭୀଷଣ ସଙ୍କଟ ଆସିଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ଉପରକୁ ଏକାସାଥିରେ ଜରାସନ୍ଧ ଓ କାଳଯବନ—ଦୁଇ ଦୁଇଟା ବିପତ୍ତି ମାଡ଼ି ଆସିଲାଣି ॥ ୪୬ ॥ ଆଜି ତ ଏହି ମହାବଳଶାଳୀ ଯବନ ଆମକୁ ଘେରାଉ କରିଦେଲାଣି; ପୁଣି ଆଜି, କାଲି କିମ୍ବା ପଅରିଦିନ ଭିତରେ ଜରାସନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଆସିଯିବ ॥ ୪୭ ॥ ଆମେ ଦୁଇଭାଇ ଏହି ଯବନ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରୁ କରୁ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ବଳବାନ୍ ଜରାସନ୍ଧ ଆସି ଆମ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେବ କିମ୍ବା ବନ୍ଦୀ କରି ତା ନଗରକୁ ନେଇଯିବ ॥ ୪୮ ॥ ତେଣୁ ଆଜି ଭିତରେ ଆମକୁ ଏପରି ଏକ ଦୁର୍ଗ ବା କିଲ୍ଲା ଗଢ଼ିବାକୁ ହେବ ଯେ, ତା ଭିତରେ ପଶିବା ଯେପରି କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସହଜ ହେବ ନାହିଁ । ଆମ ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ସେହି କିଲ୍ଲାରେ ରଖିଦେଇ, ତା'ପରେ ଏହି ଯବନକୁ ବଧ କରାଇବା ।" ॥ ୪୯ ॥ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଏପରି ବିଚାରବିମର୍ଶ କରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀ ନାମକ ଏକ ଦୁର୍ଗମ ନଗର ଗଢ଼ିଦେଲେ । ସେହି ନଗର ଦୈର୍ଘ୍ୟ-ପ୍ରସ୍ଥରେ ଥିଲା ଅଠଚାଳିଶ କୋଶ ଏବଂ ସେଠାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ଥିଲା ଅଦ୍‌ଭୁତ ॥ ୫୦ ॥ ସେହି ନଗରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁରେ ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କ ବାସ୍ତୁବିଜ୍ଞାନ ଓ ଶିଳ୍ପକଳାର ନୈପୁଣ୍ୟ ପ୍ରକଟିତ ହେଉଥିଲା । ବାସ୍ତୁକଳା ଅନୁସାରେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ସଡ଼କ, ଛକ ଓ ଗଳିଦ୍ୱାରା ନଗରକୁ ବିଭିନ୍ନ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା ॥ ୫୧ ॥ ସେହି ନଗରରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଉଦ୍ୟାନ ଓ ବିଚିତ୍ର ଉପବନମାନ ରହିଥିଲା ଏବଂ ସେହିସବୁ ଉଦ୍ୟାନ ପ୍ରଭୃତିରେ ଦିବ୍ୟ ବୃକ୍ଷଲତା ଶୋଭା ପାଉଥିଲା । ନଗରରେ ଏତେ ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଶିଖର ରହିଥିଲା ଯେ, ସେସବୁ ଆକାଶ ସହିତ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କରୁଥିବା ପରି ଲାଗୁଥିଲା । ସ୍ଫଟିକ ମଣିର ଅଟ୍ଟାଳିକା, ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ କବାଟ ଓ ଫାଟକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର

ରାଜତାରକୁଟୈଃ କୋଷ୍ଠୈର୍ହୈମକୁମ୍ଭୈରଲଙ୍କୃତୈଃ ।
ରତ୍ନକୂଟୈର୍ଗୃହୈର୍ହୈମୈର୍ମହାମରକତସ୍ଥଲୈଃ ॥ ୫୩

ବାସ୍ତୋଷ୍ପତୀନାଂ ଚ ଗୃହୈର୍ବଲଭୀଭିଶ୍ଚ ନିର୍ମିତମ୍ ।
ଚାତୁର୍ବର୍ଣ୍ୟଜନାକୀର୍ଣ୍ଣଂ ଯଦୁଦେବଗୃହୋଲ୍ଲସତ୍ ॥ ୫୪

ସୁଧର୍ମାଂ ପାରିଜାତଂ ଚ ମହେନ୍ଦ୍ରଃ ପ୍ରାହିଣୋଦ୍ଧରେଃ ।
ଯତ୍ର ଚାବସ୍ଥିତୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧର୍ମୈର୍ନ ଯୁଜ୍ୟତେ ॥ ୫୫

ଶ୍ୟାମୈକକର୍ଣ୍ଣାନ୍ ବରୁଣୋ ହୟାଞ୍ଛୁକ୍ଲାନ୍ ମନୋଜବାନ୍ ।
ଅଷ୍ଟୌ ନିଧିପତିଃ କୋଶାନ୍ ଲୋକପାଲୋ ନିଜୋଦୟାନ୍ ॥ ୫୬

ଯଦ୍ ଯଦ୍ ଭଗବତା ଦତ୍ତମାଧିପତ୍ୟଂ ସ୍ୱସିଦ୍ଧୟେ ।
ସର୍ବଂ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପୟାମାସୁର୍ହରୌ ଭୂମିଗତେ ନୃପ ॥ ୫୭

ତତ୍ର ଯୋଗପ୍ରଭାବେଣ ନୀତ୍ୱା ସର୍ବଜନଂ ହରିଃ ।
ପ୍ରଜାପାଳେନ ରାମେଣ କୃଷ୍ଣଃ ସମନୁମନ୍ତ୍ରିତଃ ।
ନିର୍ଜଗାମ ପୁରଦ୍ୱାରାତ୍ ପଦ୍ମମାଳୀ ନିରାୟୁଧଃ ॥ ୫୮

ଦେଖାଯାଉଥିଲା ॥ ୫୨ ॥ ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ରଖିବାଲାଗି ଘରମାନଙ୍କରେ ରୂପା ଓ ପିତଳର ଅମାର ଘରମାନ ଗଢ଼ା ଯାଇଥିଲା । ସେଠାର ଭବନସବୁ ସୁନାରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ନାନାପ୍ରକାର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଳସ ବସା ଯାଇଥିଲା । ଭବନଗୁଡ଼ିକର ଶିଖର ବିଭିନ୍ନ ରତ୍ନରେ ତଥା ମେଜିଆ ମର୍କତମଣିରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ॥ ୫୩ ॥ ଏହା ଛଡ଼ା ସେହି ନଗରରେ ବାସ୍ତୁଦେବତାଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଓ ଉପରମହଲାର ପୋଟିକମାନ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଢଙ୍ଗରେ ଗଢ଼ା ଯାଇଥିଲା । ନଗରରେ ଚାରିବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକେ ବାସ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ନଗର ମଝିରେ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ମୁଖିଆ ଉଗ୍ରସେନ, ବସୁଦେବ, ବଳରାମ ତଥା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନଅର ଶୋଭା ପାଉଥିଲା ॥ ୫୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସେଠାକୁ ପାରିଜାତ ବୃକ୍ଷ ଓ ସୁଧର୍ମା ସଭାକକ୍ଷ ପଠାଇଦେଲେ । ସେହି ସଭାକକ୍ଷ ଏପରି ଦିବ୍ୟ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ସେଥିରେ ବସିଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଭୋକଶୋଷ ଆଦି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକର ଧର୍ମ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରୁ ନ ଥିଲା ॥ ୫୫ ॥ ବରୁଣ ଦେବତା ଭଗବାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏପରି ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଶ୍ୱେତଅଶ୍ୱ ପଠାଇଦେଲେ ଯେ, ସେଥିରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କାନର ବର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ଶ୍ୟାମଳ (କଳା) ଓ ସେମାନେ ମନବେଗରେ ଧାଇଁ ପାରୁଥିଲେ । ଧନପତି କୁବେର ଭଗବାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପଠାଇଦେଲେ ଅଷ୍ଟନିଧି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଲୋକପାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ନିଜ ନିଜର ବିଭୂତି ପଠାଇଦେଲେ ॥ ୫୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ସବୁ ଲୋକପାଳଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ନିର୍ବାହ ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତି ଓ ସିଦ୍ଧି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଭଗବାନ ଲୀଳା କରିବା ନିମନ୍ତେ ପୃଥିବୀରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ସକଳ ସିଦ୍ଧି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେଲେ ॥ ୫୭ ॥ ଭଗବାନ ଆପଣା ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ମହାଶକ୍ତି ଯୋଗମାୟା ବଳରେ ସମସ୍ତ ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟଙ୍କୁ ନେଇ ଦ୍ୱାରକାରେ ଅବସ୍ଥାପିତ କରିଦେଲେ । ମଥୁରାରେ ଥିବା ଅବଶିଷ୍ଟ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ବଳରାମଙ୍କୁ ମଥୁରାପୁରୀରେ ରଖିଦେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ନେଇ, ଗଳାରେ ପଦ୍ମମାଳା ପିନ୍ଧି, ହାତରେ କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ନ ଧରି ନିଜେ ନଗରର ମୁଖ୍ୟଦ୍ୱାର ଦେଇ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୫୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ଦୁର୍ଗନିବେଶନଂ ନାମ ପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫୦ ॥

+++

ଅଥୈକପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କାଳଯବନର ବିନାଶ ତଥା ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ରାଜା ଚରିତ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତଂ ବିଲୋକ୍ୟ ବିନିଷ୍କ୍ରାନ୍ତମୁଜ୍ଜିହାନମିବୋଡୁପମ୍ ।
ଦର୍ଶନୀୟତମଂ ଶ୍ୟାମଂ ପୀତକୌଶେୟବାସସମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀବତ୍ସବକ୍ଷସଂ ଭ୍ରାଜତ୍କୌସ୍ତୁଭାମୁକ୍ତକନ୍ଧରମ୍ ।
ପୃଥୁଦୀର୍ଘଚତୁର୍ବାହୁଂ ନବକଞ୍ଜାରୁଣେକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୨

ନିତ୍ୟପ୍ରମୁଦିତଂ ଶ୍ରୀମତ୍ସୁକପୋଳଂ ଶୁଚିସ୍ମିତମ୍ ।
ମୁଖାରବିନ୍ଦଂ ବିଭ୍ରାଣଂ ସ୍ଫୁରନ୍ମକରକୁଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୩

ବାସୁଦେବୋ ହ୍ୟୟମିତି ପୁମାଞ୍ଛ୍ରୀବତ୍ସଲାଞ୍ଛନଃ ।
ଚତୁର୍ଭୁଜୋଽରବିନ୍ଦାକ୍ଷୋ ବନମାଲ୍ୟତିସୁନ୍ଦରଃ ॥ ୪

ଲକ୍ଷଣୈର୍ନାରଦପ୍ରୋକ୍ତୈର୍ନାନ୍ୟୋ ଭବିତୁମର୍ହତି ।
ନିରାୟୁଧଶ୍ଚଲନ୍ ପଦ୍‌ଭ୍ୟାଂ ଯୋତ୍ସ୍ୟେଽନେନ ନିରାୟୁଧଃ ॥ ୫

ଇତି ନିଶ୍ଚିତ୍ୟ ଯବନଃ ପ୍ରାଦ୍ରବନ୍ତଂ ପରାଙ୍ମୁଖମ୍ ।
ଅନ୍ୱଧାବଜ୍ଜିଘୃକ୍ଷୁସ୍ତଂ ଦୁରାପମପି ଯୋଗିନାମ୍ ॥ ୬

ହସ୍ତପ୍ରାପ୍ତମିବାତ୍ମାନଂ ହରିଣା ସ ପଦେ ପଦେ ।
ନୀତୋ ଦର୍ଶୟତା ଦୂରଂ ଯବନେଶୋଽଦ୍ରିକନ୍ଦରମ୍ ॥ ୭

ପଳାୟନଂ ଯଦୁକୁଲେ ଜାତସ୍ୟ ତବ ନୋଚିତମ୍ ।
ଇତି କ୍ଷିପନ୍ନନୁଗତୋ ନୈନଂ ପ୍ରାପାହତାଶୁଭଃ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଥୁରାର ମୁଖ୍ୟଦ୍ୱାର ଦେଇ ବାହାରି ପଡ଼ିବାରୁ, ପୂର୍ବଦିଗରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦୟ ହୋଇଗଲା ପରି ମନେହେଲା । ତାହାଙ୍କର ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦର୍ଶନୀୟ ହୋଇଥାଏ । ଶରୀରରେ ପାଟପୀତାମ୍ବର ଝଲମଲ କରୁଥାଏ; ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ରୂପରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ ଏବଂ ଗଳାରେ ଝଲସୁଥାଏ କୌସ୍ତୁଭମଣି । ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ସୁପୁଷ୍ଟ ଚତୁର୍ଭୁଜ । ସଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପଦ୍ମ ପରି କୋମଳ ଓ ଈଷତ୍ ଲାଲ୍ ନୟନ । ମୁଖକମଳରେ ଖେଳୁଥାଏ ରାଶି ରାଶି ଆନନ୍ଦର ଆଭା । କପୋଳର ଛଟା ହୋଇଥାଏ ଅତୁଳନୀୟ । ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସ ଦର୍ଶକର ମନ ମ୍ରେରାଇ ନେଉଥାଏ । କର୍ଣ୍ଣରେ ଝଲମଲ ହେଉଥାଏ ମକରକୁଣ୍ଡଳ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଦେଇ କାଳଯବନ ଭାବିଲା, "ଏ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ବାସୁଦେବ । ନାରଦ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷଣ କହିଥିଲେ ଯେ, 'ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଚିହ୍ନ, ଚତୁର୍ଭୁଜ, କମଳନୟନ, ଗଳାରେ ବନମାଳା ଏବଂ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସୀମା' ସେସବୁ ଏହାଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ରହିଛି । ତେଣୁ ଏହି ପୁରୁଷ ଅନ୍ୟ କେହି ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଇଏ ତ କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ନ ଧରି ଗ୍ଲଲି ଗ୍ଲଲି ଆସୁଛନ୍ତି; ତେଣୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ନ ଧରି ଏହାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ିବି ।" ॥ ୧-୫ ॥

ଏପରି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି କାଳଯବନ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଆସିଲା, ସେତେବେଳେ ପ୍ରଭୁ ପଛକୁ ବୁଲପଡ଼ି ରଣଭୂମିରୁ ଧାଇଁ ପଳାଇଲେ ଏବଂ ସେହି ଯୋଗୀଦୁର୍ଲଭ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଧରିପକାଇବ ବୋଲି କାଳଯବନ ତାଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଗଲା ॥ ୬ ॥ ଭଗବାନ 'ରଣଭୀରୁ' ଲୀଳା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଧାଇଁ ପଳାଉଥାନ୍ତି । ପ୍ରଭୁ ଏପରି ଦୌଡ଼ୁଥାନ୍ତି ଯେ କାଳଯବନ ତାଙ୍କର ପାଖାପାଖି ହୋଇ ପ୍ରତି ପଦକ୍ଷେପରେ ଭାବୁଥାଏ, 'ଏଥର ନିଶ୍ଚୟ ଧରିଲି' । ଏପରି କାଲିଆ ଦେଇ ଦେଇ ପ୍ରଭୁ ତାକୁ ବହୁତ ଦୂରରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ପର୍ବତଗୁମ୍ଫାକୁ ନେଇଗଲେ ॥ ୭ ॥ କାଳଯବନ ବାରମ୍ବାର ଆକ୍ଷେପ କରି କହୁଥାଏ, "ଆରେ ରୁହ ରୁହ ! ତୁମେ ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ଯଦୁବଂଶରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛ; ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର ଛାଡ଼ି ଏପରି ଧାଇଁ ପଳାଇବାଟା ତୁମପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ନୁହେଁ ।" କିନ୍ତୁ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାର ପାପ କଟି ନ ଥାଏ; ତେଣୁ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରୁ ନ ଥାଏ ॥ ୮ ॥

ଏବଂ କ୍ଷିପ୍ତୋଽପି ଭଗବାନ୍ ପ୍ରାବିଶଦ୍ ଗିରିକନ୍ଦରମ୍ ।
ସୋଽପି ପ୍ରବିଷ୍ଟସ୍ତତ୍ରାନ୍ୟଂ ଶୟାନଂ ଦଦୃଶେ ନରମ୍ ॥ ୯

ନନ୍ୱସୌ ଦୂରମାନୀୟ ଶେତେ ମାମିହ ସାଧୁବତ୍ ।
ଇତି ମତ୍ୱାଚ୍ୟୁତଂ ମୂଢ଼ସ୍ତଂ ପଦା ସମତାଡ଼ୟତ୍ ॥ ୧୦

ସ ଉତ୍ଥାୟ ଚିରଂ ସୁପ୍ତଃ ଶନୈରୁନ୍ମୀଲ୍ୟ ଲୋଚନେ ।
ଦିଶୋ ବିଲୋକୟନ୍ ପାର୍ଶ୍ୱେ ତମଦ୍ରାକ୍ଷୀଦବସ୍ଥିତମ୍ ॥ ୧୧

ସ ତାବତ୍ତସ୍ୟ ରୁଷ୍ଟସ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିପାତେନ ଭାରତ ।
ଦେହଜେନାଗ୍ନିନା ଦଗ୍ଧୋ ଭସ୍ମସାଦଭବତ୍ କ୍ଷଣାତ୍ ॥ ୧୨

ରାଜୋବାଚ

କୋ ନାମ ସ ପୁମାନ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ କସ୍ୟ କିଂବୀର୍ଯ୍ୟ ଏବ ଚ ।
କସ୍ମାଦ୍ ଗୁହାଂ ଗତଃ ଶିଶ୍ୟେ କିଂତେଜୋ ଯବନାର୍ଦନଃ ॥ ୧୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁକୁଳେ ଜାତୋ ମାନ୍ଧାତୃତନୟୋ ମହାନ୍ ।
ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ଇତି ଖ୍ୟାତୋ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଃ ସତ୍ୟସଙ୍ଗରଃ ॥ ୧୪

ସ ଯାଚିତଃ ସୁରଗଣୈରିନ୍ଦ୍ରାଦ୍ୟୈରାତ୍ମରକ୍ଷଣେ ।
ଅସୁରେଭ୍ୟଃ ପରିତ୍ରସ୍ତୈସ୍ତଦ୍ରକ୍ଷାଂ ସୋଽକରୋଚ୍ଚିରମ୍ ॥ ୧୫

ଲବ୍ଧ୍ୱା ଗୁହଂ ତେ ସ୍ୱଃପାଳଂ ମୁଚୁକୁନ୍ଦମଥାବ୍ରୁବନ୍ ।
ରାଜନ୍ ବିରମତାଂ କୃଚ୍ଛ୍ରାଦ୍ ଭବାନ୍ ନଃ ପରିପାଳନାତ୍ ॥ ୧୬

ନରଲୋକେ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟଂ ନିହତକଣ୍ଟକମ୍ ।
ଅସ୍ମାନ୍ ପାଳୟତୋ ବୀର କାମାସ୍ତେ ସର୍ବ ଉଜ୍ଝିତାଃ ॥ ୧୭

ସେ ଏତେ ଆକ୍ଷେପ କରୁଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଭଗବାନ ତାକୁ ଧରା ନ ଦେଇ ସେହି ପର୍ବତଗୁମ୍ଫାରେ ପଶିଗଲେ। ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ କାଳଯବନ ମଧ୍ୟ ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ପଶିଗଲା। ଭିତରେ ପଶି ସେ ଦେଖିଲା, ସେଠାରେ କେହି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ଶୋଇଛି ॥ ୯ ॥ ତାକୁ କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଭାବି କାଳଯବନ ମନେ ମନେ କହିଲା, "ଦେଖିଲ ! ଇଏ ମୋତେ ଏତେ ଦୂର ନେଇ ଆସିଲା, ଅଥଚ ଏଠାକୁ ଆସି କିଛି ନ ଜାଣିଲା ପରି ସାଧୁବାବା ହୋଇ ଶୋଇପଡ଼ିଛି !" ଏପରି ଭାବି ସେହି ମୂଢ଼ ଶୋଇଥିବା ଲୋକଟିକୁ ଜୋର୍‌ରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଇଠା ମାରିଦେଲା ॥ ୧୦ ॥ ସେହି ପୁରୁଷଜଣକ ସେଠାରେ ବହୁଦିନରୁ ଶୋଇଥିଲେ। ଗୋଇଠାମାଡ଼ ଖାଇ ସେ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଖି ଖୋଲିଲେ। କିଏ ମାରିଲା ବୋଲି ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଆଗରେ କାଳଯବନ ଠିଆ ହୋଇଛି ॥ ୧୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରି ଗୋଇଠା ମାରି ତାଙ୍କୁ ଉଠାଇ ଦେଇଥିବାରୁ ସେହି ପୁରୁଷ ଟିକିଏ ରାଗି ଯାଇଥିଲେ। ସେ ଚାହିଁଦେବା କ୍ଷଣି କାଳଯବନ ଦେହରେ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା ଏବଂ ସେ କ୍ଷଣକ ଭିତରେ ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୨ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଯାହାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପଡୁ ପଡୁ କାଳଯବନ ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ ହୋଇଗଲା, ସେହି ପୁରୁଷ କିଏ ? ସେ କେଉଁ ବଂଶର ଲୋକ ? ତାଙ୍କ ଠାରେ କି ଶକ୍ତି ରହିଥିଲା ଏବଂ ସେ କାହାର ପୁତ୍ର ? ତା'ଛଡ଼ା ସେ ଯାଇ ପର୍ବତ ଗୁମ୍ଫାରେ କାହିଁକି ଶୋଇଥିଲେ ? ॥ ୧୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେ ଥିଲେ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁବଂଶୀ ମହାରାଜା ମାନ୍ଧାତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାଜା ମୁଚୁକୁନ୍ଦ। ସେ ଥିଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ, ସତ୍ୟପ୍ରତିଜ୍ଞ, ସଂଗ୍ରାମବିଜୟୀ ଓ ମହାପୁରୁଷ ॥ ୧୪ ॥ ଥରେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାମାନେ ଅସୁରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ। ସେମାନେ ନିଜର ରକ୍ଷା ପାଇଁ ରାଜା ମୁଚୁକୁନ୍ଦଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ଏବଂ ରାଜା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଏପରି ବହୁଦିନ ବିତିଯିବା ପରେ ଯେତେବେଳେ ଦେବସେନାପତି ରୂପରେ କାର୍ତ୍ତିକେୟ ମିଳିଗଲେ, ସେତେବେଳେ ଦେବତାମାନେ ରାଜା ମୁଚୁକୁନ୍ଦଙ୍କୁ କହିଲେ, "ହେ ରାଜନ୍ ! ଆମକୁ ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ବହୁ ପରିଶ୍ରମ କରିଛନ୍ତି; ବହୁ କଷ୍ଟ ସହିଛନ୍ତି। ଏଥର ଆପଣ ବିଶ୍ରାମ କରନ୍ତୁ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ବୀରବର ! ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ନିଜର ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ରାଜ୍ୟ ଛାଡ଼ିଦେଲେ; ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ ଅଭିଳାଷ ତଥା ଭୋଗ ମଧ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ

ସୁତା ମହିଷ୍ୟୋ ଭବତୋ ଜ୍ଞାତୟୋଽମାତ୍ୟମନ୍ତ୍ରିଣଃ ।
ପ୍ରଜାଶ୍ଚ ତୁଲ୍ୟକାଲୀୟା ନାଧୁନା ସନ୍ତି କାଳିତାଃ ॥ ୧୮

କାଲୋ ବଲୀୟାନ୍ ବଲିନାଂ ଭଗବାନୀଶ୍ୱରୋଽବ୍ୟୟଃ ।
ପ୍ରଜାଃ କାଳୟତେ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ ପଶୁପାଲୋ ଯଥା ପଶୂନ୍ ॥ ୧୯

ବରଂ ବୃଣୀଷ୍ୱ ଭଦ୍ରଂ ତେ ଋତେ କୈବଲ୍ୟମଦ୍ୟ ନଃ ।
ଏକ ଏବେଶ୍ୱରସ୍ତସ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁରବ୍ୟୟଃ ॥ ୨୦

ଏବମୁକ୍ତଃ ସ ବୈ ଦେବାନଭିବନ୍ଦ୍ୟ ମହାଯଶାଃ ।
ଅଶୟିଷ୍ଟ ଗୁହାବିଷ୍ଟୋ ନିଦ୍ରୟା ଦେବଦତ୍ତୟା ॥ ୨୧

ସ୍ୱାପଂ ଯାତଂ ଯସ୍ତୁ ମଧ୍ୟେ ବୋଧୟେତ୍ ତ୍ୱାମଚେତନଃ ।
ସ ତ୍ୱୟା ଦୃଷ୍ଟମାତ୍ରସ୍ତୁ ଭସ୍ମୀଭବତୁ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ॥ ୨୨

ଯବନେ ଭସ୍ମସାନ୍ନୀତେ ଭଗବାନ୍ ସାତ୍ୱତର୍ଷଭଃ ।
ଆତ୍ମାନଂ ଦର୍ଶୟାମାସ ମୁଚୁକୁନ୍ଦାୟ ଧୀମତେ ॥ ୨୩

ତମାଲୋକ୍ୟ ଘନଶ୍ୟାମଂ ପୀତକୌଶେୟବାସସମ୍ ।
ଶ୍ରୀବତ୍ସବକ୍ଷସଂ ଭ୍ରାଜତ୍‌କୌସ୍ତୁଭେନ ବିରାଜିତମ୍ ॥ ୨୪

ଚତୁର୍ଭୁଜଂ ରୋଚମାନଂ ବୈଜୟନ୍ତ୍ୟା ଚ ମାଲୟା ।
ଚାରୁପ୍ରସନ୍ନବଦନଂ ସ୍ଫୁରନ୍ମକରକୁଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୨୫

ପ୍ରେକ୍ଷଣୀୟଂ ନୃଲୋକସ୍ୟ ସାନୁରାଗସ୍ମିତେକ୍ଷଣମ୍ ।
ଅପୀଚ୍ୟବୟସଂ ମତ୍ତମୃଗେନ୍ଦ୍ରୋଦାରବିକ୍ରମମ୍ ॥ ୨୬

ପର୍ଯ୍ୟପୃଚ୍ଛନ୍ମହାବୁଦ୍ଧିସ୍ତେଜସା ତସ୍ୟ ଧର୍ଷିତଃ ।
ଶଙ୍କିତଃ ଶନକୈ ରାଜା ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷମିବ ତେଜସା ॥ ୨୭

କରିଦେଲେ ॥ ୧୭ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କର ପୁତ୍ର, ରାଣୀ, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ, ଅମାତ୍ୟ, ମନ୍ତ୍ରୀ ତଥା ଆପଣଙ୍କ ସମୟର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଆଉ କେହି ବି ଜୀବିତ ନାହାନ୍ତି; ସମସ୍ତେ କାଳଗର୍ଭରେ ବିଲୀନ ହୋଇଗଲେଣି ॥ ୧୮ ॥ କାଳ ହେଉଛି ସମସ୍ତ ବଳବାନଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ବଳବାନ୍ । ସେ ପରମ ସମର୍ଥ, ଅବିନାଶୀ ଓ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ । ଗୋପାଳମାନେ ଯେପରି ଗାଈଗୋରୁଙ୍କୁ ନିଜ ଅଧୀନରେ ରଖନ୍ତି, କାଳ ସେହିପରି ସମସ୍ତ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଖେଳ ଖେଳାଇଲା ପରି ନିଜ ଅଧୀନରେ ରଖିଛି ॥ ୧୯ ॥ ହେ ରାଜନ୍! ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ଆପଣଙ୍କର ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ଆମମାନଙ୍କ ଠାରୁ ତାହା ମାଗିନିଅନ୍ତୁ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ କୈବଲ୍ୟମୋକ୍ଷ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସବୁ କିଛି ଦେଇପାରିବୁ । କୈବଲ୍ୟମୋକ୍ଷ ଦେବାକୁ ତ କେବଳ ଅବିନାଶୀ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ସମର୍ଥ ॥ ୨୦ ॥ ଦେବତାମାନେ ଏପରି କହିବାରୁ ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ରାଜା ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କଲେ ଏବଂ ଅତ୍ୟଧିକ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ବରସ୍ୱରୂପ କେବଳ ନିଦ୍ରା ମାଗିଲେ । ଦେବତାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବର ପାଇ ସେ ଯାଇ ପର୍ବତ ଗୁମ୍ଫାରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ବର ଦେବାବେଳେ ଦେବତାମାନେ କହିଥିଲେ, "ହେ ରାଜନ୍ ! କୌଣସି ମୂର୍ଖ ଆସି ଯଦି ଆପଣଙ୍କୁ ନିଦ୍ରାରୁ ଉଠାଇଦିଏ, ତେବେ ତା'ଉପରେ ଆପଣଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବାମାତ୍ରେ ସେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଭସ୍ମ ହୋଇଯିବ ।" ॥ ୨୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କାଳଯବନ ଭସ୍ମ ହୋଇଯିବା ପରେ, ଯଦୁକୁଳଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପରମ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ରାଜା ମୁଚୁକୁନ୍ଦଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହ ବର୍ଷାକାଳୀନ ମେଘ ସମାନ ଶ୍ୟାମଳ ଦେଖା ଯାଉଥିଲା । ସେ ପାଟପୀତାମ୍ବର ପିନ୍ଧିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ ଓ ଗଳାରେ କୌସ୍ତୁଭମଣି ନିଜ ନିଜର ଜ୍ୟୋତି ବିଚ୍ଛୁରଣ କରୁଥିଲେ । ସେ ଚତୁର୍ଭୁଜ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଗଳାରେ ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ବୈଜୟନ୍ତୀ ମାଳା ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ମୁଖକମଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାଏ ଏବଂ ସେଥିରୁ ପ୍ରସନ୍ନତା ଝରି ପଡୁଥାଏ । କର୍ଣ୍ଣରେ ମକରକୁଣ୍ଡଳ ଝଲସୁଥାଏ । ଓଷ୍ଠରେ ପ୍ରେମଭରା ମୃଦୁହାସ ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ ଏବଂ ନେତ୍ରର ଚାହାଣିରୁ ଅନୁରାଗ ଝରି ପଡୁଥାଏ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦର୍ଶନୀୟ ତରୁଣ ଅବସ୍ଥା । ମତ୍ତ ସିଂହ ସମାନ ନିର୍ଭୀକ ଚାଲି ॥ ୨୪-୨୬ ॥ ରାଜା ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଓ ଧୀର ପୁରୁଷ ଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଦିବ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି

ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ଉବାଚ

କୋ ଭବାନିହ ସଂପ୍ରାପ୍ତୋ ବିପିନେ ଗିରିଗହ୍ୱରେ ।
ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ପଦ୍ମପଲାଶାଭ୍ୟାଂ ବିଚରସ୍ୟୁରୁକଣ୍ଟକେ ॥ ୨୮

କିଂସ୍ୱିତ୍ତେଜସ୍ୱିନାଂ ତେଜୋ ଭଗବାନ୍ ବା ବିଭାବସୁଃ ।
ସୂର୍ଯ୍ୟଃ ସୋମୋ ମହେନ୍ଦ୍ରୋ ବା ଲୋକପାଲୋଽପରୋଽପି ବା ॥ ୨୯

ମନ୍ୟେ ତ୍ୱାଂ ଦେବଦେବାନାଂ ତ୍ରୟାଣାଂ ପୁରୁଷର୍ଷଭମ୍ ।
ଯଦ୍ ବାଧସେ ଗୁହାଧ୍ୱାନ୍ତଂ ପ୍ରଦୀପଃ ପ୍ରଭୟା ଯଥା ॥ ୩୦

ଶୁଶ୍ରୂଷତାମବ୍ୟଲୀକମସ୍ମାକଂ ନରପୁଙ୍ଗବ ।
ସ୍ୱଜନ୍ମ କର୍ମ ଗୋତ୍ରଂ ବା କଥ୍ୟତାଂ ଯଦି ରୋଚତେ ॥ ୩୧

ବୟଂ ତୁ ପୁରୁଷବ୍ୟାଘ୍ର ଐକ୍ଷ୍ୱାକାଃ କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧବଃ ।
ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ଇତି ପ୍ରୋକ୍ତୋ ଯୌବନାଶ୍ୱାତ୍ମଜଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୩୨

ଚିରପ୍ରଜାଗରଶ୍ରାନ୍ତୋ ନିଦ୍ରୟୋପହତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ଶୟେଽସ୍ମିନ୍ ବିଜନେ କାମଂ କେନାପ୍ୟୁତ୍ଥାପିତୋଽଧୁନା ॥ ୩୩

ସୋଽପି ଭସ୍ମୀକୃତୋ ନୂନମାତ୍ମୀୟେନୈବ ପାପ୍ମନା ।
ଅନନ୍ତରଂ ଭବାଞ୍ଛ୍ରୀମାନ୍ ଲକ୍ଷିତୋଽମିତ୍ରଶାତନଃ ॥ ୩୪

ତେଜସା ତେଽବିଷହ୍ୟେଣ ଭୂରି ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ନ ଶକ୍ନୁମଃ ।
ହତୌଜସୋ ମହାଭାଗ ମାନନୀୟୋଽସି ଦେହିନାମ୍ ॥ ୩୫

ଏବଂ ସମ୍ଭାଷିତୋ ରାଜ୍ଞା ଭଗବାନ୍ ଭୂତଭାବନଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟାହ ପ୍ରହସନ୍ ବାଣ୍ୟା ମେଘନାଦଗଭୀରୟା ॥ ୩୬

ସେ ଟିକିଏ ଚକିତ ହୋଇଗଲେ—ଭଗବାନଙ୍କ ତେଜରେ ଟିକିଏ ହତପ୍ରତିଭ ହୋଇ ସେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ଭଗବାନ ନିଜ ତେଜ ହେତୁ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ମନେ ହେଉଥିଲେ । ରାଜା ଟିକିଏ ଶଙ୍କିତ ହୋଇ ପଗ୍ଚରିଲେ ॥ ୨୭ ॥

ରାଜା ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ପଗ୍ଚରିଲେ—"ଆପଣ କିଏ? ଏହି କଣ୍ଟାଖୁଞ୍ଚଭରା ଘୋର ଅରଣ୍ୟରେ ଆପଣ ଏ କମଳତୁଲ୍ୟ କୋମଳ ପାଦରେ କାହିଁକି ବିଚରଣ କରୁଛନ୍ତି ? ପୁଣି ଆପଣ ଏହି ପର୍ବତଗୁମ୍ଫାକୁ ଆସିବାର କି ପ୍ରୟୋଜନ ?॥ ୨୮ ॥ ଆପଣ କଣ ସମସ୍ତ ତେଜସ୍ୱୀମାନଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ତେଜ, ନା ଭଗବାନ ଅଗ୍ନିଦେବ ? ଆପଣ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଲୋକପାଳ ନୁହନ୍ତି ତ ? ॥ ୨୯ ॥ ମୋତେ ତ ଲାଗୁଛି, ଆପଣ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ତଥା ମହେଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ହିଁ ହେବେ; କାରଣ ଗୋଟିଏ ମହାଦୀପ ଯେପରି ଅନ୍ଧକାରକୁ ଦୂର କରିଦିଏ, ଆପଣ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଆପଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗକାନ୍ତିରେ ଏହି ଗୁମ୍ଫାର ଅନ୍ଧକାର ଦୂର କରିଦେଉଛନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ହେ ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଯଦି ଆପଣ ଠିକ୍ ମନେ କରନ୍ତି, ତେବେ ମୋତେ ଆପଣଙ୍କର ନାମ, ଜନ୍ମ, କର୍ମ ଓ ଗୋତ୍ର କହନ୍ତୁ; କାରଣ ମୁଁ ନିର୍ମଳ ହୃଦୟରେ ତାହା ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ ॥ ୩୧ ॥ ଏବଂ ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ଯଦି ଆପଣ ମୋ ପରିଚୟ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ଶୁଣନ୍ତୁ । ମୁଁ ହେଉଛି ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁବଂଶୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ । ମୋ ନାମ ମୁଚୁକୁନ୍ଦ । ଏବଂ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ହେଉଛି ଯୁବନାଶ୍ୱନନ୍ଦନ ମହାରାଜ ମାନ୍ଧାତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ॥ ୩୨ ॥ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନିଦ୍ରା ରହିଥିବାରୁ ମୁଁ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲି । ନିଦ୍ରା ମୋର ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଶକ୍ତି ହରଣ କରି ନେଇଥିଲା । ତେଣୁ ମୁଁ ଏହି ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ଶୋଇଥିଲି । ଏହି ଅଳ୍ପ ସମୟ ତଳେ କେହି ଜଣେ ମୋତେ ଉଠାଇଦେଲା ॥ ୩୩ ॥ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ତା' ପାପ ହିଁ ତାକୁ ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ କରିଦେଲା । ତା' ପରେ ପରେ ଶତ୍ରୁବିନାଶକ ଆପଣ ମୋତେ ପରମ ସୁନ୍ଦର ରୂପରେ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ ॥ ୩୪ ॥ ହେ ମହାଭାଗ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ମାନନୀୟ । ଆପଣଙ୍କର ପରମ ଦିବ୍ୟ ଓ ଅସହ୍ୟ ତେଜରେ ମୋର ଶକ୍ତି ହଜିଯାଉଛି; ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଲରୂପେ ଚ୍ଛହିଁ ପାରୁନାହିଁ ।"॥ ୩୫ ॥

ରାଜା ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ଏପରି କହିବାରୁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଜୀବନଦାତା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହସି ହସି ମେଘଧ୍ୱନି ପରି ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—॥ ୩୬ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଜନ୍ମକର୍ମାଭିଧାନାନି ସନ୍ତି ମେଽଙ୍ଗ ସହସ୍ରଶଃ ।
ନ ଶକ୍ୟନ୍ତେଽନୁସଂଖ୍ୟାତୁମନନ୍ତତ୍ୱାନ୍ମୟାପି ହି ॥ ୩୭

କ୍ୱଚିଦ୍ ରଜାଂସି ବିମମେ ପାର୍ଥିବାନ୍ୟୁରୁଜନ୍ମଭିଃ ।
ଗୁଣକର୍ମାଭିଧାନାନି ନ ମେ ଜନ୍ମାନି କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୩୮

କାଳତ୍ରୟୋପପନ୍ନାନି ଜନ୍ମକର୍ମାଣି ମେ ନୃପ ।
ଅନୁକ୍ରମନ୍ତୋ ନୈବାନ୍ତଂ ଗଚ୍ଛନ୍ତି ପରମର୍ଷୟଃ ॥ ୩୯

ତଥାପ୍ୟଦ୍ୟତନାନ୍ୟଙ୍ଗ ଶୃଣୁଷ୍ୱ ଗଦତୋ ମମ ।
ବିଜ୍ଞାପିତୋ ବିରିଞ୍ଚେନ ପୁରାହଂ ଧର୍ମଗୁପ୍ତୟେ ।
ଭୂମେର୍ଭାରାୟମାଣାନାମସୁରାଣାଂ କ୍ଷୟାୟ ଚ ॥ ୪୦

ଅବତୀର୍ଣ୍ଣୋ ଯଦୁକୁଳେ ଗୃହ ଆନକଦୁନ୍ଦୁଭେଃ ।
ବଦନ୍ତି ବାସୁଦେବେତି ବସୁଦେବସୁତଂ ହି ମାମ୍ ॥ ୪୧

କାଳନେମିର୍ହତଃ କଂସଃ ପ୍ରଲମ୍ବାଦ୍ୟାଶ୍ଚ ସଦ୍‌ଦ୍ୱିଷଃ ।
ଅୟଂ ଚ ଯବନୋ ଦଗ୍ଧୋ ରାଜଂସ୍ତେ ତିଗ୍ମଚକ୍ଷୁଷା ॥ ୪୨

ସୋଽହଂ ତବାନୁଗ୍ରହାର୍ଥଂ ଗୁହାମେତାମୁପାଗତଃ ।
ପ୍ରାର୍ଥିତଃ ପ୍ରଚୁରଂ ପୂର୍ବଂ ତ୍ୱୟାହଂ ଭକ୍ତବତ୍ସଳଃ ॥ ୪୩

ବରାନ୍ ବୃଣୀଷ୍ୱ ରାଜର୍ଷେ ସର୍ବାନ୍ କାମାନ୍ ଦଦାମି ତେ ।
ମାଂ ପ୍ରପନ୍ନୋ ଜନଃ କଶ୍ଚିନ୍ନ ଭୂୟୋଽର୍ହତି ଶୋଚିତୁମ୍ ॥ ୪୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତସ୍ତଂ ପ୍ରଣମ୍ୟାହ ମୁଚୁକୁନ୍ଦୋ ମୁଦାନ୍ୱିତଃ ।
ଜ୍ଞାତ୍ୱା ନାରାୟଣଂ ଦେବଂ ଗର୍ଗବାକ୍ୟମନୁସ୍ମରନ୍ ॥ ୪୫

ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ଉବାଚ

ବିମୋହିତୋଽୟଂ ଜନ ଈଶ ମାୟୟା
ତ୍ୱଦୀୟୟା ତ୍ୱାଂ ନ ଭଜତ୍ୟନର୍ଥଦୃକ୍ ।

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ! ମୋର ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଜନ୍ମ, କର୍ମ ଓ ନାମ ରହିଛି । ସେସବୁ ଅନନ୍ତ । ତେଣୁ ମୁଁ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେସବୁକୁ ଗଣି କହିପାରିବି ନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏତ ବହୁ ଜନ୍ମ ଧରି ଗଣି ଗଣି ପୃଥିବୀରେ କେତେ ଧୂଳିକଣା ଅଛି, ତାହା କହି ଦେଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ମୋର ଜନ୍ମ, କର୍ମ, ଗୁଣ ଓ ନାମଗୁଡ଼ିକୁ କେହି ବି ଗଣି କହିପାରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ॥ ୩୮ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ସନକ, ସନନ୍ଦନ ଆଦି ପରମ ଋଷିଗଣ ମୋର ତ୍ରିକାଳସିଦ୍ଧ ଜନ୍ମ ଓ କର୍ମ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଚାଲିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାହା ଗଣି ଶେଷ କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ ପ୍ରିୟ ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ! ତଥାପି ମୁଁ ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନର ଜନ୍ମ, କର୍ମ ଓ ନାମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହୁଛି; ଶୁଣ । ପୃଥିବୀର ଭାରସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରି ଧର୍ମ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ପୂର୍ବେ ବ୍ରହ୍ମା ମୋତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ ॥ ୪୦ ॥ ତାଙ୍କରି ପ୍ରାର୍ଥନା କ୍ରମେ ମୁଁ ଯଦୁବଂଶରେ ବସୁଦେବଙ୍କ ଘରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ବସୁଦେବଙ୍କର ପୁତ୍ର; ତେଣୁ ଲୋକେ ମୋତେ 'ବାସୁଦେବ' କହନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥ ଏ ଭିତରେ ମୁଁ କଂସରୂପରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା କାଳନେମି ଅସୁରକୁ ତଥା ପ୍ରଲମ୍ବ ଆଦି ବହୁ ସାଧୁଦ୍ରୋହୀ ଅସୁରଙ୍କୁ ସଂହାର କରିସାରିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋରି ପ୍ରେରଣାରୁ ତୁମର ତୀକ୍ଷ୍ଣଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ି ଏ ଯେଉଁ ଲୋକ ଜଣକ ପୋଡ଼ି ଭସ୍ମ ହୋଇଗଲା, ସେ ଥିଲା କାଳଯବନ ॥ ୪୨ ॥ ତୁମକୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଏହି ଗୁମ୍ଫାକୁ ଆସିଛି । ତୁମେ ପୂର୍ବେ ମୋର ବହୁ ଆରାଧନା କରିଛ ଏବଂ ମୁଁ ହେଉଛି ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ॥ ୪୩ ॥ ତେଣୁ, ହେ ରାଜର୍ଷି ! ତୁମର ଯାହା ଅଭିଳାଷ, ମୋଠାରୁ ତାହା ମାଗିନିଅ । ମୁଁ ତୁମର ସକଳ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବି । ଯେ ମୋ ଶରଣକୁ ଆସିଯାଏ, ତା ନିମନ୍ତେ ଏଭଳି କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଅପ୍ରାପ୍ୟ ହୋଇ ରହିଯାଏ ନାହିଁ, ଯେଉଁଥିପାଇଁ କି ସେ ଶୋକ କରିବ ॥ ୪୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଭଗବାନ ଏପରି କହିବାରୁ ରାଜା ମୁଚୁକୁନ୍ଦଙ୍କର ଗର୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଥିବା କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ କହିଥିଲେ, 'ଭଗବାନ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବେ ।' ତେଣୁ ରାଜା ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ । ଆନନ୍ଦ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଓ ଏହିରୂପେ ସ୍ତୁତି କଲେ—॥ ୪୫ ॥

ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଜଗତର ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହେଉଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ ଅନର୍ଥମୟ

ସୁଖାୟ ଦୁଃଖପ୍ରଭବେଷୁ ସଜ୍ଜତେ
ଗୃହେଷୁ ଯୋଷିତ୍ ପୁରୁଷଶ୍ଚ ବଞ୍ଚିତଃ ॥ ୪୬

ଲବ୍ଧ୍ୱା ଜନୋ ଦୁର୍ଲଭମତ୍ର ମାନୁଷଂ
କଥଞ୍ଚିଦବ୍ୟଙ୍ଗମଯତ୍ନତୋଽନଘ ।
ପାଦାରବିନ୍ଦଂ ନ ଭଜତ୍ୟସନ୍ମତି-
ର୍ଗୃହାନ୍ଧକୂପେ ପତିତୋ ଯଥା ପଶୁଃ ॥ ୪୭

ମମୈଷ କାଲୋଽଜିତ ନିଷ୍ଫଲୋ ଗତୋ
ରାଜ୍ୟଶ୍ରିୟୋନ୍ନଦ୍ଧମଦସ୍ୟ ଭୂପତେଃ ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟାତ୍ମବୁଦ୍ଧେଃ ସୁତଦାରକୋଶଭୂ-
ଷ୍ୱାସଜ୍ଜମାନସ୍ୟ ଦୁରନ୍ତଚିନ୍ତୟା ॥ ୪୮

କଳେବରେଽସ୍ମିନ୍ ଘଟକୁଡ୍ୟସନ୍ନିଭେ
ନିରୂଢ଼ମାନୋ ନରଦେବ ଇତ୍ୟହମ୍ ।
ବୃତୋ ରଥେଭାଶ୍ୱପଦାତ୍ୟନୀକପୈ-
ର୍ଗାଂ ପର୍ଯ୍ୟଟଂସ୍ତ୍ୱାଗଣୟନ୍ ସୁଦୁର୍ମଦଃ ॥ ୪୯

ପ୍ରମତ୍ତମୁଚ୍ଚୈରିତିକୃତ୍ୟଚିନ୍ତୟା
ପ୍ରବୃଦ୍ଧଲୋଭଂ ବିଷୟେଷୁ ଲାଲସମ୍ ।
ତ୍ୱମପ୍ରମତ୍ତଃ ସହସାଭିପଦ୍ୟସେ
କ୍ଷୁଲ୍ଲେଲିହାନୋଽହିରିବାଖୁମନ୍ତକଃ ॥ ୫୦

ସଂସାରରେ ଜଡ଼ିତ ରହୁଛନ୍ତି; ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜୁ ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ସୁଖ ପାଇବା ଲୋଭରେ ଗୃହଧନ୍ଦାରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ସେପରି ଛନ୍ଦିହେବା ହିଁ ହେଉଛି ସବୁଦୁଃଖର ମୂଳ କାରଣ । ଏହିରୂପେ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ସମସ୍ତେ ଠକାମିରେ ପଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୪୬ ॥ ହେ ଅନଘ ! ଏହା ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର କର୍ମଭୂମି । **ଅଶେଷ ଜନ୍ମ ପୁଣ୍ୟଫଳେ । ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ମହୀତଳେ ॥** ମନୁଷ୍ୟଜୀବନ ଏତେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଯେ, ଏଥିରେ ଭଗବଦ୍‌ଭଜନ କରିବା ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ନାହିଁ । ନିଜର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟରୁ ତଥା ଭଗବାନଙ୍କର ଅହୈତୁକୀ କୃପାରୁ ଅନାୟାସରେ ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ପାଇ ମଧ୍ୟ ଯେ ନିଜର ମତିକୁ ଅସତ୍ ସଂସାରରେ ହିଁ ଲଗାଇଦିଏ ଏବଂ ତୁଚ୍ଛ ବିଷୟସୁଖ ପାଇବାକୁ ହିଁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରି କରି ଗୃହଜଞ୍ଜାଳର ଅନ୍ଧକୂପରେ ପଡ଼ିରହିବା ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଉପାସନା କରେ ନାହିଁ, କି ଭଜନଧ୍ୟାନ କରେ ନାହିଁ, ସେ ହେଉଛି ତୁଚ୍ଛ ଘାସଲୋଭରେ କୂଅ ଭିତରେ ପଡ଼ିଯାଉଥିବା ପଶୁ ସମାନ ॥ ୪୭ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ରାଜା ଥିଲି; ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଦରେ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲି । ଏହି ମରଣଶୀଳ ଶରୀରଟାକୁ ହିଁ ମୁଁ ଆତ୍ମା (ନିଜର ସ୍ୱରୂପ) ବୋଲି ବୁଝିଥିଲି ଏବଂ ରାଣୀ, ରାଜକୁମାର, ଧନସମ୍ପଦ ତଥା ରାଜ୍ୟର ଲୋଭମୋହରେ ହିଁ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥିଲି । ଦିନରାତି ଏହିସବୁର ଚିନ୍ତା ମୋତେ ଘାରିଥିଲା । ଏପରିଭାବରେ ମୋ ଜୀବନର ଅମୂଲ୍ୟ ସମୟ ବୃଥାରେ ଚାଲିଗଲା ॥ ୪୮ ॥ ଏହି ଶରୀରଟା ମାଟିହାଣ୍ଡି ବା ଘରକାନ୍ଥ ପରି ମାଟିରେ ହିଁ ଗଢ଼ା ଏବଂ ଦୃଶ୍ୟ ହେଉଥିବାରୁ ଏହି ଶରୀରଟା ହେଉଛି ନିଜଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଏହାକୁ ମୁଁ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଧରି ନେଇଥିଲି; ତେଣୁ ନିଜକୁ ମୁଁ 'ନରଦେବ' ବୋଲି ଭାବୁଥିଲି । ଏପରିଭାବରେ ମୁଁ ମଦାନ୍ଧ ହୋଇ, ଆପଣଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲିଯାଇ, ରଥାରୋହୀ, ଗଜାରୋହୀ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଓ ପଦାତିକ ସେନା ଏବଂ ସେନାପତିମାନଙ୍କୁ ଧରି, ପୃଥିବୀରେ ରାଜ୍ୟ ଜୟ କରି କରି ବୁଲୁଥିଲି ॥ ୪୯ ॥

ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି ହିଁ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟର ଏକମାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାର ସେହି ପରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଟି ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇଯାଇ ସଂସାରରେ ବାନ୍ଧି ରଖୁଥିବା ବିଷୟସୁଖ ପଛରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଧାଏଁ । ତେଣୁ ସେ 'କଣ କରିବି, କଣ ନ କରିବି' ଏପରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ିରହେ । କିନ୍ତୁ କ୍ଷୁଧାତୁର ସର୍ପ ଯେପରି ଜିଭ ଲହ ଲହ କରି ଆସି ଅସାବଧାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ମୂଷାକୁ ଗିଳିଦିଏ, କାଳରୂପରେ ସର୍ବଦା ସଜାଗ ରହିଥିବା ଆପଣ ସେହିପରି ଆସି ତାକୁ

ପୁରା ରଥୈର୍ହେମପରିଷ୍କୃତୈଶ୍ଚରନ୍
ମତଙ୍ଗଜୈର୍ବା ନରଦେବସଂଜ୍ଞିତଃ ।
ସ ଏବ କାଳେନ ଦୁରତ୍ୟୟେନ ତେ
କଳେବରୋ ବିଟ୍‌କୃମିଭସ୍ମସଂଜ୍ଞିତଃ ॥ ୫୧

ନିର୍ଜିତ୍ୟ ଦିକ୍‌ଚକ୍ରମଭୂତବିଗ୍ରହୋ
ବରାସନସ୍ଥଃ ସମରାଜବନ୍ଦିତଃ ।
ଗୃହେଷୁ ମୈଥୁନ୍ୟସୁଖେଷୁ ଯୋଷିତାଂ
କ୍ରୀଡ଼ାମୃଗଃ ପୂରୁଷ ଈଶ ନୀୟତେ ॥ ୫୨

କରୋତି କର୍ମାଣି ତପସ୍‌ସୁନିଷ୍ଠିତୋ
ନିବୃତ୍ତଭୋଗସ୍ତଦପେକ୍ଷୟା ଦଦତ୍ ।
ପୁନଶ୍ଚ ଭୂୟେୟମହଂ ସ୍ୱରାଡ଼ିତି
ପ୍ରବୃଦ୍ଧତର୍ଷୋ ନ ସୁଖାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୫୩

ଭବାପବର୍ଗୋ ଭ୍ରମତୋ ଯଦା ଭବେ-
ଜ୍ଜନସ୍ୟ ତର୍ହ୍ୟଚ୍ୟୁତ ସତ୍ସମାଗମଃ ।
ସତ୍ସଙ୍ଗମୋ ଯର୍ହି ତଦୈବ ସଦ୍‌ଗତୌ
ପରାବରେଶେ ତ୍ୱୟି ଜାୟତେ ମତିଃ ॥ ୫୪

ମନ୍ୟେ ମମାନୁଗ୍ରହ ଈଶ ତେ କୃତୋ
ରାଜ୍ୟାନୁବନ୍ଧାପଗମୋ ଯଦୃଚ୍ଛୟା ।
ଯଃ ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟତେ ସାଧୁଭିରେକଚର୍ଯ୍ୟୟା
ବନଂ ବିବିକ୍ଷଦ୍ଭିରଖଣ୍ଡଭୂମିପୈଃ ॥ ୫୫

ହଠାତ୍ ଧରି ନେଇ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି ॥ ୫୦ ॥ ମନୁଷ୍ୟର ଯେଉଁ ଶରୀର ଦିନେ ସୁବର୍ଣ୍ଣରଥରେ ଅଥବା ଗଜରାଜ ଉପରେ ଚଢ଼ି ବୁଲୁଥିଲା ଏବଂ ନିଜକୁ ନରପତି କହୁଥିଲା, ସେହି ଶରୀର ଦିନେ ଦୁର୍ନିବାରକାଳରୂପୀ ଆପଣଙ୍କର ଗ୍ରାସ ହୋଇ ଯଦି ବାହାରେ ଫୋପଡ଼ାଯାଏ, ସେତେବେଳେ ତାହା କୁଆ-ଶାଗୁଣାଙ୍କର ବିଷ୍ଠାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ; କିମ୍ବା ଯଦି ମାଟିରେ ପୋତାଯାଏ, ତେବେ ପଚିଶଢ଼ି ପୋକ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଯଦି ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ି ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ପାଉଁଶ ହୋଇଯାଏ ॥ ୫୧ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ବିଷୟାସକ୍ତିର ପରିଣାମ ଦେଖନ୍ତୁ ତ ! ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ହୋଇଥାଏ, ଯାହାର ସମକକ୍ଷ ହେବାଭଳି ସଂସାରରେ ଅନ୍ୟ କେହି ନ ଥାନ୍ତି ଏବଂ ଯେ ରାଜାଧିରାଜ ହୋଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ରାଜସିଂହାସନରେ ବସିପଡ଼ିଲେ କାଲି ଯେଉଁମାନେ ତାର ସମସ୍କନ୍ଧ ଥିଲେ, ଆଜି ସେହି ମହାରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହାପାଖରେ ନତମସ୍ତକ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେଭଳି ପରାକ୍ରମୀ ବୀର ଓ ପୁରୁଷପ୍ରବର ମଧ୍ୟ ଗୃହସ୍ଥଜୀବନର ବିଷୟସୁଖ ପାଇଁ ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ସେମାନଙ୍କ ହାତର ଖେଳନା ପାଲଟିଯାଏ— ପାଳିତପଶୁ ପରି ହୋଇଯାଏ ॥ ୫୨ ॥ ବହୁ ଲୋକ ତ ବିଷୟଭୋଗ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପୁଣି ଥରେ ରାଜ୍ୟାଦି ଭୋଗ ଲାଭ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ନେଇ ହିଁ ଦାନ-ପୁଣ୍ୟ କରନ୍ତି ଏବଂ 'ମୁଁ ପୁଣି ଥରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବଡ଼ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ରାଟ ହେବି' ବୋଲି କାମନା ରଖି ହିଁ ତପସ୍ୟାରେ ଲାଗିଯାଆନ୍ତି ଓ ନାନା ଶୁଭକର୍ମ କରନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବିଷୟତୃଷ୍ଣା ବଢ଼ିଚାଲେ, ସେମାନେ କଦାପି ସୁଖୀ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୫୩ ॥ ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ସର୍ବଦା ଏକା ପରି ରହିଥିବା ହେ ଭଗବାନ ! ଜୀବ ଅନାଦିକାଳରୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ଘୂରୁଛି । ତା'ପାଇଁ ସେହି ଚକ୍ରରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାର ସମୟ ଆସିଗଲେ ତାକୁ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ମିଳେ । ଏକଥା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ, ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ମିଳିଯିବା କ୍ଷଣି ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପ ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ଜୀବର ବୁଦ୍ଧି ଦୃଢ଼ରୂପେ ଲାଗିଯାଏ ॥ ୫୪ ॥ ହେ ଭଗବାନ ! ମୁଁ ଭାବୁଛି, ଆପଣ ମୋ ଉପରେ ପରମ ଅନୁଗ୍ରହ ବର୍ଷା କରିଦେଲେ; କାରଣ ମୋର ରାଜ୍ୟବନ୍ଧନ ଅନାୟାସରେ ତୁଟିଗଲା । ସାଧୁସ୍ୱଭାବର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜା ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତରେ ଭଜନ-ସାଧନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ରାଜ୍ୟ ଛାଡ଼ି ବନକୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ଚାହିଁଲେ, ରାଜ୍ୟର ମମତାବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଆପଣଙ୍କୁ

ନ କାମୟେଽନ୍ୟଂ ତବ ପାଦସେବନା-
ଦକିଞ୍ଚନପ୍ରାର୍ଥ୍ୟତମାଦ୍ ବରଂ ବିଭୋ ।
ଆରାଧ୍ୟ କସ୍ତ୍ୱାଂ ହ୍ୟପବର୍ଗଦଂ ହରେ
ବୃଣୀତ ଆର୍ଯ୍ୟୋ ବରମାତ୍ମବନ୍ଧନମ୍ ॥ ୫୬

ତସ୍ମାଦ୍ ବିସୃଜ୍ୟାଶିଷ ଈଶ ସର୍ବତୋ
ରଜସ୍ତମଃସତ୍ତ୍ୱଗୁଣାନୁବନ୍ଧନାଃ ।
ନିରଞ୍ଜନଂ ନିର୍ଗୁଣମଦ୍ୱୟଂ ପରଂ
ତ୍ୱାଂ ଜ୍ଞପ୍ତିମାତ୍ରଂ ପୁରୁଷଂ ବ୍ରଜାମ୍ୟହମ୍ ॥ ୫୭

ଚିରମିହ ବୃଜିନାର୍ତ୍ତସ୍ତପ୍ୟମାନୋଽନୁତାପୈ-
ରବିତୃଷଷଡମିତ୍ରୋଽଲବ୍ଧଶାନ୍ତିଃ କଥଞ୍ଚିତ୍ ।
ଶରଣଦ ସମୁପେତସ୍ତ୍ୱତ୍ପଦାବ୍ଜଂ ପରାତ୍ମ-
ନ୍ନଭୟମୃତମଶୋକଂ ପାହି ମାଽଽପନ୍ନମୀଶ ॥ ୫୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ସାର୍ବଭୌମ ମହାରାଜ ମତିସ୍ତେ ବିମଲୋର୍ଜିତା ।
ବରୈଃ ପ୍ରଲୋଭିତସ୍ୟାପି ନ କାମୈର୍ବିହତା ଯତଃ ॥ ୫୯

ପ୍ରଲୋଭିତୋ ବରୈର୍ଯତ୍ତ୍ୱମପ୍ରମାଦାୟ ବିଦ୍ଧି ତତ୍ ।
ନ ଧୀର୍ମଯ୍ୟେକଭକ୍ତାନାମାଶୀର୍ଭିର୍ଭିଦ୍ୟତେ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୬୦

ଯୁଞ୍ଜାନାନାମଭକ୍ତାନାଂ ପ୍ରାଣାୟାମାଦିଭିର୍ମନଃ ।
ଅକ୍ଷୀଣବାସନଂ ରାଜନ୍ ଦୃଶ୍ୟତେ ପୁନରୁତ୍ଥିତମ୍ ॥ ୬୧

ବିଚରସ୍ୱ ମହୀଂ କାମଂ ମଯ୍ୟାବେଶିତମାନସଃ ।
ଅସ୍ତ୍ୱେବ ନିତ୍ୟଦା ତୁଭ୍ୟଂ ଭକ୍ତିର୍ମଯ୍ୟନପାୟିନୀ ॥ ୬୨

ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି ॥ ୫୫ ॥ ହେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କୁ କଣ ବା ଅଜଣା ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣସେବା ଛଡ଼ା ଆଉ କୌଣସି ବର ଗ୍ରହେଁନା । ଯେଉଁମାନଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର ସଂଗ୍ରହ-ପରିଗ୍ରହ ନାହିଁ ଅଥବା ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସେସବୁ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଅଭିମାନ ନାହିଁ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣସେବା ପାଇବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି । ତେବେ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏପରି କେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପୁରୁଷ ଆପଣଙ୍କ ପରି ମୋକ୍ଷଦାତାଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରି ମଧ୍ୟ ନିଜ ପାଇଁ ବନ୍ଧନସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବା ସାଂସାରିକ ବିଷୟକୁ ବରରୂପେ ମାଗିବ ? ॥ ୫୬ ॥ ତେଣୁ, ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ, ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିଥିବା ସମସ୍ତ କାମନା ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ମାୟାଶୂନ୍ୟ, ଗୁଣାତୀତ, ଏକ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ଚିତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ପରମପୁରୁଷ ବୋଲାଉଥିବା କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ॥ ୫୭ ॥ ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ଅନାଦିକାଳରୁ ନିଜର କର୍ମଫଳ ଭୋଗ କରି କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆର୍ତ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲି ଏବଂ ମୋ କର୍ମଫଳର ଦୁଃଖଦ ଜ୍ୱାଳାରେ ମୁଁ ଦିନରାତି ଜଳୁଥିଲି । ମୋର ଷଡ଼ରିପୁ (ପାଞ୍ଚ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନ) କଦାପି ଶାନ୍ତ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ବିଷୟତୃଷ୍ଣା ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚ୍ଛଲିଥିଲା । ମୁଁ କେବେ ବି, କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶାନ୍ତି ପାଇନାହିଁ । ହେ ଶରଣଦାତା ! ଯାହା ହେଉ, ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କର ଭୟ, ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଶୋକରୁ ବିମୁକ୍ତ ଚରଣ-କମଳରେ ଶରଣ ପଶୁଛି । ହେ ଜଗଦ୍‌ପତି ! ହେ ଜଗନ୍ନାଥ ! ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୫୮ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ସାର୍ବଭୌମ ମହାରାଜ ! ତୁମର ମନ ଓ ସଂକଳ୍ପ ସତରେ ବଡ଼ ପବିତ୍ର ଓ ଉଚ୍ଚକୋଟିର । ମୁଁ ତୁମକୁ ବାରମ୍ବାର ବର ଦେବାର ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇଲି; ତଥାପି ତୁମର ବୁଦ୍ଧି କାମନାର ଅଧୀନ ହୋଇଗଲା ନାହିଁ ॥ ୫୯ ॥ ମୁଁ ଯେଉଁ ବର ଦେବାର ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇଲି, ତାହା କେବଳ ତୁମ ସାବଧାନତା ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ଦେଖାଇଲି । ଯେଉଁମାନେ ମୋର ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତ, ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି କଦାପି କାମନାବଶ ହୁଏ ନାହିଁ, କି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବିଚଳିତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୬୦ ॥ ଯେଉଁମାନେ ମୋର ଭକ୍ତ ନୁହନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରାଣାୟାମ ଆଦି ଦ୍ୱାରା ମନକୁ ବଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେତେ ପ୍ରଯତ୍ନ କରନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସେମାନଙ୍କର ବାସନା କଦାପି କ୍ଷୀଣ ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ହେ ରାଜନ୍ ! ସେମାନଙ୍କର ମନ ପୁଣି ଥରେ ବିଷୟପଛରେ ଧାଏଁ ॥ ୬୧ ॥ ତୁମେ ମୋତେ ତୁମର ମନ ଓ ସକଳ ମନୋଭାବ ସମର୍ପଣ କରିଦିଅ, ମନକୁ ମୋ'ଠାରେ ଲଗାଇଦିଅ ଏବଂ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ

କ୍ଷାତ୍ରଧର୍ମସ୍ଥିତୋ ଜନ୍ତୂନ୍ ନ୍ୟବଧୀର୍ମୃଗୟାଦିଭିଃ ।
ସମାହିତସ୍ତତ୍ତପସା ଜହ୍ୟଘଂ ମଦୁପାଶ୍ରିତଃ ॥ ୬୩

ଜନ୍ମନ୍ୟନନ୍ତରେ ରାଜନ୍ ସର୍ବଭୂତସୁହୃତ୍ତମଃ ।
ଭୂତ୍ୱା ଦ୍ୱିଜବରସ୍ତ୍ୱଂ ବୈ ମାମୁପୈଷ୍ୟସି କେବଳମ୍ ॥ ୬୪

ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କର। ଦେଖିବ, ତୁମର ସର୍ବଦା ବିଷୟବାସନାଶୂନ୍ୟ ନିର୍ମଳ ଭକ୍ତି ହେବ ॥ ୬୨ ॥ ତୁମେ କ୍ଷତ୍ରିୟଧର୍ମ ଆଚରଣ କରିବା ସମୟରେ ଶିକାର ଆଦି କରି ବହୁ ପଶୁଙ୍କୁ ବଧ କରିଛ। ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକାଗ୍ରତାର ସହିତ ମୋର ଉପାସନା କରି ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ସେହି ପାପ ଧୋଇଦିଅ ॥ ୬୩ ॥ ହେ ରାଜନ୍! ପରଜନ୍ମରେ ତୁମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇ ଏବଂ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ହିତୈଷୀ ତଥା ପରମ ସୁହୃଦ୍ ହୋଇ ଶେଷରେ ମୋତେ ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ॥ ୬୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ମୁଚୁକୁନ୍ଦସ୍ତୁତିର୍ନାମୈକପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫୧ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଦ୍ୱିପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କର ଦ୍ୱାରକା ଗମନ, ବଳରାମଙ୍କ ବିବାହ ତଥା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ସନ୍ଦେଶ ନେଇ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଆଗମନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ସୋଽନୁଗୃହୀତୋଽଙ୍ଗ କୃଷ୍ଣେନେକ୍ଷ୍ୱାକୁନନ୍ଦନଃ ।
ତଂ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ସନ୍ନମ୍ୟ ନିଶ୍ଚକ୍ରାମ ଗୁହାମୁଖାତ୍ ॥ ୧

ସ ବୀକ୍ଷ୍ୟ କ୍ଷୁଲ୍ଲକାନ୍ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନ୍ ପଶୂନ୍ ବୀରୁଦ୍ୱନସ୍ପତୀନ୍ ।
ମତ୍ୱା କଳିଯୁଗଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ଜଗାମ ଦିଶମୁତ୍ତରାମ୍ ॥ ୨

ତପଃଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁତୋ ଧୀରୋ ନିଃସଙ୍ଗୋ ମୁକ୍ତସଂଶୟଃ ।
ସମାଧାୟ ମନଃ କୃଷ୍ଣେ ପ୍ରାବିଶଦ୍ ଗନ୍ଧମାଦନମ୍ ॥ ୩

ବଦର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମମାସାଦ୍ୟ ନରନାରାୟଣାଳୟମ୍ ।
ସର୍ବଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱସହଃ ଶାନ୍ତସ୍ତପସାଽଽରାଧୟଦ୍ଧରିମ୍ ॥ ୪

ଭଗବାନ୍ ପୁନରାବ୍ରଜ୍ୟ ପୁରୀଂ ଯବନବେଷ୍ଟିତାମ୍ ।
ହତ୍ୱା ମ୍ଳେଚ୍ଛବଳଂ ନିନ୍ୟେ ତଦୀୟଂ ଦ୍ୱାରକାଂ ଧନମ୍ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ! ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁନନ୍ଦନ (ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁବଂଶୀୟ) ମୁଚୁକୁନ୍ଦଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କଲେ। ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି, ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଗୁମ୍ଫାରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ॥ ୧ ॥ ବାହାରକୁ ଆସି ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁପକ୍ଷୀ, ବୃକ୍ଷଲତା ଓ ଗୁଳ୍ମ ଇତ୍ୟାଦି ବନସ୍ପତି ପୂର୍ବ ଅପେକ୍ଷା ବହୁତ ଛୋଟ ଛୋଟ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି। ସେଥିରୁ ସେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, କଳିଯୁଗ ଆସିଗଲାଣି। ତେଣୁ ସେ ଉତ୍ତର ଦିଗ ଅଭିମୁଖେ ଗ୍ଲିଲେ ॥ ୨ ॥ ମହାରାଜ ମୁଚୁକୁନ୍ଦ ଥିଲେ ତପସ୍ୟା, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଅନାସକ୍ତିରେ ଯୁକ୍ତ ଏବଂ ସଂଶୟମୁକ୍ତ। ସେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶପୂର୍ବକ ଯାଇ ଗନ୍ଧମାର୍ଦନ ପର୍ବତରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩ ॥ ସେ ଭଗବାନ ନର-ନାରାୟଣଙ୍କର ନିତ୍ୟନିବାସସ୍ଥାନ ବଦରିକାଶ୍ରମକୁ ଯାଇ, ଶାନ୍ତଭାବରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ-ଶୀତ ଆଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସହନପୂର୍ବକ ତପସ୍ୟା କରି ତଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪ ॥

ଏପଟେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଥୁରାପୁରୀକୁ ଫେରି ଆସିଲେ। ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାଳଯବନର ସେନା ମଥୁରାକୁ ଘେରାଉ କରି ରଖିଥିଲେ। ତେଣୁ ସେ ମ୍ଳେଚ୍ଛସେନାକୁ ସଂହାର କରି ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଧନରତ୍ନ ଛଡ଼ାଇ ଆଣିଲେ ଓ ସବୁ ନେଇ ଦ୍ୱାରକା ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ ॥ ୫ ॥

ନୀୟମାନେ ଧନେ ଗୋଭିର୍ନୃଭିଶ୍ଚାଚ୍ୟୁତଚୋଦିତୈଃ ।
ଆଜଗାମ ଜରାସନ୍ଧସ୍ତ୍ରୟୋବିଂଶତ୍ୟନୀକପଃ ॥ ୬

ବିଲୋକ୍ୟ ବେଗରଭସଂ ରିପୁସୈନ୍ୟସ୍ୟ ମାଧବୌ ।
ମନୁଷ୍ୟଚେଷ୍ଟାମାପନ୍ନୌ ରାଜନ୍ ଦୁଦ୍ରୁବତୁର୍ଦ୍ରୁତମ୍ ॥ ୭

ବିହାୟ ବିତ୍ତଂ ପ୍ରଚୁରମଭୀତୌ ଭୀରୁଭୀତବତ୍ ।
ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ପଦ୍ମପଲାଶାଭ୍ୟାଂ ଚେଲତୁର୍ବହୁଯୋଜନମ୍ ॥ ୮

ପଲାୟମାନୌ ତୌ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମାଗଧଃ ପ୍ରହସନ୍ ବଲୀ ।
ଅନ୍ୱଧାବଦ୍ ରଥାନୀକୈରୀଶୟୋରପ୍ରମାଣବିତ୍ ॥ ୯

ପ୍ରଦ୍ରୁତ୍ୟ ଦୂରଂ ସଂଶ୍ରାନ୍ତୌ ତୁଙ୍ଗମାରୁହତାଂ ଗିରିମ୍ ।
ପ୍ରବର୍ଷଣାଖ୍ୟଂ ଭଗବାନ୍ ନିତ୍ୟଦା ଯତ୍ର ବର୍ଷତି ॥ ୧୦

ଗିରୌ ନିଲୀନାବାଜ୍ଞାୟ ନାଧିଗମ୍ୟ ପଦଂ ନୃପ ।
ଦଦାହ ଗିରିମେଧୋଭିଃ ସମନ୍ତାଦଗ୍ନିମୁତ୍ସୃଜନ୍ ॥ ୧୧

ତତ ଉତ୍ପତ୍ୟ ତରସା ଦହ୍ୟମାନତଟାଦୁଭୌ ।
ଦଶୈକଯୋଜନୋତ୍ତୁଙ୍ଗାନ୍ନିପେତତୁରଧୋ ଭୁବି ॥ ୧୨

ଅଲକ୍ଷ୍ୟମାଣୌ ରିପୁଣା ସାନୁଗେନ ଯଦୂତ୍ତମୌ ।
ସ୍ୱପୁରଂ ପୁନରାୟାତୌ ସମୁଦ୍ରପରିଖାଂ ନୃପ ॥ ୧୩

ସୋଽପି ଦଗ୍ଧାବିତି ମୃଷା ମନ୍ୱାନୋ ବଲକେଶବୌ ।
ବଲମାକୃଷ୍ୟ ସୁମହନ୍ମଗଧାନ୍ ମାଗଧୋ ଯଯୌ ॥ ୧୪

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ବଳଦମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଧନରତ୍ନସବୁ ଦ୍ୱାରକାକୁ ବୁହା ଚାଲିଛି, ଏତିକିବେଳେ ମଗଧରାଜ ଜରାସନ୍ଧ ତେଇଶି ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସୈନ୍ୟ ଧରି ପୁଣି ଥରେ (ଅଷ୍ଟାଦଶ ଥର) ମଥୁରା ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲା ॥ ୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶତ୍ରୁସେନାର ପ୍ରବଳ ବେଗ ଦେଖି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି ଲୀଳା କଲେ । ସେମାନେ ଶତ୍ରୁସମ୍ମୁଖରୁ ଦ୍ରୁତପଦରେ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଗଲେ ॥ ୭ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ତିଳେମାତ୍ର ଭୟ ନ ଥିଲା; ତଥାପି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲା ପରି ଭାବ ଦେଖାଇ ସେମାନେ ସବୁ ଧନରତ୍ନ ସେଠାରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ସୁକୋମଳ ପଦ୍ମଚରଣରେ ଦୌଡ଼ି ଦୌଡ଼ି ଅନେକ ଯୋଜନ ବାଟ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୮ ॥ ମହାବଳୀ ମଗଧରାଜ ଜରାସନ୍ଧକୁ ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରଭାବ ଆଦି ବିଷୟରେ କିଛି ଜଣା ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଦୁହେଁ ଧାଇଁ ପଳାଇଯାଉଥିବା ଦେଖି ସେ ହସି ଉଠିଲା ଏବଂ ନିଜର ରଥୀମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଗଲା ॥ ୯ ॥ ବହୁତ ଦୂର ଧାଇଁବା ପରେ ଦୁଇ ଭାଇ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ପରି ଦେଖାଇ ହୋଇ ପ୍ରବର୍ଷଣ ନାମକ ଏକ ଅତି ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତରେ ଚଢ଼ିଗଲେ । ସେହି ପର୍ବତରେ ସର୍ବଦା ମେଘ ବର୍ଷା ହେଉଥିବାରୁ ତାହାର ନାମ 'ପ୍ରବର୍ଷଣ' ପର୍ବତ ହୋଇଥିଲା ॥ ୧୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜରାସନ୍ଧ ଦେଖିଲା ଯେ, ସେହି ଦୁଇଭାଇ ପର୍ବତରେ କେଉଁଠି ଲୁଚିଗଲେ । ଯେତେ ଖୋଜିଲେ ବି ସେମାନଙ୍କୁ ନ ପାଇ ସେ ବିଭିନ୍ନ ଜାଳେଣି ପଦାର୍ଥରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ସେହି ପର୍ବତର ଚାରିପଟେ ନିଆଁ ଲଗାଇଦେଲା ॥ ୧୧ ॥ ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ, ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲାଣି ଏବଂ ଚାରିପଟେ ଜରାସନ୍ଧର ସୈନ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଘେରି ରହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଦୁଇଭାଇ ସେହି ଏଗାର ଯୋଜନ (ଚୌରାଳିଶ କୋଶ) ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତର ଶିଖରରୁ ଏପରିଭାବରେ ତଳକୁ ଲମ୍ଫଦେଲେ ଯେ, ସେମାନେ ସେନାଘେରର ବହୁଦୂରରେ ଯାଇ ତଳେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସେମାନଙ୍କୁ ଜରାସନ୍ଧ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସୈନ୍ୟ ଦେଖିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଦୁଇଭାଇ ସେଠାରୁ ଯାଇ ସମୁଦ୍ରର ଘେର ଭିତରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ସେପଟେ, ସେହି ଦୁଇଭାଇ ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ିଗଲେ ବୋଲି ଭାବି ଜରାସନ୍ଧ ତା'ର ବିରାଟ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଧରି ମଗଧଦେଶକୁ ଫେରିଗଲା ॥ ୧୪ ॥

ଆନର୍ତ୍ତାଧିପତିଃ ଶ୍ରୀମାନ୍ ରୈବତୋ ରେବତୀଂ ସୁତାମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମଣା ଚୋଦିତଃ ପ୍ରାଦାଦ୍ ବଲାୟେତି ପୁରୋଦିତମ୍ ॥ ୧୫

ଭଗବାନପି ଗୋବିନ୍ଦ ଉପୟେମେ କୁରୂଦ୍‌ବହ ।
ବୈଦର୍ଭୀଂ ଭୀଷ୍ମକସୁତାଂ ଶ୍ରିୟୋ ମାତ୍ରାଂ ସ୍ୱୟଂବରେ ॥ ୧୬

ପ୍ରମଥ୍ୟ ତରସା ରାଜ୍ଞଃ ଶାଲ୍ୱାଦୀଂଶ୍ଚୈଦ୍ୟପକ୍ଷଗାନ୍ ।
ପଶ୍ୟତାଂ ସର୍ବଲୋକାନାଂ ତାର୍କ୍ଷ୍ୟପୁତ୍ରଃ ସୁଧାମିବ ॥ ୧୭

ରାଜୋବାଚ

ଭଗବାନ୍ ଭୀଷ୍ମକସୁତାଂ ରୁକ୍ମିଣୀଂ ରୁଚିରାନନାମ୍ ।
ରାକ୍ଷସେନ ବିଧାନେନ ଉପୟେମ ଇତି ଶ୍ରୁତମ୍ ॥ ୧୮

ଭଗବଞ୍ଛ୍ରୋତୁମିଚ୍ଛାମି କୃଷ୍ଣସ୍ୟାମିତତେଜସଃ ।
ଯଥା ମାଗଧଶାଲ୍ୱାଦୀନ୍ ଜିତ୍ୱା କନ୍ୟାମୁପାହରତ୍ ॥ ୧୯

ବ୍ରହ୍ମନ୍ କୃଷ୍ଣକଥାଃ ପୁଣ୍ୟା ମାଧ୍ୱୀର୍ଲୋକମଲାପହାଃ ।
କୋ ନୁ ତୃପ୍ୟେତ ଶୃଣ୍ୱାନଃ ଶ୍ରୁତଜ୍ଞୋ ନିତ୍ୟନୂତନାଃ ॥ ୨୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ରାଜାଽଽସୀଦ୍ ଭୀଷ୍ମକୋ ନାମ ବିଦର୍ଭାଧିପତିର୍ମହାନ୍ ।
ତସ୍ୟ ପଞ୍ଚାଭବନ୍ ପୁତ୍ରାଃ କନ୍ୟୈକା ଚ ବରାନନା ॥ ୨୧

ରୁକ୍ମ୍ୟଗ୍ରଜୋ ରୁକ୍ମରଥୋ ରୁକ୍ମବାହୁରନନ୍ତରଃ ।
ରୁକ୍ମକେଶୋ ରୁକ୍ମମାଲୀ ରୁକ୍ମିଣ୍ୟେଷାଂ ସ୍ୱସା ସତୀ ॥ ୨୨

ସୋପଶ୍ରୁତ୍ୟ ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୟ ରୂପବୀର୍ଯ୍ୟଗୁଣଶ୍ରିୟଃ ।
ଗୃହାଗତୈର୍ଗୀୟମାନାସ୍ତଂ ମେନେ ସଦୃଶଂ ପତିମ୍ ॥ ୨୩

ତାଂ ବୁଦ୍ଧିଲକ୍ଷଣୌଦାର୍ଯ୍ୟରୂପଶୀଲଗୁଣାଶ୍ରୟାମ୍ ।
କୃଷ୍ଣଶ୍ଚ ସଦୃଶୀଂ ଭାର୍ଯ୍ୟାଂ ସମୁଦ୍‌ବୋଢୁଂ ମନୋ ଦଧେ ॥ ୨୪

ଏହା ପୂର୍ବରୁ (ନବମ ସ୍କନ୍ଧରେ) ମୁଁ ତୁମକୁ କହିସାରିଛି ଯେ, ଆନର୍ତ୍ତଦେଶର ରାଜା ଶ୍ରୀମାନ୍ ରୈବତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରେରଣାକ୍ରମେ ଆପଣା ରେବତୀ ନାମକ କନ୍ୟାଟିକୁ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତା'ପରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୟଂବରକୁ ଆସିଥିବା ଶିଶୁପାଳ ଓ ତାର ସମର୍ଥକ ଶାଲ୍ୱ ଆଦି ନରପତିମାନଙ୍କୁ ଶକ୍ତିରେ ହରାଇ, ଗରୁଡ଼ ଅମୃତ ହରଣ କରି ନେଇଥିବା ପରି ସମସ୍ତଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ବିଦର୍ଭ ରାଜକୁମାରୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ହରଣ କରି ନେଇଗଲେ । ରୁକ୍ମିଣୀ ଥିଲେ ରାଜା ଭୀଷ୍ମକଙ୍କ କନ୍ୟା ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଅବତାର ॥ ୧୬,୧୭ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ମୁଁ ଶୁଣିଥିଲି ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭୀଷ୍ମକନନ୍ଦିନୀ ପରମସୁନ୍ଦରୀ ରୁକ୍ମିଣୀ-ଦେବୀଙ୍କୁ ବଳପୂର୍ବକ ହରଣ କରିନେଇ ତାଙ୍କୁ ରାକ୍ଷସବିଧିରେ ବିବାହ କରିଥିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ମହାରାଜ ! ପରମ ତେଜସ୍ୱୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜରାସନ୍ଧ, ଶାଲ୍ୱ ଆଦି ନରପତିମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରି କିପରିଭାବରେ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ହରଣ କରିନେଲେ, ମୁଁ ତାହା ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ॥ ୧୯ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର; ଏବଂ ତାହା ସମଗ୍ର ଜଗତର ମଳ ଧୋଇଦେଇ ତାହାକୁ ପବିତ୍ର କରିଦେଇପାରେ । ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାରେ ଏପରି ଲୋକୋତ୍ତର ମାଧୁରୀ ରହିଛି ଯେ, ସେସବୁ ଦିନରାତି ଶୁଣିଚାଲିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରୁ ଆହୁରି ନୂଆ ନୂଆ ରସ ମିଳିଥାଏ । ଭଲା ଏପରି କେଉଁ ରସିକ, କେଉଁ ମର୍ମଜ୍ଞ ଅଛି, ଯେ କି ତାହା ଶୁଣି ଆହୁରି ଆହୁରି ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନ କରିବ ? ॥ ୨୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମହାରାଜ ଭୀଷ୍ମକ ଥିଲେ ବିଦର୍ଭଦେଶର ଅଧିପତି । ତାହାଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ପୁତ୍ର ଓ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟା ଥିଲା ॥ ୨୧ ॥ ବଡ଼ ପୁଅଟିର ନାମ ଥିଲା ରୁକ୍ମୀ ଏବଂ ତା'ତଳ ଚାରିପୁଅଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ଯଥାକ୍ରମେ ରୁକ୍ମରଥ, ରୁକ୍ମବାହୁ, ରୁକ୍ମକେଶ ଓ ରୁକ୍ମମାଳୀ । ସତୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ଥିଲେ ସେହି ପାଞ୍ଚ ଭାଇଙ୍କର ଭଉଣୀ ॥ ୨୨ ॥ ରାଜମହଲକୁ ଆସୁଥିବା ବହୁ ଅତିଥିଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ପରାକ୍ରମ, ଗୁଣ ଓ ବୈଭବର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି ରୁକ୍ମିଣୀ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିନେଇଥିଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଅନୁରୂପ ବର ॥ ୨୩ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବି ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଥିଲେ ଯେ, ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ଠାରେ ବହୁ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଲକ୍ଷଣ ରହିଛି; ସେ ପରମ ବୁଦ୍ଧିମତୀ । ଉଦାରତା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସ୍ୱଭାବ ଓ ଗୁଣରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ନେଇଥିଲେ

ବନ୍ଧୂନାମିଚ୍ଛତାଂ ଦାତୁଂ କୃଷ୍ଣାୟ ଭଗିନୀଂ ନୃପ ।
ତତୋ ନିବାର୍ଯ୍ୟ କୃଷ୍ଣଦ୍ୱିଡ୍ ରୁକ୍ମୀ ଚୈଦ୍ୟମମନ୍ୟତ ॥ ୨୫

ତଦବେତ୍ୟାସିତାପାଙ୍ଗୀ ବୈଦର୍ଭୀ ଦୁର୍ମନା ଭୃଶମ୍ ।
ବିଚିନ୍ତ୍ୟାପ୍ତଂ ଦ୍ୱିଜଂ କଞ୍ଚିତ୍ କୃଷ୍ଣାୟ ପ୍ରାହିଣୋଦ୍ ଦ୍ରୁତମ୍ ॥ ୨୬

ଦ୍ୱାରକାଂ ସ ସମଭ୍ୟେତ୍ୟ ପ୍ରତୀହାରୈଃ ପ୍ରବେଶିତଃ ।
ଅପଶ୍ୟଦାଦ୍ୟଂ ପୁରୁଷମାସୀନଂ କାଞ୍ଚନାସନେ ॥ ୨୭

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବସ୍ତମବରୁହ୍ୟ ନିଜାସନାତ୍ ।
ଉପବେଶ୍ୟାର୍ହୟାଞ୍ଚକ୍ରେ ଯଥାଽଽତ୍ମାନଂ ଦିବୌକସଃ ॥ ୨୮

ତଂ ଭୁକ୍ତବନ୍ତଂ ବିଶ୍ରାନ୍ତମୁପଗମ୍ୟ ସତାଂ ଗତିଃ ।
ପାଣିନାଭିମୃଶନ୍ ପାଦାବବ୍ୟଗ୍ରସ୍ତମପୃଚ୍ଛତ ॥ ୨୯

କଚ୍ଚିଦ୍ ଦ୍ୱିଜବରଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମସ୍ତେ ବୃଦ୍ଧସମ୍ମତଃ ।
ବର୍ତ୍ତତେ ନାତିକୃଚ୍ଛ୍ରେଣ ସନ୍ତୁଷ୍ଟମନସଃ ସଦା ॥ ୩୦

ସନ୍ତୁଷ୍ଟୋ ଯର୍ହି ବର୍ତ୍ତେତ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଯେନ କେନଚିତ୍ ।
ଅହୀୟମାନଃ ସ୍ୱାଦ୍ଧର୍ମାତ୍ ସ ହ୍ୟସ୍ୟାଖିଳକାମଧୁକ୍ ॥ ୩୧

ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟୋଽସକୃଲ୍ଲୋକାନାପ୍ନୋତ୍ୟପି ସୁରେଶ୍ୱରଃ ।
ଅକିଞ୍ଚନୋଽପି ସନ୍ତୁଷ୍ଟଃ ଶେତେ ସର୍ବାଙ୍ଗବିଜ୍ୱରଃ ॥ ୩୨

ଯେ, ରୁକ୍ମିଣୀ ହିଁ ତାଙ୍କର ଅନୁରୂପ ପତ୍ନୀ । ସୁତରାଂ ସେ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ଭାଇବନ୍ଧୁମାନେ ମଧ୍ୟ ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ଭଉଣୀର ବିବାହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ହିଁ ହେଉ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇ ରୁକ୍ମୀର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ବଡ଼ ବିଦ୍ୱେଷଭାବ ରହିଥିଲା । ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ବାହାଘର ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା ଏବଂ ଶିଶୁପାଳକୁ ହିଁ ନିଜ ଭଉଣୀର ଯୋଗ୍ୟ ବର ବୋଲି ଭାବିଲା ॥ ୨୫ ॥

ନିଜର ବଡ଼ଭାଇ ରୁକ୍ମୀ ହିଁ ଶିଶୁପାଳ ସହିତ ତାଙ୍କର ବିବାହ କରାଇଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣି ପରମସୁନ୍ଦରୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଷଣ୍ଣ ହୋଇଗଲେ । ସେ ବହୁ ପ୍ରକାର ବୁଝିବିଚାରି ଅବିଳମ୍ବେ ଜଣେ ବିଶ୍ୱାସପାତ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଦେଲେ ॥ ୨୬ ॥ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚୁ ପହଞ୍ଚୁ ଦ୍ୱାରପାଳମାନେ ତାଙ୍କୁ ରାଜନବର ଭିତରକୁ ନେଇଗଲେ । ନବର ଭିତରକୁ ଯାଇ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଆଦିପୁରୁଷ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜ ଆସନରୁ ଉଠିପଡ଼ି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ନେଇ ସେହି ସେହି ଆସନରେ ବସାଇଲେ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେବତାମାନେ ଯେପରି ପୂଜା କରନ୍ତି, ସେ ତାଙ୍କୁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ପୂଜା କଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଆଦର-ସତ୍କାର କରିବା ତଥା କୁଶଳପ୍ରଶ୍ନ ଆଦି ପଚାରିବା ପରେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଭୋଜନ କରାଇଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୋଜନ କରି ବିଶ୍ରାମ ନେଇସାରିବା ପରେ ସନ୍ଥଜନଙ୍କର ପରମ ଆଶ୍ରୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ ଏବଂ ନିଜର କୋମଳହସ୍ତରେ ତାଙ୍କର ପାଦ ମଞ୍ଜାଳି ମଞ୍ଜାଳି ବଡ଼ ଶାନ୍ତ ଭାବରେ ପଚାରିଲେ — ॥ ୨୯ ॥ "ହେ ବିପ୍ରବର ! ଆପଣଙ୍କ ଚିତ୍ତ ସର୍ବଦା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହୁଛି ତ ? ନିଜର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଆଚରିତ ଧର୍ମ ପାଳନ କରିବାରେ ଆପଣ କିଛି ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉନାହାନ୍ତି ତ ? ॥ ୩୦ ॥ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ମିଳିଲା, ସେଥିରେ ଯଦି ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହନ୍ତି ଓ ନିଜ ଧର୍ମରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ନ ହୋଇ ଧର୍ମପାଳନ କରନ୍ତି, ତେବେ ସେହି ସନ୍ତୋଷ ହିଁ ତାଙ୍କର ସକଳ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଏ ॥ ୩୧ ॥ ଯଦି ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ପାଇ ମଧ୍ୟ ଜୀବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ, ତେବେ ସୁଖ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ତାକୁ ଏଲୋକ ସେଲୋକ ହୋଇ ବାରମ୍ବାର ବୁଲିବାକୁ ପଡ଼ିବ; କିନ୍ତୁ ସେ କୌଣସି ଠାରେ ବି ଶାନ୍ତିରେ ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ଯାହାଙ୍କ ପାଖରେ କିଛି ବି ସଂଗ୍ରହ-ପରିଗ୍ରହ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେ ସକଳ ଅବସ୍ଥାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ

ବିପ୍ରାନ୍ ସ୍ୱଲାଭସନ୍ତୁଷ୍ଟାନ୍ ସାଧୂନ୍ ଭୂତସୁହୃତ୍ତମାନ୍ ।
ନିରହଙ୍କାରିଣଃ ଶାନ୍ତାନ୍ ନମସ୍ୟେ ଶିରସାସକୃତ୍ ॥ ୩୩

କଚ୍ଚିଦ୍ ବଃ କୁଶଳଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ରାଜତୋ ଯସ୍ୟ ହି ପ୍ରଜାଃ ।
ସୁଖଂ ବସନ୍ତି ବିଷୟେ ପାଲ୍ୟମାନାଃ ସ ମେ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୩୪

ଯତସ୍ତ୍ୱମାଗତୋ ଦୁର୍ଗଂ ନିସ୍ତୀର୍ୟେହ ଯଦିଚ୍ଛୟା ।
ସର୍ବଂ ନୋ ବ୍ରୂହ୍ୟଗୁହ୍ୟଂ ଚେତ୍ କିଂ କାର୍ଯ୍ୟଂ କରବାମ ତେ ॥ ୩୫

ଏବଂ ସଂପୃଷ୍ଟସଂପ୍ରଶ୍ନୋ ବ୍ରାହ୍ମଣଃ ପରମେଷ୍ଠିନା ।
ଲୀଲାଗୃହୀତଦେହେନ ତସ୍ମୈ ସର୍ବମବର୍ଣ୍ଣୟତ୍ ॥ ୩୬

ରୁକ୍ମିଣ୍ୟୁବାଚ

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଗୁଣାନ୍ ଭୁବନସୁନ୍ଦର ଶୃଣ୍ୱତାଂ ତେ
　ନିର୍ବିଶ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣବିବରୈର୍ହରତୋଽଙ୍ଗତାପମ୍ ।
ରୂପଂ ଦୃଶାଂ ଦୃଶିମତାମଖିଳାର୍ଥଲାଭଂ
　ତ୍ୱୟ୍ୟଚ୍ୟୁତାବିଶତି ଚିତ୍ତମପତ୍ରପଂ ମେ ॥ ୩୭

କା ତ୍ୱା ମୁକୁନ୍ଦ ମହତୀ କୁଳଶୀଳରୂପ-
　ବିଦ୍ୟାବୟୋଦ୍ରବିଣଧାମଭିରାତ୍ମତୁଲ୍ୟମ୍ ।
ଧୀରା ପତିଂ କୁଳବତୀ ନ ବୃଣୀତ କନ୍ୟା
　କାଲେ ନୃସିଂହ ନରଲୋକମନୋଽଭିରାମମ୍ ॥ ୩୮

ରହନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ସନ୍ତାପ ଲାଗେ ନାହିଁ; ସେ ସୁଖନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇପାରନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ସ୍ୱତଃ ଯାହା ମିଳିଗଲା, ଯେ ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହନ୍ତି; ଯାହାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ମଧୁର ଏବଂ ଯେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ପରମ ହିତୈଷୀ, ନିରହଙ୍କାର ଓ ଶାନ୍ତ, ସେପରି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ମୁଁ ସର୍ବଦା ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ନମସ୍କାର କରେ ॥ ୩୩ ॥ ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତା ! ରାଜାଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ସକଳ ପ୍ରକାର ସୁବିଧା କରାଯାଉଛି ତ ? ଯାହାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଜାମାନେ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ପରିପାଳିତ ହୋଇ ଆନନ୍ଦରେ ରହନ୍ତି, ସେପରି ରାଜା ମୋର ଅତି ପ୍ରିୟ ॥ ୩୪ ॥ ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବ ! ଆପଣ କେଉଁଠୁ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ କାହିଁକି ଓ କେଉଁ ଅଭିଳାଷ ରଖି ଏତେ କଠିନ ପଥ ପାର ହୋଇ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ? ଯଦି ଏଥିରେ କୌଣସି ବିଷୟ ବିଶେଷ ଗୋପନୀୟ ହୋଇ ନ ଥାଏ, ତେବେ ମୋତେ କହନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିପାରିବି, କହନ୍ତୁ ।''॥ ୩୫ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଲୀଳାଛଳରେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଏଭଳି ପଗ୍ଭରିବାରୁ, ସେ ସବୁକଥା ବୁଝାଇ କହିଦେଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣାଇ କହିଲେ–॥ ୩୬ ॥

ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ସନ୍ଦେଶ ହେଲା—ହେ ତ୍ରିଭୁବନ ସୁନ୍ଦର ! ଆପଣଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣ ତ ଶ୍ରୋତାର କର୍ଣ୍ଣପଥଦେଇ ତାର ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ସହିତ ତାର ସର୍ବାଙ୍ଗର ତାପ ଓ ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରର ଜ୍ୱାଳା ପ୍ରଶମିତ କରିଦିଏ । ଆପଣଙ୍କର ରୂପସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନେତ୍ରଧାରୀ ଜୀବର ନେତ୍ର ନିମନ୍ତେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ମୋକ୍ଷ—ଗ୍ଭରି ପୁରୁଷାର୍ଥର ଫଳ ସମେତ ସ୍ୱାର୍ଥ-ପରମାର୍ଥ ଆଦି ସବୁ କିଛି ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ହେ ପ୍ରିୟ ଅଚ୍ୟୁତ ! ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଗୁଣ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ ଶୁଣିବା ଦିନୁ ମୋର ଚିତ୍ତ ଲାଜ-ସରମ ସବୁକିଛି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ଲାଗିଯାଇଛି ॥ ୩୭ ॥ ହେ ପ୍ରେମସ୍ୱରୂପ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! କୁଳ, ସ୍ୱଭାବ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ବିଦ୍ୟା, ବୟସ, ଧନସମ୍ପଦ—ଯେକୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ବି ସବୁଥିରେ ଆପଣ ଅଦ୍ୱିତୀୟ; ଆପଣ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ସମାନ । ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ଯେତେ ସବୁ ପ୍ରାଣୀ ଅଛନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କର ମନ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖିଦେଲେ ଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରେ; ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ହେ ପୁରୁଷଭୂଷଣ ! ଆପଣ ହିଁ କହନ୍ତୁ, ଏପରି କେଉଁ କୁଳବତୀ, ମହାଗୁଣବତୀ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟବତୀ କନ୍ୟା ବିବାହ ସମୟ ଆସିଗଲେ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ସ୍ୱାମୀରୂପେ ବରଣ ନ କରିବ? ॥ ୩୮ ॥

ତନ୍ମେ ଭବାନ୍ ଖଲୁ ବୃତଃ ପତିରଙ୍ଗ ଜାୟା-
ମାତ୍ମାର୍ପିତଶ୍ଚ ଭବତୋଽତ୍ର ବିଭୋ ବିଧେହି ।
ମା ବୀରଭାଗମଭିମର୍ଶତୁ ଚୈଦ୍ୟ ଆରାଦ୍
ଗୋମାୟୁବନ୍ମୃଗପତେର୍ବଲିମମ୍ବୁଜାକ୍ଷ ॥ ୩୯

ତେଣୁ ହେ ପ୍ରିୟତମ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀରୂପେ ବରଣ କରିଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିସାରିଛି । ଆପଣ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ । ମୋ ହୃଦୟର କଥା ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଲୁଚି ରହିନାହିଁ । ଆପଣ ଏଠାକୁ ଆସି ମୋତେ ପତ୍ନୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ହେ କମଳନୟନ ! ହେ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ବୀରଙ୍କ ପାଖରେ ସମର୍ପିତ ହୋଇଯାଇଛି; ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର । ସୁତରାଂ ସିଂହର ଭାଗକୁ ଶୃଗାଳ ଯେପରି ଛୁଇଁ ନ ଦିଏ ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଶୁପାଳ ଯେପରି ମୋ ନିକଟକୁ ଆସି ମୋତେ ସ୍ପର୍ଶ ନ କରେ, ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତୁ ॥ ୩୯ ॥

ପୂର୍ତେଷ୍ଟଦତ୍ତନିୟମବ୍ରତଦେବବିପ୍ର-
ଗୁର୍ବର୍ଚନାଦିଭିରଲଂ ଭଗବାନ୍ ପରେଶଃ ।
ଆରାଧିତୋ ଯଦି ଗଦାଗ୍ରଜ ଏତ୍ୟ ପାଣିଂ
ଗୃହ୍ଣାତୁ ମେ ନ ଦମଘୋଷସୁତାଦୟୋଽନ୍ୟେ ॥ ୪୦

ମୁଁ ଯଦି ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ପୂର୍ତ୍ତ (କୂଅ, ପୋଖରୀ ଆଦି ଖୋଳାଇବା), ଇଷ୍ଟ (ଯଜ୍ଞାଦି କରିବା), ଦାନ, ନିୟମ, ବ୍ରତ ଆଦିଦ୍ୱାରା ତଥା ଦେବତା, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଗୁରୁ ଆଦିଙ୍କ ପୂଜାଦ୍ୱାରା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଆରାଧନା କରିଥିବି ଏବଂ ସେ ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଥିବେ, ତେବେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସି ମୋର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ; ଶିଶୁପାଳ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପୁରୁଷ ଯେପରି ମୋତେ ସ୍ପର୍ଶ ନ କରନ୍ତୁ ॥ ୪୦ ॥

ଶ୍ୱୋଭାବିନି ତ୍ୱମଜିତୋଦ୍ୱହନେ ବିଦର୍ଭାନ୍
ଗୁପ୍ତଃ ସମେତ୍ୟ ପୃତନାପତିଭିଃ ପରୀତଃ ।
ନିର୍ମଥ୍ୟ ଚୈଦ୍ୟମଗଧେନ୍ଦ୍ରବଲଂ ପ୍ରସହ୍ୟ
ମାଂ ରାକ୍ଷସେନ ବିଧିନୋଦ୍ୱହ ବୀର୍ଯ୍ୟଶୁଲ୍କାମ୍ ॥ ୪୧

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅଜିତ । ମୋର ବିବାହର ଦିନକ ଆଗରୁ ଆପଣ ଆମ ରାଜଧାନୀକୁ ଗୁପ୍ତରୂପରେ ଚାଲିଆସନ୍ତୁ । ଏଠାକୁ ଆସି ବଡ଼ ବଡ଼ ସେନାପତିଙ୍କୁ ଧରି ଆସିଥିବା ଶିଶୁପାଳ ତଥା ଜରାସନ୍ଧଙ୍କୁ ଦଳନ କରି ଏବଂ ରାକ୍ଷସବିଧିରେ ବୀରତ୍ୱର ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ, ବଳପୂର୍ବକ ମୋର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୪୧ ॥

ଅନ୍ତଃପୁରାନ୍ତରଚରୀମନିହତ୍ୟ ବନ୍ଧୂ-
ନ୍ତ୍ୱାମୁଦ୍ୱହେ କଥମିତି ପ୍ରବଦାମ୍ୟୁପାୟମ୍ ।
ପୂର୍ବେଦ୍ୟୁରସ୍ତି ମହତୀ କୁଳଦେବିଯାତ୍ରା
ଯସ୍ୟାଂ ବହିର୍ନବବଧୂର୍ଗିରିଜାମୁପେୟାତ୍ ॥ ୪୨

ହୁଏତ ଆପଣ ଭାବୁଥିବେ, "ତୁମେ ତ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ନାରୀମହଲରେ ପ୍ରହରୀମାନଙ୍କ କଡ଼ା ପ୍ରହରା ଭିତରେ ରହିଥିବ, ତୁମ ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ନିହତ ନ କରି ମୁଁ ତୁମକୁ କିପରି ନେଇ ଆସିପାରିବି ?" ତେବେ ମୁଁ ତାର ଉପାୟ କହିଦେଉଛି । ଆମ କୁଳରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଥା ରହିଛି ଯେ, ବିବାହର ପୂର୍ବଦିନ କୁଳଦେବୀଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏକ ବଡ଼ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ବାହାରେ । କନ୍ୟାକୁ ସେହି ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ରାଜପ୍ରାସାଦର ବାହାରେ ଥିବା ଗିରିଜାଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼େ । (ସେହି ସମୟରେ ଆପଣ ମୋତେ ସେଠାରୁ ବଳପୂର୍ବକ ନେଇ ମୋର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ) ॥ ୪୨ ॥

ଯସ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରିପଙ୍କଜରଜଃସ୍ନପନଂ ମହାନ୍ତୋ
ବାଞ୍ଛନ୍ତ୍ୟୁମାପତିରିବାତ୍ମତମୋଽପହତ୍ୟୈ ।

ହେ କମଳନୟନ ! ଉମାପତିଙ୍କ ପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଧୂଳିରେ ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଚାହିଁଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଯଦି ଆପଣଙ୍କର ସେହି ପ୍ରସାଦ ଟିକିଏ, ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣଧୂଳି ଟିକିଏ ପାଇ ନ ପାରିବି,

ଯର୍ହ୍ୟମ୍ବୁଜାକ୍ଷ ନ ଲଭେୟ ଭବତ୍ପ୍ରସାଦଂ
ଜହ୍ୟାମସୂନ୍ ବ୍ରତକୃଶାଞ୍ଛତଜନ୍ମଭିଃ ସ୍ୟାତ୍ ॥ ୪୩

ତା'ହେଲେ ଜାଣନ୍ତୁ, ବ୍ରତଦ୍ୱାରା ଶରୀରକୁ ଶୁଖାଇ ଶୁଖାଇ ମୁଁ ପ୍ରାଣ ହରାଇଦେବି । ସେହି ଧୂଳି ଟିକିଏ ପାଇଁ ମୋର ଶତ ଶତ ଜନ୍ମ ବିତିଗଲେ ମଧ୍ୟ କେବେ ନା କେବେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ପ୍ରସାଦ ନିଶ୍ଚୟ ପାଇବି ॥ ୪୩ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟେତେ ଗୁହ୍ୟସନ୍ଦେଶା ଯଦୁଦେବ ମୟାଽଽହୃତାଃ ।
ବିମୃଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତୁଂ ଯଚ୍ଚାତ୍ର କ୍ରିୟତାଂ ତଦନନ୍ତରମ୍ ॥ ୪୪

ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ—ହେ ଯଦୁବଂଶଶିରୋମଣି ! ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ଏହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ ସନ୍ଦେଶ ନେଇ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଛି । ଏ ବିଷୟରେ ଯାହା କିଛି କରିବା କଥା, ତାହା ବୁଝିବିଚାରି ସ୍ଥିର କରନ୍ତୁ ଏବଂ ତଦନୁଯାୟୀ ତୁରନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟାରମ୍ଭ କରନ୍ତୁ ॥ ୪୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ରୁକ୍ମିଣ୍ୟୁଦ୍ୱାହପ୍ରସ୍ତାବେ ଦ୍ୱିପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫୨ ॥

+++

ଅଥ ତ୍ରିପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରୁକ୍ମିଣୀହରଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବୈଦର୍ଭ୍ୟାଃ ସ ତୁ ସନ୍ଦେଶଂ ନିଶମ୍ୟ ଯଦୁନନ୍ଦନଃ ।
ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ପାଣିନା ପାଣିଂ ପ୍ରହସନ୍ନିଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିଦର୍ଭରାଜକୁମାରୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ଏହି ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ହାତ ଧରିପକାଇଲେ ଏବଂ ହସି ହସି ଏହିପରି କହିଲେ ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ତଥାହମପି ତଚ୍ଚିତ୍ତୋ ନିଦ୍ରାଂ ଚ ନ ଲଭେ ନିଶି ।
ବେଦାହଂ ରୁକ୍ମିଣା ଦ୍ୱେଷାନ୍ମମୋଦ୍ୱାହୋ ନିବାରିତଃ ॥ ୨

ତାମାନୟିଷ୍ୟ ଉନ୍ମଥ୍ୟ ରାଜନ୍ୟାପସଦାନ୍ ମୃଧେ ।
ମତ୍ପରାମନବଦ୍ୟାଙ୍ଗୀମେଧସୋଽଗ୍ନିଶିଖାମିବ ॥ ୩

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—"ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତା ! ବିଦର୍ଭରାଜକୁମାରୀ ଯେପରି ମୋତେ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ତାଙ୍କୁ ଚାହୁଁଛି । ମୋର ମନ ତାଙ୍କରି ଠାରେ ଲାଗିଯାଇଛି । କଣ ଆଉ କହିବି; ସେଥିପାଇଁ ମୋତେ ରାତିରେ ବି ନିଦ ଲାଗୁନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣିପାରୁଛି, କେବଳ ଦ୍ୱେଷବଶତଃ ରୁକ୍ମୀ ମୋ ବାହାଘରଟା ବନ୍ଦ କରିଦେଲା ॥ ୨ ॥ କିନ୍ତୁ ହେ ବିପ୍ରବର ! ଦେଖିବେ, କାଠକୁ କାଠରେ ଘଷି ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ସେଥିରୁ ନିଆଁ ବାହାର କରିଦିଏ, ମୁଁ ସେହିପରି ସେହି କ୍ଷତ୍ରିୟକୁଳକଳଙ୍କମାନଙ୍କୁ ଦଳନ କରି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ମୋର ପ୍ରିୟା ଅନିନ୍ଦ୍ୟସୁନ୍ଦରୀ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କୁ ନେଇଆସିବି ।" ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଉଦ୍ୱାହର୍କ୍ଷଂ ଚ ବିଜ୍ଞାୟ ରୁକ୍ମିଣ୍ୟା ମଧୁସୂଦନଃ ।
ରଥଃ ସଂଯୁଜ୍ୟତାମାଶୁ ଦାରୁକେତ୍ୟାହ ସାରଥିମ୍ ॥ ୪

ସ ଚାଶ୍ୱୈଃ ଶୈବ୍ୟସୁଗ୍ରୀବମେଘପୁଷ୍ପବଲାହକୈଃ ।
ଯୁକ୍ତଂ ରଥମୁପାନୀୟ ତସ୍ଥୌ ପ୍ରାଞ୍ଜଳିରଗ୍ରତଃ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ବିବାହ କାଲି ଛାଡ଼ି ପଅରିଦିନ ରାତିରେ ହିଁ ହେବ ଜାଣି ମଧୁସୂଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସାରଥିକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ, "ଦାରୁକ ! ଆଉ କାଳବିଳମ୍ବ ନ କରି ଶୀଘ୍ର ରଥ ସଜ କରି ଆଣ ।" ॥ ୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ରଥରେ ଶୈବ୍ୟ, ସୁଗ୍ରୀବ, ମେଘପୁଷ୍ପ ଓ ବଲାହକ ନାମକ ଚାରିଟି ଘୋଡ଼ା ଯୋଚିଦେଇ ଦାରୁକ ଯଥାଶୀଘ୍ର ରଥ ନେଇଆସିଲେ ଏବଂ ଆଦେଶକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି, ହାତ ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫ ॥

ଆରୁହ୍ୟ ସ୍ୟନ୍ଦନଂ ଶୌରିର୍ଦ୍ୱିଜମାରୋପ୍ୟ ତୂର୍ଣ୍ଣଗୈଃ ।
ଆନର୍ତ୍ତାଦେକରାତ୍ରେଣ ବିଦର୍ଭାନଗମଦ୍ଧୟୈଃ ॥ ୬

ରାଜା ସ କୁଣ୍ଡିନପତିଃ ପୁତ୍ରସ୍ନେହବଶଂ ଗତଃ ।
ଶିଶୁପାଳାୟ ସ୍ୱାଂ କନ୍ୟାଂ ଦାସ୍ୟନ୍ କର୍ମାଣ୍ୟକାରୟତ୍ ॥ ୭

ପୁରଂ ସମ୍ମୃଷ୍ଟସଂସିକ୍ତମାର୍ଗରଥ୍ୟାଚତୁଷ୍ପଥମ୍ ।
ଚିତ୍ରଧ୍ୱଜପତାକାଭିସ୍ତୋରଣୈଃ ସମଲଙ୍କୃତମ୍ ॥ ୮

ସ୍ରଗ୍ଗନ୍ଧମାଲ୍ୟାଭରଣୈର୍ବିରଜୋଽମ୍ବରଭୂଷିତୈଃ ।
ଜୁଷ୍ଟଂ ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷୈଃ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଗୃହୈରଗୁରୁଧୂପିତୈଃ ॥ ୯

ପିତୄନ୍ ଦେବାନ୍ ସମଭ୍ୟର୍ଚ୍ୟ ବିପ୍ରାଂଶ୍ଚ ବିଧିବନ୍ନୃପ ।
ଭୋଜୟିତ୍ୱା ଯଥାନ୍ୟାୟଂ ବାଚୟାମାସ ମଙ୍ଗଳମ୍ ॥ ୧୦

ସୁସ୍ନାତାଂ ସୁଦତୀଂ କନ୍ୟାଂ କୃତକୌତୁକମଙ୍ଗଳାମ୍ ।
ଅହତାଂଶୁକଯୁଗ୍ମେନ ଭୂଷିତାଂ ଭୂଷଣୋତ୍ତମୈଃ ॥ ୧୧

ଚକ୍ରୁଃ ସାମର୍ଗ୍ୟଜୁର୍ମନ୍ତ୍ରୈର୍ବଧ୍ୱା ରକ୍ଷାଂ ଦ୍ୱିଜୋତ୍ତମାଃ ।
ପୁରୋହିତୋଽଥର୍ବବିଦ୍ ବୈ ଜୁହାବ ଗ୍ରହଶାନ୍ତୟେ ॥ ୧୨

ହିରଣ୍ୟରୂପ୍ୟବାସାଂସି ତିଳାଂଶ୍ଚ ଗୁଡ଼ମିଶ୍ରିତାନ୍ ।
ପ୍ରାଦାଦ୍ ଧେନୂଶ୍ଚ ବିପ୍ରେଭ୍ୟୋ ରାଜା ବିଧିବିଦାଂ ବରଃ ॥ ୧୩

ଏବଂ ଚେଦିପତୀ ରାଜା ଦମଘୋଷଃ ସୁତାୟ ବୈ ।
କାରୟାମାସ ମନ୍ତ୍ରଜ୍ଞୈଃ ସର୍ବମଭ୍ୟୁଦୟୋଚିତମ୍ ॥ ୧୪

ମଦଚ୍ୟୁଦ୍ଭିର୍ଗଜାନୀକୈଃ ସ୍ୟନ୍ଦନୈର୍ହେମମାଳିଭିଃ ।
ପତ୍ତ୍ୟଶ୍ୱସଙ୍କୁଳୈଃ ସୈନ୍ୟୈଃ ପରୀତଃ କୁଣ୍ଡିନଂ ଯଯୌ ॥ ୧୫

ଶୂରନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରଥମେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ରଥରେ ବସାଇଦେଇ ତା'ପରେ ନିଜେ ରଥରେ ବସିଗଲେ ଏବଂ ସେହି ଦ୍ରୁତଗାମୀ ଘୋଡ଼ାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେହି ଗୋଟିଏ ରାତି ଭିତରେ ହିଁ ଆନର୍ତ୍ତଦେଶରୁ ଯାଇ ବିଦର୍ଭଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୬ ॥

କୁଣ୍ଡିନଗରର ଅଧିପତି ମହାରାଜା ଭୀଷ୍ମକ ନିଜର ବଡ଼ ପୁଅ ରୁକ୍ମୀ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ନେହପରବଶ ଥିଲେ। ତାହାରି କଥା ରଖି ସେ ଝିଅକୁ ଶିଶୁପାଳ ହାତରେ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ବିବାହ ଉତ୍ସବର ଆୟୋଜନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ନଗରର ରାଜପଥ, ଛକସ୍ଥାନ ତଥା ଗଳିକନ୍ଦି ସବୁ ପରିଷ୍କାର-ପରିଚ୍ଛନ୍ନ କରାଯାଇଥାଏ ଏବଂ ସେସବୁ ସ୍ଥାନରେ ସୁଗନ୍ଧ ଜଳ ଇତ୍ୟାଦି ଛିଞ୍ଚା ଯାଇଥାଏ। ଚିତ୍ରବିଚିତ୍ର ଛୋଟବଡ଼ ଧ୍ୱଜା ଓ ପତାକାମାନ ଉଡୁଥାଏ। ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ତୋରଣମାନ ଗଢ଼ା ଯାଇଥାଏ ॥ ୮ ॥ ନଗରର ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷ ସମସ୍ତେ ଗଳାରେ ଫୁଲମାଳ ଲମ୍ବାଇ, ଚନ୍ଦନ ଓ ସୁବାସିତ ପଦାର୍ଥ ବୋଳି ହୋଇ, ନାନା ଅଳଙ୍କାର ଓ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧି ସଜବାଜ ହୋଇଥାନ୍ତି। ନଗରର ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଘରମାନଙ୍କରେ ଅଗୁରୁର ସୁଗନ୍ଧ ଚହଟୁଥାଏ ॥ ୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ଭୀଷ୍ମକ ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜା କରି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଭୋଜନ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ନିୟମାନୁସାରେ ସ୍ୱସ୍ତିବାଚନ ମଧ୍ୟ କରାଇଲେ ॥ ୧୦ ॥ ସୁନ୍ଦରଦନ୍ତୀ ପରମା ସୁନ୍ଦରୀ ରାଜକୁମାରୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ସ୍ନାନ କରାଇ ଦିଆଗଲା; ତାଙ୍କ ହାତରେ ମଙ୍ଗଳସୂଚକ କୌତୁକସୂତ୍ର ବାନ୍ଧି ଦିଆଗଲା। ତାଙ୍କୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ପାଟର ବସ୍ତ୍ର ଓ ଉପରାଣ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧାଇ ଦିଆଗଲା ଏବଂ ସୁନ୍ଦର ଅଳଙ୍କାରମାନ ପିନ୍ଧାଇ ତାଙ୍କୁ ବିଭୂଷିତ କରିଦିଆଗଲା ॥ ୧୧ ॥ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଋକ୍, ସାମ ଓ ଯଜୁର୍ବେଦର ମନ୍ତ୍ରପାଠ କରି ତାଙ୍କୁ ଦୁଷ୍ଟାତ୍ମା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଠାରୁ ରକ୍ଷା କଲେ ଏବଂ ଅଥର୍ବ ବେଦର ବିଶେଷଜ୍ଞ ପୁରୋହିତମାନେ ଗ୍ରହଶାନ୍ତି ନିମନ୍ତେ ହୋମ କଲେ ॥ ୧୨ ॥ ରାଜା ଭୀଷ୍ମକ ଥିଲେ କୁଳପରମ୍ପରା ଓ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧିବିଧାନ ବିଷୟରେ ଜଣେ ଉତ୍ତମ ଜ୍ଞାତା। ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସୁନା, ରୂପା, ବସ୍ତ୍ର, ଗୁଡ଼ମିଶ୍ରିତ ତିଳ ତଥା ଧେନୁ ଦାନ କଲେ ॥ ୧୩ ॥

ସେପଟେ ଚେଦିନରେଶ ରାଜା ଦମଘୋଷ ମଧ୍ୟ ନିଜ ପୁତ୍ର ଶିଶୁପାଳ ନିମନ୍ତେ ମନ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ମଙ୍ଗଳକୃତ୍ୟ କରାଇଲେ ॥ ୧୪ ॥ ତା'ପରେ ସେ ମଦମତ୍ତ ହାତୀ, ସୁବର୍ଣ୍ଣମାଳାରେ ସଜ୍ଜିତ ରଥ, ପଦାତିକ ତଥା ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସମନ୍ୱିତ ଚତୁରଙ୍ଗିଣୀ ସେନା ସହିତ ପୁତ୍ରକୁ ନେଇ କୁଣ୍ଡିନପୁରରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୧୫ ॥

ତଂ ବୈ ବିଦର୍ଭାଧିପତିଃ ସମଭ୍ୟେତ୍ୟାଭିପୂଜ୍ୟ ଚ ।
ନିବେଶୟାମାସ ମୁଦା କଳ୍ପିତାନ୍ୟନିବେଶନେ ॥ ୧୬

ତତ୍ର ଶାଲ୍ୱୋ ଜରାସନ୍ଧୋ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ରୋ ବିଦୂରଥଃ ।
ଆଜଗ୍ମୁଶ୍ଚୈଦ୍ୟପକ୍ଷୀୟାଃ ପୌଣ୍ଡ୍ରକାଦ୍ୟାଃ ସହସ୍ରଶଃ ॥ ୧୭

କୃଷ୍ଣରାମଦ୍ୱିଷୋ ଯତ୍ତାଃ କନ୍ୟାଂ ଚୈଦ୍ୟାୟ ସାଧିତୁମ୍ ।
ଯଦ୍ୟାଗତ୍ୟ ହରେତ୍ କୃଷ୍ଣୋ ରାମାଦ୍ୟୈର୍ଯଦୁଭିର୍ବୃତଃ ॥ ୧୮

ଯୋତ୍ସ୍ୟାମଃ ସଂହତାସ୍ତେନ ଇତି ନିଶ୍ଚିତମାନସାଃ ।
ଆଜଗ୍ମୁର୍ଭୂଭୁଜଃ ସର୍ବେ ସମଗ୍ରବଳବାହନାଃ ॥ ୧୯

ଶ୍ରୁତ୍ୱୈତଦ୍ ଭଗବାନ୍ ରାମୋ ବିପକ୍ଷୀୟନୃପୋଦ୍ୟମମ୍ ।
କୃଷ୍ଣଂ ଚୈକଂ ଗତଂ ହର୍ତ୍ତୁଂ କନ୍ୟାଂ କଳହଶଙ୍କିତଃ ॥ ୨୦

ବଳେନ ମହତା ସାର୍ଦ୍ଧଂ ଭ୍ରାତୃସ୍ନେହପରିପ୍ଲୁତଃ ।
ତ୍ୱରିତଃ କୁଣ୍ଡିନଂ ପ୍ରାଗାଦ୍ ଗଜାଶ୍ୱରଥପତ୍ତିଭିଃ ॥ ୨୧

ଭୀଷ୍ମକକନ୍ୟା ବରାରୋହା କାଙ୍କ୍ଷନ୍ତ୍ୟାଗମନଂ ହରେଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟାପତ୍ତିମପଶ୍ୟନ୍ତୀ ଦ୍ୱିଜସ୍ୟାଚିନ୍ତୟତ୍ତଦା ॥ ୨୨

ଅହୋ ତ୍ରିୟାମାନ୍ତରିତ ଉଦ୍‌ବାହୋ ମେଽଳ୍ପରାଧସଃ ।
ନାଗଚ୍ଛତ୍ୟରବିନ୍ଦାକ୍ଷୋ ନାହଂ ବେଦ୍ମ୍ୟତ୍ର କାରଣମ୍ ।
ସୋଽପି ନାବର୍ତ୍ତତେଽଦ୍ୟାପି ମତ୍ସନ୍ଦେଶହରୋ ଦ୍ୱିଜଃ ॥ ୨୩

ଅପି ମୟ୍ୟନବଦ୍ୟାତ୍ମା ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା କିଞ୍ଚିଜ୍ଜୁଗୁପ୍ସିତମ୍ ।
ମତ୍ପାଣିଗ୍ରହଣେ ନୂନଂ ନାୟାତି ହି କୃତୋଦ୍ୟମଃ ॥ ୨୪

ବିଦର୍ଭରାଜ ଭୀଷ୍ମକ ଆଗେଇ ଆସି ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ-ସତ୍କାର ଜଣାଇ ପ୍ରଥାନୁଯାୟୀ ଅର୍ଚ୍ଚନ-ପୂଜନ କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଆନନ୍ଦ ମନରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ବସାଘର-ମାନଙ୍କରେ ରଖାଇଲେ ॥ ୧୬ ॥ ବରଯାତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଶାଲ୍ୱ, ଜରାସନ୍ଧ, ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର, ବିଦୂରଥ ଓ ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ସମେତ ଶିଶୁପାଳର ସହସ୍ର ସହସ୍ର ମିତ୍ରରାଜାମାନେ ଆସିଥିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ସେହି ରାଜାମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କର ବିରୋଧୀ ଥିଲେ ଏବଂ ରାଜକୁମାରୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ଶିଶୁପାଳଙ୍କୁ ହିଁ ମିଳୁ—ଏହି ଇଚ୍ଛାରେ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନେ ଏ କଥା ସ୍ଥିର କରି ଆସିଥିଲେ ଯେ, ଯଦି ବଳରାମ ଆଦି ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସି ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ହରଣ କରିନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ, ତେବେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମିଶି ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବେ । ଏଥିପାଇଁ ସେମାନେ ନିଜର ସବୁ ସୈନ୍ୟବଳ ତଥା ରଥ, ହାତୀ, ଘୋଡ଼ାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ଆଣିଥିଲେ ॥୧୮,୧୯॥

ବଳରାମ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ବିପକ୍ଷର ରାଜାମାନେ ଏପରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ କୁଣ୍ଡିନପୁରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି; ଏଣେ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କୁ ହରଣ କରି ଆଣିବାଲାଗି ସାନଭାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏକାଟିଆ ଚାଲିଯାଇଛି । ତେଣୁ ବଳରାମ ଆଶଙ୍କା କଲେ ଯେ, ସେଠାରେ ଭୀଷଣ ଲଢ଼େଇ-ଝଗଡ଼ା ହୋଇପାରେ ॥ ୨୦ ॥ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବଳବିକ୍ରମ ଜାଣିଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ଭ୍ରାତୃସ୍ନେହରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଉଛୁଳି ଉଠିଲା । ସେ ତୁରନ୍ତ ଗଜାରୋହୀ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ରଥାରୋହୀ ତଥା ପଦାତିକ ସମନ୍ୱିତ ଏକ ବିରାଟ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଧରି କୁଣ୍ଡିନପୁର ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୨୧ ॥

ଏପଟେ ପରମ ସୁନ୍ଦରୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶୁଭାଗମନ ପାଇଁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହିଥାନ୍ତି । ସେ ଦେଖିଲେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସିବା ତ ଦୂରର କଥା, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ଦେଶ ନେଇ ଯାଇଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ମଧ୍ୟ ଫେରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ସେ ଭାବିଲେ—॥ ୨୨ ॥ "ହାୟ ! ମୁଁ କେଡ଼େ ଅଭାଗିନୀ । ମୋର ବିବାହ ସମୟ ମାତ୍ର ଆଉ ଗୋଟିଏ ରାତି ବାକି ରହିଲା; ଅଥଚ ମୋର ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ କମଳନୟନ ଭଗବାନ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିଲେ ନାହିଁ । କାହିଁକି ଆସିଲେ ନାହିଁ, ସେ ବିଷୟରେ କିଛି ଜଣାପଡୁନି । କେବଳ ସେତିକି ତ ନୁହେଁ; ମୁଁ ପଠାଇଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ମଧ୍ୟ ଏଯାଏଁ ଆସିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ପରମ ଶୁଦ୍ଧ । ତେଣୁ ଯାହାର ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ, ସେ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରିପାରିବ । ସେ ବୋଧ ହୁଏ ମୋ ଠାରେ କିଛି ଦୋଷତ୍ରୁଟି ଦେଖିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ମୋ ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଏଠାକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥

ଦୁର୍ଭଗାୟା ନ ମେ ଧାତା ନାନୁକୂଲୋ ମହେଶ୍ୱରଃ ।
ଦେବୀ ବା ବିମୁଖା ଗୌରୀ ରୁଦ୍ରାଣୀ ଗିରିଜା ସତୀ ॥ ୨୫

ଏବଂ ଚିନ୍ତୟତୀ ବାଲା ଗୋବିନ୍ଦହୃତମାନସା ।
ନ୍ୟମୀଲୟତ କାଲଜ୍ଞା ନେତ୍ରେ ଅଶ୍ରୁକଲାକୁଲେ ॥ ୨୬

ଏବଂ ବଧ୍ୱାଃ ପ୍ରତୀକ୍ଷନ୍ତ୍ୟା ଗୋବିନ୍ଦାଗମନଂ ନୃପ ।
ବାମ ଊରୁର୍ଭୁଜୋ ନେତ୍ରମସ୍ଫୁରନ୍ ପ୍ରିୟଭାଷିଣଃ ॥ ୨୭

ଅଥ କୃଷ୍ଣବିନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଃ ସ ଏବ ଦ୍ୱିଜସତ୍ତମଃ ।
ଅନ୍ତଃପୁରଚରୀଂ ଦେବୀଂ ରାଜପୁତ୍ରୀଂ ଦଦର୍ଶ ହ ॥ ୨୮

ସା ତଂ ପ୍ରହୃଷ୍ଟବଦନମବ୍ୟଗ୍ରାତ୍ମଗତିଂ ସତୀ ।
ଆଲକ୍ଷ୍ୟ ଲକ୍ଷଣାଭିଜ୍ଞା ସମପୃଚ୍ଛଚ୍ଛୁଚିସ୍ମିତା ॥ ୨୯

ତସ୍ୟା ଆବେଦୟତ୍ ପ୍ରାପ୍ତଂ ଶଶଂସ ଯଦୁନନ୍ଦନମ୍ ।
ଉକ୍ତଂ ଚ ସତ୍ୟବଚନମାତ୍ମୋପନୟନଂ ପ୍ରତି ॥ ୩୦

ତମାଗତଂ ସମାଜ୍ଞାୟ ବୈଦର୍ଭୀ ହୃଷ୍ଟମାନସା ।
ନ ପଶ୍ୟନ୍ତୀ ବ୍ରାହ୍ମଣାୟ ପ୍ରିୟମନ୍ୟନ୍ନନାମ ସା ॥ ୩୧

ପ୍ରାପ୍ତୌ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ସ୍ୱଦୁହିତୁରୁଦ୍ୱାହପ୍ରେକ୍ଷଣୋତ୍ସୁକୌ ।
ଅଭ୍ୟୟାତ୍ତୂର୍ଯ୍ୟଘୋଷେଣ ରାମକୃଷ୍ଣୌ ସମର୍ହଣୈଃ ॥ ୩୨

ମଧୁପର୍କମୁପାନୀୟ ବାସାଂସି ବିରଜାଂସି ସଃ ।
ଉପାୟନାନ୍ୟଭୀଷ୍ଟାନି ବିଧିବତ୍ ସମପୂଜୟତ୍ ॥ ୩୩

ଠିକ୍ କଥା ; ମୋ ଭାଗ୍ୟ ମନ୍ଦ । ବିଧାତା ଓ ଭଗବାନ ଶିବ ମଧ୍ୟ ମୋର ଅନୁକୂଳ ଥିଲା ପରି ଲାଗୁନାହିଁ। ସମ୍ଭବତଃ ଏହା ବି ହୋଇଥିବ ଯେ, ରୁଦ୍ରପତ୍ନୀ ଗିରିରାଜ-କୁମାରୀ ସତୀ ପାର୍ବତୀଦେବୀ ମଧ୍ୟ ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ନୁହନ୍ତି ।'' ॥ ୨୫ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରୁକ୍ମିଣୀ ଏପରି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ଓ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି; ତାଙ୍କର ମନ ଓ ମନର ସମସ୍ତ ଭାବ ଭକ୍ତମନଚୋର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୋରାଇ ନେଇଥାନ୍ତି । ସେ ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ କରି କରି, 'ଏବେ ବି ସମୟ ଅଛି' ବୋଲି ଭାବି ଅଶ୍ରୁଳ ନୟନଯୁଗଳ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ॥ ୨୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ରୁକ୍ମିଣୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶୁଭାଗମନକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହିଥାନ୍ତି । ଏତିକିବେଳେ ତାଙ୍କର ବାମଜଙ୍ଘ, ବାମଭୁଜ ଓ ବାମନେତ୍ର ସ୍ଫୁରିତ ହେଲା । ତାହା ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ଆଗମନର ଶୁଭସୂଚନା ଦେଲା ॥ ୨୭ ॥ ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତା ଫେରି ଆସିଲେ । ଅନ୍ତଃପୁରରେ ରାଜକୁମାରୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ଦେଖି, ତାଙ୍କୁ ଲାଗିଲା, ସତେ ଯେପରି କେହି ଜଣେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନା ଦେବୀ ବସିଛନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥ ସତୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ଦେଖିଲେ, ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ମୁଖ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ଦିଶୁଛି । ତାଙ୍କର ମନ ଓ ମୁଖରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବ୍ୟସ୍ତତା ଥିଲା ପରି ଲାଗୁନାହିଁ । ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଦେଖି ତାଙ୍କ ଲକ୍ଷଣରୁ ହିଁ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସିଗଲେଣି । ତେଣୁ ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନରେ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ସବୁ କଥା ପଚାରିଲେ ॥ ୨୯ ॥ "ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏଠାକୁ ଆସିଗଲେଣି" କହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ତାଙ୍କର ବହୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ସେ କହିଲେ, "ରାଜକୁମାରୀ ! ଆପଣଙ୍କୁ ନେଇଯିବେ ବୋଲି ସେ ସତ୍ୟପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଆସିଛନ୍ତି ।'' ॥ ୩୦ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଶୁଭାଗମନ ସମାଚାର ପାଇ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦାତିଶଯ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ଦେଖିଲେ, ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପ୍ରିୟ ନୁହେଁ; ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କୁ (କିଛି ପୁରସ୍କାର ନ ଦେଇ) କେବଳ ନମସ୍କାର କଲେ ॥ ୩୧ ॥

ରାଜା ଭୀଷ୍ମକ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ଝିଅର ବାହାଘର ଉତ୍ସବ ଦେଖିବାକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ସେଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଏପରି ଶୁଣି ସେ ଭେରୀ-ତୂରୀ ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବଜାଇ, ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ ନେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇଲେ ଏବଂ ମଧୁପର୍କ, ନିର୍ମଳ ବସ୍ତ୍ର ତଥା ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଉପହାର ପ୍ରଦାନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା

ତୟୋର୍ନିବେଶନଂ ଶ୍ରୀମଦୁପକଳ୍ପ୍ୟ ମହାମତିଃ ।
ସସୈନ୍ୟୟୋଃ ସାନୁଗୟୋରାତିଥ୍ୟଂ ବିଦଧେ ଯଥା ॥ ୩୪

ଏବଂ ରାଜ୍ଞାଂ ସମେତାନାଂ ଯଥାବୀର୍ଯ୍ୟଂ ଯଥାବୟଃ ।
ଯଥାବଳଂ ଯଥାବିତ୍ତଂ ସର୍ବୈଃ କାମୈଃ ସମର୍ହୟତ୍ ॥ ୩୫

କୃଷ୍ଣମାଗତମାକର୍ଣ୍ୟ ବିଦର୍ଭପୁରବାସିନଃ ।
ଆଗତ୍ୟ ନେତ୍ରାଞ୍ଜଳିଭିଃ ପପୁସ୍ତନ୍ମୁଖପଙ୍କଜମ୍ ॥ ୩୬

ଅସ୍ୟୈବ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଭବିତୁଂ ରୁକ୍ମିଣ୍ୟର୍ହତି ନାପରା ।
ଅସାବପ୍ୟନବଦ୍ୟାତ୍ମା ଭୈଷ୍ମ୍ୟାଃ ସମୁଚିତଃ ପତିଃ ॥ ୩୭

କିଞ୍ଚିତ୍ସୁଚରିତଂ ଯନ୍ନସ୍ତେନ ତୁଷ୍ଟସ୍ତ୍ରିଲୋକକୃତ୍ ।
ଅନୁଗୃହ୍ଣାତୁ ଗୃହ୍ଣାତୁ ବୈଦର୍ଭ୍ୟାଃ ପାଣିମଚ୍ୟୁତଃ ॥ ୩୮

ଏବଂ ପ୍ରେମକଲାବଦ୍ଧା ବଦନ୍ତି ସ୍ମ ପୁରୌକସଃ ।
କନ୍ୟା ଚାନ୍ତଃପୁରାତ୍ ପ୍ରାଗାଦ୍ ଭଟୈର୍ଗୁପ୍ତାମ୍ବିକାଳୟମ୍ ॥ ୩୯

ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ବିନିର୍ଯଯୌ ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ଭବାନ୍ୟାଃ ପାଦପଲ୍ଲବମ୍ ।
ସା ଚାନୁଧ୍ୟାୟତୀ ସମ୍ୟଙ୍ମୁକୁନ୍ଦଚରଣାମ୍ବୁଜମ୍ ॥ ୪୦

ଯତବାଙ୍ମାତୃଭିଃ ସାର୍ଦ୍ଧଂ ସଖୀଭିଃ ପରିବାରିତା ।
ଗୁପ୍ତା ରାଜଭଟୈଃ ଶୂରୈଃ ସନ୍ନଦ୍ଧୈରୁଦ୍ୟତାୟୁଧୈଃ ।
ମୃଦଙ୍ଗଶଙ୍ଖପଣବାସ୍ତୂର୍ଯ୍ୟଭେର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚ ଜଘ୍ନିରେ ॥ ୪୧

ନାନୋପହାରବଳିଭିର୍ବାରମୁଖ୍ୟାଃ ସହସ୍ରଶଃ ।
ସ୍ରଗ୍‌ଗନ୍ଧବସ୍ତ୍ରାଭରଣୈର୍ଦ୍ୱିଜପତ୍ନ୍ୟଃ ସ୍ୱଲଙ୍କୃତାଃ ॥ ୪୨

କଲେ ॥ ୩୨,୩୩ ॥ ଭୀଷ୍ମକ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଥିଲେ; ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଖୁବ୍ ଭକ୍ତି ରହିଥିଲା । ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ସମେତ ତାଙ୍କର ସେନା ଓ ସାଥୀମାନଙ୍କ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ସକଳ ସାମଗ୍ରୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିବାସସ୍ଥାନ ଯୋଗାଇଦେଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ସତ୍‌କାର କଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଭୀଷ୍ମକଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇ ସେଠାକୁ ଯେତେସବୁ ରାଜା ଆସିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ପରାକ୍ରମ, ବୟସ, ବଳ ଓ ଧନ ଅନୁସାରେ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଇଚ୍ଛିତ ବସ୍ତୁ ଦେଇ ସମସ୍ତଙ୍କର ଉତ୍ତମରୂପେ ସତ୍କାର କଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସିଛନ୍ତି ଶୁଣି ବିଦର୍ଭଦେଶର ନାଗରିକମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ନିବାସସ୍ଥାନକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ଆପଣା ନୟନରୂପୀ ଅଞ୍ଜଳିରେ ଭଗବାନଙ୍କର ମୁଖପଦ୍ମର ମଧୁର ମକରନ୍ଦରସ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ପରମାନନ୍ଦରେ ପାନ କଲେ ॥ ୩୬ ॥ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ରୁକ୍ମିଣୀ ପ୍ରକୃତରେ ଏହାଙ୍କର ହିଁ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ ଏବଂ ଏହି ପରମ ପବିତ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ହେଉଛନ୍ତି ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ବର ॥ ୩୭ ॥ ଯଦି ଆମେ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ କିମ୍ବା ଇହଜନ୍ମରେ କିଛି ସତ୍‌କର୍ମ କରିଥିବୁ, ତେବେ ତ୍ରିଲୋକବିଧାତା ଭଗବାନ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଏପରି କୃପା କରନ୍ତୁ ଯେ, ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଯେପରି ବିଦର୍ଭରାଜକୁମାରୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିବେ ।" ॥ ୩୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପୁରବାସୀମାନେ ପ୍ରେମପରବଶ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି କଥାଭାଷା ହେଉଛନ୍ତି, ଏହି ସମୟରେ ରୁକ୍ମିଣୀ ଅନ୍ତଃପୁରରୁ ବାହାରି ଦେବୀଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ମନ୍ଦିରକୁ ଚାଲିଲେ । ତାଙ୍କର ସୁରକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟରେ ବହୁସୈନ୍ୟ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ ସେ ପ୍ରେମମୂର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ଭଗବତୀ ଭବାନୀଙ୍କର ପାଦପଲ୍ଲବ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପାଦରେ ଚାଲି ଚାଲି ଗଲେ ॥ ୪୦ ॥ ସେ ମୌନ ରହିଥାନ୍ତି; ତାଙ୍କୁ ଘେରି ରହି ମାଆମାନେ ତଥା ତାଙ୍କର ସଖୀସହଚରୀମାନେ ଚାଲିଥାନ୍ତି । କବଚ ପିନ୍ଧିଥିବା ବୀର ରାଜସୈନିକମାନେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମୃଦଙ୍ଗ, ଶଙ୍ଖ, ଢୋଲ, ଭେରୀ, ତୂରୀ ଆଦି ବଜାଇ ବାଦକମାନେ ଚାଲିଥାନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥ ଫୁଲମାଳ, ଚନ୍ଦନ ଆଦି ସୁଗନ୍ଧଦ୍ରବ୍ୟ ଧରି, ଭଲ ଭଲ ଲୁଗାପଟା ଓ ଗହଣାଗାଣ୍ଠି ପିନ୍ଧି ସଜବାଜ ହୋଇ ବହୁ ବ୍ରାହ୍ମଣପତ୍ନୀ ତଥା ଅନେକ ପ୍ରକାର ଉପହାର ତଥା ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ ଧରି ହଜାର ହଜାର ସୁନ୍ଦରୀ ପୁରନାରୀ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ

ଗାୟନ୍ତଶ୍ଚ ସ୍ତୁବନ୍ତଶ୍ଚ ଗାୟକା ବାଦ୍ୟବାଦକାଃ ।
ପରିବାର୍ଯ୍ୟ ବଧୂଂ ଜଗ୍ମୁଃ ସୂତମାଗଧବନ୍ଦିନଃ ॥ ୪୩

ଆସାଦ୍ୟ ଦେବୀସଦନଂ ଧୌତପାଦକରାମ୍ବୁଜା ।
ଉପସ୍ପୃଶ୍ୟ ଶୁଚିଃ ଶାନ୍ତା ପ୍ରବିବେଶାମ୍ବିକାନ୍ତିକମ୍ ॥ ୪୪

ତାଂ ବୈ ପ୍ରବୟସୋ ବାଲାଂ ବିଧିଜ୍ଞା ବିପ୍ରଯୋଷିତଃ ।
ଭବାନୀଂ ବନ୍ଦୟାଞ୍ଚକ୍ରୁର୍ଭବପତ୍ନୀଂ ଭବାନ୍ୱିତାମ୍ ॥ ୪୫

ନମସ୍ୟେ ତ୍ୱାମ୍ବିକେଽଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ସ୍ୱସନ୍ତାନଯୁତାଂ ଶିବାମ୍ ।
ଭୂୟାତ୍ ପତିର୍ମେ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣସ୍ତଦନୁମୋଦତାମ୍ ॥ ୪୬

ଅଦ୍ଭିର୍ଗନ୍ଧାକ୍ଷତୈର୍ଧୂପୈର୍ବାସଃସ୍ରଙ୍ମାଲ୍ୟଭୂଷଣୈଃ ।
ନାନୋପହାରବଲିଭିଃ ପ୍ରଦୀପାବଲିଭିଃ ପୃଥକ୍ ॥ ୪୭

ବିପ୍ରସ୍ତ୍ରିୟଃ ପତିମତୀସ୍ତଥା ତୈଃ ସମପୂଜୟତ୍ ।
ଲବଣାପୂପତାମ୍ବୂଲକଣ୍ଠସୂତ୍ରଫଲେକ୍ଷୁଭିଃ ॥ ୪୮

ତସ୍ୟୈ ସ୍ତ୍ରିୟସ୍ତାଃ ପ୍ରଦଦୁଃ ଶେଷାଂ ଯୁଯୁଜୁରାଶିଷଃ ।
ତାଭ୍ୟୋ ଦେବ୍ୟୈ ନମଶ୍ଚକ୍ରେ ଶେଷାଂ ଚ ଜଗୃହେ ବଧୂଃ ॥ ୪୯

ମୁନିବ୍ରତମଥ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ନିଶ୍ଚକ୍ରାମାମ୍ବିକାଗୃହାତ୍ ।
ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ପାଣିନା ଭୃତ୍ୟାଂ ରତ୍ନମୁଦ୍ରୋପଶୋଭିନା ॥ ୫୦

ତାଂ ଦେବମାୟାମିବ ବୀରମୋହିନୀଂ
ସୁମଧ୍ୟମାଂ କୁଣ୍ଡଳମଣ୍ଡିତାନନାମ୍ ।
ଶ୍ୟାମାଂ ନିତମ୍ବାର୍ପିତରତ୍ନମେଖଳାଂ
ବ୍ୟଞ୍ଜତ୍ସ୍ତନୀଂ କୁନ୍ତଳଶଙ୍କିତେକ୍ଷଣାମ୍ ॥ ୫୧

ଗ୍ଲିଥାନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥ ଗାୟକମାନେ ଗୀତ ଗାଉଥାନ୍ତି; ବାଦକମାନେ ବାଦ୍ୟ ବଜାଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ସୂତ, ମାଗଧ ତଥା ବନ୍ଦୀଜନମାନେ କନ୍ୟାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଜୟଧ୍ୱନି ଓ ଯଶଗାନ କରି କରି ଗ୍ଲିଥାନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ ଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ପହଞ୍ଚି ରୁକ୍ମିଣୀ ଆପଣା ପଦ୍ମତୁଲ୍ୟ ସୁକୋମଳ ହସ୍ତପଦ ଧୋଇଲେ ଓ ଆଚମନ କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ବାହ୍ୟ-ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପବିତ୍ର ହୋଇ ଶାନ୍ତଭାବରେ ଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୪୪ ॥ ତାଙ୍କ ସହିତ ନାନା ବିଧିବିଧାନ ଜାଣିଥିବା ବୃଦ୍ଧା ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନେ ଥାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ନେଇ, ଶିବଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ଭବାନୀଙ୍କୁ ତଥା ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରାଇ ପ୍ରଣାମ କରାଇଲେ ॥ ୪୫ ॥ ରୁକ୍ମିଣୀ ଭଗବତୀଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, "ହେ ମାତା ଅମ୍ବିକା ! ଆପଣଙ୍କ କୋଳରେ ବସିଥିବା ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରିୟପୁତ୍ର ଗଣେଶଙ୍କୁ ତଥା ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର । ମୋର ଅଭିଳାଷ ଯେପରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ, ଆପଣ ସେହିପରି ଆଶୀର୍ବାଦ ଦିଅନ୍ତୁ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ହୁଅନ୍ତୁ ।" ॥ ୪୬ ॥ ତା'ପରେ ରୁକ୍ମିଣୀ ଜଳ, ଗନ୍ଧ, ଅକ୍ଷତ, ଧୂପ, ବସ୍ତ୍ର, ପୁଷ୍ପମାଳା, ହାର, ଆଭୂଷଣ, ନାନାପ୍ରକାର ନୈବେଦ୍ୟ, ପୂଜା-ଉପହାର ଆଦି ଅର୍ପଣ କରି ଓ ଆଳତି କରି ଅମ୍ବିକାଦେବୀଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୪୭ ॥ ତା'ପରେ ସଧବା ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହିସବୁ ସାମଗ୍ରୀ ତଥା ଲୁଣ, ପିଠା, ପାନ, କଣ୍ଠସୂତ୍ର, ଫଳ ଓ ଆଖୁ ଦେଇ ପୂଜା କଲେ ॥ ୪୮ ॥ ପୂଜା ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସାଦ ଦେଇ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ ଏବଂ ରୁକ୍ମିଣୀ ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନଙ୍କୁ ତଥା ଅମ୍ବିକାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ପ୍ରସାଦ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୪୯ ॥ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ବିଧି ସରିବା ପରେ ସେ ମୌନବ୍ରତ ଭାଙ୍ଗିଲେ । ତାଙ୍କର କରକମଳ ରତ୍ନମୁଦିରେ ଝଲମଲ ହେଉଥିଲା । ସେହି କରକମଳରେ ଜଣେ ସହଚରୀର ହାତ ଧରି ସେ ଗିରିଜାଙ୍କ ମନ୍ଦିରରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୫୦ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରୁକ୍ମିଣୀ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟା ପରି ଥିଲେ । ସେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଧୀରବୀରଙ୍କୁ ବି ମୋହିତ କରିଦେଇ ପାରୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର କଟିଭାଗ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଓ ସରୁ । ତାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ କର୍ଣ୍ଣକୁଣ୍ଡଳର ଶୋଭାରେ ଝଲସୁଥିଲା । ସେ କିଶୋରୀ ଅବସ୍ଥା ଅତିକ୍ରମ କରି ତରୁଣୀ ଅବସ୍ଥାରେ ପଦାର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର କଟିଦେଶରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମେଖଳା (ଅଣ୍ଟାସୂତା) ଶୋଭା ପାଉଥିଲା । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ସ୍ତନ କିଞ୍ଚିତ୍ ଉଚ୍ଚ ଦିଶୁଥିଲା ଏବଂ ମଥାରୁ ଝୁଲି ପଡ଼ିଥିବା ଅଳକାବଳୀ ହେତୁ ଦୃଷ୍ଟି

ଶୁଚିସ୍ମିତାଂ ବିମ୍ବଫଳାଧରଦ୍ୟୁତି-
ଶୋଣାୟମାନଦ୍ୱିଜକୁନ୍ଦକୁଡ୍‌ମଲାମ୍ ।
ପଦା ଚଲନ୍ତୀଂ କଳହଂସଗାମିନୀଂ
ଶିଞ୍ଜତ୍‌କଳାନୂପୁରଧାମଶୋଭିନା ।
ବିଲୋକ୍ୟ ବୀରା ମୁମୁହୁଃ ସମାଗତା
ଯଶସ୍ୱିନସ୍ତତ୍‌କୃତହୃଚ୍ଛୟାର୍ଦ୍ଦିତାଃ ॥ ୫୨

ଯାଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତେ ନୃପତୟସ୍ତଦୁଦାରହାସ-
ବ୍ରୀଡ଼ାବଲୋକହୃତଚେତସ ଉଜ୍‌ଝିତାସ୍ତ୍ରାଃ ।
ପେତୁଃ କ୍ଷିତୌ ଗଜରଥାଶ୍ୱଗତା ବିମୂଢ଼ା
ଯାତ୍ରାଚ୍ଛଳେନ ହରୟେଽର୍ପୟତୀଂ ସ୍ୱଶୋଭାମ୍ ॥ ୫୩

ସୈବଂ ଶନୈଶ୍ଚଳୟତୀ ଚଳପଦ୍ମକୋଶୌ
ପ୍ରାପ୍ତିଂ ତଦା ଭଗବତଃ ପ୍ରସମୀକ୍ଷମାଣା ।
ଉତ୍ସାର୍ଯ୍ୟ ବାମକରଜୈରଳକାନପାଙ୍ଗୈଃ
ପ୍ରାପ୍ତାନ୍ ହ୍ରିୟୈକ୍ଷତ ନୃପାନ୍ ଦଦୃଶେଽଚ୍ୟୁତଂ ସା ॥ ୫୪

ତାଂ ରାଜକନ୍ୟାଂ ରଥମାରୁରୁକ୍ଷତୀଂ
ଜହାର କୃଷ୍ଣୋ ଦ୍ୱିଷତାଂ ସମୀକ୍ଷତାମ୍ ।
ରଥଂ ସମାରୋପ୍ୟ ସୁପର୍ଣ୍ଣଲକ୍ଷଣଂ
ରାଜନ୍ୟଚକ୍ରଂ ପରିଭୂୟ ମାଧବଃ ॥ ୫୫

ତତୋ ଯଯୌ ରାମପୁରୋଗମୈଃ ଶନୈଃ
ସୃଗାଳମଧ୍ୟାଦିବ ଭାଗହୃଦ୍ଧରିଃ ॥ ୫୬

ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା ॥ ୫୧ ॥ ତାଙ୍କ ଅଧରରୁ ଝରି ପଡୁଥିଲା ମନୋହର ମୃଦୁହାସ। ତାଙ୍କର ଦନ୍ତପଙ୍‌କ୍ତି କୁନ୍ଦକଳି ସମାନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପକ୍ୱବିମ୍ବଫଳ ପରି ରକ୍ତିଅଧରର ଲାଲିମା ହେତୁ ତାହା ଈଷତ୍ ଲାଲ ଦେଖାଯାଉଥିଲା। ପାଦରେ ସୁନ୍ଦର ପାଉଁଜି ଝଟକୁଥିଲା ଓ ସେଥିରେ ଲାଗିଥିବା ଛୋଟ ଛୋଟ ଘୁଙ୍ଗୁରଗୁଡ଼ିକ ରୁଣୁଝୁଣୁ ଶବ୍ଦ କରୁଥିଲା। ସେ ନିଜର ସୁକୁମାର ଚରଣକମଳରେ ରାଜହଂସୀ ପରି ଧୀରମନ୍ଥର ଗତିରେ ଚାଲୁଥିଲେ। ତାଙ୍କର ସେହି ଅପୂର୍ବ ଛବି ଦେଖି ସେଠାକୁ ଆସିଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ଯଶସ୍ୱୀ ବୀରମାନେ ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ। ଭଗବାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧି କରିବା ନିମନ୍ତେ, ଜାଣନ୍ତୁ, କାମଦେବ ତାଙ୍କର ପଞ୍ଚବାଣରେ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଜର୍ଜର କରିଦେଲେ ॥ ୫୨ ॥ ଉତ୍ସବଯାତ୍ରାର ବାହାନାରେ ରୁକ୍ମିଣୀ ଏହିପରି ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଗତିରେ ପାଦ ପକାଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ନିଜର ରାଶି ରାଶି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଚାଲିଥିଲେ। ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଓ ତାଙ୍କର ମୃଦୁହାସ ତଥା ଲାଜ ଲାଜ ଚାହାଣି ପାଖରେ ନିଜର ଚିତ୍ତ ଢାଳିଦେଇ ବଡ଼ ବଡ଼ ନରପତିମାନେ ଏତେ ମୋହିତ ଓ ଏପରି ବେହୋସ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ହାତରୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଖସିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ରଥ, ହାତୀ ଓ ଘୋଡ଼ାରୁ ତଳକୁ ଖସି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୫୩ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶୁଭାଗମନକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି କରି ରୁକ୍ମିଣୀ ଏପରିଭାବରେ ଧୀରେ ଧୀରେ କମଳକଳିସଦୃଶ ସୁକୁମାର ପାଦ ପକାଇ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଚାଲିଥାନ୍ତି। ମୁହଁ ଉପରେ ଝୁଲି ପଡ଼ିଥିବା ଅଳକାବଳିକୁ ସେ ବାଆଁ ହାତରେ ଆଡ଼େଇଦେଇ ସେଠାକୁ ଆସିଥିବା ନରପତିମାନଙ୍କୁ ଲାଜ ଲାଜ ହୋଇ ଟିକିଏ ଚାହିଁ ଦେଉଥାନ୍ତି। ସେତିକିବେଳେ ତାଙ୍କୁ ରଥରେ ବସିଥିବା ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିଗଲା ॥ ୫୪ ॥ ରାଜକୁମାରୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ସେହି ରଥରେ ଚଢ଼ିଯିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ସମସ୍ତ ଶତ୍ରୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ରଥ ଉପରକୁ ଉଠାଇନେଲେ ଏବଂ ଉପସ୍ଥିତ ଶତ ଶତ ରାଜାଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରି ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ନିଜର ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜ ରଥରେ ବସାଇଦେଲେ ॥ ୫୫ ॥ ତା'ପରେ ସିଂହ ଯେପରି ବିଲୁଆଙ୍କ ଦଳରେ ପଶି ତା'ର ଭାଗ ନେଇ ପଳାଇଯାଏ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଠିକ୍ ସେହିପରି ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ନେଇ ବଳରାମ ଆଦି ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସେଠାରୁ ରଥ ବାହିନେଲେ ॥ ୫୬ ॥

ତଂ ମାନିନଃ ସ୍ୱାଭିଭବଂ ଯଶଃକ୍ଷୟଂ
ପରେ ଜରାସନ୍ଧବଶା ନ ସେହିରେ ।
ଅହୋ ଧିଗସ୍ମାନ୍ ଯଶ ଆତ୍ତଧନ୍ୱନାଂ
ଗୋପୈର୍ହୃତଂ କେସରିଣାଂ ମୃଗୈରିବ ॥ ୫୭

ଜରାସନ୍ଧର ଅଧୀନସ୍ଥ ଅଭିମାନୀ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଏଭଳି ଘଟଣା ବଡ଼ ଅପମାନଜନକ ଅସହ୍ୟ ବୋଧ ହେଲା । ଏଭଳି ଘଟଣାକୁ ସେମାନେ ନିଜର ଯଶନାଶକାରୀ ମନେକରି ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ କ୍ରୋଧଜର୍ଜର ହୋଇ କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ଆରେ ! ଆମକୁ ଧିକ୍ ! ଆମେ ଧନୁର୍ବାଣ ଧରି ଠିଆ ହୋଇ ଥାଉ ଥାଉ ଏ ଗଉଡ଼ଟା ସିଂହ ଭାଗକୁ ଗଧିଆ ନେଇ ପଳାଇଲା ପରି ଆମର ସବୁ ଯଶ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଗଲା !!" ॥ ୫୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ରୁକ୍ମିଣୀହରଣଂ ନାମ ତ୍ରିପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫୩ ॥

+++

ଅଥ ଚତୁଃପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶିଶୁପାଳର ମିତ୍ରରାଜାମାନଙ୍କର ତଥା ରୁକ୍ମୀର ପରାଜୟ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ରୁକ୍ମିଣୀ ବିବାହ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ସର୍ବେ ସୁସଂରବ୍ଧା ବାହାନାରୁହ୍ୟ ଦଂଶିତାଃ ।
ସ୍ୱୈଃ ସ୍ୱୈର୍ବଲୈଃ ପରିକ୍ରାନ୍ତା ଅନ୍ୱୀୟୁର୍ଧୃତକାର୍ମୁକାଃ ॥ ୧

ତାନାପତତ ଆଲୋକ୍ୟ ଯାଦବାନୀକଯୂଥପାଃ ।
ତସ୍ଥୁସ୍ତତ୍ସଂମୁଖା ରାଜନ୍ ବିସ୍ଫୂର୍ଜ୍ୟ ସ୍ୱଧନୂଂଷି ତେ ॥ ୨

ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠେ ଗଜସ୍କନ୍ଧେ ରଥୋପସ୍ଥେ ଚ କୋବିଦାଃ ।
ମୁମୁଚୁଃ ଶରବର୍ଷାଣି ମେଘା ଅଦ୍ରିଷ୍ୱପୋ ଯଥା ॥ ୩

ପତ୍ୟୁର୍ବଲଂ ଶରାସାରୈଶ୍ଛନ୍ନଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ସୁମଧ୍ୟମା ।
ସବ୍ରୀଡ଼ମୈକ୍ଷତ୍ତଦ୍ୱକ୍ତ୍ରଂ ଭୟବିହ୍ୱଳଲୋଚନା ॥ ୪

ପ୍ରହସ୍ୟ ଭଗବାନାହ ମା ସ୍ମ ଭୈର୍ବାମଲୋଚନେ ।
ବିନଙ୍‌କ୍ଷ୍ୟତ୍ୟଧୁନୈବୈତତ୍ ତାବକୈଃ ଶାତ୍ରବଂ ବଲମ୍ ॥ ୫

ତେଷାଂ ତଦ୍‌ବିକ୍ରମଂ ବୀରା ଗଦସଙ୍କର୍ଷଣାଦୟଃ ।
ଅମୃଷ୍ୟମାଣା ନାରାଚୈର୍ଜଘ୍ନୁର୍ହୟଗଜାନ୍ ରଥାନ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହିପରି କୁହାକୁହି ହୋଇ ସେହି ରାଜାମାନେ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇଗଲେ ଏବଂ କବଚ ପିନ୍ଧି ନିଜ ନିଜ ଯାନବାହନରେ ବସିପଡ଼ିଲେ । ନିଜ ନିଜର ସେନା ସହିତ ଧନୁର୍ବାଣ ନେଇ ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଲେ ॥ ୧ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଶତ୍ରୁମାନେ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି ଦେଖି ଯଦୁବଂଶୀ ସେନାପତିମାନେ ବି ପଛକୁ ବୁଲିପଡ଼ି ଧନୁରେ ଟଙ୍କାର କରିବା ସହିତ ଶତ୍ରୁଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ ॥ ୨ ॥ ଜରାସନ୍ଧର ସୈନ୍ୟଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେକ ଘୋଡ଼ା ଉପରେ, କେତେକ ହାତୀ ଉପରେ ଆଉ କେତେକ ରଥରେ ଆରୂଢ଼ ଥିଲେ । ସେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ଧନୁର୍ବିଦ୍ୟାରେ ନିପୁଣ । ସେମାନେ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏପରି ଶରବୃଷ୍ଟି କଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ଦଳ ଦଳ ମେଘ ଆସି ପର୍ବତ ଉପରେ ମୁଷଳଧାରାରେ ଜଳ ବର୍ଷା କରୁଛନ୍ତି କି ! ॥ ୩ ॥ ପରମ ସୁନ୍ଦରୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ଦେଖିଲେ, ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେନା ବାଣବର୍ଷାରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଗଲାଣି । ତାହା ଦେଖି ସେ ଲାଜ ଲାଜ ହୋଇ ଭୟଭୀତ ନୟନରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖକୁ ଗ୍ଚହିଁଲେ ॥ ୪ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହସି ହସି କହିଲେ, "ଆଗୋ ସୁନ୍ଦରୀ ! ଭୟ କର ନାହିଁ । ଆମର ସେନା ତୁମ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ସେନାକୁ ଏହିକ୍ଷଣି ବିନାଶ କରିଦେବ ।" ॥ ୫ ॥ ଏପଟେ ଗଦ ଓ ବଳରାମ ଆଦି ଯଦୁବଂଶୀ ବୀରମାନେ ଶତ୍ରୁସେନାର ପରାକ୍ରମକୁ ଆଉ ସହ୍ୟ କରି ନ ପାରି ସେମାନଙ୍କର ବାଣରେ ଶତ୍ରୁଙ୍କର ହାତୀ, ଘୋଡ଼ା ତଥା ରଥମାନଙ୍କୁ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦେଲେ ॥ ୬ ॥

ପେତୁଃ ଶିରାଂସି ରଥିନାମଶ୍ୱିନାଂ ଗଜିନାଂ ଭୁବି ।
ସକୁଣ୍ଡଳକିରୀଟାନି ସୋଷ୍ଣୀଷାଣି ଚ କୋଟିଶଃ ॥ ୭

ହସ୍ତାଃ ସାସିଗଦେଷ୍ୱାସାଃ କରଭା ଉରବୋଽଙ୍ଘ୍ରୟଃ ।
ଅଶ୍ୱାଶ୍ୱତରନାଗୋଷ୍ଟ୍ରଖରମର୍ତ୍ତ୍ୟଶିରାଂସି ଚ ॥ ୮

ହନ୍ୟମାନବଲାନୀକା ବୃଷ୍ଣିଭିର୍ଜୟକାଙ୍କ୍ଷିଭିଃ ।
ରାଜାନୋ ବିମୁଖା ଜଗ୍ମୁର୍ଜରାସନ୍ଧପୁରଃସରାଃ ॥ ୯

ଶିଶୁପାଳଂ ସମଭ୍ୟେତ୍ୟ ହୃତଦାରମିବାତୁରମ୍ ।
ନଷ୍ଟତ୍ୱିଷଂ ଗତୋତ୍ସାହଂ ଶୁଷ୍ୟଦ୍‌ବଦନମବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୧୦

ଭୋ ଭୋଃ ପୁରୁଷଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ଦୌର୍ମନସ୍ୟମିଦଂ ତ୍ୟଜ ।
ନ ପ୍ରିୟାପ୍ରିୟୟୋ ରାଜନ୍ ନିଷ୍ଠା ଦେହିଷୁ ଦୃଶ୍ୟତେ ॥ ୧୧

ଯଥା ଦାରୁମୟୀ ଯୋଷିନ୍ନୃତ୍ୟତେ କୁହକେଚ୍ଛୟା ।
ଏବମୀଶ୍ୱରତନ୍ତ୍ରୋଽୟମୀହତେ ସୁଖଦୁଃଖୟୋଃ ॥ ୧୨

ଶୌରେଃ ସପ୍ତଦଶାହଂ ବୈ ସଂଯୁଗାନି ପରାଜିତଃ ।
ତ୍ରୟୋବିଂଶତିଭିଃ ସୈନ୍ୟୈର୍ଜିଗ୍ୟ ଏକମହଂ ପରମ୍ ॥ ୧୩

ତଥାପ୍ୟହଂ ନ ଶୋଚାମି ନ ପ୍ରହୃଷ୍ୟାମି କର୍ହିଚିତ୍ ।
କାଳେନ ଦୈବଯୁକ୍ତେନ ଜାନନ୍ ବିଦ୍ରାବିତଂ ଜଗତ୍ ॥ ୧୪

ଅଧୁନାପି ବୟଂ ସର୍ବେ ବୀରଯୂଥପଯୂଥପାଃ ।
ପରାଜିତାଃ ଫଲ୍‌ଗୁତନ୍ତ୍ରୈର୍ଯଦୁଭିଃ କୃଷ୍ଣପାଳିତୈଃ ॥ ୧୫

ରିପବୋ ଜିଗ୍ୟୁରଧୁନା କାଳ ଆତ୍ମାନୁସାରିଣି ।
ତଦା ବୟଂ ବିଜେଷ୍ୟାମୋ ଯଦା କାଳଃ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣଃ ॥ ୧୬

ସେମାନଙ୍କର ଶରାଘାତରେ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷର କୋଟି କୋଟି ରଥାରୋହୀ, ଗଜାରୋହୀ ତଥା ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ବୀରଙ୍କର କୁଣ୍ଡଳ, କିରୀଟ ଓ ପଗଡ଼ିରେ ଶୋଭିତ ଶିର ଭୂମିରେ ଗଡ଼ିଗଲା । ଖଡ୍‌ଗ, ଗଦା ଓ ଧନୁଶର ଧରିଥିବା କୋଟି କୋଟି ହାତ, କଚଟି, ଜଙ୍ଘ ଓ ପାଦ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ତଳେ ଗଦା ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଘୋଡ଼ା, ହାତୀ, ଖଚର, ଓଟ, ଗଧ ଓ ସଂଗ୍ରାମରତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଛିଣ୍ଡି ରଣଭୂମିରେ ଲୋଟିଗଲା ॥ ୭,୮ ॥ ଶେଷରେ ବିଜୟାକାଙ୍‌କ୍ଷୀ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ଶତ୍ରୁସେନାକୁ ଛିନ୍ନଛତ୍ର କରିଦେଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଜରାସନ୍ଧ ଆଦି ସବୁରାଜା ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ପୃଷ୍ଠ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରୁ ପଳାୟନ କଲେ ॥ ୯ ॥

ଏପଟେ ନିଜର ଭାବୀ ପତ୍ନୀକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହରଣ କରି ନେଇଯିବାରୁ ଶିଶୁପାଳ ମଲା ପରି ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ତା' ଶରୀରରେ କାନ୍ତି ନ ଥାଏ, କି ହୃଦୟରେ ଉତ୍ସାହ ନ ଥାଏ । ତା ମୁହଁ ଶୁଖିଯାଇଥାଏ । ତା' ପାଖକୁ ଯାଇ ଜରାସନ୍ଧ କହିଲା—॥ ୧୦ ॥ "ଆହେ ଶିଶୁପାଳ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷ । ମନରୁ ଏହି ବିଷଣ୍ଣଭାବ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ; କାରଣ, ହେ ରାଜନ୍ ! ସବୁବେଳେ ସବୁକଥା ଆମ ମନର ଅନୁକୂଳ ହେବ ବୋଲି କିଛି ସ୍ଥିରତା ନାହିଁ, କି ମନର ପ୍ରତିକୂଳ ହେବ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ସ୍ଥିରତା ନାହିଁ । କୌଣସି ପ୍ରାଣୀର ଜୀବନରେ ଏପରି ଘଟେ ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥ କାଠ କଣ୍ଢେଇ ଯେପରି ଯାଦୁକରର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ନାଚେ, ଜୀବ ସେହିପରି ଭଗବଦ୍ ଇଚ୍ଛାର ଅଧୀନ ହୋଇ କେବଳ ନିଜର ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥାଏ ମାତ୍ର ॥ ୧୨ ॥ ମୋ କଥା ଦେଖନ୍ତୁ; ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋତେ ତେଇଶି ତେଇଶି ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସେନା ସହିତ ସତର ଥର ପରାସ୍ତ କରିଦେଲେ; କେବଳ ଥରଟିଏ (ଅଷ୍ଟାଦଶ ଥରଟି) ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଜିତିଥିଲି ॥ ୧୩ ॥ ତଥାପି ଏହି କଥାକୁ ନେଇ ମୁଁ କେବେ ଶୋକ କରିନାହିଁ, କି ହର୍ଷିତ ହୋଇନାହିଁ; କାରଣ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, କାଳ ହିଁ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅନୁସାରେ ଏହି ସଚରାଚର ଜଗତକୁ ନଚାଉଛି ॥ ୧୪ ॥ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଆମେସବୁ ହେଉଛୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ସେନାପତିମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ନାୟକ; ତଥାପି ଦେଖନ୍ତୁ, ଏବେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ଅଳ୍ପ କେତେଜଣ ସୈନ୍ୟ ଆମକୁ ହରାଇଦେଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଯେହେତୁ କାଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ଶତ୍ରୁର ଅନୁକୂଳ ହୋଇଛି, ତେଣୁ ଏଥର ଆମ ଶତ୍ରୁର ବିଜୟ ହେଲା । କାଳ ଯେତେବେଳେ ଆମର ଅନୁକୂଳ ହୋଇଯିବ, ସେତେବେଳେ ଆମେ ବି ସେମାନଙ୍କୁ ଜିତିଯିବା ।" ॥ ୧୬ ॥

ଏବଂ ପ୍ରବୋଧିତୋ ମିତ୍ରୈଶ୍ଚୈଦ୍ୟୋଽଗାତ୍ ସାନୁଗଃ ପୁରମ୍ ।
ହତଶେଷାଃ ପୁନସ୍ତେଽପି ଯଯୁଃ ସ୍ୱଂ ସ୍ୱଂ ପୁରଂ ନୃପାଃ ॥ ୧୭

ରୁକ୍ମୀ ତୁ ରାକ୍ଷସୋଦ୍‌ବାହଂ କୃଷ୍ଣଦ୍ୱିଡ଼ସହନ୍ ସ୍ୱସୁଃ ।
ପୃଷ୍ଠତୋଽନ୍ୱଗମତ୍ କୃଷ୍ଣମକ୍ଷୌହିଣ୍ୟା ବୃତୋ ବଲୀ ॥ ୧୮

ରୁକ୍ମ୍ୟମର୍ଷୀ ସୁସଂରବ୍ଧଃ ଶୃଣ୍ୱତାଂ ସର୍ବଭୂଭୁଜାମ୍ ।
ପ୍ରତିଜଜ୍ଞେ ମହାବାହୁର୍ଦଂଶିତଃ ସଶରାସନଃ ॥ ୧୯

ଅହତ୍ୱା ସମରେ କୃଷ୍ଣମପ୍ରତ୍ୟୂହ୍ୟ ଚ ରୁକ୍ମିଣୀମ୍ ।
କୁଣ୍ଡିନଂ ନ ପ୍ରବେକ୍ଷ୍ୟାମି ସତ୍ୟମେତଦ୍ ବ୍ରବୀମି ବଃ ॥ ୨୦

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ରଥମାରୁହ୍ୟ ସାରଥିଂ ପ୍ରାହ ସତ୍ୱରଃ ।
ଚୋଦୟାଶ୍ୱାନ୍ ଯତଃ କୃଷ୍ଣସ୍ତସ୍ୟ ମେ ସଂଯୁଗଂ ଭବେତ୍ ॥ ୨୧

ଅଦ୍ୟାହଂ ନିଶିତୈର୍ବାଣୈର୍ଗୋପାଳସ୍ୟ ସୁଦୁର୍ମତେଃ ।
ନେଷ୍ୟେ ବୀର୍ଯ୍ୟମଦଂ ଯେନ ସ୍ୱସା ମେ ପ୍ରସଭଂ ହୃତା ॥ ୨୨

ବିକତ୍ଥମାନଃ କୁମତିରୀଶ୍ୱରସ୍ୟାପ୍ରମାଣବିତ୍ ।
ରଥେନୈକେନ ଗୋବିନ୍ଦଂ ତିଷ୍ଠ ତିଷ୍ଠେତ୍ୟଥାହ୍ୱୟତ୍ ॥ ୨୩

ଧନୁର୍ବିକୃଷ୍ୟ ସୁଦୃଢ଼ଂ ଜଘ୍ନେ କୃଷ୍ଣଂ ତ୍ରିଭିଃ ଶରୈଃ ।
ଆହ ଚାତ୍ର କ୍ଷଣଂ ତିଷ୍ଠ ଯଦୂନାଂ କୁଲପାଂସନ ॥ ୨୪

କୁତ୍ର ଯାସି ସ୍ୱସାରଂ ମେ ମୁଷିତ୍ୱା ଧ୍ୱାଙ୍କ୍ଷବଦ୍ଧବିଃ ।
ହରିଷ୍ୟେଽଦ୍ୟ ମଦଂ ମନ୍ଦ ମାୟିନଃ କୂଟଯୋଧିନଃ ॥ ୨୫

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମିତ୍ର ଏପରି ବୁଝାଇଦେବାରୁ ଚେଦିରାଜ ଶିଶୁପାଳ ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରିଗଲା ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧରେ ନ ମରି ବଞ୍ଚିଯାଇଥିବା ତାର ମିତ୍ର ରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜ ନଗରୀକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୧୭ ॥

ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ବଡ଼ ଭାଇ ରୁକ୍ମୀ ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରବଳ ଦ୍ୱେଷ କରୁଥିଲା । ତା' ଭଉଣୀକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହରଣ କରିନେଇ ରାକ୍ଷସରୀତିରେ ବଳପୂର୍ବକ ବିବାହ କରିବେ, ଏକଥା ସେ ସହିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ତ ନିଜେ ବି ଖୁବ୍ ବଳବାନ୍ ଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ଏକ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସୈନ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇବାକୁ ବାହାରିଲା ॥ ୧୮ ॥ ମହାପରାକ୍ରମୀ ରୁକ୍ମୀ କ୍ରୋଧରେ ଜଳୁଥାଏ । ସେ କବଚ ପିନ୍ଧି, ଧନୁଶର ଧରି ସବୁରାଜାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲା ॥ ୧୯ ॥ "ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଏକଥା ଶପଥ କରି କହୁଛି ଯେ, ମୁଁ ଯଦି ଯୁଦ୍ଧରେ କୃଷ୍ଣକୁ ମାରି ନ ପାରେ ଏବଂ ମୋ ଭଉଣୀ ରୁକ୍ମିଣୀକୁ ଫେରାଇ ଆଣି ନ ପାରେ, ତେବେ ମୁଁ ଆମ ରାଜଧାନୀ କୁଣ୍ଡିନପୁରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବି ନାହିଁ ।" ॥ ୨୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେ ଏପରି କହି ରଥରେ ଚଢ଼ିଗଲା ଏବଂ ସାରଥିକୁ କହିଲା, "ଯେଉଁଠି କୃଷ୍ଣ ଅଛି, ତୁ ମୋତେ ଶୀଘ୍ର ସେଠାକୁ ନେଇଚ୍ଛଳ । ଆଜି ତା' ସହିତ ମୋର ଯୁଦ୍ଧ ହେବ ॥ ୨୧ ॥ ଆଜି ମୁଁ ମୋର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବାଣରେ ସେହି ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧି ଗଉଡ଼ଟାର ବଳବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗର୍ବକୁ ଖର୍ବ କରିଦେବି । ଆରେ ତା' ସାହସ ଦେଖିଲୁ ! ସେ ମୋର ଭଉଣୀକୁ ପୁଣି ବଳପୂର୍ବକ ହରଣ କରି ନେଇଗଲା !" ॥ ୨୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରୁକ୍ମୀର ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଆଦୌ ଜାଣି ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଏପରି ବଡ଼ିମାପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା କହି, ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ରଥ ନେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ଆହ୍ୱାନ ଦେଲା, "ଆରେ ହେ ! ପଳାଉଛୁ କୁଆଡ଼େ ? ସେଇଠି ରହିଯାଆ କହୁଛି ।" ॥ ୨୩ ॥ ଏପରି କହି, ସେ ଧନୁର ଗୁଣକୁ ଜୋର୍‌ରେ ଟାଣି ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରକୁ ତିନୋଟି ଶର ମାରିଦେଲା ଓ କହିଉଠିଲା, "ରେ ଯଦୁକୁଳକଳଙ୍କ ! (ତତେ ମାରିବାକୁ ବେଶୀ ସମୟ ଲାଗିବ ନାହିଁ) କ୍ଷଣେମାତ୍ର ରହିଯାଆ । ହୋମସାମଗ୍ରୀ ଚୋରାଇନେଇ କୁଆ ଉଡ଼ି ପଳାଇଲା ପରି, ତୁ ମୋ ଭଉଣୀକୁ ହରଣ କରିନେଇ ପଳାଉଛୁ କୁଆଡ଼େ ? ଆରେ ମୂର୍ଖ ! ତୁ ବଡ଼ ମାୟାବୀ । ତୁ କପଟଯୁଦ୍ଧରେ ବଡ଼ ଧୁରନ୍ଧର । ଆଜି ମୁଁ ତୋର ସବୁ ଗର୍ବ ଖର୍ବ କରିଦେବି ॥ ୨୪,୨୫ ॥

ଯାବନ୍ନ ମେ ହତୋ ବାଣୈଃ ଶୟୀଥା ମୁଞ୍ଚ ଦାରିକାମ୍ ।
ସ୍ମୟନ୍ କୃଷ୍ଣୋ ଧନୁଶ୍ଛିତ୍ତ୍ୱା ଷଡ଼ଭିର୍ବିବ୍ୟାଧ ରୁକ୍ମିଣମ୍ ॥ ୨୬

ଅଷ୍ଟଭିଶ୍ଚତୁରୋ ବାହାନ୍ ଦ୍ୱାଭ୍ୟାଂ ସୂତଂ ଧ୍ୱଜଂ ତ୍ରିଭିଃ ।
ସ ଚ୍ୟାନ୍ୟଦ୍ ଧନୁରାଦାୟ କୃଷ୍ଣଂ ବିବ୍ୟାଧ ପଞ୍ଚଭିଃ ॥ ୨୭

ତୈସ୍ତାଡ଼ିତଃ ଶରୌଘୈସ୍ତୁ ଚିଚ୍ଛେଦ ଧନୁରଚ୍ୟୁତଃ ।
ପୁନରନ୍ୟଦୁପାଦତ୍ତ ତଦପ୍ୟଚ୍ଛିନଦବ୍ୟୟଃ ॥ ୨୮

ପରିଘଂ ପଟ୍ଟିଶଂ ଶୂଳଂ ଚର୍ମାସୀ ଶକ୍ତିତୋମରୌ ।
ଯଦ୍ ଯଦାୟୁଧମାଦତ୍ତ ତତ୍ ସର୍ବଂ ସୋଽଚ୍ଛିନଦ୍ଧରିଃ ॥ ୨୯

ତତୋ ରଥାଦବପ୍ଲୁତ୍ୟ ଖଡ଼୍ଗପାଣିର୍ଜିଘାଂସୟା ।
କୃଷ୍ଣମଭ୍ୟଦ୍ରବତ୍ କ୍ରୁଦ୍ଧଃ ପତଙ୍ଗ ଇବ ପାବକମ୍ ॥ ୩୦

ତସ୍ୟ ଚାପତତଃ ଖଡ୍ଗଂ ତିଳଶଶ୍ଚର୍ମ ଚେଷୁଭିଃ ।
ଛିତ୍ତ୍ୱାସିମାଦଦେ ତିଗ୍ମଂ ରୁକ୍ମିଣଂ ହନ୍ତୁମୁଦ୍ୟତଃ ॥ ୩୧

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଭ୍ରାତୃବଧୋଦ୍ୟୋଗଂ ରୁକ୍ମିଣୀ ଭୟବିହ୍ୱଳା ।
ପତିତ୍ୱା ପାଦୟୋର୍ଭର୍ତ୍ତୁରୁବାଚ କରୁଣଂ ସତୀ ॥ ୩୨

ଯୋଗେଶ୍ୱରାପ୍ରମେୟାତ୍ମନ୍ ଦେବଦେବ ଜଗତ୍ପତେ ।
ହନ୍ତୁଂ ନାର୍ହସି କଲ୍ୟାଣ ଭ୍ରାତରଂ ମେ ମହାଭୁଜ ॥ ୩୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତୟା ପରିତ୍ରାସବିକମ୍ପିତାଙ୍ଗୟା
ଶୁଚ୍ୟାବଶୁଷ୍ୟନ୍ମୁଖରୁଦ୍ଧକଣ୍ଠୟା ।

(ଜୀବନରେ ଯଦି ଆଶା ଅଛି,) ମୋର ବାଣ ତତେ ଧରାଶାୟୀ କରିଦେବା ପୂର୍ବରୁ ତୁ ମୋ ଭଉଣୀକୁ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଯାଆ।'' ରୁକ୍ମୀର କଥା ଶୁଣି ଭଗବାନ ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସିଲେ। ସେ ଶର ମାରି ତା ଧନୁ ଭାଙ୍ଗିଦେବା ସହିତ ତା'ଉପରକୁ ଛଅଟି ଶର ମାରିଦେଲେ। ତା' ସହିତ ତାର ଚାରିଘୋଡ଼ାଙ୍କୁ ଆଠଟି ଓ ସାରଥିକୁ ଦୁଇଟି ଶର ମାରିଲେ। ପୁଣି ତାର ଧ୍ୱଜାକୁ ତିନିଟି ଶର ମାରି ଧ୍ୱଜା କାଟିଦେଲେ। ତାହା ଦେଖି ରୁକ୍ମୀ ଅନ୍ୟ ଏକ ଧନୁ ନେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରକୁ ପାଞ୍ଚଟି ଶର ମାରିଲା ॥ ୨୬,୨୭ ॥ ସେହି ଶର ବାଜିବାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତା'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ଧନୁଟି ମଧ୍ୟ ଶର ମାରି ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ। ତେଣୁ ରୁକ୍ମୀ ଆହୁରି ଏକ ଧନୁ ଉଠାଇଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଧନୁ ଉଠାଉ ଉଠାଉ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହିଟିକୁ ମଧ୍ୟ ନାରାଚ ମାରି କାଟିଦେଲେ ॥ ୨୮ ॥ ରୁକ୍ମୀ ପରିଘ, ପଟ୍ଟିଶ, ଶୂଳ, ଢାଲ, ଖଡ୍ଗ, ଶକ୍ତି ଓ ତୋମର ଆଦି ଯେତେ ଅସ୍ତ୍ର-ଶସ୍ତ୍ର ଉଠାଇଲା, ସେସବୁକୁ ସେ ପ୍ରହାର କରିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଭଗବାନ ଶର ମାରି କାଟି ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ॥ ୨୯ ॥ ଏଥର ରୁକ୍ମୀ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଏକ ତରବାରି ଧରି ରଥରୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ଜଳନ୍ତା ନିଆଁ ଆଡ଼କୁ ପତଙ୍ଗ ଉଡ଼ି ଆସିଲା ପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରକୁ ଝପଟି ଆସିଲା ॥ ୩୦ ॥ ତାହା ଦେଖି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବାଣ ମାରି ତାର ଢାଲ ଓ ତରବାରିକୁ ଟିକି ଟିକି କରି କାଟି ପକାଇଲେ ଏବଂ ତାକୁ ମାରିବା ନିମନ୍ତେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ତରବାରି ଧରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୧ ॥ ରୁକ୍ମିଣୀ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ଭାଇ ରୁକ୍ମୀକୁ ମାରିଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେଣି। ତେଣୁ ସେ ଭୟରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ପ୍ରିୟତମ ପତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣ ଧରି କରୁଣକଣ୍ଠରେ ମିନତି କଲେ— ॥ ୩୨ ॥ ''ହେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ! ହେ ଜଗନ୍ନାଥ ! ଆପଣ ଯୋଗେଶ୍ୱର। ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଓ ଇଚ୍ଛା ଯେ କଣ, ତାହା କେହି ବି ଜାଣିପାରିବ ନାହିଁ। ଆପଣ ପରମ ବଳବାନ୍; କିନ୍ତୁ ବଳବାନ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ତ କଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ। ପ୍ରଭୋ ! ମୋ ଭାଇଙ୍କୁ ମାରିବା ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଶୋଭନୀୟ ହେବ ନାହିଁ।'' ॥ ୩୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ଦେହ ଭୟରେ ବରଡ଼ାପତ୍ର ପରି ଥରୁଥିଲା। ଅତିଶୟ ଶୋକରେ ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଶୁଖି ଯାଇଥିଲା; କଣ୍ଠରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା। ଆତୁରତା ହେତୁ ଗଳାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର ଖସି ପଡ଼ିଥିଲା ଏବଂ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମକୁ ଧରି

କାତର୍ଯ୍ୟବିସ୍ରଂସିତହେମମାଳୟା
ଗୃହୀତପାଦଃ କରୁଣୋ ନ୍ୟବର୍ତ୍ତତ ॥ ୩୪

ଚୈଳେନ ବଦ୍ଧ୍ୱା ତମସାଧୁକାରିଣଂ
ସଶ୍ମଶ୍ରୁକେଶଂ ପ୍ରବପନ୍ ବ୍ୟରୂପୟତ୍ ।
ତାବନ୍ମମର୍ଦ୍ଦୁଃ ପରସୈନ୍ୟମଦ୍ଭୁତଂ
ଯଦୁପ୍ରବୀରା ନଳିନୀଂ ଯଥା ଗଜାଃ ॥ ୩୫

କୃଷ୍ଣାନ୍ତିକମୁପବ୍ରଜ୍ୟ ଦଦୃଶୁସ୍ତତ୍ର ରୁକ୍ମିଣମ୍ ।
ତଥାଭୂତଂ ହତପ୍ରାୟଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସଙ୍କର୍ଷଣୋ ବିଭୁଃ ।
ବିମୁଚ୍ୟ ବଦ୍ଧଂ କରୁଣୋ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୩୬

ଅସାଧ୍ୱିଦଂ ତ୍ୱୟା କୃଷ୍ଣ କୃତମସ୍ମଜ୍ଜୁଗୁପ୍ସିତମ୍ ।
ବପନଂ ଶ୍ମଶ୍ରୁକେଶାନାଂ ବୈରୂପ୍ୟଂ ସୁହୃଦୋ ବଧଃ ॥ ୩୭

ମୈବାସ୍ମାନ୍ ସାଧ୍ୱ୍ୟସୂୟେଥା ଭ୍ରାତୁର୍ବୈରୂପ୍ୟଚିନ୍ତୟା ।
ସୁଖଦୁଃଖଦୋ ନ ଚାନ୍ୟୋଽସ୍ତି ଯତଃ ସ୍ୱକୃତଭୁକ୍ ପୁମାନ୍ ॥ ୩୮

ବନ୍ଧୁର୍ବଧାର୍ହଦୋଷୋଽପି ନ ବନ୍ଧୋର୍ବଧମର୍ହତି ।
ତ୍ୟାଜ୍ୟଃ ସ୍ୱେନୈବ ଦୋଷେଣ ହତଃ କିଂ ହନ୍ୟତେ ପୁନଃ ॥ ୩୯

କ୍ଷତ୍ରିୟାଣାମୟଂ ଧର୍ମଃ ପ୍ରଜାପତିବିନିର୍ମିତଃ ।
ଭ୍ରାତାପି ଭ୍ରାତରଂ ହନ୍ୟାଦ୍ ଯେନ ଘୋରତରସ୍ତତଃ ॥ ୪୦

ରାଜ୍ୟସ୍ୟ ଭୂମେର୍ବିତ୍ତସ୍ୟ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ମାନସ୍ୟ ତେଜସଃ ।
ମାନିନୋଽନ୍ୟସ୍ୟ ବା ହେତୋଃ ଶ୍ରୀମଦାନ୍ଧାଃ କ୍ଷିପନ୍ତି ହି ॥ ୪୧

ମିନତି କରୁଥାନ୍ତି । ସେ ଭୟଭୀତ ହୋଇପଡ଼ିଥିବା ଦେଖି ପରମଦୟାଳୁ ଭଗବାନ କରୁଣାରେ ଦ୍ରବିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ରୁକ୍ମୀକୁ ମାରିଦେବାର ବିଚାର ଛାଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଏସବୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ରୁକ୍ମୀ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଶତ୍ରୁତା କରିବା ଚେଷ୍ଟା ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଭଗବାନ ତାକୁ ତା' ନିଜ ଚଦରରେ ବାନ୍ଧି ପକାଇଲେ ଓ ଏଠାରୁ ଚେନାଏ, ସେଠାରୁ ଚେନାଏ କରି ତାର ଦାଢ଼ି, ନିଶ ଓ କେଶ କାଟିଦେଇ ତାକୁ କୁରୂପ କରିଦେଲେ । ଏଭିତରେ ହାତୀ ପଦ୍ମବନକୁ ମଣ୍ଡି ପକାଇଲା ପରି ଯଦୁବଂଶୀ ବୀରମାନେ ଶତ୍ରୁସେନାକୁ ଛିନ୍ନଛତ୍ର କରି ଦେଇଥାନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥ ସେମାନେ ଶତ୍ରୁଦଳନ କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଫେରିଲାବେଳକୁ ଦେଖନ୍ତି ତ, ରୁକ୍ମୀ ତାର ନିଜ ଚଦରରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ଦରମରା ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଛି । ତାକୁ ଦେଖି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ବଳରାମଙ୍କ ମନରେ ଦୟା ଆସିଲା । ତେଣୁ ସେ ତାର ବନ୍ଧନ ଖୋଲି ତାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ,—॥ ୩୬ ॥ "କୃଷ୍ଣ ! ତୁ ଏ ଯାହା କଲୁ, କିଛି ଭଲ କଲୁନାହିଁ । ଏଭଳି ନିନ୍ଦନୀୟ କର୍ମ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଶୋଭାଦିଏ ନାହିଁ । ନିଜର ଆତ୍ମୀୟ ଲୋକର (ଶାଳକର) ଦାଢ଼ିନିଶ କାଟି, ଏପରି ଲଣ୍ଡା କରିଦେଇ କୁରୂପ କରିଦେବାଟା ତ ଏକପ୍ରକାର ବଧ କରିଦେବା ପରି ହୋଇଗଲା ।" ॥ ୩୭ ॥ ତା'ପରେ ବଳରାମ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ, "ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ଆମେ ତୁମ ଭାଇର ରୂପ ବିକୃତ କରିଦେଲୁ ବୋଲି ତୁମେ ଆମକୁ ଖରାପ ଭାବିବ ନାହିଁ; କାରଣ ଜୀବକୁ ଅନ୍ୟ କେହି ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଦିଏ ନାହିଁ; ତାକୁ ତାର ନିଜ କର୍ମର ଫଳ ହିଁ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ ।" ॥ ୩୮ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ, "କୃଷ୍ଣ ! ଯଦି ନିଜର କେହି ଜଣେ ସ୍ୱଜନ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ପାଇବା ଭଳି ଅପରାଧ କରେ, ତେବେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱଜନ ହାତରେ ସ୍ୱଜନର ବଧ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; ତାକୁ ଛାଡ଼ିଦେବା ଉଚିତ । ସେ ତ ନିଜ ଅପରାଧଦ୍ୱାରା ହିଁ ମରିଯାଇଥାଏ; ମଲା ଲୋକକୁ ପୁଣି ମାରି କି ଲାଭ ?" ॥ ୩୯ ॥ ତା'ପରେ ସେ ପୁନର୍ବାର ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ କହିଲେ, "ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ଏ କ୍ଷତ୍ରିୟଧର୍ମ ଏଭଳି ଯେ, ଭାଇ ମଧ୍ୟ ନିଜ ମାଆପେଟର ଭାଇକୁ ମାରିଦିଏ । ତେଣୁ କ୍ଷତ୍ରିୟଧର୍ମଟା ନିତାନ୍ତ ଘୋର ନିଷ୍ଠୁରଧର୍ମ ।" ॥ ୪୦ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ, "କୃଷ୍ଣ ! ସତରେ, ଯେଉଁ ଲୋକ ଧନନିଶାରେ ଅନ୍ଧ ଓ ଅଭିମାନୀ ହୋଇଯାଏ, ସେ ରାଜ୍ୟ, ଜମିବାଡ଼ି, ଟଙ୍କାପଇସା, ସ୍ତ୍ରୀ, ମାନ, ତେଜ ଅଥବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ନିଜର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନିନ୍ଦା ଓ ଅବଜ୍ଞା କରିଥାଏ ।" ॥ ୪୧ ॥

ତବେୟଂ ବିଷମା ବୁଦ୍ଧିଃ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଦୁର୍ହୃଦାମ୍ ।
ଯନ୍ମନ୍ୟସେ ସଦାଭଦ୍ରଂ ସୁହୃଦାଂ ଭଦ୍ରମଜ୍ଞବତ୍ ॥ ୪୨

ଆତ୍ମମୋହୋ ନୃଣାମେଷ କଳ୍ପ୍ୟତେ ଦେବମାୟୟା ।
ସୁହୃଦ୍ ଦୁର୍ହୃଦୁଦାସୀନ ଇତି ଦେହାତ୍ମମାନିନାମ୍ ॥ ୪୩

ଏକ ଏବ ପରୋ ହ୍ୟାତ୍ମା ସର୍ବେଷାମପି ଦେହିନାମ୍ ।
ନାନେବ ଗୃହ୍ୟତେ ମୂଢ଼ୈର୍ଯଥା ଜ୍ୟୋତିର୍ଯଥା ନଭଃ ॥ ୪୪

ଦେହ ଆଦ୍ୟନ୍ତବାନେଷ ଦ୍ରବ୍ୟପ୍ରାଣଗୁଣାତ୍ମକଃ ।
ଆତ୍ମନ୍ୟବିଦ୍ୟୟା କ୍ଳୃପ୍ତଃ ସଂସାରୟତି ଦେହିନମ୍ ॥ ୪୫

ନାତ୍ମନୋଽନ୍ୟେନ ସଂଯୋଗୋ ବିୟୋଗଶ୍ଚାସତଃ ସତି ।
ତଦ୍ଧେତୁତ୍ୱାତ୍ତତ୍ପ୍ରସିଦ୍ଧେର୍ଦୃଗ୍ରୂପାଭ୍ୟାଂ ଯଥା ରବେଃ ॥ ୪୬

ଜନ୍ମାଦୟସ୍ତୁ ଦେହସ୍ୟ ବିକ୍ରିୟା ନାତ୍ମନଃ କ୍ୱଚିତ୍ ।
କଳାନାମିବ ନୈବେନ୍ଦୋର୍ମୃତିର୍ହ୍ୟସ୍ୟ କୁହୂରିବ ॥ ୪୭

ତା'ପରେ ସେ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ କହିଲେ, "ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ତୁମ ଭାଇବନ୍ଧୁମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୁର୍ଭାବ ରଖନ୍ତି। ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେଲୁ। ଏ କଥାକୁ ତୁମେ ଅଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ପରି ଯେଉଁ ଖରାପ ମନେ କରୁଛ, ଏହା ତୁମ ବୁଦ୍ଧିର ବିଷମତା ॥ ୪୨ ॥ ହେ ଦେବୀ ! ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ଦେହକୁ ହିଁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଧରିନିଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ଏପରି ଆତ୍ମମୋହ ଜାତ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ସେମାନେ କାହାକୁ ମିତ୍ର ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ତ, କାହାକୁ ଶତ୍ରୁ, ପୁଣି କାହାକୁ ଉଦାସୀନ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଭେଦବୁଦ୍ଧି ଜାତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୩ ॥ ଜାଣିଥାଅ ଯେ, ସବୁ ଦେହଧାରୀଙ୍କ ଆତ୍ମା ଏକ। କାର୍ଯ୍ୟକାରଣ ସହିତ ଓ ମାୟା ସହିତ ଆତ୍ମାର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ଥାଏ। ଜଳ ଓ ଘଟ ଭେଦରେ ଯେପରି ସେଥିରେ ଦିଶୁଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପଦାର୍ଥ ଏବଂ ଆକାଶ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବୋଧ ହୁଏ; ଅଥଚ ସେସବୁ (ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ରାଦି) ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନ ହୋଇ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ହୋଇଥାନ୍ତି, ଅଜ୍ଞାନୀ ଲୋକେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଶରୀରଭେଦରେ ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥ ଏହି ଶରୀରର ଆଦି ଓ ଅନ୍ତ ଅଛି। ପଞ୍ଚଭୂତ, ପଞ୍ଚପ୍ରାଣ, ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର ଓ ତ୍ରିଗୁଣ ହିଁ ହେଉଛି ଶରୀରର ସ୍ୱରୂପ। ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ହିଁ ଆତ୍ମାରେ ଏହି ଶରୀରକୁ ଆରୋପ ବା କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ଅର୍ଥାତ୍ ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ହିଁ ଜୀବ ଏହି ଶରୀରକୁ 'ମୁଁ' ବୋଲି ଧରିନେଉଛି। ତେଣୁ ସେହି କଳ୍ପିତ ଦେହ ହିଁ ଜୀବକୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁଚକ୍ରରେ ଘୂରାଉଛି ॥ ୪୫ ॥ ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ଆତ୍ମାର ଅସତ୍ ପଦାର୍ଥ (ଜାଗତିକ ପଦାର୍ଥ) ସହିତ ସଂଯୋଗ ନାହିଁ, କି ବିୟୋଗ ନାହିଁ। ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଶୁଦ୍ଧ, ଜ୍ଞାନମୟ। ଆତ୍ମା ହେତୁ ହିଁ ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ହୁଏ ଏବଂ ଆତ୍ମସତ୍ତା ହିଁ ସେସବୁକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରେ। ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ—ସୂର୍ଯ୍ୟ ନେତ୍ର ଓ ରୂପକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରେ; କିନ୍ତୁ ସେସବୁ ସହିତ ସୂର୍ଯ୍ୟର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥାଏ। ସେହିପରି ଆତ୍ମାର ମଧ୍ୟ ଜାଗତିକ ପଦାର୍ଥ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥାଏ ॥ ୪୬ ॥ ଜନ୍ମ ହେବା, ସତ୍ତାବାନ୍ ହେବା, ବଢ଼ିବା, ବଦଳିବା, କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ଓ ମରିବା—ଏହିସବୁ ବିକାର (ପରିବର୍ତ୍ତନ) ଶରୀରରେ ହିଁ ହୋଇଥାଏ; ଆତ୍ମାରେ ଏସବୁ ହୁଏ ନାହିଁ। ଯେପରି କୃଷ୍ଣପକ୍ଷରେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ହିଁ କ୍ଷୟ ଘଟେ, ଚନ୍ଦ୍ରର କୌଣସି କ୍ଷୟ ହୁଏ ନାହିଁ; ଅଥଚ ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ ଚନ୍ଦ୍ରର ପୂରା କ୍ଷୟ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଲୋକେ କହନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ଆଦି ଶରୀରର ହିଁ ହେଉଥିଲେ ବି ଲୋକେ ଭ୍ରମବଶତଃ ସେସବୁ ଆତ୍ମାର ହୁଏ ବୋଲି

ଯଥା ଶୟାନ ଆତ୍ମାନଂ ବିଷୟାନ୍ ଫଳମେବ ଚ ।
ଅନୁଭୁଙ୍କ୍ତେଽପ୍ୟସତ୍ୟର୍ଥେ ତଥାଽଽପ୍ନୋତ୍ୟବୁଧୋ ଭବମ୍ ॥ ୪୮

ତସ୍ମାଦଜ୍ଞାନଜଂ ଶୋକମାତ୍ମଶୋଷବିମୋହନମ୍ ।
ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନେନ ନିର୍ହୃତ୍ୟ ସ୍ୱସ୍ଥା ଭବ ଶୁଚିସ୍ମିତେ ॥ ୪୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଭଗବତା ତନ୍ୱୀ ରାମେଣ ପ୍ରତିବୋଧିତା ।
ବୈମନସ୍ୟଂ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ମନୋ ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ସମାଦଧେ ॥ ୫୦

ପ୍ରାଣାବଶେଷ ଉତ୍ସୃଷ୍ଟୋ ଦ୍ୱିଡ୍‌ଭିର୍ହତବଳପ୍ରଭଃ ।
ସ୍ମରନ୍ ବିରୂପକରଣଂ ବିତଥାତ୍ମମନୋରଥଃ ॥ ୫୧

ଚକ୍ରେ ଭୋଜକଟଂ ନାମ ନିବାସାୟ ମହତ୍ ପୁରମ୍ ।
ଅହତ୍ୱା ଦୁର୍ମତିଂ କୃଷ୍ଣମପ୍ରତ୍ୟୂହ୍ୟ ଯବୀୟସୀମ୍ ।
କୁଣ୍ଡିନଂ ନ ପ୍ରବେକ୍ଷ୍ୟାମୀତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ତତ୍ରାବସଦ୍ ରୁଷା ॥ ୫୨

ଭଗବାନ୍ ଭୀଷ୍ମକସୁତାମେବଂ ନିର୍ଜିତ୍ୟ ଭୂମିପାନ୍ ।
ପୁରମାନୀୟ ବିଧିବଦୁପଯେମେ କୁରୂଦ୍ୱହ ॥ ୫୩

ତଦା ମହୋତ୍ସବୋ ନୃଣାଂ ଯଦୁପୁର୍ଯ୍ୟାଂ ଗୃହେ ଗୃହେ ।
ଅଭୂଦନନ୍ୟଭାବାନାଂ କୃଷ୍ଣେ ଯଦୁପତୌ ନୃପ ॥ ୫୪

ନରା ନାର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚ ମୁଦିତାଃ ପ୍ରମୃଷ୍ଟମଣିକୁଣ୍ଡଳାଃ ।
ପାରିବର୍ହମୁପାଜହ୍ରୁର୍ବରୟୋଶ୍ଚିତ୍ରବାସସୋଃ ॥ ୫୫

ସା ବୃଷ୍ଣିପୁର୍ଯ୍ୟୁତ୍ତଭିତେନ୍ଦ୍ରକେତୁଭି-
ର୍ବିଚିତ୍ରମାଲ୍ୟାମ୍ବରରତ୍ନତୋରଣୈଃ ।

ଧରିନିଅଛି ॥ ୪୭ ॥ ନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ ଏବଂ ସ୍ୱପ୍ନରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନ ଥିଲେ ବି ଯେପରି ଭୋକ୍ତା, ଭୋଗ୍ୟ ଓ ଭୋଗରୂପ ଫଳ ଅନୁଭବ କରେ, ଅଜ୍ଞାନୀ ଲୋକ ସେହିପରି ମିଛରେ ସଂସାରଚକ୍ର ଅନୁଭବ କରିଥାଏ ॥ ୪୮ ॥ ତେଣୁ ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଜାତ ହୋଇଥିବା ତୁମର ଏହି ଶୋକ ପରିତ୍ୟାଗ କର । ଶୋକ ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ଦୁର୍ବଳ ଓ ମୋହିତ କରିଦିଏ । ତେଣୁ ଶୋକ ତ୍ୟାଗ କରି ତୁମେ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଅ; ତୁମର ସ୍ୱାଭାବିକ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଅ ।'' ॥ ୪୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବଳରାମ ଏପରିଭାବରେ ବୁଝାଇବାରୁ ପରମସୁନ୍ଦରୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ମନର ବିଷଣ୍ଣତା ଦୂର କରି ବିବେକବୁଦ୍ଧି ବଳରେ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫୦ ॥ ରୁକ୍ମୀର ସେନା ଓ ତାର ବଳ ନାଶ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ତାର କେବଳ ପ୍ରାଣମାତ୍ର ରହିଥିଲା । ତାର ସକଳ ଆଶା-ଅଭିଳାଷ ପଣ୍ଡ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଶତ୍ରୁମାନେ ତାକୁ ଅପମାନିତ କରି ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ତାକୁ ଯେପରିଭାବରେ ବିରୂପ କରି ଦିଆଯାଇଥିଲା, ସେ ତାହା ଭୁଲିପାରୁ ନ ଥିଲା; ତାହା ତା'ମନକୁ ବହୁତ ଆଘାତ ଦେଉଥିଲା ॥ ୫୧ ॥ ସେ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲା ''ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି କୃଷ୍ଣକୁ ମାରି ମୋର ଭଉଣୀକୁ ଫେରାଇ ଆଣି ନ ପାରିଲେ, ମୁଁ କୁଣ୍ଡିନପୁରକୁ ଫେରିବି ନାହିଁ ।'' ତେଣୁ ସେ ନିଜେ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ଭୋଜକଟ ନାମକ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ନଗର ବସାଇଲା ଏବଂ କ୍ରୋଧପରବଶ ହୋଇ ସେ ସେହି ନୂଆ ନଗରରେ ରହିଲା ॥ ୫୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରିଭାବରେ ସବୁ ରାଜାଙ୍କୁ ଜୟ କରି ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ଦ୍ୱାରକା ନେଇ ଆସିଲେ ଏବଂ ବିଧିପୂର୍ବକ ତାଙ୍କର ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୫୩ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଦ୍ୱାରକାର ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ତ ଯଦୁପତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଗାଧ ପ୍ରେମ ରହିଥିଲା; ତେଣୁ ସେହି ବିବାହ ଅବସରରେ ସେଠାରେ ଘରେ ଘରେ ଉତ୍ସବ ପାଳିତ ହେଲା ॥ ୫୪ ॥ ସେଠାକାର ସବୁ ନରନାରୀ ମଣିମୟ କୁଣ୍ଡଳ ଓ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣରେ ବିଭୂଷିତ ହୋଇଥିବା ନବଦମ୍ପତିଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ମନରେ ନାନାପ୍ରକାର ଭେଟି-ଉପହାର ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୫୫ ॥ ଦ୍ୱାରକା ନଗରୀ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ଧାରଣ କଲା । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବଡ଼ ବଡ଼ ପତାକାମାନ ଫର ଫର ହୋଇ ଉଡ଼ିଲା । ଚିତ୍ରବିଚିତ୍ର ମାଳା, ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ଓ ରତ୍ନରେ ତୋରଣମାନ ନିର୍ମାଣ କରାଗଲା । ନଗରର ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ଦୁବ ଓ ଅକ୍ଷତ

ବଭୌ ପ୍ରତିଦ୍ୱାର୍ଯ୍ୟୁପକ୍ଳୃପ୍ତମଙ୍ଗଳୈ-
ରାପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭାଗୁରୁଧୂପଦୀପକୈଃ ॥ ୫୬

ସିକ୍ତମାର୍ଗା ମଦଚ୍ୟୁଦ୍ଭିରାହୂତପ୍ରେଷ୍ଠଭୂଭୁଜାମ୍ ।
ଗଜୈର୍ଦ୍ୱାଃସ୍ସୁ ପରାମୃଷ୍ଟରମ୍ଭାପୂଗୋପଶୋଭିତା ॥ ୫୭

କୁରୁସୃଞ୍ଜୟକୈକେୟବିଦର୍ଭଯଦୁକୁନ୍ତୟଃ ।
ମିଥୋ ମୁମୁଦିରେ ତସ୍ମିନ୍ ସମ୍ଭ୍ରମାତ୍ ପରିଧାବତାମ୍ ॥ ୫୮

ରୁକ୍ମିଣ୍ୟା ହରଣଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଗୀୟମାନଂ ତତସ୍ତତଃ ।
ରାଜାନୋ ରାଜକନ୍ୟାଶ୍ଚ ବଭୂବୁର୍ଭୃଶବିସ୍ମିତାଃ ॥ ୫୯

ଦ୍ୱାରକାୟାମଭୂଦ୍ ରାଜନ୍ ମହାମୋଦଃ ପୁରୌକସାମ୍ ।
ରୁକ୍ମିଣ୍ୟା ରମୟୋପେତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା କୃଷ୍ଣଂ ଶ୍ରିୟଃ ପତିମ୍ ॥ ୬୦

ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ମଙ୍ଗଳଦ୍ରବ୍ୟ ସଜାଗଲା । ପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭ ବସାଗଲା ଓ ଧୂପ-ଦୀପ ଜଳାଗଲା । ଫଳରେ ଘରସବୁ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ଓ ସୁଗନ୍ଧରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ॥ ୫୬ ॥ ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ବିଭିନ୍ନ ମିତ୍ରରାଜାମାନଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଇଥାଏ । ଆଗନ୍ତୁକ ରାଜାମାନଙ୍କ ମତ୍ତହସ୍ତୀମାନଙ୍କର ମଦରେ ଦ୍ୱାରକାର ରାସ୍ତାଘାଟ ସୁଗନ୍ଧଦ୍ରବ୍ୟ ଛିଞ୍ଚା ହେଲା ପରି ହୋଇଗଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘର ଆଗରେ କଦଳୀଗଛ ଓ ଗୁଆଗଛ ପୋତାଗଲାରୁ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା ॥ ୫୭ ॥ ସେହି ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବରେ କୁରୁ, ସୃଞ୍ଜୟ, କୈକୟ, ବିଦର୍ଭ, ଯଦୁ ଓ କୁନ୍ତି ଆଦି ବଂଶରୁ ଆସିଥିବା ବନ୍ଧୁବର୍ଗ କୌତୂହଳବଶତଃ ଏଣେତେଣେ ବୁଲି ଆନନ୍ଦପ୍ରମତ୍ତ ହେଲେ ॥ ୫୮ ॥ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଲୋକେ ରୁକ୍ମିଣୀହରଣ ଗାଥା ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେଠାକୁ ଆସିଥିବା ରାଜା ଓ ରାଜକନ୍ୟାମାନେ ତାହା ଶୁଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫୯ ॥ ହେ ମହାରାଜ ! ଭଗବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ରୁକ୍ମିଣୀରୂପରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥିବା ଦେଖି ଦ୍ୱାରକାର ନରନାରୀ ପରମ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କଲେ ॥ ୬୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ରୁକ୍ମିଣ୍ୟୁଦ୍ୱାହେ ଚତୁଃପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫୪ ॥

✦✦✦

ଅଥ ପଞ୍ଚପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଜନ୍ମ ଓ ଶମ୍ବରାସୁର ବଧ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କାମସ୍ତୁ ବାସୁଦେବାଂଶୋ ଦଗ୍ଧଃ ପ୍ରାଗ୍ ରୁଦ୍ରମନ୍ୟୁନା ।
ଦେହୋପପତ୍ତୟେ ଭୂୟସ୍ତମେବ ପ୍ରତ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୧

ସ ଏବ ଜାତୋ ବୈଦର୍ଭ୍ୟାଂ କୃଷ୍ଣବୀର୍ଯ୍ୟସମୁଦ୍ଭବଃ ।
ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଇତି ବିଖ୍ୟାତଃ ସର୍ବତୋଽନବମଃ ପିତୁଃ ॥ ୨

ତଂ ଶମ୍ବରଃ କାମରୂପୀ ହୃତ୍ୱା ତୋକମନିର୍ଦଶମ୍ ।
ସ ବିଦିତ୍ୱାଽଽତ୍ମନଃ ଶତ୍ରୁଂ ପ୍ରାସ୍ୟୋଦନ୍ୱତ୍ୟଗାଦ୍ ଗୃହମ୍ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କାମଦେବ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କର ହିଁ ଅଂଶ । ସେ ପ୍ରଥମେ ରୁଦ୍ର ଭଗବାନଙ୍କ କ୍ରୋଧରେ ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁଣି ଥରେ ଶରୀର ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ସେ ନିଜର ଅଂଶୀ ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କର ହିଁ ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ॥ ୧ ॥ ସେହି କାମଦେବ ଏଥର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଔରସରେ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହେଲେ ଏବଂ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ନାମରେ ଜଗତରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେଲେ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ସୁଶୀଳତା ଆଦି ସଦ୍‌ଗୁଣରେ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ କମ୍ ନ ଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ଶମ୍ବରାସୁର ଜାଣିଗଲା ଯେ, ସେହି ଶିଶୁ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ହେଉଛନ୍ତି ତାର ଭାବୀ ଶତ୍ରୁ । ତେଣୁ ଶିଶୁ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ମାତ୍ର ଦଶଦିନ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ, ଶମ୍ବରାସୁର ଛଦ୍ମବେଶରେ ଆସି ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳରେ ପଶିଗଲା ଓ ତାଙ୍କୁ ଅପହରଣ କରିନେଇ ସମୁଦ୍ରରେ

ତଂ ନିର୍ଜଗାର ବଲବାନ୍ ମୀନଃ ସୋଽପ୍ୟପରୈଃ ସହ ।
ବୃତୋ ଜାଲେନ ମହତା ଗୃହୀତୋ ମତ୍ସ୍ୟଜୀବିଭିଃ ॥ ୪

ତଂ ଶମ୍ବରାୟ କୈବର୍ତ୍ତା ଉପାଜହ୍ରୁରୁପାୟନମ୍ ।
ସୂଦା ମହାନସଂ ନୀତ୍ୱାବଦ୍ୟନ୍ ସ୍ୱଧିତିନାଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୫

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତଦୁଦରେ ବାଲଂ ମାୟାବତ୍ୟୈ ନ୍ୟବେଦୟନ୍ ।
ନାରଦୋଽକଥୟତ୍ ସର୍ବଂ ତସ୍ୟାଃ ଶଙ୍କିତଚେତସଃ ।
ବାଲସ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱମୁତ୍ପତ୍ତିଂ ମତ୍ସ୍ୟୋଦରନିବେଶନମ୍ ॥ ୬

ସା ଚ କାମସ୍ୟ ବୈ ପତ୍ନୀ ରତିର୍ନାମ ଯଶସ୍ୱିନୀ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁର୍ନିର୍ଦଗ୍ଧଦେହସ୍ୟ ଦେହୋତ୍ପତ୍ତିଂ ପ୍ରତୀକ୍ଷତୀ ॥ ୭

ନିରୂପିତା ଶମ୍ବରେଣ ସା ସୂପୌଦନସାଧନେ ।
କାମଦେବଂ ଶିଶୁଂ ବୁଦ୍ଧ୍ୱା ଚକ୍ରେ ସ୍ନେହଂ ତଦାର୍ଭକେ ॥ ୮

ନାତିଦୀର୍ଘେଣ କାଲେନ ସ କାର୍ଷ୍ଣୀ ରୂଢ଼ଯୌବନଃ ।
ଜନୟାମାସ ନାରୀଣାଂ ବୀକ୍ଷନ୍ତୀନାଂ ଚ ବିଭ୍ରମମ୍ ॥ ୯

ସା ତଂ ପତିଂ ପଦ୍ମଦଲାୟତେକ୍ଷଣଂ
ପ୍ରଲମ୍ବବାହୁଂ ନରଲୋକସୁନ୍ଦରମ୍ ।
ସବ୍ରୀଡ଼ହାସୋତ୍ତଭିତଭ୍ରୁବେକ୍ଷତୀ
ପ୍ରୀତ୍ୟୋପତସ୍ଥେ ରତିରଙ୍ଗ ସୌରତୈଃ ॥ ୧୦

ତାମାହ ଭଗବାନ୍ କାର୍ଷ୍ଣିର୍ମାତସ୍ତେ ମତିରନ୍ୟଥା ।
ମାତୃଭାବମତିକ୍ରମ୍ୟ ବର୍ତ୍ତସେ କାମିନୀ ଯଥା ॥ ୧୧

ରତିରୁବାଚ

ଭବାନ୍ ନାରାୟଣସୁତଃ ଶମ୍ବରେଣାହୃତୋ ଗୃହାତ୍ ।
ଅହଂ ତେଽଧିକୃତା ପତ୍ନୀ ରତିଃ କାମୋ ଭବାନ୍ ପ୍ରଭୋ ॥ ୧୨

ଫୋପାଡ଼ିଦେଲା ॥ ୩ ॥ ସମୁଦ୍ରରେ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ମାଛ ଗିଳିଦେଲା; କିନ୍ତୁ କେତେକ କେଉଟ ମାଛ ଧରୁ ଧରୁ ତାଙ୍କ ଜାଲରେ ସେହି ମାଛଟି ଧରାପଡ଼ିଲା ॥ ୪ ॥ ମାଛଟିକୁ ନେଇ ସେମାନେ ଭେଟିରୂପେ ଶମ୍ବରାସୁରକୁ ଦେଲେ । ଶମ୍ବରାସୁରର ରାନ୍ଧୁଣିଆମାନେ ସେହି ଅଦ୍ଭୁତ ମାଛଟି ରାନ୍ଧିବେ ବୋଲି ରୋଷେଇଘରକୁ ନେଇଗଲେ ଏବଂ ମାଛ କାଟୁ କାଟୁ ତା'ଭିତରୁ ମଣିଷ ଛୁଆଟିଏ (ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ) ପାଇ ଛୁଆଟିକୁ ଶମ୍ବରାସୁରର ଦାସୀ ମାୟାବତୀକୁ ଦେଇଦେଲେ । ମାଛପେଟରୁ ମଣିଷଛୁଆ ବାହାରିବା କଥା ଜାଣି ମାୟାବତୀ ମନରେ ନାନା ସନ୍ଦେହ ଉପୁଜୁଥାଏ । ଏତିକିବେଳେ ନାରଦ ଆସି ସେହି ଛୁଆଟି କିପରି ସ୍ୱୟଂ କାମଦେବ, ସେ କିପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପତ୍ନୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି ଏବଂ କିପରି ମାଛପେଟକୁ ଆସିଲା, ସେସବୁ କଥା ତାକୁ କହିଦେଲେ ॥ ୫,୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ମାୟାବତୀ ଥିଲେ ପ୍ରକୃତରେ କାମଦେବଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ରତି । ଶିବଙ୍କ କ୍ରୋଧରେ କାମଦେବ ଯେଉଁଦିନ ଭସ୍ମ ହୋଇଗଲେ, ରତିଦେବୀ ସେହିଦିନୁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲେ ॥ ୭ ॥ ଶମ୍ବରାସୁର ତାଙ୍କୁ ରୋଷେଇଘରେ ରୋଷେଇ କାମରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲା । ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ହିଁ ସେହି ଶିଶୁରୂପରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣି ସେ ଶିଶୁଟିକୁ ବିଶେଷ ପ୍ରେମ କଲେ ॥ ୮ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣତନୟ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଖୁବ୍ କମ୍ ଦିନ ଭିତରେ ଯୁବକ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ରୂପଲାବଣ୍ୟ ଏତେ ଅଦ୍ଭୁତ ହୋଇଗଲା ଯେ, ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଦେଲାମାତ୍ରେ ନାରୀମାନଙ୍କ ମନରେ ଶୃଙ୍ଗାରରସ ଉଦ୍ଦୀପନ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା ॥ ୯ ॥ ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ା ପରି କୋମଳ ଓ ବିଶାଳ ନୟନ; ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ଭୁଜ ଏବଂ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଶରୀର । ରତି ଲାଜ ଲାଜ ହୋଇ ମୃଦୁହାସ ସହିତ କଟାକ୍ଷ ହାଣି ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହୁଁଥାନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ତାଙ୍କର ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ କୃଷ୍ଣତନୟ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ମାୟାବତୀଙ୍କ ଭାବରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ପଗ୍ଗରିଲେ, ''ହେ ଦେବୀ ! ତୁମେ ତ ମୋର ମାଆ ସମାନ ହେବ । ତୁମ ବୁଦ୍ଧି ଏଭଳି ବିପରୀତ ହୋଇଗଲା କିପରି ? ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ତୁମେ ମାତୃତ୍ୱଭାବ ଛାଡ଼ି କାମିନୀ ପରି ହାବଭାବ ଦେଖାଉଛ ।'' ॥ ୧୧ ॥

ରତି କହିଲେ—''ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣଙ୍କର ପୁତ୍ର । ଶମ୍ବରାସୁର ଆପଣଙ୍କୁ ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳରୁ ଚୋରାଇ ଆଣିଥିଲା । ପୁଣି ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ସ୍ୱାମୀ ସ୍ୱୟଂ କାମଦେବ ଏବଂ ମୁଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର

ଏଷ ତ୍ୱାନିର୍ଦଶଂ ସିନ୍ଧାବକ୍ଷିପଚ୍ଛମ୍ବରୋଽସୁରଃ ।
ମତ୍ସ୍ୟୋଽଗ୍ରସୀତ୍ତଦୁଦରାଦିହ ପ୍ରାପ୍ତୋ ଭବାନ୍ ପ୍ରଭୋ ॥ ୧୩

ତମିମଂ ଜହି ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷଂ ଦୁର୍ଜୟଂ ଶତ୍ରୁମାତ୍ମନଃ ।
ମାୟାଶତବିଦଂ ତ୍ୱଂ ଚ ମାୟାଭିର୍ମୋହନାଦିଭିଃ ॥ ୧୪

ପରିଶୋଚତି ତେ ମାତା କୁରରୀବ ଗତପ୍ରଜା ।
ପୁତ୍ରସ୍ନେହାକୁଳା ଦୀନା ବିବତ୍ସା ଗୌରିବାତୁରା ॥ ୧୫

ପ୍ରଭାଷ୍ୟୈବଂ ଦଦୌ ବିଦ୍ୟାଂ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନାୟ ମହାତ୍ମନେ ।
ମାୟାବତୀ ମହାମାୟାଂ ସର୍ବମାୟାବିନାଶିନୀମ୍ ॥ ୧୬

ସ ଚ ଶମ୍ବରମଭ୍ୟେତ୍ୟ ସଂଯୁଗାୟ ସମାହ୍ୱୟତ୍ ।
ଅବିଷହ୍ୟୈସ୍ତମାକ୍ଷେପୈଃ କ୍ଷିପନ୍ ସଞ୍ଜନୟନ୍ କଲିମ୍ ॥ ୧୭

ସୋଽଧିକ୍ଷିପ୍ତୋ ଦୁର୍ବଚୋଭିଃ ପାଦାହତ ଇବୋରଗଃ ।
ନିଶ୍ଚକ୍ରାମ ଗଦାପାଣିରମର୍ଷାତ୍ତାମ୍ରଲୋଚନଃ ॥ ୧୮

ଗଦାମାବିଧ୍ୟ ତରସା ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନାୟ ମହାତ୍ମନେ ।
ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ୟ ବ୍ୟନଦନ୍ନାଦଂ ବଜ୍ରନିଷ୍ପେଷନିଷ୍ଠୁରମ୍ ॥ ୧୯

ତାମାପତନ୍ତୀଂ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନୋ ଗଦୟା ଗଦାମ୍ ।
ଅପାସ୍ୟ ଶତ୍ରବେ କ୍ରୁଦ୍ଧଃ ପ୍ରାହିଣୋତ୍ ସ୍ୱଗଦାଂ ନୃପ ॥ ୨୦

ସ ଚ ମାୟାଂ ସମାଶ୍ରିତ୍ୟ ଦୈତେୟୀଂ ମୟଦର୍ଶିତାମ୍ ।
ମୁମୁଚେଽସ୍ତ୍ରମୟଂ ବର୍ଷଂ କାର୍ଷ୍ଣୌ ବୈହାୟସୋଽସୁରଃ ॥ ୨୧

ବାଧ୍ୟମାନୋଽସ୍ତ୍ରବର୍ଷେଣ ରୌକ୍ମିଣେୟୋ ମହାରଥଃ ।
ସତ୍ତ୍ୱାତ୍ମିକାଂ ମହାବିଦ୍ୟାଂ ସର୍ବମାୟୋପମର୍ଦ୍ଦିନୀମ୍ ॥ ୨୨

ଚିରକାଳର ଧର୍ମପତ୍ନୀ ରତି ॥ ୧୨ ॥ ହେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ! ଆପଣ ମାତ୍ର ଦଶଦିନର ବି ହୋଇ ନ ଥିବାବେଳେ ଶମ୍ବରାସୁର ଆପଣଙ୍କୁ ହରଣ କରି ନେଇ ସମୁଦ୍ରରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଥିଲା । ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ମାଛ ଆପଣଙ୍କୁ ଗିଳି ଦେଇଥିଲା ଏବଂ ସେହି ମାଛପେଟରୁ ମୁଁ ରୋଷେଇଘରେ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇଲି ॥ ୧୩ ॥ ଏହି ଶମ୍ବରାସୁର ନାନା ପ୍ରକାର ମାୟା ଜାଣେ । ତାକୁ ବଶ କରିବା କିମ୍ବା ଜୟ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ । ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଶତ୍ରୁକୁ ମୋହନ-ଉଚ୍ଚାଟନ ଆଦି ମାୟାଦ୍ୱାରା ବିନାଶ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୪ ॥ ସ୍ୱାମୀ ! ସନ୍ତାନକୁ (ଆପଣଙ୍କୁ) ହରାଇ ଆପଣଙ୍କର ମାତା ପୁତ୍ରସ୍ନେହରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛନ୍ତି; ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖରେ ଦିନରାତି ଚିନ୍ତିତ ରହୁଛନ୍ତି । ନିଜର ଛୁଆ ହଜିଗଲେ କୁରରୀ ପକ୍ଷୀ ଯେପରି ହୁଏ, ବାଛୁରୀ ହଜିଗଲେ ପୋଖତୀ ଗାଈ ବିଗ୍ଭରୀ ଯେପରି ହୁଏ, ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହିପରି ।" ॥ ୧୫ ॥ ମାୟାବତୀ ରତି ଏହିପରି କହି ପରମ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ମହାମାୟା ନାମକ ବିଦ୍ୟା ଶିଖାଇଦେଲେ । ସେହି ବିଦ୍ୟାର ଏତେ ଶକ୍ତି ଯେ, ତାହା ଅନ୍ୟ ସକଳ ମାୟାକୁ ନାଶ କରିଦିଏ ॥ ୧୬ ॥ ଏଥର ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଶମ୍ବରାସୁର ପାଖକୁ ଯାଇ ତାକୁ କଟୁବାକ୍ୟରେ ଆକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ଗ୍ଭହୁଁଥିଲେ, ଅସୁର କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଝଗଡ଼ା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଉ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; ସେ ତାକୁ ଯୁଦ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପରେ ଆହ୍ୱାନ ବି ଦେଲେ ॥ ୧୭ ॥

ବିଷାକ୍ତ ସର୍ପ ଉପରେ ପାଦ ପକାଇଦେଲେ ସେ ଯେପରି ହୁଏ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର କଟୁବଚନ ଶୁଣି ଶମ୍ବରାସୁର ସେହିପରି କ୍ରୋଧରେ ଫଁ ଫଁ ହେଲା । ତାର ଆଖି ଲାଲ ହୋଇଗଲା । ସେ ଗଦା ଧରି ବାହାରି ପଡ଼ିଲା ॥ ୧୮ ॥ ସେ ନିଜର ଗଦାକୁ ଶୂନ୍ୟରେ ଘୂରାଇ ଘୂରାଇ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଉପରକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲା । ଗଦା ଫୋପାଡ଼ିବା ସମୟରେ ସେ ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ଗର୍ଜନ କଲା ଯେ, ତାହା ବଜ୍ରନାଦ ପରି ମନେହେଲା ॥ ୧୯ ॥ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଦେଖିଲେ, ଅସୁରର ଗଦା ବଡ଼ ଜୋର୍‌ରେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଛୁଟିଆସୁଛି । ତେଣୁ ସେ ନିଜ ଗଦା ପ୍ରହାରରେ ତା'ଗଦାକୁ ତଳେ ପକାଇଦେଲେ ଏବଂ କ୍ରୋଧଭରି ହୋଇ ତା'କୁ ନିଜର ଗଦାରେ ପ୍ରହାର କଲେ ॥ ୨୦ ॥ ତାହା ଦେଖି ସେହି ଅସୁର ମୟଦାନବ ଶିଖାଇଥିବା ମାୟାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଆକାଶକୁ ଉଠିଗଲା ଏବଂ ସେଠାରୁ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଉପରକୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବର୍ଷା କଲା ॥ ୨୧ ॥ ମହାରଥୀ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଉପରେ ବହୁପ୍ରକାର ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଷା କରି ସେ ତାଙ୍କୁ ଆହତ କରିବାରୁ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ସମସ୍ତ ମାୟାକୁ ଅକାମୀ କରିଦେଉଥିବା ସତ୍ତ୍ୱମୟୀ ମହାମାୟା

ତତୋ ଗୌହ୍ୟକଗାନ୍ଧର୍ବପୈଶାଚୋରଗରାକ୍ଷସୀଃ ।
ପ୍ରାଯୁଙ୍‌କ୍ତ ଶତଶୋ ଦୈତ୍ୟଃ କାର୍ଷ୍ଣିର୍ବ୍ୟଧମୟତ୍ ସ ତାଃ ॥ ୨୩

ନିଶାତମସିମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ସକିରୀଟଂ ସକୁଣ୍ଡଳମ୍ ।
ଶମ୍ବରସ୍ୟ ଶିରଃ କାୟାତ୍ ତାମ୍ରଶ୍ମଶ୍ରୋଜସାହରତ୍ ॥ ୨୪

ଆକୀର୍ଯ୍ୟମାଣୋ ଦିବିଜୈଃ ସ୍ତୁବଦ୍ଭିଃ କୁସୁମୋତ୍କରୈଃ ।
ଭାର୍ଯ୍ୟୟାମ୍ବରଚାରିଣ୍ୟା ପୁରଂ ନୀତୋ ବିହାୟସା ॥ ୨୫

ଅନ୍ତଃପୁରବରଂ ରାଜନ୍ ଲଲନାଶତସଙ୍କୁଳମ୍ ।
ବିବେଶ ପତ୍ନ୍ୟା ଗଗନାଦ୍ ବିଦ୍ୟୁତେବ ବଲାହକଃ ॥ ୨୬

ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଜଳଦଶ୍ୟାମଂ ପୀତକୌଶେୟବାସସମ୍ ।
ପ୍ରଲମ୍ବବାହୁଂ ତାମ୍ରାକ୍ଷଂ ସୁସ୍ମିତଂ ରୁଚିରାନନମ୍ ॥ ୨୭

ସ୍ୱଲଙ୍କୃତମୁଖାମ୍ଭୋଜଂ ନୀଳବକ୍ରାଳକାଳିଭିଃ ।
କୃଷ୍ଣଂ ମତ୍ୱା ସ୍ତ୍ରିୟୋ ହ୍ରୀତା ନିଲିଲ୍ୟୁସ୍ତତ୍ର ତତ୍ର ହ ॥ ୨୮

ଅବଧାର୍ଯ୍ୟ ଶନୈରୀଷଦ୍‌ବୈଲକ୍ଷଣ୍ୟେନ ଯୋଷିତଃ ।
ଉପଜଗ୍ମୁଃ ପ୍ରମୁଦିତାଃ ସସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନଂ ସୁବିସ୍ମିତାଃ ॥ ୨୯

ଅଥ ତତ୍ରାସିତାପାଙ୍ଗୀ ବୈଦର୍ଭୀ ବଲ୍‌ଗୁଭାଷିଣୀ ।
ଅସ୍ମରତ୍ ସ୍ୱସୁତଂ ନଷ୍ଟଂ ସ୍ନେହସ୍ନୁତପୟୋଧରା ॥ ୩୦

କୋ ନ୍ୱୟଂ ନରବୈଦୂର୍ଯ୍ୟଃ କସ୍ୟ ବା କମଲେକ୍ଷଣଃ ।
ଧୃତଃ କୟା ବା ଜଠରେ କେୟଂ ଲବ୍ଧା ତ୍ୱନେନ ବା ॥ ୩୧

ପ୍ରୟୋଗ କରିଦେଲେ ॥୨୨॥ ତାହା ଦେଖି ଶମ୍ବରାସୁର ଯକ୍ଷ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ପିଶାଚ, ନାଗ ଓ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ଶତ ଶତ ମାୟା ପ୍ରୟୋଗ କଲା; କିନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣକୁମାର ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ନିଜର ମହାବିଦ୍ୟାଦ୍ୱାରା ସେସବୁକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ॥ ୨୩ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଏକ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ତରବାରି ଉଠାଇ ଶମ୍ବରାସୁରର କିରୀଟ-କୁଣ୍ଡଳରେ ଶୋଭିତ ତଥା ଲାଲ ଲାଲ ଦାଢ଼ି-ନିଶ ହେତୁ ଭୟଙ୍କର ହୋଇଥିବା ମୁଣ୍ଡଟାକୁ ଏକାଗ୍ରେଟରେ ଗଣ୍ଡିରୁ ଅଲଗା କରିଦେଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଏହା ଦେଖି ଦେବତାମାନେ ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି କରିବା ସହିତ ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଗାନ କଲେ । ତା'ପରେ ମାୟାବତୀ ରତି ଆକାଶମାର୍ଗକୁ ଉଠି, ଆକାଶଗାମୀ ବିଦ୍ୟାଦ୍ୱାରା ନିଜର ପତି ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ହିଁ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀକୁ ନେଇଗଲେ ॥ ୨୫ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଆକାଶମାର୍ଗରେ ନିଜର ଗୌରବର୍ଣ୍ଣା ପତ୍ନୀ ସହିତ ଶ୍ୟାମଳ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଏପରି ଶୋଭା ପାଉଥାନ୍ତି ଯେ, ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ମେଘ ଓ ବିଜୁଳିର ଯୋଡ଼ି ଚାଲିଛନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ସେମାନେ ଯାଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେଠାରେ ଶତ ଶତ ସୁନ୍ଦରୀ ରମଣୀ ନିବାସ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୬ ॥ ଅନ୍ତଃପୁରର ସେହି ନାରୀମାନେ ଦେଖିଲେ, ଆଗନ୍ତୁକ ପୁରୁଷଙ୍କ ଦେହର ରଙ୍ଗ ବର୍ଷାକାଳୀନ ମେଘ ସଦୃଶ ଶ୍ୟାମଳ । ସେ ପୀତାମ୍ବର ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ଭୁଜ, ଈଷତ୍ ଲାଲ ନୟନ ଓ ସୁନ୍ଦର ମୁଖରେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସର ଅପୂର୍ବ ଛଟା । ତାଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦରେ କୁଞ୍ଚିତ ନୀଳ ଅଳକାବଳୀ ଏପରି ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ଯେ, ମନେ ହେଉଥାଏ ଭ୍ରମରମାନେ ଖେଳୁଛନ୍ତି କି ! ଏପରି ରୂପ ଦେଖି ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଭାବିଦେଲେ; ତେଣୁ ଲଜ୍ଜାରେ ଘରେ ପଶି ଏଠିସେଠି ଲୁଚିଗଲେ ॥ ୨୭,୨୮ ॥ କିନ୍ତୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେହି ନାରୀମାନେ ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ, ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନୁହନ୍ତି; କାରଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ତାଙ୍କ ଠାରେ ଟିକିଏ ଭିନ୍ନତା ରହିଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ଓ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ସେହି ସୁନ୍ଦର ଦମ୍ପତିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ॥ ୨୯ ॥ ଏତିକିବେଳେ କଜ୍ଜଳନୟନା ମଧୁରଭାଷିଣୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ନବଦମ୍ପତିଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଅପହୃତ ପୁତ୍ର କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ବାତ୍ସଲ୍ୟପ୍ରେମର ଆଧିକ୍ୟ ହେତୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତନରୁ କ୍ଷୀର ଝରିଆସିଲା ॥ ୩୦ ॥ ରୁକ୍ମିଣୀ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଏହି ସୁନ୍ଦର ପୁଅଟି କିଏ ? ଏହି କମଳନୟନ କାହାର ପୁତ୍ର ? କେଉଁ ସୌଭାଗିନୀ ଏହାକୁ ଗର୍ଭରେ ଧରିଥିଲା ? ଏ ଯେଉଁ ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ

ମମ ଗ୍ରପ୍ୟାମୃଜୋ ନଷ୍ଟୋ ନୀତୋ ଯଃ ସୂତିକାଗୃହାତ୍ ।
ଏତତ୍ତୁଲ୍ୟବୟୋରୂପୋ ଯଦି ଜୀବତି କୁତ୍ରଚିତ୍ ॥ ୩୨

କଥଂ ତ୍ୱନେନ ସଂପ୍ରାପ୍ତଂ ସାରୂପ୍ୟଂ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନ୍ୱନଃ ।
ଆକୃତ୍ୟାବୟବୈର୍ଗତ୍ୟା ସ୍ୱରହାସାବଲୋକନୈଃ ॥ ୩୩

ସ ଏବ ବା ଭବେନ୍ନୂନଂ ଯୋ ମେ ଗର୍ଭେ ଧୃତୋଽର୍ଭକଃ ।
ଅମୁଷ୍ମିନ୍ ପ୍ରୀତିରଧିକା ବାମଃ ସ୍ଫୁରତି ମେ ଭୁଜଃ ॥ ୩୪

ଏବଂ ମୀମାଂସମାନାୟାଂ ବୈଦର୍ଭ୍ୟାଂ ଦେବକୀସୁତଃ ।
ଦେବକ୍ୟାନକଦୁନ୍ଦୁଭ୍ୟାମୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକ ଆଗମତ୍ ॥ ୩୫

ବିଜ୍ଞାତାର୍ଥୋଽପି ଭଗବାଂସ୍ତୂଷ୍ଣୀମାସ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ ।
ନାରଦୋଽକଥୟତ୍ ସର୍ବଂ ଶମ୍ବରାହରଣାଦିକମ୍ ॥ ୩୬

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ମହଦାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂ କୃଷ୍ଣାନ୍ତଃପୁରଯୋଷିତଃ ।
ଅଭ୍ୟନନ୍ଦନ୍ ବହୂନବ୍ଦାନ୍ ନଷ୍ଟଂ ମୃତମିବାଗତମ୍ ॥ ୩୭

ଦେବକୀ ବସୁଦେବଶ୍ଚ କୃଷ୍ଣରାମୌ ତଥା ସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ଦମ୍ପତୀ ତୌ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ରୁକ୍ମିଣୀ ଚ ଯଯୁର୍ମୁଦମ୍ ॥ ୩୮

ନଷ୍ଟଂ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନମାୟାତମାକର୍ଣ୍ୟ ଦ୍ୱାରକୌକସଃ ।
ଅହୋ ମୃତ ଇବାୟାତୋ ବାଲୋ ଦିଷ୍ଟ୍ୟେତି ହାବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୩୯

ଯଂ ବୈ ମୁହୁଃ ପିତୃସରୂପନିଜେଶଭାବା-
ସ୍ତନ୍ମାତରୋ ଯଦଭଜନ୍ ରୁହରୂଢଭାବାଃ ।

ଏହାକୁ ପତିରୂପେ ପାଇଛି, ଏ କିଏ ? ॥ ୩୧ ॥ ମୋ କୁନିପୁଅଟି ତ ହଜିଗଲା । କିଏ ଯେ ତାକୁ ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳରୁ ନେଇଗଲା, ଜଣା ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ମୋ ପୁଅ ଯଦି କେଉଁଠି ବଞ୍ଚି ରହିଥିବ, ସେ ବି ରୂପରେ ଓ ବୟସରେ ଏହାରି ପରି ହୋଇଥିବ ॥ ୩୨ ॥ ମୁଁ ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ଏ ପୁଅଟି ଭଗବାନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ପରି ରୂପ, ଅଙ୍ଗସୌଷ୍ଠବ, ଚ୍ଛାଲିଚଳଣି, ହସହସ ମୁଖ, ସୁନ୍ଦର ଚ୍ଛାହାଣି ଓ କଥା କହିବା ଢଙ୍ଗ କେଉଁଠୁ ପାଇଲା ? ॥ ୩୩ ॥ ସମ୍ଭବତଃ ଇଏ ମୋରି ପୁଅ; ମୁଁ ଏହାକୁ ଗର୍ଭରେ ଧରିଥିଲି । ତା' ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ଏହାକୁ ଦେଖି ଦେଖି କାହିଁକି ମୋ ହୃଦୟରେ ସ୍ନେହର ବନ୍ୟା ଆସିଯାଆନ୍ତା ! ମୋର ବାମ ଭୁଜଟା ଡିଅଁନ୍ତା ବା କାହିଁକି !! ॥ ୩୪ ॥

ରୁକ୍ମିଣୀ ଏପରି ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ି ସନ୍ଦେହ ଓ ନିଃସନ୍ଦେହ ଭିତରେ ଭ୍ରମିତ ହେଉଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ପିତା ବସୁଦେବ ଓ ମାତା ଦେବକୀଙ୍କ ସହିତ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଭଗବାନ ତ ସବୁ କିଛି ଜାଣନ୍ତି; ସେ କିଛି ନ କହି ଚୁପ୍‌ଚ୍ଛାପ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ଏହି ସମୟରେ ନାରଦ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଓ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ଶମ୍ବରାସୁର କିପରି ଘେରାଇ ନେଇଥିଲା, କିପରି ସମୁଦ୍ରରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଥିଲା—ଏ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଦେଲେ ॥ ୩୬ ॥ ନାରଦଙ୍କ ମୁଖରୁ ସେହି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ଘଟଣା ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନ୍ତଃପୁରର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଚକିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ବହୁ ବର୍ଷ ଧରି ହଜି ଯାଇଥିବା ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ପାଇ ଏପରି ସହର୍ଷ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେ ହେଲା, କୌଣସି ମରିଯାଇଥିବା ଲୋକ ବଞ୍ଚି ଉଠିଲା କି ! ॥ ୩୭ ॥ ଦେବକୀ, ବସୁଦେବ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ବଳରାମ, ରୁକ୍ମିଣୀ ତଥା ଅନ୍ୟ ପୁରନାରୀମାନେ ସମସ୍ତେ ନବଦମ୍ପତିଙ୍କୁ କୋଳାଗ୍ରତ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କଲେ ॥ ୩୮ ॥ ହଜି ଯାଇଥିବା ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଫେରି ଆସିଥିବା କଥା ଶୁଣି ଦ୍ୱାରକାବାସୀ ନରନାରୀ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, ''ଆହା ! କେଡ଼େ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ ସତେ ! ସେହି ବାଳକ ଜାଣ ମରଣ ମୁଖରୁ ଫେରି ଆସିଲା !!'' ॥ ୩୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର ରୂପରଙ୍ଗ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଏତେ ମିଶିଯାଉଥିଲା ଯେ, ମାଆମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଦେଲେ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ି ନିଜର ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଭାବିଦେଇ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଭାବରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଆଗରୁ ହଟି ଏକାନ୍ତକୁ ଚ୍ଛାଲିଯାଉଥିଲେ । ଶ୍ରୀନିକେତନ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରତିବିମ୍ବସ୍ୱରୂପ

ଚିତ୍ରଂ ନ ତତ୍ ଖଲୁ ରମାସ୍ପଦବିମ୍ବବିମ୍ବେ
କାମେ ସ୍ମରେଽକ୍ଷିବିଷୟେ କିମୁତାନ୍ୟନାର୍ଯ୍ୟଃ ॥ ୪୦

କାମାବତାର ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ଦେଖି ଏପରି ଭାବିଦେବା କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ। ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଯେ ବିଚିତ୍ର ହୋଇଯାଉଥିବ, ଏହା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟମାତ୍ର ॥ ୪୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନୋତ୍ପତ୍ତିନିରୂପଣଂ ନାମ ପଞ୍ଚପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫୫ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଷଟ୍‌ପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସ୍ୟମନ୍ତକମଣି କଥା ଏବଂ ଜାମ୍ବବତୀ ଓ ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିବାହ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସତ୍ରାଜିତଃ ସ୍ୱତନୟାଂ କୃଷ୍ଣାୟ କୃତକିଲ୍‌ବିଷଃ।
ସ୍ୟମନ୍ତକେନ ମଣିନା ସ୍ୱୟମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ଦତ୍ତବାନ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସତ୍ରାଜିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ଅପରାଧ କରିଦେଇଥିଲେ। ତେଣୁ ସେହି ଅପରାଧ ମାର୍ଜନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୟମନ୍ତକମଣି ସହିତ ନିଜର କନ୍ୟା ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କୁ ଆଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରିଦେଲେ ॥ ୧ ॥

ରାଜୋବାଚ

ସତ୍ରାଜିତଃ କିମକରୋଦ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ କିଲ୍‌ବିଷମ୍।
ସ୍ୟମନ୍ତକଃ କୁତସ୍ତସ୍ୟ କସ୍ମାଦ୍ ଦତ୍ତା ସୁତା ହରେଃ ॥ ୨

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଗ୍ଲିରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ସତ୍ରାଜିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ କି ଅପରାଧ କରିଥିଲେ ? ତାଙ୍କୁ ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣି କେଉଁଠୁ ମିଳିଲା ? ଏବଂ ସେ କାହିଁକି ନିଜ କନ୍ୟାକୁ ଆଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ ? ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଆସୀତ୍ ସତ୍ରାଜିତଃ ସୂର୍ଯ୍ୟୋ ଭକ୍ତସ୍ୟ ପରମଃ ସଖା।
ପ୍ରୀତସ୍ତସ୍ମୈ ମଣିଂ ପ୍ରାଦାତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ତୁଷ୍ଟଃ ସ୍ୟମନ୍ତକମ୍ ॥ ୩

ସ ତଂ ବିଭ୍ରତ୍ ମଣିଂ କଣ୍ଠେ ଭ୍ରାଜମାନୋ ଯଥା ରବିଃ।
ପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ଦ୍ୱାରକାଂ ରାଜଂସ୍ତେଜସା ନୋପଲକ୍ଷିତଃ ॥ ୪

ତଂ ବିଲୋକ୍ୟ ଜନା ଦୂରାତ୍ତେଜସା ମୁଷ୍ଟଦୃଷ୍ଟୟଃ।
ଦୀବ୍ୟତେଽକ୍ଷୈର୍ଭଗବତେ ଶଶଂସୁଃ ସୂର୍ଯ୍ୟଶଙ୍କିତାଃ ॥ ୫

ନାରାୟଣ ନମସ୍ତେଽସ୍ତୁ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାଧର।
ଦାମୋଦରାରବିନ୍ଦାକ୍ଷ ଗୋବିନ୍ଦ ଯଦୁନନ୍ଦନ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସତ୍ରାଜିତ ଥିଲେ ଭଗବାନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ବଡ଼ ଭକ୍ତ। ତାଙ୍କ ଭକ୍ତିରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ସୂର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ମିତ୍ର ହୋଇଯାଇଥିଲେ। ସେହି ସୂର୍ଯ୍ୟଭଗବାନ ହିଁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣି ଦେଇଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ସେହି ମଣିଟି ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇ ସତ୍ରାଜିତ ଏପରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶିଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେହେଲା, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ। ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ମଣି ବେକରେ ପକାଇ ସତ୍ରାଜିତ ଦ୍ୱାରକା ଆସିଲେ। ମଣି ହେତୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତେଜସ୍ୱୀ ଦିଶୁଥିବାରୁ, ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଲୋକମାନଙ୍କର ଆଖି ଝଲସିଗଲା; ଦୂରରୁ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିପାରିଲେ ନାହିଁ। ସେମାନେ ଭାବିଲେ, ବୋଧହୁଏ ସ୍ୱୟଂ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ଆସୁଛନ୍ତି। ତେଣୁ ସେମାନେ ଭଗବାନ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଏହି ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେଲେ। ସେତେବେଳକୁ ଭଗବାନ ପଶା ଖେଳୁଥିଲେ ॥ ୪,୫ ॥ ଲୋକେ ଜଣାଇଲେ, "ହେ ଶଙ୍ଖ-ଚକ୍ର-ଗଦାଧାରୀ ନାରାୟଣ ! ହେ କମଳନୟନ ଦାମୋଦର ! ହେ ଯଦୁବଂଶଶିରୋମଣି ! ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୬ ॥

ଏଷ ଆୟାତି ସବିତା ତ୍ୱାଂ ଦିଦୃକ୍ଷୁର୍ଜଗତ୍ପତେ ।
ମୁଷ୍ଣନ୍ ଗଭସ୍ତିଚକ୍ରେଣ ନୃଣାଂ ଚକ୍ଷୂଂଷି ତିଗ୍ମଗୁଃ ॥ ୭

ନନ୍ୱନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ତି ତେ ମାର୍ଗଂ ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାଂ ବିବୁଧର୍ଷଭାଃ ।
ଜ୍ଞାତ୍ୱାଦ୍ୟ ଗୂଢ଼ଂ ଯଦୁଷୁ ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ତ୍ୱାଂ ଯାତ୍ୟଜଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନିଶମ୍ୟ ବାଲବଚନଂ ପ୍ରହସ୍ୟାମ୍ବୁଜଲୋଚନଃ ।
ପ୍ରାହ ନାସୌ ରବିର୍ଦେବଃ ସତ୍ରାଜିତ୍‌ମଣିନା ଜ୍ୱଲନ୍ ॥ ୯

ସତ୍ରାଜିତ୍ ସ୍ୱଗୃହଂ ଶ୍ରୀମତ୍ କୃତକୌତୁକମଙ୍ଗଳମ୍ ।
ପ୍ରବିଶ୍ୟ ଦେବସଦନେ ମଣିଂ ବିପ୍ରୈର୍ନ୍ୟବେଶୟତ୍ ॥ ୧୦

ଦିନେ ଦିନେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଭାରାନଷ୍ଟୌ ସ ସୃଜତି ପ୍ରଭୋ ।
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷମାର୍ଯ୍ୟରିଷ୍ଟାନି ସର୍ପାଧିବ୍ୟାଧୟୋଽଶୁଭାଃ ।
ନ ସନ୍ତି ମାୟିନସ୍ତତ୍ର ଯତ୍ରାସ୍ତେଽଭ୍ୟର୍ଚ୍ଚିତୋ ମଣିଃ ॥ ୧୧

ସ ଯାଚିତୋ ମଣିଂ କ୍ୱାପି ଯଦୁରାଜାୟ ଶୌରିଣା ।
ନୈବାର୍ଥକାମୁକଃ ପ୍ରାଦାଦ୍ ଯାଚ୍ଞାଭଙ୍ଗମତର୍କୟନ୍ ॥ ୧୨

ତମେକଦା ମଣିଂ କଣ୍ଠେ ପ୍ରତିମୁଚ୍ୟ ମହାପ୍ରଭମ୍ ।
ପ୍ରସେନୋ ହୟମାରୁହ୍ୟ ମୃଗୟାଂ ବ୍ୟଚରଦ୍ ବନେ ॥ ୧୩

ପ୍ରସେନଂ ସହୟଂ ହତ୍ୱା ମଣିମାଚ୍ଛିଦ୍ୟ କେସରୀ ।
ଗିରିଂ ବିଶଞ୍ଜାମ୍ବବତା ନିହତୋ ମଣିମିଚ୍ଛତା ॥ ୧୪

ହେ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ! ଦେଖନ୍ତୁ, ପ୍ରଖର ରଶ୍ମିଧାରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ କିପରି ଲୋକଙ୍କ ଆଖିକୁ ଝଲସାଇଦେଇ ଆପଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆସୁଛନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତାମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବାର ମାର୍ଗ ତିନିଲୋକଯାକରେ ଖୋଜି ହେଉଛନ୍ତି ସିନା, ମାର୍ଗ ପାଉନାହାନ୍ତି । ଆପଣ ଆସି ଯଦୁବଂଶରେ ଜାତ ହୋଇ ଏଠାରେ ଗୋପନରେ ଅଛନ୍ତି ଜାଣି ଆପଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାଲାଗି ଆଜି ସ୍ୱୟଂ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଆସୁଛନ୍ତି ।'' ॥ ୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅଜ୍ଞ ଲୋକଙ୍କର ଏପରି କଥା ଶୁଣି ଭଗବାନ ହସି ହସି କହିଲେ, ''ଆରେ ଭାଇ ! ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ନୁହନ୍ତି; ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ରାଜିତ । ମଣି ହେତୁ ସେ ଏପରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେଖା ଯାଉଛନ୍ତି ।'' ॥ ୯ ॥ ନଗରକୁ ଆସି ସତ୍ରାଜିତ ନିଜର ମହଲକୁ ଚାଲିଗଲେ । ତାଙ୍କର ଶୁଭାଗମନ ଉପଲକ୍ଷେ ଘରେ ମଙ୍ଗଳଉତ୍ସବ ପାଳନ କରାଯାଉଥାଏ । ସେ ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣିକୁ ନେଇ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ଦେବମନ୍ଦିରରେ ସ୍ଥାପନ କରିଦେଲେ ॥ ୧୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ମଣି ପ୍ରତିଦିନ ଆଠ ଭାର* ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଦାନ କରେ । ପୁଣି ସେହି ମଣି ଯେଉଁଠାରେ ପୂଜିତ ହୁଏ, ସେଠାରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ମହାମାରୀ, ଗ୍ରହପୀଡ଼ା, ସର୍ପଭୟ, ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ବ୍ୟଥା ତଥା ମାୟାବୀମାନଙ୍କର କୌଣସି ଉପଦ୍ରବ ମଧ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥ ଥରେ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହି ମଣିଟି ରାଜା ଉଗ୍ରସେନଙ୍କୁ ଦେଇଦେବା ପାଇଁ ସତ୍ରାଜିତଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସତ୍ରାଜିତ ଏତେ ଅର୍ଥଲୋଲୁପ ଥିଲେ ଯେ, ସେ ଭଗବାନଙ୍କ କଥା ମାନିଲେ ନାହିଁ—ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ଭାବିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥

ଦିନକର କଥା । ସତ୍ରାଜିତଙ୍କ ଭାଇ ପ୍ରସେନ ସେହି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ମଣିଟି ଗଳାରେ ଲମ୍ୱାଇ, ଘୋଡ଼ାରେ ବସି ଶିକାର କରିବ ବୋଲି ବଣକୁ ଚାଲିଗଲା ॥ ୧୩ ॥ ବଣରେ ଗୋଟିଏ ସିଂହ ଆକ୍ରମଣ କରି ତାକୁ ଓ ତା'ଘୋଡ଼ାକୁ ମାରିଦେଲା ଏବଂ ସେହି ମଣିଟି ନେଇ ଗୋଟିଏ ପର୍ବତ ଗୁମ୍ଫାରେ ପଶିଗଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଗୁମ୍ଫାରେ ପଶୁ ପଶୁ ଭଲ୍ଲୁକରାଜ ଜାମ୍ବବାନ ଆସି ତାକୁ ମାରିଦେଲେ ଓ ସେହି ମଣିଟି ନେଇ ସେ ନିଜ ଗୁମ୍ଫାରେ ପଶିଗଲେ ଏବଂ

* ଭାରର ପରିମାଣ ଏହିପରି :—

'ଚାରି ବ୍ରୀହି (ଧାନ)କୁ ଏକ ଗୁଞ୍ଜା (କାଇଁଚ), ପାଞ୍ଚ ଗୁଞ୍ଜାକୁ ଏକ ପଣ, ଆଠ ପଣକୁ ଏକ ଧରଣ, ଆଠ ଧରଣକୁ ଏକ କର୍ଷ (ତୋଳା), ଚାରି କର୍ଷକୁ ଏକ ପଳ, ଶହେ ପଳକୁ ଏକ ତୁଳା ଓ କୋଡ଼ିଏ ତୁଳାକୁ ଏକ ଭାର କୁହାଯାଏ ।

ଉପରୋକ୍ତ ହିସାବରେ ୧ ଭାର=୮୦୦୦ କର୍ଷ । ୧ କର୍ଷ (ତୋଳା) ଆଜିର ଓଜନରେ ୧୧.୬୬୪ ଗ୍ରାମ୍ ହେଉଥିବାରୁ ୮ ଭାର ସୁନାର ଓଜନ ହେବ ୬୪୦୦୦×୧୧.୬୬୪=୭୪୬ କିଲୋ ୪୯୬ ଗ୍ରାମ୍ ।

ସୋଽପି ଚକ୍ରେ କୁମାରସ୍ୟ ମଣିଂ କ୍ରୀଡ଼ନକଂ ବିଳେ ।
ଅପଶ୍ୟନ୍ ଭ୍ରାତରଂ ଭ୍ରାତା ସତ୍ରାଜିତ୍ ପର୍ଯ୍ୟତପ୍ୟତ ॥ ୧୫

ପ୍ରାୟଃ କୃଷ୍ଣେନ ନିହତୋ ମଣିଗ୍ରୀବୋ ବନଂ ଗତଃ ।
ଭ୍ରାତା ମମେତି ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା କର୍ଣ୍ଣେ କର୍ଣ୍ଣେଽଜପଞ୍ଜନାଃ ॥ ୧୬

ଭଗବାଂସ୍ତଦୁପଶ୍ରୁତ୍ୟ ଦୁର୍ଯଶୋ ଲିପ୍ତମାତ୍ମନି ।
ମାର୍ଷ୍ଟୁଂ ପ୍ରସେନପଦବୀମନ୍ୱପଦ୍ୟତ ନାଗରୈଃ ॥ ୧୭

ହତଂ ପ୍ରସେନମଶ୍ୱଂ ଚ ବୀକ୍ଷ୍ୟ କେସରିଣା ବନେ ।
ତଂ ଗିରିପୃଷ୍ଠେ ନିହତମୃକ୍ଷେଣ ଦଦୃଶୁର୍ଜନାଃ ॥ ୧୮

ଋକ୍ଷରାଜବିଳଂ ଭୀମମନ୍ଧେନ ତମସାଽଽବୃତମ୍ ।
ଏକୋ ବିବେଶ ଭଗବାନବସ୍ଥାପ୍ୟ ବହିଃ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୧୯

ତତ୍ର ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମଣିଶ୍ରେଷ୍ଠଂ ବାଳକ୍ରୀଡ଼ନକଂ କୃତମ୍ ।
ହର୍ତ୍ତୁଂ କୃତମତିସ୍ତସ୍ମିନ୍ନବତସ୍ଥେଽର୍ଭକାନ୍ତିକେ ॥ ୨୦

ତମପୂର୍ବଂ ନରଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଧାତ୍ରୀ ଚୁକ୍ରୋଶ ଭୀତବତ୍ ।
ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱାଭ୍ୟଦ୍ରବତ୍ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ଜାମ୍ବବାନ୍ ବଳିନାଂ ବରଃ ॥ ୨୧

ସ ବୈ ଭଗବତା ତେନ ଯୁଯୁଧେ ସ୍ୱାମିନାଽଽତ୍ମନଃ ।
ପୁରୁଷଂ ପ୍ରାକୃତଂ ମତ୍ୱା କୁପିତୋ ନାନୁଭାବବିତ୍ ॥ ୨୨

ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଯୁଦ୍ଧଂ ସୁତୁମୁଳମୁଭୟୋର୍ବିଜିଗୀଷତୋଃ ।
ଆୟୁଧାଶ୍ମଦ୍ରୁମୈର୍ଦୋର୍ଭିଃ କ୍ରବ୍ୟାର୍ଥେ ଶ୍ୟେନୟୋରିବ ॥ ୨୩

ଗୁମ୍ଫାରେ ଖେଳିବା ନିମନ୍ତେ ପିଲାଙ୍କୁ ମଣିଟି ଦେଇଦେଲେ । ଏପଟେ ଭାଇ ପ୍ରସେନ ବଣରୁ ନ ଫେରିବାରୁ ସତ୍ରାଜିତଙ୍କ ମନରେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହେଲା ॥ ୧୪,୧୫ ॥ ସେ କହିଲେ, ''ମୋ ଭାଇ ଗଳାରେ ମଣିଟି ଲମ୍ବାଇ ବଣକୁ ଯାଇଥିଲା; ସମ୍ଭବତଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ମଣିଲୋଭରେ ମୋ ଭାଇକୁ ମାରିଦେଲେ ।'' ସତ୍ରାଜିତଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଲୋକେ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ଫୁସ୍‌ଫାସ୍ ହେଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲେ ଯେ, ସତ୍ରାଜିତ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ କଳଙ୍କର ଟୀକା ଲଗାଇଦେଲେଣି, ସେତେବେଳେ ସେହି କଳଙ୍କ ଧୋଇବାଲାଗି (ସତ୍ୟ ଉନ୍ମୋଚନ ପାଇଁ) ସେ କେତେକ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ପ୍ରସେନକୁ ଖୋଜିବା ପାଇଁ ବଣକୁ ଗଲେ ॥ ୧୭ ॥ ବଣରେ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ଲୋକେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ସିଂହ ଆକ୍ରମଣରେ ପ୍ରସେନ ଓ ତା' ଘୋଡ଼ା ମରିଯାଇଛନ୍ତି । ସିଂହର ପାଦ ଚିହ୍ନ ଦେଖି ଦେଖି ପର୍ବତ ଉପରକୁ ଯିବାବେଳେ ସେମାନେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ସିଂହଟା ମଧ୍ୟ ଭାଲୁ ଆକ୍ରମଣରେ ମରିଯାଇଛି ॥ ୧୮ ॥

ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପର୍ବତର ଗୁମ୍ଫା ଆଗରେ ଜଗାଇଦେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏକାକୀ ଭଲ୍ଲୁକରାଜଙ୍କର ଭୟଙ୍କର ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ପଶିଗଲେ । ଗୁମ୍ଫା ଭିତରଟା ଭୀଷଣ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୯ ॥ ଭଗବାନ ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ପଶି କିଛି ଦୂର ଯିବା ପରେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଛୋଟ ପିଲାମାନେ ସେହି ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣିଟି ଧରି ଖେଳୁଛନ୍ତି । ସେ ସେହି ମଣିଟି ନେଇ ଆସିବା ନିମନ୍ତେ ଛୁଆଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ॥ ୨୦ ॥ ସେଠାରେ ଜଣେ ଧାଈ ବସି ପିଲାଙ୍କୁ ଖେଳାଉଥିଲା । ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ଜଣେ ଅପରିଚିତ ଲୋକ ପଶିଯାଇଛି ଦେଖି ସେ ଭୟରେ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲା । ଚିତ୍କାର ଶୁଣି ପରମବୀର ଭଲ୍ଲୁକରାଜ ଜାମ୍ବବାନ୍ କ୍ରୋଧରେ ଧାଇଁ ଆସିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜାମ୍ବବାନ୍ ତ ସେତେବେଳେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ଜଣେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଭାବିଦେଲେ; ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ମହିମା ଓ ପ୍ରଭାବ ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ନିଜ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୨୨ ॥ ଖଣ୍ଡିଏ ମାଂସ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ଛଞ୍ଚାଣ ଯେପରି ଲଢ଼େଇ କରନ୍ତି, ବିଜୟ ଇଚ୍ଛାରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଜାମ୍ବବାନ୍ ସେହିପରି ଘମାଘୋଟ ଲଢ଼େଇ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ତ ସେମାନେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ଲଢ଼ିଲେ; କିନ୍ତୁ ତା'ପରେ ଢେଲା ପଥର ମରାମରି ହେଲେ । ତା'ପରେ ସେମାନେ ଗଛ ଉପାଡ଼ି ସେଥିରେ ମରାମରି ହେଲେ । ଶେଷରେ ଦୁହିଙ୍କ ଭିତରେ ବାହୁଯୁଦ୍ଧ ହେଲା ॥ ୨୩ ॥

ଆସୀତ୍ତଦଷ୍ଟାବିଂଶାହମିତରେତରମୁଷ୍ଟିଭିଃ ।
ବଜ୍ରନିଷ୍ପେଷପରୁଷୈରବିଶ୍ରମମହର୍ନିଶମ୍ ॥ ୨୪

କୃଷ୍ଣମୁଷ୍ଟିବିନିଷ୍ପାତନିଷ୍ପିଷ୍ଟାଙ୍ଗୋରୁବନ୍ଧନଃ ।
କ୍ଷୀଣସତ୍ତ୍ୱଃ ସ୍ୱିନ୍ନଗାତ୍ରସ୍ତମାହାତୀବ ବିସ୍ମିତଃ ॥ ୨୫

ଜାନେ ତ୍ୱାଂ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ପ୍ରାଣ ଓଜଃ ସହୋ ବଲମ୍ ।
ବିଷ୍ଣୁଂ ପୁରାଣପୁରୁଷଂ ପ୍ରଭବିଷ୍ଣୁମଧୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୨୬

ତ୍ୱଂ ହି ବିଶ୍ୱସୃଜାଂ ସ୍ରଷ୍ଟା ସୃଜ୍ୟାନାମପି ଯଚ୍ଚ ସତ୍ ।
କାଳଃ କଳୟତାମୀଶଃ ପର ଆତ୍ମା ତଥାଽଽତ୍ମନାମ୍ ॥ ୨୭

ଯସ୍ୟେଷଦୁତ୍କଳିତରୋଷକଟାକ୍ଷମୋକ୍ଷୈ-
ର୍ବର୍ତ୍ମାଦିଶତ୍ କ୍ଷୁଭିତନକ୍ରତିମିଙ୍ଗିଲୋଽବ୍ଧିଃ ।
ସେତୁଃ କୃତଃ ସ୍ୱଯଶ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିତା ଚ ଲଙ୍କା
ରକ୍ଷଃଶିରାଂସି ଭୁବି ପେତୁରିଷୁକ୍ଷତାନି ॥ ୨୮

ଇତି ବିଜ୍ଞାତବିଜ୍ଞାନମୃକ୍ଷରାଜାନମଚ୍ୟୁତଃ ।
ବ୍ୟାଜହାର ମହାରାଜ ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀସୁତଃ ॥ ୨୯

ଅଭିମୃଶ୍ୟାରବିନ୍ଦାକ୍ଷଃ ପାଣିନା ଶଙ୍କରେଣ ତମ୍ ।
କୃପୟା ପରୟା ଭକ୍ତଂ ପ୍ରେମଗମ୍ଭୀରୟା ଗିରା ॥ ୩୦

ମଣିହେତୋରିହ ପ୍ରାପ୍ତା ବୟମୃକ୍ଷପତେ ବିଲମ୍ ।
ମିଥ୍ୟାଭିଶାପଂ ପ୍ରମୃଜନ୍ନାତ୍ମନୋ ମଣିନାମୁନା ॥ ୩୧

ଇତ୍ୟୁକ୍ତଃ ସ୍ୱାଂ ଦୁହିତରଂ କନ୍ୟାଂ ଜାମ୍ବବତୀଂ ମୁଦା ।
ଅର୍ହଣାର୍ଥଂ ସ ମଣିନା କୃଷ୍ଣାୟୋପଜହାର ହ ॥ ୩୨

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ବଜ୍ର ପରି ମୁଥମାନ ମରାମରି ହୋଇ ଦିନରାତି ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଭାବରେ ଲଢୁ ଲଢୁ ଅଠେଇଶ ଦିନ ବିତିଗଲା ॥ ୨୪ ॥ ଶେଷରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭୀଷଣ ମୁଥମାଡ଼ରେ ଜାମ୍ବବାନଙ୍କ ଦେହର ବିଭିନ୍ନ ଗଣ୍ଠି ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ତାଙ୍କ ଦେହର ବଳ ଓ ଉତ୍ସାହ ହଜିଗଲା । ଦେହସାରା ଝାଳରେ ତିନ୍ତିଗଲା । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚକିତ ହୋଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୨୫ ॥ "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ଏଥର ଜାଣିଗଲି ଯେ, ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ, ରକ୍ଷକ ଓ ପୁରାଣପୁରୁଷ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ । ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟବଳ, ମନୋବଳ ଓ ଶରୀରବଳ ॥ ୨୬ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱର ରଚୟିତା ବ୍ରହ୍ମା ଆଦିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା । ସୃଷ୍ଟିର ସକଳ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବି ଆପଣ ହିଁ ସତ୍ତାରୂପରେ ବିରାଜମାନ । କାଳର ଯେତେସବୁ ଅଙ୍ଗ ବିଭାଗ ରହିଛି, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସେସବୁର ନିୟାମକ ପରମ କାଳ ଏବଂ ଶରୀରଭେଦରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଥିବା ଅନ୍ତରାତ୍ମାମାନଙ୍କର ପରମ ଆତ୍ମା ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୋର ମନେଅଛି, ଆପଣ ସାମାନ୍ୟମାତ୍ର କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରି କୁଟିଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଟିକିଏ ଚାହିଁଦେବାମାତ୍ରେ ସମୁଦ୍ରରେ ରହୁଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ଘଡ଼ିଆଳ ଓ ମଗର ମଧ୍ୟ ଭୟରେ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ସମୁଦ୍ର ଆପଣଙ୍କୁ ମାର୍ଗ ଦେଇ ଦେଇଥିଲା । ତା'ଫଳରେ ଆପଣ ସମୁଦ୍ରରେ ସେତୁ ବାନ୍ଧି ସୁନ୍ଦର ଯଶ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଓ ଲଙ୍କା ବିଧ୍ୱଂସ କରିଥିଲେ । ଆପଣଙ୍କ ବାଣର ଆଘାତରେ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ଶିର ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇ ତଳେ ଗଦା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । (ତେଣୁ ଆପଣ ହିଁ ମୋର ସେହି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ; ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୂପରେ ଆସିଛନ୍ତି) ।" ॥ ୨୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଲ୍ଲୁକରାଜ ଜାମ୍ବବାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିପାରିଲାରୁ କମଳନୟନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ପରମ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ଶୀତଳ କରକମଳରେ ତାଙ୍କର ଶରୀରକୁ ଆଉଁସିଦେଲେ ଏବଂ ଅହୈତୁକୀ କୃପାହେତୁ ପ୍ରେମଗମ୍ଭୀର ବାଣୀରେ ନିଜର ଭକ୍ତ ଜାମ୍ବବାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୨୯,୩୦ ॥ "ହେ ଭଲ୍ଲୁକରାଜ ! ମଣିଟି ନେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମୁଁ ତୁମ ଗୁମ୍ଫାକୁ ଆସିଥିଲି । ଏହି ମଣିଟି ନେଇ ମୁଁ ମୋ ଉପରେ ଲାଗିଥିବା ମିଥ୍ୟା କଳଙ୍କ ଧୋଇବାକୁ ଚାହେଁ ।" ॥ ୩୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ଜାମ୍ବବାନ୍ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବା ନିମନ୍ତେ, ସେହି ମଣିଟି ସହିତ ନିଜର କନ୍ୟା ଜାମ୍ବବତୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପି ଦେଲେ ॥ ୩୨ ॥

ଅଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ନିର୍ଗମଂ ଶୌରେଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟସ୍ୟ ବିଲଂ ଜନାଃ ।
ପ୍ରତୀକ୍ଷ୍ୟ ଦ୍ୱାଦଶାହାନି ଦୁଃଖିତାଃ ସ୍ୱପୁରଂ ଯଯୁଃ ॥ ୩୩

ନିଶମ୍ୟ ଦେବକୀ ଦେବୀ ରୁକ୍ମିଣ୍ୟାନକଦୁନ୍ଦୁଭିଃ ।
ସୁହୃଦୋ ଜ୍ଞାତୟୋଽଶୋଚନ୍ ବିଲାତ୍ କୃଷ୍ଣମନିର୍ଗତମ୍ ॥ ୩୪

ସତ୍ରାଜିତଂ ଶପନ୍ତସ୍ତେ ଦୁଃଖିତା ଦ୍ୱାରକୌକସଃ ।
ଉପତସ୍ଥୁର୍ମହାମାୟାଂ ଦୁର୍ଗାଂ କୃଷ୍ଣୋପଲବ୍ଧୟେ ॥ ୩୫

ତେଷାଂ ତୁ ଦେବ୍ୟୁପସ୍ଥାନାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟାଦିଷ୍ଟାଶିଷା ସ ଚ ।
ପ୍ରାଦୁର୍ବଭୂବ ସିଦ୍ଧାର୍ଥଃ ସଦାରୋ ହର୍ଷୟନ୍ ହରିଃ ॥ ୩୬

ଉପଲଭ୍ୟ ହୃଷୀକେଶଂ ମୃତଂ ପୁନରିବାଗତମ୍ ।
ସହ ପତ୍ନ୍ୟା ମଣିଗ୍ରୀବଂ ସର୍ବେ ଜାତମହୋତ୍ସବାଃ ॥ ୩୭

ସତ୍ରାଜିତଂ ସମାହୂୟ ସଭାୟାଂ ରାଜସନ୍ନିଧୌ ।
ପ୍ରାପ୍ତିଂ ଚାଖ୍ୟାୟ ଭଗବାନ୍ ମଣିଂ ତସ୍ମୈ ନ୍ୟବେଦୟତ୍ ॥ ୩୮

ସ ଚାତିବ୍ରୀଡ଼ିତୋ ରତ୍ନଂ ଗୃହୀତ୍ୱାବାଙ୍ମୁଖସ୍ତତଃ ।
ଅନୁତପ୍ୟମାନୋ ଭବନମଗମତ୍ ସ୍ୱେନ ପାପ୍ମନା ॥ ୩୯

ସୋଽନୁଧ୍ୟାୟଂସ୍ତଦେବାଘଂ ବଳବଦ୍‌ବିଗ୍ରହାକୁଳଃ ।
କଥଂ ମୃଜାମ୍ୟାତ୍ମରଜଃ ପ୍ରସୀଦେଦ୍ ବାଚ୍ୟୁତଃ କଥମ୍ ॥ ୪୦

କିଂ କୃତ୍ୱା ସାଧୁ ମହ୍ୟଂ ସ୍ୟାନ୍ନ ଶପେଦ୍ ବା ଜନୋ ଯଥା ।
ଅଦୀର୍ଘଦର୍ଶନଂ କ୍ଷୁଦ୍ରଂ ମୂଢଂ ଦ୍ରବିଣଲୋଲୁପମ୍ ॥ ୪୧

ଭଗବାନ ଯେଉଁ ଲୋକଙ୍କୁ ଗୁମ୍ଫା ବାହାରେ ଜଗାଇଦେଇ ଯାଇଥିଲେ, ସେମାନେ ସେଠାରେ ବାରଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କଲେ । କିନ୍ତୁ ବାରଦିନ ପରେ ବି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୁମ୍ଫାରୁ ନ ବାହାରିବାରୁ ସେମାନେ ଦୁଃଖିତ ମନରେ ଦ୍ୱାରକା ଫେରିଗଲେ ॥ ୩୩ ॥ ମାତା ଦେବକୀ, ରୁକ୍ମିଣୀ, ବସୁଦେବ ତଥା ଅନ୍ୟ ସବୁ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଓ କୁଟୁମ୍ବ ଲୋକେ ଭଗବାନ ଗୁମ୍ଫାରେ ପଶି ଆଉ ବାହାରିଲେ ନାହିଁ ବୋଲି ଶୁଣି ବହୁତ ଦୁଃଖ କଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଦ୍ୱାରକାର ସମସ୍ତେ ସତ୍ରାଜିତଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କଲେ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ମହାମାୟା ଦୁର୍ଗାଦେବୀଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ତାଙ୍କର ଶରଣ ଗଲେ ॥ ୩୫ ॥ ସେମାନଙ୍କ ପୂଜାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ମହାମାୟା ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ । ଏତିକିବେଳେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଫଳ ହୋଇ ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣି ଓ ନବବଧୂ ଜାମ୍ବବତୀଙ୍କୁ ଧରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ସହିତ ସେଠାରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୬ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନବବଧୂ ଜାମ୍ବବତୀଙ୍କୁ ଧରି, ଗଳାରେ ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣି ଝୁଲାଇ ଦ୍ୱାରକାରେ ଦର୍ଶନ ଦେବାରୁ ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିର ପୁନରାଗମନ ହେଲେ ଲୋକେ ଯେପରି ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି, ଦ୍ୱାରକାବାସୀମାନେ ସେହିପରି ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୭ ॥

ତା'ପରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସତ୍ରାଜିତଙ୍କୁ ମହାରାଜା ଉଗ୍ରସେନଙ୍କ ରାଜସଭାକୁ ଡକାଇଲେ ଏବଂ ମଣି କିପରି ଭାବରେ ମିଳିଲା, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସେହିଟି ସତ୍ରାଜିତଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୩୮ ॥ ଏ ଘଟଣା ଜାଣି, ସତ୍ରାଜିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇଗଲେ । ମଣିଟି ସେ ନେଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମୁହଁ ତଳକୁ ପୋତି ହୋଇଗଲା । ନିଜେ କରିଥିବା ଅପରାଧ ନିମନ୍ତେ ସେ ବଡ଼ ଅନୁତାପ କଲେ । ଯାହା ହେଉ, କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସେ ଘରକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୩୯ ॥ ତାଙ୍କର ମନଶ୍ଚକ୍ଷୁରେ ନିରନ୍ତର ତାଙ୍କର ଅପରାଧଟି ନାଚିଲା । ବଳବାନ୍ (ଭଗବାନ)ଙ୍କ ସହିତ ଶତ୍ରୁତା କରିଥିବାରୁ ସେ ଭୟଭୀତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଭାବୁଥାଆନ୍ତି, "ମୁଁ ମୋ ଅପରାଧ କିପରି ମାର୍ଜନା କରିବି ? କ'ଣ କଲେ ଭଗବାନ ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହେବେ ? ॥ ୪୦ ॥ ମୁଁ କ'ଣ କଲେ ମୋର କଲ୍ୟାଣ ହେବ ଏବଂ ଲୋକେ ମୋତେ ନିନ୍ଦା କରିବେ ନାହିଁ ? ସତରେ ମୁଁ ବଡ଼ ଅଦୂରଦର୍ଶୀ; ମୁଁ କ୍ଷୁଦ୍ରମନା । ଧନଲୋଭରେ ମୁଁ ମୂଢ଼କର୍ମ କରିଦେଲି ॥ ୪୧ ॥

ଦାସ୍ୟେ ଦୁହିତରଂ ତସ୍ମୈ ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନଂ ରତ୍ନମେବ ଚ ।
ଉପାୟୋଽୟଂ ସମୀଚୀନସ୍ତସ୍ୟ ଶାନ୍ତିର୍ନ ଚାନ୍ୟଥା ॥ ୪୨

ଏବଂ ବ୍ୟବସିତୋ ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ସତ୍ରାଜିତ୍ ସ୍ୱସୁତାଂ ଶୁଭାମ୍ ।
ମଣିଂ ଚ ସ୍ୱୟମୁଦ୍ୟମ୍ୟ କୃଷ୍ଣାୟୋପଜହାର ହ ॥ ୪୩

ତାଂ ସତ୍ୟଭାମାଂ ଭଗବାନୁପଯେମେ ଯଥାବିଧି ।
ବହୁଭିର୍ଯାଚିତାଂ ଶୀଳରୂପୌଦାର୍ଯ୍ୟଗୁଣାନ୍ୱିତାମ୍ ॥ ୪୪

ଭଗବାନାହ ନ ମଣିଂ ପ୍ରତୀଚ୍ଛାମୋ ବୟଂ ନୃପ ।
ତବାସ୍ତାଂ ଦେବଭକ୍ତସ୍ୟ ବୟଂ ଚ ଫଳଭାଗିନଃ ॥ ୪୫

ଯାଉଛି, ମୁଁ ମୋର କନ୍ୟାରତ୍ନ ସୁନ୍ଦରୀ ସତ୍ୟଭାମା ଓ ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣି—ଉଭୟ ନେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଦେବି । ଏହା ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଉପାୟ ହେବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ମୋର ଅପରାଧ ମାର୍ଜନ ହୋଇଯିବ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ ।'' ॥ ୪୨ ॥ ନିଜ ବିବେକବୁଦ୍ଧିରେ ଏପରି ବିଚାର କରି ସତ୍ରାଜିତ ସ୍ୱୟଂ ଏଥିନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟମ କଲେ ଏବଂ ନିଜର କନ୍ୟା ତଥା ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣି ଉଭୟ ନେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଦେଲେ ॥ ୪୩ ॥ ସତ୍ୟଭାମା ସ୍ୱଭାବ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଔଦାର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ସଦ୍‌ଗୁଣରେ ସମ୍ପନ୍ନା ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ବହୁ ଲୋକ ଚାହିଁଥିଲେ; କନ୍ୟା ମାଗିବାକୁ ବହୁ ଲୋକ ଆସିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିଧିପୂର୍ବକ ତାଙ୍କର ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୪୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସତ୍ରାଜିତଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ମୁଁ ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣି ନେବି ନାହିଁ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଭକ୍ତ; ତେଣୁ ତାହା ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଥାଉ । ଅବଶ୍ୟ ସେହି ମଣିର ଫଳ ଉପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସେଥିରୁ ମିଳୁଥିବା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଉପରେ ଆମର ଅଧିକାର ଅଛି । ତେଣୁ ସେଥିରୁ ମିଳୁଥିବା ସୁବର୍ଣ୍ଣତକ ଆପଣ ଆମକୁ ଦେଇଦେଉଥିବେ ।'' ॥ ୪୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ସ୍ୟମନ୍ତକୋପାଖ୍ୟାନେ ଷଟ୍‌ପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫୬ ॥

+++

ଅଥ ସପ୍ତପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସ୍ୟମନ୍ତକ ହରଣ, ଶତଧନ୍ୱା ବଧ ଓ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ଦ୍ୱାରକା ଆବାହନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବିଜ୍ଞାତାର୍ଥୋଽପି ଗୋବିନ୍ଦୋ ଦଗ୍ଧାନାକର୍ଣ୍ୟ ପାଣ୍ଡବାନ୍ ।
କୁନ୍ତୀଂ ଚ କୁଲ୍ୟକରଣେ ସହରାମୋ ଯଯୌ କୁରୂନ୍ ॥ ୧

ଭୀଷ୍ମଂ କୃପଂ ସବିଦୁରଂ ଗାନ୍ଧାରୀଂ ଦ୍ରୋଣମେବ ଚ ।
ତୁଲ୍ୟଦୁଃଖୌ ଚ ସଙ୍ଗମ୍ୟ ହା କଷ୍ଟମିତି ହୋଚତୁଃ ॥ ୨

ଲବ୍ଧ୍ୱୈତଦନ୍ତରଂ ରାଜନ୍ ଶତଧନ୍ୱାନମୂଚତୁଃ ।
ଅକ୍ରୂରକୃତବର୍ମାଣୌ ମଣିଃ କସ୍ମାନ୍ନ ଗୃହ୍ୟତେ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭଲରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ଜତୁଗୃହ ଦାହରେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର କ୍ଷତି ହୋଇ ନାହିଁ; ତଥାପି ସେ ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲେ ଯେ, କୁନ୍ତୀ ଓ ପାଣ୍ଡବମାନେ ପୋଡ଼ି ମରିଗଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ କୁଳପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ସମବେଦନା ଜଣାଇବାକୁ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ହସ୍ତିନାପୁର ଗଲେ ॥ ୧ ॥ ସେଠାରେ ସେ ଭୀଷ୍ମ ପିତାମହ, କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ, ବିଦୁର, ଗାନ୍ଧାରୀ ଓ ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କଲେ ଏବଂ ''ହାୟ ! ହାୟ ! କେତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖଦ ଘଟଣା ଘଟି ନ ଗଲା ସତେ !'' କହି ସମବେଦନା ଜଣାଇଲେ ॥ ୨ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହସ୍ତିନାପୁର ଚାଲିଯିବାରୁ ଦ୍ୱାରକାରେ ଅକ୍ରୂର ଓ କୃତବର୍ମାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସୁଯୋଗ ମିଳିଗଲା । ସେମାନେ ଶତଧନ୍ୱାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି କହିଲେ, ''ତୁମେ ସତ୍ରାଜିତ ପାଖରୁ ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣିଟା ଛଡ଼ାଇ ଆଣୁନା

ଯୋଽସ୍ମଭ୍ୟଂ ସଂପ୍ରତିଶ୍ରୁତ୍ୟ କନ୍ୟାରତ୍ନଂ ବିଗର୍ହ୍ୟ ନଃ ।
କୃଷ୍ଣାୟାଦାନ୍ନ ସତ୍ରାଜିତ୍ କସ୍ମାଦ୍ ଭ୍ରାତରମନ୍ୱିୟାତ୍ ॥ ୪

ଏବଂ ଭିନ୍ନମତିସ୍ତାଭ୍ୟାଂ ସତ୍ରାଜିତମସତ୍ତମଃ ।
ଶୟାନମବଧୀଲ୍ଲୋଭାତ୍ ସ ପାପଃ କ୍ଷୀଣଜୀବିତଃ ॥ ୫

ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ବିକ୍ରୋଶମାନାନାଂ କ୍ରନ୍ଦନ୍ତୀନାମନାଥବତ୍ ।
ହତ୍ୱା ପଶୂନ୍ ସୌନିକବନ୍ମଣିମାଦାୟ ଜଗ୍ମିବାନ୍ ॥ ୬

ସତ୍ୟଭାମା ଚ ପିତରଂ ହତଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଶୁଚାର୍ପିତା ।
ବ୍ୟଲପତ୍ତାତ ତାତେତି ହା ହତାସ୍ମୀତି ମୁହ୍ୟତୀ ॥ ୭

ତୈଳଦ୍ରୋଣ୍ୟାଂ ମୃତଂ ପ୍ରାସ୍ୟ ଜଗାମ ଗଜସାହ୍ୱୟମ୍ ।
କୃଷ୍ଣାୟ ବିଦିତାର୍ଥାୟ ତପ୍ତାଽଽଚଖ୍ୟୌ ପିତୁର୍ବଧମ୍ ॥ ୮

ତଦାକର୍ଣ୍ୟେଶ୍ୱରୌ ରାଜନ୍ନନୁସୃତ୍ୟ ନୃଲୋକତାମ୍ ।
ଅହୋ ନଃ ପରମଂ କଷ୍ଟମିତ୍ୟସ୍ରାକ୍ଷୌ ବିଲେପତୁଃ ॥ ୯

ଆଗତ୍ୟ ଭଗବାଂସ୍ତସ୍ମାତ୍ ସଭାର୍ଯ୍ୟଃ ସାଗ୍ରଜଃ ପୁରମ୍ ।
ଶତଧନ୍ୱାନମାରେଭେ ହନ୍ତୁଂ ହର୍ତ୍ତୁଂ ମଣିଂ ତତଃ ॥ ୧୦

ସୋଽପି କୃଷ୍ଣୋଦ୍ୟମଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ଭୀତଃ ପ୍ରାଣପରୀପ୍ସୟା ।
ସାହାଯ୍ୟେ କୃତବର୍ମାଣମଯାଚତ ସ ଚାବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧୧

କାହିଁକି ? ॥ ୩ ॥ ସେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ତା କନ୍ୟା ସତ୍ୟଭାମାର ବିବାହ ତୁମ ସହିତ କରାଇବାକୁ କଥା ଦେଇଥିଲା; ଅଥଚ ଆମକୁ ଅପମାନ ଦେଇ ସେ ତା କନ୍ୟାକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ହାତରେ ଦେଇଦେଲା । ତେଣୁ ତା' ଭାଇ ପ୍ରସେନ ଯେପରି ମଲା, ସେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଯମପୁରକୁ ଯିବା ଉଚିତ ।'' ॥ ୪ ॥ ଶତଧନ୍ୱା ଥିଲା ଜଣେ ପାପୀ; ତାର ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ ନିକଟ ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ଅକ୍ରୂର ଓ କୃତବର୍ମା ଏପରି ଉସୁକେଇ ଦେବାରୁ ସେ ଦୁଷ୍ଟ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାକୁ ଉଚିତ ମଣିଲା ଏବଂ ଲୋଭ-ପରବଶ ହୋଇ ସତ୍ରାଜିତଙ୍କୁ ଶୋଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ମାରିଦେଲା ॥ ୫ ॥ ସତ୍ରାଜିତଙ୍କୁ ମାରିବାବେଳେ ଘରର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଅନାଥଙ୍କ ପରି କାନ୍ଦବୋବାଳି ଛାଡ଼ିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ କାନ୍ଦ ଆଡ଼କୁ ଆଦୌ ଧ୍ୟାନ ନ ଦେଇ, କଂସେଇ ପଶୁକୁ ମାରିବା ପରି ସେ ସତ୍ରାଜିତକୁ ମାରିଦେଇ, ସେଠାରୁ ମଣି ନେଇ ପଳାଇଆସିଲା ॥ ୬ ॥

ବାପା ମରିଗଲେ ଶୁଣି ସତ୍ୟଭାମା ଶୋକାକୁଳ ହୋଇଗଲେ । ସେ ''ହାୟ ବାପା ! ହାୟ ବାପା ! ଆଜି ମୁଁ ମରିଗଲି ଲୋ !'' ଏଭଳି ବହୁ ବିଳାପ କଲେ । ବିଳାପ କରୁ କରୁ ସେ ମଝି ମଝିରେ ବେହୋସ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ହୋସ ଆସିବା ପରେ ପୁଣି ବିଳାପ କରୁଥିଲେ ॥ ୭ ॥ ବିଳାପ କରି କରି ସେ ବାପାଙ୍କ ମୃତଦେହକୁ ତୈଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଡଙ୍ଗାରେ ବୁଡ଼ାଇରଖି, ଏହି ବିଷୟ ଜଣାଇବା ନିମନ୍ତେ ହସ୍ତିନାପୁର ଚାଲିଗଲେ ଓ ସେଠାରେ ଅତି ଦୁଃଖର ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବାପାଙ୍କ ହତ୍ୟା ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣାଇଦେଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାହା ଜାଣିଥିଲେ ॥ ୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ସବୁ ଶୁଣି, ମନୁଷ୍ୟ ପରି ଲୀଳା କରି ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରାଇଲେ ଏବଂ ''ହାୟ ! ଆମ ଉପରେ କେତେ ବଡ଼ ବିପତ୍ତି ପଡ଼ି ନ ଗଲା !'' ଏଭଳି କହି ବିଳାପ କଲେ ॥ ୯ ॥ ତା'ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସତ୍ୟଭାମା ଓ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ହସ୍ତିନାପୁରରୁ ଦ୍ୱାରକା ଫେରିଆସିଲେ ଏବଂ ଶତଧନ୍ୱାକୁ ମାରି ତା'ଠାରୁ କିପରି ମଣିଟି ଅଣାଯିବ, ସେହି ଉଦ୍ୟମ କଲେ ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାକୁ ମାରିଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ପାଇ ଶତଧନ୍ୱା ଭୀଷଣ ଡରିଗଲା ଏବଂ ନିଜର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ କୃତବର୍ମାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗିଲା । କୃତବର୍ମା କହିଲେ—॥ ୧୧ ॥

ନାହମୀଶ୍ୱରୟୋଃ କୁର୍ଯ୍ୟାଂ ହେଳନଂ ରାମକୃଷ୍ଣୟୋଃ ।
କୋ ନୁ କ୍ଷେମାୟ କଳ୍ପେତ ତୟୋର୍ବୃଜିନମାଚରନ୍ ॥ ୧୨

କଂସଃ ସହାନୁଗୋଽପୀତୋ ଯଦ୍‌ଦ୍ୱେଷାତ୍ତ୍ୟାଜିତଃ ଶ୍ରିୟା ।
ଜରାସନ୍ଧଃ ସପ୍ତଦଶ ସଂଯୁଗାନ୍ ବିରଥୋ ଗତଃ ॥ ୧୩

ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତଃ ସ ଚାକ୍ରୂରଂ ପାର୍ଷ୍ଣିଗ୍ରାହମଯାଚତ ।
ସୋଽପ୍ୟାହ କୋ ବିରୁଧ୍ୟେତ ବିଦ୍ୱାନୀଶ୍ୱରୟୋର୍ବଳମ୍ ॥ ୧୪

ଯ ଇଦଂ ଲୀଳୟା ବିଶ୍ୱଂ ସୃଜତ୍ୟବତି ହନ୍ତି ଚ ।
ଚେଷ୍ଟାଂ ବିଶ୍ୱସୃଜୋ ଯସ୍ୟ ନ ବିଦୁର୍ମୋହିତାଜୟା ॥ ୧୫

ଯଃ ସପ୍ତହାୟନଃ ଶୈଳମୁତ୍ପାଟ୍ୟୈକେନ ପାଣିନା ।
ଦଧାର ଲୀଳୟା ବାଳ ଉଚ୍ଛିଲୀନ୍ଧ୍ରମିବାର୍ଭକଃ ॥ ୧୬

ନମସ୍ତସ୍ମୈ ଭଗବତେ କୃଷ୍ଣାୟାଦ୍ଭୁତକର୍ମଣେ ।
ଅନନ୍ତାୟାଦିଭୂତାୟ କୂଟସ୍ଥାୟାତ୍ମନେ ନମଃ ॥ ୧୭

ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତଃ ସ ତେନାପି ଶତଧନ୍ୱା ମହାମଣିମ୍ ।
ତସ୍ମିନ୍ ନ୍ୟସ୍ୟାଶ୍ୱମାରୁହ୍ୟ ଶତଯୋଜନଗଂ ଯଯୌ ॥ ୧୮

ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜମାରୁହ୍ୟ ରଥଂ ରାମଜନାର୍ଦ୍ଦନୌ ।
ଅନ୍ୱଯାତାଂ ମହାବେଗୈରଶ୍ୱୈ ରାଜନ୍ ଗୁରୁଦ୍ରୁହମ୍ ॥ ୧୯

"ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଈଶ୍ୱର । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରିବି ନାହିଁ। ଆହେ ! କିଏ ଏପରି ଅଛି ଯେ, ତାଙ୍କ ସହିତ ଶତ୍ରୁତା କରି ଇହଲୋକରେ, କି ପରଲୋକରେ କୁଶଳରେ ରହିପାରିବ ? ॥ ୧୨ ॥ ତୁମେ ତ ଜାଣିଥିବ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଦ୍ୱେଷ କରି କଂସ ତାର ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ହରାଇଲା ଏବଂ ତାର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ମରିଗଲା । ଜରାସନ୍ଧ ପରି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବୀର ପରା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯୁଦ୍ଧରେ ସତର ଥର ପରାଜିତ ହୋଇଥିଲା ଓ ତାକୁ ବିନାରଥରେ ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।"॥ ୧୩ ॥ କୃତବର୍ମା ଏପରି ରୋକ୍‌ଠୋକ୍ ଜବାବ ଦେଇଦେବାରୁ ଶତଧନ୍ୱା ସହାୟତା ନିମନ୍ତେ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲା । ଅକ୍ରୂର କହିଲେ, "ଆରେ ଭାଇ ! ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ବଳପୌରୁଷ ଜାଣୁ ଜାଣୁ କେଉଁ ଲୋକ ବା ତାଙ୍କ ସହିତ ଶତ୍ରୁତା କରିବ, କହିଲୁ । ଯେଉଁ ଭଗବାନ ଲୀଳାଛଳରେ ଏହି ବିଶ୍ୱରଚନା କରନ୍ତି ଓ ତାହାର ରକ୍ଷା ଓ ସଂହାର ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି; ପୁଣି ଯେ କେତେବେଳେ କଣ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତାହା ମାୟାମୋହିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ବ୍ରହ୍ମାଦି ବିଶ୍ୱବିଧାତା ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଏ ଠିଆ ହେବ, କହିଲୁ ? ସେ ଯେତେବେଳେ ସାତବର୍ଷର ପିଲା ଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ପରା ଗୋଟିଏ ହାତରେ ହିଁ ଗିରିରାଜ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନକୁ ଉପାଡ଼ିଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଛୋଟ ପିଲାମାନେ ଯେପରି ବର୍ଷାଦିନିଆ ଛତୁ ଉପାଡ଼ି ହାତରେ ଟେକି ଧରନ୍ତି, ସେ ସେହିପରି ଏତେ ବଡ଼ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଗିରିକୁ ଅକ୍ଳେଶରେ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ସାତଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟେକି ଧରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ତାଙ୍କର କର୍ମ ଅଦ୍ଭୁତ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ, ଅନାଦି, କୂଟସ୍ଥ ଓ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ । ମୁଁ ସେହି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ।"॥ ୧୪-୧୭ ॥ ଅକ୍ରୂରଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଏପରି ନୈରାଶ୍ୟଜନକ ଉତ୍ତର ପାଇ ଶତଧନ୍ୱା ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣିଟିକୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ରଖିଦେଲା ଏବଂ ଅବିରତଭାବେ ଚାରିଶହ କୋଶ ଅତିକ୍ରମ କରି ପାରୁଥିବା ଗୋଟିଏ ଘୋଡ଼ାରେ ବସି ସେଠାରୁ ଯଥାଶୀଘ୍ର ପଳାୟନ କଲା ॥ ୧୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଦ୍ରୁତଗାମୀ ଅଶ୍ୱ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିବା ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜ ରଥ ଚଢ଼ି ଶ୍ୱଶୁର ସତ୍ରାଜିତଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଥିବା ଶତଧନ୍ୱାକୁ ଗୋଡ଼ାଇଗଲେ ॥୧୯॥

ମିଥିଲାୟାମୁପବନେ ବିସୃଜ୍ୟ ପତିତଂ ହୟମ୍ ।
ପଦ୍ଭ୍ୟାମଧାବତ୍ ସନ୍ତ୍ରସ୍ତଃ କୃଷ୍ଣୋଽପ୍ୟନ୍ୱଦ୍ରବଦ୍ ରୁଷା ॥ ୨୦

ପଦାତେର୍ଭଗବାଂସ୍ତସ୍ୟ ପଦାତିସ୍ତିଗ୍ମନେମିନା ।
ଚକ୍ରେଣ ଶିର ଉତ୍କୃତ୍ୟ ବାସସୋ ର୍ବ୍ୟଚିନୋନ୍ମଣିମ୍ ॥ ୨୧

ଅଲବ୍ଧମଣିରାଗତ୍ୟ କୃଷ୍ଣ ଆହାଗ୍ରଜାନ୍ତିକମ୍ ।
ବୃଥା ହତଃ ଶତଧନୁର୍ମଣିସ୍ତତ୍ର ନ ବିଦ୍ୟତେ ॥ ୨୨

ତତ ଆହ ବଲୋ ନୂନଂ ସ ମଣିଃ ଶତଧନ୍ୱନା ।
କସ୍ମିଂଶ୍ଚିତ୍ ପୁରୁଷେ ନ୍ୟସ୍ତସ୍ତମନ୍ୱେଷ ପୁରଂ ବ୍ରଜ ॥ ୨୩

ଅହଂ ବିଦେହମିଚ୍ଛାମି ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ପ୍ରିୟତମଂ ମମ ।
ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ମିଥିଲାଂ ରାଜନ୍ ବିବେଶ ଯଦୁନନ୍ଦନଃ ॥ ୨୪

ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସହସୋତ୍ଥାୟ ମୈଥିଲଃ ପ୍ରୀତମାନସଃ ।
ଅର୍ହୟାମାସ ବିଧିବଦର୍ହଣୀୟଂ ସମର୍ହଣୈଃ ॥ ୨୫

ଉବାସ ତସ୍ୟାଂ କତିଚିନ୍ମିଥିଲାୟାଂ ସମା ବିଭୁଃ ।
ମାନିତଃ ପ୍ରୀତିଯୁକ୍ତେନ ଜନକେନ ମହାତ୍ମନା ।
ତତୋଽଶିକ୍ଷଦ୍ ଗଦାଂ କାଲେ ଧାର୍ତ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରଃ ସୁଯୋଧନଃ ॥ ୨୬

କେଶବୋ ଦ୍ୱାରକାମେତ୍ୟ ନିଧନଂ ଶତଧନ୍ୱନଃ ।
ଅପ୍ରାପ୍ତିଂ ଚ ମଣେଃ ପ୍ରାହ ପ୍ରିୟାୟାଃ ପ୍ରିୟକୃଦ୍ ବିଭୁଃ ॥ ୨୭

ତତଃ ସ କାରୟାମାସ କ୍ରିୟା ବନ୍ଧୋର୍ହତସ୍ୟ ବୈ ।
ସାକଂ ସୁହୃଦ୍ଭିର୍ଭଗବାନ୍ ଯା ଯାଃ ସ୍ୟୁଃ ସାମ୍ପରାୟିକାଃ ॥ ୨୮

ଅକ୍ରୂରଃ କୃତବର୍ମା ଚ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଶତଧନୋର୍ବଧମ୍ ।
ବ୍ୟୂଷତୁର୍ଭୟବିତ୍ରସ୍ତୌ ଦ୍ୱାରକାୟାଃ ପ୍ରୟୋଜକୌ ॥ ୨୯

ମିଥିଳାପୁରୀ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଉପବନରେ ଶତଧନ୍ୱାର ଘୋଡ଼ାଟି ଦୌଡ଼ୁ ଦୌଡ଼ୁ ପଡ଼ିଗଲା; ତେଣୁ ଶତଧନ୍ୱା ଘୋଡ଼ାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନିଜେ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଗଲା। ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଇଥାଏ। ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ କ୍ରୋଧରେ ତାକୁ ଗୋଡ଼ାଇଲେ ॥ ୨୦ ॥ ଶତଧନ୍ୱା ପାଦରେ ଧାଉଁଥିବାରୁ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ରଥରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଧାଇଁଲେ। ଗୋଡ଼ାଇ ଗୋଡ଼ାଇ ଶେଷରେ ସେ ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ଚକ୍ର ପେଷି ତାର ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦେଲେ ଏବଂ ତାର ଲୁଗାପଟା ଭିତରେ ସେ କେଉଁଠି ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣିଟି ଲୁଚ୍ଚାଇଛି, ଖୋଜିଲେ ॥ ୨୧ ॥ କିନ୍ତୁ ତା'ପାଖରୁ ମଣି ମିଳିଲା ନାହିଁ। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଲେ, "ମୁଁ ଶତଧନ୍ୱାକୁ ବୃଥାଟାରେ ମାରିଦେଲି; ତା'ପାଖରେ ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣି ନାହିଁ।" ॥ ୨୨ ॥ ବଳରାମ କହିଲେ, "ଶତଧନ୍ୱା ନିଶ୍ଚୟ ସେହି ମଣିଟି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଲୋକ ପାଖରେ ରଖିଦେଇଛି। ତେଣୁ ତୁ ଦ୍ୱାରକା ଯାଇ ସେ ବିଷୟରେ ଖବର ନେ। ମୁଁ ବିଦେହ ରାଜାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାକୁ ଚାହେଁ; ସେ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ଜଣେ ପ୍ରିୟ ମିତ୍ର।" ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରି କହି ଯଦୁକୁଳନନ୍ଦନ ବଳରାମ ମିଥିଳା ନଗରୀକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୩,୨୪ ॥ ପୂଜନୀୟ ବଳରାମ ଆସିଛନ୍ତି ଦେଖି ମିଥିଳାନରେଶ ଅତିଶୟ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ। ସେ ତୁରନ୍ତ ଆସନରୁ ଉଠିଆସି ବିଭିନ୍ନ ସାମଗ୍ରୀଦ୍ୱାରା ବଳରାମଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୨୫ ॥ ତା'ପରେ ବଳରାମ କିଛି ବର୍ଷ ମିଥିଳାରେ ରହିଗଲେ। ସେଠାରେ ମହାତ୍ମା ଜନକ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ପ୍ରେମ ଓ ଆଦରରେ ରଖିଲେ। ତା'ପରେ ଯଥାସମୟରେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ବଳରାମଙ୍କ ଠାରୁ ଗଦାଯୁଦ୍ଧ ଶିଖିଲେ ॥ ୨୬ ॥

ଏଣେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟା ଭାର୍ଯ୍ୟା ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କର ପ୍ରିୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିସାରି ଦ୍ୱାରକା ଫେରିଆସିଲେ। ସେଠାରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଦେଲେ ଯେ, ଶତଧନ୍ୱାକୁ ତ ମାରିଦିଆଗଲା; କିନ୍ତୁ ତା'ଠାରୁ ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣି ମିଳିଲା ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥ ତା'ପରେ ସେ ମୃତ ପ୍ରାଣୀର ପରଲୋକରେ ମଙ୍ଗଳ ହେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ, ନିଜର ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଶ୍ୱଶୁର ସତ୍ରାଜିତଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି କ୍ରିୟା ସମ୍ପନ୍ନ କରାଇଲେ ॥ ୨୮ ॥

ଅକ୍ରୂର ଓ କୃତବର୍ମା ତ ସତ୍ରାଜିତଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଶତଧନ୍ୱାକୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରିଥିଲେ; ତେଣୁ ଭଗବାନ ଶତଧନ୍ୱାକୁ ମାରିଦେଲେ ବୋଲି ଶୁଣି, ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଦ୍ୱାରକାରୁ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୨୯ ॥

ଅକ୍ରୂରେ ପ୍ରୋଷିତେଽରିଷ୍ଟାନ୍ୟାସନ୍ ବୈ ଦ୍ୱାରକୌକସାମ୍ ।
ଶାରୀରା ମାନସାସ୍ତାପା ମୁହୁର୍ଦୈବିକଭୌତିକାଃ ॥ ୩୦

ଇତ୍ୟଙ୍ଗୋପଦିଶନ୍ତ୍ୟେକେ ବିସ୍ମୃତ୍ୟ ପ୍ରାଗୁଦାହୃତମ୍ ।
ମୁନିବାସନିବାସେ କିଂ ଘଟେତାରିଷ୍ଟଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୩୧

ଦେବେଽବର୍ଷତି କାଶୀଶଃ ଶ୍ୱଫଲ୍କାୟାଗତାୟ ବୈ ।
ସ୍ୱସୁତାଂ ଗାନ୍ଦିନୀଂ ପ୍ରାଦାତ୍ ତତୋଽବର୍ଷତ୍ ସ୍ମ କାଶିଷୁ ॥ ୩୨

ତତ୍ସୁତସ୍ତତ୍ପ୍ରଭାବୋଽସାବକ୍ରୂରୋ ଯତ୍ର ଯତ୍ର ହ ।
ଦେବୋଽଭିବର୍ଷତେ ତତ୍ର ନୋପତାପା ନ ମାରିକାଃ ॥ ୩୩

ଇତି ବୃଦ୍ଧବଚଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ନୈତାବଦିହ କାରଣମ୍ ।
ଇତି ମତ୍ୱା ସମାନାୟ୍ୟ ପ୍ରାହାକ୍ରୂରଂ ଜନାର୍ଦନଃ ॥ ୩୪

ପୂଜୟିତ୍ୱାଭିଭାଷ୍ୟୈନଂ କଥୟିତ୍ୱା ପ୍ରିୟାଃ କଥାଃ ।
ବିଜ୍ଞାତାଖିଳଚିତ୍ତଜ୍ଞଃ ସ୍ମୟମାନ ଉବାଚ ହ ॥ ୩୫

ନନୁ ଦାନପତେ ନ୍ୟସ୍ତସ୍ତ୍ୱୟ୍ୟାସ୍ତେ ଶତଧନ୍ୱନା ।
ସ୍ୟମନ୍ତକୋ ମଣିଃ ଶ୍ରୀମାନ୍ ବିଦିତଃ ପୂର୍ବମେବ ନଃ ॥ ୩୬

ସତ୍ରାଜିତୋଽନପତ୍ୟତ୍ୱାଦ୍ ଗୃହ୍ଣୀୟୁର୍ଦୁହିତୁଃ ସୁତାଃ ।
ଦାୟଂ ନିନୀୟାପଃ ପିଣ୍ଡାନ୍ ବିମୁଚ୍ୟର୍ଣଂ ଚ ଶେଷିତମ୍ ॥ ୩୭

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କେତେକ ଲୋକ କହନ୍ତି, ଅକ୍ରୂର ଦ୍ୱାରକାରୁ ଚାଲିଯିବାରୁ ଦ୍ୱାରକାବାସୀମାନଙ୍କୁ ବହୁ ଅନିଷ୍ଟ ଓ ଅରିଷ୍ଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା; ଏବଂ ଦୈବିକ ଓ ଭୌତିକ କାରଣରୁ ସେଠାର ନାଗରିକମାନଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କିନ୍ତୁ ଏପରି କହୁଥିବା ଲୋକେ ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଥିବା କଥା ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି । ଯେଉଁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭିତରେ ସମସ୍ତ ମୁନିଋଷି ନିବାସ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କରି ନିବାସସ୍ଥାନ ଦ୍ୱାରକାରେ ସେ ନିଜେ ରହିଥିବାବେଳେ କୌଣସି ଉପଦ୍ରବ କିପରି ଭଲା ହୋଇପାରିବ ? ଏକଥା କଣ କେବେ ସମ୍ଭବ ? ॥ ୩୦,୩୧ ॥ ସେତେବେଳେ ନଗରର ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ା ଲୋକେ କହିଲେ, "ଥରେ କାଶୀନରେଶଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ବର୍ଷା ନ ହେବାରୁ ମରୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । ତାହା ଦେଖି ରାଜା ସେଠାକୁ ଆସିଥିବା ଶ୍ୱଫଲ୍କଙ୍କ ସହିତ ନିଜର କନ୍ୟା ଗାନ୍ଦିନୀଙ୍କର ବିବାହ କରାଇଦେଲେ । ବାହାଘର ପରେ ପରେ ସେହି ପ୍ରଦେଶରେ ବର୍ଷା ହେଲା । ଅକ୍ରୂର ତ ଶ୍ୱଫଲ୍କଙ୍କ ପୁତ୍ର; ତାଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ପରି । ତେଣୁ ଅକ୍ରୂର ଯେଉଁଠି ରହନ୍ତି, ସେଠାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ଓ ମହାମାରୀ ଆଦି ଉପଦ୍ରବ ହୁଏ ନାହିଁ । ବରଂ ସମୟାନୁସାରେ ଭଲ ବର୍ଷା ହୁଏ ।" ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେମାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଭଗବାନ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ଏପରି ଉପଦ୍ରବର ଏହା କାରଣ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଜାଣି ମଧ୍ୟ ସେ ଦୂତ ପଠାଇ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ ଏବଂ ସେ ଆସିବାରୁ ତାଙ୍କ ସହିତ କଥାଭାଷା ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୩୨-୩୪ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ସ୍ୱାଗତ-ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରି, ମିଠା ମିଠା ସ୍ନେହବୋଳା କଥା କହି ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ କେବଳ ସର୍ବଦ୍ରଷ୍ଟା ନୁହନ୍ତି; ସେ ପ୍ରାଣୀର ମନ କଥା ମଧ୍ୟ ଜାଣିପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୩୫ ॥ "କକେଇ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଦାନଧର୍ମର ରକ୍ଷକ । ମୁଁ ପ୍ରଥମରୁ ଜାଣେ ଯେ, ଶତଧନ୍ୱା ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ସେହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ଧନଦାତା ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣିଟି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଯାଇଛି ॥ ୩୬ ॥ ଆପଣ ତ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ସତ୍ରାଜିତଙ୍କର କୌଣସି ପୁତ୍ର ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ନାତି (ଝିଅର ପୁଅ) ହିଁ ତାଙ୍କୁ ତିଳାଞ୍ଜଳି ଦେବ ଓ ପିଣ୍ଡଦାନ କରିବ । ଏପରି କରି ସେ ତାଙ୍କ ଋଣ ଶୁଝିବ ଓ ଯାହା କିଛି ସମ୍ପତ୍ତି ଥିବ, ସେ ତାହାର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେବ ॥ ୩୭ ॥

ତଥାପି ଦୁର୍ଦ୍ଧରସ୍ତ୍ୱନ୍ୟୈସ୍ତ୍ୱୟ୍ୟାସ୍ତାଂ ସୁବ୍ରତେ ମଣିଃ ।
କିନ୍ତୁ ମାମଗ୍ରଜଃ ସମ୍ୟଙ୍ ନ ପ୍ରତ୍ୟେତି ମଣିଂ ପ୍ରତି ॥ ୩୮

ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେହି ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣିଟି ମୋ ପୁଅର ହିଁ ପ୍ରାପ୍ୟ । ତଥାପି ତାହା ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ରହୁ; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବଡ଼ ବ୍ରତନିଷ୍ଠ ପୁରୁଷ ଓ ପବିତ୍ରାତ୍ମା ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସେହି ମଣିଟି ରଖିବା ବଡ଼ କଠିନ । କିନ୍ତୁ ମୋ ଆଗରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ସମସ୍ୟା ଏହି ଯେ, ମୋ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମ ସେହି ମଣି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋ କଥାକୁ ପୂରା ବିଶ୍ୱାସ କରୁନାହାନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥

ଦର୍ଶୟସ୍ୱ ମହାଭାଗ ବନ୍ଧୂନାଂ ଶାନ୍ତିମାବହ ।
ଅବ୍ୟୁଚ୍ଛିନ୍ନା ମଖାସ୍ତେଽଦ୍ୟ ବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ରୁକ୍ମବେଦୟଃ ॥ ୩୯

ତେଣୁ ହେ ମହାଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଅକ୍ରୂର ! ଆପଣ ମଣିଟି ଦେଖାଇ ମୋର ସମ୍ପର୍କୀୟମାନଙ୍କର (ବଳରାମ, ସତ୍ୟଭାମା ଓ ଜାମ୍ବବତୀଙ୍କର) ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରନ୍ତୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମନକୁ ଶାନ୍ତ କରନ୍ତୁ । ଆମେ ଜାଣିବାକୁ ପାଉଛୁ, ସେହି ମଣି ପ୍ରଭାବରୁ ଆପଣ ଆଜିକାଲି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବେଦି ଗଢ଼ି ବାରମ୍ବାର ଯଜ୍ଞ କରୁଛନ୍ତି ।'' ॥ ୩୯ ॥

ଏବଂ ସାମଭିରାଲବ୍ଧଃ ଶ୍ୱଫଲ୍କତନୟୋ ମଣିମ୍ ।
ଆଦାୟ ବାସସାଚ୍ଛନ୍ନଂ ଦଦୌ ସୂର୍ଯ୍ୟସମପ୍ରଭମ୍ ॥ ୪୦

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ଭଗବାନ ବୁଝାଇବାରୁ ଅକ୍ରୂର କନାରେ ଗୁଡ଼ାଇ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିବା ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣିଟି ବାହାର କଲେ ଏବଂ ସେହିଟିକୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୪୦ ॥

ସ୍ୟମନ୍ତକଂ ଦର୍ଶୟିତ୍ୱା ଜ୍ଞାତିଭ୍ୟୋ ରଜ ଆତ୍ମନଃ ।
ବିମୃଜ୍ୟ ମଣିନା ଭୂୟସ୍ତସ୍ମୈ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପୟତ୍ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୪୧

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ଜ୍ଞାତିକୁଟୁମ୍ବଙ୍କୁ ତାହା ଦେଖାଇ ନିଜ ଉପରେ ଲାଗିଥିବା କଳଙ୍କ ଦୂର କଲେ ଏବଂ ସେ ନିଜେ ମଣିଟି ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେଇଟି ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଫେରାଇଦେଲେ ॥ ୪୧ ॥

ଯସ୍ତ୍ୱେତଦ୍ ଭଗବତ ଈଶ୍ୱରସ୍ୟ ବିଷ୍ଣୋ-
ର୍ବୀର୍ଯ୍ୟାଢ୍ୟଂ ବୃଜିନହରଂ ସୁମଙ୍ଗଳଂ ଚ ।
ଆଖ୍ୟାନଂ ପଠତି ଶୃଣୋତ୍ୟନୁସ୍ମରେଦ୍ ବା
ଦୁଷ୍କୀର୍ତ୍ତିଂ ଦୁରିତମପୋହ୍ୟ ଯାତି ଶାନ୍ତିମ୍ ॥ ୪୨

ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରାକ୍ରମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ଆଖ୍ୟାନଟି ସକଳ ପାପ, ସମସ୍ତ ଅପରାଧ ଓ ସବୁ କଳଙ୍କ ମାର୍ଜନ କରିଥାଏ । ଏହା ପରମ ମଙ୍ଗଳମୟ । ଯେ ଏହା ପଢ଼ନ୍ତି, ଶୁଣନ୍ତି ଅଥବା ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ସେ ସକଳପ୍ରକାର ଅପକୀର୍ତ୍ତି ଓ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ସ୍ୟମନ୍ତକୋପାଖ୍ୟାନେ ସପ୍ତପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫୭ ॥

✦✦✦

ଅଥାଷ୍ଟପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିବାହ କଥା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏକଦା ପାଣ୍ଡବାନ୍ ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ପ୍ରତୀତାନ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥଂ ଗତଃ ଶ୍ରୀମାନ୍ ଯୁଯୁଧାନାଦିଭିର୍ବୃତଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜତୁଗୃହଦାହ ଘଟଣାର ବହୁଦିନ ପରେ ପାଣ୍ଡବମାନେ ଯେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥରେ ବାସ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଥରେ ରଥରେ ବସି ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ସାତ୍ୟକି ଆଦି ବହୁ ଯଦୁବଂଶୀ ମଧ୍ୟ ଯାଇଥିଲେ ॥ ୧ ॥

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତମାଗତଂ ପାର୍ଥା ମୁକୁନ୍ଦମଖିଳେଶ୍ୱରମ୍ ।
ଉତ୍ତସ୍ଥୁର୍ୟୁଗପଦ୍ ବୀରାଃ ପ୍ରାଣା ମୁଖ୍ୟମିବାଗତମ୍ ॥ ୨

ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟାଚ୍ୟୁତଂ ବୀରା ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗହତୈନସଃ ।
ସାନୁରାଗସ୍ମିତଂ ବକ୍ତ୍ରଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତସ୍ୟ ମୁଦଂ ଯଯୁଃ ॥ ୩

ଯୁଧିଷ୍ଠିରସ୍ୟ ଭୀମସ୍ୟ କୃତ୍ୱା ପାଦାଭିବନ୍ଦନମ୍ ।
ଫାଲ୍‌ଗୁନଂ ପରିରଭ୍ୟାଥ ଯମାଭ୍ୟାଂ ଚାଭିବନ୍ଦିତଃ ॥ ୪

ପରମାସନ ଆସୀନଂ କୃଷ୍ଣା କୃଷ୍ଣମନିନ୍ଦିତା ।
ନବୋଢ଼ା ବ୍ରୀଡ଼ିତା କିଞ୍ଚିଚ୍ଛନୈରେତ୍ୟାଭ୍ୟବନ୍ଦତ ॥ ୫

ତଥୈବ ସାତ୍ୟକିଃ ପାର୍ଥୈଃ ପୂଜିତଶ୍ଚାଭିବନ୍ଦିତଃ ।
ନିଷସାଦାସନେଽନ୍ୟେ ଚ ପୂଜିତାଃ ପର୍ଯ୍ୟୁପାସତ ॥ ୬

ପୃଥାଂ ସମାଗତ୍ୟ କୃତାଭିବାଦନ-
ସ୍ତୟାତିହାର୍ଦାର୍ଦ୍ରଦୃଶାଭିରମ୍ଭିତଃ ।
ଆପୃଷ୍ଟବାଂସ୍ତାଂ କୁଶଳଂ ସହସ୍ନୁଷାଂ
ପିତୃଷ୍ୱସାରଂ ପରିପୃଷ୍ଟବାନ୍ଧବଃ ॥ ୭

ତମାହ ପ୍ରେମବୈକ୍ଳବ୍ୟରୁଦ୍ଧକଣ୍ଠାଶ୍ରୁଲୋଚନା ।
ସ୍ମରନ୍ତୀ ତାନ୍ ବହୂନ୍ କ୍ଳେଶାନ୍ କ୍ଳେଶାପାୟାତ୍ମଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୮

ତଦୈବ କୁଶଳଂ ନୋଽଭୂତ୍ ସନାଥାସ୍ତେ କୃତା ବୟମ୍ ।
ଜ୍ଞାତୀନ୍ ନଃ ସ୍ମରତା କୃଷ୍ଣ ଭ୍ରାତା ମେ ପ୍ରେଷିତସ୍ତ୍ୱୟା ॥ ୯

ପ୍ରାଣ ସଂଗ୍ରର ହୋଇଗଲେ ଯେପରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ସତେଜ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସର୍ବେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ବୀର ପାଣ୍ଡବମାନେ ସେହିପରି ସମସ୍ତେ ଏକାସାଥିରେ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨ ॥ ବୀର ପାଣ୍ଡବମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ; ତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ପାଇ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ପାପତାପ ଧୋଇଗଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ମୃଦୁହାସରେ ସୁଶୋଭିତ ମୁଖସୁଷମା ଦେଖି ସେମାନେ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଓ ଭୀମସେନଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଓ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ନକୁଳ ଓ ସହଦେବ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣ ବନ୍ଦନା କଲେ ॥ ୪ ॥ ପରମସୁନ୍ଦରୀ ଶ୍ୟାମଳବର୍ଣ୍ଣା ଦ୍ରୌପଦୀ ନବବିବାହିତା ହୋଇଥିବାରୁ ଟିକିଏ ଲାଜ ଲାଜ ହେଉଥିଲେ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସିଂହାସନରେ ବସିବାପରେ ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆସି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୫ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରି ସାତ୍ୟକିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପାଣ୍ଡବମାନେ ସ୍ୱାଗତ ଓ ଅଭିନନ୍ଦନ-ବନ୍ଦନ କଲେ । ସେ ଆସି ଆସନରେ ବସିଗଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଆସିଥିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସତ୍କାର କରାଗଲା । ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚତୁର୍ଦିଗରେ ପଡ଼ିଥିବା ଆସନମାନଙ୍କରେ ବସିଗଲେ ॥ ୬ ॥ ତା'ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପିଉସୀ କୁନ୍ତୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ । କୁନ୍ତୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ନେହବଶ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କୋଳାଗ୍ରତ କଲେ; ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ନେତ୍ର ସ୍ନେହାଶ୍ରୁରେ ଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା । ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜର ଭାଇବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର କୁଶଳବାର୍ତ୍ତା ପଗ୍ରରିଲେ । ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ସମାଗ୍ରର ଦେଇ ତାଙ୍କର ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରବଧୂ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ତଥା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର କୁଶଳମଙ୍ଗଳ ଜାଣିବାକୁ ଗ୍ରହିଁଲେ ॥ ୭ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆତ୍ମୀୟତା ଦେଖି କୁନ୍ତୀ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳା ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର କଣ୍ଠ ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା; ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରିପଡ଼ିଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ତାଙ୍କର ବିଗତ ଦିନମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଦୁଃଖଦ ଘଟଣା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ଯାହା ହେଉ, ସେ ନିଜେ ନିଜକୁ ବହୁତ ବୁଝାଇଶୁଝାଇ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦର୍ଶନମାତ୍ରକେ ସକଳପ୍ରକାର ଦୁଃଖ ଖଣ୍ଡନ ହୋଇଯାଏ, ତାହାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୮ ॥ "କୃଷ୍ଣ ! ତୁମେ ଯେଉଁଦିନଠାରୁ ଆମକୁ ନିଜ କୁଟୁମ୍ବର ଲୋକ ଓ ନିଜର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବୋଲି ଭାବି ମନେ ପକାଇଲ ଏବଂ ଆମର ଭଲମନ୍ଦ ପଗ୍ରରି ବୁଝିବା ନିମନ୍ତେ ମୋ ଭାଇ ଅକ୍ରୂରଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ପଠାଇଲ, ସେହିଦିନୁ ଆମର ମଙ୍ଗଳ ହୋଇଗଲା; ଆମ ପରି ଅନାଥମାନଙ୍କୁ ତୁମେ ସନାଥ

ନ ତେଽସ୍ତି ସ୍ୱପରଭ୍ରାନ୍ତିର୍ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ସୁହୃଦାତ୍ମନଃ ।
ତଥାପି ସ୍ମରତାଂ ଶଶ୍ୱତ୍ କ୍ଲେଶାନ୍ ହଂସି ହୃଦି ସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୦

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

କିଂ ନ ଆଚରିତଂ ଶ୍ରେୟୋ ନ ବେଦାହମଧୀଶ୍ୱର ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରାଣାଂ ଦୁର୍ଦର୍ଶୋ ଯନ୍ନୋ ଦୃଷ୍ଟଃ କୁମେଧସାମ୍ ॥ ୧୧

ଇତି ବୈ ବାର୍ଷିକାନ୍ ମାସାନ୍ ରାଜ୍ଞା ସୋଽଭ୍ୟର୍ଥିତଃ ସୁଖମ୍ ।
ଜନୟନ୍ ନୟନାନନ୍ଦମିନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥୌକସାଂ ବିଭୁଃ ॥ ୧୨

ଏକଦା ରଥମାରୁହ୍ୟ ବିଜୟୋ ବାନରଧ୍ୱଜମ୍ ।
ଗାଣ୍ଡୀବଂ ଧନୁରାଦାୟ ତୂଣୌ ଚାକ୍ଷୟସାୟକୌ ॥ ୧୩

ସାକଂ କୃଷ୍ଣେନ ସନ୍ନଦ୍ଧୋ ବିହର୍ତ୍ତୁଂ ବିପିନଂ ବନମ୍ ।
ବହୁବ୍ୟାଳମୃଗାକୀର୍ଣ୍ଣଂ ପ୍ରାବିଶତ୍ ପରବୀରହା ॥ ୧୪

ତତ୍ରାବିଧ୍ୟଚ୍ଛରୈର୍ବ୍ୟାଘ୍ରାନ୍ ସୂକରାନ୍ ମହିଷାନ୍ ରୁରୂନ୍ ।
ଶରଭାନ୍ ଗବୟାନ୍ ଖଡ୍ଗାନ୍ ହରିଣାଞ୍ଛଶଲ୍ଲକାନ୍ ॥ ୧୫

ତାନ୍ ନିନ୍ୟୁଃ କିଙ୍କରା ରାଜ୍ଞେ ମେଧ୍ୟାନ୍ ପର୍ବଣ୍ୟୁପାଗତେ ।
ତୃଟ୍‌ପରୀତଃ ପରିଶ୍ରାନ୍ତୋ ବୀଭତ୍ସୁର୍ଯମୁନାମଗାତ୍ ॥ ୧୬

ତତ୍ରୋପସ୍ପୃଶ୍ୟ ବିଶଦଂ ପୀତ୍ୱା ବାରି ମହାରଥୌ ।
କୃଷ୍ଣୌ ଦଦୃଶତୁଃ କନ୍ୟାଂ ଚରନ୍ତୀଂ ଚାରୁଦର୍ଶନାମ୍ ॥ ୧୭

ତାମାସାଦ୍ୟ ବରାରୋହାଂ ସୁଦ୍ୱିଜାଂ ରୁଚିରାନନାମ୍ ।
ପପ୍ରଚ୍ଛ ପ୍ରେଷିତଃ ସଖ୍ୟା ଫାଲ୍‌ଗୁନଃ ପ୍ରମଦୋତ୍ତମାମ୍ ॥ ୧୮

କା ତ୍ୱଂ କସ୍ୟାସି ସୁଶ୍ରୋଣି କୁତୋଽସି କିଂ ଚିକୀର୍ଷସି ।
ମନ୍ୟେ ତ୍ୱାଂ ପତିମିଚ୍ଛନ୍ତୀଂ ସର୍ବଂ କଥୟ ଶୋଭନେ ॥ ୧୯

କରିଦେଲ ॥ ୯ ॥ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ତୁମେ ହେଉଛ ସମସ୍ତ ଜଗତର ହିତୈଷୀ ବନ୍ଧୁ ଓ ଆତ୍ମା । ତୁମ ଭିତରେ ଆପଣା-ପର ଭେଦଭାବ ନାହିଁ । ତୁମେ ଏପରି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଯେ ତୁମକୁ ସବୁବେଳେ ସ୍ମରଣ କରେ, ତୁମେ ଆସି ତା'ରି ହୃଦୟରେ ବସିଯାଅ ଓ ତାର ସକଳ ଦୁଃଖ ଚିରଦିନଲାଗି ଦୂର କରିଦିଅ ॥ ୧୦ ॥

ଯୁଧିଷ୍ଠିର କହିଲେ—ହେ ସର୍ବେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ମୁଁ ଜାଣିପାରୁନି, ଆମେ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ କିମ୍ବା ଇହଜନ୍ମରେ କ'ଣ ଏପରି ସତ୍‌କର୍ମ କରିଥିଲୁ ଯେ, ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଯାହାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍କର, ଆମ ପରି ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧିମାନେ ଘରେ ବସି ରହିଥିବାବେଳେ ସେହି ସର୍ବେଶ୍ୱର ଆସି ଆମକୁ ଦର୍ଶନ ଦେଉଛନ୍ତି ! ॥ ୧୧ ॥ ଏପରି କହି ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଭଗବାନଙ୍କୁ ବହୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ କିଛିଦିନ ରହିବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ତେଣୁ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥର ନରନାରୀମାନଙ୍କୁ ନିଜର ରୂପମାଧୁରୀରେ ନୟନାନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେଠାରେ ବର୍ଷା ଚାରିମାସ ରହିଗଲେ ॥ ୧୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଦିନେ ବୀରବର ଅର୍ଜୁନ ଗାଣ୍ଡିବ ଧନୁ ଓ ଦୁଇଟି ଅକ୍ଷୟ ତୂଣୀର ଧରି ତଥା କବଚ ଧାରଣ କରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ନିଜର କପିଧ୍ୱଜ ରଥରେ ବସିଗଲେ ଏବଂ ରଥ ଚଢ଼ି ଶିକାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସିଂହ, ବ୍ୟାଘ୍ର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭୟଙ୍କର ଜନ୍ତୁପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୩,୧୪ ॥ (ସେଠାରେ ବାସ କରୁଥିବା ମୁନିମାନଙ୍କୁ ନିରାପଦ କରିବା ନିମନ୍ତେ) ସେ ବାଘ, ବରାହ ପ୍ରଭୃତି ବନ୍ୟ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ଶିକାର କଲେ ॥ ୧୫ ॥ ତାହା ପର୍ବ ସମୟ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଭିତରୁ ଯେଉଁସବୁ ପଶୁ ଯଜ୍ଞର ଯୋଗ୍ୟ, ସେଗୁଡ଼ିକ ସେବକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଦେଲେ । ସେ ତ ଶିକାର କରି କରି ଥକି ଯାଇଥାନ୍ତି; ଶୋଷ ହେବାରୁ ସେ ଯମୁନାକୂଳକୁ ରଥ ନେଇଗଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଅର୍ଜୁନ ଦୁଇ ମହାରଥୀ ହାତଗୋଡ଼ ଧୋଇ ଯମୁନାର ନିର୍ମଳ ଜଳ ପାନ କଲେ । ଏତିକିବେଳେ ସେମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେଠାରେ ଜଣେ ପରମସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟା ବସି ତପସ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ ଥିଲେ ସୁଦନ୍ତୀ ଓ ସୁନ୍ଦରବଦନୀ । ପ୍ରିୟ ମିତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପଠାଇବାରୁ ଅର୍ଜୁନ ଯାଇ ସେହି କନ୍ୟାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ—॥ ୧୮ ॥ "ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ତୁମେ କିଏ ? କାହାର କନ୍ୟା ? କେଉଁଠୁ ଆସିଛ ଓ କ'ଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛ ? ମୋତେ ଲାଗୁଛି, ତୁମେ ନିଜ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ବରଟିଏ ଖୋଜୁଛ । ତେଣୁ ହେ କଲ୍ୟାଣୀ ! ତୁମର ସବୁ କଥା ବୁଝାଇ କହ ।" ॥ ୧୯ ॥

କାଳିନ୍ଦ୍ୟୁବାଚ

ଅହଂ ଦେବସ୍ୟ ସବିତୁର୍ଦୁହିତା ପତିମିଚ୍ଛତୀ ।
ବିଷ୍ଣୁଂ ବରେଣ୍ୟଂ ବରଦଂ ତପଃ ପରମମାସ୍ଥିତା ॥ ୨୦

ନାନ୍ୟଂ ପତିଂ ବୃଣେ ବୀର ତମୃତେ ଶ୍ରୀନିକେତନମ୍ ।
ତୁଷ୍ୟତାଂ ମେ ସ ଭଗବାନ୍ ମୁକୁନ୍ଦୋଽନାଥସଂଶ୍ରୟଃ ॥ ୨୧

କାଳିନ୍ଦୀତି ସମାଖ୍ୟାତା ବସାମି ଯମୁନାଜଳେ ।
ନିର୍ମିତେ ଭବନେ ପିତ୍ରା ଯାବଦଚ୍ୟୁତଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୨୨

ତଥାବଦଦ୍ ଗୁଡ଼ାକେଶୋ ବାସୁଦେବାୟ ସୋଽପି ତାମ୍ ।
ରଥମାରୋପ୍ୟ ତଦ୍ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଧର୍ମରାଜମୁପାଗମତ୍ ॥ ୨୩

ଯଦୈବ କୃଷ୍ଣଃ ସନ୍ଦିଷ୍ଟଃ ପାର୍ଥାନାଂ ପରମାଦ୍ଭୁତମ୍ ।
କାରୟାମାସ ନଗରଂ ବିଚିତ୍ରଂ ବିଶ୍ୱକର୍ମଣା ॥ ୨୪

ଭଗବାଂସ୍ତତ୍ର ନିବସନ୍ ସ୍ୱାନାଂ ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୟା ।
ଅଗ୍ନୟେ ଖାଣ୍ଡବଂ ଦାତୁମର୍ଜୁନସ୍ୟାସ ସାରଥିଃ ॥ ୨୫

ସୋଽଗ୍ନିସ୍ତୁଷ୍ଟୋ ଧନୁରଦାଦ୍ଧୟାଞ୍ଶ୍ୱେତାନ୍ ରଥଂ ନୃପ ।
ଅର୍ଜୁନାୟାକ୍ଷୟୌ ତୂଣୌ ବର୍ମ ଚାଭେଦ୍ୟମସ୍ତ୍ରିଭିଃ ॥ ୨୬

ମୟଶ୍ଚ ମୋଚିତୋ ବହ୍ନେଃ ସଭାଂ ସଖ୍ୟ ଉପାହରତ୍ ।
ଯସ୍ମିନ୍ ଦୁର୍ଯୋଧନସ୍ୟାସୀଜ୍ଜଳସ୍ଥଳଦୃଶିଭ୍ରମଃ ॥ ୨୭

ସ ତେନ ସମନୁଜ୍ଞାତଃ ସୁହୃଦ୍ଭିଶ୍ଚାନୁମୋଦିତଃ ।
ଆୟୟୌ ଦ୍ୱାରକାଂ ଭୂୟଃ ସାତ୍ୟକିପ୍ରମୁଖୈର୍ବୃତଃ ॥ ୨୮

କାଳିନ୍ଦୀ (ସେହି କନ୍ୟା) କହିଲେ—"ମୁଁ ହେଉଛି ଭଗବାନ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବଙ୍କ କନ୍ୟା । ମୁଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବରଦାତା ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀରୂପେ ପାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ କଠୋର ତପସ୍ୟା କରୁଛି ॥ ୨୦ ॥ ହେ ବୀର ଅର୍ଜୁନ ! ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ପରମ ଆଶ୍ରୟ ଭଗବାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ପତିରୂପେ ବରଣ କରିବାକୁ ଚାହେଁନା । ମୁଁ ଚାହେଁ, ଅନାଥମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ନାଥ ଓ ପ୍ରେମବିତରଣକାରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୨୧ ॥ ମୋ ନାଆଁ କାଳିନ୍ଦୀ । ମୋ ପିତା ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ମୋ ପାଇଁ ଯମୁନାଜଳରେ ଗୋଟିଏ ଭବନ ମଧ୍ୟ ଗଢ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ସେହି ଭବନରେ ରହେ । ଭଗବାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ନ ମିଳିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ସେହିଠାରେ ରହିବି ।"॥ ୨୨ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଅର୍ଜୁନ କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କର ସବୁକଥା ଜଣାଇଦେଲେ । ଭଗବାନ ତ ପୂର୍ବରୁ ଏସବୁ ଜାଣିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କୁ ନିଜ ରଥରେ ବସାଇ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ପାଖକୁ ନେଇ ଆସିଲେ ॥ ୨୩ ॥

ଏହା ପୂର୍ବରୁ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଓ ଅଦ୍ଭୁତ ନଗର ନିର୍ମାଣ କରାଇଦେଇଥିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଭଗବାନ ଏପରିଭାବରେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଗଲେ । ସେହି ରହିବା ଭିତରେ ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କୁ ଖାଣ୍ଡବବନ (ଭୋଜନରୂପେ) ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ସାରଥି ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଭୋଜନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଖାଣ୍ଡବ ବନ ମିଳିଯିବାରୁ ଅଗ୍ନିଦେବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଗାଣ୍ଡିବ ଧନୁ, ଦୁଇଟି ଅକ୍ଷୟ ତୂଣୀର, ଚାରିଟି ଶ୍ୱେତ ଅଶ୍ୱ ଓ ଗୋଟିଏ ରଥ ତଥା ଏପରି ଏକ କବଚ ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ତାହାକୁ କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରଧାରୀ ଭେଦ କରିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥ ଖାଣ୍ଡବ ବନ ଦହନ ସମୟରେ ଅର୍ଜୁନ ମୟଦାନବକୁ ଅଗ୍ନିମୁଖରୁ ବଞ୍ଚାଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ରତା କରି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଅଦ୍ଭୁତ ସଭାଗୃହ ନିର୍ମାଣ କରିଦେଇଥିଲେ । ସେହି ସଭାଗୃହ ବୁଲି ଦେଖିବାବେଳେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କୁ ଜଳରେ ସ୍ଥଳ ଓ ସ୍ଥଳରେ ଜଳ ଭ୍ରମ ହୋଇଯାଇଥିଲା ॥ ୨୭ ॥

କିଛିଦିନ ପରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଅନୁମତି ତଥା ଅନ୍ୟ ସମ୍ପର୍କୀୟମାନଙ୍କର ଅନୁମୋଦନ କ୍ରମେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସାତ୍ୟକି ଆଦିଙ୍କ ସହିତ ଦ୍ୱାରକା ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୨୮ ॥

ଅଥୋପୟେମେ କାଳିନ୍ଦୀଂ ସୁପୁଣ୍ୟର୍ତ୍ତୃକ୍ଷ ଉର୍ଜିତେ ।
ବିତନ୍ୱନ୍ ପରମାନନ୍ଦଂ ସ୍ୱାନାଂ ପରମମଙ୍ଗଳମ୍ ॥ ୨୯

ବିନ୍ଦାନୁବିନ୍ଦାବାବନ୍ତ୍ୟୌ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନବଶାନୁଗୌ ।
ସ୍ୱୟଂବରେ ସ୍ୱଭଗିନୀଂ କୃଷ୍ଣେ ସକ୍ତାଂ ନ୍ୟଷେଧତାମ୍ ॥ ୩୦

ରାଜାଧିଦେବ୍ୟାସ୍ତନୟାଂ ମିତ୍ରବିନ୍ଦାଂ ପିତୃଷ୍ୱସୁଃ ।
ପ୍ରସହ୍ୟ ହୃତବାନ୍ କୃଷ୍ଣୋ ରାଜନ୍ ରାଜ୍ଞାଂ ପ୍ରପଶ୍ୟତାମ୍ ॥ ୩୧

ନଗ୍ନଜିନ୍ନାମ କୌସଲ୍ୟ ଆସୀଦ୍ ରାଜାତିଧାର୍ମିକଃ ।
ତସ୍ୟ ସତ୍ୟାଭବତ୍ କନ୍ୟା ଦେବୀ ନାଗ୍ନଜିତୀ ନୃପ ॥ ୩୨

ନ ତାଂ ଶେକୁର୍ନୃପା ବୋଢୁମଜିତ୍ୱା ସପ୍ତ ଗୋବୃଷାନ୍ ।
ତୀକ୍ଷ୍ଣଶୃଙ୍ଗାନ୍ ସୁଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷାନ୍ ବୀରଗନ୍ଧାସହାନ୍ ଖଲାନ୍ ॥ ୩୩

ତାଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ବୃଷଜିଲ୍ଲଭ୍ୟାଂ ଭଗବାନ୍ ସାତ୍ୱତାଂ ପତିଃ ।
ଜଗାମ କୌସଲ୍ୟପୁରଂ ସୈନ୍ୟେନ ମହତା ବୃତଃ ॥ ୩୪

ସ କୋସଲପତିଃ ପ୍ରୀତଃ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାନାସନାଦିଭିଃ ।
ଅର୍ହଣେନାପି ଗୁରୁଣା ପୂଜୟନ୍ ପ୍ରତିନନ୍ଦିତଃ ॥ ୩୫

ବରଂ ବିଲୋକ୍ୟାଭିମତଂ ସମାଗତଂ
ନରେନ୍ଦ୍ରକନ୍ୟା ଚକମେ ରମାପତିମ୍ ।
ଭୂୟାଦୟଂ ମେ ପତିରାଶିଷୋଽମଲାଃ
କରୋତୁ ସତ୍ୟା ଯଦି ମେ ଧୃତୋ ବ୍ରତୈଃ ॥ ୩୬

ଦ୍ୱାରକା ଆସିବା ପରେ ବିବାହର ଅନୁକୂଳ ଋତୁ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ପବିତ୍ର ଲଗ୍ନ ସ୍ଥିର କରି ସେ କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଜନସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନେ ପରମ ମଙ୍ଗଳ ଓ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ ॥ ୨୯ ॥

ବିନ୍ଦ ଓ ଅନୁବିନ୍ଦ ଥିଲେ ଅବନ୍ତୀ (ଉଜ୍ଜୟିନୀ) ଦେଶର ରାଜା । ସେମାନଙ୍କର ଭଉଣୀ ମିତ୍ରବିନ୍ଦା ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ, ସ୍ୱୟଂବରରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ପତିରୂପେ ବାଛିବେ । କିନ୍ତୁ ବିନ୍ଦ ଓ ଅନୁବିନ୍ଦ ଥିଲେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର ଅଧୀନ ଓ ଅନୁଗାମୀ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଭଉଣୀକୁ ତାହା କରାଇ ଦେଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମିତ୍ରବିନ୍ଦା ଥିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପିଉସୀ ରାଜାଧିଦେବୀଙ୍କର କନ୍ୟା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଜାମାନଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ସ୍ୱୟଂବର ସଭାରୁ ତାଙ୍କୁ ବଳପୂର୍ବକ ହରଣ କରି ନେଇଗଲେ; ଅଥଚ ରାଜାମାନେ ଜଳକାଙ୍କ ପରି ଗ୍ରହିଁ ରହିଗଲେ ॥ ୩୧ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନଗ୍ନଜିତ ଥିଲେ କୋସଳଦେଶର ରାଜା । ସେ ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧାର୍ମିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପରମସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାର ନାମ ଥିଲା ସତ୍ୟା । ନଗ୍ନଜିତଙ୍କର ଝିଅ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ ଥିଲା ନାଗ୍ନଜିତୀ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କୋସଳରାଜ ନଗ୍ନଜିତଙ୍କର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଥିଲା ଯେ, ଯେଉଁ ବୀର ତାଙ୍କର ସାତଟି ଦୁର୍ଦାନ୍ତ ଷଣ୍ଢଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିଦେଇ ପାରିବ, ସେ ହିଁ ତାଙ୍କ କନ୍ୟାକୁ ବିବାହ କରିବ । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ରାଜା ତାହା କରିବାରେ ସଫଳ ହୋଇପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି; କାରଣ ସେହି ଷଣ୍ଢମାନଙ୍କର ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଆ ମୁନିଆ ଶିଙ୍ଗ ଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ କୌଣସି ବୀରପୁରୁଷଙ୍କ ଗନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ସହ୍ୟ କରିପାରୁ ନ ଥିଲେ ॥ ୩୨, ୩୩ ॥ ଏହି ସମାଗ୍ଚର ଶୁଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏକ ବିରାଟ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଧରି ଯାଇ କୋସଳପୁରୀରେ (ଅଯୋଧ୍ୟାରେ) ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩୪ ॥ କୋସଳନରେଶ ମହାରାଜା ନଗ୍ନଜିତ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇଲେ ଓ ଆସନ ଦେଇ ପୂଜାସାମଗ୍ରୀରେ ସତ୍କାର କଲେ । ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ ॥ ୩୫ ॥ ରାଜା ନଗ୍ନଜିତଙ୍କ କନ୍ୟା ସତ୍ୟା ଦେଖିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ଚିର-ଅଭିଳଷିତ ରମାରମଣ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ମନେ ମନେ କାମନା କଲେ, "ଯଦି ମୁଁ ବ୍ରତ, ନିୟମ ଆଦି ପାଳନ କରି ଏହାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ କରିଥିବି, ତେବେ ଏ ହିଁ ମୋର ପତି ହୁଅନ୍ତୁ ଏବଂ ମୋର ବିଶୁଦ୍ଧ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ ।" ॥ ୩୬ ॥

ଯସ୍ୟାଦପଙ୍କଜରଜଃ ଶିରସା ବିଭର୍ତ୍ତି
ଶ୍ରୀରବ୍ଜଜଃ ସଗିରିଶଃ ସହଲୋକପାଳୈଃ ।
ଲୀଳାତନୂଃ ସ୍ୱକୃତସେତୁପରୀପ୍ସୟେଶଃ
କାଳେ ଦଧତ୍ ସ ଭଗବାନ୍ ମମ କେନ ତୁଷ୍ୟେତ୍ ॥ ୩୭

ଅର୍ଚ୍ଚିତଂ ପୁନରିତ୍ୟାହ ନାରାୟଣ ଜଗତ୍ପତେ ।
ଆତ୍ମାନନ୍ଦେନ ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ କରବାଣି କିମଳ୍ପକଃ ॥ ୩୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତମାହ ଭଗବାନ୍ ହୃଷ୍ଟଃ କୃତାସନପରିଗ୍ରହଃ ।
ମେଘଗମ୍ଭୀରୟା ବାଚା ସସ୍ମିତଂ କୁରୁନନ୍ଦନ ॥ ୩୯

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ନରେନ୍ଦ୍ର ଯାଚ୍ଞା କବିଭିର୍ବିଗର୍ହିତା
ରାଜନ୍ୟବନ୍ଧୋର୍ନିଜଧର୍ମବର୍ତ୍ତିନଃ ।
ତଥାପି ଯାଚେ ତବ ସୌହୃଦେଚ୍ଛୟା
କନ୍ୟାଂ ତ୍ୱଦୀୟାଂ ନ ହି ଶୁଳ୍କଦା ବୟମ୍ ॥ ୪୦

ରାଜୋବାଚ

କୋଽନ୍ୟସ୍ତେଽଭ୍ୟଧିକୋ ନାଥ କନ୍ୟାବର ଇହେପ୍ସିତଃ ।
ଗୁଣୈକଧାମ୍ନୋ ଯସ୍ୟାଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀର୍ବସତ୍ୟନପାୟିନୀ ॥ ୪୧

କିଂ ତ୍ୱସ୍ମାଭିଃ କୃତଃ ପୂର୍ବଂ ସମୟଃ ସାତ୍ୱତର୍ଷଭ ।
ପୁଂସାଂ ବୀର୍ୟ୍ୟପରୀକ୍ଷାର୍ଥଂ କନ୍ୟାବରପରୀପ୍ସୟା ॥ ୪୨

ସପ୍ତୈତେ ଗୋବୃଷା ବୀର ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତା ଦୁରବଗ୍ରହାଃ ।
ଏତୈର୍ଭଗ୍ନାଃ ସୁବହବୋ ଭିନ୍ନଗାତ୍ରା ନୃପାତ୍ମଜାଃ ॥ ୪୩

ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଭଗବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକପାଳମାନେ ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପାଦପଙ୍କଜର ପରାଗ ନିଜ ନିଜ ମସ୍ତକରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ନିଜେ ଗଢ଼ିଥିବା ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମଝି ମଝିରେ ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳାବତାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେହି ପ୍ରଭୁ କେଉଁ ଧର୍ମ, ବ୍ରତ ଅଥବା ନିୟମରେ ବା ପ୍ରସନ୍ନ ହେବେ ! ସେ ତ କେବଳ କୃପାପରବଶ ହୋଇ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇପାରନ୍ତି ।" ॥ ୩୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ନଗ୍ନଜିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, "ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ହେ ନାରାୟଣ ! ଆପଣ ନିଜର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଆନନ୍ଦରେ ହିଁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ମୁଁ ହେଉଛି ଜଣେ ତୁଚ୍ଛ ମନୁଷ୍ୟ । ମୁଁ ବା ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିପାରିବି !" ॥ ୩୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ନଗ୍ନଜିତଙ୍କର ପ୍ରଦତ୍ତ ଆସନ, ପୂଜା ଆଦି ଗ୍ରହଣ କରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ସେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ମେଘସମାନ ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—॥ ୩୯ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ନିଜ ଧର୍ମରେ ଅଟଳ ରହିଥିବା କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କ ପକ୍ଷେ କାହାରିକୁ କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ମାଗିବା ଅନୁଚିତ । ଧର୍ମଜ୍ଞ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ଏପରି ମାଗିବା କର୍ମକୁ ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ମୋତେ ଆପଣଙ୍କ କନ୍ୟାକୁ ଦାନ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ମୁଁ ମାଗୁଛି । ଆମ କୁଳପରମ୍ପରାରେ କନ୍ୟା ଗ୍ରହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ କିଛି ଶୁଳ୍କ ଦେବାର ପ୍ରଥା ନାହିଁ ॥ ୪୦ ॥

ରାଜା ନଗ୍ନଜିତ କହିଲେ—"ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଗୁଣର ଧାମ (ଆଶ୍ରୟ) । ଆପଣଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ନିରନ୍ତର ଭଗବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିବାସ କରନ୍ତି । ମୋ କନ୍ୟା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ହୋଇ ଆଉ କେଉଁ ବରପାତ୍ର ବା ଥାଇପାରେ ! ॥ ୪୧ ॥ କିନ୍ତୁ ହେ ଯଦୁପତି ! ମୁଁ ଏହି ବିଷୟରେ ଆଗରୁ ଗୋଟିଏ ପଣ କରିଛି । ମୋ କନ୍ୟା ନିମନ୍ତେ ଉପଯୁକ୍ତ ବରପାତ୍ର ବାଛିବା ପାଇଁ ଓ ତା'ର ବଳପୌରୁଷର ପରୀକ୍ଷା ନେବା ପାଇଁ ହିଁ ମୁଁ ସେହି ପଣଟି କରିଛି ॥ ୪୨ ॥ ହେ ବୀରଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ମୋର ଏପରି ସାତଟି ଅମାନିଆ ଷଣ୍ଢ ଅଛନ୍ତି ଯେ, କେହି ବି ସେମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ସେମାନେ

ଯଦିମେ ନିଗୃହୀତାଃ ସ୍ୟୁସ୍ତ୍ୱୟୈବ ଯଦୁନନ୍ଦନ ।
ବରୋ ଭବାନଭିମତୋ ଦୁହିତୁର୍ମେ ଶ୍ରିୟଃ ପତେ ॥ ୪୪

ଏବଂ ସମୟମାକର୍ଣ୍ୟ ବଦ୍ଧ୍ୱା ପରିକରଂ ପ୍ରଭୁଃ ।
ଆତ୍ମାନଂ ସପ୍ତଧା କୃତ୍ୱା ନ୍ୟଗୃହ୍ଣାଲ୍ଲୀଳୟୈବ ତାନ୍ ॥ ୪୫

ବଦ୍ଧ୍ୱା ତାନ୍ ଦାମଭିଃ ଶୌରିର୍ଭଗ୍ନଦର୍ପାନ୍ ହତୌଜସଃ ।
ବ୍ୟକର୍ଷଲ୍ଲୀଳୟା ବଦ୍ଧାନ୍ ବାଲୋ ଦାରୁମୟାନ୍ ଯଥା ॥ ୪୬

ତତଃ ପ୍ରୀତଃ ସୁତାଂ ରାଜା ଦଦୌ କୃଷ୍ଣାୟ ବିସ୍ମିତଃ ।
ତାଂ ପ୍ରତ୍ୟଗୃହ୍ଣାଦ୍ ଭଗବାନ୍ ବିଧିବତ୍ ସଦୃଶୀଂ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୪୭

ରାଜପତ୍ନ୍ୟଶ୍ଚ ଦୁହିତୁଃ କୃଷ୍ଣଂ ଲବ୍ଧ୍ୱା ପ୍ରିୟଂ ପତିମ୍ ।
ଲେଭିରେ ପରମାନନ୍ଦଂ ଜାତଶ୍ଚ ପରମୋତ୍ସବଃ ॥ ୪୮

ଶଙ୍ଖଭେର୍ଯ୍ୟାନକା ନେଦୁର୍ଗୀତବାଦ୍ୟଦ୍ୱିଜାଶିଷଃ ।
ନରା ନାର୍ଯ୍ୟଃ ପ୍ରମୁଦିତାଃ ସୁବାସଃସ୍ରଗଲଙ୍କୃତାଃ ॥ ୪୯

ଦଶଧେନୁସହସ୍ରାଣି ପାରିବର୍ହମଦାଦ୍ ବିଭୁଃ ।
ଯୁବତୀନାଂ ତ୍ରିସାହସ୍ରଂ ନିଷ୍କଗ୍ରୀବସୁବାସସାମ୍ ॥ ୫୦

ନବନାଗସହସ୍ରାଣି ନାଗାଚ୍ଛତଗୁଣାନ୍ ରଥାନ୍ ।
ରଥାଚ୍ଛତଗୁଣାନଶ୍ୱାନଶ୍ୱାଚ୍ଛତଗୁଣାନ୍ ନରାନ୍ ॥ ୫୧

ଦମ୍ପତୀ ରଥମାରୋପ୍ୟ ମହତ୍ୟା ସେନୟା ବୃତୌ ।
ସ୍ନେହପ୍ରକ୍ଲିନ୍ନହୃଦୟୋ ଯାପୟାମାସ କୋସଳଃ ॥ ୫୨

ବଡ଼ ଦୁର୍ଦ୍ଧାନ୍ତ । ମୋର ପଣ ହେଲା : ଯେ ସେହି ଷଣ୍ଢମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିପାରିବ, ସେ ମୋ କନ୍ୟାର ବର ହେବ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ଏହା କରି ପାରିନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ବହୁ ରାଜକୁମାରଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ଆହତ କରିଦେଇଛନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଛନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଯଦି ଆପଣ ସେହି ଷଣ୍ଢମାନଙ୍କୁ ଆୟତ୍ତାଧୀନ କରିପାରିବେ, ବଶ କରିପାରିବେ, ତେବେ ହେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତେ ! ଆପଣ ହିଁ ମୋ କନ୍ୟା ନିମନ୍ତେ ଉପଯୁକ୍ତ ବର ହୋଇଯିବେ ।'' ॥ ୪୪ ॥

ରାଜା ନଗ୍ନଜିତଙ୍କର ପଣ ଶୁଣିଦେବାକ୍ଷଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ି ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ନିଜକୁ ସାତ ରୂପ କରିଦେଇ ସେହି ସାତ ଷଣ୍ଢଙ୍କୁ ଖେଳିବା ପରି ଅତି ସହଜରେ ବାନ୍ଧି ପକାଇଲେ ॥ ୪୫ ॥ ଏହା ଫଳରେ ଷଣ୍ଢମାନଙ୍କର ଗର୍ବ ଖର୍ବ ହୋଇଗଲା ଓ ବଳପୌରୁଷ ମଧ୍ୟ ସରିଗଲା । ଛୋଟ ପିଲାଟିଏ କାଠର ଖେଳନା ବଳଦଙ୍କୁ ଟାଣିଲା ପରି ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କୁ ପଘାରେ ବାନ୍ଧି ଟାଣି ଟାଣି ନେଇଆସିଲେ ॥ ୪୬ ॥ ରାଜା ନଗ୍ନଜିତ ଏହା ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ କନ୍ୟାଦାନ କରିଦେଲେ ଏବଂ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ବିଧିପୂର୍ବକ ନିଜ ଅନୁରୂପ ପତ୍ନୀ ସତ୍ୟାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୪୭ ॥ କନ୍ୟାକୁ ତାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପତିରୂପେ ମିଳିଯିବାରୁ ନଗ୍ନଜିତଙ୍କ ରାଣୀମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ଏବଂ ନଗରର ଗ୍ରିରିଆଡ଼େ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରାଗଲା ॥ ୪୮ ॥ ଶଙ୍ଖ, ଢୋଲ, ନାଗରା ବାଜିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ନୃତ୍ୟଗୀତ ଆୟୋଜିତ ହେଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ । ନଗରର ନରନାରୀ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର, ଫୁଲମାଳ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଆନନ୍ଦରେ ବିଭୋର ହେଲେ ॥ ୪୯ ॥ ରାଜା ନଗ୍ନଜିତ ଯୌତୁକସ୍ୱରୂପ ତ୍ୱାଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ତଥା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର ପିନ୍ଧିଥିବା ତିନି ହଜାର ନବଯୁବତୀ ଦାସୀ ଏବଂ ଦଶହଜାର ଗାଈ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ନଅ ହଜାର ହାତୀ, ନଅ ଲକ୍ଷ ରଥ ଓ ନଅ କୋଟି ଘୋଡ଼ା ତଥା ନଅ ବୃନ୍ଦ (୯୦୦କୋଟି) ସେବକ ମଧ୍ୟ ଯୌତୁକରୂପେ ଦେଲେ ॥ ୫୦,୫୧ ॥ କୋସଳନରେଶ ରାଜା ନଗ୍ନଜିତ ବରକନ୍ୟାଙ୍କୁ ରଥରେ ବସାଇ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ସୁରକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କୁ ବିଦା କଲେ । ଝିଅ ବିଦା କଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହରେ ଦ୍ରବିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୫୨ ॥

ଶ୍ରୁତ୍ୱୈତଦ୍ ରୁରୁଧୁର୍ଭୂପା ନୟନ୍ତଂ ପଥି କନ୍ୟକାମ୍ ।
ଭଗ୍ନବୀର୍ଯ୍ୟାଃ ସୁଦୁର୍ମର୍ଷା ଯଦୁଭିର୍ଗୋବୃଷୈଃ ପୁରା ॥ ୫୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ଓ ରାଜା ନଗ୍ନଜିତଙ୍କ ଷଣ୍ଢମାନେ ପୂର୍ବରୁ ବହୁ ରାଜାଙ୍କର ବଳପୌରୁଷ ଧୂଳିସାତ୍ କରିଦେଇଥିଲେ । ସେହି ରାଜାମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ବିଜୟସମାଗ୍ଭର ଶୁଣି ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସତ୍ୟାଙ୍କୁ ନେଇ, ରଥ ଚଳାଇ ଯାଉଥିବାବେଳେ ସେହି ରାଜାମାନେ ଆସି ତାଙ୍କୁ ବାଟରେ ଘେରାଉ କରିଦେଲେ ॥ ୫୩ ॥

ତାନସ୍ୟତଃ ଶରବ୍ରାତାନ୍ ବନ୍ଧୁପ୍ରିୟକୃଦର୍ଜୁନଃ ।
ଗାଣ୍ଡୀବୀ କାଳୟାମାସ ସିଂହଃ କ୍ଷୁଦ୍ରମୃଗାନିବ ॥ ୫୪

ଆକ୍ରମଣକାରୀମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରବଳ ବାଣ ବର୍ଷଣ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ତାହା ଦେଖି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଗ୍ଭଲିଥିବା ପାଣ୍ଡବବୀର ଅର୍ଜୁନ ନିଜର ମିତ୍ରଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗାଣ୍ଡୀବଧନୁ ଧରି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ କ୍ଷୁଦ୍ର ପଶୁମାନଙ୍କୁ ସିଂହ ଘଉଡ଼ାଇଦେବା ପରି ସେହି ରାଜାମାନଙ୍କୁ ମାରିପିଟି ସେଠାରୁ ଘଉଡ଼ାଇଦେଲେ ॥ ୫୪ ॥

ପାରିବର୍ହମୁପାଗୃହ୍ୟ ଦ୍ୱାରକାମେତ୍ୟ ସତ୍ୟୟା ।
ରେମେ ଯଦୂନାମୃଷଭୋ ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀସୁତଃ ॥ ୫୫

ତା'ପରେ ଯଦୁକୁଳଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବକୀନନ୍ଦନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯୌତୁକ ଧନ ଓ ପତ୍ନୀ ସତ୍ୟାଙ୍କୁ ଧରି ଦ୍ୱାରକାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଓ ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ସହ ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ବିହାର କଲେ ॥ ୫୫ ॥

ଶ୍ରୁତକୀର୍ତ୍ତେଃ ସୁତାଂ ଭଦ୍ରାମୁପଯେମେ ପିତୃଷ୍ୱସୁଃ ।
କୈକେୟୀଂ ଭ୍ରାତୃଭିର୍ଦତ୍ତାଂ କୃଷ୍ଣଃ ସନ୍ତର୍ଦନାଦିଭିଃ ॥ ୫୬

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପିଉସୀ ଶ୍ରୁତକୀର୍ତ୍ତି କେକୟ ଦେଶରେ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ କନ୍ୟାର ନାମ ଥିଲା ଭଦ୍ରା । ଭଦ୍ରାଙ୍କ ଭାଇ ସନ୍ତର୍ଦନ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପିଦେଲେ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭଦ୍ରାଙ୍କ ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୫୬ ॥ ମଦ୍ରପ୍ରଦେଶର ରାଜାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ମଣା ବୋଲି ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଥିଲା । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଲକ୍ଷଣା ଥିଲା । ଗରୁଡ଼ ଯେପରି ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଅମୃତ ହରଣ କରି ନେଇଆସିଥିଲେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହିପରି ଏକୁଟିଆ ଯାଇ ସ୍ୱୟଂବର ସଭାରୁ ସେହି କନ୍ୟାକୁ ହରଣ କରି ନେଇ ଆସିଲେ ॥ ୫୭ ॥

ସୁତାଂ ଚ ମଦ୍ରାଧିପତେର୍ଲକ୍ଷ୍ମଣାଂ ଲକ୍ଷଣୈର୍ଯୁତାମ୍ ।
ସ୍ୱୟଂବରେ ଜହାରୈକଃ ସ ସୁପର୍ଣ୍ଣଃ ସୁଧାମିବ ॥ ୫୭

ଅନ୍ୟାଶ୍ଚୈବଂବିଧା ଭାର୍ଯ୍ୟାଃ କୃଷ୍ଣସ୍ୟାସନ୍ ସହସ୍ରଶଃ ।
ଭୌମଂ ହତ୍ୱା ତନ୍ନିରୋଧାଦାହୃତାଶ୍ଚାରୁଦର୍ଶନାଃ ॥ ୫୮

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଆହୁରି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ପତ୍ନୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ସେ ଭୌମାସୁରକୁ (ନରକାସୁରକୁ) ମାରି ସେହି ପରମ ସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀଗୃହରୁ ମୁକୁଳାଇ ଆଣିଥିଲେ ॥ ୫୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ
ଅଷ୍ଟମହିଷ୍ୟୁଦ୍ୱାହୋ ନାମାଷ୍ଟପଞ୍ଚାଶତ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫୮ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକୋନଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭୌମାସୁର (ନରକାସୁର) ବଧ ଓ ଷୋଳ ହଜାର ଏକଶହ ରାଜକନ୍ୟାଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କର ବିବାହ

ରାଜୋବାଚ

ଯଥା ହତୋ ଭଗବତା ଭୌମୋ ଯେନ ଚ ତାଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ନିରୁଦ୍ଧା ଏତଦାଚକ୍ଷ୍ୱ ବିକ୍ରମଂ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନ୍ୱନଃ ॥ ୧

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଗ୍ଭରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ସେହି କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀଗୃହରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖିଥିବା ନରକାସୁରକୁ ଭଗବାନ କିପରି ଓ କାହିଁକି ବଧ କଲେ ? ଦୟା କରି ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁଧାରୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେହି ବିଚିତ୍ର ଚରିତ ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇନ୍ଦ୍ରେଣ ହୃତଛତ୍ରେଣ ହୃତକୁଣ୍ଡଳବନ୍ଧୁନା ।
ହୃତାମରାଦ୍ରିସ୍ଥାନେନ ଜ୍ଞାପିତୋ ଭୌମଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ସଭାର୍ଯ୍ୟୋ ଗରୁଡ଼ାରୂଢ଼ଃ ପ୍ରାଗ୍‌ଜ୍ୟୋତିଷପୁରଂ ଯଯୌ ॥ ୨

ଗିରିଦୁର୍ଗୈଃ ଶସ୍ତ୍ରଦୁର୍ଗୈର୍ଜଳାଗ୍ନ୍ୟନିଳଦୁର୍ଗମମ୍ ।
ମୁରପାଶାୟୁତୈର୍ଘୋରୈର୍ଦୃଢ଼ୈଃ ସର୍ବତ ଆବୃତମ୍ ॥ ୩

ଗଦୟା ନିର୍ବିଭେଦାଦ୍ରୀନ୍ ଶସ୍ତ୍ରଦୁର୍ଗାଣି ସାୟକୈଃ ।
ଚକ୍ରେଣାଗ୍ନିଂ ଜଳଂ ବାୟୁଂ ମୁରପାଶାଂସ୍ତଥାସିନା ॥ ୪

ଶଙ୍ଖନାଦେନ ଯନ୍ତ୍ରାଣି ହୃଦୟାନି ମନସ୍ୱିନାମ୍ ।
ପ୍ରାକାରଂ ଗଦୟା ଗୁର୍ବ୍ୟା ନିର୍ବିଭେଦ ଗଦାଧରଃ ॥ ୫

ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟଧ୍ୱନିଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଯୁଗାନ୍ତାଶନିଭୀଷଣମ୍ ।
ମୁରଃ ଶୟାନ ଉତ୍ତସ୍ଥୌ ଦୈତ୍ୟଃ ପଞ୍ଚଶିରା ଜଳାତ୍ ॥ ୬

ତ୍ରିଶୂଳମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ସୁଦୁର୍ନିରୀକ୍ଷଣୋ
ଯୁଗାନ୍ତସୂର୍ଯ୍ୟାନଳରୋଚିରୁଲ୍‌ବଣଃ ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭୂମିପୁତ୍ର ଭୌମାସୁର ବା ନରକାସୁର ବରୁଣଙ୍କର ଛତ୍ର, ମାତା ଅଦିତିଙ୍କର କୁଣ୍ଡଳ ଓ ମେରୁ ପର୍ବତରେ ଥିବା ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଣିପର୍ବତ ନାମକ ସ୍ଥାନ ଛଡ଼ାଇ ଆଣିଥିଲା । ଏପରି ଘଟିବାରୁ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱାରକା ଆସି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସେହି ଅସୁରର ଦୁଷ୍କର୍ମସବୁ ଶୁଣାଇଲେ । ସବୁ ଶୁଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ପତ୍ନୀ ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କ ସହିତ ଗରୁଡ଼ ଉପରେ ବସିଗଲେ ଏବଂ ନରକାସୁରର ରାଜଧାନୀ ପ୍ରାଗ୍‌ଜ୍ୟୋତିଷପୁର (ଆଧୁନିକ ଆସାମ) ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୨ ॥ ପ୍ରାଗ୍‌ଜ୍ୟୋତିଷପୁରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ବଡ଼ କଠିନ ବ୍ୟାପାର ଥିଲା । ପ୍ରଥମତଃ ସେହି ନଗରର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପାହାଡ଼ସବୁ ପାଚିରୀ ପରି ରହିଥିଲା; ପାହାଡ଼ ପରେ ରହିଥିଲା ନାନା ପ୍ରକାର ଶସ୍ତ୍ରର ବାଡ଼ । ପୁଣି ତା'ପାଖକୁ ଥିବା ବଳୟାକାର ଗଡ଼ଖାଇରେ ସବୁବେଳେ ପାଣି ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଗଡ଼ଖାଇ ପରେ ରହିଥାଏ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନି ବା ବିଜୁଳିର ବାଡ଼ ଏବଂ ତା'ପରେ ରହିଥାଏ ଦୁର୍ଗମ ବାୟୁର ଘେର ଏବଂ ବାୟୁ ଘେର ପରେ ମୁର ଦୈତ୍ୟ ଗଡ଼ ଚାରିପଟେ ଗଢ଼ି ଦେଇଥାଏ ଫାଶର ବାଡ଼ । ସେଥିରେ ଦଶହଜାର ସୁଦୃଢ଼ ଫାଶ ଜାଲ ପରି ବିଛାଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ ॥ ୩ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ଗଦା ପ୍ରହାରରେ ପ୍ରଥମେ ନଗରର ଚାରିପଟେ ଥିବା ପର୍ବତପ୍ରାଚୀର ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ । ତା'ପରେ ବିଭିନ୍ନ ଶସ୍ତ୍ର ଖଞ୍ଜା ଯାଇଥିବା ଭୟଙ୍କର ବାଡ଼ଟିକୁ ଶର ମାରି ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦେଲେ । ତା'ପରେ ନଗର ଚାରିପଟେ ଥିବା ଅଗ୍ନି, ଜଳ ଓ ବାୟୁର ଘେରକୁ ଚକ୍ରଦ୍ୱାରା ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦେଲେ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଫାଶର ବେଷ୍ଟନୀକୁ ତରବାରିଦ୍ୱାରା କାଟି ପକାଇଲେ ॥ ୪ ॥ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଯେଉଁ ଯନ୍ତ୍ରସବୁ ସେଠାରେ ରଖାଯାଇଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏବଂ ବୀର ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଭଗବାନ ଶଙ୍ଖନାଦ ମାତ୍ରକେ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଲେ । ସେ ନଗରର ବିରାଟ ପାଚିରୀକୁ ନିଜର ବିରାଟ ଗଦାପ୍ରହାରରେ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଲେ ॥ ୫ ॥

ଭଗବାନଙ୍କ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଶଙ୍ଖର ଧ୍ୱନି ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ବଜ୍ରନାଦ ପରି ମହାଭୟଙ୍କର ହୋଇଥାଏ । ତାହା ଶୁଣି ମୁର ନାମକ ଦୈତ୍ୟର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ବାହାରକୁ ଚାଲିଆସିଲା । ମୁର ଦୈତ୍ୟର ପାଞ୍ଚଟି ମୁଣ୍ଡ । ସେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଳ ଭିତରେ ଶୋଇଥିଲା ॥ ୬ ॥ ସେହି ଅସୁର ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅଗ୍ନିଙ୍କ ସମାନ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତେଜସ୍ୱୀ ଥିଲା । ସେ ଏତେ ଭୟଙ୍କର ଦିଶୁଥିଲା ଯେ, ତାକୁ ଚାହିଁବା ମଧ୍ୟ କଷ୍ଟକର ଥିଲା । ସେ ତ୍ରିଶୂଳ ଧରି ଏପରି

ଗ୍ରସଂସ୍ତ୍ରିଲୋକୀମିବ ପଞ୍ଚଭିର୍ମୁଖୈ-
ରଭ୍ୟଦ୍ରବତ୍ତାର୍କ୍ଷ୍ୟସୁତଂ ଯଥୋରଗଃ ॥ ୭

ଆବିଧ୍ୟ ଶୂଳଂ ତରସା ଗରୁତ୍ମତେ
ନିରସ୍ୟ ବକ୍ତ୍ରୈର୍ବ୍ୟନଦତ୍ ସ ପଞ୍ଚଭିଃ ।
ସ ରୋଦସୀ ସର୍ବଦିଶୋଽନ୍ତରଂ ମହା-
ନାପୂରୟନ୍ନଣ୍ଡକଟାହମାବୃଣୋତ୍ ॥ ୮

ତଦାପତଦ୍ ବୈ ତ୍ରିଶିଖଂ ଗରୁତ୍ମତେ
ହରିଃ ଶରାଭ୍ୟାମଭିନତ୍ ତ୍ରିଧୌଜସା ।
ମୁଖେଷୁ ତଂ ଚାପି ଶରୈରତାଡ଼ୟତ୍
ତସ୍ମୈ ଗଦାଂ ସୋଽପି ରୁଷା ବ୍ୟମୁଞ୍ଚତ ॥ ୯

ତାମାପତନ୍ତୀଂ ଗଦୟା ଗଦାଂ ମୃଧେ
ଗଦାଗ୍ରଜୋ ନିର୍ବିଭିଦେ ସହସ୍ରଧା ।
ଉଦ୍ୟମ୍ୟ ବାହୂନଭିଧାବତୋଽଜିତଃ
ଶିରାଂସି ଚକ୍ରେଣ ଜହାର ଲୀଳୟା ॥ ୧୦

ବ୍ୟସୁଃ ପପାତାମ୍ଭସି କୃତ୍ତଶୀର୍ଷୋ
ନିକୃତ୍ତଶୃଙ୍ଗୋଽଦ୍ରିରିବେନ୍ଦ୍ରତେଜସା ।
ତସ୍ୟାତ୍ମଜାଃ ସପ୍ତ ପିତୁର୍ବଧାତୁରାଃ
ପ୍ରତିକ୍ରିୟାମର୍ଷଜୁଷଃ ସମୁଦ୍ୟତାଃ ॥ ୧୧

ତାମ୍ରୋଽନ୍ତରିକ୍ଷଃ ଶ୍ରବଣୋ ବିଭାବସୁ-
ର୍ବସୁର୍ନଭସ୍ୱାନରୁଣଶ୍ଚ ସପ୍ତମଃ ।
ପୀଠଂ ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ଚମୂପତିଂ ମୃଧେ
ଭୌମପ୍ରଯୁକ୍ତା ନିରଗନ୍ ଧୃତାୟୁଧାଃ ॥ ୧୨

ପ୍ରାଯୁଞ୍ଜତାସାଦ୍ୟ ଶରାନସୀନ୍ ଗଦାଃ
ଶକ୍ତ୍ୟୃଷ୍ଟିଶୂଳାନ୍ୟଜିତେ ରୁଷୋଲ୍ବଣାଃ ।
ତଚ୍ଛସ୍ତ୍ରକୂଟଂ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱମାର୍ଗଣୈ-
ରମୋଘବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ତିଲଶଶ୍ଚକର୍ତ୍ତ ହ ॥ ୧୩

ବେଗରେ ଧାଇଁ ଆସିଲା ଯେ, ମନେହେଲା, ଗୋଟିଏ ସାପ ଗରୁଡ଼ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି କି ! ତାର ରୂପ ଦେଖି ଲାଗୁଥିଲା, ସତେ ଯେପରି ସେ ତାର ପଞ୍ଚମୁଖରେ ତ୍ରିଲୋକକୁ ଗିଳିଦେବ ॥ ୭ ॥ ସେ ତାର ତ୍ରିଶୂଳ ଘୂରାଇ ଘୂରାଇ ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ଉପରକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲା ଓ ପଞ୍ଚମୁଖରେ ଘୋର ସିଂହନାଦ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେହି ସିଂହନାଦରେ ପୃଥିବୀ, ଆକାଶ, ପାତାଳ, ସମସ୍ତଦିଗ ଓ ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୮ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଖିଲେ, ଦୈତ୍ୟର ତ୍ରିଶୂଳ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗରେ ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଆସୁଛି । ତେଣୁ ସେ ନିଜର ହସ୍ତକୌଶଳ ଦେଖାଇ ଏପରି ଦୁଇଟି ବାଣ ମାରିଦେଲେ ଯେ, ବାଣ ଆଘାତରେ ସେହି ତ୍ରିଶୂଳଟି ତିନି ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ତା' ପରେ ପରେ ଦୈତ୍ୟର ମୁଖକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ ଅନେକ ବାଣ ମାରିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ସେହି ଦୈତ୍ୟ ଭୀଷଣ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରକୁ ତା'ର ଗଦା ଚଳାଇଦେଲା ॥ ୯ ॥ କିନ୍ତୁ ତାର ଗଦା ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ଭଗବାନ ନିଜର ଗଦାରେ ପ୍ରହାର କରି ତାହାକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଲେ । ଅସୁର ଅସ୍ତ୍ରହୀନ ହୋଇଗଲା । ତେଣୁ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଧରିବାଲାଗି ହାତ ବଢ଼ାଇ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଗଲା । ସେହି ଅବସରରେ ଭଗବାନ ଚକ୍ର ଚଳାଇ ତାର ପାଞ୍ଚଟିଯାକ ମୁଣ୍ଡ ଅକ୍ଳେଶରେ କାଟିଦେଲେ ॥ ୧୦ ॥ ମୁଣ୍ଡ କଟିଯିବା ସହିତ ଅସୁରର ପ୍ରାଣବାୟୁ ମଧ୍ୟ ଉଡ଼ିଗଲା ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବଜ୍ରାଘାତରେ ଭାଙ୍ଗି ପର୍ବତ ଯେପରି ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିଯାଏ, ସେହିପରି ପାଣିରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେହି ଦୈତ୍ୟର ତାମ୍ର, ଅନ୍ତରିକ୍ଷ, ଶ୍ରବଣ, ବିଭାବସୁ, ବସୁ, ନଭସ୍ୱାନ ଓ ଅରୁଣ ନାମରେ ସାତ ପୁଅ ଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ସେମାନେ ଶୋକାକୁଳ ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ନିମନ୍ତେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ସେମାନେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ନରକାସୁରର ଆଦେଶରେ ପୀଠ ନାମକ ଜଣେ ଦୈତ୍ୟକୁ ନିଜର ସେନାପତି କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୧୧, ୧୨ ॥ ସେମାନେ ଆସି ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧର ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରକୁ ବାଣ, ଖଡ୍ଗ, ଗଦା, ଶକ୍ତି, ଋଷ୍ଟି ଓ ତ୍ରିଶୂଳ ଆଦି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶସ୍ତ୍ରମାନ ବର୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ହେଉଛି ଅମୋଘ ଓ ଅନନ୍ତ । ସେ ନିଜର ବାଣରେ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷର କୋଟି କୋଟି ଶସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ର ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କାଟିଦେଲେ ॥ ୧୩ ॥

ତାନ୍ ପୀଠମୁଖ୍ୟାନନୟଦ୍ ଯମକ୍ଷୟଂ
ନିକୃତ୍ତଶୀର୍ଷୋରୁଭୁଜାଙ୍ଘ୍ରିବର୍ମଣଃ ।
ସ୍ୱାନୀକପାନଚ୍ୟୁତଚକ୍ରସାୟକୈ-
ସ୍ତଥା ନିରସ୍ତାନ୍ ନରକୋ ଧରାସୁତଃ ॥ ୧୪

ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ଦୁର୍ମର୍ଷଣ ଆସ୍ରବନ୍ମଦୈ-
ର୍ଗଜୈଃ ପୟୋଧିପ୍ରଭବୈର୍ନିରାକ୍ରମତ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସଭାର୍ଯ୍ୟଂ ଗରୁଡ଼ୋପରି ସ୍ଥିତଂ
ସୂର୍ଯ୍ୟୋପରିଷ୍ଟାତ୍ ସତଡ଼ିଦ୍‌ଘନଂ ଯଥା ।
କୃଷ୍ଣଂ ସ ତସ୍ମୈ ବ୍ୟସୃଜଚ୍ଛତଘ୍ନୀଂ
ଯୋଧାଶ୍ଚ ସର୍ବେ ଯୁଗପତ୍ ସ୍ମ ବିବ୍ୟଧୁଃ ॥ ୧୫

ତଦ୍ ଭୌମସୈନ୍ୟଂ ଭଗବାନ୍ ଗଦାଗ୍ରଜୋ
ବିଚିତ୍ରବାଜୈର୍ନିଶିତୈଃ ଶିଲୀମୁଖୈଃ ।
ନିକୃତ୍ତବାହୂରୁଶିରୋଧ୍ରବିଗ୍ରହଂ
ଚକାର ତର୍ହ୍ୟେବ ହତାଶ୍ୱକୁଞ୍ଜରମ୍ ॥ ୧୬

ଯାନି ଯୋଧୈଃ ପ୍ରଯୁକ୍ତାନି ଶସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରାଣି କୁରୂଦ୍‌ବହ ।
ହରିସ୍ତାନ୍ୟଚ୍ଛିନତ୍ତୀକ୍ଷ୍ଣୈଃ ଶରୈରେକୈକଶସ୍ତ୍ରିଭିଃ ॥ ୧୭

ଉହ୍ୟମାନଃ ସୁପର୍ଣ୍ଣେନ ପକ୍ଷାଭ୍ୟାଂ ନିଘ୍ନତା ଗଜାନ୍ ।
ଗରୁତ୍ମତା ହନ୍ୟମାନାସ୍ତୁଣ୍ଡପକ୍ଷନଖୈର୍ଗଜାଃ ॥ ୧୮

ପୁରମେବାବିଶନ୍ନାର୍ତ୍ତା ନରକୋ ଯୁଧ୍ୟଯୁଧ୍ୟତ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବିଦ୍ରାବିତଂ ସୈନ୍ୟଂ ଗରୁଡ଼େନାର୍ଦ୍ଦିତଂ ସ୍ୱକମ୍ ॥ ୧୯

ତଂ ଭୌମଃ ପ୍ରାହରଚ୍ଛକ୍ତ୍ୟା ବଜ୍ରଃ ପ୍ରତିହତୋ ଯତଃ ।
ନାକମ୍ପତ ତୟା ବିଦ୍ଧୋ ମାଲାହତ ଇବ ଦ୍ୱିପଃ ॥ ୨୦

ଭଗବାନଙ୍କର ଶସ୍ତ୍ରପ୍ରହାରରେ ସେନାପତି ପୀଠ ଓ ତାର ସହାୟକ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ, ହାତ, ଗୋଡ଼ ତଥା କବଚ ଆଦି ଛିଣ୍ଡିଗଲା ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ମୃତ୍ୟୁମୁଖକୁ ଠେଲିଦେଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚକ୍ର ଓ ବାଣ ପ୍ରହାରରେ ପୃଥିବୀପୁତ୍ର ଭୌମାସୁରର ସେନା ଓ ସେନାପତିମାନେ ମରିଯିବାରୁ ଭୌମାସୁର ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସମୁଦ୍ର ତଟରେ ଜାତ ବିରାଟ ବିରାଟ ମଦମତ୍ତ ହାତୀଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ଗଜାରୋହୀ ସେନା ଧରି ସେ ନଗରରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆକାଶରେ ନିଜ ପତ୍ନୀ ସହିତ ଗରୁଡ଼ ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ବର୍ଷାକାଳୀନ ଶ୍ୟାମମେଘ ବିଜୁଳି ସଙ୍ଗେ ଶୋଭା ପାଇଲା ପରି ସେ ଶୋଭା ପାଉଛନ୍ତି । ନରକାସୁର ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରକୁ ଶତଘ୍ନୀ ନାମକ ଶକ୍ତି ନିକ୍ଷେପ କଲା ଏବଂ ତାର ସୈନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଏକାବେଳକେ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ନିଜ ନିଜର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଛାଡ଼ିଲେ ॥ ୧୪,୧୫ ॥ ତାହା ଦେଖି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଚିତ୍ରବିଚିତ୍ର ପକ୍ଷ ଲାଗିଥିବା ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରମାନ ଚଳାଇଲେ । ତାଙ୍କର ଶରାଘାତରେ ନରକାସୁରର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ହାତ, ଗୋଡ଼, ବେକ ଓ ଗଣ୍ଡି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ କଟିଗଲା । ସେମାନେ ମରି ଟଳିପଡ଼ିବା ସହିତ ହାତୀଘୋଡ଼ାମାନେ ମଧ୍ୟ ମରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନରକାସୁରର ସୈନ୍ୟମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରକୁ ଯେଉଁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଚଳାଇଥିଲେ, ଭଗବାନ ପ୍ରତ୍ୟେକକୁ ତିନୋଟି ଲେଖାଏଁ ଶର ମାରି ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଭଗବାନ ତ ଗରୁଡ଼ ଉପରେ ବସିଥାନ୍ତି; ତେଣୁ ଗରୁଡ଼ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଝା ଓ ଥଣ୍ଟଦ୍ୱାରା ହାତୀମାନଙ୍କୁ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ କରିଦେଲେ । ତା'ଫଳରେ ହାତୀମାନେ ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରି, ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରୁ ପଳାଇଯାଇ ନଗର ଭିତରେ ପଶିଗଲେ । ଶେଷକୁ ଏକା ନରକାସୁର ହିଁ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ରହିଗଲା । ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ଆଘାତରେ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହୋଇ ତାର ସେନା ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ ଦେଉଥିବା ଦେଖି ନରକାସୁର କ୍ରୋଧରେ ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ଉପରକୁ ଏଭଳି ଏକ ଶକ୍ତି ଚଳାଇଦେଲା, ଯାହା କି ଦିନେ ବଜ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ବିଫଳ କରିଦେଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମଦମତ୍ତ ଗଜରାଜକୁ ଫୁଲମାଳରେ ପ୍ରହାର କଲେ, ଗଜରାଜ ଯେପରି ବିଚଳିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେହି ଶକ୍ତିର ଆଘାତରେ ଗରୁଡ଼ ସେହିପରି କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିଚଳିତ ହେଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୮-୨୦ ॥

ଶୂଳଂ ଭୌମୋଽଚ୍ୟୁତଂ ହନ୍ତୁମାଦଦେ ବିତଥୋଦ୍ୟମଃ ।
ତଦ୍‌ବିସର୍ଗାତ୍ ପୂର୍ବମେବ ନରକସ୍ୟ ଶିରୋ ହରିଃ ।
ଅପାହରଦ୍ ଗଜସ୍ଥସ୍ୟ ଚକ୍ରେଣ କ୍ଷୁରନେମିନା ॥ ୨୧

ସକୁଣ୍ଡଳଂ ଚାରୁକିରୀଟଭୂଷଣଂ
ବଭୌ ପୃଥିବ୍ୟାଂ ପତିତଂ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳତ୍ ।
ହାହେତି ସାଧ୍ୱିତ୍ୟୃଷୟଃ ସୁରେଶ୍ୱରା
ମାଲ୍ୟୈର୍ମୁକୁନ୍ଦଂ ବିକିରନ୍ତ ଈଡ଼ିରେ ॥ ୨୨

ତତଶ୍ଚ ଭୂଃ କୃଷ୍ଣମୁପେତ୍ୟ କୁଣ୍ଡଳେ
ପ୍ରତପ୍ତଜାମ୍ବୂନଦରତ୍ନଭାସ୍ୱରେ ।
ସବୈଜୟନ୍ତ୍ୟା ବନମାଲୟାର୍ପୟତ୍
ପ୍ରାଚେତସଂ ଛତ୍ରମଥୋ ମହାମଣିମ୍ ॥ ୨୩

ଅସ୍ତୌଷୀଦଥ ବିଶ୍ୱେଶଂ ଦେବୀ ଦେବବରାର୍ଚ୍ଚିତମ୍ ।
ପ୍ରାଞ୍ଜଳିଃ ପ୍ରଣତା ରାଜନ୍ ଭକ୍ତିପ୍ରବଣୟା ଧିୟା ॥ ୨୪

ଭୂମିରୁବାଚ

ନମସ୍ତେ ଦେବଦେବେଶ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାଧର ।
ଭକ୍ତେଚ୍ଛୋପାତ୍ତରୂପାୟ ପରମାତ୍ମନ୍ ନମୋଽସ୍ତୁ ତେ ॥ ୨୫

ନମଃ ପଙ୍କଜନାଭାୟ ନମଃ ପଙ୍କଜମାଲିନେ ।
ନମଃ ପଙ୍କଜନେତ୍ରାୟ ନମସ୍ତେ ପଙ୍କଜାଙ୍ଘ୍ରୟେ ॥ ୨୬

ନମୋ ଭଗବତେ ତୁଭ୍ୟଂ ବାସୁଦେବାୟ ବିଷ୍ଣବେ ।
ପୁରୁଷାୟାଦିବୀଜାୟ ପୂର୍ଣ୍ଣବୋଧାୟ ତେ ନମଃ ॥ ୨୭

ନରକାସୁର ଦେଖିଲା, ତାର କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର କାମ ଦେଉ ନାହିଁ, ତାର ସବୁ ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହୋଇଯାଉଛି । ତେଣୁ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ଏକ ତ୍ରିଶୂଳ ଉଠାଇଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ତ୍ରିଶୂଳ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ତରବାରି ପରି ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ଥିବା ଚକ୍ର ପେଷି ହାତୀରେ ବସିଥିବା ନରକାସୁରର ଶିରଚ୍ଛେଦନ କରିଦେଲେ ॥ ୨୧ ॥ ତା'ର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କୁଣ୍ଡଳ ଓ ସୁନ୍ଦର କିରୀଟରେ ବିମଣ୍ଡିତ ଶିର ଭୂମିରେ ଗଡ଼ିଗଲା । ଘଟଣା ଦେଖି ନରକାସୁରର ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନ ହାହାକାର କଲେ; ଋଷିମାନେ 'ସାଧୁ ସାଧୁ' କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଦେବତାମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରି ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୨୨ ॥

ତା'ପରେ ଭୂଦେବୀ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ । ସେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗଳାରେ ବୈଜୟନ୍ତୀ ସହିତ ବନମାଳା ପିନ୍ଧାଇଦେଲେ ଏବଂ ଅଦିତି ମାତାଙ୍କର ତପ୍ତକାଞ୍ଚନ ପରି ଝଲସୁଥିବା ରତ୍ନଜଟିତ କୁଣ୍ଡଳ ତଥା ବରୁଣଙ୍କର ଛତ୍ର ସହିତ ଗୋଟିଏ ମହାମଣି ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ତା'ପରେ ଭୂଦେବୀ ମହା ମହା ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂଜିତ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି, ଦୁଇ କର ଯୋଡ଼ି ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୪ ॥

ଭୂଦେବୀ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାଧାରୀ ଦେବଦେବେଶ୍ୱର ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ହେ ପରମାତ୍ମା ! ଆପଣ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏହି ରୂପ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ନାଭିରୁ ପଦ୍ମ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଛି । ଆପଣ ପଦ୍ମମାଳା ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ନୟନ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପଦ୍ମ ପରି ସୁନ୍ଦର ଓ ଶାନ୍ତିଦାୟକ । ଆପଣଙ୍କର ଚରଣ ପଦ୍ମ ସମାନ ସୁକୁମାର; ତାହା ଭକ୍ତହୃଦୟକୁ ଶୀତଳ କରେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୬ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଧର୍ମ, ଯଶ, ସମ୍ପତ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ (ନିବାସସ୍ଥାନ) । ଆପଣ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବସୁଦେବନନ୍ଦନରୂପେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପୁରାଣପୁରୁଷ । ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତ ଜୀବଙ୍କର ଆଦି ଅର୍ଥାତ୍ ସକଳ କାରଣର କାରଣ । ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ହେଉଛନ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୨୭ ॥

ଅଜାୟ ଜନୟିତ୍ରେଽସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଣେଽନନ୍ତଶକ୍ତୟେ ।
ପରାବରାତ୍ମନ୍ ଭୂତାତ୍ମନ୍ ପରମାତ୍ମନ୍ ନମୋଽସ୍ତୁ ତେ ॥ ୨୮

ତ୍ୱଂ ବୈ ସିସୃକ୍ଷୂ ରଜ ଉତ୍କଟଂ ପ୍ରଭୋ
ତମୋ ନିରୋଧାୟ ବିଭର୍ଷ୍ୟସଂବୃତଃ ।
ସ୍ଥାନାୟ ସତ୍ତ୍ୱଂ ଜଗତୋ ଜଗତ୍ପତେ
କାଳଃ ପ୍ରଧାନଂ ପୁରୁଷୋ ଭବାନ୍ ପରଃ ॥ ୨୯

ଅହଂ ପୟୋ ଜ୍ୟୋତିରଥାନିଳୋ ନଭୋ
ମାତ୍ରାଣି ଦେବା ମନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ।
କର୍ତ୍ତା ମହାନିତ୍ୟଖିଳଂ ଚରାଚରଂ
ତ୍ୱୟ୍ୟଦ୍ୱିତୀୟେ ଭଗବନ୍ନୟଂ ଭ୍ରମଃ ॥ ୩୦

ତସ୍ୟାତ୍ମଜୋଽୟଂ ତବ ପାଦପଙ୍କଜଂ
ଭୀତଃ ପ୍ରପନ୍ନାର୍ତ୍ତିହରୋପସାଦିତଃ ।
ତତ୍ ପାଲୟୈନଂ କୁରୁ ହସ୍ତପଙ୍କଜଂ
ଶିରସ୍ୟମୁଷ୍ୟାଖିଳକଲ୍ମଷାପହମ୍ ॥ ୩୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ଭୂମ୍ୟାର୍ଥିତୋ ବାଗ୍‌ଭିର୍ଭଗବାନ୍ ଭକ୍ତିନମ୍ରୟା ।
ଦତ୍ତାଭୟଂ ଭୌମଗୃହଂ ପ୍ରାବିଶତ୍ ସକଳର୍ଦ୍ଧିମତ୍ ॥ ୩୨

ତତ୍ର ରାଜନ୍ୟକନ୍ୟାନାଂ ଷଟ୍‌ସହସ୍ରାଧିକାୟୁତମ୍ ।
ଭୌମାହୃତାନାଂ ବିକ୍ରମ୍ୟ ରାଜଭ୍ୟୋ ଦଦୃଶେ ହରିଃ ॥ ୩୩

ତଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟଂ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ନରବୀରଂ ବିମୋହିତାଃ ।
ମନସା ବବ୍ରିରେଽଭୀଷ୍ଟଂ ପତିଂ ଦୈବୋପସାଦିତମ୍ ॥ ୩୪

ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ଜନ୍ମରହିତ; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ଜନ୍ମଦାତା । ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ବ୍ରହ୍ମ । ଜଗତର ଯାହା କିଛି କାର୍ଯ୍ୟକାରଣମୟ ରୂପ ରହିଛି, ଯେତେସବୁ ପ୍ରାଣୀ ଅଛନ୍ତି, ସେସବୁ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ । ହେ ପରମାତ୍ମା ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ମୋର ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର ॥ ୨୮ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଜଗତ୍ ରଚନା କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ଉତ୍କଟ ରଜୋଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି; ପ୍ରଳୟ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ତମୋଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଜଗତ୍ ପାଳନ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆପଣ କୌଣସି ଗୁଣରେ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ହେ ଜଗନ୍ନାଥ ! ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତି, ପୁରୁଷ ଏବଂ ଏହି ଦୁହିଙ୍କର ସଂଯୋଗ-ବିଯୋଗର କାରଣ କାଳ । ପୁଣି ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ତିନିଙ୍କର ଅତୀତ ମଧ୍ୟ ॥ ୨୯ ॥ ହେ ଭଗବାନ ! ଭ୍ରମ ହେତୁ ହିଁ ଆପଣଙ୍କର ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ୱରୂପରେ କ୍ଷିତି, ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର, ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଏସବୁର ଅଧିଷ୍ଠାତୃଦେବତା, ଅହଂକାର ଓ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ସମେତ ସକଳ ଚରାଚର ଜଗତ୍‌ର ସବୁ କିଛି ପରସ୍ପରଠାରୁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଛି ॥ ୩୦ ॥ ହେ ଶରଣାଗତଭୟଭଞ୍ଜନ ପ୍ରଭୁ ! ମୋର ପୁତ୍ର ନରକାସୁରର ଏହି ପୁତ୍ର ଭଗଦତ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଇଛି । ମୁଁ ଏହାକୁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣର ଶରଣକୁ ନେଇଆସିଛି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଏହାକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ହସ୍ତ ଜଗତର ସମସ୍ତ ପାପତାପ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ, ଏହାର ମଥାରେ ଆପଣ ସେହି ହସ୍ତ ସ୍ଥାପନ କରି ଏହାକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପୃଥିବୀ ଏପରି ବିନମ୍ର ହୋଇ ସ୍ତୁତି ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ପ୍ରଭୁ ଭଗଦତ୍ତକୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ନରକାସୁରର ନାନା ସମ୍ପତ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଅରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୩୨ ॥ ନଅର ଭିତରକୁ ଯାଇ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ନରକାସୁର ବିଭିନ୍ନ ରାଜାଙ୍କର ଷୋଳହଜାର କନ୍ୟାଙ୍କୁ ବଳପୂର୍ବକ ଧରିଆଣି ତାର ଅନ୍ତଃପୁରରେ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଛି ॥ ୩୩ ॥ ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଆସିଥିବା ନରଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ସେହି ରାଜକୁମାରୀମାନେ ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏପରି ଦର୍ଶନପ୍ରଦାନକୁ ତାଙ୍କର କୃପା ଓ ନିଜର ସୌଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ସେମାନେ ମନେ ମନେ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିଜର ପରମ ପ୍ରିୟତମ ପତିରୂପେ ବରଣ କଲେ ॥ ୩୪ ॥

ଭୂୟାତ୍ ପତିରୟଂ ମହ୍ୟଂ ଧାତା ତଦନୁମୋଦତାମ୍ ।
ଇତି ସର୍ବାଃ ପୃଥକ୍ କୃଷ୍ଣେ ଭାବେନ ହୃଦୟଂ ଦଧୁଃ ॥ ୩୫

ତାଃ ପ୍ରାହିଣୋଦ୍ ଦ୍ୱାରବତୀଂ ସୁମୃଷ୍ଟବିରଜୋଽମ୍ବରାଃ ।
ନରଯାନୈର୍ମହାକୋଶାନ୍ ରଥାଶ୍ୱାନ୍ ଦ୍ରବିଣଂ ମହତ୍ ॥ ୩୬

ଐରାବତକୁଲେଭାଂଶ୍ଚ ଚତୁର୍ଦନ୍ତାଂସ୍ତରସ୍ୱିନଃ ।
ପାଣ୍ଡୁରାଂଶ୍ଚ ଚତୁଃଷଷ୍ଟିଂ ପ୍ରେଷୟାମାସ କେଶବଃ ॥ ୩୭

ଗତ୍ୱା ସୁରେନ୍ଦ୍ରଭବନଂ ଦତ୍ତ୍ୱାଦିତ୍ୟୈ ଚ କୁଣ୍ଡଳେ ।
ପୂଜିତସ୍ତ୍ରିଦଶେନ୍ଦ୍ରେଣ ସହେନ୍ଦ୍ରାଣ୍ୟା ଚ ସପ୍ରିୟଃ ॥ ୩୮

ଚୋଦିତୋ ଭାର୍ଯ୍ୟୟୋତ୍ପାଟ୍ୟ ପାରିଜାତଂ ଗରୁତ୍ମତି ।
ଆରୋପ୍ୟ ସେନ୍ଦ୍ରାନ୍ ବିବୁଧାନ୍ ନିର୍ଜିତ୍ୟୋପାନୟତ୍ ପୁରମ୍ ॥ ୩୯

ସ୍ଥାପିତଃ ସତ୍ୟଭାମାୟା ଗୃହୋଦ୍ୟାନୋପଶୋଭନଃ ।
ଅନ୍ୱଗୁର୍ଭ୍ରମରାଃ ସ୍ୱର୍ଗାତ୍ ତଦ୍‌ଗନ୍ଧାସବଲମ୍ପଟାଃ ॥ ୪୦

ଯଯାଚ ଆନମ୍ୟ କିରୀଟକୋଟିଭିଃ
ପାଦୌ ସ୍ପୃଶନ୍ନଚ୍ୟୁତମର୍ଥସାଧନମ୍ ।
ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ଏତେନ ବିଗୃହ୍ୟତେ ମହା-
ନହୋ ସୁରାଣାଂ ଚ ତମୋ ଧିଗାଢ୍ୟତାମ୍ ॥ ୪୧

ଅଥୋ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଏକସ୍ମିନ୍ ନାନାଗାରେଷୁ ତାଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ଯଥୋପୟେମେ ଭଗବାଂସ୍ତାବଦ୍ରୂପଧରୋଽବ୍ୟୟଃ ॥ ୪୨

ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜକୁମାରୀ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍‌ଭାବରେ ମନେ ମନେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କଲେ, "ଏହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ମୋର ପତି ହୁଅନ୍ତୁ; ବିଧାତା ମୋର ଏହି ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ।" ଏହିପରି ସେମାନେ ପ୍ରେମଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜର ହୃଦୟ ସମର୍ପଣ କରିଦେଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହି ରାଜକୁମାରୀମାନଙ୍କର ମନକଥା ଜାଣିପାରିଲେ। ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣରେ ଭୂଷିତ କରାଇ, ପାଲିଙ୍କିମାନଙ୍କରେ ବସାଇ ଦ୍ୱାରକା ପଠାଇଦେଲେ। ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ବହୁ ସମ୍ପତ୍ତି, ରଥ, ଅଶ୍ୱ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଦ୍ରବ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପଠାଇଦେଲେ ॥ ୩୬ ॥ ଐରାବତର ବଂଶରେ ଜାତ ହୋଇଥିବା ଚଉଷଠିଟି ଚାରିଦନ୍ତଧାରୀ ବେଗବାନ୍ ଧଳା ହାତୀ ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱାରକା ପଠାଇଦେଲେ ॥ ୩୭ ॥

ତା'ପରେ ଭଗବାନ ଅମରାବତୀରେ ଥିବା ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନବରକୁ ଗଲେ। ସେଠାରେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ। ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଅଦିତିଙ୍କ କୁଣ୍ଡଳ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୩୮ ॥ ସେଠାରୁ ଫେରିବାବେଳେ ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପାରିଜାତ ବୃକ୍ଷ ଉପାଡ଼ି ଆଣିଲେ। ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବଗଣ ତାଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରିବାରୁ ଭଗବାନ ସମସ୍ତ ଦେବତାଙ୍କୁ ଜୟ କରି ସେହି ପାରିଜାତ ବୃକ୍ଷଟିକୁ ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ପିଠିରେ ଲଦି ଦ୍ୱାରକା ନେଇ ଆସିଲେ ॥ ୩୯ ॥ ଭଗବାନ ସେହି ବୃକ୍ଷଟି ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କ ଉଦ୍ୟାନରେ ଲଗାଇଦେଲେ। ପାରିଜାତ ବୃକ୍ଷ ହେତୁ ସେହି ଉଦ୍ୟାନର ଶୋଭା ବହୁତ ବଢ଼ିଗଲା। ପାରିଜାତ ବୃକ୍ଷ ଆଣିଲାବେଳେ ତାହାର ସୁଗନ୍ଧ ଓ ମକରନ୍ଦ ଲୋଭରେ ସ୍ୱର୍ଗର ଭ୍ରମରମାନେ ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱାରକା ଚାଲିଆସିଥିଲେ ॥ ୪୦ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେଖିଲ ତ ? ଯେତେବେଳେ କାମ ହାସଲ କରିବାର ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଇନ୍ଦ୍ର ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ, ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ମୁଣ୍ଡର ମୁକୁଟ ଛୁଆଁଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗିଥିଲେ, କାମ ହାସଲ ହୋଇଗଲା ପରେ ସେହି ଇନ୍ଦ୍ର ପାରିଜାତ ବୃକ୍ଷ ପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଥିଲେ। ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ତମୋଗୁଣୀ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଧନଗର୍ବ ହିଁ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଦୋଷ। ଏପରି ଧନଗର୍ବକୁ ଧିକ୍ ! ॥ ୪୧ ॥

ତା'ପରେ ଭଗବାନ ଏକାବେଳକେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭବନରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଧରି ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପ୍ରଣାଳୀରେ ସେହି ଷୋଳହଜାର ଏକଶହ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କର ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲେ। ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଅବିନାଶୀ ଭଗବାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏହା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ବିଷୟ ନ ଥିଲା ॥ ୪୨ ॥

ଗୃହେଷୁ ତାସାମନପାଯ୍ୟତର୍କ୍ୟକୃ-
ନ୍ନିରସ୍ତସାମ୍ୟାତିଶୟେଷ୍ୱବସ୍ଥିତଃ ।
ରେମେ ରମାଭିର୍ନିଜକାମସଂପ୍ଲୁତୋ
ଯଥେତରୋ ଗାର୍ହକମେଧିକାଂଶ୍ଚରନ୍ ॥ ୪୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭବନମାନଙ୍କରେ ଏପରି ଦିବ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀସବୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଯେ, ଜଗତର କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ବି ସେସବୁଠାରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସାମଗ୍ରୀ କଥା କଣ କହିବା, ସେସବୁର ସମକକ୍ଷ ସାମଗ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ନ ଥିବ। ସେହିସବୁ ଭବନମାନଙ୍କରେ ରହି, କଳ୍ପନାତୀତ ଲୀଳାବିଳାସୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆତ୍ମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ରହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହି ଯେପରି ଗୃହସ୍ଥଧର୍ମ ଅନୁସାରେ ଆଚରଣ କରେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଅଂଶସ୍ୱରୂପା ସେହି ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ସେହିପରି ବିହାର କରୁଥିଲେ ॥ ୪୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରହ୍ମାଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ଓ ତାଙ୍କୁ ପାଇବାର ମାର୍ଗ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ସେହି ରମାରମଣ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସେହି ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ପତିରୂପରେ ପାଇଥିଲେ। ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ବଢ଼ି ଚାଲିଥାଏ ଏବଂ ସେମାନେ ପ୍ରେମଭରା ମୃଦୁହାସ, ମଧୁର ଚାହାଣି, ନବସମାଗମ, ପ୍ରେମାଳାପ ତଥା ଭାବବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ ଲଜ୍ଜାରେ ଶୋଭମାନା ହୋଇ ସକଳପ୍ରକାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥ ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପତ୍ନୀ ପାଖରେ ଶତ ଶତ ଦାସୀ ରହିଥାନ୍ତି; ତଥାପି ଯେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଭବନକୁ ଭଗବାନ ଆସୁଥାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନେ ସ୍ୱୟଂ ଆଗେଇ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଆଦରପୂର୍ବକ ଭିତରକୁ ଡାକିନିଅନ୍ତି ଏବଂ ଉତ୍ତମ ଆସନରେ ବସାଇ, ତାଙ୍କର ଚରଣ ଧୋଇଦେଇ ଉତ୍ତମ ପୂଜାସାମଗ୍ରୀରେ ପୂଜା କରନ୍ତି; ନିଜ ହାତରେ ତାଙ୍କୁ ପାନ ଖୋଇଦିଅନ୍ତି; ପାଦ ମଞ୍ଚାଳି କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କରନ୍ତି; ପଙ୍ଖା କରି ଆରାମ ଦିଅନ୍ତି; ଅତର-ଚନ୍ଦନ ଲଗାଇ ଫୁଲମାଳ ପିନ୍ଧାଇଦିଅନ୍ତି ଓ କେଶ ସଜାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି। ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶୟନ, ସ୍ନାନ, ଭୋଜନ ଆଦିର ସକଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନିଜ ହାତରେ କରନ୍ତି ॥ ୪୫ ॥

ଇତ୍ଥଂ ରମାପତିମବାପ୍ୟ ପତିଂ ସ୍ତ୍ରିୟସ୍ତା
ବ୍ରହ୍ମାଦୟୋଽପି ନ ବିଦୁଃ ପଦବୀଂ ଯଦୀୟାମ୍।
ଭେଜୁର୍ମୁଦାବିରତମେଧିତୟାନୁରାଗ-
ହାସାବଲୋକନବସଙ୍ଗମଜଲ୍ପଲଜ୍ଜାଃ ॥ ୪୪

ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍‌ଗମାସନବରାର୍ହଣପାଦଶୌଚ-
ତାମ୍ବୂଳବିଶ୍ରମଣବୀଜନଗନ୍ଧମାଲ୍ୟୈଃ ।
କେଶପ୍ରସାରଣଶୟନସ୍ନପନୋପହାର୍ଯୈ-
ର୍ଦାସୀଶତା ଅପି ବିଭୋର୍ବିଦଧୁଃ ସ୍ମ ଦାସ୍ୟମ୍ ॥ ୪୫

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ପାରିଜାତହରଣ-ନରକବଧୋ ନାମ ଏକୋନଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫୯ ॥

+++

ଅଥ ଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କର୍ହିଚିତ୍ ସୁଖମାସୀନଂ ସ୍ୱତଳ୍ପସ୍ଥଂ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁମ୍ ।
ପତିଂ ପର୍ଯ୍ୟଚରଦ୍ ଭୈଷ୍ମୀ ବ୍ୟଜନେନ ସଖୀଜନୈଃ ॥ ୧

ଯସ୍ତ୍ୱେତଲ୍ଲୀଳୟା ବିଶ୍ୱଂ ସୃଜତ୍ୟତ୍ତ୍ୟବତୀଶ୍ୱରଃ ।
ସ ହି ଜାତଃ ସ୍ୱସେତୂନାଂ ଗୋପୀଥାୟ ଯଦୁଷ୍ୱଜଃ ॥ ୨

ତସ୍ମିନ୍ନନ୍ତର୍ଗୃହେ ଭ୍ରାଜନ୍ ମୁକ୍ତାଦାମବିଲମ୍ବିନା ।
ବିରାଜିତେ ବିତାନେନ ଦୀପୈର୍ମଣିମୟୈରପି ॥ ୩

ମଲ୍ଲିକାଦାମଭିଃ ପୁଷ୍ପୈର୍ଦ୍ୱିରେଫକୁଳନାଦିତୈଃ ।
ଜାଲରନ୍ଧ୍ରପ୍ରବିଷ୍ଟୈଶ୍ଚ ଗୋଭିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରମସୋଽମଳୈଃ ॥ ୪

ପାରିଜାତବନାମୋଦବାୟୁନୋଦ୍ୟାନଶାଳିନା ।
ଧୂପୈରଗୁରୁଜୈ ରାଜନ୍ ଜାଲରନ୍ଧ୍ରବିନିର୍ଗତୈଃ ॥ ୫

ପୟଃଫେନନିଭେ ଶୁଭ୍ରେ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କେ କଶିପୂତ୍ତମେ ।
ଉପତସ୍ଥେ ସୁଖାସୀନଂ ଜଗତାମୀଶ୍ୱରଂ ପତିମ୍ ॥ ୬

ବାଲବ୍ୟଜନମାଦାୟ ରତ୍ନଦଣ୍ଡଂ ସଖୀକରାତ୍ ।
ତେନ ବୀଜୟତୀ ଦେବୀ ଉପାସାଞ୍ଚକ୍ର ଈଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୭

ସୋପାଚ୍ୟୁତଂ କ୍ୱଣୟତୀ ମଣିନୂପୁରାଭ୍ୟାଂ
ରେଜେଽଙ୍ଗୁଳୀୟବଳୟବ୍ୟଜନାଗ୍ରହସ୍ତା ।
ବସ୍ତ୍ରାନ୍ତଗୂଢକୁଚକୁଙ୍କୁମଶୋଣହାର-
ଭାସା ନିତମ୍ବଧୃତୟା ଚ ପରାର୍ଧ୍ୟକାଞ୍ଚ୍ୟା ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦିନକର କଥା । ସମଗ୍ର ଜଗତର ପରମପିତା ତଥା ଜ୍ଞାନଦାତା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ପଲଙ୍କରେ ଆରାମରେ ବସିଥାନ୍ତି । ଭୀଷ୍ମକନନ୍ଦିନୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ସଖୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ସେବା କରୁଥାନ୍ତି; ତାଙ୍କୁ ପଙ୍ଖା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଭଗବାନ ଖେଳିଲା ପରି ଅକ୍ଲେଶରେ ଏହି ଜଗତ୍ ରଚନା, ରକ୍ଷା ଓ ପ୍ରଳୟ କରନ୍ତି, ସେହି ଅଜନ୍ମା ପ୍ରଭୁ ନିଜେ ଗଢ଼ିଥିବା ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ଭବନ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ । ସେଥିରେ ଏପରି ଚାନ୍ଦୁଆସବୁ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ ଯେ, ସେସବୁର ମଝି ମଝିରେ ମୋତିମାଳାର ଝାଲର ଝୁଲୁଥାଏ । ଭବନ ଭିତରେ ମଣି ପରି ଦୀପ ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ହେଉଥାଏ । ମଲ୍ଲୀ-ଯୁଈ ପ୍ରଭୃତି ଫୁଲ ଓ ହାରର ସୁଗନ୍ଧରେ ଭବନ ଚହଟୁଥାଏ । ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ପାଖରେ ଦଳ ଦଳ ଭ୍ରମର ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି । ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଝରକାଗୁଡ଼ିକର ଜାଲି ବାଟେ ଶୁଭ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ଆସି ଭବନଭିତରେ ପଡୁଥାଏ ॥ ୩,୪ ॥ ଉଦ୍ୟାନର ପାରିଜାତ-ଉପବନରୁ ସୁଗନ୍ଧ ନେଇ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଶୀତଳ ପବନ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ । ଝରକାବାଟଦେଇ ଅଗୁରୁ ଧୂପର ଧୂଆଁ ବାହାରକୁ ଚାଲିଯାଉଥାଏ ॥ ୫ ॥ ଏପରି ଭବନରେ ଦୁଗ୍ଧଫେନନିଭ କୋମଳ ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶଯ୍ୟା ପଡ଼ିଥିବା ଏକ ସୁନ୍ଦର ପଲଙ୍କରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ରୁକ୍ମିଣୀ ତ୍ରିଲୋକର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପତିରୂପେ ପାଇ ତାଙ୍କର ସେବା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ପରମରୂପବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପିଣୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ସଖୀ ହାତରୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଚାମର ନେଇ ନିଜେ ଧରିଲେ ଏବଂ ନିଜେ ଚାମର ଢାଳି ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା କଲେ ॥ ୭ ॥ ତାଙ୍କର କରକମଳରେ ମୁଦି, କଙ୍କଣ ଓ ଚାମର ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ଚରଣରେ ମଣିଜଟିତ ପାଉଁଜି ରୁଣୁଝୁଣୁ କରୁଥାଏ । ପଣତ ତଳେ ଲୁଚି ରହିଥିବା ସ୍ତନଦ୍ୱୟରେ ଲେପିତ କେଶରର ରକ୍ତିମାରେ ରତ୍ନହାର ଟିକିଏ ଲାଲ ବର୍ଣ୍ଣ ଧରି ଝଟକୁଥାଏ । ନିତମ୍ବରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ କଟିସୂତ୍ରର ଝରା ଝୁଲୁଥାଏ । ଏପରିଭାବରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅତି ନିକଟରେ ରହି ସେବା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୮ ॥

ତାଂ ରୂପିଣୀଂ ଶ୍ରିୟମନନ୍ୟଗତିଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ
ଯା ଲୀଳୟା ଧୃତତନୋରନୁରୂପରୂପା ।
ପ୍ରୀତଃ ସ୍ମୟନ୍ନଲକକୁଣ୍ଡଳନିଷ୍କକଣ୍ଠ-
ବକ୍ତ୍ରୋଲ୍ଲସତ୍‌ସ୍ମିତସୁଧାଂ ହରିରାବଭାଷେ ॥ ୯

ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର କୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳୀ, ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣର କୁଣ୍ଡଳ ଓ ଗଳାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଭମାନ ହେଉଥାଏ । ତାଙ୍କର ମୁଖଚନ୍ଦ୍ରରୁ ମୃଦୁହାସର ଅମୃତ ବର୍ଷା ହେଉଥାଏ । ପ୍ରକୃତରେ ରୁକ୍ମିଣୀ ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ ଅଲୌକିକ ରୂପଲାବଣ୍ୟବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଭଗବାନ ଲୀଳା ନିମନ୍ତେ ନରରୂପ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ଦେଖି ସେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କରି ଅନୁରୂପ ରୂପରେ ଆବିର୍ଭୂତା ହୋଇଥିଲେ । ରୁକ୍ମିଣୀ ତାଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେୟସୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଟିକିଏ ମଜା କରିବାକୁ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୯ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ରାଜପୁତ୍ରୀପ୍ସିତା ଭୂପୈର୍ଲୋକପାଳବିଭୂତିଭିଃ ।
ମହାନୁଭାବୈଃ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭୀ ରୂପୌଦାର୍ଯ୍ୟବଳୋର୍ଜିତୈଃ ॥ ୧୦

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ରାଜକୁମାରୀ ! ଯେଉଁ ନରପତିମାନଙ୍କର ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ପରି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ସମ୍ପତ୍ତି ରହିଛି, ଯେଉଁମାନେ ବଡ଼ ମହାନୁଭବ ଓ ଶ୍ରୀମାନ୍ ତଥା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଔଦାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବଳରେ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସେପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜାମାନେ ତୁମକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ତୁମର ପିତା ଓ ଭାଇ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ତୁମର ବିବାହ କରାଇବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ; ବାଗ୍‌ଦାନ ମଧ୍ୟ କରିଦେଇଥିଲେ । କାମୋନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ କନ୍ୟା ମାଗିବାକୁ ଆସିଥିବା ଶିଶୁପାଳ ପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ବୀରଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ତୁମେ ତୁମ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିବା ମୋ ପରି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପତିରୂପେ କାହିଁକି ବରଣ କଲ, କହିଲ ? ॥ ୧୧ ॥ ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ମୁଁ ଜରାସନ୍ଧ ଆଦି ରାଜାମାନଙ୍କ ଭୟରେ ଏଠାକୁ ଆସି ସମୁଦ୍ରର ଶରଣ ପଶିଛି । ପୁଣି ବଡ଼ ବଡ଼ ବଳବାନଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଘୋର ଶତ୍ରୁତା ରହିଛି । ତା'ଛଡ଼ା ରାଜସିଂହାସନର ଅଧିକାରରୁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ବଞ୍ଚିତ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ମୁଁ ଯେ କେଉଁ ମାର୍ଗର ଲୋକ, କେଉଁ ମାର୍ଗର ଅନୁଗାମୀ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଠିକ୍‌ରୂପେ ଲୌକିକ ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ ପାଳନ କରୁ ନାହିଁ; ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଅନୁନୟ-ବିନୟ କରିବା ମଧ୍ୟ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମୋ ପରି ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟତଃ ଦୁଃଖ ହିଁ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ ॥ ୧୩ ॥

ତାନ୍ ପ୍ରାପ୍ତାନର୍ଥିନୋ ହିତ୍ୱା ଚୈଦ୍ୟାଦୀନ୍ ସ୍ମରଦୁର୍ମଦାନ୍ ।
ଦତ୍ତା ଭ୍ରାତ୍ରା ସ୍ୱପିତ୍ରା ଚ କସ୍ମାନ୍ନୋ ବବୃଷେଽସମାନ୍ ॥ ୧୧

ରାଜଭ୍ୟୋ ବିଭ୍ୟତଃ ସୁଭ୍ରୂଃ ସମୁଦ୍ରଂ ଶରଣଂ ଗତାନ୍ ।
ବଳବଦ୍ଭିଃ କୃତଦ୍ୱେଷାନ୍ ପ୍ରାୟସ୍ତ୍ୟକ୍ତନୃପାସନାନ୍ ॥ ୧୨

ଅସ୍ପଷ୍ଟବର୍ତ୍ମନାଂ ପୁଂସାମଲୋକପଥମୀୟୁଷାମ୍ ।
ଆସ୍ଥିତାଃ ପଦବୀଂ ସୁଭ୍ରୂଃ ପ୍ରାୟଃ ସୀଦନ୍ତି ଯୋଷିତଃ ॥ ୧୩

ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ମୁଁ ତ ସବୁବେଳେ ଅକିଞ୍ଚନ । ମୋ ପାଖରେ କେବେ କିଛି ନ ଥିଲା, କି କେବେ କିଛି ରହିବନି । ମୁଁ ଅକିଞ୍ଚନମାନଙ୍କୁ ଭଲ ପାଏ ଏବଂ ସେମାନେ ବି ମୋତେ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ଏହି କାରଣରୁ ଯେଉଁମାନେ ନିଜକୁ ଧନୀ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ସେମାନେ ମୋତେ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ, କି ମୋତେ ଭଜନ୍ତି ନାହିଁ (ପଚାରନ୍ତି ନାହିଁ) ॥ ୧୪ ॥

ନିଷ୍କିଞ୍ଚନା ବୟଂ ଶଶ୍ୱନ୍ନିଷ୍କିଞ୍ଚନଜନପ୍ରିୟାଃ ।
ତସ୍ମାତ୍ ପ୍ରାୟେଣ ନ ହ୍ୟାଢ୍ୟା ମାଂ ଭଜନ୍ତି ସୁମଧ୍ୟମେ ॥ ୧୪

ଯୟୋରାତ୍ମସମଂ ବିତ୍ତଂ ଜନ୍ମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାକୃତିର୍ଭବଃ ।
ତୟୋର୍ବିବାହୋ ମୈତ୍ରୀ ଚ ନୋତ୍ତମାଧମୟୋଃ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୧୫

ବୈଦର୍ଭ୍ୟେତଦବିଜ୍ଞାୟ ତ୍ୱୟାଦୀର୍ଘସମୀକ୍ଷୟା ।
ବୃତା ବୟଂ ଗୁଣୈର୍ହୀନା ଭିକ୍ଷୁଭିଃ ଶ୍ଲାଘିତା ମୁଧା ॥ ୧୬

ଅଥାତ୍ମନୋଽନୁରୂପଂ ବୈ ଭଜସ୍ୱ କ୍ଷତ୍ରିୟର୍ଷଭମ୍ ।
ଯେନ ତ୍ୱମାଶିଷଃ ସତ୍ୟା ଇହାମୁତ୍ର ଚ ଲପ୍ସ୍ୟସେ ॥ ୧୭

ଚୈଦ୍ୟଶାଲ୍ୱଜରାସନ୍ଧଦନ୍ତବକ୍ତ୍ରାଦୟୋ ନୃପାଃ ।
ମମ ଦ୍ୱିଷନ୍ତି ବାମୋରୁ ରୁକ୍ମୀ ଚାପି ତବାଗ୍ରଜଃ ॥ ୧୮

ତେଷାଂ ବୀର୍ଯ୍ୟମଦାନ୍ଧାନାଂ ଦୃପ୍ତାନାଂ ସ୍ମୟନୁତ୍ତୟେ ।
ଆନୀତାସି ମୟା ଭଦ୍ରେ ତେଜୋଽପହରତାସତାମ୍ ॥ ୧୯

ଉଦାସୀନା ବୟଂ ନୂନଂ ନ ସ୍ତ୍ର୍ୟପତ୍ୟାର୍ଥକାମୁକାଃ ।
ଆତ୍ମଲବ୍ଧ୍ୟାଽଽସ୍ମହେ ପୂର୍ଣ୍ଣା ଗେହୟୋର୍ଜ୍ୟୋତିରକ୍ରିୟାଃ ॥ ୨୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏତାବଦୁକ୍ତ୍ୱା ଭଗବାନାତ୍ମାନଂ ବଲ୍ଲଭାମିବ ।
ମନ୍ୟମାନାମବିଶ୍ଲେଷାତ୍ ତଦ୍ଦର୍ପଘ୍ନ ଉପାରମତ୍ ॥ ୨୧

ଇତି ତ୍ରିଲୋକେଶପତେସ୍ତଦାଽଽତ୍ମନଃ
ପ୍ରିୟସ୍ୟ ଦେବ୍ୟଶ୍ରୁତପୂର୍ବମପ୍ରିୟମ୍ ।
ଆଶ୍ରୁତ୍ୟ ଭୀତା ହୃଦି ଜାତବେପଥୁ-
ଶ୍ଚିନ୍ତାଂ ଦୁରନ୍ତାଂ ରୁଦତୀ ଜଗାମ ହ ॥ ୨୨

ଧନ, କୁଳ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଆୟ ଇତ୍ୟାଦିରେ ସମସ୍କନ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଲୋକ ସଙ୍ଗେ ହିଁ ବିବାହ ଓ ବନ୍ଧୁତା କରିବା ଉଚିତ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ବିଦର୍ଭରାଜକୁମାରୀ ! ତୁମେ ନିଜର ଅଦୂରଦର୍ଶିତା ହେତୁ ଏସବୁ ବିଷୟରେ ବିଚାର କଲ ନାହିଁ। ନ ଜାଣି, ନ ଶୁଣି ଭିକାରିଙ୍କ ମୁହଁରୁ ମୋର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି ତୁମେ ମୋ ପରି ଗୁଣହୀନ ଲୋକଟାକୁ ପତିରୂପେ ବରଣ କରିନେଲ ॥ ୧୬ ॥ ଏବେ ବି ସମୟ ଅଛି; ତୁମେ ତୁମ ନିଜ ଅନୁରୂପ କୌଣସି ଶ୍ରେଷ୍ଠ କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କୁ ବରଣ କରିପାର। ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତୁମର ଇହଲୋକର ଓ ପରଲୋକର ସକଳ ଆଶା-ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରିବ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ତୁମେ ତ ଜାଣ ଯେ ଶିଶୁପାଳ, ଶାଲ୍ୱ, ଜରାସନ୍ଧ, ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର ଆଦି ରାଜାମାନେ, ପୁଣି ତୁମ ଭାଇ ରୁକ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଦ୍ୱେଷ କରନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ହେ କଲ୍ୟାଣୀ ! ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ନିଜର ବଳପୌରୁଷର ମଦରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ; ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ସେମାନେ ନିଜ ସମାନ ବୀର ବୋଲି ମଣୁ ନ ଥିଲେ। ସେହି ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କର କେବଳ ମାନ ମର୍ଦ୍ଦନ କରିବାକୁ ହିଁ ମୁଁ ତୁମକୁ ହରଣ କରି ଆଣିଥିଲି; ତା'ପଛରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣ ନ ଥିଲା ॥ ୧୯ ॥ ମୁଁ ସତରେ ବଡ଼ ଉଦାସୀନ ଲୋକ; ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ, ସନ୍ତାନ ଓ ଧନ ପ୍ରତି ଲୋଭ ନାହିଁ ଏବଂ ଦୀପଶିଖା ଯେପରି ଅକ୍ରିୟ ଓ ତାହା ସାକ୍ଷୀଭାବରେ ରହେ, ତାହାର ଆଲୋକ ପାଇ ଅନ୍ୟମାନେ କର୍ମ କରନ୍ତି, ମୁଁ ସେହିପରି ଅକ୍ରିୟ ଓ ସବୁର ସାକ୍ଷୀମାତ୍ର। ମୋର ଦେହ-ଗେହ (ଶରୀର ଓ ଘର) ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ। ମୁଁ ଆପଣା ଆତ୍ମାର ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରି ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ଓ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୨୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଅଲଗା ହୋଇ ରହୁ ନ ଥିବାରୁ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ଅଭିମାନ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ, ସେ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ସର୍ବାଧିକ ପ୍ରିୟ। ସେହି ଗର୍ବଟି ଭାଙ୍ଗିଦେବାକୁ ଏତିକି କହିଦେଇ ଭଗବାନ ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରୁକ୍ମିଣୀ ତ ପୂର୍ବରୁ କେବେ ଭଗବାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏପରି କଥା ଶୁଣି ନ ଥିଲେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଜର ପରମପ୍ରିୟତମ ସ୍ୱାମୀ ତ୍ରିଲୋକେଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ଏପରି ଅପ୍ରିୟ କଥା ଶୁଣି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ। ତାଙ୍କର ଛାତି ଥରିଲା; ସେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଚିନ୍ତାର ଅଗାଧ ସମୁଦ୍ରରେ ଉବୁଟୁବୁ ହେବାକୁ

ପଦା ସୁଜାତେନ ନଖାରୁଣଶ୍ରିୟା
ଭୁବଂ ଲିଖନ୍ତ୍ୟଶ୍ରୁଭିରଞ୍ଜନାସିତୈଃ ।
ଆସିଞ୍ଚତୀ କୁଙ୍କୁମରୂଷିତୌ ସ୍ତନୌ
ତସ୍ଥାବଧୋମୁଖ୍ୟତିଦୁଃଖରୁଦ୍ଧବାକ୍ ॥ ୨୩

ତସ୍ୟାଃ ସୁଦୁଃଖଭୟଶୋକବିନଷ୍ଟବୁଦ୍ଧେ-
ର୍ହସ୍ତାଚ୍ଛ୍ଲଥଦ୍‌ବଲୟତୋ ବ୍ୟଜନଂ ପପାତ ।
ଦେହଶ୍ଚ ବିକ୍ଲବଧିୟଃ ସହସୈବ ମୁହ୍ୟନ୍
ରମ୍ଭେବ ବାୟୁବିହତା ପ୍ରବିକୀର୍ଯ୍ୟ କେଶାନ୍ ॥ ୨୪

ତଦ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣଃ ପ୍ରିୟାୟାଃ ପ୍ରେମବନ୍ଧନମ୍ ।
ହାସ୍ୟପ୍ରୌଢିମଜାନନ୍ତ୍ୟାଃ କରୁଣଃ ସୋଽନ୍ୱକମ୍ପତ ॥ ୨୫

ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କାଦବରୁହ୍ୟାଶୁ ତାମୁତ୍ଥାପ୍ୟ ଚତୁର୍ଭୁଜଃ ।
କେଶାନ୍ ସମୁହ୍ୟ ତଦ୍‌ବକ୍ତ୍ରଂ ପ୍ରାମୃଜତ୍ ପଦ୍ମପାଣିନା ॥ ୨୬

ପ୍ରମୃଜ୍ୟାଶ୍ରୁକଳେ ନେତ୍ରେ ସ୍ତନୌ ଚୋପହତୌ ଶୁଚା ।
ଆଶ୍ଳିଷ୍ୟ ବାହୁନା ରାଜନ୍ନନନ୍ୟବିଷୟାଂ ସତୀମ୍ ॥ ୨୭

ସାନ୍ତ୍ୱୟାମାସ ସାନ୍ତ୍ୱଜ୍ଞଃ କୃପୟା କୃପଣାଂ ପ୍ରଭୁଃ ।
ହାସ୍ୟପ୍ରୌଢିଭ୍ରମଚ୍ଚିତ୍ତାମତଦର୍ହାଂ ସତାଂ ଗତିଃ ॥ ୨୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ମା ମା ବୈଦର୍ଭ୍ୟସୂୟେଥା ଜାନେ ତ୍ୱାଂ ମତ୍‌ପରାୟଣାମ୍ ।
ତ୍ୱଦ୍‌ବଚଃ ଶ୍ରୋତୁକାମେନ କ୍ଷ୍ୱେଲ୍ୟାଽଽଚରିତମଙ୍ଗନେ ॥ ୨୯

ଲାଗିଲେ ॥ ୨୨ ॥ ସେତେବେଳେ ସେ ନିଜର ପଦ୍ମତୁଲ୍ୟ କୋମଳ ଚରଣର ଲାଲ ଲାଲ ନଖରେ ଭୂଇଁ ଉଖାରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ଆଖିରୁ ଅଞ୍ଜନମିଶ୍ରିତ ଲୁହ ଧାର ଧାର ଗଡ଼ି କେଶରରଞ୍ଜିତ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳକୁ ଧୋଇଚାଲିଥାଏ । ତାଙ୍କର ମୁହଁ ତଳକୁ ପୋତି ହୋଇଗଲା । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖ ହେତୁ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଥା, ଭୟ ଓ ଶୋକ ହେତୁ ତାଙ୍କର ବିଚାରଶକ୍ତି ଲୋପ ପାଇଗଲା । ବିଚ୍ଛେଦର ସମ୍ଭାବନା ହେତୁ ସେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଏତେ ଶୁଖିଗଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ହାତର କଙ୍କଣ ହୁଗୁଳା ହୋଇଗଲା । ହାତରୁ ଚାମର ଖସିପଡ଼ିଲା । ବୁଦ୍ଧି ହଜିଯିବାରୁ ସେ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଅଚେତ ହୋଇଗଲେ; ତାଙ୍କର କେଶ ମୁକୁଳା ହୋଇଗଲା ଓ ସେ ବାତ୍ୟାବିଧ୍ୱସ୍ତ କଦଳୀଗଛ ପରି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଖିଲେ, ତାଙ୍କର ପ୍ରେୟସୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ତାଙ୍କର ହାସ୍ୟବିନୋଦ ଭରା କଥାର ଗମ୍ଭୀରତା ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ ଏବଂ ପ୍ରେମପାଶର ଦୃଢ଼ତା ହେତୁ ତାଙ୍କର ଏପରି ଦଶା ହୋଇଗଲା । ପରମ କାରୁଣିକ ଭଗବାନଙ୍କର ହୃଦୟ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କରୁଣାର୍ଦ୍ର ହୋଇଗଲା ॥ ୨୫ ॥ ପ୍ରଭୁ ଚତୁର୍ଭୁଜ ପଲଙ୍କରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ଉଠାଇ, ତାଙ୍କର ଖୋଲି ଯାଇଥିବା କେଶ ବାନ୍ଧିଦେଲେ । ତା'ପରେ ନିଜର ଶୀତଳ କରକମଳରେ ତାଙ୍କର ମୁହଁ ପୋଛିଦେଲେ ॥ ୨୬ ॥ ଭଗବାନ ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛିଦେଇ, ଆଖି ଲୁହରେ ଓଦା ହୋଇଯାଇଥିବା ସ୍ତନଦେଶ ପୋଛିଦେଲେ ଏବଂ ପରମ ପ୍ରେମଶୀଳା ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ଦୁଇବାହୁରେ ଭିଡ଼ିଧରି କୋଳକୁ ଆଉଜେଇ ନେଲେ ॥ ୨୭ ॥ ଅନ୍ୟକୁ ବୁଝାଇବା-ସୁଝାଇବାରେ ତ ଭଗବାନ ବଡ଼ କୁଶଳ; ପୁଣି ସେ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ପ୍ରେମୀଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ । ସେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ହାସ୍ୟର ଗମ୍ଭୀରତା ବୁଝି ନ ପାରିବାରୁ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ଚିତ୍ତଭ୍ରମ ହୋଇଯାଇଛି ଓ ସେ ଏପରି ଶୋକାକୁଳ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ହାସ୍ୟର ଭାଜନ ନୁହନ୍ତି (ସେ ହାସ୍ୟପରିହାସର ଅର୍ଥ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ) । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରେୟସୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲେ—॥ ୨୮ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ଆଗୋ ବିଦର୍ଭନନ୍ଦିନୀ ! ମୋତେ ଭୁଲ୍ ବୁଝନି; ମୋ ଉପରେ ଅଭିମାନ କରନି । ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ତୁମେ ମୋ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତା । ଆଗୋ ସହଚରୀ ! ତୁମ ମୁଖରୁ ପ୍ରେମମୟୀ କଥା ଦି'ପଦ ଶୁଣିବାପାଇଁ ମୁଁ ଥଟ୍ଟାରେ ଏପରି କହୁଥିଲି ॥ ୨୯ ॥

ମୁଖଂ ଚ ପ୍ରେମସଂରମ୍ଭସ୍ଫୁରିତାଧରମୀକ୍ଷିତୁମ୍ ।
କଟାକ୍ଷେପାରୁଣାପାଙ୍ଗଂ ସୁନ୍ଦରଭ୍ରୁକୁଟୀତଟମ୍ ॥ ୩୦

ଅୟଂ ହି ପରମୋ ଲାଭୋ ଗୃହେଷୁ ଗୃହମେଧିନାମ୍ ।
ଯନ୍ନର୍ମୈରୀୟତେ ଯାମଃ ପ୍ରିୟୟା ଭୀରୁ ଭାମିନି ॥ ୩୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସୈବଂ ଭଗବତା ରାଜନ୍ ବୈଦର୍ଭୀ ପରିସାନ୍ତ୍ୱିତା ।
ଜ୍ଞାତ୍ୱା ତତ୍ପରିହାସୋକ୍ତିଂ ପ୍ରିୟତ୍ୟାଗଭୟଂ ଜହୌ ॥ ୩୨

ବଭାଷ ଋଷଭଂ ପୁଂସାଂ ବୀକ୍ଷନ୍ତୀ ଭଗବନ୍ମୁଖମ୍ ।
ସବ୍ରୀଡ଼ହାସରୁଚିରସ୍ନିଗ୍ଧାପାଙ୍ଗେନ ଭାରତ ॥ ୩୩

ରୁକ୍ମିଣ୍ୟୁବାଚ

ନନ୍ୱେବମେତଦରବିନ୍ଦବିଲୋଚନାହ
ଯଦ୍ ବୈ ଭବାନ୍ ଭଗବତୋଽସଦୃଶୀ ବିଭୂମ୍ନଃ ।
କ୍ୱ ସ୍ୱେ ମହିମ୍ନ୍ୟଭିରତୋ ଭଗବାଂସ୍ତ୍ର୍ୟଧୀଶଃ
କ୍ୱାହଂ ଗୁଣପ୍ରକୃତିରଜ୍ଞଗୃହୀତପାଦା ॥ ୩୪

ସତ୍ୟଂ ଭୟାଦିବ ଗୁଣେଭ୍ୟ ଉରୁକ୍ରମାନ୍ତଃ
ଶେତେ ସମୁଦ୍ର ଉପଲମ୍ଭନମାତ୍ର ଆତ୍ମା ।

ମୋ କଥା ଶୁଣି ତୁମର ଲାଲ ଅଧରରେ କିପରି ପ୍ରଣୟକୋପ ଫୁଟିଉଠିବ, ମୁଁ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲି। ତୁମେ ଅଭିମାନଭରା କଟାକ୍ଷ ହାଣିଲାବେଳେ ତୁମର ନେତ୍ରକୋଣ କିପରି ଲାଲ ହୋଇଯାଉଛି, ତୁମର ଭୂଲତା ଟେକି ହୋଇଗଲେ ତୁମର ମୁଖମଣ୍ଡଳ କିପରି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି, ମୁଁ କେବଳ ସେହିତକ ଦେଖିବାକୁ ଏପରି କହିଦେଲି ॥ ୩୦ ॥ ଆଗୋ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟେ ! ତୁମେ ଏହି କଥାକୁ ଏପରି ରାଗୁଛ ନା ! ନିଜ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ସହିତ ଟିକିଏ ଥଟ୍ଟାମଜା କଲେ ଯେଉଁ ଦିଘଡ଼ି ସୁଖରେ କଟିଯାଏ, ଦିନରାତି ଘରଧନ୍ଦାରେ ବୁଡ଼ିରହିଥିବା ଗୃହସ୍ଥ ବିଚରାର ତ ସେହିତକ ହିଁ ପରମ ଲାଭ ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ଏପରି ବୁଝାଇବାରୁ ସେ ବୁଝିଗଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ତାଙ୍କୁ ପରିହାସରେ ଏପରି କହିଥିଲେ। ତେଣୁ ପ୍ରିୟତମ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେବେ ବୋଲି ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଭୟ ଜାତ ହୋଇଥିଲା, ସେହି ଭୟ ଦୂର ହୋଇଗଲା ॥ ୩୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ମଧୁର ଚାହାଣିରେ ପୁରୁଷଭୂଷଣ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦକୁ ଚାହିଁ ଲାଜଭରା ହସ ହସ ମୁଖରେ କହିଲେ—॥ ୩୩ ॥

ରୁକ୍ମିଣୀ କହିଲେ—ହେ ପଦ୍ମଲୋଚନ ! ଆପଣ ଠିକ୍ କହିଲେ। ମୁଁ ସତରେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ସକଳ ଗୁଣରେ ଯୁକ୍ତ ଅନନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନୁରୂପ ନୁହେଁ। ମୁଁ ଭଲା କିପରି ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ହୋଇପାରିବି ! ନିଜର ଅଖଣ୍ଡ ମହିମାରେ ସ୍ଥିତ ତ୍ରିଗୁଣର ସ୍ୱାମୀ ତଥା ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେବିତ ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ କେଉଁଠି ଏବଂ କାମନାବାସନାଯୁକ୍ତ ଅଜ୍ଞାନୀ ଲୋକଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟା ହୋଇଥିବା ମୁଁ ଗୁଣମୟୀ ପ୍ରକୃତି କେଉଁଠି ! ॥ ୩୪ ॥ ମୁଁ କଣ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ କେବେ ସମାନ ହୋଇପାରିବି ! ସ୍ୱାମୀ ! ଆପଣ ଯେଉଁ କହିଲେ ଯେ, ରାଜାମାନଙ୍କ ଭୟରେ ଆପଣ ଆସି ସମୁଦ୍ରରେ ଲୁଚିଛନ୍ତି, ତାହା ବି ଠିକ୍। କିନ୍ତୁ ରାଜା ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ପୃଥିବୀର ରାଜା ନୁହେଁ; ତାହା ହେଉଛି ତ୍ରିଗୁଣରୂପୀ ରାଜା। ଜାଣନ୍ତୁ, ଆପଣ ସେହି ତ୍ରିଗୁଣଙ୍କ ଭୟରେ ଅନ୍ତଃକରଣରୂପ ସମୁଦ୍ରରେ ଚୈତନ୍ୟଘନ ଅନୁଭୂତିସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମାରୂପେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି। ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଆପଣ ରାଜାମାନଙ୍କର ବୈରୀ; କିନ୍ତୁ ସେହି ରାଜାମାନେ କିଏ ?—ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ନିଜର ଦୁଷ୍ଟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ। ସେହିମାନଙ୍କ ସହିତ ତ ଆପଣଙ୍କର ଶତ୍ରୁତା କାଳକାଳରୁ

ନିତ୍ୟଂ କଦିନ୍ଦ୍ରିୟଗଣୈଃ କୃତବିଗ୍ରହସ୍ତ୍ୱଂ
ତ୍ୱତ୍‌ସେବକୈର୍ନୃପପଦଂ ବିଧୁତଂ ତମୋଽନ୍ଧମ୍ ॥ ୩୫

ତ୍ୱତ୍‌ପାଦପଦ୍ମମକରନ୍ଦଜୁଷାଂ ମୁନୀନାଂ
ବର୍ତ୍ମାସ୍ଫୁଟଂ ନୃପଶୁଭିର୍ନନୁ ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟମ୍ ।
ଯସ୍ମାଦଲୌକିକମିବେହିତମୀଶ୍ୱରସ୍ୟ
ଭୂମଂସ୍ତବେହିତମଥୋ ଅନୁ ଯେ ଭବନ୍ତମ୍ ॥ ୩୬

ନିଷ୍କିଞ୍ଚନୋ ନନୁ ଭବାନ୍ ନ ଯତୋଽସ୍ତି କିଞ୍ଚିଦ୍
ଯସ୍ମୈ ବଳିଂ ବଳିଭୁଜୋଽପି ହରନ୍ତ୍ୟଜାଦ୍ୟାଃ ।
ନ ତ୍ୱା ବିଦନ୍ତ୍ୟସୁତୃପୋଽନ୍ତକମାଢ୍ୟତାନ୍ଧାଃ
ପ୍ରେଷ୍ଠୋ ଭବାନ୍ ବଳିଭୁଜାମପି ତେଽପି ତୁଭ୍ୟମ୍ ॥ ୩୭

ତ୍ୱଂ ବୈ ସମସ୍ତପୁରୁଷାର୍ଥମୟଃ ଫଳାତ୍ମା
ଯଦ୍‌ବାଞ୍ଛୟା ସୁମତୟୋ ବିସୃଜନ୍ତି କୃତ୍ସ୍ନମ୍ ।
ତେଷାଂ ବିଭୋ ସମୁଚିତୋ ଭବତଃ ସମାଜଃ
ପୁଂସଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଶ୍ଚ ରତୟୋଃ ସୁଖଦୁଃଖିନୋର୍ନ ॥ ୩୮

ରହିଛି । ପୁଣି ଆପଣ ଯେଉଁ କହିଲେ ଯେ, ଆପଣ ରାଜ୍ୟସିଂହାସନରୁ ବଞ୍ଚିତ, ତାହା ବି ଠିକ୍; କାରଣ ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ସେବା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ବି ରାଜପଦକୁ ଘୋର ଅଜ୍ଞାନ-ଅନ୍ଧକାର ଜାଣି ସେଥିରୁ ଦୂରେଇ ରହନ୍ତି; ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆପଣଙ୍କ କଥା ବା କଣ କହିବା ! ॥ ୩୫ ॥ ଆପଣ କହିଲେ ଯେ, ଆପଣଙ୍କର ମାର୍ଗ ସ୍ପଷ୍ଟ ନୁହେଁ ଏବଂ ଆପଣ ଲୌକିକ ପୁରୁଷଙ୍କ ପରି ଆଚରଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏକଥା ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ; କାରଣ ଯେଉଁ ମୁନିଋଷିମାନେ ଆପଣଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମର ମକରନ୍ଦରସ ସେବନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମାର୍ଗ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ; ବିଷୟ ପଛରେ ଧାଇଁଥିବା ନରପଶୁ ତାହା ଅନୁମାନ ମଧ୍ୟ କରିପାରେନା । ହେ ଅନନ୍ତ ! ଆପଣଙ୍କ ମାର୍ଗରେ ଗ୍ଭଲୁଥିବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଗତିବିଧି ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟତଃ ଅଲୌକିକ ହୋଇଥାଏ; ତେଣୁ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ ଆପଣଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଯେ ଅଲୌକିକ ହେବ, ସେଥିରେ କହିବାର କଣ ଅଛି ! ॥ ୩୬ ॥ ଆପଣ ନିଜକୁ ଅକିଞ୍ଚନ ବୋଲି କହିଲେ; କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର ଅକିଞ୍ଚନତାର ଅର୍ଥ ଦରିଦ୍ରତା ନୁହେଁ । ତାହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଆପଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କୌଣସି ଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସବୁ କିଛି । ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ କିଛି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ପୂଜା କରନ୍ତି, ଭେଟି ବା ଉପହାର ଦିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ବି ଆପଣଙ୍କୁ ପୂଜା କରନ୍ତି । ଆପଣ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ; ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରିୟ । (ଧନଗର୍ବୀମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ପୂଜା କରନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ଆପଣ ଯାହା କହିଲେ, ତାହା ବି ଠିକ୍;) ଯେଉଁମାନେ ଧନ-ଅଭିମାନରେ ଅନ୍ଧ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ତୃପ୍ତ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ, ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, କି ଆପଣଙ୍କୁ ପୂଜା-ସେବା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ଆପଣ ହିଁ ମୃତ୍ୟୁରୂପେ ସେମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ ଜଗତର ଜୀବ ନିମନ୍ତେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ମୋକ୍ଷ ଆଦି ଯେତେ ସବୁ ବାଞ୍ଛନୀୟ ପଦାର୍ଥ ରହିଛି, ଆପଣ ହିଁ ସେହିସବୁ ରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତିର, ସାଧନାର, ସିଦ୍ଧିର ଓ ସାଧ୍ୟର ଫଳସ୍ୱରୂପ । ବିଗ୍ଭରଶୀଳ ପୁରୁଷ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ସବୁ କିଛି ତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ସେପରି ବିବେକୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ହେବା ଉଚିତ । ଯେଉଁମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷଙ୍କ ସମ୍ଭୋଗଜନିତ ସୁଖଦୁଃଖର

ତ୍ୱଂ ନ୍ୟସ୍ତଦଣ୍ଡମୁନିଭିର୍ଗଦିତାନୁଭାବ

ଆତ୍ମାଽଽତ୍ମଦଶ୍ଚ ଜଗତାମିତି ମେ ବୃତୋଽସି ।

ହିତ୍ୱା ଭବଦ୍‌ଭ୍ରୁବ ଉଦୀରିତକାଲବେଗ-

ଧ୍ୱସ୍ତାଶିଷୋଽବ୍ଜଭବନାକପତୀନ୍ କୁତୋଽନ୍ୟେ ॥ ୩୯

ଜାତ୍ୟଂ ବଚସ୍ତବ ଗଦାଗ୍ରଜ ଯସ୍ତୁ ଭୂପାନ୍

ବିଦ୍ରାବ୍ୟ ଶାର୍ଙ୍ଗନିନଦେନ ଜହର୍ଥ ମାଂ ତ୍ୱମ୍ ।

ସିଂହୋ ଯଥା ସ୍ୱବଲିମୀଶ ପଶୂନ୍ ସ୍ୱଭାଗଂ

ତେଭ୍ୟୋ ଭୟାଦ୍ ଯଦୁଦଧିଂ ଶରଣଂ ପ୍ରପନ୍ନଃ ॥ ୪୦

ଯଦ୍‌ବାଞ୍ଛୟା ନୃପଶିଖାମଣୟୋଽଙ୍ଗବୈନ୍ୟ-

ଜାୟନ୍ତନାହୁଷଗୟାଦୟ ଐକପତ୍ୟମ୍ ।

ରାଜ୍ୟଂ ବିସୃଜ୍ୟ ବିବିଶୁର୍ବନମମ୍ବୁଜାକ୍ଷ

ସୀଦନ୍ତି ତେଽନୁପଦବୀଂ ତ ଇହାସ୍ଥିତାଃ କିମ୍ ॥ ୪୧

କାନ୍ୟଂ ଶ୍ରୟେତ ତବ ପାଦସରୋଜଗନ୍ଧ-

ମାଘ୍ରାୟ ସନ୍ମୁଖରିତଂ ଜନତାପବର୍ଗମ୍ ।

ଅଧୀନ, ସେମାନେ କଦାପି ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥ ଏ କଥା ଠିକ୍ ଯେ, ଭିକ୍ଷୁକମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କେଉଁ ଭିକ୍ଷୁକମାନେ ? ଯେଉଁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମହାତ୍ମାମାନେ କୌଣସି ଅପରାଧୀକୁ ବି ଦଣ୍ଡ ନ ଦେବାକୁ ଶପଥ କରିଛନ୍ତି, ସେଇମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିବା ଅକିଞ୍ଚନ ଭିକ୍ଷୁକ । ମୁଁ ଅଦୂରଦର୍ଶୀ ହୋଇ ନୁହେଁ, ବରଂ ଭଲରୂପେ ବୁଝିବିଚାରି, ଆପଣଙ୍କୁ ଜଗତର ଆତ୍ମା ବୋଲି ଜାଣି, ଆପଣ ପ୍ରେମୀମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମଦାନ କରନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀରୂପେ ବରଣ କରିଛି । ବ୍ରହ୍ମା, ଇନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଦେବତାଙ୍କର ସକଳ ଆଶା-ଅଭିଳାଷକୁ ତ ଆପଣଙ୍କ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗୀରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା କାଳର ବେଗ ସମୟାନୁସାରେ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ । ଏକଥା ଜାଣିଥିବାରୁ ହିଁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ବର୍ଜନ କରି ଆପଣଙ୍କୁ ବରିଛି । ସେମାନଙ୍କୁ ବର୍ଜନ କରିଦେଇଥିବାବେଳେ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ (ଶିଶୁପାଳ, ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର, ଜରାସନ୍ଧ ଆଦି ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ରାଜାମାନଙ୍କ) କଥା ବା କଣ କହିବି ! ॥ ୩୯ ॥

ହେ ସର୍ବେଶ୍ୱର ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ! ଆପଣ ଯେଉଁ କହିଲେ ଯେ, ଆପଣ ରାଜାମାନଙ୍କ ଭୟରେ ଆସି ସମୁଦ୍ରରେ ଘର ତୋଳି ରହିଛନ୍ତି, ତାହା ଆଦୌ ଯୁକ୍ତିସଂଗତ ନୁହେଁ । କାରଣ ସିଂହ ଯେପରି ତା'ର ଭୟଙ୍କର ଗର୍ଜନମାତ୍ରକେ ଅନ୍ୟସବୁ ବନ୍ୟପଶୁଙ୍କୁ ଘଉଡ଼ାଇ ଦେଇ ନିଜର ଭାଗ ନେଇ ପଳାଇଯାଏ, ଆପଣ ସେହିପରି ଆପଣଙ୍କ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁର ଟଙ୍କାରମାତ୍ରକେ ମୋ ବିବାହବେଳେ ଆସିଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଘଉଡ଼ାଇ ଦେଲେ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପିତା ହୋଇଥିବା ଏହି ଦାସୀକୁ (ମୋତେ) ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଆସିଲେ ॥ ୪୦ ॥ ହେ କମଳଲୋଚନ ! ଆପଣ କିପରି କହୁଛନ୍ତି ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରାୟତଃ କଷ୍ଟ ହିଁ ଭୋଗନ୍ତି ! ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗ, ପୃଥୁ, ଭରତ, ଯଯାତି, ଗୟ ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜରାଜେଶ୍ୱରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଏକଛତ୍ର ରାଜ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଆପଣଙ୍କ ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରି ବନକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ, ସେମାନେ କଣ କେବେ କିଛି ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ପାଇଥିଲେ ? ॥ ୪୧ ॥ ଆପଣ କିପରି କହୁଛନ୍ତି ଯେ, ମୁଁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାଜକୁମାରକୁ ବରଣ କଲେ ଭଲ ହେବ ? ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ସଦ୍‌ଗୁଣର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ । ବଡ଼ ବଡ଼ ସନ୍ଥମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମର ସୁଗନ୍ଧ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି । ସେହି ପାଦପଦ୍ମର ଆଶ୍ରୟ ନେଲାମାତ୍ରେ ଲୋକେ ସଂସାରର ପାପତାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତ

ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟାଳୟଂ ତ୍ୱବିଗଣଯ୍ୟ ଗୁଣାଳୟସ୍ୟ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟା ସଦୋରୁଭୟମର୍ଥବିବିକ୍ତଦୃଷ୍ଟିଃ ॥ ୪୨

ତଂ ତ୍ୱାନୁରୂପମଭଜଂ ଜଗତାମଧୀଶ-
ମାତ୍ମାନମତ୍ର ଚ ପରତ୍ର ଚ କାମପୂରମ୍ ।
ସ୍ୟାନ୍ମେ ତବାଙ୍ଘ୍ରିରରଣଂ ସୃତିଭିର୍ଭ୍ରମନ୍ତ୍ୟା
ଯୋ ବୈ ଭଜନ୍ତମୁପଯାତ୍ୟନୃତାପବର୍ଗଃ ॥ ୪୩

ତସ୍ୟାଃ ସ୍ୟୁରଚ୍ୟୁତ ନୃପା ଭବତୋପଦିଷ୍ଟାଃ
ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ଗୃହେଷୁ ଖରଗୋଶ୍ୱବିଡ଼ାଲଭୃତ୍ୟାଃ ।
ଯତ୍କର୍ଣ୍ଣମୂଳମରିକର୍ଷଣ ନୋପଯାୟାଦ୍
ଯୁଷ୍ମତ୍କଥା ମୃଡବିରିଞ୍ଚସଭାସୁ ଗୀତା ॥ ୪୪

ତ୍ୱକ୍ଶ୍ମଶ୍ରୁରୋମନଖକେଶପିନଦ୍ଧମନ୍ତ-
ର୍ମାଂସାସ୍ଥିରକ୍ତକୃମିବିଟ୍କଫପିତ୍ତବାତମ୍ ।
ଜୀବଚ୍ଛବଂ ଭଜତି କାନ୍ତମତିର୍ବିମୂଢ଼ା
ଯା ତେ ପଦାବ୍ଜମକରନ୍ଦମଜିଘ୍ରତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ॥ ୪୫

ଅସ୍ତ୍ୱମ୍ବୁଜାକ୍ଷ ମମ ତେ ଚରଣାନୁରାଗ
ଆତ୍ମନ୍ ରତସ୍ୟ ମୟି ଗ୍ୱନତିରିକ୍ତଦୃଷ୍ଟେଃ ।

ସର୍ବଦା ସେହି ପାଦପଦ୍ମରେ ନିବାସ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଭଲରୂପେ ବୁଝିଥିବା ଏପରି କେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଛି, ଯେ କି ଥରେ ସେହି ପାଦପଙ୍କଜର ସୁଗନ୍ଧ ଆଘ୍ରାଣ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଯିବା ପରେ, ତାହା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଜନ୍ମ, ମୃତ୍ୟୁ, ଜରା, ବ୍ୟାଧି ଆଦିର ଭୟରେ ସର୍ବଦା ଭୀତ ହୋଇ ରହୁଥିବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଲୋକକୁ ବରଣ କରିବ ! ଜାଣିଥାନ୍ତୁ ଯେ, କୌଣସି ବୁଦ୍ଧିମତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଏପରି କରିବ ନାହିଁ ॥ ୪୨ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ଓ ଆତ୍ମା । ଆପଣ ହିଁ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମସ୍ତ ଆଶା ପୂରଣ କରନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ଅନୁରୂପ ଜାଣି ହିଁ ବରଣ କରିଛି । ମୋତେ ମୋ କର୍ମାନୁସାରେ ଯେତେ ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ପଡୁ ନା କାହିଁକି, ମୁଁ ସେଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରେନା । ମୋର ଏକମାତ୍ର ଅଭିଳାଷ ଏହି ଯେ, ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ତାଙ୍କୁ ଭଜନ କରୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ମିଥ୍ୟା ସଂସାରଭ୍ରମରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଦିଅନ୍ତି, ଏପରିକି ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟ ଦେଇଦିଅନ୍ତି, ମୁଁ ଯେପରି ସର୍ବଦା ସେହି ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଚରଣର ଶରଣରେ ରହିବି ॥ ୪୩ ॥ ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! ହେ ଅରିମର୍ଦ୍ଦନ ! ଯେଉଁ ଶିଶୁପାଳ ଆଦି ରାଜାଙ୍କୁ ବରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ମୋତେ ସୂଚାଉଛନ୍ତି, ସ୍ତ୍ରୀର ମନ ରଖିବାପାଇଁ ଗଧ ପରି ଗୃହଜଞ୍ଜାଳର ବୋଝ ବୋହୁଥିବା, ବଳଦ ପରି ଯୋଚି ହୋଇ ଘରଧନ୍ଦାର ଗାଡ଼ି ଟାଣୁଥିବା, କୁକୁର ପରି ତିରସ୍କାର ସହୁଥିବା, ବିରାଡ଼ି ପରି କୃପଣ ଓ ହିଂସ୍ରକ ହୋଇଥିବା ତଥା କ୍ରୀତଦାସ ପରି ସ୍ତ୍ରୀର ସେବା କରୁଥିବା ସେଭଳି ପୁରୁଷମାନେ କେବଳ ସେହି ନାରୀମାନଙ୍କର ପତି ହୁଅନ୍ତୁ, ଯାହାଙ୍କ କାନରେ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଆଦି ଦେବେଶ୍ୱରଙ୍କ ସଭାରେ ମଧ୍ୟ ଗାନ କରାଯାଉଥିବା ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳାଚରିତ ଥରେ ହେଲେ ପଡ଼ିନାହିଁ ॥ ୪୪ ॥ ଏ ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀରଟା ଜୀବନ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁର୍ଦ୍ଦାର ପରି । ଶରୀର ଉପରଟା ଚର୍ମ, ନିଶ-ଦାଢ଼ି, ଲୋମ, ନଖ ଓ କେଶରେ ଆବୃତ ହୋଇଥାଏ ସିନା, ତା'ଭିତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଅସ୍ଥି, ମାଂସ, ରକ୍ତ, କୀଟ, ମଳ-ମୂତ୍ର, କଫ, ପିତ୍ତ ଓ ବାୟୁ । ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦର ମକରନ୍ଦ ଆଘ୍ରାଣ କରିବାକୁ କେବେ ବି ମିଳିନାହିଁ, ସେହି ମୂଢ଼ା ସ୍ତ୍ରୀ ଏପରି ଶରୀରକୁ ପ୍ରିୟତମ ପତି ଭାବି ତାର ସେବା କରୁ ॥ ୪୫ ॥ ହେ କମଳନୟନ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମାରାମ । ମୁଁ ସୁନ୍ଦରୀ କି ଗୁଣବତୀ, ଆପଣ ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆପଣ ଉଦାସୀନ ରହିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ତଥାପି

ଯର୍ହ୍ୟସ୍ୟ ବୃଦ୍ଧୟ ଉପାତ୍ତରଜୋଽତିମାତ୍ରୋ
ମାମୀକ୍ଷସେ ତଦୁ ହ ନଃ ପରମାନୁକମ୍ପା ॥ ୪୬

ନୈବାଲୀକମହଂ ମନ୍ୟେ ବଚସ୍ତେ ମଧୁସୂଦନ ।
ଅମ୍ବାୟା ଇବ ହି ପ୍ରାୟଃ କନ୍ୟାୟାଃ ସ୍ୟାଦ୍ ରତିଃ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୪୭

ବ୍ୟୂଢାୟାଶ୍ଚାପି ପୁଂଶ୍ଚଲ୍ୟା ମନୋଽଭ୍ୟେତି ନବଂ ନବମ୍ ।
ବୁଧୋଽସତୀଂ ନ ବିଭୃୟାତ୍ ତାଂ ବିଭ୍ରଦୁଭୟଚ୍ୟୁତଃ ॥ ୪୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ସାଧ୍ୱ୍ୟେତଚ୍ଛ୍ରୋତୁକାମୈସ୍ତ୍ୱଂ ରାଜପୁତ୍ରି ପ୍ରଲମ୍ଭିତା ।
ମୟୋଦିତଂ ଯଦନ୍ୱାତ୍ଥ ସର୍ବଂ ତତ୍ ସତ୍ୟମେବ ହି ॥ ୪୯

ଯାନ୍ ଯାନ୍ କାମୟସେ କାମାନ୍ ମୟ୍ୟକାମାୟ ଭାମିନି ।
ସନ୍ତି ହ୍ୟେକାନ୍ତଭକ୍ତାୟାସ୍ତବ କଲ୍ୟାଣି ନିତ୍ୟଦା ॥ ୫୦

ଉପଲବ୍ଧଂ ପତିପ୍ରେମ ପାତିବ୍ରତ୍ୟଂ ଚ ତେଽନଘେ ।
ଯଦ୍‌ବାକ୍ୟୈଶ୍ଚାଲ୍ୟମାନାୟା ନ ଧୀର୍ମଯ୍ୟପକର୍ଷିତା ॥ ୫୧

ଯେ ମାଂ ଭଜନ୍ତି ଦାମ୍ପତ୍ୟେ ତପସା ବ୍ରତଚର୍ଯ୍ୟୟା ।
କାମାତ୍ମାନୋଽପବର୍ଗେଶଂ ମୋହିତା ମମ ମାୟୟା ॥ ୫୨

ଆପଣଙ୍କ ପଦାରବିନ୍ଦରେ ମୋର ଦୃଢ଼ ଅନୁରାଗ ରହୁ, ଏହା ହିଁ ମୋର ଅଭିଳାଷ । ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ସଂସାରର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଉତ୍କଟ ରଜୋଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କରି ମୋ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାହା ବି ମୋ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ପରମ ଅନୁଗ୍ରହ ହୁଏ ॥ ୪୬ ॥ ହେ ମଧୁସୂଦନ ! ଆପଣ କହିଲେ ଯେ, ମୁଁ ମୋର କୌଣସି ଅନୁରୂପ ବରଙ୍କୁ ବରଣ କରେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଏ କଥାକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲ ବୋଲି କହୁନାହିଁ; କାରଣ ବେଳେ ବେଳେ ଜଣେ ପୁରୁଷର ବିଜିତସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇସାରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ କାଶୀରାଜାଙ୍କ କନ୍ୟା ଅମ୍ବାଙ୍କ ପରି କେତେକ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପୁରୁଷଠାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୀତି ରହିଯାଇଥାଏ ॥ ୪୭ ॥ କୁଳଟା ସ୍ତ୍ରୀର ମନ ତ ବିବାହ କରିସାରିବା ପରେ ବି ନୂଆ ନୂଆ ପୁରୁଷଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଧାଏଁ । ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ବୁଦ୍ଧିମାନ, ସେ ଏପରି କୁଳଟା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନିଜ ପାଖରେ ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏପରି ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ପୁରୁଷର ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ଉଭୟ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୮ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ହେ ରାଜକୁମାରୀ ! ତୁମଠାରୁ ଏପରି କଥା ଦି'ପଦ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ହିଁ ମୁଁ ତୁମଙ୍କୁ ପରିହାସ ଛଳରେ ସେସବୁ କହିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ମୋ କଥାର ଯେଉଁପରି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଦେଲ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ ॥ ୪୯ ॥ ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ତୁମେ ହେଉଛ ମୋର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେୟସୀ । ମୋ ପ୍ରତି ତୁମର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମ ରହିଛି । ତୁମେ ମୋଠାରୁ ଯାହା ଯାହା ପାଇବାକୁ ଅଭିଳାଷ ରଖିଛ, ତାହା ତ ତୁମକୁ ସଦାସର୍ବଦା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ପୁଣି ଏହା ବି ଜାଣିରଖିବା କଥା ଯେ, ମୋଠାରୁ ଯାହା ଅଭିଳାଷ ରଖାଯାଏ, ତାହା ସାଂସାରିକ କାମନା ପରି ବନ୍ଧନରେ ପକାଏ ନାହିଁ; ବରଂ ତାହା ସକଳ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦିଏ ॥ ୫୦ ॥ ହେ ପୁଣ୍ୟମୟୀ ପ୍ରିୟେ ! ମୁଁ ଆଜି ତୁମର ପତିପ୍ରେମ ଓ ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଭଲରୂପେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି । ମୁଁ ଏଣୁତେଣୁ କଥା କହି ତୁମକୁ ବିଚଳିତ କରିଦେବାକୁ ଚାହିଁଥିଲି; କିନ୍ତୁ ମୋଠାରେ ତୁମର ବୁଦ୍ଧି ଏତେ ଅଟଳ ହୋଇଯାଇଛି ଯେ, ତାହା ସାମାନ୍ୟମାତ୍ର ବି ବିଚଳିତ ହେଲା ନାହିଁ ॥ ୫୧ ॥ ପ୍ରିୟେ ! ମୁଁ ହେଉଛି ମୋକ୍ଷର ସ୍ୱାମୀ । ମୁଁ ଲୋକଙ୍କୁ ସଂସାରସାଗରରୁ ଉଦ୍ଧାର କରେ । କିନ୍ତୁ ନାନାପ୍ରକାର ବ୍ରତଉପବାସ ଓ ତପସ୍ୟା କରି ଦାମ୍ପତ୍ୟଜୀବନର ବିଷୟସୁଖ ପାଇବାର ଅଭିଳାଷରେ ମୋତେ ଭଜୁଥିବା ଲୋକେ ବସ୍ତୁତଃ ମୋର ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣ ॥ ୫୨ ॥

ମାଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ମାନିନ୍ୟପବର୍ଗସମ୍ପଦଂ
ବାଞ୍ଛନ୍ତି ଯେ ସମ୍ପଦ ଏବ ତତ୍ପତିମ୍ ।
ତେ ମନ୍ଦଭାଗ୍ୟା ନିରୟେଽପି ଯେ ନୃଣାଂ
ମାତ୍ରାତ୍ମକତ୍ୱାନ୍ନିରୟଃ ସୁସଙ୍ଗମଃ ॥ ୫୩

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ଗୃହେଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସକୃନ୍ମୟି ତ୍ୱୟା
କୃତାନୁବୃତ୍ତିର୍ଭବମୋଚନୀ ଖଲୈଃ ।
ସୁଦୁଷ୍କରାସୌ ସୁତରାଂ ଦୁରାଶିଷୋ
ହ୍ୟସୁମ୍ଭରାୟା ନିକୃତିଞ୍ଜୁଷଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଃ ॥ ୫୪

ନତ୍ୱାଦୃଶୀଂ ପ୍ରଣୟିନୀଂ ଗୃହିଣୀଂ ଗୃହେଷୁ
ପଶ୍ୟାମି ମାନିନି ଯୟା ସ୍ୱବିବାହକାଲେ ।
ପ୍ରାପ୍ତାନ୍ ନୃପାନବଗଣୟ୍ୟ ରହୋହରୋ ମେ
ପ୍ରସ୍ଥାପିତୋ ଦ୍ୱିଜ ଉପଶ୍ରୁତସତ୍କଥସ୍ୟ ॥ ୫୫

ଭ୍ରାତୁର୍ବିରୂପକରଣଂ ଯୁଧି ନିର୍ଜିତସ୍ୟ
ପ୍ରୋଦ୍ୱାହପର୍ବଣି ଚ ତଦ୍ୱଧମକ୍ଷଗୋଷ୍ଠ୍ୟାମ୍ ।
ଦୁଃଖଂ ସମୁତ୍ଥମସହୋଽସ୍ମଦଯୋଗଭୀତ୍ୟା
ନୈବାବ୍ରବୀଃ କିମପି ତେନ ବୟଂ ଜିତାସ୍ତେ ॥ ୫୬

ଦୂତସ୍ତ୍ୱୟାଽଽତ୍ମଲଭନେ ସୁବିବିକ୍ତମନ୍ତ୍ରଃ
ପ୍ରସ୍ଥାପିତୋ ମୟି ଚିରାୟତି ଶୂନ୍ୟମେତତ୍ ।

ହେ ମାନିନୀ ! ମୁଁ ହେଉଛି ମୋକ୍ଷ ତଥା ସକଳ ସମ୍ପଦର ଆଶ୍ରୟ ବା ଅଧୀଶ୍ୱର । ମୋତେ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଇ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ବିଷୟସୁଖ ଉପଭୋଗ କରିବା ପାଇଁ ନାନା ସମ୍ପତ୍ତି ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ମୋଠାରେ ପରାଭକ୍ତି ଗ୍ରହାନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସତରେ ବଡ଼ ହତଭାଗା; କାରଣ ବିଷୟସୁଖ ତ ନରକରେ ତଥା ନରକ ସମାନ ହୋଇଥିବା ଘୁଷୁରୀ-କୁକୁର ଆଦି ଯୋନିରେ ମଧ୍ୟ ମିଳିପାରିବ । ସେହି ଲୋକଙ୍କ ମନ ସର୍ବଦା ବିଷୟରେ ହିଁ ବୁଡ଼ିରହେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ନରକକୁ ଯିବାକୁ ହିଁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ॥ ୫୩ ॥ ହେ ଗୃହେଶ୍ୱରୀ ! ବଡ଼ ଆନନ୍ଦର କଥା ଯେ, ତୁମେ ସଂସାରବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ମୋତେ ହିଁ ନିରନ୍ତର ସେବା କରିଚାଲିଛ । ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକେ କଦାପି ଏପରି ସେବା କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଦୂଷିତ କାମନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟତୃପ୍ତିରେ ହିଁ ଲାଗି ରହିଥିବାରୁ ନାନାପ୍ରକାର ଛଳ-ଛନ୍ଦ ରଚନା କରିଚାଲନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତ ଏପରି ସେବା କରିବା ଆହୁରି ଅଧିକ କଷ୍ଟକର ॥ ୫୪ ॥ ହେ ମାନିନୀ ! ମୋ ଘରେ ମୁଁ କାହିଁ ତୁମ ପରି ପ୍ରେମଶୀଳା ହୋଇଥିବା ଅନ୍ୟ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଦେଖୁନାହିଁ । କାରଣ, ତୁମେ ମୋତେ ଦେଖି ନ ଥାଇ ବି, କେବଳ ମୋର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି, ତୁମକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ଆସିଥିବା ଅନ୍ୟ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା କରିଦେଇ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୋ ପାଖକୁ ଗୁପ୍ତ ସନ୍ଦେଶ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲ ॥ ୫୫ ॥ ତୁମକୁ ହରଣ କରି ଆଣିବା ସମୟରେ ତୁମ ଭାଇକୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ କରି ମୁଁ ତାକୁ ବିରୂପ କରିଦେଇଥିଲି; ପୁଣି ଅନିରୁଦ୍ଧର ବିବାହ ଉତ୍ସବରେ ପଶା ଖେଳିବାବେଳେ ମୋ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମ ତାକୁ ମାରିଦେଲେ । ଏତେସବୁ ଦେଖି ଓ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ମୋ ଠାରୁ ତୁମର କାଳେ ବିଚ୍ଛେଦ ହୋଇଯିବ, ସେହି ଆଶଙ୍କାରେ ତୁମେ ସେହିସବୁ ଦୁଃଖ ନୀରବରେ ସହିଗଲ; ମୋତେ ପଦେ ବି କଟୁ କଥା କହିଲ ନାହିଁ । ତୁମର ଏପରି ମହତ୍ ଗୁଣ ହେତୁ ମୁଁ ତୁମର ବଶ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୫୬ ॥ ତୁମେ ମୋତେ ବିବାହ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରି ଦୂତଦ୍ୱାରା ଗୁପ୍ତ ସନ୍ଦେଶ ପଠାଇଥିଲ; କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲ ଯେ, ମୋର ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବା ବିଳମ୍ବ ହୋଇଗଲାଣି, ସେତେବେଳେ ତୁମକୁ ଏହି ସାରା ସଂସାର ଶୂନ୍ୟ ପରି ଦେଖାଗଲା । ସେତେବେଳେ ତୁମେ ତୁମର ଏହି ଶରୀର ଅନ୍ୟ କେହି ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ଜାଣି ଏହାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେବାର ସଂକଳ୍ପ ମଧ୍ୟ କରି ଦେଇଥିଲ ।

ମତ୍ୱା ଜିହାସ ଇଦମଙ୍ଗମନନ୍ୟଯୋଗ୍ୟଂ
ତିଷ୍ଠେତ ତତ୍ତ୍ୱୟି ବୟଂ ପ୍ରତିନନ୍ଦୟାମଃ ॥ ୫୭

ତୁମର ସେହି ପ୍ରେମଭାବ ତୁମ ଭିତରେ ରହୁ; ତାର ପ୍ରତିଦାନରେ ମୁଁ କିଛି ଦେଇପାରିବି ନାହିଁ। ତେଣୁ ତୁମର ଏହି ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ପ୍ରେମଭାବକୁ ମୁଁ କେବଳ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଉଛି ॥ ୫୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ସୌରତସଂଲାପୈର୍ଭଗବାଞ୍ଜଗଦୀଶ୍ୱରଃ ।
ସ୍ୱରତୋ ରମୟା ରେମେ ନରଲୋକଂ ବିଡ଼ମ୍ବୟନ୍ ॥ ୫୮

ତଥାନ୍ୟାସାମପି ବିଭୁର୍ଗୃହେଷୁ ଗୃହବାନିବ ।
ଆସ୍ଥିତୋ ଗୃହମେଧୀୟାନ୍ ଧର୍ମାଂଲ୍ଲୋକଗୁରୁର୍ହରିଃ ॥ ୫୯

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମାରାମ। ସେ ଯେହେତୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି ଲୀଳା କରୁଥିଲେ, ତେଣୁ ସେ ଦାମ୍ପତ୍ୟପ୍ରେମ ବଢ଼ାଉଥିବା ବିନୋଦଭରା ବାର୍ତ୍ତାଳାପ ମଧ୍ୟ କଲେ ଏବଂ ଏପରି ଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପିଣୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରିଗ୍ଲଲେ ॥ ୫୮ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଓ ସମସ୍ତ ଜଗତର ଶିକ୍ଷକ। ସେ ଅନ୍ୟ ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ଭବନରେ ମଧ୍ୟ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ପରି ରହୁଥିଲେ ଓ ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଥିଲେ ॥ ୫୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ କୃଷ୍ଣରୁକ୍ମିଣୀସଂବାଦୋ ନାମ ଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬୦ ॥

+++

ଅଥୈକଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କ ସନ୍ତତିମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ବିବାହୋତ୍ସବରେ ରୁକ୍ମୀବଧ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏକୈକଶସ୍ତାଃ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ପୁତ୍ରାନ୍ ଦଶ ଦଶାବଳାଃ ।
ଅଜୀଜନନ୍ନନବମାନ୍ ପିତୁଃ ସର୍ବାତ୍ମସମ୍ପଦା ॥ ୧

ଗୃହାଦନପଗଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ରାଜପୁତ୍ର୍ୟୋଽଚ୍ୟୁତଂ ସ୍ଥିତମ୍ ।
ପ୍ରେଷ୍ଠଂ ନ୍ୟମଂସତ ସ୍ୱଂ ସ୍ୱଂ ନ ତତ୍ତ୍ୱବିଦଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୨

ଚାର୍ବବ୍ଜକୋଶବଦନାୟତବାହୁନେତ୍ର-
ସପ୍ରେମହାସରସବୀକ୍ଷିତବଲ୍‌ଗୁଜଳ୍ପୈଃ ।
ସମ୍ମୋହିତା ଭଗବତୋ ନ ମନୋ ବିଜେତୁଂ
ସ୍ୱୈର୍ବିଭ୍ରମୈଃ ସମଶକନ୍ ବନିତା ବିଭୂମ୍ନଃ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଦଶ ଦଶଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ। ସେମାନେ ରୂପ, ବଳ ଆଦି ଗୁଣଦୃଷ୍ଟିରୁ ପିତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ କମ୍ ନ ଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ପତ୍ନୀ ହୋଇଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜକୁମାରୀ ଦେଖୁଥିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସଦାସର୍ବଦା ତାଙ୍କରି ଭବନରେ ହିଁ ରହୁଛନ୍ତି; ତାଙ୍କ ଭବନରୁ କେବେ ବି ବାହାରକୁ ଯାଉନାହାନ୍ତି। ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଭାବୁଥିଲେ ଯେ, ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ପ୍ରେୟସୀ। କିନ୍ତୁ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ମହିମା ଜାଣି ନ ଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ସେହି ସୁନ୍ଦରୀମାନେ ଆତ୍ମାନନ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବୁଡ଼ିରହିଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର କମଳକଳି ସଦୃଶ ସୁନ୍ଦର ମୁଖ, ବିଶାଳ ବାହୁ, ମୀନନୟନ, ପ୍ରେମଭରା ମୃଦୁହାସ, ରସମୟୀ ଚାହାଣି ଓ ମଧୁର ବାଣୀରେ ମୋହିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ। ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଶୃଙ୍ଗାରରସ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ହାବଭାବଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ମନକୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରୁ ନ ଥିଲେ ॥ ୩ ॥

ସ୍ମାୟାବଲୋକଲବଦର୍ଶିତଭାବହାରି-
ଭ୍ରୂମଣ୍ଡଳପ୍ରହିତସୌରତମନ୍ତ୍ରଶୌଣ୍ଡୈଃ ।
ପତ୍ନ୍ୟସ୍ତୁ ଷୋଡ଼ଶସହସ୍ରମନଙ୍ଗବାଣୈ-
ର୍ଯସ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟଂ ବିମଥିତୁଂ କରଣୈର୍ନ ଶେକୁଃ ॥ ୪

ଇତ୍ଥଂ ରମାପତିମବାପ୍ୟ ପତିଂ ସ୍ତ୍ରିୟସ୍ତା
ବ୍ରହ୍ମାଦୟୋଽପି ନ ବିଦୁଃ ପଦବୀଂ ଯଦୀୟାମ୍ ।
ଭେଜୁର୍ମୁଦାବିରତମେଧିତୟାନୁରାଗ-
ହାସାବଲୋକନବସଙ୍ଗମଲାଲସାଦ୍ୟମ୍ ॥ ୫

ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍‌ଗମାସନବରାର୍ହଣପାଦଶୌଚ-
ତାମ୍ବୂଲବିଶ୍ରମଣବୀଜନଗନ୍ଧମାଲ୍ୟୈଃ ।
କେଶପ୍ରସାରଶୟନସ୍ନପନୋପହାର୍ଯ୍ୟୈ-
ର୍ଦାସୀଶତା ଅପି ବିଭୋର୍ବିଦଧୁଃ ସ୍ମ ଦାସ୍ୟମ୍ ॥ ୬

ତାସାଂ ଯା ଦଶପୁତ୍ରାଣାଂ କୃଷ୍ଣସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ପୁରୋଦିତାଃ ।
ଅଷ୍ଟୌ ମହିଷ୍ୟସ୍ତତ୍ପୁତ୍ରାନ୍ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନାଦୀନ୍ ଗୃଣାମି ତେ ॥ ୭

ଚାରୁଦେଷ୍ଣଃ ସୁଦେଷ୍ଣଶ୍ଚ ଚାରୁଦେହଶ୍ଚ ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ।
ସୁଚାରୁଶ୍ଚାରୁଗୁପ୍ତଶ୍ଚ ଭଦ୍ରଚାରୁସ୍ତଥାପରଃ ॥ ୮

ଚାରୁଚନ୍ଦ୍ରୋ ବିଚାରୁଶ୍ଚ ଚାରୁଶ୍ଚ ଦଶମୋ ହରେଃ ।
ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନପ୍ରମୁଖା ଜାତା ରୁକ୍ମିଣ୍ୟାଂ ନାବମାଃ ପିତୁଃ ॥ ୯

ସେମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଷୋଳ ହଜାରରୁ ବି ଅଧିକ ଥିଲା । ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜର ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସ ଓ ବଙ୍କିମ ଚାହାଣିଯୁକ୍ତ ମନୋହର ଭ୍ରୂଲତାର ଇଙ୍ଗିତରେ ଯେଉଁ ପ୍ରେମବାଣ ମାରୁଥିଲେ, ତାହା କାମକଳାର ହାବଭାବରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଏତେ କରି ମଧ୍ୟ ସେମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ଚଞ୍ଚଳତା ଉତ୍ପନ୍ନ କରିପାରୁ ନ ଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ କିମ୍ବା ତାଙ୍କୁ ପାଇବାର ମାର୍ଗ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେପରି ରମାରମଣ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସେହି ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କାନ୍ତରୂପରେ ପାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ବଢ଼ି ଚାଲିଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ମୃଦୁହାସ, ମଧୁର କଟାକ୍ଷ ଓ ନବସମାଗମର ଲାଳସା ଆଦିଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା କରିଚାଲିଥିଲେ ॥ ୫ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ପାଖରେ ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶହ ଶହ ଦାସୀ ରହିଥିଲେ । ତଥାପି ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କ ଭବନକୁ ଆସୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେହି ପତ୍ନୀମାନେ ସ୍ୱୟଂ ଆଗେଇଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଆଦରପୂର୍ବକ ପାଛୋଟି ଆଣୁଥିଲେ, ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆସନରେ ବସାଉଥିଲେ, ଭଲ ଭଲ ସାମଗ୍ରୀରେ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇ ଦେଉଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ପାନ ଖୋଇ ଦେଉଥିଲେ, ତାଙ୍କ ପାଦ ମଞ୍ଚାଳି ଓ ପଙ୍ଖା କରି କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଅତର, ଚନ୍ଦନ ଆଦି ଲଗାଇ ଦେଉଥିଲେ, ଫୁଲମାଳ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଉଥିଲେ, ତାଙ୍କର କେଶ ସଜାଇ ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ନିଜ ହାତରେ ତାଙ୍କର ଶୟନ, ସ୍ନାନ ଓ ଭୋଜନର ସକଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଥିଲେ ॥ ୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ କହିସାରିଛି ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପତ୍ନୀଙ୍କର ଦଶ ଦଶଟି ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ସେହି ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଠ ଜଣ ପାଟରାଣୀ ଥିଲେ । ସେହି ପାଟରାଣୀମାନଙ୍କର ବିବାହ କିପରି ହୋଇଥିଲା, ମୁଁ ତାହା କହିସାରିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଆଦି ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି, ଶୁଣ ॥ ୭ ॥ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଚାରୁଦେଷ୍ଣ, ସୁଦେଷ୍ଣ, ପରାକ୍ରମୀ ଚାରୁଦେହ, ସୁଚାରୁ, ଚାରୁଗୁପ୍ତ, ଭଦ୍ରଚାରୁ, ଚାରୁଚନ୍ଦ୍ର, ବିଚାରୁ ଓ ଚାରୁ—ଏପରି ଦଶଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ନିଜ ପିତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ କୌଣସି ବିଷୟରେ କମ୍ ନ

ଭାନୁଃ ସୁଭାନୁଃ ସ୍ୱର୍ଭାନୁଃ ପ୍ରଭାନୁର୍ଭାନୁମାଂସ୍ତଥା ।
ଚନ୍ଦ୍ରଭାନୁର୍ବୃହଦ୍ଭାନୁରତିଭାନୁସ୍ତଥାଷ୍ଟମଃ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଭାନୁଃ ପ୍ରତିଭାନୁଶ୍ଚ ସତ୍ୟଭାମାତ୍ମଜା ଦଶ ।
ସାମ୍ବଃ ସୁମିତ୍ରଃ ପୁରୁଜିଚ୍ଛତଜିଚ୍ଚ ସହସ୍ରଜିତ୍ ॥ ୧୧

ବିଜୟଶ୍ଚିତ୍ରକେତୁଶ୍ଚ ବସୁମାନ୍ ଦ୍ରବିଡ଼ଃ କ୍ରତୁଃ ।
ଜାମ୍ବବତ୍ୟାଃ ସୁତା ହ୍ୟେତେ ସାମ୍ବାଦ୍ୟାଃ ପିତୃସଂମତାଃ ॥ ୧୨

ବୀରଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରୋଽଶ୍ୱସେନଶ୍ଚ ଚିତ୍ରଗୁର୍ବେଗବାନ୍ ବୃଷଃ ।
ଆମଃ ଶଙ୍କୁର୍ବସୁଃ ଶ୍ରୀମାନ୍ କୁନ୍ତିର୍ନାଗ୍ନଜିତେଃ ସୁତାଃ ॥ ୧୩

ଶ୍ରୁତଃ କବିର୍ବୃଷୋ ବୀରଃ ସୁବାହୁର୍ଭଦ୍ର ଏକଲଃ ।
ଶାନ୍ତିର୍ଦର୍ଶଃ ପୂର୍ଣ୍ଣମାସଃ କାଳିନ୍ଦ୍ୟାଃ ସୋମକୋଽବରଃ ॥ ୧୪

ପ୍ରଘୋଷୋ ଗାତ୍ରବାନ୍ ସିଂହୋ ବଲଃ ପ୍ରବଲ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗଃ ।
ମାଦ୍ର୍ୟାଃ ପୁତ୍ରା ମହାଶକ୍ତିଃ ସହ ଓଜୋଽପରାଜିତଃ ॥ ୧୫

ବୃକୋ ହର୍ଷୋଽନିଲୋ ଗୃଧ୍ରୋ ବର୍ଦ୍ଧନୋଽନ୍ନାଦ ଏବ ଚ ।
ମହାଶଃ ପାବନୋ ବହ୍ନିର୍ମିତ୍ରବିନ୍ଦାତ୍ମଜାଃ କ୍ଷୁଧିଃ ॥ ୧୬

ସଂଗ୍ରାମଜିଦ୍ ବୃହତ୍ସେନଃ ଶୂରଃ ପ୍ରହରଣୋଽରିଜିତ୍ ।
ଜୟଃ ସୁଭଦ୍ରୋ ଭଦ୍ରାୟା ବାମ ଆୟୁଶ୍ଚ ସତ୍ୟକଃ ॥ ୧୭

ଦୀପ୍ତିମାଂସ୍ତାମ୍ରତପ୍ତାଦ୍ୟା ରୋହିଣ୍ୟାସ୍ତନୟା ହରେଃ ।
ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନାଚ୍ଚାନିରୁଦ୍ଧୋଽଭୂଦ୍ରୁକ୍ମବତ୍ୟାଂ ମହାବଲଃ ॥ ୧୮

ପୁତ୍ର୍ୟାଂ ତୁ ରୁକ୍ମିଣୋ ରାଜନ୍ ନାମ୍ନା ଭୋଜକଟେ ପୁରେ ।
ଏତେଷାଂ ପୁତ୍ରପୌତ୍ରାଶ୍ଚ ବଭୂବୁଃ କୋଟିଶୋ ନୃପ ।
ମାତରଃ କୃଷ୍ଣଜାତାନାଂ ସହସ୍ରାଣି ଚ ଷୋଡ଼ଶ ॥ ୧୯

ରାଜୋବାଚ

କଥଂ ରୁକ୍ମ୍ୟରିପୁତ୍ରାୟ ପ୍ରାଦାଦ୍ ଦୁହିତରଂ ଯୁଧି ।
କୃଷ୍ଣେନ ପରିଭୂତସ୍ତଂ ହନ୍ତୁଂ ରନ୍ଧ୍ରଂ ପ୍ରତୀକ୍ଷତେ ।
ଏତଦାଖ୍ୟାହି ମେ ବିଦ୍ୱନ୍ ଦ୍ୱିଷୋର୍ବୈବାହିକଂ ମିଥଃ ॥ ୨୦

ଥିଲେ ॥ ୮,୯ ॥ ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କର ଦଶ ପୁତ୍ର ହେଲେ—ଭାନୁ, ସୁଭାନୁ, ସ୍ୱର୍ଭାନୁ, ପ୍ରଭାନୁ, ଭାନୁମାନ୍, ଚନ୍ଦ୍ରଭାନୁ, ବୃହଦ୍‌ଭାନୁ, ଅତିଭାନୁ, ଶ୍ରୀଭାନୁ ଓ ପ୍ରତିଭାନୁ । ଜାମ୍ବବତୀଙ୍କର ଦଶ ପୁତ୍ର ହେଲେ—ସାମ୍ବ, ସୁମିତ୍ର, ପୁରୁଜିତ୍, ଶତଜିତ୍, ସହସ୍ରଜିତ୍, ବିଜୟ, ଚିତ୍ରକେତୁ, ବସୁମାନ୍, ଦ୍ରବିଡ଼ ଓ କ୍ରତୁ । ଏହି ପୁତ୍ରମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ଥିଲେ ॥ ୧୦,୧୧ ॥ ନାଗ୍ନଜିତୀ ସତ୍ୟାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଦଶ ପୁତ୍ର ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ନାମ ଥିଲା—ବୀର, ଚନ୍ଦ୍ର, ଅଶ୍ୱସେନ, ଚିତ୍ରଗୁ, ବେଗବାନ୍, ବୃଷ, ଆମ, ଶଙ୍କୁ, ବସୁ ଓ ପରମ ତେଜସ୍ୱୀ କୁନ୍ତି ॥ ୧୨,୧୩ ॥ କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କର ଦଶ ପୁତ୍ରଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି—ଶ୍ରୁତ, କବି, ବୃଷ, ବୀର, ସୁବାହୁ, ଭଦ୍ର, ଶାନ୍ତି, ଦର୍ଶ, ପୂର୍ଣ୍ଣମାସ ଓ ସବୁଠାରୁ ସାନପୁଅ ସୋମକ ॥ ୧୪ ॥ ମଦ୍ରଦେଶର ରାଜକୁମାରୀ ଲକ୍ଷ୍ମଣାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପ୍ରଘୋଷ, ଗାତ୍ରବାନ୍, ସିଂହ, ବଳ, ପ୍ରବଳ, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗ, ମହାଶକ୍ତି, ସହ, ଓଜ ଓ ଅପରାଜିତ ନାମରେ ଦଶ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ମିତ୍ରବିନ୍ଦାଙ୍କ ଦଶ ପୁତ୍ର ହେଲେ—ବୃକ, ହର୍ଷ, ଅନିଳ, ଗୃଧ୍ର, ବର୍ଦ୍ଧନ, ଅନ୍ନାଦ, ମହାଶ, ପାବନ, ବହ୍ନି ଓ କ୍ଷୁଧି ॥ ୧୬ ॥ ସଂଗ୍ରାମଜିତ୍, ବୃହତ୍‌ସେନ, ଶୂର, ପ୍ରହରଣ, ଅରିଜିତ୍, ଜୟ, ସୁଭଦ୍ର, ବାମ, ଆୟୁ ଓ ସତ୍ୟକ ଥିଲେ ଭଦ୍ରାଙ୍କର ଦଶ ପୁତ୍ର ॥ ୧୭ ॥ ଏହି ପାଟରାଣୀମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଭଗବାନଙ୍କର ରୋହିଣୀ ଆଦି ଷୋଳହଜାର ଏକଶହ ଅନ୍ୟ ପତ୍ନୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଦୀପ୍ତିମାନ୍, ତାମ୍ରତପ୍ତ ଆଦି ଦଶଟି ଲେଖାଏଁ ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ରୁକ୍ମିଣୀନନ୍ଦନ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ମାୟାବତୀ ରତିଙ୍କ ଛଡ଼ା ଭୋଜକଟ-ନଗରବାସୀ ରୁକ୍ମୀଙ୍କ କନ୍ୟା ରୁକ୍ମବତୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ଗର୍ଭରୁ ପରମ ବଳଶାଳୀ ଅନିରୁଦ୍ଧ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ମାଆମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଷୋହଳ ହଜାରରୁ ଅଧିକ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ପୁଅ-ନାତି ମିଶି ପ୍ରାୟ କୋଟିଏ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ॥ ୧୮,୧୯ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ହେ ପରମଜ୍ଞାନୀ ମୁନୀଶ୍ୱର ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ରୁକ୍ମୀଙ୍କୁ ରଣଭୂମିରେ ଭୀଷଣ ଅପମାନିତ କରିଥିଲେ; ତେଣୁ ସୁଯୋଗ ମିଳିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଗୁହିଁ ବସିଥିଲା । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ସେ ଶତ୍ରୁପୁତ୍ର ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ସହିତ ନିଜ କନ୍ୟା ରୁକ୍ମବତୀର ବିବାହ କିପରି କରାଇଲା ? ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ରୁକ୍ମୀ ଦୁଇଶତ୍ରୁ ପୁଣି ଥରେ କିପରି ବୈବାହିକ

ଅନାଗତମତୀତଂ ଚ ବର୍ତ୍ତମାନମତୀନ୍ଦ୍ରିୟମ୍ ।
ବିପ୍ରକୃଷ୍ଟଂ ବ୍ୟବହିତଂ ସମ୍ୟକ୍ ପଶ୍ୟନ୍ତି ଯୋଗିନଃ ॥ ୨୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବୃତଃ ସ୍ୱୟଂବରେ ସାକ୍ଷାଦନଙ୍ଗୋଽଙ୍ଗଯୁତସ୍ତୟା ।
ରାଜ୍ଞଃ ସମେତାନ୍ ନିର୍ଜିତ୍ୟ ଜହାରୈକରଥୋ ଯୁଧି ॥ ୨୨

ଯଦ୍ୟପ୍ୟନୁସ୍ମରନ୍ ବୈରଂ ରୁକ୍ମୀ କୃଷ୍ଣାବମାନିତଃ ।
ବ୍ୟତରଦ୍ ଭାଗିନେୟାୟ ସୁତାଂ କୁର୍ବନ୍ ସ୍ୱସୁଃ ପ୍ରିୟମ୍ ॥ ୨୩

ରୁକ୍ମିଣ୍ୟାସ୍ତନୟାଂ ରାଜନ୍ କୃତବର୍ମସୁତୋ ବଲୀ ।
ଉପୟେମେ ବିଶାଲାକ୍ଷୀଂ କନ୍ୟାଂ ଚାରୁମତୀଂ କିଲ ॥ ୨୪

ଦୌହିତ୍ରାୟାନିରୁଦ୍ଧାୟ ପୌତ୍ରୀଂ ରୁକ୍ମ୍ୟଦଦାଦ୍ଧରେଃ ।
ରୋଚନାଂ ବଦ୍ଧବୈରୋଽପି ସ୍ୱସୁଃ ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୟା ।
ଜାନନ୍ନଧର୍ମଂ ତଦ୍ ଯୌନଂ ସ୍ନେହପାଶାନୁବନ୍ଧନଃ ॥ ୨୫

ତସ୍ମିନ୍ନଭ୍ୟୁଦୟେ ରାଜନ୍ ରୁକ୍ମିଣୀ ରାମକେଶବୌ ।
ପୁରଂ ଭୋଜକଟଂ ଜଗ୍ମୁଃ ସାମ୍ବପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନକାଦୟଃ ॥ ୨୬

ତସ୍ମିନ୍ ନିବୃତ୍ତ ଉଦ୍‌ବାହେ କାଲିଙ୍ଗପ୍ରମୁଖା ନୃପାଃ ।
ଦୃପ୍ତାସ୍ତେ ରୁକ୍ମିଣଂ ପ୍ରୋଚୁର୍ବଲମକ୍ଷୈର୍ବିନିର୍ଜୟ ॥ ୨୭

ଅନକ୍ଷଜ୍ଞୋ ହ୍ୟୟଂ ରାଜନ୍ନପି ତଦ୍‌ବ୍ୟସନଂ ମହତ୍ ।
ଇତ୍ୟୁକ୍ତୋ ବଲମାହୂୟ ତେନାକ୍ଷୈ ରୁକ୍ମ୍ୟଦୀବ୍ୟତ ॥ ୨୮

ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବାନ୍ଧି ହେଲେ, ଏକଥା କୃପା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୨୦ ॥ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ତ ଅଜଣା ହୋଇ କିଛି ନ ଥିବ; କାରଣ ଯୋଗୀମାନେ ଭୂତ, ଭବିଷ୍ୟତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନର ସବୁକଥା ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି । ଯାହା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କ ଶକ୍ତିର ବାହାରେ, ଯାହା ବହୁଦୂରରେ ଘଟିଥାଏ ଅଥବା ଯାହା କୌଣସି ଆବରଣ ହେତୁ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ, ସେଭଳି ଘଟଣା ମଧ୍ୟ ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛପା ରହେ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଥିଲେ ସାକ୍ଷାତ୍ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ କାମଦେବ । ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗୁଣରେ ମୋହିତ ହୋଇ ରୁକ୍ମବତୀ ସ୍ୱୟଂବରରେ ତାଙ୍କୁ ବରଣମାଳା ପିନ୍ଧାଇଦେଲେ । ତା' ପରେ ପରେ ସେଠାରେ ଯେଉଁ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା, ସେଥିରେ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଏକାକୀ ସବୁରାଜାଙ୍କୁ ଜୟ କରି ରୁକ୍ମବତୀଙ୍କୁ ହରିନେଲେ ॥ ୨୨ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅପମାନିତ ହୋଇଥିବାରୁ ରୁକ୍ମୀଙ୍କ ହୃଦୟର କ୍ରୋଧାଗ୍ନି ସେତେବେଳେ ବି ଶାନ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲା; ଶତ୍ରୁତା କରିବାକୁ ସେ ସୁଯୋଗ ଖୋଜୁଥିଲେ । ତଥାପି ଭଉଣୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବାକୁ ସେ ଭଣଜା ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ସହିତ ନିଜ ଝିଅର ବିବାହ କରାଇଦେଲେ ॥ ୨୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ଦଶ ପୁଅ ଛଡ଼ା ଗୋଟିଏ ପରମ ସୁନ୍ଦରୀ ଝିଅ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ସେହି ଝିଅଟିର ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖି ଦୁଇଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ । ତାର ନାମ ଥିଲା ଚାରୁମତୀ । କୃତବର୍ମାଙ୍କ ପୁଅ ବଳୀ ତାକୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ ॥ ୨୪ ॥

ରୁକ୍ମୀଙ୍କର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ପୁରୁଣା ଶତ୍ରୁତା ଥିଲା । ତଥାପି ଭଉଣୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ନାତୁଣୀ ରୋଚନାର ବିବାହ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ନାତି (ପୁଅର ପୁଅ) ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ସହିତ କରାଇଦେଲେ । ଏପରି ବୈବାହିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଧର୍ମଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନୁଚିତ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ନେହବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ି ସେ ଏପରି ବିବାହକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଦେଲେ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ବିବାହ ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ବଳରାମ, ରୁକ୍ମିଣୀ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ସାମ୍ବ ଆଦି ଦ୍ୱାରକାବାସୀ ଭୋଜକୋଟ ନଗରକୁ ଯାଇଥିଲେ ॥ ୨୬ ॥ ବିବାହ ଉତ୍ସବ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ସମାପ୍ତ ହୋଇଯିବା ପରେ କଳିଙ୍ଗନରେଶ ଆଦି କେତେଜଣ ଗର୍ବୀ ରାଜା ରୁକ୍ମୀଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଆପଣ ପଶାଖେଳରେ ବଳରାମଙ୍କୁ ହରାଇଦିଅନ୍ତୁ । ବଳରାମଙ୍କୁ ପଶାକାଠି ପକାଇବା ଆସେ ନାହିଁ; ତଥାପି ସେହି ଖେଳଟା ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଉକ ।" ଲୋକେ ଏପରି ମତେଇ ଦେବାରୁ ରୁକ୍ମୀ ବଳରାମଙ୍କୁ ଡକାଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ପଶା ଖେଳିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୨୭,୨୮ ॥

ଶତଂ ସହସ୍ରମଯୁତଂ ରାମସ୍ତତ୍ରାଦଦେ ପଣମ୍ ।
ତଂ ତୁ ରୁକ୍ମ୍ୟଜୟତ୍ତତ୍ର କାଳିଙ୍ଗଃ ପ୍ରାହସଦ୍ ବଳମ୍ ।
ଦନ୍ତାନ୍ ସନ୍ଦର୍ଶୟନ୍ନୁଚ୍ଚୈର୍ନାମୃଷ୍ୟତ୍ତଦ୍ଧଲାୟୁଧଃ ॥ ୨୯

ତତୋ ଲକ୍ଷଂ ରୁକ୍ମ୍ୟଗୃହ୍ଣାଦ୍ ଗ୍ଲହଂ ତତ୍ରାଜୟଦ୍ ବଳଃ ।
ଜିତବାନହମିତ୍ୟାହ ରୁକ୍ମୀ କୈତବମାଶ୍ରିତଃ ॥ ୩୦

ମନ୍ୟୁନା କ୍ଷୁଭିତଃ ଶ୍ରୀମାନ୍ ସମୁଦ୍ର ଇବ ପର୍ବଣି ।
ଜାତ୍ୟାରୁଣାକ୍ଷୋଽତିରୁଷା ନ୍ୟର୍ବୁଦଂ ଗ୍ଲହମାଦଦେ ॥ ୩୧

ତଂ ଚାପି ଜିତବାନ୍ ରାମୋ ଧର୍ମେଣଚ୍ଛଳମାଶ୍ରିତଃ ।
ରୁକ୍ମୀ ଜିତଂ ମୟାତ୍ରେମେ ବଦନ୍ତୁ ପ୍ରାଶ୍ନିକା ଇତି ॥ ୩୨

ତଦାବ୍ରବୀନ୍ନଭୋବାଣୀ ବଳେନୈବ ଜିତୋ ଗ୍ଲହଃ ।
ଧର୍ମତୋ ବଚନେନୈବ ରୁକ୍ମୀ ବଦତି ବୈ ମୃଷା ॥ ୩୩

ତାମନାଦୃତ୍ୟ ବୈଦର୍ଭୋ ଦୁଷ୍ଟରାଜନ୍ୟଚୋଦିତଃ ।
ସଙ୍କର୍ଷଣଂ ପରିହସନ୍ ବଭାଷେ କାଳଚୋଦିତଃ ॥ ୩୪

ନୈବାକ୍ଷକୋବିଦା ଯୂୟଂ ଗୋପାଳା ବନଗୋଚରାଃ ।
ଅକ୍ଷୈର୍ଦୀବ୍ୟନ୍ତି ରାଜାନୋ ବାଣୈଶ୍ଚ ନ ଭବାଦୃଶାଃ ॥ ୩୫

ରୁକ୍ମିଣୈବମଧିକ୍ଷିପ୍ତୋ ରାଜଭିଶ୍ଚୋପହାସିତଃ ।
କ୍ରୁଦ୍ଧଃ ପରିଘମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ଜଘ୍ନେ ତଂ ନୃମ୍ଣସଂସଦି ॥ ୩୬

କଳିଙ୍ଗରାଜଂ ତରସା ଗୃହୀତ୍ୱା ଦଶମେ ପଦେ ।
ଦନ୍ତାନପାତୟତ୍ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ଯୋଽହସଦ୍ ବିବୃତୈର୍ଦ୍ୱିଜୈଃ ॥ ୩୭

ବଳରାମ ପ୍ରଥମେ ଶହେ, ତା'ପରେ ହଜାରେ ଓ ତା'ପରେ ଦଶହଜାର ମୋହର ବାଜି ଲଗାଇଲେ । ରୁକ୍ମୀ ତିନିଥର ଯାକ ଜିଣିଲେ । ରୁକ୍ମୀ ବାରମ୍ବାର ଜିଣିବାରୁ କଳିଙ୍ଗନରେଶ ଦାନ୍ତ ଦେଖାଇ ବଳରାମଙ୍କୁ ପରହାସ କଲେ । ବଳରାମ ସେପରି ପରିହାସ ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଚିଡ଼ିଗଲେ ॥ ୨୯ ॥ ତା'ପରେ ରୁକ୍ମୀ ଲକ୍ଷେ ମୋହର ବାଜି ଲଗାଇଲେ । ସେଥର ବଳରାମ ଜିଣିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ରୁକ୍ମୀ ଧୂର୍ତ୍ତତା ଦେଖାଇ କହିଉଠିଲେ ଯେ, ଖେଳରେ ସେ ଜିଣିଛନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ତେଣୁ ବଳରାମ କ୍ରୋଧରେ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇଗଲେ । ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନର ସମୁଦ୍ର ପରି, ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଭୀଷଣ କ୍ରୋଧର ଜୁଆର ଉଠିଲା । ତାଙ୍କ ଆଖି ଦୁଇଟି ସବୁବେଳେ ଲାଲ ଲାଲ ଦିଶୁଥାଏ; କ୍ରୋଧ ହେତୁ ତାହା ଆହୁରି ଅଧିକ ଲାଲ ହୋଇଗଲା । ସେ ଏଥର ଦଶକୋଟି ମୋହର ବାଜି ଲଗାଇଲେ ॥ ୩୧ ॥ ସେଥର ମଧ୍ୟ ଜୁଆଖେଳର ନିୟମ ଅନୁସାରେ ବଳରାମ ଜିଣିଲେ । ତଥାପି ରୁକ୍ମୀ ଛଳ କରି ଗାଲୁ ମାରିଲେ, "ନା, ନା; ଏଥର ମୁଁ ଜିଣିଛି । ସଭାରେ ତ କଳିଙ୍ଗନରେଶ ଆଦି ସଭାସଦ୍‌ମାନେ ବସିଛନ୍ତି; କାହାର ଜୟ ହେଲା, ସେମାନେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରନ୍ତୁ ।" ॥ ୩୨ ॥ ଏତିକିବେଳେ ଆକାଶବାଣୀ ହେଲା, "ଯଦି ଧର୍ମପୂର୍ବକ କୁହାଯିବ, ତେବେ ଏଥର ବଳରାମଙ୍କର ହିଁ ଜୟ ହୋଇଛି; ରୁକ୍ମୀ ଭୁରୁଡ଼ି ମାରି ଜିଣିଛନ୍ତି ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ।" ॥ ୩୩ ॥ ଏକେ ତ ରୁକ୍ମୀ ମରଣକୁ ହିଁ ଡାକି ଆଣିଥିଲେ; ତା'ଉପରେ ପୁଣି ଦୁଷ୍ଟ-ରାଜାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଉସକେଇଦେଲେ । ତେଣୁ ଆକାଶବାଣୀକୁ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ନ ଦେଇ ରୁକ୍ମୀ ବଳରାମଙ୍କୁ ଅପମାନ ଦେବାଛଳରେ ଉପହାସ କରି କହିଦେଲେ—॥ ୩୪ ॥ "ଆହେ ବଳରାମ ! ତୁମେମାନେ ତ ବଣ ବଣ ବୁଲି ଗାଈ ଚରାଇବା ଗଉଡ଼ । ତୁମେ ଏ ପଶାଖେଳ ବିଷୟରେ ଜାଣ କଣ ? ପଶା ଓ ଧନୁର୍ବାଣ ହେଉଛି ରାଜାମାନଙ୍କର ଖେଳ; ଏସବୁ ତୁମ ପରି ଗଉଡ଼ଙ୍କ ଖେଳ ନୁହେଁ ।" ॥ ୩୫ ॥ ରୁକ୍ମୀଙ୍କର ଏପରି ଆକ୍ଷେପ ଓ ଦୁଷ୍ଟରାଜାମାନଙ୍କର ଉପହାସ ଶୁଣି ବଳରାମ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଏକ ମୁଦ୍‌ଗର ଉଠାଇ ସେହି ମାଙ୍ଗଳିକ ସଭାରେ ହିଁ ରୁକ୍ମୀଙ୍କୁ ଯମଲୋକ ପଠାଇଦେଲେ ॥ ୩୬ ॥ କଳିଙ୍ଗନରେଶ ପ୍ରଥମେ ସିନା ଦାନ୍ତ ଦେଖାଇ ହସୁଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ବଳରାମଙ୍କ କ୍ରୋଧ ଦେଖି ସେ ସେଠାରୁ ପଳାୟନ କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଆଠ ଦଶ ହାତ ଯାଇଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ବଳରାମ ଗୋଡ଼ାଇ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଧରିପକାଇଲେ ଓ କ୍ରୋଧରେ ମୁଥ ମାରି ତାଙ୍କ ଦାନ୍ତ ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ ॥ ୩୭ ॥

ଅନ୍ୟେ ନିର୍ଭିନ୍ନବାହୂରୁଶିରସୋ ରୁଧିରୋକ୍ଷିତାଃ ।
ରାଜାନୋ ଦୁଦ୍ରୁବୁର୍ଭୀତା ବଳେନ ପରିଘାର୍ଦ୍ଦିତାଃ ॥ ୩୮

ବଳରାମ ମୁଦ୍‌ଗର ବୁଲାଇ ଅନ୍ୟ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କାହାର ହାତ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ତ, କାହାର ଗୋଡ଼ ଭାଙ୍ଗିଗଲା; କେତେକଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଫାଟିଗଲା । ସେମାନେ ରକ୍ତରେ ଜୁଡୁବୁଡୁ ହୋଇ ସେଠାରୁ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୩୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଖିଲେ ଯେ, ବଳରାମଙ୍କ କର୍ମକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ ରୁକ୍ମିଣୀ ଅପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯିବେ ଏବଂ ରୁକ୍ମୀଙ୍କୁ ମାରିଦେବାଟା ଠିକ୍ ହେଲା ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ ବଳରାମ ରାଗିଯିବେ । ତେଣୁ ନିଜର ଶାଳକ ରୁକ୍ମୀ ମରିଗଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଭଲ-ମନ୍ଦ କିଛି ନ କହି ଚୁପ୍ ରହିଲେ ॥ ୩୯ ॥ ଏହିରୂପେ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କର ବିବାହ ଓ ଶତ୍ରୁବଧ—ଉଭୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇଗଲା । ଏହାପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ବଳରାମ ଆଦି ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ନବବିବାହିତା ରୋଚନାଙ୍କ ସହିତ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ରଥରେ ବସାଇ, ଭୋଜକଟ ନଗରରୁ ଦ୍ୱାରକା ଫେରିଆସିଲେ ॥ ୪୦ ॥

ନିହତେ ରୁକ୍ମିଣି ଶ୍ୟାଳେ ନାବ୍ରବୀତ୍ ସାଧ୍ୱସାଧୁ ବା ।
ରୁକ୍ମିଣୀବଳୟୋ ରାଜନ୍ ସ୍ନେହଭଙ୍ଗଭୟାଦ୍ଧରିଃ ॥ ୩୯

ତତୋଽନିରୁଦ୍ଧଂ ସହ ସୂର୍ଯ୍ୟୟା ବରଂ
ରଥଂ ସମାରୋପ୍ୟ ଯଯୁଃ କୁଶସ୍ଥଲୀମ୍ ।
ରାମାଦୟୋ ଭୋଜକଟାଦ୍ ଦଶାର୍ହାଃ
ସିଦ୍ଧାଖିଳାର୍ଥା ମଧୁସୂଦନାଶ୍ରୟାଃ ॥ ୪୦

ଇତି ଶ୍ରୀମଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ଅନିରୁଦ୍ଧବିବାହେ ରୁକ୍ମିବଧୋ ନାମୈକଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬୧ ॥

+++

ଅଥ ଦ୍ୱିଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଉଷା-ଅନିରୁଦ୍ଧ ମିଳନ

ରାଜୋବାଚ

ବାଣସ୍ୟ ତନୟାମୂଷାମୁପୟେମେ ଯଦୂତ୍ତମଃ ।
ତତ୍ର ଯୁଦ୍ଧମଭୂଦ୍ ଘୋରଂ ହରିଶଙ୍କରୟୋର୍ମହତ୍ ।
ଏତତ୍ ସର୍ବଂ ମହାଯୋଗିନ୍ ସମାଖ୍ୟାତୁଂ ତ୍ୱମର୍ହସି ॥ ୧

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ କହିଲେ—ହେ ମହାଯୋଗୀ ମୁନୀଶ୍ୱର ! ମୁଁ ଶୁଣିଥିଲି, ଯଦୁକୁଳଭୂଷଣ ଅନିରୁଦ୍ଧ ବାଣାସୁରର କନ୍ୟା ଉଷାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଘଟଣାକୁ ନେଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଶଙ୍କରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୟଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ଆପଣ କୃପା କରି ସେହି ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବିସ୍ତାରିତଭାବରେ ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବାଣଃ ପୁତ୍ରଶତଜ୍ୟେଷ୍ଠୋ ବଳେରାସୀନ୍ମହାତ୍ମନଃ ।
ଯେନ ବାମନରୂପାୟ ହରୟେଽଦାୟି ମେଦିନୀ ॥ ୨

ତସ୍ୟୌରସଃ ସୁତୋ ବାଣଃ ଶିବଭକ୍ତିରତଃ ସଦା ।
ମାନ୍ୟୋ ବଦାନ୍ୟୋ ଧୀମାଂଶ୍ଚ ସତ୍ୟସନ୍ଧୋ ଦୃଢ଼ବ୍ରତଃ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମହାତ୍ମା ବଳିଙ୍କ କଥା ତ ତୁମେ ଶୁଣିସାରିଛ । ସେ ବାମନରୂପଧାରୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଦାନ କରିଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଶହେ ପୁଅ ଥିଲେ । ବଡ଼ ପୁଅଟିର ନାମ ଥିଲା ବାଣାସୁର ॥ ୨ ॥ ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳିଙ୍କ ଔରସପୁତ୍ର ବାଣାସୁର ସର୍ବଦା ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କ ଭକ୍ତିରେ ନିମଗ୍ନ ରହୁଥିଲା । ସମାଜରେ ତାକୁ ସମସ୍ତେ ବିଶେଷ ଆଦର କରୁଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ତାର ଉଦାରତା ଓ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ । ସେ ନିଜ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ଅଟଳ ରହୁଥିଲା ଓ ସେ ଥିଲା

ଶୋଣିତାଖ୍ୟେ ପୁରେ ରମ୍ୟେ ସ ରାଜ୍ୟମକରୋତ୍ ପୁରା ।
ତସ୍ୟ ଶମ୍ଭୋଃ ପ୍ରସାଦେନ କିଙ୍କରା ଇବ ତେଽମରାଃ ।
ସହସ୍ରବାହୁର୍ବାଦ୍ୟେନ ତାଣ୍ଡବେଽତୋଷୟନ୍ମୃଡମ୍ ॥ ୪

ଭଗବାନ୍ ସର୍ବଭୂତେଶଃ ଶରଣ୍ୟୋ ଭକ୍ତବତ୍ସଳଃ ।
ବରେଣଚ୍ଛନ୍ଦୟାମାସ ସ ତଂ ବବ୍ରେ ପୁରାଧିପମ୍ ॥ ୫

ସ ଏକଦାଽଽହ ଗିରିଶଂ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥଂ ବୀର୍ଯ୍ୟଦୁର୍ମଦଃ ।
କିରୀଟେନାର୍କବର୍ଣ୍ଣେନ ସଂସ୍ପୃଶଂସ୍ତତ୍ପଦାମ୍ବୁଜମ୍ ॥ ୬

ନମସ୍ୟେ ତ୍ୱାଂ ମହାଦେବ ଲୋକାନାଂ ଗୁରୁମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ପୁଂସାମପୂର୍ଣ୍ଣକାମାନାଂ କାମପୂରାମରାଙ୍ଘ୍ରିପମ୍ ॥ ୭

ଦୋଃସହସ୍ରଂ ତ୍ୱୟା ଦତ୍ତଂ ପରଂ ଭାରାୟ ମେଽଭବତ୍ ।
ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାଂ ପ୍ରତିଯୋଦ୍ଧାରଂ ନ ଲଭେ ତ୍ୱଦୃତେ ସମମ୍ ॥ ୮

କଣ୍ଡୂତ୍ୟା ନିଭୃତୈର୍ଦୋର୍ଭିର୍ଯୁଯୁତ୍ସୁର୍ଦିଗ୍‌ଗଜାନହମ୍ ।
ଆଦ୍ୟାୟାଂ ଚୂର୍ଣ୍ଣୟନ୍ନଦ୍ରୀନ୍ ଭୀତାସ୍ତେଽପି ପ୍ରଦୁଦ୍ରୁବୁଃ ॥ ୯

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ଭଗବାନ୍ କ୍ରୁଦ୍ଧଃ କେତୁସ୍ତେ ଭଜ୍ୟତେ ଯଦା ।
ତ୍ୱଦ୍ଦର୍ପଘ୍ନଂ ଭବେନ୍ମୂଢ଼ ସଂଯୁଗଂ ମତ୍ସମେନ ତେ ॥ ୧୦

ଇତ୍ୟୁକ୍ତଃ କୁମତିର୍ହୃଷ୍ଟଃ ସ୍ୱଗୃହଂ ପ୍ରାବିଶନ୍ନୃପ ।
ପ୍ରତୀକ୍ଷନ୍ ଗିରିଶାଦେଶଂ ସ୍ୱବୀର୍ଯ୍ୟନଶନଂ କୁଧୀଃ ॥ ୧୧

ସତ୍ୟସନ୍ଧ ॥ ୩ ॥ ସେତେବେଳେ ସେ ପରମ ରମଣୀୟ ଶୋଣିତପୁରରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥାଏ । ଶିବଙ୍କ କୃପାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାମାନେ ଆସି ଘରଗୁଙ୍କର ପରି ତାର ସେବା କରୁଥିଲେ । ତାର ସହସ୍ରଭୁଜ ଥାଏ । ଦିନେ ଶିବ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ କରୁଥିବାବେଳେ ସେ ତାର ସହସ୍ର ଭୁଜରେ ଅନେକପ୍ରକାର ବାଦ୍ୟ ବଜାଇ ଶିବଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିଦେଲା ॥ ୪ ॥ ଶିବ ତ ବଡ଼ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଓ ଶରଣାଗତ-ରକ୍ଷକ । ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରଭୁ ଶିବ ବାଣାସୁରକୁ କହିଲେ, "ତୁମର ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ମୋତେ ମାଗ ।" ବାଣାସୁର କହିଲା, "ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ମୋର ନଗରକୁ ରକ୍ଷା କରି ଏହିଠାରେ ରହନ୍ତୁ ।" ॥ ୫ ॥

ଦିନକର କଥା । ବଳପୌରୁଷରେ ଗର୍ବିତ ବାଣାସୁର ତା'ନିକଟରେ ରହୁଥିବା ଶିବଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ନିଜର ସୂର୍ଯ୍ୟସମାନ ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ମୁକୁଟ ଛୁଆଇଁ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ କହିଲା—॥ ୬ ॥ "ହେ ଦେବାଧିଦେବ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସଚରାଚର ଜଗତର ଗୁରୁ ଓ ଈଶ୍ୱର । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ମନୋରଥ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନାହିଁ, ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ତୁଲ୍ୟ ॥ ୭ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ମୋତେ ହଜାରେ ଭୁଜ ଦେଇଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତ୍ରିଲୋକରେ କେବଳ ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ମୋ ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ମୋ ସମକକ୍ଷ କୌଣସି ବୀର ଯୋଦ୍ଧା ନ ଥିବାରୁ ସେହି ଭୁଜଗୁଡ଼ିକ ମୋ ପାଇଁ କେବଳ ଭାରସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ରହିଛି ॥ ୮ ॥ ହେ ଆଦିଦେବ ! ଥରେ ଲଢ଼େଇ କରିବାକୁ ମୋ ବାହୁଗୁଡ଼ିକରେ ଏତେ କଣ୍ଡୁ ଜାତ ହେଲା ଯେ, ମୁଁ ଦିଗ୍‌ଗଜମାନଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ଚାଲିଗଲି । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ବି ଭୟରେ ପଳାଇଗଲେ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ମୋ ବାହୁମାନଙ୍କର ଆଘାତରେ ବାଟରେ ଅନେକ ପାହାଡ଼ପର୍ବତ ଭାଙ୍ଗି ପକାଇଥିଲି ।" ॥ ୯ ॥ ବାଣାସୁରର ସେହି ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ଭଗବାନ ଶଙ୍କର କ୍ରୋଧଭରେ ହୋଇ କହିଦେଲେ, "ରେ ମୂଢ଼ ! ଯେତେବେଳେ ତୋର ଧ୍ୱଜା ଭାଙ୍ଗିଯାଇ ତଳେ ପଡ଼ିଯିବ, ସେତେବେଳେ ମୋରି ସମାନ ଜଣେ ଯୋଦ୍ଧାଙ୍କ ସହିତ ତୋର ଯୁଦ୍ଧ ହେବ । ସେହି ଯୁଦ୍ଧରେ ସେ ତୋର ସକଳ ଗର୍ବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବେ ।" ॥ ୧୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବାଣାସୁରର ବୁଦ୍ଧି ଏତେ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ, ଶିବଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ତାକୁ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିଲା । ସେ ଖୁସିରେ ଘରକୁ ଫେରିଗଲା । ସେହିଦିନଠାରୁ ମୂର୍ଖ ବାଣାସୁର ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କ କହିବାନୁସାରେ ଯେଉଁ ଯୁଦ୍ଧରେ ତାର ବଳବୀର୍ଯ୍ୟ ନାଶ ହୋଇଯିବାର ଥାଏ, ସେହି ଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ରହିଲା ॥ ୧୧ ॥

ତସ୍ୟୋଷା ନାମ ଦୁହିତା ସ୍ୱପ୍ନେ ପ୍ରାଦ୍ୟୁମ୍ନିନା ରତିମ୍ ।
କନ୍ୟାଲଭତ କାନ୍ତେନ ପ୍ରାଗଦୃଷ୍ଟଶ୍ରୁତେନ ସା ॥ ୧୨

ସା ତତ୍ର ତମପଶ୍ୟନ୍ତୀ କ୍ୱାସି କାନ୍ତେତି ବାଦିନୀ ।
ସଖୀନାଂ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତସ୍ଥୌ ବିହ୍ୱଳା ବ୍ରୀଡ଼ିତା ଭୃଶମ୍ ॥ ୧୩

ବାଣସ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀ କୁମ୍ଭାଣ୍ଡଶ୍ଚିତ୍ରଲେଖା ଚ ତତ୍ସୁତା ।
ସଖ୍ୟପୃଚ୍ଛତ୍ ସଖୀମୂଷାଂ କୌତୂହଳସମନ୍ୱିତା ॥ ୧୪

କଂ ତ୍ୱଂ ମୃଗୟସେ ସୁଭ୍ରୂଃ କୀଦୃଶସ୍ତେ ମନୋରଥଃ ।
ହସ୍ତଗ୍ରାହଂ ନ ତେଽଦ୍ୟାପି ରାଜପୁତ୍ର୍ୟୁପଲକ୍ଷୟେ ॥ ୧୫

ଉଷୋବାଚ

ଦୃଷ୍ଟଃ କଶ୍ଚିନ୍ନରଃ ସ୍ୱପ୍ନେ ଶ୍ୟାମଃ କମଳଲୋଚନଃ ।
ପୀତବାସା ବୃହଦ୍‌ବାହୁର୍ଯୋଷିତାଂ ହୃଦୟଙ୍ଗମଃ ॥ ୧୬

ତମହଂ ମୃଗୟେ କାନ୍ତଂ ପାୟୟିତ୍ୱାଧରଂ ମଧୁ ।
କ୍ୱାପି ଯାତଃ ସ୍ପୃହୟତୀଂ କ୍ଷିପ୍ତ୍ୱା ମାଂ ବୃଜିନାର୍ଣ୍ଣବେ ॥ ୧୭

ଚିତ୍ରଲେଖୋବାଚ

ବ୍ୟସନଂ ତେଽପକର୍ଷାମି ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାଂ ଯଦି ଭାବ୍ୟତେ ।
ତମାନେଷ୍ୟେ ନରଂ ଯସ୍ତେ ମନୋହର୍ତ୍ତା ତମାଦିଶ ॥ ୧୮

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବାଣାସୁରର ଉଷା ବୋଲି ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଥିଲା । କୁମାରୀ ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ ସେ ଦିନେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲା ଯେ, ପରମ ସୁନ୍ଦର ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ସହିତ ସେ ରମଣରସରେ ମଗ୍ନ ଅଛି । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ, ସେ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କୁ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲା, କି ତାଙ୍କ ନାମ ଶୁଣି ନ ଥିଲା ॥ ୧୨ ॥ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଅନିରୁଦ୍ଧ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯିବାରୁ ଉଷା ହଠାତ୍ ପ୍ରଳାପ କରି ଉଠିଲା, "ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର ! ତୁମେ କେଉଁଠି ଅଛ ?" ଏଭଳି କହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠି ବସିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ସେ ତାର ସଖୀମାନଙ୍କ ମଝିରେ ବସିଛି ଦେଖି ନିଜକୁ ବଡ଼ ଲଜ୍ଜିତ ଅନୁଭବ କଲା ॥ ୧୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବାଣାସୁରର ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ ଥିଲା କୁମ୍ଭାଣ୍ଡ । ତାର ଚିତ୍ରଲେଖା ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଝିଅ ଥାଏ । ଉଷା ଓ ଚିତ୍ରଲେଖା ଥିଲେ ଦୁଇ ଘନିଷ୍ଠ ସହଚରୀ । ଚିତ୍ରଲେଖା କୌତୂହଳବଶତଃ ଉଷାକୁ ପଚ୍ଚାରିଲା—॥ ୧୪ ॥ "ଆଗୋ ରାଜଜେମା ! ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତ ତୁମର ବାହାଘର ବି ହୋଇନି । ତଥାପି ତୁମେ କାହାକୁ ଖୋଜୁଛ ? ତୁମର ମନକଥା କ'ଣ, କହୁନା ?" ॥ ୧୫ ॥

ଉଷା କହିଲା—ସଖୀ ! ମୁଁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ନବଯୁବକଙ୍କୁ ଦେଖିଲି । ତାଙ୍କ ଦେହର ରଙ୍ଗ ଶ୍ୟାମଳ । ନେତ୍ର ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ା ପରି । ସେ ପୀତାମ୍ବର ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି । ଭୁଜଗୁଡ଼ିକ ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଏବଂ ସେ ଏତେ ସୁନ୍ଦର ଯେ, ଜାଣ, ସେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତଚୋର ॥ ୧୬ ॥ ସେ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଅଧରର ସୁମଧୁର ମଧୁ ଟିକିଏ ଚଖାଇ ଦେଇ, ହଠାତ୍ ମୋତେ ଅତୃପ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ କେଉଁଆଡ଼େ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ସେ ମୋତେ ହଠାତ୍ ଦୁଃଖସାଗରରେ ଭସାଇଦେଇ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲେ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କେବେ ପାଇବି ବୋଲି ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛି । ସତେ ଲୋ ସଖୀ ! ମୁଁ ମୋର ସେହି ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭଙ୍କୁ ଖୋଜି ହେଉଛି ॥ ୧୭ ॥

ଚିତ୍ରଲେଖା କହିଲା—ଆଗୋ ସଖୀ ! ଯଦି ତୁମର ଚିତ୍ତଚୋର ଏ ତ୍ରିଲୋକ ଭିତରେ କେଉଁଠି ଥିବେ ଏବଂ ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିପାରିବ, ତେବେ ମୁଁ ତୁମର ବିରହ ବ୍ୟଥା ନିଶ୍ଚୟ ଦୂର କରିଦେଇ ପାରିବି । ମୁଁ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କୁଛି; ତୁମେ ସେସବୁ ଦେଖି, ସେ ଭିତରୁ କିଏସେ ତୁମର ଚିତ୍ତଚୋର ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ, ଚିହ୍ନି, ମୋତେ କହ । ତା'ପରେ ସେ ଯେଉଁଠି ଥାଆନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ତୁମ ପାଖରେ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ଦେବଗନ୍ଧର୍ବସିଦ୍ଧଚାରଣପନ୍ନଗାନ୍ ।
ଦୈତ୍ୟବିଦ୍ୟାଧରାନ୍ ଯକ୍ଷାନ୍ ମନୁଜାଂଶ୍ଚ ଯଥାଲିଖତ୍ ॥ ୧୯

ମନୁଜେଷୁ ଚ ସା ବୃଷ୍ଣୀନ୍ ଶୂରମାନକଦୁନ୍ଦୁଭିମ୍ ।
ବ୍ୟଲିଖଦ୍ ରାମକୃଷ୍ଣୌ ଚ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଲଜ୍ଜିତା ॥ ୨୦

ଅନିରୁଦ୍ଧଂ ବିଲିଖିତଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟୋଷାବାଙ୍ମୁଖୀ ହ୍ରିୟା ।
ସୋଽସାବସାବିତି ପ୍ରାହ ସ୍ମୟମାନା ମହୀପତେ ॥ ୨୧

ଚିତ୍ରଲେଖା ତମାଜ୍ଞାୟ ପୌତ୍ରଂ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଯୋଗିନୀ ।
ଯଯୌ ବିହାୟସା ରାଜନ୍ ଦ୍ୱାରକାଂ କୃଷ୍ଣପାଲିତାମ୍ ॥ ୨୨

ତତ୍ର ସୁପ୍ତଂ ସୁପର୍ଯ୍ୟଙ୍କେ ପ୍ରାଦ୍ୟୁମ୍ନିଂ ଯୋଗମାସ୍ଥିତା ।
ଗୃହୀତ୍ୱା ଶୋଣିତପୁରଂ ସଖ୍ୟୈ ପ୍ରିୟମଦର୍ଶୟତ୍ ॥ ୨୩

ସା ଚ ତଂ ସୁନ୍ଦରବରଂ ବିଲୋକ୍ୟ ମୁଦିତାନନା ।
ଦୁଷ୍ପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟେ ସ୍ୱଗୃହେ ପୁମ୍ଭୀ ରେମେ ପ୍ରାଦ୍ୟୁମ୍ନିନା ସମମ୍ ॥ ୨୪

ପରାର୍ଧ୍ୟବାସଃସ୍ରଗ୍‌ଗନ୍ଧଧୂପଦୀପାସନାଦିଭିଃ ।
ପାନଭୋଜନଭକ୍ଷ୍ୟୈଶ୍ଚ ବାକ୍ୟୈଃ ଶୁଶ୍ରୂଷୟାର୍ଚ୍ଚିତଃ ॥ ୨୫

ଗୂଢଃ କନ୍ୟାପୁରେ ଶଶ୍ୱତ୍‌ପ୍ରବୃଦ୍ଧସ୍ନେହୟା ତୟା ।
ନାହର୍ଗଣାନ୍ ସ ବୁବୁଧେ ଉଷୟାପହୃତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୨୬

ତାଂ ତଥା ଯଦୁବୀରେଣ ଭୁଜ୍ୟମାନାଂ ହତବ୍ରତାମ୍ ।
ହେତୁଭିର୍ଲକ୍ଷୟାଞ୍ଚକ୍ରୁରାପ୍ରୀତାଂ ଦୁରବଚ୍ଛଦୈଃ ॥ ୨୭

ଆଣି ପହଞ୍ଚାଇ ଦେବି ॥ ୧୮ ॥ ଏପରି କହି ଚିତ୍ରଲେଖା ବସି ବହୁ ଦେବତା, ଗନ୍ଧର୍ବ, ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ, ପନ୍ନଗ, ଦୈତ୍ୟ, ବିଦ୍ୟାଧର, ଯକ୍ଷ ଓ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିଗଲା ॥ ୧୯ ॥ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କୁ ଆଙ୍କୁ ବସୁଦେବଙ୍କ ପିତା ଶୂରଙ୍କର, ସ୍ୱୟଂ ବସୁଦେବଙ୍କର, ବଳରାମଙ୍କର ଓ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଦିଙ୍କର ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିଗଲା । ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଚିତ୍ର ଦେଖି ଉଷା ଟିକିଏ ଲାଜେଇଗଲା ॥ ୨୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେ ଯେତେବେଳେ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିଦେଲା, ତାହା ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ଉଷାର ମୁହଁ ଲାଜରେ ତଳକୁ ପୋତି ହୋଇଗଲା । ଶେଷରେ ସେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ହସି କହିଲା, "ଆଗୋ ! ଏଇ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ସେହି ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ।" ॥ ୨୧ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଚିତ୍ରଲେଖା ଥିଲା ଜଣେ ଯୋଗିନୀ । ସେ ଜାଣିଗଲା ଯେ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାତି । ତେଣୁ ସେ ରାତିରେ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଯୋଗବଳରେ ଯାଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୨୨ ॥ ସେଠାରେ ଅନିରୁଦ୍ଧ ସୁନ୍ଦର ପଲଙ୍କରେ ଶୋଇଥିଲେ । ନିଜର ଯୋଗସିଦ୍ଧି ବଳରେ ଚିତ୍ରଲେଖା ତାଙ୍କୁ ଟେକିନେଇ ଶୋଣିତପୁରକୁ ଚାଲିଆସିଲା ଏବଂ ସଖୀ ଉଷାକୁ ତାର ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଭେଟ କରାଇଦେଲା ॥ ୨୩ ॥ ନିଜର ପରମ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭଙ୍କୁ ପାଇ ଉଷାର ମୁଖପଦ୍ମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ସହିତ ନିଜ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ବିହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଉଷାର ଅନ୍ତଃପୁର ଏତେ ସୁରକ୍ଷିତ ଥିଲା ଯେ, ତା ଭିତରେ କୌଣସି ପୁରୁଷର ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିପାରୁ ନ ଥିଲା ॥ ୨୪ ॥ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଷାର ପ୍ରେମ ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର, ଫୁଲହାର, ଅତର, ଧୂପ, ଦୀପ, ଆସନ ଆଦି ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରଦାନ କରି, ସୁମଧୁର ପେୟ, ଭୋଜ୍ୟ ଓ ଭକ୍ଷ୍ୟ ଯୋଗାଇଦେଇ ତଥା ସୁମଧୁର ବାଣୀରେ ତାଙ୍କର ମନ ରଞ୍ଜାଇ ଓ ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରି ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କର ବିଶେଷ ସତ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପ୍ରୀତି ଉପହାରରେ ଉଷା ତାଙ୍କ ମନକୁ କିଣିନେଲା । ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାର ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଛପି ରହି ଅନିରୁଦ୍ଧ ନିଜକୁ ଭୁଲିଗଲେ । ସେ ସେଠାକୁ ଆସିବାର କେତେଦିନ ଯେ ହୋଇଗଲାଣି, ତାହା ବି ଭୁଲିଗଲେ ॥ ୨୫,୨୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯଦୁକୁମାର ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ସହବାସ ହେତୁ ଉଷାର ଦେହମୁହଁରେ ଯେଉଁସବୁ ଚିହ୍ନ ବା ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା, ସେଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜାଣି ହୋଇଗଲା ଯେ, ତାର କୁମାରୀତ୍ୱ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲାଣି । ସେହି ସତ୍ୟ ଆଉ

ଭଟା ଆବେଦୟାଞ୍ଚକ୍ରୁ ରାଜଂସ୍ତେ ଦୁହିତୁର୍ବିୟମ୍ ।
ବିଚେଷ୍ଟିତଂ ଲକ୍ଷୟାମଃ କନ୍ୟାୟାଃ କୁଳଦୂଷଣମ୍ ॥ ୨୮

ଅନପାୟିଭିରସ୍ମାଭିର୍ଗୁପ୍ତାୟାଶ୍ଚ ଗୃହେ ପ୍ରଭୋ ।
କନ୍ୟାୟା ଦୂଷଣଂ ପୁମ୍ଭିର୍ଦୁଷ୍ପ୍ରେକ୍ଷାୟା ନ ବିଦ୍ମହେ ॥ ୨୯

ତତଃ ପ୍ରବ୍ୟଥିତୋ ବାଣୋ ଦୁହିତୁଃ ଶ୍ରୁତଦୂଷଣଃ ।
ତ୍ୱରିତଃ କନ୍ୟକାଗାରଂ ପ୍ରାପ୍ତୋଽଦ୍ରାକ୍ଷୀଦ୍ ଯଦୂଦ୍ୱହମ୍ ॥ ୩୦

କାମାତ୍ମଜଂ ତଂ ଭୁବନୈକସୁନ୍ଦରଂ
ଶ୍ୟାମଂ ପିଶଙ୍ଗାମ୍ବରମମ୍ବୁଜେକ୍ଷଣମ୍ ।
ବୃହଦ୍ଭୁଜଂ କୁଣ୍ଡଳକୁନ୍ତଳତ୍ୱିଷା
ସ୍ମିତାବଲୋକେନ ଚ ମଣ୍ଡିତାନନମ୍ ॥ ୩୧

ଦୀବ୍ୟନ୍ତମକ୍ଷୈଃ ପ୍ରିୟୟାଭିନୃମ୍ଣୟା
ତଦଙ୍ଗସଙ୍ଗସ୍ତନକୁଙ୍କୁମସ୍ରଜମ୍ ।
ବାହ୍ୱୋର୍ଦଧାନଂ ମଧୁମଲ୍ଲିକାଶ୍ରିତାଂ
ତସ୍ୟାଗ୍ର ଆସୀନମବେକ୍ଷ୍ୟ ବିସ୍ମିତଃ ॥ ୩୨

ସ ତଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟଂ ବୃତମାତତାୟିଭି-
ର୍ଭଟୈରନୀକୈରବଲୋକ୍ୟ ମାଧବଃ ।
ଉଦ୍ୟମ୍ୟ ମୌର୍ବଂ ପରିଘଂ ବ୍ୟବସ୍ଥିତୋ
ଯଥାନ୍ତକୋ ଦଣ୍ଡଧରୋ ଜିଘାଂସୟା ॥ ୩୩

ଜିଘୃକ୍ଷୟା ତାନ୍ ପରିତଃ ପ୍ରସର୍ପତଃ
ଶୁନୋ ଯଥା ସୂକରଯୂଥପୋଽହନତ୍ ।

ଲୁଚି ରହିବା ଭଳି ନଥିଲା । ତା'ପୁରକୁ ଜଗିଥିବା ପ୍ରହରୀମାନେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ରାଜକୁମାରୀଙ୍କ ସହିତ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ କୌଣସି ପୁରୁଷର ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇଗଲାଣି । ତେଣୁ ସେମାନେ ଯାଇ ବାଣାସୁରକୁ ଜଣାଇଲେ, "ମହାରାଜ ! ଆପଣଙ୍କର ଅବିବାହିତା ରାଜକୁମାରୀଙ୍କର ରଙ୍ଗ-ଢଙ୍ଗ ଦେଖି ଆମକୁ ଲାଗୁଛି, ଆପଣଙ୍କ କୁଳରେ କଳଙ୍କ ଲାଗିଯିବ ॥ ୨୭,୨୮ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଆମେ ଅବିରତ ଦିନରାତି ତାଙ୍କ ପୁରରେ ପହରା ଦେଉଛୁ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଝିଅଙ୍କୁ ବାହାରର କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ ଦେଖିପାରିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ତଥାପି ସେ ଯେ କିପରି କଳଙ୍କିତ ହୋଇଗଲେ, ଆମେ ବୁଝିପାରୁନୁ ।" ॥ ୨୯ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଝିଅର ଚରିତ୍ର ଦୂଷିତ ହୋଇଗଲାଣି ବୋଲି ପ୍ରହରୀମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସମାଗ୍ରର ପାଇ ବାଣାସୁର ମନରେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହେଲା । ସେ ତୁରନ୍ତ ଉଷାର ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ପଶିଗଲା ଏବଂ ଯାଇ ଦେଖିଲା ଯେ, ସେଠାରେ ଅନିରୁଦ୍ଧ ବସିଛନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅନିରୁଦ୍ଧ ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ କାମାବତାର ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର ପୁତ୍ର । ତାଙ୍କ ପରି ସୁନ୍ଦର ଯୁବକ ତ୍ରିଭୁବନରେ ଅନ୍ୟ କେହି ନ ଥିଲେ । ଶ୍ୟାମଳ ଓ ସୁଗଠିତ ଶରୀର । ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି ପୀତାମ୍ବର । ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ା ପରି ବଡ଼ ବଡ଼ କୋମଳ ନେତ୍ର । ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଭୁଜ । କପୋଳରେ ଝୁଲୁଥାଏ କୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳୀ ଓ ଚମକି ଉଠୁଥାଏ କୁଣ୍ଡଳର ଝଲମଲ ଜ୍ୟୋତି । ଓଠରୁ ଝରିପଡୁଥାଏ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସ । ପ୍ରେମଭରା ଚାହାଣିରେ ମୁଖର ଶୋଭା ହୋଇଯାଇଥାଏ ଅତୁଳନୀୟ ॥ ୩୧ ॥ ସେତେବେଳକୁ ସକଳପ୍ରକାର ସଜବାଜ ହୋଇ ଅନିରୁଦ୍ଧ ପ୍ରିୟତମା ଉଷା ସଙ୍ଗେ ବସି ପଶା ଖେଳୁଥାନ୍ତି । ଗଳାରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ମଧୁମଲ୍ଲିକାର ସୁନ୍ଦର ପୁଷ୍ପହାର ଏବଂ ଉଷାର ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ହେତୁ ସେହି ହାରରେ ଲାଗିଯାଇଥାଏ ତାର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳର କୁଙ୍କୁମ । ସେ ଉଷା ଆଗରେ ବସିଥିବାର ଦେଖି, ବାଣାସୁର ଚକିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୨ ॥ ଏଣେ ଅନିରୁଦ୍ଧ ଦେଖିଲେ, ବିଭିନ୍ନ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରରେ ସଜ୍ଜିତ ବୀର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଧରି ବାଣାସୁର ସେହି ପୁରକୁ ପଶିଆସିଛି; ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମାରି ତଳେ ଗଡ଼ାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଏକ ଲୌହ ମୁଦ୍‌ଗର ଧରି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ଦେଖି ଲାଗିଲା, ସତେ ଯେପରି ସାକ୍ଷାତ୍ ଯମ ହିଁ କାଳଦଣ୍ଡ ଧରି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୩ ॥ ବାଣାସୁର ସହିତ ଆସିଥିବା ସୈନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ଧରିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟତ ହେବାମାତ୍ରେ, ବରାହଦଳର ମୁଖ୍ୟ ଦନ୍ତାବରାହ କୁକୁରମାନଙ୍କୁ ମାରି ଗଡ଼ାଇଦେଲା ପରି ଅନିରୁଦ୍ଧ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରହାର କରି

ତେ ହନ୍ୟମାନା ଭବନାଦ୍ ବିନିର୍ଗତା
ନିର୍ଭିନ୍ନମୂର୍ଦ୍ଧୋରୁଭୁଜାଃ ପ୍ରଦୁଦ୍ରୁବୁଃ ॥ ୩୪

ତଂ ନାଗପାଶୈର୍ବଲିନନ୍ଦନୋ ବଲୀ
ଘ୍ନନ୍ତଂ ସ୍ୱସୈନ୍ୟଂ କୁପିତୋ ବବନ୍ଧ ହ ।
ଉଷା ଭୃଶଂ ଶୋକବିଷାଦବିହ୍ୱଳା
ବଦ୍ଧଂ ନିଶମ୍ୟାଶ୍ରୁକଲାକ୍ଷ୍ୟରୌଦିଷୀତ୍ ॥ ୩୫

ଧରାଶାୟୀ କରିଦେଲେ । ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ମୁଦ୍‌ଗର ପ୍ରହାରରେ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର ମୁଣ୍ଡ ଫାଟିଗଲା ତ, କାହାର ହାତ ଭାଙ୍ଗିଗଲା; କାହାର ଗୋଡ଼ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ତ, କାହାର ଆଉ କେଉଁ ଅଙ୍ଗ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେମାନେ ପ୍ରାଣ ଘେନି ସେଠାରୁ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୩୪ ॥ ବାଣାସୁର ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲା ଯେ, ଅନିରୁଦ୍ଧ ତାର ସବୁସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ସଂହାର କରିଚାଲିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ନାଗପାଶରେ ବାନ୍ଧିଦେଲା । ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ଏପରି ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଯିବା ଦେଖି ଉଷା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖ ଓ ଶୋକରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲା । ତା' ଆଖିରୁ ଲୁହର ଧାରା ଝରିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ସେ ରୋଦନ କରି ଉଠିଲା ॥ ୩୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେଽନିରୁଦ୍ଧବନ୍ଧୋ ନାମ ଦ୍ୱିଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬୨ ॥

+++

ଅଥ ତ୍ରିଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ବାଣାସୁରର ଯୁଦ୍ଧ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅପଶ୍ୟତାଂ ଚାନିରୁଦ୍ଧଂ ତଦ୍‌ବନ୍ଧୂନାଂ ଚ ଭାରତ ।
ଚତ୍ୱାରୋ ବାର୍ଷିକା ମାସା ବ୍ୟତୀୟୁରନୁଶୋଚତାମ୍ ॥ ୧

ନାରଦାତ୍ତଦୁପାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ବାର୍ତ୍ତାଂ ବଦ୍ଧସ୍ୟ କର୍ମ ଚ ।
ପ୍ରୟଯୁଃ ଶୋଣିତପୁରଂ ବୃଷ୍ଣୟଃ କୃଷ୍ଣଦେବତାଃ ॥ ୨

ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନୋ ଯୁଯୁଧାନଶ୍ଚ ଗଦଃ ସାମ୍ବୋଽଥ ସାରଣଃ ।
ନନ୍ଦୋପନନ୍ଦଭଦ୍ରାଦ୍ୟା ରାମକୃଷ୍ଣାନୁବର୍ତ୍ତିନଃ ॥ ୩

ଅକ୍ଷୌହିଣୀଭିର୍ଦ୍ୱାଦଶଭିଃ ସମେତାଃ ସର୍ବତୋଦିଶମ୍ ।
ରୁରୁଧୁର୍ବାଣନଗରଂ ସମନ୍ତାତ୍ ସାତ୍ୱତର୍ଷଭାଃ ॥ ୪

ଭଜ୍ୟମାନପୁରୋଦ୍ୟାନପ୍ରାକାରାଟ୍ଟାଲଗୋପୁରମ୍ ।
ପ୍ରେକ୍ଷମାଣୋ ରୁଷାବିଷ୍ଟସ୍ତୁଲ୍ୟସୈନ୍ୟୋଽଭିନିର୍ଯଯୌ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପଟେ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ତାଙ୍କର ଘରଲୋକେ ଓ ଭାଇବନ୍ଧୁ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ଖୋଜାଖୋଜି କଲେ । ବର୍ଷା ଚାରିମାସ ବିତିଗଲା; ତଥାପି ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କର କୌଣସି ପତ୍ତା ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଘରଲୋକେ ଏହି ଘଟଣାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ଦିନେ ନାରଦ ଆସି ଅନିରୁଦ୍ଧ କିପରି ଶୋଣିତପୁର ଗଲେ, ସେଠାରେ କିପରି ବାଣାସୁରର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହରାଇଦେଲେ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ କିପରି ନାଗପାଶରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ଅଛନ୍ତି, ଏ ସମସ୍ତ ସମାଚାର ଶୁଣାଇଦେଲେ । ତାହା ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ଶୋଣିତପୁର ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୨ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ସାତ୍ୟକି, ଗଦ, ସାମ୍ବ, ସାରଣ, ନନ୍ଦ, ଉପନନ୍ଦ, ଭଦ୍ର ଆଦି ବୀରମାନେ ବାର ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସୈନ୍ୟ ଧରି ଯାଇ ବାଣାସୁରର ରାଜଧାନୀ ଘେରାଉ କରିଦେଲେ ॥ ୩,୪ ॥ ଯଦୁବଂଶୀ ସେନା ତା'ନଗରର ଉଦ୍ୟାନ, ପ୍ରାଚୀର, ଗମ୍ବୁଜ, ଅଟ୍ଟାଳିକା ତଥା ସିଂହଦ୍ୱାରକୁ ଭଙ୍ଗାରୁଜା କରିବାରେ ଲାଗିଗଲେଣି ଦେଖି ବାଣାସୁର ଭୀଷଣ ରାଗିଗଲା; ସେ ମଧ୍ୟ ବାର ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସୈନ୍ୟ ଧରି ନିଜ ଗଡ଼ରୁ ବାହାରି

ବାଣାର୍ଥେ ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ରଃ ସସୁତୈଃ ପ୍ରମଥୈର୍ବୃତଃ ।
ଆରୁହ୍ୟ ନନ୍ଦିବୃଷଭଂ ଯୁଯୁଧେ ରାମକୃଷ୍ଣୟୋଃ ॥ ୬

ଆସୀତ୍ ସୁତୁମୁଳଂ ଯୁଦ୍ଧମଦ୍ଭୁତଂ ରୋମହର୍ଷଣମ୍ ।
କୃଷ୍ଣଶଙ୍କରୟୋ ରାଜନ୍ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଗୁହୟୋରପି ॥ ୭

କୁମ୍ଭାଣ୍ଡକୂପକର୍ଣ୍ଣାଭ୍ୟାଂ ବଲେନ ସହ ସଂଯୁଗଃ ।
ସାମ୍ବସ୍ୟ ବାଣପୁତ୍ରେଣ ବାଣେନ ସହ ସାତ୍ୟକେଃ ॥ ୮

ବ୍ରହ୍ମାଦୟଃ ସୁରାଧୀଶା ମୁନୟଃ ସିଦ୍ଧଚାରଣାଃ ।
ଗନ୍ଧର୍ବାପ୍ସରସୋ ଯକ୍ଷା ବିମାନୈର୍ଦ୍ରଷ୍ଟୁମାଗମନ୍ ॥ ୯

ଶଙ୍କରାନୁଚରାଞ୍ଛୌରିର୍ଭୂତପ୍ରମଥଗୁହ୍ୟକାନ୍ ।
ଡାକିନୀର୍ଯାତୁଧାନାଂଶ୍ଚ ବେତାଲାନ୍ ସବିନାୟକାନ୍ ॥ ୧୦

ପ୍ରେତମାତୃପିଶାଚାଂଶ୍ଚ କୁଷ୍ମାଣ୍ଡାନ୍ ବ୍ରହ୍ମରାକ୍ଷସାନ୍ ।
ଦ୍ରାବୟାମାସ ତୀକ୍ଷ୍ଣାଗ୍ରୈଃ ଶରୈଃ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁଶ୍ଚ୍ୟୁତୈଃ ॥ ୧୧

ପୃଥଗ୍‌ବିଧାନି ପ୍ରାୟୁଙ୍କ୍ତ ପିନାକ୍ୟସ୍ତ୍ରାଣି ଶାର୍ଙ୍ଗିଣେ ।
ପ୍ରତ୍ୟସ୍ତ୍ରୈଃ ଶମୟାମାସ ଶାର୍ଙ୍ଗପାଣିରବିସ୍ମିତଃ ॥ ୧୨

ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରସ୍ୟ ଚ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରଂ ବାୟବ୍ୟସ୍ୟ ଚ ପାର୍ବତମ୍ ।
ଆଗ୍ନେୟସ୍ୟ ଚ ପାର୍ଜନ୍ୟଂ ନୈଜଂ ପାଶୁପତସ୍ୟ ଚ ॥ ୧୩

ମୋହୟିତ୍ୱା ତୁ ଗିରିଶଂ ଜୃମ୍ଭଣାସ୍ତ୍ରେଣ ଜୃମ୍ଭିତମ୍ ।
ବାଣସ୍ୟ ପୃତନାଂ ଶୌରିର୍ଜଘାନାସିଗଦେଷୁଭିଃ ॥ ୧୪

ସ୍କନ୍ଦଃ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନବାଣୌଘୈରର୍ଦ୍ୟମାନଃ ସମନ୍ତତଃ ।
ଅସୃଗ୍ ବିମୁଞ୍ଚନ୍ ଗାତ୍ରେଭ୍ୟଃ ଶିଖିନାପାକ୍ରମଦ୍ ରଣାତ୍ ॥ ୧୫

କୁମ୍ଭାଣ୍ଡଃ କୂପକର୍ଣ୍ଣଶ୍ଚ ପେତତୁର୍ମୁସଲାର୍ଦିତୌ ।
ଦୁଦ୍ରୁବୁସ୍ତଦନୀକାନି ହତନାଥାନି ସର୍ବତଃ ॥ ୧୬

ଆସିଲା ॥ ୫ ॥ ବାଣାସୁର ପକ୍ଷରୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ ଶିବ ବୃଷଭରାଜ ନନ୍ଦିପିଠିରେ ବସି ପୁତ୍ର କାର୍ତ୍ତିକେୟ ଓ ଗଣମାନଙ୍କ ସହିତ ରଣଭୂମିକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଯୁଦ୍ଧ ଏତେ ଅଦ୍ଭୁତ ଓ ଭୟଙ୍କର ହେଲା ଯେ, ଦେଖୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର ଲୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠିଲା । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଶିବ ଏବଂ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ସହିତ କାର୍ତ୍ତିକେୟ ସଂଗ୍ରାମ କଲେ ॥ ୭ ॥ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ କୁମ୍ଭାଣ୍ଡ ଓ କୂପକର୍ଣ୍ଣ ଲଢ଼ିଲେ । ବାଣାସୁରର ପୁଅ ସହିତ ସାମ୍ବ ଓ ସ୍ୱୟଂ ବାଣାସୁର ସହିତ ସାତ୍ୟକି ଯୁଦ୍ଧ କଲେ ॥ ୮ ॥ ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖିବାକୁ ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା, ଋଷିମୁନି, ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଅପ୍ସରା ଏବଂ ଯକ୍ଷମାନେ ନିଜ ନିଜ ବିମାନରେ ଆସି ଆକାଶ ମାର୍ଗରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଗଲେ ॥ ୯ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁରେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରମାନ ମାରି ଶିବଙ୍କର ଭୂତ, ପ୍ରେତ, ପ୍ରମଥ, ଗୁହ୍ୟକ, ଡାକିନୀ, ଯାତୁଧାନ, ବେତାଳ, ବିନାୟକ, ମାତୃଗଣ, ପିଶାଚ, କୁଷ୍ମାଣ୍ଡ ଓ ବ୍ରହ୍ମରାକ୍ଷସ ଆଦିଙ୍କୁ ନୟାନ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୧୦,୧୧ ॥ ପିନାକପାଣି ଶଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରକୁ ନାନାପ୍ରକାର ଅଗଣିତ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କଲେ; କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ପାଲଟା ଶସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ର ମାରି ସେସବୁକୁ ଅକାମୀ କରିଦେଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରକୁ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା, ବାୟବ୍ୟାସ୍ତ୍ରକୁ ପର୍ବତାସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା, ଆଗ୍ନେୟାସ୍ତ୍ରକୁ ପର୍ଜନ୍ୟାସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଏବଂ ପାଶୁପତାସ୍ତ୍ରକୁ ନାରାୟଣାସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଅକାମୀ କରିଦେଲେ ॥ ୧୩ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଜୃମ୍ଭଣାସ୍ତ୍ର ମାରି (ଯାହାଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟକୁ ହାଇ ଉପରେ ହାଇ ଆସେ) ମହାଦେବଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିଦେଲେ । ଶିବ ଯୁଦ୍ଧରୁ ବିରତ ହୋଇ ବାରମ୍ବାର ହାଇ ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏପରି ଭାବରେ ଶିବଙ୍କ ପ୍ରତିରୋଧରୁ ନିସ୍ତାର ପାଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏଥର ଗଦା, ତରବାରି ଓ ଧନୁର୍ବାଣ ଧରି ବାଣାସୁରର ସେନାକୁ ସଂହାର କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୧୪ ॥ ସେପଟେ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଶରବର୍ଷଣ କରି କାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କୁ ଆହତ କରିଦେଲେ । ତାଙ୍କ ଦେହରୁ ଧାର ଧାର ରକ୍ତ ବୋହିବାରୁ ସେ ମୟୂର ଚଢ଼ି ରଣଭୂମିରୁ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୧୫ ॥ ବଳରାମ ମୁଷଳ ଆଘାତରେ କୁମ୍ଭାଣ୍ଡ ଓ କୂପକର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ ଆହତ କରିଦେଲେ; ସେମାନେ ରଣଭୂମିରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ଏପରିଭାବରେ ବାଣାସୁରର ସେନାପତିମାନେ ହତାହତ ହୋଇଯିବାରୁ ତାର ସମସ୍ତ ସୈନ୍ୟ ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ ଦେଇ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୧୬ ॥

ବିଶୀର୍ଯ୍ୟମାଣଂ ସ୍ୱବଲଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବାଣୋଽତ୍ୟମର୍ଷଣଃ ।
କୃଷ୍ଣମଭ୍ୟଦ୍ରବତ୍ ସଂଖ୍ୟେ ରଥୀ ହିତ୍ୱୈବ ସାତ୍ୟକିମ୍ ॥ ୧୭

ଧନୂଂଷ୍ୟାକୃଷ୍ୟ ଯୁଗପଦ୍ ବାଣଃ ପଞ୍ଚଶତାନି ବୈ ।
ଏକୈକସ୍ମିଞ୍ଛରୌ ଦ୍ୱୌ ଦ୍ୱୌ ସନ୍ଦଧେ ରଣଦୁର୍ମଦଃ ॥ ୧୮

ତାନି ଚିଚ୍ଛେଦ ଭଗବାନ୍ ଧନୂଂଷି ଯୁଗପଦ୍ଧରିଃ ।
ସାରଥିଂ ରଥମଶ୍ୱାଂଶ୍ଚ ହତ୍ୱା ଶଙ୍ଖମପୂରୟତ୍ ॥ ୧୯

ତନ୍ମାତା କୋଟରା ନାମ ନଗ୍ନା ମୁକ୍ତଶିରୋରୁହା ।
ପୁରୋଽବତସ୍ଥେ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ପୁତ୍ରପ୍ରାଣରିରକ୍ଷୟା ॥ ୨୦

ତତସ୍ତିର୍ଯ୍ୟଙ୍ମୁଖୋ ନଗ୍ନାମନିରୀକ୍ଷନ୍ ଗଦାଗ୍ରଜଃ ।
ବାଣଶ୍ଚ ତାବଦ୍ ବିରଥଶ୍ଛିନ୍ନଧନ୍ୱାବିଶତ୍ ପୁରମ୍ ॥ ୨୧

ବିଦ୍ରାବିତେ ଭୂତଗଣେ ଜ୍ୱରସ୍ତୁ ତ୍ରିଶିରାସ୍ତ୍ରିପାତ୍ ।
ଅଭ୍ୟଧାବତ ଦାଶାର୍ହଂ ଦହନ୍ନିବ ଦିଶୋ ଦଶ ॥ ୨୨

ଅଥ ନାରାୟଣୋ ଦେବସ୍ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବ୍ୟସୃଜଜ୍ଜ୍ୱରମ୍ ।
ମାହେଶ୍ୱରୋ ବୈଷ୍ଣବଶ୍ଚ ଯୁଯୁଧାତେ ଜ୍ୱରାବୁଭୌ ॥ ୨୩

ମାହେଶ୍ୱରଃ ସମାକ୍ରନ୍ଦନ୍ ବୈଷ୍ଣବେନ ବଲାର୍ଦ୍ଦିତଃ ।
ଅଲବ୍ଧ୍ୱାଭୟମନ୍ୟତ୍ର ଭୀତୋ ମାହେଶ୍ୱରୋ ଜ୍ୱରଃ ।
ଶରଣାର୍ଥୀ ହୃଷୀକେଶଂ ତୁଷ୍ଟାବ ପ୍ରୟତାଞ୍ଜଳିଃ ॥ ୨୪

ଜ୍ୱର ଉବାଚ

ନମାମି ତ୍ୱାନନ୍ତଶକ୍ତିଂ ପରେଶଂ
ସର୍ବାତ୍ମାନଂ କେବଳଂ ଜ୍ଞପ୍ତିମାତ୍ରମ୍ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଦିଙ୍କ ପ୍ରହାରରେ ସେନା ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ଦେଖି ବାଣାସୁର ମନରେ ଭୀଷଣ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଲା । ସେ ସାତ୍ୟକିଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲା ॥ ୧୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରଣୋନ୍ମତ୍ତ ବାଣାସୁର ତାର ସହସ୍ର ଭୁଜରେ ପାଞ୍ଚଶହ ଧନୁ ଧରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରକୁ ବାଣ ଉପରେ ବାଣ ପ୍ରହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୮ ॥ କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ଏକାଥରକେ ତାର ସମସ୍ତ ଧନୁ ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ତାର ସାରଥି, ରଥ ତଥା ଅଶ୍ୱମାନଙ୍କୁ ଧରାଶାୟୀ କରିଦେବା ପରେ, ଆନନ୍ଦରେ ଶଙ୍ଖ ବଜାଇଲେ ॥ ୧୯ ॥ କୋଟରା ନାମକ ଜଣେ ଦେବୀ ଥିଲେ ବାଣାସୁରର ଧର୍ମମାତା । ସେ ନିଜର ଉପାସକ ପୁତ୍ରର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଣ୍ଡର କେଶ ମୁକୁଳା କରି, ଉଲଗ୍ନ ହୋଇ ଆସି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୦ ॥ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଯେପରି ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ି ନ ଯାଏ, ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭଗବାନ ପଛକୁ ମୁହଁ କରି ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ଗ୍ରହିଁରହିଲେ । ସେହି ସୁଯୋଗରେ ଧନୁରହିତ ଓ ରଥବିହୀନ ହୋଇଯାଇଥିବା ବାଣାସୁର ନିଜ ଗଡ଼କୁ ପଳାଇଗଲା ॥ ୨୧ ॥

ସେପଟେ ଭଗବାନ ଶିବ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ଭୂତମାନେ ଛିନ୍‌ଛତ୍ର ହୋଇ କିଏ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇଗଲେଣି, ସେତେବେଳେ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ଲାଗି ନିଜର ଜ୍ୱରକୁ ପଠାଇଦେଲେ । ତ୍ରିଶିର ଓ ତ୍ରିପାଦଧାରୀ-ସେହି ମାହେଶ୍ୱର ଜ୍ୱର ଦଶଦିଗକୁ ଦହ୍ୟମାନ କରି କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଆସିଲା ॥ ୨୨ ॥ ସେହି ଜ୍ୱର ମାଡ଼ି ଆସୁଥିବା ଦେଖି, ତାକୁ ପ୍ରତିଆକ୍ରମଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ବୈଷ୍ଣବ ଜ୍ୱରକୁ ପ୍ରେରଣ କରିଦେଲେ । ଫଳରେ ମାହେଶ୍ୱର ଜ୍ୱର ଓ ବୈଷ୍ଣବ ଜ୍ୱରଙ୍କ ଭିତରେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଗଲା ॥ ୨୩ ॥ ଶେଷରେ ବୈଷ୍ଣବ ଜ୍ୱରର ତେଜରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ମାହେଶ୍ୱର ଜ୍ୱର ଭୟରେ ଚିତ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ତାକୁ କେହି ତ୍ରାଣ କରି ନ ପାରିବାରୁ ସେ କରପତ୍ର ଯୋଡ଼ି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରଣ ନେବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲା ॥ ୨୪ ॥

ମାହେଶ୍ୱର ଜ୍ୱର କହିଲା—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଦି ଈଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପରମ ମହେଶ୍ୱର । ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ଓ ସର୍ବସ୍ୱରୂପ । ଆପଣ ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ନିରଞ୍ଜନ ଓ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ । ଆପଣ ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାରର କାରଣ । ଶ୍ରୁତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ବର୍ଣ୍ଣନ ଓ ଅନୁମାନ

ବିଶ୍ୱୋତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନସଂରୋଧହେତୁଂ
ଯତ୍ତଦ୍ ବ୍ରହ୍ମ ବ୍ରହ୍ମଲିଙ୍ଗଂ ପ୍ରଶାନ୍ତମ୍ ॥ ୨୫

କାଲୋ ଦୈବଂ କର୍ମ ଜୀବଃ ସ୍ୱଭାବୋ
ଦ୍ରବ୍ୟଂ କ୍ଷେତ୍ରଂ ପ୍ରାଣ ଆତ୍ମା ବିକାରଃ ।
ତତ୍‌ସଙ୍ଘାତୋ ବୀଜରୋହପ୍ରବାହ-
ସ୍ତ୍ୱନ୍ମାୟୈଷା ତନ୍ନିଷେଧଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୨୬

ନାନାଭାବୈର୍ଲୀଲୟୈବୋପପନ୍ନୈ-
ର୍ଦେବାନ୍ ସାଧୂଁଲ୍ଲୋକସେତୂନ୍ ବିଭର୍ଷି ।
ହଂସ୍ୟୁନ୍ମାର୍ଗାନ୍ ହିଂସୟା ବର୍ତ୍ତମାନାନ୍
ଜନ୍ମୈତତ୍ତେ ଭାରହାରାୟ ଭୂମେଃ ॥ ୨୭

ତପ୍ତୋଽହଂ ତେ ତେଜସା ଦୁଃସହେନ
ଶାନ୍ତୋଗ୍ରେଣାତ୍ୟୁଲ୍ବଣେନ ଜ୍ୱରେଣ ।
ତାବତ୍ତାପୋ ଦେହିନାଂ ତେଽଙ୍ଘ୍ରିମୂଳଂ
ନୋ ସେବେରନ୍ ଯାବଦାଶାନୁବଦ୍ଧାଃ ॥ ୨୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ତ୍ରିଶିରସ୍ତେ ପ୍ରସନ୍ନୋଽସ୍ମି ବ୍ୟେତୁ ତେ ମଜ୍ଜ୍ୱରାଦ୍ ଭୟମ୍ ।
ଯୋ ନୌ ସ୍ମରତି ସଂବାଦଂ ତସ୍ୟ ତ୍ୱନ୍ନ ଭବେଦ୍ ଭୟମ୍ ॥ ୨୯

ଇତ୍ୟୁକ୍ତୋଽଚ୍ୟୁତମାନମ୍ୟ ଗତୋ ମାହେଶ୍ୱରୋ ଜ୍ୱରଃ ।
ବାଣସ୍ତୁ ରଥମାରୂଢ଼ଃ ପ୍ରାଗାଦ୍ ଯୋତ୍ସ୍ୟଞ୍ଜନାର୍ଦ୍ଦନମ୍ ॥ ୩୦

ତତୋ ବାହୁସହସ୍ରେଣ ନାନାୟୁଧଧରୋଽସୁରଃ ।
ମୁମୋଚ ପରମକ୍ରୁଦ୍ଧୋ ବାଣାଂଶ୍ଚକ୍ରାୟୁଧେ ନୃପ ॥ ୩୧

ତସ୍ୟାସ୍ୟତୋଽସ୍ତ୍ରାଣ୍ୟସକୃଚ୍ଚକ୍ରେଣ କ୍ଷୁରନେମିନା ।
ଚିଚ୍ଛେଦ ଭଗବାନ୍ ବାହୂନ୍ ଶାଖା ଇବ ବନସ୍ପତେଃ ॥ ୩୨

କରାଯାଏ। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିକାରଶୂନ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମ। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୨୫ ॥ କାଳ, ଦୈବ (ପ୍ରାରବ୍ଧ), କର୍ମ, ଜୀବ, ସ୍ୱଭାବ, ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ, ଶରୀର, ସୂତ୍ରାତ୍ମା, ପ୍ରାଣ, ଅହଂକାର, ଏକାଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପଞ୍ଚଭୂତ—ଏହି ସବୁର ସଂଘାତ (ସମଷ୍ଟି ବା ଘନସଂଯୋଗ) ଲିଙ୍ଗଶରୀର ଏବଂ ବୀଜ-ଅଙ୍କୁର ନ୍ୟାୟରେ ସେଥିରୁ କର୍ମ ଓ କର୍ମରୁ ପୁଣି ଲିଙ୍ଗଶରୀରର ଉତ୍ପତ୍ତି ରୂପକ ଏହି ଯେଉଁ ଲୀଳା ଚାଲିଛି, ଏସବୁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ମାୟା; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାୟାତୀତ। ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ ହେଲେ ଏହି ମାୟା କଟିଯାଏ। ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ॥ ୨୬ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଲୀଳାଛଳରେ ଅନେକ ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଦେବତା ଓ ସାଧୁଙ୍କୁ ତଥା ଲୋକମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ପାଳନ-ପୋଷଣ କରନ୍ତି। ତା'ସହିତ ଆପଣ କୁମାର୍ଗଗାମୀ ତଥା ହିଂସ୍ର ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ସଂହାର ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି। ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଅବତାର ହୋଇଛି ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଶାନ୍ତ, ଉଗ୍ର, ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟାନକ ଦୁଃସହ ତେଜସ୍ୱୀ ଜ୍ୱରରେ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତପ୍ତ ହେଉଛି। ହେ ଭଗବାନ ! ଦେହଧାରୀ ଜୀବମାନେ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଶାର ଜାଲରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କର ତାପ-ସନ୍ତାପ ରହିଥାଏ ॥ ୨୮ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—''ହେ ତ୍ରିଶିର ! ମୁଁ ତୁମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲି। ଏଥର ତୁମେ ମୋ ଜ୍ୱରର ଆକ୍ରମଣରୁ ନିର୍ଭୟ ହୋଇଯାଅ। ଜଗତରେ ଯେ କେହି ଆମ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଏହି ସଂବାଦ ସ୍ମରଣ କରିବ, ତାର ତୁମ ପ୍ରତି କୌଣସି ଭୟ ରହିବ ନାହିଁ।'' ॥ ୨୯ ॥

(ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—) ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରି କହିବାରୁ ମାହେଶ୍ୱର ଜ୍ୱର ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଫେରିଗଲା। ଏଭିତରେ ରଥରେ ଆରୂଢ଼ ହୋଇ ବାଣାସୁର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପୁଣି ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୩୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବାଣାସୁର ତାର ସହସ୍ରଭୁଜରେ ନାନାପ୍ରକାର ଶସ୍ତ୍ର ଧରିଥାଏ। ତେଣୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧପରବଶ ହୋଇ ସେ ଚକ୍ରପାଣି ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ବାଣ ବର୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୩୧ ॥ ବାଣାସୁର ଏପରି ବାଣ ବୃଷ୍ଟି କରିବାର ଦେଖି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ଚକ୍ରରେ ତାର ଭୁଜଗୁଡ଼ିକୁ ଗଛର ଛୋଟ ଛୋଟ ଡାଳକୁ କାଟିବା ପରି କାଟିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୩୨ ॥

ବାହୁଷ୍ୱଛିଦ୍ୟମାନେଷୁ ବାଣସ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଭବଃ ।
ଭକ୍ତାନୁକମ୍ପ୍ୟୁପବ୍ରଜ୍ୟ ଚକ୍ରାୟୁଧମଭାଷତ ॥ ୩୩

ଶ୍ରୀରୁଦ୍ର ଉବାଚ

ତ୍ୱଂ ହି ବ୍ରହ୍ମ ପରଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ଗୂଢ଼ଂ ବ୍ରହ୍ମଣି ବାଙ୍ମୟେ ।
ଯଂ ପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟମଲାତ୍ମାନ ଆକାଶମିବ କେବଳମ୍ ॥ ୩୪

ନାଭିର୍ନଭୋଽଗ୍ନିର୍ମୁଖମମ୍ବୁ ରେତୋ
ଦ୍ୟୌଃ ଶୀର୍ଷମାଶା ଶ୍ରୁତିରଙ୍ଘ୍ରିରୁର୍ବୀ ।
ଚନ୍ଦ୍ରୋ ମନୋ ଯସ୍ୟ ଦୃଗର୍କ ଆତ୍ମା
ଅହଂ ସମୁଦ୍ରୋ ଜଠରଂ ଭୁଜେନ୍ଦ୍ରଃ ॥ ୩୫

ରୋମାଣି ଯସ୍ୟୌଷଧୟୋଽମ୍ବୁବାହାଃ
କେଶା ବିରିଞ୍ଚୋ ଧିଷଣା ବିସର୍ଗଃ ।
ପ୍ରଜାପତିର୍ହୃଦୟଂ ଯସ୍ୟ ଧର୍ମଃ
ସ ବୈ ଭବାନ୍ ପୁରୁଷୋ ଲୋକକଳ୍ପଃ ॥ ୩୬

ତବାବତାରୋଽୟମକୁଣ୍ଠଧାମନ୍
ଧର୍ମସ୍ୟ ଗୁପ୍ତ୍ୟୈ ଜଗତୋ ଭବାୟ ।
ବୟଂ ଚ ସର୍ବେ ଭବତାନୁଭାବିତା
ବିଭାବୟାମୋ ଭୁବନାନି ସପ୍ତ ॥ ୩୭

ତ୍ୱମେକ ଆଦ୍ୟଃ ପୁରୁଷୋଽଦ୍ୱିତୀୟ-
ସ୍ତୁର୍ଯ୍ୟଃ ସ୍ୱଦୃଗ୍‌ହେତୁରହେତୁରୀଶଃ ।
ପ୍ରତୀୟସେଽଥାପି ଯଥାବିକାରଂ
ସ୍ୱମାୟୟା ସର୍ବଗୁଣପ୍ରସିଦ୍ଧ୍ୟୈ ॥ ୩୮

ଯଥୈବ ସୂର୍ଯ୍ୟଃ ପିହିତଶ୍ଛାୟୟା ସ୍ୱୟା
ଛାୟାଂ ଚ ରୂପାଣି ଚ ସଞ୍ଚକାସ୍ତି ।

ବାଣାସୁରର ଭୁଜଗୁଡ଼ିକ ଏପରି କଟାଯାଉଥିବା ଦେଖି ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ ଶିବ ଚକ୍ରଧାରୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି ସ୍ତୁତି କଲେ—॥ ୩୩ ॥

ଭଗବାନ ମହେଶ୍ୱର କହିଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବେଦମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟରୂପରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବା ପରମଜ୍ୟୋତିସ୍ୱରୂପ ପରଂବ୍ରହ୍ମ । ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ମହାତ୍ମାଗଣ ଆପଣଙ୍କର ଆକାଶ ସମ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଓ ନିର୍ବିକାର ସ୍ୱରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ଆକାଶ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ନାଭି; ଅଗ୍ନି ଆପଣଙ୍କର ମୁଖ ଓ ଜଳ ଆପଣଙ୍କର ବୀର୍ଯ୍ୟ । ସ୍ୱର୍ଗ ଆପଣଙ୍କର ଶିର; ଦିଗମାନେ ଆପଣଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ପୃଥିବୀ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଚରଣ । ଚନ୍ଦ୍ରମା ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ମନ; ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ନେତ୍ର ଏବଂ ମୁଁ (ଶିବ) ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଅହଂକାର । ସମୁଦ୍ର ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଉଦର ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ର ଆପଣଙ୍କର ଭୁଜ ॥ ୩୫ ॥ ଧାନ୍ୟାଦି ତୃଣ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଲୋମ । ମେଘ ଆପଣଙ୍କର କେଶ ଓ ବ୍ରହ୍ମା ବୁଦ୍ଧି । ପ୍ରଜାପତି ଆପଣଙ୍କର ଲିଙ୍ଗ ଓ ଧର୍ମ ଆପଣଙ୍କର ହୃଦୟ । ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତ ଲୋକ ଓ ଲୋକାନ୍ତର ସହିତ ଯାହାଙ୍କର ଶରୀରର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗକୁ ତୁଳନା କରାଯାଏ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ପରମପୁରୁଷ ॥ ୩୬ ॥ ହେ ଅଖଣ୍ଡ ଜ୍ୟୋତିସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଅବତାର ଧର୍ମର ସୁରକ୍ଷା ଓ ସଂସାରର ଅଭ୍ୟୁଦୟ (ଅଭିବୃଦ୍ଧି) ନିମନ୍ତେ ହୋଇଛି । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଭାବଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ସପ୍ତଭୁବନ ପାଳନ କରୁଛୁ ॥ ୩୭ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସଜାତୀୟ, ବିଜାତୀୟ ଓ ସ୍ୱଗତଭେଦରୁ ରହିତ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଆଦିପୁରୁଷ । ଆପଣ ମାୟାକୃତ ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୁଷୁପ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ସାକ୍ଷୀରୂପେ ରହନ୍ତି ତଥା ଆପଣ ଏସବୁର ଅତୀତ ତୁରୀୟ ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂପ୍ରଭ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ଆଦିପୁରୁଷ । ଆପଣ ସବୁରି କାରଣ; କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଆପଣ ସବୁରି ନିୟନ୍ତା । ଏପରି ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତିନିଗୁଣର ବିଭିନ୍ନ ବିଷମତାକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହିଁ ନିଜ ମାୟାଦ୍ୱାରା ଦେବତା, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ମନୁଷ୍ୟ ଆଦିଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ସେହିସବୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ନିଜର ଛାୟା ମେଘଦ୍ୱାରା ଢାଙ୍କି ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ମେଘକୁ ଓ ବିଭିନ୍ନ ରୂପକୁ ପ୍ରକାଶିତ (ଆଲୋକିତ) କରନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆପଣ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ (ସ୍ୱୟଂପ୍ରଭ) ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଗୁଣଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ହୋଇଗଲା ପରି ବୋଧ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତ ଗୁଣ

ଏବଂ ଗୁଣେନାପିହିତୋ ଗୁଣାଂସ୍ତ୍ୱ-
ମାତ୍ମପ୍ରଦୀପୋ ଗୁଣିନଶ୍ଚ ଭୂମନ୍ ॥ ୩୯

ଯନ୍ମାୟାମୋହିତଧିୟଃ ପୁତ୍ରଦାରଗୃହାଦିଷୁ ।
ଉନ୍ମଜ୍ଜନ୍ତି ନିମଜ୍ଜନ୍ତି ପ୍ରସକ୍ତା ବୃଜିନାର୍ଣ୍ଣବେ ॥ ୪୦

ଦେବଦତ୍ତମିମଂ ଲବ୍ଧ୍ୱା ନୃଲୋକମଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ଯୋ ନାଦ୍ରିୟେତ ତ୍ୱତ୍ପାଦୌ ସ ଶୋଚ୍ୟୋ ହ୍ୟାତ୍ମବଞ୍ଚକଃ ॥ ୪୧

ଯସ୍ତ୍ୱାଂ ବିସୃଜତେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଆତ୍ମାନଂ ପ୍ରିୟମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ବିପର୍ଯ୍ୟୟେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥାର୍ଥଂ ବିଷମତ୍ତ୍ୟମୃତଂ ତ୍ୟଜନ୍ ॥ ୪୨

ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାଥ ବିବୁଧା ମୁନୟଶ୍ଚାମଲାଶୟାଃ ।
ସର୍ବାତ୍ମନା ପ୍ରପନ୍ନାସ୍ତ୍ୱାମାତ୍ମାନଂ ପ୍ରେଷ୍ଠମୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୪୩

ତଂ ତ୍ୱା ଜଗତ୍ସ୍ଥିତ୍ୟୁଦୟାନ୍ତହେତୁଂ
ସମଂ ପ୍ରଶାନ୍ତଂ ସୁହୃଦାତ୍ମଦୈବମ୍ ।
ଅନନ୍ୟମେକଂ ଜଗଦାତ୍ମକେତଂ
ଭବାପବର୍ଗାୟ ଭଜାମ ଦେବମ୍ ॥ ୪୪

ଅୟଂ ମମେଷ୍ଟୋ ଦୟିତୋଽନୁବର୍ତ୍ତୀ
ମୟାଭୟଂ ଦତ୍ତମମୁଷ୍ୟ ଦେବ ।
ସମ୍ପାଦ୍ୟତାଂ ତଦ୍ ଭବତଃ ପ୍ରସାଦୋ
ଯଥା ହି ତେ ଦୈତ୍ୟପତୌ ପ୍ରସାଦଃ ॥ ୪୫

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯଦାତ୍ଥ ଭଗବଂସ୍ତ୍ୱଂନଃ କରବାମ ପ୍ରିୟଂ ତବ ।
ଭବତୋ ଯଦ୍ ବ୍ୟବସିତଂ ତନ୍ମେ ସାଧ୍ୱନୁମୋଦିତମ୍ ॥ ୪୬

ଅବଧ୍ୟୋଽୟଂ ମମାପ୍ୟେଷ ବୈରୋଚନିସୁତୋଽସୁରଃ ।
ପ୍ରହ୍ଲାଦାୟ ବରୋ ଦତ୍ତୋ ନ ବଧ୍ୟୋ ମେ ତବାନ୍ୱୟଃ ॥ ୪୭

ତଥା ଗୁଣାଭିମାନୀ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶିତ କରନ୍ତି । ବାସ୍ତବରେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ ॥ ୩୯ ॥

ହେ ଭଗବାନ ! ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ଲୋକେ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ର, ଦେହ-ଗେହ ଆଦି ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ପରିଣାମତଃ ଅପାର ଦୁଃଖସାଗରରେ ଉବୁଟୁବୁ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଆପଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୃପା କରି ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ଦେଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଏପରି ଶରୀର ପାଇ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶରେ ରଖେ ନାହିଁ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ପାଦପଙ୍କଜର ଆଶ୍ରୟ ନିଏ ନାହିଁ, ତାର ଜୀବନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ; ସେ ବାସ୍ତବରେ ନିଜେ ହିଁ ନିଜକୁ ଠକେ ॥ ୪୧ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା, ସବୁରି ପ୍ରିୟତମ ଓ ଈଶ୍ୱର । ଯେ ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଅନାତ୍ମ, ଦୁଃଖରୂପ ଏବଂ ତୁଚ୍ଛ ବିଷୟଭୋଗରେ ସୁଖ ଅଛି ଭାବି ବିଷୟ ପଛରେ ଧାଏଁ, ସେହି ମୂର୍ଖ, ଜାଣନ୍ତୁ, ଅମୃତ ଛାଡ଼ିଦେଇ ବିଷ ପାନ କରେ ॥ ୪୨ ॥ ମୁଁ, ବ୍ରହ୍ମା, ସକଳ ଦେବତା ଏବଂ ସବୁ ବିଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ ମୁନିଋଷି—ଆମେ ସମସ୍ତେ ହେଉଛୁ ସକଳ ପ୍ରକାରେ ଏବଂ ସର୍ବାତ୍ମଭାବରେ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ; କାରଣ ଆପଣ ହିଁ ଆମର ଆତ୍ମା, ପ୍ରିୟତମ ଓ ଈଶ୍ୱର ॥ ୪୩ ॥ ଆପଣ ହିଁ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟର କାରଣ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ, ପରମ ଶାନ୍ତ, ସମସ୍ତଙ୍କର ସୁହୃଦ୍ ଆତ୍ମା ଓ ଇଷ୍ଟଦେବ । ଆପଣ ଏକ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଏବଂ ଜଗତର ଆଧାର ତଥା ଅଧିଷ୍ଠାନ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜନ କରୁଛୁ ॥ ୪୪ ॥ ହେ ଦେବ ! ଏହି ବାଣାସୁର ହେଉଛି ମୋର ପରମପ୍ରିୟ, କୃପାପାତ୍ର ଓ ସେବକ । ମୁଁ ଏହାକୁ ଅଭୟ ଦାନ କରିଛି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏହାର ପ୍ରପିତାମହ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଯେପରି ଆପଣ କୃପାପ୍ରସାଦ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ, ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କୃପାପ୍ରସାଦ ଦ୍ୱାରା ଅନୁଗୃହୀତ କରନ୍ତୁ ॥ ୪୫ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ କଥା ମାନି, ଆପଣଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁଯାୟୀ ମୁଁ ଏହାକୁ ନିର୍ଭୟ କରିଦେଉଛି । ଆପଣ ବାଣାସୁର ବିଷୟରେ ଯାହା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରିଛନ୍ତି, ମୁଁ ତାହାକୁ ଅନୁମୋଦନ କରୁଛି ॥ ୪୬ ॥ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ବାଣାସୁର ହେଉଛି ବିରୋଚନ (ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ପୁତ୍ର)ର ନାତି । ଯେହେତୁ ମୁଁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ବର ଦେଇଛି ଯେ, ମୁଁ ତାଙ୍କ ବଂଶର କୌଣସି ଦୈତ୍ୟକୁ ବଧ କରିବି ନାହିଁ, ତେଣୁ ମୁଁ ଏହାକୁ ବଧ କରୁନାହିଁ ॥ ୪୭ ॥

ଦର୍ପୋପଶମନାୟାସ୍ୟ ପ୍ରବୃକ୍‌ଣା ବାହବୋ ମୟା ।
ସୂଦିତଂ ଚ ବଳଂ ଭୂରି ଯଚ୍ଚ ଭାରାୟିତଂ ଭୁବଃ ॥ ୪୮

ଏହାର ଗର୍ବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମୁଁ ଏହାର ଭୁଜଗୁଡ଼ିକ କାଟିଦେଲି । ଏହାର ବିଶାଳ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ପୃଥିବୀ ନିମନ୍ତେ ଏକ ବିରାଟ ବୋଝ ହୋଇ ରହିଥିଲା; ତେଣୁ ମୁଁ ସେହି ସେନାକୁ ସଂହାର କରିଦେଲି ॥ ୪୮ ॥

ଚତ୍ୱାରୋଽସ୍ୟ ଭୁଜାଃ ଶିଷ୍ଟା ଭବିଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟଜରାମରାଃ ।
ପାର୍ଷଦମୁଖ୍ୟୋ ଭବତୋ ନକୁତଶ୍ଚିଦ୍‌ଭୟୋଽସୁରଃ ॥ ୪୯

ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାର ଚାରିଟି ଭୁଜ କଟି ନାହିଁ । ଏତକ ରହିଲା । ଏହି ଦୈତ୍ୟ ବାଣାସୁର ଅଜର-ଅମର ହୋଇ ରହିବ । ଏ ଆପଣଙ୍କ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ହୋଇ ରହିବ । ଏଥର ଏହାର ଆଉ କାହାରି ପ୍ରତି ଭୟ ରହିବ ନାହିଁ ॥ ୪୯ ॥

ଇତି ଲବ୍‌ଧ୍ୱାଭୟଂ କୃଷ୍ଣଂ ପ୍ରଣମ୍ୟ ଶିରସାସୁରଃ ।
ପ୍ରାଦ୍ୟୁମ୍ନିଂ ରଥମାରୋପ୍ୟ ସବଧ୍ୱା ସମୁପାନୟତ୍ ॥ ୫୦

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ଏପରି ଅଭୟଦାନ ପାଇ ବାଣାସୁର ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲା ଏବଂ ତଳେ ମଥା ଲଗାଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ଉଷା ସହିତ ରଥରେ ବସାଇ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ନେଇଆସିଲା ॥ ୫୦ ॥

ଅକ୍ଷୌହିଣ୍ୟା ପରିବୃତଂ ସୁବାସଃସମଲଙ୍କୃତମ୍ ।
ସପତ୍ନୀକଂ ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ଯଯୌ ରୁଦ୍ରାନୁମୋଦିତଃ ॥ ୫୧

ତା'ପରେ ମହାଦେବଙ୍କର ସମ୍ମତି ନେଇ ବସ୍ତ୍ରାଳଙ୍କାରଭୂଷିତା ଉଷା ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ଏକ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସେନା ସହିତ ଆଗରେ ପଠାଇ ପଛରେ ନିଜେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦ୍ୱାରକା ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ॥ ୫୧ ॥

ସ୍ୱରାଜଧାନୀଂ ସମଲଙ୍କୃତାଂ ଧ୍ୱଜୈଃ
ସତୋରଣୈରୁକ୍ଷିତମାର୍ଗଚତ୍ୱରାମ୍ ।
ବିବେଶ ଶଙ୍ଖାନକଦୁନ୍ଦୁଭିସ୍ୱନୈ-
ରଭ୍ୟୁଦ୍ୟତଃ ପୌରସୁହୃଦ୍‌ଦ୍ୱିଜାତିଭିଃ ॥ ୫୨

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଦିଙ୍କ ଶୁଭାଗମନ ହେଉଛି ଶୁଣି ଦ୍ୱାରକାରେ ସାଜସଜ୍ଜା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ନଗରର କୋଣେ କୋଣେ ପତାକା ଓ ତୋରଣ ବାନ୍ଧି ଦିଆଗଲା । ବଡ଼ ବଡ଼ ସଡ଼କ ଓ ଛକସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଚନ୍ଦନ ମିଶ୍ରିତ ସୁଗନ୍ଧ ଜଳ ଛିଞ୍ଚାଗଲା । ନଗରର ନାଗରିକ, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ତଥା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଆଗେଇ ଆସି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରି ପାଛୋଟି ନେଲେ । ସେତେବେଳେ ଶଙ୍ଖ, ନାଗରା ଓ ଢୋଲ ଆଦି ବାଦ୍ୟର ତୁମୁଳ ଧ୍ୱନିରେ ନଗର କମ୍ପି ଉଠିଲା । ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜ ରାଜଧାନୀରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୫୨ ॥

ଯ ଏବଂ କୃଷ୍ଣବିଜୟଂ ଶଙ୍କରେଣ ଚ ସଂଯୁଗମ୍ ।
ସଂସ୍ମରେତ୍ ପ୍ରାତରୁତ୍ଥାୟ ନ ତସ୍ୟ ସ୍ୟାତ୍ ପରାଜୟଃ ॥ ୫୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁ ଲୋକ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଉଠି ଶିବଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଜୟ ଗାଥା ସ୍ମରଣ କରିବ, ତା'ର କେଉଁଠି ପରାଜୟ ଘଟିବ ନାହିଁ ॥ ୫୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ଅନିରୁଦ୍ଧାନୟନଂ ନାମ ତ୍ରିଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬୩ ॥

+++

ଅଥ ଚତୁଃଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ନୃଗ ରାଜାଙ୍କ କଥା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏକଦୋପବନଂ ରାଜନ୍ ଜଗ୍ମୁର୍ଯଦୁକୁମାରକାଃ ।
ବିହର୍ତ୍ତୁଂ ସାମ୍ବପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଗଦଭାନୁଗଦାଦୟଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦିନେ ସାମ୍ବ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଚାରୁଭାନୁ ଓ ଗଦ ଆଦି ଯଦୁବଂଶୀ ରାଜକୁମାରମାନେ ଖେଳିବା ପାଇଁ ଉପବନକୁ

କ୍ରୀଡ଼ିତ୍ୱା ସୁଚିରଂ ତତ୍ର ବିଚିନ୍ୱନ୍ତଃ ପିପାସିତାଃ ।
ଜଳଂ ନିରୁଦକେ କୂପେ ଦଦୃଶୁଃ ସତ୍ତ୍ୱମଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୨

କୃକଳାସଂ ଗିରିନିଭଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବିସ୍ମିତମାନସାଃ ।
ତସ୍ୟ ଚୋଦ୍ଧରଣେ ଯତ୍ନଂ ଚକ୍ରୁସ୍ତେ କୃପୟାନ୍ୱିତାଃ ॥ ୩

ଚର୍ମଜୈସ୍ତାନ୍ତବୈଃ ପାଶୈର୍ବଦ୍ଧ୍ୱା ପତିତମର୍ଭକାଃ ।
ନାଶକ୍ନୁବନ୍ ସମୁଦ୍ଧର୍ତ୍ତୁଂ କୃଷ୍ଣାୟାଚଖ୍ୟୁରୁତ୍ସୁକାଃ ॥ ୪

ତତ୍ରାଗତ୍ୟାରବିନ୍ଦାକ୍ଷୋ ଭଗବାନ୍ ବିଶ୍ୱଭାବନଃ ।
ବୀକ୍ଷ୍ୟୋଜ୍ଜହାର ବାମେନ ତଂ କରେଣ ସ ଲୀଳୟା ॥ ୫

ସ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକକରାଭିମୃଷ୍ଟୋ
ବିହାୟ ସଦ୍ୟଃ କୃକଳାସରୂପମ୍ ।
ସନ୍ତପ୍ତଚାମୀକରଚାରୁବର୍ଣ୍ଣଃ
ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟଦ୍ଭୁତାଲଙ୍କରଣାମ୍ବରସ୍ରକ୍ ॥ ୬

ପପ୍ରଚ୍ଛ ବିଦ୍ୱାନପି ତନ୍ନିଦାନଂ
ଜନେଷୁ ବିଖ୍ୟାପୟିତୁଂ ମୁକୁନ୍ଦଃ ।
କସ୍ତ୍ୱଂ ମହାଭାଗ ବରେଣ୍ୟରୂପୋ
ଦେବୋତ୍ତମଂ ତ୍ୱାଂ ଗଣୟାମି ନୂନମ୍ ॥ ୭

ଦଶାମିମାଂ ବା କତମେନ କର୍ମଣା
ସମ୍ପ୍ରାପିତୋଽସ୍ୟତଦର୍ହଃ ସୁଭଦ୍ର ।
ଆତ୍ମାନମାଖ୍ୟାହି ବିବିତ୍ସତାଂ ନୋ
ଯନ୍ମନ୍ୟସେ ନଃ କ୍ଷମମତ୍ର ବକ୍ତୁମ୍ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ସ୍ମ ରାଜା ସଂପୃଷ୍ଟଃ କୃଷ୍ଣେନାନନ୍ତମୂର୍ତ୍ତିନା ।
ମାଧବଂ ପ୍ରଣିପତ୍ୟାହ କିରୀଟେନାର୍କବର୍ଚ୍ଚସା ॥ ୯

ଯାଇଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ସେଠାରେ ବହୁ ସମୟ ଧରି ଖେଳୁ ଖେଳୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଶୋଷ ଲାଗିଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ପାଣି କେଉଁଠି ମିଳିବ ବୋଲି ଏଣେତେଣେ ଖୋଜି ବୁଲିଲେ । ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ସେମାନେ ଯାଇ ଗୋଟିଏ କୂଅ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । କୂଅରେ ପାଣି ତ ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ବିଚିତ୍ର ଜୀବ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା ॥ ୨ ॥ ସେହି ଜୀବଟା ଥିଲା ପର୍ବତସମାନ ଏକ ବିରାଟ ଏଣ୍ଡୁଅ । ତାକୁ ଦେଖି ସେମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ କରୁଣାର୍ଦ୍ର ହୋଇଗଲା; ସେମାନେ ତାକୁ କୂଅରୁ ବାହାର କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କଲେ ॥ ୩ ॥ ସେମାନେ ଚମଡ଼ା ଦଉଡ଼ି ଓ ସାଧାରଣ ରସି ଇତ୍ୟାଦିରେ ବାନ୍ଧି ତାକୁ ଉପରକୁ ଟେକି ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; କିନ୍ତୁ ନାନା ଯତ୍ନ କରି ମଧ୍ୟ ବିଫଳ ହେବାରୁ ଘରକୁ ଯାଇ ସେହି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ ॥ ୪ ॥ ଜଗଜ୍ଜୀବନ କମଳନୟନ ଭଗବାନ ସେହି କୂଅ ପାଖକୁ ଆସି ଏଣ୍ଡୁଅଟାକୁ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ବାଆଁ ହାତ ବଢ଼ାଇ ତାକୁ ଅନାୟାସରେ ବାହାର କରି ଆଣିଲେ ॥ ୫ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର କରସ୍ପର୍ଶରେ ତାହାର ଏଣ୍ଡୁଅ ରୂପ କେଉଁଆଡ଼େ ଉଭେଇଗଲା ଓ ସେ ଏକ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ଦେବତାରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ସେହି ଦେବତାଙ୍କ ଦେହର ରଙ୍ଗ ଆଉଟା ସୁନା ପରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶୁଥିଲା । ତାଙ୍କ ଶରୀରରେ ଅଦ୍ଭୁତ ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ ଓ ପୁଷ୍ପହାର ଶୋଭା ପାଉଥିଲା ॥ ୬ ॥ ଏପରି ଜଣେ ଦିବ୍ୟ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଏଣ୍ଡୁଅଯୋନି ଯେ କାହିଁକି ମିଳିଥିଲା, ଭଗବାନ ତାହା ଜାଣିଥିଲେ । ତଥାପି ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ଅବଗତି ନିମନ୍ତେ ସେ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ହେ ମହାଭାଗ ! ଆପଣଙ୍କ ରୂପ ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର । ଆପଣ କିଏ ? ମୋତେ ଲାଗୁଛି, ଆପଣ ନିଶ୍ଚୟ କୌଣସି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତା ହୋଇଥିବେ ॥ ୭ ॥ ହେ ମଙ୍ଗଳମୂର୍ତ୍ତି ! ଆପଣଙ୍କୁ ଏପରି ଏଣ୍ଡୁଅଯୋନିରେ କାହିଁକି ପଡ଼ିବାକୁ ହେଲା ? ବାସ୍ତବରେ ଏ ଯୋନି ତ ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ଆମେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ । ଯଦି ଆମକୁ ସେ କଥା ଶୁଣିବାର ଯୋଗ୍ୟ ମନେ କରୁଥାଆନ୍ତି, ତେବେ ଆମ ଆଗରେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତୁ ।" ॥ ୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅନନ୍ତମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଜା ନୃଗଙ୍କୁ (ନୃଗ ହିଁ ସେହିରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିଲେ) ଏପରି ପଚାରିବାରୁ, ସେ ନିଜର ସୂର୍ଯ୍ୟ ସମାନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୁକୁଟ ନୁଆଁଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ କହିଲେ—॥ ୯ ॥

ନୃଗ ଉବାଚ

ନୃଗୋ ନାମ ନରେନ୍ଦ୍ରୋଽହମିକ୍ଷ୍ୱାକୁତନୟଃ ପ୍ରଭୋ ।
ଦାନିଷ୍ୱାଖ୍ୟାୟମାନେଷୁ ଯଦି ତେ କର୍ଣ୍ଣମସ୍ପୃଶମ୍ ॥ ୧୦

କିଂ ନୁ ତେଽବିଦିତଂ ନାଥ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମସାକ୍ଷିଣଃ ।
କାଳେନାବ୍ୟାହତଦୃଶୋ ବକ୍ଷ୍ୟେଽଥାପି ତବାଜ୍ଞୟା ॥ ୧୧

ଯାବତ୍ୟଃ ସିକତା ଭୂମେର୍ଯାବତ୍ୟୋ ଦିବି ତାରକାଃ ।
ଯାବତ୍ୟୋ ବର୍ଷଧାରାଶ୍ଚ ତାବତୀରଦଦାଂ ସ୍ମ ଗାଃ ॥ ୧୨

ପୟସ୍ୱିନୀସ୍ତରୁଣୀଃ ଶୀଳରୂପ-
ଗୁଣୋପପନ୍ନାଃ କପିଳା ହେମଶୃଙ୍ଗୀଃ ।
ନ୍ୟାୟାର୍ଜିତା ରୂପ୍ୟଖୁରାଃ ସବତ୍ସା
ଦୁକୂଳମାଳାଭରଣା ଦଦାବହମ୍ ॥ ୧୩

ସ୍ୱଳଙ୍କୃତେଭ୍ୟୋ ଗୁଣଶୀଳବଦ୍ଭ୍ୟଃ
ସୀଦତ୍କୁଟୁମ୍ବେଭ୍ୟ ଋତବ୍ରତେଭ୍ୟଃ ।
ତପଃଶ୍ରୁତବ୍ରହ୍ମବଦାନ୍ୟସଦ୍ଭ୍ୟଃ
ପ୍ରାଦାଂ ଯୁବଭ୍ୟୋ ଦ୍ୱିଜପୁଙ୍ଗବେଭ୍ୟଃ ॥ ୧୪

ଗୋଭୂହିରଣ୍ୟାୟତନାଶ୍ୱହସ୍ତିନଃ
କନ୍ୟାଃ ସଦାସୀସ୍ତିଲରୂପ୍ୟଶୟ୍ୟାଃ ।
ବାସାଂସି ରତ୍ନାନି ପରିଚ୍ଛଦାନ୍ ରଥା-
ନିଷ୍ଟଂ ଚ ଯଜ୍ଞୈଶ୍ଚରିତଂ ଚ ପୂର୍ତ୍ତମ୍ ॥ ୧୫

କସ୍ୟଚିଦ୍ ଦ୍ୱିଜମୁଖ୍ୟସ୍ୟ ଭ୍ରଷ୍ଟା ଗୌର୍ମମ ଗୋଧନେ ।
ସଂପୃକ୍ତାବିଦୁଷା ସା ଚ ମୟା ଦତ୍ତା ଦ୍ୱିଜାତୟେ ॥ ୧୬

ତାଂ ନୀୟମାନାଂ ତତ୍ସ୍ୱାମୀ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱୋବାଚ ମମେତି ତମ୍ ।
ମମେତି ପ୍ରତିଗ୍ରାହ୍ୟାହ ନୃଗୋ ମେ ଦତ୍ତବାନିତି ॥ ୧୭

ରାଜା ନୃଗ କହିଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ହେଉଛି ମହାରାଜା ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁଙ୍କର ପୁତ୍ର ରାଜା ନୃଗ । ଯଦି କେହି କେବେ ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ଦାନୀମାନଙ୍କର ନାମ କହିଥିବେ, ତେବେ ମୋ ନାମ ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ଆପଣଙ୍କ କାନରେ ପଡ଼ିଥିବ ॥ ୧୦ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସବୁ ବୃତ୍ତିର ସାକ୍ଷୀ । ଭୂତ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର କାଳଗତ ବ୍ୟବଧାନ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ଅଖଣ୍ଡ ଜ୍ଞାନକୁ କୌଣସି ବାଧା ଦେଇପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ କଣ ବା ଜଣା ନାହିଁ ! ତଥାପି ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରି ମୁଁ ମୋ କଥା କହୁଛି ॥ ୧୧ ॥ ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ପୃଥିବୀରେ ଯେତେ ଧୂଳିକଣା ଅଛି, ଆକାଶରେ ଯେତେ ତାରା ଅଛନ୍ତି ଓ ବର୍ଷାରେ ଯେତେ ଜଳଧାରା ପଡ଼େ, ମୁଁ ସେତିକି ଗାଈ ଦାନ କରିଥିଲି ॥ ୧୨ ॥ ସେସବୁ ଗାଈ ଥିଲେ ଦୁଧିଆଳୀ, କମ୍‌ବୟସର, ସୁସ୍ଥ, ସୁନ୍ଦର, ସୁଲକ୍ଷଣା ଓ କପିଳା । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ନ୍ୟାୟମାର୍ଗରେ ଉପାର୍ଜିତ ଧନ ଦେଇ ପାଇଥିଲି । ସେମାନଙ୍କ ଶିଙ୍ଗରେ ସୁନା ଖୋଳ ଓ ଖୁରାରେ ରୂପା ଖୋଳ ପିନ୍ଧାଇ, ସେମାନଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ର, ହାର ଓ ଗହଣାରେ ସଜାଇ ମୁଁ ବାଛୁରୀ ସହିତ ଦାନ କରିଥିଲି ॥ ୧୩ ॥ ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ଯୁବାବସ୍ଥାସମ୍ପନ୍ନ, ସଦ୍‌ଗୁଣୀ, ସୁଶୀଳ, କଷ୍ଟରେ କୁଟୁମ୍ବ ପୋଷଣ କରୁଥିବା, ଦମ୍ଭରହିତ, ତପସ୍ୱୀ, ବେଦପାଠୀ, ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଦାନରେ ଆଗ୍ରହୀ ତଥା ସଚ୍ଚରିତ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣରେ ଅଳଂକୃତ କରି ସେହିସବୁ ଗାଈଙ୍କୁ ଦାନ କରିଥିଲି ॥ ୧୪ ॥ ଏପରିଭାବରେ ମୁଁ ବହୁ ଗାଈ, ଭୂମି, ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ଗୃହ, ଅଶ୍ୱ, ହସ୍ତୀ, ଦାସୀମାନଙ୍କ ସହିତ କନ୍ୟା, ତିଳପର୍ବତ, ରୌପ୍ୟ, ଶଯ୍ୟା, ବସ୍ତ୍ର, ରତ୍ନ, ଗୃହସାମଗ୍ରୀ ଓ ରଥ ଆଦି ଦାନ କରିଥିଲି । ମୁଁ ଅନେକ ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲି ଏବଂ ବହୁ କୂଅପୋଖରୀ ଖୋଳାଇଥିଲି ॥ ୧୫ ॥

ଦିନକର କଥା । ଜଣେ ଅପ୍ରତିଗ୍ରହୀ (ଯେ ଦାନ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ) ତପସ୍ୱୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଗାଈଟିଏ ଗୋଠରୁ ଫେଟିଆସି ମୋ ଗାଈଙ୍କ ସହିତ ମିଶିଗଲା । ମୁଁ ସେ ବିଷୟରେ ଆଦୌ କିଛି ଜାଣି ନ ଥିଲି । ତେଣୁ ମୁଁ ଅଜାଣତରେ ସେହି ଗାଈଟିକୁ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଦାନ କରିଦେଲି ॥ ୧୬ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗାଈଟିକୁ ନେଇ ଘରକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ଗାଈର ପ୍ରକୃତ ମାଲିକ ଆସି ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଏ ଗାଈଟା ତ ମୋର; ତୁମେ କୁଆଡ଼େ ନେଇଯାଉଛ ?" ଦାନ ନେଇଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ, "ଏଇଟା ମୋ ଗାଈ; ରାଜା ନୃଗ ମୋତେ ଏହି

ବିପ୍ରୌ ବିବଦମାନୌ ମାମୂଚତୁଃ ସ୍ୱାର୍ଥସାଧକୌ ।
ଭବାନ୍ ଦାତାପହର୍ତ୍ତେତି ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ମେଽଭବଦ୍ ଭ୍ରମଃ ॥ ୧୮

ଅନୁନୀତାବୁଭୌ ବିପ୍ରୌ ଧର୍ମକୃଚ୍ଛ୍ରଗତେନ ବୈ ।
ଗବାଂ ଲକ୍ଷଂ ପ୍ରକୃଷ୍ଟାନାଂ ଦାସ୍ୟାମ୍ୟେଷା ପ୍ରଦୀୟତାମ୍ ॥ ୧୯

ଭବନ୍ତାବନୁଗୃହ୍ଣୀତାଂ କିଙ୍କରସ୍ୟାବିଜାନତଃ ।
ସମୁଦ୍ଧରତ ମାଂ କୃଚ୍ଛ୍ରାତ୍ ପତନ୍ତଂ ନିରୟେଽଶୁଚୌ ॥ ୨୦

ନାହଂ ପ୍ରତୀଚ୍ଛେ ବୈ ରାଜନ୍ନିତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ସ୍ୱାମ୍ୟପାକ୍ରମତ୍ ।
ନାନ୍ୟଦ୍ ଗବାମପ୍ୟୟୁତମିଚ୍ଛାମୀତ୍ୟପରୋ ଯଯୌ ॥ ୨୧

ଏତସ୍ମିନ୍ନନ୍ତରେ ଯାମ୍ୟୈର୍ଦୂତୈର୍ନୀତୋ ଯମକ୍ଷୟମ୍ ।
ଯମେନ ପୃଷ୍ଟସ୍ତତ୍ରାହଂ ଦେବଦେବ ଜଗତ୍ପତେ ॥ ୨୨

ପୂର୍ବଂ ତ୍ୱମଶୁଭଂ ଭୁଙ୍କ୍ଷେ ଉତାହୋ ନୃପତେ ଶୁଭମ୍ ।
ନାନ୍ତଂ ଦାନସ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ୟ ପଶ୍ୟେ ଲୋକସ୍ୟ ଭାସ୍ୱତଃ ॥ ୨୩

ପୂର୍ବଂ ଦେବାଶୁଭଂ ଭୁଞ୍ଜ ଇତି ପ୍ରାହ ପତେତି ସଃ ।
ତାବଦଦ୍ରାକ୍ଷମାତ୍ମାନଂ କୃକଳାସଂ ପତନ୍ ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୪

ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟସ୍ୟ ବଦାନ୍ୟସ୍ୟ ତବ ଦାସସ୍ୟ କେଶବ ।
ସ୍ମୃତିର୍ନାଦ୍ୟାପି ବିଧ୍ୱସ୍ତା ଭବଦ୍‌ସନ୍ଦର୍ଶନାର୍ଥିନଃ ॥ ୨୫

ସ ତ୍ୱଂ କଥଂ ମମ ବିଭୋଽକ୍ଷିପଥଃ ପରାତ୍ମା
ଯୋଗେଶ୍ୱରୈଃ ଶ୍ରୁତିଦୃଶାମଳହୃଦ୍‌ବିଭାବ୍ୟଃ ।

ଗାଈଟି ଦାନ କରିଛନ୍ତି ।'' ॥ ୧୭ ॥ ସେହି ଦୁଇ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଝଗଡ଼ା କରି ନିଜ ନିଜର ଦାବି ଜଣାଇବା ନିମନ୍ତେ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଲେ । ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ, ''ଏହି ଅଳ୍ପ କିଛି ସମୟ ତଳେ ଆପଣ ମୋତେ ଏହି ଗାଈଟି ଦାନ କରିଛନ୍ତି ।'' ଆର ଜଣକ କହିଲେ, ''ଯଦି ଆପଣ ଦାନ କରିଛନ୍ତି, ତେବେ ଆପଣ ମୋ ଗାଈଟି ଫେରାଇ ଆଣି ଦାନ କରିଛନ୍ତି ।'' ହେ ପ୍ରଭୁ! ସେମାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ମୋର ମୁଣ୍ଡ ବୁଲେଇଦେଲା ॥ ୧୮ ॥ ମୁଁ ଧର୍ମସଂକଟରେ ପଡ଼ି ଉଭୟଙ୍କୁ ଅନୁନୟ ବିନୟ କରି କହିଲି, ''ଏହି ଗୋଟିକ ଗାଈ ବଦଳରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଲକ୍ଷେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗାଈ ଦେବି; ଆପଣ ମୋତେ ଏହି ଗାଈଟି ଦେଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୯ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ଆପଣମାନଙ୍କର ସେବକ । ମୋର ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଏପରି ଅପରାଧ ହୋଇଗଲା । ଆପଣମାନେ ମୋତେ କୃପା କରନ୍ତୁ ଓ ମୋତେ ଏହି କଷ୍ଟରୁ ତଥା ଘୋର ନରକରେ ପଡ଼ିବାରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।'' ॥ ୨୦ ॥ ''ହେ ରାଜନ୍ ! ମୁଁ ଏଇ ଗାଈ ବଦଳରେ ଅନ୍ୟ କିଛି ବି ନେବି ନାହିଁ'' କହି ଗାଈର ପ୍ରକୃତ ମାଲିକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ''ଏହି ଗାଈ ବଦଳରେ ଆପଣ ମୋତେ ଲକ୍ଷେ କଣ, ଆହୁରି ଅଧିକ ଦଶ ହଜାର ଗାଈ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ନେବି ନାହିଁ'' କହି ଦାନ ନେଇଥିବା ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ଦେବାଧିଦେବ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ! ଏହି ଘଟଣାର କିଛି ଦିନ ପରେ, ମୋର ଆୟୁ ସମାପ୍ତ ହୋଇଯିବାରୁ ଯମରାଜଙ୍କ ଦୂତ ଆସି ମୋତେ ଯମପୁରକୁ ନେଇଗଲେ । ସେଠାରେ ଯମରାଜ ମୋତେ ପଚାରିଲେ—॥ ୨୨ ॥ ''ହେ ରାଜନ୍ ! ତୁମେ ପ୍ରଥମେ ତୁମ ପାପର ଫଳ ଭୋଗିବାକୁ ଚାହୁଁଛ, ନା ପୁଣ୍ୟର ଫଳ ଭୋଗିବାକୁ ଚାହୁଁଛ ? ତୁମ ଦାନ ଓ ଧର୍ମର ପୁଣ୍ୟଫଳସ୍ୱରୂପ ତୁମକୁ ଅସୀମ ତେଜସ୍ୱୀ ଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ।'' ॥ ୨୩ ॥ ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ଯମରାଜଙ୍କୁ କହିଲି, ''ହେ ଦେବ ! ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ମୋର ପାପର ଫଳ ଭୋଗିବାକୁ ଚାହେଁ ।'' ମୋ କଥା ଶୁଣି ଯମରାଜ କହିଦେଲେ, ''ତୁମେ ତଳକୁ ଯାଅ ।'' ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ମୁଁ ସେଠାରୁ ତଳକୁ ଖସିପଡ଼ିଲି ଓ ପଡୁ ପଡୁ ଦେଖିଲି ଯେ, ମୁଁ ଏଣ୍ଡୁଅ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୨୪ ॥ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ଥିଲି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସେବକ, ଉଦାର, ଦାନୀ ଓ ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତ । କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଟିକିଏ ପାଆନ୍ତି କି ବୋଲି ମୋର ଗଭୀର ଅଭିଳାଷ ରହିଥିଲା । ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ମୋର ପୂର୍ବଜନ୍ମର ସ୍ମୃତି ନଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମାତ୍ମା । ମହା ମହା ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ଯୋଗୀଶ୍ୱର ଉପନିଷଦୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ

ସାକ୍ଷାଦଧୋକ୍ଷଜ ଉରୁବ୍ୟସନାନ୍ଧବୁଦ୍ଧେଃ
ସ୍ୟାନ୍ମେଽନୁଦୃଶ୍ୟ ଇହ ଯସ୍ୟ ଭବାପବର୍ଗଃ ॥ ୨୬

ଦେବଦେବ ଜଗନ୍ନାଥ ଗୋବିନ୍ଦ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ।
ନାରାୟଣ ହୃଷୀକେଶ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଲୋକାଚ୍ୟୁତାବ୍ୟୟ ॥ ୨୭

ଅନୁଜାନୀହି ମାଂ କୃଷ୍ଣ ଯାନ୍ତଂ ଦେବଗତିଂ ପ୍ରଭୋ ।
ଯତ୍ର କ୍ୱାପି ସତଶ୍ଚେତୋ ଭୂୟାନ୍ମେ ତ୍ୱତ୍ପଦାସ୍ପଦମ୍ ॥ ୨୮

ନମସ୍ତେ ସର୍ବଭାବାୟ ବ୍ରହ୍ମଣେଽନନ୍ତଶକ୍ତୟେ ।
କୃଷ୍ଣାୟ ବାସୁଦେବାୟ ଯୋଗାନାଂ ପତୟେ ନମଃ ॥ ୨୯

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ତଂ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ପାଦୌ ସ୍ପୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ୍ୱମୌଳିନା ।
ଅନୁଜ୍ଞାତୋ ବିମାନାଗ୍ର୍ୟମାରୁହତ୍ ପଶ୍ୟତାଂ ନୃଣାମ୍ ॥ ୩୦

କୃଷ୍ଣଃ ପରିଜନଂ ପ୍ରାହ ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀସୁତଃ ।
ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବୋ ଧର୍ମାତ୍ମା ରାଜନ୍ୟାନନୁଶିକ୍ଷୟନ୍ ॥ ୩୧

ଦୁର୍ଜରଂ ବତ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱଂ ଭୁକ୍ତମଗ୍ନେର୍ମନାଗପି ।
ତେଜୀୟସୋଽପି କିମୁତ ରାଜ୍ଞାମୀଶ୍ୱରମାନିନାମ୍ ॥ ୩୨

ନାହଂ ହାଲାହଲଂ ମନ୍ୟେ ବିଷଂ ଯସ୍ୟ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ।
ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱଂ ହି ବିଷଂ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ନାସ୍ୟ ପ୍ରତିବିଧିର୍ଭୁବି ॥ ୩୩

(ଅଭେଦ ଦୃଷ୍ଟିରେ) ନିଜ ନିଜ ହୃଦୟରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି। ହେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ସାକ୍ଷାତ୍ ଆପଣ ଆଜି କିପରି ମୋର ନେତ୍ର ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସିଗଲେ ! କାରଣ, ମୁଁ ତ ନାନା ପ୍ରକାର ବ୍ୟସନ ଓ ଦୁଃଖଦ କର୍ମରେ ପଶି ଅନ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲି। ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ତ ଯାଇ ସେତେବେଳେ ମିଳେ, ଯେତେବେଳେ କି ସଂସାରଚକ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯିବାର ସମୟ ଆସିଯାଏ ॥ ୨୬ ॥ ହେ ଦେବଦେବ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଗୋବିନ୍ଦ ! ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଜଗତର ତଥା ଜୀବମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ। ହେ ଅବିନାଶୀ ଅଚ୍ୟୁତ ! ଆପଣଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ପବିତ୍ର। ହେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ନାରାୟଣ ! ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେବଲୋକକୁ ଯାଉଛି। ମୋତେ ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ। ଆପଣ ମୋତେ ଏପରି କୃପା କରନ୍ତୁ ଯେ, ମୁଁ ଯେଉଁଠି ରହେ ନା କାହିଁକି, ମୋର ଚିତ୍ତ ଯେପରି ସଦାସର୍ବଦା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ହିଁ ଲାଗିରହିବ ॥ ୨୮ ॥ ଆପଣ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣ-ରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ। ଆପଣଙ୍କ ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ ଓ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମ। ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି। ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ବାସୁଦେବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଯୋଗର ସ୍ୱାମୀ ଯୋଗେଶ୍ୱର। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୯ ॥

ଏପରି କହି ରାଜା ନୃଗ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କଲେ ଓ ନିଜ ମୁକୁଟରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣ ସ୍ପର୍ଶ କରି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ। ଶେଷରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ନେଇ, ସମସ୍ତେ ଗ୍ରହିଁଛନ୍ତି, ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିମାନରେ ବସିପଡ଼ିଲେ ॥ ୩୦ ॥

ରାଜା ନୃଗ ଚାଲିଯିବା ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ପରମପ୍ରେମୀ ଧର୍ମର ଆଧାର ଦେବକୀନନ୍ଦନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ନିଜର କୁଟୁମ୍ବ ଲୋକଙ୍କୁ କହିଲେ— ॥ ୩୧ ॥ "ଯେଉଁ ଲୋକ ଅଗ୍ନିଙ୍କ ସମାନ ତେଜସ୍ୱୀ, ସେ ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ସାମାନ୍ୟମାତ୍ର ଧନ ଅପହରଣ କରିନେଇ ଜୀର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବ ନାହିଁ। ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ ରାଜାମାନେ ଅଭିମାନବଶତଃ ବୃଥାରେ ନିଜକୁ ଲୋକମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ସେମାନେ ବା କିପରି ସେପରି ଧନ ଜୀର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବେ ! ॥ ୩୨ ॥ ମୁଁ ତ ହଳାହଳ ବିଷକୁ ବି ବିଷ ବୋଲି ମାନେ ନାହିଁ; କାରଣ ସେପରି ବିଷର ଚିକିତ୍ସା କରାଯାଇପାରେ। କିନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଧନ

ହିନସ୍ତି ବିଷମତ୍ତାରଂ ବହ୍ନିରଦ୍ଭିଃ ପ୍ରଶାମ୍ୟତି ।
କୁଳଂ ସମୂଳଂ ଦହତି ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱାରଣିପାବକଃ ॥ ୩୪

ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱଂ ଦୁରନୁଜ୍ଞାତଂ ଭୁକ୍ତଂ ହନ୍ତି ତ୍ରିପୂରୁଷମ୍ ।
ପ୍ରସହ୍ୟ ତୁ ବଳାଦ୍ ଭୁକ୍ତଂ ଦଶ ପୂର୍ବାନ୍ ଦଶାପରାନ୍ ॥ ୩୫

ରାଜାନୋ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟାନ୍ଧା ନାତ୍ମପାତଂ ବିଚକ୍ଷତେ ।
ନିରୟଂ ଯେଽଭିମନ୍ୟନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱଂ ସାଧୁ ବାଲିଶାଃ ॥ ୩୬

ଗୃହ୍ଣନ୍ତି ଯାବତଃ ପାଂସୂନ୍ କ୍ରନ୍ଦତାମଶ୍ରୁବିନ୍ଦବଃ ।
ବିପ୍ରାଣାଂ ହୃତବୃତ୍ତୀନାଂ ବଦାନ୍ୟାନାଂ କୁଟୁମ୍ବିନାମ୍ ॥ ୩୭

ରାଜାନୋ ରାଜକୁଲ୍ୟାଶ୍ଚ ତାବତୋଽବ୍ଦାନିରଙ୍କୁଶାଃ ।
କୁମ୍ଭୀପାକେଷୁ ପଚ୍ୟନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମଦାୟାପହାରିଣଃ ॥ ୩୮

ସ୍ୱଦତ୍ତାଂ ପରଦତ୍ତାଂ ବା ବ୍ରହ୍ମବୃତ୍ତିଂ ହରେଚ୍ଚ ଯଃ ।
ଷଷ୍ଟିବର୍ଷସହସ୍ରାଣି ବିଷ୍ଠାୟାଂ ଜାୟତେ କୃମିଃ ॥ ୩୯

ନ ମେ ବ୍ରହ୍ମଧନଂ ଭୂୟାଦ୍ ଯଦ୍ ଗୃଦ୍ଧ୍ୱାଲ୍ପାୟୁଷୋ ନରାଃ ।
ପରାଜିତାଶ୍ଚ୍ୟୁତା ରାଜ୍ୟାଦ୍ ଭବନ୍ତ୍ୟୁଦ୍‌ବେଜିନୋଽହୟଃ ॥ ୪୦

ହେଉଛି ପରମ ବିଷ; ତାକୁ ଜୀର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବାକୁ ବା ହଜମ କରିଦେବାକୁ ପୃଥିବୀରେ କୌଣସି ଔଷଧ, କି କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ ॥ ୩୩ ॥

ଜାଣିରଖ—

ବିଷ ଭକ୍ଷିଲେ ପ୍ରାଣୀ ମରେ । ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱ ବଂଶ ନାଶ କରେ ॥

ନିଆଁକୁ ମଧ୍ୟ ପାଣିଦ୍ୱାରା ଲିଭାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଧନରୂପ ଅରଣିରୁ ଯେଉଁ ଅଗ୍ନି ଜାତ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ସମଗ୍ର କୁଳକୁ ଜାଳିଦିଏ ॥ ୩୪ ॥ କେହି ଯଦି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଧନ ତାଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ମତି ବିନା ଭୋଗ କରେ, ତେବେ ଭୋଗ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ତା'ର ପୁତ୍ର ଓ ନାତି—ଏପରି ତିନି ପିଢ଼ିକୁ ସେହି ଧନ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଧନ ଯେହୁ ଗ୍ରାସେ । ତିନି ପୁରୁଷ ତାର ନାଶେ ॥

ଯଦି ବଳପୂର୍ବକ ଜିଦି କରି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଧନ ଉପଭୋଗ କରାଯାଏ, ତେବେ ପୂର୍ବ ଦଶପିଢ଼ି ଓ ପର ଦଶପିଢ଼ି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୫ ॥ ଯେଉଁ ମୂର୍ଖ ରାଜାମାନେ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗର୍ବରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଧନ ଅପହରଣ କରିବାକୁ ଚ୍ହାନ୍ତି, ଜାଣନ୍ତୁ, ସେମାନେ ଜାଣିଶୁଣି ନିଜର ନରକକୁ ଯିବାର ରାସ୍ତା ପରିଷ୍କାର କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଅଧଃପତନର କେତେ ବଡ଼ ଗଭୀର ଗର୍ତ୍ତରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ତାହା ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୬ ॥ ଯେଉଁ ଉଦାରହୃଦୟ ଓ ବହୁକୁଟୁମ୍ବୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତି ଛଡ଼ାଇ ନିଆଯାଏ, ସେମାନେ କାନ୍ଦିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଆଖିଲୁହ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ି ଯେତିକି ଧୂଳିକଣାକୁ ଭିଜାଇଦିଏ, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସ୍ୱତ୍ୱ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଥିବା ସେହି ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ରାଜାକୁ ଓ ତାର ବଂଶଜମାନଙ୍କୁ ସେତିକି ବର୍ଷ କୁମ୍ଭୀପାକ ନରକରେ ଦୁଃଖ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୩୭,୩୮ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନିଜେ ଦେଇଥିବା ବା ଅନ୍ୟମାନେ ଦେଇଥିବା ବୃତ୍ତି ବା ଜୀବିକା ଛଡ଼ାଇନିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ଷାଠିଏ ହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଷ୍ଠାର କୀଟ ହୋଇ ରହନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ ତେଣୁ ମୁଁ ଏତିକି ଚାହେଁ ଯେ, ଆମ ରାଜକୋଷକୁ ଭୁଲ୍‌ରେ ମଧ୍ୟ, କେବେ ବି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଧନ ନ ଆସୁ; କାରଣ ଯେଉଁ ଲୋକ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଧନ ଛଡ଼ାଇଆଣିବା କଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ତାହା ପାଇବାର ଲାଳସା ମଧ୍ୟ ରଖନ୍ତି, ସେମାନେ ଇହଜନ୍ମରେ ଅଳ୍ପାୟୁ, ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରାଜିତ ତଥା ରାଜ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଦେଉଥିବା ସର୍ପ ଜନ୍ମ ହିଁ ପାଆନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥

ବିପ୍ରଂ କୃତାଗସମପି ନୈବ ଦ୍ରୁହ୍ୟତ ମାମକାଃ ।
ଘ୍ନନ୍ତଂ ବହୁ ଶପନ୍ତଂ ବା ନମସ୍କୁରୁତ ନିତ୍ୟଶଃ ॥ ୪୧

ତେଣୁ, ହେ ମୋର ଆତ୍ମୀୟଗଣ ! ଯଦି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅପରାଧ କରନ୍ତି, ତେବେ ବି ତାଙ୍କୁ ଦ୍ୱେଷ କରିବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ମାରିଗୋଡ଼ାନ୍ତୁ କିମ୍ବା ନାନା ପ୍ରକାରେ ଗାଳି ଦିଅନ୍ତୁ, କି ଶାପ ଦିଅନ୍ତୁ ପଛେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ନମସ୍କାର କରୁଥିବ ॥ ୪୧ ॥ ମୁଁ ଯେପରି ଖୁବ୍ ସାବଧାନତାର ସହିତ ଦୈନିକ ତିନିଥର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି, ତୁମେମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପ୍ରଣାମ କର । ଯେ ମୋର ଏହି ଆଜ୍ଞା ଅମାନ୍ୟ କରିବ, ମୁଁ ତାକୁ କ୍ଷମା ଦେବି ନାହିଁ । ସେ ଦଣ୍ଡଭାଗୀ ହେବ ॥ ୪୨ ॥ ଯଦି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଧନ ଅପହରଣ କରାଯାଏ—ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ମଧ୍ୟ ଅପହରଣ କରାଯାଏ, ତେବେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଗାଈଟି ତାକୁ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ନେଇଯାଇଥିବା ରାଜା ନୃଗଙ୍କୁ ନରକରେ ପକାଇଦେଲା ପରି ସେହି ଅପହରଣକାରୀକୁ ସେହି ଅପହୃତ ଧନ ଅଧଃପତନର ଗର୍ତ୍ତରେ ପକାଇଦିଏ ॥ ୪୩ ॥

ଯଥାହଂ ପ୍ରଣମେ ବିପ୍ରାନନୁକାଳଂ ସମାହିତଃ ।
ତଥା ନମତ ଯୂୟଂ ଚ ଯୋଽନ୍ୟଥା ମେ ସ ଦଣ୍ଡଭାକ୍ ॥ ୪୨

ବ୍ରାହ୍ମଣାର୍ଥୋ ହ୍ୟପହୃତୋ ହର୍ତାରଂ ପାତୟତ୍ୟଧଃ ।
ଅଜାନନ୍ତମପି ହ୍ୟେନଂ ନୃଗଂ ବ୍ରାହ୍ମଣଗୌରିବ ॥ ୪୩

ଏବଂ ବିଶ୍ରାବ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ମୁକୁନ୍ଦୋ ଦ୍ୱାରକୌକସଃ ।
ପାବନଃ ସର୍ବଲୋକାନାଂ ବିବେଶ ନିଜମନ୍ଦିରମ୍ ॥ ୪୪

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସମସ୍ତ ଭୁବନକୁ ପବିତ୍ର କରିଦେଇ ପାରୁଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦ୍ୱାରକାବାସୀଙ୍କୁ ଏପରି ଉପଦେଶ ଦେଇ ନିଜ ଭବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୪୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ନୃଗୋପାଖ୍ୟାନଂ ନାମ ଚତୁଃଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬୪ ॥

+++

ଅଥ ପଞ୍ଚଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବଳରାମଙ୍କର ବ୍ରଜ ଗମନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବଳଭଦ୍ରଃ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭଗବାନ୍ ରଥମାସ୍ଥିତଃ ।
ସୁହୃଦ୍ଦିଦୃକ୍ଷୁରୁତ୍କଣ୍ଠଃ ପ୍ରୟଯୌ ନନ୍ଦଗୋକୁଳମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ବ୍ରଜରେ ଥିବା ନନ୍ଦବାବା ପ୍ରଭୃତି ସ୍ୱଜନ ଓ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବଳରାମଙ୍କ ମନରେ ଗଭୀର ଇଚ୍ଛା ଓ ଉତ୍କଣ୍ଠା ରହିଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ରଥରେ ବସି ଦ୍ୱାରକାରୁ ବ୍ରଜକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ॥ ୧ ॥ ଏପଟେ ବ୍ରଜବାସୀ ଗୋପୀ ଓ ଗୋପାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ଲାଗି ବହୁଦିନରୁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କୁ ନିକଟରେ ପାଇ ସମସ୍ତେ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦରେ କୁଣ୍ଢେଇ ପକାଇଲେ । ବଳରାମ ମାତା ଯଶୋଦା ଓ ପିତା ନନ୍ଦଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଇ ଅଭିନନ୍ଦିତ କଲେ ॥ ୨ ॥ ତାଙ୍କୁ କୋଳରେ ବସାଇ ସ୍ନେହାଶ୍ରୁରେ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗାଧୋଇଦେଲେ ଏବଂ କହିଲେ, ''ବଳରାମ ! ତୁମେ ତ ଜଗଦୀଶ୍ୱର । ତୁମେ ଓ ତୁମ ସାନଭାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆମମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ରକ୍ଷା କରୁଥାଅ ।'' ॥ ୩ ॥

ପରିଷ୍ୱକ୍ତଶ୍ଚିରୋତ୍କଣ୍ଠୈର୍ଗୋପୈର୍ଗୋପୀଭିରେବ ଚ ।
ରାମୋଽଭିବାଦ୍ୟ ପିତରାବାଶୀର୍ଭିରଭିନନ୍ଦିତଃ ॥ ୨

ଚିରଂ ନଃ ପାହି ଦାଶାର୍ହ ସାନୁଜୋ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଃ ।
ଇତ୍ୟାରୋପ୍ୟାଙ୍କମାଲିଙ୍ଗ୍ୟ ନେତ୍ରୈଃ ସିଷିଚତୁର୍ଜଲୈଃ ॥ ୩

ଗୋପବୃଦ୍ଧାଂଶ୍ଚ ବିଧିବଦ୍ ଯବିଷ୍ଠୈରଭିବନ୍ଦିତଃ ।
ଯଥାବୟୋ ଯଥାସଖ୍ୟଂ ଯଥାସମ୍ବନ୍ଧମାତ୍ମନଃ ॥ ୪

ସମୁପେତ୍ୟାଥ ଗୋପାଲାନ୍ ହାସ୍ୟହସ୍ତଗ୍ରହାଦିଭିଃ ।
ବିଶ୍ରାନ୍ତଂ ସୁଖମାସୀନଂ ପପ୍ରଚ୍ଛୁଃ ପର୍ଯ୍ୟୁପାଗତାଃ ॥ ୫

ପୃଷ୍ଟାଶ୍ଚାନାମୟଂ ସ୍ୱେଷୁ ପ୍ରେମଗଦ୍‌ଗଦୟା ଗିରା ।
କୃଷ୍ଣେ କମଳପତ୍ରାକ୍ଷେ ସଂନ୍ୟସ୍ତାଖିଳରାଧସଃ ॥ ୬

କଚ୍ଚିନ୍ନୋ ବାନ୍ଧବା ରାମ ସର୍ବେ କୁଶଳମାସତେ ।
କଚ୍ଚିତ୍ ସ୍ମରଥ ନୋ ରାମ ଯୂୟଂ ଦାରସୁତାନ୍ୱିତାଃ ॥ ୭

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା କଂସୋ ହତଃ ପାପୋ ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ମୁକ୍ତାଃ ସୁହୃଜ୍ଜନାଃ ।
ନିହତ୍ୟ ନିର୍ଜିତ୍ୟ ରିପୂନ୍ ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ଦୁର୍ଗଂ ସମାଶ୍ରିତାଃ ॥ ୮

ଗୋପ୍ୟୋ ହସନ୍ତ୍ୟଃ ପପ୍ରଚ୍ଛୂ ରାମସନ୍ଦର୍ଶନାଦୃତାଃ ।
କଚ୍ଚିଦାସ୍ତେ ସୁଖଂ କୃଷ୍ଣଃ ପୁରସ୍ତ୍ରୀଜନବଲ୍ଲଭଃ ॥ ୯

କଚ୍ଚିତ୍ ସ୍ମରତି ବା ବନ୍ଧୂନ୍ ପିତରଂ ମାତରଂ ଚ ସଃ ।
ଅପ୍ୟସୌ ମାତରଂ ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ସକୃଦପ୍ୟାଗମିଷ୍ୟତି ।
ଅପି ବା ସ୍ମରତେଽସ୍ମାକମନୁସେବାଂ ମହାଭୁଜଃ ॥ ୧୦

ମାତରଂ ପିତରଂ ଭ୍ରାତୃନ୍ ପତୀନ୍ ପୁତ୍ରାନ୍ ସ୍ୱସୃରପି ।
ଯଦର୍ଥେ ଜହିମ ଦାଶାର୍ହ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜାନ୍ ସ୍ୱଜନାନ୍ ପ୍ରଭୋ ॥ ୧୧

ତା'ପରେ ବୟସ୍କ ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ବଳରାମ ନମସ୍କାର କଲେ ଏବଂ କନିଷ୍ଠ ଗୋପାଳମାନେ ବଳରାମଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ । ବୟସ ଦୃଷ୍ଟିରୁ, ସଖା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତଥା ସମ୍ବନ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯାହାକୁ ଯେପରି ଭାବରେ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବା କଥା, ତା'ସହିତ ସେ ସେହିପରି ସାକ୍ଷାତ୍ କଲେ ॥ ୪ ॥ ଗୋପାଳଯୁବକମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ସେ କାହାର ହାତରେ ହାତ ମିଳାଇଲେ ତ, କାହା ସହିତ ମଧୁର ବାକ୍ୟାଳାପ କଲେ ଏବଂ କାହା କାହା ସହିତ ଖୁବ୍ ହସି ହସି ସାକ୍ଷାତ୍ କରି କୋଳାକୋଳି ହେଲେ । ତା'ପରେ ସେ କିଛି ସମୟ ବିଶ୍ରାମ ନେଇସାରି ଆରାମରେ ବସିଥିବାବେଳେ ସବୁ ଗୋପାଳ ଆସି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେହି ଗୋପାଳମାନେ ପଦ୍ମଲୋଚନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତ ଭୋଗ, ସ୍ୱର୍ଗ—ଏପରି କି ମୋକ୍ଷ ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥିଲେ । ବଳରାମ ସେମାନଙ୍କର ଓ ସେମାନଙ୍କ ପରିବାରର କୁଶଳ ସମାଚାର ପଚାରି ବୁଝିବାରୁ, ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ବିଷୟ କହିସାରି ପ୍ରେମ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇ ପଚାରିଲେ— ॥ ୫,୬ ॥ "ହେ ବଳରାମ ! ବସୁଦେବ ଆଦି ଆମର ଭାଇବନ୍ଧୁମାନେ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ଆପଣମାନେ ତ ଏଣିକି ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ରଙ୍କ ମେଳରେ ରହୁଛନ୍ତି; ପିଲାଛୁଆଙ୍କ ବାପ ହୋଇଗଲେଣି । କଣ ଆମ କଥା କେବେ ମନେ ପକାନ୍ତି ? ॥ ୭ ॥ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ପାପୀ କଂସକୁ ଆପଣମାନେ ମାରିଦେଲେ ଓ ଆପଣଙ୍କ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କୁ ଘୋର କଷ୍ଟରୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ । ତା'ଛଡ଼ା ଆହୁରି ଆନନ୍ଦର କଥା ଯେ, ଆପଣମାନେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମାରିଦେଲେ; କେତେକଙ୍କୁ ଜୟ କରି ନିଜର ଅଧୀନ କରିଦେଲେ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁରକ୍ଷିତ ଦୁର୍ଗରେ ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି ।" ॥ ୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବଳରାମଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି, ତାଙ୍କର ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁଖ ଦେଖି ଗୋପୀମାନେ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ଆସି ହସି ହସି ପଚାରିଲେ, "ହେ ବଳରାମ ! ନଗରନାରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏବେ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୯ ॥ ତାଙ୍କର ନିଜ ଭାଇବନ୍ଧୁ ଓ ପିତାମାତାଙ୍କ କଥା କଣ କେବେ କେବେ ମନେ ପଡ଼େ ? ନିଜ ମାଆଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ସେ ଅନ୍ତତଃ ଥରଟିଏ ହେଲେ ଆସିପାରିବେ, ନା ନାହିଁ ? ଆଚ୍ଛା, ମହାବାହୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କଣ ଆମ ସେବା କଥା କେବେ ମନେ ପକାନ୍ତି ? ॥ ୧୦ ॥ ନିଜର ଲୋକଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେବା କେତେ ଯେ ଦୁଷ୍କର, ତାହା ତ ଆପଣ ଜାଣିଥିବେ । ତଥାପି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଆମେ ମାଆବାପ, ଭାଇଭଉଣୀ, ପତିପୁତ୍ର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ବି ଛାଡ଼ିଦେଲୁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ ! ସେ ନିର୍ମୋହୀ ତ ଅବିଳମ୍ବେ ଆମର ସବୁ ସ୍ନେହ, ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଓ

ତା ନଃ ସଦ୍ୟଃ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ଗତଃ ସଂଛିନ୍ନସୌହୃଦଃ ।
କଥଂ ନୁ ତାଦୃଶଂ ସ୍ତ୍ରୀଭିର୍ନ ଶ୍ରଦ୍ଧୀୟେତ ଭାଷିତମ୍ ॥ ୧୨

କଥଂ ନୁ ଗୃହ୍ଣନ୍ତ୍ୟନବସ୍ଥିତାତ୍ମନୋ
ବଚଃ କୃତଘ୍ନସ୍ୟ ବୁଧାଃ ପୁରସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ଗୃହ୍ଣନ୍ତି ବୈ ଚିତ୍ରକଥସ୍ୟ ସୁନ୍ଦର-
ସ୍ମିତାବଲୋକୋଚ୍ଛ୍ୱସିତସ୍ମରାତୁରାଃ ॥ ୧୩

କିଂ ନସ୍ତତ୍କଥୟା ଗୋପ୍ୟଃ କଥାଃ କଥୟତାପରାଃ ।
ଯାତ୍ୟସ୍ମାଭିର୍ବିନା କାଲୋ ଯଦି ତସ୍ୟ ତଥୈବ ନଃ ॥ ୧୪

ଇତି ପ୍ରହସିତଂ ଶୌରେର୍ଜଳ୍ପିତଂ ଚାରୁ ବୀକ୍ଷିତମ୍ ।
ଗତିଂ ପ୍ରେମପରିଷ୍ୱଙ୍ଗଂ ସ୍ମରନ୍ତ୍ୟୋ ରୁରୁଦୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୧୫

ସଙ୍କର୍ଷଣସ୍ତାଃ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ସନ୍ଦେଶୈର୍ହୃଦୟଙ୍ଗମୈଃ ।
ସାନ୍ତ୍ୱୟାମାସ ଭଗବାନ୍ ନାନାନୁନୟକୋବିଦଃ ॥ ୧୬

ଦ୍ୱୌ ମାସୌ ତତ୍ର ଚାବାତ୍ସୀନ୍ମଧୁଂ ମାଧବମେବ ଚ ।
ରାମଃ କ୍ଷପାସୁ ଭଗବାନ୍ ଗୋପୀନାଂ ରତିମାବହନ୍ ॥ ୧୭

ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରକଳାମୃଷ୍ଟେ କୌମୁଦୀଗନ୍ଧବାୟୁନା ।
ଯମୁନୋପବନେ ରେମେ ସେବିତେ ସ୍ତ୍ରୀଗଣୈର୍ବୃତଃ ॥ ୧୮

ପ୍ରେମବନ୍ଧନ କାଟିଦେଇ ଆମ ସଙ୍ଗ ଛାଡ଼ିଦେଇ ହଠାତ୍ ଅନ୍ୟଦେଶକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସତରେ, ଆମକୁ ପୂରାପୂରି ଭୁଲିଗଲେ । ଆମେ ଚାହିଁଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତୁ; କିନ୍ତୁ ସେ ତ କହି ହେଉଥିଲେ, 'ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଋଣୀ; ତୁମ ଉପକାର ମୁଁ କେବେ ବି ଭୁଲିପାରିବି ନାହିଁ ।' ତେଣୁ ଏପରି କେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଛି, ଯେ କି ତାଙ୍କର ସେପରି ମଧୁର ବଚନକୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବ, କହିଲ ଭଲା ! ॥ ୧୧,୧୨ ॥ ଜଣେ ଗୋପୀ କହିଲା, "ଆହେ ବଳରାମ ! ଆମେ ସିନା ଗାଉଁଲି ଗଉଡୁଣୀ ବୋଲି ତାଙ୍କ ପାଲରେ ପଡ଼ିଗଲୁ; ନଗର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ତ ଭାରି ଚତୁରୀ; ସେମାନେ କାହିଁକି ସେ ଦଗାଦିଆ କୃଷ୍ଣଙ୍କ କଥାରେ ପଡ଼ିବେ ଯେ ? ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ପାଲରେ ପକାଇପାରୁ ନ ଥିବେ ।" ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଗୋପୀ କହିଲା, "ନାଇଁ ଲୋ ସଖୀ ! ତୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜାଣିନୁ; ବନେଇଚୁନେଇ କଥା କହିବାରେ ତାଙ୍କ ପରି ଆଉ କିଏ ଅଛି ! ଏପରି ଭଳିକି ଭଳି ମନଗଢ଼ା ମିଠା କଥା କହନ୍ତି ଯେ, ସେ କଥା ଆଉ କଣ କହିବି ! ତାଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ମୁରୁକି ହସ ଆଉ ପ୍ରେମଭରା ଚାହାଣି ନଗରବାସିନୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବି ପ୍ରେମପାଗଳୀ କରିଦେଉଥିବ । ସେମାନେ ବି ନିଶ୍ଚୟ ତାଙ୍କ ପାଲରେ ପଡ଼ି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପି ଦେଉଥିବେ ।" ॥ ୧୩ ॥ ଆଉ ଜଣେ ଗୋପୀ କହିଲା, "ଛାଡ଼ ଲୋ ଗୋପୀଗଣ ! ତାଙ୍କ କଥାରେ ଆମର କଣ ଅଛି ! ଯଦି ବେଳ ସରୁନି, ଆଉ କିଛି କଥା ପକାଉନା ? ସେ ଯଦି ଆମ ବିନା କାଳ କାଟି ପାରୁଛନ୍ତି, ଆମ କାଳ ବି ଦୁଃଖରେ ହେଲେ ବି କଟିଯିବ ।" ॥ ୧୪ ॥ ଏପରି କହୁ କହୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତିପଟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଧୁର ହସ, ପ୍ରେମଭରା ବଚନ, ଚାରୁଚାହାଣି, ସୁନ୍ଦର ଚାଲି ଓ ପ୍ରେମାଲିଙ୍ଗନ ଆଦି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ନାଚି ଉଠିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୫ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ବଳରାମ ଥିଲେ ନାନାପ୍ରକାର ଅନୁନୟବିନୟ କରିବାରେ ବଡ଼ ନିପୁଣ । ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଓ ଲୋଭନୀୟ ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣାଇ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲେ ॥ ୧୬ ॥ ସେ ବସନ୍ତ କାଳର ଚୈତ୍ର ଓ ବୈଶାଖ ଦୁଇମାସ ସେଠାରେ ରହିଗଲେ ଓ ରାତ୍ରି ସମୟରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୭ ॥ କଇଁଫୁଲର ସୁଗନ୍ଧ ବହନ କରି ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ପବନ ବୋହୁଥାଏ; ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରର ବିମଳ କିରଣ ପଡ଼ି ଯମୁନାତଟର ଉପବନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ

ବରୁଣପ୍ରେଷିତା ଦେବୀ ବାରୁଣୀ ବୃକ୍ଷକୋଟରାତ୍ ।
ପତନ୍ତୀ ତଦ୍ ବନଂ ସର୍ବଂ ସ୍ୱଗନ୍ଧେନାଧ୍ୟବାସୟତ୍ ॥ ୧୯

ତଂ ଗନ୍ଧଂ ମଧୁଧାରାୟା ବାୟୁନୋପହୃତଂ ବଲଃ ।
ଆଘ୍ରାୟୋପଗତସ୍ତତ୍ର ଲଲନାଭିଃ ସମଂ ପପୌ ॥ ୨୦

ଉପଗୀୟମାନଚରିତୋ ବନିତାଭିର୍ହଲାୟୁଧଃ ।
ବନେଷୁ ବ୍ୟଚରତ୍ କ୍ଷୀବୋ ମଦବିହ୍ୱଲଲୋଚନଃ ॥ ୨୧

ସ୍ରଗ୍ୱ୍ୟେକକୁଣ୍ଡଲୋ ମତ୍ତୋ ବୈଜୟନ୍ତ୍ୟା ଚ ମାଲୟା ।
ବିଭ୍ରତ୍ ସ୍ମିତମୁଖାମ୍ଭୋଜଂ ସ୍ୱେଦପ୍ରାଲେୟଭୂଷିତମ୍ ॥ ୨୨

ସ ଆଜୁହାବ ଯମୁନାଂ ଜଲକ୍ରୀଡ଼ାର୍ଥମୀଶ୍ୱରଃ ।
ନିଜଂ ବାକ୍ୟମନାଦୃତ୍ୟ ମତ୍ତ ଇତ୍ୟାପଗାଂ ବଲଃ ।
ଅନାଗତାଂ ହଲାଗ୍ରେଣ କୁପିତୋ ବିଚକର୍ଷ ହ ॥ ୨୩

ପାପେ ତ୍ୱଂ ମାମବଜ୍ଞାୟ ଯନ୍ନାୟାସି ମୟାଽଽହୁତା ।
ନେଷ୍ୟେ ତ୍ୱାଂ ଲାଙ୍ଗଲାଗ୍ରେଣ ଶତଧା କାମଚାରିଣୀମ୍ ॥ ୨୪

ଏବଂ ନିର୍ଭର୍ତ୍ସିତା ଭୀତା ଯମୁନା ଯଦୁନନ୍ଦନମ୍ ।
ଉବାଚ ଚକିତା ବାଚଂ ପତିତା ପାଦୟୋର୍ନୃପ ॥ ୨୫

ରାମ ରାମ ମହାବାହୋ ନ ଜାନେ ତବ ବିକ୍ରମମ୍ ।
ଯସ୍ୟୈକାଂଶେନ ବିଧୃତା ଜଗତୀ ଜଗତଃ ପତେ ॥ ୨୬

ହୋଇ ଉଠିଥାଏ ଓ ସେହି ମଧୁର ପରିବେଶରେ ବଳରାମ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ବରୁଣଦେବ ସେଠାକୁ ମଧୁର ଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ବାରୁଣୀକୁ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଗଛର କୋରଡ଼ରୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲା ଓ ନିଜର ସୁଗନ୍ଧରେ ସମଗ୍ର ବନପ୍ରଦେଶକୁ ସୁଗନ୍ଧିତ କରିଦେଲା ॥ ୧୯ ॥ ବାୟୁ ସେହି ମଧୁଧାରାର ସୁଗନ୍ଧକୁ ନେଇ ବଳରାମଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚାଇଦେଲା—ଜାଣନ୍ତୁ, ସେ ବଳରାମଙ୍କୁ ସେହି ଉପହାର ପ୍ରଦାନ କଲା । ସେହି ମହକରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ବଳରାମ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ନେଇ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ତାହା ପାନ କଲେ ॥ ୨୦ ॥ ଗୋପୀମାନେ ବଳରାମଙ୍କ ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଘେରି ରହି ତାଙ୍କର ଚରିତ ଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ବଳରାମ ମତୁଆଲା ହୋଇ ବନରେ ବିଚରଣ କଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ନେତ୍ର ଆନନ୍ଦମଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ରହିଥାଏ ॥ ୨୧ ॥ ଗଳାରେ ଫୁଲମାଳା ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ସେ ବୈଜୟନ୍ତୀ ମାଳା ପିନ୍ଧି ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ କାନରେ କୁଣ୍ଡଳ ଝଲକୁ ଥାଏ । ତାଙ୍କ ପଦ୍ମମୁଖରେ ମୃଦୁହାସର ଶୋଭା ଅତି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ମୁଖର ସ୍ୱେଦବିନ୍ଦୁ ଫୁଲ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ହିମବିନ୍ଦୁ ପରି ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ॥ ୨୨ ॥ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ବଳରାମଙ୍କର ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ତେଣୁ ସେ ଯମୁନାକୁ 'ପାଖକୁ ଆସ' ବୋଲି ଡାକିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯମୁନା ଭାବିଲା, ବଳରାମ ତ ମତୁଆଲା ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛନ୍ତି; ତାଙ୍କ ଆଦେଶ ନ ମାନିଲେ ବି ଚଳିବ । ଏପରି ଭାବି ସେ ଆସିଲା ନାହିଁ । ତା'ଫଳରେ ବଳରାମ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇ ନିଜ ଲଙ୍ଗଳମୁନରେ ଯମୁନାକୁ ପାଖକୁ ଟାଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ସେ କହିଲେ, "ପାପିନୀ ଯମୁନା ! ମୁଁ ଡାକିବା ପରେ ବି ତୁ ମୋ ଆଜ୍ଞା ଅମାନ୍ୟ କଲୁ ! ମୋ ପାଖକୁ ନ ଆସି ମୋତେ ଅପମାନିତ କଲୁ ! ରହ, ମୁଁ ତୋତେ ତୋ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତାର ଫଳ ଚଖାଇଦେଉଛି । ମୁଁ ମୋ ହଳମୁନରେ ଆଜି ତତେ ଖଣ୍ଡବିଖଣ୍ଡ କରିଦେବି ।" ॥ ୨୪ ॥ ବଳରାମ ଯମୁନାକୁ ଏପରି ଭର୍ତ୍ସନା କରିବାରୁ ସେ ଚକିତ ଓ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ବଳରାମଙ୍କ ପାଦ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ପାଦ ଧରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରି କହିଲା— ॥ ୨୫ ॥ "ହେ ଲୋକାଭିରାମ ବଳରାମ ! ହେ ମହାବାହୁ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପରାକ୍ରମ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲି । ହେ ଜଗତ୍‌ପତେ ! ମୁଁ ଏଥର ଜାଣିଗଲି ଯେ, ଆପଣଙ୍କ ଶରୀରର ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଂଶରେ ଏ ସମଗ୍ର ଜଗତ ଅବସ୍ଥିତ ॥ ୨୬ ॥

ପରଂ ଭାବଂ ଭଗବତୋ ଭଗବନ୍ ମାମଜାନତୀମ୍ ।
ମୋକ୍ତୁମର୍ହସି ବିଶ୍ୱାତ୍ମନ୍ ପ୍ରପନ୍ନାଂ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ॥ ୨୭

ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ । ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ହିଁ ମୁଁ ଏପରି ଅପରାଧ କରିଦେଲି । ହେ ସର୍ବସ୍ୱରୂପ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣ ପଶୁଛି; ମୋର ଦୋଷ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ; ମୋତେ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ ।'' ॥ ୨୭ ॥

ତତୋ ବ୍ୟମୁଞ୍ଚଦ୍ ଯମୁନାଂ ଯାଚିତୋ ଭଗବାନ୍ ବଳଃ ।
ବିଜଗାହ ଜଳଂ ସ୍ତ୍ରୀଭିଃ କରେଣୁଭିରିବେଭରାଟ୍ ॥ ୨୮

କାମଂ ବିହୃତ୍ୟ ସଲିଲାଦୁତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣାୟାସିତାମ୍ବରେ ।
ଭୂଷଣାନି ମହାର୍ହାଣି ଦଦୌ କାନ୍ତିଃ ଶୁଭାଂ ସ୍ରଜମ୍ ॥ ୨୯

ବସିତ୍ୱା ବାସସୀ ନୀଳେ ମାଲାମାମୁଚ୍ୟ କାଞ୍ଚନୀମ୍ ।
ରେଜେ ସ୍ୱଲଙ୍କୃତୋ ଲିପ୍ତୋ ମାହେନ୍ଦ୍ର ଇବ ବାରଣଃ ॥ ୩୦

ଅଦ୍ୟାପି ଦୃଶ୍ୟତେ ରାଜନ୍ ଯମୁନାଽଽକୃଷ୍ଟବର୍ତ୍ମନା ।
ବଳସ୍ୟାନନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ସୂଚୟତୀବ ହି ॥ ୩୧

ଏବଂ ସର୍ବା ନିଶା ଯାତା ଏକେବ ରମତୋ ବ୍ରଜେ ।
ରାମସ୍ୟାକ୍ଷିପ୍ତଚିତ୍ତସ୍ୟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟୈର୍ବ୍ରଜଯୋଷିତାମ୍ ॥ ୩୨

ଯମୁନାର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ଭଗବାନ ବଳରାମ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦେଲେ ଏବଂ ହାତୁଣୀମାନଙ୍କ ସହିତ ମତୁଆଲା ଗଜରାଜ କ୍ରୀଡ଼ା କରିବା ପରି ସେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଯଥେଷ୍ଟ ଜଳବିହାର କରିସାରିବା ପରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଜଳରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ, ସେତେବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାଙ୍କୁ ନୀଳାମ୍ବର, ବହୁମୂଲ୍ୟ ଆଭୂଷଣ ଓ ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୨୯ ॥ ବଳରାମ ନୀଳାମ୍ବର ପିନ୍ଧି ଗଳାରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର ଲମ୍ବାଇଦେଲେ ଏବଂ ସୁନ୍ଦର ଅଙ୍ଗରାଗ ଓ ଆଭୂଷଣରେ ବିଭୂଷିତ ହୋଇ ଏପରି ଶୋଭାୟମାନ ହେଲେ ଯେ, ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ମନେହେଲା, ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଶ୍ୱେତବର୍ଣ୍ଣ ଐରାବତ ହସ୍ତୀ କି ! ॥ ୩୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯମୁନାକୁ ବଳରାମ ଯେତିକି ବାଟ ଟାଣି ଆଣିଥିଲେ, ସେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ମାର୍ଗରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି; ସତେ ଯେପରି ସେ ଅନନ୍ତଶକ୍ତି ଭଗବାନ ବଳରାମଙ୍କର ସେହି ଯଶ ଗାନ କରୁଛି ॥ ୩୧ ॥ ବ୍ରଜବାସିନୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟରେ ବଳରାମଙ୍କ ଚିତ୍ତ ଏପରି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲା ଯେ, ତାଙ୍କର ସମୟବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ ରହିଲା ନାହିଁ; ତାଙ୍କର ବହୁ ରାତି ଗୋଟିଏ ରାତି ପରି ବିତିଗଲା । ଏପରିଭାବରେ ବଳରାମ ବ୍ରଜରେ ବିହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ବଳଦେବବିଜୟେ ଯମୁନାକର୍ଷଣଂ ନାମ ପଞ୍ଚଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬୫ ॥

+++

ଅଥ ଷଟ୍ଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ଓ କାଶିରାଜାଙ୍କ ଉଦ୍ଧାର

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନନ୍ଦବ୍ରଜଂ ଗତେ ରାମେ କରୂଷାଧିପତିର୍ନୃପ ।
ବାସୁଦେବୋଽହମିତ୍ୟଜ୍ଞୋ ଦୂତଂ କୃଷ୍ଣାୟ ପ୍ରାହିଣୋତ୍ ॥ ୧

ତ୍ୱଂ ବାସୁଦେବୋ ଭଗବାନବତୀର୍ଣ୍ଣୋ ଜଗତ୍ପତିଃ ।
ଇତି ପ୍ରସ୍ତୋଭିତୋ ବାଲୈର୍ମେନ ଆତ୍ମାନମଚ୍ୟୁତମ୍ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ବଳରାମ ନନ୍ଦଙ୍କ ବ୍ରଜକୁ ଆସିଥାନ୍ତି; ଏହି ସମୟରେ କରୂଷ ଦେଶର ଅଜ୍ଞାନୀ ରାଜା ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ନିଜକୁ ଭଗବାନ ମଣୁଥିବାରୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଜଣେ ଦୂତ ହାତରେ ଏହି ସନ୍ଦେଶ ପଠାଇଲେ, ''ମୁଁ ହେଉଛି ଭଗବାନ ବାସୁଦେବ ।'' ॥ ୧ ॥ ମୂର୍ଖଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଟେକାଟେକି କରି କହୁଥିଲେ ଯେ, ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି

ଦୂତଂ ଚ ପ୍ରାହିଣୋନ୍ମନ୍ଦଃ କୃଷ୍ଣାୟାବ୍ୟକ୍ତବର୍ତ୍ମନେ ।
ଦ୍ୱାରକାୟାଂ ଯଥା ବାଲୋ ନୃପୋ ବାଳକୃତୋଽବୁଧଃ ॥ ୩

ଦୂତସ୍ତୁ ଦ୍ୱାରକାମେତ୍ୟ ସଭାୟାମାସ୍ଥିତଂ ପ୍ରଭୁମ୍ ।
କୃଷ୍ଣଂ କମଳପତ୍ରାକ୍ଷଂ ରାଜସନ୍ଦେଶମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୪

ବାସୁଦେବୋଽବତୀର୍ଣ୍ଣୋଽହମେକ ଏବ ନ ଚାପରଃ ।
ଭୂତାନାମନୁକମ୍ପାର୍ଥଂ ତ୍ୱଂ ତୁ ମିଥ୍ୟାଭିଧାଂ ତ୍ୟଜ ॥ ୫

ଯାନି ତ୍ୱମସ୍ମଚ୍ଚିହ୍ନାନି ମୌଢ୍ୟାଦ୍ ବିଭର୍ଷି ସାତ୍ୱତ ।
ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱୈହି ମାଂ ତ୍ୱଂ ଶରଣଂ ନୋ ଚେଦ୍ ଦେହି ମମାହବମ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କତ୍ଥନଂ ତଦୁପାକର୍ଣ୍ୟ ପୌଣ୍ଡ୍ରକସ୍ୟାଳ୍ପମେଧସଃ ।
ଉଗ୍ରସେନାଦୟଃ ସଭ୍ୟା ଉଚ୍ଚକୈର୍ଜହସୁସ୍ତଦା ॥ ୭

ଉବାଚ ଦୂତଂ ଭଗବାନ୍ ପରିହାସକଥାମନୁ ।
ଉତ୍ସ୍ରକ୍ଷ୍ୟେ ମୂଢ଼ ଚିହ୍ନାନି ଯୈସ୍ତ୍ୱମେବଂ ବିକତ୍ଥସେ ॥ ୮

ମୁଖଂ ତଦପିଧାୟାଜ୍ଞ କଙ୍କଗୃଧ୍ରବଟୈର୍ବୃତଃ ।
ଶୟିଷ୍ୟସେ ହତସ୍ତତ୍ର ଭବିତା ଶରଣଂ ଶୁନାମ୍ ॥ ୯

ଇତି ଦୂତସ୍ତଦାକ୍ଷେପଂ ସ୍ୱାମିନେ ସର୍ବମାହରତ୍ ।
କୃଷ୍ଣୋଽପି ରଥମାସ୍ଥାୟ କାଶୀମୁପଜଗାମ ହ ॥ ୧୦

ଭଗବାନ ବାସୁଦେବ ଓ ସେ ପୃଥିବୀକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏପରି ମିଥ୍ୟା ପ୍ରଶଂସାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ସେହି ମୂର୍ଖରାଜା ନିଜକୁ ଭଗବାନ ବୋଲି ଧରିବସିଲେ ॥ ୨ ॥ ପିଲାମାନେ ଖେଳିଲାବେଳେ ଯେପରି ନିଜ ଭିତରୁ ଜଣକୁ ରାଜା ବୋଲି ମାନନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ପିଲାଟି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ରାଜା ପରି ବ୍ୟବହାର କରେ, ମନ୍ଦମତି ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ସେହିପରି ନିଜକୁ ଭଗବାନ ବୋଲି ମନେକଲେ ଏବଂ ଅଚିନ୍ତ୍ୟଗତି ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଓ ରହସ୍ୟ ନ ଜାଣି ଦ୍ୱାରକାକୁ ନିଜର ଦୂତ ପଠାଇଦେଲେ ॥ ୩ ॥ ପୌଣ୍ଡ୍ରକଙ୍କ ଦୂତ ଦ୍ୱାରକା ଆସି ରାଜସଭାରେ ବସିଥିବା କମଳନୟନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜ ରାଜାଙ୍କର ଏହି ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣାଇଦେଲା—॥ ୪ ॥ "ଏକମାତ୍ର ମୁଁ ହିଁ ବାସୁଦେବ; ଅନ୍ୟ କେହି ବାସୁଦେବ ହୋଇ ନ ପାରେ । ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ତୁମେ ମିଛଟାରେ ନିଜ ନାମ ବାସୁଦେବ ବୋଲି କହୁଛ । ଏଥର ତୁମେ ବାସୁଦେବ ନାମ ଛାଡ଼ିଦିଅ ॥ ୫ ॥ ହେ ଯଦୁବଂଶୀ ! ତୁମେ ମୂର୍ଖତାବଶତଃ ମୋର ଚିହ୍ନ ଧାରଣ କରିଛ । ତାହା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସି ମୋର ଶରଣ ପଶ । ଯଦି ମୋ କଥା ସ୍ୱୀକାର କରୁନାହଁ, ତେବେ ମୋ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କର ।" ॥ ୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମନ୍ଦମତି ପୌଣ୍ଡ୍ରକଙ୍କର ଏହି ବଡ଼ିମା ଶୁଣି ଉଗ୍ରସେନ ଆଦି ସଭାସଦ୍‌ମାନେ ଠୋ ଠୋ ହୋଇ ହସିଲେ ॥ ୭ ॥ ସେମାନଙ୍କର ହସ ବନ୍ଦ ହେବା ପରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୌଣ୍ଡ୍ରକର ଦୂତକୁ କହିଲେ—ତୁମେ ଯାଇ ତୁମ ରାଜାଙ୍କୁ ମୋର ଏହି କଥା ଶୁଣାଇଦିଅ—"ରେ ମୂଢ଼ ! ମୁଁ ମୋର ଚକ୍ର ଆଦି ଚିହ୍ନ ତୋ କଥାରେ ନ ଛାଡ଼ି, ତୋ ଉପରକୁ ଛାଡ଼ିବି । କେବଳ ତୋ ଉପରକୁ ନୁହେଁ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ମିଥ୍ୟା ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି ତୁ ଏପରି ଫୁଲି ଉଠିଛୁ, ସେମାନଙ୍କ ଉପରକୁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିବି । ରେ ମୂର୍ଖ ! ତୁ ସେତେବେଳେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଯିବୁ ଏବଂ ତୋ ଦେହଟାକୁ ଚିଲ, ଶାଗୁଣା, ଛଞ୍ଚାଣ ଆଦି ମାଂସଭୋଜୀ ପକ୍ଷୀମାନେ ଘେରିଯିବେ । ସେତେବେଳେ ତୁ ମୋର ଶରଣଦାତା କଣ ହେବୁ, ବରଂ ତୁ ନିଜେ ସେହି ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ଶରଣ ପଶିବୁ, ଯେଉଁମାନେ କି ତୋତେ ଖୁମ୍ପି ଖୁମ୍ପି ତୋର ମାଂସ ଖାଇଯାଉଥିବେ ।" ॥ ୮,୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ତିରସ୍କାରପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ଦେଶ ନେଇ ସେହି ଦୂତ ଗ୍ଲିଗଲା ଏବଂ ଯାଇ ପୌଣ୍ଡ୍ରକଙ୍କୁ ତାହା ଶୁଣାଇଦେଲା । ଏପଟୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ରଥାରୋହଣପୂର୍ବକ ଯାଇ କାଶୀ

ପୌଣ୍ଡ୍ରକୋଽପି ତଦୁଦ୍ୟୋଗମୁପଲଭ୍ୟ ମହାରଥଃ ।
ଅକ୍ଷୌହିଣୀଭ୍ୟାଂ ସଂଯୁକ୍ତୋ ନିଶ୍ଚକ୍ରାମ ପୁରାଦ୍ ଦ୍ରୁତମ୍ ॥ ୧୧

ତସ୍ୟ କାଶିପତିର୍ମିତ୍ରଂ ପାର୍ଷ୍ଣିଗ୍ରାହୋଽନ୍ୱୟାନ୍ନୃପ ।
ଅକ୍ଷୌହିଣୀଭିସ୍ତିସୃଭିରପଶ୍ୟତ୍ ପୌଣ୍ଡ୍ରକଂ ହରିଃ ॥ ୧୨

ଶଙ୍ଖାର୍ଯ୍ୟସିଗଦାଶାର୍ଙ୍ଗଶ୍ରୀବତ୍ସାଦ୍ୟୁପଲକ୍ଷିତମ୍ ।
ବିଭ୍ରାଣଂ କୌସ୍ତୁଭମଣିଂ ବନମାଳାବିଭୂଷିତମ୍ ॥ ୧୩

କୌଶେୟବାସସୀ ପୀତେ ବସାନଂ ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜମ୍ ।
ଅମୂଲ୍ୟମୌଲ୍ୟାଭରଣଂ ସ୍ଫୁରନ୍ମକରକୁଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୧୪

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତମାତ୍ମନସ୍ତୁଲ୍ୟବେଷଂ କୃତ୍ରିମମାସ୍ଥିତମ୍ ।
ଯଥା ନଟଂ ରଙ୍ଗଗତଂ ବିଜହାସ ଭୃଶଂ ହରିଃ ॥ ୧୫

ଶୂଳୈର୍ଗଦାଭିଃ ପରିଘୈଃ ଶକ୍ତ୍ୟୃଷ୍ଟିପ୍ରାସତୋମରୈଃ ।
ଅସିଭିଃ ପଟ୍ଟିଶୈର୍ବାଣୈଃ ପ୍ରାହରନ୍ନରୟୋ ହରିମ୍ ॥ ୧୬

କୃଷ୍ଣସ୍ତୁ ତତ୍ପୌଣ୍ଡ୍ରକକାଶିରାଜୟୋ-
ର୍ବଳଂ ଗଜସ୍ୟନ୍ଦନବାଜିପତ୍ତିମତ୍ ।
ଗଦାସିଚକ୍ରେଷୁଭିରାର୍ଦୟଦ୍ ଭୃଶଂ
ଯଥା ଯୁଗାନ୍ତେ ହୁତଭୁକ୍ ପୃଥକ୍ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୧୭

ଆୟୋଧନଂ ତଦ୍ରଥବାଜିକୁଞ୍ଜର-
ଦ୍ୱିପତ୍ଖରୋଷ୍ଟ୍ରୈରରିଣାବଖଣ୍ଡିତୈଃ ।
ବଭୌ ଚିତଂ ମୋଦବହଂ ମନସ୍ୱିନା-
ମାକ୍ରୀଡ଼ନଂ ଭୂତପତେରିବୋଲ୍ବଣମ୍ ॥ ୧୮

ଅଥାହ ପୌଣ୍ଡ୍ରକଂ ଶୌରିର୍ଭୋ ଭୋଃ ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ଯଦ୍ ଭବାନ୍ ।
ଦୂତବାକ୍ୟେନ ମାମାହ ତାନ୍ୟସ୍ତ୍ରାଣ୍ୟୁତ୍ସୃଜାମି ତେ ॥ ୧୯

ଆକ୍ରମଣ କଲେ; (କାରଣ କରୂଷର ରାଜା ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମିତ୍ର କାଶୀରାଜାଙ୍କ ପାଖରେ ରହୁଥିଲେ) ॥ ୧୦ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆକ୍ରମଣ କଲେଣି ଶୁଣି ମହାରଥୀ ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସୈନ୍ୟ ଧରି ନଗର ବାହାରକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ॥ ୧୧ ॥ କାଶୀରାଜା ଥିଲେ ପୌଣ୍ଡ୍ରକଙ୍କର ମିତ୍ର। ତେଣୁ ସେ ମଧ୍ୟ ମିତ୍ରଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଲାଗି ତିନି ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସୈନ୍ୟ ସହିତ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଚାଲିଲେ। ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ଅବସରରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୌଣ୍ଡ୍ରକଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସେ ଦେଖିଲେ, ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ତରବାରି, ଗଦା, ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁ ଓ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ ଆଦି ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଏକ କୃତ୍ରିମ କୌସ୍ତୁଭମଣି ଓ ବନମାଳା ଝୁଲୁଛି ॥ ୧୩ ॥ ସେ ରେଶମ ପୀତବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ରଥର ଧ୍ୱଜାରେ ଗରୁଡ଼ଚିହ୍ନ ରହିଛି। ତାଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ଅମୂଲ୍ୟ ମୁକୁଟ ଓ କର୍ଣ୍ଣରେ ମକର କୁଣ୍ଡଳ ଝଲସୁଛି ॥ ୧୪ ॥ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଏହି ସକଳ ବେଶ ଥିଲା କୃତ୍ରିମ। ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ କରିବାକୁ ଆସିଥିବା ଅଭିନେତା ଯେପରି ବେଶ ହୋଇଥାଏ, ଏସବୁ ଥିଲା ସେହିପରି ବେଶ। ତାଙ୍କର ବେଶଭୂଷା ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିଜ ବେଶଭୂଷା ପରି ହୋଇଥିବା ଦେଖି ପ୍ରଭୁ ଠୋ ଠୋ ହୋଇ ହସି ଉଠିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଶତ୍ରୁମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରକୁ ତ୍ରିଶୂଳ, ଗଦା, ମୁଦ୍‌ଗର, ଶକ୍ତି, ଋଷ୍ଟି, ପ୍ରାସ, ତୋମର, ତରବାରି, ପଟ୍ଟିଶ, ଶର ଆଦି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବୃଷ୍ଟି କରି ପ୍ରହାର କଲେ ॥ ୧୬ ॥ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଅଗ୍ନି ଯେପରି ସକଳ ପ୍ରକାର ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଜାଳି ଭସ୍ମ କରିଦିଏ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହିପରି ଗଦା, ତରବାରି, ଚକ୍ର ଓ ତୀର ଆଦି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ତଥା କାଶୀରାଜାଙ୍କର ଗଜାରୋହୀ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ରଥାରୋହୀ ଓ ପଦାତିକ ସମନ୍ୱିତ ଚତୁରଙ୍ଗିଣୀ ସେନାକୁ ଧ୍ୱସ୍ତବିଧ୍ୱସ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୧୭ ॥ ସେହି ରଣଭୂମି ଭଗବାନଙ୍କ ଚକ୍ରଦ୍ୱାରା ଖଣ୍ଡ-ବିଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିବା ରଥ, ଘୋଡ଼ା, ହାତୀ, ମନୁଷ୍ୟ, ଗଧ ଓ ଓଟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା। ସେହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମନେହେଲା, ତାହା ବୋଧହୁଏ ଭୂତନାଥ ରୁଦ୍ରଙ୍କର ଭୟଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଥଳୀ। ସେହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ବୀର ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା ॥ ୧୮ ॥

ଭଗବାନ ପୌଣ୍ଡ୍ରକଙ୍କୁ କହିଲେ, "ରେ ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ! ତୁ ତୋ ଦୂତଦ୍ୱାରା କହିପଠାଇଥିଲୁ ଯେ, ମୁଁ ମୋର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରାଦି ଛାଡ଼ିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ। ତେଣୁ ମୁଁ ସେସବୁକୁ

ତ୍ୟାଜୟିଷ୍ୟେଽଭିଧାନଂ ମେ ଯତ୍ତ୍ୱୟାଜ୍ଞ ମୃଷା ଧୃତମ୍ ।
ବ୍ରଜାମି ଶରଣଂ ତେଽଦ୍ୟ ଯଦି ନେଚ୍ଛାମି ସଂଯୁଗମ୍ ॥ ୨୦

ଇତି କ୍ଷିପ୍ତ୍ୱା ଶିତୈର୍ବାଣୈର୍ବିରଥୀକୃତ୍ୟ ପୌଣ୍ଡ୍ରକମ୍ ।
ଶିରୋଽବୃଶ୍ଚଦ୍ ରଥାଙ୍ଗେନ ବଜ୍ରେଣେନ୍ଦ୍ରୋ ଯଥା ଗିରେଃ ॥ ୨୧

ତଥା କାଶିପତେଃ କାୟାଚ୍ଛିର ଉତ୍କୃତ୍ୟ ପତ୍ରିଭିଃ ।
ନ୍ୟପାତୟତ୍ କାଶିପୁର୍ଯ୍ୟାଂ ପଦ୍ମକୋଶମିବାନିଲଃ ॥ ୨୨

ଏବଂ ମତ୍ସରିଣଂ ହତ୍ୱା ପୌଣ୍ଡ୍ରକଂ ସସଖଂ ହରିଃ ।
ଦ୍ୱାରକାମାବିଶତ୍ ସିଦ୍ଧୈର୍ଗୀୟମାନକଥାମୃତଃ ॥ ୨୩

ସ ନିତ୍ୟଂ ଭଗବଦ୍ଧ୍ୟାନପ୍ରଧ୍ୱସ୍ତାଖିଳବନ୍ଧନଃ ।
ବିଭ୍ରାଣଶ୍ଚ ହରେ ରାଜନ୍ ସ୍ୱରୂପଂ ତନ୍ମୟୋଽଭବତ୍ ॥ ୨୪

ଶିରଃ ପତିତମାଲୋକ୍ୟ ରାଜଦ୍ୱାରେ ସକୁଣ୍ଡଳମ୍ ।
କିମିଦଂ କସ୍ୟ ବା ବକ୍ତ୍ରମିତି ସଂଶିଶ୍ୟିରେ ଜନାଃ ॥ ୨୫

ରାଜ୍ଞଃ କାଶିପତେର୍ଜ୍ଞାତ୍ୱା ମହିଷ୍ୟଃ ପୁତ୍ରବାନ୍ଧବାଃ ।
ପୌରାଶ୍ଚ ହା ହତା ରାଜନ୍ ନାଥ ନାଥେତି ପ୍ରାରୁଦନ୍ ॥ ୨୬

ସୁଦକ୍ଷିଣସ୍ତସ୍ୟ ସୁତଃ କୃତ୍ୱା ସଂସ୍ଥାବିଧିଂ ପିତୁଃ ।
ନିହତ୍ୟ ପିତୃହନ୍ତାରଂ ଯାସ୍ୟାମ୍ୟପଚିତିଂ ପିତୁଃ ॥ ୨୭

ତୋ ଉପରକୁ ଛାଡୁଛି ॥ ୧୯ ॥ ତୁ ମିଛଟାରେ ମୋର ନାମ ଧରି ନିଜକୁ ଭଗବାନ ବୋଲାଉଛୁ । ତେଣୁ ରେ ମୂର୍ଖ ! ଏଥର ମୁଁ ତୋଠାରୁ ମୋର ସେହି ନାମ ମଧ୍ୟ ଛଡ଼ାଇଆଣିବି । ବାକି ରହିଲା, ତୋ ପାଖରେ ମୋର ଶରଣ ପଶିବା କଥା । ଠିକ୍ ଅଛି; ଯଦି ମୁଁ ତୋ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିପାରିବି ନାହିଁ, ତେବେ ତୋର ଶରଣ ପଶିବି ।'' ॥ ୨୦ ॥ ଏପରିଭାବରେ ପୌଣ୍ଡ୍ରକଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର କରି, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରମାନ ମାରି ପୌଣ୍ଡ୍ରକଙ୍କ ରଥକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ବଜ୍ର ମାରି ପର୍ବତର ଶିଖର ଭାଙ୍ଗି ପକାଇଥିଲେ, ଭଗବାନ ସେହିପରି ଚକ୍ର ପେଷଣ କରି ତାଙ୍କ ଗଣ୍ଡିରୁ ମୁଣ୍ଡଟାକୁ ଅଲଗା କରିଦେଲେ ॥ ୨୧ ॥ ଭଗବାନ ଠିକ୍ ସେହି ରୀତିରେ କାଶୀରାଜଙ୍କ ଶିର ମଧ୍ୟ ଛେଦନ କରିଦେଲେ ଏବଂ ବାୟୁ ଯେପରି ପଦ୍ମଫୁଲକୁ ଉଡ଼ାଇନେଇ ଦୂରରେ ପକାଇଦିଏ, କାଶୀରାଜାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡଟା ସେହିପରି ଗଣ୍ଡିରୁ ପୃଥକ୍ ହୋଇ ଯାଇ କାଶୀନଗରରେ ପଡ଼ିଲା ॥ ୨୨ ॥ ଏପରିଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ଦ୍ରୋହ କରୁଥିବା ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ସମେତ ତାଙ୍କର ସଖା କାଶୀରାଜାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବଧ କରି ଭଗବାନ ରାଜଧାନୀ ଦ୍ୱାରକାକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ସେତେବେଳେ ସିଦ୍ଧଗଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଅମୃତମୟୀ ଗାଥା ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେକୌଣସି ଭାବରେ ହେଉ ନା କାହିଁକି, ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ସର୍ବଦା ଭଗବାନଙ୍କ ରୂପକୁ ଚିନ୍ତନ କରୁଥିଲେ; ତେଣୁ ତାଙ୍କର ସକଳ ବନ୍ଧନ ତୁଟିଗଲା । ତା'ଛଡ଼ା ସେ ଭଗବାନଙ୍କର କୃତ୍ରିମ ବେଶ ଧାରଣ କରି ରହୁଥିଲେ; ତେଣୁ ଏପରିଭାବରେ ସେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ରୂପକୁ ସ୍ମରଣ କରୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସାରୂପ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା ॥ ୨୪ ॥

ଏପଟେ କାଶୀରେ ରାଜନବର ଆଗରେ ଗୋଟିଏ କୁଣ୍ଡଳମଣ୍ଡିତ ମୁଣ୍ଡ ଖସିପଡ଼ିବା ଦେଖି ଲୋକେ ନାନା ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ କଲେ । 'ଏଇଟା କଣ ? ଏହା କାହାର ମୁଣ୍ଡ ?' ବୋଲି ଲୋକେ ବିସ୍ମୟରେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୨୫ ॥ ତାହା କାଶୀରାଜାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼ିବା ପରେ ରାଣୀମାନେ, ରାଜକୁମାର, ରାଜପରିବାରର ଲୋକେ ତଥା ନାଗରିକମାନେ ''ହା ନାଥ ! ହା ରାଜନ୍ ! ହାୟ ! ହାୟ ! ଆମର ସର୍ବନାଶ ହୋଇଗଲା ! ସର୍ବନାଶ ହୋଇଗଲା !'' ଏପରି ବାହୁନି ବାହୁନି ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୬ ॥ କାଶୀରାଜାଙ୍କ ପୁଅର ନାମ ଥିଲା ସୁଦକ୍ଷିଣ । ସେ ପିତାଙ୍କ ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି କ୍ରିୟା କରିସାରି ମନେ

ଇତ୍ୟାମୃନାଭିସନ୍ଧାୟ ସୋପାଧ୍ୟାୟୋ ମହେଶ୍ୱରମ୍ ।
ସୁଦକ୍ଷିଣୋଽର୍ଚ୍ଚୟାମାସ ପରମେଣ ସମାଧିନା ॥ ୨୮

ପ୍ରୀତୋଽବିମୁକ୍ତେ ଭଗବାଂସ୍ତସ୍ମୈ ବରମଦାଦ୍ ଭବଃ ।
ପିତୃହନ୍ତୃବଧୋପାୟଂ ସ ବବ୍ରେ ବରମୀପ୍ସିତମ୍ ॥ ୨୯

ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନିଂ ପରିଚର ବ୍ରାହ୍ମଣୈଃ ସମମୃତ୍ୱିଜମ୍ ।
ଅଭିଚାରବିଧାନେନ ସ ଚାଗ୍ନିଃ ପ୍ରମଥୈର୍ବୃତଃ ॥ ୩୦

ସାଧୟିଷ୍ୟତି ସଙ୍କଳ୍ପମବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟେ ପ୍ରୟୋଜିତଃ ।
ଇତ୍ୟାଦିଷ୍ଟସ୍ତଥା ଚକ୍ରେ କୃଷ୍ଣାୟାଭିଚରନ୍ ବ୍ରତୀ ॥ ୩୧

ତତୋଽଗ୍ନିରୁତ୍ଥିତଃ କୁଣ୍ଡାନ୍ ମୂର୍ତ୍ତିମାନତିଭୀଷଣଃ ।
ତପ୍ତତାମ୍ରଶିଖାଶ୍ମଶ୍ରୁରଙ୍ଗାରୋଦ୍‌ଗାରିଲୋଚନଃ ॥ ୩୨

ଦଂଷ୍ଟ୍ରୋଗ୍ରଭ୍ରୁକୁଟୀଦଣ୍ଡକଠୋରାସ୍ୟଃ ସ୍ୱଜିହ୍ୱୟା ।
ଆଲିହନ୍ ସୃକ୍କିଣୀ ନଗ୍ନୋ ବିଧୁନ୍ୱଂସ୍ତ୍ରିଶିଖଂ ଜ୍ୱଳନ୍ ॥ ୩୩

ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ତାଳପ୍ରମାଣାଭ୍ୟାଂ କମ୍ପୟନ୍ନବନୀତଳମ୍ ।
ସୋଽଭ୍ୟଧାବଦ୍ ବୃତୋ ଭୂତୈର୍ଦ୍ୱାରକାଂ ପ୍ରଦହନ୍ ଦିଶଃ ॥ ୩୪

ତମାଭିଚାରଦହନମାୟାନ୍ତଂ ଦ୍ୱାରକୌକସଃ ।
ବିଲୋକ୍ୟ ତତ୍ରସୁଃ ସର୍ବେ ବନଦାହେ ମୃଗା ଯଥା ॥ ୩୫

ଅକ୍ଷୈଃ ସଭାୟାଂ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତଂ ଭଗବନ୍ତଂ ଭୟାତୁରାଃ ।
ତ୍ରାହି ତ୍ରାହି ତ୍ରିଲୋକେଶ ବହ୍ନେଃ ପ୍ରଦହତଃ ପୁରମ୍ ॥ ୩୬

ମନେ ସ୍ଥିର କଲା ଯେ, ସେ ତା ପିତୃଘାତୀକୁ ମାରିଦେଲେ ହିଁ ପିତୃଋଣରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବ । ଏପରି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ସେ ତା'ର କୁଳପୁରୋହିତ ଓ ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଏକାଗ୍ରତାର ସହିତ ଶିବଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲା ॥ ୨୭,୨୮ ॥ ତାର ଆରାଧନାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନ ଶିବ ବର ମାଗିବାକୁ କହିବାରୁ ସୁଦକ୍ଷିଣ ବର ମାଗିଲା, "ମୁଁ ମୋର ପିତୃଘାତୀକୁ କିପରି ବଧ କରିବି, ତାର ଉପାୟ କହିଦିଅନ୍ତୁ ।" ॥ ୨୯ ॥ ଭଗବାନ ଶିବ କହିଲେ, "ତୁମେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଯଜ୍ଞଦେବତା ଋତ୍ୱିଗ୍‌ଭୂତ ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନିଙ୍କୁ ଅଭିଚାର ବିଧିରେ ଆରାଧନା କର । ତା'ଫଳରେ ସେହି ଅଗ୍ନି ପ୍ରମଥଗଣଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରକଟିତ ହେବେ । ତାଙ୍କୁ ତୁମେ କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଅଭକ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ସେ ତୁମର ସଂକଳ୍ପ ସିଦ୍ଧ କରିବେ ।" ଶିବ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ସୁଦକ୍ଷିଣ ଉପଯୁକ୍ତ ବିଧିବିଧାନ ସହିତ ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ କଲା ଏବଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଇଁ ଅଭିଚାର (ମାରଣର ପୁରଶ୍ଚରଣ) କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୩୦,୩୧ ॥ ଅଭିଚାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ହେଉ ଅତି ଭୀଷଣ ଅଗ୍ନି ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ହୋଇ ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡରୁ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର କେଶ ଓ ଦାଢ଼ିନିଶ ଉତ୍ତପ୍ତ ତମ୍ବା ପରି ଲାଲ ଲାଲ ହୋଇଥାଏ ଓ ଚକ୍ଷୁରୁ ଅଗ୍ନି ବର୍ଷା ହେଉଥାଏ ॥ ୩୨ ॥ ଭୟଙ୍କର ଦାନ୍ତ ଓ ବକ୍ର ଭୃକୁଟି ହେତୁ ତାଙ୍କ ମୁଖ ବିକଟାଳ ଦିଶୁଥାଏ । ସେ ଲହ ଲହ ଜିଭ ବାହାର କରି ପାଟିର ଉଭୟ କୋଣକୁ ଚାଟି ପକାଉଥାନ୍ତି । ନଗ୍ନ ଶରୀର । ହାତରେ ଭୟଙ୍କର ତ୍ରିଶୂଳ । ତ୍ରିଶୂଳଟାକୁ ସେ ବାରମ୍ବାର ଘୂରାଉଥାନ୍ତି । ସେଥିରୁ ଅଗ୍ନିଶିଖା ବାହାରି ପଡୁଥାଏ ॥ ୩୩ ॥ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟା ହୋଇଥାଏ ତାଳଗଛର ଗଣ୍ଡି ପରି ବିରାଟ ବିରାଟ । ସେ ନିଜର ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ପୃଥିବୀକୁ ପ୍ରକମ୍ପିତ କରି ଏବଂ ଜ୍ୱାଳାରେ ଦଶଦିଗକୁ ଦଗ୍ଧ କରି କରି ଦ୍ୱାରକା ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲେ ଏବଂ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଯାଇ ଦ୍ୱାରକାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ବହୁ ଭୂତପ୍ରେତ ମଧ୍ୟ ଥାଆନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ସେହି ଅଭିଚାର ଅଗ୍ନି ଅତି ନିକଟକୁ ଚାଲିଆସିବାରୁ, ବଣରେ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲେ ହରିଣମାନେ ଯେପରି କାତର ହୋଇ ଉଠନ୍ତି, ଦ୍ୱାରକାବାସୀମାନେ ସେହିପରି ଭୟରେ କାତର ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଲୋକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଇଁଲେ । ଭଗବାନ ସେତେବେଳକୁ ସଭାରେ ବସି ପଶା ଖେଳୁଥାନ୍ତି । ଲୋକେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, "ହେ ତ୍ରିଲୋକର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ! ଏକ ଭୟଙ୍କର ଅଗ୍ନି ଦ୍ୱାରକା ପୁରୀଟାକୁ ଭସ୍ମ କରିଦେବାକୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି; ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତଜ୍ଜନବୈକ୍ଳବ୍ୟଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ୍ୱାନାଂ ଚ ସାଧ୍ୱସମ୍ ।
ଶରଣ୍ୟଃ ସମ୍ପ୍ରହସ୍ୟାହ ମା ଭୈଷ୍ଟେତ୍ୟବିତାସ୍ମ୍ୟହମ୍ ॥ ୩୭

ସର୍ବସ୍ୟାନ୍ତର୍ବହିଃ ସାକ୍ଷୀ କୃତ୍ୟାଂ ମାହେଶ୍ୱରୀଂ ବିଭୁଃ ।
ବିଜ୍ଞାୟ ତଦ୍‌ବିଘାତାର୍ଥଂ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥଂ ଚକ୍ରମାଦିଶତ୍ ॥ ୩୮

ତତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟକୋଟିପ୍ରତିମଂ ସୁଦର୍ଶନଂ
ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନଂ ପ୍ରଳୟାନଳପ୍ରଭମ୍ ।
ସ୍ୱତେଜସା ଖଂ କକୁଭୋଽଥ ରୋଦସୀ
ଚକ୍ରଂ ମୁକୁନ୍ଦାସ୍ତ୍ରମଥାଗ୍ନିମାର୍ଦୟତ୍ ॥ ୩୯

କୃତ୍ୟାନଳଃ ପ୍ରତିହତଃ ସ ରଥାଙ୍ଗପାଣେ-
ରସ୍ତ୍ରୌଜସା ସ ନୃପ ଭଗ୍ନମୁଖୋ ନିବୃତ୍ତଃ ।
ବାରାଣସୀଂ ପରିସମେତ୍ୟ ସୁଦକ୍ଷିଣଂ ତଂ
ସର୍ତ୍ୱିଗ୍‌ଜନଂ ସମଦହତ୍ ସ୍ୱକୃତୋଽଭିଚାରଃ ॥ ୪୦

ଚକ୍ରଂ ଚ ବିଷ୍ଣୋସ୍ତଦନୁପ୍ରବିଷ୍ଟଂ
ବାରାଣସୀଂ ସାଟ୍ଟସଭାଳୟାପଣାମ୍ ।
ସଗୋପୁରାଟ୍ଟାଳକକୋଷ୍ଠସଙ୍କୁଳାଂ
ସକୋଶହସ୍ତ୍ୟଶ୍ୱରଥାନ୍ନଶାଳାମ୍ ॥ ୪୧

ଦଗ୍‌ଧ୍ୱା ବାରାଣସୀଂ ସର୍ବାଂ ବିଷ୍ଣୋଶ୍ଚକ୍ରଂ ସୁଦର୍ଶନମ୍ ।
ଭୂୟଃ ପାର୍ଶ୍ୱମୁପାତିଷ୍ଠତ୍ କୃଷ୍ଣସ୍ୟାକ୍ଳିଷ୍ଟକର୍ମଣଃ ॥ ୪୨

ଯ ଏତଚ୍ଛ୍ରାବୟେନ୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକବିକ୍ରମମ୍ ।
ସମାହିତୋ ବା ଶୃଣୁୟାତ୍ ସର୍ବପାପୈଃ ପ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୪୩

ଆପଣଙ୍କ ବିନା ତା'ମୁହଁରୁ ଆମକୁ ଅନ୍ୟ କେହି ରକ୍ଷା କରିପାରିବ ନାହିଁ ।'' ॥ ୩୬ ॥ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସ୍ୱଜନମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ବିକଳ ହୋଇ 'ରକ୍ଷା କର' 'ରକ୍ଷା କର' ବୋଲି ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ହସି ହସି କହିଦେଲେ, ''ଡର ନାହିଁ, ଡର ନାହିଁ; ମୁଁ ତୁମକୁ ରକ୍ଷା କରିବି ।'' ॥ ୩୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ସମସ୍ତଙ୍କର ଭିତର-ବାହାର—ସବୁକଥା ଜାଣନ୍ତି । ସେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ସେହି ଯେଉଁ ଅଗ୍ନି ଆସିଛି, ତାହା ହେଉଛି କାଶୀରୁ ଆସିଥିବା ମାହେଶ୍ୱରୀ କୃତ୍ୟା । ତାହାର ପ୍ରତିକାର କରିବାକୁ ସେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଥିବା ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଇଦେଲେ ॥ ୩୮ ॥ ଭଗବାନ ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଅସ୍ତ୍ର ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ହେଉଛି କୋଟି କୋଟି ସୂର୍ଯ୍ୟସମାନ ତେଜସ୍ୱୀ ଓ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଅଗ୍ନିସମାନ ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ । ସୁଦର୍ଶନର ତେଜରେ ଆକାଶ, ଦଶଦିଗ ଓ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଚମକି ଉଠିଲା । ସେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଯାଇ ସେହି ଅଭିଚାର ଅଗ୍ନିକୁ ନିସ୍ତେଜ କରିଦେଲା ॥ ୩୯ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅସ୍ତ୍ର ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରର ଶକ୍ତିରେ କୃତ୍ୟାରୂପ ଅଗ୍ନିର ମୁହଁ ଭାଙ୍ଗିଗଲା; ତାର ତେଜ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଓ ସେ ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇଗଲା । ସେ ସେଠାରୁ କାଶୀ ଫେରିଯାଇ ସେହି ଋତ୍ୱିଜ ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସୁଦକ୍ଷିଣକୁ ଜାଳି ଭସ୍ମ କରିଦେଲା । ଏପରିଭାବରେ ସେହି ରାଜକୁମାରର ଅଭିଚାର ତାର ନିଜ ବିନାଶର କାରଣ ହୋଇଗଲା ॥ ୪୦ ॥ କୃତ୍ୟାର ପଛେ ପଛେ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ମଧ୍ୟ ଆସି କାଶୀରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । କାଶୀ ଥିଲା ଏକ ବିଶାଳ ନଗରୀ । ସେହି ନଗରୀ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅଟ୍ଟାଳିକା, ସଭାଭବନ, ବିପଣିସ୍ଥଳ, ନଗରଦ୍ୱାର, ଦ୍ୱାରର ଗମ୍ବୁଜ, ଚତୁର୍ଦିଗରେ ପାଚିରୀ, ଧନ-ସମ୍ପଦ, ହାତୀ, ଘୋଡ଼ା, ରଥ, ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟର ବିରାଟ ବିରାଟ ଭଣ୍ଡାରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥିଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୁଦର୍ଶନଚକ୍ର ସମଗ୍ର କାଶୀକୁ ଜାଳି ଭସ୍ମ କରିଦେବା ପରେ ପରମାନନ୍ଦଦାୟୀ ଲୀଳାପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖକୁ ପୁନଃ ଫେରିଆସିଲା ॥ ୪୧,୪୨ ॥

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ଚରିତ ଏକାଗ୍ରତାର ସହିତ ଶୁଣେ ଓ ଶୁଣାଏ, ସେ ସକଳ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ପୌଣ୍ଡ୍ରକାଦିବଧୋ ନାମ ଷଟ୍‌ଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬୬ ॥

+++

ଅଥ ସପ୍ତଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦ୍ୱିବିଦ ବଧ

ରାଜୋବାଚ

ଭୂୟୋଽହଂ ଶ୍ରୋତୁମିଚ୍ଛାମି ରାମସ୍ୟାଦ୍ଭୁତକର୍ମଣଃ ।
ଅନନ୍ତସ୍ୟାପ୍ରମେୟସ୍ୟ ଯଦନ୍ୟତ୍ କୃତବାନ୍ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନରକସ୍ୟ ସଖା କଶ୍ଚିଦ୍ ଦ୍ୱିବିଦୋ ନାମ ବାନରଃ ।
ସୁଗ୍ରୀବସଚିବଃ ସୋଽଥ ଭ୍ରାତା ମୈନ୍ଦସ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ॥ ୨

ସଖ୍ୟୁଃ ସୋଽପଚିତିଂ କୁର୍ବନ୍ ବାନରୋ ରାଷ୍ଟ୍ରବିପ୍ଳବମ୍ ।
ପୁରଗ୍ରାମାକରାନ୍ ଘୋଷାନଦହଦ୍ ବହ୍ନିମୁତ୍ସୃଜନ୍ ॥ ୩

କ୍ୱଚିତ୍ ସ ଶୈଳାନୁତ୍ପାଟ୍ୟ ତୈର୍ଦେଶାନ୍ ସମଚୂର୍ଣ୍ଣୟତ୍ ।
ଆନର୍ତ୍ତାନ୍ ସୁତରାମେବ ଯତ୍ରାସ୍ତେ ମିତ୍ରହା ହରିଃ ॥ ୪

କ୍ୱଚିତ୍ ସମୁଦ୍ରମଧ୍ୟସ୍ଥୋ ଦୋର୍ଭ୍ୟାମୁତ୍କ୍ଷିପ୍ୟ ତଜ୍ଜଲମ୍ ।
ଦେଶାନ୍ ନାଗାୟୁତପ୍ରାଣୋ ବେଳାକୂଳାନମଜ୍ଜୟତ୍ ॥ ୫

ଆଶ୍ରମାନୃଷିମୁଖ୍ୟାନାଂ କୃତ୍ୱା ଭଗ୍ନବନସ୍ପତୀନ୍ ।
ଅଦୂଷୟଚ୍ଛକୃନ୍ମୂତ୍ରୈରଗ୍ନୀନ୍ ବୈତାନିକାନ୍ ଖଳଃ ॥ ୬

ପୁରୁଷାନ୍ ଯୋଷିତୋ ଦୃପ୍ତଃ କ୍ଷ୍ମାଭୃଦ୍ଦ୍ରୋଣୀଗୁହାସୁ ସଃ ।
ନିକ୍ଷିପ୍ୟ ଚାପ୍ୟଧାଚ୍ଛୈଳୈଃ ପେଶସ୍କାରୀବ କୀଟକମ୍ ॥ ୭

ଏବଂ ଦେଶାନ୍ ବିପ୍ରକୁର୍ବନ୍ ଦୂଷୟଂଶ୍ଚ କୁଳସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ସୁଲଳିତଂ ଗୀତଂ ଗିରିଂ ରୈବତକଂ ଯଯୌ ॥ ୮

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ କହିଲେ—ଭଗବାନ ବଳରାମ ତ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍, ଅପ୍ରମେୟ ଓ ଅନନ୍ତ । ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ, ଗୁଣ, ଲୀଳା ଆଦି ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ବାଣୀର ଅଗୋଚର । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୀଳା ଅଲୌକିକ । ସେ ଆଉ ଯେଉଁସବୁ ଅଦ୍ଭୁତ କର୍ମ କରିଥିଲେ, ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ଶୁଣିବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦ୍ୱିବିଦ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ବାନର ଥିଲା । ସେ ଥିଲା ନରକାସୁରର ସଖା, ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କର ଜଣେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ମୈନ୍ଦର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାଇ ॥ ୨ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନରକାସୁରକୁ ମାରିଦେଲେ ବୋଲି ଶୁଣିଦେଲା କ୍ଷଣି, ନିଜ ସଖାର ଋଣ ଶୁଝିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ରାଷ୍ଟ୍ରବିପ୍ଳବ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା । ସେହି ବାନର ବଡ଼ ବଡ଼ ନଗର, ଗ୍ରାମ, ଖଣି ଓ ଗୋପାଳମାନଙ୍କର ବସ୍ତିରେ ନିଆଁ ଲଗାଇଦେଇ ସବୁ ଜାଳିପୋଡ଼ି ପକାଇଲା ॥ ୩ ॥ ସେ ବଡ଼ ବଡ଼ ପାହାଡ଼ ଉପାଡ଼ି ତା'ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଞ୍ଚଳ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଲା; ବିଶେଷ କରି ତାର ସଖାକୁ ମାରିଦେଇଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେଉଁ ଆନର୍ତ୍ତ ଦେଶରେ ନିବାସ କରୁଥିଲେ, ସେ ସେହି ଦେଶରେ ବେଶୀ ଉତ୍ପାତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୪ ॥ ଦ୍ୱିବିଦ ବାନର ଦେହରେ ଦଶହଜାର ହାତୀଙ୍କ ବଳ ଥିଲା । ବେଳେ ବେଳେ ସେ ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ଠିଆ ହୋଇ, ଦୁଇହାତରେ ଏତେ ପାଣି କୂଳକୁ ଫୋପାଡୁ ଥିଲା ଯେ, କୂଳର ଗାଆଁଗଣ୍ଡା ପାଣିରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଥିଲା ॥ ୫ ॥ ପୁଣି ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ମୁନିଋଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ପଶି ଆଶ୍ରମର ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବୃକ୍ଷଲତା ଉପାଡ଼ି ସବୁ ଧ୍ୱସ୍ତବିଧ୍ୱସ୍ତ କରିଦେଉଥିଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡରେ ମଳମୂତ୍ର ତ୍ୟାଗ କରି ଅଗ୍ନିକୁ ଦୂଷିତ କରିଦେଉଥିଲା ॥ ୬ ॥ ଭ୍ରମର ଯେପରି ଅନ୍ୟ କୀଟକୁ ଧରି ଆଣି ନିଜ ଫୋଡ଼ରେ ବନ୍ଦ କରି ରଖିଦିଏ, ସେ ସେହିପରି ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ନେଇ ପର୍ବତ ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ପୂରାଇ ଗୁମ୍ଫାମୁହଁକୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ପଥରରେ ବୁଜିଦେଉଥିଲା ॥ ୭ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସେ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ଦେଲା ଓ କୁଳୀନ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦୂଷିତ କରିଦେଲା । ଦିନକର କଥା । ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ରୈବତକ ପର୍ବତ ଉପରୁ ସୁମଧୁର ସଙ୍ଗୀତର ଧ୍ୱନି ଭାସି ଆସୁଥିବାର ଶୁଣି ସେଠାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୮ ॥

ତତ୍ରାପଶ୍ୟଦ୍ ଯଦୁପତିଂ ରାମଂ ପୁଷ୍କରମାଳିନମ୍ ।
ସୁଦର୍ଶନୀୟସର୍ବାଙ୍ଗଂ ଲଳନାୟୂଥମଧ୍ୟଗମ୍ ॥ ୯

ଗାୟନ୍ତଂ ବାରୁଣୀଂ ପୀତ୍ୱା ମଦବିହ୍ୱଳଲୋଚନମ୍ ।
ବିଭ୍ରାଜମାନଂ ବପୁଷା ପ୍ରଭିନ୍ନମିବ ବାରଣମ୍ ॥ ୧୦

ଦୁଷ୍ଟଃ ଶାଖାମୃଗଃ ଶାଖାମାରୂଢଃ କମ୍ପୟନ୍ ଦ୍ରୁମାନ୍ ।
ଚକ୍ରେ କିଲକିଲାଶବ୍ଦମାତ୍ମାନଂ ସଂପ୍ରଦର୍ଶୟନ୍ ॥ ୧୧

ତସ୍ୟ ଧାର୍ଷ୍ଟ୍ୟଂ କପେର୍ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତରୁଣ୍ୟୋ ଜାତିଚାପଳାଃ ।
ହାସ୍ୟପ୍ରିୟା ବିଜହସୁର୍ବଳଦେବପରିଗ୍ରହଃ ॥ ୧୨

ତା ହେଳୟାମାସ କପିର୍ଭ୍ରୂକ୍ଷେପୈଃ ସମ୍ମୁଖାଦିଭିଃ ।
ଦର୍ଶୟନ୍ ସ୍ୱଗୁଦଂ ତାସାଂ ରାମସ୍ୟ ଚ ନିରୀକ୍ଷତଃ ॥ ୧୩

ତଂ ଗ୍ରାବ୍ଣା ପ୍ରାହରଦ୍ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ବଳଃ ପ୍ରହରତାଂ ବରଃ ।
ସ ବଞ୍ଚୟିତ୍ୱା ଗ୍ରାବାଣଂ ମଦିରାକଳଶଂ କପିଃ ॥ ୧୪

ଗୃହୀତ୍ୱା ହେଳୟାମାସ ଧୂର୍ତ୍ତସ୍ତଂ କୋପୟନ୍ ହସନ୍ ।
ନିର୍ଭିଦ୍ୟ କଳଶଂ ଦୁଷ୍ଟୋ ବାସାଂସ୍ୟାସ୍ଫାଳୟଦ୍ ବଳମ୍ ॥ ୧୫

କଦର୍ଥୀକୃତ୍ୟ ବଳବାନ୍ ବିପ୍ରଚକ୍ରେ ମଦୋଦ୍ଧତଃ ।
ତଂ ତସ୍ୟାବିନୟଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଦେଶାଂଶ୍ଚ ତଦୁପଦ୍ରୁତାନ୍ ॥ ୧୬

କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ମୁସଳମାଦତ୍ତ ହଳଂ ଚାରିଜିଘାଂସୟା ।
ଦ୍ୱିବିଦୋଽପି ମହାବୀର୍ଯ୍ୟଃ ଶାଳମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ପାଣିନା ॥ ୧୭

ଅଭ୍ୟେତ୍ୟ ତରସା ତେନ ବଳଂ ମୂର୍ଦ୍ଧନ୍ୟତାଡ଼ୟତ୍ ।
ତଂ ତୁ ସଙ୍କର୍ଷଣୋ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନି ପତନ୍ତମଚଳୋ ଯଥା ॥ ୧୮

ପର୍ବତ ଉପରକୁ ଯାଇ ସେ ଦେଖିଲା ଯେ, ସେଠାରେ ଯଦୁପତି ବଳରାମ କେତେଜଣ ସୁନ୍ଦରୀ ଯୁବତୀଙ୍କ ସହିତ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ପଦ୍ମମାଳା ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଓ ଦର୍ଶନୀୟ ହୋଇଛି ॥ ୯ ॥ ସେ ବାରୁଣୀ ପାନ କରି ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ନେତ୍ର ଆନନ୍ଦ-ଉନ୍ମାଦରେ ବିହ୍ୱଳ ଦିଶୁଛି । ତାଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ଶରୀର ଦେଖିଲେ ମନେହେଉଛି, ସତେ ଯେପରି ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ମଦମତ୍ତ ଗଜରାଜ ॥ ୧୦ ॥ ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ବାନର ଗଛରେ ଚଢ଼ିଗଲା ଓ ଶାଖାପ୍ରଶାଖା ଭାଙ୍ଗି ଗଛଗୁଡ଼ାକୁ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ହଲାଇଲା, ପୁଣି ମଝି ମଝିରେ ନାରୀମାନଙ୍କ ଆଗକୁ ଆସି ଭୀଷଣ ଶବ୍ଦ କରି ଖିଙ୍କାରିଲା ॥ ୧୧ ॥ ଯୁବତୀମାନେ ସ୍ୱଭାବତଃ ଚଞ୍ଚଳ ଓ ସେମାନେ ହାସପରିହାସରେ ରୁଚି ରଖନ୍ତି । ବଳରାମଙ୍କ ପାଖରେ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ବାନରର ଏସବୁ କର୍ମ ଦେଖି ନିର୍ଭୟରେ ହସିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ତାହା ଦେଖି ବାନର ଦ୍ୱିବିଦ ବଳରାମଙ୍କ ଆଗରେ ହିଁ ସେହି ଯୁବତୀମାନଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କଲା । ସେ କେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ମଳଦ୍ୱାର ଦେଖାଇଲା ତ, କେତେବେଳେ ଭ୍ରୂ ନଚାଇ ଡରାଇଲା; ପୁଣି କେତେବେଳେ ଖଟେଇ ହେଲା ଓ ଗର୍ଜନ କଲା ॥ ୧୩ ॥ ତାର ଏସବୁ ଅପକର୍ମ ଦେଖି ବୀରବର ବଳରାମ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ତା ଉପରକୁ ଗୋଟିଏ ପଥର ଫୋପାଡ଼ିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱିବିଦ ସେହି ପଥରମାଡ଼ରୁ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବା ସହିତ ଝପଟି ଆସି ବାରୁଣୀ କଳଶଟା ଉଠାଇ ନେଇଗଲା ଓ ବଳରାମଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କଲା । ସେହି ଧୂର୍ତ୍ତ ବାରୁଣୀ କଳଶଟା ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କର ଲୁଗାପଟା ଚିରିପକାଇଲା ଏବଂ ଏପରି ଅପକର୍ମ କରିବା ସହିତ ବଳରାମଙ୍କୁ ବେଖାତିର କରି ହସିଲା । ଏପରିଭାବରେ ସେ ବଳରାମଙ୍କୁ ଆହୁରି ଅଧିକ କ୍ରୋଧିତ କରିଦେଲା ॥ ୧୪,୧୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବଳବାନ୍ ଓ ମଦୋନ୍ମତ୍ତ ଦ୍ୱିବିଦ ବଳରାମଙ୍କୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ତାଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲାରୁ ତାର ଧୂର୍ତ୍ତତା ଦେଖି ଏବଂ ସେ ଦେଶଟାକୁ କିପରି ଛାରଖାର କରିଦେଇଛି, ତାହା ବିଚାର କରି, ବଳରାମ ସେହି ଶତ୍ରୁକୁ ନିପାତ କରିଦେବାକୁ ନିଜର ହଳ-ମୁଷଳ ଧରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ । ଦ୍ୱିବିଦ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବାନ ହୋଇଥାଏ । ସେ ତାର ଗୋଟିଏ ହାତରେ ହିଁ ଗୋଟିଏ ଶାଳଗଛ ଉପାଡ଼ି ଆଣିଲା ଏବଂ ଭୀଷଣ ବେଗରେ ଦୌଡ଼ି ଆସି ଗଛଟାକୁ ବଳରାମଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ପିଟିଦେଲା । ବଳରାମ ପର୍ବତ ପରି ଅବିଚଳିତ

ପ୍ରତିଜଗ୍ରାହ ବଳବାନ୍ ସୁନନ୍ଦେନାହନଚ୍ଚ ତମ୍ ।
ମୁସଳାହତମସ୍ତିଷ୍କୋ ବିରେଜେ ରକ୍ତଧାରୟା ॥ ୧୯

ଗିରିର୍ଯଥା ଗୈରିକୟା ପ୍ରହାରଂ ନାନୁଚିନ୍ତୟନ୍ ।
ପୁନରନ୍ୟଂ ସମୁତ୍କ୍ଷିପ୍ୟ କୃତ୍ୱା ନିଷ୍ପତ୍ରମୋଜସା ॥ ୨୦

ତେନାହନତ୍ ସୁସଂକ୍ରୁଦ୍ଧସ୍ତଂ ବଳଃ ଶତଧାଚ୍ଛିନତ୍ ।
ତତୋଽନ୍ୟେନ ରୁଷା ଜଘ୍ନେ ତଂ ଚାପି ଶତଧାଚ୍ଛିନତ୍ ॥ ୨୧

ଏବଂ ଯୁଧ୍ୟନ୍ ଭଗବତା ଭଗ୍ନେ ଭଗ୍ନେ ପୁନଃ ପୁନଃ ।
ଆକୃଷ୍ୟ ସର୍ବତୋ ବୃକ୍ଷାନ୍ ନିର୍ବୃକ୍ଷମକରୋଦ୍ ବନମ୍ ॥ ୨୨

ତତୋଽମୁଞ୍ଚଚ୍ଛିଳାବର୍ଷଂ ବଳସ୍ୟୋପର୍ଯ୍ୟମର୍ଷିତଃ ।
ତତ୍ ସର୍ବଂ ଚୂର୍ଣ୍ଣୟାମାସ ଲୀଳୟା ମୁସଳାୟୁଧଃ ॥ ୨୩

ସ ବାହୂ ତାଳସଙ୍କାଶୌ ମୁଷ୍ଟୀକୃତ୍ୟ କପୀଶ୍ୱରଃ ।
ଆସାଦ୍ୟ ରୋହିଣୀପୁତ୍ରଂ ତାଭ୍ୟାଂ ବକ୍ଷସ୍ୟରୂରୁଜତ୍ ॥ ୨୪

ଯାଦବେନ୍ଦ୍ରୋଽପି ତଂ ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ମୁସଳଲାଙ୍ଗଳେ ।
ଜତ୍ରାବଭ୍ୟର୍ଦୟତ୍‌କ୍ରୁଦ୍ଧଃ ସୋଽପତଦ୍ ରୁଧିରଂ ବମନ୍ ॥ ୨୫

ଚକମ୍ପେ ତେନ ପତତା ସଟଙ୍କଃ ସବନସ୍ପତିଃ ।
ପର୍ବତଃ କୁରୁଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ବାୟୁନା ନୌରିବାମ୍ଭସି ॥ ୨୬

ଜୟଶବ୍ଦୋ ନମଃଶବ୍ଦଃ ସାଧୁ ସାଧ୍ୱିତି ଚାମ୍ବରେ ।
ସୁରସିଦ୍ଧମୁନୀନ୍ଦ୍ରାଣାମାସୀତ୍ କୁସୁମବର୍ଷିଣାମ୍ ॥ ୨୭

ରହି, ମୁଣ୍ଡରେ ବାଜିବାପୂର୍ବରୁ ହିଁ ସେହି ଶାଳଗଛଟାକୁ ଧରିପକାଇଲେ ଏବଂ ପରକ୍ଷଣରେ ନିଜର ସୁନନ୍ଦ ନାମକ ମୁଷଳରେ ବାନରକୁ ପ୍ରହାର କଲେ। ମୁଷଳମାଡ଼ରେ ଦ୍ୱିବିଦର ମୁଣ୍ଡ ଫାଟି ସେଥିରୁ ଏପରି ରକ୍ତଧାରା ବୋହିଲା ଯେ ତାହା ଦେଖି ମନେହେଲା, ଗୋଟିଏ ପର୍ବତରୁ ଗେରୁପାଣିର ସୁଅ ବୋହିଗ୍ଲଲିଛି କି ! କିନ୍ତୁ ମୁଣ୍ଡ ଫାଟିଗଲେ ବି ଦ୍ୱିବିଦ ଭୟ କଲା ନାହିଁ। ସେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗଛ ଉପାଡ଼ି ଆଣିଲା ଏବଂ ସେଥିରୁ ଡାଳପତ୍ର ଛିଣ୍ଡାଇ କେବଳ ଗଣ୍ଡିଟି ରଖିଲା। ସେହି ଗଛଗଣ୍ଡିଟିରେ ବଳରାମଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ପ୍ରହାର କଲା; କିନ୍ତୁ ବଳରାମ ସେହି ଗଛଗଣ୍ଡିଟିକୁ ଶତ ଖଣ୍ଡ କରିଦେଲେ। ତାହା ଦେଖି ଦ୍ୱିବିଦ ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ଗଛଗଣ୍ଡିରେ ପ୍ରହାର କଲା; କିନ୍ତୁ ବଳରାମ ସେହିଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଶହ ଶହ ଖଣ୍ଡ କରି ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ ॥ ୧୬-୨୧ ॥ ବାନର ଏପରିଭାବରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିଗ୍ଲଲିଲା। ଗୋଟିଏ ଗଛ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ, ସେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗଛ ଉପାଡ଼ି ଆଣୁଥାଏ। ଏପରି ଲଢୁ ଲଢୁ ସେ ସେଠାକାର ବନରୁ ଗଛସବୁ ଉପାଡ଼ି ପଦା କରିଦେଲା। ବନଟା ବୃକ୍ଷହୀନ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୨ ॥ ଆଉ ଗଛ ନ ପାଇ ବାନର ଆହୁରି କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା। ଏଥର ସେ ବଳରାମଙ୍କ ଉପରକୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ପଥର ବର୍ଷା କଲା। କିନ୍ତୁ ବଳରାମ ନିଜ ମୁଷଳରେ ଖେଳିଲା ପରି ସବୁପଥର ଭାଙ୍ଗି ଗୁଣ୍ଡ କରିଦେଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଶେଷରେ କପିରାଜ ଦ୍ୱିବିଦ ତା'ର ତାଳଗଛ ପରି ଦୀର୍ଘ ଭୁଜ ଉଠାଇ, ଦୁଇହାତକୁ ମୁଠା ବାନ୍ଧି ବଳରାମଙ୍କ ଉପରକୁ ଝପଟି ଆସିଲା ଏବଂ ବଳରାମଙ୍କ ଛାତି ଉପରେ ଏକ ନିର୍ଘାତିଆ ବିଧା ମାରିଦେଲା ॥ ୨୪ ॥ ଏଥର ଯଦୁବଂଶଶିରୋମଣି ବଳରାମ ହଳ-ମୁଷଳ ତଳେ ଥୋଇଦେଲେ ଏବଂ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନିଜର ଦୁଇହାତ ଉଠାଇ ବାନରର ହଁସୁଲିହାଡ଼ ଉପରେ ଭୀଷଣ ଭାବରେ ପ୍ରହାର କଲେ। ସେହି ପ୍ରହାରରେ ଦ୍ୱିବିଦ ରକ୍ତ ବାନ୍ତି କରି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବାତ୍ୟାପବନରେ ଯେପରି ଜଳରେ ଭାସୁଥିବା ବୋଇତ ଦୋହଲି ଉଠେ, ସେହି ବିରାଟ ବାନର ତଳେ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ଶିଖର ଓ ବୃକ୍ଷଲତା ସମେତ ସମଗ୍ର ପର୍ବତଟା ସେହିପରି ଦୋହଲି ଗଲା ॥ ୨୬ ॥ ଆକାଶରେ ଦେବତାମାନେ ହର୍ଷୋଲ୍ଲାସରେ 'ଜୟ ! ଜୟ !' ଧ୍ୱନି କଲେ; ସିଦ୍ଧମାନେ 'ନମୋ ନମଃ' ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ; ଏବଂ ଋଷିମୁନିମାନେ 'ସାଧୁ ! ସାଧୁ !' କହିଲେ ସମସ୍ତେ ବଳରାମଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୨୭ ॥

ଏବଂ ନିହତ୍ୟ ଦ୍ୱିବିଦଂ ଜଗଦ୍‌ବ୍ୟତିକରାବହମ୍ ।
ସଂସ୍ତୂୟମାନୋ ଭଗବାଞ୍ଜନୈଃ ସ୍ୱପୁରମାବିଶତ୍ ॥ ୨୮

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦ୍ୱିବିଦ ଜଗତରେ ବହୁ ଉପଦ୍ରବ କରୁଥିଲା; ତେଣୁ ଭଗବାନ ବଳରାମ ତାକୁ ଏପରିଭାବରେ ମାରିଦେଇ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀକୁ ଫେରିଗଲେ । ସେତେବେଳେ ସବୁ ପୁରଜନ-ପରିଜନ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ଗାନ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ଦ୍ୱିବିଦବଧୋ ନାମ ସପ୍ତଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬୭ ॥

+++

ଅଥାଷ୍ଟଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କୌରବମାନଙ୍କ ଉପରେ ବଳରାମଙ୍କର କ୍ରୋଧ ଓ ସାମ୍ବଙ୍କ ବିବାହ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଦୁର୍ଯୋଧନସୁତାଂ ରାଜନ୍ ଲକ୍ଷ୍ମଣାଂ ସମିତିଞ୍ଜୟଃ ।
ସ୍ୱୟଂବରସ୍ଥାମହରତ୍ ସାମ୍ବୋ ଜାମ୍ବବତୀସୁତଃ ॥ ୧

କୌରବାଃ କୁପିତା ଊଚୁର୍ଦୁର୍ବିନୀତୋଽୟମର୍ଭକଃ ।
କଦର୍ଥୀକୃତ୍ୟ ନଃ କନ୍ୟାମକାମାମହରଦ୍ ବଳାତ୍ ॥ ୨

ବଧ୍ନୀତେମଂ ଦୁର୍ବିନୀତଂ କିଂ କରିଷ୍ୟନ୍ତି ବୃଷ୍ଣୟଃ ।
ଯେଽସ୍ମତ୍‌ପ୍ରସାଦୋପଚିତାଂ ଦତ୍ତାଂ ନୋ ଭୁଞ୍ଜତେ ମହୀମ୍ ॥ ୩

ନିଗୃହୀତଂ ସୁତଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଯଦ୍ୟେଷ୍ୟନ୍ତୀହ ବୃଷ୍ଣୟଃ ।
ଭଗ୍ନଦର୍ପାଃ ଶମଂ ଯାନ୍ତି ପ୍ରାଣା ଇବ ସୁସଂଯତାଃ ॥ ୪

ଇତି କର୍ଣ୍ଣଃ ଶଲୋ ଭୂରିର୍ଯଜ୍ଞକେତୁଃ ସୁଯୋଧନଃ ।
ସାମ୍ବମାରେଭିରେ ବଦ୍ଧୁଂ କୁରୁବୃଦ୍ଧାନୁମୋଦିତାଃ ॥ ୫

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାନୁଧାବତଃ ସାମ୍ବୋ ଧାର୍ତ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରାନ୍ ମହାରଥଃ ।
ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ରୁଚିରଂ ଚାପଂ ତସ୍ଥୌ ସିଂହ ଇବୈକଳଃ ॥ ୬

ତଂ ତେ ଜିଘୃକ୍ଷବଃ କ୍ରୁଦ୍ଧାସ୍ତିଷ୍ଠ ତିଷ୍ଠେତି ଭାଷିଣଃ ।
ଆସାଦ୍ୟ ଧନ୍ୱିନୋ ବାଣୈଃ କର୍ଣ୍ଣାଗ୍ରଣ୍ୟଃ ସମାକିରନ୍ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜାମ୍ବବତୀଙ୍କ ପୁତ୍ର ସାମ୍ବ ଥିଲେ ମହାବୀର । ସେ ଏକାକୀ ବଡ଼ ବଡ଼ ବୀରମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଦେଉଥିଲେ । ସେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ କନ୍ୟା ଲକ୍ଷ୍ମଣାକୁ ସ୍ୱୟଂବର ସଭାରୁ ହରଣ କରି ନେଇ ଆସିଲେ ॥ ୧ ॥ ସେହି ଘଟଣାରେ କୌରବମାନେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ କହିଲେ, "ସେ ଟୋକାଟା ବଡ଼ ଅଭଦ୍ର । ସେ ଆମମାନଙ୍କୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ଆମ କନ୍ୟାକୁ ବଳପୂର୍ବକ ହରଣ କରି ନେଇଗଲା ! ଆମ କନ୍ୟା ତ ତାକୁ ଗ୍ରହୁଁ ନ ଥିଲା ॥ ୨ ॥ ତେଣୁ ସେହି ଅଭଦ୍ରଟାକୁ ଧରିଆଣି ବାନ୍ଧି ଦିଆଯାଉ । ଯଦୁବଂଶୀମାନେ କ୍ରୋଧ କରି ଆମର ଏପରି କଣ ବିଗାଡ଼ିଦେବେ ଯେ ! ସେମାନେ ତ ଆମରି କୃପାରୁ, ଆମେ ଦେଇଥିବା ଧନଧାନ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥିବୀ ଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ଆମେ ସେହି ଟୋକାଟାକୁ ବନ୍ଦୀ କରିଛୁ ବୋଲି ଶୁଣି ସେମାନେ ଯଦି ଏଠାକୁ ଆସିବେ, ତେବେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ଗର୍ବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବା ଏବଂ ପ୍ରାଣାୟାମ ଆଦି ଉପାୟରେ ସଂଯମୀ ପୁରୁଷଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଯେପରି ପ୍ରଶାନ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ଆମ ମାଡ଼ରେ ଯାଦବମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ବି ସେହିପରି ଥଣ୍ଡା ହୋଇଯିବ ।" ॥ ୪ ॥ ଏପରି ବିଗ୍ରର କରି, କର୍ଣ୍ଣ, ଶଳ, ଭୂରିଶ୍ରବା, ଯଜ୍ଞକେତୁ ଓ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନାଦି ବୀରମାନେ କୁରୁବଂଶର ବୟୋବୃଦ୍ଧମାନଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ ସାମ୍ବଙ୍କୁ ଧରିଆଣିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫ ॥

ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନେ ତାଙ୍କୁ ଧରିବାକୁ ଗୋଡ଼ାଇଲେଣି ଦେଖି ମହାରଥୀ ସାମ୍ବ ଏକ ସୁନ୍ଦର ଧନୁ ଧରି ସିଂହ ପରି ଏକାକୀ ରଣଭୂମିରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୬ ॥ ଏପଟୁ କର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ ମୁଖ୍ୟ କରି କୌରବବୀରମାନେ ଧନୁର୍ବାଣ ହସ୍ତରେ ସାମ୍ବଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଧରିନେବାକୁ କ୍ରୋଧଭରା ହୋଇ ଗର୍ଜନ କରି କହିଲେ, "ଯେଉଁଠି ଠିଆ

ସୋଽପବିଦ୍ଧଃ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ କୁରୁଭିର୍ଯଦୁନନ୍ଦନଃ ।
ନାମୃଷ୍ୟତ୍ତଦଚିନ୍ତ୍ୟାର୍ଭଃ ସିଂହଃ କ୍ଷୁଦ୍ରମୃଗୈରିବ ॥ ୮

ବିସ୍ଫୂର୍ଜ୍ୟ ରୁଚିରଂ ଚାପଂ ସର୍ବାନ୍ ବିବ୍ୟାଧ ସାୟକୈଃ ।
କର୍ଣ୍ଣାଦୀନ୍ ଷଡ୍‌ରଥାନ୍ ବୀରାଂସ୍ତାବଦ୍ଭିର୍ଯୁଗପତ୍ ପୃଥକ୍ ॥ ୯

ଚତୁର୍ଭିଶ୍ଚତୁରୋ ବାହାନେକୈକେନ ଚ ସାରଥୀନ୍ ।
ରଥିନଶ୍ଚ ମହେଷ୍ୱାସାଂସ୍ତସ୍ୟ ତତ୍ତେଽଭ୍ୟପୂଜୟନ୍ ॥ ୧୦

ତଂ ତୁ ତେ ବିରଥଂ ଚକ୍ରୁଶ୍ଚତ୍ୱାରଶ୍ଚତୁରୋ ହୟାନ୍ ।
ଏକସ୍ତୁ ସାରଥିଂ ଜଘ୍ନେ ଚିଚ୍ଛେଦାନ୍ୟଃ ଶରାସନମ୍ ॥ ୧୧

ତଂ ବଦ୍ଧ୍ୱା ବିରଥୀକୃତ୍ୟ କୃଚ୍ଛ୍ରେଣ କୁରବୋ ଯୁଧି ।
କୁମାରଂ ସ୍ୱସ୍ୟ କନ୍ୟାଂ ଚ ସ୍ୱପୁରଂ ଜୟିନୋଽବିଶନ୍ ॥ ୧୨

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ନାରଦୋକ୍ତେନ ରାଜନ୍ ସଞ୍ଜାତମନ୍ୟବଃ ।
କୁରୂନ୍ ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍ୟମଂ ଚକ୍ରୁରୁଗ୍ରସେନପ୍ରଚୋଦିତାଃ ॥ ୧୩

ସାନ୍ତ୍ୱୟିତ୍ୱା ତୁ ତାନ୍ ରାମଃ ସନ୍ନଦ୍ଧାନ୍ ବୃଷ୍ଣିପୁଙ୍ଗବାନ୍ ।
ନୈଚ୍ଛତ୍ କୁରୂଣାଂ ବୃଷ୍ଣୀନାଂ କଳିଂ କଳିମଳାପହଃ ॥ ୧୪

ଜଗାମ ହାସ୍ତିନପୁରଂ ରଥେନାଦିତ୍ୟବର୍ଚ୍ଚସା ।
ବ୍ରାହ୍ମଣୈଃ କୁଳବୃଦ୍ଧୈଶ୍ଚ ବୃତଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଇବ ଗ୍ରହୈଃ ॥ ୧୫

ହୋଇଛୁ, ସେଇଠି ଠିଆ ହୋଇ ରହ।'' ଏପରି କହିବା ସହିତ ସେମାନେ ବାଣବର୍ଷା ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସାମ୍ବ ଥିଲେ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପୁତ୍ର । କୌରବମାନଙ୍କର ବାଣପ୍ରହାର ଦେଖି, ସେ ତୁଚ୍ଛ ହରିଣର ବଡ଼ିମା ପ୍ରକାଶରେ ସିଂହ ଚିଡ଼ିଗଲା ପରି ଚିଡ଼ିଗଲେ ॥ ୮ ॥ କର୍ଣ୍ଣ ଆଦି ଛଅ ଜଣ କୌରବବୀର ଛଅଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରଥରେ ବସିଥିଲେ । ସାମ୍ବ ନିଜର ସୁନ୍ଦର ଧନୁରେ ଟଙ୍କାର ତୋଳି ଏକାବେଳକେ ସେହି ଛଅ ଜଣଙ୍କ ଉପରକୁ ବାଣ ପ୍ରହାର କଲେ ॥ ୯ ॥ ସେ ଏକାବେଳକେ ସେମାନଙ୍କର ଚାରି ଚାରିଟି ଘୋଡ଼ାଙ୍କ ଉପରକୁ ଚାରି ଚାରିଟା ବାଣ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ରଥର ସାରଥିଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବାଣ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧନୁର୍ଦ୍ଧର ରଥୀଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବାଣ ମାରିଦେଲେ । ସାମ୍ବଙ୍କର ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ ହସ୍ତକୌଶଳ ଦେଖି ବିପକ୍ଷୀ ବୀରମାନେ ବି ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କଲେ ॥ ୧୦ ॥ ତା'ପରେ ସେହି ଛଅଜଣ ବୀର ମିଶି ସାମ୍ବଙ୍କୁ ରଥହୀନ କରିଦେଲେ । ଚାରିଜଣ ବୀର ତାଙ୍କର ଚାରିଘୋଡ଼ାଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ, ଜଣେ ତାଙ୍କ ସାରଥିଙ୍କୁ ମାରିଦେଲା ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଜଣକ ସାମ୍ବଙ୍କର ଧନୁଟିକୁ କାଟିଦେଲା ॥ ୧୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ କୌରବମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ସାମ୍ବଙ୍କୁ ରଥହୀନ କରିଦେଇ ବାନ୍ଧି ପକାଇଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣାଙ୍କୁ ଧରି, ଜୟନାଦ କରି କରି ହସ୍ତିନାପୁରକୁ ଫେରିଆସିଲେ ॥ ୧୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନାରଦଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି ସମାଚାର ପାଇ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ଭୀଷଣ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ମହାରାଜା ଉଗ୍ରସେନଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁକ୍ରମେ କୌରବମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ବଳରାମ ହେଉଛନ୍ତି କଳହପ୍ରଧାନ କଳିଯୁଗର ସମସ୍ତ ପାପତାପ ହରଣକାରୀ । ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, କୁରୁବଂଶୀ ଓ ଯଦୁବଂଶୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ହେବାଟା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ଆକ୍ରମଣ ପାଇଁ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ବଳରାମ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇସୁଝାଇ ଶାନ୍ତ କଲେ ଏବଂ ନିଜେ ଗୋଟିଏ ସୂର୍ଯ୍ୟତୁଲ୍ୟ ତେଜସ୍ୱୀ ରଥରେ ବସି ହସ୍ତିନାପୁର ଗଲେ । ସେ କେତେଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଯଦୁବଂଶର କେତେଜଣ ବୟୋବୃଦ୍ଧଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ନେଇଥାନ୍ତି । ଗ୍ରହମାନଙ୍କ ମେଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଯେପରି ଶୋଭା ପାଆନ୍ତି, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ବୃଦ୍ଧମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବସିଥିବା ବଳରାମ ସେହିପରି ଶୋଭା ପାଉଥାନ୍ତି ॥ ୧୪,୧୫ ॥

ଗତ୍ୱା ଗଜାହ୍ୱୟଂ ରାମୋ ବାହ୍ୟୋପବନମାସ୍ଥିତଃ ।
ଉଦ୍ଧବଂ ପ୍ରେଷୟାମାସ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଂ ବୁଭୁତ୍ସୟା ॥ ୧୬

ସୋଽଭିବନ୍ଦ୍ୟାମ୍ବିକାପୁତ୍ରଂ ଭୀଷ୍ମଂ ଦ୍ରୋଣଂ ଚ ବାହ୍ଲିକମ୍ ।
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଂ ଚ ବିଧିବଦ୍ ରାମମାଗତମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧୭

ତେଽତିପ୍ରୀତାସ୍ତମାକର୍ଣ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତଂ ରାମଂ ସୁହୃତ୍ତମମ୍ ।
ତମର୍ଚ୍ଚୟିତ୍ୱାଭିଯଯୁଃ ସର୍ବେ ମଙ୍ଗଳପାଣୟଃ ॥ ୧୮

ତଂ ସଙ୍ଗମ୍ୟ ଯଥାନ୍ୟାୟଂ ଗାମର୍ଘ୍ୟଂ ଚ ନ୍ୟବେଦୟନ୍ ।
ତେଷାଂ ଯେ ତତ୍ପ୍ରଭାବଜ୍ଞାଃ ପ୍ରଣେମୁଃ ଶିରସା ବଳମ୍ ॥ ୧୯

ବନ୍ଧୂନ୍ କୁଶଳିନଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ପୃଷ୍ଟ୍ୱା ଶିବମନାମୟମ୍ ।
ପରସ୍ପରମଥୋ ରାମୋ ବଭାଷେଽବିକ୍ଳବଂ ବଚଃ ॥ ୨୦

ଉଗ୍ରସେନଃ କ୍ଷିତୀଶେଶୋ ଯଦ୍ ବ ଆଜ୍ଞାପୟତ୍ ପ୍ରଭୁଃ ।
ତଦବ୍ୟଗ୍ରଧିୟଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା କୁରୁଧ୍ୱଂ ମା ବିଳମ୍ବିତମ୍ ॥ ୨୧

ଯଦ୍ ଯୂୟଂ ବହବସ୍ତ୍ୱେକଂ ଜିତ୍ୱାଧର୍ମେଣ ଧାର୍ମିକମ୍ ।
ଅବଧ୍ନୀତାଥ ତନ୍ମୃଷ୍ୟେ ବନ୍ଧୂନାମୈକ୍ୟକାମ୍ୟୟା ॥ ୨୨

ବୀର୍ଯ୍ୟଶୌର୍ଯ୍ୟବଳୋନ୍ନଦ୍ଧମାତ୍ମଶକ୍ତିସମଂ ବଚଃ ।
କୁରବୋ ବଳଦେବସ୍ୟ ନିଶମ୍ୟୋଚୁଃ ପ୍ରକୋପିତାଃ ॥ ୨୩

ହସ୍ତିନାପୁରରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ନଗର ବାହାରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଉପବନରେ ଡେରା ପକାଇଲେ ଏବଂ କୌରବମାନେ କଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତାହା ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଲେ ॥ ୧୬ ॥

କୌରବସଭାକୁ ଯାଇ ଉଦ୍ଧବ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର, ଭୀଷ୍ମପିତାମହ, ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ, ବାହ୍ଲୀକ ଓ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା-ବନ୍ଦନା କଲେ ଏବଂ ବଳରାମ ଆସିଥିବା କଥା ଜଣାଇଲେ ॥ ୧୭ ॥ ପରମ ହିତୈଷୀ ଓ ପ୍ରିୟତମ ବଳରାମ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣି କୌରବମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ସତ୍କାର କଲେ ଏବଂ ହାତରେ ମାଙ୍ଗଳିକ ସାମଗ୍ରୀ ଧରି ବଳରାମଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ଚାଲିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ତା'ପରେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ବୟସ ଓ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅନୁଯାୟୀ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ମାନ୍ୟ କରି ବଳରାମଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଭେଟିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ଗାଈ ତଥା ଅର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ବଳରାମଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଜାଣିଥିଲେ, ସେମାନେ ନତଶିର ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୧୯ ॥ ତା'ପରେ ସେମାନେ ପରସ୍ପର ଏକ ଆରେକର କୁଶଳସମାଚାର ପଚାରି ବୁଝିଲେ ଏବଂ ଭାଇବନ୍ଧୁ ସମସ୍ତେ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ଶୁଣି ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଶେଷରେ ବଳରାମ ଖୁବ୍ ଧୀରତା ଓ ଗମ୍ଭୀରତାର ସହିତ କହିଲେ—॥ ୨୦ ॥ ସର୍ବସମର୍ଥ ରାଜାଧିରାଜ ମହାରାଜ ଉଗ୍ରସେନ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାହା ସାବଧାନ ହୋଇ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଶୁଣନ୍ତୁ ଓ ଅବିଳମ୍ବେ ପାଳନ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୧ ॥ ସେ କହିଛନ୍ତି, "ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଛି ଯେ, ତୁମେମାନେ କେତେଜଣ ମିଶି, ଧର୍ମପରାୟଣ ସାମ୍ବକୁ ଏକାଟିଆ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବାବେଳେ ଅଧର୍ମ ଉପାୟରେ ପରାସ୍ତ କରିଦେଲ ଏବଂ ତାକୁ ନେଇ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଛ । ଆମେ ତ ପରସ୍ପରର ବନ୍ଧୁ । ଆମ ଭିତରେ ବିଭେଦ ଦେଖାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଏକତା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ଭାବି, ଏସବୁ ମୁଁ ସହିଯାଇଛି । (ତେଣୁ ଆଉ କଳହ ନ ବଢ଼ାଇ ସାମ୍ବକୁ ତାର ନବବଧୂ ସହିତ ଆମ ପାଖକୁ ପଠାଇଦିଅ) ।" ॥ ୨୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବଳରାମଙ୍କ ବାଣୀ ବୀରତ୍ୱ, ବଳ ଓ ପୌରୁଷର ଉତ୍କର୍ଷତାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ଶକ୍ତିର ଅନୁରୂପ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ଶୁଣି କୁରୁବଂଶୀମାନେ କ୍ରୋଧରେ ଜଳି ଉଠିଲେ । ସେମାନେ କହିଲେ—॥ ୨୩ ॥

ଅହୋ ମହଚ୍ଚିତ୍ରମିଦଂ କାଳଗତ୍ୟା ଦୁରତ୍ୟୟା ।
ଆରୁରୁକ୍ଷତ୍ୟୁପାନଦ୍ ବୈ ଶିରୋ ମୁକୁଟସେବିତମ୍ ॥ ୨୪

ଏତେ ଯୌନେନ ସମ୍ବଦ୍ଧାଃ ସହଶଯ୍ୟାସନାଶନାଃ ।
ବୃଷ୍ଣ୍ୟଯସ୍ତୁଲ୍ୟତାଂ ନୀତା ଅସ୍ମଦ୍ଦତ୍ତନୃପାସନାଃ ॥ ୨୫

ଚାମରବ୍ୟଜନେ ଶଙ୍ଖମାତପତ୍ରଂ ଚ ପାଣ୍ଡୁରମ୍ ।
କିରୀଟମାସନଂ ଶଯ୍ୟାଂ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତ୍ୟସ୍ମଦୁପେକ୍ଷୟା ॥ ୨୬

ଅଲଂ ଯଦୂନାଂ ନରଦେବଲାଞ୍ଛନୈ-
ର୍ଦାତୃଃ ପ୍ରତୀପୈଃ ଫଣିନାମିବାମୃତମ୍ ।
ଯେଽସ୍ମତ୍ପ୍ରସାଦୋପଚିତା ହି ଯାଦବା
ଆଜ୍ଞାପୟନ୍ତ୍ୟଦ୍ୟ ଗତତ୍ରପା ବତ ॥ ୨୭

କଥମିନ୍ଦ୍ରୋଽପି କୁରୁଭିର୍ଭୀଷ୍ମଦ୍ରୋଣାର୍ଜୁନାଦିଭିଃ ।
ଅଦତ୍ତମବରୁନ୍ଧୀତ ସିଂହଗ୍ରସ୍ତମିବୋରଣଃ ॥ ୨୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଜନ୍ମବନ୍ଧୁଶ୍ରିୟୋନ୍ନଦ୍ଧମଦାସ୍ତେ ଭରତର୍ଷଭ ।
ଆଶ୍ରାବ୍ୟ ରାମଂ ଦୁର୍ବାଚ୍ୟମସଭ୍ୟାଃ ପୁରମାବିଶନ୍ ॥ ୨୯

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା କୁରୂଣାଂ ଦୌଃଶୀଲ୍ୟଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱାବାଚ୍ୟାନି ଚାଚ୍ୟୁତଃ ।
ଅବୋଚତ୍ କୋପସଂରବ୍ଧୋ ଦୁଷ୍ପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟଃ ପ୍ରହସନ୍ ମୁହୁଃ ॥ ୩୦

"ଆରେ ! ଏହା ତ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ! କାଳର ଗତିକୁ କେହି ବଦଳାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଯାହା କୁହାଯାଏ, ସତରେ ତାହା ହିଁ ହେଲା ! ତା' ନ ହୋଇଥିଲେ ପାଦର ଜୋତା କଣ କେବେ ମୁକୁଟଶୋଭିତ ମସ୍ତକ ଉପରେ ଚଢ଼ିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତା ! ॥ ୨୪ ॥ ଏ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ସହିତ କୌଣସି କାରଣରୁ ଆମେ ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଗଲୁ ବୋଲି ଆଜି ଏମାନେ ଆମ ସହିତ ବସାଉଠା କରିବାକୁ ଓ ଏକା ପଙ୍‌କ୍ତିରେ ବସି ଖାଇବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆମେ ହିଁ ଏମାନଙ୍କୁ ରାଜସିଂହାସନ ଦେଇ ରାଜା କରାଇଲୁ—ଆମରି ସମସ୍କନ୍ଧ କରିଦେଲୁ ॥ ୨୫ ॥ ଆମେ ଜାଣିଶୁଣି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଲୁନାହିଁ ବୋଲି ଏହି ଯଦୁବଂଶୀଗୁଡ଼ାକ ଚାମର, ପଙ୍ଖା, ଶଙ୍ଖ, ଶ୍ୱେତଛତ୍ର, ମୁକୁଟ, ରାଜସିଂହାସନ ଓ ରାଜୋଚିତ ଖଟପଲଙ୍କ ଉପଭୋଗ କଲେ ନା, ଆଉ କଣ ! ॥ ୨୬ ॥ କିନ୍ତୁ ବହୁତ ହୋଇଗଲା; ଏଥର ଏତିକି । ଆଉ ଏ ଯଦୁବଂଶୀଙ୍କ ପାଖରେ ରାଜଚିହ୍ନ ରହିବା ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଏଥର ଏସବୁ ଛଡ଼ାଇ ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସାପକୁ ଯେ ଦୁଧ ପେଇ ପୋଷିଥାଏ, ସାପ ତା'ରି ଘାତକ ହେଲା ପରି, ଆମେ ଦେଇଥିବା ରାଜଚିହ୍ନ ଧରି ଏ ଯଦୁବଂଶୀଗୁଡ଼ାକ ଆମରି ସଙ୍ଗେ ଶତ୍ରୁତା କରିବାକୁ ବାହାରିଲେଣି । ଆହେ ! ଆମରି କୃପାପ୍ରସାଦରୁ ସିନା ଏମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ହେଲା । ହେଲେ ଏବେ ଏଗୁଡ଼ାକ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ହୋଇ ଆମରି ଉପରେ ହୁକୁମ ଜାରି କଲେଣି ! କି ଦୁଃଖର କଥା, ଦେଖ ! ॥ ୨୭ ॥ (କିନ୍ତୁ ଜାଣି ରଖ,) ସିଂହର ଆହାରକୁ ଯେପରି ଗଧିଆ ଛଡ଼ାଇନେଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୋଣ, ଅର୍ଜୁନ ଆଦି କୌରବବୀର ଜାଣିଶୁଣି ହାତ ଟେକି ନ ଦେଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, (ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା,) ସ୍ୱୟଂ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଏଠାକାର କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଭୋଗ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।" ॥ ୨୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କୁରୁବଂଶୀମାନେ ଆପଣା କୁଳୀନତା, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଓ ପରିବାରର ଲୋକଙ୍କ (ଭୀଷ୍ମ ଆଦିଙ୍କ) ବଳ ଓ ଧନସମ୍ପଦର ଗର୍ବରେ ପ୍ରମତ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ସେମାନେ ସାଧାରଣ ଶିଷ୍ଟାଚାର ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଇ, ସାକ୍ଷାତ୍ ବଳରାମଙ୍କୁ ଏପରି ଦୁର୍ବଚନ କହି ହସ୍ତିନାପୁରକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୨୯ ॥ ବଳରାମ କୌରବମାନଙ୍କର ଦୁଷ୍ଟତା ଓ ଅଶିଷ୍ଟତା ଦେଖି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଦୁର୍ବଚନ ଶୁଣି କ୍ରୋଧରେ ଏପରି ଲାଲ୍ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ବାରମ୍ବାର ଅଟ୍ଟହାସ କରି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—॥ ୩୦ ॥

ନୂନଂ ନାନାମଦୋନ୍ନଦ୍ଧାଃ ଶାନ୍ତିଂ ନେଚ୍ଛନ୍ତ୍ୟସାଧବଃ ।
ତେଷାଂ ହି ପ୍ରଶମୋ ଦଣ୍ଡଃ ପଶୂନାଂ ଲଗୁଡୋ ଯଥା ॥ ୩୧

ଅହୋ ଯଦୂନ୍ ସୁସଂରବ୍ଧାନ୍ କୃଷ୍ଣଂ ଚ କୁପିତଂ ଶନୈଃ ।
ସାନ୍ତ୍ୱୟିତ୍ୱାହମେତେଷାଂ ଶମମିଚ୍ଛନ୍ନିହାଗତଃ ॥ ୩୨

ତ ଇମେ ମନ୍ଦମତୟଃ କଳହାଭିରତାଃ ଖଲାଃ ।
ତଂ ମାମବଜ୍ଞାୟ ମୁହୁର୍ଦୁର୍ଭାଷାନ୍ ମାନିନୋଽବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୩୩

ନୋଗ୍ରସେନଃ କିଲ ବିଭୁର୍ଭୋଜବୃଷ୍ଣ୍ୟନ୍ଧକେଶ୍ୱରଃ ।
ଶକ୍ରାଦୟୋ ଲୋକପାଲା ଯସ୍ୟାଦେଶାନୁବର୍ତ୍ତିନଃ ॥ ୩୪

ସୁଧର୍ମାଽଽକ୍ରମ୍ୟତେ ଯେନ ପାରିଜାତୋଽମରାଙ୍ଘ୍ରିପଃ ।
ଆନୀୟ ଭୁଜ୍ୟତେ ସୋଽସୌ ନ କିଲାଧ୍ୟାସନାର୍ହଣଃ ॥ ୩୫

ଯସ୍ୟ ପାଦଯୁଗଂ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀରୁପାସ୍ତେଽଖିଳେଶ୍ୱରୀ ।
ସ ନାର୍ହତି କିଲ ଶ୍ରୀଶୋ ନରଦେବପରିଚ୍ଛଦାନ୍ ॥ ୩୬

ଯସ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରିପଙ୍କଜରଜୋଽଖିଳଲୋକପାଲୈ-
ର୍ମୌଲ୍ୟୁତ୍ତମୈର୍ଧୃତମୁପାସିତତୀର୍ଥତୀର୍ଥମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମା ଭବୋଽହମପି ଯସ୍ୟ କଳାଃ କଳାୟାଃ
ଶ୍ରୀଶ୍ଚୋଦ୍ୱହେମ ଚିରମସ୍ୟ ନୃପାସନଂ କ୍ୱ ॥ ୩୭

ଭୁଞ୍ଜତେ କୁରୁଭିର୍ଦତ୍ତଂ ଭୂଖଣ୍ଡଂ ବୃଷ୍ଣୟଃ କିଲ ।
ଉପାନହଃ କିଲ ବୟଂ ସ୍ୱୟଂ ତୁ କୁରବଃ ଶିରଃ ॥ ୩୮

''ଯେଉଁମାନେ ନିଜର କୁଳୀନତା, ବଳପୌରୁଷ ଓ ଧନସମ୍ପଦ ପାଇଁ ଗର୍ବ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଶାନ୍ତି ଗ୍ରହାନ୍ତି ନାହିଁ। ପଶୁମାନଙ୍କୁ ତାଲିମ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଯେପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଦରକାର ହୁଏ, ଏହି ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ବାଟକୁ ଆଣିବାକୁ ହେଲେ, ସେହିପରି ଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଏମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇସୁଝାଇ ବାଟକୁ ଅଣାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୩୧ ॥ ଯଦୁବଂଶର ସମସ୍ତେ, ଏପରି କି ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବି ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିଲାବେଳେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇସୁଝାଇ ଶାନ୍ତ କରି, ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିବାକୁ ଏଠାକୁ ଆସିଥିଲି; ଅଥଚ ଏମାନେ ଶାନ୍ତି ବଜାୟ ରଖିବେ କଣ, ବରଂ ଦୁଷ୍ଟାମି କରୁଛନ୍ତି ! ଏମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି ଭଲ ଲାଗେନି; କଳହ ଭଲ ଲାଗେ। ଏମାନଙ୍କର ଏତେ ଗର୍ବ ଯେ, ମୋତେ ଅପମାନିତ କରି ବାରମ୍ବାର ଗାଳି ଦେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ॥ ୩୨,୩୩ ॥ ଠିକ୍ ଅଛି। ଆରେ ! ଏ ପୃଥିବୀର ରାଜାଙ୍କୁ କିଏ ପଗ୍ଚରେ, ତ୍ରିଲୋକର ସ୍ୱାମୀ ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଲୋକପାଳମାନେ ବି ଯେଉଁ ଉଗ୍ରସେନଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି, ସେ କାଳେ ରାଜାଧିରାଜ ନୁହନ୍ତି; ସେ କାଳେ କେବଳ ଭୋଜ, ବୃଷ୍ଣି ଓ ଅନ୍ଧକବଂଶୀ ଯାଦବମାନଙ୍କର ରାଜା ! ॥ ୩୪ ॥ ପୁଣି ଯେଉଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସୁଧର୍ମା ସଭାକୁ ଅଧିକାର କରି ସେଥିରେ ବିରାଜିତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଯେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପାରିଜାତ ବୃକ୍ଷ ଉପାଡ଼ି ଆଣି ନିଜେ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି, ସେ ମଧ୍ୟ କାଳେ ରାଜସିଂହାସନର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି ! ॥ ୩୫ ॥ ସମଗ୍ର ଜଗତର ଅଧୀଶ୍ୱରୀ ଭଗବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱୟଂ ଯାହାଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମକୁ ପୂଜା କରନ୍ତି, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କାଳେ ଛତ୍ର-ଚାମର ଆଦି ରାଜୋଚିତ ସାମଗ୍ରୀ ରଖିପାରିବେ ନାହିଁ ! ॥ ୩୬ ॥ ଯାହାଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଧୂଳି ସଚ୍ଚ-ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେବିତ ଗଙ୍ଗା ଆଦି ତୀର୍ଥମାନଙ୍କୁ ବି ତୀର୍ଥ କରାଇଛି, ସବୁଲୋକପାଳ ନିଜ ନିଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୁକୁଟରେ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣ ଧୂଳି ଧାରଣ କରନ୍ତି, ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ, ମୁଁ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ଯାହାଙ୍କର କଳାର ମଧ୍ୟ କଳା (ଅଂଶ) ଏବଂ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣରଜ ସଦାସର୍ବଦା ଧାରଣ କରୁଛୁ, ସେହି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭଲା ରାଜସିଂହାସନ ମିଳିବ କେଉଁଠୁ !! ॥ ୩୭ ॥ ବିଚରା ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ତ କୌରବମାନେ ଦେଇଥିବା ଖଣ୍ଡିଏ ରାଜ୍ୟ ଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି ! କେତେ ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ !! ଆମେସବୁ କାଳେ ଜୋତା ଏବଂ ଏହି କୁରୁବଂଶୀମାନେ

ଅହୋ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମତ୍ତାନାଂ ମତ୍ତାନାମିବ ମାନିନାମ୍ ।
ଅସମ୍ବଦ୍ଧା ଗିରୋ ରୂକ୍ଷାଃ କଃ ସହେତାନୁଶାସିତା ॥ ୩୯

ଅଦ୍ୟ ନିଷ୍କୌରବାଂ ପୃଥ୍ୱୀଂ କରିଷ୍ୟାମୀତ୍ୟମର୍ଷିତଃ ।
ଗୃହୀତ୍ୱା ହଳମୁତ୍ତସ୍ଥୌ ଦହନ୍ନିବ ଜଗତ୍ତ୍ରୟମ୍ ॥ ୪୦

ଲାଙ୍ଗଲାଗ୍ରେଣ ନଗରମୁଦ୍ବିଦାର୍ଯ୍ୟ ଗଜାହ୍ୱୟମ୍ ।
ବିଚକର୍ଷ ସ ଗଙ୍ଗାୟାଂ ପ୍ରହରିଷ୍ୟନ୍ନମର୍ଷିତଃ ॥ ୪୧

ଜଳଯାନମିବାଘୂର୍ଣ୍ଣଂ ଗଙ୍ଗାୟାଂ ନଗରଂ ପତତ୍ ।
ଆକୃଷ୍ୟମାଣମାଲୋକ୍ୟ କୌରବା ଜାତସମ୍ଭ୍ରମାଃ ॥ ୪୨

ତମେବ ଶରଣଂ ଜଗ୍ମୁଃ ସକୁଟୁମ୍ବା ଜିଜୀବିଷବଃ ।
ସଲକ୍ଷ୍ମଣଂ ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ସାମ୍ବଂ ପ୍ରାଞ୍ଜଳୟଃ ପ୍ରଭୁମ୍ ॥ ୪୩

ରାମ ରାମାଖିଳାଧାର ପ୍ରଭାବଂ ନ ବିଦାମ ତେ ।
ମୂଢାନାଂ ନଃ କୁବୁଦ୍ଧୀନାଂ କ୍ଷନ୍ତୁମର୍ହସ୍ୟତିକ୍ରମମ୍ ॥ ୪୪

ସ୍ଥିତ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତ୍ୟପ୍ୟୟାନାଂ ତ୍ୱମେକୋ ହେତୁର୍ନିରାଶ୍ରୟଃ ।
ଲୋକାନ୍ କ୍ରୀଡ଼ନକାନୀଶ କ୍ରୀଡ଼ତସ୍ତେ ବଦନ୍ତି ହି ॥ ୪୫

ତ୍ୱମେବ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନିଦମନନ୍ତ ଲୀଳୟା
ଭୂମଣ୍ଡଳଂ ବିଭର୍ଷି ସହସ୍ରମୂର୍ଦ୍ଧନ୍ ।
ଅନ୍ତେ ଚ ଯଃ ସ୍ୱାତ୍ମନି ରୁଦ୍ଧବିଶ୍ୱଃ
ଶେଷେଽଦ୍ୱିତୀୟଃ ପରିଶିଷ୍ୟମାଣଃ ॥ ୪୬

କୋପସ୍ତେଽଖିଳଶିକ୍ଷାର୍ଥଂ ନ ଦ୍ୱେଷାନ୍ନ ଚ ମତ୍ସରାତ୍ ।
ବିଭ୍ରତୋ ଭଗବନ୍ ସତ୍ତ୍ୱଂ ସ୍ଥିତିପାଳନତତ୍ପରଃ ॥ ୪୭

କାଳେ ମୁଣ୍ଡ ! ॥ ୩୮ ॥ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ଏହି ଗର୍ବୀ କୌରବମାନେ ପାଗଳ ପରି ହେଲେଣି । ଏମାନଙ୍କ କଥାର ଅଗ ନାହିଁ, କି ମୂଳ ନାହିଁ; ଏମାନେ ଖାଲି କଟୁ କଥା କହିଜାଣନ୍ତି । ମୁଁ ଗୃହିଁଲେ ଏଭଳି ଲୋକଙ୍କୁ ଶାସନ କରିପାରେ; ଏମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତି ଦେଇପାରେ । ମୋ ପରି ଲୋକ ଭଲା ଏମାନଙ୍କ କଥା କାହିଁକି ସହିବ ଯେ ! ॥ ୩୯ ॥ ଆଜି ମୁଁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ କୌରବହୀନ କରିଦେବି ।''—ଏପରି କହୁ କହୁ ବଳରାମ ଏପରି କ୍ରୋଧରେ ଲାଲ୍ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ମନେହେଲା ସେ ତିନିଲୋକକୁ ଭସ୍ମ କରିଦେବେ । ସେ ତାଙ୍କର ଲଙ୍ଗଳ ଧରି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୦ ॥ ସେ ଲଙ୍ଗଳମୁନରେ ବାରମ୍ବାର ଆଘାତ କରି ହସ୍ତିନାପୁରଟାକୁ ଉପାଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ଗଙ୍ଗାକୂଳ ଆଡ଼କୁ ଟାଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୧ ॥

ଲଙ୍ଗଳରେ ଟାଣିବାରୁ ହସ୍ତିନାପୁରଟା ପାଣିରେ ପଡ଼ିଥିବା ଡଙ୍ଗା ପରି ଖାଲି ଦୋହଲିଲା । ରାଜଧାନୀଟା ଗଙ୍ଗାରେ ବୁଡ଼ିଯିବାକୁ ବସିଲାଣି ଦେଖି କୌରବମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ॥ ୪୨ ॥ ତେଣୁ ସେମାନେ ନିଜର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଲକ୍ଷ୍ମଣା ସହିତ ସାମ୍ବଙ୍କୁ ଆଗେ ଆଗେ ଚଲାଇ, ସକୁଟୁମ୍ବେ ଯୋଡ଼ହସ୍ତ ହୋଇ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ବଳରାମଙ୍କ ଶରଣ ନେବାକୁ ଗ୍ଳିଆସିଲେ ॥ ୪୩ ॥ ଆସି କହିଲେ, ''ହେ ଲୋକାଭିରାମ ବଳରାମ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜଗତର ଆଧାର ଶେଷଦେବ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଜାଣି ନ ଥିଲୁ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେ ମୂଢ଼ ହୋଇଯାଇଛୁ । ଆମର ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । ଆମର ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ॥ ୪୪ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟର ଏକମାତ୍ର କାରଣ; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ନିଜେ କୌଣସି ଆଧାର ବିନା ସ୍ୱତଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ହେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ପ୍ରଭୁ ! ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷିମାନେ କହନ୍ତି, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଖେଳାଳି ଏବଂ ଏହି ସମଗ୍ର ଭୁବନ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଖେଳଣା ॥ ୪୫ ॥ ହେ ଅନନ୍ତ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସହସ୍ରଶିରଧାରୀ ଏବଂ ଏହି ଭୂମଣ୍ଡଳକୁ ଆପଣ ଖେଳିବା ପରି ଅକ୍ଳେଶରେ ନିଜ ମସ୍ତକରେ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଳୟ ସମୟ ଆସିଲେ, ଆପଣ ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦିଅନ୍ତି ଓ କେବଳ ଆପଣ ହିଁ ଅବଶିଷ୍ଟ ରହି ଅଦ୍ୱିତୀୟରୂପରେ ଶୟନ କରନ୍ତି ॥ ୪୬ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଜଗତର ସ୍ଥିତି ଓ ପାଳନ ନିମନ୍ତେ ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।

ନମସ୍ତେ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମନ୍ ସର୍ବଶକ୍ତିଧରାବ୍ୟୟ ।
ବିଶ୍ୱକର୍ମନ୍ ନମସ୍ତେଽସ୍ତୁ ତ୍ୱାଂ ବୟଂ ଶରଣଂ ଗତାଃ ॥ ୪୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ପ୍ରପନ୍ନୈଃ ସଂବିଗ୍ନୈର୍ବେପମାନାୟନୈର୍ବଳଃ ।
ପ୍ରସାଦିତଃ ସୁପ୍ରସନ୍ନୋ ମା ଭୈଷ୍ଟେତ୍ୟଭୟଂ ଦଦୌ ॥ ୪୯

ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଃ ପାରିବର୍ହଂ କୁଞ୍ଜରାନ୍ ଷଷ୍ଟିହାୟନାନ୍ ।
ଦଦୌ ଚ ଦ୍ୱାଦଶଶତାନ୍ୟଯୁତାନି ତୁରଙ୍ଗମାନ୍ ॥ ୫୦

ରଥାନାଂ ଷଟ୍‌ସହସ୍ରାଣି ରୌକ୍ମାଣାଂ ସୂର୍ଯ୍ୟବର୍ଚ୍ଚସାମ୍ ।
ଦାସୀନାଂ ନିଷ୍କକଣ୍ଠୀନାଂ ସହସ୍ରଂ ଦୁହିତୃବତ୍ସଳଃ ॥ ୫୧

ପ୍ରତିଗୃହ୍ୟ ତୁ ତତ୍ ସର୍ବଂ ଭଗବାନ୍ ସାତ୍ୱତର୍ଷଭଃ ।
ସସୁତଃ ସସ୍ନୁଷଃ ପ୍ରାଗାତ୍ ସୁହୃଦ୍ଭିରଭିନନ୍ଦିତଃ ॥ ୫୨

ତତଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ସ୍ୱପୁରଂ ହଳାୟୁଧଃ
ସମେତ୍ୟ ବନ୍ଧୂନନୁରକ୍ତଚେତସଃ ।
ଶଶଂସ ସର୍ବଂ ଯଦୁପୁଙ୍ଗବାନାଂ
ମଧ୍ୟେ ସଭାୟାଂ କୁରୁଷୁ ସ୍ୱଚେଷ୍ଟିତମ୍ ॥ ୫୩

ଅଦ୍ୟାପି ଚ ପୁରଂ ହ୍ୟେତତ୍ ସୂଚୟଦ୍ ରାମବିକ୍ରମମ୍ ।
ସମୁନ୍ନତଂ ଦକ୍ଷିଣତୋ ଗଙ୍ଗାୟାମନୁଦୃଶ୍ୟତେ ॥ ୫୪

ଆପଣ ଏ ଯେଉଁ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି, ଏହା ଦ୍ୱେଷ କିମ୍ବା ମତ୍ସରହେତୁକ ନୁହେଁ। ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଏହି କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଧାରଣ କରିଥିବା ହେ ସର୍ବପ୍ରାଣୀସ୍ୱରୂପ ଅବିନାଶୀ ଭଗବାନ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ। ହେ ସକଳ ବିଶ୍ୱର ରଚୟିତା ଦେବ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛୁ। ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ। କୃପା କରି ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୪୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କୌରବମାନଙ୍କର ନଗର ଟଳମଳ ହେଉଥାଏ। ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତି। ସବୁ କୁରୁବଂଶୀ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ବଳରାମଙ୍କ ଶରଣ ନେବାକୁ ଆସି ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ 'ଡର ନାହିଁ, ଡର ନାହିଁ,' କହି ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୪୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ନିଜ କନ୍ୟା ଲକ୍ଷ୍ମଣାକୁ ବହୁତ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ। ସେ ଯୌତୁକସ୍ୱରୂପ ବାରଶହ ବଳବାନ୍ ହାତୀ, ଦଶହଜାର ଘୋଡ଼ା, ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମାନ ଚମକୁଥିବା ଛଅ ହଜାର ରଥ ଓ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର ପିନ୍ଧିଥିବା ହଜାରେ ଦାସୀ ଦେଲେ ॥ ୫୦,୫୧ ॥ ଯଦୁବଂଶଭୂଷଣ ଭଗବାନ ବଳରାମ ସେହିସବୁ ଯୌତୁକ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଓ କୌରବମାନଙ୍କର ଅଭିନନ୍ଦନ ଗ୍ରହଣ କରି ନବଦମ୍ପତି ଲକ୍ଷ୍ମଣା ଓ ସାମ୍ବଙ୍କ ସହିତ ଦ୍ୱାରକା ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୫୨ ॥ ବଳରାମ ଦ୍ୱାରକାରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟଜନ ତଥା ସମାଗ୍ରର ଜାଣିବାକୁ ଉତ୍ସୁକ ଥିବା ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କଲେ। ସେ ହସ୍ତିନାପୁରରେ କୌରବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କିପରି ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ, ତାହା ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ସଭାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ॥ ୫୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେଖୁଥିବ, ଏବେ ବି ହସ୍ତିନାପୁରର ଦକ୍ଷିଣଭାଗଟା ଟିକିଏ ଉଚ୍ଚା ଓ ଗଙ୍ଗା ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିବା ଦିଗଟା ଟିକିଏ ଗଡ଼ାଣିଆ ହୋଇ ରହିଛି। ହସ୍ତିନାପୁରର ଏପରି ସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ବଳରାମଙ୍କ ପରାକ୍ରମର ସୂଚନା ଦେଉଛି ॥ ୫୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ
ହାସ୍ତିନପୁରକର୍ଷଣରୂପସଂକର୍ଷଣବିଜୟୋ ନାମାଷ୍ଟଷଷ୍ଟିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬୮ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକୋନସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପ୍ରତି ରାଣୀଙ୍କ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୃହଚର୍ଯ୍ୟା ଦର୍ଶନ କରି ନାରଦଙ୍କର ବିସ୍ମୟ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନରକଂ ନିହତଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତଥୋଦ୍ୱାହଂ ଚ ଯୋଷିତାମ୍ ।
କୃଷ୍ଣେନୈକେନ ବହ୍ୱୀନାଂ ତଦ୍ ଦିଦୃକ୍ଷୁଃ ସ୍ମ ନାରଦଃ ॥ ୧

ଚିତ୍ରଂ ବତୈତଦେକେନ ବପୁଷା ଯୁଗପତ୍ ପୃଥକ୍ ।
ଗୃହେଷୁ ଦ୍ୱ୍ୟଷ୍ଟସାହସ୍ରଂ ସ୍ତ୍ରିୟ ଏକ ଉଦାବହତ୍ ॥ ୨

ଇତ୍ୟୁତ୍ସୁକୋ ଦ୍ୱାରବତୀଂ ଦେବର୍ଷିର୍ଦ୍ରଷ୍ଟୁମାଗମତ୍ ।
ପୁଷ୍ପିତୋପବନାରାମଦ୍ୱିଜାଳିକୁଳନାଦିତାମ୍ ॥ ୩

ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲେନ୍ଦୀବରାମ୍ଭୋଜକହ୍ଲାରକୁମୁଦୋତ୍ପଲୈଃ ।
ଛୁରିତେଷୁ ସରସ୍ସୂଚ୍ଚୈଃ କୂଜିତାଂ ହଂସସାରସୈଃ ॥ ୪

ପ୍ରାସାଦଲକ୍ଷୈର୍ନବଭିର୍ଜୁଷ୍ଟାଂ ସ୍ଫାଟିକରାଜତୈଃ ।
ମହାମରକତପ୍ରଖ୍ୟୈଃ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରତ୍ନପରିଚ୍ଛଦୈଃ ॥ ୫

ବିଭକ୍ତରଥ୍ୟାପଥଚତ୍ୱରାପଣୈଃ
ଶାଳାସଭାଭୀ ରୁଚିରାଂ ସୁରାଳୟୈଃ ।
ସଂସିକ୍ତମାର୍ଗାଙ୍ଗଣବୀଥିଦେହଳୀଂ
ପତତ୍ପତାକାଧ୍ୱଜବାରିତାତପାମ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନରକାସୁରକୁ ମାରି ଏକାକୀ ହଜାର ହଜାର ରାଜକନ୍ୟାଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ ବୋଲି ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଘରସଂସାର କିପରି ଚ୍ଲିଛି, ତାହା ଦେଖିବାକୁ ନାରଦଙ୍କ ମନରେ ବିଶେଷ ଉହଣ୍ଠା ଜାତ ହେଲା ॥ ୧ ॥ ସେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ''ଆଃ ! କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ! ଜଣେମାତ୍ର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋଟିଏ ଶରୀରରେ ଏକସଙ୍ଗେ ଷୋଳ ହଜାର ପୁରରେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ଷୋଳ ହଜାର ରାଜକୁମାରୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିପାରିଲେ କିପରି !'' ॥ ୨ ॥ ଏପରି ଉତ୍ସୁକତା ହେତୁ, ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ନାରଦ ଆସି ଦ୍ୱାରକାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ : ସେଠାକାର ଉଦ୍ୟାନ ଓ ଉପବନମାନଙ୍କରେ ନାନାଜାତିର ଫୁଲଗଛ ରହିଛି; ସେସବୁ ଗଛରେ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ଫୁଲ ଲଦିହୋଇଛି; ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପକ୍ଷୀ କଳରବ କରୁଛନ୍ତି ଓ ଦଳ ଦଳ ଭ୍ରମର ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଛନ୍ତି । ସରୋବରମାନଙ୍କରେ ନିର୍ମଳ ଜଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇରହିଛି; ସେସବୁରେ ନୀଳ, ରକ୍ତ ଓ ଶ୍ୱେତବର୍ଣ୍ଣର ଏତେ ପଦ୍ମ ଓ କଇଁଫୁଲ ଫୁଟିଛି ଯେ, ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଛି ସେଠାରେ ପଦ୍ମ ଓ କଇଁର ଭିଡ଼ ଲାଗିଛି । ପୁଣି ସରୋବରଗୁଡ଼ିକରେ ଦଳ ଦଳ ହଂସ ଓ ସାରସ କଳରବ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩,୪ ॥ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ସ୍ଫଟିକମଣି ଓ ରୂପାରେ ନିର୍ମିତ ନଅଲକ୍ଷ ଭବନ ଥାଏ । ସେହି ଭବନସବୁ ନୀଳା ଓ ମହାମରକତମଣିର ଜ୍ୟୋତିରେ ଝଲସୁଥାଏ ଏବଂ ସବୁ ଭବନରେ ସୁନା ଓ ହୀରାର ବହୁ ସାମଗ୍ରୀ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ॥ ୫ ॥ ନଗରର ରାଜପଥ, ଗଳି, ଛକ ତଥା ବଜାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ । ଘୋଡ଼ାଶାଳ ପ୍ରଭୃତି ପଶୁମାନଙ୍କର ରହିବା ସ୍ଥାନ, ସଭାଭବନ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଦେବମନ୍ଦିର ରହିଥିବାରୁ ନଗରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆହୁରି ଅଧିକ ଚମକି ଉଠୁଥାଏ । ନଗରର ରାସ୍ତାଘାଟ, ଗଳିକନ୍ଦି ଓ ଛକ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ସୁଗନ୍ଧ ଦ୍ରବ୍ୟ ଛିଞ୍ଚା ଯାଇଥାଏ । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଛୋଟ ଓ ବଡ଼ ପତାକାଗୁଡ଼ିକର ମାଳ ଝୁଲୁଥାଏ ଏବଂ ଏତେ ପତାକା ଉଡୁଥାଏ ଯେ, ତା'ଫଳରେ ରାସ୍ତାରେ ଖରା ପଡୁ ନ ଥାଏ ॥ ୬ ॥

ତସ୍ୟାମନ୍ତଃପୁରଂ ଶ୍ରୀମଦର୍ଚ୍ଚିତଂ ସର୍ବଧିଷ୍ଣ୍ୟପୈଃ ।
ହରେଃ ସ୍ୱକୌଶଳଂ ଯତ୍ର ତ୍ୱଷ୍ଟ୍ରା କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନ ଦର୍ଶିତମ୍ ॥ ୭

ତତ୍ର ଷୋଡ଼ଶଭିଃ ସଦ୍ମସହସ୍ରୈଃ ସମଲଙ୍କୃତମ୍ ।
ବିବେଶୈକତମଂ ଶୌରେଃ ପତ୍ନୀନାଂ ଭବନଂ ମହତ୍ ॥ ୮

ବିଷ୍ଟବ୍ଧଂ ବିଦ୍ରୁମସ୍ତମ୍ଭୈର୍ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟଫଲକୋତ୍ତମୈଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମୟୈଃ କୁଡ୍ୟୈର୍ଜଗତ୍ୟା ଚାହତତ୍ୱିଷା ॥ ୯

ବିତାନୈର୍ନିର୍ମିତୈସ୍ତ୍ୱଷ୍ଟ୍ରା ମୁକ୍ତାଦାମବିଲମ୍ବିଭିଃ ।
ଦାନ୍ତୈରାସନପର୍ଯ୍ୟଙ୍କୈର୍ମଣ୍ୟୁତ୍ତମପରିଷ୍କୃତୈଃ ॥ ୧୦

ଦାସୀଭିର୍ନିଷ୍କକଣ୍ଠୀଭିଃ ସୁବାସୋଭିରଲଙ୍କୃତମ୍ ।
ପୁମ୍ଭିଃ ସକଞ୍ଚୁକୋଷ୍ଣୀଷସୁବସ୍ତ୍ରମଣିକୁଣ୍ଡଳୈଃ ॥ ୧୧

ରତ୍ନପ୍ରଦୀପନିକରଦ୍ୟୁତିଭିର୍ନିରସ୍ତ-
ଧ୍ୱାନ୍ତଂ ବିଚିତ୍ରବଲଭୀଷୁ ଶିଖଣ୍ଡିନୋଽଙ୍ଗ ।
ନୃତ୍ୟନ୍ତି ଯତ୍ର ବିହିତାଗୁରୁଧୂପମକ୍ଷୈ-
ର୍ନିର୍ଯ୍ୟାନ୍ତମୀକ୍ଷ୍ୟ ଘନବୁଦ୍ଧୟ ଉନ୍ନଦନ୍ତଃ ॥ ୧୨

ତସ୍ମିନ୍ ସମାନଗୁଣରୂପବୟଃସୁବେଷ-
ଦାସୀସହସ୍ରଯୁତୟାନୁସବଂ ଗୃହିଣ୍ୟା ।
ବିପ୍ରୋ ଦଦର୍ଶ ଚମରବ୍ୟଜନେନ ରୁକ୍ମ-
ଦଣ୍ଡେନ ସାତ୍ୱତପତିଂ ପରିବୀଜୟନ୍ତ୍ୟା ॥ ୧୩

ତଂ ସନ୍ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ସହସୋତ୍ଥିତଃ ଶ୍ରୀ-
ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କତଃ ସକଳଧର୍ମଭୃତାଂ ବରିଷ୍ଠଃ ।
ଆନମ୍ୟ ପାଦଯୁଗଳଂ ଶିରସା କିରୀଟ-
ଜୁଷ୍ଟେନ ସାଞ୍ଜଳିରବୀବିଶଦାସନେ ସ୍ୱେ ॥ ୧୪

ତସ୍ୟାବନିଜ୍ୟ ଚରଣୌ ତଦପଃ ସ୍ୱମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନା
ବିଭ୍ରଜ୍ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁତରୋଽପି ସତାଂ ପତିର୍ହି ।

ଦ୍ୱାରକା ନଗରୀରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଅନ୍ତଃପୁର ଥାଏ । ସେସବୁ ନିର୍ମାଣ କରିବାରେ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ନିଜର ସମସ୍ତ କଳାକୌଶଳ, ସମସ୍ତ କାରିଗରୀ ଲଗାଇ ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକପାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନ୍ତଃପୁରର ପ୍ରଶଂସା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ସେହି ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଭଗବାନଙ୍କ ରାଣୀମାନଙ୍କର ଷୋଳ ହଜାରରୁ ବି ଅଧିକ ରାଣୀନିବାସ ରହିଥିଲା । ନାରଦ ଯାଇ ସେ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ରାଣୀନିବାସରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୮ ॥ ସେହି ନିବାସର ସ୍ତମ୍ଭସବୁ ପ୍ରବାଳରେ, ମେଜିଆ ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟରେ ଓ କାନ୍ଥ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣିରେ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ସେସବୁ ଝଲମଲ ଦିଶୁଥାଏ ॥ ୯ ॥ ସେଠାରେ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଚାନ୍ଦୁଆମାନ ଖଞ୍ଜିଥାନ୍ତି ଯେ, ସେଥିରେ ମୋତିମାଳାର ଝାଲର ଝୁଲୁଥାଏ । ପ୍ରକୋଷ୍ଠମାନଙ୍କରେ ହାତୀଦାନ୍ତର ପଲଙ୍କ ପଡ଼ିଥାଏ; ପଲଙ୍କରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟମାନର ମଣିମୁକ୍ତା ଖଚିତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୦ ॥ ସେହି ନିବାସରେ ସୁନାହାର ଓ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିଥିବା ବହୁ ଦାସୀ ଥାନ୍ତି ଏବଂ ପଗଡ଼ି ବାନ୍ଧି, ଜାମାଯୋଡ଼ ହୋଇ, କାନରେ କୁଣ୍ଡଳ ପିନ୍ଧି, ବହୁ ସେବକ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜ କର୍ମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହି ନିବାସର ଶୋଭା ବଢ଼ାଉଥାନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ବିବିଧ ପ୍ରକାର ରତ୍ନର ଆଲୋକରେ ଅନ୍ଧକାର ଦୂର ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଅଗୁରୁଧୂପ ଜଳୁଥିବାରୁ ସୁଗନ୍ଧ ଧୂଆଁ ଝରକାବାଟ ଦେଇ ବାହାରକୁ ଚାଲିଯାଉଥାଏ ଓ ସେହି ଧୂଆଁ ଦେଖି ଘରଚାଳରେ ବସିଥିବା ମୟୂରମାନେ ମେଘ ଆସିଲା ଭାବି, କଳରବ କରି ନାଚୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ନିବାସ ଭିତରକୁ ଯାଇ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହି ନିବାସର ସ୍ୱାମିନୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ସହିତ ବସିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ନିବାସରେ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ପରି ରୂପ, ଗୁଣ, ଅବସ୍ଥା ଓ ବେଶଭୂଷାରେ ମଣ୍ଡିତ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଦାସୀ ସର୍ବଦା ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସ୍ୱୟଂ ରୁକ୍ମିଣୀ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ସୁନାବେଣ୍ଟ ଲାଗିଥିବା ଚାମର ଢାଳୁଛନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥

ନାରଦଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଧାର୍ମିକମାନଙ୍କର ମୁକୁଟମଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ପଲଙ୍କରୁ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଆସି ନାରଦଙ୍କ ଯୁଗଳଚରଣରେ ନିଜର ମୁକୁଟଯୁକ୍ତ ଶିର ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଯୋଡ଼ହସ୍ତରେ ଡାକି ଆଣି ନିଜ ଆସନରେ ବସାଇଲେ ॥ ୧୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସଚରାଚର ଜଗତର ପରମ ଗୁରୁ ଏବଂ ତାଙ୍କରି ପାଦ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କରି ବହୁଥିବା ଗଙ୍ଗାଜଳ ସମଗ୍ର ଜଗତ ପାଇଁ ମଙ୍ଗଳକାରକ ।

ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବ ଇତି ଯଦ୍‌ଗୁଣନାମ ଯୁକ୍ତଂ
ତସ୍ୟୈବ ଯଚ୍ଚରଣଶୌଚମଶେଷତୀର୍ଥମ୍ ॥ ୧୫

ସଂପୂଜ୍ୟ ଦେବରଷିବର୍ଯ୍ୟମୃଷିଃ ପୁରାଣୋ
ନାରାୟଣୋ ନରସଖୋ ବିଧିନୋଦିତେନ ।
ବାଣ୍ୟାଭିଭାଷ୍ୟ ମିତୟାମୃତମିଷ୍ଟୟା ତଂ
ପ୍ରାହ ପ୍ରଭୋ ଭଗବତେ କରବାମ ହେ କିମ୍ ॥ ୧୬

ନାରଦ ଉବାଚ

ନୈବାଦ୍ଭୁତଂ ତ୍ୱୟି ବିଭୋଽଖିଳଲୋକନାଥେ
ମୈତ୍ରୀ ଜନେଷୁ ସକଳେଷୁ ଦମଃ ଖଳାନାମ୍ ।
ନିଃଶ୍ରେୟସାୟ ହି ଜଗତ୍‌ସ୍ଥିତିରକ୍ଷଣାଭ୍ୟାଂ
ସ୍ୱୈରାବତାର ଉରୁଗାୟ ବିଦାମ ସୁଷ୍ଠୁ ॥ ୧୭

ଦୃଷ୍ଟଂ ତବାଙ୍ଘ୍ରିଯୁଗଳଂ ଜନତାପବର୍ଗଂ
ବ୍ରହ୍ମାଦିଭିର୍ହୃଦି ବିଚିନ୍ତ୍ୟମଗାଧବୋଧୈଃ ।
ସଂସାରକୂପପତିତୋତ୍ତରଣାବଲମ୍ବଂ
ଧ୍ୟାୟଂଶ୍ଚରାମ୍ୟନୁଗୃହାଣ ଯଥା ସ୍ମୃତିଃ ସ୍ୟାତ୍ ॥ ୧୮

ତତୋଽନ୍ୟଦାବିଶଦ୍ ଗେହଂ କୃଷ୍ଣପତ୍ନ୍ୟାଃ ସ ନାରଦଃ ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱରସ୍ୟାଙ୍ଗ ଯୋଗମାୟାବିବିତ୍ସୟା ॥ ୧୯

ଦୀବ୍ୟନ୍ତମକ୍ଷୈସ୍ତତ୍ରାପି ପ୍ରିୟୟା ଚୋଦ୍ଧବେନ ଚ ।
ପୂଜିତଃ ପରୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାନାସନାଦିଭିଃ ॥ ୨୦

ତଥାପି ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଓ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ପରମ ଆଦର୍ଶ; ସେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ । ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅସାଧାରଣ ନାମ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବ । ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ଏହି ନାମଟି ତାଙ୍କର ଗୁଣ ଅନୁରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯଥାର୍ଥ ମଧ୍ୟ । ତେଣୁ ସେ ନିଜେ ନାରଦଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇଦେଇ ନିଜ ମସ୍ତକରେ ତାଙ୍କର ଚରଣାମୃତ ଧାରଣ କଲେ ॥ ୧୫ ॥ ନରଶିରୋମଣି ତଥା ନରଙ୍କ ସଖା ସର୍ବଦର୍ଶୀ ପୁରାଣପୁରୁଷ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ବିଧିରେ ଦେବର୍ଷିଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାରଦଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ । ତା'ପରେ ଅମୃତଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ମଧୁର ତଥା ମିତ ବାଣୀରେ (ଅଳ୍ପ ଶବ୍ଦରେ) ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ସତ୍କାର କରି କହିଲେ, "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ତ ସ୍ୱୟଂ ହେଉଛନ୍ତି ସମଗ୍ର ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଧର୍ମ, ଯଶ, ଶ୍ରୀ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ତଥାପି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିବି, ଆଜ୍ଞା ହେଉ ।" ॥ ୧୬ ॥

ଦେବର୍ଷି ନାରଦ କହିଲେ—"ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଲୋକର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ । ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରିବା ଓ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କୌଣସି ନୂଆ କଥା ନୁହେଁ । ହେ ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ପ୍ରଭୁ ! ଜଗତର ସ୍ଥିତି ଓ ସୁରକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ସକଳ ଜୀବଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଯେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ମୁଁ ଭଲରୂପେ ଜାଣେ ॥ ୧୭ ॥ ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ଆଜି ମୋତେ ଆପଣଙ୍କର ଚରଣଦର୍ଶନ ମିଳିଗଲା । ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଚରଣକମଳ ସମସ୍ତ ଜୀବଙ୍କୁ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ । ଅସୀମ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ବ୍ରହ୍ମା, ଶଙ୍କର ପ୍ରଭୃତି ସଦାସର୍ବଦା ଆପଣଙ୍କର ଚରଣଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି । ସେହି ଚରଣଯୁଗଳକୁ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ହିଁ ସଂସାରରୂପୀ କୂପରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ପ୍ରାଣୀ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଥାଏ । ଆପଣ ମୋତେ ଏପରି କୃପା କରନ୍ତୁ ଯେ, ମୁଁ ଯେଉଁଠି ଯେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଏ ନା କାହିଁକି, ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣକମଳର ସ୍ମୃତି ମୋ ଭିତରେ ସର୍ବଦା ରହିଥାଉ ଏବଂ ସେହି ଚରଣକମଳର ଧ୍ୟାନରେ ମୁଁ ସର୍ବଦା ତନ୍ମୟ ହୋଇ ରହିଥାଏଁ ।" ॥ ୧୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହା ପରେ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯୋଗମାୟାର ରହସ୍ୟ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ପତ୍ନୀଙ୍କ ନିବାସକୁ ଗଲେ ॥ ୧୯ ॥ ସେଠାକୁ ଯାଇ ସେ ଦେଖନ୍ତି ତ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ପତ୍ନୀ ଓ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ବସି

ପୃଷ୍ଟଶ୍ଚାବିଦୁଷେବାସୌ କଦାଽଽୟାତୋ ଭବାନିତି ।
କ୍ରିୟତେ କିଂ ନୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାନାମପୂର୍ଣ୍ଣୈରସ୍ମଦାଦିଭିଃ ॥ ୨୧

ଅଥାପି ବ୍ରୂହି ନୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଜନ୍ମୈତଚ୍ଛୋଭନଂ କୁରୁ ।
ସ ତୁ ବିସ୍ମିତ ଉତ୍ଥାୟ ତୂଷ୍ଣୀମନ୍ୟଦଗାଦ୍ ଗୃହମ୍ ॥ ୨୨

ତତ୍ରାପ୍ୟଚଷ୍ଟ ଗୋବିନ୍ଦଂ ଲାଳୟନ୍ତଂ ସୁତାଞ୍ଛିଶୂନ୍ ।
ତତୋଽନ୍ୟସ୍ମିନ୍ ଗୃହେଽପଶ୍ୟନ୍ ମଜ୍ଜନାୟ କୃତୋଦ୍ୟମମ୍ ॥ ୨୩

ଜୁହ୍ୱନ୍ତଂ ଚ ବିତାନାଗ୍ନୀନ୍ ଯଜନ୍ତଂ ପଞ୍ଚଭିର୍ମଖୈଃ ।
ଭୋଜୟନ୍ତଂ ଦ୍ୱିଜାନ୍ କ୍ୱାପି ଭୁଞ୍ଜାନମବଶେଷିତମ୍ ॥ ୨୪

କ୍ୱାପି ସନ୍ଧ୍ୟାମୁପାସୀନଂ ଜପନ୍ତଂ ବ୍ରହ୍ମ ବାଗ୍ୟତମ୍ ।
ଏକତ୍ର ଚାସିଚର୍ମଭ୍ୟାଂ ଚରନ୍ତମସିବର୍ତ୍ମସୁ ॥ ୨୫

ଅଶ୍ୱୈର୍ଗଜୈଃ ରଥୈଃ କ୍ୱାପି ବିଚରନ୍ତଂ ଗଦାଗ୍ରଜମ୍ ।
କ୍ୱଚିଚ୍ଛୟାନଂ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କେ ସ୍ତୂୟମାନଂ ଚ ବନ୍ଦିଭିଃ ॥ ୨୬

ମନ୍ତ୍ରୟନ୍ତଂ ଚ କସ୍ମିଂଶ୍ଚିନ୍ମନ୍ତ୍ରିଭିଶ୍ଚୋଦ୍ଧବାଦିଭିଃ ।
ଜଳକ୍ରୀଡ଼ାରତଂ କ୍ୱାପି ବାରମୁଖ୍ୟାବଳାବୃତମ୍ ॥ ୨୭

କୁତ୍ରଚିଦ୍ ଦ୍ୱିଜମୁଖ୍ୟେଭ୍ୟୋ ଦଦତଂ ଗାଃ ସ୍ୱଳଙ୍କୃତାଃ ।
ଇତିହାସପୁରାଣାନି ଶୃଣ୍ୱନ୍ତଂ ମଙ୍ଗଳାନି ଚ ॥ ୨୮

ହସନ୍ତଂ ହାସ୍ୟକଥୟା କଦାଚିତ୍ ପ୍ରିୟୟା ଗୃହେ ।
କ୍ୱାପି ଧର୍ମଂ ସେବମାନମର୍ଥକାମୌ ଚ କୁତ୍ରଚିତ୍ ॥ ୨୯

ପଶା ଖେଳୁଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ବି ଭଗବାନ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ; ଆସନରେ ବସାଇଲେ ଏବଂ ବିବିଧ ସାମଗ୍ରୀଦ୍ୱାରା ବଡ଼ ଭକ୍ତିର ସହିତ ତାଙ୍କର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କଲେ ॥ ୨୦ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନ କିଛି ଜାଣି ନ ଥିବା ପରି ନାରଦଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ଆପଣ ଏଠାକୁ କେତେବେଳେ ଆସିଲେ ? ଆପଣ ତ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆପ୍ତକାମ । ଆମେମାନେ ତ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଭଲା ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିପାରିବୁ ! ॥ ୨୧ ॥ ତଥାପି ହେ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ନାରଦ ! ଆପଣ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ନା କିଛି ଆଜ୍ଞା କରନ୍ତୁ ଓ ଆମକୁ ସେବାର ଅବସର ଦେଇ ଆମ ଜନ୍ମକୁ ସଫଳ କରନ୍ତୁ ।" ଏସବୁ ଦେଖି ଓ ଶୁଣି ନାରଦ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଚୁପ୍‌ଚାପ ସେଠାରୁ ଉଠି ଅନ୍ୟ ଏକ ରାଣୀନିବାସକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୨ ॥ ସେଠାରେ ବି ନାରଦ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ଛୋଟ ଛୋଟ ଛୁଆମାନଙ୍କୁ ଆଦର ସ୍ନେହ କରୁଛନ୍ତି । ସେଠାରୁ ଯାଇ ଅନ୍ୟ ଏକ ରାଣୀନିବାସରେ ଦେଖନ୍ତି ତ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ବିଭିନ୍ନ ରାଣୀନିବାସରେ ଭଗବାନ ବିଭିନ୍ନ କର୍ମ କରୁଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ନାରଦ ଦେଖିଲେ, କେଉଁଠି ସେ ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡରେ ହୋମ କରୁଛନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ପଞ୍ଚମହାଯଜ୍ଞରେ ଦେବତା ଆଦିଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରୁଛନ୍ତି; କେଉଁଠି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଭୋଜନ କରାଉଛନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ସ୍ୱୟଂ ଯଜ୍ଞାବଶେଷ ଭୋଜନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ କେଉଁଠି ସନ୍ଧ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ମୌନ ହୋଇ ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରୁଛନ୍ତି; କେଉଁଠି ବା ହାତରେ ଢାଲତରବାରି ଧରି ତରବାରି ଚଳାଇବା ଅଭ୍ୟାସ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ କେଉଁଠି ସେ ଘୋଡ଼ା, ହାତୀ କିମ୍ବା ରଥରେ ବସି ବିଚରଣ କରୁଛନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ପଲଙ୍କ ଉପରେ ଶୋଇଛନ୍ତି ଓ କେଉଁଠି ବନ୍ଦୀଜନମାନେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ କେଉଁଠି ସେ ଉଦ୍ଧବ ଆଦି ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ କୌଣସି ଗୁରୁତର ବିଷୟ ଉପରେ ପରାମର୍ଶ କରୁଛନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ସୁନ୍ଦରୀ ବାରାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କ ଘେରରେ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ କେଉଁଠି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣରେ ସଜ୍ଜିତା ଗାଈ ଦାନ କରୁଛନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ମଙ୍ଗଳମୟ ଇତିହାସ-ପୁରାଣ ଶ୍ରବଣ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥ କେଉଁଠି କୌଣସି ପତ୍ନୀଙ୍କ ନିବାସରେ ନିଜର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟାଙ୍କ ସହିତ ହାସ୍ୟ-ବିନୋଦ କରି କରି ହସୁଛନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ଧର୍ମଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛନ୍ତି । ପୁଣି କେଉଁଠି ଧନସଂଗ୍ରହ ଓ ଧନବୃଦ୍ଧି କରିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ଧର୍ମାନୁକୂଳ ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ଉପଭୋଗ

ଧ୍ୟାୟନ୍ତମେକମାସୀନଂ ପୁରୁଷଂ ପ୍ରକୃତେଃ ପରମ୍ ।
ଶୁଶ୍ରୂଷନ୍ତଂ ଗୁରୂନ୍ କ୍ୱାପି କାମୈର୍ଭୋଗୈଃ ସପର୍ଯ୍ୟୟା ॥ ୩୦

କୁର୍ବନ୍ତଂ ବିଗ୍ରହଂ କୈଶ୍ଚିତ୍ ସନ୍ଧିଂ ଚାନ୍ୟତ୍ର କେଶବମ୍ ।
କୁତ୍ରାପି ସହ ରାମେଣ ଚିନ୍ତୟନ୍ତଂ ସତାଂ ଶିବମ୍ ॥ ୩୧

ପୁତ୍ରାଣାଂ ଦୁହିତୃଣାଂ ଚ କାଲେ ବିଧ୍ୟୁପଯାପନମ୍ ।
ଦାରୈର୍ବରୈସ୍ତତ୍ସଦୃଶୈଃ କଳ୍ପୟନ୍ତଂ ବିଭୂତିଭିଃ ॥ ୩୨

ପ୍ରସ୍ଥାପନୋପାନୟନୈରପତ୍ୟାନାଂ ମହୋତ୍ସବାନ୍ ।
ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶସ୍ୟ ଯେଷାଂ ଲୋକା ବିସିସ୍ମିରେ ॥ ୩୩

ଯଜନ୍ତଂ ସକଲାନ୍ ଦେବାନ୍ କ୍ୱାପି କ୍ରତୁଭିରୂର୍ଜିତୈଃ ।
ପୂର୍ତ୍ତୟନ୍ତଂ କ୍ୱଚିଦ୍ ଧର୍ମଂ କୂପାରାମମଠାଦିଭିଃ ॥ ୩୪

ଚରନ୍ତଂ ମୃଗୟାଂ କ୍ୱାପି ହୟମାରୁହ୍ୟ ସୈନ୍ଧବମ୍ ।
ଘ୍ନନ୍ତଂ ତତଃ ପଶୂନ୍ ମେଧ୍ୟାନ୍ ପରୀତଂ ଯଦୁପୁଙ୍ଗବୈଃ ॥ ୩୫

ଅବ୍ୟକ୍ତଲିଙ୍ଗଂ ପ୍ରକୃତିଷ୍ୱନ୍ତଃପୁରଗୃହାଦିଷୁ ।
କ୍ୱଚିଚ୍ଚରନ୍ତଂ ଯୋଗେଶଂ ତତ୍ତଦ୍ଭାବବୁଭୁତ୍ସୟା ॥ ୩୬

ଅଥୋବାଚ ହୃଷୀକେଶଂ ନାରଦଃ ପ୍ରହସନ୍ନିବ ।
ଯୋଗମାୟୋଦୟଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ମାନୁଷୀମୀୟୁଷୋ ଗତିମ୍ ॥ ୩୭

ବିଦାମ ଯୋଗମାୟାସ୍ତେ ଦୁର୍ଦର୍ଶା ଅପି ମାୟିନାମ୍ ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରାତ୍ମନ୍ ନିର୍ଭାତା ଭବତ୍ପାଦନିଷେବୟା ॥ ୩୮

ଅନୁଜାନୀହି ମାଂ ଦେବ ଲୋକାଂସ୍ତେ ଯଶସାଽଽପ୍ଲୁତାନ୍ ।
ପର୍ଯ୍ୟଟାମି ତବୋଦ୍‌ଗାୟନ୍ ଲୀଳାଂ ଭୁବନପାବନୀମ୍ ॥ ୩୯

କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ କେଉଁଠି ଏକାନ୍ତରେ ବସି ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ ପୁରାଣପୁରୁଷଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଛନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛିତ ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରଦାନ କରି ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କାହା ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟରେ ବିଗ୍ରରବିମର୍ଶ କରୁଛନ୍ତି ତ, କାହା ସହିତ ସନ୍ଧି କରିବା ବିଷୟରେ କଥାଭାଷା ଚଳାଇଛନ୍ତି । ପୁଣି କେଉଁଠି ସେ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ବସି ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କିପରି ହେବ, ତାହା ବିଗ୍ରର କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ପୁଣି କେଉଁଠି ପୁଅଝିଅଙ୍କର ବିବାହ ବୟସ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ଉପଯୁକ୍ତ କନ୍ୟା ଓ ବରଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ବିବାହ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଧିବତ୍ ସମ୍ପନ୍ନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ କେଉଁଠି ଘରୁ କନ୍ୟା ବିଦା କରୁଛନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ନବବଧୂ ଆଗମନର ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହିସବୁ ବିରାଟ ବିରାଟ ଉତ୍ସବ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ପ୍ରଭୁ କେଉଁଠି ବଡ଼ ବଡ଼ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ସକଳ ଦେବତାଙ୍କର ଯଜନ-ପୂଜନ କରୁଛନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି କୂଅ, ବଗିଚ୍ଚ, ମଠ ଆଦି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଇଷ୍ଟାପୂର୍ତ୍ତ ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ କେଉଁଠି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯାଦବମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ସିନ୍ଧୁଦେଶୀୟ ଅଶ୍ୱ ଆରୋହଣପୂର୍ବକ ମୃଗୟା କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଯଜ୍ଞ ନିମନ୍ତେ ପବିତ୍ର ବସ୍ତୁ ସଂଗ୍ରହ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥ ପୁଣି କେଉଁଠି ଲୋକଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଓ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଛଦ୍ମବେଶରେ ଅନ୍ଧାରିବିଜେ କରୁଛନ୍ତି । ଭଗବାନ ତ ଯୋଗେଶ୍ୱର; ଏପରି କରିବାରେ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସୁବିଧା ବା କଣ ଅଛି ! ॥ ୩୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରି ମନୁଷ୍ୟଲୀଳା କରୁଥିବା ହୃଷୀକେଶଙ୍କ ଯୋଗମାୟାର ବୈଭବ ଦେଖି ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ମୃଦୁହାସ କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୩୭ ॥ "ହେ ଯୋଗେଶ୍ୱର ! ହେ ଆତ୍ମଦେବ ! ଆପଣଙ୍କର ଯୋଗମାୟା ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ମାୟାବୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଅଗମ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଯୋଗମାୟାର ରହସ୍ୟ ଜାଣେ; କାରଣ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବା କରିବାରୁ ସେହି ମାୟା ସ୍ୱୟଂ ମୋ ଆଗରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୮ ॥ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆରାଧ୍ୟଦେବ ହେ ଭଗବାନ ! ଚଉଦ ଭୁବନ ତ ଆପଣଙ୍କ ସୁଯଶରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏଥର ମୋତେ ଆପଣଙ୍କର ତ୍ରିଭୁବନପାବନୀ ଲୀଳା ଗାନ କରି କରି ସେହି ସମସ୍ତ ଲୋକରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ମିଳୁ ।" ॥ ୩୯ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଧର୍ମସ୍ୟ ବକ୍ତାହଂ କର୍ତ୍ତା ତଦନୁମୋଦିତା ।
ତଚ୍ଛିକ୍ଷୟଁଲ୍ଲୋକମିମମାସ୍ଥିତଃ ପୁତ୍ର ମା ଖିଦଃ ॥ ୪୦

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ! ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ଧର୍ମ-ଉପଦେଶକ, ଧର୍ମପାଳକ ଏବଂ ଧର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନକାରୀ ତଥା ଧର୍ମର ଅନୁମୋଦନକାରୀ । ତେଣୁ ସଂସାରକୁ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମୁଁ ଏପରି ଧର୍ମ-ଆଚରଣ କରୁଛି । ହେ ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ର ! ତୁମେ ମୋର ଏହି ଯୋଗମାୟା ଦେଖି ମୋହିତ ହୋଇଯାଅ ନାହିଁ ॥ ୪୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟାଚରନ୍ତଂ ସଦ୍ଧର୍ମାନ୍ ପାବନାନ୍ ଗୃହମେଧିନାମ୍ ।
ତମେବ ସର୍ବଗେହେଷୁ ସନ୍ତମେକଂ ଦଦର୍ଶ ହ ॥ ୪୧

କୃଷ୍ଣସ୍ୟାନନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଯୋଗମାୟାମହୋଦୟମ୍ ।
ମୁହୁର୍ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଋଷିରଭୂଦ୍ ବିସ୍ମିତୋ ଜାତକୌତୁକଃ ॥ ୪୨

ଇତ୍ୟର୍ଥକାମଧର୍ମେଷୁ କୃଷ୍ଣେନ ଶ୍ରଦ୍ଧିତାତ୍ମନା ।
ସମ୍ୟକ୍ ସଭାଜିତଃ ପ୍ରୀତସ୍ତମେବାନୁସ୍ମରନ୍ ଯଯୌ ॥ ୪୩

ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟପଦବୀମନୁବର୍ତ୍ତମାନୋ
ନାରାୟଣୋଽଖିଳଭବାୟ ଗୃହୀତଶକ୍ତିଃ ।
ରେମେଽଙ୍ଗ ଷୋଡଶସହସ୍ରବରାଙ୍ଗନାନାଂ
ସବ୍ରୀଡସୌହୃଦନିରୀକ୍ଷଣହାସଜୁଷ୍ଟଃ ॥ ୪୪

ଯାନୀହ ବିଶ୍ୱବିଲୟୋଦ୍ଭବବୃତ୍ତିହେତୁଃ
କର୍ମାଣ୍ୟନନ୍ୟବିଷୟାଣି ହରିଶ୍ଚକାର ।
ଯସ୍ତ୍ୱଙ୍ଗ ଗାୟତି ଶୃଣୋତ୍ୟନୁମୋଦତେ ବା
ଭକ୍ତିର୍ଭବେଦ୍ ଭଗବତି ହ୍ୟପବର୍ଗମାର୍ଗେ ॥ ୪୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରିଦେଉଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରୁଥିଲେ । ସେ ଏକ ତଥା ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସତ, ତଥାପି ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପତ୍ନୀଙ୍କ ନିବାସରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ॥ ୪୧ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ । ତାଙ୍କ ଯୋଗମାୟାର ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ବାରମ୍ବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କର ବିସ୍ମୟ ଓ କୁତୂହଳର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ ॥ ୪୨ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦ୍ୱାରକାରେ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ପରି ବିଭିନ୍ନ କର୍ମରେ ଏପରି ରତ ଥିଲେ ଯେ, ମନେହେଉଥିଲା, ସତେଯେପରି ତାଙ୍କର ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, ଓ କାମ-ରୂପକ ପୁରୁଷାର୍ଥରେ ବିଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିଛି । ସେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କୁ ବହୁତ ସମ୍ମାନ ଦେଲେ । ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ, ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି କରି ସେଠାରୁ ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୪୩ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ସକଳ ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ନିଜର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ମହାଶକ୍ତି ଯୋଗମାୟାକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରନ୍ତି ଓ ଏହିପରି ଅନେକ ମାନବଲୀଳା କରିଥାନ୍ତି । ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ଷୋହଳ ହଜାରରୁ ବି ଅଧିକ ପତ୍ନୀ ସେମାନଙ୍କର ସଲଜ୍ଜ ଏବଂ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଚାହାଣି ତଥା ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଭୁ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ବିହାର କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେଉଁ ଲୀଳା କରୁଥିଲେ, ତାହା ଅନ୍ୟ କେହି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟର ପରମ କାରଣ । ଯେ ତାହାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଗାନ ଓ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି ଅଥବା ଲୀଳା ଗାନ-ଶ୍ରବଣକୁ ଅନୁମୋଦନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ମୋକ୍ଷର ମାର୍ଗସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ପରମ ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତି ମିଳିଯାଏ ॥ ୪୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ କୃଷ୍ଣଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟଦର୍ଶନଂ ନାମୈକୋନସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬୯ ॥

✦✦✦

ଅଥ ସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନିତ୍ୟଚର୍ଯ୍ୟା ଏବଂ ଜରାସନ୍ଧର କାରାଗାରରେ ଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କ ପ୍ରେରିତ ଦୂତର ଆଗମନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥୋଷସ୍ୟୁପବୃତ୍ତାୟାଂ କୁକ୍‌କୁଟାନ୍ କୂଜତୋଽଶପନ୍ ।
ଗୃହୀତକଣ୍ଠ୍ୟଃ ପତିଭିର୍ମାଧବ୍ୟୋ ବିରହାତୁରାଃ ॥ ୧

ବୟାଂସ୍ୟରୂରୁବନ୍ କୃଷ୍ଣଂ ବୋଧୟନ୍ତୀବ ବନ୍ଦିନଃ ।
ଗାୟତ୍‌ସ୍ୱଲିଷ୍ୱନିଦ୍ରାଣି ମନ୍ଦାରବନବାୟୁଭିଃ ॥ ୨

ମୁହୂର୍ତ୍ତଂ ତଂ ତୁ ବୈଦର୍ଭୀ ନାମୃଷ୍ୟଦତିଶୋଭନମ୍ ।
ପରିରମ୍ଭଣବିଶ୍ଳେଷାତ୍ ପ୍ରିୟବାହ୍ୱନ୍ତରଂ ଗତା ॥ ୩

ବ୍ରାହ୍ମେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଉତ୍ଥାୟ ବାର୍ୟ୍ୟୁପସ୍ପୃଶ୍ୟ ମାଧବଃ ।
ଦଧ୍ୟୌ ପ୍ରସନ୍ନକରଣ ଆତ୍ମାନଂ ତମସଃ ପରମ୍ ॥ ୪

ଏକଂ ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିରନନ୍ୟମବ୍ୟୟଂ
ସ୍ୱସଂସ୍ଥୟା ନିତ୍ୟନିରସ୍ତକଲ୍ମଷମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମାଖ୍ୟମସ୍ୟୋଦ୍ଭବନାଶହେତୁଭିଃ
ସ୍ୱଶକ୍ତିଭିର୍ଲକ୍ଷିତଭାବନିର୍ବୃତିମ୍ ॥ ୫

ଅଥାପ୍ଲୁତୋଽମ୍ଭସ୍ୟମଲେ ଯଥାବିଧି
କ୍ରିୟାକଲାପଂ ପରିଧାୟ ବାସସୀ ।
ଚକାର ସନ୍ଧ୍ୟୋପଗମାଦି ସତ୍ତମୋ
ହୁତାନଲୋ ବ୍ରହ୍ମ ଜଜାପ ବାଗ୍ୟତଃ ॥ ୬

ଉପସ୍ଥାୟାର୍କମୁଦ୍ୟନ୍ତଂ ତର୍ପୟିତ୍ୱାଽଽତ୍ମନଃ କଳାଃ ।
ଦେବାନୃଷୀନ୍ ପିତୃନ୍ ବୃଦ୍ଧାନ୍ ବିପ୍ରାନଭ୍ୟର୍ଚ୍ୟ ଚାତ୍ମବାନ୍ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାତି ପାହିଗଲେ କୁକୁଡ଼ାମାନେ ରାବନ୍ତି । ତାହା ଶୁଣି, ଏଥର ସ୍ୱାମୀସୁଖରୁ ବିଚ୍ଛେଦ ଘଟିବ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାହୁବେଷ୍ଟନୀ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପତ୍ନୀମାନେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲେ ଓ ସେହି କୁକୁଡ଼ାମାନଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଉଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ସେତେବେଳେ ପାରିଜାତ ଫୁଲର ସୁଗନ୍ଧରେ ସୁବାସିତ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ । ଭ୍ରମରମାନେ ଏକସ୍ୱରରେ ଗୁଞ୍ଜନ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ତେଣୁ ସେମାନେ ମଧୁରସ୍ୱରରେ କଳରବ କରି ଉଠନ୍ତି । ସେହି କଳରବ ବନ୍ଦୀଜନଙ୍କର ସ୍ତୁତି ପରି ହୋଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଦ୍ରାରୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଦିଏ ॥ ୨ ॥ ରୁକ୍ମିଣୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବାହୁବନ୍ଧନ ଭିତରେ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସ୍ୱାମୀ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ସେ ଆଲିଙ୍ଗନ ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଯିବେ, ସେହି ଆଶଙ୍କାରେ ପବିତ୍ର ଓ ସୁନ୍ଦର ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ମଧ୍ୟ ଅସହ୍ୟ ମଣୁଥିଲେ ॥ ୩ ॥ କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରତ୍ୟହ ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶଯ୍ୟାତ୍ୟାଗ କରୁଥିଲେ ଓ ହାତମୁହଁ ଧୋଇ ନିଜର ମାୟାତୀତ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଆନନ୍ଦରେ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା ॥ ୪ ॥ ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଏକ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ଅଖଣ୍ଡ, ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଅବିନାଶୀ । ଆତ୍ମା ସର୍ବତ୍ର ସମାନରୂପରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଥିରେ କୌଣସି ଦୋଷ ନ ଥାଏ । ଆତ୍ମାକୁ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ କୁହାଯାଏ । ଆତ୍ମା ହିଁ ନିଜର ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ରୁଦ୍ରରୂପୀ ତ୍ରିବିଧ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଏହି ବିଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ଲୟ କରିଥାଏ । ଏହି ଶକ୍ତିମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଆତ୍ମସତ୍ତା ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ହୁଏ । ଆତ୍ମସତ୍ତା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଭଗବାନ ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଏହି ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ ॥ ୫ ॥ ତା'ପରେ ସେ ବିଧିପୂର୍ବକ ନିର୍ମଳ ଓ ପବିତ୍ର ଜଳରେ ସ୍ନାନ କରୁଥିଲେ । ତା'ପରେ ଶୁଦ୍ଧବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରି, ଦେହରେ ଚଦର ପକାଇ ଯଥାବିଧି ନିତ୍ୟକର୍ମ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟା-ବନ୍ଦନ ଆଦି କରୁଥିଲେ । ତା'ପରେ ହୋମ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ମୌନ ରହି ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରୁଥିଲେ ॥ ୬ ॥ ତା'ପରେ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ହେବା ସମୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟୋପସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର

ଧେନୂନାଂ ରୁକ୍ମଶୃଙ୍ଗୀଣାଂ ସାଧ୍ୱୀନାଂ ମୌକ୍ତିକସ୍ରଜାମ୍ ।
ପୟସ୍ୱିନୀନାଂ ଗୃଷ୍ଟୀନାଂ ସବତ୍ସାନାଂ ସୁବାସସାମ୍ ॥ ୮

ଦଦୌ ରୂପ୍ୟଖୁରାଗ୍ରାଣାଂ କ୍ଷୌମାଜିନତିଳୈଃ ସହ ।
ଅଲଙ୍କୃତେଭ୍ୟୋ ବିପ୍ରେଭ୍ୟୋ ବଦ୍ୱଂ ବଦ୍ୱଂ ଦିନେ ଦିନେ ॥ ୯

ଗୋବିପ୍ରଦେବତାବୃଦ୍ଧଗୁରୂନ୍ ଭୂତାନି ସର୍ବଶଃ ।
ନମସ୍କୃତ୍ୟାତ୍ମସମ୍ଭୂତୀର୍ମଙ୍ଗଳାନି ସମସ୍ପୃଶତ୍ ॥ ୧୦

ଆତ୍ମାନଂ ଭୂଷୟାମାସ ନରଲୋକବିଭୂଷଣମ୍ ।
ବାସୋଭିର୍ଭୂଷଣୈଃ ସ୍ୱୀୟୈର୍ଦିବ୍ୟସ୍ରଗନୁଲେପନୈଃ ॥ ୧୧

ଅବେକ୍ଷ୍ୟାଜ୍ୟଂ ତଥାଽଽଦର୍ଶଂ ଗୋବୃଷଦ୍ୱିଜଦେବତାଃ ।
କାମାଂଶ୍ଚ ସର୍ବବର୍ଣ୍ଣାନାଂ ପୌରାନ୍ତଃପୁରଚାରିଣାମ୍ ।
ପ୍ରଦାପ୍ୟ ପ୍ରକୃତୀଃ କାମୈଃ ପ୍ରତୋଷ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟନନ୍ଦତ ॥ ୧୨

ସଂବିଭଜ୍ୟାଗ୍ରତୋ ବିପ୍ରାନ୍ ସ୍ରକ୍ତାମ୍ବୂଳାନୁଲେପନୈଃ ।
ସୁହୃଦଃ ପ୍ରକୃତୀର୍ଦାରାନୁପାୟୁଙ୍କ୍ତ ତତଃ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୧୩

ତାବତ୍ ସୂତ ଉପାନୀୟ ସ୍ୟନ୍ଦନଂ ପରମାଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ସୁଗ୍ରୀବାଦ୍ୟୈର୍ହୟୈର୍ଯୁକ୍ତଂ ପ୍ରଣମ୍ୟାବସ୍ଥିତୋଽଗ୍ରତଃ ॥ ୧୪

ଗୃହୀତ୍ୱା ପାଣିନା ପାଣୀ ସାରଥେସ୍ତମଥାରୁହତ୍ ।
ସାତ୍ୟକ୍ୟୁଦ୍ଧବସଂଯୁକ୍ତଃ ପୂର୍ବାଦ୍ରିମିବ ଭାସ୍କରଃ ॥ ୧୫

ଈକ୍ଷିତୋଽନ୍ତଃପୁରସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ସବ୍ରୀଡ଼ପ୍ରେମବୀକ୍ଷିତୈଃ ।
କୃଚ୍ଛ୍ରାଦ୍ ବିସୃଷ୍ଟୋ ନିରଗାଜ୍ଜାତହାସୋ ହରନ୍ ମନଃ ॥ ୧୬

ଅଂଶସ୍ୱରୂପ ଦେବତା, ଋଷି ତଥା ପିତୃଗଣଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତର୍ପଣ କରୁଥିଲେ । ତା'ପରେ କୁଳର ବୟୋବୃଦ୍ଧ ତଥା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ତା'ପରେ ପରମ ମନସ୍ୱୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦୁଧିଆଳୀ ଓ ପ୍ରଥମ ବିହାଣର ଶାନ୍ତଶିଷ୍ଟ ଗାଈ ବାଛୁରୀ ସହିତ ଦାନ କରୁଥିଲେ । ଦାନ ଦେବାବେଳେ ଗାଈଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ଓ ମୋତିମାଳାରେ ସଜାଇ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଗାଈଙ୍କ ଶିଙ୍ଗରେ ସୁନାର ଖୋଳ ଓ ଖୁରାରେ ରୂପାର ଖୋଳ ପିନ୍ଧାଇ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ସେ ପ୍ରତିଦିନ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣରେ ସୁସଜ୍ଜିତ କରି ପାଟବସ୍ତ୍ର, ମୃଗଚର୍ମ ଓ ତିଳ ସହିତ ତେର ହଜାର ଚୌରାଶୀ ଗାଈ ଦାନ କରୁଥିଲେ ॥ ୭-୯ ॥ ତା'ପରେ ନିଜର ବିଭୂତିସ୍ୱରୂପ ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଦେବତା, କୁଳବୃଦ୍ଧ, ଗୁରୁଜନ ଓ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ମାଙ୍ଗଳିକ ବସ୍ତୁକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକର ଭୂଷଣ; ତଥାପି ସେ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା, ଦାନଧର୍ମ ଆଦି ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରିବା ପରେ ପୀତାମ୍ବରାଦି ଦିବ୍ୟବସ୍ତ୍ର, କୌସ୍ତୁଭାଦି ଆଭୂଷଣ, ପୁଷ୍ପହାର ଓ ଚନ୍ଦନାଦି ଦିବ୍ୟ ଅଙ୍ଗରାଗରେ ନିଜକୁ ବିଭୂଷିତ କରୁଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଘୃତ ଓ ଦର୍ପଣରେ ନିଜର ମୁଖ ଦେଖୁଥିଲେ ଏବଂ ଗାଈ, ବୃଷଭ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଦେବପ୍ରତିମାମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ତା'ପରେ ସେ ପୁରବାସୀ ପ୍ରଜା ଓ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ରହୁଥିବା ଚାରିବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ଅନ୍ୟ (ଗ୍ରାମବାସୀ) ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର କାମନା ପୂରଣ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରୁଥିଲେ ଓ ସମସ୍ତେ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଉଥିବାର ଦେଖି ସେ ନିଜେ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସେ ଫୁଲମାଳା, ତାମ୍ବୂଳ, ଚନ୍ଦନ ଓ ଅଙ୍ଗରାଗ ଆଦି ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ପର୍କୀୟ, ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟି ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ବଳକା ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ନିଜେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଭଗବାନ ଏସବୁ କରିସାରିବାବେଳକୁ ଦାରୁକ (ପ୍ରଭୁଙ୍କ ରଥର ସାରଥି) ସୁଗ୍ରୀବ ଆଦି ଘୋଡ଼ା ଯୋଗିଯାଇଥିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଦ୍ଭୁତ ରଥ ଆଣି ଠିଆ କରିଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ନିଜେ ପ୍ରଣାମ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ ॥ ୧୪ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନ ସାତ୍ୟକି ଓ ଉଦ୍ଧବ ଆଦି ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଆସି ସାରଥିଙ୍କ ହାତ ଧରି ରଥରେ ଆରୂଢ଼ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ଭୁବନଭାସ୍କର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟାଚଳରେ ଆରୂଢ଼ ହେବାପରି ଶୋଭା ପାଉଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ତଃପୁରର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଲଜ୍ଜା ଓ ପ୍ରେମଭରା ନୟନରେ

ସୁଧର୍ମାଖ୍ୟାଂ ସଭାଂ ସର୍ବୈର୍ବୃଷ୍ଣିଭିଃ ପରିବାରିତଃ ।
ପ୍ରାବିଶଦ୍ ଯନ୍ନିବିଷ୍ଟାନାଂ ନ ସନ୍ତ୍ୟଙ୍ଗ ଷଡୂର୍ମୟଃ ॥ ୧୭

ତତ୍ରୋପବିଷ୍ଟଃ ପରମାସନେ ବିଭୁ-
ର୍ବିଭୌ ସ୍ୱଭାସା କକୁଭୋଽବଭାସୟନ୍ ।
ବୃତୋ ନୃସିଂହୈର୍ଯଦୁଭିର୍ଯଦୂତ୍ତମୋ
ଯଥୋଡୁରାଜୋ ଦିବି ତାରକାଗଣୈଃ ॥ ୧୮

ତତ୍ରୋପମନ୍ତ୍ରିଣୋ ରାଜନ୍ ନାନାହାସ୍ୟରସୈର୍ବିଭୁମ୍ ।
ଉପତସ୍ଥୁର୍ନଟାଚାର୍ଯ୍ୟା ନର୍ତ୍ତକ୍ୟସ୍ତାଣ୍ଡବୈଃ ପୃଥକ୍ ॥ ୧୯

ମୃଦଙ୍ଗବୀଣାମୁରଜବେଣୁତାଳଦରସ୍ୱନୈଃ ।
ନନୃତୁର୍ଜଗୁସ୍ତୁଷ୍ଟୁବୁଶ୍ଚ ସୂତମାଗଧବନ୍ଦିନଃ ॥ ୨୦

ତତ୍ରାହୁର୍ବ୍ରାହ୍ମଣାଃ କେଚିଦାସୀନା ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ।
ପୂର୍ବେଷାଂ ପୁଣ୍ୟଯଶସାଂ ରାଜ୍ଞାଂ ଚାକଥୟନ୍ କଥାଃ ॥ ୨୧

ତତ୍ରୈକଃ ପୁରୁଷୋ ରାଜନ୍ନାଗତୋଽପୂର୍ବଦର୍ଶନଃ ।
ବିଜ୍ଞାପିତୋ ଭଗବତେ ପ୍ରତୀହାରୈଃ ପ୍ରବେଶିତଃ ॥ ୨୨

ସ ନମସ୍କୃତ୍ୟ କୃଷ୍ଣାୟ ପରେଶାୟ କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ।
ରାଜ୍ଞାମାବେଦୟଦ୍ ଦୁଃଖଂ ଜରାସନ୍ଧନିରୋଧଜମ୍ ॥ ୨୩

ଯେ ଚ ଦିଗ୍‌ବିଜୟେ ତସ୍ୟ ସନ୍ନତିଂ ନ ଯୟୁର୍ନୃପାଃ ।
ପ୍ରସହ୍ୟ ରୁଦ୍ଧାସ୍ତେନାସନ୍ନୟୁତେ ଦ୍ୱେ ଗିରିବ୍ରଜେ ॥ ୨୪

ତାଙ୍କୁ ଗୃହିଁ ରହୁଥିଲେ ଓ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଉଥିଲେ । ଭଗବାନ ମୃଦୁହାସଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଚୋରାଇନେଇ ରାଣୀନିବାସରୁ ବାହାରି ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଚାଲିଯାଉଥିଲେ ॥ ୧୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତା'ପରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମସ୍ତ ଯଦୁବଂଶୀଙ୍କ ସହିତ ସୁଧର୍ମା ସଭାକକ୍ଷରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିଲେ । ସେହି ସଭାକକ୍ଷର ଏପରି ପ୍ରଭାବ ଥାଏ ଯେ, ସେଠାରେ ବସିଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଭୋକ, ଶୋଷ, ଶୋକ, ମୋହ, ଜରା ଓ ମୃତ୍ୟୁ—ଏହି ଛଅଟି କଷ୍ଟ ଲାଗେ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସବୁରାଣୀଙ୍କ ଠାରୁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍‌ଭାବରେ ବିଦାୟ ନେଇ ଗୋଟିଏ ରୂପରେ ଆସି ସୁଧର୍ମା ସଭାରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେଠାକୁ ଯାଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସିଂହାସନରେ ବିରାଜମାନ ହୁଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗକାନ୍ତିରେ ଦିଗମାନେ ଆଲୋକିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଆକାଶରେ ତାରାଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ଶୋଭାୟମାନ ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଯଦୁବଂଶୀ ବୀରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଦୁକୁଳଭୂଷଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହିପରି ଶୋଭାୟମାନ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସଭାରେ ବିଦୂଷକଗଣ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ହାସ୍ୟବିନୋଦରେ, ନାଟ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ଅଭିନୟ କଳାରେ ଏବଂ ନର୍ତ୍ତକୀମାନେ କଳାପୂର୍ଣ୍ଣ ନୃତ୍ୟରେ ସଭାକୁ ମୁଗ୍ଧ କରିବା ସହିତ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ମୃଦଙ୍ଗ, ବୀଣା, ପଖାଉଜ, ବଂଶୀ, ଝାଞ୍ଜ ଓ ଶଙ୍ଖ ବାଦନ ହୁଏ ଏବଂ ସୂତ, ମାଗଧ ତଥା ବନ୍ଦୀଜନ ନୃତ୍ୟଗୀତ ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ କେହି କେହି ବ୍ୟାଖ୍ୟାକୁଶଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେଠାରେ ବସି ବେଦମନ୍ତ୍ରର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରନ୍ତି ଏବଂ କେହି କେହି ପୂର୍ବକାଳର ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ନରପତିମାନଙ୍କର ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ଦିନକର କଥା । ଦ୍ୱାରକାପୁରୀର ରାଜସଭାଦ୍ୱାରରେ ଜଣେ ନୂଆ ଲୋକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଦ୍ୱାରପାଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ତାହା ସୂଚନା ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଆଣି ସଭାଭବନରେ ଉପସ୍ଥିତ କରାଇଲା ॥ ୨୨ ॥ ସେହି ଆଗନ୍ତୁକ ଜଣକ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କର ଯୋଡ଼ି ନମସ୍କାର କରି ନିଜର ପରିଚୟ ଦେଲେ । ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ରାଜଦୂତ । ସେ ତାଙ୍କୁ ପଠାଇଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ଜରାସନ୍ଧ ଯେତେବେଳେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟରେ ବାହାରିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ରାଜାମାନେ ତା'ନିକଟରେ ନତଶିର ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ଜରାସନ୍ଧ ସେମାନଙ୍କୁ ବଳପୂର୍ବକ ବନ୍ଦୀ କରି ନେଇଆସିଥିଲା । ସେହି ବନ୍ଦୀରାଜାମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା

କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣାପ୍ରମେୟାତ୍ମନ୍ ପ୍ରପନ୍ନଭୟଭଞ୍ଜନ ।
ବୟଂ ତ୍ୱାଂ ଶରଣଂ ଯାମୋ ଭବଭୀତାଃ ପୃଥଗ୍‌ଧିୟଃ ॥ ୨୫

ଲୋକୋ ବିକର୍ମନିରତଃ କୁଶଲେ ପ୍ରମତ୍ତଃ
କର୍ମଣ୍ୟୟଂ ତ୍ୱଦୁଦିତେ ଭବଦର୍ଚ୍ଚନେ ସ୍ୱେ ।
ଯସ୍ତାବଦସ୍ୟ ବଲବାନିହ ଜୀବିତାଶାଂ
ସଦ୍ୟଶ୍ଛିନତ୍ତ୍ୟନିମିଷାୟ ନମୋଽସ୍ତୁ ତସ୍ମୈ ॥ ୨୬

ଲୋକେ ଭବାଞ୍ଜଗଦିନଃ କଲୟାବତୀର୍ଣ୍ଣଃ
ସଦ୍ରକ୍ଷଣାୟ ଖଲନିଗ୍ରହଣାୟ ଚାନ୍ୟଃ ।
କଶ୍ଚିତ୍ ତ୍ୱଦୀୟମତିଯାତି ନିଦେଶମୀଶ
କିଂ ବା ଜନଃ ସ୍ୱକୃତମୃଚ୍ଛତି ତନ୍ନ ବିଦ୍ମଃ ॥ ୨୭

ସ୍ୱପ୍ନାୟିତଂ ନୃପସୁଖଂ ପରତନ୍ତ୍ରମୀଶ
ଶଶ୍ୱଦ୍‌ଭୟେନ ମୃତକେନ ଧୁରଂ ବହାମଃ ।
ହିତ୍ୱା ତଦାତ୍ମନି ସୁଖଂ ତ୍ୱଦନୀହଲଭ୍ୟଂ
କ୍ଲିଶ୍ୟାମହେଽତିକୃପଣାସ୍ତବ ମାୟୟେହ ॥ ୨୮

ଥିଲା କୋଡ଼ିଏ ହଜାର । ଆଗନ୍ତୁକ ଦୂତ ଜଣକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଗରେ ସେହି ରାଜାମାନଙ୍କର ବନ୍ଦୀଜୀବନର ଦୁଃଖ (ସେମାନଙ୍କ ଶବ୍ଦରେ) ନିବେଦନ କଲେ—॥ ୨୩,୨୪ ॥ "ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମନ ଓ ବାଣୀର ଅଗୋଚର । ଯେ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରେ, ଆପଣ ତାହାର ସକଳ ଭୟ ଦୂର କରିଦିଅନ୍ତି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମର ଭେଦବୁଦ୍ଧି ତୁଟି ନାହିଁ । ଆମେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାରଚକ୍ରଠାରୁ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣକୁ ଆସିଛୁ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! ଅଧିକାଂଶ ଜୀବ ଏପରି ସକାମ କର୍ମ ଓ ନିଷିଦ୍ଧ କର୍ମରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଯେ, ଆପଣ କହିଥିବା ପରମ କଲ୍ୟାଣକାରୀ କର୍ମ ପ୍ରତି ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣଙ୍କ ଉପାସନା ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ଜୀବନ ତଥା ଜୀବନସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଶା-ଅଭିଳାଷରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ଧନ୍ଦି ହେଉଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ବଡ଼ ବଳବାନ୍ । ଆପଣ କାଳରୂପରେ ସଦାସର୍ବଦା ସାବଧାନ ରହି ସେମାନଙ୍କର ଆଶାଲତାକୁ ତୁରନ୍ତ ସମୂଳେ କାଟି ଦେଉଛନ୍ତି । ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ସେହି କାଳରୂପକୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୨୬ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଏବଂ ଦୁଷ୍ଟ ନିବାରି ସନ୍ଥ ପାଳିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ନିଜର ଜ୍ଞାନ, ବଳ ଆଦି ସମସ୍ତ କଳା ଧରି ଜଗତରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଜରାସନ୍ଧ ଆଦି କୌଣସି ରାଜା ଆପଣଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଓ ଆଜ୍ଞା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯାଇ ଆମକୁ କିପରି କଷ୍ଟ ଦେଉଛନ୍ତି, ଆମେ ତାହା ବୁଝି ପାରୁନାହୁଁ । ଯଦି କୁହାଯିବ ଯେ, ଜରାସନ୍ଧ ଆମକୁ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଦେଉନାହିଁ; ତାହାର ରୂପ ଧରି ଓ ତାକୁ ନିମିତ୍ତ କରି ଆମର ଅଶୁଭ କର୍ମ ହିଁ ଆମକୁ ଦୁଃଖ ଦେଉଛି, ତେବେ ସେପରି କହିବା ବି ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ; କାରଣ ଆମେ ଯେହେତୁ ଆପଣଙ୍କର ନିଜଲୋକ, ଆମ ଦୁଷ୍କର୍ମ କିପରି ଆମକୁ ଫଳ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବ ? ତେଣୁ ଆପଣ କୃପା କରି ଆମକୁ ଏହି କ୍ଳେଶରୁ ମୁକ୍ତ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେ ଜାଣୁ ଯେ, ରାଜପଣର ସୁଖ ହେଉଛି ପ୍ରାରବ୍ଧର ଅଧୀନ । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ରାଜପଣ ହେଉଛି ସ୍ୱପ୍ନସୁଖ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୁଚ୍ଛ ଓ ଅସତ୍ । ତା'ସହିତ ସେହି ସୁଖ ଭୋଗ କରୁଥିବା ଏ ଶରୀର ହେଉଛି ଏକପ୍ରକାର ମୁର୍ଦ୍ଦାର ପରି ଏବଂ ଏହାକୁ ସଦାସର୍ବଦା ହଜାର ହଜାର ଭୟ ଗୋଡ଼ାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଅନ୍ତଃକରଣର ନିଷ୍କାମ ଭାବ ଓ ନିଃସଂକଳ୍ପ ସ୍ଥିତିରୁ ମିଳୁଥିବା ଆତ୍ମସୁଖ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଏହି ଶରୀରଦ୍ୱାରା ହିଁ ଜଗତର ନାନା ପ୍ରକାର ଭାର ବହନ କରିଚାଲିଛୁ ।

ତନ୍ନୋ ଭବାନ୍ ପ୍ରଣତଶୋକହରାଙ୍ଘ୍ରିଯୁଗ୍ମୋ
ବଦ୍ଧାନ୍ ବିଯୁଙ୍‌କ୍ଷ୍ୱ ମଗଧାହ୍ୱୟକର୍ମପାଶାତ୍ ।
ଯୋ ଭୂଭୁଜୋଽଯୁତମତଙ୍ଗଜବୀର୍ଯ୍ୟମେକୋ
ବିଭ୍ରଦ୍ ରୁରୋଧ ଭବନେ ମୃଗରାଡିବାବୀଃ ॥ ୨୯

ଯୋ ବୈ ତ୍ୱୟା ଦ୍ୱିନବକୃତ୍ୱ ଉଦାତ୍ତଚକ୍ର
ଭଗ୍ନୋ ମୃଧେ ଖଲୁ ଭବନ୍ତମନନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟମ୍ ।
ଜିତ୍ୱା ନୃଲୋକନିରତଂ ସକୃଦୂଢଦର୍ପୋ
ଯୁଷ୍ମତ୍ପ୍ରଜା ରୁଜତି ନୋଽଜିତ ତଦ୍ ବିଧେହି ॥ ୩୦

ଦୂତ ଉବାଚ
ଇତି ମାଗଧସଂରୁଦ୍ଧା ଭବଦ୍ଦର୍ଶନକାଙ୍‌କ୍ଷିଣଃ ।
ପ୍ରପନ୍ନାଃ ପାଦମୂଳଂ ତେ ଦୀନାନାଂ ଶଂ ବିଧୀୟତାମ୍ ॥ ୩୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ
ରାଜଦୂତେ ବ୍ରୁବତ୍ୟେବଂ ଦେବର୍ଷିଃ ପରମଦ୍ୟୁତିଃ ।
ବିଭ୍ରତ୍ ପିଙ୍ଗଜଟାଭାରଂ ପ୍ରାଦୁରାସୀଦ୍ ଯଥା ରବିଃ ॥ ୩୨

ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣଃ ସର୍ବଲୋକେଶ୍ୱରେଶ୍ୱରଃ ।
ବବନ୍ଦ ଉତ୍ଥିତଃ ଶୀର୍ଷ୍ଣା ସସଭ୍ୟଃ ସାନୁଗୋ ମୁଦା ॥ ୩୩

ସଭାଜୟିତ୍ୱା ବିଧିବତ୍ କୃତାସନପରିଗ୍ରହମ୍ ।
ବଭାଷେ ସୂନୃତୈର୍ବାକ୍ୟୈଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ତର୍ପୟନ୍ ମୁନିମ୍ ॥ ୩୪

ସତରେ ଆମେ ନିତାନ୍ତ ଅଜ୍ଞାନୀ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାଜାଲରେ ପଡ଼ି ଦୁଃଖ ପରେ ଦୁଃଖ ଭୋଗିଚାଲିଛୁ ॥ ୨୮ ॥ ହେ ଭଗବାନ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଶରଣାଗତମାନଙ୍କର ସକଳ ଶୋକ ଓ ମୋହ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ । ତେଣୁ ଆପଣ ଏହି ଜରାସନ୍ଧରୂପୀ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ଆମକୁ ମୁକ୍ତି ଦିଅନ୍ତୁ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଜରାସନ୍ଧର ଶକ୍ତି ଦଶହଜାର ହାତୀଙ୍କ ଶକ୍ତି ସହିତ ସମାନ । ସେ ଆମକୁ ଏପରି ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଛି ଯେ, ଆମେ ସିଂହଙ୍କ ଘେର ଭିତରେ ମେଣ୍ଢାଦଳ ରହିଥିବା ପରି ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହିଛୁ ॥ ୨୯ ॥ ହେ ଚକ୍ରପାଣି ! ଆପଣ ଜରାସନ୍ଧ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଠର ଥର ଯୁଦ୍ଧ କଲେ ଏବଂ ସତର ଥର ତାର ମାନ ମର୍ଦ୍ଦନ କରି ତାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ଥରଟିଏ ଜିତି ଯାଇଥିଲା । ଆମେ ଜାଣୁ ଯେ, ଆପଣଙ୍କର ଶକ୍ତି ଓ ବଳପୌରୁଷ ଅନନ୍ତ; ତଥାପି ଆପଣ ମନୁଷ୍ୟ ପରି ଲୀଳା କରି ନିଜେ ହାରିଯାଇଥିବାର ଅଭିନୟ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଜାଣନ୍ତୁ, ଏହାଫଳରେ ତାର ଗର୍ବ ବଢ଼ିଗଲା । ହେ ଅଜିତ ! ସେ ଆମକୁ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତ ବା ପ୍ରଜା ବୋଲି ଜାଣି ବହୁତ କଷ୍ଟ ଦେଉଛି । ଏଥର ଆପଣଙ୍କର ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ତାହା କରନ୍ତୁ ।" ॥ ୩୦ ॥

ରାଜାମାନଙ୍କର ନିବେଦନ ଶୁଣାଇସାରି ଦୂତ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଜରାସନ୍ଧର ବନ୍ଦୀ ନରପତିମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମର ଶରଣ ନେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଭିକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । ଆପଣ କୃପା କରି ସେହି ଦୀନଜନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜାମାନଙ୍କର ଦୂତ ଏପରି କହୁଛନ୍ତି, ଏହି ସମୟରେ ପରମ ତେଜସ୍ୱୀ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ତାଙ୍କର ସୁନେଲି ଜଟା ଝଟକୁଥାଏ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ସେଠାରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ଉଦୟ ହୋଇଗଲେ କି ! ॥ ୩୨ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଦି ସକଳ ଲୋକପାଳଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସଭାସଦ୍ ଓ ସେବକମାନଙ୍କ ସହିତ ହସ ହସ ମୁଖରେ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କଲେ ॥ ୩୩ ॥ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ନିଜ ଶ୍ରଦ୍ଧାଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ସହିତ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ପଚାରିଲେ—॥ ୩୪ ॥

ଅପି ସ୍ୱିଦଦ୍ୟ ଲୋକାନାଂ ତ୍ରୟାଣାମକୁତୋଭୟମ୍ ।
ନନୁ ଭୂୟାନ୍ ଭଗବତୋ ଲୋକାନ୍ ପର୍ଯ୍ୟଟତୋ ଗୁଣଃ ॥ ୩୫

ନ ହି ତେଽବିଦିତଂ କିଞ୍ଚିଲ୍ଲୋକେଷ୍ୱୀଶ୍ୱରକର୍ତୃଷୁ ।
ଅଥ ପୃଚ୍ଛାମହେ ଯୁଷ୍ମାନ୍ ପାଣ୍ଡବାନାଂ ଚିକୀର୍ଷିତମ୍ ॥ ୩୬

ଶ୍ରୀନାରଦ ଉବାଚ

ଦୃଷ୍ଟା ମୟା ତେ ବହୁଶୋ ଦୁରତ୍ୟୟା
ମାୟା ବିଭୋ ବିଶ୍ୱସୃଜଶ୍ଚ ମାୟିନଃ ।
ଭୂତେଷୁ ଭୂମଂଶ୍ଚରତଃ ସ୍ୱଶକ୍ତିଭି-
ର୍ବହ୍ନେରିବଚ୍ଛନ୍ନରୁଚେ ନ ମେଽଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୩୭

ତବେହିତଂ କୋଽର୍ହତି ସାଧୁ ବେଦିତୁଂ
ସ୍ୱମାୟୟେଦଂ ସୃଜତୋ ନିୟଚ୍ଛତଃ ।
ଯଦ୍ ବିଦ୍ୟମାନାତ୍ମତୟାବଭାସତେ
ତସ୍ମୈ ନମସ୍ତେ ସ୍ୱବିଲକ୍ଷଣାତ୍ମନେ ॥ ୩୮

ଜୀବସ୍ୟ ଯଃ ସଂସରତୋ ବିମୋକ୍ଷଣଂ
ନ ଜାନତୋଽନର୍ଥବହାଚ୍ଛରୀରତଃ ।
ଲୀଳାବତାରୈଃ ସ୍ୱଯଶଃପ୍ରଦୀପକଂ
ପ୍ରାଜ୍ୱାଲୟତ୍ୱା ତମହଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୩୯

ଅଥାପ୍ୟାଶ୍ରାବୟେ ବ୍ରହ୍ମ ନରଲୋକବିଡ଼ମ୍ବନମ୍ ।
ରାଜ୍ଞଃ ପୈତୃଷ୍ୱସେୟସ୍ୟ ଭକ୍ତସ୍ୟ ଚ ଚିକୀର୍ଷିତମ୍ ॥ ୪୦

''ହେ ଦେବର୍ଷି ! ତ୍ରିଲୋକରେ ସମସ୍ତେ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ଆପଣ ତ୍ରିଲୋକରେ ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି; ତେଣୁ ଆମକୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଲାଭ ମିଳିଯାଏ ଯେ, ଆମେ ଘରେ ବସି ବସି ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମାଚାର ପାଇଯାଉ ॥ ୩୫ ॥ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ରଚିତ ତ୍ରିଲୋକରେ ଏପରି କୌଣସି ଘଟଣା ନାହିଁ, ଯାହା କି ଆପଣଙ୍କୁ ଜଣା ନ ଥିବ । ତେଣୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଆଦି ପାଣ୍ଡବମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ କ'ଣ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ଆମକୁ କହନ୍ତୁ ।'' ॥ ୩୬ ॥

ଦେବର୍ଷି ନାରଦ କହିଲେ—ହେ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଅନନ୍ତ ! ଆପଣ ବିଶ୍ୱର ନିର୍ମାତା; ତା'ଛଡ଼ା ଆପଣ ଏତେ ବଡ଼ ମାୟାବୀ ଯେ, ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ମାୟାବୀ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାର ସୀମା ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଅଗ୍ନି ଯେପରି କାଠ ଭିତରେ ନିଜକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିଥାଏ, ଆପଣ ସେହିପରି ନିଜର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତିବଳରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଣୀର ଅନ୍ତରରେ ବ୍ୟାପି ରହିଛନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ଗୁଣ ପାଖରେ ଅଟକିଯାଏ; ତେଣୁ ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ ତ ଥରେ ନୁହେଁ, ଅନେକ ଥର ଆପଣଙ୍କ ମାୟା ଦେଖିଛି । ତେଣୁ ଆପଣ ଏ ଯେଉଁ କିଛି ଜାଣି ନ ଥିଲା ପରି ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ସମାଚାର ପଚାରୁଛନ୍ତି, ଏହା ଶୁଣି ମୋ ଭିତରେ କୌଣସି କୌତୂହଳ ଜାତ ହେଉ ନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ନିଜ ମାୟାବଳରେ ହିଁ ଏହି ଜଗତ୍ ରଚନା କରନ୍ତି ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି । ଏହି ଜଗତ୍ ଅସତ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ମାୟା ହେତୁ ହିଁ ସତ୍ୟ ପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଆପଣ କେତେବେଳେ କଣ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତାହା କିଏ ଭଲା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଜାଣିପାରିବ ! ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ସର୍ବଥା ଅଚିନ୍ତନୀୟ । ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କେବଳ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୩୮ ॥ ଶରୀର ଓ ତା' ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିବା ବାସନାଗୁଡ଼ିକରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ଜୀବ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ଘୂରିବୁଲୁଛି ଏବଂ ଏହି ଶରୀରରୁ କିପରି ମୁକ୍ତି ମିଳିପାରିବ, ସେ ତାହା ଜାଣେନା । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, କେବଳ ଜୀବର ହିତ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ନାନାପ୍ରକାର ଲୀଳାବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜର ପବିତ୍ର ଯଶରୂପୀ ଦୀପ ଜାଳିଦେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଦୀପର ଜ୍ୟୋତିରେ ହିଁ ଜୀବ ଏହି ଅନର୍ଥକାରୀ ଶରୀରରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବ । ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣରେ ରହିଛି ॥ ୩୯ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ତ ସ୍ୱୟଂ ପରଂବ୍ରହ୍ମ; ତଥାପି ଲୀଳାରେ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି ଅଭିନୟ କରି ଯେହେତୁ ଆପଣ ମୋତେ ଏସବୁ

ଯକ୍ଷ୍ୟତି ତ୍ୱାଂ ମଖେନ୍ଦ୍ରେଣ ରାଜସୂୟେନ ପାଣ୍ଡବଃ ।
ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟକାମୋ ନୃପତିସ୍ତଦ୍ ଭବାନନୁମୋଦତାମ୍ ॥ ୪୧

ତସ୍ମିନ୍ ଦେବ କ୍ରତୁବରେ ଭବନ୍ତଂ ବୈ ସୁରାଦୟଃ ।
ଦିଦୃକ୍ଷବଃ ସମେଷ୍ୟନ୍ତି ରାଜାନଶ୍ଚ ଯଶସ୍ୱିନଃ ॥ ୪୨

ଶ୍ରବଣାତ୍ କୀର୍ତ୍ତନାଦ୍ ଧ୍ୟାନାତ୍ ପୂୟନ୍ତେଽନ୍ତେବସାୟିନଃ ।
ତବ ବ୍ରହ୍ମମୟସ୍ୟେଶ କିମୁତେକ୍ଷାଭିମର୍ଶିନଃ ॥ ୪୩

ଯସ୍ୟାମଳଂ ଦିବି ଯଶଃ ପ୍ରଥିତଂ ରସାୟାଂ
　ଭୂମୌ ଚ ତେ ଭୁବନମଙ୍ଗଳ ଦିଗ୍‌ବିତାନମ୍ ।
ମନ୍ଦାକିନୀତି ଦିବି ଭୋଗବତୀତି ଚାଧୋ
　ଗଙ୍ଗେତି ଚେହ ଚରଣାମ୍ବୁ ପୁନାତି ବିଶ୍ୱମ୍ ॥ ୪୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତତ୍ର ତେଷ୍ୱାତ୍ମପକ୍ଷେଷ୍ୱଗୃହ୍ଣତ୍ସୁ ବିଜିଗୀଷୟା ।
ବାଚଃପେଶୈଃ ସ୍ମୟନ୍ ଭୃତ୍ୟମୁଦ୍ଧବଂ ପ୍ରାହ କେଶବଃ ॥ ୪୫

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ତ୍ୱଂ ହି ନଃ ପରମଂ ଚକ୍ଷୁଃ ସୁହୃନ୍ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ।
ତଥାତ୍ର ବ୍ରୂହ୍ୟନୁଷ୍ଠେୟଂ ଶ୍ରଦ୍ଦଧ୍ମଃ କରବାମ ତତ୍ ॥ ୪୬

ପଗ୍ଭରୁଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ପିଉସୀପୁଅ ଭାଇ ଓ ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଜ'ଣ କରିବାକୁ ଗ୍ଭହୁଁଛନ୍ତି, ମୁଁ ତାହା ଆପଣଙ୍କୁ ଶୁଣାଉଛି ॥ ୪୦ ॥ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଯେଉଁ ସୁଖ ବ୍ରହ୍ମଲୋକରେ ମିଳିପାରେ, ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ତାହା ଏଇଠାରେ ହିଁ ପାଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପାଇଁ କାମନା ନାହିଁ । ତଥାପି ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବାକୁ ଗ୍ଭହୁଁଛନ୍ତି । ତେଣୁ କୃପା କରି ତାଙ୍କର ଏହି ଅଭିଳାଷକୁ ଅନୁମୋଦନ କରନ୍ତୁ ॥ ୪୧ ॥ ଭଗବନ୍ ! ସେହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯଜ୍ଞରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା ଓ ଯଶସ୍ୱୀ ନରପତିମାନେ ଏକତ୍ର ହେବେ ॥ ୪୨ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ହେଉଛନ୍ତି ବିଜ୍ଞାନାନନ୍ଦଘନ ବ୍ରହ୍ମ । ଆପଣଙ୍କର ନାମ ଶ୍ରବଣକୀର୍ତ୍ତନ କରିବାମାତ୍ରେ ଓ ଆପଣଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରିବାମାତ୍ରେ ନୀଚ ଜାତିର ଲୋକ ମଧ୍ୟ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଓ ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ପାରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଣ ବା କହିବା ! ॥ ୪୩ ॥ ହେ ତ୍ରିଭୁବନମଙ୍ଗଳ ! ଆପଣଙ୍କର ଚରଣାମୃତଧାରା ଯେପରି ସ୍ୱର୍ଗରେ ମନ୍ଦାକିନୀ, ପାତାଳରେ ଭୋଗବତୀ ଓ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ଗଙ୍ଗା ନାମ ଧରି ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ପବିତ୍ର କରିଗ୍ଭଲିଛି, ଆପଣଙ୍କର ନିର୍ମଳ କୀର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସକଳଦିଗରେ ତଥା ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଓ ପାତାଳରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଛି ॥ ୪୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଭଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସଭାରେ ଯେତେ ଯଦୁବଂଶୀ ବସିଥିଲେ, ସମସ୍ତେ ଗ୍ଭହୁଁଥିଲେ ପ୍ରଥମେ ଜରାସନ୍ଧକୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ତା'ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରାଯାଉ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ନାରଦଙ୍କର ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ତାହା ଜାଣିପାରି ବ୍ରହ୍ମାଦିଙ୍କ ଶାସକ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଟିକିଏ ମୁରୁକିହସା ଦେଇ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ପଗ୍ଭରିଲେ—॥ ୪୫ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—"ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ହେଉଛ ମୋର ହିତୈଷୀ ସୁହୃଦ୍ । ତୁମେ କାର୍ଯ୍ୟର ତତ୍ତ୍ୱକୁ ବା ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ଭଲରୂପେ ବୁଝିପାର ଏବଂ ଯାହା ଶୁଭଦାୟକ, ତୁମେ ସେଥିରେ ସମ୍ମତି ଦେଇଥାଅ । ତେଣୁ ମୁଁ ତୁମକୁ ମୋର ଉତ୍ତମନେତ୍ର ବୋଲି ବୁଝେ । ତେଣୁ ଉପସ୍ଥିତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ କଣ କରିବାକୁ ହେବ, ତୁମେ ହିଁ କହ । ତୁମ କଥାକୁ ଆମ୍ଭେ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁ । ତେଣୁ ଆମ୍ଭେ ତୁମ କହିବା ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବୁ ।" ଯେତେବେଳେ

ଇତ୍ୟୁପାମନ୍ତ୍ରିତୋ ଭର୍ତ୍ତା ସର୍ବଜ୍ଞେନାପି ମୁଗ୍ଧବତ୍ ।
ନିଦେଶଂ ଶିରସାଽଽଧାୟ ଉଦ୍ଧବଃ ପ୍ରତ୍ୟଭାଷତ ॥ ୪୭

ଉଦ୍ଧବ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସର୍ବଜ୍ଞ ହୋଇ ମଧ୍ୟ କିଛି ଜାଣି ନ ଥିବା ଲୋକଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଲୋଡ଼ୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି କହିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ—॥ ୪୬,୪୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ଭଗବଦ୍ୟାନବିଗ୍ରହେ ସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭୦ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଗମନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁଦୀରିତମାକର୍ଣ୍ୟ ଦେବର୍ଷେରୁଦ୍ଧବୋଽବ୍ରବୀତ୍ ।
ସଭ୍ୟାନାଂ ମତମାଜ୍ଞାୟ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଚ ମହାମତିଃ ॥ ୧

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଯଦୁକ୍ତମୃଷିଣା ଦେବ ସାଚିବ୍ୟଂ ଯକ୍ଷ୍ୟତସ୍ତ୍ୱୟା ।
କାର୍ଯ୍ୟଂ ପୈତୃଷ୍ୱସେୟସ୍ୟ ରକ୍ଷା ଚ ଶରଣୈଷିଣାମ୍ ॥ ୨

ଯଷ୍ଟବ୍ୟଂ ରାଜସୂୟେନ ଦିକ୍‌ଚକ୍ରଜୟିନା ବିଭୋ ।
ଅତୋ ଜରାସୁତଜୟ ଉଭୟାର୍ଥୋ ମତୋ ମମ ॥ ୩

ଅସ୍ମାକଂ ଚ ମହାନର୍ଥୋ ହ୍ୟେତେନୈବ ଭବିଷ୍ୟତି ।
ଯଶଶ୍ଚ ତବ ଗୋବିନ୍ଦ ରାଜ୍ଞୋ ବଦ୍ଧାନ୍ ବିମୁଞ୍ଚତଃ ॥ ୪

ସ ବୈ ଦୁର୍ବିଷହୋ ରାଜା ନାଗାୟୁତସମୋ ବଳେ ।
ବଳିନାମପି ଚାନ୍ୟେଷାଂ ଭୀମଂ ସମବଳଂ ବିନା ॥ ୫

ଦ୍ୱୈରଥେ ସ ତୁ ଜେତବ୍ୟୋ ମା ଶତାକ୍ଷୌହିଣୀୟୁତଃ ।
ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟୋଽଭ୍ୟର୍ଥିତୋ ବିପ୍ରୈର୍ନ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତି କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଏବଂ (ବନ୍ଦୀରାଜାମାନଙ୍କ ଦୂତଙ୍କ ନିବେଦନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ) ନାରଦଙ୍କର ଓ ସଭାସଦ୍‌ମାନଙ୍କର ମତ ଉପରେ ବିଗ୍ଚର କରିବାପରେ ମହାମତି ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଆପଣଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ ଯେ, ଆପଣ ପିଉସୀପୁଅ ଭାଇମାନଙ୍କର ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତୁ । ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ଠିକ୍ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି; ତା'ଛଡ଼ା ଶରଣାଗତମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ହେଉଛି ଏକ ଆବଶ୍ୟକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ॥ ୨ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୋ ଜାଣିବାରେ ଯେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ସବୁରାଜାଙ୍କୁ ଜୟ କରିଥାନ୍ତି, କେବଳ ସେ ହିଁ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ କରିବାର ଅଧିକାରୀ । ସୁତରାଂ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞକୁ ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ରଖି ବିଗ୍ଚର କଲେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଯଜ୍ଞ ଓ ଶରଣାଗତଙ୍କ ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଜରାସନ୍ଧକୁ ଜିଣିବା ପରମ ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩ ॥ ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! କେବଳ ଜରାସନ୍ଧକୁ ଜୟ କରିଗଲେ ଆମର ଏହି ମହାନ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ତା' ସହିତ ବନ୍ଦୀରାଜାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତି ମିଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆପଣଙ୍କର ସୁଯଶ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିବ ॥ ୪ ॥ ରାଜା ଜରାସନ୍ଧର ବଳ ଦଶହଜାର ହାତୀଙ୍କ ବଳ ସହିତ ସମାନ; ତେଣୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ବଳବାନମାନେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଡରନ୍ତି । ତାକୁ ଯଦି କେହି ହରାଇ ପାରିବ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଭୀମସେନ; କାରଣ ଭୀମସେନଙ୍କ ଦେହରେ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ବଳ ରହିଛି ॥ ୫ ॥ ତାକୁ କେବଳ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଯୁଦ୍ଧରେ ହିଁ ଜିଣିହେବ; କାରଣ ସେ ଶହେ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସୈନ୍ୟ ନେଇ ଯୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ତାକୁ ଜୟ କରିବା ସହଜ ହେବ ନାହିଁ । ଜରାସନ୍ଧ ହେଉଛି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ବଡ଼

ବ୍ରହ୍ମବେଷଧରୋ ଗତ୍ୱା ତଂ ଭିକ୍ଷେତ ବୃକୋଦରଃ ।
ହନିଷ୍ୟତି ନ ସନ୍ଦେହୋ ଦ୍ୱୈରଥେ ତବ ସନ୍ନିଧୌ ॥ ୭

ନିମିତ୍ତଂ ପରମୀଶସ୍ୟ ବିଶ୍ୱସର୍ଗନିରୋଧୟୋଃ ।
ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭଃ ଶର୍ବଶ୍ଚ କାଳସ୍ୟାରୂପିଣସ୍ତବ ॥ ୮

ଗାୟନ୍ତି ତେ ବିଶଦକର୍ମ ଗୃହେଷୁ ଦେବ୍ୟୋ
ରାଜ୍ଞାଂ ସ୍ୱଶତ୍ରୁବଧମାତ୍ମବିମୋକ୍ଷଣଂ ଚ ।
ଗୋପ୍ୟଶ୍ଚ କୁଞ୍ଜରପତେର୍ଜନକାତ୍ମଜାୟାଃ
ପିତ୍ରୋଶ୍ଚ ଲବ୍ଧଶରଣା ମୁନୟୋ ବୟଂ ଚ ॥ ୯

ଜରାସନ୍ଧବଧଃ କୃଷ୍ଣ ଭୂର୍ଯ୍ୟର୍ଥାୟୋପକଳ୍ପତେ ।
ପ୍ରାୟଃ ପାକବିପାକେନ ତବ ଗ୍ଭିମତଃ କ୍ରତୁଃ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁଦ୍ଧବବଚୋ ରାଜନ୍ ସର୍ବତୋଭଦ୍ରମଚ୍ୟୁତମ୍ ।
ଦେବର୍ଷିର୍ଯଦୁବୃଦ୍ଧାଶ୍ଚ କୃଷ୍ଣଶ୍ଚ ପ୍ରତ୍ୟପୂଜୟନ୍ ॥ ୧୧

ଅଥାଦିଶତ୍ ପ୍ରୟାଣାୟ ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀସୁତଃ ।
ଭୃତ୍ୟାନ୍ ଦାରୁକଜୈତ୍ରାଦୀନନୁଜ୍ଞାପ୍ୟ ଗୁରୂନ୍ ବିଭୁଃ ॥ ୧୨

ନିର୍ଗମୟ୍ୟାବରୋଧାନ୍ ସ୍ୱାନ୍ ସସୁତାନ୍ ସପରିଚ୍ଛଦାନ୍ ।
ସଙ୍କର୍ଷଣମନୁଜ୍ଞାପ୍ୟ ଯଦୁରାଜଂ ଚ ଶତ୍ରୁହନ୍ ।
ସୂତୋପନୀତଂ ସ୍ୱରଥମାରୁହଦ୍ ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜମ୍ ॥ ୧୩

ଭକ୍ତ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ତାକୁ କେବେ କିଛି ମାଗିଲେ, ସେ କଦାପି ନିରାଶ କରେ ନାହିଁ ॥ ୬ ॥ ତେଣୁ ଭୀମସେନ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବେଶରେ ଯାଇ ତାକୁ ଯୁଦ୍ଧଭିକ୍ଷା ମାଗନ୍ତୁ । ହେ ଭଗବାନ ! ଯଦି ଆପଣଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଭୀମସେନଙ୍କ ସହିତ ଜରାସନ୍ଧର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ହୁଏ, ତେବେ ଭୀମସେନ ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ମାରିଦେବେ ॥ ୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍, ରୂପରହିତ ଓ କାଳସ୍ୱରୂପ । ବିଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରଳୟ ଆପଣଙ୍କ ଶକ୍ତିବଳରେ ହିଁ ହୁଏ; ବ୍ରହ୍ମା ଓ ମହେଶ ହେଉଛନ୍ତି ସେଥିରେ ନିମିତ୍ତମାତ୍ର । (ଏଣୁ ଆପଣଙ୍କ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ଜରାସନ୍ଧର ବଧ ହେବ; ଭୀମସେନ ସେଥିରେ ନିମିତ୍ତମାତ୍ର ହୋଇ ଲଢ଼ିବେ) ॥ ୮ ॥ ଆପଣ ଏପରିଭାବରେ ଜରାସନ୍ଧକୁ ବଧ କରିଦେଲେ, ତା' ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ଖଟୁଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କର ରାଣୀମାନେ ଆପଣଙ୍କର ବିଶୁଦ୍ଧଲୀଳା ଗାନ କରିବେ । ଗୋପୀମାନେ ଯେପରି ଆପଣଙ୍କର ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼ କବଳରୁ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ମୁକୁଳାଇବା ଲୀଳା ଗାନ କରନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ ମୁନିମାନେ ଯେପରି ଗଜେନ୍ଦ୍ରମୋକ୍ଷଣ ଓ ଜାନକୀଉଦ୍ଧରଣ ଲୀଳା ଗାନ କରନ୍ତି ଓ ଆମେମାନେ ଯେପରି କଂସକାରାଗାରରୁ ଆପଣଙ୍କ ପିତାମାତାଙ୍କ ଉଦ୍ଧରଣ ଲୀଳା ଗାନ କରୁଛୁ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଶତ୍ରୁ ନାଶ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣପତିମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର ହୋଇଗଲେ ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳା ଗାନ କରିବେ ॥ ୯ ॥ ତେଣୁ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଜରାସନ୍ଧର ବଧ ହୋଇଗଲେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆପେ ଆପେ ସାଧିତ ହୋଇଯାଇ ପାରିବ । ସେହି କାରାରୁଦ୍ଧ ରାଜାମାନଙ୍କର ପୁଣ୍ୟପ୍ରଭାବରୁ ହେଉ, କିମ୍ବା ଜରାସନ୍ଧ କରିଥିବା ପାପପ୍ରଭାବରୁ ହେଉ, ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଏହି ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି । (ତେଣୁ ପ୍ରଥମେ ଆପଣ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଯାଆନ୍ତୁ) ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଏହି ପରାମର୍ଶ ଥିଲା ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିତକର ଓ ନିର୍ଦୋଷ । ଦେବର୍ଷି ନାରଦ, ଯଦୁବଂଶର ବୃଦ୍ଧମାନେ ଓ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ ॥ ୧୧ ॥ ତେଣୁ ବସୁଦେବ ଆଦି ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ ଭଗବାନ ଦେବକୀସୁତ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ଦାରୁକ, ଜୈତ୍ର ଆଦି ସେବକମାନଙ୍କୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଇଦେଲେ ॥ ୧୨ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଯଦୁରାଜ ଉଗ୍ରସେନ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ନେଇ ସନ୍ତାନସନ୍ତତିଙ୍କ ସହିତ ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ଜିନିଷପତ୍ର ସବୁ ଆଗରେ

ତତୋ ରଥଦ୍ୱିପଭଟସାଦିନାୟକୈଃ
କରାଳୟା ପରିବୃତ ଆତ୍ମସେନୟା ।
ମୃଦଙ୍ଗଭେର୍ଯ୍ୟାନକଶଙ୍ଖଗୋମୁଖୈଃ
ପ୍ରଘୋଷଘୋଷିତକକୁଭୋ ନିରାକ୍ରମତ୍ ॥ ୧୪

ନୃବାଜିକାଞ୍ଚନଶିବିକାଭିରଚ୍ୟୁତଂ
ସହାତ୍ମଜାଃ ପତିମନୁ ସୁବ୍ରତା ଯଯୁଃ ।
ବରାମ୍ବରାଭରଣବିଲେପନସ୍ରଜଃ
ସୁସଂବୃତା ନୃଭିରସିଚର୍ମପାଣିଭିଃ ॥ ୧୫

ନରୋଷ୍ଟ୍ରଗୋମହିଷଖରାଶ୍ୱତର୍ଯ୍ୟନଃ-
କରେଣୁଭିଃ ପରିଜନବାରଯୋଷିତଃ ।
ସ୍ୱଳଙ୍କୃତାଃ କଟକୁଟିକମ୍ବଳାମ୍ବରା-
ଦ୍ୟୁପସ୍କରା ଯଯୁରଧିଯୁଜ୍ୟ ସର୍ବତଃ ॥ ୧୬

ବଳଂ ବୃହଦ୍ଧ୍ୱଜପଟଛତ୍ରଚାମରୈ-
ର୍ବରାୟୁଧାଭରଣକିରୀଟବର୍ମଭିଃ ।
ଦିବାଂଶୁଭିସ୍ତୁମୁଳରବଂ ବଭୌ ରବେ-
ର୍ଯଥାର୍ଣ୍ଣବଃ କ୍ଷୁଭିତତିମିଙ୍ଗିଳୋର୍ମିଭିଃ ॥ ୧୭

ଅଥୋ ମୁନିର୍ଯଦୁପତିନା ସଭାଜିତଃ
ପ୍ରଣମ୍ୟ ତଂ ହୃଦି ବିଦଧଦ୍ ବିହାୟସା ।
ନିଶମ୍ୟ ତଦ୍ବ୍ୟବସିତମାହୃତାର୍ହଣୋ
ମୁକୁନ୍ଦସନ୍ଦର୍ଶନନିର୍ବୃତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୧୮

ରାଜଦୂତମୁବାଚେଦଂ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରୀଣୟନ୍ ଗିରା ।
ମା ଭୈଷ୍ଟ ଦୂତ ଭଦ୍ରଂ ବୋ ଘାତୟିଷ୍ୟାମି ମାଗଧମ୍ ॥ ୧୯

ପଠାଇଦେଲେ ଏବଂ ଦାରୁକ ସଜବାଜ କରି ଆଣିଥିବା ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜ ରଥରେ ନିଜେ ବସି ରଥାରୋହୀ, ଗଜାରୋହୀ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଓ ପଦାତିକ ସମନ୍ୱିତ ବିରାଟ ଚତୁରଙ୍ଗିଣୀ ସେନା ସହିତ ଯାତ୍ରାରମ୍ଭ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ । ସେତେବେଳେ ମୃଦଙ୍ଗ, ନାଗରା, ଢୋଲ, ଶଙ୍ଖ, ଭେରୀ, ତୂରୀ, କାହାଳୀ ଆଦିର ନାଦରେ ଦଶଦିଗ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୩,୧୪ ॥ ସତୀଶିରୋମଣି ରୁକ୍ମିଣୀ ଆଦି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପତ୍ନୀ ନିଜ ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ସହିତ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣ, ଚନ୍ଦନ, ଅଙ୍ଗରାଗ ଓ ପୁଷ୍ପହାର ଆଦିରେ ସୁସଜ୍ଜିତା ହୋଇ ପତିଦେବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରଥ ପଛରେ ଥିବା ରଥ ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପାଲିଙ୍କିମାନଙ୍କରେ ବସିପଡ଼ିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ପଦାତିକ ସିପାହୀମାନେ ଢାଲ-ତରବାରି ଧରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୫ ॥ ସେବକ ଓ ଅନୁଚରମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ତଥା ବାରାଙ୍ଗନାମାନେ ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ବେଶଭୂଷା ହୋଇ, ସାଥିରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ଘର ଓ ଝୁମ୍ପୁଡ଼ି ଆଦି ଗଢ଼ିବାର ବିଭିନ୍ନ ସାମଗ୍ରୀ ଯଥା ତଲେଇ, ମସିଣା, ତମ୍ବୁ, ପାଲ, କମ୍ବଳ, ଘୋଡ଼ାଇ ହେବା ଚଦର ଇତ୍ୟାଦି ଖଚର, ବଳଦ, ମଇଁଷି ଓ ଗଧ ଆଦିଙ୍କ ପିଠିରେ ଲଦି ପାଲିଙ୍କି, ଓଟ, ଶଗଡ଼ ତଥା ହାତୁଣୀମାନଙ୍କରେ ବସି ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଯିବାକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ ॥ ୧୬ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ମଗର ହନ୍ତାଳି ହେଲେ ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲହରି ଉଠିଲେ ସମୁଦ୍ର ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ ଯେପରି ଶୋଭା ପାଏ, ଭୀଷଣ କୋଳାହଳ, ଫର ଫର ହୋଇ ଉଡୁଥିବା ପତାକା, ଛତ୍ର, ଚାମର, ବଡ଼ ବଡ଼ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର, ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣ, ମୁକୁଟ ଓ କବଚ ଯୋଗୁଁ ଏବଂ ସେସବୁ ଉପରେ ପଡୁଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ହେତୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେନା ସେହିପରି ଶୋଭା ପାଇଲା ॥ ୧୭ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନିତ ହୋଇ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଶୁଣି ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଓ ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲା । ବିଦାୟ ନେବା ସମୟରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ସାମଗ୍ରୀରେ ପୂଜା କଲେ । ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ତାଙ୍କୁ ମନେ ମନେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଦିବ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରି ଆକାଶମାର୍ଗରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ॥ ୧୮ ॥ ତା'ପରେ ଜରାସନ୍ଧର ବନ୍ଦୀରାଜାମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଆସିଥିବା ଦୂତଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ ଭଗବାନ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ହେ ଦୂତ ! ତୁମେ ଯାଇ ତୁମର ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇଦିଅ ଯେ, ସେମାନେ ଡରନ୍ତୁ ନାହିଁ; ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେବ । ମୁଁ ଜରାସନ୍ଧକୁ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତଃ ପ୍ରସ୍ଥିତୋ ଦୂତୋ ଯଥାବଦବଦନ୍ନୃପାନ୍ ।
ତେଽପି ସନ୍ଦର୍ଶନଂ ଶୌରେଃ ପ୍ରତ୍ୟୈକ୍ଷନ୍ ଯନ୍ମୁମୁକ୍ଷବଃ ॥ ୨୦

ଆନର୍ତ୍ତସୌବୀରମରୂଂସ୍ତୀର୍ତ୍ତ୍ୱା ବିନଶନଂ ହରିଃ ।
ଗିରୀନ୍ ନଦୀରତୀୟାୟ ପୁରଗ୍ରାମବ୍ରଜାକରାନ୍ ॥ ୨୧

ତତୋ ଦୃଷଦ୍ୱତୀଂ ତୀର୍ତ୍ତ୍ୱା ମୁକୁନ୍ଦୋଽଥ ସରସ୍ୱତୀମ୍ ।
ପଞ୍ଚାଳାନଥ ମତ୍ସ୍ୟାଂଶ୍ଚ ଶକ୍ରପ୍ରସ୍ଥମଥାଗମତ୍ ॥ ୨୨

ତମୁପାଗତମାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ପ୍ରୀତୋ ଦୁର୍ଦର୍ଶନଂ ନୃଣାମ୍ ।
ଅଜାତଶତ୍ରୁର୍ନିରଗାତ୍ ସୋପାଧ୍ୟାୟଃ ସୁହୃଦ୍ୱୃତଃ ॥ ୨୩

ଗୀତବାଦିତ୍ରଘୋଷେଣ ବ୍ରହ୍ମଘୋଷେଣ ଭୂୟସା ।
ଅଭ୍ୟଯାତ୍ ସ ହୃଷୀକେଶଂ ପ୍ରାଣାଃ ପ୍ରାଣମିବାଦୃତଃ ॥ ୨୪

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବିକ୍ଳିନ୍ନହୃଦୟଃ କୃଷ୍ଣଂ ସ୍ନେହେନ ପାଣ୍ଡବଃ ।
ଚିରାଦ୍ ଦୃଷ୍ଟଂ ପ୍ରିୟତମଂ ସସ୍ୱଜେଽଥ ପୁନଃ ପୁନଃ ॥ ୨୫

ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ରମାମଲାଳୟଂ
ମୁକୁନ୍ଦଗାତ୍ରଂ ନୃପତିର୍ହତାଶୁଭଃ ।
ଲେଭେ ପରାଂ ନିର୍ବୃତିମଶ୍ରୁଲୋଚନୋ
ହୃଷ୍ୟତ୍ତନୁର୍ବିସ୍ମୃତଲୋକବିଭ୍ରମଃ ॥ ୨୬

ତଂ ମାତୁଳେୟଂ ପରିରଭ୍ୟ ନିର୍ବୃତୋ
ଭୀମଃ ସ୍ମୟନ୍ ପ୍ରେମଜବାକୁଳେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।

ନିଶ୍ଚୟ ବିନାଶ କରାଇବି ।'' ॥ ୧୯ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଇ ଦୂତ ଗିରିବ୍ରଜ (ଯେଉଁଠାରେ ରାଜାମାନେ କାରାରୁଦ୍ଧ ଥିଲେ) ଫେରିଗଲେ ଏବଂ ସେହି ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଥିବା କଥା ଶୁଣାଇଦେଲେ । ସେହି ରାଜାମାନେ ଶୀଘ୍ର କାରାଗାରରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିବା ଆଶାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶୁଭ ଆଗମନକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ ॥ ୨୦ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଆନର୍ତ୍ତ, ସୌବୀର, ମରୁ, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଆଦି ରାଜ୍ୟ ଏବଂ ସେହିସବୁ ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପର୍ବତ, ନଦୀ, ଖଣି, ପଲ୍ଲୀ, ଗୋପାଳନ ସ୍ଥାନ ତଥା ଗ୍ରାମ ଓ ନଗର ଅତିକ୍ରମ କରି ଆଗକୁ ଚାଲିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ଭଗବାନ ମୁକୁନ୍ଦ ବାଟରେ ଦୃଷଦ୍ୱତୀ ଓ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀ ପାର ହୋଇ, ପାଞ୍ଚାଳ ଓ ମତ୍ସ୍ୟଦେଶ ଦେଇ ଯାଇ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୨୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ । ତେଣୁ ସେ ଆସିଲେଣି ବୋଲି ସମାଚାର ପାଇ ଅଜାତଶତ୍ରୁ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ରୋମାଞ୍ଚନ ହୋଇଗଲା । ସେ ନିଜର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ସ୍ୱଜନସମ୍ପର୍କୀୟମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବାକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ମଙ୍ଗଳ ଗୀତ ଗାନ କରାଗଲା; ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ବାଜିଲା; ବହୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମିଶି ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ବେଦମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ମୁଖ୍ୟପ୍ରାଣ ସହିତ ମିଳିତ ହେବାକୁ ବାହାରିବା ପରି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦରର ସହିତ ହୃଷୀକେଶ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ଚାଲିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ହୃଦୟ ସ୍ନେହାତିଶଯ୍ୟରେ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କୁ ବହୁଦିନ ପରେ ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ମିଳିଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ବକ୍ଷରେ ଭିଡ଼ି ଧରି ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ହେଉଛି ଭଗବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ପବିତ୍ର ନିବାସସ୍ଥାନ । ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଦୁଇ ଭୁଜରେ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ସମସ୍ତ ପାପତାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ସର୍ବତୋଭାବେ ପରମାନନ୍ଦ-ସାଗରରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ନୟନ ଅଶ୍ରୁ ଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା; ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ପୁଲକିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏହି ଭ୍ରମମୟୀ ବିଶ୍ୱପ୍ରପଞ୍ଚକୁ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲିଗଲେ ॥ ୨୬ ॥ ତା'ପରେ ଭୀମସେନ ଆସି, ନିଜର ମାମୁଁପୁଅ ଭାଇଙ୍କୁ ହସ ହସ ବଦନରେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେ ଏତେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ବାହ୍ୟଜଗତକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲିଗଲେ । ନକୁଳ, ସହଦେବ ଓ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରିୟତମ ଓ ହିତାକାଙ୍କ୍ଷୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ

ଯମୌ କିରୀଟୀ ଚ ସୁହୃତ୍ତମଂ ମୁଦା
ପ୍ରବୃଦ୍ଧବାଷ୍ପାଃ ପରିରେଭିରେଽଚ୍ୟୁତମ୍ ॥ ୨୭

ଅର୍ଜୁନେନ ପରିଷ୍ୱକ୍ତୋ ଯମାଭ୍ୟାମଭିବାଦିତଃ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣେଭ୍ୟୋ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ବୃଦ୍ଧେଭ୍ୟଶ୍ଚ ଯଥାର୍ହତଃ ॥ ୨୮

ମାନିତୋ ମାନୟାମାସ କୁରୁସୃଞ୍ଜୟକୈକୟାନ୍ ।
ସୂତମାଗଧଗନ୍ଧର୍ବା ବନ୍ଦିନଶ୍ଚୋପମନ୍ତ୍ରିଣଃ ॥ ୨୯

ମୃଦଙ୍ଗଶଙ୍ଖପଟହବୀଣାପଣବଗୋମୁଖୈଃ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣାଶ୍ଚାରବିନ୍ଦାକ୍ଷଂ ତୁଷ୍ଟୁବୁର୍ନନୃତୁର୍ଜଗୁଃ ॥ ୩୦

ଏବଂ ସୁହୃଦ୍ଭିଃ ପର୍ଯ୍ୟସ୍ତଃ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକଶିଖାମଣିଃ ।
ସଂସ୍ତୂୟମାନୋ ଭଗବାନ୍ ବିବେଶାଲଙ୍କୃତଂ ପୁରମ୍ ॥ ୩୧

ସଂସିକ୍ତବର୍ତ୍ମ କରିଣାଂ ମଦଗନ୍ଧତୋୟୈ-
ଶ୍ଚିତ୍ରଧ୍ୱଜୈଃ କନକତୋରଣପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭୈଃ ।
ମୃଷ୍ଟାତ୍ମଭିର୍ନବଦୁକୂଳବିଭୂଷଣସ୍ରଗ୍-
ଗନ୍ଧୈର୍ନୃଭିର୍ଯୁବତିଭିଶ୍ଚ ବିରାଜମାନମ୍ ॥ ୩୨

ଉଦ୍ଦୀପ୍ତଦୀପବଲିଭିଃ ପ୍ରତିସଦ୍ମଜାଲ-
ନିର୍ଯ୍ୟାତଧୂପରୁଚିରଂ ବିଲସତ୍ପତାକମ୍ ।
ମୂର୍ଦ୍ଧନ୍ୟହେମକଳଶୈ ରଜତୋରୁଶୃଙ୍ଗୈ-
ର୍ଜୁଷ୍ଟଂ ଦଦର୍ଶ ଭବନୈଃ କୁରୁରାଜଧାମ ॥ ୩୩

ପ୍ରାପ୍ତଂ ନିଶମ୍ୟ ନରଲୋଚନପାନପାତ୍ର-
ମୌତ୍ସୁକ୍ୟବିଶ୍ଲଥିତକେଶଦୁକୂଳବନ୍ଧାଃ ।
ସଦ୍ୟୋ ବିସୃଜ୍ୟ ଗୃହକର୍ମ ପତୀଂଶ୍ଚ ତଳ୍ପେ
ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ଯଯୁର୍ଯୁବତୟଃ ସ୍ମ ନରେନ୍ଦ୍ରମାର୍ଗେ ॥ ୩୪

ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ନୟନରୁ ଅଶ୍ରୁର ବନ୍ୟା ପ୍ରବାହିତ ହେଲା ॥ ୨୭ ॥ ଅର୍ଜୁନ ପୁନର୍ବାର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ; ନକୁଳ-ସହଦେବ ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇଲେ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ତଥା କୁରୁବଂଶୀ ବୃଦ୍ଧମାନଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ନମସ୍କାର କଲେ ॥ ୨୮ ॥ କୁରୁ, ସୃଞ୍ଜୟ ଓ କେକୟ ଦେଶର ନରପତିମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ଓ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ସତ୍କାର କଲେ । ସୂତ, ମାଗଧ, ବନ୍ଦୀଜନ (ପ୍ରଶସ୍ତିଗାନକାରୀ) ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ତଥା ଗନ୍ଧର୍ବ, ନଟ, ବିଦୂଷକ ଆଦି ମୃଦଙ୍ଗ, ଶଙ୍ଖ, ନାଗରା, ବୀଣା, ଢୋଲ ଓ ତୂରୀ ବଜାଇ ବଜାଇ କମଳନୟନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନୃତ୍ୟଗୀତ କଲେ ॥ ୨୯,୩୦ ॥ ଏପରିଭାବରେ ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ଭଗବାନ ନିଜର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ସକଳପ୍ରକାରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ନଗରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଲୋକମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ଗାନ କରି କରି ଚାଲିଲେ ॥ ୩୧ ॥

ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ନଗରର ସଡ଼କ ଓ ଗଳିକନ୍ଦିମାନ ମତୁଆଲା ହାତୀମାନଙ୍କର ମଦରେ ଓ ସୁଗନ୍ଧିତ ଜଳ ସିଞ୍ଚନରେ ମହକୁଥାଏ । ମଝି ମଝିରେ ବିବିଧ ରଙ୍ଗର ପତାକା ଉଡୁଥାଏ । ସୁନେଲି ତୋରଣମାନ ଗଢ଼ା ଯାଇଥାଏ ଏବଂ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକଳଶ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ନଗରର ନରନାରୀ ସ୍ନାନ କରି, ନବବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ ଓ ପୁଷ୍ପହାର ପିନ୍ଧି, ସଜବାଜ ହୋଇ, ଅତର ଛିଞ୍ଚି ହୋଇ ବିଚରଣ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘର ଆଗରେ ଦୀପ ଜଳୁଥାଏ; ତା'ଫଳରେ ନଗରଟି ଉତ୍ସବମୁଖର ଦିଶୁଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରର ଝରକା ଦେଇ ସୁଗନ୍ଧିତ ଧୂପର ଧୂଆଁ ବାହାରୁଥିବାରୁ ଦୃଶ୍ୟ ବଡ଼ ମନୋରମ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘର ଉପରେ ଫର ଫର ହୋଇ ପତାକା ଉଡୁଥାଏ; ପୁଣି ସୁବର୍ଣ୍ଣକଳଶ ଓ ରୂପାର ଶିଖର ଝଲମଲ ଦିଶୁଥାଏ । ଏପରିଭାବରେ ନାନା ସୁସଜ୍ଜିତ ଭବନରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଣ୍ଡବରାଜଧାନୀ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ନଗରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ଦେଖି ଭଗବାନ ଆଗକୁ ଚାଲିଲେ ॥ ୩୩ ॥ ମାନବନେତ୍ରର ପାନପାତ୍ର ଅର୍ଥାତ୍ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦର୍ଶନୀୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଜପଥରେ ଆସୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣି, ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାର ଉତ୍ସୁକତାରେ ନଗରର ଯୁବତୀମାନେ ଉନ୍ମାଦିନୀ ପ୍ରାୟ ହୋଇଗଲେ । ବ୍ୟସ୍ତତା ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କର ମଥାର ବେଣୀ ଓ କଟିର ଶାଢ଼ୀଗଣ୍ଠି ଢ଼ୁଗୁଳିଗଲା । ସେମାନେ

ତସ୍ମିନ୍ ସୁସଙ୍କୁଳ ଇଭାଶ୍ୱରଥଦ୍ୱିପଭିଃ
କୃଷ୍ଣଂ ସଭାର୍ଯ୍ୟମୁପଲଭ୍ୟ ଗୃହାଧିରୂଢ଼ାଃ ।
ନାର୍ଯ୍ୟୋ ବିକୀର୍ଯ୍ୟ କୁସୁମୈର୍ମନସୋପଗୁହ୍ୟ
ସୁସ୍ୱାଗତଂ ବିଦଧୁରୁତ୍ସ୍ମୟବୀକ୍ଷିତେନ ॥ ୩୫

ଉଚୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ପଥି ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ମୁକୁନ୍ଦପତ୍ନୀ-
ସ୍ତାରା ଯଥୋଡୁପସହାଃ କିମକାର୍ଯ୍ୟମୂଭିଃ ।
ଯଚ୍ଚକ୍ଷୁଷାଂ ପୁରୁଷମୌଳିରୁଦାରହାସ-
ଲୀଳାବଲୋକକଳୟୋତ୍ସବମାତନୋତି ॥ ୩୬

ତତ୍ର ତତ୍ରୋପସଙ୍ଗମ୍ୟ ପୌରା ମଙ୍ଗଳପାଣୟଃ ।
ଚକ୍ରୁଃ ସପର୍ଯ୍ୟାଂ କୃଷ୍ଣାୟ ଶ୍ରେଣୀମୁଖ୍ୟା ହତୈନସଃ ॥ ୩୭

ଅନ୍ତଃପୁରଜନୈଃ ପ୍ରୀତ୍ୟା ମୁକୁନ୍ଦଃ ଫୁଲ୍ଲଲୋଚନୈଃ ।
ସସମ୍ଭ୍ରମୈରଭ୍ୟୁପେତଃ ପ୍ରାବିଶଦ୍ ରାଜମନ୍ଦିରମ୍ ॥ ୩୮

ପୃଥା ବିଲୋକ୍ୟ ଭ୍ରାତ୍ରେୟଂ କୃଷ୍ଣଂ ତ୍ରିଭୁବନେଶ୍ୱରମ୍ ।
ପ୍ରୀତାତ୍ମୋତ୍ଥାୟ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କାତ୍ ସସ୍ନୁଷା ପରିଷସ୍ୱଜେ ॥ ୩୯

ଗୋବିନ୍ଦଂ ଗୃହମାନୀୟ ଦେବଦେବେଶମାଦୃତଃ ।
ପୂଜାୟାଂ ନାବିଦତ୍ କୃତ୍ୟଂ ପ୍ରମୋଦୋପହତୋ ନୃପଃ ॥ ୪୦

ପିତୃସ୍ୱସୁର୍ଗୁରୁସ୍ତ୍ରୀଣାଂ କୃଷ୍ଣଶ୍ଚକ୍ରେଽଭିବାଦନମ୍ ।
ସ୍ୱୟଂ ଚ କୃଷ୍ଣୟା ରାଜନ୍ ଭଗିନ୍ୟା ଚାଭିବନ୍ଦିତଃ ॥ ୪୧

ଶ୍ୱଶ୍ରା ସଞ୍ଚୋଦିତା କୃଷ୍ଣା କୃଷ୍ଣପତ୍ନୀଶ୍ଚ ସର୍ବଶଃ ।
ଆନର୍ଚ୍ଚ ରୁକ୍ମିଣୀଂ ସତ୍ୟାଂ ଭଦ୍ରାଂ ଜାମ୍ବବତୀଂ ତଥା ॥ ୪୨

ଘରର କାମଦାମ ଅଧାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ଶେଯରେ ଶୋଇଥିବା ନିଜର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ବି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ଲାଗି ରାଜପଥକୁ ଧାଇଁଲେ ॥ ୩୪ ॥ ରାଜପଥରେ ଗଜାରୋହୀ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ରଥାରୋହୀ ଓ ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ଭିଡ଼ ଲାଗିଥାଏ। ତେଣୁ ସେହି ଯୁବତୀମାନେ ଘରଛାତ ଉପରକୁ ଚଢ଼ିଯାଇ ରାଣୀମାନଙ୍କ ସମେତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କଲେ। ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରି, ମନେ ମନେ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ପ୍ରେମଭରା ମୃଦୁହାସ ଓ ସୁନ୍ଦର ଚାହାଣିରେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ ॥ ୩୫ ॥ ନଗରର ନାରୀମାନେ ରାଜପଥରେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ବିରାଜିତ ତାରାମାନଙ୍କ ପରି ଦିଶୁଥିବା କୃଷ୍ଣପତ୍ନୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ସଖୀ ! ଏହି ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ରାଣୀମାନେ କେତେ ପୁଣ୍ୟ କରି ନ ଥିଲେ ଯେ, ପୁରୁଷଶିରୋମଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ଉଚ୍ଛଳହାସ ଓ ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ କଟାକ୍ଷରେ ଏମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଏମାନଙ୍କ ନେତ୍ରକୁ ପରମ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି !"॥ ୩୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଜପଥରେ ଯାଉଥାନ୍ତି। ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ନିଷ୍ପାପ ଧନୀମାନୀ ଓ ଶିଳ୍ପଜୀବୀ ନାଗରିକ ନାନାପ୍ରକାର ମାଙ୍ଗଳିକ ବସ୍ତୁରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ଓ ସ୍ୱାଗତ ସତ୍କାର କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥

ଅନ୍ତଃପୁରର ନାରୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା। ସେମାନେ ହର୍ଷୋତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ଓ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳ ନୟନରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଗତ ସ୍ୱୀକାର କରି ରାଜମହଲରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୩୮ ॥ କୁନ୍ତୀ ନିଜର ତ୍ରିଭୁବନପତି ପୁତୁରା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖିଦେବା ମାତ୍ରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ସ୍ନେହପରିପ୍ଲୁତ ହୋଇଗଲା। ସେ ପଲଙ୍କରୁ ଉଠିପଡ଼ି, ନିଜର ପୁତ୍ରବଧୂ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ସହିତ ଆଗେଇ ଆସି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କୋଳାଗ୍ରତ କଲେ ॥ ୩୯ ॥ ଦେବଦେବେଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ରାଜନଅର ଭିତରକୁ ପାଛୋଟିନେଇ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଆଦରଭାବ ଓ ଆନନ୍ଦର ଉଦ୍ରେକରେ ଆତ୍ମହରା ହୋଇଗଲେ। କେଉଁ କ୍ରମରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପୂଜା କରାଯିବା ଉଚିତ, ସେ ତାହା ବି ଭୁଲିଗଲେ ॥ ୪୦ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ପିଉସୀ କୁନ୍ତୀ ଓ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇଲେ। ତାଙ୍କର ଭଉଣୀ ସୁଭଦ୍ରା ଓ ଦ୍ରୌପଦୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ॥ ୪୧ ॥ ଶାଶୁ କୁନ୍ତୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଇ ଦ୍ରୌପଦୀ ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ, ମାଳା ଆଦି ପ୍ରଦାନ କରି ରୁକ୍ମିଣୀ, ସତ୍ୟଭାମା, ଭଦ୍ରା, ଜାମ୍ବବତୀ,

କାଳିନ୍ଦୀଂ ମିତ୍ରବିନ୍ଦାଂ ଚ ଶୈବ୍ୟାଂ ନାଗ୍ନଜିତୀଂ ସତୀମ୍ ।
ଅନ୍ୟାଶ୍ଚାଭ୍ୟାଗତା ଯାସ୍ତୁ ବାସଃସ୍ରଙ୍‌ମଣ୍ଡନାଦିଭିଃ ॥ ୪୩

ସୁଖଂ ନିବାସୟାମାସ ଧର୍ମରାଜୋ ଜନାର୍ଦନମ୍ ।
ସସୈନ୍ୟଂ ସାନୁଗାମାତ୍ୟଂ ସଭାର୍ଯ୍ୟଂ ଚ ନବଂ ନବମ୍ ॥ ୪୪

ତର୍ପୟିତ୍ୱା ଖାଣ୍ଡବେନ ବହ୍ନିଂ ଫାଲ୍‌ଗୁନସଂଯୁତଃ ।
ମୋଚୟିତ୍ୱା ମୟଂ ଯେନ ରାଜ୍ଞେ ଦିବ୍ୟା ସଭା କୃତା ॥ ୪୫

ଉବାସ କତିଚିନ୍ମାସାନ୍ ରାଜ୍ଞଃ ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୟା ।
ବିହରନ୍ ରଥମାରୁହ୍ୟ ଫାଲ୍‌ଗୁନେନ ଭଟୈର୍ବୃତଃ ॥ ୪୬

କାଳିନ୍ଦୀ, ମିତ୍ରବିନ୍ଦା, ଲକ୍ଷ୍ମଣା ଓ ପରମ ସାଧ୍ୱୀ ସତ୍ୟା— ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଅଷ୍ଟପାଟରାଣୀଙ୍କୁ ତଥା ସେଠାକୁ ଆସିଥିବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସତ୍କାର କଲେ ॥ ୪୨,୪୩ ॥ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ତଥା ତାଙ୍କର ସେନା, ସେବକ, ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ପତ୍ନୀମାନଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ଥାନରେ ରଖାଇଲେ ଯେ, ସେଠାରେ ନିତ୍ୟ ନୂତନ ସୁଖର ସାମଗ୍ରୀ ଭରପୂର ରହିଥାଏ ॥ ୪୪ ॥ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରହି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଖାଣ୍ଡବବନ ଦାହ କରାଇ ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ ତୃପ୍ତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ମୟାସୁରକୁ ସେଥିରୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ମୟାସୁର ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଦିବ୍ୟ ସଭାଭବନ ନିର୍ମାଣ କରିଦେଇଥିଲା ॥ ୪୫ ॥ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ କେତୋଟି ମାସ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥରେ ରହିଗଲେ । ସେ ବେଳେ ବେଳେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ସହିତ ରଥରେ ବସି ଏଣେତେଣେ ବିହାର କରିବାକୁ ଚାଲିଯାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ବଡ଼ ବଡ଼ ବୀର ସୈନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଯାଉଥିଲେ ॥ ୪୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ
କୃଷ୍ଣସ୍ୟେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥଗମନଂ ନାମୈକସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭୧ ॥

\+ + +

ଅଥ ଦ୍ୱିସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ପାଇଁ ଆୟୋଜନ ଏବଂ ଜରାସନ୍ଧ ବଧ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏକଦା ତୁ ସଭାମଧ୍ୟେ ଆସ୍ଥିତୋ ମୁନିଭିର୍ବୃତଃ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣୈଃ କ୍ଷତ୍ରିୟୈର୍ବୈଶ୍ୟୈର୍ଭ୍ରାତୃଭିଶ୍ଚ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଃ ॥ ୧

ଆଚାର୍ଯ୍ୟୈଃ କୁଳବୃଦ୍ଧୈଶ୍ଚ ଜ୍ଞାତିସମ୍ବନ୍ଧିବାନ୍ଧବୈଃ ।
ଶୃଣ୍ୱତାମେବ ଚୈତେଷାମାଭାଷ୍ୟେଦମୁବାଚ ହ ॥ ୨

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

କ୍ରତୁରାଜେନ ଗୋବିନ୍ଦ ରାଜସୂୟେନ ପାବନୀଃ ।
ଯକ୍ଷ୍ୟେ ବିଭୂତୀର୍ଭବତସ୍ତତ୍ ସମ୍ପାଦୟ ନଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୩

ତ୍ୱତ୍‌ପାଦୁକେ ଅବିରତଂ ପରି ଯେ ଚରନ୍ତି
ଧ୍ୟାୟନ୍ତ୍ୟଭଦ୍ରନଶନେ ଶୁଚୟୋ ଗୃଣନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦିନକର କଥା । ବହୁ ମୁନି, ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ, ଭୀମସେନ ଆଦି ଭାଇ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, କୁଳବୃଦ୍ଧ, ଜାତିବନ୍ଧୁ, ସମ୍ପର୍କୀୟ ଏବଂ କୁଟୁମ୍ବଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ରାଜସଭାରେ ବସିଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ସେ କହିଲେ— ॥ ୧,୨ ॥

ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର କହିଲେ—ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ପରମପାବନ ବିଭୂତିସ୍ୱରୂପ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ କୃପା କରି ମୋର ଏହି ସଂକଳ୍ପ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥ ହେ କମଳନାଭ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ପାଦୁକା ସକଳ ଅମଙ୍ଗଳ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ । ଯେଉଁମାନେ ନିରନ୍ତର ସେହି ପାଦୁକାର ସେବା କରନ୍ତି, ଧ୍ୟାନ ଓ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି, ବାସ୍ତବରେ ସେହିମାନେ ହିଁ ପବିତ୍ରାତ୍ମା । ସେମାନେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ଚକ୍ରରୁ ରକ୍ଷା

ବିନ୍ଦନ୍ତି ତେ କମଳନାଭ ଭବାପବର୍ଗ-
ମାଶାସତେ ଯଦି ତ ଆଶିଷ ଈଶ ନାନ୍ୟେ ॥ ୪

ତଦ୍ ଦେବଦେବ ଭବତଶ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦ-
ସେବାନୁଭାବମିହ ପଶ୍ୟନ୍ତୁ ଲୋକ ଏଷଃ ।
ଯେ ତ୍ୱାଂ ଭଜନ୍ତି ନ ଭଜନ୍ତ୍ୟୁତ ବୋଭୟେଷାଂ
ନିଷ୍ଠାଂ ପ୍ରଦର୍ଶୟ ବିଭୋ କୁରୁସୃଞ୍ଜୟାନାମ୍ ॥ ୫

ନ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ସ୍ୱପରଭେଦମତିସ୍ତବ ସ୍ୟାତ୍
ସର୍ବାତ୍ମନଃ ସମଦୃଶଃ ସ୍ୱସୁଖାନୁଭୂତେଃ ।
ସଂସେବତାଂ ସୁରତରୋରିବ ତେ ପ୍ରସାଦଃ
ସେବାନୁରୂପମୁଦୟୋ ନ ବିପର୍ଯ୍ୟୟୋଽତ୍ର ॥ ୬

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ସମ୍ୟଗ୍ ବ୍ୟବସିତଂ ରାଜନ୍ ଭବତା ଶତ୍ରୁକର୍ଶନ ।
କଲ୍ୟାଣୀ ଯେନ ତେ କୀର୍ତ୍ତିର୍ଲୋକାନନୁ ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୭

ଋଷୀଣାଂ ପିତୃଦେବାନାଂ ସୁହୃଦାମପି ନଃ ପ୍ରଭୋ ।
ସର୍ବେଷାମପି ଭୂତାନାମୀପ୍ସିତଃ କ୍ରତୁରାଡୟମ୍ ॥ ୮

ବିଜିତ୍ୟ ନୃପତୀନ୍ ସର୍ବାନ୍ କୃତ୍ୱା ଚ ଜଗତୀଂ ବଶେ ।
ସମ୍ଭୃତ୍ୟ ସର୍ବସମ୍ଭାରାନାହରସ୍ୱ ମହାକ୍ରତୁମ୍ ॥ ୯

ଏତେ ତେ ଭ୍ରାତରୋ ରାଜନ୍ ଲୋକପାଳାଂଶସମ୍ଭବାଃ ।
ଜିତୋଽସ୍ମ୍ୟାତ୍ମବତା ତେଽହଂ ଦୁର୍ଜୟୋ ଯୋଽକୃତାତ୍ମଭିଃ ॥ ୧୦

ପାଇଯାଆନ୍ତି । ତା'ଛଡ଼ା, ସେମାନେ ଯଦି ସାଂସାରିକ ବିଷୟ ଅଭିଳାଷ କରନ୍ତି, ତେବେ ତାହା ମଧ୍ୟ ପାଇଯାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ପଦାରବିନ୍ଦର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ତ ମିଳେ ନାହିଁ; ଏପରିକି ସାଂସାରିକ ଭୋଗ ମଧ୍ୟ ମିଳେ ନାହିଁ ॥ ୪ ॥ ହେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆରାଧ୍ୟଦେବ ! ମୁଁ ଚାହୁଁଛି ଯେ, ସଂସାରୀ ଲୋକେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳସେବାର ପ୍ରଭାବ କେତେ, ତାହା ଦେଖନ୍ତୁ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! କୁରୁବଂଶୀ ଓ ସୃଞ୍ଜୟବଂଶୀ ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜନ୍ତି ଓ ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ପାଉଥିବା ଫଳ ମଧ୍ୟରେ କି ପ୍ରଭେଦ ରହେ, ତାହା ଆପଣ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଦେଖାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୫ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! 'ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା, ସମଦର୍ଶୀ ଓ ସ୍ୱୟଂ ଆତ୍ମାନନ୍ଦର ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା । ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ଆପଣା-ପର ଭେଦଭାବ ନାହିଁ । ତଥାପି କଳ୍ପବୃକ୍ଷର ସେବା କରୁଥିବା ଲୋକେ ଆପଣା ଅଭୀଷ୍ଟ ଫଳ ପାଇଲା ପରି, ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି, କେବଳ ସେହିମାନେ ଆପଣଙ୍କର କୃପା ଲାଭ କରନ୍ତି । ସେହି କୃପାରେ ବା ଫଳରେ ଯେଉଁ ନ୍ୟୂନାଧିକତା ରହିଯାଏ, ତାହା ସେବାର ନ୍ୟୂନାଧିକତାର ଅନୁରୂପ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ ବିଷମତା ବା ନିର୍ଦ୍ଦୟତା ଆଦି ଦୋଷ ଲାଗେ ନାହିଁ ॥ ୬ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଶତ୍ରୁବିଜୟୀ ଧର୍ମରାଜ ! ଆପଣ ଯାହା ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଅତି ଉତ୍ତମ । ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ କଲେ ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟୀ କୀର୍ତ୍ତି ସକଳ ଲୋକରେ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଯିବ ॥ ୭ ॥ ହେ ରାଜନ୍! ଋଷିଗଣ, ପିତୃଗଣ, ଦେବଗଣ, ସଖା-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟଗଣ, ସ୍ୱୟଂ ଆମ୍ଭେ, ଏପରି କି ଜଗତର ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ମହାଯଜ୍ଞ ହେଉ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ତେଣୁ ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ନରପତିଙ୍କୁ ଜୟ କରି, ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ନିଜର ଅଧୀନ କରିବା ପରେ ଆପଣ ଯଜ୍ଞୋଚିତ ସକଳ ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରି ଏହି ମହାଯଜ୍ଞ କରନ୍ତୁ ॥ ୯ ॥ ରାଜନ୍! ଆପଣଙ୍କର ଚାରିଭାଇ ବାୟୁ, ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ଅଂଶରେ ଜାତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଜଣେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ବୀର । ଆପଣ ତ ପରମ ମନସ୍ୱୀ ଓ ସଂଯମୀ । ଆପଣମାନେ ନିଜ ସଦ୍‌ଗୁଣବଳରେ ମୋତେ ବଶ କରିନେଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଓ ମନକୁ ବଶ କରି ପାରିନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ମୋତେ ବଶ କରିପାରିବେ

ନ କଶ୍ଚିତ୍ମତ୍ପରଂ ଲୋକେ ତେଜସା ଯଶସା ଶ୍ରିୟା ।
ବିଭୂତିଭିର୍ବାଭିଭବେଦ୍ ଦେବୋଽପି କିମୁ ପାର୍ଥିବଃ ॥ ୧୧

ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଭୁବନର ସାଧାରଣ ନରପତିଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ଯେତେବଡ଼ ଦେବତା ହୁଅନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସେ ନିଜର ତେଜ, ଯଶ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟବଳରେ ମୋର ଭକ୍ତଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନିଶମ୍ୟ ଭଗବଦ୍‌ଗୀତଂ ପ୍ରୀତଃ ଫୁଲ୍ଲମୁଖାମ୍ବୁଜଃ ।
ଭ୍ରାତୄନ୍ ଦିଗ୍‌ବିଜୟେଽଯୁଙ୍କ୍ତ ବିଷ୍ଣୁତେଜୋପବୃଂହିତାନ୍ ॥ ୧୨

ସହଦେବଂ ଦକ୍ଷିଣସ୍ୟାମାଦିଶତ୍ ସହ ସୃଞ୍ଜୟୈଃ ।
ଦିଶି ପ୍ରତୀଚ୍ୟାଂ ନକୁଳମୁଦୀଚ୍ୟାଂ ସବ୍ୟସାଚିନମ୍ ।
ପ୍ରାଚ୍ୟାଂ ବୃକୋଦରଂ ମତ୍ସ୍ୟୈଃ କେକୟୈଃ ସହ ମଦ୍ରକୈଃ ॥ ୧୩

ତେ ବିଜିତ୍ୟ ନୃପାନ୍ ବୀରା ଆଜହ୍ରୁର୍ଦିଗ୍‌ଭ୍ୟ ଓଜସା ।
ଅଜାତଶତ୍ରବେ ଭୂରି ଦ୍ରବିଣଂ ନୃପ ଯକ୍ଷ୍ୟତେ ॥ ୧୪

ଶ୍ରୁତ୍ୱାଜିତଂ ଜରାସନ୍ଧଂ ନୃପତେର୍ଧ୍ୟାୟତୋ ହରିଃ ।
ଆହୋପାୟଂ ତମେବାଦ୍ୟ ଉଦ୍ଧବୋ ଯମୁବାଚ ହ ॥ ୧୫

ଭୀମସେନୋଽର୍ଜୁନଃ କୃଷ୍ଣୋ ବ୍ରହ୍ମଲିଙ୍ଗଧରାସ୍ତ୍ରୟଃ ।
ଜଗ୍ମୁର୍ଗିରିବ୍ରଜଂ ତାତ ବୃହଦ୍ରଥସୁତୋ ଯତଃ ॥ ୧୬

ତେ ଗତ୍ୱାଽଽତିଥ୍ୟବେଲାୟାଂ ଗୃହେଷୁ ଗୃହମେଧିନମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଂ ସମଯାଚେରନ୍ ରାଜନ୍ୟା ବ୍ରହ୍ମଲିଙ୍ଗିନଃ ॥ ୧୭

ରାଜନ୍ ବିଦ୍ଧ୍ୟତିଥୀନ୍ ପ୍ରାପ୍ତାନର୍ଥିନୋ ଦୂରମାଗତାନ୍ ।
ତନ୍ନଃ ପ୍ରୟଚ୍ଛ ଭଦ୍ରଂ ତେ ଯଦ୍ ବୟଂ କାମୟାମହେ ॥ ୧୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ବାଣୀ ଶୁଣି ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ମୁଖକମଳ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲା । ସେ ନିଜର ଭାଇମାନଙ୍କୁ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଦେଲେ । ଭଗବାନ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ଶକ୍ତି ସଂଗ୍ରର କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସୃଞ୍ଜୟବଂଶୀ ବୀରମାନଙ୍କ ସହିତ ସହଦେବଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ କରିବାକୁ ପଠାଇଦେଲେ । ନକୁଳଙ୍କୁ ମତ୍ସ୍ୟଦେଶୀୟ ବୀରମାନଙ୍କ ସହିତ ପଶ୍ଚିମଦିଗକୁ, ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ କେକୟଦେଶୀୟ ବୀରମାନଙ୍କ ସହିତ ଉତ୍ତରଦିଗକୁ ଓ ଭୀମସେନଙ୍କୁ ମଦ୍ରଦେଶୀୟ ବୀରମାନଙ୍କ ସହିତ ପୂର୍ବଦିଗକୁ ପଠାଇ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୧୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିଭିନ୍ନ ଦିଗକୁ ଯାଇଥିବା ସେହି ଭୀମସେନ ଆଦି ବୀରମାନେ ନିଜ ନିଜର ବଳପୌରୁଷଦ୍ୱାରା ସବୁଦିଗର ନରପତିମାନଙ୍କୁ ଜିଣିଗଲେ ଏବଂ ଯଜ୍ଞ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିବା ମହାରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ପାଇଁ ବହୁପରିମାଣର ଧନରତ୍ନ ଆଣିଦେଲେ ॥ ୧୪ ॥ କିନ୍ତୁ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜରାସନ୍ଧକୁ ଜୟ କରାଯାଇନାହିଁ ଶୁଣି ମହାରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧବ ଯେଉଁ ଉପାୟ କହିଥିଲେ, ଭଗବାନ ସେତିକିବେଳେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ସେହି ଉପାୟଟି ଶୁଣାଇଦେଲେ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏଥର ଭୀମସେନ, ଅର୍ଜୁନ ଓ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—ତିନିଜଣଯାକ ବ୍ରାହ୍ମଣବେଶ ଧରି ଗିରିବ୍ରଜ (ଆଧୁନିକ ଗିରିଡିହ) ଗଲେ; ସେଠାରେ ଜରାସନ୍ଧର ରାଜଧାନୀ ଥାଏ ॥ ୧୬ ॥ ରାଜା ଜରାସନ୍ଧ ଥିଲା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭକ୍ତ । ସେ ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ଧର୍ମ ପାଳନ କରେ । ଅତିଥି-ଅଭ୍ୟାଗତମାନଙ୍କୁ ସତ୍କାର କରାଯିବା ସମୟରେ ଏହି ତିନିଜଣ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବ୍ରାହ୍ମଣବେଶ ଧରି ଯାଇ ଜରାସନ୍ଧ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ ଏହିରୂପେ ଭିକ୍ଷା କଲେ— ॥ ୧୭ ॥ "ହେ ରାଜନ୍! ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ଆମେ ତିନିଜଣ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କର ଦୂରାଗତ ଅତିଥି । ଅବଶ୍ୟ ଆମର କିଛି ଗୋଟିଏ ପ୍ରୟୋଜନ ଥିବାରୁ ଆମେ ଏଠାକୁ ଆସିଛୁ । ତେଣୁ ଆମେ ଯାହା ମାଗିବୁ, ଆପଣ

କିଂ ଦୁର୍ମର୍ଷଂ ତିତିକ୍ଷୂଣାଂ କିମକାର୍ଯ୍ୟମସାଧୁଭିଃ ।
କିଂ ନ ଦେୟଂ ବଦାନ୍ୟାନାଂ କଃ ପରଃ ସମଦର୍ଶିନାମ୍ ॥ ୧୯

ଯୋଽନିତ୍ୟେନ ଶରୀରେଣ ସତାଂ ଗେୟଂ ଯଶୋ ଧ୍ରୁବମ୍ ।
ନାଚିନୋତି ସ୍ୱୟଂ କଳ୍ପଃ ସ ବାଚ୍ୟଃ ଶୋଚ୍ୟ ଏବ ସଃ ॥ ୨୦

ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରୋ ରନ୍ତିଦେବ ଉଞ୍ଛବୃତ୍ତିଃ ଶିବିର୍ବଲିଃ ।
ବ୍ୟାଧଃ କପୋତୋ ବହବୋ ହ୍ୟଧ୍ରୁବେଣ ଧ୍ରୁବଂ ଗତାଃ ॥ ୨୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ୍ୱରୈରାକୃତିଭିସ୍ତାଂସ୍ତୁ ପ୍ରକୋଷ୍ଠୈର୍ଜ୍ୟାହତୈରପି ।
ରାଜନ୍ୟବନ୍ଧୂନ୍ ବିଜ୍ଞାୟ ଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବାନଚିନ୍ତୟତ୍ ॥ ୨୨

ରାଜନ୍ୟବନ୍ଧବୋ ହ୍ୟେତେ ବ୍ରହ୍ମଲିଙ୍ଗାନି ବିଭ୍ରତି ।
ଦଦାମି ଭିକ୍ଷିତଂ ତେଭ୍ୟ ଆତ୍ମାନମପି ଦୁସ୍ତ୍ୟଜମ୍ ॥ ୨୩

ବଲେର୍ନୁ ଶ୍ରୂୟତେ କୀର୍ତ୍ତିର୍ବିତତା ଦିକ୍ଷ୍ୱକଳ୍ମଷା ।
ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାଦ୍ ଭ୍ରଂଶିତସ୍ୟାପି ବିପ୍ରବ୍ୟାଜେନ ବିଷ୍ଣୁନା ॥ ୨୪

ଶ୍ରିୟଂ ଜିହୀର୍ଷତେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ବିଷ୍ଣବେ ଦ୍ୱିଜରୂପିଣେ ।
ଜାନନ୍ନପି ମହୀଂ ପ୍ରାଦାଦ୍ ବାର୍ଯ୍ୟମାଣୋଽପି ଦୈତ୍ୟରାଟ୍ ॥ ୨୫

ଆମକୁ ତାହା ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୮ ॥ ତିତିକ୍ଷୁ (ସହନଶୀଳ) ପୁରୁଷ କଣ ବା ସହି ନ ପାରନ୍ତି ! ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକ କେତେ ବଡ଼ ଖରାପ କାମ ବା କରିଦେଇ ନ ପାରେ ! ଉଦାର ପୁରୁଷ କଣ ବା ଦେଇ ନ ପାରନ୍ତି ଏବଂ ଯେ ସମଦର୍ଶୀ, ତାଙ୍କର କିଏ ବା ପର ହୋଇପାରେ ! ॥ ୧୯ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସମର୍ଥ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏହି ନାଶବାନ୍ ଶରୀର ଥାଉ ଥାଉ ଏପରି କିଛି ଅବିନାଶୀ ଯଶ ସଂଗ୍ରହ କରେ ନାହିଁ, ଯାହାକୁ କି ବଡ଼ ବଡ଼ ସତ୍‌ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ଗାନ କରନ୍ତି, ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଯେତେ ନିନ୍ଦା କଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ। ଜାଣନ୍ତୁ, ତାର ଜୀବନ ଶୋଚନୀୟ ॥ ୨୦ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଆପଣ ତ ଜାଣିଥିବେ ଯେ, ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର, ରନ୍ତିଦେବ, ଗୋଟି ଗୋଟି ଶସ୍ୟଦାନା ସାଉଁଟି ସେଥିରେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରୁଥିବା ମହାତ୍ମା ମୁଦ୍‌ଗଲ, ଶିବି, ବଳି, ବ୍ୟାଧ ଓ କପୋତ ଆଦି ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଅତିଥିଙ୍କୁ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ଦାନ କରିଦେଇ ଏହି ନାଶବାନ୍ ଶରୀରଦ୍ୱାରା ଅବିନାଶୀ ପଦ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି। ତେଣୁ ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ନିରାଶ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେମାନଙ୍କର କଣ୍ଠସ୍ୱର, ଚେହେରା ଏବଂ ଧନୁର ଗୁଣ ଘସି ହେବାଦ୍ୱାରା ହାତରେ ହୋଇଥିବା ଚିହ୍ନିଚିହ୍ନ ଦେଖି, ଜରାସନ୍ଧ ଜାଣିଗଲା ଯେ, ସେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନୁହନ୍ତି; କ୍ଷତ୍ରିୟ। ତାକୁ ଲାଗିଲା, ସେ ଯେପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଆଗରୁ ନିଶ୍ଚୟ କେଉଁଠି ଦେଖିଛି ॥ ୨୨ ॥ ତଥାପି ସେ ମନେ ମନେ ବିଗ୍ଲର କଲା, ''ଏମାନେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯେହେତୁ ମୋରି ଭୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣବେଶ ଧରି ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ମୋତେ ଭିକ୍ଷା ମାଗୁଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଏମାନେ ଯାହା ମାଗିବେ, ମୁଁ ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ଦେବି। ଶରୀରଟା ଏତେ ପ୍ରିୟ ଯେ, ତାହା ଦାନ କରିଦେବା କଷ୍ଟକର; ତଥାପି ମୋତେ ଯଦି ଶରୀରଟା ଦାନ କର ବୋଲି ଭିକ୍ଷା ମାଗିବେ, ତେବେ ମୁଁ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ତାହା ମଧ୍ୟ ଦାନ କରିଦେବି ॥ ୨୩ ॥ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବେଶ ଧରି ବଳିଙ୍କର ଧନ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ସବୁ କିଛି ନେଇଗଲେ; ତଥାପି ବଳିଙ୍କର ପବିତ୍ର ଯଶ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ହୋଇଗଲା। ଲୋକେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦରରେ ତାଙ୍କର ଯଶ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଇନ୍ଦ୍ର ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଭୋଗ କରିବାର ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଅଧିକାରୀ; ତେଣୁ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ବଳିଙ୍କ ଠାରୁ ଛଡ଼ାଇନେଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନ ବ୍ରାହ୍ମଣରୂପ ଧରିଥିଲେ। ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳି ଏହା ଜାଣି ସାରିଥିଲେ; ତେଣୁ ଶୁକ୍ରାଗ୍ଲର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ମନା କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ, ସେ ପୃଥିବୀ ଦାନ କରିଦେଲେ ॥ ୨୫ ॥

ଜୀବତା ବ୍ରାହ୍ମଣାର୍ଥାୟ କୋ ନ୍ୱର୍ଥଃ କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧୁନା ।
ଦେହେନ ପତମାନେନ ନେହତା ବିପୁଳଂ ଯଶଃ ॥ ୨୬

ଇତ୍ୟୁଦାରମତିଃ ପ୍ରାହ କୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନବୃକୋଦରାନ୍ ।
ହେ ବିପ୍ରା ବ୍ରିୟତାଂ କାମୋ ଦଦାମ୍ୟାତ୍ମଶିରୋଽପି ବଃ ॥ ୨୭

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯୁଦ୍ଧଂ ନୋ ଦେହି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଶୋ ଯଦି ମନ୍ୟସେ ।
ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥିନୋ ବୟଂ ପ୍ରାପ୍ତା ରାଜନ୍ୟା ନାନ୍ନକାଙ୍‌କ୍ଷିଣଃ ॥ ୨୮

ଅସୌ ବୃକୋଦରଃ ପାର୍ଥସ୍ତସ୍ୟ ଭ୍ରାତାର୍ଜୁନୋ ହ୍ୟୟମ୍ ।
ଅନୟୋର୍ମାତୁଲେୟଂ ମାଂ କୃଷ୍ଣଂ ଜାନୀହି ତେ ରିପୁମ୍ ॥ ୨୯

ଏବମାବେଦିତୋ ରାଜା ଜହାସୋଚ୍ଚୈଃ ସ୍ମ ମାଗଧଃ ।
ଆହ ଚାମର୍ଷିତୋ ମନ୍ଦା ଯୁଦ୍ଧଂ ତର୍ହି ଦଦାମି ବଃ ॥ ୩୦

ନ ତ୍ୱୟା ଭୀରୁଣା ଯୋତ୍ସ୍ୟେ ଯୁଧି ବିକ୍ଳବଚେତସା ।
ମଥୁରାଂ ସ୍ୱପୁରୀଂ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ସମୁଦ୍ରଂ ଶରଣଂ ଗତଃ ॥ ୩୧

ଅୟଂ ତୁ ବୟସା ତୁଲ୍ୟୋ ନାତିସତ୍ତ୍ୱୋ ନ ମେ ସମଃ ।
ଅର୍ଜୁନୋ ନ ଭବେଦ୍ ଯୋଦ୍ଧା ଭୀମସ୍ତୁଲ୍ୟବଲୋ ମମ ॥ ୩୨

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ଭୀମସେନାୟ ପ୍ରାଦାୟ ମହତୀଂ ଗଦାମ୍ ।
ଦ୍ୱିତୀୟାଂ ସ୍ୱୟମାଦାୟ ନିର୍ଜଗାମ ପୁରାଦ୍ ବହିଃ ॥ ୩୩

ତତଃ ସମେ ଖଲେ ବୀରୌ ସଂଯୁକ୍ତାବିତରେତରୌ ।
ଜଘ୍ନତୁର୍ବଜ୍ରକଳ୍ପାଭ୍ୟାଂ ଗଦାଭ୍ୟାଂ ରଣଦୁର୍ମଦୌ ॥ ୩୪

ଏକଥା ସତ ଯେ, ଏହି ଶରୀର ହେଉଛି ନାଶବାନ୍; ତଥାପି ଏଭଳି ଶରୀର ପାଇ ଯେ ବିପୁଳ ଯଶ ଅର୍ଜନ ନ କରେ ଏବଂ ଯେଉଁ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଜୀବନ ଧାରଣ ନ କରେ, ତାର ଜୀବନ ବୃଥା ।'' ॥ ୨୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜରାସନ୍ଧର ବୁଦ୍ଧି ଥିଲା ସତରେ ବଡ଼ ଉଦାର। ତେଣୁ ଏପରି ବିଚାର କରି ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣବେଶଧାରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଅର୍ଜୁନ ଓ ଭୀମସେନଙ୍କୁ କହିଲା, ''ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣ ! ଆପଣମାନେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ତାହା ମାଗନ୍ତୁ। ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମୋର ମସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ଦାନ କରିଦେଇପାରେ ।'' ॥ ୨୭ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—''ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ଆମ୍ଭେମାନେ ଖାଇବାକୁ ଗଣ୍ଡାଏ ମାଗିବାକୁ ଆସିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ନୋହୁଁ, ଆମେ କ୍ଷତ୍ରିୟ; ଆସିଛୁ ଯୁଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ। ଯଦି ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତେବେ ଆମକୁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୮ ॥ ଦେଖନ୍ତୁ, ଏ ହେଉଛନ୍ତି ପାଣ୍ଡୁପୁତ୍ର ଭୀମସେନ ଏବଂ ଏ ତାଙ୍କର ସାନଭାଇ ଅର୍ଜୁନ। ମୁଁ ହେଉଛି ଏ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ମାମୁଁପୁଅ ଭାଇ ତଥା ଆପଣଙ୍କର ପୁରୁଣା ଶତ୍ରୁ କୃଷ୍ଣ ।'' ॥ ୨୯ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରିଭାବରେ ନିଜର ପରିଚୟ ଦେବାରୁ ରାଜା ଜରାସନ୍ଧ ଠୋ ଠୋ ହୋଇ ହସିଉଠିଲା। ସେ କର୍କଶ ଶବ୍ଦରେ କହିଲା, ''ରେ ମୂର୍ଖ ! ଯଦି ତୁମେ ଯୁଦ୍ଧ ହିଁ ଚାହୁଁଛ, ତେବେ ଠିକ୍ ଅଛି; ମୁଁ ତୁମର ପ୍ରାର୍ଥନା ସ୍ୱୀକାର କଲି ॥ ୩୦ ॥ କିନ୍ତୁ ହେ କୃଷ୍ଣ ! ତୁମେ ତ ନିତାନ୍ତ ଡରୁଆ। ଯୁଦ୍ଧରେ ତୁମେ ଘାବରେଇ ଯାଅ। ଏଡ଼େ ଡରୁଆ ଯେ, ମୋ ଡରରେ ତୁମେ ନିଜର ମଥୁରା ନଗରୀ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଗଲ ଓ ଯାଇ ସମୁଦ୍ରର ଶରଣ ପଶିଲ। ତେଣୁ ମୁଁ ତୁମ ସହିତ ଲଢ଼ିବି ନାହିଁ ॥ ୩୧ ॥ ଏ ଅର୍ଜୁନ ବି ବେଶୀ ବଡ଼ ଯୋଦ୍ଧା ନୁହେଁ। ଏକେ ତ ବୟସରେ ମୋଠାରୁ ସାନ; ଦ୍ୱିତୀୟରେ ବିଶେଷ ବଳବାନ୍ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ; ତେଣୁ ମୁଁ ଏହା ସହିତ ମଧ୍ୟ ଲଢ଼ିବି ନାହିଁ। ବାକି ରହିଲେ ଭୀମସେନ; ହଁ, ଇଏ ଅବଶ୍ୟ ମୋରି ପରି ବଳବାନ୍। ତେଣୁ ଇଏ ମୋର ଠିକ୍ ଯୋଡ଼ି ହେବେ ।'' ॥ ୩୨ ॥

ଏପରି କହି ଜରାସନ୍ଧ ଭୀମସେନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଗଦା ଦେଇଦେଲା ଏବଂ ନିଜେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗଦା ଧରି ନଗରରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା ॥ ୩୩ ॥ ସେହି ଦୁଇ ରଣୋନ୍ମତ୍ତ ବୀର ଆଖଡ଼ାକୁ ଆସି ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ଓ ନିଜ ନିଜର ବଜ୍ର ସମାନ କଠୋର ଗଦାରେ ଏକ ଆରେକକୁ ପ୍ରହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୪ ॥

ମଣ୍ଡଳାନି ବିଚିତ୍ରାଣି ସବ୍ୟଂ ଦକ୍ଷିଣମେବ ଚ ।
ଚରତୋଃ ଶୁଶୁଭେ ଯୁଦ୍ଧଂ ନଟୟୋରିବ ରଙ୍ଗିଣୋଃ ॥ ୩୫

ସେମାନେ ବାଆଁକୁ ଓ ଡାହାଣକୁ ବୁଲି ଆକ୍ରମଣ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଖୋଜୁଥିବାବେଳେ ଏପରି ଶୋଭା ପାଇଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେହେଲା, ଦୁଇଜଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଭିନେତା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ କରୁଛନ୍ତି କି ! ॥ ୩୫ ॥

ତତଶ୍ଚଟଚଟାଶବ୍ଦୋ ବଜ୍ରନିଷ୍ପେଷସନ୍ନିଭଃ ।
ଗଦୟୋଃ କ୍ଷିପ୍ତୟୋ ରାଜନ୍ ଦନ୍ତୟୋରିବ ଦନ୍ତିନୋଃ ॥ ୩୬

ତେ ବୈ ଗଦେ ଭୁଜଜବେନ ନିପାତ୍ୟମାନେ
ଅନ୍ୟୋନ୍ୟତୋଽଂସକଟିପାଦକରୋରୁଜତ୍ରୁନ୍ ।
ଚୂର୍ଣ୍ଣୀବଭୂବତୁରୁପେତ୍ୟ ଯଥାର୍କଶାଖେ
ସଂଯୁଧ୍ୟତୋର୍ଦ୍ୱିରଦୟୋରିବ ଦୀପ୍ତମନ୍ୟ୍ୱୋଃ ॥ ୩୭

ଇତ୍ଥଂ ତୟୋଃ ପ୍ରହତୟୋର୍ଗଦୟୋର୍ନୃବୀରୌ
କ୍ରୁଦ୍ଧୌ ସ୍ୱମୁଷ୍ଟିଭିରୟଃସ୍ପର୍ଶୈରପିଷ୍ଟାମ୍ ।
ଶବ୍ଦସ୍ତୟୋଃ ପ୍ରହରତୋରିଭୟୋରିବାସୀ-
ନ୍ନିର୍ଘାତବଜ୍ରପରୁଷସ୍ତଳତାଡ଼ନୋତ୍ଥଃ ॥ ୩୮

ତୟୋରେବଂ ପ୍ରହରତୋଃ ସମଶିକ୍ଷାବଲୌଜସୋଃ ।
ନିର୍ବିଶେଷମଭୂଦ୍ ଯୁଦ୍ଧମକ୍ଷୀଣଜବୟୋର୍ନୃପ ॥ ୩୯

ଏବଂ ତୟୋର୍ମହାରାଜ ଯୁଧ୍ୟତୋଃ ସପ୍ତବିଂଶତିଃ ।
ଦିନାନି ନିରଗଂସ୍ତତ୍ର ସୁହୃଦ୍‌ବନ୍ନିଶି ତିଷ୍ଠତୋଃ ॥ ୪୦

ଏକଦା ମାତୁଲେୟଂ ବୈ ପ୍ରାହ ରାଜନ୍ ବୃକୋଦରଃ ।
ନ ଶକ୍ତୋଽହଂ ଜରାସନ୍ଧଂ ନିର୍ଜେତୁଂ ଯୁଧି ମାଧବ ॥ ୪୧

ଶତ୍ରୋର୍ଜନ୍ମମୃତୀ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଜୀବିତଂ ଚ ଜରାକୃତମ୍ ।
ପାର୍ଥମାପ୍ୟାୟୟନ୍ ସ୍ୱେନ ତେଜସାଚିନ୍ତୟଦ୍ଧରିଃ ॥ ୪୨

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେତେବେଳେ ଜଣକର ଗଦା ଆରଜଣକର ଗଦାରେ ପିଟି ହେଉଥାଏ, ସେତେବେଳେ ମନେହେଉଥାଏ ଦୁଇଟା ଦନ୍ତାହାତୀ ଲଢ଼ୁ ଲଢ଼ୁ ଏହାର ଦାନ୍ତ ତାହାର ଦାନ୍ତରେ ବାଜି ଢୋ ଢୋ ଶବ୍ଦ ହେଉଛି କିମ୍ବା ଜୋର୍‌ରେ ଘଡ଼ଘଡ଼ି ମାରୁଛି ॥ ୩୬ ॥ କ୍ରୋଧରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ଦୁଇଟି ହାତୀ ଲଢ଼ିଲେ ସେମାନେ ଯେପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ଗଛରୁ ଡାଳ ଭାଙ୍ଗି ସେଥିରେ ପରସ୍ପରକୁ ପ୍ରହାର କରନ୍ତି ଓ ସେପରି ପ୍ରହାର କରୁ କରୁ ଡାଳସବୁ ଭାଙ୍ଗି ଚୁରମାର୍ ହୋଇଯାଏ, ଭୀମ ଓ ଜରାସନ୍ଧ ସେହିପରି ପରସ୍ପର ଗଦାଯୁଦ୍ଧ କରି, ଏକ ଆରେକର କାନ୍ଧ, ଅଣ୍ଟା, ଗୋଡ଼, ହାତ, ଜଙ୍ଘ ଓ ହଁସୁଲି ହାଡ଼କୁ ପ୍ରହାର କରୁ କରୁ ସେମାନଙ୍କର ଗଦା ମଧ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୭ ॥ ଗଦା ଭାଙ୍ଗି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯିବାରୁ ସେମାନେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ମୁଷ୍ଟିଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମୁଷ୍ଟିର ଆଘାତ ନିଦା ଲୁହାରେ ପ୍ରହାର କଲାପରି ମନେ ହେଉଥାଏ । ଆଖି ନାହିଁ, କାନ ନାହିଁ, ଯେ ଯେଉଁଠିକି ପାରିଲା ଏଭଳି ମୁଥ ଓ ଗ୍ରପୁଡ଼ା ମାରୁଥାଏ ଯେ, ସେହି ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଚଡ଼ଚଡ଼ି ମାରିଲା ପରି ଲାଗୁଥାଏ ॥ ୩୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜରାସନ୍ଧ ଓ ଭୀମସେନ ଉଭୟେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଯୁଦ୍ଧରେ କୁଶଳ ଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କର ବଳ ଓ ଉତ୍ସାହ ମଧ୍ୟ ସମାନ ଥିଲା; ପୁଣି କାହାର ବି ଶକ୍ତି କ୍ଷୀଣ ହେଉ ନ ଥିଲା । ଏପରି ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରହାର କରି ଗ୍ଳିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଦୁହିଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି ହାରିଲା ନାହିଁ, କି କେହି ଜିତିଲା ନାହିଁ ॥ ୩୯ ॥ ରାତି ହୋଇଗଲେ ଦୁଇ ବୀର ମିତ୍ରଙ୍କ ପରି ଚଳୁଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଦିନସାରା ଲଢ଼ୁଥାନ୍ତି । ହେ ମହାରାଜ ! ସେମାନେ ଏପରି ଲଢ଼ୁ ଲଢ଼ୁ ସତେଇଶ ଦିନ ବିତିଗଲା ॥ ୪୦ ॥

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ସତେଇଶ ଦିନ ପରେ ଅଠେଇଶତମ ଦିନ ଭୀମସେନ ତାଙ୍କ ମାମୁଁପୁଅ ଭାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ମୁଁ ଜରାସନ୍ଧକୁ ଜିତି ପାରିବି ନାହିଁ ।" ॥ ୪୧ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜରାସନ୍ଧର ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ରହସ୍ୟ ଜାଣିଥିଲେ । ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ଜରା ରାକ୍ଷସୀ ଜରାସନ୍ଧର ଶରୀରର ଦୁଇଫାଳକୁ ଯୋଡ଼ିଦେଇ ତାକୁ ଜୀଆଇଁ ଦେଇଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଭୀମଙ୍କ ଶରୀରରେ ନିଜର ଶକ୍ତି ସଂଗ୍ରର କରିଦେଲେ ଏବଂ ଜରାସନ୍ଧକୁ ବଧ କରିବାର ଉପାୟ ଚିନ୍ତା କଲେ ॥ ୪୨ ॥

ସଞ୍ଚିନ୍ତ୍ୟାରିବଧୋପାୟଂ ଭୀମସ୍ୟାମୋଘଦର୍ଶନଃ ।
ଦର୍ଶୟାମାସ ବିଟପଂ ପାଟୟନ୍ନିବ ସଂଜ୍ଞୟା ॥ ୪୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଅଗାଧ । ସେ ଜରାସନ୍ଧର ମୃତ୍ୟୁର ଉପାୟ ଜାଣିଗଲେ । ତେଣୁ ସେ ଗଛରୁ ଗୋଟିଏ ଡାଳ ଭାଙ୍ଗି ଆଣିଲେ ଏବଂ ଭୀମଙ୍କୁ ଠାରରେ ଦେଖାଇ ସେହି ଡାଳଟିକୁ ମଝିରୁ ଦୁଇଫାଳ କରି ଚିରିଦେଲେ ॥ ୪୩ ॥

ତଦ୍ ବିଜ୍ଞାୟ ମହାସତ୍ତ୍ୱୋ ଭୀମଃ ପ୍ରହରତାଂ ବରଃ ।
ଗୃହୀତ୍ୱା ପାଦୟୋଃ ଶତ୍ରୁଂ ପାତୟାମାସ ଭୂତଳେ ॥ ୪୪

ଏକଂ ପାଦଂ ପଦାଽଽକ୍ରମ୍ୟ ଦୋର୍ଭ୍ୟାମନ୍ୟଂ ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ସଃ ।
ଗୁଦତଃ ପାଟୟାମାସ ଶାଖାମିବ ମହାଗଜଃ ॥ ୪୫

ବୀରବର ପରମ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭୀମସେନ ସେହି ଡାଳ-ଚିରା ଠାରରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ ବୁଝିଗଲେ । ତେଣୁ ସେ ଜରାସନ୍ଧକୁ ଗୋଡ଼ଆଡ଼ୁ ଧରି ତଳେ କଚାଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ତାର ଗୋଟିଏ ଗୋଡ଼କୁ ନିଜ ଗୋଡ଼ରେ ମାଡ଼ି ଧରି ଆର ଗୋଡ଼ଟିକୁ ଦୁଇ ହାତରେ ଟେକି ଧରି, ହାତୀ ଗଛଡାଳ ଚିରିଦେଲା ପରି, ଜରାସନ୍ଧର ଦେହଟାକୁ ତାର ମଳଦ୍ୱାର ଆଡ଼ୁ ଦୁଇଫାଳ କରି ଚିରିଦେଲେ ॥ ୪୪,୪୫ ॥

ଏକପାଦୋରୁବୃଷଣକଟିପୃଷ୍ଠସ୍ତନାଂସକେ ।
ଏକବାହ୍ୱକ୍ଷିଭ୍ରୂକର୍ଣ୍ଣେ ଶକଲେ ଦଦୃଶୁଃ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୪୬

ଲୋକେ ଦେଖିଲେ, ଜରାସନ୍ଧର ଦେହଟା ଏପରି ଦୁଇଫାଳ ହୋଇଗଲା ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଫାଳରେ ରହିଗଲା ଗୋଟିଏ ଗୋଡ଼, ଗୋଟିଏ ଜଙ୍ଘ, ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡକୋଷ, ଗୋଟିଏ ପିଚ୍ଛା, ଫାଳେ ପିଠି, ଗୋଟିଏ ସ୍ତନ, ଗୋଟିଏ କାନ୍ଧ, ଗୋଟିଏ ହାତ, ଗୋଟିଏ ଆଖି, ଗୋଟିଏ ଭ୍ରୂଲତା ଓ ଗୋଟିଏ କାନ ॥ ୪୬ ॥

ହାହାକାରୋ ମହାନାସୀନ୍ନିହତେ ମଗଧେଶ୍ୱରେ ।
ପୂଜୟାମାସତୁର୍ଭୀମଂ ପରିରଭ୍ୟ ଜୟାଚ୍ୟୁତୌ ॥ ୪୭

ମଗଧରାଜ ଜରାସନ୍ଧ ମରିଯିବାରୁ ସେଠାର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହାହାକାର ଖେଳିଗଲା । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଅର୍ଜୁନ ଭୀମସେନଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ ॥ ୪୭ ॥

ସହଦେବଂ ତତ୍ତନୟଂ ଭଗବାନ୍ ଭୂତଭାବନଃ ।
ଅଭ୍ୟଷିଞ୍ଚଦମେୟାତ୍ମା ମଗଧାନାଂ ପତିଂ ପ୍ରଭୁଃ ।
ମୋଚୟାମାସ ରାଜନ୍ୟାନ୍ ସଂରୁଦ୍ଧା ମାଗଧେନ ଯେ ॥ ୪୮

ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଯେ କଣ, ତାହା କେହି ଜାଣି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସତରେ ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଜୀବନଦାତା । ସେ ଜରାସନ୍ଧର ରାଜସିଂହାସନରେ ତାର ପୁତ୍ର ସହଦେବଙ୍କୁ ବସାଇଦେଲେ ଏବଂ ଜରାସନ୍ଧ ଯେଉଁ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଥିଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୪୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ
ଜରାସନ୍ଧବଧୋ ନାମ ଦ୍ୱିସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭୨ ॥

✦✦✦

ଅଥ ତ୍ରିସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଜରାସନ୍ଧର ବନ୍ଦୀଶାଳାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେବାପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ପ୍ରସ୍ଥାନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅୟୁତେ ଦ୍ୱେ ଶତାନ୍ୟଷ୍ଟୌ ଲୀଳୟା ଯୁଧି ନିର୍ଜିତାଃ ।
ତେ ନିର୍ଗତା ଗିରିଦ୍ରୋଣ୍ୟାଂ ମଳିନା ମଳବାସସଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜରାସନ୍ଧ ଅନାୟାସରେ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଆଠ ଶହ ରାଜାଙ୍କୁ ଜୟ କରି, ସେମାନଙ୍କୁ ଆଣି ଗୋଟିଏ ପାହାଡ଼ିଆ ଦୁର୍ଗ ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଥିଲା । ଦୁର୍ଗ ଚାରିପଟେ ପାହାଡ଼ସବୁ ପାଚିରୀ ପରି ରହିଥାଏ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୁକ୍ତ କରିଦେବାରୁ ସେହି ରାଜାମାନେ ସେଠାରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସେମାନଙ୍କର ମୁହଁ ଶୁଖି ଯାଇଥାଏ;

କ୍ଷୁତ୍କ୍ଷାମାଃ ଶୁଷ୍କବଦନାଃ ସଂରୋଧପରିକର୍ଶିତାଃ ।
ଦଦୃଶୁସ୍ତେ ଘନଶ୍ୟାମଂ ପୀତକୌଶେୟବାସସମ୍ ॥ ୨

ଶ୍ରୀବତ୍ସାଙ୍କଂ ଚତୁର୍ବାହୁଂ ପଦ୍ମଗର୍ଭାରୁଣେକ୍ଷଣମ୍ ।
ଚାରୁପ୍ରସନ୍ନବଦନଂ ସ୍ଫୁରନ୍ମକରକୁଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୩

ପଦ୍ମହସ୍ତଂ ଗଦାଶଙ୍ଖରଥାଙ୍ଗୈରୁପଲକ୍ଷିତମ୍ ।
କିରୀଟହାରକଟକକଟିସୂତ୍ରାଙ୍ଗଦାଞ୍ଚିତମ୍ ॥ ୪

ଭ୍ରାଜଦ୍‌ବରମଣିଗ୍ରୀବଂ ନିବୀତଂ ବନମାଲୟା ।
ପିବନ୍ତ ଇବ ଚକ୍ଷୁର୍ଭ୍ୟାଂ ଲିହନ୍ତ ଇବ ଜିହ୍ୱୟା ॥ ୫

ଜିଘ୍ରନ୍ତ ଇବ ନାସାଭ୍ୟାଂ ରମ୍ଭନ୍ତ ଇବ ବାହୁଭିଃ ।
ପ୍ରଣେମୁର୍ହତପାପ୍ମାନୋ ମୂର୍ଦ୍ଧଭିଃ ପାଦୟୋର୍ହରେଃ ॥ ୬

କୃଷ୍ଣସନ୍ଦର୍ଶନାହ୍ଲାଦଧ୍ୱସ୍ତସଂରୋଧନକ୍ଳମାଃ ।
ପ୍ରଶଶଂସୁର୍ହୃଷୀକେଶଂ ଗୀର୍ଭିଃ ପ୍ରାଞ୍ଜଳୟୋ ନୃପାଃ ॥ ୭

ରାଜାନ ଊଚୁଃ

ନମସ୍ତେ ଦେବଦେବେଶ ପ୍ରପନ୍ନାର୍ତ୍ତିହରାବ୍ୟୟ ।
ପ୍ରପନ୍ନାନ୍ ପାହି ନଃ କୃଷ୍ଣ ନିର୍ବିଣ୍ଣାନ୍ ଘୋରସଂସୃତେଃ ॥ ୮

ନୈନଂ ନାଥାନ୍ୱସୂୟାମୋ ମାଗଧଂ ମଧୁସୂଦନ ।
ଅନୁଗ୍ରହୋ ଯଦ୍ ଭବତୋ ରାଜ୍ଞାଂ ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତିର୍ବିଭୋ ॥ ୯

ସେମାନେ ଭୋକଶୋଷରେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତି; ଲୁଗାପଟା ମଇଳା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ ଓ ଦେହରୁ ତେଜ ଗ୍ଲାନିଯାଇଥାଏ । ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଶିଥିଳ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଦୁର୍ଗରୁ ବାହାରୁ ବାହାରୁ ସେମାନେ ଦେଖିଲେ, ଆଗରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ବର୍ଷାକାଳୀନ ମେଘ ପରି ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀର; ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ପୀତ ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ର ॥ ୧,୨ ॥ ଚତୁର୍ଭୁଜରେ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମ ବିରାଜୁଥାଏ । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣର ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଚିହ୍ନ । ନୟନଯୁଗଳ ହୋଇଥାଏ ପଦ୍ମର ଗର୍ଭ ପରି ଅରୁଣାଭ । ସୁନ୍ଦର ବଦନ ହୋଇଥାଏ ପ୍ରସନ୍ନତାର ସଦନ ପରି । କର୍ଣ୍ଣରେ ଝଲମଲ ହେଉଥାଏ ମକରକୁଣ୍ଡଳ । ସୁନାର ଅଣ୍ଟାସୂତା ଓ ବାଜୁବନ୍ଧ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ॥ ୩,୪ ॥ ଗଳାରେ ଝଟକୁଥାଏ କୌସ୍ତୁଭମଣି ଓ ଲମ୍ବିଥାଏ ସୁନ୍ଦର ବନମାଳା । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ସେହି ରାଜାମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତି ଏପରି ହୋଇଗଲା ଯେ, ମନେହେଲା, ସତେ ଯେପରି ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ନେତ୍ରରେ ପିଇ ଯାଉଛନ୍ତି; ଜିଭରେ ଚାଟି ପକାଉଛନ୍ତି; ନାସିକାରେ ଆଘ୍ରାଣ କରୁଛନ୍ତି ଓ ବାହୁରେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁଛନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁ କରୁ ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ଆସି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୫,୬ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ସେମାନେ ଏତେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ବନ୍ଦୀଶାଳାର ସକଳ କ୍ଳେଶ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲିଗଲେ । ସେମାନେ ଯୋଡ଼ହସ୍ତ ହୋଇ ବିନମ୍ର ବାଣୀରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୭ ॥

ରାଜାମାନେ ସ୍ତୁତି କଲେ—ଶରଣାଗତମାନଙ୍କର ସକଳ ଦୁଃଖ ଓ ସମସ୍ତ ଭୟ ହରଣକାରୀ ହେ ଦେବଦେବେଶ୍ୱର ! ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଅବିନାଶୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ । ଆପଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଜରାସନ୍ଧର କାରାଗାରରୁ ତ ମୁକ୍ତ କରିଦେଲେ, ଏଥର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପକ ଘୋର ସଂସାରଚକ୍ରରୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତୁ । ଆମେ ସାଂସାରିକ ଦୁଃଖର ତିକ୍ତତା ଅନୁଭବ କରିସାରିଥିବାରୁ ସେଥିରେ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣକୁ ଆସିଛୁ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏଥର ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୮ ॥ ହେ ମଧୁସୂଦନ ! ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ଆମେ ମଗଧରାଜ ଜରାସନ୍ଧଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଉନାହୁଁ; ବରଂ ଆମେ ଭାବୁଛୁ, ରାଜା ବୋଲାଉଥିବା ଆମେସବୁ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀଠାରୁ ଚ୍ୟୁତ ହେବାଟା ବାସ୍ତବରେ ଆମପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା ॥ ୯ ॥

ରାଜ୍ୟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଦୋନ୍ନଦ୍ଧୋ ନ ଶ୍ରେୟୋ ବିନ୍ଦତେ ନୃପଃ ।
ତ୍ୱନ୍ମାୟାମୋହିତୋଽନିତ୍ୟା ମନ୍ୟତେ ସମ୍ପଦୋଽଚଳାଃ ॥ ୧୦

ମୃଗତୃଷ୍ଣାଂ ଯଥା ବାଲା ମନ୍ୟନ୍ତ ଉଦକାଶୟମ୍ ।
ଏବଂ ବୈକାରିକୀଂ ମାୟାମୟୁକ୍ତା ବସ୍ତୁ ଚକ୍ଷତେ ॥ ୧୧

ବୟଂ ପୁରା ଶ୍ରୀମଦନଷ୍ଟଦୃଷ୍ଟୟୋ
ଜିଗୀଷୟାସ୍ୟା ଇତରେତରସ୍ପୃଧଃ ।
ଘ୍ନନ୍ତଃ ପ୍ରଜାଃ ସ୍ୱା ଅତିନିର୍ଘୃଣାଃ ପ୍ରଭୋ
ମୃତ୍ୟୁଂ ପୁରସ୍ତ୍ୱାବିଗଣଯ୍ୟ ଦୁର୍ମଦାଃ ॥ ୧୨

ତ ଏବ କୃଷ୍ଣାଦ୍ୟ ଗଭୀରରଂହସା
ଦୁରନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟେଣ ବିଚାଳିତାଃ ଶ୍ରିୟଃ ।
କାଳେନ ତନ୍ୱା ଭବତୋଽନୁକମ୍ପୟା
ବିନଷ୍ଟଦର୍ପାଶ୍ଚରଣୌ ସ୍ମରାମ ତେ ॥ ୧୩

ଅଥୋ ନ ରାଜ୍ୟଂ ମୃଗତୃଷ୍ଣିରୂପିତଂ
ଦେହେନ ଶଶ୍ୱତ୍ ପତତା ରୁଜାଂ ଭୁବା ।
ଉପାସିତବ୍ୟଂ ସ୍ପୃହୟାମହେ ବିଭୋ
କ୍ରିୟାଫଳଂ ପ୍ରେତ୍ୟ ଚ କର୍ଣ୍ଣରୋଚନମ୍ ॥ ୧୪

ତଂ ନଃ ସମାଦିଶୋପାୟଂ ଯେନ ତେ ଚରଣାବ୍ଜୟୋଃ ।
ସ୍ମୃତିର୍ଯଥା ନ ବିରମେଦପି ସଂସରତାମିହ ॥ ୧୫

କୃଷ୍ଣାୟ ବାସୁଦେବାୟ ହରୟେ ପରମାତ୍ମନେ ।
ପ୍ରଣତକ୍ଲେଶନାଶାୟ ଗୋବିନ୍ଦାୟ ନମୋ ନମଃ ॥ ୧୬

କାରଣ ଯେଉଁ ରାଜା ତା'ର ରାଜ୍ୟ-ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଏ, ତାକୁ କେବେ ବି ପ୍ରକୃତ ସୁଖ (ମୋକ୍ଷ) ମିଳେ ନାହିଁ । ସେ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ଅନିତ୍ୟ ସମ୍ପଦକୁ ହିଁ ନିତ୍ୟ ବା ଅଚଳ ସମ୍ପଦ ବୋଲି ଧରିନିଏ ॥ ୧୦ ॥ ମୂର୍ଖଲୋକ ଯେପରି ମୃଗତୃଷ୍ଣାରେ ଦିଶୁଥିବା ଜଳକୁ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଜଳାଶୟ ବୋଲି ଧରିନିଏ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଲୋଲୁପ ଓ ଅଜ୍ଞାନୀ ମନୁଷ୍ୟ ସେହିପରି ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ମାୟାକୁ ସତ୍ୟ ବସ୍ତୁ ବୋଲି ଧରିନିଏ ॥ ୧୧ ॥ ହେ ଭଗବାନ ! ଆଗେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଧନସମ୍ପଦର ନିଶାରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲୁ । ସାରା ପୃଥିବୀଟାକୁ ଜିଣିଯିବା ଲାଗି ଆମେ ଏକ ଆରେକକୁ ଆକ୍ରମଣ କରୁଥିଲୁ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ନିଜ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ହିଁ ନାଶ କରୁଥିଲୁ । ସତରେ, ଆମ ଜୀବନ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୂରତାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଆମେ ଏପରି ମଦମତ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲୁ ଯେ, ଆପଣ ଆମ ଆଗରେ ମୃତ୍ୟୁରୂପରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ପରବାୟ କରୁ ନ ଥିଲୁ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! କାଳର ଗତି ବଡ଼ ଗହନ । କାଳ ଏତେ ବଳବାନ୍ ଯେ, ତା' ପାଖରେ କାହାର ବି କୌଶଳ କାମ ଦିଏ ନାହିଁ; କାରଣ, କାଳ ତ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ । ତେଣୁ କାଳ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀହୀନ ଓ ନିର୍ଦ୍ଧନ କରିଦେଲା । ଆପଣଙ୍କର ଅହୈତୁକ ଅନୁକମ୍ପାରୁ ଆମର ଗର୍ବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳକୁ ସ୍ମରଣ କରିପାରୁଛୁ ॥ ୧୩ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏହି ଶରୀର ଦିନୁଦିନ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲିଛି । ଶରୀର ତ ବ୍ୟାଧିର ଜନ୍ମଭୂମି । ଆମର ଆଉ ଏ ଶରୀରରେ ରାଜ୍ୟାଧିକାର ଭୋଗ କରିବାର ଅଭିଳାଷ ନାହିଁ; କାରଣ ଆମେ ବୁଝିପାରିଛୁ ଯେ, ଏସବୁ ଅଧିକାର ଓ ସୁଖଭୋଗ ମୃଗତୃଷ୍ଣାର ଜଳ ପରି ସର୍ବଥା ମିଥ୍ୟା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; କର୍ମଫଳ ହେତୁ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକାଦି ଭୋଗ ମିଳିଥାଏ, ଆମେ ସେହି ସ୍ୱର୍ଗଭୋଗ ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହୁଁ; କାରଣ ଆମେ ଜାଣିସାରିଛୁ ଯେ, ସ୍ୱର୍ଗଭୋଗ କଥାଟି କେବଳ ଶୁଣିବାକୁ ଆକର୍ଷଣୀୟ; (ବାସ୍ତବରେ ସେପରି ନୁହେଁ) ॥ ୧୪ ॥ ତେଣୁ, ଆପଣ କୃପା କରି ଆମକୁ ଏପରି ଉପାୟ କହିଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହାଫଳରେ କି ଯେକୌଣସି ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ମିଳୁ ନା କାହିଁକି, ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମକୁ କଦାପି ଭୁଲିଯିବୁ ନାହିଁ; ଆପଣଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ମନେ ରଖିଥିବୁ ॥ ୧୫ ॥ ପ୍ରଣତଜନର କ୍ଲେଶନାଶ କରୁଥିବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ବାସୁଦେବ, ହରି, ପରମାତ୍ମା ଏବଂ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କୁ ଆମର ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର ॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସଂସ୍ତୂୟମାନୋ ଭଗବାନ୍ ରାଜଭିର୍ମୁକ୍ତବନ୍ଧନୈଃ ।
ତାନାହ କରୁଣସ୍ତାତ ଶରଣ୍ୟଃ ଶ୍ଲକ୍ଷ୍ଣୟା ଗିରା ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅଦ୍ୟପ୍ରଭୃତି ବୋ ଭୂପା ମୟ୍ୟାତ୍ମନ୍ୟଖିଳେଶ୍ୱରେ ।
ସୁଦୃଢ଼ା ଜାୟତେ ଭକ୍ତିର୍ବାଢମାଶଂସିତଂ ତଥା ॥ ୧୮

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ବ୍ୟବସିତଂ ଭୂପା ଭବନ୍ତ ଋତଭାଷିଣଃ ।
ଶ୍ରିୟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଦୋନ୍ନାହଂ ପଶ୍ୟ ଉନ୍ମାଦକଂ ନୃଣାମ୍ ॥ ୧୯

ହୈହୟୋ ନହୁଷୋ ବେନୋ ରାବଣୋ ନରକୋଽପରେ ।
ଶ୍ରୀମଦାଦ୍ ଭ୍ରଂଶିତାଃ ସ୍ଥାନାଦ୍ ଦେବଦୈତ୍ୟନରେଶ୍ୱରାଃ ॥ ୨୦

ଭବନ୍ତ ଏତଦ୍ ବିଜ୍ଞାୟ ଦେହାଦ୍ୟୁତ୍ପାଦ୍ୟମନ୍ତବତ୍ ।
ମାଂ ଯଜନ୍ତୋଽଧ୍ୱରୈର୍ଯୁକ୍ତାଃ ପ୍ରଜା ଧର୍ମେଣ ରକ୍ଷଥ ॥ ୨୧

ସନ୍ତନ୍ୱନ୍ତଃ ପ୍ରଜାତନ୍ତୂନ୍ ସୁଖଂ ଦୁଃଖଂ ଭବାଭବୌ ।
ପ୍ରାପ୍ତଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ଚ ସେବନ୍ତୋ ମଚ୍ଚିତ୍ତା ବିଚରିଷ୍ୟଥ ॥ ୨୨

ଉଦାସୀନାଶ୍ଚ ଦେହାଦାବାତ୍ମାରାମା ଧୃତବ୍ରତାଃ ।
ମୟ୍ୟାବେଶ୍ୟ ମନଃ ସମ୍ୟଙ୍ ମାମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମ ଯାସ୍ୟଥ ॥ ୨୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କାରାଗାରରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ରାଜାମାନେ କରୁଣାବତାର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ଶରଣାଗତରକ୍ଷକ ପ୍ରଭୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—॥ ୧୭ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ନରପତିଗଣ ! ଆପଣମାନେ ଯେଉଁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି, ସେହି ଅନୁସାରେ ଆଜିଠାରୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ମୋଠାରେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଦୃଢ଼ଭକ୍ତି ରହିବ । ଜାଣିରଖନ୍ତୁ ଯେ, ମୁଁ ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ॥ ୧୮ ॥ ହେ ରାଜାଗଣ ! ଆପଣମାନେ ଯାହା ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି, ତାହା ସତରେ ଆପଣମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସୌଭାଗ୍ୟ ଓ ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ । ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଯାହା କହିଲେ, ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଠିକ୍ । ସତରେ, ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ଧନସମ୍ପଦ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ-ମଦରେ ବୁଡ଼ିଯାଇ ବହୁଲୋକ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଓ ମତୁଆଲା ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ହୈହୟ, ନହୁଷ, ବେଣ, ରାବଣ, ନରକାସୁର ଆଦି ବହୁ ଦେବତା, ଦୈତ୍ୟ ଓ ନରପତି ଶ୍ରୀମଦ ହେତୁ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନରୁ ବା ପଦରୁ ଅଧଃପତିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ॥ ୨୦ ॥ ଆପଣମାନେ ଜାଣିରଖନ୍ତୁ ଯେ, ଶରୀର ଓ ଶରୀରସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସକଳ ବସ୍ତୁ ଜାତ ହୁଏ; ତେଣୁ ସେସବୁର ବିନାଶ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ସୁତରାଂ ସେସବୁ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନତାର ସହିତ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶରେ ରଖି ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ମୋତେ ଆରାଧନା କରନ୍ତୁ ଓ ଧର୍ମମାର୍ଗରେ ରହି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ପାଳନ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୧ ॥ ଆପଣମାନେ ଭୋଗ ନିମନ୍ତେ ନୁହେଁ, ନିଜର ବଂଶପରମ୍ପରା ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅନୁସାରେ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ଲାଭ-କ୍ଷତି—ଯାହା କିଛି ମିଳିବ, ତାହା ମୋର ପ୍ରସାଦ ବୋଲି ଜାଣି ସବୁକୁ ସମଚିତ୍ତରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ମୋଠାରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରି ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୨ ॥ ଦେହ ଓ ଦେହସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆସକ୍ତି ନ ରଖି ଉଦାସୀନ ରହନ୍ତୁ । ନିଜେ ନିଜ ଭିତରେ ବା ଆତ୍ମାରେ ରମଣ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଭଜନ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ତଥା ନିଜର ଆଶ୍ରମଯୋଗ୍ୟ ବ୍ରତ ପାଳନ କରନ୍ତୁ । ମନକୁ ମୋଠାରେ ସଂଲଗ୍ନ ରଖନ୍ତୁ । ଏହା କଲେ ଶେଷରେ ଆପଣମାନେ ମୋର ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ପଦ ପାଇଯିବେ ॥ ୨୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟାଦିଶ୍ୟ ନୃପାନ୍ କୃଷ୍ଣୋ ଭଗବାନ୍ ଭୁବନେଶ୍ୱରଃ ।
ତେଷାଂ ନ୍ୟଯୁଙ୍କ୍ତ ପୁରୁଷାନ୍ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ମଜ୍ଜନକର୍ମଣି ॥ ୨୪

ସପର୍ଯ୍ୟାଂ କାରୟାମାସ ସହଦେବେନ ଭାରତ ।
ନରଦେବୋଚିତୈର୍ବସ୍ତ୍ରୈର୍ଭୂଷଣୈଃ ସ୍ରଗ୍‌ବିଲେପନୈଃ ॥ ୨୫

ଭୋଜୟିତ୍ୱା ବରାନ୍ନେନ ସୁସ୍ନାତାନ୍ ସମଲଙ୍କୃତାନ୍ ।
ଭୋଗୈଶ୍ଚ ବିବିଧୈର୍ଯୁକ୍ତାଂସ୍ତାମ୍ବୂଲାଦ୍ୟୈର୍ନୃପୋଚିତୈଃ ॥ ୨୬

ତେ ପୂଜିତା ମୁକୁନ୍ଦେନ ରାଜାନୋ ମୃଷ୍ଟକୁଣ୍ଡଳାଃ ।
ବିରେଜୁର୍ମୋଚିତାଃ କ୍ଲେଶାତ୍ ପ୍ରାବୃଡନ୍ତେ ଯଥା ଗ୍ରହାଃ ॥ ୨୭

ରଥାନ୍ ସଦଶ୍ୱାନାରୋପ୍ୟ ମଣିକାଞ୍ଚନଭୂଷିତାନ୍ ।
ପ୍ରୀଣୟ୍ୟ ସୂନୃତୈର୍ବାକ୍ୟୈଃ ସ୍ୱଦେଶାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟଯାପୟତ୍ ॥ ୨୮

ତ ଏବଂ ମୋଚିତାଃ କୃଚ୍ଛ୍ରାତ୍ କୃଷ୍ଣେନ ସୁମହାତ୍ମନା ।
ଯୟୁସ୍ତମେବ ଧ୍ୟାୟନ୍ତଃ କୃତାନି ଚ ଜଗତ୍ପତେଃ ॥ ୨୯

ଜଗଦୁଃ ପ୍ରକୃତିଭ୍ୟସ୍ତେ ମହାପୁରୁଷଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ଯଥାନ୍ୱଶାସଦ୍ ଭଗବାଂସ୍ତଥା ଚକ୍ରୁରତନ୍ଦ୍ରିତାଃ ॥ ୩୦

ଜରାସନ୍ଧଂ ଘାତୟିତ୍ୱା ଭୀମସେନେନ କେଶବଃ ।
ପାର୍ଥାଭ୍ୟାଂ ସଂଯୁତଃ ପ୍ରାୟାତ୍ ସହଦେବେନ ପୂଜିତଃ ॥ ୩୧

ଗତ୍ୱା ତେ ଖାଣ୍ଡବପ୍ରସ୍ଥଂ ଶଙ୍ଖାନ୍ ଦଧ୍ମୁର୍ଜିତାରୟଃ ।
ହର୍ଷୟନ୍ତଃ ସ୍ୱସୁହୃଦୋ ଦୁର୍ହୃଦାଂ ଚାସୁଖାବହାଃ ॥ ୩୨

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ପ୍ରୀତମନସ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥନିବାସିନଃ ।
ମେନିରେ ମାଗଧଂ ଶାନ୍ତଂ ରାଜା ଚାପ୍ତମନୋରଥଃ ॥ ୩୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜଗତ୍‌ପତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଆଦେଶ ଦେବା ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ନାନାଦି କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ବହୁ ନରନାରୀଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୨୪ ॥ ତା'ପରେ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜରାସନ୍ଧର ପୁତ୍ର ସହଦେବଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ରାଜୋଚିତ ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣ, ମାଳା-ଚନ୍ଦନ ଆଦି ପ୍ରଦାନ କରାଇ ପ୍ରଭୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ସମ୍ମାନିତ କରାଇଲେ ॥ ୨୫ ॥ ସେମାନେ ସ୍ନାନାଦି ସାରି ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଯିବା ପରେ ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଭଲ ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ଭୋଜନ କରାଇଲେ ଏବଂ ତାମ୍ବୂଳ ଆଦି ବିବିଧ ପ୍ରକାର ରାଜୋଚିତ ଭୋଗ ଯୋଗାଇଦେଲେ ॥ ୨୬ ॥ ଭଗବାନ ଏପରିଭାବରେ କାରାଗାରରୁ ମୁକ୍ତ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ କଲେ । ଏଥର ସେମାନେ ସକଳ କ୍ଲେଶରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ତଥା କର୍ଣ୍ଣରେ ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ କୁଣ୍ଡଳ ପିନ୍ଧି ବର୍ଷାଋତୁ ଶେଷରେ ତାରାମାନେ ଶୋଭାୟମାନ ହେଲା ପରି ଶୋଭାୟମାନ ହେଲେ ॥ ୨୭ ॥ ଶେଷରେ ଭଗବାନ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ବିବିଧ ମଣିରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ତଥା ଭଲ ଭଲ ଘୋଡ଼ା ଯୋଚାଯାଇଥିବା ରଥମାନଙ୍କରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବସାଇଲେ ଏବଂ ମଧୁର ବାଣୀରେ ତୃପ୍ତ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଦେଶକୁ ପଠାଇଦେଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଉଦାରଶିରୋମଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହି ରାଜାମାନଙ୍କୁ ବିରାଟ ଦୁଃଖକଷ୍ଟରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଲେ । ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରୂପ, ଗୁଣ ଓ ଲୀଳା ଚିନ୍ତନ କରି କରି ନିଜ ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୨୯ ॥ ନିଜ ନିଜ ରାଜ୍ୟକୁ ଯାଇ ସେମାନେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ପରମପୁରୁଷ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ କୃପା ଓ ଲୀଳାକଥା ଶୁଣାଇଲେ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନତାର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୦ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭୀମସେନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜରାସନ୍ଧ ବଧ କରାଇଲେ ଏବଂ ଜରାସନ୍ଧର ପୁତ୍ର ସହଦେବଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନିତ ହେବାପରେ ଭୀମ ଓ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଫେରି ଆସିଲେ । ସେହି ବିଜୟୀ ବୀରମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ଶଙ୍ଖ ବଜାଇଲେ । ଶଙ୍ଖନାଦ ଶୁଣି ସେମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁବର୍ଗ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ଓ ଶତ୍ରୁମାନେ ମନଦୁଃଖୀ କଲେ ॥ ୩୧,୩୨ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥର ଲୋକେ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ଧରିନେଲେ ଯେ, ଜରାସନ୍ଧ ମରିଗଲା ମାନେ ଏଥର ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ରାଜସୂୟ

ଅଭିବନ୍ଦ୍ୟାଥ ରାଜାନଂ ଭୀମାର୍ଜୁନଜନାର୍ଦନାଃ ।
ସର୍ବମାଶ୍ରାବୟାଞ୍ଚକ୍ରୁରାତ୍ମନା ଯଦନୁଷ୍ଠିତମ୍ ॥ ୩୪

ଯଜ୍ଞ କରିବାର ସଂକଳ୍ପ ଏକପ୍ରକାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୩ ॥ ଭୀମ, ଅର୍ଜୁନ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସି ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କଲେ ଏବଂ ଜରାସନ୍ଧକୁ ମାରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯାହାସବୁ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାଇଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ପରମ ଅନୁଗ୍ରହ କଥା ଶୁଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପ୍ରେମମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ; ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ଝରିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ବାକ୍ୟ ସ୍ଫୁରଣ ହେଲା ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥

ନିଶମ୍ୟ ଧର୍ମରାଜସ୍ତତ୍ କେଶବେନାନୁକମ୍ପିତମ୍ ।
ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁକଳାଂ ମୁଞ୍ଚନ୍ ପ୍ରେମ୍ଣା ନୋବାଚ କିଞ୍ଚନ ॥ ୩୫

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ କୃଷ୍ଣାଦ୍ୟାଗମନେ ତ୍ରିସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭୩ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଚତୁଃସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କର ଅଗ୍ରପୂଜା ଓ ଶିଶୁପାଳ ଉଦ୍ଧାର

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଯୁଧିଷ୍ଠିରୋ ରାଜା ଜରାସନ୍ଧବଧଂ ବିଭୋଃ ।
କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଚ୍ୟାନୁଭାବଂ ତଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ପ୍ରୀତସ୍ତମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜରାସନ୍ଧ ବଧର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ମହିମା ଶୁଣି ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବିଶେଷ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କୁ କହିଲେ— ॥ ୧ ॥

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

ଯେ ସ୍ୟୁସ୍ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟଗୁରବଃ ସର୍ବେ ଲୋକମହେଶ୍ୱରାଃ ।
ବହନ୍ତି ଦୁର୍ଲଭଂ ଲବ୍ଧ୍ୱା ଶିରସୈବାନୁଶାସନମ୍ ॥ ୨

ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର କହିଲେ—ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ତ୍ରିଲୋକର ସ୍ୱାମୀ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଲୋକପାଳମାନେ—ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଗୃହିଁ ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଯଦି ତାହା ମିଳିଯାଏ, ତେବେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ତାହା ପାଳନ କରନ୍ତି ॥ ୨ ॥

ସ ଭବାନରବିନ୍ଦାକ୍ଷୋ ଦୀନାନାମୀଶମାନିନାମ୍ ।
ଧତ୍ତେଽନୁଶାସନଂ ଭୂମଂସ୍ତଦତ୍ୟନ୍ତବିଡ଼ମ୍ବନମ୍ ॥ ୩

ହେ ଅନନ୍ତ ! ଆମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀନହୀନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ଭୂପତି ଓ ନରପତି ବୋଲି ଭାବୁଛୁ। ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଆମେ ସତରେ ଦଣ୍ଡର ପାତ୍ର। କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ, ଆପଣ ଆମର ଆଜ୍ଞା ସ୍ୱୀକାର କରି ତାହା ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି ! ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ କମଳନୟନ ଭଗବାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏହା ହେଉଛି ମାନବୀୟ ଲୀଳାର ଅଭିନୟ-ମାତ୍ର ॥ ୩ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ଓ ଅସ୍ତ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ତେଜ ଯେପରି କମ୍-ବେଶୀ ହୁଏ ନାହିଁ, ନାନାପ୍ରକାର କର୍ମ କରି ମଧ୍ୟ ଆପଣ ସେହିପରି ଉଲ୍ଲସିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, କି ବିଷଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ॥ ୪ ॥ ହେ ଅଜେୟ ମାଧବ ! ଯେଉଁମାନଙ୍କର 'ମୁଁ ଓ ମୋର', 'ତୁ ଓ ତୋର'—ଏପରି ବିକାରଯୁକ୍ତ ଭେଦବୁଦ୍ଧି ରହିଥାଏ, ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପଶୁ। ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତ, ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଏପରି ପାଗଳାମି, ଏପରି ବିଭ୍ରାନ୍ତ ବିଗ୍ରହ କେବେ

ନ ହ୍ୟେକସ୍ୟାଦ୍ୱିତୀୟସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ପରମାତ୍ମନଃ ।
କର୍ମଭିର୍ବର୍ଦ୍ଧତେ ତେଜୋ ହ୍ରସତେ ଚ ଯଥା ରବେଃ ॥ ୪

ନ ବୈ ତେଽଜିତ ଭକ୍ତାନାଂ ମମାହମିତି ମାଧବଃ ।
ତ୍ୱଂ ତବେତି ଚ ନାନାଧୀଃ ପଶୂନାମିବ ବୈକୃତା ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ଯଜ୍ଞିୟେ କାଲେ ବବ୍ରେ ଯୁକ୍ତାନ୍ ସ ଋତ୍ୱିଜଃ ।
କୃଷ୍ଣାନୁମୋଦିତଃ ପାର୍ଥୋ ବ୍ରାହ୍ମଣାନ୍ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ॥ ୬

ଦ୍ୱୈପାୟନୋ ଭରଦ୍ୱାଜଃ ସୁମନ୍ତୁର୍ଗୌତମୋଽସିତଃ ।
ବସିଷ୍ଠଶ୍ଚ୍ୟବନଃ କଣ୍ୱୋ ମୈତ୍ରେୟଃ କବଷସ୍ତ୍ରିତଃ ॥ ୭

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରୋ ବାମଦେବଃ ସୁମତିର୍ଜୈମିନିଃ କ୍ରତୁଃ ।
ପୈଲଃ ପରାଶରୋ ଗର୍ଗୋ ବୈଶମ୍ପାୟନ ଏବ ଚ ॥ ୮

ଅଥର୍ବା କଶ୍ୟପୋ ଧୌମ୍ୟୋ ରାମୋ ଭାର୍ଗବ ଆସୁରିଃ ।
ବୀତିହୋତ୍ରୋ ମଧୁଚ୍ଛନ୍ଦା ବୀରସେନୋଽକୃତବ୍ରଣଃ ॥ ୯

ଉପହୂତାସ୍ତଥା ଚାନ୍ୟେ ଦ୍ରୋଣଭୀଷ୍ମକୃପାଦୟଃ ।
ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଃ ସହସୁତୋ ବିଦୁରଶ୍ଚ ମହାମତିଃ ॥ ୧୦

ବ୍ରାହ୍ମଣାଃ କ୍ଷତ୍ରିୟା ବୈଶ୍ୟାଃ ଶୂଦ୍ରା ଯଜ୍ଞଦିଦୃକ୍ଷବଃ ।
ତତ୍ରେୟୁଃ ସର୍ବରାଜାନୋ ରାଜ୍ଞାଂ ପ୍ରକୃତୟୋ ନୃପ ॥ ୧୧

ତତସ୍ତେ ଦେବଯଜନଂ ବ୍ରାହ୍ମଣାଃ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲାଙ୍ଗଲୈଃ ।
କୃଷ୍ଟ୍ୱା ତତ୍ର ଯଥାମ୍ନାୟଂ ଦୀକ୍ଷୟାଞ୍ଚକ୍ରିରେ ନୃପମ୍ ॥ ୧୨

ହୈମାଃ କିଲୋପକରଣା ବରୁଣସ୍ୟ ଯଥା ପୁରା ।
ଇନ୍ଦ୍ରାଦୟୋ ଲୋକପାଲା ବିରିଞ୍ଚିଭବସଂଯୁତାଃ ॥ ୧୩

ସଗଣାଃ ସିଦ୍ଧଗନ୍ଧର୍ବା ବିଦ୍ୟାଧରମହୋରଗାଃ ।
ମୁନୟୋ ଯକ୍ଷରକ୍ଷାଂସି ଖଗକିନ୍ନରଚାରଣାଃ ॥ ୧୪

ରାଜାନଶ୍ଚ ସମାହୂତା ରାଜପତ୍ନ୍ୟଶ୍ଚ ସର୍ବଶଃ ।
ରାଜସୂୟଂ ସମୀୟୁଃ ସ୍ମ ରାଜ୍ଞଃ ପାଣ୍ଡୁସୁତସ୍ୟ ବୈ ॥ ୧୫

ମେନିରେ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତସ୍ୟ ସୂପପନ୍ନମବିସ୍ମିତାଃ ।
ଅଯାଜୟନ୍ ମହାରାଜଂ ଯାଜକା ଦେବବର୍ଚ୍ଚସଃ ।
ରାଜସୂୟେନ ବିଧିବତ୍ ପ୍ରାଚେତସମିବାମରାଃ ॥ ୧୬

ବି ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ବା ଏପରି ବିଗ୍ରହ ଜାତ ହେବ କିପରି ! (ତେଣୁ ଆପଣ ଯାହା କିଛି କରନ୍ତି, ତାହା ଲୀଳା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ।) ॥ ୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଏପରି କହିଲେ ଏବଂ ଯଜ୍ଞ ନିମନ୍ତେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶୁଭସମୟ ହୋଇଯିବା କ୍ଷଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଯଜ୍ଞକର୍ମରେ ନିପୁଣ ବେଦବାଦୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ପୁରୋହିତ, ଆଗ୍ଚାର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ରୂପରେ ବରଣ କଲେ ॥ ୬ ॥ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ବ୍ୟାସଦେବ, ଭରଦ୍ୱାଜ, ସୁମନ୍ତୁ, ଗୌତମ, ଅସିତ, ବସିଷ୍ଠ, ଚ୍ୟବନ, କଣ୍ୱ, ମୈତ୍ରେୟ, କବଷ, ତ୍ରିତ, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର, ବାମଦେବ, ସୁମତି, ଜୈମିନି, କ୍ରତୁ, ପୈଲ, ପରାଶର, ଗର୍ଗ, ବୈଶମ୍ପାୟନ, ଅଥର୍ବା, କଶ୍ୟପ, ଧୌମ୍ୟ, ପରଶୁରାମ, ଶୁକ୍ରାଗ୍ଚାର୍ଯ୍ୟ, ଆସୁରି, ବୀତିହୋତ୍ର, ମଧୁଚ୍ଛନ୍ଦା, ବୀରସେନ ଓ ଅକୃତ-ବ୍ରଣ ॥ ୭-୯ ॥ ଏମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଦ୍ରୋଣାଗ୍ଚାର୍ଯ୍ୟ, ଭୀଷ୍ମପିତାମହ, କୃପାଗ୍ଚାର୍ଯ୍ୟ, ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ତାଙ୍କର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନାଦି ପୁତ୍ରଗଣ ଓ ମହାମତି ବିଦୁର ଆଦିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଡକାଇଲେ ॥ ୧୦ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଦେଶର ସବୁ ରାଜା, ସେମାନଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀଗଣ ତଥା କର୍ମଗ୍ଚାରୀ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ, ଶୂଦ୍ର—ସମସ୍ତେ ସେଠାକୁ ଆସିଲେ ॥ ୧୧ ॥

ପୁରୋହିତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍ଗଳରେ ଯଜ୍ଞଭୂମି ହଳ କରି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଶାସ୍ତ୍ରବିଧି ଅନୁସାରେ ଯଜ୍ଞଦୀକ୍ଷା ଦେଲେ ॥ ୧୨ ॥ ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ବରୁଣଦେବତାଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ଯେପରି ସମସ୍ତ ଯଜ୍ଞପାତ୍ର ସୁବର୍ଣ୍ଣରେ ଗଢ଼ା ଯାଇଥିଲା, ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଏହି ଯଜ୍ଞରେ ସେହିପରି ପାତ୍ରସବୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମିତ ଥିଲା । ପାଣ୍ଡୁନନ୍ଦନ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ, ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଲୋକପାଳ, ନିଜ ନିଜର ଗଣମାନଙ୍କ ସହିତ ସିଦ୍ଧ ଓ ଗନ୍ଧର୍ବ, ବିଦ୍ୟାଧର, ନାଗ, ମୁନି, ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ, ପକ୍ଷୀ, କିନ୍ନର, ଚ୍ଚାରଣ, ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜା ଓ ରାଣୀ—ସମସ୍ତେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ॥ ୧୩-୧୫ ॥ ସମସ୍ତେ ବିନା ଦ୍ୱିଧାରେ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଯେ, ଯୁଧିଷ୍ଠିର ହିଁ ବାସ୍ତବରେ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ କରିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ; କାରଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏପରି କରିବାଟା କିଛି ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ । ପୂର୍ବକାଳରେ ଦେବତାମାନେ ଯେପରି ବରୁଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯଜ୍ଞ କରାଇଥିଲେ, ଦେବତାମାନଙ୍କ ପରି ତେଜସ୍ୱୀ ଯାଜକମାନେ ସେହିପରି ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଧିପୂର୍ବକ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ

ସୌତ୍ୟେଽହନ୍ୟବନୀପାଲୋ ଯାଜକାନ୍ ସଦସସ୍ପତୀନ୍ ।
ଅପୂଜୟନ୍ ମହାଭାଗାନ୍ ଯଥାବତ୍ ସୁସମାହିତଃ ॥ ୧୭

ସଦସ୍ୟାଗ୍ର୍ୟାର୍ହଣାର୍ହଂ ବୈ ବିମୃଶନ୍ତଃ ସଭାସଦଃ ।
ନାଧ୍ୟଗଚ୍ଛନ୍ନନୈକାନ୍ତ୍ୟାତ୍ ସହଦେବସ୍ତଦାବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧୮

ଅର୍ହତି ହ୍ୟଚ୍ୟୁତଃ ଶ୍ରୈଷ୍ଠ୍ୟଂ ଭଗବାନ୍ ସାତ୍ୱତାଂ ପତିଃ ।
ଏଷ ବୈ ଦେବତାଃ ସର୍ବା ଦେଶକାଳଧନାଦୟଃ ॥ ୧୯

ଯଦାତ୍ମକମିଦଂ ବିଶ୍ୱଂ କ୍ରତବଶ୍ଚ ଯଦାତ୍ମକାଃ ।
ଅଗ୍ନିରାହୁତୟୋ ମନ୍ତ୍ରାଃ ସାଂଖ୍ୟଂ ଯୋଗଶ୍ଚ ଯତ୍ପରଃ ॥ ୨୦

ଏକ ଏବାଦ୍ୱିତୀୟୋଽସାବୈତଦାତ୍ମ୍ୟମିଦଂ ଜଗତ୍ ।
ଆତ୍ମନାଽଽତ୍ମାଶ୍ରୟଃ ସଭ୍ୟାଃ ସୃଜତ୍ୟବତି ହନ୍ତ୍ୟଜଃ ॥ ୨୧

ବିବିଧାନୀହ କର୍ମାଣି ଜନୟନ୍ ଯଦବେକ୍ଷୟା ।
ଈହତେ ଯଦୟଂ ସର୍ବଃ ଶ୍ରେୟୋ ଧର୍ମାଦିଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୨୨

ତସ୍ମାତ୍ କୃଷ୍ଣାୟ ମହତେ ଦୀୟତାଂ ପରମାର୍ହଣମ୍ ।
ଏବଂ ଚେତ୍ ସର୍ବଭୂତାନାମାତ୍ମନଶ୍ଚାର୍ହଣଂ ଭବେତ୍ ॥ ୨୩

ସର୍ବଭୂତାତ୍ମଭୂତାୟ କୃଷ୍ଣାୟାନନ୍ୟଦର୍ଶିନେ ।
ଦେୟଂ ଶାନ୍ତାୟ ପୂର୍ଣାୟ ଦତ୍ତସ୍ୟାନନ୍ତ୍ୟମିଚ୍ଛତା ॥ ୨୪

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ସହଦେବୋଽଭୂତ୍ ତୂଷ୍ଣୀଂ କୃଷ୍ଣାନୁଭାବବିତ୍ ।
ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ତୁଷ୍ଟୁବୁଃ ସର୍ବେ ସାଧୁ ସାଧ୍ୱିତି ସତ୍ତମାଃ ॥ ୨୫

କରାଇଲେ ॥ ୧୬ ॥ ସୋମଲତାରୁ ରସ କାଢ଼ିବା ଦିନ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ନିଜର ପରମ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଯାଜକ ଓ ଯଜ୍ଞକର୍ମରେ ରହିଯାଉଥିବା ତ୍ରୁଟିପ୍ରମାଦ ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଆସିଥିବା ପୁସ୍ତକାଗ୍ରର୍ଯ୍ୟ ବା ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜା କଲେ ॥ ୧୭ ॥

ତା'ପରେ ଉପସ୍ଥିତ ସଭାସଦ୍‌ମାନେ କାହାକୁ ଅଗ୍ରପୂଜ୍ୟ କରାଯିବ, ସେହି ବିଷୟ ବିଗ୍ଭର ବିମର୍ଶ କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ବହୁ ଲୋକଙ୍କର ବହୁ ମତ । ତେଣୁ ସର୍ବସମ୍ମତିରେ ଏ ବିଷୟ ସ୍ଥିର କରାଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ସହଦେବ କହିଲେ—॥ ୧୮ ॥ "ଯଦୁବଂଶଶିରୋମଣି ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ; ସେ ହିଁ ଅଗ୍ରପୂଜ୍ୟ ହେବାର ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର । ସେ ହିଁ ସକଳ ଦେବତାଙ୍କ ରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ; ତା'ଛଡ଼ା ଦେଶ, କାଳ, ଧନ ଆଦି ଯେତେସବୁ ବସ୍ତୁ ରହିଛି, ସେହି ସକଳ ବସ୍ତୁରୂପରେ ମଧ୍ୟ ସେ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ॥ ୧୯ ॥ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ହେଉଛି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରୂପ । ସମସ୍ତ ଯଜ୍ଞ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସ୍ୱରୂପ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଅଗ୍ନି, ଆହୁତି ଓ ମନ୍ତ୍ରରୂପରେ ଅଛନ୍ତି । ଜ୍ଞାନମାର୍ଗ ହେଉ ବା କର୍ମମାର୍ଗ ହେଉ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପାଇବା ହିଁ ହେଉଛି ଉଭୟ ମାର୍ଗର ଲକ୍ଷ୍ୟ ॥ ୨୦ ॥ ହେ ସଭାସଦ୍‌ଗଣ ! ମୁଁ କେତେ ବା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅଖଣ୍ଡ ଶୁଦ୍ଧ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ରହ୍ମ; ଏହି ସମସ୍ତ ଜଗତ୍ ହେଉଛି ତାଙ୍କରି ସ୍ୱରୂପ । ସେ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମସ୍ଥିତ ଏବଂ ଜନ୍ମ, ଅସ୍ତିତ୍ୱ, ବୃଦ୍ଧି ଆଦି ଛଅ ପ୍ରକାର ଭାବବିକାରରୁ ରହିତ । ସେ ଆପଣା ଇଚ୍ଛାରେ ହିଁ ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ହିଁ ଜଗତର ସମସ୍ତେ ନାନା ପ୍ରକାର କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷରୂପୀ ପୁରୁଷାର୍ଥ ସମ୍ପାଦନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ତେଣୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଅଗ୍ରପୂଜା ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ । ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ତଥା ନିଜର ବି ପୂଜା ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୩ ॥ ଯେ ସର୍ବଜନ ହିତରେ ଦାନଧର୍ମ କରିବାକୁ ଗ୍ଭହାନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ତଥା ସବୁ ପଦାର୍ଥର ଅନ୍ତରାତ୍ମା, ଭେଦଭାବଶୂନ୍ୟ, ପରମଶାନ୍ତ ଓ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ଦାନ କରିବା ଉଚିତ ।" ॥ ୨୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସହଦେବ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ମହିମା ଓ ପ୍ରଭାବ ଜାଣିଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ଏତିକି କହି ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ । ସେତେବେଳେ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଯଜ୍ଞସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ସବୁ ସତ୍‌ପୁରୁଷ ସହଦେବଙ୍କ କଥାକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଏକସ୍ୱରରେ

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଦ୍ୱିଜେରିତଂ ରାଜା ଜ୍ଞାତ୍ୱା ହାର୍ଦଂ ସଭାସଦାମ୍ ।
ସମର୍ହୟଦ୍ଧୃଷୀକେଶଂ ପ୍ରୀତଃ ପ୍ରଣୟବିହ୍ୱଳଃ ॥ ୨୬

ତତ୍ପାଦାବବନିଜ୍ୟାପଃ ଶିରସା ଲୋକପାବନୀଃ ।
ସଭାର୍ଯ୍ୟଃ ସାନୁଜାମାତ୍ୟଃ ସକୁଟୁମ୍ବୋଽବହନ୍ମୁଦା ॥ ୨୭

ବାସୋଭିଃ ପୀତକୌଶେୟୈର୍ଭୂଷଣୈଶ୍ଚ ମହାଧନୈଃ ।
ଅର୍ହୟିତ୍ୱାଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷୋ ନାଶକତ୍ ସମବେକ୍ଷିତୁମ୍ ॥ ୨୮

ଇତ୍ଥଂ ସଭାଜିତଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ସର୍ବେ ପ୍ରାଞ୍ଜଳୟୋ ଜନାଃ ।
ନମୋ ଜୟେତି ନେମୁସ୍ତଂ ନିପେତୁଃ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟୟଃ ॥ ୨୯

ଇତ୍ଥଂ ନିଶମ୍ୟ ଦମଘୋଷସୁତଃ ସ୍ୱପୀଠା-
ଦୁତ୍ଥାୟ କୃଷ୍ଣଗୁଣବର୍ଣ୍ଣନଜାତମନ୍ୟୁଃ ।
ଉତ୍କ୍ଷିପ୍ୟ ବାହୁମିଦମାହ ସଦସ୍ୟମର୍ଷୀ
ସଂଶ୍ରାବୟନ୍ ଭଗବତେ ପରୁଷାଣ୍ୟଭୀତଃ ॥ ୩୦

ଈଶୋ ଦୁରତ୍ୟୟଃ କାଳ ଇତି ସତ୍ୟବତୀ ଶ୍ରୁତିଃ ।
ବୃଦ୍ଧାନାମପି ଯଦ୍ ବୁଦ୍ଧିର୍ବାଳବାକ୍ୟୈର୍ବିଭିଦ୍ୟତେ ॥ ୩୧

ଯୂୟଂ ପାତ୍ରବିଦାଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠା ମା ମନ୍ଧ୍ୱଂ ବାଳଭାଷିତମ୍ ।
ସଦସସ୍ପତୟଃ ସର୍ବେ କୃଷ୍ଣୋ ଯତ୍ ସମ୍ମତୋଽର୍ହଣେ ॥ ୩୨

ତପୋବିଦ୍ୟାବ୍ରତଧରାନ୍ ଜ୍ଞାନବିଧ୍ୱସ୍ତକଳ୍ମଷାନ୍ ।
ପରମର୍ଷୀନ୍ ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠାନ୍ ଲୋକପାଳୈଶ୍ଚ ପୂଜିତାନ୍ ॥ ୩୩

କହିଉଠିଲେ, "ଠିକ୍ କହିଛ ! ଅତି ଉତ୍ତମ ମତ !" ॥ ୨୫ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଏଭଳି ଅନୁମୋଦନ ଶୁଣି ଏବଂ ସଭାସଦ୍‌ମାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିପାରି ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ। ସେ ହର୍ଷିତ ମନରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୨୬ ॥ ନିଜର ପତ୍ନୀ, ଭାଇ, ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ କୁଟୁମ୍ବଲୋକଙ୍କ ସହିତ ସେ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇଦେଲେ ଏବଂ ସେହି ପାଦପଦ୍ମର ଲୋକପାବନ ଜଳ ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ବୋଳିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ପୀତବସ୍ତ୍ର ଓ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଆଭୂଷଣ ସମର୍ପଣ କଲେ। ସେ ଏହି ପୂଜା କରିବାବେଳେ ତାଙ୍କର ନେତ୍ରଯୁଗଳ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦର ଅଶ୍ରୁରେ ଏପରି ଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା ଯେ, ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭଲରୂପେ ଚାହିଁ ବି ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୮ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରି ପୂଜିତ ଓ ସତ୍କୃତ ହେବାର ଦେଖି, ଯଜ୍ଞସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ସମସ୍ତେ କର ଯୋଡ଼ି 'ନମୋ ନମଃ ! ଜୟ-ଜୟ !' ନାଦ କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ଜଣାଇଲେ। ସେତେବେଳେ ଆକାଶରୁ ସ୍ୱତଃ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୨୯ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶିଶୁପାଳ ତା'ର ଆସନରେ ବସି ଏସବୁ ଘଟଣା ଦେଖୁଥାଏ। ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯଶୋଗାନ ଶୁଣି ସେ ଖୁବ୍ ରାଗିଗଲା। ସେ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲା ଏବଂ ବଡ଼ ଅସହିଷ୍ଣୁ ହୋଇ, ନିର୍ଭୀକଭାବରେ ହାତ ଉଠାଇ, ଭଗବାନ ଶୁଣି ପାରିଲାଭଳି କଠୋର ଶବ୍ଦରେ କହିଲା— ॥ ୩୦ ॥ "ହେ ସଭାସଦ୍‌ଗଣ ! ବେଦଗଣ 'କାଳ ହିଁ ଈଶ୍ୱର' ବୋଲି ଯାହା କହିଛନ୍ତି, ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ। ଲକ୍ଷେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ, କାଳକୁ କେହି ଅଟକାଇ ରଖି ପାରେନା; ସେ ତାର କାମ କରିଚାଲେ। ଏ କଥାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ଏଠାରେ ମିଳିଗଲା। ଏଠାରେ ପିଲାଙ୍କ କଥାରେ ପଡ଼ି ବଡ଼ ବଡ଼ ବୟୋବୃଦ୍ଧ ଓ ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରମିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୧ ॥ କିନ୍ତୁ ମୋର ମତ ଯେ, ଅଗ୍ରପୂଜାର ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର ବାଛିବାକୁ ଆପଣମାନେ ସର୍ବଥା ସମର୍ଥ। ତେଣୁ ହେ ସଭାର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକଗଣ ! 'କୃଷ୍ଣ ହିଁ ଅଗ୍ରପୂଜାର ଯୋଗ୍ୟ' ବୋଲି ସହଦେବ ଯାହା କହିଲା, ଆପଣମାନେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥ ଏଠାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ତପସ୍ୱୀ, ବିଦ୍ୱାନ୍, ବ୍ରତଧାରୀ, ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ନିଜର ସମସ୍ତ ପାପତାପ ନାଶ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି, ପରମଜ୍ଞାନୀ ପରମର୍ଷି, ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ପୁରୁଷ ଆଦି ଉପସ୍ଥିତ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ କି ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକପାଳମାନେ ବି ପୂଜା କରନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥

ସଦସ୍ପତୀନତିକ୍ରମ୍ୟ ଗୋପାଳଃ କୁଳପାଂସନଃ ।
ଯଥା କାକଃ ପୁରୋଡାଶଂ ସପର୍ଯ୍ୟାଂ କଥମର୍ହତି ॥ ୩୪

ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମକୁଳାପେତଃ ସର୍ବଧର୍ମବହିଷ୍କୃତଃ ।
ସ୍ୱୈରବର୍ତ୍ତୀ ଗୁଣୈର୍ହୀନଃ ସପର୍ଯ୍ୟାଂ କଥମର୍ହତି ॥ ୩୫

ଯଯାତିନୈଷାଂ ହି କୁଳଂ ଶପ୍ତଂ ସଦ୍ଭିର୍ବହିଷ୍କୃତମ୍ ।
ବୃଥାପାନରତଂ ଶଶ୍ୱତ୍ ସପର୍ଯ୍ୟାଂ କଥମର୍ହତି ॥ ୩୬

ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିସେବିତାନ୍ ଦେଶାନ୍ ହିତ୍ୱୈତେଽବ୍ରହ୍ମବର୍ଚ୍ଚସମ୍ ।
ସମୁଦ୍ରଂ ଦୁର୍ଗମାଶ୍ରିତ୍ୟ ବାଧନ୍ତେ ଦସ୍ୟବଃ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୩୭

ଏବମାଦୀନ୍ୟଭଦ୍ରାଣି ବଭାଷେ ନଷ୍ଟମଙ୍ଗଳଃ ।
ନୋବାଚ କିଞ୍ଚିଦ୍ ଭଗବାନ୍ ଯଥା ସିଂହଃ ଶିବାରୁତମ୍ ॥ ୩୮

ଭଗବନ୍ନିନ୍ଦନଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଦୁଃସହଂ ତତ୍ ସଭାସଦଃ ।
କର୍ଣ୍ଣୌ ପିଧାୟ ନିର୍ଜଗ୍ମୁଃ ଶପନ୍ତଶ୍ଚେଦିପଂ ରୁଷା ॥ ୩୯

ନିନ୍ଦାଂ ଭଗବତଃ ଶୃଣ୍ୱଂସ୍ତତ୍ପରସ୍ୟ ଜନସ୍ୟ ବା ।
ତତୋ ନାପୈତି ଯଃ ସୋଽପି ଯାତ୍ୟଧଃ ସୁକୃତାଚ୍ଚ୍ୟୁତଃ ॥ ୪୦

ତତଃ ପାଣ୍ଡୁସୁତାଃ କ୍ରୁଦ୍ଧା ମତ୍ସ୍ୟକୈକୟସୃଞ୍ଜୟାଃ ।
ଉଦାୟୁଧାଃ ସମୁତ୍ତସ୍ଥୁଃ ଶିଶୁପାଳଜିଘାଂସବଃ ॥ ୪୧

ଯଜ୍ଞର ଦୋଷତ୍ରୁଟି ଦର୍ଶାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆସିଥିବା ସେହିସବୁ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକମାନଙ୍କୁ ହେୟଜ୍ଞାନ କରି ଏହି କୁଳକଳଙ୍କ ଗଉଡ଼ଟା ଭଲା କିପରି ଅଗ୍ରପୂଜ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ ? କଣ କୁଆ କେବେ ଯଜ୍ଞର ପୁରୋଡ଼ାଶର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରେ ! ॥ ୩୪ ॥ ଏ ଲୋକଟାର ନା ଅଛି ଜାତି, ନା ଆଶ୍ରମ । ଇଏ ଉଚ୍ଚକୁଳରେ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ ହୋଇନାହିଁ । ଇଏ ସକଳ ଧର୍ମରୁ ବାହାର । ଏ ଲୋକଟା ବେଦ ଓ ଲୋକମର୍ଯ୍ୟାଦା ଉଲ୍ଲଂଘନ କରି ମନଇଚ୍ଛା ଆଚରଣ କରେ । ଏହାଠାରେ ଗୁଣ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଏ ଲୋକ କିପରି ଅଗ୍ରପୂଜାର ଯୋଗ୍ୟ ହେବ, କହନ୍ତୁ ତ ? ॥ ୩୫ ॥ ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ରାଜା ଯଯାତି ଏହାର ବଂଶକୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସଜ୍ଜନମାନେ ଏହାର ବଂଶକୁ ବର୍ଜନ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ପୁଣି ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଅଯଥା ମଦ୍ୟପାନରେ ଆସକ୍ତ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଏ କିପରି ଅଗ୍ରପୂଜ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ? ॥ ୩୬ ॥ ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମାନେ ନିବାସ କରୁଥିବା ମଥୁରା ଆଦି ଦେଶ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସମୁଦ୍ର ମଝିରେ, ବେଦଚର୍ଚ୍ଚାଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ କିଲା ଗଢ଼ି ସେଠାରେ ରହୁଛନ୍ତି । ଏମାନେ ଯେତେବେଳେ ସେଠାରୁ ବାହାରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଏମାନେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଡକାୟତଙ୍କ ପରି ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଦିଅନ୍ତି ।'' ॥ ୩୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଶିଶୁପାଳର ସକଳ ଶୁଭ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଲା ପରି ଆହୁରି ଅନେକ କଡ଼ା କଡ଼ା କଥା କହିଗଲା । କିନ୍ତୁ ସିଂହ ଯେପରି ବିଲୁଆର 'ହୁକେ ହୋ' ଶବ୍ଦ ପ୍ରତି କାନ ଦିଏ ନାହିଁ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହିପରି ଏତେ କଥା ଶୁଣି ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଚୁପ୍ ରହିଗଲେ ॥ ୩୮ ॥ କିନ୍ତୁ ସଭାସଦମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନିନ୍ଦା ଶୁଣିବା ଅସହ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେଜଣ ନିଜର କାନ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ଓ ତାକୁ ଗାଳି ଦେଇ ଦେଇ ସେଠାରୁ ଉଠି ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୩୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁ ଲୋକ ଭଗବାନଙ୍କର କିମ୍ବା ଭଗବଦ୍ ଭକ୍ତଙ୍କର ନିନ୍ଦା ଶୁଣି ସେଠାରୁ ଚାଲି ନ ଯାଆନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଶୁଭକର୍ମ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଅଧୋଗତି ହୁଏ ॥ ୪୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶିଶୁପାଳକୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ପାଣ୍ଡବ, ମତ୍ସ୍ୟ, କେକୟ ଓ ସୃଞ୍ଜୟବଂଶୀ ରାଜାମାନେ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରି, ତରବାରି ଧରି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୧ ॥

ତତଶ୍ଚୈଦ୍ୟସ୍ତ୍ୱସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତୋ ଜଗୃହେ ଖଡ୍‌ଗଚର୍ମଣୀ ।
ଭର୍ତ୍ସୟନ୍ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷୀୟାନ୍ ରାଜ୍ଞଃ ସଦସି ଭାରତ ॥ ୪୨

ତାବଦୁତ୍ଥାୟ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱାନ୍ ନିବାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ରୁଷା ।
ଶିରଃ କ୍ଷୁରାନ୍ତଚକ୍ରେଣ ଜହାରାପତତୋ ରିପୋଃ ॥ ୪୩

ଶବ୍ଦଃ କୋଳାହଳୋଽପ୍ୟାସୀତ୍ ଶିଶୁପାଳେ ହତେ ମହାନ୍ ।
ତସ୍ୟାନୁଯାୟିନୋ ଭୂପା ଦୁଦ୍ରୁବୁର୍ଜୀବିତୈଷିଣଃ ॥ ୪୪

ଚୈଦ୍ୟଦେହୋତ୍ଥିତଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ବାସୁଦେବମୁପାବିଶତ୍ ।
ପଶ୍ୟତାଂ ସର୍ବଭୂତାନାମୁଲ୍କେବ ଭୁବି ଖାଚ୍ଚ୍ୟୁତା ॥ ୪୫

ଜନ୍ମତ୍ରୟାନୁଗୁଣିତବୈରସଂରବ୍ଧୟା ଧିୟା ।
ଧ୍ୟାୟଂସ୍ତନ୍ମୟତାଂ ଯାତୋ ଭାବୋ ହି ଭବକାରଣମ୍ ॥ ୪୬

ଋତ୍ୱିଗ୍‌ଭ୍ୟଃ ସସଦସ୍ୟେଭ୍ୟୋ ଦକ୍ଷିଣାଂ ବିପୁଳାମଦାତ୍ ।
ସର୍ବାନ୍ ସମ୍ପୂଜ୍ୟ ବିଧିବଚ୍ଚକ୍ରେଽବଭୃଥମେକରାଟ୍ ॥ ୪୭

ସାଧୟିତ୍ୱା କ୍ରତୁଂ ରାଜ୍ଞଃ କୃଷ୍ଣୋ ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱରଃ ।
ଉବାସ କତିଚିନ୍ମାସାନ୍ ସୁହୃଦ୍‌ଭିରଭିଯାଚିତଃ ॥ ୪୮

ତତୋଽନୁଜ୍ଞାପ୍ୟ ରାଜାନମନିଚ୍ଛନ୍ତମପୀଶ୍ୱରଃ ।
ଯଯୌ ସଭାର୍ଯ୍ୟଃ ସାମାତ୍ୟଃ ସ୍ୱପୁରଂ ଦେବକୀସୁତଃ ॥ ୪୯

ବର୍ଣ୍ଣିତଂ ତଦୁପାଖ୍ୟାନଂ ମୟା ତେ ବହୁବିସ୍ତରମ୍ ।
ବୈକୁଣ୍ଠବାସିନୋର୍ଜନ୍ମ ବିପ୍ରଶାପାତ୍ ପୁନଃ ପୁନଃ ॥ ୫୦

ରାଜସୂୟାବଭୃଥ୍ୟେନ ସ୍ନାତୋ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଃ ।
ବ୍ରହ୍ମକ୍ଷତ୍ରସଭାମଧ୍ୟେ ଶୁଶୁଭେ ସୁରରାଡିବ ॥ ୫୧

କିନ୍ତୁ ତାହା ଦେଖି ଶିଶୁପାଳ ଆଦୌ ଭୟ କଲା ନାହିଁ। ସେ ଆଗପଛ ବିଗ୍ଚର ନ କରି ନିଜର ଢାଲ ତରବାରି ଧରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପକ୍ଷ ନେଇଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲା ॥ ୪୨ ॥ ଏଭଳି ଲଢ଼ାଇ ଝଗଡ଼ା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବା ଦେଖି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ସ୍ୱପକ୍ଷୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କଲେ। ଶେଷରେ ସେ ନିଜେ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇ ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ଚକ୍ରରେ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ଝପଟି ଆସିଥିବା ଶିଶୁପାଳର ଶିରଚ୍ଛେଦନ କରିଦେଲେ ॥ ୪୩ ॥ ଶିଶୁପାଳ ମରିଯିବାରୁ ସେଠାରେ କୋଳାହଳ ଖେଳିଗଲା। ତାର ଅନୁଗାମୀ ରାଜାମାନେ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରୁ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୪୪ ॥ ଆକାଶରୁ ଖସୁଥିବା ଉଲ୍‌କା ଯେପରି ଆସି ମାଟିରେ ମିଶିଯାଏ, ସମସ୍ତେ ଗ୍ଚହିଁଛନ୍ତି, ଶିଶୁପାଳର ଶରୀରରୁ ଗୋଟିଏ ଜ୍ୟୋତି ବାହାରିଆସି ସେହିପରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦେହରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲା ॥ ୪୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିଗତ ତିନିଜନ୍ମ ଧରି ଶିଶୁପାଳର ଅନ୍ତରରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବୈରଭାବ ବଢ଼ି ଗ୍ଚଲିଥିଲା। ତେଣୁ ସେହି ବୈରଭାବରେ ଧ୍ୟାନ କରି କରି ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦ ହୋଇଗଲା। ସତରେ, ଜୀବକୁ ମୃତ୍ୟୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଗତି ମିଳିବାରେ ତାର ଭାବ ହିଁ କାରଣ ହୋଇଥାଏ ॥ ୪୬ ॥ ଶିଶୁପାଳର ସଦ୍‌ଗତି ହୋଇଯିବା ପରେ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଯଜ୍ଞର ଆଗ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଋତ୍ୱିଜମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଚୁର ଦକ୍ଷିଣା ଦେଲେ ତଥା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସତ୍‌କାର କରି ନିଜେ ବିଧିପୂର୍ବକ ଯଜ୍ଞାନ୍ତସ୍ନାନ କଲେ ॥ ୪୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରାଇଲେ ଓ ନିଜର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଓ ସୁହୃଦମାନଙ୍କର ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରି ସେଠାରେ କିଛିମାସ ରହିଗଲେ ॥ ୪୮ ॥ ତା'ପରେ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ ନିଜର ରାଣୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଧରି ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥରୁ ଦ୍ୱାରକା ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୪୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ଏହି (ଶିଶୁପାଳର ପୂର୍ବଜନ୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ) ଉପାଖ୍ୟାନ ବିସ୍ତୃତଭାବରେ କହିସାରିଛି। ତୁମେ (ସପ୍ତମ ସ୍କନ୍ଧରେ) ଶୁଣିସାରିଛ ଯେ, ସନକାଦି ଋଷିମାନଙ୍କର ଅଭିଶାପରୁ ବୈକୁଣ୍ଠବାସୀ ଜୟ ଓ ବିଜୟଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ॥ ୫୦ ॥

ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ପରେ ଯଜ୍ଞାନ୍ତ-ସ୍ନାନ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସଭାରେ ଦେବରାଜ

ରାଜ୍ଞା ସଭାଜିତାଃ ସର୍ବେ ସୁରମାନବଖେଚରାଃ ।
କୃଷ୍ଣଂ କ୍ରତୁଂ ଚ ଶଂସନ୍ତଃ ସ୍ୱଧାମାନି ଯୟୁର୍ମୁଦା ॥ ୫୨

ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନମୃତେ ପାପଂ କଲିଂ କୁରୁକୁଲାମୟମ୍ ।
ଯୋ ନ ସେହେ ଶ୍ରିୟଂ ସ୍ଫୀତାଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପାଣ୍ଡୁସୁତସ୍ୟ ତାମ୍ ॥ ୫୩

ଯ ଇଦଂ କୀର୍ତ୍ତୟେଦ୍ ବିଷ୍ଣୋଃ କର୍ମ ଚୈଦ୍ୟବଧାଦିକମ୍ ।
ରାଜମୋକ୍ଷଂ ବିତାନଂ ଚ ସର୍ବପାପୈଃ ପ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୫୪

ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ଶୋଭାୟମାନ ହେଲେ ॥ ୫୧ ॥ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଆକାଶଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସତ୍କାର କଲେ ଏବଂ ସେମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏବଂ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞର ପ୍ରଶଂସା କରି କରି ନିଜ ନିଜ ଲୋକକୁ ଆନନ୍ଦରେ ଫେରିଗଲେ ॥ ୫୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସମସ୍ତେ ସୁଖୀ ହେଲେ; କିନ୍ତୁ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଏହି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀର ଉତ୍କର୍ଷ ଦେଖି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଥିଲେ ସ୍ୱଭାବତଃ ପାପୀ, କଳହପ୍ରିୟ ଓ କୁରୁକୁଳର ବିନାଶକାରୀ ବିରାଟ ବ୍ୟାଧି ॥ ୫୩ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ଲୀଳା ଅର୍ଥାତ୍ ଜରାସନ୍ଧ ବଧ, ବନ୍ଦୀରାଜାମାନଙ୍କର ମୁକ୍ତି, ଶିଶୁପାଳ ବଧ ତଥା ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ ଲୀଳା କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୫୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ଶିଶୁପାଲବଧୋ ନାମ ଚତୁଃସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭୪ ॥

✦✦✦

ଅଥ ପଞ୍ଚସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ସମାପନ ଓ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ଅପମାନ

ରାଜୋବାଚ

ଅଜାତଶତ୍ରୋସ୍ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ରାଜସୂୟମହୋଦୟମ୍ ।
ସର୍ବେ ମୁମୁଦିରେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ନୃଦେବା ଯେ ସମାଗତାଃ ॥ ୧

ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଂ ବର୍ଜୟିତ୍ୱା ରାଜାନଃ ସର୍ଷୟଃ ସୁରାଃ ।
ଇତି ଶ୍ରୁତଂ ନୋ ଭଗବଂସ୍ତତ୍ର କାରଣମୁଚ୍ୟତାମ୍ ॥ ୨

ଋଷିରୁବାଚ

ପିତାମହସ୍ୟ ତେ ଯଜ୍ଞେ ରାଜସୂୟେ ମହାତ୍ମନଃ ।
ବାନ୍ଧବାଃ ପରିଚର୍ଯ୍ୟାୟାଂ ତସ୍ୟାସନ୍ ପ୍ରେମବନ୍ଧନାଃ ॥ ୩

ଭୀମୋ ମହାନସାଧ୍ୟକ୍ଷୋ ଧନାଧ୍ୟକ୍ଷଃ ସୁଯୋଧନଃ ।
ସହଦେବସ୍ତୁ ପୂଜାୟାଂ ନକୁଲୋ ଦ୍ରବ୍ୟସାଧନେ ॥ ୪

ଗୁରୁଶୁଶ୍ରୂଷଣେ ଜିଷ୍ଣୁଃ କୃଷ୍ଣଃ ପାଦାବନେଜନେ ।
ପରିବେଷଣେ ଦ୍ରୁପଦଜା କର୍ଣ୍ଣୋ ଦାନେ ମହାମନାଃ ॥ ୫

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଅଜାତଶତ୍ରୁ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ମହୋତ୍ସବ ଦେଖି, ସେଠାକୁ ଆସିଥିବା ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ, ନରପତି, ଋଷି, ମୁନି, ଦେବତା ଆଦି ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି ଯେ, ସେହି ଉତ୍ସବ ଦେଖି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ମନରେ ଦୁଃଖ ହେଲା । ହେ ପ୍ରଭୁ ! କୃପା କରି ଏହାର କାରଣ କ'ଣ, ମୋତେ କହନ୍ତୁ ॥ ୧,୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମର ପିତାମହ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଥିଲେ ଜଣେ ବଡ଼ ମହାତ୍ମା । ତାଙ୍କର ସ୍ନେହବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ସକଳ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞରେ ବିଭିନ୍ନ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ଭୀମସେନ ଭୋଜନାଳୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଖାଶୁଣା କରୁଥିଲେ । ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ ଥିଲେ । ସହଦେବ ଅଭ୍ୟାଗତମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ସତ୍କାର କରିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ ଏବଂ ନକୁଳ ବିବିଧ ପ୍ରକାର ସାମଗ୍ରୀ ଯୋଗାଡ଼ କରିବା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ଅର୍ଜୁନ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଗନ୍ତୁକ ଅତିଥିମାନଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇଦେବା କାମଟି କରୁଥିଲେ । ଦେବୀ ଦ୍ରୌପଦୀ ଖାଦ୍ୟ ପରଷିବା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ

ଯୁଯୁଧାନୋ ବିକର୍ଣ୍ଣଶ୍ଚ ହାର୍ଦିକ୍ୟୋ ବିଦୁରାଦୟଃ ।
ବାହ୍ଲୀକପୁତ୍ରା ଭୂର୍ଯ୍ୟାଦ୍ୟା ଯେ ଚ ସନ୍ତର୍ଦ୍ଦନାଦୟଃ ॥ ୬

ନିରୂପିତା ମହାଯଜ୍ଞେ ନାନାକର୍ମସୁ ତେ ତଦା ।
ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ସ୍ମ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ରାଜ୍ଞଃ ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷବଃ ॥ ୭

ଋତ୍ୱିକ୍‌ସଦସ୍ୟବହୁବିତ୍ସୁ ସୁହୃତ୍ତମେଷୁ
ସ୍ୱିଷ୍ଟେଷୁ ସୂନୃତସମର୍ହଣଦକ୍ଷିଣାଭିଃ ।
ଚୈଦ୍ୟେ ଚ ସାତ୍ୱତପତେଶ୍ଚରଣଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟେ
ଚକ୍ରୁସ୍ତତସ୍ତ୍ୱବଭୃଥସ୍ନପନଂ ଦ୍ୟୁନଦ୍ୟାମ୍ ॥ ୮

ମୃଦଙ୍ଗଶଙ୍ଖପଣବଧୁନ୍ଧୁର୍ଯ୍ୟାନକଗୋମୁଖାଃ ।
ବାଦିତ୍ରାଣି ବିଚିତ୍ରାଣି ନେଦୁରାବଭୃଥୋତ୍ସବେ ॥ ୯

ନର୍ତ୍ତକ୍ୟୋ ନନୃତୁର୍ହୃଷ୍ଟା ଗାୟକା ଯୂଥଶୋ ଜଗୁଃ ।
ବୀଣାବେଣୁତଲୋନ୍ନାଦସ୍ତେଷାଂ ସ ଦିବମସ୍ପୃଶତ୍ ॥ ୧୦

ଚିତ୍ରଧ୍ୱଜପତାକାଗ୍ରୈରିଭେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟନ୍ଦନାର୍ବଭିଃ ।
ସ୍ୱଲଙ୍କୃତୈର୍ଭଟୈର୍ଭୂପା ନିର୍ଯୟୂ ରୁକ୍ମମାଳିନଃ ॥ ୧୧

ଯଦୁସୃଞ୍ଜୟକାମ୍ବୋଜକୁରୁକେକୟକୋସଲାଃ ।
କମ୍ପୟନ୍ତୋ ଭୁବଂ ସୈନ୍ୟୈର୍ଯଜମାନପୁରଃସରାଃ ॥ ୧୨

ସଦସ୍ୟର୍ତ୍ୱିଗ୍‌ଦ୍ୱିଜଶ୍ରେଷ୍ଠା ବ୍ରହ୍ମଘୋଷେଣ ଭୂୟସା ।
ଦେବର୍ଷିପିତୃଗନ୍ଧର୍ବାସ୍ତୁଷ୍ଟୁବୁଃ ପୁଷ୍ପବର୍ଷିଣଃ ॥ ୧୩

ସ୍ୱଲଙ୍କୃତା ନରା ନାର୍ଯ୍ୟୋ ଗନ୍ଧସ୍ରଗ୍‌ଭୂଷଣାମ୍ବରୈଃ ।
ବିଲିମ୍ପନ୍ତ୍ୟୋଽଭିଷିଞ୍ଚନ୍ତ୍ୟୋ ବିଜହ୍ରୁର୍ବିବିଧୈ ରସୈଃ ॥ ୧୪

ତୈଳଗୋରସଗନ୍ଧୋଦହରିଦ୍ରାସାନ୍ଦ୍ରକୁଙ୍କୁମୈଃ ।
ପୁମ୍ଭିର୍ଲିପ୍ତାଃ ପ୍ରଲିମ୍ପନ୍ତ୍ୟୋ ବିଜହ୍ରୁର୍ବାରଯୋଷିତଃ ॥ ୧୫

ଉଦାରଶିରୋମଣି କର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତହସ୍ତରେ ଦାନ ଦେବା କର୍ମ କରୁଥିଲେ ॥ ୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ସାତ୍ୟକି, ବିକର୍ଣ୍ଣ, ହାର୍ଦିକ୍ୟ, ବିଦୁର ପ୍ରଭୃତି ଏବଂ ଭୂରିଶ୍ରବା ଆଦି ବାହ୍ଲୀକଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନେ ତଥା ସନ୍ତର୍ଦନ ଆଦି ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞରେ ବିଭିନ୍ନ କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ଯାହା ଯେପରି କଲେ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଖୁସୀ ହେବେ ଓ ତାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ସେମାନେ ସକଳ କର୍ମ ସେହିପରି ଭାବରେ କରୁଥିଲେ ॥ ୬,୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯଜ୍ଞର ପୁରୋହିତ, ଆଗ୍ରର୍ଯ୍ୟ ଓ ବହୁଜ୍ଞ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ତଥା ନିଜର ଇଷ୍ଟ, ମିତ୍ର ଓ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କୁ ମଧୁର ବଚନ, ବିବିଧପ୍ରକାର ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣା ଆଦି ଦେଇ ଭଲରୂପେ ସତ୍କାର କରିବା ପରେ ତଥା ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ଶିଶୁପାଳ ଲୀନ ହୋଇଯିବା ପରେ, ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଯଜ୍ଞାନ୍ତ ସ୍ନାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗଙ୍ଗାନଦୀକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ ॥ ୮ ॥ ମୃଦଙ୍ଗ, ଶଙ୍ଖ, ଢୋଲ, ନାଗରା ଭେରୀ, ତୂରୀ, ଶିଙ୍ଗା ଆଦି ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ବାଜିଲା ॥ ୯ ॥ ନର୍ତ୍ତକୀମାନେ ଝୁଲିଝୁଲି ଆନନ୍ଦରେ ନାଚିଲେ । ଦଳ ଦଳ ଗାୟକ ଗୀତ ଗାଇଲେ ଓ ବୀଣା, ବଂଶୀ ତଥା ଝାଞ୍ଜ ଗିନି ଆଦି ବାଜିଲା । ସେସବୁର ତୁମୁଳ ଧ୍ୱନି ସମଗ୍ର ଆକାଶରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୦ ॥ ଯଦୁ, ସୃଞ୍ଜୟ, କାମ୍ବୋଜ, କୁରୁ, କେକୟ ଓ କୋସଳ ଦେଶର ରାଜାମାନେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର ପିନ୍ଧି, ନାନାରଙ୍ଗର ଧ୍ୱଜା-ପତାକା ଉଡାଇ, ସୁସଜ୍ଜିତ ଗଜାରୋହୀ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ରଥାରୋହୀ ଓ ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ପଛରେ ପୃଥିବୀ ପ୍ରକମ୍ପିତ କରି କରି ଚ୍ଲିଲେ ॥ ୧୧,୧୨ ॥ ଯଜ୍ଞର ଆଗ୍ରର୍ଯ୍ୟ, ପୁରୋହିତ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ବେଦମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରି କରି ଚ୍ଲିଲେ । ଦେବତା, ଋଷି, ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ଆକାଶରୁ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାନ କଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥର ନରନାରୀ ଅତର-ପନିଅର ଲଗାଇ, ଫୁଲମାଳ ପିନ୍ଧି, ବିବିଧରଙ୍ଗର ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧି ଓ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଆଭୂଷଣରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ପରସ୍ପରକୁ ଜଳ, ତୈଳ, ଦୁଧ, ଲବଣି ଆଦି ଢାଳି ପରସ୍ପରକୁ ଭିଜାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି । ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଏସବୁ ବୋଲାବୋଲି ହୋଇ ଏବଂ ଏପରି କ୍ରୀଡ଼ା କରି କରି ସେମାନେ ଚ୍ଲିଥାନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ବାରାଙ୍ଗନାମାନେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଦେହରେ ତେଲ, କ୍ଷୀର, ସୁଗନ୍ଧିତ ଜଳ, ହଳଦୀ ଓ କେଶର ବୋଳିଦେଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ପୁରୁଷମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ସେସବୁରେ ବୁଡ଼ାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥

ଗୁପ୍ତା ନୃଭିର୍ନିରଗମନ୍ନୁପଲବ୍ଧୁମେତଦ୍
ଦେବ୍ୟୋ ଯଥା ଦିବି ବିମାନବରୈର୍ନୃଦେବ୍ୟଃ ।
ତା ମାତୁଳେୟସଖିଭିଃ ପରିଷିଚ୍ୟମାନାଃ
ସବ୍ରୀଡ଼ହାସବିକସଦ୍‌ବଦନା ବିରେଜୁଃ ॥ ୧୬

ତା ଦେବରାନୁତ ସଖୀନ୍ ସିଷିଚୁର୍ଦୃତୀଭିଃ
କ୍ଳିନ୍ନାମ୍ବରା ବିବୃତଗାତ୍ରକୁଚୋରୁମଧ୍ୟାଃ ।
ଔତ୍ସୁକ୍ୟମୁକ୍ତକବରାଚ୍ୟବମାନମାଲ୍ୟାଃ
କ୍ଷୋଭଂ ଦଧୁର୍ମଲଧିୟାଂ ରୁଚିରୈର୍ବିହାରୈଃ ॥ ୧୭

ସ ସମ୍ରାଡ୍ ରଥମାରୂଢଃ ସଦଶ୍ୱଂ ରୁକ୍ମମାଳିନମ୍ ।
ବ୍ୟରୋଚତ ସ୍ୱପତ୍ନୀଭିଃ କ୍ରିୟାଭିଃ କ୍ରତୁରାଡିବ ॥ ୧୮

ପତ୍ନୀସଂଯାଜାବଭୃଥ୍ୟୈଶ୍ଚରିତ୍ୱା ତେ ତମୃତ୍ୱିଜଃ ।
ଆଚାନ୍ତଂ ସ୍ନାପୟାଞ୍ଚକ୍ରୁର୍ଗଙ୍ଗାୟାଂ ସହ କୃଷ୍ଣୟା ॥ ୧୯

ଦେବଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁର୍ନରଦୁନ୍ଦୁଭିଭିଃ ସମମ୍ ।
ମୁମୁଚୁଃ ପୁଷ୍ପବର୍ଷାଣି ଦେବର୍ଷିପିତୃମାନବାଃ ॥ ୨୦

ସସ୍ନୁସ୍ତତ୍ର ତତଃ ସର୍ବେ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମଯୁତା ନରାଃ ।
ମହାପାତକ୍ୟପି ଯତଃ ସଦ୍ୟୋ ମୁଚ୍ୟେତ କିଲ୍‌ବିଷାତ୍ ॥ ୨୧

ଅଥ ରାଜାହତେ କ୍ଷୌମେ ପରିଧାୟ ସ୍ୱଳଙ୍କୃତଃ ।
ଋତ୍ୱିକ୍‌ସଦସ୍ୟବିପ୍ରାଦୀନାନର୍ଚ୍ଚାଭରଣାମ୍ବରୈଃ ॥ ୨୨

ସେତେବେଳେ ସେହି ଉତ୍ସବ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବିମାନରେ ବସି ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଦେବୀ ଯେପରି ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଆସି ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥାନ୍ତି, ସୈନିକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥର ବହୁ ରାଜମହିଳା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ପାଲିଙ୍କିରେ ବସି ଆସିଥାନ୍ତି । ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ମାମୁଁପୁଅ ଭାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ତାଙ୍କର ସଖାମାନେ ସେହିସବୁ ରାଣୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ନାନାପ୍ରକାର ରଙ୍ଗ ପକାଉଥାନ୍ତି । ତା'ଫଳରେ ସେହି ରାଣୀମାନଙ୍କର ମୁହଁ ସଲଜ୍ଜ ହସରେ ଝଲସି ଉଠୁଥାଏ ଓ ସେମାନେ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥାନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ସେମାନେ ରାଣୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ରଙ୍ଗ ଇତ୍ୟାଦି ଢାଳୁଥିବାରୁ, ରାଣୀମାନଙ୍କର ଲୁଗାପଟା ଓଦା ହୋଇ ଦେହରେ ଜଡ଼ି ଯାଇଥାଏ । ସେହି ରାଣୀମାନେ ମଧ୍ୟ ପିଚକାରୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାତ୍ରରେ ରଙ୍ଗପାଣି ଆଣି ନିଜର ଦିଅର ଓ ତାଙ୍କ ସାଥୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ପକାଉଥାନ୍ତି । ପ୍ରେମଭରା ଉତ୍ସୁକତା ହେତୁ ସେମାନଙ୍କର ବେଣୀ ଓ ଜୁଡ଼ା ଢିଲା ହୋଇ ଫିଟି ଯାଉଥାଏ ଏବଂ ସେଥିରେ ଖୋସା ଯାଇଥିବା ଫୁଲ ଖସି ପଡୁଥାଏ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେମାନଙ୍କର ସେହି ପବିତ୍ର ଓ ମନୋହର ବିହାର ଦେଖି ମଳିନମନା ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠୁଥାଏ ଓ କାମାସକ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଥାଏ ॥ ୧୭ ॥

ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଦ୍ରୌପଦୀ ଆଦି ରାଣୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସୁନ୍ଦର ଅଶ୍ୱଯୁକ୍ତ ଓ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ରଥରେ ବସି ଏପରି ଶୋଭାୟମାନ ହେଉଥାନ୍ତି ଯେ, ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ସ୍ୱୟଂ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହୋଇ ପ୍ରକଟ ହୋଇଯାଇଛି କି ! ॥ ୧୮ ॥ ପୁରୋହିତମାନେ ପତ୍ନୀସଂଯାଜ (ଏକପ୍ରକାର ଯଜ୍ଞକର୍ମ) ତଥା ଯଜ୍ଞାନ୍ତସ୍ନାନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କର୍ମ କରାଇ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ରାଟ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଆଚମନ କରାଇଲେ ଓ ତାପରେ ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ କରାଇଲେ ॥ ୧୯ ॥ ସେହି ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୁନ୍ଦୁଭି ସହିତ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଦୁନ୍ଦୁଭି ମଧ୍ୟ ବାଜିଉଠିଲା । ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା, ମୁନିଋଷି, ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ମନୁଷ୍ୟ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୨୦ ॥ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ କରିବା ପରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସକଳ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଶ୍ରମର ଲୋକେ ଗଙ୍ଗାରେ ସ୍ନାନ କଲେ । ଏହି ସ୍ନାନ କଲେ ମହାପାପୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ପାପରାଶିରୁ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ସ୍ନାନ କରିବା ପରେ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ନୂତନ ବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କଲେ ତଥା ନାନାପ୍ରକାର ଆଭୂଷଣରେ ନିଜକୁ ସଜାଇଲେ । ତା'ପରେ ସେ ପୁରୋହିତ,

ବନ୍ଧୁଜ୍ଞାତିନୃପାନ୍ ମିତ୍ରସୁହୃଦୋଽନ୍ୟାଂଶ୍ଚ ସର୍ବଶଃ ।
ଅଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ପୂଜୟାମାସ ନାରାୟଣପରୋ ନୃପଃ ॥ ୨୩

ସର୍ବେ ଜନାଃ ସୁରରୁଚୋ ମଣିକୁଣ୍ଡଳସ୍ର-
ଗୁଷ୍ଣୀଷକଞ୍ଚୁକଦୁକୂଳମହାର୍ଘ୍ୟହାରାଃ ।
ନାର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚ କୁଣ୍ଡଳଯୁଗାଳକବୃନ୍ଦଜୁଷ୍ଟ-
ବକ୍ତ୍ରଶ୍ରିୟଃ କନକମେଖଳୟା ବିରେଜୁଃ ॥ ୨୪

ଅଥର୍ତ୍ୱିଜୋ ମହାଶୀଳାଃ ସଦସ୍ୟା ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ।
ବ୍ରହ୍ମକ୍ଷତ୍ରିୟବିଟ୍‌ଶୂଦ୍ରା ରାଜାନୋ ଯେ ସମାଗତାଃ ॥ ୨୫

ଦେବର୍ଷିପିତୃଭୂତାନି ଲୋକପାଳାଃ ସହାନୁଗାଃ ।
ପୂଜିତାସ୍ତମନୁଜ୍ଞାପ୍ୟ ସ୍ୱଧାମାନି ଯୟୁର୍ନୃପ ॥ ୨୬

ହରିଦାସସ୍ୟ ରାଜର୍ଷେ ରାଜସୂୟମହୋଦୟମ୍ ।
ନୈବାତୃପ୍ୟନ୍ ପ୍ରଶଂସନ୍ତଃ ପିବନ୍ ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋଽମୃତଂ ଯଥା ॥ ୨୭

ତତୋ ଯୁଧିଷ୍ଠିରୋ ରାଜା ସୁହୃତ୍ସମ୍ବନ୍ଧିବାନ୍ଧବାନ୍ ।
ପ୍ରେମ୍ଣା ନିବାରୟାମାସ କୃଷ୍ଣଂ ଚ ତ୍ୟାଗକାତରଃ ॥ ୨୮

ଭଗବାନପି ତତ୍ରାଙ୍ଗ ନ୍ୟବାତ୍ସୀତ୍ତତ୍ପ୍ରିୟଙ୍କରଃ ।
ପ୍ରସ୍ଥାପ୍ୟ ଯଦୁବୀରାଂଶ୍ଚ ସାମ୍ବାଦୀଂଶ୍ଚ କୁଶସ୍ଥଲୀମ୍ ॥ ୨୯

ଇତ୍ଥଂ ରାଜା ଧର୍ମସୁତୋ ମନୋରଥମହାର୍ଣ୍ଣବମ୍ ।
ସୁଦୁସ୍ତରଂ ସମୁତ୍ତୀର୍ଯ୍ୟ କୃଷ୍ଣେନାସୀଦ୍ ଗତଜ୍ୱରଃ ॥ ୩୦

ଆଗ୍ରର୍ଯ୍ୟ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆଦିଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୨୨ ॥ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଭଗବତ୍‌ପରାୟଣ ଥିଲେ; ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଭାଇବନ୍ଧୁ, କୁଟୁମ୍ବଲୋକ, ରାଜା, ମିତ୍ରବର୍ଗ, ହିତାକାଙ୍‌କ୍ଷୀ—ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ କୁଣ୍ଡଳ, ପୁଷ୍ପହାର, ପଗଡ଼ି, ଲମ୍ବା ଅଙ୍ଗି, ଚଦର ତଥା ବହୁମୂଲ୍ୟ ମଣିମାଳା ପିନ୍ଧି ଦେବତାମାନଙ୍କ ପରି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ ମୁଖ ସେମାନଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ ଓ କୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳୀର ଶୋଭା ହେତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ କଟିରେ ଝାଲରଯୁକ୍ତ ସୁନାସୂତା ବାନ୍ଧିଥିବାରୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲେ ॥ ୨୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞକୁ ନିଜ ନିଜର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେତେସବୁ ପରମ ଶୀଳବାନ୍ ପୁରୋହିତ, ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଆଗ୍ରର୍ଯ୍ୟ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ, ଶୂଦ୍ର, ରାଜା, ଦେବତା, ଋଷି, ମୁନି, ପିତୃଗଣ ତଥା ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀ ଆସିଥିଲେ, ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ କଲେ । ଶେଷରେ ଧର୍ମରାଜଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁମତି ନେଇ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ନିବାସସ୍ଥାନକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୨୫,୨୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଯେତେ ଅମୃତ ପାନ କଲେ ମଧ୍ୟ ତୃପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେହି ଲୋକମାନେ ସେହିପରି ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ ରାଜର୍ଷି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ରାଜସୂୟ ମହାଯଜ୍ଞର ଯେତେ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ମଧ୍ୟ ତୃପ୍ତ ହେଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଅତିଶୟ ଶ୍ରଦ୍ଧାପ୍ରେମ ହେତୁ ନିଜର ହିତୈଷୀ ସୁହୃଦ୍ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କୁ, ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଏବଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ; କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ବିଚ୍ଛେଦ କଥା କଳ୍ପନା କରିବାମାତ୍ରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଭୀଷଣ ଦୁଃଖ ଲାଗୁଥିଲା ॥ ୨୮ ॥ ତେଣୁ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯଦୁବଂଶୀ ବୀର ସାମ୍ବ ଆଦିଙ୍କୁ ଦ୍ୱାରକା ପଠାଇଦେଇ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦେବାକୁ ସେଠାରେ କିଛିଦିନ ରହିଗଲେ ॥ ୨୯ ॥ ଧର୍ମପୁତ୍ର ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ମନୋରଥ ଥିଲା ଏକ ମହାସମୁଦ୍ର ପରି; ତାକୁ ପାରି ହେବା ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃସାଧ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୃପାରୁ ସେ ଏହିରୂପେ ସେହି ମହାସମୁଦ୍ରକୁ ଅନାୟାସରେ ପାରି ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସକଳ ଚିନ୍ତା ଦୂର ହୋଇଗଲା ॥ ୩୦ ॥

ଏକଦାନ୍ତଃପୁରେ ତସ୍ୟ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଃ ଶ୍ରିୟମ୍ ।
ଅତପ୍ୟଦ୍ ରାଜସୂୟସ୍ୟ ମହିତ୍ୱଂ ଚ୍ୟୁତାତ୍ମନଃ ॥ ୩୧

ଯସ୍ମିନ୍ ନରେନ୍ଦ୍ରଦିତିଜେନ୍ଦ୍ରସୁରେନ୍ଦ୍ରଲକ୍ଷ୍ମୀ-
ର୍ନାନା ବିଭାନ୍ତି କିଲ ବିଶ୍ୱସୃଜୋପକ୍ଲୃପ୍ତାଃ ।
ତାଭିଃ ପତୀନ୍ ଦ୍ରୁପଦରାଜସୁତୋପତସ୍ଥେ
ଯସ୍ୟାଂ ବିଷକ୍ତହୃଦୟଃ କୁରୁରାଡତପ୍ୟତ୍ ॥ ୩୨

ଯସ୍ମିଂସ୍ତଦା ମଧୁପତେର୍ମହିଷୀସହସ୍ରଂ
ଶ୍ରୋଣୀଭରେଣ ଶନକୈଃ କ୍ୱଣଦଙ୍ଘ୍ରିଶୋଭମ୍ ।
ମଧ୍ୟେ ସୁଚାରୁ କୁଚକୁଙ୍କୁମଶୋଣହାରଂ
ଶ୍ରୀମନ୍ମୁଖଂ ପ୍ରଚଳକୁଣ୍ଡଳକୁନ୍ତଳାଢ୍ୟମ୍ ॥ ୩୩

ସଭାୟାଂ ମୟକ୍ଲୃପ୍ତାୟାଂ କ୍ୱାପି ଧର୍ମସୁତୋଽଧିରାଟ୍ ।
ବୃତୋଽନୁଜୈର୍ବନ୍ଧୁଭିଶ୍ଚ କୃଷ୍ଣେନାପି ସ୍ୱଚକ୍ଷୁଷା ॥ ୩୪

ଆସୀନଃ କାଞ୍ଚନେ ସାକ୍ଷାଦାସନେ ମଘବାନିବ ।
ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟଶ୍ରିୟା ଜୁଷ୍ଟଃ ସ୍ତୂୟମାନଶ୍ଚ ବନ୍ଦିଭିଃ ॥ ୩୫

ତତ୍ର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନୋ ମାନୀ ପରୀତୋ ଭ୍ରାତୃଭିର୍ନୃପ ।
କିରୀଟମାଲୀ ନ୍ୟବିଶଦସିହସ୍ତଃ କ୍ଷିପନ୍ ରୁଷା ॥ ୩୬

ସ୍ଥଳେଽଭ୍ୟଗୃହ୍ଣାଦ୍ ବସ୍ତ୍ରାନ୍ତଂ ଜଳଂ ମତ୍ୱା ସ୍ଥଳେଽପତତ୍ ।
ଜଳେ ଚ ସ୍ଥଳବଦ୍ ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟା ମୟମାୟାବିମୋହିତଃ ॥ ୩୭

ଥରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପ୍ରେମୀ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଅନ୍ତଃପୁରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସମ୍ପତ୍ତି ଓ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞଜନିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଦେଖି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ମନ ଈର୍ଷାରେ ଜଳି ଉଠିଲା ॥ ୩୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମୟଦାନବ ଯେଉଁ ନଅରଟି ତୋଳି ଦେଇଥିଲା, ସେଥିରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ନରପତି, ଦୈତ୍ୟପତି ଓ ସୁରପତିମାନଙ୍କର ବିବିଧ ବିଭୂତି ତଥା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା। ସେହିସବୁ ବିଭୂତିଦ୍ୱାରା ରାଜରାଣୀ ଦ୍ରୌପଦୀ ନିଜ ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କର ସେବା କରୁଥିଲେ। ସେହି ରାଜନଅରରେ ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ହଜାର ହଜାର ରାଣୀ ନିବାସ କରୁଥିଲେ। ନିତମ୍ବର ଭାର ହେତୁ ସେମାନେ ସେହି ରାଜଭବନରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲୁଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପାଦର ପାଉଁଜିର ରୁଣୁଝୁଣୁ ଶବ୍ଦରେ ରାଜମହଲ ଝଙ୍କୃତ ହେଉଥିଲା। ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷୀଣ କଟି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଲେପିତ କେଶରର ଲାଲିମାରେ ସୁନ୍ଦର ଶ୍ୱେତ ମୋତିମାଳା ଲାଲ ଦେଖାଯାଉଥାଏ। କାନର କୁଣ୍ଡଳ ଓ ମଥାର କୁଞ୍ଚିତ କୁନ୍ତଳ ହଲୁଥିବା ହେତୁ ସେମାନଙ୍କର ମୁଖଶୋଭା ଆହୁରି ବଢ଼ି ଯାଉଥିଲା। ଏସବୁ ଦେଖି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ମନରେ ଈର୍ଷା ଜାତ ହେଉଥିଲା; ତା'ଛଡ଼ା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ଥିବା ହେତୁ ଏହା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ମନରେ ଈର୍ଷା ଜାତ ହେବାର ଅନ୍ୟ ଏକ କାରଣ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ॥ ୩୨,୩୩ ॥

ଦିନକର କଥା। ରାଜାଧିରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ତାଙ୍କର ଭାଇ, ବନ୍ଧୁ ତଥା ତାଙ୍କର ପରମହିତୈଷୀ ନୟନର ତାରା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମେଳରେ ମୟଦାନବ ଗଢ଼ି ଦେଇଥିବା ସଭାଗୃହରେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସିଂହାସନରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି। ତାଙ୍କର ଭୋଗ୍ୟ-ସାମଗ୍ରୀ ଓ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପରି ହୋଇଥାଏ। ବନ୍ଦୀଜନମାନେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୪,୩୫ ॥ ଏତିକିବେଳେ ଅଭିମାନୀ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦୁଃଶାସନ ଆଦି ଭାଇମାନଙ୍କ ମେଳରେ ସେଠାକୁ ଚାଲିଆସିଲେ। ତାଙ୍କ ଶିରରେ ମୁକୁଟ, ଗଳାରେ ମାଳା ଓ ହାତରେ ତରବାରି ରହିଥାଏ। ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେ କ୍ରୋଧବଶତଃ ଦ୍ୱାରପାଳ ଓ ଅନ୍ୟ ସେବକମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଉଥାନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ସେହି ସଭାଗୃହରେ ମୟଦାନବ ଏପରି ମାୟା ରଚନା କରିଥାଏ ଯେ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ସେଥିରେ ବିମୋହିତ ହୋଇ ସ୍ଥଳକୁ ଜଳ ଭାବି ନିଜର ଲୁଗାପଟା ଟେକି ଧରିଲେ ଏବଂ ଜଳକୁ ସ୍ଥଳ ଭାବି ସେଥିରେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୩୭ ॥

ଜହାସ ଭୀମସ୍ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ୍ତ୍ରିୟୋ ନୃପତୟୋଽପରେ ।
ନିବାର୍ଯ୍ୟମାଣା ଅପ୍ୟଙ୍ଗ ରାଜ୍ଞା କୃଷ୍ଣାନୁମୋଦିତାଃ ॥ ୩୮

ସେ ପଡ଼ିଯିବାର ଦେଖି ଭୀମସେନ, ରାଣୀମାନେ ତଥା ଅନ୍ୟ ରାଜାମାନେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସେମାନଙ୍କୁ 'ହସ ନାହିଁ' ବୋଲି ବାରଣ କଲେ; ତଥାପି, ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେପଟୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହାତ ଠାରି ସେମାନଙ୍କ ହସକୁ ଅନୁମୋଦନ କରିଦେଲେ ॥ ୩୮ ॥

ସ ବ୍ରୀଡ଼ିତୋଽବାଗ୍‌ବଦନୋ ରୁଷା ଜ୍ୱଳନ୍
ନିଷ୍କ୍ରମ୍ୟ ତୂଷ୍ଣୀଂ ପ୍ରୟଯୌ ଗଜାହ୍ୱୟମ୍ ।
ହାହେତି ଶବ୍ଦଃ ସୁମହାନଭୂତ୍ ସତା-
ମଜାତଶତ୍ରୁର୍ବିମନା ଇବାଭବତ୍ ।
ବଭୂବ ତୂଷ୍ଣୀଂ ଭଗବାନ୍ ଭୁବୋ ଭରଂ
ସମୁଜ୍ଜିହୀର୍ଷୁର୍ଭ୍ରମତି ସ୍ମ ଯଦ୍‌ଦୃଶା ॥ ୩୯

ଲୋକେ ହସିବାରୁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ କ୍ରୋଧରେ ଜଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ମୁହଁ ପୋତିଦେଇ ଚୁପ୍‌ଚାପ ସଭାଭବନରୁ ବାହାରି ତୁରନ୍ତ ହସ୍ତିନାପୁର ଚାଲିଗଲେ । ଏହି ଘଟଣା ଦେଖି ସଜ୍ଜନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହାହାକାର ଖେଳିଗଲା; ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏତେସବୁ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୁପ୍ ରହିଲେ । ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ, ପୃଥିବୀର ଭାର। କିପରି ଲାଘବ ହୋଇଯାଉ । ବସ୍ତୁତଃ ତାଙ୍କରି ମାୟା ହେତୁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କୁ ଜଳ ସ୍ଥଳ ପରି ବୋଧ ହୋଇଥିଲା ॥ ୩୯ ॥

ଏତତ୍ତେଽଭିହିତଂ ରାଜନ୍ ଯତ୍ ପୃଷ୍ଟୋଽହମିହ ତ୍ୱୟା ।
ସୁଯୋଧନସ୍ୟ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟଂ ରାଜସୂୟେ ମହାକ୍ରତୌ ॥ ୪୦

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମେ ପଚାରିଥିଲ, "ଏତେ ବଡ଼ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ତାହା ଦେଖି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ମନରେ ଦୁଃଖ ହେଲା କାହିଁକି ? ସେ ଈର୍ଷାନ୍ୱିତ ହେଲେ କାହିଁକି ?" ତୁମ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରସ୍ୱରୂପ ମୁଁ ସବୁକଥା କହିଦେଲି ॥ ୪୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନମାନଭଙ୍ଗୋ ନାମ ପଞ୍ଚସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭୫ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଷଟ୍‌ସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶାଲ୍ୱ ସହିତ ଯାଦବମାନଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥାନ୍ୟଦପି କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଶୃଣୁ କର୍ମାଦ୍ଭୁତଂ ନୃପ ।
କ୍ରୀଡ଼ାନରଶରୀରସ୍ୟ ଯଥା ସୌଭପତିର୍ହତଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏଥର ମନୁଷ୍ୟ ପରି ଲୀଳା କରୁଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଚରିତ ଶୁଣ । ସୌଭ ନାମକ ବିମାନର ଅଧିପତି ଶାଲ୍ୱକୁ ଭଗବାନ କିପରି ବଧ କଲେ, ଏଥିରେ ତାହା ଶୁଣିବାକୁ ପାଇବ ॥ ୧ ॥

ଶିଶୁପାଲସଖଃ ଶାଲ୍ୱୋ ରୁକ୍ମିଣ୍ୟୁଦ୍‌ବାହ ଆଗତଃ ।
ଯଦୁଭିର୍ନିର୍ଜିତଃ ସଂଖ୍ୟେ ଜରାସନ୍ଧାଦୟସ୍ତଥା ॥ ୨

ଶାଲ୍ୱ ଥିଲା ଶିଶୁପାଳର ସଖା । ସେ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ବିବାହ ଅବସରରେ ଶିଶୁପାଳ ସହିତ ବରଯାତ୍ରୀ ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜରାସନ୍ଧ ସମେତ ଶାଲ୍ୱକୁ ବି ପରାସ୍ତ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୨ ॥

ଶାଲ୍ୱଃ ପ୍ରତିଜ୍ଞାମକରୋତ୍ ଶୃଣ୍ୱତାଂ ସର୍ବଭୂଭୁଜାମ୍ ।
ଅଯାଦବାଂ କ୍ଷ୍ମାଂ କରିଷ୍ୟେ ପୌରୁଷଂ ମମ ପଶ୍ୟତ ॥ ୩

ସେଦିନ ଅନ୍ୟ ରାଜାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଶାଲ୍ୱ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି କହିଥିଲା, "ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କୁ ପୃଥିବୀରୁ ମୂଳପୋଛ କରିଦେବି; ସେତେବେଳେ ହିଁ ଆପଣମାନେ ମୋର ବଳପୌରୁଷ ଦେଖିବେ ।" ॥ ୩ ॥

ଇତି ମୂଢ଼ଃ ପ୍ରତିଜ୍ଞାୟ ଦେବଂ ପଶୁପତିଂ ପ୍ରଭୁମ୍ ।
ଆରାଧୟାମାସ ନୃପ ପାଂସୁମୁଷ୍ଟିଂ ସକୃଦ୍ ଗ୍ରସନ୍ ॥ ୪

ସଂବତ୍ସରାନ୍ତେ ଭଗବାନାଶୁତୋଷ ଉମାପତିଃ ।
ବରେଣଚ୍ଛନ୍ଦୟାମାସ ଶାଲ୍ୱଂ ଶରଣମାଗତମ୍ ॥ ୫

ଦେବାସୁରମନୁଷ୍ୟାଣାଂ ଗନ୍ଧର୍ବୋରଗରକ୍ଷସାମ୍ ।
ଅଭେଦ୍ୟଂ କାମଗଂ ବବ୍ରେ ସ ଯାନଂ ବୃଷ୍ଣିଭୀଷଣମ୍ ॥ ୬

ତଥେତି ଗିରିଶାଦିଷ୍ଟୋ ମୟଃ ପରପୁରଞ୍ଜୟଃ ।
ପୁରଂ ନିର୍ମାୟ ଶାଲ୍ୱାୟ ପ୍ରାଦାତ୍ ସୌଭମୟସ୍ମୟମ୍ ॥ ୭

ସ ଲବ୍ଧ୍ୱା କାମଗଂ ଯାନଂ ତମୋଧାମ ଦୁରାସଦମ୍ ।
ଯଯୌ ଦ୍ୱାରବତୀଂ ଶାଲ୍ୱୋ ବୈରଂ ବୃଷ୍ଣିକୃତଂ ସ୍ମରନ୍ ॥ ୮

ନିରୁଦ୍ଧ୍ୟ ସେନୟା ଶାଲ୍ୱୋ ମହତ୍ୟା ଭରତର୍ଷଭ ।
ପୁରୀଂ ବଭଞ୍ଜୋପବନାନ୍ୟୁଦ୍ୟାନାନି ଚ ସର୍ବଶଃ ॥ ୯

ସଗୋପୁରାଣି ଦ୍ୱାରାଣି ପ୍ରସାଦାଟ୍ଟାଳତୋଳିକାଃ ।
ବିହାରାନ୍ ସ ବିମାନାଗ୍ର୍ୟାନ୍ନିପେତୁଃ ଶସ୍ତ୍ରବୃଷ୍ଟୟଃ ॥ ୧୦

ଶିଳା ଦ୍ରୁମାଶ୍ଚାଶନୟଃ ସର୍ପା ଆସାରଶର୍କରାଃ ।
ପ୍ରଚଣ୍ଡଶ୍ଚକ୍ରବାତୋଽଭୂଦ୍ ରଜସାଽଽଚ୍ଛାଦିତା ଦିଶଃ ॥ ୧୧

ଇତ୍ୟର୍ଦ୍ଦ୍ୟମାନା ସୌଭେନ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ନଗରୀ ଭୃଶମ୍ ।
ନାଭ୍ୟପଦ୍ୟତ ଶଂ ରାଜଂସ୍ତ୍ରିପୁରେଣ ଯଥା ମହୀ ॥ ୧୨

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୂଢ଼ ଶାଲ୍ୱ ଏପରି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନ ପଶୁପତିଙ୍କର ଆରାଧନା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା । ଆରାଧନା କରୁଥିବାବେଳେ ସେ ଦିନକୁ କେବଳ ଥରେ ମୁଠାଏମାତ୍ର ପାଉଁଶ ଖାଇ ରହୁଥିଲା ॥ ୪ ॥ ପାର୍ବତୀପତି ଭଗବାନ ଶିବ ଯଦିବା ଆଶୁତୋଷ, ସେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ତଥାପି ଶାଲ୍ୱର ଘୋର ସଂକଳ୍ପ କଥା ଜାଣି ସେ ବର୍ଷକ ପରେ ଯାଇ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ଓ ଶରଣାଗତ ଶାଲ୍ୱକୁ 'ବର ମାଗ' ବୋଲି କହିଲେ ॥ ୫ ॥ ଶାଲ୍ୱ ବର ମାଗିଲା, "ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ମୋତେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ବିମାନ ଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହା କି ମୋର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଯାଆଆସ କରି ପାରୁଥିବ; ଦେବତା, ଅସୁର, ମନୁଷ୍ୟ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ନାଗ ଓ ରାକ୍ଷସ କେହି ବି ତାହାକୁ ଭାଙ୍ଗି ପାରୁ ନ ଥିବେ; ଏବଂ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଙ୍କର ହୋଇଥିବ ।" ॥ ୬ ॥ ଭଗବାନ ଶିବ 'ତଥାସ୍ତୁ' ବୋଲି କହିଦେଲେ । ତା'ପରେ ତାଙ୍କରି ଆଜ୍ଞାରେ, ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ନଗରକୁ ଜୟ କରିପାରୁଥିବା ମୟ ଦାନବ ସୌଭ ନାମକ ଏକ ଲୌହ ବିମାନ ନିର୍ମାଣ କରି ଶାଲ୍ୱକୁ ଦେଇଦେଲା ॥ ୭ ॥ ସେହି ବିମାନଟି ଜାଣ ଗୋଟିଏ ନଗର ପରି ହୋଇଥିଲା । ପୁଣି ତାହା ଏତେ ଘନ ଅନ୍ଧକାରମୟ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ତାକୁ ଦେଖିପାରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ ଥିଲା । ଚାଳକ ତାକୁ ଯେଉଁଠିକି ନେଇଯିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲା, ତାହା ତାର ଇଚ୍ଛାମାତ୍ରକେ ସେଠାକୁ ଚାଲିଯାଉଥିଲା । ଶାଲ୍ୱ ସେହି ବିମାନଟି ପାଇଯିବା ପରେ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଇଥିବା ଶତ୍ରୁତାକୁ ମନେପକାଇ ଦ୍ୱାରକା ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା ॥ ୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶାଲ୍ୱ ଏକ ବିରାଟ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ନେଇ ଦ୍ୱାରକା ନଗରୀକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଅବରୋଧ କରିଦେଲା ଓ ଫଳଫୁଲରେ ଭରା ଉଦ୍ୟାନ ଓ ଉପବନ ସବୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଇ ନଗରଦ୍ୱାର, ଫାଟକ, ବିଭିନ୍ନ ରାଜମହଲ, ଅଟ୍ଟାଳିକା, ପ୍ରାଚୀର ତଥା ନାଗରିକମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତବିନୋଦନ ପାଇଁ ରହିଥିବା ସ୍ଥାନମାନ ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେହି ବିମାନରୁ ଅସଂଖ୍ୟ ଶସ୍ତ୍ର ବୃଷ୍ଟି ହେଲା ॥ ୯,୧୦ ॥ ପୁଣି ଶାଲ୍ୱ ବଡ଼ ବଡ଼ ପଥର, ବୃକ୍ଷ, ବଜ୍ର, ସର୍ପ ତଥା କୁଆପଥର ବର୍ଷାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ଭୀଷଣ ଆକାରର ଘୂର୍ଣ୍ଣିବାତ୍ୟା ଉଠିଲା । ଧୂଳିରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ତ୍ରିପୁରାସୁର ଯେପରି ପୃଥିବୀକୁ ପୀଡ଼ିତ କରି ରଖିଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଶାଲ୍ୱ ସେହିପରି ବିମାନଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ଦ୍ୱାରକାକୁ ପୀଡ଼ିତ କରିଦେଲା । ସେଠାକାର ଲୋକେ କ୍ଷଣଟିଏ ବି

ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନୋ ଭଗବାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବାଧ୍ୟମାନା ନିଜାଃ ପ୍ରଜାଃ ।
ମା ଭୈଷ୍ଟେତ୍ୟଭ୍ୟଧାଦ୍ ବୀରୋ ରଥାରୂଢୋ ମହାଯଶାଃ ॥ ୧୩

ସାତ୍ୟକିଶ୍ଚାରୁଦେଷ୍ଣଶ୍ଚ ସାମ୍ବୋଽକ୍ରୂରଃ ସହାନୁଜଃ ।
ହାର୍ଦିକ୍ୟୋ ଭାନୁବିନ୍ଦଶ୍ଚ ଗଦଶ୍ଚ ଶୁକସାରଣୌ ॥ ୧୪

ଅପରେ ଚ ମହେଷ୍ୱାସା ରଥଯୂଥପଯୂଥପାଃ ।
ନିର୍ୟଯୁର୍ଦଂଶିତା ଗୁପ୍ତା ରଥେଭାଶ୍ୱପଦାତିଭିଃ ॥ ୧୫

ତତଃ ପ୍ରବବୃତେ ଯୁଦ୍ଧଂ ଶାଲ୍ୱାନାଂ ଯଦୁଭିଃ ସହ ।
ଯଥାସୁରାଣାଂ ବିବୁଧୈସ୍ତୁମୁଳଂ ଲୋମହର୍ଷଣମ୍ ॥ ୧୬

ତାଶ୍ଚ ସୌଭପତେର୍ମାୟା ଦିବ୍ୟାସ୍ତ୍ରୈ ରୁକ୍ମିଣୀସୁତଃ ।
କ୍ଷଣେନ ନାଶୟାମାସ ନୈଶଂ ତମ ଇବୋଷ୍ଣଗୁଃ ॥ ୧୭

ବିବ୍ୟାଧ ପଞ୍ଚବିଂଶତ୍ୟା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁଙ୍ଖୈରୟୋମୁଖୈଃ ।
ଶାଲ୍ୱସ୍ୟ ଧ୍ୱଜିନୀପାଳଂ ଶରୈଃ ସନ୍ନତପର୍ବଭିଃ ॥ ୧୮

ଶତେନାତାଡୟଚ୍ଛାଲ୍ୱମେକୈକେନାସ୍ୟ ସୈନିକାନ୍ ।
ଦଶଭିର୍ଦଶଭିର୍ନେତୃନ୍ ବାହନାନି ତ୍ରିଭିସ୍ତ୍ରିଭିଃ ॥ ୧୯

ତଦଦ୍ଭୁତଂ ମହତ୍ କର୍ମ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତଂ ପୂଜୟାମାସୁଃ ସର୍ବେ ସ୍ୱପରସୈନିକାଃ ॥ ୨୦

ବହୁରୂପୈକରୂପଂ ତଦ୍ ଦୃଶ୍ୟତେ ନ ଚ ଦୃଶ୍ୟତେ ।
ମାୟାମୟଂ ମୟକୃତଂ ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟଂ ପରୈରଭୂତ୍ ॥ ୨୧

ଶାନ୍ତିରେ ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ବୀର ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଦେଖିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ପ୍ରଜାମାନେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଛନ୍ତି। ତେଣୁ ସେ ରଥରେ ଚଢ଼ି ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ସାହସ ଦେଲେ ଏବଂ କହିଲେ, "ଆଦୌ ଭୟ କର ନାହିଁ।" ॥ ୧୩ ॥ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ସାତ୍ୟକି, ଚାରୁଦେଷ୍ଣ, ସାମ୍ବ, ଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ ଅକ୍ରୂର, କୃତବର୍ମା, ଭାନୁବିନ୍ଦ, ଗଦ, ଶୁକ, ସାରଣ ଆଦି ବହୁ ବୀର ବଡ଼ ବଡ଼ ଧନୁ ଧରି ବାହାରିପଡ଼ିଲେ। ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ମହାରଥୀ। ସମସ୍ତେ କବଚ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସାଥିରେ ବହୁ ରଥୀ, ଗଜାରୋହୀ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ତଥା ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟ ଚାଲିଥାନ୍ତି ॥ ୧୪,୧୫ ॥ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ଅସୁରମାନଙ୍କର ଯେପରି ଘମାଘୋଟ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଯଦୁବଂଶୀ ଓ ଶାଲ୍ୱର ସେନା ମଧ୍ୟରେ ସେହିପରି ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା। ସେହି ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖି ଲୋକଙ୍କର ଲୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠୁଥିଲା ॥ ୧୬ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ପ୍ରଖର କିରଣଦ୍ୱାରା ରାତ୍ରିର ଅନ୍ଧକାର ଦୂର କରିଦିଅନ୍ତି, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ସେହିପରି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବଳରେ ସୌଭପତି ଶାଲ୍ୱର ସକଳ ମାୟା କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ॥ ୧୭ ॥ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଶରମାନଙ୍କରେ ସୁନାର ପକ୍ଷ ଓ ଲୁହାର ଫଳକ (ମୁନ) ଲାଗିଥାଏ। ଶରକାଠି ଏତେ ଚିକ୍କଣ ହୋଇଥାଏ ଯେ ତାର ଗଣ୍ଠି କେଉଁଠି ଅଛି, ଜଣାପଡୁ ନ ଥାଏ। ଏଭଳି ପଚିଶିଟି ଶର ମାରି ସେ ଶାଲ୍ୱର ସେନାପତିକୁ ଆହତ କରିଦେଲେ ॥ ୧୮ ॥ ସେନାପତିକୁ ଶର ମାରିବା ସହିତ ପରମ ମନସ୍ୱୀ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଶାଲ୍ୱକୁ ବି ଶହେ ଶର ମାରିଲେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୈନ୍ୟକୁ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ, ସାରଥିମାନଙ୍କୁ ଦଶଟା ଲେଖାଏଁ ତଥା ବାହନମାନଙ୍କୁ ତିନିଟା ଲେଖାଏଁ ଶର ମାରି ଆହତ କରିଦେଲେ ॥ ୧୯ ॥ ମହାପରାକ୍ରମୀ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ ଓ ମହାନ୍ କର୍ମ ଦେଖି ନିଜ ପକ୍ଷର ଓ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷର ସମସ୍ତ ସୈନିକ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ॥ ୨୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୟଦାନବ ଗଢ଼ିଥିବା ଶାଲ୍ୱର ସେହି ବିମାନଟି ବଡ଼ ମାୟାମୟ ଥିଲା। ତାହା ଏପରି ବିଚିତ୍ର ଥିଲା ଯେ, କେତେବେଳେ ଅନେକରୂପରେ ତ, ଆଉ କେତେବେଳେ ଏକରୂପରେ ଦେଖାଯାଉଥିଲା; କେତେବେଳେ ଦେଖାଯାଉଥିଲା ତ, କେତେବେଳେ ଆଦୌ ଦେଖାଯାଉ ନ ଥିଲା। ସେହି ବିମାନଟି କେତେବେଳେ କେଉଁଠି ଥିଲା, ତାହା ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ଆଦୌ ଜାଣି

କ୍ୱଚିଦ୍ ଭୂମୌ କ୍ୱଚିଦ୍ ବ୍ୟୋମ୍ନି ଗିରିମୂର୍ଧ୍ନି ଜଲେ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ଅଲାତଚକ୍ରବଦ୍ ଭ୍ରାମ୍ୟତ୍ ସୌଭଂ ତଦ୍ ଦୁରବସ୍ଥିତମ୍ ॥ ୨୨

ଯତ୍ର ଯତ୍ରୋପଲକ୍ଷ୍ୟେତ ସସୌଭଃ ସହସୈନିକଃ ।
ଶାଲ୍ୱସ୍ତତସ୍ତତୋଽମୁଞ୍ଚନ୍ ଶରାନ୍ ସାତ୍ୱତଯୂଥପାଃ ॥ ୨୩

ଶରୈରଗ୍ନ୍ୟର୍କସଂସ୍ପର୍ଶୈରାଶୀବିଷଦୁରାସଦୈଃ ।
ପୀଡ୍ୟମାନପୁରାନୀକଃ ଶାଲ୍ୱୋଽମୁହ୍ୟତ୍ ପରେରିତୈଃ ॥ ୨୪

ଶାଲ୍ୱାନୀକପଶସ୍ତ୍ରୌଘୈର୍ବୃଷ୍ଣିବୀରା ଭୃଶାର୍ଦିତାଃ ।
ନ ତତ୍ୟଜୂ ରଣଂ ସ୍ୱଂ ସ୍ୱଂ ଲୋକଦ୍ୱୟଜିଗୀଷବଃ ॥ ୨୫

ଶାଲ୍ୱାମାତ୍ୟୋ ଦ୍ୟୁମାନ୍ ନାମ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଂ ପ୍ରାକ୍ପ୍ରପୀଡ଼ିତଃ ।
ଆସାଦ୍ୟ ଗଦୟା ମୌର୍ବ୍ୟା ବ୍ୟାହତ୍ୟ ବ୍ୟନଦଦ୍ ବଲୀ ॥ ୨୬

ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଂ ଗଦୟା ଶୀର୍ଣ୍ଣବକ୍ଷଃସ୍ଥଲମରିନ୍ଦମମ୍ ।
ଅପୋବାହ ରଣାତ୍ ସୂତୋ ଧର୍ମବିଦ୍ ଦାରୁକାତ୍ମଜଃ ॥ ୨୭

ଲବ୍ଧସଂଜ୍ଞୋ ମୁହୂର୍ତ୍ତେନ କାର୍ଷ୍ଣିଃ ସାରଥିମବ୍ରବୀତ୍ ।
ଅହୋ ଅସାଧ୍ୱିଦଂ ସୂତ ଯଦ୍ ରଣାନ୍ମେଽପସର୍ପଣମ୍ ॥ ୨୮

ନ ଯଦୂନାଂ କୁଲେ ଜାତଃ ଶ୍ରୂୟତେ ରଣବିଚ୍ୟୁତଃ ।
ବିନା ମତ୍ କ୍ଳୀବଚିତ୍ତେନ ସୂତେନ ପ୍ରାପ୍ତକିଲ୍ବିଷାତ୍ ॥ ୨୯

କିଂ ନୁ ବକ୍ଷ୍ୟେଽଭିସଙ୍ଗମ୍ୟ ପିତରୌ ରାମକେଶବୌ ।
ଯୁଦ୍ଧାତ୍ ସମ୍ୟଗପକ୍ରାନ୍ତଃ ପୃଷ୍ଟସ୍ତତ୍ରାତ୍ମନଃ କ୍ଷମମ୍ ॥ ୩୦

ପାରୁ ନ ଥିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ତାହା କେତେବେଳେ ପୃଥିବୀକୁ ଚାଲି ଆସୁଥିଲା ତ, କେତେବେଳେ ଆକାଶରେ ଉଡୁଥିଲା; କେବେ ପର୍ବତ ଶିଖରରେ ଓହ୍ଲାଇ ପଡୁଥିଲା ତ, କେବେ ପାଣିରେ ଭାସୁଥିଲା । ତାହା କେଉଁଠି ସ୍ଥିର ନ ରହି ଅଲାତଚକ୍ର ପରି ଘୂରି ବୁଲୁଥିଲା ॥ ୨୨ ॥ ସେ ଯାହା ହେଉ, ଶାଲ୍ୱ ତାର ବିମାନ ଓ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁଠି ଓ ଯେବେ ଦେଖା ଯାଉଥିଲା, ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ସେଠାରେ ବାଣବର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ସେମାନଙ୍କର ବାଣସବୁ ହୋଇଥାଏ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅଗ୍ନିତୁଲ୍ୟ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ତଥା ବିଷାକ୍ତ ସର୍ପ ପରି ଅସହ୍ୟ । ସେହିସବୁ ବାଣର ଆଘାତରେ ଶାଲ୍ୱର ବିମାନ ଓ ସୈନ୍ୟମାନେ ଅତିଶୟ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହୋଇଗଲେ; ଏପରି କି ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ଶରାଘାତରେ ସ୍ୱୟଂ ଶାଲ୍ୱ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଗଲା ॥୨୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶାଲ୍ୱର ସେନାପତିମାନେ ମଧ୍ୟ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ବାଣବର୍ଷଣ କରି ଚାଲିଥିଲେ; ତେଣୁ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଆହତ ହେଉଥିଲେ; ତଥାପି ସେମାନେ ରଣାଙ୍ଗନରୁ ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ ଦେଉ ନ ଥିଲେ । କାରଣ ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ, ମରିଲେ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ମିଳିବ ଏବଂ ଜିତିଲେ ବିଜୟ ଲାଭ ହେବ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶାଲ୍ୱର ମନ୍ତ୍ରୀର ନାମ ଥିଲା ଦ୍ୟୁମାନ୍ । ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ପ୍ରଥମେ ତାକୁ ପଚିଶିଟି ବାଣ ମାରି ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦ୍ୟୁମାନ୍ ଥିଲା ବହୁତ ବଳବାନ୍ । ସେ ଝପଟି ଆସି ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ତା'ର ଲୌହଗଦାରେ ଭୀଷଣ ପ୍ରହାର କରି ଗର୍ଜନ କଲା ॥ ୨୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗଦା ପ୍ରହାରରେ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଛାତି ଫାଟିଗଲା ପରି ହୋଇଗଲା । ଦାରୁକଙ୍କ ପୁଅ ତାଙ୍କର ରଥ ଚଳାଉଥିଲା । ସେ ସାରଥିର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାଙ୍କୁ ରଣଭୂମିରୁ ନେଇ ପଳାଇଗଲା ॥ ୨୭ ॥ ଦୁଇ ଘଡ଼ି ପରେ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର ମୂର୍ଚ୍ଛା ଭାଙ୍ଗିଲା । ଚେତା ଫେରିବା ପରେ ସେ ସାରଥିକୁ କହିଲେ, "ସାରଥି ! ତୁ ବଡ଼ ଭୁଲ୍ କଲୁ । ହାୟ ! ହାୟ !! ତୁ ମୋତେ ରଣଭୂମିରୁ ନେଇ ଆସିଲୁ !!! ॥ ୨୮ ॥ ଆମ ବଂଶରେ କେହି କେବେ ରଣଭୂମି ଛାଡ଼ି ପଳାଇ ଆସିଥିବା କଥା ମୁଁ ଶୁଣି ନ ଥିଲି । କେବଳ ମୋରି କପାଳରେ ଏହି କଳଙ୍କର ଦାଗ ଲାଗିଗଲା ! ତୁ ହେଉଛୁ ସତରେ ଗୋଟାଏ କାପୁରୁଷ ଓ ନପୁଂସକ ସାରଥି ॥ ୨୯ ॥ ଏବେ ମୋ ଦଦେଇ ବଳରାମ ଓ ପିତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇ ମୁଁ କଣ କହିବି ଯେ ? ଏଥର ସମସ୍ତେ ମୋତେ ରଣଭଙ୍ଗ ଦେଇ ପଳାଇ ଆସିଲା ବୋଲି କହିବେ ନା ? ସେମାନେ ପଚାରିଲେ, ମୁଁ କି

ବ୍ୟକ୍ତଂ ମେ କଥୟିଷ୍ୟନ୍ତି ହସନ୍ତ୍ୟୋ ଭ୍ରାତୃଜାମୟଃ ।
କ୍ଲୈବ୍ୟଂ କଥଂ କଥଂ ବୀର ତବାନ୍ୟୈଃ କଥ୍ୟତାଂ ମୃଧେ ॥ ୩୧

ଉତ୍ତର ଦେବି ? ॥ ୩୦ ॥ ମୋ ଭାଉଜମାନେ ପରିହାସ କରି ମୋତେ ପଚ୍ଚାରିବେ, 'କି ହୋ ବୀର ! ତୁମେ କିପରି ନପୁଂସକ ହୋଇଗଲ ମ ! ଶତ୍ରୁମାନେ ତୁମକୁ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏଡ଼େ ନୀଚ କରିଦେଲେ କିପରି ??' ରେ ସାରଥି ! ତୁ ମୋତେ ରଣଭୂମିରୁ ଫେରାଇ ଆଣି ନିଶ୍ଚୟ ଅକ୍ଷମଣୀୟ ଅପରାଧ କରିଛୁ ।'' ॥ ୩୧ ॥

ସାରଥିରୁବାଚ

ଧର୍ମଂ ବିଜାନତାଽଽୟୁଷ୍ମନ୍ କୃତମେତନ୍ମୟା ବିଭୋ ।
ସୂତଃ କୃଚ୍ଛ୍ରଗତଂ ରକ୍ଷେଦ୍ ରଥିନଂ ସାରଥିଂ ରଥୀ ॥ ୩୨

ସାରଥି କହିଲା—ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ଯାହା କିଛି କରିଛି, ତାହା ସାରଥିର ଧର୍ମ ବୋଲି ଜାଣି କରିଛି । ହେ ମୋର ସମର୍ଥ ପ୍ରଭୁ ! ଯୁଦ୍ଧର ଧର୍ମ ହେଲା : ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲେ ସାରଥି ରଥୀଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବ ଓ ରଥୀ ସାରଥିକୁ ରକ୍ଷା କରିବେ ॥ ୩୨ ॥ ଏହି ଧର୍ମ ଜାଣିଥିବାରୁ ହିଁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ରଣଭୂମିରୁ ଦୂରକୁ ନେଇ ଆସିଲି । ଶତ୍ରୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଗଦାରେ ପ୍ରହାର କରିଥିଲା ଏବଂ ଆପଣ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ବଡ଼ ସଂକଟ ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ମୁଁ ଏପରି କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲି ।'' ॥ ୩୩ ॥

ଏତଦ୍ ବିଦିତ୍ୱା ତୁ ଭବାନ୍ ମୟାପୋବାହିତୋ ରଣାତ୍ ।
ଉପସୃଷ୍ଟଃ ପରେଣେତି ମୂର୍ଚ୍ଛିତୋ ଗଦୟା ହତଃ ॥ ୩୩

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ଶାଲ୍ୱଯୁଦ୍ଧେ ଷଟ୍‌ସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭୬ ॥

✦✦✦

ଅଥ ସପ୍ତସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶାଲ୍ୱ ବଧ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ ତୂପସ୍ପୃଶ୍ୟ ସଲିଳଂ ଦଂଶିତୋ ଧୃତକାର୍ମୁକଃ ।
ନୟ ମାଂ ଦ୍ୟୁମତଃ ପାର୍ଶ୍ୱଂ ବୀରସ୍ୟେତ୍ୟାହ ସାରଥିମ୍ ॥ ୧

ବିଧମନ୍ତଂ ସ୍ୱସୈନ୍ୟାନି ଦ୍ୟୁମନ୍ତଂ ରୁକ୍ମିଣୀସୁତଃ ।
ପ୍ରତିହତ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟବିଧ୍ୟନ୍ନାରାଚୈରଷ୍ଟଭିଃ ସ୍ମୟନ୍ ॥ ୨

ଚତୁର୍ଭିଶ୍ଚତୁରୋ ବାହାନ୍ ସୂତମେକେନ ଚାହନତ୍ ।
ଦ୍ୱାଭ୍ୟାଂ ଧନୁଶ୍ଚ କେତୁଂ ଚ ଶରେଣାନ୍ୟେନ ବୈ ଶିରଃ ॥ ୩

ଗଦସାତ୍ୟକିସାମ୍ବାଦ୍ୟା ଜଘ୍ନୁଃ ସୌଭପତେର୍ବଳମ୍ ।
ପେତୁଃ ସମୁଦ୍ରେ ସୌଭେୟାଃ ସର୍ବେ ସଂଛିନ୍ନକନ୍ଧରାଃ ॥ ୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହା ଶୁଣି ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ହାତମୁହଁ ଧୋଇ, କବଚ ପିନ୍ଧି, ଧନୁର୍ବାଣ ଧରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସାରଥିକୁ କହିଲେ, ''ମୋତେ ବୀର ଦ୍ୟୁମାନ୍ ପାଖକୁ ନେଇଚାଲ ।'' ॥ ୧ ॥ ସେତେବେଳକୁ ଦ୍ୟୁମାନ୍ ଯାଦବସେନାକୁ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଯାଇ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ବିରତ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ହସି ହସି ଆଠଟି ଶର ମାରିଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ସେଥିରୁ ଚାରିଟି ଶରରେ ତାଙ୍କ ରଥର ଘୋଡ଼ା ଚାରିଟିକୁ ମାରିଦେଲେ, ଗୋଟିଏ ଶରରେ ସାରଥିକୁ ମାରିଦେଲେ, ଦୁଇଟି ଶରରେ ଧନୁ ଓ ଧ୍ୱଜା କାଟିଦେଲେ ଏବଂ ଶେଷ ଶରରେ ଦ୍ୟୁମାନ୍‌ଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦେଲେ ॥ ୩ ॥ ଏପଟେ ଗଦ, ସାତ୍ୟକି, ସାମ୍ବ ଆଦି ଯଦୁବଂଶୀ ବୀରମାନେ ମଧ୍ୟ ଶାଲ୍ୱର ସେନାକୁ ସଂହାର କରିଚାଲିଥାନ୍ତି । ସୌଭ ବିମାନରେ ବସିଥିବା ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ବେକ କଟିଯାଉଥାଏ ଓ ସେମାନେ ସମୁଦ୍ରରେ ଖସି ପଡୁଥାନ୍ତି ॥ ୪ ॥

ଏବଂ ଯଦୂନାଂ ଶାଲ୍ୱାନାଂ ନିଘ୍ନତାମିତରେତରମ୍ ।
ଯୁଦ୍ଧଂ ତ୍ରିଣବରାତ୍ରଂ ତଦଭୂତ୍ତୁମୁଳମୁଲ୍ବଣମ୍ ॥ ୫

ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥଂ ଗତଃ କୃଷ୍ଣ ଆହୂତୋ ଧର୍ମସୂନୁନା ।
ରାଜସୂୟେଽଥ ନିର୍ବୃତ୍ତେ ଶିଶୁପାଳେ ଚ ସଂସ୍ଥିତେ ॥ ୬

କୁରୁବୃଦ୍ଧାନନୁଜ୍ଞାପ୍ୟ ମୁନୀଂଶ୍ଚ ସସୁତାଂ ପୃଥାମ୍ ।
ନିମିତ୍ତାନ୍ୟତିଘୋରାଣି ପଶ୍ୟନ୍ ଦ୍ୱାରବତୀଂ ଯଯୌ ॥ ୭

ଆହ ଚାହମିହାୟାତ ଆର୍ଯ୍ୟମିଶ୍ରାଭିସଙ୍ଗତଃ ।
ରାଜନ୍ୟାଶ୍ଚୈଦ୍ୟପକ୍ଷୀୟା ନୂନଂ ହନ୍ୟୁଃ ପୁରୀଂ ମମ ॥ ୮

ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତତ୍ କଦନଂ ସ୍ୱାନାଂ ନିରୂପ୍ୟ ପୁରରକ୍ଷଣମ୍ ।
ସୌଭଂ ଚ ଶାଲ୍ୱରାଜଂ ଚ ଦାରୁକଂ ପ୍ରାହ କେଶବଃ ॥ ୯

ରଥଂ ପ୍ରାପୟ ମେ ସୂତ ଶାଲ୍ୱସ୍ୟାନ୍ତିକମାଶୁ ବୈ ।
ସଂଭ୍ରମସ୍ତେ ନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋ ମାୟାବୀ ସୌଭରାଡୟମ୍ ॥ ୧୦

ଇତ୍ୟୁକ୍ତଶ୍ଚୋଦୟାମାସ ରଥମାସ୍ଥାୟ ଦାରୁକଃ ।
ବିଶନ୍ତଂ ଦଦୃଶୁଃ ସର୍ବେ ସ୍ୱେ ପରେ ଚାରୁଣାନୁଜମ୍ ॥ ୧୧

ଶାଲ୍ୱଶ୍ଚ କୃଷ୍ଣମାଲୋକ୍ୟ ହତପ୍ରାୟବଳେଶ୍ୱରଃ ।
ପ୍ରାହରତ୍ କୃଷ୍ଣସୂତାୟ ଶକ୍ତିଂ ଭୀମରବାଂ ମୃଧେ ॥ ୧୨

ତାମାପତନ୍ତୀଂ ନଭସି ମହୋଲ୍‌କାମିବ ରଂହସା ।
ଭାସୟନ୍ତୀଂ ଦିଶଃ ଶୌରିଃ ସାୟକୈଃ ଶତଧାଚ୍ଛିନତ୍ ॥ ୧୩

ତଂ ଚ ଷୋଡଶଭିର୍ବିଦ୍ଧ୍ୱା ବାଣୈଃ ସୌଭଂ ଚ ଖେ ଭ୍ରମତ୍ ।
ଅବିଧ୍ୟଚ୍ଛରସନ୍ଦୋହୈଃ ଖଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଇବ ରଶ୍ମିଭିଃ ॥ ୧୪

ଏପରିଭାବରେ ଯଦୁବଂଶୀ ଓ ଶାଲ୍ୱର ସୈନ୍ୟମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ପ୍ରହାର କରି ଯୁଦ୍ଧ କଲେ । ଘମାଘୋଟ ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଲା ଏବଂ ସେହି ଭୀଷଣ ଯୁଦ୍ଧ ଦୀର୍ଘ ସତେଇଶ ଦିନ ଧରି ଚାଲିଲା ॥ ୫ ॥

ସେତେବେଳକୁ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଡାକରା ପାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ସରିଯାଇଥାଏ; ଶିଶୁପାଳ ମଧ୍ୟ ମରିସାରିଥାଏ ॥ ୬ ॥ ତଥାପି ସେ ବହୁ ଅପଶକୁନ (ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ) ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ତେଣୁ ସେ କୁରୁବଂଶର ବୟୋବୃଦ୍ଧ, ଋଷି, ମୁନି ଓ କୁନ୍ତୀ ତଥା ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ ଦ୍ୱାରକା ଫେରିବାକୁ ବାହାରିଲେ ॥ ୭ ॥ ବାଟରେ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବୁଥାନ୍ତି, "ମୁଁ ପୂଜ୍ୟ ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଏଠାକୁ ଚାଲିଆସିଲି । ସେପଟେ ଶିଶୁପାଳର ସମର୍ଥକ ରାଜାମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଦ୍ୱାରକା ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରୁଥିବେ।" ॥ ୮ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦ୍ୱାରକାରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ, ସତକୁ ସତ ଯାଦବମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭୀଷଣ ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିଯାଇଛି । ତେଣୁ ସେ ବଳରାମଙ୍କୁ ନଗରରକ୍ଷା ଭାର ଦେଇଦେଲେ ଓ ସୌଭପତି ଶାଲ୍ୱକୁ ଦେଖି ନିଜର ସାରଥି ଦାରୁକଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୯ ॥ "ଦାରୁକ ! ତୁମେ ଯଥାଶୀଘ୍ର ମୋ ରଥକୁ ଶାଲ୍ୱ ପାଖକୁ ନେଇଚାଲ । ସାବଧାନ ! ଶାଲ୍ୱ ହେଉଛି ବଡ଼ ମାୟାବୀ; ତଥାପି ତୁମେ ତାକୁ ମୋଟେ ଭୟ କର ନାହିଁ।" ॥ ୧୦ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଇ ଦାରୁକ ରଥରେ ଚଢ଼ିଗଲେ ଓ ଶାଲ୍ୱ ଆଡ଼କୁ ରଥ ଚଳାଇଲେ । ରଥ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ପ୍ରବେଶ କରୁ କରୁ ଗରୁଡ଼ଚିହ୍ନିତ ଧ୍ୱଜା ଦେଖି ଯଦୁବଂଶୀ ତଥା ଶାଲ୍ୱର ସୈନ୍ୟମାନେ ତାହା ଭଗବାନଙ୍କ ରଥ ବୋଲି ଚିହ୍ନିଗଲେ ॥ ୧୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତେବେଳକୁ ଶାଲ୍ୱର ପ୍ରାୟ ସବୁ ସୈନ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଶାଲ୍ୱ ଭଗବାନଙ୍କ ସାରଥି ଉପରକୁ ଏକ ବିରାଟ ଶକ୍ତି (ତ୍ରିଶୂଳ) ଚଳାଇଦେଲା । ସେହି ଶକ୍ତି ଭୟଙ୍କର ଶବ୍ଦ କରି ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ମାଡ଼ି ଆସୁଥିବାରୁ ଏକ ବଡ଼ ଉଲ୍କା ପରି ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ତାର ଜ୍ୟୋତିରେ ଦଶଦିଗ ଝଲସି ଉଠୁଥାଏ । ଶକ୍ତିଟା ତାଙ୍କ ସାରଥି ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଆସୁଛି ଦେଖି, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶର ମାରି ତାକୁ ଶତଖଣ୍ଡ କରି କାଟି ପକାଇଲେ ॥ ୧୨,୧୩ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଶାଲ୍ୱକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଷୋହଳଟି ଶର ମାରିଲେ ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର କିରଣରେ ଆକାଶକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବା ପରି, ଭଗବାନ ଆକାଶରେ ଉଡୁଥିବା ତାହାର ବିମାନକୁ ବି ଅସଂଖ୍ୟ ଶର

ଶାଲ୍ୱଃ ଶୌରେସ୍ତୁ ଦୋଃ ସବ୍ୟଂ ସଶାର୍ଙ୍ଗଂ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନ୍ୱନଃ ।
ବିଭେଦ ନ୍ୟପତଦ୍ଧସ୍ତାତ୍ ଶାର୍ଙ୍ଗମାସୀତ୍ତଦଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୧୫

ହାହାକାରୋ ମହାନାସୀଦ୍ ଭୂତାନାଂ ତତ୍ର ପଶ୍ୟତାମ୍ ।
ବିନଦ୍ୟ ସୌଭରାଡୁଚ୍ଚୈରିଦମାହ ଜନାର୍ଦ୍ଦନମ୍ ॥ ୧୬

ଯତ୍ତ୍ୱୟା ମୂଢ ନଃ ସଖ୍ୟୁର୍ଭ୍ରାତୁର୍ଭାର୍ଯ୍ୟା ହୃତେକ୍ଷତାମ୍ ।
ପ୍ରମତ୍ତଃ ସ ସଭାମଧ୍ୟେ ତ୍ୱୟା ବ୍ୟାପାଦିତଃ ସଖା ॥ ୧୭

ତଂ ତ୍ୱାଦ୍ୟ ନିଶିତୈର୍ବାଣୈରପରାଜିତମାନିନମ୍ ।
ନୟାମ୍ୟପୁନରାବୃତ୍ତିଂ ଯଦି ତିଷ୍ଠେର୍ମମାଗ୍ରତଃ ॥ ୧୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବୃଥା ତ୍ୱଂ କତ୍ଥସେ ମନ୍ଦ ନ ପଶ୍ୟସ୍ୟନ୍ତିକେଽନ୍ତକମ୍ ।
ପୌରୁଷଂ ଦର୍ଶୟନ୍ତି ସ୍ମ ଶୂରା ନ ବହୁଭାଷିଣଃ ॥ ୧୯

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ଭଗବାଞ୍ଛାଲ୍ୱଂ ଗଦୟା ଭୀମବେଗୟା ।
ତତାଡ଼ ଜତ୍ରୌ ସଂରବ୍ଧଃ ସ ଚକମ୍ପେ ବମନ୍ନସୃକ୍ ॥ ୨୦

ଗଦାୟାଂ ସନ୍ନିବୃତ୍ତାୟାଂ ଶାଲ୍ୱସ୍ତ୍ୱନ୍ତରଧୀୟତ ।
ତତୋ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଆଗତ୍ୟ ପୁରୁଷଃ ଶିରସାଚ୍ୟୁତମ୍ ।
ଦେବକ୍ୟା ପ୍ରହିତୋଽସ୍ମୀତି ନତ୍ୱା ପ୍ରାହ ବଚୋ ରୁଦନ୍ ॥ ୨୧

କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ମହାବାହୋ ପିତା ତେ ପିତୃବତ୍ସଳ ।
ବଦ୍ଧ୍ୱାପନୀତଃ ଶାଲ୍ୱେନ ସୌନିକେନ ଯଥା ପଶୁଃ ॥ ୨୨

ନିଶମ୍ୟ ବିପ୍ରିୟଂ କୃଷ୍ଣୋ ମାନୁଷୀଂ ପ୍ରକୃତିଂ ଗତଃ ।
ବିମନସ୍କୋ ଘୃଣୀ ସ୍ନେହାଦ୍ ବଭାଷେ ପ୍ରାକୃତୋ ଯଥା ॥ ୨୩

କଥଂ ରାମମସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତଂ ଜିତ୍ୱାଜେୟଂ ସୁରାସୁରୈଃ ।
ଶାଲ୍ୱେନାଲ୍ପୀୟସା ନୀତଃ ପିତା ମେ ବଳବାନ୍ ବିଧିଃ ॥ ୨୪

ମାରି ଛିଦ୍ରମୟ କରିଦେଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାମ ଭୁଜରେ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ; ଶାଲ୍ୱ ଶର ମାରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଭୁଜରୁ ସେହି ଧନୁଟି ଖସାଇଦେଲା । ଏହା ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣା ଘଟିଗଲା ॥ ୧୫ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଆକାଶରେ କିମ୍ୱା ପୃଥିବୀରେ ରହି ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖୁଥିଲେ, ଏହି ଘଟଣା ଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହାହାକାର ଖେଳିଗଲା । ଏ ଭିତରେ ଶାଲ୍ୱ ଗର୍ଜନ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ କହିଲା, ॥ ୧୬ ॥ "ରେ ମୂଢ଼ ! ଆମେ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ତୁ ଆମ ଭାଇ ଓ ମିତ୍ର ଶିଶୁପାଳଙ୍କ ପତ୍ନୀକୁ ହରଣ କରି ନେଇଗଲୁ; ପୁଣି ପୂର୍ଣ୍ଣସଭାରେ ଆମ ମିତ୍ର ଶିଶୁପାଳ ଅସାବଧାନ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ତୁ ତାଙ୍କୁ ମାରିଦେଲୁ ॥ ୧୭ ॥ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ତୁ ନିଜକୁ ଅଜେୟ ବୋଲି ଭାବୁଛୁ; କିନ୍ତୁ ଆଜିର ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ତୁ ଯଦି ମୋର ସମ୍ମୁଖରେ କିଛି ସମୟ ରହିବୁ ତେବେ ମୁଁ ଆଜି ମୋ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶର ମାରି ତତେ ସେଇଠିକି ପଠାଇଦେବି, ଯେଉଁଠିକି ଗଲେ ଲୋକେ ଆଉ ଫେରିଆସନ୍ତି ନାହିଁ ।" ॥ ୧୮ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—"ରେ ମୂର୍ଖ ! ତୁ ଅଯଥା ବକ୍‌ବକ୍ କରୁଛୁ । ତୁ ଜାଣିନାହୁଁ ଯେ, ତତେ ଯମ ଗୋଡ଼ାଇଲେଣି । ଯେଉଁମାନେ ବୀର ଯୋଦ୍ଧା, ସେମାନେ ବୃଥା ବକ୍‌ବକ୍ କରନ୍ତି ନାହିଁ; ସେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜର ବୀରତ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ।" ॥ ୧୯ ॥ ଏପରି କହିଦେଇ, ଭଗବାନ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରି ନିଜର ଭୟଙ୍କର ବେଗବତୀ ଗଦାରେ ଶାଲ୍ୱର ହଁସୁଲିହାଡ଼ ଉପରେ ଭୀଷଣ ପ୍ରହାର କଲେ । ସେହି ଗୋଟିକ ପ୍ରହାରରେ ସେ ରକ୍ତବାନ୍ତି କରି ଥରହର ହେଲା ॥ ୨୦ ॥ କିନ୍ତୁ ଗଦାଟି ଭଗବାନଙ୍କ ହାତକୁ ଫେରି ଆସୁ ଆସୁ ଶାଲ୍ୱ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲା । ଦୁଇ ଘଡ଼ି ଯାଇଛି କି ନାହିଁ, ଜଣେ ଲୋକ ଆସି ଭଗବାନଙ୍କୁ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ପ୍ରଣାମ କଲା ଏବଂ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲା—ମୋତେ ଆପଣଙ୍କ ମାତା ଦେବକୀ ପଠାଇଛନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ସେ କହି ପଠାଇଛନ୍ତି, "ହେ ପିତୃବତ୍ସଳ ମହାବାହୁ କୃଷ୍ଣ ! କଂସେଇ ଆସି ଗାଈଗୋରୁଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ନେଇଗଲା ପରି, ଶାଲ୍ୱ ଆସି ତୁମ ପିତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ନେଇଗଲା ।" ॥ ୨୨ ॥ ଏପରି ଅପ୍ରିୟ ସମାଚାର ପାଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି ଭାବପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ସାଧାରଣ ପୁରୁଷ ପରି କହିଲେ—॥ ୨୩ ॥ "ହାୟ ! ମୋର ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କୁ ତ ଦେବତା, ରାକ୍ଷସ କେହି ବି ପରାସ୍ତ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ସେ ତ ସର୍ବଦା ସାବଧାନ ରହିଥାନ୍ତି । ଶାଲ୍ୱର ବଳପୌରୁଷ ବା କେତେ ! ସେ ପୁଣି ମୋ ଭାଇଙ୍କୁ କିପରି ଜିତିଗଲା ଯେ, ମୋ ପିତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ନେଇଗଲା !! ସତରେ ପ୍ରାରବ୍ଧ ବଡ଼

ଇତି ବ୍ରୁବାଣେ ଗୋବିନ୍ଦେ ସୌଭରାଟ୍ ପ୍ରତ୍ୟୁପସ୍ଥିତଃ ।
ବସୁଦେବମିବାନୀୟ କୃଷ୍ଣଂ ଚେଦମୁବାଚ ସଃ ॥ ୨୫

ଏଷ ତେ ଜନିତା ତାତୋ ଯଦର୍ଥମିହ ଜୀବସି ।
ବଧିଷ୍ୟେ ବୀକ୍ଷତସ୍ତେଽମୁମୀଶଶ୍ଚେତ୍ ପାହି ବାଲିଶ ॥ ୨୬

ଏବଂ ନିର୍ଭର୍ତ୍ସ୍ୟ ମାୟାବୀ ଖଡ୍ଗେନାନକଦୁନ୍ଦୁଭେଃ ।
ଉତ୍କୃତ୍ୟ ଶିର ଆଦାୟ ଖସ୍ଥଂ ସୌଭଂ ସମାବିଶତ୍ ॥ ୨୭

ତତୋ ମୁହୂର୍ତ୍ତଂ ପ୍ରକୃତାବୁପପ୍ଲୁତଃ
ସ୍ୱବୋଧ ଆସ୍ତେ ସ୍ୱଜନାନୁଷଙ୍ଗତଃ ।
ମହାନୁଭାବସ୍ତଦବୁଧ୍ୟଦାସୁରୀଂ
ମାୟାଂ ସ ଶାଲ୍ୱପ୍ରସୃତାଂ ମୟୋଦିତାମ୍ ॥ ୨୮

ନ ତତ୍ର ଦୂତଂ ନ ପିତୁଃ କଳେବରଂ
ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ଆଜୌ ସମପଶ୍ୟଦଚ୍ୟୁତଃ ।
ସ୍ୱାପ୍ନଂ ଯଥା ଚାମ୍ବରଚାରିଣଂ ରିପୁଂ
ସୌଭସ୍ଥମାଲୋକ୍ୟ ନିହନ୍ତୁମୁଦ୍ୟତଃ ॥ ୨୯

ଏବଂ ବଦନ୍ତି ରାଜର୍ଷେ ଋଷୟଃ କେ ଚ ନାନ୍ୱିତାଃ ।
ଯତ୍ ସ୍ୱବାଚୋ ବିରୁଧ୍ୟେତ ନୂନଂ ତେ ନ ସ୍ମରନ୍ତ୍ୟୁତ ॥ ୩୦

କ୍ୱ ଶୋକମୋହୌ ସ୍ନେହୋ ବା ଭୟଂ ବା ଯେଽଜ୍ଞସମ୍ଭବାଃ ।
କ୍ୱ ଚାଖଣ୍ଡିତବିଜ୍ଞାନଜ୍ଞାନୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସ୍ତ୍ୱଖଣ୍ଡିତଃ ॥ ୩୧

ଯତ୍ପାଦସେବୋର୍ଜିତୟାଽଽତ୍ମବିଦ୍ୟୟା
ହିନ୍ୱନ୍ତ୍ୟନାଦ୍ୟାତ୍ମବିପର୍ଯ୍ୟୟଗ୍ରହମ୍ ।

ବଳବାନ୍ ।'' ॥ ୨୪ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରି ଶୋକ କରୁଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ବସୁଦେବଙ୍କ ପରି ହୋଇଥିବା ଜଣେ ମାୟାରଚିତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଧରି ଶାଲ୍ୱ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲା—॥ ୨୫ ॥ ''ରେ ମୂର୍ଖ ! ଯାହା ପାଇଁ ତୁ ଜୀବନ ପାଇଛୁ, ହେଇଟି, ଏହି ହେଉଛି ତୋର ସେହି ଜନ୍ମଦାତା ପିତା । ଦେଖ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ତୋରି ଆଖି ଆଗରେ ମୁଁ ଏହାକୁ ଶେଷ କରିଦେଉଛି । ଯଦି ତୋର ବଳପୌରୁଷ ଅଛି, ତେବେ ଏହାକୁ ରକ୍ଷା କର ।'' ॥ ୨୬ ॥ ମାୟାବୀ ଶାଲ୍ୱ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି ଭର୍ତ୍ସନା କରି ତରବାରିରେ ସେହି ମାୟାରଚିତ ବସୁଦେବର ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦେଲା ଏବଂ ମୁଣ୍ଡଟି ଧରି ସେ ଆକାଶରେ ଉଡୁଥିବା ତାର ବିମାନକୁ ଚାଲିଗଲା ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂସିଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଓ ମହାନୁଭାବ । ପିତା ବସୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମ ଥିବାରୁ ଏହି ଘଟଣା ଦେଖି ସେ ଘଡ଼ିଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶୋକମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ସେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ତାହା ହେଉଛି ଶାଲ୍ୱର ଆସୁରୀ ମାୟାମାତ୍ର; ସେହି ମାୟା ସେ ମୟଦାନବ ଠାରୁ ଶିଖିଛି ॥ ୨୮ ॥ ଏହା ଜାଣିପାରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସଚେତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ମନରୁ ଶୋକ ଦୂର ହୋଇଗଲା । ସେ ଚାହିଁ ଦିଅନ୍ତି ତ, ସମାଚାର ଆଣିଥିବା ସେହି ଲୋକଟି ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ନାହିଁ, କି ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ଶରୀରଟି ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ନାହିଁ । ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଯିବା ପରେ ସ୍ୱପ୍ନର ଦୃଶ୍ୟ ଉଭେଇଯିବା ପରି ସବୁ କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇ ଯାଇଛି । ସେ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ଦେଖନ୍ତି ତ, ଶାଲ୍ୱ ତାର ବିମାନରେ ବସି ବିଚରଣ କରୁଛି । ଶାଲ୍ୱକୁ ଦେଖି ସେ ତାକୁ ବଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୯ ॥

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏ ଯେଉଁ ଶୋକାର୍ତ୍ତ ହେବା ବିଷୟ କୁହାଗଲା, ଏହା କେବଳ ପୂର୍ବାପର ଘଟଣା ବିଚାର ନ କରି କେତେକ ଋଷି କହିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ଏପରି କହିବା, ସେମାନେ ନିଜେ ପୂର୍ବରୁ କହିଥିବା କଥାର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରେ ॥ ୩୦ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ସର୍ବଦା ଅଖଣ୍ଡିତ, ସେହି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେଉଁଠି, ଆଉ ଏ ଅଜ୍ଞାନୀଜନସୁଲଭ ଶୋକ, ମୋହ, ସ୍ନେହ ଓ ଭୟ କେଉଁଠି ! ସେପରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଭିତରେ ଏପରି ଦୁର୍ବଳତା ରହିବ ବା କିପରି !! ॥ ୩୧ ॥ ମହା ମହା ମୁନିଋଷି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ସେବା କରି ଭଲରୂପେ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟା ସମ୍ପାଦନ

ଲଭନ୍ତ ଆତ୍ମୀୟମନନ୍ତମୈଶ୍ୱରଂ
କୁତୋ ନୁ ମୋହଃ ପରମସ୍ୟ ସଦ୍‌ଗତେଃ ॥ ୩୨

ତଂ ଶସ୍ତ୍ରପୂଗୈଃ ପ୍ରହରନ୍ତମୋଜସା
ଶାଲ୍ୱଂ ଶରୈଃ ଶୌରିରମୋଘବିକ୍ରମଃ ।
ବିଦ୍ଧ୍ୱାଚ୍ଛିନଦ୍ ବର୍ମ ଧନୁଃ ଶିରୋମଣିଂ
ସୌଭଂ ଚ ଶତ୍ରୋର୍ଗଦୟା ରୁରୋଜ ହ ॥ ୩୩

ତତ୍ କୃଷ୍ଣହସ୍ତେରିତୟା ବିଚୂର୍ଣ୍ଣିତଂ
ପପାତ ତୋୟେ ଗଦୟା ସହସ୍ରଧା ।
ବିସୃଜ୍ୟ ତଦ୍ ଭୂତଳମାସ୍ଥିତୋ ଗଦା-
ମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ଶାଲ୍ୱୋଽଚ୍ୟୁତମଭ୍ୟଗାଦ୍ ଦ୍ରୁତମ୍ ॥ ୩୪

ଆଧାବତଃ ସଗଦଂ ତସ୍ୟ ବାହୁଂ
ଭଲ୍ଲେନ ଛିତ୍ତ୍ୱାଥ ରଥାଙ୍ଗମଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ବଧାୟ ଶାଲ୍ୱସ୍ୟ ଲୟାର୍କସନ୍ନିଭଂ
ବିଭ୍ରଦ୍ ବଭୌ ସାର୍କ ଇବୋଦୟାଚଳଃ ॥ ୩୫

ଜହାର ତେନୈବ ଶିରଃ ସକୁଣ୍ଡଳଂ
କିରୀଟଯୁକ୍ତଂ ପୁରୁମାୟିନୋ ହରିଃ ।
ବଜ୍ରେଣ ବୃତ୍ରସ୍ୟ ଯଥା ପୁରନ୍ଦରୋ
ବଭୂବ ହାହେତି ବଚସ୍ତଦା ନୃଣାମ୍ ॥ ୩୬

ତସ୍ମିନ୍ ନିପତିତେ ପାପେ ସୌଭେ ଚ ଗଦୟା ହତେ ।
ନେଦୁର୍ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ରାଜନ୍ ଦିବି ଦେବଗଣେରିତାଃ ।
ସଖୀନାମପଚିତିଂ କୁର୍ବନ୍ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ରୋ ରୁଷାଭ୍ୟଗାତ୍ ॥ ୩୭

କରନ୍ତି ଏବଂ ତାହାଦ୍ୱାରା ଶରୀର ପ୍ରତି ରହିଥିବା ଆତ୍ମବୁଦ୍ଧିରୂପୀ ଅନାଦି ଅଜ୍ଞାନକୁ ବିନଷ୍ଟ କରନ୍ତି ତଥା ଆତ୍ମାସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନନ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରନ୍ତି। ସେପରି ମହାନ୍ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ପରମଗତିସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଭଲା ଏପରି ମୋହ କିପରି ରହିପାରିବ !! ॥ ୩୨ ॥

ସେପଟୁ ଶାଲ୍ୱ ଅଧିକ ଉତ୍ସାହ ଓ ପ୍ରବଳ ବେଗର ସହିତ ଶସ୍ତ୍ର ବୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ। ଅମୋଘଶକ୍ତି ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ଶାଲ୍ୱ ଉପରକୁ ବାଣ ମାରୁଥାନ୍ତି। ସେ ବାଣ ମାରି ଶାଲ୍ୱକୁ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ କରିଦେଲେ ଏବଂ ତାର କବଚ, ଧନୁ, ମଥାମଣି ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦେଲେ। ତା'ସହିତ ଗଦାଘାତରେ ତାର ବିମାନକୁ ମଧ୍ୟ ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଲେ ॥ ୩୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶେଷରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗଦାଘାତରେ ବିମାନଟି ଚୂର୍ଣ୍ଣବିଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସମୁଦ୍ରରେ ଖସିପଡ଼ିଲା। କିନ୍ତୁ ବିମାନ ଭାଙ୍ଗି ଖସିପଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ହାତରେ ଗଦା ଧରି ଶାଲ୍ୱ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିକୁ ଡେଇଁପଡ଼ିଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆଘାତ କରିବ ବୋଲି ଗଦା ଧରି ଏକାରାହାକେ ଧାଇଁ ଆସିଲା ॥ ୩୪ ॥ ଶାଲ୍ୱ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଆସୁଛି ଦେଖି ଭଗବାନ ଏକ ବର୍ଚ୍ଛା ମାରି ତାର ଗଦା ଧରିଥିବା ହାତଟି କାଟି ଗଦା ସହିତ ଖସାଇଦେଲେ। ତା'ପରେ ପରେ ତାର ପ୍ରାଣ ନେଇଯିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ନିଜର ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ସମାନ ତେଜସ୍ୱୀ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଦ୍‌ଭୁତ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ଉଠାଇଲେ। ଚକ୍ର ଧରି ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ଉଦୟାଚଳ ପରି ଶୋଭା ପାଇଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ବଜ୍ର ମାରି ବୃତ୍ରାସୁରର ଶିର ଛେଦନ କରିଦେଇଥିଲେ, ସେ ସେହିପରି ଚକ୍ର ପେଷି ପରମ ମାୟାବୀ ଶାଲ୍ୱର କୁଣ୍ଡଳକିରୀଟ ବିମଣ୍ଡିତ ଶିର ଛେଦନ କରିଦେଲେ। ଶାଲ୍ୱ ମରିଯିବାରୁ ତା'ର ସୈନ୍ୟମାନେ ଘୋର ଦୁଃଖରେ ହାହାକାର କଲେ ॥ ୩୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପାପୀ ଶାଲ୍ୱ ମରିଯିବାରୁ ଏବଂ ତାର ବିମାନ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ଗଦାଘାତରେ ଚୂର୍ଣ୍ଣବିଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବାରୁ ଦେବତାମାନେ ଆକାଶରେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ। ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର ତା'ର ମିତ୍ର ଶିଶୁପାଳ ଆଦିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସେଠାକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲା ॥ ୩୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ସୌଭବଧୋ ନାମ ସପ୍ତସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭୭ ॥

✦✦✦

ଅଥାଷ୍ଟସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦନ୍ତବକ୍ର ଓ ବିଦୂରଥ ବଧ ତଥା ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାକାଳରେ ବଳରାମଙ୍କ ହାତରେ ସୂତଙ୍କ ନିଧନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଶିଶୁପାଲସ୍ୟ ଶାଲ୍ୱସ୍ୟ ପୌଣ୍ଡ୍ରକସ୍ୟାପି ଦୁର୍ମତିଃ ।
ପରଲୋକଗତାନାଂ ଚ କୁର୍ବନ୍ ପାରୋକ୍ଷ୍ୟସୌହୃଦମ୍ ॥ ୧

ଏକଃ ପଦାତିଃ ସଂକ୍ରୁଦ୍ଧୋ ଗଦାପାଣିଃ ପ୍ରକମ୍ପୟନ୍ ।
ପଦ୍ଭ୍ୟାମିମାଂ ମହାରାଜ ମହାସତ୍ତ୍ୱୋ ବ୍ୟଦୃଶ୍ୟତ ॥ ୨

ତଂ ତଥାଽଽୟାନ୍ତମାଲୋକ୍ୟ ଗଦାମାଦାୟ ସତ୍ୱରଃ ।
ଅବପ୍ଲୁତ୍ୟ ରଥାତ୍ କୃଷ୍ଣଃ ସିନ୍ଧୁଂ ବେଲେବ ପ୍ରତ୍ୟଧାତ୍ ॥ ୩

ଗଦାମୁଦ୍ୟମ୍ୟ କାରୂଷୋ ମୁକୁନ୍ଦଂ ପ୍ରାହ ଦୁର୍ମଦଃ ।
ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ଭବାନଦ୍ୟ ମମ ଦୃଷ୍ଟିପଥଂ ଗତଃ ॥ ୪

ତ୍ୱଂ ମାତୁଲେୟୋ ନଃ କୃଷ୍ଣ ମିତ୍ରଧ୍ରୁଙ୍‌ମାଂ ଜିଘାଂସସି ।
ଅତସ୍ତ୍ୱାଂ ଗଦୟା ମନ୍ଦ ହନିଷ୍ୟେ ବଜ୍ରକଳ୍ପୟା ॥ ୫

ତର୍ହ୍ୟାନୃଣ୍ୟମୁପୈମ୍ୟଜ୍ଞ ମିତ୍ରାଣାଂ ମିତ୍ରବତ୍ସଳଃ ।
ବନ୍ଧୁରୂପମରିଂ ହତ୍ୱା ବ୍ୟାଧିଂ ଦେହଚରଂ ଯଥା ॥ ୬

ଏବଂ ରୂକ୍ଷୈସ୍ତୁଦନ୍ ବାକ୍ୟୈଃ କୃଷ୍ଣଂ ତୋତ୍ତ୍ରୈରିବ ଦ୍ୱିପମ୍ ।
ଗଦୟା ତାଡ଼ୟନ୍ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନି ସିଂହବଦ୍ ବ୍ୟନଦଚ୍ଚ ସଃ ॥ ୭

ଗଦୟାଭିହତୋଽପ୍ୟାଜୌ ନ ଚଚାଲ ଯଦୂଦ୍‌ବହଃ ।
କୃଷ୍ଣୋଽପି ତମହନ୍ ଗୁର୍ବ୍ୟା କୌମୋଦକ୍ୟା ସ୍ତନାନ୍ତରେ ॥ ୮

ଗଦାନିର୍ଭିନ୍ନହୃଦୟ ଉଦ୍‌ବମନ୍ ରୁଧିରଂ ମୁଖାତ୍ ।
ପ୍ରସାର୍ଯ୍ୟ କେଶବାହ୍ୱଙ୍‌ଘ୍ରୀନ୍ ଧରଣ୍ୟାଂ ନ୍ୟପତଦ୍ ବ୍ୟସୁଃ ॥ ୯

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ —ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶିଶୁପାଳ, ଶାଲ୍ୱ ଓ ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ମରିଯିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ମିତ୍ର ମୂର୍ଖ ଦନ୍ତବକ୍ର ନିଜର ମୈତ୍ରୀଋଣ ଶୁଝିବା ଲାଗି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ଏକାକୀ ଗ୍ଲି ଗ୍ଲି ଆସି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ପଶିଗଲା । ସେ କ୍ରୋଧରେ ଜଳୁଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଶସ୍ତ୍ର କହିଲେ, ତା'ହାତରେ ଥାଏ ମାତ୍ର ଗଦାଟିଏ । ତଥାପି, ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେଖାଗଲା, ସେ ଏତେ ବଳବାନ୍ ଯେ, ତାର ଗ୍ଲିରେ ପୃଥିବୀ କମ୍ପି ଉଠୁଥାଏ ॥ ୧,୨ ॥ ଏପରି ଦର୍ପରେ ସେ ଆସୁଥିବା ଦେଖି, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତୁରନ୍ତ ଗଦା ଧରି ରଥରୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ସମୁଦ୍ରର ତଟବର୍ତ୍ତୀଭୂମି ଯେପରି ସମୁଦ୍ରର ଜୁଆରକୁ ଅଟକାଇ ରଖେ, ସେ ସେହିପରି ତାକୁ ଆଗକୁ ଆସିବାକୁ ନ ଦେଇ ସେଇଠାରେ ଅଟକାଇ ଦେଲେ ॥ ୩ ॥ ଗର୍ବର ନିଶାରେ ଫୁଲି ଉଠିଥିବା କରୂଷରାଜ ଦନ୍ତବକ୍ର ଗଦା ଉଠାଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲା, "ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟ ଓ ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ ଯେ, ଆଜି ତୁ ମୋ ସାମନାରେ ପଡ଼ିଯାଇଛୁ ॥ ୪ ॥ ରେ କୃଷ୍ଣ ! ତୁ ହେଉଛୁ ମୋ ମାମୁଁପୁଅ; ତେଣୁ ତତେ ମାରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଏକେ ତ ତୁ ମୋ ମିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେଲୁ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟରେ ତୁ ମୋତେ ମଧ୍ୟ ମାରିଦେବାକୁ ଗ୍ହୁଁଛୁ । ତେଣୁ ରେ ମନ୍ଦମତି ! ଆଜି ମୁଁ ତତେ ମୋର ଏହି ବଜ୍ର ପରି କଠୋର ଗଦାରେ ଛେଚି ଚଟଣି କରିଦେବି ॥ ୫ ॥ ରେ ମୂର୍ଖ ! ତୁ ମୋ ବନ୍ଧୁ ସତ, ତଥାପି ଦେହରେ ହୋଇଥିବା ରୋଗ ପରି ତୁ ହେଉଛୁ ମୋର ଶତ୍ରୁ ମଧ୍ୟ । ମୁଁ ମୋ ମିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଭାରି ଭଲ ପାଏ; ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଋଣୀ । ତତେ ମାରିଦେଲେ ହିଁ ମୁଁ ସେହି ଋଣରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବି ।" ॥ ୬ ॥ ମାହୁନ୍ତ ଯେପରି ଅଙ୍କୁଶ ମାରି ହାତୀକୁ ଆହତ କରେ, ଦନ୍ତବକ୍ର ସେହିପରି କଟୁବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆହତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା ଏବଂ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଗଦାଘାତ କରି ସିଂହ ପରି ଗର୍ଜି ଉଠିଲା ॥ ୭ ॥ ରଣଭୂମିରେ ଗଦାଘାତ ପାଇ ମଧ୍ୟ ଯଦୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିଚଳିତ ହେଲେ ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କର ବିରାଟ କୌମୋଦକୀ ଗଦା ଉଠାଇ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ରର ଛାତି ଉପରେ ପାହାରେ ପିଟିଦେଲେ ॥ ୮ ॥ ଗଦାଘାତରେ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ରର କଲିଜା ଫାଟିଗଲା । ତା ମୁହଁବାଟେ ରକ୍ତ ବାନ୍ତି ହୋଇଗଲା । ତା' ମଥାର କେଶରାଶି ମୁକୁଳା ହୋଇଗଲା । ସେ ହାତଗୋଡ଼

ତତଃ ସୂକ୍ଷ୍ମତରଂ ଜ୍ୟୋତିଃ କୃଷ୍ଣମାବିଶଦଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ପଶ୍ୟତାଂ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ଯଥା ଚୈଦ୍ୟବଧେ ନୃପ ॥ ୧୦

ବିଦୂରଥସ୍ତୁ ତଦ୍‌ଭ୍ରାତା ଭ୍ରାତୃଶୋକପରିପ୍ଲୁତଃ ।
ଆଗଚ୍ଛଦସିଚର୍ମଭ୍ୟାମୁଚ୍ଛ୍ୱସଂସ୍ତଜ୍ଜିଘାଂସୟା ॥ ୧୧

ତସ୍ୟ ଚାପତତଃ କୃଷ୍ଣଶ୍ଚକ୍ରେଣ କ୍ଷୁରନେମିନା ।
ଶିରୋ ଜହାର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସକିରୀଟଂ ସକୁଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୧୨

ଏବଂ ସୌଭଂ ଚ ଶାଲ୍ୱଂ ଚ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ରଂ ସହାନୁଜମ୍ ।
ହତ୍ୱା ଦୁର୍ବିଷହାନନ୍ୟୈରୀଡ଼ିତଃ ସୁରମାନବୈଃ ॥ ୧୩

ମୁନିଭିଃ ସିଦ୍ଧଗନ୍ଧର୍ବୈର୍ବିଦ୍ୟାଧରମହୋରଗୈଃ ।
ଅପ୍‌ସରୋଭିଃ ପିତୃଗଣୈର୍ଯକ୍ଷୈଃ କିନ୍ନରଚାରଣୈଃ ॥ ୧୪

ଉପଗୀୟମାନବିଜୟଃ କୁସୁମୈରଭିବର୍ଷିତଃ ।
ବୃତଶ୍ଚ ବୃଷ୍ଣିପ୍ରବରୈର୍ବିବେଶାଲଙ୍କୃତାଂ ପୁରୀମ୍ ॥ ୧୫

ଏବଂ ଯୋଗେଶ୍ୱରଃ କୃଷ୍ଣୋ ଭଗବାଞ୍ଜଗଦୀଶ୍ୱରଃ ।
ଈୟତେ ପଶୁଦୃଷ୍ଟୀନାଂ ନିର୍ଜିତୋ ଜୟତୀତି ସଃ ॥ ୧୬

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଯୁଦ୍ଧୋଦ୍ୟମଂ ରାମଃ କୁରୂଣାଂ ସହ ପାଣ୍ଡବୈଃ ।
ତୀର୍ଥାଭିଷେକବ୍ୟାଜେନ ମଧ୍ୟସ୍ଥଃ ପ୍ରୟଯୌ କିଲ ॥ ୧୭

ମେଲାଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ତାର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା ॥ ୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶିଶୁପାଳ ମରିବାବେଳେ ଯାହା ଘଟିଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ରର ମରଣ ବେଳେ ମଧ୍ୟ ତାହା ହିଁ ଘଟିଲା । ତା' ଶରୀରରୁ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜ୍ୟୋତି ବାହାରି ପଡ଼ିଲା ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ସେହି ଜ୍ୟୋତି ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର ରୀତିରେ ଯାଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୦ ॥

ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ରର ଭାଇର ନାଆଁ ବିଦୂରଥ । ଭାଇ ମରିଯିବା କଥା ଶୁଣି ବିଦୂରଥ ଶୋକାକୁଳ ହୋଇଗଲା । ସେ କ୍ରୋଧରେ ସଁ ସଁ ହୋଇ, ଢାଲ ତରବାରି ଧରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ପାଇଁ ମାଡ଼ି ଆସିଲା ॥ ୧୧ ॥ ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ସେ ଶସ୍ତ୍ରପ୍ରହାର କରିବାକୁ ଆସୁଛି ଦେଖି ଭଗବାନ ଆପଣା ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ଚକ୍ର ପେଷଣ କରି ତାର କିରୀଟକୁଣ୍ଡଳମଣ୍ଡିତ ମୁଣ୍ଡଟାକୁ ଗଣ୍ଡିରୁ ପୃଥକ୍ କରିଦେଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶାଲ୍ୱ, ତାର ସୌଭବିମାନ, ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର ଓ ବିଦୂରଥକୁ ମାରିଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ମାରିବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା । ସେହି ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରି ପ୍ରଭୁ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଦେବତା ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରୁଥାନ୍ତି । ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷି, ସିଦ୍ଧ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ବିଦ୍ୟାଧର ଓ ବାସୁକି ଆଦି ମହାନାଗ, ଅପ୍ସରାଗଣ, ପିତୃପୁରୁଷ, ଯକ୍ଷ, କିନ୍ନର ତଥା ଚାରଣ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରି ତାଙ୍କର ବିଜୟ ଗୀତ ଗାଉଥାନ୍ତି । ଭଗବାନ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ଉପଲକ୍ଷେ ନଗରଟିକୁ ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ସଜାଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ ଓ ବୃଷ୍ଣିବଂଶର ବଡ଼ ବଡ଼ ଯାଦବବୀର ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଥାନ୍ତି ॥ ୧୩-୧୫ ॥

ଯୋଗେଶ୍ୱର ତଥା ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରିଭାବରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଖେଳ ଖେଳିଥାନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ପଶୁ ପରି ଅବିବେକୀ, ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ବେଳେ ବେଳେ ଖେଳରେ ହାରିଯାଉଥିବା ପରି ଜଣାପଡ଼ନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସଦାବିଜୟୀ ॥ ୧୬ ॥

ଥରେ ବଳରାମ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନାଦି କୌରବମାନେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛନ୍ତି । ସେ ତ ସବୁବେଳେ ଉଦାସୀନ ପରି ରହୁଥିଲେ; କାହାର ପକ୍ଷ ଧରି ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ସେ ପସନ୍ଦ କରୁ ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ବିଭିନ୍ନ ତୀର୍ଥରେ ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଯିବା ବାହାନାରେ ଦ୍ୱାରକାରୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୭ ॥

ସ୍ନାତ୍ୱା ପ୍ରଭାସେ ସନ୍ତର୍ପ୍ୟ ଦେବର୍ଷିପିତୃମାନବାନ୍ ।
ସରସ୍ୱତୀଂ ପ୍ରତିସ୍ରୋତଂ ଯଯୌ ବ୍ରାହ୍ମଣସଂବୃତଃ ॥ ୧୮

ପୃଥୂଦକଂ ବିନ୍ଦୁସରସ୍ତ୍ରିତକୂପଂ ସୁଦର୍ଶନମ୍ ।
ବିଶାଳଂ ବ୍ରହ୍ମତୀର୍ଥଂ ଚ ଚକ୍ରଂ ପ୍ରାଚୀଂ ସରସ୍ୱତୀମ୍ ॥ ୧୯

ଯମୁନାମନୁ ଯାନ୍ୟେବ ଗଙ୍ଗାମନୁ ଚ ଭାରତ ।
ଜଗାମ ନୈମିଷଂ ଯତ୍ର ଋଷୟଃ ସତ୍ରମାସତେ ॥ ୨୦

ତମାଗତମଭିପ୍ରେତ୍ୟ ମୁନୟୋ ଦୀର୍ଘସତ୍ରିଣଃ ।
ଅଭିନନ୍ଦ୍ୟ ଯଥାନ୍ୟାୟଂ ପ୍ରଣମ୍ୟୋତ୍ଥାୟ ଚାର୍ଚୟନ୍ ॥ ୨୧

ସୋଽର୍ଚିତଃ ସପରୀବାରଃ କୃତାସନପରିଗ୍ରହଃ ।
ରୋମହର୍ଷଣମାସୀନଂ ମହର୍ଷେଃ ଶିଷ୍ୟମୈକ୍ଷତ ॥ ୨୨

ଅପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାୟିନଂ ସୂତମକୃତପ୍ରହ୍ୱଣାଞ୍ଜଳିମ୍ ।
ଅଧ୍ୟାସୀନଂ ଚ ତାନ୍ ବିପ୍ରାଂଶ୍ଚୁକୋପୋଦ୍‌ବୀକ୍ଷ୍ୟ ମାଧବଃ ॥ ୨୩

କସ୍ମାଦସାବିମାନ୍ ବିପ୍ରାନଧ୍ୟାସ୍ତେ ପ୍ରତିଲୋମଜଃ ।
ଧର୍ମପାଳାଂସ୍ତଥୈବାସ୍ମାନ୍ ବଧମର୍ହତି ଦୁର୍ମତିଃ ॥ ୨୪

ଋଷେର୍ଭଗବତୋ ଭୂତ୍ୱା ଶିଷ୍ୟୋଽଧୀତ୍ୟ ବହୂନି ଚ ।
ସେତିହାସପୁରାଣାନି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରାଣି ସର୍ବଶଃ ॥ ୨୫

ସେଠାରୁ ଯାଇ ସେ ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ନାନ କଲେ ଓ ତର୍ପଣ ତଥା ବ୍ରାହ୍ମଣଭୋଜନଦ୍ୱାରା ଦେବତା, ଋଷି, ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ତୃପ୍ତ କଲେ । ତା'ପରେ ସେ କେତେଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନେଇ ଯେଉଁ ଦିଗରୁ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ, ସେହି ଦିଗକୁ (ନଦୀର ଉପର ମୁଣ୍ଡକୁ) ନଦୀ କୂଳେ କୂଳେ ଚାଲିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଏପରି ଚାଲୁ ଚାଲୁ ବାଟରେ ସେ କ୍ରମଶଃ ପୃଥୂଦକ, ବିନ୍ଦୁସର, ତ୍ରିତକୂପ, ସୁଦର୍ଶନତୀର୍ଥ, ବିଶାଳତୀର୍ଥ, ବ୍ରହ୍ମତୀର୍ଥ, ଚକ୍ରତୀର୍ଥ ଓ ପୂର୍ବବାହିନୀ ସରସ୍ୱତୀ ଆଦି ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନ କଲେ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତା'ପରେ ସେ ଯମୁନାତଟ ଓ ଗଙ୍ଗାତଟର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ତୀର୍ଥରେ ସ୍ନାନ କରିସାରି ନୈମିଷାରଣ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଗଲେ । ସେହି ସମୟରେ ନୈମିଷାରଣ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଋଷିମାନଙ୍କର ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଅଧିବେଶନ ଚାଲିଥାଏ ॥ ୨୦ ॥ ବଳରାମ ଆସୁଥିବାର ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ, ଦୀର୍ଘକାଳୀନ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଅଧିବେଶନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ସେଠାରେ ବସିଥିବା ଋଷିମାନେ ନିଜ ନିଜ ଆସନରୁ ଉଠି ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ସତ୍କାର କଲେ ଏବଂ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରଣାମ ବା ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୨୧ ॥ ବଳରାମ ଆପଣା ସହଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ହୋଇସାରିବା ପରେ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ ବ୍ୟାସଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ରୋମହର୍ଷଣ ବକ୍ତା ଆସନରେ ବସିଛନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ବଳରାମ ଦେଖିଲେ, ରୋମହର୍ଷଣ ସୂତଜାତିରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ବସିଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ଆସନରେ ବସିଛନ୍ତି, ପୁଣି ସେ (ବଳରାମ) ଆସିଥିବାର ଦେଖି ମଧ୍ୟ ରୋମହର୍ଷଣ ଉଠି ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ ନାହିଁ, କି ହାତ ଯୋଡ଼ି ପ୍ରଣାମ ଟିକିଏ କଲେ ନାହିଁ । ଏସବୁ ଦେଖି ବଳରାମଙ୍କ ମନରେ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୩ ॥ ସେ କହିଲେ, "ଏହି ରୋମହର୍ଷଣ ପ୍ରତିଲୋମ (ବିଲୋମ) ଜାତିର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏତେସବୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଠାରୁ ତଥା ଆମ ପରି ଧର୍ମରକ୍ଷକଙ୍କ ଠାରୁ ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଏହି ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡର ପାତ୍ର ॥ ୨୪ ॥ ଭଗବାନ ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଏ ଇତିହାସ, ପୁରାଣ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଆଦି ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ଏହାଙ୍କର ନିଜ ମନ ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ନାହିଁ । ଏ ଲୋକ ବିନୟୀ ନୁହଁନ୍ତି; ଏ ଅତି ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ । ନିଜକୁ ଜୟ କରିପାରି ନ ଥିବା ଏହି ଅଜିତାତ୍ମା ମିଛଟାରେ ନିଜକୁ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି । ମଞ୍ଚର ଅଭିନେତା ମଞ୍ଚରେ ଯାହା କିଛି କରେ, ସେସବୁ ଯେପରି ଅଭିନୟମାତ୍ର, ଏହାଙ୍କର ସବୁ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ

ଅଦାନ୍ତସ୍ୟାବିନୀତସ୍ୟ ବୃଥା ପଣ୍ଡିତମାନିନଃ ।
ନ ଗୁଣାୟ ଭବନ୍ତି ସ୍ମ ନଟସ୍ୟେବାଜିତାତ୍ମନଃ ॥ ୨୬

ଏତଦର୍ଥୋ ହି ଲୋକେଽସ୍ମିନ୍ନବତାରୋ ମୟା କୃତଃ ।
ବଧ୍ୟା ମେ ଧର୍ମଧ୍ୱଜିନସ୍ତେ ହି ପାତକିନୋଽଧିକାଃ ॥ ୨୭

ଏତାବଦୁକ୍ତ୍ୱା ଭଗବାନ୍ ନିବୃତ୍ତୋଽସଦ୍‌ବଧାଦପି ।
ଭାବିତ୍ୱାତ୍ ତଂ କୁଶାଗ୍ରେଣ କରସ୍ଥେନାହନତ୍ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୨୮

ହାହେତି ବାଦିନଃ ସର୍ବେ ମୁନୟଃ ଖିନ୍ନମାନସାଃ ।
ଊଚୁଃ ସଙ୍କର୍ଷଣଂ ଦେବମଧର୍ମସ୍ତେ କୃତଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୯

ଅସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାସନଂ ଦତ୍ତମସ୍ମାଭିର୍ଯଦୁନନ୍ଦନ ।
ଆୟୁଶ୍ଚାତ୍ମାକ୍ଲମଂ ତାବଦ୍ ଯାବତ୍ ସତ୍ରଂ ସମାପ୍ୟତେ ॥ ୩୦

ଅଜାନତୈବାଚରିତସ୍ତ୍ୱୟା ବ୍ରହ୍ମବଧୋ ଯଥା ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରସ୍ୟ ଭବତୋ ନାମ୍ନାୟୋଽପି ନିୟାମକଃ ॥ ୩୧

ଯଦ୍ୟେତଦ୍ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାୟାଃ ପାବନଂ ଲୋକପାବନ ।
ଚରିଷ୍ୟତି ଭବାଁଲ୍ଲୋକସଂଗ୍ରହୋଽନନ୍ୟଚୋଦିତଃ ॥ ୩୨

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

କରିଷ୍ୟେ ବଧନିର୍ବେଶଂ ଲୋକାନୁଗ୍ରହକାମ୍ୟୟା ।
ନିୟମଃ ପ୍ରଥମେ କଳ୍ପେ ଯାବାନ୍ ସ ତୁ ବିଧୀୟତାମ୍ ॥ ୩୩

ଦୀର୍ଘମାୟୁର୍ବତୈତସ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱମିନ୍ଦ୍ରିୟମେବ ଚ ।
ଆଶାସିତଂ ଯତ୍ତଦ୍ ବ୍ରୂତ ସାଧୟେ ଯୋଗମାୟୟା ॥ ୩୪

ପ୍ରବଚନ ସେହିପରି କେବଳ ସୁଆଙ୍ଗ ବା ଅଭିନୟ । ଏ ଯାହା କରୁଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ଏହାଙ୍କର ଲାଭ ହେବ ନାହିଁ, କି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଲାଭ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୨୫,୨୬ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଧର୍ମର ଚିହ୍ନ ଧାରଣ କରନ୍ତି, ଅଥଚ ନିଜେ ଧର୍ମ ପାଳନ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପାପୀ । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ବଧର ଯୋଗ୍ୟ । ମୁଁ ତ ଏହା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଜଗତରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛି ।'' ॥ ୨୭ ॥ ଭଗବାନ ବଳରାମ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାରେ ଥିବାରୁ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବଧ କରିବା ଛାଡ଼ିଦେଇଥିଲେ; ତଥାପି ସେ ଏପରି କହି ନିଜ ହାତରେ ଧରିଥିବା କୁଶର ଅଗ୍ରଭାଗଦ୍ୱାରା ରୋମହର୍ଷଣଙ୍କୁ ଆଘାତ କରିଦେଲେ । ସେତିକିମାତ୍ର ଆଘାତରେ ରୋମହର୍ଷଣ ମରିଗଲେ । ଅଦୃଷ୍ଟବଶତଃ ହିଁ ଏପରି ଘଟିଗଲା ॥ ୨୮ ॥ ରୋମହର୍ଷଣ ମରିଯିବା ଦେଖି ସବୁ ମୁନିଋଷି ହାହାକାର କଲେ; ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଦୁଃଖ ହେଲା । ସେମାନେ ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନ ବଳରାମଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ବଡ଼ ଅଧର୍ମ କରିଦେଲେ ॥ ୨୯ ॥ ହେ ଯଦୁନନ୍ଦନ ! ରୋମହର୍ଷଣଙ୍କୁ ଆମେମାନେ ହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣୋଚିତ ଆସନରେ ବସାଇଥିଲୁ ଏବଂ ଆମର ଏହି ଅଧିବେଶନ ଶେଷ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଯେପରି ସକଳ ପ୍ରକାର ଶାରୀରିକ କଷ୍ଟରୁ ମୁକ୍ତ ତଥା ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ବଞ୍ଚିରହିବେ, ସେଥିପାଇଁ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଆୟୁଷ ମଧ୍ୟ ଦେଇଥିଲୁ ॥ ୩୦ ॥ ଆପଣ ଏସବୁ ନ ଜାଣି ଏ ଯେଉଁ କର୍ମ କରିଦେଲେ, ଏହା ତ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ସହିତ ସମାନ ହୋଇଗଲା । ଆମେ ମାନୁଛୁ ଯେ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଯୋଗେଶ୍ୱର; ବେଦ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ଶାସନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ତଥାପି ଆମମାନଙ୍କର ଆପଣଙ୍କୁ ଏତିକି ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ, ଯେହେତୁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣ ଏହି ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଅନ୍ୟ କେହି ନ କହୁଣୁ, ଆପଣ ଯଦି ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଏହି ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବେ, ତେବେ ଏଥିରୁ ଲୋକେ ବହୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇବେ ।'' ॥ ୩୧,୩୨ ॥

ଭଗବାନ ବଳରାମ କହିଲେ—ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଏହି ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବି । ତେଣୁ ଏଥିନିମନ୍ତେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କଣ ହେବ, ଆପଣମାନେ ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୩୩ ॥ ଆପଣମାନେ ଏହାଙ୍କୁ ଦୀର୍ଘ ଆୟୁ, ବଳ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଶକ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ଯାହା କିଛି ଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ମୋତେ କହନ୍ତୁ, ମୁଁ ମୋ ଯୋଗବଳରେ ତାଙ୍କୁ ସେଥିରେ ସମ୍ପନ୍ନ କରିଦେବି ॥ ୩୪ ॥

ଋଷୟ ଉଚୁଃ

ଅସ୍ତ୍ରସ୍ୟ ତବ ବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ମୃତ୍ୟୋରସ୍ମାକମେବ ଚ ।
ଯଥା ଭବେଦ୍ ବଚଃ ସତ୍ୟଂ ତଥା ରାମ ବିଧୀୟତାମ୍ ॥ ୩୫

ମୁନିଋଷିମାନେ କହିଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ବଳରାମ ! ଆପଣ ଏପରି କିଛି ଉପାୟ କରନ୍ତୁ, ଯାହା ଫଳରେ କି ଆପଣଙ୍କର ଶସ୍ତ୍ର, ପରାକ୍ରମ ଓ ଏହାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ବୃଥା ହେବ ନାହିଁ ଏବଂ ତା'ସହିତ ଆମେମାନେ ଏହାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ବର ଦେଇଥିଲୁ, ତାହା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ ॥ ୩୫ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଆତ୍ମା ବୈ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ଇତି ବେଦାନୁଶାସନମ୍ ।
ତସ୍ମାଦସ୍ୟ ଭବେଦ୍ ବକ୍ତା ଆୟୁରିନ୍ଦ୍ରିୟସତ୍ତ୍ୱବାନ୍ ॥ ୩୬

କିଂ ବଃ କାମୋ ମୁନିଶ୍ରେଷ୍ଠା ବ୍ରୂତାହଂ କରବାଣ୍ୟଥ ।
ଅଜାନତସ୍ତ୍ୱପଚିତିଂ ଯଥା ମେ ଚିନ୍ତ୍ୟତାଂ ବୁଧାଃ ॥ ୩୭

ଭଗବାନ ବଳରାମ କହିଲେ—ହେ ଋଷିଗଣ ! ବେଦ କହନ୍ତି, ଆତ୍ମା ହିଁ ପୁତ୍ରରୂପରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ରୋମହର୍ଷଣଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଆପଣମାନଙ୍କୁ ପୁରାଣାଦି ଶାସ୍ତ୍ରର କଥା ଶୁଣାଇବେ । ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ମୁଁ ମୋ ଶକ୍ତିବଳରେ ଦୀର୍ଘାୟୁ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଶକ୍ତି ଓ ବଳ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି ॥ ୩୬ ॥ ହେ ଋଷିଗଣ ! ଏହା ଛଡ଼ା ଆପଣମାନେ ଆଉ ଯାହା କିଛି ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ମୋତେ ଜଣାନ୍ତୁ; ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବି । ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ମୁଁ ଯେଉଁ ଅପରାଧ କରିଦେଲି, ତାହାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ମଧ୍ୟ ଆପଣମାନେ ବିଚାର କରି କହନ୍ତୁ; କାରଣ, ଆପଣମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଏ ବିଷୟରେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ॥ ୩୭ ॥

ଋଷୟ ଉଚୁଃ

ଇଲ୍ୱଲସ୍ୟ ସୁତୋ ଘୋରୋ ବଲ୍ୱଲୋ ନାମ ଦାନବଃ ।
ସ ଦୂଷୟତି ନଃ ସତ୍ରମେତ୍ୟ ପର୍ବଣି ପର୍ବଣି ॥ ୩୮

ତଂ ପାପଂ ଜହି ଦାଶାର୍ହ ତନ୍ନଃ ଶୁଶ୍ରୂଷଣଂ ପରମ୍ ।
ପୂୟଶୋଣିତବିଣ୍ମୂତ୍ରସୁରାମାଂସାଭିବର୍ଷିଣମ୍ ॥ ୩୯

ତତଶ୍ଚ ଭାରତଂ ବର୍ଷଂ ପରୀତ୍ୟ ସୁସମାହିତଃ ।
ଚରିତ୍ୱା ଦ୍ୱାଦଶ ମାସାଂସ୍ତୀର୍ଥସ୍ନାୟୀ ବିଶୁଦ୍ଧ୍ୟସେ ॥ ୪୦

ଋଷିମାନେ କହିଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ବଲ୍ୱଳ ବୋଲି ଏକ ଭୟଙ୍କର ଦାନବ ଅଛି; ସେ ହେଉଛି ଇଲ୍ୱଳର ପୁତ୍ର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପର୍ବ (ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଓ ଅମାବାସ୍ୟା) ସମୟରେ ସେ ଏଠାକୁ ଆସି ଆମର ଏହି ଧର୍ମସଭାକୁ ଦୂଷିତ କରିଦେଉଛି ॥ ୩୮ ॥ ହେ ଯଦୁନନ୍ଦନ ! ସେ ଏଠାକୁ ଆସି ପୂଜ, ରକ୍ତ, ମଳ, ମୂତ୍ର, ମଦ୍ୟ ଓ ମାଂସ ବର୍ଷା କରୁଛି । ଆପଣ ସେହି ପାପୀଟାକୁ ମାରିଦିଅନ୍ତୁ । ଆମମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହା ଏକ ବିରାଟ ସେବା ହେବ ॥ ୩୯ ॥ ତା'ପରେ ଆପଣ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ତୀର୍ଥମାନଙ୍କରେ ସ୍ନାନ କରି ବାରମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତବର୍ଷ ପରିକ୍ରମା କରନ୍ତୁ । ସେଥିରେ ଆପଣଙ୍କର ଦୋଷ ଖଣ୍ଡନ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ଆପଣ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ହୋଇଯିବେ ॥ ୪୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ବଳଦେବଚରିତ୍ରେ ବଲ୍ୱଲବଧୋପକ୍ରମୋ ନାମାଷ୍ଟସପ୍ତତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥୭୮ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକୋନାଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବଲ୍ୱଳ ବଧ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତତଃ ପର୍ବଣ୍ୟୁପାବୃତ୍ତେ ପ୍ରଚଣ୍ଡଃ ପାଂସୁବର୍ଷଣଃ ।
ଭୀମୋ ବାୟୁରଭୂଦ୍ ରାଜନ୍ ପୂୟଗନ୍ଧସ୍ତୁ ସର୍ବଶଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଋଷିମାନଙ୍କର ପର୍ବ ଦିବସ ପଡ଼ିବାରୁ ସେଠାରେ ହଠାତ୍ ଏକ ଭୟଙ୍କର ତୋଫାନ ଉଠିଲା । ଧୂଳି ବର୍ଷା ହେବା ସହିତ ଚାରିଆଡ଼େ ପୂଜର ଗନ୍ଧ ଜଣାପଡ଼ିଲା ॥ ୧ ॥

ତତୋଽମେଧ୍ୟମୟଂ ବର୍ଷଂ ବଲ୍ୱଲେନ ବିନିର୍ମିତମ୍ ।
ଅଭବଦ୍ ଯଜ୍ଞଶାଲାୟାଂ ସୋଽନ୍ୱଦୃଶ୍ୟତ ଶୂଳଧୃକ୍ ॥ ୨

ତଂ ବିଲୋକ୍ୟ ବୃହତ୍‌କାୟଂ ଭିନ୍ନାଞ୍ଜନଚୟୋପମମ୍ ।
ତପ୍ତତାମ୍ରଶିଖାଶ୍ମଶ୍ରୁଂ ଦଂଷ୍ଟ୍ରୋଗ୍ରଭ୍ରୁକୁଟୀମୁଖମ୍ ॥ ୩

ସସ୍ମାର ମୁସଳଂ ରାମଃ ପରସୈନ୍ୟବିଦାରଣମ୍ ।
ହଳଂ ଚ ଦୈତ୍ୟଦମନଂ ତେ ତୂର୍ଣ୍ଣମୁପତସ୍ଥତୁଃ ॥ ୪

ତମାକୃଷ୍ୟ ହଳାଗ୍ରେଣ ବଲ୍ୱଳଂ ଗଗନେଚରମ୍ ।
ମୁସଳେନାହନତ୍ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନି ବ୍ରହ୍ମଦ୍ରୁହଂ ବଳଃ ॥ ୫

ସୋଽପତଦ୍ ଭୁବି ନିର୍ଭିନ୍ନଲଲାଟୋଽସୃକ୍ ସମୁତ୍ସୃଜନ୍ ।
ମୁଞ୍ଚନ୍ନାର୍ତ୍ତସ୍ୱରଂ ଶୈଳୋ ଯଥା ବଜ୍ରହତୋଽରୁଣଃ ॥ ୬

ସଂସ୍ତୁତ୍ୟ ମୁନୟୋ ରାମଂ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟାବିତଥାଶିଷଃ ।
ଅଭ୍ୟଷିଞ୍ଚନ୍ ମହାଭାଗା ବୃତ୍ରଘ୍ନଂ ବିବୁଧା ଯଥା ॥ ୭

ବୈଜୟନ୍ତୀଂ ଦଦୁର୍ମାଲାଂ ଶ୍ରୀଧାମାମ୍ଳାନପଙ୍କଜାମ୍ ।
ରାମାୟ ବାସସୀ ଦିବ୍ୟେ ଦିବ୍ୟାନ୍ୟାଭରଣାନି ଚ ॥ ୮

ଅଥ ତୈରଭ୍ୟନୁଜ୍ଞାତଃ କୌଶିକୀମେତ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣୈଃ ।
ସ୍ନାତ୍ୱା ସରୋବରମଗାଦ୍ ଯତଃ ସରଯୂରାସ୍ରବତ୍ ॥ ୯

ଅନୁସ୍ରୋତେନ ସରଯୂଂ ପ୍ରୟାଗମୁପଗମ୍ୟ ସଃ ।
ସ୍ନାତ୍ୱା ସନ୍ତର୍ପ୍ୟ ଦେବାଦୀନ୍ ଜଗାମ ପୁଲହାଶ୍ରମମ୍ ॥ ୧୦

ଗୋମତୀଂ ଗଣ୍ଡକୀଂ ସ୍ନାତ୍ୱା ବିପାଶାଂ ଶୋଣ ଆପ୍ଲୁତଃ ।
ଗୟାଂ ଗତ୍ୱା ପିତୃନିଷ୍ଟ୍ୱା ଗଙ୍ଗାସାଗରସଙ୍ଗମେ ॥ ୧୧

ଉପସ୍ପୃଶ୍ୟ ମହେନ୍ଦ୍ରାଦ୍ରୌ ରାମଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଭିବାଦ୍ୟ ଚ ।
ସପ୍ତଗୋଦାବରୀଂ ବେଣାଂ ପମ୍ପାଂ ଭୀମରଥୀଂ ତତଃ ॥ ୧୨

ତା'ପରେ ବଲ୍ୱଳ ଦାନବ ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ମଳମୂତ୍ର ଆଦି ଅପବିତ୍ର ଦ୍ରବ୍ୟ ବର୍ଷା କଲା । ତା'ପରେ ହାତରେ ତ୍ରିଶୂଳ ଧରି ସେ ସ୍ୱୟଂ ଦେଖାଦେଲା ॥ ୨ ॥ ସେ ଥିଲା ଏକ ବିଶାଳକାୟ ରାକ୍ଷସ; ଦେଖାଯାଉଥାଏ କାଳିମାର ଏକ ବିରାଟ ପାହାଡ଼ ପରି । ତାର ନିଶ, ଦାଢ଼ି ଓ କେଶର ରଙ୍ଗ ହୋଇଥାଏ ଆଉଟା ତମ୍ବା ପରି ଲାଲ । ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଦାନ୍ତ ଓ କୁଟିଳ ଭ୍ରୂକୁଟି ହେତୁ ସେ ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ତାକୁ ଦେଖି ବଳରାମ ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁସେନାନିପାତକାରୀ ମୁଷଳକୁ ଓ ଦୈତ୍ୟଦମନକାରୀ ହଳକୁ ସ୍ମରଣ କଲେ । ସେ ସ୍ମରଣ କରିବାମାତ୍ରେ ଉଭୟ ଶସ୍ତ୍ର ଆସି ଅବିଳମ୍ବେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩,୪ ॥ ବଲ୍ୱଳ ସେତେବେଳେ ଆକାଶରେ ବିଚରଣ କରୁଥାଏ । ବଳରାମ ହଳମୁନରେ ତାକୁ ତଳକୁ ଟାଣି ଆଣିଲେ ଏବଂ ସେହି ବ୍ରହ୍ମଦ୍ରୋହୀର ମଥାରେ ଏପରି ମୁଷଳାଘାତ କଲେ ଯେ, ସେଥିରେ ତାର କପାଳ ଫାଟିଗଲା ଏବଂ ସେ ରକ୍ତ ବାନ୍ତି କରି ଓ ଆର୍ତ୍ତସ୍ୱରରେ ଚିତ୍କାର କରି, ବଜ୍ରାଘାତରେ ଗେରୁଆ ରଙ୍ଗର ପାହାଡ଼ଟି ଭାଙ୍ଗି ଭୁଶୁଡ଼ିପଡ଼ିବା ପରି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୫,୬ ॥ ନୈମିଷାରଣ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥିବା ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ମୁନିଋଷିମାନେ ବଳରାମଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି ତାଙ୍କୁ ଅମୋଘ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ ଏବଂ ଦେବତାମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଅଭିଷେକ କରିବା ପରି ତାଙ୍କୁ ଅଭିଷେକ କଲେ ॥ ୭ ॥ ତା'ପରେ ମୁନିଋଷିମାନେ ବଳରାମଙ୍କୁ ଦିବ୍ୟବସ୍ତ୍ର ଓ ଦିବ୍ୟ ଆଭୂଷଣ ପ୍ରଦାନ କରି ତାଙ୍କ ଗଳାରେ ଅମଳିନ ପଦ୍ମର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ବୈଜୟନ୍ତୀମାଳା ପିନ୍ଧାଇଦେଲେ ॥ ୮ ॥

ତା'ପରେ ନୈମିଷାରଣ୍ୟବାସୀ ମୁନିଋଷିଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ସେହିମାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ବଳରାମ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ସହିତ କୌଶିକୀ ନଦୀତଟକୁ ଆସିଲେ । ସେଠାରେ ସ୍ନାନ ସାରି ଯେଉଁ ସରୋବରରୁ ସରଯୂ ନଦୀ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି, ସେ ସେହି ସରୋବରକୁ ଗଲେ ॥ ୯ ॥ ସେଠାରୁ ସରଯୂ ନଦୀର କୂଳେ କୂଳେ ଯାଇ ତା'ପରେ ସେ ପ୍ରୟାଗ ଆସିଲେ । ପ୍ରୟାଗରେ ସ୍ନାନ କରି, ଦେବତା, ଋଷି ଏବଂ ପିତୃପୁରୁଷମାନଙ୍କର ତର୍ପଣ କରିବା ପରେ, ସେ ସେଠାରୁ ପୁଲହାଶ୍ରମ ଗଲେ ॥ ୧୦ ॥ ସେଠାରୁ ଯାଇ ଗଣ୍ଡକୀ, ଗୋମତୀ ତଥା ବିପାଶା ନଦୀମାନଙ୍କରେ ସ୍ନାନ କରିବା ପରେ ସେ ଶୋଣ ନଦର ତଟକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ସ୍ନାନ କଲେ । ସେଠାରୁ ସେ ଗୟା ଯାଇ ସଂକଳ୍ପ କରିବା ସହିତ ବସୁଦେବଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁଯାୟୀ ପିତୃପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଗଙ୍ଗା-ସାଗର-ସଙ୍ଗମକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ନାନାଦି ତୀର୍ଥକୃତ୍ୟ

ସ୍କନ୍ଦଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଯଯୌ ରାମଃ ଶ୍ରୀଶୈଳଂ ଗିରିଶାଳୟମ୍ ।
ଦ୍ରବିଡ଼େଷୁ ମହାପୁଣ୍ୟଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଦ୍ରିଂ ବେଙ୍କଟଂ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୧୩

କାମକୋଷ୍ଣୀଂ ପୁରୀଂ କାଞ୍ଚୀଂ କାବେରୀଂ ଚ ସରିଦ୍‌ବରାମ୍ ।
ଶ୍ରୀରଙ୍ଗାଖ୍ୟଂ ମହାପୁଣ୍ୟଂ ଯତ୍ର ସନ୍ନିହିତୋ ହରିଃ ॥ ୧୪

ଋଷଭାଦ୍ରିଂ ହରେଃ କ୍ଷେତ୍ରଂ ଦକ୍ଷିଣାଂ ମଥୁରାଂ ତଥା ।
ସାମୁଦ୍ରଂ   ସେତୁମଗମତ୍‌ମହାପାତକନାଶନମ୍ ॥ ୧୫

ତତ୍ରାଯୁତମଦାଦ୍ ଧେନୂର୍ବ୍ରାହ୍ମଣେଭ୍ୟୋ ହଳାୟୁଧଃ ।
କୃତମାଳାଂ ତାମ୍ରପର୍ଣ୍ଣୀଂ ମଳୟଂ ଚ କୁଳାଚଳମ୍ ॥ ୧୬

ତତ୍ରାଗସ୍ତ୍ୟଂ ସମାସୀନଂ ନମସ୍କୃତ୍ୟାଭିବାଦ୍ୟ ଚ ।
ଯୋଜିତସ୍ତେନ ଚାଶୀର୍ଭିରନୁଜ୍ଞାତୋ ଗତୋଽର୍ଣ୍ଣବମ୍
ଦକ୍ଷିଣଂ ତତ୍ର କନ୍ୟାଖ୍ୟାଂ ଦୁର୍ଗାଂ ଦେବୀଂ ଦଦର୍ଶ ସଃ ॥ ୧୭

ତତଃ ଫାଲ୍‌ଗୁନମାସାଦ୍ୟ ପଞ୍ଚାପ୍‌ସରସମୁତ୍ତମମ୍ ।
ବିଷ୍ଣୁଃ ସନ୍ନିହିତୋ ଯତ୍ର ସ୍ନାତ୍ୱାସ୍ପର୍ଶଦ୍ ଗବାୟୁତମ୍ ॥ ୧୮

ତତୋଽଭିବ୍ରଜ୍ୟ ଭଗବାନ୍ କେରଳାଂସ୍ତୁ ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତକାନ୍ ।
ଗୋକର୍ଣ୍ଣାଖ୍ୟଂ ଶିବକ୍ଷେତ୍ରଂ ସାନ୍ନିଧ୍ୟଂ ଯତ୍ର ଧୂର୍ଜଟେଃ ॥ ୧୯

ଆର୍ଯ୍ୟାଂ ଦ୍ୱୈପାୟନୀଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଶୂର୍ପାରକମଗାଦ୍ ବଳଃ ।
ତାପୀଂ ପୟୋଷ୍ଣୀଂ ନିର୍ବିନ୍ଧ୍ୟାମୁପସ୍ପୃଶ୍ୟାଥ ଦଣ୍ଡକମ୍ ॥ ୨୦

ଶେଷ କରି ସେ ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ପର୍ଶୁରାମଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇଲେ । ତା'ପରେ ସେ ସପ୍ତଗୋଦାବରୀ, ବେଣା, ପମ୍ପା ଓ ଭୀମରଥୀ ଆଦି ତୀର୍ଥରେ ସ୍ନାନ କରି କାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଗଲେ । ସେଠାରୁ ବାହାରି ସେ ମହାଦେବଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ ଶ୍ରୀଶୈଳମ୍ ଦର୍ଶନରେ ଗଲେ । ତା'ପରେ ଭଗବାନ ବଳରାମ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଦେଶର ପରମ ପୁଣ୍ୟମୟ ସ୍ଥାନ ଭେଙ୍କଟାଚଳ (ତିରୁପତି ବାଲାଜୀ) ଦର୍ଶନ କଲେ ଏବଂ ସେଠାରୁ ସେ କାଞ୍ଚିପୁର (ଶିବକାଞ୍ଚୀ, ବିଷ୍ଣୁକାଞ୍ଚୀ) ହୋଇ ତଥା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନଦୀ କାବେରୀରେ ସ୍ନାନ କରି ପୁଣ୍ୟମୟ ଶ୍ରୀରଙ୍ଗମ୍ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଶ୍ରୀରଙ୍ଗମ୍ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ସଦା ବିରାଜମାନ ରହନ୍ତି ॥ ୧୧-୧୪ ॥ ସେଠାରୁ ବାହାରି ସେ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ର ଋଷଭ ପର୍ବତ, ଦକ୍ଷିଣ ମଥୁରା ତଥା ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାପାପ ବିନାଶ କରିଦେଉଥିବା ସେତୁବନ୍ଧକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୧୫ ॥ ସେଠାରେ ବଳରାମ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଦଶହଜାର ଗାଈ ଦାନ କଲେ ଏବଂ ସେଠାରୁ ବାହାରି ସେ କୃତମାଳା ଓ ତାମ୍ରପର୍ଣ୍ଣୀ ନଦୀମାନଙ୍କରେ ସ୍ନାନ କରିବା ପରେ ମଳୟ ପର୍ବତକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସେହି ପର୍ବତଟି ହେଉଛି ଭାରତବର୍ଷର ସାତଟି ମୁଖ୍ୟ ପର୍ବତମାଳା ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ॥ ୧୬ ॥ ସେଠାରେ ରହୁଥିବା ଅଗସ୍ତ୍ୟ ମୁନିଙ୍କୁ ସେ ନମସ୍କାର କରି ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇଲେ । ଅଗସ୍ତ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଓ ଅନୁମତି ନେଇ ବଳରାମ ଦକ୍ଷିଣସମୁଦ୍ରକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଦୁର୍ଗାଦେବୀଙ୍କୁ କନ୍ୟାକୁମାରୀ ରୂପରେ ଦର୍ଶନ କଲେ ॥ ୧୭ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଫାଲ୍‌ଗୁନ ତୀର୍ଥ ବା ଅନନ୍ତଶୟନମ୍ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାଇ ସେଠାକାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପଞ୍ଚାପ୍ସରସ ତୀର୍ଥରେ ସ୍ନାନ କଲେ । ସେହି ତୀର୍ଥରେ ସର୍ବଦା ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ମିଳିଥାଏ । ବଳରାମ ସେଠାରେ ଦଶହଜାର ଗାଇ ଦାନ କଲେ ॥ ୧୮ ॥

ଭଗବାନ ବଳରାମ ଏଥର ସେଠାରୁ ବାହାରି, କେରଳ ଓ ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତ ଦେଶ ହୋଇ ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ର ଗୋକର୍ଣ୍ଣତୀର୍ଥକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ଭଗବାନ ଶିବ ସଦାସର୍ବଦା ବିରାଜମାନ ରହନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ସେଠାରୁ ସେ ଜଳଘେର ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱୀପରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ଆର୍ଯ୍ୟାଦେବୀଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଗଲେ ଓ ସେହି ଦ୍ୱୀପରୁ ବାହାରି ସେ ଶୂର୍ପାରକ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ଓ ତା'ପରେ ତାପୀ, ପୟୋଷ୍ଣୀ ଓ ନିର୍ବିନ୍ଧ୍ୟା ନଦୀମାନଙ୍କରେ ସ୍ନାନ କରି ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୦ ॥

ପ୍ରବିଶ୍ୟ ରେବାମଗମଦ୍ ଯତ୍ର ମାହିଷ୍ମତୀ ପୁରୀ ।
ମନୁତୀର୍ଥମୁପସ୍ପଶ୍ୟ ପ୍ରଭାସଂ ପୁନରାଗମତ୍ ॥ ୨୧

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଦ୍ୱିଜୈଃ କଥ୍ୟମାନଂ କୁରୁପାଣ୍ଡବସଂଯୁଗେ ।
ସର୍ବରାଜନ୍ୟନିଧନଂ ଭାରଂ ମେନେ ହୃତଂ ଭୁବଃ ॥ ୨୨

ସ ଭୀମଦୁର୍ଯୋଧନୟୋର୍ଗଦାଭ୍ୟାଂ ଯୁଧ୍ୟତୋର୍ମୃଧେ ।
ବାରୟିଷ୍ୟନ୍ ବିନଶନଂ ଜଗାମ ଯଦୁନନ୍ଦନଃ ॥ ୨୩

ଯୁଧିଷ୍ଠିରସ୍ତୁ ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଯମୌ କୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନାବପି ।
ଅଭିବାଦ୍ୟାଭବଂସ୍ତୂଷ୍ଣୀଂ କିଂ ବିବକ୍ଷୁରିହାଗତଃ ॥ ୨୪

ଗଦାପାଣୀ ଉଭୌ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସଂରବ୍ଧୌ ବିଜୟୈଷିଣୌ ।
ମଣ୍ଡଳାନି ବିଚିତ୍ରାଣି ଚରନ୍ତାବିଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୨୫

ଯୁବାଂ ତୁଲ୍ୟବଲୌ ବୀରୌ ହେ ରାଜନ୍ ହେ ବୃକୋଦର ।
ଏକଂ ପ୍ରାଣାଧିକଂ ମନ୍ୟେ ଉତୈକଂ ଶିକ୍ଷୟାଧିକମ୍ ॥ ୨୬

ତସ୍ମାଦେକତରସ୍ୟେହ ଯୁବୟୋଃ ସମବୀର୍ଯ୍ୟୟୋଃ ।
ନ ଲକ୍ଷ୍ୟତେ ଜୟୋଽନ୍ୟୋ ବା ବିରମତ୍ୱଫଲୋ ରଣଃ ॥ ୨୭

ନ ତଦ୍ବାକ୍ୟଂ ଜଗୃହତୁର୍ବଦ୍ଧବୈରୌ ନୃପାର୍ଥବତ୍ ।
ଅନୁସ୍ମରନ୍ତାବନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ଦୁରୁକ୍ତଂ ଦୁଷ୍କୃତାନି ଚ ॥ ୨୮

ଦିଷ୍ଟଂ ତଦନୁମନ୍ୱାନୋ ରାମୋ ଦ୍ୱାରବତୀଂ ଯଯୌ ।
ଉଗ୍ରସେନାଦିଭିଃ ପ୍ରୀତୈର୍ଜ୍ଞାତିଭିଃ ସମୁପାଗତଃ ॥ ୨୯

ସେଠାରୁ ବାହାରି ସେ ନର୍ମଦାତଟକୁ ଆସିଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ପବିତ୍ର ନଦୀର ତଟରେ ହିଁ ମାହିଷ୍ମତୀପୁରୀ ରହିଛି । ସେଠାରେ ମନୁତୀର୍ଥରେ ସ୍ନାନ କରି ସେ ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚ୍ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୧ ॥ ସେଠାରେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, କୌରବ ଓ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧରେ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷତ୍ରିୟ ପ୍ରାଣ ହରାଇ ସାରିଲେଣି । ତାହା ଶୁଣି ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ, ଏଥର ପୃଥିବୀର ବହୁଭାର କମିଗଲା ॥ ୨୨ ॥ ଯେଉଁଦିନ ରଣଭୂମିରେ ଭୀମସେନ ଓ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଗଦାଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ, ସେଦିନ ସେ ଯାଇ ସେହି ଦୁହିଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରୁ କ୍ଷାନ୍ତ କରିବାକୁ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୨୩ ॥

ବଳରାମଙ୍କୁ ଦେଖି ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ନକୁଳ, ସହଦେବ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଅର୍ଜୁନ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଓ ଚୁପ୍ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ମନେ ମନେ ବିଚ୍ଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଇଏ କଣ କହିବାକୁ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି, କେଜାଣି !" ॥ ୨୪ ॥ ସେତେବେଳକୁ ଭୀମସେନ ଓ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଗଦା ଧରି, କ୍ରୋଧରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ ପରସ୍ପରକୁ ଜିତିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଘୂରି ଘୂରି ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ବଳରାମ କହିଲେ—॥ ୨୫ ॥ "ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଓ ଭୀମସେନ ! ତୁମେ ଦୁହିଙ୍କୁ ଦୁହେଁ ବୀର । ତୁମ ଦୁହିଙ୍କର ବଳପୌରୁଷ ମଧ୍ୟ ସମାନ । ମୋ ଜାଣିବାରେ, ଭୀମସେନଙ୍କ ଠାରେ ଅଧିକ ବଳ ରହିଛି ଏବଂ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଗଦାଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ତେଣୁ ତୁମ ପରି ଦୁଇଜଣ ସମାନ ବଳଶାଳୀଙ୍କ ଭିତରୁ କାହାରି ହେଲେ ବିଜୟ କିମ୍ବା ପରାଜୟ ହେଲା ପରି ଦେଖା ଯାଉନାହିଁ । ତେଣୁ ତୁମେ ଆଉ ଯୁଦ୍ଧ କର ନାହିଁ; ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦ କର ॥୨୭॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବଳରାମଙ୍କର ଉପଦେଶ ଉଭୟଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ହିତକର ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଶତ୍ରୁତା ଏତେ ଦୃଢ଼ମୂଳ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ, ସେମାନେ ବଳରାମଙ୍କ କଥା ମାନିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ପରସ୍ପରର କଟୁବାକ୍ୟ ଓ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ସ୍ମରଣ କରି ଉନ୍ମତ୍ତ ପରି ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ବଳରାମ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ସେ ଦୁହିଙ୍କର ପ୍ରାରବ୍ଧ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଟାଣିଆଣିଛି; ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଅଧିକ ବାଧ୍ୟ ନ କରି ସେ ଦ୍ୱାରକା ଫେରିଗଲେ । ଦ୍ୱାରକାରେ ଉଗ୍ରସେନ ଆଦି ଗୁରୁଜନମାନେ ତଥା ଅନ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନେ ଆଗେଇ ଆସି ବଡ଼ ଆଦରର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ ॥ ୨୯ ॥

ତଂ ପୁନର୍ନୈମିଷଂ ପ୍ରାପ୍ତମୃଷୟୋଽଯାଜୟନ୍ ମୁଦା ।
କ୍ରତ୍ୱଙ୍ଗଂ କ୍ରତୁଭିଃ ସର୍ବୈର୍ନିବୃତ୍ତାଖିଲବିଗ୍ରହମ୍ ॥ ୩୦

ସେଠାରୁ ବଳରାମ ପୁଣି ଥରେ ନୈମିଷାରଣ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ଋଷିମାନେ ଯୁଦ୍ଧାଦିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଥିବା ବଳରାମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସବୁ ପ୍ରକାର ଯଜ୍ଞ ସାଦର ସମ୍ପନ୍ନ କରାଇଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଯେତେସବୁ ଯଜ୍ଞ ରହିଛି, ସେସବୁ ହେଉଛି ବଳରାମଙ୍କର ହିଁ ଅଙ୍ଗ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଏହି ସବୁ ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ କର୍ମ କେବଳ ଲୋକଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା ॥ ୩୦ ॥

ତେଭ୍ୟୋ ବିଶୁଦ୍ଧବିଜ୍ଞାନଂ ଭଗବାନ୍ ବ୍ୟତରଦ୍ ବିଭୁଃ ।
ଯେନୈବାତ୍ମନ୍ୟଦୋ ବିଶ୍ୱମାତ୍ମାନଂ ବିଶ୍ୱଗଂ ବିଦୁଃ ॥ ୩୧

ସର୍ବସମର୍ଥ ଭଗବାନ ବଳରାମ ସେହି ମୁନିଋଷିମାନଙ୍କୁ ବିଶୁଦ୍ଧ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଲେ; ତାହା ଫଳରେ ସେମାନେ ଉପଲବ୍ଧି କଲେ ଯେ, ଆତ୍ମା ଭିତରେ ସକଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରହିଛି ଏବଂ ଆତ୍ମା ସକଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ॥ ୩୧ ॥

ସ୍ୱପତ୍ନ୍ୟାବଭୃଥସ୍ନାତୋ ଜ୍ଞାତିବନ୍ଧୁସୁହୃଦ୍‌ବୃତଃ ।
ରେଜେ ସ୍ୱଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନୟେବେନ୍ଦୁଃ ସୁବାସାଃ ସୁଷ୍ଠ୍ୱଲଙ୍କୃତଃ ॥ ୩୨

ତା'ପରେ ବଳରାମ ନିଜର ପତ୍ନୀ ରେବତୀଙ୍କ ସହିତ ଯଜ୍ଞାନ୍ତ ସ୍ନାନ କଲେ ଏବଂ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ଓ ଆଭୂଷଣ ପିନ୍ଧି, ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଓ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ଶୋଭା ପାଇଲା ପରି, ନିଜର ଭାଇବନ୍ଧୁ ଓ ସ୍ୱଜନସମ୍ବନ୍ଧୀୟଙ୍କ ସହିତ ଶୋଭା ପାଇଲେ ॥ ୩୨ ॥

ଈଦୃଗ୍‌ବିଧାନ୍ୟସଂଖ୍ୟାନି ବଲସ୍ୟ ବଲଶାଲିନଃ ।
ଅନନ୍ତସ୍ୟାପ୍ରମେୟସ୍ୟ ମାୟାମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ୟ ସନ୍ତି ହି ॥ ୩୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ବଳରାମ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଅନନ୍ତ । ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ମନ ଓ ବାଣୀର ଅତୀତ । ସେ ଲୀଳା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ମହାବଳୀ ବଳରାମଙ୍କର ଚରିତ ଏତେ ବିଶାଳ ଯେ, ତାହାକୁ କଳନା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୩୩ ॥

ଯୋଽନୁସ୍ମରେତ ରାମସ୍ୟ କର୍ମାଣ୍ୟଦ୍ଭୁତକର୍ମଣଃ ।
ସାୟଂ ପ୍ରାତରନନ୍ତସ୍ୟ ବିଷ୍ଣୋଃ ସ ଦୟିତୋ ଭବେତ୍ ॥ ୩୪

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ଅନନ୍ତ, ସର୍ବବ୍ୟାପକ, ଅଦ୍ଭୁତକର୍ମା ଭଗବାନ ବଳରାମଙ୍କ ଚରିତ ସକାଳେ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ବଳଦେବତୀର୍ଥଯାତ୍ରାନିରୂପଣଂ ନାମୈକୋନାଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭୯ ॥

✦✦✦

ଅଥାଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସୁଦାମାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ୱାଗତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା

ରାଜୋବାଚ

ଭଗବନ୍ ଯାନି ଚରିତ୍ରାଣି ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ।
ବୀର୍ଯ୍ୟାଣ୍ୟନନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଶ୍ରୋତୁମିଚ୍ଛାମହେ ପ୍ରଭୋ ॥ ୧

କୋ ନୁ ଶ୍ରୁତ୍ୱାସକୃଦ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକସତ୍କଥାଃ ।
ବିରମେତ ବିଶେଷଜ୍ଞୋ ବିଷଣ୍ଣଃ କାମମାର୍ଗଣୈଃ ॥ ୨

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚରିଲେ —ଭଗବନ୍ ! ପ୍ରେମ ଓ ମୁକ୍ତିର ଦାତା ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ; ତେଣୁ ତାଙ୍କର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ତ ଲୀଳା ମଧ୍ୟ ଅନନ୍ତ । ତାଙ୍କର ଯେଉଁସବୁ ଲୀଳା ଆପଣ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିନାହାନ୍ତି, ମୁଁ ସେସବୁ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ॥ ୧ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ବିଷୟସୁଖ ପଛରେ

ସା ବାଗ୍ ଯୟା ଗୁଣାନ୍ ଗୃଣୀତେ
କରୌ ଚ ତତ୍କର୍ମକରୌ ମନଶ୍ଚ ।
ସ୍ମରେଦ୍ ବସନ୍ତଂ ସ୍ଥିରଜଙ୍ଗମେଷୁ
ଶୃଣୋତି ତତ୍ପୁଣ୍ୟକଥାଃ ସ କର୍ଣ୍ଣଃ ॥ ୩

ଶିରସ୍ତୁ ତସ୍ୟୋଭୟଲିଙ୍ଗମାନମେ-
ତ୍ତଦେବ ଯତ୍ ପଶ୍ୟତି ତଦ୍ଧି ଚକ୍ଷୁଃ ।
ଅଙ୍ଗାନି ବିଷ୍ଣୋରଥ ତଜ୍ଜନାନାଂ
ପାଦୋଦକଂ ଯାନି ଭଜନ୍ତି ନିତ୍ୟମ୍ ॥ ୪

ସୂତ ଉବାଚ

ବିଷ୍ଣୁରାତେନ ସମ୍ପୃଷ୍ଟୋ ଭଗବାନ୍ ବାଦରାୟଣିଃ ।
ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ନିମଗ୍ନହୃଦୟୋଽବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କୃଷ୍ଣସ୍ୟାସୀତ୍ ସଖା କଶ୍ଚିଦ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ବ୍ରହ୍ମବିତ୍ତମଃ ।
ବିରକ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥେଷୁ ପ୍ରଶାନ୍ତାତ୍ମା ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୬

ଯଦୃଚ୍ଛୟୋପପନ୍ନେନ ବର୍ତ୍ତମାନୋ ଗୃହାଶ୍ରମୀ ।
ତସ୍ୟ ଭାର୍ଯ୍ୟା କୁଚୈଳସ୍ୟ କ୍ଷୁତ୍କ୍ଷାମା ଚ ତଥାବିଧା ॥ ୭

ପତିବ୍ରତା ପତିଂ ପ୍ରାହ ମ୍ଲାୟତା ବଦନେନ ସା ।
ଦରିଦ୍ରା ସୀଦମାନା ସା ବେପମାନାଭିଗମ୍ୟ ଚ ॥ ୮

ନନୁ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଭଗବତଃ ସଖା ସାକ୍ଷାଚ୍ଛ୍ରିୟଃ ପତିଃ ।
ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଶ୍ଚ ଶରଣ୍ୟଶ୍ଚ ଭଗବାନ୍ ସାତ୍ୱତର୍ଷଭଃ ॥ ୯

ଧାଉଁଥିବା ସାଂସାରିକ ଜୀବମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖରେ ଶଢ଼ନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଅଗଣିତ କାମନାର ଶର ବିନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ କେଉଁ ରସଜ୍ଞ ପୁରୁଷ ଭଲା ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟୀ ଲୀଳା ଶୁଣିବାକୁ ପାଇ ଆହୁରି ଆହୁରି ଶୁଣିବାକୁ ନ ଚାହିଁବ ! ॥ ୨ ॥ ଯେଉଁ ବାଣୀ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ ଗାନ କରେ, ତାହା ପ୍ରକୃତ ବାଣୀ । ଯେଉଁ ହସ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା କରେ, ତାହା ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ହସ୍ତ । ଯେଉଁ ମନ ଚରାଚର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରେ, ତାହା ହିଁ ଶୁଦ୍ଧ ମନ ଏବଂ ଯେଉଁ କର୍ଣ୍ଣ ଭଗବାନଙ୍କର ପୁଣ୍ୟମୟୀ କଥାମାନ ଶୁଣେ, ତାହା ହିଁ ଯଥାର୍ଥରେ କର୍ଣ୍ଣ ପଦବାଚ୍ୟ ॥ ୩ ॥ ଯେଉଁ ଶିର ଚରାଚର ଜଗତକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଚଳ-ଅଚଳ ପ୍ରତିମା ବୋଲି ଜାଣି ନମସ୍କାର କରେ, ତାହା ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଶିର ଏବଂ ଯେଉଁ ନେତ୍ର ସର୍ବତ୍ର ଭଗବଦ୍‌ବିଗ୍ରହ ଦର୍ଶନ କରେ, ତାହା ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ନେତ୍ର । ଶରୀରର ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକ ଭଗବାନ ଓ ତାହାଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଚରଣୋଦକକୁ ସାଦରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେହି ଅଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ବାସ୍ତବରେ ଅଙ୍ଗ ॥ ୪ ॥

ସୂତ ମୁନି କହିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କର ହୃଦୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ତଲ୍ଲୀନ ହୋଇଗଲା । ସେ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ (ସୁଦାମା) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପରମ ମିତ୍ର ଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ବଡ଼ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ, ବିଷୟ ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ, ଶାନ୍ତଚିତ୍ତ ଓ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ॥ ୬ ॥ ସେ ଗୃହସ୍ଥ ଥିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସଂଗ୍ରହ-ପରିଗ୍ରହ ନ କରି ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅନୁସାରେ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ମିଳୁଥିଲା, ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହୁଥିଲେ । ସେ ଯେଉଁ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧୁଥିଲେ, ତାହା ଫଟା ଓ ପୁରୁଣା ହୋଇ ସାରିଥାଏ । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଚଳୁଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପରି ଅନ୍ନ ଅଭାବରେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ॥ ୭ ॥ ଦିନକର କଥା ! ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ସେହି ଦୁଃଖିନୀ ପତିବ୍ରତା କ୍ଷୁଧାର ଦାଉରେ ଥରି ଥରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ମ୍ଳାନମୁଖରେ କହିଲେ—॥ ୮ ॥ "ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ସାକ୍ଷାତ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ସଖା । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଭକ୍ତବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ, ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର

ତମୁପୈହି ମହାଭାଗ ସାଧୂନାଂ ଚ ପରାୟଣମ୍ ।
ଦାସ୍ୟତି ଦ୍ରବିଣଂ ଭୂରି ସୀଦତେ ତେ କୁଟୁମ୍ବିନେ ॥ ୧୦

ଆସ୍ତେଽଧୁନା ଦ୍ୱାରବତ୍ୟାଂ ଭୋଜବୃଷ୍ଣ୍ୟନ୍ଧକେଶ୍ୱରଃ ।
ସ୍ମରତଃ ପାଦକମଲମାତ୍ମାନମପି ଯଚ୍ଛତି ।
କିଂ ନ୍ୱର୍ଥକାମାନ୍ ଭଜତୋ ନାତ୍ୟଭୀଷ୍ଟାଞ୍ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁଃ ॥ ୧୧

ସ ଏବଂ ଭାର୍ଯ୍ୟୟା ବିପ୍ରୋ ବହୁଶଃ ପ୍ରାର୍ଥିତୋ ମୃଦୁ ।
ଅୟଂ ହି ପରମୋ ଲାଭ ଉତ୍ତମଶ୍ଲୋକଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୧୨

ଇତି ସଞ୍ଚିନ୍ତ୍ୟ ମନସା ଗମନାୟ ମତିଂ ଦଧେ ।
ଅପ୍ୟସ୍ତ୍ୟୁପାୟନଂ କିଞ୍ଚିଦ୍ ଗୃହେ କଲ୍ୟାଣି ଦୀୟତାମ୍ ॥ ୧୩

ଯାଚିତ୍ୱା ଚତୁରୋ ମୁଷ୍ଟୀନ୍ ବିପ୍ରାନ୍ ପୃଥୁକତଣ୍ଡୁଲାନ୍ ।
ଚୈଲଖଣ୍ଡେନ ତାନ୍ ବଦ୍ଧ୍ୱା ଭର୍ତ୍ରେ ପ୍ରାଦାଦୁପାୟନମ୍ ॥ ୧୪

ସ ତାନାଦାୟ ବିପ୍ରାଗ୍ର୍ୟଃ ପ୍ରୟଯୌ ଦ୍ୱାରକାଂ କିଲ ।
କୃଷ୍ଣସନ୍ଦର୍ଶନଂ ମହ୍ୟଂ କଥଂ ସ୍ୟାଦିତି ଚିନ୍ତୟନ୍ ॥ ୧୫

ତ୍ରୀଣି ଗୁଲ୍ମାନ୍ୟତୀୟାୟ ତିସ୍ରଃ କକ୍ଷାଶ୍ଚ ସ ଦ୍ୱିଜଃ ।
ବିପ୍ରୋଽଗମ୍ୟାନ୍ଧକବୃଷ୍ଣୀନାଂ ଗୃହେଷ୍ୱଚ୍ୟୁତଧର୍ମିଣାମ୍ ॥ ୧୬

ଗୃହଂ ଦ୍ୱ୍ୟଷ୍ଟସହସ୍ରାଣାଂ ମହିଷୀଣାଂ ହରେର୍ଦ୍ୱିଜଃ ।
ବିବେଶୈକତମଂ ଶ୍ରୀମଦ୍ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦଂ ଗତୋ ଯଥା ॥ ୧୭

ପରମ ଭକ୍ତ ॥ ୯ ॥ ହେ ପରମ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ! ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କର, ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ । ଆପଣ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଆନ୍ତୁ । ସେ ଯଦି ଜାଣିବେ ଯେ, ଆପଣ କୁଟୁମ୍ବୀ ଏବଂ ଖାଇବାକୁ ମୁଠିଏ ନ ପାଇ ଦୁଃଖରେ ଅଛନ୍ତି, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଆପଣଙ୍କୁ ବହୁତ ଧନ ଦେବେ ॥ ୧୦ ॥ ଆଜିକାଲି ସେ ଭୋଜ, ବୃଷ୍ଣି ଓ ଅନ୍ଧକବଂଶୀ ଯାଦବମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟରୂପେ ଦ୍ୱାରକାରେ ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି । ସେ ଏତେ ଉଦାର ଯେ, ଯେଉଁ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନେ ତାଙ୍କର ଚରଣକମଳକୁ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ ସେ ନିଜକୁ ବି ଦାନ କରଦିଅନ୍ତି । ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ଏପରି ଦାନୀ, ସେ ତାଙ୍କ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାଞ୍ଛନୀୟ ହୋଇ ନ ଥିବା ତୁଚ୍ଛ ଧନ ଓ ବିଷୟସୁଖ ଯେ ପ୍ରଦାନ କରିବେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କଣ ଅଛି ?'' ॥ ୧୧ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ପତ୍ନୀ ନମ୍ରତାର ସହିତ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ସେ ଭାବିଲେ, ''ଧନଦ୍ରବ୍ୟ ମାଗିବାରେ କୌଣସି ଲାଭ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱାରକା ଗଲେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିଯିବ; ତାହା ହିଁ ତ ଜୀବନର ପରମ ଲାଭ ।'' ॥ ୧୨ ॥ ଏପରି ବିଚାର କରି ସେ ଦ୍ୱାରକା ଯିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ ଏବଂ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ କହିଲେ, ''କଲ୍ୟାଣୀ ! ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଲା ଭଳି କିଛି ପଦାର୍ଥ ଘରେ ଅଛି କି ? ଯଦି ଥିବ, ଦିଅ ।'' ॥ ୧୩ ॥ ତାହା ଶୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ପଡ଼ୋଶୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ଚାରିମୁଠା ଚୁଡ଼ା ମାଗି ଆଣିଲେ ଏବଂ ସେତକ ଖଣ୍ଡିଏ କନାରେ ବାନ୍ଧି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲେ ॥ ୧୪ ॥ ସେହି ଚୁଡ଼ା ପୁଟୁଳିଟି ଧରି ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତା ଦ୍ୱାରକା ଅଭିମୁଖେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । 'ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ କିପରି ପାଇବି ?'—ବାଟ ସାରା ସେ ଏହିପରି ଭାବି ଭାବି ଚାଲିଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦ୍ୱାରକାରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ସେଠାର କେତେକ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ତିନିଟି ଛାଉଣୀ ଓ ତିନିଟି ପାଚିରୀ ପାର ହେବା ପରେ ଯାଇ ଅନ୍ଧକ ଓ ବୃଷ୍ଣିବଂଶୀ ଯାଦବମୁଖ୍ୟମାନଙ୍କର ନବର ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳ, ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବା ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସହଜ ନୁହେଁ । ସେହି ଯାଦବମୁଖ୍ୟମାନେ ଭଗବତଧର୍ମ ପାଳନ କରି ସେଠାରେ ରହିଥାନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ସେହି ଅଞ୍ଚଳର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥାନରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଷୋହଳ ହଜାର ରାଣୀଙ୍କର ଭବନ ରହିଥାଏ । ଗରିବ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ଭବନରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଭବନଟି ଚମତ୍କାରଭାବରେ

ତଂ ବିଲୋକ୍ୟାଚ୍ୟୁତୋ ଦୂରାତ୍ ପ୍ରିୟାପର୍ଯ୍ୟଙ୍କମାସ୍ଥିତଃ ।
ସହସୋତ୍ଥାୟ ଚାଭ୍ୟେତ୍ୟ ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ପର୍ଯ୍ୟଗ୍ରହୀନ୍ମୁଦା ॥ ୧୮

ସଖ୍ୟୁଃ ପ୍ରିୟସ୍ୟ ବିପ୍ରର୍ଷେରଙ୍ଗସଙ୍ଗାତିନିର୍ବୃତଃ ।
ପ୍ରୀତୋ ବ୍ୟମୁଞ୍ଚଦବ୍ବିନ୍ଦୂନ୍ ନେତ୍ରାଭ୍ୟାଂ ପୁଷ୍କରେକ୍ଷଣଃ ॥ ୧୯

ଅଥୋପବେଶ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କେ ସ୍ୱୟଂ ସଖ୍ୟୁଃ ସମର୍ହଣମ୍ ।
ଉପହୃତ୍ୟାବନିଜ୍ୟାସ୍ୟ ପାଦୌ ପାଦାବନେଜନୀଃ ॥ ୨୦

ଅଗ୍ରହୀଚ୍ଛିରସା ରାଜନ୍ ଭଗବାଁଲ୍ଲୋକପାବନଃ ।
ବ୍ୟଲିମ୍ପଦ୍ ଦିବ୍ୟଗନ୍ଧେନ ଚନ୍ଦନାଗୁରୁକୁଙ୍କୁମୈଃ ॥ ୨୧

ଧୂପୈଃ ସୁରଭିଭିର୍ମିତ୍ରଂ ପ୍ରଦୀପାବଳିଭିର୍ମୁଦା ।
ଅର୍ଚ୍ଚିତ୍ୱାଽଽବେଦ୍ୟ ତାମ୍ବୂଲଂ ଗାଂ ଚ ସ୍ୱାଗତମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୨୨

କୁଚୈଲଂ ମଳିନଂ କ୍ଷାମଂ ଦ୍ୱିଜଂ ଧମନିସନ୍ତତମ୍ ।
ଦେବୀ ପର୍ଯ୍ୟଚରତ୍ ସାକ୍ଷାଚ୍ଚାମରବ୍ୟଜନେନ ବୈ ॥ ୨୩

ଅନ୍ତଃପୁରଜନୋ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା କୃଷ୍ଣେନାମଳକୀର୍ତ୍ତିନା ।
ବିସ୍ମିତୋଽଭୂଦତିପ୍ରୀତ୍ୟା ଅବଧୂତଂ ସଭାଜିତମ୍ ॥ ୨୪

କିମନେନ କୃତଂ ପୁଣ୍ୟମବଧୂତେନ ଭିକ୍ଷୁଣା ।
ଶ୍ରିୟା ହୀନେନ ଲୋକେଽସ୍ମିନ୍ ଗର୍ହିତେନାଧମେନ ଚ ॥ ୨୫

ଯୋଽସୌ ତ୍ରିଲୋକଗୁରୁଣା ଶ୍ରୀନିବାସେନ ସମ୍ଭୃତଃ ।
ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କସ୍ଥାଂ ଶ୍ରିୟଂ ହିତ୍ୱା ପରିଷ୍ୱକ୍ତୋଽଗ୍ରଜୋ ଯଥା ॥ ୨୬

ସଜା ଯାଇଥିବାରୁ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାଏ। ତା ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ତାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦର ସାଗର ଭିତରେ ଉବୁଟୁବୁ ହେଲା ପରି ଲାଗିଲା ॥ ୧୭ ॥ ସେତେବେଳକୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କ ପଲଙ୍କ ଉପରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି। ଦୂରରୁ ହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତାଙ୍କୁ ଦେଖିଦେଇ ସେ ତୁରନ୍ତ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସି ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢେଇ ପକାଇଲେ ॥ ୧୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ନିଜର ପ୍ରିୟ ସଖା ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ। ତାଙ୍କର କମଳତୁଲ୍ୟ କୋମଳ ନୟନରୁ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ବର୍ଷିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କିଛି ସମୟ ପରେ ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ନେଇ ନିଜ ପଲଙ୍କ ଉପରେ ବସାଇଦେଲେ ଏବଂ ନିଜେ ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ ଆଣି ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ। ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ପବିତ୍ରକାରକ; ତଥାପି ସେ ନିଜ ହାତରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇଦେଇ ତାଙ୍କର ଚରଣୋଦକ (ପାଦଧୁଆ ପାଣି) ନିଜ ମଥାରେ ବୋଳିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଚନ୍ଦନ, ଅଗୁରୁ, କେଶର ଆଦି ଦିବ୍ୟ ଗନ୍ଧ ଲେପନ କଲେ ॥ ୨୦,୨୧ ॥ ତା'ପରେ ସେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ସୁଗନ୍ଧିତ ଧୂପ ଓ ଦୀପାବଳୀରେ ମିତ୍ରଙ୍କୁ ଆଳତି କଲେ। ଏପରି ପୂଜା କରି, ପାନଗୁଆ ଦେଇ, 'ଆପଣ ଆସିଲେ, ଖୁବ୍ ଭଲ କଲେ' ବୋଲି କହି ତାଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ସ୍ୱାଗତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କଲେ ॥ ୨୨ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଫଟା ପୁରୁଣା ଧୋତି ଖଣ୍ଡିଏ ପିନ୍ଧିଥିଲେ; ତାଙ୍କର ଶରୀର ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଳିନ ଓ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଥିଲା। ଦେହରେ ଶିରାପ୍ରଶିରା ଫୁଟି ଦିଶୁଥିଲା। ସ୍ୱୟଂ ଭଗବତୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ଚାମର ଢାଳି ତାଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଏପରି ମଇଳାକୋଚଟ ଅବଧୂତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏତେ ଆଦରରେ ପୂଜା କରୁଛନ୍ତି ଦେଖି ଅନ୍ତଃପୁରର ନାରୀମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ଆଗୋ ! ଏ ଛିଣ୍ଡାକନା ପିନ୍ଧିଥିବା ଦରିଦ୍ର ଅପରିଷ୍କାର ଲୋକଟି ତ ଭିକାରି ପରି ଦିଶୁଛନ୍ତି; ଏହି ଲୋକଜଣକ କି ପୁଣ୍ୟ କରିଥିଲେ ଯେ, ତ୍ରିଲୋକର ଗୁରୁ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀନିବାସ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହାଙ୍କୁ ଏତେ ଆଦରରେ ସତ୍କାର କରୁଛନ୍ତି ! ଦେଖିଲ ଟି ? ପ୍ରଭୁ ପରା ପଲଙ୍କରେ ବସି ସେବା କରୁଥିବା ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପିଣୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନିଜର ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବା ପରି ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଚାପିଧରିଲେ !" ॥ ୨୫,୨୬ ॥

କଥୟାଞ୍ଚକ୍ରତୁର୍ଗାଥାଃ ପୂର୍ବା ଗୁରୁକୁଳେ ସତୋଃ ।
ଆତ୍ମନୋ ଲଳିତା ରାଜନ୍ କରୌ ଗୃହ୍ୟ ପରସ୍ପରମ୍ ॥ ୨୭

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗୁରୁକୁଳରେ ସହପାଠୀ ଥିଲେ। ତେଣୁ ଦୁହେଁ ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ, ଅତୀତ ଦିନର ବିଭିନ୍ନ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଘଟଣାସବୁ ମନେ ପକାଇ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୭ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅପି ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଗୁରୁକୁଳାଦ୍ ଭବତା ଲବ୍ଧଦକ୍ଷିଣାତ୍ ।
ସମାବୃତ୍ତେନ ଧର୍ମଜ୍ଞ ଭାର୍ଯ୍ୟୋଢା ସଦୃଶୀ ନ ବା ॥ ୨୮

ପ୍ରାୟୋ ଗୃହେଷୁ ତେ ଚିତ୍ତମକାମବିହତଂ ତଥା ।
ନୈବାତିପ୍ରୀୟସେ ବିଦ୍ୱନ୍ ଧନେଷୁ ବିଦିତଂ ହି ମେ ॥ ୨୯

କେଚିଦ୍ କୁର୍ବନ୍ତି କର୍ମାଣି କାମୈରହତଚେତସଃ ।
ତ୍ୟଜନ୍ତଃ ପ୍ରକୃତୀର୍ଦ୍ଦୈବୀର୍ଯଥାହଂ ଲୋକସଂଗ୍ରହମ୍ ॥ ୩୦

କଚ୍ଚିଦ୍ ଗୁରୁକୁଳେ ବାସଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସ୍ମରସି ନୌ ଯତଃ ।
ଦ୍ୱିଜୋ ବିଜ୍ଞାୟ ବିଜ୍ଞେୟଂ ତମସଃ ପାରମଶ୍ନୁତେ ॥ ୩୧

ସ ବୈ ସତ୍କର୍ମଣାଂ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଦ୍ୱିଜାତେରିହ ସମ୍ଭବଃ ।
ଆଦ୍ୟୋଽଙ୍ଗ ଯତ୍ରାଶ୍ରମିଣାଂ ଯଥାହଂ ଜ୍ଞାନଦୋ ଗୁରୁଃ ॥ ୩୨

ନନ୍ୱର୍ଥକୋବିଦା ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମବତାମିହ ।
ଯେ ମୟା ଗୁରୁଣା ବାଗ୍ଭି ତରନ୍ତ୍ୟଞ୍ଜୋ ଭବାର୍ଣ୍ଣବମ୍ ॥ ୩୩

ନାହମିଜ୍ୟାପ୍ରଜାତିଭ୍ୟାଂ ତପସୋପଶମେନ ବା ।
ତୁଷ୍ୟେୟଂ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମା ଗୁରୁଶୁଶ୍ରୂଷୟା ଯଥା ॥ ୩୪

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଧର୍ମର ମର୍ମଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବ ! ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣା ଦେଇସାରି ଆପଣ ଗୁରୁକୁଳରୁ ଫେରିବା ପରେ ନିଜର ମନଲାଖି ସ୍ତ୍ରୀଟିଏ ବିବାହ କଲେ, ନା ନାହିଁ ? ॥ ୨୮ ॥ ମୋତେ ଲାଗୁଛି, ଆପଣ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ମନ ବିଷୟଭୋଗରେ ପ୍ରାୟତଃ ଆସକ୍ତ ହେଉନାହିଁ। ହେ ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ ! ଦେଖୁଛି, ଧନଦ୍ରବ୍ୟ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରୀତି ନାହିଁ ॥ ୨୯ ॥ ବିଷୟବାସନା ତ୍ୟାଗ କରିଥିବା ଏବଂ ମନରେ ସାମାନ୍ୟମାତ୍ର ବାସନା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋରି ପରି କେବଳ ଲୋକଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ କର୍ମ କରୁଥିବା ଏଭଳି ଲୋକ ବାସ୍ତବରେ ଜଗତରେ ବିରଳ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଗୁରୁକୁଳରେ ଏକାଠି ରହୁଥିଲେ, ସେତେବେଳର କଥା ଆପଣଙ୍କର ମନେ ପଡୁଛି ତ ? ସତରେ, ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନବଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାରରୁ ପାର ହୋଇଯାଏ, ଦ୍ୱିଜାତିମାନେ ଗୁରୁକୁଳରେ ହିଁ ସେହି ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ହେ ମିତ୍ର ! ଏ ଶରୀରକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିବା ପିତା ହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଗୁରୁ। ତା'ପରେ ଉପନୟନ ସଂସ୍କାର କରି ସତ୍‌କର୍ମର ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିବା ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୁରୁ। କିନ୍ତୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଇ ପରମାତ୍ମପ୍ରାପ୍ତି କରାଉଥିବା ଗୁରୁ ହିଁ ମୋର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଜାଣ। ଏହି ତିନିଜଣ ହେଉଛନ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମୀମାନଙ୍କର ଗୁରୁ ॥ ୩୨ ॥ ହେ ମୋର ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ ! ଗୁରୁଙ୍କ ରୂପରେ ମୁଁ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ। ଏହି ଜଗତରେ ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମୀମାନେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ଚଳନ୍ତି ଓ ତା'ଫଳରେ ଅନାୟାସରେ ଭବସାଗରରୁ ତରିଯାଆନ୍ତି, ସେହିମାନେ ହିଁ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ପରମାର୍ଥ ଯେ କଣ, ତାହା ଯଥାର୍ଥରୂପେ ଜାଣନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ହେ ପ୍ରିୟ ମିତ୍ର ! ମୁଁ ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା; ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପେ ନିବାସ କରେ। କେହି ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କଲେ ମୁଁ ଯେତେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଏ, ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ପଞ୍ଚମହାଯଜ୍ଞ ଆଦିରେ, ବ୍ରହ୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ଉପନୟନ ବା ବେଦାଧ୍ୟୟନ ଆଦିରେ, ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମୀମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ତପସ୍ୟାରେ କିମ୍ବା ସବୁଥିରୁ ଉପରତ (ଅନାସକ୍ତ) ହୋଇଯିବା

ଅପି ନଃ ସ୍ମର୍ଯ୍ୟତେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବୃତ୍ତଂ ନିବସତାଂ ଗୁରୌ ।
ଗୁରୁଦାରୈଶ୍ଚୋଦିତାନାମିନ୍ଧନାନୟନେ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୩୫

ପ୍ରବିଷ୍ଟାନାଂ ମହାରଣ୍ୟମପର୍ତୌ ସୁମହଦ୍ ଦ୍ୱିଜ ।
ବାତବର୍ଷମଭୂତ୍ତୀବ୍ରଂ ନିଷ୍ଠୁରାଃ ସ୍ତନୟିତ୍ନବଃ ॥ ୩୬

ସୂର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚାସ୍ତଂ ଗତସ୍ତାବତ୍ ତମସା ଗ୍ରବୃତା ଦିଶଃ ।
ନିମ୍ନଂ କୂଳଂ ଜଳମୟଂ ନ ପ୍ରାଜ୍ଞାୟତ କିଞ୍ଚନ ॥ ୩୭

ବୟଂ ଭୃଶଂ ତତ୍ର ମହାନିଲାମ୍ବୁଭି-
ର୍ନିହନ୍ୟମାନା ମୁହୁରମ୍ବୁସମ୍ପ୍ଲବେ ।
ଦିଶୋଽବିଦନ୍ତୋଽଥ ପରସ୍ପରଂ ବନେ
ଗୃହୀତହସ୍ତାଃ ପରିବଭ୍ରିମାତୁରାଃ ॥ ୩୮

ଏତଦ୍ ବିଦିତ୍ୱା ଉଦିତେ ରବୌ ସାନ୍ଦୀପନିର୍ଗୁରୁଃ ।
ଅନ୍ୱେଷମାଣୋ ନଃ ଶିଷ୍ୟାନାଗ୍ରର୍ଯ୍ୟୋଽପଶ୍ୟଦାତୁରାନ୍ ॥ ୩୯

ଅହୋ ହେ ପୁତ୍ରକା ଯୂୟମସ୍ମଦର୍ଥେଽତିଦୁଃଖିତାଃ ।
ଆତ୍ମା ବୈ ପ୍ରାଣିନାଂ ପ୍ରେଷ୍ଠସ୍ତମନାଦୃତ୍ୟ ମତ୍ପରାଃ ॥ ୪୦

ଏତଦେବ ହି ସଚ୍ଛିଷ୍ୟୈଃ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ଗୁରୁନିଷ୍କୃତମ୍ ।
ଯଦ୍ ବୈ ବିଶୁଦ୍ଧଭାବେନ ସର୍ବାର୍ଥାତ୍ମାର୍ପଣଂ ଗୁରୌ ॥ ୪୧

ତୁଷ୍ଟୋଽହଂ ଭୋ ଦ୍ୱିଜଶ୍ରେଷ୍ଠାଃ ସତ୍ୟାଃ ସନ୍ତୁ ମନୋରଥାଃ ।
ଛନ୍ଦାଂସ୍ୟଯାତଯାମାନି ଭବନ୍ତ୍ୱିହ ପରତ୍ର ଚ ॥ ୪୨

ରୂପକ ସନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ଧର୍ମରେ ବି ମୁଁ ସେତେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୩୪ ॥

ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତା ! ଆମେ ଗୁରୁକୁଳରେ ବାସ କରୁଥିବାବେଳେ ଗୁରୁପତ୍ନୀ ଆମ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଦିନ ଜାଳେଣିକାଠ ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ବଣକୁ ପଠାଇଥିଲେ, ଆପଣଙ୍କର ସେଦିନ କଥା ମନେ ଅଛି ଟି ? ॥ ୩୫ ॥ ଆମେ ଘୋର ବଣ ଭିତରେ ଥିଲେ; ସେତିକିବେଳେ କେଉଁଠୁ କେଜାଣି ହଠାତ୍ ଅଦିନିଆ ଝଡ଼ତୋଫାନ ଓ ବର୍ଷା ମାଡ଼ିଆସିଲା । ଆକାଶରେ ବିଜୁଳି ଚମକିଲା; ଘଡ଼ଘଡ଼ି ମାରିଲା ॥ ୩୬ ॥ ଇତିମଧ୍ୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାରମୟ ଦେଖାଗଲା । ଏତେ ବର୍ଷା ହେଲା ଯେ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଜଳମୟ ହୋଇଗଲା; ଖାଲ କେଉଁଠି, ଢିପ କେଉଁଠି, କିଛି ଜଣା ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥ କି ବର୍ଷା ! ଜାଣ, ଗୋଟିଏ ଛୋଟକାଟିଆ ପ୍ରଳୟ ହୋଇଗଲା । ଝଡ଼ପବନ ଓ ବର୍ଷା ମାଡ଼ରେ ଆମ ଦେହମୁଣ୍ଡ ଦରଜ ହୋଇଗଲା; ଦିଗ ବି ବାରି ହେଲା ନାହିଁ । ଆମେ ଦୁହେଁ ଆତୁର ହୋଇ, ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ବଣ ଭିତରଟାରେ ବାଟବଣା ହୋଇ ଏଣେତେଣେ ବୁଲିଲେ ॥ ୩୮ ॥ ଆମେ ଦୁହେଁ ବଣରେ ରହିଯିବା କଥା ଜାଣି, ଆମ ଗୁରୁଦେବ ସାନ୍ଦୀପନି ମୁନି ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ହେବା ପରେ ବଣରେ ପଶି ଆମକୁ ଖୋଜିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ବଣସାରା ଖୋଜି ଖୋଜି ଆମକୁ ପାଇଲାବେଳକୁ ଆମେ ବିପଦରେ ପଡ଼ି ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିଲେ ॥ ୩୯ ॥ ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇ କହିଲେ, ‘‘ବାପ ! ତୁମେ ଦୁହେଁ ମୋ ପାଇଁ ବହୁତ କଷ୍ଟ ସହିଲ । ପ୍ରାଣୀମାତ୍ରଙ୍କେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ନିଜ ଶରୀରଟା ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରିୟବସ୍ତୁ; କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଦୁହେଁ ଶାରୀରିକ କଷ୍ଟକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ମୋରି ସେବାରେ ଲାଗିରହିଲ ॥ ୪୦ ॥ ଗୁରୁଙ୍କ ଋଣରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ହେଲେ, ସଦ୍ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି : ବିଶୁଦ୍ଧଭାବରେ ନିଜର ସବୁ କିଛି—ଏପରି କି ଶରୀରକୁ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କ ସେବାରେ ଲଗାଇଦେବା ଉଚିତ ॥ ୪୧ ॥ ହେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦ୍ୱିଜମାନେ ! ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଛି । ତୁମମାନଙ୍କର ସକଳ ମନୋରଥ, ସବୁ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ଏବଂ ତୁମେମାନେ ମୋଠାରୁ ଯେଉଁ ବେଦାଧ୍ୟୟନ କରିଛ, ତାହା ତୁମର ସର୍ବଦା ମୁଖସ୍ଥ ରହୁ ଏବଂ ତାହା ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକରେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ବି ବିଫଳ ନ ହେଉ ।’’ ॥ ୪୨ ॥

ଇତ୍ଥଂବିଧାନ୍ୟନେକାନି ବସତାଂ ଗୁରୁବେଶ୍ମସୁ ।
ଗୁରୋରନୁଗ୍ରହେଣୈବ ପୁମାନ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣଃ ପ୍ରଶାନ୍ତୟେ ॥ ୪୩

ପ୍ରିୟ ମିତ୍ର ! ଆମେ ଗୁରୁକୁଳରେ ନିବାସ କଲାବେଳେ ଆମ ଜୀବନରେ ଏପରି ଅନେକ ଘଟଣା ଘଟିଯାଇଛି । ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ, ଗୁରୁଦେବଙ୍କ କୃପାରୁ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ଶାନ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହୁଏ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ।" ॥ ୪୩ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

କିମସ୍ମାଭିରନିର୍ବୃତ୍ତଂ ଦେବଦେବ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୋ ।
ଭବତା ସତ୍ୟକାମେନ ଯେଷାଂ ବାସୋ ଗୁରାବଭୂତ୍ ॥ ୪୪

ଯସ୍ୟଚ୍ଛନ୍ଦୋମୟଂ ବ୍ରହ୍ମ ଦେହ ଆବପନଂ ବିଭୋ ।
ଶ୍ରେୟସାଂ ତସ୍ୟ ଗୁରୁଷୁ ବାସୋଽତ୍ୟନ୍ତବିଡ଼ମ୍ବନମ୍ ॥ ୪୫

ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ—ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ହେ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ମୁଁ ଯେହେତୁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ଗୁରୁକୁଳରେ ରହିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ପାଇସାରିଛି, ମୋର ବା ଆଉ କଣ କରିବାକୁ ବାକି ରହିଲା ! ॥ ୪୪ ॥ ପ୍ରଭୁ ! ଛନ୍ଦୋମୟ ବେଦଗଣ ହେଉଛନ୍ତି ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷ—ଏହି ଚତୁର୍ବିଧ ପୁରୁଷାର୍ଥର ମୂଳସ୍ରୋତ ଏବଂ ସେହି ବେଦଗଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ଶରୀର; ତଥାପି ସ୍ୱୟଂ ଆପଣ ଯାଇ ବେଦାଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ଗୁରୁକୁଳରେ ନିବାସ କରିଥିଲେ !—ଏହା ଆପଣଙ୍କର ମନୁଷ୍ୟଲୀଳାର ଅଭିନୟ ନୁହେଁ ତ, ଆଉ କଣ ! ॥ ୪୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ଶ୍ରୀଦାମଚରିତେଽଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮୦ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକାଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସୁଦାମାଙ୍କୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ ଇତ୍ଥଂ ଦ୍ୱିଜମୁଖ୍ୟେନ ସହ ସଂକଥୟନ୍ ହରିଃ ।
ସର୍ବଭୂତମନୋଽଭିଜ୍ଞଃ ସ୍ମୟମାନ ଉବାଚ ତମ୍ ॥ ୧

ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟୋ ବ୍ରାହ୍ମଣଂ କୃଷ୍ଣୋ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରହସନ୍ ପ୍ରିୟମ୍ ।
ପ୍ରେମ୍ଣା ନିରୀକ୍ଷଣେନୈବ ପ୍ରେକ୍ଷନ୍ ଖଲୁ ସତାଂ ଗତିଃ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନକଥା ଜାଣନ୍ତି । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ପରମଭକ୍ତ; ସେ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖକ୍ଲେଶ ନାଶ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସଜ୍ଜନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ । ସେ ଏହିରୂପେ (ପୂର୍ବ ଅଧ୍ୟାୟର ବର୍ଣ୍ଣନାନୁଯାୟୀ) ଦ୍ୱିଜବର ସୁଦାମାଙ୍କ ସହିତ ବହୁସମୟ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କଲେ । ଶେଷରେ ନିଜର ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ-ମିତ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗ୍ରହିଁ ଟିକିଏ ହାସ୍ୟ-ବିନୋଦ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୃଦୁହାସ କରି ଭଗବାନ କହିଲେ—॥ ୧,୨ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

କିମୁପାୟନମାନୀତଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ମେ ଭବତା ଗୃହାତ୍ ।
ଅଣ୍ୱପ୍ୟୁପାହୃତଂ ଭକ୍ତୈଃ ପ୍ରେମ୍ଣା ଭୂର୍ୟେବ ମେ ଭବେତ୍ ।
ଭୂର୍ୟପ୍ୟଭକ୍ତୋପହୃତଂ ନ ମେ ତୋଷାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୩

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ବିପ୍ରବର ! ଆପଣ ଘରୁ ମୋ ପାଇଁ କି ଉପହାର ଆଣିଛନ୍ତି ? ମୋର ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଯଦି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ପ୍ରେମର ସହିତ ମୋତେ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ କିଛି ଅର୍ପଣ କରନ୍ତି, ତାହା, ଜାଣନ୍ତୁ, ମୋ ପାଇଁ ବହୁତ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଯେ ମୋର ଭକ୍ତ ନୁହେଁ, ସେ ମୋତେ ବହୁ ସାମଗ୍ରୀ ଉପହାର ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୩ ॥

ପତ୍ରଂ ପୁଷ୍ପଂ ଫଳଂ ତୋୟଂ ଯୋ ମେ ଭକ୍ତ୍ୟା ପ୍ରଯଚ୍ଛତି ।
ତଦହଂ ଭକ୍ତ୍ୟୁପହୃତମଶ୍ନାମି ପ୍ରୟତାତ୍ମନଃ ॥ ୪

ପ୍ରେମ ଓ ଭକ୍ତିର ସହିତ—
ପତ୍ର କୁସୁମ ଫଳ ପାଣି । ଯେ ମୋତେ ଭାବେ ଦିଏ ଆଣି ॥
ତାର ଭକତି ଭାବେ ଲଇଁ । ମୁଖ ପ୍ରସାରି ମୁଁ ଭୁଞ୍ଜଇ ॥
॥ ୪ ॥

ଇତ୍ୟୁକ୍ତୋଽପି ଦ୍ୱିଜସ୍ତସ୍ମୈ ବ୍ରୀଡ଼ିତଃ ପତୟେ ଶ୍ରିୟଃ ।
ପୃଥୁକପ୍ରସୃତିଂ ରାଜନ୍ ନ ପ୍ରାୟଚ୍ଛଦବାଙ୍ମୁଖଃ ॥ ୫

ସର୍ବଭୂତାତ୍ମଦୃକ୍ ସାକ୍ଷାତ୍ ତସ୍ୟାଗମନକାରଣମ୍ ।
ବିଜ୍ଞାୟାଚିନ୍ତୟନ୍ନାୟଂ ଶ୍ରୀକାମୋ ମାଭଜତ୍ ପୁରା ॥ ୬

ପତ୍ନ୍ୟାଃ ପତିବ୍ରତାୟାସ୍ତୁ ସଖା ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୟା ।
ପ୍ରାପ୍ତୋ ମାମସ୍ୟ ଦାସ୍ୟାମି ସମ୍ପଦୋଽମର୍ତ୍ତ୍ୟଦୁର୍ଲଭାଃ ॥ ୭

ଇତ୍ଥଂ ବିଚିନ୍ତ୍ୟ ବସନାଚ୍ଚୀରବଦ୍ଧାନ୍ ଦ୍ୱିଜନ୍ମନଃ ।
ସ୍ୱୟଂ ଜହାର କିମିଦମିତି ପୃଥୁକତଣ୍ଡୁଲାନ୍ ॥ ୮

ନନ୍ୱେତଦୁପନୀତଂ ମେ ପରମପ୍ରୀଣନଂ ସଖେ ।
ତର୍ପୟନ୍ତ୍ୟଙ୍ଗ ମାଂ ବିଶ୍ୱମେତେ ପୃଥୁକତଣ୍ଡୁଲାଃ ॥ ୯

ଇତି ମୁଷ୍ଟିଂ ସକୃଜ୍ଜଗ୍ଧ୍ୱା ଦ୍ୱିତୀୟାଂ ଜଗ୍ଧୁମାଦଦେ ।
ତାବଚ୍ଛ୍ରୀର୍ଜଗୃହେ ହସ୍ତଂ ତତ୍ପରା ପରମେଷ୍ଠିନଃ ॥ ୧୦

ଏତାବତାଲଂ ବିଶ୍ୱାତ୍ମନ୍ ସର୍ବସମ୍ପତ୍ସମୃଦ୍ଧୟେ ।
ଅସ୍ମିଁଲ୍ଲୋକେଽଥବାମୁଷ୍ମିନ୍ ପୁଂସସ୍ତ୍ୱତ୍ତୋଷକାରଣମ୍ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରି କହିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତା ଲଜ୍ଜାବଶତଃ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସେହି ଚୁଡ଼ା ଦେଲେ ନାହିଁ। ସେ ଭାବିଲେ, ଯେ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି, ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଏ ସାମାନ୍ୟ ଚୁଡ଼ା ଗ୍ରିମୁଠା କିପରି ଦେବି ! ଏଣୁ ସେ ସଂକୋଚରେ ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତିଦେଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଣୀର ମନକଥା ଜାଣନ୍ତି। ତାର ଭାବ କଣ, ଅଭାବ କଣ, ତାହା ବି ଜାଣନ୍ତି। ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଆସିବାର କାରଣ ଓ ତାଙ୍କ ହୃଦୟର କଥା ମଧ୍ୟ ଜାଣିଗଲେ। ତେଣୁ ସେ ବିଗ୍ରର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ପ୍ରଥମତଃ ଏ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ସଖା; ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଏ ମୋତେ ଭଜି ମଧ୍ୟ କେବେହେଲେ ଧନସମ୍ପଦ କାମନା କରିନାହାନ୍ତି। ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ କେବଳ ନିଜର ପତିବ୍ରତା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଖୁସୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଓ ସେ କହିବାରୁ ହିଁ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଛନ୍ତି। ତେଣୁ ମୁଁ ଏହାଙ୍କୁ ଏପରି ସମ୍ପତ୍ତି ଦେବି, ଯାହା କି ଦେବତାମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଲଭ ॥ ୫-୭ ॥ ଏପରି ବିଗ୍ରର କରି, ବ୍ରାହ୍ମଣ ତାଙ୍କ ଚଦର ତଳେ ଘୋଡ଼ାଇ ଲୁଗ୍ଇ ରଖିଥିବା ଚୁଡ଼ା ପୁଟୁଳିଟିକୁ ଭଗବାନ 'ଏଇଟା କଣ ?' କହି ଛଡ଼ାଇ ଆଣିଲେ ॥ ୮ ॥ ଏବଂ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ କହିଲେ, "ଆହେ ବନ୍ଧୁ! ତୁମେ ତ ମୋ ପାଇଁ ବଢ଼ିଆ ଜିନିଷ ଆଣିଛ। ବାଃ ! ଏ ଜିନିଷ ମୋତେ ଭାରି ଭଲ ଲାଗେ। ଏହି ଚୁଡ଼ାଗଣ୍ଡାକ ଖାଲି ମୋତେ କଣ, ସାରା ସଂସାରକୁ ତୃପ୍ତ କରିଦେବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ॥ ୯ ॥ ଏପରି କହି ପ୍ରଭୁ ସେଥିରୁ ମୁଠାଏ ଚୁଡ଼ା ଖାଇଦେଲେ। ସେ ଆଉ ମୁଠାଏ ଚୁଡ଼ା ଧରିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ସାକ୍ଷାତ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀସ୍ୱରୂପିଣୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ହାତ ଧରିପକାଇଲେ; କାରଣ ସେ ତ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତ; ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ କେଉଁଠାକୁ ଯିବାକୁ ଗ୍ହୁଁ ନ ଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ରୁକ୍ମିଣୀ କହିଲେ, "ହେ ଜଗନ୍ନାଥ ! ସେତିକି ଥାଉ; ସେତିକି ଥାଉ। ଆପଣ ଯେଉଁ ମୁଠିକ ଚୁଡ଼ା ଖାଇଦେଲେଣି, ସେତକ ଆପଣଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଗଲାଣି ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଇହଲୋକରେ ତଥା ପରଲୋକରେ ସମ୍ପଦ ଓ ସମୃଦ୍ଧି ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ବି ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଗଲାଣି।" ॥ ୧୧ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣସ୍ତାଂ ତୁ ରଜନୀମୁଷିତ୍ୱାଚ୍ୟୁତମନ୍ଦିରେ ।
ଭୁକ୍ତ୍ୱା ପୀତ୍ୱା ସୁଖଂ ମେନେ ଆତ୍ମାନଂ ସ୍ୱର୍ଗତଂ ଯଥା ॥ ୧୨

ଶ୍ୱୋଭୂତେ ବିଶ୍ୱଭାବେନ ସ୍ୱସୁଖେନାଭିବନ୍ଦିତଃ ।
ଜଗାମ ସ୍ୱାଳୟଂ ତାତ ପଥ୍ୟନୁବ୍ରଜ୍ୟ ନନ୍ଦିତଃ ॥ ୧୩

ସ ଚ୍ଛଲବ୍ଧ୍ୱା ଧନଂ କୃଷ୍ଣାନ୍ନ ତୁ ଯାଚିତବାନ୍ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ସ୍ୱଗୃହାନ୍ ବ୍ରୀଡ଼ିତୋଽଗଚ୍ଛନ୍ମହଦ୍ଦର୍ଶନନିର୍ବୃତଃ ॥ ୧୪

ଅହୋ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବସ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟତା ମୟା ।
ଯଦ୍ ଦରିଦ୍ରତମୋ ଲକ୍ଷ୍ମୀମାଶ୍ଲିଷ୍ଟୋ ବିଭ୍ରତୋରସି ॥ ୧୫

କ୍ୱାହଂ ଦରିଦ୍ରଃ ପାପୀୟାନ୍ କ୍ୱ କୃଷ୍ଣଃ ଶ୍ରୀନିକେତନଃ ।
ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧୁରିତି ସ୍ମାହଂ ବାହୁଭ୍ୟାଂ ପରିରମ୍ଭିତଃ ॥ ୧୬

ନିବାସିତଃ ପ୍ରିୟାଜୁଷ୍ଟେ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କେ ଭ୍ରାତରୋ ଯଥା ।
ମହିଷ୍ୟା ବୀଜିତଃ ଶ୍ରାନ୍ତୋ ବାଲବ୍ୟଜନହସ୍ତୟା ॥ ୧୭

ଶୁଶ୍ରୂଷୟା ପରମୟା ପାଦସଂବାହନାଦିଭିଃ ।
ପୂଜିତୋ ଦେବଦେବେନ ବିପ୍ରଦେବେନ ଦେବବତ୍ ॥ ୧୮

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସୁଦାମା ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେଦିନ ରାତିଟା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭବନରେ କଟାଇଲେ। ସେଠାରେ ସେ ବଡ଼ ଆରାମରେ ଖିଆପିଆ କଲେ ଏବଂ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା ପରି ଅନୁଭବ କଲେ ॥ ୧୨ ॥ ତା'ପରଦିନ ସକାଳେ (ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ) ସେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ। ସକଳଜଗତର ସ୍ୱାମୀ ତଥା ଆତ୍ମସୁଖର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ବାଟେଇଦେବାକୁ କିଛିଦୂର ଗଲେ ଏବଂ କୋମଳ ଓ ମଧୁର ବଚନ କହି ତଥା ପ୍ରଣାମ କରି ତାଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରିବା ପରେ ବିଦାୟ ଦେଲେ ॥ ୧୩ ॥

ସୁଦାମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରୂପରେ କିଛି ପାଇଲେ ନାହିଁ; ତଥାପି ସେ ତାଙ୍କୁ କିଛି ମାଗିଲେ ନାହିଁ। ବରଂ ସେ ନିଜ ଚିତ୍ତର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ନିମନ୍ତେ କିଛିଟା ଲଜ୍ଜିତ ହେଲେ। ଯାହା ହେଉ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇଥିବାରୁ ସେ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ, ଘରମୁହାଁ ହୋଇ ଚାଲିଲେ ॥ ୧୪ ॥ ବାଟରେ ସେ ମନେ ମନେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଆହା ! କେଡ଼େ ଆନନ୍ଦ ଓ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ ସତେ ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତି ମୁଁ ଆଜି ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି। ସତରେ ସେ ଧନ୍ୟ ! ଯାହାଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସର୍ବଦା ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି, ସେହି ପ୍ରଭୁ ଆଜି ମୋ ପରି ଦରିଦ୍ରକୁ ନିଜ ବୁକୁରେ ଚାପି ଧରି ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ! ॥ ୧୫ ॥ ମୋ ପରି ନିତାନ୍ତ ପାପୀ ଓ ଦରିଦ୍ର କେଉଁଠି ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେଉଁଠି ! ତଥାପି 'ଏ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ' ଏତିକି ଜାଣି ସେ ମୋତେ ଦୁଇବାହୁରେ ଜାବୋଡ଼ି ଧରି ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ॥ ୧୬ ॥ କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ ତ ; ମୋତେ ନେଇ ତାଙ୍କର ସେହି ପଲଙ୍କରେ ଶୋଇଦେଲେ, ଯେଉଁଥିରେ କି ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ରୁକ୍ମିଣୀ ଶୟନ କରନ୍ତି। ସେ ମୋତେ ଏକାମାଆପେଟର ଭାଇ ପରି ଆଦର କଲେ। ଅଧିକ କଣ ବା କହିବି ! ମୁଁ ଚାଲି ଚାଲି ଥକିଯାଇଛି ଦେଖି, ସ୍ୱୟଂ ତାଙ୍କର ପାଟରାଣୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ନିଜେ ଚଅଁର ଢାଳି ମୋର ସେବା କଲେ !! ॥ ୧୭ ॥ ଆହାଃ ! ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ପ୍ରଭୁ ମୋର ଗୋଡ଼ ଚିପିଦେଇ, ନିଜ ହାତରେ ମୋର ଭୋଜନ ଆଦିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଏବଂ ଏତେ ପ୍ରକାର ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରି ମୋତେ ଦେବତାଙ୍କ

ସ୍ୱର୍ଗାପବର୍ଗୟୋଃ ପୁଂସାଂ ରସାୟାଂ ଭୁବି ସମ୍ପଦାମ୍ ।
ସର୍ବାସାମପି ସିଦ୍ଧୀନାଂ ମୂଳଂ ତଚ୍ଚରଣାର୍ଚ୍ଚନମ୍ ॥ ୧୯

ଅଧନୋଽୟଂ ଧନଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ମାଦ୍ୟନ୍ନୁଚ୍ଚୈର୍ନ ମାଂ ସ୍ମରେତ୍ ।
ଇତି କାରୁଣିକୋ ନୂନଂ ଧନଂ ମେଽଭୂରି ନାଦଦାତ୍ ॥ ୨୦

ଇତି ତଚ୍ଚିନ୍ତୟନ୍ନନ୍ତଃ ପ୍ରାପ୍ତୋ ନିଜଗୃହାନ୍ତିକମ୍ ।
ସୂର୍ଯ୍ୟାନଲେନ୍ଦୁସଙ୍କାଶୈର୍ବିମାନୈଃ ସର୍ବତୋ ବୃତମ୍ ॥ ୨୧

ବିଚିତ୍ରୋପବନୋଦ୍ୟାନୈଃ କୂଜଦ୍ଦ୍ୱିଜକୁଳାକୁଳୈଃ ।
ପ୍ରୋତ୍‌ଫୁଲ୍ଲକୁମୁଦାମ୍ଭୋଜକହ୍ଲାରୋତ୍ପଳବାରିଭିଃ ॥ ୨୨

ଜୁଷ୍ଟଂ ସ୍ୱଳଙ୍କୃତୈଃ ପୁମ୍ଭିଃ ସ୍ତ୍ରୀଭିଶ୍ଚ ହରିଣାକ୍ଷିଭିଃ ।
କିମିଦଂ କସ୍ୟ ବା ସ୍ଥାନଂ କଥଂ ତଦିଦମିତ୍ୟଭୂତ୍ ॥ ୨୩

ଏବଂ ମୀମାଂସମାନଂ ତଂ ନରା ନାର୍ଯ୍ୟୋଽମରପ୍ରଭାଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟଗୃହ୍ଣନ୍ ମହାଭାଗଂ ଗୀତବାଦ୍ୟେନ ଭୂୟସା ॥ ୨୪

ପତିମାଗତମାକର୍ଣ୍ୟ ପତ୍ନ୍ୟୁଦ୍ଧର୍ଷାତିସମ୍ଭ୍ରମା ।
ନିଶ୍ଚକ୍ରାମ ଗୃହାତ୍ତୂର୍ଣ୍ଣଂ ରୂପିଣୀ ଶ୍ରୀରିବାଳୟାତ୍ ॥ ୨୫

ପତିବ୍ରତା ପତିଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପ୍ରେମୋତ୍କଣ୍ଠାଶ୍ରୁଲୋଚନା ।
ମୀଳିତାକ୍ଷ୍ୟନମଦ୍ ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ମନସା ପରିଷସ୍ୱଜେ ॥ ୨୬

ପତ୍ନୀଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବିସ୍ଫୁରନ୍ତୀଂ ଦେବୀଂ ବୈମାନିକୀମିବ ।
ଦାସୀନାଂ ନିଷ୍କକଣ୍ଠୀନାଂ ମଧ୍ୟେ ଭାନ୍ତୀଂ ସ ବିସ୍ମିତଃ ॥ ୨୭

ପରି ପୂଜା କଲେ ! ॥ ୧୮ ॥ ଯାହାଙ୍କ ଚରଣ ପୂଜା କଲେ ସ୍ୱର୍ଗ, ମୋକ୍ଷ, ପୃଥିବୀ ଓ ରସାତଳର ସକଳ ସମ୍ପତ୍ତି ତଥା ସମସ୍ତ ଯୋଗସିଦ୍ଧି ମିଳିଯାଏ, ସେହି ପରମଦୟାଳୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋତେ ସାମାନ୍ୟ କିଛି ବି ଧନ ଯେଉଁ ଦେଲେ ନାହିଁ, ତା'ର କାରଣ ହେଲା—ସେ ଭାବିଲେ, 'ଏହି ଦରିଦ୍ର ଧନ ପାଇଗଲେ କାଳେ ଗର୍ବରେ ମତୁଆଲା ହୋଇଯାଇ ମୋତେ ଭୁଲିଯିବ'। (ସତରେ, କିଛି ନ ଦେଇ ସେ ଭଲ କଲେ।') ॥ ୧୯,୨୦ ॥

ଭଗବାନଙ୍କର କୃପାକୁ ଏପରି ସ୍ମରଣ କରି କରି ଚାଲୁ ଚାଲୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆସି ନିଜ ଘର ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ। କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲେ, ସେହି ଅଞ୍ଚଳଟାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ତେଜସ୍ୱୀ ରତ୍ନମାନଙ୍କରେ ନିର୍ମିତ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅଟ୍ଟାଳିକା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି। ମଝି ମଝିରେ ରହିଛି ଚିତ୍ରବିଚିତ୍ର ଉଦ୍ୟାନ ଓ ଉପବନ ଏବଂ ସେହି ଉପବନମାନଙ୍କରେ କଳରବ ଧ୍ୱନି ସହିତ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଛନ୍ତି ଦଳ ଦଳ ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗର ପକ୍ଷୀ। ସରୋବରମାନଙ୍କରେ ଫୁଟିଛି ରକ୍ତ, ଶ୍ୱେତ ଓ ନୀଳ ରଙ୍ଗର ସୁଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ସୁନ୍ଦର କଇଁ ଓ ପଦ୍ମ ଫୁଲ। ସେଠାରେ ବିଚରଣ କରୁଛନ୍ତି ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷ। ସେସବୁ ଦେଖି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭାବିଲେ, 'ମୁଁ ଏସବୁ କଣ ଦେଖୁଛି ! ଏସବୁ କାହା ଘର ? କେଉଁ ସ୍ଥାନ ? ଯଦି ଏ ସ୍ଥାନଟା ମୁଁ ଯେଉଁଠି ରହୁଥିଲି, ସେହି ସ୍ଥାନ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଏସବୁ କିପରି ସମ୍ଭବ ହେଲା ! କେବେ ହେଲା !' ॥ ୨୧-୨୩ ॥ ସୁଦାମା ଏପରି ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି, ସେପଟୁ ସେହି ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବାକୁ ଦେବତାଙ୍କ ସଦୃଶ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷ ଗୀତବାଦ୍ୟ ସହ ଚାଲିଆସିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ପତିଦେବଙ୍କ ଶୁଭାଗମନ କଥା ଶୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ ଏବଂ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀରା ହୋଇ ଭବନ ଭିତରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ। ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ମନେହେଲା, ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହିଁ ପଦ୍ମବନରୁ ବାହାରି ଆସୁଛନ୍ତି କି ! ॥ ୨୫ ॥ ପତିଦେବଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସେହି ପତିବ୍ରତାଙ୍କର ଆଖିଦୁଇଟି ପ୍ରେମ ଓ ଉତ୍କଣ୍ଠାର ଆବେଗରେ ଅଶ୍ରୁଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା। ସେ ନିଜର ଆଖି ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ। ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ଏବଂ ମନେ ମନେ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ॥ ୨୬ ॥

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସୁଦାମାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର ପିନ୍ଧି ଦାସୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବିମାନରେ ବସିଥିବା ଦେବାଙ୍ଗନା ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଓ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ଦିଶୁଥାନ୍ତି। ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଏପରି ରୂପରେ ଦେଖି ସୁଦାମା ବିସ୍ମିତ

ପ୍ରୀତଃ ସ୍ୱୟଂ ତୟା ଯୁକ୍ତଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ନିଜମନ୍ଦିରମ୍ ।
ମଣିସ୍ତମ୍ଭଶତୋପେତଂ ମହେନ୍ଦ୍ରଭବନଂ ଯଥା ॥ ୨୮

ପୟଃଫେନନିଭାଃ ଶଯ୍ୟା ଦାନ୍ତା ରୁକ୍ମପରିଚ୍ଛଦାଃ ।
ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କା ହେମଦଣ୍ଡାନି ଚାମରବ୍ୟଜନାନି ଚ ॥ ୨୯

ଆସନାନି ଚ ହୈମାନି ମୃଦୂପସ୍ତରଣାନି ଚ ।
ମୁକ୍ତାଦାମବିଲମ୍ବୀନି ବିତାନାନି ଦ୍ୟୁମନ୍ତି ଚ ॥ ୩୦

ସ୍ୱଚ୍ଛସ୍ଫଟିକକୁଡ୍ୟେଷୁ ମହାମାରକତେଷୁ ଚ ।
ରତ୍ନଦୀପା ଭ୍ରାଜମାନା ଲଲନାରତ୍ନସଂଯୁତାଃ ॥ ୩୧

ବିଲୋକ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣସ୍ତତ୍ର ସମୃଦ୍ଧୀଃ ସର୍ବସମ୍ପଦାମ୍ ।
ତର୍କୟାମାସ ନିର୍ବ୍ୟଗ୍ରଃ ସ୍ୱସମୃଦ୍ଧିମହୈତୁକୀମ୍ ॥ ୩୨

ନୂନଂ ବତୈତନ୍ମମ ଦୁର୍ଭଗସ୍ୟ
ଶଶ୍ୱଦ୍ଦରିଦ୍ରସ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧିହେତୁଃ ।
ମହାବିଭୂତେରବଲୋକତୋଽନ୍ୟୋ
ନୈବୋପପଦ୍ୟେତ ଯଦୂତ୍ତମସ୍ୟ ॥ ୩୩

ନନ୍ୱବ୍ରୁବାଣୋ ଦିଶତେ ସମକ୍ଷଂ
ଯାଚିଷ୍ଣବେ ଭୂର୍ଯ୍ୟପି ଭୂରିଭୋଜଃ ।
ପର୍ଜନ୍ୟବତ୍ତତ୍ ସ୍ୱୟମୀକ୍ଷମାଣୋ
ଦାଶାର୍ହକାଣାମୃଷଭଃ ସଖା ମେ ॥ ୩୪

ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସେ ପତ୍ନୀଙ୍କ ସହିତ ନିଜର ସେହି ଭବନରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଭବନଟି ହୋଇଥିଲା ସାକ୍ଷାତ୍ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବାସଭବନ ପରି । ତା ଭିତରେ ମଣିମାଣିକ୍ୟରେ ଗଢ଼ା ଶହ ଶହ ସ୍ତମ୍ଭ ଥାଏ ॥ ୨୮ ॥ ହାତୀଦାନ୍ତର ପଲଙ୍କରେ ସୁନାଗୁଦର ମଢ଼ା ଯାଇଥାଏ ଏବଂ ସେଥିରେ ପଡ଼ିଥାଏ ଦୁଧଫେଣ ପରି ଶୁଭ୍ର ଓ କୋମଳ ଗଦି । ସେଠାରେ ଅନେକ ଚାମର ଓ ପଙ୍ଖା ରହିଥାଏ । ଚାମରଗୁଡ଼ିକର ବେଣ୍ଟସବୁ ତିଆରି ହୋଇଥାଏ ସୁନାରେ ॥ ୨୯ ॥ ସୁନାର ସିଂହାସନ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ; ତା ଉପରେ ପଡ଼ିଥାଏ ସୁକୋମଳ ଗଦି । ଉପରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ ଝଲମଲ କରୁଥିବା ସୁନ୍ଦର ଚାନ୍ଦୁଆ; ଚାନ୍ଦୁଆରେ ଝୁଲୁଥାଏ ମୋତିର ଝରା ॥ ୩୦ ॥ ସ୍ଫଟିକ ମଣିରେ ଗଢ଼ା ସ୍ୱଚ୍ଛ କାଛରେ ମଝି ମଝିରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ମର୍କତମଣି । ରତ୍ନରେ ଗଢ଼ା ନାରୀମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କ ହାତରେ ରତ୍ନଦୀପ ଝଟକୁଥାଏ ॥ ୩୧ ॥ ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସମ୍ପଦ ଓ ସମୃଦ୍ଧି ଦେଖିବା ପରେ ତାହାର କୌଣସି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କାରଣ ଜାଣି ନ ପାରି 'ଏସବୁ ସମ୍ପଦ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଲା କିପରି !' ବୋଲି ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାନ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ସେ ମନେ ମନେ କହିଲେ, "ମୁଁ ତ ଜନ୍ମରୁ ଭାଗ୍ୟହୀନ ଓ ଦରିଦ୍ର । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମୋ ଘରେ ଏତେ ସମ୍ପତ୍ତି ହେଲା କିପରି ! ଏହା ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଯଦୁବଂଶଶିରୋମଣି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୃପାକଟାକ୍ଷର ଫଳ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ॥ ୩୩ ॥ ଏସବୁ ନିଶ୍ଚୟ ତାଙ୍କରି କରୁଣାର ଅବଦାନ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ରହିଛି ଅନନ୍ତ ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀ । ତେଣୁ ମାଗୁଥିବା ଭକ୍ତକୁ ତା'ର ମନସ୍କାମନା ଅନୁସାରେ ସେ ବହୁତ କିଛି ଦେଇଦିଅନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଯେତେ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଅଳ୍ପ ହୋଇଗଲା ଭାବି, ଭକ୍ତ ଆଗରେ ପ୍ରଭୁ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମେଘଠାରେ ସମୁଦ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବାର ଶକ୍ତି ଥାଏ, କିନ୍ତୁ କୃଷକ ବିଚରା ଚେଇଁଥିବାବେଳେ ବା ଦେଖୁଥିବାବେଳେ ସେ ନ ବରଷି, କୃଷକ ଶୋଇଥିବାବେଳେ ରାତିରେ ବରଷେ ଏବଂ ସେହି ଉଦାର ମେଘ ଯେତେ ବର୍ଷା କଲେ ବି, 'ଅଳ୍ପ ବର୍ଷା କଲି' ବୋଲି ଭାବେ । ମୋର ଯଦୁବଂଶଶିରୋମଣି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ହେଉଛନ୍ତି, ସେହି ମେଘଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଉଦାର ॥ ୩୪ ॥

କିଞ୍ଚିତ୍କରୋତ୍ୟୁର୍ବପି ଯତ୍ ସ୍ୱଦତ୍ତଂ
ସୁହୃତ୍କୃତଂ ଫଲ୍ଗ୍ୱପି ଭୂରିକାରୀ ।
ମୟୋପନୀତାଂ ପୃଥୁକୈକମୁଷ୍ଟିଂ
ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ରହୀତ୍ ପ୍ରୀତିଯୁତୋ ମହାତ୍ମା ॥ ୩୫

ତସ୍ୟୈବ ମେ ସୌହୃଦସଖ୍ୟମୈତ୍ରୀ
ଦାସ୍ୟଂ ପୁନର୍ଜନ୍ମନି ଜନ୍ମନି ସ୍ୟାତ୍ ।
ମହାନୁଭାବେନ ଗୁଣାଳୟେନ
ବିଷଜ୍ଜତସ୍ତତ୍ପୁରୁଷପ୍ରସଙ୍ଗଃ ॥ ୩୬

ଭକ୍ତାୟ ଚିତ୍ରା ଭଗବାନ୍ ହି ସମ୍ପଦୋ
ରାଜ୍ୟଂ ବିଭୂତୀର୍ନ ସମର୍ଥୟତ୍ୟଜଃ ।
ଅଦୀର୍ଘବୋଧାୟ ବିଚକ୍ଷଣଃ ସ୍ୱୟଂ
ପଶ୍ୟନ୍ ନିପାତଂ ଧନିନାଂ ମଦୋଦ୍ଭବମ୍ ॥ ୩୭

ଇତ୍ଥଂ ବ୍ୟବସିତୋ ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଭକ୍ତୋଽତୀବ ଜନାର୍ଦ୍ଦନେ ।
ବିଷୟାଞ୍ଜାୟୟା ତ୍ୟକ୍ଷ୍ୟନ୍ ବୁଭୁଜେ ନାତିଲମ୍ପଟଃ ॥ ୩୮

ତସ୍ୟ ବୈ ଦେବଦେବସ୍ୟ ହରେର୍ଯଜ୍ଞପତେଃ ପ୍ରଭୋଃ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣାଃ ପ୍ରଭବୋ ଦୈବଂ ନ ତେଭ୍ୟୋ ବିଦ୍ୟତେ ପରମ୍ ॥ ୩୯

ଏବଂ ସ ବିପ୍ରୋ ଭଗବତ୍ସୁହୃତ୍ତଦା
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ୍ୱଭୃତ୍ୟୈରଜିତଂ ପରାଜିତମ୍ ।
ତଦ୍ଧ୍ୟାନବେଗୋଦ୍ଗ୍ରଥିତାତ୍ମବନ୍ଧନ-
ସ୍ତଦ୍ଧାମ ଲେଭେଽଚିରତଃ ସତାଂ ଗତିମ୍ ॥ ୪୦

ମୋର ପ୍ରିୟ ସଖା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦିଅନ୍ତି ବହୁତ; କିନ୍ତୁ ସେହି ବହୁତକୁ ସେ ଅତି କମ୍ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ପୁଣି ତାଙ୍କର ପ୍ରେମୀଭକ୍ତ ଯଦି ତାଙ୍କର ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ସେବା କରିଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ସେହି ଟିକିଏକୁ ବି ସେ ବହୁତ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ଆହାଃ ! ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ମାତ୍ର ମୁଠାଏ ଚୁଡ଼ା ଉପହାରସ୍ୱରୂପ ଦେଇଥିଲି; କିନ୍ତୁ ପରମ ଉଦାର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହି ମୁଠାକ ଚୁଡ଼ାକୁ କେଡ଼େ ଆଦରରେ ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ ସତେ ! ॥ ୩୫ ॥ ମୋତେ ଜନ୍ମ-ଜନ୍ମାନ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ସେହି ପ୍ରେମ, ସେହି ହିତକାରିତା, ତାଙ୍କର ମିତ୍ରତା ଓ ତାଙ୍କୁ ସେବା କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳୁଥାଉ । ମୋର ଧନସମ୍ପଦ ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ; ମୋର ଲୋଡ଼ା ସକଳ ସଦ୍‌ଗୁଣର ନିଧାନ ମହାନୁଭାବ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ନିରନ୍ତର ଅନୁରାଗ । ମୁଁ ଗ୍ରହେଁ, ମୋର ସେହି ଅନୁରାଗ କିପରି ସଦାସର୍ବଦା ବଢ଼ିଚାଲୁ ଏବଂ ମୋତେ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ମିଳୁଥାଉ ॥ ୩୬ ॥ ସମ୍ପତ୍ତି ଆଦିରେ ଯେ କି ଦୋଷ ରହିଛି, ଭଗବାନ ତାହା ଜାଣନ୍ତି । ସେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଯେ, ଧନ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ମଦରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଧନୀମାନଙ୍କର ପତନ ହୋଇଯାଉଛି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଅଦୂରଦର୍ଶୀ ଭକ୍ତ ଧନସମ୍ପଦ ମାଗିଲେ ବି, ସେ ତାଙ୍କୁ ଧନ, ସମ୍ପଦ, ରାଜ୍ୟ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସତରେ, ଏହା ମୋ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବିଶେଷ କୃପା ।'' ॥ ୩୭ ॥ ଏପରି ସ୍ଥିର କରି ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଅନାସକ୍ତଭାବରେ ସେହି ଭଗବତ୍‌ପ୍ରଦତ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରସାଦରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଦିନୁଦିନ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ॥ ୩୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ଭକ୍ତଭୟହାରୀ ଯଜ୍ଞପତି ସ୍ୱୟଂ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନିଜର ପ୍ରଭୁ ବା ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି ମାନନ୍ତି । ତେଣୁ ଜଗତରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବଡ଼ ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରିୟସଖା ସେହି ସୁଦାମା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ, ଯଦିଓ ଭଗବାନ ଅଜିତ ସେ କାହାର ଅଧୀନ ନୁହନ୍ତି; ତଥାପି ସେ ନିଜ ସେବକ ବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅଧୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପରାଜିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଏହା ଭାବି ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭଗବାନଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲେ । ଧ୍ୟାନର ଆବେଗରେ ତାଙ୍କ ଅବିଦ୍ୟାର ଗ୍ରନ୍ଥି ଛିନ୍ନ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ଥଜନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଧାମ ପ୍ରାପ୍ତ

ଏତଦ୍ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବସ୍ୟ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟତାଂ ନରଃ ।
ଲବ୍‌ଧଭାବୋ ଭଗବତି କର୍ମବନ୍ଧାଦ୍ ବିମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୪୧

ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତି-ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରୀତି ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେମାନେ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ପୃଥୁକୋପାଖ୍ୟାନଂ ନାମୈକାଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮୧ ॥

+++

ଅଥ ଦ୍ୱ୍ୟଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଗୋପାଳ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥୈକଦା ଦ୍ୱାରବତ୍ୟାଂ ବସତୋ ରାମକୃଷ୍ଣୟୋଃ ।
ସୂର୍ଯୋପରାଗଃ ସୁମହାନାସୀତ୍ କଳ୍ପକ୍ଷୟେ ଯଥା ॥ ୧

ତଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ମନୁଜା ରାଜନ୍ ପୁରସ୍ତାଦେବ ସର୍ବତଃ ।
ସମନ୍ତପଞ୍ଚକଂ କ୍ଷେତ୍ରଂ ଯୟୁଃ ଶ୍ରେୟୋବିଧିତ୍ସୟା ॥ ୨

ନିଃକ୍ଷତ୍ରିୟାଂ ମହୀଂ କୁର୍ବନ୍ ରାମଃ ଶସ୍ତ୍ରଭୃତାଂ ବରଃ ।
ନୃପାଣାଂ ରୁଧିରୌଘେଣ ଯତ୍ର ଚକ୍ରେ ମହାହ୍ରଦାନ୍ ॥ ୩

ଈଜେ ଚ ଭଗବାନ୍ ରାମୋ ଯତ୍ରାସ୍ପୃଷ୍ଟୋଽପି କର୍ମଣା ।
ଲୋକସ୍ୟ ଗ୍ରାହୟନ୍ନୀଶୋ ଯଥାନ୍ୟୋଽଘାପନୁତ୍ତୟେ ॥ ୪

ମହତ୍ୟାଂ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାୟାଂ ତତ୍ରାଗନ୍ ଭାରତୀଃ ପ୍ରଜାଃ ।
ବୃଷ୍ଣୟଶ୍ଚ ତଥାକ୍ରୂରବସୁଦେବାହୁକାଦୟଃ ॥ ୫

ଯୟୁର୍ଭାରତ ତତ୍ କ୍ଷେତ୍ରଂ ସ୍ୱମଘଂ କ୍ଷପୟିଷ୍ଣବଃ ।
ଗଦପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନସାମ୍ବାଦ୍ୟାଃ ସୁଚନ୍ଦ୍ରଶୁକସାରଣୈଃ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଦ୍ୱାରକାରେ ନିବାସ କରୁଥାନ୍ତି । ଥରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଗ୍ରାସ ସୂର୍ଯୋପରାଗ ହେଲା । ପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ଯେପରି ସୂର୍ଯୋପରାଗ ହୁଏ, ତାହା ସେହିପରି ସୂର୍ଯୋପରାଗ ଥିଲା ॥ ୧ ॥ ଜ୍ୟୋତିଷୀମାନେ ତ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଏପରି ଉପରାଗ (ପରାଗ) ଲାଗିବା କଥା ଲୋକଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ତଥା ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିବା ନିମନ୍ତେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରସ୍ଥିତ ସମନ୍ତପଞ୍ଚକ ତୀର୍ଥକୁ ଗଲେ ॥ ୨ ॥ ଶସ୍ତ୍ରଧାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପର୍ଶୁରାମ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ କ୍ଷତ୍ରିୟହୀନ କରିଦେଇ ସେହି ରାଜାମାନଙ୍କ ରକ୍ତରେ ପାଞ୍ଚଟି ବଡ଼ ବଡ଼ ସରୋବର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇଥିଲେ । ତାହାକୁ ସମନ୍ତପଞ୍ଚକ ତୀର୍ଥ ବୋଲାଯାଏ ॥ ୩ ॥ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ପର୍ଶୁରାମଙ୍କୁ ଯଦ୍ୟପି କୌଣସି ପ୍ରକାର କର୍ମ ସ୍ପର୍ଶ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ତଥାପି ଲୋକେ ପାପରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କଲା ପରି, ଲୋକମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା ବା ଲୋକଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ, ସେଠାରେ ପୂର୍ବେ ସେ ଗୋଟିଏ ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲେ ॥ ୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସୂର୍ଯୋପରାଗ ସମୟର ସେହି ମହାନ୍ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ଅବସରରେ ଭାରତବର୍ଷର ସବୁପ୍ରାନ୍ତର ଲୋକେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଆସିଥିଲେ । ଅକ୍ରୂର, ବସୁଦେବ, ଉଗ୍ରସେନ ପ୍ରଭୃତି ବୟସ୍କ ଲୋକମାନେ ତଥା ଗଦ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ସାମ୍ବ ଆଦି ଅନ୍ୟ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ପାପନାଶ ନିମନ୍ତେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଆସିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅନିରୁଦ୍ଧ ଓ ଯଦୁବଂଶୀ ସେନାପତି କୃତବର୍ମା— ଏହି ମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସୁଚନ୍ଦ୍ର, ଶୁକ, ସାରଣ ଆଦିଙ୍କ ସହିତ ନଗରରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଦ୍ୱାରକାରେ ରହିଯାଇଥିଲେ ।

ଆସ୍ତେଽନିରୁଦ୍ଧୋ ରକ୍ଷାୟାଂ କୃତବର୍ମା ଚ ଯୂଥପଃ ।
ତେ ରଥୈର୍ଦେବଧିଷ୍ଣ୍ୟାଭୈର୍ହୟୈଶ୍ଚ ତରଳପ୍ଲବୈଃ ॥ ୭

ଗଜୈର୍ନଦଦ୍ଭିରଭ୍ରାଭୈର୍ନୃଭିର୍ବିଦ୍ୟାଧରଦ୍ୟୁଭିଃ ।
ବ୍ୟରୋଚନ୍ତ ମହାତେଜାଃ ପଥି କାଞ୍ଚନମାଳିନଃ ॥ ୮

ଦିବ୍ୟସ୍ରଗ୍ବସ୍ତ୍ରସନ୍ନାହାଃ କଳତ୍ରୈଃ ଖେଚରା ଇବ ।
ତତ୍ର ସ୍ନାତ୍ୱା ମହାଭାଗା ଉପୋଷ୍ୟ ସୁସମାହିତାଃ ॥ ୯

ବ୍ରାହ୍ମଣେଭ୍ୟୋ ଦଦୁର୍ଧେନୂର୍ବାସଃସ୍ରଗ୍ରୁକ୍ମମାଳିନୀଃ ।
ରାମହ୍ରଦେଷୁ ବିଧିବତ୍ ପୁନରାପ୍ଲୁତ୍ୟ ବୃଷ୍ଣୟଃ ॥ ୧୦

ଦଦୁଃ ସ୍ୱନ୍ନଂ ଦ୍ୱିଜାଗ୍ର୍ୟେଭ୍ୟଃ କୃଷ୍ଣେ ନୋ ଭକ୍ତିରସ୍ତ୍ୱିତି ।
ସ୍ୱୟଂ ଚ ତଦନୁଜ୍ଞାତା ବୃଷ୍ଣୟଃ କୃଷ୍ଣଦେବତାଃ ॥ ୧୧

ଭୁକ୍ତ୍ୱୋପବିବିଶୁଃ କାମଂ ସ୍ନିଗ୍ଧଚ୍ଛାୟାଙ୍ଘ୍ରିପାଙ୍ଘ୍ରିଷୁ ।
ତତ୍ରାଗତାଂସ୍ତେ ଦଦୃଶୁଃ ସୁହୃତ୍ସମ୍ବନ୍ଧିନୋ ନୃପାନ୍ ॥ ୧୨

ମତ୍ସ୍ୟୋଶୀନରକୌସଲ୍ୟବିଦର୍ଭକୁରୁସୃଞ୍ଜୟାନ୍ ।
କାମ୍ବୋଜକୈକୟାନ୍ ମଦ୍ରାନ୍ କୁନ୍ତୀନାନର୍ତ୍ତକେରଳାନ୍ ॥ ୧୩

ଅନ୍ୟାଂଶ୍ଚୈବାମୃପକ୍ଷୀୟାନ୍ ପରାଂଶ୍ଚ ଶତଶୋ ନୃପ ।
ନନ୍ଦାଦୀନ୍ ସୁହୃଦୋ ଗୋପାନ୍ ଗୋପୀଶ୍ଚୋତ୍କଣ୍ଠିତାଶ୍ଚିରମ୍ ॥ ୧୪

ଅନ୍ୟୋନ୍ୟସନ୍ଦର୍ଶନହର୍ଷରଂହସା
ପ୍ରୋତ୍ଫୁଲ୍ଲହୃଦ୍ବକ୍ତ୍ରସରୋରୁହଶ୍ରିୟଃ ।

ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ତ ସ୍ୱାଭାବିକରୂପେ ତେଜସ୍ୱୀ ଥିଲେ; ପୁଣି ଗଳାରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣହାର, ଦିବ୍ୟପୁଷ୍ପମାଳା, ବହୁମୂଲ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ଓ କବଚ ଧାରଣ କରି ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଶୋଭା ଆହୁରି ବଢ଼ି ଯାଇଥିଲା । ସେମାନେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ପଥରେ ଦେବତାଙ୍କ ବିମାନ ସଦୃଶ ରଥମାନଙ୍କରେ, ସମୁଦ୍ରତରଙ୍ଗ ପରି ଡେଇଁ ଡେଇଁ ଚାଲୁଥିବା ଘୋଡ଼ାମାନଙ୍କରେ, ମେଘ ପରି ବିଶାଳକାୟ ଓ ଗର୍ଜନ କରୁଥିବା ହାତୀମାନଙ୍କରେ ତଥା ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ସଦୃଶ ମନୁଷ୍ୟମାନେ କାନ୍ଧେଇଥିବା ପାଲିଙ୍କିଗୁଡ଼ିକରେ ବସି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ତୀର୍ଥକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ସେମାନେ ଦେବତାମାନେ ଯାତ୍ରା କରୁଥିବା ପରି ଶୋଭା ପାଇଲେ । ସେହି ମହାଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚି ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ସଂଯମପୂର୍ବକ ସ୍ନାନ କଲେ ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟୋପରାଗ ହେତୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପବାସ କଲେ ॥ ୫-୯ ॥ ସେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଗୋଦାନ କଲେ । ଦାନ କରୁଥିବା ଗାଈଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର, ଫୁଲମାଳା, ସୁନାର ହାର ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇଥିଲେ । ପରାଗ ମୋକ୍ଷ ହୋଇଯିବା ପରେ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ପର୍ଶୁରାମଙ୍କ ନିର୍ମିତ ସରୋବରମାନଙ୍କରେ ବିଧିପୂର୍ବକ ସ୍ନାନ କଲେ ଏବଂ ସତ୍‌ପାତ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ ଅନ୍ନ ଭୋଜନ କରାଇଲେ । ସେମାନେ ମନେ ମନେ ସଂକଳ୍ପ କରିଥିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମଭକ୍ତି ସଦା ଦୃଢ଼ ରହୁ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ଆଦର୍ଶ ଓ ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଯଦୁବଂଶୀଗଣ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ ନିଜେ ଭୋଜନ କଲେ ଏବଂ ଘଞ୍ଚ ତାଳପତ୍ର ଥିବା ଗଛତଳେ ନିଜ ନିଜର ସୁବିଧା ଅନୁସାରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିଶ୍ରାମ ନେବା ପରେ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ମିତ୍ର ଓ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ ॥ ୧୦-୧୨ ॥ ସେଠାକୁ ମତ୍ସ୍ୟ, ଉଶୀନର, କୋସଳ, ବିଦର୍ଭ, କୁରୁ, ସୃଞ୍ଜୟ, କାମ୍ବୋଜ, କୈକୟ, ମଦ୍ର, କୁନ୍ତି, ଆନର୍ତ୍ତ, କେରଳ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ଦେଶରୁ ଶହ ଶହ ରାଜା ଆସିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ଯଦୁବଂଶର ସମର୍ଥକ ଥିଲେ; କେତେକ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷୀୟ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ପୁଣି ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ପରମହିତୈଷୀ ବନ୍ଧୁ ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ଚିର-ଅଭିଳାଷିଣୀ ଗୋପୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେଠାକୁ ଆସିଥିଲେ । ଯାଦବମାନେ ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କଲେ ॥ ୧୩,୧୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପରସ୍ପର ଦର୍ଶନ, ମିଳନ ଓ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କରି ସେମାନେ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କର

ଆଶ୍ଲିଷ୍ୟ ଗାଢଂ ନୟନୈଃ ସ୍ରବଜ୍ଜଳା
ହୃଷ୍ୟତ୍ତ୍ୱଚୋ ରୁଦ୍ଧଗିରୋ ଯୟୁର୍ମୁଦମ୍ ॥ ୧୫

ସ୍ତ୍ରିୟଶ୍ଚ ସଂବୀକ୍ଷ୍ୟ ମିଥୋଽତିସୌହୃଦ-
ସ୍ମିତାମଳାପାଙ୍ଗଦୃଶୋଽଭିରେଭିରେ ।
ସ୍ତନୈଃ ସ୍ତନାନ୍ କୁଙ୍କୁମପଙ୍କରୂଷିତାନ୍
ନିହତ୍ୟ ଦୋର୍ଭିଃ ପ୍ରଣୟାଶ୍ରୁଲୋଚନାଃ ॥ ୧୬

ତତୋଽଭିବାଦ୍ୟ ତେ ବୃଦ୍ଧାନ୍ ଯବିଷ୍ଠୈରଭିବାଦିତାଃ ।
ସ୍ୱାଗତଂ କୁଶଳଂ ପୃଷ୍ଟ୍ୱା ଚକ୍ରୁଃ କୃଷ୍ଣକଥା ମିଥଃ ॥ ୧୭

ପୃଥା ଭ୍ରାତୃନ୍ ସ୍ୱସୃର୍ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତତ୍ପୁତ୍ରାନ୍ ପିତରାବପି ।
ଭ୍ରାତୃପତ୍ନୀର୍ମୁକୁନ୍ଦଂ ଚ ଜହୌ ସଂକଥୟା ଶୁଚଃ ॥ ୧୮

କୁନ୍ତ୍ୟୁବାଚ

ଆର୍ଯ୍ୟ ଭ୍ରାତରହଂ ମନ୍ୟେ ଆତ୍ମାନମକୃତାଶିଷମ୍ ।
ଯଦ୍ ବା ଆପତ୍ସୁ ମଦ୍‌ବାର୍ତ୍ତାଂ ନାନୁସ୍ମରଥ ସତ୍ତମାଃ ॥ ୧୯

ସୁହୃଦୋ ଜ୍ଞାତୟଃ ପୁତ୍ରା ଭ୍ରାତରଃ ପିତରାବପି ।
ନାନୁସ୍ମରନ୍ତି ସ୍ୱଜନଂ ଯସ୍ୟ ଦୈବମଦକ୍ଷିଣମ୍ ॥ ୨୦

ବସୁଦେବ ଉବାଚ

ଅମ୍ବ ମାସ୍ମାନସୂୟେଥା ଦୈବକ୍ରୀଡ଼ନକାନ୍ ନରାନ୍ ।
ଈଶସ୍ୟ ହି ବଶେ ଲୋକଃ କୁରୁତେ କାର୍ଯ୍ୟତେଽଥବା ॥ ୨୧

କଂସପ୍ରତାପିତାଃ ସର୍ବେ ବୟଂ ଯାତା ଦିଶଂ ଦିଶମ୍ ।
ଏତର୍ହ୍ୟେବ ପୁନଃ ସ୍ଥାନଂ ଦୈବେନାସାଦିତାଃ ସ୍ୱସଃ ॥ ୨୨

ହୃଦୟକମଳ ଓ ମୁଖକମଳ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ବାହୁବନ୍ଧନରେ ଧରି ନିବିଡ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ନୟନରୁ ଅଶ୍ରୁ ଝରିପଡ଼ିଲା, ଲୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠିଲା, ପ୍ରେମର ଆବେଗରେ କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦ-ସାଗରରେ ଅବଗାହନ କଲେ ॥ ୧୫ ॥ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପରି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ମଧ୍ୟ ପରସ୍ପରକୁ ଦେଖି ପ୍ରେମାନନ୍ଦରେ ମଜ୍ଜିଗଲେ । ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି, ପରସ୍ପରକୁ ବକ୍ରଚାହାଣିରେ ଚାହିଁ, ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନପୂର୍ବକ ସେମାନେ ପରସ୍ପର ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହେଲେ । ବାହୁବନ୍ଧନ ଭିତରେ ନିଜ ନିଜର କେଶରଚର୍ଚ୍ଚିତ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ବକ୍ଷକୁ ଚାପିଧରି ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ନୟନ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁରେ ଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୬ ॥ କନିଷ୍ଠମାନେ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠମାନେ ପ୍ରଣାମ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ପରସ୍ପରକୁ ସ୍ୱାଗତ କରି ଓ କୁଶଳ ସମାଚାର ପଚାରିବା ପରେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଧୁର ଲୀଳାମାନ ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ ॥ ୧୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କୁନ୍ତୀ ତାଙ୍କର ବସୁଦେବ ଆଦି ଭାଇ, ଭଉଣୀ, ସେମାନଙ୍କର ପୁତ୍ର, ମାତା-ପିତା, ଭାଉଜ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ସକଳ ଦୁଃଖ ଭୁଲିଗଲେ ॥ ୧୮ ॥

କୁନ୍ତୀ ବସୁଦେବଙ୍କୁ କହିଲେ—ଭାଇ ! ମୁଁ ସତରେ ବଡ଼ ଅଭାଗିନୀ । ମୋର ଗୋଟିଏ ବି ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ନାହିଁ । ତୁମ ପରି ସାଧୁସ୍ୱଭାବର ସଜ୍ଜନ ଭାଇ ଯଦି ବିପତ୍ତି ସମୟରେ ମୋର ଖବର ଟିକିଏ ବି ରଖିଲେ ନାହିଁ, ଏହାଠାରୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା ଆଉ କଣ ଆଇପାରେ ! ॥ ୧୯ ॥ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ଏଥିରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ବା କଣ ଦୋଷ ! ବିଧାତା ଯାହାର ବାମ ହୋଇଯାଏ, ତାକୁ ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ, ପୁଅ, ଭାଇ ଓ ପିତାମାତା ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥

ବସୁଦେବ କହିଲେ—ଭଉଣୀ ! ଦୋଷ ଦେ'ନା ।
ଦେଖ ସଂସାରେ ଯେତେ ଲୋକ । ଈଶ୍ୱର କ୍ରୀଡ଼ାର କନ୍ଦୁକ ॥
ଈଶ୍ୱର ଯନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟେ ପଡ଼ି । କାର୍ଯ୍ୟ କାରଣେ ପଥ ହୁଡ଼ି ॥
ଦଇବ ଆଜ୍ଞା ଅନୁମତେ । ପ୍ରାଣୀ ଭୋଗନ୍ତି ନାନା ମତେ ॥
॥ ୨୧ ॥ କଣ କହିବି ଭଉଣୀ ! ତୁ ତ ଜାଣୁ; କଂସର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଆମେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ଏ ଦେଶରୁ ସେ ଦେଶକୁ ଧାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଜୀବନ ଧରି ରହିଥିଲୁ । ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ଏହିମାତ୍ର କିଛିଦିନ ହେଲା ପୁଣି ନିଜ ସ୍ଥାନକୁ ଫେରି ଟିକିଏ ଶାନ୍ତିରେ ରହିଛୁ ॥ ୨୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବସୁଦେବୋଗ୍ରସେନାଦ୍ୟୈର୍ଯଦୁଭିସ୍ତେଽର୍ଚ୍ଚିତା ନୃପାଃ ।
ଆସନ୍ନଚ୍ୟୁତସନ୍ଦର୍ଶପରମାନନ୍ଦନିର୍ବୃତାଃ ॥ ୨୩

ଭୀଷ୍ମୋ ଦ୍ରୋଣୋଽମ୍ବିକାପୁତ୍ରୋ ଗାନ୍ଧାରୀ ସସୁତା ତଥା ।
ସଦାରାଃ ପାଣ୍ଡବାଃ କୁନ୍ତୀ ସୃଞ୍ଜୟୋ ବିଦୁରଃ କୃପଃ ॥ ୨୪

କୁନ୍ତିଭୋଜୋ ବିରାଟଶ୍ଚ ଭୀଷ୍ମକୋ ନଗ୍ନଜିନ୍ମହାନ୍ ।
ପୁରୁଜିଦ୍ ଦ୍ରୁପଦଃ ଶଲ୍ୟୋ ଧୃଷ୍ଟକେତୁଃ ସକାଶିରାଟ୍ ॥ ୨୫

ଦମଘୋଷୋ ବିଶାଳାକ୍ଷୋ ମୈଥିଳୋ ମଦ୍ରକେକୟୌ ।
ଯୁଧାମନ୍ୟୁଃ ସୁଶର୍ମା ଚ ସସୁତା ବାହ୍ଲିକାଦୟଃ ॥ ୨୬

ରାଜାନୋ ଯେ ଚ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଯୁଧିଷ୍ଠିରମନୁବ୍ରତାଃ ।
ଶ୍ରୀନିକେତଂ ବପୁଃ ଶୌରେଃ ସସ୍ତ୍ରୀକଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବିସ୍ମିତାଃ ॥ ୨୭

ଅଥ ତେ ରାମକୃଷ୍ଣାଭ୍ୟାଂ ସମ୍ୟକ୍ ପ୍ରାପ୍ତସମର୍ହଣାଃ ।
ପ୍ରଶଶଂସୁର୍ମୁଦା ଯୁକ୍ତା ବୃଷ୍ଣୀନ୍ କୃଷ୍ଣପରିଗ୍ରହାନ୍ ॥ ୨୮

ଅହୋ ଭୋଜପତେ ଯୂୟଂ ଜନ୍ମଭାଜୋ ନୃଣାମିହ ।
ଯତ୍ ପଶ୍ୟଥାସକୃତ୍ କୃଷ୍ଣଂ ଦୁର୍ଦର୍ଶମପି ଯୋଗିନାମ୍ ॥ ୨୯

ଯଦ୍‌ବିଶ୍ରୁତିଃ ଶ୍ରୁତିନୁତେଦମଲଂ ପୁନାତି
ପାଦାବନେଜନପୟଶ୍ଚ ବଚଶ୍ଚ ଶାସ୍ତ୍ରମ୍ ।
ଭୂଃ କାଳଭର୍ଜିତଭଗାପି ଯଦଙ୍ଘ୍ରିପଦ୍ମ-
ସ୍ପର୍ଶୋତ୍ଥଶକ୍ତିରଭିବର୍ଷତି ନୋଽଖିଳାର୍ଥାନ୍ ॥ ୩୦

ତଦ୍‌ଦର୍ଶନସ୍ପର୍ଶନାନୁପଥପ୍ରଜଳ୍ପ-
ଶଯ୍ୟାସନାଶନସୟୌନସପିଣ୍ଡବନ୍ଧଃ ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେଠାକୁ ଯେତେସବୁ ନରପତି ଆସିଥିଲେ, ବସୁଦେବ, ଉଗ୍ରସେନ ଆଦି ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଲେ ଓ ସତ୍କାର କଲେ । ସେମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରି ପରମାନନ୍ଦ ଓ ଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନାଦି ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧାରୀ, ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଆଦି ପାଣ୍ଡବ, କୁନ୍ତୀ, ସୃଞ୍ଜୟ, ବିଦୁର, କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ, କୁନ୍ତିଭୋଜ, ବିରାଟ, ଭୀଷ୍ମକ, ମହାରାଜ ନଗ୍ନଜିତ୍, ପୁରୁଜିତ୍, ଦ୍ରୁପଦ, ଶଲ୍ୟ, ଧୃଷ୍ଟକେତୁ, କାଶୀରାଜ, ଦମଘୋଷ, ବିଶାଳାକ୍ଷ, ମିଥିଳାନରେଶ, ମଦ୍ରନରେଶ, କେକୟନରେଶ, ଯୁଧାମନ୍ୟୁ, ସୁଶର୍ମା, ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ବାହ୍ଲୀକ ଏବଂ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜାମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପରମସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀନିକେତନ ବିଗ୍ରହ ଓ ତାଙ୍କର ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୪-୨୭ ॥ ସେମାନେ ବଳରାମ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରି ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କୁ (ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କୁ) ବହୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ॥ ୨୮ ॥ ସେମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଉଗ୍ରସେନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ, ''ହେ ଭୋଜରାଜ ଉଗ୍ରସେନ ! ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଏହି ଜଗତର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣମାନେ ହିଁ ଧନ୍ୟ; କାରଣ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀଜନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଲଭ, ଆପଣମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଦର୍ଶନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ବେଦଗଣ ବଡ଼ ଆଦରର ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ଗାନ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଚରଣୋଦକ (ପାଦଧୁଆ ଜଳ) ହେଉଛି ଗଙ୍ଗାଜଳ; ତାଙ୍କର ବାଣୀ ହେଉଛି ଶାସ୍ତ୍ର ଏବଂ ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ହେଉଛି ଜଗତ୍ ପବିତ୍ରକାରୀ । ଏଇ ଆମରି ସମୟର କଥା । କାଳକ୍ରମେ ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ସୌଭାଗ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଚରଣକମଳର ସ୍ପର୍ଶ ପାଉ ପାଉ (ସେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ହେଉ) ପୃଥିବୀରେ ପୁଣି ଥରେ ସକଳ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାର ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ପୁଣି ଥରେ ଆମର ସକଳ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଗଲା । ॥ ୩୦ ॥ ହେ ଉଗ୍ରସେନ ! ଆପଣମାନଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ବୈବାହିକ ଓ ଗୋତ୍ରଗତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଛି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; ଆପଣମାନେ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରୁଛନ୍ତି; ତାଙ୍କ ସହିତ ବିଚରଣ କରୁଛନ୍ତି; କଥାଭାଷା କରୁଛନ୍ତି; ଉଠାବସା ଓ ଖିଆପିଆ କରୁଛନ୍ତି । ଉପରକୁ ଦେଖିଲାବେଳକୁ ଆପଣମାନେ ନରକର ମାର୍ଗ

ଯେଷାଂ ଗୃହେ ନିରୟବର୍ତ୍ମନି ବର୍ତ୍ତତାଂ ବଃ
ସ୍ୱର୍ଗାପବର୍ଗବିରମଃ ସ୍ୱୟମାସ ବିଷ୍ଣୁଃ ॥ ୩୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନନ୍ଦସ୍ତତ୍ର ଯଦୂନ୍ ପ୍ରାପ୍ତାନ୍ ଜ୍ଞାତ୍ୱା କୃଷ୍ଣପୁରୋଗମାନ୍ ।
ତତ୍ରାଗମଦ୍ ବୃତୋ ଗୋପୈରନଃସ୍ଥାର୍ଥୈର୍ଦିଦୃକ୍ଷୟା ॥ ୩୨

ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବୃଷ୍ଣୟୋ ହୃଷ୍ଟାସ୍ତନ୍ୱଃ ପ୍ରାଣମିବୋତ୍ଥିତାଃ ।
ପରିଷସ୍ୱଜିରେ ଗାଢ଼ଂ ଚିରଦର୍ଶନକାତରାଃ ॥ ୩୩

ବସୁଦେବଃ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ସଂପ୍ରୀତଃ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳଃ ।
ସ୍ମରନ୍ କଂସକୃତାନ୍ କ୍ଲେଶାନ୍ ପୁତ୍ରନ୍ୟାସଂ ଚ ଗୋକୁଳେ ॥ ୩୪

କୃଷ୍ଣରାମୌ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ପିତରାବଭିବାଦ୍ୟ ଚ ।
ନ କିଞ୍ଚନୋଚତୁଃ ପ୍ରେମ୍ଣା ସାଶ୍ରୁକଣ୍ଠୌ କୁରୂଦ୍ୱହ ॥ ୩୫

ତାବାତ୍ମାସନମାରୋପ୍ୟ ବାହୁଭ୍ୟାଂ ପରିରଭ୍ୟ ଚ ।
ଯଶୋଦା ଚ ମହାଭାଗା ସୁତୌ ବିଜହତୁଃ ଶୁଚଃ ॥ ୩୬

ରୋହିଣୀ ଦେବକୀ ଚାଥ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ବ୍ରଜେଶ୍ୱରୀମ୍ ।
ସ୍ମରନ୍ତ୍ୟୌ ତତ୍କୃତାଂ ମୈତ୍ରୀଂ ବାଷ୍ପକଣ୍ଠ୍ୟୌ ସମୂଚତୁଃ ॥ ୩୭

କା ବିସ୍ମରେତ ବାଂ ମୈତ୍ରୀମନିବୃତ୍ତାଂ ବ୍ରଜେଶ୍ୱରି ।
ଅବାପ୍ୟାପ୍ୟୈନ୍ଦ୍ରମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ଯସ୍ୟା ନେହ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ॥ ୩୮

ସଦୃଶ ହୋଇଥିବା ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମର ଜଞ୍ଜାଳରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନଙ୍କ ଘରେ ସେହି ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ହୋଇ ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାମାତ୍ରେ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ମୋକ୍ଷ ଲାଭର ଅଭିଲାଷ ମଧ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ।'' ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଦି ଯଦୁବଂଶୀମାନେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଆସିଥିବା କଥା ଶୁଣି, ନନ୍ଦରାଜା ସମସ୍ତ ଜିନିଷପତ୍ର ଗାଡ଼ିରେ ଲଦି ଗୋପାଳମାନଙ୍କ ସହିତ ସେଠାକୁ ଗ୍ଲଲିଆସିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ସବୁ ଯଦୁବଂଶୀ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ । ନନ୍ଦଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ସେମାନେ ମୃତଶରୀରରେ ପ୍ରାଣ ସଂଗ୍ଚର ହୋଇଗଲା ପରି ଧଡ଼ପଡ଼ ହୋଇ ଉଠିପଡ଼ିଲେ । ସେମାନେ ତ ପରସ୍ପରକୁ ଦେଖିବାକୁ ବହୁଦିନରୁ ଆତୁର ହୋଇ ରହିଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାତିରେ ଭିଡ଼ି ଧରିଲେ ॥ ୩୩ ॥ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ବସୁଦେବ ନନ୍ଦଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢାଇ ଧରିଲେ । କଂସ କିପରି ତାଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦେଉଥିଲା ଏବଂ ସେ କିପରି ନିଜ ପୁଅକୁ ନେଇ ଗୋକୁଳରେ ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସିଥିଲେ ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ସବୁକଥା ତାଙ୍କର ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୩୪ ॥ କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ଯାଇ ମାତା ଯଶୋଦା ଓ ପିତା ନନ୍ଦଙ୍କ କୋଳରେ ଆଉଜି ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତେବେଳେ ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଦୁଇଭାଇଙ୍କ କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା; ସେମାନେ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥ ମହାଭାଗ୍ୟବତୀ ଯଶୋଦା ଏବଂ ନନ୍ଦବାବା ଦୁଇ ପୁଅଙ୍କୁ ଟାଣିଆଣି କୋଳରେ ବସାଇଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନରେ ଭିଡ଼ିଧରିଲେ । ଦୀର୍ଘଦିନର ପୁତ୍ରବିଚ୍ଛେଦ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଦୁଃଖ ଥିଲା, ତାହା ଦୂର ହୋଇଗଲା ॥ ୩୬ ॥ ରୋହିଣୀ ଓ ଦେବକୀ ବ୍ରଜେଶ୍ୱରୀ ଯଶୋଦାଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦରେ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲେ । ଯଶୋଦା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ନିବିଡ଼ ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ (କୃଷ୍ଣ ବଳରାମଙ୍କୁ ପାଳିଥିଲେ), ତାହା ସ୍ମରଣ କରି ଦୁହିଙ୍କର କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ଯଶୋଦାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୩୭ ॥ ''ଆଗୋ ଯଶୋଦାରାଣୀ ! ଆପଣ ଆମମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୈତ୍ରୀ ଓ ଆତ୍ମୀୟତାପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର କରି ଆମର ଯେଉଁ ଉପକାର କରିଛନ୍ତି, ତାହା କଦାପି ଭୁଲି ହେବ ନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପାଇଗଲେ ବି ଆମେ ତାହା ଦେଇ ଆପଣଙ୍କ ଋଣ କଦାପି ଶୁଝିପାରିବୁ

ଏତାବଦୃଷ୍ଟପିତରୌ ଯୁବୟୋଃ ସ୍ମ ପିତ୍ରୋଃ
ସଂପ୍ରୀଣନାଭ୍ୟୁଦୟପୋଷଣପାଳନାନି ।
ପ୍ରାପ୍ୟୋଷତୁର୍ଭବତି ପକ୍ଷ୍ମ ହ ଯଦ୍ୱଦକ୍ଷ୍ଣୋ-
ର୍ନ୍ୟସ୍ତାବକୁତ୍ର ଚ ଭୟୌ ନ ସତାଂ ପରଃ ସ୍ୱଃ ॥ ୩୯

ନାହିଁ। ହେ ନନ୍ଦରାଣୀ ! ଏପରି କେଉଁ କୃତଘ୍ନ ଅଛି ଯେ, ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଉପକାର ଭୁଲି ପାରିବ ! ॥ ୩୮ ॥ ହେ ଦେବୀ ! ଯେତେବେଳେ ବଳରାମ ଓ କୃଷ୍ଣ ନିଜ ମାଆବାପାଙ୍କୁ ଆଦୌ ଦେଖି ନ ଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପିତା ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସିଲେ, ସେତେବେଳେ ଆପଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଖିପତା ଆଖିଡୋଳାକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପରି ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ। ଆପଣମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଖୋଇପେଇ ଓ ସ୍ନେହ-ଆଦର ଦେଇ ପାଳିଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ କେତେ ଓଷା, ବ୍ରତ ଓ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରିଥିଲେ। ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ ଆପଣମାନେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ପିତାମାତା। ଆପଣମାନଙ୍କର ଲାଳନପାଳନ ହେତୁ ଓ ଆପଣମାନେ ସବୁବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆଖି ରଖିଥିବାରୁ, ସେମାନଙ୍କ ଦେହରେ ଆଞ୍ଚ ଟିକିଏ ବି ଲାଗି ନ ଥିଲା; ସେମାନେ ସବୁବେଳେ ନିର୍ଭୟରେ ରହୁଥିଲେ। ଆପଣମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟବାନ୍ ହୋଇଥିବାରୁ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସେପରି ଯତ୍ନରେ ରଖିଥିଲେ। ଯେଉଁମାନେ ସତ୍‌ପୁରୁଷ, ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ଆପଣାପର ଭେଦଭାବ ନ ଥାଏ। ହେ ନନ୍ଦରାଣୀ ! ସତରେ ଆପଣମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ସନ୍ଥ।'' ॥ ୩୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଗୋପ୍ୟଶ୍ଚ କୃଷ୍ଣମୁପଲଭ୍ୟ ଚିରାଦଭୀଷ୍ଟଂ
ଯତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷଣେ ଦୃଶିଷୁ ପକ୍ଷ୍ମକୃତଂ ଶପନ୍ତି ।
ଦୃଗ୍‌ଭିର୍ହୃଦୀକୃତମଲଂ ପରିରଭ୍ୟ ସର୍ବା-
ସ୍ତଦ୍ଭାବମାପୁରପି ନିତ୍ୟଯୁଜାଂ ଦୁରାପମ୍ ॥ ୪୦

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ କହିସାରିଛି ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଥିଲେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରିୟତମ ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ। ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଯଦି କେବେ ପଲକ ପଡ଼ିଯାଉଥିଲା, ତେବେ ସେମାନେ ଆଖିର ପଲକ ଗଢ଼ିଥିବା ଦେବତାଙ୍କୁ ବହୁତ ଗାଳି ଦେଉଥିଲେ। ଯାହାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଗଭୀର ଅଭିଳାଷ ପୋଷଣ କରି ଆସିଥିଲେ, ଆଜି ଏତେଦିନ ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିଲା। ସେମାନେ ନେତ୍ରପଥ ଦେଇ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହୃଦୟକୁ ନେଇଆସିଲେ ଏବଂ ମନେ ମନେ ତାଙ୍କୁ ଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲେ। ସେମାନେ ନିଜର ଗଭୀର ପ୍ରେମବଳରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁ ତନ୍ମୟତା ଲାଭ କଲେ, ଯେଉଁ ଅଭିନ୍ନତା ଲାଭ କଲେ, ତାହା ନିରନ୍ତର ଧ୍ୟାନାଭ୍ୟାସ କରୁଥିବା ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ॥ ୪୦ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ, ଗୋପୀମାନେ ତାଙ୍କଠାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲେଣି, ଏକ ହୋଇଗଲେଣି। ସେତେବେଳେ ସେ ଏକାନ୍ତରେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଗ୍ଲଲିଗଲେ; ସେମାନଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ; ସେମାନେ କିପରି ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ପଗ୍ଲରିଲେ ଏବଂ ହସି ହସି କହିଲେ—॥ ୪୧ ॥

ଭଗବାଂସ୍ତାସ୍ତଥାଭୂତା ବିବିକ୍ତ ଉପସଙ୍ଗତଃ ।
ଆଶ୍ଳିଷ୍ୟାନାମୟଂ ପୃଷ୍ଟ୍ୱା ପ୍ରହସନ୍ନିଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୪୧

ଅପି ସ୍ମରଥ ନଃ ସଖ୍ୟଃ ସ୍ୱାନାମର୍ଥଚିକୀର୍ଷୟା ।
ଗତାଂଶ୍ଚିରାୟିତାଞ୍ଛତ୍ରୁପକ୍ଷକ୍ଷପଣଚେତସଃ ॥ ୪୨

ଅପ୍ୟବଧ୍ୟାୟଥାସ୍ମାନ୍ ସ୍ୱିଦକୃତଜ୍ଞାବିଶଙ୍କୟା ।
ନୂନଂ ଭୂତାନି ଭଗବାନ୍ ଯୁନକ୍ତି ବିଯୁନକ୍ତି ଚ ॥ ୪୩

ବାୟୁର୍ଯଥା ଘନାନୀକଂ ତୃଣଂ ତୂଳଂ ରଜାଂସି ଚ ।
ସଂଯୋଜ୍ୟାକ୍ଷିପତେ ଭୂୟସ୍ତଥା ଭୂତାନି ଭୂତକୃତ୍ ॥ ୪୪

ମୟି ଭକ୍ତିର୍ହି ଭୂତାନାମମୃତତ୍ୱାୟ କଳ୍ପତେ ।
ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ଯଦାସୀନ୍ମତ୍ସ୍ନେହୋ ଭବତୀନାଂ ମଦାପନଃ ॥ ୪୫

ଅହଂ ହି ସର୍ବଭୂତାନାମାଦିରନ୍ତୋଽନ୍ତରଂ ବହିଃ ।
ଭୌତିକାନାଂ ଯଥା ଖଂ ବାର୍ଭୂର୍ବାୟୁର୍ଜ୍ୟୋତିରଙ୍ଗନାଃ ॥ ୪୬

ଏବଂ ହ୍ୟେତାନି ଭୂତାନି ଭୂତେଷ୍ୱାତ୍ମାଽଽତ୍ମନା ତତଃ ।
ଉଭୟଂ ମୟ୍ୟଥ ପରେ ପଶ୍ୟତାଭାତମକ୍ଷରେ ॥ ୪୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଧ୍ୟାତ୍ମଶିକ୍ଷୟା ଗୋପ୍ୟ ଏବଂ କୃଷ୍ଣେନ ଶିକ୍ଷିତାଃ ।
ତଦନୁସ୍ମରଣଧ୍ୱସ୍ତଜୀବକୋଶାସ୍ତମଧ୍ୟଗନ୍ ॥ ୪୮

"ହେ ସଖୀଗଣ ! ଆମେ ତ ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରଜରୁ ଚାଲିଆସିଲୁ ଏବଂ ତୁମ ପରି ପ୍ରେୟସୀମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆମେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଗଲୁ । ଏ ଭିତରେ ତ ଅନେକ ଦିନ ବିତିଗଲାଣି; କଣ ତୁମେମାନେ ମୋତେ କେବେ ଅନ୍ତତଃ ମନେପକାଅ ? ॥ ୪୨ ॥ ଆଗୋ ! ତୁମେମାନେ ମୋତେ ଅକୃତଜ୍ଞ ବୋଲି ଧରିନେଇ ହୀନଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁନାହଁ ତ ? କିନ୍ତୁ ଶୁଣ, ଭଗବାନ ହିଁ ଯେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସଂଯୋଗ ବିଯୋଗର କାରଣ, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ॥ ୪୩ ॥ ବାୟୁପ୍ରବାହ ଯେପରି ମେଘ, ଧୂଳି, ତୂଳା ବା କୁଟାକାଠି ପ୍ରଭୃତିର ଅଂଶଗୁଡ଼ିକୁ ପରସ୍ପର ସହିତ ମିଶାଇ ସେମାନଙ୍କର ସଂଯୋଗ ଘଟାଏ ଏବଂ କିଛିକାଳ ପରେ ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରସ୍ପରଠାରୁ ପୃଥକ କରିଦିଏ ବା ସେମାନଙ୍କର ବିଯୋଗ ଘଟାଏ, ସକଳ ବସ୍ତୁର ନିର୍ମାତା ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ନିଜ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ସଂଯୋଗ-ବିଯୋଗ ଘଟାନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥ କିନ୍ତୁ ସଖୀମାନେ ! ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ଯେଉଁ ପ୍ରେମବଳରେ ଜୀବ ମୋତେ ପାଇଯାଏ, ତୁମମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେହି ତୁରୀୟ ପ୍ରେମ ବିକଶିତ ହୋଇଯାଇଛି । ମନେରଖ ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ମୋଠାରେ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ରଖନ୍ତି, ସେମାନେ ଅମୃତତ୍ୱ ପାଇଯାଆନ୍ତି—ପରମାନନ୍ଦଧାମ ଲାଭ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୫ ॥ ହେ ଗୋପୀଗଣ ! ଘଟ, ପଟ ଆଦି ସକଳ ଭୌତିକ ବସ୍ତୁର ଆଦି, ଅନ୍ତ ଓ ମଧ୍ୟରେ ତଥା ବାହାରେ ଓ ଭିତରେ ଯେପରି ସେମାନଙ୍କର ମୂଳକାରଣ ପୃଥିବୀ, ଜଳ, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି ତଥା ଆକାଶ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି, ଯେତେସବୁ ପଦାର୍ଥ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଦ୍ୟ, ଅନ୍ତ, ମଧ୍ୟ, ବାହାର ଓ ଭିତର ସର୍ବତ୍ର ସେହିପରି ମୁଁ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ॥ ୪୬ ॥ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଶରୀରରେ ଏହି ପଞ୍ଚଭୂତ ହିଁ କାରଣରୂପରେ ରହିଛି ଏବଂ ଆତ୍ମା ରହିଛି ଭୋକ୍ତା ବା ଜୀବରୂପରେ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ହେଉଛି ଏହି ଉଭୟଙ୍କର (ଜୀବ ଓ ପଞ୍ଚଭୂତର; ଚେତନ ଓ ଜଡ଼ର) ଅତୀତ ଅବିନାଶୀ ସତ୍ୟ । ଏହି ଉଭୟେ ବସ୍ତୁତଃ ମୋ ଭିତରେ ହିଁ ପ୍ରତୀତ ହୁଅନ୍ତି । ଏ କଥାକୁ ତୁମେମାନେ ଅନୁଭବ କର ।" ॥ ୪୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଏହି ଉପଦେଶକୁ ବାରମ୍ବାର ସ୍ମରଣ କରିବାରୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଜୀବକୋଷ (ଲିଙ୍ଗଶରୀର) ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅଭିନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ସଦାକାଳ

ଆହୁଶ୍ଚ ତେ ନଳିନନାଭ ପଦାରବିନ୍ଦଂ
ଯୋଗେଶ୍ୱରୈର୍ହୃଦି ବିଚିନ୍ତ୍ୟମଗାଧବୋଧୈଃ ।
ସଂସାରକୂପପତିତୋତ୍ତରଣାବଲମ୍ବଂ
ଗେହଞ୍ଜୁଷାମପି ମନସ୍ୟୁଦିୟାତ୍ ସଦା ନଃ ॥ ୪୯

ପାଇଁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୮ ॥ ସେମାନେ କହିଲେ, "ହେ ପଦ୍ମନାଭ ! ଅଗାଧ ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗେଶ୍ୱର ନିଜ ନିଜର ହୃଦୟପଦ୍ମରେ ଆପଣଙ୍କର ପଦାରବିନ୍ଦକୁ ଚିନ୍ତନ କରି ଚାଲିଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରକୂପରେ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ବାହାରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ । ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ଏପରି କୃପା କରନ୍ତୁ ଯେ, ଘରସଂସାରରେ କର୍ମ କରି ଚାଲିଥିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଆମ ହୃଦୟରେ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣକମଳ ସଦାସର୍ବଦା ବିରାଜମାନ କରୁ; ଆମେ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ଭୁଲି ନ ଯାଉ ।" ॥ ୪୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ବୃଷ୍ଣିଗୋପସଂଗମୋ ନାମ ଦ୍ୱ୍ୟଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮୨ ॥

+++

ଅଥ ତ୍ର୍ୟଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କ ପାଟରାଣୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର କଥୋପକଥନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତଥାନୁଗୃହ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଗୋପୀନାଂ ସ ଗୁରୁର୍ଗତିଃ ।
ଯୁଧିଷ୍ଠିରମଥାପୃଚ୍ଛତ୍ ସର୍ବାଂଶ୍ଚ ସୁହୃଦୋଽବ୍ୟୟମ୍ ॥ ୧

ତ ଏବଂ ଲୋକନାଥେନ ପରିପୃଷ୍ଟାଃ ସୁସତ୍କୃତାଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟୂଚୁର୍ହୃଷ୍ଟମନସସ୍ତତ୍ପାଦେକ୍ଷାହତାଂହସଃ ॥ ୨

କୁତୋଽଶିବଂ ତ୍ୱଚ୍ଚରଣାମ୍ବୁଜାସବଂ
ମହନ୍ମନସ୍ତୋ ମୁଖନିଃସୃତଂ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ପିବନ୍ତି ଯେ କର୍ଣ୍ଣପୁଟୈରଲଂ ପ୍ରଭୋ
ଦେହଭୃତାଂ ଦେହକୃଦସ୍ମୃତିଚ୍ଛିଦମ୍ ॥ ୩

ହିତ୍ୱାଽଽତ୍ମଧାମବିଧୁତାତ୍ମକୃତତ୍ର୍ୟବସ୍ଥ-
ମାନନ୍ଦସମ୍ପ୍ଲବମଖଣ୍ଡମକୁଣ୍ଠବୋଧମ୍ ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଥିଲେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଗୁରୁ ବା ଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ସେ ହିଁ ଥିଲେ ସେହି ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ତତ୍ତ୍ୱ । ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି କୃପା କରିସାରି ସେ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ତଥା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କୁ କୁଶଳ ସମାଚାର ପଚାରିଲେ ॥ ୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣକମଳ ଦର୍ଶନ କରି ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ଅଶୁଭ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କୁ ସତ୍କାର କରି କୁଶଳ ସମାଚାର ପଚାରିବାରୁ, ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ କହିଲେ—॥ ୨ ॥ "ଭଗବନ୍ ! ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାପୁରୁଷମାନେ ମନ ମାଧ୍ୟମରେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦର ମକରନ୍ଦରସ ପାନ କରିଚାଲିଛନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ସେହି ରସ ସେମାନଙ୍କର ମୁଖକମଳରୁ ଲୀଳାକଥାରୂପରେ ଉଛୁଳି ପଡୁଛି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ତାହା ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ ଦିବ୍ୟରସ ଯେ, ଯେଉଁ ପ୍ରାଣୀ ତାହା ପାନ କରିବ, ତାର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁଚକ୍ରରେ ଘୂରାଉଥିବା ଅବିଦ୍ୟା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ଯେଉଁ ଲୋକ ଏହି ରସକୁ ନିଜର କର୍ଣ୍ଣରୂପୀ ପାତ୍ରମାଧ୍ୟମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ପାନ କରିବ, ତାର ଅମଙ୍ଗଳର ପ୍ରଶ୍ନ କାହିଁ ? ॥ ୩ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଓ ଅଖଣ୍ଡ ଆନନ୍ଦର ସାଗର । ମନ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ହେତୁ ଜୀବ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୁଷୁପ୍ତି ଅବସ୍ଥା ଆପଣଙ୍କର

କାଲୋପସୃଷ୍ଟନିଗମାବନ ଆତ୍ମଯୋଗ-
ମାୟାକୃତିଂ ପରମହଂସଗତିଂ ନତାଃ ସ୍ମ ॥ ୪

ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ସ୍ୱରୂପ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ଏସବୁ ଅବସ୍ଥା ଦୂରରୁ ହିଁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାନ୍ତି। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମହଂସମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଗତି। କାଳର ପ୍ରଭାବରୁ ବେଦର ଆଦର କମି ଯାଉଥିବାରୁ ଆପଣ ବେଦମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଯୋଗମାୟାଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛୁ।" ॥ ୪ ॥

ଋଷିରୁବାଚ

ଇତ୍ୟୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକଶିଖାମଣିଂ ଜନେ-
ଷ୍ୱଭିଷ୍ଟୁବତ୍ସ୍ୱନ୍ଧକକୌରବସ୍ତ୍ରିୟଃ
ସମେତ୍ୟ ଗୋବିନ୍ଦକଥା ମିଥୋଽଗୃଣଂ-
ସ୍ତ୍ରିଲୋକଗୀତାଃ ଶୃଣୁ ବର୍ଣ୍ଣୟାମି ତେ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଲୋକମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏପରି କହୁଥିବାବେଳେ, ଯାଦବ ଓ କୌରବକୁଳର ନାରୀମାନେ ଏକାଠି ବସି ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ତ୍ରିଭୁବନବିଖ୍ୟାତ ଲୀଳାମାନ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥାନ୍ତି। ସେମାନେ କଣ ସବୁ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥାନ୍ତି, ଶୁଣ ॥ ୫ ॥

ଦ୍ରୌପଦ୍ୟୁବାଚ

ହେ ବୈଦର୍ଭ୍ୟଚ୍ୟୁତୋ ଭଦ୍ରେ ହେ ଜାମ୍ବବତି କୌସଲେ।
ହେ ସତ୍ୟଭାମେ କାଳିନ୍ଦି ଶୈବ୍ୟେ ରୋହିଣି ଲକ୍ଷ୍ମଣେ ॥ ୬

ହେ କୃଷ୍ଣପତ୍ନ୍ୟ ଏତନ୍ନୋ ବ୍ରୂତ ବୋ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱୟମ୍।
ଉପଯେମେ ଯଥା ଲୋକମନୁକୁର୍ବନ୍ ସ୍ୱମାୟୟା ॥ ୭

ଦ୍ରୌପଦୀ କହିଲେ—ହେ ଦେବୀ ରୁକ୍ମିଣୀ, ହେ ଭଦ୍ରା, ହେ ଜାମ୍ବବତୀ, ହେ ସତ୍ୟା, ହେ ସତ୍ୟଭାମା, ହେ କାଳିନ୍ଦୀ, ହେ ଶୈବ୍ୟା (ମିତ୍ରବିନ୍ଦା), ହେ ଲକ୍ଷ୍ମଣା, ହେ ରୋହିଣୀ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନ୍ୟ ପତ୍ନୀଗଣ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜ ମାୟାରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରି ତୁମମାନଙ୍କୁ କିପରି ବିବାହ କଲେ, ଆମକୁ ଟିକିଏ ତାହା କୁହ ॥ ୬,୭ ॥

ରୁକ୍ମିଣ୍ୟୁବାଚ

ଚୈଦ୍ୟାୟ ମାର୍ପୟିତୁମୁଦ୍ୟତକାର୍ମୁକେଷୁ
ରାଜସ୍ୱଜେୟଭଟଶେଖରିତାଙ୍ଘ୍ରିରେଣୁଃ।
ନିନ୍ୟେ ମୃଗେନ୍ଦ୍ର ଇବ ଭାଗମଜାବିୟୂଥାତ୍
ତଚ୍ଛ୍ରୀନିକେତଚରଣୋଽସ୍ତୁ ମମାର୍ଚ୍ଚନାୟ ॥ ୮

ରୁକ୍ମିଣୀ କହିଲେ—ହେ ଦ୍ରୌପଦୀ ! ଜରାସନ୍ଧ ଆଦି ସବୁ ରାଜା ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ, ମୋର ବିବାହ ଶିଶୁପାଳ ସହିତ ହେଉ। ତେଣୁ ସେମାନେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ସିଂହ ଯେପରି ଛେଳି-ମେଣ୍ଢାଙ୍କ ଗୋଠରୁ ନିଜ ଭାଗ ଟେକିନିଏ, ଭଗବାନ ଯାଇ ମୋତେ ସେହିପରି ହରଣ କରି ନେଇଆସିଲେ। ଜଗତରେ ଯେତେସବୁ ବୀର ଅଛନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁକୁଟରେ ଯାହାଙ୍କର ପାଦଧୂଳି ଶୋଭା ପାଉଛି, ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏପରି କରିବା ବା ସମ୍ଭବ ନ ହୁଅନ୍ତା କିପରି ! ଜଗତର ସକଳ ସମ୍ପଦ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଚରଣକମଳର ଆଶ୍ରୟରେ ରହିଛି, ମୋର ଅଭିଳାଷ ଯେ, ଆରାଧନା କରିବା ନିମନ୍ତେ, ମୋତେ ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ସେହି ଚରଣକମଳ ମିଳୁ; ମୁଁ ସେହି ଚରଣକମଳର ସେବାରେ ଲାଗିରହେ ॥ ୮ ॥

ସତ୍ୟଭାମୋବାଚ

ଯୋ ମେ ସନାଭିବଧତପ୍ତହୃଦା ତତେନ
ଲିପ୍ତାଭିଶାପମପମାର୍ଷ୍ଟୁମୁପାଜହାର।

ସତ୍ୟଭାମା କହିଲେ—ଆଗୋ ଦ୍ରୌପଦୀରାଣୀ ! ମୋ ବାପା ତାଙ୍କ ଭାଇ ପ୍ରସେନ ମରିଯିବାରୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ ଥିଲେ ଏବଂ ଭାଇର ବଧ ଘଟଣାରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ଦୋଷାରୋପଣ କରୁଥିଲେ। ସେହି ଦୋଷରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ଭଲ୍ଲୁକରାଜ ଜାମ୍ବବାନଙ୍କୁ ଜୟ କରି ତାଙ୍କଠାରୁ ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣିଟି ଆଣି

ଜିଜ୍ଞାସୁରାଜମଥ ରତ୍ନମଦାତ୍ ସ ତେନ
ଭୀତଃ ପିତାଦିଶତ ମାଂ ପ୍ରଭବେଽପି ଦତ୍ତାମ୍ ॥ ୯

ମୋ ବାପାଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ। ତା'ଫଳରେ ମୋ ବାପା ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ମିଥ୍ୟା କଳଙ୍କ ଲଗାଇଥିଲେ ବୋଲି ଜାଣି ଡରିଗଲେ। ତେଣୁ ମୋତେ ଅନ୍ୟ ଜଣଙ୍କୁ ଦେବେ ବୋଲି ବାଗ୍‌ଦାନ କରିସାରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋ ବାପା ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣି ସହିତ ମୋତେ ନେଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପି ଦେଲେ ॥ ୯ ॥

ଜାମ୍ବବତ୍ୟୁବାଚ

ପ୍ରାଜ୍ଞାୟ ଦେହକୃଦମୁଂ ନିଜନାଥଦେବଂ
ସୀତାପତିଂ ତ୍ରିଣବହାନ୍ୟମୁନାଭ୍ୟଯୁଧ୍ୟତ୍ ।
ଜ୍ଞାତ୍ୱା ପରୀକ୍ଷିତ ଉପାହରଦର୍ହଣଂ ମାଂ
ପାଦୌ ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ମଣିନାହମମୁଷ୍ୟ ଦାସୀ ॥ ୧୦

ଜାମ୍ବବତୀ କହିଲେ—ମହାରାଣୀ ! ମୋର ପିତା ଭଲ୍ଲୁକରାଜ ଜାମ୍ବବାନ୍ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ଯେ, ଇଏ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ) ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ ସୀତାପତି। ତେଣୁ ଏହାଙ୍କ ସହିତ ସେ ସତେଇଶ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ପରୀକ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ପରେ ସେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ଇଏ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ। ତେଣୁ ସେ ଏହାଙ୍କ ପାଦତଳେ ପଡ଼ି ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣି ସହିତ ଉପହାରସ୍ୱରୂପ ମୋତେ ଏହାଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପିଦେଲେ। ମୁଁ କେବଳ ଏତିକି ଗୃହୁଁଛି ଯେ, ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ମୁଁ ଏହାଙ୍କର ଦାସୀ ହୋଇ ରହେ ॥ ୧୦ ॥

କାଳିନ୍ଦ୍ୟୁବାଚ

ତପଶ୍ଚରନ୍ତୀମାଜ୍ଞାୟ ସ୍ୱପାଦସ୍ପର୍ଶନାଶୟା ।
ସଖ୍ୟୋପେତ୍ୟାଗ୍ରହୀତ୍ ପାଣିଂ ଯୋଽହଂ ତଦ୍‌ଗୃହମାର୍ଜନୀ ॥ ୧୧

କାଳିନ୍ଦୀ କହିଲେ—ଆଗୋ ମହାରାଣୀ ! ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନ ଜାଣିଲେ ଯେ, ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାର (ସେବା କରିବାର) ଅଭିଳାଷ ରଖି ତପସ୍ୟା କରୁଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ତାଙ୍କର ସଖା ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ସହିତ ଯମୁନାତଟକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ମୋତେ ଗ୍ରହଣ କରି ସାଥିରେ ନେଇଆସିଲେ। ମୁଁ ତାଙ୍କ ଘର ଝାଡୁ କରୁଥିବା ଦାସୀରୂପେ ପରମାନନ୍ଦରେ ରହିଛି ॥ ୧୧ ॥

ମିତ୍ରବିନ୍ଦୋବାଚ

ଯୋ ମାଂ ସ୍ୱୟଂବର ଉପେତ୍ୟ ବିଜିତ୍ୟ ଭୂପାନ୍
ନିନ୍ୟେ ଶ୍ୱଯୂଥଗମିବାତ୍ମବଲିଂ ଦ୍ୱିପାରିଃ ।
ଭ୍ରାତୃଂଶ୍ଚ ମେଽପକୁରୁତଃ ସ୍ୱପୁରଂ ଶ୍ରିୟୌକ-
ସ୍ତସ୍ୟାସ୍ତୁ ମେଽନୁଭବମଙ୍‌ଘ୍ର୍ୟବନେଜନତ୍ୱମ୍ ॥ ୧୨

ମିତ୍ରବିନ୍ଦା କହିଲେ—ମୋ କଥା ଶୁଣ। ମୋର ସ୍ୱୟଂବର ହେଉଥାଏ। ଭଗବାନ ସେଠାକୁ ଯାଇ ସବୁ ରାଜାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି, ପଲ ପଲ କୁକୁରଙ୍କ ଭିତରୁ ସିଂହ ନିଜର ଭାଗ ଉଠାଇ ଆଣିଲା ପରି ମୋତେ ସେଠାରୁ ତାଙ୍କର ଶୋଭାମୟୀ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀକୁ ନେଇ ଆସିଲେ। ମୋ ଭାଇମାନେ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଛଡ଼ାଇନେଇ ମୋର ଅମଙ୍ଗଳ କରିବାକୁ ବସିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବି ପରାସ୍ତ କରିଦେଲେ। ମୁଁ ଗୃହୁଁଛି, ମୁଁ କିପରି ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ପାଆନ୍ତି କି ! ॥୧୨॥

ସତ୍ୟୋବାଚ

ସପ୍ତୋକ୍ଷଣୋଽତିବଲବୀର୍ଯ୍ୟସୁତୀକ୍ଷ୍ଣଶୃଙ୍ଗାନ୍
ପିତ୍ରା କୃତାନ୍ କ୍ଷିତିପବୀର୍ଯ୍ୟପରୀକ୍ଷଣାୟ ।

ସତ୍ୟା କହିଲେ—ହେ ରାଣୀ! ମୋ କଥା କହୁଛି ଶୁଣ। ମୋ ସ୍ୱୟଂବରକୁ ଆସିଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କର ବଳପୌରୁଷ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ମୋ ବାପା ସାତଟି ବଳବାନ୍ ଷଣ୍ଢ ରଖିଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କର ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଆ ମୁନିଆ ଶିଙ୍ଗ ଥାଏ। ସେମାନଙ୍କର ଏତେ ପରାକ୍ରମ ଯେ, ସେମାନେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବୀରମାନଙ୍କର ଗର୍ବ ମଧ୍ୟ ଖର୍ବ କରିଦେଲେ। କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ଯାଇ ସେହି ଷଣ୍ଢମାନଙ୍କୁ ଖେଳିଲା ପରି

ତାନ୍ ବୀରଦୁର୍ମଦହନସ୍ତରସା ନିଗୃହ୍ୟ
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ ବବନ୍ଧ ହ ଯଥା ଶିଶବୋଽଜତୋକାନ୍ ॥ ୧୩

ଯ ଇତ୍ଥଂ ବୀର୍ଯ୍ୟଶୁଲ୍କାଂ ମାଂ ଦାସୀଭିଶ୍ଚତୁରଙ୍ଗିଣୀମ୍ ।
ପଥି ନିର୍ଜିତ୍ୟ ରାଜନ୍ୟାନ୍ ନିନ୍ୟେ ତଦ୍‌ଦାସ୍ୟମସ୍ତୁ ମେ ॥ ୧୪

ଭଦ୍ରୋବାଚ

ପିତା ମେ ମାତୁଲେୟାୟ ସ୍ୱୟମାହୂୟ ଦତ୍ତବାନ୍ ।
କୃଷ୍ଣେ କୃଷ୍ଣାୟ ତଚ୍ଚିତ୍ତାମକ୍ଷୌହିଣ୍ୟା ସଖୀଜନୈଃ ॥ ୧୫

ଅସ୍ୟ ମେ ପାଦସଂସ୍ପର୍ଶୋ ଭବେଜ୍ଜନ୍ମନି ଜନ୍ମନି ।
କର୍ମଭିର୍ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣାୟା ଯେନ ତଚ୍ଛ୍ରେୟ ଆତ୍ମନଃ ॥ ୧୬

ଲକ୍ଷ୍ମଣୋବାଚ

ମମାପି ରାଜ୍ଞ୍ୟଚ୍ୟୁତଜନ୍ମକର୍ମ
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ମୁହୁର୍ନାରଦଗୀତମାସ ହ ।
ଚିତ୍ତଂ ମୁକୁନ୍ଦେ କିଲ ପଦ୍ମହସ୍ତୟା
ବୃତଃ ସୁସଂମୃଶ୍ୟ ବିହାୟ ଲୋକପାନ୍ ॥ ୧୭

ଜ୍ଞାତ୍ୱା ମମ ମତଂ ସାଧ୍ୱି ପିତା ଦୁହିତୃବତ୍ସଳଃ ।
ବୃହତ୍‌ସେନ ଇତି ଖ୍ୟାତସ୍ତତ୍ରୋପାୟମଚୀକରତ୍ ॥ ୧୮

ଯଥା ସ୍ୱୟଂବରେ ରାଜ୍ଞି ମତ୍ସ୍ୟଃ ପାର୍ଥେପ୍ସୟା କୃତଃ ।
ଅୟଂ ତୁ ବହିରାଚ୍ଛନ୍ନୋ ଦୃଶ୍ୟତେ ସ ଜଲେ ପରମ୍ ॥ ୧୯

ଶ୍ରୁତ୍ୱୈତତ୍ ସର୍ବତୋ ଭୂପା ଆୟୟୁର୍ମତ୍ପିତୁଃ ପୁରମ୍ ।
ସର୍ବାସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାଃ ସୋପାଧ୍ୟାୟାଃ ସହସ୍ରଶଃ ॥ ୨୦

ବାନ୍ଧି ପକାଇ ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣକୁ ନେଇ ଆସିଲେ । ଛୋଟ ପିଲାମାନେ ଛେଳିଛୁଆଙ୍କୁ ଧରି ବାନ୍ଧିଦେଲା ପରି ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ପକାଇଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ନିଜ ବଳପୌରୁଷର ପ୍ରମାଣ ଦେଖାଇ ମୋତେ ଲାଭ କଲେ ଓ ଚତୁରଙ୍ଗିଣୀ ସେନା ଏବଂ ଦାସୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଦ୍ୱାରକା ନେଇଆସିଲେ । ବାଟରେ ଯେଉଁ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇବାକୁ ଆସିଲେ, ଭଗବାନ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଦେଲେ । ମୋର ଏହି ଅଭିଳାଷ ଯେ, ମୋତେ ତାଙ୍କ ସେବାର ଅବସର ସଦାସର୍ବଦା ମିଳୁଥାଉ ॥ ୧୪ ॥

ଭଦ୍ରା କହିଲେ —ହେ କୃଷ୍ଣା ! ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ମୋ ମାମୁଁଙ୍କ ପୁଅ । ମୋ ଚିତ୍ତ ତାଙ୍କରି ଚରଣରେ ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ମୋ ବାପା ଯେତେବେଳେ ଏ କଥା ଜାଣିଲେ, ସେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡକାଇ ଏକ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସେନା ଓ ବହୁ ଦାସୀଙ୍କ ସହିତ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପି ଦେଲେ ॥ ୧୫ ॥ ମୁଁ ତ ଭାବୁଛି, ମୋ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ମୋତେ ଯେଉଁଠି ଜନ୍ମ ମିଳୁ ନା କାହିଁକି, ମୋତେ ଯଦି ସବୁବେଳେ ତାଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସ୍ପର୍ଶ ମିଳୁଥିବ, ତେବେ ଜାଣ, ତାହା ହିଁ ମୋର ପରମ କଲ୍ୟାଣ ॥ ୧୬ ॥

ଲକ୍ଷ୍ମଣା କହିଲେ—ହେ ମହାରାଣୀ ! ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ତ ବାରମ୍ବାର ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତାର ଓ ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଗାନ କରନ୍ତି । ସେସବୁ ଶୁଣି ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସମସ୍ତ ଲୋକପାଳଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ବରଣ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି, ମୋ ମନ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୭ ॥ ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ମୋ ବାପା ବୃହତ୍‌ସେନ ମୋତେ ବହୁତ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ମୋର ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିପାରି ମୋର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ସେ ଗୋଟିଏ ଉପାୟ କଲେ ॥ ୧୮ ॥ ପାଣ୍ଡବବୀର ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ପାଇବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ବାପା ଯେପରି ସ୍ୱୟଂବରରେ ମତ୍ସ୍ୟବେଧ ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ, ମୋ ବାପା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ଆୟୋଜନ କଲେ । ଆମର ଆୟୋଜନ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱୟଂବରର ଆୟୋଜନଠାରୁ ଏତିକି ଭିନ୍ନ ଥିଲା ଯେ, ଆମର ସେଥିରେ ମାଛଟିକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖା ଯାଇଥିଲା । ମାଛଟି ବାହାରକୁ ଦିଶୁ ନ ଥାଏ; କେବଳ ତାର ଛାଇ ପାଣିରେ ପଡ଼ିଥାଏ ॥ ୧୯ ॥ ଏହି ସମାଚାର ପାଇ ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟରୁ ରାଜାମାନେ ସକଳ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ନିଜ ନିଜର ଗୁରୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଆସି ମୋ ବାପାଙ୍କ

ପିତ୍ରା ସଂପୂଜିତାଃ ସର୍ବେ ଯଥାବୀର୍ଯ୍ୟଂ ଯଥାବୟଃ ।
ଆଦଦୁଃ ସଶରଂ ଚାପଂ ବେଦ୍ଧୁଂ ପର୍ଷଦି ମଦ୍ଧିୟଃ ॥ ୨୧

ଆଦାୟ ବ୍ୟସୃଜନ୍ କେଚିତ୍ ସଜ୍ୟଂ କର୍ତ୍ତୁମନୀଶ୍ୱରାଃ ।
ଆକୋଟି ଜ୍ୟାଂ ସମୁତ୍କୃଷ୍ୟ ପେତୁରେକେଽମୁନା ହତାଃ ॥ ୨୨

ସଜ୍ୟଂ କୃତ୍ୱା ପରେ ବୀରା ମାଗଧାମ୍ବଷ୍ଠଚେଦିପାଃ ।
ଭୀମୋ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଃ କର୍ଣ୍ଣୋ ନାବିନ୍ଦଂସ୍ତଦବସ୍ଥିତିମ୍ ॥ ୨୩

ମତ୍ସ୍ୟାଭାସଂ ଜଲେ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ଚ ତଦବସ୍ଥିତିମ୍ ।
ପାର୍ଥୋ ଯତ୍ତୋଽସୃଜଦ୍ ବାଣଂ ନାଚ୍ଛିନତ୍ ପସ୍ପୃଶେ ପରମ୍ ॥ ୨୪

ରାଜନ୍ୟେଷୁ ନିବୃତ୍ତେଷୁ ଭଗ୍ନମାନେଷୁ ମାନିଷୁ ।
ଭଗବାନ୍ ଧନୁରାଦାୟ ସଜ୍ୟଂ କୃତ୍ୱାଥ ଲୀଳୟା ॥ ୨୫

ତସ୍ମିନ୍ ସନ୍ଧାୟ ବିଶିଖଂ ମତ୍ସ୍ୟଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ସକୃଜ୍ଜଲେ ।
ଛିତ୍ତ୍ୱେଷୁଣାପାତୟତ୍ତଂ ସୂର୍ଯ୍ୟେ ଚାଭିଜିତି ସ୍ଥିତେ ॥ ୨୬

ଦିବି ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁର୍ଜୟଶବ୍ଦଯୁତା ଭୁବି ।
ଦେବାଶ୍ଚ କୁସୁମାସାରାନ୍ ମୁମୁଚୁର୍ହର୍ଷବିହ୍ୱଳାଃ ॥ ୨୭

ତଦ୍ ରଙ୍ଗମାବିଶମହଂ କଳନୂପୁରାଭ୍ୟାଂ
ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ପ୍ରଗୃହ୍ୟ କନକୋଜ୍ଜ୍ୱଳରତ୍ନମାଲାମ୍ ।
ନୂତ୍ନେ ନିବୀୟ ପରିଧାୟ ଚ କୌଶିକାଗ୍ର୍ୟେ
ସବ୍ରୀଡ଼ହାସବଦନା କବରାଧୃତସ୍ରକ୍ ॥ ୨୮

ରାଜଧାନୀରେ ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ ॥ ୨୦ ॥ ସ୍ୱୟଂବରକୁ ଆସିଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କର ବୟସ ଓ ବଳପୌରୁଷ ଅନୁଯାୟୀ ମୋ ବାପା ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ସତ୍କାର କଲେ। ମୋତେ ପାଇବା ଇଚ୍ଛାରେ ସେମାନେ ସ୍ୱୟଂବର ସଭାରେ ରଖାଯାଇଥିବା ଧନୁର୍ବାଣ ଉଠାଇଲେ ॥ ୨୧ ॥ ସେଭିତରୁ କେତେକ ରାଜା ତ ଧନୁରେ ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ଚଢ଼ାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ। ସେମାନେ ଧନୁକୁ ଯେଉଁଠି ଥିଲା, ସେଇଠି ରଖିଦେଲେ। ଆଉ କେତେକ ରାଜା ଧନୁର ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୁଣ ବାନ୍ଧି ଆର ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟାଣିନେଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ଆର ମୁଣ୍ଡକୁ ଟାଣୁ ଟାଣୁ ଧନୁର ଛିଟିକାରେ ନିଜେ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୨୨ ॥ ହେ ରାଣୀ ! ଜରାସନ୍ଧ, ଅମ୍ବଷ୍ଠନରେଶ, ଶିଶୁପାଳ, ଭୀମସେନ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଓ କର୍ଣ୍ଣ ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ବୀରମାନେ ଧନୁରେ ଗୁଣ ଚଢ଼ାଇଦେଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ମାଛ କେଉଁଠି ଅଛି, ତାହା ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ ପାଣ୍ଡବ ବୀର ଅର୍ଜୁନ ପାଣିରେ ମାଛର ଛାଇକୁ ଦେଖିପାରିଲେ ଏବଂ ମାଛ କେଉଁଠି ଅଛି, ତାହା ବି ଜାଣିଗଲେ। ସେ ବଡ଼ ସାବଧାନତାର ସହିତ ବାଣ ବି ବିନ୍ଧିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେହି ବାଣ ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦ କରିପାରିଲା ନାହିଁ। ତାଙ୍କ ବାଣ ମାଛଟାକୁ ଛୁଇଁଦେଇ ଚାଲିଗଲା ॥ ୨୪ ॥

ଏପରିଭାବରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅଭିମାନୀମାନଙ୍କର ମାନ ମର୍ଦ୍ଦନ ହୋଇଗଲା। ଅଧିକାଂଶ ରାଜା ମୋତେ ପାଇବାର ଅଭିଳାଷ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ଛାଡ଼ିଦେଲେ। ଏତିକିବେଳେ ଭଗବାନ ଆସି ଧନୁଟିକୁ ଖେଳିଲା ପରି ଉଠାଇନେଲେ ଏବଂ ଅନାୟାସରେ ସେଥିରେ ଗୁଣ ଚଢ଼ାଇଦେଇ ବାଣ ଖଞ୍ଜିଦେଲେ ଏବଂ ମାଛର ଛାଇକୁ ଜଳରେ ଥରେମାତ୍ର ଦେଖିଦେଇ ବାଣ ବିନ୍ଧିଦେଲେ ଯେ, ତାହା ବାଜି ମାଛଟା ତଳକୁ ଖସି ପଡ଼ିଲା। ସେତେବେଳକୁ ସମୟ ଠିକ୍ ଦିପହର; ସର୍ବାର୍ଥସାଧକ ଅଭିଜିତ୍ ନାମକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ହୋଇଥାଏ ॥୨୫,୨୬॥ ହେ ଦେବୀ ! ସେତେବେଳେ ପୃଥିବୀରେ ଜୟଜୟକାର ଶବ୍ଦ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା; ଆକାଶରେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜିଉଠିଲା। ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନେ ଆନନ୍ଦବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୨୭ ॥ ହେ ମହାରାଣୀ ! ସେତିକିବେଳେ ମୁଁ ରଙ୍ଗଶାଳା ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କଲି। ମୋ ପାଦର ପାଉଁଜି ରୁଣୁଝୁଣୁ ହୋଇ ବାଜୁଥାଏ। ମୁଁ ନୂଆ ପାଟଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧିଥାଏ। ମୋ ବେଣୀରେ ଫୁଲମାଳ ଖଞ୍ଜା ଯାଇଥାଏ ଓ ମୋ ମୁହଁରେ ଲାଜଭରା ମୃଦୁହାସ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ। ମୁଁ ହାତରେ ରତ୍ନମାଳା ଧରିଥାଏ; ସେଥିରେ ଲାଗିଥିବା ସୁନାଫୁଲସବୁ ଝଲସି ଉଠୁଥାଏ। ମୋ ମୁହଁଟି କୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳୀରେ ସୁଶୋଭିତ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ମୋ କାନର କୁଣ୍ଡଳର ଆଭା ପଡ଼ି ମୋ

ଉନ୍ନୀୟ ବକ୍ତ୍ରମୁରୁକୁନ୍ତଳକୁଣ୍ଡଳତ୍ୱିଡ୍-
ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳଂ ଶିଶିରହାସକଟାକ୍ଷମୋକ୍ଷୈଃ ।
ରାଜ୍ଞୋ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ପରିତଃ ଶନକୈର୍ମୁରାରେ-
ରଂସେଽନୁରକ୍ତହୃଦୟା ନିଦଧେ ସ୍ୱମାଳାମ୍ ॥ ୨୯

ତାବନ୍ମୃଦଙ୍ଗପଟହାଃ ଶଙ୍ଖଭେର୍ଯ୍ୟାନକାଦୟଃ ।
ନିନେଦୁର୍ନଟନର୍ତ୍ତକ୍ୟୋ ନନୃତୁର୍ଗାୟକା ଜଗୁଃ ॥ ୩୦

ଏବଂ ବୃତେ ଭଗବତି ମୟେଶେ ନୃପଯୂଥପାଃ ।
ନ ସେହିରେ ଯାଜ୍ଞସେନି ସ୍ପର୍ଦ୍ଧନ୍ତୋ ହୃଚ୍ଛୟାତୁରାଃ ॥ ୩୧

ମାଂ ତାବଦ୍ ରଥମାରୋପ୍ୟ ହୟରତ୍ନଚତୁଷ୍ଟୟମ୍ ।
ଶାର୍ଙ୍ଗମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ସନ୍ନଦ୍ଧସ୍ତସ୍ଥାବାଜୌ ଚତୁର୍ଭୁଜଃ ॥ ୩୨

ଦାରୁକଶ୍ଚୋଦୟାମାସ କାଞ୍ଚନୋପସ୍କରଂ ରଥମ୍ ।
ମିଷତାଂ ଭୂଭୁଜାଂ ରାଜ୍ଞି ମୃଗାଣାଂ ମୃଗରାଡିବ ॥ ୩୩

ତେଽନ୍ୱସଜ୍ଜନ୍ତ ରାଜନ୍ୟା ନିଷେଦ୍ଧୁଂ ପଥି କେଚନ ।
ସଂଯତ୍ତା ଉଦ୍ଧୃତେଷ୍ୱାସା ଗ୍ରାମସିଂହା ଯଥା ହରିମ୍ ॥ ୩୪

ତେ ଶାର୍ଙ୍ଗଚ୍ୟୁତବାଣୌଘୈଃ କୃତ୍ତବାହ୍ୱଙ୍ଘ୍ରିକନ୍ଧରାଃ ।
ନିପେତୁଃ ପ୍ରଧନେ କେଚିଦେକେ ସନ୍ତ୍ୟଜ୍ୟ ଦୁଦ୍ରୁବୁଃ ॥ ୩୫

ତତଃ ପୁରୀଂ ଯଦୁପତିରତ୍ୟଲଙ୍କୃତାଂ
ରବିଚ୍ଛଦଧ୍ୱଜପଟଚିତ୍ରତୋରଣାମ୍ ।
କୁଶସ୍ଥଲୀଂ ଦିବି ଭୁବି ଚାଭିସଂସ୍ତୁତାଂ
ସମାବିଶତ୍ତରଣିରିବ ସ୍ୱକେତନମ୍ ॥ ୩୬

ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ ଝଟକୁଥାଏ। ମୁଁ ଥରଟିଏ ମାତ୍ର ମୁହଁ ଟେକି ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ସମାନ ଶୀତଳ ହାସ୍ୟରେଖା ସହିତ ବକ୍ରଚାହାଣିରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବସିଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁଦେଲି ଏବଂ ଧୀରେ ଧୀରେ ଯାଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଗଳାରେ ବରଣମାଳା ଲମ୍ବାଇଦେଲି। ମୁଁ ତ ଆଗରୁ କହିଦେଇଛି ଯେ, ମୋ ହୃଦୟ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ଥିଲା ॥ ୨୮,୨୯ ॥ ମୁଁ ବରଣମାଳା ପିନ୍ଧାଇଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୃଦଙ୍ଗ, ପଖାଉଜ, ଶଙ୍ଖ, ଢୋଲ, ନାଗରା ଆଦି ବାଜିବାକୁ ଲାଗିଲା। ନଟ ଓ ନର୍ତ୍ତକୀମାନେ ନାଚିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ଗାୟକମାନେ ଗାଇବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୩୦ ॥

ହେ ଦ୍ରୌପଦୀ ! ଏପରିଭାବରେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରିୟତମ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବରଣମାଳା ପିନ୍ଧାଇଦେଲି, ସେତେବେଳେ କାମାତୁର ରାଜାମାନେ ଈର୍ଷାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ। ସେମାନେ ଭୀଷଣ ରାଗିଗଲେ ॥ ୩୧ ॥ ଚତୁର୍ଭୁଜ ଭଗବାନ ନିଜ ରଥରେ ମୋତେ ଚଢ଼ାଇଦେଲେ। ସେଥିରେ ଚାରିଟି ବଳିଷ୍ଠ ଘୋଡ଼ା ଯୋଗ ହୋଇଥାନ୍ତି। ମୋତେ ରଥରେ ବସାଇଦେଇ, ସେ କବଚ ପିନ୍ଧି, ହାତରେ ଧନୁଶର ଧରି ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ହେ ରାଣୀ ! ସୁବର୍ଣ୍ଣର ବିଭିନ୍ନ ସରଞ୍ଜାମରେ ସଜା ହୋଇଥିବା ସେହି ରଥକୁ, ହରିଣଙ୍କ ଗୋଠରୁ ନିଜର ଭାଗ ନେଇ ଡିଆଁ ମାରୁଥିବା ସିଂହ ପରି ଦାରୁକ (ସାରଥି) ଦ୍ୱାରକା ପଥରେ ଚଳାଇନେଲେ ॥ ୩୩ ॥ କେତେ ଜଣ ରାଜା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇବାକୁ ଧନୁଶର ନେଇ ରଥ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇଲେ; କିନ୍ତୁ କୁକୁରମାନେ ସିଂହକୁ ଅଟକାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ବିଫଳ ହେଲା ପରି ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁରୁ ବର୍ଷଣ ହେଉଥିବା ଶର ବାଜି କାହାର ହାତ କଟିଗଲା ତ, କାହାର ପେଟ ଫୁଟିଗଲା; କାହାର କାହାର ବେକ ବି କଟିଗଲା। ପୁଣି ସେଥିରୁ ଅନେକ ଲୋକ ସେହି ରଣଭୂମିରେ ଚିରନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇଗଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନେ ରଣକ୍ଷେତ୍ର ଛାଡ଼ି ପ୍ରାଣ ଘେନି ପଳାୟନ କଲେ ॥ ୩୫ ॥

ତା'ପରେ ଯଦୁପତି ଭଗବାନ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ପୃଥିବୀ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରଶଂସିତ ତାଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ ଦ୍ୱାରକା ନଗରୀରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ଅସ୍ତାଚଳକୁ ଗମନ କରନ୍ତି, ସେହିପରି ପ୍ରବେଶ କଲେ। ସେଦିନ ଦ୍ୱାରକାକୁ ବିଶେଷରୂପେ ସଜା ଯାଇଥିଲା। ଏତେ ଧ୍ୱଜା, ଏତେ ପତାକା, ଏତେ ତୋରଣ ବନ୍ଧା ଯାଇଥିଲା ଯେ, ସେଗୁଡ଼ିକର ଗହଳିରେ ତଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ବି ପଡ଼ିପାରୁ ନ ଥିଲା ॥ ୩୬ ॥

ପିତା ମେ ପୂଜୟାମାସ ସୁହୃତ୍‌ସମ୍ବନ୍ଧିବାନ୍ଧବାନ୍ ।
ମହାର୍ହବାସୋଽଲଙ୍କାରୈଃ ଶଯ୍ୟାସନପରିଚ୍ଛଦୈଃ ॥ ୩୭

ମୋର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବାରୁ ବାପା ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ହିତକାମୀ, ମିତ୍ର, ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଓ ଭାଇବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ବହୁମୂଲ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ, ଶଯ୍ୟା, ଆସନ ଓ ନାନାପ୍ରକାର ସାମଗ୍ରୀ ଦେଇ ସମ୍ମାନିତ କଲେ ॥ ୩୭ ॥ ଭଗବାନ ତ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ; ତଥାପି ମୋ ବାପା ପ୍ରେମବଶତଃ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ଦାସଦାସୀ, ସକଳପ୍ରକାର ସମ୍ପତ୍ତି, ସୈନିକ, ହାତୀ, ରଥ, ଘୋଡ଼ା ଓ ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୩୮ ॥ ଆଗୋ ! ମୁଁ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ସକଳ ଆସକ୍ତି ଛାଡ଼ିଦେଇ କିଛି ଏକ ବଡ଼ ତପସ୍ୟା କରିଥିଲି । ତେଣୁ ମୁଁ ଏହି ଜନ୍ମରେ ଆତ୍ମାରାମ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୃହଦାସୀ ହୋଇପାରିଲି ॥ ୩୯ ॥

ଦାସୀଭିଃ ସର୍ବସମ୍ପଦ୍ଭିର୍ଭଟେଭରଥବାଜିଭିଃ ।
ଆୟୁଧାନି ମହାର୍ହାଣି ଦଦୌ ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ ଭକ୍ତିତଃ ॥ ୩୮

ଆତ୍ମାରାମସ୍ୟ ତସ୍ୟେମା ବୟଂ ବୈ ଗୃହଦାସିକାଃ ।
ସର୍ବସଙ୍ଗନିବୃତ୍ତ୍ୟାଦ୍ଧା ତପସା ଚ ବଭୂବିମ ॥ ୩୯

ମହିଷ୍ୟ ଊଚୁଃ

ଭୌମଂ ନିହତ୍ୟ ସଗଣଂ ଯୁଧି ତେନ ରୁଦ୍ଧା
ଜ୍ଞାତ୍ୱାଥ ନଃ କ୍ଷିତିଜୟେ ଜିତରାଜକନ୍ୟାଃ ।
ନିର୍ମୁଚ୍ୟ ସଂସୃତିବିମୋକ୍ଷମନୁସ୍ମରନ୍ତୀଃ
ପାଦାମ୍ବୁଜଂ ପରିଣିନାୟ ଯ ଆପ୍ତକାମଃ ॥ ୪୦

ଷୋଳହଜାର ପତ୍ନୀଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ରୋହିଣୀ କହିଲେ— ନରକାସୁର ତାର ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ସମୟରେ ବହୁରାଜାଙ୍କୁ ଜୟ କରି ସେମାନଙ୍କର କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ (ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ) ଆଣି ତା' ନଅରରେ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଥିଲା । ଏହା ଜାଣି ଭଗବାନ ଯୁଦ୍ଧରେ ତାକୁ ଓ ତାର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିହତ କଲେ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ମୁକୁଳାଇ ଆଣିଲେ ଓ ଆମର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରି ଆମକୁ କୃପାପୂର୍ବକ ତାଙ୍କର ଦାସୀରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ହେ ମହାରାଣୀ ! ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାରରୁ ଜୀବକୁ ମୁକ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି, ଆମେ ସେତେବେଳେ ସଦାସର୍ବଦା ତାଙ୍କରି ପାଦପଦ୍ମକୁ ଚିନ୍ତନ କରୁଥିଲୁ ॥ ୪୦ ॥ ହେ ସତୀ ଦ୍ରୌପଦୀ ! ଆମେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ, ଇନ୍ଦ୍ରପଦ, ଅଥବା ଏସବୁର ଭୋଗ, ଅଣିମା ଆଦି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପଦ, ମୋକ୍ଷ ଅଥବା ସାଲୋକ୍ୟ, ସାରୂପ୍ୟ ଆଦି ମୁକ୍ତି—ଏସବୁରୁ କୌଣସିଟି ବି ଚାହୁଁନା । ଆମେ କେବଳ ଏତିକି ଚାହୁଁଛୁ ଯେ, ଆମର ପ୍ରିୟତମ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୋମଳ ଶ୍ରୀଚରଣର ଯେଉଁ ରଜ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଲାଗିଥିବା କେଶରର ସୁଗନ୍ଧରେ ସୁଗନ୍ଧିତ ହୋଇଥାଏ, ଆମକୁ ସେହି ରଜ ସର୍ବଦା ମସ୍ତକରେ ଧାରଣ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳୁଥାଉ ॥ ୪୧,୪୨ ॥ ଉଦାରଶିରୋମଣି ଭଗବାନ ଗୋଚାରଣ କରିବା ସମୟରେ ଗୋପାଳ, ଗୋପୀଗଣ, ଶବରୁଣୀଗଣଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଘାସଲତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଯେଉଁ ଚରଣକମଳର ସ୍ପର୍ଶ ଟିକିଏ ପାଇବାକୁ ଚାହିଁ ରହୁଥିଲେ, ଆମେମାନେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା ସେହି ଚରଣର ସ୍ପର୍ଶ ଚାହୁଁଛୁ ॥ ୪୩ ॥

ନ ବୟଂ ସାଧ୍ୱି ସାମ୍ରାଜ୍ୟଂ ସ୍ୱାରାଜ୍ୟଂ ଭୌଜ୍ୟମପ୍ୟୁତ ।
ବୈରାଜ୍ୟଂ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟଂ ଚ ଆନନ୍ତ୍ୟଂ ବା ହରେଃ ପଦମ୍ ॥ ୪୧

କାମୟାମହ ଏତସ୍ୟ ଶ୍ରୀମତ୍‌ପାଦରଜଃ ଶ୍ରିୟଃ ।
କୁଚକୁଙ୍କୁମଗନ୍ଧାଢ୍ୟଂ ମୂର୍ଧ୍ନା ବୋଢୁଂ ଗଦାଭୃତଃ ॥ ୪୨

ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟୋ ଯଦ୍ ବାଞ୍ଛନ୍ତି ପୁଳିନ୍ଦ୍ୟସ୍ତୃଣବୀରୁଧଃ ।
ଗାବଶ୍ଚାରୟତୋ ଗୋପାଃ ପାଦସ୍ପର୍ଶଂ ମହାତ୍ମନଃ ॥ ୪୩

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ତ୍ର୍ୟଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮୩ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଚତୁରଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବସୁଦେବଙ୍କ ଯଜ୍ଞୋତ୍ସବ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ପୃଥା ସୁବଲପୁତ୍ର୍ୟଥ ଯାଜ୍ଞସେନୀ
ମାଧବ୍ୟଥ କ୍ଷିତିପପତ୍ନ୍ୟ ଉତ ସ୍ୱଗୋପ୍ୟଃ ।
କୃଷ୍ଣେଽଖିଳାତ୍ମନି ହରୌ ପ୍ରଣୟାନୁବନ୍ଧଂ
ସର୍ବା ବିସିସ୍ମ୍ୟୁରଲମଶ୍ରୁକଲାକୁଲାକ୍ଷ୍ୟଃ ॥ ୧

ଇତି ସମ୍ଭାଷମାଣାସୁ ସ୍ତ୍ରୀଭିଃ ସ୍ତ୍ରୀଷୁ ନୃଭିର୍ନୃଷୁ ।
ଆୟୟୁର୍ମୁନୟସ୍ତତ୍ର କୃଷ୍ଣରାମଦିଦୃକ୍ଷୟା ॥ ୨

ଦ୍ୱୈପାୟନୋ ନାରଦଶ୍ଚ ଚ୍ୟବନୋ ଦେବଲୋଽସିତଃ ।
ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଃ ଶତାନନ୍ଦୋ ଭରଦ୍ୱାଜୋଽଥ ଗୌତମଃ ॥ ୩

ରାମଃ ସଶିଷ୍ୟୋ ଭଗବାନ୍ ବସିଷ୍ଠୋ ଗାଲବୋ ଭୃଗୁଃ ।
ପୁଲସ୍ତ୍ୟଃ କଶ୍ୟପୋଽତ୍ରିଶ୍ଚ ମାର୍କଣ୍ଡେୟୋ ବୃହସ୍ପତିଃ ॥ ୪

ଦ୍ୱିତସ୍ତ୍ରିତଶ୍ଚୈକତଶ୍ଚ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରାସ୍ତଥାଙ୍ଗିରାଃ ।
ଅଗସ୍ତ୍ୟୋ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟଶ୍ଚ ବାମଦେବାଦୟୋଽପରେ ॥ ୫

ତାନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସହସୋତ୍ଥାୟ ପ୍ରାଗାସୀନା ନୃପାଦୟଃ ।
ପାଣ୍ଡବାଃ କୃଷ୍ଣରାମୌ ଚ ପ୍ରଣେମୁର୍ବିଶ୍ୱବନ୍ଦିତାନ୍ ॥ ୬

ତାନାନର୍ଚୁର୍ଯଥା ସର୍ବେ ସହରାମୋଽଚ୍ୟୁତୋଽର୍ଚୟତ୍ ।
ସ୍ୱାଗତାସନପାଦ୍ୟାର୍ଘ୍ୟମାଲ୍ୟଧୂପାନୁଲେପନୈଃ ॥ ୭

ଉବାଚ ସୁଖମାସୀନାନ୍ ଭଗବାନ୍ ଧର୍ମଗୁପ୍ତନୁଃ ।
ସଦସସ୍ତସ୍ୟ ମହତୋ ଯତବାଚୋଽନୁଶୃଣ୍ୱତଃ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅହୋ ବୟଂ ଜନ୍ମଭୃତୋ ଲବ୍ଧଂ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନ ତତ୍‌ଫଳମ୍ ।
ଦେବାନାମପି ଦୁଷ୍ପ୍ରାପଂ ଯଦ୍ ଯୋଗେଶ୍ୱରଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୯

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସର୍ବାତ୍ମା ଭକ୍ତଭୟହାରୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନଙ୍କର କେତେ ଯେ ପ୍ରେମ, ତାହା କୁନ୍ତୀ, ଗାନ୍ଧାରୀ, ଦ୍ରୌପଦୀ, ସୁଭଦ୍ରା, ଅନ୍ୟ ରାଜପତ୍ନୀଗଣ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟତମା ଗୋପୀଗଣ ମଧ୍ୟ ଶୁଣିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଅଲୌକିକ ପ୍ରେମ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିମୁଗ୍ଧ ଓ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ନୟନରେ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡ଼ିଲା ॥ ୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ ଓ ପୁରୁଷମାନେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାଭାଷା ହେଉଛନ୍ତି, ଏହି ସମୟରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ଲାଗି ସେଠାକୁ ବହୁ ମୁନିଋଷି ଆସିଗଲେ ॥ ୨ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ମୁଖ୍ୟ ଥିଲେ, ସେମାନେ ହେଲେ—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ବ୍ୟାସ, ଦେବର୍ଷି ନାରଦ, ଚ୍ୟବନ, ଦେବଳ, ଅସିତ, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର, ଶତାନନ୍ଦ, ଭରଦ୍ୱାଜ, ଗୌତମ, ବହୁ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ପର୍ଶୁରାମ, ବସିଷ୍ଠ, ଗାଲବ, ଭୃଗୁ, ପୁଲସ୍ତ୍ୟ, କଶ୍ୟପ, ଅତ୍ରି, ମାର୍କଣ୍ଡେୟ, ବୃହସ୍ପତି, ଦ୍ୱିତ, ତ୍ରିତ, ଏକତ, ସନକ, ସନନ୍ଦନ, ସନାତନ, ସନତ୍‌କୁମାର, ଅଙ୍ଗିରା, ଅଗସ୍ତ୍ୟ, ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ, ବାମଦେବ ପ୍ରଭୃତି ॥ ୩-୫ ॥ ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ଆଗରୁ ଆସି ବସିଥିବା ରାଜାଗଣ, ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଆଦି ପାଣ୍ଡବଗଣ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ତୁରନ୍ତ ଉଠି ସେହି ବିଶ୍ୱବନ୍ଦିତ ଋଷିମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୬ ॥ ତା'ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇ ଆସନ, ପାଦ୍ୟ, ଅର୍ଘ୍ୟ, ପୁଷ୍ପମାଳା, ଧୂପ ଓ ଚନ୍ଦନ ଆଦି ପ୍ରଦାନ କରି ସବୁ ରାଜା ତଥା ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜା କଲେ ॥ ୭ ॥ ସବୁ ମୁନିଋଷି ଆସନରେ ବସିଯିବା ପରେ ଧର୍ମରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି କହିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନେ ଚୁପ୍‌ଚାପ ବସି ଭଗବାନଙ୍କର ଭାଷଣ ଶୁଣିଲେ ॥ ୮ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ଆହା, ଧନ୍ୟ ! ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଆଜି ସଫଳ ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ, ଆଜି ଆମକୁ ସେହିମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିଗଲା । ତେଣୁ ଆଜି ଆମକୁ ଜନ୍ମ ହେବାର

କିଂ ସ୍ୱଳ୍ପତପସାଂ ନୃଣାମର୍ଚ୍ଚାୟାଂ ଦେବଚକ୍ଷୁଷାମ୍ ।
ଦର୍ଶନସ୍ପର୍ଶନପ୍ରଶ୍ନପ୍ରହ୍ୱପାଦାର୍ଚ୍ଚନାଦିକମ୍ ॥ ୧୦

ନ ହ୍ୟମ୍ମୟାନି ତୀର୍ଥାନି ନ ଦେବା ମୃଚ୍ଛିଳାମୟାଃ ।
ତେ ପୁନନ୍ତ୍ୟୁରୁକାଳେନ ଦର୍ଶନାଦେବ ସାଧବଃ ॥ ୧୧

ନାଗ୍ନିର୍ନ ସୂର୍ଯ୍ୟୋ ନ ଚ ଚନ୍ଦ୍ରତାରକା
ନ ଭୂର୍ଜଳଂ ଖଂ ଶ୍ୱସନୋଽଥ ବାଙ୍ମନଃ ।
ଉପାସିତା ଭେଦକୃତୋ ହରନ୍ତ୍ୟଘଂ
ବିପଶ୍ଚିତୋ ଘ୍ନନ୍ତି ମୁହୂର୍ତ୍ତସେବୟା ॥ ୧୨

ଯସ୍ୟାତ୍ମବୁଦ୍ଧିଃ କୁଣପେ ତ୍ରିଧାତୁକେ
ସ୍ୱଧୀଃ କଳତ୍ରାଦିଷୁ ଭୌମ ଇଜ୍ୟଧୀଃ ।
ଯତ୍ତୀର୍ଥବୁଦ୍ଧିଃ ସଲିଳେ ନ କର୍ହିଚି-
ଜ୍ଜନେଷ୍ୱଭିଜ୍ଞେଷୁ ସ ଏବ ଗୋଖରଃ ॥ ୧୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନିଶମ୍ୟେତ୍ଥଂ ଭଗବତଃ କୃଷ୍ଣସ୍ୟାକୁଣ୍ଠମେଧସଃ ।
ବଚୋ ଦୁରନ୍ୱୟଂ ବିପ୍ରାସ୍ତୂଷ୍ଣୀମାସନ୍ ଭ୍ରମଦ୍ଧିୟଃ ॥ ୧୪

ଚିରଂ ବିମୃଶ୍ୟ ମୁନୟ ଈଶ୍ୱରସ୍ୟେଶିତବ୍ୟତାମ୍ ।
ଜନସଂଗ୍ରହ ଇତ୍ୟୂଚୁଃ ସ୍ମୟନ୍ତସ୍ତଂ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁମ୍ ॥ ୧୫

ପୂର୍ଣ୍ଣଫଳ ମିଳିଗଲା ॥ ୯ ॥ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ତପସ୍ୟା ଅତି ସ୍ୱଳ୍ପ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନ ଦେଖି କେବଳ ମୂର୍ତ୍ତିବିଶେଷରେ ହିଁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ, ସ୍ପର୍ଶନ, କୁଶଳପ୍ରଶ୍ନ, ପ୍ରଣାମ ଓ ପାଦପୂଜନ ଆଦିର ସୁଯୋଗ ଭଲା କିପରି ମିଳିପାରିବ ! ॥ ୧୦ ॥ କେବଳ ଜଳମୟ ତୀର୍ଥ ଯେ ତୀର୍ଥ ଏବଂ କେବଳ ମାଟି ବା ପଥର ଇତ୍ୟାଦିର ପ୍ରତିମା ଯେ ଦେବତା ତା'ନୁହେଁ; ସତ୍ପୁରୁଷ ହିଁ ବାସ୍ତବରେ ତୀର୍ଥ ଓ ଦେବତା । ଜଳମୟ ତୀର୍ଥକୁ ଓ ଦେବପ୍ରତିମାକୁ ବହୁକାଳ ଧରି ସେବା କଲେ ହିଁ ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପବିତ୍ର କରିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସାଧୁସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନମାତ୍ରେ ଦର୍ଶକ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୧ ॥ ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ତାରା, ପୃଥିବୀ, ଜଳ, ଆକାଶ, ବାୟୁ, ବାଣୀ ଓ ମନର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତାଙ୍କୁ ଉପାସନା କଲେ ମଧ୍ୟ ଉପାସକର ସମସ୍ତ ପାପ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନାଶ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ; କାରଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଉପାସନା କଲେ ଉପାସକର ଭେଦବୁଦ୍ଧି ନାଶ ନ ହୋଇ, ବରଂ ବଢ଼ିଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଘଡ଼ିଏ ଦୁଇଘଡ଼ି ଜ୍ଞାନୀପୁରୁଷଙ୍କର ସେବା କଲେ, ସେବାକାରୀର ସକଳ ପାପତାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ; କାରଣ ଜ୍ଞାନୀ ସନ୍ଥ ହେଉଛନ୍ତି ଭେଦବୁଦ୍ଧିର ବିନାଶକ ॥ ୧୨ ॥ ପୂଜ୍ୟ ମହାତ୍ମାଗଣ ଓ ସଭାସଦ୍‌ଗଣ ! ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ବାତ, ପିତ୍ତ ଓ କଫରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ଶବତୁଲ୍ୟ ଦେହଟାକୁ ହିଁ 'ମୁଁ' ବୋଲି, ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ର ଆଦିଙ୍କୁ 'ମୋର' ବୋଲି ଏବଂ ମାଟି, ପଥର, କାଠ ଆଦିରେ ନିର୍ମିତ ପାର୍ଥିବ ବିକାରମାନଙ୍କୁ ହିଁ 'ଇଷ୍ଟଦେବ' ବୋଲି ମାନୁଛି ତଥା ଜ୍ଞାନୀମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ତୀର୍ଥ ଓ ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି ନ ମାନି କେବଳ ଜଳକୁ ହିଁ ତୀର୍ଥ ବୋଲି ମାନୁଛି, ସେ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅଧମ ପଶୁ ଗଧ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ॥ ୧୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅଖଣ୍ଡ ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ । ତାହାଙ୍କର ଏହି ଗୂଢ଼ ଭାଷଣ ଶୁଣି ସବୁ ମୁନିଋଷି ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ଭଗବାନ ଏସବୁ କଣ କହୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୪ ॥ ବହୁ ସମୟ ଧରି ବିଗ୍ଚର କରିବା ପରେ, ସେମାନେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ ସର୍ବେଶ୍ୱର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏହି ଯେଉଁ ସାମାନ୍ୟ କର୍ମପରବଶ ଜୀବ ପରି ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଛନ୍ତି, ଏହା କେବଳ ଲୋକଶିକ୍ଷା ପାଇଁ କରୁଛନ୍ତି । ଏପରି ସ୍ଥିର କରି ସେମାନେ ମୃଦୁମୃଦୁ ହସି ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୫ ॥

ମୁନୟ ଊଚୁଃ

ଯନ୍ମାୟୟା ତତ୍ତ୍ୱବିଦୁତ୍ତମା ବୟଂ
ବିମୋହିତା ବିଶ୍ୱସୃଜାମଧୀଶ୍ୱରାଃ ।
ଯଦୀଶିତବ୍ୟାୟତି ଗୂଢ଼ ଈହୟା
ଅହୋ ବିଚିତ୍ରଂ ଭଗବଦ୍‌ବିଚେଷ୍ଟିତମ୍ ॥ ୧୬

ଅନୀହ ଏତଦ୍ ବହୁଧୈକ ଆତ୍ମନା
ସୃଜତ୍ୟବତ୍ୟତ୍ତି ନ ବଧ୍ୟତେ ଯଥା ।
ଭୌମୈର୍ହି ଭୂମିର୍ବହୁନାମରୂପିଣୀ
ଅହୋ ବିଭୂମ୍ନଶ୍ଚରିତଂ ବିଡ଼ମ୍ବନମ୍ ॥ ୧୭

ଅଥାପି କାଲେ ସ୍ୱଜନାଭିଗୁପ୍ତୟେ
ବିଭର୍ଷି ସତ୍ତ୍ୱଂ ଖଳନିଗ୍ରହାୟ ଚ ।
ସ୍ୱଲୀଳୟା ବେଦପଥଂ ସନାତନଂ
ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାତ୍ମା ପୁରୁଷଃ ପରୋ ଭବାନ୍ ॥ ୧୮

ବ୍ରହ୍ମ ତେ ହୃଦୟଂ ଶୁକ୍ଳଂ ତପଃସ୍ୱାଧ୍ୟାୟସଂଯମୈଃ ।
ଯତ୍ରୋପଲବ୍ଧଂ ସଦ୍ ବ୍ୟକ୍ତମବ୍ୟକ୍ତଂ ଚ ତତଃ ପରମ୍ ॥ ୧୯

ତସ୍ମାଦ୍ ବ୍ରହ୍ମକୁଳଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଶାସ୍ତ୍ରଯୋନେସ୍ତ୍ୱମାତ୍ମନଃ ।
ସଭାଜୟସି ସଦ୍ଧାମ ତଦ୍ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟାଗ୍ରଣୀର୍ଭବାନ୍ ॥ ୨୦

ଅଦ୍ୟ ନୋ ଜନ୍ମସାଫଲ୍ୟଂ ବିଦ୍ୟାୟାସ୍ତପସୋ ଦୃଶଃ ।
ତ୍ୱୟା ସଙ୍ଗମ୍ୟ ସଦ୍‌ଗତ୍ୟା ଯଦନ୍ତଃ ଶ୍ରେୟସାଂ ପରଃ ॥ ୨୧

ମୁନିମାନେ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ୱର ମରୀଚି ପ୍ରଭୃତି ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀ ଆମେସବୁ ମଧ୍ୟ ମୋହିତ ହୋଇ ରହିଛୁ । ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି କର୍ମ କରି, ନିଜକୁ ଲୁଗ୍ଚଇ ଜୀବଙ୍କ ପରି ଆଚରଣ କରୁଛନ୍ତି । ସତରେ ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚିତ୍ର; ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟୀ ॥ ୧୬ ॥ ପୃଥିବୀତତ୍ତ୍ୱ ଯେପରି ଏକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବୃକ୍ଷ, ପଥର, ଘଟ ଆଦି ବିକାରଦ୍ୱାରା ନାନା ନାମ ଓ ରୂପ ଧାରଣ କରିଛି, ଆପଣ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ଓ ଚେଷ୍ଟାହୀନ (କର୍ମରହିତ) ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ରୂପ ଧାରଣ କରୁଛନ୍ତି ଓ ନିଜେ ନିଜ ଭିତରୁ ଏହି ଜଗତ୍ ସୃଷ୍ଟି କରି, ଏହାର ପାଳନ ଓ ସଂହାର କରୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏତେସବୁ କରି ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଏସବୁ କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ହେଉନାହାନ୍ତି । ଯାହାଙ୍କ ଠାରେ ସଜାତୀୟ, ବିଜାତୀୟ ଓ ସ୍ୱଗତ ଭେଦ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେ ନିର୍ବିକାର ଓ ଅନନ୍ତ, ତାଙ୍କର ଏସବୁ ଚରିତ ଲୀଳାମାତ୍ର ନୁହେଁ ତ, ଆଉ କ'ଣ ? ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଲୀଳା ସତରେ ଧନ୍ୟ ! ॥ ୧୭ । ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ ସ୍ୱୟଂ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ସତ, ତଥାପି ଭକ୍ତଜନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଓ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ କଳେବର ଧାରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ଲୀଳାଦ୍ୱାରା ସନାତନ ବୈଦିକ ମାର୍ଗ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି; କାରଣ ସମସ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଶ୍ରମରୂପରେ ସ୍ୱୟଂ ଆପଣ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ॥ ୧୮ ॥ ଭଗବନ୍ ! ବେଦ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ବିଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟ; ତପସ୍ୟା, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ, ଧାରଣା, ଧ୍ୟାନ ଓ ସମାଧିଦ୍ୱାରା ସେହି ବେଦରେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କର ସାକାର-ନିରାକାର ରୂପର ତଥା ସେହି ଉଭୟ ରୂପର ଅଧିଷ୍ଠାନସ୍ୱରୂପ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ମିଳିଥାଏ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ପରମାତ୍ମା ! ଯେହେତୁ ଆପଣ ବେଦମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ବେଦମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନିବାସ କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଆପଣ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ହେତୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ମଧ୍ୟ ॥ ୨୦ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବବିଧ କଲ୍ୟାଣସାଧନର ଚରମ ସୀମା ଏବଂ ସତ୍ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଗତି । ଆପଣଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କରି ଆଜି ଆମମାନଙ୍କର ଜନ୍ମ, ବିଦ୍ୟା, ତପ ଓ ଜ୍ଞାନ ସଫଳ ହୋଇଗଲା । ବାସ୍ତବରେ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି

ନମସ୍ତସ୍ମୈ ଭଗବତେ କୃଷ୍ଣାୟାକୁଣ୍ଠମେଧସେ ।
ସ୍ୱଯୋଗମାୟୟାଚ୍ଛନ୍ନମହିମ୍ନେ ପରମାତ୍ମନେ ॥ ୨୨

ନ ଯଂ ବିଦନ୍ତ୍ୟମୀ ଭୂପା ଏକାରାମାଶ୍ଚ ବୃଷ୍ଣୟଃ ।
ମାୟାଜବନିକାଚ୍ଛନ୍ନମାତ୍ମାନଂ କାଳମୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୨୩

ଯଥା ଶୟାନଃ ପୁରୁଷ ଆତ୍ମାନଂ ଗୁଣତତ୍ତ୍ୱଦୃକ୍ ।
ନାମମାତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟାଭାତଂ ନ ବେଦ ରହିତଂ ପରମ୍ ॥ ୨୪

ଏବଂ ତ୍ୱା ନାମମାତ୍ରେଷୁ ବିଷୟେଷ୍ୱିନ୍ଦ୍ରିୟେହୟା ।
ମାୟୟା ବିଭ୍ରମଚ୍ଚିତ୍ତୋ ନ ବେଦ ସ୍ମୃତ୍ୟୁପପ୍ଲବାତ୍ ॥ ୨୫

ତସ୍ୟାଦ୍ୟ ତେ ଦଦୃଶିମାଙ୍ଘ୍ରିମଘୌଘମର୍ଷ-
ତୀର୍ଥାସ୍ପଦଂ ହୃଦି କୃତଂ ସୁବିପକ୍ୱଯୋଗୈଃ ।
ଉତ୍ସିକ୍ତଭକ୍ତ୍ୟୁପହତାଶୟଜୀବକୋଶା
ଆପୁର୍ଭବଦ୍‌ଗତିମଥୋଽନୁଗୃହାଣ ଭକ୍ତାନ୍ ॥ ୨୬

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟନୁଜ୍ଞାପ୍ୟ ଦାଶାର୍ହଂ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଂ ଯୁଧିଷ୍ଠିରମ୍ ।
ରାଜର୍ଷେ ସ୍ୱାଶ୍ରମାନ୍ ଗନ୍ତୁଂ ମୁନୟୋ ଦଧିରେ ମନଃ ॥ ୨୭

ସବୁ କିଛିର ପରମ ଲାଭ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଅନନ୍ତ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ଭଗବାନ । ଆପଣ ନିଜର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତି ଯୋଗମାୟାଦ୍ୱାରା ନିଜର ମହିମା ଲୁଚ୍ଚାଇ ରଖିଛନ୍ତି । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୨୨ ॥ ଏହି ସଭାରେ ବସିଥିବା ରାଜାଗଣ, ଏପରିକି ସ୍ୱୟଂ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଆହାର-ବିହାର କରୁଥିବା ଯଦୁବଂଶର ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ବାସ୍ତବରେ ଜାଣିନାହାନ୍ତି; କାରଣ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା, ଜଗତର ଆଦିକାରଣ ଓ ନିୟନ୍ତା, ସେହି ସ୍ୱରୂପକୁ ଆପଣ ମାୟାର ପରଦାରେ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିଛନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାବେଳେ ସ୍ୱପ୍ନର ମିଥ୍ୟାପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବେ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପଲବ୍ଧ ହେଉଥିବା ନିଜର ନାମକୁମାତ୍ର ସ୍ୱପ୍ନଶରୀରଟାକୁ ହିଁ ବାସ୍ତବିକ ଶରୀର ବୋଲି ଧରିବସେ । ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ଯେ, ସ୍ୱପ୍ନଶରୀର ଛଡ଼ା ତା'ର ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାର ଶରୀରଟିଏ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ॥ ୨୪ ॥ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତିରୂପୀ ମାୟାଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତ ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ ତାହା ନାମକୁମାତ୍ର ବିଷୟମାନଙ୍କରେ ଘୂରିବୁଲେ । ସେତେବେଳେ ଚିତ୍ତର ପ୍ରଭାବରେ ବିବେକ ମଧ୍ୟ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଜୀବ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ଯେ, ସେ ନିଜେ ହେଉଛି ଜାଗ୍ରତ ଜଗତର ଅତୀତ ତତ୍ତ୍ୱ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ହେଉଛି ସମସ୍ତ ପାପରାଶିକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଇ ପାରୁଥିବା ଗଙ୍ଗାଜଳର ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ରୟସ୍ଥାନ । ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷିମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିପକ୍ୱ ଯୋଗସାଧନାଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣକମଳକୁ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଆମ ପକ୍ଷରେ ଏହା ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ଆଜି ଆମେ ସେହି ଚରଣକମଳର ଦର୍ଶନ ପାଇଲୁ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଜୀବର ବାସନା ଓ ଲିଙ୍ଗଶରୀରରୂପୀ ଜୀବକୋଷ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ପରମସାକ୍ଷାତ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ଆମେମାନେ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତ; ତେଣୁ ଆମକୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ହେ ରାଜର୍ଷି ! ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ସ୍ତୁତି କରି ଏବଂ ତାଙ୍କ ଠାରୁ, ରାଜା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ତଥା ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁମତି ନେଇ ଋଷିମାନେ ନିଜ ନିଜର ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିବାକୁ

ତଦ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତାନୁପବ୍ରଜ୍ୟ ବସୁଦେବୋ ମହାଯଶାଃ ।
ପ୍ରଣମ୍ୟ ଚୋପସଂଗୃହ୍ୟ ବଭାଷେଦଂ ସୁଯନ୍ତ୍ରିତଃ ॥ ୨୮

ବିଗ୍ରହ କଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସେମାନେ ଫେରିଯିବାକୁ ବିଗ୍ରହ କରୁଥିବା ଦେଖି ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ବସୁଦେବ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପାଦ ଧରି ବଡ଼ ନମ୍ରତାର ସହିତ ନିବେଦନ କଲେ—॥ ୨୮ ॥

ବସୁଦେବ ଉବାଚ

ନମୋ ବଃ ସର୍ବଦେବେଭ୍ୟ ଋଷୟଃ ଶ୍ରୋତୁମର୍ହଥ ।
କର୍ମଣା କର୍ମନିର୍ହାରୋ ଯଥା ସ୍ୟାନ୍ନସ୍ତଦୁଚ୍ୟତାମ୍ ॥ ୨୯

ବସୁଦେବ କହିଲେ—ହେ ଋଷିଗଣ ! ଆପଣମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଦେବସ୍ୱରୂପ । ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଆପଣମାନେ କୃପା କରି ମୋର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣନ୍ତୁ । ଯେଉଁ କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ କର୍ମ ଓ କର୍ମବାସନାସବୁ ସମୂଳେ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋକ୍ଷ ମିଳିଯାଏ, ଦୟା କରି ଆପଣମାନେ ମୋତେ ସେହି ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୯ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ନାତିଚିତ୍ରମିଦଂ ବିପ୍ରା ବସୁଦେବୋ ବୁଭୁତ୍ସୟା ।
କୃଷ୍ଣଂ ମତ୍ୱାର୍ଭକଂ ଯନ୍ନଃ ପୃଚ୍ଛତି ଶ୍ରେୟ ଆତ୍ମନଃ ॥ ୩୦

ନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଋଷିଗଣ ! ବସୁଦେବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜର ପୁତ୍ର ମନେକରି ଶୁଦ୍ଧଜିଜ୍ଞାସାପୂର୍ବକ ନିଜର କଲ୍ୟାଣସାଧନ ବିଷୟରେ ଆମମାନଙ୍କୁ ଯାହା ପଚ୍ଚାରିଲେ, ସେଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥

ନିକଟେ ଥିଲେ ଅନାଦର । ଏହିଟି ସଂସାର ବେଭାର ॥
ଗଙ୍ଗା ନିକଟେ ଯେତେ ଜନେ । ଅତି ପରଚେ ଅପମାନେ ॥
ଆତ୍ମାର ଗତି ଶୁଦ୍ଧି ଅର୍ଥେ । ଲୋଭେ ଭ୍ରମନ୍ତି ଅନ୍ୟ ତୀର୍ଥେ ॥

ସନ୍ନିକର୍ଷୋ ହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନାମନାଦରଣକାରଣମ୍ ।
ଗାଙ୍ଗଂ ହିତ୍ୱା ଯଥାନ୍ୟାମ୍ଭସ୍ତତ୍ରତ୍ୟୋ ଯାତି ଶୁଦ୍ଧୟେ ॥ ୩୧

ଯସ୍ୟାନୁଭୂତିଃ କାଲେନ ଲୟୋତ୍ପତ୍ତ୍ୟାଦିନାସ୍ୟ ବୈ ।
ସ୍ୱତୋଽନ୍ୟସ୍ମାଚ୍ଚ ଗୁଣତୋ ନ କୁତଶ୍ଚନ ରିଷ୍ୟତି ॥ ୩୨

ତଂ କ୍ଲେଶକର୍ମପରିପାକଗୁଣପ୍ରବାହୈ-
ରବ୍ୟାହତାନୁଭବମୀଶ୍ୱରମଦ୍ୱିତୀୟମ୍ ।
ପ୍ରାଣାଦିଭିଃ ସ୍ୱବିଭବୈରୁପଗୂଢମନ୍ୟୋ
ମନ୍ୟେତ ସୂର୍ଯ୍ୟମିବ ମେଘହିମୋପରାଗୈଃ ॥ ୩୩

କାଳର ଗତି ଅନୁସାରେ ଘଟୁଥିବା ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ହେତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଆତ୍ମାନୁଭୂତି (ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ) ବିଚଳିତ ବା ବିଘଟିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସେହି ଜ୍ଞାନ ସ୍ୱତଃ କ୍ଷୟ ହୁଏ ନାହିଁ, କି ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣ ହେତୁ (ଗୁଣମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ହେତୁ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କିଛି ହେତୁ) କ୍ଷୟ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୩୧,୩୨ ॥ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନମୟ ସ୍ୱରୂପ ଅବିଦ୍ୟା, ରାଗ-ଦ୍ୱେଷ ଆଦି କ୍ଲେଶ, ପାପ-ପୁଣ୍ୟ ଆଦି କର୍ମ, ସୁଖ-ଦୁଃଖାଦି କର୍ମଫଳ ତଥା ସତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ଗୁଣମାନଙ୍କର ପ୍ରବାହଦ୍ୱାରା ଖଣ୍ଡିତ କିମ୍ବା ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପରମାତ୍ମା । ମଣିଷର ଆଖି ଆଗରେ ମେଘ, କୁହୁଡ଼ି ବା ଗ୍ରହଣରୂପୀ ପରଦା ପଡ଼ିଗଲେ ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ଦେଖି ନ ପାରି ଯେପରି ଭାବିଥାଏ ଯେ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଢାଙ୍କି ହୋଇଗଲେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭଗବାନ ନିଜକୁ ନିଜର ଶକ୍ତି (ପ୍ରାଣ ଆଦି) ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିଦେଲେ ମୂର୍ଖଲୋକେ ଭାବନ୍ତି ଯେ, ସେ ଭଗବାନ ନୁହନ୍ତି; ସେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ॥ ୩୩ ॥

ଅଥୋଚୁର୍ମୁନୟୋ ରାଜନ୍ନାଭାଷ୍ୟାନକଦୁନ୍ଦୁଭିମ୍ ।
ସର୍ବେଷାଂ ଶୃଣ୍ୱତାଂ ରାଜ୍ଞାଂ ତଥୈବାଚ୍ୟୁତରାମୟୋଃ ॥ ୩୪

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନାରଦ କହିସାରିବା ପରେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ବଳରାମ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜାମାନଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ହିଁ ଋଷିମାନେ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ— ॥ ୩୪ ॥

କର୍ମଣା କର୍ମନିର୍ହାର ଏଷ ସାଧୁ ନିରୂପିତଃ ।
ଯଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ଯଜେଦ୍ ବିଷ୍ଣୁଂ ସର୍ବଯଜ୍ଞେଶ୍ୱରଂ ମଖୈଃ ॥ ୩୫

"ଯଜ୍ଞାଦିଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ଯଜ୍ଞର ଅଧିପତି ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଆରାଧନା କରିବା ହେଉଛି କର୍ମଦ୍ୱାରା କର୍ମବାସନାମାନଙ୍କୁ ତଥା କର୍ମଫଳକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିନଷ୍ଟ କରିଦେବାର ସବୁଠାରୁ ଭଲ ଉପାୟ ॥ ୩୫ ॥

ଚିତ୍ତସ୍ୟୋପଶମୋଽୟଂ ବୈ କବିଭିଃ ଶାସ୍ତ୍ରଚକ୍ଷୁଷା ।
ଦର୍ଶିତଃ ସୁଗମୋ ଯୋଗୋ ଧର୍ମଶ୍ଚାତ୍ମମୁଦାବହଃ ॥ ୩୬

ଅୟଂ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଃ ପନ୍ଥା ଦ୍ୱିଜାତେର୍ଗୃହମେଧିନଃ ।
ଯଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟାଽଽପ୍ତବିତ୍ତେନ ଶୁକ୍ଳେନେଜ୍ୟେତ ପୂରୁଷଃ ॥ ୩୭

ବିତ୍ତୈଷଣାଂ ଯଜ୍ଞଦାନୈର୍ଗୃହୈର୍ଦାରସୁତୈଷଣାମ୍ ।
ଆତ୍ମଲୋକୈଷଣାଂ ଦେବ କାଲେନ ବିସୃଜେଦ୍ ବୁଧଃ ।
ଗ୍ରାମେ ତ୍ୟକ୍ତୈଷଣାଃ ସର୍ବେ ଯଯୁର୍ଧୀରାସ୍ତପୋବନମ୍ ॥ ୩୮

ଋଣୈସ୍ତ୍ରିଭିର୍ଦ୍ୱିଜୋ ଜାତୋ ଦେବର୍ଷିପିତୃଣାଂ ପ୍ରଭୋ ।
ଯଜ୍ଞାଧ୍ୟୟନପୁତ୍ରୈସ୍ତାନ୍ୟନିସ୍ତୀର୍ଯ୍ୟ ତ୍ୟଜନ୍ ପତେତ୍ ॥ ୩୯

ତ୍ୱଂ ତ୍ୱଦ୍ୟ ମୁକ୍ତୋ ଦ୍ୱାଭ୍ୟାଂ ବୈ ଋଷିପିତ୍ରୋର୍ମହାମତେ ।
ଯଜ୍ଞୈର୍ଦେବର୍ଣମୁନ୍ମୁଚ୍ୟ ନିରୃଣୋଽଶରଣୋ ଭବ ॥ ୪୦

ବସୁଦେବ ଭବାନ୍ ନୂନଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ପରମୟା ହରିମ୍ ।
ଜଗତାମୀଶ୍ୱରଂ ପ୍ରାର୍ଚ୍ଚଃ ସ ଯଦ୍ ବାଂ ପୁତ୍ରତାଂ ଗତଃ ॥ ୪୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ତଦ୍‌ବଚନଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ବସୁଦେବୋ ମହାମନାଃ ।
ତାନୃଷୀନୃତ୍ୱିଜୋ ବବ୍ରେ ମୂର୍ଧ୍ନାଽଽନମ୍ୟ ପ୍ରସାଦ୍ୟ ଚ ॥ ୪୨

ତ ଏନମୃଷୟୋ ରାଜନ୍ ବୃତା ଧର୍ମେଣ ଧାର୍ମିକମ୍ ।
ତସ୍ମିନ୍ନୟାଜୟନ୍ କ୍ଷେତ୍ରେ ମଖୈରୁତ୍ତମକଳ୍ପକୈଃ ॥ ୪୩

ତଦ୍ଦୀକ୍ଷାୟାଂ ପ୍ରବୃତ୍ତାୟାଂ ବୃଷ୍ଣୟଃ ପୁଷ୍କରସ୍ରଜଃ ।
ସ୍ନାତାଃ ସୁବାସସୋ ରାଜନ୍ ରାଜାନଃ ସୁଷ୍ଠ୍ୱଲଙ୍କୃତାଃ ॥ ୪୪

ତ୍ରିକାଳଦର୍ଶୀ ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଚିତ୍ତଶାନ୍ତିର ଉପାୟ; ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ସୁଗମ ମୋକ୍ଷସାଧନ ଓ ଚିତ୍ତକୁ ଆନନ୍ଦିତ-ଉଲ୍ଲସିତ କରିବାର ଧର୍ମ ॥ ୩୬ ॥ ନିଜର ନ୍ୟାୟାର୍ଜିତ ଧନରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଆରାଧନା କରିବା ହିଁ ହେଉଛି ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବୈଶ୍ୟ ଦ୍ୱିଜାତି ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପରମ କଲ୍ୟାଣର ମାର୍ଗ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ବସୁଦେବ ! ଯେଉଁମାନେ ବିଗ୍ରବାନ୍ ପୁରୁଷ, ସେମାନେ ଯଜ୍ଞ, ଦାନ ଆଦିଦ୍ୱାରା ଧନସଂଗ୍ରହ ଇଚ୍ଛା (ବିତ୍ତୈଷଣା), ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ଭୋଗଦ୍ୱାରା ସ୍ତ୍ରୀ-କନ୍ୟା-ପୁତ୍ର ପ୍ରାପ୍ତି ଇଚ୍ଛା (ପୁତ୍ରୈଷଣା) ଏବଂ 'କାଳକ୍ରମେ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଭୋଗ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ' ଏପରି ବିବେକ-ବିଗ୍ର ଜାଗ୍ରତ କରିବାଦ୍ୱାରା ଲୋକୈଷଣା ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଉଚିତ । ଯେ ଧୀର (ଜ୍ଞାନୀ) ପୁରୁଷ, ସେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହି ହିଁ ଏପରି ତିନିପ୍ରକାର ଏଷଣା ଅର୍ଥାତ୍ ଇଚ୍ଛା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି ଓ ତା'ପରେ ତପୋବନକୁ ଗ୍ଲଲିଯିବାର ବାଟ ଧରନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ହେ ସମର୍ଥ ବସୁଦେବ !

ଦେବତା ଋଷି ପିତୃଙ୍କର । ସ୍ୱଭାବେ ଋଣୀ ଏ ଶରୀର ॥
ଏହା ନ ଶୁଝି ଧର୍ମ ଛାଡ଼ି । ମଲେ ନରକେ ଥାନ୍ତି ପଡ଼ି ॥
ନିର୍ମଳ ଧନେ ଯଜ୍ଞ କଲେ । ଦେବତା ଋଣ ଶୁଝେ ଭଲେ ॥
ବିଦ୍ୟା ପଠନ କଲେ ଜାଣ । ନିଶ୍ଚେ ଶୁଝନ୍ତି ଋଷି ଋଣ ॥
ପୁତ୍ର ପଉତ୍ର ଜାତ ହେଲେ । ପିତୃଙ୍କ ଋଣ ଶୁଝେ ଭଲେ ॥

॥ ୩୯ ॥ ହେ ବସୁଦେବ ! ଆପଣ ତ ଏ ଭିତରେ ଋଷିଋଣ ଓ ପିତୃଋଣରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସାରିଛନ୍ତି । ଏଥର ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଦେବତାମାନଙ୍କ ଋଣ ଶୁଝିଦିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଋଣରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଗୃହତ୍ୟାଗ କରିବାପୂର୍ବକ ଭଗବାନଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୪୦ ॥ ଆପଣ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ପରମ ଭକ୍ତିର ସହିତ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କର ଆରାଧନା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ଆପଣଙ୍କର ପୁତ୍ର ହୋଇଛନ୍ତି ।'' ॥ ୪୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପରମ ମନସ୍ୱୀ ବସୁଦେବ ଋଷିମାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣି, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡ ମାଡ଼ି ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯଜ୍ଞ ନିମନ୍ତେ ଋତ୍ୱିଜରୂପରେ ବରଣ କଲେ ॥ ୪୨ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ବସୁଦେବ ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମପୂର୍ବକ ଏପରି ବରଣ କରିବାରୁ ସେମାନେ ପୁଣ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ପରମ ଧାର୍ମିକ ବସୁଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅତି ଉତ୍ତମ ସାମଗ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପନ୍ନ କରାଇଲେ ॥ ୪୩ ॥ ବସୁଦେବ ଯଜ୍ଞଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ସ୍ନାନ କରି ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ଓ ପଦ୍ମମାଳା ଧାରଣ କଲେ ।

ତନ୍ମହିଷ୍ୟଶ୍ଚ ମୁଦିତା ନିଷ୍କକଣ୍ଠ୍ୟଃ ସୁବାସସଃ ।
ଦୀକ୍ଷାଶାଲାମୁପାଜଗ୍ମୁରାଲିପ୍ତା ବସ୍ତୁପାଣୟଃ ॥ ୪୫

ନେଦୁର୍ମୃଦଙ୍ଗପଟହଶଙ୍ଖଭେର୍ଯ୍ୟାନକାଦୟଃ ।
ନନୃତୁର୍ନଟନର୍ତ୍ତକ୍ୟସ୍ତୁଷ୍ଟୁବୁଃ ସୂତମାଗଧାଃ ।
ଜଗୁଃ ସୁକଣ୍ଠ୍ୟୋ ଗନ୍ଧର୍ବ୍ୟଃ ସଙ୍ଗୀତଂ ସହଭର୍ତ୍ତୃକାଃ ॥ ୪୬

ତମଭ୍ୟଷିଞ୍ଚନ୍ ବିଧିବଦକ୍ତମଭ୍ୟକ୍ତମୃତ୍ୱିଜଃ ।
ପତ୍ନୀଭିରଷ୍ଟାଦଶଭିଃ ସୋମରାଜମିବୋଡୁଭିଃ ॥ ୪୭

ତାଭିର୍ଦୁକୂଳବଳୟୈର୍ହାରନୂପୁରକୁଣ୍ଡଳୈଃ ।
ସ୍ୱଳଙ୍କୃତାଭିର୍ବିବଭୌ ଦୀକ୍ଷିତୋଽଜିନସଂବୃତଃ ॥ ୪୮

ତସ୍ୟର୍ତ୍ୱିଜୋ ମହାରାଜ ରତ୍ନକୌଶେୟବାସସଃ ।
ସସଦସ୍ୟା ବିରେଜୁସ୍ତେ ଯଥା ବୃତ୍ରହଣୋଽଧ୍ୱରେ ॥ ୪୯

ତଦା ରାମଶ୍ଚ କୃଷ୍ଣଶ୍ଚ ସ୍ୱୈଃ ସ୍ୱୈର୍ବନ୍ଧୁଭିରନ୍ୱିତୌ ।
ରେଜତୁଃ ସ୍ୱସୁତୈର୍ଦାରୈର୍ଜୀବେଶୌ ସ୍ୱବିଭୂତିଭିଃ ॥ ୫୦

ଈଜେଽନୁଯଜ୍ଞଂ ବିଧିନା ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରାଦିଲକ୍ଷଣୈଃ ।
ପ୍ରାକୃତୈର୍ବୈକୃତୈର୍ଯଜ୍ଞୈର୍ଦ୍ରବ୍ୟଜ୍ଞାନକ୍ରିୟେଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୫୧

ଅଥର୍ତ୍ୱିଗ୍‌ଭ୍ୟୋଽଦଦାତ୍ କାଲେ ଯଥାମ୍ନାତଂ ସ ଦକ୍ଷିଣାଃ ।
ସ୍ୱଳଙ୍କୃତେଭ୍ୟୋଽଲଙ୍କୃତ୍ୟ ଗୋଭୂକନ୍ୟା ମହାଧନାଃ ॥ ୫୨

ପତ୍ନୀସଂଯାଜାବଭୃଥ୍ୟୈଶ୍ଚରିତ୍ୱା ତେ ମହର୍ଷୟଃ ।
ସସ୍ନୂ ରାମହ୍ରଦେ ବିପ୍ରା ଯଜମାନପୁରଃସରାଃ ॥ ୫୩

ରାଜାମାନେ ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣରେ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୪ ॥ ବସୁଦେବଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର, ଅଙ୍ଗରାଗ ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଏବଂ ହାତରେ ମାଙ୍ଗଳିକ ସାମଗ୍ରୀ ଧରି ଯଜ୍ଞଶାଳାକୁ ଆସିଲେ ॥ ୪୫ ॥ ମୃଦଙ୍ଗ, ପଖାଉଜ, ଶଙ୍ଖ, ଢୋଲ, ନାଗରା ଆଦି ବାଜିଲା । ନଟ ଓ ନର୍ତ୍ତକୀମାନେ ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସୂତ ଓ ମାଗଧମାନେ ସ୍ତୁତି ଗାନ କଲେ । ଗନ୍ଧର୍ବମାନଙ୍କ ସହିତ ମଧୁରକଣ୍ଠୀ ଗନ୍ଧର୍ବପତ୍ନୀମାନେ ସଂଗୀତଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୬ ॥ ବସୁଦେବ ପ୍ରଥମେ ଆଖିରେ ଅଞ୍ଜନ ଓ ଦେହରେ ଲବଣି ଲଗାଇଲେ । ତା'ପରେ ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଯେପରି ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଅଭିଷେକ କରାଯାଇଥିଲା, ଋତ୍ୱିଜମାନେ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ସେହିପରି ତାଙ୍କର ଦେବକୀ ଆଦି ଅଠରଜଣ ପତ୍ନୀଙ୍କ ସହିତ ମହାଭିଷେକ ବିଧିରେ ଅଭିଷେକ କରାଇଲେ ॥ ୪୭ ॥ ଯଜ୍ଞରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ବସୁଦେବ ମୃଗଚର୍ମ ଧାରଣ କଲେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଶାଢ଼ୀ, କଙ୍କଣ, ହାର, ପାଉଁଜି ଏବଂ କାନଫୁଲ ଆଦି ଆଭୂଷଣରେ ସଜବାଜ ହୋଇଗଲେ । ବସୁଦେବ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଗଲେ ॥ ୪୮ ॥ ହେ ମହାରାଜ ! ପୂର୍ବକାଳରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ଋତ୍ୱିଜ ଓ ସଦସ୍ୟମାନେ ଯେପରି ସୁଶୋଭିତ ହୋଇଥିଲେ, ବସୁଦେବଙ୍କର ଋତ୍ୱିଜ ଓ ସଦସ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ରତ୍ନଜଟିତ ଆଭୂଷଣ ତଥା ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କରି ସୁଶୋଭିତ ହେଲେ ॥ ୪୯ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଈଶ୍ୱର । ସେତେବେଳେ ସେହି ଦୁଇଭାଇ ନିଜର ଭାଇବନ୍ଧୁ, ପୁତ୍ରପୌତ୍ର ଏବଂ ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବିଶେଷରୂପେ ସୁଶୋଭିତ ହେଲେ ॥ ୫୦ ॥

ବସୁଦେବ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯଜ୍ଞରେ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଟୋମ, ଦର୍ଶ, ପୂର୍ଣ୍ଣମାସ ଆଦି ପ୍ରାକୃତ ଯଜ୍ଞ, ସୌରସତ୍ରାଦି ବୈକୃତ ଯଜ୍ଞ ଏବଂ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରାଦି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଦ୍ରବ୍ୟ, କ୍ରିୟା ଓ ତଦ୍‌ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନର (ମନ୍ତ୍ରର) ସ୍ୱାମୀ ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୫୧ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଯଥାସମୟରେ ଋତ୍ୱିଜମାନଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ରାଳଙ୍କାରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ କଲେ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରବିଧି ଅନୁଯାୟୀ ବହୁ ଦକ୍ଷିଣା ତଥା ପ୍ରଚୁର ଧନ ସହିତ ଅଳଂକୃତ ଗାଈ, ଭୂମି ଓ ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୫୨ ॥ ତା'ପରେ ମହର୍ଷିମାନେ ପତ୍ନୀସଂଯାଜ ନାମକ ଯଜ୍ଞାଙ୍ଗ ଏବଂ ଅବଭୃଥ ସ୍ନାନ (ଯଜ୍ଞାନ୍ତ ସ୍ନାନ) ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅବଶିଷ୍ଟ କର୍ମ କରାଇ, ବସୁଦେବଙ୍କୁ ଆଗରେ ଚଲାଇ ପର୍ଶୁରାମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହ୍ରଦରେ (ରାମହ୍ରଦରେ) ସ୍ନାନ କଲେ ॥ ୫୩ ॥

ସ୍ନାତୋଽଲଙ୍କାରବାସାଂସି ବନ୍ଦିଭ୍ୟୋଽଦାତ୍ତଥା ସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ତତଃ ସ୍ୱଲଙ୍କୃତୋ ବର୍ଣ୍ଣାନାଶ୍ୱଭ୍ୟୋଽନ୍ନେନ ପୂଜୟତ୍ ॥ ୫୪

ବନ୍ଧୂନ୍ ସଦାରାନ୍ ସସୁତାନ୍ ପାରିବର୍ହେଣ ଭୂୟସା ।
ବିଦର୍ଭକୋସଲକୁରୂନ୍ କାଶିକେକୟସୃଞ୍ଜୟାନ୍ ॥ ୫୫

ସଦସ୍ୟର୍ତ୍ୱିକ୍ସୁରଗଣାନ୍ ନୃଭୂତପିତୃଗ୍ୱରଣାନ୍ ।
ଶ୍ରୀନିକେତମନୁଜ୍ଞାପ୍ୟ ଶଂସନ୍ତଃ ପ୍ରୟୟୁଃ କ୍ରତୁମ୍ ॥ ୫୬

ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରୋଽନୁଜଃ ପାର୍ଥା ଭୀଷ୍ମୋ ଦ୍ରୋଣଃ ପୃଥା ଯମୌ ।
ନାରଦୋ ଭଗବାନ୍ ବ୍ୟାସଃ ସୁହୃତ୍ସମ୍ବନ୍ଧିବାନ୍ଧବାଃ ॥ ୫୭

ବନ୍ଧୂନ୍ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ଯଦୂନ୍ ସୌହୃଦାଦ୍ କ୍ଳିନ୍ନଚେତସଃ ।
ଯୟୁର୍ବିରହକୃଚ୍ଛ୍ରେଣ ସ୍ୱଦେଶାଂଶ୍ଚାପରେ ଜନାଃ ॥ ୫୮

ନନ୍ଦସ୍ତୁ ସହ ଗୋପାଳୈର୍ବୃହତ୍ୟା ପୂଜୟାର୍ଚ୍ଚିତଃ ।
କୃଷ୍ଣରାମୋଗ୍ରସେନାଦ୍ୟୈର୍ନ୍ୟବାତ୍ସୀଦ୍ ବନ୍ଧୁବତ୍ସଳଃ ॥ ୫୯

ବସୁଦେବୋଽଞ୍ଜସୋତ୍ତୀର୍ଯ୍ୟ ମନୋରଥମହାର୍ଣ୍ଣବମ୍ ।
ସୁହୃଦ୍‌ବୃତଃ ପ୍ରୀତମନା ନନ୍ଦମାହ କରେ ସ୍ପୃଶନ୍ ॥ ୬୦

ବସୁଦେବ ଉବାଚ

ଭ୍ରାତରୀଶକୃତଃ ପାଶୋ ନୃଣାଂ ଯଃ ସ୍ନେହସଂଜ୍ଞିତଃ ।
ତଂ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜମହଂ ମନ୍ୟେ ଶୂରାଣାମପି ଯୋଗିନାମ୍ ॥ ୬୧

ଅସ୍ମାସ୍ୱପ୍ରତିକଳ୍ପେୟଂ ଯତ୍ କୃତାଜ୍ଞେଷୁ ସତ୍ତମୈଃ ।
ମୈତ୍ର୍ୟର୍ପିତାଫଳା ବାପି ନ ନିବର୍ତ୍ତେତ କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୬୨

ବସୁଦେବ ଓ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନେ ସ୍ନାନ କରିସାରିବା ପରେ ନିଜ ନିଜର ସମସ୍ତ ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣ ବନ୍ଦୀଜନମାନଙ୍କୁ ଦାନ କରିଦେଲେ ଏବଂ ନିଜେ ନୂତନ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କୁକୁର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭୋଜନ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୫୪ ॥ ତା'ପରେ ନିଜର ଭାଇବନ୍ଧୁ, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ର ତଥା ବିଦର୍ଭ, କୋସଳ, କୁରୁ, କାଶୀ, କେକୟ ଓ ସୃଞ୍ଜୟ ଆଦି ଦେଶର ରାଜାମାନଙ୍କୁ, ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ, ଋତ୍ୱିଜମାନଙ୍କୁ, ଦେବତାମାନଙ୍କୁ, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ତଥା ଭୂତ, ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ଚାରଣମାନଙ୍କୁ ବିଦାକିରୂପରେ ବହୁ ଭେଟିସାମଗ୍ରୀ ଦେଇ ସମ୍ମାନିତ କଲେ । ସେମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଯଜ୍ଞର ପ୍ରଶଂସା କରି କରି ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୫୫,୫୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତେବେଳେ ରାଜା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର, ବିଦୁର, ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ଭୀମ, ଅର୍ଜୁନ, ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ, କୁନ୍ତୀ, ନକୁଳ, ସହଦେବ, ନାରଦ, ଭଗବାନ ବ୍ୟାସଦେବ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ୱଜନସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଓ ବାନ୍ଧବମାନେ ସେମାନଙ୍କର ହିତୈଷୀ ବନ୍ଧୁ ଯାଦବମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ପଡୁଥିବାରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରହବ୍ୟଥା ଅନୁଭବ କଲେ । ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ନେହର ସହିତ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ଏବଂ ବଡ଼ ଦୁଃଖରେ, କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନିଜ ନିଜ ଦେଶକୁ ଫେରିଲେ । ଅନ୍ୟ ଲୋକମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଫେରିଲେ ॥ ୫୭,୫୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ବଳରାମ ତଥା ଉଗ୍ରସେନ ପ୍ରଭୃତି ନନ୍ଦରାଜା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଗୋପାଳଙ୍କୁ ଭଲ ଭଲ ସାମଗ୍ରୀରେ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କଲେ; ସେମାନଙ୍କର ସତ୍କାର କଲେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ପ୍ରେମପରବଶ ହୋଇ ସେଠାରେ ବହୁଦିନ ରହିଲେ ॥ ୫୯ ॥ ବସୁଦେବ ଅନାୟାସରେ ନିଜର ବିରାଟ ମନୋରଥରୂପକ ମହାସାଗରକୁ ପାରି ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଆନନ୍ଦର ସୀମା ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ସହିତ ସକଳ ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନ ରହିଲେ । ସେ ନନ୍ଦଙ୍କ ହାତ ଧରି କହିଲେ—॥ ୬୦ ॥

ବସୁଦେବ କହିଲେ—ଭାଇ ! ଭଗବାନ ମନୁଷ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ବନ୍ଧନ ଗଢ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହି ବନ୍ଧନଟିର ନାମ ହେଉଛି ସ୍ନେହପାଶ । ମୁଁ ଭାବୁଛି, ବଡ଼ ବଡ଼ ବୀର ଯୋଦ୍ଧା ଓ ଯୋଗୀଯତି ମଧ୍ୟ ଏହି ବନ୍ଧନ ତୁଟାଇଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ନୁହନ୍ତି ॥ ୬୧ ॥ ଆପଣ ଆମ ପରି ଅକୃତଜ୍ଞମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତୁଳନୀୟ ମିତ୍ରତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ପରି ସତ୍ପ୍ରବରଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଏପରି ନ ହେବ ବା କିପରି ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଋଣ କଦାପି ଶୁଝିପାରିବୁ ନାହିଁ, ଆମେ ଏହାର କି ପ୍ରତିଦାନ ବା ଦେଇପାରିବୁ ! ଆମର ଏହି ମୈତ୍ରୀସମ୍ପର୍କ କଦାପି ତୁଟିବାର ନୁହେଁ ।

ପ୍ରାଗକଲ୍ପାଚ୍ଚ କୁଶଳଂ ଭ୍ରାତର୍ବୋ ନାଚରାମ ହି ।
ଅଧୁନା ଶ୍ରୀମଦାନ୍ଧାକ୍ଷା ନ ପଶ୍ୟାମଃ ପୁରଃ ସତଃ ॥ ୬୩

ମା ରାଜ୍ୟଶ୍ରୀରଭୂତ୍ ପୁଂସଃ ଶ୍ରେୟସ୍କାମସ୍ୟ ମାନଦ ।
ସ୍ୱଜନାନୁତ ବନ୍ଧୂନ୍ ବା ନ ପଶ୍ୟତି ଯୟାନ୍ଧଦୃକ୍ ॥ ୬୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ସୌହୃଦଶୈଥିଲ୍ୟଚିତ୍ତ ଆନକଦୁନ୍ଦୁଭିଃ ।
ରୁରୋଦ ତତ୍କୃତାଂ ମୈତ୍ରୀଂ ସ୍ମରନ୍ନଶ୍ରୁବିଲୋଚନଃ ॥ ୬୫

ନନ୍ଦସ୍ତୁ ସଖ୍ୟୁଃ ପ୍ରିୟକୃତ୍ ପ୍ରେମ୍ଣା ଗୋବିନ୍ଦରାମୟୋଃ ।
ଅଦ୍ୟ ଶ୍ୱ ଇତି ମାସାଂସ୍ତ୍ରୀନ୍ ଯଦୁଭିର୍ମାନିତୋଽବସତ୍ ॥ ୬୬

ତତଃ କାମୈଃ ପୂର୍ଯ୍ୟମାଣଃ ସବ୍ରଜଃ ସହବାନ୍ଧବଃ ।
ପରାର୍ଘ୍ୟାଭରଣକ୍ଷୌମନାନାନର୍ଘ୍ୟପରିଚ୍ଛଦୈଃ ॥ ୬୭

ବସୁଦେବୋଗ୍ରସେନାଭ୍ୟାଂ କୃଷ୍ଣୋଦ୍ଧବବଳାଦିଭିଃ ।
ଦତ୍ତମାଦାୟ ପାରିବର୍ହଂ ଯାପିତୋ ଯଦୁଭିର୍ୟଯୌ ॥ ୬୮

ନନ୍ଦୋ ଗୋପାଶ୍ଚ ଗୋପ୍ୟଶ୍ଚ ଗୋବିନ୍ଦଚରଣାମ୍ବୁଜେ ।
ମନଃ କ୍ଷିପ୍ତଂ ପୁନର୍ହର୍ତ୍ତୁମନୀଶା ମଥୁରାଂ ଯଯୁଃ ॥ ୬୯

ବନ୍ଧୁଷୁ ପ୍ରତିଯାତେଷୁ ବୃଷ୍ଣୟଃ କୃଷ୍ଣଦେବତାଃ ।
ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରାବୃଷମାସନ୍ନାଂ ଯୟୁର୍ଦ୍ୱାରବତୀଂ ପୁନଃ ॥ ୭୦

ଆପଣ ଏହି ସମ୍ପର୍କଟି ସର୍ବଦା ଅତୁଟ ରଖିବେ ॥ ୬୨ ॥ କଣ କହିବି ଭାଇ ! ଆଗେ ତ ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ଉପକାର ବା ମଙ୍ଗଳ କରିପାରିଲି ନାହିଁ। ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମର ଦଶା କଣ ହୋଇଛି ନା, ଆମେ ଧନସମ୍ପଦର ନିଶାରେ ବା ଶ୍ରୀମଦରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଯାଇଛୁ। ଆପଣ ଏଇଠି ଆମ ପାଖରେ ଅଛନ୍ତି; ତଥାପି ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଦେଖାଶୁଣା କରିପାରୁନୁ ॥ ୬୩ ॥ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ସ୍ୱୟଂ ସମ୍ମାନ ଗ୍ରହୁଁ ନ ଥିବା ହେ ମୋର ଭାଇ ! ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଆତ୍ମକଲ୍ୟାଣ ଇଚ୍ଛା କରେ, ତାକୁ ରାଜସମ୍ପଦ ନ ମିଳିବା ହିଁ ଭଲ ।

ଆତ୍ମାର ହିତ ଇଚ୍ଛା ଯାର । ରାଜସମ୍ପଦ ନୋହୁ ତାର ॥
ରାଜସମ୍ପଦେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ । ବନ୍ଧୁସ୍ୱଜନ ନ ଦେଖଇ ॥୬୪॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରି କହୁ କହୁ ବସୁଦେବଙ୍କ ହୃଦୟ ପ୍ରେମାଧିକ୍ୟରେ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇଗଲା। ନନ୍ଦଙ୍କର ମିତ୍ରତା ଓ ଉପକାର ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା। ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ଝରିପଡ଼ିଲା; ସେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୬୫ ॥ (ନନ୍ଦ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିବାକୁ ଗ୍ରହୁଁଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବସୁଦେବ ଅଟକାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି।) ଏହିରୂପେ ସଖା ବସୁଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ପ୍ରେମପାଶରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯିବାରୁ ନନ୍ଦ ଆଜି-କାଲି କରୁ କରୁ ଦୀର୍ଘ ତିନିମାସ ସେଠାରେ ରହିଗଲେ। ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହାର୍ଦ୍ଦିକତା ସହକାରେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ କଲେ ॥ ୬୬ ॥ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଆଭୂଷଣ, ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ର, ନାନାପ୍ରକାର ଉତ୍ତମୋତ୍ତମ ସାମଗ୍ରୀ ଓ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରି ସେମାନେ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କର ବ୍ରଜବାସୀ ସାଥୀମାନଙ୍କୁ ତଥା ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୃପ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୬୭ ॥ ବସୁଦେବ, ଉଗ୍ରସେନ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ବଳରାମ, ଉଦ୍ଧବ ଆଦି ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ଅନେକପ୍ରକାର ଉପହାର ଦେଲେ। ବିଦାୟ ମିଳିବା ପରେ ସେହିସବୁ ସାମଗ୍ରୀ ନେଇ ନନ୍ଦ ନିଜ ଘରକୁ ବାହୁଡ଼ିଲେ ॥ ୬୮ ॥ ସେତେବେଳେ ନନ୍ଦଙ୍କର, ଗୋପାଳମାନଙ୍କର ଏବଂ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ଏପରିଭାବରେ ଲାଗିଯାଇଥିଲା ଯେ, ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବି ମନ ସେଠାରୁ ଆଉ ଫେରିଆସି ପାରିଲା ନାହିଁ। ସୁତରାଂ ବିନା ମନରେ ସେମାନେ ମଥୁରା ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୬୯ ॥

ସବୁ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ବିଦାୟ ନେବା ପରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ବର୍ଷାଋତୁ ଆସିଯିବା କଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି

ଜନେଭ୍ୟଃ କଥୟାଞ୍ଚକ୍ରୁର୍ଯଦୁଦେବମହୋତ୍ସବମ୍ ।
ଯଦାସୀତ୍ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାୟାଂ ସୁହୃତ୍‌ସନ୍ଦର୍ଶନାଦିକମ୍ ॥ ୭୧

ସେଠାରୁ ଦ୍ୱାରକା ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୭୦ ॥ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ସେମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ବସୁଦେବଙ୍କର ଯଜ୍ଞ ମହୋତ୍ସବ, ସ୍ୱଜନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଦର୍ଶନ-ମିଳନ ଆଦି ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାର ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ॥ ୭୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାନୁବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ଚତୁରଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮୪ ॥

+++

ଅଥ ପଞ୍ଚାଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେବା ତଥା ଦେବକୀଙ୍କର ଛଅ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଆଣିବା

ଶ୍ରୀବାଦରାୟଣିରୁବାଚ

ଅଥୈକଦାଽଽତ୍ମଜୌ ପ୍ରାପ୍ତୌ କୃତପାଦାଭିବନ୍ଦନୌ ।
ବସୁଦେବୋଽଭିନନ୍ଦ୍ୟାହ ପ୍ରୀତ୍ୟା ସଙ୍କର୍ଷଣାଚ୍ୟୁତୌ ॥ ୧

ମୁନୀନାଂ ସ ବଚଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ପୁତ୍ରୟୋର୍ଧାମସୂଚକମ୍ ।
ତଦ୍‌ବୀର୍ୟୈର୍ଜାତବିଶ୍ରମ୍ଭଃ ପରିଭାଷ୍ୟାଭ୍ୟଭାଷତ ॥ ୨

କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ମହାଯୋଗିନ୍ ସଙ୍କର୍ଷଣ ସନାତନ ।
ଜାନେ ବାମସ୍ୟ ଯତ୍ ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରଧାନପୁରୁଷୌ ପରୌ ॥ ୩

ଯତ୍ର ଯେନ ଯତୋ ଯସ୍ୟ ଯସ୍ମୈ ଯଦ୍ ଯଦ୍ ଯଥା ଯଦା ।
ସ୍ୟାଦିଦଂ ଭଗବାନ୍ ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରଧାନପୁରୁଷେଶ୍ୱରଃ ॥ ୪

ଏତନ୍ନାନାବିଧଂ ବିଶ୍ୱମାତ୍ମସୃଷ୍ଟମଧୋକ୍ଷଜ ।
ଆତ୍ମନାନୁପ୍ରବିଶ୍ୟାତ୍ମନ୍ ପ୍ରାଣୋ ଜୀବୋ ବିଭର୍ଷ୍ୟଜଃ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହାପରେ ଦିନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ପ୍ରାତଃକାଳୀନ ପ୍ରଣାମ ଜଣାଇବାକୁ ପିତାମାତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ । ଏମାନେ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ ବସୁଦେବ ସ୍ନେହରେ ଦୁଇଭାଇଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦିତ କରି କିଛି କହିବାକୁ ଗ୍ଲହିଁଲେ ॥ ୧ ॥ ବସୁଦେବ ତ ବଡ଼ ବଡ଼ ଋଷିମାନଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ମହିମା ଶୁଣିଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୀଳା ମଧ୍ୟ ନିଜେ ଦେଖିଥିଲେ । ସେଥିରୁ ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ, ସେମାନେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହନ୍ତି; ସେମାନେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ । ତେଣୁ ସେ ଆଦରରେ ଦୁଇପୁଅଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ—॥ ୨ ॥ ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ହେ ମହାଯୋଗୀଶ୍ୱର ସଂକର୍ଷଣ ! ତୁମେ ଦୁଇଜଣ ହେଉଛ ସନାତନ । ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷ ହେଉଛନ୍ତି ସାରା ଜଗତର କାରଣସ୍ୱରୂପ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜାଣିଗଲିଣି ଯେ, ତୁମେ ଦୁଇଜଣ ହେଉଛ ସେହି ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷର ମଧ୍ୟ ନିୟାମକ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମେଶ୍ୱର ॥ ୩ ॥ ତୁମେ ଦୁହେଁ ଏହି ଜଗତର ଆଧାର, ନିର୍ମାତା ଓ ନିର୍ମାଣସାମଗ୍ରୀ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ ତ, ତୁମେ ହିଁ ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ । ପୁଣି ତୁମର କ୍ରୀଡ଼ା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଏହି ଜଗତ୍ ନିର୍ମିତ ହୋଇଛି । ଏହି ଜଗତ୍ ଯେତେବେଳେ ଓ ଯେଉଁରୂପରେ ରହୁଛି, ତା'ଉପରେ ତୁମର ଯେପରି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି, ସେସବୁ ତୁମ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ତୁମେ ଦୁହେଁ ହେଉଛ ଏହି ଜଗତରେ ପ୍ରକୃତିରୂପରେ ଭୋଗ୍ୟ ଓ ପୁରୁଷରୂପରେ ଭୋକ୍ତା; ଏବଂ ସେହି ଭୋଗ୍ୟ ଓ ଭୋକ୍ତାର ଅତୀତ ତଥା ନିୟାମକ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ତୁମେ ॥ ୪ ॥ ହେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ! ଜନ୍ମ, ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଆଦି ଭାବବିକାରରୁ ରହିତ ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ !

ପ୍ରାଣାଦୀନାଂ ବିଶ୍ୱସୃଜାଂ ଶକ୍ତୟୋ ଯାଃ ପରସ୍ୟ ତାଃ ।
ପାରତନ୍ତ୍ର୍ୟାଦ୍ ବୈସାଦୃଶ୍ୟାଦ୍ ଦ୍ୱୟୋଶ୍ଚେଷ୍ଟୈବ ଚେଷ୍ଟତାମ୍ ॥ ୬

କାନ୍ତିସ୍ତେଜଃ ପ୍ରଭା ସତ୍ତା ଚନ୍ଦ୍ରାଗ୍ନ୍ୟର୍କର୍କ୍ଷବିଦ୍ୟୁତାମ୍ ।
ଯତ୍ ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟଂ ଭୂଭୃତାଂ ଭୂମେର୍ବୃତ୍ତିର୍ଗନ୍ଧୋଽର୍ଥତୋ ଭବାନ୍ ॥ ୭

ତର୍ପଣଂ ପ୍ରାଣନମପାଂ ଦେବତ୍ୱଂ ତାଶ୍ଚ ତଦ୍ରସଃ ।
ଓଜଃ ସହୋ ବଳଂ ଚେଷ୍ଟା ଗତିର୍ବାୟୋସ୍ତବେଶ୍ୱର ॥ ୮

ଦିଶାଂ ତ୍ୱମବକାଶୋଽସି ଦିଶଃ ଖଂ ସ୍ଫୋଟ ଆଶ୍ରୟଃ ।
ନାଦୋ ବର୍ଣ୍ଣସ୍ତ୍ୱମୋଙ୍କାର ଆକୃତୀନାଂ ପୃଥକ୍କୃତିଃ ॥ ୯

ଇନ୍ଦ୍ରିୟଂ ତ୍ୱିନ୍ଦ୍ରିୟାଣାଂ ତ୍ୱଂ ଦେବାଶ୍ଚ ତଦନୁଗ୍ରହଃ ।
ଅବବୋଧୋ ଭବାନ୍ ବୁଦ୍ଧେର୍ଜୀବସ୍ୟାନୁସ୍ମୃତିଃ ସତୀ ॥ ୧୦

ଭୂତାନାମସି ଭୂତାଦିରିନ୍ଦ୍ରିୟାଣାଂ ଚ ତୈଜସଃ ।
ବୈକାରିକୋ ବିକଳ୍ପାନାଂ ପ୍ରଧାନମନୁଶାୟିନାମ୍ ॥ ୧୧

ଏହି ଚିତ୍ରବିଚିତ୍ର ଜଗତକୁ ତୁମେମାନେ ହିଁ ନିର୍ମାଣ କରିଛ ଏବଂ ତୁମେମାନେ ହିଁ ଏଥିରେ ଆତ୍ମାରୂପରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛ । ତୁମେମାନେ ପ୍ରାଣ (କ୍ରିୟାଶକ୍ତି) ଓ ଜୀବ (ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି) ରୂପରେ ଏହି ଜଗତର ପାଳନ-ପୋଷଣ କରିଚାଲିଛ ॥ ୫ ॥ କ୍ରିୟାଶକ୍ତିପ୍ରଧାନ ପ୍ରାଣ ଆଦିରେ ଜଗତର ବସ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଯେଉଁ ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି, ତାହା ସେହି ପ୍ରାଣ ଆଦିର ନିଜ ସାମର୍ଥ୍ୟ ନୁହେଁ; ତାହା ହେଉଛି ତୁମ ଦୁହିଙ୍କର ସାମର୍ଥ୍ୟ; କାରଣ ପ୍ରାଣ ଆଦି ତୁମ ପରି ଚେତନ ନୁହନ୍ତି, ଅଚେତନ; ତୁମ ପରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୁହନ୍ତି, ପରତନ୍ତ୍ର—ତୁମ ଉପରେ ଆଶ୍ରିତ । ତେଣୁ ସେହି ଚେଷ୍ଟାଶୀଳ ପ୍ରାଣ ଆଦିଦ୍ୱାରା ଚେଷ୍ଟାମାତ୍ର ହୁଏ; ସେସବୁର ଶକ୍ତି ନ ଥାଏ । ଶକ୍ତି ତ ତୁମର ॥ ୬ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଚନ୍ଦ୍ରର କାନ୍ତି, ଅଗ୍ନିର ତେଜ, ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରଭା, ନକ୍ଷତ୍ର ଓ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଆଦିର ସ୍ଫୁରଣ ସତ୍ତା, ପର୍ବତର ସ୍ଥିରତା, ଭୂମିର ଧାରଣ ଶକ୍ତିରୂପୀ ବୃତ୍ତି ଓ ଗନ୍ଧରୂପୀ ଗୁଣ—ବାସ୍ତବରେ ଏସବୁ ହେଉଛି ତୁମର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ॥ ୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଜଳରେ ଯେଉଁ ତୃପ୍ତ କରିବାର, ଜୀବନ ପ୍ରଦାନ କରିବାର ଓ ଶୁଦ୍ଧ କରିବାର ଶକ୍ତି ରହିଛି, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ତୁମରି ସ୍ୱରୂପ । ତୁମେ ହିଁ ହେଉଛ ଜଳ ଓ ତାହାର ରସ । ହେ ପରମେଶ୍ୱର ! ଅନ୍ତଃକରଣର ଶକ୍ତି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି, ଶରୀରକୁ ଚଳପ୍ରଚଳ କରାଉଥିବା ବାୟବୀୟ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ତୁମର ହିଁ ଶକ୍ତି ॥ ୮ ॥ ତୁମେ ହିଁ ହେଉଛ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ଓ ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନ । ତୁମେ ହିଁ ହେଉଛ ଆକାଶ ଓ ତାର ଆଶ୍ରୟଭୂତ ସ୍ଫୋଟ ଅର୍ଥାତ୍ ଶବ୍ଦତନ୍ମାତ୍ର ବା ପରାବାଣୀ; ତୁମେ ହିଁ ନାଦ ବା ପଶ୍ୟନ୍ତୀ; ତୁମେ ହିଁ ଓଁକାର ବା ମଧ୍ୟମା; ତୁମେ ହିଁ ହେଉଛ ବର୍ଣ୍ଣ (ଅକ୍ଷର) ତଥା ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କୁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ନାମ ଓ ରୂପଦ୍ୱାରା ବୋଧ କରାଉଥିବା ବୈଖରୀ ବାଣୀ ॥ ୯ ॥ ବିଭିନ୍ନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ସେମାନଙ୍କର ବିଷୟ ପ୍ରକାଶିନୀ ଶକ୍ତି ଓ ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ମଧ୍ୟ ତୁମେ । ପୁଣି ତୁମେ ହିଁ ହେଉଛ ବୁଦ୍ଧିର ନିଶ୍ଚୟାତ୍ମିକା ଶକ୍ତି ଓ ଜୀବର ବିଶୁଦ୍ଧ ସ୍ମୃତି ॥ ୧୦ ॥ ତୁମେ ହିଁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ତାମସ ଅହଂକାରର କାର୍ଯ୍ୟରୂପ ପଞ୍ଚମହାଭୂତରୂପେ ରହିଛ । ସେହିପରି ସବୁପ୍ରାଣୀଙ୍କର ରାଜସ ଅହଂକାରର କାର୍ଯ୍ୟରୂପ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ତୁମେ ହିଁ କ୍ରିୟା ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥାଅ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅହଂକାରର କାର୍ଯ୍ୟରୂପ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତାରୂପରେ ତୁମେ ହିଁ ରହିଛ । ମାୟା ମଧ୍ୟ ତୁମରି ଶକ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ସକଳ ନାଶବାନ୍ ପଦାର୍ଥରେ ତୁମେ ହିଁ ଅବିନାଶୀ ତତ୍ତ୍ୱରୂପେ ରହିଛ । ମାଟିରେ ନିର୍ମିତ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କର ନାନାପ୍ରକାର

ନଶ୍ୱରେଷ୍ୱିହ ଭାବେଷୁ ତଦସି ତ୍ୱମନଶ୍ୱରମ୍ ।
ଯଥା ଦ୍ରବ୍ୟବିକାରେଷୁ ଦ୍ରବ୍ୟମାତ୍ରଂ ନିରୂପିତମ୍ ॥ ୧୨

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ଗୁଣାସ୍ତଦ୍‌ବୃତ୍ତୟଶ୍ଚ ଯାଃ ।
ତ୍ୱୟ୍ୟଦ୍ଧା ବ୍ରହ୍ମଣି ପରେ କଳ୍ପିତା ଯୋଗମାୟୟା ॥ ୧୩

ତସ୍ମାନ୍ନ ସନ୍ତ୍ୟମୀ ଭାବା ଯର୍ହି ତ୍ୱୟି ବିକଳ୍ପିତାଃ ।
ତ୍ୱଂ ଚାମୀଷୁ ବିକାରେଷୁ ହ୍ୟନ୍ୟଦାବ୍ୟାବହାରିକଃ ॥ ୧୪

ଗୁଣପ୍ରବାହ ଏତସ୍ମିନ୍ନବୁଧାସ୍ତ୍ୱଖିଳାତ୍ମନଃ ।
ଗତିଂ ସୂକ୍ଷ୍ମାମବୋଧେନ ସଂସରନ୍ତୀହ କର୍ମଭିଃ ॥ ୧୫

ଯଦୃଚ୍ଛୟା ନୃତାଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ସୁକଳ୍ପାମିହ ଦୁର୍ଲଭାମ୍ ।
ସ୍ୱାର୍ଥେ ପ୍ରମତ୍ତସ୍ୟ ବୟୋ ଗତଂ ତ୍ୱନ୍ମାୟୟେଶ୍ୱର ॥ ୧୬

ଅସାବହଂ ମମୈବୈତେ ଦେହେ ଚାସ୍ୟାନ୍ୱୟାଦିଷୁ ।
ସ୍ନେହପାଶୈର୍ନିବଧ୍ନାତି ଭବାନ୍ ସର୍ବମିଦଂ ଜଗତ୍ ॥ ୧୭

ଯୁବାଂ ନ ନଃ ସୁତୌ ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରଧାନପୁରୁଷେଶ୍ୱରୌ ।
ଭୂଭାରକ୍ଷତ୍ରକ୍ଷପଣ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣୌ ତଥାଽଽତ୍ଥ ହ ॥ ୧୮

ତତ୍ତେ ଗତୋଽସ୍ମ୍ୟରଣମଦ୍ୟ ପଦାରବିନ୍ଦ-
ମାପନ୍ନସଂସୃତିଭୟାପହମାର୍ତ୍ତବନ୍ଧୋ ।

ବିକାର (ପରିବର୍ତ୍ତନ) ସିନା ଘଟେ, କିନ୍ତୁ ମାଟି ଅବିକାରୀ ହୋଇ ରହେ; ସେହିପରି ପ୍ରକୃତିଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ସକଳ ପଦାର୍ଥର ବିଭିନ୍ନ ବିକାର ସିନା ଘଟେ, କିନ୍ତୁ ସେସବୁରେ ଅନ୍ତର୍ଭୂତ ମୂଳତତ୍ତ୍ୱରୂପେ ରହିଥିବା ତୁମର କୌଣସି ବିକାର ବା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ ନାହିଁ ॥ ୧୧,୧୨ ॥ ପ୍ରଭୁ ! ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ ତିନିଗୁଣ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତି ଏବଂ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱାଦି ତୁମରି ଯୋଗମାୟାଦ୍ୱାରା ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ତୁମଠାରେ କଳ୍ପିତ ହୋଇଛି ॥ ୧୩ ॥ ତେଣୁ ଏ ଯେତେସବୁ ଜନ୍ମ, ଅସ୍ତିତ୍ୱ, ବୃଦ୍ଧି, ପରିଣାମ ଆଦି ଭାବବିକାର ରହିଛି, ଏସବୁ ତୁମଠାରେ ନାହିଁ; ଏସବୁ ତୁମଠାରେ ଥିବା ପରି କଳ୍ପନାମାତ୍ର କରାଯାଏ । ତୁମଠାରେ ଏସବୁ ଥିବାର କଳ୍ପନା କରାଗଲେ, ତୁମେ ଏସବୁର ଅନ୍ତର୍ଭୂତ ବୋଲି ବୋଧ ହୋଇଥାଅ । ସେହି କଳ୍ପନାର ନିବୃତ୍ତି ଘିଟଲେ ତୁମେ ଯଥାବତ୍ ନିର୍ବିକଳ୍ପ ପରମାର୍ଥସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ରହିଯାଅ ॥ ୧୪ ॥ ଏହି ଜଗତ୍ ହେଉଛି ତିନିଗୁଣର ଏକ ପ୍ରବାହ । ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ଅନ୍ତଃକରଣ, ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ଆସକ୍ତି, ଲୋଭାଦି ହେଉଛି ସେହି ଗୁଣମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । ଯେଉଁ ଅଜ୍ଞାନୀମାନେ ଏଥିରେ ତୁମର ସର୍ବାତ୍ମାରୂପୀ ସୂକ୍ଷ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଦର୍ଶନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ନିଜର ଦେହାଭିମାନରୂପୀ ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ କର୍ମଜଞ୍ଜାଳରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ଘୂରିବୁଲନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ହେ ପରମେଶ୍ୱର ! ଶୁଭ ପ୍ରାରବ୍ଧରୁ ମୋତେ ଏହି ପବିତ୍ର ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦି ସାମର୍ଥ୍ୟଯୁକ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ମିଳିଛି । କିନ୍ତୁ ତୁମ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାର୍ଥ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାର୍ଥ ପ୍ରତି ଅବହେଳା କରି କରି ମୋର ଆୟୁ ବୃଥାରେ ବିତିଗଲାଣି ॥ ୧୬ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ‘ଏହି ଶରୀରଟା ହିଁ ମୁଁ ଓ ଏହି ଶରୀରର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନେ ହିଁ ମୋର’—ଏପରି ଅହଂତ୍ୱ ଓ ମମତ୍ୱରୂପ ସ୍ନେହବନ୍ଧନରେ ତୁମେ ଏହି ସାରା ଜଗତଟାକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଛ ॥ ୧୭ ॥ ମୁଁ ଜାଣିପାରୁଛି ଯେ, ତୁମେ ଦିହେଁ ମୋର ପୁତ୍ର ନୁହଁ; ତୁମେ ହେଉଛ ସମଗ୍ର ପ୍ରକୃତି ଓ ଜୀବଜଗତର ସ୍ୱାମୀ । ପୃଥିବୀର ଭାରସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତୁମେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛ । ଏକଥା ତୁମେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲାବେଳେ ମୋତେ କହି ବି ଦେଇଛ ॥ ୧୮ ॥ ତେଣୁ ହେ ଦୀନଜନଙ୍କ ହିତୈଷୀ ! ହେ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ! ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ ଚରଣକମଳରେ ଶରଣ ପଶୁଛି; କାରଣ ସେହି ଚରଣ ହିଁ ସଂସାରଭୟ ଦୂର କରେ । ମୋର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଲାଳସା ବହୁତ ହୋଇଗଲା । ଏହି ଲାଳସା ହେତୁ

ଏତାବତାଲମଲମିନ୍ଦ୍ରିୟଲାଲସେନ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟାତ୍ମଦୃକ୍ ତ୍ୱୟି ପରେ ଯଦପତ୍ୟବୁଦ୍ଧିଃ ॥ ୧୯

ସୂତୀଗୃହେ ନନୁ ଜଗାଦ ଭବାନଜୋ ନୌ
ସଂଜଜ୍ଞ ଇତ୍ୟନୁଯୁଗଂ ନିଜଧର୍ମଗୁପ୍ତ୍ୟୈ ।
ନାନାତନୂର୍ଗଗନବଦ୍ ବିଦଧଜ୍ଜହାସି
କୋ ବେଦ ଭୂମ୍ନ ଉରୁଗାୟ ବିଭୂତିମାୟାମ୍ ॥ ୨୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଆକର୍ଣ୍ୟେତ୍ଥଂ ପିତୁର୍ବାକ୍ୟଂ ଭଗବାନ୍ ସାତ୍ୱତର୍ଷଭଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟାହ ପ୍ରଶ୍ରୟାନମ୍ରଃ ପ୍ରହସଞ୍ଛ୍ଲକ୍ଷ୍ଣୟା ଗିରା ॥ ୨୧

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବଚୋ ବଃ ସମବେତାର୍ଥଂ ତାତୈତଦୁପମନ୍ମହେ ।
ଯନ୍ନଃ ପୁତ୍ରାନ୍ ସମୁଦ୍ଦିଶ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱଗ୍ରାମ ଉଦାହୃତଃ ॥ ୨୨

ଅହଂ ଯୂୟମସାବାର୍ଯ୍ୟ ଇମେ ଚ ଦ୍ୱାରକୌକସଃ ।
ସର୍ବେଽପ୍ୟେବଂ ଯଦୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିମୃଶ୍ୟାଃ ସଚରାଚରମ୍ ॥ ୨୩

ଆତ୍ମା ହ୍ୟେକଃ ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିର୍ନିତ୍ୟୋଽନ୍ୟୋ ନିର୍ଗୁଣୋ ଗୁଣୈଃ ।
ଆତ୍ମସୃଷ୍ଟୈସ୍ତତ୍କୃତେଷୁ ଭୂତେଷୁ ବହୁଧେୟତେ ॥ ୨୪

ଖଂ ବାୟୁର୍ଜ୍ୟୋତିରାପୋ ଭୂସ୍ତତ୍କୃତେଷୁ ଯଥାଶୟମ୍ ।
ଆବିସ୍ତିରୋଽଳ୍ପଭୂର୍ଯ୍ୟେକୋ ନାନାତ୍ୱଂ ଯାତ୍ୟସାବପି ॥ ୨୫

ହିଁ ମୁଁ ଏହି ମରଣଶୀଳ ଶରୀରଟାକୁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଭାବିଲି ଏବଂ ତୁମେ ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମା, ହୋଇଥିଲେ ବି ତୁମକୁ ପୁଅ ବୋଲି ଧରିନେଲି ॥ ୧୯ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ! ତୁମେ ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳରେ ହିଁ ମୋତେ କହିଦେଇଥିଲ, "ମୁଁ ଅଜନ୍ମା ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ମୋର ନିଜ ରଚିତ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗରେ ତୁମ ଦୁହିଙ୍କ ଠାରୁ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ।" ହେ ଭଗବନ୍ ! ତୁମେ ଆକାଶ ପରି ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଓ ନିର୍ଲେପ । ଜଗତ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ତୁମେ ଅନେକ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରୁଛ ଓ ତ୍ୟାଗ କରୁଛ । ବାସ୍ତବରେ ତୁମେ ହେଉଛ ଏକ ଓ ଅନନ୍ତ ସତ୍ତା । ତୁମର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟୀ ଶକ୍ତି ଯୋଗମାୟାର ରହସ୍ୟ କିଏ ବା ଜାଣିପାରିବ! ତେଣୁ ସମସ୍ତେ କେବଳ ତୁମର କୀର୍ତ୍ତି ହିଁ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବସୁଦେବଙ୍କର ବଚନ ଶୁଣି ଯଦୁବଂଶଶିରୋମଣି ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସିଲେ । ସେ ବିନୟରେ ଅବନତ ହୋଇ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—॥ ୨୧ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ବାପା ! ଆମେ ତ ସତରେ ଆପଣଙ୍କର ପୁତ୍ର । ଆମକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଆପଣ ଏହି ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଆପଣ ଯାହା କହିଲେ, ବାସ୍ତବରେ ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ । ହେ ଯଦୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଆପଣ, ମୁଁ, ପୂଜ୍ୟ ଭାଇ ବଳରାମ, ସମସ୍ତ ଦ୍ୱାରକାବାସୀ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚରାଚର ଜଗତ୍—ଆପଣଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ ଏ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମରୂପ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମରୂପ ବୋଲି ବୁଝିବା ଉଚିତ ॥ ୨୨,୨୩ ॥ ପ୍ରକୃତରେ ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଏକ; କିନ୍ତୁ ତାହା ନିଜ ଭିତରେ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଦିଏ ଏବଂ ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ପଞ୍ଚଭୂତକୁ ନେଇ, ବିଭିନ୍ନ ଜୀବରୂପ ଧରି, ସେ ଏକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ପରି ହୋଇଯାଏ; ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ପରି ହୋଇଯାଏ; ନିଜସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜଠାରୁ ଭିନ୍ନ ପରି ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ନିତ୍ୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅନିତ୍ୟ ରୂପରେ, ନିର୍ଗୁଣ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସଗୁଣ ରୂପରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ॥ ୨୪ ॥ ଆକାଶ, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି, ଜଳ ଓ ଭୂମି—ଏହି ପଞ୍ଚମହାଭୂତଦ୍ୱାରା ହିଁ ସକଳ ପ୍ରାଣ ଓ ପଦାର୍ଥ ନିର୍ମିତ ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ଆକୃତି ଭେଦରେ ସେସବୁ ସାନ-ବଡ଼ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଦେଖାଯାଏ । ଅଗ୍ନି ତତ୍ତ୍ୱଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କାଠର ସାନ-ବଡ଼ ଆକାର ହେତୁ ଯେପରି ତାହା ଅନେକ ରୂପରେ ଦେଖାଯାଏ, ପୁଣି କେତେକରେ ଅପ୍ରକଟ ରୂପରେ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଭଗବତା ରାଜନ୍ ବସୁଦେବ ଉଦାହୃତମ୍ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ବିନଷ୍ଟନାନାଧୀସ୍ତୂଷ୍ଣୀଂ ପ୍ରୀତମନା ଅଭୂତ୍ ॥ ୨୬

ଅଥ ତତ୍ର କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବକୀ ସର୍ବଦେବତା ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱାଽଽନୀତଂ ଗୁରୋଃ ପୁତ୍ରମାତ୍ମଜାଭ୍ୟାଂ ସୁବିସ୍ମିତା ॥ ୨୭

କୃଷ୍ଣରାମୌ ସମାଶ୍ରାବ୍ୟ ପୁତ୍ରାନ୍ କଂସବିହିଂସିତାନ୍ ।
ସ୍ମରନ୍ତୀ କୃପଣଂ ପ୍ରାହ ବୈକ୍ଲବ୍ୟାଦଶ୍ରୁଲୋଚନା ॥ ୨୮

ଦେବକ୍ୟୁବାଚ

ରାମ ରାମାପ୍ରମେୟାତ୍ମନ୍ କୃଷ୍ଣ ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱର ।
ବେଦାହଂ ବାଂ ବିଶ୍ୱସୃଜାମୀଶ୍ୱରାବାଦିପୂରୁଷୌ ॥ ୨୯

କାଲବିଧ୍ୱସ୍ତସତ୍ତ୍ୱାନାଂ ରାଜ୍ଞାମୁଚ୍ଛାସ୍ତ୍ରବର୍ତ୍ତିନାମ୍ ।
ଭୂମେର୍ଭାରାୟମାଣାନାମବତୀର୍ଣ୍ଣୌ କିଲାଦ୍ୟ ମେ ॥ ୩୦

ଯସ୍ୟାଂଶାଂଶାଂଶଭାଗେନ ବିଶ୍ୱୋତ୍ପତ୍ତିଲୟୋଦୟାଃ ।
ଭବନ୍ତି କିଲ ବିଶ୍ୱାତ୍ମଂସ୍ତଂ ତ୍ୱାଦ୍ୟାହଂ ଗତିଂ ଗତା ॥ ୩୧

ଚିରାନ୍ମୃତସୁତାଦାନେ ଗୁରୁଣା କାଲଚୋଦିତୌ ।
ଆନିନ୍ୟଥୁଃ ପିତୃସ୍ଥାନାଦ୍ ଗୁରବେ ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣାମ୍ ॥ ୩୨

ବି ରହିଥାଏ; ସେହିପରି ପଞ୍ଚଭୂତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଶରୀର ଏକାତତ୍ତ୍ୱରେ ନିର୍ମିତ; ଏବଂ ଆତ୍ମାଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକମାତ୍ର ଆତ୍ମା ହିଁ ସବୁ ଶରୀରର ଅନ୍ତର୍ଭୂତ । ଏହି ତତ୍ତ୍ୱଟି ବୁଝିଗଲେ ନାନାତ୍ୱ ଭ୍ରମ ଦୂର ହୋଇଯାଏ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେବଳ ମୁଁ ନୁହେଁ, ଏ ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ । ଆପଣଙ୍କ କହିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଠିକ୍ ॥ ୨୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ବସୁଦେବ ନାନାତ୍ୱ ବୁଦ୍ଧି ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ସେ ଆନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ବଚନରେ ମୌନ ଓ ମନରେ ନିଃସଂକଳ୍ପ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୬ ॥ ହେ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ସେତେବେଳେ ସେଠାରେ ସର୍ବଦେବମୟୀ ଦେବକୀ ମଧ୍ୟ ବସିଥିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ସେମାନଙ୍କ ଗୁରୁଙ୍କର ମରିଯାଇଥିବା ପୁତ୍ରକୁ ଯମଲୋକରୁ ଫେରାଇ ଆଣିଥିବା କଥା ଶୁଣି ସେ ବହୁଦିନରୁ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଶିଶୁପୁତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ କଂସ ମାରିଦେଇଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ସେମାନଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ସେ ଆତୁର ହୋଇଗଲେ; ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରିପଡ଼ିଲା । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୨୮ ॥

ଦେବକୀ କହିଲେ—ହେ ଲୋକାଭିରାମ ରାମ ! ତୁମର ଶକ୍ତି ମନ ଓ ବାଣୀର ଅତୀତ । ହେ କୃଷ୍ଣ ! ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ତୁମେ ହେଉଛ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର, ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ଆଦିପୁରୁଷ ନାରାୟଣ ॥ ୨୯ ॥ ଯେଉଁ ରାଜାମାନେ କାଳକ୍ରମେ ନିଜର ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ସଂଯମ ଓ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ହରାଇଦେଇ ତଥା ଶାସ୍ତ୍ରାଜ୍ଞା ଉଲ୍ଲଂଘନ କରି ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ପୃଥିବୀର ଭାରସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବା ସେହି ରାଜାମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତୁମେ ମୋ ଗର୍ଭରୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ବିଶ୍ୱାତ୍ମନ୍ ! ତୁମରି ଅଂଶରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ମାୟାଠାରୁ ହିଁ ଗୁଣମାନେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଗୁଣମାନଙ୍କର ଲେଶମାତ୍ର ଅଂଶଦ୍ୱାରା ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ବିନାଶ ହୋଇଥାଏ । ଆଜି ମୁଁ ସର୍ବାନ୍ତଃକରଣରେ ତୁମର ଶରଣ ନେଉଛି ॥ ୩୧ ॥ ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ତୁମ ଗୁରୁ ସାନ୍ଦୀପନିଙ୍କ ପୁତ୍ରଟି ମରିଯିବାର ବହୁଦିନ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଗୁରୁଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଓ କାଳର ପ୍ରେରଣାରେ ତାଙ୍କୁ ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ତୁମ କାଳେ ଯାଇ ତାଙ୍କ ମୃତପୁତ୍ରଟିକୁ ଯମପୁରରୁ ଫେରାଇ ଆଣିଦେଲ ॥ ୩୨ ॥

ତଥା ମେ କୁରୁତଂ କାମଂ ଯୁବାଂ ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱରୌ ।
ଭୋଜରାଜହତାନ୍ ପୁତ୍ରାନ୍ କାମୟେ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମାହୃତାନ୍ ॥ ୩୩

ଋଷିରୁବାଚ

ଏବଂ ସଞ୍ଚୋଦିତୌ ମାତ୍ରା ରାମଃ କୃଷ୍ଣଶ୍ଚ ଭାରତ ।
ସୁତଲଂ ସଂବିବିଶତୁର୍ଯୋଗମାୟାମୁପାଶ୍ରିତୌ ॥ ୩୪

ତସ୍ମିନ୍ ପ୍ରବିଷ୍ଟାବୁପଲଭ୍ୟ ଦୈତ୍ୟରାଡ୍
ବିଶ୍ୱାତ୍ମଦୈବଂ ସୁତରାଂ ତଥାଽଽତ୍ମନଃ ।
ତଦ୍‌ଦର୍ଶନାହ୍ଲାଦପରିପ୍ଲୁତାଶୟଃ
ସଦ୍ୟଃ ସମୁତ୍ଥାୟ ନନାମ ସାନ୍ୱୟଃ ॥ ୩୫

ତୟୋଃ ସମାନୀୟ ବରାସନଂ ମୁଦା
ନିବିଷ୍ଟୟୋସ୍ତତ୍ର ମହାତ୍ମନୋସ୍ତୟୋଃ ।
ଦଧାର ପାଦାବବନିଜ୍ୟ ତଜ୍ଜଲଂ
ସବୃନ୍ଦ ଆବ୍ରହ୍ମ ପୁନଦ୍ ଯଦମ୍ବୁ ହ ॥ ୩୬

ସମର୍ହୟାମାସ ସ ତୌ ବିଭୂତିଭି-
ର୍ମହାର୍ହବସ୍ତ୍ରାଭରଣାନୁଲେପନୈଃ ।
ତାମ୍ବୂଳଦୀପାମୃତଭକ୍ଷଣାଦିଭିଃ
ସ୍ୱଗୋତ୍ରବିତ୍ତାତ୍ମସମର୍ପଣେନ ଚ ॥ ୩୭

ସ ଇନ୍ଦ୍ରସେନୋ ଭଗବତ୍‌ପଦାମ୍ବୁଜଂ
ବିଭ୍ରନ୍ମୁହୁଃ ପ୍ରେମବିଭିନ୍ନୟା ଧିୟା ।
ଉବାଚ ହାନନ୍ଦଜଲାକୁଲେକ୍ଷଣଃ
ପ୍ରହୃଷ୍ଟରୋମା ନୃପ ଗଦ୍‌ଗଦାକ୍ଷରମ୍ ॥ ୩୮

ବଳିରୁବାଚ

ନମୋଽନନ୍ତାୟ ବୃହତେ ନମଃ କୃଷ୍ଣାୟ ବେଧସେ ।
ସାଂଖ୍ୟଯୋଗବିତାନାୟ ବ୍ରହ୍ମଣେ ପରମାତ୍ମନେ ॥ ୩୯

ତୁମେ ଦୁହେଁ ହେଉଛ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର । ତେଣୁ ତୁମେ ଆଜି ମୋର ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ କର । ମୁଁ ଚାହୁଁଛି, ମୋର ଯେଉଁ ଛଅପୁଅଙ୍କୁ କଂସ ମାରିଦେଇଥିଲା, ତୁମେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଣିଦିଅ; ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଆଖି ପୂରାଇ ଦେଖିବି ॥ ୩୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମାତା ଦେବକୀଙ୍କର ଏହି କଥା ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଉଭୟେ ଯୋଗମାୟାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ସୁତଳ ଲୋକକୁ ଗଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଜଗତର ଆତ୍ମା ଏବଂ ଇଷ୍ଟଦେବ ତଥା ନିଜର ପରମ ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ସୁତଳ ଲୋକକୁ ଆସିଥିବାର ଦେଖି ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳିଙ୍କ ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇଗଲା । ସେ ତୁରନ୍ତ ଆସନରୁ ଉଠି, ସକୁଟୁମ୍ବେ ଆସି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆସନ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଓ ସେମାନେ ସେଥିରେ ବିରାଜମାନ ହେଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ପାଦୋଦକ ବ୍ରହ୍ମାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ପବିତ୍ର କରିଥାଏ । ବଳି ସେମାନଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇଦେଇ ସପରିବାର ସେହି ପାଦୋଦକ ଶିରରେ ଧାରଣ କଲେ ॥ ୩୬ ॥ ତା'ପରେ ବଳି ବହୁମୂଲ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ, ଚନ୍ଦନ, ତାମ୍ବୂଳ, ଦୀପ, ଅମୃତତୁଲ୍ୟ ଭୋଜନ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ବିବିଧ ସାମଗ୍ରୀରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ଓ ନିଜର ସମସ୍ତ ପରିବାର, ଧନ ତଥା ଶରୀର ଆଦି ସେମାନଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେଲେ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକୁ ବାରମ୍ବାର ନିଜ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଓ ଶିର ଉପରେ ଥୋଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ପ୍ରେମରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କ ନୟନରୁ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା; ଲୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠିଲା । ସେ ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୩୮ ॥

ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳି ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ବଳରାମ ! ଆପଣ ଅନନ୍ତ । ଆପଣ ଏତେ ମହାନ୍ ଯେ, ଶେଷଦେବ ଆଦି ସକଳ ବିଗ୍ରହ ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ଅନ୍ତର୍ଭୂତ । ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜଗତର ନିର୍ମାତା ଏବଂ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗ ଉଭୟର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ତଥା ସ୍ୱୟଂ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା । ଆମେ ଆପଣ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୩୯ ॥

ଦର୍ଶନଂ ବାଂ ହି ଭୂତାନାଂ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପଂ ଚାପ୍ୟଦୁର୍ଲଭମ୍ ।
ରଜସ୍ତମଃସ୍ୱଭାବାନାଂ ଯନ୍ନଃ ପ୍ରାପ୍ତୌ ଯଦୃଚ୍ଛୟା ॥ ୪୦

ଦୈତ୍ୟଦାନବଗନ୍ଧର୍ବାଃ ସିଦ୍ଧବିଦ୍ୟାଧ୍ରଚାରଣାଃ ।
ଯକ୍ଷରକ୍ଷଃପିଶାଚାଶ୍ଚ ଭୂତପ୍ରମଥନାୟକାଃ ॥ ୪୧

ବିଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱଧାମ୍ନ୍ୟଦ୍ଧା ତ୍ୱୟି ଶାସ୍ତ୍ରଶରୀରିଣି ।
ନିତ୍ୟଂ ନିବଦ୍ଧବୈରାସ୍ତେ ବୟଂ ଚାନ୍ୟେ ଚ ତାଦୃଶାଃ ॥ ୪୨

କେଚନୋଦ୍ବଦ୍ଧବୈରେଣ ଭକ୍ତ୍ୟା କେଚନ କାମତଃ ।
ନ ତଥା ସତ୍ତ୍ୱସଂରବ୍ଧାଃ ସନ୍ନିକୃଷ୍ଟାଃ ସୁରାଦୟଃ ॥ ୪୩

ଇଦମିତ୍ଥମିତି ପ୍ରାୟସ୍ତବ ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱର ।
ନ ବିଦନ୍ତ୍ୟପି ଯୋଗେଶା ଯୋଗମାୟାଂ କୁତୋ ବୟମ୍ ॥ ୪୪

ତନ୍ନଃ ପ୍ରସୀଦ ନିରପେକ୍ଷବିମୃଗ୍ୟଯୁଷ୍ମତ୍-
ପାଦାରବିନ୍ଦଧିଷଣାନ୍ୟଗୃହାନ୍ଧକୂପାତ୍ ।
ନିଷ୍କ୍ରମ୍ୟ ବିଶ୍ୱଶରଣାଙ୍‌ଘ୍ର୍ୟୁପଲବ୍ଧବୃତ୍ତିଃ
ଶାନ୍ତୋ ଯଥୈବ ଉତ ସର୍ବସଖୈଶ୍ଚରାମି ॥ ୪୫

ଶାଧ୍ୟସ୍ମାନୀଶିତବ୍ୟେଶ ନିଷ୍ପାପାନ୍ କୁରୁ ନଃ ପ୍ରଭୋ ।
ପୁମାନ୍ ଯଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟାଽଽତିଷ୍ଠଂଶ୍ଚୋଦନାୟା ବିମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୪୬

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଆସନ୍ ମରୀଚେଃ ଷଟ୍ ପୁତ୍ରା ଊର୍ଣାୟାଂ ପ୍ରଥମେଽନ୍ତରେ ।
ଦେବାଃ କଂ ଜହସୁର୍ବୀକ୍ଷ୍ୟ ସୁତାଂ ଯଭିତୁମୁଦ୍ୟତମ୍ ॥ ୪୭

ଆପଣମାନଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ; ତଥାପି ଆପଣଙ୍କ କୃପାରେ ତାହା ସୁଲଭ ହୋଇଯାଏ; କାରଣ, ଆଜି ଆପଣ କୃପା କରି ଆମ ପରି ରଜୋଗୁଣୀ ଓ ତମୋଗୁଣୀ ସ୍ୱଭାବର ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ ॥ ୪୦ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେମାନେ ତଥା ଆମରି ପରି ଅନ୍ୟ ଦୈତ୍ୟ, ଦାନବ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ସିଦ୍ଧ, ବିଦ୍ୟାଧର, ଚାରଣ, ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ, ପିଶାଚ, ଭୂତ ଓ ପ୍ରମଥନାୟକମାନେ ପ୍ରେମର ସହିତ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜିବା ତ ଦୂରର କଥା, ବରଂ ଆମେସବୁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୋର ଶତ୍ରୁତା ରଖୁ । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହ ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ବେଦମୟ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱସ୍ୱରୂପ । ତେଣୁ ଆମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବହୁ ଲୋକ ଦୃଢ଼ ବୈରଭାବରେ, କେତେକ ଭକ୍ତିରେ, ପୁଣି କେତେକ କାମନା ରଖି, ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ସେହି ପଦ ପାଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁ ପଦ କି ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ରହୁଥିବା ସତ୍ତ୍ୱପ୍ରଧାନ ଦେବତା ଆଦି ମଧ୍ୟ ପାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୧-୪୩ ॥ ହେ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ୱର ! ଆପଣଙ୍କର ଯୋଗମାୟା ଯେ କଣ, ତାହା ଯେ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ତାହା, ଆମ କଥା କିଏ ପଚାରେ, ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟତଃ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୪ ॥ ତେଣୁ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୋତେ ଏତିକି କୃପା କରନ୍ତୁ ଯେ, କାହାରି ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରୁ ନ ଥିବା ପରମହଂସମାନେ ଯେଉଁ ପାଦପଦ୍ମର ଆଶ୍ରୟ ଲୋଡ଼ନ୍ତି, ମୋର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ସେହିଥିରେ ଲାଗିଯାଉ ଏବଂ ସେହି ପାଦପଦ୍ମର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ମୁଁ ଏ ଗୃହ-ସଂସାରରୂପୀ ଅନ୍ଧକୂପରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯାଏ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ସାରା ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ହୋଇଥିବା ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣକମଳର ଏପରି ଶରଣ ନେଇ ମୁଁ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯିବି ଓ ଏକାକୀ ବିଚରଣ କରିବି । ଯଦି କେବେ କାହାର ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ, ତେବେ ସର୍ବଜନହିତାକାଙ୍‌କ୍ଷୀ ସନ୍ଥଜନଙ୍କର ହିଁ ସଙ୍ଗ ଲୋଡ଼ିବି ॥ ୪୫ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଜଗତର ନିୟନ୍ତା ଓ ସ୍ୱାମୀ । ଆମମାନଙ୍କୁ କଣ କରିବାକୁ ହେବ, ତାହା ଆଜ୍ଞା ଦେଇ ଆମକୁ ନିଷ୍ପାପ କରିଦିଅନ୍ତୁ; କାରଣ ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଆପଣଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରେ, ସେ ବିଧିନିଷେଧର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୬ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଦୈତ୍ୟରାଜ ! ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ପ୍ରଜାପତି ମରୀଚିଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଊର୍ଣାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଛ'ଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଦେବତା ଥିଲେ । ଦିନେ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜ ଝିଅ ସହିତ ସମାଗମ

ତେନାସୁରୀମଗନ୍ ଯୋନିମଧୁନାବଦ୍ୟକର୍ମଣା ।
ହିରଣ୍ୟକଶିପୋର୍ଜାତା ନୀତାସ୍ତେ ଯୋଗମାୟୟା ॥ ୪୮

ଦେବକ୍ୟା ଉଦରେ ଜାତା ରାଜନ୍ କଂସବିହିଂସିତାଃ ।
ସା ତାଞ୍ଛୋଚତ୍ୟାତ୍ମଜାନ୍ ସ୍ୱାଂସ୍ତ ଇମେଽଧ୍ୟାସତେଽନ୍ତିକେ ॥ ୪୯

ଇତ ଏତାନ୍ ପ୍ରଣେଷ୍ୟାମୋ ମାତୃଶୋକାପନୁତ୍ତୟେ ।
ତତଃ ଶାପାଦ୍ ବିନିର୍ମୁକ୍ତା ଲୋକଂ ଯାସ୍ୟନ୍ତି ବିଜ୍ୱରାଃ ॥ ୫୦

ସ୍ମରୋଦ୍‌ଗୀଥଃ ପରିଷ୍ୱଙ୍ଗଃ ପତଙ୍ଗଃ କ୍ଷୁଦ୍ରଭୃଦ୍ ଘୃଣୀ ।
ଷଡ଼ିମେ ମତ୍‌ପ୍ରସାଦେନ ପୁନର୍ଯାସ୍ୟନ୍ତି ସଦ୍‌ଗତିମ୍ ॥ ୫୧

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ତାନ୍ ସମାଦାୟ ଇନ୍ଦ୍ରସେନେନ ପୂଜିତୌ ।
ପୁନର୍ଦ୍ୱାରବତୀମେତ୍ୟ ମାତୁଃ ପୁତ୍ରାନଯଚ୍ଛତାମ୍ ॥ ୫୨

ତାନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବାଳକାନ୍ ଦେବୀ ପୁତ୍ରସ୍ନେହସ୍ନୁତସ୍ତନୀ ।
ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟାଙ୍କମାରୋପ୍ୟ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନ୍ୟଜିଘ୍ରଦଭୀକ୍ଷ୍ଣଶଃ ॥ ୫୩

ଅପାୟୟତ୍ ସ୍ତନଂ ପ୍ରୀତା ସୁତସ୍ପର୍ଶପରିସ୍ନୁତା ।
ମୋହିତା ମାୟୟା ବିଷ୍ଣୋର୍ଯୟା ସୃଷ୍ଟିଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୫୪

ପୀତ୍ୱାମୃତଂ ପୟସ୍ତସ୍ୟାଃ ପୀତଶେଷଂ ଗଦାଭୃତଃ ।
ନାରାୟଣାଙ୍ଗସଂସ୍ପର୍ଶପ୍ରତିଲବ୍ଧାତ୍ମଦର୍ଶନାଃ ॥ ୫୫

ତେ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ଗୋବିନ୍ଦଂ ଦେବକୀଂ ପିତରଂ ବଲମ୍ ।
ମିଷତାଂ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ଯୟୁର୍ଧାମ ଦିବୌକସାମ୍ ॥ ୫୬

କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଉଥିବା ଦେଖି ସେମାନେ ହସିଦେଇଥିଲେ ॥ ୪୭ ॥ ସେହି ପରିହାସରୂପୀ ଅପରାଧ ହେତୁ ବ୍ରହ୍ମା ସେମାନଙ୍କୁ ଶାପ ଦେଇଦେଲେ ଓ ସେମାନେ ଅସୁରଯୋନିରେ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ପୁତ୍ରରୂପେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେହିମାନଙ୍କୁ ଯୋଗମାୟା ନେଇ ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ରଖିଦେଲେ; ସେମାନେ ଜନ୍ମ ହେଉ ହେଉ କଂସ ସେମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେଲା । ହେ ଦୈତ୍ୟରାଜ ! ଆମର ମାତା ଦେବକୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋକାତୁରା ହେଉଛନ୍ତି । ସେହି ଛଅଜଣ ଦେବକୀପୁତ୍ର ତୁମ ପାଖରେ ଅଛନ୍ତି ॥ ୪୮,୪୯ ॥ ତେଣୁ ମାତା ଦେବକୀଙ୍କ ଶୋକ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏଠାରୁ ନେଇଯିବୁ । ଏହାପରେ ସେମାନେ ଉକ୍ତ ଶାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ଲୋକକୁ ଚାଲିଯିବେ ॥ ୫୦ ॥ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି ସ୍ମର, ଉଦ୍‌ଗୀଥ, ପରିଷ୍ୱଙ୍ଗ, ପତଙ୍ଗ, କ୍ଷୁଦ୍ରଭୃତ୍ ଓ ଘୃଣି । ମୋ କୃପାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ପୁନଃ ସଦ୍‌ଗତି ଲାଭ ହେବ ॥ ୫୧ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏତିକି କହିଦେଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ । ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳି ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ସେହି ବାଳକମାନଙ୍କୁ ଧରି ଦ୍ୱାରକା ଫେରି ଆସିଲେ ଓ ମାତା ଦେବକୀଙ୍କ ହାତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସମର୍ପି ଦେଲେ ॥ ୫୨ ॥ ସେହି ବାଳକମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଦେବକୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହର ବନ୍ୟା ଆସିଗଲା । ତାଙ୍କ ସ୍ତନରୁ କ୍ଷୀର ଝରିଆସିଲା । ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର କୋଳକୁ ନେଇ ଛାତିରେ ଲଗାଇଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ମସ୍ତକ ଆଘ୍ରାଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫୩ ॥ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ସ୍ପର୍ଶରେ ଆନନ୍ଦ ବିଭୋର ହୋଇ ଦେବକୀ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ତନ୍ୟପାନ କରାଇଲେ । ସେ ସେତେବେଳକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେହି ଯୋଗମାୟା ହିଁ ତ ସ୍ନେହରୂପ ଧରି ସୃଷ୍ଟିଚକ୍ରକୁ ଚଲାଇରଖେ ॥ ୫୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେହେତୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେବକୀଙ୍କ ସ୍ତନରୁ କ୍ଷୀର ପିଇଥିଲେ, ତେଣୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତନର କ୍ଷୀର ଅମୃତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଉକ୍ତ ବାଳକମାନେ ସେହି ଅମୃତମୟ କ୍ଷୀର ପାନ କଲେ । ସେହି କ୍ଷୀର ପାନ କରି ଓ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ୍କାର ମିଳିଗଲା ॥ ୫୫ ॥ ସେମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ମାତା ଦେବକୀ, ପିତା ବସୁଦେବ ଓ ବଳରାମଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ । ତା'ପରେ ସେମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ଦେବଲୋକକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୫୬ ॥

ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଦେବକୀ ଦେବୀ ମୃତାଗମନନିର୍ଗମମ୍ ।
ମେନେ ସୁବିସ୍ମିତା ମାୟାଂ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ରଚିତାଂ ନୃପ ॥ ୫୭

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମରିଯାଇଥିବା ପୁଅମାନେ ଫେରି ଆସିବା ଏବଂ ପୁଣି ଥରେ ଚାଲିଯିବା ଦେଖି ଦେବକୀ ଦେବୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଧରିନେଲେ ଯେ, ଏସବୁ ହେଉଛି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ହିଁ କିଛି ଲୀଳା-କୌଶଳ ॥ ୫୭ ॥

ଏବଂବିଧାନ୍ୟଦ୍‌ଭୂତାନି କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ପରମାତ୍ମନଃ ।
ବୀର୍ଯ୍ୟାଣ୍ୟନନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ସନ୍ତ୍ୟନନ୍ତାନି ଭାରତ ॥ ୫୮

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମା; ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ । ତାଙ୍କର ଏହିପରି ଅଦ୍ଭୁତ ଚରିତ ଏତେ ଅଗଣିତ ଯେ, ତାହା କଳନା କରାଯାଇ ନ ପାରେ ॥ ୫୮ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଯ ଇଦମନୁଶୃଣୋତି ଶ୍ରାବୟେଦ୍ ବା ମୁରାରେ-
ଶ୍ଚରିତମମୃତକୀର୍ତ୍ତେର୍ବର୍ଣ୍ଣିତଂ ବ୍ୟାସପୁତ୍ରୈଃ ।
ଜଗଦଘଭିଦଲଂ ତଦ୍‌ଭକ୍ତସତ୍‌କର୍ଣ୍ଣପୂରଂ
ଭଗବତି କୃତଚିତ୍ତୋ ଯାତି ତତ୍‌କ୍ଷେମଧାମ ॥ ୫୯

ସୂତ ମୁନି କହିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ହେଉଛି ଅମର ଓ ଅମୃତମୟୀ । ତାଙ୍କର ଚରିତ ଜଗତର ସମସ୍ତ ପାପତାପ ଧୋଇଦିଏ ତଥା ଭକ୍ତଜନଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣକୁହରରେ ଆନନ୍ଦସୁଧା ପ୍ରବାହିତ କରେ । ସ୍ୱୟଂ ବ୍ୟାସନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ତାଙ୍କର ଲୀଳା ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଯେ ଏହା ଶୁଣନ୍ତି ତଥା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲାଗିଯାଏ ଏବଂ ସେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପରମ କଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ ଧାମ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୫୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ମୃତାଗ୍ରଜାନୟନଂ ନାମ ପଞ୍ଚାଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮୫ ॥

+++

ଅଥ ଷଡ଼ଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସୁଭଦ୍ରାହରଣ ଏବଂ ମିଥିଳାରେ ଏକାବେଳକେ ରାଜା ବହୁଳାଶ୍ୱ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶ୍ରୁତଦେବଙ୍କ ଗୃହରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପଦାର୍ପଣ

ରାଜୋବାଚ

ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବେଦିତୁମିଚ୍ଛାମଃ ସ୍ୱସାରଂ ରାମକୃଷ୍ଣୟୋଃ ।
ଯଥୋପୟେମେ ବିଜୟୋ ଯା ମମାସୀତ୍ ପିତାମହୀ ॥ ୧

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କର ଭଉଣୀ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋ ଜେଜେମା'ଙ୍କୁ ମୋର ଜେଜେବାପା ଅର୍ଜୁନ କିପରି ବିବାହ କଲେ, ମୁଁ ତାହା ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ଦୟା କରି ସେ ବିଷୟ କହନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅର୍ଜୁନସ୍ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାୟାଂ ପର୍ଯ୍ୟଟନ୍ନବନୀଂ ପ୍ରଭୁଃ ।
ଗତଃ ପ୍ରଭାସମଶୃଣୋନ୍ମାତୁଳେୟୀଂ ସ ଆତ୍ମନଃ ॥ ୨

ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନାୟ ରାମସ୍ତାଂ ଦାସ୍ୟତୀତି ନ ଚାପରେ ।
ତଲ୍ଲିପ୍ସୁଃ ସ ଯତିର୍ଭୂତ୍ୱା ତ୍ରିଦଣ୍ଡୀ ଦ୍ୱାରକାମଗାତ୍ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଥରେ ବୀରବର ଅର୍ଜୁନ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ପାଇଁ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରୁ କରୁ ଆସି ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ତାଙ୍କ ମାମୁଁଝିଅ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ । ସେ ଶୁଣିଲେ, ବଳରାମ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ସହିତ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ବିବାହ କରାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବସୁଦେବ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେଥିରେ ସହମତ ନୁହନ୍ତି । ତାହା ଶୁଣି ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ମନରେ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ପାଇବାର ଲାଳସା ଜାଗିଉଠିଲା । ସେ ତ୍ରିଦଣ୍ଡୀ ସନ୍ୟାସୀଙ୍କ ବେଶ ଧରି ଦ୍ୱାରକା

ତତ୍ର ବୈ ବାର୍ଷିକାନ୍ ମାସାନବାତ୍ସୀତ୍ ସ୍ୱାର୍ଥସାଧକଃ ।
ପୌରୈଃ ସଭାଜିତୋଽଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ରାମେଣାଜାନତା ଚ ସଃ ॥ ୪

ଏକଦା ଗୃହମାନୀୟ ଆତିଥ୍ୟେନ ନିମନ୍ତ୍ର୍ୟ ତମ୍ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧୟୋପହୃତଂ ଭୈକ୍ଷ୍ୟଂ ବଲେନ ବୁଭୁଜେ କିଲ ॥ ୫

ସୋଽପଶ୍ୟତ୍ତତ୍ର ମହତୀଂ କନ୍ୟାଂ ବୀରମନୋହରାମ୍ ।
ପ୍ରୀତ୍ୟୁତ୍ଫୁଲ୍ଲେକ୍ଷଣସ୍ତସ୍ୟାଂ ଭାବକ୍ଷୁବ୍ଧଂ ମନୋ ଦଧେ ॥ ୬

ସାପି ତଂ ଚକମେ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ନାରୀଣାଂ ହୃଦୟଙ୍ଗମମ୍ ।
ହସନ୍ତୀ ବ୍ରୀଡ଼ିତାପାଙ୍ଗୀ ତନ୍ନ୍ୟସ୍ତହୃଦୟେକ୍ଷଣା ॥ ୭

ତାଂ ପରଂ ସମନୁଧ୍ୟାୟନ୍ନନ୍ତରଂ ପ୍ରେପ୍ସୁରର୍ଜୁନଃ ।
ନ ଲେଭେ ଶଂ ଭ୍ରମଚ୍ଚିତ୍ତଃ କାମେନାତିବଲୀୟସା ॥ ୮

ମହତ୍ୟାଂ ଦେବଯାତ୍ରାୟାଂ ରଥସ୍ଥାଂ ଦୁର୍ଗନିର୍ଗତାମ୍ ।
ଜହାରାନୁମତଃ ପିତ୍ରୋଃ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଚ ମହାରଥଃ ॥ ୯

ରଥସ୍ଥୋ ଧନୁରାଦାୟ ଶୂରାଂଶ୍ଚାରୁନ୍ଧତୋ ଭଟାନ୍ ।
ବିଦ୍ରାବ୍ୟ କ୍ରୋଶତାଂ ସ୍ୱାନାଂ ସ୍ୱଭାଗଂ ମୃଗରାଡିବ ॥ ୧୦

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା କ୍ଷୁଭିତୋ ରାମଃ ପର୍ବଣୀବ ମହାର୍ଣ୍ଣବଃ ।
ଗୃହୀତପାଦଃ କୃଷ୍ଣେନ ସୁହୃଦ୍ଭିଶ୍ଚାନ୍ୱଶାମ୍ୟତ ॥ ୧୧

ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨,୩ ॥ ସେଠାରେ କେହି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ ଯେ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଅର୍ଜୁନ; ତେଣୁ ପୁରବାସୀମାନେ ତଥା ବଳରାମ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ସମ୍ମାନ ଦେଲେ । ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ପାଇବା ଆଶାରେ ଅର୍ଜୁନ ସେଠାରେ ବର୍ଷା ଚାରିମାସ ରହିଗଲେ ॥ ୪ ॥

ଦିନେ ଆତିଥ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ବଳରାମ ତାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ନିଜ ଭବନକୁ ନେଇଗଲେ । ତ୍ରିଦଣ୍ଡୀବେଶଧାରୀ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଖାଦ୍ୟପେୟ ଅର୍ପଣ କଲେ ଏବଂ ଅର୍ଜୁନ ଆନନ୍ଦ ମନରେ ଭୋଜନ କଲେ ॥ ୫ ॥ ଭୋଜନ କରିବାବେଳେ ଅର୍ଜୁନ ବିବାହଯୋଗ୍ୟା ପରମସୁନ୍ଦରୀ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ । ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବଡ଼ ବଡ଼ ବୀରଙ୍କ ମନକୁ ମଧ୍ୟ ହରିନେବା ପରି ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ନେତ୍ର ପ୍ରେମରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲା; ତାଙ୍କୁ ପାଇବା ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାରେ ତାଙ୍କ ମନ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ତାଙ୍କୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ପାଇବାକୁ ଦୃଢ଼ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିନେଲେ ॥ ୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମ ଜେଜେ ଅର୍ଜୁନ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦେହର ଗଠନ ଓ ଭାବଭଙ୍ଗୀ ନାରୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ସୁଭଦ୍ରା ମଧ୍ୟ ମନେ ମନେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀରୂପେ ପାଇବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ସେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ଲାଜ ଲାଜ ଆଖିରେ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁବାକୁ ଲାଗିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜର ହୃଦୟ ସମର୍ପଣ କରିଦେଲେ ॥ ୭ ॥ ସେତିକିବେଳୁ ଅର୍ଜୁନ କେବଳ ତାଙ୍କରି ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ କେବେ ହରଣ କରିନେବେ, ସେହି ସୁଯୋଗ ଖୋଜିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ପାଇବାର ପ୍ରବଳ କାମନାରେ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଟିକିଏ ବି ଶାନ୍ତି ପାଇପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୮ ॥

ଥରେ ଦେବଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସୁଭଦ୍ରା ରଥରେ ବସି ଦ୍ୱାରକାଦୁର୍ଗରୁ ବାହାରକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ସେତିକିବେଳେ ମହାରଥୀ ଅର୍ଜୁନ ଦେବକୀ, ବସୁଦେବ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ହରଣ କରିନେଲେ ॥ ୯ ॥ ରଥରେ ଚଢ଼ି ବୀର ଅର୍ଜୁନ ଧନୁ ଧରି ସଜାଗ ରହିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ସୈନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇବାକୁ ଆସିଲେ, ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ମାରିପିଟି ଘଉଡ଼େଇ ଦେଲେ । ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ନିକଟରେ ଥିବା ଲୋକେ ପାଟିତୁଣ୍ଡ କରି ରହିଗଲେ ଏବଂ ସିଂହ ନିଜର ଭାଗ ନେଇ ପଳାଇଲା ପରି ଅର୍ଜୁନ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ନେଇ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୦ ॥ ଏହି ସମାଚାର ପାଇ ବଳରାମ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନର ସମୁଦ୍ର ପରି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇଯିବାରୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ତାଙ୍କର ପାଦ ଧରି ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ବୁଝାଇଲେ । ଶେଷରେ ସେ ଶାନ୍ତ ହେଲେ ॥ ୧୧ ॥

ପ୍ରାହିଣୋତ୍ ପାରିବର୍ହାଣି ବରବଧ୍ୱୋର୍ମୁଦା ବଳଃ ।
ମହାଧନୋପସ୍କରେଭରଥାଶ୍ୱନରଯୋଷିତଃ ॥ ୧୨

ତା'ପରେ ବଳରାମ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ବର-କନ୍ୟାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯୌତୁକରୂପରେ ବହୁ ଧନ, ଆସବାବପତ୍ର, ହାତୀ, ରଥ, ଘୋଡ଼ା ଓ ଦାସଦାସୀ ପଠାଇଲେ ॥ ୧୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କୃଷ୍ଣସ୍ୟାସୀଦ୍ ଦ୍ୱିଜଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ଶ୍ରୁତଦେବ ଇତି ଶ୍ରୁତଃ ।
କୃଷ୍ଣୈକଭକ୍ତ୍ୟା ପୂର୍ଣ୍ଣାର୍ଥଃ ଶାନ୍ତଃ କବିରଲମ୍ପଟଃ ॥ ୧୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିଦେହ ଦେଶର ରାଜଧାନୀ ମିଥିଳାରେ ଜଣେ ଗୃହସ୍ଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ରହୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ଶ୍ରୁତଦେବ । ସେ ଥିଲେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜଣେ ପରମ ଭକ୍ତ । ସେ ଏକମାତ୍ର ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତିବଳରେ ହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣମନୋରଥ, ପରମଶାନ୍ତ, ଜ୍ଞାନୀ ଓ ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥

ସ ଉବାସ ବିଦେହେଷୁ ମିଥିଳାୟାଂ ଗୃହାଶ୍ରମୀ ।
ଅନୀହୟାଽଽଗତାହାର୍ଯ୍ୟନିର୍ବର୍ତ୍ତିତନିଜକ୍ରିୟଃ ॥ ୧୪

ସେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହି ମଧ୍ୟ ଧନ ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟମ କରୁ ନ ଥିଲେ; ଯାହା କିଛି ମିଳିଯାଉଥିଲା, ସେଥିରେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ ॥ ୧୪ ॥

ଯାତ୍ରାମାତ୍ରଂ ତ୍ୱହରହର୍ଦୈବାଦୁପନମତ୍ୟୁତ ।
ନାଧିକଂ ତାବତା ତୁଷ୍ଟଃ କ୍ରିୟାଶ୍ଚକ୍ରେ ଯଥୋଚିତାଃ ॥ ୧୫

ପ୍ରତିଦିନ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ ନିମନ୍ତେ ଯେତିକି ଯାହା ଲୋଡ଼ା, ପ୍ରାରବ୍ଧବଶତଃ ତାଙ୍କୁ ସେତିକି ମିଳିଯାଉଥିଲା; ଅଧିକ ମିଳୁ ନ ଥିଲା । ସେ ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଅନୁସାରେ ଧର୍ମପାଳନରେ ତତ୍ପର ଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥

ତଥା ତଦ୍ରାଷ୍ଟ୍ରପାଲୋଽଙ୍ଗ ବହୁଳାଶ୍ୱ ଇତି ଶ୍ରୁତଃ ।
ମୈଥିଳୋ ନିରହମ୍ମାନ ଉଭାବପ୍ୟଚ୍ୟୁତପ୍ରିୟୌ ॥ ୧୬

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେ ଦେଶର ରାଜା ମଧ୍ୟ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପରି ଭକ୍ତିମାନ୍ ଥିଲେ । ମୈଥିଳବଂଶର ସେହି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରାଜାଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ବହୁଳାଶ୍ୱ । ତାଙ୍କ ଠାରେ ଲେଶମାତ୍ର ଅହଂକାର ନ ଥାଏ । ଶ୍ରୁତଦେବ ଓ ବହୁଳାଶ୍ୱ ଉଭୟେ ଥିଲେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ ॥ ୧୬ ॥

ତୟୋଃ ପ୍ରସନ୍ନୋ ଭଗବାନ୍ ଦାରୁକେଣାହୃତଂ ରଥମ୍ ।
ଆରୁହ୍ୟ ସାକଂ ମୁନିଭିର୍ବିଦେହାନ୍ ପ୍ରୟଯୌ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୧୭

ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ, ଭଗବାନ ଥରେ ଦାରୁକକୁ କହି ରଥ ମଗାଇଲେ ଏବଂ ରଥରେ ବସି ଦ୍ୱାରକାରୁ ବିଦେହ ଦେଶକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୧୭ ॥

ନାରଦୋ ବାମଦେବୋଽତ୍ରିଃ କୃଷ୍ଣୋ ରାମୋଽସିତୋଽରୁଣିଃ ।
ଅହଂ ବୃହସ୍ପତିଃ କଣ୍ୱୋ ମୈତ୍ରେୟଶ୍ଚ୍ୟବନାଦୟଃ ॥ ୧୮

ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ନାରଦ, ବାମଦେବ, ଅତ୍ରି, ବେଦବ୍ୟାସ, ପରଶୁରାମ, ଅସିତ, ଆରୁଣି, ମୁଁ (ଶୁକଦେବ), ବୃହସ୍ପତି, କଣ୍ୱ, ମୈତ୍ରେୟ, ଚ୍ୟବନ ଆଦି ଋଷି ମଧ୍ୟ ଥାଆନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥

ତତ୍ର ତତ୍ର ତମାୟାନ୍ତଂ ପୌରା ଜାନପଦା ନୃପ ।
ଉପତସ୍ଥୁଃ ସାର୍ଘ୍ୟହସ୍ତା ଗ୍ରହୈଃ ସୂର୍ଯ୍ୟମିବୋଦିତମ୍ ॥ ୧୯

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚୁଥାଆନ୍ତି, ସେଠାକାର ନାଗରିକ ଓ ଗ୍ରାମବାସୀ ପ୍ରଜାମାନେ ପୂଜା ସାମଗ୍ରୀ ଧରି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଉଥାଆନ୍ତି । ପୂଜା କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଭଗବାନ ଗ୍ରହମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଉଦୟ ହେଲା ପରି ଦେଖା ଯାଉଥାଆନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥

ଆନର୍ତ୍ତଧନ୍ୱକୁରୁଜାଙ୍ଗଲକଙ୍କମତ୍ସ୍ୟ-
ପାଞ୍ଚାଲକୁନ୍ତିମଧୁକେକୟକୋସଲାର୍ଣ୍ଣାଃ ।
ଅନ୍ୟେ ଚ ତନ୍ମୁଖସରୋଜମୁଦାରହାସ-
ସ୍ନିଗ୍ଧେକ୍ଷଣଂ ନୃପ ପପୁର୍ଦୃଶିଭିର୍ନୃନାର୍ଯ୍ୟଃ ॥ ୨୦

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଯାତ୍ରାକାଳରେ ଆନର୍ତ୍ତ, ଧନ୍ୱ, କୁରୁଜାଙ୍ଗଳ, କଙ୍କ, ମତ୍ସ୍ୟ, ପାଞ୍ଚାଳ, କୁନ୍ତି, ମଧୁ, କେକୟ, କୋସଳ, ଅର୍ଣ୍ଣ ଆଦି ଅନେକ ଦେଶର ନରନାରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହାସ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମଭରା ଚାହାଣିଯୁକ୍ତ ମୁଖାରବିନ୍ଦର ମକରନ୍ଦରସ ନିଜ ନିଜର ନେତ୍ରରୂପୀ ପାତ୍ରରେ ପାନ କଲେ ॥ ୨୦ ॥

ତେଭ୍ୟଃ ସ୍ୱବୀକ୍ଷଣବିନଷ୍ଟତମିସ୍ରଦୃଗ୍‌ଭ୍ୟଃ
କ୍ଷେମଂ ତ୍ରିଲୋକଗୁରୁରର୍ଥଦୃଶଂ ଚ ଯଚ୍ଛନ୍ ।

ତ୍ରିଲୋକଗୁରୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରି ସେମାନଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନ ଦୃଷ୍ଟି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ଦର୍ଶନ କରୁଥିବା ନରନାରୀଙ୍କୁ

ଶୃଣ୍ୱନ୍ ଦିଗନ୍ତଧବଳଂ ସ୍ୱଯଶୋଽଶୁଭଘ୍ନଂ
ଗୀତଂ ସୁରୈର୍ନୃଭିରଗାଚ୍ଛନକୈର୍ବିଦେହାନ୍ ॥ ୨୧

ତେଽଚ୍ୟୁତଂ ପ୍ରାପ୍ତମାକର୍ଣ୍ୟ ପୌରା ଜାନପଦା ନୃପ ।
ଅଭୀୟୁର୍ମୁଦିତାସ୍ତସ୍ମୈ ଗୃହୀତାର୍ହଣପାଣୟଃ ॥ ୨୨

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକଂ ପ୍ରୀତ୍ୟୁତ୍ଫୁଲ୍ଲାନନାଶୟାଃ ।
କୈର୍ଧୃତାଞ୍ଜଳିଭିର୍ନେମୁଃ ଶ୍ରୁତପୂର୍ବାଂସ୍ତଥା ମୁନୀନ୍ ॥ ୨୩

ସ୍ୱାନୁଗ୍ରହାୟ ସଂପ୍ରାପ୍ତଂ ମନ୍ୱାନୌ ତଂ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁମ୍ ।
ମୈଥିଳଃ ଶ୍ରୁତଦେବଶ୍ଚ ପାଦୟୋଃ ପେତତୁଃ ପ୍ରଭୋଃ ॥ ୨୪

ନ୍ୟମନ୍ତ୍ରୟେତାଂ ଦାଶାର୍ହମାତିଥ୍ୟେନ ସହ ଦ୍ୱିଜୈଃ ।
ମୈଥିଳଃ ଶ୍ରୁତଦେବଶ୍ଚ ଯୁଗପତ୍ ସଂହତାଞ୍ଜଳୀ ॥ ୨୫

ଭଗବାଂସ୍ତଦଭିପ୍ରେତ୍ୟ ଦ୍ୱୟୋଃ ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୟା ।
ଉଭୟୋରାବିଶଦ୍ ଗେହମୁଭାଭ୍ୟାଂ ତଦଲକ୍ଷିତଃ ॥ ୨୬

ଶ୍ରୋତୁମପ୍ୟସତାଂ ଦୂରାନ୍ ଜନକଃ ସ୍ୱଗୃହାଗତାନ୍ ।
ଆନୀତେଷ୍ୱାସନାଗ୍ର୍ୟେଷୁ ସୁଖାସୀନାନ୍ ମହାମନାଃ ॥ ୨୭

ପ୍ରବୃଦ୍ଧଭକ୍ତ୍ୟା ଉଦ୍ଧର୍ଷହୃଦୟାସ୍ରାବିଲେକ୍ଷଣଃ ।
ନତ୍ୱା ତଦଙ୍ଘ୍ରୀନ୍ ପ୍ରକ୍ଷାଲ୍ୟ ତଦପୋ ଲୋକପାବନୀଃ ॥ ୨୮

ପ୍ରଭୁ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟିରେ (ଚ୍ଛାହାଣିରେ) ହିଁ ପରମ କଲ୍ୟାଣ ଓ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଦାନ କରି କରି ଚାଲିଥାନ୍ତି। କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଦେବତାମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ପାପନାଶିନୀ ତଥା ସକଳ ଦିଗକୁ ଉଦ୍‌ଭାସିତ କରୁଥିବା କୀର୍ତ୍ତି ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି। ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯାଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ବିଦେହ ଦେଶରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥୨୧॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଶୁଭାଗମନ ସମାଚାର ପାଇ ନଗରବାସୀ ଓ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ। ସେମାନେ ବିବିଧ ପୂଜା ସାମଗ୍ରୀ ଧରି ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିଲେ ॥ ୨୨ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଓ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲା। ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଏବଂ ସମସ୍ତ ମୁନିଙ୍କର ନାମ କେବଳ ଶୁଣିଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କୁ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲେ। ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ସମସ୍ତେ ଯୋଡ଼ହସ୍ତ ଓ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ମିଥିଳା ନରେଶ ବହୁଳାଶ୍ୱ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶ୍ରୁତଦେବ ବୁଝିଗଲେ ଯେ, ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆସିଛନ୍ତି। ତେଣୁ ସେମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣରେ ପଡ଼ି ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୨୪ ॥ ବହୁଳାଶ୍ୱ ଓ ଶ୍ରୁତଦେବ ଉଭୟେ ଏକାସାଥିରେ ହାତ ଯୋଡ଼ି ମୁନିମଣ୍ଡଳୀ ସହିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆତିଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଭଗବାନ ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସ୍ୱୀକାର କରି ଉଭୟଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏକାସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଉଭୟଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲେ। କିନ୍ତୁ ଉଭୟଙ୍କୁ ଏହି ଅନୁଭବ ହେଉଥିଲା ଯେ ଭଗବାନ ସେତେବେଳେ କେବଳ ତାଙ୍କରି ଘରକୁ ଆସିଛନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ବିଦେହରାଜ ବହୁଳାଶ୍ୱ ବଡ଼ ମନସ୍ୱୀ ଥିଲେ। ଦୁଷ୍ଟ ଦୁରାଗ୍ରହୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର କାନ ଯାହାଙ୍କର ନାମ ବି ଶୁଣିପାରେ ନାହିଁ, ସ୍ୱୟଂ ସେହି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ମୁନିଋଷିମାନେ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିଥିବାରୁ ରାଜା ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଆସନ ମଗାଇଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ମୁନିଋଷିମାନେ ସେହିସବୁ ଆସନରେ ବସିଲେ। ବହୁଳାଶ୍ୱଙ୍କ ସ୍ଥିତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚିତ୍ର ହୋଇଗଲା। ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଉଦ୍ରିକ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଆଖିରେ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ଭରିଗଲା। ସେ ପୂଜ୍ୟତମ ଅତିଥିମାନଙ୍କର ଚରଣକମଳରେ ନମସ୍କାର କରି ସେମାନଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇଦେଲେ ଏବଂ ସକୁଟୁମ୍ବେ ସେମାନଙ୍କର ଲୋକପାବନ ପାଦୋଦକ ଶିରରେ

ସଙ୍କୁଚୁମ୍ୱୋ ବହନ୍ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନା ପୂଜୟାଞ୍ଚକ୍ର ଈଶ୍ୱରାନ୍ ।
ଗନ୍ଧମାଲ୍ୟାମ୍ବରାକଳ୍ପଧୂପଦୀପାର୍ଘ୍ୟଗୋବୃଷୈଃ ॥ ୨୯

ବାଗ୍ଭିଃ ମଧୁରୟା ପ୍ରୀଣନ୍ନିଦମାହାନ୍ନତର୍ପିତାନ୍ ।
ପାଦାବଙ୍କଗତୌ ବିଷ୍ଣୋଃ ସଂସ୍ପୃଶଞ୍ଛନକୈର୍ମୁଦା ॥ ୩୦

ରାଜୋବାଚ

ଭବାନ୍ ହି ସର୍ବଭୂତାନାମାତ୍ମା ସାକ୍ଷୀ ସ୍ୱଦୃଗ୍ ବିଭୋ ।
ଅଥ ନସ୍ତ୍ୱତ୍ପଦାମ୍ଭୋଜଂ ସ୍ମରତାଂ ଦର୍ଶନଂ ଗତଃ ॥ ୩୧

ସ୍ୱବଚସ୍ତଦୃତଂ କର୍ତ୍ତୁମସ୍ମଦ୍ଦୃଗ୍ଗୋଚରୋ ଭବାନ୍ ।
ଯଦାତ୍ଥୈକାନ୍ତଭକ୍ତାନ୍ ମେ ନାନନ୍ତଃ ଶ୍ରୀରଜଃ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୩୨

କୋ ନୁ ତ୍ୱଚ୍ଚରଣାମ୍ଭୋଜମେବଂବିଦ୍ ବିସୃଜେତ୍ ପୁମାନ୍ ।
ନିଷ୍କିଞ୍ଚନାନାଂ ଶାନ୍ତାନାଂ ମୁନୀନାଂ ଯସ୍ତ୍ୱମାତ୍ମଦଃ ॥ ୩୩

ଯୋଽବତୀର୍ଯ୍ୟ ଯଦୋର୍ବଂଶେ ନୃଣାଂ ସଂସରତାମିହ ।
ଯଶୋ ବିତେନେ ତଚ୍ଛାନ୍ତ୍ୟୈ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟବୃଜିନାପହମ୍ ॥ ୩୪

ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ଭଗବତେ କୃଷ୍ଣାୟାକୁଣ୍ଠମେଧସେ ।
ନାରାୟଣାୟ ଋଷୟେ ସୁଶାନ୍ତଂ ତପ ଈୟୁଷେ ॥ ୩୫

ଦିନାନି କତିଚିଦ୍ ଭୂମନ୍ ଗୃହାନ୍ ନୋ ନିବସ ଦ୍ୱିଜୈଃ ।
ସମେତଃ ପାଦରଜସା ପୁନୀହୀଦଂ ନିମେଃ କୁଳମ୍ ॥ ୩୬

ଧାରଣ କଲେ । ତା'ପରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଭଗବତ୍ସ୍ୱରୂପ ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଗନ୍ଧ, ମାଳା, ବସ୍ତ୍ର, ଅଳଙ୍କାର, ଧୂପ, ଦୀପ, ଅର୍ଘ୍ୟ, ଗାଈ ଆଦି ସମର୍ପଣ କରି ପୂଜା କଲେ ॥ ୨୭-୨୯ ॥ ସମସ୍ତେ ଭୋଜନ କରି ତୃପ୍ତ ହୋଇଯିବା ପରେ ରାଜା ବହୁଳାଶ୍ୱ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣଯୁଗଳକୁ ନିଜ କୋଳରେ ଧରି ବସିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆନନ୍ଦମନରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଦ ମଞ୍ଚାଳିବା ସହିତ ମଧୁର ଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୦ ॥

ରାଜା ବହୁଳାଶ୍ୱ କହିଲେ—''ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା, ସାକ୍ଷୀ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂପ୍ରଭ । ଆମେ ସଦାସର୍ବଦା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ସ୍ମରଣ କରିଥାଉ; ତେଣୁ ଆପଣ ଆଜି ଆମମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେଇ କୃତାର୍ଥ କରିଦେଲେ ॥ ୩୧ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ତ କହିଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଯିଏ ଆପଣଙ୍କ ଅନନ୍ୟପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ, ସେ ଆପଣଙ୍କର ନିଜ ସ୍ୱରୂପ ବଳରାମଙ୍କ ଠାରୁ, ଆପଣଙ୍କ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀଙ୍କ ଠାରୁ ଓ ଆପଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଅଧିକ ପ୍ରିୟ । ନିଜର ସେହି ବଚନକୁ ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣ ଆମମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ ॥ ୩୨ ॥ ଏପରି କେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଅଛି ଭଲା, ଯେ କି ଆପଣଙ୍କର ଏହି ପରମ ଦୟାଳୁତା ଓ ପ୍ରେମପରବଶତା ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ପାରିବ ! ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଯେଉଁମାନେ ଜଗତର ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁ ତଥା ନିଜ ଶରୀର ଆଦି କଥା ମଧ୍ୟ ମନରୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ସେହି ପରମଶାନ୍ତ ମୁନିମାନଙ୍କ ପାଖରେ ତ ଆପଣ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ଦେଇଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ଆପଣ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ିଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତି ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଏପରି ବିଶୁଦ୍ଧ ଯଶ ବିସ୍ତାର କଲେ ଯେ, ତାହା ସ୍ମରଣ-ପଠନ-ଶ୍ରବଣ କଲେ ତ୍ରିଲୋକର ପାପତାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୪ ॥ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅସୀମ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟର ନିଧି । ସମସ୍ତଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ଆକର୍ଷିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପରଂବ୍ରହ୍ମ । ଆପଣଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଅନନ୍ତ । ପରମଶାନ୍ତି ବିସ୍ତାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହିଁ ନାରାୟଣ ଋଷିରୂପରେ ତପସ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୩୫ ॥ ହେ ଅନନ୍ତ ! ମୁନିମଣ୍ଡଳୀ ସହିତ ଆପଣ କିଛିଦିନ ଆମର ଏଠାରେ ରହିଯାଆନ୍ତୁ ଏବଂ ଆପଣା ଚରଣଧୂଳିରେ ଏହି ନିମିବଂଶକୁ ପବିତ୍ର

ଇତ୍ୟୁପାମନ୍ତ୍ରିତୋ ରାଜ୍ଞା ଭଗବାଁଲ୍ଲୋକଭାବନଃ ।
ଉବାସ କୁର୍ବନ୍ କଲ୍ୟାଣଂ ମିଥିଳାନରଯୋଷିତାମ୍ ॥ ୩୭

ଶ୍ରୁତଦେବୋଽଚ୍ୟୁତଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ସ୍ୱଗୃହାଞ୍ଜନକୋ ଯଥା ।
ନତ୍ୱା ମୁନୀନ୍ ସୁସଂହୃଷ୍ଟୋ ଧୁନ୍ୱନ୍ ବାସୋ ନନର୍ତ୍ତ ହ ॥ ୩୮

ତୃଣପୀଠବୃସୀଷ୍ୱେତାନାନୀତେଷୂପବେଶ୍ୟ ସଃ ।
ସ୍ୱାଗତେନାଭିନନ୍ଦ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରୀନ୍ ସଭାର୍ଯ୍ୟୋଽବନିଜେ ମୁଦା ॥ ୩୯

ତଦମ୍ଭସା ମହାଭାଗ ଆତ୍ମାନଂ ସଗୃହାନ୍ୱୟମ୍ ।
ସ୍ନାପୟାଞ୍ଚକ୍ର ଉଦ୍ଧର୍ଷୋ ଲବ୍ଧସର୍ବମନୋରଥଃ ॥ ୪୦

ଫଲାର୍ହଣୋଶୀରଶିବାମୃତାମ୍ବୁଭି-
ର୍ମୃଦା ସୁରଭ୍ୟା ତୁଲସୀକୁଶାମ୍ବୁଜୈଃ ।
ଆରାଧୟାମାସ ଯଥୋପପନ୍ନୟା
ସପର୍ଯ୍ୟୟା ସତ୍ତ୍ୱବିବର୍ଦ୍ଧନାନ୍ଧସା ॥ ୪୧

ସ ତର୍କୟାମାସ କୁତୋ ମମାନ୍ୱଭୂତ୍
ଗୃହାନ୍ଧକୂପେ ପତିତସ୍ୟ ସଙ୍ଗମଃ ।
ଯଃ ସର୍ବତୀର୍ଥାସ୍ପଦପାଦରେଣୁଭିଃ
କୃଷ୍ଣେନ ଚାସ୍ୟାତ୍ମନିକେତଭୂସୁରୈଃ ॥ ୪୨

ସୂପବିଷ୍ଟାନ୍ କୃତାତିଥ୍ୟାଞ୍ଛ୍ରୁତଦେବ ଉପସ୍ଥିତଃ ।
ସଭାର୍ଯ୍ୟସ୍ୱଜନାପତ୍ୟ ଉବାଚାଙ୍ଘ୍ର୍ୟଭିମର୍ଶନଃ ॥ ୪୩

ଶ୍ରୁତଦେବ ଉବାଚ

ନାଦ୍ୟ ନୋ ଦର୍ଶନଂ ପ୍ରାପ୍ତଃ ପରଂ ପରମପୂରୁଷଃ ।
ଯର୍ହୀଦଂ ଶକ୍ତିଭିଃ ସୃଷ୍ଟ୍ୱା ପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ହ୍ୟାତ୍ମସତ୍ତୟା ॥ ୪୪

କରିଦିଅନ୍ତୁ ।'' ॥ ୩୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସବୁରି ଜୀବନଦାତା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଜା ବହୁଳାଶ୍ୱଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସ୍ୱୀକାର କରି ମିଥିଳାବାସୀ ନରନାରୀଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରିବା ସହିତ କିଛିଦିନ ସେଠାରେ ରହିଗଲେ ॥ ୩୭ ॥

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏଣେ ରାଜା ବହୁଳାଶ୍ୱ ଯେପରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ମୁନିମଣ୍ଡଳୀ ଆଗମନ କରିବାରୁ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ, ତେଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶ୍ରୁତଦେବ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ମୁନିମଣ୍ଡଳୀ ଆସିଥିବା ଦେଖି ସେହିପରି ଆନନ୍ଦବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ । ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଆନନ୍ଦରେ ନିଜର ଚଦର ଉଡ଼ାଇ ଉଡ଼ାଇ ନାଚିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୮ ॥ ଶ୍ରୁତଦେବ ମସିଣା, ପିଢ଼ା ଓ କୁଶାସନ ବିଛାଇଦେଇ ତା'ଉପରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏବଂ ମୁନିମାନଙ୍କୁ ବସାଇଲେ । ସ୍ୱାଗତ-ଭାଷଣଦ୍ୱାରା ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦିତ କଲେ ତଥା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପାଦ ପଖାଳିଲେ ॥ ୩୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମହାସୌଭାଗ୍ୟଶାଳୀ ଶ୍ରୁତଦେବ ଭଗବାନଙ୍କର ତଥା ଋଷିମାନଙ୍କର ଚରଣୋଦକ ନେଇ ନିଜ ଘରେ ଓ ପରିବାରର ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଛିଞ୍ଚିଦେଲେ । ସେହି ଚରଣାମୃତ ପାଇ ତାଙ୍କର ସକଳ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା; ସେ ଆନନ୍ଦାତିଶଯ୍ୟରେ ମତୁଆଲା ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୦ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଫଳ, ଚନ୍ଦନ, ସୁବାସିତ ନିର୍ମଳ ଓ ମଧୁର ଜଳ, ସୁଗନ୍ଧିତ ମାଟି, ତୁଳସୀ, କୁଶ, ପଦ୍ମଫୁଲ ଆଦି ଅନାୟାସଲବ୍ଧ ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ ଓ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ-ବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ ଅନ୍ନ ଅର୍ପଣ କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୪୧ ॥ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୁତଦେବ ମନେ ମନେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଭାବିଲେ, ''ମୁଁ ତ ଗୃହଜଞ୍ଜାଳରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଅନ୍ଧକାର କୂପରେ ପଡ଼ିଥିବା ମନୁଷ୍ୟଟାଏ, ଅଭାଗାଟାଏ; ମୋତେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏବଂ ନିଜ ଚରଣରେ ସମସ୍ତ ତୀର୍ଥକୁ ତୀର୍ଥତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ଓ ତାଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ ସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବା ମୁନିଋଷିମାନଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ କିପରି ମିଳିଗଲା !'' ॥ ୪୨ ॥ ସମସ୍ତେ ଆତିଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରି ଆରାମରେ ବସିଯିବା ପରେ ଶ୍ରୁତଦେବ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ର ତଥା ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ସମେତ ସେମାନଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗିଗଲେ । ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦ ପାଖରେ ବସି ପାଦ ମଞ୍ଚାଳୁ ମଞ୍ଚାଳୁ କହିଲେ—॥ ୪୩ ॥

ଶ୍ରୁତଦେବ କହିଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତ-ଅବ୍ୟକ୍ତରୂପୀ ପ୍ରକୃତିର ଓ ଜୀବମାନଙ୍କର ଅତୀତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ଆପଣ ଯେ ମୋତେ ଆଜି ହିଁ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ, ତାହା ନୁହେଁ; ଆପଣ ଯେଉଁ ଦିନୁ ନିଜ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଏହି ଜଗତକୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ଆତ୍ମସତ୍ତାରୂପରେ ଏଥିରେ

ଯଥା ଶୟାନଃ ପୁରୁଷୋ ମନସୈବାତ୍ମମାୟୟା ।
ସୃଷ୍ଟ୍ୱା ଲୋକଂ ପରଂ ସ୍ୱାପ୍ନମନୁବିଶ୍ୟାବଭାସତେ ॥ ୪୫

ଶୃଣ୍ୱତାଂ ଗଦତାଂ ଶଶ୍ୱଦର୍ଚ୍ଚତାଂ ତ୍ୱାଭିବନ୍ଦତାମ୍ ।
ନୃଣାଂ ସଂବଦତାମନ୍ତର୍ହୃଦି ଭାସ୍ୟମଲାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୪୬

ହୃଦିସ୍ଥୋଽପ୍ୟତିଦୂରସ୍ଥଃ କର୍ମବିକ୍ଷିପ୍ତଚେତସାମ୍ ।
ଆତ୍ମଶକ୍ତିଭିରଗ୍ରାହ୍ୟୋଽପ୍ୟନ୍ତ୍ୟୁପେତଗୁଣାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୪୭

ନମୋଽସ୍ତୁ ତେଽଧ୍ୟାତ୍ମବିଦାଂ ପରାତ୍ମନେ
ଅନାତ୍ମନେ ସ୍ୱାତ୍ମବିଭକ୍ତମୃତ୍ୟବେ ।
ସକାରଣାକାରଣଲିଙ୍ଗମୀୟୁଷେ
ସ୍ୱମାୟୟାସଂବୃତରୁଦ୍ଧଦୃଷ୍ଟୟେ ॥ ୪୮

ସ ତ୍ୱଂ ଶାଧି ସ୍ୱଭୃତ୍ୟାନ୍ ନଃ କିଂ ଦେବ କରବାମ ହେ ।
ଏତଦନ୍ତୋ ନୃଣାଂ କ୍ଲେଶୋ ଯଦ୍ ଭବାନକ୍ଷିଗୋଚରଃ ॥ ୪୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତଦୁକ୍ତମିତ୍ୟୁପାକର୍ଣ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରଣତାର୍ତ୍ତିହା ।
ଗୃହୀତ୍ୱା ପାଣିନା ପାଣିଂ ପ୍ରହସଂସ୍ତମୁବାଚ ହ ॥ ୫୦

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବ୍ରହ୍ମଂସ୍ତେଽନୁଗ୍ରହାର୍ଥାୟ ସଂପ୍ରାପ୍ତାନ୍ ବିଦ୍ଧ୍ୟମୂନ୍ ମୁନୀନ୍ ।
ସଞ୍ଚରନ୍ତି ମୟା ଲୋକାନ୍ ପୁନନ୍ତଃ ପାଦରେଣୁଭିଃ ॥ ୫୧

ପ୍ରବେଶ କଲେ, ସେହିଦିନୁ ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଛନ୍ତି; ବାସ୍ତବରେ ସେହିଦିନୁ ହିଁ ଆପଣ ମୋତେ ଦର୍ଶନ ଦେଇଛନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥ ଶୋଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଅବିଦ୍ୟାବଶତଃ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ମନେ ମନେ ସ୍ୱପ୍ନଜଗତ୍ ସୃଷ୍ଟି କରିଦିଏ ଓ ନିଜେ ସେଥିରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅନେକରୂପରେ ଅନେକ କର୍ମ କରୁଥିବା ପରି ବୋଧ କରେ, ଆପଣ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ନିଜ ଭିତରେ ନିଜ ମାୟାରେ ଏହି ଜଗତକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏଥିରେ ଲୀଳାଛଳରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଅନେକ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛନ୍ତି ॥ ୪୫ ॥ ଯେଉଁମାନେ ସର୍ବଦା ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳାକଥା ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି ତଥା ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତିମାମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଚ୍ଚନ-ବନ୍ଦନ କରନ୍ତି ଏବଂ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଆପଣଙ୍କ ବିଷୟ ହିଁ ଚର୍ଚ୍ଚା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଆପଣ ସେହି ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୬ ॥ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଲୌକିକ-ବୈଦିକ ଆଦି କର୍ମର ବାସନାଦ୍ୱାରା ବହିର୍ମୁଖ ହୋଇଯାଉଛି, ଆପଣ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବହୁଦୂରରେ ରହିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଗୁଣ ଗାନ କରି କରି ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ ଓ ସଦ୍‌ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ କରିଦିଅନ୍ତି, ଆପଣ ସେମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିକଟରେ ଥାଆନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଯେଉଁମାନେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣନ୍ତି, ଆପଣ ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଆତ୍ମାରୂପରେ ରହିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଶରୀର ଆଦିକୁ ହିଁ ନିଜର ଆତ୍ମା ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଆପଣ ମୃତ୍ୟୁରୂପରେ ରହିଛନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣର ନିୟାମକ ବା ଶାସକ । ଆପଣଙ୍କର ମାୟା ଆପଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିପଥକୁ ଢାଙ୍କିଦେଇ ପାରେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତାହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିପଥକୁ ଢାଙ୍କିରଖେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୪୮ ॥ ହେ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ସେବକ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିବୁ, ତାହା ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନ ମିଳିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବର କ୍ଳେଶ ରହିଥାଏ; ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ମିଳିଯିବାମାତ୍ରେ ସମସ୍ତ କ୍ଳେଶର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟେ ॥ ୪୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୁତଦେବଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ଶରଣାଗତଭୟହାରୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ହାତ ଧରି ପକାଇଲେ ଏବଂ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି କହିଲେ—॥ ୫୦ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—''ପ୍ରିୟ ଶ୍ରୁତଦେବ ! ତୁମକୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଏହି ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷି ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଏମାନେ ନିଜ ଚରଣକମଳର ଧୂଳିରେ ଜଗତକୁ ପବିତ୍ର କରି କରି ମୋ ସହିତ ବିଚରଣ

ଦେବାଃ କ୍ଷେତ୍ରାଣି ତୀର୍ଥାନି ଦର୍ଶନସ୍ପର୍ଶନାର୍ଚ୍ଚନୈଃ ।
ଶନୈଃ ପୁନନ୍ତି କାଲେନ ତଦପ୍ୟର୍ହତ୍ତମେକ୍ଷୟା ॥ ୫୨

ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଜନ୍ମନା ଶ୍ରେୟାନ୍ ସର୍ବେଷାଂ ପ୍ରାଣିନାମିହ ।
ତପସା ବିଦ୍ୟୟା ତୁଷ୍ଟ୍ୟା କିମୁ ମତ୍କଳୟା ଯୁତଃ ॥ ୫୩

ନ ବ୍ରାହ୍ମଣାନ୍ମେ ଦୟିତଂ ରୂପମେତଚ୍ଚତୁର୍ଭୁଜମ୍ ।
ସର୍ବବେଦମୟୋ ବିପ୍ରଃ ସର୍ବଦେବମୟୋ ହ୍ୟହମ୍ ॥ ୫୪

ଦୁଷ୍ପ୍ରଜ୍ଞା ଅବିଦିତ୍ୱୈବମବଜାନନ୍ତ୍ୟସୂୟବଃ ।
ଗୁରୁଂ ମାଂ ବିପ୍ରମାତ୍ମାନମର୍ଚ୍ଚାଦାବିଜ୍ୟଦୃଷ୍ଟୟଃ ॥ ୫୫

ଚରାଚରମିଦଂ ବିଶ୍ୱଂ ଭାବା ଯେ ଚାସ୍ୟ ହେତବଃ ।
ମଦ୍ରୂପାଣୀତି ଚେତସ୍ୟାଧତ୍ତେ ବିପ୍ରୋ ମଦୀକ୍ଷୟା ॥ ୫୬

ତସ୍ମାଦ୍ ବ୍ରହ୍ମଋଷୀନେତାନ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ମଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟାର୍ଚ୍ଚୟ ।
ଏବଂ ଚେଦର୍ଚ୍ଚିତୋଽସ୍ମ୍ୟଦ୍ଧା ନାନ୍ୟଥା ଭୂରିଭୂତିଭିଃ ॥ ୫୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ ଇତ୍ଥଂ ପ୍ରଭୁଣାଽଽଦିଷ୍ଟଃ ସହକୃଷ୍ଣାନ୍ ଦ୍ୱିଜୋତ୍ତମାନ୍ ।
ଆରାଧ୍ୟୈକାତ୍ମଭାବେନ ମୈଥିଲଶ୍ଚାପ ସଦ୍‌ଗତିମ୍ ॥ ୫୮

ଏବଂ ସ୍ୱଭକ୍ତୟୋ ରାଜନ୍ ଭଗବାନ୍ ଭକ୍ତଭକ୍ତିମାନ୍ ।
ଉଷିତ୍ୱାଽଽଦିଶ୍ୟ ସନ୍ମାର୍ଗଂ ପୁନର୍ଦ୍ୱାରବତୀମଗାତ୍ ॥ ୫୯

କରୁଛନ୍ତି ॥ ୫୧ ॥ ଦେବତାମାନେ, ପୁଣ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରମାନେ ଓ ତୀର୍ଥମାନେ ତ ଦର୍ଶନ, ସ୍ପର୍ଶନ, ଅର୍ଚ୍ଚନ ଆଦିଦ୍ୱାରା ଲୋକଙ୍କୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ବହୁଦିନରେ ପବିତ୍ର କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସନ୍ଥମହାତ୍ମା ଦୃଷ୍ଟିପାତମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରିଦିଅନ୍ତି। କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; ଦେବତା ଆଦିଙ୍କ ଠାରେ ଯେଉଁ ପବିତ୍ରକାରିଣୀ ଶକ୍ତି ରହିଛି, ତାହା ସେମାନେ ଏହି ସନ୍ଥଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିପାତରୁ ହିଁ ପାଇଥାନ୍ତି ॥ ୫୨ ॥ ହେ ଶ୍ରୁତଦେବ ! ଜଗତରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଜନ୍ମରୁ ହିଁ ସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ। ଯଦି ସେମାନେ ତପସ୍ୟା, ବିଦ୍ୟା ଓ ସନ୍ତୋଷରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ମୋର ଉପାସନାରେ ରତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଯେ କେତେ ବଢ଼ିଯାଏ, ତାହା ବା କିଏ ବର୍ଣ୍ଣିପାରିବ ! ॥ ୫୩ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମୋର ଯେତେ ପ୍ରିୟ, ମୋର ଏହି ଚତୁର୍ଭୁଜ ରୂପ ମଧ୍ୟ ମୋର ସେତେ ପ୍ରିୟ ନୁହେଁ; କାରଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବବେଦମୟ ଓ ମୁଁ ହେଉଛି ସର୍ବଦେବମୟ ॥ ୫୪ ॥ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏହା ନ ଜାଣି କେବଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଆଦିକୁ ପୂଜ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ଗୁଣମାନଙ୍କରୁ ଦୋଷ ବାଛି ମୋର ସ୍ୱରୂପ ତଥା ସେମାନଙ୍କ ନିଜର ଆତ୍ମା ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରନ୍ତି ॥ ୫୫ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମୋର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର କରି ଏହି ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ଉପନୀତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଯେ, ଏ ଜଗତରେ ଯାହାକିଛି ଅଛି, ସବୁ କିଛି ହେଉଛି ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ରୂପ ॥ ୫୬ ॥ ତେଣୁ ହେ ଶ୍ରୁତଦେବ ! ଏହି ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମାନଙ୍କୁ ମୋର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଜାଣି ପୂର୍ଣ୍ଣଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ପୂଜା କର। ତୁମେ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ, ଜାଣ ଯେ, ତାହା ମୋର ହିଁ ପୂଜା ହୋଇଯିବ। ତାହା ନ କରି ଯେତେ ଉତ୍ତମୋତ୍ତମ ସାମଗ୍ରୀରେ ମୋର ପୂଜା କର ନା କାହିଁକି, ତାହା ମୋର ପୂଜା ହେବ ନାହିଁ।" ॥ ୫୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଆଦେଶ ପାଇ ଶ୍ରୁତଦେବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଓ ସେହି ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମାନଙ୍କୁ ଏକାତ୍ମଭାବରେ ଆରାଧନା କଲେ ତଥା ସେମାନଙ୍କ କୃପାରୁ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲେ। ରାଜା ବହୁଳାଶ୍ୱ ମଧ୍ୟ ସେହି ଗତି ପାଇଗଲେ ॥ ୫୮ ॥ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭକ୍ତ ଯେପରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି, ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି। ଦୁଇ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ କିଛିଦିନ ମିଥିଳାପୁରୀରେ ରହିଗଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ସାଧୁପୁରୁଷମାନଙ୍କର ମାର୍ଗ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଦ୍ୱାରକା ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୫୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ଶ୍ରୁତଦେବାନୁଗ୍ରହୋ ନାମ ଷଡ଼ଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ [୮୬] ॥

+++

ଅଥ ସପ୍ତାଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବେଦସ୍ତୁତି

ପରୀକ୍ଷିଦୁବାଚ

ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟନିର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟେ ନିର୍ଗୁଣେ ଗୁଣବୃତ୍ତୟଃ ।
କଥଂ ଚରନ୍ତି ଶ୍ରୁତୟଃ ସାକ୍ଷାତ୍ ସଦସତଃ ପରେ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବୁଦ୍ଧୀନ୍ଦ୍ରିୟମନଃପ୍ରାଣାନ୍ ଜନାନାମସୃଜତ୍ ପ୍ରଭୁଃ ।
ମାତ୍ରାର୍ଥଂ ଚ ଭବାର୍ଥଂ ଚ ଆତ୍ମନେଽକଳ୍ପନାୟ ଚ ॥ ୨

ସୈଷା ହ୍ୟୁପନିଷଦ୍ ବ୍ରାହ୍ମୀ ପୂର୍ବେଷାଂ ପୂର୍ବଜୈର୍ଧୃତା ।
ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଧାରୟେଦ୍ ଯସ୍ତାଂ କ୍ଷେମଂ ଗଚ୍ଛେଦକିଞ୍ଚନଃ ॥ ୩

ଅତ୍ର ତେ ବର୍ଣ୍ଣୟିଷ୍ୟାମି ଗାଥାଂ ନାରାୟଣାନ୍ୱିତାମ୍ ।
ନାରଦସ୍ୟ ଚ ସଂବାଦମୃଷେର୍ନାରାୟଣସ୍ୟ ଚ ॥ ୪

ଏକଦା ନାରଦୋ ଲୋକାନ୍ ପର୍ଯ୍ୟଟନ୍ ଭଗବତ୍ପ୍ରିୟଃ ।
ସନାତନମୃଷିଂ ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ଯଯୌ ନାରାୟଣାଶ୍ରମମ୍ ॥ ୫

ଯୋ ବୈ ଭାରତବର୍ଷେଽସ୍ମିନ୍ କ୍ଷେମାୟ ସ୍ୱସ୍ତୟେ ନୃଣାମ୍ ।
ଧର୍ମଜ୍ଞାନଶମୋପେତମାକଳ୍ପାଦାସ୍ଥିତସ୍ତପଃ ॥ ୬

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ବ୍ରହ୍ମ ତ ସର୍ବଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରଣର ଅତୀତ; ମନ ଓ ବାଣୀଦ୍ୱାରା ସଂକେତରୂପରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ ବିଷୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ; ପୁଣି ଶ୍ରୁତିଗଣ ମଧ୍ୟ କେବଳ ଗୁଣ ବିଷୟରେ ସିନା କହିପାରିବେ, ନିର୍ଗୁଣ ତତ୍ତ୍ୱର ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ କିଛି କହିପାରିବେ ନାହିଁ; ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଶ୍ରୁତିଗଣ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମର ପ୍ରତିପାଦନ କିପରି କରନ୍ତି ? ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିଷୟ ଉପଭୋଗ କରି ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେପରି ଜୀବନ ଧାରଣ କରିପାରିବେ, ସୃଷ୍ଟିର ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟ ରହିପାରିବ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ କରିପାରିବେ ଓ କର୍ମଫଳ ମଧ୍ୟ ଭୋଗ କରିପାରିବେ ଏବଂ ତା'ସହିତ ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ବୁଝିପାରି ସଂସାରବନ୍ଧନରୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବେ—ଏହିସବୁକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଭଗବାନ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମନ, ବୁଦ୍ଧି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରାଣ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବା ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଛନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ଉପନିଷଦ ବ୍ରହ୍ମକୁ ପ୍ରତିପାଦନ କରନ୍ତି; ତେଣୁ ଆମର ପୂର୍ବଜମାନଙ୍କର ପୂର୍ବଜ ସନକାଦି ଋଷିମାନେ ଉପନିଷଦ ଧାରଣ ବା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର କାମନା ନାହିଁ, ସେମାନେ ହିଁ ଏହା ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେହିମାନେ ହିଁ କଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ଏହି ବିଷୟରେ ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଗୋଟିଏ ଗାଥା ଅଛି; ମୁଁ ତାହା ଶୁଣାଉଛି । ତାହା ହେଉଛି ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଓ ଋଷିଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାରାୟଣଙ୍କ ସଂବାଦ ॥ ୪ ॥

ଥରକର କଥା । ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକରେ ବିଚରଣ କରି କରି ସନାତନ ଋଷିରୂପରେ ତପସ୍ୟା କରୁଥିବା ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବଦରିକାଶ୍ରମକୁ ଆସିଲେ ॥ ୫ ॥ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ (ଲୌକିକ ଉନ୍ନତି) ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ପରମ ମଙ୍ଗଳ (ମୋକ୍ଷ) ନିମନ୍ତେ ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ କଳ୍ପର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ହିଁ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ଧର୍ମ, ଜ୍ଞାନ ଓ ସଂଯମର ସହିତ ମହାନ୍ ତପଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟା କରିଚାଲିଛନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ତତ୍ରୋପବିଷ୍ଟମୃଷିଭିଃ　କଳାପଗ୍ରାମବାସିଭିଃ ।
ପରୀତଂ　ପ୍ରଣତୋଽପୃଚ୍ଛଦିଦମେବ　କୁରୂଦ୍ୱହ ॥ ୭

ତସ୍ମୈ ହ୍ୟବୋଚଦ୍ ଭଗବାନୃଷୀଣାଂ ଶୃଣ୍ୱତାମିଦମ୍ ।
ଯୋ ବ୍ରହ୍ମବାଦଃ ପୂର୍ବେଷାଂ ଜନଲୋକନିବାସିନାମ୍ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ବ୍ରହ୍ମସତ୍ରଂ ଜନଲୋକେଽଭବତ୍ ପୁରା ।
ତତ୍ରସ୍ଥାନାଂ ମାନସାନାଂ ମୁନୀନାମୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତସାମ୍ ॥ ୯

ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପଂ ଗତବତି ତ୍ୱୟି ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ତଦୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମବାଦଃ ସୁସଂବୃତ୍ତଃ ଶ୍ରୁତୟୋ ଯତ୍ର ଶେରତେ ।
ତତ୍ର ହାୟମଭୂତ୍ ପ୍ରଶ୍ନସ୍ତ୍ୱଂ ମାଂ ଯମନୁପୃଚ୍ଛସି ॥ ୧୦

ତୁଲ୍ୟଶ୍ରୁତତପଃଶୀଲାସ୍ତୁଲ୍ୟସ୍ୱୀୟାରିମଧ୍ୟମାଃ　।
ଅପି ଚକ୍ରୁଃ ପ୍ରବଚନମେକଂ ଶୁଶ୍ରୂଷବୋଽପରେ ॥ ୧୧

ସନନ୍ଦନ ଉବାଚ

ସ୍ୱସୃଷ୍ଟମିଦମାପୀୟ ଶୟାନଂ ସହ ଶକ୍ତିଭିଃ ।
ତଦନ୍ତେ ବୋଧୟାଞ୍ଚକ୍ରୁସ୍ତଲ୍ଲିଙ୍ଗୈଃ ଶ୍ରୁତୟଃ ପରମ୍ ॥ ୧୨

ଯଥା ଶୟାନଂ ସମ୍ରାଜଂ ବନ୍ଦିନସ୍ତତ୍ପରାକ୍ରମୈଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁଷେଽଭ୍ୟେତ୍ୟ ସୁଶ୍ଲୋକୈର୍ବୋଧୟନ୍ତ୍ୟନୁଜୀବିନଃ ॥ ୧୩

ଶ୍ରୁତୟ ଊଚୁଃ

ଜୟ ଜୟ ଜହ୍ୟଜାମଜିତ ଦୋଷଗୃଭୀତଗୁଣାଂ
ତ୍ୱମସି　ଯଦାତ୍ମନା　ସମବରୁଦ୍ଧସମସ୍ତଭଗଃ ।

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦିନେ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ କଳାପଗ୍ରାମବାସୀ ଋଷିମାନଙ୍କ ମେଳରେ ବସିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ନାରଦ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନମ୍ରତାର ସହିତ ଠିକ୍ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ, ଯାହା କି ତୁମେ ମୋତେ ପଚାରୁଛ ॥ ୭ ॥ ସେତେବେଳେ ନାରଦଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଇ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ପୂର୍ବକାଳରେ ଜନଲୋକନିବାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବେଦର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଓ ବ୍ରହ୍ମର ସ୍ୱରୂପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ହୋଇଥିବା ଚର୍ଚ୍ଚା ଶୁଣାଇଲେ ॥ ୮ ॥

ଭଗବାନ ନାରାୟଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ନାରଦ ! ଥରେ ଜନଲୋକରେ ଏହିପରି ଏକ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଚ୍ଚାସଭା ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଚର୍ଚ୍ଚା ସେଠାରେ ରହୁଥିବା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମାନସପୁତ୍ର ତଥା ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ସନକ, ସନନ୍ଦନ, ସନାତନ ଓ ସନତ୍କୁମାରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିଲା ॥ ୯ ॥ ସେତେବେଳେ ତୁମେ ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପର ଅଧିପତି ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପ ଚାଲିଯାଇଥିଲ । ସେହି ବ୍ରହ୍ମସତ୍ରରେ ବ୍ରହ୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଚର୍ଚ୍ଚା ହୋଇଥିଲା । ସେହି ବିଷୟ ଶ୍ରୁତିମାନେ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ହେ ନାରଦ ! ତୁମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋତେ 'ଶ୍ରୁତିମାନେ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ବିଷୟର କିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ?' ବୋଲି ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲ, ସେଠାରେ ବି ସେହି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଥିଲା ॥ ୧୦ ॥ ସନକାଦି ଋଷି ଚାରିଜଣ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ, ତପସ୍ୟା ଓ ଶୀଳ-ସ୍ୱଭାବରେ କେହି କାହାଠାରୁ ଊଣା ନୁହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଶତ୍ରୁ, ମିତ୍ର ଓ ଉଦାସୀନ ସମସ୍ତେ ସମାନ । ସେମାନେ ନିଜ ମଧ୍ୟରୁ ସନନ୍ଦନଙ୍କୁ ବକ୍ତା କରିଦେଲେ ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ ତିନି ଭାଇ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ହୋଇ ଶ୍ରୋତାରୂପେ ବସିଗଲେ ॥ ୧୧ ॥

ସନନ୍ଦନ କହିଲେ—ପ୍ରଳୟକାଳ ଆସିଗଲେ ପରମାତ୍ମା ନିଜଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଏହି ଜଗତକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦେଇ ନିଜର ଶକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହିତ ଶୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ପ୍ରଳୟକାଳ ସମାପ୍ତ ହେବା ପରେ ପୁନର୍ବାର ସୃଷ୍ଟିନିର୍ମାଣର ସମୟ ଆସିଗଲେ, ପ୍ରାତଃକାଳରେ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଅଧୀନସ୍ଥ ବନ୍ଦୀଜନମାନେ ଆସି ତାହାଙ୍କର ପରାକ୍ରମ ଓ ସୁଯଶ ଗାନ କରି କରି ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଯେପରି ନିଦ୍ରାରୁ ଉଠାନ୍ତି, ଶ୍ରୁତିମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଥିବା ବଚନରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ନିଦ୍ରାରୁ ଉଠାଇଥାନ୍ତି ॥ ୧୨, ୧୩ ॥

ଶ୍ରୁତିମାନେ କହନ୍ତି—ହେ ଅଜିତ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ, ଜୟ ହେଉ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏହି ଚରାଚର ଜଗତର ଆନନ୍ଦାଦି ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିଦେବା

ଅଗଜଗଦୋକସାମଖିଳଶକ୍ତ୍ୟବବୋଧକ ତେ
କ୍ୱଚିଦଜୟାଽଽତ୍ମନା ଚ ଚରତୋଽନୁଚରେନ୍ନିଗମଃ ॥ ୧୪

ପାଇଁ ମାୟା ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛି; ଆପଣ ଏହି ମାୟାକୁ ନାଶ କରିଦିଅନ୍ତୁ। ସ୍ୱୟଂ ଆପଣ ହିଁ ତ ସମସ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ; ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟାଦି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ ଆଦି ଶକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଆପଣ ହିଁ ଜାଗ୍ରତ କରିଥାନ୍ତି। କେତେବେଳେ ଆପଣ ମାୟାରେ ଜଗତ୍‌ରୂପେ ପ୍ରକଟ ହୁଅନ୍ତି ତ, କେତେବେଳେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦରୂପେ ରହନ୍ତି; ପୁଣି କେତେବେଳେ ଆପଣ ବିଶ୍ୱ-ନିର୍ମାଣ କରିବାର ସଂକଳ୍ପ ନେଇ ସୃଷ୍ଟି, ପାଳନ ତଥା ସଂହାର ଲୀଳା କରନ୍ତି (କିମ୍ବା, ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଅବତାର ଧାରଣ କରିବାର ଲୀଳା ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି)। ଏସବୁ ହେଉଥିବାରୁ, ଆମେ ଶ୍ରୁତିମାନେ ଆପଣଙ୍କର ସଗୁଣ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯତ୍‌କିଞ୍ଚିତ୍ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରୁଛୁ ॥ ୧୪ ॥

ବୃହଦୁପଲବ୍ଧମେତଦବୟନ୍ତ୍ୟବଶେଷତୟା
ଯତ ଉଦୟାସ୍ତମୟୌ ବିକୃତେର୍ମୃଦି ବାବିକୃତାତ୍।
ଅତ ଋଷୟୋ ଦଧୁସ୍ତ୍ୱୟି ମନୋବଚନାଚରିତଂ
କଥମଯଥା ଭବନ୍ତି ଭୁବି ଦତ୍ତପଦାନି ନୃଣାମ୍ ॥ ୧୫

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି; ତେଣୁ ଏହା ବ୍ରହ୍ମର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ। ଜ୍ଞାନୀମାନେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ବ୍ରହ୍ମମୟ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି; କାରଣ ଏହା ବ୍ରହ୍ମରୁ ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମରେ ବିଲୀନ ହୋଇଯାଏ ଓ ସର୍ବଶେଷରେ ବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ରହିଥାନ୍ତି। ଯେପରି ମାଟିରେ ଗଢ଼ା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପାତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ଆକୃତିର ହୋଇଥାଏ ସତ, କିନ୍ତୁ ପାତ୍ରସବୁ ଗଢ଼ା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଏକମାତ୍ର ମାଟି ଥାଏ ଏବଂ ପାତ୍ରସବୁ ଭାଙ୍ଗିତୁଟି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ପରେ ଶେଷରେ ମାଟି ହିଁ ଅବଶେଷ ରହେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି, ତତ୍ତ୍ୱଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକମାତ୍ର ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ସତ୍ତା ହିଁ ନିତ୍ୟ ଅଟେ। ଆପଣଙ୍କ ହେତୁ ସଂସାରର ନିର୍ମାଣ ହୋଇଥିବାରୁ ସଂସାରର ଆଦି, ମଧ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତରେ ଅବିକାରୀରୂପରେ ଆପଣ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଆନ୍ତି। ସଂସାର ହେଉଛି ପ୍ରକୃତିର କାର୍ଯ୍ୟରୂପ। ସଂସାରରେ ଅନୁକ୍ଷଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲାଗି ରହିଛି। ତେଣୁ ଋଷିମାନେ ମନରେ ଯାହା କିଛି ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି ଏବଂ ବାଣୀରେ ଯାହା କିଛି କହନ୍ତି, ସେସବୁ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମର ହିଁ ଚିନ୍ତନ, ମନନ ଓ ବର୍ଣ୍ଣନ। ପାଦ ରଖା ଯାଉଥିବା ସବୁସ୍ଥାନ ପୃଥିବୀସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ, ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁଠାରେ ବି ତାର ପାଦ ରଖୁନା କାହିଁକି, ତାହା ଯେପରି ପୃଥିବୀ ଉପରେ ହିଁ ରଖେ, ସେହିପରି ଅଗ୍ନି, ବରୁଣ, ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦି ରୂପରେ ଲୋକେ ଯାହାଙ୍କୁ ଉପାସନା ଆଦି କରନ୍ତି, ସେସବୁ ବ୍ରହ୍ମର ହିଁ ଉପାସନା ହୋଇଥାଏ। ତେଣୁ ଆମେ ଶ୍ରୁତିମାନେ ଯେଉଁ ନାମ ଓ ରୂପର ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁ, ତାହାସବୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ବର୍ଣ୍ଣନା ॥ ୧୫ ॥

ଇତି ତବ ସୂରୟସ୍ତ୍ର୍ୟଧିପତେଽଖିଳଲୋକମଳ-
କ୍ଷପଣକଥାମୃତାବ୍ଧିମବଗାହ୍ୟ ତପାଂସି ଜହୁଃ।

ହେ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟାଧିପତି ! ଆପଣଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ରହସ୍ୟ ଜାଣିଥିବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଭକ୍ତ ତ ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳା-କଥାମୃତରୂପୀ ସାଗରରେ ଅବଗାହନ କରି, ନିଜର ପାପତାପ ଧୋଇଦେଇ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇଯାଆନ୍ତି

କିମୁତ ପୁନଃ ସ୍ୱଧାମବିଧୁତାଶୟକାଳଗୁଣାଃ
ପରମ ଭଜନ୍ତି ଯେ ପଦମଜସ୍ରସୁଖାନୁଭବମ୍ ॥ ୧୬

ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକ ରାଗଦ୍ୱେଷ ଆଦି ପରିହାରପୂର୍ବକ କର୍ମବାସନା କ୍ଷୀଣ କରିଦେଇ, ଜ୍ଞାନମାର୍ଗରେ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପରେ ଏକାକାର ହୋଇ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇଥାନ୍ତି। ଏପରିଭାବରେ, ହେ ପରମାତ୍ମା ! ସେମାନେ ନିଜର ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିଦିଅନ୍ତି। ସେମାନେ ଏହିରୂପେ ସତତ ପରମାନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭୂତି ବିଷୟରେ କଣ ବା କୁହାଯାଇ ପାରିବ ॥ ୧୬ ॥

ଦୃତୟ ଇବ ଶ୍ୱସନ୍ତ୍ୟସୁଭୃତୋ ଯଦି ତେଽନୁବିଧା
ମହଦହମାଦୟୋଽଣ୍ଡମସୃଜନ୍ ଯଦନୁଗ୍ରହତଃ।
ପୁରୁଷବଧୋଽନ୍ୱୟୋଽତ୍ର ଚରମୋଽନ୍ନମୟାଦିଷୁ ଯଃ
ସଦସତଃ ପରଂ ତ୍ୱମଥ ଯଦେଷ୍ୱବଶେଷମୃତମ୍ ॥ ୧୭

ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ଭଜନ, ପୂଜନ ଆଦି କରି ସେଥିରେ ମଜ୍ଜି ରହିଲେ ହିଁ ଜୀବର ଜୀବନ ସାର୍ଥକ ହୁଏ; ନଚେତ୍ ତାର ପ୍ରାଣଧାରଣ କରିବାଟା ବୃଥା।୯ତାର ଶ୍ୱାସପ୍ରଶ୍ୱାସ ଚଳନ ପ୍ରକ୍ରିୟା କମାରଶାଳର ଭାତିର କ୍ରିୟା ସଙ୍ଗେ ସମାନ। ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ଯେତେସବୁ ତତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି, ସେସବୁ ହେଉଛି ଜଡ଼। ସେହିସବୁ ତତ୍ତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟିରଚନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମର୍ଥ ନ ହେବାରୁ ଆପଣ ହିଁ କୃପା କରି ସେସବୁ ଭିତରେ ନିଜର ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାର କରିଦେଲେ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସେହିସବୁ ତତ୍ତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟିନିର୍ମାଣରେ ସଫଳ ହେଲେ। ସୁତରାଂ ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ହିଁ ସୃଷ୍ଟି ନିର୍ମିତ ହେଲା। ଅନ୍ନମୟ, ପ୍ରାଣମୟ, ମନୋମୟ, ବିଜ୍ଞାନମୟ ଏବଂ ଆନନ୍ଦମୟ—ଏହି ପଞ୍ଚକୋଷଯୁକ୍ତ ଶରୀରର ଅନୁରୂପ ହୋଇ ଆପଣ ହିଁ ପୁରୁଷରୂପରେ ନିବାସ କରନ୍ତି। ଏହି ପଞ୍ଚକୋଷ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ତିମ ଆନନ୍ଦମୟ କୋଷଟି ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ସ୍ଥାନ। ସେଥିରେ ସ୍ଥିତ ହେଲେ ପ୍ରାଣୀ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇଥାଏ। ଆପଣ ସଦ୍-ଅସଦ୍ ଅର୍ଥାତ୍ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପ ଜଗତର ଅତୀତ। ତେଣୁ ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ଉପନିଷଦର 'ନେତି ନେତି' ବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଗ୍ଲନ୍ତି ଏବଂ ଏପରି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁ କରୁ ସର୍ବଶେଷରେ ଯେଉଁ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ରହିଯାଏ, ତାହାକୁ ଋତ ଅର୍ଥାତ୍ ସତ୍ୟ ବୋଲି ମାନନ୍ତି। ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ସତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ॥ ୧୭ ॥

ଉଦରମୁପାସତେ ଯ ଋଷିବର୍ତ୍ମସୁ କୂର୍ପଦୃଶଃ
ପରିସରପଦ୍ଧତିଂ ହୃଦୟମାରୁଣୟୋ ଦହରମ୍।
ତତ ଉଦଗାଦନନ୍ତ ତବ ଧାମ ଶିରଃ ପରମଂ
ପୁନରିହ ଯତ୍ ସମେତ୍ୟ ନ ପତନ୍ତି କୃତାନ୍ତମୁଖେ ॥ ୧୮

ଋଷିମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବାର ଅନେକ ପ୍ରକାର ମାର୍ଗ ଦେଖାଇଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି। ତଦନୁଯାୟୀ, ଯେଉଁମାନେ ସ୍ଥୂଳଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ, ସେମାନେ ମଣିପୂରକ ଚକ୍ରରେ(ନାଭିରେ) ଆପଣଙ୍କୁ ଅଗ୍ନିରୂପରେ ଉପାସନା କରନ୍ତି। ଅନ୍ୟ ଅରୁଣବଂଶର ଋଷିମାନେ ନାଡ଼ିସମୂହର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥଳ ହୃଦୟରେ ଆପଣଙ୍କୁ ପରମ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦହର ବ୍ରହ୍ମରୂପେ ଉପାସନା କରନ୍ତି। ହେ ଅନନ୍ତ ! ସେହି ହୃଦୟରୁ ହିଁ ଯେଉଁ ସୁଷୁମ୍ନା ନାଡ଼ି ମସ୍ତକର ବ୍ରହ୍ମରନ୍ଧ୍ର (ସହସ୍ରାର ଚକ୍ର) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଛି, ତାହା ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବାର ଶ୍ରେଷ୍ଠମାର୍ଗ। ସେହି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ

ସ୍ୱକୃତବିଚିତ୍ରଯୋନିଷୁ ବିଶନ୍ନିବ ହେତୁତୟା
ତରତମତଶ୍ଚକାସ୍ସ୍ୟନଲବତ୍ ସ୍ୱକୃତାନୁକୃତିଃ ।
ଅଥ ବିତଥାସ୍ୱମୂଷ୍ୱବିତଥଂ ତବ ଧାମ ସମଂ
ବିରଜଧିୟୋଽନୁୟନ୍ତ୍ୟଭିବିପଣ୍ୟବ ଏକରସମ୍ ॥ ୧୯

ମାର୍ଗଦ୍ୱାରା ଯୋଗୀ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଯାଇ ଆପଣଙ୍କୁ ଲାଭ କରନ୍ତି; ତାହାକୁ ଅର୍ଚ୍ଚିରାଦିମାର୍ଗ କୁହାଯାଏ । ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇଗଲେ ଜୀବ ଆଉ ଜନ୍ମମରଣ ଚକ୍ରରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥

ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହିଁ ନାନାପ୍ରକାର ଯୋନିର ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ନିର୍ମାଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେସବୁରେ ଆପଣ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ । ତେଣୁ ଆପଣ କାରଣରୂପରେ କେଉଁଥିରେ ପ୍ରବେଶ କରୁ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କଲାପରି ଜଣାପଡ଼ନ୍ତି । ଏହାଛଡ଼ା କାଠର ବିଭିନ୍ନ ଆକାର ପ୍ରକାର ଅନୁସାରେ ଅଗ୍ନି ଯେପରି ତତ୍‌ତତ୍ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିବା ପରି ବୋଧ ହୁଏ; ଆପଣ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମ ଆଦି ନାନା ପଦାର୍ଥରେ ଥାଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଅନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନେ ଲୌକିକ ଓ ପାରଲୌକିକ କର୍ମର ଜଞ୍ଜାଳ ପ୍ରତି ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ଫଳ ପ୍ରତି ବୀତସ୍ପୃହ ହୋଇ, ନିଜର ନିର୍ମଳ ବୁଦ୍ଧିରେ ସତ୍ୟ-ଅସତ୍ୟ ଓ ଆତ୍ମା-ଅନାତ୍ମାକୁ ବୁଝି ଜଗତର ମିଥ୍ୟା ନାମରୂପର ଜାଲରେ ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କର ସର୍ବତ୍ର ସମଭାବରେ ସ୍ଥିତ ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର କରନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥

ସ୍ୱକୃତପୁରେଷ୍ୱମୀଷ୍ୱବହିରନ୍ତରସଂବରଣଂ
ତବ ପୁରୁଷଂ ବଦନ୍ତ୍ୟଖିଳଶକ୍ତିଧୃତୋଽଂଶକୃତମ୍ ।
ଇତି ନୃଗତିଂ ବିବିଚ୍ୟ କବୟୋ ନିଗମାବପନଂ
ଭବତ ଉପାସତେଽଙ୍ଘ୍ରିମଭବଂ ଭୁବି ବିଶ୍ୱସିତାଃ ॥ ୨୦

ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଶରୀର ଆପଣ ହିଁ ନିର୍ମାଣ କରନ୍ତି । ସେହି ଶରୀରରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ଜୀବ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ସନାତନ ଅଂଶ (*ମମୈବାଂଶୋ ଜୀବଲୋକେ ଜୀବଭୂତଃ ସନାତନଃ ॥*—ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା) । ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଯେପରି ଜଡ଼ତତ୍ତ୍ୱର ଅତୀତ, ଆପଣଙ୍କର ଅଂଶ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଜଡ଼ତତ୍ତ୍ୱର ଅତୀତ । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଜୀବର ସମ୍ପର୍କ ପିତା-ପୁତ୍ରର ସମ୍ପର୍କ ପରି । ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଶରୀରରେ ଜୀବର ବାସ୍ତବ ସ୍ୱରୂପ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପୀ ଆବରଣରୁ ରହିତ ଅର୍ଥାତ୍ ତାହା ଜଡ଼ ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ । ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀମାନେ ଯେହେତୁ ଜୀବକୁ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିଧାରୀ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ସନାତନ ଅଂଶ ବୋଲି ମାନନ୍ତି, ତେଣୁ ଜୀବର ଏପରି ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରି ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣଯୁଗଳର ଉପାସନା କରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ସେବାପୂଜା କଲେ ତାହାର ପରିଣାମରେ ସଂସାରଚକ୍ର ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ହେଉଛି ସକଳ ପ୍ରକାର ଲୌକିକ ଓ ବୈଦିକ କର୍ମକୁ ସମର୍ପଣ କରିବାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ—ଏପରି ଦୃଢ଼ନିର୍ଣ୍ଣୟପୂର୍ବକ ଆପଣଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବାଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମ ମିଳିଯାଏ ॥ ୨୦ ॥

ଦୁରବଗମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱନିଗମାୟ ତବାତ୍ତତନୋ-
ଶ୍ଚରିତମହାମୃତାବ୍ଧିପରିବର୍ତ୍ତପରିଶ୍ରମଣାଃ ।

ହେ ଈଶ୍ୱର ! ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା କଠିନ ବୋଲି ଜାଣି ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ତଥା ସେମାନଙ୍କର ସଂସାର-ଆବର୍ତ୍ତନକୁ ସମାପ୍ତ

ନ ପରିଲଷନ୍ତି କେଚିଦପବର୍ଗମପୀଶ୍ୱର ତେ
ଚରଣସରୋଜହଂସକୁଳସଙ୍ଗବିସୃଷ୍ଟଗୃହାଃ ॥ ୨୧

କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ନାନାପ୍ରକାର ଅବତାର ଧାରଣ କରି ଲୀଳା କରନ୍ତି; ସେହିସବୁ ଲୀଳା ହେଉଛି ଅମୃତସାଗର ସମାନ । ସେହି ଅମୃତସାଗରରେ ସ୍ନାନ କରି ଜୀବ ସାଂସାରିକ କ୍ଲେଶ ଓ ବେଦନାସବୁ ଭୁଲିଯାଏ । ତା'ର ସଂସାର-ଚକ୍ରରେ ଘୂରିବାର କ୍ଳାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ଦୂର ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ପ୍ରେମୀ ପରମହଂସମାନଙ୍କ ସତ୍‌ସଙ୍ଗରୁ ଏପରି ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରନ୍ତି ଯେ, ନିଜର ଘରଧନ୍ଦା ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି । ଅଧିକ କଣ କହିବା, ସେମାନେ କଥାମୃତର ଆନନ୍ଦ ଛାଡ଼ି ମୋକ୍ଷ ମଧ୍ୟ କାମନା କରନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳା-କଥା ହେଉଛି ଅମୃତର ଏକ ଉଛୁଳା ସାଗର ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପରେ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ଅବତାର ଧାରଣ କରିବା ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ଜୀବ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ପରମ ଅନୁଗ୍ରହ ॥ ୨୧ ॥

ତ୍ୱଦନୁପଥଂ କୁଳାୟମିଦମାତ୍ମସୁହୃତ୍ପ୍ରିୟବ-
ଚ୍ଚରତି ତଥୋନ୍ମୁଖେ ତ୍ୱୟି ହିତେ ପ୍ରିୟ ଆତ୍ମନି ଚ ।
ନ ବତ ରମନ୍ତ୍ୟହୋ ଅସଦୁପାସନୟାଽଽତ୍ମହନୋ
ଯଦନୁଶୟା ଭ୍ରମନ୍ତ୍ୟୁରୁଭୟେ କୁଶରୀରଭୃତଃ ॥ ୨୨

ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଏହି ପାଞ୍ଚଭୌତିକ ଶରୀର ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବାର ଏକ ସାଧନ । ଏହାକୁ ଯଦି ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବା ମାର୍ଗରେ ନିୟୋଜିତ କରିଦିଆଯାଏ, ତେବେ ଏହା ନିଜର ଆତ୍ମୀୟ, ପ୍ରିୟ, ସୁହୃଦ୍ ପରି ଆଚରଣ କରେ; କାରଣ ଆପଣ ଜୀବ ସହିତ ମିଳନ ନିମନ୍ତେ ସଦାପ୍ରସ୍ତୁତ ଏବଂ ଆପଣ ଜୀବର ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ରହିଛନ୍ତି; ଏପରିକି ସମସ୍ତଙ୍କର ହିତୈଷୀ, ପ୍ରିୟ ଓ ଆତ୍ମା ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣ ନିଜ ପକ୍ଷରୁ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବାର ସକଳ ସାମଗ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଆପଣ ଏତେସବୁ କରି ରଖିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ, ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ଜୀବ ଅସଦ୍‌ମାର୍ଗର କାମନା କରି ସେଥିରେ ହିଁ ମଜ୍ଜି ରହେ ତଥା କାମନା ପୂରଣରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହେ । ଏପରିଭାବରେ ସେ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ହିଁ ହତ୍ୟା କରିଚାଲେ । ଏପରି ଜୀବମାନଙ୍କର ଶରୀରଧାରଣ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ଘୂରିବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ସତରେ ବୃଥା ॥ ୨୨ ॥

ନିଭୃତମରୁନ୍ମନୋଽକ୍ଷଦୃଢଯୋଗଯୁଜୋ ହୃଦି ଯନ୍-
ମୁନୟ ଉପାସତେ ତଦରୟୋଽପି ଯୟୁଃ ସ୍ମରଣାତ୍ ।

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରେ ସମାନ ଭାବ ରହିଛି । ସବୁ ଜୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ଅପାର କରୁଣା ରହିଛି । ଏହାର ପ୍ରମାଣ ଏହି ଯେ, ପ୍ରାଣାୟାମ ଆଦିଦ୍ୱାରା ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶ କରି ଆପଣଙ୍କୁ ଉପାସନା କରୁଥିବା ଯୋଗୀମାନେ ଯେପରି ଆପଣଙ୍କୁ ପାଆନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କୁ ଶତ୍ରୁଭାବରେ ସ୍ମରଣ କରୁଥିବା (ରାବଣ, କଂସ, ଶିଶୁପାଳ ଆଦି) ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ସେହିପରି ପାଆନ୍ତି । ପୁଣି ଶେଷନାଗଙ୍କ ଶରୀର ପରି ସୁପୁଷ୍ଟ-ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥିବା ଆପଣଙ୍କର ବିଶାଳ ଭୁଜରେ

ସ୍ତ୍ରିୟ ଉରଗେନ୍ଦ୍ରଭୋଗଭୁଜଦଣ୍ଡବିଷକ୍ତଧିୟୋ
ବୟମପି ତେ ସମାଃ ସମଦୃଶୋଽଙ୍ଘ୍ରିସରୋଜସୁଧାଃ ॥ ୨୩

ଚିତ୍ତ ଲଗାଇଦେଇ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରେମଭାବରେ ସ୍ମରଣ କରୁଥିବା ଗୋପୀ ଆଦି ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ତଥା କାମଭାବନା ନେଇ ପ୍ରେମ କରୁଥିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ଯେପରି ପାଆନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଧାରଣ କରିଥିବା ଆମେ ଶ୍ରୁତିମାନେ (ବେଦଗଣ) ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ସେହିପରି ପାଉ। ଅର୍ଥାତ୍ ଯେକୌଣସି ଭାବରେ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କଲେ ବି ସେହି ଭାବ ପରିଶେଷରେ ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଭେଟ କରାଇଦିଏ। ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ସମାନ ଭାବ ରହିଛି ॥ ୨୩ ॥

ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଦିକାରଣ। ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଋଷି ବ୍ରହ୍ମା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ। ତାଙ୍କ ପରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଦେବତା (ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅର୍ଥାତ୍ ଶରୀରରେ ରହିଥିବା ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅଭିମାନୀ ଦେବତା ତଥା ଆଧିଦୈବିକ ଅର୍ଥାତ୍ ବାହାରର ଲୋକପାଳ ଆଦି) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ। ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି। ଯେଉଁମାନେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଜାତ ହେଲେ, ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ମୂଳକାରଣ ବୋଲି ଭଲା ଜାଣିବେ କିପରି ! ଯେ ଜନ୍ମ ହୁଏ, ତାର ମୃତ୍ୟୁ ସୁନିଶ୍ଚିତ। କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଅବିନାଶୀ। ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦେଇ ଶୟନ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ କାରଣ ରହେ ନାହିଁ, କି କାର୍ଯ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ସ୍ଥୂଳ ଉଭୟ ପ୍ରକାରର ସୃଷ୍ଟି ରହେ ନାହିଁ। କାଳର ଅବୟବ ବି ରହେ ନାହିଁ, କି କୌଣସି ଶାସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ। ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଆପଣ ଯେ କିପରି, ଆପଣଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ଯେ କ'ଣ, ତାର କଳ୍ପନା ବା କିଏ କରିପାରିବ ! ॥ ୨୪ ॥

କ ଇହ ନୁ ବେଦ ବତାବରଜନ୍ମଲୟୋଽଗ୍ରସରଂ
ଯତ ଉଦଗାଦୃଷିର୍ଯମନୁ ଦେବଗଣା ଉଭୟେ।
ତର୍ହି ନ ସନ୍ନ ଚାସଦୁଭୟଂ ନ ଚ କାଳଜବଃ
କିମପି ନ ତତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ରମବକୃଷ୍ୟ ଶୟୀତ ଯଦା ॥ ୨୪

ଆପଣଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ତତ୍ତ୍ୱର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା ସହଜ କଥା ନୁହେଁ। ଏ ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦେଉଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଉପଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ମତଭେଦ ରହିଛି। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ନାସ୍ତିକବାଦକୁ ମାନନ୍ତି, ସେମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ଏହି ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତି ଜଡ଼ପଦାର୍ଥରୁ ହୋଇଛି ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷଙ୍କ ସଙ୍ଗମରୁ ଏହି ସଂସାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି; ପୁଣି ଏହା ନଷ୍ଟ ହେଲାବେଳେ ବି ପ୍ରକୃତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ। କେତେକ ଲୋକ ଦୁଃଖନାଶକୁ ହିଁ ମୁକ୍ତି ବୋଲି କହନ୍ତି; ଅନ୍ୟ କେତେକ ଲୋକ କର୍ମ ଓ କର୍ମଫଳକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି କହନ୍ତି ଏବଂ ଆଉ କେତେକ ଲୋକ ଆତ୍ମାକୁ ଅନେକ ବୋଲି କହନ୍ତି। କେତେକ ଲୋକ ଜୀବକୁ ତ୍ରିଗୁଣମୟ ବୋଲି କହନ୍ତି।

ଜନିମସତଃ ସତୋ ମୃତିମୁତାତ୍ମନି ଯେ ଚ ଭିଦାଂ
ବିପଣମୃତଂ ସ୍ମରନ୍ତ୍ୟୁପଦିଶନ୍ତି ତ ଆରୁପିତୈଃ।

ତ୍ରିଗୁଣମୟଃ ପୁମାନିତି ଭିଦା ଯଦବୋଧକୃତା

ତ୍ୱୟି ନ ତତଃ ପରତ୍ର ସ ଭବେଦବବୋଧରସେ ॥ ୨୫

ସେମାନେ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ି ହିଁ ଏପରି କହନ୍ତି । ବାସ୍ତବରେ ଏସବୁ କଥା ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ହିଁ କୁହାଯାଏ । ଆପଣ ତ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ; ତେଣୁ ଜୀବର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନମୟ । କିନ୍ତୁ ଜୀବ ତାର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଯାଇ, ମାୟାର ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି ଘୂରୁଛି; ତେଣୁ ନାନାପ୍ରକାର ଭ୍ରମ ଜାତ ହୋଇଯାଇଛି । ଆପଣ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ଏସବୁ ଭ୍ରମର କୌଣସି ଅବକାଶ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥

ସଦିବ ମନସ୍ତ୍ରିବୃତ୍ତ୍ୱୟି ବିଭାତ୍ୟସଦାମନୁଜାତ୍

ସଦଭିମୃଶନ୍ତ୍ୟଶେଷମିଦମାତ୍ମତୟାଽଽତ୍ମବିଦଃ ।

ନ ହି ବିକୃତିଂ ତ୍ୟଜନ୍ତି କନକସ୍ୟ ତଦାତ୍ମତୟା

ସ୍ୱକୃତମନୁପ୍ରବିଷ୍ଟମିଦମାତ୍ମତୟାବସିତମ୍ ॥ ୨୬

ମନୁଷ୍ୟଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଯେଉଁ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ଜଗତ ରହିଛି, ଏହା ପ୍ରକୃତିର କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଅସତ୍; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ଜଗତର ଆଧାର ଏବଂ ଏଥିରେ ଆପଣ ହିଁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଏହା ଅସତ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସତ୍ ପରି ପ୍ରତୀତ (ବୋଧ) ହେଉଛି । ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀମାନେ ବ୍ରହ୍ମଦୃଷ୍ଟି ରଖୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମମୟ; ସେମାନେ ବିଶ୍ୱକୁ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ମାନନ୍ତି ଓ ମାୟାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସୁନାରେ ତିଆରି ଅଳଂକାରରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣତତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି ବୋଲି ଜାଣିଥିବା ଲୋକ ଅଳଙ୍କାରର ଆକୃତିକୁ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଯେପରି ସେଥିରେ ଥିବା ସୁନାର ହିଁ ମୂଲ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି, ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷ ସେହିପରି ମାୟାନିର୍ମିତ ଆକୃତିକୁ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ମାନି ଅଧିଷ୍ଠାନରୂପେ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଖନ୍ତି; କାରଣ ସେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଆପଣ ବିଶ୍ୱ ନିର୍ମାଣ କରି, ସେଥିରେ ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥

ତବ ପରି ଯେ ଚରନ୍ତ୍ୟଖିଳସତ୍ତ୍ୱନିକେତତୟା

ତ ଉତ ପଦାଽଽକ୍ରମନ୍ତ୍ୟବିଗଣଯ୍ୟ ଶିରୋ ନିର୍ଋତେଃ ।

ପରିବୟସେ ପଶୂନିବ ଗିରା ବିବୁଧାନପି ତାଂ

ସ୍ତ୍ୱୟି କୃତସୌହୃଦାଃ ଖଳୁ ପୁନନ୍ତି ନ ଯେ ବିମୁଖାଃ ॥ ୨୭

ଠିକ୍ ସେହିପରି ସବୁପ୍ରାଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛନ୍ତି ଜାଣି ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତ ବୁଝିଥାନ୍ତି ଯେ, ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସେବା ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ସେବା; ତେଣୁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକାତ୍ମଭାବ ରଖନ୍ତି ଓ ସବୁରି ସେବା କରନ୍ତି । ସେହି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ କ୍ରିୟାକଳାପ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇଥାଏ । ସେମାନେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଖାତିରି ନ କରି ତା ମଥାରେ ପାଦ ରଖି ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ସେହି ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ମନ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ଲାଗି ରହୁଥିବାରୁ, ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ହୋଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତି ପ୍ରତି ବିମୁଖ, ସେମାନେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କର୍ମଫଳ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବା ବେଦବାଣୀକୁ ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ଧରିବସନ୍ତି । ସେହି ବେଦବାଣୀରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କର୍ମଫଳର ଆଶା ସେମାନଙ୍କୁ କର୍ମଜଞ୍ଜାଳରେ ବାନ୍ଧିଦିଏ; ଏବଂ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ଯେପରି ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କର୍ମ କରାଯାଏ, ସେହି ବାଣୀର ମାୟାରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ସେମାନେ ସେହିପରି କର୍ମ କରିଚାଲନ୍ତି ଏବଂ

ତ୍ୱମକରଣଃ ସ୍ୱରାଡଖିଳକାରକଶକ୍ତିଧର-

ସ୍ତବ ବଳିମୁଦ୍ୱହନ୍ତି ସମଦନ୍ତ୍ୟଜୟାନିମିଷାଃ ।

ବର୍ଷଭୁଜୋଽଖିଳକ୍ଷିତିପତେରିବ ବିଶ୍ୱସୃଜୋ

ବିଦଧତି ଯତ୍ର ଯେ ତ୍ୱଧିକୃତା ଭବତଶ୍ଚକିତାଃ ॥ ୨୮

କର୍ମଜନିତ ପାପ-ପୁଣ୍ୟର ଫଳସ୍ୱରୂପ ସେମାନଙ୍କର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଆବର୍ତ୍ତନର ପରିସମାପ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇଯାଆନ୍ତି; ତେଣୁ ସେମାନେ ଆଉ ସଂସାରକୁ ଫେରନ୍ତି ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଭକ୍ତି ହେବା ହିଁ ଜୀବ ନିମନ୍ତେ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଆଧାର ॥ ୨୭ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଆଦିରୁ ରହିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଶକ୍ତିଧର । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିସ୍ୱରୂପ । ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସକଳ ପ୍ରକାର ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ସବୁଦେବତା ଆପଣଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜର ଭେଟି ସମର୍ପଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ସେହିସବୁ ବସ୍ତୁ ପ୍ରସାଦରୂପେ ପାଇ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଦେବତାରୂପରେ ସେହି ସେହି ବିଷୟ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି । ହେ ଭଗବନ୍ ! ଏସବୁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ପୂଜା । କୌଣସି ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହିଥିବା ସାମନ୍ତରାଜାମାନେ ଯେପରି ପ୍ରଜାଙ୍କ ଠାରୁ କର ନେଇ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଦିଅନ୍ତି ତଥା ତାଙ୍କ ଠାରୁ ପାଇ ତାହା ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି, ଦେବତାମାନେ ସେହିପରି ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସକଳପ୍ରକାର ଭୋଗ ପାଇ ତାହା ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି ଏବଂ ବିଶ୍ୱନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆପଣ ଯାହାଙ୍କୁ ଯେପରି ନିଯୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, ସେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାବଧାନତାର ସହିତ ସେହିପରି ତତ୍ପର ରହନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥

ସ୍ଥିରଚରଜାତୟଃ ସ୍ୟୁରଜୟୋତ୍ଥନିମିତ୍ତଯୁଜୋ

ବିହର ଉଦୀକ୍ଷୟା ଯଦି ପରସ୍ୟ ବିମୁକ୍ତ ତତଃ ।

ନ ହି ପରମସ୍ୟ କଶ୍ଚିଦପରୋ ନ ପରଶ୍ଚ ଭବେଦ୍

ବିୟତ ଇବାପଦସ୍ୟ ତବ ଶୂନ୍ୟତୁଲାଂ ଦଧତଃ ॥ ୨୯

ହେ ନିତ୍ୟମୁକ୍ତ ପରମେଶ୍ୱର ! ଆପଣ ଲୀଳା କରିବାକୁ ଗ୍ରହିଁଲେ ଆପଣଙ୍କର ଇଚ୍ଛାମାତ୍ରେ ସ୍ଥାବର-ଜଙ୍ଗମ ପ୍ରାଣୀ, ବସ୍ତୁ, ଦେହାଦିର ନାମରୂପାତ୍ମକ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭବ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ପୂର୍ବସଂସ୍କାରକୁ ଘେନି ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ଆପଣ ଆକାଶ ପରି ସବୁଥିରୁ ଅସଙ୍ଗ ରହନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବବ୍ୟାପୀ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ଏବଂ ପରମ । ଆପଣଙ୍କର କେହି ପର ନୁହେଁ, କି କେହି ଆପଣାର ନୁହେଁ; ତଥାପି ଯେ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜନ୍ତି, ସେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ ପରମପଦ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥

ଅପରିମିତା ଧ୍ରୁବାସ୍ତନୁଭୃତୋ ଯଦି ସର୍ବଗତା-

ସ୍ତର୍ହି ନ ଶାସ୍ୟତେତି ନିୟମୋ ଧ୍ରୁବ ନେତରଥା ।

ହେ ଧ୍ରୁବସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ପ୍ରାଣୀମାନେ ଅସଂଖ୍ୟ । ଯଦି ସେସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିତ୍ୟ ଓ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ବୋଲି ଧରାଯିବ, ତେବେ ତ ସମସ୍ତ ଜୀବ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ହୋଇଯିବେ । ସେପରି ସ୍ଥିତିରେ ଆପଣ ସେମାନଙ୍କୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇଯିବ; କାରଣ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ବ୍ୟାପକ ହେବା ତ ଠିକ୍; କିନ୍ତୁ ଯାହାକୁ ଶାସନ କରାଯିବ, ସେ ବ୍ୟାପକ ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଯେଉଁ କାରଣ ସହିତ ଜଗତ୍ ଯୁକ୍ତ ଏବଂ

ଅଜନି ଚ ଯନ୍ମୟଂ ତଦବିମୁଚ୍ୟ ନିୟନ୍ତୃ ଭବେତ୍
ସମମନୁଜାନତାଂ ଯଦମତଂ ମତଦୁଷ୍ଟତୟା ॥ ୩୦

ଯାହାଙ୍କ ଠାରୁ ତାହା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି, ସେ ହିଁ ଶାସକ ହୋଇପାରିବେ । ଏହି ବିଶ୍ୱ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଏହାର ଉପାଦାନ କାରଣ । ବିଶ୍ୱ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ବିଶ୍ୱର ନିୟନ୍ତା । ତେଣୁ ବିଶ୍ୱରେ ରହି ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମଭାବରେ ଶାସନ କରନ୍ତି । ଯଦି କେହି କହେ, 'ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣିଗଲି', ଆମ ମତରେ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଜାଣି ନାହିଁ । ସେ କେବଳ ତା ବୁଦ୍ଧିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ବିଷୟକୁ ହିଁ ଜାଣିଛି । ଆମ ମତରେ ତ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମପିତା । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କଲେ ତାହା ଅଭୟ ପଦ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଇଦିଏ ॥ ୩୦ ॥

ନ ଘଟତ ଉଦ୍ଭବଃ ପ୍ରକୃତିପୂରୁଷୟୋରଜୟୋ-
ରୁଭୟଯୁଜା ଭବନ୍ତ୍ୟସୁଭୃତୋ ଜଲବୁଦ୍‌ବୁଦବତ୍ ।
ତ୍ୱୟି ତ ଇମେ ତତୋ ବିବିଧନାମଗୁଣୈଃ ପରମେ
ସରିତ ଇବାର୍ଣ୍ଣବେ ମଧୁନି ଲିଲ୍ୟୁରଶେଷରସାଃ ॥ ୩୧

ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ପ୍ରକୃତି ଏବଂ ପୁରୁଷ ଉଭୟେ ହେଉଛନ୍ତି ଅଜନ୍ମା ଓ ଅନାଦି; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ବିଶ୍ୱ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଅଥଚ ଆପଣ ନିଜ ସଂକଳ୍ପମାତ୍ରକେ ଅନନ୍ତ କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ନିର୍ମାଣ କରିଦିଅନ୍ତି । ଯେପରି ଜଳ ଓ ବାୟୁର ସଂଯୋଗରେ ପାଣିଫୋଟକା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ସେହିପରି ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷର ସଂଯୋଗରେ ଜୀବମାନଙ୍କର ଶରୀର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ନଦୀମାନେ ନିଜର ନାମରୂପ ବିଲୀନ କରିଦେଇ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଯିବା ପରି ଏବଂ ସବୁ ଫୁଲର ରସ ମହୁରେ ମିଶିଯାଇ ନିଜ ନିଜର ସତ୍ତା ହରାଇଦେଲା ପରି, ସବୁ ଜୀବ ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ଲୀନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ସତ୍ତା ହରାଇ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥

ନୃଷୁ ତବ ମାୟୟା ଭ୍ରମମମୀଷ୍ୱବଗତ୍ୟ ଭୃଶଂ
ତ୍ୱୟି ସୁଧିୟୋଽଭବେ ଦଧତି ଭାବମନୁପ୍ରଭବମ୍ ।
କଥମନୁବର୍ତ୍ତତାଂ ଭବଭୟଂ ତବ ଯଦ୍ ଭ୍ରୁକୁଟିଃ
ସୃଜତି ମୁହୁସ୍ତ୍ରିଣେମିରଭବଚ୍ଛରଣେଷୁ ଭୟମ୍ ॥ ୩୨

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଅଜନ୍ମା । ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ଦୃଢ଼ରୂପେ ଆଶ୍ରୟ କରି ଅଭୟ ପଦ ପାଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଆପଣଙ୍କ ମାୟାର ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ହିଁ ଜୀବ ଏପରି ଘୂରିବୁଲୁଛି; ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଶରଣ ନ ନେବାରୁ କାଳଚକ୍ର ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବାରମ୍ବାର ଭୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଚାଲିଛି । ଶୀତ, ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଓ ବର୍ଷା—ଏପରି ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ସଂବତ୍ସରରୂପୀ କାଳଚକ୍ର ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଭ୍ରୂବିଳାସମାତ୍ର । ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଭକ୍ତିଭାବ ରଖନ୍ତି; ଆପଣଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥିବା ସେହି ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ ସଂସାରର ଭୟ ଲାଗେ ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥

ବିଜିତହୃଷୀକବାୟୁଭିରଦାନ୍ତମନସ୍ତୁରଗଂ
ଯ ଇହ ଯତନ୍ତି ଯନ୍ତୁମତିଲୋଲମୁପାୟଖିଦଃ ।

ହେ ଅଜନ୍ମା ପ୍ରଭୁ ! ଯେଉଁ ଯୋଗୀମାନେ ପ୍ରାଣାୟାମ ଆଦି ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ କରନ୍ତି, ଅଥଚ ଗୁରୁଙ୍କ ଚରଣର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କର ମନରୂପୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚଞ୍ଚଳ ଅଶ୍ୱ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବଶ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହି ଚଞ୍ଚଳ ମନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର କ୍ଷୁବ୍ଧ କରେ,

ବ୍ୟସନଶତାନ୍ୱିତାଃ ସମବହାୟ ଗୁରୋଶ୍ଚରଣଂ

ବଣିଜ ଇବାଜ ସନ୍ତ୍ୟକ୍ତକର୍ଣ୍ଣଧରା ଜଳଧୌ ॥ ୩୩

ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ବିପତ୍ତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼େ। କର୍ଣ୍ଣଧାର ନ ଥିବା ବୋଇତରେ ବସି ସମୁଦ୍ରରେ ଯାତ୍ରା କରୁଥିବା ବଣିକମାନେ ଯେଉଁ ସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ନ୍ତି, ସେହି ଯୋଗୀମାନେ ସେହିପରି ସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ନ୍ତି। ତେଣୁ ମନକୁ ବଶ କରିବାକୁ ହେଲେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଚରଣର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ। ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ରୂପରେ ସ୍ୱୟଂ ଆପଣ ହିଁ ରହିଥାନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥

ସ୍ୱଜନସୁତାତ୍ମଦାରଧନଧାମଧରାସୁରଥୈ-

ସ୍ତ୍ୱୟି ସତି କିଂ ନୃଣାଂ ଶ୍ରୟତ ଆତ୍ମନି ସର୍ବରସେ।

ଇତି ସଦଜାନତାଂ ମିଥୁନତୋ ରତୟେ ଚରତାଂ

ସୁଖୟତି କୋ ନ୍ୱିହ ସ୍ୱବିହତେ ସ୍ୱନିରସ୍ତଭଗେ ॥ ୩୪

ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅଖଣ୍ଡ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ। ଆପଣ ଥାଉ ଥାଉ ସ୍ୱଜନ ବୋଲାଉଥିବା ପୁତ୍ର, କନ୍ୟା, ସ୍ତ୍ରୀ, ଦେହ, ଗୃହ, ଧନସମ୍ପଦ, ଜମିବାଡ଼ି ଓ ଯାନବାହନ ଆଦିର ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ! ଏହି ସତ୍ୟ ନ ଜାଣି ଯେଉଁମାନେ ଆନନ୍ଦ ପାଇବା ପାଇଁ ସଂସାରରେ ରମଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ବିନାଶଶୀଳ ଓ ସାରହୀନ ବିଷୟ ପଛରେ ଭ୍ରମୁଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ସଂସାର ଓ ବିଷୟ ଭଲା କି ସୁଖ ଦେଇପାରିବ ! ତେଣୁ ଜୀବ ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୪ ॥

ଭୁବି ପୁରୁପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥସଦନାନ୍ୟୃଷୟୋ ବିମଦା-

ସ୍ତ ଉତ ଭବତ୍ପଦାମ୍ବୁଜହୃଦୋଽଘଭିଦଙ୍ଘ୍ରିଜଳାଃ।

ଦଧତି ସକୃନ୍ମନସ୍ତ୍ୱୟି ଯ ଆତ୍ମନି ନିତ୍ୟସୁଖେ

ନ ପୁନରୁପାସତେ ପୁରୁଷସାରହରାବସଥାନ୍ ॥ ୩୫

ହେ ଭଗବନ୍ ! ସନ୍ଥ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ସର୍ବଦା ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି; ସେମାନେ ମଦମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଦୋଷମାନଙ୍କରୁ ସର୍ବଦା ମୁକ୍ତ। ତେଣୁ ଏହି ଭୂତଳରେ ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ଓ ସ୍ୱୟଂ ତୀର୍ଥସ୍ୱରୂପ। ସେହି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଚରଣୋଦକ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ପାପତାପ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା; (ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳାକଥା ସେହି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସତ୍‌ସଙ୍ଗରେ ସର୍ବଦା ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଥାଏ)। ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ସେହି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସତ୍‌ସଙ୍ଗରେ ଅନ୍ତତଃ ଥରଟିଏ ନିଜର ମନପ୍ରାଣ ଢାଳିଦିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ସଦ୍‌ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ହରଣ କରି ନେଉଥିବା ଗୃହଜଞ୍ଜାଳ ଜାଲରେ ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥

ସତ ଇଦମୁତ୍ଥିତଂ

ସଦିତି ଚେନ୍ନନୁ ତର୍କହତଂ

ବ୍ୟଭିଚରତି କ୍ୱ ଚ

କ୍ୱ ଚ ମୃଷା ନ ତଥୋଭୟଯୁକ୍।

ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି, ଜଗତ୍ ତ ସତ୍‌ରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି; ତେଣୁ ଜଗତକୁ ସତ୍ ବୋଲି ଧରିନେଲେ ଆପତ୍ତି କ'ଣ ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ଏତିକି ଯେ, ଏପରି ଧରିନେଲେ ତାହା ତର୍କଦ୍ୱାରା ସତ୍ ବୋଲି ସିଦ୍ଧ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ; କାରଣ, ଜଗତରେ ଅନେକତା ରହିଛି ଏବଂ ଜଗତ୍ ଅସତ୍ୟ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଜଣା ପଡ଼ିଯାଉଛି। ତେଣୁ ଜଗତକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ। ଏହି ଜଗତ୍ ବସ୍ତୁତଃ ବିଦ୍ୟା ଓ ଅବିଦ୍ୟା ଅର୍ଥାତ୍ ଚେତନ ଓ ଜଡ଼ ଉଭୟର ମିଶ୍ରଣରେ ନିର୍ମିତ

ବ୍ୟବହୃତୟେ ବିକଳ୍ପ
ଇଷିତୋଽନ୍ଧପରମ୍ପରୟା
ଭ୍ରମୟତି ଭାରତୀ ତ
ଉରୁବୃତ୍ତିଭିରୁକ୍ଥଜଡ଼ାନ୍ ॥ ୩୬

ହୋଇଛି। ହେ ପ୍ରଭୁ! ଜଗତର ଅଧିଷ୍ଠାନରୂପେ ଆପଣ— ସତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ରହିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ମାୟାର ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ୍ ରହିଛି, ତାହାକୁ କେବଳ ବ୍ୟବହାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଛି। ଜଗତ୍ ନିରନ୍ତର ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାକୁ ବୈକଳ୍ପିକ ବୋଲି ମାନିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ପୁଣି ଏହି ମାନ୍ୟତା ମଧ୍ୟ ଅନ୍ଧ-ପରମ୍ପରାରୁ ଗଢ଼ିଆସିଛି। ଆମେ ବେଦଗଣ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ବାଣୀ। ଆମ ବାଣୀର ବାସ୍ତବିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଜଗତର ସତ୍ୟତା ପ୍ରତିପାଦନ କରେ ନାହିଁ; ତଥାପି କର୍ମକାଣ୍ଡର ଜାଲରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇଯାଇଥିବା ଲୋକେ ବଡ଼ ବଡ଼ କର୍ମଫଳ ପାଇବା ଲୋଭରେ ପଡ଼ି ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଭୋଗକୁ ତଥା ଭୌତିକ ସୁଖକୁ ହିଁ ସୁଖ ବୋଲି ମାନନ୍ତି। ଭ୍ରାନ୍ତିବଶତଃ ଦଉଡ଼ିକୁ ସାପ ବୋଲି ଭାବିଦେଉଥିବା ଲୋକକୁ ଯେପରି ଦଉଡ଼ି ସାପ ପରି ଦେଖାଯାଏ, ଭୌତିକ ସୁଖ ସେହିପରି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ପରି ଲାଗେ। ସୁତରାଂ ଏହି ଜଗତ୍ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ବି, ଏହା ନାମରୂପାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ, ଏହାର ଅଧିଷ୍ଠାନ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ସତ୍ୟ ॥ ୩୬ ॥

ନ ଯଦିଦମଗ୍ର ଆସ ନ ଭବିଷ୍ୟଦତୋ ନିଧନା-
ଦନୁମିତମନ୍ତରା ତ୍ୱୟି ବିଭାତି ମୃଷୈକରସେ।
ଅତ ଉପମୀୟତେ ଦ୍ରବିଣଜାତିବିକଳ୍ପପଥୈ-
ର୍ବିତଥମନୋବିଳାସମୃତମିତ୍ୟବୟନ୍ତ୍ୟବୁଧାଃ ॥ ୩୭

ଏହାର ଦ୍ୱିତୀୟ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ହେଉଛି : ଏହି ଜଗତ୍ ବିଶ୍ୱସୃଷ୍ଟିର ପୂର୍ବରୁ ନ ଥିଲା, କି ବିଶ୍ୱପ୍ରଳୟର ପରେ ରହିବ ନାହିଁ; ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ସୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରଳୟର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ସ୍ଥିତି ମିଥ୍ୟା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ। ଏହା କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ପରି ପ୍ରତୀତ ହୁଏ। ବ୍ୟବହାରିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନ ନିମନ୍ତେ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଜାତି, ଆକାର ଆଦିକୁ ନାମ ଓ ରୂପ ଦେଇ ଦିଆଯାଏ। ବାସ୍ତବରେ ସେହିସବୁ ନାମ ଓ ରୂପ ମଧ୍ୟ ବାଣୀର ହିଁ ବିଳାସ ଏବଂ ସେହିସବୁର ନାମକୁ ବ୍ୟବହାରିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କହିବା କଳ୍ପନା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ। ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଏସବୁ ବସ୍ତୁ ଆଦିକୁ ତଥା ଏସବୁର ବ୍ୟବହାରକୁ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାମ ଓ ରୂପ ଭିତରେ ଆପଣ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ; ତେଣୁ ସବୁବସ୍ତୁରେ ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଖନ୍ତି। ଅଜ୍ଞାନୀମାନେ ଜାଗତିକ ବସ୍ତୁକୁ ହିଁ ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ବସ୍ତୁକୁ ସତ୍ୟ ମଣନ୍ତି; ତେଣୁ ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥

ସ ଯଦଜୟା ତ୍ୱଜାମନୁଶୟୀତ ଗୁଣାଂଶ୍ଚ ଜୁଷନ୍
ଭଜତି ସରୂପତାଂ ତଦନୁ ମୃତ୍ୟୁମପେତଭଗଃ।

ଏପରିଭାବରେ ଏହି ଜୀବ ମାୟାରେ ପଡ଼ି ମାୟାକୁ ଏବଂ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବେ। ପରିଣାମରେ ସେ ନିଜେ ମାୟାରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲିଯାଏ। ଏହାଫଳରେ ସେ ନିଜର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରିଦେଇ ମୃତ୍ୟୁକୁ ବରଣ

ତ୍ୱମୁତ ଜହାସି ତାମହିରିବ ତ୍ୱଚମାତ୍ତଭଗୋ
ମହସି ମହୀୟସେଽଷ୍ଟଗୁଣିତେଽପରିମେୟଭଗଃ ॥ ୩୮

କରିନିଏ ଏବଂ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ଘୂରିବୁଲେ। କିନ୍ତୁ ଆପଣ ନିଜର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ନିଜ ପାଖରେ ରଖନ୍ତି। ସାପ ଯେପରି ତାର କାତି ଛାଡ଼ିଦିଏ, ଆପଣ ସେହିପରି ମାୟାକୁ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି। ଆପଣ ନିଜର ଅପରିମିତ ଅଣିମା ଆଦି ଅଷ୍ଟସିଦ୍ଧିରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ନିଜର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ହିଁ ସ୍ଥିର ରହନ୍ତି। ଆପଣଙ୍କର ଅଂଶ ହୋଇଥିବାରୁ, ଜୀବ ହେଉଛି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ; କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ନିଜର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ହରାଇଦିଏ ଏବଂ ଆପଣ ନିଜର ମହିମାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରହନ୍ତି। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମହାନ୍ ॥ ୩୮ ॥

ଯଦି ନ ସମୁଦ୍ଧରନ୍ତି ଯତୟୋ ହୃଦି କାମଜଟା
ଦୁରଧିଗମୋଽସତାଂ ହୃଦି ଗତୋଽସ୍ମୃତକଣ୍ଠମଣିଃ।
ଅସୁତୃପଯୋଗିନାମୁଭୟତୋଽପ୍ୟସୁଖଂ ଭଗବ-
ନ୍ନନପଗତାନ୍ତକାଦନଧିରୂଢପଦାଦ୍ ଭବତଃ ॥ ୩୯

ହେ ପ୍ରଭୁ! ଯଦି ପ୍ରସନ୍ନତାପୂର୍ବକ ସଂଯମଦ୍ୱାରା କାମବାସନାକୁ ହୃଦୟରୁ ମୂଳୋତ୍ପାଟନ କରି ନଷ୍ଟ କରିଦିଆ ନ ଯାଏ, ତେବେ ସାଧକ ବିଷୟରେ ବୁଡ଼ିଯାଏ। କଣ୍ଠରେ ପିନ୍ଧିଥିବା ମଣି ବିଷୟ ଭୁଲିଗଲେ ଯେପରି ତାହା ଆଉ ସହଜେ ମିଳେନାହିଁ, ବିଷୟରେ ବୁଡ଼ିଯାଇଥିବା ସାଧକର ହୃଦୟରେ ଆପଣ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଆପଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିବା ସେହିପରି ତା'ପକ୍ଷରେ କଠିନ ହୋଇଯାଏ। ଏହି ହେତୁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରାଣକୁ ତୃପ୍ତ କରିବାରେ ଲାଗିରହିଥିବା ବିଷୟୀ ମନୁଷ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ରକ୍ଷା ପାଏ ନାହିଁ। ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣି ନ ପାରିବାରୁ ତାକୁ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ନରକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହିଁ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ। ଏପରିଭାବରେ ତାର ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ଉଭୟ ଦୁଃଖମୟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୯ ॥

ତ୍ୱଦବଗମୀ ନ ବେତ୍ତି ଭବଦୁତ୍ଥଶୁଭାଶୁଭୟୋ-
ର୍ଗୁଣବିଗୁଣାନ୍ୱୟାଂସ୍ତର୍ହି ଦେହଭୃତାଂ ଚ ଗିରଃ।
ଅନୁଯୁଗମନ୍ୱହଂ ସଗୁଣ ଗୀତପରମ୍ପରୟା
ଶ୍ରବଣଭୃତୋ ଯତସ୍ତ୍ୱମପବର୍ଗଗତିର୍ମନୁଜୈଃ ॥ ୪୦

ହେ ସଗୁଣ ! ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣି ପାରିଥିବା ଭକ୍ତଙ୍କୁ ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟର ଫଳ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ। ସେ ବିଧିନିଷେଧ ନିରୂପଣ କରୁଥିବା ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ନିୟମର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି; ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ତାହା ଲାଗୁ ହୁଏ ନାହିଁ। ଅନ୍ୟ ଦେହଧାରୀମାନେ ବେଦବାଣୀକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବା ସ୍ଥଳେ ସେ ତାହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ସେ ଆପଣଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇ ସାରିଥାନ୍ତି। ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବା ହିଁ ହେଉଛି ଶାସ୍ତ୍ରର ଚରମ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ। ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗରେ ଗୀତ-ପରମ୍ପରାକୁ ଧରି ଭକ୍ତମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ଯଶ ଗାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି। ତାହା ଶ୍ରବଣ କରି କରି ଭକ୍ତଙ୍କର ତଦାକାର ବୃତ୍ତି ହୋଇଯାଏ। ତାଙ୍କୁ ଆପଣ ମୋକ୍ଷ ଗତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥

ଦ୍ୟୁପତୟ ଏବ ତେ ନ ଯୟୁରନ୍ତମନନ୍ତତୟା
ତ୍ୱମପି ଯଦନ୍ତରାଣ୍ଡନିଚୟା ନନୁ ସାବରଣାଃ।

ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ସପ୍ତ ଆବରଣରେ ଆବୃତ ହୋଇ ଅନେକ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡସମୁଦାୟ ରହିଛି। ହେ ଅନନ୍ତକୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ନାୟକ ! ଧୂଳିକଣା ଯେପରି ଆକାଶରେ ଉଡ଼ିବୁଲେ, ସେହିସବୁ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡସମୁଦାୟ ମଧ୍ୟ

ଖ ଇବ ରଜାଂସି ବାନ୍ତି ବୟସା ସହ ଯଚ୍ଛ୍ରୁତୟ-
ସ୍ତ୍ୱୟି ହି ଫଳନ୍ତ୍ୟତନ୍ନିରସନେନ ଭବନ୍ନିଧନାଃ ॥ ୪୧

ସେହିପରି ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ଘୂରି ବୁଲୁଛନ୍ତି। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ, ଅସୀମ। କେତେ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ ଯେ, ସ୍ୱୟଂ ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଆଦି ଓ ଅନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ! ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଅନ୍ୟ ସାଧାରଣ ପ୍ରାଣୀମାନେ ବା ସେହି ଅନନ୍ତତାକୁ କିପରି ଜାଣିପାରିବେ! ଆମେ ବେଦମାନେ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ନ ପାରି 'ନେତି' 'ନେତି' ('ଏହା ନୁହେଁ, ଏହା ନୁହେଁ') ବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟସବୁ ବସ୍ତୁକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ଶେଷରେ ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ନିଜର ସତ୍ତା ହରାଇଦେଉ ଏବଂ ଏପରି କରି ଆମେ ସଫଳ ହୋଇଯାଉ ॥ ୪୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଇତ୍ୟେତଦ୍ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ପୁତ୍ରା ଆଶ୍ରୁତ୍ୟାତ୍ମାନୁଶାସନମ୍।
ସନନ୍ଦନମଥାନର୍ଚ୍ଚୁଃ ସିଦ୍ଧା ଜ୍ଞାତ୍ୱାଽଽତ୍ମନୋ ଗତିମ୍ ॥ ୪୨

ଭଗବାନ ନାରାୟଣ କହିଲେ—ହେ ଦେବର୍ଷି! ସନକାଦି ଋଷିମାନେ ଏପରିଭାବରେ ଜୀବ ଓ ବ୍ରହ୍ମର ଏକତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଥିବା ଉପଦେଶ ଶୁଣି ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ଲାଭ କଲେ। ସେମାନେ ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସନନ୍ଦନଙ୍କ ଉପଦେଶ ଶ୍ରବଣ ଦ୍ୱାରା କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୪୨ ॥

ଇତ୍ୟଶେଷସମାମ୍ନାୟପୁରାଣୋପନିଷଦ୍ରସଃ ।
ସମୁଦ୍ଧୃତଃ ପୂର୍ବଜାତୈର୍ବ୍ୟୋମଯାନୈର୍ମହାତ୍ମଭିଃ ॥ ୪୩

ହେ ନାରଦ! ସନକାଦି ଋଷିମାନେ ସୃଷ୍ଟିର ଆରମ୍ଭରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ପୂର୍ବଜ। ସେହି ଆକାଶଗାମୀ ମହାତ୍ମାମାନେ ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତ ବେଦ, ପୁରାଣ ଓ ଉପନିଷଦର ସାର ସଂଗ୍ରହ କରି ଏହା କହିଛନ୍ତି। ଏହା ହେଉଛି ସବୁଶାସ୍ତ୍ରର ସାରକଥା ॥ ୪୩ ॥ ହେ ଦେବର୍ଷି! ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିମାନଙ୍କ ପରି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମାନସପୁତ୍ର। ତୁମେ ସେମାନଙ୍କ ଜ୍ଞାନସମ୍ପଦର ଅଧିକାରୀ। ତେଣୁ ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଏହି ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ଧାରଣ କରି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କର। ଏହି ବିଦ୍ୟା ସକଳ ବାସନାକୁ ଭସ୍ମ କରିଦେଇଥାଏ ॥ ୪୪ ॥

ତ୍ୱଂ ଚୈତଦ୍ ବ୍ରହ୍ମଦାୟାଦ ଶ୍ରଦ୍ଧୟାଽଽତ୍ମାନୁଶାସନମ୍।
ଧାରୟଂଶ୍ଚର ଗାଂ କାମଂ କାମାନାଂ ଭର୍ଜନଂ ନୃଣାମ୍ ॥ ୪୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ସ ଋଷିଣାଽଽଦିଷ୍ଟଂ ଗୃହୀତ୍ୱା ଶ୍ରଦ୍ଧୟାଽଽତ୍ମବାନ୍।
ପୂର୍ଣ୍ଣଃ ଶ୍ରୁତଧରୋ ରାଜନ୍ନାହ ବୀରବ୍ରତୋ ମୁନିଃ ॥ ୪୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ! ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ହେଉଛନ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂଯମୀ, ଜ୍ଞାନୀ, ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ଓ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ। ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଉପଦେଶ ସେ ଖୁବ୍ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଶ୍ରବଣ କଲେ ଓ କହିଲେ—॥ ୪୫ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ନମସ୍ତସ୍ମୈ ଭଗବତେ କୃଷ୍ଣାୟାମଳକୀର୍ତ୍ତୟେ।
ଯୋ ଧତ୍ତେ ସର୍ବଭୂତାନାମଭବାୟୋଶତୀଃ କଳାଃ ॥ ୪୬

ଦେବର୍ଷି ନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଭଗବନ୍! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ। ଆପଣଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ହେଉଛି ପରମ ପବିତ୍ର। ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରି ଆପଣ ଅବତାର ଧାରଣପୂର୍ବକ ଲୀଳା କରନ୍ତି। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୪୬ ॥

ଇତ୍ୟାଦ୍ୟମୃଷିମାନମ୍ୟ ତଚ୍ଛିଷ୍ୟାଂଶ୍ଚ ମହାତ୍ମନଃ ।
ତତୋଽଗାଦାଶ୍ରମଂ ସାକ୍ଷାତ୍ ପିତୁର୍ଦ୍ୱୈପାୟନସ୍ୟ ମେ ॥ ୪୭

ସଭାଜିତୋ ଭଗବତା କୃତାସନପରିଗ୍ରହଃ ।
ତସ୍ମୈ ତଦ୍ ବର୍ଣ୍ଣୟାମାସ ନାରାୟଣମୁଖାଚ୍ଛ୍ରୁତମ୍ ॥ ୪୮

ଇତ୍ୟେତଦ୍ ବର୍ଣ୍ଣିତଂ ରାଜନ୍ ଯନ୍ନଃ ପ୍ରଶ୍ନଃ କୃତସ୍ତ୍ୱୟା ।
ଯଥା ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟନିର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟେ ନିର୍ଗୁଣେଽପି ମନଶ୍ଚରେତ୍ ॥ ୪୯

ଯୋଽସ୍ୟୋତ୍ପ୍ରେକ୍ଷକ ଆଦିମଧ୍ୟନିଧନେ ଯୋଽବ୍ୟକ୍ତଜୀବେଶ୍ୱରୋ
ଯଃ ସୃଷ୍ଟ୍ୱେଦମନୁପ୍ରବିଶ୍ୟ ଋଷିଣା ଚକ୍ରେ ପୁରଃ ଶାସ୍ତି ତାଃ ।
ଯଂ ସଂପଦ୍ୟ ଜହାତ୍ୟଜାମନୁଶୟୀ ସୁପ୍ତଃ କୁଲାୟଂ ଯଥା
ତଂ କୈବଲ୍ୟନିରସ୍ତଯୋନିମଭୟଂ ଧ୍ୟାୟେଦଜସ୍ରଂ ହରିମ୍ ॥ ୫୦

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ଆଦିଋଷି ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ମୋର ପିତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଗ୍ଲିଲେ ॥ ୪୭ ॥ ସେଠାରେ ମୋର ପିତା ତାଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ସତ୍କାର କଲେ। ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରି ବସିବା ପରେ ନାରଦ ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ଶୁଣିଥିବା ଉପରୋକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମବିଷୟକ ଚର୍ଚ୍ଚା ମୋ ପିତାଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାଇଥିଲେ ॥ ୪୮ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ତୁମର ପ୍ରଶ୍ନ ଥିଲା, ''ନିର୍ଗୁଣ ତତ୍ତ୍ୱ ତ ମନବାଣୀର ଅତୀତ ଏବଂ ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣମାନଙ୍କର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ; ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ବେଦମାନେ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ପ୍ରତିପାଦନ କିପରି କରନ୍ତି ?'' ମୁଁ ତୁମର ସେହି ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ କରିଦେଲି ॥ ୪୯ ॥

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ହିଁ ନିଜ ସଂକଳ୍ପବଳରେ ଏହି ବିଶ୍ୱ ନିର୍ମାଣ କରନ୍ତି। ସେ ହିଁ ବିଶ୍ୱର ଆଦି, ମଧ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତରେ ରହନ୍ତି। ସେ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରେରକ। ସେ ପ୍ରକୃତି ଓ ଜୀବ ଉଭୟଙ୍କର ଈଶ୍ୱର। ସେ ହିଁ ଏହି ବିଶ୍ୱ ନିର୍ମାଣ କରି ଏଥିରେ ଜୀବରୂପରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ। ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଅଂଶ ହୋଇଥିବାରୁ ଜୀବ ହେଉଛି ଋଷିସ୍ୱରୂପ। ଜୀବ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ପରମାତ୍ମା ଦେହ ରଚନା କରିଛନ୍ତି। ପରମାତ୍ମା ହିଁ ସବୁ ଜୀବଙ୍କୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରନ୍ତି। ଜୀବ ମାୟା ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଇ ନିଜର ସ୍ୱରୂପରେ ବିଲୀନ ହୋଇଯାଏ। ପ୍ରଗାଢ଼ ନିଦ୍ରା ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ଯେପରି ତାର ପାଞ୍ଚଭୌତିକ ଶରୀର ପ୍ରତି ଲିପ୍ତତା ରହେ ନାହିଁ, ସତତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ଭକ୍ତଙ୍କର ସେହିପରି ମାୟିକ ବସ୍ତୁପଦାର୍ଥ ଠାରୁ ସମ୍ପର୍କ ତୁଟିଯାଏ। ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି କୈବଲ୍ୟସ୍ୱରୂପ। ତାଙ୍କର ଭଜନ-କୀର୍ତ୍ତନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଆବର୍ତ୍ତନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ। ସୁତରାଂ ସର୍ବଦା ଭଗବାନଙ୍କର ଚିନ୍ତନ-ଭଜନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ସେଇଥିରେ ହିଁ ମଙ୍ଗଳ ନିହିତ। ତେଣୁ ଭଗବଦ୍ ଚରଣାରବିନ୍ଦର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ। ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିର୍ଭୟ ସ୍ଥାନ ॥ ୫୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ନାରଦନାରାୟଣସଂବାଦେ ବେଦସ୍ତୁତିର୍ନାମ ସପ୍ତାଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮୭ ॥

+++

ଅଥାଷ୍ଟାଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶିବଙ୍କର ସଙ୍କଟମୋଚନ

ରାଜୋବାଚ

ଦେବାସୁରମନୁଷ୍ୟେଷୁ ଯେ ଭଜନ୍ତ୍ୟଶିବଂ ଶିବମ୍ ।
ପ୍ରାୟସ୍ତେ ଧନିନୋ ଭୋଜା ନ ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟାଃ ପତିଂ ହରିମ୍ ॥ ୧

ଏତଦ୍ ବେଦିତୁମିଚ୍ଛାମଃ ସନ୍ଦେହୋଽତ୍ର ମହାନ୍ ହି ନଃ ।
ବିରୁଦ୍ଧଶୀଲୟୋଃ ପ୍ରଭ୍ୱୋର୍ବିରୁଦ୍ଧା ଭଜତାଂ ଗତିଃ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଶିବଃ ଶକ୍ତିଯୁତଃ ଶଶ୍ୱତ୍ ତ୍ରିଲିଙ୍ଗୋ ଗୁଣସଂବୃତଃ ।
ବୈକାରିକସ୍ତୈଜସଶ୍ଚ ତାମସଶ୍ଚେତ୍ୟହଂ ତ୍ରିଧା ॥ ୩

ତତୋ ବିକାରା ଅଭବନ୍ ଷୋଡ଼ଶାମୀଷୁ କଞ୍ଚନ ।
ଉପଧାବନ୍ ବିଭୂତୀନାଂ ସର୍ବାସାମଶ୍ନୁତେ ଗତିମ୍ ॥ ୪

ହରିର୍ହି ନିର୍ଗୁଣଃ ସାକ୍ଷାତ୍ ପୁରୁଷଃ ପ୍ରକୃତେଃ ପରଃ ।
ସ ସର୍ବଦୃଗୁପଦ୍ରଷ୍ଟା ତଂ ଭଜନ୍ ନିର୍ଗୁଣୋ ଭବେତ୍ ॥ ୫

ନିବୃତ୍ତେଷ୍ୱଶ୍ୱମେଧେଷୁ ରାଜା ଯୁଷ୍ମତ୍ପିତାମହଃ ।
ଶୃଣ୍ୱନ୍ ଭଗବତୋ ଧର୍ମାନପୃଚ୍ଛଦିଦମଚ୍ୟୁତମ୍ ॥ ୬

ସ ଆହ ଭଗବାଂସ୍ତସ୍ମୈ ପ୍ରୀତଃ ଶୁଶ୍ରୂଷବେ ପ୍ରଭୁଃ ।
ନୃଣାଂ ନିଃଶ୍ରେୟସାର୍ଥାୟ ଯୋଽବତୀର୍ଣ୍ଣୋ ଯଦୋଃ କୁଳେ ॥ ୭

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍! ଶିବ ତ ସମସ୍ତ ଭୋଗ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ଅମଙ୍ଗଳ ବେଶ (ସର୍ପାଦି) ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଯେଉଁ ଦେବତା, ଅସୁର ଅଥବା ମନୁଷ୍ୟ ତାଙ୍କର ଉପାସନା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ଧନସମ୍ପଦ ଓ ଭୋଗଭାଗ୍ୟ ପାଇଯାଆନ୍ତି। ଅପରପକ୍ଷେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ହେଉଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି; ଅଥଚ ତାଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବା ଲୋକେ ପ୍ରାୟତଃ ଧନୀ ବା ଭୋଗବାନ୍ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧ ॥ ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରଭୁ ତ୍ୟାଗ ଓ ଭୋଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ଅନ୍ୟର ବିରୁଦ୍ଧ ସ୍ୱଭାବର, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଉପାସକମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ବିପରୀତ ଫଳ ମିଳୁଛି କିପରି ? ତ୍ୟାଗୀଙ୍କ ଉପାସନାରୁ ଭୋଗ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତିଙ୍କ ଉପାସନାରୁ ତ୍ୟାଗ କିପରି ମିଳୁଛି? ଏ କଥା ଭାବିଲେ, ମୁଁ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଯାଉଛି। ଏହା ଭିତରେ କି ରହସ୍ୟ ଅଛି, ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶିବ ସର୍ବଦା ନିଜର ଶକ୍ତି ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ଗୁଣରେ ଯୁକ୍ତ ଓ ଅହଂକାରର ଅଧିଷ୍ଠାତା। ଅହଂକାର ତିନି ପ୍ରକାର, ଯଥା—ବୈକାରିକ, ତୈଜସ ଓ ତାମସ ॥ ୩ ॥ ତ୍ରିବିଧ ଅହଂକାରରୁ ଷୋହଳ ବିକାର (ଯଥା—ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପାଞ୍ଚ ମହାଭୂତ ଓ ଏକ ମନ) ଜାତ ହୁଏ। ତେଣୁ ଏସବୁର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଜଣକର ଉପାସନା କଲେ ସମସ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯାଏ ॥ ୪ ॥ କିନ୍ତୁ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ ସ୍ୱୟଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ; ତାଙ୍କଠାରେ ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣ ନାହିଁ। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଜ୍ଞ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣର ସାକ୍ଷୀ; ତେଣୁ ଯେ ତାଙ୍କୁ ଭଜନ କରନ୍ତି, ସେ ସ୍ୱୟଂ ମଧ୍ୟ ଗୁଣାତୀତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମର ଜେଜେବାପା ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିସାରିବା ପରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାର ଧର୍ମର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ ॥ ୬ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ପରମେଶ୍ୱର; ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ସେ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ। ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ଏବଂ ତାଙ୍କର ଶୁଣିବାର ଇଚ୍ଛା ରହିଛି ଦେଖି, ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ ॥ ୭ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯସ୍ୟାହମନୁଗୃହ୍ଣାମି ହରିଷ୍ୟେ ତଦ୍ଧନଂ ଶନୈଃ ।
ତତୋଽଧନଂ ତ୍ୟଜନ୍ତ୍ୟସ୍ୟ ସ୍ୱଜନା ଦୁଃଖଦୁଃଖିତମ୍ ॥ ୮

ସ ଯଦା ବିତଥୋଦ୍ୟୋଗୋ ନିର୍ବିଣ୍ଣଃ ସ୍ୟାଦ୍ ଧନେହୟା ।
ମତ୍ପରୈଃ କୃତମୈତ୍ରସ୍ୟ କରିଷ୍ୟେ ମଦନୁଗ୍ରହମ୍ ॥ ୯

ତଦ୍ବ୍ରହ୍ମ ପରମଂ ସୂକ୍ଷ୍ମଂ ଚିନ୍ମାତ୍ରଂ ସଦନନ୍ତକମ୍ ।
ଅତୋ ମାଂ ସୁଦୁରାରାଧ୍ୟଂ ହିତ୍ୱାନ୍ୟାନ୍ ଭଜତେ ଜନଃ ॥ ୧୦

ତତସ୍ତ ଆଶୁତୋଷେଭ୍ୟୋ ଲବ୍ଧରାଜ୍ୟଶ୍ରିୟୋଦ୍ଧତାଃ ।
ମତ୍ତାଃ ପ୍ରମତ୍ତା ବରଦାନ୍ ବିସ୍ମରନ୍ତ୍ୟବଜାନତେ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଶାପପ୍ରସାଦୟୋରୀଶା ବ୍ରହ୍ମବିଷ୍ଣୁଶିବାଦୟଃ ।
ସଦ୍ୟଃଶାପପ୍ରସାଦୋଽଙ୍ଗ ଶିବୋ ବ୍ରହ୍ମା ନ ଚାଚ୍ୟୁତଃ ॥ ୧୨

ଅତ୍ର ଚୋଦାହରନ୍ତୀମମିତିହାସଂ ପୁରାତନମ୍ ।
ବୃକାସୁରାୟ ଗିରିଶୋ ବରଂ ଦତ୍ତ୍ୱାଽଽପ ସଙ୍କଟମ୍ ॥ ୧୩

ବୃକୋ ନାମାସୁରଃ ପୁତ୍ରଃ ଶକୁନେଃ ପଥି ନାରଦମ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଽଽଶୁତୋଷଂ ପପ୍ରଚ୍ଛ ଦେବେଷୁ ତ୍ରିଷୁ ଦୁର୍ମତିଃ ॥ ୧୪

ସ ଆହ ଦେବଂ ଗିରିଶମୁପାଧାବାଶୁ ସିଦ୍ଧ୍ୟସି ।
ଯୋଽଳ୍ପାଭ୍ୟାଂ ଗୁଣଦୋଷାଭ୍ୟାମାଶୁ ତୁଷ୍ୟତି କୁପ୍ୟତି ॥ ୧୫

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଥିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଯାହା ଉପରେ ମୁଁ କୃପା କରେ, ତାହାର ସମସ୍ତ ଧନ ମୁଁ ଧୀରେ ଧୀରେ ହରଣ କରିନିଏ। ସେ ଯେତେବେଳେ ନିର୍ଦ୍ଧନ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ତାର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ତାର ଦୁଃଖଦ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତି କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଇ ତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଯଦି ଧନ ଲାଭ ପାଇଁ କିଛି ପ୍ରଯତ୍ନ କରେ, ତେବେ ମୁଁ ସେହି ପ୍ରଯତ୍ନକୁ ମଧ୍ୟ ନିଷ୍ଫଳ କରିଦିଏ। ଏପରିଭାବରେ ବାରମ୍ବାର ଅସଫଳ ହୋଇ ତାର ମନ ଯେତେବେଳେ ଧନ ଉପାର୍ଜନ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ଧନକୁ ଦୁଃଖର କାରଣ ବୋଲି ଜାଣି ସେ ଯେତେବେଳେ ଧନ ପ୍ରତି ମୁହଁ ମୋଡ଼ି ଦିଏ ଏବଂ ମୋର ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରେ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ତା ପ୍ରତି ମୋର ଅହୈତୁକୀ କୃପା ବର୍ଷଣ କରେ ॥ ୯ ॥ ମୋରି କୃପାରୁ ତାକୁ ପରମ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନନ୍ତ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯାଏ। ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୋତେ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ଓ ମୋର ଆରାଧନା କରିବା ବଡ଼ କଠିନ। ତେଣୁ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ମୋତେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମୋର ହିଁ ଅନ୍ୟରୂପ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ଅନ୍ୟ ଦେବତାମାନେ ଆଶୁତୋଷ; ସେମାନେ ଅଳ୍ପକରେ ତରଳିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେଇଦିଅନ୍ତି। ତାହା ପାଇ ସେମାନେ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ହୋଇଯାନ୍ତି; ଗର୍ବୀ ଓ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ବରଦାତା ଦେବତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଯାନ୍ତି; ଏପରି କି, ସେମାନଙ୍କୁ ଅବଜ୍ଞା ମଧ୍ୟ କରିବାକୁ ବାହାରିପଡ଼ନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହାଦେବ—ଏ ତିନିଜଣ ଅଭିଶାପ ଓ ବରଦାନ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମହାଦେବ ଓ ବ୍ରହ୍ମା ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ କିମ୍ବା ରୁଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇ ବରଦାନ ଅଥବା ଅଭିଶାପ ଦେଇଦିଅନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ସେପରି ନୁହନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ଏ ବିଷୟରେ ମହାତ୍ମାମାନେ ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ଆଖ୍ୟାନ କହିଥାନ୍ତି। ଥରେ ବୃକାସୁର (ଭସ୍ମାସୁର)କୁ ବର ଦେଇ ମହାଦେବ ସଂକଟରେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ବୃକାସୁର ଥିଲା ଶକୁନିଙ୍କ ପୁଅ। ତାର ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା। ଦିନେ ସେ କୁଆଡ଼େ ଯାଉ ଯାଉ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ସହିତ ତାର ଦେଖା ହୋଇଗଲା। ସେ ତାଙ୍କୁ ପଗ୍ଚରିଲା, "ତିନି ଦେବତାଙ୍କ ଭିତରୁ କିଏ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ?" ॥ ୧୪ ॥ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ କହିଲେ, "ତୁ ଶିବଙ୍କୁ ଆରାଧନା କର; ତାଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ତୋ ମନୋରଥ ଶୀଘ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ

ଦଶାସ୍ୟବାଣଯୋସ୍ତୁଷ୍ଟଃ ସ୍ତୁବତୋର୍ବନ୍ଦିନୋରିବ ।
ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମତୁଳଂ ଦତ୍ତ୍ୱା ତତ ଆପ ସୁସଙ୍କଟମ୍ ॥ ୧୬

ଇତ୍ୟାଦିଷ୍ଟସ୍ତମସୁର ଉପାଧାବତ୍ ସ୍ୱଗାତ୍ରତଃ ।
କେଦାର ଆତ୍ମକ୍ରବ୍ୟେଣ ଜୁହ୍ୱାନୋଽଗ୍ନିମୁଖଂ ହରମ୍ ॥ ୧୭

ଦେବୋପଲବ୍ଧିମପ୍ରାପ୍ୟ ନିର୍ବେଦାତ୍ ସପ୍ତମେଽହନି ।
ଶିରୋଽବୃଶ୍ଚତ୍ ସ୍ୱଧିତିନା ତତ୍ତୀର୍ଥକ୍ଳିନ୍ନମୂର୍ଦ୍ଧଜମ୍ ॥ ୧୮

ତଦା ମହାକାରୁଣିକଃ ସ ଧୂର୍ଜଟି-
ର୍ଯଥା ବୟଂ ଚାଗ୍ନିରିବୋତ୍ଥିତୋଽନଳାତ୍ ।
ନିଗୃହ୍ୟ ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ଭୁଜୟୋର୍ନ୍ୟବାରୟତ୍
ତତ୍ସ୍ପର୍ଶନାଦ୍ ଭୂୟ ଉପସ୍କୃତାକୃତିଃ ॥ ୧୯

ତମାହ ଚାଙ୍ଗାଲମଲଂ ବୃଣୀଷ୍ୱ ମେ
ଯଥାଭିକାମଂ ବିତରାମି ତେ ବରମ୍ ।
ପ୍ରୀୟେୟ ତୋୟେନ ନୃଣାଂ ପ୍ରପଦ୍ୟତା-
ମହୋ ତ୍ୱୟାଽଽତ୍ମା ଭୃଶମର୍ଦ୍ୟତେ ବୃଥା ॥ ୨୦

ଦେବଂ ସ ବବ୍ରେ ପାପୀୟାନ୍ ବରଂ ଭୂତଭୟାବହମ୍ ।
ଯସ୍ୟ ଯସ୍ୟ କରଂ ଶୀର୍ଷ୍ଣି ଧାସ୍ୟେ ସ ମ୍ରିୟତାମିତି ॥ ୨୧

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ରୋ ଦୁର୍ମନା ଇବ ଭାରତ ।
ଓମିତି ପ୍ରହସଂସ୍ତସ୍ମୈ ଦଦେଽହେରମୃତଂ ଯଥା ॥ ୨୨

ହୋଇଯିବ। ସେ ଟିକିଏମାତ୍ର ସେବାରେ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଟିକିଏମାତ୍ର ଅପରାଧରେ ତୁରନ୍ତ ରାଗିଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ରାବଣ ଓ ବାଣାସୁର କେବଳ ବନ୍ଦୀଜନଙ୍କ ପରି ଶିବଙ୍କୁ ଟିକିଏ ସ୍ତୁତି କରିଥିଲେ । ସେତିକିରେ ସେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଅତୁଳନୀୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଦେଇଦେଲେ। କିଛି କାଳ ପରେ ରାବଣ କୈଳାସ ଉଠାଇନେବାକୁ ବସିବାରୁ ଓ ବାଣାସୁର ତାଙ୍କୁ ତାର ନଗରରକ୍ଷୀ ହେବାକୁ ବର ମାଗିବାରୁ, ଶିବ ଭୀଷଣ ସଂକଟରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲେ।" ॥ ୧୬ ॥

ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶ ଶୁଣି ବୃକାସୁର କେଦାରକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଗଲା ଏବଂ ଅଗ୍ନିକୁ ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କର ମୁଖ ବୋଲି ମାନି, ନିଜ ଦେହରୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ମାଂସ କାଟି ସେଥିରେ ଆହୁତି ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୭ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଛଅଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପାସନା କରିବା ପରେ ବି ଭଗବାନ ମହେଶ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ ନାହିଁ । ତାହା ଦେଖି ତାକୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା। ସପ୍ତମ ଦିନ ସେ କେଦାର ତୀର୍ଥରେ ସ୍ନାନ କରି, ପାଣି ସରସର ଓଦାମୁଣ୍ଡଟାକୁ କୁରାଢ଼ିରେ କାଟି ଆହୁତି ଦେବାକୁ ସ୍ଥିର କଲା ॥ ୧୮ ॥ ସଂସାରରେ କେହି ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଯାଉଛି ଦେଖିଲେ ଆମେ ଯେପରି ଦୟାପରବଶ ହୋଇ ତାକୁ ବଞ୍ଚାଇଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁ, ବୃକାସୁର ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଯାଉଛି ଦେଖି, ତା' କୁରାଢ଼ି ତା'ର ବେକରେ ବାଜିବାପୂର୍ବରୁ ମହାଦେବ ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡରୁ ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କ ପରି ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଦୁଇହାତରେ ବୃକାସୁରର ଦୁଇହାତ ଧରିପକାଇ ତାକୁ ଅଟକାଇଦେଲେ। ତାଙ୍କର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ପାଇ ବୃକାସୁରର କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ଦେହଟା ପୂର୍ବ ପରି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୯ ॥ ଭଗବାନ ମହେଶ ବୃକାସୁରକୁ କହିଲେ, "ପ୍ରିୟ ବୃକାସୁର ! ସେତିକି ଥାଉ; ଖୁବ୍ ହୋଇଗଲା। ମୁଁ ତୋତେ ବର ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛି; ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ମାଗ। ଆରେ ବାବୁ ! ଭକ୍ତ କେବଳ ଜଳ ଟିକିଏ ଦେଇଦେଲେ ବି ମୁଁ ସେତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ; ତୁ ଭଲା ବୃଥାଟାରେ ନିଜ ଶରୀରକୁ ଏତେ କଷ୍ଟ ଦେଉଛୁ କାହିଁକି ?" ॥ ୨୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପାପିଷ୍ଠ ବୃକାସୁର ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିବା ଭଳି ବର ମାଗି କହିଲା, "ମୁଁ ଯାହା ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ରଖିଦେବି, ସେ ମରିଯାଉ।" ॥ ୨୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତାର ସେହି ମାଗୁଣି ଶୁଣି ଭଗବାନ ଶିବ ଟିକିଏ ଥଙ୍ଗଥଙ୍ଗ ହେଲେ; କିନ୍ତୁ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ହସି ହସି କହିଦେଲେ, "ତଥାସ୍ତୁ"। ଏପରି ବରଟିଏ ଦେଇ ଜାଣ, ସେ ସାପକୁ ଅମୃତ ପିଆଇଦେଲେ ॥ ୨୨ ॥

ଇତ୍ୟୁକ୍ତଃ ସୋଽସୁରୋ ନୂନଂ ଗୌରୀହରଣଲାଲସଃ ।
ସ ତଦ୍‌ବରପରୀକ୍ଷାର୍ଥଂ ଶମ୍ଭୋର୍ମୂର୍ଧ୍ନି କିଲାସୁରଃ ।
ସ୍ୱହସ୍ତଂ ଧାତୁମାରେଭେ ସୋଽବିଭ୍ୟତ୍ ସ୍ୱକୃତାଚ୍ଛିବଃ ॥ ୨୩

ତେନୋପସୃଷ୍ଟଃ ସଂତ୍ରସ୍ତଃ ପରାଧାବନ୍ ସବେପଥୁଃ ।
ଯାବଦନ୍ତଂ ଦିବୋ ଭୂମେଃ କାଷ୍ଠାନାମୁଦଗାଦୁଦକ୍ ॥ ୨୪

ଅଜାନନ୍ତଃ ପ୍ରତିବିଧିଂ ତୂଷ୍ଣୀମାସନ୍ ସୁରେଶ୍ୱରାଃ ।
ତତୋ ବୈକୁଣ୍ଠମଗମଦ୍ ଭାସ୍ୱରଂ ତମସଃ ପରମ୍ ॥ ୨୫

ଯତ୍ର ନାରାୟଣଃ ସାକ୍ଷାନ୍ନ୍ୟାସିନାଂ ପରମା ଗତିଃ ।
ଶାନ୍ତାନାଂ ନ୍ୟସ୍ତଦଣ୍ଡାନାଂ ଯତୋ ନାବର୍ତ୍ତତେ ଗତଃ ॥ ୨୬

ତଂ ତଥାବ୍ୟସନଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଭଗବାନ୍ ବୃଜିନାର୍ଦନଃ ।
ଦୂରାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟୁଦିୟାଦ୍ ଭୂତ୍ୱା ବଟୁକୋ ଯୋଗମାୟୟା ॥ ୨୭

ମେଖଳାଜିନଦଣ୍ଡାକ୍ଷୈସ୍ତେଜସାଗ୍ନିରିବ ଜ୍ୱଳନ୍ ।
ଅଭିବାଦୟାମାସ ଚ ତଂ କୁଶପାଣିର୍ବିନୀତବତ୍ ॥ ୨୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଶାକୁନେୟ ଭବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତଂ ଶ୍ରାନ୍ତଃ କିଂ ଦୂରମାଗତଃ ।
କ୍ଷଣଂ ବିଶ୍ରମ୍ୟତାଂ ପୁଂସ ଆତ୍ମାୟଂ ସର୍ବକାମଧୁକ୍ ॥ ୨୯

ଯଦି ନଃ ଶ୍ରବଣାୟାଲଂ ଯୁଷ୍ମଦ୍‌ବ୍ୟବସିତଂ ବିଭୋ ।
ଭଣ୍ୟତାଂ ପ୍ରାୟଶଃ ପୁମ୍ଭିର୍ଧୃତୈଃ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ ସମୀହତେ ॥ ୩୦

ମହେଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ଏପରି ବର ପାଇବା ପରେ ବୃକାସୁର ମନରେ ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ ହରଣ କରି ଆଣିବାକୁ ଲାଳସା ଜାଗି ଉଠିଲା । ତେଣୁ ସେ ଶିବଙ୍କ ବରକୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କରି ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ରଖିବାକୁ ବାହାରିଲା । ଫଳରେ ଶିବ ନିଜେ ଦେଇଥିବା ବର ହେତୁ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ସେଠାରୁ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଅସୁର ତାଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଲା ଏବଂ ସେ ତାକୁ ଡରି ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଗଲେ । ଶିବ ଧାଇଁ ଧାଇଁ ପୃଥିବୀ, ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ଦିଗମାନଙ୍କର ସୀମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଗଲେ; ତଥାପି ଅସୁର ତାଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଉଥିବା ଦେଖି ସେ ଉତ୍ତର ଦିଗ ଆଡ଼କୁ ଦୌଡ଼ିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ତାଙ୍କୁ ସେହି ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା କରିବାର କୌଣସି ଉପାୟ ନ ପାଇ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଚୁପ୍ ରହିଗଲେ । ଶେଷରେ ସେ ଦୌଡ଼ି ଦୌଡ଼ି ପ୍ରାକୃତିକ ଅନ୍ଧକାରର ଅତୀତ ପରମ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବୈକୁଣ୍ଠଲୋକରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୨୫ ॥ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ନିବାସ କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅହିଂସା ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରି ଶାନ୍ତଭାବରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇସାରିଛନ୍ତି, ବୈକୁଣ୍ଠ ହେଉଛି ସେହିମାନଙ୍କର ଧାମ । ବୈକୁଣ୍ଠପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଜୀବକୁ ଆଉ ସେଠାରୁ ଫେରିବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥ ଭକ୍ତଭୟହାରୀ ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ ଯେ, ମହାଦେବ ବଡ଼ ସଂକଟରେ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଯୋଗମାୟାରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବେଶ ଧରି ଦୂରରୁ ହିଁ ଧୀରେ ଧୀରେ ବୃକାସୁର ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ଭଗବାନ ମୁଞ୍ଜମେଖଳା, କୃଷ୍ଣମୃଗଚର୍ମ, ଦଣ୍ଡ ଓ ରୁଦ୍ରାକ୍ଷମାଳା ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗରୁ ଏପରି ଜ୍ୟୋତି ବାହାରୁଥାଏ ଯେ, ଦେଖିଲେ ଲାଗୁଥାଏ, ଅଗ୍ନି ଦାଉ ଦାଉ ହେଉଛି କି ! ସେ ହାତରେ କୁଶ ଧରିଥାନ୍ତି । ବୃକାସୁରକୁ ଦେଖି ସେ ବଡ଼ ନମ୍ରତାର ସହିତ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ କହିଲେ—॥ ୨୮ ॥

ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବେଶଧାରୀ ଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ ଶକୁନିନନ୍ଦନ ବୃକାସୁର ! ଦେଖୁଛି, ଆପଣ ଭାରି କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ବହୁତ ଦୂରରୁ ଆସୁଛନ୍ତି ନା କଣ ? ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ ନିଅନ୍ତୁ । ଦେଖନ୍ତୁ, ଏହି ଦେହଟି ହିଁ ହେଉଛି ସକଳ ସୁଖର ମୂଳ । ଏହି ଦେହଦ୍ୱାରା ହିଁ ସକଳ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । ତେଣୁ ଦେହକୁ ଅଧିକ କଷ୍ଟ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୨୯ ॥ ଆପଣ ତ ସକଳ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମର୍ଥ । ବର୍ତ୍ତମାନ କ'ଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ? ଯଦି ମୁଁ ଶୁଣିବା ଭଳି କିଛି ବିଷୟ ହୋଇଥିବ, ତେବେ କହନ୍ତୁ ନା ! (ହୁଏତ ମୁଁ କିଛି ସହାୟତା କରିପାରେ ।) କାରଣ, ଦେଖୁଥିବେ, ଏ ସଂସାରରେ ଲୋକେ ସହାୟକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବହୁତ କିଛି କାମ ହାସଲ କରିପାରନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଭଗବତା ପୃଷ୍ଟୋ ବଚସାମୃତବର୍ଷିଣା ।
ଗତକ୍ଲମୋଽବ୍ରବୀତ୍ତସ୍ମୈ ଯଥାପୂର୍ବମନୁଷ୍ଠିତମ୍ ॥ ୩୧

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଏବଂ ଚେତ୍ତର୍ହି ତଦ୍‌ବାକ୍ୟଂ ନ ବୟଂ ଶ୍ରଦ୍ଦଧୀମହି ।
ଯୋ ଦକ୍ଷଶାପାତ୍ ପୈଶାଚ୍ୟଂ ପ୍ରାପ୍ତଃ ପ୍ରେତପିଶାଚରାଟ୍ ॥ ୩୨

ଯଦି ବସ୍ତତ୍ର ବିଶ୍ରମ୍ଭୋ ଦାନବେନ୍ଦ୍ର ଜଗଦ୍‌ଗୁରୌ ।
ତର୍ହ୍ୟଙ୍ଗାଶୁ ସ୍ୱଶିରସି ହସ୍ତଂ ନ୍ୟସ୍ୟ ପ୍ରତୀୟତାମ୍ ॥ ୩୩

ଯଦ୍ୟସତ୍ୟଂ ବଚଃ ଶମ୍ଭୋଃ କଥଞ୍ଚିଦ୍ ଦାନବର୍ଷଭ ।
ତଦୈନଂ ଜହ୍ୟସଦ୍‌ବାଚଂ ନ ଯଦ୍ ବକ୍ତାନୃତଂ ପୁନଃ ॥ ୩୪

ଇତ୍ଥଂ ଭଗବତଶ୍ଚିତ୍ରୈର୍ବଚୋଭିଃ ସ ସୁପେଶଲୈଃ ।
ଭିନ୍ନଧୀର୍ବିସ୍ମୃତଃ ଶୀର୍ଷ୍ଣି ସ୍ୱହସ୍ତଂ କୁମତିର୍ନ୍ୟଧାତ୍ ॥ ୩୫

ଅଥାପତଦ୍ ଭିନ୍ନଶିରା ବଜ୍ରାହତ ଇବ କ୍ଷଣାତ୍ ।
ଜୟଶବ୍ଦୋ ନମଃଶବ୍ଦଃ ସାଧୁଶବ୍ଦୋଽଭବଦ୍ ଦିବି ॥ ୩୬

ମୁମୁଚୁଃ ପୁଷ୍ପବର୍ଷାଣି ହତେ ପାପେ ବୃକାସୁରେ ।
ଦେବର୍ଷିପିତୃଗନ୍ଧର୍ବା ମୋଚିତଃ ସଙ୍କଟାଚ୍ଛିବଃ ॥ ୩୭

ମୁକ୍ତଂ ଗିରିଶମଭ୍ୟାହ ଭଗବାନ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଃ ।
ଅହୋ ଦେବ ମହାଦେବ ପାପୋଽୟଂ ସ୍ୱେନ ପାପ୍ମନା ॥ ୩୮

ହତଃ କୋ ନୁ ମହତ୍ସ୍ୱୀଶ ଜନ୍ତୁର୍ବୈ କୃତକିଲ୍‌ବିଷଃ ।
କ୍ଷେମୀ ସ୍ୟାତ୍ କିମୁ ବିଶ୍ୱେଶେ କୃତାଗସ୍କୋ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୌ ॥ ୩୯

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କ ମୁଖନିଃସୃତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦରୁ ଅମୃତ ଝରି ପଡୁଥାଏ । ତାକୁ ଏପରି ପଗ୍ଷରିବାରୁ ଏକେ ତ ସେ ଟିକିଏ ଠିଆ ହୋଇ ନିଜର କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କଲା; ତା'ପରେ ସେ ନିଜର ତପସ୍ୟା, ବରପ୍ରାପ୍ତି ତଥା ଶିବଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଉଥିବା ବିଷୟ ମୂଳରୁ କହିଗଲା । (ତା' କଥା ଶୁଣି ଭଗବାନ କହିଲେ—) ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—"ଓଃ ! ଏଇ କଥା ! କିନ୍ତୁ ଭାଇ ! ମୁଁ ତ ଶିବଙ୍କ କଥାରେ ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରେନି । ଆପଣ ଜାଣି ନାହାନ୍ତି କି ? ସେ ପରା ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ଅଭିଶାପରୁ ପିଶାଚ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆଜିକାଲି ସେ ସେହି ପିଶାଚ ଓ ପ୍ରେତମାନଙ୍କର ସମ୍ରାଟ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ହେ ଦାନବରାଜ ! ଆପଣ ଏତେ ବଡ଼ ଲୋକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏଭଳି ଛୋଟ ଛୋଟ କଥାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛନ୍ତି କିପରି ! ଆପଣ ଯଦି ତାଙ୍କୁ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ବୋଲି ମାନୁଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କ କଥାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ତୁରନ୍ତ ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ରଖି, ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖୁନାହାନ୍ତି ? ॥ ୩୩ ॥ ହେ ଦାନବବୀର ! ଯଦି ଶିବଙ୍କ କଥା ମିଛ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଗଲା, ତେବେ ସେହି ମିଥ୍ୟାବାଦୀଙ୍କୁ ତୁରନ୍ତ ମାରିପକାନ୍ତୁ, ଯାହା ଫଳରେ ସେ ଆଉ କେବେ ବି ଏଭଳି ମିଛ କହିପାରିବେ ନାହିଁ ।" ॥ ୩୪ ॥

(ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—) ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଏଭଳି ମନଭୁଲା ମିଠା ମିଠା କଥା କହିଲେ ଯେ, ଅସୁରର ବିବେକବୁଦ୍ଧି ହଜିଗଲା । ସେ ମୂର୍ଖ ବରଦାନ କଥା ଭୁଲିଯାଇ ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ହାତ ରଖିଦେଲା ॥ ୩୫ ॥ ସେହିକ୍ଷଣି ତାର ମୁଣ୍ଡ ଫାଟିଗଲା ଓ ତା' ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଗଲା ପରି ସେ ସେଇଠି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ଘଟଣା ଦେଖି ଆକାଶରେ ଦେବତାମାନେ 'ଜୟ ଜୟ ! ନମୋ ନମଃ ! ସାଧୁ ସାଧୁ !' ଧ୍ୱନି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୬ ॥ ପାପୀ ବୃକାସୁରର ମୃତ୍ୟୁରେ ଦେବତା, ଋଷି, ପିତୃଗଣ, ଗନ୍ଧର୍ବ ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ ଶିବ ସେହି ଘୋର ସଂକଟରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଗଲେ ॥ ୩୭ ॥ ସେ ଭୟରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ପରେ ଭଗବାନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, "ହେ ଦେବାଧିଦେବ ! ବଡ଼ ଆନନ୍ଦର କଥା ଯେ, ସେହି ଦୁଷ୍ଟକୁ ତାର ପାପ ହିଁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲା । ହେ ପରମେଶ୍ୱର ! ଭଲା ଏପରି କେଉଁ ପ୍ରାଣୀ ଅଛି, ଯେ କି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପରାଧ କରି କୁଶଳରେ ରହିପାରିବ ! ପୁଣି ଆପଣ ତ ସ୍ୱୟଂ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର । ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପରାଧ କରି କିଏ ବା କୁଶଳରେ ରହିପାରିବ !" ॥ ୩୮,୩୯ ॥

ଯ ଏବମବ୍ୟାକୃତଶକ୍ତ୍ୟୁଦନ୍ୱତଃ
ପରସ୍ୟ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମାତ୍ମନୋ ହରେଃ ।
ଗିରିତ୍ରମୋକ୍ଷଂ କଥୟେଚ୍ଛୃଣୋତି ବା
ବିମୁଚ୍ୟତେ ସଂସୃତିଭିସ୍ତଥାରିଭିଃ ॥ ୪୦

ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିର ସାଗର । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶକ୍ତି ହେଉଛି ଅଚିନ୍ତନୀୟ ଓ ଅନିର୍ବଚନୀୟ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମା । ସେ ଶିବଙ୍କୁ ଏ ଯେଉଁ ସଂକଟରୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ, ଯେ ଏହି ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ବା ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ସେ ସଂସାର-ବନ୍ଧନରୁ ଓ ଶତ୍ରୁଭୟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ରୁଦ୍ରମୋକ୍ଷଣଂ ନାମାଷ୍ଟାଶୀତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮୮ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକୋନନବତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭୃଗୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତ୍ରିଦେବଙ୍କ ପରୀକ୍ଷା ତଥା ମୃତ ବ୍ରାହ୍ମଣପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ଫେରାଇ ଆଣିବା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସରସ୍ୱତ୍ୟାସ୍ତଟେ ରାଜନ୍ନୃଷୟଃ ସତ୍ରମାସତ ।
ବିତର୍କଃ ସମଭୂତ୍ତେଷାଂ ତ୍ରିଷ୍ୱଧୀଶେଷୁ କୋ ମହାନ୍ ॥ ୧

ତସ୍ୟ ଜିଜ୍ଞାସୟା ତେ ବୈ ଭୃଗୁଂ ବ୍ରହ୍ମସୁତଂ ନୃପ ।
ତଜ୍ଜ୍ଞପ୍ତ୍ୟୈ ପ୍ରେଷୟାମାସୁଃ ସୋଽଭ୍ୟଗାଦ୍ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ସଭାମ୍ ॥ ୨

ନ ତସ୍ମୈ ପ୍ରହ୍ୱଣଂ ସ୍ତୋତ୍ରଂ ଚକ୍ରେ ସତ୍ତ୍ୱପରୀକ୍ଷୟା ।
ତସ୍ମୈ ଚୁକ୍ରୋଧ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରଜ୍ୱଲନ୍ ସ୍ୱେନ ତେଜସା ॥ ୩

ସ ଆତ୍ମନ୍ୟୁତ୍ଥିତଂ ମନ୍ୟୁମାତ୍ମଜାୟାତ୍ମନା ପ୍ରଭୁଃ ।
ଅଶୀଶମଦ୍ ଯଥା ବହ୍ନିଂ ସ୍ୱଯୋନ୍ୟା ବାରିଣାଽଽତ୍ମଭୂଃ ॥ ୪

ତତଃ କୈଳାସମଗମତ୍ ସ ତଂ ଦେବୋ ମହେଶ୍ୱରଃ ।
ପରିରବ୍ଧୁଂ ସମାରେଭେ ଉତ୍ଥାୟ ଭ୍ରାତରଂ ମୁଦା ॥ ୫

ନୈଚ୍ଛତ୍ତ୍ୱମସ୍ୟୁତ୍ପଥଗ ଇତି ଦେବଶ୍ଚୁକୋପ ହ ।
ଶୂଳମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ତଂ ହନ୍ତୁମାରେଭେ ତିଗ୍ମଲୋଚନଃ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ —ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଥରେ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀର ପବିତ୍ର ତଟରେ ଯଜ୍ଞ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷିମାନେ ଏକତ୍ର ହେଲେ । ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଓ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କିଏ ବଡ଼ ବୋଲି ବାଦ-ବିବାଦ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ॥ ୧ ॥ ଶେଷରେ ଏହି ବିଷୟରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଶିବଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ସେମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଭୃଗୁଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଲେ । ମହର୍ଷି ଭୃଗୁ ପ୍ରଥମେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସଭାକୁ ଗଲେ ॥ ୨ ॥ ସେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ନାହିଁ, କି ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି ବି କଲେ ନାହିଁ । ଏପରିଭାବରେ ସେ ଯାଇ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କର ସ୍ୱକୀୟ ତେଜରେ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ଦିଶୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭୃଗୁ ପ୍ରଣାମ ନ କରିବାରୁ ତାଙ୍କ ଭିତରୁ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି ॥ ୩ ॥ କିଛି ସମୟ ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ଦେଖିଲେ ଯେ, ଆଗନ୍ତୁକ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କରି ପୁଅ ଭୃଗୁ; ତେଣୁ ସେ ଅରଣିମନ୍ଥନରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଅଗ୍ନିକୁ ଜଳଦ୍ୱାରା ଲିଭାଇଦେଲା ପରି, ନିଜର ବିବେକ-ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ମନର କ୍ରୋଧକୁ ମନରେ ମାରିଦେଲେ ॥ ୪ ॥

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପାଖରୁ ଯାଇ ମହର୍ଷି ଭୃଗୁ କୈଳାସରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଭାଇ ଭୃଗୁ ଆସିଲେଣି ଦେଖି ଦେବାଧିଦେବ ମହେଶ୍ୱର ଆନନ୍ଦରେ ଉଠିଆସି ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦୁଇହାତ ବଢ଼ାଇଦେଲେ ॥ ୫ ॥ କିନ୍ତୁ ମହର୍ଷି ଭୃଗୁ ତାଙ୍କ ଆଲିଙ୍ଗନକୁ ସ୍ୱୀକାର ନ କରି କହିଲେ,

ପତିତ୍ବା ପାଦୟୋର୍ଦେବୀ ସାନ୍ତ୍ୱୟାମାସ ତଂ ଗିରା ।
ଅଥୋ ଜଗାମ ବୈକୁଣ୍ଠଂ ଯତ୍ର ଦେବୋ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ ॥ ୭

ଶୟାନଂ ଶ୍ରିୟ ଉତ୍ସଙ୍ଗେ ପଦା ବକ୍ଷସ୍ୟତାଡ଼ୟତ୍ ।
ତତ ଉତ୍ଥାୟ ଭଗବାନ୍ ସହ ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟା ସତାଂ ଗତିଃ ॥ ୮

ସ୍ୱତଳ୍ପାଦବରୁହ୍ୟାଥ ନନାମ ଶିରସା ମୁନିମ୍ ।
ଆହ ତେ ସ୍ୱାଗତଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ନିଷୀଦାତ୍ରାସନେ କ୍ଷଣମ୍ ।
ଅଜାନତାମାଗତାନ୍ ବଃ କ୍ଷନ୍ତୁମର୍ହଥ ନଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୯

ଅତୀବ କୋମଳୌ ତାତ ଚରଣୌ ତେ ମହାମୁନେ ।
ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ବିପ୍ରଚରଣୌ ମର୍ଦୟନ୍ ସ୍ୱେନ ପାଣିନା ॥ ୧୦

ପୁନୀହି ସହଲୋକଂ ମାଂ ଲୋକପାଲାଂଶ୍ଚ ମଦ୍‌ଗତାନ୍ ।
ପାଦୋଦକେନ ଭବତସ୍ତୀର୍ଥାନାଂ ତୀର୍ଥକାରିଣା ॥ ୧୧

ଅଦ୍ୟାହଂ ଭଗବଁଲ୍ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟା ଆସମେକାନ୍ତଭାଜନମ୍ ।
ବତ୍ସ୍ୟତ୍ୟୁରସି ମେ ଭୂତିର୍ଭବତ୍‌ପାଦହତାଂହସଃ ॥ ୧୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ବ୍ରୁବାଣେ ବୈକୁଣ୍ଠେ ଭୃଗୁସ୍ତନ୍ମନ୍ଦ୍ରୟା ଗିରା ।
ନିର୍ବୃତସ୍ତର୍ପିତସ୍ତୂଷ୍ଣୀଂ ଭକ୍ତ୍ୟୁତ୍କଣ୍ଠୋଽଶ୍ରୁଲୋଚନଃ ॥ ୧୩

ପୁନଶ୍ଚ ସତ୍ରମାବ୍ରଜ୍ୟ ମୁନୀନାଂ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନାମ୍ ।
ସ୍ୱାନୁଭୂତମଶେଷେଣ ରାଜନ୍ ଭୃଗୁରବର୍ଣ୍ଣୟତ୍ ॥ ୧୪

"ତୁମେ ଲୋକମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ବେଦମର୍ଯ୍ୟାଦା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରିଗ୍ଭଲିଛ; ତେଣୁ ମୁଁ ତୁମକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବି ନାହିଁ।" ଭୃଗୁଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଶିବ କ୍ରୋଧରେ ଲାଲ୍ ହୋଇଗଲେ। ସେ ଆଖି ତରାଟି, ତ୍ରିଶୂଳ ଉଠାଇ ମହର୍ଷି ଭୃଗୁଙ୍କୁ ମାରିଦେବାକୁ ଗ୍ଭହିଁଲେ ॥ ୬ ॥ କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଭଗବତୀ ସତୀ ଧାଇଁ ଆସି, ତାଙ୍କ ପାଦ ଧରି ବହୁତ ଅନୁନୟ-ବିନୟ କରି ତାଙ୍କର କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତ କଲେ। ତା'ପରେ ମହର୍ଷି ଭୃଗୁ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଗଲେ ॥ ୭ ॥ ସେତେବେଳକୁ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ଶୋଇଥିଲେ। ଭୃଗୁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଛାତିରେ ଜୋର୍‌ରେ ଲାତଟାଏ ମାରିଦେଲେ। ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପଲଙ୍କରୁ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇପଡ଼ି, ମୁନିଙ୍କ ଚରଣରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ପ୍ରଣାମ କଲେ। ଭଗବାନ କହିଲେ, "ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଉଛି। ଆପଣ ଆସିଲେ, ଖୁବ୍ ଭଲ କଲେ। ଆପଣ ଏଠାରେ ବସି ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ କରନ୍ତୁ। ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଶୁଭାଗମନ ହେବ ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣି ନ ଥିଲି; ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇପାରିଲି ନାହିଁ। ମୋର ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ॥ ୮,୯ ॥ ହେ ମହାମୁନି ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୋମଳ।" ଏପରି କହି ଭଗବାନ ନିଜ ହାତରେ ଭୃଗୁଙ୍କ ପାଦ ମଋଳିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ କହିଲେ, "ହେ ମହର୍ଷି ! ଆପଣଙ୍କ ପାଦଧୁଆଜଳ ତୀର୍ଥମାନଙ୍କୁ ବି ପବିତ୍ରତର କରିଦିଏ। ସେହି ଜଳରେ ଆପଣ ମୋତେ, ମୋ ବୈକୁଣ୍ଠଲୋକକୁ ଏବଂ ମୋ ଭିତରେ ରହୁଥିବା ଲୋକପାଳମାନଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୦,୧୧ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସ୍ପର୍ଶରେ ମୋର ସକଳ ପାପ ଦୂର ହୋଇଗଲା। ଆଜିଠାରୁ ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ହୋଇଗଲି। ଏଥର ଆପଣଙ୍କ ଚରଣଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନିତ ମୋର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସଦାସର୍ବଦା ନିବାସ କରିବେ।" (ଭୃଗୁଙ୍କର ସେହି ପାଦଚିହ୍ନକୁ ହିଁ ଶ୍ରୀବତ୍ସଲାଞ୍ଛନ କହନ୍ତି) ॥ ୧୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଭଲିଲେ—ଭଗବାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ ଏପରି କହିବାରୁ, ଭୃଗୁ ପରମ ତୃପ୍ତି ଅନୁଭବ କଲେ। ଭକ୍ତି ଉଦ୍ରିକ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଆସିଲା; ନୟନ ଅଶ୍ରୁଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା। ସେ ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭୃଗୁ ସେଠାରୁ ଫେରିଆସି ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ମୁନିମାନଙ୍କର ସତ୍‌ସଙ୍ଗକୁ ଗଲେ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଓ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ନିକଟରେ ସେ ଯାହା ଯାହା

ତନ୍ନିଶମ୍ୟାଥ ମୁନୟୋ ବିସ୍ମିତା ମୁକ୍ତସଂଶୟାଃ ।
ଭୂୟାଂସଂ ଶ୍ରଦ୍ଦଧୁର୍ବିଷ୍ଣୁଂ ଯତଃ ଶାନ୍ତିର୍ଯତୋଽଭୟମ୍ ॥ ୧୫

ଧର୍ମଃ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଯତୋ ଜ୍ଞାନଂ ବୈରାଗ୍ୟଂ ଚ ତଦନ୍ୱିତମ୍ ।
ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ଚାଷ୍ଟଧା ଯସ୍ମାଦ୍ ଯଶଶ୍ଚାତ୍ମମଲାପହମ୍ ॥ ୧୬

ମୁନୀନାଂ ନ୍ୟସ୍ତଦଣ୍ଡାନାଂ ଶାନ୍ତାନାଂ ସମଚେତସାମ୍ ।
ଅକିଞ୍ଚନାନାଂ ସାଧୂନାଂ ଯମାହୁଃ ପରମାଂ ଗତିମ୍ ॥ ୧୭

ସତ୍ତ୍ୱଂ ଯସ୍ୟ ପ୍ରିୟା ମୂର୍ତ୍ତିର୍ବ୍ରାହ୍ମଣାସ୍ତ୍ୱିଷ୍ଟଦେବତାଃ ।
ଭଜନ୍ତ୍ୟନାଶିଷଃ ଶାନ୍ତା ଯଂ ବା ନିପୁଣବୁଦ୍ଧୟଃ ॥ ୧୮

ତ୍ରିବିଧାକୃତୟସ୍ତସ୍ୟ ରାକ୍ଷସା ଅସୁରାଃ ସୁରାଃ ।
ଗୁଣିନ୍ୟା ମାୟୟା ସୃଷ୍ଟାଃ ସତ୍ତ୍ୱଂ ତତ୍ତୀର୍ଥସାଧନମ୍ ॥ ୧୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ସାରସ୍ୱତା ବିପ୍ରା ନୃଣାଂ ସଂଶୟନୁତ୍ତୟେ ।
ପୁରୁଷସ୍ୟ ପଦାମ୍ଭୋଜସେବୟା ତଦ୍‌ଗତିଂ ଗତାଃ ॥ ୨୦

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟେତନ୍ମୁନିତନୟାସ୍ୟପଦ୍ମଗନ୍ଧ-
ପୀୟୂଷଂ ଭବଭୟଭିତ୍ ପରସ୍ୟ ପୁଂସଃ ।
ସୁଶ୍ଳୋକଂ ଶ୍ରବଣପୁଟୈଃ ପିବତ୍ୟଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ
ପାନ୍ଥୋଽଧ୍ୱଭ୍ରମଣପରିଶ୍ରମଂ ଜହାତି ॥ ୨୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏକଦା ଦ୍ୱାରବତ୍ୟାଂ ତୁ ବିପ୍ରପତ୍ନ୍ୟାଃ କୁମାରକଃ ।
ଜାତମାତ୍ରୋ ଭୁବଂ ସ୍ପୃଷ୍ଟ୍ୱା ମମାର କିଲ ଭାରତ ॥ ୨୨

ବିପ୍ରୋ ଗୃହୀତ୍ୱା ମୃତକଂ ରାଜଦ୍ୱାର୍ୟୁପଧାୟ ସଃ ।
ଇଦଂ ପ୍ରୋବାଚ ବିଳପନ୍ନାତୁରୋ ଦୀନମାନସଃ ॥ ୨୩

ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଭୃଗୁଙ୍କର ଅନୁଭୂତି ଶୁଣି ମୁନିଋଷିମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହୋଇଗଲା । ସେହିଦିନୁ ସେମାନେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କଲେ; କାରଣ ସେମାନେ ଦେଖିଲେ, ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଶାନ୍ତି ଓ ଅଭୟର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥଳ ॥ ୧୫ ॥ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଧର୍ମ, ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଅଷ୍ଟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି କରୁଥିବା ଯଶ ମିଳିଥାଏ ॥ ୧୬ ॥ ସକଳ ଶାସ୍ତ୍ର କହନ୍ତି, ଶାନ୍ତ, ସମଚିତ୍ତ, ଅକିଞ୍ଚନ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଭୟଦାତା ସାଧୁସନ୍ଥମାନଙ୍କର ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଏକମାତ୍ର ପରମଗତି ॥ ୧୭ ॥ ସତ୍ତ୍ୱ ହିଁ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବ । ନିଷ୍କାମ, ଶାନ୍ତ ଓ ବିବେକସମ୍ପନ୍ନ ପୁରୁଷ ତାଙ୍କୁ ହିଁ ଭଜନ କରନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ତାଙ୍କର ତ୍ରିଗୁଣମୟୀ ମାୟା ହିଁ ରାକ୍ଷସ, ଅସୁର ଓ ଦେବତା—ଏପରି ତିନି ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ କରିଛି । ଏହି ତିନି ଗୁଣ ମଧ୍ୟରୁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ହିଁ ହେଉଛି ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତିର ସାଧନ । ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପୁରୁଷାର୍ଥସ୍ୱରୂପ ॥ ୧୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଆହୁରି କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସରସ୍ୱତୀତଟରେ ସେହି ମୁନିଋଷିମାନେ ଯେ ନିଜର ସଂଶୟ ଦୂର କରିବାକୁ ଏହି ଉପାୟ କରିଥିଲେ, ତା ନୁହେଁ; ବାସ୍ତବରେ ସକଳ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ସଂଶୟ ଦୂର କରିବାକୁ ସେମାନେ ଏଭଳି ଉପାୟ କରିଥିଲେ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମରେ ସେବା କରି ସେମାନେ ତାହାଙ୍କର ପରମପଦ ପାଇଗଲେ ॥ ୨୦ ॥

ସୂତ କହିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଭଗବାନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ଏହି କମନୀୟ କୀର୍ତ୍ତିଗାଥା ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାରଭୟ ଦୂର କରିଦିଏ । ଏହା ହେଉଛି ବ୍ୟାସନନ୍ଦନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦରୁ ଝରିପଡ଼ିଥିବା ସୁରଭିମୟୀ ମଧୁମୟୀ ସୁଧାଧାରା । ଦୀର୍ଘ ସଂସାରପଥରେ ଚାଲିଥିବା ଯେଉଁ ପଥିକ ନିଜର କର୍ଣ୍ଣରୂପୀ ପାନପାତ୍ରରେ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଏହି ସୁଧାଧାରା ପାନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଜଗତରେ ଭ୍ରମଣଜନିତ ସମସ୍ତ କ୍ଳାନ୍ତି (ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ) ଦୂର ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦିନକର କଥା । ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ କୌଣସି ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ପୁଅଟିଏ ଜନ୍ମ କଲେ; କିନ୍ତୁ ଶିଶୁଟି ଭୂମିଷ୍ଠ ହେଉ ହେଉ ମରିଗଲା ॥ ୨୨ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିଜ ପୁତ୍ରର ମୃତଶରୀରଟି ଧରି ରାଜନଅରର ସିଂହଦ୍ୱାରକୁ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ମୃତ ଶିଶୁଟିକୁ ଶୁଆଇଦେଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖରେ ଆତୁର

ବ୍ରହ୍ମଦ୍ୱିଷଃ ଶଠଧିୟୋ ଲୁବ୍ଧସ୍ୟ ବିଷୟାତ୍ମନଃ ।
କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧୋଃ କର୍ମଦୋଷାତ୍ ପଞ୍ଚତ୍ୱଂ ମେ ଗତୋଽର୍ଭକଃ ॥ ୨୪

ହିଂସାବିହାରଂ ନୃପତିଂ ଦୁଃଶୀଳମଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟମ୍ ।
ପ୍ରଜା ଭଜନ୍ତ୍ୟଃ ସୀଦନ୍ତି ଦରିଦ୍ରା ନିତ୍ୟଦୁଃଖିତାଃ ॥ ୨୫

ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟଂ ବିପ୍ରର୍ଷିସ୍ତୃତୀୟଂ ତ୍ୱେବମେବ ଚ ।
ବିସୃଜ୍ୟ ସ ନୃପଦ୍ୱାରି ତାଂ ଗାଥାଂ ସମଗାୟତ ॥ ୨୬

ତାମର୍ଜୁନ ଉପଶ୍ରୁତ୍ୟ କର୍ହିଚିତ୍ କେଶବାନ୍ତିକେ ।
ପରେତେ ନବମେ ବାଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣଂ ସମଭାଷତ ॥ ୨୭

କିଂସ୍ୱିଦ୍ ବ୍ରହ୍ମଂସ୍ତ୍ୱନ୍ନିବାସେ ଇହ ନାସ୍ତି ଧନୁର୍ଦ୍ଧରଃ ।
ରାଜନ୍ୟବନ୍ଧୁରେତେ ବୈ ବ୍ରାହ୍ମଣାଃ ସତ୍ର ଆସତେ ॥ ୨୮

ଧନଦାରାତ୍ମଜାପୃକ୍ତା ଯତ୍ର ଶୋଚନ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣାଃ ।
ତେ ବୈ ରାଜନ୍ୟବେଷେଣ ନଟା ଜୀବନ୍ତ୍ୟସୁମ୍ଭରାଃ ॥ ୨୯

ଅହଂ ପ୍ରଜା ବାଂ ଭଗବନ୍ ରକ୍ଷିଷ୍ୟେ ଦୀନୟୋରିହ ।
ଅନିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣପ୍ରତିଜ୍ଞୋଽଗ୍ନିଂ ପ୍ରବେକ୍ଷ୍ୟେ ହତକଲ୍ମଷଃ ॥ ୩୦

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

ସଙ୍କର୍ଷଣୋ ବାସୁଦେବଃ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନୋ ଧନ୍ୱିନାଂ ବରଃ ।
ଅନିରୁଦ୍ଧୋଽପ୍ରତିରଥୋ ନ ତ୍ରାତୁଂ ଶକ୍ନୁବନ୍ତି ଯତ୍ ॥ ୩୧

ତତ୍ କଥଂ ନୁ ଭବାନ୍ କର୍ମ ଦୁଷ୍କରଂ ଜଗଦୀଶ୍ୱରୈଃ ।
ଚିକୀର୍ଷସି ତ୍ୱଂ ବାଲିଶ୍ୟାତ୍ ତନ୍ନ ଶ୍ରଦ୍ଦଧ୍ମହେ ବୟମ୍ ॥ ୩୨

ଅର୍ଜୁନ ଉବାଚ

ନାହଂ ସଙ୍କର୍ଷଣୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ନ କୃଷ୍ଣଃ କାର୍ଷ୍ଣିରେବ ଚ ।
ଅହଂ ବା ଅର୍ଜୁନୋ ନାମ ଗାଣ୍ଡୀବଂ ଯସ୍ୟ ବୈ ଧନୁଃ ॥ ୩୩

ମାବମଂସ୍ଥା ମମ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ତ୍ର୍ୟମ୍ବକତୋଷଣମ୍ ।
ମୃତ୍ୟୁଂ ବିଜିତ୍ୟ ପ୍ରଧନେ ଆନେଷ୍ୟେ ତେ ପ୍ରଜାଂ ପ୍ରଭୋ ॥ ୩୪

ହୋଇ ବିଳାପ କରି କହିଲେ—॥ ୨୩ ॥ "ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ବ୍ରାହ୍ମଣଦ୍ରୋହୀ, ଧୂର୍ତ୍ତ, କୃପଣ ଓ ବିଷୟୀ ରାଜାଙ୍କ କର୍ମଦୋଷରୁ ହିଁ ମୋ ପୁଅଟି ମରିଗଲା ॥ ୨୪ ॥ ଯେଉଁ ରାଜା ହିଂସାପରାୟଣ, ଦୁଃଶୀଳ ଓ ଅଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହୁଏ, ତାକୁ ରାଜା ବୋଲି ମାନି ତାର ସେବା କରୁଥିବା ପ୍ରଜାମାନେ ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ବାରମ୍ବାର ଦୁଃଖ ଭୋଗନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଉପରକୁ ବିପଦ ଉପରେ ବିପଦ ମାଡ଼ିଆସେ।" ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ତୃତୀୟ ପୁଅ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ ହେଉ ହେଉ ଏହିପରି ମରିଗଲେ। ପ୍ରତିଥର ସେମାନେ ମରୁ ମରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମୃତଶିଶୁକୁ ନେଇ, ରାଜଦ୍ୱାରରେ ରଖିଦେଇ ପୂର୍ବପରି ଗାଳିଦେଇ ଫେରି ଆସୁଥାନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ଏପରି ମରୁ ମରୁ ତାଙ୍କର ଆଠଟି ପୁଅ ମରିଯିବା ପରେ ନବମ ପୁଅଟି ମଧ୍ୟ ମରିଯିବାରୁ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ରାଜଦ୍ୱାରକୁ ଆସି ପୂର୍ବପରି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ସେତେବେଳକୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ ଅର୍ଜୁନ ବସିଥିଲେ। ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଅର୍ଜୁନ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୨୭ ॥ "ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ! ଆପଣଙ୍କ ନିବାସସ୍ଥାନ ଦ୍ୱାରକାରେ କେହି ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ ନାହାନ୍ତି ନା କଣ ? ମତେ ଲାଗୁଛି ଏହି ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରି ହୋଇଗଲେଣି; ତେଣୁ ଏମାନେ ପ୍ରଜାପାଳନ ଛାଡ଼ିଦେଇ କୌଣସି ଯଜ୍ଞରେ ବସିଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥ ଯାହାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଧନ, ସ୍ତ୍ରୀ ଅଥବା ପୁତ୍ରକୁ ହରାଇ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦୁଃଖୀ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି; ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି କ୍ଷତ୍ରିୟବେଶଧାରୀ ଅଭିନେତା। ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନଧାରଣ ବୃଥା ॥ ୨୯ ॥ ବିପ୍ରବର ! ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି ଯେ, ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ହରାଇ ଆପଣ ସ୍ୱାମୀସ୍ତ୍ରୀ ବଡ଼ ଦୁଃଖରେ ଅଛନ୍ତି। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସନ୍ତାନକୁ ରକ୍ଷା କରିବି। ଯଦି ମୁଁ ମୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବି ନାହିଁ, ତେବେ ମୁଁ ନିଆଁରେ ପଶି ପୋଡ଼ି ହୋଇ ମରିବି ଏବଂ ତାହା ହିଁ ହେବ ମୋ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ।" ॥ ୩୦ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ—ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ଏଠାରେ ବଳରାମ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଧନୁର୍ଦ୍ଧର ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଯୋଦ୍ଧା ଅନିରୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ ମୋ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ରଖିପାରିଲେ ନାହିଁ; ତେବେ ତୁମେ କିପରି ରକ୍ଷା କରିବ ! ଏପରି କହିବାଟା ତୁମର ମୂର୍ଖତାମାତ୍ର। ମୁଁ ତୁମ କଥାକୁ ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରୁନି ॥ ୩୧,୩୨ ॥

ଅର୍ଜୁନ କହିଲେ—ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ! ମୁଁ ବଳରାମ, କି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, କି ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ନୁହେଁ; ମୁଁ ହେଉଛି ଅର୍ଜୁନ। ମୋର ଗାଣ୍ଡିବ ଧନୁ ବିଶ୍ୱବିଖ୍ୟାତ ॥ ୩୩ ॥ ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତା ! ଆପଣ ମୋର ବଳ-ପୌରୁଷକୁ ଏପରି ତିରସ୍କାର କରନ୍ତୁ

ଏବଂ ବିଶ୍ରମ୍ଭିତୋ ବିପ୍ରଃ ଫାଲ୍‌ଗୁନେନ ପରନ୍ତପ ।
ଜଗାମ ସ୍ୱଗୃହଂ ପ୍ରୀତଃ ପାର୍ଥବୀର୍ଯ୍ୟଂ ନିଶାମୟନ୍ ॥ ୩୫

ପ୍ରସୂତିକାଳ ଆସନ୍ନେ ଭାର୍ଯ୍ୟାୟା ଦ୍ୱିଜସତ୍ତମଃ ।
ପାହି ପାହି ପ୍ରଜାଂ ମୃତ୍ୟୋରିତ୍ୟାହାର୍ଜୁନମାତୁରଃ ॥ ୩୬

ସ ଉପସ୍ପୃଶ୍ୟ ଶୁଚ୍ୟମ୍ଭୋ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ମହେଶ୍ୱରମ୍ ।
ଦିବ୍ୟାନ୍ୟସ୍ତ୍ରାଣି ସଂସ୍ମୃତ୍ୟ ସଜ୍ୟଂ ଗାଣ୍ଡୀବମାଦଦେ ॥ ୩୭

ନ୍ୟରୁଣତ୍ ସୂତିକାଗାରଂ ଶରୈର୍ନାନାସ୍ତ୍ରଯୋଜିତୈଃ ।
ତିର୍ଯ୍ୟଗୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱମଧଃ ପାର୍ଥଶ୍ଚକାର ଶରପଞ୍ଜରମ୍ ॥ ୩୮

ତତଃ କୁମାରଃ ସଂଜାତୋ ବିପ୍ରପତ୍ନ୍ୟା ରୁଦନ୍ ମୁହୁଃ ।
ସଦ୍ୟୋଽଦର୍ଶନମାପେଦେ ସଶରୀରୋ ବିହାୟସା ॥ ୩୯

ତଦାଽଽହ ବିପ୍ରୋ ବିଜୟଂ ବିନିନ୍ଦନ୍ କୃଷ୍ଣସନ୍ନିଧୌ ।
ମୌଢ୍ୟଂ ପଶ୍ୟତ ମେ ଯୋଽହଂ ଶ୍ରଦ୍ଦଧେ କ୍ଳୀବକତ୍ଥନମ୍ ॥ ୪୦

ନ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନୋ ନାନିରୁଦ୍ଧୋ ନ ରାମୋ ନ ଚ କେଶବଃ ।
ଯସ୍ୟ ଶେକୁଃ ପରିତ୍ରାତୁଂ କୋଽନ୍ୟସ୍ତଦବିତେଶ୍ୱରଃ ॥ ୪୧

ଧିଗର୍ଜୁନଂ ମୃଷାବାଦଂ ଧିଗାତ୍ମଶ୍ଳାଘିନୋ ଧନୁଃ ।
ଦୈବୋପସୃଷ୍ଟଂ ଯୋ ମୌଢ୍ୟାଦାନିନୀଷତି ଦୁର୍ମତିଃ ॥ ୪୨

ଏବଂ ଶପତି ବିପ୍ରର୍ଷୌ ବିଦ୍ୟାମାସ୍ଥାୟ ଫାଲ୍‌ଗୁନଃ ।
ଯଯୌ ସଂଯମନୀମାଶୁ ଯତ୍ରାସ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ଯମଃ ॥ ୪୩

ବିପ୍ରାପତ୍ୟମଚକ୍ଷାଣସ୍ତତ ଐନ୍ଦ୍ରୀମଗାତ୍ ପୁରୀମ୍ ।
ଆଗ୍ନେୟୀଂ ନୈର୍ଋତୀଂ ସୌମ୍ୟାଂ ବାୟବ୍ୟାଂ ବାରୁଣୀମଥ ।
ରସାତଳଂ ନାକପୃଷ୍ଠଂ ଧିଷ୍ଣ୍ୟାନ୍ୟନ୍ୟାନ୍ୟୁଦାୟୁଧଃ ॥ ୪୪

ନାହିଁ । ଆପଣ ଜାଣିନାହାନ୍ତି ଯେ, ମୁଁ ମୋ ପରାକ୍ରମରେ ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିଦେଇଛି । ଆପଣଙ୍କୁ ଆଉ ଅଧିକ କଣ କହିବି; ଯୁଦ୍ଧରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ମୃତ୍ୟୁକୁ ମଧ୍ୟ ଜୟ କରି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପୁଅକୁ ଫେରାଇ ଆଣିବି ॥ ୩୪ ॥

(ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—) ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅର୍ଜୁନ ଏପରି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବାରୁ, ଲୋକଙ୍କୁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ବଳପୌରୁଷ ବିଷୟ କହି କହି ବ୍ରାହ୍ମଣଜଣକ ଆନନ୍ଦରେ ଘରକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୩୫ ॥ ପୁଣି ଥରେ ପତ୍ନୀର ପ୍ରସବ କରିବା ସମୟ ପାଖେଇ ଆସିବାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆତୁର ହୋଇ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ଜଣାଇଲେ, "ଏଥର ତୁମେ ମୋ ଶିଶୁକୁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ରକ୍ଷା କର ।" ॥ ୩୬ ॥ ତାହା ଶୁଣି ଅର୍ଜୁନ ପବିତ୍ର ଜଳରେ ଆଚମନ କରି ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ । ତା'ପରେ ଦିବ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ରକୁ ସ୍ମରଣ କରି, ଗାଣ୍ଡିବଧନୁରେ ଗୁଣ ଦେଇ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୭ ॥ ଅର୍ଜୁନ ତାଙ୍କର ଶରମାନଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଅସ୍ତ୍ରମନ୍ତ୍ରରେ ଅଭିମନ୍ତ୍ରିତ କରି ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳକୁ ଚତୁର୍ଦିଗରୁ ଅସ୍ତ୍ରରେ ଘେରାଉ କରିଦେଲେ । ସେ ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳର ଉପର, ତଳ, ଆଖପାଖ ସବୁଆଡ଼େ ଶରର ଗୋଟିଏ ସୁଦୃଢ଼ ପିଞ୍ଜରା ଗଢ଼ିଦେଲେ ॥ ୩୮ ॥ ତା'ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଗୋଟିଏ ଶିଶୁ ଜନ୍ମ କଲେ । ଶିଶୁଟି କୁଆଁ କୁଆଁ ଶବ୍ଦ କରୁ କରୁ ହଠାତ୍ ସେ ସଶରୀର ଆକାଶରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୯ ॥ ଏ ଘଟଣା ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ କହିଲେ, "ଆରେ ! ମୁଁ କେଡ଼େ ମୂର୍ଖ ନୁହଁ ଯେ, ଏହି ନପୁଂସକଟାର ଫୁଟାଣି କଥାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିଗଲି ! ॥ ୪୦ ॥ ଯାହାକୁ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଅନିରୁଦ୍ଧ—ଏପରି କି ବଳରାମ ଓ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ରଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାକୁ ରଖି ପାରିବାକୁ କିଏ ଭଲା ସମର୍ଥ ! ॥ ୪୧ ॥ ଏ ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଧିକ୍ ! ନିଜ ମୁହଁରେ ନିଜର ବଡ଼ିମା ଗାଉଥିବା ଏ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଧନୁକୁ ବି ଧିକ୍ ! ଯେଉଁ ପୁଅକୁ ବିଧାତା ଆମଠାରୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଯାଇଛି, ଏହାଙ୍କ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ଦେଖ, ଇଏ କହୁଛନ୍ତି ସେହି ପୁଅକୁ କାଲେ ଫେରାଇ ଆଣିବେ !" ॥ ୪୨ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏପରି ଭର୍ତ୍ସନା କରିବାରୁ ଅର୍ଜୁନ ଯୋଗବଳରେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ସଂଯମନୀପୁରୀକୁ ଗଲେ; ସେଠାରେ ଯମରାଜ ନିବାସ କରନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପୁଅ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତା'ପରେ ସେ ଶସ୍ତ୍ର ଧରି କ୍ରମଶଃ ଇନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, ନିର୍ଋତି (ମୃତ୍ୟୁଦେବତା), ସୋମ (ଚନ୍ଦ୍ରଦେବତା), ବାୟୁ ଓ ବରୁଣ (ଜଳଦେବତା) ଆଦିଙ୍କ ପୁରକୁ ଗଲେ; ଅତଳ ଆଦି ଅଧଃଲୋକକୁ ଓ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକର ଉପରେ ଥିବା ମହର୍ଲୋକ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ

ତତୋଽଲବ୍ଧଦ୍ୱିଜସୁତୋ ହ୍ୟନିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣପ୍ରତିଶ୍ରୁତଃ ।
ଅଗ୍ନିଂ ବିବୁକ୍ଷୁଃ କୃଷ୍ଣେନ ପ୍ରତ୍ୟୁକ୍ତଃ ପ୍ରତିଷେଧତା ॥ ୪୫

ଦର୍ଶୟେ ଦ୍ୱିଜସୂନୂଂସ୍ତେ ମାବଜ୍ଞାତ୍ମାନମାତ୍ମନା ।
ଯେ ତେ ନଃ କୀର୍ତ୍ତିଂ ବିମଳାଂ ମନୁଷ୍ୟାଃ ସ୍ଥାପୟିଷ୍ୟନ୍ତି ॥ ୪୬

ଇତି ସଂଭାଷ୍ୟ ଭଗବାନର୍ଜୁନେନ ସହେଶ୍ୱରଃ ।
ଦିବ୍ୟଂ ସ୍ୱରଥମାସ୍ଥାୟ ପ୍ରତୀଚୀଂ ଦିଶମାବିଶତ୍ ॥ ୪୭

ସପ୍ତ ଦ୍ୱୀପାନ୍ ସପ୍ତ ସିନ୍ଧୂନ୍ ସପ୍ତସପ୍ତଗିରୀନଥ ।
ଲୋକାଲୋକଂ ତଥାତୀତ୍ୟ ବିବେଶ ସୁମହତ୍ତମଃ ॥ ୪୮

ତତ୍ରାଶ୍ୱାଃ ଶୈବ୍ୟସୁଗ୍ରୀବମେଘପୁଷ୍ପବଳାହକାଃ ।
ତମସି ଭ୍ରଷ୍ଟଗତୟୋ ବଭୂବୁର୍ଭରତର୍ଷଭ ॥ ୪୯

ତାନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣୋ ମହାଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱରଃ ।
ସହସ୍ରାଦିତ୍ୟସଂକାଶଂ ସ୍ୱଚକ୍ରଂ ପ୍ରାହିଣୋତ୍ ପୁରଃ ॥ ୫୦

ତମଃ ସୁଘୋରଂ ଗହନଂ କୃତଂ ମହଦ୍
ବିଦାରୟଦ୍ ଭୂରିତରେଣ ରୋଚିଷା ।
ମନୋଜବଂ ନିର୍ବିବିଶେ ସୁଦର୍ଶନଂ
ଗୁଣଚ୍ୟୁତୋ ରାମଶରୋ ଯଥା ଚମୂଃ ॥ ୫୧

ଦ୍ୱାରେଣ ଚକ୍ରାନୁପଥେନ ତତ୍ତମଃ-
ପରଂ ପରଂ ଜ୍ୟୋତିରନନ୍ତପାରମ୍ ।
ସମଶ୍ନୁବାନଂ ପ୍ରସମୀକ୍ଷ୍ୟ ଫାଲ୍‌ଗୁନଃ
ପ୍ରତାଡ଼ିତାକ୍ଷୋଽପିଦଧେଽକ୍ଷିଣୀ ଉଭେ ॥ ୫୨

ତତଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ସଲିଳଂ ନଭସ୍ୱତା
ବଳୀୟସୈଜଦ୍‌ବୃହଦୂର୍ମିଭୂଷଣମ୍ ।
ତତ୍ରାଦ୍‌ଭୁତଂ ବୈ ଭବନଂ ଦ୍ୟୁମତ୍ତମଂ
ଭ୍ରାଜନ୍ମଣିସ୍ତମ୍ଭସହସ୍ରଶୋଭିତମ୍ ॥ ୫୩

ସ୍ଥାନକୁ ମଧ୍ୟ ଗଲେ ॥ ୪୪ ॥ କିନ୍ତୁ କୌଣସିଠାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଏହା ଫଳରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଅର୍ଜୁନ ଏଥର ଅଗ୍ନିରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ବିଗ୍ଭର କଲେ । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ନିବର୍ତ୍ତାଇ କହିଲେ—॥ ୪୫ ॥ "ଶୁଣ ଅର୍ଜୁନ ! ତୁମେ ନିଜକୁ ହୀନ ମଣ ନାହିଁ । ମୁଁ ତୁମକୁ ନେଇ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ସବୁ ପୁଅଙ୍କୁ ଦେଖାଇଦେବି । ଆଜି ଯେଉଁମାନେ ଆମକୁ ନିନ୍ଦା କରୁଛନ୍ତି, ଦେଖିବ ସେହିମାନେ ହିଁ ଆମର ନିର୍ମଳ କୀର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିବେ ।" ॥ ୪୬ ॥

ଏପରି ବୁଝାଇସୁଝାଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ନିଜର ଦିବ୍ୟରଥରେ ବସିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ପଶ୍ଚିମଦିଗକୁ ରଥ ଚଳାଇନେଲେ ॥ ୪୭ ॥ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦ୍ୱୀପରେ ସାତଟି ଲେଖାଏଁ ପର୍ବତ ଥିବା ସପ୍ତଦ୍ୱୀପ, ସପ୍ତସାଗର ଏବଂ ଲୋକାଲୋକ ପର୍ବତ ଲଙ୍ଘନ କରି ଘୋର ଅନ୍ଧକାରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୪୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଅନ୍ଧକାର ଏତେ ଘନଘୋର ହୋଇଥାଏ ଯେ, ରଥରେ ଯୋଚ୍ଚ୍ୟାଇଥିବା ଶୈବ୍ୟ, ସୁଗ୍ରୀବ, ମେଘପୁଷ୍ପ ଓ ବଳାହକ ନାମକ ଗ୍ଭରିଟି ଯାକ ଘୋଡ଼ା କୁଆଡ଼େ ଯିବେ ଜାଣି ନ ପାରି ରଥକୁ ଏଣେତେଣେ ଟାଣିନେଲେ ॥ ୪୯ ॥ ଘୋଡ଼ାମାନଙ୍କର ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ପରମେଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ସହସ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟସମ ତେଜସ୍ୱୀ ଚକ୍ରକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ଯେ, ସେ ଆଗରେ ଗ୍ଭଲୁ ॥ ୫୦ ॥ ସେହି ଘୋର ଅନ୍ଧକାରକୁ ନିଜର ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ତେଜରେ ଭେଦ କରି ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ମନ ପରି ତୀବ୍ର ଗତିରେ ଆଗେ ଆଗେ ଗ୍ଭଲିଲା । ସେହି ଚକ୍ର ଗ୍ଭଲୁଥିବାବେଳେ ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ଧନୁରୁ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ବାଣ ଅସୁରସେନା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଛି ॥ ୫୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ମାର୍ଗରେ ଗ୍ଭଲି ରଥ ଯାଇ ଅନ୍ଧକାରର ଅନ୍ତିମ ସୀମାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଅନ୍ଧକାରର ସେହି ସୀମା ପରେ ପରେ ଝଲସି ଉଠିଲା ଅସୀମ ଓ ବ୍ୟାପକ ପରମଜ୍ୟୋତିର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ । ଅର୍ଜୁନ ସେହି ପରମଜ୍ୟୋତିକୁ ଗ୍ଭହିଁପାରିଲେ ନାହିଁ; ସେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ ॥ ୫୨ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ରଥ ଦିବ୍ୟ ଜଳରାଶିରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପବନ ହେତୁ ସେହି ଜଳରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ତରଙ୍ଗ ଉଠୁଥିବାରୁ ତାହା ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ । ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ନଅର ଥିବାର ଦେଖାଗଲା । ସେହି ନଅରରେ ହଜାର ହଜାର ମଣିନିର୍ମିତ ସ୍ତମ୍ଭ ରହିଥାଏ; ସ୍ତମ୍ଭଗୁଡ଼ିକର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତି ନଅରର ଶୋଭା ବଢ଼ାଉଥାଏ ଏବଂ ନଅର ଗ୍ଭରିପଟେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଭା ବିଚ୍ଛୁରିତ

ତସ୍ମିନ୍ ମହାଭୀମମନନ୍ତମଦ୍ଭୁତଂ
ସହସ୍ରମୂର୍ଦ୍ଧନ୍ୟଫଣାମଣିଦ୍ୟୁଭିଃ ।
ବିଭ୍ରାଜମାନଂ ଦ୍ୱିଗୁଣୋଲ୍ବଣେକ୍ଷଣଂ
ସିତାଚଳାଭଂ ଶିତିକଣ୍ଠଜିହ୍ୱମ୍ ॥ ୫୪

ଦଦର୍ଶ ତଦ୍ଭୋଗସୁଖାସନଂ ବିଭୁଂ
ମହାନୁଭାବଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମୋତ୍ତମମ୍ ।
ସାନ୍ଦ୍ରାମ୍ବୁଦାଭଂ ସୁପିଶଙ୍ଗବାସସଂ
ପ୍ରସନ୍ନବକ୍ତ୍ରଂ ରୁଚିରାୟତେକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୫୫

ମହାମଣିବ୍ରାତକିରୀଟକୁଣ୍ଡଳ-
ପ୍ରଭାପରିକ୍ଷିପ୍ତସହସ୍ରକୁନ୍ତଳମ୍ ।
ପ୍ରଲମ୍ବଚାର୍ବଷ୍ଟଭୁଜଂ ସକୌସ୍ତୁଭଂ
ଶ୍ରୀବତ୍ସଲକ୍ଷ୍ମଂ ବନମାଲୟା ବୃତମ୍ ॥ ୫୬

ସୁନନ୍ଦନନ୍ଦପ୍ରମୁଖୈଃ ସ୍ୱପାର୍ଷଦୈ-
ଶ୍ଚକ୍ରାଦିଭିର୍ମୂର୍ତ୍ତିଧରୈର୍ନିଜାୟୁଧୈଃ ।
ପୁଷ୍ଟ୍ୟା ଶ୍ରିୟା କୀର୍ତ୍ୟଜୟାଖିଳର୍ଦ୍ଧିଭି-
ର୍ନିଷେବ୍ୟମାଣଂ ପରମେଷ୍ଠିନାଂ ପତିମ୍ ॥ ୫୭

ବବନ୍ଦ ଆତ୍ମାନମନନ୍ତମଚ୍ୟୁତୋ
ଜିଷ୍ଣୁଶ୍ଚ ତଦ୍ଦର୍ଶନଜାତସାଧ୍ୱସଃ ।
ତାବାହ ଭୂମା ପରମେଷ୍ଠିନାଂ ପ୍ରଭୁ-
ର୍ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳୀ ସସ୍ମିତମୂର୍ଜୟା ଗିରା ॥ ୫୮

ଦ୍ୱିଜାତ୍ମଜା ମେ ଯୁବୟୋର୍ଦିଦୃକ୍ଷୁଣା
ମୟୋପନୀତା ଭୁବି ଧର୍ମଗୁପ୍ତୟେ ।
କଳାବତୀର୍ଣ୍ଣାବବନେର୍ଭରାସୁରାନ୍
ହତ୍ୱେହ ଭୂୟସ୍ତ୍ୱରୟେତମନ୍ତି ମେ ॥ ୫୯

ପୂର୍ଣ୍ଣକାମାବପି ଯୁବାଂ ନରନାରାୟଣାବୃଷୀ ।
ଧର୍ମମାଚରତାଂ ସ୍ଥିତ୍ୟୈ ଋଷଭୌ ଲୋକସଂଗ୍ରହମ୍ ॥ ୬୦

ହେଉଥାଏ ॥ ୫୩ ॥ ସେହି ନଅରରେ ଭଗବାନ ଶେଷଦେବ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ହଜାରେ ଫଣା ଥାଏ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଫଣାରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ମଣି ଝଲସୁଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଫଣାରେ ଦୁଇ ଦୁଇଟି ଆଖି ଥାଏ ଏବଂ ଆଖିଗୁଡ଼ିକ ଭୟଙ୍କର ଦିଶୁଥାଏ । ଶେଷଦେବଙ୍କର ସମଗ୍ର ଶରୀର କୈଳାସ ପର୍ବତ ପରି ଶ୍ୱେତବର୍ଣ୍ଣର ହୋଇଥାଏ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ବେକ ଓ ଜିଭର ବର୍ଣ୍ଣ ନୀଳ ହୋଇଥାଏ ॥ ୫୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅର୍ଜୁନ ଦେଖିଲେ, ଶେଷଦେବଙ୍କୁ ସୁଖମୟ ଶଯ୍ୟା କରି ସେହି ଶଯ୍ୟା ଉପରେ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ମହାନ୍ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ପରମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଶରୀରର କାନ୍ତି ବର୍ଷାକାଳୀନ ମେଘସମ ଶ୍ୟାମଳ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ପୀତବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୁଖରେ ପ୍ରସନ୍ନତା ଫୁଟି ଉଠୁଛି ଏବଂ ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି ॥ ୫୫ ॥ ମସ୍ତକରେ ଅଛି ବହୁମୂଲ୍ୟ ମଣିଜଡିତ ମୁକୁଟ ଏବଂ କର୍ଣ୍ଣରେ ସୁନ୍ଦର କୁଣ୍ଡଳ । ମୁକୁଟ ଓ କୁଣ୍ଡଳର କାନ୍ତିରେ ମସ୍ତକର ସହସ୍ର ସହସ୍ର କୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳୀ ଝଲମଲ କରୁଛି । ସୁନ୍ଦର ଓ ଦୀର୍ଘ ଅଷ୍ଟଭୁଜ; ଗଳାରେ କୌସ୍ତୁଭ ମଣି; ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଚିହ୍ନ ଓ କଣ୍ଠରେ ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ବନମାଳା ଶୋଭା ପାଉଛି ॥ ୫୬ ॥ ଅର୍ଜୁନ ଦେଖିଲେ, ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ନନ୍ଦ, ସୁନନ୍ଦ ଆଦି ପାର୍ଷଦ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସୁଦର୍ଶନଚକ୍ର ଆଦି ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଆୟୁଧ ତଥା ପୁଷ୍ଟି, ଶ୍ରୀ, କୀର୍ତ୍ତି ଓ ମାୟା—ଏହି ସ୍ତ୍ରିଶକ୍ତି ଏବଂ ସକଳ ଋଦ୍ଧି ସେହି ବ୍ରହ୍ମାଦି ଲୋକପାଳମାନଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୫୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେଠାରେ ତାଙ୍କରି ସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀଅନନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଅର୍ଜୁନ ଟିକିଏ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ; ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ ସେ ବି ପ୍ରଣାମ କରି ହାତ ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହେଲେ । ବ୍ରହ୍ମାଦି ଲୋକପାଳମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଶେଷଶାୟୀ ଭୂମାପୁରୁଷ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ମଧୁର ଏବଂ ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—॥ ୫୮ ॥ "ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଅର୍ଜୁନ ! ତୁମ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଆସିଥିଲି । ତୁମେ ଦୁଇଜଣ ମୋରି କଳା ଘେନି ଧର୍ମରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ପୃଥିବୀରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛ । ପୃଥିବୀର ଭାରସ୍ୱରୂପ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରି ତୁମେ ଯଥାଶୀଘ୍ର ମୋ ପାଖକୁ ଫେରି ଆସ ॥ ୫୯ ॥ ତୁମେ ଦୁହେଁ ହେଉଛ ଋଷିବର ନର ଓ ନାରାୟଣ । ତୁମେ ଦୁହେଁ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସତ, ତଥାପି ଜଗତର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଲୋକକଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ତୁମେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅନୁକରଣୀୟ ଧର୍ମ ଆଚରଣ କର ॥ ୬୦ ॥

ଇତ୍ୟାଦିଷ୍ଟୌ ଭଗବତା ତୌ କୃଷ୍ଣୌ ପରମେଷ୍ଠିନା ।
ଓମିତ୍ୟାନମ୍ୟ ଭୂମାନମାଦାୟ ଦ୍ୱିଜଦାରକାନ୍ ॥ ୬୧

ନ୍ୟବର୍ତ୍ତିତାଂ ସ୍ୱକଂ ଧାମ ସଂପ୍ରହୃଷ୍ଟୌ ଯଥାଗତମ୍ ।
ବିପ୍ରାୟ ଦଦତୁଃ ପୁତ୍ରାନ୍ ଯଥାରୂପଂ ଯଥାବୟଃ ॥ ୬୨

ନିଶାମ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବଂ ଧାମ ପାର୍ଥଃ ପରମବିସ୍ମିତଃ ।
ଯତ୍କିଞ୍ଚିତ୍ ପୌରୁଷଂ ପୁଂସାଂ ମେନେ କୃଷ୍ଣାନୁକମ୍ପିତମ୍ ॥ ୬୩

ଇତୀଦୃଶାନ୍ୟନେକାନି ବୀର୍ଯ୍ୟାଣୀହ ପ୍ରଦର୍ଶୟନ୍ ।
ବୁଭୁଜେ ବିଷୟାନ୍ ଗ୍ରାମ୍ୟାନୀଜେ ଚ କ୍ରତୁଭିର୍ମଖୈଃ ॥ ୬୪

ପ୍ରବବର୍ଷାଖିଳାନ୍ କାମାନ୍ ପ୍ରଜାସୁ ବ୍ରାହ୍ମଣାଦିଷୁ ।
ଯଥାକାଳଂ ଯଥୈବେନ୍ଦ୍ରୋ ଭଗବାଞ୍ଛ୍ରୈଷ୍ଠ୍ୟମାସ୍ଥିତଃ ॥ ୬୫

ହତ୍ୱା ନୃପାନଧର୍ମିଷ୍ଠାନ୍ ଘାତୟିତ୍ୱାର୍ଜୁନାଦିଭିଃ ।
ଅଞ୍ଜସା ବର୍ତ୍ତୟାମାସ ଧର୍ମଂ ଧର୍ମସୁତାଦିଭିଃ ॥ ୬୬

ଭଗବାନ ଭୂମାପୁରୁଷ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଏପରି ଆଦେଶ ଦେବା ପରେ ସେମାନେ ତାହା ସ୍ୱୀକାର କରି ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ବାଟରେ ଯେପରିଭାବରେ ଯାଇଥିଲେ, ସେହିପରିଭାବରେ ବ୍ରାହ୍ମଣପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଧରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ଦ୍ୱାରକା ଫେରି ଆସିଲେ। ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବୟସ ଅନୁସାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ହୋଇଯାଇଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ରୂପ ଓ ଚେହେରା ଜନ୍ମ ସମୟରେ ଯେପରି ଥିଲା, ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଜଣା ପଡୁଥିଲା। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଅର୍ଜୁନ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଣି ସେମାନଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନିକଟରେ ସମର୍ପି ଦେଲେ ॥ ୬୧,୬୨ ॥ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ସେହି ପରମଧାମ ଦେଖି ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ। ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ, ଜୀବମାନଙ୍କର ଯାହା କିଛି ବଳ-ପୌରୁଷ ଅଛି, ସେସବୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୃପାର ହିଁ ଫଳ ॥ ୬୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଏହିପରି ଆହୁରି ଅନେକ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟୀ ଓ ବୀରତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୀଳା କଲେ। ସେ ଲୌକିକଦୃଷ୍ଟିରୁ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପରି ବିଭିନ୍ନ ସାଂସାରିକ ବିଷୟ ଭୋଗ କଲେ ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାରାଜାଙ୍କ ପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯଜ୍ଞମାନ କଲେ ॥ ୬୪ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଦର୍ଶ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପରି ଆଚରଣ କରିବା ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ପ୍ରଜାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସମୟାନୁସାରେ ବର୍ଷା କରନ୍ତି, ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆଦି ସମସ୍ତ ପ୍ରଜାବର୍ଗର ସେହିପରି ସକଳ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ ॥ ୬୫ ॥ ସେ ବହୁ ଅଧର୍ମୀ ରାଜାଙ୍କୁ ନିଜ ହାତରେ ବଧ କଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକ ରାଜାଙ୍କୁ ଅର୍ଜୁନ ଆଦିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଧନ କରାଇଲେ। ଏପରିଭାବରେ ସେ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଆଦି ଧାର୍ମିକ ରାଜାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଅନାୟାସରେ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ସ୍ଥାପନ କଲେ ॥ ୬୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ଦ୍ୱିଜକୁମାରାନୟନଂ ନାମ ଏକୋନନବତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮୯ ॥

+++

ଅଥ ନବତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳା-ବିହାର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସୁଖଂ ସ୍ୱପୁର୍ଯ୍ୟାଂ ନିବସନ୍ ଦ୍ୱାରକାୟାଂ ଶ୍ରିୟଃ ପତିଃ ।
ସର୍ବସଂପତ୍ସମୃଦ୍ଧାୟାଂ ଜୁଷ୍ଟାୟାଂ ବୃଷ୍ଣିପୁଙ୍ଗବୈଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦ୍ୱାରକା ନଗରୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ଅଲୌକିକ। ନଗରୀର ସଡ଼କରେ ମଦମତ୍ତ ହସ୍ତୀ, ସୁସଜ୍ଜିତ ଯୋଦ୍ଧା, ସୁନ୍ଦର ଅଶ୍ୱ ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ରଥମାନଙ୍କର ଗହଳି ଦିନରାତି ଲାଗି ରହୁଥିଲା। ନଗରୀର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସବୁଜସୁନ୍ଦର ଉଦ୍ୟାନ ଓ ଉପବନମାନ

ସ୍ତ୍ରୀଭିଶ୍ଚୋତ୍ତମବେଷାଭିର୍ନବଯୌବନକାନ୍ତିଭିଃ ।
କନ୍ଦୁକାଦିଭିର୍ହର୍ମ୍ୟେଷୁ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତୀଭିସ୍ତଡ଼ିଦ୍ଦ୍ୟୁଭିଃ ॥ ୨

ନିତ୍ୟଂ ସଂକୁଲମାର୍ଗାୟାଂ ମଦଚ୍ୟୁଦ୍ଭିର୍ମତଙ୍ଗଜୈଃ ।
ସ୍ୱଲଙ୍କୃତୈର୍ଭଟୈରଶ୍ୱୈ ରଥୈଶ୍ଚ କନକୋଜ୍ଜ୍ୱଲୈଃ ॥ ୩

ଉଦ୍ୟାନୋପବନାଢ୍ୟାୟାଂ ପୁଷ୍ପିତଦ୍ରୁମରାଜିଷୁ ।
ନିର୍ବିଶଦ୍ଭୃଙ୍ଗବିହଗୈର୍ନାଦିତାୟାଂ ସମନ୍ତତଃ ॥ ୪

ରେମେ ଷୋଡ଼ଶସାହସ୍ରପତ୍ନୀନାମେକବଲ୍ଲଭଃ ।
ତାବଦ୍ବିଚିତ୍ରରୂପୋଽସୌ ତଦ୍‌ଗୃହେଷୁ ମହର୍ଦ୍ଧିଷୁ ॥ ୫

ପ୍ରୋତ୍‌ଫୁଲ୍ଲୋତ୍ପଳକହ୍ଲାରକୁମୁଦାମ୍ଭୋଜରେଣୁଭିଃ ।
ବାସିତାମଳତୋୟେଷୁ କୂଜଦ୍ଦ୍ୱିଜକୁଳେଷୁ ଚ ॥ ୬

ବିଜହାର ବିଗାହ୍ୟାମ୍ଭୋ ହ୍ରଦିନୀଷୁ ମହୋଦୟଃ ।
କୁଚକୁଙ୍କୁମଲିପ୍ତାଙ୍ଗଃ ପରିରବ୍ଧଶ୍ଚ ଯୋଷିତାମ୍ ॥ ୭

ଉପଗୀୟମାନୋ ଗନ୍ଧର୍ବୈର୍ମୃଦଙ୍ଗପଣବାନକାନ୍ ।
ବାଦୟଦ୍ଭିର୍ମୁଦା ବୀଣାଂ ସୂତମାଗଧବନ୍ଦିଭିଃ ॥ ୮

ସିଚ୍ୟମାନୋଽଚ୍ୟୁତସ୍ତାଭିର୍ହସନ୍ତୀଭିଃ ସ୍ମ ରେଚକୈଃ ।
ପ୍ରତିଷିଞ୍ଚନ୍ ବିଚିକ୍ରୀଡ଼େ ଯକ୍ଷୀଭିର୍ଯକ୍ଷରାଡିବ ॥ ୯

ସୁଶୋଭିତ ହେଉଥିଲା । ସେସବୁରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଫୁଲଭରା ବୃକ୍ଷ । ଫୁଲଗଛଗୁଡ଼ିକରେ ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ନାନାପ୍ରକାର ପକ୍ଷୀ କଳରବ କରୁଥାନ୍ତି । ସେହି ନଗରୀ ସକଳ ପ୍ରକାର ସମ୍ପତ୍ତିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଜଗତର ଶ୍ରେଷ୍ଠବୀର ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ସେଠାରେ ନିବାସ କରିବାକୁ ନିଜର ସୌଭାଗ୍ୟ ମନେ କରୁଥିଲେ । ନଗରୀର ନାରୀମାନେ ସୁନ୍ଦର ବେଶଭୂଷାରେ ବିଭୂଷିତ ଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗରୁ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା ଯୌବନର ଆଭା । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ପୁରରେ କନ୍ଦୁକ (ପେଣ୍ଡୁ) ଖେଳୁଥିଲେ ଏବଂ ଖେଳିବାବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ରୂପକାନ୍ତି ବିଜୁଳି ଚମକିବା ପରି ମନେ ହେଉଥିଲା । ଦ୍ୱାରକା ଥିଲା ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ଭଗବାନଙ୍କର ନଗରୀ । ସେ ସେଠାରେ ନିବାସ କରୁଥିଲେ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ଷୋଳସହସ୍ର ପତ୍ନୀଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ । ସେହି ପତ୍ନୀମାନଙ୍କର ନିଜ ନିଜର ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ପୁର ଥିଲା ଓ ସେସବୁ ପୁର ମଧ୍ୟ ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଯେତେ ପତ୍ନୀ ଥିଲେ, ଭଗବାନ ସେତିକି ସଂଖ୍ୟକ ଅଦ୍ଭୁତ ରୂପ ଧରି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରୁଥିଲେ ॥ ୧-୫ ॥ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପତ୍ନୀଙ୍କ ପୁରରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ସରୋବର ଥିଲା । ସରୋବରମାନଙ୍କରେ ନୀଳ, ପୀତ, ଶ୍ୱେତ, ରକ୍ତ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣର ପଦ୍ମ ଫୁଟୁଥିଲା ଓ ସେହିସବୁ ପଦ୍ମର ପରାଗରେ ସେଠାକାର ନିର୍ମଳ ଜଳ ସୁଗନ୍ଧିତ ହୋଇଯାଉଥିଲା । ସେଥିରେ ଦଳ ଦଳ ହଂସ, ସାରସ ଆଦି ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ପକ୍ଷୀ କଳରବ କରି ଖେଳୁଥିଲେ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହି ସରୋବରମାନଙ୍କରେ ଓ ବେଳେ ବେଳେ ନଦୀରେ ପଶି ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଜଳବିହାର କରୁଥିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରୁଥିବା ପତ୍ନୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭୁଜପାଶରେ ବାନ୍ଧି ଧରୁଥିବାବେଳେ ବା ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁଥିବାବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ସେମାନଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳର କେଶର ଲାଗିଯାଉଥିଲା ॥ ୬,୭ ॥ ସେତେବେଳେ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ତାଙ୍କର ଯଶୋଗାନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସୂତ, ମାଗଧ ଓ ବନ୍ଦୀଜନ ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ମୃଦଙ୍ଗ, ଢୋଲ, ନାଗରା, ବୀଣା ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବଜାଉଥିଲେ ॥ ୮ ॥

ଭଗବାନଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ହସି ହସି ତାଙ୍କୁ ପିଚକାରୀ ମାରି ଭିଜାଇ ଦେଉଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଭିଜାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଭଗବାନ ନିଜର ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଏପରିଭାବରେ ଯେଉଁ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥିଲେ, ତାହା ଦେଖି, ଯକ୍ଷରାଜ କୁବେର ଯକ୍ଷିଣୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରୁଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଥିଲା ॥ ୯ ॥

ତାଃ କ୍ଲିନ୍ନବସ୍ତ୍ରବିବୃତୋରୁକୁଚପ୍ରଦେଶାଃ
ସିଞ୍ଚନ୍ତ୍ୟ ଉଦ୍ଧୃତବୃହତ୍କବରପ୍ରସୂନାଃ ।
କାନ୍ତଂ ସ୍ମ ରେଚକଜିହୀରଷୟୋପଗୁହ୍ୟ
ଜାତସ୍ମରୋତ୍ସବଲସଦ୍‌ବଦନା ବିରେଜୁଃ ॥ ୧୦

ସେତେବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କ ପତ୍ନୀମାନଙ୍କର ବସ୍ତ୍ର ଓଦା ହୋଇ ଦେହରେ ଜଡ଼ି ଯାଉଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ବଡ଼ ବଡ଼ ବେଣୀ ଓ ଖୋସାରେ ଗୁନ୍ଥା ଯାଇଥିବା ଫୁଲ ଖସି ପଡୁଥିଲା । ସେମାନେ ପିଚକାରି ପାଣିରେ ଭିଜି ଭିଜି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ହାତରୁ ପିଚକାରି ଛଡ଼ାଇ ଆଣିବାକୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଚ୍ଛଲି ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ବାହାନାରେ ପ୍ରିୟତମଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ପକାଉଥିଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସ୍ପର୍ଶରେ ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମଭାବ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହୋଇ ଯାଉଥିଲା ଓ ତା'ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ମୁଖକମଳ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଶୋଭା ଆହୁରି ବଢ଼ିଯାଉଥିଲା ॥ ୧୦ ॥

କୃଷ୍ଣସ୍ତୁ ତତ୍‌ସ୍ତନବିଷଜ୍ଜିତ କୁଙ୍କୁମସ୍ରକ୍
କ୍ରୀଡ଼ାଭିଷଙ୍ଗଧୁତକୁନ୍ତଳବୃନ୍ଦବନ୍ଧଃ ।
ସିଞ୍ଚନ୍ ମୁହୁର୍ଯୁବତିଭିଃ ପ୍ରତିଷିଚ୍ୟମାନୋ
ରେମେ କରେଣୁଭିରିବେଭପତିଃ ପରୀତଃ ॥ ୧୧

ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବନମାଳା ରାଣୀମାନଙ୍କର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଲାଗିଥିବା କେଶରର ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ବିହାରରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଗ୍ନ ହୋଇଯିବାରୁ ତାଙ୍କର କୁଞ୍ଚିତକେଶ ମୁକୁଳା ହୋଇଯାଇ ମୁହଁ ଉପରେ ଝୁଲୁଥିଲା । ସେ ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ୱାର ଭିଜାଇ ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ରାଣୀମାନେ ବି ତାଙ୍କୁ ଭିଜାଇ ଓଦା ସରସର କରିଦେଉଥିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଏପରି ବିହାର କରୁଥିଲେ ଯେ, ସେ ହାତୁଣୀମାନଙ୍କ ଘେରରେ ରହି ଦନ୍ତାହାତୀ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥିବା ପରି ଦିଶୁଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥

ନଟାନାଂ ନର୍ତ୍ତକୀନାଂ ଚ ଗୀତବାଦ୍ୟୋପଜୀବିନାମ୍ ।
କ୍ରୀଡାଲଙ୍କାରବାସାଂସି କୃଷ୍ଣୋଽଦାତ୍ତସ୍ୟ ଚ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୧୨

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ତାଙ୍କ ରାଣୀମାନେ କ୍ରୀଡ଼ା କରିସାରିବା ପରେ ନିଜ ନିଜର ପାଲଟା ବସ୍ତ୍ର ଓ ଓହ୍ଲାଇ ଦେଇଥିବା ଅଳଂକାରସବୁ ନାଚଗୀତ କରି ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ କରୁଥିବା ନର୍ତ୍ତକ ଓ ନର୍ତ୍ତକୀମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଦେଉଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥

କୃଷ୍ଣସ୍ୟୈବଂ ବିହରତୋ ଗତ୍ୟାଲାପେକ୍ଷିତସ୍ମିତୈଃ ।
ନର୍ମକ୍ଷ୍ୱେଲିପରିଷ୍ୱଙ୍ଗୈଃ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ କିଲ ହୃତା ଧିୟଃ ॥ ୧୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଏପରିଭାବରେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଚ୍ଛଲିଚଳଣ, କଥାଭାଷା, ଚ୍ଛହାଣି, ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସ, ହାସବିଳାସ ଓ ଆଲିଙ୍ଗନ ଆଦିରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ରାଣୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ସର୍ବଦା ତାଙ୍କରି ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ କିଛି ବିଷୟ ସ୍ମରଣ ରହୁ ନ ଥିଲା ॥ ୧୩ ॥

ଊଚୁର୍ମୁକୁନ୍ଦୈକଧିୟୋଽଗିର ଉନ୍ମତ୍ତବଜ୍ଜଡ଼ମ୍ ।
ଚିନ୍ତୟନ୍ତ୍ୟୋଽରବିନ୍ଦାକ୍ଷଂ ତାନି ମେ ଗଦତଃ ଶୃଣୁ ॥ ୧୪

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଥିଲେ ସେହି ରାଣୀମାନଙ୍କର ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ ଓ ଏକମାତ୍ର ହୃଦୟେଶ୍ୱର । ସେମାନେ କେବଳ କମଳନୟନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ଚିନ୍ତନରେ ଏପରି ମଗ୍ନ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ ଯେ, ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହତବାକ୍ ପରି ହୋଇଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ଉନ୍ମାଦିନୀଙ୍କ ପରି ବେତାଳିଆ କଥାସବୁ କହୁଥିଲେ । ବେଳେବେଳେ ତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ହିଁ ପ୍ରେମୋନ୍ମାଦ ହେତୁ ତାଙ୍କର ବିରହ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଓ କ'ଣସବୁ ଯେ କହୁଥିଲେ, ତାହା

ସେମାନଙ୍କର ଖିଆଲ ରହୁ ନ ଥିଲା । ମୁଁ ସେହି ରାଣୀମାନଙ୍କ କଥା ତୁମକୁ ଶୁଣାଉଛି—॥ ୧୪ ॥

ମହିଷ୍ୟ ଊଚୁଃ

କୁରରି ବିଲପସି ତ୍ୱଂ ବୀତନିଦ୍ରା ନ ଶେଷେ
ସ୍ୱପିତି ଜଗତି ରାତ୍ର୍ୟାମୀଶ୍ୱରୋ ଗୁପ୍ତବୋଧଃ ।
ବୟମିବ ସଖି କଚ୍ଚିଦ୍ ଗାଢନିର୍ଭିନ୍ନଚେତା
ନଳିନନୟନହାସୋଦାରଲୀଲେକ୍ଷିତେନ ॥ ୧୫

ରାଣୀମାନେ କହୁଥିଲେ—ଆଲୋ କୁରରୀ ! ବହୁତ ରାତି ହୋଇଗଲାଣି । ଜଗତରେ ସବୁଆଡ଼େ ନିର୍ଜନ ଓ ନିଃଶବ୍ଦ ହୋଇଗଲାଣି । ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ଜ୍ଞାନ ଲୁଗ୍ଦ୍ଇ ଦେଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେଣି; ଅଥଚ ତତେ ନିଦ ଲାଗୁନି ! ତୁ ଏପରି ରାତି ରାତି ଧରି ଅନିଦ୍ରା ରହି ବିଳାପ କରୁଛୁ କାହିଁକି ? ଆଲୋ ସଖୀ ! ପ୍ରଭୁ କମଳଲୋଚନ ତାଙ୍କର ମଧୁର ହାସ୍ୟ ଓ ଲୀଳାମୟୀ ଉଦାର କଟାକ୍ଷରେ ଆମ ହୃଦୟକୁ ବିଦ୍ଧ କଲା ପରି ତୋ ହୃଦୟକୁ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ଧ କରିଦେଇ ନାହାନ୍ତି ତ ? ॥ ୧୫ ॥

ନେତ୍ରେ ନିମୀଲୟସି ନକ୍ତମଦୃଷ୍ଟବନ୍ଧୁ-
ସ୍ତ୍ୱଂ ରୋରବୀଷି କରୁଣଂ ବତ ଚକ୍ରବାକି ।
ଦାସ୍ୟଂ ଗତା ବୟମିବାଚ୍ୟୁତପାଦଜୁଷ୍ଟାଂ
କିଂ ବା ସ୍ରଜଂ ସ୍ପୃହୟସେ କବରେଣ ବୋଢୁମ୍ ॥ ୧୬

ଆଲୋ ଚକ୍ରବାକୀ ! ରାତି ହୋଇଗଲେ ତୁ ଏପରି ଆଖି ବୁଜିଦେଉଛୁ କାହିଁକି ? ସ୍ୱାମୀ ବିଦେଶ ଚ୍ଗ୍ଲିଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ତୁ ଏପରି କରୁଣ ସ୍ୱରରେ ଡାକୁଛୁ ନା, କ'ଣ ? ହାୟ ! ହାୟ ! ତୁ ତ ବଡ଼ ଦୁଃଖିନୀ ଲୋ ! ସମ୍ଭବତଃ ତୋ ଭିତରେ ବି ଆମରି ପରି ଭଗବାନଙ୍କର ଦାସୀ ହେବା ଲାଗି ଅଭିଳାଷ ଜନ୍ମିଛି । ଆଲୋ, ତୁ କଣ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ଲୋଟୁଥିବା ମାଳକୁ ନିଜ ବେଣୀରେ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଚ୍ଗ୍ହିଁବସିଛୁ ? ॥ ୧୬ ॥

ଭୋ ଭୋଃ ସଦା ନିଷ୍ଟନସେ ଉଦନ୍ୱ-
ନ୍ନଲବ୍ଧନିଦ୍ରୋଽଧିଗତପ୍ରଜାଗରଃ ।
କିଂ ବା ମୁକୁନ୍ଦାପହୃତାତ୍ମଲାଞ୍ଛନଃ
ପ୍ରାପ୍ତାଂ ଦଶାଂ ତ୍ୱଂ ଚ ଗତୋ ଦୁରତ୍ୟୟାମ୍ ॥ ୧୭

ଆହେ ସମୁଦ୍ର ! ତୁମେ ତ ନିରନ୍ତର ଗର୍ଜନ କରିଚ୍ଗ୍ଲିଛ; ତୁମକୁ କଣ ନିଦ ଲାଗୁନାହିଁ କି ? ଜଣା ପଡୁଛି, ତୁମକୁ ଅନିଦ୍ରା ରୋଗ ଧରିଛି । ଆରେ ନା, ନା; ଆମେ ଏଥର ବୁଝିଗଲୁ । ଆମର ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ବୋଧହୁଏ ତୁମର ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ସ୍ୱାଭାବିକ ଗୁଣ ତୁମଠାରୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଛନ୍ତି । ତୁମେ ସେଇଥିପାଇଁ ଠିକ୍ ଆମରି ପରି ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ରୋଗରେ ପଡ଼ିଗଲ । ଏଇଆ ନା ? ॥ ୧୭ ॥

ତ୍ୱଂ ଯକ୍ଷ୍ମଣା ବଳବତାସି ଗୃହୀତ ଇନ୍ଦୋ
କ୍ଷୀଣସ୍ତମୋ ନ ନିଜଦୀଧିତିଭିଃ କ୍ଷିଣୋଷି ।
କଚ୍ଚିନ୍ମୁକୁନ୍ଦଗଦିତାନି ଯଥା ବୟଂ ତ୍ୱଂ
ବିସ୍ମୃତ୍ୟ ଭୋଃ ସ୍ଥଗିତଗୀରୁପଲକ୍ଷ୍ୟସେ ନଃ ॥ ୧୮

ହେ ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ! ତୁମକୁ ଏ ଯେଉଁ ଭୀଷଣ ରାଜଯକ୍ଷ୍ମା ରୋଗ ଧରିଛି, ସେଇଥିପାଇଁ ତୁମେ ଏପରି କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲଣି । ହାୟ ! ହାୟ ! ତୁମ କିରଣରେ ଆଉ ତୁମେ ଅନ୍ଧାରକୁ ବି ଦୂରେଇ ଦେଇ ପାରୁନାହଁ ! କଣ ଆମର ପ୍ରିୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ମିଠା ମିଠା ରହସ୍ୟଭରା କଥାକୁ ଆମେ ଭୁଲିଗଲା ପରି ତୁମେ ବି ଭୁଲିଯାଇଛ ? ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ଏପରି କଥା କହିବା ବନ୍ଦ କରିଦେଇଛ ? କଣ ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ତୁମେ ମୌନ ହୋଇଯାଇଛ ? ॥ ୧୮ ॥

କିଂ ତ୍ୱାଚରିତମସ୍ମାଭିର୍ମଲୟାନିଳ ତେଽପ୍ରିୟମ୍ ।
ଗୋବିନ୍ଦାପାଙ୍ଗନିର୍ଭିନ୍ନେ ହୃଦୀରୟସି ନଃ ସ୍ମରମ୍ ॥ ୧୯

ହେ ମଳୟପବନ ! ଆମେ ତୁମର କ'ଣ ଏପରି ବିଗାଡ଼ିଦେଲୁ ଯେ, ତୁମେ ଆମ ହୃଦୟରେ ଏପରି କାମବାସନା ସଂଚ୍ଗ୍ର କରୁଛ ! ଆହେ ! ଭଗବାନଙ୍କ ବାଙ୍କଚ୍ଗ୍ହାଣି ଆମ ହୃଦୟକୁ ଆଗରୁ କେତେ ଯେ ଆହତ କରିଛି, ତାହା ବୋଧହୁଏ ତୁମେ ଜାଣିନା ॥ ୧୯ ॥

ମେଘ ଶ୍ରୀମଂସ୍ତ୍ୱମସି ଦୟିତୋ ଯାଦବେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ନୂନଂ
ଶ୍ରୀବତ୍ସାଙ୍କଂ ବୟମିବ ଭବାନ୍ ଧ୍ୟାୟତି ପ୍ରେମବଦ୍ଧଃ ।
ଅତ୍ୟୁତ୍କଣ୍ଠଃ ଶବଳହୃଦୟୋଽସ୍ମଦ୍‌ବିଧୋ ବାଷ୍ପଧାରାଃ
ସ୍ମୃତ୍ୱା ସ୍ମୃତ୍ୱା ବିସୃଜସି ମୁହୁର୍ଦୁଃଖଦସ୍ତତ୍ପ୍ରସଙ୍ଗଃ ॥ ୨୦

ଆହେ ଶ୍ରୀମାନ୍ ମେଘ ! ତୁମ ଅଙ୍ଗର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତ ଠିକ୍ ଆମ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ଅଙ୍ଗର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପରି । ତୁମେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଯଦୁବଂଶଶିରୋମଣି ଭଗବାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ । ସେଥିପାଇଁ ତ ତୁମେ ଆମରି ପରି ତାଙ୍କ ପ୍ରେମପାଶରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଛ । ଆହା ! ତୁମ ହୃଦୟ ଚିନ୍ତାରେ ବହୁତ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି; ତୁମେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍‌କଣ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଛ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ମନେପକାଇ ଆମରି ପରି ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରାଉଛ । ହେ ଶ୍ୟାମଘନ ! ସତରେ, ଘନଶ୍ୟାମଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରେମ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିବା ଅର୍ଥ ହେଲା—ଜାଣିଶୁଣି ଦୁଃଖକୁ ମୂଲେଇ ଆଣିବା ॥ ୨୦ ॥

ପ୍ରିୟରାବପଦାନି ଭାଷସେ ମୃତ-
ସଞ୍ଜୀବିକୟାନୟା ଗିରା ।
କରବାଣି କିମଦ୍ୟ ତେ ପ୍ରିୟଂ
ବଦ ମେ ବଲ୍‌ଗିତକଣ୍ଠ କୋକିଳ ॥ ୨୧

ରେ କୋଇଲି ! ତୋ କଣ୍ଠଟି ଭାରି ସୁନ୍ଦର; ଆମର ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ଯେପରି ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହନ୍ତି, ତୁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ଗାଉ । ସତରେ ! ତୋର ଅମୃତ ବୋଳା ମଧୁର ସ୍ୱର ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ବିରହରେ ମରିଯାଇଥିବା ପ୍ରେମିକାକୁ ଜୀଆଇଁଦିଏ । ଆମେ ତୋର କି ଉପକାର କରିପାରିବୁ, ତୁ ହିଁ କହ ॥ ୨୧ ॥

ନ ଚଳସି ନ ବଦସ୍ୟୁଦାରବୁଦ୍ଧେ
କ୍ଷିତିଧର ଚିନ୍ତୟସେ ମହାନ୍ତମର୍ଥମ୍ ।
ଅପି ବତ ବସୁଦେବନନ୍ଦନାଙ୍‌ଘ୍ରିଂ
ବୟମିବ କାମୟସେ ସ୍ତନୈର୍ବିଧର୍ତ୍ତୁମ୍ ॥ ୨୨

ହେ ପ୍ରିୟ ପର୍ବତ ! ତୁମର ହୃଦୟ ସତରେ ବଡ଼ ଉଦାର । ତେଣୁ ତୁମେ ପୃଥିବୀକୁ ଧରିରଖିଛ । ତୁମେ ହଲୁନା, କି ଝୁଲୁନା, କି କିଛି କହୁନା, କି ଶୁଣୁନା । ଲାଗୁଛି, ତୁମେ କିଛି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ିରହିଛ । ହଁ; ହଁ; ଆମେ ବୁଝିଗଲୁଣି । ଆମେ ଯେପରି ଚାହୁଁଛୁ, ତୁମେ ବି ସେହିପରି ତୁମର ବଡ଼ ବଡ଼ ସ୍ତନ ସମାନ ଶିଖରରେ ଭଗବାନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଧାରଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛ ॥ ୨୨ ॥

ଶୁଷ୍ୟଦ୍ଧ୍ରଦାଃ କର୍ଶିତା ବତ ସିନ୍ଧୁପତ୍ନ୍ୟଃ
ସମ୍ପ୍ରତ୍ୟପାସ୍ତକମଳଶ୍ରିୟ ଇଷ୍ଟଭର୍ତ୍ତୁଃ ।
ଯଦ୍‌ବଦ୍ ବୟଂ ମଧୁପତେଃ ପ୍ରଣୟାବଲୋକ-
ମପ୍ରାପ୍ୟ ମୁଷ୍ଟହୃଦୟାଃ ପୁରୁକର୍ଶିତାଃ ସ୍ମ ॥ ୨୩

ହେ ସମୁଦ୍ରପତ୍ନୀ ନଦୀଗଣ ! ଏବେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁ ଚାଲିଛି; ତେଣୁ ତୁମମାନଙ୍କ ଗଣ୍ଡରୁ ପାଣି ଶୁଖିଯାଇଛି; ଆଉ ତୁମ ଭିତରେ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପଦ୍ମର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଯାଉନି । ତୁମେ ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳା ହୋଇଯାଇଛ । ଜଣା ପଡୁଛି, ଆମେ ଯେପରି ଆମ ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ପ୍ରେମଭରା ଚାହାଣି ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ହୃଦୟ ହାରିଦେଲୁଣି ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳା ହୋଇଗଲୁଣି, ତୁମେମାନେ ବି ମେଘଦ୍ୱାରା ତୁମ ପ୍ରିୟତମ ସମୁଦ୍ରର ଜଳ ନ ପାଇ ଏପରି ଦୀନହୀନ ହୋଇଗଲଣି ॥ ୨୩ ॥

ହଂସ ସ୍ୱାଗତମାସ୍ୟତାଂ ପିବ ପୟୋ ବ୍ରୂହ୍ୟଙ୍ଗ ଶୌରେଃ କଥାଂ
ଦୂତଂ ତ୍ୱାଂ ନୁ ବିଦାମ କଚ୍ଚିଦଜିତଃ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟାସ୍ତ ଉକ୍ତଂ ପୁରା ।

ରେ ହଂସ ! ଆ, ଆ । ଆସିଲୁ, ଭଲ କଲୁ । ଆ, ପାଖକୁ ଆ । ଆସନ ଉପରେ ବସ । ନେ, ଦୁଧ ଟିକିଏ ପିଇଦେ । ଆରେ ଭାଇ ହଂସ ! ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ଖବର କ'ଣ, ଟିକିଏ କହ । ଆମ ଜାଣିବାରେ ତୁ ତ ତାଙ୍କର ଦୂତ । କାହାରି ବି ବଶ ହେଉ ନ ଥିବା ଆମ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର

କିଂ ବା ନଶ୍ଚଳସୌହୃଦଃ ସ୍ମରତି ତଂ କସ୍ମାଦ୍ ଭଜାମୋ ବୟଂ
କ୍ଷୌଦ୍ରାଳାପୟ କାମଦଂ ଶ୍ରିୟମୃତେ ସୈବୈକନିଷ୍ଠା ସ୍ତ୍ରିୟାମ୍ ॥ ୨୪

ଭଲ ଅଛନ୍ତି ଟି ? ଆରେ ଭାଇ ! ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁତା ତ ପାଣିର ଗାର। ସତ କହିଲୁ; ସେ ମୋତେ କହିଥିଲେ ଯେ, ମୁଁ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ପରମ ପ୍ରିୟତମା। ଛାଡ଼ ତାଙ୍କ କଥା। ତାଙ୍କର କ'ଣ ଏବେ ସେ କଥା ମନେ ଅଛି? ସେ ଯେତେବେଳେ ଆମକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁ ନାହାନ୍ତି, ଆମେ କାହିଁକି ତାଙ୍କ ପଛରେ ଦୌଡ଼ି ଦୌଡ଼ି ମରିବୁ ? ଓଃ ! ତୁ କହୁଛୁ, ସେ ଆମରି ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ଆସିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି। ଠିକ୍ ଅଛି; ତୁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଡାକି ଆଣ; ଆମ ସହିତ କଥାଭାଷା କରାଇଦେ। କିନ୍ତୁ ହେଇଟି; ତାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ଆଣିବୁନି। କଣ କହିଲୁ ? ସେ ତା'ହେଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ ଚାହୁଁନାହାନ୍ତି ? ଇଏ କି କଥା ! କଣ ସ୍ତ୍ରୀଜାତିଟା ଭିତରେ ଏକା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମ ରହିଛି ? କଣ ଆମ ଭିତରୁ କେହି ଜଣେ ବି ସେପରି ନୁହନ୍ତି ? ॥ ୨୪ ॥

ଇତୀଦୃଶେନ ଭାବେନ କୃଷ୍ଣେ ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱରେ।
କ୍ରିୟମାଣେନ ମାଧବ୍ୟୋ ଲେଭିରେ ପରମାଂ ଗତିମ୍ ॥ ୨୫

(ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—) ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କୃଷ୍ଣପତ୍ନୀମାନଙ୍କର ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହିପରି ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମଭାବ ରହିଥିଲା। ତେଣୁ ସେମାନେ ପରମପଦ ଲାଭ କଲେ ॥ ୨୫ ॥

ଶ୍ରୁତମାତ୍ରୋଽପି ଯଃ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ପ୍ରସହ୍ୟାକର୍ଷତେ ମନଃ।
ଉରୁଗାୟୋରୁଗୀତୋ ବା ପଶ୍ୟନ୍ତୀନାଂ କୁତଃ ପୁନଃ ॥ ୨୬

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳାସବୁ ଅନେକ ପ୍ରକାରେ ଅନେକ ଗୀତଦ୍ୱାରା ଗାନ କରାଯାଇଛି। ସେସବୁ ଏତେ ମଧୁର, ଏତେ ମନୋହର ଯେ, ସେସବୁ ଶୁଣିଦେବାମାତ୍ରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କର ମନ ଆପେ ଆପେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଯାଏ। ପୁଣି ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ନେତ୍ରରେ ଦେଖୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ କଥା ବା କଣ କହିବା ! ॥ ୨୬ ॥

ଯାଃ ସମ୍ପର୍ଯ୍ୟଚରନ୍ ପ୍ରେମ୍ଣା ପାଦସଂବାହନାଦିଭିଃ।
ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁଂ ଭର୍ତ୍ତୃବୁଦ୍ଧ୍ୟା ତାସାଂ କିଂ ବର୍ଣ୍ଣ୍ୟତେ ତପଃ ॥ ୨୭

ଯେଉଁ ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ୱାମୀ ମନେକରି ପରମ ପ୍ରେମର ସହିତ ତାଙ୍କର ଚରଣକମଳର ସେବା କରୁଥିଲେ, ଚରଣ ଧୋଇପୋଛି ଦେଉଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଖାଇବା-ପିଇବାକୁ ଦେଉଥିଲେ, ତାଙ୍କର ନାନାପ୍ରକାର ସେବା କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ତପସ୍ୟାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଭଲା କିପରି ବା କରାଯାଇ ପାରିବ ! ॥ ୨୭ ॥

ଏବଂ ବେଦୋଦିତଂ ଧର୍ମମନୁତିଷ୍ଠନ୍ ସତାଂ ଗତିଃ।
ଗୃହଂ ଧର୍ମାର୍ଥକାମାନାଂ ମୁହୁଶ୍ଚାଦର୍ଶୟତ୍ ପଦମ୍ ॥ ୨୮

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ। ସେ ବାରମ୍ବାର ବେଦୋକ୍ତ ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରି ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଘର ହିଁ ହେଉଛି ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ ସମ୍ପାଦନର ସ୍ଥାନ ॥ ୨୮ ॥ ତେଣୁ ସେ ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଚଳୁଥିଲେ। ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ତୁମକୁ କହିସାରିଛି ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କ ରାଣୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ଷୋହଳ ହଜାର

ଆସ୍ଥିତସ୍ୟ ପରଂ ଧର୍ମଂ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଗୃହମେଧିନାମ୍।
ଆସନ୍ ଷୋଡ଼ଶସାହସ୍ରଂ ମହିଷ୍ୟଶ୍ଚ ଶତାଧିକମ୍ ॥ ୨୯

ତାସାଂ ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନଭୂତାନାମଷ୍ଟୌ ଯାଃ ପ୍ରାଗୁଦାହୃତାଃ ।
ରୁକ୍ମିଣୀପ୍ରମୁଖା ରାଜଂସ୍ତତ୍ପୁତ୍ରାଶ୍ଚାନୁପୂର୍ବଶଃ ॥ ୩୦

ଏକୈକସ୍ୟାଂ ଦଶ ଦଶ କୃଷ୍ଣୋଽଜୀଜନଦାତ୍ମଜାନ୍ ।
ଯାବତ୍ୟ ଆତ୍ମନୋ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଅମୋଘଗତିରୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୩୧

ତେଷାମୁଦ୍ଦାମବୀର୍ଯ୍ୟାଣାମଷ୍ଟାଦଶ ମହାରଥାଃ ।
ଆସନ୍ନୁଦାରଯଶସସ୍ତେଷାଂ ନାମାନି ମେ ଶୃଣୁ ॥ ୩୨

ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଶ୍ଚାନିରୁଦ୍ଧଶ୍ଚ ଦୀପ୍ତିମାନ୍ ଭାନୁରେବ ଚ ।
ସାମ୍ବୋ ମଧୁର୍ବୃହଦ୍ଭାନୁଶ୍ଚିତ୍ରଭାନୁର୍ବୃକୋଽରୁଣଃ ॥ ୩୩

ପୁଷ୍କରୋ ବେଦବାହୁଶ୍ଚ ଶ୍ରୁତଦେବଃ ସୁନନ୍ଦନଃ ।
ଚିତ୍ରବାହୁର୍ବିରୂପଶ୍ଚ କବିର୍ନ୍ୟଗ୍ରୋଧ ଏବ ଚ ॥ ୩୪

ଏତେଷାମପି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ତନୁଜାନାଂ ମଧୁଦ୍ୱିଷଃ ।
ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଆସୀତ୍ ପ୍ରଥମଃ ପିତୃବଦ୍ ରୁକ୍ମିଣୀସୁତଃ ॥ ୩୫

ସ ରୁକ୍ମିଣୋ ଦୁହିତରମୁପଯେମେ ମହାରଥଃ ।
ତସ୍ମାତ୍ ସୁତୋଽନିରୁଦ୍ଧୋଽଭୂନ୍ନାଗାୟୁତବଲାନ୍ୱିତଃ ॥ ୩୬

ସ ଚାପି ରୁକ୍ମିଣଃ ପୌତ୍ରୀଂ ଦୌହିତ୍ରୋ ଜଗୃହେ ତତଃ ।
ବଜ୍ରସ୍ତସ୍ୟାଭବଦ୍ ଯସ୍ତୁ ମୌସଲାଦବଶେଷିତଃ ॥ ୩୭

ପ୍ରତିବାହୁରଭୂତ୍ତସ୍ମାତ୍ ସୁବାହୁସ୍ତସ୍ୟ ଚାତ୍ମଜଃ ।
ସୁବାହୋଃ ଶାନ୍ତସେନୋଽଭୂଚ୍ଛତସେନସ୍ତୁ ତତ୍ସୁତଃ ॥ ୩୮

ନ ହ୍ୟେତସ୍ମିନ୍ କୁଳେ ଜାତା ଅଧନା ଅବହୁପ୍ରଜାଃ ।
ଅଳ୍ପାୟୁଷୋଽଳ୍ପବୀର୍ଯ୍ୟାଶ୍ଚ ଅବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟାଶ୍ଚ ଜଜ୍ଞିରେ ॥ ୩୯

ଯଦୁବଂଶପ୍ରସୂତାନାଂ ପୁଂସାଂ ବିଖ୍ୟାତକର୍ମଣାମ୍ ।
ସଂଖ୍ୟା ନ ଶକ୍ୟତେ କର୍ତ୍ତୁମପି ବର୍ଷାୟୁତୈର୍ନୃପ ॥ ୪୦

ତିସ୍ରଃ କୋଟ୍ୟଃ ସହସ୍ରାଣାମଷ୍ଟାଶୀତିଶତାନି ଚ ।
ଆସନ୍ ଯଦୁକୁଳାଚାର୍ଯ୍ୟାଃ କୁମାରାଣାମିତି ଶ୍ରୁତମ୍ ॥ ୪୧

ଏକଶହ ଆଠ ॥ ୨୯ ॥ ସେହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରୁକ୍ମିଣୀ ଆଦି ଆଠ ଜଣ ମହାରାଣୀ ଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ତ ମୁଁ ଆଗରୁ କରିସାରିଛି ॥ ୩୦ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଭଗବାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଯେତେସବୁ ପତ୍ନୀ ଥିଲେ, ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଦଶ ଦଶଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ କରିଥିଲେ । ଏହା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ନୁହେଁ; କାରଣ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଓ ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପ ॥ ୩୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପରାକ୍ରମୀ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଠର ଜଣ ଥିଲେ ମହାରଥୀ; ସେମାନଙ୍କର ଯଶ ସମଗ୍ର ଜଗତରେ ବ୍ୟାପି ଯାଇଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ନାମ କହୁଛି, ଶୁଣ ॥ ୩୨ ॥ ସେମାନେ ହେଲେ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଅନିରୁଦ୍ଧ, ଦୀପ୍ତିମାନ୍, ଭାନୁ, ସାମ୍ବ, ମଧୁ, ବୃହଦ୍‌ଭାନୁ ଚିତ୍ରଭାନୁ, ବୃକ, ଅରୁଣ, ପୁଷ୍କର, ବେଦବାହୁ, ଶ୍ରୁତଦେବ, ସୁନନ୍ଦନ, ଚିତ୍ରବାହୁ, ବିରୂପ, କବି ଓ ନ୍ୟଗ୍ରୋଧ ॥ ୩୩,୩୪ ॥ ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ମହାରଥୀ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରୁକ୍ମିଣୀନନ୍ଦନ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଥିଲେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ସେ ସକଳ ଗୁଣରେ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ସମାନ ଥିଲେ ॥ ୩୫ ॥ ମହାରଥୀ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ରୁକ୍ମୀଙ୍କର ଝିଅକୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ତାହାରି ଗର୍ଭରୁ ଅନିରୁଦ୍ଧ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ଠାରେ ଦଶହଜାର ହାତୀଙ୍କର ବଳ ଥିଲା ॥ ୩୬ ॥ ରୁକ୍ମୀଙ୍କ ନାତି ଅନିରୁଦ୍ଧ ନିଜ ମାମୁଁ (ରୁକ୍ମୀଙ୍କ ପୁଅ)ଙ୍କ ଝିଅକୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ସେହି ଦମ୍ପତିଙ୍କ ଠାରୁ ବଜ୍ରନାଭ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମାନଙ୍କର ଶାପରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ମୂଷଳଦ୍ୱାରା ଯଦୁବଂଶ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ପରେ ଏକମାତ୍ର ବଜ୍ରନାଭ ହିଁ ଜୀବିତ ଥିଲେ ॥ ୩୭ ॥ ବଜ୍ରନାଭଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ପ୍ରତିବାହୁ; ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୁବାହୁ; ସୁବାହୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶାନ୍ତସେନ ଓ ଶାନ୍ତସେନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଶତସେନ ॥ ୩୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ବଂଶରେ କେହି ବି ନିର୍ଦ୍ଧନ ନ ଥିଲେ, କି ଅଳ୍ପାୟୁ ନ ଥିଲେ, କି ଦୁର୍ବଳ ନ ଥିଲେ । ଏ ବଂଶରେ କେହି ବି ଏପରି ନ ଥିଲେ, ଯାହାଙ୍କର ବହୁ ସନ୍ତାନ ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ ॥ ୩୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯଦୁବଂଶରେ ଏତେ ଯଶସ୍ୱୀ ଓ ପରାକ୍ରମୀ ପୁରୁଷ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ଯେ, ଦଶହଜାର ବର୍ଷ ଲାଗିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଗଣାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୪୦ ॥ ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ଯଦୁବଂଶୀ ବାଳକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ତିନିକୋଟି ଅଠାଶୀ ଲକ୍ଷ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ

ସଂଖ୍ୟାନଂ ଯାଦବାନାଂ କଃ କରିଷ୍ୟତି ମହାତ୍ମନାମ୍ ।
ଯତ୍ରାୟୁତାନାମୟୁତଲକ୍ଷେଣାସ୍ତେ ସ ଆହୁକଃ ॥ ୪୨

ଦେବାସୁରାହବହତା ଦୈତେୟା ଯେ ସୁଦାରୁଣାଃ ।
ତେ ଚୋତ୍ପନ୍ନା ମନୁଷ୍ୟେଷୁ ପ୍ରଜା ଦୃପ୍ତା ବବାଧିରେ ॥ ୪୩

ତନ୍ନିଗ୍ରହାୟ ହରିଣା ପ୍ରୋକ୍ତା ଦେବା ଯଦୋଃ କୁଳେ ।
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣାଃ କୁଳଶତଂ ତେଷାମେକାଧିକଂ ନୃପ ॥ ୪୪

ତେଷାଂ ପ୍ରମାଣଂ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରଭୁତ୍ୱେନାଭବଦ୍ଧରିଃ ।
ଯେ ଚାନୁବର୍ତ୍ତିନସ୍ତସ୍ୟ ବବୃଧୁଃ ସର୍ବଯାଦବାଃ ॥ ୪୫

ଶଯ୍ୟାସନାଟନାଳାପକ୍ରୀଡ଼ାସ୍ନାନାଦିକର୍ମସୁ ।
ନ ବିଦୁଃ ସନ୍ତମାତ୍ମାନଂ ବୃଷ୍ଣୟଃ କୃଷ୍ଣଚେତସଃ ॥ ୪୬

ତୀର୍ଥଂ ଚକ୍ରେ ନୃପୋନଂ ଯଦଜନି ଯଦୁଷୁ
ସ୍ୱଃସରିତ୍ପାଦଶୌଚଂ
ବିଦ୍ୱିଟ୍ସ୍ନିଗ୍ଧାଃ ସ୍ୱରୂପଂ ଯୟୁରଜିତପରା
ଶ୍ରୀର୍ଯଦର୍ଥେଽନ୍ୟଯତ୍ନଃ ।
ଯନ୍ନାମାମଙ୍ଗଳଘ୍ନଂ ଶ୍ରୁତମଥ ଗଦିତଂ
ଯତ୍କୃତୋ ଗୋତ୍ରଧର୍ମଃ
କୃଷ୍ଣସ୍ୟୈତନ୍ନ ଚିତ୍ରଂ କ୍ଷିତିଭରହରଣଂ
କାଳଚକ୍ରାୟୁଧସ୍ୟ ॥ ୪୭

(ବିଦ୍ୟାଗୁରୁ) ଥିଲେ ॥ ୪୧ ॥ ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ମହାତ୍ମା ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବା କିପରି କହିହେବ ! ସ୍ୱୟଂ ମହାରାଜ ଉଗ୍ରସେନଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଏକ ନୀଳ (୧୦,୦୦୦୦୦,୦୦୦୦୦୦୦) ଅର୍ଥାତ୍ ଦଶ ଲକ୍ଷ କୋଟି ସୈନିକ ଥିଲେ ॥ ୪୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଦେବାସୁର ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ବହୁ ଭୟଙ୍କର ଅସୁର ମରିଯାଇଥିଲେ । ସେହିମାନେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଭିତରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ବଡ଼ ଗର୍ବୀ ଓ ପ୍ରଜାପୀଡ଼କ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୩ ॥ ସେମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦେବତାମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଇ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତାର ନେଇଥିଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯଦୁବଂଶ ଶହେଏକ କୁଳ(ଗୋଷ୍ଠୀ)ରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲା ॥ ୪୪ ॥ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ସ୍ୱାମୀ (ମୁଖ୍ୟ) ଓ ଆଦର୍ଶ ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ । ଯେଉଁ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଚଳିଲେ, ସେମାନେ ସକଳ ପ୍ରକାରେ ଉନ୍ନତି କରିଗଲେ ॥ ୪୫ ॥ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଏପରିଭାବରେ ଲାଗିରହିଥିଲା ଯେ, ସେମାନେ ଶୋଇବା, ବସିବା, ଚଲାବୁଲା କରିବା, ଗପ କରିବା, ଖେଳିବା ଓ ଗାଧୁଆପାଧୁଆ ଆଦି କରିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଶରୀର ବିଷୟ ଭୁଲିଯାଉଥିଲେ । ଶରୀର କ'ଣ କରୁଛି, ତାହା ବି ସେମାନଙ୍କର ହୋସ ରହୁ ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ଚେତନାହୀନ ଯନ୍ତ୍ର ପରି କର୍ମ କରୁଥିଲେ ॥ ୪୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣ ଧୋଇ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିବା ଗଙ୍ଗା ହେଉଛି ସମସ୍ତ ତୀର୍ଥମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମହାନ୍ ଓ ପବିତ୍ର । କିନ୍ତୁ ପରମତୀର୍ଥସ୍ୱରୂପ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବାରୁ ଗଙ୍ଗାଜଳର ମହିମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସୁଯଶତୀର୍ଥର ମହିମା ତୁଳନାରେ ଆପେ ଆପେ ନ୍ୟୂନ ହୋଇଗଲା । ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ଏହା କେତେ ବଡ଼ ମହିମା ନୁହେଁ ଯେ, ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରୁଥିବା ଭକ୍ତ ଓ ତାଙ୍କୁ ଦ୍ୱେଷ କରୁଥିବା ଶତ୍ରୁ—ଉଭୟେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ପାଇଯାଆନ୍ତି ! ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା ମଧ୍ୟ ଯତ୍ନ କରନ୍ତି, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବାରେ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଏପରି ଯେ, ଥରେମାତ୍ର ଶୁଣିଦେଲେ କିମ୍ବା ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେଲେ, ତାହା ସକଳ ଅମଙ୍ଗଳ ଖଣ୍ଡନ କରିଦିଏ ! ଋଷିମାନଙ୍କ ବଂଶଜମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେସବୁ ଧର୍ମ ପ୍ରଚଳିତ ହୁଏ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ସେସବୁର ସଂସ୍ଥାପକ । ସେ ନିଜ ହସ୍ତରେ ଧରିଛନ୍ତି କାଳସ୍ୱରୂପ ଚକ୍ର । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏତେ ଶକ୍ତି ଧରି ଓ ଏପରି

ଜୟତି ଜନନିବାସୋ ଦେବକୀଜନ୍ମବାଦୋ
ଯଦୁବରପର୍ଷତ୍‌ସ୍ୱୈର୍ଦୋର୍ଭିରସ୍ୟନ୍ନଧର୍ମମ୍ ।
ସ୍ଥିରଚରବୃଜିନଘ୍ନଃ ସୁସ୍ମିତଶ୍ରୀମୁଖେନ
ବ୍ରଜପୁରବନିତାନାଂ ବର୍ଦ୍ଧୟନ୍ କାମଦେବମ୍ ॥ ୪୮

ସ୍ଥିତିରେ ରହି ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିଦେବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କି ବଡ଼ କଥା ଅବା ! ॥ ୪୭ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥାନ । ସେ ସର୍ବଦା ଓ ସର୍ବତ୍ର ବିରାଜମାନ, ସେ ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି କହିବା ତ ଏକ ବିଡ଼ମ୍ବନାମାତ୍ର । ଯଦୁବଂଶୀ ବୀରମାନେ ପାର୍ଷଦରୂପରେ ତାଙ୍କର ସେବା କରିଥିଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ତ ଚରାଚର ଜଗତର ଦୁଃଖ ଦୂରକାରୀ । ସେ ନିଜର ଭୁଜବଳରେ ଅଧର୍ମର ବିନାଶ କରି ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସ୍ୟଯୁକ୍ତ ସୁନ୍ଦର ମୁଖାରବିନ୍ଦ ବ୍ରଜବନିତାମାନଙ୍କର ତଥା ପୁରନାରୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମଭାବ ସଂଗ୍ରର କରି ଦେଉଥିଲା । ସତରେ ସେ ହିଁ ସମଗ୍ର ଜଗତର ବିଜେତା । ତାଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ! ଜୟ ହେଉ ! ॥ ୪୮ ॥

ଇତ୍ଥଂ ପରସ୍ୟ ନିଜବର୍ତ୍ମରିରକ୍ଷୟାଽଽତ-
ଲୀଲାତନୋସ୍ତଦନୁରୂପବିଡ଼ମ୍ବନାନି ।
କର୍ମାଣି କର୍ମକଷଣାନି ଯଦୂତ୍ତମସ୍ୟ
ଶ୍ରୂୟାଦମୁଷ୍ୟ ପଦୟୋରନୁବୃତ୍ତିମିଚ୍ଛନ୍ ॥ ୪୯

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ ପରମାତ୍ମା ନିଜଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦାର ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଦିବ୍ୟ ଲୀଳାଶରୀର ଧାରଣ କଲେ ଏବଂ ତାହାରି ଅନୁରୂପ ବହୁ ଅଦ୍ଭୁତ କର୍ମ କଲେ । ତାଙ୍କର ସେହି କର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ମରଣ କରୁଥିବା ଲୋକର କର୍ମବନ୍ଧନ ତୁଟିଯାଏ । ଯେଉଁମାନେ ଯଦୁପତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବାଧିକାର ପାଇବାକୁ ଗ୍ରହାନ୍ତି, ସେମାନେ ତାହାଙ୍କର ଲୀଳା ହିଁ ଶ୍ରବଣ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୪୯ ॥

ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ତୟାନୁସବମେଧିତୟା ମୁକୁନ୍ଦ-
ଶ୍ରୀମତ୍କଥାଶ୍ରବଣକୀର୍ତ୍ତନଚିନ୍ତୟୈତି ।
ତଦ୍ଧାମ ଦୁସ୍ତରକୃତାନ୍ତଜବାପବର୍ଗଂ
ଗ୍ରାମାଦ୍ ବନଂ କ୍ଷିତିଭୁଜୋଽପି ଯୟୁର୍ୟଦର୍ଥାଃ ॥ ୫୦

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମନୋହାରିଣୀ ଲୀଳାକଥା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଶ୍ରବଣ, କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଚିନ୍ତନ କରିବାରେ ଲାଗିଗଲେ, ତାର ସେହି ଭକ୍ତି ତାକୁ ନେଇ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମଧାମରେ ପହଞ୍ଚାଇଦିଏ । କାଳର ଗତିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ ସତ, ତଥାପି ଭଗବାନଙ୍କ ଧାମରେ କାଳର ଗତି କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପକାଇପାରେ ନାହିଁ । କାଳ ସେଠାରେ ଆଦୌ ପହଞ୍ଚିପାରେ ନାହିଁ । ସେହି ଧାମରେ ପହଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ବହୁ ସମ୍ରାଟ ନାନା ପ୍ରକାର ରାଜ୍ୟସମ୍ପଦ ଛାଡ଼ିଦେଇ ତପସ୍ୟା କରିବାପାଇଁ ବନକୁ ଗ୍ଲିଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟ ତାଙ୍କର ଲୀଳାକଥା ହିଁ ଶ୍ରବଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ବୈୟାସିକ୍ୟାମଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ର୍ୟାଂ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦଶମସ୍କନ୍ଧେ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚରିତାନୁବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ନବତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୯୦ ॥

॥ ଇତି ଦଶମସ୍କନ୍ଧୋତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧଃ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଃ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍‌ସତ୍ ॥

॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ॥

+++

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

ଏକାଦଶଃ ସ୍କନ୍ଧଃ

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଯଦୁବଂଶକୁ ଋଷିମାନଙ୍କର ଅଭିଶାପ

ଶ୍ରୀବାଦରାୟଣିରୁବାଚ

କୃତ୍ୱା ଦୈତ୍ୟବଧଂ କୃଷ୍ଣଃ ସରାମୋ ଯଦୁଭିର୍ବୃତଃ ।
ଭୁବୋଽବତାରୟଦ୍ ଭାରଂ ଜବିଷ୍ଠଂ ଜନୟନ୍ କଲିମ୍ ॥ ୧

ଯେ କୋପିତାଃ ସୁବହୁ ପାଣ୍ଡୁସୁତାଃ ସପତ୍ନୈ-
ର୍ଦୁର୍ଦ୍ୟୂତହେଳନକଚଗ୍ରହଣାଦିଭିସ୍ତାନ୍ ।
କୃତ୍ୱା ନିମିତ୍ତମିତରେତରତଃ ସମେତାନ୍
ହତ୍ୱା ନୃପାନ୍ ନିରହରତ୍ କ୍ଷିତିଭାରମୀଶଃ ॥ ୨

ଭୂଭାରରାଜପୃତନା ଯଦୁଭିର୍ନିରସ୍ୟ
ଗୁପ୍ତୈଃ ସ୍ୱବାହୁଭିରଚିନ୍ତୟଦପ୍ରମେୟଃ ।
ମନ୍ୟେଽବନେର୍ନନୁ ଗତୋଽପ୍ୟଗତଂ ହି ଭାରଂ
ଯଦ୍ ଯାଦବଂ କୁଳମହୋ ଅବିଷହ୍ୟମାସ୍ତେ ॥ ୩

ନୈବାନ୍ୟତଃ ପରିଭବୋଽସ୍ୟ ଭବେତ୍ କଥଞ୍ଚି-
ନ୍ମତ୍ସଂଶ୍ରୟସ୍ୟ ବିଭବୋନ୍ନହନସ୍ୟ ନିତ୍ୟମ୍ ।

ବ୍ୟାସନନ୍ଦନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ— ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀବଳରାମ ତଥା ଅନ୍ୟ ଯାଦବମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବହୁ ଦୈତ୍ୟଙ୍କୁ ସଂହାର କଲେ ଏବଂ କୌରବ ଓ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୀଷଣ କଳହ ଉତ୍ପନ୍ନ କରାଇ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିଦେଲେ ॥ ୧ ॥ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁ କୌରବମାନେ କପଟପୂର୍ଣ୍ଣ ପଶାଖେଳରେ ହରାଇ, ନାନା ପ୍ରକାରେ ଅପମାନିତ କରି ଏବଂ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ କେଶଆକର୍ଷଣ ଆଦି ନାନା ଅତ୍ୟାଗ୍ଚର କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧ କରିଦେଇଥିଲେ । ଭଗବାନ ସେହି ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରି, କୌରବ ଓ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏକତ୍ର ହୋଇଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ପରିକ କଳି ଭିଆଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ମାରି ପକାଇଲେ । ଏପରିଭାବରେ ସେ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିଦେଲେ ॥ ୨ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ଅପ୍ରମେୟସ୍ୱରୂପ । ସେ ନିଜର ବାହୁବଳରେ ସୁରକ୍ଷିତ ଯାଦବମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀ ପାଇଁ ଭାରସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କୁ ତଥା ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିଦେବା ପରେ ବିଗ୍ଚର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଆରେ ! ଏହି ଅଜେୟ ଯାଦବକୁଳ ତ ପୃଥିବୀରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି ! ମୋ ବିଗ୍ଚରରେ, ପୃଥିବୀର ଭାର କିଛିଟା ଲାଘବ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପୀ ଯାଦବମାନେ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବିତ ଅଛନ୍ତି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀର ଭାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲାଘବ ହୋଇ ନାହିଁ ॥ ୩ ॥ ମୋ ଆଶ୍ରୟରେ ରହିଥିବାରୁ ଏହି ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପରାଭବ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ହୋଇଗଲେଣି; ଅପାର ବୈଭବ ହେତୁ ଏମାନେ କାହାରି ଶାସନକୁ ମାନୁନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ବାଉଁଶରେ ବାଉଁଶ ଘଷି

ଅନ୍ତଃକଳିଂ ଯଦୁକୁଳସ୍ୟ ବିଧାୟ ବେଣୁ-
ସ୍ତମ୍ବସ୍ୟ ବହ୍ନିମିବ ଶାନ୍ତିମୁପୈମି ଧାମ ॥ ୪

ହୋଇ ଅଗ୍ନି ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବାରୁ ଯେପରି ବାଉଁଶବଣ ପୋଡ଼ି ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଏ, ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେହିପରି ପାରସ୍ପରିକ କଳହ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଇ (ଏମାନଙ୍କୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଇ) ମୁଁ ମୋର ଶାଶ୍ୱତ ପରମଧାମକୁ ଗ୍ଲଲିଯିବି।'' ॥ ୪ ॥

ଏବଂ ବ୍ୟବସିତୋ ରାଜନ୍ ସତ୍ୟସଙ୍କଳ୍ପ ଈଶ୍ୱରଃ ।
ଶାପବ୍ୟାଜେନ ବିପ୍ରାଣାଂ ସଂଜହ୍ରେ ସ୍ୱକୁଳଂ ବିଭୁଃ ॥ ୫

ହେ ରାଜନ୍ ! ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପ ସର୍ବସମର୍ଥ ପ୍ରଭୁ ଏପରି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କଲେ ଏବଂ ସେହି ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ପରମାତ୍ମା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଶାପକୁ ନିମିତ୍ତ କରି ନିଜ କୁଳକୁ ସଂହାର କରିଦେଲେ ॥ ୫ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମଗ୍ର ତ୍ରିଲୋକକୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଦାନ କରନ୍ତି। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ମାଧୁର୍ଯ୍ୟର ନିଧି। ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଏତେ ସୁନ୍ଦର ଓ ଏତେ ମନୋହର ହୋଇଥିଲା ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଥରଟିଏ ଦେଖି ଦେଉଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ନେତ୍ର ସବୁଦିନ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଠାରେ ଲାଖି ରହିଯାଉଥିଲା। ତାଙ୍କର ବାଣୀ ଏତେ ମଧୁର ଥିଲା ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ତାହା ଥରଟିଏ ଚିନ୍ତନ କରି ଦେଉଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତ ତାଙ୍କ ଠାରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ଲାଗି ଯାଉଥିଲା। ତାଙ୍କର ସୁମଧୁର ବଂଶୀସ୍ୱନ ଓ ଲଳିତ ତ୍ରିଭଙ୍ଗୀ ଠାଣି ଏପରି ମୋହକ ଥିଲା ଯେ, ତାହା ଶୁଣି ଓ ଦେଖି ସବୁ ପ୍ରାଣୀ ନିଜ ନିଜର କର୍ମ କଥା ଭୁଲି ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ କାମଧନ୍ଦା ଛାଡ଼ିଦେଇ ତାଙ୍କରି ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ହୋଇଯାଉଥିଲେ। (ଏପରିଭାବରେ ନେତ୍ରକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିବାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ସ୍ଥୂଳଶରୀରକୁ, ଚିତ୍ତକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀରକୁ ଏବଂ କ୍ରିୟାମାନଙ୍କୁ ଆକର୍ଷିତ କରି ସେମାନଙ୍କ କର୍ମବାସନାର ବୀଜ ନାଶ କରିଦେବାପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କର କାରଣଶରୀରକୁ —ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଦେଉଥିଲେ।)

ସ୍ୱମୂର୍ତ୍ତ୍ୟା ଲୋକଲାବଣ୍ୟନିର୍ମୁକ୍ତ୍ୟା ଲୋଚନଂ ନୃଣାମ୍ ।
ଗୀର୍ଭିସ୍ତାଃ ସ୍ମରତାଂ ଚିତ୍ତଂ ପଦୈସ୍ତାନୀକ୍ଷତାଂ କ୍ରିୟାଃ ॥ ୬

ଭଗବାନ ପୃଥିବୀରେ ଆପଣା ପୁଣ୍ୟମୟୀ କୀର୍ତ୍ତି ଏପରି ବିସ୍ତାର କରିଦେଲେ ଯେ, ଯାହାଫଳରେ ସେହି ଲୀଳାଗାନ କରି କରି ମନୁଷ୍ୟ ଅନାୟାସରେ ଏହି ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାରକୁ ପାରି ହୋଇଯାଇ ପାରିବ।* ପରମଦୟାଳୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରିଭାବରେ ତାଙ୍କର ପବିତ୍ର କୀର୍ତ୍ତି ବିସ୍ତାର କରିଦେଇ ଆପଣା ପରମଧାମକୁ ଗ୍ଲଲିଗଲେ ॥ ୬,୭ ॥

ଆଚ୍ଛିଦ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତିଂ ସୁଶ୍ଳୋକାଂ ବିତତ୍ୟ ହ୍ୟଞ୍ଜସା ନୁ କୌ ।
ତମୋଽନୟା ତରିଷ୍ୟନ୍ତୀତ୍ୟଗାତ୍ ସ୍ୱଂ ପଦମୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୭

* ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁ। ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ସେ ଅବତାର ଲୀଳା କରନ୍ତି। ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ଲୀଳାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସହଜରେ ଭଗବାନଙ୍କର ମନନ-ଚିନ୍ତନ-ସ୍ମରଣ କରି ଏହି ମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାରରୁ ତରିଯାଇ ପାରିବ। ଏଥିରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅସୀମ କୃପା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି। ତେଣୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନାମଜପ, ସ୍ୱରୂପଚିନ୍ତନ ଓ ଲୀଳାସ୍ମରଣ କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ ବଢ଼ାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା (୧୦। ୯)ରେ ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି—''**ମଚ୍ଚିତ୍ତା ମଦ୍‌ଗତପ୍ରାଣା ବୋଧୟନ୍ତଃ ପରସ୍ପରମ୍। କଥୟନ୍ତଶ୍ଚ ମାଂ ନିତ୍ୟଂ ତୁଷ୍ୟନ୍ତି ଚ ରମନ୍ତି ଚ ॥**'' ଅର୍ଥାତ୍ ନିରନ୍ତର ମୋଠାରେ ହିଁ ମନ ଲଗାଇଥିବା ଓ ମୋଠାରେ ପ୍ରାଣ ଅର୍ପଣ କରିଦେଇଥିବା ମୋର ଭକ୍ତମାନେ ମୋର ଭକ୍ତି ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରି, ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ମୋର ପ୍ରଭାବ ପ୍ରଗ୍ଲର କରି ଏବଂ ଗୁଣ ଓ ପ୍ରଭାବ ସହିତ ମୋର ଲୀଳା ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ନିରନ୍ତର ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ମୋ ସହିତ (ବାସୁଦେବଙ୍କ ସହିତ) ନିରନ୍ତର ରମଣ କରନ୍ତି।

ରାଜୋବାଚ

ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟାନାଂ ବଦାନ୍ୟାନାଂ ନିତ୍ୟଂ ବୃଦ୍ଧୋପସେବିନାମ୍ ।
ବିପ୍ରଶାପଃ କଥମଭୂଦ୍ ବୃଷ୍ଣୀନାଂ କୃଷ୍ଣଚେତସାମ୍ ॥ ୮

ଯନ୍ନିମିତ୍ତଃ ସ ବୈ ଶାପୋ ଯାଦୃଶୋ ଦ୍ୱିଜସତ୍ତମ ।
କଥମେକାତ୍ମନାଂ ଭେଦ ଏତତ୍ ସର୍ବଂ ବଦସ୍ୱ ମେ ॥ ୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବିଭ୍ରଦ୍ ବପୁଃ ସକଳସୁନ୍ଦରସନ୍ନିବେଶଂ
କର୍ମାଚରନ୍ ଭୁବି ସୁମଙ୍ଗଳମାପ୍ତକାମଃ ।
ଆସ୍ଥାୟ ଧାମ ରମମାଣ ଉଦାରକୀର୍ତ୍ତିଃ
ସଂହର୍ତ୍ତୁମୈଚ୍ଛତ କୁଳଂ ସ୍ଥିତକୃତ୍ୟଶେଷଃ ॥ ୧୦

କର୍ମାଣି ପୁଣ୍ୟନିବହାନି ସୁମଙ୍ଗଳାନି
ଗାୟଜ୍ଜଗତ୍କଳିମଳାପହରାଣି କୃତ୍ୱା ।
କାଳାତ୍ମନା ନିବସତା ଯଦୁଦେବଗେହେ
ପିଣ୍ଡାରକଂ ସମଗମନ୍ ମୁନୟୋ ନିସୃଷ୍ଟାଃ ॥ ୧୧

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରୋଽସିତଃ କଣ୍ୱୋ ଦୁର୍ବାସା ଭୃଗୁରଙ୍ଗିରାଃ ।
କଶ୍ୟପୋ ବାମଦେବୋଽତ୍ରିର୍ବସିଷ୍ଠୋ ନାରଦାଦୟଃ ॥ ୧୨

କ୍ରୀଡନ୍ତସ୍ତାନୁପବ୍ରଜ୍ୟ କୁମାରା ଯଦୁନନ୍ଦନାଃ ।
ଉପସଂଗୃହ୍ୟ ପପ୍ରଚ୍ଛୁରବିନୀତା ବିନୀତବତ୍ ॥ ୧୩

ତେ ବେଷୟିତ୍ୱା ସ୍ତ୍ରୀବେଷୈଃ ସାମ୍ବଂ ଜାମ୍ବବତୀସୁତମ୍ ।
ଏଷା ପୃଚ୍ଛତି ବୋ ବିପ୍ରା ଅନ୍ତର୍ବତ୍ନ୍ୟସିତେକ୍ଷଣା ॥ ୧୪

ପ୍ରଷ୍ଟୁଂ ବିଲଜ୍ଜତୀ ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରବ୍ରୂତାମୋଘଦର୍ଶନାଃ ।
ପ୍ରସୋଷ୍ୟନ୍ତୀ ପୁତ୍ରକାମା କିଂସ୍ୱିତ୍ ସଞ୍ଜନୟିଷ୍ୟତି ॥ ୧୫

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ତ ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ ଥିଲେ ଏବଂ ଆଦରର ସହିତ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠମାନଙ୍କର ସେବା କରୁଥିଲେ; ପୁଣି ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ଲାଗି ରହିଥିଲା; ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଅଭିଶାପ କିପରି ପଡ଼ିଲା ? ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ କାହିଁକି ଶାପ ଦେଲେ ଓ ତାହା କେଉଁ ଶାପ ? ସେହି ଯାଦବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତ ପାରସ୍ପରିକ ଏକତା ରହିଥିଲା; ପୁଣି ଭେଦଭାବ କିପରି ଜାତ ହେଲା ଓ ସେମାନଙ୍କର ଏକତା କିପରି ଭାଙ୍ଗିଗଲା ? କୃପା କରି ଏସବୁ କଥା ମୋତେ ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୮,୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଥିଲା ସକଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପୁଞ୍ଜୀଭୂତସ୍ୱରୂପ । ସେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ବହୁ ମଙ୍ଗଳମୟ କର୍ମ କରିଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ । ସତତ ନିଜର ପରମଧାମରେ ରହି ନିଜ ଭିତରେ ହିଁ ରମଣ କରୁଥିବା ସେହି ଉଦାରକୀର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୁ ନିଜ କୁଳର ସଂହାର କରିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ (ଇଚ୍ଛା) କଲେ । ସେ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଯେ, ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ଗୋଟିକ କର୍ମ ହିଁ ବାକି ରହିଯାଇଛି ॥ ୧୦ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅନେକ ମଙ୍ଗଳମୟ ତଥା ପୁଣ୍ୟପ୍ରଦାୟକ କର୍ମ କରିଥିଲେ । ସେସବୁ ଗାନ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଏପରି ବହୁ ପବିତ୍ର କର୍ମ କରି ସେହି କାଳରୂପୀ ଭଗବାନ ବସୁଦେବଙ୍କ ଘରେ ନିବାସ କରୁଥିଲେ । ସେଠାରେ ବାସ କରୁଥିବାବେଳେ ସେ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର, ଅସିତ, କଣ୍ୱ, ଦୁର୍ବାସା, ଭୃଗୁ, ଅଙ୍ଗିରା, କଶ୍ୟପ, ବାମଦେବ, ଅତ୍ରି, ବଶିଷ୍ଠ ଓ ନାରଦ ଆଦି ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଥରେ ପିଣ୍ଡାରକ କ୍ଷେତ୍ରକୁ (ପ୍ରଭାସ କ୍ଷେତ୍ରକୁ) ପଠାଇଲେ ॥ ୧୧,୧୨ ॥

ଦିନକର କଥା । କେତେକ ଯଦୁବଂଶୀ କୁମାର ଖେଳୁ ଖେଳୁ ଯାଇ ସେହି ଋଷିମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେମାନେ ବଡ଼ ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ କୃତ୍ରିମ ବିନମ୍ରତା ଦେଖାଇ ସେମାନେ ସେହି ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ସେହି ଯଦୁବଂଶୀ କୁମାରମାନେ ଜାମ୍ବବତୀଙ୍କ ପୁତ୍ର ସାମ୍ବଙ୍କୁ ଗର୍ଭବତୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ବେଶରେ ସଜାଇଦେଇ ସାଥିରେ ନେଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ସେମାନେ ଋଷିମାନଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଏହି କଜ୍ଜଳନୟନା ସୁନ୍ଦରୀଟି ଗର୍ଭବତୀ ହୋଇଛି । ତା'ର ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା; କିନ୍ତୁ ତାର ପୁତ୍ର ହେବ କି ନାହିଁ, ତାହା ସେ ନିଜେ ପଚାରିବାକୁ ଲାଜ କରୁଛି । ଆପଣମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ତ ଅମୋଘ; ଏ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ କରିବ, କି କନ୍ୟା ଜନ୍ମ କରିବ, ଆପଣମାନେ ଦୟା କରି କହନ୍ତୁ ।" ॥ ୧୪,୧୫ ॥

ଏବଂ ପ୍ରଲବ୍ଧା ମୁନୟସ୍ତାନୂଚୁଃ କୁପିତା ନୃପ ।
ଜନୟିଷ୍ୟତି ବୋ ମନ୍ଦା ମୁସଳଂ କୁଳନାଶନମ୍ ॥ ୧୬

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ତେଽତିସନ୍ତ୍ରସ୍ତା ବିମୁଚ୍ୟ ସହସୋଦରମ୍ ।
ସାମ୍ବସ୍ୟ ଦଦୃଶୁସ୍ତସ୍ମିନ୍ ମୁସଳଂ ଖଲ୍ୱୟସ୍ମୟମ୍ ॥ ୧୭

କିଂ କୃତଂ ମନ୍ଦଭାଗ୍ୟୈର୍ନଃ କିଂ ବଦିଷ୍ୟନ୍ତି ନୋ ଜନାଃ ।
ଇତି ବିହ୍ୱଳିତା ଗେହାନାଦାୟ ମୁସଳଂ ଯୟୁଃ ॥ ୧୮

ତଚ୍ଚୋପନୀୟ ସଦସି ପରିମ୍ଳାନମୁଖଶ୍ରିୟଃ ।
ରାଜ୍ଞ ଆବେଦୟାଞ୍ଚକ୍ରୁଃ ସର୍ବଯାଦବସନ୍ନିଧୌ ॥ ୧୯

ଶ୍ରୁତ୍ୱାମୋଘଂ ବିପ୍ରଶାପଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଚ ମୁସଳଂ ନୃପ ।
ବିସ୍ମିତା ଭୟସନ୍ତ୍ରସ୍ତା ବଭୂବୁର୍ଦ୍ୱାରକୌକସଃ ॥ ୨୦

ତଚ୍ଚୂର୍ଣ୍ଣୟିତ୍ୱା ମୁସଳଂ ଯଦୁରାଜଃ ସ ଆହୁକଃ ।
ସମୁଦ୍ରସଲିଳେ ପ୍ରାସ୍ୟଲ୍ଲୋହଂ ଗ୍ରସ୍ୟାବଶେଷିତମ୍ ॥ ୨୧

କଶ୍ଚିନ୍ମତ୍ସ୍ୟୋଽଗ୍ରସୀଲ୍ଲୋହଂ ଚୂର୍ଣ୍ଣାନି ତରଳୈସ୍ତତଃ ।
ଉହ୍ୟମାନାନି ବେଳାୟାଂ ଲଗ୍ନାନ୍ୟାସନ୍ କିଲୈରକାଃ ॥ ୨୨

ମତ୍ସ୍ୟୋ ଗୃହୀତୋ ମତ୍ସ୍ୟଘ୍ନୈର୍ଜାଲେନାନ୍ୟୈଃ ସହାର୍ଣ୍ଣବେ ।
ତସ୍ୟୋଦରଗତଂ ଲୋହଂ ସ ଶଲ୍ୟେ ଲୁବ୍ଧକୋଽକରୋତ୍ ॥ ୨୩

ଭଗବାଞ୍ଜ୍ଞାତସର୍ବାର୍ଥ ଈଶ୍ୱରୋଽପି ତଦନ୍ୟଥା ।
କର୍ତ୍ତୁଂ ନୈଚ୍ଛଦ୍ ବିପ୍ରଶାପଂ କାଳରୂପ୍ୟନ୍ୱମୋଦତ ॥ ୨୪

ହେ ରାଜନ୍ ! ସେହି କୁମାରମାନେ ଋଷିମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଛଳ କରିବାରୁ, ଋଷିମାନେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ କହିଦେଲେ, "ରେ ମୂର୍ଖମାନେ! ଏ ଗୋଟିଏ ମୁଷଳ ଜନ୍ମ କରିବ ଏବଂ ସେହି ମୁଷଳ ତୁମର କୁଳସଂହାର ହେବାର କାରଣ ହେବ ।" ॥ ୧୬ ॥ ଏହା ଶୁଣି ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଡରିଗଲେ ଏବଂ ତୁରନ୍ତ କନାପଟାରେ ଉଚ୍ଚା କରିଥିବା ସାମ୍ବଙ୍କ ପେଟ ଖୋଲି ଦେଖନ୍ତି ତ, ତା ଭିତରେ ସତକୁ ସତ ଗୋଟିଏ ଲୁହାମୁଷଳ ରହିଛି ॥ ୧୭ ॥ ତାହା ଦେଖି ସେମାନେ "ହାୟ! ଆମ ଭାଗ୍ୟ ବଡ଼ ମନ୍ଦ; ଆମେ ଇଏ କଣ ନ କରିଦେଲୁ ! ଲୋକେ ଆମକୁ କଣ ନ କହିବେ !!" ଏପରି ଚିନ୍ତାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ମୁଷଳଟି ଧରି ମନଦୁଃଖରେ ଘରକୁ ଫେରିଆସିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ସେମାନେ ସବୁ ଯାଦବଙ୍କ ଆଗରେ ସେହି ମୁଷଳଟି ରଖିଦେଇ ରାଜା ଉଗ୍ରସେନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ଶୁଣାଇଦେଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସେମାନଙ୍କ ମୁଖର କାନ୍ତି ମଉଳି ଯାଇଥାଏ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଶାପ ଅମୋଘ । ସେମାନଙ୍କର ଶାପ ଶୁଣି ଓ ମୁଷଳଟି ଦେଖି ସବୁ ଦ୍ୱାରକାବାସୀ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ସମସ୍ତେ ଭୟରେ ଥରିଲେ ॥ ୨୦ ॥ ଯଦୁରାଜ ଉଗ୍ରସେନ ଲୋକ ଲଗାଇ ମୁଷଳଟିକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣବିଚୂର୍ଣ୍ଣ କରାଇଦେଲେ; କିନ୍ତୁ ଶେଷକୁ ରହିଥିବା ଛୋଟିଆ ଅଂଶଟି ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ସେହି ଗୁଣ୍ଡତକ ଓ ଗୁଣ୍ଡ ହୋଇ ନ ଥିବା ଛୋଟ ଅଂଶଟି ସେ ସମୁଦ୍ରରେ ଫୋପଡ଼ାଇଦେଲେ ॥ ୨୧ ॥ କିଛିଦିନ ଭିତରେ ମୁଷଳର ଗୁଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ ଲହରି ସହିତ ଭାସିଆସି ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଲାଗିଗଲା ଏବଂ ସେଥିରୁ ଏରକା ନାମକ ଘାସ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ଛୋଟ ଲୁହାଖଣ୍ଡଟିକୁ ଗୋଟିଏ ମାଛ ଗିଳିଦେଲା ॥ ୨୨ ॥ ସେହି ମାଛଟି ଅନ୍ୟ ମାଛମାନଙ୍କ ସହିତ କେଉଟଙ୍କ ଜାଲରେ ଧରାପଡ଼ିଲା । ଜଣେ ବ୍ୟାଧ (ଶିକାରୀ) ସେହି ମାଛଟି କିଣି ନେଲା ଏବଂ ମାଛପେଟରୁ ଲୁହାଖଣ୍ଡିକ ପାଇ ସେ ତାହାକୁ ତାର ଶରରେ ମୁନ କରି ଲଗାଇଦେଲା ॥ ୨୩ ॥ ଭଗବାନ ସବୁକଥା ଜାଣନ୍ତି । ସେ ସର୍ବସମର୍ଥ । ସେ ଋଷିମାନଙ୍କ ଶାପକୁ ଅକାମୀ କରିଦେବାକୁ ବି ସମର୍ଥ ଥିଲେ । ତଥାପି କାଳସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ଋଷିମାନଙ୍କ ଶାପକୁ ଅନୁମୋଦନ କଲେ ॥ ୨୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବସୁଦେବଙ୍କ ନିକଟକୁ ନାରଦଙ୍କ ଆଗମନ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ରାଜା ନିମି ଓ ନଅଜଣ ଯୋଗୀଶ୍ୱରଙ୍କ ସଂବାଦ ଶୁଣାଇବା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଗୋବିନ୍ଦଭୁଜଗୁପ୍ତାୟାଂ ଦ୍ୱାରବତ୍ୟାଂ କୁରୂଦ୍‌ବହ ।
ଅବାତ୍ସୀନ୍ନାରଦୋଽଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ କୃଷ୍ଣୋପାସନଲାଳସଃ ॥ ୧

କୋ ନୁ ରାଜନ୍ନିନ୍ଦ୍ରିୟବାନ୍ ମୁକୁନ୍ଦଚରଣାମ୍ବୁଜମ୍ ।
ନ ଭଜେତ୍ ସର୍ବତୋମୃତ୍ୟୁରୁପାସ୍ୟମମରୋତ୍ତମୈଃ ॥ ୨

ତମେକଦା ତୁ ଦେବର୍ଷିଂ ବସୁଦେବୋ ଗୃହାଗତମ୍ ।
ଅର୍ଚ୍ଚିତଂ ସୁଖମାସୀନମଭିବାଦ୍ୟେଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୩

ବସୁଦେବ ଉବାଚ

ଭଗବନ୍ ଭବତୋ ଯାତ୍ରା ସ୍ୱସ୍ତୟେ ସର୍ବଦେହିନାମ୍ ।
କୃପଣାନାଂ ଯଥା ପିତ୍ରୋରୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକବର୍ତ୍ମନାମ୍ ॥ ୪

ଭୂତାନାଂ ଦେବଚରିତଂ ଦୁଃଖାୟ ଚ ସୁଖାୟ ଚ ।
ସୁଖାୟୈବ ହି ସାଧୂନାଂ ତ୍ୱାଦୃଶାମଚ୍ୟୁତାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୫

ଭଜନ୍ତି ଯେ ଯଥା ଦେବାନ୍ ଦେବା ଅପି ତଥୈବ ତାନ୍ ।
ଛାୟେବ କର୍ମସଚିବାଃ ସାଧବୋ ଦୀନବତ୍ସଳାଃ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ କୁରୁନନ୍ଦନ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ଲାଳସାରେ ହିଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାହୁବଳଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀକୁ ନାରଦ ବାରମ୍ବାର ଆସି ସେଠାରେ ରହୁଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଯାହାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମାଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା ମଧ୍ୟ ଉପାସନା କରନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣକମଳର ଦିବ୍ୟ ମଧୁର ମକରନ୍ଦରସ, ତାଙ୍କର ରୂପମାଧୁରୀ, ସୁକୁମାର ସ୍ପର୍ଶ ଓ ମଙ୍ଗଳମୟ ଧ୍ୱନି ନିଜ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେବନ କରିବାକୁ କେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ନ ଗ୍ରହିଁବ ? କାରଣ ଏ ମରଲୋକରେ ତ ପ୍ରାଣୀକୁ ଗ୍ରରିଆଡୁ ମୃତ୍ୟୁ ସର୍ବଦା ଘେରି ରହିଛି ॥ ୨ ॥ ଦିନକର କଥା । ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ବସୁଦେବଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ବସୁଦେବ ତାଙ୍କୁ ଆଦରପୂର୍ବକ ଅଭିବାଦନ ଜଣାଇଲେ । ନାରଦ ସୁଖପୂର୍ବକ ଆସନରେ ବସିବା ପରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ପୁଣି ଥରେ ପ୍ରଣାମ କରି କହିଲେ—॥ ୩ ॥

ବସୁଦେବ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଭଗବାନଙ୍କ ମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିବା ମହାପୁରୁଷ । ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣ ସର୍ବଦା ତ୍ରିଲୋକରେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥାନ୍ତି । ଶିଶୁ ଯେପରି ତା' ପିତାମାତାଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଆଗମନ ଯେପରି ତା ପାଇଁ ମଙ୍ଗଳକାରକ ହୁଏ, ଆପଣଙ୍କ ପରି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଆଗମନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୪ ॥ ଦେବତାମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର କେବେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସୁଖର କାରଣ ହୁଏ ତ, କେବେ କେବେ ଦୁଃଖର କାରଣ ବି ହୁଏ । (ଦେବତାଙ୍କୁ ବିଧିବଦ୍ ପୂଜା କଲେ, ସେମାନେ ଖୁସୀ ହୋଇଯାନ୍ତି; ପୂଜାରେ ଟିକିଏ ଦୋଷ ରହିଗଲେ, ସେମାନେ ବିରକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ।) କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ ଅମଳାତ୍ମା ସାଧୁମହାତ୍ମାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୫ ॥ ଦେବତାମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଉପାସନା କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଉପାସନା ଅନୁସାରେ ହିଁ ଫଳ ଦେଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସେହି ଫଳ ଦେବା କାୟା-ଛାୟାର ସମ୍ପର୍କ ପରି ହୋଇଥାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ଲୋକେ ଯେପରି କର୍ମ କରନ୍ତି, ଦେବତା ସେହିପରି ଫଳ ଦିଅନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସାଧୁମହାତ୍ମାମାନେ ଦୀନଜନଙ୍କୁ ଅହୈତୁକୀ କୃପା କରନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ବ୍ରହ୍ମଂସ୍ତଥାପି ପୃଚ୍ଛାମୋ ଧର୍ମାନ୍ ଭାଗବତାଂସ୍ତବ ।
ଯାଞ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋ ମୁଚ୍ୟତେ ସର୍ବତୋଭୟାତ୍ ॥ ୭

ଅହଂ କିଲ ପୁରାନନ୍ତଂ ପ୍ରଜାର୍ଥୋ ଭୁବି ମୁକ୍ତିଦମ୍ ।
ଅପୂଜୟଂ ନ ମୋକ୍ଷାୟ ମୋହିତୋ ଦେବମାୟୟା ॥ ୮

ଯଥା ବିଚିତ୍ରବ୍ୟସନାଦ୍ ଭବଦ୍ଭିର୍ବିଶ୍ୱତୋଭୟାତ୍ ।
ମୁଚ୍ୟେମ ହ୍ୟଞ୍ଜସୈବାଦ୍ଧା ତଥା ନଃ ଶାଧି ସୁବ୍ରତ ॥ ୯

ବ୍ରହ୍ମନ୍! ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଭାଗବତଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି; କାରଣ ତାହା ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଶ୍ରବଣ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସକଳ ପ୍ରକାର ଭୟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୭ ॥ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ହେଉଛନ୍ତି ମୋକ୍ଷଦାତା । କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବକାଳରେ ମୁଁ ସେହି ମୋକ୍ଷଦାତାଙ୍କୁ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ଉପାସନା ନ କରି, ତାଙ୍କୁ ପୁତ୍ରରୂପେ ପାଇବାକୁ ଉପାସନା କରିଥିଲି; କାରଣ ସେତେବେଳେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲି ॥ ୮ ॥ ହେ ସୁବ୍ରତ ! ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର କଥା ଯେ, ସଂସାରର ଦୁଃଖ ସୁଖ ପରି ଲାଗୁଛି । ଏହି ଦୁଃଖରୁ ମୁଁ କିପରି ସହଜରେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବି, ମୋତେ ତାହାର ସରଳ ଉପାୟ କହିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ରାଜନ୍ନେବଂ କୃତପ୍ରଶ୍ନୋ ବସୁଦେବେନ ଧୀମତା ।
ପ୍ରୀତସ୍ତମାହ ଦେବର୍ଷିର୍ହରେଃ ସଂସ୍ମାରିତୋ ଗୁଣୈଃ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବସୁଦେବ ଏପରି ପଚାରିବାରୁ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଭଗବାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣମୟ ଗୁଣସବୁ ସ୍ମରଣ କରି କରି ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରେମପରିପୂରିତ ହୃଦୟରେ ସେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୦ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ସମ୍ୟଗେତଦ୍ ବ୍ୟବସିତଂ ଭବତା ସାତ୍ୱତର୍ଷଭ ।
ଯତ୍ ପୃଚ୍ଛସେ ଭାଗବତାନ୍ ଧର୍ମାଂସ୍ତ୍ୱଂ ବିଶ୍ୱଭାବନାନ୍ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୁତୋଽନୁପଠିତୋ ଧ୍ୟାତ ଆଦୃତୋ ବାନୁମୋଦିତଃ ।
ସଦ୍ୟଃ ପୁନାତି ସଦ୍ଧର୍ମୋ ଦେବ ବିଶ୍ୱଦ୍ରୁହୋଽପି ହି ॥ ୧୨

ତ୍ୱୟା ପରମକଲ୍ୟାଣଃ ପୁଣ୍ୟଶ୍ରବଣକୀର୍ତ୍ତନଃ ।
ସ୍ମାରିତୋ ଭଗବାନଦ୍ୟ ଦେବୋ ନାରାୟଣୋ ମମ ॥ ୧୩

ଅତ୍ରାପ୍ୟୁଦାହରନ୍ତୀମମିତିହାସଂ ପୁରାତନମ୍ ।
ଆର୍ଷଭାଣାଂ ଚ ସଂବାଦଂ ବିଦେହସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ॥ ୧୪

ଦେବର୍ଷି ନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଯଦୁକୁଳଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ସକଳ ବିଶ୍ୱର କଲ୍ୟାଣକାରୀ ଭାଗବତଧର୍ମ ବିଷୟରେ ମୋତେ ଆପଣ ଯେଉଁ ପଚାରିଲେ, ତାହା ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ସୁନ୍ଦର ବିଷୟଟିଏ ପଚାରିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ହେ ବସୁଦେବ ! ଭାଗବତଧର୍ମ ହେଉଛି ଏପରି ଏକ ବସ୍ତୁ ଯେ, ତାହା କର୍ଣ୍ଣରେ ଶ୍ରବଣ କରିବାମାତ୍ରେ, ମୁଖରେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାମାତ୍ରେ, ଚିତ୍ତରେ ସ୍ମରଣ କରିବାମାତ୍ରେ, ତାହାକୁ ହୃଦୟରେ ଆଦର ଓ ଅନୁମୋଦନ କରିବାମାତ୍ରେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ । ଭାଗବତଧର୍ମର ଏପରି ପ୍ରଭାବ ଯେ, ତାହା ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ଜୀବ ଯେତେ ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ ବି, ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ । ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ପରମକଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ । ତାଙ୍କର ନାମ ଶ୍ରବଣ ଓ କୀର୍ତ୍ତନ ବହୁ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରେ । ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ଆପଣ ମୋତେ ସେହି ଦେବାଧିଦେବ ଆଦିପୁରୁଷ ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କ କଥା ସ୍ମରଣ କରାଇଦେଲେ ॥ ୧୨,୧୩ ॥ ଏ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ (ଉପାଖ୍ୟାନ) ଆପଣଙ୍କୁ କହୁଛି । ସେଥିରେ ବିଦେହରାଜ ମହାତ୍ମା ନିମି ଏବଂ ଋଷଭଦେବଙ୍କ ନଅ ପୁତ୍ରଙ୍କର (ଯୋଗୀଶ୍ୱରମାନଙ୍କର) କଥୋପକଥନ ରହିଛି ॥ ୧୪ ॥

ପ୍ରିୟବ୍ରତୋ ନାମ ସୁତୋ ମନୋଃ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବସ୍ୟ ଯଃ ।
ତସ୍ୟାଗ୍ନୀଧ୍ରସ୍ତତୋ ନାଭିର୍ଋଷଭସ୍ତତ୍ସୁତଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୧୫

ତମାହୁର୍ବାସୁଦେବାଂଶଂ ମୋକ୍ଷଧର୍ମବିବକ୍ଷୟା ।
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣଂ ସୁତଶତଂ ତସ୍ୟାସୀଦ୍ ବ୍ରହ୍ମପାରଗମ୍ ॥ ୧୬

ତେଷାଂ ବୈ ଭରତୋ ଜ୍ୟେଷ୍ଠୋ ନାରାୟଣପରାୟଣଃ ।
ବିଖ୍ୟାତଂ ବର୍ଷମେତଦ୍ ଯନ୍ନାମ୍ନା ଭାରତମଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୧୭

ସ ଭୁକ୍ତଭୋଗାଂ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱେମାଂ ନିର୍ଗତସ୍ତପସା ହରିମ୍ ।
ଉପାସୀନସ୍ତତ୍ପଦବୀଂ ଲେଭେ ବୈ ଜନ୍ମଭିସ୍ତ୍ରିଭିଃ ॥ ୧୮

ତେଷାଂ ନବ ନବଦ୍ୱୀପପତୟୋଽସ୍ୟ ସମନ୍ତତଃ ।
କର୍ମତନ୍ତ୍ରପ୍ରଣେତାର ଏକାଶୀତିର୍ଦ୍ୱିଜାତୟଃ ॥ ୧୯

ନବାଭବନ୍ ମହାଭାଗା ମୁନୟୋ ହ୍ୟର୍ଥଶଂସିନଃ ।
ଶ୍ରମଣା ବାତରଶନା ଆତ୍ମବିଦ୍ୟାବିଶାରଦାଃ ॥ ୨୦

କବିର୍ହରିରନ୍ତରିକ୍ଷଃ ପ୍ରବୁଦ୍ଧଃ ପିପ୍ପଲାୟନଃ ।
ଆବିର୍ହୋତ୍ରୋଽଥ ଦ୍ରୁମିଳଶ୍ଚମସଃ କରଭାଜନଃ ॥ ୨୧

ତ ଏତେ ଭଗବଦ୍ରୂପଂ ବିଶ୍ୱଂ ସଦସଦାତ୍ମକମ୍ ।
ଆତ୍ମନୋଽବ୍ୟତିରେକେଣ ପଶ୍ୟନ୍ତୋ ବ୍ୟଚରନ୍ ମହୀମ୍ ॥ ୨୨

ଅବ୍ୟାହତେଷ୍ଟଗତୟଃ ସୁରସିଦ୍ଧସାଧ୍ୟ-
ଗନ୍ଧର୍ବଯକ୍ଷନରକିନ୍ନରନାଗଲୋକାନ୍ ।
ମୁକ୍ତାଶ୍ଚରନ୍ତି ମୁନିଚାରଣଭୂତନାଥ-
ବିଦ୍ୟାଧରଦ୍ୱିଜଗବାଂ ଭୁବନାନି କାମମ୍ ॥ ୨୩

ପୂର୍ବକାଳରେ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ପ୍ରିୟବ୍ରତ। ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଆଗ୍ନୀଧ୍ର, ଆଗ୍ନୀଧ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ନାଭି ଓ ନାଭିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଋଷଭଦେବ ॥ ୧୫ ॥ ସେହି ଋଷଭଦେବଙ୍କୁ ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କର ଅଂଶାବତାର ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ। ସେ ମୋକ୍ଷଧର୍ମ ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ। ତାଙ୍କର ଶହେ ପୁତ୍ର ଥିଲେ। ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ବେଦରେ ପାରଦର୍ଶୀ ବିଦ୍ୱାନ୍। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭରତ ଥିଲେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼। ସେ ଥିଲେ ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ। ତାଙ୍କରି ନାମାନୁସାରେ ଏହି ଦେଶ ଭାରତବର୍ଷ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇଛି ॥ ୧୬,୧୭ ॥ ରାଜର୍ଷି ଭରତ ସମଗ୍ର ଭୂମଣ୍ଡଳରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ। ଶେଷରେ ସେ ରାଜ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରି ଭଗବଦ୍ ଆରାଧନା କରିବାକୁ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ। ସେଠାରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଉପାସନା କଲେ ଏବଂ ତିନି ଜନ୍ମରେ ସେ ଭଗବତ୍ପ୍ରାପ୍ତି କଲେ। (ତାଙ୍କୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମରେ ହରିଣଯୋନି ମିଳିଥିଲା; ତୃତୀୟ ଜନ୍ମରେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ଜନ୍ମି ଜଡ଼ଭରତ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଥିଲେ) ॥ ୧୮ ॥

ଭରତଙ୍କ ଛଡ଼ା ଋଷଭଦେବଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଅନେଶତ ପୁତ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ନଅ ଜଣ ପୁତ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରେ ଥିବା ନଅଟି ଦ୍ୱୀପର ଅଧିପତି ହୋଇଥିଲେ, ଏକାଶୀ ଜଣ କର୍ମକାଣ୍ଡର ରଚୟିତା ହୋଇ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ ନଅ ଜଣ ପରମାର୍ଥ ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଚାରକ ମହାଭାଗ୍ୟବାନ୍ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଗଲେ। ଏହି ଶେଷ ନଅ ଜଣ ଥିଲେ ଦିଗମ୍ବର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଏବଂ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟାରେ ପାରଙ୍ଗମ। ସେମାନଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି : କବି, ହରି, ଅନ୍ତରିକ୍ଷ, ପ୍ରବୁଦ୍ଧ, ପିପ୍ପଳାୟନ, ଆବିର୍ହୋତ୍ର, ଦ୍ରୁମିଳ, ଚମସ ଏବଂ କରଭାଜନ ॥ ୧୯-୨୧ ॥ ଉକ୍ତ ମହାତ୍ମାମାନେ ଏହି ଜଡ଼ଚେତନାତ୍ମକ ସକଳ ବିଶ୍ୱକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ଏବଂ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ନିଜଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଦେଖୁ ନ ଥିଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ ସର୍ବତ୍ର ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ହିଁ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ। ଏପରିଭାବରେ ସର୍ବତ୍ର ଆତ୍ମଭାବ ରଖି, ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ହିଁ ଦର୍ଶନ କରି, ସେମାନେ ସର୍ବତ୍ର ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୨ ॥ ସେମାନେ ଅବାଧରେ ତ୍ରିଲୋକରେ ବିଚରଣ କରିପାରୁଥିଲେ। ସେମାନେ ଦେବତା, ସିଦ୍ଧ, ସାଧ୍ୟ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଯକ୍ଷ, ମନୁଷ୍ୟ, କିନ୍ନର, ନାଗ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଲୋକରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ; ତା'ଛଡ଼ା ସେମାନେ ମୁନି, ଚାରଣ, ଭୂତନାଥ, ବିଦ୍ୟାଧର, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଗୋଜାତିର ଯେଉଁସବୁ ସ୍ଥାନ ରହିଛି, ସେଠାରେ ବି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୩ ॥

ତ ଏକଦା ନିମେଃ ସତ୍ରମୁପଜଗ୍ମୁର୍ଯଦୃଚ୍ଛୟା ।
ବିତାୟମାନମୃଷିଭିରଜନାଭେ ମହାତ୍ମନଃ ॥ ୨୪

ତାନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସୂର୍ଯ୍ୟସଂକାଶାନ୍ ମହାଭାଗବତାନ୍ ନୃପଃ ।
ଯଜମାନୋଽଗ୍ନୟୋ ବିପ୍ରାଃ ସର୍ବ ଏବୋପତସ୍ଥିରେ ॥ ୨୫

ବିଦେହସ୍ତାନଭିପ୍ରେତ୍ୟ ନାରାୟଣପରାୟଣାନ୍ ।
ପ୍ରୀତଃ ସଂପୂଜୟାଞ୍ଚକ୍ରେ ଆସନସ୍ଥାନ୍ ଯଥାର୍ହତଃ ॥ ୨୬

ତାନ୍ ରୋଚମାନାନ୍ ସ୍ୱରୁଚା ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରୋପମାନ୍ ନବ ।
ପପ୍ରଚ୍ଛ ପରମପ୍ରୀତଃ ପ୍ରଶ୍ରୟାବନତୋ ନୃପଃ ॥ ୨୭

ବିଦେହ ଉବାଚ

ମନ୍ୟେ ଭଗବତଃ ସାକ୍ଷାତ୍ ପାର୍ଷଦାନ୍ ବୋ ମଧୁଦ୍ୱିଷଃ ।
ବିଷ୍ଣୋର୍ଭୂତାନି ଲୋକାନାଂ ପାବନାୟ ଚରନ୍ତି ହି ॥ ୨୮

ଦୁର୍ଲଭୋ ମାନୁଷୋ ଦେହୋ ଦେହିନାଂ କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁରଃ ।
ତତ୍ରାପି ଦୁର୍ଲଭଂ ମନ୍ୟେ ବୈକୁଣ୍ଠପ୍ରିୟଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୨୯

ଅତ ଆତ୍ୟନ୍ତିକଂ କ୍ଷେମଂ ପୃଚ୍ଛାମୋ ଭବତୋଽନଘାଃ ।
ସଂସାରେଽସ୍ମିନ୍ କ୍ଷଣାର୍ଦ୍ଧୋଽପି ସତ୍ସଙ୍ଗଃ ଶେବଧିର୍ନୃଣାମ୍ ॥ ୩୦

ଧର୍ମାନ୍ ଭାଗବତାନ୍ ବ୍ରୂତ ଯଦି ନଃ ଶ୍ରୁତୟେ କ୍ଷମମ୍ ।
ଯୈଃ ପ୍ରସନ୍ନଃ ପ୍ରପନ୍ନାୟ ଦାସ୍ୟତ୍ୟାତ୍ମାନମପ୍ୟଜଃ ॥ ୩୧

ଶ୍ରୀନାରଦ ଉବାଚ

ଏବଂ ତେ ନିମିନା ପୃଷ୍ଟା ବସୁଦେବ ମହତ୍ତମାଃ ।
ପ୍ରତିପୂଜ୍ୟାବ୍ରୁବନ୍ ପ୍ରୀତ୍ୟା ସସଦସ୍ୟର୍ତ୍ୱିଜଂ ନୃପମ୍ ॥ ୩୨

ଏପରି ସ୍ୱାଭାବିକ ବିଚରଣ କରୁ କରୁ ଥରେ ସେହି ନଅଜଣ ଯୋଗୀଶ୍ୱର ଯାଇ ରାଜା ନିମିଙ୍କ ଯଜ୍ଞସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେତେବେଳେ ଏହି ଅଜନାଭବର୍ଷ (ଭାରତବର୍ଷ)ରେ ମହାତ୍ମା ନିମି ବଡ଼ ବଡ଼ ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ ଏକ ଯଜ୍ଞ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଉପରୋକ୍ତ ପରମ ଭାଗବତ ମହାନୁଭାବ ନବଯୋଗୀଶ୍ୱର ନିଜ କାନ୍ତିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମ ତେଜସ୍ୱୀ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଯଜମାନ ରାଜା ନିମି, ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ଅଗ୍ନିଦେବ, ଋତ୍ୱିଜ ଆଦି ବ୍ରାହ୍ମଣ—ସମସ୍ତେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଆଗନ୍ତୁକ ନଅଜଣ ଯୋଗୀଶ୍ୱର ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କ ପରାୟଣ ବୋଲି ଜାଣିପାରି ରାଜା ନିମି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ଆସନରେ ବସାଇ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜା କଲେ । ସେମାନେ ନିଜ କାନ୍ତିରେ ଏପରି ଦୀପ୍ତିମାନ ଦିଶୁଥିଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେ ହେଉଥିଲା, ସେମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର ସନକାଦି ହିଁ ହୋଇଥିବେ । ରାଜା ନିମି ବିନୟରେ ମଥାବନତ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେମର ସହିତ ପଚାରିଲେ ॥ ୨୬,୨୭ ॥

ବିଦେହରାଜ ନିମି କହିଲେ—ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ପାର୍ଷଦ ବୋଲି ହିଁ ଭାବୁଛି । ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ସେବକମାନେ ସକଳ ଲୋକକୁ ପବିତ୍ର କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥ ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ଜୀବମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ଏବଂ ଏହା କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ମଧ୍ୟ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିଯିବା ତ ଆହୁରି ଦୁର୍ଲଭ । ତେଣୁ, ହେ ତ୍ରିଲୋକପାବନ ମହାତ୍ମାଗଣ ! ମୁଁ ମୋର ପରମ କଲ୍ୟାଣର ଉପାୟ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ପଚାରୁଛି; କାରଣ ଏହି ସଂସାରରେ ଅର୍ଦ୍ଧକ୍ଷଣକର ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ପଦ ॥ ୨୯, ୩୦ ॥ ଯଦି ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଭାଗବତଧର୍ମ (ଭକ୍ତର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ) ଶୁଣିବାର ଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ର ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି, ତେବେ ମୋତେ ସେହି ଭାଗବତଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଏଭଳି କିଛି କହନ୍ତୁ, ଯାହା ଆଚରଣ କଲେ, ଅଜନ୍ମା ପ୍ରଭୁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ନିଜର ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ସ୍ୱୟଂ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ଦାନ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥

ଦେବର୍ଷି ନାରଦ କହିଲେ—ହେ ବସୁଦେବ ! ରାଜା ନିମି ସେହି ଯୋଗୀଶ୍ୱରମାନଙ୍କୁ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ଏବଂ ସଭାରେ ବସିଥିବା ସଦସ୍ୟ, ଋତ୍ୱିଜ ଓ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ସେମାନେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ—॥ ୩୨ ॥

କବିରୁବାଚ

ମନ୍ୟେଽକୁତଶ୍ଚିଦ୍ଭୟମଚ୍ୟୁତସ୍ୟ
ପାଦାମ୍ବୁଜୋପାସନମତ୍ର ନିତ୍ୟମ୍ ।
ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନବୁଦ୍ଧେରସଦାତ୍ମଭାବାଦ୍
ବିଶ୍ୱାତ୍ମନା ଯତ୍ର ନିବର୍ତ୍ତତେ ଭୀଃ ॥ ୩୩

ପ୍ରଥମେ ମହାତ୍ମା କବି କହିଲେ—ମୋ ମତରେ, ପରମ କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ଅଚ୍ୟୁତଙ୍କ ଚରଣରେ ଶରଣ ନେଇଯିବା ହିଁ ଶାଶ୍ୱତରୂପରେ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଭୟରହିତ ସାଧନା; କାରଣ ସାଂସାରିକ ପଦାର୍ଥରେ ଆତ୍ମବୁଦ୍ଧି ଓ ସୁଖବୁଦ୍ଧି ରଖିଥିବା ଲୋକେ ବି ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ଶରଣାଗତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତେବେ ତାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ସେମାନଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନ ଦୂର ହୋଇଯାଏ ଓ ସଂସାରରେ ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରି ସେମାନେ ସଂସାର ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆନନ୍ଦ ମିଳିଯାଏ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଭୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଦୂର ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୩ ॥ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବତ୍ର ଆତ୍ମଭାବ ହୋଇ ସବୁଠାରେ ସମାନ ରୂପରେ ସର୍ବଦା ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଅନୁଭବ ହେବାକୁ ଲାଗନ୍ତି । ଅତି ସହଜରେ ଭଗବତ୍ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ସରଳହୃଦୟ ଅଜ୍ଞାନୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଭଗବାନ ନିଜ ଶ୍ରୀମୁଖରେ ଯେଉଁ ଉପାୟ କହିଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ହିଁ ଭାଗବତଧର୍ମ କୁହାଯାଏ ॥ ୩୪ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ସେହି ଭାଗବତଧର୍ମ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟର କେବେ ବି ବିଘ୍ନ ଘଟେ ନାହିଁ; ଏପରି କି, ଆଖି ବୁଜି ଧାଇଁଲେ ବି ଅର୍ଥାତ୍ ବିଧିବିଧାନରେ ତ୍ରୁଟି ହୋଇଗଲେ ବି ସେ ସ୍ଖଳିତ ହୁଏ ନାହିଁ, କି ଫଳପ୍ରାପ୍ତିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ଶରୀର, ବାଣୀ, ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଅହଂକାରଦ୍ୱାରା ଅଥବା ନିଜର ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସାରେ ଯାହା କିଛି କର୍ମ କରେ, ସେହି ସବୁକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେବା ହିଁ ଭାଗବତଧର୍ମ ପାଳନର ସବୁଠାରୁ ସରଳ ଉପାୟ ॥ ୩୬ ॥

ଯେ ବୈ ଭଗବତା ପ୍ରୋକ୍ତା ଉପାୟା ହ୍ୟାତ୍ମଲବ୍ଧୟେ ।
ଅଞ୍ଜଃ ପୁଂସାମବିଦୁଷାଂ ବିଦ୍ଧି ଭାଗବତାନ୍ ହି ତାନ୍ ॥ ୩୪

ଯାନାସ୍ଥାୟ ନରୋ ରାଜନ୍ ନ ପ୍ରମାଦ୍ୟେତ କର୍ହିଚିତ୍ ।
ଧାବନ୍ ନିମୀଲ୍ୟ ବା ନେତ୍ରେ ନ ସ୍ଖଲେନ୍ନ ପତେଦିହ ॥ ୩୫

କାୟେନ ବାଚା ମନସେନ୍ଦ୍ରିୟୈର୍ବା
ବୁଦ୍ଧ୍ୟାଽଽତ୍ମନା ବାନୁସୃତସ୍ୱଭାବାତ୍ ।
କରୋତି ଯଦ୍ ଯତ୍ ସକଳଂ ପରସ୍ମୈ
ନାରାୟଣାୟେତି ସମର୍ପୟେତ୍ ତତ୍ ॥ ୩୬

ଭଗବାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁରେ, ଯଥା—ଦେହ-ଗେହ ଆଦିରେ ମନୋନିବେଶ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସତ୍ ବସ୍ତୁକୁ ସତ୍ ବସ୍ତୁ ବୋଲି ଭାବି ତା'ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆସକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ହିଁ ଭୟ ଜାତ ହୁଏ । ଏହି ସ୍ଥିତିରେ ଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେ ମାୟାଭ୍ରମରେ ପଡ଼ି ଅନାତ୍ମ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କରେ ଆତ୍ମବୁଦ୍ଧି କରେ । ଏହାଫଳରେ ସେ ନିଜସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଯାଏ । ଅବଶ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟା ହେତୁ ହିଁ ଏପରି ହୁଏ । ତେଣୁ ଏଭଳି ଅଜ୍ଞାନରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ହେଲେ, ବୁଦ୍ଧିମାନ ମନୁଷ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଭଗବଦ୍‌ବୁଦ୍ଧିରେ ଦର୍ଶନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ହିଁ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୭ ॥

ଭୟଂ ଦ୍ୱିତୀୟାଭିନିବେଶତଃ ସ୍ୟା-
ଦୀଶାଦପେତସ୍ୟ ବିପର୍ଯ୍ୟୟୋଽସ୍ମୃତିଃ ।
ତନ୍ମାୟୟାତୋ ବୁଧ ଆଭଜେତ୍ତଂ
ଭକ୍ତ୍ୟୈକୟେଶଂ ଗୁରୁଦେବତାତ୍ମା ॥ ୩୭

ଅବିଦ୍ୟମାନୋଽପ୍ୟବଭାତି ହି ଦ୍ୱୟୋ-
ର୍ଧ୍ୟାତୁର୍ଧିୟା ସ୍ୱପ୍ନମନୋରଥୌ ଯଥା ।
ତତ୍ କର୍ମସଙ୍କଳ୍ପବିକଳ୍ପକଂ ମନୋ
ବୁଧୋ ନିରୁନ୍ଧ୍ୟାଦଭୟଂ ତତଃ ସ୍ୟାତ୍ ॥ ୩୮

ବାସ୍ତବରେ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ହିଁ ସତ୍ୟ ବସ୍ତୁ; କିନ୍ତୁ ନାନାତ୍ୱର ଚିନ୍ତନ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧିରେ ଜାଗତିକ ବସ୍ତୁ ସତ୍ୟ ପରି ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ଏବଂ ଏହି କାରଣରୁ ସେ ଅସତ୍ ବସ୍ତୁର ସତ୍ତା ଅଛି ବୋଲି ଧରିନିଏ । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାର ଦୃଶ୍ୟ ଯେପରି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲେ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ବୋଧ ହୋଇଯାଏ, ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ସତ୍ୟ ପରି ଦିଶୁଥିବା ଜଗତ୍ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମିଥ୍ୟା ହିଁ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ସାଂସାରିକ କର୍ମଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଂକଳ୍ପ-ବିକଳ୍ପ କରୁଥିବା ମନକୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ପୁରୁଷ ସେସବୁରୁ ନିବୃତ୍ତ କରିଦେବା ଉଚିତ । ସେପରି କଲେ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଅଭୟପଦ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମପଦ ପ୍ରାପ୍ତି ହେବ ॥ ୩୮ ॥

ଶୃଣ୍ୱନ୍ ସୁଭଦ୍ରାଣି ରଥାଙ୍ଗପାଣେ-
ର୍ଜନ୍ମାନି କର୍ମାଣି ଚ ଯାନି ଲୋକେ ।
ଗୀତାନି ନାମାନି ତଦର୍ଥକାନି
ଗାୟନ୍ ବିଲଜ୍ଜୋ ବିଚରେଦସଙ୍ଗଃ ॥ ୩୯

ମନକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲଗାଇ ରଖିବାର ଉପାୟ ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଯାଇ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଜଗତରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଜନ୍ମ ଓ ଲୀଳା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଯେଉଁସବୁ ମଙ୍ଗଳମୟୀ କଥା ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବାରମ୍ବାର ଶୁଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଓ ଗୁଣ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଉଥିବା ବହୁ ନାମ ମଧ୍ୟ ଜଗତରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଲାଜ-ସଂକୋଚ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସେହିସବୁ ନାମ ଗାନ କରିବା ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି, ବସ୍ତୁ ଓ ସ୍ଥାନ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ନ ରଖିବା ଉଚିତ ॥ ୩୯ ॥ ଯେ ଏହିପରି ବ୍ରତ ବା ନିୟମ ପାଳନ କରନ୍ତି, ନିଜର ପରମ ପ୍ରିୟତମ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନାମକୀର୍ତ୍ତନ କରିବା ଫଳରେ, ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ଓ ଅନୁରାଗ ଅଙ୍କୁରିତ ହୋଇଯାଏ । ତାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଭଗବଦ୍ଭାବରେ ରସାଣିତ ହୋଇଯାଏ । ତା'ପରେ ସେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ସ୍ଥିତିର ଉପରକୁ ଉଠିଯାଆନ୍ତି । ସେ ଲୋକଙ୍କ ଧାରଣାର ଉପରକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ଦମ୍ଭରେ ନୁହେଁ, ବରଂ ସ୍ୱାଭାବିକରୂପେ ସେ ମତୁଆଲା ହୋଇ କେତେବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଦେଖି ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ବୁଡ଼ିଯାଆନ୍ତି ତ, କେତେବେଳେ ଖିଲି ଖିଲି ହୋଇ ହସିଉଠନ୍ତି; ପୁଣି କେତେବେଳେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପରି 'ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲେ !' କହି କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗନ୍ତି । କେତେବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଡାକନ୍ତି ତ, କେତେବେଳେ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ତାଙ୍କର ଗୁଣ ଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗନ୍ତି । ପୁଣି କେବେ କେବେ ସେ ନିଜ ପ୍ରିୟତମଙ୍କୁ ନିଜ ନେତ୍ର ସମ୍ମୁଖରେ ଥିବାର ଅନୁଭବ କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନୃତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ତାଙ୍କର ସବୁ କ୍ରିୟା ଅଲୌକିକ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୦ ॥

ଏବଂବ୍ରତଃ ସ୍ୱପ୍ରିୟନାମକୀର୍ତ୍ତ୍ୟା
ଜାତାନୁରାଗୋ ଦ୍ରୁତଚିତ୍ତ ଉଚ୍ଚୈଃ ।
ହସତ୍ୟଥୋ ରୋଦିତି ରୌତି ଗାୟ-
ତ୍ୟୁନ୍ମାଦବନ୍ନୃତ୍ୟତି ଲୋକବାହ୍ୟଃ ॥ ୪୦

ଖଂ ବାୟୁମଗ୍ନିଂ ସଲିଳଂ ମହୀଂ ଚ
ଜ୍ୟୋତୀଂଷି ସତ୍ତ୍ୱାନି ଦିଶୋ ଦ୍ରୁମାଦୀନ୍ ।
ସରିତ୍ସମୁଦ୍ରାଂଶ୍ଚ ହରେଃ ଶରୀରଂ
ଯତ୍ କିଞ୍ଚ ଭୂତଂ ପ୍ରଣମେଦନନ୍ୟଃ ॥ ୪୧

ସେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଯେ-
ଗଗନ ସମୀରଣ ଜ୍ୟୋତି । ଯେ ଅବା ସଲିଳ ଧରିତ୍ରୀ ॥
ନଦୀ ସାଗର ତରୁଗଣ । ପର୍ବତ ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମ ॥
ଜନ୍ତୁଙ୍କ ବାହ୍ୟ ଅଭ୍ୟନ୍ତର । ଏ ସର୍ବ କୃଷ୍ଣର ଶରୀର ॥
ତେଣୁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ମନେକରି ଅନନ୍ୟ ଭାବରେ ପ୍ରଣାମ କରନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥

ଭକ୍ତିଃ ପରେଶାନୁଭବୋ ବିରକ୍ତି-
ରନ୍ୟତ୍ର ଚୈଷ ତ୍ରିକ ଏକକାଲଃ ।
ପ୍ରପଦ୍ୟମାନସ୍ୟ ଯଥାଶ୍ନତଃ ସ୍ୟୁ-
ସ୍ତୁଷ୍ଟିଃ ପୁଷ୍ଟିଃ କ୍ଷୁଦପାୟୋଽନୁଘାସମ୍ ॥ ୪୨

ଭୋଜନ କରୁଥିବା ଲୋକକୁ ଯେପରି ଗ୍ରାସ ଗ୍ରାସକେ ତୁଷ୍ଟି (ତୃପ୍ତି), ପୁଷ୍ଟି (ଜୀବନୀଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାର) ଓ କ୍ଷୁଧାନିବୃତ୍ତି ଏକସଙ୍ଗେ ମିଳିଗ୍ଲିଥାଏ, ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣ ନେଇ ତାଙ୍କର ଭଜନ କରିବାକୁ ଲାଗନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ସେହିପରି ଭଜନର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷଣରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ, ନିଜର ପ୍ରେମାସ୍ପଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ଅନୁଭବ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ବୈରାଗ୍ୟ— ଏହି ତିନିଟିଯାକ ଏକାସାଥିରେ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ॥ ୪୨ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେ ଅନୁକ୍ଷଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ଭଜୁଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତି, ସଂସାର ପ୍ରତି ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନ—ଏସବୁ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଯାଏ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ସେହି ଭକ୍ତ ସ୍ୱୟଂ ପରମ ଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । (ତେଣୁ ଆତ୍ମୋଦ୍ଧାର ଗ୍ରହୁଁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣାଗତ ହୋଇଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତାହା ହିଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଓ ସରଳ ଉପାୟ) ॥ ୪୩ ॥

ଇତ୍ୟଚ୍ୟୁତାଙ୍ଘ୍ରିଂ ଭଜତୋଽନୁବୃତ୍ତ୍ୟା
ଭକ୍ତିର୍ବିରକ୍ତିର୍ଭଗବତ୍ପ୍ରବୋଧଃ ।
ଭବନ୍ତି ବୈ ଭାଗବତସ୍ୟ ରାଜଂ-
ସ୍ତତଃ ପରାଂ ଶାନ୍ତିମୁପୈତି ସାକ୍ଷାତ୍ ॥ ୪୩

ରାଜୋବାଚ

ଅଥ ଭାଗବତଂ ବ୍ରୂତ ଯଦ୍ଧର୍ମୋ ଯାଦୃଶୋ ନୃଣାମ୍ ।
ଯଥା ଚରତି ଯଦ୍ ବ୍ରୂତେ ଯୈର୍ଲିଙ୍ଗୈର୍ଭଗବତ୍ପ୍ରିୟଃ ॥ ୪୪

ରାଜା ନିମି ପଗ୍ଭରିଲେ—ହେ ଯୋଗୀଶ୍ୱରଗଣ ! ଏଥର ଆପଣ କୃପା କରି ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ । ତାଙ୍କର ଧର୍ମ କଣ, ସ୍ୱଭାବ କିପରି, ସେ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଚଳିବା ସମୟରେ କିପରି ଆଚରଣ କରନ୍ତି, କିପରି କଥାଭାଷା କରନ୍ତି ଓ କେଉଁ ଲକ୍ଷଣ ଥିବାରୁ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟପାତ୍ର ହୁଅନ୍ତି, ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୪୪ ॥

ହରିରୁବାଚ

ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଯଃ ପଶ୍ୟେଦ୍ ଭଗବଦ୍ଭାବମାତ୍ମନଃ ।
ଭୂତାନି ଭଗବତ୍ୟାତ୍ମନ୍ୟେଷ ଭାଗବତୋତ୍ତମଃ ॥ ୪୫

ଈଶ୍ୱରେ ତଦଧୀନେଷୁ ବାଲିଶେଷୁ ଦ୍ୱିଷତ୍ସୁ ଚ ।
ପ୍ରେମମୈତ୍ରୀକୃପୋପେକ୍ଷା ଯଃ କରୋତି ସ ମଧ୍ୟମଃ ॥ ୪୬

ଅର୍ଚ୍ଚାୟାମେବ ହରୟେ ପୂଜାଂ ଯଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟେହତେ ।
ନ ତଦ୍ଭକ୍ତେଷୁ ଚାନ୍ୟେଷୁ ସ ଭକ୍ତଃ ପ୍ରାକୃତଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୪୭

ନଅ ଯୋଗୀଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଇ ହରି କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ !
ସକଳ ଦେହେ ନାରାୟଣ । ବସନ୍ତି ଅନାଦି କାରଣ ॥
ସେ ନାରାୟଣ ଦେହଗତେ । ବସନ୍ତି ଭାବ ଅନୁମତେ ॥
ଏ ଭାବେ ଦୃଢ଼ ଯାର ମନ । ସେ ପ୍ରାଣୀ ଭକତ ଉତ୍ତମ ॥
ଈଶ୍ୱରଠାରେ ପ୍ରେମ କରେ । ମିତ୍ରଭାବନା ସାଧୁଠାରେ ॥
କରୁଣା ଅଜ୍ଞାନ ଲୋକରେ । କରେ ଉପେକ୍ଷା ଶତ୍ରୁଠାରେ ॥
ସେ ଭକ୍ତ ମଧ୍ୟମ ଅଟଇ । ଯେଣୁ ସେ ଭେଦକୁ ଦେଖଇ ॥
ପ୍ରତିମାଠାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବହି । ହରିପୂଜାକୁ ଯେ କରଇ ॥
ନ ସେବେ ବିଷ୍ଣୁର ସେବକ । ଇତର ମଣେ ଅନ୍ୟ ଲୋକ ॥
ତାକୁ ପ୍ରାକୃତ ବୋଲି କହି । ତଥାପି ଭକ୍ତ ସେ ବୋଲାଇ ॥
॥ ୪୫-୪୭ ॥

ଗୃହୀତ୍ୱାପୀନ୍ଦ୍ରିୟୈରର୍ଥାନ୍ ଯୋ ନ ଦ୍ୱେଷ୍ଟି ନ ହୃଷ୍ୟତି ।
ବିଷ୍ଣୋର୍ମାୟାମିଦଂ ପଶ୍ୟନ୍ ସ ବୈ ଭାଗବତୋତ୍ତମଃ ॥ ୪୮

ଦେହେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରାଣମନୋଧିୟାଂ ଯୋ
ଜନ୍ମାପ୍ୟୟକ୍ଷୁଦ୍ଭୟତର୍ଷକୃଚ୍ଛ୍ରୈଃ ।
ସଂସାରଧର୍ମୈରବିମୁହ୍ୟମାନଃ
ସ୍ମୃତ୍ୟା ହରେର୍ଭାଗବତପ୍ରଧାନଃ ॥ ୪୯

ନ କାମକର୍ମବୀଜାନାଂ ଯସ୍ୟ ଚେତସି ସମ୍ଭବଃ ।
ବାସୁଦେବୈକନିଳୟଃ ସ ବୈ ଭାଗବତୋତ୍ତମଃ ॥ ୫୦

ନ ଯସ୍ୟ ଜନ୍ମକର୍ମଭ୍ୟାଂ ନ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମଜାତିଭିଃ ।
ସଜ୍ଜତେଽସ୍ମିନ୍ନହଂଭାବୋ ଦେହେ ବୈ ସ ହରେଃ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୫୧

ନ ଯସ୍ୟ ସ୍ୱଃ ପର ଇତି ବିତ୍ତେଷ୍ୱାତ୍ମନି ବା ଭିଦା ।
ସର୍ବଭୂତସମଃ ଶାନ୍ତଃ ସ ବୈ ଭାଗବତୋତ୍ତମଃ ॥ ୫୨

ତ୍ରିଭୁବନବିଭବହେତବେଽପ୍ୟକୁଣ୍ଠ-
ସ୍ମୃତିରଜିତାତ୍ମସୁରାଦିଭିର୍ବିମୃଗ୍ୟାତ୍ ।
ନ ଚଲତି ଭଗବତ୍ପଦାରବିନ୍ଦା-
ଲ୍ଲବନିମିଷାର୍ଦ୍ଧମପି ଯଃ ସ ବୈଷ୍ଣବାଗ୍ର୍ୟଃ ॥ ୫୩

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନୁରୂପ ବିଷୟାଦି ମିଳୁଥିବାବେଳେ ହର୍ଷିତ ଓ ନ ମିଳୁଥିବାବେଳେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ସବୁ ସ୍ଥିତିକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟା ବୋଲି ବୁଝନ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଉତ୍ତମ ଭାଗବତ (ଭକ୍ତ) ॥ ୪୮ ॥ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, କ୍ଷୁଧା-ତୃଷା, ଭୟ-କଷ୍ଟ ଆଦି ସାଂସାରିକ ଧର୍ମ ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ, ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧିରେ ହିଁ ଦେଖାଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ସମୟାନୁସାରେ ଉଭେଇଯାଆନ୍ତି ମଧ୍ୟ । ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ମଗ୍ନ ରହି ଉକ୍ତ ସାଂସାରିକ ଧର୍ମଦ୍ୱାରା ବ୍ୟଥିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଉତ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀର ଭାଗବତ । ଯାହାଙ୍କ ମନରେ ବିଷୟଭୋଗର ଇଚ୍ଛା, କର୍ମପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ସେସବୁର ବୀଜରୂପ ବାସନା ଆଦୌ ଉଦୟ ହୁଏ ନାହିଁ, ଯେ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ନିବାସ କରନ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଉତ୍ତମ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତ ॥ ୪୯,୫୦ ॥ ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ଜନ୍ମ ଏବଂ କର୍ମକୁ ନେଇ, ଅଥବା ବର୍ଣ୍ଣ, ଆଶ୍ରମ ଓ ଜାତିକୁ ନେଇ, ଅଥବା ଶରୀରକୁ ନେଇ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେସବୁରେ ଆସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହି ଭକ୍ତ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ॥ ୫୧ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଧନ ଓ ଶରୀର ଆଦିରେ ଆସକ୍ତି ନ ଥାଏ, ଯେ 'ଏ ମୋର ନିଜର, ସେ ପର'—ଏପରି ଭେଦଭାବ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ ତଥା ଯେ ସର୍ବତ୍ର ସମଭାବରେ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ଘଟଣା ବା ସଂକଳ୍ପ ଯାହା ହେଉ ନା କାହିଁକି, ସର୍ବଦା ଶାନ୍ତ ରହନ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଭଗବାନଙ୍କର ଉତ୍ତମ ଭକ୍ତ ॥ ୫୨ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ନିଜର ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଶରୀର ଆଦିକୁ ନିଜ ବଶରେ ରଖି ପାରି ନ ଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣକମଳକୁ ଖୋଜି ବୁଲନ୍ତି ସିନା, ଭଗବାନଙ୍କର କୃପା ବିନା ସେହି ଚରଣକମଳ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମୀଭକ୍ତଙ୍କ ଚିତ୍ତ ସେହି ଚରଣକମଳର ସନ୍ନିଧି ଓ ସେବାରେ ନିରନ୍ତର ଲାଗି ରହିଥାଏ; ଏପରି କି, ତାଙ୍କୁ ତ୍ରିଭୁବନର ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦିଆଯିବ ବୋଲି ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇଲେ ବି, ସେ ଭଗବତ୍-ସ୍ମୃତି ଛାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ—ସେ ସେହି ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ବି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେପରି ଭକ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଭଗବାନ ଅଧନିମିଷେ ମଧ୍ୟ ଦୂରେଇ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ; ସେହି ଭକ୍ତ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅଧକ୍ଷଣଟିଏ ବି ଭୁଲିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେପରି ଭକ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ

ଭଗବତ ଉରୁବିକ୍ରମାଙ୍ଘ୍ରିଶାଖା-
ନଖମଣିଚନ୍ଦ୍ରିକୟା ନିରସ୍ତତାପେ ।
ହୃଦି କଥମୁପସୀଦତାଂ ପୁନଃ ସ
ପ୍ରଭବତି ଚନ୍ଦ୍ର ଇବୋଦିତେଽର୍କତାପଃ ॥ ୫୪

ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ବା ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ॥ ୫୩ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ପରାକ୍ରମ ଅସୀମ। ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦୟ ହୋଇଗଲେ ଯେପରି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ତାପ ଉଭେଇ ଯାଏ, ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଅଙ୍ଗୁଳି-ନଖର କୋମଳ କାନ୍ତି ସେହିପରି ଭକ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟର ସକଳ ସନ୍ତାପ ଦୂର କରିଦିଏ। ତେଣୁ ଭକ୍ତଜନ ଭଗବାନଙ୍କ ଭକ୍ତିରେ ହିଁ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ରହନ୍ତି। ସେମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣର ଅନନ୍ୟ ଶରଣ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଆଡ଼େ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ॥ ୫୪ ॥

ବିସୃଜତି ହୃଦୟଂ ନ ଯସ୍ୟ ସାକ୍ଷା-
ଦ୍ଧରିରବଶାଭିହିତୋଽପ୍ୟଘୌଘନାଶଃ ।
ପ୍ରଣୟରଶନୟା ଧୃତାଙ୍ଘ୍ରିପଦ୍ମଃ
ସ ଭବତି ଭାଗବତପ୍ରଧାନ ଉକ୍ତଃ ॥ ୫୫

ଭଗବାନଙ୍କ ନାମର ଶକ୍ତି ଏତେ ଯେ, ଅବଶ ହୋଇ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେଲେ ବି, ତାହା ସକଳ ପାପ ତତ୍କାଳ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ। ସ୍ୱୟଂ ସେହି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ଭକ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରୁ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ି ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ପ୍ରେମୀଭକ୍ତ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ନିଜର ପ୍ରେମରଜ୍ଜୁରେ ଦୃଢ଼ରୂପେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥାନ୍ତି। ଯେ ବାସ୍ତବରେ ଏହିପରି ଭକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ସେ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବପ୍ରଧାନ; ସେ ହିଁ ମହାପୁରୁଷ ॥ ୫୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

+++

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମାୟା, ମାୟାକୁ ପାର ହେବାର ଉପାୟ ତଥା ବ୍ରହ୍ମ ଓ କର୍ମଯୋଗ ନିରୂପଣ

ରାଜୋବାଚ

ପରସ୍ୟ ବିଷ୍ଣୋରୀଶସ୍ୟ ମାୟିନାମପି ମୋହିନୀମ୍ ।
ମାୟାଂ ବେଦିତୁମିଚ୍ଛାମୋ ଭଗବନ୍ତୋ ବ୍ରୁବନ୍ତୁ ନଃ ॥ ୧

ନାନୁତୃପ୍ୟେ ଜୁଷନ୍ ଯୁଷ୍ମଦ୍ବଚୋ ହରିକଥାମୃତମ୍ ।
ସଂସାରତାପନିସ୍ତପ୍ତୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ତତ୍ତାପଭେଷଜମ୍ ॥ ୨

ରାଜା ନିମି ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ପରମକାରଣ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ମାୟା ବଡ଼ ବଡ଼ ମାୟାବୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୋହିତ କରିଦିଏ। ତାହା କେହି ବି ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ମୁଁ ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମାୟାର ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିବାକୁ ଚାହେଁ। କୃପା କରି ମୋତେ ତାହା କହନ୍ତୁ॥ ୧ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ସଂସାରର ତ୍ରିତାପରେ ସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି। ଭଗବାନଙ୍କର କଥାରୂପୀ ଅମୃତ ହିଁ ହେଉଛି ସେହି ତ୍ରିତାପ-ଜ୍ୱରରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର ଏକମାତ୍ର ଔଷଧ। ଆପଣଙ୍କ ମୁଖରୁ ଭଗବଦ୍‌କଥାରୂପୀ ଅମୃତ ସେବନ କରି, ମୋର ସେହି କଥା ଶୁଣିବାର ଉତ୍କଣ୍ଠା ଆହୁରି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବଢ଼ିଚାଲିଛି। ମୁଁ ଏତିକିରେ ତୃପ୍ତ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ॥ ୨ ॥

ଅନ୍ତରିକ୍ଷ ଉବାଚ

ଏଭିର୍ଭୂତାନି ଭୂତାତ୍ମା ମହାଭୂତୈର୍ମହାଭୁଜ ।
ସସର୍ଜୋଚ୍ଚାବଚାନ୍ୟାଦ୍ୟଃ ସ୍ୱମାତ୍ରାତ୍ମପ୍ରସିଦ୍ଧୟେ ॥ ୩

ତୃତୀୟ ଯୋଗୀଶ୍ୱର ଅନ୍ତରିକ୍ଷ କହିଲେ—ହେ ମହାବାହୁ ! ଆଦିପୁରୁଷ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା। ସେ ହିଁ ପଞ୍ଚମହାଭୂତରେ ଛୋଟ-ବଡ଼ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି। ସେ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଷୟଭୋଗ ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପର

ଏବଂ ସୃଷ୍ଟାନି ଭୂତାନି ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ପଞ୍ଚଧାତୁଭିଃ ।
ଏକଧା ଦଶଧାଽଽତ୍ମାନଂ ବିଭଜଞ୍ଜୁଷତେ ଗୁଣାନ୍ ॥ ୪

ଗୁଣୈର୍ଗୁଣାନ୍ ସ ଭୁଞ୍ଜାନ ଆତ୍ମପ୍ରଦ୍ୟୋତିତୈଃ ପ୍ରଭୁଃ ।
ମନ୍ୟମାନ ଇଦଂ ସୃଷ୍ଟମାତ୍ମାନମିହ ସଜ୍ଜତେ ॥ ୫

କର୍ମାଣି କର୍ମଭିଃ କୁର୍ବନ୍ ସନିମିତ୍ତାନି ଦେହଭୃତ୍ ।
ତତ୍ତତ୍ କର୍ମଫଳଂ ଗୃହ୍ଣନ୍ ଭ୍ରମତୀହ ସୁଖେତରମ୍ ॥ ୬

ଇତ୍ଥଂ କର୍ମଗତୀର୍ଗଚ୍ଛନ୍ ବହ୍ୱଭଦ୍ରବହାଃ ପୁମାନ୍ ।
ଆଭୂତସମ୍ପ୍ଲବାତ୍ ସର୍ଗପ୍ରଳୟାବଶ୍ନୁତେଽବଶଃ ॥ ୭

ଧାତ୍ୱୁପପ୍ଲବ ଆସନ୍ନେ ବ୍ୟକ୍ତଂ ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଣାତ୍ମକମ୍ ।
ଅନାଦିନିଧନଃ କାଳୋ ହ୍ୟବ୍ୟକ୍ତାୟାପକର୍ଷତି ॥ ୮

ଶତବର୍ଷା ହ୍ୟନାବୃଷ୍ଟିର୍ଭବିଷ୍ୟତ୍ୟୁଲ୍‌ବଣା ଭୁବି ।
ତତ୍କାଲୋପଚିତୋଷ୍ଣାର୍କୋ ଲୋକାଂସ୍ତ୍ରୀନ୍ ପ୍ରତପିଷ୍ୟତି ॥ ୯

ପାତାଳତଳମାରଭ୍ୟ ସଙ୍କର୍ଷଣମୁଖାନଳଃ ।
ଦହନ୍ନୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶିଖୋ ବିଷ୍ୱଗ୍ ବର୍ଦ୍ଧତେ ବାୟୁନେରିତଃ ॥ ୧୦

ସାଂବର୍ତ୍ତକୋ ମେଘଗଣୋ ବର୍ଷତି ସ୍ମ ଶତଂ ସମାଃ ।
ଧାରାଭିର୍ହସ୍ତିହସ୍ତାଭିର୍ଲୀୟତେ ସଲିଳେ ବିରାଟ୍ ॥ ୧୧

ଜ୍ଞାନକୁ ବିସ୍ତାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱୟଂ ହିଁ ଅନେକ ରୂପ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଏଣୁ ସକଳ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ॥ ୩ ॥

ଏପରିଭାବରେ ପରମାତ୍ମା ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ନିର୍ମାଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ପଞ୍ଚମହାଭୂତରେ ନିର୍ମିତ ସେମାନଙ୍କ ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପରେ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ନିଜକୁ ଏକ ମନ ଓ ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରେ ବିଭକ୍ତ କରି ସେ ସ୍ୱୟଂ ହିଁ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେ ସେହି ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଆସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଗୁଣ ହିଁ ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଜୀବ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିବା ଜାଗତିକ ବସ୍ତୁ-ବ୍ୟକ୍ତି ସଙ୍ଗେ 'ମୁଁ ଓ ମୋର' ଭାବନାରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଯୋଡ଼ିଦିଏ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ନିଜର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଓ ଭୋକ୍ତୃତ୍ୱ ଆରୋପଣ କରିଦିଏ, ସେ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଯାଏ । ସେହି ବନ୍ଧନ ହିଁ ହେଉଛି ମାୟା ॥ ୪, ୫ ॥ ଦେହାଭିମାନୀ ମନୁଷ୍ୟ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସକାମଭାବରେ କର୍ମ କରି ସେହି କର୍ମାନୁସାରେ ଫଳ ଉପଭୋଗ କରେ ଏବଂ ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଘୂରିବୁଲେ । ସେ ମୁକ୍ତି ପାଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଜୀବ ବହୁ ଅଶୁଭ ଗତି ପାଇଥାଏ । ମହାଭୂତ ସମୁଦାୟର ପ୍ରଳୟ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଜନ୍ମ ପରେ ମୃତ୍ୟୁର ଓ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଜନ୍ମର ପରବଶ ହୋଇ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁଚକ୍ରରେ ଘୂରିବୁଲେ । ଏସବୁ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟା ॥ ୭ ॥

ପଞ୍ଚମହାଭୂତର ପ୍ରଳୟ ସମୟ ପାଖେଇ ଆସିଲେ, ଅନାଦି-ଅନନ୍ତ କାଳ ହିଁ ସ୍ଥୂଳ ତଥା ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ଗୁଣ-ରୂପ ଏହି ସମସ୍ତ ଦୃଶ୍ୟବର୍ଗକୁ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଆଡ଼କୁ ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କର ମୂଳ କାରଣ ଆଡ଼କୁ ଟାଣିନିଏ (ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତି ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦିଏ) । ସେତେବେଳେ ଶହେବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୟଙ୍କର ଅନାବୃଷ୍ଟି ଲାଗିରହେ; ପୃଥିବୀ ଭୀଷଣଭାବରେ ଉତ୍ତପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଓ ସେହି ଭୟଙ୍କର ଗ୍ରୀଷ୍ମତାପରେ ତିନିଲୋକ ସନ୍ତପ୍ତ ହେବାକୁ ଲାଗେ ॥ ୮, ୯ ॥ ସେତେବେଳେ ସଂକର୍ଷଣଙ୍କ ମୁଖରୁ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅଗ୍ନିଶିଖା ନିର୍ଗତ ହୁଏ । ବାୟୁର ପ୍ରେରଣାରେ ସେହି ଅଗ୍ନି ପ୍ରଥମେ ପାତାଳଲୋକରୁ ଦଗ୍ଧ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ ଏବଂ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବିରାଟ ବିରାଟ ଅଗ୍ନିଶିଖା ଖେଳିଯାଇ ବିଶ୍ୱକୁ ଜାଳିବାକୁ ଲାଗେ ॥ ୧୦ ॥ ସେହି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଉତ୍ତାପର ପରିଣାମସ୍ୱରୂପ ଶହେବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ସାଂବର୍ତ୍ତକ ମେଘ ହାତୀଶୁଣ୍ଢରୁ ଅଜାଡ଼ିଲା ପରି ଭୀଷଣ ଧାରାରେ ଜଳ ବର୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗେ । ତା'ଫଳରେ ଏହି ବିରାଟ ବିଶ୍ୱ ଜଳରେ ବୁଡ଼ିଯାଏ ॥ ୧୧ ॥

ତତୋ ବିରାଜମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ବୈରାଜଃ ପୁରୁଷୋ ନୃପ ।
ଅବ୍ୟକ୍ତଂ ବିଶତେ ସୂକ୍ଷ୍ମଂ ନିରିନ୍ଧନ ଇବାନଳଃ ॥ ୧୨

ବାୟୁନା ହୃତଗନ୍ଧା ଭୂଃ ସଲିଲତ୍ୱାୟ କଳ୍ପତେ ।
ସଲିଲଂ ତଦ୍ଧୃତରସଂ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଟ୍ୱାୟୋପକଳ୍ପତେ ॥ ୧୩

ହୃତରୂପଂ ତୁ ତମସା ବାୟୌ ଜ୍ୟୋତିଃ ପ୍ରଲୀୟତେ ।
ହୃତସ୍ପର୍ଶୋଽବକାଶେନ ବାୟୁର୍ନଭସି ଲୀୟତେ ॥ ୧୪

କାଳାତ୍ମନା ହୃତଗୁଣଂ ନଭ ଆତ୍ମନି ଲୀୟତେ ।
ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ମନୋ ବୁଦ୍ଧିଃ ସହ ବୈକାରିକୈର୍ନୃପ ।
ପ୍ରବିଶନ୍ତି ହ୍ୟହଙ୍କାରଂ ସ୍ୱଗୁଣୈରହମାତ୍ମନି ॥ ୧୫

ଏଷା ମାୟା ଭଗବତଃ ସର୍ଗସ୍ଥିତ୍ୟନ୍ତକାରିଣୀ ।
ତ୍ରିବର୍ଣ୍ଣା ବର୍ଣ୍ଣିତାସ୍ମାଭିଃ କିଂ ଭୂୟଃ ଶ୍ରୋତୁମିଚ୍ଛସି ॥ ୧୬

ରାଜୋବାଚ

ଯଥୈତାମୈଶ୍ୱରୀଂ ମାୟାଂ ଦୁସ୍ତରାମକୃତାତ୍ମଭିଃ ।
ତରନ୍ତ୍ୟଞ୍ଜଃ ସ୍ଥୂଳଧିୟୋ ମହର୍ଷ ଇଦମୁଚ୍ୟତାମ୍ ॥ ୧୭

ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ଉବାଚ

କର୍ମାଣ୍ୟାରଭମାଣାନାଂ ଦୁଃଖହତ୍ୟୈ ସୁଖାୟ ଚ ।
ପଶ୍ୟେତ୍ ପାକବିପର୍ଯ୍ୟାସଂ ମିଥୁନୀଚାରିଣାଂ ନୃଣାମ୍ ॥ ୧୮

ନିତ୍ୟାର୍ତ୍ତିଦେନ ବିତ୍ତେନ ଦୁର୍ଲଭେନାତ୍ମମୃତ୍ୟୁନା ।
ଗୃହାପତ୍ୟାପ୍ତପଶୁଭିଃ କା ପ୍ରୀତିଃ ସାଧିତୈଶ୍ଚଳୈଃ ॥ ୧୯

ହେ ରାଜନ୍ ! ଇନ୍ଧନ ସରିଗଲେ ଅଗ୍ନି ଯେପରି ନିଜର ଅବ୍ୟକ୍ତ ସ୍ୱରୂପରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ, ବିରାଟ ସ୍ୱରୂପଧାରୀ ପରମାତ୍ମା ସେହିପରି ବିରାଟ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରି ନିଜର ଅବ୍ୟକ୍ତ ସ୍ୱରୂପରେ ରହିଯାଆନ୍ତି। ସେହି ପ୍ରଳୟକାଳରେ ପୃଥିବୀର ଗନ୍ଧତନ୍ମାତ୍ରକୁ ବାୟୁ ଶୋଷଣ କରିନିଏ ଏବଂ ପୃଥିବୀ ଜଳରେ ବୁଡ଼ିଯାଏ। ସେହିପରି ଜଳର ରସତନ୍ମାତ୍ରକୁ ବାୟୁ ଶୋଷଣ କରିନିଏ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ଜଳ ତାର କାରଣ ଅଗ୍ନିରେ ବିଲୀନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୨,୧୩ ॥ ଅଗ୍ନିର ରୂପତନ୍ମାତ୍ରକୁ ଅନ୍ଧକାର ହରିନେବା ହେତୁ ଅଗ୍ନିତତ୍ତ୍ୱ ବାୟୁରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ। ତା'ପରେ ବାୟୁର ଗୁଣ ସ୍ପର୍ଶତନ୍ମାତ୍ରକୁ ଆକାଶ ହରଣ କରିନିଏ ଓ ବାୟୁ ଆକାଶରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୪ ॥ କାଳସ୍ୱରୂପ ଈଶ୍ୱର ଆକାଶର ଗୁଣ ଶବ୍ଦତନ୍ମାତ୍ରକୁ ହରଣ କରିନେଲେ ଆକାଶ ଅହଂକାରରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତା'ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ, ମନ, ବୁଦ୍ଧି—ଏ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତାଙ୍କ ସହିତ ଅହଂକାରରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ତା'ପରେ ଅହଂକାର ମଧ୍ୟ ନିଜର ମୂଳସ୍ୱରୂପ ମହତତ୍ତ୍ୱରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୫ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ହିଁ ତ୍ରିଗୁଣମୟୀ ମାୟାଦ୍ୱାରା ଏହି ସୃଷ୍ଟିର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାର କରିଚାଲନ୍ତି। ମାୟାର ବର୍ଣ୍ଣନା ତ କରିଦେଲି; ଏଥର ଆପଣ ଆଉ କ'ଣ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, କହନ୍ତୁ ॥ ୧୬ ॥

ରାଜା ନିମି ପଚାରିଲେ—ହେ ମହର୍ଷି ! ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ମନକୁ ବଶ କରିପାରିନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ମାୟାକୁ ପାରିହେବା ବଡ଼ କଠିନ। ତେଣୁ ଆପଣ ଏପରି କୌଣସି ସରଳ ଉପାୟ କହିଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହା ଅବଲମ୍ବନ କଲେ, ସାମାନ୍ୟ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଅନାୟାସରେ ମାୟାକୁ ପାରି ହୋଇଯିବ ॥ ୧୭ ॥

ଏଥର ଚତୁର୍ଥ ଯୋଗୀଶ୍ୱର ପ୍ରବୁଦ୍ଧ କହିଲେ—ଲୋକେ କାମନାପରବଶ ହୋଇ, 'ଏପରି କଲେ ମୋର କଷ୍ଟ ଦୂର ହୋଇଯିବ ଓ ମୁଁ ସୁଖୀ ହୋଇଯିବି' ବୋଲି ବିଚାର କରି ନାନା ପ୍ରକାର କର୍ମ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାହାର ପରିଣାମ ବିପରୀତ ହିଁ ହୋଇଥାଏ। ତେଣୁ କାମନାପ୍ରବଣ ଲୋକଙ୍କ କର୍ମର ବିପରୀତ ପରିଣାମ ଦେଖି ବିଚାରବାନ୍ ପୁରୁଷ କାମ୍ୟକର୍ମରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୮ ॥ ଧନ ହେଉଛି ନିତ୍ୟ ପୀଡ଼ାଦାୟକ। ଏକେ ତ ଏହାକୁ ପାଇବା କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ, ଯଦିବା ମିଳିଗଲା, ତେବେ ବି ଆତ୍ମା ପାଇଁ ଏହା ମୃତ୍ୟୁସ୍ୱରୂପ। ତେଣୁ ଜାଣି ରଖନ୍ତୁ ଯେ—

ଦୁଃଖେ ସଞ୍ଚିତ ଯେତେ ଧନ । ସେ ନୋହେ ସୁଖେ ପ୍ରୟୋଜନ ॥
ପଶୁ ତନୟ ଦାରା ଦାସ । ଏ ସର୍ବ ବିଜୁଳି ପ୍ରକାଶ ॥

ଏବଂ ଲୋକଂ ପରଂ ବିଦ୍ୟାନ୍ନଶ୍ୱରଂ କର୍ମନିର୍ମିତମ୍ ।
ସତୁଲ୍ୟାତିଶୟଧ୍ୱଂସଂ ଯଥା ମଣ୍ଡଳବର୍ତ୍ତିନାମ୍ ॥ ୨୦

ତସ୍ମାଦ୍ ଗୁରୁଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେତ ଜିଜ୍ଞାସୁଃ ଶ୍ରେୟ ଉତ୍ତମମ୍ ।
ଶାବ୍ଦେ ପରେ ଚ ନିଷ୍ଣାତଂ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟୁପଶମାଶ୍ରୟମ୍ ॥ ୨୧

ତତ୍ର ଭାଗବତାନ୍ ଧର୍ମାନ୍ ଶିକ୍ଷେଦ୍ ଗୁର୍ବାତ୍ମଦୈବତଃ ।
ଅମାୟୟାନୁବୃତ୍ତ୍ୟା ଯୈସ୍ତୁଷ୍ୟେଦାତ୍ମାଽଽତ୍ମଦୋ ହରିଃ ॥ ୨୨

ସର୍ବତୋ ମନସୋଽସଙ୍ଗମାଦୌ ସଙ୍ଗଂ ଚ ସାଧୁଷୁ ।
ଦୟାଂ ମୈତ୍ରୀଂ ପ୍ରଶ୍ରୟଂ ଚ ଭୂତେଷ୍ୱଦ୍ଧା ଯଥୋଚିତମ୍ ॥ ୨୩

ଶୌଚଂ ତପସ୍ତିତିକ୍ଷାଂ ଚ ମୌନଂ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟମାର୍ଜବମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟମହିଂସାଂ ଚ ସମତ୍ୱଂ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱସଂଜ୍ଞୟୋଃ ॥ ୨୪

ସର୍ବତ୍ରାତ୍ମେଶ୍ୱରାନ୍ୱୀକ୍ଷାଂ କୈବଲ୍ୟମନିକେତତାମ୍ ।
ବିବିକ୍ତଚୀରବସନଂ ସନ୍ତୋଷଂ ଯେନ କେନଚିତ୍ ॥ ୨୫

ଶ୍ରଦ୍ଧାଂ ଭାଗବତେ ଶାସ୍ତ୍ରେଽନିନ୍ଦାମନ୍ୟତ୍ର ଚାପି ହି ।
ମନୋବାକ୍‌କର୍ମଦଣ୍ଡଂ ଚ ସତ୍ୟଂ ଶମଦମାବପି ॥ ୨୬

ଏପରି ନାଶବାନ୍ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କରୁ ଶାଶ୍ୱତ ଶାନ୍ତି ବା ମିଳିବ କିପରି ! ॥ ୧୯ ॥ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସକାମ ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ମିଳୁଥିବା ସ୍ୱର୍ଗ ଆଦି ମଧ୍ୟ ଅନିତ୍ୟ ଓ ନାଶବାନ୍ ବୋଲି ବୁଝିବା ଉଚିତ; କାରଣ ଇହଲୋକରେ ଯେପରି ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ଭାବନା ରହିଛି, ସେଠାରେ (ସ୍ୱର୍ଗାଦିରେ) ମଧ୍ୟ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ଏବଂ ଈର୍ଷା-ଦ୍ୱେଷ ରହିଥାଏ । ତେଣୁ ଏପରି ରାଗଦ୍ୱେଷପୂର୍ଣ୍ଣ ବାତାବରଣରେ ସୁଖଶାନ୍ତି ବା କିପରି ମିଳିପାରିବ ! ॥ ୨୦ ॥ ସୁତରାଂ ସର୍ବୋତ୍ତମ କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଜିଜ୍ଞାସୁକୁ ଏପରି ଗୁରୁଙ୍କ ଶରଣ ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଯେ କି ବେଦରେ ପାରଙ୍ଗମ ତଥା ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବେ ॥ ୨୧ ॥ ସେଭଳି ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ନିଜର ପ୍ରିୟ ଆତ୍ମା ଓ ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି ମାନିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ରହି ଭାଗବତଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନିଜର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ରିୟାଦ୍ୱାରା ଓ ସରଳ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ନିଷ୍କପଟଭାବରେ ତାଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏପରି କଲେ ଭଗବାନ ଅତି ଶୀଘ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି କୃପାମୂର୍ତ୍ତି । ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ସୁଯୋଗ ଖୋଜୁଥାନ୍ତି; ଏପରି କି, ସେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜକୁ ବି ଦାନ କରିଦେଇଥାନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥

ସାଧକ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସକଳ ସ୍ଥିତିରେ ଅନ୍ତର ଭିତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନାସକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ । ସାଧୁ, ସନ୍ଥ ତଥା ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରନ୍ତୁ । ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ରୀତିରେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା, ସମସ୍କନ୍ଧମାନଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ରତା, ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିନମ୍ରତା ଦେଖାଇବାକୁ ଅଭ୍ୟାସ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୩ ॥ ବାହ୍ୟ ଓ ଆନ୍ତରିକ ଶୁଦ୍ଧି, ସ୍ୱଧର୍ମାଚରଣରୂପୀ ତପ, ସହିଷ୍ଣୁତା, ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ମନନ, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ଓ ନାମଜପ, ସରଳତା, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଅହିଂସା ଆଚରଣ କରି ନିଜକୁ ଶୀତ-ଉଷ୍ଣ, ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ହର୍ଷ-ଶୋକାଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରୁ ବିମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ଅଭ୍ୟାସ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୪ ॥ 'ଏକମାତ୍ର ଆତ୍ମା ସର୍ବତ୍ର ପରିବ୍ୟାପ୍ତ'—ଏହି ଭାବରେ ସର୍ବତ୍ର ଆତ୍ମସତ୍ତାକୁ ଦର୍ଶନ କରିବା, ଏକାନ୍ତ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ ବାସ କରିବା, ଗୃହସମ୍ପଦ ପ୍ରତି ମମତା ନ ରଖିବା, ସରଳ ସାଧାରଣ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିବା, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଥିଲେ ବଲ୍କଲ ପିନ୍ଧିବା ଏବଂ ଯେଉଁଠି ଯେତିକି ମିଳିଲା, ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବା ଶିଖନ୍ତୁ ॥ ୨୫ ॥ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତିର ମାର୍ଗ ଦର୍ଶାଉଥିବା ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିବା, ଅନ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା ନ କରିବା, ମନ, ବଚନ ଓ ଶରୀରରେ ସଂଯମ ରକ୍ଷା କରିବା, ସତ୍ୟଭାଷୀ ହେବା, ଶମ ଅର୍ଥାତ୍ ମନୋନିଗ୍ରହ ବା ମନକୁ ଶାନ୍ତ

ଶ୍ରବଣଂ କୀର୍ତ୍ତନଂ ଧ୍ୟାନଂ ହରେରଦ୍ଭୁତକର୍ମଣଃ ।
ଜନ୍ମକର୍ମଗୁଣାନାଂ ଚ ତଦର୍ଥେଽଖିଳଚେଷ୍ଟିତମ୍ ॥ ୨୭

ଇଷ୍ଟଂ ଦତ୍ତଂ ତପୋ ଜପ୍ତଂ ବୃତ୍ତଂ ଯଚ୍ଚାତ୍ମନଃ ପ୍ରିୟମ୍ ।
ଦାରାନ୍ ସୁତାନ୍ ଗୃହାନ୍ ପ୍ରାଣାନ୍ ଯତ୍ ପରସ୍ମୈ ନିବେଦନମ୍ ॥ ୨୮

ଏବଂ କୃଷ୍ଣାତ୍ମନାଥେଷୁ ମନୁଷ୍ୟେଷୁ ଚ ସୌହୃଦମ୍ ।
ପରିଚର୍ଯ୍ୟାଂ ଚୋଭୟତ୍ର ମହତ୍ସୁ ନୃଷୁ ସାଧୁଷୁ ॥ ୨୯

ପରସ୍ପରାନୁକଥନଂ ପାବନଂ ଭଗବଦ୍‌ଯଶଃ ।
ମିଥୋ ରତିର୍ମିଥସ୍ତୁଷ୍ଟିର୍ନିବୃତ୍ତିର୍ମିଥ ଆତ୍ମନଃ ॥ ୩୦

ସ୍ମରନ୍ତଃ ସ୍ମାରୟନ୍ତଶ୍ଚ ମିଥୋଽଘୌଘହରଂ ହରିମ୍ ।
ଭକ୍ତ୍ୟା ସଞ୍ଜାତୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ବିଭ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପୁଲକାଂ ତନୁମ୍ ॥ ୩୧

କ୍ୱଚିଦ୍ ରୁଦନ୍ତ୍ୟଚ୍ୟୁତଚିନ୍ତୟା କ୍ୱଚି-
ଦ୍ଧସନ୍ତି ନନ୍ଦନ୍ତି ବଦନ୍ତ୍ୟଲୌକିକାଃ ।
ନୃତ୍ୟନ୍ତି ଗାୟନ୍ତ୍ୟନୁଶୀଳୟନ୍ତ୍ୟଜଂ
ଭବନ୍ତି ତୂଷ୍ଣୀଂ ପରମେତ୍ୟ ନିର୍ବୃତାଃ ॥ ୩୨

ଇତି ଭାଗବତାନ୍ ଧର୍ମାନ୍ ଶିକ୍ଷନ୍ ଭକ୍ତ୍ୟା ତଦୁତ୍ଥୟା ।
ନାରାୟଣପରୋ ମାୟାମଞ୍ଜସ୍ତରତି ଦୁସ୍ତରାମ୍ ॥ ୩୩

କରିବା ଏବଂ ଦମ ଅର୍ଥାତ୍ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଗ୍ରହ କରିବା ଶିଖନ୍ତୁ ॥ ୨୬ ॥ ଅଦ୍ଭୁତକର୍ମା ହରିଙ୍କର ଜନ୍ମ, କର୍ମ ଓ ଗୁଣାବଳି ଶ୍ରବଣ, କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଧ୍ୟାନ କରିବା, ତାଙ୍କରି ପାଇଁ ସକଳ କ୍ରିୟା କରିବା ତଥା ଜପ, ଯଜ୍ଞ, ଦାନ, ସଦାଗ୍ରହ ଓ ନିଜର ସବୁ ପ୍ରିୟ ପଦାର୍ଥ—ଏପରି କି ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଘର ଓ ପ୍ରାଣ ଅର୍ଥାତ୍ ସବୁ କିଛି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଦେବା ଶିଖନ୍ତୁ ॥ ୨୭,୨୮ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଯାହାଙ୍କର ଆତ୍ମା, ସେପରି ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବା, ସନ୍ଥ-ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର, ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର, ଯାହାଙ୍କ ଉପରେ କିଛି ଦୈବୀ ଦୁର୍ବିପାକ ପଡ଼ିଛି, ସେମାନଙ୍କର ଏବଂ କ୍ଷୁଧା-ତୃଷା ଓ ରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତ ଲୋକମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ଶିଖନ୍ତୁ । ଏସବୁ କର୍ମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ପ୍ରେମପୂର୍ବକ ନିଷ୍କାମଭାବରେ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହାଛଡ଼ା ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପାବନ ଯଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏପରି ସାଧକମାନେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରେମଭାବ ରଖି ତଥା ସକଳ ପ୍ରକାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ରହି ଓ ସଂସାରରୁ ଉପରତ ହୋଇ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୨୯,୩୦ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ରାଶି ରାଶି ପାପ ଭସ୍ମ କରିଦିଅନ୍ତି । ତେଣୁ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତୁ ଓ ଅନ୍ୟକୁ ସ୍ମରଣ କରାନ୍ତୁ । ଏହିପରି ସାଧନା ଓ ଭକ୍ତି ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁ କରୁ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଉଦୟ ହୋଇଯାଏ । ସେହି ଭକ୍ତିରେ ସାଧକଙ୍କ ଶରୀର ପ୍ରେମପୁଲକିତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଏପରି ଭକ୍ତ 'ହାୟ! ମୋତେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଚ୍ୟୁତ ଭଗବାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିଲା ନାହିଁ !' ବୋଲି ଚିନ୍ତା କରି କରି କେବେ କାନ୍ଦେ ତ, କେବେ ଆନନ୍ଦରେ ହସେ । ପୁଣି ସେ—

ଚିତ୍ତେ ଗୋବିନ୍ଦ ନାମ ସ୍ମରେ । ରୋଦନ କରେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରେ ॥
କ୍ଷଣେ ହସଇ କ୍ଷଣେ ନାଚେ । ଘନ ଗର୍ଜନ କରେ ଉଚ୍ଚେ ॥
କ୍ଷଣକେ ଗାଏ ଗୁଣଗାଥା । କହଇ ଅଲୌକିକ କଥା ॥
କ୍ଷଣକେ କୃଷ୍ଣଗୁଣ ଗୁଣି । ଚକ୍ଷୁ ବୁଜଇ ହୋଇ ତୁନି ॥

ଭକ୍ତମାନେ ଏଭଳି ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମରେ ମଜ୍ଜି ରହି ଶେଷରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଇ ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ଲାଭ କରନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ଯେ ଭାଗବତଧର୍ମର ଶିକ୍ଷାରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେ ସେଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ନାରାୟଣଙ୍କର ପରାୟଣ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଭକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ଏହି ଦୁସ୍ତର ମାୟାକୁ ସହଜରେ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଆନ୍ତି । (ଏହା ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କ ଭକ୍ତିର ମହିମା) ॥ ୩୨,୩୩ ॥

ରାଜୋବାଚ

ନାରାୟଣାଭିଧାନସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ପରମାତ୍ମନଃ ।
ନିଷ୍ଠାମର୍ହଥ ନୋ ବକ୍ତୁଂ ଯୂୟଂ ହି ବ୍ରହ୍ମବିତ୍ତମାଃ ॥ ୩୪

ରାଜା ନିମି ପଚାରିଲେ—ହେ ମହର୍ଷିଗଣ ! ଆପଣମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ 'ନାରାୟଣ' ନାମରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଏ, ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ କିପରି, ତାହା ମୋତେ ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୩୪ ॥

ପିପ୍ପଳାୟନ ଉବାଚ

ସ୍ଥିତ୍ୟୁଦ୍ଭବପ୍ରଳୟହେତୁରହେତୁରସ୍ୟ
ଯତ୍ ସ୍ୱପ୍ନଜାଗରସୁଷୁପ୍ତିଷୁ ସଦ୍ ବହିଶ୍ଚ ।
ଦେହେନ୍ଦ୍ରିୟାସୁହୃଦୟାନି ଚରନ୍ତି ଯେନ
ସଞ୍ଜୀବିତାନି ତଦବେହି ପରଂ ନରେନ୍ଦ୍ର ॥ ୩୫

ଏଥର ପଞ୍ଚମ ଯୋଗୀଶ୍ୱର ପିପ୍ପଳାୟନ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁ ପରମ ପ୍ରଭୁ ଏହି ବିଶ୍ୱର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟର କାରଣ, କିନ୍ତୁ ଯାହାଙ୍କର ଆଉ କେହି କାରଣ ନାହିଁ; ଯେ ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୁଷୁପ୍ତି—ଏହି ତିନି ଅବସ୍ଥାରେ ସାକ୍ଷୀରୂପେ ରହନ୍ତି ଏବଂ ବାହାରେ ବି ରହନ୍ତି; ଯାହାଙ୍କ ସତ୍ତା ହେତୁ ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ ଓ ହୃଦୟ ସତ୍ତାବାନ୍ ହୋଇ ନିଜ ନିଜର କର୍ମ କରନ୍ତି, ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆପଣ ପରମ ସତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ନାରାୟଣ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତୁ ॥ ୩୫ ॥ ଯେପରି ଅଗ୍ନିରୁ ହିଁ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ସେହି ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ତାର ସ୍ୱରୂପ ଅଗ୍ନିକୁ ପ୍ରକାଶିତ (ଆଲୋକିତ) କରିପାରେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହିଁ ବାଣୀ, ନେତ୍ର, ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣର ମୂଳ ଆଧାର ଓ ପରମ ପ୍ରକାଶକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଏସବୁ ନିଜର ମୂଳସ୍ୱରୂପ ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ବେଦଗଣ ମଧ୍ୟ ନିଜର କାରଣସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ନ ପାରି, ତାଙ୍କୁ ବୋଧ କରାଉଥିବା ସାଧନକୁ 'ନେତି, ନେତି' (ଏହା ନୁହେଁ, ଏହା ନୁହେଁ) ବଚନଦ୍ୱାରା ନିଷେଧ (ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ) କରି ହିଁ ତାଙ୍କୁ ନିରୂପଣ କରନ୍ତି । ବାସ୍ତବରେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ସତ୍ତା ବିନା ନିଷେଧର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଯଥାର୍ଥତା ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ; କାରଣ ଅନ୍ୟକୁ ନିଷେଧ କରି କାହାକୁ ନିରୂପଣ କରାଯିବ । ତେଣୁ ସବୁକୁ ନିଷେଧ କରି କରି ଗ୍ଲିଲେ ଶେଷରେ ଯେଉଁ ତତ୍ତ୍ୱ ରହିଯାଏ, ତାହା ହିଁ ପରମତତ୍ତ୍ୱ 'ନାରାୟଣ' ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ ॥ ୩୬ ॥

ନୈତନ୍ମନୋ ବିଶତି ବାଗୁତ ଚକ୍ଷୁରାତ୍ମା
ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଚ ଯଥାନଲମର୍ଚ୍ଚିଷଃ ସ୍ୱାଃ ।
ଶବ୍ଦୋଽପି ବୋଧକନିଷେଧତୟାଽଽତ୍ମମୂଳ-
ମର୍ଥୋକ୍ତମାହ ଯଦୃତେ ନ ନିଷେଧସିଦ୍ଧିଃ ॥ ୩୬

ସୃଷ୍ଟିର ଆଦ୍ୟରେ ଏକମାତ୍ର ବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ରହିଥାନ୍ତି; ତାଙ୍କରି ଠାରୁ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ—ଏପରି ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ମୂଳପ୍ରକୃତି ଜାତ ହୁଏ । ପ୍ରକୃତିରେ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଜ୍ଞାନଶକ୍ତିପ୍ରଧାନ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ କ୍ରିୟାଶକ୍ତିପ୍ରଧାନ ସୂତ୍ରାତ୍ମା ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ । ତା'ପରେ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରୁ ଅହଂକାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ଯାହାକି ଜୀବର ଉପାଧି । ଅହଂକାରରୁ ହିଁ ମନ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା, ପ୍ରାଣ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ଓ ବିଷୟ ଆଦି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ତା'ପରେ

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ତ୍ରିବୃଦେକମାଦୌ
ସୂତ୍ରଂ ମହାନହମିତି ପ୍ରବଦନ୍ତି ଜୀବମ୍ ।

ଜ୍ଞାନକ୍ରିୟାର୍ଥଫଳରୂପତୟୋରୁଶକ୍ତି
ବ୍ରହ୍ମୈବ ଭାତି ସଦସଚ୍ଚ ତୟୋଃ ପରଂ ଯତ୍ ॥ ୩୭

ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଜୀବରୂପରେ ଏହିସବୁ ତତ୍ତ୍ୱରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥାନ୍ତି। ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ରୂପରେ ଏକମାତ୍ର ସେହି ଅନନ୍ତଶକ୍ତିସ୍ୱରୂପ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛନ୍ତି। ସୁତରାଂ ସତ୍-ଅସତ୍ ଅର୍ଥାତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ କାରଣ ଉଭୟେ ହେଉଛନ୍ତି ଏକମାତ୍ର ବ୍ରହ୍ମ ଏବଂ ଏସବୁର ଅତୀତ ହୋଇ ଯାହା ଅଛି, ତାହା ବି ବ୍ରହ୍ମ ॥ ୩୭ ॥

ନାତ୍ମା ଜଜାନ ନ ମରିଷ୍ୟତି ନୈଧତେଽସୌ
ନ କ୍ଷୀୟତେ ସବନବିଦ୍ ବ୍ୟଭିଚାରିଣାଂ ହି।
ସର୍ବତ୍ର ଶଶ୍ୱଦନପାୟ୍ୟୁପଲବ୍ଧିମାତ୍ରଂ
ପ୍ରାଣୋ ଯଥେନ୍ଦ୍ରିୟବଲେନ ବିକଳ୍ପିତଂ ସତ୍ ॥ ୩୮

ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମା ଜନ୍ମ ହୁଏ ନାହିଁ, କି ମରେ ନାହିଁ। ତାର ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ନାହିଁ, କି କ୍ଷୟ ହୁଏ ନାହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମା ଛଅ ପ୍ରକାର ଭାବବିକାରରୁ ମୁକ୍ତ। ଆତ୍ମା ହେଉଛି ସକଳ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ବସ୍ତୁର ଭୂତ, ଭବିଷ୍ୟତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାର ସାକ୍ଷୀ। ଆତ୍ମା ହେଉଛି ସର୍ବବ୍ୟାପୀ, ଅବିନାଶୀ ଓ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ। ଯେପରି ପ୍ରାଣ ହେଉଛି ଏକ, କିନ୍ତୁ ସ୍ଥାନଭେଦରେ ତାର ଅନେକ ନାମ ହୋଇଯାଏ; ଯେପରି ଏକମାତ୍ର ଜ୍ଞାନ ହିଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଭେଦରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମରେ (ଶବ୍ଦଜ୍ଞାନ, ସ୍ପର୍ଶଜ୍ଞାନ ଇତ୍ୟାଦି) ପରିଚିତ ହୁଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏକମାତ୍ର ଆତ୍ମସତ୍ତା ହିଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ପରିଚିତ ହୁଏ। ଅଣ୍ଡଜ, ଜରାୟୁଜ, ଉଦ୍ଭିଜ୍ଜ ଓ ସ୍ୱେଦଜ ଏପରି ଚାରି ପ୍ରକାର ଜୀବ ଅଛନ୍ତି। ସବୁ ଜୀବଙ୍କର ପ୍ରାଣ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ରହିଥାଏ। ଜୀବ ପ୍ରଗାଢ଼ ନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ, ତାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଅହଂକାର ବି ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ; କିନ୍ତୁ ସାକ୍ଷୀରୂପୀ ଆତ୍ମା ନିର୍ବିକାର ହୋଇ ରହିଥାଏ। ସେହି ଆତ୍ମସତ୍ତା ନିର୍ବିକାର ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ଜୀବ ନିଦ୍ରାରୁ ଉଠିବା ପରେ ତାର ସ୍ମରଣ ଆସେ, 'ଆଃ ! ମୁଁ ଗାଢ଼ ନିଦରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଥିଲି।' ସେହି ସ୍ମରଣ ବା ସ୍ମୃତି ହିଁ ସୁଷୁପ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ଆତ୍ମାର ବିଦ୍ୟମାନତାକୁ ପ୍ରମାଣିତ କରେ ॥ ୩୮,୩୯ ॥

ଅଣ୍ଡେଷୁ ପେଶିଷୁ ତରୁଷ୍ୱବିନିଶ୍ଚିତେଷୁ
ପ୍ରାଣୋ ହି ଜୀବମୁପଧାବତି ତତ୍ର ତତ୍ର।
ସନ୍ନେ ଯଦିନ୍ଦ୍ରିୟଗଣେଽହମି ଚ ପ୍ରସୁପ୍ତେ
କୂଟସ୍ଥ ଆଶୟମୃତେ ତଦନୁସ୍ମୃତିର୍ନଃ ॥ ୩୯

ଯର୍ହ୍ୟବ୍ଜନାଭଚରଣୈଷଣୟୋରୁଭକ୍ତ୍ୟା
ଚେତୋମଲାନି ବିଧମେଦ୍ ଗୁଣକର୍ମଜାନି।
ତସ୍ମିନ୍ ବିଶୁଦ୍ଧ ଉପଲଭ୍ୟତ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱଂ
ସାକ୍ଷାଦ୍ ଯଥାମଲଦୃଶୋଃ ସବିତୃପ୍ରକାଶଃ ॥ ୪୦

ଭଗବାନ ପଦ୍ମନାଭଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତି ହୋଇଗଲେ, ସେହି ଭକ୍ତି ହିଁ ଭକ୍ତଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଗୁଣ-କର୍ମଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ସକଳ ପ୍ରକାର ମଳ, ବିକ୍ଷେପ ଓ ଆବରଣଦୋଷକୁ ଧୋଇଦିଏ। ଏପରିଭାବରେ ଚିତ୍ତ ନିର୍ମଳ ହୋଇଗଲେ, ସ୍ୱତଃ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୦ ॥

ରାଜୋବାଚ

କର୍ମଯୋଗଂ ବଦତ ନଃ ପୁରୁଷୋ ଯେନ ସଂସ୍କୃତଃ।
ବିଧୂୟେହାଶୁ କର୍ମାଣି ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟଂ ବିନ୍ଦତେ ପରମ୍ ॥ ୪୧

ରାଜା ନିମି ପଚାରିଲେ—ହେ ଯୋଗୀଶ୍ୱରଗଣ ! ଯେଉଁ କର୍ମଯୋଗ ଆଚରଣ କରି ମନୁଷ୍ୟ ପରମ ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରେ ଏବଂ ନିଜର ସକଳ ପ୍ରକାର କର୍ମ ଶୀଘ୍ର ଧୋଇ ଦେଇଥାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ କର୍ମଯୋଗ ଆଚରଣ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପରମ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରେ, ସେହି କର୍ମଯୋଗ କ'ଣ, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି

ଏବଂ ପ୍ରଶ୍ନମୃଷୀନ୍ ପୂର୍ବମପୃଚ୍ଛଂ ପିତୁରନ୍ତିକେ ।
ନାବ୍ରୁବନ୍ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ପୁତ୍ରାସ୍ତତ୍ର କାରଣମୁଚ୍ୟତାମ୍ ॥ ୪୨

ମୋତେ କହନ୍ତୁ ॥ ୪୧ ॥ ଥରେ ମୁଁ ମୋର ପିତା ମହାରାଜ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁଙ୍କ ଆଗରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମାନସପୁତ୍ର ସନକାଦି ଋଷିଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲି; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ସର୍ବଜ୍ଞ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମୋ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ। ତାହାର କାରଣ କ'ଣ, ଏ କଥା ମଧ୍ୟ କୃପା କରି ମୋତେ କହନ୍ତୁ ॥ ୪୨ ॥

ଆବିର୍ହୋତ୍ର ଉବାଚ

କର୍ମାକର୍ମବିକର୍ମେତି ବେଦବାଦୋ ନ ଲୌକିକଃ ।
ବେଦସ୍ୟ ଚେଶ୍ୱରାତ୍ମତ୍ୱାତ୍ ତତ୍ର ମୁହ୍ୟନ୍ତି ସୂରୟଃ ॥ ୪୩

ପରୋକ୍ଷବାଦୋ ବେଦୋଽୟଂ ବାଳାନାମନୁଶାସନମ୍ ।
କର୍ମମୋକ୍ଷାୟ କର୍ମାଣି ବିଧତ୍ତେ ହ୍ୟଗଦଂ ଯଥା ॥ ୪୪

ନାଚରେଦ୍ ଯସ୍ତୁ ବେଦୋକ୍ତଂ ସ୍ୱୟମଜ୍ଞୋଽଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ବିକର୍ମଣା ହ୍ୟଧର୍ମେଣ ମୃତ୍ୟୋର୍ମୃତ୍ୟୁମୁପୈତି ସଃ ॥ ୪୫

ବେଦୋକ୍ତମେବ କୁର୍ବାଣୋ ନିଃସଙ୍ଗୋଽର୍ପିତମୀଶ୍ୱରେ ।
ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟାଂ ଲଭତେ ସିଦ୍ଧିଂ ରୋଚନାର୍ଥା ଫଳଶ୍ରୁତିଃ ॥ ୪୬

ଯ ଆଶୁ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିଂ ନିର୍ଜିହୀର୍ଷୁଃ ପରାତ୍ମନଃ ।
ବିଧିନୋପଚରେଦ୍ ଦେବଂ ତନ୍ତ୍ରୋକ୍ତେନ ଚ କେଶବମ୍ ॥ ୪୭

ଲବ୍ଧାନୁଗ୍ରହ ଆଚାର୍ଯ୍ୟାତ୍ ତେନ ସନ୍ଦର୍ଶିତାଗମଃ ।
ମହାପୁରୁଷମଭ୍ୟର୍ଚେନ୍ମୂର୍ତ୍ୟାଭିମତୟାଽଽତ୍ମନଃ ॥ ୪୮

ଷଷ୍ଠ ଯୋଗୀଶ୍ୱର ଆବିର୍ହୋତ୍ର କହିଲେ—କର୍ମ (ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତ କର୍ମ), ଅକର୍ମ (ନିଷିଦ୍ଧ କର୍ମ) ଏବଂ ବିକର୍ମ (ବିହିତ କର୍ମର ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ)—ଏପରି ତିନି କର୍ମର ବର୍ଣ୍ଣନା ବେଦରେ କରାଯାଇଛି; ତାହା ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଇ ନାହିଁ। ବେଦ ହେଉଛନ୍ତି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ। କିନ୍ତୁ ବେଦବାଣୀ ପରୋକ୍ଷବାଦାତ୍ମକ*। ତେଣୁ ତାହା ଦେଖି ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋହିତ ବା ଭ୍ରମିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ଅଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ ଅନୁଶାସିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବେଦ କର୍ମର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି। ଔଷଧକୁ ଯେପରି ମିଠେଇରେ ପୂରାଇ ପିଲାଙ୍କୁ ଖୋଇଦେଲେ ତାଙ୍କର ରୋଗ ଭଲ ହୋଇଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ବେଦରେ ନିର୍ଣ୍ଣୀତ ବ୍ୟବସ୍ଥାନୁସାରେ କର୍ମ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ❦ ॥ ୪୩,୪୪ ॥ ଯେ ସ୍ୱୟଂ ଅଜ୍ଞାନୀ ଏବଂ ଅଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ, ସେ ବେଦବିହିତ କର୍ମ ଆଚରଣ କରେ ନାହିଁ ଏବଂ ବିହିତ କର୍ମ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରିବାରୁ ପାପଭାଗୀ ହୋଇଯାଏ। ତାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ସେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମୃତ୍ୟୁ ପାଇଚାଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋକ୍ଷ ନ ପାଇ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଆବର୍ତ୍ତରେ ଘୂରିବୁଲେ ॥ ୪୫ ॥ ଯେ ଅନାସକ୍ତ ଭାବରେ ବେଦବିହିତ କର୍ମ କରି ତାହା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଦିଅନ୍ତି, ସେ ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟରୂପୀ ପରମ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି। ବେଦରେ ସ୍ୱର୍ଗାଦିପ୍ରାପ୍ତିରୂପୀ ଫଳର ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି; ବୈଦିକ କର୍ମରେ ରୁଚି ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବା ହିଁ ହେଉଛି ସେସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ। ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପରବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମା ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞାନଗ୍ରନ୍ଥିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ କାଟିଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେ ବୈଦିକ ଏବଂ ଆଗମ ଉଭୟ ପଦ୍ଧତିରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଉପାସନା କରିବା ଉଚିତ ॥ ୪୬,୪୭ ॥

ପ୍ରଥମେ ସେବା ଆଦିଦ୍ୱାରା ଗୁରୁଦେବଙ୍କର ଦୀକ୍ଷା ପାଇ, ତା'ପରେ ତାଙ୍କରି ଠାରୁ ଉପାସନାର ବିଧି ଶିଖିବାକୁ ପଡ଼େ। ସାଧକଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରିୟ

* ଯାହାର ଶବ୍ଦାର୍ଥ ଏକ ପ୍ରକାର ତ, ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବା ନିହିତାର୍ଥ ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର, ତାହାକୁ ପରୋକ୍ଷବାଦ ବୋଲାଯାଏ।

❦ ଯାହାର ସକାମ କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଆସ୍ଥା ଥାଏ, ସେ ଫଳାକାଙ୍କ୍ଷା ରଖି ସକାମଭାବରେ ଯଜ୍ଞାଦି କରେ ଏବଂ ଫଳସ୍ୱରୂପ ସ୍ୱର୍ଗାଦିଲୋକ ପାଏ; ତେଣୁ ତାର ବେଦବାଣୀରେ ଆସ୍ଥା ଦୃଢ଼ ହୋଇଯାଏ। ଏପରି କରୁ କରୁ ଭଗବତ୍‌କୃପାରୁ ଯଦି କେବେ ତାର ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଜିଜ୍ଞାସା ମଧ୍ୟ ଜାତ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ବି ତାର ଜୀବନ ସାର୍ଥକ ହୋଇଯାଏ—ସେ ମୁକ୍ତି ପାଇଯାଏ।

ଶୁଚିଃ ସମ୍ମୁଖମାସୀନଃ ପ୍ରାଣସଂଯମନାଦିଭିଃ ।
ପିଣ୍ଡଂ ବିଶୋଧ୍ୟ ସଂନ୍ୟାସକୃତରକ୍ଷୋଽର୍ଚ୍ଚୟେଦ୍ଧରିମ୍ ॥ ୪୯

ଅର୍ଚ୍ଚାଦୌ ହୃଦୟେ ଚାପି ଯଥାଲବ୍ଧୋପଚାରକୈଃ ।
ଦ୍ରବ୍ୟକ୍ଷିତ୍ୟାତ୍ମଲିଙ୍ଗାନି ନିଷ୍ପାଦ୍ୟ ପ୍ରୋକ୍ଷ୍ୟ ଚାସନମ୍ ॥ ୫୦

ପାଦ୍ୟାଦୀନୁପକଳ୍ପ୍ୟାଥ ସନ୍ନିଧାପ୍ୟ ସମାହିତଃ ।
ହୃଦାଦିଭିଃ କୃତନ୍ୟାସୋ ମୂଳମନ୍ତ୍ରେଣ ଚାର୍ଚ୍ଚୟେତ୍ ॥ ୫୧

ସାଙ୍ଗୋପାଙ୍ଗାଂ ସପାର୍ଷଦାଂ ତାଂ ତାଂ ମୂର୍ତ୍ତିଂ ସ୍ୱମନ୍ତ୍ରତଃ ।
ପାଦ୍ୟାର୍ଘ୍ୟାଚମନୀୟାଦ୍ୟୈଃ ସ୍ନାନବାସୋବିଭୂଷଣୈଃ ॥ ୫୨

ଗନ୍ଧମାଲ୍ୟାକ୍ଷତସ୍ରଗ୍ଭିର୍ଧୂପଦୀପୋପହାରକୈଃ ।
ସାଙ୍ଗଂ ସଂପୂଜ୍ୟ ବିଧିବତ୍ ସ୍ତବୈଃ ସ୍ତୁତ୍ୱା ନମେଦ୍ଧରିମ୍ ॥ ୫୩

ଆତ୍ମାନଂ ତନ୍ମୟଂ ଧ୍ୟାୟନ୍ ମୂର୍ତ୍ତିଂ ସଂପୂଜୟେଦ୍ଧରେଃ ।
ଶେଷାମାଧାୟ ଶିରସି ସ୍ୱଧାମ୍ନ୍ୟୁଦ୍ୱାସ୍ୟ ସତ୍କୃତମ୍ ॥ ୫୪

ଏବମଗ୍ନ୍ୟର୍କତୋୟାଦାବତିଥୌ ହୃଦୟେ ଚ ଯଃ ।
ଯଜତୀଶ୍ୱରମାତ୍ମାନମଚିରାନ୍ମୁଚ୍ୟତେ ହି ସଃ ॥ ୫୫

ଲାଗେ ଓ ଅଭୀଷ୍ଟ ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏ, ସେହି ସ୍ୱରୂପର ପୂଜା ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪୮ ॥ ସେ ପ୍ରଥମେ ସ୍ନାନାଦିଦ୍ୱାରା ଶରୀରକୁ ଏବଂ ସନ୍ତୋଷ ଆଦିଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରିବେ । ତା'ପରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ବସି ପ୍ରାଣାୟାମାଦି ଦ୍ୱାରା ନାଡ଼ୀଶୋଧନ କରିବେ ଏବଂ ବିଧିପୂର୍ବକ ମନ୍ତ୍ର, ଦେବତା ଆଦିଙ୍କର ନ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ଅଙ୍ଗ ରକ୍ଷା କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବେ ॥ ୪୯ ॥ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଧ୍ୟାନ କରିବା ପରେ ଅର୍ଚ୍ଚାବିଗ୍ରହରେ ତାଙ୍କୁ ଭାବନା କରିବେ । ପୂର୍ବରୁ ସମୟାନୁସାରେ ମିଳୁଥିବା ସବୁ ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ ଶୁଦ୍ଧ ଏବଂ ପବିତ୍ର କରି, ପୂଜାସ୍ଥାନକୁ ପରିଷ୍କାର କରାଯାଇଥିବ । ନିଜେ ସ୍ନାନାଦିଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ର ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ବିଗ୍ରହକୁ ପୂଜା କରାଯିବ, ତାହାକୁ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖିଥିବେ । ସବୁ ବସ୍ତୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖି ନିଜ ଆସନକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରିବେ । ସମ୍ମୁଖରେ ପାଦ୍ୟ, ଅର୍ଘ୍ୟ, ଧୂପ, ଦୀପ, ନୈବେଦ୍ୟ ଆଦି ସଜାଇ ରଖିବେ । ତା'ପରେ ହୃଦୟାଦିନ୍ୟାସ, ଅଙ୍ଗନ୍ୟାସ ଓ କରନ୍ୟାସ କରି ମୂଳମନ୍ତ୍ରରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବେ ॥ ୫୦,୫୧ ॥

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉପାସକ ନିଜ ନିଜର ଉପାସ୍ୟଦେବଙ୍କ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହକୁ ହୃଦୟାଦି ଅଙ୍ଗ, ଆୟୁଧାଦି ଉପାଙ୍ଗ ଓ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ମୂଳମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ପାଦ୍ୟ, ଅର୍ଘ୍ୟ, ଆଚମନ, ମଧୁପର୍କ, ସ୍ନାନ, ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ, ଗନ୍ଧ, ପୁଷ୍ପ, ଦଧି, ଅକ୍ଷତ*, ମାଳା, ଧୂପ, ଦୀପ ଓ ନୈବେଦ୍ୟ ଆଦିରେ ବିଧିବତ୍ ପୂଜା କରିବେ । ତା'ପରେ ସ୍ତୋତ୍ରଦ୍ୱାରା ସ୍ତୁତି କରି ସପରିବାର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରିବେ ॥ ୫୨,୫୩ ॥ ନିଜକୁ ଭଗବନ୍ମୟରୂପେ ଧ୍ୟାନ କରି ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କ ବିଗ୍ରହର ପୂଜା କରିବେ । ଶେଷରେ ନିର୍ମାଲ୍ୟକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଛୁଆଁଇ ଏବଂ ଆଦରର ସହିତ ଭଗବଦ୍‌ବିଗ୍ରହକୁ ତାଙ୍କର ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାପନ କରି ପୂଜା ସମାପ୍ତ କରିବେ ॥ ୫୪ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରିଭାବରେ ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଜଳ ଓ ଅତିଥି ରୂପରେ ତଥା ନିଜ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥିତ ଆତ୍ମାରୂପୀ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ପୂଜା କରନ୍ତି, ସେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୫୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

+++

* ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ପୂଜାରେ ଅକ୍ଷତ କେବଳ ତିଳକାଲଂକାର ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଉଚିତ, ପୂଜା ନିମନ୍ତେ ନୁହେଁ—"ନାକ୍ଷତୈରର୍ଚ୍ଚୟେଦ୍ ବିଷ୍ଣୁଂ ନ କେତକ୍ୟା ମହେଶ୍ୱରମ୍" ।

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କ ଅବତାରମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା

ରାଜୋବାଚ

ଯାନି ଯାନୀହ କର୍ମାଣି ଯୈର୍ଯୈଃ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଜନ୍ମଭିଃ ।
ଚକ୍ରେ କରୋତି କର୍ତ୍ତା ବା ହରିସ୍ତାନି ବ୍ରୁବନ୍ତୁ ନଃ ॥ ୧

ଦ୍ରୁମିଳ ଉବାଚ

ଯୋ ବା ଅନନ୍ତସ୍ୟ ଗୁଣାନନନ୍ତା-
ନନୁକ୍ରମିଷ୍ୟନ୍ ସ ତୁ ବାଲବୁଦ୍ଧିଃ ।
ରଜାଂସି ଭୂମେର୍ଗଣୟେତ୍ କଥଞ୍ଚିତ୍
କାଳେନ ନୈବାଖିଳଶକ୍ତିଧାମ୍ନଃ ॥ ୨

ଭୂତୈର୍ଯଦା ପଞ୍ଚଭିରାତ୍ମସୃଷ୍ଟୈଃ
ପୁରଂ ବିରାଜଂ ବିରଚଯ୍ୟ ତସ୍ମିନ୍ ।
ସ୍ୱାଂଶେନ ବିଷ୍ଟଃ ପୁରୁଷାଭିଧାନ-
ମବାପ ନାରାୟଣ ଆଦିଦେବଃ ॥ ୩

ଯତ୍କାୟ ଏଷ ଭୁବନତ୍ରୟସନ୍ନିବେଶୋ
ଯସ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟୈସ୍ତନୁଭୃତାମୁଭୟେନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ।
ଜ୍ଞାନଂ ସ୍ୱତଃ ଶ୍ୱସନତୋ ବଳମୋଜ ଈହା
ସତ୍ତ୍ୱାଦିଭିଃ ସ୍ଥିତିଲୟୋଦ୍ଭବ ଆଦିକର୍ତ୍ତା ॥ ୪

ରାଜା ନିମି ପଚାରିଲେ—ହେ ଯୋଗୀଶ୍ୱରଗଣ ! ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଭକ୍ତିର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ, ଭଗବାନ ନିଜ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ନାନା ପ୍ରକାର ଲୀଳା କରନ୍ତି । ଆପଣ କୃପା କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ହୋଇଯାଇଥିବା ତଥା ଭବିଷ୍ୟତରେ ହେବାକୁ ଥିବା ଅବତାରମାନଙ୍କର ଲୀଳାସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥

ସପ୍ତମ ଯୋଗୀଶ୍ୱର ଦ୍ରୁମିଳ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ଅନନ୍ତ । ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣ କ୍ରମାନୁସାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ କେହି ବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଯଦି କେହି ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣକୁ କ୍ରମାନୁସାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଦେଇ ପାରିବେ ବୋଲି ଭାବୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଅଳ୍ପବୁଦ୍ଧି ହିଁ ହୋଇଥିବେ । ପୃଥିବୀରେ କେତେ ସଂଖ୍ୟକ ଧୂଳିକଣା ରହିଛି, ତାହା ଗଣନା କରି କହିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ୍ଭବ; ତଥାପି ସେହି ଅସମ୍ଭବ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ କେବେ କେହି ଅବା ସମ୍ଭବ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସକଳ ଶକ୍ତିର ଆଶ୍ରୟସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ତ ଗୁଣ କେହି ବି ବର୍ଣ୍ଣିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୨ ॥

ଭୂମି, ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ଓ ଆକାଶ—ଏହି ପଞ୍ଚଭୂତକୁ ଭଗବାନ ନିଜେ ହିଁ ନିଜ ଭିତରୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ସେହି ପଞ୍ଚଭୂତଦ୍ୱାରା ବିରାଟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ନିର୍ମାଣ କରି ଭଗବାନ ଲୀଳାଛଳରେ ନିଜର ଅଂଶ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀରୂପେ ସେଥିରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଆଦିଦେବ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ହିଁ ପୁରୁଷ ନାମରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଏ ॥ ୩ ॥ ଏହି ତ୍ରିଭୁବନ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ଶରୀର । ତାଙ୍କରି ଶକ୍ତିରେ ସମସ୍ତ ଦେହଧାରୀ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକ ନିର୍ମିତ ହୋଇଛି । ସେ ହିଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀରୂପେ ରହିଛନ୍ତି । ସେ ରହିଥିବାରୁ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି ସଂଚାର ହୁଏ । ସେ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରାଣଶକ୍ତିରୂପେ ରହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଶକ୍ତିରୁ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶାରୀରିକ ବଳ, ମାନସିକ ଶକ୍ତି ଏବଂ କ୍ରିୟାଶକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ସେହି ଆଦିକର୍ତ୍ତା ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ହିଁ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ତିନିଗୁଣଦ୍ୱାରା ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ସଂଘଟିତ କରନ୍ତି । ଏସବୁ ହେଉଛି ତାଙ୍କରି ଲୀଳାବିଳାସ ॥ ୪ ॥

ଆଦାବଭୂଚ୍ଛତଧୃତୀ ରଜସାସ୍ୟ ସର୍ଗେ
ବିଷ୍ଣୁଃ ସ୍ଥିତୌ କ୍ରତୁପତିର୍ଦ୍ୱିଜଧର୍ମସେତୁଃ ।
ରୁଦ୍ରୋଽପ୍ୟୟାୟ ତମସା ପୁରୁଷଃ ସ ଆଦ୍ୟ
ଇତ୍ୟୁଦ୍ଭବସ୍ଥିତିଲୟାଃ ସତତଂ ପ୍ରଜାସୁ ॥ ୫

ସେହି ଆଦିପୁରୁଷ ନାରାୟଣ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ବିଶ୍ୱସୃଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ ରଜୋଗୁଣଦ୍ୱାରା ବ୍ରହ୍ମାରୂପ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଯଜ୍ଞାଧିପତି ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ହିଁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ସ୍ୱୀକାର କରି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ତଥା ଧର୍ମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରଖିବା ପାଇଁ ଓ ବିଶ୍ୱପାଳନ କରିବାକୁ ବିଷ୍ଣୁରୂପ ହୁଅନ୍ତି । ସେହି ଆଦିପୁରୁଷ ନାରାୟଣ ହିଁ ତମୋଗୁଣଦ୍ୱାରା ରୁଦ୍ରରୂପ ହୋଇ ବିଶ୍ୱ ସଂହାର କରନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ହୁଏ ॥ ୫ ॥

ଧର୍ମସ୍ୟ ଦକ୍ଷଦୁହିତର୍ଯ୍ୟଜନିଷ୍ଟ ମୂର୍ତ୍ତ୍ୟାଂ
ନାରାୟଣୋ ନର ଋଷିପ୍ରବରଃ ପ୍ରଶାନ୍ତଃ ।
ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟଲକ୍ଷଣମୁବାଚ ଚଚାର କର୍ମ
ଯୋଽଦ୍ୟାପି ଚାସ୍ତ ଋଷିବର୍ଯ୍ୟନିଷେବିତାଙ୍ଘ୍ରିଃ ॥ ୬

ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କର କନ୍ୟା ମୂର୍ତ୍ତି ଥିଲେ ଧର୍ମଙ୍କର ପତ୍ନୀ । ଭଗବାନ ସେହି ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଋଷିଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶାନ୍ତମୂର୍ତ୍ତି ନର-ନାରାୟଣ ରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସେହି ଅବତାରରେ ସେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରାଉଥିବା ଭଗବଦ୍ ଆରାଧନାରୂପୀ କର୍ମ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ସେହି କର୍ମ ଜୀବକୁ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରେ ଏବଂ ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟ ସ୍ଥିତି ପ୍ରାପ୍ତ କରାଏ । ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବିଧିରେ କର୍ମ ଆଚରଣ କଲେ ଏବଂ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଲୋକକଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ସେ ବଦରିକାଶ୍ରମରେ ନର-ନାରାୟଣ ରୂପରେ ବିରାଜମାନ ଅଛନ୍ତି । ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷି ତାଙ୍କର ଚରଣକମଳର ସେବା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ଇନ୍ଦ୍ରୋ ବିଶଙ୍କ୍ୟ ମମ ଧାମ ଜିଘୃକ୍ଷତୀତି
କାମଂ ନ୍ୟଯୁଙ୍କ୍ତ ସଗଣଂ ସ ବଦର୍ଯ୍ୟୁପାଖ୍ୟମ୍ ।
ଗତ୍ୱାପ୍ସରୋଗଣବସନ୍ତସୁମନ୍ଦବାତୈଃ
ସ୍ତ୍ରୀପ୍ରେକ୍ଷଣେଷୁଭିରବିଧ୍ୟଦତନ୍ମହିଜ୍ଞଃ ॥ ୭

ଥରକର କଥା । ନର-ନାରାୟଣଙ୍କର ଘୋର ତପସ୍ୟା ଦେଖି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ହୋଇଗଲା ଯେ, ସେ ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ସ୍ୱର୍ଗପୁରୀ ଛଡ଼ାଇନେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ନର-ନାରାୟଣଙ୍କ ତପସ୍ୟାରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇବା ନିମନ୍ତେ ଇନ୍ଦ୍ର କାମଦେବଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ସେନା ସହିତ ବଦରିକାଶ୍ରମକୁ ପଠାଇଦେଲେ । କାମଦେବ ତ ନର-ନାରାୟଣଙ୍କ ମହିମା ଜାଣି ନ ଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ନିଜର ସେନା ସହିତ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନେକ ଅପ୍ସରା, ବସନ୍ତଋତୁ ତଥା ମନ୍ଦସୁଗନ୍ଧ ବାୟୁ ସହିତ ସେଠାକୁ ଯାଇ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ କଟାକ୍ଷ-ବାଣରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଘାତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ॥ ୭ ॥ ଭଗବାନ ନର-ନାରାୟଣ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ତାହା ହେଉଛି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର କୁକାର୍ଯ୍ୟ । ନର-ନାରାୟଣଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଦେଖି କାମଦେବଙ୍କ ସୈନ୍ୟମାନେ ଭୟରେ କମ୍ପିଲେ । ନର-ନାରାୟଣ କୌଣସି ବିସ୍ମୟ ବା କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ ନ କରି, ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭୟଦାନପୂର୍ବକ ହସି ହସି କହିଲେ, ''ହେ ମଦନ, ମାରୁତ ଓ ଅପ୍ସରାଗଣ ! ତୁମେମାନେ ଡର ନାହିଁ । ତୁମେମାନେ ଆମ ଆଶ୍ରମକୁ ଆସିଛ; ତେଣୁ ଆମ ଆତିଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କର । ଏହି ଆଶ୍ରମକୁ ଅତିଥିରହିତ କର ନାହିଁ ।'' ॥ ୮ ॥

ବିଜ୍ଞାୟ ଶକ୍ରକୃତମକ୍ରମମାଦିଦେବଃ
ପ୍ରାହ ପ୍ରହସ୍ୟ ଗତବିସ୍ମୟ ଏଜମାନାନ୍ ।
ମା ଭୈଷ୍ଟ ଭୋ ମଦନ ମାରୁତ ଦେବବଧ୍ୱୋ
ଗୃହ୍ଣୀତ ନୋ ବଲିମଶୂନ୍ୟମିମଂ କୁରୁଧ୍ୱମ୍ ॥ ୮

ଇତ୍ଥଂ ବ୍ରୁବତ୍ୟଭୟଦେ ନରଦେବ ଦେବାଃ
ସବ୍ରୀଡ଼ନମ୍ରଶିରସଃ ସଘୃଣଂ ତମୂଚୁଃ ।

ହେ ରାଜନ୍! ନର-ନାରାୟଣ ଋଷି ଅଭୟଦାନ କରି ଏପରି କହିବାରୁ, କାମଦେବ ଆଦି ଲଜ୍ଜାରେ ମଥା

ନୈତଦ୍ ବିଭୋ ତ୍ୱୟି ପରେଽବିକୃତେ ବିଚିତ୍ରଂ
ସ୍ୱାରାମଧୀରନିକରାନତପାଦପଦ୍ମେ ॥ ୯

ତ୍ୱାଂ ସେବତାଂ ସୁରକୃତା ବହବୋଽନ୍ତରାୟାଃ
ସ୍ୱୌକୋ ବିଲଙ୍ଘ୍ୟ ପରମଂ ବ୍ରଜତାଂ ପଦଂ ତେ ।
ନାନ୍ୟସ୍ୟ ବର୍ହିଷି ବଳୀନ୍ ଦଦତଃ ସ୍ୱଭାଗାନ୍
ଧତ୍ତେ ପଦଂ ତ୍ୱମବିତା ଯଦି ବିଘ୍ନମୂର୍ଧ୍ନି ॥ ୧୦

କ୍ଷୁତ୍ତୃଟ୍ତ୍ରିକାଳଗୁଣମାରୁତଜୈହ୍ୱ୍ୟଶୈଶ୍ନ୍ୟା-
ନସ୍ମାନପାରଜଳଧୀନତିତୀର୍ଯ୍ୟ କେଚିତ୍ ।
କ୍ରୋଧସ୍ୟ ଯାନ୍ତି ବିଫଳସ୍ୟ ବଶଂ ପଦେ ଗୋ-
ର୍ମଜ୍ଜନ୍ତି ଦୁଶ୍ଚରତପଶ୍ଚ ବୃଥୋତ୍ସୃଜନ୍ତି ॥ ୧୧

ଇତି ପ୍ରଗୃଣତାଂ ତେଷାଂ ସ୍ତ୍ରିୟୋଽତ୍ୟଦ୍ଭୁତଦର୍ଶନାଃ ।
ଦର୍ଶୟାମାସ ଶୁଶ୍ରୂଷାଂ ସ୍ୱର୍ଚ୍ଚିତାଃ କୁର୍ବତୀର୍ବିଭୁଃ ॥ ୧୨

ତେ ଦେବାନୁଚରା ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ୍ତ୍ରିୟଃ ଶ୍ରୀରିବ ରୂପିଣୀଃ ।
ଗନ୍ଧେନ ମୁମୁହୁସ୍ତାସାଂ ରୂପୌଦାର୍ଯ୍ୟହତଶ୍ରିୟଃ ॥ ୧୩

ତାନାହ ଦେବଦେବେଶଃ ପ୍ରଣତାନ୍ ପ୍ରହସନ୍ନିବ ।
ଆସାମେକତମାଂ ବୃଙ୍ଧ୍ୱଂ ସବର୍ଣ୍ଣାଂ ସ୍ୱର୍ଗଭୂଷଣାମ୍ ॥ ୧୪

ପୋତିଦେଲେ । ଦୟାଳୁ ନର-ନାରାୟଣଙ୍କୁ ସେମାନେ କହିଲେ, "ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ପରଂବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ, ନିର୍ବିକାର । ବଡ଼ ବଡ଼ ଆତ୍ମାରାମ ଓ ଧୀର ପୁରୁଷ ନିରନ୍ତର ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ପ୍ରଣାମ କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଏପରି କହିବା ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ ॥ ୯ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବା ପାଇଁ ଯଜ୍ଞ ଆଦିରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ନାମରେ ହବିର୍ଭାଗ ଅର୍ପଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସାଧନାରେ ଦେବତାମାନେ ବିଘ୍ନ ଘଟାନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କଲେ, ଦେବତାମାନେ ସେହି ଭକ୍ତିରେ ବହୁ ବିଘ୍ନ ଘଟାନ୍ତି । ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି ଯେ, ସେହି ଭକ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଲଙ୍ଘନ କରି ପରମପଦ ପାଇବାକୁ କାହିଁକି ଯାଉଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତଙ୍କର ରକ୍ଷକ; ତେଣୁ ଆପଣ ସେହିସବୁ ବିଘ୍ନକୁ ନିଜ ପାଦରେ ଦଳିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଭକ୍ତ ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ, ଆପଣଙ୍କ ଧାମକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ କେତେକ ଲୋକ ଏପରି ଯେ, ସେମାନେ କ୍ଷୁଧା, ତୃଷା, ଶୀତ, ଉଷ୍ଣ, ବର୍ଷା, ବାତ୍ୟା ଆଦିଦ୍ୱାରା ଘଟୁଥିବା କଷ୍ଟକୁ ଓ ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟ ତଥା ଜନନେନ୍ଦ୍ରିୟର ଆବେଗକୁ ମଧ୍ୟ ସହିଯାଆନ୍ତି । ଯେଉଁ କଷ୍ଟ ଓ ଆବେଗ ସହ୍ୟ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ, ସେମାନେ ସେଭଳି କଷ୍ଟ ଓ ଆବେଗର ସମୁଦ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ପାର ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ହେଲେ ସେମାନେ କ୍ରୋଧର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ସତେ ଯେପରି ସାମାନ୍ୟ ଗୋରୁଖୋଜରେ ଥିବା ଜଳରେ ବୁଡ଼ିଯାଆନ୍ତି । ଏପରି ବୁଡ଼ିଯାଇ ସେମାନେ ନିଜର ସମଗ୍ର କଠିନ ତପସ୍ୟାକୁ ବ୍ୟର୍ଥ କରିଦିଅନ୍ତି ।" ॥ ୧୧ ॥

କାମଦେବ ଓ ବସନ୍ତ ଆଦି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ନିଜ ଯୋଗବଳରେ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ବହୁ ରମଣୀଙ୍କୁ ପ୍ରକଟ କରିଦେଲେ । ସେହି ରମଣୀମାନେ ଥିଲେ ଅଦ୍ଭୁତ ରୂପଲାବଣ୍ୟବତୀ ଓ ସର୍ବାଳଙ୍କାରରେ ଭୂଷିତା । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା କରୁଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀସଦୃଶ ରୂପବତୀ ଅଙ୍ଗନାମାନଙ୍କୁ ଦେଖି, ସେମାନଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆଗରେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅନୁଚରମାନଙ୍କର କାନ୍ତି ମଉଳିଗଲା । ସେହି ରୂପବତୀମାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗରୁ ନିର୍ଗତ ହେଉଥିବା ଦିବ୍ୟଗନ୍ଧରେ କାମଦେବଙ୍କ ସେବକମାନେ ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଲଜ୍ଜାରେ ସେମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ନଇଁଯିବାରୁ ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନ ହସି ହସି କହିଲେ, "ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେ ତୁମର ଅନୁରୂପ ମନେ ହେଉଛନ୍ତି,

ଓମିତ୍ୟାଦେଶମାଦାୟ ନତ୍ୱା ତଂ ସୁରବନ୍ଦିନଃ ।
ଉର୍ବଶୀମପ୍ସରଃଶ୍ରେଷ୍ଠାଂ ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ଦିବଂ ଯଯୁଃ ॥ ୧୫

ଇନ୍ଦ୍ରାୟାନମ୍ୟ ସଦସି ଶୃଣ୍ୱତାଂ ତ୍ରିଦିବୌକସାମ୍ ।
ଊଚୁର୍ନାରାୟଣବଳଂ ଶକ୍ରସ୍ତତ୍ରାସ ବିସ୍ମିତଃ ॥ ୧୬

ହଂସସ୍ୱରୂପ୍ୟବଦଦଚ୍ୟୁତ ଆତ୍ମଯୋଗଂ
ଦତ୍ତଃ କୁମାର ଋଷଭୋ ଭଗବାନ୍ ପିତା ନଃ ।
ବିଷ୍ଣୁଃ ଶିବାୟ ଜଗତାଂ କଳୟାବତୀର୍ଣ୍ଣ-
ସ୍ତେନାହୃତା ମଧୁଭିଦା ଶ୍ରୁତୟୋ ହୟାସ୍ୟେ ॥ ୧୭

ଗୁପ୍ତୋଽପ୍ୟୟେ ମନୁରିଳୌଷଧୟଶ୍ଚ ମାତ୍ସ୍ୟେ
କ୍ରୌଡେ ହତୋ ଦିତିଜ ଉଦ୍ଧରତାମ୍ଭସଃ କ୍ଷ୍ମାମ୍ ।
କୌର୍ମେ ଧୃତୋଽଦ୍ରିରମୃତୋନ୍ମଥନେ ସ୍ୱପୃଷ୍ଠେ
ଗ୍ରାହାତ୍ ପ୍ରପନ୍ନମିଭରାଜମମୁଞ୍ଚଦାର୍ତ୍ତମ୍ ॥ ୧୮

ସଂସ୍ତୁନ୍ୱତୋଽବ୍ଧିପତିତାଞ୍ଛ୍ରମଣାନୃଷୀଂଶ୍ଚ
ଶକ୍ରଂ ଚ ବୃତ୍ରବଧତସ୍ତମସି ପ୍ରବିଷ୍ଟମ୍ ।
ଦେବସ୍ତ୍ରିୟୋଽସୁରଗୃହେ ପିହିତା ଅନାଥା
ଜଘ୍ନେଽସୁରେନ୍ଦ୍ରମଭୟାୟ ସତାଂ ନୃସିଂହେ ॥ ୧୯

ତାଙ୍କୁ ତୁମେ ନେଇଯାଅ; ସେ ତୁମ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକର ଶୋଭା ବୃଦ୍ଧି କରିବେ ।'' ॥ ୧୪ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅନୁଚରମାନେ 'ଯଥାଜ୍ଞା' କହି ଭଗବାନଙ୍କର ଆଦେଶ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି, ସେହି ସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁନ୍ଦରୀ ଉର୍ବଶୀଙ୍କୁ ନେଇ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୫ ॥ କାମଦେବ ସ୍ୱର୍ଗରେ ପହଞ୍ଚି ଦେବତାମାନଙ୍କ ସଭାରେ ଭଗବାନ ନର-ନାରାୟଣଙ୍କ ବଳ ଓ ପ୍ରଭାବ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ଇନ୍ଦ୍ର ନିଜର କୃତକର୍ମ ମନେପକାଇ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୬ ॥

ସେହି ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ହିଁ ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ନିଜ ଅଂଶ ଧରି ଅନେକ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ହିଁ ହଂସସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ଆତ୍ମଯୋଗ ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ତଥା ସେ ହିଁ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ, ସନତ୍‌କୁମାର ଓ ଆମର ପିତା ଋଷଭଦେବରୂପେ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମଯୋଗ ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ହିଁ ହୟଗ୍ରୀବ ଅବତାର ହୋଇ ମଧୁ ଓ କୈଟଭ ନାମକ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିବାପୂର୍ବକ ଚୋରି ହୋଇଯାଇଥିବା ବେଦମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ମତ୍ସ୍ୟାବତାର ହୋଇ ସେ ହିଁ ସତ୍ୟବ୍ରତ ମନୁଙ୍କୁ, ପୃଥିବୀକୁ ତଥା ଓଷଧିଗୁଡ଼ିକୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ବରାହ ଅବତାର ଧରି ସେ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷକୁ ମାରିଥିଲେ ଏବଂ ରସାତଳରେ ବୁଡ଼ିଯାଇଥିବା ପୃଥିବୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ । କୂର୍ମାବତାରରେ ଅମୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ସେ ନିଜ ପିଠି ଉପରେ ମନ୍ଦରାଚଳ ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ସେ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଥିବା ଶରଣାଗତ ଗଜେନ୍ଦ୍ରକୁ କୁମ୍ଭୀର କବଳରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ॥ ୧୮ ॥

ଥରକର କଥା । ବାଳଖିଲ୍ୟ ଋଷିମାନେ ତପସ୍ୟା କରି କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେମାନେ କଶ୍ୟପ ମୁନିଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସମିଧ ଆଣୁଥିବାବେଳେ ଗୋରୁଖୁରା ପରି ଗୋଟିଏ ଗାତରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ତାହା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିଯିବା ପରି ଥିଲା । ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ଭଗବାନ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ । ବୃତ୍ରାସୁରକୁ ମାରିଦେଇଥିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାପ ଗୋଡ଼ାଉଥିଲା । ସେ ସେହି ଭୟରେ ପଳାଇଯାଇ ଲୁଚିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ସେହି ପାପରୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଦେବତାମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ବନ୍ଦୀ କରି ନେଇଯାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ପ୍ରଭୁ ନରସିଂହରୂପରେ ତାକୁ ମାରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅସୁର ପାଖରୁ

ଦେବାସୁରେ ଯୁଧି ଚ ଦୈତ୍ୟପତୀନ୍ ସୁରାର୍ଥେ
ହତ୍ୱାନ୍ତରେଷୁ ଭୁବନାନ୍ୟଦଧାତ୍ କଳାଭିଃ ।
ଭୂତ୍ୱାଥ ବାମନ ଇମାମହରଦ୍ ବଳେଃ କ୍ଷ୍ମାଂ
ଯାଚ୍ଞାଚ୍ଛଳେନ ସମଦାଦଦିତେଃ ସୁତେଭ୍ୟଃ ॥ ୨୦

ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆଦି ସଜ୍ଜନଙ୍କୁ ନିର୍ଭୟ କରିଥିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ଦେବାସୁର ସଂଗ୍ରାମରେ ଦୈତ୍ୟପତିମାନଙ୍କୁ ବଧ କରିଥିଲେ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ନିଜ ଶକ୍ତିବଳରେ ଅନେକ ଅଂଶାବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ତ୍ରିଭୁବନକୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ପୁଣି ବାମନ ଅବତାରରେ ଦାନ ମାଗିବା ବାହାନାରେ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳିଙ୍କ ଠାରୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଯାଇ ଅଦିତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ॥ ୨୦ ॥

ନିଃକ୍ଷତ୍ରିୟାମକୃତ ଗାଂ ଚ ତ୍ରିଃସପ୍ତକୃତ୍ୱୋ
ରାମସ୍ତୁ ହୈହୟକୁଳାପ୍ୟୟଭାର୍ଗବାଗ୍ନିଃ ।
ସୋଽବ୍ଧିଂ ବବନ୍ଧ ଦଶବକ୍ତ୍ରମହନ୍ ସଲଙ୍କଂ
ସୀତାପତିର୍ଜୟତି ଲୋକମଳଘ୍ନକୀର୍ତ୍ତିଃ ॥ ୨୧

ଭୃଗୁପତି ପରଶୁରାମ ଅବତାରରେ ସେ ହୈହୟକୁଳକୁ ନାଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅଗ୍ନିସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ପୃଥିବୀକୁ ଏକୋଇଶ ଥର କ୍ଷତ୍ରିୟଶୂନ୍ୟ କରିଦେଇଥିଲେ । ଭଗବାନ ରାମାବତାରରେ ସମୁଦ୍ରରେ ସେତୁ ବାନ୍ଧି ଦଶମୁଖ ରାବଣକୁ ତାର ସେନା ସହିତ ମାରିଦେଇଥିଲେ । ଶୋକ ଓ ଭୟନାଶକରୂପେ କୀର୍ତ୍ତି ବିସ୍ତାର କରିଥିବା ସୀତାପତି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ସଦା ଜୟ ହେଉ ॥ ୨୧ ॥

ଭୂମେର୍ଭରାବତରଣାୟ ଯଦୁଷ୍ୱଜନ୍ମା
ଜାତଃ କରିଷ୍ୟତି ସୁରୈରପି ଦୁଷ୍କରାଣି ।
ବାଦୈର୍ବିମୋହୟତି ଯଜ୍ଞକୃତୋଽତଦର୍ହାନ୍
ଶୂଦ୍ରାନ୍ କଲୌ କ୍ଷିତିଭୁଜୋ ନ୍ୟହନିଷ୍ୟଦନ୍ତେ ॥ ୨୨

ହେ ରାଜନ୍ ! ଅଜନ୍ମା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ ପୃଥିବୀର ଭାର ହରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯଦୁବଂଶରେ ଜନ୍ମ ହେବେ ଏବଂ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ କର୍ମ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେପରି ଅଲୌକିକ କର୍ମମାନ କରିବେ । ଆହୁରି ଭବିଷ୍ୟତରେ ପ୍ରଭୁ ବୁଦ୍ଧ-ରୂପରେ ଅବତାର ନେବେ । ଯଜ୍ଞର ଅନଧିକାରୀମାନେ ଯଜ୍ଞ କରୁଥିବା ଦେଖି ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ପ୍ରକାର ମତଦ୍ୱାରା ମୋହିତ କରିଦେବେ ଏବଂ କଳିଯୁଗର ଶେଷରେ କଳ୍କି ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ପ୍ରଭୁ ଶୂଦ୍ରରାଜାମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିବେ ॥ ୨୨ ॥

ଏବଂବିଧାନି କର୍ମାଣି ଜନ୍ମାନି ଚ ଜଗତ୍ପତେଃ ।
ଭୂରୀଣି ଭୂରିଯଶସୋ ବର୍ଣ୍ଣିତାନି ମହାଭୁଜ ॥ ୨୩

ହେ ମହାବାହୁ ବିଦେହରାଜ ! ଭଗବାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଅନନ୍ତ । ମହାତ୍ମାମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଏହିପରି ଅନେକ ଜନ୍ମ ଓ କର୍ମକୁ ବହୁଶଃ ଗାନ କରିଛନ୍ତି । (ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକ୍ଷେପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଳ୍ପ କେତେକ ଲୀଳାମାତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲି) ॥ ୨୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

+++

ଅଥ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭକ୍ତିହୀନ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଗତି ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ପୂଜାବିଧିର ବର୍ଣ୍ଣନା

ରାଜୋବାଚ

ଭଗବନ୍ତଂ ହରି ପ୍ରାୟୋ ନ ଭଜନ୍ତ୍ୟାତ୍ମବିତ୍ତମାଃ ।
ତେଷାମଶାନ୍ତକାମାନାଂ କା ନିଷ୍ଠାବିଜିତାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୧

ଚମସ ଉବାଚ

ମୁଖବାହୂରୁପାଦେଭ୍ୟଃ ପୁରୁଷସ୍ୟାଶ୍ରମୈଃ ସହ ।
ଚତ୍ୱାରୋ ଜଜ୍ଞିରେ ବର୍ଣ୍ଣା ଗୁଣୈର୍ବିପ୍ରାଦୟଃ ପୃଥକ୍ ॥ ୨

ଯ ଏଷାଂ ପୁରୁଷଂ ସାକ୍ଷାଦାତ୍ମପ୍ରଭବମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ନ ଭଜନ୍ତ୍ୟବଜାନନ୍ତି ସ୍ଥାନାଦ୍ ଭ୍ରଷ୍ଟାଃ ପତନ୍ତ୍ୟଧଃ ॥ ୩

ଦୂରେହରିକଥାଃ କେଚିଦ୍ ଦୂରେଚ୍ୟୁତକୀର୍ତ୍ତନାଃ ।
ସ୍ତ୍ରିୟଃ ଶୂଦ୍ରାଦୟଶ୍ଚୈବ ତେଽନୁକମ୍ପ୍ୟା ଭବାଦୃଶାମ୍ ॥ ୪

ବିପ୍ରୋ ରାଜନ୍ୟବୈଶ୍ୟୌ ଚ ହରେଃ ପ୍ରାପ୍ତାଃ ପଦାନ୍ତିକମ୍ ।
ଶ୍ରୌତେନ ଜନ୍ମନାଥାପି ମୁହ୍ୟନ୍ତ୍ୟାମ୍ନାୟବାଦିନଃ ॥ ୫

ରାଜା ନିମି ପଚ୍ଚରିଲେ—ହେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱବେତ୍ତା ଯୋଗୀଶ୍ୱରଗଣ ! ଯେଉଁମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ତା'ସହିତ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଭୋଗ-ଲାଳସାରେ ଅଶାନ୍ତ, ସେମାନେ ତ ପ୍ରାୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଭଜନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର କି ଗତି ହୁଏ ? ॥ ୧ ॥

ଅଷ୍ଟମ ଯୋଗୀଶ୍ୱର ଚମସ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ବିରାଟପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ମୁଖ, ବାହୁ, ଉରୁ ଏବଂ ପାଦରୁ ଚାରି ଆଶ୍ରମ ସହିତ ଚାରିବର୍ଣ୍ଣର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଛି । ଗୁଣ ଓ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର—ଏପରି ଚାରି ଭାଗରେ (ଚାରି ବର୍ଣ୍ଣରେ) ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଭଗବାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ସତ୍ତ୍ୱପ୍ରଧାନ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ, ବାହୁରୁ ସତ୍ତ୍ୱ-ରଜଃମିଶ୍ରିତ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ, ଉରୁ(ଜଙ୍ଘ)ରୁ ରଜଃ-ତମମିଶ୍ରିତ ବୈଶ୍ୟମାନେ ତଥା ପାଦରୁ ତମୋଗୁଣପ୍ରଧାନ ଶୂଦ୍ରମାନେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟ, ଜଙ୍ଘ, ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ ଓ ଶିରରୁ ଯଥାକ୍ରମେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଗୃହସ୍ଥ, ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଆଶ୍ରମ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି । ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ବିଭାଗ ସମେତ ସାରା ବିଶ୍ୱ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି ॥ ୨ ॥ ଏହି ଚାରିବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ପିତା ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଭଜନ୍ତି ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କୁ ଅନାଦର କରନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଜ ସ୍ଥାନରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ଅଧୋଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଶୂଦ୍ର ଆଦି ଲୋକେ ଭଗବାନଙ୍କ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଦିରୁ ଦୂରରେ ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଆଦିଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଦୂରରେ ରହନ୍ତି, ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କ ପରି ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତଙ୍କ କୃପାର ପାତ୍ର । ଆପଣମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବତ୍‌କଥା ଓ କୀର୍ତ୍ତନାଦିର ସୁବିଧା ଯୋଗାଇ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ ॥ ୪ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବୈଶ୍ୟମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଦ୍ୱିଜାତି । ତେଣୁ ଏମାନେ ବେଦାଧ୍ୟୟନ ଆଦି ସଂସ୍କାରରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ଭଗବଦ୍‌ସନ୍ନିଧି ପାଇବାକୁ ବିଶେଷରୂପେ ଯୋଗ୍ୟ । ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି ସୁବିଧା ମିଳିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେକ ଲୋକ ଅଜ୍ଞାନର ବଶୀଭୂତ ହୋଇଯିବାରୁ ବେଦରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବା ସକାମକର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ଓ ତାହାର ଫଳର ପ୍ରଲୋଭନରେ ପଡ଼ି ମୋହିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୫ ॥

କର୍ମଣ୍ୟକୋବିଦାଃ ସ୍ତବ୍ଧା ମୂର୍ଖାଃ ପଣ୍ଡିତମାନିନଃ ।
ବଦନ୍ତି ଚାଟୁକାନ୍ ମୂଢା ଯୟା ମାଧ୍ୱ୍ୟା ଗିରୋତ୍ସୁକାଃ ॥ ୬

ସେମାନେ କର୍ମରହସ୍ୟ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ; ତଥାପି ଗର୍ବୀ ଓ ମୂର୍ଖ ହୋଇଥିବାରୁ ନିଜକୁ ହିଁ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି। ସେପରି ଗର୍ବୀ ମୂଢ଼ମାନେ କର୍ମଫଳ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ପୁଷ୍ପିତ ମଧୁର ବାଣୀ କହିଥାଆନ୍ତି, ତାହା ଶୁଣି ଅଜ୍ଞାନୀ ଲୋକେ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ରଜସା ଘୋରସଙ୍କଳ୍ପାଃ କାମୁକା ଅହିମନ୍ୟବଃ ।
ଦାମ୍ଭିକା ମାନିନଃ ପାପା ବିହସନ୍ତ୍ୟଚ୍ୟୁତପ୍ରିୟାନ୍ ॥ ୭

ସେପରି ଲୋକେ ରଜୋଗୁଣରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କର ସଂକଳ୍ପ ମଧ୍ୟ ଭୟଙ୍କର ହୋଇଥାଏ। ସେମାନଙ୍କର କାମନାର ଅନ୍ତ ନ ଥାଏ। ସେମାନେ ଭୀଷଣ କ୍ରୋଧୀ ହୋଇଥାନ୍ତି। ସେହି ଦମ୍ଭୀ, ଗର୍ବୀ ଓ ପାପାଗ୍ରହୀ ଲୋକେ ଓଲଟି ଭଗବାନଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ପରିହାସ କରନ୍ତି ॥ ୭ ॥

ବଦନ୍ତି ତେଽନ୍ୟୋନ୍ୟମୁପାସିତସ୍ତ୍ରିୟୋ
ଗୃହେଷୁ ମୈଥୁନ୍ୟପରେଷୁ ଚାଶିଷଃ ।
ଯଜନ୍ତ୍ୟସୃଷ୍ଟାନ୍ନବିଧାନଦକ୍ଷିଣଂ
ବୃତ୍ତ୍ୟୈ ପରଂ ଘ୍ନନ୍ତି ପଶୂନତଦ୍‌ବିଦଃ ॥ ୮

ସେହି ସ୍ତ୍ରୀପରାୟଣ ଲୋକେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଘରବାଡ଼ି କଥା ଆଲୋଚନା କରି ଓ ବୃଥା ସାଂସାରିକ ବିଷୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କରି ନିଜର ସମୟ ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସ୍ତ୍ରୀସହବାସ ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁଖ ହୋଇଥାଏ। ସେହି ଅଜ୍ଞାନୀମାନେ ଅନ୍ନଦାନ ନ କରି ଓ ଦକ୍ଷିଣା ନ ଦେଇ ଅବିଧିପୂର୍ବକ ଯଜ୍ଞ କରନ୍ତି। ନିଜର ବୃତ୍ତି ଓ ଜୀବିକାର୍ଜନ ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ପଶୁହତ୍ୟା କରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟତୃପ୍ତି କରନ୍ତି। ସେମାନେ ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ ନାମରେ ହିଂସା କରି ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ କେତେ ଯେ ପାପବୋଝ ଲଦି ହୁଅନ୍ତି, ତାହା ବି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୮ ॥

ଶ୍ରିୟା ବିଭୂତ୍ୟାଭିଜନେନ ବିଦ୍ୟୟା
ତ୍ୟାଗେନ ରୂପେଣ ବଳେନ କର୍ମଣା ।
ଜାତସ୍ମୟେନାନ୍ଧଧିୟଃ ସହେଶ୍ୱରାନ୍
ସତୋଽବମନ୍ୟନ୍ତି ହରିପ୍ରିୟାନ୍ ଖଳାଃ ॥ ୯

ସେହି ଦୁଷ୍ଟମାନେ ଧନସମ୍ପତ୍ତି କୁଳୀନତା, ବିଦ୍ୟା, ଦାନ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ବଳ ଓ କର୍ମ ଆଦି ହେତୁ ଗର୍ବରେ ଫୁଲିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ମଦାନ୍ଧ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ ଓ ସନ୍ଥ-ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବାକୁ ଲାଗନ୍ତି ॥ ୯ ॥

ସର୍ବେଷୁ ଶଶ୍ୱତ୍ତନୁଭୃତ୍‌ସ୍ୱବସ୍ଥିତଂ
ଯଥା ଖମାତ୍ମାନମଭୀଷ୍ଟମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ବେଦୋପଗୀତଂ ଚ ନ ଶୃଣ୍ୱତେଽବୁଧା
ମନୋରଥାନାଂ ପ୍ରବଦନ୍ତି ବାର୍ତ୍ତୟା ॥ ୧୦

ଆକାଶ ଯେପରି ସର୍ବତ୍ର ସମାନରୂପରେ ବ୍ୟାପ୍ତ, ପରମାତ୍ମା ସେହିପରି ସମସ୍ତ ଦେହଧାରୀଙ୍କର ବାହାରେ ଓ ଭିତରେ ସର୍ବତ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି। ବେଦଗଣ ମଧ୍ୟ ଏହା ବହୁବାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେହି ଅଜ୍ଞାନୀମାନେ ତାହା ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ; ବରଂ ଅନେକ ପ୍ରକାର ମନୋରଥ ବିଷୟରେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ବୃଥା ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ବୁଡ଼ିରହନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥

ଲୋକେ ବ୍ୟବାୟାମିଷମଦ୍ୟସେବା
ନିତ୍ୟାସ୍ତୁ ଜନ୍ତୋର୍ନ ହି ତତ୍ର ଚୋଦନା ।
ବ୍ୟବସ୍ଥିତିସ୍ତେଷୁ ବିବାହଯଜ୍ଞ-
ସୁରାଗ୍ରହୈରାସୁ ନିବୃତ୍ତିରିଷ୍ଟା ॥ ୧୧

ଜୀବମାନେ ସାଧାରଣତଃ ମୈଥୁନ, ମାଂସ ଓ ମଦ୍ୟପାନ ପ୍ରତି ସହଜରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ଅଥଚ ଏହି ତିନିଟି ହେଉଛି ଜୀବର ପତନର କାରଣ। ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବିବାହପରେ, ଯଜ୍ଞରେ ଓ ସୌତ୍ରାମଣି ଯଜ୍ଞରେ ଏସବୁ ସେବନର ଯେଉଁ କୋହଳ ବିଧାନ କରାଯାଇଛି, ତାହାର ବାସ୍ତବିକ ଅଭିପ୍ରାୟ ହେଉଛି, ମନୁଷ୍ୟ ଏସବୁରୁ ଦୂରରେ ରହୁ। ଲୋକମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଚଞ୍ଚଳମନା ହେବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ରହିଛି, ତାହାକୁ ସୀମିତ ଓ ସଂଯତ କରି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏସବୁ

ଧନଂ ଚ ଧର୍ମୈକଫଳଂ ଯତୋ ବୈ
ଜ୍ଞାନଂ ସବିଜ୍ଞାନମନୁପ୍ରଶାନ୍ତି ।
ଗୃହେଷୁ ଯୁଞ୍ଜନ୍ତି କଳେବରସ୍ୟ
ମୃତ୍ୟୁଂ ନ ପଶ୍ୟନ୍ତି ଦୁରନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟମ୍ ॥ ୧୨

ଯଦ୍ ଘ୍ରାଣଭକ୍ଷୋ ବିହିତଃ ସୁରାୟା-
ସ୍ତଥା ପଶୋରାଲଭନଂ ନ ହିଂସା ।
ଏବଂ ବ୍ୟବାୟଃ ପ୍ରଜୟା ନ ରତ୍ୟା
ଇମଂ ବିଶୁଦ୍ଧଂ ନ ବିଦୁଃ ସ୍ୱଧର୍ମମ୍ ॥ ୧୩

ଯେ ତ୍ୱନେବଂବିଦୋଽସନ୍ତଃ ସ୍ତବ୍ଧାଃ ସଦଭିମାନିନଃ ।
ପଶୂନ୍ ଦ୍ରୁହ୍ୟନ୍ତି ବିସ୍ରବ୍ଧାଃ ପ୍ରେତ୍ୟ ଖାଦନ୍ତି ତେ ଚ ତାନ୍ ॥ ୧୪

ଦ୍ୱିଷନ୍ତଃ ପରକାୟେଷୁ ସ୍ୱାତ୍ମାନଂ ହରିମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ମୃତକେ ସାନୁବନ୍ଧେଽସ୍ମିନ୍ ବଦ୍ଧସ୍ନେହାଃ ପତନ୍ତ୍ୟଧଃ ॥ ୧୫

ଯେ କୈବଲ୍ୟମସମ୍ପ୍ରାପ୍ତା ଯେ ଚାତୀତାଶ୍ଚ ମୂଢ଼ତାମ୍ ।
ତ୍ରୈବର୍ଗିକା ହ୍ୟକ୍ଷଣିକା ଆତ୍ମାନଂ ଘାତୟନ୍ତି ତେ ॥ ୧୬

ଏତ ଆତ୍ମହନୋଽଶାନ୍ତା ଅଜ୍ଞାନେ ଜ୍ଞାନମାନିନଃ ।
ସୀଦନ୍ତ୍ୟକୃତକୃତ୍ୟା ବୈ କାଳଧ୍ୱସ୍ତମନୋରଥାଃ ॥ ୧୭

ହିତ୍ୱାତ୍ୟାୟାସରଚିତା ଗୃହାପତ୍ୟସୁହୃଚ୍ଛ୍ରିୟଃ ।
ତମୋ ବିଶନ୍ତ୍ୟନିଚ୍ଛନ୍ତୋ ବାସୁଦେବପରାଙ୍ମୁଖାଃ ॥ ୧୮

ସେବନ ପାଇଁ ଏକ ସୀମା ବାନ୍ଧି ଦିଆଯାଇଛି ॥ ୧୧ ॥ ଧାର୍ମିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଧନ ବିନିଯୋଗ କରିବା ହିଁ ହେଉଛି ଧନର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଉପଯୋଗ; କାରଣ ଧର୍ମରୁ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ଜ୍ଞାନରୁ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ଅନୁଭବ ଓ ପରମ ଶାନ୍ତି ମିଳିଥାଏ । ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ଘର ତୋଳିବାରେ ଓ ଘରକାମରେ ହିଁ ଧନବ୍ୟୟ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଶରୀରନାଶକାରୀ କରାଳ କାଳକୁ ଦେଖିବାର ଶକ୍ତି ନ ଥାଏ ॥ ୧୨ ॥ ସୌତ୍ରାମଣି ଯଜ୍ଞରେ ସୁରାକୁ ଶୁଙ୍ଘିବାର ହିଁ ବିଧାନ ରହିଛି, ପିଇବାର ବିଧାନ ନାହିଁ; ଯଜ୍ଞରେ ପଶୁକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାର ହିଁ ବିଧାନ ରହିଛି, ମାରିବାର ବିଧାନ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ସନ୍ତତିପରମ୍ପରା ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହିଁ ମୈଥୁନର ବିଧାନ ରହିଛି; ସମ୍ଭୋଗ ନିମନ୍ତେ ବିଧାନ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଲୋକେ ଏହି ପବିତ୍ର ଧର୍ମ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥

ଏପରି ପବିତ୍ର ଧର୍ମକୁ ଜାଣି ନ ଥିବା ଗର୍ବୀ ଲୋକେ ନିଜ ମତ ହିଁ ଠିକ୍ ବୋଲି ଧରିବସନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ଜିଦ୍‌କୁ ଧରି ନିରୀହ ମୂକ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରନ୍ତି । ମରିବା ପରେ ସେହି ପଶୁମାନେ ହିଁ ଉକ୍ତ ପଶୁହନ୍ତାମାନଙ୍କୁ ଖାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ଏଭଳି ଲୋକେ ମରଣଶୀଳ ଶରୀର ପ୍ରତି ତଥା ନିଜ ପରିବାର ପ୍ରତି ମମତା ରଖନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କରନ୍ତି । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା, ତାହା ସେମାନେ ଆଦୌ ବିଚାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୫ ॥

ଯେଉଁମାନେ ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତି କରିବେ କଣ, ମୂର୍ଖତାର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଆନ୍ତି, ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ବା ନାଶବାନ ହୋଇଥିଲେ ବି, ଯେଉଁମାନେ ସେହି ତିନିଟିକୁ ହିଁ ପୁରୁଷାର୍ଥ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ଓ ଏପରିଭାବରେ କାମ୍ୟକର୍ମର ଭଉଁରିରେ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି, ସେମାନେ ମୋକ୍ଷମାର୍ଗରେ ଚାଲିବାକୁ ସମୟ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନେ ନିଜେ ହିଁ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ହତ୍ୟା କରନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ହତ୍ୟା କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ କଦାପି ଶାନ୍ତି ମିଳେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଅଜ୍ଞାନକୁ ହିଁ ଜ୍ଞାନ ବୋଲି ଧରିନିଅନ୍ତି । ପରମାତ୍ମପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ ମିଳିଛି; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଏହି ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନ ପାଇ ମଧ୍ୟ ପରମଲାଭରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହନ୍ତି ଏବଂ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ମନୋରଥ କେବେ ବି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ସେପରି ଲୋକେ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି ପ୍ରତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିମୁଖ ହୋଇ ରହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବହୁ କଷ୍ଟ କରି ଓ ବହୁ ପରିଶ୍ରମ କରି ସେମାନେ ଯେଉଁ ଘର, ପୁତ୍ର, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ, ଧନସମ୍ପଦ ଆଦି ବଢ଼ାଇଥାନ୍ତି, ସେସବୁକୁ

ରାଜୋବାଚ

କସ୍ମିନ୍ କାଳେ ସ ଭଗବାନ୍ କିଂ ବର୍ଣ୍ଣଃ କୀଦୃଶୋ ନୃଭିଃ ।
ନାମ୍ନା ବା କେନ ବିଧିନା ପୂଜ୍ୟତେ ତଦିହୋଚ୍ୟତାମ୍ ॥ ୧୯

କରଭାଜନ ଉବାଚ

କୃତଂ ତ୍ରେତା ଦ୍ୱାପରଂ ଚ କଳିରିତ୍ୟେଷୁ କେଶବଃ ।
ନାନାବର୍ଣ୍ଣାଭିଧାକାରୋ ନାନୈବ ବିଧିନେଜ୍ୟତେ ॥ ୨୦

କୃତେ ଶୁକ୍ଲଶ୍ଚତୁର୍ବାହୁର୍ଜଟିଲୋ ବଲ୍କଲାମ୍ବରଃ ।
କୃଷ୍ଣାଜିନୋପବୀତାକ୍ଷାନ୍ ବିଭ୍ରଦ୍ ଦଣ୍ଡକମଣ୍ଡଲୂ ॥ ୨୧

ମନୁଷ୍ୟାସ୍ତୁ ତଦା ଶାନ୍ତା ନିର୍ବୈରାଃ ସୁହୃଦଃ ସମାଃ ।
ଯଜନ୍ତି ତପସା ଦେବଂ ଶମେନ ଚ ଦମେନ ଚ ॥ ୨୨

ହଂସଃ ସୁପର୍ଣ୍ଣୋ ବୈକୁଣ୍ଠୋ ଧର୍ମୋ ଯୋଗେଶ୍ୱରୋଽମଳଃ ।
ଈଶ୍ୱରଃ ପୁରୁଷୋଽବ୍ୟକ୍ତଃ ପରମାତ୍ମେତି ଗୀୟତେ ॥ ୨୩

ତ୍ରେତାୟାଂ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣୋଽସୌ ଚତୁର୍ବାହୁସ୍ତ୍ରିମେଖଳଃ ।
ହିରଣ୍ୟକେଶସ୍ତ୍ରୟ୍ୟାତ୍ମା ସ୍ରୁକ୍ସ୍ରୁବାଦ୍ୟୁପଲକ୍ଷଣଃ ॥ ୨୪

ତଂ ତଦା ମନୁଜା ଦେବଂ ସର୍ବଦେବମୟଂ ହରିମ୍ ।
ଯଜନ୍ତି ବିଦ୍ୟୟା ତ୍ରୟ୍ୟା ଧର୍ମିଷ୍ଠା ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ॥ ୨୫

ବିଷ୍ଣୁର୍ଯଜ୍ଞଃ ପୃଶ୍ନିଗର୍ଭଃ ସର୍ବଦେବ ଉରୁକ୍ରମଃ ।
ବୃଷାକପିର୍ଜୟନ୍ତଶ୍ଚ ଉରୁଗାୟ ଇତୀର୍ଯ୍ୟତେ ॥ ୨୬

ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେ ବି, ଦିନେ ସେସବୁକୁ ଛାଡ଼ି ସେମାନଙ୍କୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ପଡ଼େ। ଏଠାରୁ ଯାଇ ସେମାନେ ନରକରେ ପଡ଼ନ୍ତି। (ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭଜୁ ନ ଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଗତି ବିଷୟରେ ଆପଣ ଯାହା ପଚାରିଥିଲେ, ମୁଁ ତାହା କହିଦେଲି।) ॥ ୧୮ ॥

ରାଜା ନିମି ପଚାରିଲେ—ହେ ଯୋଗୀଶ୍ୱରଗଣ ! କେଉଁ ସମୟରେ ଭଗବାନ କିପରି ରଙ୍ଗ ଓ କିପରି ଆକୃତି ଧାରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ କେଉଁ ନାମରେ ତଥା କେଉଁ ବିଧିରେ ଉପାସନା କରନ୍ତି, କୃପା କରି ତାହା ମୋତେ ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୯ ॥

ନବମ ଯୋଗୀଶ୍ୱର କରଭାଜନ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ସତ୍ୟ, ତ୍ରେତା, ଦ୍ୱାପର ଓ କଳି—ଏହି ଚାରିଯୁଗରେ ଭଗବାନ କେଶବଙ୍କର ଅନେକ ରଙ୍ଗ, ନାମ ଓ ଆକାର ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ବିଧିରେ ପୂଜା କରାଯାଏ ॥ ୨୦ ॥ ସତ୍ୟଯୁଗରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହର ରଙ୍ଗ ଶ୍ୱେତ (ଧଳା) ହୋଇଥାଏ। ତାଙ୍କର ଥାଏ ଚାରିଭୁଜ ଓ ଶିରରେ ଜଟା ତଥା ସେ ବଲ୍କଳ ବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରନ୍ତି। ସେ କୃଷ୍ଣମୃଗଚର୍ମ, ଯଜ୍ଞୋପବୀତ, ରୁଦ୍ରାକ୍ଷ ମାଳା, ଦଣ୍ଡ ଓ କମଣ୍ଡଳୁ ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ସତ୍ୟଯୁଗର ମନୁଷ୍ୟମାନେ ବଡ଼ ଶାନ୍ତ, ପରସ୍ପର-ବୈରରହିତ, ସମସ୍ତଙ୍କର ହିତୈଷୀ ଓ ସମଦର୍ଶୀ ହୁଅନ୍ତି। ସେମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନକୁ ବଶରେ ରଖି ଧ୍ୟାନରୂପୀ ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ହଂସ, ସୁପର୍ଣ୍ଣ, ବୈକୁଣ୍ଠ, ଧର୍ମ, ଯୋଗେଶ୍ୱର, ଅମଳ, ଈଶ୍ୱର, ପୁରୁଷ, ଅବ୍ୟକ୍ତ ଓ ପରମାତ୍ମା—ଏହିସବୁ ନାମଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଗୁଣ ଲୀଳା ଆଦି ଗାନ କରନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ତ୍ରେତାରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହର ରଙ୍ଗ ଲାଲ ହୁଏ। ତାହାଙ୍କର ଚାରିଭୁଜ ରହେ ଓ କଟିଭାଗରେ ତିନିଟି ମେଖଳା ରହେ। ତାଙ୍କର କେଶ ସୁନେଲି ରଙ୍ଗର ହୁଏ। ସେ ବେଦପ୍ରତିପାଦିତ ଯଜ୍ଞରୂପରେ ରହି ସ୍ରୁବ, ସ୍ରୁଚ ଆଦି ଯଜ୍ଞପାତ୍ର ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ସେହି ଯୁଗର ଲୋକେ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ଏବଂ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଧ୍ୟାପନରେ ପ୍ରବୀଣ ହୁଅନ୍ତି। ସେମାନେ ଋଗ୍‌ବେଦ, ଯଜୁର୍ବେଦ ଓ ସାମବେଦରୂପୀ ତ୍ରିବିଦ୍ୟାଦ୍ୱାରା ସର୍ବଦେବସ୍ୱରୂପ ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ତ୍ରେତାଯୁଗର ଅଧିକାଂଶ ଲୋକେ ବିଷ୍ଣୁ, ଯଜ୍ଞ, ପୃଶ୍ନିଗର୍ଭ, ସର୍ବଦେବ, ଉରୁକ୍ରମ, ବୃଷାକପି, ଜୟନ୍ତ ଓ ଉରୁଗାୟ ଆଦି ନାମରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଓ ଗୁଣ ଆଦି କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥

ଦ୍ୱାପରେ ଭଗବାଞ୍ଛ୍ୟାମଃ ପୀତବାସା ନିଜାୟୁଧଃ ।
ଶ୍ରୀବତ୍ସାଦିଭିରଙ୍କୈଶ୍ଚ ଲକ୍ଷଣୈରୁପଲକ୍ଷିତଃ ॥ ୨୭

ତଂ ତଦା ପୁରୁଷଂ ମର୍ତ୍ତ୍ୟା ମହାରାଜୋପଲକ୍ଷଣମ୍ ।
ଯଜନ୍ତି ବେଦତନ୍ତ୍ରାଭ୍ୟାଂ ପରଂ ଜିଜ୍ଞାସବୋ ନୃପ ॥ ୨୮

ନମସ୍ତେ ବାସୁଦେବାୟ ନମଃ ସଙ୍କର୍ଷଣାୟ ଚ ।
ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନାୟାନିରୁଦ୍ଧାୟ ତୁଭ୍ୟଂ ଭଗବତେ ନମଃ ॥ ୨୯

ନାରାୟଣାୟ ଋଷୟେ ପୁରୁଷାୟ ମହାତ୍ମନେ ।
ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରାୟ ବିଶ୍ୱାୟ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମନେ ନମଃ ॥ ୩୦

ଇତି ଦ୍ୱାପର ଉର୍ବୀଶ ସ୍ତୁବନ୍ତି ଜଗଦୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ନାନାତନ୍ତ୍ରବିଧାନେନ କଲାବପି ଯଥା ଶୃଣୁ ॥ ୩୧

କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣଂ ତ୍ୱିଷାକୃଷ୍ଣଂ ସାଙ୍ଗୋପାଙ୍ଗାସ୍ତ୍ରପାର୍ଷଦମ୍ ।
ଯଜ୍ଞୈଃ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନପ୍ରାୟୈର୍ୟଜନ୍ତି ହି ସୁମେଧସଃ ॥ ୩୨

ଧ୍ୟେୟଂ ସଦା ପରିଭବଘ୍ନମଭୀଷ୍ଟଦୋହଂ
ତୀର୍ଥାସ୍ପଦଂ ଶିବବିରିଞ୍ଚିନୁତଂ ଶରଣ୍ୟମ୍ ।
ଭୃତ୍ୟାର୍ତ୍ତିହଂ ପ୍ରଣତପାଲ ଭବାବ୍ଧିପୋତଂ
ବନ୍ଦେ ମହାପୁରୁଷ ତେ ଚରଣାରବିନ୍ଦମ୍ ॥ ୩୩

ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ସୁଦୁସ୍ତ୍ୟଜସୁରେପ୍ସିତରାଜ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀଂ
ଧର୍ମିଷ୍ଠ ଆର୍ଯ୍ୟବଚସା ଯଦଗାଦରଣ୍ୟମ୍ ।

ହେ ରାଜନ୍ ! ଦ୍ୱାପରଯୁଗରେ ଭଗବାନଙ୍କ ତନୁର ରଙ୍ଗ ଶ୍ୟାମଳ ହୁଏ । ସେ ପୀତାମ୍ବର ପିନ୍ଧନ୍ତି ଓ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଆଦି ଆୟୁଧ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ, ଭୃଗୁଲାଞ୍ଛନ, କୌସ୍ତୁଭମଣି ଆଦି ଲକ୍ଷଣ ଶୋଭା ପାଏ ॥ ୨୭ ॥ ସେତେବେଳେ ଜିଜ୍ଞାସୁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ମହାରାଜୋଚିତ ଚିହ୍ନ ଛତ୍ର, ଚାମର ଆଦିରେ ଯୁକ୍ତ ପରମ-ପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବୈଦିକ ଓ ତାନ୍ତ୍ରିକ ବିଧିରେ ଆରାଧନା କରନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥ ଲୋକେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏହିରୂପେ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି "ହେ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ବାସୁଦେବ ଓ କ୍ରିୟାଶକ୍ତିସ୍ୱରୂପ ସଂକର୍ଷଣ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛୁ । ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧରୂପରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଆମେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ । ଋଷି ନାରାୟଣ, ମହାତ୍ମା ନର, ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର, ବିଶ୍ୱରୂପ ଓ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆମେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ।" ॥ ୨୯,୩୦ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଦ୍ୱାପରଯୁଗର ଲୋକେ ଏପରିଭାବରେ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି । କଳିଯୁଗରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅନେକ ତାନ୍ତ୍ରିକରୀତିରେ ପୂଜା କରାଯାଏ, ତାହା ମୁଁ କହୁଛି, ଶୁଣନ୍ତୁ—॥ ୩୧ ॥

କଳିଯୁଗରେ ଭଗବାନଙ୍କ ରଙ୍ଗ କୃଷ୍ଣ (କଳା) ହୁଏ ସତ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର କାନ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ହୁଏ । ସେ ହୃଦୟ ଆଦି ଅଙ୍ଗ, କୌସ୍ତୁଭ ଆଦି ଉପାଙ୍ଗ ଓ ସୁଦର୍ଶନ ଆଦି ଅସ୍ତ୍ର ଧରି ସୁନନ୍ଦ ଆଦି ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ରହନ୍ତି । କଳିଯୁଗରେ ସୁବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ନାମ, ଗୁଣ ଓ ଲୀଳା ଆଦି ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରି ତାଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଆରାଧନା କରନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ସେମାନେ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି, "ହେ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ ! ହେ ମହାପୁରୁଷ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ଆମେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ସଦା ଧ୍ୟାନର ଯୋଗ୍ୟ । ତାହା ଧ୍ୟାନକାରୀର ସକଳ ସଂକଟ ଦୂର କରିଦିଏ ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ତାହା ହେଉଛି ତୀର୍ଥସ୍ୱରୂପ, ଶରଣ ନେବାର ଯୋଗ୍ୟ ଓ ଭକ୍ତଙ୍କର ସକଳ ବାଧାବିଘ୍ନ ଦୂରକାରୀ । ତାହା ସଂସାରସାଗରକୁ ପାରି କରାଇବାରେ ବୋଇତସ୍ୱରୂପ । ଶିବ ଓ ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଦେବତା ନିରନ୍ତର ସେହି ପଦଯୁଗଳକୁ ବନ୍ଦନା କରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ସେହି ପାଦପଦ୍ମକୁ ଆମେ ବନ୍ଦନା କରୁଛୁ ॥ ୩୩ ॥ ହେ ଧର୍ମର ମର୍ଯ୍ୟାଦାରକ୍ଷକ ! ହେ ମହାପ୍ରଭୁ ! ଅଯୋଧ୍ୟାର ଯେଉଁ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଲାଳାୟିତ, ଯେଉଁ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଠିନ, ପୂଜ୍ୟ ପିତାଙ୍କର ବଚନ ରକ୍ଷା

ମାୟାମୃଗଂ ଦୟିତୟେପ୍ସିତମନ୍ୱଧାବଦ୍
ବନ୍ଦେ ମହାପୁରୁଷ ତେ ଚରଣାରବିନ୍ଦମ୍ ॥ ୩୪

ଏବଂ ଯୁଗାନୁରୂପାଭ୍ୟାଂ ଭଗବାନ୍ ଯୁଗବର୍ତ୍ତିଭିଃ ।
ମନୁଜୈରିଜ୍ୟତେ ରାଜନ୍ ଶ୍ରେୟସାମୀଶ୍ୱରୋ ହରିଃ ॥ ୩୫

କଲିଂ ସଭାଜୟନ୍ତ୍ୟାର୍ଯ୍ୟା ଗୁଣଜ୍ଞାଃ ସାରଭାଗିନଃ ।
ଯତ୍ର ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନେନୈବ ସର୍ବଃ ସ୍ୱାର୍ଥୋଽଭିଲଭ୍ୟତେ ॥ ୩୬

ନ ହ୍ୟତଃ ପରମୋ ଲାଭୋ ଦେହିନାଂ ଭ୍ରାମ୍ୟତାମିହ ।
ଯତୋ ବିନ୍ଦେତ ପରମାଂ ଶାନ୍ତିଂ ନଶ୍ୟତି ସଂସୃତିଃ ॥ ୩୭

କୃତାଦିଷୁ ପ୍ରଜା ରାଜନ୍ କଲାବିଚ୍ଛନ୍ତି ସମ୍ଭବମ୍ ।
କଲୌ ଖଳୁ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ନାରାୟଣପରାୟଣାଃ ॥ ୩୮

କ୍ୱଚିତ୍ କ୍ୱଚିନ୍ମହାରାଜ ଦ୍ରବିଡ଼େଷୁ ଚ ଭୂରିଶଃ ।
ତାମ୍ରପର୍ଣ୍ଣୀ ନଦୀ ଯତ୍ର କୃତମାଳା ପୟସ୍ୱିନୀ ॥ ୩୯

କାବେରୀ ଚ ମହାପୁଣ୍ୟା ପ୍ରତୀଚୀ ଚ ମହାନଦୀ ।
ଯେ ପିବନ୍ତି ଜଳଂ ତାସାଂ ମନୁଜା ମନୁଜେଶ୍ୱର ।
ପ୍ରାୟୋ ଭକ୍ତା ଭଗବତି ବାସୁଦେବେଽମଳାଶୟାଃ ॥ ୪୦

ଦେବର୍ଷିଭୂତାପ୍ତନୃଣାଂ ପିତୃଣାଂ
ନ କିଙ୍କରୋ ନାୟମୃଣୀ ଚ ରାଜନ୍ ।

ନିମନ୍ତେ ସେହି ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ଯେଉଁ ଚରଣକମଳଦ୍ୱୟ ବନଗମନ କରିଥିଲା, ପ୍ରିୟା ପତ୍ନୀ ମାୟାମୃଗ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଚରଣକମଳ ସେହି ମାୟାମୃଗ ପଛରେ ଧାଇଁଥିଲା, ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣକମଳକୁ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ।'' ॥ ୩୪ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହିପରି ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଲୋକେ ତତ୍‌ତତ୍ ଯୁଗ ଅନୁରୂପ ନାମ ଓ ରୂପଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି। ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷ—ସବୁ ପୁରୁଷାର୍ଥର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ॥ ୩୫ ॥ ଯୁଗର ଗୁଣଜ୍ଞାତା ତଥା ସାରଗ୍ରାହୀ ଲୋକେ କଳିଯୁଗକୁ ବହୁ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି; କାରଣ ଏହି ଯୁଗରେ କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ସକଳ ପ୍ରକାର ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ପରମାର୍ଥ ସାଧିତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୩୬ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଏପରି ଏକ ସରଳ ସାଧନା ଯେ, ସଂସାରଚକ୍ରରେ ଘୂରି ବୁଲୁଥିବା ଦେହାଭିମାନୀ ଜୀବ ଏହି ସାଧନାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ପରମଶାନ୍ତି ପାଇଯାଏ ଏବଂ ତାର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଆବର୍ତ୍ତନ ଚିରକାଳ ନିମନ୍ତେ ସମାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ। ମନୁଷ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଏହାଠାରୁ ବଡ଼ ଲାଭ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ସତ୍ୟଯୁଗ ଇତ୍ୟାଦିରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଏହି କଳିଯୁଗରେ ଜନ୍ମ ହେବାର ଅଭିଳାଷ ରଖନ୍ତି; କାରଣ ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କ ଶରଣାଗତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ରହୁଥିବା ବହୁ ଭକ୍ତ କଳିଯୁଗରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଜନ୍ମ ହେବେ ॥ ୩୮ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! କଳିଯୁଗରେ ଯେଉଁଠି ତାମ୍ରପର୍ଣ୍ଣୀ, କୃତମାଳା, ପୟସ୍ୱିନୀ, ପରମ ପବିତ୍ର କାବେରୀ, ମହାନଦୀ ଓ ପ୍ରତୀଚୀ ନାମକ ବିଭିନ୍ନ ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି, ସେହି ଦ୍ରାବିଡ଼ ଦେଶରେ (ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ) ବହୁ ଭକ୍ତ ଜନ୍ମ ହେବେ। ଯେଉଁମାନେ ଏହିସବୁ ପବିତ୍ର ନଦୀର ଜଳ ପାନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେମାନେ ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କର ଭକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୯,୪୦ ॥

ଭଗବାନଙ୍କ ପରି ଶରଣଦାତା ଅନ୍ୟ କେହି ନାହିଁ। ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣାଗତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେ ଦେବତା, ଋଷି, ପ୍ରାଣୀ, ପିତୃପୁରୁଷ, କୁଟୁମ୍ବଲୋକ ଓ ଅତିଥିଙ୍କ ଋଣରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ସେ କାହାରି କିଙ୍କର ହୋଇ ରହନ୍ତି ନାହିଁ। ସେ ସକଳ କର୍ମବାସନାରୁ ଓ ସବୁ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇ

ସର୍ବାତ୍ମନା ଯଃ ଶରଣଂ ଶରଣ୍ୟଂ
ଗତୋ ମୁକୁନ୍ଦଂ ପରିହୃତ୍ୟ କର୍ତ୍ତମ୍ ॥ ୪୧

ସ୍ୱପାଦମୂଳଂ ଭଜତଃ ପ୍ରିୟସ୍ୟ
ତ୍ୟକ୍ତାନ୍ୟଭାବସ୍ୟ ହରିଃ ପରେଶଃ ।
ବିକର୍ମ ଯଚ୍ଚୋତ୍ପତିତଂ କଥଞ୍ଚିଦ୍
ଧୁନୋତି ସର୍ବଂ ହୃଦି ସନ୍ନିବିଷ୍ଟଃ ॥ ୪୨

ନାରଦ ଉବାଚ

ଧର୍ମାନ୍ ଭାଗବତାନିତ୍ଥଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱାଥ ମିଥିଳେଶ୍ୱରଃ ।
ଜାୟନ୍ତେୟାନ୍ ମୁନୀନ୍ ପ୍ରୀତଃ ସୋପାଧ୍ୟାୟୋ ହ୍ୟପୂଜୟତ୍ ॥ ୪୩

ତତୋଽନ୍ତର୍ଦଧିରେ ସିଦ୍ଧାଃ ସର୍ବଲୋକସ୍ୟ ପଶ୍ୟତଃ ।
ରାଜା ଧର୍ମାନୁପାତିଷ୍ଠନ୍ନବାପ ପରମାଂ ଗତିମ୍ ॥ ୪୪

ତ୍ୱମପ୍ୟେତାନ୍ ମହାଭାଗ ଧର୍ମାନ୍ ଭାଗବତାଞ୍ଛ୍ରୁତାନ୍ ।
ଆସ୍ଥିତଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଯୁକ୍ତୋ ନିଃସଙ୍ଗୋ ଯାସ୍ୟସେ ପରମ୍ ॥ ୪୫

ଯୁବୟୋଃ ଖଲୁ ଦମ୍ପତ୍ୟୋର୍ଯଶସା ପୂରିତଂ ଜଗତ୍ ।
ପୁତ୍ରତାମଗମଦ୍ ଯଦ୍ ବାଂ ଭଗବାନୀଶ୍ୱରୋ ହରିଃ ॥ ୪୬

ଦର୍ଶନାଲିଙ୍ଗନାଲାପୈଃ ଶୟନାସନଭୋଜନୈଃ ।
ଆତ୍ମା ବାଂ ପାବିତଃ କୃଷ୍ଣେ ପୁତ୍ରସ୍ନେହଂ ପ୍ରକୁର୍ବତୋଃ ॥ ୪୭

ବୈରେଣ ଯଂ ନୃପତୟଃ ଶିଶୁପାଳପୌଣ୍ଡ୍ର-
ଶାଲ୍ୱାଦୟୋ ଗତିବିଲାସବିଲୋକନାଦ୍ୟୈଃ ।

ମୁକ୍ତି ଓ ପ୍ରେମର ଦାତା ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥ ଯେଉଁ ପ୍ରେମୀଭକ୍ତ ଅନନ୍ୟଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣାଗତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଉ କୌଣସି ପାପକର୍ମ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ। ଯଦିବା କେବେ କୌଣସି ପାପକର୍ମ କିମ୍ବା ନିଷିଦ୍ଧକର୍ମ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ସକଳ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ସର୍ବେଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ରହି ସ୍ୱୟଂ ତାଙ୍କର ପାପବାସନା ଧୋଇଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଶୁଦ୍ଧ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥

ନାରଦ କହିଲେ—ହେ ବସୁଦେବ ! ସେହି ନଅଜଣ ଯୋଗୀଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ଏହିରୂପେ ଭାଗବତଧର୍ମର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣି ମିଥିଳାନରେଶ ରାଜା ନିମି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ। ସେ ନିଜର ଋତ୍ୱିଜ ଓ ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଜୟନ୍ତୀପୁତ୍ର* ନବ ଯୋଗୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୪୩ ॥ ତା'ପରେ ସମସ୍ତେ ଗ୍ରହିଁଛନ୍ତି, ସେହି ସିଦ୍ଧ ପୁରୁଷମାନେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ। ବିଦେହରାଜ ନିମି ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଣିଥିବା ଭାଗବତଧର୍ମ ଆଚରଣ କରି ପରମଗତି ପାଇଗଲେ ॥ ୪୪ ॥

ହେ ମହାଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବସୁଦେବ ! ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ଭାଗବତଧର୍ମର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲି, ଆପଣ ଯଦି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ତାହା ପାଳନ କରିବେ, ତେବେ ଶେଷରେ ସମସ୍ତ ଆସକ୍ତିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପଦ ପାଇଯିବେ ॥ ୪୫ ॥ ହେ ବସୁଦେବ ! ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆପଣଙ୍କର ପୁତ୍ରରୂପେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କର ଓ ଦେବକୀଙ୍କର ଯଶ ସମଗ୍ର ସଂସାରରେ ବ୍ୟାପିଯାଇଛି। ଆପଣମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଓ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି, ତାଙ୍କ ସହିତ କଥୋପକଥନ କରି ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଶୁଆଇବା, ବସାଇବା ଓ ଖେଳାଇବା ଆଦିଦ୍ୱାରା ବାତ୍ସଲ୍ୟ ସ୍ନେହ ପ୍ରକଟ କରି ନିଜ ନିଜର ହୃଦୟକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରିଦେଇଛନ୍ତି। ଆପଣମାନେ ପରମ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୪୬,୪୭ ॥ ହେ ବସୁଦେବ ! ଶିଶୁପାଳ, ପୌଣ୍ଡ୍ରକ, ଶାଲ୍ୱ ଆଦି ରାଜାମାନେ ତ ବୈରଭାବରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗ୍ଭଲି-ଚଳଣ, ଲୀଳା-ବିଳାସ, ଦର୍ଶନ-ବଚନ ଆଦି ସ୍ମରଣ କରିଥିଲେ। ପୁଣି ସେମାନେ ତାହା ନିୟମାନୁସାରେ ନ କରି ଶୋଇବା, ବସିବା, ଚଲାବୁଲା କରିବା ଆଦି ସମୟରେ କରିଥିଲେ। ତଥାପି ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି

* ଏହି ଯୋଗୀଶ୍ୱରମାନଙ୍କ ମାତାଙ୍କ ନାମ ଜୟନ୍ତୀ ଏବଂ ପିତା ଭଗବାନ ଋଷଭଦେବ। ମାତାଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଏମାନଙ୍କୁ ଶ୍ଳୋକରେ 'ଜାୟନ୍ତେୟ' କୁହାଯାଇଛି।

ଧ୍ୟାୟନ୍ତ ଆକୃତଧିୟଃ ଶୟନାସନାଦୌ
ତତ୍ସାମ୍ୟମାପୁରନୁରକ୍ତଧିୟାଂ ପୁନଃ କିମ୍ ॥ ୪୮

ମାପତ୍ୟବୁଦ୍ଧିମକୃଥାଃ କୃଷ୍ଣେ ସର୍ବାତ୍ମନୀଶ୍ୱରେ ।
ମାୟାମନୁଷ୍ୟଭାବେନ ଗୂଢୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟେ ପରେଽବ୍ୟୟେ ॥ ୪୯

ଭୂଭାରାସୁରରାଜନ୍ୟହନ୍ତବେ ଗୁପ୍ତୟେ ସତାମ୍ ।
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ ନିର୍ବୃତ୍ୟୈ ଯଶୋ ଲୋକେ ବିତନ୍ୟତେ ॥ ୫୦

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାକାର ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେମାନେ ସାରୂପ୍ୟ ମୁକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଗଲେ। ଆପଣମାନେ ତ ପ୍ରେମଭାବ ଓ ଅନୁରାଗରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ପ୍ରାପ୍ତି ହେବାରେ କି ସନ୍ଦେହ ଅଛି ? ॥ ୪୮ ॥ ହେ ବସୁଦେବ ! ଆପଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କେବଳ ନିଜ ପୁତ୍ର ବୋଲି ଭାବନ୍ତୁ ନାହିଁ। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବାତ୍ମା, ସର୍ବେଶ୍ୱର, କାରଣାତୀତ ଓ ଅବିନାଶୀ। ସେ ଲୀଳା ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟରୂପ ଧାରଣ କରି ନିଜର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲୁଚାଇ ରଖିଛନ୍ତି ॥ ୪୯ ॥ ସେ ପୃଥିବୀର ଭାରସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବା ରାଜବେଶଧାରୀ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରି ସନ୍ଥମାନଙ୍କୁ ପାଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ଜୀବମାନଙ୍କୁ ପରମଶାନ୍ତି ଓ ମୁକ୍ତି ଦେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି। ତେଣୁ ଜଗତରେ ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଗାନ କରାଯାଉଛି ॥ ୫୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ମହାଭାଗୋ ବସୁଦେବୋଽତିବିସ୍ମିତଃ ।
ଦେବକୀ ଚ ମହାଭାଗା ଜହତୁର୍ମୋହମାତ୍ମନଃ ॥ ୫୧

ଇତିହାସମିମଂ ପୁଣ୍ୟଂ ଧାରୟେଦ୍ ଯଃ ସମାହିତଃ ।
ସ ବିଧୂୟେହ ଶମଲଂ ବ୍ରହ୍ମଭୂୟାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୫୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନାରଦଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏହିସବୁ କଥା ଶୁଣି ପରମ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବସୁଦେବ ଓ ପରମ ଭାଗ୍ୟବତୀ ଦେବକୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ। ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯାହା କିଛି ମାୟା-ମୋହ ରହିଯାଇଥିଲା, ସେମାନେ ତାହା ସେହିକ୍ଷଣି ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୫୧ ॥ ହେ ରାଜନ୍! ଏହି ଇତିହାସ ହେଉଛି ପରମ ପବିତ୍ର। ଯେ ଏହାକୁ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଧାରଣ (ଶ୍ରବଣ-ମନନ) କରନ୍ତି, ସେ ନିଜର ସକଳ ଶୋକ-ମୋହ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କରି ବ୍ରହ୍ମପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୫୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନ ସ୍ୱଧାମକୁ ଫେରିଆସନ୍ତୁ ବୋଲି ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ଯାଦବମାନେ ପ୍ରଭାସ-କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯିବାର ପ୍ରସ୍ତୁତି କରୁଥିବା ଦେଖି ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆଗମନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ ବ୍ରହ୍ମାଽଽତ୍ମଜୈର୍ଦେବୈଃ ପ୍ରଜେଶୈରାବୃତୋଽଭ୍ୟଗାତ୍ ।
ଭବଶ୍ଚ ଭୂତଭବ୍ୟେଶୋ ଯଯୌ ଭୂତଗଣୈର୍ବୃତଃ ॥ ୧

ଇନ୍ଦ୍ରୋ ମରୁଦ୍ଭିର୍ଭଗବାନାଦିତ୍ୟା ବସବୋଽଶ୍ୱିନୌ ।
ଋଭବୋଽଙ୍ଗିରସୋ ରୁଦ୍ରା ବିଶ୍ୱେ ସାଧ୍ୟାଶ୍ଚ ଦେବତାଃ ॥ ୨

ଗନ୍ଧର୍ବାପ୍ସରସୋ ନାଗାଃ ସିଦ୍ଧଚାରଣଗୁହ୍ୟକାଃ ।
ଋଷୟଃ ପିତରଶ୍ଚୈବ ସବିଦ୍ୟାଧରକିନ୍ନରାଃ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଥରେ ବ୍ରହ୍ମା ଦ୍ୱାରକା ଆସିଥିଲେ। ତାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ସନକାଦି, ଅନ୍ୟ ଦେବତାମାନେ, ଭୂତଗଣଙ୍କୁ ନେଇ ଶିବ, ମରୁଦ୍‌ଗଣଙ୍କୁ ନେଇ ଇନ୍ଦ୍ର, ଦ୍ୱାଦଶ ଆଦିତ୍ୟ, ଅଷ୍ଟ ବସୁ, ଦୁଇ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର, ଋଭୁ, ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କ ବଂଶଜ ଋଷିଗଣ, ଏକାଦଶ ରୁଦ୍ର ତଥା ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱେଦେବ, ସାଧ୍ୟ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଅପ୍ସରା, ନାଗ, ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ, ଗୁହ୍ୟକ, ଋଷି, ପିତୃଗଣ, ବିଦ୍ୟାଧର ଓ କିନ୍ନର—ଏ ସମସ୍ତେ ଆସିଥିଲେ। ଭଗବାନଙ୍କର ଶ୍ୟାମଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସ୍ୱରୂପ

ଦ୍ୱାରକାମୁପସଂଜଗ୍ମୁଃ ସର୍ବେ କୃଷ୍ଣଦିଦୃକ୍ଷବଃ ।
ବପୁଷା ଯେନ ଭଗବାନ୍ ନରଲୋକମନୋରମଃ ।
ଯଶୋ ବିତେନେ ଲୋକେଷୁ ସର୍ବଲୋକମଲାପହମ୍ ॥ ୪

ତସ୍ୟାଂ ବିଭ୍ରାଜମାନାୟାଂ ସମୃଦ୍ଧାୟାଂ ମହର୍ଦ୍ଧିଭିଃ ।
ବ୍ୟଚକ୍ଷତାବିତୃପ୍ତାକ୍ଷାଃ କୃଷ୍ଣମଦ୍ଭୁତଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୫

ସ୍ୱର୍ଗୋଦ୍ୟାନୋପଗୈର୍ମାଲ୍ୟୈଶ୍ଛାଦୟନ୍ତୋ ଯଦୂତ୍ତମମ୍ ।
ଗୀର୍ଭିଶ୍ଚିତ୍ରପଦାର୍ଥାଭିସ୍ତୁଷ୍ଟୁବୁର୍ଜଗଦୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୬

ଦେବା ଊଚୁଃ

ନତାଃ ସ୍ମ ତେ ନାଥ ପଦାରବିନ୍ଦଂ
ବୁଦ୍ଧୀନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରାଣମନୋବଚୋଭିଃ ।
ଯଚ୍ଚିନ୍ତ୍ୟତେଽନ୍ତର୍ହୃଦି ଭାବଯୁକ୍ତୈ-
ର୍ମୁମୁକ୍ଷୁଭିଃ କର୍ମମୟୋରୁପାଶାତ୍ ॥ ୭

ତ୍ୱଂ ମାୟୟା ତ୍ରିଗୁଣୟାଽଽତ୍ମନି ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟଂ
ବ୍ୟକ୍ତଂ ସୃଜସ୍ୟବସି ଲୁମ୍ପସି ତଦ୍‌ଗୁଣସ୍ଥଃ ।
ନୈତୈର୍ଭବାନଜିତ କର୍ମଭିରଜ୍ୟତେ ବୈ
ଯତ୍ ସ୍ୱେ ସୁଖେଽବ୍ୟବହିତେଽଭିରତୋଽନବଦ୍ୟଃ ॥ ୮

ଶୁଦ୍ଧିର୍ନୃଣାଂ ନ ତୁ ତଥେଡ୍ୟ ଦୁରାଶୟାନାଂ
ବିଦ୍ୟାଶ୍ରୁତାଧ୍ୟୟନଦାନତପଃକ୍ରିୟାଭିଃ ।
ସତ୍ତ୍ୱାତ୍ମନାମୃଷଭ ତେ ଯଶସି ପ୍ରବୃଦ୍ଧ-
ସଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ଶ୍ରବଣସମ୍ଭୃତୟା ଯଥା ସ୍ୟାତ୍ ॥ ୯

ସ୍ୟାନ୍ନସ୍ତବାଙ୍ଘ୍ରିରଶୁଭାଶୟଧୂମକେତୁଃ
କ୍ଷେମାୟ ଯୋ ମୁନିଭିରାର୍ଦ୍ରହୃଦୋହ୍ୟମାନଃ ।

ଥିଲା ସମସ୍ତଙ୍କ ମନ ପାଇଁ ଆନନ୍ଦପ୍ରଦାନକାରୀ । ତାଛଡ଼ା ଏହି ସ୍ୱରୂପରେ ସେ ଏଭଳି ସବୁ ଲୀଳା ଏବଂ ମଙ୍ଗଳମୟୀ କୀର୍ତ୍ତି ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ ଯେ, ତାହା ଗାନ, ଶ୍ରବଣ ଓ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ସକଳ ପ୍ରକାର ପାପରାଶି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧-୪ ॥

ଦ୍ୱାରକାନଗରୀ ଥିଲା ସକଳ ପ୍ରକାରେ ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ ଓ ଶୋଭାସମ୍ପନ୍ନ । ସେଠାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରୂପମାଧୁରୀ ଦର୍ଶନ କରି ସମସ୍ତେ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ଅତୃପ୍ତ ହୋଇ ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ ॥ ୫ ॥ ଦେବତାମାନେ ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗର ନନ୍ଦନକାନନ ଓ ଚୈତ୍ରରଥ ଆଦି ଉଦ୍ୟାନର ଦିବ୍ୟ ପୁଷ୍ପରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିଦେଲେ ଏବଂ ସୁନ୍ଦର ସ୍ତୋତ୍ର ଓ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ବାଣୀରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୬ ॥

ଦେବତାମାନେ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ଆମେ ଆମର ବୁଦ୍ଧି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ, ମନ ଓ ବଚନଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ । ମୁମୁକ୍ଷୁମାନେ ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧାଭକ୍ତିରେ ଏବଂ ସଦ୍‌ଭାବପୂର୍ବକ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ପଦାରବିନ୍ଦକୁ ନିଜ ଅନ୍ତରରେ ଚିନ୍ତନ କରି କର୍ମବନ୍ଧନର ଦୃଢ଼ ଜାଲକୁ କାଟିଦିଅନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କର ସେହି ପଦାରବିନ୍ଦରେ ଆମର ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର ॥ ୭ ॥ ହେ ଭଗବାନ ! ଆପଣଙ୍କର ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ମାୟାକୁ ବୁଝିପାରିବା ଅତି ଦୁଷ୍କର । ସେହି ମାୟାବଳରେ ଆପଣ ଲୀଳାଛଳରେ ହିଁ ରଜୋଗୁଣଦ୍ୱାରା ଏହି ବ୍ୟକ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ଦୃଶ୍ୟଜଗତକୁ ନିର୍ମାଣ କରନ୍ତି; ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣଦ୍ୱାରା ଜଗତକୁ ପାଳନ କରନ୍ତି ଏବଂ ତମୋଗୁଣଦ୍ୱାରା ଏହାକୁ ସଂହାର ବି କରନ୍ତି । ଏତେସବୁ କରି ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଏସବୁରେ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ଆପଣ ନିଜର ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ରମଣ କରନ୍ତି । ଆପଣ ନିରଞ୍ଜନ । ଆପଣ ନିଜର ଅଖଣ୍ଡସ୍ୱରୂପ ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ରହନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ହେ ସ୍ତୁତିଯୋଗ୍ୟ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ନୁହେଁ, ସେମାନେ ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ, ବେଦାଧ୍ୟୟନ, ଦାନ, ତପ, ଯଜ୍ଞ ଆଦି କଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ହେ ଋଷଭ ! ପବିତ୍ରହୃଦୟ ଭକ୍ତଜନ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଲୀଳାକଥା, ପ୍ରଭାବ, ଯଶ ଓ କଲ୍ୟାଣମୟ ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ଓ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ସେହି ଶ୍ରବଣରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତିଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ତତ୍କାଳ ପରମ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ ॥ ୯ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳ ଆମର ସମସ୍ତ ଅମଙ୍ଗଳ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅଗ୍ନିତୁଲ୍ୟ

ଯଃ ସାତ୍ୱତୈଃ ସମବିଭୂତୟ ଆତ୍ମବଦ୍ଭି-
ର୍ବ୍ୟୂହେଽର୍ଚ୍ଚିତଃ ସବନଶଃ ସ୍ୱରତିକ୍ରମାୟ ॥ ୧୦

ଯଶ୍ଚିନ୍ତ୍ୟତେ ପ୍ରୟତପାଣିଭିରଧ୍ୱରାଗ୍ନୌ
ତ୍ରୟ୍ୟା ନିରୁକ୍ତବିଧିନେଶ ହବିର୍ଗୃହୀତ୍ୱା ।
ଅଧ୍ୟାତ୍ମଯୋଗ ଉତ ଯୋଗିଭିରାତ୍ମମାୟାଂ
ଜିଜ୍ଞାସୁଭିଃ ପରମଭାଗବତୈଃ ପରୀଷ୍ଟଃ ॥ ୧୧

ପର୍ଯ୍ୟୁଷ୍ଟୟା ତବ ବିଭୋ ବନମାଲୟେୟଂ
ସଂସ୍ପର୍ଦ୍ଧିନୀ ଭଗବତୀ ପ୍ରତିପତ୍ନୀବଚ୍ଛ୍ରୀଃ ।
ଯଃ ସୁପ୍ରଣୀତମମୁୟାର୍ହଣମାଦଦନ୍ନୋ
ଭୂୟାତ୍ ସଦାଙ୍ଘ୍ରିରଶୁଭାଶୟଧୂମକେତୁଃ ॥ ୧୨

କେତୁସ୍ତ୍ରିବିକ୍ରମଯୁତସ୍ତ୍ରିପତତ୍ପତାକୋ
ଯସ୍ତେ ଭୟାଭୟକରୋଽସୁରଦେବଚମ୍ୱୋଃ ।

ହୋଇ ସେସବୁକୁ ଭସ୍ମ କରିଦେଉ । ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତମାନେ ପ୍ରେମରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଚରଣକମଳକୁ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି, ସେହି ଚରଣକମଳଦ୍ୱୟ ଆମର କଲ୍ୟାଣ ବିସ୍ତାର କରୁ । ନିଜ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶରେ ରଖିଥିବା ଭକ୍ତମାନେ ଆପଣଙ୍କର ସାଯୁଜ୍ୟ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣକମଳଦ୍ୱୟକୁ ଚତୁର୍ବ୍ୟୂହ ରୂପରେ ତ୍ରିକାଳରେ ଉପାସନା କରନ୍ତି ଓ ତା'ଫଳରେ ସେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆପଣଙ୍କ ଧାମକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତମାନେ ବେଦୋକ୍ତ ବିଧିରେ ହବିର୍ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ହାତରେ ଧରି ଯଜ୍ଞାଗ୍ନିରେ ଅର୍ପଣ କରିବାବେଳେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳଦ୍ୱୟକୁ ହିଁ ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି । ଜ୍ଞାନମାର୍ଗରେ ତତ୍ତ୍ୱର ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ଯୋଗୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣକମଳଦ୍ୱୟକୁ ହିଁ ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ମାୟାର ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣିଥିବା ଜିଜ୍ଞାସୁଭକ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳଦ୍ୱୟକୁ ହିଁ ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଚରଣକମଳଦ୍ୱୟକୁ ହିଁ ନିଜର ପରମ ଆରାଧ୍ୟ ବୋଲି ଭାବି ସେହି ଦୁଇଟିକୁ ଉପାସନା କରନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଯେଉଁ ବନମାଳା ଅର୍ପଣ କରନ୍ତି, ତାହା ବାସି ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ତାହାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦର-ସମ୍ମାନର ସହିତ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହା ଦେଖି ଆପଣଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସେହି ବନମାଳାକୁ ସଉତୁଣୀ ପରି ଈର୍ଷା କରନ୍ତି । ତଥାପି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଖାତିରି ନ କରି ଆପଣ ଭକ୍ତଙ୍କର ସେହି ବାସି ଉପହାରକୁ ଆଦର କରିଥାନ୍ତି । ଏପରି ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ ସର୍ବଦା ଆମର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅଗ୍ନିସ୍ୱରୂପ ହୋଇଯାଉ ॥ ୧୨ ॥ ବାମନ ଅବତାରରେ ଆପଣ ତିନିପାଦ ଭୂମି ମାପିବାକୁ ଯାଇ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦ ବଢ଼ାଇଦେବାରୁ ତାହା ସତ୍ୟଲୋକରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା; ତା'ଫଳରେ ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳ ତ୍ରିଲୋକକୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିଦେଲା; ସୁତରାଂ ଆପଣଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିପତାକା ତ୍ରିଲୋକରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣକମଳକୁ ବ୍ରହ୍ମା ଧୋଇବାରୁ ସେଥିରୁ ତିନିଟି ଜଳଧାରା ନିର୍ଗତ ହେଲା । ତାହାକୁ ଗଙ୍ଗା କୁହାଯାଏ; ତାହା ଧ୍ୱଜାସ୍ୱରୂପ ହୋଇଗଲା । ଆପଣଙ୍କର ସେହି ତ୍ରିବିକ୍ରମ ରୂପ ଅସୁରସେନାକୁ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ କରିଦେଲା ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କଲା । ହେ ଭୂମାପୁରୁଷ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କୁ ପରମପଦ ପ୍ରଦାନ କରେ; କିନ୍ତୁ ତାହାକୁ ଅବଜ୍ଞା କରୁଥିବା ଲୋକେ

ସ୍ୱର୍ଗାୟ ସାଧୁଷୁ ଖଲେଷ୍ୱିତରାୟ ଭୂମନ୍
ପାଦଃ ପୁନାତୁ ଭଗବନ୍ ଭଜତାମଘଂ ନଃ ॥ ୧୩

ନସ୍ୟୋତଗାବ ଇବ ଯସ୍ୟ ବଶେ ଭବନ୍ତି
ବ୍ରହ୍ମାଦୟସ୍ତନୁଭୃତୋ ମିଥୁରର୍ଦ୍ୟମାନାଃ ।
କାଲସ୍ୟ ତେ ପ୍ରକୃତିପୂରୁଷୟୋଃ ପରସ୍ୟ
ଶଂ ନସ୍ତନୋତୁ ଚରଣଃ ପୁରୁଷୋତ୍ତମସ୍ୟ ॥ ୧୪

ଅସ୍ୟାସି ହେତୁରୁଦୟସ୍ଥିତିସଂଯମାନା-
ମବ୍ୟକ୍ତଜୀବମହତାମପି କାଲମାହୁଃ ।
ସୋଽୟଂ ତ୍ରିଣାଭିରଖିଲାପଚୟେ ପ୍ରବୃତ୍ତଃ
କାଲୋ ଗଭୀରରୟ ଉତ୍ତମପୂରୁଷସ୍ତ୍ୱମ୍ ॥ ୧୫

ତ୍ୱତ୍ତଃ ପୁମାନ୍ ସମଧିଗମ୍ୟ ଯୟା ସ୍ୱବୀର୍ଯ୍ୟଂ
ଧତ୍ତେ ମହାନ୍ତମିବ ଗର୍ଭମମୋଘବୀର୍ଯ୍ୟଃ ।
ସୋଽୟଂ ତୟାନୁଗତ ଆତ୍ମନ ଆଣ୍ଡକୋଶଂ
ହୈମଂ ସସର୍ଜ ବହିରାବରଣୈରୁପେତମ୍ ॥ ୧୬

ତତ୍ତସ୍ଥୁଷଶ୍ଚ ଜଗତଶ୍ଚ ଭବାନଧୀଶୋ
ଯନ୍ମାୟୟୋତ୍ଥଗୁଣବିକ୍ରିୟୟୋପନୀତାନ୍ ।
ଅର୍ଥାଞ୍ଜୁଷନ୍ନପି ହୃଷୀକପତେ ନ ଲିପ୍ତୋ
ଯେଽନ୍ୟେ ସ୍ୱତଃ ପରିହୃତାଦପି ବିଭ୍ୟତି ସ୍ମ ॥ ୧୭

ସ୍ମାୟାବଲୋକଲବଦର୍ଶିତଭାବହାରି-
ଭୂମଣ୍ଡଳପ୍ରହିତସୌରତମନ୍ତ୍ରଶୌଣ୍ଡୈଃ ।
ପତ୍ନ୍ୟସ୍ତୁ ଷୋଡ଼ଶସହସ୍ରମନଙ୍ଗବାଣୈ-
ର୍ଯସ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟଂ ବିମଥିତୁଂ କରଣୈର୍ନ ବିଭ୍ୱ୍ୟଃ ॥ ୧୮

ନରକରେ ପଡ଼ନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣକମଳ ଆମ ପରି ଉପାସକମାନଙ୍କର ସକଳ ପାପ ନାଶ କରି ଆମକୁ ପବିତ୍ର କରିଦେଉ ॥ ୧୩ ॥

ନାକରେ ରସି ଗୁନ୍ଥାଯାଇଥିବା ବଳଦ ଯେପରି ତାର ମାଲିକର ଅଧୀନ ହୋଇ କର୍ମ କରେ, ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କୀଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଶରୀରଧାରୀ ଜୀବ ସେହିପରି ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା କରନ୍ତି ସିନା, କିନ୍ତୁ ସର୍ବଦା ଆପଣଙ୍କର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଆପଣ ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷଠାରୁ ଯେପରି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ, କାଳଠାରୁ ସେହିପରି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି କାଳସ୍ୱରୂପ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳ ଆମର ମଙ୍ଗଳ ବର୍ଦ୍ଧନ କରୁ ॥ ୧୪ ॥

ଆପଣ ହିଁ ଏହି ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାରର କାରଣ । ଆପଣ ହିଁ ଅବ୍ୟକ୍ତ (ମୂଳ ପ୍ରକୃତି), ପୁରୁଷ ଓ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରୁଥିବା କାଳ । ଆପଣ ହିଁ ଶୀତ, ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଓ ବର୍ଷାଋତୁରୂପ ତିନି ନାଭିଧାରୀ ସଂବତ୍ସରଚକ୍ର । ଆପଣ ପ୍ରବଳ କାଳସ୍ରୋତ ହୋଇ ସେହି ଚକ୍ରକୁ ଘୂରାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କ୍ଷୟ କରି ଗ୍ରଲିଛନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶାସନ କରୁଥିବା ପରମ ପୁରୁଷ ॥ ୧୫ ॥ ସୂତ୍ରାତ୍ମା ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ପୁରୁଷ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ଶକ୍ତି ପାଇ ଅମୋଘବୀର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଗର୍ଭ ପରି ଧାରଣ କରନ୍ତି । ସେହି ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ବ୍ରହ୍ମା ମାୟାଯୁକ୍ତ ହୋଇ ପୃଥିବୀ, ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ଅହଂକାର ଓ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରୂପକ ସାତ ଆବରଣଯୁକ୍ତ ସୁବର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୋଷ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଚରାଚର ଜଗତର ଅଧୀଶ୍ୱର । ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ମାୟାର ଗୁଣମାନଙ୍କରୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ବିକାରରୁ ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି । ହେ ହୃଷୀକେଶ ! ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସବୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ବିଷୟମାନଙ୍କର ଭୋକ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ଏହି ଯେ, ଆପଣ ସେସବୁ ଭୋଗ କରି ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; ଅଥଚ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ସେସବୁ ଭୋଗକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ପରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବିଷୟମାନଙ୍କୁ ସବୁବେଳେ ଭୟ କରୁଥାନ୍ତି ଯେ, କାଳେ ସେମାନେ ପୁଣି ସେଥିରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇଯିବେ ନାହିଁ ତ! ॥ ୧୭ ॥ ଆପଣଙ୍କର ଷୋହଳ ହଜାର ରାଣୀ ସ୍ମିତହାସ୍ୟପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କର କଟାକ୍ଷପୂର୍ଣ୍ଣ ବକ୍ରଗ୍ରହାଣିଦ୍ୱାରା

ବିଭ୍ୟସ୍ତବାମୃତକଥୋଦବହାସ୍ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାଃ
ପାଦାବନେଜସରିତଃ ଶମଲାନି ହନ୍ତୁମ୍ ।
ଆନୁଶ୍ରବଂ ଶ୍ରୁତିଭିରଙ୍ଘ୍ରିଜମଙ୍ଗସଙ୍ଗୈ-
ସ୍ତୀର୍ଥଦ୍ୱୟଂ ଶୁଚିଷଦସ୍ତ ଉପସ୍ପୃଶନ୍ତି ॥ ୧୯

ବାଦରାୟଣିରୁବାଚ

ଇତ୍ୟଭିଷ୍ଟୂୟ ବିବୁଧୈଃ ସେଶଃ ଶତଧୃତିର୍ହରିମ୍ ।
ଅଭ୍ୟଭାଷତ ଗୋବିନ୍ଦଂ ପ୍ରଣମ୍ୟାମ୍ବରମାଶ୍ରିତଃ ॥ ୨୦

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଭୂମେର୍ଭାରାବତାରାୟ ପୁରା ବିଜ୍ଞାପିତଃ ପ୍ରଭୋ ।
ତ୍ୱମସ୍ମାଭିରଶେଷାତ୍ମଂସ୍ତତ୍ତଥୈବୋପପାଦିତମ୍ ॥ ୨୧

ଧର୍ମଶ୍ଚ ସ୍ଥାପିତଃ ସତ୍ସୁ ସତ୍ୟସନ୍ଧେଷୁ ବୈ ତ୍ୱୟା ।
କୀର୍ତ୍ତିଶ୍ଚ ଦିକ୍ଷୁ ବିକ୍ଷିପ୍ତା ସର୍ବଲୋକମଲାପହା ॥ ୨୨

ଅବତୀର୍ଯ୍ୟ ଯଦୋର୍ବଂଶେ ବିଭ୍ରଦ୍ ରୂପମନୁତ୍ତମମ୍ ।
କର୍ମାଣ୍ୟୁଦ୍ଦାମବୃତ୍ତାନି ହିତାୟ ଜଗତୋଽକୃଥାଃ ॥ ୨୩

ଯାନି ତେ ଚରିତାନୀଶ ମନୁଷ୍ୟାଃ ସାଧବଃ କଲୌ ।
ଶୃଣ୍ୱନ୍ତଃ କୀର୍ତ୍ତୟନ୍ତଶ୍ଚ ତରିଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟଞ୍ଜସା ତମଃ ॥ ୨୪

ଯଦୁବଂଶେଽବତୀର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ ଭବତଃ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ।
ଶରଚ୍ଛତଂ ବ୍ୟତୀତାୟ ପଞ୍ଚବିଂଶାଧିକଂ ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୫

ନାଧୁନା ତେଽଖିଳାଧାର ଦେବକାର୍ଯ୍ୟାବଶେଷିତମ୍ ।
କୁଳଂ ଚ ବିପ୍ରଶାପେନ ନଷ୍ଟପ୍ରାୟମଭୂଦିଦମ୍ ॥ ୨୬

ମନୋହର ହାବଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ସୌରତମନ୍ତ୍ର ପ୍ରବୀଣାମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ କାମବାଣ ଚଳାନ୍ତି । ତଥାପି ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବିଚଳିତ କରିବାରେ ତିଳେମାତ୍ର ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥ ଆପଣଙ୍କର ଦୁଇ ପୁଣ୍ୟମୟୀ ନଦୀ ତ୍ରିଲୋକର ସବୁପାପ ଧୋଇଦେବାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ଥ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ନଦୀଟି ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କ କଥାମୃତରୂପୀ ନଦୀ । ତାହାକୁ ନିରନ୍ତର କର୍ଣ୍ଣରେ ଶ୍ରବଣ କଲେ ହୃଦୟ ନିର୍ମଳ ହୋଇଯାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କ ପଦପ୍ରକ୍ଷାଳନରୁ ନିର୍ଗତ ହୋଇଥିବା ଗଙ୍ଗା । ସେଥିରେ ସ୍ନାନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ସେହି ଦୁଇ ପବିତ୍ର ନଦୀକୁ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ସଜ୍ଜନମାନେ ନିରନ୍ତର ସେବନ କରନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶିବ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ସମସ୍ତ ଦେବତା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି କଲେ । ତା'ପରେ ସେମାନେ ଆକାଶରେ ରହି ଭଗବାନଙ୍କୁ କହିଲେ ॥ ୨୦ ॥

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ହେ ସର୍ବାତ୍ମନ୍ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ପୂର୍ବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲୁ । ତେଣୁ ଆପଣ ଆମର ପ୍ରାର୍ଥନା ଅନୁସାରେ ସବୁ କାମ ଅତି ସୁନ୍ଦରରୂପେ ସମ୍ପନ୍ନ କରିଦେଲେ ॥ ୨୧ ॥

ସତ୍ୟପରାୟଣ ସାଧୁପୁରୁଷମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାପନା କରିଦେଲେ ଏବଂ ଦିଗବିଦିଗରେ ଏପରି କୀର୍ତ୍ତି ବିସ୍ତାର କରିଦେଲେ ଯେ, ତାହା ଶ୍ରବଣ କରି ଲୋକମାନେ ନିଜ ନିଜ ମନର କଳ୍ମଷ ଧୋଇ ଦେଉଛନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ଆପଣ ଏହି ସର୍ବୋତ୍ତମ ରୂପ ଧାରଣ କରି ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ଏବଂ ଜଗତର ହିତ ନିମନ୍ତେ ଉଦାରତା ଓ ପରାକ୍ରମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନେକ ଲୀଳା କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! କଳିଯୁଗରେ ଯେଉଁ ସାଧୁସ୍ୱଭାବର ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଏହିସବୁ ଲୀଳା ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ କରିବେ, ସେମାନେ ସହଜରେ ଅଜ୍ଞାନରୂପୀ ଅନ୍ଧକାରକୁ ପାରି ହୋଇଯିବେ ॥ ୨୪ ॥

ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଏକଶହ ପଚିଶ ବର୍ଷ ବିତିଗଲାଣି । ହେ ସର୍ବାଧାର ! ଦେବତାମାନଙ୍କର ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ ଆପଣ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ସମ୍ପନ୍ନ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ କୌଣସି କାମ ବାକି ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଶାପ ହେତୁ ଏହି ଯାଦବକୁଳ ମଧ୍ୟ ଏକପ୍ରକାର ନଷ୍ଟ

ତତଃ ସ୍ୱଧାମ ପରମଂ ବିଶସ୍ୱ ଯଦି ମନ୍ୟସେ ।
ସଲୋକାଁଲ୍ଲୋକପାଳାନ୍ ନଃ ପାହି ବୈକୁଣ୍ଠକିଙ୍କରାନ୍ ॥ ୨୭

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅବଧାରିତମେତନ୍ମେ ଯଦାତ୍ଥ ବିବୁଧେଶ୍ୱର ।
କୃତଂ ବଃ କାର୍ଯ୍ୟମଖିଳଂ ଭୂମେର୍ଭାରୋଽବତାରିତଃ ॥ ୨୮

ତଦିଦଂ ଯାଦବକୁଳଂ ବୀର୍ଯ୍ୟଶୌର୍ଯ୍ୟଶ୍ରିୟୋଦ୍ଧତମ୍ ।
ଲୋକଂ ଜିଘୃକ୍ଷଦ୍ ରୁଦ୍ଧଂ ମେ ବେଲୟେବ ମହାର୍ଣ୍ଣବଃ ॥ ୨୯

ଯଦ୍ୟସଂହୃତ୍ୟ ଦୃପ୍ତାନାଂ ଯଦୂନାଂ ବିପୁଳଂ କୁଳମ୍ ।
ଗନ୍ତାସ୍ମ୍ୟନେନ ଲୋକୋଽୟମୁଦ୍‌ବେଲେନ ବିନଙ୍‌କ୍ଷ୍ୟତି ॥ ୩୦

ଇଦାନୀଂ ନାଶ ଆରବ୍ଧଃ କୁଳସ୍ୟ ଦ୍ୱିଜଶାପତଃ ।
ଯାସ୍ୟାମି ଭବନଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନେତଦନ୍ତେ ତବାନଘ ॥ ୩୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତୋ ଲୋକନାଥେନ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂଃ ପ୍ରଣିପତ୍ୟ ତମ୍ ।
ସହ ଦେବଗଣୈର୍ଦେବଃ ସ୍ୱଧାମ ସମପଦ୍ୟତ ॥ ୩୨

ଅଥ ତସ୍ୟାଂ ମହୋତ୍ପାତାନ୍ ଦ୍ୱାରବତ୍ୟାଂ ସମୁତ୍ଥିତାନ୍ ।
ବିଲୋକ୍ୟ ଭଗବାନାହ ଯଦୁବୃଦ୍ଧାନ୍ ସମାଗତାନ୍ ॥ ୩୩

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଏତେ ବୈ ସୁମହୋତ୍ପାତା ବ୍ୟୁତ୍ତିଷ୍ଠନ୍ତୀହ ସର୍ବତଃ ।
ଶାପଶ୍ଚ ନଃ କୁଳସ୍ୟାସୀଦ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣେଭ୍ୟୋ ଦୁରତ୍ୟୟଃ ॥ ୩୪

ନ ବସ୍ତବ୍ୟମିହାସ୍ମାଭିର୍ଜିଜୀବିଷୁଭିରାର୍ଯ୍ୟକାଃ ।
ପ୍ରଭାସଂ ସୁମହତ୍ପୁଣ୍ୟଂ ଯାସ୍ୟାମୋଽଦ୍ୟୈବ ମା ଚିରମ୍ ॥ ୩୫

ହୋଇଯାଇଛି ବୋଲି ଜାଣନ୍ତୁ ॥ ୨୫,୨୬ ॥ ତେଣୁ ହେ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ! ଯଦି ଆପଣ ଉଚିତ ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ଏଥର ନିଜର ପରମଧାମକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଆମେସବୁ ସେବକମାନଙ୍କୁ ତଥା ଲୋକ ଓ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କୁ ପାଳନପୋଷଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୭ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ବ୍ରହ୍ମା ! ଆପଣ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାହା ପୂର୍ବରୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିସାରିଛି । ଆପଣମାନଙ୍କର ସବୁକାମ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇ ମୁଁ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିଦେଇଛି । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ଗୋଟିଏମାତ୍ର କାମ ବାକି ରହିଯାଇଛି । ତାହା ହେଲାଃ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ବଳବିକ୍ରମ, ବୀରତା ଓ ଧନ-ସମ୍ପତ୍ତିରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି । ଏମାନେ ସାରା ପୃଥିବୀଟାକୁ ଗ୍ରାସ କରିଦେବାକୁ ବସିଛନ୍ତି । ତଟଭୂମି ଯେପରି ସମୁଦ୍ରକୁ ଅଟକାଇ ରଖେ, ମୁଁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସେମାନଙ୍କୁ ରୋକି ରଖିଛି ॥ ୨୮,୨୯ ॥ ମୁଁ ଯଦି ଏହି ଗର୍ବୀ ଓ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଯାଦବମାନଙ୍କର ବିଶାଳ ବଂଶକୁ ନଷ୍ଟ ନ କରି ଚାଲିଯିବି, ତେବେ ଏମାନେ ସକଳ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଉଲଙ୍ଘନ କରି ସବୁ ଲୋକଙ୍କୁ ସଂହାର କରିଦେବେ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ନିଷ୍ପାପ ବ୍ରହ୍ମା ! ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଶାପରେ ଏହି ବଂଶର ବିନାଶ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲାଣି । ଏହି ବିନାଶକ୍ରିୟା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବା ପରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଧାମ ବାଟ ଦେଇ ମୋର ଧାମକୁ ଚାଲିଯିବି ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ! ଅଖିଳଲୋକାଧିପତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରି କହିବାରୁ, ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ବ୍ରହ୍ମା ଅନ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜ ଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୩୨ ॥ ସେମାନେ ସେଠାରୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ପରେ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅପଶକୁନ (ଅମଙ୍ଗଳ ସଂକେତ) ଓ ଉତ୍ପାତ ଦେଖାଯିବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ସେସବୁ ଦେଖି ଯଦୁବଂଶର ବୃଦ୍ଧ ଓ ବୟସ୍କମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ । ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୩୩ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—''ହେ ଗୁରୁଜନଗଣ ! ଆଜିକାଲି ଦ୍ୱାରକାର ସବୁଆଡ଼େ ସତରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅପଶକୁନ ଓ ଉତ୍ପାତ ବିଶେଷରୂପେ ଦେଖାଯାଉଛି । ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଆମ ବଂଶକୁ ଏପରି ଅଭିଶାପ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ତାହା ଅନ୍ୟଥା କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ । ମୁଁ ଭାବୁଛି, ପ୍ରାଣ ରଖିବାକୁ ହେଲେ, ଆମେ ଆଉ ଏଠାରେ ରହିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ।

ଯତ୍ର ସ୍ନାତ୍ୱା ଦକ୍ଷଶାପାଦ୍ ଗୃହୀତୋ ଯକ୍ଷ୍ମଣୋଡୁରାଟ୍ ।
ବିମୁକ୍ତଃ କିଲ୍ବିଷାତ୍ ସଦ୍ୟୋ ଭେଜେ ଭୂୟଃ କଳୋଦୟମ୍ ॥ ୩୬

ବୟଂ ଚ ତସ୍ମିନ୍ନାପ୍ଲୁତ୍ୟ ତର୍ପୟିତ୍ୱା ପିତୄନ୍ ସୁରାନ୍ ।
ଭୋଜୟିତ୍ୱୋଶିଜୋ ବିପ୍ରାନ୍ ନାନାଗୁଣବତାନ୍ଧସା ॥ ୩୭

ତେଷୁ ଦାନାନି ପାତ୍ରେଷୁ ଶ୍ରଦ୍ଧୟୋପ୍ତ୍ୱା ମହାନ୍ତି ବୈ ।
ବୃଜିନାନି ତରିଷ୍ୟାମୋ ଦାନୈର୍ନୌଭିରିବାର୍ଣ୍ଣବମ୍ ॥ ୩୮

ତେଣୁ ଚାଲନ୍ତୁ, ଆଜି ହିଁ ପବିତ୍ର ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚାଲିଯିବା ॥ ୩୪,୩୫ ॥ ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରର ମହିମା ଅତି ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ଶାପରେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ରାଜଯକ୍ଷ୍ମା ରୋଗ ଆକ୍ରମଣ କରିବାରୁ ସେ ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାଇ ସ୍ନାନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ସେହି ପାପଜ ରୋଗରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ; ତା'ସହିତ ତାଙ୍କର କଳାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଥିଲା ॥ ୩୬ ॥ ଆମେମାନେ ବି ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାଇ ସ୍ନାନ କରିବା; ସେଠାରେ ଦେବତା ଓ ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତର୍ପଣ କରିବା ଏବଂ ତା'ସହିତ ନାନାପ୍ରକାର ସୁସ୍ୱାଦୁ ଖାଦ୍ୟ ରାନ୍ଧି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ତରେ ଭୋଜନ କରାଇବା । ସେଠାରେ ଆମେ ସତ୍ପାତ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଦାନ-ଦକ୍ଷିଣା ମଧ୍ୟ ଦେବା । ତା'ଫଳରେ ବୋଇତରେ ବସି ସମୁଦ୍ର ପାରି ହୋଇଯିବା ପରି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ କୃପାରୁ ଆମେ ବଡ଼ ବଡ଼ ସଂକଟରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯିବା ॥ ୩୭,୩୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଭଗବତାଽଽଦିଷ୍ଟା ଯାଦବାଃ କୁଲନନ୍ଦନ ।
ଗନ୍ତୁଂ କୃତଧିୟସ୍ତୀର୍ଥଂ ସ୍ୟନ୍ଦନାନ୍ ସମୟୂୟୁଜନ୍ ॥ ୩୯

ତନ୍ନିରୀକ୍ଷ୍ୟୋଦ୍ଧବୋ ରାଜନ୍ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଭଗବତୋଦିତମ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାରିଷ୍ଟାନି ଘୋରାଣି ନିତ୍ୟଂ କୃଷ୍ଣମନୁବ୍ରତଃ ॥ ୪୦

ବିବିକ୍ତ ଉପସଙ୍ଗମ୍ୟ ଜଗତାମୀଶ୍ୱରେଶ୍ୱରମ୍ ।
ପ୍ରଣମ୍ୟ ଶିରସା ପାଦୌ ପ୍ରାଞ୍ଜଳିସ୍ତମଭାଷତ ॥ ୪୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ କୁରୁନନ୍ଦନ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରି ଆଜ୍ଞା ଦେବାରୁ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ଏକମତ ହୋଇ ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯିବାକୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କଲେ ଓ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ରଥ ସଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଉଦ୍ଧବ ଥିଲେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରେମୀଭକ୍ତ ଓ ସେବକ । ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ପ୍ରଭାସଯାତ୍ରା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛନ୍ତି ଦେଖି, ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଶୁଣି ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘୋର ଅପଶକୁନସବୁ ଦେଖି ସେ ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ଅଧିପତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକାନ୍ତରେ ଭେଟିବାକୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ମଥା ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କରିସାରି ହାତ ଯୋଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ॥ ୪୦,୪୧ ॥

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଦେବଦେବେଶ ଯୋଗେଶ ପୁଣ୍ୟଶ୍ରବଣକୀର୍ତ୍ତନ ।
ସଂହୃତ୍ୟୈତତ୍ କୁଳଂ ନୂନଂ ଲୋକଂ ସନ୍ତ୍ୟକ୍ଷ୍ୟତେ ଭବାନ୍ ।
ବିପ୍ରଶାପଂ ସମର୍ଥୋଽପି ପ୍ରତ୍ୟହନ୍ନ ଯଦୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୪୨

ନାହଂ ତବାଙ୍ଘ୍ରିକମଳଂ କ୍ଷଣାର୍ଦ୍ଧମପି କେଶବ ।
ତ୍ୟକ୍ତୁଂ ସମୁତ୍ସହେ ନାଥ ସ୍ୱଧାମ ନୟ ମାମପି ॥ ୪୩

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ ଯୋଗେଶ୍ୱର ! ହେ ଦେବାଧିଦେବ ! ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳା ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ କଲେ ଜଗତ୍ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ପରମେଶ୍ୱର । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଅଭିଶାପକୁ ଅନ୍ୟଥା କରିଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ତାହା କଲେ ନାହିଁ । ଏଥିରୁ ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି ଯେ, ଏଥର ଯଦୁବଂଶକୁ ସଂହାର କରି, ଆପଣ ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ଇହଲୋକ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଚାଲିଯିବେ ॥ ୪୨ ॥ ହେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ମୁଁ ଅଧକ୍ଷଣଟିଏ ବି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଛାଡ଼ି ରହିପାରିବି ନାହିଁ । ହେ ମୋର ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ ! ହେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ! ଆପଣ ମୋତେ ବି ଆପଣଙ୍କ ଧାମକୁ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୪୩ ॥

ତବ ବିକ୍ରୀଡ଼ିତଂ କୃଷ୍ଣ ନୃଣାଂ ପରମମଙ୍ଗଳମ୍ ।
କର୍ଣ୍ଣପୀୟୂଷମାସ୍ୱାଦ୍ୟ ତ୍ୟଜତ୍ୟନ୍ୟସ୍ପୃହାଂ ଜନଃ ॥ ୪୪

ଶଯ୍ୟାସନାଟନସ୍ଥାନସ୍ନାନକ୍ରୀଡ଼ାଶନାଦିଷୁ ।
କଥଂ ତ୍ୱାଂ ପ୍ରିୟମାତ୍ମାନଂ ବୟଂ ଭକ୍ତାସ୍ତ୍ୟଜେମହି ॥ ୪୫

ତ୍ୱୟୋପଭୁକ୍ତସ୍ରଗ୍‌ଗନ୍ଧବାସୋଽଲଙ୍କାରଚର୍ଚ୍ଚିତାଃ ।
ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟଭୋଜିନୋ ଦାସାସ୍ତବ ମାୟାଂ ଜୟେମହି ॥ ୪୬

ବାତରଶନା ଯ ଋଷୟଃ ଶ୍ରମଣା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମନ୍ଥିନଃ ।
ବ୍ରହ୍ମାଖ୍ୟଂ ଧାମ ତେ ଯାନ୍ତି ଶାନ୍ତାଃ ସଂନ୍ୟାସିନୋଽମଳାଃ ॥ ୪୭

ବୟଂ ତ୍ୱିହ ମହାଯୋଗିନ୍ ଭ୍ରମନ୍ତଃ କର୍ମବର୍ତ୍ମସୁ ।
ତ୍ୱଦ୍‌ବାର୍ତ୍ତୟା ତରିଷ୍ୟାମସ୍ତାବକୈର୍ଦୁସ୍ତରଂ ତମଃ ॥ ୪୮

ସ୍ମରନ୍ତଃ କୀର୍ତ୍ତୟନ୍ତସ୍ତେ କୃତାନି ଗଦିତାନି ଚ ।
ଗତ୍ୟୁତ୍‌ସ୍ମିତେକ୍ଷଣକ୍ଷ୍ୱେଳି ଯନ୍ନୃଲୋକବିଡ଼ମ୍ବନମ୍ ॥ ୪୯

ହେ ପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୀଳା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପରମ ମଙ୍ଗଳମୟୀ ଏବଂ କର୍ଣ୍ଣ ନିମନ୍ତେ ଅମୃତସ୍ୱରୂପ । ଯେ ଥରଟିଏ ମାତ୍ର ତାହାର ରସ ଆସ୍ୱାଦନ କରେ, ତାର ମନ ଆଉ ଅନ୍ୟ କୌଣସିଥିରେ ଲାଗେ ନାହିଁ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ହେ ମୋର ପ୍ରାଣ ! ଆମେ ତ ଶୋଇବା, ବସିବା, ଉଠିବା, ବୁଲିବା, ଗ୍ଭଲିବା, ଗାଧୋଇବା, ଖାଇବା—ସବୁବେଳେ ନିରନ୍ତର ଆପଣଙ୍କ ପାଖେ ପାଖେ ରହି ଆସିଛୁ, ଆପଣଙ୍କ ସାଥିରେ ସବୁକ୍ରିୟା କରି ଆସିଛୁ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରେମୀଭକ୍ତମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି କିପରି ରହିପାରିବୁ ! ॥ ୪୪,୪୫ ॥ ଆପଣଙ୍କୁ ଲାଗି ହୋଇଥିବା ମାଳା, ଚନ୍ଦନ ଓ ଅଳଂକାର ଆଦିକୁ ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରସାଦରୂପେ ଉପଭୋଗ କରୁଛୁ । ଆମେ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ପାଉଥିବା ସେବକ । ତେଣୁ ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ମାୟା ଉପରେ ନିଶ୍ଚୟ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବୁ । (ତେଣୁ, ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାକୁ ଡରୁନୁ; ଡରୁଛୁ କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ବିୟୋଗକୁ ।) ॥ ୪୬ ॥

ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷି ଦିଗମ୍ବର ହୋଇ ରହି ଏବଂ ଆଜୀବନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରି ଅଧ୍ୟାତ୍ମବିଦ୍ୟା ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ବହୁ ପରିଶ୍ରମ କରନ୍ତି । ସେପରି କଠିନ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ସେହି ସଂନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଯେତେବେଳେ ନିର୍ମଳ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତି ଶାନ୍ତିରୂପୀ ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ ଓ ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମ ନାମକ ଧାମ ପାଆନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥ କିନ୍ତୁ ହେ ମହାଯୋଗେଶ୍ୱର ! ଆମେମାନେ କର୍ମମାର୍ଗରେ ଧନ୍ଦି ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତଜନଙ୍କ ସହିତ ଆପଣଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ଲୀଳାମାନ ଚର୍ଚ୍ଚା କରି ଏବଂ ମାନବୀୟ ଲୀଳାରୂପେ ଆପଣ ଯାହା କିଛି କରିଛନ୍ତି ଓ କହିଛନ୍ତି, ତାହା ସ୍ମରଣ-କୀର୍ତ୍ତନ କରି ତଥା ଆପଣଙ୍କର ଗ୍ଭଲି-ଚଳଣି, ମୃଦୁହାସ, ବାଙ୍କଗ୍ଭହାଣି ଓ ହାସ୍ୟ-ପରିହାସର ସ୍ମୃତିରେ ତଲ୍ଲୀନ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାକୁ ସହଜରେ ପାରି ହୋଇଯିବୁ । (ତେଣୁ ଆମର ଆପଣଙ୍କ ମାୟାକୁ ତରିଯିବାର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ; କେବଳ ଚିନ୍ତା ରହିଛି ଆପଣଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦକୁ । ଆପଣ ଆମକୁ ଛାଡ଼ି ନ ଦେଇ, ସାଥିରେ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ ।) ॥ ୪୮,୪୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ବିଜ୍ଞାପିତୋ ରାଜନ୍ ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀସୁତଃ ।
ଏକାନ୍ତିନଂ ପ୍ରିୟଂ ଭୃତ୍ୟମୁଦ୍ଧବଂ ସମଭାଷତ ॥ ୫୦

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ! ଦେବକୀନନ୍ଦନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧବ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ପ୍ରଭୁ ତାଙ୍କର ଅନନ୍ୟପ୍ରେମୀ ସଖା ତଥା ସେବକ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ଆରମ୍ଭ କଲେ—॥ ୫୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬ ॥

+++

ଅଥ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅବଧୂତୋପାଖ୍ୟାନ ଆରମ୍ଭ; ପୃଥିବୀଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କପୋତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଠ ଗୁରୁଙ୍କ କଥା

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯଦାତ୍ଥ ମାଂ ମହାଭାଗ ତଚ୍ଚିକୀର୍ଷିତମେବ ମେ ।
ବ୍ରହ୍ମା ଭବୋ ଲୋକପାଳାଃ ସ୍ୱର୍ବାସଂ ମେଽଭିକାଙ୍କ୍ଷିଣଃ ॥ ୧

ମୟା ନିଷ୍ପାଦିତଂ ହ୍ୟତ୍ର ଦେବକାର୍ଯ୍ୟମଶେଷତଃ ।
ଯଦର୍ଥମବତୀର୍ଣ୍ଣୋଽହମଂଶେନ ବ୍ରହ୍ମଣାର୍ଥିତଃ ॥ ୨

କୁଳଂ ବୈ ଶାପନିର୍ଦ୍ଦଗ୍ଧଂ ନଙ୍କ୍ଷ୍ୟତ୍ୟନ୍ୟୋନ୍ୟବିଗ୍ରହାତ୍ ।
ସମୁଦ୍ରଃ ସପ୍ତମେଽହ୍ନ୍ୟେତାଂ ପୁରୀଂ ଚ ପ୍ଲାବୟିଷ୍ୟତି ॥ ୩

ଯର୍ହ୍ୟେବାୟଂ ମୟା ତ୍ୟକ୍ତୋ ଲୋକୋଽୟଂ ନଷ୍ଟମଙ୍ଗଳଃ ।
ଭବିଷ୍ୟତ୍ୟଚିରାତ୍ ସାଧୋ କଳିନାପି ନିରାକୃତଃ ॥ ୪

ନ ବସ୍ତବ୍ୟଂ ତ୍ୱୟୈବେହ ମୟା ତ୍ୟକ୍ତେ ମହୀତଳେ ।
ଜନୋଽଧର୍ମରୁଚିର୍ଭଦ୍ର ଭବିଷ୍ୟତି କଳୌ ଯୁଗେ ॥ ୫

ତ୍ୱଂ ତୁ ସର୍ବଂ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ସ୍ନେହଂ ସ୍ୱଜନବନ୍ଧୁଷୁ ।
ମୟ୍ୟାବେଶ୍ୟ ମନଃ ସମ୍ୟକ୍ ସମଦୃଗ୍ ବିଚରସ୍ୱ ଗାମ୍ ॥ ୬

ଯଦିଦଂ ମନସା ବାଚା ଚକ୍ଷୁର୍ଭ୍ୟାଂ ଶ୍ରବଣାଦିଭିଃ ।
ନଶ୍ୱରଂ ଗୃହ୍ୟମାଣଂ ଚ ବିଦ୍ଧି ମାୟାମନୋମୟମ୍ ॥ ୭

ପୁଂସୋଽଯୁକ୍ତସ୍ୟ ନାନାର୍ଥୋ ଭ୍ରମଃ ସ ଗୁଣଦୋଷଭାକ୍ ।
କର୍ମାକର୍ମବିକର୍ମେତି ଗୁଣଦୋଷଧିୟୋ ଭିଦା ॥ ୮

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ମହାଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ମୋତେ ଯାହା କହିଲ, ମୁଁ ତାହା ହିଁ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଲୋକପାଳ ମଧ୍ୟ ଚାହାନ୍ତି ଯେ, ମୁଁ ଏଥର ସେମାନଙ୍କର ଲୋକ ଦେଇ ମୋର ନିଜ ଧାମକୁ ଫେରିଯାଏ ॥ ୧ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ମୁଁ ମୋର ଅଂଶ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଏହି ଭୂତଳରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି ଏବଂ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଯାହା କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା, ତାହା ପୂରାପୂରି ସମ୍ପନ୍ନ କରିଦେଇଛି ॥ ୨ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଶାପରେ ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଇଥିବା ଏହି ଯଦୁବଂଶ ଏଥର ପାରସ୍ପରିକ କଳହ ଓ ଯୁଦ୍ଧରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ଆଉ ସାତ ଦିନ ପରେ ସମୁଦ୍ର ମାଡ଼ିଆସି ଏହି ଦ୍ୱାରକାପୁରୀକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଡ଼ାଇଦେବ ॥ ୩ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ମୁଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକ୍ଷଣି, ଏହାର ସକଳ ମଙ୍ଗଳ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ କଳିଯୁଗ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପୂରାପୂରି ତାର ଅଧୀନ କରିଦେବ ॥ ୪ ॥ ମୁଁ ଏହି ପୃଥିବୀ ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ପରେ ତୁମେ ଆଉ ଏଠାରେ ରହିବ ନାହିଁ; କାରଣ ହେ ସାଧୁ ଉଦ୍ଧବ ! କଳିଯୁଗରେ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କର ଅଧର୍ମରେ ହିଁ ରୁଚି ହେବ ॥ ୫ ॥ ତୁମେ ଏଥର ନିଜର ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନ ଓ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କର ସ୍ନେହସମ୍ବନ୍ଧ ତୁଟାଇଦିଅ ଏବଂ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମରେ ମୋଠାରେ ମନ ଲଗାଇ ଓ ସମଦୃଷ୍ଟି ରଖି ପୃଥିବୀରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କର ॥ ୬ ॥ ଏହି ଜଗତରେ ଯାହା କିଛି ମନରେ ବିଚାର କରାଯାଏ, ବାଣୀରେ କୁହାଯାଏ, ନେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଏ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶ୍ରବଣ ଆଦି କରାଯାଏ, ସେସବୁ ନାଶବାନ୍ । ସେସବୁ ହେଉଛି ସ୍ୱପ୍ନ ପରି ମନର ବିଳାସମାତ୍ର; ତେଣୁ ସେସବୁକୁ ମାୟାମାତ୍ର ବୋଲି ଜାଣ ॥ ୭ ॥ ଚଞ୍ଚଳଚିତ୍ତ ଅସଂଯମୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମନରେ ନାନାତ୍ୱର ଭାବନା ହୁଏ । ସେପରି ଭ୍ରମ ହେବାରୁ ହିଁ 'ଏହା ଗୁଣ ଓ

ତସ୍ମାଦ୍ ଯୁକ୍ତେନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାମୋ ଯୁକ୍ତଚିତ୍ତ ଇଦଂ ଜଗତ୍ ।
ଆତ୍ମନୀକ୍ଷସ୍ୱ ବିତତମାତ୍ମାନଂ ମୟ୍ୟଧୀଶ୍ୱରେ ॥ ୯

ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନସଂଯୁକ୍ତ ଆତ୍ମଭୂତଃ ଶରୀରିଣାମ୍ ।
ଆତ୍ମାନୁଭବତୁଷ୍ଟାତ୍ମା ନାନ୍ତରାୟୈର୍ବିହନ୍ୟସେ ॥ ୧୦

ଦୋଷବୁଦ୍ଧ୍ୟୋଭୟାତୀତୋ ନିଷେଧାନ୍ନ ନିବର୍ତ୍ତତେ ।
ଗୁଣବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଚ ବିହିତଂ ନ କରୋତି ଯଥାର୍ଭକଃ ॥ ୧୧

ସର୍ବଭୂତସୁହୃଚ୍ଛାନ୍ତୋ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନନିଶ୍ଚୟଃ ।
ପଶ୍ୟନ୍ ମଦାତ୍ମକଂ ବିଶ୍ୱଂ ନ ବିପଦ୍ୟେତ ବୈ ପୁନଃ ॥ ୧୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟାଦିଷ୍ଟୋ ଭଗବତା ମହାଭାଗବତୋ ନୃପ ।
ଉଦ୍ଧବଃ ପ୍ରଣିପତ୍ୟାହ ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସୁରଚ୍ୟୁତମ୍ ॥ ୧୩

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଯୋଗେଶ ଯୋଗବିନ୍ୟାସ ଯୋଗାତ୍ମନ୍ ଯୋଗସମ୍ଭବ ।
ନିଃଶ୍ରେୟସାୟ ମେ ପ୍ରୋକ୍ତସ୍ତ୍ୟାଗଃ ସଂନ୍ୟାସଲକ୍ଷଣଃ ॥ ୧୪

ତ୍ୟାଗୋଽୟଂ ଦୁଷ୍କରୋ ଭୂମନ୍ କାମାନାଂ ବିଷୟାତ୍ମଭିଃ ।
ସୁତରାଂ ତ୍ୱୟି ସର୍ବାତ୍ମନ୍ନଭକ୍ତୈରିତି ମେ ମତିଃ ॥ ୧୫

ସୋଽହଂ ମମାହମିତି ମୂଢମତିର୍ବିଗାଢ-
ସ୍ତ୍ୱନ୍ମାୟୟା ବିରଚିତାତ୍ମନି ସାନୁବନ୍ଧେ ।

ତାହା ଦୋଷ' ବୋଲି ଭେଦଦୃଷ୍ଟି ଜାତ ହୁଏ । ପ୍ରକୃତରେ ସେହି ଦୃଷ୍ଟି ନିଜ କଳ୍ପନାରୁ ହିଁ ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ଏପରି ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ କର୍ମ (ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତ କର୍ମ) କ'ଣ, ଅକର୍ମ (ଶାସ୍ତ୍ରନିଷିଦ୍ଧ କର୍ମ) କ'ଣ ଓ ବିକର୍ମ (ବିହିତକର୍ମବର୍ଜନ) କ'ଣ, ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ରହିଛି ॥ ୮ ॥

ତେଣୁ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଓ ଚିତ୍ତକୁ ବଶ କରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱକୁ ନିଜ ଆତ୍ମାରେ ଦେଖ ଏବଂ ଆତ୍ମାକୁ ସବୁରି ଅଧୀଶ୍ୱର ମୋ ଭିତରେ ଦେଖ ॥ ୯ ॥ 'ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା'—ଏପରି ଜାଣି ସମସ୍ତ ଦେହଧାରୀଙ୍କ ସହିତ ଆତ୍ମଭୂତ ହୋଇଯାଅ; ନିଜର ଆତ୍ମାନୁଭବରେ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଅ । ତା'ଫଳରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିଘ୍ନ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ତୁମେ ବିଚଳିତ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥ ଗୁଣ ଓ ଦୋଷ ଉଭୟରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅତୀତ ହୋଇଯାଅ । ଶିଶୁ ଯେପରି ବିହିତ କର୍ମ କଲେ ମଧ୍ୟ ଗୁଣବୁଦ୍ଧି ରଖି (ଭଲ ଭାବି) କରେ ନାହିଁ, କି ନିଷିଦ୍ଧ କର୍ମରୁ ଦୂରେଇ ରହିଲେ ଦୋଷବୁଦ୍ଧି ରଖି (ମନ୍ଦ ଭାବି) ଦୂରେଇ ରହେ ନାହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଶୁର ଯେପରି ଗୁଣବୁଦ୍ଧି ନ ଥାଏ କି ଦୋଷବୁଦ୍ଧି ନ ଥାଏ; ସେ କେବଳ ପରମହଂସଙ୍କ ପରି ନିର୍ବିକାରରେ କର୍ମ କରିଥାଏ, ତୁମେ ସେହିପରି ଗୁଣ ଓ ଦୋଷ ଉଭୟର ଉପରକୁ ଉଠିଯାଅ ॥ ୧୧ ॥ ଯୋଗୀ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ସହିତ ସୁହୃଦ୍‌ଭାବ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ, ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ସର୍ବଦା ଶାନ୍ତି ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ସେ ସକଳ ବିଶ୍ୱକୁ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ବୁଝିବା ଉଚିତ । ଏପରି କଲେ, ସେ ଆଉ ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁ ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ିବେ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରି ଆଦେଶ ଦେବାରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରେମୀ ଉଦ୍ଧବ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି, ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ପାଇବା ଇଚ୍ଛାରେ କହିଲେ ॥ ୧୩ ॥

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ପ୍ରଭୁ! ଆପଣ ହିଁ ଯୋଗର ସ୍ୱାମୀ; ଯୋଗ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଯୋଗସ୍ୱରୂପ । ଆପଣ ହିଁ ଯୋଗର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ । ତେଣୁ ମୋର ଉଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ମୋତେ ସନ୍ନ୍ୟାସରୂପୀ ତ୍ୟାଗର ଲକ୍ଷଣ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ॥ ୧୪ ॥ ମାତ୍ର ହେ ଅନନ୍ତ ! ବିଷୟୀ ଜୀବ ବହୁ କାମନାରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇଥାଏ; ତେଣୁ ତ୍ୟାଗର ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିବା ତା'ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ ଦୁଷ୍କର । ବିଶେଷ କରି, ଯେ ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତି ପ୍ରତି ବିମୁଖ, ମୁଁ ଭାବୁଛି, ତା'ପାଇଁ ଏହା ଆହୁରି ଦୁଷ୍କର ॥ ୧୫ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ! ମୁଁ ମଧ୍ୟ 'ମୁଁ-ମୋର' ରୂପୀ ଜାଲରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ରହିଛି । ଆପଣଙ୍କ ମାୟା ହେତୁ ମୋ ବୁଦ୍ଧି ମୋର

ତତ୍ତ୍ୱଞ୍ଜସା ନିଗଦିତଂ ଭବତା ଯଥାହଂ
ସଂସାଧୟାମି ଭଗବନ୍ନନୁଶାଧି ଭୃତ୍ୟମ୍ ॥ ୧୬

ସତ୍ୟସ୍ୟ ତେ ସ୍ୱଦୃଶ ଆତ୍ମନ ଆତ୍ମନୋଽନ୍ୟଂ
ବକ୍ତାରମୀଶ ବିବୁଧେଷ୍ୱପି ନାନୁଚକ୍ଷେ ।
ସର୍ବେ ବିମୋହିତଧିୟସ୍ତବ ମାୟୟେମେ
ବ୍ରହ୍ମାଦୟସ୍ତନୁଭୃତୋ ବହିରର୍ଥଭାବାଃ ॥ ୧୭

ତସ୍ମାଦ୍ ଭବନ୍ତମନବଦ୍ୟମନନ୍ତପାରଂ
ସର୍ବଜ୍ଞମୀଶ୍ୱରମକୁଣ୍ଠବିକୁଣ୍ଠଧିଷ୍ଣ୍ୟମ୍ ।
ନିର୍ବିଣ୍ଣଧୀରହମୁ ହ ବୃଜିନାଭିତପ୍ତୋ
ନାରାୟଣଂ ନରସଖଂ ଶରଣଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୧୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ପ୍ରାୟେଣ ମନୁଜା ଲୋକେ ଲୋକତତ୍ତ୍ୱବିଚକ୍ଷଣାଃ ।
ସମୁଦ୍ଧରନ୍ତି ହ୍ୟାତ୍ମାନମାତ୍ମନୈବାଶୁଭାଶୟାତ୍ ॥ ୧୯

ଆତ୍ମନୋ ଗୁରୁରାତ୍ମୈବ ପୁରୁଷସ୍ୟ ବିଶେଷତଃ ।
ଯତ୍ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷାନୁମାନାଭ୍ୟାଂ ଶ୍ରେୟୋଽସାବନୁବିନ୍ଦତେ ॥ ୨୦

ପୁରୁଷତ୍ୱେ ଚ ମାଂ ଧୀରାଃ ସାଂଖ୍ୟଯୋଗବିଶାରଦାଃ ।
ଆବିସ୍ତରାଂ ପ୍ରପଶ୍ୟନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତ୍ୟୁପବୃଂହିତମ୍ ॥ ୨୧

ଏକଦ୍ୱିତ୍ରିଚତୁଷ୍ପାଦୋ ବହୁପାଦସ୍ତଥାପଦଃ ।
ବହ୍ୱ୍ୟଃ ସନ୍ତି ପୁରଃ ସୃଷ୍ଟାସ୍ତାସାଂ ମେ ପୌରୁଷୀ ପ୍ରିୟା ॥ ୨୨

ଅତ୍ର ମାଂ ମାର୍ଗୟନ୍ତ୍ୟଦ୍ଧା ଯୁକ୍ତା ହେତୁଭିରୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ଗୃହ୍ୟମାଣୈର୍ଗୁଣୈର୍ଲିଙ୍ଗୈରଗ୍ରାହ୍ୟମନୁମାନତଃ ॥ ୨୩

ଅତ୍ରାପ୍ୟୁଦାହରନ୍ତୀମମିତିହାସଂ ପୁରାତନମ୍ ।
ଅବଧୂତସ୍ୟ ସଂବାଦଂ ଯଦୋରମିତତେଜସଃ ॥ ୨୪

ପରିବାର ଓ ସ୍ୱଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏପରି ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱର ନିବିଡ଼ ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇଛି ଯେ, ମୂଢ଼ତାବଶତଃ ମୁଁ ତାହାକୁ ଛିଡ଼ାଇ ପାରୁନାହିଁ। ଆପଣ ଏବେ ଯେଉଁ ସନ୍ନ୍ୟାସ ବା ତ୍ୟାଗଧର୍ମ ପ୍ରତିପାଦନ କଲେ, ମୁଁ ଏହା ଯେପରି ସହଜରେ ପାଳନ କରିପାରିବି, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସେବକକୁ ତାହା ସରଳଭାବରେ ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ଈଶ୍ୱର ! ଆପଣ ହିଁ ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ନେତ୍ରସ୍ୱରୂପ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରକାଶକ। ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା। ଏପରି ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ଆପଣ ଥାଉ ଥାଉ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବା ଭଳି ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ମୁଁ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଦେଖିପାରୁ ନାହିଁ; କାରଣ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଯେତେସବୁ ଦେବତା ଅଛନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ବିମୋହିତ। ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ବହିର୍ଗାମୀ। ତେଣୁ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣ ନେଇଛି। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ନରଙ୍କର ସଖା ନାରାୟଣ। ଆପଣ ଅନନ୍ତ, ଅପାର, ସର୍ବଜ୍ଞ, ସର୍ବନିୟନ୍ତା ଏବଂ ନିରଞ୍ଜନ; ଅବିନାଶୀ ବୈକୁଣ୍ଠ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ଧାମ। ମୁଁ ସଂସାର-ଦୁଃଖରେ ସନ୍ତପ୍ତ ହେଉଛି। (ଆପଣ ମୋତେ ଶ୍ରେୟମାର୍ଗ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ।) ॥ ୧୭,୧୮ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଇହଲୋକରେ ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣିବାରେ ବୁଦ୍ଧିମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ମନର ଅଶୁଭ ବାସନାମାନଙ୍କରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ ରଖିଥାନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ବିଶେଷ କରି ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ନିଜେ ନିଜର ଗୁରୁ। ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣଦ୍ୱାରା ଏବଂ ଅନୁମାନ ପ୍ରମାଣଦ୍ୱାରା ନିଜର ହିତ ଓ ଅହିତ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ସେ ସ୍ୱୟଂ ନିଜକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ॥ ୨୦ ॥ ଯେଉଁମାନେ ସାଂଖ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରବୀଣ, ସେହି ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଏହି ମାନବଜୀବନରେ ହିଁ ସର୍ବଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ମୋତେ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ରୂପରେ ତଥା ସର୍ବବ୍ୟାପକ ବିରାଟ ସଗୁଣ-ନିରାକାର ରୂପରେ ମଧ୍ୟ ମୋର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ମୁଁ ଏକପଦ, ଦ୍ୱିପଦ, ତ୍ରିପଦ, ଚତୁଷ୍ପଦ ଏବଂ ବହୁପଦ ତଥା ବିନାପଦ—ଏପରି ବହୁବିଧ ପ୍ରାଣୀ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି; କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ହିଁ ମୋର ସର୍ବାଧିକ ପ୍ରିୟ ॥ ୨୨ ॥ ମୁଁ ଅଗୋଚର ସତ, କିନ୍ତୁ ଏହି ମନୁଷ୍ୟଦେହରେ ହିଁ ମୋତେ ମୋର ଗୁଣ, ଲକ୍ଷଣ ଇତ୍ୟାଦି ଆଧାରରେ ଏବଂ ଅନୁମାନ-ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୱେଷଣ କରି ଉପଲବ୍ଧି କରିହୁଏ ॥ ୨୩ ॥ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ (ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ବା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରି ଆନନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରିବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ)

ଅବଧୂତଂ ଦ୍ୱିଜଂ କଞ୍ଚିଚ୍ଚରନ୍ତମକୁତୋଭୟମ୍ ।
କବିଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ତରୁଣଂ ଯଦୁଃ ପପ୍ରଚ୍ଛ ଧର୍ମବିତ୍ ॥ ୨୫

ଯଦୁରୁବାଚ

କୁତୋ ବୁଦ୍ଧିରିୟଂ ବ୍ରହ୍ମନକର୍ତ୍ତୁଃ ସୁବିଶାରଦା ।
ଯାମାସାଦ୍ୟ ଭବାଁଲ୍ଲୋକଂ ବିଦ୍ୱାଂଶ୍ଚରତି ବାଲବତ୍ ॥ ୨୬

ପ୍ରାୟୋ ଧର୍ମାର୍ଥକାମେଷୁ ବିବିତ୍ସାୟାଂ ଚ ମାନବାଃ ।
ହେତୁନୈବ ସମୀହନ୍ତେ ଆୟୁଷୋ ଯଶସଃ ଶ୍ରିୟଃ ॥ ୨୭

ତ୍ୱଂ ତୁ କଲ୍ପଃ କବିର୍ଦକ୍ଷଃ ସୁଭଗୋଽମୃତଭାଷଣଃ ।
ନ କର୍ତ୍ତା ନେହସେ କିଞ୍ଚିଜ୍ଜଡ଼ୋନ୍ମତ୍ତପିଶାଚବତ୍ ॥ ୨୮

ଜନେଷୁ ଦହ୍ୟମାନେଷୁ କାମଲୋଭଦବାଗ୍ନିନା ।
ନ ତପ୍ୟସେଽଗ୍ନିନା ମୁକ୍ତୋ ଗଙ୍ଗାମ୍ଭଃସ୍ଥ ଇବ ଦ୍ୱିପଃ ॥ ୨୯

ତ୍ୱଂ ହି ନଃ ପୃଚ୍ଛତାଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନାତ୍ମନ୍ୟାନନ୍ଦକାରଣମ୍ ।
ବ୍ରୂହି ସ୍ପର୍ଶବିହୀନସ୍ୟ ଭବତଃ କେବଲାତ୍ମନଃ ॥ ୩୦

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯଦୁନୈବଂ ମହାଭାଗୋ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟେନ ସୁମେଧସା ।
ପୃଷ୍ଟଃ ସଭାଜିତଃ ପ୍ରାହ ପ୍ରଶ୍ରୟାବନତଂ ଦ୍ୱିଜଃ ॥ ୩୧

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

ସନ୍ତି ମେ ଗୁରବୋ ରାଜନ୍ ବହବୋ ବୁଦ୍ଧ୍ୟୁପାଶ୍ରିତାଃ ।
ଯତୋ ବୁଦ୍ଧିମୁପାଦାୟ ମୁକ୍ତୋଽଟାମୀହ ତାଞ୍ଛୃଣୁ ॥ ୩୨

ମହାତ୍ମାମାନେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ (ଚରିତ) କହିଥାନ୍ତି । ତାହା ପରମ ତେଜସ୍ୱୀ ଅବଧୂତ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ* ଓ ରାଜା ଯଦୁଙ୍କ ସଂବାଦରୂପେ ପରିଚିତ ॥ ୨୪ ॥ ଥରେ ଧର୍ମର ମର୍ମଜ୍ଞ ରାଜା ଯଦୁ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଜଣେ ତ୍ରିକାଳଦର୍ଶୀ ତରୁଣ ଅବଧୂତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ବୁଲୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ପଗ୍ଚରିଲେ—॥ ୨୫ ॥

ରାଜା ଯଦୁ ପଗ୍ଚରିଲେ—ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ! ଆପଣ ତ କୌଣସି କର୍ମ କରୁନାହାନ୍ତି; ତଥାପି ଆପଣଙ୍କୁ ଏହି ନିପୁଣ ବୁଦ୍ଧି କେଉଁଠୁ ମିଳିଲା, ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଆପଣ ପରମ ବିଦ୍ୱାନ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅବୋଧ ବାଳକ ପରି ସଂସାରରେ ବିଚରଣ କରୁଛନ୍ତି ? ॥ ୨୬ ॥ ପ୍ରାୟତଃ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ କିଛି ନା କିଛି କାମନା ରଖି ହିଁ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥାଏ, ଯାହାବଳରେ କି ତାକୁ ଆୟୁ, ଯଶକୀର୍ତ୍ତି ଅଥବା ଧନସମ୍ପଦ ମିଳେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦେଖୁଛି ଆପଣ ସମର୍ଥ; ତା'ସହିତ ଜ୍ଞାନୀ ଏବଂ ଦକ୍ଷ; ଶରୀର ବି ସୁନ୍ଦର; ଆପଣ ଅମୃତ ପରି ମଧୁର ବାର୍ତ୍ତାଳାପ ବି କରୁଛନ୍ତି; ଅଥଚ କିଛି କର୍ମ କରୁନାହାନ୍ତି, କି କିଛି ଗ୍ରହୁଁନାହାନ୍ତି । ଆପଣ ପୂରାପୂରି ଜଡ଼-ଉନ୍ମତ୍ତ ଅବଧୂତ ପରି ନିଜେ ନିଜ ଆନନ୍ଦରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି ॥୨୭,୨୮॥ ଯେଉଁ କାମ, କ୍ରୋଧ ଓ ଲୋଭରୂପୀ ଦାବାନଳରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ, ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ତ ସେହି ଦାବାନଳରେ ଜଳୁଛନ୍ତି; ଅଥଚ ଆପଣ ସେଥିରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତ । ଗଙ୍ଗାଜଳରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ହାତୀକୁ ଯେପରି ଦାବାନଳର ତାପ ଲାଗେ ନାହିଁ, ବରଂ ସେ ଶୀତଳତା ଅନୁଭବ କରେ, ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ସେହିପରି ସଂସାର-ତାପର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡୁନାହିଁ ॥ ୨୯ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସଂସାରରେ କାହାରି ପ୍ରତି ଟିକିଏ ବି ଆସକ୍ତି ନାହିଁ । ଆପଣ ନିଜର ଶୁଦ୍ଧସ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରହିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଅନିର୍ବଚନୀୟ ଆନନ୍ଦର କାରଣ କ'ଣ, ମୋତେ ଟିକିଏ କୃପା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୩୦ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଗ୍ଲଲେ—ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଆଦର କରୁଥିବା ପରମ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ମହାରାଜା ଯଦୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିନମ୍ରତାରେ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ମହାଭାଗ୍ୟଶାଳୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବଧୂତ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟଙ୍କୁ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ଉତ୍ତର ଦେଲେ—॥ ୩୧ ॥

ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତା ଶ୍ରୀଦତ୍ତାତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ମୁଁ ମୋ ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ବହୁ ଗୁରୁଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି ।

* ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କ ଅବତାର । ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଚବିଶ ଗୁରୁଙ୍କ ନାମ କହିଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣଦ୍ୱାରା ଉପଦେଶ ଦେଲେ, ତାହା ସମସ୍ତେ ବୁଝିପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ଏଥିରୁ ସାରକଥା ଗ୍ରହଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ପୃଥିବୀ ବାୟୁରାକାଶମାପୋଽଗ୍ନିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରମା ରବିଃ ।
କପୋତୋଽଜଗରଃ ସିନ୍ଧୁଃ ପତଙ୍ଗୋ ମଧୁକୃଦ୍ ଗଜଃ ॥ ୩୩

ମଧୁହା ହରିଣୋ ମୀନଃ ପିଙ୍ଗଳା କୁରରୋଽର୍ଭକଃ ।
କୁମାରୀ ଶରକୃତ୍ ସର୍ପ ଊର୍ଣ୍ଣନାଭିଃ ସୁପେଶକୃତ୍ ॥ ୩୪

ଏତେ ମେ ଗୁରବୋ ରାଜଂଶ୍ଚତୁର୍ବିଂଶତିରାଶ୍ରିତାଃ ।
ଶିକ୍ଷା ବୃତ୍ତିଭିରେତେଷାମନ୍ୱଶିକ୍ଷମିହାତ୍ମନଃ ॥ ୩୫

ଯତୋ ଯଦନୁଶିକ୍ଷାମି ଯଥା ବା ନାହୁଷାତ୍ମଜ ।
ତତ୍ତଥା ପୁରୁଷବ୍ୟାଘ୍ର ନିବୋଧ କଥୟାମି ତେ ॥ ୩୬

ଭୂତୈରାକ୍ରମ୍ୟମାଣୋଽପି ଧୀରୋ ଦୈବବଶାନୁଗୈଃ ।
ତଦ୍ ବିଦ୍ୱାନ୍ନ ଚଳେନ୍ମାର୍ଗାଦନ୍ୱଶିକ୍ଷଂ କ୍ଷିତେର୍ବ୍ରତମ୍ ॥ ୩୭

ଶଶ୍ୱତ୍ପରାର୍ଥସର୍ବେହଃ ପରାର୍ଥୈକାନ୍ତସମ୍ଭବଃ ।
ସାଧୁଃ ଶିକ୍ଷେତ ଭୂଭୃତ୍ତୋ ନଗଶିଷ୍ୟଃ ପରାତ୍ମତାମ୍ ॥ ୩୮

ପ୍ରାଣବୃତ୍ତ୍ୟୈବ ସନ୍ତୁଷ୍ୟେନ୍ମୁନିର୍ନୈବେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରିୟୈଃ ।
ଜ୍ଞାନଂ ଯଥା ନ ନଶ୍ୟେତ ନାବକୀର୍ୟେତ ବାଙ୍ମନଃ ॥ ୩୯

ବିଷୟେଷ୍ୱାବିଶନ୍ ଯୋଗୀ ନାନାଧର୍ମେଷୁ ସର୍ବତଃ ।
ଗୁଣଦୋଷବ୍ୟପେତାତ୍ମା ନ ବିଷଜ୍ଜେତ ବାୟୁବତ୍ ॥ ୪୦

ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରି ମୁଁ ଏହି ଜଗତରେ ମୁକ୍ତଭାବରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରୁଛି। ଆପଣ ସେହି ଗୁରୁମାନଙ୍କର ନାମ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୩୨ ॥

ମୋର ଗୁରୁମାନଙ୍କର ନାମ ହେଲା—ପୃଥିବୀ, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, କପୋତ, ଅଜଗର, ସମୁଦ୍ର, ପତଙ୍ଗ, ଭ୍ରମର ବା ମହୁମାଛି, ହାତୀ, ମହୁସଂଗ୍ରହକାରୀ, ହରିଣ, ମାଛ, ପିଙ୍ଗଳା ବେଶ୍ୟା, କୁରର ପକ୍ଷୀ, ବାଳକ, କୁମାରୀ କନ୍ୟା, ଶରନିର୍ମାତା, ସର୍ପ, ବୁଢିଆଣୀ ଓ ଭୃଙ୍ଗୀ କୀଟ (କୁମ୍ଭାରପୋକ) ॥ ୩୩,୩୪ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହି ଚବିଶ ଗୁରୁଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ଯେଉଁସବୁ ଆଚରଣ ଶିକ୍ଷା କରିଛି, ତାହା କହୁଛି, ଶୁଣ। ହେ ବୀରବର ଯଯାତିନନ୍ଦନ ! ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ମୁଁ ସେସବୁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି ॥ ୩୫,୩୬ ॥

ମୁଁ ପୃଥିବୀଠାରୁ ଏହି କ୍ଷମା ଗୁଣଟି ଶିକ୍ଷା କଲି ଯେ, ଅନ୍ୟମାନେ ଯେତେ ପୀଡ଼ା ଦେଲେ ବି ଜ୍ଞାନୀ ନିଜ ସ୍ୱରୂପସ୍ଥିତିରେ ଅଟଳ ବା ଶାନ୍ତ ହୋଇ ରହି, ତାହା ପ୍ରାରବ୍ଧ ହେତୁ ମିଳିଛି ବୋଲି ଭାବି କଦାପି ବିଚଳିତ ନ ହେବା ଉଚିତ। ପୃଥିବୀର ସକଳ କ୍ରିୟା ପରୋପକାର ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ। ତା'ଛଡ଼ା ପୃଥିବୀର ଅଂଶଭୂତ ପାହାଡ଼ ଓ ବୃକ୍ଷଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କଲି ଯେ ମନୁଷ୍ୟର ସମସ୍ତ କର୍ମ ଓ ଜନ୍ମ ପରୋପକାର ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଅଭିପ୍ରେତ ହେବା ଉଚିତ।

ଧନ୍ୟ ଜୀବନ ଏ ଜଗତେ । ଯେ ପ୍ରାଣ ଧରେ ପରହିତେ ॥
ଧନ୍ୟ ଜୀବନ ଧନ୍ୟ ତାର । ଦୁର୍ଲଭ କର୍ମ ଏ ବେଭାର ॥
॥ ୩୭,୩୮ ॥

ମୁଁ ବାୟୁ(ଶରୀର ଅଭ୍ୟନ୍ତର ପ୍ରାଣବାୟୁ)ଠାରୁ ଶିଖିଲି ଯେ, ମୁନିଙ୍କୁ ପ୍ରାଣବୃତ୍ତିରେ ହିଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଅର୍ଥାତ୍ ଇନ୍ଦ୍ରିୟତୃପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ ନ କରି, କେବଳ ପ୍ରାଣ ଧାରଣ କରିବାକୁ ଯେତିକି ଆବଶ୍ୟକ, ସେତିକି ହିଁ ଆହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଏପରିଭାବରେ ଆହାରରେ ସଂଯମ ରଖିଲେ, ବାଣୀ ବୃଥା ବାକ୍ୟାଳାପ କରିବ ନାହିଁ, ମନ ଏଣେତେଣେ ଭ୍ରମିତ ହେବ ନାହିଁ ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୩୯ ॥ ଏହାଛଡ଼ା ବାହ୍ୟ ବାୟୁ ଯେପରି ସର୍ବତ୍ର ବିଚରଣ କରେ, କିନ୍ତୁ କୌଣସି ବିଷୟରେ ଲିପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ସେ

ପାର୍ଥିବେଷ୍ୱିହ ଦେହେଷୁ ପ୍ରବିଷ୍ଟସ୍ତଦ୍‌ଗୁଣାଶ୍ରୟଃ ।
ଗୁଣୈର୍ନ ଯୁଜ୍ୟତେ ଯୋଗୀ ଗନ୍ଧୈର୍ବାୟୁରିବାତ୍ମଦୃକ୍ ॥ ୪୧

ଅନ୍ତର୍ହିତଶ୍ଚ ସ୍ଥିରଜଙ୍ଗମେଷୁ
ବ୍ରହ୍ମାତ୍ମଭାବେନ ସମନ୍ୱୟେନ ।
ବ୍ୟାପ୍ତ୍ୟାବ୍ୟବଚ୍ଛେଦମସଙ୍ଗମାତ୍ମନୋ
ମୁନିର୍ନଭସ୍ତ୍ୱଂ ବିତତସ୍ୟ ଭାବୟେତ୍ ॥ ୪୨

ତେଜୋଽବନ୍ନମୟୈର୍ଭାବୈର୍ମେଘାଦ୍ୟୈର୍ବାୟୁନେରିତୈଃ ।
ନ ସ୍ପୃଶ୍ୟତେ ନଭସ୍ତଦ୍‌ବତ୍ କାଳସୃଷ୍ଟୈର୍ଗୁଣୈଃ ପୁମାନ୍ ॥ ୪୩

ସ୍ୱଚ୍ଛଃ ପ୍ରକୃତିତଃ ସ୍ନିଗ୍ଧୋ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟସ୍ତୀର୍ଥଭୂର୍ନୃଣାମ୍ ।
ମୁନିଃ ପୁନାତ୍ୟପାଂ ମିତ୍ରମୀକ୍ଷୋପସ୍ପର୍ଶକୀର୍ତ୍ତନୈଃ ॥ ୪୪

ତେଜସ୍ୱୀ ତପସା ଦୀପ୍ତୋ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷୋଦରଭାଜନଃ ।
ସର୍ବଭକ୍ଷୋଽପି ଯୁକ୍ତାତ୍ମା ନାଦତ୍ତେ ମଳମଗ୍ନିବତ୍ ॥ ୪୫

ଯେପରି ଗନ୍ଧ ଗ୍ରହଣ କରି ମଧ୍ୟ ତାହା ନ ରଖି ଛାଡ଼ିଦେଇଥାଏ, ଯୋଗୀ ସେହିପରି ସର୍ବତ୍ର ବିଚରଣ କରି ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟର ଗୁଣଦୋଷ ଗ୍ରହଣ କରିବାରୁ ସର୍ବଥା ବିରତ ରହିବା ତଥା ସେସବୁରେ ଆସକ୍ତ ନ ହେବା ଉଚିତ ॥ ୪୦ ॥ ବାୟୁ ଯେପରି ଗନ୍ଧ ବହନ କରେ, କିନ୍ତୁ ଗନ୍ଧର ଗୁଣଦୋଷରୁ ଅସଙ୍ଗ ରହେ; ଠିକ୍ ସେହିପରି ସର୍ବତ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବା ଆତ୍ମା ପାର୍ଥିବ ଶରୀରରେ ରହି ମଧ୍ୟ ଶରୀରଧର୍ମରୁ ନିର୍ଲିପ୍ତ ରହେ । ଜ୍ଞାନୀ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଶରୀର ଧରି ମଧ୍ୟ ଶରୀରର ଗୁଣଦୋଷରେ ଜଡ଼ିତ ହେବା ଅନୁଚିତ ॥ ୪୧ ॥

ଆକାଶ ଯେପରି ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପ୍ତ ଓ ସର୍ବବ୍ୟାପକ, ବ୍ରହ୍ମ ସେହିପରି ଆତ୍ମାରୂପେ ସ୍ଥାବର, ଜଙ୍ଗମ ଆଦି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମରୂପରେ ସର୍ବବ୍ୟାପକ; ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମ ଆତ୍ମାରୂପେ ବାହାରେ ଓ ଭିତରେ ସର୍ବତ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । ଆକାଶର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ମୁନି ଅଖଣ୍ଡ ଅସଙ୍ଗ ବ୍ରହ୍ମର ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମାର ସର୍ବବ୍ୟାପକତା ଅନୁଭବ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪୨ ॥ ବାୟୁଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ମେଘସମୂହ ଆକାଶରେ ହିଁ ରହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଆକାଶ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ନିର୍ଲିପ୍ତ ହୋଇ ରହେ । ସେହିପରି କାଳପ୍ରେରଣାରେ ସତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ତ୍ରିଗୁଣର କାର୍ଯ୍ୟରୂପୀ ଅଗ୍ନି, ଜଳ ଓ ପୃଥିବୀକୁ ନେଇ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ଶରୀର ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦି ସହିତ ପୁରୁଷର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ ॥ ୪୩ ॥

(ଜଳର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ସେ କହିଲେ) ଜଳ ଯେପରି ସ୍ୱଭାବତଃ ସ୍ୱଚ୍ଛ, ପ୍ରିୟ ଓ ତୀର୍ଥରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପବିତ୍ର କରେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ମୁନିଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ମଧ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ହେବା ଉଚିତ; ସେ ମଧୁରଭାଷୀ ଓ ଲୋକପାବନକାରୀ ହେବା ଉଚିତ ॥ ୪୪ ॥

(ତା'ପରେ ଅଗ୍ନିର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ କହିଲେ,) ଅଗ୍ନି ତେଜସ୍ୱୀ ଓ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ହୋଇଥାଏ, ତାହାକୁ ଅନ୍ୟ କେହି ନିଜ ତେଜରେ ପରାଭୂତ କରିପାରେ ନାହିଁ, ତା ପାଖରେ ସଂଗ୍ରହ-ପରିଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରୂପେ କୌଣସି ପାତ୍ର ନ ଥାଏ (ଅର୍ଥାତ୍ ସବୁ କିଛି ସେ ଉପସ୍ଥିତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସମାବିଷ୍ଟ କରିନିଏ), ଏବଂ ସବୁ କିଛିକୁ ଜଳାଇ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଦୋଷରେ ଲିପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସାଧକ ଠିକ୍ ସେହିପରି ପରମ ତେଜସ୍ୱୀ, ତପବଳରେ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅପରାଭୂତ ହେବା ଉଚିତ । ସେ କୌଣସି ଦ୍ରବ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ନ ରଖି ଉଦରମାତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ଉଚିତ । ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ବିଷୟ ସେବନ କରି ମଧ୍ୟ ସେ ତାହାର

କ୍ୱଚିଚ୍ଛନ୍ନଃ କ୍ୱଚିତ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ ଉପାସ୍ୟଃ ଶ୍ରେୟ ଇଚ୍ଛତାମ୍ ।
ଭୁଙ୍କ୍ତେ ସର୍ବତ୍ର ଦାତୃଣାଂ ଦହନ୍ ପ୍ରାଗୁତ୍ତରାଶୁଭମ୍ ॥ ୪୬

ସ୍ୱମାୟୟା ସୃଷ୍ଟମିଦଂ ସଦସଲ୍ଲକ୍ଷଣଂ ବିଭୁଃ ।
ପ୍ରବିଷ୍ଟ ଈୟତେ ତତ୍ତତ୍ସ୍ୱରୂପୋଽଗ୍ନିରିବୈଧସି ॥ ୪୭

ବିସର୍ଗାଦ୍ୟାଃ ଶ୍ମଶାନାନ୍ତା ଭାବା ଦେହସ୍ୟ ନାତ୍ମନଃ ।
କଳାନାମିବ ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ କାଳେନାବ୍ୟକ୍ତବର୍ତ୍ମନା ॥ ୪୮

କାଳେନ ହ୍ୟୋଘବେଗେନ ଭୂତାନାଂ ପ୍ରଭବାପ୍ୟୟୌ ।
ନିତ୍ୟାବପି ନ ଦୃଶ୍ୟେତେ ଆତ୍ମନୋଽଗ୍ନେର୍ଯଥାର୍ଚ୍ଚିଷାମ୍ ॥ ୪୯

ଗୁଣୈର୍ଗୁଣାନୁପାଦତ୍ତେ ଯଥାକାଳଂ ବିମୁଞ୍ଚତି ।
ନ ତେଷୁ ଯୁଜ୍ୟତେ ଯୋଗୀ ଗୋଭିର୍ଗା ଇବ ଗୋପତିଃ ॥ ୫୦

ବୁଧ୍ୟତେ ସ୍ୱେନ ଭେଦେନ ବ୍ୟକ୍ତିସ୍ଥ ଇବ ତଦ୍ଗତଃ ।
ଲକ୍ଷ୍ୟତେ ସ୍ଥୂଳମତିଭିରାତ୍ମା ଚାବସ୍ଥିତୋଽର୍କବତ୍ ॥ ୫୧

ଦୋଷରେ ପ୍ରଭାବିତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୪୫ ॥ ଅଗ୍ନି କେଉଁଠି ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥାଏ ତ, କେଉଁଠି ଅପ୍ରକଟ ହୋଇ ରହିଥାଏ । କଲ୍ୟାଣକାମୀ ପୁରୁଷମାନେ ଅଗ୍ନିର ଉପାସନା ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ସାଧୁପୁରୁଷ କେଉଁଠି ନିଜକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିଥାନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ନିଜକୁ ପ୍ରକଟ କରିଦିଅନ୍ତି । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଅଗ୍ନିଙ୍କ ପରି ସର୍ବଭକ୍ଷୀ । ସେହି ମହାପୁରୁଷ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ନାଦି ଦେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ପୂର୍ବକାଳର ଓ ଉତ୍ତରକାଳର ଅର୍ଥାତ୍ ଭୂତ ଓ ଭବିଷ୍ୟ ଉଭୟ କାଳର ସକଳ ଅମଙ୍ଗଳ ଜାଳିଦିଅନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରିଦିଅନ୍ତି । (ଏପରି ଅମଳିନ ସାଧୁ ମହାତ୍ମାମାନେ ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଭିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ।) ॥ ୪୬ ॥ ଅଗ୍ନିର କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆକାର ନ ଥାଏ । ତାହାର ଯେଉଁ ଆକାରର କାଠ ସହ ସଂଯୋଗ ଘଟେ, ତାହା ସେହି ଆକାର ପରି ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ମାୟାରେ ନିର୍ମିତ ସତ୍-ଅସତ୍ (ବ୍ୟକ୍ତ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତ) ସମସ୍ତ ସ୍ଥାବର ଓ ଜଙ୍ଗମ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଏକମାତ୍ର ଆତ୍ମା ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ବିବିଧ ଆକୃତି ଅନୁସାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୋଇଥାଏ ॥ ୪୭ ॥

(ତା'ପରେ ଚନ୍ଦ୍ରର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ କହିଲେ,) କାଳର ଗତିପ୍ରଭାବରେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଯେପରି କ୍ଷୟ-ବୃଦ୍ଧି ଘଟେ, ଅଲକ୍ଷିତଗତି କାଳପ୍ରଭାବରେ ଦେହର ଅବସ୍ଥା ସେହିପରି ଉତ୍ପତ୍ତିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଦଳି ଚାଲିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନର ଆତ୍ମା ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥାଏ । ଅଗ୍ନିଶିଖା ଯେପରି ଅଗ୍ନିରୁ ବାହାରି ନଷ୍ଟ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ କିପରି ବାହାରେ ଓ କିପରି ନଷ୍ଟ ହୁଏ, ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ; କାଳର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗରେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଠିକ୍ ସେହିପରି ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଚାଲେ, କିନ୍ତୁ ତାହା ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ ॥ ୪୮,୪୯ ॥

(ତା'ପରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ କହିଲେ,) ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ନିଜ କିରଣଦ୍ୱାରା ଯଥାସମୟରେ ଜଳ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଓ ତାହା ପୁଣି ବର୍ଷା କରିଦିଅନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଆସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଯୋଗୀ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଓ ଦାନ କରିବେ ସିନା, ସେଥିରେ ଆସକ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୫୦ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନାନା ଜଳପାତ୍ରରେ ଯେପରି ଲୋକଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ (ଅନେକ) ଦେଖାଯାଆନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆତ୍ମା ଏକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦେହକୁ ହିଁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଭାବୁଥିବା

ନାତିସ୍ନେହଃ ପ୍ରସଙ୍ଗୋ ବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟଃ କ୍ୱାପି କେନଚିତ୍ ।
କୁର୍ବନ୍ ବିନ୍ଦେତ ସନ୍ତାପଂ କପୋତ ଇବ ଦୀନଧୀଃ ॥ ୫୨

କପୋତଃ କଶ୍ଚନାରଣ୍ୟେ କୃତନୀଡ଼ୋ ବନସ୍ପତୌ ।
କପୋତ୍ୟା ଭାର୍ଯ୍ୟୟା ସାର୍ଦ୍ଧମୁବାସ କତିଚିତ୍ ସମାଃ ॥ ୫୩

କପୋତୌ ସ୍ନେହଗୁଣିତହୃଦୟୌ ଗୃହଧର୍ମିଣୌ ।
ଦୃଷ୍ଟିଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୟାଙ୍ଗମଙ୍ଗେନ ବୁଦ୍ଧିଂ ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ବବନ୍ଧତୁଃ ॥ ୫୪

ଶଯ୍ୟାସନାଟନସ୍ଥାନବାର୍ତ୍ତାକ୍ରୀଡ଼ାଶନାଦିକମ୍ ।
ମିଥୁନୀଭୂୟ ବିସ୍ରବ୍ଧୌ ଚେରତୁର୍ବନରାଜିଷୁ ॥ ୫୫

ଯଂ ଯଂ ବାଞ୍ଛତି ସା ରାଜଂସ୍ତର୍ପୟନ୍ତ୍ୟନୁକମ୍ପିତା ।
ତଂ ତଂ ସମନୟତ୍ କାମଂ କୃଚ୍ଛ୍ରେଣାପ୍ୟଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୫୬

କପୋତୀ ପ୍ରଥମଂ ଗର୍ଭଂ ଗୃହ୍ଣତୀ କାଳ ଆଗତେ ।
ଅଣ୍ଡାନି ସୁଷୁବେ ନୀଡ଼େ ସ୍ୱପତ୍ୟୁଃ ସନ୍ନିଧୌ ସତୀ ॥ ୫୭

ତେଷୁ କାଳେ ବ୍ୟଜାୟନ୍ତ ରଚିତାବୟବା ହରେଃ ।
ଶକ୍ତିଭିର୍ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟାଭିଃ କୋମଳାଙ୍ଗତନୂରୁହାଃ ॥ ୫୮

ପ୍ରଜାଃ ପୁପୁଷତୁଃ ପ୍ରୀତୌ ଦମ୍ପତୀ ପୁତ୍ରବତ୍ସଳୌ ।
ଶୃଣ୍ୱନ୍ତୌ କୂଜିତଂ ତାସାଂ ନିର୍ବୃତୌ କଳଭାଷିତୈଃ ॥ ୫୯

ତାସାଂ ପତତ୍ରୈଃ ସୁସ୍ପର୍ଶୈଃ କୂଜିତୈର୍ମୁଗ୍ଧଚେଷ୍ଟିତୈଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍‌ଗମୈରଦୀନାନାଂ ପିତରୌ ମୁଦମାପତୁଃ ॥ ୬୦

ସ୍ନେହାନୁବଦ୍ଧହୃଦୟାବନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ବିଷ୍ଣୁମାୟୟା ।
ବିମୋହିତୌ ଦୀନଧିୟୌ ଶିଶୂନ୍ ପୁପୁଷତୁଃ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୬୧

ସ୍ଥୂଳବୁଦ୍ଧି ଲୋକଙ୍କୁ ତାହା ଶରୀରର ରୂପ-ଆକାର ଭେଦରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେଖାଯାଏ; ଆତ୍ମା ଯେ ଏକ, ଏକଥା ସେମାନେ ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ଆତ୍ମାର ଅଖଣ୍ଡତା ଓ ଅଭିନ୍ନତା ବୁଝିବା ଉଚିତ ॥ ୫୧ ॥

(ତା'ପରେ କପୋତର ଉଦାହରଣ ଦେଇ କହିଲେ,)

ଅଧିକ ସଂସାର ସଙ୍ଗତେ । ପୀରତି ନ କରିବ ଚିତ୍ତେ ॥
ଯେବେ କରିବ ସ୍ନେହ ଆଶ । କପୋତ ପ୍ରାୟେ ଯିବ ନାଶ ॥
॥ ୫୨ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ବଣରେ କପୋତ ପକ୍ଷୀଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗଛରେ ବସା ବାନ୍ଧି ତାର ପ୍ରିୟା କପୋତୀ ସହିତ ରହୁଥିଲା । ସେହି ଦୁଇ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ନିରନ୍ତର ବଢ଼ି ଚାଲିଥିଲା। ସେମାନେ ଗୃହସ୍ଥ ଧର୍ମରେ ଏତେ ଆସକ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଯେ, ସବୁବେଳେ ଆଖିରେ ଆଖି, ଦେହରେ ଦେହ ଓ ବୁଦ୍ଧିରେ ବୁଦ୍ଧି ଯୋଡ଼ି ରଖିଥିଲେ। ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ଏତେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ, ଗଛଲତାର ଡାଳରେ ନିର୍ଭୟରେ ଏକତ୍ର ଶୁଆବସା, ଚଲାବୁଲା, କଥାଭାଷା ଓ ଖିଆପିଆ କରୁଥିଲେ ॥ ୫୩-୫୫ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! କପୋତୀକୁ କପୋତ ଏତେ ପ୍ରେମ କରୁଥିଲା ଯେ, କପୋତୀ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଚାହୁଁଥିଲା, କପୋତ ସକଳ ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ସହି ତାର ସେହି କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିଲା। କପୋତୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମାଳାପ ଆଦିଦ୍ୱାରା କପୋତକୁ ଖୁସୀ କରୁଥିଲା। କାଳକ୍ରମେ କପୋତୀଟିର ପ୍ରଥମ ଗର୍ଭ ରହିଲା। ସେ ତାର ସ୍ୱାମୀ ପାଖରେ ହିଁ ରହି ବସାରେ ଅଣ୍ଡା ଦେଲା ॥ ୫୬,୫୭ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତିରୁ ଯଥାସମୟରେ ଅଣ୍ଡା ଫୁଟିଲା ଓ ସେଥିରୁ ଅଙ୍ଗ, ପାଦ ଆଦି ଥିବା ଛୁଆ ବାହାରିଆସିଲେ। ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗ ଓ ପର ଅତି କୋମଳ ହୋଇଥାଏ ॥ ୫୮ ॥ ଏଥର କପୋତ-କପୋତୀଙ୍କ ଆଖି ଛୁଆଙ୍କ ଉପରେ ଲାଖିରହିଲା। ସେମାନେ ଅତି ସ୍ନେହରେ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ଛୁଆଙ୍କୁ ଲାଳନପାଳନ କଲେ ଏବଂ ଛୁଆଙ୍କର ମିଠା ମିଠା କଥା ଓ କୁଁ କୁଁ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ। ଏହିପରି ଆନନ୍ଦରେ ବୁଡ଼ିରହିବା ସହିତ ଛୁଆଙ୍କ କୋମଳ ପର ସ୍ପର୍ଶ କରି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର କଳରବ ଓ ଉଡ଼ିବା ଚେଷ୍ଟା ଦେଖି ଦେଖି କପୋତ-କପୋତୀ ଖୁବ୍ ଖୁସୀ ହେଲେ। ଛୁଆମାନେ ଯେତେବେଳେ ଫୁକୁରୁ ଫୁକୁରୁ ହୋଇ ମାଆ-ବାପାଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଇଁ ଆସୁଥାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଏହି ଦୁଇପ୍ରାଣୀ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇଯାଉଥାନ୍ତି ॥ ୫୯,୬୦ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଏପରିଭାବରେ ସେହି କପୋତ-କପୋତୀ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି।

ଏକଦା ଜଗ୍ମତୁସ୍ତାସାମନ୍ନାର୍ଥଂ ତୌ କୁଟୁମ୍ବିନୌ ।
ପରିତଃ କାନନେ ତସ୍ମିନ୍ନର୍ଥିନୌ ଚେରତୁଶ୍ଚିରମ୍ ॥ ୬୨

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତାଁଲ୍ଲୁବ୍ଧକଃ କଶ୍ଚିଦ୍ ଯଦୃଚ୍ଛାତୋ ବନେଚରଃ ।
ଜଗୃହେ ଜାଲମାତତ୍ୟ ଚରତଃ ସ୍ୱାଳୟାନ୍ତିକେ ॥ ୬୩

କପୋତଶ୍ଚ କପୋତୀ ଚ ପ୍ରଜାପୋଷେ ସଦୋତ୍ସୁକୌ ।
ଗତୌ ପୋଷଣମାଦାୟ ସ୍ୱନୀଡ଼ମୁପଜଗ୍ମତୁଃ ॥ ୬୪

କପୋତୀ ସ୍ୱାତ୍ମଜାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବାଲକାଞ୍ଜାଲସଂବୃତାନ୍ ।
ତାନଭ୍ୟଧାବତ୍ କ୍ରୋଶନ୍ତୀ କ୍ରୋଶତୋ ଭୃଶଦୁଃଖିତା ॥ ୬୫

ସାସକୃତ୍ସ୍ନେହଗୁଣିତା ଦୀନଚିତ୍ତାଜମାୟୟା ।
ସ୍ୱୟଂ ଚାବଧ୍ୟତ ଶିଚା ବଦ୍ଧାନ୍ ପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟପସ୍ମୃତିଃ ॥ ୬୬

କପୋତଶ୍ଚାତ୍ମଜାନ୍ ବଦ୍ଧାନାତ୍ମନୋଽପ୍ୟଧିକାନ୍ ପ୍ରିୟାନ୍ ।
ଭାର୍ଯ୍ୟାଂ ଚାତ୍ମସମାଂ ଦୀନୋ ବିଲଲାପାତିଦୁଃଖିତଃ ॥ ୬୭

ଅହୋ ମେ ପଶ୍ୟତାପାୟମଲ୍ପପୁଣ୍ୟସ୍ୟ ଦୁର୍ମତେଃ ।
ଅତୃପ୍ତସ୍ୟାକୃତାର୍ଥସ୍ୟ ଗୃହସ୍ତ୍ରୈବର୍ଗିକୋ ହତଃ ॥ ୬୮

ଅନୁରୂପାନୁକୂଳା ଚ ଯସ୍ୟ ମେ ପତିଦେବତା ।
ଶୂନ୍ୟେ ଗୃହେ ମାଂ ସନ୍ତ୍ୟଜ୍ୟ ପୁତ୍ରୈଃ ସ୍ୱର୍ଯାତି ସାଧୁଭିଃ ॥ ୬୯

ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଏକ ଆରେକର ସ୍ନେହବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇଥାଏ । ବିଚରା କପୋତଦମ୍ପତ୍ତି ନିଜର ଛୋଟ ଛୋଟ ଛୁଆଙ୍କ ଲାଳନ-ପାଳନରେ ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଥିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ବାହାର ଦୁନିଆ କଥା ବା ଲୋକ-ପରଲୋକ କଥା ଆଦୌ ମନେ ପଡୁ ନ ଥିଲା ॥ ୬୧ ॥ ଦିନେ ସେହି ଦୁଇପ୍ରାଣୀ ଛୁଆଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଖାଦ୍ୟ ଆଣିବାକୁ ଦୂର ବନକୁ ଚାଲିଯାଇଥାନ୍ତି; କାରଣ କୁଟୁମ୍ବ ବଢ଼ି ଯାଇଥାଏ । ସେମାନେ ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ବହୁ ସମୟ ଧରି ବନରେ ବୁଲିଲେ ॥ ୬୨ ॥ ଜଣେ ଚଢ଼େଇଧରା କେଳା ବଣରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଦୈବଯୋଗକୁ ସେମାନଙ୍କ ବସା ଥିବା ଗଛପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ବସାର ଆଖପାଖରେ ଚଢ଼େଇଛୁଆମାନେ ଖେଳୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଜାଲ ବିଛାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଧରିନେଲା ॥ ୬୩ ॥

କପୋତ-କପୋତୀ ତ ଛୁଆଙ୍କୁ ଖୋଇବା-ପେଇବାରେ ସବୁବେଳେ ଉତ୍ସୁକ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଆହାର ଧରି ବସା ପାଖକୁ ଉଡ଼ି ଆସିଲେ । କପୋତୀ ଆସି ଦେଖେ ତ, ତାର ପ୍ରାଣଧନ କୁନି କୁନି ଛୁଆଗୁଡ଼ିକ କେଳାର ଜାଲରେ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି । ଛୁଆଙ୍କୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖି ତାର ଦୁଃଖର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ କାନ୍ଦିବୋବେଇ ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଇଁଗଲା । ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ ତାର ଚିତ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋକାକୁଳ ହୋଇଗଲା; ସ୍ମୃତି ହଜିଗଲା । ସ୍ନେହର ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ, ସେ ନିଜେ ଯାଇ ଛୁଆମାନେ ପଡ଼ିଥିବା ଜାଲଭିତରେ ପଶିଗଲା ॥ ୬୪-୬୬ ॥ ଯେତେବେଳେ କପୋତ ଦେଖିଲା ଯେ, ତାର ପ୍ରାଣଠାରୁ ବି ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ଛୁଆମାନେ ଜାଲରେ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ତାର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ଭାର୍ଯ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଯାଇ ସେହି ଜାଲରେ ପଡ଼ିଗଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେତେବେଳେ ତା' ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟନୀୟ ହୋଇଗଲା ॥ ୬୭ ॥ ସେ ଭାବିଲା, "ହାୟ ! ମୁଁ ବଡ଼ ଅଭାଗା, ବଡ଼ ଦୁର୍ମତି । ମୋର ତ ସର୍ବନାଶ ହୋଇଗଲା । ମୋତେ ଟିକିଏ ତୃପ୍ତି ମିଳିଲା ନାହିଁ, କି ମୋର ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ନାହିଁ । ମୋର ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମର ମୂଳ ଏହି ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ଆଜି ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୬୮ ॥ ହାୟ ! ମୋର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ତ ମୋତେ ହିଁ ତାର ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲା । ସେ ମୋର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥା ମାନି ଚଳୁଥିଲା ।

ସୋଽହଂ ଶୂନ୍ୟେ ଗୃହେ ଦୀନୋ ମୃତଦାରୋ ମୃତପ୍ରଜଃ ।
ଜିଜୀବିଷେ କିମର୍ଥଂ ବା ବିଧୁରୋ ଦୁଃଖଜୀବିତଃ ॥ ୭୦

ମୋର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ସବୁକିଛି କରୁଥିଲା । ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ମୋର ଯୋଗ୍ୟା ଥିଲା । ଆଜି ସେ ମୋତେ ଏ ନିଛାଟିଆ ଘରଟାରେ ଏକାକୀ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମୋର ସରଳ ନିର୍ମାୟା ଛୁଆଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଗ୍ଲିଗଲା । ମୋର ପିଲାଛୁଆ ମଲେ । ମୋ ସ୍ତ୍ରୀର ବି ପ୍ରାଣ ଗଲା । ମୋର ଏ ସଂସାରରେ ଆଉ କି ଦରକାର ! ମୋ ଭଳି ଅଭାଗାଚାର ଏହି ବିପତ୍ନୀକ ଜୀବନ ସତରେ ଦୁଃଖମୟ । ମୁଁ ଏହି ଶୂନ୍ୟଘରଟାକୁ ଆଉ କାହିଁକି ଯିବି?" ॥ ୬୯,୭୦ ॥

ତାଂସ୍ତଥୈବାବୃତାଞ୍ଛିଗ୍‌ଭିର୍ମୃତ୍ୟୁଗ୍ରସ୍ତାନ୍ ବିଚେଷ୍ଟତଃ ।
ସ୍ୱୟଂ ଚ କୃପଣଃ ଶିକ୍ଷୁ ପଶ୍ୟନ୍ନପ୍ୟବୁଧୋଽପତତ୍ ॥ ୭୧

ହେ ରାଜନ୍ ! କପୋତଟିର ଛୁଆମାନେ ଜାଲରେ ପଡ଼ି ଯେପରି ଛଟପଟ ହେଉଥିଲେ, ସେଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଥିଲା ଯେ, ସେମାନେ ମୃତ୍ୟୁକବଳରେ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାହା ଦେଖି ମଧ୍ୟ, ସେହି ମୂର୍ଖ କପୋତ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ, ସେ ଜାଣିଶୁଣି ଯାଇ ସେହି ଜାଲରେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୭୧ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! କେଳା ଥିଲା ବଡ଼ ନିଷ୍ଠୁର । ସେହି ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମୀ କପୋତ-କପୋତୀ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଛୁଆଗୁଡ଼ିକ ମିଳିଯିବାରୁ ସେ ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲା । ମନୋରଥ ପୂରିଯିବାରୁ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଧରି ତା ଘରକୁ ଫେରିଗଲା ॥ ୭୨ ॥

ତଂ ଲବ୍‌ଧ୍ୱା ଲୁବ୍ଧକଃ କ୍ରୂରଃ କପୋତଂ ଗୃହମେଧିନମ୍ ।
କପୋତକାନ୍ କପୋତୀଂ ଚ ସିଦ୍ଧାର୍ଥଃ ପ୍ରୟଯୌ ଗୃହମ୍ ॥ ୭୨

(କପୋତ ଠାରୁ ମୁଁ ଏହି ଶିକ୍ଷା ନେଲି ଯେ,) ଯେଉଁ ଗୃହସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଷୟମାନଙ୍କରେ ହିଁ ସୁଖ ଖୋଜେ ଏବଂ ଯାହାର ଚିତ୍ତ ଚଞ୍ଚଳ, ସେ ନିଜର ପାରିବାରିକ ଭରଣପୋଷଣରେ ଲାଗିରହି ଉକ୍ତ କପୋତଦମ୍ପତ୍ତି ପରି ଦୟନୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଯାଏ ଏବଂ ସମଗ୍ର ପରିବାର ସହିତ ତାର ଅଧଃପତନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୭୩ ॥ ଏହି ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ମିଳିଛି, ଏହା ହେଉଛି ମୁକ୍ତିର ଖୋଲାଦ୍ୱାର । ଏପରି ମହାନ୍ ଜୀବନ ପାଇ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ଆତ୍ମାର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଯତ୍ନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ଉକ୍ତ କପୋତ-କପୋତୀ ପରି ଗୃହ ଜଞ୍ଜାଳରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ରହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତିମାର୍ଗର ସିଡ଼ିରେ ଚଢ଼ି ମଧ୍ୟ ତଳକୁ ଖସି ପଡ଼ିଥିବା ଅଭାଗା ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷାରେ ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି 'ଆରୂଢଚ୍ୟୁତ' ॥ ୭୪ ॥

ଏବଂ କୁଟୁମ୍ବ୍ୟଶାନ୍ତାତ୍ମା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାରାମଃ ପତତ୍ରିବତ୍ ।
ପୁଷ୍ଣନ୍ କୁଟୁମ୍ବଂ କୃପଣଃ ସାନୁବନ୍ଧୋଽବସୀଦତି ॥ ୭୩

ଯଃ ପ୍ରାପ୍ୟ ମାନୁଷଂ ଲୋକଂ ମୁକ୍ତିଦ୍ୱାରମପାବୃତମ୍ ।
ଗୃହେଷୁ ଖଗବତ୍ ସକ୍ତସ୍ତମାରୂଢଚ୍ୟୁତଂ ବିଦୁଃ ॥ ୭୪

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭ ॥

+++

ଅଥାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅଜଗରଠାରୁ ପିଙ୍ଗଳା ବେଶ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନଅ ଗୁରୁଙ୍କ କଥା

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

ସୁଖମୈନ୍ଦ୍ରିୟକଂ ରାଜନ୍ ସ୍ୱର୍ଗେ ନରକ ଏବ ଚ ।
ଦେହିନାଂ ଯଦ୍ ଯଥା ଦୁଃଖଂ ତସ୍ମାନ୍ନେଚ୍ଛେତ ତଦ୍ ବୁଧଃ ॥ ୧

ଅବଧୂତ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଦେହଧାରୀ ଜୀବ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ନରକ ଉଭୟରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜନିତ ସୁଖଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରିଥାଏ। ବିନା ଇଚ୍ଛା ବା ବିନା ପ୍ରଯତ୍ନରେ ଦୁଃଖ ଯେପରି ଆସେ, ସୁଖ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଆସେ। ତେଣୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଲୋକ ସୁଖ ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ॥ ୧ ॥

ଗ୍ରାସଂ ସୁମୃଷ୍ଟଂ ବିରସଂ ମହାନ୍ତଂ ସ୍ତୋକମେବ ବା ।
ଯଦୃଚ୍ଛୟୈବାପତିତଂ ଗ୍ରସେଦାଜଗରୋଽକ୍ରିୟଃ ॥ ୨

ଶୟୀତାହାନି ଭୂରୀଣି ନିରାହାରୋଽନୁପକ୍ରମଃ ।
ଯଦି ନୋପନମେଦ୍ ଗ୍ରାସୋ ମହାହିରିବ ଦିଷ୍ଟଭୁକ୍ ॥ ୩

ଓଜଃସହୋବଲଯୁତଂ ବିଭ୍ରଦ୍ ଦେହମକର୍ମକମ୍ ।
ଶୟାନୋ ବୀତନିଦ୍ରଶ୍ଚ ନେହେତେନ୍ଦ୍ରିୟବାନପି ॥ ୪

(ତା'ପରେ ଅଜଗରର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ସେ କହିଲେ,)

ଆହାରେ ଭଲ-ମନ୍ଦ ନାହିଁ । ଯେ ସ୍ଥାନେ ଯେମନ୍ତ ମିଳଇ ॥
ସନ୍ତୋଷେ କରଇ ଆହାର । ଏଣେ ବିଗ୍ରହ ନାହିଁ ମୋର ॥
ଅଳପେ ବହୁତେ ସନ୍ତୋଷ । ନ ମିଳେ କରେ ଉପବାସ ॥

ତେଣୁ କାହାରିକୁ କିଛି ନ ମାଗି ଯୋଗୀକୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ, ନିକୃଷ୍ଟ, ଅଳ୍ପ, ବହୁତ ଯାହାକିଛି ଆହାର ମିଳିଯିବ, ସେତିକି ଖାଇ ଅଜଗର ପରି ଉଦାସୀନ ଭାବରେ ରହିବା ଉଚିତ। କିଛିଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖାଦ୍ୟ ନ ମିଳିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଖାଦ୍ୟପାଇଁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ସବୁ ପ୍ରାରବ୍ଧର ଫଳ ବୋଲି ଜାଣି, ସେ ଅଜଗର ପରି ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ରହିବା ଉଚିତ। ଓଜ (ମନୋବଳ), ସହ (ଇନ୍ଦ୍ରିୟବଳ) ଓ ବଳ (ଶାରୀରିକ ବଳ)—ଏପରି ତିନି ପ୍ରକାର ବଳରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର କ୍ଷମତା ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସେ ଶୋଇରହିବା ପରି ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିରହିବା ଉଚିତ ॥ ୨-୪ ॥

ମୁନିଃ ପ୍ରସନ୍ନଗମ୍ଭୀରୋ ଦୁର୍ବିଗାହ୍ୟୋ ଦୁରତ୍ୟୟଃ ।
ଅନନ୍ତପାରୋ ହ୍ୟକ୍ଷୋଭ୍ୟଃ ସ୍ତିମିତୋଦ ଇବାର୍ଣ୍ଣବଃ ॥ ୫

(ସମୁଦ୍ରର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ କହିଲେ,) ମୁନି ସମୁଦ୍ର ପରି ପ୍ରସନ୍ନ ଓ ଗମ୍ଭୀର ହେବା ଆବଶ୍ୟକ। ସେ ଦେଶ ଓ କାଳଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ନ ହୋଇ, ଅନ୍ୟର ଆଧିପତ୍ୟରୁ ଦୂରରେ ରହି, କାମ-କ୍ରୋଧ ଓ ରାଗ-ଦ୍ୱେଷଦ୍ୱାରା ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ବା ବିଚଳିତ ନ ହେବା ଉଚିତ। ସେ ଅନନ୍ତ-ଅପାର ସାଗର ପରି ନିଶ୍ଚଳ ଓ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ ॥ ୫ ॥

ସମୃଦ୍ଧକାମୋ ହୀନୋ ବା ନାରାୟଣପରୋ ମୁନିଃ ।
ନୋତ୍ସର୍ପେତ ନ ଶୁଷ୍ୟେତ ସରିଦ୍ଭିରିବ ସାଗରଃ ॥ ୬

ସମୁଦ୍ର ନଦୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଚୁର ଜଳ ପାଇଗଲେ ବି ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଂଘନ କରେ ନାହିଁ, କି ନଦୀରୁ ଜଳ ନ ପାଇଲେ ଶୁଖିଯାଏ ନାହିଁ। ଭଗବତ୍‌ପରାୟଣ ମୁନି ଠିକ୍ ସେହିପରି ସମୃଦ୍ଧି (ଧନ, ସମ୍ପଦ, ପ୍ରଶଂସା ଆଦି) ପାଇଲେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, କି ସମୃଦ୍ଧି ନ ପାଇଲେ ଦୁଃଖୀ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; ଉଭୟ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ଅବିଚଳିତ ରହିବା ଉଚିତ ॥ ୬ ॥

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ୍ତ୍ରିୟଂ ଦେବମାୟାଂ ତଦ୍ଭାବୈରଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ପ୍ରଲୋଭିତଃ ପତତ୍ୟନ୍ଧେ ତମସ୍ୟଗ୍ନୌ ପତଙ୍ଗବତ୍ ॥ ୭

(ତା'ପରେ ପତଙ୍ଗମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ସେ କହିଲେ,) ପତଙ୍ଗ ଯେପରି ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ, ନିଆଁରେ ପଡ଼ି ମରେ, ଅଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହିପରି ଦେବମାୟାରୂପିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଦେଖି, ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଅନ୍ଧକାରମୟ ଘୋର ନରକରେ ପଡ଼ିଯାଏ । କାମିନୀ, କାଞ୍ଚନ, ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ ଆଦି ଯେତେ ବି ଦ୍ରବ୍ୟ ରହିଛି, ସେସବୁ ମାୟାମୟ । ମୂଢ଼ ମନୁଷ୍ୟ ଉପଭୋଗବୁଦ୍ଧି କରି ସେସବୁରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ପତଙ୍ଗ ଆପେ ଆପେ ଯାଇ ନିଆଁରେ ପଡ଼ିଯିବା ପରି, ସେ ବିବେକଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ସେହି ଆସକ୍ତିରେ ପଡ଼ି ନିଜର ସର୍ବନାଶ କରିଦିଏ ॥ ୭, ୮ ॥

ଯୋଷିଦ୍ଧିରଣ୍ୟାଭରଣାମ୍ବରାଦି-
ଦ୍ରବ୍ୟେଷୁ ମାୟାରଚିତେଷୁ ମୂଢ଼ଃ ।
ପ୍ରଲୋଭିତାତ୍ମା ହ୍ୟୁପଭୋଗବୁଦ୍ଧ୍ୟା
ପତଙ୍ଗବନ୍ନଶ୍ୟତି ନଷ୍ଟଦୃଷ୍ଟିଃ ॥ ୮

(ଭଅଁର ବା ମହୁମାଛିର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ କହିଲେ,) ଭଅଁର ଯେପରି ଏ ଫୁଲ ସେ ଫୁଲ ବୁଲି ବୁଲି ଟିକିଏ ଟିକିଏ କରି ରସ ସଂଗ୍ରହ କରେ, ମୁନି ସେହିପରି ଏ ଘର ସେ ଘର ବୁଲି ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଅନ୍ନ ଭିକ୍ଷା କରିବା ଉଚିତ* । ଏହାଫଳରେ ଅନ୍ନଦାତାଙ୍କୁ ଦେବାରେ କଷ୍ଟ ବୋଧ ହେବ ନାହିଁ ଏବଂ ମୁନିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଶରୀର ନିର୍ବାହ ହୋଇଯିବ । ମୁନି ଏହିପରି ମାଧୁକରୀବୃତ୍ତିର ଅଶ୍ରୟ ନେବା ଉଚିତ । ଭ୍ରମର ଯେପରି ଛୋଟବଡ଼ ସବୁ ଫୁଲରୁ ମଧୁ ଗ୍ରହଣ କରେ, ବୁଦ୍ଧିମାନ ମନୁଷ୍ୟ ସେହିପରି ଛୋଟବଡ଼ ସବୁ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ସାର ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୯, ୧୦ ॥ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଘର ଘର ବୁଲି ଯେଉଁ ସାମାନ୍ୟ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ଆଣିବେ, ସେଥିରୁ କିଛି ଉପରବେଳା ପାଇଁ କିମ୍ବା ଆସନ୍ତାକାଲି ପାଇଁ ସଞ୍ଚୟ ବା ସଂଗ୍ରହ କରି ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଭିକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପାତ୍ର ନ ଧରି କେବଳ ହାତପାପୁଲିକୁ ପାତ୍ର କରି ଭିକ୍ଷାନ୍ନକୁ ଉଦରରେ ହିଁ ରଖିବେ; କାରଣ ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେଖୁଥାଉଁ ଯେ, ମହୁମାଛି ଯେଉଁ ମହୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ରଖେ, ତାହା ଅନ୍ୟମାନେ ନେଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ତା'ସହିତ ମହୁମାଛିର ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଯାଏ । ଏହା ଜାଣି ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୧୧, ୧୨ ॥

ସ୍ତୋକଂ ସ୍ତୋକଂ ଗ୍ରସେଦ୍ ଗ୍ରାସଂ ଦେହୋ ବର୍ତ୍ତେତ ଯାବତା ।
ଗୃହାନହିଂସନ୍ନାତିଷ୍ଠେଦ୍ ବୃତ୍ତିଂ ମାଧୁକରୀଂ ମୁନିଃ ॥ ୯

ଅଣୁଭ୍ୟଶ୍ଚ ମହଦ୍ଭ୍ୟଶ୍ଚ ଶାସ୍ତ୍ରେଭ୍ୟଃ କୁଶଲୋ ନରଃ ।
ସର୍ବତଃ ସାରମାଦଦ୍ୟାତ୍ ପୁଷ୍ପେଭ୍ୟ ଇବ ଷଟ୍‌ପଦଃ ॥ ୧୦

ସାୟନ୍ତନଂ ଶ୍ୱସ୍ତନଂ ବା ନ ସଂଗୃହ୍ଣୀତ ଭିକ୍ଷିତମ୍ ।
ପାଣିପାତ୍ରୋଦରାମତ୍ରୋ ମକ୍ଷିକେବ ନ ସଙ୍ଗ୍ରହୀ ॥ ୧୧

ସାୟନ୍ତନଂ ଶ୍ୱସ୍ତନଂ ବା ନ ସଂଗୃହ୍ଣୀତ ଭିକ୍ଷୁକଃ ।
ମକ୍ଷିକା ଇବ ସଂଗୃହ୍ଣନ୍ ସହ ତେନ ବିନଶ୍ୟତି ॥ ୧୨

(ହାତୀର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ କହିଲେ,) ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀକୁ ହାତରେ ସ୍ପର୍ଶ କରିବା ତ ଦୂରର କଥା, ପାଦରେ ବି ସ୍ପର୍ଶ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; ଏପରି କି, କାଠରେ ଗଢ଼ା ନାରୀମୂର୍ତ୍ତିକୁ ବି ସ୍ପର୍ଶ କରିବା ଅନୁଚିତ । ସେ ଯଦି ଏହା ନ ମାନନ୍ତି, ତେବେ ମାଈହାତୀ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ଅଣ୍ଡିରାହାତୀ ଯେପରି ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଯାଏ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବି

ପଦାପି ଯୁବତୀଂ ଭିକ୍ଷୁର୍ନ ସ୍ପୃଶେଦ୍ ଦାରବୀମପି ।
ସ୍ପୃଶନ୍ କରୀବ ବଧ୍ୟେତ କରିଣ୍ୟା ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗତଃ ॥ ୧୩

* ତାହା ନ କଲେ, ଗୋଟିଏମାତ୍ର ପଦ୍ମର ସୁଗନ୍ଧରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ତାରି ଭିତରେ ବସିରହି ରସ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିବା ଭ୍ରମର ଯେପରି ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ପରେ, ପଦ୍ମ ମୁଦି ହୋଇଯିବାଫଳରେ ତା ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ସ୍ୱାଦ ବାସନାରେ ଗୋଟିଏ ଘରୁ ଅନ୍ନ ଖାଇଲେ ସଂସର୍ଗ ମୋହରେ ପଡ଼ି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବି ସେହିପରି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବେ ।

ନାଧିଗଚ୍ଛେତ୍ ସ୍ତ୍ରିୟଂ ପ୍ରାଜ୍ଞଃ କର୍ହିଚିନ୍ମୃତ୍ୟୁମାତ୍ମନଃ ।
ବଳାଧିକୈଃ ସ ହନ୍ୟେତ ଗଜୈରନ୍ୟୈର୍ଗଜୋ ଯଥା ॥ ୧୪

ସେହିପରି ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଯିବେ* ॥ ୧୩ ॥ ବିବେକୀ ପୁରୁଷ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ତା'ପଛରେ ଧାଇଁବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। କାରଣ ହାତୁଣୀ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ତା'ପଛରେ ଧାଇଁଥିବା ହାତୀ ଯେପରି ଅନ୍ୟ ବଳବାନ୍ ହାତୀଦ୍ୱାରା ଆହତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼େ, ସ୍ତ୍ରୀପଛରେ ଧାଇଁଥିବା ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମୃତ୍ୟୁର ଶିକାର ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୪ ॥

ନ ଦେୟଂ ନୋପଭୋଗ୍ୟଂ ଚ ଲୁବ୍ଧୈର୍ଯଦ୍ ଦୁଃଖସଞ୍ଚିତମ୍ ।
ଭୁଙ୍କ୍ତେ ତଦପି ତଚ୍ଚାନ୍ୟୋ ମଧୁହେବାର୍ଥବିନ୍ମଧୁ ॥ ୧୫

(ମହୁସଂଗ୍ରହକାରୀର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ କହିଲେ,) ମହୁମାଛି ସଞ୍ଚୟ କରି ରଖିଥିବା ମହୁକୁ ମହୁସଂଗ୍ରହକାରୀ ଯେପରି ନେଇପଳାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଲୋଭୀ ମନୁଷ୍ୟର ସଞ୍ଚିତ ଧନକୁ ଅନ୍ୟମାନେ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି। ସେ ନିଜେ ସେହି ଧନକୁ ଉପଭୋଗ କରି ପାରେନାହିଁ, କି କାହାରିକୁ ତାହା ଦାନ କରେ ନାହିଁ ॥ ୧୫ ॥ ମହୁମାଛି ନିଜେ ସଞ୍ଚୟ କରି ରଖିଥିବା ମହୁକୁ ନିଜେ ନ ଖାଉଣୁ ମହୁସଂଗ୍ରହକାରୀ ତାହାକୁ ଛଡ଼ାଇ ନିଏ। ଠିକ୍ ସେହିପରି ଗୃହସ୍ଥ ବହୁ କ୍ଳେଶ ସହି ଉପାର୍ଜନ ଓ ସଞ୍ଚୟ କରି ରଖିଥିବା ପଦାର୍ଥକୁ ସେ ନିଜେ ଉପଭୋଗ ନ କରୁଣୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଓ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ତାହାକୁ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି। କାରଣ ଗୃହସ୍ଥ ହୋଇଥିବାରୁ ଅତିଥି-ଅଭ୍ୟାଗତଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଭୋଜନ କରାଇବା ତା'ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ॥ ୧୬ ॥

ସୁଦୁଃଖୋପାର୍ଜିତୈର୍ବିତ୍ତୈରାଶାସାନାଂ ଗୃହାଶିଷଃ ।
ମଧୁହେବାଗ୍ରତୋ ଭୁଙ୍କ୍ତେ ଯତିର୍ବୈ ଗୃହମେଧିନାମ୍ ॥ ୧୬

ଗ୍ରାମ୍ୟଗୀତଂ ନ ଶୃଣୁୟାଦ୍ ଯତିର୍ବନଚରଃ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ଶିକ୍ଷେତ ହରିଣାଦ୍ ବଦ୍ଧାନ୍ମୃଗୟୋର୍ଗୀତମୋହିତାତ୍ ॥ ୧୭

ବ୍ୟାଧର ଗୀତବାଦ୍ୟରେ ମୋହିତ ହୋଇ ହରିଣ ଯାଇ ବ୍ୟାଧର ଜାଲରେ ପଡ଼ିଯାଏ। ହରିଣର ଏହି ଗତିରୁ ମୁଁ ଶିକ୍ଷା କଲି ଯେ, ବନବାସୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କଦାପି ଗ୍ରାମ୍ୟଗୀତ (ବିଷୟସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗୀତ) ଶୁଣିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ଗ୍ରାମ୍ୟଗୀତ ପ୍ରତି କାନ ଦେଲେ, ସେ ହରିଣ ପରି ସଂସାରବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଯିବେ ॥ ୧୭ ॥ ଆପଣ ତ ଜାଣିଥିବେ ଯେ, ହରିଣଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗ ମୁନି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଗୀତ, ବାଦ୍ୟ ଓ ନୃତ୍ୟ ଆଦିରେ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ବଶ୍ୟ ଓ ସେମାନଙ୍କ ହାତର ଖେଳଣା ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୮ ॥

ନୃତ୍ୟବାଦିତ୍ରଗୀତାନି ଜୁଷନ୍ ଗ୍ରାମ୍ୟାଣି ଯୋଷିତାମ୍ ।
ଆସାଂ କ୍ରୀଡ଼ନକୋ ବଶ୍ୟ ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗୋ ମୃଗୀସୁତଃ ॥ ୧୮

(ଏଥର ମାଛର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ କହିଲେ,) ବନିଶୀକଣ୍ଟାରେ ଲାଗିଥିବା ଥୋପ ଗିଳିଦେଇ ମାଛ ଯେପରି ପ୍ରାଣ ହରାଏ, ନିଜ ରସନାକୁ (ଜିଭକୁ) ସଂଯତ କରି ନ ଥିବା ଅବିବେକୀ ମନୁଷ୍ୟ ସେହିପରି ରସନାର ଦାସ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ିଯାଏ ॥ ୧୯ ॥ ଉପବାସ ପାଳନ କରି ବିବେକୀ ପୁରୁଷ ନିଜର ଅନ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ସଂଯତ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ରସନା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବଶୀଭୂତ ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ। ଭୋଜନ ବନ୍ଦ

ଜିହ୍ୱୟାତିପ୍ରମାଥିନ୍ୟା ଜନୋ ରସବିମୋହିତଃ ।
ମୃତ୍ୟୁମୃଚ୍ଛତ୍ୟସଦ୍‌ବୁଦ୍ଧିର୍ମୀନସ୍ତୁ ବଡ଼ିଶୈର୍ଯଥା ॥ ୧୯

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଜୟନ୍ତ୍ୟାଶୁ ନିରାହାରା ମନୀଷିଣଃ ।
ବର୍ଜୟିତ୍ୱା ତୁ ରସନଂ ତନ୍ନିରନ୍ନସ୍ୟ ବର୍ଦ୍ଧତେ ॥ ୨୦

* ହାତୀ ଧରୁଥିବା ଲୋକେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗାତକୁ କାଠିକୁଟାରେ ଘୋଡ଼ାଇ ଦେଇ ତା'ଉପରେ କନା ଓ କାଗଜରେ ତିଆରି ହାତୁଣୀଟିଏ ଠିଆ କରିଦିଅନ୍ତି। ତାକୁ ସତ ହାତୁଣୀ ଭାବି ହାତୀ ତା'ପାଖକୁ ଯାଏ ଓ ଗାତରେ ପଡ଼ିଯାଏ।

ତାବଜ୍ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟୋ ନ ସ୍ୟାଦ୍ ବିଜିତାନ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ପୁମାନ୍ ।
ନ ଜୟେଦ୍ ରସନଂ ଯାବଜ୍ଜିତଂ ସର୍ବଂ ଜିତେ ରସେ ॥ ୨୧

ପିଙ୍ଗଳା ନାମ ବେଶ୍ୟାଽଽସୀଦ୍ ବିଦେହନଗରେ ପୁରା ।
ତସ୍ୟା ମେ ଶିକ୍ଷିତଂ କିଞ୍ଚିନ୍ନିବୋଧ ନୃପନନ୍ଦନ ॥ ୨୨

ସା ସ୍ୱୈରିଣ୍ୟେକଦା କାନ୍ତଂ ସଙ୍କେତ ଉପନେଷ୍ୟତୀ ।
ଅଭୂତ୍ କାଳେ ବହିର୍ଦ୍ୱାରି ବିଭ୍ରତୀ ରୂପମୁତ୍ତମମ୍ ॥ ୨୩

ମାର୍ଗେ ଆଗଚ୍ଛତୋ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପୁରୁଷାନ୍ ପୁରୁଷର୍ଷଭ ।
ତାଞ୍ଛୁଲ୍କଦାନ୍ ବିତ୍ତବତଃ କାନ୍ତାନ୍ ମେନେଽର୍ଥକାମୁକା ॥ ୨୪

ଆଗତେଷ୍ୱପଯାତେଷୁ ସା ସଙ୍କେତୋପଜୀବିନୀ ।
ଅପ୍ୟନ୍ୟୋ ବିତ୍ତବାନ୍ କୋଽପି ମାମୁପୈଷ୍ୟତି ଭୂରିଦଃ ॥ ୨୫

ଏବଂ ଦୁରାଶୟା ଧ୍ୱସ୍ତନିଦ୍ରା ଦ୍ୱାର୍ଯ୍ୟବଲମ୍ବତୀ ।
ନିର୍ଗଚ୍ଛନ୍ତୀ ପ୍ରବିଶତୀ ନିଶୀଥଂ ସମପଦ୍ୟତ ॥ ୨୬

ତସ୍ୟା ବିତ୍ତାଶୟା ଶୁଷ୍ୟଦ୍‌ବକ୍ତ୍ରାୟା ଦୀନଚେତସଃ ।
ନିର୍ବେଦଃ ପରମୋ ଜଜ୍ଞେ ଚିନ୍ତାହେତୁଃ ସୁଖାବହଃ ॥ ୨୭

କରିଦେଲେ ବରଂ ରସନା ଅଧିକ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠେ ॥ ୨୦ ॥ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ବଶ କରାଯାଇ ନାହିଁ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟସବୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ପ୍ରାପ୍ତ କରି ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ଯଦି ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ବଶ କରି ଦିଆଗଲା, ତେବେ ଜାଣନ୍ତୁ, ଅନ୍ୟସବୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବଶ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୧ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ବିଦେହନଗରୀ ମିଥିଳାରେ ପିଙ୍ଗଳା ନାମରେ ଜଣେ ବେଶ୍ୟା ରହୁଥିଲା। ମୁଁ ତା'ଠାରୁ ଯାହା ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଛି, ତାହା କହୁଛି, ମନ ଦେଇ ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୨୨ ॥ ସେ ତ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିଣୀ ଥିଲା, ରୂପବତୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲା। ଥରେ ରାତିରେ କୌଣସି ପରପୁରୁଷକୁ ଆକର୍ଷିତ କରି ନିଜର କେଳିଗୃହକୁ ନେଇଯିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ଓ ଆଭୂଷଣ ପିନ୍ଧି, ସାଜସଜ୍ଜା ହୋଇ, ନିଜ ଦାଣ୍ଡଦୁଆର ପାଖରେ ବହୁସମୟ ଧରି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା ॥ ୨୩ ॥ ତାର ତ ଧନ ପାଇବାର ଲାଳସା ଥିଲା, ତେଣୁ ସେହି ବାଟଦେଇ ଯେକୌଣସି ପୁରୁଷ ଆସୁଥିଲା, ଉକ୍ତ ଧନଲୋଲୁପା କାମିନୀ ତାକୁ ଦେଖି ଭାବୁଥିଲା, ''ଏ ନିଶ୍ଚୟ ଜଣେ ଧନୀ ଲୋକ ହୋଇଥିବେ; ଟଙ୍କାପଇସା ଦେଇ ମୋତେ ଉପଭୋଗ କରିବାପାଇଁ ଏ ଲୋକ ଆସୁଛନ୍ତି।'' ॥ ୨୪ ॥ ପଥିକ ତା'ର ନିଜ ବାଟରେ ଚାଲିଯିବା ପରେ, ନିଜର ଭାବଭଙ୍ଗୀ ଦେଖାଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପାଲରେ ପକାଇ ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ କରୁଥିବା ସେହି ବେଶ୍ୟା ସେଆଡ଼କୁ ଆସୁଥିବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦ୍ୱିତୀୟ ଲୋକକୁ ଦେଖି ଭାବୁଥିଲା, ''ଇଏ ମୋରି ପାଖକୁ ହିଁ ଆସୁଛନ୍ତି; ଇଏ ମୋତେ ବହୁତ ଧନ ଦେବେ।'' କିନ୍ତୁ ସେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆଗକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ସେ ଭାବୁଥିଲା, ''ଏଥର ନିଶ୍ଚୟ କେହି ଜଣେ ବଡ଼ ଧନୀ ଲୋକ ଆସିବେ ଏବଂ ମୋତେ ବହୁତ ଧନ ଦେବେ।'' ॥ ୨୫ ॥

ତା'ମନରେ ଏପରି ଦୁରାଶା ବଢ଼ିଚାଲିଲା। ସେ ତା'ଦୁଆରମୁହଁରେ ବହୁସମୟ ଧରି ଚାହିଁରହିଲା। ତା'ଆଖିକୁ ନିଦ ଆସିଲା ନାହିଁ। ସେ କେତେବେଳେ ଘରଭିତରକୁ ଚାଲିଯାଉଥାଏ ତ, କେତେବେଳେ ବାହାରକୁ ଚାଲିଆସୁଥାଏ। ଏପରିଭାବରେ ଅଧରାତି ବିତିଗଲା ॥ ୨୬ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ସତରେ, ଆଶା—ତା'ଭିତରେ ପୁଣି ଧନଆଶା ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନ୍ଦ। ଧନୀଗ୍ରାହକ କେବେ ଆସିବେ ବୋଲି ଚାହିଁ ଚାହିଁ ତାର ମୁହଁ ଶୁଖିଗଲା; ଚିତ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲା। ଦୁଃଖରେ ନିଜର ତୁଚ୍ଛ ବୃତ୍ତି ପ୍ରତି ତା'ମନରେ ବୈରାଗ୍ୟ ଆସିଗଲା। ସେହି ବୈରାଗ୍ୟ ହିଁ ତାର ସୁଖର କାରଣ

ତସ୍ୟା ନିର୍ବିଣ୍ଣଚିତ୍ତାୟା ଗୀତଂ ଶୃଣୁ ଯଥା ମମ ।
ନିର୍ବେଦ ଆଶାପାଶାନାଂ ପୁରୁଷସ୍ୟ ଯଥା ହ୍ୟସିଃ ॥ ୨୮

ନ ହ୍ୟଙ୍ଗାଜାତନିର୍ବେଦୋ ଦେହବନ୍ଧଂ ଜିହାସତି ।
ଯଥା ବିଜ୍ଞାନରହିତୋ ମନୁଜୋ ମମତାଂ ନୃପ ॥ ୨୯

ପିଙ୍ଗଳୋବାଚ

ଅହୋ ମେ ମୋହବିତତିଂ ପଶ୍ୟତାବିଜିତାତ୍ମନଃ ।
ଯା କାନ୍ତାଦସତଃ କାମଂ କାମୟେ ଯେନ ବାଳିଶା ॥ ୩୦

ସନ୍ତଂ ସମୀପେ ରମଣଂ ରତିପ୍ରଦଂ
ବିତ୍ତପ୍ରଦଂ ନିତ୍ୟମିମଂ ବିହାୟ ।
ଅକାମଦଂ ଦୁଃଖଭୟାଧିଶୋକ-
ମୋହପ୍ରଦଂ ତୁଚ୍ଛମହଂ ଭଜେଽଜ୍ଞା ॥ ୩୧

ଅହୋ ମୟାଽଽତ୍ମା ପରିତାପିତୋ ବୃଥା
ସାଙ୍କେତ୍ୟବୃତ୍ତ୍ୟାତିବିଗର୍ହ୍ୟବାର୍ତ୍ତୟା ।
ସ୍ତ୍ରୈଣାନ୍ନରାଦ୍ ଯାର୍ଥତୃଷୋଽନୁଶୋଚ୍ୟାତ୍
କ୍ରୀତେନ ବିତ୍ତଂ ରତିମାତ୍ମନେଚ୍ଛତୀ ॥ ୩୨

ଯଦସ୍ଥିଭିର୍ନିର୍ମିତବଂଶବଂଶ୍ୟ-
ସ୍ଥୂଣଂ ତ୍ୱଚା ରୋମନଖୈଃ ପିନଦ୍ଧମ୍ ।
କ୍ଷରନ୍ନବଦ୍ୱାରମଗାରମେତଦ୍
ବିଣ୍ମୂତ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣଂ ମଦୁପୈତି କାନ୍ୟା ॥ ୩୩

ବିଦେହାନାଂ ପୁରେ ହ୍ୟସ୍ମିନ୍ନହମେକୈବ ମୂଢଧୀଃ ।
ଯାନ୍ୟମିଚ୍ଛନ୍ତ୍ୟସତ୍ୟସ୍ମାଦାତ୍ମଦାଦ୍ କାମମଚ୍ୟୁତାତ୍ ॥ ୩୪

ସୁହୃତ୍ ପ୍ରେଷ୍ଠତମୋ ନାଥ ଆତ୍ମା ଚାୟଂ ଶରୀରିଣାମ୍ ।
ତଂ ବିକ୍ରୀୟାତ୍ମନୈବାହଂ ରମେଽନେନ ଯଥା ରମା ॥ ୩୫

କିୟତ୍ ପ୍ରିୟଂ ତେ ବ୍ୟଭଜନ୍ କାମା ଯେ କାମଦା ନରାଃ ।
ଆଦ୍ୟନ୍ତବନ୍ତୋ ଭାର୍ଯ୍ୟାୟା ଦେବା ବା କାଳବିଦ୍ରୁତାଃ ॥ ୩୬

ହୋଇଗଲା ॥ ୨୭ ॥ ମନରେ ଏପରି ବୈରାଗ୍ୟ ଜାଗ୍ରତ ହେବାରୁ ପିଙ୍ଗଳାମୁହଁରୁ ଗୀତଟିଏ ବାହାରିପଡ଼ିଲା । ସତରେ ଆଶାରୂପୀ ଜାଲକୁ କାଟିଦେବା ନିମନ୍ତେ ବୈରାଗ୍ୟ ହିଁ ହେଉଛି ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ଖଡ୍ଗ । ବୈରାଗ୍ୟ ବିନା ଦୁଃଖର ନିବୃତ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ । ହେ ରାଜନ୍ ! ଅଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷ ଯେପରି ମମତା ଛାଡ଼ିବାକୁ ଚାହେଁନା, ବୈରାଗ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇ ନ ଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ସେହିପରି ଶରୀର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବନ୍ଧନକୁ କାଟିଦେବାକୁ ଚାହେଁନା ॥ ୨୮, ୨୯ ॥

ପିଙ୍ଗଳା ଗାଇଲା—

ମୁଁ ନୁହେଁ କେଡ଼େ ବୁଦ୍ଧିହୀନ । ହୋଇଲି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଅଧୀନ ॥
କାମନା ପୂରାଇବା ପାଇଁ । ପରପୁରୁଷେ ଅଛି ଚାହିଁ ॥
ଯେ ନର ନୁହେଁ ମୋର ପତି । ତା'ଠାରେ ରଖିଛି ମୁଁ ମତି ॥ ୩୦ ॥
ମୋ କାନ୍ତ ଶାଶ୍ୱତ ରୂପରେ । ଅଛନ୍ତି ସଦା ମୋ ପାଖରେ ॥
ସେ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ବି ସେ ଅଟନ୍ତି ॥
ସେ ଥାଇଁ ହୃଦୟରେ ମୋର । ମୁଁ ନୁହେଁ କେଡ଼େ ମୂର୍ଖ ଘୋର ॥
ତାଙ୍କୁ ନ ରସି ଚାହେଁ ଆନେ । ଅସମର୍ଥ ଯେ ଭୋଗ-ଦାନେ ॥
ଯେ ଦ୍ୟନ୍ତି ଦୁଃଖ, ବ୍ୟାଧି, ଭୟ । ଶୋକ, ସନ୍ତାପ ପୁଣି ମୋହ ॥
ସେପରି ଲୋକଙ୍କୁ ସେବନ । କରି ଯାପୁଛି ମୁଁ ଜୀବନ ॥ ୩୧ ॥
ଏ ବେଶ୍ୟାବୃତ୍ତିର ଆଶ୍ରୟ । ଅଟଇ ବଡ଼ ନିନ୍ଦନୀୟ ॥
ଏପରି ଜୀବିକା ମୁଁ ଧରି । ଏ ଦେହ ଦେଲି ବିକ୍ରି କରି ॥
ଲୋଭୀ, ଲମ୍ପଟ, ନିନ୍ଦନୀୟ । ମୋ ଦେହ କରିନେଲେ କ୍ରୟ ॥
ଏ ଦେହ ଧରି ମୂର୍ଖ ମୁହିଁ । ଧନ ଓ ରତିସୁଖ ଚାହିଁ ॥
ଆହୁରି ବସିଛି ଅନାଇଁ । ମୋ ସମ ହୀନ କେହି ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥
ବାଉଁଶ ଖୁଣ୍ଟ, ଶେଣି ରୁଏ । ଘର ଯେପରି ଠିଆ ହୁଏ ॥
ଚର୍ମ, ରୁଧିର, ଅସ୍ଥି ଧରି । ଏ ଦେହ ଗଢ଼ା ସେହିପରି ॥
ନଖ, ଲୋମରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ । ନବଦ୍ୱାରରୁ ମଳମୂତ୍ର ॥
ଏ ନିନ୍ଦ୍ୟ ଦେହରୁ ବୋହୁଛି । ତଥାପି ମୋ ପରି କେ ଅଛି ॥
ଦେହଟା ମଣେ ଅତି ପ୍ରିୟ । ସତରେ ମୁଁ କି ମୂର୍ଖ ନୁହଁ ॥ ୩୩ ॥
ଏ ଯେଉଁ ବିଦେହ ନଗରୀ । ଜୀବନମୁକ୍ତଙ୍କର ପୁରୀ ॥
ଏପରି ପୁରେ ରହିଥାଇ । ମୋ ପରି ମୂର୍ଖ କେହି ନାହିଁ ॥
ଆତ୍ମଦାନୀ ଓ ଅବିନାଶୀ । ପୁରୁଷେ ନୋହି ଅଭିଳାଷୀ ॥
ମୁଁ ମୂଢ଼ା ପରପୁରୁଷରେ । ସର୍ବଦା ଅଭିଳାଷ କରେ ॥ ୩୪ ॥
ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ । ସବୁରି ବନ୍ଧୁ, ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ॥
ମଙ୍ଗଳକରତା ସବୁରି । ମିତ୍ର ଓ ଆତ୍ମା ସେହି ହରି ॥
ନିଜକୁ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ କିଣି । ହୋଇବି ତାଙ୍କରି ଘରଣୀ ॥
ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ । ବିହାର କରିବି ମୁଁ ରଙ୍ଗେ ॥ ୩୫ ॥
କେ ଅବା କାମ-ଭୋଗ ଦେଇ । ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ତୋଷିଣ ପାରଇ ॥
ସଂସାରେ ନାହିଁ କେହି ବ୍ୟକ୍ତି । ଭୋଗେ ପାଇଛି ଯେ ତୃପତି ॥
ସମସ୍ତେ ଆଦି-ଅନ୍ତବନ୍ତ । ସମସ୍ତେ କାଳକବଳିତ ॥
ମହୀମଣ୍ଡଳେ ଜନ୍ମ ହୋଇ । ଦେବତା ହେଲେ ବି ମରଇ ॥ ୩୬ ॥

ନୂନଂ ମେ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରୀତୋ ବିଷ୍ଣୁଃ କେନାପି କର୍ମଣା ।
ନିର୍ବେଦୋଽୟଂ ଦୁରାଶାୟା ଯନ୍ମେ ଜାତଃ ସୁଖାବହଃ ॥ ୩୭

ମୈବଂ ସ୍ୟୁର୍ମନ୍ଦଭାଗ୍ୟାୟାଃ କ୍ଲେଶା ନିର୍ବେଦହେତବଃ ।
ଯେନାନୁବନ୍ଧଂ ନିର୍ହୃତ୍ୟ ପୁରୁଷଃ ଶମମୃଚ୍ଛତି ॥ ୩୮

ତେନୋପକୃତମାଦାୟ ଶିରସା ଗ୍ରାମ୍ୟସଙ୍ଗତାଃ ।
ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ଦୁରାଶାଃ ଶରଣଂ ବ୍ରଜାମି ତମଧୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୩୯

ସନ୍ତୁଷ୍ଟା ଶ୍ରଦ୍ଦଧତ୍ୟେତଦ୍ ଯଥାଲାଭେନ ଜୀବତୀ ।
ବିହରାମ୍ୟମୁନୈବାହମାତ୍ମନା ରମଣେନ ବୈ ॥ ୪୦

ସଂସାରକୂପେ ପତିତଂ ବିଷୟୈର୍ମୁଷିତେକ୍ଷଣମ୍ ।
ଗ୍ରସ୍ତଂ କାଳାହିନାଽଽତ୍ମାନଂ କୋଽନ୍ୟସ୍ତାତୁମଧୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୪୧

ଆତ୍ମୈବ ହ୍ୟାତ୍ମନୋ ଗୋପ୍ତା ନିର୍ବିଦ୍ୟେତ ଯଦାଖିଳାତ୍ ।
ଅପ୍ରମତ୍ତ ଇଦଂ ପଶ୍ୟେଦ୍ ଗ୍ରସ୍ତଂ କାଳାହିନା ଜଗତ୍ ॥ ୪୨

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

ଏବଂ ବ୍ୟବସିତମତିର୍ଦୁରାଶାଂ କାନ୍ତତର୍ଷଜାମ୍ ।
ଛିତ୍ତ୍ୱୋପଶମମାସ୍ଥାୟ ଶଯ୍ୟାମୁପବିବେଶ ସା ॥ ୪୩

ଆଶା ହି ପରମଂ ଦୁଃଖଂ ନୈରାଶ୍ୟଂ ପରମଂ ସୁଖମ୍ ।
ଯଥା ସଞ୍ଛିଦ୍ୟ କାନ୍ତାଶାଂ ସୁଖଂ ସୁଷ୍ୱାପ ପିଙ୍ଗଳା ॥ ୪୪

ନିଶ୍ଚେ ମୋ ଶୁଭକର୍ମ ବଳେ । ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରସନ୍ନ ମୋ ଉପରେ ॥
ତେଣୁ ମୋ ଦୁରାଶା ଭିତରେ । ବୈରାଗ୍ୟ ଜାଗିଲା ଅନ୍ତରେ ॥
ସଂସାର ପ୍ରତି ମୁଁ ବିମୁଖ । ହେଲେ ହିଁ ପାଇବଇଁ ସୁଖ ॥ ୩୭ ॥
ମୋ ମନେ ଯେଉଁ ଦୁଃଖ ହେଲା । ତାହା ହିଁ ବଇରାଗ୍ୟ ଦେଲା ॥
ବୈରାଗ୍ୟ କରେ ଶାନ୍ତି ଦାନ । କାଟିଣ ସଂସାର ବନ୍ଧନ ॥
ଏଣୁ ନିଜକୁ ଅଭାଗିନୀ । ଆଉ ମୁଁ କେବେ ଭାବିବିନି ॥ ୩୮ ॥
ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଏହି ଉପକାର । ମାନିବି ହୋଇ ନତଶିର ॥
ଛାଡ଼ି ବିଷୟ ସୁଖ ଆଶା । କରିବି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଭରସା ॥
ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କ ଶରଣ । ଆନନ୍ଦେ କରିବି ଗ୍ରହଣ ॥ ୩୯ ॥
ପ୍ରାରବ୍ଧବଳେ ଯାହା ପାଇ । ବଞ୍ଚିବି ସୁଖେ ତାହା ଖାଇ ॥
ଶ୍ରଦ୍ଧା ସନ୍ତୋଷ ଧରି ହୃଦେ । ଜୀବନ କାଟିବି ଆନନ୍ଦେ ॥
ଆନପୁରୁଷେ ନ ଗ୍ରହିଁବି । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ତୁଲେ ବିହରିବି ॥
ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ହୃଦେଶ୍ୱର । ତାଙ୍କଠୁଁ ବଳି କିଏ ମୋର ॥ ୪୦ ॥
ଏ ଜୀବ ମୋହ ଅନ୍ଧକାରେ । ପଡ଼ିଛି ସଂସାର କୂପରେ ॥
ବିଷୟ ତାକୁ ଅନ୍ଧ କରି । ରଖିଛି ଚଉଦିଗ ଘେରି ॥
କାଳସ୍ୱରୂପ ଅଜଗର । କବଳ କରିଛି ତା' ଶିର ॥
ଏ କୂପୁଁ ଉଦ୍ଧାରିବା ପାଇଁ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଛଡ଼ା କେହି ନାହିଁ ॥ ୪୧ ॥
ବିଷୟ ପ୍ରତି ବଇରାଗ୍ୟ । ଆସିଲେ ଜାଣ ଉଦେ ଭାଗ୍ୟ ॥
ଜୀବ ରମିଲେ ବୈରାଗ୍ୟରେ । ନିଜେ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରେ ॥
କାଳରୂପକ ଅଜଗର । ମୁଖରେ ପଡ଼ିଛି ସଂସାର ॥
ଏକଥା ଯେହୁ ଦେଖିପାରେ । ସେ ନିଜେ ନିଜକୁ ଉଦ୍ଧରେ ॥ ୪୨ ॥

ଅବଧୂତ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଏପରି ସ୍ଥିର କରି ପିଙ୍ଗଳା ତାର ଧନଲୋଭରୁ ଜାତ ଦୁରାଶା ଏବଂ ଧନୀକମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳନର ଲାଳସା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲା ଏବଂ ଶାନ୍ତଚିତ୍ତ ହୋଇ ଯାଇ ନିଜ ଶେଯରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲା ॥ ୪୩ ॥

ସତରେ ଆଶା ହିଁ ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଏବଂ ଆଶା ନ ରଖିବା ହିଁ ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସୁଖ। ପିଙ୍ଗଳା ପୁରୁଷସୁଖର ଆଶା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେବାରୁ ହିଁ ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତିରେ ଶୋଇପାରିଲା ॥ ୪୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ
ଅଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮ ॥

✦✦✦

ଅଥ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କୁରରଠାରୁ ଭୃଙ୍ଗୀ (କୁମ୍ଭାରପୋକ) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାତ ଗୁରୁଙ୍କ କଥା

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

ପରିଗ୍ରହୋ ହି ଦୁଃଖାୟ ଯଦ୍ ଯତ୍ପ୍ରିୟତମଂ ନୃଣାମ୍ ।
ଅନନ୍ତଂ ସୁଖମାପ୍ନୋତି ତଦ୍ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଯସ୍ତ୍ୱକିଞ୍ଚନଃ ॥ ୧

ଅବଧୂତ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ କହିଲେ—ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟବସ୍ତୁ ସଂଗ୍ରହ-ପରିଗ୍ରହ କରିଥାନ୍ତି। ସେହି ସଂଗ୍ରହ-ପରିଗ୍ରହ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖର କାରଣ ହୋଇଯାଏ। କିନ୍ତୁ ଯେ ଅକିଞ୍ଚନ ଓ ଅପରିଗ୍ରହୀ, ସେ ହିଁ ବିଦ୍ୱାନ ଏବଂ ସେ ହିଁ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି। ତେଣୁ କଲ୍ୟାଣକାମୀ ମନୁଷ୍ୟ ସଂଗ୍ରହଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବା ଉଚିତ ॥ ୧ ॥

ସାମିଷଂ କୁରରଂ ଜଘ୍ନୁର୍ବଲିନୋ ଯେ ନିରାମିଷାଃ ।
ତଦାମିଷଂ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ସ ସୁଖଂ ସମବିନ୍ଦତ ॥ ୨

(କୁରର ପକ୍ଷୀର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ସେ କହିଲେ,) ଗୋଟିଏ କୁରର ପକ୍ଷୀକୁ କୌଣସି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଖଣ୍ଡେ ମାଂସ ମିଳିଗଲା। ସେ ମାଂସ ଧରିଛି ଦେଖି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମାଂସଲୋଭୀ ପକ୍ଷୀମାନେ ତାକୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ। ସେ ବିଚରା ମାଂସଖଣ୍ଡଟି ଫୋପାଡ଼ିଦେବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଗଲା। ଏଥିରୁ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବା କଥା ଯେ, ସଂଗ୍ରହ ହିଁ ହେଉଛି ସବୁ ବିପଦର କାରଣ ॥ ୨ ॥

ନ ମେ ମାନାବମାନୌ ସ୍ତୋ ନ ଚିନ୍ତା ଗେହପୁତ୍ରିଣାମ୍ ।
ଆତ୍ମକ୍ରୀଡ଼ ଆତ୍ମରତିର୍ବିଚରାମୀହ ବାଲବତ୍ ॥ ୩

ଦ୍ୱାବେବ ଚିନ୍ତୟା ମୁକ୍ତୌ ପରମାନନ୍ଦ ଆପ୍ଲୁତୌ ।
ଯୋ ବିମୁଗ୍ଧୋ ଜଡ଼ୋ ବାଲୋ ଯୋ ଗୁଣେଭ୍ୟଃ ପରଂ ଗତଃ ॥ ୪

(ଶିଶୁର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ଅବଧୂତ କହିଲେ,) ସରଳ ଶିଶୁ ଯେପରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ନିଜେ ନିଜେ ଖେଳେ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଆତ୍ମାନନ୍ଦରେ ଭୋଳ ରହେ। ମୋ ଉପରେ ମାନ-ଅପମାନର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼େ ନାହିଁ, କି ମୋର ଘର-ପରିବାର କଥା ଚିନ୍ତା ନ ଥାଏ। ସଂସାରରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ବ୍ୟକ୍ତି ଚିନ୍ତାମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହନ୍ତି। ସେମାନେ ହେଲେ– ସରଳ ଅବୋଧ ଶିଶୁ ଏବଂ ଗୁଣାତୀତ ପୁରୁଷ। ଏ ଉଭୟେ ପରମ ଆନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ରହନ୍ତି ॥ ୩,୪ ॥

କ୍ୱଚିତ୍ କୁମାରୀ ତ୍ୱାତ୍ମାନଂ ବୃଣାନାନ୍ ଗୃହମାଗତାନ୍ ।
ସ୍ୱୟଂ ତାନର୍ହୟାମାସ କ୍ୱାପି ଯାତେଷୁ ବନ୍ଧୁଷୁ ॥ ୫

(ତା'ପରେ କୁମାରୀକନ୍ୟାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେବାକୁ ଯାଇ କହିଲେ,) ଥରେ ଗୋଟିଏ ଝିଅକୁ ବୋହୂ କରି ନେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଘେନି ଅନ୍ୟ ଗ୍ରାମର କେତେଜଣ ଲୋକ ଝିଅର ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ। ସେତେବେଳକୁ କେବଳ ଝିଅଟି ଛଡ଼ା ଘରର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ କୌଣସି କାମରେ ବାହାରକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ। ତେଣୁ ଅତିଥିସତ୍କାର ଦାୟିତ୍ୱ ଝିଅଟି ଉପରେ ପଡ଼ିଲା। (ଗରିବ ଘର, ଚାଉଳ ନ ଥିଲା।) କୁଣିଆମାନଙ୍କୁ ଭାତ ଗଣ୍ଡିଏ ରାନ୍ଧି ଖାଇବାକୁ ଦେବ ବୋଲି ଝିଅଟି ଧାନ କୁଟିବାକୁ ଲାଗିଲା। ଝିଅଟି ହାତରେ କେତେ ପଟ ଶଙ୍ଖା ପିନ୍ଧିଥାଏ, ଧାନ କୁଟିବାବେଳେ ଶଙ୍ଖାରେ ଶଙ୍ଖା ବାଜି ଜୋରରେ ଶବ୍ଦ ହେଲା। (ଝିଅଟି ଦେଖିଲା, ସେହି ଶବ୍ଦରୁ ସେ ନିଜେ ଧାନ କୁଟୁଥିବା କଥା ଜଣାପଡ଼ିଯିବ। ଘରର ଦରିଦ୍ରତା ବି ଜଣାପଡ଼ିଯିବ।)

ତେଷାମଭ୍ୟବହାରାର୍ଥଂ ଶାଲୀନ୍ ରହସି ପାର୍ଥିବ ।
ଅବଘ୍ନନ୍ତ୍ୟାଃ ପ୍ରକୋଷ୍ଠସ୍ଥାଶ୍ଚକ୍ରୁଃ ଶଙ୍ଖାଃ ସ୍ୱନଂ ମହତ୍ ॥ ୬

ସା ତଜ୍ଜୁଗୁପ୍ସିତଂ ମତ୍ୱା ମହତୀ ବ୍ରୀଡ଼ିତା ତତଃ ।
ବଭଞ୍ଜୈକୈକଶଃ ଶଙ୍ଖାନ୍ ଦ୍ୱୌ ଦ୍ୱୌ ପାଣ୍ୟୋରଶେଷୟତ୍ ॥ ୭

ଉଭୟୋରପ୍ୟଭୂଦ୍ ଘୋଷୋ ହ୍ୟବଘ୍ନନ୍ତ୍ୟାଃ ସ୍ମ ଶଙ୍ଖୟୋଃ ।
ତତ୍ରାପ୍ୟେକଂ ନିରଭିଦଦେକସ୍ମାନ୍ନାଭବଦ୍ ଧ୍ୱନିଃ ॥ ୮

ଅନ୍ୱଶିକ୍ଷମିମଂ ତସ୍ୟା ଉପଦେଶମରିନ୍ଦମ ।
ଲୋକାନନୁଚରନ୍ନେତାଁଲ୍ଲୋକତତ୍ତ୍ୱବିବିତ୍ସୟା ॥ ୯

ବାସେ ବହୂନାଂ କଲହୋ ଭବେଦ୍ ବାର୍ତ୍ତା ଦ୍ୱୟୋରପି ।
ଏକ ଏବ ଚରେତ୍ତସ୍ମାତ୍ କୁମାର୍ଯ୍ୟା ଇବ କଙ୍କଣଃ ॥ ୧୦

ମନ ଏକତ୍ର ସଂଯୁଜ୍ୟାଜ୍ଜିତଶ୍ୱାସୋ ଜିତାସନଃ ।
ବୈରାଗ୍ୟାଭ୍ୟାସଯୋଗେନ ଧ୍ରିୟମାଣମତନ୍ଦ୍ରିତଃ ॥ ୧୧

ଯସ୍ମିନ୍ ମନୋ ଲବ୍ଧପଦଂ ଯଦେତ-
ଚ୍ଛନୈଃ ଶନୈର୍ମୁଞ୍ଚତି କର୍ମରେଣୂନ୍ ।
ସତ୍ତ୍ୱେନ ବୃଦ୍ଧେନ ରଜସ୍ତମଶ୍ଚ
ବିଧୂୟ ନିର୍ବାଣମୁପୈତ୍ୟନିନ୍ଧନମ୍ ॥ ୧୨

ତଦୈବମାତ୍ମନ୍ୟବରୁଦ୍ଧଚିତ୍ତୋ
ନ ବେଦ କିଞ୍ଚିଦ୍ ବହିରନ୍ତରଂ ବା ।
ଯଥେଷୁକାରୋ ନୃପତିଂ ବ୍ରଜନ୍ତ-
ମିଷୌ ଗତାତ୍ମା ନ ଦଦର୍ଶ ପାର୍ଶ୍ୱେ ॥ ୧୩

ଲଜ୍ଜାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ସେ ତା ହାତର ଶଙ୍ଖା କେତୋଟି ଭାଙ୍ଗିଦେଲା । ତଥାପି ଧାନ କୁଟିବାବେଳେ ଝମଝମ ଶବ୍ଦ ହେବାରୁ ହାତକେ ମାତ୍ର ଦୁଇଟି ଲେଖାଏଁ ଶଙ୍ଖା ରଖି ବାକିସବୁ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା ॥ ୫-୭ ॥ ତଥାପି ଧାନ କୁଟିବାବେଳେ ଏକ ଆରେକରେ ବାଜି ସେହି ଦୁଇ ଦୁଇଟି ଶଙ୍ଖାରୁ ବି ଶବ୍ଦ ବାହାରିଲା । ତେଣୁ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ହାତରୁ ଆଉ ପଟେ ପଟେ ଶଙ୍ଖା ଭାଙ୍ଗିଦେଲା । ଏଥର ଦୁଇ ହାତରେ ମାତ୍ର ପଟେ ଲେଖାଏଁ ଶଙ୍ଖା ରହିଲା, ତେଣୁ ଧାନ କୁଟିବାବେଳେ ଆଉ ଶବ୍ଦ ହେଲା ନାହିଁ ॥ ୮ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଲୋକଙ୍କ ଗତିବିଧି ଜାଣିବା ଇଚ୍ଛାରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ମୁଁ ଯାଇ ସେତେବେଳେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲି । କୁମାରୀକନ୍ୟାର ସେହି କାର୍ଯ୍ୟରୁ ମୁଁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଲି ଯେ, **'ଯହିଁ ଅନେକ ଲୋକ ମିଳି । ଅବଶ୍ୟ ଉପୁଜଇ କଳି ॥'** ଏପରି କି ଦୁଇଜଣ ଲୋକ ଏକାଠି ରହିଲେ ବି, ବୃଥା ଗପସପ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ସେହି କୁମାରୀକନ୍ୟା ପଟେ ପଟେ ଚୁଡ଼ି ପିନ୍ଧିଲା ପରି ମନୁଷ୍ୟ ଏକାକୀ ବିଚରଣ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୯,୧୦ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! (ମୁଁ ଶରନିର୍ମାଣ କରୁଥିବା କମାରଠାରୁ ଶିଖିଲି ଯେ,) ମନୁଷ୍ୟ ଆସନ ଓ ନିଃଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଜୟ କରି (ଉଭୟରେ ସିଦ୍ଧ ହୋଇ) ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଅଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ନିଜ ମନକୁ ବଶରେ ରଖିବା ଉଚିତ ଏବଂ ସେହି ବଶୀଭୂତ ମନକୁ ସାବଧାନତାର ସହିତ ଲକ୍ଷ୍ୟବସ୍ତୁରେ ଲଗାଇଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୧ ॥ ମନ ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲେ, ସେ ତାର କର୍ମବାସନାର ଧୂଳିସବୁକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଝାଡ଼ିଦିଏ । ସେତେବେଳେ ତାର ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ଏବଂ ସେ ରଜୋଗୁଣୀ ଓ ତମୋଗୁଣୀ ବୃତ୍ତିମାନ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦିଏ; ଫଳରେ ଜାଳେଣିଦ୍ରବ୍ୟର ଅଭାବରେ ଅଗ୍ନି ଲିଭିଗଲା ପରି ତାର ମନ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୨ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଏପରିଭାବରେ ନିଜ ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ସ୍ଥିର (ନିରୁଦ୍ଧ) ହୋଇଯାଏ, ତାଙ୍କର କି ବାହାର, କି ଭିତର କୌଣସି ବିଷୟର ଚିନ୍ତା ରହେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଦେଖିଲି, ଜଣେ ଶରନିର୍ମାତା (କାରିଗର) ଶରନିର୍ମାଣ କର୍ମରେ ଏତେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ଶାଳ ପାଖଦେଇ ସଦଳବଳେ ରାଜାଙ୍କର ଏକ ବିରାଟ ପଟୁଆର ଗ୍ଳଲିଗଲା, ଅଥଚ ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ କିଛି ଜଣାପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥

ଏକଚର୍ଯ୍ୟନିକେତଃ ସ୍ୟାଦପ୍ରମତ୍ତୋ ଗୁହାଶୟଃ ।
ଅଲକ୍ଷ୍ୟମାଣ ଆଚାରୈର୍ମୁନିରେକୋଽଲ୍ପଭାଷଣଃ ॥ ୧୪

ଗୃହାରମ୍ଭୋଽତିଦୁଃଖାୟ ବିଫଳଶ୍ଚାଧ୍ରୁବାତ୍ମନଃ ।
ସର୍ପଃ ପରକୃତଂ ବେଶ୍ମ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ସୁଖମେଧତେ ॥ ୧୫

ଏକୋ ନାରାୟଣୋ ଦେବଃ ପୂର୍ବସୃଷ୍ଟଂ ସ୍ୱମାୟୟା ।
ସଂହୃତ୍ୟ କାଳକଳୟା କଳ୍ପାନ୍ତ ଇଦମୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୬

ଏକ ଏବାଦ୍ୱିତୀୟୋଽଭୂଦାତ୍ମାଧାରୋଽଖିଳାଶ୍ରୟଃ ।
କାଳେନାତ୍ମାନୁଭାବେନ ସାମ୍ୟଂ ନୀତାସୁ ଶକ୍ତିଷୁ ।
ସତ୍ତ୍ୱାଦିଷ୍ୱାଦିପୁରୁଷଃ ପ୍ରଧାନପୁରୁଷେଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୭

ପରାବରାଣାଂ ପରମ ଆସ୍ତେ କୈବଲ୍ୟସଂଜ୍ଞିତଃ ।
କେବଳାନୁଭବାନନ୍ଦସନ୍ଦୋହୋ ନିରୁପାଧିକଃ ॥ ୧୮

କେବଳାତ୍ମାନୁଭାବେନ ସ୍ୱମାୟାଂ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକାମ୍ ।
ସଂକ୍ଷୋଭୟନ୍ ସୃଜତ୍ୟାଦୌ ତୟା ସୂତ୍ରମରିନ୍ଦମ ॥ ୧୯

ତାମାହୁସ୍ତ୍ରିଗୁଣବ୍ୟକ୍ତିଂ ସୃଜନ୍ତୀଂ ବିଶ୍ୱତୋମୁଖମ୍ ।
ଯସ୍ମିନ୍ ପ୍ରୋତମିଦଂ ବିଶ୍ୱଂ ଯେନ ସଂସରତେ ପୁମାନ୍ ॥ ୨୦

(ସାପର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ସେ କହିଲେ,) ମୁନି ନିଜର ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ମଣ୍ଡଳୀ ନ ଗଢ଼ି ଏକାକୀ ରହିବା ଉଚିତ । ସେ ବାସସ୍ଥାନ ପ୍ରତି ମମତା ନ ରଖି, ସାବଧାନ ହୋଇ, ଏକାନ୍ତରେ ବା ପର୍ବତକନ୍ଦରରେ ରହିବା ଉଚିତ । ସେ ନିଜର ଆଚାର-ବ୍ୟବହାରଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶିତ (ପରିଚିତ) ନ କରି ମିତଭାଷୀ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ ॥ ୧୪ ॥ ଅନିତ୍ୟ ଶରୀର ନିମନ୍ତେ ଏତେ କଷ୍ଟ କରି ଘର ତୋଳିବା ନିରର୍ଥକ । ସାପ ଯେପରି ଯାଇ ମୂଷାଗାତ ଭିତରେ ଆରାମରେ ରହିଯାଏ, ମୁନି ସେହିପରି ଯେକୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ରହି ଚଳିଯିବା ଉଚିତ ॥ ୧୫ ॥

(ତା'ପରେ ବୁଢ଼ିଆଣୀର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ କହିଲେ,) ଏକମାତ୍ର ନାରାୟଣ ହିଁ ଏହି ସକଳ ବିଶ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ଏବଂ କଳ୍ପଶେଷରେ ନିଜର କାଳଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ସେ ହିଁ ଏହି ବିଶ୍ୱର ଉପସଂହାର ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ସେହି ପରମାତ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ; ତେଣୁ ସେ ସ୍ୱଗତଭେଦରୁ ମଧ୍ୟ ରହିତ । ଏପରିଭାବରେ ସେହି ପରମାତ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ଅଖଣ୍ଡ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସବୁରି ଆଶ୍ରୟସ୍ୱରୂପ । ସେ ସ୍ୱୟଂ ନିଜର ଆଧାର । ସେହି ଆଦିନାରାୟଣ ଭଗବାନ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷ ଉଭୟର ନିୟାମକ । ସେ ଯେତେବେଳେ ନିଜର କାଳଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଏହିସବୁ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଶକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସାମ୍ୟାବସ୍ଥାକୁ ନେଇଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଅବଶେଷ ରହିଯାନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ; ସେ ପରା ଓ ଅପରା ଉଭୟ ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ । ତାଙ୍କୁ କୈବଲ୍ୟ ନାମରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଏ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ନିରଞ୍ଜନ, ଅନୁଭବସ୍ୱରୂପ ଓ ଆନନ୍ଦର ପୁଞ୍ଜ । ତାଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରକୃତିର କୌଣସି ଉପାଧି ନ ଥାଏ; ସେ ନିରୁପାଧିକ ॥ ୧୮ ॥ ସେ କେବଳ ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟବଳରେ ହିଁ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ମାୟାରେ କ୍ଷୋଭ (ଆଲୋଡ଼ନ) ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ହେ ରାଜନ୍ ! ସେହି ମାୟାଦ୍ୱାରା ସେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ କ୍ରିୟାଶକ୍ତିପ୍ରଧାନ ସୂତ୍ରାତ୍ମା (ମହତତ୍ତ୍ୱ) ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ସେହି କ୍ରିୟାଶକ୍ତିପ୍ରଧାନ ସୂତ୍ରାତ୍ମା ହିଁ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ଶକ୍ତିକୁ ଏବଂ ତିନିଗୁଣକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରେ । ଏପରିଭାବରେ ତାହା ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱ ନିର୍ମାଣ କରେ । ତାହା ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ଏବଂ ସେଥିରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ଜୀବାତ୍ମା ଅହଂବୁଦ୍ଧି ଧରି ସଂସାରରେ ଘୂରିବୁଲୁଛି ॥ ୨୦ ॥

ଯଥୋର୍ଣ୍ଣନାଭିର୍ହୃଦୟାଦୂର୍ଣ୍ଣାଂ ସନ୍ତତ୍ୟ ବକ୍ତ୍ରତଃ ।
ତୟା ବିହୃତ୍ୟ ଭୂୟସ୍ତାଂ ଗ୍ରସତ୍ୟେବଂ ମହେଶ୍ୱରଃ ॥ ୨୧

ବୁଢ଼ିଆଣୀ ଯେପରି ନିଜ ହୃଦୟରୁ ଜାତ କରିଥିବା ସୂତାକୁ ମୁଖଦ୍ୱାରା ବିସ୍ତାର କରି ଜାଲ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେ, ସେଥିରେ ବିହାର କରେ ଏବଂ ଶେଷରେ ପୁଣି ତାହାକୁ ଗିଳିଦିଏ, ପରମେଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ନିଜ ଭିତରୁ ଜଗତ୍ ଉତ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି, ସେଥିରେ ଜୀବରୂପରେ ବିହାର କରନ୍ତି ଏବଂ ପୁଣିଥରେ ତାହାକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦିଅନ୍ତି। ଏଥିରୁ ସାରତଃ ଏତିକି ବୁଝିବା ଉଚିତ ଯେ, ଏହି ବିଶ୍ୱ ହେଉଛି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ॥ ୨୧ ॥

ଯତ୍ର ଯତ୍ର ମନୋ ଦେହୀ ଧାରୟେତ୍ ସକଳଂ ଧିୟା ।
ସ୍ନେହାଦ୍ ଦ୍ୱେଷାଦ୍ ଭୟାଦ୍ ବାପି ଯାତି ତତ୍ତତ୍ସରୂପତାମ୍ ॥ ୨୨

ହେ ରାଜନ୍ ! ମୁଁ ଭୃଙ୍ଗୀ ବା କୁମ୍ଭାରପୋକଠାରୁ ଏହି ଶିକ୍ଷା ପାଇଲି ଯେ, ଯଦି ପ୍ରାଣୀ ସ୍ନେହରେ, ଦ୍ୱେଷରେ ଅଥବା ଭୟରେ ହେଲେ ବି କାହାରିଠାରେ ଏକାଗ୍ରଭାବରେ ନିଜର ମନ ଲଗାଇଦେବ, ତେବେ ସେ ତାହାରି ପରି ରୂପ ପାଇଯିବ ॥ ୨୨ ॥ କୁମ୍ଭାରପୋକ ଅନ୍ୟ କୀଟକୁ ଧରି ଆଣି ନିଜ ଗାତ ଭିତରେ ତାକୁ ବନ୍ଦ କରି ରଖେ ଏବଂ ବାରମ୍ବାର ସେଠାକୁ ଆସି ତାକୁ ଭୁଁ ଭୁଁ କରି ଡରାଏ। ସେଥିରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ କୀଟଟି କୁମ୍ଭାରପୋକ ରୂପକୁ ଅନବରତ ଚିନ୍ତା କରେ। ତେଣୁ ସେ ତା'ର ଦେହତ୍ୟାଗ ନ କରି ସେହି ଶରୀରରେ ହିଁ ତଦ୍ରୂପ (ଭୃଙ୍ଗୀରୂପ) ହୋଇଯାଏ। ସୁତରାଂ ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ କରିଚାଲିଲେ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ପାଇଯିବ ॥ ୨୩ ॥

କୀଟଃ ପେଶସ୍କୃତଂ ଧ୍ୟାୟନ୍ କୁଡ୍ୟାଂ ତେନ ପ୍ରବେଶିତଃ ।
ଯାତି ତତ୍ସାତ୍ମତାଂ ରାଜନ୍ ପୂର୍ବରୂପମସନ୍ତ୍ୟଜନ୍ ॥ ୨୩

ଏବଂ ଗୁରୁଭ୍ୟ ଏତେଭ୍ୟ ଏଷା ମେ ଶିକ୍ଷିତା ମତିଃ ।
ସ୍ୱାତ୍ମୋପଶିକ୍ଷିତାଂ ବୁଦ୍ଧିଂ ଶୃଣୁ ମେ ବଦତଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୪

ହେ ରାଜନ୍ ! ଉପରୋକ୍ତ ଗୁରୁମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ଏହିସବୁ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଛି। ଏଥର ମୁଁ ମୋ ଶରୀରରୁ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଛି, ତାହା କହୁଛି; ମନ ଦେଇ ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୨୪ ॥ ମୋର ଏହି ଦେହ ମଧ୍ୟ ମୋର ଗୁରୁ। ଏ ଦେହ ମୋତେ ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ବିବେକ ଉପଦେଶ ଦିଏ। ଏକଥା ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଯେ, ଦେହ ହେଉଛି ଜନ୍ମମରଣଶୀଳ। ପରିଣାମରେ ଦେହ ସହିତ ଦୁଃଖ ହିଁ ଲାଗିରହିଛି। କିନ୍ତୁ ଏ ଦେହରୁ ଯେଉଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଲାଭଟି ମିଳେ, ତାହା ହେଲା, ଏହି ଦେହରେ ହିଁ ଆମେ ପରମାତ୍ମଚିନ୍ତନ କରିପାରୁ। ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ, ଏ ଦେହକୁ ଦିନେ ବିଲୁଆ-କୁକୁର ଖାଇଯିବେ; ତେଣୁ ଏହା ଆମର ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର। ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଏ ଦେହ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଅସଙ୍ଗ ହୋଇ ବିଚରଣ କରୁଛି ॥ ୨୫ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ଏ ଦେହରେ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଧନସମ୍ପଦ, ପଶୁ, ଭୃତ୍ୟ, ଘରଦ୍ୱାର, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ବଢ଼ାଇ ସେଥିରୁ ସୁଖ ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା ରଖେ; ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ପାଳିପୋଷି ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଧନସମ୍ପଦ ସଞ୍ଚୟ

ଦେହୋ ଗୁରୁର୍ମମ ବିରକ୍ତିବିବେକହେତୁ-
ର୍ବିଭ୍ରତ୍ ସ୍ମ ସତ୍ତ୍ୱନିଧନଂ ସତତାର୍ତ୍ତ୍ୟୁଦର୍କମ୍ ।
ତତ୍ତ୍ୱାନ୍ୟନେନ ବିମୃଶାମି ଯଥା ତଥାପି
ପାରକ୍ୟମିତ୍ୟବସିତୋ ବିଚରାମ୍ୟସଙ୍ଗଃ ॥ ୨୫

ଜାୟାତ୍ମଜାର୍ଥପଶୁଭୃତ୍ୟଗୃହାପ୍ତବର୍ଗାନ୍
ପୁଷ୍ଣାତି ଯତ୍ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୁତୟା ବିତନ୍ୱନ୍ ।

ସ୍ୱାନ୍ତେ ସକୃଚ୍ଛ୍ରମବରୁଦ୍ଧଧନଃ ସ ଦେହଃ
ସୃଷ୍ଟ୍ୱାସ୍ୟ ବୀଜମବସୀଦତି ବୃକ୍ଷଧର୍ମା ॥ ୨୬

କରେ। କିନ୍ତୁ ବୃକ୍ଷ ଯେପରି ବୀଜ ଉତ୍ପନ୍ନ କରି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ଏ ଦେହ ଆଗାମୀ ଜନ୍ମ ପାଇଁ ବୀଜ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ନିଜେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ। ଦେହ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ଜୀବର ଦୁଃଖନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ। ସେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି ଘୂରୁଥାଏ ॥ ୨୬ ॥

ଜିହ୍ୱୈକତୋଽମୁମପକର୍ଷତି କର୍ହି ତର୍ଷା
ଶିଶ୍ନୋଽନ୍ୟତସ୍ତ୍ୱଗୁଦରଂ ଶ୍ରବଣଂ କୁତଶ୍ଚିତ୍ ।
ଘ୍ରାଣୋଽନ୍ୟତଶ୍ଚପଳଦୃକ୍ କ୍ୱ ଚ କର୍ମଶକ୍ତି-
ର୍ବହ୍ୱ୍ୟଃ ସପତ୍ନ୍ୟ ଇବ ଗେହପତିଂ ଲୁନନ୍ତି ॥ ୨୭

ସଉତୁଣୀମାନେ ଯେପରି ତାଙ୍କର ବହୁପତ୍ନୀକ ସ୍ୱାମୀକୁ ନିଜ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷଣ କରି ତାର ସର୍ବନାଶ କରିଦିଅନ୍ତି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ସେହିପରି ଦେହାଭିମାନୀ ଜୀବକୁ ନିଜ ନିଜର ବିଷୟ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରି ତାର ପତନ ଘଟାନ୍ତି। ଏପଟେ ଜିହ୍ୱା ଆକର୍ଷଣ କରେ ତ, ସେପଟେ ତୃଷା ଦୁଃଖ ଦିଏ, ପୁଣି ଆଉ ଏକ ପଟେ ଜନନେନ୍ଦ୍ରିୟ ସମ୍ଭୋଗ ପାଇଁ ଅଥୟ କରିପକାଏ। ଏହାଛଡ଼ା ଚର୍ମ, ଉଦର, କର୍ଣ୍ଣ—ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଜୀବକୁ ନିଜ ନିଜର ବିଷୟ ଆଡ଼କୁ ଟାଣିନିଅନ୍ତି। ନାକ ସୁଗନ୍ଧ ଆଡ଼କୁ ଟାଣେ ତ, ଚଞ୍ଚଳ ନୟନ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଦେଖିବାକୁ ଟାଣେ। ଏପରିଭାବରେ ଦେହାଭିମାନୀ ଜୀବକୁ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଉଭୟେ ନିଜ ନିଜ ବିଷୟ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ହଇରାଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥

ସୃଷ୍ଟ୍ୱା ପୁରାଣି ବିବିଧାନ୍ୟଜୟାଽଽତ୍ମଶକ୍ତ୍ୟା
ବୃକ୍ଷାନ୍ ସରୀସୃପପଶୂନ୍ ଖଗଦଂଶମତ୍ସ୍ୟାନ୍ ।
ତୈସ୍ତୈରତୁଷ୍ଟହୃଦୟଃ ପୁରୁଷଂ ବିଧାୟ
ବ୍ରହ୍ମାବଲୋକଧିଷଣଂ ମୁଦମାପ ଦେବଃ ॥ ୨୮

ଭଗବାନ ନିଜର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତି ମାୟାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଥମେ ବୃକ୍ଷ, ସରୀସୃପ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ପତଙ୍ଗ, ମତ୍ସ୍ୟ ଆଦି ଅନେକ ପ୍ରକାର ଯୋନିର ପ୍ରାଣୀ ସୃଷ୍ଟି କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେଥିରୁ ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୋଷ ମିଳିଲା ନାହିଁ। ତେଣୁ ସେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସୃଷ୍ଟି କଲେ। ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏଭଳି ବୁଦ୍ଧି ମିଳିଛି, ଯାହାବଳରେ କି ସେ ବ୍ରହ୍ମସାକ୍ଷାତ୍କାର କରିପାରେ। ମନୁଷ୍ୟକୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ପ୍ରଭୁ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ॥ ୨୮ ॥

ଲବ୍ଧ୍ୱା ସୁଦୁର୍ଲଭମିଦଂ ବହୁସମ୍ଭବାନ୍ତେ
ମାନୁଷ୍ୟମର୍ଥଦମନିତ୍ୟମପୀହ ଧୀରଃ ।
ତୂର୍ଣ୍ଣଂ ଯତେତ ନ ପତେଦନୁମୃତ୍ୟୁ ଯାବ-
ନ୍ନିଃଶ୍ରେୟସାୟ ବିଷୟଃ ଖଲୁ ସର୍ବତଃ ସ୍ୟାତ୍ ॥ ୨୯

ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ଅନିତ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ। ଏହା ବହୁଜନ୍ମ ପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅସୀମ କୃପାରୁ ମିଳିଛି। ଏହି ଶରୀରଦ୍ୱାରା ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମା ମିଳିପାରନ୍ତି। ଏପରି ଅମୂଲ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ମିଳିଛି ମାନେ ମୃତ୍ୟୁ ବା କାଳ ଆସି ଏହାକୁ କବଳିତ କରିଦେବା ପୂର୍ବରୁ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଭଗବଦ୍‌ପ୍ରାପ୍ତିରୂପୀ ପରମ ଲାଭ ପାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ। ଏଇଥିରେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ମନୁଷ୍ୟତା ନିହିତ; କାରଣ ବିଷୟଭୋଗ ତ ସବୁଯୋନିରେ ମିଳିପାରିବ; ତା'ପଛରେ ଧାଇଁ ନିଜର ଅମୂଲ୍ୟ ସମୟ ନଷ୍ଟ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୨୯ ॥

ଏବଂ ସଞ୍ଜାତବୈରାଗ୍ୟୋ ବିଜ୍ଞାନାଲୋକ ଆତ୍ମନି ।
ବିଚରାମି ମହୀମେତାଂ ମୁକ୍ତସଙ୍ଗୋଽନହଙ୍କୃତିଃ ॥ ୩୦

ହେ ରାଜନ୍ ! ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ମୋର ବୈରାଗ୍ୟ ଜାତ ହୋଇଗଲା ଓ ମୋ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ବିଜ୍ଞାନର ଆଲୋକ ଖେଳିଗଲା। ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅହଂକାର ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଭୂତଳରେ ବିଚରଣ କରୁଛି ॥ ୩୦ ॥

ନ ହ୍ୟେକସ୍ମାଦ୍ ଗୁରୋର୍ଜ୍ଞାନଂ ସୁସ୍ଥିରଂ ସ୍ୟାତ୍ ସୁପୁଷ୍କଳମ୍ ।

ବ୍ରହ୍ମୈତଦଦ୍ୱିତୀୟଂ ବୈ ଗୀୟତେ ବହୁଧର୍ଷିଭିଃ ॥ ୩୧

ରାଜନ୍ ! କେବଳ ଗୁରୁଙ୍କ ଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ କି ସୁଦୃଢ଼ ବୋଧ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ। ନିଜ ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ମଧ୍ୟ କିଛି ବିଗ୍ଚର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ବାସ୍ତବରେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଏକମାତ୍ର ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ବିଷୟରେ ହିଁ ଋଷିମାନେ ଅନେକ ପ୍ରକାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି। (ତେଣୁ ତୁମେ ନିଜେ ବିଗ୍ଚର ନ କଲେ ବ୍ରହ୍ମର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ଜାଣିବ କିପରି ?) ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ସ ଯଦୁଂ ବିପ୍ରସ୍ତମାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଗଭୀରଧୀଃ ।

ବନ୍ଦିତୋଽଭ୍ୟର୍ଥିତୋ ରାଜ୍ଞା ଯଯୌ ପ୍ରୀତୋ ଯଥାଗତମ୍ ॥ ୩୨

ଅବଧୂତବଚଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ପୂର୍ବେଷାଂ ନଃ ସ ପୂର୍ବଜଃ ।

ସର୍ବସଙ୍ଗବିନିର୍ମୁକ୍ତଃ ସମଚିତ୍ତୋ ବଭୂବ ହ ॥ ୩୩

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଗଭୀରବୁଦ୍ଧି ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ରାଜା ଯଦୁଙ୍କୁ ଏପରି ଉପଦେଶ ଦେବାରୁ ଯଦୁ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ବନ୍ଦନା କଲେ। ତା'ପରେ ରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁମତି ନେଇ ଅବଧୂତ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ପ୍ରସନ୍ନଚିତ୍ତରେ ସେଠାରୁ ଗ୍ଚଲିଗଲେ। ଆମ ପୂର୍ବଜମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବଜ ରାଜା ଯଦୁ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତ ଆସକ୍ତି ପରିତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ସମଦର୍ଶୀ ହୋଇଗଲେ। (ତାଙ୍କରି ଭଳି ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଆସକ୍ତି ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସମଦର୍ଶୀ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ।) ॥ ୩୨,୩୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୯ ॥

+++

ଅଥ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଲୌକିକ ତଥା ପାରଲୌକିକ ଭୋଗମାନଙ୍କର ଅସାରତା ନିରୂପଣ

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ମୟୋଦିତେଷ୍ୱବହିତଃ ସ୍ୱଧର୍ମେଷୁ ମଦାଶ୍ରୟଃ ।

ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମକୁଳାଚାରମକାମାତ୍ମା ସମାଚରେତ୍ ॥ ୧

ଅନ୍ୱୀକ୍ଷେତ ବିଶୁଦ୍ଧାତ୍ମା ଦେହିନାଂ ବିଷୟାତ୍ମନାମ୍ ।

ଗୁଣେଷୁ ତତ୍ତ୍ୱଧ୍ୟାନେନ ସର୍ବାରମ୍ଭବିପର୍ଯ୍ୟୟମ୍ ॥ ୨

ସୁପ୍ତସ୍ୟ ବିଷୟାଲୋକୋ ଧ୍ୟାୟତୋ ବା ମନୋରଥଃ ।

ନାନାତ୍ମକତ୍ୱାଦ୍ ବିଫଳସ୍ତଥା ଭେଦାତ୍ମଧୀର୍ଗୁଣୈଃ ॥ ୩

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେ ସାଧକ, ସେ ସର୍ବତୋଭାବେ ମୋର ଶରଣରେ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ। ସେ ସାବଧାନତାପୂର୍ବକ ମୋ ଦ୍ୱାରା ଉପଦିଷ୍ଟ ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ। ନିଜର ବର୍ଣ୍ଣ, ଆଶ୍ରମ ଓ କୁଳ ଅନୁସାରେ ସେ ସଦାଗ୍ଚର ମଧ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୧ ॥ ସଂସାରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ବିଷୟରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥାଏ; ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ କର୍ମର ପରିଣାମ ସେମାନଙ୍କ ଅଭିଳାଷର ବିପରୀତ ହୋଇଯାଏ। ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଓ ଗଭୀରଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧି କରି ତୁମେ ଶୁଦ୍ଧ-ଅନ୍ତଃକରଣରେ ସଂସାର ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇଯାଅ ॥ ୨ ॥ ଶୋଇଥିବାବେଳେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ନାନା ପ୍ରକାର ବିଷୟ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯିବାମାତ୍ରେ ମିଛ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଯାଏ। ଠିକ୍ ସେହିପରି ମନୁଷ୍ୟ ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ ସଂକଳ୍ପବିକଳ୍ପ କରେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ମିଥ୍ୟା। ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ହିଁ ଏସବୁ ନାନାତ୍ୱର ଭ୍ରମ ଜାତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୩ ॥

ନିବୃତ୍ତଂ କର୍ମ ସେବେତ ପ୍ରବୃତ୍ତଂ ମତ୍‌ପରସ୍ତ୍ୟଜେତ୍ ।
ଜିଜ୍ଞାସାୟାଂ ସଂପ୍ରବୃତ୍ତୋ ନାଦ୍ରିୟେତ୍ କର୍ମଚୋଦନାମ୍ ॥ ୪

ଯମାନଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ସେବେତ ନିୟମାନ୍ ମତ୍ପରଃ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ମଦଭିଜ୍ଞଂ ଗୁରୁଂ ଶାନ୍ତମୁପାସୀତ ମଦାତ୍ମକମ୍ ॥ ୫

ଅମାନ୍ୟମତ୍ସରୋ ଦକ୍ଷୋ ନିର୍ମମୋ ଦୃଢସୌହୃଦଃ ।
ଅସତ୍ୱରୋଽର୍ଥଜିଜ୍ଞାସୁରନସୂୟୁରମୋଘବାକ୍ ॥ ୬

ଜାୟାପତ୍ୟଗୃହକ୍ଷେତ୍ରସ୍ୱଜନଦ୍ରବିଣାଦିଷୁ ।
ଉଦାସୀନଃ ସମଂ ପଶ୍ୟନ୍ ସର୍ବେଷ୍ୱର୍ଥମିବାତ୍ମନଃ ॥ ୭

ବିଲକ୍ଷଣଃ ସ୍ଥୂଳସୂକ୍ଷ୍ମାଦ୍ ଦେହାଦାତ୍ମେକ୍ଷିତା ସ୍ୱଦୃକ୍ ।
ଯଥାଗ୍ନିର୍ଦାରୁଣୋ ଦାହ୍ୟାଦ୍ ଦାହକୋଽନ୍ୟଃ ପ୍ରକାଶକଃ ॥ ୮

ନିରୋଧୋତ୍ପତ୍ତ୍ୟଣୁବୃହନ୍ନାନାତ୍ୱଂ ତତ୍କୃତାନ୍ ଗୁଣାନ୍ ।
ଅନ୍ତଃପ୍ରବିଷ୍ଟ ଆଧତ୍ତ ଏବଂ ଦେହଗୁଣାନ୍ ପରଃ ॥ ୯

ଯୋଽସୌ ଗୁଣୈର୍ବିରଚିତୋ ଦେହୋଽୟଂ ପୁରୁଷସ୍ୟ ହି ।
ସଂସାରସ୍ତନ୍ନିବନ୍ଧୋଽୟଂ ପୁଂସୋ ବିଦ୍ୟାଚ୍ଛିଦାତ୍ମନଃ ॥ ୧୦

ଯେ ମୋର ପରାୟଣ, ମୋର ଭକ୍ତ, ସେ ସକଳ କର୍ମ ନିଷ୍କାମଭାବରେ କରିବା ଉଚିତ; ସେ ସକାମ କର୍ମ କରିବା ଅନୁଚିତ। ଏପରି କି, ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭପାଇଁ ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା ରଖିଥିବା ଜିଜ୍ଞାସୁ ବିଧିବିଧାନକୁ ଅଧିକ ଆଦର କରିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ॥ ୪ ॥ ମୋର ପରାୟଣ ବ୍ୟକ୍ତି 'ଯମ'ର ସମସ୍ତ ଅଙ୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଅହିଂସା, ସତ୍ୟ, ଅସ୍ତେୟ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅପରିଗ୍ରହ—ଏସବୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପାଳନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ଶୌଚ, ସନ୍ତୋଷ, ତପ, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ଓ ଈଶ୍ୱରପ୍ରଣିଧାନ—ଏସବୁ ହେଉଛି ନିୟମ; ସେ ଏସବୁ ମଧ୍ୟ ଯଥାସାଧ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ। ମୋତେ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱକୁ ଜାଣିଥିବା ଶାନ୍ତସ୍ୱରୂପ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ଜ୍ଞାନ କରି ସେ ତାଙ୍କର ସେବା କରିବା ଉଚିତ। ସେ ନିରଭିମାନ, ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟରହିତ, ମମତାରହିତ, ନିରଳସ ତଥା ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଓ ମୋ ପ୍ରତି ହାର୍ଦ୍ଦିକ ଅନୁରାଗୀ ହେବା ଉଚିତ। ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସୁ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ କାହାରି ପ୍ରତି ଦୋଷଦୃଷ୍ଟି ରଖିବେ ନାହିଁ, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ କରିବାରେ ଅଯଥା ତରବର ହେବେ ନାହିଁ ଏବଂ ବୃଥା ବାର୍ତ୍ତାଳାପରୁ ଦୂରେଇ ରହିବେ ॥ ୫,୬ ॥ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଗୃହ, ଭୂମି, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଓ ଧନସମ୍ପଦ ପ୍ରତି କୌଣସି ଆସକ୍ତି ନ ରହିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ। ସେ ଉଦାସୀନ ଓ ସମଦ୍ରଷ୍ଟା ହୋଇ ସକଳ ପଦାର୍ଥରେ ମୋତେ ହିଁ ସମରୂପରେ ଦର୍ଶନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୭ ॥ କାଠକୁ ଜଳାଉଥିବା ଓ ଆଲୋକିତ କରୁଥିବା ଅଗ୍ନି ଯେପରି ସେହି କାଠଖଣ୍ଡଠାରୁ ଭିନ୍ନ, ସକଳ ଶରୀରକୁ (ସମସ୍ତ ଜଗତକୁ) ପ୍ରକାଶିତ କରୁଥିବା ଆତ୍ମା ସେହିପରି ସ୍ଥୂଳସୂକ୍ଷ୍ମାଦି ଶରୀରମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ। ଆତ୍ମା ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଏବଂ ସବୁରି ସାକ୍ଷୀ ॥ ୮ ॥ ରଡ଼ ନିଆଁରେ କାଠକୁ ଜାଳୁଥିବା ଅଗ୍ନିର ଆକାରପ୍ରକାର ଯେପରି ଜଳୁଥିବା କାଠର ଆକାରପ୍ରକାରର ଅନୁରୂପ ହୋଇଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ଜାଳୁଥିବା ଅଗ୍ନି ଯେପରି ଜଳୁଥିବା କାଠର ଗୁଣଦୋଷ ଧାରଣ କଲା ପରି ଜଣାପଡ଼େ, ଦେହରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ଆତ୍ମା ସେହିପରି ଦେହର ଗୁଣଦୋଷ ବା ଧର୍ମ ଧାରଣ କଲା ପରି ଜଣାପଡ଼େ ଓ ତା'ଫଳରେ ଆତ୍ମା ଉପରେ ଦେହର ବିକାର ଆରୋପିତ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମା ଶରୀରଠାରୁ ପୃଥକ୍ ॥ ୯ ॥ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଥିବା ମାୟାର ତ୍ରିଗୁଣ ହିଁ ଜୀବର ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀର ରଚନା କରିଥାଏ। ଏସବୁ ଶରୀର ପ୍ରତି ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱ ରଖିବା ହେତୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଦେହକୁ ଆତ୍ମା (ନିଜେ) ବୋଲି ଧରିନେବାରୁ ଜୀବ ସଂସାରବନ୍ଧନରେ ବା ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁଚକ୍ରରେ ପଡ଼େ ॥ ୧୦ ॥

ତସ୍ମାଜ୍ଜିଜ୍ଞାସୟାଽଽତ୍ମାନମାତ୍ମସ୍ଥଂ କେବଳଂ ପରମ୍ ।
ସଙ୍ଗମ୍ୟ ନିରସେଦେତଦ୍‌ବସ୍ତୁବୁଦ୍ଧିଂ ଯଥାକ୍ରମମ୍ ॥ ୧୧

ଆଚାର୍ଯ୍ୟୋଽରଣିରାଦ୍ୟଃ ସ୍ୟାଦନ୍ତେବାସ୍ୟୁତ୍ତରାରଣିଃ ।
ତତ୍ସନ୍ଧାନଂ ପ୍ରବଚନଂ ବିଦ୍ୟାସନ୍ଧିଃ ସୁଖାବହଃ ॥ ୧୨

ବୈଶାରଦୀ ସାତିବିଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧି-
ର୍ଧୁନୋତି ମାୟାଂ ଗୁଣସମ୍ପ୍ରସୂତାମ୍ ।
ଗୁଣାଂଶ୍ଚ ସନ୍ଦହ୍ୟ ଯଦାତ୍ମମେତତ୍
ସ୍ୱୟଂ ଚ ଶାମ୍ୟତ୍ୟସମିଦ୍ ଯଥାଗ୍ନିଃ ॥ ୧୩

ଅଥୈଷାଂ କର୍ମକର୍ତ୍ତୃଣାଂ ଭୋକ୍ତୃଣାଂ ସୁଖଦୁଃଖୟୋଃ ।
ନାନାତ୍ୱମଥ ନିତ୍ୟତ୍ୱଂ ଲୋକକାଳାଗମାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୧୪

ମନ୍ୟସେ ସର୍ବଭାବାନାଂ ସଂସ୍ଥା ହ୍ୟୌତ୍ପତ୍ତିକୀ ଯଥା ।
ତତ୍ତଦାକୃତିଭେଦେନ ଜାୟତେ ଭିଦ୍ୟତେ ଚ ଧୀଃ ॥ ୧୫

ଏବମପ୍ୟଙ୍ଗ ସର୍ବେଷାଂ ଦେହିନାଂ ଦେହଯୋଗତଃ ।
କାଳାବୟବତଃ ସନ୍ତି ଭାବା ଜନ୍ମାଦୟୋଽସକୃତ୍ ॥ ୧୬

ତେଣୁ ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିଲେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ବୋଧ କରିହେବ। ଏହି ଆତ୍ମା ନିଜେ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ। ଆତ୍ମା ହେଉଛି ନିରଞ୍ଜନ; ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକୃତି ଓ ଜୀବର ଅତୀତ; ତେଣୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ। ଏହା ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିଲେ ଜୀବ ଅନାତ୍ମବସ୍ତୁକୁ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଧରିନିଏ, ତାହା କ୍ରମଶଃ ଦୂର ହୋଇଯିବ ॥ ୧୧ ॥ ଏହି ସତ୍ୟଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାକୁ ହେଲେ, ଗୁରୁଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ; ତାଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ ବାସ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। (ଯଜ୍ଞ ପାଇଁ ଅଗ୍ନି ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବାକୁ ଯେଉଁ ଅରଣିମନ୍ଥନ ଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ସେଥିରେ ଥାଏ ତଳେ ଖଣ୍ଡିଏ କାଠ, ଉପରେ ଖଣ୍ଡିଏ କାଠ ଏବଂ ମଝିରେ ମନ୍ଥନ ଦଣ୍ଡ) ଉଲ୍ଲିଖିତ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୁରୁ ହେଉଛନ୍ତି ଅରଣି-ମନ୍ଥନର ତଳ କାଠ, ଶିଷ୍ୟ ଉପର କାଠ ଏବଂ ଗୁରୁଙ୍କ ଉପଦେଶ ହେଉଛି ମନ୍ଥନ ଦଣ୍ଡ। ଏହି ମନ୍ଥନରୁ ବିଦ୍ୟା(ଜ୍ଞାନ)ରୂପୀ ଅଗ୍ନି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଅଜ୍ଞାନକୁ ନାଶ କରିଦିଏ ତଥା ପରମାନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରେ ॥ ୧୨ ॥ ଗୁରୁଙ୍କ ଠାରୁ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ବୁଦ୍ଧି ସୂକ୍ଷ୍ମ ହୋଇଗଲେ, ସେହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧି ମାୟାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ତ୍ରିଗୁଣକୁ ଭସ୍ମ କରିଦିଏ। ତ୍ରିଗୁଣ ଭସ୍ମ ହୋଇଯିବା ପରେ ସେହି ଜିଜ୍ଞାସୁଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏହି ବିଶ୍ୱ ମଧ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ। ଇନ୍ଧନକୁ ଜଳାଇସାରି ଅଗ୍ନି ଯେପରି ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଜଳାଇ ଭସ୍ମ କରିଦେବା ପରେ ସେହି ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୩ ॥

ଯଦି ଧରିନିଆଯାଏ ଯେ, କର୍ମ ବିଧାନ କରୁଥିବା ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭିନ୍ନତା ରହିଥିବାରୁ ଓ କର୍ମର କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ତାରତମ୍ୟ ରହିଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମିଳୁଥିବା ସୁଖଦୁଃଖାଦି ଫଳମାନଙ୍କରେ ତାରତମ୍ୟ ରହେ ଏବଂ ତଦନୁସାରେ ମିଳୁଥିବା ଶରୀର, ଲୋକ ଓ ସେହି ଲୋକରେ ଭୋଗର ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ତାରତମ୍ୟ ରହେ ଏବଂ ଯଦି ଏହା ବି ଧରି ନିଆଯିବ ଯେ, ସବୁ ପ୍ରାଣୀ ଓ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରବାହରୂପରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ଓ ନଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ବୁଦ୍ଧିରେ ନାନାତ୍ୱରୂପୀ ଭ୍ରମ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯିବ; କାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ସତ୍ତ୍ୱାଦିଗୁଣପ୍ରଧାନ ଦେବତାଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରେ, ସେହି ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆକୃତି, ପ୍ରକୃତି ଓ ସତ୍ତ୍ୱାଦିଗୁଣମାନଙ୍କର ତାରତମ୍ୟ ଅନୁସାରେ ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧି ତଦନୁରୂପ ଗୁଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ;

ଅତ୍ରାପି କର୍ମଣାଂ କର୍ତ୍ତୁରସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟଂ ଚ ଲକ୍ଷ୍ୟତେ ।
ଭୋକ୍ତୁଶ୍ଚ ଦୁଃଖସୁଖୟୋଃ କୋ ନ୍ୱର୍ଥୋ ବିବଶଂ ଭଜେତ୍ ॥ ୧୭

ନ ଦେହିନାଂ ସୁଖଂ କିଞ୍ଚିଦ୍ ବିଦ୍ୟତେ ବିଦୁଷାମପି ।
ତଥା ଚ ଦୁଃଖଂ ମୂଢ଼ାନାଂ ବୃଥାହଙ୍କରଣଂ ପରମ୍ ॥ ୧୮

ଯଦି ପ୍ରାପ୍ତିଂ ବିଘାତଂ ଚ ଜାନନ୍ତି ସୁଖଦୁଃଖୟୋଃ ।
ତେଽପ୍ୟଦ୍ଧା ନ ବିଦୁର୍ଯୋଗଂ ମୃତ୍ୟୁର୍ନ ପ୍ରଭବେଦ୍ ଯଥା ॥ ୧୯

କୋ ନ୍ୱର୍ଥଃ ସୁଖୟତ୍ୟେନଂ କାମୋ ବା ମୃତ୍ୟୁରନ୍ତିକେ ।
ଆଘାତଂ ନୀୟମାନସ୍ୟ ବଧ୍ୟସ୍ୟେବ ନ ତୁଷ୍ଟିଦଃ ॥ ୨୦

ଶ୍ରୁତଂ ଚ ଦୃଷ୍ଟବଦ୍ ଦୁଷ୍ଟଂ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧାସୂୟାତ୍ୟୟବ୍ୟୟୈଃ ।
ବହ୍ୱନ୍ତରାୟକାମତ୍ୱାତ୍ କୃଷିବଚ୍ଚାପି ନିଷ୍ଫଳମ୍ ॥ ୨୧

ଅନ୍ତରାୟୈରବିହତୋ ଯଦି ଧର୍ମଃ ସ୍ୱନୁଷ୍ଠିତଃ ।
ତେନାପି ନିର୍ଜିତଂ ସ୍ଥାନଂ ଯଥା ଗଚ୍ଛତି ତଚ୍ଛୃଣୁ ॥ ୨୨

ଇଷ୍ଟ୍ୱେହ ଦେବତା ଯଜ୍ଞୈଃ ସ୍ୱର୍ଲୋକଂ ଯାତି ଯାଜ୍ଞିକଃ ।
ଭୁଞ୍ଜୀତ ଦେବବତ୍ତତ୍ର ଭୋଗାନ୍ ଦିବ୍ୟାନ୍ ନିଜାର୍ଜିତାନ୍ ॥ ୨୩

କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ଦେହ ସହିତ ନିଜର ସମ୍ବନ୍ଧ ଯୋଡ଼ିଦେଲେ ହିଁ ଦେହାଭିମାନୀ ଜୀବର ଏହିସବୁ ଭିନ୍ନତା ଆସିଯାଏ। କାଳର ପ୍ରବାହରେ ପ୍ରାଣୀ ଓ ପଦାର୍ଥମାନେ ଅନୁକ୍ଷଣ ବିନାଶପଥରେ ଗ୍ଲିଥାନ୍ତି। କର୍ମ କରିବାରେ ଜୀବ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ କି ସେ ସୁଖଦୁଃଖ ଭୋଗିବାରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ। ସେ ଯଦି ପରାଧୀନ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଦୁଃଖ ଭୋଗନ୍ତା କାହିଁକି ! କିଏ ବା ସୁଖ ଭୋଗିବାକୁ ନ ଗ୍ହେଁ ॥୧୪-୧୭॥

ଦେଖାଯାଏ ଯେ, କେହି କେହି ବିଦ୍ୱାନ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସୁଖୀ ନୁହନ୍ତି; ପୁଣି କେହି କେହି ମୂର୍ଖ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖୀ ନୁହନ୍ତି। ସ୍ଥିତି ଏପରି ହୋଇଥିବାବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ଶକ୍ତିସାମର୍ଥ୍ୟ ନେଇ ଅହଂକାର କରିବା ବୃଥା। ପୁଣି କ'ଣ କଲେ ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ ମିଳେ ଏବଂ କ'ଣ କଲେ ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ ନାଶ ହୋଇଯାଏ, ତାହା ଜାଣିପାରିଲେ ମଧ୍ୟ, ମୃତ୍ୟୁ ଯେ କେବେ ଆସିବ, ତାହା ଜାଣି ହେବ ନାହିଁ, କି ମୃତ୍ୟୁକୁ କିପରି ଅନ୍ୟଥା କରାଯାଇ ପାରିବ, ତାହା ବି କେହି ଜାଣେ ନାହିଁ॥ ୧୮, ୧୯ ॥ ଫାଶୀ ଦେବାପାଇଁ ନିଆଯାଉଥିବା ଲୋକକୁ ଯେପରି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ସୁଖ ଦେଇପାରେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ମୃତ୍ୟୁ ସୁନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିବାବେଳେ ମରଣଧର୍ମା ମନୁଷ୍ୟକୁ କୌଣସି ବସ୍ତୁ କିପରି ବା ସୁଖ ଦେଇପାରିବ? ॥ ୨୦ ॥

ଇହଲୋକ ଯେପରି ଦୋଷଯୁକ୍ତ, ପରଲୋକ ସେହିପରି ଦୋଷଯୁକ୍ତ। ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା (ପ୍ରତିଯୋଗିତା), ଅସୂୟା, ଧୀରେ ଧୀରେ କ୍ଷୀଣ ହେବା ଏବଂ ଶେଷରେ ନାଶ ହେବା—ଏସବୁ ଲାଗିରହିଛି। ପୁଣ୍ୟ କ୍ଷୟ ହୋଇଗଲେ ସେଠାରୁ ଅଧଃପତନ ହୋଇଥାଏ। କୃଷକ ଯେପରି କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବୁଣା-ରୁଆ କରେ ସତ, କିନ୍ତୁ ଅତିବୃଷ୍ଟି, ଅନାବୃଷ୍ଟି, ନାନା ପ୍ରକାର ରୋଗପୋକ ଆଦିଦ୍ୱାରା ଫସଲ ନଷ୍ଟ ହୁଏ, ବହୁ ପରିଶ୍ରମ ନଷ୍ଟ ହୁଏ, ସେହିପରି ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାପ୍ତିର କାମନା ରଖି ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରୟାସ କରେ, ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ନାନାପ୍ରକାର ବିଘ୍ନ ଦେଖାଦିଏ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ତା'ର ବହୁ ପ୍ରୟାସ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୧ ॥ ଯଦିବା ଯଜ୍ଞାଦି ଅନୁଷ୍ଠାନ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଭଲରୂପେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତାହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ବି ହୁଏ, ତଥାପି ତା'ପରେ କ'ଣ ହୁଏ, ଶୁଣ ॥ ୨୨ ॥ ଯଜ୍ଞକର୍ତ୍ତା ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରି ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଏ ଏବଂ ସେଠାରେ ନିଜର ପୁଣ୍ୟକର୍ମଦ୍ୱାରା

ସ୍ୱପୁଣ୍ୟୋପଚିତେ ଶୁଭ୍ରେ ବିମାନ ଉପଗୀୟତେ ।
ଗନ୍ଧର୍ବୈର୍ବିହରନ୍ ମଧ୍ୟେ ଦେବୀନାଂ ହୃଦ୍ୟବେଷଧୃକ୍ ॥ ୨୪

ସ୍ତ୍ରୀଭିଃ କାମଗଯାନେନ କିଙ୍କିଣୀଜାଲମାଲିନା ।
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ ନ ବେଦାତ୍ମପାତଂ ସୁରାକ୍ରୀଡ଼େଷୁ ନିର୍ବୃତଃ ॥ ୨୫

ତାବତ୍ ପ୍ରମୋଦତେ ସ୍ୱର୍ଗେ ଯାବତ୍ ପୁଣ୍ୟଂ ସମାପ୍ୟତେ ।
କ୍ଷୀଣପୁଣ୍ୟଃ ପତତ୍ୟର୍ବାଗନିଚ୍ଛନ୍ କାଳଚାଳିତଃ ॥ ୨୬

ଯଦ୍ୟଧର୍ମରତଃ ସଙ୍ଗାଦସତାଂ ବାଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
କାମାତ୍ମା କୃପଣୋ ଲୁବ୍ଧଃ ସ୍ତୈଣୋ ଭୂତବିହିଂସକଃ ॥ ୨୭

ପଶୂନବିଧିନାଽଽଲଭ୍ୟ ପ୍ରେତଭୂତଗଣାନ୍ ଯଜନ୍ ।
ନରକାନବଶୋ ଜନ୍ତୁର୍ଗତ୍ୱା ଯାତ୍ୟୁଲ୍ବଣଂ ତମଃ ॥ ୨୮

କର୍ମାଣି ଦୁଃଖୋଦର୍କାଣି କୁର୍ବନ୍ ଦେହେନ ତୈଃ ପୁନଃ ।
ଦେହମାଭଜତେ ତତ୍ର କିଂ ସୁଖଂ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧର୍ମିଣଃ ॥ ୨୯

ଲୋକାନାଂ ଲୋକପାଳାନାଂ ମଦ୍ଭୟଂ କଳ୍ପଜୀବିନାମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମଣୋଽପି ଭୟଂ ମତ୍ତୋ ଦ୍ୱିପରାର୍ଦ୍ଧପରାୟୁଷଃ ॥ ୩୦

ଗୁଣାଃ ସୃଜନ୍ତି କର୍ମାଣି ଗୁଣୋଽନୁସୃଜତେ ଗୁଣାନ୍ ।
ଜୀବସ୍ତୁ ଗୁଣସଂଯୁକ୍ତୋ ଭୁଙ୍କ୍ତେ କର୍ମଫଳାନ୍ୟସୌ ॥ ୩୧

ଉପାର୍ଜିତ ଦିବ୍ୟଭୋଗ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପରି ଭୋଗ କରେ ॥ ୨୩ ॥ ସେଠାରେ ତାର କର୍ମ ଅନୁସାରେ ତାକୁ ଏକ ଚକ୍‌ଚକିଆ ବିମାନ ମିଳେ ଏବଂ ସେଥିରେ ବସି ସେ ସୁରସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରେ । ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ତାର ଗୁଣଗାନ କରନ୍ତି । ତାର ରୂପ-ଲାବଣ୍ୟ ଦେଖି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ମନ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ ହୁଏ ॥ ୨୪ ॥ ସେ ଯେଉଁଠିକି ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ, ତାର ବିମାନ ସେଠାକୁ ଚାଲିଯାଏ; ବିମାନର ଘଣ୍ଟିଘାଗୁଡ଼ିର ଧ୍ୱନି ଦିଗବିଦିଗକୁ ଗୁଞ୍ଜାୟମାନ କରିଦିଏ । ସେ ଅପ୍‌ସରାମାନଙ୍କ ସହିତ ନନ୍ଦନବନ ଆଦି ଦେବତାମାନଙ୍କର ବିହାରସ୍ଥଳୀରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରି କରି ଏତେ ଆତ୍ମହରା ହୋଇଯାଏ ଯେ, ତାର ପୁଣ୍ୟବଳ ଯେ ସରି ଆସିଲାଣି ଓ ତାକୁ ଏଥର ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଯେ ଖସାଇ ଦିଆଯିବ, ଏକଥା ତାର ଆଦୌ ଖିଆଲ ରହେ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥ ପୁଣ୍ୟବଳ ଥିବା ଯାଏଁ ସେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ମଉଜମଜଲିସ୍ କରେ; ପୁଣ୍ୟ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲେ ସେ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ ବି କାଳ ତାକୁ ତଳକୁ ଠେଲିଦିଏ ॥ ୨୬ ॥

ଯଦି କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ କୁସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ି ଅଧର୍ମପରାୟଣ ହୋଇଯାଏ, ନିଜ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅଧୀନ ହୋଇଯାଏ, ନୀତିନିୟମ ନ ମାନି ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତା ଆଚରଣ କରେ, କୃପଣ ହୋଇଯାଏ, ଲମ୍ପଟ ହୋଇଯାଏ, ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦିଏ ଅଥବା ବିଧିବିରୁଦ୍ଧ ପଶୁବଳି ଦେଇ ଭୂତପ୍ରେତଙ୍କୁ ପୂଜା କରେ, ତେବେ ତାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଅନ୍ଧକାରମୟ ନରକରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ ॥ ୨୭,୨୮ ॥

ସକଳ ପ୍ରକାର ସକାମକର୍ମ ପରିଣାମରେ ଦୁଃଖ ହିଁ ଦିଏ । ଯେ ନିଜ ଦେହ ପ୍ରତି ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱ ରଖି ଦେହସର୍ବସ୍ୱ ଜୀବନ ଯାପନ କରେ, ତାକୁ ଜନ୍ମମରଣ ଚକ୍ରରୁ ତ୍ରାହି ମିଳେ ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଏ ମରଣଧର୍ମା ପ୍ରାଣୀକୁ କି ସୁଖ ବା ମିଳିବ ! ଲୋକ ଓ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କର ଆୟୁ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଳ୍ପ ମାତ୍ର, ତା' ଛଡ଼ା ସେହି କଳ୍ପକାଳ ରହୁଥିବା ଲୋକ ଓ ଲୋକପାଳମାନେ ମୋତେ ସବୁବେଳେ ଭୟ କରୁଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ଦୁଇ ପରାର୍ଦ୍ଧ ଲମ୍ବା ଆୟୁ ପାଇଥିବା ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଭୟ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୨୯,୩୦ ॥

ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମରେ ଲାଗିବାକୁ ପ୍ରେରିତ କରନ୍ତି ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ କର୍ମ କରନ୍ତି । ଜୀବ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଭାବେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର କୃତକର୍ମ ସହିତ ନିଜର ସମ୍ବନ୍ଧ ଯୋଡ଼ିବା ଫଳରେ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରେ । ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶରୀରାଦି ପ୍ରତି ମମତ୍ୱ

ଯାବତ୍ ସ୍ୟାଦ୍ ଗୁଣବୈଷମ୍ୟଂ ତାବନ୍ନାନାତ୍ୱମାତ୍ମନଃ ।
ନାନାତ୍ୱମାତ୍ମନୋ ଯାବତ୍ ପାରତନ୍ତ୍ର୍ୟଂ ତଦୈବ ହି ॥ ୩୨

ଯାବଦସ୍ୟାସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତ୍ୱଂ ତାବଦୀଶ୍ୱରତୋ ଭୟମ୍ ।
ଯ ଏତତ୍ ସମୁପାସୀରଂସ୍ତେ ମୁହ୍ୟନ୍ତି ଶୁଗର୍ପିତାଃ ॥ ୩୩

କାଳ ଆତ୍ମାଽଽଗମୋ ଲୋକଃ ସ୍ୱଭାବୋ ଧର୍ମ ଏବ ଚ ।
ଇତି ମାଂ ବହୁଧା ପ୍ରାହୁର୍ଗୁଣବ୍ୟତିକରେ ସତି ॥ ୩୪

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଗୁଣେଷୁ ବର୍ତ୍ତମାନୋଽପି ଦେହଜେଷ୍ୱନପାବୃତଃ ।
ଗୁଣୈର୍ନ ବଦ୍ଧ୍ୟତେ ଦେହୀ ବଦ୍ଧ୍ୟତେ ବା କଥଂ ବିଭୋ ॥ ୩୫

କଥଂ ବର୍ତ୍ତେତ ବିହରେତ୍ କୈର୍ବା ଜ୍ଞାୟେତ ଲକ୍ଷଣୈଃ ।
କିଂ ଭୁଞ୍ଜୀତୋତ ବିସୃଜେଚ୍ଛୟୀତାସୀତ ଯାତି ବା ॥ ୩୬

ଏତଦଚ୍ୟୁତ ମେ ବ୍ରୂହି ପ୍ରଶ୍ନଂ ପ୍ରଶ୍ନବିଦାଂ ବର ।
ନିତ୍ୟମୁକ୍ତୋ ନିତ୍ୟବଦ୍ଧ ଏକ ଏବେତି ମେ ଭ୍ରମଃ ॥ ୩୭

ରହିଛି ଓ ଅହଂକାର ରହିଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆତ୍ମା ଯେ ଏକ—ଏ ଅନୁଭୂତି ହୁଏ ନାହିଁ କି ନାନାତ୍ୱର ଭ୍ରମ ତୁଟେ ନାହିଁ । ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଅଜ୍ଞାନମୂଳକ ଭ୍ରମ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବ ପରତନ୍ତ୍ର ହୋଇ ରହେ ॥ ୩୧,୩୨ ॥ ପରତନ୍ତ୍ରତା ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ଭୟ ଅତୁଟ ରହିଥାଏ । ଯେଉଁମାନେ ଏପରି ଗୁଣ-ଧର୍ମରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହନ୍ତି, ସେମାନେ ଶୋକ ଓ ମୋହରେ ଘାଣ୍ଟି ହେଉଥାନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ମାୟାର ଗୁଣମାନଙ୍କରେ କ୍ଷୋଭ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟାବହାରିକ ସତ୍ତା ଅନେକରୂପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ଯେହେତୁ ମୁଁ (ପରମାତ୍ମା) ହିଁ ହେଉଛି କାଳ, ଆତ୍ମା, ଆଗମ (ବେଦ), ଲୋକ, ସ୍ୱଭାବ ଓ ଧର୍ମ, ତେଣୁ ଏପରି ନାନାତ୍ୱ ଭାବନା ନ କରି, ସବୁରି ରୂପରେ କେବଳ ମୋତେ ହିଁ ଦେଖିବା ଉଚିତ ॥ ୩୪ ॥

ଉଦ୍ଧବ ପଚ୍ଚରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଏହି ଜୀବ ଦେହରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଗୁଣମାନଙ୍କ ସହିତ ରହି ମଧ୍ୟ ଦେହରୁ ଜାତ କର୍ମରେ ବାନ୍ଧି ହୁଏ ନାହିଁ କିପରି ? ଅପରପକ୍ଷେ ସେସବୁ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଜୀବ କିପରି ଓ କାହିଁକି ସେସବୁରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ ? ॥ ୩୫ ॥ ବଦ୍ଧ ପୁରୁଷ ଓ ମୁକ୍ତ ପୁରୁଷ କିପରି ଆଚରଣ କରନ୍ତି? କିପରି ବିହାର କରନ୍ତି? କିପରି ଭୋଜନ କରନ୍ତି ? କେଉଁସବୁ ଲକ୍ଷଣରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ହୁଏ ? ସେମାନେ କିପରି ମଳତ୍ୟାଗ ଇତ୍ୟାଦି କରନ୍ତି ? ସେମାନେ କିପରି ଶୁଅନ୍ତି, କିପରି ବସନ୍ତି ଓ କିପରି ଚାଲନ୍ତି ? ॥ ୩୬ ॥ ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! ପ୍ରଶ୍ନର ମର୍ମଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତେଣୁ ଆପଣ ମୋର ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତୁ ଯେ—ଆତ୍ମା ଏକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିତ୍ୟବଦ୍ଧ ଭଳି ଜଣାପଡ଼େ କିପରି ଏବଂ ପୁଣି ସେ ନିତ୍ୟମୁକ୍ତ କିପରି ? ଏକଥା ଉପରେ ବିଚାର କଲେ, ମୁଁ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିଯାଉଛି ॥ ୩୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଭଗବଦୁଦ୍ଧବସଂବାଦେ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୦ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବଦ୍ଧ, ମୁକ୍ତ ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବଦ୍ଧୋ ମୁକ୍ତ ଇତି ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଗୁଣତୋ ମେ ନ ବସ୍ତୁତଃ ।
ଗୁଣସ୍ୟ ମାୟାମୂଳତ୍ୱାନ୍ନ ମେ ମୋକ୍ଷୋ ନ ବନ୍ଧନମ୍ ॥ ୧

ଶୋକମୋହୌ ସୁଖଂ ଦୁଃଖଂ ଦେହାପତ୍ତିଶ୍ଚ ମାୟୟା ।
ସ୍ୱପ୍ନୋ ଯଥାଽଽତ୍ମନଃ ଖ୍ୟାତିଃ ସଂସୃତିର୍ନ ତୁ ବାସ୍ତବୀ ॥ ୨

ବିଦ୍ୟାବିଦ୍ୟେ ମମ ତନୂ ବିଦ୍ଧ୍ୟୁଦ୍ଧବ ଶରୀରିଣାମ୍ ।
ମୋକ୍ଷବନ୍ଧକରୀ ଆଦ୍ୟେ ମାୟୟା ମେ ବିନିର୍ମିତେ ॥ ୩

ଏକସ୍ୟୈବ ମମାଂଶସ୍ୟ ଜୀବସ୍ୟୈବ ମହାମତେ ।
ବନ୍ଧୋଽସ୍ୟାବିଦ୍ୟୟାନାଦିର୍ବିଦ୍ୟୟା ଚ ତଥେତରଃ ॥ ୪

ଅଥ ବଦ୍ଧସ୍ୟ ମୁକ୍ତସ୍ୟ ବୈଲକ୍ଷଣ୍ୟଂ ବଦାମି ତେ ।
ବିରୁଦ୍ଧଧର୍ମିଣୋସ୍ତାତ ସ୍ଥିତୟୋରେକଧର୍ମିଣି ॥ ୫

ସୁପର୍ଣ୍ଣାବେତୌ ସଦୃଶୌ ସଖାୟୌ
ଯଦୃଚ୍ଛୟୈତୌ କୃତନୀଡ଼ୌ ଚ ବୃକ୍ଷେ ।
ଏକସ୍ତୟୋଃ ଖାଦତି ପିପ୍ପଲାନ୍ନ-
ମନ୍ୟୋ ନିରନ୍ନୋଽପି ବଳେନ ଭୂୟାନ୍ ॥ ୬

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ବଦ୍ଧ ଓ ମୁକ୍ତର ଯେଉଁ ପ୍ରଭେଦ, ତାହା ଗୁଣକୁ ନେଇ ହିଁ ହୋଇଥାଏ । ବସ୍ତୁତଃ ମୋର ସ୍ୱରୂପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମାରେ ବଦ୍ଧ ବା ମୁକ୍ତ ବୋଲି କିଛି ନ ଥାଏ । ମାୟା ମୋର ଅଧୀନ ଏବଂ ଗୁଣମାନେ ମାୟାର ଆଶ୍ରିତ ହୋଇଥିବାରୁ ମୋର ବନ୍ଧନ ବା ମୁକ୍ତି ବୋଲି କିଛି ନ ଥାଏ ॥ ୧ ॥ ଶୋକ, ମୋହ, ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ଦେହପ୍ରାପ୍ତି—ଏସବୁ ମାୟା ହେତୁ ହିଁ ହୋଇଥାଏ । ସ୍ୱପ୍ନ ଯେପରି ମିଥ୍ୟା, ଆତ୍ମାର ସଂସୃତି (ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ) ହେବା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମିଥ୍ୟା । ତେଣୁ ଆତ୍ମାର ସଂସୃତି ହୁଏ ବୋଲି କହିବା ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ ॥ ୨ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ବିଦ୍ୟା ଓ ଅବିଦ୍ୟା—ଏ ଦୁଇଟି ମୋର ହିଁ ଶକ୍ତି । ଏହି ଦୁଇଟି ଶକ୍ତି ଶରୀରଧାରୀକୁ ଯଥାକ୍ରମେ ମୋକ୍ଷ ଓ ବନ୍ଧନ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଏ ଦୁଇଟି ହେଉଛି ଅନାଦି ଓ ମୋ ମାୟାଦ୍ୱାରା ରଚିତ ॥ ୩ ॥ ହେ ମହାମତି ! ଜୀବ ହେଉଛି କେବଳ ମୋର ଅଂଶ । ଅନାଦି ଅବିଦ୍ୟା ଜୀବକୁ ବନ୍ଧନରେ ପକାଏ ଏବଂ ମୋର ବିଦ୍ୟାଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଜୀବକୁ ମୋକ୍ଷ ମିଳେ ॥ ୪ ॥

ହେ ପ୍ରିୟ ! ଏଥର ବଦ୍ଧ ଓ ମୁକ୍ତ ଜୀବ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଭେଦ ରହିଥାଏ, ମୁଁ ତାହା କହୁଛି, ଶୁଣ । ଜୀବ ମୋର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ ବାସ୍ତବରେ ଆତ୍ମା ଓ ଜୀବ ଉଭୟେ ହେଉଛନ୍ତି ଏକ । ତଥାପି ସେ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି, ସେ ବିଷୟରେ କହୁଛି, ଶୁଣ । ମୁଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଶାସକ ଓ ଜୀବ ହେଉଛି ଶାସିତ । ମୁଁ ହେଉଛି ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ; କିନ୍ତୁ ଜୀବ ଶୋକ-ମୋହଦ୍ୱାରା ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ କେବେ ସୁଖୀ ହୁଏ ତ, କେବେ ଦୁଃଖୀ ହୁଏ ॥ ୫ ॥

ଏହି ଶରୀରରେ ବାସ କରୁଥିବା ଜୀବ (ଶାସିତ) ଓ ଆତ୍ମା (ଶାସକ ବା ପରମାତ୍ମା) ଉଭୟେ ଶରୀରଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଦୁଇଟି ଏକଜାତୀୟ ପକ୍ଷୀ ପରି, ଯେଉଁମାନେ କି ଏହି ଶରୀରରୂପୀ ବୃକ୍ଷରେ ବସା ବାନ୍ଧି ରହିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ପରସ୍ପରର ମିତ୍ର ଓ ସମାନଧର୍ମୀ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ କେବଳ ଏତିକି ଯେ, ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷୀ (ଜୀବ) ଶରୀର କରୁଥିବା କର୍ମର ଫଳ ଭୋଗ କରେ; କିନ୍ତୁ କର୍ମଫଳ ଭୋଗ କରି ମଧ୍ୟ

ଆତ୍ମାନମନ୍ୟଂ ଚ ସ ବେଦ ବିଦ୍ୱା-
ନପିପ୍ପଳାଦୋ ନ ତୁ ପିପ୍ପଳାଦଃ ।
ଯୋଽବିଦ୍ୟୟା ଯୁକ୍ ସ ତୁ ନିତ୍ୟବଦ୍ଧୋ
ବିଦ୍ୟାମୟୋ ଯଃ ସ ତୁ ନିତ୍ୟମୁକ୍ତଃ ॥ ୭

ଦେହସ୍ଥୋଽପି ନ ଦେହସ୍ଥୋ ବିଦ୍ୱାନ୍ ସ୍ୱପ୍ନାଦ୍ ଯଥୋତ୍ଥିତଃ ।
ଅଦେହସ୍ଥୋଽପି ଦେହସ୍ଥଃ କୁମତିଃ ସ୍ୱପ୍ନଦୃଗ୍ ଯଥା ॥ ୮

ଇନ୍ଦ୍ରିୟୈରିନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥେଷୁ ଗୁଣୈରପି ଗୁଣେଷୁ ଚ ।
ଗୃହ୍ୟମାଣେଷ୍ୱହଂକୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ନ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଯସ୍ତ୍ୱବିକ୍ରିୟଃ ॥ ୯

ଦୈବାଧୀନେ ଶରୀରେଽସ୍ମିନ୍ ଗୁଣଭାବ୍ୟେନ କର୍ମଣା ।
ବର୍ତ୍ତମାନୋଽବୁଧସ୍ତତ୍ର କର୍ତ୍ତାସ୍ମୀତି ନିବଦ୍ଧ୍ୟତେ ॥ ୧୦

ଏବଂ ବିରକ୍ତଃ ଶୟନେ ଆସନାଟନମଜ୍ଜନେ ।
ଦର୍ଶନସ୍ପର୍ଶନଘ୍ରାଣଭୋଜନଶ୍ରବଣାଦିଷୁ ॥ ୧୧

ନ ତଥା ବଦ୍ଧ୍ୟତେ ବିଦ୍ୱାଂସ୍ତତ୍ର ତତ୍ରାଦୟନ୍ ଗୁଣାନ୍ ।
ପ୍ରକୃତିସ୍ଥୋଽପ୍ୟସଂସକ୍ତୋ ଯଥା ଖଂ ସବିତାନିଳଃ ॥ ୧୨

ଦିନୁ ଦିନ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଉଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷୀଟି (ଆତ୍ମା) ସେହି କର୍ମଫଳ ଭୋଗ ନ କରି ମଧ୍ୟ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇ ରହେ ॥ ୬ ॥ ଯେ ଫଳ ଭୋଗ କରେ ନାହିଁ, ସେ (ଆତ୍ମା) ନିଜକୁ ତ ଜାଣେ, ତା'ସହିତ ତାର ସଖା ଜୀବକୁ ବି ଜାଣେ । କିନ୍ତୁ ଯେ ଫଳ ଭୋଗ କରେ, ସେ (ଜୀବ) ନିଜକୁ ଜାଣେ ନାହିଁ, କି ତାର ସଖା ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ବି ଜାଣେ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ଏହିପରି ଯେ ଅବିଦ୍ୟାରେ ବୁଡ଼ିରହିଛି, ସେ ହେଉଛି ନିତ୍ୟବଦ୍ଧ ଏବଂ ଯେ ବିଦ୍ୟାଦ୍ୱାରା ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣିଯାଏ, ସେ ହେଉଛି ନିତ୍ୟମୁକ୍ତ ॥ ୭ ॥ ଯେ ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣିଯାଏ, ସେ ଦେହରେ ରହି ମଧ୍ୟ ଦେହର ଗୁଣଧର୍ମର ଅତୀତ; କାରଣ ସେ ଜାଣିଯାଏ ଯେ, ସ୍ୱପ୍ନର ସଂସାର ଯେପରି ମିଥ୍ୟା, ଏ ସମଗ୍ର ଜଗତ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମାୟାମୟ ଓ ମିଥ୍ୟା । ଯେ ଅବିଦ୍ୟା ହେତୁ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣେ ନାହିଁ, ସେ ଶରୀର ସହିତ ଆତ୍ମାର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶରୀରକୁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଭାବିଦିଏ—ଭାବିଦିଏ ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଯେପରି କି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ଲୋକ ନିଜର ସ୍ୱପ୍ନଶରୀରଟାକୁ ସତରେ ନିଜର ଶରୀର ବୋଲି ଭାବି ତାହାର ସୁଖଦୁଃଖରେ ସୁଖୀଦୁଃଖୀ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଅଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଧରିନିଏ ଓ ଗୁଣରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ସୁଖୀଦୁଃଖୀ ହୁଏ ॥ ୮ ॥

ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ତିନିଗୁଣର ବିକାର ଏବଂ ବିଷୟଭୋଗ ମଧ୍ୟ ତିନିଗୁଣର ହିଁ ବିକାର । ଏପରିଭାବରେ ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଭୋଗ କରିବା ପ୍ରକ୍ରିୟା ଚାଲିଥାଏ । ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲେ ଗୁଣ ଓ ଗୁଣମାନଙ୍କର କର୍ମ ପ୍ରତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିକାର ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ 'ମୁଁ କିଛି ବି କରୁ ନାହିଁ' ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ଶରୀର ପ୍ରାରବ୍ଧର ଅଧୀନ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କର୍ମ କରାଯାଏ, ମନ ଏଥିରେ ପ୍ରେରଣାଦାତା ହୋଇଥାଏ । ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ—ଉଭୟେ ହେଉଛନ୍ତି ଗୁଣମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । ତେଣୁ ବାସ୍ତବରେ ଗୁଣମାନେ ହିଁ ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅଜ୍ଞାନୀ ଜୀବ ନିଜକୁ କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ଧରିନେଇ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଯାଏ ॥ ୧୦ ॥ ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ ଅନାସକ୍ତ ଓ ଜ୍ଞାନୀ, ସେମାନେ ଏସବୁ ବସିବା-ଉଠିବା, ଚାଲିବା-ବୁଲିବା, ଗାଧୋଇବା, ଦେଖିବା, ଛୁଇଁବା, ଶୁଙ୍ଘିବା, ଖାଇବା, ଶୁଣିବା ଆଦି କ୍ରିୟା କରୁଥାଇ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ଏସବୁର କର୍ତ୍ତା-ଭୋକ୍ତା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ପ୍ରକୃତିରେ ରହି ମଧ୍ୟ ତା'ଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସଙ୍ଗ ହୋଇ ରହନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ

ବୈଶାରଦ୍ୟେକ୍ଷୟାସଙ୍ଗଶିତୟା ଛିନ୍ନସଂଶୟଃ ।
ପ୍ରତିବୁଦ୍ଧ ଇବ ସ୍ୱପ୍ନାନ୍ନାନାତ୍ୱାଦ୍ ବିନିବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୧୩

ଯସ୍ୟ ସ୍ୟୁର୍ବୀତସଙ୍କଳ୍ପାଃ ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟମନୋଧିୟାମ୍ ।
ବୃତ୍ତୟଃ ସ ବିନିର୍ମୁକ୍ତୋ ଦେହସ୍ଥୋଽପି ହି ତଦ୍‌ଗୁଣୈଃ ॥ ୧୪

ଯସ୍ୟାତ୍ମା ହିଂସ୍ୟତେ ହିଂସ୍ରୈର୍ଯେନ କିଞ୍ଚିଦ୍ ଯଦୃଚ୍ଛୟା ।
ଅର୍ଚ୍ଚ୍ୟତେ ବା କ୍ୱଚିତ୍ତତ୍ର ନ ବ୍ୟତିକ୍ରିୟତେ ବୁଧଃ ॥ ୧୫

ନ ସ୍ତୁବୀତ ନ ନିନ୍ଦେତ କୁର୍ବତଃ ସାଧ୍ୱସାଧୁ ବା ।
ବଦତୋ ଗୁଣଦୋଷାଭ୍ୟାଂ ବର୍ଜିତଃ ସମଦୃଙ୍‌ମୁନିଃ ॥ ୧୬

ନ କୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ନ ବଦେତ୍ କିଞ୍ଚିନ୍ନ ଧ୍ୟାୟେତ୍ ସାଧ୍ୱସାଧୁ ବା ।
ଆତ୍ମାରାମୋଽନୟା ବୃତ୍ତ୍ୟା ବିଚରେଜ୍ଜଡ଼ବନ୍ମୁନିଃ ॥ ୧୭

ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମଣି ନିଷ୍ଣାତୋ ନ ନିଷ୍ଣାୟାତ୍ ପରେ ଯଦି ।
ଶ୍ରମସ୍ତସ୍ୟ ଶ୍ରମଫଳୋ ହ୍ୟଧେନୁମିବ ରକ୍ଷତଃ ॥ ୧୮

ଗାଂ ଦୁଗ୍ଧଦୋହାମସତୀଂ ଚ ଭାର୍ଯ୍ୟାଂ
ଦେହଂ ପରାଧୀନମସତ୍‌ପ୍ରଜାଂ ଚ ।
ବିତ୍ତଂ ତ୍ୱତୀର୍ଥୀକୃତମଙ୍ଗ ବାଚଂ
ହୀନାଂ ମୟା ରକ୍ଷତି ଦୁଃଖଦୁଃଖୀ ॥ ୧୯

ଯସ୍ୟାଂ ନ ମେ ପାବନମଙ୍ଗ କର୍ମ
ସ୍ଥିତ୍ୟୁଦ୍ଭବପ୍ରାଣନିରୋଧମସ୍ୟ ।

କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ। ଆକାଶ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ବାୟୁ ଯେପରି କାହାର ବି ଗୁଣ-ଦୋଷ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, କି କେଉଁଥିରେ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଅନାସକ୍ତ ଜ୍ଞାନୀ ସେହିପରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଲିପ୍ତ ରହନ୍ତି। ଯାହାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଏହିପରି ବୈରାଗ୍ୟରୂପୀ ଶାଣଦ୍ୱାରା ତୀକ୍ଷ୍ଣ ହୋଇଯାଇଥାଏ, ତାଙ୍କର ସକଳ ସଂଶୟ ଦୂର ହୋଇଯାଏ। ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଯିବାପରେ ସ୍ୱପ୍ନର ସୃଷ୍ଟି ଯେପରି ଉଭେଇଯାଏ, ବିବେକ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ସେହିପରି ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ନାନାତ୍ୱ ଭ୍ରମ ଦୂର ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୧-୧୩ ॥

ଯାହାଙ୍କର ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ସଂକଳ୍ପ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି, ଯାହାଙ୍କର ସାଂସାରିକ କର୍ମ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି, ସେ ଦେହରେ ରହି ମଧ୍ୟ ଦେହର ଗୁଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସର୍ବଥା ଅତୀତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ ଗୁଣାତୀତ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ଯେ ହିଂସ୍ରକ ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାରୀରିକ କଷ୍ଟ ପାଇଲେ ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ନାହିଁ, କି ଦୈବାତ୍ କେହି ପୂଜା-ଆଦର କଲେ ସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ହିଁ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ପୁରୁଷ ବୋଲି ଜାଣ ॥ ୧୫ ॥ ଦୋଷ-ଗୁଣ ଦର୍ଶନରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିଯାଇ ସର୍ବତ୍ର ସମଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥିବା ମୁନି କାହାର ପ୍ରଶଂସାରେ ଖୁସୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ, କି କାହାଠାରୁ ନିନ୍ଦା ଶୁଣି ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥ ଆତ୍ମାନନ୍ଦରେ ବିଭୋର ହୋଇ ଆତ୍ମଚିନ୍ତନରେ ମଜ୍ଜି ରହିଥିବା ମୁନି କିଏ ଭଲ, କିଏ ମନ୍ଦ, ସେ ବିଷୟରେ କିଛି କହନ୍ତି ନାହିଁ, କି ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି ନାହିଁ। ସେ ଜଡ଼ଙ୍କ ଭଳି ବୁଲନ୍ତି ଓ ନିଜର ଗୂଢ଼ଭାବ କେଉଁଠି ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୱାନ୍ ବେଦରେ ପାରଙ୍ଗମ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପରବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରି ନାହାନ୍ତି, ଜାଣିବା ଉଚିତ ଯେ, ତାଙ୍କର ପରିଶ୍ରମ ହେଉଛି ଦୁଧ ଦେଉ ନ ଥିବା ଗାଈକୁ ପୋଷିବାର ପରିଶ୍ରମ ସହିତ ସମାନ ଅର୍ଥାତ୍ ବୃଥା ॥ ୧୮ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! କେବେ ବି ଦୁଧ ଦେଉ ନ ଥିବା ଗାଈ, ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ପରାଧୀନ ଦେହ, ଦୁଷ୍ଟ ପୁତ୍ର, ସତ୍‌ପାତ୍ରକୁ ଦିଆଯାଉ ନ ଥିବା ଧନ, ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ, ରୂପ, ଲୀଳା, ଧାମ ଆଦି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁ ନ ଥିବା ବାଣୀ (କଥାଭାଷା)—ଏସବୁକୁ ଯେ ପାଳନପୋଷଣ କରି ବା ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଇ ରଖେ, ତାକୁ ଦୁଃଖ ପରେ ଦୁଃଖ ହିଁ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୧୯ ॥ ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେଉଁ ବାଣୀ ମୋର ପବିତ୍ରକାରକ କର୍ମର ମହିମା ଗାନ କରେ ନାହିଁ, ଏହି ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ

ଲୀଳାବତାରେପ୍ସିତଜନ୍ମ ବା ସ୍ୟାଦ୍
ବନ୍ଧ୍ୟାଂ ଗିରଂ ତାଂ ବିଭୃୟାନ୍ନ ଧୀରଃ ॥ ୨୦

ଏବଂ ଜିଜ୍ଞାସୟାପୋହ୍ୟ ନାନାତ୍ୱଭ୍ରମମାତ୍ମନି ।
ଉପାରମେତ ବିରଜଂ ମନୋ ମୟ୍ୟର୍ପ୍ୟ ସର୍ବଗେ ॥ ୨୧

ଯଦ୍ୟନୀଶୋ ଧାରୟିତୁଂ ମନୋ ବ୍ରହ୍ମଣି ନିଶ୍ଚଳମ୍ ।
ମୟି ସର୍ବାଣି କର୍ମାଣି ନିରପେକ୍ଷଃ ସମାଚର ॥ ୨୨

ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁର୍ମେ କଥାଃ ଶୃଣ୍ୱନ୍ ସୁଭଦ୍ରା ଲୋକପାବନୀଃ ।
ଗାୟନ୍ନନୁସ୍ମରନ୍ କର୍ମ ଜନ୍ମ ଚାଭିନୟନ୍ ମୁହୁଃ ॥ ୨୩

ମଦର୍ଥେ ଧର୍ମକାମାର୍ଥାନାଚରନ୍ ମଦପାଶ୍ରୟଃ ।
ଲଭତେ ନିଶ୍ଚଳାଂ ଭକ୍ତିଂ ମୟ୍ୟୁଦ୍ଧବ ସନାତନେ ॥ ୨୪

ସତ୍ସଙ୍ଗଲବ୍ଧୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ମୟି ମାଂ ସ ଉପାସିତା ।
ସ ବୈ ମେ ଦର୍ଶିତଂ ସଦ୍ଭିରଞ୍ଜସା ବିନ୍ଦତେ ପଦମ୍ ॥ ୨୫

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ସାଧୁସ୍ତବୋତ୍ତମଶ୍ଳୋକ ମତଃ କୀଦୃଗ୍‌ବିଧଃ ପ୍ରଭୋ ।
ଭକ୍ତିସ୍ତ୍ୱୟ୍ୟୁପଯୁଜ୍ୟେତ କୀଦୃଶୀ ସଦ୍ଭିରାଦୃତା ॥ ୨୬

ଏତନ୍ମେ ପୁରୁଷାଧ୍ୟକ୍ଷ ଲୋକାଧ୍ୟକ୍ଷ ଜଗତ୍‌ପ୍ରଭୋ ।
ପ୍ରଣତାୟାନୁରକ୍ତାୟ ପ୍ରପନ୍ନାୟ ଚ କଥ୍ୟତାମ୍ ॥ ୨୭

ଲୟ କରାଉଥିବା ମୋର ଶକ୍ତିକୁ ନିରୂପଣ କରେ ନାହିଁ, ମୋର ନାନା ଲୀଳାବତାରମାନଙ୍କର ଓ ସେମାନଙ୍କ ପବିତ୍ର ଗୁଣାବଳିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ ନାହିଁ, ସେହି ବାଣୀ ହେଉଛି ବନ୍ଧ୍ୟା । ଜ୍ଞାନୀମାନେ ସେଭଳି ବାଣୀକୁ ବ୍ୟବହାର (କଥନ ବା ଶ୍ରବଣ) କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୨୦ ॥

ଏହିପରି ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସାଦ୍ୱାରା ସକଳ ଜଗତରେ ଏକମାତ୍ର ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଦେଖିବା ଉଚିତ; ଆତ୍ମା ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ନାନାତ୍ୱ ଭ୍ରମ ଥାଏ, ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂର କରିଦେବା ଉଚିତ ଏବଂ ଏହିରୂପେ ମନ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ସେହି ଶୁଦ୍ଧ ମନକୁ ମୋଠାରେ ଲଗାଇଦେଇ ଅନ୍ୟ ସବୁ କିଛିରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓହରି ଆସିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୧ ॥ ଯଦି ମନକୁ ମୋଠାରେ ନିଶ୍ଚଳରୂପେ ଲଗାଇବାକୁ କେହି ଅସମର୍ଥ ହେଉଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଯାହା କିଛି କର୍ମ କରିବେ, ତାହା ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ କେବଳ ମୋରି ପାଇଁ କର୍ମ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୨୨ ॥ ମୋର ଲୀଳାଚରିତ ହେଉଛି ଲୋକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ପବିତ୍ରକର ଓ କଲ୍ୟାଣମୟ । ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁମାନେ ମୋର ସେହିସବୁ ଲୀଳାଚରିତ ସର୍ବଦା ଶ୍ରବଣ, ଗାନ ଓ ସ୍ମରଣ କରିବା ଉଚିତ ଏବଂ ମୋର ସେହିସବୁ ଜନ୍ମ-କର୍ମ ଲୀଳା (ଶ୍ରୀରାମନବମୀ, ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ, ରଥଯାତ୍ରା ଆଦି ଉତ୍ସବ ସମୟରେ) ଅଭିନୟ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୩ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଏପରିଭାବରେ ମୋର ଶରଣାଗତ ହୋଇ ମୋତେ ପାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ଉଚିତ । ମୋର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ମୋଠାରେ (ସନାତନ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ) ନିଶ୍ଚଳ ଭକ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରି ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଭକ୍ତି ଜାତ ହୁଏ ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ସେ ମୋର ଉପାସନା କରନ୍ତି । ସାଧୁଜନଙ୍କର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ମାର୍ଗରେ ଚାଲି ସେ ମୋତେ ସହଜରେ ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥

ଉଦ୍ଧବ ପଚାରିଲେ—ହେ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ ! ଆପଣଙ୍କ ବିଚାରରେ ସାଧୁପୁରୁଷଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ କଣ? ସେମାନେ କେଉଁ ପ୍ରକାର ଭକ୍ତିକୁ ଆଦର କରନ୍ତି, ଯାହା କି ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ରଖାଯିବା ଉଚିତ ? ॥ ୨୬ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହିଁ ତ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଦି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତାମାନଙ୍କର, ସତ୍ୟାଦି ଲୋକର ଏବଂ ଚରାଚର ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ । ମୁଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଜଣେ ବିନୀତ, ପ୍ରେମୀ ଓ ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତ । ଆପଣ କୃପା କରି ମୋତେ ଭକ୍ତି ଓ ଭକ୍ତଙ୍କ ରହସ୍ୟ ବିଷୟରେ ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୨୭ ॥

ତ୍ୱଂ ବ୍ରହ୍ମ ପରମଂ ବ୍ୟୋମ ପୁରୁଷଃ ପ୍ରକୃତେଃ ପରଃ ।

ଅବତୀର୍ଣ୍ଣୋଽସି ଭଗବନ୍ ସ୍ୱେଚ୍ଛୋପାତ୍ତପୃଥଗ୍‌ବପୁଃ ॥ ୨୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

କୃପାଳୁରକୃତଦ୍ରୋହସ୍ତିତିକ୍ଷୁଃ ସର୍ବଦେହିନାମ୍ ।

ସତ୍ୟସାରୋଽନବଦ୍ୟାତ୍ମା ସମଃ ସର୍ବୋପକାରକଃ ॥ ୨୯

କାମୈରହତଧୀର୍ଦାନ୍ତୋ ମୃଦୁଃ ଶୁଚିରକିଞ୍ଚନଃ ।

ଅନୀହୋ ମିତଭୁକ୍ ଶାନ୍ତଃ ସ୍ଥିରୋ ମଚ୍ଛରଣୋ ମୁନିଃ ॥ ୩୦

ଅପ୍ରମତ୍ତୋ ଗଭୀରାତ୍ମା ଧୃତିମାଞ୍ଜିତଷଡ୍‌ଗୁଣଃ ।

ଅମାନୀ ମାନଦଃ କଲ୍ୟୋ ମୈତ୍ରଃ କାରୁଣିକଃ କବିଃ ॥ ୩୧

ଆଜ୍ଞାୟୈବଂ ଗୁଣାନ୍ ଦୋଷାନ୍ ମୟାଽଽଦିଷ୍ଟାନପି ସ୍ୱକାନ୍ ।

ଧର୍ମାନ୍ ସନ୍ତ୍ୟଜ୍ୟ ଯଃ ସର୍ବାନ୍ ମାଂ ଭଜେତ ସ ସତ୍ତମଃ ॥ ୩୨

ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଏବଂ ଚିଦାକାଶସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମ । ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନାହିଁ, ତଥାପି ଆପଣ ଲୀଳା କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଏହି କୃଷ୍ଣରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣ ହିଁ ଭକ୍ତି ଓ ଭକ୍ତଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ରହସ୍ୟ କହି ପାରିବେ ॥ ୨୮ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେ ମୋର ଭକ୍ତ, ସେ କୃପାର ମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସେ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ପ୍ରତି ବୈରଭାବ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ଘୋର ଦୁଃଖରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନ ରହନ୍ତି । ସତ୍ୟ ହିଁ ହେଉଛି ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସାର । ତାଙ୍କ ମନରେ କେବେ ବି କୌଣସି ପ୍ରକାର ପାପ-ବାସନା ଉଠେ ନାହିଁ । ସେ ସମଦର୍ଶୀ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ଉପକାରୀ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି କାମନାଦ୍ୱାରା କଳୁଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ ସଂଯମୀ ଓ ମଧୁରସ୍ୱଭାବର ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ପବିତ୍ର ଜୀବନ ଯାପନ କରନ୍ତି । ସଂଗ୍ରହ ଓ ପରିଗ୍ରହରୁ ସେ ସର୍ବଥା ଦୂରରେ ରହନ୍ତି । ସେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପାଇବାକୁ କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ପରିମିତ ଭୋଜନ କରନ୍ତି ଓ ଶାନ୍ତ ରହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ସ୍ଥିର ରହେ । ସେ କେବଳ ମୋତେ ହିଁ ଭରସା କରି ରହନ୍ତି ଏବଂ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଚିନ୍ତନରେ ମଗ୍ନ ଥାନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପ୍ରମାଦୀ, ଗମ୍ଭୀର ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟଶୀଳ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେ କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମୋହ, ମଦ ଓ ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ—ଏହି ଛଅ ଅବଗୁଣକୁ ଜୟ କରିଥାନ୍ତି । ସେ କାହାଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସମ୍ମାନ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦିଅନ୍ତି । ମୋ ଭକ୍ତ ମୋ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଷୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାରେ ବଡ଼ ନିପୁଣ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ରତାପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ହୃଦୟ କରୁଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ମୋର ତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ଥାଏ ॥ ୩୧ ॥

ମୋର ଭକ୍ତ ଗୁଣ କ'ଣ ଓ ଦୋଷ କ'ଣ, ତାହା ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ବିଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ସତତ ଭକ୍ତିର ପ୍ରବାହ ବଢ଼ିଚାଲେ; ତେଣୁ ସେ ମୋରି ଦ୍ୱାରା ଶାସ୍ତ୍ରାଦିରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇଥିବା କର୍ମକୁ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତିରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ବୋଲି ଜାଣି ମୋତେ ଅର୍ପଣ କରିଦିଅନ୍ତି । ସକଳ ପ୍ରକାର କର୍ମରୁ ବିରତ ହୋଇ ସେ ଅନନ୍ୟଭାବରେ ମୋର ଶରଣାଗତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଓ ଭକ୍ତିରେ ନିମଜ୍ଜିତ ରହନ୍ତି । ଏପରି ଭକ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି ସଦ୍‌ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ॥ ୩୨ ॥

ଜ୍ଞାତ୍ୱାଜ୍ଞାତ୍ୱାଥ ଯେ ବୈ ମାଂ ଯାବାନ୍ ଯଶ୍ଚାସ୍ମି ଯାଦୃଶଃ ।
ଭଜନ୍ତ୍ୟନନ୍ୟଭାବେନ ତେ ମେ ଭକ୍ତତମା ମତାଃ ॥ ୩୩

ମଲ୍ଲିଙ୍ଗମଦ୍ଭକ୍ତଜନଦର୍ଶନସ୍ପର୍ଶନାର୍ଚ୍ଚନମ୍ ।
ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ସ୍ତୁତିଃ ପ୍ରହ୍ୱଗୁଣକର୍ମାନୁକୀର୍ତ୍ତନମ୍ ॥ ୩୪

ମତ୍କଥାଶ୍ରବଣେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ମଦନୁଧ୍ୟାନମୁଦ୍ଧବ ।
ସର୍ବଲାଭୋପହରଣଂ ଦାସ୍ୟେନାତ୍ମନିବେଦନମ୍ ॥ ୩୫

ମଜ୍ଜନ୍ମକର୍ମକଥନଂ ମମ ପର୍ବାନୁମୋଦନମ୍ ।
ଗୀତତାଣ୍ଡବବାଦିତ୍ରଗୋଷ୍ଠୀଭିର୍ମଦ୍‌ଗୃହୋତ୍ସବଃ ॥ ୩୬

ଯାତ୍ରା ବଳିବିଧାନଂ ଚ ସର୍ବବାର୍ଷିକପର୍ବସୁ ।
ବୈଦିକୀ ତାନ୍ତ୍ରିକୀ ଦୀକ୍ଷା ମଦୀୟବ୍ରତଧାରଣମ୍ ॥ ୩୭

ମମାର୍ଚ୍ଚାସ୍ଥାପନେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସ୍ୱତଃ ସଂହତ୍ୟ ଚୋଦ୍ୟମଃ ।
ଉଦ୍ୟାନୋପବନାକ୍ରୀଡ଼ପୁରମନ୍ଦିରକର୍ମଣି ॥ ୩୮

ସମ୍ମାର୍ଜନୋପଲେପାଭ୍ୟାଂ ସେକମଣ୍ଡଳବର୍ତ୍ତନୈଃ ।
ଗୃହଶୁଶ୍ରୂଷଣଂ ମହ୍ୟଂ ଦାସବଦ୍ ଯଦମାୟୟା ॥ ୩୯

ଅମାନିତ୍ୱମଦମ୍ଭିତ୍ୱଂ କୃତସ୍ୟାପରିକୀର୍ତ୍ତନମ୍ ।
ଅପି ଦୀପାବଲୋକଂ ମେ ନୋପଯୁଞ୍ଜ୍ୟାନ୍ନିବେଦିତମ୍ ॥ ୪୦

ଯଦ୍ ଯଦିଷ୍ଟତମଂ ଲୋକେ ଯଚ୍ଚାତିପ୍ରିୟମାତ୍ମନଃ ।
ତତ୍ତନ୍ନିବେଦୟେନ୍ମହ୍ୟଂ ତଦାନନ୍ତ୍ୟାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୪୧

ମୁଁ କିଏ, କେତେ ବଡ଼, କିପରି—ଏସବୁ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଥାଉ କି ନ ଥାଉ, କେହି ଯଦି ମୋତେ ଅନନ୍ୟଭାବରେ ଭଜୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ମୋ ବିଗ୍ରରରେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ପରମ ଭକ୍ତ ॥ ୩୩ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! (ଭକ୍ତି କାହାକୁ କହନ୍ତି, ଶୁଣ ।) ମୋର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ତଥା ମୋର ଭକ୍ତଜନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ, ସ୍ପର୍ଶନ, ପୂଜନ, ସେବା-ଶୁଶ୍ରୂଷା, ସ୍ତୁତି, ପ୍ରଣାମ ଆଦି କରିବା ତଥା ମୋର ଗୁଣ ଓ କର୍ମ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା ହେଉଛି ମୋ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ॥ ୩୪ ॥ ମୋର ଚରିତ ଶୁଣିବାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିବା ଓ ନିରନ୍ତର ମୋତେ ଧ୍ୟାନ କରିବା ତଥା ଯାହା କିଛି ମିଳିଲା, ତାହା ମୋତେ ସମର୍ପି ଦେଇ ଦାସ୍ୟଭାବରେ ମୋ ପାଖରେ ଆତ୍ମନିବେଦନ କରିବା ମଧ୍ୟ ମୋ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ॥ ୩୫ ॥ ମୋ ଭକ୍ତ ମୋର ଦିବ୍ୟ ଜନ୍ମ ଓ କର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ; ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ, ରାମନବମୀ ଆଦି ପର୍ବରେ ସଙ୍ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ, ବାଦ୍ୟ ଓ କୀର୍ତ୍ତନମଣ୍ଡଳୀଦ୍ୱାରା ମୋର ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଆନନ୍ଦ-ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୬ ॥ ସେ ବାର୍ଷିକ ପର୍ବଦିବସମାନଙ୍କରେ ମୋର (ଜନ୍ମ, କର୍ମ) ସ୍ଥାନମାନଙ୍କୁ ଯାତ୍ରା କରିବେ; ଶୋଭାଯାତ୍ରା ବାହାର କରିବେ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ଉପହାର ଦେଇ ମୋତେ ପୂଜା କରିବେ । ସେ ବୈଦିକ ଅଥବା ତାନ୍ତ୍ରିକ ପଦ୍ଧତିରେ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଓ ମୋର ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବେ ॥ ୩୭ ॥ ମନ୍ଦିରରେ ମୋର ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନା କରିବାରେ ସେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିବେ । ଯଦି ଏପରି କର୍ମ ଏକାକୀ କରି ନ ପାରନ୍ତି, ତେବେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଏପରି କର୍ମରେ ନିୟୋଜିତ ହେବେ । ସେ ମୋ ପାଇଁ ଫୁଲବଗିଚ୍ଛ, କ୍ରୀଡ଼ାପ୍ରାଙ୍ଗଣ, ଉଦ୍ୟାନ, ନଗର ଓ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିବେ ॥ ୩୮ ॥ ସେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ, ନିଷ୍କପଟଭାବରେ, ନିଜର ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଗର୍ବ-ଅଭିମାନ ନ ଦେଖାଇ, ଦାମ୍ଭିକତା ନ ଦେଖାଇ ଚାକର ପରି ମୋର ମନ୍ଦିର ଝାଡୁ କରିବେ; ଲିପାପୋଛା କରିବେ; ସୁଗନ୍ଧ ଜଳ ଛିଞ୍ଚିବେ ଏବଂ ମନ୍ଦିର ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ଝୋଟି ଦେଇ ତାହାକୁ ସୁନ୍ଦର କରିବେ । ମୋତେ ସମର୍ପିତ ହୋଇଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ନିଜେ ବ୍ୟବହାର କରିବେ ନାହିଁ, ଏପରିକି ମୋତେ ସମର୍ପିତ ହୋଇଥିବା ଦୀପର ଆଲୁଅରେ ମଧ୍ୟ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ଅର୍ପିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ମୋତେ ଅର୍ପଣ କରିବେ ନାହିଁ ॥ ୩୯,୪୦ ॥ ମୋ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ସଂସାରରେ ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଭଲ ଲାଗେ, ଯାହା ପାଇବାକୁ ସେ ଅଧିକ ଅଭିଳାଷ ରଖନ୍ତି, ସେହିସବୁ ବସ୍ତୁ ସେ ମୋତେ ଅର୍ପଣ କରିବେ । ସେପରି ବସ୍ତୁ ଅର୍ପଣ କଲେ, ତାହା ଅନନ୍ତ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ॥ ୪୧ ॥

ସୂର୍ଯ୍ୟୋଽଗ୍ନିର୍ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଗାବୋ ବୈଷ୍ଣବଃ ଖଂ ମରୁଜ୍ଜଳମ୍ ।
ଭୂରାତ୍ମା ସର୍ବଭୂତାନି ଭଦ୍ର ପୂଜାପଦାନି ମେ ॥ ୪୨

ହେ ପୁଣ୍ୟପୁରୁଷ ଉଦ୍ଧବ ! ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଗାଈ, ବୈଷ୍ଣବ, ଆକାଶ, ବାୟୁ, ଜଳ, ଭୂମି, ଆତ୍ମା ଓ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ—ଏସବୁ ହେଉଛନ୍ତି ମୋ ପୂଜାର ସ୍ଥାନ ଅର୍ଥାତ୍ ଏମାନଙ୍କର ପୂଜା ହେଉଛି ମୋର ପୂଜା ॥ ୪୨ ॥

ସୂର୍ଯ୍ୟେ ତୁ ବିଦ୍ୟୟା ତ୍ରୟ୍ୟା ହବିଷାଗ୍ନୌ ଯଜେତ ମାମ୍ ।
ଆତିଥ୍ୟେନ ତୁ ବିପ୍ରାଗ୍ର୍ୟେ ଗୋଷ୍ୱଙ୍ଗ ଯବସାଦିନା ॥ ୪୩

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଋଗ୍‌ବେଦ, ଯଜୁର୍ବେଦ ଓ ସାମବେଦର ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ, ତାହା ମୋର ପୂଜା ହୋଇଯାଏ । ହୋମଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ, ଆତିଥ୍ୟଦ୍ୱାରା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଓ ଘାସ ଆଦି ଦେଇ ଗୋମାତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ, ତାହା ମୋର ପୂଜା ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୩ ॥

ବୈଷ୍ଣବେ ବନ୍ଧୁସତ୍କୃତ୍ୟା ହୃଦି ଖେ ଧ୍ୟାନନିଷ୍ଠୟା ।
ବାୟୌ ମୁଖ୍ୟଧିୟା ତୋୟେ ଦ୍ରବ୍ୟୈସ୍ତୋୟପୁରସ୍କୃତୈଃ ॥ ୪୪

ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତଙ୍କୁ ନିଜର ଭାଇ ପରି ଆଦର ସତ୍କାର କଲେ, ହୃଦୟାକାଶରେ ନିରନ୍ତର ଧ୍ୟାନ କଲେ, ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରାଣ (ବିଶ୍ୱଜୀବନ) ବୋଲି ଜାଣି ବାୟୁକୁ ପୂଜା କଲେ ତଥା ପୁଷ୍ପ ଆଦି ସାମଗ୍ରୀଦ୍ୱାରା ଜଳକୁ ପୂଜା କଲେ, ତାହା ମୋର ପୂଜା-ଆରାଧନା ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୪ ॥

ସ୍ଥଣ୍ଡିଲେ ମନ୍ତ୍ରହୃଦୟୈର୍ଭୋଗୈରାତ୍ମାନମାତ୍ମନି ।
କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞଂ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ସମତ୍ୱେନ ଯଜେତ ମାମ୍ ॥ ୪୫

ରହସ୍ୟମୟ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ବେଦି (ଭୂମି)କୁ ପୂଜା କଲେ, ନିଜ ଅନ୍ତରରେ ବିରାଜମାନ ଥିବା ସର୍ବାତ୍ମା ପ୍ରଭୁ ହିଁ ଭୋଜନ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବନା ରଖି ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ଆତ୍ମା ସମାନଭାବରେ ବ୍ୟାପି ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ଓ ସକଳ ଭୂତ(ଜୀବ)ଙ୍କୁ ମୋର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ମଧୁର ବ୍ୟବହାର କଲେ, ତାହା ମୋର ହିଁ ପୂଜା ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୫ ॥

ଧିଷ୍ଣ୍ୟେଷ୍ୱେଷ୍ୱିତି ମଦ୍‌ରୂପଂ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାମ୍ବୁଜୈଃ ।
ଯୁକ୍ତଂ ଚତୁର୍ଭୁଜଂ ଶାନ୍ତଂ ଧ୍ୟାୟନ୍ନର୍ଚ୍ଚେତ୍ ସମାହିତଃ ॥ ୪୬

ଏହି (ଉପରବର୍ଣ୍ଣିତ) ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋତେ ହିଁ ଭାବନା କରି, ମୋତେ ହିଁ ଧ୍ୟାନ କରି ସାକ୍ଷାତ୍ ଚତୁର୍ଭୁଜ ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା, ପଦ୍ମ ଧରି ଶାନ୍ତମୂର୍ତ୍ତିରୂପରେ ସମ୍ମୁଖରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି କଳ୍ପନା କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠାନିୟମର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ମାନସିକଭାବରେ ପୂଜା କରିବା ଉଚିତ ॥ ୪୬ ॥

ଇଷ୍ଟାପୂର୍ତ୍ତେନ ମାମେବଂ ଯୋ ଯଜେତ ସମାହିତଃ ।
ଲଭତେ ମୟି ସଦ୍‌ଭକ୍ତିଂ ମତ୍‌ସ୍ମୃତିଃ ସାଧୁସେବୟା ॥ ୪୭

ଏହିପରି ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ଯାଗଯଜ୍ଞାଦି ଇଷ୍ଟକର୍ମ କଲେ, ସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗୁଥିବା ଧର୍ମଶାଳା, କୂଅ, ପୋଖରୀ ଆଦି ନିର୍ମାଣ କଲେ ଏବଂ ଏସବୁ କର୍ମକୁ ମୋର ହିଁ ପୂଜା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ କଲେ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭକ୍ତି ଲାଭ ହୁଏ ତଥା ସାଧୁଜନଙ୍କର ସେବା କଲେ ଭକ୍ତ ଅନ୍ତରରେ ମୋର ସ୍ୱରୂପ ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୭ ॥

ପ୍ରାୟେଣ ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ସତ୍ସଙ୍ଗେନ ବିନୋଦ୍ଧବ ।
ନୋପାୟୋ ବିଦ୍ୟତେ ସଧ୍ର୍ୟଙ୍‌ପ୍ରାୟଣଂ ହି ସତାମହମ୍ ॥ ୪୮

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ମୋର ଦୃଢ଼ ମତ ଏହି ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗ—ଏହି ଦୁଇଟିରେ ଲାଗି ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସଂସାରସାଗରକୁ ପାରି ହେବା ନିମନ୍ତେ ଏହି ଦୁଇଟି ଛଡ଼ା ପ୍ରାୟ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ; କାରଣ ମୁଁ ହିଁ ସାଧୁଜନଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥାନ ॥ ୪୮ ॥

ଅଥୈତତ୍ ପରମଂ ଗୁହ୍ୟଂ ଶୃଣ୍ୱତୋ ଯଦୁନନ୍ଦନ ।
ସୁଗୋପ୍ୟମପି ବକ୍ଷ୍ୟାମି ତ୍ୱଂ ମେ ଭୃତ୍ୟଃ ସୁହୃତ୍ ସଖା ॥ ୪୯

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ତୁମକୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ ପରମ ରହସ୍ୟ କହିଦେଉଛି; କାରଣ ତୁମେ ହେଉଛ ମୋର ପ୍ରିୟ ସେବକ, ହିତୈଷୀ, ସୁହୃଦ୍ ଓ ପ୍ରେମୀ ସଖା ତଥା ତୁମେ ଶୁଣିବାକୁ ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହୀ ମଧ୍ୟ ॥ ୪୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ
ଏକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୧ ॥

+++

ଅଥ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସତ୍‌ସଙ୍ଗର ମହିମା ଏବଂ କର୍ମ ଓ କର୍ମତ୍ୟାଗର ବିଧି

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ନ ରୋଧୟତି ମାଂ ଯୋଗୋ ନ ସାଂଖ୍ୟଂ ଧର୍ମ ଏବ ଚ ।
ନ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟସ୍ତପସ୍ତ୍ୟାଗୋ ନେଷ୍ଟାପୂର୍ତ୍ତଂ ନ ଦକ୍ଷିଣା ॥ ୧

ବ୍ରତାନି ଯଜ୍ଞଶ୍ଛନ୍ଦାଂସି ତୀର୍ଥାନି ନିୟମା ଯମାଃ ।
ଯଥାବରୁନ୍ଧେ ସତ୍ସଙ୍ଗଃ ସର୍ବସଙ୍ଗାପହୋ ହି ମାମ୍ ॥ ୨

ସତ୍ସଙ୍ଗେନ ହି ଦୈତେୟା ଯାତୁଧାନା ମୃଗାଃ ଖଗାଃ ।
ଗନ୍ଧର୍ବାପ୍ସରସୋ ନାଗାଃ ସିଦ୍ଧାଶ୍ଚାରଣଗୁହ୍ୟକାଃ ॥ ୩

ବିଦ୍ୟାଧରା ମନୁଷ୍ୟେଷୁ ବୈଶ୍ୟାଃ ଶୂଦ୍ରାଃ ସ୍ତ୍ରିୟୋଽନ୍ତ୍ୟଜାଃ ।
ରଜସ୍ତମଃପ୍ରକୃତୟସ୍ତସ୍ମିଂସ୍ତସ୍ମିନ୍ ଯୁଗେଽନଘ ॥ ୪

ବହବୋ ମତ୍ପଦଂ ପ୍ରାପ୍ତାସ୍ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରକାୟାଧବାଦୟଃ ।
ବୃଷପର୍ବା ବଳିର୍ବାଣୋ ମୟଶ୍ଚାଥ ବିଭୀଷଣଃ ॥ ୫

ସୁଗ୍ରୀବୋ ହନୁମାନୃକ୍ଷୋ ଗଜୋ ଗୃଧ୍ରୋ ବଣିକ୍‌ପଥଃ ।
ବ୍ୟାଧଃ କୁବ୍ଜା ବ୍ରଜେ ଗୋପ୍ୟୋ ଯଜ୍ଞପତ୍ନ୍ୟସ୍ତଥାପରେ ॥ ୬

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ସତ୍‌ସଙ୍ଗର ମହିମା ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ । ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ହେଉଛି ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧନା । ମୋର ଭକ୍ତ ସତ୍‌ସଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ମୋତେ ଯେପରି ପାଇପାରନ୍ତି, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାଧନାଦ୍ୱାରା ସେପରି ପାଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯୋଗ, ସାଂଖ୍ୟ, ଧର୍ମ, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ, ତପ, ତ୍ୟାଗ, ଇଷ୍ଟାପୂର୍ତ୍ତ କର୍ମ (ଯାଗଯଜ୍ଞ, କୂଅ, ପୋଖରୀ ଆଦି ଖୋଳାଇବା), ଦକ୍ଷିଣା, ବ୍ରତ, ଯଜ୍ଞ, ବେଦର ରହସ୍ୟମୟ ମନ୍ତ୍ର, ତୀର୍ଥ, ନିୟମ, ଯମ ଆଦି ଯେତେ ସବୁ ଉପାୟ ଅଛି, ସେସବୁଦ୍ୱାରା ମୋତେ ସହଜରେ ପାଇ ହୁଏ ନାହିଁ; ଅଥଚ ସତ୍‌ସଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ମୁଁ ସହଜରେ ମିଳିଯାଏ । ଏହାର କାରଣ ହେଲା, ସତ୍‌ସଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ସକଳ ପ୍ରକାର ଆସକ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଆସକ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ମୋ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ବଢ଼ିଯାଏ ଓ ସତ୍‌ସଙ୍ଗୀ ମୋତେ ସହଜରେ ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧,୨ ॥

ହେ ନିଷ୍ପାପ ଉଦ୍ଧବ ! ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗରେ ସତ୍‌ସଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ହିଁ ଦୈତ୍ୟ, ରାକ୍ଷସ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଅପ୍ସରା, ନାଗ, ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ, ଗୁହ୍ୟକ ଓ ବିଦ୍ୟାଧରମାନେ ମୋତେ ପାଇ ପାରିଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୈଶ୍ୟ, ଶୂଦ୍ର, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଅନ୍ତ୍ୟଜ ଆଦି ରଜୋଗୁଣୀ-ତମୋଗୁଣୀ ପ୍ରକୃତିର ବହୁ ଜୀବ ସତ୍‌ସଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ମୋର ପରମପଦ ପାଇଛନ୍ତି । ବୃତ୍ରାସୁର, ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ବୃଷପର୍ବା, ବଳି, ବାଣାସୁର, ମୟଦାନବ, ବିଭୀଷଣ, ସୁଗ୍ରୀବ, ହନୁମାନ୍, ଜାମ୍ବବାନ୍, ଗଜେନ୍ଦ୍ର, ଜଟାୟୁ, ତୁଳାଧାର ବୈଶ୍ୟ, ଧର୍ମବ୍ୟାଧ, କୁବୁଜା, ବ୍ରଜର ଗୋପୀଗଣ, ଯଜ୍ଞପତ୍ନୀଗଣ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ପ୍ରଭାବରେ ହିଁ ମୋତେ ଲାଭ କରିପାରିଛନ୍ତି ॥ ୩-୬ ॥

ତେ ନାଧୀତଶ୍ରୁତିଗଣା ନୋପାସିତମହତ୍ତମାଃ ।
ଅବ୍ରତାତପ୍ତତପସଃ ସତ୍ସଙ୍ଗାନ୍ମାମୁପାଗତାଃ ॥ ୭

ସେମାନେ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ନ ଥିଲେ, କି ବିଧିପୂର୍ବକ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଉପାସନା କରି ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବ୍ରତ ଓ ତପସ୍ୟା ବି କରି ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପରି ଅନ୍ୟ ବହୁ ଲୋକେ ବି କେବଳ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ପ୍ରଭାବରେ ହିଁ ମୋତେ ପାଇଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୭ ॥

କେବଳେନ ହି ଭାବେନ ଗୋପ୍ୟୋ ଗାବୋ ନଗା ମୃଗାଃ ।
ଯେଽନ୍ୟେ ମୂଢ଼ଧିୟୋ ନାଗାଃ ସିଦ୍ଧା ମାମୀୟୁରଞ୍ଜସା ॥ ୮

ଗୋପୀମାନେ, ଗାଈମାନେ, ଯାମଳାର୍ଜୁନ ବୃକ୍ଷ, ବ୍ରଜର ହରିଣ ଆଦି ପଶୁ—ଏ ସମସ୍ତେ ଭାବଦ୍ୱାରା ହିଁ ମୋତେ ପାଇଗଲେ । ଏମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା କାଳିୟନାଗ ପରି ମୂଢ଼ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରାଣୀ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ପାଇଗଲା । ଏହିପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ଜୀବ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ କି କେବଳ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବଦ୍ୱାରା ହିଁ ଅନାୟାସରେ ମୋତେ ପାଇଯାଇ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୮ ॥

ଯଂ ନ ଯୋଗେନ ସାଂଖ୍ୟେନ ଦାନବ୍ରତତପୋଽଧ୍ୱରୈଃ ।
ବ୍ୟାଖ୍ୟାସ୍ୱାଧ୍ୟାୟସଂନ୍ୟାସୈଃ ପ୍ରାପ୍ନୁୟାଦ୍ ଯତ୍ନବାନପି ॥ ୯

ରାମେଣ ସାର୍ଦ୍ଧଂ ମଥୁରାଂ ପ୍ରଣୀତେ
ଶ୍ୱାଫଲ୍କିନା ମୟ୍ୟନୁରକ୍ତଚିତ୍ତାଃ ।
ବିଗାଢ଼ଭାବେନ ନ ମେ ବିୟୋଗ-
ତୀବ୍ରାଧୟୋଽନ୍ୟଂ ଦଦୃଶୁଃ ସୁଖାୟ ॥ ୧୦

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ବଡ଼ ବଡ଼ ପ୍ରଯତ୍ନଶୀଳ ସାଧକ ଯୋଗ, ସାଂଖ୍ୟ, ଦାନ, ବ୍ରତ, ତପସ୍ୟା, ଯଜ୍ଞ, ବେଦବ୍ୟାଖ୍ୟା, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଆଦି ଉପାୟଦ୍ୱାରା ମୋତେ ପାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସତ୍‌ସଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ମୋତେ ପାଇବା ସୁଲଭ ହୋଇଯାଏ । ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଗୋପୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ପ୍ରଗାଢ଼ ପ୍ରେମ ହେତୁ ମୋର ଅନୁରାଗର ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଅକ୍ରୂର ମୋତେ ମଥୁରା ନେଇ ଆସିଲାବେଳେ, ମୋ ବିଚ୍ଛେଦର ଦାରୁଣ ଦୁଃଖରେ ସେମାନେ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଯେ, ମୋ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରାଇପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୯,୧୦ ॥ ତୁମେ ଜାଣ ଯେ, ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରିୟତମ । ମୁଁ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଥିବାବେଳେ ସେମାନେ ମୋ ସହିତ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ରାତି କ୍ଷଣଟିଏ ପରି ସୁଖରେ ବିତାଇ ଦେଉଥିଲେ; ରାସଲୀଳାର ବହୁରାତ୍ରି ସେମାନେ ଏପରି ବିତାଇ ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୋର ବିରହରେ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ରାତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କଳ୍ପ ପରି ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ବିତାଉଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ସେହି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମୋଠାରେ ଏତେ ଅତୁଟ ପ୍ରେମ ରହିଥିଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ମୋଠାରେ ଏତେ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଲାଗିଯାଇଥିଲା ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତିରେ ମୋ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ବି ସ୍ଥାନ ପାଇ ପାରି ନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଭାବନା ମୋଠାରେ ଏତେ ପ୍ରଗାଢ଼ରୂପରେ ଆବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ଦେହଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ରହୁ ନ ଥିଲା—ଏପରି କି,

ତାସ୍ତାଃ କ୍ଷପାଃ ପ୍ରେଷ୍ଠତମେନ ନୀତା
ମୟୈବ ବୃନ୍ଦାବନଗୋଚରେଣ ।
କ୍ଷଣାର୍ଦ୍ଧବତ୍ତାଃ ପୁନରଙ୍ଗ ତାସାଂ
ହୀନା ମୟା କଳ୍ପସମା ବଭୂବୁଃ ॥ ୧୧

ତା ନାବିଦନ୍ ମୟ୍ୟନୁଷଙ୍ଗବଦ୍ଧ-
ଧିୟଃ ସ୍ୱମାତ୍ମାନମଦସ୍ତଥେଦମ୍ ।

ଯଥା ସମାଧୌ ମୁନୟୋଽବ୍ଧିତୋୟେ
ନଦ୍ୟଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟା ଇବ ନାମରୂପେ ॥ ୧୨

ମତ୍କାମା ରମଣଂ ଜାରମସ୍ୱରୂପବିଦୋଽବଳାଃ ।
ବ୍ରହ୍ମ ମାଂ ପରମଂ ପ୍ରାପୁଃ ସଙ୍ଗାଚ୍ଛତସହସ୍ରଶଃ ॥ ୧୩

ତସ୍ମାତ୍ତ୍ୱମୁଦ୍ଧବୋତ୍ସୃଜ୍ୟ ଚୋଦନାଂ ପ୍ରତିଚୋଦନାମ୍ ।
ପ୍ରବୃତ୍ତଂ ଚ ନିବୃତ୍ତଂ ଚ ଶ୍ରୋତବ୍ୟଂ ଶ୍ରୁତମେବ ଚ ॥ ୧୪

ମାମେକମେବ ଶରଣମାତ୍ମାନଂ ସର୍ବଦେହିନାମ୍ ।
ଯାହି ସର୍ବାତ୍ମଭାବେନ ମୟା ସ୍ୟା ହ୍ୟକୁତୋଭୟଃ ॥ ୧୫

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ସଂଶୟଃ ଶୃଣ୍ୱତୋ ବାଚଂ ତବ ଯୋଗେଶ୍ୱରେଶ୍ୱର ।
ନ ନିବର୍ତ୍ତତ ଆତ୍ମସ୍ଥୋ ଯେନ ଭ୍ରାମ୍ୟତି ମେ ମନଃ ॥ ୧୬

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ସ ଏଷ ଜୀବୋ ବିବରପ୍ରସୂତିଃ
ପ୍ରାଣେନ ଘୋଷେଣ ଗୁହାଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ।
ମନୋମୟଂ ସୂକ୍ଷ୍ମମୁପେତ୍ୟ ରୂପଂ
ମାତ୍ରା ସ୍ୱରୋ ବର୍ଣ୍ଣ ଇତି ସ୍ଥବିଷ୍ଠଃ ॥ ୧୭

ଇହଲୋକ, ପରଲୋକ ଏବଂ ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କ କଥା ମଧ୍ୟ ମନେ ରହୁ ନ ଥିଲା । ମୁନିମାନେ ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ ଯେପରି ସବୁ କିଛି ଭୁଲିଯାଇ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ଏକାକାର ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିଗଲେ ନଦୀ ଯେପରି ନିଜର ନାମରୂପ ହରାଇଦିଏ, ସେମାନେ ସେହିପରି ମୋ ଭାବନାରେ ଆତ୍ମହରା ହୋଇଯାଇଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବହୁ ଗୋପୀ ତ ମୋର ବାସ୍ତବ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ମୋତେ କେବଳ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ଜାରଭାବରେ ମୋ ସହିତ ମିଳନର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ସେହି ସାଧନାହୀନା ଶତ ଶତ, ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଅବଳା କେବଳ ମୋ ସଙ୍ଗର ପ୍ରଭାବରେ ମୋତେ ଅର୍ଥାତ୍ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ପାଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ତେଣୁ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ପ୍ରବୃତ୍ତି, ନିବୃତ୍ତି, ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶୁଣିଥିବା ସମସ୍ତ ବିଷୟ ତଥା ଏସବୁ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ସକଳ ପ୍ରକାର କର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଏକମାତ୍ର ମୋଠାରେ ହିଁ ଅନନ୍ୟଭାବରେ ଶରଣାଗତ ହୋଇଯାଅ । ତା'ହେଲେ ତୁମର ଆଉ ଭୟ ରହିବ ନାହିଁ ॥ ୧୪,୧୫ ॥

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ! ମୁଁ ତ ଆପଣଙ୍କର ଅମୃତମୟ ବାଣୀ ଶୁଣୁଛି, କିନ୍ତୁ ମୋ ମନର ସଂଶୟ ଦୂର ହେଉ ନାହିଁ । ମୁଁ ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ, ନା ସବୁକିଛି ଛାଡ଼ି ଆପଣଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ—ଏ ବିଷୟରେ ମୋ ମନରେ ଭ୍ରମ ଉପୁଜୁଛି । ତେଣୁ କୃପା କରି ଏ ବିଷୟଟି ଭଲରୂପେ ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଏକମାତ୍ର ପରମେଶ୍ୱର ହିଁ ବିଶ୍ୱରୂପରେ ରହିଛନ୍ତି । ପରମାତ୍ମା ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚେତନାଶକ୍ତି ଓ ଜୀବନୀଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି; ତେଣୁ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଜୀବରୂପରେ ରହିଛନ୍ତି । ସେହି ପରମେଶ୍ୱର ହିଁ ପ୍ରଥମେ ଅନାହତ ନାଦସ୍ୱରୂପ ପରାବାଣୀ ରୂପରେ ପ୍ରାଣ ସହିତ ମୂଳାଧାର ଚକ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି; ତା'ପରେ ମନୋମୟରୂପକୁ ମନରେ ଗ୍ରହଣ କରି ମଣିପୂରକଚକ୍ରରେ ପଶ୍ୟନ୍ତୀ ନାମକ ବାଣୀର ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପ ଧରନ୍ତି ଏବଂ କଣ୍ଠଦେଶରେ ଥିବା ବିଶୁଦ୍ଧ ନାମକ ଚକ୍ରକୁ ଆସି ମଧ୍ୟମା ନାମକ ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ତା'ପରେ ମୁଖକୁ ଆସି ଅକାରାଦି ମାତ୍ରା, ସ୍ୱର, ବର୍ଣ୍ଣ ଆଦି ରୂପରେ ବୈଖରୀ ନାମ ଧରି ବାଣୀର ସ୍ଥୂଳରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ଏଣୁ ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମକୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର

ଯଥାନଳଃ ଖେଽନିଳବନ୍ଧୁରୁଷ୍ମା
ବଲେନ ଦାରୁଣ୍ୟଧିମଥ୍ୟମାନଃ ।
ଅଣୁଃ ପ୍ରଜାତୋ ହବିଷା ସମିଧ୍ୟତେ
ତଥୈବ ମେ ବ୍ୟକ୍ତିରିୟଂ ହି ବାଣୀ ॥ ୧୮

ଏବଂ ଗଦିଃ କର୍ମ ଗତିର୍ବିସର୍ଗୌ
ଘ୍ରାଣୋ ରସୋ ଦୃକ୍ ସ୍ପର୍ଶଃ ଶ୍ରୁତିଶ୍ଚ ।
ସଙ୍କଳ୍ପବିଜ୍ଞାନମଥାଭିମାନଃ
ସୂତ୍ରଂ ରଜଃସତ୍ତ୍ୱତମୋବିକାରଃ ॥ ୧୯

ଅୟଂ ହି ଜୀବସ୍ତ୍ରିବୃଦବ୍ଜଯୋନି-
ରବ୍ୟକ୍ତ ଏକୋ ବୟସା ସ ଆଦ୍ୟଃ ।
ବିଶ୍ଳିଷ୍ଟଶକ୍ତିର୍ବହୁଧେବ ଭାତି
ବୀଜାନି ଯୋନିଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟ ଯଦ୍‌ବତ୍ ॥ ୨୦

ଯସ୍ମିନ୍ନିଦଂ ପ୍ରୋତମଶେଷମୋତଂ
ପଟୋ ଯଥା ତନ୍ତୁବିତାନସଂସ୍ଥଃ ।
ଯ ଏଷ ସଂସାରତରୁଃ ପୁରାଣଃ
କର୍ମାତ୍ମକଃ ପୁଷ୍ପଫଳେ ପ୍ରସୂତେ ॥ ୨୧

ଦ୍ୱେ ଅସ୍ୟ ବୀଜେ ଶତମୂଳସ୍ତ୍ରିନାଳଃ
ପଞ୍ଚସ୍କନ୍ଧଃ ପଞ୍ଚରସପ୍ରସୂତିଃ ।

କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୭ ॥ ଆକାଶରେ ଅଗ୍ନି ଉତ୍ତାପରୂପରେ ଥାଏ; ତାହାକୁ ବଳପୂର୍ବକ ମନ୍ଥନ କରି କାଠରୁ ପ୍ରକଟ କରାଗଲେ ପ୍ରଥମେ ତାହା ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗରୂପେ ବାହାରେ; କିନ୍ତୁ ସେହି ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗକୁ ଇନ୍ଧନ ଯୋଗାଇଦେଲେ, ତାହା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇଉଠେ। ଉପରୋକ୍ତ ବାଣୀ ସେହିପରି ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପରୁ ସ୍ଥୂଳରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ। ଏପରିଭାବରେ ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମ-ରୂପରେ ମୁଁ ହିଁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଛି ॥ ୧୮ ॥ ଅନ୍ୟ କ୍ରିୟାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ମୋର ହିଁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ। କର୍ମ କରିବା, କହିବା, ଚଳପ୍ରଚଳ କରିବା, ମଳମୂତ୍ର-ତ୍ୟାଗ କରିବା, ଶୁଙ୍ଘିବା, ସ୍ୱାଦଗ୍ରହଣ କରିବା, ଦେଖିବା, ଛୁଇଁବା, ଶୁଣିବା, ମନରେ ସଂକଳ୍ପ-ବିକଳ୍ପ କରିବା, ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା, ଅଭିମାନ କରିବା ଆଦି ଯେତେସବୁ କ୍ରିୟା ରହିଛି ଏବଂ ମହତତ୍ତ୍ୱ ତଥା ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ, ତମ ଆଦି ତିନିଗୁଣର ଯେଉଁସବୁ ବିକାର ରହିଛି, ତା'ଛଡ଼ା ଯେତେ ଯାହା ଦୃଶ୍ୟଜଗତ ରହିଛି—ସେସବୁକୁ ମୋର ହିଁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ। ସେସବୁ ରୂପରେ ମୁଁ (ପରମାତ୍ମା) ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି ॥ ୧୯ ॥

ପରମାତ୍ମା ହିଁ ତ୍ରିଗୁଣମୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରୂପୀ ପଦ୍ମ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଛନ୍ତି। ସେହି ନାରାୟଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅବ୍ୟକ୍ତ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ ଏକ। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପୁରାଣପୁରୁଷ, ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଦିମୂଳ ଏବଂ ସେ ନିଜକୁ ଅନେକ ଶକ୍ତିରେ ବିଭାଜିତ କରି ବହୁରୂପ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି। ସେ ସର୍ବତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ହେଉଛନ୍ତି। ଭୂମିରେ ବିହନ ବୁଣିଦେଲେ ତାହା ଯେପରି ଅନେକ ରୂପ ହୋଇ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୁଏ, ସେହିପରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଉଜ୍ଜୀବନୀ ଶକ୍ତି ପାଇ ଏହି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ଅନେକ ରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି। ଏସବୁ ହେଉଛି ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ହିଁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି। ବସ୍ତ୍ରରେ ସର୍ବତ୍ର ଯେପରି ସୂତା ହିଁ ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ ରହିଛି, ବିଶ୍ୱରେ ସର୍ବତ୍ର ସେହିପରି ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି। ସେ ସର୍ବତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି। ଏହି ସଂସାରବୃକ୍ଷ ହେଉଛି ପୁରାତନ। କର୍ମର ପରମ୍ପରା ଅନାଦି କାଳରୁ ଚଳି ଆସୁଛି। ତେଣୁ ସଂସାରବୃକ୍ଷ ହେଉଛି କର୍ମରୂପ; ଏବଂ କର୍ମ ହିଁ ଫୁଲ ଓ ଫଳ ଉତ୍ପନ୍ନ କରେ, ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ମରୂପରେ ମଧ୍ୟ ସେ ହିଁ ଅଛନ୍ତି ॥ ୨୦,୨୧ ॥

ଏହି ସଂସାର ବୃକ୍ଷର ଦୁଇଟି ବୀଜ ହେଉଛି ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟ। ଏହାର ଶତ ଶତ (କାମନାରୂପୀ) ମୂଳ ରହିଛି। (ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ) ତ୍ରିଗୁଣ ହେଉଛି ଏହାର ତିନିଟି ମୁଖ୍ୟ ଗଣ୍ଡି। ଏହାର ରହିଛି (ପଞ୍ଚଭୂତରୂପୀ) ପାଞ୍ଚଟି ମୁଖ୍ୟ ଶାଖା। ଏଥିରୁ ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ରସ (ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ, ରସ

ଦଶୈକଶାଖୋ ଦ୍ୱିସୁପର୍ଣ୍ଣନୀଡ଼-
ସ୍ତ୍ରିବଲ୍କଲୋ ଦ୍ୱିଫଲୋଽର୍କଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ॥ ୨୨

ଅଦନ୍ତି ଚୈକଂ ଫଲମସ୍ୟ ଗୃଧ୍ରା
ଗ୍ରାମେଚରା ଏକମରଣ୍ୟବାସାଃ ।
ହଂସା ଯ ଏକଂ ବହୁରୂପମିଜ୍ୟୈ-
ର୍ମାୟାମୟଂ ବେଦ ସ ବେଦ ବେଦମ୍ ॥ ୨୩

ଏବଂ ଗୁରୂପାସନୟୈକଭକ୍ତ୍ୟା
ବିଦ୍ୟାକୁଠାରେଣ ଶିତେନ ଧୀରଃ ।
ବିବୃଶ୍ଚ୍ୟ ଜୀବାଶୟମପ୍ରମତ୍ତଃ
ସମ୍ପଦ୍ୟ ଚାତ୍ମାନମଥ ତ୍ୟଜାସ୍ତ୍ରମ୍ ॥ ୨୪

ଓ ଗନ୍ଧ ରୂପରେ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟର ବିଷୟ) ନିର୍ଗତ ହୁଏ। ଏହାର ରହିଛି ଏଗାରଟି ଶାଖା (ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଏକ ମନ)। ଏହି ବୃକ୍ଷରେ ଦୁଇଟି ପକ୍ଷୀ (ଜୀବ ଓ ଈଶ୍ୱର) ବସା ବାନ୍ଧି ରହନ୍ତି। ଏହି ବୃକ୍ଷର ରହିଛି ତିନି ପରସ୍ତ ବକଳ (ବାତ, ପିତ୍ତ ଓ କଫ)। ଏହି ବୃକ୍ଷରେ ଦୁଇଟି ଫଳ (ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ) ଫଳେ। ଏହି ବୃକ୍ଷ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଛି। ଶାଗୁଣା ପରି କେବଳ ଦୈହିକ କାମନାପ୍ରବଣ ବିଷୟଲୋଲୁପ ଗ୍ରାମ୍ୟ (ସାଂସାରିକ) ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅର୍ଥାତ୍ ଅବିଦ୍ୟାକୁ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଉଥିବା ଲୋକେ ଏହାର ଦୁଃଖରୂପ ଫଳଟି ଖାଆନ୍ତି ଏବଂ ନୀର ଛାଡ଼ି କ୍ଷୀର ପାନ କରୁଥିବା ହଂସରୂପୀ ଅରଣ୍ୟବାସୀ (ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ) ପବିତ୍ରାତ୍ମାମାନେ ଏହାର ସୁଖରୂପ ଫଳ ଖାଆନ୍ତି। ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୁରୁଙ୍କ ଠାରୁ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରନ୍ତି ଯେ, ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଆପଣା ମାୟାବଳରେ ଅନେକ ରୂପରେ (ଜଗଦ୍‌ରୂପରେ) ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେ ହିଁ ବେଦବାଣୀର ପ୍ରକୃତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି ॥ ୨୨,୨୩ ॥ ତେଣୁ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଏପରିଭାବରେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଉପାସନା କରି ଏବଂ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନରୂପକ ତରବାରିକୁ ତୀକ୍ଷ୍ଣ କରି ଧୈର୍ଯ୍ୟପୂର୍ବକ ଜୀବଭାବକୁ କାଟିଦିଅ। ତା'ପରେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣି ସେହି ତରବାରିକୁ ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ନିଜର ଅଖଣ୍ଡରୂପରେ ଶାଶ୍ୱତଭାବରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଅ* ॥ ୨୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୨ ॥

+++

ଅଥ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସନକାଦି ଚାରିଭାଇଙ୍କୁ ହଂସରୂପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ଗୁଣା ବୁଦ୍ଧେର୍ନ ଚାତ୍ମନଃ ।
ସତ୍ତ୍ୱେନାନ୍ୟତମୌ ହନ୍ୟାତ୍ ସତ୍ତ୍ୱଂ ସତ୍ତ୍ୱେନ ଚୈବ ହି ॥ ୧

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ—ଏହି ତିନିଗୁଣ ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧିର ହିଁ ବିଭିନ୍ନ ରୂପ। ଏଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆତ୍ମାର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ।

* ଈଶ୍ୱର ଆପଣା ମାୟାବଳରେ ସମସ୍ତ ଜାଗତିକ ପଦାର୍ଥରୂପେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅନାଦି ଅବିଦ୍ୟା ହେତୁ ଜୀବକୁ ସମସ୍ତ ଜାଗତିକ ପଦାର୍ଥ ଓ କ୍ରିୟାରେ ଆପଣା କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ପ୍ରଭୃତିର ଭ୍ରାନ୍ତି ହେଉଛି। ଯେହେତୁ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ରହୁଛି, ତେଣୁ କୁହାଯାଏ ଯେ 'ଅମୁକ କର, ଅମୁକ ନ କର'। ଏଭଳି ବିଧି ଓ ନିଷେଧର ଆଜ୍ଞା ତା'ପାଇଁ ଲାଗୁ ହୋଇଯାଏ। ତା'ପରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥିତିରେ ତାକୁ ପୁଣି କୁହାଯାଏ ଯେ 'ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ କର୍ମ କର'। ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯିବା ପରେ ପୁଣି କର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦୁରାଗ୍ରହକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ତାକୁ କୁହାଯାଏ ଯେ 'ଭକ୍ତିରେ ବିକ୍ଷେପ ଉତ୍ପନ୍ନ କରୁଥିବା କର୍ମ ପ୍ରତି ଆଦରଭାବ ଛାଡ଼ି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସପୂର୍ବକ ଭଜନ କର'। କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ହୋଇଯିବା ପରେ ଆଉ କିଛି ହେଲେ କରିବାକୁ ବାକି ରହେ ନାହିଁ। ସାଧନାରୂପୀ ତରବାରି ମଧ୍ୟ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇଯାଏ ଓ ଜୀବ ତାର ପରମ ପ୍ରାପ୍ତବ୍ୟକୁ ପାଇଯାଏ। ଏହା ହିଁ ଚଳିତ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅଭିପ୍ରାୟ।

ସତ୍ତ୍ୱାଦ୍ ଧର୍ମୋ ଭବେଦ୍ ବୃଦ୍ଧାଦ୍ ପୁଂସୋ ମଦ୍ଭକ୍ତିଲକ୍ଷଣଃ ।
ସାତ୍ତ୍ୱିକୋପାସୟା ସତ୍ତ୍ୱଂ ତତୋ ଧର୍ମଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୨

ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣଦ୍ୱାରା ରଜ ଓ ତମଗୁଣକୁ ନାଶ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯିବା ପରେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ଗୁଣାତୀତ ହୋଇଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ତା ଠାରେ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି କରାଉଥିବା ଧର୍ମର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟେ । ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ପଦାର୍ଥ ହିଁ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଧାର୍ମିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ବଢ଼ିଯାଏ ॥ ୨ ॥

ଧର୍ମୋ ରଜସ୍ତମୋ ହନ୍ୟାତ୍ ସତ୍ତ୍ୱବୃଦ୍ଧିରନୁତ୍ତମଃ ।
ଆଶୁ ନଶ୍ୟତି ତନ୍ମୂଳୋ ହ୍ୟଧର୍ମ ଉଭୟେ ହତେ ॥ ୩

ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଲେ ରଜ ଓ ତମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋପ ପାଇଯାଏ । ରଜ ଓ ତମ ହେତୁ ହିଁ ଅଧର୍ମ ହୋଇଥାଏ; ତେଣୁ ସତ୍ତ୍ୱର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଲେ ଅଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ଶୀଘ୍ର ନାଶ ପାଇଯାଏ । ଏପରିଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩ ॥ ଗୁଣମାନଙ୍କର ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ଯେଉଁ ଦଶଟି କାରଣ ଦାୟୀ, ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି—(୧) ଶାସ୍ତ୍ର, (୨) ଜଳ, (୩) ପ୍ରଜା, (୪) ଦେଶ, (୫) କାଳ, (୬) କର୍ମ, (୭) ଜନ୍ମ, (୮) ଧ୍ୟାନ, (୯) ମନ୍ତ୍ର ଓ (୧୦) ସଂସ୍କାର । ଏଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ସାତ୍ତ୍ୱିକ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର, ଯଦି ରାଜସ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ରଜୋଗୁଣର ଓ ଯଦି ତାମସ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ତମୋଗୁଣର ବୃଦ୍ଧି ଘଟାଇଥାନ୍ତି ॥ ୪ ॥

ଆଗମୋଽପଃ ପ୍ରଜା ଦେଶଃ କାଳଃ କର୍ମ ଚ ଜନ୍ମ ଚ ।
ଧ୍ୟାନଂ ମନ୍ତ୍ରୋଽଥ ସଂସ୍କାରୋ ଦଶୈତେ ଗୁଣହେତବଃ ॥ ୪

ଉପରୋକ୍ତ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଯେଉଁ ବିଷୟକୁ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ମହାତ୍ମାମାନେ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି, ସେସବୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ବୋଲି ଜାଣ; ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟକୁ ସେମାନେ ଉପେକ୍ଷା କରନ୍ତି, ସେସବୁ ରାଜସ ବୋଲି ଜାଣ ଏବଂ ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟକୁ ସେମାନେ ନିନ୍ଦା କରନ୍ତି, ସେସବୁକୁ ତାମସ ବୋଲି ଜାଣ ॥ ୫ ॥

ତତ୍ତତ୍ ସାତ୍ତ୍ୱିକମେବୈଷାଂ ଯଦ୍ ଯଦ୍ ବୃଦ୍ଧାଃ ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ।
ନିନ୍ଦନ୍ତି ତାମସଂ ତତ୍ତଦ୍ ରାଜସଂ ତଦୁପେକ୍ଷିତମ୍ ॥ ୫

ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ବସ୍ତୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ । ଏହାଫଳରେ ଧର୍ମ ଲାଭ ହେବ, ଜ୍ଞାନ ବୃଦ୍ଧି ହେବ, ନିଜସ୍ୱରୂପର ସ୍ମୃତି ଜାଗ୍ରତ ହେବ ଏବଂ ସକଳ ପ୍ରକାର ସଂଶୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ଭଗବତ୍‌ତତ୍ତ୍ୱର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ଜାଗ୍ରତ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୬ ॥ ବାଉଁଶରେ ବାଉଁଶ ଘଷି ହୋଇ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଅଗ୍ନି ଯେପରି ବାଉଁଶବଣକୁ ପୋଡ଼ି ଭସ୍ମ କରିଦେବା ପରେ ନିଜେ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ଗୁଣମାନଙ୍କର ମିଶ୍ରଣ ଫଳରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଏହି ଦେହ ସେହିପରି ଜ୍ଞାନରୂପୀ ଅଗ୍ନିଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ଶରୀରକୁ (ସ୍ଥୂଳ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ କାରଣଶରୀରକୁ) ଓ ଗୁଣକୁ ଭସ୍ମ କରି ନିଜେ ପ୍ରଶମିତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୭ ॥

ସାତ୍ତ୍ୱିକାନ୍ୟେବ ସେବେତ ପୁମାନ୍ ସତ୍ତ୍ୱବିବୃଦ୍ଧୟେ ।
ତତୋ ଧର୍ମସ୍ତତୋ ଜ୍ଞାନଂ ଯାବତ୍ ସ୍ମୃତିରପୋହନମ୍ ॥ ୬

ବେଣୁସଙ୍ଘର୍ଷଜୋ ବହ୍ନିର୍ଦଗ୍ଧ୍ୱା ଶାମ୍ୟତି ତଦ୍‌ବନମ୍ ।
ଏବଂ ଗୁଣବ୍ୟତ୍ୟୟଜୋ ଦେହଃ ଶାମ୍ୟତି ତତ୍‌କ୍ରିୟଃ ॥ ୭

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ବିଦନ୍ତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟାଃ ପ୍ରାୟେଣ ବିଷୟାନ୍ ପଦମାପଦାମ୍ ।
ତଥାପି ଭୁଞ୍ଜତେ କୃଷ୍ଣ ତତ୍ କଥଂ ଶ୍ୱଖରାଜବତ୍ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅହମିତ୍ୟନ୍ୟଥାବୁଦ୍ଧିଃ ପ୍ରମତ୍ତସ୍ୟ ଯଥା ହୃଦି ।
ଉତ୍ସର୍ପତି ରଜୋ ଘୋରଂ ତତୋ ବୈକାରିକଂ ମନଃ ॥ ୯

ରଜୋଯୁକ୍ତସ୍ୟ ମନସଃ ସଙ୍କଳ୍ପଃ ସବିକଳ୍ପକଃ ।
ତତଃ କାମୋ ଗୁଣଧ୍ୟାନାଦ୍ ଦୁଃସହଃ ସ୍ୟାଦ୍ଧି ଦୁର୍ମତେଃ ॥ ୧୦

କରୋତି କାମବଶଗଃ କର୍ମାଣ୍ୟବିଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ଦୁଃଖୋଦର୍କାଣି ସଂପଶ୍ୟନ୍ ରଜୋବେଗବିମୋହିତଃ ॥ ୧୧

ରଜସ୍ତମୋଭ୍ୟାଂ ଯଦପି ବିଦ୍ୱାନ୍ ବିକ୍ଷିପ୍ତଧୀଃ ପୁନଃ ।
ଅତନ୍ଦ୍ରିତୋ ମନୋ ଯୁଞ୍ଜନ୍ ଦୋଷଦୃଷ୍ଟିର୍ନ ସଜ୍ଜତେ ॥ ୧୨

ଅପ୍ରମତ୍ତୋଽନୁଯୁଞ୍ଜୀତ ମନୋ ମୟ୍ୟର୍ପୟଞ୍ଛନୈଃ ।
ଅନିର୍ବିଣ୍ଣୋ ଯଥାକାଳଂ ଜିତଶ୍ୱାସୋ ଜିତାସନଃ ॥ ୧୩

ଏତାବାନ୍ ଯୋଗ ଆଦିଷ୍ଟୋ ମଚ୍ଛିଷ୍ୟୈଃ ସନକାଦିଭିଃ ।
ସର୍ବତୋ ମନ ଆକୃଷ୍ୟ ମୟ୍ୟଦ୍ଧାଽଽବେଶ୍ୟତେ ଯଥା ॥ ୧୪

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଯଦା ତ୍ୱଂ ସନକାଦିଭ୍ୟୋ ଯେନ ରୂପେଣ କେଶବ ।
ଯୋଗମାଦିଷ୍ଟବାନେତଦ୍ ରୂପମିଚ୍ଛାମି ବେଦିତୁମ୍ ॥ ୧୫

ଉଦ୍ଧବ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ପ୍ରାୟ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ବିଷୟ ହେଉଛି ବିପତ୍ତିର ଘର । ତଥାପି ସେମାନେ କୁକୁର, ଗଧ ଓ ଛେଳିଙ୍କ ପରି ଦୁଃଖ ସହି ମଧ୍ୟ ବିଷୟ ଭୋଗ କରିବାର କାରଣ କ'ଣ ? ॥ ୮ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଭ୍ରାନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ 'ମୁଁ-ମୋର' ରୂପକ ମିଥ୍ୟା ଧାରଣାକୁ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥାଏ । ଏହି ଧାରଣା ହିଁ ହେଉଛି ସକଳ ଦୁଃଖର କାରଣ । ମନ ହେଉଛି ସ୍ୱରୂପତଃ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣବିଶିଷ୍ଟ; ତେଣୁ ତାହା ଶୁଦ୍ଧ; କିନ୍ତୁ ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱ ହେତୁ ମନରେ ଘୋର ରଜୋଗୁଣ ବ୍ୟାପିଯାଏ ଏବଂ ରଜୋଗୁଣରେ ଆବୃତ ମନ ଅସଂଖ୍ୟ ପ୍ରକାର ସଂକଳ୍ପ-ବିକଳ୍ପ କରିବାକୁ ଲାଗେ । ଏହାଫଳରେ ନିରନ୍ତର ସାଂସାରିକ ବିଷୟ ଚିନ୍ତନ ହେବାକୁ ଲାଗେ । ସେଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ କାମନା । କାମନା ହେତୁ ବୁଦ୍ଧି କଳୁଷିତ ହୋଇଯାଏ । ବୁଦ୍ଧି କଳୁଷିତ ହୋଇଗଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମ କରିବା ଶକ୍ତି ଲୋପ ପାଇଯାଏ । କାମନାର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ତଥା ରଜୋଗୁଣର ଆବେଗଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ ଏପରି କର୍ମବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ ଯେ, ପରିଣାମରେ ସେ କେବଳ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରେ ॥ ୯-୧୧ ॥

ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ବେଳେବେଳେ ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣଦ୍ୱାରା ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇଯାଏ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ସାବଧାନତାପୂର୍ବକ ମନକୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଲଗାଇଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ରଜ ଓ ତମୋଗୁଣ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ କର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ ଦୋଷମୟ ଜାଣି ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ତେଣୁ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଆତ୍ମୋଦ୍ଧାର ଚାହୁଁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ସାବଧାନତାର ସହିତ ନିରନ୍ତର ଅଭ୍ୟାସ କରି କରି ମନକୁ ମୋଠାରେ ଲଗାଇ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସାଧନାରେ ଶିଥିଳ ନ ହୋଇ ପ୍ରୟାସ ଜାରି ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରଥମେ ଆସନ ଜୟ କରି ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସକୁ ସଂଯତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମନକୁ ନିର୍ବିଷୟ କରିଦେଇ ମୋ ଠାରେ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୋର ଶିଷ୍ୟ ସନକାଦିମାନେ ମୋ ଠାରୁ ଯୋଗ ବିଷୟରେ ଶୁଣି ଯୋଗର ଏପରି ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୩, ୧୪ ॥

ଉଦ୍ଧବ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ହେ କେଶବ ! ଆପଣ ସନକାଦିଙ୍କୁ କେବେ ଓ କିପରି ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ମୋତେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୧୫ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ପୁତ୍ରା ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭସ୍ୟ ମାନସାଃ ସନକାଦୟଃ ।
ପପ୍ରଚ୍ଛୁଃ ପିତରଂ ସୂକ୍ଷ୍ମାଂ ଯୋଗସ୍ୟୈକାନ୍ତିକୀଂ ଗତିମ୍ ॥ ୧୬

ସନକାଦୟ ଊଚୁଃ

ଗୁଣେଷ୍ୱାବିଶତେ ଚେତୋ ଗୁଣାଶ୍ଚେତସି ଚ ପ୍ରଭୋ ।
କଥମନ୍ୟୋନ୍ୟସଂତ୍ୟାଗୋ ମୁମୁକ୍ଷୋରତିତିତୀର୍ଷୋଃ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଏବଂ ପୃଷ୍ଟୋ ମହାଦେବଃ ସ୍ୱୟଂଭୂର୍ଭୂତଭାବନଃ ।
ଧ୍ୟାୟମାନଃ ପ୍ରଶ୍ନବୀଜଂ ନାଭ୍ୟପଦ୍ୟତ କର୍ମଧୀଃ ॥ ୧୮

ସ ମାମଚିନ୍ତୟଦ୍ ଦେବଃ ପ୍ରଶ୍ନପାରତିତୀର୍ଷୟା ।
ତସ୍ୟାହଂ ହଂସରୂପେଣ ସକାଶମଗମଂ ତଦା ॥ ୧୯

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମାଂ ତ ଉପବ୍ରଜ୍ୟ କୃତ୍ୱା ପାଦାଭିବନ୍ଦନମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମାଣମଗ୍ରତଃ କୃତ୍ୱା ପପ୍ରଚ୍ଛୁଃ କୋ ଭବାନିତି ॥ ୨୦

ଇତ୍ୟହଂ ମୁନିଭିଃ ପୃଷ୍ଟସ୍ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସୁଭିସ୍ତଦା ।
ଯଦବୋଚମହଂ ତେଭ୍ୟସ୍ତଦୁଦ୍ଧବ ନିବୋଧ ମେ ॥ ୨୧

ବସ୍ତୁନୋ ଯଦ୍ୟନାନାତ୍ୱମାତ୍ମନଃ ପ୍ରଶ୍ନ ଈଦୃଶଃ ।
କଥଂ ଘଟେତ ବୋ ବିପ୍ରା ବକ୍ତୁର୍ବା ମେ କ ଆଶ୍ରୟଃ ॥ ୨୨

ପଞ୍ଚାତ୍ମକେଷୁ ଭୂତେଷୁ ସମାନେଷୁ ଚ ବସ୍ତୁତଃ ।
କୋ ଭବାନିତି ବଃ ପ୍ରଶ୍ନୋ ବାଚାରମ୍ଭୋ ହ୍ୟନର୍ଥକଃ ॥ ୨୩

ମନସା ବଚସା ଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ଗୃହ୍ୟତେଽନ୍ୟୈରପୀନ୍ଦ୍ରିୟୈଃ ।
ଅହମେବ ନ ମତ୍ତୋଽନ୍ୟଦିତି ବୁଧ୍ୟଧ୍ୱମଞ୍ଜସା ॥ ୨୪

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ସନକାଦି ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମାନସପୁତ୍ର । ଥରେ ସେମାନେ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କୁ ଯୋଗର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶେଷସୀମା ବିଷୟରେ ଏହିରୂପେ ପଚାରିଲେ—॥ ୧୬ ॥

ସନକାଦି ପଚାରିଥିଲେ—ପିତା ! ଚିତ୍ତ ସ୍ୱଭାବତଃ ବିଷୟରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ସେଥିରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ପୁଣି ଗୁଣସମୂହର ଅନେକ ବୃତ୍ତି ଚିତ୍ତରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଉଭୟେ ପରସ୍ପର ସଙ୍ଗେ ନିବିଡ଼ଭାବେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଏଭଳି ସ୍ଥିତିରେ ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତି ଚାହୁଁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ପରସ୍ପରକୁ ପୃଥକ୍ କରି ଏମାନଙ୍କ କବଳରୁ ତ୍ରାହି ପାଇପାରିବ କିପରି ? ॥ ୧୭ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଲୋକପିତାମହ ଦେବଶିରୋମଣି ଭୂତଭାବନ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସନକାଦି ପ୍ରଶ୍ନ ସିନା କଲେ, କିନ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ତ ସୃଷ୍ଟିକ୍ରିୟାରେ ହିଁ ଲାଗି ରହିଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ମୂଳ ବି ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଇ ନ ପାରି ପ୍ରଶ୍ନର ଗୂଢ଼ ଅର୍ଥ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ମୋତେ ସ୍ମରଣ କଲେ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ହଂସରୂପେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଗଲି ॥ ୧୮, ୧୯ ॥ ମୋତେ ଦେଖି, ସନକାଦି ଋଷି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଆସି ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ 'ଆପଣ କିଏ ?' ବୋଲି ପଚାରିଲେ । ସେମାନେ ତ ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିବାକୁ ଆସିଥିଲେ; ତେଣୁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଯାହା କହିଲି, ଶୁଣ—॥ ୨୦, ୨୧ ॥

(ମୁଁ କହିଲି—) ହେ ବିପ୍ରଗଣ ! ତୁମେମାନେ ଯଦି ଆତ୍ମା ବିଷୟରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛ, ତେବେ ଜାଣ ଯେ, ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଏକ । ତୁମଠାରେ ଯେଉଁ ଆତ୍ମା ଅଛି, ମୋଠାରେ ବି ସେହି ଆତ୍ମା ଅଛି । ଆତ୍ମା ଛଡ଼ା ଦ୍ୱିତୀୟ ବସ୍ତୁ କିଛି ନାହିଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଁ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ କିଛି କହିଲେ, କାହାକୁ ଆଧାର କରି କହିବି ? ॥ ୨୨ ॥ ପଞ୍ଚଭୂତାତ୍ମକ ତତ୍ତ୍ୱ ତ ସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଠାରେ ସମାନରୂପରେ ରହିଛି । ତେଣୁ ତୁମେ 'ଆପଣ କିଏ?' ବୋଲି ଯେଉଁ ପଚାରିଲ, ସେଥିରେ କେବଳ ବାଣୀର ବ୍ୟବହାର ହେଲା; ସେଥିରେ କିଛି ତତ୍ତ୍ୱଗତ ଅର୍ଥ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ ତୁମେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଜାଣିରଖ ଯେ, ମନ, ବାଣୀ, ଦୃଷ୍ଟି ଅଥବା ଅନ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯାହା କିଛି ବି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ପ୍ରକାଶ କରାଯାଏ, ଦର୍ଶନ, ଶ୍ରବଣ ଇତ୍ୟାଦି କରାଯାଏ, ତାହା ମୋ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ॥ ୨୪ ॥

ଗୁଣେଷ୍ୱାବିଶତେ ଚେତୋ ଗୁଣାଶ଼୍ଚେତସି ଚ ପ୍ରଜାଃ ।
ଜୀବସ୍ୟ ଦେହ ଉଭୟଂ ଗୁଣାଶ୍ଚେତୋ ମଦାତ୍ମନଃ ॥ ୨୫

ପୁତ୍ରଗଣ ! ଏ କଥା ସତ୍ୟ ଯେ ବାରମ୍ୱାର ବିଷୟ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ଚିତ୍ତ ବିଷୟାକାର ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ବିଷୟ ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ; ତଥାପି ବିଷୟ ଓ ଚିତ୍ତ ଉଭୟ ହେଉଛି ମୋର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଜୀବର ଦେହ ବା ଉପାଧି । ବାସ୍ତବରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଆତ୍ମାର ଚିତ୍ତ ଓ ବିଷୟ ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥

ଗୁଣେଷୁ ଚ୍ଚାବିଶଚ୍ଚିତ୍ତମଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ଗୁଣସେବୟା ।
ଗୁଣାଶ୍ଚ ଚିତ୍ତପ୍ରଭବା ମଦ୍ରୂପ ଉଭୟଂ ତ୍ୟଜେତ୍ ॥ ୨୬

ବାରମ୍ୱାର ବିଷୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ଚିତ୍ତ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଚିତ୍ତର ସଂକଳ୍ପବିକଳ୍ପରୁ ହିଁ ବିଷୟଚିନ୍ତନ ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ସାଧକ ମୋରି ରୂପ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ଚିତ୍ତଗ୍ରନ୍ଥିଲ୍ୟ ତଥା ବିଷୟଚିନ୍ତନ— ଉଭୟ ଛାଡ଼ିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୬ ॥ ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ ଓ ତାମସ ଗୁଣ ଅନୁସାରେ ଯଥାକ୍ରମେ ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୁଷୁପ୍ତି—ଏପରି ତିନି ଅବସ୍ଥା ଜାତ ହୁଏ । ଏହି ତିନି ଅବସ୍ଥା ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧିର ହିଁ ତିନି ବୃତ୍ତି । ସିଦ୍ଧାନ୍ତରୂପରେ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ ଯେ, ଜୀବ ଏସବୁ ଅବସ୍ଥାର ଅତୀତ; ସେ ଏସବୁର ସାକ୍ଷୀମାତ୍ର ॥ ୨୭ ॥

ଜାଗ୍ରତ୍ ସ୍ୱପ୍ନଃ ସୁଷୁପ୍ତଂ ଚ ଗୁଣତୋ ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତୟଃ ।
ତାସାଂ ବିଲକ୍ଷଣୋ ଜୀବଃ ସାକ୍ଷିତ୍ୱେନ ବିନିଶ୍ଚିତଃ ॥ ୨୭

ଚିତ୍ତ ହିଁ ସଂକଳ୍ପ-ବିକଳ୍ପଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତି ଜାତ କରେ ଓ ଆତ୍ମାକୁ ତ୍ରିଗୁଣରେ ଜଡ଼ିତ କରି ଭ୍ରାନ୍ତ କରେ । ଏହା ହିଁ ଜୀବର ବନ୍ଧନ । ତେଣୁ ସାଧକ ତୁରୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ଗୁଣ ଓ ଚିତ୍ତ ଉଭୟକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୮ ॥ 'ମୁଁ-ମୋର'ରୂପୀ ଅହଂକାରରୁ ବନ୍ଧନ ହୋଇଥାଏ । ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅର୍ଥରେ ବନ୍ଧନ ହେଉଛି ଆତ୍ମାର ବିପରୀତ ଭାବ । ତେଣୁ ଜ୍ଞାନୀପୁରୁଷ ଏସବୁ ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ ସଂସାରଚିନ୍ତା ଛାଡ଼ିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେ ନିଜର ତୁରୀୟ ସ୍ଥିତିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରହିବା ଉଚିତ ॥ ୨୯ ॥

ଯର୍ହି ସଂସୃତିବନ୍ଧୋଽୟମାତ୍ମନୋ ଗୁଣବୃତ୍ତିଦଃ ।
ମୟି ତୁର୍ଯ୍ୟେ ସ୍ଥିତୋ ଜହ୍ୟାତ୍ ତ୍ୟାଗସ୍ତଦ୍ ଗୁଣଚେତସାମ୍ ॥ ୨୮

ଅହଙ୍କାରକୃତଂ ବନ୍ଧମାତ୍ମନୋଽର୍ଥବିପର୍ଯ୍ୟୟମ୍ ।
ବିଦ୍ୱାନ୍ ନିର୍ବିଦ୍ୟ ସଂସାରଚିନ୍ତାଂ ତୁର୍ଯ୍ୟେ ସ୍ଥିତସ୍ତ୍ୟଜେତ୍ ॥ ୨୯

ନାନାତ୍ୱର ଭ୍ରମକୁ ବିଗ୍ରହଦ୍ୱାରା ନଷ୍ଟ କରି ନ ଦେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଜାଗ୍ରତ ରହି ମଧ୍ୟ ଅଜ୍ଞାନ ନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇ ରହିଥାଏ । ନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଖୀ-ଦୁଃଖୀ ହେଉଥିବା ପରି, ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନାଶବାନର ସତ୍ତାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ସୁଖୀ-ଦୁଃଖୀ ହେଉଥାଏ ॥ ୩୦ ॥ ବାସ୍ତବରେ ଆତ୍ମା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କାହାରି ସତ୍ତା ନ ଥାଏ । ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟର ସବୁ କ୍ରିୟା ଯେପରି ମିଥ୍ୟା ହିଁ ହୋଇଥାଏ, ଅଜ୍ଞାନୀ ମନୁଷ୍ୟର ସବୁ କ୍ରିୟା ଓ ସେସବୁ କ୍ରିୟା ହେତୁ ତଥା କ୍ରିୟାରୁ ଉପୁଜୁଥିବା ବିବିଧତା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମିଥ୍ୟା । (ଜ୍ଞାନ ହୋଇଯିବା ପରେ ହିଁ ଏହି ବିବିଧତା-ଭ୍ରମ ଦୂର ହୁଏ ।) ॥ ୩୧ ॥

ଯାବନ୍ନାନାର୍ଥଧୀଃ ପୁଂସୋ ନ ନିବର୍ତ୍ତେତ ଯୁକ୍ତିଭିଃ ।
ଜାଗର୍ତ୍ତ୍ୟପି ସ୍ୱପନ୍ନଜ୍ଞଃ ସ୍ୱପ୍ନେ ଜାଗରଣଂ ଯଥା । ୩୦

ଅସତ୍ତ୍ୱାଦାତ୍ମନୋଽନ୍ୟେଷାଂ ଭାବାନାଂ ତତ୍କୃତା ଭିଦା ।
ଗତୟୋ ହେତବଶ୍ଚାସ୍ୟ ମୃଷା ସ୍ୱପ୍ନଦୃଶୋ ଯଥା ॥ ୩୧

ଯୋ ଜାଗରେ ବହିରନୁକ୍ଷଣଧର୍ମିଣୋଽର୍ଥାନ୍
ଭୁଙ୍କ୍ତେ ସମସ୍ତକରଣୈର୍ହୃଦି ତତ୍ସଦୃକ୍ଷାନ୍ ।
ସ୍ୱପ୍ନେ ସୁଷୁପ୍ତ ଉପସଂହରତେ ସ ଏକଃ
ସ୍ମୃତ୍ୟନ୍ୱୟାତ୍ତ୍ରିଗୁଣବୃତ୍ତିଦୃଗିନ୍ଦ୍ରିୟେଶଃ ॥ ୩୨

ବାହ୍ୟ ବିଷୟସବୁ ଅନୁକ୍ଷଣ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ଏଭଳି ନାଶବାନ୍ ବା ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ବିଷୟସବୁକୁ ଯେ ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ଉପଭୋଗ କରେ, ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବିଷୟ ଉପଭୋଗ କରେ । ଗାଢ଼ନିଦ୍ରାରେ ବା ସୁଷୁପ୍ତିରେ ସବୁ ବିଷୟ ଉଭେଇଯାଏ । ଏହି ତିନିଟିଯାକ ଅବସ୍ଥାର ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରୁଥିବା ଚେତନ ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଏକ । ତିନିଟିଯାକ ଅବସ୍ଥାର ସ୍ମୃତି ରହୁଥିବାରୁ ସେହି ଆତ୍ମା ହେଉଛି ତିନି ଅବସ୍ଥାର ସାକ୍ଷୀ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ନିୟନ୍ତ୍ରଣକାରୀ ॥ ୩୨ ॥

ଏବଂ ବିମୃଶ୍ୟ ଗୁଣତୋ ମନସସ୍ତ୍ର୍ୟବସ୍ଥା
ମନ୍ମାୟୟା ମୟି କୃତା ଇତି ନିଶ୍ଚିତାର୍ଥାଃ ।
ସଂଛିଦ୍ୟ ହାର୍ଦମନୁମାନସଦୁକ୍ତିତୀକ୍ଷ୍ଣ-
ଜ୍ଞାନାସିନା ଭଜତ ମାଖିଳସଂଶୟାଧିମ୍ ॥ ୩୩

ବିଚାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ମାୟାଦ୍ୱାରା ତିନିଗୁଣ ରଚିତ ହୋଇ ଜୀବରୂପୀ ଆତ୍ମା ଉପରେ ଆରୋପିତ ହୋଇଛି ଏବଂ ମନର ଜାଗ୍ରଦାଦି ତିନି ଅବସ୍ଥା ଗୁଣମାନଙ୍କ ହେତୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ଆତ୍ମାର ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ଅହଂକାର ହିଁ ଏସବୁର ମୂଳ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ; ଏହାଛଡ଼ା ଅନୁମାନଦ୍ୱାରା ଓ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ବାଣୀଦ୍ୱାରା ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ହୋଇଥିବା ଜ୍ଞାନରୂପୀ ଖଡ୍ଗରେ ଅହଂକାରକୁ ସମୂଳେ କାଟିଦେଇ ହୃଦୟସ୍ଥିତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଭଜିବାକୁ ହେବ ॥ ୩୩ ॥

ଈକ୍ଷେତ ବିଭ୍ରମମିଦଂ ମନସୋ ବିଲାସଂ
ଦୃଷ୍ଟଂ ବିନଷ୍ଟମତିଲୋଲମଲାତଚକ୍ରମ୍ ।
ବିଜ୍ଞାନମେକମୁରୁଧେବ ବିଭାତି ମାୟା
ସ୍ୱପ୍ନସ୍ତ୍ରିଧା ଗୁଣବିସର୍ଗକୃତୋ ବିକଳ୍ପଃ ॥ ୩୪

ଏହି ଦୃଶ୍ୟମାନ ସଂସାର ହେଉଛି ମନର ଏକ ବିଳାସମାତ୍ର; ଏହା ଏକ ଭ୍ରମମାତ୍ର । ଏହା ସ୍ୱପ୍ନ ପରି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଓ ଅଲାତଚକ୍ର ପରି ଚଞ୍ଚଳ । ଜ୍ଞାନୀଜନ ସଂସାରକୁ ଏହିଭଳି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଥାନ୍ତି । ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଅନେକ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ସବୁଥିରେ ବିବିଧତା ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଛି । ଏହା ତାଙ୍କରି ମାୟା । ତେଣୁ ଏସବୁ ହେଉଛି ସ୍ୱପ୍ନ ପରି ମିଥ୍ୟା । ତ୍ରିଗୁଣ ପ୍ରଭାବରୁ ହିଁ ଏହିପରି ଭେଦଭ୍ରମ ହେଉଛି ॥ ୩୪ ॥

ଦୃଷ୍ଟିଂ ତତଃ ପ୍ରତିନିବର୍ତ୍ତ୍ୟ ନିବୃତ୍ତତୃଷ୍ଣ-
ସ୍ତୂଷ୍ଣୀଂ ଭବେନ୍ନିଜସୁଖାନୁଭବୋ ନିରୀହଃ ।
ସଂଦୃଶ୍ୟତେ କ୍ୱ ଚ ଯଦୀଦମବସ୍ତୁବୁଦ୍ଧ୍ୟା
ତ୍ୟକ୍ତଂ ଭ୍ରମାୟ ନ ଭବେତ୍ ସ୍ମୃତିରାନିପାତାତ୍ ॥ ୩୫

ସାଧକ ବିଷୟତୃଷ୍ଣା ଛାଡ଼ିଦେଇ ବିଷୟରାଜ୍ୟରୁ ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇ ଆଣିବା ଉଚିତ । ସେ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ । ସେ ବିଷୟ ପ୍ରତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିମୁଖ ହୋଇ ଆତ୍ମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେ କୌଣସି କାମନା ନ କରିବା ଉଚିତ । ଯଦି କିଛି ଆକର୍ଷଣ ଆସିଲା, ତେବେ 'ଏହା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ, ମାୟାମାତ୍ର; ଏଥିରୁ ମୁଁ କୌଣସି ଲାଭ ପାଇବି ନାହିଁ' ଏଭଳି ବିଚାର କରି, ସେ ଦିଗରୁ ମୁହଁ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହାଫଳରେ ଆଉ ଭ୍ରମ ଜାତ ହେବ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଶରୀର ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୂର୍ବର ସଂସ୍କାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥

ଦେହଂ ଚ ନଶ୍ୱରମବସ୍ଥିତମୁତ୍ଥିତଂ ବା
ସିଦ୍ଧୋ ନ ପଶ୍ୟତି ଯତୋଽଧ୍ୟଗମତ୍ ସ୍ୱରୂପମ୍ ।

ମଦ ପିଇ ମାତାଲ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଯେପରି ଦେଖେ ନାହିଁ ଯେ, ସେ ପିନ୍ଧିଥିବା ବସ୍ତ୍ର ଖଣ୍ଡିକ

ଦୈବାଦପେତମୁତ ଦୈବବଶାଦୁପେତଂ
ବାସୋ ଯଥା ପରିକୃତଂ ମଦିରାମଦାନ୍ଧଃ ॥ ୩୬

ଦେହୋଽପି ଦୈବବଶଗଃ ଖଲୁ କର୍ମ ଯାବତ୍
ସ୍ୱାରମ୍ଭକଂ ପ୍ରତିସମୀକ୍ଷତ ଏବ ସାସୁଃ ।
ତଂ ସପ୍ରପଞ୍ଚମଧିରୂଢସମାଧିଯୋଗଃ
ସ୍ୱାପ୍ନଂ ପୁନର୍ନ ଭଜତେ ପ୍ରତିବୁଦ୍ଧବସ୍ତୁଃ ॥ ୩୭

ମୟୈତଦୁକ୍ତଂ ବୋ ବିପ୍ରା ଗୁହ୍ୟଂ ଯତ୍ ସାଂଖ୍ୟଯୋଗୟୋଃ ।
ଜାନୀତ ମାଽଽଗତଂ ଯଜ୍ଞଂ ଯୁଷ୍ମଦ୍ଧର୍ମବିବକ୍ଷୟା ॥ ୩୮

ଅହଂ ଯୋଗସ୍ୟ ସାଂଖ୍ୟସ୍ୟ ସତ୍ୟସ୍ୟର୍ତ୍ତସ୍ୟ ତେଜସଃ ।
ପରାୟଣଂ ଦ୍ୱିଜଶ୍ରେଷ୍ଠାଃ ଶ୍ରିୟଃ କୀର୍ତ୍ତେର୍ଦମସ୍ୟ ଚ ॥ ୩୯

ମାଂ ଭଜନ୍ତି ଗୁଣାଃ ସର୍ବେ ନିର୍ଗୁଣଂ ନିରପେକ୍ଷକମ୍ ।
ସୁହୃଦଂ ପ୍ରିୟମାତ୍ମାନଂ ସାମ୍ୟାସଙ୍ଗାଦୟୋଽଗୁଣାଃ ॥ ୪୦

ଇତି ମେ ଛିନ୍ନସନ୍ଦେହା ମୁନୟଃ ସନକାଦୟଃ ।
ସଭାଜୟିତ୍ୱା ପରୟା ଭକ୍ତ୍ୟାଗୃଣତ ସଂସ୍ତବୈଃ ॥ ୪୧

ତୈରହଂ ପୂଜିତଃ ସମ୍ୟକ୍ ସଂସ୍ତୁତଃ ପରମର୍ଷିଭିଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟେୟାୟ ସ୍ୱକଂ ଧାମ ପଶ୍ୟତଃ ପରମେଷ୍ଠିନଃ ॥ ୪୨

ତା'କଟିରେ ଅଛି, ନା ଖସି ପଡ଼ିଲାଣି, ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିଥିବା ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ ସେହିପରି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାରବ୍ଧବଶତଃ ମିଳିଥିବା ନଶ୍ୱର ଦେହଟି ବସିଛି, କି ଠିଆ ହୋଇଛି, ଏ କଥା ପ୍ରତି ଏତେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନ ଥାନ୍ତି । ସେହି ଜ୍ଞାନୀପୁରୁଷ ନିଜର ତୁରୀୟ ଶୁଦ୍ଧସ୍ୱରୂପରେ ରହିଥାନ୍ତି; ତା'ଫଳରେ ତାଙ୍କର ଜଗତ୍ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଚେତନା ନ ଥାଏ ॥ ୩୬ ॥

ଶରୀର ତ ପ୍ରାରବ୍ଧବଶତଃ ମିଳିଥାଏ ଏବଂ ପ୍ରାରବ୍ଧ (ପାପ-ପୁଣ୍ୟ କର୍ମର ଫଳ) ଭୋଗ ହୋଇ ନ ସାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେହ ରହିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯିବା ପରେ ସ୍ୱପ୍ନର ଶରୀର ଯେପରି ତାର ଅନୁଭବକୁ ଆସେ ନାହିଁ, ଯୋଗର ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନରେ ଉପନୀତ ଅର୍ଥାତ୍ ସମାଧି ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଯୋଗୀଙ୍କର ସେହିପରି ଦେହାଦି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନ ରହେ ନାହିଁ । ସେ ପରମାତ୍ମସ୍ଥିତିରେ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥

ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣ ! ସାଂଖ୍ୟ ଓ ଯୋଗ ବିଷୟରେ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଯାହା କୁହାଯାଇଛି, ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ତାହା କହିଦେଲି । ଆପଣମାନେ ମୋକ୍ଷଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ; ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ତାହା କହିଦେଲି । ଜାଣନ୍ତୁ ଯେ, ମୁଁ ସ୍ୱୟଂ ଯଜ୍ଞସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ହିଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏହି ଉପଦେଶ ଦେଲି ॥ ୩୮ ॥ ହେ ବିପ୍ରଗଣ ! ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ଯୋଗ, ସାଂଖ୍ୟ, ସତ୍ୟ, ଋତ, ତେଜ, ଶ୍ରୀ, କୀର୍ତ୍ତି, ଦମ (ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଗ୍ରହ)—ସବୁକିଛିର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥାନ ॥୩୯॥ ମୁଁ ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କର ହେତୁରହିତ ବନ୍ଧୁ, ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରିୟ ନିର୍ଗୁଣ ଓ ନିରପେକ୍ଷ ପରମାତ୍ମା । ସମତା, ଅନାସକ୍ତି ଆଦି ଯେତେସବୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣ ଅଛି, ସେସବୁ ମୋତେ ଭଜନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ମୋଠାରେ ନିତ୍ୟ ନିବାସ କରନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଏପରିଭାବରେ ମୁଁ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରି ସନକାଦି ମୁନିମାନଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରିଦେବାରୁ ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରେମମଗ୍ନ ହୋଇ ମୋତେ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୪୧ ॥ ସନକାଦି ଋଷିମାନେ ମୋତେ ବିଶେଷ ସମ୍ମାନିତ କରି ମୋର ସ୍ତୁତିଗାନ କରିବା ପରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ମୁଁ ମୋ ନିଜ ଧାମକୁ ବାହୁଡ଼ିଗଲି ॥ ୪୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ
ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୩ ॥

+++

ଅଥ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭକ୍ତିଯୋଗର ମହିମା ତଥା ଧ୍ୟାନବିଧି

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ବଦନ୍ତି କୃଷ୍ଣ ଶ୍ରେୟାଂସି ବହୂନି ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ।
ତେଷାଂ ବିକଳ୍ପପ୍ରାଧାନ୍ୟମୁତାହୋ ଏକମୁଖ୍ୟତା ॥ ୧

ଭବତୋଦାହୃତଃ ସ୍ୱାମିନ୍ ଭକ୍ତିଯୋଗୋଽନପେକ୍ଷିତଃ ।
ନିରସ୍ୟ ସର୍ବତଃ ସଙ୍ଗଂ ଯେନ ତ୍ୱୟ୍ୟାବିଶେନ୍ମନଃ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

କାଲେନ ନଷ୍ଟା ପ୍ରଳୟେ ବାଣୀୟଂ ବେଦସଂଜ୍ଞିତା ।
ମୟାଽଽଦୌ ବ୍ରହ୍ମଣେ ପ୍ରୋକ୍ତା ଧର୍ମୋ ଯସ୍ୟାଂ ମଦାତ୍ମକଃ ॥ ୩

ତେନ ପ୍ରୋକ୍ତା ଚ ପୁତ୍ରାୟ ମନବେ ପୂର୍ବଜାୟ ସା ।
ତତୋ ଭୃଗ୍ୱାଦୟୋଽଗୃହ୍ଣନ୍ ସପ୍ତ ବ୍ରହ୍ମମହର୍ଷୟଃ ॥ ୪

ତେଭ୍ୟଃ ପିତୃଭ୍ୟସ୍ତତ୍ପୁତ୍ରା ଦେବଦାନବଗୁହ୍ୟକାଃ ।
ମନୁଷ୍ୟାଃ ସିଦ୍ଧଗନ୍ଧର୍ବାଃ ସବିଦ୍ୟାଧରଚାରଣାଃ ॥ ୫

କିଂଦେବାଃ କିନ୍ନରା ନାଗା ରକ୍ଷଃ କିଂପୁରୁଷାଦୟଃ ।
ବହ୍ୱ୍ୟସ୍ତେଷାଂ ପ୍ରକୃତୟୋ ରଜଃସତ୍ତ୍ୱତମୋଭୁବଃ ॥ ୬

ଯାଭିର୍ଭୂତାନି ଭିଦ୍ୟନ୍ତେ ଭୂତାନାଂ ମତୟସ୍ତଥା ।
ଯଥାପ୍ରକୃତି ସର୍ବେଷାଂ ଚିତ୍ରା ବାଚଃ ସ୍ରବନ୍ତି ହି ॥ ୭

ଉଦ୍ଧବ ପଚାରିଲେ—ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ମହାତ୍ମାମାନେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଆତ୍ମକଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ସାଧନା ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ କରିଥାନ୍ତି । ସେହି ସବୁଯାକ ସାଧନା ମୁଖ୍ୟ, ନା ସେସବୁ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଗୋଟିଏମାତ୍ର ସାଧନା ମୁଖ୍ୟ ? ॥ ୧ ॥ କାରଣ ଆପଣ ତ ବର୍ତ୍ତମାନ କହିଲେ ଯେ, ଭକ୍ତିଯୋଗ ହେଉଛି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସାଧନା; ଏହା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାଧନାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରେନା । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ପୁଣି ଆପଣ କହିଲେ ଯେ, ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ସକଳ ପ୍ରକାର ଆସକ୍ତି ଦୂର ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ମନ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ମୋର ବାଣୀକୁ ବେଦ କୁହାଯାଏ । ଯେଉଁ ସାଧନା ମୋଠାରେ ମନୋନିବେଶ କରିବା କ୍ରିୟାରେ ମନୁଷ୍ୟର ସହାୟକ ହୁଏ, ତାହା ବେଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଳୟକାଳରେ ସେହି ବେଦବାଣୀ କାଳକ୍ରମେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ପୁଣି ଥରେ ସୃଷ୍ଟିର ସମୟ ଆସିଲାରୁ, ମୁଁ ମୋ ସଂକଳ୍ପବଳରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ବେଦଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କଲି । ବେଦରେ ମୋର ଭାଗବତଧର୍ମ ହିଁ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି ॥ ୩ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କୁ ସେହି ବେଦବାଣୀ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ପୁଣି ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଭୃଗୁ ଆଦି ସାତଜଣ ମହର୍ଷି ବେଦଜ୍ଞାନ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୪ ॥ ସେହି ସପ୍ତମହର୍ଷିଙ୍କ ଠାରୁ ସେମାନଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନେ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବ, ଦାନବ, ଗୁହ୍ୟକ, ମନୁଷ୍ୟ, ସିଦ୍ଧ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ବିଦ୍ୟାଧର, ଚାରଣ, କିଂଦେବ*, କିନ୍ନର☫, ନାଗ, ରକ୍ଷସ, କିମ୍ପୁରୁଷ§ ଆଦି ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ ଓ ତାମସାଦି ପୃଥକ ପୃଥକ ପ୍ରକୃତି ଧରି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ବହୁ ଲୋକ ବେଦଜ୍ଞାନ ପାଇଗଲେ ॥ ୫,୬ ॥ ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଓ ପ୍ରକୃତି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ହୋଇଥିବାରୁ ବେଦବାଣୀର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ରୂପ ଧରିଲା । ସେହିସବୁ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ବିଭିନ୍ନ ମତ ପୋଷଣ କଲେ ॥ ୭ ॥

* ଦ୍ୱୀପାନ୍ତରରେ ବାସ କରୁଥିବା ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଦେହରୁ ଶ୍ରମ ଓ ସ୍ୱେଦାଦିଜନିତ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ବାହାରେ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ 'ଏମାନେ ମନୁଷ୍ୟ, ନା ଦେବତା' ବୋଲି ସନ୍ଦେହ ହୁଏ । ସେହିମାନଙ୍କୁ 'କିଂଦେବ' ବୋଲାଯାଏ ।

☫ ମୁଖ ଓ ଶରୀରର ଆକୃତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେଉଁମାନେ କେତେକାଂଶରେ ମନୁଷ୍ୟ ପରି ଦେଖାଯାଆନ୍ତି, ସେମାନେ 'କିଂନର' ।

§ କେତେକାଂଶରେ ପୁରୁଷ ପରି ଦେଖାଯାଉଥିବା ବାନରାଦି ହେଉଛନ୍ତି 'କିଂପୁରୁଷ' ।

ଏବଂ ପ୍ରକୃତିବୈଚିତ୍ର୍ୟାଦ୍ ଭିଦ୍ୟନ୍ତେ ମତୟୋ ନୃଣାମ୍ ।
ପାରମ୍ପର୍ଯ୍ୟେଣ କେଷାଞ୍ଚିତ୍ ପାଖଣ୍ଡମତୟୋଽପରେ ॥ ୮

ମନ୍ମାୟାମୋହିତଧିୟଃ ପୁରୁଷାଃ ପୁରୁଷର୍ଷଭ ।
ଶ୍ରେୟୋ ବଦନ୍ତ୍ୟନେକାନ୍ତଂ ଯଥାକର୍ମ ଯଥାରୁଚି ॥ ୯

ଧର୍ମମେକେ ଯଶଶ୍ଚାନ୍ୟେ କାମଂ ସତ୍ୟଂ ଦମଂ ଶମମ୍ ।
ଅନ୍ୟେ ବଦନ୍ତି ସ୍ୱାର୍ଥଂ ବା ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ତ୍ୟାଗଭୋଜନମ୍ ॥ ୧୦

କେଚିଦ୍ ଯଜ୍ଞତପୋଦାନଂ ବ୍ରତାନି ନିୟମାନ୍ ଯମାନ୍ ।
ଆଦ୍ୟନ୍ତବନ୍ତ ଏବୈଷାଂ ଲୋକାଃ କର୍ମବିନିର୍ମିତାଃ ।
ଦୁଃଖୋଦର୍କାସ୍ତମୋନିଷ୍ଠାଃ କ୍ଷୁଦ୍ରାନନ୍ଦାଃ ଶୁଚାର୍ପିତାଃ ॥ ୧୧

ମୟ୍ୟର୍ପିତାତ୍ମନଃ ସଭ୍ୟ ନିରପେକ୍ଷସ୍ୟ ସର୍ବତଃ ।
ମୟାଽଽତ୍ମନା ସୁଖଂ ଯତ୍ତତ୍ କୁତଃ ସ୍ୟାଦ୍ ବିଷୟାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୧୨

ଅକିଞ୍ଚନସ୍ୟ ଦାନ୍ତସ୍ୟ ଶାନ୍ତସ୍ୟ ସମଚେତସଃ ।
ମୟା ସନ୍ତୁଷ୍ଟମନସଃ ସର୍ବାଃ ସୁଖମୟା ଦିଶଃ ॥ ୧୩

ନ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟଂ ନ ମହେନ୍ଦ୍ରଧିଷ୍ଣ୍ୟଂ
ନ ସାର୍ବଭୌମଂ ନ ରସାଧିପତ୍ୟମ୍ ।
ନ ଯୋଗସିଦ୍ଧୀରପୁନର୍ଭବଂ ବା
ମୟ୍ୟର୍ପିତାତ୍ମେଚ୍ଛତି ମଦ୍ୱିନାନ୍ୟତ୍ ॥ ୧୪

ନ ତଥା ମେ ପ୍ରିୟତମ ଆତ୍ମଯୋନିର୍ନ ଶଙ୍କରଃ ।
ନ ଚ ସଙ୍କର୍ଷଣୋ ନ ଶ୍ରୀର୍ନୈବାତ୍ମା ଚ ଯଥା ଭବାନ୍ ॥ ୧୫

ହେ ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଦ୍ଧବ ! ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ମୋର ମାୟାଦ୍ୱାରା ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯିବାରୁ, ସେମାନଙ୍କର ଯେଉଁ କର୍ମରେ ଯେପରି ରୁଚି, ସେହିପରି ମତକୁ ସେମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧନା ବୋଲି କହିଲେ ॥ ୮ ॥ ମାୟାଦ୍ୱାରା ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କିଏ କର୍ମକୁ ତ, କିଏ ଯଶକୀର୍ତ୍ତି ଅର୍ଜନକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧନା ବୋଲି କହନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କେହି କାମଭୋଗକୁ, କେହି ସତ୍ୟପାଳନକୁ, କେହି ଦମ ଓ ଶମ ଆଦିକୁ ଓ କେହି ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଲାଭକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧନା ବୋଲି କହନ୍ତି । ପୁଣି କେହି କେହି ଭୋଗତ୍ୟାଗକୁ ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧନା ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୯,୧୦ ॥ କେହି କେହି ଯଜ୍ଞ, ଦାନ, ତପ, ବ୍ରତ, ନିୟମ, ଯମ ଆଦିକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧନା ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି । ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଏସବୁ ବିଭିନ୍ନ ମତପୋଷଣକାରୀଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମାନୁସାରେ ଯେଉଁସବୁ ଲୋକ (ଭୁବନ) ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ, ସେସବୁ ଲୋକରୁ ସୀମିତ ଓ ତୁଚ୍ଛ ସୁଖ ମିଳିଥାଏ । ସେହି ସୁଖଭୋଗର ସମୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ଲୋକରୁ ବାହାର କରିଦିଆଯାଏ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଶୋକଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତମୋଗୁଣରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଓ ପରିଣାମରେ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥

ହେ ସାଧୁସ୍ୱଭାବ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେ ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ମୋ ପାଖରେ ଅର୍ପଣ କରିଦିଅନ୍ତି, ଅନ୍ୟ କାହାରି କୃପା ପାଇଁ ତିଳେମାତ୍ର ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଯେ ମୋରି ଠାରେ ହିଁ ସବୁ କିଛି କରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସୁଖ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ, ତାହା ଅନ୍ୟ ବିଷୟୀ ପୁରୁଷମାନେ କିପରି ପାଇପାରିବେ ! ॥ ୧୨ ॥ ଯେ ଅକିଞ୍ଚନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟବିଜୟୀ, ଶାନ୍ତ ଏବଂ ସମଚିତ୍ତ ତଥା ଯେ ମୋର ଆଶ୍ରୟରେ ସର୍ବଦା ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରନ୍ତି, ମୋର ସେହି ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଆନନ୍ଦ ହିଁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଅନୁଭବ ହୁଏ ॥ ୧୩ ॥ ମୋର ସେହି ସଦାସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଭକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପଦବୀ କ'ଣ, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗର ଆଧିପତ୍ୟ କ'ଣ, ସମଗ୍ର ଭୂମଣ୍ଡଳର ରାଜ୍ୟଭୋଗ କ'ଣ, ରସାତଳର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ କ'ଣ— କିଛି ବି ଗ୍ରହନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ଯୋଗସିଦ୍ଧି ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ, କି ମୋକ୍ଷଲାଭ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେହେତୁ ସେ ମୋଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ସମର୍ପିତ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତି, ତେଣୁ ସେ ମୋ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ଗ୍ରହନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୪ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୋତେ ତୁମ ପରି ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଯେତେ ପ୍ରିୟ ଲାଗନ୍ତି, ମୋର ପୁତ୍ର ବ୍ରହ୍ମା, ମୋର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଶିବ, ମୋର ନିଜ ଭାଇ ବଳରାମ, ମୋର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ଏପରି କି ମୋ ନିଜ ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟ ମୋର ସେତେ

ନିରପେକ୍ଷଂ ମୁନିଂ ଶାନ୍ତଂ ନିର୍ବୈରଂ ସମଦର୍ଶନମ୍ ।
ଅନୁବ୍ରଜାମ୍ୟହଂ ନିତ୍ୟଂ ପୂୟେୟେତ୍ୟଙ୍ଘ୍ରିରେଣୁଭିଃ ॥ ୧୬

ନିଷ୍କିଞ୍ଚନା ମୟ୍ୟନୁରକ୍ତଚେତସଃ
ଶାନ୍ତା ମହାନ୍ତୋଽଖିଳଜୀବବତ୍ସଳାଃ ।
କାମୈରନାଲବ୍ଧଧିୟୋ ଜୁଷନ୍ତି ଯତ୍
ତନ୍ନୈରପେକ୍ଷ୍ୟଂ ନ ବିଦୁଃ ସୁଖଂ ମମ ॥ ୧୭

ବାଧ୍ୟମାନୋଽପି ମଦ୍ଭକ୍ତୋ ବିଷୟୈରଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ପ୍ରାୟଃ ପ୍ରଗଲ୍ଭୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ବିଷୟୈର୍ନାଭିଭୂୟତେ ॥ ୧୮

ଯଥାଗ୍ନିଃ ସୁସମୃଦ୍ଧାର୍ଚ୍ଚିଃ କରୋତ୍ୟେଧାଂସି ଭସ୍ମସାତ୍ ।
ତଥା ମଦ୍ବିଷୟା ଭକ୍ତିରୁଦ୍ଧବୈନାଂସି କୃତ୍ସ୍ନଶଃ ॥ ୧୯

ନ ସାଧୟତି ମାଂ ଯୋଗୋ ନ ସାଂଖ୍ୟଂ ଧର୍ମ ଉଦ୍ଧବ ।
ନ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟସ୍ତପସ୍ତ୍ୟାଗୋ ଯଥା ଭକ୍ତିର୍ମମୋର୍ଜିତା ॥ ୨୦

ଭକ୍ତ୍ୟାହମେକୟା ଗ୍ରାହ୍ୟଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟାଽଽତ୍ମା ପ୍ରିୟଃ ସତାମ୍ ।
ଭକ୍ତିଃ ପୁନାତି ମନ୍ନିଷ୍ଠା ଶ୍ୱପାକାନପି ସମ୍ଭବାତ୍ ॥ ୨୧

ଧର୍ମ ସତ୍ୟଦୟୋପେତୋ ବିଦ୍ୟା ବା ତପସାନ୍ୱିତା ।
ମଦ୍ଭକ୍ତ୍ୟାପେତମାତ୍ମାନଂ ନ ସମ୍ୟକ୍ ପ୍ରପୁନାତି ହି ॥ ୨୨

କଥଂ ବିନା ରୋମହର୍ଷଂ ଦ୍ରବତା ଚେତସା ବିନା ।
ବିନାଽଽନନ୍ଦାଶ୍ରୁକଳୟା ଶୁଦ୍ଧ୍ୟେଦ୍ ଭକ୍ତ୍ୟା ବିନାଽଽଶୟଃ ॥ ୨୩

ପ୍ରିୟ ନୁହେଁ ॥ ୧୫ ॥ କୌଣସି କାମନା ବାସନା ନ ରଖି, ସାଂସାରିକ ଚିନ୍ତନରୁ ମୁକ୍ତ ରହି, ଯେ କେବଳ ମୋରି ଚିନ୍ତନରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ କୌଣସି ରାଗଦ୍ୱେଷ ନ ରଖି ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସମାନ ଦୃଷ୍ଟି ରଖନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଚରଣଧୂଳି ଟିକିଏ ଉଡ଼ି ଆସି ମୋ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲେ, ମୋ ଭିତରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପବିତ୍ର ହୋଇଯିବ—ଏହି ଆଶାରେ ମୁଁ ନିରନ୍ତର ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ବୁଲୁଥାଏ ॥ ୧୬ ॥ ମୋର ଅକିଞ୍ଚନ ଭକ୍ତଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସର୍ବଦା ମୋଠାରେ ହିଁ ଅନୁରକ୍ତ ରହିଥାଏ। ସେହି ମହାପୁରୁଷ ହେଉଛନ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶାନ୍ତପ୍ରକୃତିର ମନୁଷ୍ୟ। ତାଙ୍କ ଠାରେ ରହିଥାଏ ସକଳ ଜୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ଅହୈତୁକ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ। ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି କାମନାଦ୍ୱାରା ଦୂଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ। ସେ ଯେଉଁ ଐକାନ୍ତିକ ସୁଖ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ତାହା ଅନ୍ୟମାନେ ଜାଣିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥

ମୋର ଭକ୍ତ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ବି, ମୋ ପ୍ରତି ରହିଥିବା ତାଙ୍କର କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଭକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ତାଙ୍କର ବିଷୟବାସନା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦୂର ହୋଇଯାଏ। ବାସନା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲେ ବି, ତାହା ତାଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦେଇପାରେ ନାହିଁ (କାରଣ, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ରକ୍ଷା କରେ) ॥ ୧୮ ॥ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅଗ୍ନି ଯେପରି ସବୁ ଇନ୍ଧନକୁ ଜାଳି ଭସ୍ମ କରିଦିଏ, ମୋ ପ୍ରତି ରହିଥିବା ଭକ୍ତି ସେହିପରି ସକଳ ପାପରାଶିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଜାଳିଦିଏ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତିବଳରେ ମୋତେ ପାଇବା ଯେତେ ସହଜ, ଯୋଗ ସାଧନା, ସାଂଖ୍ୟ, ଧର୍ମାଚରଣ, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ, ତପ ଓ ତ୍ୟାଗଦ୍ୱାରା ମୋତେ ପାଇବା ସେତେ ସହଜ ନୁହେଁ ॥ ୨୦ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ସନ୍ଥ ବା ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମା। ସେମାନେ କେବଳ ଶ୍ରଦ୍ଧାଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ମୋତେ ପାଇଯାଆନ୍ତି। ମୋ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ରଖିବା ଫଳରେ ଚଣ୍ଡାଳ ମଧ୍ୟ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୧ ॥

ହୃଦୟରେ ଭକ୍ତିଭାବ ନ ରଖି ଯଦି କେହି ସତ୍ୟ ଓ ଦୟାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଥାନ୍ତି ଅଥବା ତପୋନିଷ୍ଠ ହୋଇ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ (ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ) କରୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେହି ଧର୍ମ ଓ ସେହି ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ତାଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୨୨ ॥ ଭକ୍ତି କରୁଥାଇ ମଧ୍ୟ ଯଦି ସାଧକଙ୍କ ଶରୀର ପୁଲକିତ ହେଉ ନ ଥାଏ, ଚିତ୍ତ ଦ୍ରବିତ ହେଉ ନ ଥାଏ, ନୟନରୁ ଆନନ୍ଦର ଅଶ୍ରୁ ଝରିପଡୁ ନ ଥାଏ, ତେବେ ଜାଣ ଯେ, ତାଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଶୁଦ୍ଧ

ବାଗ୍ ଗଦ୍‌ଗଦା ଦ୍ରବତେ ଯସ୍ୟ ଚିତ୍ତଂ
ରୁଦତ୍ୟଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ହସତି କ୍ୱଚିଚ୍ଚ ।
ବିଲଜ୍ଜ ଉଦ୍‌ଗାୟତି ନୃତ୍ୟତେ ଚ
ମଦ୍ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତୋ ଭୁବନଂ ପୁନାତି ॥ ୨୪

ଯଥାଗ୍ନିନା ହେମ ମଲଂ ଜହାତି
ଧ୍ମାତଂ ପୁନଃ ସ୍ୱଂ ଭଜତେ ଚ ରୂପମ୍ ।
ଆତ୍ମା ଚ କର୍ମାନୁଶୟଂ ବିଧୂୟ
ମଦ୍ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ଭଜତ୍ୟଥୋ ମାମ୍ ॥ ୨୫

ଯଥା ଯଥାଽଽତ୍ମା ପରିମୃଜ୍ୟତେଽସୌ
ମତ୍ପୁଣ୍ୟଗାଥାଶ୍ରବଣାଭିଧାନୈଃ ।
ତଥା ତଥା ପଶ୍ୟତି ବସ୍ତୁ ସୂକ୍ଷ୍ମଂ
ଚକ୍ଷୁର୍ଯଥୈବାଞ୍ଜନସଂପ୍ରଯୁକ୍ତମ୍ ॥ ୨୬

ବିଷୟାନ୍ ଧ୍ୟାୟତଶ୍ଚିତ୍ତଂ ବିଷୟେଷୁ ବିଷଜ୍ଜତେ ।
ମାମନୁସ୍ମରତଶ୍ଚିତ୍ତଂ ମୟ୍ୟେବ ପ୍ରବିଲୀୟତେ ॥ ୨୭

ତସ୍ମାଦସଦଭିଧ୍ୟାନଂ ଯଥା ସ୍ୱପ୍ନମନୋରଥମ୍ ।
ହିତ୍ୱା ମୟି ସମାଧତ୍ସ୍ୱ ମନୋ ମଦ୍ଭାବଭାବିତମ୍ ॥ ୨୮

ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗିନାଂ ସଙ୍ଗଂ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ଦୂରତ ଆତ୍ମବାନ୍ ।
କ୍ଷେମେ ବିବିକ୍ତ ଆସୀନଶ୍ଚିନ୍ତୟେନ୍ମାମତନ୍ଦ୍ରିତଃ ॥ ୨୯

ନ ତଥାସ୍ୟ ଭବେତ୍ କ୍ଳେଶୋ ବନ୍ଧଶ୍ଚାନ୍ୟପ୍ରସଙ୍ଗତଃ ।
ଯୋଷିତ୍ସଙ୍ଗାଦ୍ ଯଥା ପୁଂସୋ ଯଥା ତତ୍ସଙ୍ଗିସଙ୍ଗତଃ ॥ ୩୦

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଯଥା ତ୍ୱାମରବିନ୍ଦାକ୍ଷ ଯାଦୃଶଂ ବା ଯଦାତ୍ମକମ୍ ।
ଧ୍ୟାୟେନ୍ମୁମୁକ୍ଷୁରେତନ୍ମେ ଧ୍ୟାନଂ ତ୍ୱଂ ବକ୍ତୁମର୍ହସି ॥ ୩୧

ହୋଇ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତିର ପ୍ରବାହ ବଢ଼ିଗଲେ ଭକ୍ତଙ୍କର ବାଣୀ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇଯାଏ, ଚିତ୍ତ ଦ୍ରବିତ ହୋଇଯାଏ, 'ପ୍ରଭୁ କୁଆଡ଼େ ଗଲେ' କହି ସେ କେତେବେଳେ ପ୍ରଳାପ କରି ଉଠନ୍ତି ତ, କେତେବେଳେ ହସି ଉଠନ୍ତି; ଲଜ୍ଜା ଛାଡ଼ିଦେଇ ସେ କେତେବେଳେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଗାଇବା ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତି ତ, କେତେବେଳେ ନାଚି ଉଠନ୍ତି । ମୋର ଏପରି ଭକ୍ତ ସମଗ୍ର ସଂସାରକୁ ପବିତ୍ର କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ସୁନାକୁ ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ିଲେ ଯେପରି ଖାଦ ଜଳିଯାଇ ସୁନା ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଓ ସୁନା ତାର ପ୍ରକୃତ ଜ୍ୟୋତିରେ ଝଲସି ଉଠେ, ମୋତେ ନିର୍ମଳ ଭକ୍ତି କଲେ, ମନୁଷ୍ୟ ସେହିପରି ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ତା'ର କର୍ମବାସନାସବୁ ନାଶ କରିଦେଇ ତାର ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋତେ ପାଇଯାଏ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଔଷଧୀୟ ଅଞ୍ଜନ ଅଭ୍ୟାସ କରି ଲଗାଇଲେ, ଚକ୍ଷୁର ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ବଢ଼ିଯାଇ ଚକ୍ଷୁ ଯେପରି କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ବସ୍ତୁକୁ ମଧ୍ୟ ଭଲରୂପେ ଦେଖିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଯାଏ, ମୋର ପରମପାବନ ଲୀଳାଚରିତ ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ କଲେ ସେହିପରି ସାଧକଙ୍କ ଚିତ୍ତର ମଳ ଧୀରେ ଧୀରେ ଧୋଇ ହୋଇଯାଏ ଓ ସେ ସୂକ୍ଷ୍ମବସ୍ତୁ ଅର୍ଥାତ୍ ବାସ୍ତବିକ ତତ୍ତ୍ୱ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିରନ୍ତର ବିଷୟଚିନ୍ତନ କରେ, ତାର ଚିତ୍ତ ବିଷୟରେ ମଜ୍ଜିଯାଏ ଏବଂ ଯେ ନିରନ୍ତର ମୋତେ ସ୍ମରଣ କରେ, ତା'ଚିତ୍ତ ମୋଠାରେ ତଲ୍ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୭ ॥ ସ୍ୱପ୍ନରେ କରିଥିବା ମନୋରଥ ଯେପରି ମିଥ୍ୟା, ଅସତ୍ ବସ୍ତୁର ମନୋରଥ ସେହିପରି ମିଥ୍ୟା ହିଁ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଅସତ୍ ବସ୍ତୁର ଚିନ୍ତନ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମୋର ଚିନ୍ତନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମନକୁ ମୋଠାରେ ଲଗାଇଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୮ ॥ ସାଧକ ଏକାନ୍ତ ଓ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ ବସି, ସାବଧାନତାପୂର୍ବକ ମୋର ଚିନ୍ତନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶରେ ରଖି, ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ତଥା ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗୀ (ଲମ୍ପଟୀ)ମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ଦୂରରୁ ହିଁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ । କାରଣ ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗରୁ ତଥା ଲମ୍ପଟୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରୁ ସାଧକଙ୍କୁ ଯେତେ ଦୁଃଖ ମିଳେ ଓ ଯେପରି ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସଙ୍ଗରୁ ସେତେ ଦୁଃଖ ମିଳେ ନାହିଁ ଓ ସେପରି ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୨୯,୩୦ ॥

ଉଦ୍ଧବ ପଚ୍ଚରିଲେ—ହେ କମଳନୟନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ଯେ ମୁମୁକ୍ଷୁ, ସେ ଆପଣଙ୍କୁ କିପରିଭାବରେ, କେଉଁ ରୂପରେ ଓ ଆପଣଙ୍କର କେଉଁ ସ୍ୱରୂପକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବା ଉଚିତ, କୃପା କରି ମୋତେ ତାହା ବୁଝାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ସମ ଆସନ ଆସୀନଃ ସମକାୟୋ ଯଥାସୁଖମ୍ ।
ହସ୍ତାବୁତ୍ସଙ୍ଗ ଆଧାୟ ସ୍ୱନାସାଗ୍ରକୃତେକ୍ଷଣଃ ॥ ୩୨

ପ୍ରାଣସ୍ୟ ଶୋଧୟେନ୍ମାର୍ଗଂ ପୂରକୁମ୍ଭକରେଚକୈଃ ।
ବିପର୍ଯ୍ୟୟେଣାପି ଶନୈରଭ୍ୟସେନ୍ନିର୍ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୩୩

ହୃଦ୍ୟବିଚ୍ଛିନ୍ନମୋଙ୍କାରଂ ଘଣ୍ଟାନାଦଂ ବିସୋର୍ଣ୍ଣବତ୍ ।
ପ୍ରାଣେନୋଦୀର୍ଯ୍ୟ ତତ୍ରାଥ ପୁନଃ ସଂବେଶୟେତ୍ ସ୍ୱରମ୍ ॥ ୩୪

ଏବଂ ପ୍ରଣବସଂଯୁକ୍ତଂ ପ୍ରାଣମେବ ସମଭ୍ୟସେତ୍ ।
ଦଶକୃତ୍ୱସ୍ତ୍ରିଷବଣଂ ମାସାଦର୍ବାଗ୍ ଜିତାନିଳଃ ॥ ୩୫

ହୃତ୍ପୁଣ୍ଡରୀକମନ୍ତଃସ୍ଥମୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱନାଳମଧୋମୁଖମ୍ ।
ଧ୍ୟାତ୍ୱୋର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖମୁନ୍ନିଦ୍ରମଷ୍ଟପତ୍ରଂ ସକର୍ଣ୍ଣିକମ୍ ॥ ୩୬

କର୍ଣ୍ଣିକାୟାଂ ନ୍ୟସେତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟସୋମାଗ୍ନୀନୁତ୍ତରୋତ୍ତରମ୍ ।
ବହ୍ନିମଧ୍ୟେ ସ୍ମରେଦ୍ ରୂପଂ ମମୈତଦ୍ ଧ୍ୟାନମଙ୍ଗଳମ୍ ॥ ୩୭

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ଯେଉଁ ଆସନ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚ ନୁହେଁ, କି ଅଧିକ ନୀଚ ନୁହେଁ (ପିଢ଼ା ଇତ୍ୟାଦି), ଯୋଗୀ ସେହିପରି ଏକ ଆସନରେ ଅଣ୍ଟା ସିଧା କରି ଆରାମରେ ବସିବା ଆବଶ୍ୟକ। ସେ ତାଙ୍କର ହାତ ପାପୁଲି ଦୁଇଟି କୋଳରେ ରଖି ଦୃଷ୍ଟିକୁ ନାସିକାର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ନିବଦ୍ଧ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ଏହିପରି ବସି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂଯତ କରି ପ୍ରାଣବାୟୁର ପଥକୁ ଶୋଧନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ପ୍ରାଣାୟାମ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ପ୍ରଥମେ ପୂରକ, କୁମ୍ଭକ ଓ ରେଚକ ଏବଂ ତା'ପରେ ବିପରୀତକ୍ରମେ ତରତର ନ ହୋଇ ପ୍ରାଣାୟାମ କରିବାକୁ ହୁଏ ଏବଂ ଏହି ଅଭ୍ୟାସ ଧୀରେ ଧୀରେ ବଢ଼ାଇବାକୁ ହୁଏ। ଏହା ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ହୁଏ ॥ ୩୨,୩୩ ॥ ଓଁକାର ସହିତ ପ୍ରାଣାୟାମ ଅଭ୍ୟାସ କରାଯାଏ। ପଦ୍ମମୃଣାଳ ଛିଣ୍ଡାଇଲେ ସେଥିରୁ ଯେପରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂତା ବାହାରେ, ସେହିପରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅଖଣ୍ଡ ଓଁକାର ହୃଦୟରେ ଚିନ୍ତନ କରି ତାହାକୁ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଦ୍ୱାରା ଉପରକୁ ଉଠାଇନେବାକୁ ହୁଏ। ତା'ସହିତ ହୃଦୟରେ ଘଣ୍ଟାନାଦ ସମାନ ଅଖଣ୍ଡ ଓଁକାର ନାଦ ଧରିରଖିବାକୁ ପଡ଼େ। ପ୍ରତ୍ୟହ ତିନିବେଳା (ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟାରେ) ଦଶ ଥର ଲେଖାଏଁ ଏହିପରି ଓଁକାର ସହିତ ପ୍ରାଣାୟାମ କରିବାକୁ ହେବ। ଏପରି ଅଭ୍ୟାସ କରିଚାଲିଲେ ଗୋଟିଏ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଯୋଗୀଙ୍କର ଆୟତ୍ତାଧୀନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୪,୩୫ ॥

ଯୋଗୀ ଚିନ୍ତନ କରିବେ ଯେ, ତାଙ୍କ ଶରୀର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ହୃଦୟଟି ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ପଦ୍ମକଢ଼ ପରି। ସେହି କଢ଼ଟି ତଳମୁହାଁ ହୋଇ (କଦଳୀ ପେଣ୍ଡା ପରି) ରହିଛି ଓ ତାର ନାଡ଼ଟି ଉପର ଆଡ଼ୁ ଆସିଛି। ଧୀରେ ଧୀରେ ଧ୍ୟାନଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସେହି ପଦ୍ମକଢ଼ଟି ଉପରକୁ ମୁହାଁ କରି ଫୁଟି ଉଠିଲାଣି ଓ ଗୋଟିଏ ଅଷ୍ଟଦଳ ପଦ୍ମରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି। ତା'ମଝିରେ କୋମଳ କର୍ଣ୍ଣିକା ରହିଛି ॥ ୩୬ ॥ ତା'ପରେ ସେ ସେହି କର୍ଣ୍ଣିକାରେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁପରି ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ ନ୍ୟାସ କରିବେ (ମନେ ମନେ ଦେଖିବେ ଯେ, ସେଥିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଅଗ୍ନି ନିଜ ନିଜର ଜ୍ୟୋତି ବୃତ୍ତାକାରରେ ବିଛାଇଛନ୍ତି)। କର୍ଣ୍ଣିକାର ଅଗ୍ନିବୃତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ମୋର ଏହି ରୂପଟି ଶୋଭା ପାଉଥିବାର ସ୍ମରଣ କରିବେ। ମୋର ଏହି ସ୍ୱରୂପଟି ସେଠାରେ ଧ୍ୟାନ କଲେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ ହେବ; ତାହା ଧ୍ୟାନ ପାଇଁ ମଙ୍ଗଳକର ହେବ ॥ ୩୭ ॥

ସମଂ ପ୍ରଶାନ୍ତଂ ସୁମୁଖଂ ଦୀର୍ଘଚାରୁଚତୁର୍ଭୁଜମ୍ ।
ସୁଚାରୁସୁନ୍ଦରଗ୍ରୀବଂ ସୁକପୋଳଂ ଶୁଚିସ୍ମିତମ୍ ॥ ୩୮

ସମାନକର୍ଣ୍ଣବିନ୍ୟସ୍ତସ୍ଫୁରନ୍ମକରକୁଣ୍ଡଳମ୍ ।
ହେମାମ୍ବରଂ ଘନଶ୍ୟାମଂ ଶ୍ରୀବତ୍ସଶ୍ରୀନିକେତନମ୍ ॥ ୩୯

ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାପଦ୍ମବନମାଳାବିଭୂଷିତମ୍ ।
ନୂପୁରୈର୍ବିଲସତ୍ପାଦଂ କୌସ୍ତୁଭପ୍ରଭୟା ଯୁତମ୍ ॥ ୪୦

ଦ୍ୟୁମତ୍କିରୀଟକଟକକଟିସୂତ୍ରାଙ୍ଗଦାଯୁତମ୍ ।
ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦରଂ ହୃଦ୍ୟଂ ପ୍ରସାଦସୁମୁଖେକ୍ଷଣମ୍ ।
ସୁକୁମାରମଭିଧ୍ୟାୟେତ୍ ସର୍ବାଙ୍ଗେଷୁ ମନୋ ଦଧତ୍ ॥ ୪୧

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣୀନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥେଭ୍ୟୋ ମନସାଽଽକୃଷ୍ୟ ତନ୍ମନଃ ।
ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ସାରଥିନା ଧୀରଃ ପ୍ରଣୟେନ୍ମୟି ସର୍ବତଃ ॥ ୪୨

ତତ୍ ସର୍ବବ୍ୟାପକଂ ଚିତ୍ତମାକୃଷ୍ୟୈକତ୍ର ଧାରୟେତ୍ ।
ନାନ୍ୟାନି ଚିନ୍ତୟେଦ୍ ଭୂୟଃ ସୁସ୍ମିତଂ ଭାବୟେନ୍ମୁଖମ୍ ॥ ୪୩

ତତ୍ର ଲବ୍ଧପଦଂ ଚିତ୍ତମାକୃଷ୍ୟ ବ୍ୟୋମ୍ନି ଧାରୟେତ୍ ।
ତଚ୍ଚ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ମଦାରୋହୋ ନ କିଞ୍ଚିଦପି ଚିନ୍ତୟେତ୍ ॥ ୪୪

ଏବଂ ସମାହିତମତିର୍ମାମେବାତ୍ମାନମାତ୍ମନି ।
ବିଚଷ୍ଟେ ମୟି ସର୍ବାତ୍ମନ୍ ଜ୍ୟୋତିର୍ଜ୍ୟୋତିଷି ସଂଯୁତମ୍ ॥ ୪୫

ଯୋଗୀ ମୋର ଯେଉଁ ସ୍ୱରୂପ ଧ୍ୟାନ କରିବେ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ମୋର ସବୁ ଅବୟବ ସୁଷମ, ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଢଳ । ମୋର ସର୍ବାଙ୍ଗରୁ ଝରିପଡୁଛି ଶାନ୍ତି । ମୁଖକମଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଓ ସୁନ୍ଦର । ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ମନୋହର ଚତୁର୍ଭୁଜ । ମନୋହର ଗ୍ରୀବା । ମରକତମଣି ପରି ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ କପୋଳ । ମୁଖରେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସର ଅପୂର୍ବ ଛଟା । ସମାନ କର୍ଣ୍ଣଯୁଗଳରେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ମକରକୁଣ୍ଡଳ । ବର୍ଷାକାଳୀନ ମେଘ ତୁଲ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀର । ଅଙ୍ଗରେ ପୀତାମ୍ବର । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳର ଗୋଟିଏ ପଟେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ ଓ ଅନ୍ୟ ପଟେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିରାଜିତା । ହାତରେ ରହିଛି ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମ । ଗଳାରେ ଶୋଭା ପାଉଛି ବନମାଳା । ଚରଣରେ ନୂପୁର । ଗଳାରେ ଝଲସି ଉଠୁଛି କୌସ୍ତୁଭମଣି । ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ଶୋଭା ପାଉଛି କିରୀଟ, କଙ୍କଣ, ଅଣ୍ଟାସୂତା ଓ ବାଜୁବନ୍ଧ । ସବୁ କିଛି ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହୋଇଛି । ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ଓ ପ୍ରେମଭରା ଚାହାଣିରୁ ଝରିପଡୁଛି କୃପାପ୍ରସାଦ । ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୋର ଏ ଯେଉଁ ସୁକୁମାର ରୂପ, ଏହି ରୂପ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୩୮-୪୧ ॥

ବୁଦ୍ଧିମାନ ପୁରୁଷ ମନଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବିଷୟରୁ ଅପସାରଣ କରି ଆଣିବେ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ମନକୁ ମୋଠାରେ ଲଗାଇବେ ॥ ୪୨ ॥ ମୋ ଶରୀରର ସକଳ ଅଙ୍ଗକୁ ଧ୍ୟାନ କରିସାରିବା ପରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଅଙ୍ଗର ଧ୍ୟାନ ନ କରି ଚିତ୍ତକୁ କେବଳ ମୋର ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସଭରା ମୁଖରେ ସ୍ଥିର କରି ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୪୩ ॥ ଚିତ୍ତ ମୋର ମୁଖାରବିନ୍ଦରେ ଲାଗିଯିବା ପରେ ତାକୁ ସେଠାରୁ ହଟାଇନେଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆକାଶରେ ଲଗାଇଦେଇ ମୁଁ ସର୍ବତ୍ର ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ଭାବନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା'ପରେ ଆକାଶର ଚିନ୍ତନ ବି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଚିତ୍ତକୁ କେବଳ ମୋର ସ୍ୱରୂପରେ ଲଗାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେତେବେଳେ ମୋ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଚିନ୍ତନ କରିବେ ନାହିଁ ॥ ୪୪ ॥

ଚିତ୍ତ ଏହିପରି ସମାହିତ ହୋଇଯିବା ପରେ ଗୋଟିଏ ଜ୍ୟୋତି ଯେପରି ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଜ୍ୟୋତିରେ ମିଶି ଏକାକାର ହୋଇଯାଏ, ଯୋଗୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ନିଜ ଭିତରେ ମୁଁ ମିଶି ରହିଥିବା ପରି ଓ ମୋ ଭିତରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେ ନିଜେ ମିଶି ରହିଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରିପାରିବେ । ଏପରିଭାବରେ ସେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଅନନ୍ୟଭାବରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଯିବେ ॥ ୪୫ ॥

ଧ୍ୟାନେନେତ୍ଥଂ ସୁତୀବ୍ରେଣ ଯୁଞ୍ଜତୋ ଯୋଗିନୋ ମନଃ ।

ସଂଯାସ୍ୟତ୍ୟାଶୁ ନିର୍ବାଣଂ ଦ୍ରବ୍ୟଜ୍ଞାନକ୍ରିୟାଭ୍ରମଃ ॥ ୪୬

ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ଏହିପରି ତୀବ୍ର ଧ୍ୟାନଯୋଗଦ୍ୱାରା ମୋଠାରେ ଚିତ୍ତ ଲଗାଇଦିଅନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ଦ୍ରବ୍ୟ, ଜ୍ଞାନ ଓ କ୍ରିୟାଦି ବିଷୟରେ ନାନାତ୍ୱ ଭ୍ରମ ତୁଟିଯାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ସକଳ ପଦାର୍ଥରେ ସେ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସତ୍ତା ହିଁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଜ୍ଞାନରେ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହିଁ ରହିଯାଆନ୍ତି । ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତାଙ୍କର ସକଳ କ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ । ଏପରିଭାବରେ ସେ ସର୍ବତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ହିଁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ଏହା ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ତତ୍‌କାଳ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୪ ॥

+++

ଅଥ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବିଭିନ୍ନ ସିଦ୍ଧିର ନାମ ଓ ଲକ୍ଷଣ

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟସ୍ୟ ଯୁକ୍ତସ୍ୟ ଜିତଶ୍ୱାସସ୍ୟ ଯୋଗିନଃ ।

ମୟି ଧାରୟତଶ୍ଚେତ ଉପତିଷ୍ଠନ୍ତି ସିଦ୍ଧୟଃ ॥ ୧

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଯୋଗୀ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ ଓ ମନକୁ ବଶ କରି ମୋ ଠାରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରନ୍ତି, ମୋର ଧାରଣା କରିବାକୁ ଲାଗନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧି ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧ ॥

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

କୟା ଧାରଣୟା କାସ୍ୱିତ୍ କଥଂସ୍ୱିତ୍ ସିଦ୍ଧିରଚ୍ୟୁତ ।

କତି ବା ସିଦ୍ଧୟୋ ବ୍ରୂହି ଯୋଗିନାଂ ସିଦ୍ଧିଦୋ ଭବାନ୍ ॥ ୨

ଉଦ୍ଧବ ପଗ୍ଭରିଲେ—ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! କିପରି ଧାରଣା କଲେ କିପରି ଓ କେଉଁ ସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ସେସବୁର ସଂଖ୍ୟା କେତେ ? ଆପଣ ତ ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ସିଦ୍ଧିଦାତା; ତେଣୁ ଦୟା କରି ସେସବୁର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ସିଦ୍ଧୟୋଽଷ୍ଟାଦଶ ପ୍ରୋକ୍ତା ଧାରଣାଯୋଗପାରଗୈଃ ।

ତାସାମଷ୍ଟୌ ମତ୍‌ପ୍ରଧାନା ଦଶୈବ ଗୁଣହେତବଃ ॥ ୩

ଅଣିମା ମହିମା ମୂର୍ତ୍ତେର୍ଲଘିମା ପ୍ରାପ୍ତିରିନ୍ଦ୍ରିୟୈଃ ।

ପ୍ରାକାମ୍ୟଂ ଶ୍ରୁତଦୃଷ୍ଟେଷୁ ଶକ୍ତିପ୍ରେରଣମୀଶିତା ॥ ୪

ଗୁଣେଷ୍ୱସଙ୍ଗୋ ବଶିତା ଯତ୍‌କାମସ୍ତଦବସ୍ୟତି ।

ଏତା ମେ ସିଦ୍ଧୟଃ ସୌମ୍ୟ ଅଷ୍ଟାବୌତ୍ପତ୍ତିକା ମତାଃ ॥ ୫

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଧାରଣାଯୋଗରେ ପାରଙ୍ଗମ ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ମତରେ ସିଦ୍ଧି ଅଠର ପ୍ରକାରର । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ମୁଖ୍ୟ ଆଠଟି ସିଦ୍ଧି ବିଶେଷତଃ ମୋ ପାଖରେ ରହିଛି; ଅବଶିଷ୍ଟ ଦଶଟି ଗୌଣ ସିଦ୍ଧି ଯୋଗୀଙ୍କ ଠାରେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ବିକାଶିତ ହେଲେ ଆସିଥାଏ ॥ ୩ ॥ ମୁଖ୍ୟ ଆଠଟି ସିଦ୍ଧି ମଧ୍ୟରୁ **ଅଣିମା, ମହିମା** ଓ **ଲଘିମା**—ଏହି ତିନିଟି ସିଦ୍ଧି ହେଉଛି ଶରୀର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଏବଂ **ପ୍ରାପ୍ତି** ନାମକ ସିଦ୍ଧିଟି ହେଉଛି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ । ଲୌକିକ ଓ ପାରଲୌକିକ ପଦାର୍ଥମାନ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଦେଉଥିବା ସିଦ୍ଧିଟିର ନାମ **ପ୍ରାକାମ୍ୟ** । **ଈଶିତା** ନାମକ ସିଦ୍ଧିବଳରେ ଯୋଗୀ ମାୟା ଓ ତାର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ସଞ୍ଚାଳିତ କରିପାରନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ବିଷୟରାଜ୍ୟରେ ରହି ମଧ୍ୟ ସେସବୁ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ନ ହେବାର ନାମ **ବଶିତା** ସିଦ୍ଧି । **କାମାବସାୟିତା** ନାମକ ଅଷ୍ଟମ ସିଦ୍ଧି ବଳରେ ଯୋଗୀ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ

ଅନୂର୍ମିମତ୍ତ୍ୱଂ ଦେହେଽସ୍ମିନ୍ ଦୂରଶ୍ରବଣଦର୍ଶନମ୍ ।
ମନୋଜବଃ କାମରୂପଂ ପରକାୟପ୍ରବେଶନମ୍ ॥ ୬

ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦମୃତ୍ୟୁର୍ଦେବାନାଂ ସହକ୍ରୀଡ଼ାନୁଦର୍ଶନମ୍ ।
ଯଥାସଙ୍କଳ୍ପସଂସିଦ୍ଧିରାଜ୍ଞାପ୍ରତିହତାଗତିଃ ॥ ୭

ତ୍ରିକାଲଜ୍ଞତ୍ୱମଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଂ ପରଚିତ୍ତାଦ୍ୟଭିଜ୍ଞତା ।
ଅଗ୍ନ୍ୟର୍କାମ୍ବୁବିଷାଦୀନାଂ ପ୍ରତିଷ୍ଟମ୍ଭୋଽପରାଜୟଃ ॥ ୮

ଏତାଶ୍ଚୋଦ୍ଦେଶତଃ ପ୍ରୋକ୍ତା ଯୋଗଧାରଣସିଦ୍ଧୟଃ ।
ଯୟା ଧାରଣୟା ଯା ସ୍ୟାଦ୍ ଯଥା ବା ସ୍ୟାନ୍ନିବୋଧ ମେ ॥ ୯

ଭୂତସୂକ୍ଷ୍ମାତ୍ମନି ମୟି ତନ୍ମାତ୍ରଂ ଧାରୟେନ୍ମନଃ ।
ଅଣିମାନମବାପ୍ନୋତି ତନ୍ମାତ୍ରୋପାସକୋ ମମ ॥ ୧୦

ମହତ୍ୟାତ୍ମନ୍ମୟି ପରେ ଯଥାସଂସ୍ଥଂ ମନୋ ଦଧତ୍ ।
ମହିମାନମବାପ୍ନୋତି ଭୂତାନାଂ ଚ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ॥ ୧୧

ସୁଖଭୋଗର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଯା'ନ୍ତି । ଏହି ଆଠଟି ସିଦ୍ଧି ମୋଠାରେ ହିଁ ସର୍ବଦା ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ରହିଥାଏ । (ଏଥିରୁ ମୁଁ ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧି ଯାହାକୁ ଦିଏ, ସେ ତାହା ଆଂଶିକରୂପେ ପାଆନ୍ତି) ॥ ୫ ॥

ଏସବୁ ଛଡ଼ା ଆହୁରି କେତେକ ସିଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଶରୀରରେ କ୍ଷୁଧା, ତୃଷା, କାମ, କ୍ରୋଧ, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଆଦି ପ୍ରକାଶ ନ ପାଇବା, ବହୁଦୂରର ବସ୍ତୁ ଦେଖିପାରିବା, ବହୁଦୂରର କଥା ଶୁଣିପାରିବା, ମନ ସହିତ ଶରୀର ମଧ୍ୟ ଯାଇ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିପାରିବା, ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ରୂପ ଧରିପାରିବା, ଅନ୍ୟର ଶରୀରରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରିବା, ଯେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛା, ସେତେବେଳେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିପାରିବା, ଅପ୍ସରାମାନଙ୍କ ସହିତ ହେଉଥିବା ଦେବକ୍ରୀଡ଼ା ଦେଖିପାରିବା, ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ସଂକଳ୍ପ ସିଦ୍ଧି କରିପାରିବା, ସର୍ବତ୍ର ସମସ୍ତେ ଯେପରି ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବେ, ସେପରି ଶକ୍ତି ହେବା—ଏହି ଦଶଟି ସିଦ୍ଧି ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ବିଶେଷ ବିକାଶ ହେଲେ ମିଳିଥାଏ ॥ ୬,୭ ॥

ଭୂତ, ଭବିଷ୍ୟ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନର କଥା ଜାଣିପାରିବା, ଶୀତଉଷ୍ଣ, ସୁଖଦୁଃଖ ଓ ରାଗଦ୍ୱେଷ ଆଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ନ ହେବା, ଦୂରରେ ଥାଇ ଅନ୍ୟର ମନକଥା ଜାଣିପାରିବା, ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଜଳ ଓ ବିଷ ଆଦିର ଶକ୍ତିକୁ ସ୍ତମ୍ଭିତ (ଅକାମୀ) କରିଦେବା ଏବଂ ଅନ୍ୟଦ୍ୱାରା ପରାସ୍ତ ନ ହେବା ଆଦି ହେଉଛି ଧାରଣାବଳରେ ଯୋଗୀମାନେ ଲାଭ କରିପାରୁଥିବା ଆହୁରି ପାଞ୍ଚଟି ଗୌଣ ସିଦ୍ଧି ॥ ୮ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯୋଗ-ଧାରଣା କଲେ ଯେଉଁସବୁ ସିଦ୍ଧି ମିଳିଥାଏ, ନାମ ଓ ପରିଚୟ ସହିତ ମୁଁ ସେସବୁ ତୁମକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଦେଲି । ଏଥର କେଉଁ ପ୍ରକାର ଧାରଣାଫଳରେ କେଉଁ ସିଦ୍ଧି* ମିଳେ, ମୁଁ ତାହା କହୁଛି, ଶୁଣ ॥ ୯ ॥

ପଞ୍ଚମହାଭୂତର ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ରୂପକୁ ତନ୍ମାତ୍ର ବୋଲାଯାଏ । ତନ୍ମାତ୍ର ହେଉଛି ମୋର ହିଁ ଶରୀର । ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ସେହି ତନ୍ମାତ୍ରରେ ମନକୁ ଧାରଣାବଦ୍ଧ କରିଦିଅନ୍ତି, ସେ **ଅଣିମା** ନାମକ ସିଦ୍ଧି ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ-ରୂପରେ ମୁଁ ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ଯେ ଏହି ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରୂପୀ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ମନକୁ ଧାରଣାବଦ୍ଧ କରିଦିଅନ୍ତି, ସେ **ମହିମା** ନାମକ ସିଦ୍ଧି ପାଇଯାଆନ୍ତି । ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମହାଭୂତର ତନ୍ମାତ୍ରରେ ମନକୁ ଧାରଣାବଦ୍ଧ କରିଦେଇ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ମହିମା ସିଦ୍ଧି ମିଳିଯାଏ ॥ ୧୧ ॥

* ସକଳ ବିଶ୍ୱରେ ଯାହା କିଛି ଅଛି, ସେସବୁ ମୋର ହିଁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ବିଶ୍ୱର ବାହାରେ ଓ ଭିତରେ ସର୍ବତ୍ର ମୁଁ ବ୍ୟାପି ରହିଛି । ମୁଁ ଯେଉଁସବୁ ତତ୍ତ୍ୱଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱନିର୍ମାଣ କରିଛି, ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ମୋର ସେହି ତତ୍ତ୍ୱରେ ନିଜକୁ ଏକାକାର କରିଦିଅନ୍ତି, ସେ ସେହି ତତ୍ତ୍ୱର ଅନୁରୂପ ଶକ୍ତି ପାଇଯାଆନ୍ତି । ସେହି ଶକ୍ତିକୁ ହିଁ 'ସିଦ୍ଧି' ବୋଲାଯାଏ । ଅବଶ୍ୟ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱକୁ ପାଇଯାଇଥିବା ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏସବୁ ସିଦ୍ଧିର କୌଣସି ମହତ୍ତ୍ୱ ନ ଥାଏ ।

ପରମାଣୁମୟେ ଚିତ୍ତଂ ଭୂତାନାଂ ମୟି ରଞ୍ଜୟନ୍ ।
କାଳସୂକ୍ଷ୍ମାର୍ଥତାଂ ଯୋଗୀ ଲଘିମାନମବାପ୍ନୁୟାତ୍ ॥ ୧୨

ବାୟୁ ଆଦି ଗ୍ରରି ମହାଭୂତ ଭିତରେ ଆକାଶ ପରମାଣୁରୂପରେ ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପି ରହିଛି । ମୁଁ ସେହିପରି ସର୍ବତ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି । ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ମୋର ସେହି ସୂକ୍ଷ୍ମ ରୂପରେ ଚିତ୍ତ ଲଗାଇ ମୋ ସହିତ ଏକ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେ **ଲଘିମା** ନାମକ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି ତଥା କାଳର ସୂକ୍ଷ୍ମାତିସୂକ୍ଷ୍ମ ପରମାଣୁ ହୋଇଯିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥

ଧାରୟନ୍ ମୟ୍ୟହଂତତ୍ତ୍ୱେ ମନୋ ବୈକାରିକେଽଖିଳମ୍ ।
ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟାଣାମାତ୍ମତ୍ୱଂ ପ୍ରାପ୍ତିଂ ପ୍ରାପ୍ନୋତି ମନ୍ମନାଃ ॥ ୧୩

ମନ ହେଉଛି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ରାଜା । ଏହା ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅହଂକାରରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଯଦି ଯୋଗୀ ମୋର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅହଂକାରରେ ନିଜ ମନକୁ ଏକାଗ୍ର କରି ଲଗାଇଦେବେ, ତେବେ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ସ୍ୱାମିତ୍ୱ ପାଇଯିବେ । ଏପରିଭାବରେ ମନକୁ ମୋଠାରେ ଲଗାଇଦେଇଥିବା ଭକ୍ତ **ପ୍ରାପ୍ତି** ନାମକ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ଅବ୍ୟକ୍ତଜନ୍ମା; ମୋ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ନିର୍ମିତ ହୋଇଛି । ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଅଭିମାନୀ ସୂତ୍ରାତ୍ମା ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭଙ୍କ ଠାରେ ଯେ ମନକୁ ଧାରଣାବଦ୍ଧ କରିଦିଅନ୍ତି, ସେ **ପ୍ରାକାମ୍ୟ** ନାମକ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି । ଏହାଫଳରେ ସେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ପ୍ରଭୁ ହୋଇଯାଇ ପରମେଷ୍ଠିପଦ ପାଇଯାଆନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥

ମହତ୍ୟାତ୍ମନି ଯଃ ସୂତ୍ରେ ଧାରୟେନ୍ମୟି ମାନସମ୍ ।
ପ୍ରାକାମ୍ୟଂ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟଂ ମେ ବିନ୍ଦତେଽବ୍ୟକ୍ତଜନ୍ମନଃ ॥ ୧୪

ମୁଁ ହେଉଛି ତ୍ରିଲୋକର ଅଧୀଶ୍ୱର । ମୁଁ ହିଁ ତ୍ରିଗୁଣମୟୀ ମାୟାର ସ୍ୱାମୀ । ସମସ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ନାଶ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଯେ ସମର୍ଥ, ସେହି କାଳ ହେଉଛି ମୋର ବିଗ୍ରହ । ମୁଁ ହେଉଛି କ୍ଷେତ୍ର ଓ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ (ଶରୀର ଓ ଜୀବାତ୍ମା) ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରେରକ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ମୋର ଏହି ବିଷ୍ଣୁସ୍ୱରୂପରେ ଯେ ଚିତ୍ତ ଲଗାଇଦିଅନ୍ତି, ସେ **ଈଶିତା** ନାମକ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି । ମୁଁ ଯେପରି ଜୀବମାନଙ୍କୁ ମୋ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରେ, ସେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥

ବିଷ୍ଣୌ ତ୍ର୍ୟଧୀଶ୍ୱରେ ଚିତ୍ତଂ ଧାରୟେତ୍ କାଳବିଗ୍ରହେ ।
ସ ଈଶିତ୍ୱମବାପ୍ନୋତି କ୍ଷେତ୍ରକ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞଚୋଦନାମ୍ ॥ ୧୫

ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ସମଗ୍ରସ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ୟ ଯଶସଃ ଶ୍ରିୟଃ ।
ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟୟୋଶ୍ଚୈବ ଷଣ୍ଣାଂ ଭଗ ଇତୀରଣା ॥

—ଭଗବାନ ଏପରି ଷଡ଼ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ସମ୍ପନ୍ନ । ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ତୁରୀୟସ୍ଥିତିରେ ଅବସ୍ଥିତ ନାରାୟଣ । ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ମୋର ଏହି ନାରାୟଣସ୍ୱରୂପରେ ଚିତ୍ତକୁ ଧାରଣାବଦ୍ଧ କରି ସ୍ଥିର କରିଦିଅନ୍ତି, ସେ ମଦ୍ଧର୍ମା ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କ ଠାରେ ମୋର ଗୁଣ ଉଦୟ ହୋଇଯାଏ । ସେ **ବଶିତା** ନାମକ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ଯେଉଁ ଯୋଗୀଙ୍କର ମନ ସ୍ୱଚ୍ଛ ହୋଇ ମୋଠାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମରେ ଲାଗିଯାଏ, ସେ ମୋର ସେହି ନିର୍ଗୁଣ-ନିରାକାରରୂପର ଉପାସନା କରି ପରମାନନ୍ଦ ଲାଭ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭିତରେ

ନାରାୟଣେ ତୁରୀୟାଖ୍ୟେ ଭଗବଚ୍ଛବ୍ଦଶବ୍ଦିତେ ।
ମନୋ ମୟ୍ୟାଦଧଦ୍ ଯୋଗୀ ମଦ୍ଧର୍ମା ବଶିତାମିୟାତ୍ ॥ ୧୬

ନିର୍ଗୁଣେ ବ୍ରହ୍ମଣି ମୟି ଧାରୟନ୍ ବିଶଦଂ ମନଃ ।
ପରମାନନ୍ଦମାପ୍ନୋତି ଯତ୍ର କାମୋଽବସୀୟତେ ॥ ୧୭

ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପପତୌ ଚିତ୍ତଂ ଶୁଦ୍ଧେ ଧର୍ମମୟେ ମୟି ।
ଧାରୟଞ୍ଛ୍ୱେତତାଂ ଯାତି ଷଡୂର୍ମିରହିତୋ ନରଃ ॥ ୧୮

ମୟ୍ୟାକାଶାତ୍ମନି ପ୍ରାଣେ ମନସା ଘୋଷମୁଦ୍‌ବହନ୍ ।
ତତ୍ରୋପଲବ୍ଧା ଭୂତାନାଂ ହଂସୋ ବାଚଃ ଶୃଣୋତ୍ୟସୌ ॥ ୧୯

ଚକ୍ଷୁସ୍ତ୍ୱଷ୍ଟରି ସଂଯୋଜ୍ୟ ତ୍ୱଷ୍ଟାରମପି ଚକ୍ଷୁଷି ।
ମାଂ ତତ୍ର ମନସା ଧ୍ୟାୟନ୍ ବିଶ୍ୱଂ ପଶ୍ୟତି ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃକ୍ ॥ ୨୦

ମନୋ ମୟି ସୁସଂଯୋଜ୍ୟ ଦେହଂ ତଦନୁ ବାୟୁନା ।
ମଦ୍ଧାରଣାନୁଭାବେନ ତତ୍ରାତ୍ମା ଯତ୍ର ବୈ ମନଃ ॥ ୨୧

ଯଦା ମନ ଉପାଦାୟ ଯଦ୍ ଯଦ୍ ରୂପଂ ବୁଭୂଷତି ।
ତତ୍ତଦ୍ ଭବେନ୍ମନୋରୂପଂ ମଦ୍‌ଯୋଗବଲମାଶ୍ରୟଃ ॥ ୨୨

ପରକାୟଂ ବିଶନ୍ ସିଦ୍ଧ ଆତ୍ମାନଂ ତତ୍ର ଭାବୟେତ୍ ।
ପିଣ୍ଡଂ ହିତ୍ୱା ବିଶେତ୍ ପ୍ରାଣୋ ବାୟୁଭୂତଃ ଷଡଙ୍ଘ୍ରିବତ୍ ॥ ୨୩

ପାର୍ଷ୍ଣ୍ୟାଽଽପୀଡ୍ୟ ଗୁଦଂ ପ୍ରାଣଂ ହୃଦୁରଃକଣ୍ଠମୂର୍ଧସୁ ।
ଆରୋପ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମରନ୍ଧ୍ରେଣ ବ୍ରହ୍ମ ନୀତ୍ୱୋତ୍ସୃଜେତ୍ତନୁମ୍ ॥ ୨୪

ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରକାର କାମନା ରହେ ନାହିଁ। ସେ **କାମାବସାୟିତା** ନାମକ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପର ସ୍ୱାମୀ; ଧର୍ମ ମୋର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ। ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ମୋର ଏହି ବିଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱରୂପରେ ଚିତ୍ତ ଲଗାଇଦିଅନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ କ୍ଷୁଧା, ତୃଷା, କାମ, କ୍ରୋଧ, ଶୋକ, ମୋହ—ଏସବୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରେ ନାହିଁ। ତାଙ୍କୁ ମୋର ଶୁଦ୍ଧସ୍ୱରୂପ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୮ ॥ ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ସମଷ୍ଟିପ୍ରାଣସ୍ୱରୂପ ଆକାଶାତ୍ମା। ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ମୋର ଏହି ସ୍ୱରୂପରେ ମନଦ୍ୱାରା ଅନାହତ ନାଦ ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି, ସେ **ଦୂରଶ୍ରବଣ** ନାମକ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି। ସେହି ସିଦ୍ଧିବଳରେ ସେ ବିବିଧ ଆକାଶଗ୍ୱରୀ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ବୁଝିପାରନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ନେତ୍ରକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରେ ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ନେତ୍ରରେ ସଂଯୁକ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି (ଧାରଣାବଦ୍ଧ କରିଦିଅନ୍ତି) ଏବଂ ସେହି ଉଭୟଙ୍କୁ ସଂଯୁକ୍ତ କରି ମନେ ମନେ ମୋତେ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସୂକ୍ଷ୍ମ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେ **ଦୂରଦର୍ଶନ** ନାମକ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି। ସେହି ସିଦ୍ଧିବଳରେ ସେ ସମଗ୍ର ସଂସାରକୁ ଦେଖିପାରନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ମନ ଓ ଶରୀର ସହିତ ପ୍ରାଣବାୟୁକୁ ମୋଠାରେ ଲଗାଇଦେଇ ମୋର ଧ୍ୟାନରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ଯୋଗୀ **ମନୋଜବ** ନାମକ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି। ସେହି ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିବା ଯୋଗୀ ଯେଉଁଠିକି ଯିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଶରୀର ସେହିକ୍ଷଣି ଯାଇ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଯାଏ ॥ ୨୧ ॥

ମୋଠାରେ ଚିତ୍ତ ସନ୍ନିବେଶ କରିଦେଇଥିବା ଯୋଗୀ, ଯଦି ନିଜ ମନକୁ ଉପାଦାନ କାରଣ କରିଦେଇ ଅନ୍ୟ କାହାର ରୂପ ଧରିବାକୁ ଗ୍ୱହାନ୍ତି, ତେବେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ନିଜର ମନ ଅନୁକୂଳ ସେହି ରୂପ ଧରିପାରନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ମୋଠାରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶପୂର୍ବକ ଶ୍ୱାସ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ନିଜ ବଶରେ ରଖିଥିବା ଯୋଗୀ ଯଦି ପରକାୟାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଗ୍ୱହାନ୍ତି, ତେବେ ସେ ନିଜେ ଉକ୍ତ ପରକାୟାରେ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ତା'ଫଳରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ବାୟୁରୂପ ଧାରଣ କରିବ ଏବଂ ଏ ଫୁଲରୁ ସେ ଫୁଲକୁ ଉଡ଼ିଯାଉଥିବା ଭ୍ରମର ପରି ତାହା ଯୋଗୀଙ୍କ କାୟା ଛାଡ଼ି ପରକାୟାରେ ପ୍ରବେଶ କରିଯିବ ॥ ୨୩ ॥ ଇହଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଗ୍ୱହୁଁଥିବା ମତ୍‌ପରାୟଣ ଯୋଗୀ ପ୍ରଥମେ ନିଜ ଗୋଇଠିରେ ମଳଦ୍ୱାରକୁ ରୋଧି ପ୍ରାଣବାୟୁକୁ କ୍ରମଶଃ ହୃଦୟ, ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ, କଣ୍ଠ ଓ ମସ୍ତକକୁ ଉଠାଇବେ। ଶେଷରେ ବ୍ରହ୍ମରନ୍ଧ୍ର ଦେଇ ତାହାକୁ ବାହାର କରି ବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ କରିଦେବେ। ଏହିରୂପେ ସେ ଶରୀରତ୍ୟାଗ କରିପାରିବେ ॥ ୨୪ ॥

ବିହରିଷ୍ୟନ୍ ସୁରାକ୍ରୀଡ଼େ ମତ୍‌ସ୍ଥଂ ସତ୍ତ୍ୱଂ ବିଭାବୟେତ୍ ।
ବିମାନେନୋପତିଷ୍ଠନ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱବୃତ୍ତୀଃ ସୁରସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୨୫

ଯୋଗୀ ଯଦି ଦେବତାମାନଙ୍କର ବିହାରସ୍ଥଳରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ସେ ମୋର ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ସ୍ୱରୂପକୁ ଚିନ୍ତନ କରିବେ। ସେହି ଚିନ୍ତନର ଫଳସ୍ୱରୂପ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ଅଂଶସ୍ୱରୂପା ସୁରସୁନ୍ଦରୀମାନେ ବିମାନରେ ବସି ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚାଲିଆସିବେ ॥ ୨୫ ॥

ଯଥା ସଙ୍କଳ୍ପୟେଦ୍ ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଯଦା ବା ମତ୍ପରଃ ପୁମାନ୍ ।
ମୟି ସତ୍ୟେ ମନୋ ଯୁଞ୍ଜଂସ୍ତଥା ତତ୍ ସମୁପାଶ୍ନୁତେ ॥ ୨୬

ମୁଁ ହେଉଛି ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପସ୍ୱରୂପ। ମୋର ପରାୟଣ ହୋଇଯାଇଥିବା ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ମୋଠାରେ ଚିତ୍ତ ଲଗାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି, ସେ ସଂକଳ୍ପସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି। ସେ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ସଂକଳ୍ପ କରନ୍ତି, ତାହା ପୂରଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୬ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି **ଈଶିତ୍ୱ ଓ ବଶିତ୍ୱ** ଉଭୟ ସିଦ୍ଧିର ସ୍ୱାମୀ; ତେଣୁ କେହି ବି ମୋର ଆଜ୍ଞାକୁ ଅମାନ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ମୋ ଶାସନର ଅଧୀନରେ ରହନ୍ତି। ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ମୋର ସ୍ୱରୂପ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ମୋରି ଭାବରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାକୁ ମଧ୍ୟ କେହି ଅମାନ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥

ଯୋ ବୈ ମଦ୍ଭାବମାପନ୍ନ ଈଶିତୁର୍ବଶିତୁଃ ପୁମାନ୍ ।
କୁତଶ୍ଚିନ୍ନ ବିହନ୍ୟେତ ତସ୍ୟ ଚାଜ୍ଞା ଯଥା ମମ ॥ ୨୭

ମଦ୍ଭକ୍ତ୍ୟା ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱସ୍ୟ ଯୋଗିନୋ ଧାରଣାବିଦଃ ।
ତସ୍ୟ ତ୍ରୈକାଳିକୀ ବୁଦ୍ଧିର୍ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁପବୃଂହିତା ॥ ୨୮

ଯେଉଁ ଯୋଗୀଙ୍କ ଚିତ୍ତ ମୋଠାରେ ଧାରଣାବଦ୍ଧ ହୋଇ ହୋଇ ମୋ ଭକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ, ତାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଆଦି ଅଦୃଷ୍ଟ ବିଷୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜାଣିଦେଇ ପାରେ। ଅଧିକ କଣ କହିବା, ତାଙ୍କୁ ଭୂତ, ଭବିଷ୍ୟ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନର ସମସ୍ତ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଜଣାପଡ଼ିଯାଏ ॥ ୨୮ ॥

ଅଗ୍ନ୍ୟାଦିଭିର୍ନ ହନ୍ୟେତ ମୁନେର୍ଯୋଗମୟଂ ବପୁଃ ।
ମଦ୍‌ଯୋଗଶ୍ରାନ୍ତଚିତ୍ତସ୍ୟ ଯାଦସାମୁଦକଂ ଯଥା ॥ ୨୯

ଜଳର ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ଜଳ ନାଶ କରିପାରେ ନାହିଁ, ମୋଠାରେ ଏକାଗ୍ରଭାବରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରିଥିବା ଯୋଗୀଙ୍କର ଯୋଗମୟ ଶରୀରକୁ ସେହିପରି ଅଗ୍ନି, ଜଳ ଆଦି କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ନଷ୍ଟ କରିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୨୯ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଆଦି ଚିହ୍ନଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନିତ ଏବଂ ଶଙ୍ଖ-ଚକ୍ର-ଗଦା-ପଦ୍ମ ଆଦି ଆୟୁଧରେ ବିଭୂଷିତ ତଥା ଧ୍ୱଜା-ଛତ୍ର-ଚାମର ଆଦିରେ ସୁଶୋଭିତ ମୋର ଅବତାରମାନଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି, ସେ ଅଜେୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥

ମଦ୍‌ବିଭୂତୀରଭିଧ୍ୟାୟନ୍ ଶ୍ରୀବତ୍ସାସ୍ତ୍ରବିଭୂଷିତାଃ ।
ଧ୍ୱଜାତପତ୍ରବ୍ୟଜନୈଃ ସ ଭବେଦପରାଜିତଃ ॥ ୩୦

ଉପାସକସ୍ୟ ମାମେବଂ ଯୋଗଧାରଣୟା ମୁନେଃ ।
ସିଦ୍ଧୟଃ ପୂର୍ବକଥିତା ଉପତିଷ୍ଠନ୍ତ୍ୟଶେଷତଃ ॥ ୩୧

ଏପରିଭାବରେ ଯେଉଁ ମୁନି ମୋର ଉପାସନା କରନ୍ତି ଏବଂ ଯୋଗଧାରଣାଦ୍ୱାରା ମୋର ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞାପାଳନ ନିମନ୍ତେ ଏହିସବୁ ପୂର୍ବକଥିତ ସିଦ୍ଧି ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥

ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟସ୍ୟ ଦାନ୍ତସ୍ୟ ଜିତଶ୍ୱାସାତ୍ମନୋ ମୁନେଃ ।
ମଦ୍ଧାରଣାଂ ଧାରୟତଃ କା ସା ସିଦ୍ଧିଃ ସୁଦୁର୍ଲଭା ॥ ୩୨

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେ ନିଜର ମନ, ପ୍ରାଣ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରିସାରିଛନ୍ତି, ଯେ ସଂଯମୀ ଏବଂ ଯେ ମୋର ସ୍ୱରୂପରେ ଧାରଣା ନିବଦ୍ଧ କରି ପାରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧି ଦୁର୍ଲଭ ନୁହେଁ। ସେ ସବୁ ପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥

ଅନ୍ତରାୟାନ୍ ବଦନ୍ତ୍ୟେତା ଯୁଞ୍ଜତୋ ଯୋଗମୁତ୍ତମମ୍ ।
ମୟା ସମ୍ପଦ୍ୟମାନସ୍ୟ କାଳକ୍ଷପଣହେତବଃ ॥ ୩୩

ଜନ୍ମୌଷଧିତପୋମନ୍ତ୍ରୈର୍ଯାବତୀରିହ ସିଦ୍ଧୟଃ ।
ଯୋଗେନାପ୍ନୋତି ତାଃ ସର୍ବା ନାନ୍ୟୈର୍ଯୋଗଗତିଂ ବ୍ରଜେତ୍ ॥ ୩୪

ସର୍ବାସାମପି ସିଦ୍ଧୀନାଂ ହେତୁଃ ପତିରହଂ ପ୍ରଭୁଃ ।
ଅହଂ ଯୋଗସ୍ୟ ସାଂଖ୍ୟସ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନାମ୍ ॥ ୩୫

ଅହମାତ୍ମାଽନ୍ତରୋ ବାହ୍ୟୋଽନାବୃତଃ ସର୍ବଦେହିନାମ୍ ।
ଯଥା ଭୂତାନି ଭୂତେଷୁ ବହିରନ୍ତଃ ସ୍ୱୟଂ ତଥା ॥ ୩୬

କିନ୍ତୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ଅଥବା ଜ୍ଞାନଯୋଗାଦି ଉତ୍ତମ ଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସ କରୁଛନ୍ତି ତଥା ଯେଉଁମାନେ ମୋ ସହିତ ଅନନ୍ୟତା ଲାଭ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏସବୁ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିବା ହେଉଛି ଏକପ୍ରକାର ବିଘ୍ନ; କାରଣ ସିଦ୍ଧି ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି ପଥରେ ବିଳମ୍ବର କାରଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୩ ॥ ଓଷଧି, ତପସ୍ୟା ଓ ମନ୍ତ୍ରାଦିଦ୍ୱାରା ଯେଉଁସବୁ ସିଦ୍ଧି ମିଳିଥାଏ; ଯୋଗଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ସେହିସବୁ ସିଦ୍ଧି ମିଳିଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଯୋଗର ଅନ୍ତିମ ଗତିସ୍ୱରୂପ ଯେଉଁ ଭଗବାନ ମିଳିବା କଥା, ସିଦ୍ଧିବଳରେ ସେ ମିଳନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୪ ॥ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀମାନେ ଯେଉଁ ଯୋଗ, ସାଂଖ୍ୟ ଓ ଧର୍ମ ଆଦି ବହୁ ସାଧନା ବିଷୟ କହନ୍ତି, ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ସେହିସବୁ ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧିମାନଙ୍କର ହେତୁ, ସ୍ୱାମୀ ଓ ପ୍ରଭୁ ॥ ୩୫ ॥ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ବାହାରେ ଓ ଭିତରେ ସର୍ବତ୍ର ଯେପରି ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି, ମୁଁ ସେହିପରି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ଦ୍ରଷ୍ଟାରୂପରେ ଏବଂ ବାହାରେ ଦୃଶ୍ୟରୂପରେ ରହିଛି । ମୋଠାରେ ବାହାର-ଭିତରରୂପକ ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ; କାରଣ ମୁଁ ହେଉଛି ନିରାବରଣ, ଏକ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଆତ୍ମା ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୫ ॥

+++

ଅଥ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବିଭୂତିର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ତ୍ୱଂ ବ୍ରହ୍ମ ପରମଂ ସାକ୍ଷାଦନାଦ୍ୟନ୍ତମପାବୃତମ୍ ।
ସର୍ବେଷାମପି ଭାବାନାଂ ତ୍ରାଣସ୍ଥିତ୍ୟପ୍ୟୟୋଦ୍ଭବଃ ॥ ୧

ଉଚ୍ଚାବଚେଷୁ ଭୂତେଷୁ ଦୁର୍ଜ୍ଞେୟମକୃତାତ୍ମଭିଃ ।
ଉପାସତେ ତ୍ୱାଂ ଭଗବନ୍ ଯାଥାତଥ୍ୟେନ ବ୍ରାହ୍ମଣାଃ ॥ ୨

ଯେଷୁ ଯେଷୁ ଚ ଭାବେଷୁ ଭକ୍ତ୍ୟା ତ୍ୱାଂ ପରମର୍ଷୟଃ ।
ଉପାସୀନାଃ ପ୍ରପଦ୍ୟନ୍ତେ ସଂସିଦ୍ଧିଂ ତଦ୍ ବଦସ୍ୱ ମେ ॥ ୩

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ପରଂବ୍ରହ୍ମ । ଆପଣଙ୍କର ଆଦି ନାହିଁ, କି ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆବରଣରହିତ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ତତ୍ତ୍ୱ । ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଓ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି, ପାଳନ ଓ ପ୍ରଳୟର କାରଣ । ଆପଣ ଉଚ୍ଚନୀଚ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ଅବସ୍ଥିତ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶ କରି ନ ଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜାଣନ୍ତି, ସେମାନେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ଉପାସନା କରନ୍ତି ॥ ୧,୨ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ଋଷି-ମହର୍ଷିମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ରୂପ ତଥା ବିଭୂତିମାନଙ୍କର ଉପାସନା କରି ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି, ଆପଣ ମୋତେ ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥

ଗୂଢଶ୍ଚରସି ଭୂତାତ୍ମା ଭୂତାନାଂ ଭୂତଭାବନ ।
ନ ତ୍ୱାଂ ପଶ୍ୟନ୍ତି ଭୂତାନି ପଶ୍ୟନ୍ତଂ ମୋହିତାନି ତେ ॥ ୪

ଯାଃ କାଶ୍ଚ ଭୂମୌ ଦିବି ବୈ ରସାୟାଂ
ବିଭୂତୟୋ ଦିକ୍ଷୁ ମହାବିଭୂତେ ।
ତା ମହ୍ୟମାଖ୍ୟାହ୍ୟନୁଭାବିତାସ୍ତେ
ନମାମି ତେ ତୀର୍ଥପଦାଙ୍ଘ୍ରିପଦ୍ମମ୍ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଏବମେତଦହଂ ପୃଷ୍ଟଃ ପ୍ରଶ୍ନଂ ପ୍ରଶ୍ନବିଦାଂ ବର ।
ଯୁଯୁତ୍ସୁନା ବିନଶନେ ସପତ୍ନୈରର୍ଜୁନେନ ବୈ ॥ ୬

ଜ୍ଞାତ୍ୱା ଜ୍ଞାତିବଧଂ ଗର୍ହ୍ୟମଧର୍ମଂ ରାଜ୍ୟହେତୁକମ୍ ।
ତତୋ ନିବୃତ୍ତୋ ହନ୍ତାହଂ ହତୋଽୟମିତି ଲୌକିକଃ ॥ ୭

ସ ତଦା ପୁରୁଷବ୍ୟାଘ୍ରୋ ଯୁକ୍ତ୍ୟା ମେ ପ୍ରତିବୋଧିତଃ ।
ଅଭ୍ୟଭାଷତ ମାମେବଂ ଯଥା ତ୍ୱଂ ରଣମୂର୍ଦ୍ଧନି ॥ ୮

ଅହମାତ୍ମୋଦ୍ଧବାମୀଷାଂ ଭୂତାନାଂ ସୁହୃଦୀଶ୍ୱରଃ ।
ଅହଂ ସର୍ବାଣି ଭୂତାନି ତେଷାଂ ସ୍ଥିତ୍ୟୁଦ୍ଭବାପ୍ୟୟଃ ॥ ୯

ଅହଂ ଗତିର୍ଗତିମତାଂ କାଳଃ କଳୟତାମହମ୍ ।
ଗୁଣାନାଂ ଚାପ୍ୟହଂ ସାମ୍ୟଂ ଗୁଣିନ୍ୟୌତ୍ପତ୍ତିକୋ ଗୁଣଃ ॥ ୧୦

ଗୁଣିନାମପ୍ୟହଂ ସୂତ୍ରଂ ମହତାଂ ଚ ମହାନହମ୍ ।
ସୂକ୍ଷ୍ମାଣାମପ୍ୟହଂ ଜୀବୋ ଦୁର୍ଜୟାନାମହଂ ମନଃ ॥ ୧୧

ହେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଜୀବନଦାତା ପ୍ରଭୁ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଅନ୍ତରାତ୍ମା । ଆପଣ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନିଜକୁ ଗୁପ୍ତ ରଖି ଲୀଳା କରନ୍ତି । ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଜଗତର ପ୍ରାଣୀମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳାରେ ଏପରି ମୋହିତ ହୋଇ ରହନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪ ॥ ହେ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ ପ୍ରଭୁ! ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, ପାତାଳ ତଥା ଦିଗବିଦିଗରେ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଯେଉଁସବୁ ବିଭୂତି ରହିଛି, କୃପା କରି ସେସବୁର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାନ୍ତୁ । ତୀର୍ଥମାନଙ୍କୁ ବି ତୀର୍ଥରେ ପରିଣତ କରିଦେଉଥିବା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳଦ୍ୱୟକୁ ମୁଁ ବନ୍ଦନା କରୁଛି ॥ ୫ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ହେଉଛ ପ୍ରଶ୍ନର ମର୍ମ ବୁଝିପାରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ କୌରବ ଓ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହେଉଥିବାବେଳେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଅର୍ଜୁନ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ପଚାରିଥିଲେ ॥ ୬ ॥ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ମନରେ ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ, ରାଜ୍ୟପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ନିଜ କୁଟୁମ୍ବ ଲୋକଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ହେଉଛି ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିନ୍ଦନୀୟ ଓ ଅଧର୍ମ କର୍ମ । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପରି ସେ ଭାବୁଥିଲେ, 'ମୁଁ ହେଉଛି ମାରିବା ଲୋକ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ମରିବା ଲୋକ ।' ଏପରି ଭାବି ସେ ଯୁଦ୍ଧରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୭ ॥ ତାହା ଦେଖି ସେହି ରଣଭୂମିରେ ହିଁ ମୁଁ ବହୁପ୍ରକାର ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ କଥା କହି ବୀରବର ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ ଯାହା ପଚାରୁଛ, ସେତେବେଳେ ଅର୍ଜୁନ ମଧ୍ୟ ତାହା ପଚାରିଥିଲେ ॥ ୮ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୁଁ ହେଉଛି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା, ହିତୈଷୀ, ସୁହୃଦ୍ ଓ ଈଶ୍ୱର (ନିୟାମକ) । ମୁଁ ଏହି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଓ ପଦାର୍ଥରୂପରେ ରହିଛି ଏବଂ ଏମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଏବଂ ପ୍ରଳୟର କାରଣ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ॥ ୯ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ଗତିଶୀଳ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କର ଗତି; ଗଣନାକାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାଳ ଏବଂ ଗୁଣମାନଙ୍କର ସାମ୍ୟାବସ୍ଥା ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ମୁଁ । ଗୁଣବାନ୍‌ମାନଙ୍କର ନୈସର୍ଗିକ ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ॥ ୧୦ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ଗୁଣମାନଙ୍କର କ୍ଷୋଭରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା କ୍ରିୟାଶକ୍ତିପ୍ରଧାନ ସୂତ୍ରାତ୍ମା । ମହାନ୍ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ହେଉଛି ଜ୍ଞାନଶକ୍ତିପ୍ରଧାନ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ । ସୂକ୍ଷ୍ମ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ହେଉଛି ଜୀବ । ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ବଶୀଭୂତ ହେଉଥିବା ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ହେଉଛି

ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭୋ ବେଦାନାଂ ମନ୍ତ୍ରାଣାଂ ପ୍ରଣବସ୍ତ୍ରିବୃତ୍ ।
ଅକ୍ଷରାଣାମକାରୋଽସ୍ମି ପଦାନିଚ୍ଛନ୍ଦସାମହମ୍ ॥ ୧୨

ଇନ୍ଦ୍ରୋଽହଂ ସର୍ବଦେବାନାଂ ବସୂନାମସ୍ମି ହବ୍ୟବାଟ୍ ।
ଆଦିତ୍ୟାନାମହଂ ବିଷ୍ଣୁ ରୁଦ୍ରାଣାଂ ନୀଲଲୋହିତଃ ॥ ୧୩

ବ୍ରହ୍ମର୍ଷୀଣାଂ ଭୃଗୁରହଂ ରାଜର୍ଷୀଣାମହଂ ମନୁଃ ।
ଦେବର୍ଷୀଣାଂ ନାରଦୋଽହଂ ହବିର୍ଧାନ୍ୟସ୍ମି ଧେନୁଷୁ ॥ ୧୪

ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରାଣାଂ କପିଳଃ ସୁପର୍ଣ୍ଣୋଽହଂ ପତତ୍ରିଣାମ୍ ।
ପ୍ରଜାପତୀନାଂ ଦକ୍ଷୋଽହଂ ପିତୃଣାମହମର୍ଯ୍ୟମା ॥ ୧୫

ମାଂ ବିଦ୍ଧ୍ୟୁଦ୍ଧବ ଦୈତ୍ୟାନାଂ ପ୍ରହ୍ଲାଦମସୁରେଶ୍ୱରମ୍ ।
ସୋମଂ ନକ୍ଷତ୍ରୌଷଧୀନାଂ ଧନେଶଂ ଯକ୍ଷରକ୍ଷସାମ୍ ॥ ୧୬

ଐରାବତଂ ଗଜେନ୍ଦ୍ରାଣାଂ ଯାଦସାଂ ବରୁଣଂ ପ୍ରଭୁମ୍ ।
ତପତାଂ ଦ୍ୟୁମତାଂ ସୂର୍ଯ୍ୟଂ ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ ଚ ଭୂପତିମ୍ ॥ ୧୭

ଉଚ୍ଚୈଃଶ୍ରବାସ୍ତୁରଙ୍ଗାଣାଂ ଧାତୂନାମସ୍ମି କାଞ୍ଚନମ୍ ।
ଯମଃ ସଂଯମତାଂ ଚାହଂ ସର୍ପାଣାମସ୍ମି ବାସୁକିଃ ॥ ୧୮

ନାଗେନ୍ଦ୍ରାଣାମନନ୍ତୋଽହଂ ମୃଗେନ୍ଦ୍ରଃ ଶୃଙ୍ଗିଦଂଷ୍ଟ୍ରିଣାମ୍ ।
ଆଶ୍ରମାଣାମହଂ ତୁର୍ଯ୍ୟୋ ବର୍ଣ୍ଣାନାଂ ପ୍ରଥମୋଽନଘ ॥ ୧୯

ତୀର୍ଥାନାଂ ସ୍ରୋତସାଂ ଗଙ୍ଗା ସମୁଦ୍ରଃ ସରସାମହମ୍ ।
ଆୟୁଧାନାଂ ଧନୁରହଂ ତ୍ରିପୁରଘ୍ନୋ ଧନୁଷ୍ମତାମ୍ ॥ ୨୦

ଧିଷ୍ଣ୍ୟାନାମସ୍ମ୍ୟହଂ ମେରୁର୍ଗହନାନାଂ ହିମାଳୟଃ ।
ବନସ୍ପତୀନାମଶ୍ୱତ୍ଥ ଓଷଧୀନାମହଂ ଯବଃ ॥ ୨୧

ପୁରୋଧସାଂ ବସିଷ୍ଠୋଽହଂ ବ୍ରହ୍ମିଷ୍ଠାନାଂ ବୃହସ୍ପତିଃ ।
ସ୍କନ୍ଦୋଽହଂ ସର୍ବସେନାନ୍ୟାମଗ୍ରଣ୍ୟାଂ ଭଗବାନଜଃ ॥ ୨୨

ମନ ॥ ୧୧ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ବେଦମାନଙ୍କର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ଥାନ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ । ମୁଁ ହେଉଛି ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅ, ଉ, ମ୍—ଏହି ତ୍ରିମାତ୍ରାଯୁକ୍ତ ପ୍ରଣବ 'ଓଁ' । ଅକ୍ଷରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ହେଉଛି ସର୍ବପ୍ରଥମ ଅକ୍ଷର ଅ'କାର ଏବଂ ଛନ୍ଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ହେଉଛି ତ୍ରିପଦା ଗାୟତ୍ରୀ ॥ ୧୨ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଇନ୍ଦ୍ର, ଅଷ୍ଟବସୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ନି, ଦ୍ୱାଦଶ ଆଦିତ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଷ୍ଣୁ ଏବଂ ଏକାଦଶ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିବ । ମୁଁ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୃଗୁ, ରାଜର୍ଷିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୁ, ଦେବର୍ଷିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାରଦ ଏବଂ ଗୋମାତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାମଧେନୁ ॥ ୧୩,୧୪ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କପିଳ, ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗରୁଡ଼, ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦକ୍ଷ ଏବଂ ପିତୃଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଯ୍ୟମା ॥ ୧୫ ॥

ହେ ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ମୁଁ ହେଉଛି ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦୈତ୍ୟରାଜ ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର ଅଧିପତି ତଥା ବନସ୍ପତିମାନଙ୍କୁ ପୁଷ୍ଟ କରୁଥିବା ଚନ୍ଦ୍ରମା ଏବଂ ଯକ୍ଷ-ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧନପତି କୁବେର ॥ ୧୬ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ଗଜେନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଐରାବତ ଏବଂ ଜଳଚରମାନଙ୍କର ପ୍ରଭୁ ବରୁଣ । ଉତ୍ତପ୍ତ ବସ୍ତୁ ଓ ଆଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ହେଉଛି ସୂର୍ଯ୍ୟ ତଥା ମୁଁ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାଜା ॥ ୧୭ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ଅଶ୍ୱମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚୈଃଶ୍ରବା, ଧାତୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ଦଣ୍ଡଧାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯମ ଏବଂ ସର୍ପମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାସୁକି ॥ ୧୮ ॥

ହେ ନିଷ୍ପାପ ଉଦ୍ଧବ ! ମୁଁ ହେଉଛି ନାଗରାଜମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶେଷନାଗ । ମୁଁ ଶିଙ୍ଗ ଓ ଶ୍ୱଦନ୍ତ ଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସିଂହ, ଆଶ୍ରମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ॥ ୧୯ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ତୀର୍ଥ ଓ ନଦୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଙ୍ଗା, ଜଳାଶୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମୁଦ୍ର, ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧନୁ ତଥା ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତ୍ରିପୁରାରି ଶିବ ॥ ୨୦ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ନିବାସସ୍ଥାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁମେରୁ, ଦୁର୍ଗମସ୍ଥାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହିମାଳୟ, ବନସ୍ପତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଏବଂ ଧାନ୍ୟଶସ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯବଧାନ ॥ ୨୧ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ପୁରୋହିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବସିଷ୍ଠ, ବେଦବେତ୍ତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୃହସ୍ପତି, ସମସ୍ତ ସେନାପତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାର୍ତ୍ତିକେୟ ଏବଂ ସନ୍ମାର୍ଗପ୍ରବର୍ତ୍ତକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମା ॥ ୨୨ ॥

ଯଜ୍ଞାନାଂ ବ୍ରହ୍ମଯଜ୍ଞୋଽହଂ ବ୍ରତାନାମବିହିଂସନମ୍ ।
ବାୟ୍ୱଗ୍ନ୍ୟର୍କାମ୍ବୁବାଗାତ୍ମା ଶୁଚୀନାମପ୍ୟହଂ ଶୁଚିଃ ॥ ୨୩

ଯୋଗାନାମାତ୍ମସଂରୋଧୋ ମନ୍ତ୍ରୋଽସ୍ମି ବିଜିଗୀଷତାମ୍ ।
ଆନ୍ୱୀକ୍ଷିକୀ କୌଶଳାନାଂ ବିକଳ୍ପଃ ଖ୍ୟାତିବାଦିନାମ୍ ॥ ୨୪

ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ତୁ ଶତରୂପାହଂ ପୁଂସାଂ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବୋ ମନୁଃ ।
ନାରାୟଣୋ ମୁନୀନାଂ ଚ କୁମାରୋ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣାମ୍ ॥ ୨୫

ଧର୍ମାଣାମସ୍ମି ସଂନ୍ୟାସଃ କ୍ଷେମାଣାମବହିର୍ମତିଃ ।
ଗୁହ୍ୟାନାଂ ସୂନୃତଂ ମୌନଂ ମିଥୁନାନାମଜସ୍ତ୍ୱହମ୍ ॥ ୨୬

ସଂବତ୍ସରୋଽସ୍ମ୍ୟନିମିଷାମୃତୂନାଂ ମଧୁମାଧବୌ ।
ମାସାନାଂ ମାର୍ଗଶୀର୍ଷୋଽହଂ ନକ୍ଷତ୍ରାଣାଂ ତଥାଭିଜିତ୍ ॥ ୨୭

ଅହଂ ଯୁଗାନାଂ ଚ କୃତଂ ଧୀରାଣାଂ ଦେବଲୋଽସିତଃ ।
ଦ୍ୱୈପାୟନୋଽସ୍ମି ବ୍ୟାସାନାଂ କବୀନାଂ କାବ୍ୟ ଆତ୍ମବାନ୍ ॥ ୨୮

ବାସୁଦେବୋ ଭଗବତାଂ ତ୍ୱଂ ତୁ ଭାଗବତେଷ୍ୱହମ୍ ।
କିଂପୁରୁଷାଣାଂ ହନୁମାନ୍ ବିଦ୍ୟାଧ୍ରାଣାଂ ସୁଦର୍ଶନଃ ॥ ୨୯

ରତ୍ନାନାଂ ପଦ୍ମରାଗୋଽସ୍ମି ପଦ୍ମକୋଶଃ ସୁପେଶସାମ୍ ।
କୁଶୋଽସ୍ମି ଦର୍ଭଜାତୀନାଂ ଗବ୍ୟମାଜ୍ୟଂ ହବିଃଷ୍ୱହମ୍ ॥ ୩୦

ବ୍ୟବସାୟିନାମହଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ କିତବାନାଂ ଛଲଗ୍ରହଃ ।
ତିତିକ୍ଷାସ୍ମି ତିତିକ୍ଷୂଣାଂ ସତ୍ତ୍ୱଂ ସତ୍ତ୍ୱବତାମହମ୍ ॥ ୩୧

ମୁଁ ହେଉଛି ପଞ୍ଚମହାଯଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମଯଜ୍ଞ (ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟଯଜ୍ଞ), ବ୍ରତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅହିଂସାବ୍ରତ ଏବଂ ମୁଁ ହିଁ ଶୁଦ୍ଧକାରକ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିତ୍ୟଶୁଦ୍ଧ ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଜଳ, ବାଣୀ ଓ ଆତ୍ମା ॥ ୨୩ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ଯୋଗମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନନିରୋଧରୂପୀ ସମାଧିଯୋଗ । ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ବିଜୟାଭିଳାଷୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ମନ ଭିତରେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ମନ୍ତ୍ରଣା । ମୁଁ ହେଉଛି ଆତ୍ମ-ଅନାତ୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚା ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା । ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ତତ୍ତ୍ୱ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ନିମନ୍ତେ କରାଯାଉଥିବା ବାଦ-ବିବାଦରୂପୀ ବିକଳ୍ପ । (କାରଣ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ବି ତତ୍ତ୍ୱସଂଖ୍ୟା କେତେ, ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିନାହାନ୍ତି ।) ମୁଁ ହେଉଛି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୁପତ୍ନୀ ଶତରୂପା, ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ, ମୁନୀଶ୍ୱରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାରାୟଣ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସନତ୍‌କୁମାର ॥ ୨୪,୨୫ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ଧର୍ମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ନ୍ୟାସଧର୍ମ । ମୁଁ ହିଁ କଲ୍ୟାଣକାମୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ବୃତ୍ତି । କୌଣସି ବିଷୟକୁ ଗୁପ୍ତ ରଖିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଁ ହେଉଛି ମଧୁରବାଣୀ ଓ ମୌନ । ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ଯୁଗଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ହେଉଛି ସେହି ବ୍ରହ୍ମା, ଯାହାଙ୍କ ଶରୀରର ଦୁଇ ଭାଗରୁ ପ୍ରଥମେ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ଯୁଗଳ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୨୬ ॥

ସଦା ସାବଧାନ ହୋଇ ଜାଗ୍ରତ ରହିଥିବା ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ହେଉଛି କାଳ । ମୁଁ ହେଉଛି ଋତୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବସନ୍ତ, ମାସମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମାର୍ଗଶିର ଏବଂ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଭିଜିତ୍ ॥ ୨୭ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ଯୁଗମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସତ୍ୟଯୁଗ, ବିବେକୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମହର୍ଷି ଦେବଳ ଓ ଅସିତ, ବ୍ୟାସମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ବ୍ୟାସ ତଥା କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନସ୍ୱୀ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ॥ ୨୮ ॥ ଷଡୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟବାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ହେଉଛି ଭଗବାନ ବାସୁଦେବ । ମୁଁ ହେଉଛି ମୋର ପ୍ରେମୀଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତୁମେ (ଉଦ୍ଧବ), କିଂପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହନୁମାନ୍ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଧରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁଦର୍ଶନ (ଯେ କି ଅଜଗରରୂପ ଧରି ନନ୍ଦଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରିଥିଲା ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲା) ॥ ୨୯ ॥ ମୁଁ ରତ୍ନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପଦ୍ମରାଗ, ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପଦ୍ମକୋଷ, ତୃଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୁଶ ଓ ହବିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଘୃତ ॥ ୩୦ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କ ଠାରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଛଳକପଟ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ହେଉଥିବା

ଓଜଃ ସହୋ ବଳବତାଂ କର୍ମାହଂ ବିଦ୍ଧି ସାତ୍ୱତାମ୍ ।
ସାତ୍ୱତାଂ ନବମୂର୍ତ୍ତୀନାମାଦିମୂର୍ତ୍ତିରହଂ ପରା ॥ ୩୨

ବିଶ୍ୱାବସୁଃ ପୂର୍ବଚିତ୍ତିର୍ଗନ୍ଧର୍ବାପ୍ସରସାମହମ୍ ।
ଭୂଧରାଣାମହଂ ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟଂ ଗନ୍ଧମାତ୍ରମହଂ ଭୁବଃ ॥ ୩୩

ଅପାଂ ରସଶ୍ଚ ପରମସ୍ତେଜିଷ୍ଠାନାଂ ବିଭାବସୁଃ ।
ପ୍ରଭା ସୂର୍ଯ୍ୟେନ୍ଦୁତାରାଣାଂ ଶବ୍ଦୋଽହଂ ନଭସଃ ପରଃ ॥ ୩୪

ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟାନାଂ ବଳିରହଂ ବୀରାଣାମହମର୍ଜୁନଃ ।
ଭୂତାନାଂ ସ୍ଥିତିରୁତ୍ପତ୍ତିରହଂ ବୈ ପ୍ରତିସଂକ୍ରମଃ ॥ ୩୫

ଗତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୟୁତ୍ସର୍ଗୋପାଦାନମାନନ୍ଦସ୍ପର୍ଶଲକ୍ଷଣମ୍ ।
ଆସ୍ୱାଦଶ୍ରୁତ୍ୟବଘ୍ରାଣମହଂ ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟେନ୍ଦ୍ରିୟମ୍ ॥ ୩୬

ପୃଥିବୀ ବାୟୁରାକାଶ ଆପୋ ଜ୍ୟୋତିରହଂ ମହାନ୍ ।
ବିକାରଃ ପୁରୁଷୋଽବ୍ୟକ୍ତଂ ରଜଃ ସତ୍ତ୍ୱଂ ତମଃ ପରମ୍ ॥ ୩୭

ଅହମେତତ୍ପ୍ରସଂଖ୍ୟାନଂ ଜ୍ଞାନଂ ତତ୍ତ୍ୱବିନିଶ୍ଚୟଃ ।
ମୟେଶ୍ୱରେଣ ଜୀବେନ ଗୁଣେନ ଗୁଣିନା ବିନା ।
ସର୍ବାତ୍ମନାପି ସର୍ବେଣ ନ ଭାବୋ ବିଦ୍ୟତେ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୩୮

ସଂଖ୍ୟାନଂ ପରମାଣୂନାଂ କାଳେନ କ୍ରିୟତେ ମୟା ।
ନ ତଥା ମେ ବିଭୂତୀନାଂ ସୃଜତୋଽଣ୍ଡାନି କୋଟିଶଃ ॥ ୩୯

ତେଜଃ ଶ୍ରୀଃ କୀର୍ତ୍ତିରୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ହ୍ରୀସ୍ତ୍ୟାଗଃ ସୌଭଗଂ ଭଗଃ ।
ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ତିତିକ୍ଷା ବିଜ୍ଞାନଂ ଯତ୍ର ଯତ୍ର ସ ମେଂଽଶକଃ ॥ ୪୦

ଦ୍ୟୂତକ୍ରୀଡ଼ା, ତିତିକ୍ଷୁମାନଙ୍କର ତିତିକ୍ଷା (କଷ୍ଟସହିଷ୍ଣୁତା) ଏବଂ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ॥ ୩୧ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ବଳବାନମାନଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ଓ ପରାକ୍ରମ ଏବଂ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍କାମ କର୍ମ । ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ପୂଜ୍ୟ ବାସୁଦେବ, ସଂକର୍ଷଣ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଅନିରୁଦ୍ଧ, ନାରାୟଣ, ହୟଗ୍ରୀବ, ବରାହ, ନୃସିଂହ ଓ ବ୍ରହ୍ମା—ଏହି ନଅ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରୁ ମୁଁ ହେଉଛି ସର୍ବପ୍ରଥମ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୂର୍ତ୍ତି ବାସୁଦେବ ॥ ୩୨ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ଗନ୍ଧର୍ବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାବସୁ ଓ ଅପ୍ସରାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ରାଜସଭାର ନର୍ତ୍ତକୀ ପୂର୍ବଚିତ୍ତି । ମୁଁ ହେଉଛି ପର୍ବତମାନଙ୍କର ସ୍ଥିରତା ଓ ପୃଥିବୀର ଶୁଦ୍ଧ ଗନ୍ଧତନ୍ମାତ୍ର ॥ ୩୩ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ଜଳର ତନ୍ମାତ୍ର ରସ ଏବଂ ତେଜସ୍ୱୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମ ତେଜସ୍ୱିତା । ମୁଁ ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର ପ୍ରଭା ଏବଂ ଆକାଶର ଏକମାତ୍ର ଗୁଣ ଶବ୍ଦ ॥ ୩୪ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୁଁ ହେଉଛି ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଳି, ବୀରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଜୁନ ଓ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ତଥା ପ୍ରଳୟ ॥ ୩୫ ॥ ମୁଁ ହିଁ ପାଦର ଚଳନଶକ୍ତି, ବାଣୀର ବାଚନଶକ୍ତି, ପାୟୁର ମଳତ୍ୟାଗଶକ୍ତି, ହସ୍ତର ଧାରଣଶକ୍ତି ଏବଂ ଜନନେନ୍ଦ୍ରିୟର ଆନନ୍ଦ-ଉପଭୋଗଶକ୍ତି । ଚର୍ମର ସ୍ପର୍ଶନଶକ୍ତି, ନେତ୍ରର ଦର୍ଶନଶକ୍ତି, ଜିହ୍ୱାର ସ୍ୱାଦଗ୍ରହଣଶକ୍ତି, କର୍ଣ୍ଣର ଶ୍ରବଣଶକ୍ତି ଓ ନାସିକାର ଆଘ୍ରାଣଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ମୁଁ । ମୁଁ ହେଉଛି ସବୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଶକ୍ତି । ଭୂମି, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ଜଳ, ତେଜ, ଅହଂକାର, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ପଞ୍ଚମହାଭୂତ, ଜୀବ, ମୂଳପ୍ରକୃତି, ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ, ତମ—ଏସବୁ ବିକାର ଏବଂ ଏସବୁ ବିକାରର ଅତୀତ ବ୍ରହ୍ମ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ହିଁ ଅଟେ ॥ ୩୬,୩୭ ॥

ଏସବୁ ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ଗଣନା, ବିଭିନ୍ନ ଲକ୍ଷଣଦ୍ୱାରା ଏସବୁର ଜ୍ଞାନ ତଥା ତାହାର ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନରୂପ ଫଳ ମଧ୍ୟ ମୁଁ । ମୁଁ ହିଁ ଈଶ୍ୱର, ମୁଁ ହିଁ ଜୀବ, ମୁଁ ହିଁ ଗୁଣ ଏବଂ ମୁଁ ହିଁ ଗୁଣୀ । ମୁଁ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ଏବଂ ସର୍ବରୂପ ମଧ୍ୟ ମୁଁ । ମୋ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପଦାର୍ଥ କେଉଁଠି ବି ନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥ ମୁଁ ଯଦି ଗଣିବାକୁ ବସିବି, ତେବେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପରମାଣୁଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ଗଣିଦେଇ ପାରେ; କିନ୍ତୁ ମୋ ବିଭୂତିମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଗଣିପାରିବି ନାହିଁ; କାରଣ, ଯେଉଁଠି ମୋ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଗଣି ହେବ ନାହିଁ, ସେପରି ସ୍ଥଳରେ ମୋ ବିଭୂତିମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବା କିପରି ଗଣାଯାଇ ପାରିବ ! ॥ ୩୯ ॥ ଏତିକି ଜାଣ ଯେ, ଯେଉଁଥିରେ ତେଜ, ଶ୍ରୀ, କୀର୍ତ୍ତି, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଲଜ୍ଜା, ତ୍ୟାଗ,

ଏତାସ୍ତେ କୀର୍ତ୍ତିତାଃ ସର୍ବାଃ ସଂକ୍ଷେପେଣ ବିଭୂତୟଃ ।
ମନୋବିକାରା ଏବୈତେ ଯଥା ବାଗ୍‌ଭିଧୀୟତେ ॥ ୪୧

ବାଚଂ ଯଚ୍ଛ ମନୋ ଯଚ୍ଛ ପ୍ରାଣାନ୍ ଯଚ୍ଛେନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଚ ।
ଆତ୍ମାନମାତ୍ମନା ଯଚ୍ଛ ନ ଭୂୟଃ କଳ୍ପସେଽଧ୍ୱନେ ॥ ୪୨

ଯୋ ବୈ ବାଙ୍‌ମନସୀ ସମ୍ୟଗସଂଯଚ୍ଛନ୍ ଧିୟା ଯତିଃ ।
ତସ୍ୟ ବ୍ରତଂ ତପୋ ଦାନଂ ସ୍ରବତ୍ୟାମଘଟାମ୍ବୁବତ୍ ॥ ୪୩

ତସ୍ମାନ୍ମନୋବଚଃପ୍ରାଣାନ୍‌ନିୟଚ୍ଛେନ୍ମତ୍‌ପରାୟଣଃ ।
ମଦ୍ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତୟା ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ତତଃ ପରିସମାପ୍ୟତେ ॥ ୪୪

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସୌଭାଗ୍ୟ, ପରାକ୍ରମ, ତିତିକ୍ଷା ଓ ବିଜ୍ଞାନ ଆଦି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣ ଅଛି, ତାହା ହେଉଛି ମୋର ହିଁ ଅଂଶ ॥ ୪୦ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ପଗ୍ଚରିଥିବା ଅନୁସାରେ ମୁଁ ସଂକ୍ଷେପରେ ମୋର ବିଭୂତିମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଦେଲି । ଏସବୁ ପରମାର୍ଥ ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ; ଏସବୁ ମନୋବିକାରମାତ୍ର; କାରଣ ମନରେ ବିଗ୍ଚର କରାଯାଇ ପାରୁଥିବା ତଥା ବାଣୀରେ କୁହାଯାଇ ପାରୁଥିବା କୌଣସି ବି ବସ୍ତୁ ପରମାର୍ଥ (ବାସ୍ତବିକ) ହୋଇ ନ ପାରେ । ତାହା ହେଉଛି ପରମାର୍ଥ ବସ୍ତୁର ଏକ କଳ୍ପନାମାତ୍ର ॥ ୪୧ ॥ ତେଣୁ ତୁମେ ବଚନକୁ ସଂଯତ କର; ମନର ସଂକଳ୍ପ-ବିକଳ୍ପ ବନ୍ଦ କରିଦିଅ; ପ୍ରାଣକୁ ନିଜ ବଶରେ ରଖ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଦମନ କର । ସାତ୍ତ୍ୱିକ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ସାଂସାରିକ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଶାନ୍ତ କର । ଏହା କଲେ ତୁମକୁ ଆଉ ସଂସାରର ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ଦୁଃଖମୟ ମାର୍ଗରେ ଘୂରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ॥ ୪୨ ॥ କଞ୍ଚାହାଣ୍ଡିରେ ପାଣି ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଲେ, ତାହା ଯେପରି ଧୀରେ ଧୀରେ ବୋହିଯାଏ, ଯେଉଁ ସାଧକ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ବାଣୀ ଓ ମନକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବଶ କରି ନ ଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସବୁ ବ୍ରତ, ତପ ଓ ଦାନ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୩ ॥ ତେଣୁ, ଯେଉଁମାନେ ମୋର ପ୍ରେମୀଭକ୍ତ, ସେମାନଙ୍କୁ ମୋର ପରାୟଣ ହୋଇ ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ନିଜର ବାଣୀ ଓ ମନକୁ ସଂଯତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏତିକି କରିଦେଲେ ସେମାନଙ୍କର ଆଉ କିଛି କରିବାକୁ ବାକି ରହିବ ନାହିଁ; ସେମାନେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଯିବେ ॥ ୪୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୬ ॥

✦✦✦

ଅଥ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମଧର୍ମ-ନିରୂପଣ

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଯସ୍ତ୍ୱୟାଭିହିତଃ ପୂର୍ବଂ ଧର୍ମସ୍ତ୍ୱଭକ୍ତିଲକ୍ଷଣଃ ।
ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଗ୍ଚରବତାଂ ସର୍ବେଷାଂ ଦ୍ୱିପଦାମପି ॥ ୧

ଯଥାନୁଷ୍ଠୀୟମାନେନ ତ୍ୱୟି ଭକ୍ତିର୍ନୃଣାଂ ଭବେତ୍ ।
ସ୍ୱଧର୍ମେଣାରବିନ୍ଦାକ୍ଷ ତତ୍ ସମାଖ୍ୟାତୁମର୍ହସି ॥ ୨

ପୁରା କିଳ ମହାବାହୋ ଧର୍ମଂ ପରମକଂ ପ୍ରଭୋ ।
ଯତ୍ତେନ ହଂସରୂପେଣ ବ୍ରହ୍ମଣେଽଭ୍ୟାତ୍ଥ ମାଧବ ॥ ୩

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ କମଳନୟନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଆଚରଣ କଲେ ସକଳ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଶ୍ରମର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ, ତାହା ତ ଆପଣ ନିରୂପଣ କରିଦେଲେ । ନିଜ ନିଜର ଧର୍ମ କିପରି ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ମନୁଷ୍ୟ ସହଜରେ ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତି ପାଇପାରିବ, କୃପା କରି ତାହା ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧,୨ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ହେ ମହାବାହୁ ମାଧବ ! ପ୍ରଥମେ ଆପଣ ହଂସରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ପରମଧର୍ମ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୩ ॥

ସ ଇଦାନୀଂ ସୁମହତା କାଳେନାମିତ୍ରକର୍ଶନ ।
ନ ପ୍ରାୟୋ ଭବିତା ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକେ ପ୍ରାଗନୁଶାସିତଃ ॥ ୪

ବକ୍ତା କର୍ତ୍ତାବିତା ନାନ୍ୟୋ ଧର୍ମସ୍ୟାଚ୍ୟୁତ ତେ ଭୁବି ।
ସଭାୟାମପି ବୈରିଞ୍ଚ୍ୟାଂ ଯତ୍ର ମୂର୍ତ୍ତିଧରାଃ କଳାଃ ॥ ୫

କର୍ତ୍ତ୍ରାବିତ୍ରା ପ୍ରବକ୍ତ୍ରା ଚ ଭବତା ମଧୁସୂଦନ ।
ତ୍ୟକ୍ତେ ମହୀତଳେ ଦେବ ବିନଷ୍ଟଂ କଃ ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟତି ॥ ୬

ତତ୍ତ୍ୱଂ ନଃ ସର୍ବଧର୍ମଜ୍ଞ ଧର୍ମସ୍ତ୍ୱଦ୍ଭକ୍ତିଲକ୍ଷଣଃ ।
ଯଥା ଯସ୍ୟ ବିଧୀୟେତ ତଥା ବର୍ଣ୍ଣୟ ମେ ପ୍ରଭୋ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ସ୍ୱଭୃତ୍ୟମୁଖ୍ୟେନ ପୃଷ୍ଟଃ ସ ଭଗବାନ୍ ହରିଃ ।
ପ୍ରୀତଃ କ୍ଷେମାୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନାଂ ଧର୍ମାନାହ ସନାତନାନ୍ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଧର୍ମ୍ୟ ଏଷ ତବ ପ୍ରଶ୍ନୋ ନୈଃଶ୍ରେୟସକରୋ ନୃଣାମ୍ ।
ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଚାରବତାଂ ତମୁଦ୍ଧବ ନିବୋଧ ମେ ॥ ୯

ଆଦୌ କୃତଯୁଗେ ବର୍ଣ୍ଣୋ ନୃଣାଂ ହଂସ ଇତି ସ୍ମୃତଃ ।
କୃତକୃତ୍ୟାଃ ପ୍ରଜା ଜାତ୍ୟା ତସ୍ମାତ୍ କୃତଯୁଗଂ ବିଦୁଃ ॥ ୧୦

ବେଦଃ ପ୍ରଣବ ଏବାଗ୍ରେ ଧର୍ମୋଽହଂ ବୃଷରୂପଧୃକ୍ ।
ଉପାସତେ ତପୋନିଷ୍ଠା ହଂସଂ ମାଂ ମୁକ୍ତକିଲ୍ବିଷାଃ ॥ ୧୧

ତ୍ରେତାମୁଖେ ମହାଭାଗ ପ୍ରାଣାନ୍ମେ ହୃଦୟାତ୍ତ୍ରୟୀ ।
ବିଦ୍ୟା ପ୍ରାଦୁରଭୂତ୍ତସ୍ୟା ଅହମାସଂ ତ୍ରିବୃନ୍ମଖଃ ॥ ୧୨

କିନ୍ତୁ ଆପଣ ସେହି ଉପଦେଶ ଦେବାର ବହୁକାଳ ବିତିଗଲାଣି । ବହୁକାଳ ବିତି ଯାଇଥିବାରୁ ତାହା ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ବିଲୁପ୍ତପ୍ରାୟ ହୋଇଗଲାଣି ॥ ୪ ॥ ପୃଥିବୀରେ ତଥା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଯେଉଁ ସଭାରେ ସକଳ ବେଦ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହୋଇ ବିରାଜମାନ କରନ୍ତି, ସେଠାରେ ବି ଆପଣଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କେହି ବି ଏପରି ନାହାନ୍ତି, ଯେ କି ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ସେହି ଧର୍ମର ପ୍ରବଚନ, ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ଅବା ସଂରକ୍ଷଣ କରିପାରିବେ ॥ ୫ ॥ ଆପଣ ହିଁ ସେହି ଧର୍ମର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ, ରକ୍ଷକ ତଥା ଉପଦେଷ୍ଟା । ଆପଣ ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠରୁ ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିନେଲେ ସେହି ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ଲୋପ ପାଇଯିବ । ତା'ପରେ ସେହି ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଆଉ କିଏ ଶୁଣାଇବ? ॥ ୬ ॥ ତେଣୁ, ହେ ସର୍ବଧର୍ମର ଜ୍ଞାତା ପ୍ରଭୁ ! ଯେଉଁ ଧର୍ମ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରାଏ, ଆପଣ ସେହି ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ । ତା'ସହିତ ସେହି ଧର୍ମ କିଏ କିପରି ପାଳନ କରିବେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭକ୍ତପ୍ରବର ଉଦ୍ଧବ ଏପରି ପଗ୍ଚରିବାରୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ସନାତନ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ॥ ୮ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମର ପ୍ରଶ୍ନଟି ହେଉଛି ଧର୍ମମୟ । ଏହା ସକଳ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମଧର୍ମୀ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ପରମକଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଇବ । ତେଣୁ ମୁଁ ତୁମକୁ ସେହି ଧର୍ମ-ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି; ତୁମେ ସାବଧାନ ହୋଇ ଶୁଣ ॥ ୯ ॥

ଚଳିତ କଳ୍ପର ଆରମ୍ଭରେ ସତ୍ୟଯୁଗ ସମୟରେ 'ହଂସ' ନାମକ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଲୋକମାନେ ସମସ୍ତେ ଜନ୍ମରୁ ହିଁ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଯାଉଥିଲେ; ତେଣୁ ସେହି ଯୁଗର ନାମ ଥିଲା କୃତଯୁଗ ॥ ୧୦ ॥ ସେତେବେଳେ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରଣବ ହିଁ ଥିଲା ବେଦ; ଏବଂ ତପସ୍ୟା, ଶୌଚ, ଦୟା ଓ ସତ୍ୟ—ଏପରି ଗ୍ଚରିଚରଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ମୁଁ ହିଁ ଥିଲି ବୃଷଭରୂପଧାରୀ ଧର୍ମ । ସେହି ଯୁଗର ନିଷ୍ପାପ ଓ ପରମତପସ୍ୱୀ ଭକ୍ତମାନେ ମୋତେ ଅର୍ଥାତ୍ ହଂସସ୍ୱରୂପ ଶୁଦ୍ଧ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥

ସତ୍ୟଯୁଗ ପରେ ତ୍ରେତାଯୁଗ ଆରମ୍ଭ ହେବାରୁ ମୋ ହୃଦୟରୁ ପ୍ରାଣ (ଶ୍ୱାସବାୟୁ)ମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଋଗ୍‌ବେଦ, ସାମବେଦ ଓ ଯଜୁର୍ବେଦରୂପୀ ତ୍ରୟୀବିଦ୍ୟା ପ୍ରକଟ ହେଲା ଏବଂ ସେହି ତ୍ରୟୀବିଦ୍ୟାରୁ ମୁଁ ହୋତା, ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ ଓ ଉଦ୍‌ଗାତାଙ୍କର ତ୍ରିବିଧ କର୍ମରୂପକ ଯଜ୍ଞ ହୋଇ ପ୍ରକଟ ହେଲି ॥ ୧୨ ॥

ବିପ୍ରକ୍ଷତ୍ରିୟବିଟ୍‌ଶୂଦ୍ରା ମୁଖବାହୂରୁପାଦଜାଃ ।
ବୈରାଜାତ୍ ପୁରୁଷାଜ୍ଜାତା ଯ ଆତ୍ମାଚାରଲକ୍ଷଣାଃ ॥ ୧୩

ଗୃହାଶ୍ରମୋ ଜଘନତୋ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟଂ ହୃଦୋ ମମ ।
ବକ୍ଷଃସ୍ଥାନାଦ୍ ବନେ ବାସୋ ନ୍ୟାସଃ ଶୀର୍ଷଣି ସଂସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୪

ବର୍ଣ୍ଣାନାମାଶ୍ରମାଣାଂ ଚ ଜନ୍ମଭୂମ୍ୟନୁସାରିଣୀଃ ।
ଆସନ୍ ପ୍ରକୃତୟୋ ନୃଣାଂ ନୀଚୈର୍ନୀଚୋତ୍ତମୋତ୍ତମାଃ ॥ ୧୫

ଶମୋ ଦମସ୍ତପଃ ଶୌଚଂ ସନ୍ତୋଷଃ କ୍ଷାନ୍ତିରାର୍ଜବମ୍ ।
ମଦ୍‌ଭକ୍ତିଶ୍ଚ ଦୟା ସତ୍ୟଂ ବ୍ରହ୍ମପ୍ରକୃତୟସ୍ତ୍ୱିମାଃ ॥ ୧୬

ତେଜୋ ବଲଂ ଧୃତିଃ ଶୌର୍ଯ୍ୟଂ ତିତିକ୍ଷୌଦାର୍ଯ୍ୟମୁଦ୍ୟମଃ ।
ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟଂ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟତୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ କ୍ଷତ୍ରପ୍ରକୃତୟସ୍ତ୍ୱିମାଃ ॥ ୧୭

ଆସ୍ତିକ୍ୟଂ ଦାନନିଷ୍ଠା ଚ ଅଦମ୍ଭୋ ବ୍ରହ୍ମସେବନମ୍ ।
ଅତୁଷ୍ଟିରର୍ଥୋପଚୟୈର୍ବୈଶ୍ୟପ୍ରକୃତୟସ୍ତ୍ୱିମାଃ ॥ ୧୮

ଶୁଶ୍ରୂଷଣଂ ଦ୍ୱିଜଗବାଂ ଦେବାନାଂ ଚାପ୍ୟମାୟୟା ।
ତତ୍ର ଲବ୍ଧେନ ସନ୍ତୋଷଃ ଶୂଦ୍ରପ୍ରକୃତୟସ୍ତ୍ୱିମାଃ ॥ ୧୯

ଅଶୌଚମନୃତଂ ସ୍ତେୟଂ ନାସ୍ତିକ୍ୟଂ ଶୁଷ୍କବିଗ୍ରହଃ ।
କାମଃ କ୍ରୋଧଶ୍ଚ ତର୍ଷଶ୍ଚ ସ୍ୱଭାବୋଽନ୍ତେବସାୟିନାମ୍ ॥ ୨୦

ଅହିଂସା ସତ୍ୟମସ୍ତେୟମକାମକ୍ରୋଧଲୋଭତା ।
ଭୂତପ୍ରିୟହିତେହା ଚ ଧର୍ମୋଽୟଂ ସାର୍ବବର୍ଣ୍ଣିକଃ ॥ ୨୧

ଦ୍ୱିତୀୟଂ ପ୍ରାପ୍ୟାନୁପୂର୍ବ୍ୟାଜ୍ଜନ୍ମୋପନୟନଂ ଦ୍ୱିଜଃ ।
ବସନ୍ ଗୁରୁକୁଲେ ଦାନ୍ତୋ ବ୍ରହ୍ମାଧୀୟୀତ ଚାହୂତଃ ॥ ୨୨

ମେଖଳାଜିନଦଣ୍ଡାକ୍ଷବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ରକମଣ୍ଡଳୂନ୍ ।
ଜଟିଲୋଽଧୌତଦଦ୍‌ବାସୋଽରକ୍ତପୀଠଃ କୁଶାନ୍ ଦଧତ୍ ॥ ୨୩

ମୋର ଅର୍ଥାତ୍ ବିରାଟ ପୁରୁଷଙ୍କ ମୁଖରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଭୁଜରୁ କ୍ଷତ୍ରିୟ, ଜଙ୍ଘରୁ ବୈଶ୍ୟ ଏବଂ ଚରଣରୁ ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲା । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବରୁ ତଥା ଆଚରଣରୁ ସେମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ ॥ ୧୩ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୋର ଜଙ୍ଘରୁ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ, ହୃଦୟରୁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ, ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରୁ ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମ ଏବଂ ମସ୍ତକରୁ ସନ୍ନ୍ୟାସାଶ୍ରମ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୧୪ ॥ ଏହିସବୁ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଶ୍ରମ ଅନ୍ତର୍ଗତ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନ ଅନୁସାରେ ଉତ୍ତମ, ମଧ୍ୟମ ଓ ଅଧମ ହୋଇଗଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ଉତ୍ତମ ସ୍ଥାନରୁ (ଅଙ୍ଗରୁ) ଉତ୍ପନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଶ୍ରମର ସ୍ୱଭାବ ଉତ୍ତମ ହେଲା ଏବଂ ଅଧମ ସ୍ଥାନରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣାଦିଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଅଧମ ହେଲା ॥ ୧୫ ॥ ଶମ, ଦମ, ତପସ୍ୟା, ପବିତ୍ରତା, ସନ୍ତୋଷ, କ୍ଷମାଶୀଳତା, ସରଳତା, ମୋ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି, ଦୟା ଓ ସତ୍ୟ—ଏସବୁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ॥ ୧୬ ॥ ତେଜ, ବଳ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ବୀରତା, ସହନଶୀଳତା, ଉଦାରତା, ଉଦ୍ୟମଶୀଳତା, ସ୍ଥିରତା, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ—ଏସବୁ ହେଉଛି କ୍ଷତ୍ରିୟ ବର୍ଣ୍ଣର ସ୍ୱଭାବ ॥ ୧୭ ॥ ଆସ୍ତିକତା, ଦାନଶୀଳତା, ଦମ୍ଭହୀନତା, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସେବା ଏବଂ ଧନ ସଞ୍ଚୟରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହେବା—ଏସବୁ ହେଉଛି ବୈଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣର ସ୍ୱଭାବ ॥ ୧୮ ॥ ନିଷ୍କପଟଭାବରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଗୋ ଏବଂ ଦେବତାମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ଏବଂ ସେଥିରୁ ଯାହା କିଛି ମିଳିଲା, ସେତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବା—ଏସବୁ ହେଉଛି ଶୂଦ୍ର ବର୍ଣ୍ଣର ସ୍ୱଭାବ ॥ ୧୯ ॥ ଅପବିତ୍ରତା, ମିଥ୍ୟାଚାର, ଚୌରବୃତ୍ତି, ଈଶ୍ୱର ଓ ପରଲୋକକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରିବା, ଅଯଥା କଳହ କରିବା ଏବଂ କାମ, କ୍ରୋଧ ଓ ତୃଷ୍ଣାର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିବା—ଏସବୁ ହେଉଛି ଅନ୍ତ୍ୟଜମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ॥ ୨୦ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଚାରି ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଚାରି ଆଶ୍ରମ ନିମନ୍ତେ ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ହେଉଛି : କାୟ, ମନ ଓ ବାକ୍ୟରେ କାହାରି ପ୍ରତି ହିଂସା ଆଚରଣ ନ କରିବା, ସତ୍ୟରେ ଦୃଢ଼ ରହିବା, ଚୋରି ନ କରିବୋ, କାମ, କ୍ରୋଧ ତଥା ଲୋଭରୁ ଦୂରେଇ ରହିବା ଏବଂ ଯେଉଁ କର୍ମ କଲେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ପ୍ରସନ୍ନ ହେବେ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ସେହିଭଳି କର୍ମ କରିବା ॥ ୨୧ ॥

ଦ୍ୱିଜମାନେ (ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ତଥା ବୈଶ୍ୟମାନେ) ଗର୍ଭାଧାନ ଆଦି ସଂସ୍କାର କ୍ରମରେ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ସଂସ୍କାରରୂପକ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରି, ତା'ପରେ ଗୁରୁକୁଳରେ ରହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମ କରିବେ ଏବଂ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ହେଲେ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ସହିତ ବେଦବାକ୍ୟର ଅର୍ଥ ବିଷୟରେ ବିଚାର କରିବେ ॥ ୨୨ ॥ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ମେଖଳା, ମୃଗଚର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ ଅନୁସାରେ ଦଣ୍ଡ, ରୁଦ୍ରାକ୍ଷମାଳା, ଯଜ୍ଞୋପବୀତ

ସ୍ନାନଭୋଜନହୋମେଷୁ ଜପୋଚ୍ଚାରେ ଚ ବାଗ୍ୟତଃ ।
ନ ଛିନ୍ଦ୍ୟାନ୍ନଖରୋମାଣି କକ୍ଷୋପସ୍ଥଗତାନ୍ୟପି ॥ ୨୪

ରେତୋ ନାବକିରେଜ୍ଜାତୁ ବ୍ରହ୍ମବ୍ରତଧରଃ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଅବକୀର୍ଣ୍ଣେଽବଗାହ୍ୟାପ୍ସୁ ଯତାସୁସ୍ତ୍ରିପଦାଂ ଜପେତ୍ ॥ ୨୫

ଅଗ୍ନ୍ୟର୍କାଗ୍ରହ୍ୟଗୋବିପ୍ରଗୁରୁବୃଦ୍ଧସୁରାଞ୍ଛୁଚିଃ ।
ସମାହିତ ଉପାସୀତ ସନ୍ଧ୍ୟେ ଚ ଯତବାଗ୍ ଜପନ୍ ॥ ୨୬

ଆଗ୍ରହ୍ୟଂ ମାଂ ବିଜାନୀୟାନ୍ନାବମନ୍ୟେତ କର୍ହିଚିତ୍ ।
ନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟବୁଦ୍ଧ୍ୟାସୂୟେତ ସର୍ବଦେବମୟୋ ଗୁରୁଃ ॥ ୨୭

ସାୟଂ ପ୍ରାତରୁପାନୀୟ ଭୈକ୍ଷ୍ୟଂ ତସ୍ମୈ ନିବେଦୟେତ୍ ।
ଯଚ୍ଚାନ୍ୟଦପ୍ୟନୁଜ୍ଞାତମୁପଯୁଞ୍ଜୀତ ସଂଯତଃ ॥ ୨୮

ଶୁଶ୍ରୂଷମାଣ ଆଗ୍ରହ୍ୟଂ ସଦୋପାସୀତ ନୀଚବତ୍ ।
ଯାନଶଯ୍ୟାସନସ୍ଥାନୈର୍ନାତିଦୂରେ କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ॥ ୨୯

ଏବଂବୃତ୍ତୋ ଗୁରୁକୁଳେ ବସେଦ୍ ଭୋଗବିବର୍ଜିତଃ ।
ବିଦ୍ୟା ସମାପ୍ୟତେ ଯାବଦ୍ ବିଭ୍ରଦ୍ ବ୍ରତମଖଣ୍ଡିତମ୍ ॥ ୩୦

ଓ କମଣ୍ଡଳୁ ଧାରଣ କରିବେ । ସେ ଶିରରେ ଜଟା ରଖିବେ ଓ ହାତରେ କୁଶ ଧାରଣ କରିବେ । ସେ ସୌଖୀନତା ପାଇଁ ଦାନ୍ତ ଓ ଲୁଗାପଟା ସଫା କରିବେ ନାହିଁ । ସେ ରଙ୍ଗିନ ଆସନରେ ବସିବେ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ ସେ ସ୍ନାନ, ଭୋଜନ, ହୋମ, ଜପ ଓ ମଳମୂତ୍ରତ୍ୟାଗ କରିବା ସମୟରେ ମୌନ ରହିବେ । ସେ କାଖତଳର ତଥା ଗୁପ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର କେଶ ବା ଲୋମ କାଟିବେ ନାହିଁ, କି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ କେବେ ନଖ କାଟିବେ ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥ ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରିବେ । ସ୍ୱୟଂ ତ କେବେ ବୀର୍ଯ୍ୟପାତ କରିବେ ନାହିଁ; ଯଦି ସ୍ୱପ୍ନଦୋଷ ଆଦି ହେତୁ ବୀର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଖଳିତ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ଜଳରେ ସ୍ନାନ କରି ପ୍ରାଣାୟାମ କରିବେ ଓ ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରିବେ ॥ ୨୫ ॥ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ପବିତ୍ରତାର ସହିତ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହୋଇ ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଗୁରୁ, ବୃଦ୍ଧଜନ ଏବଂ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବେ ତଥା ପ୍ରାତଃକାଳ ଓ ସାୟଂକାଳରେ ମୌନ ହୋଇ ସନ୍ଧ୍ୟୋପାସନା ତଥା ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରିବେ ॥ ୨୬ ॥ ସେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ମଣିବେ; କାରଣ—

ଗୁରୁ ଯେ ସାକ୍ଷାତ ଈଶ୍ୱର । ଗୁରୁଙ୍କୁ ନ ମଣିବ ନର ॥
ଗୁରୁଟି ସର୍ବଦେବମୟେ । ମୁହିଁ ବସଇ ଗୁରୁ ଦେହେ ॥
ଏ ଘେନି ଗୁରୁ ଭଗବାନ । ସେ ନୁହେଁ ମନୁଷ୍ୟ ସମାନ ॥

॥ ୨୭ ॥ ସେ ସକାଳ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟା ଦୁଇବେଳା ଭିକ୍ଷା କରିବେ ଓ ଯାହା କିଛି ଭିକ୍ଷା ମିଳିବ, ତାହା ଆଣି ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ସମର୍ପିଦେବେ; ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଯାହା କିଛି ମିଳିଥିବ, ତାହା ବି ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିବେ । ଗୁରୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଇବା ପରେ ହିଁ ସେ ତାହା ସଂଯତଚିତ୍ତରେ ଯଥୋଚିତ ଉପଯୋଗ କରିବେ ॥ ୨୮ ॥ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ଥାନକୁ ଯାଉଥିବାବେଳେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିବେ । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଶୋଇ ପଡ଼ିବା ପରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଖୁବ୍ ସାବଧାନତାର ସହିତ ତାଙ୍କ ଠାରୁ କିଛି ଦୂରରେ ଶୋଇବେ । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ, ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ବସି ତାଙ୍କ ପାଦ ମଞ୍ଜାଳିଦେବେ ଏବଂ ଯଦି ବସିଥିବେ ତେବେ ତାଙ୍କ ଆଦେଶକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି, ହାତ ଯୋଡ଼ି ପାଖରେ ଠିଆ ହେବେ । ଏପରିଭାବରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନମ୍ର ହୋଇ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରି ସର୍ବଦା ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଳନରେ ତତ୍ପର ରହିବେ ॥ ୨୯ ॥ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ ଶେଷ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏପରିଭାବରେ ସକଳ ପ୍ରକାର ଭୋଗରୁ ଦୂରରେ ରହି ଗୁରୁକୁଳରେ ନିବାସ କରିବେ ଏବଂ କଦାପି ନିଜର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟବ୍ରତ ଖଣ୍ଡିତ କରିବେ ନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥

ଯଦ୍ୟସୌ ଛନ୍ଦସାଂ ଲୋକମାରୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ ବ୍ରହ୍ମବିଷ୍ଟପମ୍ ।
ଗୁରବେ ବିନ୍ୟସେଦ୍ ଦେହଂ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟାର୍ଥଂ ବୃହଦ୍‌ବ୍ରତଃ ॥ ୩୧

ଅଗ୍ନୌ ଗୁରାବାତ୍ମନି ଚ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ମାଂ ପରମ୍ ।
ଅପୃଥଗ୍‌ଧୀରୁପାସୀତ ବ୍ରହ୍ମବର୍ଚ୍ଚସ୍ୱ୍ୟକଳ୍ମଷଃ ॥ ୩୨

ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ନିରୀକ୍ଷଣସ୍ପର୍ଶସଂଲାପକ୍ଷ୍ୱେଳନାଦିକମ୍ ।
ପ୍ରାଣିନୋ ମିଥୁନୀଭୂତାନଗୃହସ୍ଥୋଽଗ୍ରତସ୍ତ୍ୟଜେତ୍ ॥ ୩୩

ଶୌଚମାଚମନଂ ସ୍ନାନଂ ସନ୍ଧ୍ୟୋପାସନମାର୍ଜବମ୍ ।
ତୀର୍ଥସେବା ଜପୋଽସ୍ପୃଶ୍ୟାଭକ୍ଷ୍ୟାସଂଭାଷ୍ୟବର୍ଜନମ୍ ॥ ୩୪

ସର୍ବାଶ୍ରମପ୍ରଯୁକ୍ତୋଽୟଂ ନିୟମଃ କୁଳନନ୍ଦନ ।
ମଦ୍ଭାବଃ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ମନୋବାକ୍‌କାୟସଂଯମଃ ॥ ୩୫

ଏବଂ ବୃହଦ୍‌ବ୍ରତଧରୋ ବ୍ରାହ୍ମଣୋଽଗ୍ନିରିବ ଜ୍ୱଳନ୍ ।
ମଦ୍ଭକ୍ତସ୍ତୀବ୍ରତପସା ଦଗ୍‌ଧକର୍ମାଶୟୋଽମଳଃ ॥ ୩୬

ଅଥାନନ୍ତରମାବେକ୍ଷ୍ୟନ୍ ଯଥା ଜିଜ୍ଞାସିତାଗମଃ ।
ଗୁରବେ ଦକ୍ଷିଣାଂ ଦତ୍ତ୍ୱା ସ୍ନାୟାଦ୍ ଗୁର୍ବନୁମୋଦିତଃ ॥ ୩୭

ଗୃହଂ ବନଂ ବୋପବିଶେତ୍ ପ୍ରବ୍ରଜେଦ୍ ବା ଦ୍ୱିଜୋତ୍ତମଃ ।
ଆଶ୍ରମାଦାଶ୍ରମଂ ଗଚ୍ଛେନ୍ନାନ୍ୟଥା ମତ୍ପରଶ୍ଚରେତ୍ ॥ ୩୮

ଯଦି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ବେଦଗଣଙ୍କ ନିବାସସ୍ଥାନ ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଯିବାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଆଜୀବନ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତା'ସହିତ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ ନିମନ୍ତେ ନିଜର ସମଗ୍ର ଜୀବନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସେବାରେ ହିଁ ସମର୍ପଣ କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୧ ॥ ଏପରି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବ୍ରହ୍ମତେଜସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ସକଳ ପାପ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ସେ ଅଗ୍ନି, ଗୁରୁ ଓ ନିଜ ଶରୀରରେ ତଥା ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ଏକମାତ୍ର ମୁଁ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି ବୋଲି ଭାବି ମୋତେ ଉପାସନା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୨ ॥ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁବା, ସ୍ପର୍ଶ କରିବା, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାଭାଷା କରିବା ତଥା ହାସପରିହାସ କରିବାଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେମାନେ ମୈଥୁନରତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବା ମଧ୍ୟ ଅନୁଚିତ ॥ ୩୩ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଶୌଚ, ଆଚମନ, ସ୍ନାନ, ସନ୍ଧ୍ୟୋପାସନ, ସରଳଭାବରେ ଜୀବନଯାପନ, ତୀର୍ଥସେବନ, ଜପ, ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଠାରେ ମୋତେ ହିଁ ଦର୍ଶନ କରିବା, କାୟ-ମନ-ବାକ୍ୟରେ ସଂଯତ ରହିବା—ଏସବୁ ନିୟମ କି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, କି ଗୃହସ୍ଥ, କି ବାନପ୍ରସ୍ଥ, କି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସମାନଭାବରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନ ଛୁଇଁବା, ଅଭକ୍ଷ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ନ ଖାଇବା ଏବଂ ଯାହା ସହିତ କଥା ହେବା ଅନୁଚିତ, ତା'ସହିତ କଥା ନ ହେବା—ଏସବୁ ନିୟମ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ॥ ୩୪,୩୫ ॥ ଏସବୁ ନିୟମ ପାଳନ କଲେ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଅଗ୍ନି ପରି ତେଜସ୍ୱୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ତୀବ୍ର ତପସ୍ୟା ହେତୁ ତାଙ୍କର କର୍ମସଂସ୍କାର ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଏ, ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେ ମୋର ଭକ୍ତ ହୋଇ ମୋତେ ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଯଦି ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ବିଧିପୂର୍ବକ ବେଦାଧ୍ୟୟନ ଶେଷ କରି ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣା ଦେବେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ ସମାବର୍ତ୍ତନ ସଂସ୍କାର କରିବେ ଏବଂ ସ୍ନାତକ ହୋଇ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ପ୍ରବେଶ କରିବେ ॥ ୩୭ ॥ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଆଶ୍ରମ ପରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଚାହିଁଲେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ଅଥବା ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରିବେ । ଯଦି ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇଥିବେ, ତେବେ

ଗୃହାର୍ଥୀ ସଦୃଶୀଂ ଭାର୍ଯ୍ୟାମୁଦ୍‌ବହେଦଜୁଗୁପ୍ସିତାମ୍ ।
ଯବୀୟସୀଂ ତୁ ବୟସା ତାଂ ସବର୍ଣ୍ଣାମନୁକ୍ରମାତ୍ ॥ ୩୯

ଇଜ୍ୟାଧ୍ୟୟନଦାନାନି ସର୍ବେଷାଂ ଚ ଦ୍ୱିଜନ୍ମନାମ୍ ।
ପ୍ରତିଗ୍ରହୋଽଧ୍ୟାପନଂ ଚ ବ୍ରାହ୍ମଣସ୍ୟୈବ ଯାଜନମ୍ ॥ ୪୦

ପ୍ରତିଗ୍ରହଂ ମନ୍ୟମାନସ୍ତପସ୍ତେଜୋଯଶୋନୁଦମ୍ ।
ଅନ୍ୟାଭ୍ୟାମେବ ଜୀବେତ ଶିଳୈର୍ବା ଦୋଷଦୃକ୍ ତୟୋଃ ॥ ୪୧

ବ୍ରାହ୍ମଣସ୍ୟ ହି ଦେହୋଽୟଂ କ୍ଷୁଦ୍ରକାମାୟ ନେଷ୍ୟତେ ।
କୃଚ୍ଛ୍ରାୟ ତପସେ ଚେହ ପ୍ରେତ୍ୟାନନ୍ତସୁଖାୟ ଚ ॥ ୪୨

ଶିଳୋଞ୍ଛବୃତ୍ତ୍ୟା ପରିତୁଷ୍ଟଚିତ୍ତୋ
ଧର୍ମଂ ମହାନ୍ତଂ ବିରଜଂ ଜୁଷାଣଃ ।
ମୟ୍ୟର୍ପିତାତ୍ମା ଗୃହ ଏବ ତିଷ୍ଠ-
ନ୍ନାତିପ୍ରସକ୍ତଃ ସମୁପୈତି ଶାନ୍ତିମ୍ ॥ ୪୩

ସନ୍ନ୍ୟାସ ବି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବେ କିମ୍ବା କ୍ରମଶଃ ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରମ ପରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଆଶ୍ରମରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରିବେ । ମୋର ପରାୟଣ ଭକ୍ତ ଏହିପରି କୌଣସି ଏକ ଆଶ୍ରମର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ । ସେ ବିନାଆଶ୍ରମର ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, କି ବିପରୀତ କ୍ରମରେ ଆଶ୍ରମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୩୮ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଯଦି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ ପରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ସେ ନିଜର ଅନୁରୂପ, ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଲକ୍ଷଣରେ ସମ୍ପନ୍ନା ତଥା ନିଜଠାରୁ କମ୍ ବୟସର ଓ ନିଜ ବର୍ଣ୍ଣର କନ୍ୟାଟିଏ ବିବାହ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୩୯ ॥

ଯାଗଯଜ୍ଞାଦି କରିବାରେ, ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାରେ ଓ ଦାନ ଦେବାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବୈଶ୍ୟଙ୍କର ସମାନ ଅଧିକାର ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଦାନ ଗ୍ରହଣ କରିବା, ଅଧ୍ୟାପନ କରିବା ଓ ଯଜ୍ଞ କରାଇବାର (ପୌରୋହିତ୍ୟ କରିବାର) ଅଧିକାର କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ରହିଛି ॥ ୪୦ ॥ ଯଦି କୌଣସି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭାବନ୍ତି ଯେ, ଦାନ ଗ୍ରହଣ କଲେ ତପସ୍ୟା, ତେଜ ଓ ଯଶ ନାଶ ହୋଇଯିବ, ତେବେ ସେ ଅଧ୍ୟାପନ (ପଢ଼ାଇବା) ଓ ଯଜ୍ଞ କରାଇବା ଦ୍ୱାରା ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିବେ । ଯଦି ଏ ଦୁଇ ବୃତ୍ତିରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ପରାବଲମ୍ବନ, ଦୀନତା ପ୍ରଭୃତି ଦୋଷ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ, ତେବେ କୃଷକ ଜମିରୁ ଶସ୍ୟ କାଟିନେବା ପରେ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ଶସ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେ ନିଜର ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିପାରିବେ ॥ ୪୧ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ବ୍ରାହ୍ମଣଶରୀର ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ । ତୁଚ୍ଛ ବିଷୟଭୋଗରେ ମଜ୍ଜି ରହିବା ନିମନ୍ତେ ଏହି ଶରୀର ମିଳିନାହିଁ । ଆଜୀବନ କଠିନ ତପସ୍ୟା କରି ଶେଷରେ ଅନନ୍ତ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏହି ଶରୀର ମିଳିଛି ॥ ୪୨ ॥

ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରେ ରହି ନିଷ୍କାମଭାବରେ ନିଜର ମହାନ୍ ଧର୍ମ ପାଳନ କରନ୍ତି ଏବଂ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରରେ ତଥା ହାଟ-ବଜାରରେ ପଡ଼ିଥିବା ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ଗୋଟାଇ ଆଣି ସନ୍ତୋଷପୂର୍ବକ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି ଏବଂ ତା'ସହିତ ନିଜର ଶରୀର, ପ୍ରାଣ, ଅନ୍ତଃକରଣ ଓ ଆତ୍ମା ମୋତେ ସମର୍ପଣ କରିଦିଅନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟ କୌଣସିଥିରେ ଆସକ୍ତି ରଖନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ନ ନେଇ ମଧ୍ୟ ପରମଶାନ୍ତିସ୍ୱରୂପ ପରମପଦ ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥

ସମୁଦ୍ଧରନ୍ତି ଯେ ବିପ୍ରଂ ସୀଦନ୍ତଂ ମତ୍ପରାୟଣମ୍ ।
ତାନୁଦ୍ଧରିଷ୍ୟେ ନଚିରାଦାପଦ୍ଭ୍ୟୋ ନୌରିବାର୍ଣ୍ଣବାତ୍ ॥ ୪୪

ଯେଉଁ ଲୋକ ବିପତ୍ତିରେ ପଡ଼ି କଷ୍ଟ ପାଉଥିବା ମୋର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ବିପତ୍ତିରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଅତି ଶୀଘ୍ର ସମସ୍ତ ବିପତ୍ତିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଦିଏ। ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଥିବା ଲୋକକୁ ନୌକା ଯେପରି ଉଦ୍ଧାର କରିଥାଏ, ମୁଁ ତାକୁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଉଦ୍ଧାର କରେ ॥ ୪୪ ॥

ସର୍ବାଃ ସମୁଦ୍ଧରେଦ୍ ରାଜା ପିତେବ ବ୍ୟସନାତ୍ ପ୍ରଜାଃ ।
ଆତ୍ମାନମାତ୍ମନା ଧୀରୋ ଯଥା ଗଜପତିର୍ଗଜାନ୍ ॥ ୪୫

ପିତା ଯେପରି ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି, ଗଜରାଜ ଯେପରି ଅନ୍ୟ ଗଜମାନଙ୍କୁ ବିପଦରୁ ଉଦ୍ଧାର କରେ, ରାଜା ସେହିପରି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ କଷ୍ଟରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ବା ରକ୍ଷା କରିବା ଉଚିତ। ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ରାଜା ନିଜର ସମସ୍ତ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ସକଳ ପ୍ରକାର ବିପତ୍ତିରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ସହିତ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪୫ ॥

ଏବଂବିଧୋ ନରପତିର୍ବିମାନେନାର୍କବର୍ଚ୍ଚସା ।
ବିଧୂୟେହାଶୁଭଂ କୃତ୍ସ୍ନମିନ୍ଦ୍ରେଣ ସହ ମୋଦତେ ॥ ୪୬

ଯେଉଁ ରାଜା ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରଜାଗଣଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି, ସେ ସକଳ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ତକାଳରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ସଦୃଶ ତେଜସ୍ୱୀ ବିମାନରେ ବସି ସ୍ୱର୍ଗଲୋକକୁ ଗମନ କରନ୍ତି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ଭୋଗନ୍ତି ॥ ୪୬ ॥

ସୀଦନ୍ ବିପ୍ରୋ ବଣିଗ୍‌ବୃତ୍ତ୍ୟା ପଣ୍ୟୈରେବାପଦଂ ତରେତ୍ ।
ଖଡ୍‌ଗେନ ବାଽଽପଦାକ୍ରାନ୍ତୋ ନ ଶ୍ୱବୃତ୍ତ୍ୟା କଥଞ୍ଚନ ॥ ୪୭

ଯଦି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଧ୍ୟାପନ ଅଥବା ଯାଗଯଜ୍ଞାଦିଦ୍ୱାରା ନିଜର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରି ନ ପାରନ୍ତି, ତେବେ ସେ ବୈଶ୍ୟବୃତ୍ତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇପାରନ୍ତି ଓ ବିପତ୍ତି (ଆର୍ଥିକ ଅନାଟନ) ଦୂର ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସେହି ବୃତ୍ତି ଧରି ରହିପାରନ୍ତି। ଯଦି କିଛି ବଡ଼ ଧରଣର ବିପତ୍ତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼େ, ତେବେ ସେ ଖଣ୍ଡା ଧରି କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିପାରନ୍ତି। କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଅବସ୍ଥାରେ ବି ସେ ନୀଚମାନଙ୍କର ସେବା ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ୱାନବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୪୭ ॥

ବୈଶ୍ୟବୃତ୍ତ୍ୟା ତୁ ରାଜନ୍ୟୋ ଜୀବେନ୍ମୃଗୟୟାଽଽପଦି ।
ଚରେଦ୍ ବା ବିପ୍ରରୂପେଣ ନ ଶ୍ୱବୃତ୍ତ୍ୟା କଥଞ୍ଚନ ॥ ୪୮

କ୍ଷତ୍ରିୟ ଯଦି ପ୍ରଜାପାଳନ ଆଦିଦ୍ୱାରା ନିଜର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରିପାରିବେ ନାହିଁ, ତେବେ ସେ ବୈଶ୍ୟବୃତ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ବାଣିଜ୍ୟବ୍ୟବସାୟ ଆଦି କରିପାରନ୍ତି। ବିଶେଷ ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିଲେ ସେ ଶିକାରଦ୍ୱାରା ଅଥବା ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ନିଜର କାମ ଚଳାଇବେ; କିନ୍ତୁ ସେ ନୀଚମାନଙ୍କର ସେବା ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ୱାନବୃତ୍ତି କେବେ ବି ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୪୮ ॥

ଶୂଦ୍ରବୃତ୍ତିଂ ଭଜେଦ୍ ବୈଶ୍ୟଃ ଶୂଦ୍ରଃ କାରୁକଟକ୍ରିୟାମ୍ ।
କୃଚ୍ଛ୍ରାନ୍ମୁକ୍ତୋ ନ ଗର୍ହ୍ୟେଣ ବୃତ୍ତିଂ ଲିପ୍ସେତ କର୍ମଣା ॥ ୪୯

ଅଭାବ ସମୟ ଆସିଗଲେ ବୈଶ୍ୟ ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କ ବୃତ୍ତି ସେବାଦ୍ୱାରା ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରିପାରିବେ। ଶୂଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଅଭାବ ସମୟ ଆସିଗଲେ ମସିଣା ବୁଣିବା ଆଦି କାରୁକାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ନିଜର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରିପାରିବେ। କିନ୍ତୁ, ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମନେରଖ ଯେ, ଏସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କେବଳ ଆପଦକାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଦୁଃଖକଷ୍ଟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ନ ଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହିଁ ଏପରି ଉପାୟ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ। ଆପଦକାଳ

ବେଦାଧ୍ୟାୟସ୍ୱଧାସ୍ୱାହାବଲ୍ୟନ୍ନାଦ୍ୟୈର୍ଯଥୋଦୟମ୍ ।
ଦେବର୍ଷିପିତୃଭୂତାନି ମଦ୍ରୂପାଣ୍ୟନ୍ୱହଂ ଯଜେତ୍ ॥ ୫୦

କଟିଯିବା ପରେ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ମନୁଷ୍ୟ ନିମ୍ନବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କ ବୃତ୍ତି ଧରି ଜୀବିକାର୍ଜନ କରିବାର ଲୋଭକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବା ଅନୁଚିତ ॥ ୪୯ ॥

(ତା'ପରେ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ଧର୍ମ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ ଭଗବାନ କହିଲେ,) ଗୃହସ୍ଥ ପୁରୁଷ ବେଦାଧ୍ୟୟନରୂପୀ ବ୍ରହ୍ମଯଜ୍ଞ, ତର୍ପଣରୂପୀ ପିତୃଯଜ୍ଞ, ହୋମରୂପୀ ଦେବଯଜ୍ଞ, କାକବଳି ଆଦି ଭୂତଯଜ୍ଞ ଓ ଅନ୍ନଦାନରୂପୀ ଅତିଥିଯଜ୍ଞ ଇତ୍ୟାଦିଦ୍ୱାରା ମୋର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଋଷି, ଦେବତା, ପିତର, ମନୁଷ୍ୟ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟହ ଯଥାଶକ୍ତି ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫୦ ॥

ଯଦୃଚ୍ଛୟୋପପନ୍ନେନ ଶୁକ୍ଳେନୋପାର୍ଜିତେନ ବା ।
ଧନେନାପୀଡ଼ୟନ୍ ଭୃତ୍ୟାନ୍ ନ୍ୟାୟେନୈବାହରେତ୍ କ୍ରତୂନ୍ ॥ ୫୧

ଗୃହସ୍ଥ ପୁରୁଷ ଅନାୟାସଲବ୍ଧ ଅଥବା ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ରୀତିରେ ଉପାର୍ଜିତ ନିଜର ଶୁଦ୍ଧ ଧନ ବିନିଯୋଗ କରି, ଆପଣା ଭୃତ୍ୟ ଓ ଆଶ୍ରିତ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ନ ଦେଇ ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ବି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରଖି ନ୍ୟାୟ ଓ ବିଧିସଙ୍ଗତ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଯଜ୍ଞ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫୧ ॥

କୁଟୁମ୍ବେଷୁ ନ ସଜ୍ଜେତ ନ ପ୍ରମାଦ୍ୟେତ୍ କୁଟୁମ୍ବ୍ୟପି ।
ବିପଶ୍ଚିନ୍ନଶ୍ୱରଂ ପଶ୍ୟେଦଦୃଷ୍ଟମପି ଦୃଷ୍ଟବତ୍ ॥ ୫୨

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଗୃହସ୍ଥ ପୁରୁଷ କୁଟୁମ୍ବ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ଯେତେ ବହୁକୁଟୁମ୍ବୀ ହେଲେ ବି ଭଗବତ୍ ଭଜନରେ ଅବହେଳା କରିବା ଅନୁଚିତ। ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପୁରୁଷ ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, ଇହଲୋକର ସକଳ ବସ୍ତୁ ଯେପରି ନାଶବାନ୍, ସ୍ୱର୍ଗାଦି ପରଲୋକର ସକଳ ଭୋଗ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ନାଶବାନ୍ ॥ ୫୨ ॥

ପୁତ୍ରଦାରାପ୍ତବନ୍ଧୂନାଂ ସଙ୍ଗମଃ ପାନ୍ଥସଙ୍ଗମଃ ।
ଅନୁଦେହଂ ବିୟନ୍ତ୍ୟେତେ ସ୍ୱପ୍ନୋ ନିଦ୍ରାନୁଗୋ ଯଥା ॥ ୫୩

ଦୂରଯାତ୍ରାରେ ଯାଉଥିବାବେଳେ ବାଟରେ ବିଭିନ୍ନ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଯେପରି ମିଳନ ଓ ବିଚ୍ଛେଦ ଘଟେ, ଗୃହସ୍ଥ-ଜୀବନରେ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ର, ଭାଇ-ବନ୍ଧୁ ଓ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ସହିତ ସେହିପରି ମିଳନ ଓ ବିଚ୍ଛେଦ ଘଟେ। ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖାଯାଏ; କିନ୍ତୁ ସେସବୁ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ। ଦେହାନ୍ତର ହୋଇଗଲେ (ମରିବା ପରେ ଅନ୍ୟ ଦେହ ମିଳିଗଲେ) ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସହିତ ନୂତନଭାବେ ମିଳନ-ବିଚ୍ଛେଦ ଘଟେ, ସେମାନେ ବି ସେହିପରି ପରସ୍ପରଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୫୩ ॥

ଇତ୍ଥଂ ପରିମୃଶନ୍ମୁକ୍ତୋ ଗୃହେଷ୍ୱତିଥିବଦ୍ ବସନ୍ ।
ନ ଗୃହୈରନୁବଧ୍ୟେତ ନିର୍ମମୋ ନିରହଙ୍କୃତଃ ॥ ୫୪

ଏସବୁ ବିଷୟ ବିଚାର କରି ଗୃହସ୍ଥ ମନୁଷ୍ୟ ଘରଜଞ୍ଜାଳରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ରହିବା ଅନୁଚିତ। ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ଜଣେ ଅତିଥି ପରି ଅନାସକ୍ତଭାବରେ ରହିବା ଉଚିତ। ଯେ ଶରୀର ଆଦିରେ ଅହଂକାର ରଖନ୍ତି ନାହିଁ, କି ଘର ପ୍ରତି ମମତା ପୋଷଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାଙ୍କୁ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ବନ୍ଧନରେ ପକାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୫୪ ॥

କର୍ମଭିର୍ଗୃହମେଧୀୟୈରିଷ୍ଟ୍ୱା ମାମେବ ଭକ୍ତିମାନ୍ ।
ତିଷ୍ଠେଦ୍ ବନଂ ବୋପବିଶେତ୍ ପ୍ରଜାବାନ୍ ବା ପରିବ୍ରଜେତ୍ ॥ ୫୫

ଯସ୍ତ୍ୱାସକ୍ତମତିର୍ଗେହେ ପୁତ୍ରବିତ୍ତୈଷଣାତୁରଃ ।
ସ୍ତ୍ରୈଣଃ କୃପଣଧୀର୍ମୂଢ଼ୋ ମମାହମିତି ବଧ୍ୟତେ ॥ ୫୬

ଅହୋ ମେ ପିତରୌ ବୃଦ୍ଧୌ ଭାର୍ଯ୍ୟା ବାଲାତ୍ମଜାଽଽତ୍ମଜାଃ ।
ଅନାଥା ମାମୃତେ ଦୀନାଃ କଥଂ ଜୀବନ୍ତି ଦୁଃଖିତାଃ ॥ ୫୭

ଏବଂ ଗୃହାଶୟାକ୍ଷିପ୍ତହୃଦୟୋ ମୂଢ଼ଧୀରୟମ୍ ।
ଅତୃପ୍ତସ୍ତାନନୁଧ୍ୟାୟନ୍ ମୃତୋଽନ୍ଧଂ ବିଶତେ ତମଃ ॥ ୫୮

ପୁତ୍ରବାନ୍ ହୋଇଗଲେ ମୋର ଭକ୍ତ ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ପବିତ୍ରକର୍ମଦ୍ୱାରା ମୋତେ ଆରାଧନା କରି, ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ହିଁ ରହିଯାଇ ପାରନ୍ତି, କିମ୍ବା ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଆଶ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି, କିମ୍ବା ସନ୍ନ୍ୟାସାଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରନ୍ତି ॥ ୫୫ ॥ କିନ୍ତୁ ହେ ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେଉଁ ଲୋକ ଘର ଓ ଘରଧନ୍ଦାରେ ହିଁ ଆସକ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର ଓ ଧନକାମନାରେ ଆତୁର ହେଉଥାଏ ଏବଂ ମୂଢ଼ତାବଶତଃ କୃପଣ ଓ ସ୍ତ୍ରୀଲମ୍ପଟ ହୋଇ 'ମୁଁ-ମୋର' ବା ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱର ଜାଲରେ ପଡ଼ିଯାଏ, ସେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ ॥ ୫୬ ॥ ସେ ଭାବେ, "ହାୟ ! ହାୟ ! ମୋ ମାଆବାପା ତ ବୁଢ଼ା ହୋଇଗଲେଣି; ମୋ ସ୍ତ୍ରୀର ଛୁଆଗୁଡ଼ିକ ଏବେ ଛୋଟ ଛୋଟ ହୋଇଛନ୍ତି; ମୁଁ ଯଦି ଘରେ ନ ରହେ, ତେବେ ତ ଏମାନେ ଅନାଥ ହୋଇଯିବେ—ଦୀନଦୁଃଖୀ ହୋଇଯିବେ। ଏ ବିଚରାମାନେ ବଞ୍ଚିବେ କିପରି !!" ॥ ୫୭ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଘର-ପରିବାରର ବାସନାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ସେହି ମୂଢ଼ବୁଦ୍ଧିମାନେ ବିଷୟଭୋଗରେ କେବେ ବି ତୃପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ। ଏପରି ଅତୃପ୍ତ ରହି ରହି ସେମାନେ ଜୀବନଟାକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ମରିବା ପରେ ଘୋର ତମୋମୟ ନରକରେ ପଡ଼ନ୍ତି ॥ ୫୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୭ ॥

+++

ଅଥାଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ଧର୍ମ

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବନଂ ବିବିକ୍ଷୁଃ ପୁତ୍ରେଷୁ ଭାର୍ଯ୍ୟାଂ ନ୍ୟସ୍ୟ ସହୈବ ବା ।
ବନ ଏବ ବସେଚ୍ଛାନ୍ତସ୍ତୃତୀୟଂ ଭାଗମାୟୁଷଃ ॥ ୧

କନ୍ଦମୂଳଫଲୈର୍ବନ୍ୟୈର୍ମେଧ୍ୟୈର୍ବୃତ୍ତିଂ ପ୍ରକଳ୍ପୟେତ୍ ।
ବସୀତ ବଲ୍କଲଂ ବାସସ୍ତୃଣପର୍ଣ୍ଣାଜିନାନି ଚ ॥ ୨

କେଶରୋମନଖଶ୍ମଶ୍ରୁମଲାନି ବିଭୃୟାଦ୍ ଦତଃ ।
ନ ଧାବେଦପ୍ସୁ ମଜ୍ଜେତ ତ୍ରିକାଲଂ ସ୍ଥଣ୍ଡିଲେଶୟଃ ॥ ୩

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଯଦି ଗୃହସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତି ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଆଶ୍ରମକୁ ଯିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ପତ୍ନୀକୁ ପୁତ୍ର ଦାୟିତ୍ୱରେ ସମର୍ପି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ, କିମ୍ବା ନିଜ ସଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ଶାନ୍ତଭାବରେ ନିଜ ଆୟୁର ତୃତୀୟ ଭାଗଟି ବନବାସରେ ରହି କଟାଇଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧ ॥ ବନର ପବିତ୍ର କନ୍ଦ, ମୂଳ ଓ ଫଳ ଆହାର କରି ଶରୀର ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ବସ୍ତ୍ରରୂପେ ଗଛର ବକଳ ପିନ୍ଧି ତଥା ଘାସ-ପତ୍ର ଓ ମୃଗଚର୍ମ ବ୍ୟବହାର କରି ଚଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୨ ॥ ସେ କେଶ, ଲୋମ, ନଖ ଓ ନିଶଦାଢ଼ି ଇତ୍ୟାଦି ଶରୀରର ମଳ ସଫା କରିବେ (କାଟିବେ) ନାହିଁ। ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଦାନ୍ତ ଘଷିବେ ନାହିଁ। ସେ ନଦୀ-ପୁଷ୍କରିଣୀର ଜଳରେ ତ୍ରିକାଳ ସ୍ନାନ କରିବେ ଏବଂ ଭୂମିରେ ହିଁ ଶୟନ କରିବେ ॥ ୩ ॥

ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ତପ୍ୟେତ ପଞ୍ଚାଗ୍ନୀନ୍ ବର୍ଷାସ୍ୱାସାରଷାଡ୍ ଜଳେ ।
ଆକଣ୍ଠମଗ୍ନଃ ଶିଶିରେ ଏବଂବୃତ୍ତସ୍ତପଶ୍ଚରେତ୍ ॥ ୪

ସେ ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁରେ ପଞ୍ଚାଗ୍ନି ଉତ୍ତାପ ସହିବେ; ବର୍ଷାଋତୁରେ ଖୋଲା ପଡ଼ିଆରେ ରହି ବର୍ଷାପାଣିର ମାଡ଼ ସହିବେ। ଶୀତଦିନେ ବେକେ ପାଣିରେ ପଶି ଥଣ୍ଡା ସହିବେ। ତାଙ୍କୁ ଏପରିଭାବରେ ଘୋର ତପସ୍ୟାମୟ ଜୀବନ ବିତାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୪ ॥

ଅଗ୍ନିପକ୍ୱଂ ସମଶ୍ନୀୟାତ୍ କାଳପକ୍ୱମଥାପି ବା ।
ଉଲୂଖଳାଶ୍ମକୁଟ୍ଟୋ ବା ଦନ୍ତୋଲୂଖଳ ଏବ ବା ॥ ୫

ତାଙ୍କୁ ଅଗ୍ନିପକ୍ୱ ଅନ୍ନ ଅଥବା କାଳପକ୍ୱ ଫଳମୂଳ ଖାଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ କୁଟିବାକୁ ବା ଗୁଣ୍ଡ କରିବାକୁ ହେଲେ ଉଦୂଖଳରେ କୁଟି କିମ୍ବା ଶିଳପଥରରେ ଛେଚି, ନଚେତ୍ ଦାନ୍ତରେ ଚ୍ୱେବାଇ ଖାଇ କାମ ଚଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୫ ॥ ଉଦର ନିମନ୍ତେ ସବୁ ବସ୍ତୁ ସେ ନିଜେ ସଂଗ୍ରହ କରିବେ। ଦେଶ, କାଳ ଓ ନିଜର ଶାରୀରିକ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଅନ୍ୟମାନେ ଆଣି ଦେଇଥିବା ପଦାର୍ଥ ସେ ବ୍ୟବହାର କରିବେ ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ କେଉଁ ପଦାର୍ଥ କେଉଁଠୁ, କେଉଁ ସମୟରେ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଉଚିତ ଏବଂ କେଉଁ କେଉଁ ପଦାର୍ଥ ନିଜ ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ, ତାହା ଜାଣି ସେ ନିଜେ ସଜ କନ୍ଦ-ମୂଳ-ଫଳ ଆଦି ସଂଗ୍ରହ କରିବେ। ଦେଶକାଳାଦି ବିଷୟରେ ଅନଭିଜ୍ଞ ଲୋକ ଆଣିଦେଇଥିବା ଅଥବା ପୁରୁଣା ବା ପଚିସଢ଼ି ଯାଇଥିବା ପଦାର୍ଥ ସେବନ କରିବେ ନାହିଁ। (ସେପରି ପଦାର୍ଥ ସେବନ କଲେ ସେ ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯିବେ; ଫଳରେ ତାଙ୍କ ତପସ୍ୟାରେ ବିଘ୍ନ ଘଟିବ।) ॥ ୬ ॥

ସ୍ୱୟଂ ସଂଚିନୁୟାତ୍ ସର୍ବମାତ୍ମନୋ ବୃତ୍ତିକାରଣମ୍ ।
ଦେଶକାଳବଳାଭିଜ୍ଞୋ ନାଦଦୀତାନ୍ୟଦାଽଽହୃତମ୍ ॥ ୬

ବନ୍ୟୈଶ୍ଚରୁପୁରୋଡ଼ାଶୈର୍ନିର୍ବପେତ୍ କାଳଚୋଦିତାନ୍ ।
ନ ତୁ ଶ୍ରୌତେନ ପଶୁନା ମାଂ ଯଜେତ ବନାଶ୍ରମୀ ॥ ୭

ବାନପ୍ରସ୍ଥ ବନ୍ୟଶସ୍ୟାଦିରେ (ବାଲୁଙ୍ଗା ଚାଉଳ ଇତ୍ୟାଦିରେ) ଚରୁପୁରୋଡ଼ାଶ (ପିଠା ଇତ୍ୟାଦି) ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ। ସେହି ପଦାର୍ଥରେ ହିଁ ସମୟାନୁସାରେ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଆଗ୍ରୟଣ ଇଷ୍ଟି ଆଦି ବୈଦିକ କର୍ମ କରିବାକୁ କୁହାଯାଇଛି, ତାହା କରିବେ। କେବେ ହେଲେ ପଶୁବଳିଦ୍ୱାରା ମୋର ଯଜନ କରିବେ ନାହିଁ ॥ ୭ ॥ ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମୀ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ଥିଲାବେଳେ ଯେଉଁସବୁ ବେଦବିହିତ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ତଥା ଶାସ୍ତ୍ରବିଧାନ ଅନୁସାରେ ଦର୍ଶ, ପୌର୍ଣ୍ଣମାସ ଏବଂ ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟ ଆଦି ଯାଗଯଜ୍ଞାଦି କରୁଥିଲେ, ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଆଶ୍ରମରେ ମଧ୍ୟ ସେହିସବୁଦ୍ୱାରା ମୋର ଯଜନ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୮ ॥

ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରଂ ଚ ଦର୍ଶଶ୍ଚ ପୂର୍ଣ୍ଣମାସଶ୍ଚ ପୂର୍ବବତ୍ ।
ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟାନି ଚ ମୁନେରାମ୍ନାତାନି ଚ ନୈଗମୈଃ ॥ ୮

ଏବଂ ଚୀର୍ଣ୍ଣେନ ତପସା ମୁନିର୍ଧମନିସନ୍ତତଃ ।
ମାଂ ତପୋମୟମାରାଧ୍ୟ ଋଷିଲୋକାଦୁପୈତି ମାମ୍ ॥ ୯

ଏପରିଭାବରେ ତପ ଆଚରଣ କରି କରି ମୁନିଙ୍କ ଶରୀର ଯେତେବେଳେ ଶୁଷ୍କପ୍ରାୟ ହୋଇଯିବ, ସେତେବେଳେ ସେ ପ୍ରଥମେ ଋଷିମାନଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ତବ୍ୟ ମହର୍ଲୋକକୁ ଯିବେ ଏବଂ ପରେ ତପୋମୂର୍ତ୍ତିସ୍ୱରୂପ ମୋତେ ଆରାଧନା କରିବାର ପରିଣାମସ୍ୱରୂପ ସେଠାରୁ ମୋ ଲୋକକୁ ଆସିଯିବେ ॥ ୯ ॥ ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେଉଁ ଲୋକ ଏପରି କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ଓ ମୋକ୍ଷପ୍ରଦାୟକ ମହାନ୍

ଯସ୍ତ୍ୱେତତ୍ କୃଚ୍ଛ୍ରତଶ୍ଚୀର୍ଣ୍ଣଂ ତପୋ ନିଃଶ୍ରେୟସଂ ମହତ୍ ।
କାମାୟାଲ୍ପୀୟସେ ଯୁଞ୍ଜ୍ୟାଦ୍ ବାଲିଶଃ କୋଽପରସ୍ତତଃ ॥ ୧୦

ଯଦାସୌ ନିୟମେଽକଳ୍ପୋ ଜରୟା ଜାତବେପଥୁଃ ।
ଆତ୍ମନ୍ୟଗ୍ନୀନ୍ ସମାରୋପ୍ୟ ମଚ୍ଚିତ୍ତୋଽଗ୍ନିଂ ସମାବିଶେତ୍ ॥ ୧୧

ଯଦା କର୍ମବିପାକେଷୁ ଲୋକେଷୁ ନିରୟାତ୍ମସୁ ।
ବିରାଗୋ ଜାୟତେ ସମ୍ୟଙ୍ ନ୍ୟସ୍ତାଗ୍ନିଃ ପ୍ରବ୍ରଜେତ୍ତତଃ ॥ ୧୨

ଇଷ୍ଟ୍ୱା ଯଥୋପଦେଶଂ ମାଂ ଦତ୍ତ୍ୱା ସର୍ବସ୍ୱମୃତ୍ୱିଜେ ।
ଅଗ୍ନୀନ୍ ସ୍ୱପ୍ରାଣ ଆବେଶ୍ୟ ନିରପେକ୍ଷଃ ପରିବ୍ରଜେତ୍ ॥ ୧୩

ବିପ୍ରସ୍ୟ ବୈ ସଂନ୍ୟସତୋ ଦେବା ଦାରାଦିରୂପିଣଃ ।
ବିଘ୍ନାନ୍ କୁର୍ବନ୍ତ୍ୟୟଂ ହ୍ୟସ୍ମାନାକ୍ରମ୍ୟ ସମିୟାତ୍ ପରମ୍ ॥ ୧୪

ବିଭୃୟାଚ୍ଚେନ୍ମୁନିର୍ବାସଃ କୌପୀନାଚ୍ଛାଦନଂ ପରମ୍ ।
ତ୍ୟକ୍ତଂ ନ ଦଣ୍ଡପାତ୍ରାଭ୍ୟାମନ୍ୟତ୍ କିଞ୍ଚିଦନାପଦି ॥ ୧୫

ତପସ୍ୟା କରି ସ୍ୱର୍ଗ, ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ଆଦି ସାମାନ୍ୟ ଫଳପ୍ରାପ୍ତି କାମନା କରେ, ତା'ଠାରୁ ବଳି ମୂର୍ଖ ଆଉ କିଏ ଥିବ, କହିଲ ! ତେଣୁ ନିଷ୍କାମଭାବରେ ତପସ୍ୟା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୦ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମୀ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ଆଶ୍ରମୋଚିତ ନିୟମ ପାଳନ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଯିବେ, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ହେତୁ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଶରୀର ଥରିବ, ସେତେବେଳେ ସେ ଭାବନାଦ୍ୱାରା ଯଜ୍ଞାଗ୍ନିକୁ ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଆରୋପିତ କରିଦେଇ ଏବଂ ମନକୁ ମୋଠାରେ ଲଗାଇଦେଇ ଅଗ୍ନିରେ ପ୍ରବେଶ କରିଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । (ଏହି ବିଧାନ କେବଳ ଯେଉଁମାନେ ବୈରାଗୀ ନୁହନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ) ॥ ୧୧ ॥

କର୍ମଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଯେଉଁସବୁ ଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ, ସେସବୁ ଲୋକ ନରକ ସମାନ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ—ଏକଥା ଅନୁଭବ କରିବା ପରେ ଯଦି ପୂର୍ଣ୍ଣବୈରାଗ୍ୟ ଆସିଯାଏ, ତେବେ ବିଧିପୂର୍ବକ ଅଗ୍ନି ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ସନ୍ନ୍ୟାସ ନେଇଯିବା ଉଚିତ ॥ ୧୨ ॥ ଯେଉଁ ବାନପ୍ରସ୍ଥ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେବାକୁ ଚାହିଁବେ, ସେ ପ୍ରଥମେ ବେଦବିଧି ଅନୁସାରେ ଆଠପ୍ରକାର ଶ୍ରାଦ୍ଧ କରିବା ପରେ ପ୍ରାଜାପତ୍ୟ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ମୋର ଯଜନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତା'ପରେ ସେ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ଋତ୍ୱିଜଙ୍କୁ ଦେଇଦେବା ଉଚିତ ଓ ନିଜ ପ୍ରାଣରେ ଯଜ୍ଞାଗ୍ନିକୁ ଲୀନ କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ତା'ପରେ କୌଣସି ସ୍ଥାନ, ବସ୍ତୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ନ ରଖି ସନ୍ନ୍ୟାସ ନେଇଯିବା ଉଚିତ ॥ ୧୩ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯଦି ସନ୍ନ୍ୟାସ ନେବାକୁ ବାହାରନ୍ତି, ତେବେ ଦେବତାମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ର, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଆଦିଙ୍କ ରୂପ ଧରି ତାଙ୍କର ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣରେ ବିଘ୍ନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଲାଗନ୍ତି । ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି, 'ଆରେ ଦେଖ ! ଏ ଲୋକ ଆମମାନଙ୍କୁ ଅବହେଳା କରି, ଆମକୁ ଲଙ୍ଘନ କରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ବାହାରିଲାଣି !' ॥ ୧୪ ॥

ଯଦି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କରିବାକୁ ଚାହିଁବେ, ତେବେ କେବଳ କୌପୀନ ହିଁ ପିନ୍ଧିବେ ଏବଂ ଅତି ବେଶୀ ହେଲେ କୌପୀନ ଘୋଡ଼ାଇ ହେବା ଭଳି ଛୋଟ ବସ୍ତ୍ର ଖଣ୍ଡିଏ ବ୍ୟବହାର କରିବେ । ସେ ତ ସବୁ କିଛି ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥିବେ; ତେଣୁ କୌଣସି ତ୍ୟକ୍ତ ବସ୍ତୁ ପାଖରେ ନ ରଖି କେବଳ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଦଣ୍ଡ (ବାଡ଼ି) ଓ ଗୋଟିଏ କମଣ୍ଡଳୁ ଧରିପାରିବେ ॥ ୧୫ ॥

ଦୃଷ୍ଟିପୂତଂ ନ୍ୟସେତ୍ ପାଦଂ ବସ୍ତ୍ରପୂତଂ ପିବେଜ୍ଜଳମ୍ ।
ସତ୍ୟପୂତାଂ ବଦେଦ୍ ବାଚଂ ମନଃପୂତଂ ସମାଚରେତ୍ ॥ ୧୬

ସେ ଗ୍ଲିବାବେଳେ କୌଣସି ଜୀବ ଯେପରି ଦଳି ହୋଇ ନ ଯାଏ, ସେଥିପ୍ରତି ସାବଧାନ ରହିବେ; ପାଣି ଛାଣି ପିଇବେ; ସତ୍ୟ ଓ ପବିତ୍ର ବଚନ କହିବେ; ମନକୁ ପବିତ୍ର ଲାଗୁଥିବା ଆଚରଣ କରିବେ ॥ ୧୬ ॥

ମୌନାନୀହାନିଲାୟାମା ଦଣ୍ଡା ବାଗ୍‌ଦେହଚେତସାମ୍ ।
ନ ହ୍ୟେତେ ଯସ୍ୟ ସନ୍ତ୍ୟଙ୍ଗ ବେଣୁଭିର୍ନ ଭବେଦ୍ ଯତିଃ ॥ ୧୭

ମୌନ ହେଉଛି ବାଣୀର ଦଣ୍ଡ; ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ସ୍ଥିତି ହେଉଛି ଶରୀରର ଦଣ୍ଡ ଏବଂ ପ୍ରାଣାୟାମ ହେଉଛି ମନର ଦଣ୍ଡ । ଯାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ଏହି ତିନିଟି ଦଣ୍ଡ ବା ତ୍ରିଦଣ୍ଡ ନାହିଁ, ସେ କେବଳ ବାଉଁଶଦଣ୍ଡ ଧରିଦେଲେ ଦଣ୍ଡୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଯାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥

ଭିକ୍ଷାଂ ଚତୁର୍ଷୁ ବର୍ଣ୍ଣେଷୁ ବିଗର୍ହ୍ୟାନ୍ ବର୍ଜୟଂଶ୍ଚରେତ୍ ।
ସପ୍ତାଗାରାନସଂକ୍ଳୃପ୍ତାଂସ୍ତୁଷ୍ୟେଲ୍ଲବ୍ଧେନ ତାବତା ॥ ୧୮

ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ନିନ୍ଦିତ ଓ ପତିତମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଗ୍ରିବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ ଭିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବେ । ପୂର୍ବରୁ କାହାରି ଘର ସ୍ଥିର ନ କରି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କେବଳ ସାତ ଜଣଙ୍କ ଘରୁ ଭିକ୍ଷା ନେବେ । ଭିକ୍ଷାରେ ଯାହା ମିଳିଲା, ସେତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବେ ॥ ୧୮ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଜନବସତିର ବାହାରେ ଥିବା ଜଳାଶୟ ନିକଟକୁ ଗ୍ଲିଯିବେ ଓ ସେଠାରେ ହାତଗୋଡ଼ ଧୋଇ ଜଳ ସିଞ୍ଚି ଭିକ୍ଷାକୁ ପବିତ୍ର କରିବେ । ତା'ପରେ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ପଦ୍ଧତିରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷାର ଭାଗ ପ୍ରଦାନ କରିବା କଥା, ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବା ପରେ ଯାହା କିଛି ବଳିବ, ମୌନ ହୋଇ ତାହା ଭୋଜନ କରିବେ । 'ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଭୋଜନ କରିବି' ଭାବି ସେଥିରୁ କିଛି ଅଂଶ ସଞ୍ଚୟ କରି ରଖିବେ ନାହିଁ, କି ବଳକା ଅନ୍ନ ଫୋପାଡ଼ିଦେବେ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥

ବହିର୍ଜଳାଶୟଂ ଗତ୍ୱା ତତ୍ରୋପସ୍ପୃଶ୍ୟ ବାଗ୍‌ଯତଃ ।
ବିଭଜ୍ୟ ପାବିତଂ ଶେଷଂ ଭୁଞ୍ଜୀତାଶେଷମାହୃତମ୍ ॥ ୧୯

ଏକଶ୍ଚରେନ୍ମହୀମେତାଂ ନିଃସଙ୍ଗଃ ସଂଯତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ଆତ୍ମକ୍ରୀଡ଼ ଆତ୍ମରତ ଆତ୍ମବାନ୍ ସମଦର୍ଶନଃ ॥ ୨୦

ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଏକାକୀ ବିଚରଣ କରିବା ଉଚିତ । ସେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ରଖିବା ଅନୁଚିତ । ସେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶରେ ରଖିବେ ଏବଂ ଆତ୍ମାନନ୍ଦରେ ବା ଆତ୍ମପ୍ରେମରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ରହିବେ । ଯେତେ ବଡ଼ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତି ପଡ଼ିଲେ ବି ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିବେ ଏବଂ ସର୍ବତ୍ର ସମାନଭାବରେ ସ୍ଥିତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିବେ ॥ ୨୦ ॥ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ନିର୍ଜନ, ନିର୍ଭୟ ତଥା ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ ଏକାକୀ ରହିବା ଉଚିତ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ମୋରି ଭାବନାରେ ମଜ୍ଜି ବିଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ । ସେ ଚିନ୍ତନ କରିବା ଉଚିତ ଯେ, ସେ ମୋଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ, ଅଖଣ୍ଡ ତଥା ଅଦ୍ୱିତୀୟ ॥ ୨୧ ॥

ବିବିକ୍ତକ୍ଷେମଶରଣୋ ମଦ୍ଭାବବିମଳାଶୟଃ ।
ଆତ୍ମାନଂ ଚିନ୍ତୟେଦେକମଭେଦେନ ମୟା ମୁନିଃ ॥ ୨୧

ନିଜର ଜ୍ଞାନବଳରେ ତାଙ୍କୁ ଚିତ୍ତର ବନ୍ଧନ କ'ଣ ଓ ମୋକ୍ଷ କ'ଣ, ତାହା ବିଗ୍ଚର କରି ଏହି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ, ବିଷୟଭୋଗ ନିମନ୍ତେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହେବା, ଚଞ୍ଚଳ ହେବା ହିଁ ବନ୍ଧନ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସଂଯତ କରି ରଖିବା ହିଁ ମୁକ୍ତି ବା ମୋକ୍ଷ ॥ ୨୨ ॥

ଅନ୍ୱୀକ୍ଷେତାତ୍ମନୋ ବନ୍ଧଂ ମୋକ୍ଷଂ ଚ ଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠୟା ।
ବନ୍ଧ ଇନ୍ଦ୍ରିୟବିକ୍ଷେପୋ ମୋକ୍ଷ ଏଷାଂ ଚ ସଂଯମଃ ॥ ୨୨

ତସ୍ମାନ୍ନିୟମ୍ୟ ଷଡ୍‌ବର୍ଗଂ ମଦ୍ଭାବେନ ଚରେନ୍ମୁନିଃ ।
ବିରକ୍ତଃ କ୍ଷୁଲ୍ଲକାମେଭ୍ୟୋ ଲବ୍ଧ୍ୱାଽଽତ୍ମନି ସୁଖଂ ମହତ୍ ॥ ୨୩

ତେଣୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ନିଜର ମନ ଓ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କୁ ଜୟ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଭୋଗ ଏକ ତୁଚ୍ଛ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଷୟ ଜାଣି ଭୋଗ ପ୍ରତି ବିତୃଷ୍ଣ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ । ବିଷୟଭୋଗରୁ ମୁହଁ ମୋଡ଼ିଦେଇ ସେ ଆତ୍ମାନନ୍ଦରେ ମଜ୍ଜିଯିବା ବା ଆତ୍ମାନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏପରିଭାବରେ ମୋର ଭାବନାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ସେ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରିବା ବିଧେୟ ॥ ୨୩ ॥

ପୁରଗ୍ରାମବ୍ରଜାନ୍ ସାର୍ଥାନ୍ ଭିକ୍ଷାର୍ଥଂ ପ୍ରବିଶଂଶ୍ଚରେତ୍ ।
ପୁଣ୍ୟଦେଶସରିଚ୍ଛୈଳବନାଶ୍ରମବତୀଂ ମହୀମ୍ ॥ ୨୪

ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ମମତାରେ ବାନ୍ଧି ନ ହୋଇ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ, ନଦୀ, ପର୍ବତ, ବନ ଓ ଆଶ୍ରମମାନଙ୍କରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । କେବଳ ଅନ୍ନଭିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସେ ନଗର, ଗ୍ରାମ ଓ ଗୋପାଳମାନଙ୍କ ବସ୍ତିକୁ ଯାଇପାରନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥

ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମପଦେଷ୍ୱଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ଭୈକ୍ଷ୍ୟମାଚରେତ୍ ।
ସଂସିଧ୍ୟତ୍ୟାଶ୍ୱସଂମୋହଃ ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱଃ ଶିଳାନ୍ଧସା ॥ ୨୫

ସେ ଭିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ କରି ବାନପ୍ରସ୍ଥମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରମରୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ । ବାନପ୍ରସ୍ଥମାନେ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରରେ ଝଡ଼ି ପଡ଼ିଥିବା ଶସ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଣି ତାହାକୁ ପବିତ୍ର କରିଥିବାରୁ, ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମାଗି ଆଣିଥିବା ଭିକ୍ଷା ଭୋଜନ କଲେ ଅତିଶୀଘ୍ର ମୋହ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ଚିତ୍ତ ଶୀଘ୍ର ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୫ ॥

ନୈତଦ୍ ବସ୍ତୁତୟା ପଶ୍ୟେଦ୍ ଦୃଶ୍ୟମାନଂ ବିନଶ୍ୟତି ।
ଅସକ୍ତଚିତ୍ତୋ ବିରମେଦିହାମୁତ୍ର ଚିକୀର୍ଷିତାତ୍ ॥ ୨୬

ବିଚାରବାନ୍ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଏହି ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତକୁ କଦାପି ସତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, କାରଣ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ ନାଶବାନ ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉଛି । ତେଣୁ ସେ କୌଣସିଥିରେ ଆସକ୍ତି ରଖିବା ଅନୁଚିତ । ଯାହା କିଛି କରିବାର ବା ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା ଜନ୍ମିବ, ସେ ତାହା ବି ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଉଚିତ ॥ ୨୬ ॥

ଯଦେତଦାତ୍ମନି ଜଗନ୍ମନୋବାକ୍‌ପ୍ରାଣସଂହତମ୍ ।
ସର୍ବଂ ମାୟେତି ତର୍କେଣ ସ୍ୱସ୍ଥସ୍ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ନ ତତ୍ ସ୍ମରେତ୍ ॥ ୨୭

ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ନିଜର ବିବେକବଳରେ ବିଚାର କରି ଜାଣିଯିବା ଉଚିତ ଯେ, ମନ, ବାଣୀ ଓ ପ୍ରାଣର ସଂଘାତରୂପ ଏ ଯେଉଁ ଜଗତ ଦେଖାଯାଉଛି, ଏହା ହେଉଛି ମାୟାମାତ୍ର । ବିବେକଦ୍ୱାରା ଏହି ମାୟାମୟ ମିଥ୍ୟା ଜଗତ ପ୍ରତି ପରାଙ୍ମୁଖ ହୋଇ ଅର୍ଥାତ୍ ଏହାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଏହି ଜାଗତିକ ବିଷୟ ସମୂହକୁ କେବେ ସ୍ମରଣ ବି କରିବା ଅନୁଚିତ ॥ ୨୭ ॥

ଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠୋ ବିରକ୍ତୋ ବା ମଦ୍ଭକ୍ତୋ ବାନପେକ୍ଷକଃ ।
ସଲିଙ୍ଗାନାଶ୍ରମାଂସ୍ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ଚରେଦବିଧିଗୋଚରଃ ॥ ୨୮

ଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠ ବୈରାଗୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଅଥବା ମୋର ଭକ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଅଥବା ଯେ ଅନ୍ୟ କାହା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଚାରି ଆଶ୍ରମ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଶ୍ରମର ଚିହ୍ନ ଧାରଣ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ସେ ବେଦଶାସ୍ତ୍ରର ବିଧିନିଷେଧର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିଯାଇ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରିପାରନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥

ବୁଧୋ ବାଳକବତ୍ କ୍ରୀଡ଼େତ୍ କୁଶଳୋ ଜଡ଼ବଚ୍ଚରେତ୍ ।
ବଦେଦୁନ୍ମତ୍ତବଦ୍ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଗୋଚର୍ଯ୍ୟାଂ ନୈଗମଶ୍ଚରେତ୍ ॥ ୨୯

ସେ ବୁଦ୍ଧିମାନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବାଳକଙ୍କ ପରି ଖେଳିପାରନ୍ତି; ନିପୁଣ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଜଡ଼ ପରି ରହିପାରନ୍ତି; ବିଦ୍ୱାନ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପାଗଳଙ୍କ

ବେଦବାଦରତୋ ନ ସ୍ୟାନ୍ନ ପାଖଣ୍ଡୀ ନ ହୈତୁକଃ ।
ଶୁଷ୍କବାଦବିବାଦେ ନ କଞ୍ଚିତ୍ ପକ୍ଷଂ ସମାଶ୍ରୟେତ୍ ॥ ୩୦

ନୋଦ୍‌ବିଜେତ ଜନାଦ୍ ଧୀରୋ ଜନଂ ଚୋଦ୍‌ବେଜୟେନ୍ନ ତୁ ।
ଅତିବାଦାଂସ୍ତିତିକ୍ଷେତ ନାବମନ୍ୟେତ କଞ୍ଚନ ।
ଦେହମୁଦ୍ଦିଶ୍ୟ ପଶୁବଦ୍ ବୈରଂ କୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ନ କେନଚିତ୍ ॥ ୩୧

ଏକ ଏବ ପରୋ ହ୍ୟାତ୍ମା ଭୂତେଷ୍ୱାତ୍ମନ୍ୟବସ୍ଥିତଃ ।
ଯଥେନ୍ଦୁରୁଦପାତ୍ରେଷୁ ଭୂତାନ୍ୟେକାତ୍ମକାନି ଚ ॥ ୩୨

ଅଲବ୍ଧ୍ୱା ନ ବିଷୀଦେତ କାଲେ କାଲେଽଶନଂ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ଲବ୍ଧ୍ୱା ନ ହୃଷ୍ୟେଦ୍ ଧୃତିମାନୁଭୟଂ ଦୈବତନ୍ତ୍ରିତମ୍ ॥ ୩୩

ଆହାରାର୍ଥଂ ସମୀହେତ ଯୁକ୍ତଂ ତତ୍ ପ୍ରାଣଧାରଣମ୍ ।
ତତ୍ତ୍ୱଂ ବିମୃଶ୍ୟତେ ତେନ ତଦ୍ ବିଜ୍ଞାୟ ବିମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୩୪

ଯଦୃଚ୍ଛୟୋପପନ୍ନାନ୍ନମଦ୍ୟାଚ୍ଛ୍ରେଷ୍ଠମୁତାପରମ୍ ।
ତଥା ବାସସ୍ତଥା ଶଯ୍ୟାଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ଭଜେନ୍ମୁନିଃ ॥ ୩୫

ଶୌଚମାଚମନଂ ସ୍ନାନଂ ନ ତୁ ଚୋଦନୟା ଚରେତ୍ ।
ଅନ୍ୟାଂଶ୍ଚ ନିୟମାଞ୍ଜ୍ଞାନୀ ଯଥାହଂ ଲୀଲୟେଶ୍ୱରଃ ॥ ୩୬

ପରି କଥାଭାଷା କରିପାରନ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତ ବେଦବିଧି ଜାଣିଥାଇ ମଧ୍ୟ ପଶୁବୃତ୍ତି ଧରିଥିବା ଅର୍ଥାତ୍ ଅନିୟତ ଆଗ୍ରହ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ପରି ହୋଇପାରନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ତାଙ୍କ ପାଇଁ କେବଳ ଏତିକି ବାରଣ ଯେ, ସେ ବେଦର କର୍ମକାଣ୍ଡଭାଗର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବେ ନାହିଁ; ପାଷଣ୍ଡତା ବିସ୍ତାର କରିବେ ନାହିଁ; ତର୍କବିତର୍କରେ ଭାଗ ନେବେ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେଉଁଠି ଅଯଥା ବାଦବିବାଦ ଚାଲିଥିବ, ସେଠାରେ କୌଣସି ପକ୍ଷ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥ ସେ—

କେବେହେଁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଚିତ୍ତେ । ଉଦ୍‌ବେଗ ନ ଦେବ ଯୁକତେ ॥
ବଞ୍ଚିବ ସର୍ବଲୋକ ହିତେ । ଉଦ୍‌ବେଗ ନୋହି କଦାଚିତେ ॥
କନ୍ଦଳେ ପର ଅପମାନେ । ବିବାଦ ନ ଚିନ୍ତିବ ମନେ ॥
ପଶୁଙ୍କ ପ୍ରାୟେ ରିପୁଭାବ । କେବେହେଁ କାହିଁ ନ କରିବ ॥

॥ ୩୧ ॥ ବିଭିନ୍ନ ଜଳପାତ୍ରରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଅଲଗା ଅଲଗା ଦେଖା ଯାଉଥିଲେ ବି, ଚନ୍ଦ୍ର ହେଉଛି ଏକ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଠାରେ ଏବଂ ନିଜଠାରେ ମଧ୍ୟ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହିଁ ବିରାଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ତ ଏକ; ତା'ସହିତ ସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଶରୀର ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଚଭୂତରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିବାରୁ ସମାନ ଅଟେ (ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ କାହାରି ସହିତ ଶତ୍ରୁତା କରିବା ଅର୍ଥ—ନିଜ ସହିତ ହିଁ ଶତ୍ରୁତା କରିବା) ॥ ୩୨ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ଯଦି କୌଣସି ଦିନ ଭୋଜନ ନ ମିଳିଲା, ତେବେ ସେ ଦୁଃଖ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, କି ଯେଉଁ ଦିନ ଭଲ ଭୋଜନ ମିଳିଲା, ସେ ଦିନ ଆନନ୍ଦିତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଭୋଜନ ମିଳିବା ଓ ନ ମିଳିବା ଉଭୟ ହେଉଛି ପ୍ରାରବ୍ଧର ଅଧୀନ ॥ ୩୩ ॥ ଅନ୍ନଭିକ୍ଷା ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ମାଗିବା ଆବଶ୍ୟକ; କାରଣ ଭିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ହୁଏ । ପ୍ରାଣ ରହିଲେ ହିଁ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରେ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱବିଚାରଦ୍ୱାରା ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ହୋଇ ମୁକ୍ତି ମିଳେ ॥ ୩୪ ॥ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅନୁସାରେ ଭଲ ବା ମନ୍ଦ—ଯେକୌଣସି ଭିକ୍ଷା ମିଳିବ, ତାହା ଭୋଜନ କରି ଉଦରପୂର୍ତ୍ତି କରିବାକୁ ହେବ । ବସ୍ତ୍ର ଓ ବିଛଣା ମଧ୍ୟ ଯେପରି ମିଳିବ, ତାହା ଭଲ କି ଖରାପ ନ ଦେଖି, ସେଥିରେ କାମ ଚଳାଇବା ଉଚିତ ॥ ୩୫ ॥ ମୁଁ ଈଶ୍ୱର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ସମସ୍ତ କର୍ମ ବିଧି ଓ ନିଷେଧର ଅଧୀନ ହୋଇ ନ କରି ଲୀଳା ପରି କରୁଛି, ଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷ ସେହିପରି ଶୌଚ, ସ୍ନାନ ପ୍ରଭୃତି କର୍ମ ବିଧିବାକ୍ୟର ଆଧାରରେ ନ କରି ଲୀଳା ପରି ଆଚରଣ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୩୬ ॥

ନ ହି ତସ୍ୟ ବିକଳ୍ପାଖ୍ୟା ଯା ଚ ମଦ୍‌ବୀକ୍ଷୟା ହତା ।
ଆଦେହାନ୍ତାତ୍ କ୍ୱଚିତ୍ ଖ୍ୟାତିସ୍ତତଃ ସମ୍ପଦ୍ୟତେ ମୟା ॥ ୩୭

ଦୁଃଖୋଦର୍କେଷୁ କାମେଷୁ ଜାତନିର୍ବେଦ ଆତ୍ମବାନ୍ ।
ଅଜିଜ୍ଞାସିତମଦ୍ଧର୍ମୋ ଗୁରୁଂ ମୁନିମୁପାବ୍ରଜେତ୍ ॥ ୩୮

ତାବତ୍ ପରିଚରେଦ୍ ଭକ୍ତଃ ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନନସୂୟକଃ ।
ଯାବଦ୍ ବ୍ରହ୍ମ ବିଜାନୀୟାନ୍ମାମେବ ଗୁରୁମାଦୃତଃ ॥ ୩୯

ଯସ୍ତ୍ୱସଂଯତଷଡ୍‌ବର୍ଗଃ ପ୍ରଚଣ୍ଡେନ୍ଦ୍ରିୟସାରଥିଃ ।
ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟରହିତସ୍ତ୍ରିଦଣ୍ଡମୁପଜୀବତି ॥ ୪୦

ସୁରାନାତ୍ମାନମାତ୍ମସ୍ଥଂ ନିହ୍ନୁତେ ମାଂ ଚ ଧର୍ମହା ।
ଅବିପକ୍ୱକଷାୟୋଽସ୍ମାଦମୁଷ୍ମାଚ୍ଚ ବିହୀୟତେ ॥ ୪୧

ଭିକ୍ଷୋର୍ଧର୍ମଃ ଶମୋଽହିଂସା ତପ ଈକ୍ଷା ବନୌକସଃ ।
ଗୃହିଣୋ ଭୂତରକ୍ଷେଜ୍ୟା ଦ୍ୱିଜସ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟସେବନମ୍ ॥ ୪୨

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟଂ ତପଃ ଶୌଚଂ ସନ୍ତୋଷୋ ଭୂତସୌହୃଦମ୍ ।
ଗୃହସ୍ଥସ୍ୟାପ୍ୟୃତୌ ଗନ୍ତୁଃ ସର୍ବେଷାଂ ମଦୁପାସନମ୍ ॥ ୪୩

ଜ୍ଞାନୀ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ସର୍ବତ୍ର ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି; ତେଣୁ ଭଗବାନ ବୋଲି କେହି ଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନ ଆଦୌ ଉଠେ ନାହିଁ। ଦେହ ତ୍ୟାଗ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଶାରୀରିକ କଷ୍ଟ ହେତୁ ଯଦିବା କେବେ ମନରେ ଏପରି ଭାବନା ଆସିଯାଏ, ତଥାପି ମୃତ୍ୟୁପରେ ସେ ମୋଠାରେ ହିଁ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଭୋଗର ଫଳ ଦୁଃଖ ବିନା ଅନ୍ୟ କିଛି ହୋଇ ନ ପାରେ ବୋଲି ଜାଣିଯିବା ପରେ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ପୁରୁଷ ସଂସାର ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୋଇଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ସେ ଯଦି ମୋତେ ପାଇବାର ସାଧନ କ'ଣ, ତାହା ଜାଣି ନ ଥିବେ, ତେବେ ସେ ଭଗବଦ୍‌ଚିନ୍ତନରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ରହିଥିବା ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କର ଶରଣ ନେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୮ ॥ ସେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଦୃଢ଼ ଭକ୍ତି କରିବା ଉଚିତ; ତାଙ୍କ ଠାରେ ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିବା ଉଚିତ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଠାରେ ଦୋଷ ଦର୍ଶନ କରିବା ଅନୁଚିତ। ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ନ ହୋଇଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବଡ଼ ଆଦରର ସହିତ ମୁଁ (ଭଗବାନ) ହିଁ ଗୁରୁରୂପରେ ରହିଛି ବୋଲି ଜାଣି ତାଙ୍କର ସେବା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୯ ॥ କିନ୍ତୁ ଯେ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନ—ଏହି ଛଅଟିକୁ ଜୟ କରି ପାରିନାହିଁ, ଯାହାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୂପୀ ଘୋଡ଼ାମାନେ ଓ ବୁଦ୍ଧିରୂପୀ ସାରଥି ବିଶୃଙ୍ଖଳ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଓ ଯାହାର ହୃଦୟରେ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ, କି ବୈରାଗ୍ୟ ନାହିଁ, ଅଥଚ ସେ ଯଦି ତ୍ରିଦଣ୍ଡୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଭେକ ଧରି ପେଟ ପୋଷୁଛି, ତେବେ ଜାଣ ଯେ, ସେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଧର୍ମକୁ ବିନାଶ କରିଗ୍ଲିଛି ଏବଂ ତା'ସହିତ ନିଜ ହୃଦୟରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ମୋତେ (ଭଗବାନଙ୍କୁ) ମଧ୍ୟ ଠକିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଗ୍ଲିଛି। ସେହି ଭେକଧାରୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ବସନାସବୁ ଏଯାଏଁ କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣ। ସେ ତାର ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ଉଭୟର ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୦,୪୧ ॥

ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କର ମୁଖ୍ୟଧର୍ମ ହେଉଛି ଶାନ୍ତି ଓ ଅହିଂସା। ବାନପ୍ରସ୍ଥଙ୍କର ମୁଖ୍ୟଧର୍ମ ହେଉଛି ତପସ୍ୟା ଓ ଭଗବଦ୍‌ଭାବ। ଗୃହସ୍ଥଙ୍କର ମୁଖ୍ୟଧର୍ମ ହେଉଛି ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ରକ୍ଷା ଓ ଯାଗଯଜ୍ଞ ତଥା ବ୍ରହ୍ମଚାରୀଙ୍କର ମୁଖ୍ୟଧର୍ମ ହେଉଛି ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ସେବା ॥ ୪୨ ॥ ଗୃହସ୍ଥ କେବଳ ଋତୁକାଳରେ ହିଁ ନିଜ ପତ୍ନୀ ସହିତ ସହବାସ କରିବା ଉଚିତ। ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ତପସ୍ୟା, ଶୌଚ, ସନ୍ତୋଷ ଏବଂ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମଭାବ ରଖିବା ହେଉଛି ମୁଖ୍ୟଧର୍ମ। କିନ୍ତୁ ମୋ ଉପାସନା ସମସ୍ତେ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪୩ ॥

ଇତି ମାଂ ଯଃ ସ୍ୱଧର୍ମେଣ ଭଜନ୍ ନିତ୍ୟମନନ୍ୟଭାକ୍ ।
ସର୍ବଭୂତେଷୁ ମଦ୍ଭାବୋ ମଦ୍ଭକ୍ତିଂ ବିନ୍ଦତେ ଦୃଢ଼ାମ୍ ॥ ୪୪

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ଅନନ୍ୟଭାବରେ ନିଜର ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ-ଧର୍ମଦ୍ୱାରା ମୋର ସେବାରେ ଲାଗି ରହନ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ମୁଁ ରହିଛି ବୋଲି ଭାବନା କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ମୋଠାରେ ଅବିଚଳା ଭକ୍ତି ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୪ ॥

ଭକ୍ତ୍ୟୋଦ୍ଧବାନପାୟିନ୍ୟା ସର୍ବଲୋକମହେଶ୍ୱରମ୍ ।
ସର୍ବୋତ୍ପତ୍ତ୍ୟପ୍ୟୟଂ ବ୍ରହ୍ମ କାରଣଂ ମୋପଯାତି ସଃ ॥ ୪୫

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୁଁ ହେଉଛି ସକଳ ଲୋକର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ; ମୁଁ ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରଳୟ ଓ ଉତ୍ପତ୍ତିର ପରମ କାରଣ ବ୍ରହ୍ମ। ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଅଖଣ୍ଡଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଗୃହସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋତେ ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୫ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଗୃହସ୍ଥ ସ୍ୱଧର୍ମପାଳନଦ୍ୱାରା ନିଜର ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଦ୍ଧ କରିଦେଇ ମୋର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟକୁ (ମୋର ସ୍ୱରୂପକୁ) ଜାଣିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ମୋତେ ଶୀଘ୍ର ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୬ ॥

ଇତି ସ୍ୱଧର୍ମନିର୍ଣ୍ଣିକ୍ତସତ୍ତ୍ୱୋ ନିର୍ଜ୍ଞାତମଦ୍‌ଗତିଃ ।
ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନୋ ନଚିରାତ୍ ସମୁପୈତି ମାମ୍ ॥ ୪୬

ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମବତାଂ ଧର୍ମ ଏଷ ଆଚାରଲକ୍ଷଣଃ ।
ସ ଏବ ମଦ୍ଭକ୍ତିଯୁତୋ ନିଃଶ୍ରେୟସକରଃ ପରଃ ॥ ୪୭

ମୁଁ ତୁମକୁ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମୀମାନଙ୍କର ଏହି ସଦାଚାରରୂପ ଧର୍ମ ବୁଝାଇ କହିଦେଲି। ଏହି ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ସହିତ ଯେ ମୋର ଭକ୍ତିରେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେ ଅନାୟାସରେ ପରମକଲ୍ୟାଣରୂପ ମୋକ୍ଷ ଲାଭ କରିପାରିବେ ॥ ୪୭ ॥ ହେ ସାଧୁସ୍ୱଭାବ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ମୋତେ ଯାହା ପଚାରିଥିଲ, ମୁଁ ତାହା କହିଦେଲି ଏବଂ ନିଜର ଧର୍ମପାଳନ କରୁଥିବା ମୋର ଭକ୍ତ ମୋତେ କିପରି ଲାଭ କରନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ବୁଝାଇଦେଲି ॥ ୪୮ ॥

ଏତତ୍ତେଽଭିହିତଂ ସାଧୋ ଭବାନ୍ ପୃଚ୍ଛତି ଯଚ୍ଚ ମାମ୍ ।
ଯଥା ସ୍ୱଧର୍ମସଂଯୁକ୍ତୋ ଭକ୍ତୋ ମାଂ ସମିୟାତ୍ ପରମ୍ ॥ ୪୮

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଅଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୮ ॥

+++

ଅଥୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି ଓ ଯମ-ନିୟମାଦି ସାଧନାମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯୋ ବିଦ୍ୟାଶ୍ରୁତସମ୍ପନ୍ନ ଆତ୍ମବାନ୍ ନାନୁମାନିକଃ ।
ମାୟାମାତ୍ରମିଦଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ଜ୍ଞାନଂ ଚ ମୟି ସଂନ୍ୟସେତ୍ ॥ ୧

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେ ଉପନିଷଦାଦି ଶାସ୍ତ୍ରର ଶ୍ରବଣ, ମନନ ଓ ନିଦିଧ୍ୟାସନଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ୍କାର କରି ପାରିଛନ୍ତି, ଯେ ଶ୍ରୋତ୍ରିୟ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ, ଯାହାଙ୍କର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କେବଳ ତର୍କ ଓ ଅନୁମାନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଅନୁଭବ କରି ନେଇଥାନ୍ତି ଯେ, ଏସବୁ ହେଉଛି ମାୟା, ସେ ଏହା ଜାଣିବା ପରେ ସେହି ଜ୍ଞାନକୁ ବି ମୋଠାରେ ଲୀନ କରିଦେବା ଉଚିତ ॥ ୧ ॥ ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ; ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କର ସାଧନ ଓ ସାଧ୍ୟ, ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ଅପବର୍ଗ। ସେମାନେ ମୋ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପଦାର୍ଥରେ ପ୍ରେମ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨ ॥ ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନରେ ସମ୍ପନ୍ନ ସିଦ୍ଧପୁରୁଷମାନେ ହିଁ ମୋର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣନ୍ତି। ତେଣୁ ଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷମାନେ ହେଉଛନ୍ତି

ଜ୍ଞାନିନସ୍ତ୍ୱହମେବେଷ୍ଟଃ ସ୍ୱାର୍ଥୋ ହେତୁଶ୍ଚ ସଂମତଃ ।
ସ୍ୱର୍ଗଶ୍ଚୈବାପବର୍ଗଶ୍ଚ ନାନ୍ୟୋଽର୍ଥୋ ମଦୃତେ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୨

ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନସଂସିଦ୍ଧାଃ ପଦଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠଂ ବିଦୁର୍ମମ ।
ଜ୍ଞାନୀ ପ୍ରିୟତମୋଽତୋ ମେ ଜ୍ଞାନେନାସୌ ବିଭର୍ତ୍ତି ମାମ୍ ॥ ୩

ତପସ୍ତୀର୍ଥଂ ଜପୋ ଦାନଂ ପବିତ୍ରାଣୀତରାଣି ଚ ।
ନାଲଂ କୁର୍ବନ୍ତି ତାଂ ସିଦ୍ଧିଂ ଯା ଜ୍ଞାନକଳୟା କୃତା ॥ ୪

ତସ୍ମାଜ୍‌ଜ୍ଞାନେନ ସହିତଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ସ୍ୱାତ୍ମାନମୁଦ୍ଧବ ।
ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନୋ ଭଜ ମାଂ ଭକ୍ତିଭାବିତଃ ॥ ୫

ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞେନ ମାମିଷ୍ଟ୍ୱାଽଽତ୍ମାନମାତ୍ମନି ।
ସର୍ବଯଜ୍ଞପତିଂ ମାଂ ବୈ ସଂସିଦ୍ଧିଂ ମୁନୟୋଽଗମନ୍ ॥ ୬

ତ୍ୱୟ୍ୟୁଦ୍ଧବାଶ୍ରୟତି ଯସ୍ତ୍ରିବିଧୋ ବିକାରୋ
ମାୟାନ୍ତରାଽଽପତତି ନାଦ୍ୟପବର୍ଗୟୋର୍ଯତ୍ ।
ଜନ୍ମାଦୟୋଽସ୍ୟ ଯଦମୀ ତବ ତସ୍ୟ କିଂ ସ୍ୟୁ-
ରାଦ୍ୟନ୍ତୟୋର୍ଯଦସତୋଽସ୍ତି ତଦେବ ମଧ୍ୟେ ॥ ୭

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଜ୍ଞାନଂ ବିଶୁଦ୍ଧଂ ବିପୁଳଂ ଯଥୈତଦ୍
ବୈରାଗ୍ୟବିଜ୍ଞାନଯୁତଂ ପୁରାଣମ୍ ।
ଆଖ୍ୟାହି ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତେ
ତ୍ୱଦ୍ଭକ୍ତିଯୋଗଂ ଚ ମହଦ୍‌ବିମୃଗ୍ୟମ୍ ॥ ୮

ତାପତ୍ରୟେଣାଭିହତସ୍ୟ ଘୋରେ
ସଂତପ୍ୟମାନସ୍ୟ ଭବାଧ୍ୱନୀଶ ।
ପଶ୍ୟାମି ନାନ୍ୟଚ୍ଛରଣଂ ତବାଙ୍ଘ୍ରି-
ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାତପତ୍ରାଦମୃତାଭିବର୍ଷାତ୍ ॥ ୯

ଦଷ୍ଟଂ ଜନଂ ସଂପତିତଂ ବିଲେଽସ୍ମିନ୍
କାଳାହିନା କ୍ଷୁଦ୍ରସୁଖୋରୁତର୍ଷମ୍ ।
ସମୁଦ୍ଧରୈନଂ କୃପୟାଽଽପବର୍ଗ୍ୟୈ-
ର୍ବଚୋଭିରାସିଞ୍ଚ ମହାନୁଭାବ ॥ ୧୦

ମୋର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ । ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ମୋତେ ନିରନ୍ତର ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ଜ୍ଞାନର ଗୋଟିଏ କଳା(କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଂଶ)ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧି ମିଳିପାରେ, ତାହା ତପସ୍ୟା, ତୀର୍ଥ, ଜପ, ଦାନ ଅଥବା ଅନ୍ୟ ପବିତ୍ରକାରୀ କ୍ରିୟାକଳାପଦ୍ୱାରା ମିଳିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୪ ॥ ତେଣୁ, ହେ ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଚିହ୍ନ ଏବଂ ତା'ପରେ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଭକ୍ତିଭାବରେ ମୋତେ ଭଜନ କର ॥ ୫ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷିମାନେ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନରୂପ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ସ୍ଥିତ ମୋତେ ଅର୍ଥାତ୍ ସକଳ ଯଜ୍ଞର ଅଧିପତି ଆତ୍ମାକୁ ଯଜନ କରି ପରମ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣରୂପରେ ଯେଉଁ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ବିକାରରୂପ ଶରୀର ରହିଛି, ତୁମେ ସେହି ଶରୀରର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛ । ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ତଥା ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ମାୟାଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ହିଁ ଏହି ଶରୀରର ସତ୍ତା ଅଛି ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଛି । ଏହା ଜନ୍ମପୂର୍ବରୁ ନ ଥିଲା, କି ମୃତ୍ୟୁପରେ ରହିବ ନାହିଁ। କେବଳ ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହା ଦେଖାଯାଉଛି । ଏହି ଶରୀରର ଜନ୍ମ ଆଦି ଷଡ୍‌ବିକାର ବି ରହିଛି । ଯାହା ଆଦ୍ୟରେ ଅସତ୍ ଓ ଅନ୍ତରେ ଅସତ୍, ତାହା ତ ମଧ୍ୟରେ ବି ଅସତ୍; ଏହିପରି ନାଶବାନ୍ ଅଟେ ଯେଉଁ ଶରୀର, ତାହା ସହିତ ତୁମର କି ସମ୍ବନ୍ଧ ! ॥ ୭ ॥

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ! ହେ ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ, ଏହା ହେଉଛି ବିଶୁଦ୍ଧ, ବିପୁଳ ଏବଂ ସନାତନ । ଏହା ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ବିଜ୍ଞାନରେ ଯୁକ୍ତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ କୃପା କରି ସେହି ଭକ୍ତିଯୋଗ ବିଷୟରେ କହନ୍ତୁ, ଯାହାକୁ କି ବ୍ରହ୍ମାଦି ମହାପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ହେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ! ମୁଁ ଏହି ଭବମାର୍ଗରେ ତ୍ରିତାପରେ ଜଳି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୀଡ଼ିତ ହେଉଛି । ଏହି ସଂକଟରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣଯୁଗଳର ଶରଣ ନେବା ବ୍ୟତୀତ ମୋତେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ଦେଖାଯାଉନାହିଁ। ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଚରଣଯୁଗଳ ଅମୃତବର୍ଷା କରେ ଏବଂ ଶରଣାଗତକୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରେ ॥ ୯ ॥ ହେ ମହାନୁଭାବ ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସେବକ ଅନ୍ଧକୂପରେ ପଡ଼ିଯାଇଛି; ଏହାକୁ କାଳରୂପୀ ସର୍ପ ଦଂଶନ କରୁଛି । ତଥାପି ଏହି ସେବକର କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଷୟସୁଖଭୋଗର ତୃଷ୍ଣା ମେଣ୍ଟୁ ନାହିଁ; ବରଂ ବଢ଼ିଯାଉଛି । ଆପଣ କୃପା କରି ଏହି ସେବକକୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ ଏବଂ

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଇତ୍ଥମେତତ୍ ପୁରା ରାଜା ଭୀଷ୍ମଂ ଧର୍ମଭୃତାଂ ବରମ୍ ।
ଅଜାତଶତ୍ରୁଃ ପପ୍ରଚ୍ଛ ସର୍ବେଷାଂ ନୋଽନୁଶୃଣ୍ୱତାମ୍ ॥ ୧୧

ନିବୃତ୍ତେ ଭାରତେ ଯୁଦ୍ଧେ ସୁହୃନ୍ନିଧନବିହ୍ୱଳଃ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଧର୍ମାନ୍ ବହୂନ୍ ପଶ୍ଚାନ୍ମୋକ୍ଷଧର୍ମାନପୃଚ୍ଛତ ॥ ୧୨

ତାନହଂ ତେଽଭିଧାସ୍ୟାମି ଦେବବ୍ରତମୁଖାଚ୍ଛ୍ରୁତାନ୍ ।
ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟବିଜ୍ଞାନଶ୍ରଦ୍ଧାଭକ୍ତ୍ୟୁପବୃଂହିତାନ୍ ॥ ୧୩

ନବୈକାଦଶ ପଞ୍ଚ ତ୍ରୀନ୍ ଭାବାନ୍ ଭୂତେଷୁ ଯେନ ବୈ ।
ଈକ୍ଷେତାଥୈକମପ୍ୟେଷୁ ତଜ୍ଜ୍ଞାନଂ ମମ ନିଶ୍ଚିତମ୍ ॥ ୧୪

ଏତଦେବ ହି ବିଜ୍ଞାନଂ ନ ତଥୈକେନ ଯେନ ଯତ୍ ।
ସ୍ଥିତ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତ୍ୟପ୍ୟୟାନ୍ ପଶ୍ୟେଦ୍ ଭାବାନାଂ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୧୫

ଆଦାବନ୍ତେ ଚ ମଧ୍ୟେ ଚ ସୃଜ୍ୟାତ୍ ସୃଜ୍ୟଂ ଯଦନ୍ୱିୟାତ୍ ।
ପୁନସ୍ତତ୍ପ୍ରତିସଂକ୍ରାମେ ଯଚ୍ଛିଷ୍ୟେତ ତଦେବ ସତ୍ ॥ ୧୬

ବିପତ୍ତିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଦେଉଥିବା ବାଣୀର ସୁଧାଧାରାଦ୍ୱାରା ମୋତେ ଭିଜାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୦ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ଯେଉଁ କଥା ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛ, ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମଧ୍ୟ ଧାର୍ମିକଶିରୋମଣି ଭୀଷ୍ମପିତାମହଙ୍କୁ ଏହି କଥା ପଚାରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲୁ ॥ ୧୧ ॥ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ହେବା ପରେ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଆପଣା ସ୍ୱଜନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କର ସଂହାର ହେତୁ ଶୋକବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ଭୀଷ୍ମପିତାମହଙ୍କ ଠାରୁ ବହୁ ଧର୍ମୋପଦେଶ ଶୁଣିସାରି ମୋକ୍ଷର ସାଧନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପଚାରିଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସେତେବେଳେ ଭୀଷ୍ମପିତାମହଙ୍କ ମୁଖରୁ ଯେଉଁ ମୋକ୍ଷଧର୍ମ ଆମେ ଶୁଣିଥିଲୁ, ମୁଁ ତୁମକୁ ତାହା ଶୁଣାଉଛି । ତାହା ହେଉଛି ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ, ବିଜ୍ଞାନ, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତିଭାବରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ॥ ୧୩ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୋର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ମତ ଏହି ଯେ, ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ବଳରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତୃଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ ବସ୍ତୁରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକୃତି, ପୁରୁଷ, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଂକାର ଓ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର—ଏପରି ନଅ ତତ୍ତ୍ୱ, ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ, ପଞ୍ଚକର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଏକ ମନ—ଏପରି ଏଗାର ତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ଓ ତିନିଗୁଣ—ଏପରି ଆଠ ତତ୍ତ୍ୱ ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବମୋଟ ଅଠେଇଶି ତତ୍ତ୍ୱ ବ୍ୟାପି ରହିଥିବା ଦେଖିହୁଏ ଏବଂ ତା'ପରେ ସମସ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ହିଁ ବ୍ୟାପି ରହିଥିବା ଦେଖିହୁଏ, ତାହା ହେଉଛି ଜ୍ଞାନ (ପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ) ॥ ୧୪ ॥ କିନ୍ତୁ କୌଣସି ତତ୍ତ୍ୱର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସତ୍ତା ନ ଦେଖି କେବଳ ଏକମାତ୍ର ପରମକାରଣ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଦେଖିବା ହେଉଛି ବିଜ୍ଞାନ (ଅପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ) । ଏହି ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନକୁ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ହେଲେ ଶରୀରାଦି ସମସ୍ତ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ଓ ସାବୟବ ପଦାର୍ଥର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ବିନାଶ ଉପରେ ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୫ ॥ ସେହି ଏକ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ସବୁରି ଆଦି, ମଧ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତରେ ରହିଥାନ୍ତି । ସେ ନିଜ ଭିତରୁ ହିଁ ଏହି ବିଶ୍ୱକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ବିଶ୍ୱରେ ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପି ରହିଥାନ୍ତି; ପୁନଶ୍ଚ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଳୟ କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ସେତେବେଳେ ସେ ହିଁ ଏହି ବିଶ୍ୱକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦିଅନ୍ତି । ତେଣୁ ସର୍ବଶେଷରେ ଯାହା ରହିଯାଏ, ତାହା ହେଉଛି ସତ୍ ତତ୍ତ୍ୱ ॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୁତିଃ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷମୈତିହ୍ୟମନୁମାନଂ ଚତୁଷ୍ଟୟମ୍ ।
ପ୍ରମାଣେଷ୍ୱନବସ୍ଥାନାଦ୍ ବିକଳ୍ପାତ୍ ସ ବିରଜ୍ୟତେ ॥ ୧୭

କର୍ମଣାଂ ପରିଣାମିତ୍ୱାଦାବିରିଞ୍ଚାଦମଙ୍ଗଳମ୍ ।
ବିପଶ୍ଚିନ୍ନଶ୍ୱରଂ ପଶ୍ୟେଦଦୃଷ୍ଟମପି ଦୃଷ୍ଟବତ୍ ॥ ୧୮

ଭକ୍ତିଯୋଗଃ ପୁରୈବୋକ୍ତଃ ପ୍ରୀୟମାଣାୟ ତେଽନଘ ।
ପୁନଶ୍ଚ କଥୟିଷ୍ୟାମି ମଦ୍ଭକ୍ତେଃ କାରଣଂ ପରମ୍ ॥ ୧୯

ଶ୍ରଦ୍ଧାମୃତକଥାୟାଂ ମେ ଶଶ୍ୱନ୍ମଦନୁକୀର୍ତ୍ତନମ୍ ।
ପରିନିଷ୍ଠା ଚ ପୂଜାୟାଂ ସ୍ତୁତିଭିଃ ସ୍ତବନଂ ମମ ॥ ୨୦

ଆଦରଃ ପରିଚର୍ଯ୍ୟାୟାଂ ସର୍ବାଙ୍ଗୈରଭିବନ୍ଦନମ୍ ।
ମଦ୍ଭକ୍ତପୂଜାଭ୍ୟଧିକା ସର୍ବଭୂତେଷୁ ମନ୍ମତିଃ ॥ ୨୧

ମଦର୍ଥେଷ୍ୱଙ୍ଗଚେଷ୍ଟା ଚ ବଚସା ମଦ୍‌ଗୁଣେରଣମ୍ ।
ମୟ୍ୟର୍ପଣଂ ଚ ମନସଃ ସର୍ବକାମବିବର୍ଜନମ୍ ॥ ୨୨

ମଦର୍ଥେଽର୍ଥପରିତ୍ୟାଗୋ ଭୋଗସ୍ୟ ଚ ସୁଖସ୍ୟ ଚ ।
ଇଷ୍ଟଂ ଦତ୍ତଂ ହୁତଂ ଜପ୍ତଂ ମଦର୍ଥଂ ଯଦ୍ ବ୍ରତଂ ତପଃ ॥ ୨୩

ଏବଂ ଧର୍ମୈର୍ମନୁଷ୍ୟାଣାମୁଦ୍ଧବାତ୍ମନିବେଦିନାମ୍ ।
ମୟି ସଞ୍ଜାୟତେ ଭକ୍ତିଃ କୋଽନ୍ୟୋଽର୍ଥୋଽସ୍ୟାବଶିଷ୍ୟତେ ॥ ୨୪

ଯଦାଽଽତ୍ମନ୍ୟର୍ପିତଂ ଚିତ୍ତଂ ଶାନ୍ତଂ ସତ୍ତ୍ୱୋପବୃଂହିତମ୍ ।
ଧର୍ମଂ ଜ୍ଞାନଂ ସବୈରାଗ୍ୟମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ଚାଭିପଦ୍ୟତେ ॥ ୨୫

ଶ୍ରୁତିପ୍ରମାଣ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷପ୍ରମାଣ, ଐତିହ୍ୟ (ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ବଚନ) ପ୍ରମାଣ ଏବଂ ଅନୁମାନପ୍ରମାଣଦ୍ୱାରା ଭେଦବୁଦ୍ଧିର ଅସ୍ତିତ୍ୱ (ଅର୍ଥାତ୍ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ତତ୍ତ୍ୱ ଥିବାର) କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସିଦ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ବିବେକୀ ପୁରୁଷ ବିଭିନ୍ନ ତତ୍ତ୍ୱର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପୋଷଣ କରୁଥିବା ମତର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନ ହୁଏ ଯେ, ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ବି ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ଉଚିତ ଯେ, ଇହଲୋକର ଭୋଗ ଯେପରି ନାଶବାନ୍, ଯଜ୍ଞାଦି ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ମିଳୁଥିବା ସ୍ୱର୍ଗଲୋକଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁଲୋକର ଭୋଗସୁଖ ହେଉଛି ସେହିପରି ଅମଙ୍ଗଳକାରୀ, ଦୁଃଖଦାୟୀ ଓ ନାଶବାନ୍ ॥ ୧୮ ॥

ହେ ନିଷ୍ପାପ ଉଦ୍ଧବ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ଆଗରୁ ଭକ୍ତିଯୋଗର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣାଇସାରିଛି । ତଥାପି ଯେହେତୁ ସେଥିରେ ତୁମର ବହୁତ ପ୍ରୀତି ରହିଛି, ତେଣୁ ମୁଁ ତୁମକୁ ଭକ୍ତିପ୍ରାପ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧନ (ଉପାୟ) ପୁଣିଥରେ କହୁଛି ॥ ୧୯ ॥ ଯେ ମୋର ଭକ୍ତ ହେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେ ମୋର ଅମୃତମୟୀ ଲୀଳାକଥାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେ ନିରନ୍ତର ମୋର ଗୁଣ, ଲୀଳା ଓ ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତୁ; ମୋର ପୂଜାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠା ରଖନ୍ତୁ ଏବଂ ସ୍ତୋତ୍ରଦ୍ୱାରା ମୋତେ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତୁ ॥ ୨୦ ॥ ମୋର ସେବାପୂଜାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖନ୍ତୁ ଏବଂ ମୋତେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କରନ୍ତୁ । ସେ ମୋର ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ପୂଜାକୁ ମୋ ପୂଜାଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ମହତ୍ତର ମନେକରି ସେମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରନ୍ତୁ ଏବଂ ସେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଠାରେ ମୋତେ ହିଁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୧ ॥ ତାହାଙ୍କର ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ କେବଳ ମୋରି ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେଉ । ସେ ମୁଖରେ ମୋରି ଗୁଣ ଗାନ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ମନକୁ ମୋତେ ହିଁ ସମର୍ପଣ କରିଦିଅନ୍ତୁ ତଥା ସକଳ କାମନା ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୨ ॥ ସେ ମୋ ନିମନ୍ତେ ସକଳ ଧନ, ସବୁ ଭୋଗ ଓ ସମସ୍ତ ସୁଖ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ଯାହା କିଛି ଯଜ୍ଞ, ଦାନ, ହୋମ, ଜପ, ବ୍ରତ ଓ ତପ କରିବେ, ସବୁ ମୋରି ନିମନ୍ତେ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୩ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଉପରୋକ୍ତ ଧର୍ମ ପାଳନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତି ଉଦୟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଯେ ଏପରି ଭକ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆଉ କେଉଁ ବସ୍ତୁ ବା ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ବାକି ରହିଯାଏ ! ॥ ୨୪ ॥ ଏହିପରି ଧର୍ମପାଳନ କଲେ ଚିତ୍ତରେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ ଏବଂ ସାଧକ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଇ

ଯଦର୍ପିତଂ ତଦ୍ ବିକଳ୍ପେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟୈଃ ପରିଧାବତି ।
ରଜସ୍ୱଲଂ ଚାସନ୍ନିଷ୍ଠଂ ଚିତ୍ତଂ ବିଦ୍ଧି ବିପର୍ଯ୍ୟୟମ୍ ॥ ୨୬

ଧର୍ମୋ ମଦ୍ଭକ୍ତିକୃତ୍ ପ୍ରୋକ୍ତୋ ଜ୍ଞାନଂ ଚୈକାତ୍ମ୍ୟଦର୍ଶନମ୍ ।
ଗୁଣେଷ୍ୱସଙ୍ଗୋ ବୈରାଗ୍ୟମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ଚାଣିମାଦୟଃ ॥ ୨୭

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଯମଃ କତିବିଧଃ ପ୍ରୋକ୍ତୋ ନିୟମୋ ବାରିକର୍ଶନ ।
କଃ ଶମଃ କୋ ଦମଃ କୃଷ୍ଣ କା ତିତିକ୍ଷା ଧୃତିଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୮

କିଂ ଦାନଂ କିଂ ତପଃ ଶୌର୍ଯ୍ୟଂ କିଂ ସତ୍ୟମୃତମୁଚ୍ୟତେ ।
କସ୍ତ୍ୟାଗଃ କିଂ ଧନଂ ଚେଷ୍ଟଂ କୋ ଯଜ୍ଞଃ କା ଚ ଦକ୍ଷିଣା ॥ ୨୯

ପୁଂସଃ କିଂସ୍ୱିଦ୍ ବଳଂ ଶ୍ରୀମନ୍ ଭଗୋ ଲାଭଶ୍ଚ କେଶବ ।
କା ବିଦ୍ୟା ହ୍ରୀଃ ପରା କା ଶ୍ରୀଃ କିଂ ସୁଖଂ ଦୁଃଖମେବ ଚ ॥ ୩୦

କଃ ପଣ୍ଡିତଃ କଶ୍ଚ ମୂର୍ଖଃ କଃ ପନ୍ଥା ଉତ୍ପଥଶ୍ଚ କଃ ।
କଃ ସ୍ୱର୍ଗୋ ନରକଃ କଃ ସ୍ୱିତ୍ କୋ ବନ୍ଧୁରୁତ କିଂ ଗୃହମ୍ ॥ ୩୧

କ ଆଢ୍ୟଃ କୋ ଦରିଦ୍ରୋ ବା କୃପଣଃ କଃ କ ଈଶ୍ୱରଃ ।
ଏତାନ୍ ପ୍ରଶ୍ନାନ୍ ମମ ବ୍ରୂହି ବିପରୀତାଂଶ୍ଚ ସତ୍ପତେ ॥ ୩୨

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅହିଂସା ସତ୍ୟମସ୍ତେୟମସଙ୍ଗୋ ହ୍ରୀରସଞ୍ଚୟଃ ।
ଆସ୍ତିକ୍ୟଂ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟଂ ଚ ମୌନଂ ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟଂ କ୍ଷମାଭୟମ୍ ॥ ୩୩

ଶୌଚଂ ଜପସ୍ତପୋ ହୋମଃ ଶ୍ରଦ୍ଧାଽଽତିଥ୍ୟଂ ମଦର୍ଚ୍ଚନମ୍ ।
ତୀର୍ଥାଟନଂ ପରାର୍ଥେହା ତୁଷ୍ଟିରାଚାର୍ଯ୍ୟସେବନମ୍ ॥ ୩୪

ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ମୋଠାରେ ଲଗାଇଦିଅନ୍ତି । ତା'ଫଳରେ ସାଧକଙ୍କୁ ଭକ୍ତି, ଧର୍ମ, ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଆପେ ଆପେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୫ ॥

ମନରେ ନାନାପ୍ରକାର କଳ୍ପନା ଉଦୟ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଏଣେତେଣେ ଦୌଡ଼ନ୍ତି । ଚିତ୍ତ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ । ତାର ଚିତ୍ତ ରଜୋଗୁଣରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଯାଏ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ତାର ଭକ୍ତି, ଧର୍ମ, ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ—ସବୁ କିଛି ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୬ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯାହାଦ୍ୱାରା ମୋଠାରେ ଭକ୍ତି ଜାତ ହୁଏ, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଧର୍ମ । ଯାହାଦ୍ୱାରା ବ୍ରହ୍ମ ଓ ଆତ୍ମାର ଏକତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି ହୁଏ, ତାହା ହିଁ ଜ୍ଞାନ । ବିଷୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତି ଆସିଯିବା ହିଁ ବୈରାଗ୍ୟ ଏବଂ ଅଣିମାଦି ସିଦ୍ଧିଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ॥ ୨୭ ॥

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ ରିପୁସୂଦନ ! ଯମ ଏବଂ ନିୟମ କେତେ ପ୍ରକାର ? ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଶମ କ'ଣ ? ଦମ କାହାକୁ କହନ୍ତି ? ଏବଂ ତିତିକ୍ଷା ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟ କ'ଣ ? ॥ ୨୮ ॥ ଆପଣ ମୋତେ ଦାନ, ତପସ୍ୟା, ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ସତ୍ୟ ଓ ଋତର ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟ ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ । ତ୍ୟାଗ କ'ଣ ? ଅଭୀଷ୍ଟ ଧନ କାହାକୁ କହନ୍ତି ? ଯଜ୍ଞ କାହାକୁ କହନ୍ତି ? ଦକ୍ଷିଣା କେଉଁ ବସ୍ତୁକୁ ବୁଝାଏ ? ହେ ଶ୍ରୀମାନ୍ କେଶବ ! ପୁରୁଷର ପ୍ରକୃତ ବଳ କ'ଣ ? ଭଗ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? ଏବଂ ଲାଭ କେଉଁ ବସ୍ତୁକୁ ସୂଚାଏ ? ଉତ୍ତମ ବିଦ୍ୟା, ଲଜ୍ଜା, ଶ୍ରୀ ତଥା ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ କ'ଣ ? ପଣ୍ଡିତ ଓ ମୂର୍ଖଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ କ'ଣ ? ସତ୍‌ମାର୍ଗ ଓ ଅସତ୍‌ମାର୍ଗର ଲକ୍ଷଣ କ'ଣ ? ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ନରକ କ'ଣ ? କାହାକୁ ଭାଇବନ୍ଧୁ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ ଏବଂ ଘର କ'ଣ ? ଧନବାନ୍ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ଓ ନିର୍ଦ୍ଧନ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ? କୃପଣ କିଏ ? ଈଶ୍ୱର କାହାଙ୍କୁ କୁହାଯାଏ ? ହେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ମୋତେ ଏସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ତା'ସହିତ ଏସବୁର ବିପରୀତ ଭାବର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରନ୍ତୁ ॥ ୨୮-୩୨ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ଅହିଂସା, ସତ୍ୟ, ଅସ୍ତେୟ (ଚୋରି ନ କରିବା), ଅସଙ୍ଗତା, ଲଜ୍ଜା, ଅସଞ୍ଚୟ (ଆବଶ୍ୟକତାଠାରୁ ଅଧିକ ଧନ ସଞ୍ଚୟ ନ କରିବା), ଆସ୍ତିକତା, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ମୌନ, ସ୍ଥିରତା, କ୍ଷମା ଓ ଅଭୟ—ଏହି ବାରଟିକୁ ଯମ କୁହାଯାଏ । ନିୟମ ମଧ୍ୟ ବାରଟି, ଯଥା—ଶୌଚ (ବାହାର ଓ ଭିତରର ପବିତ୍ରତା), ଜପ, ତପ, ହୋମ, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଅତିଥିସେବା, ଭଗବତ୍‌ପୂଜା, ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା, ପରୋପକାର ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା, ସନ୍ତୋଷ ଓ ଗୁରୁସେବା । ସକାମ ଓ ନିଷ୍କାମ ଉଭୟ ପ୍ରକାର ସାଧକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏସବୁ ଆବଶ୍ୟକ । ହେ ଉଦ୍ଧବ !

ଏତେ ଯମାଃ ସନିୟମା ଉଭୟୋର୍ଦ୍ୱାଦଶ ସ୍ମୃତାଃ ।
ପୁଂସାମୁପାସିତାସ୍ତାତ ଯଥାକାମଂ ଦୁହନ୍ତି ହି ॥ ୩୫

ଶମୋ ମନ୍ନିଷ୍ଠତା ବୁଦ୍ଧେର୍ଦମ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମଃ ।
ତିତିକ୍ଷା ଦୁଃଖସଂମର୍ଷୋ ଜିହ୍ୱୋପସ୍ଥଜୟୋ ଧୃତିଃ ॥ ୩୬

ଦଣ୍ଡନ୍ୟାସଃ ପରଂ ଦାନଂ କାମତ୍ୟାଗସ୍ତପଃ ସ୍ମୃତମ୍ ।
ସ୍ୱଭାବବିଜୟଃ ଶୌର୍ଯ୍ୟଂ ସତ୍ୟଂ ଚ ସମଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୩୭

ଋତଂ ଚ ସୂନୃତା ବାଣୀ କବିଭିଃ ପରିକୀର୍ତ୍ତିତା ।
କର୍ମସ୍ୱସଙ୍ଗମଃ ଶୌଚଂ ତ୍ୟାଗଃ ସଂନ୍ୟାସ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୩୮

ଧର୍ମ ଇଷ୍ଟଂ ଧନଂ ନୃଣାଂ ଯଜ୍ଞୋଽହଂ ଭଗବତ୍ତମଃ ।
ଦକ୍ଷିଣା ଜ୍ଞାନସନ୍ଦେଶଃ ପ୍ରାଣାୟାମଃ ପରଂ ବଲମ୍ ॥ ୩୯

ଭଗୋ ମ ଐଶ୍ୱରୋ ଭାବୋ ଲାଭୋ ମଦ୍ଭକ୍ତିରୁତ୍ତମଃ ।
ବିଦ୍ୟାଽଽତ୍ମନି ଭିଦାବାଧୋ ଜୁଗୁପ୍ସା ହ୍ରୀରକର୍ମସୁ ॥ ୪୦

ଶ୍ରୀର୍ଗୁଣା ନୈରପେକ୍ଷ୍ୟାଦ୍ୟାଃ ସୁଖଂ ଦୁଃଖସୁଖାତ୍ୟୟଃ ।
ଦୁଃଖଂ କାମସୁଖାପେକ୍ଷା ପଣ୍ଡିତୋ ବନ୍ଧମୋକ୍ଷବିତ୍ ॥ ୪୧

ମୂର୍ଖୋ ଦେହାଦ୍ୟହଂବୁଦ୍ଧିଃ ପନ୍ଥା ମନ୍ନିଗମଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ଉତ୍ପଥଶ୍ଚିତ୍ତବିକ୍ଷେପଃ ସ୍ୱର୍ଗଃ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୋଦୟଃ ॥ ୪୨

ନରକସ୍ତମଉନ୍ନାହୋ ବନ୍ଧୁର୍ଗୁରୁରହଂ ସଖେ ।
ଗୃହଂ ଶରୀରଂ ମାନୁଷ୍ୟଂ ଗୁଣାଢ୍ୟୋ ହ୍ୟାଢ୍ୟ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୪୩

ଦରିଦ୍ରୋ ଯସ୍ତ୍ୱସନ୍ତୁଷ୍ଟଃ କୃପଣୋ ଯୋଽଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ଗୁଣେଷ୍ୱସକ୍ତଧୀରୀଶୋ ଗୁଣସଙ୍ଗୋ ବିପର୍ଯ୍ୟୟଃ ॥ ୪୪

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏସବୁ ପାଳନ କରନ୍ତି, ଏହି ଯମ ଓ ନିୟମ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଭୋଗ ଓ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୩୩-୩୫ ॥

ମୋଠାରେ ବୁଦ୍ଧି ସ୍ଥିର ହୋଇ ଲାଗିଯିବାର ନାମ ହେଉଛି 'ଶମ'। ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମର ନାମ 'ଦମ'। ଦୁଃଖ ସହିଯିବାର ନାମ 'ତିତିକ୍ଷା'। ଜିହ୍ୱା ଓ ଜନନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବାର ନାମ 'ଧୈର୍ଯ୍ୟ' ॥ ୩୬ ॥ କୌଣସି ଜୀବକୁ ଦଣ୍ଡ ନ ଦେବା ବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅଭୟ ଦେବା ହେଉଛି ପରମ 'ଦାନ'। କାମନା ତ୍ୟାଗ କରିଦେବାକୁ ହିଁ 'ତପ' କୁହାଯାଏ। ନିଜର ବାସନାମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବା ହିଁ 'ଶୌର୍ଯ୍ୟ' (ବୀରତ୍ୱ) ଏବଂ ସର୍ବତ୍ର ସମସ୍ୱରୂପ ଓ ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ହିଁ 'ସତ୍ୟ' ॥ ୩୭ ॥ ସତ୍ୟ ଓ ମଧୁର ଭାଷଣକୁ ମହାତ୍ମାମାନେ 'ଋତ' କହନ୍ତି। କର୍ମରେ ଆସକ୍ତ ନ ହେବା ହିଁ 'ଶୌଚ'। କାମନାଗୁଡ଼ିକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାର ନାମ 'ସନ୍ନ୍ୟାସ' ॥ ୩୮ ॥ ଧର୍ମ ହିଁ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟ 'ଧନ'। ମୁଁ ପରମେଶ୍ୱର ହିଁ ହେଉଛି 'ଯଜ୍ଞ'। ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ଦେବା ହିଁ 'ଦକ୍ଷିଣା'। ପ୍ରାଣାୟାମ ହେଉଛି ଶ୍ରେଷ୍ଠ 'ବଳ' ॥ ୩୯ ॥ ମୋର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ହିଁ 'ଭଗ'। ମୋ ପ୍ରତି ଉତ୍ତମ ଭକ୍ତି ହିଁ ହେଉଛି ସର୍ବୋତ୍ତମ 'ଲାଭ'। ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାଦ୍ୱାରା ବ୍ରହ୍ମ ଓ ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ତାହା ହିଁ ପ୍ରକୃତ 'ବିଦ୍ୟା'। ପାପ କରିବାକୁ ଘୃଣା ଲାଗିବାର ନାମ ହିଁ 'ଲଜ୍ଜା' ॥ ୪୦ ॥ ନିରପେକ୍ଷତା (କାହାରିଠାରୁ କିଛି ଅପେକ୍ଷା ବା ଆଶା ନ ରଖିବା) ଆଦି ଗୁଣ ହିଁ ଶରୀରର ପ୍ରକୃତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବା 'ଶ୍ରୀ'। ସୁଖଦୁଃଖରୂପୀ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ କାଳ କାଳ ପାଇଁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ହିଁ 'ସୁଖ'। ବିଷୟଭୋଗର କାମନା ହିଁ 'ଦୁଃଖ'। ଯେ ବନ୍ଧନ ଓ ମୋକ୍ଷର ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଜାଣନ୍ତି, ସେ ହିଁ 'ପଣ୍ଡିତ' ॥ ୪୧ ॥ ଯେ ଶରୀର ଆଦିରେ 'ମୁଁ'ପଣ ଆରୋପ କରିଥାଏ, ସେ ହିଁ 'ମୂର୍ଖ'। ଯେଉଁ ମାର୍ଗ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସଂସାର ଆଡୁ ଦୂରେଇ ନେଇ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଭେଟାଇ ଦିଏ, ତାହା ହିଁ 'ସତ୍‌ମାର୍ଗ'। ଚିତ୍ତର ବହିର୍ମୁଖତାର ନାମ ହିଁ 'ଅସତ୍‌ମାର୍ଗ'। ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ବୃଦ୍ଧି ହିଁ 'ସ୍ୱର୍ଗ' ଏବଂ ହେ ସଖା ! ତମୋଗୁଣର ବୃଦ୍ଧି ହିଁ 'ନରକ'। ଗୁରୁ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତ 'ଭାଇବନ୍ଧୁ' ଏବଂ ମୁଁ ହେଉଛି ସେହି ଗୁରୁ। ଏହି ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ହିଁ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତ 'ଘର' ଏବଂ ଯେ ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ସମ୍ପନ୍ନ, ଯାହାଙ୍କ ପାଖରେ ଗୁଣର ଭଣ୍ଡାର ରହିଛି, ସେ ହିଁ ପ୍ରକୃତ 'ଧନୀ' ॥ ୪୨,୪୩ ॥ ଯାହାର ଚିତ୍ତରେ ଅସନ୍ତୋଷ ରହିଛି, ଅଭାବବୋଧ ରହିଛି, ସେ ହିଁ 'ଦରିଦ୍ର'। ଯେ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ନୁହେଁ, ସେ ହିଁ 'କୃପଣ'। ଯାହାଙ୍କ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ବିଷୟରେ ଆସକ୍ତ ନୁହେଁ, ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସମର୍ଥ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ 'ଈଶ୍ୱର'। ବିପରୀତ

ଏତ ଉଦ୍ଧବ ତେ ପ୍ରଶ୍ନାଃ ସର୍ବେ ସାଧୁ ନିରୂପିତାଃ ।
କିଂ ବର୍ଣ୍ଣିତେନ ବହୁନା ଲକ୍ଷଣଂ ଗୁଣଦୋଷୟୋଃ ।
ଗୁଣଦୋଷଦୃଶିର୍ଦୋଷୋ ଗୁଣସ୍ତୂଭୟବର୍ଜିତଃ ॥ ୪୫

ପକ୍ଷେ, ଯେ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ, ସେ ସର୍ବଥା 'ଅସମର୍ଥ' ॥ ୪୪ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ଯେଉଁ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲ, ସେସବୁର ଉତ୍ତର ମୁଁ ଦେଇଦେଲି । ଏସବୁର ଅର୍ଥ ବୁଝିଲେ ଓ ଅଭ୍ୟାସ କଲେ, ତାହା ମୋକ୍ଷମାର୍ଗରେ ସହାୟକ ହୁଏ । ମୁଁ ତୁମକୁ ଗୁଣ ଓ ଦୋଷର ଲକ୍ଷଣ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି କେତେ କହିବି ? ସାରାଂଶ ଏତିକି ବୋଲି ଜାଣ ଯେ, ଗୁଣ ଓ ଦୋଷ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଯିବା ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଦୋଷ ଏବଂ ଗୁଣଦୋଷ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନ ଯାଇ ନିଜର ଶାନ୍ତ ନିଃସଂକଳ୍ପ ସ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିବା ହିଁ ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଗୁଣ ॥ ୪୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଏକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୯ ॥

+++

ଅଥ ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଜ୍ଞାନଯୋଗ, କର୍ମଯୋଗ ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗ

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ବିଧିଶ୍ଚ ପ୍ରତିଷେଧଶ୍ଚ ନିଗମୋ ହୀଶ୍ୱରସ୍ୟ ତେ ।
ଅବେକ୍ଷତେଽରବିନ୍ଦାକ୍ଷ ଗୁଣଂ ଦୋଷଂ ଚ କର୍ମଣାମ୍ ॥ ୧

ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମବିକଳ୍ପଂ ଚ ପ୍ରତିଲୋମାନୁଲୋମଜମ୍ ।
ଦ୍ରବ୍ୟଦେଶବୟଃକାଲାନ୍ ସ୍ୱର୍ଗଂ ନରକମେବ ଚ ॥ ୨

ଗୁଣଦୋଷଭିଦାଦୃଷ୍ଟିମନ୍ତରେଣ ବଚସ୍ତବ ।
ନିଃଶ୍ରେୟସଂ କଥଂ ନୃଣାଂ ନିଷେଧବିଧିଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୩

ପିତୃଦେବମନୁଷ୍ୟାଣାଂ ବେଦଶ୍ଚକ୍ଷୁସ୍ତବେଶ୍ୱର ।
ଶ୍ରେୟସ୍ତ୍ୱନୁପଲବ୍ଧେଽର୍ଥେ ସାଧ୍ୟସାଧନୟୋରପି ॥ ୪

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ କମଳନୟନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! (ପୂର୍ବ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆପଣ କହିଲେ ଯେ, ଗୁଣ ଓ ଦୋଷ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନ ଯିବା ହିଁ ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଗୁଣ । କିନ୍ତୁ ମୋର ଏ ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ ରହିଛି ଯେ,) କର୍ମର ଗୁଣଦୋଷ ବିଷୟରେ ତ ବେଦରେ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ କେଉଁ କର୍ମ ବିଧିସମ୍ମତ ଓ କେଉଁ କର୍ମ ନିଷିଦ୍ଧ ତାହା କୁହାଯାଇଛି ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁଣ-ଦୋଷ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଧିନିଷେଧର ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇଛି । ବେଦ ତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣଙ୍କର ବାଣୀ ॥ ୧ ॥ ବେଦରୁ ହିଁ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମରେ ରହିଥିବା ଭେଦ, ପ୍ରତିଲୋମ ବିବାହ ଓ ଅନୁଲୋମ ବିବାହ ଫଳରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ବର୍ଣ୍ଣସଂକର ସନ୍ତତି, ଦ୍ରବ୍ୟ, ଦେଶ, ଆୟୁ, କାଳ ତଥା ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ନରକ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପ୍ରଭେଦ (ଭଲ ମନ୍ଦ ଜ୍ଞାନ) ଜଣାଯାଏ ॥ ୨ ॥ ଏପରିଭାବରେ ବିଧିନିଷେଧର (କରଣୀୟ ଓ ଅକରଣୀୟର) ଲକ୍ଷଣ କହୁଥିବା ଆପଣଙ୍କର ବେଦବାଣୀରେ ଗୁଣ ଓ ଦୋଷ ବିଷୟରେ କୁହାଯାଇଛି । ତେଣୁ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଗୁଣ କ'ଣ ଓ ଦୋଷ କ'ଣ, ତାହା ନ ଜାଣିଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାର ଉଦ୍ଧାର ହେବ କିପରି ? ॥ ୩ ॥

ହେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ପରମେଶ୍ୱର ! ଆପଣଙ୍କର ବେଦ ହିଁ ହେଉଛି ପିତୃ, ଦେବ ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଧାରମାର୍ଗ ଦେଖାଇ ଦେଉଥିବା ନେତ୍ର । ଯେ ସେହି ବେଦମାର୍ଗରେ ଚାଲେ ନାହିଁ, ସେ ଉଦ୍ଧାର କ'ଣ, ସାଧ୍ୟ କ'ଣ ଏବଂ ସାଧନ

ଗୁଣଦୋଷଭିଦାଦୃଷ୍ଟିର୍ନିଗମାତ୍ତେ ନ ହି ସ୍ୱତଃ ।
ନିଗମେନାପବାଦଶ୍ଚ ଭିଦାୟା ଇତି ହ ଭ୍ରମଃ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯୋଗାସ୍ତ୍ରୟୋ ମୟା ପ୍ରୋକ୍ତାଂ ନୃଣାଂ ଶ୍ରେୟୋବିଧିତ୍ସୟା ।
ଜ୍ଞାନଂ କର୍ମ ଚ ଭକ୍ତିଶ୍ଚ ନୋପାୟୋଽନ୍ୟୋଽସ୍ତି କୁତ୍ରଚିତ୍ ॥ ୬

ନିର୍ବିଣ୍ଣାନାଂ ଜ୍ଞାନଯୋଗୋ ନ୍ୟାସିନାମିହ କର୍ମସୁ ।
ତେଷ୍ୱନିର୍ବିଣ୍ଣଚିତ୍ତାନାଂ କର୍ମଯୋଗସ୍ତୁ କାମିନାମ୍ ॥ ୭

ଯଦୃଚ୍ଛୟା ମତ୍କଥାଦୌ ଜାତଶ୍ରଦ୍ଧସ୍ତୁ ଯଃ ପୁମାନ୍ ।
ନ ନିର୍ବିଣ୍ଣୋ ନାତିସକ୍ତୋ ଭକ୍ତିଯୋଗୋଽସ୍ୟ ସିଦ୍ଧିଦଃ ॥ ୮

ତାବତ୍ କର୍ମାଣି କୁର୍ବୀତ ନ ନିର୍ବିଦ୍ୟେତ ଯାବତା ।
ମତ୍କଥାଶ୍ରବଣାଦୌ ବା ଶ୍ରଦ୍ଧା ଯାବନ୍ନ ଜାୟତେ ॥ ୯

ସ୍ୱଧର୍ମସ୍ଥୋ ଯଜନ୍ ଯଜ୍ଞୈରନାଶୀଃକାମ ଉଦ୍ଧବ ।
ନ ଯାତି ସ୍ୱର୍ଗନରକୌ ଯଦ୍ୟନ୍ୟନ୍ନ ସମାଚରେତ୍ ॥ ୧୦

ଅସ୍ମିଁଲ୍ଲୋକେ ବର୍ତ୍ତମାନଃ ସ୍ୱଧର୍ମସ୍ଥୋଽନଘଃ ଶୁଚିଃ ।
ଜ୍ଞାନଂ ବିଶୁଦ୍ଧମାପ୍ନୋତି ମଦ୍ଭକ୍ତିଂ ବା ଯଦୃଚ୍ଛୟା ॥ ୧୧

କ'ଣ, ତାହା ଜାଣି ପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୪ ॥ ଗୁଣ କ'ଣ ଓ ଦୋଷ କ'ଣ, ତାହା ଆପଣଙ୍କ ବେଦବାଣୀରେ ହିଁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇଛି । ଏହା ତ ଅନ୍ୟ କାହାର ନିଜ କଳ୍ପନା ନୁହେଁ । ତା'ଛଡ଼ା ବେଦରୁ ହିଁ ଗୁଣ-ଦୋଷର ଦୃଷ୍ଟି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି; ଏହି ଦୃଷ୍ଟି ତ ସ୍ୱତଃ ଜାତ ହୋଇନାହିଁ । ତେଣୁ ମୋ ମନରେ ଭ୍ରମ ଜାତ ହେଉଛି ॥ ୫ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣ (ଉଦ୍ଧାର ବା ମୋକ୍ଷ) ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ହିଁ ଉପଦେଶଛଳରେ ବେଦରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟତ୍ର ଅଧିକାରୀଭେଦରେ ତିନି ପ୍ରକାର ଯୋଗ ବିଷୟ କହିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ଜ୍ଞାନଯୋଗ, କର୍ମଯୋଗ ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗ । ମନୁଷ୍ୟର ପରମ କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଏହି ତିନିଟି ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ବି ଦିଆଯାଇନାହିଁ ॥ ୬ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେଉଁମାନେ କର୍ମ ଓ ତାର ଫଳ ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ ହୋଇଗଲେଣି ଏବଂ ସେସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେଣି, ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଅଧିକାରୀ । ବିପରୀତ ପକ୍ଷେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ କର୍ମ ଓ କର୍ମଫଳ ପ୍ରତି ବୈରାଗ୍ୟ ଆସିନାହିଁ, ଯେ ସେସବୁ ଦୁଃଖଜନକ ବୋଲି ବୁଝିନାହାନ୍ତି, ସେଭଳି ସକାମ ପୁରୁଷମାନେ ହେଉଛନ୍ତି କର୍ମଯୋଗର ଅଧିକାରୀ ॥ ୭ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରକ୍ତ (ବୈରାଗୀ) ନୁହନ୍ତି, କି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆସକ୍ତ ନୁହନ୍ତି ତଥା କୌଣସି ପୂର୍ବଜନ୍ମର ଶୁଭକର୍ମଫଳରେ ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ମୋର ଲୀଳା-କଥା ଆଦିରେ ଯାହାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ ହୋଇଯାଇଛି, ସେ ଭକ୍ତିଯୋଗର ଅଧିକାରୀ । ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ହିଁ ସିଦ୍ଧି ମିଳିପାରେ ॥ ୮ ॥

ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କର୍ମମୟ ଜଗତ୍ ପ୍ରତି ଓ କର୍ମରୁ ମିଳୁଥିବା ସ୍ୱର୍ଗାଦି ସୁଖ ପ୍ରତି ବୈରାଗ୍ୟ ଆସିନାହିଁ ଅଥବା ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ଲୀଳାକଥା ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ ଆଦି କରିବାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ ହୋଇନାହିଁ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ରହିଥିବା ବିଧି-ନିଷେଧ ସବୁ ମାନି କର୍ମ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୯ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଏପରିଭାବରେ ନିଜର ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଶ୍ରମର ଅନୁକୂଳ ଧର୍ମରେ ଲାଗିରହି, କୌଣସି ଆଶା ଓ କାମନା ନ ରଖି ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ମୋର ଆରାଧନା କରିଚାଲିଲେ ଏବଂ ନିଷିଦ୍ଧକର୍ମଠାରୁ ଦୂରେଇ ରହି କେବଳ ବିହିତ କର୍ମ କଲେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସ୍ୱର୍ଗ କିମ୍ବା ନରକକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥ ସ୍ୱଧର୍ମରେ ନିଷ୍ଠା ରଖିଥିବା ପୁରୁଷଙ୍କୁ ପାପ ଲାଗେ ନାହିଁ; ସେ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସେ ଇହଲୋକରେ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଅନାୟାସରେ ମୋ ଚରଣରେ ଭକ୍ତି ମିଳିଯାଏ ॥ ୧୧ ॥

ସ୍ୱର୍ଗିଣୋଽପ୍ୟେତମିଚ୍ଛନ୍ତି ଲୋକଂ ନିରୟିଣସ୍ତଥା ।
ସାଧକଂ ଜ୍ଞାନଭକ୍ତିଭ୍ୟାମୁଭୟଂ ତଦସାଧକମ୍ ॥ ୧୨

ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ। ସ୍ୱର୍ଗଲୋକବାସୀ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଶରୀର ପାଇବାକୁ ଚ୍ହାନ୍ତି ଓ ନରକର ଜୀବ ମଧ୍ୟ ଏହି ଶରୀର ପାଇବାକୁ କାମନା କରନ୍ତି। ଜ୍ଞାନମାର୍ଗ ଓ ଭକ୍ତିମାର୍ଗ ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ସାଧନସ୍ୱରୂପ ଅଟେ; କାରଣ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ନରକରେ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇପାରେ ନାହିଁ; କେବଳ ମନୁଷ୍ୟଶରୀରରେ ହିଁ ତାହା ହେବା ସମ୍ଭବପର ॥ ୧୨ ॥

ନ ନରଃ ସ୍ୱର୍ଗତିଂ କାଙ୍କ୍ଷେନ୍ନାରକୀଂ ବା ବିଚକ୍ଷଣଃ ।
ନେମଂ ଲୋକଂ ଚ କାଙ୍କ୍ଷେତ ଦେହାବେଶାତ୍ ପ୍ରମାଦ୍ୟତି ॥ ୧୩

ବିଗ୍ରହବନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗରେ କିମ୍ବା ନରକରେ କିମ୍ବା ଇହଲୋକରେ ଦେହ ପାଇବାକୁ କାମନା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; କାରଣ କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶରୀର ପାଇଗଲେ ସେହି ଦେହ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଅହଂବୁଦ୍ଧି ବା ଆସକ୍ତି ଆସିଯାଏ ଓ ବ୍ୟକ୍ତି ତାର ପରମ କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରତି ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରେ। ଫଳତଃ ତାର ପତନ ଘଟେ ॥ ୧୩ ॥ ତେଣୁ ସାବଧାନ ହୋଇ ବିବେକବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ବୁଝିଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, ଏହି ଶରୀର ମରଣଧର୍ମା ହୋଇଥିଲେ ବି ପରମାତ୍ମପ୍ରାପ୍ତି କରାଇପାରେ।

ଏତଦ୍ ବିଦ୍ୱାନ୍ ପୁରା ମୃତ୍ୟୋରଭବାୟ ଘଟେତ ସଃ ।
ଅପ୍ରମତ୍ତ ଇଦଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ମର୍ତ୍ତ୍ୟମପ୍ୟର୍ଥସିଦ୍ଧିଦମ୍ ॥ ୧୪

ଏଣୁ ଏ ନରଦେହ ପାଇ । ଯାବତ ମୃତ୍ୟୁ ନ ଘଟଇ ॥
ତାବତ ଜ୍ଞାନ ବଇରାଗ୍ୟେ । ମୋର ଭକତି ଯୋଗମାର୍ଗେ ॥
ମରଣ ମୁଖୁଁ ବେଗେ ତର । ମନୁଷ୍ୟଦେହ ନୋହେ ଚିର ॥
॥ ୧୪ ॥

ଛିଦ୍ୟମାନଂ ଯମୈରେତୈଃ କୃତନୀଡ଼ଂ ବନସ୍ପତିମ୍ ।
ଖଗଃ ସ୍ୱକେତମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ କ୍ଷେମଂ ଯାତି ହ୍ୟଲମ୍ପଟଃ ॥ ୧୫

ଅହୋରାତ୍ରୈଶ୍ଛିଦ୍ୟମାନଂ ବୁଦ୍ଧ୍ୱାଽଽୟୁର୍ଭୟବେପଥୁଃ ।
ମୁକ୍ତସଙ୍ଗଃ ପରଂ ବୁଦ୍ଧ୍ୱା ନିରୀହ ଉପଶାମ୍ୟତି ॥ ୧୬

ଏହି ଶରୀରଟି ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷ। ଏଥିରେ ବସା ବାନ୍ଧି ଜୀବରୂପୀ ପକ୍ଷୀ ନିବାସ କରେ। ଯମରାଜାଙ୍କ ଦୂତମାନେ ଏହି ବୃକ୍ଷକୁ ଅନୁକ୍ଷଣ କାଟିଚ୍ଲିଛନ୍ତି। କଟାଯାଉଥିବା ବୃକ୍ଷରୁ ପକ୍ଷୀ ଯେପରି ଉଡ଼ିପଳାଏ, ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଏହି ମନୁଷ୍ୟଶରୀରକୁ ଦିନରାତି କଟାଯାଉଥିବା ଘଟଣା ଦେଖିପାରନ୍ତି, ସେ ସେହିପରି ଭୟରେ କମ୍ପିତ ହୋଇ କାମନାଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯା'ନ୍ତି। ସେହି ପୁରୁଷ ହିଁ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିପାରି ଶାନ୍ତାତ୍ମା ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେ ହିଁ ମୋକ୍ଷ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୧୫,୧୬ ॥

ବଡ଼ କଥା ହେଉଛି,

ସର୍ବ ଶରୀର ମଧ୍ୟେ ସାର । ଦୁର୍ଲଭ ନର କଳେବର ॥

ତଥାପି ଭଗବାନଙ୍କର ଅସୀମ ଅନୁକମ୍ପାରୁ ହିଁ ଏହା ସୁଲଭ ହୋଇଯାଇଛି।

ନୃଦେହମାଦ୍ୟଂ ସୁଲଭଂ ସୁଦୁର୍ଲଭଂ
ପ୍ଲବଂ ସୁକଳ୍ପଂ ଗୁରୁକର୍ଣ୍ଣଧାରମ୍ ।
ମୟାନୁକୂଳେନ ନଭସ୍ୱତେରିତଂ
ପୁମାନ୍ ଭବାବ୍ଧିଂ ନ ତରେତ୍ ସ ଆତ୍ମହା ॥ ୧୭

ସୁଲଭ ନାବରୂପେ ଘାଟେ । ବନ୍ଧନ ଭବସିନ୍ଧୁ ତଟେ ॥
ଏ ନାବେ ଗୁରୁ କର୍ଣ୍ଣଧାର । ମୁହିଁ ଅନୁକୂଳ ସମୀର ॥
ଏମନ୍ତ ନାବ ଥାଉଁ କୂଳେ । ଯେ ବା ନ ତରେ ଭବଜଳେ ॥
ସେ ନର ହୀନ ମୂଢ଼ମତି । ତାହାକୁ ବୋଲି ଆତ୍ମଘାତୀ ॥
॥ ୧୭ ॥

ଯଦାଽଽରମ୍ଭେଷୁ ନିର୍ବିଣ୍ଣୋ ବିରକ୍ତଃ ସଂଯତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ଅଭ୍ୟାସେନାତ୍ମନୋ ଯୋଗୀ ଧାରୟେଦଚଳଂ ମନଃ ॥ ୧୮

ଧାର୍ଯ୍ୟମାଣଂ ମନୋ ଯର୍ହି ଭ୍ରାମ୍ୟଦାଶ୍ୱନବସ୍ଥିତମ୍ ।
ଅତନ୍ଦ୍ରିତୋଽନୁରୋଧେନ ମାର୍ଗେଣାତ୍ମବଶଂ ନୟେତ୍ ॥ ୧୯

ମନୋଗତିଂ ନ ବିସୃଜେଜ୍ଜିତପ୍ରାଣୋ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ସତ୍ତ୍ୱସମ୍ପନ୍ନୟା ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ମନ ଆତ୍ମବଶଂ ନୟେତ୍ ॥ ୨୦

ଏଷ ବୈ ପରମୋ ଯୋଗୋ ମନସଃ ସଂଗ୍ରହଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ହୃଦୟଜ୍ଞତ୍ୱମନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ ଦମ୍ୟସ୍ୟେବାର୍ବତୋ ମୁହୁଃ ॥ ୨୧

ସାଂଖ୍ୟେନ ସର୍ବଭାବାନାଂ ପ୍ରତିଲୋମାନୁଲୋମତଃ ।
ଭବାପ୍ୟୟାବନୁଧ୍ୟାୟେନ୍ମନୋ ଯାବତ୍ ପ୍ରସୀଦତି ॥ ୨୨

ନିର୍ବିଣ୍ଣସ୍ୟ ବିରକ୍ତସ୍ୟ ପୁରୁଷସ୍ୟୋକ୍ତବେଦିନଃ ।
ମନସ୍ତ୍ୟଜତି ଦୌରାତ୍ମ୍ୟଂ ଚିନ୍ତିତସ୍ୟାନୁଚିନ୍ତୟା ॥ ୨୩

ଯମାଦିଭିର୍ଯୋଗପଥୈରାନ୍ୱୀକ୍ଷିକ୍ୟା ଚ ବିଦ୍ୟୟା ।
ମମାର୍ଚ୍ଚୋପାସନାଭିର୍ବା ନାନ୍ୟୈର୍ଯୋଗ୍ୟଂ ସ୍ମରେନ୍ମନଃ ॥ ୨୪

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ କର୍ମକୁ ଦୁଃଖମୟ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି କର୍ମ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୋଇଯିବ, ସେତେବେଳେ ସେ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହୋଇ ଯୋଗରେ ମନୋନିବେଶ କରିବା ଉଚିତ ଏବଂ ବାରମ୍ବାର ଅଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ବା ଆତ୍ମାନୁସନ୍ଧାନଦ୍ୱାରା ତା'ର ମନକୁ ମୋଠାରେ (ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ) ଅବିଚଳିତଭାବରେ ଲଗାଇଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୮ ॥ ମନକୁ ଧାରଣାବଦ୍ଧ କରିବାବେଳେ ତାହା ଯଦି ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଇତସ୍ତତଃ ହୁଏ, ତେବେ ହେଳା ନ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନତାର ସହିତ ମନକୁ ବୁଝାଇସୁଝାଇ ନିଜର ଆୟତ୍ତକୁ ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧୯ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରାଣମାନଙ୍କୁ ନିଜ ବଶରେ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମନକୁ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଲଗାମଛଡ଼ା କରାଯିବା ଅନୁଚିତ । ମନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗତିବିଧି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚଞ୍ଚଳପଣ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏପରିଭାବରେ ସତ୍ତ୍ୱସମ୍ପନ୍ନ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ମନକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ନିଜର ବଶକୁ ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୨୦ ॥ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଘୋଡ଼ାକୁ ଯେପରି ଦମନ କରାଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ମନକୁ ତାର ଭାବ ଜାଣି ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣକୁ ଆଣିବାକୁ ହେବ । ମନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆୟତ୍ତ ହୋଇଯିବାର ନାମ ହେଉଛି ପରମ ଯୋଗ ॥ ୨୧ ॥

ସାଂଖ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରକୃତିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଶରୀର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୃଷ୍ଟିର ଯେଉଁ କ୍ରମ କୁହାଯାଇଛି, ସେହି କ୍ରମରେ ସୃଷ୍ଟିଚିନ୍ତନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପୁଣି ଯେଉଁ କ୍ରମରେ ଶରୀର ଆଦି ପ୍ରକୃତିରେ ଲୟ ହୁଏ ବୋଲି କୁହଯାଇଛି, ସେହି କ୍ରମରେ ଲୟଚିନ୍ତନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମନ ଶାନ୍ତ ବା ସ୍ଥିର ନ ହୋଇଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଗତର ବିନାଶଶୀଳତାକୁ ଏହିପରି ଚିନ୍ତନ କରି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୨୨ ॥

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ସଂସାର ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ତଥା ଯାହାଙ୍କୁ ସଂସାରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥ ଦୁଃଖମୟ ବୋଧ ହୁଏ, ସେ ନିଜର ଗୁରୁବର୍ଗଙ୍କର ଉପଦେଶ ଭଲରୂପେ ଉପଲବ୍ଧି କରି ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ହିଁ ବାରମ୍ବାର ଚିନ୍ତନ କରିବାରେ ଲାଗିଯାଆନ୍ତି । ଏପରି ଚିନ୍ତନ ଅଭ୍ୟାସବଳରେ ତାଙ୍କର ମନ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଚଞ୍ଚଳତା ଛାଡ଼ିଦିଏ ॥ ୨୩ ॥ ଯମ, ନିୟମ, ଆସନ, ପ୍ରାଣାୟାମ, ପ୍ରତ୍ୟାହାର, ଧାରଣା, ଧ୍ୟାନ, ସମାଧି ଆଦି ପଦ୍ଧତିରେ ଯୋଗାଭ୍ୟାସ କଲେ, ଆତ୍ମବିଦ୍ୟା ଅଭ୍ୟାସ କଲେ ତଥା ମୋ ପ୍ରତି ପରାଭକ୍ତି ବିକାଶ କଲେ ଏବଂ ମୋର ଉପାସନାଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତିଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସ କଲେ ମନ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ କରିବାରେ ଲାଗିଯାଏ । ମନକୁ ପରମାତ୍ମଚିନ୍ତନରେ ଲଗାଇବାକୁ ହେଲେ ଏହା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥

ଯଦି କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ପ୍ରମାଦେନ ଯୋଗୀ କର୍ମ ବିଗର୍ହିତମ୍ ।
ଯୋଗେନୈବ ଦହେଦଂହୋ ନାନ୍ୟତ୍ର କଦାଚନ ॥ ୨୫

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ସାଧାରଣତଃ, ଯୋଗୀ କେବେ କୌଣସି ନିନ୍ଦିତ କର୍ମ କରନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଯଦି କେବେ ଭୁଲବଶତଃ କିଛି ଅପରାଧ କରିବସନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଯୋଗଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେହି ପାପକୁ ଜାଳିଦେବା ଉଚିତ; ସେଥିପାଇଁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କର୍ମ କରିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ॥ ୨୫ ॥

ସ୍ୱେ ସ୍ୱେଽଧିକାରେ ଯା ନିଷ୍ଠା ସ ଗୁଣଃ ପରିକୀର୍ତ୍ତିତଃ ।
କର୍ମଣାଂ ଜାତ୍ୟଶୁଦ୍ଧାନାମନେନ ନିୟମଃ କୃତଃ ।
ଗୁଣଦୋଷବିଧାନେନ ସଙ୍ଗାନାଂ ତ୍ୟାଜନେଚ୍ଛୟା ॥ ୨୬

ନିଜ ନିଜର ଅଧିକାର ଅନୁଯାୟୀ ଆଚରଣ କରିବା ହିଁ ଗୁଣ। ଅନ୍ୟର ଅଧିକାରଭୁକ୍ତ କର୍ମ ଆଚରଣ କରିବା ଦୋଷ। କାରଣ କର୍ମ ସ୍ୱଭାବତଃ ଅଶୁଦ୍ଧ। କର୍ମରେ ଆସକ୍ତି ତ୍ୟାଗ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ କର୍ମ ପାଇଁ ଗୁଣ-ଦୋଷର ବିଧାନ କରି କର୍ମାଚରଣକୁ ନିୟମନ କରାଯାଇଛି ॥ ୨୬ ॥

ଜାତଶ୍ରଦ୍ଧୋ ମତ୍କଥାସୁ ନିର୍ବିଣ୍ଣଃ ସର୍ବକର୍ମସୁ ।
ବେଦ ଦୁଃଖାତ୍ମକାନ୍ କାମାନ୍ ପରିତ୍ୟାଗେଽପ୍ୟନୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୨୭

ତତୋ ଭଜେତ ମାଂ ପ୍ରୀତଃ ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁର୍ଦୃଢ଼ନିଶ୍ଚୟଃ ।
ଜୁଷମାଣଶ୍ଚ ତାନ୍ କାମାନ୍ ଦୁଃଖୋଦର୍କାଂଶ୍ଚ ଗର୍ହୟନ୍ ॥ ୨୮

ମୋର ଲୀଳାକଥାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ସକଳ ପ୍ରକାର କର୍ମରୁ ବିରତ ହୋଇଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ। କର୍ମତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ ବି କର୍ମ ଦୁଃଖାତ୍ମକ ବୋଲି ଜାଣି କର୍ମ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହେବାକୁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରିବା ଉଚିତ। ଏପରିଭାବରେ ନିଜର ବୁଦ୍ଧିକୁ ଦୃଢ଼ କରି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ପ୍ରେମର ସହିତ ଭଜନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଯଦି ମନର କାମନାମାନଙ୍କୁ ନାଶ କରିପାରୁ ନ ଥିବାରୁ ସଂସ୍କାରବଶତଃ କାମନା ପୂରଣରୁ ବିରତ ହୋଇ ନ ପାରିବେ, ତେବେ କାମନାପୂରଣ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେସବୁ ନିନ୍ଦ୍ୟ ବୋଲି ମାନିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ କାମନାପୂରଣର ପରିଣାମ ହିଁ ଦୁଃଖ ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଏପରି ଅଭ୍ୟାସ କରିଗ୍ଲେଲେ, ସହଜରେ ସେହି କର୍ମ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତି ଆସିଯିବ ॥ ୨୭,୨୮ ॥

ପ୍ରୋକ୍ତେନ ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ଭଜତୋ ମାସକୃନ୍ମୁନେଃ ।
କାମା ହୃଦୟ୍ୟା ନଶ୍ୟନ୍ତି ସର୍ବେ ମୟି ହୃଦି ସ୍ଥିତେ ॥ ୨୯

ଭିଦ୍ୟତେ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିଶ୍ଛିଦ୍ୟନ୍ତେ ସର୍ବସଂଶୟାଃ ।
କ୍ଷୀୟନ୍ତେ ଚାସ୍ୟ କର୍ମାଣି ମୟି ଦୃଷ୍ଟେଽଖିଳାତ୍ମନି ॥ ୩୦

ଏପରିଭାବରେ ମୁଁ କହିଥିବା ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ନିରନ୍ତର ମୋର ଭଜନ କରିଗ୍ଲେଲେ ମୁଁ ଆସି ସାଧକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବସିଯାଏ ଏବଂ ମୁଁ ବିରାଜମାନ ହେଉ ହେଉ ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ସକଳ ବାସନା ସଂସ୍କାର ସମେତ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସେ ମୋର (ପରମାତ୍ମାଙ୍କର) ସାକ୍ଷାତ୍କାର ପାଇଗଲେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ଗ୍ରନ୍ଥି ଖୋଲିଯାଏ; ତାଙ୍କର ସକଳ ସଂଶୟ ତୁଟିଯାଏ ଏବଂ ସବୁ କର୍ମବାସନା ସର୍ବଥା କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୦ ॥

ତସ୍ମାନ୍ମଦ୍ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତସ୍ୟ ଯୋଗିନୋ ବୈ ମଦାତ୍ମନଃ ।
ନ ଜ୍ଞାନଂ ନ ଚ ବୈରାଗ୍ୟଂ ପ୍ରାୟଃ ଶ୍ରେୟୋ ଭବେଦିହ ॥ ୩୧

ଯତ୍ କର୍ମଭିର୍ଯତ୍ତପସା ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟତଶ୍ଚ ଯତ୍ ।
ଯୋଗେନ ଦାନଧର୍ମେଣ ଶ୍ରେୟୋଭିରିତରୈରପି ॥ ୩୨

ସର୍ବଂ ମଦ୍ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ମଦ୍ଭକ୍ତୋ ଲଭତେଽଞ୍ଜସା ।
ସ୍ୱର୍ଗାପବର୍ଗଂ ମଦ୍ଧାମ କଥଞ୍ଚିଦ୍ ଯଦି ବାଞ୍ଛତି ॥ ୩୩

ତେଣୁ ମୋତେ ଭକ୍ତି କରୁଥିବା ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ମୋର ଚିନ୍ତନରେ ମଗ୍ନ ରହନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନର କିମ୍ବା ବୈରାଗ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼େ ନାହିଁ। ପ୍ରାୟ ସେହି ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୧ ॥ କର୍ମ, ତପସ୍ୟା, ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଯୋଗାଭ୍ୟାସ, ଦାନ, ଧର୍ମ ଓ ଅନ୍ୟସବୁ ଆତ୍ମୋଦ୍ଧାରକାରୀ ସାଧନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯାହା କିଛି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ, ମୋର ଭକ୍ତ ସେସବୁ କେବଳ ମୋର ଭକ୍ତିଯୋଗ ପ୍ରଭାବରେ ଅତି ସହଜରେ ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୨,୩୩ ॥

ନ କିଞ୍ଚିତ୍ ସାଧବୋ ଧୀରା ଭକ୍ତା ହ୍ୟେକାନ୍ତିନୋ ମମ ।
ବାଞ୍ଛନ୍ତ୍ୟପି ମୟା ଦତ୍ତଂ କୈବଲ୍ୟମପୁନର୍ଭବମ୍ ॥ ୩୪

ନୈରପେକ୍ଷ୍ୟଂ ପରଂ ପ୍ରାହୁର୍ନିଃଶ୍ରେୟସମନଳ୍ପକମ୍ ।
ତସ୍ମାନ୍ନିରାଶିଷୋ ଭକ୍ତିର୍ନିରପେକ୍ଷସ୍ୟ ମେ ଭବେତ୍ ॥ ୩୫

ନ ମୟ୍ୟେକାନ୍ତଭକ୍ତାନାଂ ଗୁଣଦୋଷୋଦ୍ଭବା ଗୁଣାଃ ।
ସାଧୂନାଂ ସମଚିତ୍ତାନାଂ ବୁଦ୍ଧେଃ ପରମୁପେୟୁଷାମ୍ ॥ ୩୬

ଏବମେତାନ୍ ମୟାଽଽଦିଷ୍ଟାନନୁତିଷ୍ଠନ୍ତି ମେ ପଥଃ ।
କ୍ଷେମଂ ବିନ୍ଦନ୍ତି ମତ୍‌ସ୍ଥାନଂ ଯଦ୍ ବ୍ରହ୍ମ ପରମଂ ବିଦୁଃ ॥ ୩୭

ମୋର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ସାଧୁ ଭକ୍ତ ତ ନିଜ ତରଫରୁ କିଛି ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ; ଯଦି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କୈବଲ୍ୟମୋକ୍ଷ ବି ପ୍ରଦାନ କରେ, ତେବେ ସେ ତାହା ବି ନେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୪ ॥ କିଛି ହେଲେ କାମନା ନ କରିବା ହେଉଛି ପରମ କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରାପ୍ତିର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସାଧନା । ତେଣୁ ଯାହାଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର କାମନା ନ ଥାଏ ଓ ଯେ କିଛି କାମନା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାଙ୍କର ହିଁ ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତି ଜାତ ହୁଏ ॥ ୩୫ ॥ ଯେଉଁମାନେ ବୁଦ୍ଧିର ଅତୀତ ପରମତତ୍ତ୍ୱ ଲାଭ କରି ସାରିଛନ୍ତି, ମୋର ସେହି ଅନନ୍ୟପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଏବଂ ସମଦର୍ଶୀ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ବିଧ୍ୟାତ୍ମକ କର୍ମଦ୍ୱାରା ହେଉଥିବା ପୁଣ୍ୟ ସହିତ କିମ୍ବା ନିଷେଧାତ୍ମକ କର୍ମଦ୍ୱାରା ହେଉଥିବା ପାପ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥାଏ ॥ ୩୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଯେଉଁମାନେ ମୋର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଏହି ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି ଓ କର୍ମମାର୍ଗର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ମୋର ପରମ କଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ ଧାମ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି; କାରଣ ସେମାନେ ପରବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୦ ॥

+++

ଅଥୈକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଗୁଣ-ଦୋଷ-ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସ୍ୱରୂପ ଓ ରହସ୍ୟ

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯ ଏତାନ୍ ମତ୍‌ପଥୋ ହିତ୍ୱା ଭକ୍ତିଜ୍ଞାନକ୍ରିୟାତ୍ମକାନ୍ ।
କ୍ଷୁଦ୍ରାନ୍ କାମାଂଶ୍ଚଳୈଃ ପ୍ରାଣୈର୍ଜୁଷନ୍ତଃ ସଂସରନ୍ତି ତେ ॥ ୧

ସ୍ୱେ ସ୍ୱେଽଧିକାରେ ଯା ନିଷ୍ଠା ସ ଗୁଣଃ ପରିକୀର୍ତ୍ତିତଃ ।
ବିପର୍ଯ୍ୟୟସ୍ତୁ ଦୋଷଃ ସ୍ୟାଦୁଭୟୋରେଷ ନିଶ୍ଚୟଃ ॥ ୨

ଶୁଦ୍ଧ୍ୟଶୁଦ୍ଧୀ ବିଧୀୟେତେ ସମାନେଷ୍ୱପି ବସ୍ତୁଷୁ ।
ଦ୍ରବ୍ୟସ୍ୟ ବିଚିକିତ୍ସାର୍ଥଂ ଗୁଣଦୋଷୌ ଶୁଭାଶୁଭୌ ॥ ୩

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ମୋତେ ପାଇବାର ତିନିଟି ମାର୍ଗ ରହିଛି, ଯଥା—ଭକ୍ତିଯୋଗ, ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଓ କର୍ମଯୋଗ । ଯେଉଁମାନେ ଏସବୁ ମାର୍ଗ ଛାଡ଼ି ଚଞ୍ଚଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଷୟଭୋଗରେ ମଜ୍ଜି ରହନ୍ତି, ସେମାନେ ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁରୂପ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି ଘୂରିବୁଲନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ନିଜ ନିଜର ଅଧିକାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଧର୍ମରେ ଦୃଢ଼ନିଷ୍ଠା ରଖିବା ହିଁ ଗୁଣ ଏବଂ ତାହାର ବିପରୀତ ଅନଧିକାର ଚେଷ୍ଟା କରିବା ହିଁ ଦୋଷ । ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଅଧିକାର ଅନୁସାରେ ହିଁ ଗୁଣ ଓ ଦୋଷର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଏ; କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଅନୁସାରେ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨ ॥ ତତ୍ତ୍ୱଦୃଷ୍ଟିରୁ ସବୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ସମାନ; ତଥାପି ସେଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ଯେଉଁ ପବିତ୍ରତା-ଅପବିତ୍ରତା, ଗୁଣ-ଦୋଷ ଓ ଶୁଭ-ଅଶୁଭ ବାଛିବାର ବିଧାନ କରାଯାଇଛି, ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା, ମନୁଷ୍ୟର ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ପ୍ରକୃତିକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବା ॥ ୩ ॥

ଧର୍ମାର୍ଥଂ ବ୍ୟବହାରାର୍ଥଂ ଯାତ୍ରାର୍ଥମିତି ଚାନଘ ।
ଦର୍ଶିତୋଽୟଂ ମୟାଽଽଚାରୋ ଧର୍ମମୁଦ୍ୱହତାଂ ଧୁରମ୍ ॥ ୪

ହେ ନିଷ୍ପାପ ଉଦ୍ଧବ ! ଶୁଦ୍ଧ-ଅଶୁଦ୍ଧର ଏ ଯେଉଁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ, ଏହା ଧର୍ମକୁ ନେଇ କରାଯାଏ । ବ୍ୟବହାର ଓ ଶରୀରନିର୍ବାହ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଏହିସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି । ଧର୍ମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ହିଁ ଏହି ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଚାର ପାଳନ କରିବାକୁ କହିଛି ॥ ୪ ॥

ଭୂମ୍ୟମ୍ବଗ୍ନ୍ୟନିଳାକାଶା ଭୂତାନାଂ ପଞ୍ଚ ଧାତବଃ ।
ଆବ୍ରହ୍ମସ୍ଥାବରାଦୀନାଂ ଶାରୀରା ଆତ୍ମସଂଯୁତାଃ ॥ ୫

ବେଦେନ ନାମରୂପାଣି ବିଷମାଣି ସମେଷ୍ୱପି ।
ଧାତୁଷୂଦ୍ଧବ କଳ୍ପ୍ୟନ୍ତେ ଏତେଷାଂ ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧୟେ ॥ ୬

ଦେଶକାଳାଦିଭାବାନାଂ ବସ୍ତୂନାଂ ମମ ସତ୍ତମ ।
ଗୁଣଦୋଷୌ ବିଧୀୟେତେ ନିୟମାର୍ଥଂ ହି କର୍ମଣାମ୍ ॥ ୭

ଭୂମି, ଜଳ, ତେଜ, ବାୟୁ ଓ ଆକାଶ—ଏହି ପଞ୍ଚଭୂତ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବୃକ୍ଷାଦି ସ୍ଥାବର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ ଜୀବଙ୍କ ଶରୀରର ମୂଳ କାରଣ । ତେଣୁ ସକଳ ଜୀବ ହେଉଛନ୍ତି ଶରୀର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମାନ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟ ଏକ; ତେଣୁ ଆତ୍ମା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବି ସମସ୍ତେ ସମାନ ॥ ୫ ॥ ସବୁ ଜୀବଙ୍କ ଭିତରେ ସମାନଭାବରେ ପଞ୍ଚଭୂତ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ନିଜର କ୍ରିୟାକଳାପ ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ସଂଯତ ବା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରି ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ (ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ମୋକ୍ଷ ଆଦି) ଯେପରି ପୂରଣ କରିପାରିବେ, ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବେଦଗଣ ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପ୍ରଭେଦ (ସଜାତୀୟ, ବିଜାତୀୟ ଓ ସ୍ୱଗତ ଭେଦ) କଳ୍ପନା କରି ସେମାନଙ୍କୁ (ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଆଦି) ବିଭିନ୍ନ ନାମ ଓ ରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ହେ ସାଧୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଦ୍ଧବ ! ଜୀବମାନଙ୍କର କ୍ରିୟାକଳାପ ଯେପରି ନିୟମାନୁକୂଳ ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇପାରିବ, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଁ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କରେ—ଏପରି କି ଦେଶ, କାଳ ଆଦିରେ ମଧ୍ୟ ଗୁଣ-ଦୋଷ ବିଧାନ କରିଛି ॥ ୭ ॥

ଅକୃଷ୍ଣସାରୋ ଦେଶାନାମବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟୋଽଶୁଚିର୍ଭବେତ୍ ।
କୃଷ୍ଣସାରୋଽପ୍ୟସୌବୀରକୀକଟାସଂସ୍କୃତେରିଣମ୍ ॥ ୮

କର୍ମଣ୍ୟୋ ଗୁଣବାନ୍ କାଳୋ ଦ୍ରବ୍ୟତଃ ସ୍ୱତ ଏବ ବା ।
ଯତୋ ନିବର୍ତ୍ତତେ କର୍ମ ସ ଦୋଷୋଽକର୍ମକଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୯

ଯେଉଁ ଦେଶରେ କୃଷ୍ଣସାର ମୃଗ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ ନ ଥାନ୍ତି, ସେହି ଦେଶ ହେଉଛି ଅପବିତ୍ର । କୌଣସି କୀକଟ ଦେଶରେ କୃଷ୍ଣସାର ମୃଗ ରହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସଜ୍ଜପୁରୁଷ ରହୁଥିବା ପ୍ରଦେଶକୁ ଛାଡ଼ି, ସେ ଦେଶର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ଅପବିତ୍ର । ସଜ୍ଜନମାନେ ନିବାସ କରୁ ନ ଥିବା ଭୂମି ତଥା ଊଷର ଆଦି ଭୂମି ମଧ୍ୟ ଅପବିତ୍ର ॥ ୮ ॥ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନରେ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିବା ସାମଗ୍ରୀ ମିଳିବା ସୁଲଭ ହୁଏ ତଥା ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବପର ହୁଏ, ସେହି ସମୟକୁ ପବିତ୍ର ସମୟ କୁହାଯାଏ । ବିପରୀତ ପକ୍ଷେ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଆବଶ୍ୟକ ସାମଗ୍ରୀ ମିଳେ ନାହିଁ ଏବଂ ସ୍ୱାଭାବିକ ଦୋଷ (ଅଶୌଚ ଇତ୍ୟାଦି) ହେତୁ କର୍ମ ବି କରିହୁଏ ନାହିଁ, ତାହା ହେଉଛି ଅଶୁଭ ସମୟ ॥ ୯ ॥

ଦ୍ରବ୍ୟସ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ୍ୟଶୁଦ୍ଧୀ ଚ ଦ୍ରବ୍ୟେଣ ବଚନେନ ଚ ।
ସଂସ୍କାରେଣାଥ କାଳେନ ମହତ୍ତ୍ୱାଲ୍ପତୟାଥବା ॥ ୧୦

ଦ୍ରବ୍ୟ, ବଚନ, ସଂସ୍କାର, କାଳ ଏବଂ ଅଳ୍ପ ବା ବହୁତ ପରିମାଣକୁ ନେଇ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧି ଓ ଅଶୁଦ୍ଧିର ନିର୍ଣ୍ଣୟ ବି ହୋଇଥାଏ । (ଯଥାଃ କୌଣସି ପାତ୍ର ଜଳାଦିଦ୍ୱାରା ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ, କିନ୍ତୁ ମୂତ୍ରାଦିଦ୍ୱାରା ଅଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ; କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଶୁଦ୍ଧ, ନା ଅଶୁଦ୍ଧ ବୋଲି

ଶକ୍ତ୍ୟାଶକ୍ତ୍ୟାଥବା ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ସମୃଦ୍ଧ୍ୟା ଚ ଯଦାତ୍ମନେ ।
ଅଘଂ କୁର୍ବନ୍ତି ହି ଯଥା ଦେଶାବସ୍ଥାନୁସାରତଃ ॥ ୧୧

ଧାନ୍ୟଦାର୍ବସ୍ଥିତନ୍ତୂନାଂ ରସତୈଜସଚର୍ମଣାମ୍ ।
କାଲବାୟ୍ୱଗ୍ନିମୃତ୍ତୋୟୈଃ ପାର୍ଥିବାନାଂ ଯୁତାଯୁତୈଃ ॥ ୧୨

ଅମେଧ୍ୟଲିପ୍ତଂ ଯଦ୍ ଯେନ ଗନ୍ଧଂ ଲେପଂ ବ୍ୟପୋହତି ।
ଭଜତେ ପ୍ରକୃତିଂ ତସ୍ୟ ତଚ୍ଛୌଚଂ ତାବଦିଷ୍ୟତେ ॥ ୧୩

ସ୍ନାନଦାନତପୋଽବସ୍ଥାବୀର୍ଯ୍ୟସଂସ୍କାରକର୍ମଭିଃ ।
ମତ୍ସ୍ମୃତ୍ୟା ଚାତ୍ମନଃ ଶୌଚଂ ଶୁଦ୍ଧଃ କର୍ମାଚରେଦ୍ ଦ୍ୱିଜଃ ॥ ୧୪

ମନ୍ତ୍ରସ୍ୟ ଚ ପରିଜ୍ଞାନଂ କର୍ମଶୁଦ୍ଧିର୍ମଦର୍ପଣମ୍ ।
ଧର୍ମଃ ସମ୍ପଦ୍ୟତେ ଷଡ୍‌ଭିରଧର୍ମସ୍ତୁ ବିପର୍ଯ୍ୟୟଃ ॥ ୧୫

ସନ୍ଦେହ ହେଲେ, ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ବଚନଦ୍ୱାରା ତାହା ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ; ଅନ୍ୟଥା ତାହା ଅଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ରହେ । ଫୁଲରେ ଜଳ ଛିଞ୍ଚିଦେଲେ ତାହା ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଓ ଫୁଲକୁ ଶୁଙ୍ଘିଦେଲେ ଅଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ସଦ୍ୟ ରନ୍ଧନ କରାଯାଇଥିବା ଅନ୍ନ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ବାସି ଅନ୍ନ ଅଶୁଦ୍ଧ ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ବଡ଼ ବଡ଼ ପୁଷ୍କରିଣୀ ଓ ନଦୀ ଆଦିର ଜଳ ଶୁଦ୍ଧ ଏବଂ ଛୋଟ ଗାଡ଼ିଆର ଜଳ ଅଶୁଦ୍ଧ ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ସବୁ କଥା ଏହିପରି ବୁଝିବାକୁ ହୁଏ ।) ॥ ୧୦ ॥ ସାମର୍ଥ୍ୟ, ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ବୁଦ୍ଧି ଓ ବୈଭବ ଅନୁସାରେ ବି ପବିତ୍ରତା ଓ ଅପବିତ୍ରତାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥାଏ । ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ଓ ଉପଯୋଗକାରୀର ବୟସକୁ ମଧ୍ୟ ବିଗ୍ୱର କରାଯାଇ ଅଶୁଦ୍ଧ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାରର ଦୋଷ ଠିକ୍‌ରୂପେ ଆକଳନ କରାଯାଏ (ଯଥା ଧନୀ-ଦରିଦ୍ର, ସବଳ-ଦୁର୍ବଳ, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍-ମୂର୍ଖ, ବିପଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ବିପଦଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥାନ ତଥା ତରୁଣ ଓ ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ଭେଦରେ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଅଶୁଦ୍ଧ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ତାରତମ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ) ॥ ୧୧ ॥ ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ, କାଠ ତିଆରି ଜିନିଷ, ଅସ୍ଥି, ବସ୍ତ୍ର, ମହୁ, ଲୁଣ, ତେଲ, ଘିଅ, ସୁନା ଓ ପାରଦ ଆଦି ଧାତୁ, ଚମଡ଼ା ତିଆରି ଜିନିଷ, ହାଣ୍ଡି ପ୍ରଭୃତି ମାଟିତିଆରି ପଦାର୍ଥ କାଳକ୍ରମେ ପବନ ବାଜି, ଅଗ୍ନିରେ ଜଳି, ମାଟିରେ ଘଷିବା ବା ଜଳରେ ଧୋଇବାଦ୍ୱାରା ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ଏପରିଭାବରେ ଦେଶ, କାଳ ଓ ଅବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ମାଟି-ପାଣି ଆଦି ଶୋଧକ ପଦାର୍ଥର ସଂଯୋଗରେ ଅଥବା ଏଥିମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଗୋଟିଏମାତ୍ର ଶୋଧକ ପଦାର୍ଥରେ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ଶୁଦ୍ଧ କରାଯାଏ ॥ ୧୨ ॥ କେତେକ ଶୁଦ୍ଧ ବସ୍ତୁରେ ଯଦି କିଛି ଅଶୁଦ୍ଧ ବସ୍ତୁ ଲାଗିଯାଏ, ତେବେ ତାହାକୁ ଧୋଇ ପୋଛିଦେଲେ କିମ୍ବା ମାଟି ଆଦି ପଦାର୍ଥ ଘଷିମାଜି ଛଡ଼ାଇଦେଲେ ସେଥିରୁ ଅଶୁଦ୍ଧ ପଦାର୍ଥର ଗନ୍ଧ ଓ ଲେପ ଦୂର ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ବସ୍ତୁ ପୂର୍ବରୂପ ଧରେ । ସେତେବେଳେ ତାହାକୁ ଶୁଦ୍ଧ ବସ୍ତୁରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ॥ ୧୩ ॥ ସ୍ନାନ, ଦାନ, ତପସ୍ୟା, ବୟସ, ସାମର୍ଥ୍ୟ, ସଂସ୍କାର ଏବଂ କର୍ମ ଦ୍ୱାରା ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଏବଂ ମୋର ନାମ ସ୍ମରଣଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି କରି ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବୈଶ୍ୟ ବିହିତ କର୍ମ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୪ ॥ ଗୁରୁମୁଖରୁ ଶୁଣି ଭଲରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ ମନ୍ତ୍ର ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ମୋତେ ସମର୍ପଣ କରିଦେଲେ କର୍ମ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଏପରିଭାବରେ ଦେଶ, କାଳ, ପଦାର୍ଥ, କର୍ତ୍ତା, ମନ୍ତ୍ର ଓ କର୍ମ—ଏହି ଛଅଟି ବସ୍ତୁ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇପାରିଲେ ଧର୍ମ ହୁଏ ଏବଂ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ଅଧର୍ମ ହୁଏ ॥ ୧୫ ॥

କ୍ୱଚିଦ୍ ଗୁଣୋଽପି ଦୋଷଃ ସ୍ୟାଦ୍ ଦୋଷୋଽପି ବିଧିନା ଗୁଣଃ ।
ଗୁଣଦୋଷାର୍ଥନିୟମସ୍ତଦ୍ଭିଦାମେବ ବାଧତେ ॥ ୧୬

କୌଣସି ଏକ ବସ୍ତୁ ଯେତେ ଗୁଣକାରକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯଦି ତାହା ବିଧିବାକ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନିଷିଦ୍ଧ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ତାର ଗୁଣକୁ ବି ଦୋଷ ଭାବରେ ଗଣାଯାଏ। (ସେହିପରି ଦୋଷକାରକ ବସ୍ତୁକୁ ମଧ୍ୟ ବିଧିବାକ୍ୟବଳରେ ନିର୍ଦୋଷ ବୋଲି ଗଣା ଯାଇଥାଏ।) ଏପରିଭାବରେ ବସ୍ତୁର ଗୁଣ-ଦୋଷ ବିଷୟରେ ନିୟମ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯାଇଛି। ସେହିସବୁ ନିୟମ ଭିତରୁ କିଏ କେଉଁଟିକୁ କିପରି ପାଳନ କରିବ ଓ କିଏ ପାଳନ କରିବ ନାହିଁ, ତାହା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାକୁ ଯାଇ ଏସବୁ ଯେଉଁ ପ୍ରଭେଦ ରଖାଯାଇଛି, ଏହା କେବଳ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମକୁ ଅତୁଟ ରଖିବା ପାଇଁ କରାଯାଇଛି; ବସ୍ତୁତଃ ଏସବୁ ଗୁଣ-ଦୋଷର ପ୍ରଭେଦ କଳ୍ପିତମାତ୍ର ॥ ୧୬ ॥

ସମାନକର୍ମାଚରଣଂ ପତିତାନାଂ ନ ପାତକମ୍ ।
ଔତ୍ପତ୍ତିକୋ ଗୁଣଃ ସଙ୍ଗୋ ନ ଶୟାନଃ ପତତ୍ୟଧଃ ॥ ୧୭

ପତିତମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପାପ ଆଚରଣକୁ ଦୋଷ ବୋଲି ଧରାଯାଏ ନାହିଁ। ଯେ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ପାପୀ, ସେ ଆହୁରି ପାପ କଲେ, ତାହାକୁ ଅଧିକ ଆଉ କ'ଣ କୁହାଯିବ? କାରଣ ସେପରି କରିବା ତ ତାର ସ୍ୱାଭାବିକ ଗୁଣ ହୋଇଯାଇଛି। ଯେ ତଳେ ଶୋଇଛି, ସେ ଆଉ ତଳକୁ ପଡ଼ିବ କ'ଣ ! ॥ ୧୭ ॥

ଯତୋ ଯତୋ ନିବର୍ତ୍ତେତ ବିମୁଚ୍ୟେତ ତତସ୍ତତଃ ।
ଏଷ ଧର୍ମୋ ନୃଣାଂ କ୍ଷେମଃ ଶୋକମୋହଭୟାପହଃ ॥ ୧୮

ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଦୋଷ ଓ ଗୁଣରୁ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଉପରତ ବା ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ସେହି ସେହି ଦୋଷ ବା ଗୁଣଯୁକ୍ତ ବସ୍ତୁର ବନ୍ଧନରୁ ସେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ। ଏହିପରି ନିବୃତ୍ତିରୂପ ଧର୍ମ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପରମ କଲ୍ୟାଣକର ସାଧନ; କାରଣ ଏହି ନିବୃତ୍ତି ଧର୍ମ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଶୋକ, ମୋହ ଓ ଭୟରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଇଥାଏ ॥ ୧୮ ॥

ବିଷୟେଷୁ ଗୁଣାଧ୍ୟାସାତ୍ ପୁଂସଃ ସଙ୍ଗସ୍ତତୋ ଭବେତ୍ ।
ସଙ୍ଗାତ୍ତତ୍ର ଭବେତ୍ କାମଃ କାମାଦେବ କଳିର୍ନୃଣାମ୍ ॥ ୧୯

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ବସ୍ତୁରେ ଗୁଣ ଆରୋପ କଲେ, ସେହି ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ଆସିଯାଏ। ଆସକ୍ତି ଜାତ ହେଲେ ସେହି ବସ୍ତୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ କାମନା ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ। କାମନାପୂରଣରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାଧା ଉପୁଜିଲେ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ପରିକ କଳହ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୯ ॥

କଳେର୍ଦୁର୍ବିଷହଃ କ୍ରୋଧସ୍ତମସ୍ତମନୁବର୍ତ୍ତତେ ।
ତମସା ଗ୍ରସ୍ୟତେ ପୁଂସଶ୍ଚେତନା ବ୍ୟାପିନୀ ଦ୍ରୁତମ୍ ॥ ୨୦

କଳହରୁ ଅସହ୍ୟ କ୍ରୋଧ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଏବଂ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟର ହିତାହିତ ଜ୍ଞାନ ଲୋପ ପାଇଯାଏ; ତାକୁ ଅଜ୍ଞାନ ଘୋଟିଯାଏ। ସେହି ଅଜ୍ଞାନଫଳରେ ତାର ମନୁଷ୍ୟସୁଲଭ କାର୍ଯ୍ୟାକାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟକାରିଣୀ ଚେତନାଶକ୍ତି ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୦ ॥

ତୟା ବିରହିତଃ ସାଧୋ ଜନ୍ତୁଃ ଶୂନ୍ୟାୟ କଳ୍ପତେ ।
ତତୋଽସ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥବିଭ୍ରଂଶୋ ମୂର୍ଚ୍ଛିତସ୍ୟ ମୃତସ୍ୟ ଚ ॥ ୨୧

ହେ ସାଧୁପ୍ରବର ! ଚେତନାଶକ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ମୃତିଶକ୍ତି ଲୁପ୍ତ ହୋଇଗଲେ, ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ଆଉ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ରହେ ନାହିଁ। ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ପଶୁତ୍ୱ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯାଏ ଓ ସେ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ହରାଇ ବସେ। ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ବା ମୃତପ୍ରାଣୀ ପରି ହୋଇଯାଏ। ସେପରି ସ୍ଥିତିରେ ତାର ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ହୁଏ ନାହିଁ, କି ପରମାର୍ଥ ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥

ବିଷୟାଭିନିବେଶେନ ନାତ୍ମାନଂ ବେଦ ନାପରମ୍ ।
ବୃକ୍ଷଜୀବିକୟା ଜୀବନ୍ ବ୍ୟର୍ଥଂ ଭସ୍ତ୍ରେବ ଯଃ ଶ୍ୱସନ୍ ॥ ୨୨

ବିଷୟ-ଚିନ୍ତନ କରି କରି ସେ ବିଷୟରୂପ ହୋଇଯାଏ। ତାର ଜୀବନ ବୃକ୍ଷ ପରି ଜଡ଼ ହୋଇଯାଏ। ତାର ବୃଥା ଶ୍ୱାସପ୍ରଶ୍ୱାସ କ୍ରିୟା କମାରର ଭାତି ବା ହାପରରୁ ଫୁ ଫୁ ହୋଇ ପବନ ବାହାରିବା ସଙ୍ଗେ ସମାନ। ସେ ତତ୍ତ୍ୱଦୃଷ୍ଟିରୁ ନିଜକୁ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ, କି ଅନ୍ୟକୁ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୨୨ ॥

ଫଳଶ୍ରୁତିରିୟଂ ନୃଣାଂ ନ ଶ୍ରେୟୋ ରୋଚନଂ ପରମ୍ ।
ଶ୍ରେୟୋବିବକ୍ଷୟା ପ୍ରୋକ୍ତଂ ଯଥା ଭୈଷଜ୍ୟରୋଚନମ୍ ॥ ୨୩

ଜିଦିଆ ପିଲାକୁ ପିତା ଔଷଧ ଖୁଆଇବାବେଳେ ଯେପରି କୋମଳ, ମଧୁର ଓ ରୁଚିକର ବାକ୍ୟ କହି ତାକୁ ମଙ୍ଗାଇ ଦିଆଯାଏ, ବେଦରେ ଥିବା ଫଳଶ୍ରୁତି ସେହିପରି ବାସ୍ତବରେ କଲ୍ୟାଣକର ନ ହୋଇ ବେଦରେ ରୁଚି ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ କୁହାଯାଇଛି। ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି, ତାହା ଶୁଣି ମନୁଷ୍ୟର ବୈଦିକ କର୍ମରେ ରୁଚି ଆସିଯିବ ଓ ସେ ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ କରିପାରିବ ॥ ୨୩ ॥

ଉତ୍ପତ୍ତ୍ୟୈବ ହି କାମେଷୁ ପ୍ରାଣେଷୁ ସ୍ୱଜନେଷୁ ଚ ।
ଆସକ୍ତମନସୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟା ଆତ୍ମନୋଽନର୍ଥହେତୁଷୁ ॥ ୨୪

ନ ତାନବିଦୁଷଃ ସ୍ୱାର୍ଥଂ ଭ୍ରାମ୍ୟତୋ ବୃଜିନାଧ୍ୱନି ।
କଥଂ ଯୁଞ୍ଜ୍ୟାତ୍ ପୁନସ୍ତେଷୁ ତାଂସ୍ତମୋ ବିଶତୋ ବୁଧଃ ॥ ୨୫

ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱଭାବତଃ ତାର କାମନାର ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି, ନିଜର ପ୍ରାଣ ପ୍ରତି, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇଯାଏ। ସେହି ଆସକ୍ତି ହିଁ ତାର ପତନ ଘଟାଏ। ଏପରିଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟ ତା'ର ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରର ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ତା'ର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାର୍ଥରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି। ପ୍ରାଣୀ ପରମାର୍ଥ ମାର୍ଗରେ ଯିବ କ'ଣ, ସେ ବାଟ ଭୁଲି ଅବାଟରେ ପଶିବା ଫଳରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଅନ୍ଧକାର ଆଡ଼େ ଗ୍ରଲିଛି। ଏହା ଦେଖୁଥାଇ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ବିଦ୍ୱାନ ବା ବେଦବାଣୀ କଣ କେବେ ତାକୁ କୁମାର୍ଗରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାଇପାରିବେ? ବସ୍ତୁତଃ ବେଦବାଣୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ କୁମାର୍ଗରୁ ନେଇଆସି ଏବଂ ବହୁ ସୁଫଳ ମିଳେ ବୋଲି ଫଳଶ୍ରୁତି କଥା ଶୁଣାଇ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ବୈଦିକ କର୍ମ ପ୍ରତି ରୁଚି ଉତ୍ପନ୍ନ କରାଇଦିଏ ଏବଂ ସନ୍ମାର୍ଗରେ ଗ୍ରଲିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଏ ॥ ୨୪,୨୫ ॥ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧିପରାୟଣ ଲୋକମାନେ (କର୍ମବାଦୀମାନେ) ବେଦମାନଙ୍କର ଏହି ମହତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝି ନ ପାରି, କର୍ମାସକ୍ତିବଶତଃ ଫଳଶ୍ରୁତିକୁ ରଙ୍ଗିନ ପୁଷ୍ପ ପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସ୍ୱର୍ଗ ହିଁ ସବୁ କିଛି ବୋଲି କହନ୍ତି ଓ ତାହା ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଶୁଣନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାପ୍ତି ହିଁ ପରମଫଳ ବୋଲି ଧରିନେଇ ଭୁଲ୍ ବାଟରେ ଗ୍ରଲନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ବେଦବେତ୍ତାମାନେ ବେଦବାଣୀର ଏପରି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବାହାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥ ବିଷୟବାସନାରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇଥିବା ଦୀନହୀନ ଲୋଭୀ ମନୁଷ୍ୟ ରଙ୍ଗିନ ପୁଷ୍ପ ପରି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବା ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଲୋକର ଭୋଗକୁ ହିଁ ସବୁ କିଛି ବୋଲି ଧରିନିଅନ୍ତି ଏବଂ ଅଗ୍ନିଦ୍ୱାରା ସମ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଯାଗଯଜ୍ଞାଦି କର୍ମରେ ହିଁ ମୋହିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ଅନ୍ତକାଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବଲୋକ, ପିତୃଲୋକ ଆଦି ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ। ମାର୍ଗଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ବୁଲୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଧାମ ବା ପରମପଦ ମିଳିପାରେ

ଏବଂ ବ୍ୟବସିତଂ କେଚିଦବିଜ୍ଞାୟ କୁବୁଦ୍ଧୟଃ ।
ଫଳଶ୍ରୁତିଂ କୁସୁମିତାଂ ନ ବେଦଜ୍ଞା ବଦନ୍ତି ହି ॥ ୨୬

କାମିନଃ କୃପଣା ଲୁବ୍ଧାଃ ପୁଷ୍ପେଷୁ ଫଳବୁଦ୍ଧୟଃ ।
ଅଗ୍ନିମୁଗ୍ଧା ଧୂମତାନ୍ତାଃ ସ୍ୱଂ ଲୋକଂ ନ ବିଦନ୍ତି ତେ ॥ ୨୭

ନ ତେ ମାମଙ୍ଗ ଜାନନ୍ତି ହୃଦିସ୍ଥଂ ଯ ଇଦଂ ଯତଃ ।
ଉକ୍ଥଶସ୍ତ୍ରା ହ୍ୟସୁତୃପୋ ଯଥା ନୀହାରଚକ୍ଷୁଷଃ ॥ ୨୮

ତେ ମେ ମତମବିଜ୍ଞାୟ ପରୋକ୍ଷଂ ବିଷୟାତ୍ମକାଃ ।
ହିଂସାୟାଂ ଯଦି ରାଗଃ ସ୍ୟାଦ୍ ଯଜ୍ଞ ଏବ ନ ଚୋଦନା ॥ ୨୯

ହିଂସାବିହାରା ହ୍ୟାଲବ୍ଧୈଃ ପଶୁଭିଃ ସ୍ୱସୁଖେଚ୍ଛୟା ।
ଯଜନ୍ତେ ଦେବତା ଯଜ୍ଞୈଃ ପିତୃଭୂତପତୀନ୍ ଖଲାଃ ॥ ୩୦

ସ୍ୱପ୍ନୋପମମମୁଂ ଲୋକମସନ୍ତଂ ଶ୍ରବଣପ୍ରିୟମ୍ ।
ଆଶିଷୋ ହୃଦି ସଙ୍କଳ୍ପ୍ୟ ତ୍ୟଜନ୍ତ୍ୟର୍ଥାନ୍ ଯଥା ବଣିକ୍ ॥ ୩୧

ରଜଃସତ୍ତ୍ୱତମୋନିଷ୍ଠା ରଜଃସତ୍ତ୍ୱତମୋଜୁଷଃ ।
ଉପାସତ ଇନ୍ଦ୍ରମୁଖ୍ୟାନ୍ ଦେବାଦୀନ୍ ନ ତଥୈବ ମାମ୍ ॥ ୩୨

ଇଷ୍ଟ୍ୱେହ ଦେବତା ଯଜ୍ଞୈର୍ଗତ୍ୱା ରଂସ୍ୟାମହେ ଦିବି ।
ତସ୍ୟାନ୍ତ ଇହ ଭୂୟାସ୍ମ ମହାଶାଲା ମହାକୁଲାଃ ॥ ୩୩

ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥ ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେଉଁ ପରମପିତା ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି ବିଶ୍ୱ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି, ସେହି ପରମାତ୍ମା ସାକ୍ଷାତ୍ ମୁଁ ତ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ହିଁ ବିରାଜିତ ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ କର୍ମମାର୍ଗୀଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥିବା ଓ ଶରୀରପୋଷଣରେ ହିଁ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଥିବା ସେହି ଲୋକଙ୍କ ଆଖିଆଗରେ କୁହୁଡ଼ି ଘୋଟିଯାଇଥିବାରୁ, ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଅତି ନିକଟରେ ରହିଥିବା ମୋତେ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୮ ॥ ତେଣୁ ସେମାନେ ମୋତେ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ମୋର ବାଣୀରେ (ବେଦରେ) ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବାସ୍ତବ ମର୍ମକୁ ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ବୁଦ୍ଧି ବିଷୟାସକ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ହିଂସା କରିବାରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଆସକ୍ତି ରହେ। ସେହି ହିଂସ୍ର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ରୋକିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଯଜ୍ଞର ବିଧାନ କରାଯାଇଛି, ଯାହାଫଳରେ କି ସେମାନଙ୍କର ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସୀମିତ ହୋଇଯାଇପାରିବ ॥ ୨୯ ॥

ଏପରିଭାବରେ ସେହି ବିଷୟଲୋଲୁପ ପାମର ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟତୃପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଦମ୍ଭର ସହିତ ଦେବତା, ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ଭୂତପତିମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରନ୍ତି ଓ ନିରୀହ ମୂକ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଲୋକର ଯେଉଁ ସୁଖଭୋଗ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ବିଷୟ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ, ତାହା ସ୍ୱପ୍ନ ପରି ଅଶାଶ୍ୱତ ଓ ଦୁଃଖଜନକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଶୁଣିବାକୁ ଖୁବ୍ ଶ୍ରୁତିମଧୁର ହୋଇଥାଏ। ଅବିବେକୀ ବ୍ୟବସାୟୀ ଅଧିକ ଲାଭ ପାଇବା ଆଶାରେ ନିଜର ମୂଳଧନ ମଧ୍ୟ ହରାଇଦେଲା ପରି, ଲୋକେ ସେହି ମିଥ୍ୟାଭୋଗ ପାଇବାର ଆଶାରେ ନିଜର କଷ୍ଟାର୍ଜିତ ଧନ ଯାଗଯଜ୍ଞରେ ବ୍ୟୟ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ସେମାନେ ନିଜେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ, ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ, ରଜୋଗୁଣୀ ଓ ତମୋଗୁଣୀ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ନାନା ସାମଗ୍ରୀ ଦେଇ ଉପାସନା କରନ୍ତି; ଅଥଚ ସେତିକି ସାମଗ୍ରୀ ଓ ସେତିକି ପରିଶ୍ରମରେ ମୋତେ ପୂଜା କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥ ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି, "ଆମେ ଇହଲୋକରେ ବିଭିନ୍ନ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରି ସ୍ୱର୍ଗଲାଭ କରିବା ଏବଂ ସେଠାରେ ଦିବ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରିବା। ତା'ପରେ ଯେତେବେଳେ ପୁଣି ଥରେ ଆମେ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରିବା, ସେତେବେଳେ ଆମେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ବିଶିଷ୍ଟ କୁଳୀନ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ହେବା; ଆମର ବଡ଼ ବଡ଼ କୋଠାବାଡ଼ି ବା ମହଲ ହେବ; ଆମ କୁଟୁମ୍ବ ବହୁତ ବିସ୍ତାରିତ ହେବ ଓ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଖୁବ୍ ସୁଖରେ ରହିବେ", ଇତ୍ୟାଦି

ଏବଂ ପୁଷ୍ପିତୟା ବାଗ୍ଭ୍ୟା ବ୍ୟାକ୍ଷିପ୍ତମନସାଂ ନୃଣାମ୍ ।
ମାନିନାଂ ଚାତିସ୍ତବ୍ଧାନାଂ ମଦ୍‌ବାର୍ତ୍ତାପି ନ ରୋଚତେ ॥ ୩୪

ଇତ୍ୟାଦି । ବେଦର ପୁଷ୍ପିତ ବାଣୀଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଏତେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ସେହି ଆତ୍ମଗର୍ବୀମାନଙ୍କୁ ମୋ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ବି ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ ॥ ୩୩,୩୪ ॥

ବେଦା ବ୍ରହ୍ମାତ୍ମବିଷୟାସ୍ତ୍ରିକାଣ୍ଡବିଷୟା ଇମେ ।
ପରୋକ୍ଷବାଦା ଋଷୟଃ ପରୋକ୍ଷଂ ମମ ଚ ପ୍ରିୟମ୍ ॥ ୩୫

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ବେଦରେ କର୍ମକାଣ୍ଡ, ଉପାସନାକାଣ୍ଡ ଓ ଜ୍ଞାନକାଣ୍ଡ—ଏପରି ତିନିଟି କାଣ୍ଡ ରହିଛି । ସେହି ତିନିକାଣ୍ଡର ପ୍ରତିପାଦିତ ବିଷୟ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମ ଓ ଆତ୍ମାର ଏକତା । ସବୁ ମନ୍ତ୍ର ଓ ସମସ୍ତ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରଷ୍ଟା ଋଷି ଏହି ବିଷୟରେ ଖୋଲାଖୋଲି କହି ନ ଦେଇ ଏହା ଗୁହ୍ୟଭାବରେ କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏହି ବିଷୟଟି ଗୁପ୍ତଭାବରେ କହିବାକୁ ଚାହେଁ (କାରଣ ସମସ୍ତେ ଏହା ଜାଣିବାର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି; ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହେଲେ ହିଁ ଏହା ବୋଧଗମ୍ୟ ହେବ ।) ॥ ୩୫ ॥

ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମ ସୁଦୁର୍ବୋଧଂ ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟମନୋମୟମ୍ ।
ଅନନ୍ତପାରଂ ଗମ୍ଭୀରଂ ଦୁର୍ବିଗାହ୍ୟଂ ସମୁଦ୍ରବତ୍ ॥ ୩୬

ବେଦମାନଙ୍କୁ ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମ କୁହାଯାଏ । ସେମାନେ ମୋର ହିଁ ମୂର୍ତ୍ତି; ତେଣୁ ବେଦର ରହସ୍ୟ ବୁଝିପାରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍କର । ସେହି ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମ ହେଉଛି ପରା, ପଶ୍ୟନ୍ତୀ ଓ ମଧ୍ୟମା ବାଣୀ ରୂପରେ ପ୍ରାଣ, ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମୟ । ତାହା ସମୁଦ୍ର ପରି ଅସୀମ ଓ ଗଭୀର । ତାହାକୁ ମାପିପାରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍କର । ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ପ୍ରକୃତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୬ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୁଁ ହେଉଛି ଅନନ୍ତଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଅନନ୍ତବ୍ରହ୍ମ । ମୁଁ ହିଁ ବେଦବାଣୀ ବିସ୍ତାର କରିଛି । ପଦ୍ମମୃଣାଳ ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ ସେଥିରୁ ଯେପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପତଳା ସୂତା ବାହାରେ, ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଏହି ବେଦବାଣୀ ସେହିପରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନାହତନାଦରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୁଏ ॥ ୩୭ ॥ ଭଗବାନ୍ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ସ୍ୱୟଂ ବେଦମୂର୍ତ୍ତି ତଥା ଅମୃତମୟ ଅଟନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଉପାଧି ହେଉଛି ପ୍ରାଣ ଏବଂ ସାକ୍ଷାତ୍ ଅନାହତ ନାଦଦ୍ୱାରା ହିଁ ତାଙ୍କର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଛି । ବୁଢ଼ିଆଣୀ ଯେପରି ନିଜ ମୁହଁରୁ ସୂତା ବାହାର କରେ ଏବଂ ତାହା ପୁଣି ଗିଳିଦିଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସେ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ପର୍ଶାଦି ବର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟରେ ସଂକଳ୍ପ କରୁଥିବା ମନରୂପୀ ନିମିତ୍ତକାରଣ ଦ୍ୱାରା ଅନନ୍ତ ଅପାର ଅନେକ ମାର୍ଗଯୁକ୍ତ ବୈଖରୀରୂପୀ ବେଦବାଣୀକୁ ହୃଦୟାକାଶରୁ ପ୍ରକଟିତ କରନ୍ତି ଏବଂ ପୁଣି ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଲୀନ କରିଦିଅନ୍ତି । ସେହି ବାଣୀ ହୃଦ୍‌ଗତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓଁକାରଦ୍ୱାରା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ସ୍ପର୍ଶ (କ ଠାରୁ ମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ—୨୫), ସ୍ୱର (ଅ, ଇ, ଉ, ଋ, ଌ, ଏ, ଓ, ଐ, ଔ—୯), ଉଷ୍ମ (ଶ, ଷ, ସ, ହ—୪) ଏବଂ ଅନ୍ତଃସ୍ଥ (ଯ, ର, ଲ, ବ—୪) ଏପରି ୪୨ଟି ବର୍ଣ୍ଣରେ ବିଭୂଷିତ । ଏଥିରେ ଏପରି ଛନ୍ଦ ରହିଛି ଯେ, ସେଥିରେ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଚାରି ଚାରିଟି ବର୍ଣ୍ଣ ବଢ଼ିଯାଏ ଏବଂ ସେସବୁଦ୍ୱାରା ତାହା ବିଚିତ୍ର ଭାଷାରୂପରେ ବିସ୍ତୃତ

ମୟୋପବୃଂହିତଂ ଭୂମ୍ନା ବ୍ରହ୍ମଣାନନ୍ତଶକ୍ତିନା ।
ଭୂତେଷୁ ଘୋଷରୂପେଣ ବିସେଷୂର୍ଣ୍ଣେବ ଲକ୍ଷ୍ୟତେ ॥ ୩୭

ଯଥୋର୍ଣ୍ଣନାଭିର୍ହୃଦୟାଦୂର୍ଣ୍ଣାମୁଦ୍‌ବମତେ ମୁଖାତ୍ ।
ଆକାଶାଦ୍ ଘୋଷବାନ୍ ପ୍ରାଣୋ ମନସା ସ୍ପର୍ଶରୂପିଣା ॥ ୩୮

ଛନ୍ଦୋମୟୋଽମୃତମୟଃ ସହସ୍ରପଦବୀଂ ପ୍ରଭୁଃ ।
ଓଙ୍କାରାଦ୍ ବ୍ୟଞ୍ଜିତସ୍ପର୍ଶସ୍ୱରୋଷ୍ମାନ୍ତଃସ୍ଥଭୂଷିତାମ୍ ॥ ୩୯

ବିଚିତ୍ରଭାଷାବିତତାଂ ଛନ୍ଦୋଭିଶ୍ଚତୁରୁତ୍ତରୈଃ ।
ଅନନ୍ତପାରାଂ ବୃହତୀ ସୃଜତ୍ୟାକ୍ଷିପତେ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୪୦

ଗାୟତ୍ର୍ୟୁଷ୍ଣିଗନୁଷ୍ଟୁପ୍ ଚ ବୃହତୀ ପଙ୍‌କ୍ତିରେବ ଚ ।
ତ୍ରିଷ୍ଟୁବ୍‌ଜଗତ୍ୟତିଚ୍ଛନ୍ଦୋ ହ୍ୟତ୍ୟଷ୍ଟ୍ୟତିଜଗଦ୍ ବିରାଟ୍ ॥ ୪୧

କିଂ ବିଧତ୍ତେ କିମାଚଷ୍ଟେ କିମନୂଦ୍ୟ ବିକଳ୍ପୟେତ୍ ।
ଇତ୍ୟସ୍ୟା ହୃଦୟଂ ଲୋକେ ନାନ୍ୟୋ ମଦ୍ ବେଦ କଶ୍ଚନ ॥ ୪୨

ମାଂ ବିଧତ୍ତେଽଭିଧତ୍ତେ ମାଂ ବିକଳ୍ପ୍ୟାପୋହ୍ୟତେ ତ୍ୱହମ୍ ।
ଏତାବାନ୍ ସର୍ବବେଦାର୍ଥଃ ଶବ୍ଦ ଆସ୍ଥାୟ ମାଂ ଭିଦାମ୍ ।
ମାୟାମାତ୍ରମନୂଦ୍ୟାନ୍ତେ ପ୍ରତିଷିଦ୍ଧ୍ୟ ପ୍ରସୀଦତି ॥ ୪୩

ହୋଇଛି ॥ ୩୮-୪୦ ॥ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଚାରି ଚାରିଟି ଅଧିକ ବର୍ଣ୍ଣବିଶିଷ୍ଟ ଛନ୍ଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗାୟତ୍ରୀ, ଉଷ୍ଣିକ୍, ଅନୁଷ୍ଟୁପ୍, ବୃହତୀ, ପଙ୍‌କ୍ତି, ତ୍ରିଷ୍ଟୁପ୍, ଜଗତୀ, ଅତିଚ୍ଛନ୍ଦ, ଅତ୍ୟଷ୍ଟି, ଅତିଜଗତୀ ଓ ବିରାଟ—ଏସବୁ ହେଉଛି କେତୋଟି ଛନ୍ଦ ॥ ୪୧ ॥ ସେହି ବେଦବାଣୀ କର୍ମକାଣ୍ଡରେ କେଉଁ ବିଧାନ କହେ, ଉପାସନାକାଣ୍ଡରେ କେଉଁ କେଉଁ ଦେବତାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ, ଜ୍ଞାନକାଣ୍ଡଦ୍ୱାରା କେଉଁ କେଉଁ ପ୍ରତୀତି ଗ୍ରହଣ କରି କାହାର ନିଷେଧ କରେ, ସେସବୁ ରହସ୍ୟ ମୋ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କେହି ଜାଣେନା ॥ ୪୨ ॥ ବେଦ କର୍ମକାଣ୍ଡରେ ମୋର ହିଁ ବିଧାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଉପାସନାକାଣ୍ଡରେ ମୋତେ ହିଁ ଦେବତାମାନଙ୍କ ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ଓ ଜ୍ଞାନକାଣ୍ଡରେ ମୋଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି 'ନେତି ନେତି' ବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ସେସବୁକୁ ନିଷେଧ କରନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ବେଦ ମୋତେ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ମୋଠାରେ ହିଁ ପ୍ରଭେଦ ଆରୋପ କରନ୍ତି । ଏସବୁ ହେଉଛି ମାୟା । ସର୍ବଶେଷରେ ବେଦ **ସର୍ବଂ ଖଳୁ ଇଦମ୍ ବ୍ରହ୍ମ** କହି ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଏକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୧ ॥

+++

ଅଥ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଓ ପୁରୁଷ-ପ୍ରକୃତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିବେକ

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

କତି ତତ୍ତ୍ୱାନି ବିଶ୍ୱେଶ ସଂଖ୍ୟାତାନ୍ୟୃଷିଭିଃ ପ୍ରଭୋ ।
ନବୈକାଦଶ ପଞ୍ଚ ତ୍ରୀଣ୍ୟାତ୍ଥ ତ୍ୱମିହ ଶୁଶ୍ରୁମ ॥ ୧

କେଚିତ୍ ଷଡ୍‌ବିଂଶତିଂ ପ୍ରାହୁରପରେ ପଞ୍ଚବିଂଶତିମ୍ ।
ସପ୍ତୈକେ ନବ ଷଟ୍ କେଚିଚ୍ଚତ୍ୱାର୍ୟେକାଦଶାପରେ ॥ ୨

କେଚିତ୍ ସପ୍ତଦଶ ପ୍ରାହୁଃ ଷୋଡଶୈକେ ତ୍ରୟୋଦଶ ।
ଏତାବତ୍ତ୍ୱଂ ହି ସଂଖ୍ୟାନାମୃଷୟୋ ଯଦ୍‌ବିବକ୍ଷୟା ।
ଗାୟନ୍ତି ପୃଥଗାୟୁଷ୍ମନ୍ନିଦଂ ନୋ ବକ୍ତୁମର୍ହସି ॥ ୩

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ହେ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ! ଋଷିମାନେ ତତ୍ତ୍ୱର ସଂଖ୍ୟା କେତେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ? ଆପଣ ତ (ବିଗତ ଉଣେଇଶତମ ଅଧ୍ୟାୟରେ) ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ନଅ, ଏଗାର, ପାଞ୍ଚ ଓ ତିନି ଅର୍ଥାତ୍ ମୋଟ ଅଠେଇଶି ବୋଲି ଗଣନା କରି କହିଲେ । ମୁଁ ତାହା ଶୁଣି ସାରିଛି; କିନ୍ତୁ କେତେକ ଲୋକ ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଖ୍ୟା ଛବିଶ ବୋଲି କହନ୍ତି ତ, ଆଉ କିଛି ଲୋକ ପଚିଶ ବୋଲି କହନ୍ତି; ପୁଣି କେହି କେହି ସାତ, ନଅ ଅଥବା ଛ'ଟି ତତ୍ତ୍ୱ ଥିବାର ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ପୁଣି କେତେକ ଲୋକ ଏହି ସଂଖ୍ୟା ଚାରି ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ତ, ଆଉ କେତେକ ଲୋକ ଏଗାର ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ॥ ୧,୨ ॥ କେତେକ ମୁନିଋଷିଙ୍କ ମତରେ ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଖ୍ୟା ସତର ଓ କେତେକଙ୍କ ମତରେ ଷୋହଳ; କେତେକ ଏହି ସଂଖ୍ୟା ତେର ବୋଲି ବି କହନ୍ତି । ହେ ସନାତନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ମୁନିଋଷିମାନେ ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ସଂଖ୍ୟା କହିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ କ'ଣ ? କୃପା କରି ଆପଣ ତାହା ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯୁକ୍ତଂ ଚ ସନ୍ତି ସର୍ବତ୍ର ଭାଷନ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମଣା ଯଥା ।
ମାୟାଂ ମଦୀୟାମୁଦ୍‌ଗୃହ୍ୟ ବଦତାଂ କିଂ ନୁ ଦୁର୍ଘଟମ୍ ॥ ୪

ନୈତଦେବଂ ଯଥାଽଽତ୍ଥ ତ୍ୱଂ ଯଦହଂ ବଚ୍ମି ତତ୍ତଥା ।
ଏବଂ ବିବଦତାଂ ହେତୁଂ ଶକ୍ତୟୋ ମେ ଦୁରତ୍ୟୟାଃ ॥ ୫

ଯାସାଂ ବ୍ୟତିକରାଦାସୀଦ୍ ବିକଳ୍ପୋ ବଦତାଂ ପଦମ୍ ।
ପ୍ରାପ୍ତେ ଶମଦମେଽପ୍ୟେତି ବାଦସ୍ତମନୁଶାମ୍ୟତି ॥ ୬

ପରସ୍ପରାନୁପ୍ରବେଶାତ୍ ତତ୍ତ୍ୱାନାଂ ପୁରୁଷର୍ଷଭ ।
ପୌର୍ବାପର୍ଯ୍ୟପ୍ରସଂଖ୍ୟାନଂ ଯଥା ବକ୍ତୁର୍ବିବକ୍ଷିତମ୍ ॥ ୭

ଏକସ୍ମିନ୍ନପି ଦୃଶ୍ୟନ୍ତେ ପ୍ରବିଷ୍ଟାନୀତରାଣି ଚ ।
ପୂର୍ବସ୍ମିନ୍ ବା ପରସ୍ମିନ୍ ବା ତତ୍ତ୍ୱେ ତତ୍ତ୍ୱାନି ସର୍ବଶଃ ॥ ୮

ପୌର୍ବାପର୍ଯ୍ୟମତୋଽମୀଷାଂ ପ୍ରସଂଖ୍ୟାନମଭୀପ୍ସତାମ୍ ।
ଯଥା ବିବିକ୍ତଂ ଯଦ୍‌ବକ୍ତ୍ରଂ ଗୃହ୍ଣୀମୋ ଯୁକ୍ତିସମ୍ଭବାତ୍ ॥ ୯

ଅନାଦ୍ୟବିଦ୍ୟାଯୁକ୍ତସ୍ୟ ପୁରୁଷସ୍ୟାତ୍ମବେଦନମ୍ ।
ସ୍ୱତୋ ନ ସମ୍ଭବାଦନ୍ୟସ୍ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞୋ ଜ୍ଞାନଦୋ ଭବେତ୍ ॥ ୧୦

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ବେଦଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା କିଛି କହନ୍ତି, ସବୁ ଠିକ୍; କାରଣ ସବୁ ତତ୍ତ୍ୱ ପରସ୍ପରର ଅନ୍ତର୍ଭୂତ । ମୋ ମାୟା ପ୍ରହେଳିକା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ କେଉଁ କଥାଟା ବା ଅସମ୍ଭବ? ॥ ୪ ॥ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଆଦି ଗୁଣରୂପରେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବୃତ୍ତିରୂପରେ ମୋର ଯେଉଁସବୁ ଶକ୍ତି ରହିଛି, ଲୋକେ ସେହି ଶକ୍ତିର ରହସ୍ୟ ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେମାନେ ଆପଣା ଭାବନା ଅନୁସାରେ ଜିଦି ଧରି ଜଗତର କାରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ବାଦବିବାଦ କରନ୍ତି ଏବଂ କହନ୍ତି, 'ତୁମେ ଯାହା କହୁଛ, ତାହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ; ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି, ତାହା ହିଁ ଠିକ୍ ।' ॥ ୫ ॥

ଜଗତ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ; ଏହା କେବଳ କଳ୍ପନା । ସତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ଗୁଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ହିଁ ଏହି ବିବିଧ କଳ୍ପନାରୂପ ଜଗତର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଦୃଶ୍ୟ ହୁଏ । ଏହି ଜଗତ ହିଁ ହେଉଛି ବାଦବିବାଦ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର ବିବାଦୀୟ ବିଷୟ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଯେତେବେଳେ ସଂଯତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଚିତ୍ତ ଯେତେବେଳେ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଭେଦବୁଦ୍ଧି ଦୂର ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ବାଦବିବାଦ ବି କେଉଁଆଡ଼େ ଉଭେଇଯାଏ ॥ ୬ ॥ ହେ ନରଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ତତ୍ତ୍ୱସବୁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଅନୁପ୍ରବେଶ କରି ରହିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ବକ୍ତା ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଯେତେ ବୋଲି କହିବାକୁ ଚାହେଁ, ସେହି ଅନୁସାରେ ସେ କାରଣକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଥବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ କାରଣରେ ମିଶାଇ ନିଜର ଇଚ୍ଛିତ ସଂଖ୍ୟା ବାହାର କରିଦିଏ ॥ ୭ ॥ ଏକମାତ୍ର କାରଣରୂପ ତତ୍ତ୍ୱରେ ଅଥବା କାର୍ଯ୍ୟରୂପ ତତ୍ତ୍ୱରେ ଅନ୍ୟସବୁ ତତ୍ତ୍ୱ ମିଶି ରହିଥିବା ପରି ଦେଖାଯାଏ ॥ ୮ ॥ ଯେଉଁମାନେ ତତ୍ତ୍ୱ ଗଣନା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟକୁ କାରଣରେ କିମ୍ବା କାରଣକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ଭୂତ କରିଦେଇ, ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଗଣି ନିଜେ ଚାହିଁଥିବା ସଂଖ୍ୟକ ତତ୍ତ୍ୱ ଠିକ୍ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରିଦଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରତିପାଦନ ଯୁକ୍ତିସଂଗତ ହୋଇଥିବାରୁ ସମସ୍ତେ ତାହା ସ୍ୱୀକାର ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି । ଯୁକ୍ତିଦ୍ୱାରା ସବୁ କଥା ସିଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ; ତେଣୁ ତାହା ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗୃହୀତ ହୁଏ ॥ ୯ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେଉଁମାନେ ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଖ୍ୟା ଛବିଶ ବୋଲି ଦର୍ଶାନ୍ତି, ସେମାନେ କହନ୍ତି—ଜୀବ ଅନାଦିକାଳରୁ ଅବିଦ୍ୟାରେ ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ସେ ନିଜେ ନିଜକୁ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ । ତାକୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ସଚେତ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ଅନ୍ୟ ସର୍ବଜ୍ଞ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଅନ୍ତି । (ଅତଏବ ପ୍ରକୃତିର କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପ ଚବିଶ ତତ୍ତ୍ୱ, ଏକ

ପୁରୁଷେଶ୍ୱରୟୋରତ୍ର ନ ବୈଲକ୍ଷଣ୍ୟମଣ୍ୱପି ।
ତଦନ୍ୟକଳ୍ପନାପାର୍ଥା ଜ୍ଞାନଂ ଚ ପ୍ରକୃତେର୍ଗୁଣଃ ॥ ୧୧

ପ୍ରକୃତିର୍ଗୁଣସାମ୍ୟଂ ବୈ ପ୍ରକୃତେର୍ନାତ୍ମନୋ ଗୁଣାଃ ।
ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ସ୍ଥିତ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତ୍ୟନ୍ତହେତବଃ ॥ ୧୨

ସତ୍ତ୍ୱଂ ଜ୍ଞାନଂ ରଜଃ କର୍ମ ତମୋଽଜ୍ଞାନମିହୋଚ୍ୟତେ ।
ଗୁଣବ୍ୟତିକରଃ କାଳଃ ସ୍ୱଭାବଃ ସୂତ୍ରମେବ ଚ ॥ ୧୩

ପୁରୁଷଃ ପ୍ରକୃତିର୍ବ୍ୟକ୍ତମହଙ୍କାରୋ ନଭୋଽନିଳଃ ।
ଜ୍ୟୋତିରାପଃ କ୍ଷିତିରିତି ତତ୍ତ୍ୱାନ୍ୟୁକ୍ତାନି ମେ ନବ ॥ ୧୪

ଶ୍ରୋତ୍ରଂ ତ୍ୱଗ୍‌ଦର୍ଶନଂ ଘ୍ରାଣୋ ଜିହ୍ୱେତି ଜ୍ଞାନଶକ୍ତୟଃ ।
ବାକ୍‌ପାଣ୍ୟୁପସ୍ଥପାୟ୍ୱଙ୍ଘ୍ରିକର୍ମାଣ୍ୟଙ୍ଗୋଭୟଂ ମନଃ ॥ ୧୫

ଶବ୍ଦଃ ସ୍ପର୍ଶୋ ରସୋ ଗନ୍ଧୋ ରୂପଂ ଚେତ୍ୟର୍ଥଜାତୟଃ ।
ଗତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୟୁତ୍ସର୍ଗଶିଳ୍ପାନି କର୍ମାୟତନସିଦ୍ଧୟଃ ॥ ୧୬

ପୁରୁଷ ଓ ଏକ ଈଶ୍ୱର—ଏହିପରି ସର୍ବମୋଟ ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଖ୍ୟା ଛବିଶ) ॥ ୧୦ ॥ ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଖ୍ୟା ପଚିଶ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ଲୋକେ କହନ୍ତି, ଏହି ଶରୀରରେ ଥିବା ଜୀବ ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଭିତରେ ଅଣୁମାତ୍ର ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ଦୁହିଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରଭେଦ ଅଛି ବୋଲି କହିବା ବୃଥା । ହୁଏତ କେହି ଜ୍ଞାନକୁ ତତ୍ତ୍ୱରୂପେ ଗଣିବାକୁ କହିପାରେ; କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନ ତ ପ୍ରକୃତିର ଗୁଣ । (ତେଣୁ ସେମାନେ ଜ୍ଞାନକୁ ଏକ ପୃଥକ୍ ତତ୍ତ୍ୱ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରିଭାବରେ ୨୪ ଜଡ଼ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଏକ ଚେତନ ପୁରୁଷ ମିଶି ମୋଟ ୨୫ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଲା) ॥ ୧୧ ॥ ତିନି ଗୁଣର ସାମ୍ୟାବସ୍ଥା ହିଁ ପ୍ରକୃତିର ସ୍ୱରୂପ । ତେଣୁ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଆଦି ଗୁଣ ଆତ୍ମାର ନୁହେଁ, ପ୍ରକୃତିର । ଏହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ସଂଘଟିତ ହୁଏ । ତେଣୁ ଜ୍ଞାନ ଆତ୍ମାର ଗୁଣ ନୁହେଁ, ଏହା ପ୍ରକୃତିର ହିଁ ଗୁଣ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ॥ ୧୨ ॥ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ହିଁ ଜ୍ଞାନ; ରଜୋଗୁଣ ହିଁ କର୍ମ ଏବଂ ତମୋଗୁଣ ହିଁ ଅଜ୍ଞାନ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ପୁଣି ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ କାଳ ଏବଂ ସୂତ୍ର ଅର୍ଥାତ୍ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ ସ୍ୱଭାବ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ । (ତେଣୁ ପଚିଶ ଓ ଛବିଶ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରମାଣିତ କରୁଥିବା ଉଭୟ ମତ ଯୁକ୍ତିସଂଗତ) ॥ ୧୩ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! (ଯଦି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ପ୍ରଳୟକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ତିନି ଗୁଣକୁ ପ୍ରକୃତିଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଧରିବା, ତେବେ ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଖ୍ୟା ଅଠେଇଶ ହୋଇଯାଉଛି । ଯଥା—ପୁରୁଷ, ପ୍ରକୃତି, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଂକାର, ଆକାଶ, ବାୟୁ, ତେଜ, ଜଳ ଓ ପୃଥିବୀ—ଏପରି ନଅଟି ତତ୍ତ୍ୱ ତ ପ୍ରଥମରୁ ମୁଁ ଗଣି ସାରିଛି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଶ୍ରୋତ୍ର, ତ୍ୱଗ୍, ଚକ୍ଷୁ, ନାସା ଓ ରସନା—ଏହି ପାଞ୍ଚ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ, ବାକ୍, ପାଣି, ପାଦ, ପାୟୁ ଓ ଉପସ୍ଥ—ଏହି ପାଞ୍ଚ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ; ତଥା ମନ—ଯାହା କି କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଉଭୟ; ତାଛଡ଼ା ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ, ରସ ଓ ଗନ୍ଧ—ଏପରି ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟର ପାଞ୍ଚ ବିଷୟ । ଏପରିଭାବରେ ମୋଟ ପଚିଶ ତତ୍ତ୍ୱ ସହ ତିନିଗୁଣକୁ ମିଶାଇଲେ ସର୍ବମୋଟ ଅଠେଇଶ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଉଛି । କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହେଉଥିବା ପାଞ୍ଚ କର୍ମ ଯଥା—ଚାଲିବା, କହିବା, ମଳମୂତ୍ର ତ୍ୟାଗ କରିବା ଓ କର୍ମ କରିବା ତ ତତ୍ତ୍ୱ ନୁହେଁ; ତେଣୁ ଏସବୁକୁ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ହିଁ ଧରିବାକୁ ହେବ ॥ ୧୪-୧୬ ॥

ସର୍ଗାଦୌ ପ୍ରକୃତିର୍ହ୍ୟସ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପିଣୀ ।
ସତ୍ତ୍ୱାଦିଭିର୍ଗୁଣୈର୍ଧତ୍ତେ ପୁରୁଷୋଽବ୍ୟକ୍ତ ଈକ୍ଷତେ ॥ ୧୭

ବ୍ୟକ୍ତାଦୟୋ ବିକୁର୍ବାଣା ଧାତବଃ ପୁରୁଷେକ୍ଷୟା ।
ଲବ୍ଧବୀର୍ଯ୍ୟାଃ ସୃଜନ୍ତ୍ୟଣ୍ଡଂ ସଂହତାଃ ପ୍ରକୃତେର୍ବଲାତ୍ ॥ ୧୮

ସପ୍ତୈବ ଧାତବ ଇତି ତତ୍ରାର୍ଥାଃ ପଞ୍ଚ ଖାଦୟଃ ।
ଜ୍ଞାନମାତ୍ମୋଭୟାଧାରସ୍ତତୋ ଦେହେନ୍ଦ୍ରିୟାସବଃ ॥ ୧୯

ଷଡିତ୍ୟତ୍ରାପି ଭୂତାନି ପଞ୍ଚ ଷଷ୍ଠଃ ପରଃ ପୁମାନ୍ ।
ତୈର୍ୟୁକ୍ତ ଆତ୍ମସମ୍ଭୂତୈଃ ସୃଷ୍ଟ୍ୱେଦଂ ସମୁପାବିଶତ୍ ॥ ୨୦

ଚତ୍ୱାର୍ଯ୍ୟେବେତି ତତ୍ରାପି ତେଜ ଆପୋଽନ୍ନମାତ୍ମନଃ ।
ଜାତାନି ତୈରିଦଂ ଜାତଂ ଜନ୍ମାବୟବିନଃ ଖଲୁ ॥ ୨୧

ସଂଖ୍ୟାନେ ସପ୍ତଦଶକେ ଭୂତମାତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଚ ।
ପଞ୍ଚ ପଞ୍ଚୈକମନସା ଆତ୍ମା ସପ୍ତଦଶଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୨୨

ତଦ୍ୱତ୍ ଷୋଡଶସଂଖ୍ୟାନେ ଆତ୍ମୈବ ମନ ଉଚ୍ୟତେ ।
ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ପଞ୍ଚୈବ ମନ ଆତ୍ମା ତ୍ରୟୋଦଶ ॥ ୨୩

ସୃଷ୍ଟିର ଆରମ୍ଭରେ କାର୍ଯ୍ୟ (ଏଗାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପଞ୍ଚଭୂତ) ଏବଂ କାରଣ (ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦି) ରୂପରେ ହିଁ ପ୍ରକୃତି ରହିଥାଏ । ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ, ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣର ସହାୟତା ନେଇ ପ୍ରକୃତି ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥା ଧାରଣ କରେ । କିନ୍ତୁ ଅବ୍ୟକ୍ତ ପୁରୁଷ ପ୍ରକୃତି ଓ ତାର ଅବସ୍ଥାମାନଙ୍କର ସାକ୍ଷୀମାତ୍ର ହୋଇ ରହନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ପ୍ରକୃତିଠାରୁ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ଯେତେ ବିକାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନେ ପୁରୁଷଙ୍କ (ଈଶ୍ୱରଙ୍କ) ଈକ୍ଷଣରୁ ଶକ୍ତି ଲାଭ କରି ପରସ୍ପର ମିଶିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରକୃତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ତାହାରି ବଳରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଈକ୍ଷଣଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରକୃତି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ॥ ୧୮ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ! ଯେଉଁମାନେ ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ସାତ ବୋଲି କହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ବିଗ୍ଚାରରେ ଆକାଶ, ବାୟୁ, ତେଜ, ଜଳ ଓ ଭୂମି—ଏହି ପଞ୍ଚଭୂତ, ଷଷ୍ଠ ଜୀବ ଓ ସପ୍ତମ ପରମାତ୍ମା, ଯେ କି ସାକ୍ଷୀ ଜୀବ ଓ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଜଗତ୍ ଉଭୟର ଅଧିଷ୍ଠାନ—ଏପରି ସାତ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଲେ । ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରାଣାଦିର ଉତ୍ପତ୍ତି ତ ପଞ୍ଚଭୂତରୁ ହୋଇଛି (ତେଣୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନେ ପୃଥକ୍ ତତ୍ତ୍ୱ ବୋଲି ଗଣନ୍ତି ନାହିଁ) ॥ ୧୯ ॥ ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ଛଅଟି ତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି, ସେମାନେ କହନ୍ତି, ପଞ୍ଚଭୂତ ଓ ଏକ ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା—ଏସବୁ ମିଶି ତତ୍ତ୍ୱର ସଂଖ୍ୟା ଛଅ । ସେହି ପରମାତ୍ମା ନିଜେ ରଚନା କରିଥିବା ପଞ୍ଚଭୂତରେ ଦେହ ଆଦି ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିରେ ଜୀବରୂପରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । (ଏହି ମତ ଅନୁସାରେ ଜୀବର ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ଓ ଦେହ ଆଦିର ପଞ୍ଚଭୂତ ସହିତ ସମାବେଶ ହୋଇଯାଏ) ॥ ୨୦ ॥ ଯେଉଁମାନେ କାରଣରୂପରେ ଚ୍ଚରିଟି ତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି, ସେମାନେ କହନ୍ତି, ଆତ୍ମାରୁ ତେଜ, ଜଳ ଓ ପୃଥିବୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଛି ଏବଂ ଜଗତରେ ଯେତେସବୁ ପଦାର୍ଥ ରହିଛି, ସବୁକିଛି ଏହି ତିନିଟିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ସେମାନେ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ(ସୃଷ୍ଟପଦାର୍ଥ)କୁ ଏହିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସମାବେଶ କରିଦିଅନ୍ତି ॥୨୧॥ ଯେଉଁମାନେ ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଖ୍ୟା ସତର ବୋଲି କହନ୍ତି, ସେମାନେ ପଞ୍ଚଭୂତ, ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର, ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ, ଏକ ମନ ଓ ଏକ ଆତ୍ମା—ଏପରି ଗଣିଥାନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ଯେଉଁମାନେ ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଖ୍ୟା ଷୋହଳ ବୋଲି କହନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଗଣନା କରନ୍ତି । ପ୍ରଭେଦ କେବଳ ଏତିକି ଯେ, ସେମାନେ ଆତ୍ମାରେ ମନକୁ ବି ସମାବିଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତି; ଫଳରେ ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଖ୍ୟା

ଏକାଦଶତ୍ୱ ଆତ୍ମାସୌ ମହାଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଚ ।
ଅଷ୍ଟୌ ପ୍ରକୃତୟଶ୍ଚୈବ ପୁରୁଷଶ୍ଚ ନବେତ୍ୟଥ ॥ ୨୪

ଇତି ନାନାପ୍ରସଂଖ୍ୟାନଂ ତତ୍ତ୍ୱାନାମୃଷିଭିଃ କୃତମ୍ ।
ସର୍ବଂ ନ୍ୟାଯ୍ୟଂ ଯୁକ୍ତିମତ୍ତ୍ୱାଦ୍ ବିଦୁଷାଂ କିମଶୋଭନମ୍ ॥ ୨୫

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ପ୍ରକୃତିଃ ପୁରୁଷଶ୍ଚୋଭୌ ଯଦ୍ୟପ୍ୟାତ୍ମବିଲକ୍ଷଣୌ ।
ଅନ୍ୟୋନ୍ୟାପାଶ୍ରୟାତ୍ କୃଷ୍ଣ ଦୃଶ୍ୟତେ ନ ଭିଦା ତୟୋଃ ॥ ୨୬

ପ୍ରକୃତୌ ଲକ୍ଷ୍ୟତେ ହ୍ୟାତ୍ମା ପ୍ରକୃତିଶ୍ଚ ତଥାଽଽତ୍ମନି ।
ଏବଂ ମେ ପୁଣ୍ଡରୀକାକ୍ଷ ମହାନ୍ତଂ ସଂଶୟଂ ହୃଦି ।
ଛେତ୍ତୁମର୍ହସି ସର୍ବଜ୍ଞ ବଚୋଭିର୍ନୟନୈପୁଣୈଃ ॥ ୨୭

ତ୍ୱତ୍ତୋ ଜ୍ଞାନଂ ହି ଜୀବାନାଂ ପ୍ରମୋଷସ୍ତେଽତ୍ର ଶକ୍ତିତଃ ।
ତ୍ୱମେବ ହ୍ୟାତ୍ମମାୟାୟା ଗତିଂ ବେତ୍ଥ ନ ଚାପରଃ ॥ ୨୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ପ୍ରକୃତିଃ ପୁରୁଷଶ୍ଚେତି ବିକଳ୍ପଃ ପୁରୁଷର୍ଷଭ ।
ଏଷ ବୈକାରିକଃ ସର୍ଗୋ ଗୁଣବ୍ୟତିକରାତ୍ମକଃ ॥ ୨୯

ମମାଙ୍ଗ ମାୟା ଗୁଣମୟ୍ୟନେକଧା
ବିକଳ୍ପବୁଦ୍ଧୀଶ୍ଚ ଗୁଣୈର୍ବିଧତ୍ତେ ।

ଷୋହଳ ହୋଇଯାଏ । ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଖ୍ୟା ତେର ବୋଲି କହୁଥିବା ଲୋକେ କହନ୍ତି, ଆକାଶାଦି ପଞ୍ଚଭୂତ, ଶ୍ରୋତ୍ରାଦି ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ, ଏକ ମନ, ଏକ ଜୀବାତ୍ମା ଓ ଏକ ପରମାତ୍ମା—ଏସବୁ ମିଶି ତତ୍ତ୍ୱ ସଂଖ୍ୟା ତେର ॥ ୨୩ ॥ ଏଗାର ତତ୍ତ୍ୱ ମାନୁଥିବା ଲୋକେ କହନ୍ତି, ପଞ୍ଚଭୂତ, ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଏବଂ ଏକ ଆତ୍ମା ମିଶି ଏଗାର ତତ୍ତ୍ୱ ହେଲା । ନଅଟି ତତ୍ତ୍ୱ ମାନୁଥିବା ଲୋକେ କହନ୍ତି, ଆକାଶାଦି ପଞ୍ଚଭୂତ ଓ ମନ, ବୁଦ୍ଧି, ଅହଂକାର—ଏପରି ଆଠ ପ୍ରକୃତି ଓ ଏକ ପୁରୁଷ ମିଶି ତତ୍ତ୍ୱର ସଂଖ୍ୟା ନଅ ॥ ୨୪ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଏପରିଭାବରେ ମୁନିଋଷିମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ଗଣନା କରନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କର ମତ ଠିକ୍; କାରଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ଗଣନା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ । ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀମାନେ କୌଣସି ମତରେ ଭୁଲ୍ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସବୁ କିଛି ଠିକ୍ ॥ ୨୫ ॥

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ଯଦିବା ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷ ସ୍ୱରୂପତଃ ଏକ ଆରେକଠାରୁ ସର୍ବଥା ଭିନ୍ନ, ତଥାପି ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷ ପରସ୍ପର ସହିତ ଏପରି ଘନିଷ୍ଠଭାବରେ ମିଳିମିଶି ଯାଇଛନ୍ତି ଯେ, ସାଧାରଣତଃ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ଜଣା ପଡ଼େନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥ ପ୍ରକୃତି ଦେହରେ ପୁରୁଷ ଓ ପୁରୁଷ ଦେହରେ ପ୍ରକୃତି ଅଭିନ୍ନ ଭାବେ ମିଶିଯାଇଥିବା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ସେହି ଦୁଇ ତତ୍ତ୍ୱର ସ୍ପଷ୍ଟ ଭିନ୍ନତା କ'ଣ ? ହେ ପଦ୍ମଲୋଚନ ! ସେହି ଦୁଇ ତତ୍ତ୍ୱର ଭିନ୍ନତା-ଅଭିନ୍ନତା ନେଇ ମୋ ହୃଦୟରେ ବଡ଼ ସନ୍ଦେହ ରହିଛି । ଆପଣ ତ ସର୍ବଜ୍ଞ । ତେଣୁ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବାଣୀରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଜୀବମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହେଉଛି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଅବିଦ୍ୟାଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଲୋପ ହୋଇଯାଉଛି । ଆପଣଙ୍କର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପିଣୀ ମାୟାର ବିଚିତ୍ର ଗତି ଆପଣ ହିଁ ଜାଣନ୍ତି; ତାହା ଅନ୍ୟ କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଅତଏବ ଆପଣ ହିଁ ମୋର ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୮ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଶରୀର ଓ ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟରେ ବିରାଟ ପ୍ରଭେଦ ରହିଛି । ଏହି ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ବିଭିନ୍ନ ବିକାରରେ ଯୁକ୍ତ । ଗୁଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷୋଭ (ଆଲୋଡ଼ନ) ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ହିଁ ଏ ସୃଷ୍ଟି ସର୍ଜନା ହୁଏ ॥ ୨୯ ॥ ପ୍ରିୟ ମିତ୍ର ! ମୋର ମାୟା ହେଉଛି ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା । ସେହି ମାୟା ହିଁ ତାହାର ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଆଦି ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା

ବୈକାରିକସ୍ତ୍ରିବିଧୋଽଧ୍ୟାତ୍ମମେକ-
ମଥାଧିଦୈବମଧିଭୂତମନ୍ୟତ୍ ॥ ୩୦

ଅନେକ ପ୍ରକାର ବିଭେଦ ଜାତ କରିଦିଏ । ସୃଷ୍ଟିର ବିସ୍ତାର ଅସୀମ ହୋଇଥିଲେ ବି ଏହି ବିକାରାତ୍ମକ ସୃଷ୍ଟିକୁ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ସେହି ତିନିଟି ଭାଗ ହେଉଛି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ, ଅଧିଦୈବ ଓ ଅଧିଭୂତ ॥ ୩୦ ॥ ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ—ନେତ୍ର ହେଉଛି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ, ତାହାର ବିଷୟ ଅର୍ଥାତ୍ ରୂପ ହେଉଛି ଅଧିଭୂତ ଏବଂ ନେତ୍ରଗୋଲକରେ ସ୍ଥିତ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବତାଙ୍କ ଅଂଶ ହେଉଛି ଅଧିଦୈବ । ଏହି ତିନିଟି ପରସ୍ପର ଏକ ଆରେକର ଆଶ୍ରୟଦ୍ୱାରା ସିଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ, ଅଧିଦୈବ ଓ ଅଧିଭୂତ—ଏହି ତିନିଟି ପାରସ୍ପରିକ ସାହାଯ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆକାଶରେ ସ୍ଥିତ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ ଏହି ତିନିଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳତାରୁ ମୁକ୍ତ; କାରଣ ସେ ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ । ସେହିପରି ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ଉପରୋକ୍ତ ତିନିଙ୍କର ମୂଳକାରଣ, ସେମାନଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଅତୀତ । ସେହି ଆତ୍ମା ହିଁ ତାହାର ସ୍ୱୟଂସିଦ୍ଧ ଜ୍ୟୋତିରେ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥକୁ ଆଲୋକିତ କରେ । ଆତ୍ମା ଅଛି ତ, ଅନ୍ୟମାନେ ବି ଅଛନ୍ତି । ଯେପରି ଚକ୍ଷୁର ତିନୋଟି ପ୍ରଭେଦ କଥା କୁହାଗଲା, ତ୍ୱଗ୍, କର୍ଣ୍ଣ, ଜିହ୍ୱା, ନାସା ଓ ଚିତ୍ତ ଆଦିର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ତ୍ରିବିଧ ପ୍ରଭେଦ ରହିଛି* ॥ ୩୧ ॥

ଦୃଗ୍ ରୂପମାର୍କଂ ବପୁରତ୍ର ରନ୍ଧ୍ରେ
ପରସ୍ପରଂ ସିଧ୍ୟତି ଯଃ ସ୍ୱତଃ ଖେ ।
ଆତ୍ମା ଯଦେଷାମପରୋ ଯ ଆଦ୍ୟଃ
ସ୍ୱୟାନୁଭୂତ୍ୟାଖିଳସିଦ୍ଧସିଦ୍ଧିଃ ।
ଏବଂ ତ୍ୱଗାଦି ଶ୍ରବଣାଦି ଚକ୍ଷୁ-
ର୍ଜିହ୍ୱାଦି ନାସାଦି ଚ ଚିତ୍ତଯୁକ୍ତମ୍ ॥ ୩୧

ପ୍ରକୃତିରୁ ମହତତ୍ତ୍ୱ ବିକଶିତ ହୁଏ ଏବଂ ମହତତ୍ତ୍ୱରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଅହଙ୍କାର । ଏପରିଭାବରେ ଅହଙ୍କାର ହେଉଛି ଗୁଣମାନଙ୍କର କ୍ଷୋଭରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ପ୍ରକୃତିର ହିଁ ଏକ ବିକାର । ଅହଙ୍କାର ତ୍ରିବିଧ—(୧) ବୈକାରିକ—ଏଥିରୁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣବିଶିଷ୍ଟ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଦେବତା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି; (୨) ତୈଜସ—ଏଥିରୁ ଦଶଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି; (୩) ତାମସ—ଏଥିରୁ ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ଓ ସେମାନଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ବିଷୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ଏପରିଭାବରେ ଅହଙ୍କାର ହିଁ ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନ ଓ ସୃଷ୍ଟିର ବିବିଧତାର ମୂଳକାରଣ ॥ ୩୨ ॥

ଯୋଽସୌ ଗୁଣକ୍ଷୋଭକୃତୋ ବିକାରଃ
ପ୍ରଧାନମୂଳାନ୍ମହତଃ ପ୍ରସୂତଃ ।
ଅହଂ ତ୍ରିବୃନ୍ମୋହବିକଳ୍ପହେତୁ-
ର୍ବୈକାରିକସ୍ତାମସ ଐନ୍ଦ୍ରିୟଶ୍ଚ ॥ ୩୨

ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ । ଆତ୍ମାର ପ୍ରାକୃତିକ ପଦାର୍ଥ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ, କି ତା' ବିଷୟରେ କୌଣସି ବାଦବିବାଦର ପ୍ରଶ୍ନ ବି ଉଠେ ନାହିଁ । ଅସ୍ତି-ନାସ୍ତି, ସଗୁଣ-ନିର୍ଗୁଣ, ଭାବ-ଅଭାବ, ସତ୍ୟ-ମିଥ୍ୟା ଇତ୍ୟାଦି ଯେତେସବୁ ବାଦବିବାଦ ରହିଛି, ପ୍ରଭେଦ ଦର୍ଶନ ହିଁ ହେଉଛି ସେସବୁର ମୂଳକାରଣ । ଏଭଳି ବାଦବିବାଦର କୌଣସି ଅର୍ଥ ନାହିଁ; ତଥାପି ଯେଉଁମାନେ ମୋ ପ୍ରତି ବିମୁଖ, ସେମାନେ ଏସବୁ ବିବାଦରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୩୩ ॥

ଆତ୍ମା ପରିଜ୍ଞାନମୟୋ ବିବାଦୋ
ହ୍ୟସ୍ତୀତି ନାସ୍ତୀତି ଭିଦାର୍ଥନିଷ୍ଠଃ ।
ବ୍ୟର୍ଥୋଽପି ନୈବୋପରମେତ ପୁଂସାଂ
ମତ୍ତଃ ପରାବୃତ୍ତଧିୟାଂ ସ୍ୱଲୋକାତ୍ ॥ ୩୩

* ଯଥା—ତ୍ୱଗ୍, ସ୍ପର୍ଶ ଓ ବାୟୁ; କର୍ଣ୍ଣ, ଶବ୍ଦ ଓ ଦିଗ; ଜିହ୍ୱା, ରସ ଓ ବରୁଣ; ନାସିକା, ଗନ୍ଧ ଓ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର; ଚିତ୍ତ, ଚିନ୍ତନର ବିଷୟ ଓ ବାସୁଦେବ; ମନ, ମନର ବିଷୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରମା; ଅହଙ୍କାର, ଅହଂକାରର ବିଷୟ ଓ ରୁଦ୍ର; ବୁଦ୍ଧି, ବୁଦ୍ଧିର ବିଷୟ ଓ ବ୍ରହ୍ମା । କିନ୍ତୁ ଏ ସମସ୍ତ ତ୍ରିବିଧ ତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ ଆତ୍ମାର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ ।

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ତ୍ୱତ୍ତଃ ପରାବୃତ୍ତଧିୟଃ ସ୍ୱକୃତୈଃ କର୍ମଭିଃ ପ୍ରଭୋ ।
ଉଚ୍ଚାବଚାନ୍ ଯଥା ଦେହାନ୍ ଗୃହ୍ଣନ୍ତି ବିସୃଜନ୍ତି ଚ ॥ ୩୪

ଉଦ୍ଧବ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ଜୀବମାନେ ନିଜକୃତ ପାପ-ପୁଣ୍ୟର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଉଚ୍ଚ-ନୀଚ ଯୋନିରେ ପଡ଼ି ନାନା ଶରୀର ଧରିଥାନ୍ତି। ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି, ଆତ୍ମା ତ ବ୍ୟାପକ; ତାହା ପୁଣି ଏକ ଶରୀରରୁ ଅନ୍ୟ ଶରୀରକୁ ଯାଏ କିପରି ? ଅକର୍ତ୍ତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ କର୍ମ କରେ କିପରି ? ଏବଂ ନିତ୍ୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ-ମରଣ ଲାଭ କରେ କିପରି ? ଏସବୁ ସମ୍ଭବ ହୁଏ କିପରି ? ॥ ୩୪ ॥ ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! ଯେଉଁମାନେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନରହିତ, ସେମାନେ ତ ଏହି ବିଷୟଟି ସଠିକରୂପେ ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟ କରିପାରୁ ନ ଥିବେ; ଅପରପକ୍ଷରେ ଏହି ବିଷୟ ଜାଣିଥିବା ବିଦ୍ୱାନ୍ ତ ସଂସାରରେ ପ୍ରାୟ ମିଳନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ମାୟା ଭେଳିକିରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି। ତେଣୁ କୃପା କରି ଆପଣ ହିଁ ମୋତେ ଏହି ରହସ୍ୟଟି ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୩୫ ॥

ତନ୍ମମାଖ୍ୟାହି ଗୋବିନ୍ଦ ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟମନାତ୍ମଭିଃ ।
ନ ହ୍ୟେତତ୍ ପ୍ରାୟଶୋ ଲୋକେ ବିଦ୍ୱାଂସଃ ସନ୍ତି ବଞ୍ଚିତାଃ ॥ ୩୫

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ମନଃ କର୍ମମୟଂ ନୃଣାମିନ୍ଦ୍ରିୟୈଃ ପଞ୍ଚଭିର୍ଯୁତମ୍ ।
ଲୋକାଲ୍ଲୋକଂ ପ୍ରୟାତ୍ୟନ୍ୟ ଆତ୍ମା ତଦନୁବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୩୬

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ମନୁଷ୍ୟର ମନ ହେଉଛି କର୍ମସଂସ୍କାରମାନଙ୍କର ଏକ ପୁଞ୍ଜ। ସେହିସବୁ ସଂସ୍କାର ଅନୁସାରେ ଭୋଗ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନ ସହିତ ପାଞ୍ଚ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମଧ୍ୟ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇଥାନ୍ତି। ଏମାନଙ୍କର ସମଷ୍ଟିକୁ ଲିଙ୍ଗଶରୀର କୁହାଯାଏ। ସେହି ଲିଙ୍ଗଶରୀର ହିଁ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଏକ ଶରୀରରୁ ଅନ୍ୟ ଶରୀରକୁ ଓ ଏକ ଲୋକରୁ ଅନ୍ୟ ଲୋକକୁ ଯାଏ। ଲିଙ୍ଗଶରୀରଠାରୁ ଆତ୍ମା ସର୍ବଥା ଭିନ୍ନ। ଆତ୍ମା ହେଉଛି ସର୍ବବ୍ୟାପୀ; ତେଣୁ ତାର ଯିବା-ଆସିବା କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁ ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ସେ ଯେତେବେଳେ ନିଜକୁ ଲିଙ୍ଗଶରୀର ବୋଲି ଧରିନିଏ, ସେଥିରେ ଅହଙ୍କାର ଆରୋପ କରେ, ସେତେବେଳେ ଆତ୍ମା ବି ଯିବା-ଆସିବା କରିବା ପରି ଲାଗେ ॥ ୩୬ ॥ ମନ କର୍ମର ଅଧୀନ। ସେ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶୁଣିଥିବା ବା ଦେଖିଥିବା ନାନା ବିଷୟ ନେଇ ସର୍ବଦା ଚିନ୍ତା କରି ଚାଲିଥାଏ। ଯଦି କିଛି ନୂଆ ବିଷୟ ଆସିଯାଏ, ତେବେ ସେ ପୁରୁଣା କଥା ଭୁଲିଯାଏ ଓ ନୂଆରେ ଲାଗିଯାଏ ॥ ୩୭ ॥ ଏପରି ନୂତନ ବିଷୟ (ଶରୀର, ଜୀବନ ଆଦି) ପ୍ରତି ଅଭିନିବେଶ କରିବା ଫଳରେ ମନ ପୁରୁଣା ବା ପୂର୍ବର ବିଷୟ ଭୁଲିଯାଏ। ସେ ନୂଆ ନୂଆ ବିଷୟ ଚିନ୍ତନ କରେ। ଏପରି ହେଉ ହେଉ ଆଉ ପୂର୍ବଜନ୍ମର ଶରୀର ଆଦୌ ସ୍ମରଣକୁ ଆସେ ନାହିଁ। ଯେକୌଣସି କାରଣରୁ ନିଜର ପୂର୍ବଶରୀରକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲିଯିବାର ନାମ ହିଁ ମୃତ୍ୟୁ ॥ ୩୮ ॥

ଧ୍ୟାୟନ୍ ମନୋଽନୁ ବିଷୟାନ୍ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ ବାନୁଶ୍ରୁତାନଥ ।
ଉଦ୍ୟତ୍ ସୀଦତ୍ କର୍ମତନ୍ତ୍ରଂ ସ୍ମୃତିସ୍ତଦନୁ ଶାମ୍ୟତି ॥ ୩୭

ବିଷୟାଭିନିବେଶେନ ନାତ୍ମାନଂ ଯତ୍ ସ୍ମରେତ୍ ପୁନଃ ।
ଜନ୍ତୋର୍ବୈ କସ୍ୟଚିଦ୍ଧେତୋର୍ମୃତ୍ୟୁରତ୍ୟନ୍ତବିସ୍ମୃତିଃ ॥ ୩୮

ହେ ଉଦାର ଉଦ୍ଧବ ! ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଦେଖୁଥିବା ଶରୀର ସଙ୍ଗେ 'ମୁଁ' 'ମୋର' ଭାବ ରଖି ସେଥିରେ ତଲ୍ଲୀନ ହେବାଫଳରେ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନର ସୁଖଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରେ,

ଜନ୍ମ ତ୍ୱାତ୍ମତୟା ପୁଂସଃ ସର୍ବଭାବେନ ଭୂରିଦ ।
ବିଷୟସ୍ୱୀକୃତିଂ ପ୍ରାହୁର୍ଯଥା ସ୍ୱପ୍ନମନୋରଥଃ ॥ ୩୯

ସ୍ୱପ୍ନଂ ମନୋରଥଂ ଚେତ୍ଥଂ ପ୍ରାକ୍ତନଂ ନ ସ୍ମରତ୍ୟସୌ ।
ତତ୍ର ପୂର୍ବମିବାତ୍ମାନମପୂର୍ବଂ ଗ୍ୱନୁପଶ୍ୟତି ॥ ୪୦

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାୟନସୃଷ୍ଟ୍ୟେଦଂ ତ୍ରୈବିଧ୍ୟଂ ଭାତି ବସ୍ତୁନି ।
ବହିରନ୍ତର୍ଭିଦାହେତୁର୍ଜନୋଽସଜ୍ଜନକୃଦ୍ ଯଥା ॥ ୪୧

ନିତ୍ୟଦା ହ୍ୟଙ୍ଗ ଭୂତାନି ଭବନ୍ତି ନ ଭବନ୍ତି ଚ ।
କାଲେନାଲକ୍ଷ୍ୟବେଗେନ ସୂକ୍ଷ୍ମତ୍ୱାତ୍ତନ୍ନ ଦୃଶ୍ୟତେ ॥ ୪୨

ଯଥାର୍ଚ୍ଚିଷାଂ ସ୍ରୋତସାଂ ଚ ଫଳାନାଂ ବା ବନସ୍ପତେଃ ।
ତଥୈବ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ବୟୋଽବସ୍ଥାଦୟଃ କୃତାଃ ॥ ୪୩

ସୋଽୟଂ ଦୀପୋଽର୍ଚ୍ଚିଷାଂ ଯଦ୍ୱତ୍ସ୍ରୋତସାଂ ତଦିଦଂ ଜଳମ୍ ।
ସୋଽୟଂ ପୁମାନିତି ନୃଣାଂ ମୃଷା ଗୀର୍ଧୀର୍ମୃଷାୟୁଷାମ୍ ॥ ୪୪

ମା ସ୍ୱସ୍ୟ କର୍ମବୀଜେନ ଜାୟତେ ସୋଽପ୍ୟୟଂ ପୁମାନ୍ ।
ମ୍ରିୟତେ ବାମରୋ ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟା ଯଥାଗ୍ନିର୍ଦାରୁସଂଯୁତଃ ॥ ୪୫

ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ନାନାପ୍ରକାର ମନୋରଥ କରି ସୁଖୀ-ଦୁଃଖୀ ହୁଏ । ଦେହକୁ 'ଏହି ଦେହ ମୁଁ ଓ ଏହା ମୋର ଦେହ' ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବା ହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ଜନ୍ମ ॥ ୩୯ ॥ ସ୍ୱପ୍ନ ବା ମନୋରଥରେ ମଜ୍ଜି ଯାଇଥିବା ଜୀବ ଯେପରି ତାର ପୂର୍ବସ୍ୱପ୍ନର ବା ପୂର୍ବମନୋରଥର ଶରୀରକୁ ସ୍ମରଣ କରେ ନାହିଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଶରୀରରେ ରହିଥିବା ଜୀବ ସେହିପରି ତାର ପୂର୍ବଜନ୍ମର ଶରୀରକୁ ସ୍ମରଣ କରେ ନାହିଁ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ ତ, ସେ ସ୍ୱୟଂ ଏହି ଜୀବତ୍ୱ ପୂର୍ବରୁ ରହି ଆସିଥିବା ଜୀବାତ୍ମା ହୋଇଥିଲେ ବି ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ ବୋଲି ଧରିବସେ ॥ ୪୦ ॥

ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଏକ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ଅଖଣ୍ଡ । ଏଥିରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାହ୍ୟ ବା ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ଆତ୍ମାର ଜନ୍ମ ନାହିଁ, କି ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ । ମନ ହିଁ ଏପରି ଭେଦବୁଦ୍ଧି ରଖେ; ତେଣୁ ମନ ହେଉଛି ଏପରି ଭେଦବୁଦ୍ଧିର ମୂଳକାରଣ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ମନର ଆଶ୍ରୟରେ ରହନ୍ତି । ମନ ହିଁ ନାନାପ୍ରକାର କଳ୍ପନାଜଳ୍ପନା କରେ । ମନ ହେତୁ ହିଁ ଆତ୍ମାର ଜନ୍ମ, ସ୍ଥିତି ଓ ମୃତ୍ୟୁ ସଂଘଟିତ ହେଉଥିବା ପରି ଲାଗେ । ଘରେ କୁପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ସେ ଯେପରି ପରିବାରରେ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରି ଘରକୁ ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ କରିଦିଏ, କଳ୍ପନାଜଳ୍ପନା ହେତୁ ମନ ସେହିପରି ଘଟାଇଥାଏ । ମନ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣବିଶିଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନାନାପ୍ରକାର ସଂକଳ୍ପବିକଳ୍ପ କରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ କରିଦେବା ହେତୁ ଜୀବ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ଘୂରିବୁଲେ ॥ ୪୧ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! କାଳର ଗତି ଏପରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଯେ, ତାହା ଦେଖିହୁଏ ନାହିଁ । କାଳର ଗତି ଭିତରେ ଶରୀରର ଅନୁକ୍ଷଣ ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ବିନାଶ ହୋଇଚାଲିଥାଏ । କାଳର ଗତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ଅନୁକ୍ଷଣ ହୋଇ ଚାଲିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ଦେଖିହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୪୨ ॥ କାଳର ପ୍ରଭାବରେ ଦୀପଶିଖାର, ନଦୀପ୍ରବାହର ଓ ବୃକ୍ଷରେ ଧରିଥିବା ଫଳର ଅବସ୍ଥା ଅନବରତ ବଦଳୁଥାଏ । ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଶରୀରର ଆୟୁ, ଅବସ୍ଥା ଆଦି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବଦଳୁଥାଏ । ତେଣୁ ଦୀପର ବର୍ତ୍ତମାନର ଜ୍ୟୋତି ଦେଖି, ତାହା ସେହି ଏକା ଜ୍ୟୋତି ବୋଲି କହିବା, ନଦୀପ୍ରବାହର ଜଳ ଦେଖି ତାହା ପୂର୍ବର ସେହି ଜଳ ବୋଲି କହିବା ଓ ଭାବିବା ଯେପରି ଭୁଲ୍ ବା ମିଥ୍ୟା, ବିଷୟଚିନ୍ତନରେ ବ୍ୟର୍ଥ ଜୀବନ କଟାଉଥିବା ଅବିବେକୀ ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ୟକୁ ଦେଖି, ସେ ସେହି ପୁରୁଷ ବୋଲି ଭାବିବା ବା କହିବା ସେହିପରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଥ୍ୟା ॥ ୪୩,୪୪ ॥ ଆତ୍ମା କୌଣସି କର୍ମବୀଜ ହେତୁ ଜନ୍ମ ହୁଏ ନାହିଁ, କି ମରେ ନାହିଁ । ତାର

ନିଷେକଗର୍ଭଜନ୍ମାନି ବାଲ୍ୟକୌମାରଯୌବନମ୍ ।
ବୟୋମଧ୍ୟଂ ଜରା ମୃତ୍ୟୁରିତ୍ୟବସ୍ଥାସ୍ତନୋର୍ନବ ॥ ୪୬

ଏତା ମନୋରଥମୟୀର୍ହ୍ୟନ୍ୟସ୍ୟୋଚ୍ଚାବଚାସ୍ତନୂଃ ।
ଗୁଣସଙ୍ଗାଦୁପାଦତ୍ତେ କ୍ୱଚିତ୍ କଶ୍ଚିଜ୍ଜହାତି ଚ ॥ ୪୭

ଆତ୍ମନଃ ପିତୃପୁତ୍ରାଭ୍ୟାମନୁମେୟୌ ଭବାପ୍ୟୟୌ ।
ନ ଭବାପ୍ୟୟବସ୍ତୂନାମଭିଜ୍ଞୋ ଦ୍ୱୟଲକ୍ଷଣଃ ॥ ୪୮

ତରୋର୍ବୀଜବିପାକାଭ୍ୟାଂ ଯୋ ବିଦ୍ୱାଞ୍ଜନ୍ମସଂଯମୌ ।
ତରୋର୍ବିଲକ୍ଷଣୋ ଦ୍ରଷ୍ଟା ଏବଂ ଦ୍ରଷ୍ଟା ତନୋଃ ପୃଥକ୍ ॥ ୪୯

ପ୍ରକୃତେରେବମାତ୍ମାନମବିବିଚ୍ୟାବୁଧଃ ପୁମାନ୍ ।
ତତ୍ତ୍ୱେନ ସ୍ପର୍ଶସମ୍ମୂଢଃ ସଂସାରଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟତେ ॥ ୫୦

ସତ୍ତ୍ୱସଙ୍ଗାଦୃଷୀନ୍ ଦେବାନ୍ ରଜସାସୁରମାନୁଷାନ୍ ।
ତମସା ଭୂତତିର୍ଯ୍ୟକ୍ତ୍ୱଂ ଭ୍ରାମିତୋ ଯାତି କର୍ମଭିଃ ॥ ୫୧

ଜନ୍ମ ଓ ମରଣ ଅଛି ବୋଲି ଧରିନେବାଟା ଏକ ଭ୍ରମ । ଆତ୍ମା ଅମର । କାଠ ବା ଜାଳେଣିଦ୍ରବ୍ୟର ସଂଯୋଗରେ ଅଗ୍ନି ଜଳିବା ପରି ଦେଖାଯାଏ ଏବଂ ଜାଳେଣିଦ୍ରବ୍ୟ ସରିଗଲେ ଅଗ୍ନି ଲିଭିବା ପରି ଦେଖାଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଅଗ୍ନିତତ୍ତ୍ୱ ତ ସର୍ବବ୍ୟାପକ; କାଠ ଜଳିବା ଓ ଲିଭିଯିବାଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ନି ତତ୍ତ୍ୱରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼େନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆତ୍ମାର ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ; ତଥାପି ଅଜ୍ଞାନୀକୁ ଭ୍ରମବଶତଃ ଆତ୍ମାର ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ଥିବା ପରି ଜଣାପଡ଼େ ॥ ୪୫ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଗର୍ଭାଧାନ, ଗର୍ଭବୃଦ୍ଧି, ଜନ୍ମ, ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା, କିଶୋରାବସ୍ଥା, ଯୌବନାବସ୍ଥା, ପ୍ରୌଢ଼ାବସ୍ଥା, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଓ ମୃତ୍ୟୁ—ଶରୀରର ହିଁ ଏପରି ନଅଟି ଅବସ୍ଥା ହୋଇଥାଏ । ଶରୀର ଜୀବଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଏବଂ ଏସବୁ ବୃଦ୍ଧି-କ୍ଷୟ ଅବସ୍ଥା ଜୀବର ମନୋକଳ୍ପିତ । କିନ୍ତୁ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଧରିଥିବାରୁ ଜୀବ ଏସବୁ ଅବସ୍ଥାକୁ ନିଜର ଅବସ୍ଥା ବୋଲି ଭାବି ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ବିବେକ ଉଦୟ ହୋଇଗଲେ ଏସବୁ ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବା ଛାଡ଼ିଦିଏ ॥ ୪୬,୪୭ ॥ ପୁତ୍ରର ଜନ୍ମ ଦେଖି ପିତା ଏବଂ ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଦେଖି ପୁତ୍ର ଅନୁମାନ କରିନେବା ଉଚିତ ଯେ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁକୁ ଦେଖୁଥିବା ଦ୍ରଷ୍ଟାର ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଆତ୍ମା ଜାଣେ; ତେଣୁ ଆତ୍ମା ନିଜେ ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ପାଉଥିବା ଶରୀର ନୁହେଁ; ସେ ଏଥିରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ୍ ଅଟେ ॥ ୪୮ ॥

ଉଦ୍ଭିଦର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଅଙ୍କୁରୋଦ୍‌ଗମ ଅବସ୍ଥା ତଥା ସେହି ଉଦ୍ଭିଦର ଚରମ ପରିଣତି ବା ତାହା ଶୁଖି ଶୁଖି ମରିଯିବା ଅବସ୍ଥାରୁ ଜ୍ଞାନୀଜନ ତାହାର ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଦେଖିଥାନ୍ତି । ସେହି ଉଭୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଯେପରି ବୃକ୍ଷଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ, ଶରୀରର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁକୁ ଦେଖୁଥିବା ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଶରୀରଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ସେହି ତତ୍ତ୍ୱଟି ହେଉଛି ଆତ୍ମା, ଯାହାର କି ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ ॥ ୪୯ ॥

ଅଜ୍ଞାନୀ ଲୋକ ପ୍ରକୃତି ଓ ଆତ୍ମାକୁ ଏହିପରି ତାତ୍ତ୍ୱିକରୂପରେ ବିବେଚନା କରେ ନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜନିତ ସୁଖଭୋଗକୁ ହିଁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଧରିନେଇ ସେଥିପ୍ରତି ଗଭୀର-ଭାବରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇଯିବାଫଳରେ ସେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି ଘୂରୁଥାଏ ॥ ୫୦ ॥ ନିଜର କର୍ମାନୁସାରେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି ଘୂରୁଥିବା ଅବିବେକୀ ଜୀବ ସାତ୍ତ୍ୱିକ କର୍ମରେ ଆସକ୍ତି ରଖିଲେ ଋଷିଲୋକ ଓ ଦେବଲୋକରେ, ରାଜସିକ କର୍ମରେ ଆସକ୍ତି ରଖିଲେ ମାନବଯୋନି ଓ ଅସୁରଯୋନିରେ ତଥା ତାମସୀ କର୍ମରେ ଆସକ୍ତି ରଖିଲେ ଭୂତପ୍ରେତ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀ ଆଦି ଯୋନିରେ ପଡ଼େ ॥ ୫୧ ॥

ନୃତ୍ୟତୋ ଗାୟତଃ ପଶ୍ୟନ୍ ଯଥୈବାନୁକରୋତି ତାନ୍ ।
ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିଗୁଣାନ୍ ପଶ୍ୟନ୍ନନୀହୋଽପ୍ୟନୁକାର୍ଯ୍ୟତେ ॥ ୫୨

ଯଥାମ୍ଭସା ପ୍ରଚଲତା ତରବୋଽପି ଚଲା ଇବ ।
ଚକ୍ଷୁଷା ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣେନ ଦୃଶ୍ୟତେ ଭ୍ରମତୀବ ଭୂଃ ॥ ୫୩

ଯଥା ମନୋରଥଧିୟୋ ବିଷୟାନୁଭବୋ ମୃଷା ।
ସ୍ୱପ୍ନଦୃଷ୍ଟାଶ୍ଚ ଦାଶାର୍ହ ତଥା ସଂସାର ଆତ୍ମନଃ ॥ ୫୪

ଅର୍ଥେ ହ୍ୟବିଦ୍ୟମାନେଽପି ସଂସୃତିର୍ନ ନିବର୍ତ୍ତତେ ।
ଧ୍ୟାୟତୋ ବିଷୟାନସ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନେଽନର୍ଥାଗମୋ ଯଥା ॥ ୫୫

ତସ୍ମାଦୁଦ୍ଧବ ମା ଭୁଙ୍‌କ୍ଷ୍ୱ ବିଷୟାନସଦିନ୍ଦ୍ରିୟୈଃ ।
ଆତ୍ମାଗ୍ରହଣନିର୍ଭାତଂ ପଶ୍ୟ ବୈକଳ୍ପିକଂ ଭ୍ରମମ୍ ॥ ୫୬

କ୍ଷିପ୍ତୋଽବମାନିତୋଽସଦ୍ଭିଃ ପ୍ରଲବ୍ଧୋଽସୂୟିତୋଽଥବା ।
ତାଡ଼ିତଃ ସନ୍ନିବଦ୍ଧୋ ବା ବୃତ୍ତ୍ୟା ବା ପରିହାପିତଃ ॥ ୫୭

କେହି ନାଚୁଥିବା-ଗାଉଥିବା ଦେଖିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ତାକୁ ଅନୁକରଣ କରି ନିଜେ ବି ନାଚ-ଗୀତ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଏ, ଜୀବ ସେହିପରି ଶରୀରର ଗତିବିଧି ଦେଖି ଓ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ (ସେସବୁକୁ ନିଜର ବୋଲି ଭବେ) ଓ ନିଜେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲେ ବି ସେସବୁକୁ ଅନୁକରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୫୨ ॥ ନଦୀ, ପୋଖରୀ ଆଦିର ଜଳ ହଲିଲେ, ସେଥିରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇଥିବା ତଟସ୍ଥ ବୃକ୍ଷର ଛାୟା ବି ଯେପରି ହଲିଲା ପରି ଦେଖାଯାଏ, ଘିରିଘିରି ହୋଇ ବୁଲିଲେ ଆଖି ବୁଲିବା ସହିତ ଆମ ଗ୍ୱରିପାଖର ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ବୁଲିବା ପରି ଦେଖାଯାଏ, ଅଥଚ ସେପରି ଦେଖାଯିବା ଓ ବୁଲିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଥ୍ୟା ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଯେପରି ମନରେ ଭାବିଥିବା ତଥା ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ଭୋଗ୍ୟପଦାର୍ଥ ସର୍ବଥା ମିଥ୍ୟା ହିଁ ହୋଇଥାଏ, ହେ ଦାଶାର୍ହ ! ଆତ୍ମାର ବିଷୟାନୁଭବରୂପ ସଂସାର ବି ସେହିପରି ସର୍ବଥା ଅସତ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ଆତ୍ମା ହେଉଛି ନିତ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ-ବୁଦ୍ଧ-ମୁକ୍ତ ॥ ୫୩,୫୪ ॥ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ଆପଦ-ବିପଦ ଯେପରି ଜାଗ୍ରତ ନ ହେଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋଚନ ହୁଏ ନାହିଁ, ବିଷୟସବୁ ସତ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବାରମ୍ବାର ବିଷୟଚିନ୍ତନ କରୁଥିବା ଜୀବର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପ ସଂସାରଚକ୍ର ସେହିପରି ବିଷୟଚିନ୍ତନ ନ ଛାଡ଼ିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବେ ହେଲେ ନିବୃତ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୫୫ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ତେଣୁ ଏହି ଦୁଷ୍ଟ (ସଦା ଅତୃପ୍ତ) ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଦାପି ବିଷୟ ଭୋଗ କର ନାହିଁ। ଆତ୍ମାର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ହିଁ ଆମେ ଭାବୁ ଆତ୍ମା ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଆଦି ବିବିଧ ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରେ । ତେଣୁ ଏପରି ଭାବନା ଦୂର କର । ଜାଣି ରଖ ଯେ, ଏପରି ଅନୁଭୂତି ଆତ୍ମାରେ କେବଳ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୁଏ; ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ହେଉଛି ଭ୍ରମାତ୍ମକ ଓ ମାୟାମାତ୍ର ॥ ୫୬ ॥ ଅସାଧୁ ପୁରୁଷ ତଣ୍ଟିଆ ମାରି ଘରୁ ବାହାର କରିଦେଉ, ଗାଳି ଓ ଅପମାନ ଦେଉ, ଉପହାସ କରୁ, ନିନ୍ଦା କରୁ, ମାରୁ, ପିଟୁ, ବାନ୍ଧିପକାଉ, ଜୀବିକା ଛଡ଼ାଇନେଉ, ତୁମ ଉପରେ ଛେପ ପକାଉ, ପରିସ୍ରା କରିଦେଉ, ନାନା ପ୍ରକାର ହଇରାଣ କରୁ, ଏପରିକି ତୁମର ନିଷ୍ଠା ଭାଙ୍ଗିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁ ପଛେ, ତାହାର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଉପଦ୍ରବରେ କ୍ଷୁବ୍ଧ ନ ହେବା ଉଚିତ। କାରଣ ସେ ବିଚରା ଅଜ୍ଞାନୀ; ତାକୁ ପରମାର୍ଥ ଯେ କ'ଣ,

ନିଷ୍କିତୋ ମୃତ୍ରିତୋ ବାର୍ଷ୍ଣୈର୍ବହୁଧୈବଂ ପ୍ରକମ୍ପିତଃ ।
ଶ୍ରେୟସ୍କାମଃ କୃଚ୍ଛ୍ରଗତଃ ଆତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନମୁଦ୍ଧରେତ୍ ॥ ୫୮

ତାହା ଆଦୌ ଜଣା ନାହିଁ। ତେଣୁ ଯେ ନିଜର କଲ୍ୟାଣ ଚାହାନ୍ତି, ସେ କୌଣସି ବାହ୍ୟ ଉପାୟ ପ୍ରୟୋଗ ନ କରି, କେବଳ ନିଜର ବିବେକବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ହିଁ ନିଜକୁ ସବୁ କଠିନ ସମସ୍ୟାରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ବସ୍ତୁତଃ ଆତ୍ମଦୃଷ୍ଟି ହିଁ ସମସ୍ତ ବିପତ୍ତିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ॥ ୫୭,୫୮ ॥

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଯଥୈବମନୁବୁଧ୍ୟେୟଂ ବଦ ନୋ ବଦତାଂ ବର ।
ସୁଦୁଃସହମିମଂ ମନ୍ୟେ ଆତ୍ମନ୍ୟସଦତିକ୍ରମମ୍ ॥ ୫୯

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ବକ୍ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ। ମୁଁ ଦୁର୍ଜନମାନଙ୍କର ତିରସ୍କାରକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଅପମାନ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହ୍ୟ ମନେକରେ। ତେଣୁ ଆପଣ ଯାହା କହିଲେ, ତାହା ଯେପରି ବୁଝିପାରିବି ଓ ଆପଣଙ୍କ ଉପଦେଶ ଯେପରି ଜୀବନରେ ପାଳନ କରିପାରିବି, ମୋତେ ଏ କଥାଟି ସେହିପରି ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୫୯ ॥ ହେ ବିଶ୍ୱାତ୍ମନ୍ ! ପ୍ରକୃତି ତ ବଡ଼ ବଳବାନ୍ ! ତାହା ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନଙ୍କୁ ବି କ୍ଷୁବ୍ଧ କରିଦିଏ। ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣଯୁଗଳର ଶରଣ ନେଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ସର୍ବଦା ଆପଣଙ୍କର ଭାଗବତଧର୍ମରେ ହିଁ ଅବିଚଳିତଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରହିଥାନ୍ତି, କେବଳ ସେହି ଶାନ୍ତପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଏ ବା ପ୍ରକୃତିକୁ ଜିଣିପାରିବ! ॥ ୬୦ ॥

ବିଦୁଷାମପି ବିଶ୍ୱାତ୍ମନ୍ ପ୍ରକୃତିର୍ହି ବଳୀୟସୀ ।
ଋତେ ତ୍ୱଦ୍ଧର୍ମନିରତାନ୍ ଶାନ୍ତାଂସ୍ତେ ଚରଣାଳୟାନ୍ ॥ ୬୦

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୨ ॥

+++

ଅଥ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଜଣେ ସହିଷ୍ଣୁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ କଥା

ବାଦରାୟଣିରୁବାଚ

ସ ଏବମାଶଂସିତ ଉଦ୍ଧବେନ
ଭାଗବତମୁଖ୍ୟେନ ଦାଶାର୍ହମୁଖ୍ୟଃ ।
ସଭାଜୟନ୍ ଭୃତ୍ୟବଚୋ ମୁକୁନ୍ଦ-
ସ୍ତମାବଭାଷେ ଶ୍ରବଣୀୟବୀର୍ଯ୍ୟଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ! ସତରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାକଥା ହିଁ ଶ୍ରବଣ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ। ସେହି ଭଗବାନ ହିଁ ପ୍ରେମ ଓ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି। ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପରମପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଉଦ୍ଧବ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ଯଦୁବଂଶବିଭୂଷଣ ଭଗବାନ ତାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବାର୍ହସ୍ପତ୍ୟ ସ ବୈ ନାତ୍ର ସାଧୁର୍ବୈ ଦୁର୍ଜନେରିତୈଃ ।
ଦୁରୁକ୍ତୈର୍ଭିନ୍ନମାତ୍ମାନଂ ଯଃ ସମାଧାତୁମୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୨

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଦେବଗୁରୁ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଉଦ୍ଧବ ! (ଅବଶ୍ୟ ତୁମେ ଯାହା କହିଲ, ମିଛ ନୁହେଁ।) ଦୁର୍ଜନମାନଙ୍କର କଟୁବାଣୀରେ ବିଦ୍ଧ ହୋଇ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ରଖିବା ପରି ସଚ୍ଚ ପୁରୁଷ ଏହି ସଂସାରରେ ପ୍ରାୟତଃ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨ ॥ ଦୁର୍ଜନ ଲୋକର ମର୍ମଭେଦୀ ଏବଂ କଠୋର ବାକ୍ୟବାଣ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯେତେ ପୀଡ଼ା ଦିଏ, ମର୍ମସ୍ଥଳରେ ବାଣ ବିନ୍ଧି ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ

ନ ତଥା ତପ୍ୟତେ ବିଦ୍ଧଃ ପୁମାନ୍ ବାଣୈଃ ସୁମର୍ମଗୈଃ ।
ଯଥା ତୁଦନ୍ତି ମର୍ମସ୍ଥା ହ୍ୟସତାଂ ପରୁଷେଷବଃ ॥ ୩

କଥୟନ୍ତି ମହତ୍‌ପୁଣ୍ୟମିତିହାସମିହୋଦ୍ଧବ ।
ତମହଂ ବର୍ଣ୍ଣୟିଷ୍ୟାମି ନିବୋଧ ସୁସମାହିତଃ ॥ ୪

କେନଚିଦ୍ ଭିକ୍ଷୁଣା ଗୀତଂ ପରିଭୂତେନ ଦୁର୍ଜନୈଃ ।
ସ୍ମରତା ଧୃତିଯୁକ୍ତେନ ବିପାକଂ ନିଜକର୍ମଣାମ୍ ॥ ୫

ଅବନ୍ତିଷୁ ଦ୍ୱିଜଃ କଶ୍ଚିଦାସୀଦାଢ୍ୟତମଃ ଶ୍ରିୟା ।
ବାର୍ତ୍ତାବୃତ୍ତିଃ କଦର୍ଯ୍ୟସ୍ତୁ କାମୀ ଲୁବ୍ଧୋଽତିକୋପନଃ ॥ ୬

ଜ୍ଞାତୟୋଽତିଥୟସ୍ତସ୍ୟ ବାଙ୍ମାତ୍ରେଣାପି ନାର୍ଚ୍ଚିତାଃ ।
ଶୂନ୍ୟାବସଥ ଆତ୍ମାପି କାଲେ କାମୈରନର୍ଚ୍ଚିତଃ ॥ ୭

ଦୁଃଶୀଲସ୍ୟ କଦର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଦ୍ରୁହ୍ୟନ୍ତେ ପୁତ୍ରବାନ୍ଧବାଃ ।
ଦାରା ଦୁହିତରୋ ଭୃତ୍ୟା ବିଷଣ୍ଣା ନାଚରନ୍ ପ୍ରିୟମ୍ ॥ ୮

ତସ୍ୟୈବଂ ଯକ୍ଷବିତ୍ତସ୍ୟ ଚ୍ୟୁତସ୍ୟୋଭୟଲୋକତଃ ।
ଧର୍ମକାମବିହୀନସ୍ୟ ଚୁକ୍ରୁଧୁଃ ପଞ୍ଚଭାଗିନଃ ॥ ୯

ତଦବଧ୍ୟାନବିସ୍ରସ୍ତପୁଣ୍ୟସ୍କନ୍ଧସ୍ୟ ଭୂରିଦ ।
ଅର୍ଥୋଽପ୍ୟଗଚ୍ଛନ୍ନିଧନଂ ବହ୍ୱାୟାସପରିଶ୍ରମଃ ॥ ୧୦

ଜ୍ଞାତୟୋ ଜଗୃହୁଃ କିଞ୍ଚିତ୍ କିଞ୍ଚିଦ୍ ଦସ୍ୟବ ଉଦ୍ଧବ ।
ଦୈବତଃ କାଳତଃ କିଞ୍ଚିଦ୍ ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧୋର୍ନୃପାର୍ଥିବାତ୍ ॥ ୧୧

ସେତେ ପୀଡ଼ା ଅନୁଭବ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୩ ॥ (ତଥାପି ଜଣେ ଜଣେ ସହିଷ୍ଣୁ ଲୋକ ତାହାକୁ ସହିଯାଆନ୍ତି) ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଏ ବିଷୟରେ ମହାତ୍ମାମାନେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ଆଖ୍ୟାନ କହିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଏବେ ତୁମକୁ ତାହା ଶୁଣାଇବି; ତୁମେ ମନ ଦେଇ ଶୁଣ ॥ ୪ ॥ ଜଣେ ଭିକ୍ଷୁକ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଦୁଷ୍ଟଲୋକେ କିଭଳି ହନ୍ତସନ୍ତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏତେ ଦୁଃଖଯାତନା ପାଇବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେହି ଭିକ୍ଷୁକ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ନ ହରାଇ, ବରଂ ତାହା ନିଜ ପୂର୍ବଜନ୍ମର କର୍ମଫଳ ବୋଲି ବୁଝି କିପରି ନିଜ ମନର ଭାବନା ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ଏବେ ସେହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି ॥ ୫ ॥

ପ୍ରାଚୀନ କାଳର କଥା । ଉଜ୍ଜୟିନୀରେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ରହୁଥିଲେ । ସେ କୃଷି ବ୍ୟବସାୟ ଆଦି କରି ବହୁ ଧନସମ୍ପଦ ସଞ୍ଚୟ କରିଥିଲେ । ସେ ବଡ଼ କୃପଣ, କାମୁକ ଓ ଲୋଭୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ କଥା କଥାକେ କ୍ରୋଧ ବାହାରି ପଡୁଥିଲା ॥ ୬ ॥ ଖାଇବାପିଇବାକୁ ଦେବା କଥା କ'ଣ କହିବି, ସେ ନିଜର ଜ୍ଞାତି, ବନ୍ଧୁ ଓ ଅତିଥିମାନଙ୍କୁ କେବେ ମିଠାକଥା ପଦେ କହି ଖୁସୀ ବି କରାଇ ନ ଥିଲେ । ଘରେ ଧର୍ମକର୍ମ ବୋଲି କିଛି କରୁ ନ ଥିଲେ, କି ସଞ୍ଚିତ ଧନସମ୍ପତ୍ତିଦ୍ୱାରା କେବେ ନିଜେ ବି ଶାରୀରିକ ସୁଖ ଭୋଗ କରୁ ନ ଥିଲେ ॥ ୭ ॥ ତାଙ୍କ କୃପଣତା ଓ କୁତ୍ସିତ ସ୍ୱଭାବ ହେତୁ, ତାଙ୍କ ପୁଅ-ଝିଅ, ଭାଇ-ବନ୍ଧୁ, ଚାକରବାକର ଓ ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଆଦି ସମସ୍ତେ ଦୁଃଖରେ କାଳ କାଟୁଥିଲେ; ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । କେହି ଜଣେ ବି ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ପରି ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଉ ନ ଥିଲେ ॥ ୮ ॥ ତାଙ୍କର ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ଉଭୟରୁ ପତନ ଘଟିଥିଲା । ସେ ଖାଲି ଯକ୍ଷଙ୍କ ପରି ଧନକୁ ଜଗି ରହିଥିଲେ । ସେହି ଧନରେ ସେ ଧର୍ମ ଅର୍ଜନ କରୁ ନ ଥିଲେ, କି କିଛି ଭୋଗ କରିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଏପରିଭାବରେ ବହୁଦିନ କଟିଯିବା ପରେ ପଞ୍ଚମହାଯଜ୍ଞର ଭାଗୀ ଦେବତାମାନେ ତାଙ୍କ ଉପରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ॥ ୯ ॥ ହେ ଉଦାର ଉଦ୍ଧବ ! ସେ ଯେଉଁ ପୂର୍ବପୁଣ୍ୟ ଫଳରେ ଏତେ ଧନ ଠୁଳ କରିଥିଲେ, ପଞ୍ଚମହାଯଜ୍ଞର ଭାଗୀଦାରମାନଙ୍କ କ୍ରୋଧ ଫଳରେ ସେହି ପୁଣ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଏତେ ଉଦ୍ୟମ ଓ ପରିଶ୍ରମ କରି ସେ ଯେଉଁ ଧନ ଠୁଳ କରିଥିଲେ, ସେସବୁ ତାଙ୍କରି ଆଖି ଆଗରେ ହିଁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୦ ॥ ସେହି ଅଧମ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର କିଛି ଧନ ତାଙ୍କର କୁଟୁମ୍ବ ଲୋକେ ଛଡ଼ାଇନେଲେ; କିଛି ଚୋରି ହୋଇଗଲା । ଆଉ କିଛି ଧନ ନିଆଁ ଲାଗିଯିବା ଆଦି ଦୈବୀକୋପ ଫଳରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ଆଉ କିଛି ଧନ କାଳକ୍ରମେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । କିଛି ଧନ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ନେଇ ପଳାଇଗଲେ ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ

ସ ଏବଂ ଦ୍ରବିଣେ ନଷ୍ଟେ ଧର୍ମକାମବିବର୍ଜିତଃ ।
ଉପେକ୍ଷିତଶ୍ଚ ସ୍ୱଜନୈଶ୍ଚିନ୍ତାମାପ ଦୁରତ୍ୟୟାମ୍ ॥ ୧୨

ତସ୍ୟୈବଂ ଧ୍ୟାୟତୋ ଦୀର୍ଘଂ ନଷ୍ଟରାୟସ୍ତପସ୍ୱିନଃ ।
ଖିଦ୍ୟତୋ ବାଷ୍ପକଣ୍ଠସ୍ୟ ନିର୍ବେଦଃ ସୁମହାନଭୂତ୍ ॥ ୧୩

ସ ଚାହେଦମହୋ କଷ୍ଟଂ ବୃଥାଽଽତ୍ମା ମେଽନୁତାପିତଃ ।
ନ ଧର୍ମାୟ ନ କାମାୟ ଯସ୍ୟାର୍ଥାୟାସ ଈଦୃଶଃ ॥ ୧୪

ପ୍ରାୟେଣାର୍ଥାଃ କଦର୍ଯ୍ୟାଣାଂ ନ ସୁଖାୟ କଦାଚନ ।
ଇହ ଚାତ୍ମୋପତାପାୟ ମୃତସ୍ୟ ନରକାୟ ଚ ॥ ୧୫

ଯଶୋ ଯଶସ୍ୱିନାଂ ଶୁଦ୍ଧଂ ଶ୍ଳାଘ୍ୟା ଯେ ଗୁଣିନାଂ ଗୁଣାଃ ।
ଲୋଭଃ ସ୍ୱଳ୍ପୋଽପି ତାନ୍ ହନ୍ତି ଶ୍ୱିତ୍ରୋ ରୂପମିବେପ୍ସିତମ୍ ॥ ୧୬

ଅର୍ଥସ୍ୟ ସାଧନେ ସିଦ୍ଧେ ଉତ୍କର୍ଷେ ରକ୍ଷଣେ ବ୍ୟୟେ ।
ନାଶୋପଭୋଗ ଆୟାସସ୍ତ୍ରାସଶ୍ଚିନ୍ତା ଭ୍ରମୋ ନୃଣାମ୍ ॥ ୧୭

ସ୍ତେୟଂ ହିଂସାନୃତଂ ଦମ୍ଭଃ କାମଃ କ୍ରୋଧଃ ସ୍ମୟୋ ମଦଃ ।
ଭେଦୋ ବୈରମବିଶ୍ୱାସଃ ସଂସ୍ପର୍ଧା ବ୍ୟସନାନି ଚ ॥ ୧୮

ଯେତକ ଧନ ଥିଲା, ତାହା କର ଓ ଦଣ୍ଡରୂପରେ ରାଜ୍ୟର ଶାସକବର୍ଗ ଛଡ଼ାଇନେଲେ ॥ ୧୧ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଏପରିଭାବରେ ତାଙ୍କର ସକଳ ସମ୍ପତ୍ତି ଚାଲିଗଲା । ସଞ୍ଚିଥିବା ଧନରେ ନା ସେ ଧର୍ମ ଅର୍ଜନ କଲେ, ନା ଭୋଗଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କଲେ । ଏପଟେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ସେ ଭୟାନକ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଧନନାଶ ହୋଇଯିବାରୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହେଲା । ମନ ଖେଦରେ ଭରିଗଲା । ବିକଳରେ ଲୁହ ବୋହିବାରୁ ଗଳା ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା; କିନ୍ତୁ ଏପରି ଚିନ୍ତା କରି କରି ସେ ମନେ ମନେ ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ, ସଂସାର ହେଉଛି ଘୋର ଦୁଃଖମୟ । ଏଭଳି ବୁଝିଯିବା ପରେ ତାଙ୍କ ମନରେ ତୀବ୍ର ବୈରାଗ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୩ ॥

ଏଥର ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ— ହାୟ ! ହାୟ ! ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ମୁଁ ଏତେ ଦିନ ଧରି ନିଜକୁ ବୃଥାଟାରେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଲି ! ଏତେ ଦୁଃଖକଷ୍ଟରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ଧନ ସଞ୍ଚୟ କରିଥିଲି, ତାହା ଧର୍ମକର୍ମରେ ଲାଗିଲା ନାହିଁ, କି ମୋ ସୁଖଭୋଗରେ ଲାଗିଲା ନାହିଁ; ସତରେ—

ଦୁଃଖେ ସଞ୍ଚିତ ଯେତେ ଧନ । ସେ ନୋହେ ସୁଖେ ପ୍ରୟୋଜନ ॥
॥ ୧୪ ॥

ପ୍ରାୟତଃ ଦେଖାଯାଏ, କୃପଣ ଲୋକେ ଧନରୁ ସୁଖ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଇହଲୋକରେ ତ ବହୁ କଷ୍ଟ ସହି ଧନ ଉପାର୍ଜନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଉପାର୍ଜିତ ଧନକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସର୍ବଦା ଚିନ୍ତାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ କାଳ କାଟନ୍ତି ଏବଂ ଧର୍ମ ଅର୍ଜନ ନ କରି ଶେଷରେ ମରିଯିବାରୁ ନରକରେ ପଡ଼ନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ କୁଷ୍ଠରୋଗ ଯେପରି ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ଶରୀରକୁ ବିକୃତ କରିଦିଏ, ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ଲୋଭ ସେହିପରି ଯଶସ୍ୱୀମାନଙ୍କର ବିମଳ ଯଶ ଓ ଗୁଣୀଜନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଗୁଣ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ ॥ ୧୬ ॥ ଧନ ଉପାର୍ଜନ କରିବାରେ, ଉପାର୍ଜିତ ଧନକୁ ବଢ଼ାଇବାରେ, ସାଇତି ରଖିବାରେ ଏବଂ ବ୍ୟୟ କରିବାରେ ତଥା ଧନନାଶରେ ଓ ଧନ-ଉପଭୋଗରେ—ସବୁଠି କେବଳ ନିରନ୍ତର ପରିଶ୍ରମ, ଭୟ, ଚିନ୍ତା ଓ ଭ୍ରାନ୍ତିର ହିଁ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୧୭ ॥

ଚୋରି, ହିଂସା, ମିଥ୍ୟା, ଦମ୍ଭ, କାମ, କ୍ରୋଧ, ଗର୍ବ, ଅହଂକାର, ଭେଦବୁଦ୍ଧି, ଶତ୍ରୁତା, ଅବିଶ୍ୱାସ, ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା, ଲମ୍ପଟତା, ଜୁଆ ଓ ମଦ୍ୟପାନ—ଧନ ହେତୁ ମନୁଷ୍ୟଠାରେ

ଏତେ ପଞ୍ଚଦଶାନର୍ଥା ହ୍ୟର୍ଥମୂଳା ମତା ନୃଣାମ୍ ।
ତସ୍ମାଦନର୍ଥମର୍ଥାଖ୍ୟଂ ଶ୍ରେୟୋଽର୍ଥୀ ଦୂରତସ୍ତ୍ୟଜେତ୍ ॥ ୧୯

ଭିଦ୍ୟନ୍ତେ ଭ୍ରାତରୋ ଦାରାଃ ପିତରଃ ସୁହୃଦସ୍ତଥା ।
ଏକାସ୍ନିଗ୍ଧାଃ କାକିଣିନା ସଦ୍ୟଃ ସର୍ବେଽରୟଃ କୃତାଃ ॥ ୨୦

ଅର୍ଥେନାଲ୍ପୀୟସା ହ୍ୟେତେ ସଂରବ୍ଧା ଦୀପ୍ତମନ୍ୟବଃ ।
ତ୍ୟଜନ୍ତ୍ୟାଶୁ ସ୍ପୃଧୋ ଘ୍ନନ୍ତି ସହସୋତ୍ସୃଜ୍ୟ ସୌହୃଦମ୍ ॥ ୨୧

ଲବ୍ଧ୍ୱା ଜନ୍ମାମରପ୍ରାର୍ଥ୍ୟଂ ମାନୁଷ୍ୟଂ ତଦ୍ ଦ୍ୱିଜାଗ୍ର୍ୟତାମ୍ ।
ତଦନାଦୃତ୍ୟ ଯେ ସ୍ୱାର୍ଥଂ ଘ୍ନନ୍ତି ଯାନ୍ତ୍ୟଶୁଭାଂ ଗତିମ୍ ॥ ୨୨

ସ୍ୱର୍ଗାପବର୍ଗୟୋର୍ଦ୍ୱାରଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ଲୋକମିମଂ ପୁମାନ୍ ।
ଦ୍ରବିଣେ କୋଽନୁଷଜ୍ଜେତ ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋଽନର୍ଥସ୍ୟ ଧାମନି ॥ ୨୩

ଦେବର୍ଷିପିତୃଭୂତାନି ଜ୍ଞାତୀନ୍ ବନ୍ଧୂଂଶ୍ଚ ଭାଗିନଃ ।
ଅସଂବିଭଜ୍ୟ ଚାତ୍ମାନଂ ଯକ୍ଷବିତ୍ତଃ ପତତ୍ୟଧଃ ॥ ୨୪

ବ୍ୟର୍ଥୟାର୍ଥେହୟା ବିତ୍ତଂ ପ୍ରମତ୍ତସ୍ୟ ବୟୋ ବଳମ୍ ।
କୁଶଳା ଯେନ ସିଧ୍ୟନ୍ତି ଜରଠଃ କିଂ ନୁ ସାଧୟେ ॥ ୨୫

କସ୍ମାତ୍ ସଂକ୍ଲିଶ୍ୟତେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ବ୍ୟର୍ଥୟାର୍ଥେହୟାସକୃତ୍ ।
କସ୍ୟଚିନ୍ମାୟୟା ନୂନଂ ଲୋକୋଽୟଂ ସୁବିମୋହିତଃ ॥ ୨୬

ଏପରି ପନ୍ଦରଟି ଦୋଷ ଆସିଥାଏ । ତେଣୁ କଲ୍ୟାଣକାମୀ ପୁରୁଷ ସ୍ୱାର୍ଥ ଏବଂ ପରମାର୍ଥର ବିରୋଧୀ ଅର୍ଥନାମଧାରୀ ଏହି ଅନର୍ଥଠାରୁ ଦୂରେଇ ରହିବା ଉଚିତ ॥ ୧୮,୧୯ ॥

ଯେଉଁ ଭାଇ-ବନ୍ଧୁ, ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ର, ମାତା-ପିତା, ସଖା-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନେ ସ୍ନେହବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ପୂରାପୂରି ଏକ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ସମୟ ଆସିଲେ ଧନକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏପରି ସମ୍ପର୍କ ତୁଟାଇଦିଅନ୍ତି ଯେ, କ୍ଷଣକ ଭିତରେ ଏକ ଆରେକର ଶତ୍ରୁ ହୋଇଯାନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ସେମାନେ ସାମାନ୍ୟ କିଛି ଧନ ପାଇଁ କ୍ଷୁବ୍ଧ ଓ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଟିକିଏ କଥାରେ ସ୍ନେହସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଓ ସମ୍ପର୍କ ତୁଟାଇଦିଅନ୍ତି; ପରସ୍ପର ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା କରିବାକୁ ଲାଗନ୍ତି ଏବଂ ହଠାତ୍ 'ମାରିବି, ନ ହେଲେ ମରିବି' ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଯୁଦ୍ଧକୁ ଡେଇଁପଡ଼ନ୍ତି । ଏପରି କି ଏକ ଆରେକର ସର୍ବନାଶ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ପାଇବାକୁ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି, ସେଭଳି ଜନ୍ମ ପାଇ, ସେଥିରେ ପୁଣି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶରୀର ପାଇ ଯେ ଏପରି ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ଅନାଦର କରେ ଓ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାର୍ଥ-ପରମାର୍ଥକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ, ସେ ଅଶୁଭ ଗତି ପାଏ ॥ ୨୨ ॥ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ହେଉଛି ମୋକ୍ଷ ଓ ସ୍ୱର୍ଗର ଦ୍ୱାରସ୍ୱରୂପ । ଏଭଳି ଦୁର୍ଲଭ ଶରୀର ପାଇ କେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ମନୁଷ୍ୟ ସକଳ ଅନର୍ଥର ଧାମ ଧନର ଜାଲରେ ପଡ଼ି ଛନ୍ଦି ହେବାକୁ ଚାହିଁବ ! ॥ ୨୩ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଦେବତା, ଋଷି, ପିତୃପୁରୁଷ, ପ୍ରାଣୀ, ଜାତିଭାଇ, କୁଟୁମ୍ବଲୋକ ଓ ଧନର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଗୀଦାରମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଭାଗ ଦେଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ରଖେ ନାହିଁ, କି ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଧନ ଉପଭୋଗ କରେ ନାହିଁ, ସେ ତ ହେଉଛି ଯକ୍ଷ ପରି ଧନର ଜଗୁଆଳ କାମ କରୁଥିବା କୃପଣ । ସେହି ମନୁଷ୍ୟ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଅଧୋଗତି ପାଏ ॥ ୨୪ ॥ ହାୟ! ମୁଁ ମୋ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରୁ ଚ୍ୟୁତ ହୋଇଗଲି । ମୁଁ ଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ମୋର ଆୟୁ, ଧନ ଓ ବଳ-ପୌରୁଷ ହରାଇଦେଲି । ଯେଉଁସବୁ ସାଧନ ଓ ସାମଗ୍ରୀବଳରେ ବିବେକୀ ଲୋକ ମୋକ୍ଷ ପଦ ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ ଧନ ସଞ୍ଚୟ କରିବାର ବୃଥା ଚେଷ୍ଟାରେ ଲଗାଇଦେଲି । ଏହି ବୃଦ୍ଧକାଳରେ ମୁଁ ଆଉ ବା କି ଶୁଭ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିପାରିବି! ॥ ୨୫ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ମଧ୍ୟ ଧନଲାଭର ବ୍ୟର୍ଥ ତୃଷ୍ଣାରେ କାହିଁକି ଯେ ଦୁଃଖୀ ହେଉଛନ୍ତି, ମୁଁ ଜାଣି ପାରୁ ନାହିଁ । ସତରେ, ଏହି ସଂସାର ନିଶ୍ଚୟ କାହାର ମାୟାରେ ବିମୋହିତ ହୋଇ ରହିଛି ॥ ୨୬ ॥

କିଂ ଧନୈର୍ଧନଦୈର୍ବା କିଂ କାମୈର୍ବା କାମଦୈରුତ ।
ମୃତ୍ୟୁନା ଗ୍ରସ୍ୟମାନସ୍ୟ କର୍ମଭିର୍ବୋତ ଜନ୍ମଦୈଃ ॥ ୨୭

ଏହି ମନୁଷ୍ୟଶରୀର କାଳର ବିକରାଳ କବଳରେ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଧନରୁ, ଧନ ଦେଉଥିବା ଦେବତା ଓ ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ, ଭୋଗବାସନାରୁ ତଥା ସେହି ବାସନାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରାଉଥିବା ଓ ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ପକାଇଦେଉଥିବା ସକାମକର୍ମରୁ କି ଲାଭ ବା ମିଳିବ ! ॥ ୨୭ ॥

ନୂନଂ ମେ ଭଗବାଂସ୍ତୁଷ୍ଟଃ ସର୍ବଦେବମୟୋ ହରିଃ ।
ଯେନ ନୀତୋ ଦଶାମେତାଂ ନିର୍ବେଦଶ୍ଚାତ୍ମନଃ ପ୍ଲବଃ ॥ ୨୮

ଏଥିରେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ସର୍ବଦେବସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେଇଥିପାଇଁ ତ ସେ ମୋତେ ଏପରି ଦଶାରେ ପକାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ମୋ ଭିତରେ ଜଗତ ପ୍ରତି ଏଭଳି ଘୃଣା ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ସତରେ ବୈରାଗ୍ୟ ହିଁ ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ନୌକା, ଯାହା ସାହାଯ୍ୟରେ କି ଏହି ଜନ୍ମମରଣରୂପୀ ସଂସାରସାଗରକୁ ପାରି କରାଯାଇ ପାରିବ ॥ ୨୮ ॥ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ମୁଁ ଏପରି ଦୟନୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ଏବେ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରୁଛି ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାର୍ଥ ବିଷୟରେ ମୋର ଚେତନା ଆସିଯାଇଛି । ତେଣୁ ଯଦି ଆଉ କିଛି କାଳ ବଞ୍ଚିବି, ତେବେ ଆତ୍ମଲାଭରେ ହିଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହି ଏବଂ ପରମାର୍ଥ ବିଷୟରେ ସାବଧାନ ହୋଇ ଏ ଶରୀରକୁ ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବି ॥ ୨୯ ॥ ତ୍ରିଲୋକର ସ୍ୱାମୀ ଦେବଗଣ ମୋର ଏହି ସଂକଳ୍ପକୁ ଅନୁମୋଦନ କରନ୍ତୁ । ଆଉ ନିରାଶ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ; କାରଣ ରାଜା ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗ ତ ମାତ୍ର ଦୁଇ ଘଡ଼ି ମଧ୍ୟରେ ଭଗବଦ୍ଧାମ ପାଇ ପାରିଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥

ସୋଽହଂ କାଳାବଶେଷେଣ ଶୋଷୟିଷ୍ୟେଽଙ୍ଗମାତ୍ମନଃ ।
ଅପ୍ରମତ୍ତୋଽଖିଳସ୍ୱାର୍ଥେ ଯଦି ସ୍ୟାତ୍ ସିଦ୍ଧ ଆତ୍ମନି ॥ ୨୯

ତତ୍ର ମାମନୁମୋଦେରନ୍ ଦେବାସ୍ତ୍ରିଭୁବନେଶ୍ୱରାଃ ।
ମୁହୂର୍ତ୍ତେନ ବ୍ରହ୍ମଲୋକଂ ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗଃ ସମସାଧୟତ୍ ॥ ୩୦

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଇତ୍ୟଭିପ୍ରେତ୍ୟ ମନସା ହ୍ୟାବନ୍ତ୍ୟୋ ଦ୍ୱିଜସତ୍ତମଃ ।
ଉନ୍ମୁଚ୍ୟ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥୀନ୍ ଶାନ୍ତୋ ଭିକ୍ଷୁରଭୂନ୍ମୁନିଃ ॥ ୩୧

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ସେହି ଉଜ୍ଜୟିନୀବାସୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମନେ ମନେ ଏପରି ସଂକଳ୍ପ କରି ହୃଦୟରୁ ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱର ଗଣ୍ଠି ଫିଟାଇଦେଲେ ଅର୍ଥାତ୍ 'ମୁଁ' ଓ 'ମୋର'ପଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ମୌନୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୧ ॥ ତାଙ୍କ ମନରେ ଆଉ କୌଣସି ସ୍ଥାନ, ବସ୍ତୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆସକ୍ତି ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କର ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରାଣକୁ ନିଜ ବଶରେ ରଖିଲେ । ସେ ପୃଥିବୀରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ସେ ଭିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ନଗର ଓ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଉଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଏପରିଭାବରେ ଯାଉଥିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କୁ କେହି ଚିହ୍ନିପାରୁ ନ ଥିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ସେହି ଭିକ୍ଷୁକ ଅବଧୂତ ବହୁତ ବୁଢ଼ା ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଦେବା ମାତ୍ରେ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଲାଗି ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଅପମାନ ଦେଇ ହଇରାଣ ହରକତ କରୁଥିଲେ ॥ ୩୩ ॥

ସ ଚଚାର ମହୀମେତାଂ ସଂଯତାତ୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟାନିଳଃ ।
ଭିକ୍ଷାର୍ଥଂ ନଗରଗ୍ରାମାନସଙ୍ଗୋଽଲକ୍ଷିତୋଽବିଶତ୍ ॥ ୩୨

ତଂ ବୈ ପ୍ରବୟସଂ ଭିକ୍ଷୁମବଧୂତମସଜ୍ଜନାଃ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପର୍ଯ୍ୟଭବନ୍ ଭଦ୍ର ବହ୍ୱୀଭିଃ ପରିଭୂତିଭିଃ ॥ ୩୩

କେଚିତ୍ତ୍ରିବେଣୁଂ ଜଗୃହୁରେକେ ପାତ୍ରଂ କମଣ୍ଡଳୁମ୍ ।
ପୀଠଂ ଚୈକେଽକ୍ଷସୂତ୍ରଂ ଚ କନ୍ଥାଂ ଚୀରାଣି କେଚନ ॥ ୩୪

ପ୍ରଦାୟ ଚ ପୁନସ୍ତାନି ଦର୍ଶିତାନ୍ୟାଦଦୁର୍ମୁନେଃ ।
ଅନ୍ନଂ ଚ ଭୈକ୍ଷ୍ୟସମ୍ପନ୍ନଂ ଭୁଞ୍ଜାନସ୍ୟ ସରିତ୍ତଟେ ॥ ୩୫

ମୂତ୍ରୟନ୍ତି ଚ ପାପିଷ୍ଠାଃ ଷ୍ଠୀବନ୍ତ୍ୟସ୍ୟ ଚ ମୂର୍ଦ୍ଧନି ।
ଯତବାଚଂ ବାଚୟନ୍ତି ତାଡୟନ୍ତି ନ ବକ୍ତି ଚେତ୍ ॥ ୩୬

ତର୍ଜୟନ୍ତ୍ୟପରେ ବାଗ୍‌ଭିଃ ସ୍ତେନୋଽୟମିତି ବାଦିନଃ ।
ବଧ୍ନନ୍ତି ରଜ୍ଜ୍ୱା ତଂ କେଚିଦ୍ ବଧ୍ୟତାଂ ବଧ୍ୟତାମିତି ॥ ୩୭

କ୍ଷିପନ୍ତ୍ୟେକେଽବଜାନନ୍ତ ଏଷ ଧର୍ମଧ୍ୱଜଃ ଶଠଃ ।
କ୍ଷୀଣବିତ୍ତ ଇମାଂ ବୃତ୍ତିମଗ୍ରହୀତ୍ ସ୍ୱଜନୋଜ୍‌ଝିତଃ ॥ ୩୮

ଅହୋ ଏଷ ମହାସାରୋ ଧୃତିମାନ୍ ଗିରିରାଡ଼ିବ ।
ମୌନେନ ସାଧୟତ୍ୟର୍ଥଂ ବକବଦ୍ ଦୃଢ଼ନିଶ୍ଚୟଃ ॥ ୩୯

ଇତ୍ୟେକେ ବିହସନ୍ତ୍ୟେନମେକେ ଦୁର୍ବାତୟନ୍ତି ଚ ।
ତଂ ବବନ୍ଧୁର୍ନିରୁରୁଧୁର୍ଯଥା କ୍ରୀଡ଼ନକଂ ଦ୍ୱିଜମ୍ ॥ ୪୦

ଏବଂ ସ ଭୌତିକଂ ଦୁଃଖଂ ଦୈବିକଂ ଦୈହିକଂ ଚ ଯତ୍ ।
ଭୋକ୍ତବ୍ୟମାତ୍ମନୋ ଦିଷ୍ଟଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ପ୍ରାପ୍ତମବୁଧ୍ୟତ ॥ ୪୧

କିଏ ତାଙ୍କର ହାତବାଡ଼ିଟି ଛଡ଼ାଇ ନେଉଥିଲା ତ, କିଏ ଭିକ୍ଷାପାତ୍ରଟି ନେଇ ଯାଉଥିଲା । କିଏ କମଣ୍ଡଳୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଉଥିଲା ତ, କିଏ ଆସନ, ରୁଦ୍ରାକ୍ଷମାଳା ଓ କନ୍ଥା ଖଣ୍ଡିକ ନେଇ ପଳାଉଥିଲା । କେହି କେହି ତ ତାଙ୍କ ବସ୍ତ୍ର ଓ କୌପୀନ ମଧ୍ୟ ନେଇ ଏଣେତେଣେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଉଥିଲେ ॥ ୩୪ ॥ କେହି କେହି ନେଇଯାଇଥିବା ବସ୍ତୁ ଫେରାଇଦେଇ ପୁଣି ଥରେ ନେଇ ପଳାଉଥିଲେ ତ, କେହି କେହି ଲୁଗ୍ଭଇ ରଖିଥିବା ବସ୍ତୁ ଦେଖାଇଦେଇ ପୁଣି ନେଇଯାଉଥିଲେ । ସେହି ଅବଧୂତ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ଆଣି ଗାଆଁ ବାହାରେ ନଦୀକୂଳରେ ବସି ଖାଇବାକୁ ବସିଥିବାବେଳେ କେହି କେହି ଦୁଷ୍ଟ ଆସି ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ମୂତି ଦେଉଥିଲେ ତ, କେହି କେହି ତାଙ୍କ ଉପରେ ଛେପ-ଖଙ୍କାର ପକାଇଦେଉଥିଲେ । ସେମାନେ ସେହି ମୌନୀ ଅବଧୂତଙ୍କୁ କଥା କହିବା ପାଇଁ ନାନାପ୍ରକାରେ ବାଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ କଥା ନ କହିଲେ, ତାଙ୍କୁ ମାରପିଟ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ ॥ ୩୫,୩୬ ॥ କେହି କେହି ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରେରଖଣ୍ଟ କହି ଗାଳିଗୁଲଜ କରୁଥିଲେ ତ, କେହି କେହି କହୁଥିଲେ, 'ଆରେ ! ଏ ବୁଢ଼ାଟାକୁ ବାନ୍ଧିପକାଅ' ଏବଂ ଏପରି କହି ତାଙ୍କୁ ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି ଦେଉଥିଲେ ॥ ୩୭ ॥ କେହି କେହି ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଦେଇ ଅପମାନଜନକ କଥା କହୁଥିଲେ, ''ହଇହେ ! ଦେଖ, ଦେଖ ! ଏଇଟା ସେହି କୃପଣ ବୁଢ଼ା ରେ ! ଏବେ ଧର୍ମର ବାହାନା କରୁଛି । ଧନସମ୍ପତ୍ତି ତ ସରିଗଲା; ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ର ଘରୁ ତଡ଼ିଦେଲେ; ସେଇଥିପାଇଁ ଏବେ ଭିକମଗା ବୃତ୍ତି ଧରିଛି । ଆହେ ଦେଖ ହେ ! ଏ ମୋଟାସୋଟା ଭିକାରିଟାର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦେଖ ! ପର୍ବତ ଭଳି ଅଟଳ ହୋଇ ବସିରହିଛି ! ଏ ମୌନମୁହାଁ ଭଣ୍ଡଟା ନିଜ କାମ ହାସଲ କରିବାକୁ ବକଧାର୍ମିକ ପରି କିପରି ଅଟଳ ହୋଇ ବସିଛି, ଦେଖ ॥ ୩୮,୩୯ ॥ କେହି ସେହି ଅବଧୂତଙ୍କୁ ପରିହାସ କରୁଥାଏ ତ, କେହି ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଅଧୋବାୟୁ ଛାଡ଼ିଦେଉଥାଏ । ଲୋକେ ପୋଷା ଶୁଆଶାରୀଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ପଞ୍ଜୁରିଭିତରେ ରଖିଦେଲା ପରି, କେହି କେହି ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ଘରଭିତରେ ପୂରାଇ କବାଟ କିଳିଦେଉଥିଲେ ॥ ୪୦ ॥ କିନ୍ତୁ ସବୁକଥାକୁ ସେ ଚୁପ୍‌ଚାପ ସହି ଯାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ କେବେ ଜ୍ୱର ଆଦିରେ ପଡ଼ି ଦୈହିକ ପୀଡ଼ା ସହିବାକୁ ପଡୁଥିଲା ତ, କେବେ ଶୀତ-ଖରା-ବର୍ଷା ଆଦି ଦୈବୀକଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । କେବେ ଦୁର୍ଜନମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅପମାନ ଆଦିଦ୍ୱାରା ଭୌତିକ ପୀଡ଼ା ବି ଦେଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେହି ଭିକ୍ଷୁକ ଆଦୌ ମନଦୁଃଖ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେ ବୁଝିସାରିଥିଲେ ଯେ, ଏହା ହେଉଛି ତାଙ୍କ ପୂର୍ବଜନ୍ମର କର୍ମଫଳ; ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଏସବୁ ସହିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ ॥ ୪୧ ॥

ପରିଭୂତ ଇମାଂ ଗାଥାମଗାୟତ ନରାଧମୈଃ ।
ପାତୟଦ୍ଭିଃ ସ୍ୱଧର୍ମସ୍ଥୋ ଧୃତିମାସ୍ଥାୟ ସାତ୍ତ୍ୱିକୀମ୍ ॥ ୪୨

ଦ୍ୱିଜ ଉବାଚ

ନାୟଂ ଜନୋ ମେ ସୁଖଦୁଃଖହେତୁ-
ର୍ନ ଦେବତାଽଽତ୍ମା ଗ୍ରହକର୍ମକାଲାଃ ।
ମନଃ ପରଂ କାରଣମାମନନ୍ତି
ସଂସାରଚକ୍ରଂ ପରିବର୍ତ୍ତୟେଦ୍ ଯତ୍ ॥ ୪୩

ମନୋ ଗୁଣାନ୍ ବୈ ସୃଜତେ ବଳୀୟ-
ସ୍ତତଶ୍ଚ କର୍ମାଣି ବିଲକ୍ଷଣାନି ।
ଶୁକ୍ଳାନି କୃଷ୍ଣାନ୍ୟଥ ଲୋହିତାନି
ତେଭ୍ୟଃ ସବର୍ଣ୍ଣାଃ ସୃତୟୋ ଭବନ୍ତି ॥ ୪୪

ଅନୀହ ଆତ୍ମା ମନସା ସମୀହତା
ହିରଣ୍ମୟୋ ମତ୍ସଖ ଉଦ୍‌ବିଚଷ୍ଟେ ।
ମନଃ ସ୍ୱଲିଙ୍ଗଂ ପରିଗୃହ୍ୟ କାମାନ୍
ଜୁଷନ୍ ନିବଦ୍ଧୋ ଗୁଣସଙ୍ଗତୋଽସୌ ॥ ୪୫

ଦାନଂ ସ୍ୱଧର୍ମୋ ନିୟମୋ ଯମଶ୍ଚ
ଶ୍ରୁତଂ ଚ କର୍ମାଣି ଚ ସଦ୍‌ବ୍ରତାନି ।
ସର୍ବେ ମନୋନିଗ୍ରହଲକ୍ଷଣାନ୍ତାଃ
ପରୋ ହି ଯୋଗୋ ମନସଃ ସମାଧିଃ ॥ ୪୬

ସମାହିତଂ ଯସ୍ୟ ମନଃ ପ୍ରଶାନ୍ତଂ
ଦାନାଦିଭିଃ କିଂ ବଦ ତସ୍ୟ କୃତ୍ୟମ୍ ।
ଅସଂଯତଂ ଯସ୍ୟ ମନୋ ବିନଶ୍ୟଦ୍
ଦାନାଦିଭିଶ୍ଚେଦପରଂ କିମେଭିଃ ॥ ୪୭

ମନୋବଶେଽନ୍ୟେ ହ୍ୟଭବନ୍ ସ୍ମ ଦେବା
ମନଶ୍ଚ ନାନ୍ୟସ୍ୟ ବଶଂ ସମେତି ।

ଦୁଷ୍ଟ ଓ ନୀଚ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଅପମାନ ଦେଇ ଧର୍ମରୁ ବିଚ୍ୟୁତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ, ସେ ଖୁବ୍ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ ନିଜ ଧର୍ମରେ ଅଟଳ ରହିଥିଲେ । ସେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ଅବଲମ୍ବନରେ ରହି କେବେ କେବେ ଏହିପରି ମନୋଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ଗୀତ ଗାଉଥିଲେ—॥ ୪୨ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣ କହୁଥିଲେ—

ଗ୍ରହ, ଦେବତା, କାଳ, କର୍ମ । ଆତ୍ମା, କି ଅବା ଅନ୍ୟ ଜନ ॥
ନୁହନ୍ତି ସୁଖ ଦୁଃଖ ଦାତା । ମନ ହିଁ ପରମ କରତା ॥
ଜନ୍ମମରଣ ବେନି ପଥେ । ଏ ମନ ଭ୍ରମାଏ ନିରତେ ॥୪୩

ସତରେ ଏହି ମନ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବାନ୍ । ମନ ହିଁ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ, ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣ ଓ ସେସବୁ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିଥିବା ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ସେହି ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ ଅନୁସାରେ ହିଁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସିକ ଓ ତାମସ—ଏପରି ଅନେକ ପ୍ରକାର କର୍ମ ହୁଏ ଏବଂ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ହିଁ ଜୀବର ବିବିଧ ଗତି ହୁଏ ॥ ୪୪ ॥ ମନର ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ କର୍ମପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମା ହେଉଛି ନିଷ୍କ୍ରିୟ, କର୍ମସଙ୍ଗରୁ ମୁକ୍ତ, ହିରଣ୍ୟମୟ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଓ ଜୀବର ସଖା । ଆତ୍ମା ସାକ୍ଷୀରୂପେ ଜାଗ୍ରତ ରହି ଜୀବକୁ ଦେଖୁଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଜୀବ ଅହଂଭାବ ରଖି ମନକୁ ସାଥିରେ ଧରି ନିଜଭିତରେ ହିଁ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଗୁଣବୃତ୍ତିର କଳ୍ପନା କରିଦେଲେ ଏବଂ ସେସବୁରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ନିଜେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ । ଏପରିଭାବରେ ମନର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ଜୀବ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଯାଏ ॥ ୪୫ ॥ ଦାନ, ସ୍ୱଧର୍ମପାଳନ, ଯମନିୟମପାଳନ, ବେଦାଧ୍ୟୟନ ଓ ସଦ୍‌ବ୍ରତପାଳନ—ଏସବୁ ହେଉଛି ବେଦରେ କୁହା ଯାଇଥିବା ସତ୍‌କର୍ମ ବା ଶୁଭକର୍ମ । ଏପରି ସତ୍‌କର୍ମ ମାଧ୍ୟମରେ ମନକୁ ବଶ କରାଯାଏ । ମନ ନିଗ୍ରହ ହୋଇଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିସ୍ତେଜ ହୋଇଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏସବୁ ସତ୍କର୍ମ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । କିନ୍ତୁ ମନର ଏକାକାର ବୃତ୍ତିକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲଗାଇଦେବା ହେଉଛି ପରମଯୋଗ । ମନର ଏହିପରି ସମାଧିସ୍ଥିତି ହୋଇଗଲେ ଅନ୍ୟ କର୍ମର ଆବଶ୍ୟକତା ରହେ ନାହିଁ ॥ ୪୬ ॥ ଯାହାଙ୍କର ମନ ସୁସଂଯତ ହୋଇ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଦାନାଦି କୌଣସି ପ୍ରକାର କୃତ୍ୟ ବାକି ରହିଯାଏ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଯାହାର ମନ ବଶ ନ ହୋଇ ଏଣେତେଣେ ଘୂରିବୁଲୁଛି, ତାକୁ ଦାନ ଆଦି କର୍ମରୁ ବା କି ଲାଭ ମିଳିବ ! ॥ ୪୭ ॥ ମନ ବଶ ହୋଇଯିବା ପରେ ଅନ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ବଶ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ

ଭୀଷ୍ମୋ ହି ଦେବଃ ସହସଃ ସହୀୟାନ୍
ଯୁଞ୍ଜ୍ୟାଦ୍ ବଶେ ତଂ ସ ହି ଦେବଦେବଃ ॥ ୪୮

ତଂ ଦୁର୍ଜୟଂ ଶତ୍ରୁମସହ୍ୟବେଗ-
ମରୁନ୍ତୁଦଂ ତନ୍ନ ବିଜିତ୍ୟ କେଚିତ୍ ।
କୁର୍ବନ୍ତ୍ୟସଦ୍‌ବିଗ୍ରହମତ୍ର ମର୍ତ୍ତ୍ୟୈ-
ର୍ମିତ୍ରାଣ୍ୟୁଦାସୀନରିପୂନ୍ ବିମୂଢାଃ ॥ ୪୯

ଦେହଂ ମନୋମାତ୍ରମିମଂ ଗୃହୀତ୍ୱା
ମମାହମିତ୍ୟନ୍ଧଧିୟୋ ମନୁଷ୍ୟାଃ ।
ଏଷୋଽହମନ୍ୟୋଽୟମିତି ଭ୍ରମେଣ
ଦୁରନ୍ତପାରେ ତମସି ଭ୍ରମନ୍ତି ॥ ୫୦

ଜନସ୍ତୁ ହେତୁଃ ସୁଖଦୁଃଖୟୋଶ୍ଚେତ୍
କିମାତ୍ମନଶ୍ଚାତ୍ର ହ ଭୌମୟୋସ୍ତତ୍ ।
ଜିହ୍ୱାଂ କ୍ୱଚିତ୍ ସଂଦଶତି ସ୍ୱଦଦ୍‌ଭି-
ସ୍ତଦ୍‌ବେଦନାୟାଂ କତମାୟ କୁପ୍ୟେତ୍ ॥ ୫୧

ଦୁଃଖସ୍ୟ ହେତୁର୍ଯଦି ଦେବତାସ୍ତୁ
କିମାତ୍ମନସ୍ତତ୍ର ବିକାରୟୋସ୍ତତ୍ ।
ଯଦଙ୍ଗମଙ୍ଗେନ ନିହନ୍ୟତେ କ୍ୱଚିତ୍
କ୍ରୁଧ୍ୟେତ କସ୍ମୈ ପୁରୁଷଃ ସ୍ୱଦେହେ ॥ ୫୨

ଆତ୍ମା ଯଦି ସ୍ୟାତ୍ ସୁଖଦୁଃଖହେତୁଃ
କିମନ୍ୟତସ୍ତତ୍ର ନିଜସ୍ୱଭାବଃ ।

ମନକୁ ବଶ କରିପାରିବେ ନାହିଁ; କାରଣ ମନ ହେଉଛି ବଳବାନମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ବଳବାନ୍ । ଯେ ମନକୁ ବଶ କରିପାରନ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଦେବତା ॥ ୪୮ ॥ ସତରେ, ମନ ହେଉଛି ଏକ ବିରାଟ ଶତ୍ରୁ । ତାର ଆକ୍ରମଣ ବଡ଼ ଅସହ୍ୟ । ମନ କେବଳ ବାହ୍ୟ ଶରୀରକୁ କଷ୍ଟ ଦିଏ ନାହିଁ; ହୃଦୟାଦି ମର୍ମସ୍ଥାନକୁ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ଧ କରେ । ତାକୁ ଜୟ କରିବା ବଡ଼ କଠିନ କାର୍ଯ୍ୟ । ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏହି ଶତ୍ରୁ ଉପରେ ହିଁ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବା କଥା; କିନ୍ତୁ ମୂର୍ଖଲୋକେ ଏହା ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବାର ପ୍ରଯତ୍ନ ନ କରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ବୃଥା ଝଗଡ଼ା କରି ଦିନ କାଟନ୍ତି ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ଜଗତର ଲୋକଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ଶତ୍ରୁ-ମିତ୍ର ଓ ଉଦାସୀନ ଭାବରେ ଗଣନା କରନ୍ତି ॥ ୪୯ ॥ ସାଧାରଣତଃ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଅନ୍ଧ ହୋଇଯାଉଛି । ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ସେମାନେ ଏହି ମନଃକଳ୍ପିତ ଶରୀରକୁ 'ମୁଁ ଓ 'ମୋର' ବୋଲି ଧରିବସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଆପଣା-ପର ଭେଦଭାବ କରି ଭ୍ରମ ଜାଲରେ ପଡ଼ିଯାଉଛନ୍ତି । ଏହାର ପରିଣାମସ୍ୱରୂପ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅନନ୍ତ ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧକାରରେ ବାଟ ଦରାଣ୍ଡି ହେଉଛନ୍ତି ॥ ୫୦ ॥

ଯଦି ଧରିନିଆଯିବ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ ହିଁ ହେଉଛି ତାର ସୁଖ-ଦୁଃଖର କାରଣ, ତେବେ ବି ସୁଖ-ଦୁଃଖ ସହିତ ଆତ୍ମାର ବା କି ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି ? କାରଣ ଏହି ମାଟିର ଶରୀର ହିଁ ସୁଖଦୁଃଖ ଦିଏ ଏବଂ ଏହି ମାଟିର ଶରୀର ହିଁ ତାହା ଭୋଗ କରେ । ଖାଦ୍ୟ ଖାଇଲାବେଳେ ଯଦି ନିଜ ଦାନ୍ତରେ ଜିଭ କାମୁଡ଼ି ହୋଇଯାଏ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହୁଏ, ତେବେ ମଣିଷ କାହା ଉପରେ ବା ରାଗିବ ! ॥ ୫୧ ॥

ଦୁଃଖ ଦେବାରେ ଯଦି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଦାୟୀ କରାଯିବ, ତେବେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଆତ୍ମାର କି ସମ୍ବନ୍ଧ ? କାରଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ଶରୀରରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଦେବତା ତ ଏକା । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଦେବତାମାନେ ଯଦି ଅନ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଦେବତାଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ସେଥିରେ ଆତ୍ମାର କି କ୍ଷତି ହେଲା ? ଯଦି ନିଜ ଶରୀରର ଏକ ଅଙ୍ଗ ଅନ୍ୟ ଏକ ଅଙ୍ଗକୁ କଷ୍ଟ ଦେବ, ତେବେ ଦୋଷ ଦେବା କାହାକୁ ! କ୍ରୋଧ କରିବା କାହା ଉପରେ ! ॥ ୫୨ ॥

ଯଦି ଆତ୍ମାକୁ ସୁଖଦୁଃଖର କାରଣ ବୋଲି ଧରାଯିବ, ତେବେ ଆତ୍ମା ତ ଆମଠାରୁ ପର ନୁହେଁ ଆତ୍ମା ତ ଆମ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ; ଆତ୍ମା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ବି ନାହିଁ । ଯଦି ଆତ୍ମା ସୁଖଦୁଃଖର କାରଣ ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି, ତେବେ ତାହା ମିଥ୍ୟା । ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ । ତା'ଭିତରେ

ନ ହ୍ୟାତ୍ମନୋଽନ୍ୟଦ୍ ଯଦି ତନ୍ମୃଷା ସ୍ୟାତ୍
କ୍ରୁଧ୍ୟେତ କସ୍ମାନ୍ନ ସୁଖଂ ନ ଦୁଃଖମ୍ ॥ ୫୩

ଗ୍ରହା ନିମିତ୍ତଂ ସୁଖଦୁଃଖୟୋଶ୍ଚେତ୍
କିମାତ୍ମନୋଽଜସ୍ୟ ଜନସ୍ୟ ତେ ବୈ ।
ଗ୍ରହୈର୍ଗ୍ରହସ୍ୟୈବ ବଦନ୍ତି ପୀଡ଼ାଂ
କ୍ରୁଧ୍ୟେତ କସ୍ମୈ ପୁରୁଷସ୍ତତୋଽନ୍ୟଃ ॥ ୫୪

କର୍ମାସ୍ତୁ ହେତୁଃ ସୁଖଦୁଃଖୟୋଶ୍ଚେତ୍
କିମାତ୍ମନସ୍ତଦ୍ଧି ଜଡ଼ାଜଡ଼ତ୍ୱେ ।
ଦେହସ୍ତ୍ୱଚିତ୍ ପୁରୁଷୋଽୟଂ ସୁପର୍ଣ୍ଣଃ
କ୍ରୁଧ୍ୟେତ କସ୍ମୈ ନ ହି କର୍ମମୂଳମ୍ ॥ ୫୫

କାଳସ୍ତୁ ହେତୁଃ ସୁଖଦୁଃଖୟୋଶ୍ଚେତ୍
କିମାତ୍ମନସ୍ତତ୍ର ତଦାତ୍ମକୋଽସୌ ।
ନାଗ୍ନେର୍ହି ତାପୋ ନ ହିମସ୍ୟ ତତ୍ ସ୍ୟାତ୍
କ୍ରୁଧ୍ୟେତ କସ୍ମୈ ନ ପରସ୍ୟ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱମ୍ ॥ ୫୬

ନ କେନଚିତ୍ କ୍ୱାପି କଥଞ୍ଚନାସ୍ୟ
ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୋପରାଗଃ ପରତଃ ପରସ୍ୟ ।
ଯଥାହମଃ ସଂସୃତିରୂପିଣଃ ସ୍ୟା-
ଦେବଂ ପ୍ରବୁଦ୍ଧୋ ନ ବିଭେତି ଭୂତୈଃ ॥ ୫୭

ଏତାଂ ସ ଆସ୍ଥାୟ ପରାତ୍ମନିଷ୍ଠା-
ମଧ୍ୟାସିତାଂ ପୂର୍ବତମୈର୍ମହର୍ଷିଭିଃ ।
ଅହଂ ତରିଷ୍ୟାମି ଦୁରନ୍ତପାରଂ
ତମୋ ମୁକୁନ୍ଦାଙ୍ଘ୍ରିନିଷେବୟୈବ ॥ ୫୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ନିର୍ବିଦ୍ୟ ନଷ୍ଟଦ୍ରବିଣୋ ଗତକ୍ଳମଃ
ପ୍ରବ୍ରଜ୍ୟ ଗାଂ ପର୍ଯ୍ୟଟମାନ ଇତ୍ଥମ୍ ।
ନିରାକୃତୋଽସଦ୍ଭିରପି ସ୍ୱଧର୍ମା-
ଦକମ୍ପିତୋଽମୁଂ ମୁନିରାହ ଗାଥାମ୍ ॥ ୫୯

ସୁଖ ନାହିଁ, କି ଦୁଃଖ ନାହିଁ । ତେଣୁ କାହା ଉପରେ କ୍ରୋଧ କରାଯିବ ? ॥ ୫୩ ॥

ଯଦି ଗ୍ରହମାନଙ୍କୁ ସୁଖଦୁଃଖର କାରଣ ବୋଲି ଧରାଯିବ, ତେବେ ଅଜନ୍ମା ଆତ୍ମାକୁ ଗ୍ରହମାନେ ସୁଖଦୁଃଖ ଦେଇପାରିବେ ନାହିଁ; କାରଣ ଯେଉଁମାନେ ଜନ୍ମ ହୁଅନ୍ତି, ଗ୍ରହ କେବଳ ତାଙ୍କୁ ହିଁ ପୀଡ଼ା ଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଆତ୍ମା ତ ଶାଶ୍ୱତ । ଶରୀର ନାଶବାନ୍; ତେଣୁ ଗ୍ରହର ପ୍ରଭାବ ଶରୀର ଉପରେ ପଡ଼ିପାରେ; ସୁଖଦୁଃଖ ସହିତ ଆତ୍ମାର କିଛି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ତେଣୁ କାହା ଉପରେ କ୍ରୋଧ କରିବା ? ॥ ୫୪ ॥

ଯଦି କର୍ମମାନଙ୍କୁ ହିଁ ସୁଖଦୁଃଖର କାରଣ ବୋଲି ଧରିବା, ତେବେ କର୍ମମାନଙ୍କ ସହିତ ଆତ୍ମାର ବା କି ସମ୍ବନ୍ଧ? ଆତ୍ମା ତ ସାକ୍ଷୀମାତ୍ର । ସେ ଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ । ତା'ଛଡ଼ା ଜଡ଼ ଓ ଚେତନର ମିଶ୍ରଣ ବିନା କର୍ମ ହେବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ତେଣୁ କେବଳ ଜଡ଼ ଶରୀର ଦ୍ୱାରା କର୍ମ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ପୁଣି ଚେତନ ମଧ୍ୟ କିଛି କରେ ନାହିଁ । ସେ କର୍ମଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଲିପ୍ତ । ଅତଏବ କର୍ମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅମୂଳକ । ତେଣୁ କାହା ଉପରେ କ୍ରୋଧ କରିବା? ॥ ୫୫ ॥

ଯଦି କାଳ ହିଁ ସୁଖଦୁଃଖ ଦିଏ ବୋଲି ଧରାଯିବ, ତେବେ କାଳ ଓ ଆତ୍ମା ତ ପରସ୍ପର ଅଭିନ୍ନ । ଆତ୍ମା ତ ଆତ୍ମାକୁ କଷ୍ଟ ଦେଉ ନ ଥିବ । ଅଗ୍ନିକୁ ଯେପରି ଅଗ୍ନିର ତାପ ବାଧେ ନାହିଁ, ବରଫକୁ ଯେପରି ବରଫର ଶୀତଳତା ଲାଗେ ନାହିଁ, ଆତ୍ମାଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସୁଖଦୁଃଖର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ କ୍ରୋଧ କାହା ଉପରେ କରିବା ! ॥ ୫୬ ॥

ଆତ୍ମା ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ; ଆତ୍ମାକୁ କାହାରି ଦ୍ୱାରା ଏବଂ କେଉଁଠାରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସୁଖଦୁଃଖାଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସ୍ପର୍ଶ କରେ ଅହଂକାରକୁ ଏବଂ ସେହି ଅହଂକାର ହିଁ ଜନ୍ମମରଣ ଦିଏ । ଏହିରୂପେ ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାତୀତ ଜାଣି ଯୋଗୀ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଡରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୫୭ ॥ ଅତଏବ ପୂର୍ବକାଳରେ ମହର୍ଷିମାନେ ଯେଉଁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମନିଷ୍ଠାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହି ନିଷ୍ଠାର ଆଶ୍ରୟ ନେବି । ଏପରିଭାବରେ ମୁକୁନ୍ଦଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବାପ୍ରଭାବରେ ଏହି ଅଜ୍ଞାନରୂପୀ ଅନନ୍ତ ସାଗରକୁ ପାରି ହୋଇଯିବି ॥ ୫୮ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଧନ ଜଣ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା, ଜାଣ ଯେ, ତାଙ୍କର ଧନରୂପରେ ଥିବା ସମସ୍ତ କ୍ଳେଶ ସମୂଳେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ସେ ସଂସାର ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ସେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରି ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ । ଦୁଷ୍ଟମାନେ ତାଙ୍କୁ ବହୁ କଷ୍ଟ ଦେଉଥିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ସେ

ସୁଖଦୁଃଖପ୍ରଦୋ ନାନ୍ୟଃ ପୁରୁଷସ୍ୟାତ୍ମବିଭ୍ରମଃ ।
ମିତ୍ରୋଦାସୀନରିପବଃ ସଂସାରସ୍ତମସଃ କୃତଃ ॥ ୬୦

ତସ୍ମାତ୍ ସର୍ବାତ୍ମନା ତାତ ନିଗୃହାଣ ମନୋ ଧିୟା ।
ମୟ୍ୟାବେଶିତୟା ଯୁକ୍ତ ଏତାବାନ୍ ଯୋଗସଂଗ୍ରହଃ ॥ ୬୧

ଯ ଏତାଂ ଭିକ୍ଷୁଣା ଗୀତାଂ ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠାଂ ସମାହିତଃ ।
ଧାରୟଞ୍ଛ୍ରାବୟଞ୍ଛୃଣ୍ୱନ୍ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୈର୍ନୈବାଭିଭୂୟତେ ॥ ୬୨

ନିଜ ଧର୍ମରେ ଅଟଳ ରହିଥିଲେ; କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ। ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ମନେ ମନେ ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାରେ ଗାଇଥିଲେ ॥ ୫୯ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ସଂସାରରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅନ୍ୟ କେହି ସୁଖ କି ଦୁଃଖ ଦିଏ ନାହିଁ। ଏହା ହେଉଛି ତା ମନର ଭ୍ରମମାତ୍ର। ସଂସାର ଏବଂ ସଂସାର ଭିତରେ ଥିବା ମିତ୍ର, ଶତ୍ରୁ, ଉଦାସୀନ ଇତ୍ୟାଦି ବିଭିନ୍ନତା ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନକଳ୍ପିତ ॥ ୬୦ ॥ ତେଣୁ ହେ ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ତୁମ ମନୋବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ମୋ ସହିତ ତନ୍ମୟ କରିଦେଇ ମୋଠାରେ ହିଁ ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତ ହୋଇଯାଅ। ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ସକଳ ଯୋଗସାଧନାର ସାରକଥା ॥ ୬୧ ॥ ସେହି ଭିକ୍ଷୁକଙ୍କର ଯେଉଁ ଗାଥାଟି ମୁଁ ଶୁଣାଇଲି ତାହା କ'ଣ, ଜାଣ ? ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ। ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ଏହା ଶୁଣନ୍ତି, ଶୁଣାନ୍ତି ଓ ପାଳନ କରନ୍ତି, ସେ କଦାପି ସୁଖଦୁଃଖାଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସମ୍ମୁଖରେ ପରାଭୂତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୬୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୩ ॥

+++

ଅଥ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସାଂଖ୍ୟଯୋଗ

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅଥ ତେ ସଂପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟାମି ସାଂଖ୍ୟଂ ପୂର୍ବୈର୍ବିନିଶ୍ଚିତମ୍ ।
ଯଦ୍ ବିଜ୍ଞାୟ ପୁମାନ୍ ସଦ୍ୟୋ ଜହ୍ୟାଦ୍ ବୈକଳ୍ପିକଂ ଭ୍ରମମ୍ ॥ ୧

ଆସୀଜ୍ଜ୍ଞାନମଥୋ ହ୍ୟର୍ଥ ଏକମେବାବିକଳ୍ପିତମ୍ ।
ଯଦା ବିବେକନିପୁଣା ଆଦୌ କୃତଯୁଗେଽଯୁଗେ ॥ ୨

ତନ୍ମାୟାଫଳରୂପେଣ କେବଳଂ ନିର୍ବିକଳ୍ପିତମ୍ ।
ବାଙ୍ମନୋଽଗୋଚରଂ ସତ୍ୟଂ ଦ୍ୱିଧା ସମଭବଦ୍ ବୃହତ୍ ॥ ୩

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଏଥର ମୁଁ ତୁମକୁ ପ୍ରାଚୀନକାଳର ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷିମାନେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଥିବା ସାଂଖ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ବିଷୟରେ କହୁଛି। ଏହା ଭଲରୂପେ ବୁଝିଗଲେ ଜୀବ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ବୈକଳ୍ପିକ ଭ୍ରମ ତ୍ୟାଗ କରିଦିଏ ଅର୍ଥାତ୍ ନାନାତ୍ୱର ସତ୍ତାକୁ ଆଉ ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ। ସେ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ବୁଝିଯାଏ ଯେ, ଏକମାତ୍ର ବ୍ରହ୍ମ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ବି ନାହିଁ ॥ ୧ ॥ କଳ୍ପ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ଯୁଗ ହୋଇ ନ ଥିଲା (ମହାପ୍ରଳୟ ସମୟରେ), ସେତେବେଳେ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଜ୍ଞେୟ ବୋଲି କୌଣସି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଷୟ ନ ଥିଲା। ସେତେବେଳେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ରୂପରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ତତ୍ତ୍ୱ ଥିଲା। ପରେ ସତ୍ୟଯୁଗ ଆସିଲାରୁ ବିବେକ-ନିପୁଣ ଲୋକ ବାହାରିଲେ। ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମଦୃଷ୍ଟି ରହିଥିଲା। ସେମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅଭେଦରୂପରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ବ୍ରହ୍ମରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିକଳ୍ପ (ଭିନ୍ନତା) ନାହିଁ; ବ୍ରହ୍ମ ହେଉଛି 'କେବଳ' ବା ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସତ୍ୟ। ତାହା ମନ ଓ ବାଣୀର ଅତୀତ। ସେହି

ତୟୋରେକତରୋ ହ୍ୟର୍ଥଃ ପ୍ରକୃତିଃ ସୋଭୟାତ୍ମିକା ।
ଜ୍ଞାନଂ ତ୍ୱନ୍ୟତମୋ ଭାବଃ ପୁରୁଷଃ ସୋଽଭିଧୀୟତେ ॥ ୪

ତମୋ ରଜଃ ସତ୍ତ୍ୱମିତି ପ୍ରକୃତେରଭବନ୍ ଗୁଣାଃ ।
ମୟା ପ୍ରକ୍ଷୋଭ୍ୟମାଣାୟାଃ ପୁରୁଷାନୁମତେନ ଚ ॥ ୫

ତେଭ୍ୟଃ ସମଭବତ୍ ସୂତ୍ରଂ ମହାନ୍ ସୂତ୍ରେଣ ସଂଯୁତଃ ।
ତତୋ ବିକୁର୍ବତୋ ଜାତୋଽହଙ୍କାରୋ ଯୋ ବିମୋହନଃ ॥ ୬

ବୈକାରିକସ୍ତୈଜସଶ୍ଚ ତାମସଶ୍ଚେତ୍ୟହଂ ତ୍ରିବୃତ୍ ।
ତନ୍ମାତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟମନସାଂ କାରଣଂ ଚିଦଚିନ୍ମୟଃ ॥ ୭

ଅର୍ଥସ୍ତନ୍ମାତ୍ରିକାଜ୍ଜଜ୍ଞେ ତାମସାଦିନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଚ ।
ତୈଜସାଦ୍ ଦେବତା ଆସନ୍ନେକାଦଶ ଚ ବୈକୃତାତ୍ ॥ ୮

ମୟା ସଞ୍ଚୋଦିତା ଭାବାଃ ସର୍ବେ ସଂହତ୍ୟକାରିଣଃ ।
ଅଣ୍ଡମୁତ୍ପାଦୟାମାସୁର୍ମମାୟତନମୁତ୍ତମମ୍ ॥ ୯

ତସ୍ମିନ୍ନହଂ ସମଭବମଣ୍ଡେ ସଲିଲସଂସ୍ଥିତୌ ।
ମମ ନାଭ୍ୟାମଭୂତ୍ ପଦ୍ମଂ ବିଶ୍ୱାଖ୍ୟଂ ତତ୍ର ଗ୍ୱମ୍ଭୂଃ ॥ ୧୦

ସୋଽସୃଜତ୍ତପସା ଯୁକ୍ତୋ ରଜସା ମଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ।
ଲୋକାନ୍ ସପାଲାନ୍ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭୂର୍ଭୁବଃ ସ୍ୱରିତି ତ୍ରିଧା ॥ ୧୧

ଦେବାନାମୋକ ଆସୀତ୍ ସ୍ୱର୍ଭୂତାନାଂ ଚ ଭୁବଃ ପଦମ୍ ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟାଦୀନାଂ ଚ ଭୂର୍ଲୋକଃ ସିଦ୍ଧାନାଂ ତ୍ରିତୟାତ୍ ପରମ୍ ॥ ୧୨

ମହାସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ମାୟା ତଥା ସେଥିରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ଜୀବ ରୂପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଦ୍ରଷ୍ଟା ରୂପରେ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା ପରି ହୋଇଗଲା ॥ ୩ ॥ ସେହି ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିକୁ କୁହାଯାଏ ପ୍ରକୃତି । ପ୍ରକୃତି ଜଗତରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣରୂପ ଧାରଣ କଲା । ଏପରି ଦୁଇଟି ରୂପ ଧରିବାରୁ ପ୍ରକୃତି ଉଭୟାତ୍ମିକା ହୋଇଗଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ବସ୍ତୁଟି ହେଉଛି ଚେତନ ଜୀବାତ୍ମା । ଜୀବାତ୍ମା ହେଉଛି ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ; ତାକୁ ପୁରୁଷ କୁହାଯାଏ ॥ ୪ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଜୀବମାନଙ୍କର ଶୁଭ-ଅଶୁଭ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ମୁଁ ହିଁ ପ୍ରକୃତିରେ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଲି । ସେହି ଆଲୋଡ଼ନର ପରିଣାମରେ ପ୍ରକୃତିରୁ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ—ଏପରି ତିନିଗୁଣ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୫ ॥ ସେହି ତ୍ରିଗୁଣରୁ କ୍ରିୟାଶକ୍ତିପ୍ରଧାନ ସୂତ୍ର ଏବଂ ଜ୍ଞାନଶକ୍ତିପ୍ରଧାନ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକଟ ହେଲା । ସୂତ୍ର ଓ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ସର୍ବଦା ପରସ୍ପର ମିଶି ରହିଥାନ୍ତି । ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରେ ବିକାର ଘଟିବାରୁ ସେଥିରୁ ଅହଂକାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ଏହି ଅହଂକାର ହିଁ ଜୀବକୁ ମୋହରେ ପକାଇଦିଏ ॥ ୬ ॥ ଅହଂକାର ତିନି ପ୍ରକାର, ଯଥା—ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ ଓ ତାମସ । ଅହଂକାର ହେଉଛି ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନର କାରଣ । ତାହା ଜଡ଼ ଓ ଚେତନ ଉଭୟାତ୍ମକ । ଅହଂକାର ହେଉଛି ଉଭୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣ ॥ ୭ ॥ ତାମସ ଅହଂକାରରୁ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ରରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ପଞ୍ଚଭୂତ । ରାଜସ ଅହଂକାରରୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଓ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅହଂକାରରୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତା ଏଗାର ଦେବତା* ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ॥ ୮ ॥ ଏ ସମସ୍ତେ ମୋର ପ୍ରେରଣାରେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ପରସ୍ପର ମିଳିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରୂପ ଅଣ୍ଡ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ । ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ହେଉଛି ମୋର ଉତ୍ତମ ବାସସ୍ଥାନ ॥ ୯ ॥ ଏହି ଅଣ୍ଡ ଜଳରେ ରହିଗଲାରୁ, ମୁଁ ହିଁ ନାରାୟଣରୂପରେ ଏଥିରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲି । ମୋର ନାଭିରୁ ବିଶ୍ୱକମଳ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ସେହି କମଳରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା ॥ ୧୦ ॥ ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟା ବ୍ରହ୍ମା ବହୁ ତପସ୍ୟା କଲେ ଓ ଶେଷରେ ମୋର କୃପାପ୍ରସାଦ ପାଇ ସେ ରଜୋଗୁଣଦ୍ୱାରା ଭୂଃ, ଭୁବଃ, ସ୍ୱଃ ଅର୍ଥାତ୍ ପୃଥିବୀ, ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଓ ସ୍ୱର୍ଗ—ଏପରି ତିନିଲୋକ ଏବଂ ସେହି ଲୋକଗୁଡ଼ିକର ଲୋକପାଳମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୧୧ ॥ ଦେବତାମାନଙ୍କର ନିବାସ ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱର୍ଲୋକ, ଭୂତପ୍ରେତାଦିଙ୍କ ନିବାସ ନିମନ୍ତେ ଭୁବର୍ଲୋକ (ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ) ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟ ଆଦିଙ୍କ ନିବାସ ନିମନ୍ତେ ଭୂର୍ଲୋକ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ

* ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ, ପଞ୍ଚକର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନ—ଏହି ଏଗାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କର ଏଗାର ଜଣ ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ଅଛନ୍ତି ।

ଅଧୋଽସୁରାଣାଂ ନାଗାନାଂ ଭୂମେରୋକୋଽସୃଜତ୍ ପ୍ରଭୁଃ ।
ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାଂ ଗତୟଃ ସର୍ବାଃ କର୍ମଣାଂ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୧୩

ଯୋଗସ୍ୟ ତପସଶ୍ଚୈବ ନ୍ୟାସସ୍ୟ ଗତୟୋଽମଲାଃ ।
ମହର୍ଜନସ୍ତପଃ ସତ୍ୟଂ ଭକ୍ତିଯୋଗସ୍ୟ ମଦ୍‌ଗତିଃ ॥ ୧୪

ମୟା କାଳାତ୍ମନା ଧାତ୍ରା କର୍ମଯୁକ୍ତମିଦଂ ଜଗତ୍ ।
ଗୁଣପ୍ରବାହ ଏତସ୍ମିନ୍ନୁନ୍ମଜ୍ଜତି ନିମଜ୍ଜତି ॥ ୧୫

ଅଣୁର୍ବୃହତ୍ କୃଶଃ ସ୍ଥୂଲୋ ଯୋ ଯୋ ଭାବଃ ପ୍ରସିଧ୍ୟତି ।
ସର୍ବୋଽପ୍ୟୁଭୟସଂଯୁକ୍ତଃ ପ୍ରକୃତ୍ୟା ପୁରୁଷେଣ ଚ ॥ ୧୬

ଯସ୍ତୁ ଯସ୍ୟାଦିରନ୍ତଶ୍ଚ ସ ବୈ ମଧ୍ୟଂ ଚ ତସ୍ୟ ସନ୍ ।
ବିକାରୋ ବ୍ୟବହାରାର୍ଥୋ ଯଥା ତୈଜସପାର୍ଥିବାଃ ॥ ୧୭

ଯଦୁପାଦାୟ ପୂର୍ବସ୍ତୁ ଭାବୋ ବିକୁରୁତେଽପରମ୍ ।
ଆଦିରନ୍ତୋ ଯଦା ଯସ୍ୟ ତତ୍ ସତ୍ୟମଭିଧୀୟତେ ॥ ୧୮

ପ୍ରକୃତିର୍ହ୍ୟସ୍ୟୋପାଦାନମାଧାରଃ ପୁରୁଷଃ ପରଃ ।
ସତୋଽଭିବ୍ୟଞ୍ଜକଃ କାଲୋ ବ୍ରହ୍ମ ତତ୍ତ୍ରିତୟଂ ତ୍ୱହମ୍ ॥ ୧୯

କରାଗଲା । ଏହି ତ୍ରିଲୋକର ଉପରେ ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କ ନିବାସ ନିମନ୍ତେ ମହର୍ଲୋକ, ତପଲୋକ ଆଦି ସୃଷ୍ଟି କରାଗଲା ॥ ୧୨ ॥ ସୃଷ୍ଟିକାର୍ଯ୍ୟରେ ସମର୍ଥ ବ୍ରହ୍ମା ଅସୁର ଓ ନାଗମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପୃଥିବୀ ତଳେ ଅତଳ, ବିତଳ, ସୁତଳ ଆଦି ସାତଟି ପାତାଳ ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ତ୍ରିଲୋକରେ (ଭୂର୍ଲୋକ, ଭୁବର୍ଲୋକ ଓ ସ୍ୱର୍ଲୋକରେ) ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଜୀବଙ୍କୁ ବିବିଧ ଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୩ ॥ ଯୋଗ, ତପସ୍ୟା ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ଜୀବମାନେ ମହର୍ଲୋକ, ଜନଲୋକ, ତପଲୋକ ଓ ସତ୍ୟଲୋକକୁ ଯାଆନ୍ତି ତଥା ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ମୋର ପରମ ଧାମ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥

ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ କର୍ମ ଓ କର୍ମର ସଂସ୍କାର ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ । ମୁଁ ହିଁ କାଳରୂପରେ କର୍ମାନୁସାରେ ଫଳ ବିଧାନ କରିଥାଏ । ଏହି ଗୁଣପ୍ରବାହରେ ପଡ଼ି ଜୀବ କେତେବେଳେ ବୁଡ଼ି ଯାଉଥାଏ ତ, କେତେବେଳେ ଭାସୁଥାଏ ଅର୍ଥାତ୍ କେତେବେଳେ ତାର ଅଧୋଗତି ହେଉଥାଏ ତ, କେତେବେଳେ ପୁଣ୍ୟ ହେତୁ ସେ ଉଚ୍ଚଗତି ପାଉଥାଏ ॥ ୧୫ ॥

ଜଗତରେ ଛୋଟ-ବଡ଼, ମୋଟା-ପତଳା ଯେତେ ବି ପଦାର୍ଥ ଅଛି, ସେସବୁ ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷ ଉଭୟଙ୍କ ସଂଯୋଗରୁ ସୃଷ୍ଟ ॥ ୧୬ ॥

ବସ୍ତୁର ଆଦି ଓ ଅନ୍ତରେ ଯାହା ଥାଏ, ତାହା ତାର ମଧ୍ୟକାଳରେ ବି ଥାଏ । ବିକାର (ଆକୃତି ଆଦିର ପରିବର୍ତ୍ତନ) ତ କେବଳ ବ୍ୟବହାର ନିମନ୍ତେ କରାଯାଇଥିବା କଳ୍ପନାମାତ୍ର । କଙ୍କଣ, କୁଣ୍ଡଳ ଆଦି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣର ବିକାର ଏବଂ କଳସ, ସରା ଆଦି ମାଟିର ବିକାର । ଏସବୁରେ ପ୍ରଥମେ ସୁନା କିମ୍ବା ମାଟି ହିଁ ଥିଲା; ସେସବୁ ଭାଙ୍ଗିଯିବା ପରେ ସୁନା କିମ୍ବା ମାଟି ହିଁ ଅବଶେଷ ରହିବ । ତେଣୁ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ବି ସେସବୁ ସୁନା କିମ୍ବା ମାଟି ହିଁ ଅଟେ । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଥିବା କାରଣ (ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦି) ଯେଉଁ ପରମକାରଣଙ୍କୁ ଉପାଦାନ କରି ଅହଂକାରାଦି କାର୍ଯ୍ୟବର୍ଗ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି, ସେହି ପରମକାରଣ ହେଉଛି ଆଦିକାରଣ ତଥା ତାହା ଅନ୍ତିମ କାର୍ଯ୍ୟବର୍ଗ ଅପେକ୍ଷା ବି ଅଧିକ ପରମ ସତ୍ୟ । ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଲା, ଯାହା କାର୍ଯ୍ୟର ଆଦ୍ୟରେ ଓ ଅନ୍ତରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହେ, ତାହା ହିଁ ସତ୍ୟ ॥ ୧୭,୧୮ ॥

ଏହି ପ୍ରପଞ୍ଚ(ଜଗତ)ର ଉପାଦାନ କାରଣ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତି, ଆଧାର ହେଉଛି ପୁରୁଷ (ଜୀବାତ୍ମା) ଏବଂ ଏହାକୁ ପ୍ରକଟ କରିଛି କାଳ । ଏହି ତ୍ରିବିଧତା ହେଉଛି ବସ୍ତୁତଃ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ମୁଁ ହେଉଛି ସେହି ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ରହ୍ମ ॥ ୧୯ ॥

ସର୍ଗଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ ତାବତ୍ ପୌର୍ବାପର୍ଯ୍ୟେଣ ନିତ୍ୟଶଃ ।
ମହାନ୍ ଗୁଣବିସର୍ଗାର୍ଥଃ ସ୍ଥିତ୍ୟନ୍ତୋ ଯାବଦୀକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୨୦

ବିରାଣ୍ମୟାଽଽସାଦ୍ୟମାନୋ ଲୋକକଳ୍ପବିକଳ୍ପକଃ ।
ପଞ୍ଚତ୍ୱାୟ ବିଶେଷାୟ କଳ୍ପତେ ଭୁବନୈଃ ସହ ॥ ୨୧

ଅନ୍ନେ ପ୍ରଲୀୟତେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମନ୍ନଂ ଧାନାସୁ ଲୀୟତେ ।
ଧାନା ଭୂମୌ ପ୍ରଲୀୟନ୍ତେ ଭୂମିର୍ଗନ୍ଧେ ପ୍ରଲୀୟତେ ॥ ୨୨

ଅପ୍ସୁ ପ୍ରଲୀୟତେ ଗନ୍ଧ ଆପଶ୍ଚ ସ୍ୱଗୁଣେ ରସେ ।
ଲୀୟତେ ଜ୍ୟୋତିଷି ରସୋ ଜ୍ୟୋତୀ ରୂପେ ପ୍ରଲୀୟତେ ॥ ୨୩

ରୂପଂ ବାୟୌ ସ ଚ ସ୍ପର୍ଶେ ଲୀୟତେ ସୋଽପି ଚାମ୍ବରେ ।
ଅମ୍ବରଂ ଶବ୍ଦତନ୍ମାତ୍ର ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ସ୍ୱଯୋନିଷୁ ॥ ୨୪

ଯୋନିର୍ବୈକାରିକେ ସୌମ୍ୟ ଲୀୟତେ ମନସୀଶ୍ୱରେ ।
ଶବ୍ଦୋ ଭୂତାଦିମପ୍ୟେତି ଭୂତାଦିର୍ମହତି ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୨୫

ସ ଲୀୟତେ ମହାନ୍ ସ୍ୱେଷୁ ଗୁଣେଷୁ ଗୁଣବତ୍ତମଃ ।
ତେଽବ୍ୟକ୍ତେ ସଂପ୍ରଲୀୟନ୍ତେ ତତ୍ କାଳେ ଲୀୟତେଽବ୍ୟୟେ ॥ ୨୬

କାଳୋ ମାୟାମୟେ ଜୀବେ ଜୀବ ଆତ୍ମନି ମୟ୍ୟଜେ ।
ଆତ୍ମା କେବଳ ଆତ୍ମସ୍ଥୋ ବିକଳ୍ପାପାୟଲକ୍ଷଣଃ ॥ ୨୭

ଏବମନ୍ୱୀକ୍ଷମାଣସ୍ୟ କଥଂ ବୈକଳ୍ପିକୋ ଭ୍ରମଃ ।
ମନସୋ ହୃଦି ତିଷ୍ଠେତ ବ୍ୟୋମ୍ନୀବାର୍କୋଦୟେ ତମଃ ॥ ୨୮

ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଈକ୍ଷଣଶକ୍ତି କାମ କରିଥିଲେ ଓ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ପାଳନପୋଷଣ ପ୍ରବୃତ୍ତି ରହିଥାଏ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବମାନଙ୍କର କର୍ମଭୋଗ ନିମନ୍ତେ କାରଣ-କାର୍ଯ୍ୟରୂପରେ ଅଥବା ପିତାପୁତ୍ରାଦିରୂପରେ ଏହି ସୃଷ୍ଟିଚକ୍ର କାର୍ଯ୍ୟରତ ରହିଥାଏ ॥ ୨୦ ॥

ବିରାଟ ହିଁ ହେଉଛି ବିବିଧ ଲୋକର ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାରର ଲୀଳାଭୂମି । ମୁଁ ପ୍ରଳୟର ସଂକଳ୍ପ କଲେ, ଏହା ଭିତରେ ମୁଁ କାଳରୂପରେ ପ୍ରବେଶ କରେ । ସେତେବେଳେ ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକ ସହିତ ପଞ୍ଚଭୂତରେ ବିଘଟିତ ହୋଇଯିବାର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୧ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଲୀନ ହେବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ହେଲା : ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଶରୀର ଅନ୍ନରେ ଲୀନ ହୁଏ; ଅନ୍ନ ବୀଜରେ ଲୀନ ହୁଏ; ବୀଜ ଭୂମିରେ ଏବଂ ଭୂମି ଗନ୍ଧତନ୍ମାତ୍ରରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୨ ॥ ଗନ୍ଧ ଜଳରେ, ଜଳ ଆପଣା ଗୁଣ ରସରେ, ରସ ତେଜରେ ଏବଂ ତେଜ ରୂପରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୩ ॥ ରୂପ ବାୟୁରେ, ବାୟୁ ସ୍ପର୍ଶରେ, ସ୍ପର୍ଶ ଆକାଶରେ ତଥା ଆକାଶ ଶବ୍ଦତନ୍ମାତ୍ରରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ନିଜ ନିଜର କାରଣ ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏବଂ ଶେଷରେ ରାଜସ ଅହଂକାରରେ ମିଶିଯାନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ହେ ସୌମ୍ୟ ! ରାଜସ ଅହଂକାର ତାର ନିୟନ୍ତା ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅହଂକାରରୂପ ମନରେ, ଶବ୍ଦତନ୍ମାତ୍ର ପଞ୍ଚଭୂତର କାରଣ ତାମସ ଅହଂକାରରେ ଏବଂ ସକଳ ଜଗତକୁ ମୋହିତ କରିଦେବାକୁ ଯେ ସମର୍ଥ, ସେହି ତ୍ରିବିଧ ଅହଂକାର ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୫ ॥ ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି ଓ କ୍ରିୟାଶକ୍ତିପ୍ରଧାନ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ନିଜର କାରଣ ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ । ଗୁଣମାନେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ପ୍ରକୃତିରେ ଏବଂ ପ୍ରକୃତି ତାର ପ୍ରେରକ ଅବିନାଶୀ କାଳରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୬ ॥ କାଳ ମାୟାମୟ ଜୀବରେ ଓ ଜୀବ ଅଜନ୍ମା ଆତ୍ମାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋ ଭିତରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ । ଆତ୍ମା କୌଣସିଥିରେ ଲୀନ ହୁଏ ନାହିଁ; ତାହା ତାର ନିଜ ଉପାଧିରହିତ ସ୍ୱରୂପରେ ହିଁ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଏ । ତାହା ହେଉଛି ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି ଓ ଲୟର ଅଧିଷ୍ଠାନ ଏବଂ ଅବଧି ॥ ୨୭ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେ ଏହା ନିଜର ବିବେକଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିପାରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଏହି ଜାଗତିକ ଭ୍ରମ ସ୍ଥାନ ପାଇପାରେ ନାହିଁ । କଦାଚିତ୍ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଜାଗତିକ ବିଷୟର ସ୍ଫୁରଣ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା କ'ଣ ଅଧିକ କାଳ ହୃଦୟରେ ତିଷ୍ଠି ରହିପାରିବ ? କ'ଣ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ହୋଇଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଆକାଶରେ ଅନ୍ଧକାର ରହିପାରେ? ॥ ୨୮ ॥

ଏଷ ସାଂଖ୍ୟବିଧିଃ ପ୍ରୋକ୍ତଃ ସଂଶୟଗ୍ରନ୍ଥିଭେଦନଃ ।

ପ୍ରତିଲୋମାନୁଲୋମାଭ୍ୟାଂ ପରାବରଦୃଶା ମୟା ॥ ୨୯

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୁଁ ହେଉଛି କାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ କାରଣ ଉଭୟର ସାକ୍ଷୀ । ମୁଁ ତୁମକୁ ସୃଷ୍ଟିଠାରୁ ପ୍ରଳୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ପ୍ରଳୟଠାରୁ ସୃଷ୍ଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘଟୁଥିବା ସାଂଖ୍ୟବିଧି କହିଦେଲି । ଏହା ବୁଝିଗଲେ ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ପୁରୁଷ ନିଜର ସ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୪ ॥

✦✦✦

ଅଥ ପଞ୍ଚବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ତିନି ଗୁଣର ବୃତ୍ତି ନିରୂପଣ

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଗୁଣାନାମସମିଶ୍ରାଣାଂ ପୁମାନ୍ ଯେନ ଯଥା ଭବେତ୍ ।
ତନ୍ମେ ପୁରୁଷବର୍ଯ୍ୟେଦମୁପଧାରୟ ଶଂସତଃ ॥ ୧

ଶମୋ ଦମସ୍ତିତିକ୍ଷେକ୍ଷା ତପଃ ସତ୍ୟଂ ଦୟା ସ୍ମୃତିଃ ।
ତୁଷ୍ଟିସ୍ତ୍ୟାଗୋଽସ୍ପୃହା ଶ୍ରଦ୍ଧା ହ୍ରୀର୍ଦୟାଦିଃ ସ୍ୱନିର୍ବୃତିଃ ॥ ୨

କାମ ଈହା ମଦସ୍ତୃଷ୍ଣା ସ୍ତମ୍ଭ ଆଶୀର୍ଭିଦା ସୁଖମ୍ ।
ମଦୋତ୍ସାହୋ ଯଶଃପ୍ରୀତିର୍ହାସ୍ୟଂ ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ବଲୋଦ୍ୟମଃ ॥ ୩

କ୍ରୋଧୋ ଲୋଭୋଽନୃତଂ ହିଂସା ଯାଚ୍ଞା ଦମ୍ଭଃ କ୍ଲମଃ କଲିଃ ।
ଶୋକମୋହୌ ବିଷାଦାର୍ତ୍ତୀ ନିଦ୍ରାଽଽଶା ଭୀରନୁଦ୍ୟମଃ ॥ ୪

ସତ୍ତ୍ୱସ୍ୟ ରଜସଶ୍ଚୈତାସ୍ତମସଶ୍ଚାନୁପୂର୍ବଶଃ ।
ବୃତ୍ତୟୋ ବର୍ଣ୍ଣିତପ୍ରାୟାଃ ସନ୍ନିପାତମଥୋ ଶୃଣୁ ॥ ୫

ସନ୍ନିପାତସ୍ତ୍ୱହମିତି ମମେତ୍ୟୁଦ୍ଧବ ଯା ମତିଃ ।
ବ୍ୟବହାରଃ ସନ୍ନିପାତୋ ମନୋମାତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟାସୁଭିଃ ॥ ୬

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ପୁରୁଷପ୍ରବର ଉଦ୍ଧବ ! ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଠାରେ ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣର ବିକାଶ ହୁଏ । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବରେ ବି ବିଭିନ୍ନତା ଦେଖାଦିଏ । କେଉଁ ଗୁଣରୁ କେଉଁ କେଉଁ ସ୍ୱଭାବ ଗଠିତ ହୁଏ, ମୁଁ ତାହା କହିଦେଉଛି । ତୁମେ ସାବଧାନ ହୋଇ ଶୁଣ ॥ ୧ ॥ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି—ଶମ (ମନ ସଂଯମନ), ଦମ (ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଗ୍ରହ), ତିତିକ୍ଷା (ସହିଷ୍ଣୁତା), ବିବେକ, ତପ, ସତ୍ୟ, ଦୟା, ସ୍ମୃତି, ସନ୍ତୋଷ, ତ୍ୟାଗ, ବିଷୟ ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତି, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଲଜ୍ଜା (ପାପ କରିବାରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ସଙ୍କୋଚ), ଆତ୍ମରତି, ଦାନ, ବିନୟ, ସରଳତା ଇତ୍ୟାଦି ॥ ୨ ॥ ରଜୋଗୁଣର ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି—ଇଚ୍ଛା, ପ୍ରଯତ୍ନ, ଗର୍ବ, ତୃଷ୍ଣା (ଅସନ୍ତୋଷ), ଜିଦ୍ଦି, ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଧନ ଆଦି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା, ବିଭେଦ ଦର୍ଶନ, ବିଷୟଭୋଗ, ଯୁଦ୍ଧାଦି ପାଇଁ ମଦଜନିତ ଉତ୍ସାହ, ନିଜ ଯଶପ୍ରାପ୍ତିରେ ଆନନ୍ଦ, ହାସ୍ୟ, ପରାକ୍ରମ ଓ ଜିଦ୍ଦିପୂର୍ବକ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି ॥ ୩ ॥ ତମୋଗୁଣର ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି—କ୍ରୋଧ (ଅସହିଷ୍ଣୁତା), ଲୋଭ, ମିଥ୍ୟାଭାଷଣ, ହିଂସା, ଯାଚନା (ମାଗିବା), ପାଷଣ୍ଡତା, ଶ୍ରମ, କଳହ, ଶୋକ, ମୋହ, ବିଷାଦ, ଦୀନତା, ନିଦ୍ରା, ଆଶା, ଭୟ, ଅକର୍ମଣ୍ୟତା ଇତ୍ୟାଦି ॥ ୪ ॥

ଏପରିଭାବରେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ, ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣର ଅଧିକାଂଶ ବୃତ୍ତି କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଦେଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୁଣମାନଙ୍କର ମିଶ୍ରଣରୁ ଜାତ ହେଉଥିବା ବୃତ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି, ଶୁଣ ॥ ୫ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! 'ମୁଁ' ଏବଂ 'ମୋର' ଭାବନା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବା ତ୍ରିଗୁଣର ମିଶ୍ରଣର ହିଁ ପରିଣତି । ମନ, ଶବ୍ଦ-ସ୍ପର୍ଶାଦି ବିଷୟ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ଏବଂ ପଞ୍ଚପ୍ରାଣଦ୍ୱାରା ଯାହା କରାଯାଏ, ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ଗୁଣମାନଙ୍କର ମିଶ୍ରଣରୁ ହୁଏ ।

ଧର୍ମେ ଚାର୍ଥେ ଚ କାମେ ଚ ଯଦାସୌ ପରିନିଷ୍ଠିତଃ ।
ଗୁଣାନାଂ ସନ୍ନିକର୍ଷୋଽୟଂ ଶ୍ରଦ୍ଧାରତିଧନାବହଃ ॥ ୭

ପ୍ରବୃତ୍ତିଲକ୍ଷଣେ ନିଷ୍ଠା ପୁମାନ୍ ଯର୍ହି ଗୃହାଶ୍ରମେ ।
ସ୍ୱଧର୍ମେ ଚାନୁତିଷ୍ଠେତ ଗୁଣାନାଂ ସମିତିର୍ହି ସା ॥ ୮

ପୁରୁଷଂ ସତ୍ତ୍ୱସଂଯୁକ୍ତମନୁମୀୟାଚ୍ଛମାଦିଭିଃ ।
କାମାଦିଭୀ ରଜୋଯୁକ୍ତଂ କ୍ରୋଧାଦ୍ୟୈସ୍ତମସା ଯୁତମ୍ ॥ ୯

ଯଦା ଭଜତି ମାଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ନିରପେକ୍ଷଃ ସ୍ୱକର୍ମଭିଃ ।
ତଂ ସତ୍ତ୍ୱପ୍ରକୃତିଂ ବିଦ୍ୟାତ୍ ପୁରୁଷଂ ସ୍ତ୍ରିୟମେବ ବା ॥ ୧୦

ଯଦା ଆଶିଷ ଆଶାସ୍ୟ ମାଂ ଭଜେତ ସ୍ୱକର୍ମଭିଃ ।
ତଂ ରଜଃପ୍ରକୃତିଂ ବିଦ୍ୟାଦ୍ଧିଂସାମାଶାସ୍ୟ ତାମସମ୍ ॥ ୧୧

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ଗୁଣା ଜୀବସ୍ୟ ନୈବ ମେ ।
ଚିତ୍ତଜା ଯୈସ୍ତୁ ଭୂତାନାଂ ସଜ୍ଜମାନୋ ନିବଧ୍ୟତେ ॥ ୧୨

ଯଦେତରୌ ଜୟେତ୍ ସତ୍ତ୍ୱଂ ଭାସ୍ୱରଂ ବିଶଦଂ ଶିବମ୍ ।
ତଦା ସୁଖେନ ଯୁଜ୍ୟେତ ଧର୍ମଜ୍ଞାନାଦିଭିଃ ପୁମାନ୍ ॥ ୧୩

ଯଦା ଜୟେତ୍ତମଃ ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜଃ ସଙ୍ଗଂ ଭିଦା ଚଳମ୍ ।
ତଦା ଦୁଃଖେନ ଯୁଜ୍ୟେତ କର୍ମଣା ଯଶସା ଶ୍ରିୟା ॥ ୧୪

ଯଦା ଜୟେଦ୍ ରଜଃ ସତ୍ତ୍ୱଂ ତମୋ ମୂଢ଼ଂ ଲୟଂ ଜଡ଼ମ୍ ।
ଯୁଜ୍ୟେତ ଶୋକମୋହାଭ୍ୟାଂ ନିଦ୍ରୟା ହିଂସୟାଽଽଶୟା ॥ ୧୫

ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ ଓ ତାମସ—ଏହି ତିନି ଗୁଣର ମିଶ୍ରଣଦ୍ୱାରା ହିଁ ବିଭିନ୍ନ କ୍ରିୟା ସଂପନ୍ନ ହୁଏ ॥ ୬ ॥

ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ ରୂପକ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ଏହି ତିନି ଗୁଣ ଆବଶ୍ୟକ କରେ । ସେତେବେଳେ ତାକୁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣରୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ରଜୋଗୁଣରୁ ରତି (ସାଂସାରିକ ଅଭିରୁଚି) ଏବଂ ତମୋଗୁଣରୁ ଧନ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ଏସବୁ ମଧ୍ୟ ଗୁଣମାନଙ୍କର ମିଶ୍ରଣରୁ ହୁଏ ॥ ୭ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ସକାମ ଧର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରେ ବା ଗୃହକର୍ମରେ ନିଷ୍ଠା ରଖି ନିଜର କର୍ମ ପାଳନ କରେ, ସେତେବେଳେ ବି ତା'ଠାରେ ଏହି ତିନିଗୁଣର ସମାବେଶ ଘଟିଛି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ॥ ୮ ॥

ମାନସିକ ଶାନ୍ତି ଓ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟତା ଆଦି ଗୁଣମାନଙ୍କରୁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ ପୁରୁଷକୁ, କାମନା ଆଦିରୁ ରଜୋଗୁଣୀ ପୁରୁଷକୁ ଏବଂ କ୍ରୋଧ-ହିଂସା ଆଦିରୁ ତମୋଗୁଣୀ ପୁରୁଷକୁ ଚିହ୍ନା ଯାଇପାରେ ॥ ୯ ॥ କେହି ପୁରୁଷ ହୋଇଥାଉ, କି ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥାଉ, ସେ ଯଦି ନିଷ୍କାମ ହୋଇ ନିଜର ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ କର୍ମଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ମୋତେ ଆରାଧନା କରୁଥାଏ, ତେବେ ଜାଣ ଯେ, ସେ ହେଉଛି ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ ମନୁଷ୍ୟ ॥ ୧୦ ॥ ଯେ ସକାମଭାବରେ ନିଜର କର୍ମଦ୍ୱାରା ମୋର ଭଜନ-ପୂଜନ କରୁଥାଏ, ତାକୁ ରଜୋଗୁଣୀ ବୋଲି ଏବଂ ଯେ ଶତ୍ରୁକୁ ମାରିବା ବା କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୋର ଭଜନ-ପୂଜନ କରୁଥାଏ, ତାକୁ ତମୋଗୁଣୀ ବୋଲି ଜାଣିବା ଉଚିତ ॥ ୧୧ ॥ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ ଗୁଣ ହେଉଛି ଜୀବର ଗୁଣ; ମୋର ନୁହେଁ । ଏହିସବୁ ଗୁଣ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ଏସବୁ ଗୁଣ ହେତୁ ହିଁ ଜୀବ ଧନାଦିରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଯାଏ ॥ ୧୨ ॥

ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ହେଉଛି ପ୍ରକାଶକ (ଜ୍ଞାନଜ୍ୟୋତି ପ୍ରଦାୟକ), ନିର୍ମଳ ଓ ଶାନ୍ତ । ତାହା ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣକୁ ଚାପିଦେଇ ବୃଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ, ମନୁଷ୍ୟ ସୁଖୀ, ଧର୍ମ ଓ ଜ୍ଞାନ ଆଦିର ଭାଜନ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୩ ॥ ରଜୋଗୁଣ ହେଉଛି ବିବିଧତା ଦର୍ଶନର ବା ଭେଦବୁଦ୍ଧିର କାରଣ । ଆସକ୍ତି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତି ରଖିବା ହେଉଛି ତାର ସ୍ୱଭାବ । ତମୋଗୁଣ ଓ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣକୁ ଚାପିଦେଇ ରଜୋଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦୁଃଖ, କର୍ମ ଓ ଯଶ ମିଳେ ଏବଂ ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀସମ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ॥ ୧୪ ॥ ତମୋଗୁଣର ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନ । ଆଳସ୍ୟ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ମୂଢ଼ତା ହେଉଛି ତାର ସ୍ୱଭାବ । ତମୋଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ପାଇ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଓ ରଜୋଗୁଣକୁ ଦାବିଦେଲେ, ପ୍ରାଣୀ ମନରେ ନାନାପ୍ରକାର ଆଶା ଦେଖାଦିଏ । ସେ ଶୋକ ଓ ମୋହରେ ପଡ଼ିଯାଏ ଏବଂ ହିଂସା କରିବାକୁ

ଯଦା ଚିତ୍ତଂ ପ୍ରସୀଦେତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣାଂ ଚ ନିର୍ବୃତିଃ ।
ଦେହେଽଭୟଂ ମନୋଽସଙ୍ଗଂ ତତ୍ ସତ୍ତ୍ୱଂ ବିଦ୍ଧି ମତ୍ପଦମ୍ ॥ ୧୬

ବିକୁର୍ବନ୍ କ୍ରିୟୟା ଗ୍ଧୀରନିର୍ବୃତିଶ୍ଚ ଚେତସାମ୍ ।
ଗାତ୍ରାସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଂ ମନୋ ଭ୍ରାନ୍ତଂ ରଜ ଏତୈର୍ନିଶାମୟ ॥ ୧୭

ସୀଦଚ୍ଚିତ୍ତଂ ବିଲୀୟେତ ଚେତସୋ ଗ୍ରହଣେଽକ୍ଷମମ୍ ।
ମନୋ ନଷ୍ଟଂ ତମୋ ଗ୍ଲାନିସ୍ତମସ୍ତଦୁପଧାରୟ ॥ ୧୮

ଏଧମାନେ ଗୁଣେ ସତ୍ତ୍ୱେ ଦେବାନାଂ ବଲମେଧତେ ।
ଅସୁରାଣାଂ ଚ ରଜସି ତମସ୍ୟୁଦ୍ଧବ ରକ୍ଷସାମ୍ ॥ ୧୯

ସତ୍ତ୍ୱାଜ୍ଜାଗରଣଂ ବିଦ୍ୟାଦ୍ ରଜସା ସ୍ୱପ୍ନମାଦିଶେତ୍ ।
ପ୍ରସ୍ୱାପଂ ତମସା ଜନ୍ତୋସ୍ତୁରୀୟଂ ତ୍ରିଷୁ ସନ୍ତତମ୍ ॥ ୨୦

ଉପର୍ଯ୍ୟୁପରି ଗଚ୍ଛନ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେନ ବ୍ରାହ୍ମଣା ଜନାଃ ।
ତମସାଧୋଽଧ ଆମୁଖ୍ୟାଦ୍ ରଜସାନ୍ତରଚାରିଣଃ ॥ ୨୧

ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରଲୀନାଃ ସ୍ୱର୍ଯାନ୍ତି ନରଲୋକଂ ରଜୋଲୟାଃ ।
ତମୋଲୟାସ୍ତୁ ନିରୟଂ ଯାନ୍ତି ମାମେବ ନିର୍ଗୁଣାଃ ॥ ୨୨

ମଦର୍ପଣଂ ନିଷ୍ଫଳଂ ବା ସାତ୍ତ୍ୱିକଂ ନିଜକର୍ମ ତତ୍ ।
ରାଜସଂ ଫଳସଙ୍କଳ୍ପଂ ହିଂସାପ୍ରାୟାଦି ତାମସମ୍ ॥ ୨୩

ଲାଗେ ଅଥବା ନିଦ୍ରା-ଆଳସ୍ୟର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ଶୋଇରହେ ॥ ୧୫ ॥

ଯଦି ଚିତ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ଅଛି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଶାନ୍ତ ଅଛନ୍ତି, ଦେହସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କୌଣସି ଭୟ ନାହିଁ ଓ ମନ ଅନାସକ୍ତ ଅଛି, ତେବେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଛି । ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ହେଉଛି ମୋତେ (ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ) ପାଇବାର ସାଧନ (ଉପାୟ) ॥ ୧୬ ॥ ଯଦି କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ବୁଦ୍ଧି ଚଞ୍ଚଳ, ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ, କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ବିକାରଯୁକ୍ତ, ମନ ଭ୍ରାନ୍ତ ଓ ଶରୀର ଅସୁସ୍ଥ ରହିଛି, ତେବେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ରଜୋଗୁଣ ବଳବତ୍ତର ହୋଇଛି ॥ ୧୭ ॥ ଚିତ୍ତ ଯଦି ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟମାନଙ୍କୁ ଠିକ୍‌ରୂପେ ବୁଝିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଯାଏ, ମନ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇଯାଏ ତଥା ଅଜ୍ଞାନ ଓ ବିଷାଦ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ, ତେବେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ତମୋଗୁଣ ବଢ଼ିଗଲିଛି ॥ ୧୮ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ବଢ଼ିଲେ ଦେବତାମାନଙ୍କର, ରଜୋଗୁଣ ବଢ଼ିଲେ ଅସୁରମାନଙ୍କର ଏବଂ ତମୋଗୁଣ ବଢ଼ିଲେ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ବଳ ବଢ଼ିଯାଏ । (ମାନସିକ ପ୍ରବଣତା ବା ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବି ସତ୍ତ୍ୱାଦିଗୁଣ ବଢ଼ିଲେ ଯଥାକ୍ରମେ ଦେବତ୍ୱ, ଅସୁରତ୍ୱ ଓ ରାକ୍ଷସତ୍ୱ-ପ୍ରଧାନ ନିବୃତ୍ତି, ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅଥବା ମୋହର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଖାଦିଏ) ॥ ୧୯ ॥ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣରୁ ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥା, ରଜୋଗୁଣରୁ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥା ଓ ତମୋଗୁଣରୁ ସୁଷୁପ୍ତି ଅବସ୍ଥା ହୋଇଥାଏ । ତୁରୀୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଏହି ତିନିଟିଯାକ ଅବସ୍ଥାରେ ଏକାପରି ରହିଥାଏ; ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଶୁଦ୍ଧ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆତ୍ମା ॥ ୨୦ ॥ ବେଦାଭ୍ୟାସରେ ତତ୍ପର ବ୍ରାହ୍ମଣ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣଦ୍ୱାରା କ୍ରମଶଃ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଲୋକକୁ ଉଠନ୍ତି । ତମୋଗୁଣ ହେତୁ ଜୀବ ବୃକ୍ଷଯୋନି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଧୋଗତିକୁ ଯାଏ ଏବଂ ରଜୋଗୁଣ ହେତୁ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ମିଳେ ॥ ୨୧ ॥ ଯାହାଙ୍କର ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣବୃଦ୍ଧି ସମୟରେ ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ, ସେ ସ୍ୱର୍ଗ ଲାଭ କରନ୍ତି । ଯାହାଙ୍କର ରଜୋଗୁଣବୃଦ୍ଧି ସମୟରେ ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ, ତାଙ୍କୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକ ମିଳେ । ଯେ ତମୋଗୁଣବୃଦ୍ଧି ଘଟିଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ମରନ୍ତି, ସେ ନରକରେ ପଡ଼ନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ତ୍ରିଗୁଣାତୀତ ବା ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି, ସେ ମୋତେ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥

ମନୁଷ୍ୟ ନିଷ୍କାମଭାବରେ କିମ୍ବା ମୋତେ ସମର୍ପଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଧର୍ମାଚରଣ କରୁଥିଲେ ସେହି ଧର୍ମାଚରଣ

କୈବଲ୍ୟଂ ସାତ୍ତ୍ୱିକଂ ଜ୍ଞାନଂ ରଜୋ ବୈକଳ୍ପିକଂ ଚ ଯତ୍ ।
ପ୍ରାକୃତଂ ତାମସଂ ଜ୍ଞାନଂ ମନ୍ନିଷ୍ଠଂ ନିର୍ଗୁଣଂ ସ୍ମୃତମ୍ ॥ ୨୪

ବନଂ ତୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକୋ ବାସୋ ଗ୍ରାମୋ ରାଜସ ଉଚ୍ୟତେ ।
ତାମସଂ ଦ୍ୟୂତସଦନଂ ମନ୍ନିକେତଂ ତୁ ନିର୍ଗୁଣମ୍ ॥ ୨୫

ସାତ୍ତ୍ୱିକଃ କାରକୋଽସଙ୍ଗୀ ରାଗାନ୍ଧୋ ରାଜସଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ତାମସଃ ସ୍ମୃତିବିଭ୍ରଷ୍ଟୋ ନିର୍ଗୁଣୋ ମଦପାଶ୍ରୟଃ ॥ ୨୬

ସାତ୍ତ୍ୱିକ୍ୟାଧ୍ୟାତ୍ମିକୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା କର୍ମଶ୍ରଦ୍ଧା ତୁ ରାଜସୀ ।
ତାମସ୍ୟଧର୍ମେ ଯା ଶ୍ରଦ୍ଧା ମତ୍ସେବାୟାଂ ତୁ ନିର୍ଗୁଣା ॥ ୨୭

ପଥ୍ୟଂ ପୂତମନାୟସ୍ତମାହାର୍ଯ୍ୟଂ ସାତ୍ତ୍ୱିକଂ ସ୍ମୃତମ୍ ।
ରାଜସଂ ଚେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରେଷ୍ଠଂ ତାମସଂ ଚାର୍ତିଦାଶୁଚି ॥ ୨୮

ସାତ୍ତ୍ୱିକଂ ସୁଖମାତ୍ମୋତ୍ଥଂ ବିଷୟୋତ୍ଥଂ ତୁ ରାଜସମ୍ ।
ତାମସଂ ମୋହଦୈନ୍ୟୋତ୍ଥଂ ନିର୍ଗୁଣଂ ମଦପାଶ୍ରୟମ୍ ॥ ୨୯

ଦ୍ରବ୍ୟଂ ଦେଶଃ ଫଳଂ କାଳୋ ଜ୍ଞାନଂ କର୍ମ ଚ କାରକଃ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧାବସ୍ଥାଽଽକୃତିର୍ନିଷ୍ଠା ତ୍ରୈଗୁଣ୍ୟଃ ସର୍ବ ଏବ ହି ॥ ୩୦

ସାତ୍ତ୍ୱିକ ହୋଇଯାଏ। ଯଦି କୌଣସି ଫଳପ୍ରାପ୍ତି କାମନା ରଖି କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରାଯାଏ, ତେବେ ତାହା ରାଜସିକ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଯେଉଁ କର୍ମ ଅନ୍ୟକୁ ଦୁଃଖ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅଥବା ଦେଖାଇହେବା ନିମନ୍ତେ କରାଯାଏ, ତାହା ତାମସିକ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୩ ॥ ଆତ୍ମାକୁ ଶୁଦ୍ଧ ବୋଲି ଜାଣିବା ହେଉଛି ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଜ୍ଞାନ। ଆତ୍ମାକୁ କର୍ତ୍ତା-ଭୋକ୍ତା ବୋଲି ବୁଝିବା ହେଉଛି ରାଜସ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ନିଜ ଶରୀରକୁ ହିଁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଧରିନେବା ହେଉଛି ତାମସିକ ଜ୍ଞାନ। ଏହି ତିନି ବିଷୟରୁ ଅତୀତ ମୋର ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟକ ବାସ୍ତବିକ ଜ୍ଞାନ ହିଁ ଗୁଣାତୀତ ଜ୍ଞାନ ॥ ୨୪ ॥ ବନରେ (ନିରୋଳା ଓ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ) ରହିବା ହେଉଛି ସାତ୍ତ୍ୱିକ ନିବାସ। ଗ୍ରାମରେ ରହିବା ହେଉଛି ରାଜସିକ ନିବାସ ଏବଂ ଜୁଆଖେଳ-ଘରେ ରହିବା ହେଉଛି ତାମସିକ ନିବାସ। ଏସବୁ ଛାଡ଼ି ମୋର ମନ୍ଦିରରେ ରହିବା ହେଉଛି ନିର୍ଗୁଣ ନିବାସ ॥ ୨୫ ॥ ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ କର୍ମ କରୁଥିବା ପୁରୁଷ ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ଆସକ୍ତିପ୍ରବଣ ହୋଇ କର୍ମ କରୁଥିବା ପୁରୁଷ ରାଜସିକ ଏବଂ ପୂର୍ବାପର ବିଚାର ନ କରି କର୍ମ କରୁଥିବା ପୁରୁଷ ହେଉଛି ତାମସିକ। ଏମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି କେବଳ ମୋର ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇ ବିନା ଅହଂକାରରେ କର୍ମ କରନ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ନିର୍ଗୁଣ କର୍ତ୍ତା ॥ ୨୬ ॥

ଆତ୍ମଜ୍ଞାନବିଷୟକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ହେଉଛି ସାତ୍ତ୍ୱିକ, କର୍ମବିଷୟକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରାଜସିକ ଏବଂ ଅଧର୍ମ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ହେଉଛି ତାମସିକ। ମୋର ସେବା ପ୍ରତି ହେଉଥିବା ଶ୍ରଦ୍ଧା ହେଉଛି ନିର୍ଗୁଣ ଶ୍ରଦ୍ଧା ॥ ୨୭ ॥ ଆରୋଗ୍ୟକାରକ, ପବିତ୍ର ଓ ଅନାୟାସଲବ୍ଧ ଆହାର ହେଉଛି ସାତ୍ତ୍ୱିକ। ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟ ପାଇଁ ରୁଚିକର ଏବଂ ସ୍ୱାଦଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା ଆହାର ହେଉଛି ରାଜସ। ଦୁଃଖଦାୟୀ ଓ ଅପବିତ୍ର ଆହାର ହେଉଛି ତାମସ ॥ ୨୮ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହେଲେ ବା ଆତ୍ମଚିନ୍ତନ କଲେ ଯେଉଁ ସୁଖ ପାଏ, ତାହା ହେଉଛି ସାତ୍ତ୍ୱିକ ସୁଖ। ବହିର୍ମୁଖୀ ହେଲେ ବା ବିଷୟାସକ୍ତ ହେଲେ ଯେଉଁ ସୁଖ ମିଳେ, ତାହା ହେଉଛି ରାଜସ ସୁଖ ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନ ତଥା ଦୈନ୍ୟଭାବରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ସୁଖ ହେଉଛି ତାମସ ସୁଖ। କିନ୍ତୁ ମୋର ପରାୟଣ ହେଲେ ମୋଠାରୁ ଯେଉଁ ସୁଖ ମିଳେ, ତାହା ହେଉଛି ଗୁଣାତୀତ ଓ ଅପ୍ରାକୃତ ସୁଖ ॥ ୨୯ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଦ୍ରବ୍ୟ, ଦେଶ, ଫଳ, କାଳ, ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ, କର୍ତ୍ତା, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଅବସ୍ଥା, ଦେବ-ମନୁଷ୍ୟ-ତିର୍ଯ୍ୟଗାଦି ଶରୀର ଓ ନିଷ୍ଠା—ଏସବୁ ହେଉଛି ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ॥ ୩୦ ॥

ସର୍ବେ ଗୁଣମୟା ଭାବାଃ ପୁରୁଷାବ୍ୟକ୍ତଧିଷ୍ଠିତାଃ ।
ଦୃଷ୍ଟଂ ଶ୍ରୁତମନୁଧ୍ୟାତଂ ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ବା ପୁରୁଷର୍ଷଭ ॥ ୩୧

ଏତାଃ ସଂସୃତୟଃ ପୁଂସୋ ଗୁଣକର୍ମନିବନ୍ଧନାଃ ।
ଯେନେମେ ନିର୍ଜିତାଃ ସୌମ୍ୟ ଗୁଣା ଜୀବେନ ଚିତ୍ତଜାଃ ।
ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ମନ୍ନିଷ୍ଠୋ ମଦ୍ଭାବାୟ ପ୍ରପଦ୍ୟତେ ॥ ୩୨

ତସ୍ମାଦ୍ ଦେହମିମଂ ଲବ୍ଧ୍ୱା ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନସମ୍ଭବମ୍ ।
ଗୁଣସଙ୍ଗଂ ବିନିର୍ଧୂୟ ମାଂ ଭଜନ୍ତୁ ବିଚକ୍ଷଣାଃ ॥ ୩୩

ନିଃସଙ୍ଗୋ ମାଂ ଭଜେଦ୍ ବିଦ୍ୱାନପ୍ରମତ୍ତୋ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ରଜସ୍ତମଶ୍ଚାଭିଜୟେତ୍ ସତ୍ତ୍ୱସଂସେବୟା ମୁନିଃ ॥ ୩୪

ସତ୍ତ୍ୱଂ ଚାଭିଜୟେଦ୍ ଯୁକ୍ତୋ ନୈରପେକ୍ଷ୍ୟେଣ ଶାନ୍ତଧୀଃ ।
ସମ୍ପଦ୍ୟତେ ଗୁଣୈର୍ମୁକ୍ତୋ ଜୀବୋ ଜୀବଂ ବିହାୟ ମାମ୍ ॥ ୩୫

ଜୀବୋ ଜୀବବିନିର୍ମୁକ୍ତୋ ଗୁଣୈଶ୍ଚାଶୟସମ୍ଭବୈଃ ।
ମୟୈବ ବ୍ରହ୍ମଣା ପୂର୍ଣ୍ଣୋ ନ ବହିର୍ନାନ୍ତରଶ୍ଚରେତ୍ ॥ ୩୬

ହେ ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠ! ପୁରୁଷ ଓ ପ୍ରକୃତିର ଆଶ୍ରିତ ହୋଇ ଯେତେ ଭାବ ରହିଛି, ତାହା ନେତ୍ରାଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁଭବ କରାଯାଇଥିବା ଭାବ ହେଉ, କି ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ଲୋକଲୋକାନ୍ତର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶୁଣା ଯାଇଥିବା ଭାବ ହେଉ, କି ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ବିଚାର କରାଯାଇଥିବା ଭାବ ହେଉ— ସେସବୁ ଭାବ ହେଉଛି ଗୁଣମୟ ॥ ୩୧ ॥ ଜୀବକୁ ଯେତେ ସବୁ ଯୋନି ବା ଗତି ମିଳେ, ସେସବୁ ତାର ଗୁଣ ଓ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ମିଳେ। ହେ ସୌମ୍ୟ ! ସବୁ ଗୁଣ ଚିତ୍ତ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ। ଯେଉଁ ଜୀବ ସେସବୁକୁ ଜୟ କରିପାରେ, ସେ ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ମୋଠାରେ ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଅନ୍ତକାଳରେ ମୋତେ ପାଇଯାଏ ॥ ୩୨ ॥

ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ। ଏହି ଶରୀରରେ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା ତଥା ସେହି ଜ୍ଞାନରେ ଦୃଢ଼ ନିଷ୍ଠାରୂପୀ ବିଜ୍ଞାନ (ତତ୍ତ୍ୱନିଷ୍ଠା) ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିବା ସମ୍ଭବପର। ତେଣୁ ଏପରି ଶରୀର ପାଇ, ବୁଦ୍ଧିମାନ ପୁରୁଷ ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଆସକ୍ତି ଛାଡ଼ିଦେଇ ମୋର ଭଜନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୩ ॥ ବିଚାରଶୀଳ ପୁରୁଷ ସାବଧାନତାର ସହିତ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣରେ ଲାଗିରହି ତାହାରି ସାହାଯ୍ୟରେ ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣ ଉପରେ ଜୟ ଲାଭ କରିବା ଉଚିତ। ଏହାଛଡ଼ା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶ କରିବା ସହିତ ମୋର ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣି ସେ ଭଜନରେ ଲାଗିଯିବା ଆବଶ୍ୟକ। ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଲେଶମାତ୍ର ଆସକ୍ତି ରଖିବା ଅନୁଚିତ ॥ ୩୪ ॥ ଧ୍ୟାନଯୋଗଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରିଦେଇ, କାହାରି ଉପରେ ନିର୍ଭର ନ କରି ଜୀବ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣକୁ ମଧ୍ୟ ଜୟ କରିପାରିବ। ଏପରିଭାବରେ ଗୁଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଜୀବ ନିଜର ଜୀବଭାବ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମୋ ସହିତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଶିଯାଏ। ସେ ମୋ ସହିତ ଏକ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୫ ॥ ଜୀବଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇ ସେ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଗୁଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋ ସହିତ ମିଶି ଏକାକାର ହୋଇଯାଏ। ତା'ପରେ ତାର ଆଉ ପୁନରାଗମନ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ
ପଞ୍ଚବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୫ ॥

+++

ଅଥ ଷଡ୍‌ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୁରୂରବାଙ୍କର ବୈରାଗ୍ୟୋକ୍ତି

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ମଲ୍ଲକ୍ଷଣମିମଂ କାୟଂ ଲବ୍‌ଧ୍ୱା ମଦ୍ଧର୍ମ ଆସ୍ଥିତଃ ।
ଆନନ୍ଦଂ ପରମାତ୍ମାନମାତ୍ମସ୍ଥଂ ସମୁପୈତି ମାମ୍ ॥ ୧

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଏହି ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ହେଉଛି ମୋର ସ୍ୱରୂପଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାର ବା ମୋତେ ପାଇବାର ମୁଖ୍ୟ ମାଧ୍ୟମ । ଏହି ଶରୀର ପାଇ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମରେ ମୋତେ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି, ସେ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ସ୍ଥିତ ମୋତେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଲାଭ କରିପାରିବେ ॥ ୧ ॥

ଗୁଣମୟ୍ୟା ଜୀବଯୋନ୍ୟା ବିମୁକ୍ତୋ ଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠୟା ।
ଗୁଣେଷୁ ମାୟାମାତ୍ରେଷୁ ଦୃଶ୍ୟମାନେଷ୍ୱବସ୍ତୁତଃ ।
ବର୍ତ୍ତମାନୋଽପି ନ ପୁମାନ୍ ଯୁଜ୍ୟତେଽବସ୍ତୁଭିର୍ଗୁଣୈଃ ॥ ୨

ଜୀବକୁ ମିଳୁଥିବା ସକଳ ଯୋନି ଓ ସବୁ ଗତି ହେଉଛି ତ୍ରିଗୁଣମୟୀ । ଜୀବ ଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠାଦ୍ୱାରା ତ୍ରିଗୁଣରୁ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ସତ୍ତ୍ୱ-ରଜ ଆଦି ଯେଉଁ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଦେଖାଯାଉଛି, ସେଗୁଡ଼ିକର ବାସ୍ତବରେ କୌଣସି ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ; ସେଗୁଡ଼ିକ ମାୟାମାତ୍ର । ଜ୍ଞାନ ହୋଇଯିବା ପରେ ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ରହି ମଧ୍ୟ, ସେଗୁଡ଼ିକର ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୨ ॥

ସଙ୍ଗଂ ନ କୁର୍ଯ୍ୟାଦସତାଂ ଶିଶ୍ନୋଦରତୃପାଂ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ତସ୍ୟାନୁଗସ୍ତମସ୍ୟନ୍ଧେ ପତତ୍ୟନ୍ଧାନୁଗାନ୍ଧବତ୍ ॥ ୩

ସାଧାରଣ ଲୋକେ ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ବିଷୟଭୋଗରେ ଓ ଉଦରପୋଷଣରେ ହିଁ ବ୍ୟସ୍ତ ରହନ୍ତି, ସେଭଳି ଅସତ୍ ଲୋକଙ୍କର ସଙ୍ଗ କେବେ ବି କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; କାରଣ ଅନ୍ଧର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଚାଲୁଥିବା ଅନ୍ଧର ଯେଉଁ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୁଏ, ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗମନ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୁଏ । ତାକୁ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ହିଁ ବାଟ ଦରାଣ୍ଡି ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୩ ॥

ଐଳଃ ସମ୍ରାଡ଼ିମାଂ ଗାଥାମଗାୟତ ବୃହଚ୍ଛ୍ରବାଃ ।
ଉର୍ବଶୀବିରହାନ୍ ମୁହ୍ୟନ୍ ନିର୍ବିଣ୍ଣଃ ଶୋକସଂଯମେ ॥ ୪

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯଶସ୍ୱୀ ସମ୍ରାଟ ଇଳାନନ୍ଦନ ପୁରୂରବା ପ୍ରଥମେ ଉର୍ବଶୀଙ୍କ ବିରହରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୁହ୍ୟମାନ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ପରେ, ଶୋକ ଦୂର ହେବାରୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରବଳ ବୈରାଗ୍ୟ ଜାତ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ଗୋଟିଏ ଗାଥା (୭ମରୁ ୨୪ଶ ଶ୍ଳୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣିତ) ଗାଇଥିଲେ—॥ ୪ ॥

ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱାଽଽତ୍ମାନଂ ବ୍ରଜନ୍ତୀଂ ତାଂ ନଗ୍ନ ଉନ୍ମତ୍ତବନ୍ନୃପଃ ।
ବିଲପନ୍ନନ୍ୱଗାଜ୍ଜାୟେ ଘୋରେ ତିଷ୍ଠେତି ବିକ୍ଳବଃ ॥ ୫

ଉର୍ବଶୀ ପୁରୂରବାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ପଳାଉଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କ ପଛରେ ରାଜା ପୁରୂରବା ଉଲଗ୍ନ ହୋଇ, ପାଗଳଙ୍କ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ 'ହେ ନିଷ୍ଠୁର ହୃଦୟା ! ଟିକେ ରହିଯାଅ । ରହିଯାଅ !'—ଏପରି କହି ଧାଇଁଥିଲେ ॥ ୫ ॥

କାମାନତୃପ୍ତୋଽନୁଜୁଷନ୍ କ୍ଷୁଲ୍ଲକାନ୍ ବର୍ଷଯାମିନୀଃ ।
ନ ବେଦ ଯାନ୍ତୀର୍ନାୟାନ୍ତୀରୁର୍ବଶ୍ୟାକୃଷ୍ଟଚେତନଃ ॥ ୬

ଉର୍ବଶୀ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ହରଣ କରି ନେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ବିଷୟଭୋଗରୁ ତୃପ୍ତି ମିଳି ନ ଥିଲା । ସେ ତୁଚ୍ଛ ବିଷୟ ଭିତରେ ଏତେ ବୁଡ଼ିଯାଇଥିଲେ ଯେ, ବର୍ଷ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତେବେଳେ ରାତି ସରୁଥିଲା ଓ କେତେବେଳେ ରାତି ହେଉଥିଲା, ତାହା ଜାଣି ପାରି ନ ଥିଲେ ॥ ୬ ॥

ଐଳ ଉବାଚ

ଅହୋ ମେ ମୋହବିସ୍ତାରଃ କାମକଶ୍ମଳଚେତସଃ ।
ଦେବ୍ୟା ଗୃହୀତକଣ୍ଠସ୍ୟ ନାୟୁଃଖଣ୍ଡା ଇମେ ସ୍ମୃତାଃ ॥ ୭

ନାହଂ ବେଦାଭିନିର୍ମୁକ୍ତଃ ସୂର୍ଯ୍ୟୋ ବାଭ୍ୟୁଦିତୋଽମୁୟା ।
ମୁଷିତୋ ବର୍ଷପୂଗାନାଂ ବତାହାନି ଗତାନ୍ୟୁତ ॥ ୮

ଅହୋ ମେ ଆତ୍ମସମ୍ମୋହୋ ଯେନାତ୍ମା ଯୋଷିତାଂ କୃତଃ ।
କ୍ରୀଡ଼ାମୃଗଶ୍ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ନରଦେବଶିଖାମଣିଃ ॥ ୯

ସପରିଚ୍ଛଦମାତ୍ମାନଂ ହିତ୍ୱା ତୃଣମିବେଶ୍ୱରମ୍ ।
ଯାନ୍ତୀଂ ସ୍ତ୍ରିୟଂ ଚାନ୍ୱଗମଂ ନଗ୍ନ ଉନ୍ମତ୍ତବଦ୍ ରୁଦନ୍ ॥ ୧୦

କୁତସ୍ତସ୍ୟାନୁଭାବଃ ସ୍ୟାତ୍ ତେଜ ଈଶତ୍ୱମେବ ବା ।
ଯୋଽନ୍ୱଗଚ୍ଛଂ ସ୍ତ୍ରିୟଂ ଯାନ୍ତୀଂ ଖରବତ୍ ପାଦତାଡ଼ିତଃ ॥ ୧୧

କିଂ ବିଦ୍ୟୟା କିଂ ତପସା କିଂ ତ୍ୟାଗେନ ଶ୍ରୁତେନ ବା ।
କିଂ ବିବିକ୍ତେନ ମୌନେନ ସ୍ତ୍ରୀଭିର୍ଯସ୍ୟ ମନୋ ହୃତମ୍ ॥ ୧୨

ସ୍ୱାର୍ଥସ୍ୟାକୋବିଦଂ ଧିଙ୍ ମାଂ ମୂର୍ଖଂ ପଣ୍ଡିତମାନିନମ୍ ।
ଯୋଽହମୀଶ୍ୱରତାଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀଭିର୍ଗୋଖରବଜ୍ଜିତଃ ॥ ୧୩

ସେବତୋ ବର୍ଷପୂଗାନ୍ ମେ ଉର୍ବଶ୍ୟା ଅଧରାସବମ୍ ।
ନ ତୃପ୍ୟତ୍ୟାତ୍ମଭୂଃ କାମୋ ବହ୍ନିରାହୁତିଭିର୍ଯଥା ॥ ୧୪

ପୁଂଶ୍ଚଲ୍ୟାପହୃତଂ ଚିତ୍ତଂ କୋ ନ୍ୱନ୍ୟୋ ମୋଚିତୁଂ ପ୍ରଭୁଃ ।
ଆତ୍ମାରାମେଶ୍ୱରମୃତେ ଭଗବନ୍ତମଧୋକ୍ଷଜମ୍ ॥ ୧୫

ପୁରୂରବା କହିଲେ—ହାୟ ! ହାୟ ! ମୋର କେଡ଼େ ମୂଢ଼ତା ଦେଖିଲ ! ମୋର ଚିତ୍ତକୁ କାମବାସନା କେତେ କଳୁଷିତ କରି ନ ଦେଲା ସତେ ! ଉର୍ବଶୀ ତା' ବାହୁରେ ମୋ ଗଳାକୁ ଏପରି ଭିଡ଼ି ଧରିଲା ଯେ, ମୁଁ ମୋ ପରମାୟୁର କେତେ ବର୍ଷ ଯେ ହରାଇଦେଲି, ତାହା ଜାଣି ପାରିଲି ନାହିଁ। ଓହୋ ! ବିସ୍ମୃତିର ବି ତ ଗୋଟାଏ ସୀମା ଅଛି ॥ ୭ ॥ ହାୟ ! ସେ ମୋର ସର୍ବସ୍ୱ ଲୁଟି ନେଇଗଲା । କେତେବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ହେଉଥିଲେ, କେତେବେଳେ ଉଦୟ ହେଉଥିଲେ, ମୁଁ ତାହା ବି ଜାଣିପାରୁ ନ ଥିଲି । ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ଦିନ ପରେ ଦିନ ହୋଇ ଅନେକ ବର୍ଷ ବିତିଗଲା, ଅଥଚ ମୁଁ ତାହା ଆଦୌ ଜାଣି ପାରିଲି ନାହିଁ ! ॥ ୮ ॥

ଆହାଃ, କେଡ଼େ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ! ମୋ ମନରେ ଏତେ ମୋହ ବଢ଼ିଗଲା ଯେ, ତାହା ମୋ'ପରି ନରଦେବଶିରୋମଣି ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ରାଟ ପୁରୂରବାକୁ ବି ସ୍ତ୍ରୀ-ହାତର କ୍ରୀଡ଼ାମୃଗ (ଖେଳନା) କରିଦେଲା ॥ ୯ ॥ ଦେଖିଲ ! ମୁଁ ହେଉଛି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଶାସନ କରୁଥିବା ସମ୍ରାଟ । ଅଥଚ ସେ ମୋର ରାଜପାଟକୁ କୁଟାଖଣ୍ଡିକ ପରି ଅନାଦର କରି ମୋତେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପଳାଇଗଲା ଏବଂ ମୁଁ ପାଗଳ ପରି ଲଙ୍ଗଳାମୁକୁଳା ହୋଇ କାନ୍ଦିବୋବେଇ ତା'ପଛରେ ଧାଇଁଲି !! ॥ ୧୦ । ମୁଁ ଗଧ ପରି ଲାତ ଗୋଇଠା ଖାଇ ମଧ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ ପଛରେ ଧାଇଁଲି ! ତାହେଲେ ମୋ ପାଖରେ ଆଉ ପ୍ରଭାବ, ତେଜ ଓ ରାଜପଣ କ'ଣ ରହିଲା ! ॥ ୧୧ ॥ ସତରେ, ଯାହାର ମନକୁ ନାରୀ ବଶ କରିନେଲା, ତାହାର ବିଦ୍ୟା, ତପସ୍ୟା, ତ୍ୟାଗ, ବେଦାଧ୍ୟୟନ, ଏକାନ୍ତବାସ ଓ ମୌନ ସବୁକିଛି ବୃଥା ॥୧୨॥

ମୋତେ ତ ମୋର ହାନି କ'ଣ, ଲାଭ କ'ଣ, ସେ ବିଷୟରେ ହୋସ ନାହିଁ, ଅଥଚ ମୁଁ ନିଜକୁ ଜଣେ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି ଭାବୁଛି ! ମୋ ପରି ମୂର୍ଖକୁ ଧିକ୍ ! ହାୟ ! ମୁଁ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ରାଟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଗଧ ଓ ବଳଦଙ୍କ ପରି ଛାର ସ୍ତ୍ରୀଟାର ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ିଗଲି ॥ ୧୩ ॥ ମୁଁ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ଉର୍ବଶୀର ଅଧରରୁ ମାଦକ ମଦିରା ପାନ କଲି; ତଥାପି ମୋର କାମବାସନା ତୃପ୍ତ ହେଲା ନାହିଁ। ସତରେ, ଯେତେ ଆହୁତି ଦେଲେ ବି ଅଗ୍ନି ଯେପରି ତୃପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ, କାମବାସନା ସେହିପରି କଦାପି ତୃପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ॥ ୧୪ ॥ ହାୟ ! ସେହି କୁଳଟା ନାରୀଟା ମୋର ଚିତ୍ତ ଘେରାଇନେଲା । ଆତ୍ମାରାମ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତମାନଙ୍କର

ବୋଧ୍ୟମାନସ୍ୟାପି ଦେବ୍ୟା ମେ ସୂକ୍ତବାକ୍ୟେନ ଦୁର୍ମତେଃ ।
ମନୋଗତୋ ମହାମୋହୋ ନାପୟାତ୍ୟଜିତାତ୍ମନଃ ॥ ୧୬

କିମେତୟା ନୋଽପକୃତଂ ରଜ୍ଜ୍ୱା ବା ସର୍ପଚେତସଃ ।
ରଜ୍ଜୁସ୍ୱରୂପାବିଦୁଷୋ ଯୋଽହଂ ଯଦଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୧୭

କ୍ୱାୟଂ ମଲୀମସଃ କାୟୋ ଦୌର୍ଗନ୍ଧ୍ୟାଦ୍ୟାତ୍ମକୋଽଶୁଚିଃ ।
କ୍ୱ ଗୁଣାଃ ସୌମନସ୍ୟାଦ୍ୟା ହ୍ୟଧ୍ୟାସୋଽବିଦ୍ୟୟା କୃତଃ ॥ ୧୮

ପିତ୍ରୋଃ କିଂ ସ୍ୱଂ ନୁ ଭାର୍ଯ୍ୟାୟାଃ ସ୍ୱାମିନୋଽଗ୍ନେଃ ଶ୍ୱଗୃଧ୍ରୟୋଃ ।
କିମାତ୍ମନଃ କିଂ ସୁହୃଦାମିତି ଯୋ ନାବସୀୟତେ ॥ ୧୯

ତସ୍ମିନ୍ କଳେବରେଽମେଧ୍ୟେ ତୁଚ୍ଛନିଷ୍ଠେ ବିଷଜ୍ଜତେ ।
ଅହୋ ସୁଭଦ୍ରଂ ସୁନସଂ ସୁସ୍ମିତଂ ଚ ମୁଖଂ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୨୦

ତ୍ୱଙ୍ମାଂସରୁଧିରସ୍ନାୟୁମେଦୋମଜ୍ଜାସ୍ଥିସଂହତୌ ।
ବିଣ୍ମୂତ୍ରପୂୟେ ରମତାଂ କୃମୀଣାଂ କିୟଦନ୍ତରମ୍ ॥ ୨୧

ଅଥାପି ନୋପସଜ୍ଜେତ ସ୍ତ୍ରୀଷୁ ସ୍ତ୍ରୈଣେଷୁ ଚାର୍ଥବିତ୍ ।
ବିଷୟେନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯୋଗାନ୍ ମନଃ କ୍ଷୁଭ୍ୟତି ନାନ୍ୟଥା ॥ ୨୨

ଅଦୃଷ୍ଟାଦଶ୍ରୁତାଦ୍ ଭାବାନ୍ନ ଭାବ ଉପଜାୟତେ ।
ଅସଂପ୍ରଯୁଞ୍ଜତଃ ପ୍ରାଣାନ୍ ଶାମ୍ୟତି ସ୍ତିମିତଂ ମନଃ ॥ ୨୩

ପ୍ରଭୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଭଗବାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଏ ଏପରି ଅଛି, ଯେ କି ମୋତେ ତା' ମୋହଜାଲରୁ ମୁକ୍ତ କରିପାରିବ ! ॥ ୧୫ ॥

ଉର୍ବଶୀ ବାସ୍ତବରେ ମୋତେ ବୈଦିକ ସୂକ୍ତର ବଚନଦ୍ୱାରା ଯଥାର୍ଥ କଥା କହି ବୁଝାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ମୋର ବୁଦ୍ଧି ଏପରି ବିମୋହିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ, ତାହା ଶୁଣି ମଧ୍ୟ ମୋ ମନର ଭୟଙ୍କର ମୋହ ତୁଟିଲା ନାହିଁ। ଯେହେତୁ ମୋ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ହିଁ ମୋର ଆୟତ୍ତରେ ନ ଥିଲେ, ତେଣୁ ମୁଁ ସେହି ଯଥାର୍ଥ ବଚନ ବୁଝିଥାନ୍ତି ବା କିପରି ! ॥ ୧୬ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକ ଦଉଡ଼ିର ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣି ନ ପାରି, ତାହାକୁ ସାପ ବୋଲି ଭାବି ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରୁଛି, ଦଉଡ଼ି ଭଲା ତାର କଣ ବିଗାଡ଼ିଛି ଯେ! ଦଉଡ଼ିର ଦୋଷ କ'ଣ ? ଠିକ୍ ସେହିପରି ମୁଁ ନିଜେ ଅଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହୋଇଥିବାରୁ, ମୁଁ ହିଁ ଅପରାଧୀ ॥ ୧୭ ॥ ଏ ମଳମୂତ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୁର୍ଗନ୍ଧମୟ ଅପବିତ୍ର ଶରୀର କେଉଁଠି, ଆଉ ସୁକୁମାରତା, ପବିତ୍ରତା, ସୁଗନ୍ଧ ଆଦି ପୁଷ୍ପୋଚିତ ସୁଗୁଣ କେଉଁଠି ! କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଅଧମ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଅସୁନ୍ଦରତାରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆରୋପ କରିଦେଲି ॥ ୧୮ ॥ ଏହି ଶରୀରଟା ପିତାମାତାଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ, ନା ପତ୍ନୀର ସମ୍ପଦ? ଏହା ମାଲିକ କିଣି ନେଇଥିବା ବସ୍ତୁ, ନା ଅଗ୍ନିର ଇନ୍ଧନ, ନା କୁକୁର-ଶାଗୁଣାଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ? ଏ ଶରୀରକୁ ନିଜର ବୋଲି କହିବା, ନା ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କର ବୋଲି କହିବା ? ବହୁତ ଭାବିଚିନ୍ତି ବିଗ୍ୱର କରିବା ପରେ, ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବାହାରୁଛି ଯେ, ଏହା କାହାରି ନୁହେଁ ॥ ୧୯ ॥ ଏ ଶରୀରଟା ନିତାନ୍ତ ଅପବିତ୍ର ; ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୁଚ୍ଛ। ଏପରି ଶରୀର ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ କହୁଛି, "ଆଃ ! ଏ ସ୍ତ୍ରୀର ମୁହଁଟି କି ଚମତ୍କାର ! ତା' ନାକ ଓ ହସ କି ସୁନ୍ଦର !" ॥ ୨୦ ॥ ଏ ଶରୀର ହେଉଛି ଚର୍ମ, ମାଂସ, ରକ୍ତ, ସ୍ନାୟୁ, ମେଦ, ମଜ୍ଜା ଓ ଅସ୍ଥିର ଏକ ପିଣ୍ଡମାତ୍ର ଏବଂ ଏହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି ମଳ, ମୂତ୍ର ତଥା ପୂୟରେ। ମନୁଷ୍ୟ ଯଦି ଏପରି ଶରୀରରେ ରମଣ କରିବ, ତେବେ ମଳମୂତ୍ରର କୀଟ ଓ ତା'ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ କ'ଣ ରହିଲା ! ॥ ୨୧ ॥ ତେଣୁ ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ଚାହୁଁଥିବା ବିବେକୀ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ତଥା ସ୍ତ୍ରୀଲମ୍ପଟ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ବିଷୟ ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସଂଯୋଗ ହେଲେ ହିଁ ମନରେ ବିକାର ଜାତ ହୁଏ ; ନଚେତ୍ ବିକାର ସୃଷ୍ଟି ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ॥ ୨୨ ॥ କେବେ ବି ଦେଖି ନ ଥିବା ବା ଶୁଣି ନ ଥିବା ବସ୍ତୁ ପାଇଁ ମନରେ

ତସ୍ମାତ୍ ସଙ୍ଗୋ ନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଃ ସ୍ତ୍ରୀଷୁ ସ୍ତୈଣେଷୁ ଚେନ୍ଦ୍ରିୟୈଃ ।
ବିଦୁଷାଂ ଚ୍ୟପ୍ୟବିଶ୍ରବ୍ଧଃ ଷଡ୍ବର୍ଗଃ କିମୁ ମାଦୃଶାମ୍ ॥ ୨୪

କଦାପି ବିକାର ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଷୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସଂଯୋଗ ହେବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ମନ ସ୍ୱତଃ ସ୍ଥିର ଓ ଶାନ୍ତ ରହେ । ତେଣୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀଲମ୍ପଟମାନଙ୍କ ସହିତ ମନ, ବଚନ ଓ କର୍ଣ୍ଣ ଆଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ କଦାପି କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ମୋ' ପରି ଲୋକଙ୍କ କଥା କଣ କହିବି, ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ନିଜର ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ବିଶ୍ୱସନୀୟ ନୁହନ୍ତି ॥ ୨୩,୨୪ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଏବଂ ପ୍ରଗାୟନ୍ ନୃପଦେବଦେବଃ
ସ ଉର୍ବଶୀଲୋକମଥୋ ବିହାୟ ।
ଆତ୍ମାନମାତ୍ମନ୍ୟବଗମ୍ୟ ମାଂ ବୈ
ଉପାରମଜ୍‌ଜ୍ଞାନବିଧୂତମୋହଃ ॥ ୨୫

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ରାଜରାଜେଶ୍ୱର ପୁରୂରବାଙ୍କ ମନରେ ଏପରି ଭାବୋଦ୍‌ଗାର ଉଠିବାରୁ ସେ ନିଜର ମନକୁ ଉର୍ବଶୀଙ୍କ ଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହଟାଇ ଆଣିଲେ । ଏଥର ଜ୍ଞାନୋଦୟ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ତାଙ୍କର ମୋହ ତୁଟିଗଲା ଏବଂ ସେ ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ମୋର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର କରି ଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କଲେ ॥ ୨୫ ॥

ତତୋ ଦୁଃସଙ୍ଗମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ସତ୍ସୁ ସଜ୍ଜେତ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ।
ସନ୍ତ ଏତସ୍ୟ ଛିନ୍ଦନ୍ତି ମନୋବ୍ୟାସଙ୍ଗମୁକ୍ତିଭିଃ ॥ ୨୬

ତେଣୁ ଯେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍, ସେ ପୁରୂରବାଙ୍କ ପରି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି କୁସଙ୍ଗ ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନେ ସଦୁପଦେଶ ଦେଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମନର ଆସକ୍ତି ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତି । ସେମାନେ କେବେ ବି କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପାଇଁ ଲାଳାୟିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସର୍ବଦା ମୋଠାରେ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଶାନ୍ତିର ଅଗାଧ ସାଗର ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାଏ । ସେମାନେ ସର୍ବଦା ସର୍ବତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରେ ସମାନରୂପରେ ସ୍ଥିତ ମୋତେ ହିଁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ଲେଶମାତ୍ର ମମତ୍ୱ ଓ ଅହଂକାର ନ ଥାଏ । ସେମାନେ ଶୀତ-ଉଷ୍ଣ, ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଆଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ସମ ରହନ୍ତି ତଥା କୌଣସି ପ୍ରକାର ଧନସମ୍ପଦ ସଂଗ୍ରହ କରି ରଖନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୬,୨୭ ॥

ସନ୍ତୋଽନପେକ୍ଷା ମଚ୍ଚିତ୍ତାଃ ପ୍ରଶାନ୍ତାଃ ସମଦର୍ଶିନଃ ।
ନିର୍ମମା ନିରହଙ୍କାରା ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱା ନିଷ୍ପରିଗ୍ରହାଃ ॥ ୨୭

ତେଷୁ ନିତ୍ୟଂ ମହାଭାଗ ମହାଭାଗେଷୁ ମତ୍‌କଥାଃ ।
ସମ୍ଭବନ୍ତି ହିତା ନୃଣାଂ ଜୁଷତାଂ ପ୍ରପୁନନ୍ତ୍ୟଘମ୍ ॥ ୨୮

ହେ ପରମଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଉଦ୍ଧବ ! ସାଧୁସନ୍ଥମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୌଭାଗ୍ୟବାନ୍ ପୁରୁଷ; କାରଣ ସେମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ସର୍ବଦା ମୋରି ଲୀଳାଚରିତର ଚର୍ଚ୍ଚା ଚାଲିଥାଏ । ମୋର ଲୀଳାଚରିତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହିତକର । ଯେଉଁମାନେ ତାହା କହିବା ଓ ଶୁଣିବାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ପାପ ଧୋଇ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୮ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଆଦର ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ମୋର ଲୀଳା-କଥା ଶ୍ରବଣ, ଗାନ ଓ ଅନୁମୋଦନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମୋର ପରାୟଣ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଓ

ତା ଯେ ଶୃଣ୍ୱନ୍ତି ଗାୟନ୍ତି ହ୍ୟନୁମୋଦନ୍ତି ଚାଦୃତାଃ ।
ମତ୍ପରାଃ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନାଶ୍ଚ ଭକ୍ତିଂ ବିନ୍ଦନ୍ତି ତେ ମୟି ॥ ୨୯

ଭକ୍ତିଂ ଲବ୍ଧବତଃ ସାଧୋଃ କିମନ୍ୟଦବଶିଷ୍ୟତେ ।
ମୟ୍ୟନନ୍ତଗୁଣେ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟାନନ୍ଦାନୁଭବାତ୍ମନି ॥ ୩୦

ମୋର ପ୍ରେମୀଭକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୁଁ ହେଉଛି ଅନନ୍ତ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ କଲ୍ୟାଣମୟ ଗୁଣମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ । ମୁଁ ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆନନ୍ଦାନୁଭବସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମା ଓ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରଂବ୍ରହ୍ମ । ଯାହାଙ୍କର ମୋ'ଠାରେ ଭକ୍ତି ହୋଇଯାଇଛି, ଜାଣ, ସେ ସନ୍ଥ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଆଉ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପାଇବାକୁ ବାକି ନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥

ଯଥୋପଶ୍ରୟମାଣସ୍ୟ ଭଗବନ୍ତଂ ବିଭାବସୁମ୍ ।
ଶୀତଂ ଭୟଂ ତମୋଽପ୍ୟେତି ସାଧୂନ୍ ସଂସେବତସ୍ତଥା ॥ ୩୧

ଯେକୌଣସି ଲୋକ ହୁଅନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସେ ଯଦି ସନ୍ଥପୁରୁଷଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ତେବେ ତାଙ୍କର ଆସକ୍ତି, ସଂସାରଭୟ ଓ ତାର ମୂଳକାରଣ ଅଜ୍ଞାନ ସର୍ବଥା ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯିବ । ଆହେ ! ଯେ ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ତାଙ୍କୁ କ'ଣ ଶୀତ, ଭୟ ଅଥବା ଅନ୍ଧକାରଜନିତ ଦୁଃଖ ବାଧିପାରିବ ? ॥ ୩୧ ॥

ନିମଜ୍ଜ୍ୟୋନ୍ମଜ୍ଜତାଂ ଘୋରେ ଭବାବ୍ଧୌ ପରମାୟନମ୍ ।
ସନ୍ତୋ ବ୍ରହ୍ମବିଦଃ ଶାନ୍ତା ନୌର୍ଦୃଢ଼େବାପ୍ସୁ ମଜ୍ଜତାମ୍ ॥ ୩୨

ପାଣିରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ପାଇଁ ଦୃଢ଼ ନୌକା ଯେପରି ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ, ଏହି ଘୋର ସଂସାରସାଗରରେ ଉବୁଟୁବୁ ହେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ସେହିପରି ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତା ଓ ଶାନ୍ତ ସନ୍ଥଜନ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ॥ ୩୨ ॥

ଅନ୍ନଂ ହି ପ୍ରାଣିନାଂ ପ୍ରାଣ ଆର୍ତ୍ତାନାଂ ଶରଣଂ ତ୍ୱହମ୍ ।
ଧର୍ମୋ ବିତ୍ତଂ ନୃଣାଂ ପ୍ରେତ୍ୟ ସନ୍ତୋଽର୍ବାଗ୍ ବିଭ୍ୟତୋଽରଣମ୍ ॥ ୩୩

ଅନ୍ନଦ୍ୱାରା ଯେପରି ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ହୁଏ, ମୁଁ (ପରମାତ୍ମା) ଯେପରି ଦୀନଦୁଃଖୀମାନଙ୍କର ପରମ ରକ୍ଷକ, ଧର୍ମ ହିଁ ଯେପରି ପରଲୋକ ପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟର ଏକମାତ୍ର ପୁଞ୍ଜି, ସନ୍ଥଜନ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେହିପରି ସଂସାରରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଇଥିବା ଲୋକଙ୍କର ପରମ ଧନ, ପ୍ରାଣ ଓ ପରମ ଆଶ୍ରୟ ॥ ୩୩ ॥

ସନ୍ତୋ ଦିଶନ୍ତି ଚକ୍ଷୂଂସି ବହିରର୍କଃ ସମୁତ୍ଥିତଃ ।
ଦେବତା ବାନ୍ଧବାଃ ସନ୍ତଃ ସନ୍ତ ଆତ୍ମାହମେବ ଚ ॥ ୩୪

ଆକାଶରେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଉଦିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କୁ କେବଳ ବାହ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଦାନ କରେ, କିନ୍ତୁ ସନ୍ଥପୁରୁଷମାନେ ନିଜକୁ ଓ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଲୋକଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ସାଧୁସନ୍ଥମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ଅନୁଗ୍ରହଶୀଳ ଦେବତା, ଲୋକଙ୍କର ହିତୈଷୀ ସୁହୃଦ୍ ତଥା ପ୍ରିୟତମ ଆତ୍ମା । ଅଧିକ କ'ଣ କହିବି, ସ୍ୱୟଂ ମୁଁ ହିଁ ସନ୍ଥଜନଙ୍କ ରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ॥ ୩୪ ॥

ବୈତସେନସ୍ତତୋଽପ୍ୟେବମୁର୍ବଶ୍ୟା ଲୋକନିଃସ୍ପୃହଃ ।
ମୁକ୍ତସଙ୍ଗୋ ମହୀମେତାମାତ୍ମାରାମଶ୍ଚଚାର ହ ॥ ୩୫

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ୍କାର ପାଇବାମାତ୍ରେ ଇଳାନନ୍ଦନ ପୁରୂରବାଙ୍କର ଉର୍ବଶୀଙ୍କୁ ପାଇବା ପାଇଁ ଆଉ କୌଣସି କାମନା ରହିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସକଳ ଆସକ୍ତି ତୁଟିଗଲା ଓ ସେ ଆତ୍ମାରାମ ହୋଇ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କଲେ ॥ ୩୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ
ଷଡ଼ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୬ ॥

+++

ଅଥ ସପ୍ତବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କ୍ରିୟାଯୋଗ (ଭଗବତ୍ ପୂଜାପଦ୍ଧତି) ବର୍ଣ୍ଣନା

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

କ୍ରିୟାଯୋଗଂ ସମାଚକ୍ଷ୍ୱ ଭବଦାରାଧନଂ ପ୍ରଭୋ ।
ଯସ୍ମାତ୍ତ୍ୱାଂ ଯେ ଯଥାର୍ଚ୍ଚନ୍ତି ସାତ୍ୱତାଃ ସାତ୍ୱତର୍ଷଭ ॥ ୧

ଏତଦ୍ ବଦନ୍ତି ମୁନୟୋ ମୁହୁର୍ନିଃଶ୍ରେୟସଂ ନୃଣାମ୍ ।
ନାରଦୋ ଭଗବାନ୍ ବ୍ୟାସ ଆଚାର୍ୟ୍ୟୋଽଙ୍ଗିରସଃ ସୁତଃ ॥ ୨

ନିଃସୃତଂ ତେ ମୁଖାମ୍ଭୋଜାଦ୍ ଯଦାହ ଭଗବାନଜଃ ।
ପୁତ୍ରେଭ୍ୟୋ ଭୃଗୁମୁଖ୍ୟେଭ୍ୟୋ ଦେବ୍ୟୈ ଚ ଭଗବାନ୍ ଭବଃ ॥ ୩

ଏତଦ୍ ବୈ ସର୍ବବର୍ଣ୍ଣାନାମାଶ୍ରମାଣାଂ ଚ ସମ୍ମତମ୍ ।
ଶ୍ରେୟସାମୁତ୍ତମଂ ମନ୍ୟେ ସ୍ତ୍ରୀଶୂଦ୍ରାଣାଂ ଚ ମାନଦ ॥ ୪

ଏତତ୍ କମଲପତ୍ରାକ୍ଷ କର୍ମବନ୍ଧବିମୋଚନମ୍ ।
ଭକ୍ତାୟ ଚାନୁରକ୍ତାୟ ବ୍ରୂହି ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରେଶ୍ୱର ॥ ୫

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ନ ହ୍ୟନ୍ତୋଽନନ୍ତପାରସ୍ୟ କର୍ମକାଣ୍ଡସ୍ୟ ଚୋଦ୍ଧବ ।
ସଂକ୍ଷିପ୍ତଂ ବର୍ଣ୍ଣୟିଷ୍ୟାମି ଯଥାବଦନୁପୂର୍ବଶଃ ॥ ୬

ବୈଦିକସ୍ତାନ୍ତ୍ରିକୋ ମିଶ୍ର ଇତି ମେ ତ୍ରିବିଧୋ ମଖଃ ।
ତ୍ରୟାଣାମୀପ୍ସିତେନୈବ ବିଧିନା ମାଂ ସମର୍ଚ୍ଚୟେତ୍ ॥ ୭

ଯଦା ସ୍ୱନିଗମେନୋକ୍ତଂ ଦ୍ୱିଜତ୍ୱଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ପୂରୁଷଃ ।
ଯଥା ଯଜେତ ମାଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ତନ୍ନିବୋଧ ମେ ॥ ୮

ଉଦ୍ଧବ ପଚାରିଲେ—ହେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ ! କ୍ରିୟାଯୋଗ (ପୂଜାପଦ୍ଧତି)ର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଭକ୍ତ ଯେପରିଭାବରେ ତଥା ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆପଣଙ୍କର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରନ୍ତି, ଆପଣ ସେହି ଆରାଧନାରୂପୀ କ୍ରିୟାଯୋଗ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ, ଭଗବାନ ବ୍ୟାସଦେବ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବୃହସ୍ପତି ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷି ବାରମ୍ବାର କହିଛନ୍ତି ଯେ, କ୍ରିୟାଯୋଗଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କର ଆରାଧନା ହିଁ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ପରମ କଲ୍ୟାଣକର ସାଧନା ॥ ୨ ॥

ଏହି ପୂଜାପଦ୍ଧତି ପ୍ରଥମେ ଆପଣଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦରୁ ବାହାରିଥିଲା । ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରି ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଭୃଗୁ ଆଦି ମହର୍ଷିମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଭଗବାନ ଶିବ ତାଙ୍କ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ଭଗବତୀ ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ ଏହା ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ହେ ମର୍ଯ୍ୟାଦାରକ୍ଷକ ପ୍ରଭୁ ! ଏହି ପୂଜାପଦ୍ଧତି ହେଉଛି ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଆଦି ବର୍ଣ୍ଣର ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, ଗୃହସ୍ଥ ଆଦି ଆଶ୍ରମର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପରମ କଲ୍ୟାଣକର । ମୁଁ ତ ଭାବୁଛି, ନାରୀ ଓ ଶୂଦ୍ରାଦିମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଏହା ହେଉଛି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧନାପଦ୍ଧତି ॥ ୪ ॥

ହେ କମଳନୟନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଶିବାଦି ଜଗଦୀଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ମୁଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରୀତି ରଖୁଥିବା ଭକ୍ତ । ଆପଣ କୃପା କରି ମୋତେ ଏହି କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଉଥିବା ବିଧି ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୫ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! କର୍ମକାଣ୍ଡ ଏତେ ବିସ୍ତୃତ ଯେ, ତାର କୌଣସି ସୀମା ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୁଁ ତାହା ସଂକ୍ଷେପରେ, ପୂର୍ବାପର କ୍ରମରେ ବିଧିପୂର୍ବକ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ॥ ୬ ॥ ମୋର ପୂଜା ବୈଦିକ, ତାନ୍ତ୍ରିକ ଓ ମିଶ୍ରିତ— ଏପରି ତିନିପ୍ରକାର ବିଧିରେ କରାଯାଏ । ଏହି ତିନିଟି ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁ ବିଧିଟି ମୋ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁକୂଳ ଜଣାପଡ଼େ, ସେ ସେହି ବିଧିରେ ମୋର ଆରାଧନା କରନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ପ୍ରଥମେ ନିଜର ଅଧିକାର ଅନୁସାରେ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ବିଧିରେ ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟରେ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ସଂସ୍କାର ଦ୍ୱାରା ସଂସ୍କାରସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଦ୍ୱିଜ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା'ପରେ ସେ କିପରିଭାବରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତିର ସହିତ ମୋର ପୂଜା କରିବେ, ତାହାର ବିଧି ମୁଁ କହୁଛି; ଶୁଣ ॥ ୮ ॥

ଅର୍ଚ୍ଚାୟାଂ ସ୍ଥଣ୍ଡିଲେଽଗ୍ନୌ ବା ସୂର୍ଯ୍ୟେ ବାପ୍‌ସୁ ହୃଦି ଦ୍ୱିଜେ ।
ଦ୍ରବ୍ୟେଣ ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତୋଽର୍ଚ୍ଚେତ୍ ସ୍ୱଗୁରୁଂ ମାମମାୟୟା ॥ ୯

ପୂର୍ବଂ ସ୍ନାନଂ ପ୍ରକୁର୍ବୀତ ଧୌତଦନ୍ତୋଽଙ୍ଗଶୁଦ୍ଧୟେ ।
ଉଭୟୈରପି ଚ ସ୍ନାନଂ ମନ୍ତ୍ରୈର୍ମୃଦ୍‌ଗ୍ରହଣାଦିନା ॥ ୧୦

ସନ୍ଧ୍ୟୋପାସ୍ତ୍ୟାଦିକର୍ମାଣି ବେଦେନାଚୋଦିତାନି ମେ ।
ପୂଜାଂ ତୈଃ କଳ୍ପୟେତ୍ ସମ୍ୟକ୍ ସଙ୍କଳ୍ପଃ କର୍ମପାବନୀମ୍ ॥ ୧୧

ଶୈଳୀ ଦାରୁମୟୀ ଲୌହୀ ଲେପ୍ୟା ଲେଖ୍ୟା ଚ ସୈକତୀ ।
ମନୋମୟୀ ମଣିମୟୀ ପ୍ରତିମାଷ୍ଟବିଧା ସ୍ମୃତା ॥ ୧୨

ଚଳାଚଳେତି ଦ୍ୱିବିଧା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଜୀବମନ୍ଦିରମ୍ ।
ଉଦ୍‌ବାସାବାହନେ ନ ସ୍ତଃ ସ୍ଥିରାୟାମୁଦ୍ଧବାର୍ଚ୍ଚନେ ॥ ୧୩

ଅସ୍ଥିରାୟାଂ ବିକଳ୍ପଃ ସ୍ୟାତ୍ ସ୍ଥଣ୍ଡିଲେ ତୁ ଭବେଦ୍ ଦ୍ୱୟମ୍ ।
ସ୍ନପନଂ ତ୍ୱବିଲେପ୍ୟାୟାମନ୍ୟତ୍ର ପରିମାର୍ଜନମ୍ ॥ ୧୪

ଦ୍ରବ୍ୟୈଃ ପ୍ରସିଦ୍ଧୈର୍ମଦ୍‌ଯାଗଃ ପ୍ରତିମାଦିଷ୍ୱମାୟିନଃ ।
ଭକ୍ତସ୍ୟ ଚ ଯଥାଲବ୍ଧୈର୍ହୃଦି ଭାବେନ ଚୈବ ହି ॥ ୧୫

ସ୍ନାନାଲଙ୍କରଣଂ ପ୍ରେଷ୍ଠମର୍ଚ୍ଚାୟାମେବ ତୂଦ୍ଧବ ।
ସ୍ଥଣ୍ଡିଲେ ତତ୍ତ୍ୱବିନ୍ୟାସୋ ବହ୍ନାବାଜ୍ୟପ୍ଲୁତଂ ହବିଃ ॥ ୧୬

ମୋତେ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ନିଜର ପିତା ଓ ଗୁରୁଦେବ ବୋଲି ଜାଣି ସେ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ନିଷ୍କପଟଭାବରେ ବିବିଧ ପୂଜାସାମଗ୍ରୀଦ୍ୱାରା ମୋ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ କିମ୍ବା ବେଦିକୁ କିମ୍ବା ଅଗ୍ନିକୁ କିମ୍ବା ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ କିମ୍ବା ଜଳକୁ କିମ୍ବା ହୃଦୟକୁ କିମ୍ବା ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ—ଯାହାଙ୍କୁ ଗ୍ରହିଁବେ, ତାଙ୍କୁ ପରମାତ୍ମା ବୋଲି ଭାବି ଆରାଧନା କରିବେ ॥ ୯ ॥ ଉପାସକ ସକାଳୁ ଦାନ୍ତ ଘଷି ପ୍ରଥମେ ଶରୀରଶୁଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ସ୍ନାନ କରିବେ । ତା'ପରେ ବୈଦିକ ଓ ତାନ୍ତ୍ରିକ ଉଭୟପ୍ରକାର ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ମାଟି ବା ଭସ୍ମ ବୋଲି ହୋଇ ପୁଣି ଥରେ ସ୍ନାନ କରିବେ ॥ ୧୦ ॥ ତା'ପରେ ବେଦୋକ୍ତ ସନ୍ଧ୍ୟା-ବନ୍ଦନାଦି ନିତ୍ୟକର୍ମ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତା'ପରେ ମୋତେ ଆରାଧନା କରିବାର ଦୃଢ଼ ସଂକଳ୍ପ କରି ବୈଦିକ ଓ ତାନ୍ତ୍ରିକ ବିଧିରେ ମୋତେ ପୂଜା କରିବା ଉଚିତ । ମୋର ପୂଜା କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରେ ॥ ୧୧ ॥

ମୋର ପ୍ରତିମା ଆଠ ପ୍ରକାରର ହୋଇପାରେ, ଯଥା—(୧) ଶିଳା ନିର୍ମିତ ପ୍ରତିମା (୨) ଦାରୁ ପ୍ରତିମା (୩) ଧାତୁ ପ୍ରତିମା (୪) ମୃଣ୍ମୟୀ ଓ ଚନ୍ଦନ ଆଦି ପ୍ରତିମା (୫) ଚିତ୍ରମୟୀ ପ୍ରତିମା (୬) ବାଲୁକାମୟୀ ପ୍ରତିମା (୭) ମନୋମୟୀ ପ୍ରତିମା (୮) ମଣିମୟୀ ପ୍ରତିମା ॥ ୧୨ ॥

ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଚଳନ୍ତି ଓ ଅଚଳନ୍ତି—ଏପରି ଦୁଇ ପ୍ରକାର ପ୍ରତିମା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଅଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମା ମନ୍ଦିରରେ ରହନ୍ତି ଓ ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମା ଯାତ୍ରା ଆଦିରେ ବାହାରନ୍ତି । ଉଭୟ ପ୍ରକାର ପ୍ରତିମା ହେଉଛି ମୋର ବାସସ୍ଥାନ । ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଅଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମାଙ୍କ ପୂଜାରେ ପ୍ରତିଦିନ ଆବାହନ ଓ ବିସର୍ଜନ କରିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ॥ ୧୩ ॥ ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମାଙ୍କୁ ଆବାହନ ବିସର୍ଜନ କରାଯାଇ ପାରେ; ନ କଲେ ବି ଚଳିବ । କିନ୍ତୁ ବାଲୁକାମୟୀ ପ୍ରତିମାଙ୍କୁ ପ୍ରତିଦିନ ଆବାହନ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୃଣ୍ମୟୀ, ଚିତ୍ରମୟୀ ତଥା ଚନ୍ଦନର ପ୍ରତିମାଙ୍କୁ ସ୍ନାନ ନ କରାଇ କେବଳ ମାର୍ଜନ କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟସବୁ ପ୍ରତିମାଙ୍କୁ ସ୍ନାନ କରାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୪ ॥ ମୋତେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସାମଗ୍ରୀ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିମା ଆଦିରେ ବିଧି ଅନୁସାରେ ପୂଜା କରାଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଯେ ନିଷ୍କାମ ଭକ୍ତ, ସେ ଯେଉଁ ସାମଗ୍ରୀ ସୁଲଭ, ସେଥିରେ ମୋର ପୂଜା କରିପାରନ୍ତି । ସେ ହୃଦୟରେ ମୋତେ ଧ୍ୟାନ କରି ମାନସିକ ପୂଜା ମଧ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ସ୍ନାନ, ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ ଆଦି କେବଳ ଶିଳା ଅଥବା ଧାତୁ ଇତ୍ୟାଦିର ମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜାରେ ଉପଯୋଗୀ । ବାଲୁକାମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଅଥବା ମାଟିବେଦିରେ ପୂଜା କରିବାବେଳେ ସେଥିରେ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ମୁଖାଦି ଅଙ୍ଗ ଓ

ସୂର୍ଯ୍ୟେ ଗ୍ୱଭ୍ୟର୍ହଣଂ ପ୍ରେଷ୍ଠଂ ସଲିଳେ ସଲିଳାଦିଭିଃ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧୟୋପାହୃତଂ ପ୍ରେଷ୍ଠଂ ଭକ୍ତେନ ମମ ବାର୍ଯ୍ୟପି ॥ ୧୭

ତହିଁର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ମୁଖ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଯଥାସ୍ଥାନ ସ୍ଥାପନା କରି ପୂଜା କରିବା ଉଚିତ। ଅଗ୍ନିରେ ପୂଜା କରାଗଲେ ଅଗ୍ନିରେ ଘୃତମିଶ୍ରିତ ହବ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ଆହୁତି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧୬ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ପ୍ରତୀକ କରି କରାଯାଉଥିବା ଉପାସନାରେ ଅର୍ଘ୍ୟଦାନ ଏବଂ ଉପସ୍ଥାନ (କର ଯୋଡ଼ି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା) ମୁଖ୍ୟ। ଜଳରେ ତର୍ପଣ ଆଦିଦ୍ୱାରା ମୋର ଉପାସନା କରିବାକୁ ପଡ଼େ। ଭକ୍ତ ଯଦି ହାର୍ଦିକ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ମୋତେ କେବଳ ଜଳ ଅର୍ପଣ କରନ୍ତି, ତେବେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତାହା ସାଦରେ ଗ୍ରହଣ କରେ ॥ ୧୭ ॥

ଭୂର୍ଯ୍ୟପ୍ୟଭକ୍ତୋପହୃତଂ ନ ମେ ତୋଷାୟ କଳ୍ପତେ ।
ଗନ୍ଧୋ ଧୂପଃ ସୁମନସୋ ଦୀପୋଽନ୍ନାଦ୍ୟଂ ଚ କିଂ ପୁନଃ ॥ ୧୮

ଯେ ଅଭକ୍ତ, ସେ ମୋତେ ବହୁ ସାମଗ୍ରୀ ଅର୍ପଣ କଲେ ମଧ୍ୟ, ମୁଁ ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମୋ ଭକ୍ତ ଯଦି ମୋତେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଟିକିଏ ଜଳ ବି ନିବେଦନ କରନ୍ତି, ମୁଁ ସେହି ଜଳଟିକକ ପାଇ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଏ। ଯଦି ସେ ଫୁଲ, ଦୀପ, ଧୂପ ଓ ନୈବେଦ୍ୟ ଆଦି ବହୁ ପଦାର୍ଥଦ୍ୱାରା ମୋର ପୂଜା କରନ୍ତି, ତେବେ ସେକଥା ଆଉ କ'ଣ କହିବି ! ॥ ୧୮ ॥

ଶୁଚିଃ ସମ୍ଭୃତସମ୍ଭାରଃ ପ୍ରାଗ୍‌ଦର୍ଭୈଃ କଳ୍ପିତାସନଃ ।
ଆସୀନଃ ପ୍ରାଗୁଦଗ୍ ବାର୍ଚ୍ଚେଦର୍ଚ୍ଚାୟାମଥ ସମ୍ମୁଖଃ ॥ ୧୯

ଉପାସକ ପ୍ରଥମେ ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରିବେ। ତା'ପରେ ପୂର୍ବଦିଗକୁ ଅଗ୍ରଭାଗ କରି କୁଶ ବିଛାଇବେ। ତା'ପରେ ପୂର୍ବ କିମ୍ବା ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ମୁହଁ କରି ପବିତ୍ରଭାବରେ ସେହି କୁଶାସନରେ ବସିବେ। ଯଦି ଅଚଳ ବିଗ୍ରହଙ୍କୁ ଉପାସନା କରାଯାଉଥାଏ, ତେବେ ସେହି ବିଗ୍ରହଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ବସିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ତା'ପରେ ପୂଜାକାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବେ ॥ ୧୯ ॥

କୃତନ୍ୟାସଃ କୃତନ୍ୟାସାଂ ମଦର୍ଚ୍ଚାଂ ପାଣିନା ମୃଜେତ୍ ।
କଳଶଂ ପ୍ରୋକ୍ଷଣୀୟଂ ଚ ଯଥାବଦୁପସାଧୟେତ୍ ॥ ୨୦

ପ୍ରଥମେ ନିଜେ ବିଧିପୂର୍ବକ ଅଙ୍ଗନ୍ୟାସ ଓ କରନ୍ୟାସ କରିବେ। ତା'ପରେ ବିଗ୍ରହରେ ମନ୍ତ୍ରନ୍ୟାସ କରିବେ ଓ ତାଙ୍କ ଦେହରୁ ପୂର୍ବରୁ ସମର୍ପିତ ହୋଇଥିବା ପୁଷ୍ପାଦି ସାମଗ୍ରୀ ବାହାର କରିଦେଇ ତାଙ୍କୁ ପୋଛିଦେବେ। ତା'ପରେ ଗନ୍ଧପୁଷ୍ପାଦିଦ୍ୱାରା ଅର୍ଘ୍ୟକୁମ୍ଭ ଓ ପ୍ରୋକ୍ଷଣପାତ୍ର ଆଦିକୁ ପୂଜା କରିବେ ॥ ୨୦ ॥

ତଦଦ୍ଭିର୍ଦେବଯଜନଂ ଦ୍ରବ୍ୟାଣ୍ୟାତ୍ମାନମେବ ଚ ।
ପ୍ରୋକ୍ଷ୍ୟ ପାତ୍ରାଣି ତ୍ରୀଣ୍ୟଦ୍ଭିସ୍ତୈସ୍ତୈର୍ଦ୍ରବ୍ୟୈଶ୍ଚ ସାଧୟେତ୍ ॥ ୨୧

ପ୍ରୋକ୍ଷଣପାତ୍ରର ଜଳରେ ପୂଜାସାମଗ୍ରୀକୁ ଓ ନିଜର ଶରୀରକୁ ପ୍ରୋକ୍ଷଣ କରିବା ପରେ ଅର୍ଘ୍ୟକୁମ୍ଭରୁ ଜଳ ନେଇ ପାଦ୍ୟ, ଅର୍ଘ୍ୟ ଓ ଆଚମନ ନିମନ୍ତେ ତିନିଟି ପାତ୍ର ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ରଖିବେ। (ପାଦ୍ୟପାତ୍ରରେ ଶ୍ୟାମାକ ଧାନ୍ୟ, ଦୁବ, ପଦ୍ମଫୁଲ, ବିଷ୍ଣୁକ୍ରାନ୍ତା, ଚନ୍ଦନ, ତୁଳସୀପତ୍ର ଆଦି ପକାଇବେ; ଅର୍ଘ୍ୟପାତ୍ରରେ ଗନ୍ଧ, ପୁଷ୍ପ, ଅକ୍ଷତ, ଯଅଧାନ, କୁଶ, ତିଳ, ସୋରିଷ, ଦୁବ ଆଦି ପକାଇବେ ଏବଂ ଆଚମନପାତ୍ରରେ ଜାଇଫଳ, ଲବଙ୍ଗ ଆଦି ପକାଇବେ।) ॥ ୨୧ ॥

ପାଦ୍ୟାର୍ଘ୍ୟାଚମନୀୟାର୍ଥଂ ତ୍ରୀଣି ପାତ୍ରାଣି ଦୈଶିକଃ ।
ହୃଦା ଶୀର୍ଷ୍ଣାଥ ଶିଖୟା ଗାୟତ୍ର୍ୟା ଚାଭିମନ୍ତ୍ରୟେତ୍ ॥ ୨୨

ତା'ପରେ ପୂଜକ ଉପରୋକ୍ତ ତିନିପାତ୍ରକୁ ଯଥାକ୍ରମେ ହୃଦୟମନ୍ତ୍ର, ଶିରୋମନ୍ତ୍ର ଓ ଶିଖାମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଅଭିମନ୍ତ୍ରିତ କରି ଶେଷରେ ଗାୟତ୍ରୀମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ତିନିଟିଯାକ ପାତ୍ରକୁ ଅଭିମନ୍ତ୍ରିତ କରିବେ ॥ ୨୨ ॥

ପିଣ୍ଡେ ବାୟ୍ୱଗ୍ନିସଂଶୁଦ୍ଧେ ହୃତ୍ପଦ୍ମସ୍ଥାଂ ପରାଂ ମମ ।
ଅଣ୍ୱୀଂ ଜୀବକଳାଂ ଧ୍ୟାୟେନ୍ନାଦାନ୍ତେ ସିଦ୍ଧଭାବିତାମ୍ ॥ ୨୩

ଏହାପରେ ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣବାୟୁକୁ ଓ ଭାବନାଦ୍ୱାରା ଶରୀରସ୍ଥ ଅଗ୍ନିକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରି ହୃଦୟକମଳରେ ପରମ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦୀପଶିଖା ସମାନ ମୋର ଜୀବକଳାକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବେ। ବଡ଼ ବଡ଼ ସିଦ୍ଧ ମୁନିଋଷି ଅକାର, ଉକାର, ମକାର, ବିନ୍ଦୁ ଓ ନାଦ—ଓଁକାରର ଏହି ପଞ୍ଚକଳାକୁ ଏବଂ ଶେଷରେ ସେହି ଜୀବକଳାକୁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥

ତୟାଽଽତ୍ମଭୂତୟା ପିଣ୍ଡେ ବ୍ୟାପ୍ତେ ସଂପୂଜ୍ୟ ତନ୍ମୟଃ ।
ଆବାହ୍ୟାର୍ଚ୍ଚାଦିଷୁ ସ୍ଥାପ୍ୟ ନ୍ୟସ୍ତାଙ୍ଗଂ ମାଂ ପ୍ରପୂଜୟେତ୍ ॥ ୨୪

ମୋର ତେଜୋମୟ ଅଂଶ ଉପାସକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଜୀବକଳାରୂପେ ରହିଥାଏ; ସେହି ଜୀବକଳା ହେଉଛି ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପିଣୀ। ଜୀବକଳାକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବାଦ୍ୱାରା ତାହାର ତେଜ ସମଗ୍ର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଓ ଶରୀରରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଗଲେ, ମାନସିକ ଉପଚାରଦ୍ୱାରା ମନେ ମନେ ମୋତେ ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ତା'ପରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ମୋତେ ଆବାହନ କରି ପ୍ରତିମା ଆଦିରେ ସ୍ଥାପନ କରିବା ଉଚିତ। ତା'ପରେ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଅଙ୍ଗନ୍ୟାସ କରି ମୋତେ ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୪ ॥

ପାଦ୍ୟୋପସ୍ପର୍ଶାର୍ହଣାଦୀନୁପଚାରାନ୍ ପ୍ରକଳ୍ପୟେତ୍ ।
ଧର୍ମାଦିଭିଶ୍ଚ ନବଭିଃ କଳ୍ପୟିତ୍ୱାଽଽସନଂ ମମ ॥ ୨୫

ପଦ୍ମମଷ୍ଟଦଳଂ ତତ୍ର କର୍ଣ୍ଣିକାକେସରୋଜ୍ଜ୍ୱଳମ୍ ।
ଉଭାଭ୍ୟାଂ ବେଦତନ୍ତ୍ରାଭ୍ୟାଂ ମହ୍ୟଂ ତୂଭୟସିଦ୍ଧୟେ ॥ ୨୬

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୋର ଆସ୍ଥାନରେ ଧର୍ମ ଆଦି ଗୁଣ ଓ ବିମଳା ଆଦି ଶକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଭାବନା କରିବା ଉଚିତ ଅର୍ଥାତ୍ ଆସ୍ଥାନର ଚାରିକୋଣରେ ଧର୍ମ, ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରୂପୀ ଚାରିଟି ଖୁରା ଅଛି; ଚାରିଦିଗରେ ଅଧର୍ମ, ଅଜ୍ଞାନ, ଅବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଅନୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରୂପୀ ଚାରିଟି ଦଣ୍ଡ ଅଛି; ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମରୂପୀ ତିନିଟି ପଟାରେ ତିଆରି ପୀଠ ରହିଛି; ସେହି ପୀଠ ଉପରେ ବିମଳା, ଉତ୍କର୍ଷିଣୀ, ଜ୍ଞାନା, କ୍ରିୟା, ଯୋଗା, ପ୍ରହ୍ୱୀ, ସତ୍ୟା, ଈଶାନା ଓ ଅନୁଗ୍ରହା—ଏପରି ନଅ ଶକ୍ତି ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି; ସେହି ଆସନ ଉପରେ ଏକ ଅଷ୍ଟଦଳ ପଦ୍ମ ରହିଛି; ପଦ୍ମଟିର କର୍ଣ୍ଣିକା (ବୀଜକୋଷ) ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ତାର ହରିତ୍ ବର୍ଣ୍ଣର କେଶରଗୁଡ଼ିକର ଛଟା ଅତି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଛି। ଆସ୍ଥାନ ବା ଆସନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏପରି ଭାବନା କରି ପାଦ୍ୟ, ଆଚମନୀୟ ଓ ଅର୍ଘ୍ୟ ଆଦି ଉପଚାର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ତା'ପରେ ଭୋଗ ଓ ମୋକ୍ଷରୂପୀ ସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ବୈଦିକ ଓ ତାନ୍ତ୍ରିକ ବିଧିରେ ମୋର ପୂଜା କରିବା ଉଚିତ ॥ ୨୫,୨୬ ॥

ସୁଦର୍ଶନଂ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟଂ ଗଦାସୀଷୁଧନୁର୍ହଲାନ୍ ।
ମୁସଲଂ କୌସ୍ତୁଭଂ ମାଳାଂ ଶ୍ରୀବତ୍ସଂ ଚାନୁପୂଜୟେତ୍ ॥ ୨୭

ମୋର ଆଠ ଆୟୁଧ ଯଥା—ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର, ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଶଙ୍ଖ, କୌମୋଦକୀ ଗଦା, ଖଡ୍ଗ, ବାଣ, ଧନୁ, ହଳ ଓ ମୂଷଳକୁ ଆଠ ଦିଗରେ ଏବଂ କୌସ୍ତୁଭମଣି, ବୈଜୟନ୍ତୀମାଳା ତଥା ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନକୁ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳର ଯଥାସ୍ଥାନରେ ପୂଜା କରିବା ଉଚିତ ॥ ୨୭ ॥ ମୋର ନନ୍ଦ, ସୁନନ୍ଦ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ, ଚଣ୍ଡ, ମହାବଳ, ବଳ, କୁମୁଦ ଓ କୁମୁଦେକ୍ଷଣ—ଏହି ଆଠ ପାର୍ଷଦଙ୍କୁ ଆଠ ଦିଗରେ, ଗରୁଡ଼ଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖରେ, ଦୁର୍ଗା,

ନନ୍ଦଂ ସୁନନ୍ଦଂ ଗରୁଡ଼ଂ ପ୍ରଚଣ୍ଡଂ ଚଣ୍ଡମେବ ଚ ।
ମହାବଳଂ ବଳଂ ଚୈବ କୁମୁଦଂ କୁମୁଦେକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୨୮

ଦୁର୍ଗାଂ ବିନାୟକଂ ବ୍ୟାସଂ ବିଷ୍ୱକ୍ସେନଂ ଗୁରୂନ୍ ସୁରାନ୍ ।
ସ୍ୱେ ସ୍ୱେ ସ୍ଥାନେ ତ୍ୱଭିମୁଖାନ୍ ପୂଜୟେତ୍ ପ୍ରୋକ୍ଷଣାଦିଭିଃ ॥ ୨୯

ଚନ୍ଦନୋଶୀରକର୍ପୂରକୁଙ୍କୁମାଗୁରୁବାସିତୈଃ ।
ସଲିଲୈଃ ସ୍ନାପୟେନ୍ମନ୍ତ୍ରୈର୍ନିତ୍ୟଦା ବିଭବେ ସତି ॥ ୩୦

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଘର୍ମାନୁବାକେନ ମହାପୁରୁଷବିଦ୍ୟୟା ।
ପୌରୁଷେଣାପି ସୂକ୍ତେନ ସାମଭୀ ରାଜନାଦିଭିଃ ॥ ୩୧

ବସ୍ତ୍ରୋପବୀତାଭରଣପତ୍ରସ୍ରଗ୍ଗନ୍ଧଲେପନୈଃ ।
ଅଲଂକୁର୍ବୀତ ସପ୍ରେମ ମଦ୍ଭକ୍ତୋ ମାଂ ଯଥୋଚିତମ୍ ॥ ୩୨

ପାଦ୍ୟମାଚମନୀୟଂ ଚ ଗନ୍ଧଂ ସୁମନସୋଽକ୍ଷତାନ୍ ।
ଧୂପଦୀପୋପହାର୍ଯ୍ୟାଣି ଦଦ୍ୟାନ୍ମେ ଶ୍ରଦ୍ଧୟାର୍ଚ୍ଚକଃ ॥ ୩୩

ଗୁଡ଼ପାୟସସର୍ପୀଂଷି ଶଷ୍କୁଲ୍ୟାପୂପମୋଦକାନ୍ ।
ସଂଯାବଦଧିସୂପାଂଶ୍ଚ ନୈବେଦ୍ୟଂ ସତି କଳ୍ପୟେତ୍ ॥ ୩୪

ଅଭ୍ୟଙ୍ଗୋନ୍ମର୍ଦ୍ଦନାଦର୍ଶଦନ୍ତଧାବାଭିଷେଚନମ୍ ।
ଅନ୍ନାଦ୍ୟଗୀତନୃତ୍ୟାଦି ପର୍ବଣି ସ୍ୟୁରୁତାନ୍ୱହମ୍ ॥ ୩୫

ବିଧିନା ବିହିତେ କୁଣ୍ଡେ ମେଖଳାଗର୍ତ୍ତବେଦିଭିଃ ।
ଅଗ୍ନିମାଧାୟ ପରିତଃ ସମୂହେତ୍ ପାଣିନୋଦିତମ୍ ॥ ୩୬

ପରିସ୍ତୀର୍ଯ୍ୟାଥ ପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ଷେଦନ୍ୱାଧାୟ ଯଥାବିଧି ।
ପ୍ରୋକ୍ଷଣ୍ୟାଽଽସାଦ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟାଣି ପ୍ରୋକ୍ଷ୍ୟାଗ୍ନୌ ଭାବୟେତ ମାମ୍ ॥ ୩୭

ବିନାୟକ, ବ୍ୟାସ ଓ ବିଷ୍ୱକ୍ସେନଙ୍କୁ ଚାରି କୋଣରେ ସ୍ଥାପନ କରି ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ବାମ ପଟରେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଏବଂ ପୂର୍ବାଦି ଦିଗମାନଙ୍କରେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଅଷ୍ଟ ଲୋକପାଳଙ୍କୁ ସ୍ଥାପନ କରି ପ୍ରୋକ୍ଷଣ, ଅର୍ଘ୍ୟଦାନ ଆଦି କ୍ରମରେ ସେମାନଙ୍କର ପୂଜା କରିବା ଉଚିତ ॥ ୨୮,୨୯ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଯଦି ସାମର୍ଥ୍ୟ ପାଇବ, ତେବେ ପ୍ରତିଦିନ ଚନ୍ଦନ, ବେଣାଚେର, କର୍ପୂର, କେଶର, ଅଗୁରୁ ଆଦି ସୁଗନ୍ଧିତ ଦ୍ରବ୍ୟର ମିଶ୍ରଣରେ ସୁବାସିତ ହୋଇଥିବା ଜଳରେ ମୋତେ ସ୍ନାନ କରାଇବା ଉଚିତ; ସ୍ନାନ ସମୟରେ **ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଘର୍ମ** ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଘର୍ମାନୁବାକ (ଋଗ୍ବେଦର ବାକ୍ୟ), **ଜିତଂ ତେ ପୁଣ୍ଡରୀକାକ୍ଷ** ଇତ୍ୟାଦି ମହାପୁରୁଷବିଦ୍ୟା, **ସହସ୍ରଶୀର୍ଷା ପୁରୁଷଃ** ଇତ୍ୟାଦି ପୁରୁଷସୂକ୍ତ ଓ **ଇନ୍ଦ୍ରଂ ନରୋ ନେମଧିତା ହବନ୍ତ** ଇତ୍ୟାଦି ମନ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ରାଜନାଦି ସାମଗାୟନ ପାଠ କରି ମୋର ଅଭିଷେକ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୩୦,୩୧ ॥ ମୋର ଭକ୍ତ ବସ୍ତ୍ର, ଯଜ୍ଞୋପବୀତ, ଆଭୂଷଣ, ପତ୍ର, ମାଳା, ଗନ୍ଧ ଓ ଚନ୍ଦନାଦିରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ମୋତେ ଯଥୋଚିତରୂପେ ବେଶ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୩୨ ॥ ଉପାସକ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ମୋତେ ପାଦ୍ୟ, ଆଚମନ, ଚନ୍ଦନ, ପୁଷ୍ପ, ଅକ୍ଷତ, ଧୂପ, ଦୀପ ଆଦି ସାମଗ୍ରୀ ଅର୍ପଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୩ ॥ ଯଦି ପାରିବେ, ତେବେ ଗୁଡ଼, ଘିଅ, ଖିରି, ପୁରି, ପିଷ୍ଟକ, ଲଡ୍ଡୁ, ହାଲୁଆ, ଦହି, ଅନ୍ନ, ଡାଲି ଆଦି ବିବିଧ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ନୈବେଦ୍ୟରୂପେ ଅର୍ପଣ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୩୪ ॥

ମୋର ବିଗ୍ରହକୁ ଦାନ୍ତ ଘଷାଇବା, ତେଲ ଲଗାଇବା ତଥା ବଟାହଳଦୀ ଆଦି ଲେପନ କରି ପଞ୍ଚାମୃତ ଆଦିରେ ଅଭ୍ୟଙ୍ଗ ସ୍ନାନ କରାଇବା ପରେ ଅଙ୍ଗରେ ସୁଗନ୍ଧିତ ଚନ୍ଦନାଦି ଅଙ୍ଗରାଗ ଲଗାଇବା ଉଚିତ। ତାଙ୍କୁ ଦର୍ପଣ ଦେଖାଇବା ଓ ଭୋଗ ଲଗାଇବା ଆବଶ୍ୟକ। ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିଲେ ପ୍ରତିଦିନ ଅଥବା ପବିତ୍ର ଦିନମାନଙ୍କରେ ନୃତ୍ୟଗୀତ ବା ଭଗବନ୍ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଆଦିର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇପାରେ ॥ ୩୫ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ପୂଜକ ପୂଜା ପରେ ଶାସ୍ତ୍ରବିଧିରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା କୁଣ୍ଡରେ ଅଗ୍ନି ସ୍ଥାପନ କରିବେ। ବେଦିରେ ତିଆରି କରାଯାଇଥିବା ସେହି କୁଣ୍ଡଟି ମେଖଳା, ଗର୍ତ୍ତ ଆଦିରେ ଶୋଭାୟମାନ ହୋଇଥିବ। ସେଥିରେ ଅଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରି, ହାତରେ ତାହାକୁ ପରିସମୂହନ କରିବେ ॥ ୩୬ ॥ ବେଦିର ଚାରିପଟେ କୁଶକଣ୍ଡିକା କରି ଅର୍ଥାତ୍ ଚାରିପଟେ କୋଡ଼ିଏ କୋଡ଼ିଏଟି କୁଶ ବିଛାଇ ତା'ଉପରେ ମନ୍ତ୍ରପାଠପୂର୍ବକ ଜଳ ଛିଞ୍ଚିବେ। ତା'ପରେ ବିଧିପୂର୍ବକ ସମିଧ ସ୍ଥାପନ ସହିତ ଅନ୍ୱାଧାନ କରି ଅଗ୍ନିର ଉତ୍ତର ଭାଗରେ ହୋମୋପଯୋଗୀ ସାମଗ୍ରୀସବୁ

ତପ୍ତଜାମ୍ବୂନଦପ୍ରଖ୍ୟଂ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାମ୍ବୁଜୈଃ ।
ଲସଚ୍ଚତୁର୍ଭୁଜଂ ଶାନ୍ତଂ ପଦ୍ମକିଞ୍ଜଲ୍କବାସସମ୍ ॥ ୩୮

ସ୍ଫୁରତ୍ କିରୀଟକଟକକଟିସୂତ୍ରବରାଙ୍ଗଦମ୍ ।
ଶ୍ରୀବତ୍ସବକ୍ଷସଂ ଭ୍ରାଜତ୍‌କୌସ୍ତୁଭଂ ବନମାଳିନମ୍ ॥ ୩୯

ଧ୍ୟାୟନ୍ନଭ୍ୟର୍ଚ୍ଚ୍ୟ ଦାରୂଣି ହବିଷାଭିଘୃତାନି ଚ ।
ପ୍ରାସ୍ୟାଜ୍ୟଭାଗାବାଘାରୌ ଦତ୍ତ୍ୱା ଚାଜ୍ୟପ୍ଲୁତଂ ହବିଃ ॥ ୪୦

ଜୁହୁୟାନ୍ମୂଳମନ୍ତ୍ରେଣ ଷୋଡ଼ଶର୍ଚ୍ଚାବଦାନତଃ ।
ଧର୍ମାଦିଭ୍ୟୋ ଯଥାନ୍ୟାୟଂ ମନ୍ତ୍ରୈଃ ସ୍ୱିଷ୍ଟକୃତଂ ବୁଧଃ ॥ ୪୧

ଅଭ୍ୟର୍ଚ୍ଚ୍ୟାଥ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ପାର୍ଷଦେଭ୍ୟୋ ବଳିଂ ହରେତ୍ ।
ମୂଳମନ୍ତ୍ରଂ ଜପେଦ୍ ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ମରନ୍ନାରାୟଣାତ୍ମକମ୍ ॥ ୪୨

ଦତ୍ତ୍ୱାଽଽଚମନମୁଚ୍ଛେଷଂ ବିଷ୍ୱକ୍‌ସେନାୟ କଳ୍ପୟେତ୍ ।
ମୁଖବାସଂ ସୁରଭିମତ୍ ତାମ୍ବୂଳାଦ୍ୟମଥାର୍ହୟେତ୍ ॥ ୪୩

ଉପଗାୟନ୍ ଗୃଣନ୍ ନୃତ୍ୟନ୍ କର୍ମାଣ୍ୟଭିନୟନ୍ ମମ ।
ମତ୍କଥାଃ ଶ୍ରାବୟଞ୍ଛୃଣ୍ୱନ୍ ମୁହୂର୍ତ୍ତଂ କ୍ଷଣିକୋ ଭବେତ୍ ॥ ୪୪

ରଖିବେ ଏବଂ ପ୍ରୋକ୍ଷଣୀପାତ୍ରର ଜଳରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରୋକ୍ଷଣ କରିବେ । ତା'ପରେ ଅଗ୍ନିରେ ମୋତେ ଏହିରୂପେ ଧ୍ୟାନ କରିବେ—॥ ୩୭ ॥

ମୋର (ଭଗବାନଙ୍କର) ମୂର୍ତ୍ତି ଆଉଟା ସୁନା ପରି ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ଦିଶୁଛି । ରୋମ ରୋମରୁ ଝରି ପଡ଼ୁଛି ଶାନ୍ତି । ସୁଦୀର୍ଘ ଚତୁର୍ଭୁଜ । ସେଥିରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛି ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମ । ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ସୁଶୋଭିତ ହେଉଛି ପଦ୍ମକେଶର ବର୍ଣ୍ଣର ପୀତାମ୍ବର । ଶିରରେ ମୁକୁଟ । କରରେ କଙ୍କଣ । ବାହୁରେ ଝଲସୁଛି ବାଜୁବନ୍ଧ । ଅଣ୍ଟାରେ କଟିସୂତ୍ର । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ । ଗଳାରେ ଝଲମଲ ହେଉଛି କୌସ୍ତୁଭମଣି ଏବଂ ଗ୍ରୀବାଦେଶରୁ ଲମ୍ବିଛି ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ସୁନ୍ଦର ବନମାଳା ॥ ୩୮,୩୯ ॥

ଅଗ୍ନିରେ ମୋର ଏହିପରି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଧ୍ୟାନ କରି ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତା'ପରେ ଘିଅରେ ଶୁଖିଲା ସମିଧ ବୁଡ଼ାଇ ଆହୁତି ଦେବେ ଏବଂ ଆଜ୍ୟଭାଗ ଓ ଆଘାର ନାମକ ଦୁଇ ଦୁଇଟି ଆହୁତିରେ ଆହୁରି ହୋମ କରିବେ । ତା'ପରେ ଘିଅରେ ବୁଡ଼ାଇ ଅନ୍ୟ ହୋମଯୋଗ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ଆହୁତି ଦେବେ ॥ ୪୦ ॥ ତା'ପରେ ନିଜର ଇଷ୍ଟମନ୍ତ୍ରରେ ଅଥବା **'ଓଁ ନମୋ ନାରାୟଣାୟ'** ଏହି ଅଷ୍ଟାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ରରେ ତଥା ପୁରୁଷସୂକ୍ତର ଷୋହଳଟି ମନ୍ତ୍ରରେ ହୋମ ଓ ପୂଜା କରିବେ । ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପୁରୁଷ ଧର୍ମାଦି ଦେବତାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ବିଧିପୂର୍ବକ ମନ୍ତ୍ରରେ ହୋମ କରିବା ଓ ଶେଷରେ ସ୍ୱିଷ୍ଟକୃତ୍ ଆହୁତି (ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି) ଦେବା ଉଚିତ ॥ ୪୧ ॥

ଏପରିଭାବରେ ଅଗ୍ନିରେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପରେ ସ୍ଥିତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ପୂଜକ ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରିବେ ଓ ନନ୍ଦ-ସୁନନ୍ଦ ଆଦି ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କୁ ଆଠ ଦିଗରେ ହବନକର୍ମାଙ୍ଗ ବଳି ଦେବେ । ତା'ପରେ ସେ ପ୍ରତିମା ସମ୍ମୁଖରେ ବସି ପରଂବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବେ ଏବଂ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ମୂଳମନ୍ତ୍ର **ଓଁ ନମୋ ନାରାୟଣାୟ** ଜପ କରିବେ ॥ ୪୨ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆଚମନ ଦେଇ ତାଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ବିଷ୍ୱକ୍‌ସେନଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିବେ । ତା'ପରେ ନିଜର ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କ ସେବାରେ ସୁଗନ୍ଧିତ ତାମ୍ବୂଳ ଆଦି ମୁଖବାସ ଅର୍ପଣ କରିବେ ଓ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଦେବେ ॥ ୪୩ ॥

ମୋର ପୂଜା ଉପଲକ୍ଷେ ମୋର ଲୀଳାଚରିତ ଗାନ, ବର୍ଣ୍ଣନ ବା ଅଭିନୟ କରିବେ । ଏସବୁ କରିବାବେଳେ ପ୍ରେମୋନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ନାଚି ବି ପାରନ୍ତି । ମୋର ଲୀଳାକଥା

ସ୍ତବୈରୁଚ୍ଚାବଚୈଃ ସ୍ତୋତ୍ରୈଃ ପୌରାଣୈଃ ପ୍ରାକୃତୈରପି ।
ସ୍ତୁତ୍ୱା ପ୍ରସୀଦ ଭଗବନ୍ନିତି ବନ୍ଦେତ ଦଣ୍ଡବତ୍ ॥ ୪୫

ଶିରୋ ମତ୍ପାଦୟୋଃ କୃତ୍ୱା ବାହୁଭ୍ୟାଂ ଚ ପରସ୍ପରମ୍ ।
ପ୍ରପନ୍ନଂ ପାହି ମାମୀଶ ଭୀତଂ ମୃତ୍ୟୁଗ୍ରହାର୍ଣ୍ଣବାତ୍ ॥ ୪୬

ଇତି ଶେଷାଂ ମୟା ଦତ୍ତାଂ ଶିରସ୍ୟାଧାୟ ସାଦରମ୍ ।
ଉଦ୍‌ବାସୟେଚ୍ଚେଦୁଦ୍‌ବାସ୍ୟଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ଜ୍ୟୋତିଷି ତତ୍ ପୁନଃ ॥ ୪୭

ଅର୍ଚ୍ଚାଦିଷୁ ଯଦା ଯତ୍ର ଶ୍ରଦ୍ଧା ମାଂ ତତ୍ର ଚାର୍ଚ୍ଚୟେତ୍ ।
ସର୍ବଭୂତେଷ୍ୱାତ୍ମନି ଚ ସର୍ବାତ୍ମାହମବସ୍ଥିତଃ ॥ ୪୮

ଏବଂ କ୍ରିୟାଯୋଗପଥୈଃ ପୁମାନ୍ ବୈଦିକତାନ୍ତ୍ରିକୈଃ ।
ଅର୍ଚ୍ଚନ୍ନୁଭୟତଃ ସିଦ୍ଧିଂ ମତ୍ତୋ ବିନ୍ଦତ୍ୟଭୀପ୍ସିତାମ୍ ॥ ୪୯

ମଦର୍ଚ୍ଚାଂ ସମ୍ପ୍ରତିଷ୍ଠାପ୍ୟ ମନ୍ଦିରଂ କାରୟେଦ୍ ଦୃଢ଼ମ୍ ।
ପୁଷ୍ପୋଦ୍ୟାନାନି ରମ୍ୟାଣି ପୂଜାଯାତ୍ରୋତ୍ସବାଶ୍ରିତାନ୍ ॥ ୫୦

ସେ ନିଜେ ଶୁଣିବେ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବେ । ମୋର ଉପାସକ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ସଂସାର ଜଞ୍ଜାଳ ସବୁ ଭୁଲିଯାଇ ମୋଠାରେ ହିଁ ତନ୍ମୟ ହୋଇଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪୪ ॥ ପ୍ରାଚୀନ ଋଷିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଥବା ଅନ୍ୟ ସବୁ ସାଧାରଣ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଛୋଟ ବଡ଼ ସ୍ତବ ଓ ସ୍ତୋତ୍ର ଗାଇ ମୋର ପୂଜକ ମୋତେ ସ୍ତୁତି ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ଉଚିତ, "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କ କୃପାପ୍ରସାଦରେ ମୋତେ କୃତକୃତ୍ୟ କରିଦିଅନ୍ତୁ ।" ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ପୂଜକ ଲମ୍ବଭାବରେ ପଡ଼ି ପ୍ରଣାମ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୪୫ ॥ ମୋର ଚରଣରେ ଶିର ରଖି ଏବଂ ଡାହାଣ ହାତରେ ମୋର ଡାହାଣ ପାଦ ଓ ବାମ ହାତରେ ମୋର ବାମ ପାଦ ଧରି ସେ କହିବେ— "ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ଏହି ସଂସାରସାଗରରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଛି । ମୃତ୍ୟୁରୂପୀ କୁମ୍ଭୀର ମୋତେ ଗୋଡ଼ାଉଛି । ମୁଁ ଡରିମରି ଆପଣଙ୍କ ଶରଣ ନେବାକୁ ଧାଇଁ ଆସିଛି । ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।" ॥ ୪୬ ॥

ଏହିପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିସାରି ମୋତେ ସମର୍ପଣ କରାଯାଇଥିବା ମାଳା (ଛଡ଼ାମାଳ) ଆଦରର ସହିତ ନିଜ ମଥାରେ ଲଗାଇବେ ଏବଂ ତାହା ମୋର ପ୍ରଦତ୍ତ ପ୍ରସାଦ ବୋଲି ମନେ କରିବେ । ପୂଜାଶେଷରେ ଯଦି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ବିସର୍ଜନ କରିବାର ଥାଏ, ତେବେ ସେ ଭାବିବେ ଯେ, ଯେଉଁ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ସେ ଧ୍ୟାନ କରି ଜୀବକଳା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ, ସେଥିରୁ ଏକ ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତି ବାହାରି ଆସିଲା ଏବଂ ତାହା ଆସି ତାଙ୍କ ହୃଦୟସ୍ଥିତ ଜ୍ୟୋତିରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲା । ବାସ୍; ଏହା ହିଁ ବିସର୍ଜନ ॥ ୪୭ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ପ୍ରତିମା ଆଦି ଯେଉଁଥିରେ ଓ ଯେତେବେଳେ ବି ଭକ୍ତର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିବ, ସେତେବେଳେ ସେ ସେଥିରେ ମୋତେ ପୂଜା କରି ପାରିବ; କାରଣ ମୁଁ ହେଉଛି ସର୍ବାତ୍ମା ଏବଂ ମୁଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ତଥା ପୂଜକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସର୍ବଦା ବିଦ୍ୟମାନ ॥ ୪୮ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଏପରି ବୈଦିକ ଓ ତାନ୍ତ୍ରିକ କ୍ରିୟାଯୋଗଦ୍ୱାରା ମୋତେ ପୂଜା କରନ୍ତି, ସେ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକରେ ମୋଠାରୁ ତାଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୪୯ ॥ ଯଦି ଆର୍ଥିକ ଶକ୍ତି ଥିବ, ତେବେ ଉପାସକ ମୋ ପାଇଁ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଦୃଢ଼ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିପାରିବେ ଓ ସେଥିରେ ମୋର ବିଗ୍ରହ ସ୍ଥାପନ କରିପାରିବେ । ସେଠାରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଫୁଲବଗିଚ୍ଚା କରିବେ ଓ ନିତ୍ୟ ପୂଜା, ପର୍ବ ଆଦି ପାଇଁ ଏବଂ ବଡ଼

ପୂଜାଦୀନାଂ ପ୍ରବାହାର୍ଥଂ ମହାପର୍ବସ୍ୱଥାନ୍ୱହମ୍ ।
କ୍ଷେତ୍ରାପଣପୁରଗ୍ରାମାନ୍ ଦତ୍ତ୍ୱା ମତ୍ସାର୍ଷ୍ଟିତାମିୟାତ୍ ॥ ୫୧

ପ୍ରତିଷ୍ଠୟା ସାର୍ବଭୌମଂ ସଦ୍ମନା ଭୁବନତ୍ରୟମ୍ ।
ପୂଜାଦିନା ବ୍ରହ୍ମଲୋକଂ ତ୍ରିଭିର୍ମତ୍ସାମ୍ୟତାମିୟାତ୍ ॥ ୫୨

ମାମେବ ନୈରପେକ୍ଷ୍ୟେଣ ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ବିନ୍ଦତି ।
ଭକ୍ତିଯୋଗଂ ସ ଲଭତେ ଏବଂ ଯଃ ପୂଜୟେତ ମାମ୍ ॥ ୫୩

ଯଃ ସ୍ୱଦତ୍ତାଂ ପରୈର୍ଦ୍ଦତ୍ତାଂ ହରେତ ସୁରବିପ୍ରୟୋଃ ।
ବୃତ୍ତିଂ ସ ଜାୟତେ ବିଡ୍‌ଭୁଗ୍ ବର୍ଷାଣାମୟୁତାୟୁତମ୍ ॥ ୫୪

କର୍ତ୍ତୁଶ୍ଚ ସାରଥେର୍ହେତୋରନୁମୋଦିତୁରେବ ଚ ।
କର୍ମଣାଂ ଭାଗିନଃ ପ୍ରେତ୍ୟ ଭୂୟୋ ଭୂୟସି ତତ୍ ଫଳମ୍ ॥ ୫୫

ବଡ଼ ଉତ୍ସବ ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେବେ ॥ ୫୦ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଚଳିତ ଉତ୍ସବ ଓ ପ୍ରତିଦିନର ପୂଜା ନିୟମିତ ଚ୍ଲିବା ନିମନ୍ତେ ମୋ ନାମରେ ଜମିବାଡ଼ି, ବଜାର, ନଗର ଅଥବା ଗ୍ରାମ ସମର୍ପଣ କରିଦେବେ, ତାଙ୍କୁ ମୋରି ସମାନ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ ହେବ ॥ ୫୧ ॥ ମୋର ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ପୃଥିବୀରେ ଏକଛତ୍ର ରାଜ୍ୟ, ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରାଇଲେ ତ୍ରିଲୋକର ରାଜ୍ୟ, ନିୟମିତ ପୂଜା ଆଦିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ଏବଂ ଏହି ତିନିଟିଯାକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଦେଲେ ମୋର ସାମ୍ୟତା ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ॥ ୫୨ ॥ ଯେ ନିଷ୍କାମଭାବରେ ମୋତେ ପୂଜା କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ମୋଠାରେ ଭକ୍ତି ହୁଏ ଏବଂ ସେହି ଐକାନ୍ତିକ ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ସେ ସ୍ୱୟଂ ମୋତେ ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୫୩ ॥

ଯେ ନିଜେ ଦାନ କରିଥିବା ଅଥବା ଅନ୍ୟମାନେ ଦାନ କରିଥିବା ଦେବତା ତଥା ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଜୀବିକା ହରଣ କରିନିଏ, ସେ କୋଟିଏ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଷ୍ଠାର କୃମି ହୋଇ ରହେ ॥ ୫୪ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ପୂଜାପଦ୍ଧତିରୂପୀ ମହତ୍ କର୍ମରେ ସହାୟତା, ପ୍ରେରଣା ଅଥବା ଅନୁମୋଦନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ କର୍ତ୍ତା ଲାଭ କରୁଥିବା ଗତିର ବା ଫଳର ସମକକ୍ଷ ଫଳ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି । ଯଦି ତାଙ୍କର ସହାୟତା ଆଦି ବିଶେଷ ଅଧିକ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ସେ ସେହି ଅନୁସାରେ ଅଧିକ ଫଳ ମଧ୍ୟ ପାଇଥାନ୍ତି ॥ ୫୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ସପ୍ତବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୭ ॥

✦✦✦

ଅଥାଷ୍ଟାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପରମାର୍ଥ ନିରୂପଣ

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ପରସ୍ୱଭାବକର୍ମାଣି ନ ପ୍ରଶଂସେନ୍ନ ଗର୍ହୟେତ୍ ।
ବିଶ୍ୱମେକାତ୍ମକଂ ପଶ୍ୟନ୍ ପ୍ରକୃତ୍ୟା ପୁରୁଷେଣ ଚ ॥ ୧

ପରସ୍ୱଭାବକର୍ମାଣି ଯଃ ପ୍ରଶଂସତି ନିନ୍ଦତି ।
ସ ଆଶୁ ଭ୍ରଶ୍ୟତେ ସ୍ୱାର୍ଥାଦସତ୍ୟଭିନିବେଶତଃ ॥ ୨

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯେହେତୁ ସକଳ ବିଶ୍ୱର ବାହାରେ ଓ ଭିତରେ ସର୍ବତ୍ର ଏକମାତ୍ର ଆତ୍ମା ହିଁ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷ ଉଭୟଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ଏ ବିଶ୍ୱ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି, ତେଣୁ ଅନ୍ୟର ସ୍ୱଭାବ ଓ କର୍ମକୁ ନେଇ କାହାରି ପ୍ରଶଂସା ବା ନିନ୍ଦା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୧ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟର ସ୍ୱଭାବ ଏବଂ କର୍ମକୁ ନିନ୍ଦା ବା ସ୍ତୁତି କରେ, ସେ ଅସତ୍ ପ୍ରତି ଦୁରାଗ୍ରହୀ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ସେ ଉନ୍ନତିମାର୍ଗରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ;

ତୈଜସେ ନିଦ୍ରୟାଽଽପନ୍ନେ ପିଣ୍ଡସ୍ଥୋ ନଷ୍ଟଚେତନଃ ।
ମାୟାଂ ପ୍ରାପ୍ନୋତି ମୃତ୍ୟୁଂ ବା ତଦ୍‌ବନ୍ନାନାର୍ଥଦୃକ୍ ପୁମାନ୍ ॥ ୩

କିଂ ଭଦ୍ରଂ କିମଭଦ୍ରଂ ବା ଦ୍ୱୈତସ୍ୟାବସ୍ତୁନଃ କିୟତ୍ ।
ବାଚୋଦିତଂ ତଦନୃତଂ ମନସା ଧ୍ୟାତମେବ ଚ ॥ ୪

ଛାୟାପ୍ରତ୍ୟାହ୍ୱୟାଭାସା ହ୍ୟସନ୍ତୋଽପ୍ୟର୍ଥକାରିଣଃ ।
ଏବଂ ଦେହାଦୟୋ ଭାବା ଯଚ୍ଛନ୍ତ୍ୟାମୃତ୍ୟୁତୋ ଭୟମ୍ ॥ ୫

ଆତ୍ମୈବ ତଦିଦଂ ବିଶ୍ୱଂ ସୃଜ୍ୟତେ ସୃଜତି ପ୍ରଭୁଃ ।
ତ୍ରାୟତେ ତ୍ରାତି ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ହ୍ରିୟତେ ହରତୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୬

ତସ୍ମାନ୍ନ ହ୍ୟାତ୍ମନୋଽନ୍ୟସ୍ମାଦନ୍ୟୋ ଭାବୋ ନିରୂପିତଃ ।
ନିରୂପିତେୟଂ ତ୍ରିବିଧା ନିର୍ମୂଳା ଭାତିରାତ୍ମନି ।
ଇଦଂ ଗୁଣମୟଂ ବିଦ୍ଧି ତ୍ରିବିଧଂ ମାୟୟା କୃତମ୍ ॥ ୭

ଏତଦ୍ ବିଦ୍ୱାନ୍ ମଦୁଦିତଂ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନନୈପୁଣମ୍ ।
ନ ନିନ୍ଦତି ନ ଚ ସ୍ତୌତି ଲୋକେ ଚରତି ସୂର୍ଯ୍ୟବତ୍ ॥ ୮

ତାର ପତନ ହୁଏ ॥ ୨ ॥ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ଜୀବର ରାଜସିକ ଅହଂକାରରୁ ଜାତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ନିଦ୍ରାଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ (ଯଦି ମନ ସକ୍ରିୟ ଥାଏ, ତେବେ) ଆବଦ୍ଧ ଜୀବାତ୍ମା ମାୟାରାଜ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱପ୍ନରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଯାଏ ଓ ସେଠାରେ ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ ଦେଖି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବେ । ପରେ (ଯଦି ମନ ମଧ୍ୟ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇଯାଏ) ଜୀବାତ୍ମା (ଦେହାଦି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଶ୍ଚେତ ହୋଇଯାଇ) ସୁଷୁପ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଯାଏ; ଆଉ ସ୍ୱପ୍ନର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ; ତାହା ମିଥ୍ୟାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ଓ ଚିନ୍ତନ କରାଯାଉଥିବା ବସ୍ତୁସବୁ ମଧ୍ୟ ମିଥ୍ୟା । ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହିଁ ସତ୍ୟ ॥ ୩ ॥

ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହାର କୌଣସି ସତ୍ତା ନାହିଁ, ତାହାକୁ ଭଲ ବା ମନ୍ଦ ବୋଲି କହିବାର କିଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ସେପରି କହିବା ବାଣୀର ବିଳାସମାତ୍ର; ତେଣୁ ମିଥ୍ୟା । ସୁତରାଂ ସେସବୁ ବସ୍ତୁ ବିଷୟରେ ମନରେ ଚିନ୍ତନ କରିବା ବୃଥା ॥ ୪ ॥ ଛାୟା, ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଓ ଆଭାସ—ଏହି ତିନିଟିଯାକ ସତ୍ୟ ନୁହନ୍ତି; ତଥାପି ଏସବୁ ନିଜ ନିଜର କର୍ମ କରନ୍ତି । ଆମେ ଛାୟାରେ ବସୁଛୁ ଓ ତାହାକୁ ଉପଯୋଗ କରିପାରୁଛୁ; ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଶୁଭୁଛି ଓ ତାହା ଶୁଣି 'ଏ କଣ ହେଲା !' ବୋଲି ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଛୁ । ଦଉଡ଼ିକୁ ଭୁଲ୍‌ରେ ସାପ ବୋଲି ଭାବିଦେଲେ ଭୟ ଜାତ ହେଉଛି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏହି ଦେହ ଆଦି ପଦାର୍ଥସବୁ ବି ମିଥ୍ୟା; ତଥାପି ଏସବୁ ମିଥ୍ୟାବସ୍ତୁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୟ ଓ ଦୁଃଖ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୫ ॥

ସକଳ ବିଶ୍ୱର ଆତ୍ମା ଏକ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ସେହି ଆତ୍ମା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମା ହୋଇ ନିଜଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ନିର୍ମାଣ କରେ; ସେ ସ୍ୱୟଂ ବିଷ୍ଣୁରୂପରେ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା ବି କରେ ଏବଂ ପ୍ରଳୟକାଳରେ ରୁଦ୍ରରୂପରେ ନିଜକୁ ସଂହାର ବି କରେ ॥ ୬ ॥ ତେଣୁ ଆତ୍ମାକୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଥିବା ସିଦ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ତଥାପି ଆତ୍ମାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ଭାବ (ସତ୍ତା) ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ତାହା ଭିତ୍ତିହୀନ ବା ଅମୂଳକ; କିନ୍ତୁ ଅମୂଳକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯାହା ଆତ୍ମାରେ ତିନି ପ୍ରକାରେ ଆଭାସିତ ହୁଏ (ଥିଲା ପରି ଦେଖାଯାଏ), ତାହାକୁ ତୁମେ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ମାୟାର ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣ ॥ ୭ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଏ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନଯୁକ୍ତ ଉପଦେଶ ମୁଁ ତୁମକୁ ପ୍ରଦାନ କଲି, ଏହା ଗ୍ରହଣ କଲେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ପୁରୁଷ କାହାର ନିନ୍ଦା କରିବେ ନାହିଁ, କି ସ୍ତୁତି କରିବେ ନାହିଁ । ସେହି ମହାପୁରୁଷ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମାନ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ବିସ୍ତାର କରି ସର୍ବତ୍ର ବିଚରଣ କରିବେ ॥ ୮ ॥

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେଣାନୁମାନେନ ନିଗମେନାତ୍ମସଂବିଦା ।
ଆଦ୍ୟନ୍ତବଦସଜ୍‌ଜ୍ଞାତ୍ୱା ନିଃସଙ୍ଗୋ ବିଚରେଦିହ ॥ ୯

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣଦ୍ୱାରା, ଅନୁମାନ ପ୍ରମାଣଦ୍ୱାରା, ଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରମାଣଦ୍ୱାରା ତଥା ଆତ୍ମାନୁଭୂତିଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ, ଏ ଯେଉଁ ଜଗତ୍ (ଅସତ୍ ପଦାର୍ଥ) ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଛି, ଏସବୁ ହେଉଛି ଆଦି-ଅନ୍ତଯୁକ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ନାଶବାନ୍ । ତେଣୁ ସେ ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ ସଂସାରରେ ବିଚରଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୯ ॥

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ନୈବାତ୍ମନୋ ନ ଦେହସ୍ୟ ସଂସୃତିର୍ଦ୍ରଷ୍ଟୃଦୃଶ୍ୟୟୋଃ ।
ଅନାତ୍ମସ୍ୱଦୃଶୋରୀଶ କସ୍ୟ ସ୍ୟାଦୁପଲଭ୍ୟତେ ॥ ୧୦

ଉଦ୍ଧବ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆତ୍ମା ତ ଦ୍ରଷ୍ଟା, ସାକ୍ଷୀ ଓ ସ୍ୱୟଂପ୍ରଭ; ସେ କିଛି ବି କରେ ନାହିଁ । ପୁଣି ଦେହ ବି ଦୃଶ୍ୟମାତ୍ର ଓ ଜଡ଼ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ବି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାର ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ନୁହେଁ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଆତ୍ମାର ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ କି ଶରୀରର ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେବେ ଏ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ କାହାର ହୁଏ ? ॥ ୧୦ ॥

ଆତ୍ମାବ୍ୟୟୋଽଗୁଣଃ ଶୁଦ୍ଧଃ ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିରନାବୃତଃ ।
ଅଗ୍ନିବଦ୍ଦାରୁବଦଚିଦ୍ଦେହଃ କସ୍ୟେହ ସଂସୃତିଃ ॥ ୧୧

ଆତ୍ମା ତ ଅବିନାଶୀ, ନିର୍ଗୁଣ, ଶୁଦ୍ଧ, ସ୍ୱୟଂପ୍ରଭ ଏବଂ ତାହା ତ ବାହାରେ-ଭିତରେ ସର୍ବତ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥା ଅଗ୍ନି ପରି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ । ଅପରପକ୍ଷେ ଶରୀର ହେଉଛି କାଠ ପରି ଅଚେତନ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ କାହାର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ହେଉଛି ? ଏ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି କିଏ ଘୂରିବୁଲୁଛି ? ॥ ୧୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯାବଦ୍ ଦେହେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରାଣୈରାତ୍ମନଃ ସନ୍ନିକର୍ଷଣମ୍ ।
ସଂସାରଃ ଫଳବାଂସ୍ତାବଦପାର୍ଥୋଽପ୍ୟବିବେକିନଃ ॥ ୧୨

ଅର୍ଥେ ହ୍ୟବିଦ୍ୟମାନେଽପି ସଂସୃତିର୍ନ ନିବର୍ତ୍ତତେ ।
ଧ୍ୟାୟତୋ ବିଷୟାନସ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନେଽନର୍ଥାଗମୋ ଯଥା ॥ ୧୩

ଯଥା ହ୍ୟପ୍ରତିବୁଦ୍ଧସ୍ୟ ପ୍ରସ୍ୱାପୋ ବହ୍ୱନର୍ଥଭୃତ୍ ।
ସ ଏବ ପ୍ରତିବୁଦ୍ଧସ୍ୟ ନ ବୈ ମୋହାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୧୪

ଶୋକହର୍ଷଭୟକ୍ରୋଧଲୋଭମୋହସ୍ପୃହାଦୟଃ ।
ଅହଙ୍କାରସ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟନ୍ତେ ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁଶ୍ଚ ନାତ୍ମନଃ ॥ ୧୫

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ସଂସାର ଅସତ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରାଣମାନଙ୍କ ସହିତ ଆତ୍ମାର ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଥାଏ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଜ୍ଞାନୀ ଜୀବକୁ ଏହା ସତ୍ୟ ପରି ବୋଧ ହେଉଥାଏ ॥ ୧୨ ॥ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦିଶୁଥିବା ଦୁର୍ଘଟଣା ସତ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେପରି ଘଟୁଥିଲା ପରି ଦେଖାଯାଏ ଏବଂ ତାହା ଦେଖି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦୁଃଖ-ଶୋକ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯିବାମାତ୍ରେ ସବୁ ଦୁର୍ଘଟଣା କେଉଁଆଡ଼େ ଉଭେଇଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜାଗ୍ରତ ସମୟରେ ଦେଖୁଥିବା ବା ଘଟୁଥିବା ବିଷୟସବୁ ମଧ୍ୟ ମିଥ୍ୟା । ତଥାପି ନିରନ୍ତର ବିଷୟଚିନ୍ତନରେ ମଜ୍ଜି ରହିବାଫଳରେ ଜୀବର ସଂସାରରେ ଘୂରିବୁଲିବା ବନ୍ଦ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥ ନିଦରେ ଶୋଇ ବିପଦପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବାବେଳେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଲାଗେ, ସେ ଭୀଷଣ ବିପତ୍ତିରେ ପଡ଼ିଯାଇଛି; କିନ୍ତୁ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ସ୍ୱପ୍ନର ବିପତ୍ତି ରହେ ନାହିଁ, କି ବିପତ୍ତିର କାରଣ ମୋହ ଆଦି ବିକାର ବି ରହେ ନାହିଁ । ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଠିକ୍ ସେହିପରି ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ 'ମୁଁ-ମୋର' ଭାବନା ରହିଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶୋକ, ଭୟ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମୋହ, ସ୍ପୃହା ଆଦି ଭାବ ଏବଂ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଦୁଃଖ ଜୀବକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏସବୁ ଦେହାଭିମାନ ହେତୁ ଘଟିଥାଏ । ଏସବୁ ସହିତ ଆତ୍ମାର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ॥ ୧୪,୧୫ ॥

ଦେହେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରାଣମନୋଽଭିମାନୋ
ଜୀବୋଽନ୍ତରାତ୍ମା ଗୁଣକର୍ମମୂର୍ତ୍ତିଃ ।
ସୂତ୍ରଂ ମହାନିତ୍ୟୁରୁଧେବ ଗୀତଃ
ସଂସାର ଆଧାବତି କାଳତନ୍ତ୍ରଃ ॥ ୧୬

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଆତ୍ମା ଯେତେବେଳେ ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ ଓ ମନ ପ୍ରତି ଆତ୍ମବୁଦ୍ଧି ବା ଅହଂଭାବ କରେ, ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଜୀବ କୁହାଯାଏ । ସେହି ସୂକ୍ଷ୍ମାତିସୂକ୍ଷ୍ମ ଆତ୍ମାର ହିଁ ମୂର୍ତ୍ତି ହେଉଛି—ଗୁଣ ଓ କର୍ମ ସମନ୍ୱୟରେ ନିର୍ମିତ ଲିଙ୍ଗଶରୀର । ତାହାକୁ ହିଁ କେଉଁଠି ସୂତ୍ରାତ୍ମା ଓ ଆଉ କେଉଁଠି ମହତତ୍ତ୍ୱ କୁହାଯାଇଥାଏ । ତାହାର ଆହୁରି ଅନେକ ନାମ ରହିଛି । ସେ ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥରେ ଅହଂତ୍ୱମମତ୍ୱ କରିବାରୁ କାଳରୂପୀ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଅଧୀନ ହୋଇ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଚକ୍ରରେ ଘୂରିବୁଲେ ॥ ୧୬ ॥

ଅମୂଳମେତଦ୍ ବହୁରୂପରୂପିତଂ
ମନୋବଚଃପ୍ରାଣଶରୀରକର୍ମ ।
ଜ୍ଞାନାସିନୋପାସନୟା ଶିତେନ
ଛିତ୍ତ୍ୱା ମୁନିର୍ଗାଂ ବିଚରତ୍ୟତୃଷ୍ଣଃ ॥ ୧୭

ଅହଂକାର ହିଁ ମନ, ବାଣୀ, ପ୍ରାଣ, ଶରୀର, କର୍ମ ଆଦି ଅନେକ ରୂପରେ ଦେଖାଯାଉଛି । ଏହାର କୌଣସି ମୂଳ ନ ଥିବାରୁ ଏହା ହେଉଛି ମିଥ୍ୟା । ଜୀବ ନିଜେ ଜଡ଼ପଦାର୍ଥ ସଙ୍ଗେ ଅହଂତ୍ୱ ରଖି ସେଥିରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ମନନଶୀଳ ପୁରୁଷ ସକଳ ପ୍ରକାର ତୃଷ୍ଣାରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ, ଉପାସନାଦ୍ୱାରା ତୀକ୍ଷ୍ଣ ହୋଇଥିବା ଜ୍ଞାନରୂପୀ ଖଡ୍ଗରେ ଅହଂକାରକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ କାଟିଦେଇ ଏବଂ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପକୁ ମନନ କରି କରି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଭାବରେ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୧୭ ॥

ଜ୍ଞାନଂ ବିବେକୋ ନିଗମସ୍ତପଶ୍ଚ
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷମୈତିହ୍ୟମଥାନୁମାନମ୍ ।
ଆଦ୍ୟନ୍ତୟୋରସ୍ୟ ଯଦେବ କେବଳଂ
କାଳଶ୍ଚ ହେତୁଶ୍ଚ ତଦେବ ମଧ୍ୟେ ॥ ୧୮

ଆତ୍ମା ଓ ଅନାତ୍ମାର ସ୍ୱରୂପ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ବୋଲି ବୁଝିପାରିବାର ନାମ ହିଁ ଜ୍ଞାନ । ଏହି ଜ୍ଞାନ ଉଦିତ ହୋଇଗଲେ ଦ୍ୱୈତର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଆଉ ରହେ ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନଲାଭର ଉପାୟ ହେଲା : ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ହୃଦୟ ବିଶୋଧନ ଏବଂ ବେଦାଦି ଶାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରବଣ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ, ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଉପଦେଶ, ସ୍ୱାନୁଭୂତି, ତର୍କସିଦ୍ଧ ଅନୁମାନଦ୍ୱାରା ସର୍ବତ୍ର ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଦର୍ଶନ । ଏପରି ବିବେକପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଗ୍ଭର କରିଗ୍ଭଲିଲେ ଏହି ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ହେବ ଯେ, ଯାହା ସୃଷ୍ଟିର ଆଦ୍ୟରେ ଥିଲା ଓ ଅନ୍ତରେ ରହିବ, ତାହା ମଧ୍ୟକାଳରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ଏବଂ ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ସୃଷ୍ଟିର କର୍ତ୍ତା ଓ କାରଣ ବ୍ରହ୍ମ ॥ ୧୮ ॥

ଯଥା ହିରଣ୍ୟଂ ସ୍ୱକୃତଂ ପୁରସ୍ତାତ୍
ପଶ୍ଚାଚ୍ଚ ସର୍ବସ୍ୟ ହିରଣ୍ମୟସ୍ୟ ।
ତଦେବ ମଧ୍ୟେ ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟମାଣଂ
ନାନାପଦେଶୈରହମସ୍ୟ ତଦ୍‌ବତ୍ ॥ ୧୯

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ସୁନାରେ କଙ୍କଣ, କୁଣ୍ଡଳ ଆଦି ବହୁପ୍ରକାର ଗହଣା ତିଆରି ହୁଏ । ଗହଣା ତିଆରି ହେବାପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ସୁନା ଥିଲା, ଗହଣାକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେବାପରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସୁନା ରହେ ଏବଂ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଯେଉଁ ଗହଣା ତିଆରି ହୋଇ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲା, ତାହା ବି ସୁନା ଥିଲା । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜଗତର ଆଦି, ଅନ୍ତ ଓ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ହିଁ ରହିଥାଏ । ବାସ୍ତବରେ ମୁଁ ହିଁ ସତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ॥ ୧୯ ॥

ବିଜ୍ଞାନମେତତ୍ତ୍ରିୟବସ୍ଥମଙ୍ଗ
ଗୁଣତ୍ରୟଂ କାରଣକାର୍ଯ୍ୟକର୍ତ୍ତୃ ।
ସମନ୍ୱୟେନ ବ୍ୟତିରେକତଶ୍ଚ
ଯେନୈବ ତୁର୍ଯ୍ୟେଣ ତଦେବ ସତ୍ୟମ୍ ॥ ୨୦

ନ ଯତ୍ ପୁରସ୍ତାଦୁତ ଯନ୍ନ ପଶ୍ଚା-
ନ୍ମଧ୍ୟେ ଚ ତନ୍ନ ବ୍ୟପଦେଶମାତ୍ରମ୍ ।
ଭୂତଂ ପ୍ରସିଦ୍ଧଂ ଚ ପରେଣ ଯଦ୍ ଯତ୍
ତଦେବ ତତ୍ ସ୍ୟାଦିତି ମେ ମନୀଷା ॥ ୨୧

ଅବିଦ୍ୟମାନୋଽପ୍ୟବଭାସତେ ଯୋ
ବୈକାରିକୋ ରାଜସସର୍ଗ ଏଷଃ ।
ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିରତୋ ବିଭାତି
ବ୍ରହ୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥାତ୍ମବିକାରଚିତ୍ରମ୍ ॥ ୨୨

ଏବଂ ସ୍ଫୁଟଂ ବ୍ରହ୍ମବିବେକହେତୁଭିଃ
ପରାପବାଦେନ ବିଶାରଦେନ ।
ଛିତ୍ତ୍ୱାଽଽତ୍ମସନ୍ଦେହମୁପାରମେତ
ସ୍ୱାନନ୍ଦତୁଷ୍ଟୋଽଖିଳକାମୁକେଭ୍ୟଃ ॥ ୨୩

ନାତ୍ମା ବପୁଃ ପାର୍ଥିବମିନ୍ଦ୍ରିୟାଣି
ଦେବା ହ୍ୟସୁର୍ବାୟୁର୍ଜଳଂ ହୁତାଶଃ ।
ମନୋଽନ୍ନମାତ୍ରଂ ଧିଷଣା ଚ ସତ୍ତ୍ୱ-
ମହଙ୍କୃତିଃ ଖଂ କ୍ଷିତିରର୍ଥସାମ୍ୟମ୍ ॥ ୨୪

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ମନ ହେଉଛି ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୁଷୁପ୍ତି—ଏପରି ତିନି ଅବସ୍ଥାରେ ଯୁକ୍ତ । ଉକ୍ତ ତିନି ଅବସ୍ଥାର କାରଣ ହେଉଛି ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ—ଏହି ତିନିଗୁଣ । ପୁଣି ଏ ଜଗତର ତିନି ଭେଦ ହେଲା, ଅଧ୍ୟାତ୍ମ (ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦି କାରଣ), ଅଧିଭୂତ (ପୃଥିବୀ ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟ) ଓ ଅଧିଦୈବ (କର୍ତ୍ତା) । ଏହିସବୁ ତ୍ରିବିଧତା ଯାହାଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି (ସତ୍ତା) ହେତୁ ସତ୍ୟ ପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଛି ଏବଂ ସମାଧି ଆଦିରେ ଏହି ତ୍ରିବିଧତା ନ ରହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯାହାଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇ ରହୁଛି, ସେହି ତୁରୀୟତତ୍ତ୍ୱ ହିଁ ଉକ୍ତ ତିନି ତ୍ରିବିଧତାର ଅତୀତ ତଥା ଏସବୁରେ ଅନ୍ତର୍ଭୂତ । ସେହି ଚତୁର୍ଥ ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ହିଁ ହେଉଛି ସତ୍ୟ । ଉକ୍ତ ତୁରୀୟତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ହୋଇଗଲେ ସବୁ ତ୍ରିବିଧତା ସମାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୦ ॥ ଯାହା ପ୍ରଥମେ ନ ଥିଲା ଓ ପରେ ବି ରହିବ ନାହିଁ, ତାହା (ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ୍) ମଧ୍ୟଭାଗରେ ବି ନାହିଁ; ତାହା କେବଳ ନାମକୁମାତ୍ର ରହିଛି । ବାସ୍ତବରେ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଜଗତର ବାହାର-ଭିତର ସର୍ବତ୍ର ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ କାରଣରୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ, ସେହି କାରଣ ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଯେହେତୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଜଗତ୍ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି, ତେଣୁ ପରମାର୍ଥ ସତ୍ତା ହିଁ ଏସବୁ ରୂପରେ ଦେଖାଯାଉଛି । ଏହା ମୋର ଦୃଢ଼ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ॥ ୨୧ ॥ ଏ ଯେଉଁ ବିକାରମୟୀ ରାଜସ ସୃଷ୍ଟି, ଏହା ନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ପରି ଦିଶୁଛି । ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ବ୍ରହ୍ମ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ବିଷୟ, ମନ ଓ ପଞ୍ଚଭୂତ ପ୍ରଭୃତି ଯେତେସବୁ ଚିତ୍ରବିଚିତ୍ର ନାମରୂପ ରହିଛି, ସେହିମାନଙ୍କ ରୂପରେ ବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଛି ॥ ୨୨ ॥ ତେଣୁ ସାଧକ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ଗୁରୁଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଶ୍ରବଣ, ମନନ, ନିଦିଧ୍ୟାସନ ଓ ସ୍ୱାନୁଭୂତିରୂପୀ ବ୍ରହ୍ମବିଗ୍ରହର ସାଧନ ଦ୍ୱାରା ଦେହାଦି ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁକୁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ନ ଭାବି, ସେସବୁକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏପରି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମବିଷୟକ ସନ୍ଦେହକୁ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରି ନିଜ ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ୍କାରର ଆନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ସକଳ ପ୍ରକାର କାମନା ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଉଚିତ ॥ ୨୩ ॥

ଏହି ପାର୍ଥିବ ଶରୀର ଆତ୍ମା ନୁହେଁ; ଠିକ୍ ସେହିପରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣଙ୍କ ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା, ପ୍ରାଣ, ବାୟୁ, ଜଳ, ଅଗ୍ନି ଓ ମନ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମା ନୁହେଁ; କାରଣ ଏସବୁର ଧାରଣ ଓ ପୋଷଣ ଅନ୍ନଦ୍ୱାରା ହିଁ ହୁଏ । ବୁଦ୍ଧି, ଚିତ୍ତ, ଅହଂକାର, ଆକାଶ, ପୃଥିବୀ, ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟ ଓ ତ୍ରିଗୁଣର ସାମ୍ୟାବସ୍ଥାରୂପ ପ୍ରକୃତି—ଏସବୁ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମା

ସମାହିତୈଃ କଃ କରଣୈର୍ଗୁଣାତ୍ମଭି-
ର୍ଗୁଣୋ ଭବେନ୍ମତ୍ସୁବିବିକ୍ତଧାମ୍ନଃ ।
ବିକ୍ଷିପ୍ୟମାଣୈରୁତ କିଂ ନୁ ଦୂଷଣଂ
ଘନୈରୁପେତୈର୍ବିଗତୈ ରବେଃ କିମ୍ ॥ ୨୫

ଯଥା ନଭୋ ବାୟ୍ୱନଲାମ୍ବୁଭୂଗୁଣୈ-
ର୍ଗତାଗତୈର୍ବର୍ତ୍ତୁଗୁଣୈର୍ନ ସଜ୍ଜତେ ।
ତଥାକ୍ଷରଂ ସତ୍ତ୍ୱରଜସ୍ତମୋମଲୈ-
ରହଂମତେଃ ସଂସୃତିହେତୁଭିଃ ପରମ୍ ॥ ୨୬

ତଥାପି ସଙ୍ଗଃ ପରିବର୍ଜନୀୟୋ
ଗୁଣେଷୁ ମାୟାରଚିତେଷୁ ତାବତ୍ ।
ମଦ୍ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ଦୃଢ଼େନ ଯାବଦ୍
ରଜୋ ନିରସ୍ୟେତ ମନଃକଷାୟଃ ॥ ୨୭

ଯଥାଽଽମୟୋଽସାଧୁଚିକିତ୍ସିତୋ ନୃଣାଂ
ପୁନଃ ପୁନଃ ସଂତୁଦତି ପ୍ରରୋହନ୍ ।
ଏବଂ ମନୋଽପକ୍ୱକଷାୟକର୍ମ
କୁଯୋଗିନଂ ବିଧ୍ୟତି ସର୍ବସଙ୍ଗମ୍ ॥ ୨୮

କୁଯୋଗିନୋ ଯେ ବିହିତାନ୍ତରାୟୈ-
ର୍ମନୁଷ୍ୟଭୂତୈସ୍ତ୍ରିଦଶୋପସୃଷ୍ଟୈଃ ।
ତେ ପ୍ରାକ୍ତନାଭ୍ୟାସବଳେନ ଭୂୟୋ
ଯୁଞ୍ଜନ୍ତି ଯୋଗଂ ନ ତୁ କର୍ମତନ୍ତ୍ରମ୍ ॥ ୨୯

ନୁହନ୍ତି । (ଏପରି ବିଗ୍ଚର କରି କରି 'ନେତି' 'ନେତି' ବଚନଦ୍ୱାରା ଅନାତ୍ମବସ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।) ॥ ୨୪ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଆକାଶରେ ମେଘମାନେ ଯେତେ ଯିବା-ଆସିବା କଲେ ମଧ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଯେପରି କୌଣସି ହାନି-ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ, ଯାହାଙ୍କର ମୋର ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ହୋଇଯାଇଛି, ତାଙ୍କ ଭିତରେ ତିନିଗୁଣର ବେଗ ଯେତେ ବଢ଼ିଲେ-ଛିଡ଼ିଲେ ବି ତାଙ୍କ ଉପରେ ସେହିପରି ତାହାର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ; କାରଣ ସେ ତାଙ୍କର ନିଜ ଜ୍ଞାନରେ ଦୃଢ଼ନିଶ୍ଚୟପୂର୍ବକ ଅଟଳ ଓ ଅଚଳ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥

ଯେପରି ଆକାଶକୁ ବାୟୁ ଶୁଖାଇପାରେ ନାହିଁ, ଅଗ୍ନି ଜଳାଇପାରେ ନାହିଁ, ଜଳ ଭିଜାଇପାରେ ନାହିଁ, ଧୂଳି ବା ଧୂଆଁ ମଳିନ କରିପାରେ ନାହିଁ, କି ଋତୁମାନଙ୍କର ଉଷ୍ଣତା-ଶୀତଳତା ଆଦି ଗୁଣ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରେ ନାହିଁ— କାରଣ ଏସବୁ ହେଉଛି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଭାବ ଓ ଆକାଶ ହେଉଛି ଏସବୁର ଅଧିଷ୍ଠାନ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ, ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣର ବିଭିନ୍ନ ବୃତ୍ତି ତଥା କର୍ମ ଅବିନାଶୀ ଆତ୍ମାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେ ନାହିଁ; କାରଣ ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଏସବୁର ବହୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ । ଯେଉଁମାନେ ଏସବୁରେ ଅହଂଭାବ କରନ୍ତି, କେବଳ ସେହିମାନେ ଏସବୁଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ସଂସାରରେ ଘୂରିବୁଲନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଏପରି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁଦୃଢ଼ ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ମନର ରଜୋଗୁଣରୂପୀ ମଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇ ନାହିଁ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏସବୁ ମାୟାଜାତ ଗୁଣମାନଙ୍କର ତଥା ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ସଙ୍ଗ ସର୍ବଥା ବର୍ଜନ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୨୭ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଭଲରୂପେ ଚିକିତ୍ସା ନ କଲେ ରୋଗ ଯେପରି ସମୂଳେ ନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାହା ବାରମ୍ବାର ଦେଖାଦେଇ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଦିଏ, ଯାହାଙ୍କ ମନରୁ ବାସନା ଓ କର୍ମସଂସ୍କାର ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ ଓ ଯେ ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ରାଦିଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସେଭଳି ଅଧାପୋଖତ ଯୋଗୀଙ୍କୁ ସେହିପରି କର୍ମବାସନା ପୀଡ଼ା ଦେଇଥାଏ ॥ ୨୮ ॥ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ବା କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟଦ୍ୱାରା ଘଟାଯାଇଥିବା ବିଘ୍ନ ହେତୁ ଯଦି ଯୋଗୀ କେବେ ଯୋଗଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତେବେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜର ପୂର୍ବାଭ୍ୟାସ ହେତୁ ପୁନର୍ବାର ଯୋଗାଭ୍ୟାସରେ ଲାଗିଯାଆନ୍ତି । କର୍ମ ଆଦିରେ ତାଙ୍କର

କରୋତି କର୍ମ କ୍ରିୟତେ ଚ ଜନ୍ତୁଃ
କେନାପ୍ୟସୌ ଚୋଦିତ ଆନିପାତାତ୍ ।
ନ ତତ୍ର ବିଦ୍ୱାନ୍ ପ୍ରକୃତୌ ସ୍ଥିତୋଽପି
ନିବୃତ୍ତତୃଷ୍ଣଃ ସ୍ୱସୁଖାନୁଭୂତ୍ୟା ॥ ୩୦

ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୨୯ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ସଂସ୍କାର (ପୂର୍ବାଭ୍ୟାସ) ଆଦିଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଜୀବ ଜନ୍ମଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କର୍ମରେ ହିଁ ଲାଗି ରହୁଛି ଏବଂ କର୍ମରେ ଇଷ୍ଟ-ଅନିଷ୍ଟ ଭେଦଭାବ ରଖି ହର୍ଷ-ବିଷାଦ ଆଦି ବିକାରରେ ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯାଉଛି । କିନ୍ତୁ ଯେ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରିସାରିଛନ୍ତି, ସେ ପ୍ରକୃତିରେ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏବଂ ପୂର୍ବସଂସ୍କାର ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କର୍ମ ସଂଘଟିତ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ହର୍ଷ-ଶୋକ ଆଦି ବିକାରରେ ଗ୍ରସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମାର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ଲାଭ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ସଂସାର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସବୁ ଆଶା ଓ ତୃଷ୍ଣା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ନଷ୍ଟ ହୋଇସାରିଥାଏ ॥ ୩୦ ॥

ତିଷ୍ଠନ୍ତମାସୀନମୁତ ବ୍ରଜନ୍ତଂ
ଶୟାନମୁକ୍ଷନ୍ତମଦନ୍ତମନ୍ନମ୍ ।
ସ୍ୱଭାବମନ୍ୟତ୍ କିମପୀହମାନ-
ମାତ୍ମାନମାତ୍ମସ୍ଥମତିର୍ନ ବେଦ ॥ ୩୧

ଯେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରି ସାରିଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଏ ଶରୀର ଠିଆ ହୋଇଛି, ନା ବସିଛି, ଚାଲୁଛି, ନା ଶୋଇଛି, ମଳମୂତ୍ର ତ୍ୟାଗ କରୁଛି, ନା ଭୋଜନ କରୁଛି ଅଥବା ଅନ୍ୟ କିଛି ସ୍ୱାଭାବିକ କର୍ମ କରୁଛି, ସେ ବିଷୟର ମଧ୍ୟ ହୋସ୍ ନ ଥାଏ; କାରଣ ତାଙ୍କ ବୃତ୍ତି ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିର ହୋଇଯାଇଥାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମାକାର ହୋଇଯାଇଥାଏ ॥ ୩୧ ॥ ଜ୍ଞାନୀପୁରୁଷଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବାହ୍ୟ ବିଷୟସବୁ ଅସତ୍; ତଥାପି ସେସବୁ ବିଷୟ ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଲେ ବି ସେମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜ ଆତ୍ମାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ; (ଆତ୍ମା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସତ୍ତା ସେମାନେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ;) କାରଣ ଯୁକ୍ତି, ପ୍ରମାଣ ଓ ସ୍ୱାନୁଭୂତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେସବୁର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସତ୍ତା ଥିବା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଯେପରି ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଥିବା ବସ୍ତୁ ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ ଓ ସେସବୁ ବସ୍ତୁକୁ ଯେପରି ସତ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ ନାହିଁ, ଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷ ସେହିପରି ନିଜଠାରୁ ଭିନ୍ନ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଥିବା ପଦାର୍ଥକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥

ଯଦି ସ୍ମ ପଶ୍ୟତ୍ୟସଦିନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥଂ
ନାନାନୁମାନେନ ବିରୁଦ୍ଧମନ୍ୟତ୍ ।
ନ ମନ୍ୟତେ ବସ୍ତୁତୟା ମନୀଷୀ
ସ୍ୱାପ୍ନଂ ଯଥୋତ୍ଥାୟ ତିରୋଦଧାନମ୍ ॥ ୩୨

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ନାନାପ୍ରକାର ଗୁଣ ଓ କର୍ମରେ ଯୁକ୍ତ ଏହି ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଆଦି ଯେଉଁସବୁ ପଦାର୍ଥ ରହିଛି, ପ୍ରଥମେ ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ (ସେସବୁ ପ୍ରତି ଅଭିନିବେଶ କରିଥିବା ହେତୁ) ସେସବୁ ଆତ୍ମାଠାରୁ ପୃଥକ୍ ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ମନେ ହେଉଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନୋଦୟ ହୋଇଯିବାପରେ ସେସବୁ ନଶ୍ୱର ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼ିଯାଏ ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ପୂର୍ବର ଭ୍ରମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂର ହୋଇଗଲେ ଯୋଗୀଙ୍କ ଜ୍ଞାନରେ ଏକମାତ୍ର ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ହିଁ ରହିଯାଏ । ସେ ସ୍ୱୟଂ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଯୋଗୀ ଯେ ଆତ୍ମାକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ତା ନୁହେଁ; ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମାକୁ ଗ୍ରହଣ

ପୂର୍ବଂ ଗୃହୀତଂ ଗୁଣକର୍ମଚିତ୍ର-
ମଜ୍ଞାନମାତ୍ମନ୍ୟବିବିକ୍ତମଙ୍ଗ ।
ନିବର୍ତ୍ତତେ ତତ୍ ପୁନରୀକ୍ଷୟୈବ
ନ ଗୃହ୍ୟତେ ନାପି ବିସୃଜ୍ୟ ଆତ୍ମା ॥ ୩୩

ଯଥା ହି ଭାନୋରୁଦୟୋ ନୃଚକ୍ଷୁଷାଂ
ତମୋ ନିହନ୍ୟାନ୍ନ ତୁ ସଦ୍ ବିଧତ୍ତେ ।
ଏବଂ ସମୀକ୍ଷା ନିପୁଣା ସତୀ ମେ
ହନ୍ୟାତ୍ତମିସ୍ରଂ ପୁରୁଷସ୍ୟ ବୁଦ୍ଧେଃ ॥ ୩୪

କରାଯାଏ ନାହିଁ କି ତ୍ୟାଗ କରାଯାଏ ନାହିଁ। କେବଳ ଅଜ୍ଞାନ ହିଁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୩୩ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ହେବାଦ୍ୱାରା ଯେପରି ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ ନୂତନରୂପେ ନିର୍ମାଣ ହୋଇ ନ ଥାଏ, କେବଳ ଅନ୍ଧକାର ହିଁ ଦୂର ହୋଇଥାଏ, ମୋ'ବିଷୟକ ଦୃଢ଼ ଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହୋଇଗଲେ ସେହିପରି ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧିରୁ ଅଜ୍ଞାନ ଦୂର ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୪ ॥

ଏଷ ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିରଜୋଽପ୍ରମେୟୋ
ମହାନୁଭୂତିଃ ସକଳାନୁଭୂତିଃ ।
ଏକୋଽଦ୍ୱିତୀୟୋ ବଚସାଂ ବିରାମେ
ଯେନେଷିତା ବାଗସବଶ୍ଚରନ୍ତି ॥ ୩୫

ଆତ୍ମା ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂପ୍ରଭ, ଅଜନ୍ମା, ଅପ୍ରମେୟସ୍ୱରୂପ ଓ ମହାନୁଭୂତିସ୍ୱରୂପ। ସକଳ ପ୍ରକାର ଅନୁଭୂତି ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ହୁଏ। ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ; ବାଣୀ ଆତ୍ମାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ନ ପାରି ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଏ। ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଅଦ୍ୱିତୀୟ। ସେ ହିଁ ବାଣୀ ଓ ପ୍ରାଣର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ॥ ୩୫ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଅଖଣ୍ଡ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଆତ୍ମାରେ ଅର୍ଥହୀନ ନାମରୂପର ଆଧାରରେ ପ୍ରଭେଦ ଦର୍ଶନ କରିବା ହେଉଛି ମନର ଭ୍ରମ ଓ ଅଜ୍ଞାନ। ଅହଂଭାବ ରଖିବାରୁ ହିଁ ଜୀବ ଏପରି ପ୍ରଭେଦ କଳ୍ପନା କରେ। ଏହି ଭ୍ରମ ଓ ଅଜ୍ଞାନର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସତ୍ତା ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ପ୍ରଭେଦ ଦର୍ଶନ କରାଯାଏ, ତାହା ଆତ୍ମାର ଅଧିଷ୍ଠାନରେ ରହି ହିଁ କରାଯାଏ। ତେଣୁ ସବୁ କିଛି ହେଉଛି ଆତ୍ମା ॥ ୩୬ ॥

ଏତାବାନାତ୍ମସଂମୋହୋ ଯଦ୍ ବିକଳ୍ପସ୍ତୁ କେବଳେ ।
ଆତ୍ମନ୍ନୃତେ ସ୍ୱମାତ୍ମାନମବଲମ୍ବୋ ନ ଯସ୍ୟ ହି ॥ ୩୬

ନିଜକୁ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି ଭାବୁଥିବା କେତେକ ଲୋକ ନାମ, ରୂପ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବିଷୟସମୂହର ଏହି ପଞ୍ଚଭୂତାତ୍ମକ ଦ୍ୱୈତଜଗତ୍‌କୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଘୋଷଣା ହେଉଛି ଶବ୍ଦାଡ଼ମ୍ବରମାତ୍ର ॥ ୩୭ ॥

ଯନ୍ନାମାକୃତିଭିର୍ଗ୍ରାହ୍ୟଂ ପଞ୍ଚବର୍ଣ୍ଣମବାଧିତମ୍ ।
ବ୍ୟର୍ଥେନାପ୍ୟର୍ଥବାଦୋଽୟଂ ଦ୍ୱୟଂ ପଣ୍ଡିତମାନିନାମ୍ ॥ ୩୭

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯଦି ଯୋଗସାଧନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ସାଧକଙ୍କର ଶରୀର ହଠାତ୍ ରୋଗାଦି ଉପଦ୍ରବରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ସେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଉପାୟଗୁଡ଼ିକ ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୮ ॥

ଯୋଗିନୋଽପକ୍ୱଯୋଗସ୍ୟ ଯୁଞ୍ଜତଃ କାୟ ଉତ୍ଥିତୈଃ ।
ଉପସର୍ଗୈର୍ବିହନ୍ୟେତ ତତ୍ରାୟଂ ବିହିତୋ ବିଧିଃ ॥ ୩୮

(ଶୀତଳତା ଓ ଉଷ୍ଣତା ପରି) କେତେକ ଉପଦ୍ରବକୁ ଯଥାକ୍ରମେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଦିଙ୍କ ଉପରେ ଧାରଣା ନିବଦ୍ଧ କରିବାଦ୍ୱାରା, ବାତ ଆଦି ବ୍ୟାଧିକୁ ପ୍ରାଣାୟାମ ଆଦି ଯୋଗଧାରଣାଯୁକ୍ତ ଆସନଦ୍ୱାରା ଏବଂ ଗ୍ରହ-ସର୍ପାଦିକୃତ ବିଘ୍ନକୁ ତପସ୍ୟା, ତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ଔଷଧାଦିଦ୍ୱାରା ଦୂର କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୯ ॥

ଯୋଗଧାରଣୟା କାଂଶ୍ଚିଦାସନୈର୍ଧାରଣାନ୍ୱିତୈଃ ।
ତପୋମନ୍ତ୍ରୌଷଧୈଃ କାଂଶ୍ଚିଦୁପସର୍ଗାନ୍ ବିନିର୍ଦହେତ୍ ॥ ୩୯

କାମକ୍ରୋଧାଦି ବିଘ୍ନକୁ ମୋର ଚିନ୍ତନ ଓ ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଆଦିଦ୍ୱାରା ନଷ୍ଟ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ। ପତନ ଆଡ଼କୁ ନେଇଯାଉଥିବା ଦମ୍ଭ, ମଦ ଆଦି ବିଘ୍ନକୁ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସେବା କରି ଧୀରେ ଧୀରେ ଦୂର କରିଦେବାକୁ ହେବ ॥ ୪୦ ॥

କାଂଶ୍ଚିନ୍ମମାନୁଧ୍ୟାନେନ ନାମସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନାଦିଭିଃ ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରାନୁବୃତ୍ତ୍ୟା ବା ହନ୍ୟାଦଶୁଭଦାନ୍ଛନୈଃ ॥ ୪୦

କେଚିଦ୍ ଦେହମିମଂ ଧୀରାଃ ସୁକଳ୍ପଂ ବୟସି ସ୍ଥିରମ୍ ।
ବିଧାୟ ବିବିଧୋପାୟୈରଥ ଯୁଞ୍ଜନ୍ତି ସିଦ୍ଧୟେ ॥ ୪୧

ନ ହି ତତ୍ କୁଶଳାଦୃତ୍ୟଂ ତଦାୟାସୋ ହ୍ୟପାର୍ଥକଃ ।
ଅନ୍ତବତ୍ତ୍ୱାଚ୍ଛରୀରସ୍ୟ ଫଳସ୍ୟେବ ବନସ୍ପତେଃ ॥ ୪୨

ଯୋଗଂ ନିଷେବତୋ ନିତ୍ୟଂ କାୟଶ୍ଚେତ୍ କଳ୍ପତାମିୟାତ୍ ।
ତଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଦଧ୍ୟାନ୍ନ ମତିମାନ୍ ଯୋଗମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ମତ୍ପରଃ ॥ ୪୩

ଯୋଗଚର୍ଯ୍ୟାମିମାଂ ଯୋଗୀ ବିଚରନ୍ ମଦପାଶ୍ରୟଃ ।
ନାନ୍ତରାୟୈର୍ବିହନ୍ୟେତ ନିଃସ୍ପୃହଃ ସ୍ୱସୁଖାନୁଭୂଃ ॥ ୪୪

କେତେକ ମନସ୍ୱୀ ଯୋଗୀ ବିବିଧ ଉପାୟଦ୍ୱାରା ଶରୀରକୁ ସୁଦୃଢ଼ ଓ ଚିରଯୁବାବସ୍ଥାରେ ରଖି ଅଣିମା ଆଦି ସିଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଯୋଗସାଧନା କରିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଲୋକେ ଏପରି ବିଗ୍ରହକୁ ସମର୍ଥନ କରନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ଏହା ହେଉଛି ଏକ ବୃଥା ପ୍ରୟାସ। ଏହି ଶରୀରଟା ହେଉଛି ଗଛରେ ଫଳିଥିବା ଫଳ ପରି। ଗଛର ଫଳ ଯେପରି ଦିନେ ପାଚି-ଫାଟି ଝଡ଼ି ପଡ଼ିବା ସୁନିଶ୍ଚିତ, ଏହି ଶରୀର ଦିନେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ବି ଠିକ୍ ସେହିପରି ସୁନିଶ୍ଚିତ ॥ ୪୧,୪୨ ॥ ଯଦିବା ବହୁକାଳ ଧରି ନିରନ୍ତର ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଯୋଗସାଧନା କରିବାର ପରିଣାମରେ ଶରୀର କେବେ ସୁଦୃଢ଼ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ବି ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପୁରୁଷ ସେତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ନିଜର ସାଧନା ଛାଡ଼ିଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ସେ ସର୍ବଦା ମୋତେ ପାଇବା ପାଇଁ ସାଧନାରେ ଲାଗି ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪୩ ॥ ଯଦି ସାଧକ ମୋର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ମୁଁ କହିଥିବା ଯୋଗସାଧନାରେ ସଂଲଗ୍ନ ରହନ୍ତି, ତେବେ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାଧାବିଘ୍ନ ବିଚଳିତ କରିପାରିବ ନାହିଁ। ତାଙ୍କର ସକଳ କାମନାବାସନା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ଓ ସେ ଆତ୍ମାନନ୍ଦର ଅନୁଭୂତିରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଯିବେ ॥ ୪୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଅଷ୍ଟାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୮ ॥

+++

ଅଥୈକୋନତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭାଗବତଧର୍ମ ନିରୂପଣ ଓ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ବଦରିକା ଗମନ

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ସୁଦୁଶ୍ଚରାମିମାଂ ମନ୍ୟେ ଯୋଗଚର୍ଯ୍ୟାମନାତ୍ମନଃ ।
ଯଥାଞ୍ଜସା ପୁମାନ୍ ସିଦ୍ଧ୍ୟେତ୍ ତନ୍ମେ ବ୍ରୂହ୍ୟଞ୍ଜସାଚ୍ୟୁତ ॥ ୧

ପ୍ରାୟଶଃ ପୁଣ୍ଡରୀକାକ୍ଷ ଯୁଞ୍ଜନ୍ତୋ ଯୋଗିନୋ ମନଃ ।
ବିଷୀଦନ୍ତ୍ୟସମାଧାନାନ୍ମନୋନିଗ୍ରହକର୍ଶିତାଃ ॥ ୨

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! ଆପଣ ଏ ଯେଉଁ ଯୋଗସାଧନା କହିଲେ, ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ନିଜ ମନକୁ ବଶ କରି ପାରି ନ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷେ ଏହା ବଡ଼ କଠିନ। ତେଣୁ ଆପଣ ଏପରି କିଛି ସରଳ ସାଧନା କହନ୍ତୁ, ଯାହାବଳରେ କି ମନୁଷ୍ୟ ଅନାୟାସରେ ପରମପଦ ଲାଭ କରିପାରିବ ॥ ୧ ॥ ହେ କମଳନୟନ ! ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଅଧିକାଂଶ ଯୋଗୀ ମନକୁ ଏକାଗ୍ର କରିବାରେ ଲାଗନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ବାରମ୍ବାର ଚେଷ୍ଟା କରି ମଧ୍ୟ ମନକୁ ବଶ କରିବାରେ ସଫଳ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ଶେଷରେ ସେମାନେ ହାର ମାନନ୍ତି ଓ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇ ନ ପାରିବାରୁ ବହୁ ମନଦୁଃଖ କରନ୍ତି। (ଅତଏବ ସେପରି ଦୁଃଖରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାର ଉପାୟ କଣ? ॥ ୨ ॥

ଅଥାତ ଆନନ୍ଦଦୁଘଂ ପଦାମ୍ବୁଜଂ
ହଂସାଃ ଶ୍ରୟେରନ୍ନରବିନ୍ଦଲୋଚନ ।
ସୁଖଂ ନୁ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ଯୋଗକର୍ମଭି-
ସ୍ତ୍ୱନ୍ମାୟୟାମୀ ବିହତା ନ ମାନିନଃ ॥ ୩

ହେ ପଦ୍ମଲୋଚନ ! ହେ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ! ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳ ଆନନ୍ଦ ବର୍ଷଣ କରେ; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଆନନ୍ଦପୂର୍ବକ ସେହି ଚରଣକମଳରେ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଯୋଗ ଓ କର୍ମ କରି ନିଜକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ଲାଗନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କର ମାୟା ସେମାନଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଭ୍ରାନ୍ତ କରିଦିଏ; ତା'ଫଳରେ ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩ ॥

କିଂ ଚିତ୍ରମଚ୍ୟୁତ ତବୈତଦଶେଷବନ୍ଧୋ
ଦାସେଷ୍ୱନନ୍ୟଶରଣେଷୁ ଯଦାତ୍ମସାତ୍ତ୍ୱମ୍ ।
ଯୋଽରୋଚୟତ୍ ସହ ମୃଗୈଃ ସ୍ୱୟମୀଶ୍ୱରାଣାଂ
ଶ୍ରୀମତ୍କିରୀଟତଟପୀଡିତପାଦପୀଠଃ ॥ ୪

ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଜଗତର ହିତୈଷୀ ଓ ସୁହୃଦ୍। ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ନିଜର କରିଦିଅନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଦିଅନ୍ତି; ଏପରି କି ଆପଣ ନିଜେ ସେମାନଙ୍କର ସେବକ ହୋଇଯାଆନ୍ତି (ଯଥା—ଆପଣ ବଳି ରାଜାଙ୍କର ଦ୍ୱାରପାଳ ହୋଇଗଲେ)। ଲୋକପାଳମାନଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ୱର ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମେତ ସବୁ ଲୋକପାଳ ମୁକୁଟମଣ୍ଡିତ ଶିରରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କରିବାବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ମୁକୁଟର ଅଗ୍ରଭାଗ ଆପଣ ପାଦ ରଖୁଥିବା ଖଟୁଲିରେ ଘଷିହୁଏ। ଏତେ ମହାନ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ରାମାବତାରରେ ପ୍ରେମପରବଶ ହୋଇ ବାନର-ଭଲ୍ଲୁକମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁ ମିତ୍ରତା କରିଥିଲେ, ସେଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ; କାରଣ ଆପଣଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ଲାଗେ ॥ ୪ ॥

ତଂ ତ୍ୱାଖିଳାତ୍ମଦୟିତେଶ୍ୱରମାଶ୍ରିତାନାଂ
ସର୍ବାର୍ଥଦଂ ସ୍ୱକୃତବିଦ୍ ବିସୃଜେତ କୋ ନୁ ।
କୋ ବା ଭଜେତ୍ କିମପି ବିସ୍ମୃତୟେଽନୁ ଭୂତ୍ୟୈ
କିଂ ବା ଭବେନ୍ନ ତବ ପାଦରଜୋଜୁଷାଂ ନଃ ॥ ୫

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ପ୍ରଭୁ ଓ ଆତ୍ମା। ଆପଣ ଅନନ୍ୟ ଶରଣାଗତମାନଙ୍କୁ ସବୁ କିଛି ଦେଇଦିଅନ୍ତି। ନିଜ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ କାର୍ଯ୍ୟସବୁ କରିଥାନ୍ତି, ତାହା ଜାଣିଯିବା ପରେ କିଏ ଭଲା ତୁଚ୍ଛ ସାଂସାରିକ ସୁଖ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବ ! ଭୌତିକ ସୁଖ ବରଂ ଆପଣଙ୍କୁ ପାସୋରାଇ ଦେବ। ଆମେ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରଜର ଅନନ୍ୟ ଉପାସକ; ତେଣୁ ଆମ ପାଇଁ ଦୁର୍ଲଭ କଣ ! ॥ ୫ ॥

ନୈବୋପୟନ୍ତ୍ୟପଚିତିଂ କବୟସ୍ତବେଶ
ବ୍ରହ୍ମାୟୁଷାପି କୃତମୃଦ୍ଧମୁଦଃ ସ୍ମରନ୍ତଃ ।
ଯୋଽନ୍ତର୍ବହିସ୍ତନୁଭୃତାମଶୁଭଂ ବିଧୁନ୍ୱ-
ନ୍ନାଚାର୍ଯ୍ୟଚୈତ୍ତ୍ୟବପୁଷା ସ୍ୱଗତିଂ ବ୍ୟନକ୍ତି ॥ ୬

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଆମର ଯେଉଁ ଉପକାର କରିଛନ୍ତି, ତାହା ବାରମ୍ବାର ଆମର ମନେ ପଡୁଛି। କେବଳ ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ଆମକୁ ଏହି ଦେବଦୁର୍ଲଭ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ମିଳିଛି। ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଅନୁକମ୍ପା ବାରମ୍ବାର ସ୍ମରଣ କରି ଆମ ହୃଦୟରେ ପରମାନନ୍ଦର ବନ୍ୟା ଆସିଯାଉଛି। ଆପଣଙ୍କର କୃପା ଏତେ ଅସୀମ ଯେ, ତାହାର ପରିମାଣ ଆମେ କଳ୍ପନା କରିପାରୁନାହୁଁ। ଆମକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଆୟୁ ମିଳିଗଲେ ବି, ଆମେ ଆପଣଙ୍କ କୃପାର ଋଣ ଶୁଝିପାରିବୁ ନାହିଁ। ମନୁଷ୍ୟର ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଯେଉଁ ମଳ (ଅଶୁଭ) ଜମିଯାଇଛି, ତାହା ଦୂର (ନିର୍ମଳ) କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ବାହାରେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟରୂପରେ ରହି ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଭିତରେ ଅନ୍ତରାତ୍ମାରୂପରେ ରହି ଅଜ୍ଞାନ ହରଣ କରନ୍ତି; ଶେଷରେ ଭକ୍ତକୁ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁଦ୍ଧବେନାତ୍ୟନୁରକ୍ତଚେତସା
ପୃଷ୍ଟୋ ଜଗତ୍କ୍ରୀଡ଼ନକଃ ସ୍ୱଶକ୍ତିଭିଃ ।
ଗୃହୀତମୂର୍ତ୍ତିତ୍ରୟ ଈଶ୍ୱରେଶ୍ୱରୋ
ଜଗାଦ ସପ୍ରେମମନୋହରସ୍ମିତଃ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ହନ୍ତ ତେ କଥୟିଷ୍ୟାମି ମମ ଧର୍ମାନ୍ ସୁମଙ୍ଗଳାନ୍ ।
ଯାଞ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟାଽଽଚରନ୍ ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋ ମୃତ୍ୟୁଂ ଜୟତି ଦୁର୍ଜୟମ୍ ॥ ୮

କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ସର୍ବାଣି କର୍ମାଣି ମଦର୍ଥଂ ଶନକୈଃ ସ୍ମରନ୍ ।
ମୟ୍ୟର୍ପିତମନଶ୍ଚିତ୍ତୋ ମଦ୍ଧର୍ମାତ୍ମମନୋରତିଃ ॥ ୯

ଦେଶାନ୍ ପୁଣ୍ୟାନାଶ୍ରୟେତ ମଦ୍ଭକ୍ତୈଃ ସାଧୁଭିଃ ଶ୍ରିତାନ୍ ।
ଦେବାସୁରମନୁଷ୍ୟେଷୁ ମଦ୍ଭକ୍ତାଚରିତାନି ଚ ॥ ୧୦

ପୃଥକ୍ ସତ୍ରେଣ ବା ମହ୍ୟଂ ପର୍ବଯାତ୍ରାମହୋତ୍ସବାନ୍ ।
କାରୟେଦ୍ ଗୀତନୃତ୍ୟାଦ୍ୟୈର୍ମହାରାଜବିଭୂତିଭିଃ ॥ ୧୧

ମାମେବ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ବହିରନ୍ତରପାବୃତମ୍ ।
ଈକ୍ଷେତାତ୍ମନି ଚାତ୍ମାନଂ ଯଥା ଖମମଲାଶୟଃ ॥ ୧୨

ଇତି ସର୍ବାଣି ଭୂତାନି ମଦ୍ଭାବେନ ମହାଦ୍ୟୁତେ ।
ସଭାଜୟନ୍ ମନ୍ୟମାନୋ ଜ୍ଞାନଂ କେବଳମାଶ୍ରିତଃ ॥ ୧୩

ବ୍ରାହ୍ମଣେ ପୁଲ୍କସେ ସ୍ତେନେ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟେଽର୍କେ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗକେ ।
ଅକ୍ରୂରେ କ୍ରୂରକେ ଚୈବ ସମଦୃକ୍ ପଣ୍ଡିତୋ ମତଃ ॥ ୧୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଦି ଈଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର । ସେ ହିଁ ନିଜ ଶକ୍ତିରେ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଆଦି ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱର ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ଜଗତ୍ ହେଉଛି ତାଙ୍କରି ଖେଳ । ଉଦ୍ଧବ ଅନୁରାଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ତରେ ତାଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ (୧ମ ଓ ୨ୟ ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ) କରିବାରୁ, ସେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସପୂର୍ବକ ମଧୁରଭାବରେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ—॥ ୭ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମର ଅନୁରାଗପୂର୍ଣ୍ଣ ବାଣୀ ଶୁଣି ମୁଁ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲି । ଯେଉଁ ଭାଗବତଧର୍ମ (ଭକ୍ତର ଧର୍ମ ବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ) ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଆଚରଣ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ସଂସାରରୂପୀ ଦୁର୍ଜୟ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଅନାୟାସରେ ଜୟ କରିପାରିବ, ମୁଁ ତୁମକୁ ସେହି ମଙ୍ଗଳମୟ ଭାଗବତଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦେଉଛି; ଶୁଣ ॥ ୮ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୋର ଭକ୍ତ ତାର ସକଳ କର୍ମ କେବଳ ମୋରି ପାଇଁ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ସେହିସବୁ କର୍ମ କରିବାବେଳେ ମୋତେ ସ୍ମରଣ କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ବଢ଼ାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏପରି କଲେ କିଛି ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ମନ ଓ ଚିତ୍ତ ମୋଠାରେ ସମର୍ପିତ ହୋଇଯିବ; ତାଙ୍କର ମନ ଓ ଆତ୍ମା ମୋର ଧର୍ମରେ ହିଁ ମଜ୍ଜିଯିବ ॥ ୯ ॥ ସାଧୁସନ୍ଥମାନେ ଯେଉଁ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ ନିବାସ କରନ୍ତି, ମୋର ଭକ୍ତ ସେଠାରେ ରହିବା ଉଚିତ ଏବଂ ଦେବତା, ଅସୁର ଅଥବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ମୋର ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତ, ସେମାନଙ୍କ ଆଚରଣ ଅନୁସରଣ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୧୦ ॥ ଉତ୍ସବ ସମୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଅଥବା ଏକାକୀ ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ, ବାଦ୍ୟ ଆଦି ମହାରାଜୋଚିତ ଆଡ଼ମ୍ବର ସହିତ ମୋର ଯାତ୍ରା ଆଦି ମହୋତ୍ସବ ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୧୧ ॥ ମୁଁ ଆକାଶ ପରି ବାହାରେ ଓ ଭିତରେ ସର୍ବତ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଆବରଣଶୂନ୍ୟ; ତେଣୁ ମୋତେ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତଃକରଣ ପୁରୁଷ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଠାରେ ତଥା ନିଜ ହୃଦୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବାର ଦର୍ଶନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ନିର୍ମଳବୁଦ୍ଧି ଉଦ୍ଧବ ! ଯେଉଁ ସାଧକ କେବଳ ଏହି ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଓ ସକଳ ପଦାର୍ଥରେ ମୋତେ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ମୋର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ସେମାନଙ୍କର ସତ୍କାର କରନ୍ତି ତଥା ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଚଣ୍ଡାଳ, ଚୋର, ଭକ୍ତ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନିକଣା, କୃପାଳୁ, କ୍ରୂର ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କ

ନରେଷ୍ୱଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ମଦ୍ଭାବଂ ପୁଂସୋ ଭାବୟତୋଽଚିରାତ୍ ।
ସ୍ପର୍ଦ୍ଧାସୂୟାତିରସ୍କାରାଃ ସାହଙ୍କାରା ବିୟନ୍ତି ହି ॥ ୧୫

ବିସୃଜ୍ୟ ସ୍ମୟମାନାନ୍ ସ୍ୱାନ୍ ଦୃଶଂ ବ୍ରୀଡ଼ାଂ ଚ ଦୈହିକୀମ୍ ।
ପ୍ରଣମେଦ୍ ଦଣ୍ଡବଦ୍ ଭୂମାବାଶ୍ୱଚାଣ୍ଡାଳଗୋଖରମ୍ ॥ ୧୬

ଯାବତ୍ ସର୍ବେଷୁ ଭୂତେଷୁ ମଦ୍ଭାବୋ ନୋପଜାୟତେ ।
ତାବଦେବମୁପାସୀତ ବାଙ୍ମନଃକାୟବୃତ୍ତିଭିଃ ॥ ୧୭

ସର୍ବଂ ବ୍ରହ୍ମାତ୍ମକଂ ତସ୍ୟ ବିଦ୍ୟୟାଽଽତ୍ମମନୀଷୟା ।
ପରିପଶ୍ୟନ୍ନୁପରମେତ୍ ସର୍ବତୋ ମୁକ୍ତସଂଶୟଃ ॥ ୧୮

ଅୟଂ ହି ସର୍ବକଳ୍ପାନାଂ ସଧ୍ରୀଚୀନୋ ମତୋ ମମ ।
ମଦ୍ଭାବଃ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ମନୋବାକ୍କାୟବୃତ୍ତିଭିଃ ॥ ୧୯

ନ ହ୍ୟଙ୍ଗୋପକ୍ରମେ ଧ୍ୱଂସୋ ମଦ୍ଧର୍ମସ୍ୟୋଦ୍ଧବାଣ୍ୱପି ।
ମୟା ବ୍ୟବସିତଃ ସମ୍ୟଙ୍ନିର୍ଗୁଣତ୍ୱାଦନାଶିଷଃ ॥ ୨୦

ଯୋ ଯୋ ମୟି ପରେ ଧର୍ମଃ କଳ୍ପ୍ୟତେ ନିଷ୍ଫଳାୟ ଚେତ୍ ।
ତଦାୟାସୋ ନିରର୍ଥଃ ସ୍ୟାଦ୍ ଭୟାଦେରିବ ସତ୍ତମ ॥ ୨୧

ଠାରେ ସମଦୃଷ୍ଟି ରଖନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନୀ ବୋଲି ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୩,୧୪ ॥

ଏପରିଭାବରେ ସକଳ ନରନାରୀଙ୍କ ଠାରେ କେବଳ ମୋତେ ହିଁ ନିରନ୍ତର ଦର୍ଶନ କରିଚାଲିଲେ, ଅଳ୍ପ କିଛି ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସାଧକଙ୍କ ମନରୁ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା (ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା), ଈର୍ଷା, ତିରସ୍କାର ଓ ଅହଂକାର ଆଦି ଦୋଷ ଦୂର ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୫ ॥ ଆପଣା ଲୋକଙ୍କର ପରିହାସକୁ ମଧ୍ୟ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି, ଲୋକଲଜ୍ଜା ଛାଡ଼ିଦେଇ, ଉତ୍ତମ-ଅଧମ ଆଦି ଦୈହିକ ଦୃଷ୍ଟି ଛାଡ଼ିଦେଇ, କୁକୁର, ଚଣ୍ଡାଳ, ଗାଈଗୋରୁ ଓ ଗଧଠାରେ ତଥା ନିଜଠାରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ବିରାଜମାନ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବନା ରଖି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତଳେ ପଡ଼ି ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୧୬ ॥

ସକଳ ଜୀବ ମୋଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ଏ ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସ, ଏ ଯେଉଁ ଭାବନା, ଏହା ଦୃଢ଼ ନ ହେବା ଯାଏ, କାୟ, ମନ ଓ ବାକ୍ୟରେ ଏହିପରି ମୋର ଉପାସନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯଦି ଏପରିଭାବରେ ସର୍ବତ୍ର ଆତ୍ମବୁଦ୍ଧି (ବ୍ରହ୍ମବୁଦ୍ଧି) ଅଭ୍ୟାସ କରାଯିବ, ତେବେ ଅଳ୍ପ କିଛିଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସାଧକଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହୋଇଯିବ; ସେ ସବୁକିଛି ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଦର୍ଶନ କରିପାରିବେ । ଏପରି ମହତ୍ ଦୃଷ୍ଟି ଉଦୟ ହୋଇଗଲେ ସକଳ ସଂଶୟ ସ୍ୱତଃ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସାଧକଭକ୍ତ ମୋର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ଲାଭ କରି ସଂସାରରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ କାୟ, ମନ ଓ ବାକ୍ୟର ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତିରେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଭଗବତ୍ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦର୍ଶନ କରିବାର ଏ ଯେଉଁ ସାଧନା, ମୋ ମତରେ ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ମୋତେ ଲାଭ କରିବାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଉପାୟ ॥ ୧୯ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ମୋର ଭାଗବତଧର୍ମ । ଏହା ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଆଚରଣ କରିବା ଥରେ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ, କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାଧାବିଘ୍ନଦ୍ୱାରା ବି ଏଥିରେ କୌଣସି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟିବ ନାହିଁ; କାରଣ ଏହି ଧର୍ମ ହେଉଛି ନିଷ୍କାମ ଏବଂ ଏହା ତ୍ରିଗୁଣଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୁଏ ନାହିଁ; ତେଣୁ ମୁଁ ଏହାକୁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଧର୍ମ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଛି ॥ ୨୦ ॥ ଏହି ଭାଗବତଧର୍ମର ସାଧନା ଏତେ ସରଳ ଯେ, ଯଦି ଏହି ଧର୍ମର ସାଧକ ଭୟ, ଶୋକ ଆଦି ସମୟରେ ମନରେ ଜାତ ହେଉଥିବା ଭାବନା ଓ କାନ୍ଦବୋବାଳି ଛାଡ଼ିବା, ଚାଲିବା-ବୁଲିବା ଆଦି ନିରର୍ଥକ କର୍ମ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ନିଷ୍କାମଭାବରେ ସମର୍ପଣ କରିଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ତାହା ବି, ମୋତେ ସମର୍ପିତ ହୋଇଥିବାରୁ

ଏଷା ବୁଦ୍ଧିମତାଂ ବୁଦ୍ଧିର୍ମନୀଷା ଚ ମନୀଷିଣାମ୍ ।
ଯତ୍ ସତ୍ୟମନୃତେନେହ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେନାପ୍ନୋତି ମାମୃତମ୍ ॥ ୨୨

ଏଷ ତେଽଭିହିତଃ କୃତ୍ସ୍ନୋ ବ୍ରହ୍ମବାଦସ୍ୟ ସଂଗ୍ରହଃ ।
ସମାସବ୍ୟାସବିଧିନା ଦେବାନାମପି ଦୁର୍ଗମଃ ॥ ୨୩

ଅଭୀକ୍ଷ୍ଣଶସ୍ତେ ଗଦିତଂ ଜ୍ଞାନଂ ବିସ୍ପଷ୍ଟଯୁକ୍ତିମତ୍ ।
ଏତଦ୍ ବିଜ୍ଞାୟ ମୁଚ୍ୟେତ ପୁରୁଷୋ ନଷ୍ଟସଂଶୟଃ ॥ ୨୪

ସୁବିବିକ୍ତଂ ତବ ପ୍ରଶ୍ନଂ ମୟୈତଦପି ଧାରୟେତ୍ ।
ସନାତନଂ ବ୍ରହ୍ମଗୁହ୍ୟଂ ପରଂ ବ୍ରହ୍ମାଧିଗଚ୍ଛତି ॥ ୨୫

ଯ ଏତନ୍ମମ ଭକ୍ତେଷୁ ସଂପ୍ରଦଦ୍ୟାତ୍ ସୁପୁଷ୍କଲମ୍ ।
ତସ୍ୟାହଂ ବ୍ରହ୍ମଦାୟସ୍ୟ ଦଦାମ୍ୟାତ୍ମାନମାତ୍ମନା ॥ ୨୬

ଯ ଏତତ୍ ସମଧୀୟୀତ ପବିତ୍ରଂ ପରମଂ ଶୁଚି ।
ସ ପୂୟେତାହରହର୍ମାଂ ଜ୍ଞାନଦୀପେନ ଦର୍ଶୟନ୍ ॥ ୨୭

ଯ ଏତଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ନିତ୍ୟମବ୍ୟଗ୍ରଃ ଶୃଣୁୟାନ୍ନରଃ ।
ମୟି ଭକ୍ତିଂ ପରାଂ କୁର୍ବନ୍ କର୍ମଭିର୍ନ ସ ବଧ୍ୟତେ ॥ ୨୮

ଅପ୍ୟୁଦ୍ଧବ ତ୍ୱୟା ବ୍ରହ୍ମ ସଖେ ସମବଧାରିତମ୍ ।
ଅପି ତେ ବିଗତୋ ମୋହଃ ଶୋକଶ୍ଚାସୌ ମନୋଭବଃ ॥ ୨୯

ନୈତତ୍ତ୍ୱୟା ଦାମ୍ଭିକାୟ ନାସ୍ତିକାୟ ଶଠାୟ ଚ ।
ଅଶୁଶ୍ରୂଷୋରଭକ୍ତାୟ ଦୁର୍ବିନୀତାୟ ଦୀୟତାମ୍ ॥ ୩୦

ଏତୈର୍ଦୋଷୈର୍ବିହୀନାୟ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟାୟ ପ୍ରିୟାୟ ଚ ।
ସାଧବେ ଶୁଚୟେ ବ୍ରୂୟାଦ୍ ଭକ୍ତିଃ ସ୍ୟାଚ୍ଛୂଦ୍ରଯୋଷିତାମ୍ ॥ ୩୧

ଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୧ ॥ ଏହି ଅସତ୍ୟ ଓ ମରଣଧର୍ମୀ ଶରୀରରେ ମୋତେ ଅର୍ଥାତ୍ ସତ୍ୟ ଓ ଅମୃତସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବା ହିଁ ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧିମାନମାନଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ଓ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପରିଚୟ ॥ ୨୨ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ସମସ୍ତ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟାର ରହସ୍ୟ; ମୁଁ ତୁମକୁ ଏହା ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଓ ବିସ୍ତୃତ ଉଭୟ ପ୍ରକାରରେ ଶୁଣାଇଦେଲି । ଏହି ରହସ୍ୟ ବୁଝିପାରିବା ଦେବତାମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ ॥ ୨୩ ॥ ଏ ଯେଉଁ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନ ମୁଁ ତୁମ ଆଗରେ ବାରମ୍ବାର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲି, ଯେ ଏହାର ମର୍ମ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ସମସ୍ତ ସଂଶୟଗ୍ରନ୍ଥି ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ମୁଁ ତୁମ ପ୍ରଶ୍ନର ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ସରଳ ଉତ୍ତର ଦେଇଦେଲି । ଯେ ବିଗ୍ରହପୂର୍ବକ ଆମର ଏହି ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତରକୁ ଅନ୍ତରରେ ଧାରଣ କରିବେ, ସେ ବେଦର ପରମ ଗୋପନୀୟ ତତ୍ତ୍ୱ ସନାତନ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଲାଭ କରିପାରିବେ ॥ ୨୫ ॥ ଯେ ମୋର ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଏହି ବିଷୟଟି ଭଲଭାବରେ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ବୁଝାଇଦେବେ, ମୁଁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ସେହି ଜ୍ଞାନଦାତାଙ୍କୁ ମୋର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଦେବି; ତାଙ୍କୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ କରାଇଦେବି ॥ ୨୬ ॥

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମ-ମୋ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଯେଉଁ କଥୋପକଥନ ହେଲା, ଏହା ତ ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂ ପବିତ୍ର; ପୁଣି ଏହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବି ପବିତ୍ର କରିଦିଏ । ଯେ ଏହା ପ୍ରତିଦିନ ପଢ଼ିବେ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବେ, ସେ ଏହି ଜ୍ଞାନଦୀପଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୋର ଦର୍ଶନ କରାଇଥିବାରୁ ନିଜେ ପବିତ୍ର ହୋଇଯିବେ ॥ ୨୭ ॥ ଯେ କେହି ହୁଅନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସେ ଯଦି ଏହା ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ପ୍ରତ୍ୟହ ଶୁଣିବେ, ତାଙ୍କର ମୋ'ଠାରେ ପରମଭକ୍ତି ହୋଇଯିବ ଓ ସେ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବେ ॥ ୨୮ ॥

ହେ ପ୍ରିୟ ସଖା ! ତୁମେ ଭଲଭାବରେ ବ୍ରହ୍ମର ସ୍ୱରୂପ ବୁଝିପାରିଲ ତ? ତୁମ ଚିତ୍ତର ମୋହ ଓ ଶୋକ ଦୂର ହୋଇଗଲା ତ ? ॥ ୨୯ ॥ ତୁମେ ଦାମ୍ଭିକ, ନାସ୍ତିକ, ଶଠ, ଅଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ, ଭକ୍ତିହୀନ ଓ ଉଦ୍ଧତ ଲୋକଙ୍କୁ ଏହି ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ କଦାପି ପ୍ରଦାନ କରିବ ନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥ ଯେ ଏସବୁ ଦୋଷରୁ ମୁକ୍ତ, ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ, ପ୍ରେମୀ, ସାଧୁସ୍ୱଭାବର ଓ ଯାହାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ପବିତ୍ର, ତାଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶୁଣାଇବା ଉଚିତ । ଯଦି ଶୂଦ୍ର ଓ ନାରୀ ମଧ୍ୟ ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତି ରଖିଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉପଦେଶ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୧ ॥

ନୈତଦ୍ ବିଜ୍ଞାୟ ଜିଜ୍ଞାସୋର୍ଜ୍ଞାତବ୍ୟମବଶିଷ୍ୟତେ ।
ପୀତ୍ୱା ପୀୟୂଷମମୃତଂ ପାତବ୍ୟଂ ନାବଶିଷ୍ୟତେ ॥ ୩୨

ଜ୍ଞାନେ କର୍ମଣି ଯୋଗେ ଚ ବାର୍ତ୍ତାୟାଂ ଦଣ୍ଡଧାରଣେ ।
ଯାବାନର୍ଥୋ ନୃଣାଂ ତାତ ତାବାଂସ୍ତେଽହଂ ଚତୁର୍ବିଧଃ ॥ ୩୩

ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋ ଯଦା ତ୍ୟକ୍ତସମସ୍ତକର୍ମା
ନିବେଦିତାତ୍ମା ବିଚିକୀର୍ଷିତୋ ମେ ।
ତଦାମୃତତ୍ୱଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟମାନୋ
ମୟାଽଽତ୍ମଭୂୟାୟ ଚ କଳ୍ପତେ ବୈ ॥ ୩୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ ଏବମାଦର୍ଶିତଯୋଗମାର୍ଗ-
ସ୍ତଦୋତ୍ତମଶ୍ଳୋକବଚୋ ନିଶମ୍ୟ ।
ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳିଃ ପ୍ରୀତ୍ୟୁପରୁଦ୍ଧକଣ୍ଠୋ
ନ କିଞ୍ଚିଦୂଚେଽଶ୍ରୁପରିପ୍ଲୁତାକ୍ଷଃ ॥ ୩୫

ବିଷ୍ଟଭ୍ୟ ଚିତ୍ତଂ ପ୍ରଣୟାବଘୂର୍ଣ୍ଣଂ
ଧୈର୍ଯ୍ୟେଣ ରାଜନ୍ ବହୁ ମନ୍ୟମାନଃ ।
କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ପ୍ରାହ ଯଦୁପ୍ରବୀରଂ
ଶୀର୍ଷ୍ଣା ସ୍ପୃଶଂସ୍ତଚ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦମ୍ ॥ ୩୬

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ବିଦ୍ରାବିତୋ ମୋହମହାନ୍ଧକାରୋ
ଯ ଆଶ୍ରିତୋ ମେ ତବ ସନ୍ନିଧାନାତ୍ ।
ବିଭାବସୋଃ କିଂ ନୁ ସମୀପଗସ୍ୟ
ଶୀତଂ ତମୋ ଭୀଃ ପ୍ରଭବନ୍ତ୍ୟଜାଦ୍ୟ ॥ ୩୭

ପ୍ରତ୍ୟର୍ପିତୋ ମେ ଭବତାନୁକମ୍ପିନା
ଭୃତ୍ୟାୟ ବିଜ୍ଞାନମୟଃ ପ୍ରଦୀପଃ ।
ହିତ୍ୱା କୃତଜ୍ଞସ୍ତବ ପାଦମୂଳଂ
କୋଽନ୍ୟତ୍ ସମୀୟାଚ୍ଛରଣଂ ତ୍ୱଦୀୟମ୍ ॥ ୩୮

ଦିବ୍ୟ ଅମୃତ ପାନ କରିବା ପରେ ଯେପରି ପାନ କରିବା ପାଇଁ ଆଉ କିଛି ବାକି ରହିଯାଏ ନାହିଁ, ଏହି ଜ୍ଞାନ ଗ୍ରହଣ କରିସାରିବା ପରେ ସେହିପରି ଜିଜ୍ଞାସୁଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ବା ଜାଣିବା ପାଇଁ ଆଉ କିଛି ବାକି ରହିଯାଏ ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥

ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ, ଯୋଗ, ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ରାଜପଦରୁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯଥାକ୍ରମେ ମୋକ୍ଷ, ଧର୍ମ, କାମ ଓ ଅର୍ଥରୂପକ ଫଳ ମିଳିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ତୁମ ପରି ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କେବଳ ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ଏହି ଚତୁର୍ବିଧ ପୁରୁଷାର୍ଥ ॥ ୩୩ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ମୋତେ ସକଳ କର୍ମ ଅର୍ପଣ କରିଦେଲେ, ଅନନ୍ୟଭାବରେ ମୋର ଶରଣକୁ ଆସିଗଲେ ଏବଂ କେବଳ ମୋରି ପାଇଁ ସକଳ କ୍ରିୟାକଳାପ କଲେ, ତାର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବହାର ମୋରି ସହିତ ହୁଏ । ସେ ମୋର ବିଶେଷ ପ୍ରିୟପାତ୍ର ହୋଇଯାଏ । ମୁଁ ତା'ପାଇଁ କଣ କଣ କରିପାରିବି ବୋଲି ନିରନ୍ତର ଚିନ୍ତା କରେ । ତାର ଉପକାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୋ ଭିତରେ ପ୍ରବଳ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଜାଗି ଉଠେ । ଏପରିଭାବରେ ମୋର ସେହି ଭକ୍ତ ଅମୃତତ୍ୱ ପାଇଯାଇ ମୋର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ହୋଇଯାନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ଉଦ୍ଧବ ଯୋଗମାର୍ଗର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଦେଶ ପାଇଗଲେ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବଚନ ଶୁଣି ତାଙ୍କ ନେତ୍ର ଅଶ୍ରୁପ୍ଲାବିତ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରେମର ବନ୍ୟାରେ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେ କର ଯୋଡ଼ି ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ବଚନ ସ୍ଫୁରଣ ହେଲା ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ପ୍ରେମାବେଶରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଯାଉଥାଏ । ସେ ସେହି ବିହ୍ୱଳତାକୁ ରୋକି ରଖିଲେ ଏବଂ ନିଜକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାଗ୍ୟଶାଳୀ ଅନୁଭବ କରି, ଯଦୁପତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ମୁଣ୍ଡ ମାଡ଼ି ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ କର ଯୋଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ—॥ ୩୬ ॥

ଉଦ୍ଧବ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ—ହେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆଦିକାରଣ ! ମୁଁ ଯେଉଁ ଘୋର ମୋହରୂପୀ ଅନ୍ଧକାରରେ ପଡ଼ିଥିଲି, ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ତାହା ଦୂର କରିଦେଲା । ଆପଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଯିବାରୁ ତାହା ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇଗଲା । ଯେ ଅଗ୍ନି ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଯାଏ, ତା'ପାଖରେ କ'ଣ ଆଉ ଶୀତ, ଅନ୍ଧକାର ଓ ସେଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଭୟ ରହିପାରେ ! ॥ ୩୭ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଦୟାର୍ଦ୍ର ହୋଇ ଆଜି ଏ ସେବକକୁ ବିଜ୍ଞାନରୂପୀ ଦୀପର ଆଲୋକ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଆପଣ ମୋ ଉପରେ ପରମ ଅନୁଗ୍ରହ ବୃଷ୍ଟି କଲେ । ଏପରି ଲୋକ ଭଲା କିଏ

ବୃକ୍ଣସ୍ତ ମେ ସୁଦୃଢ଼ଃ ସ୍ନେହପାଶୋ
 ଦାଶାର୍ହବୃଷ୍ଣ୍ୟନ୍ଧକସାତ୍ୱତେଷୁ ।
ପ୍ରସାରିତଃ ସୃଷ୍ଟିବିବୃଦ୍ଧୟେ ତ୍ୱୟା
 ସ୍ୱମାୟୟା ହ୍ୟାତ୍ମସୁବୋଧହେତିନା ॥ ୩୯

ନମୋଽସ୍ତୁ ତେ ମହାଯୋଗିନ୍ ପ୍ରପନ୍ନମନୁଶାଧି ମାମ୍ ।
ଯଥା ତ୍ୱଚ୍ଚରଣାମ୍ଭୋଜେ ରତିଃ ସ୍ୟାଦନପାୟିନୀ ॥ ୪୦

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଗଚ୍ଛୋଦ୍ଧବ ମୟାଽଽଦିଷ୍ଟୋ ବଦର୍ୟ୍ୟାଖ୍ୟଂ ମମାଶ୍ରମମ୍ ।
ତତ୍ର ମତ୍ପାଦତୀର୍ଥୋଦେ ସ୍ନାନୋପସ୍ପର୍ଶନୈଃ ଶୁଚିଃ ॥ ୪୧

ଈକ୍ଷୟାଲକନନ୍ଦାୟା ବିଧୂତାଶେଷକଳ୍ମଷଃ ।
ବସାନୋ ବଲ୍କଲାନ୍ୟଙ୍ଗ ବନ୍ୟଭୁକ୍ ସୁଖନିଃସ୍ପୃହଃ ॥ ୪୨

ତିତିକ୍ଷୁର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱମାତ୍ରାଣାଂ ସୁଶୀଳଃ ସଂଯତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ଶାନ୍ତଃ ସମାହିତଧିୟା ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନସଂଯୁତଃ ॥ ୪୩

ମତ୍ତୋଽନୁଶିକ୍ଷିତଂ ଯତ୍ତେ ବିବିକ୍ତମନୁଭାବୟନ୍ ।
ମୟ୍ୟାବେଶିତବାକ୍‌ଚିତ୍ତୋ ମଦ୍ଧର୍ମନିରତୋ ଭବ ।
ଅତିବ୍ରଜ୍ୟ ଗତୀସ୍ତିସ୍ରୋ ମାମେଷ୍ୟସି ତତଃ ପରମ୍ ॥ ୪୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ ଏବମୁକ୍ତୋ ହରିମେଧସୋଦ୍ଧବଃ
 ପ୍ରଦକ୍ଷିଣଂ ତଂ ପରିସୃତ୍ୟ ପାଦୟୋଃ ।
ଶିରୋ ନିଧାୟାଶ୍ରୁକଳାଭିରାର୍ଦ୍ରଧୀ-
 ର୍ନ୍ୟଷିଞ୍ଚଦଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱପରୋଽପ୍ୟପକ୍ରମେ ॥ ୪୫

ଥିବ, ଯେ କି ଆପଣଙ୍କର ଉପକାର ଓ ମହତୀ କୃପା ଅନୁଭବ କରିବା ପରେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଚରଣକମଳକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅନ୍ୟର ଶରଣ ପଶିବ ! ॥ ୩୮ ॥ ଆପଣ ହିଁ ନିଜର ମାୟାଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିର ବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ମୋତେ ଦାଶାର୍ହ, ବୃଷ୍ଣି, ଅନ୍ଧକ ଓ ସାତ୍ୱତବଂଶୀ ଯାଦବମାନଙ୍କ ସହିତ ଦୃଢ଼ ସ୍ନେହପାଶରେ ବାନ୍ଧି ଦେଇଥିଲେ । ଆଜି ଆପଣ ହିଁ ଆତ୍ମବୋଧର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ତରବାରିରେ ମୋର ସେହି ବନ୍ଧନକୁ ଅନାୟାସରେ କାଟିଦେଲେ ॥ ୩୯ ॥ ହେ ମହାଯୋଗେଶ୍ୱର ! ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଏଥର କୃପା କରି ଏ ଶରଣାଗତକୁ ଏପରି ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହା ପାଳନ କଲେ ଆପଣଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମରେ ମୋର ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତି ଅତୁଟ ରହିବ ॥ ୪୦ ॥

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୁଁ ଆଜ୍ଞା ଦେଉଛି, ଏଥର ତୁମେ ବଦରିକାଶ୍ରମ ଚାଲିଯାଅ । ତାହା ତ ମୋର ହିଁ ଆଶ୍ରମ । ସେଠାରେ ମୋର ଚରଣୋଦକ ଗଙ୍ଗାରୂପେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି । ସେହି ଗଙ୍ଗାଜଳରେ ସ୍ନାନ କରି ଓ ତାହା ପାନ କରି ତୁମେ ପବିତ୍ର ହୋଇଯିବ ॥ ୪୧ ॥ ଅଳକନନ୍ଦାଙ୍କ ଦର୍ଶନମାତ୍ରେ ତୁମର ସକଳ ପାପତାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ପ୍ରିୟ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ସେଠାରେ ବଲ୍କଳବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିବ; ବନର କନ୍ଦ-ମୂଳ-ଫଳ ଖାଇ ରହିବ ଏବଂ କୌଣସି ଭୋଗ ପାଇଁ ମନ ନ ବଳାଇ ଆତ୍ମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ରହି ନିଃସ୍ପୃହ ବୃତ୍ତିରେ କାଳ କାଟିବ ॥ ୪୨ ॥ ଶୀତ-ଉଷ୍ଣ, ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଯାହା କିଛି ଆସୁ, ସବୁ ସ୍ଥିତିରେ ସମଭାବ ରଖି ସବୁ ସହିଯିବ । ସ୍ୱଭାବକୁ ସୌମ୍ୟ ରଖିବ; ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶରେ ରଖିବ; ଚିତ୍ତ ଶାନ୍ତ ରଖିବ । ବୁଦ୍ଧିକୁ ସମାହିତ କରି ରଖିବ ଏବଂ ତୁମେ ସ୍ୱୟଂ ମୋ ସ୍ୱରୂପର ଜ୍ଞାନ ତଥା ଅନୁଭବରେ ମଗ୍ନ ରହିବ ॥ ୪୩ ॥ ମୁଁ ତୁମକୁ ଯାହା କିଛି ଉପଦେଶ ଦେଇଛି, ତାହା ଏକାନ୍ତରେ ବାରମ୍ବାର ବିଚାରପୂର୍ବକ ଅନୁଭବ କରିବ । ନିଜର ବାଣୀ ଓ ଚିତ୍ତ ମୋଠାରେ ହିଁ ଲଗାଇ ରଖିବ ଏବଂ ମୁଁ କହିଥିବା ଭାଗବତଧର୍ମରେ ପ୍ରେମର ସହିତ ମଜ୍ଜି ରହିବ । ଶେଷରେ ତୁମେ ତ୍ରିଗୁଣ ଓ ତ୍ରିଗୁଣ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗତିମାନଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ସେସବୁର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହିଥିବା ମୋର ପରମାର୍ଥସ୍ୱରୂପରେ ମିଳିତ ହୋଇଯିବ ॥ ୪୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ଜ୍ଞାନ ସଂସାରର ଭେଦଭ୍ରମକୁ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦିଏ । ସେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଏପରି ଉପଦେଶ ଦେବାରୁ ଉଦ୍ଧବ ତାଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି ତାଙ୍କ ଚରଣରେ

ସୁହୃତ୍ତ୍ୟଜସ୍ନେହବିୟୋଗକାତରୋ

ନ ଶକ୍ନୁବଂସ୍ତଂ ପରିହାତୁମାତୁରଃ ।

କୃଚ୍ଛ୍ରଂ ଯଯୌ ମୂର୍ଦ୍ଧନି ଭର୍ତ୍ତୃପାଦୁକେ

ବିଭ୍ରନ୍ନମସ୍କୃତ୍ୟ ଯଯୌ ପୁନଃ ପୁନଃ ॥ ୪୬

ତତସ୍ତମନ୍ତର୍ହୃଦି ସଂନିବେଶ୍ୟ

ଗତୋ ମହାଭାଗବତୋ ବିଶାଲାମ୍ ।

ଯଥୋପଦିଷ୍ଟାଂ ଜଗଦେକବନ୍ଧୁନା

ତପଃ ସମାସ୍ଥାୟ ହରେରଗାଦ୍ ଗତିମ୍ ॥ ୪୭

ଯ ଏତଦାନନ୍ଦସମୁଦ୍ରସମ୍ଭୃତଂ

ଜ୍ଞାନାମୃତଂ ଭାଗବତାୟ ଭାଷିତମ୍ ।

କୃଷ୍ଣେନ ଯୋଗେଶ୍ୱରସେବିତାଙ୍ଘ୍ରିଣା

ସଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟାଽଽସେବ୍ୟ ଜଗଦ୍ ବିମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୪୮

ଭବଭୟମପହନ୍ତୁଂ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନସାରଂ

ନିଗମକୃଦୁପଜହ୍ରେ ଭୃଙ୍ଗବଦ୍ ବେଦସାରମ୍ ।

ଅମୃତମୁଦଧିତଶ୍ଚାପାୟୟଦ୍ ଭୃତ୍ୟବର୍ଗାନ୍

ପୁରୁଷମୃଷଭମାଦ୍ୟଂ କୃଷ୍ଣସଂଜ୍ଞଂ ନତୋଽସ୍ମି ॥ ୪୯

ମଥା ରଖି ପ୍ରଣାମ କଲେ । ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଉଦ୍ଧବ ସଂଯୋଗ-ବିୟୋଗରୁ ଜାତ ହେଉଥିବା ସୁଖଦୁଃଖରୂପୀ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥିଲେ; କାରଣ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଚରଣଯୁଗଳର ଶରଣ ନେଇ ସାରିଥିଲେ । ତଥାପି ସେଠାରୁ ଚାଲିଯିବାବେଳେ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ପ୍ରେମାବେଶରେ ଆକୁଳ ହୋଇଗଲା । ସେ ତାଙ୍କ ନୟନରୁ ଝରି ପଡୁଥିବା ଅଶ୍ରୁଧାରାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣକମଳକୁ ଆର୍ଦ୍ର କରିଦେଲେ ॥ ୪୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ପଦଯୁଗଳକୁ ଛାଡ଼ି ଦୂରକୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ଉଦ୍ଧବ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ସେ ଭାବୁଥିଲେ—**ସକଳ ତୀର୍ଥ ତୋ ଚରଣେ । ବଦ୍ରିକା ଯିବି କି କାରଣେ ॥** କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ତ ସେପରି ଆଜ୍ଞା ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବିୟୋଗରେ କାତର ହୋଇ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଯିବା ସମୟରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର କଠଉ ଦୁଇଟି ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡାଇଲେ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ କରି ସେଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ ॥ ୪୬ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଉଦ୍ଧବ ହୃଦୟରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଦିବ୍ୟଛବି ଧାରଣ କରି ବଦରିକାଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ତପୋମୟ ଜୀବନ ଯାପନ କରି ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ହିତୈଷୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପଦେଶାନୁସାରେ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ପରମଗତି ଲାଭ କଲେ ॥ ୪୭ ॥

ଶିବ ଆଦି ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ-ସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣଯୁଗଳର ସେବା କରିଚାଲିଛନ୍ତି, ସେ ସ୍ୱୟଂ ନିଜ ଶ୍ରୀମୁଖରେ ତାଙ୍କର ପରମପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଏହି ଜ୍ଞାନାମୃତ ବିତରଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ଜ୍ଞାନାମୃତ ହେଉଛି ଆନନ୍ଦମହାସାଗରର ସାରବସ୍ତୁ । ଯେ ଏହା ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ସେବନ କରନ୍ତି, ସେ ନିଜେ ତ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ତାଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ପାଇ ସାରା ଜଗଦ୍ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ପୂର୍ବରୁ ଯେପରି କ୍ଷୀରସାଗରରୁ ଅମୃତ ବାହାର କରି ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରିତମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ, ବେଦକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରିଥିବା ସେହି ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ ଏବେ ସେହିପରି ଜ୍ଞାନ-ବିଜ୍ଞାନର ଓ ବେଦର ସାରକୁ ଭ୍ରମର ପରି ସଂଗ୍ରହ କରି ଭକ୍ତଜନଙ୍କର ଭବଭୟ ହରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରକାଶିତ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତଥା ଜଗତର ଆଦିକାରଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମୁଁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୪୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଏକୋନତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୯ ॥

✦✦✦

ଅଥ ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଯଦୁକୁଳ ସଂହାର

ରାଜୋବାଚ

ତତୋ ମହାଭାଗବତ ଉଦ୍ଧବେ ନିର୍ଗତେ ବନମ୍ ।
ଦ୍ୱାରବତ୍ୟାଂ କିମକରୋଦ୍ ଭଗବାନ୍ ଭୂତଭାବନଃ ॥ ୧

ବ୍ରହ୍ମଶାପୋପସଂସୃଷ୍ଟେ ସ୍ୱକୁଳେ ଯାଦବର୍ଷଭଃ ।
ପ୍ରେୟସୀଂ ସର୍ବନେତ୍ରାଣାଂ ତନୁଂ ସ କଥମତ୍ୟଜତ୍ ॥ ୨

ପ୍ରତ୍ୟାକ୍ରଷ୍ଟୁଂ ନୟନମବଳା ଯତ୍ର ଲଗ୍ନଂ ନ ଶେକୁଃ
କର୍ଣ୍ଣାବିଷ୍ଟଂ ନ ସରତି ତତୋ ଯତ୍ ସତାମାତ୍ମଲଗ୍ନମ୍ ।
ଯଚ୍ଛ୍ରୀର୍ବାଗ୍ଦଂ ଜନୟତି ରତିଂ କିଂ ନୁ ମାନଂ କବୀନାଂ
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଜିଷ୍ଣୋର୍ଯୁଧି ରଥଗତଂ ଯଚ୍ଚ ତତ୍ ସାମ୍ୟମୀୟୁଃ ॥ ୩

ଋଷିରୁବାଚ

ଦିବି ଭୁବ୍ୟନ୍ତରିକ୍ଷେ ଚ ମହୋତ୍ପାତାନ୍ ସମୁତ୍ଥିତାନ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଽଽସୀନାନ୍ ସୁଧର୍ମାୟାଂ କୃଷ୍ଣଃ ପ୍ରାହ ଯଦୂନିଦମ୍ ॥ ୪

ଏତେ ଘୋରା ମହୋତ୍ପାତା ଦ୍ୱାର୍ବତ୍ୟାଂ ଯମକେତବଃ ।
ମୁହୂର୍ତ୍ତମପି ନ ସ୍ଥେୟମତ୍ର ନୋ ଯଦୁପୁଙ୍ଗବାଃ ॥ ୫

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ମହାଭାଗବତ ଉଦ୍ଧବ ବଦରିକାଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦ୍ୱାରକାରେ କି ଲୀଳା କଲେ? ॥ ୧ ॥ ନିଜ କୁଳ ବ୍ରହ୍ମଶାପଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯିବାରୁ ଯଦୁବଂଶଭୂଷଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ସେହି ନେତ୍ରାନନ୍ଦଦାୟୀ କଳେବର ଲୀଳା କିପରି ସମ୍ବରଣ କଲେ ? ॥ ୨ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେହି ସ୍ୱରୂପ ଏତେ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥିଲା ଯେ, ଯେଉଁ ବ୍ରଜାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କର ସେଥିରେ ଥରଟିଏ ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଯାଉଥିଲା, ସେମାନେ ସେହି ସ୍ୱରୂପରୁ ନେତ୍ର ଫେରାଇନେବାକୁ ଆଦୌ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଯେଉଁ ଭକ୍ତମାନେ ବା ଯେଉଁ ରୁକ୍ମିଣୀ, ବ୍ରାହ୍ମଣପତ୍ନୀ ପ୍ରଭୃତି ଭଗବାନଙ୍କ ରୂପମାଧୁରୀର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ସେହି ରୂପମାଧୁରୀ ଏତେ ଗଭୀରଭାବରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରୁ ତାହା ଆଉ କୌଣସିମତେ ଲିଭିପାରି ନ ଥିଲା । ଯେଉଁ କବିମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗର ଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ, ସେମାନେ ସେହି ଶୋଭା ପ୍ରତି ଏତେ ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ଯେତେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ବି ସେମାନେ ସେଥିରେ ତୃପ୍ତ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ; ପୁଣି ସେହି ଶୋଭାର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ବି ମିଳିଲା । ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ରଥରେ ସାରଥିରୂପରେ ବସିଥିବା ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରୂପମାଧୁରୀ ଦେଖି ଦେଖି ଯେଉଁ ବୀରମାନେ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଥିଲେ, ସେମାନେ ସାରୂପ୍ୟ ମୁକ୍ତି ପାଇଗଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ କଳେବର ଏତେ ମନୋହର ହୋଇଥିଲା, ସେହି ଅପୂର୍ବ କଳେବର ସେ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ କିପରି ? ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଆକାଶ, ପୃଥିବୀ ଓ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଉତ୍ପାତ ବା ଅପଶକୁନ ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସୁଧର୍ମା ସଭାରେ ବସିଥିବା ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୪ ॥ "ହେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯଦୁବଂଶୀଗଣ ! ଆପଣମାନେ ତ ଦେଖୁଥିବେ ଯେ ଦ୍ୱାରକାରେ କିପରି ଅତି ଭୟଙ୍କର ଉତ୍ପାତ (ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ) ସବୁ ଦେଖା ଦେଲାଣି । ଏହା ସାକ୍ଷାତ୍ ଯମରାଜାଙ୍କ ଧ୍ୱଜା ପରି ଆମର ଘୋର ଅନିଷ୍ଟର ସୂଚନା ଦେଉଛି । ତେଣୁ ଆମେ ଏଠାରେ ଆଉ ମୁହୂର୍ତ୍ତଟିଏ ମଧ୍ୟ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୫ ॥

ସ୍ତ୍ରିୟୋ ବାଲାଶ୍ଚ ବୃଦ୍ଧାଶ୍ଚ ଶଙ୍ଖୋଦ୍ଧାରଂ ବ୍ରଜନ୍ତ୍ୱିତଃ ।
ବୟଂ ପ୍ରଭାସଂ ଯାସ୍ୟାମୋ ଯତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ସରସ୍ୱତୀ ॥ ୬

ତତ୍ରାଭିଷିଚ୍ୟ ଶୁଚୟ ଉପୋଷ୍ୟ ସୁସମାହିତାଃ ।
ଦେବତାଃ ପୂଜୟିଷ୍ୟାମଃ ସ୍ନପନାଲେପନାର୍ହଣୈଃ ॥ ୭

ବ୍ରାହ୍ମଣାଂସ୍ତୁ ମହାଭାଗାନ୍ କୃତସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନା ବୟମ୍ ।
ଗୋଭୂହିରଣ୍ୟବାସୋଭିର୍ଗଜାଶ୍ୱରଥବେଶ୍ମଭିଃ ॥ ୮

ବିଧିରେଷ ହ୍ୟରିଷ୍ଟଘ୍ନୋ ମଙ୍ଗଳାୟନମୁତ୍ତମମ୍ ।
ଦେବଦ୍ୱିଜଗବାଂ ପୂଜା ଭୂତେଷୁ ପରମୋ ଭବଃ ॥ ୯

ଇତି ସର୍ବେ ସମାକର୍ଣ୍ୟ ଯଦୁବୃଦ୍ଧା ମଧୁଦ୍ୱିଷଃ ।
ତଥେତି ନୌଭିରୁତ୍ତୀର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭାସଂ ପ୍ରୟଯୂ ରଥୈଃ ॥ ୧୦

ତସ୍ମିନ୍ ଭଗବତାଽଽଦିଷ୍ଟଂ ଯଦୁଦେବେନ ଯାଦବାଃ ।
ଚକ୍ରୁଃ ପରମୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ସର୍ବଶ୍ରେୟୋପବୃଂହିତମ୍ ॥ ୧୧

ତତସ୍ତସ୍ମିନ୍ ମହାପାନଂ ପପୁର୍ମୈରେୟକଂ ମଧୁ ।
ଦିଷ୍ଟବିଭ୍ରଂଶିତଧିୟୋ ଯଦ୍ଦ୍ରବୈର୍ଭ୍ରଶ୍ୟତେ ମତିଃ ॥ ୧୨

ମହାପାନାଭିମତ୍ତାନାଂ ବୀରାଣାଂ ଦୃପ୍ତଚେତସାମ୍ ।
କୃଷ୍ଣମାୟାବିମୂଢ଼ାନାଂ ସଙ୍ଘର୍ଷଃ ସୁମହାନଭୂତ୍ ॥ ୧୩

ଯୁଯୁଧୁଃ କ୍ରୋଧସଂରବ୍ଧା ବେଳାୟାମାତତାୟିନଃ ।
ଧନୁର୍ଭିରସିଭିର୍ଭଲ୍ଲୈର୍ଗଦାଭିସ୍ତୋମରର୍ଷ୍ଟିଭିଃ ॥ ୧୪

ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ, ଶିଶୁମାନେ ଓ ବୃଦ୍ଧମାନେ ଶଙ୍ଖୋଦ୍ଧାରକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ ଏବଂ ଆସ ଆମେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚାଲିଯିବା । ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ସେଠାରେ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗକୁ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିଛି ॥ ୬ ॥ ସେଠାରେ ଆମେ ସ୍ନାନ କରି, ପବିତ୍ର ହୋଇ ଉପବାସ କରିବା ଏବଂ ଦେବବିଗ୍ରହମାନଙ୍କୁ ପବିତ୍ରଜଳରେ ସ୍ନାନ କରାଇ ଚନ୍ଦନାଦି ସାମଗ୍ରୀରେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ପୂଜା କରିବା ॥ ୭ ॥ ସେଠାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱସ୍ତିବାଚନ କରାଇବା ପରେ ଗୋ, ଭୂମି, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ, ବସ୍ତ୍ର, ହାତୀ, ଘୋଡ଼ା, ରଥ, ଗୃହ ଆଦି ଦାନ କରି ସେମାନଙ୍କର ସତ୍କାର କରିବା ॥ ୮ ॥ ଏହି ବିଧି ସକଳ ପ୍ରକାର ଅମଙ୍ଗଳ ନାଶ କରେ ଏବଂ ଏହା ହେଉଛି ପରମ ମଙ୍ଗଳକାରକ । ହେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯଦୁବଂଶୀଗଣ ! ଦେବତା, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଗୋରୁଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମର ପରମ ଲାଭ ।'' ॥ ୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଯଦୁବଂଶର ସବୁ ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ା ଲୋକେ 'ହଁ, ସେଇଆ କରାଯାଉ' କହି ତାଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କଲେ ଏବଂ ଅବିଳମ୍ବେ ନୌକାମାନଙ୍କରେ ସମୁଦ୍ର ପାର ହୋଇ, ରଥ ଚଢ଼ି ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ର ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୧୦ ॥ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଦବମାନେ ଯଦୁପତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଦେଶ ଅନୁସାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତିର ସହିତ ଶାନ୍ତିପାଠ ତଥା ଅନ୍ୟ ସବୁପ୍ରକାର ମଙ୍ଗଳକୃତ୍ୟ କଲେ ॥ ୧୧ ॥ ସେମାନେ ଏସବୁ ତ କଲେ, କିନ୍ତୁ ଦୈବ ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ହରଣ କରି ନେଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ସେଠାରେ ମୈରେୟକ ନାମକ ମଦ୍ୟ ପାନ କଲେ । ସେହି ମଦ୍ୟର ନିଶାରେ ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ତାହା ଖାଇବାକୁ ସିନା ମିଠା, କିନ୍ତୁ ପରିଣାମରେ ତାହା ସର୍ବନାଶ କରିଦେଇଥାଏ ॥ ୧୨ ॥ ଏତାଦୃଶ ଉତ୍କଟ ମଦ୍ୟ ପାନ କରି ସମସ୍ତେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସେହି ଗର୍ବୀ ବୀରମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଲଢ଼େଇଝଗଡ଼ା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାୟାରେ ହିଁ ସେମାନେ ଏପରି ମୂଢ଼ବୁଦ୍ଧି ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥

ସେମାନେ କ୍ରୋଧଭରେ ହୋଇ ଏକ ଆରେକକୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ଓ ଧନୁଶର, ଖଣ୍ଡା, ଭାଲା, ଗଦା, ତୋମର ଓ ଋଷ୍ଟି ଆଦି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ସେହି ସମୁଦ୍ର-ତଟରେ ହିଁ ଏକ ଆରେକ ସଙ୍ଗରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୪ ॥

ପତତ୍‌ପତାକୈ ରଥକୁଞ୍ଜରାଦିଭିଃ
ଖରୋଷ୍ଟ୍ରଗୋଭିର୍ମହିଷୈର୍ନରୈରପି ।
ମିଥଃ ସମେତ୍ୟାଶ୍ୱତରୈଃ ସୁଦୁର୍ମଦା
ନ୍ୟହନ୍‌ଶରୈର୍ଦଦ୍ଭିରିବ ଦ୍ୱିପା ବନେ ॥ ୧୫

ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନସାମ୍ବୌ ଯୁଧି ରୂଢ଼ମତ୍ସରା-
ବକ୍ରୂରଭୋଜାବନିରୁଦ୍ଧସାତ୍ୟକୀ ।
ସୁଭଦ୍ରସଂଗ୍ରାମଜିତୌ ସୁଦାରୁଣୌ
ଗଦୌ ସୁମିତ୍ରାସୁରଥୌ ସମୀୟତୁଃ ॥ ୧୬

ଅନ୍ୟେ ଚ ଯେ ବୈ ନିଶଠୋଲ୍ମୁକାଦୟଃ
ସହସ୍ରଜିଚ୍ଛତଜିଭାନୁମୁଖ୍ୟାଃ ।
ଅନ୍ୟୋନ୍ୟମାସାଦ୍ୟ ମଦାନ୍ଧକାରିତା
ଜଘ୍ନୁର୍ମୁକୁନ୍ଦେନ ବିମୋହିତା ଭୃଶମ୍ ॥ ୧୭

ଦାଶାର୍ହବୃଷ୍ଣ୍ୟନ୍ଧକଭୋଜସାତ୍ୱତା
ମଧ୍ୱର୍ବୁଦା ମାଥୁରଶୂରସେନାଃ ।
ବିସର୍ଜନାଃ କୁକୁରାଃ କୁନ୍ତୟଶ୍ଚ
ମିଥସ୍ତତସ୍ତେଽଥ ବିସୃଜ୍ୟ ସୌହୃଦମ୍ ॥ ୧୮

ପୁତ୍ରା ଅଯୁଧ୍ୟନ୍ ପିତୃଭିର୍ଭ୍ରାତୃଭିଶ୍ଚ
ସ୍ୱସ୍ରୀୟଦୌହିତ୍ରପିତୃବ୍ୟମାତୁଲୈଃ ।
ମିତ୍ରାଣି ମିତ୍ରୈଃ ସୁହୃଦଃ ସୁହୃଦ୍ଭି-
ର୍ଜ୍ଞାତୀଂସ୍ତ୍ୱହଞ୍ଜ୍ଞାତୟ ଏବ ମୂଢ଼ାଃ ॥ ୧୯

ଶରେଷୁ କ୍ଷୀୟମାଣେଷୁ ଭଜ୍ୟମାନେଷୁ ଧନ୍ୱସୁ ।
ଶସ୍ତ୍ରେଷୁ କ୍ଷୀୟମାଣେଷୁ ମୁଷ୍ଟିଭିର୍ଜହ୍ରୁରେରକାଃ ॥ ୨୦

ତା ବଜ୍ରକଳ୍ପା ହ୍ୟଭବନ୍ ପରିଘା ମୁଷ୍ଟିନା ଭୃତାଃ ।
ଜଘ୍ନୁର୍ଦ୍ୱିଷସ୍ତୈଃ କୃଷ୍ଣେନ ବାର୍ଯ୍ୟମାଣାସ୍ତୁ ତଂ ଚ ତେ ॥ ୨୧

ନିଶାଗ୍ରସ୍ତ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ରଥ, ହାତୀ, ଘୋଡ଼ା, ଗଧ, ଓଟ, ଖଚର, ବଳଦ, ମଇଁଷି ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଚଢ଼ି, ଏକ ଆରେକକୁ ଶର ମାରି ଆହତ କରିଦେଲେ। ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ବଣୁଆ ହାତୀମାନେ ଲଢ଼େଇ କରି ଏକ ଆରେକକୁ ଦାନ୍ତରେ ଫାଡ଼ିଦେଉଛନ୍ତି କି ! ସମସ୍ତଙ୍କ ଯାନବାହନରେ ଧ୍ୱଜା ଉଡୁଥାଏ। ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟମାନେ ବି ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଲଢୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ସାମ୍ବଙ୍କ ସହିତ, ଅକ୍ରୂର ଭୋଜଙ୍କ ସହିତ, ଅନିରୁଦ୍ଧ ସାତ୍ୟକିଙ୍କ ସହିତ, ସୁଭଦ୍ର ସଂଗ୍ରାମଜିତ୍‌ଙ୍କ ସହିତ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭାଇ ଗଦ ସେହି ଗଦ ନାମଧାରୀ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ସହିତ ଏବଂ ସୁମିତ୍ର ସୁରଥଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧରେ ମାତିଗଲେ। ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରମୀ ଯୋଦ୍ଧା ଏବଂ କ୍ରୋଧଭର ହୋଇ ସେମାନେ ଏକ ଆରେକକୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ପଣ କରି ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଏମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ନିଶଠ, ଉଲ୍ମୁକ, ସହସ୍ରଜିତ୍, ଶତଜିତ୍, ଭାନୁ ଆଦି ଯାଦବ ମଧ୍ୟ ଏକ ଆରେକ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କଲେ। ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟା ତ ସେମାନଙ୍କୁ ବିମୋହିତ କରିଦେଇଥିଲା ଏବଂ ତା'ଉପରେ ମଦ୍ୟନିଶା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ଧ କରିଦେଇଥିଲା ॥ ୧୭ ॥

ଦାଶାର୍ହ, ବୃଷ୍ଣି, ଅନ୍ଧକ, ଭୋଜ, ସାତ୍ୱତ, ମଧୁ, ଅର୍ବୁଦ, ମାଥୁର, ଶୂରସେନ, ବିସର୍ଜନ, କୁକୁର ଓ କୁନ୍ତି ଆଦି ବଂଶର ଲୋକେ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମ ଭୁଲିଯାଇ ପରସ୍ପର ମାରକାଟରେ ମାତିଗଲେ ॥ ୧୮ ॥ ମୂଢ଼ତାବଶତଃ ପୁଅ ବାପାକୁ, ଭାଇ ଭାଇକୁ, ଭଣଜା ମାମୁଁକୁ, ନାତି ଅଜାକୁ, ମିତ୍ର ମିତ୍ରକୁ, ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁକୁ, ଦାଦା ପୁତୁରାକୁ ତଥା ଗୋଟିଏ ଜ୍ଞାତିକୁଟୁମ୍ବର ଲୋକେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ହଣାହଣି ମରାମରି ହେଲେ ॥ ୧୯ ॥

ଶେଷରେ ସେମାନଙ୍କର ସବୁ ଶର ଯେତେବେଳେ ସରିଗଲା, ଧନୁ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଓ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା, ସେମାନେ ସମୁଦ୍ରତଟରେ ଉଠିଥିବା ଏରକା ନାମକ କଣ୍ଟକିତ ଘାସ ମୁଠା ମୁଠା ଉପାଡ଼ି ସେଥିରେ ପିଟାପିଟି କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ। ସେହି ଏରକା ଘାସ ଜାତ ହୋଇଥିଲା ଋଷିମାନଙ୍କ ଶାପରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଲୁହାମୁଷଳର ଚୂର୍ଣ୍ଣରୁ ॥ ୨୦ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ସେହି ଘାସକୁ ମୁଠାଏ ଲେଖାଏଁ ଧରି ଉପାଡୁ ଉପାଡୁ ତାହା ବଜ୍ରତୁଲ୍ୟ କଠୋର ମୁଦ୍‌ଗରରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଉଥିଲା। ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ଲୌହ ମୁଦ୍‌ଗର ହୋଇଗଲା ଏବଂ

ପ୍ରତ୍ୟନୀକଂ ମନ୍ୟମାନା ବଳଭଦ୍ରଂ ଚ ମୋହିତାଃ ।
ହନ୍ତୁଂ କୃତଧିୟୋ ରାଜନ୍ନାପନ୍ନା ଆତତାୟିନଃ ॥ ୨୨

ଅଥ ତାବପି ସଂକ୍ରୁଦ୍ଧାବୁଦ୍ୟମ୍ୟ କୁରୁନନ୍ଦନ ।
ଏରକାମୁଷ୍ଟିପରିଘୌ ଚରନ୍ତୌ ଜଘ୍ନତୁର୍ଯୁଧି ॥ ୨୩

ବ୍ରହ୍ମଶାପୋପସୃଷ୍ଟାନାଂ କୃଷ୍ଣମାୟାବୃତାତ୍ମନାମ୍ ।
ସ୍ପର୍ଧାକ୍ରୋଧଃ କ୍ଷୟଂ ନିନ୍ୟେ ବୈଣବୋଽଗ୍ନିର୍ଯଥା ବନମ୍ ॥ ୨୪

ଏବଂ ନଷ୍ଟେଷୁ ସର୍ବେଷୁ କୁଳେଷୁ ସ୍ୱେଷୁ କେଶବଃ ।
ଅବତାରିତୋ ଭୁବୋ ଭାର ଇତି ମେନେଽବଶେଷିତଃ ॥ ୨୫

ରାମଃ ସମୁଦ୍ରବେଳାୟାଂ ଯୋଗମାସ୍ଥାୟ ପୌରୁଷମ୍ ।
ତତ୍ୟାଜ ଲୋକଂ ମାନୁଷ୍ୟଂ ସଂଯୋଜ୍ୟାତ୍ମାନମାତ୍ମନି ॥ ୨୬

ରାମନିର୍ଯ୍ୟାଣମାଲୋକ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀସୁତଃ ।
ନିଷସାଦ ଧରୋପସ୍ଥେ ତୂଷ୍ଣୀମାସାଦ୍ୟ ପିପ୍ପଳମ୍ ॥ ୨୭

ବିଭ୍ରଚ୍ଚତୁର୍ଭୁଜଂ ରୂପଂ ଭ୍ରାଜିଷ୍ଣୁ ପ୍ରଭୟା ସ୍ୱୟା ।
ଦିଶୋ ବିତିମିରାଃ କୁର୍ବନ୍ ବିଧୂମ ଇବ ପାବକଃ ॥ ୨୮

ଶ୍ରୀବତ୍ସାଙ୍କଂ ଘନଶ୍ୟାମଂ ତପ୍ତହାଟକବର୍ଚ୍ଚସମ୍ ।
କୌଶେୟାମ୍ବରଯୁଗ୍ମେନ ପରିବୀତଂ ସୁମଙ୍ଗଳମ୍ ॥ ୨୯

ସୁନ୍ଦରସ୍ମିତବକ୍ତ୍ରାବ୍ଜଂ ନୀଳକୁନ୍ତଳମଣ୍ଡିତମ୍ ।
ପୁଣ୍ଡରୀକାଭିରାମାକ୍ଷଂ ସ୍ଫୁରନ୍ମକରକୁଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୩୦

ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଏକ ଆରେକକୁ ରୋଷଭର ହୋଇ ପ୍ରହାର କଲେ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କୁ ବାରଣ କରିବାରୁ, ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କ ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ଭାବିଲେ । ସେହି ଆତତାୟୀମାନେ ଏତେ ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ଯେ, ସେମାନେ କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମାରିବାକୁ ଗୋଡ଼ାଇ ଆସିଲେ ॥ ୨୧,୨୨ ॥ ହେ କୁରୁନନ୍ଦନ ! ଏଥର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ମଧ୍ୟ କ୍ରୋଧଭର ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ବୁଲି ବୁଲି ଏରକାରୂପୀ ମୁଦ୍‌ଗରରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରହାର କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ବାଉଁଶରେ ବାଉଁଶ ଘଷି ହୋଇ ସେଥିରୁ ବାହାରୁଥିବା ଅଗ୍ନି ଯେପରି ସମଗ୍ର ବାଉଁଶବଣଟାକୁ ପୋଡ଼ି ଭସ୍ମ କରିଦିଏ, ବ୍ରହ୍ମଶାପରେ ଗ୍ରସ୍ତ ଓ କୃଷ୍ଣମାୟାରେ ମୋହିତ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ସ୍ପର୍ଦ୍ଧାମୂଳକ କ୍ରୋଧ ସେହିପରି ସେମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିଦେଲା ॥ ୨୪ ॥ ନିଜ କୁଳର ସବୁ ଯଦୁବଂଶୀଙ୍କର ସଂହାର ହୋଇଯିବା ଦେଖି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାବିଲେ, ଯାହାହେଉ, ପୂର୍ବରୁ ହୋଇଥିବା ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କର ସଂହାର ପରେ ପୃଥିବୀର ଯାହା କିଛି ଭାର ବାକି ରହିଥିଲା, ଏବେ ତାହା ମଧ୍ୟ ହାଲୁକା ହୋଇଗଲା ॥ ୨୫ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବଳରାମ ସମୁଦ୍ରତଟରେ ବସି ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ପରମାତ୍ମଚିନ୍ତନ କରି କରି ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ମିଶାଇଦେଲେ ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ଭୂଲୋକ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୬ ॥ ବଡ଼ଭାଇ ବଳରାମ ପରମପଦରେ ଲୀନ ହୋଇଯିବାରୁ, ତାହା ଦେଖି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ବୃକ୍ଷ ମୂଳକୁ ଯାଇ, ଭୂମି ଉପରେ ମୌନ ହୋଇ ବସିପଡ଼ିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ଭଗବାନ ସେତେବେଳେ ଚତୁର୍ଭୁଜରୂପ ଧାରଣ କରି ସ୍ୱକୀୟ ଅଙ୍ଗକାନ୍ତିରେ ଧୂମରହିତ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ଅଗ୍ନି ପରି ଦଶଦିଗକୁ ଉଦ୍‌ଭାସିତ କରିଦେଉଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ବର୍ଷାକାଳୀନ ମେଘ ସଦୃଶ ତାଙ୍କର ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀରରୁ ତପ୍ତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପରି ଜ୍ୟୋତି ବିଚ୍ଛୁରିତ ହେଉଥାଏ । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ସେ ପୀତାମ୍ବର ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି ଓ କାନ୍ଧରେ ଚଦର ପକାଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଅତି ମଙ୍ଗଳମୟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୯ ॥ ମୁଖକମଳରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ସୁନ୍ଦର ମୃଦୁହାସର ରେଖା । କପୋଳ ଉପରକୁ ନୀଳକୁନ୍ତଳ ଝୁଲି ଆସି ବଡ଼ ମନୋହର ଦିଶୁଥାଏ । ପଦ୍ମ ସଦୃଶ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁକୁମାର ନେତ୍ର । କର୍ଣ୍ଣରେ ଝୁଲୁଥାଏ ଝଲମଲ ହେଉଥିବା ମକରକୁଣ୍ଡଳ ॥ ୩୦ ॥

କଟିସୂତ୍ରବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ରକିରୀଟକଟକାଙ୍ଗଦୈଃ ।
ହାରନୂପୁରମୁଦ୍ରାଭିଃ କୌସ୍ତୁଭେନ ବିରାଜିତମ୍ ॥ ୩୧

ବନମାଲାପରୀତାଙ୍ଗଂ ମୂର୍ତ୍ତିମଦ୍ଭିର୍ନିଜାୟୁଧୈଃ ।
କୃତ୍ୱୋରୌ ଦକ୍ଷିଣେ ପାଦମାସୀନଂ ପଙ୍କଜାରୁଣମ୍ ॥ ୩୨

ମୁସଲାବଶେଷାୟଃଖଣ୍ଡକୃତେଷୁର୍ଲୁବ୍ଧକୋ ଜରା ।
ମୃଗାସ୍ୟାକାରଂ ତଚ୍ଚରଣଂ ବିବ୍ୟାଧ ମୃଗଶଙ୍କୟା ॥ ୩୩

ଚତୁର୍ଭୁଜଂ ତଂ ପୁରୁଷଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ କୃତକିଲ୍ବିଷଃ ।
ଭୀତଃ ପପାତ ଶିରସା ପାଦୟୋରସୁରଦ୍ୱିଷଃ ॥ ୩୪

ଅଜାନତା କୃତମିଦଂ ପାପେନ ମଧୁସୂଦନ ।
କ୍ଷନ୍ତୁମର୍ହସି ପାପସ୍ୟ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକ ମେଽନଘ ॥ ୩୫

ଯସ୍ୟାନୁସ୍ମରଣଂ ନୃଣାମଜ୍ଞାନଧ୍ୱାନ୍ତନାଶନମ୍ ।
ବଦନ୍ତି ତସ୍ୟ ତେ ବିଷ୍ଣୋ ମୟାସାଧୁ କୃତଂ ପ୍ରଭୋ ॥ ୩୬

ତନ୍ମାଽଽଶୁ ଜହି ବୈକୁଣ୍ଠ ପାପ୍ମାନଂ ମୃଗଲୁବ୍ଧକମ୍ ।
ଯଥା ପୁନରହଂ ତ୍ୱେବଂ ନ କୁର୍ଯ୍ୟାଂ ସଦତିକ୍ରମମ୍ ॥ ୩୭

ଯସ୍ୟାତ୍ମଯୋଗରଚିତଂ ନ ବିଦୁର୍ବିରିଞ୍ଚୋ
ରୁଦ୍ରାଦୟୋଽସ୍ୟ ତନୟାଃ ପତୟୋ ଗିରାଂ ଯେ ।
ତ୍ୱନ୍ମାୟୟା ପିହିତଦୃଷ୍ଟୟ ଏତଦଞ୍ଜଃ
କିଂ ତସ୍ୟ ତେ ବୟମସଦ୍‌ଗତୟୋ ଗୃଣୀମଃ ॥ ୩୮

କଟିରେ ଅଣ୍ଟାସୂତା, କାନ୍ଧରେ ପଇତା, ମସ୍ତକରେ ମୁକୁଟ, କରରେ କଙ୍କଣ, ବାହୁରେ ବାଜୁବନ୍ଧ, ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ମଣିହାର, ଚରଣରେ ନୂପୁର, ଅଙ୍ଗୁଳିମାନଙ୍କରେ ମୁଦ୍ରିକା ଏବଂ ଗଳାରେ କୌସ୍ତୁଭମଣି ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ॥ ୩୧ ॥ ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ବନମାଳା ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାଏ। ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଆଦି ଆୟୁଧ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହୋଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସେବା କରୁଥାନ୍ତି। ଭଗବାନ ନିଜର ଡାହାଣ ଜଙ୍ଘରେ ବାମ ଚରଣ ରଖି ବସିଥାନ୍ତି। ଲାଲ ଲାଲ ତଳିପା ରକ୍ତପଦ୍ମ ପରି ଦିଶୁଥାଏ ॥ ୩୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜରା ନାମକ ଜଣେ ଶବର ଥିଲା। ସେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ମୁଷଳର ଚୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହୋଇ ରହିଯାଇଥିବା ଲୌହ ଖଣ୍ଡଟି ପାଇ ତାହାକୁ ନିଜ ଶରରେ ମୁନରୂପେ ଲଗାଇଥିଲା। (ସେ ଶିକାର ଖୋଜି ଖୋଜି ବୁଲୁଥିଲା।) ଦୂରରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଲାଲ ଲାଲ ତଳିପା ଦେଖି, ତାକୁ ଲାଗିଲା, ତାହା ହେଉଛି ହରିଣର ମୁଖ। ସେଠାରେ ହରିଣଟିଏ ଅଛି ବୋଲି ଭାବି, ସେ ଶର ମାରିଦେଲା ॥ ୩୩ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଧାଇଁ ଆସି ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖେ ତ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଚତୁର୍ଭୁଜ ଭଗବାନ !! ସେ ତ ଅପରାଧ କରି ସାରିଥିଲା; ତେଣୁ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ସେ ଭୟରେ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ କ୍ଷମା ମାଗିବା ପାଇଁ ଅସୁରବଂଶନାଶକାରୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଶିର ରଖି ଲମ୍ବ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୩୪ ॥

ସେ କହିଲା, "ହେ ମଧୁସୂଦନ ! ମୁଁ ଅଜାଣତରେ ଏହି ପାପ କରିଦେଲି। ମୁଁ ଘୋର ପାପୀ। କିନ୍ତୁ ଆପଣ ତ ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ଓ ନିର୍ବିକାର। ଆପଣ କୃପା କରି ମୋର ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ॥ ୩୫ ॥ ହେ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ପ୍ରଭୁ ! ମହାତ୍ମାମାନେ କହନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବାମାତ୍ରେ ମନୁଷ୍ୟର ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧକାର ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ। କିନ୍ତୁ କେଡ଼େ ଦୁଃଖର କଥା ଯେ, ମୁଁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ଅନିଷ୍ଟ କରିଦେଲି ॥ ୩୬ ॥ ହେ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ! ମୁଁ ହେଉଛି ନିରପରାଧ ହରିଣମାନଙ୍କୁ ମାରୁଥିବା ମହାପାପୀ। ଆପଣ ମୋତେ ଏହିକ୍ଷଣି ମାରିଦିଅନ୍ତୁ; ତା'ହେଲେ ମୁଁ ଆଉ କେବେ ଆପଣଙ୍କ ପରି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପରାଧ କରିପାରିବି ନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥ ଆପଣଙ୍କ ଯୋଗମାୟାରେ ରଚିତ ଏହି ବିଶ୍ୱ ବିଷୟରେ ବ୍ରହ୍ମା, ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରଗଣ ରୁଦ୍ର ଆଦି ତଥା ବାଣୀର ଅଧିଷ୍ଠାତା ବୃହସ୍ପତି ଆଦି ବି ଠିକ୍‌ରୂପେ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆପଣଙ୍କ ମାୟାଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇ ରହିଛି। ତେବେ ମୋ ପରି ଜଣେ ପାପଯୋନି ଜାତ ପ୍ରାଣୀ ବା ସେ ବିଷୟରେ କ'ଣ ଜାଣି ପାରିବ ! ॥ ୩୮ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ମା ଭୈର୍ଜରେ ତ୍ୱମୁତ୍ତିଷ୍ଠ କାମ ଏଷ କୃତୋ ହି ମେ ।
ଯାହି ତ୍ୱଂ ମଦନୁଜ୍ଞାତଃ ସ୍ୱର୍ଗଂ ସୁକୃତିନାଂ ପଦମ୍ ॥ ୩୯

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—
ଉଠ ଶବର ଛାଡ଼ ପାୟେ । ମନେ ନ କର କିଛି ଭୟେ ॥
ମୋହର ବାଞ୍ଛିତ ଏ କର୍ମ । ମନେ ନ କର ଜାରା ଭ୍ରମ ॥
ମୋର ବଚନେ ତୁ ନିର୍ମଳ । ଏହି ଶରୀରେ ସ୍ୱର୍ଗେ ଚଳ ॥
ଯେ ସ୍ୱର୍ଗ ପୁଣ୍ୟଜନ ବାସ । ସେଠାରେ କର ତୁ ନିବାସ ॥
॥ ୩୯ ॥

ଇତ୍ୟାଦିଷ୍ଟୋ ଭଗବତା କୃଷ୍ଣେନେଚ୍ଛାଶରୀରିଣା ।
ତ୍ରିଃ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ତଂ ନତ୍ୱା ବିମାନେନ ଦିବଂ ଯଯୌ ॥ ୪୦

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ଶରୀର ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଜରା ଶବରକୁ ଏହି ଆଦେଶ ଦେବାରୁ, ସେ ତାଙ୍କୁ ତିନିଥର ପରିକ୍ରମା କରି ନମସ୍କାର କଲା ଏବଂ ସେଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିବା ବିମାନରେ ବସି ସ୍ୱର୍ଗଲୋକକୁ ଗ୍ଲିଗଲା ॥ ୪୦ ॥

ଦାରୁକଃ କୃଷ୍ଣପଦବୀମନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ନଧିଗମ୍ୟ ତାମ୍ ।
ବାୟୁଂ ତୁଳସିକାମୋଦମାଘ୍ରାୟାଭିମୁଖଂ ଯଯୌ ॥ ୪୧

(ସେପଟେ ଭଗବାନଙ୍କ ରଥର ସାରଥି ଦାରୁକ ପ୍ରଭୁ କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ବୋଲି ଖୋଜୁଥାନ୍ତି ।) ଦାରୁକ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି, ପ୍ରଭୁ ଧାରଣ କରିଥିବା ତୁଳସୀର ସୁଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ବାୟୁ ଶୁଙ୍ଘି ଶୁଙ୍ଘି ସେହି ସୁଗନ୍ଧ ଆସୁଥିବା ଦିଗରେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଗ୍ଲିଲେ ॥ ୪୧ ॥ ଯାଉ ଯାଉ ହଠାତ୍ ଦାରୁକ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ବୃକ୍ଷତଳେ ବସିଛନ୍ତି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ତେଜବାନ୍ ଆୟୁଧମାନେ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ହୋଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସେବାରେ ସଂଲଗ୍ନ ଅଛନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଦାରୁକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମର ବନ୍ୟା ଆସିଗଲା । ତାଙ୍କ ନେତ୍ର ଅଶ୍ରୁଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା । ସେ ରଥରୁ ତଳକୁ ଡେଇଁପଡ଼ି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣତଳେ ଲୋଟିପଡ଼ିଲେ ॥ ୪୨ ॥ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ଦାରୁକ କହିଲେ, "ପ୍ରଭୁ ! ରାତିରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଲୁଚିଗଲେ ଯେପରି ଦିଗ ବାରି ହୁଏ ନାହିଁ ତଥା ଅନ୍ଧକାର ହୋଇଗଲେ ଯେପରି କିଛି ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କର ଏହି ପାଦପଦ୍ମ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ମୋତେ ବି ସେହିପରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖାଯାଉଛି । ମୋର ଦିଗଜ୍ଞାନ ରହୁନାହିଁ, କି ମୋତେ ଶାନ୍ତି ମିଳୁନାହିଁ ।" ॥ ୪୩ ॥

ତଂ ତତ୍ର ତିଗ୍ମଦ୍ୟୁଭିରାୟୁଧୈର୍ବୃତଂ
ହ୍ୟଶ୍ୱତ୍ଥମୂଲେ କୃତକେତନଂ ପତିମ୍ ।
ସ୍ନେହପ୍ଲୁତାତ୍ମା ନିପପାତ ପାଦୟୋ
ରଥାଦବପ୍ଲୁତ୍ୟ ସବାଷ୍ପଲୋଚନଃ ॥ ୪୨

ଅପଶ୍ୟତସ୍ତ୍ୱଚ୍ଚରଣାମ୍ବୁଜଂ ପ୍ରଭୋ
ଦୃଷ୍ଟିଃ ପ୍ରନଷ୍ଟା ତମସି ପ୍ରବିଷ୍ଟା ।
ଦିଶୋ ନ ଜାନେ ନ ଲଭେ ଚ ଶାନ୍ତିଂ
ଯଥା ନିଶାୟାମୁଡୁପେ ପ୍ରନଷ୍ଟେ ॥ ୪୩

ଇତି ବ୍ରୁବତି ସୂତେ ବୈ ରଥୋ ଗରୁଡ଼ଲାଞ୍ଛନଃ ।
ଖମୁତ୍ପପାତ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସାଶ୍ୱଧ୍ୱଜ ଉଦୀକ୍ଷତଃ ॥ ୪୪

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦାରୁକ ଏପରି କହୁଛନ୍ତି, ସେପଟେ ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜ ରଥ ପତାକା ଓ ଘୋଡ଼ାଙ୍କ ସହିତ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଉଡ଼ି ଗ୍ଲିଗଲା ॥ ୪୪ ॥ ରଥ ପଛେ ପଛେ ଭଗବାନଙ୍କର ଆୟୁଧସବୁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ଲିଗଲେ । ଏ ଘଟଣା ଦେଖି ଦାରୁକଙ୍କର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୪୫ ॥ ହେ ଦାରୁକ ! ତୁମେ ଏଥର ଦ୍ୱାରକା ଗ୍ଲିଯାଅ ଏବଂ ସେଠାକାର ଲୋକଙ୍କୁ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ପାରସ୍ପରିକ ସଂହାର, ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କର ପରମଗତି ଓ ମୋର ସ୍ୱଧାମଗମନ କଥା ଜଣାଇଦିଅ ॥ ୪୬ ॥

ତମନ୍ୱଗଚ୍ଛନ୍ ଦିବ୍ୟାନି ବିଷ୍ଣୁପ୍ରହରଣାନି ଚ ।
ତେନାତିବିସ୍ମିତାତ୍ମାନଂ ସୂତମାହ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ ॥ ୪୫

ଗଚ୍ଛ ଦ୍ୱାରବତୀଂ ସୂତ ଜ୍ଞାତୀନାଂ ନିଧନଂ ମିଥଃ ।
ସଙ୍କର୍ଷଣସ୍ୟ ନିର୍ଯ୍ୟାଣଂ ବନ୍ଧୁଭ୍ୟୋ ବ୍ରୂହି ମଦ୍ଦଶାମ୍ ॥ ୪୬

ଦ୍ୱାରକାୟାଂ ଚ ନ ସ୍ଥେୟଂ ଭବଦ୍ଭିଶ୍ଚ ସ୍ୱବନ୍ଧୁଭିଃ ।
ମୟା ତ୍ୟକ୍ତାଂ ଯଦୁପୁରୀଂ ସମୁଦ୍ରଃ ପ୍ଲାବୟିଷ୍ୟତି ॥ ୪୭

ସ୍ୱଂ ସ୍ୱଂ ପରିଗ୍ରହଂ ସର୍ବେ ଆଦାୟ ପିତରୌ ଚ ନଃ ।
ଅର୍ଜୁନେନାବିତାଃ ସର୍ବ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥଂ ଗମିଷ୍ୟଥ ॥ ୪୮

ତ୍ୱଂ ତୁ ମଦ୍ଧର୍ମମାସ୍ଥାୟ ଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠ ଉପେକ୍ଷକଃ ।
ମନ୍ମାୟାରଚନାମେତାଂ ବିଜ୍ଞାୟୋପଶମଂ ବ୍ରଜ ॥ ୪୯

ଇତ୍ୟୁକ୍ତସ୍ତଂ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ପୁନଃ ପୁନଃ ।
ତତ୍ପାଦୌ ଶୀର୍ଷ୍ଣ୍ୟୁପାଧାୟ ଦୁର୍ମନାଃ ପ୍ରୟଯୌ ପୁରୀମ୍ ॥ ୫୦

ସେମାନଙ୍କୁ ମୋର ଏହି ସନ୍ଦେଶ କହିଦେବ—"ତୁମେମାନେ ଏଥର ନିଜ ନିଜର ପରିବାର ସହିତ ଆଉ ଦ୍ୱାରକାରେ ରହିବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ। ମୁଁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ଦ୍ୱାରକା ନଗରୀକୁ ସମୁଦ୍ର ବୁଡ଼ାଇଦେବ ॥ ୪୭ ॥ ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ଧନସମ୍ପଦ, କୁଟୁମ୍ବ ଓ ମୋ ମାତା-ପିତାଙ୍କୁ ନେଇ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଚାଲିଯାଅ।" ॥ ୪୮ ॥ ହେ ଦାରୁକ ! ତୁମେ ମୋ ଦ୍ୱାରା ଉପଦିଷ୍ଟ ଭାଗବତଧର୍ମର ଆଶ୍ରୟ ନିଅ ଏବଂ ଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠ ହୋଇ ଉଦାସୀନ ଭଳି ଜୀବନ ଯାପନ କର ତଥା ଏ ସମସ୍ତ ଦୃଶ୍ୟଜଗତକୁ ମୋ ମାୟାର ରଚନା ବୋଲି ଜାଣି ପ୍ରଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଅ ॥ ୪୯ ॥

ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଆଦେଶ ପାଇ ଦାରୁକ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ମଥା ଲଗାଇ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ କଲେ। ତା'ପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଷଣ୍ଣ ଚିତ୍ତରେ ଦ୍ୱାରକା ଫେରିଗଲେ ॥ ୫୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୦ ॥

✦✦✦

ଅଥୈକତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱଧାମଗମନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ ତତ୍ରାଗମଦ୍ ବ୍ରହ୍ମା ଭବାନ୍ୟା ଚ ସମଂ ଭବଃ ।
ମହେନ୍ଦ୍ରପ୍ରମୁଖା ଦେବା ମୁନୟଃ ସପ୍ରଜେଶ୍ୱରାଃ ॥ ୧

ପିତରଃ ସିଦ୍ଧଗନ୍ଧର୍ବା ବିଦ୍ୟାଧରମହୋରଗାଃ ।
ଚାରଣାଃ ଯକ୍ଷରକ୍ଷାଂସି କିନ୍ନରାପ୍ସରସୋ ଦ୍ୱିଜାଃ ॥ ୨

ଦ୍ରଷ୍ଟୁକାମା ଭଗବତୋ ନିର୍ୟାଣଂ ପରମୋତ୍ସୁକାଃ ।
ଗାୟନ୍ତଶ୍ଚ ଗୃଣନ୍ତଶ୍ଚ ଶୌରେଃ କର୍ମାଣି ଜନ୍ମ ଚ ॥ ୩

ବବୃଷୁଃ ପୁଷ୍ପବର୍ଷାଣି ବିମାନାବଳିଭିର୍ନଭଃ ।
କୁର୍ବନ୍ତଃ ସଙ୍କୁଳଂ ରାଜନ୍ ଭକ୍ତ୍ୟା ପରମୟା ଯୁତାଃ ॥ ୪

ଭଗବାନ୍ ପିତାମହଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବିଭୂତୀରାତ୍ମନୋ ବିଭୁଃ ।
ସଂଯୋଜ୍ୟାତ୍ମନି ଚାତ୍ମାନଂ ପଦ୍ମନେତ୍ରେ ନ୍ୟମୀଲୟତ୍ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦାରୁକ ଚାଲିଯିବା ପରେ ବ୍ରହ୍ମା, ହରପାର୍ବତୀ, ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଲୋକପାଳ, ମରୀଚି ଆଦି ପ୍ରଜାପତି, ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷି, ପିତୃଗଣ, ସିଦ୍ଧ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ବିଦ୍ୟାଧର, ନାଗ, ଚାରଣ, ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ, କିନ୍ନର, ଅପ୍ସରା ତଥା ଗରୁଡ଼ଲୋକର ବିଭିନ୍ନ ପକ୍ଷୀ (ଅଥବା ମୈତ୍ରେୟ ଆଦି ବ୍ରାହ୍ମଣ) ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପରମଧାମଗମନ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ବଡ଼ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ସେଠାକୁ ଆସିଗଲେ। ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କର ଜନ୍ମ ଓ ଲୀଳାମାନ ଗାନ ତଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥାନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ବିମାନରେ ଆକାଶ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଇଥାଏ। ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତିର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧-୪ ॥

ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱକୀୟ ବିଭୂତିସ୍ୱରୂପ ଲୋକପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମା ତଥା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖି ନିଜେ ନିଜକୁ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥାପନ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଆପଣା କମଳନୟନ ବୁଜିଦେଲେ ॥ ୫ ॥

ଲୋକାଭିରାମାଂ ସ୍ୱତନୁଂ ଧାରଣାଧ୍ୟାନମଙ୍ଗଳମ୍ ।
ଯୋଗଧାରଣୟାଽଽଗ୍ନେୟ୍ୟାଦଗ୍ଧ୍ୱା ଧାମାବିଶତ୍ ସ୍ୱକମ୍ ॥ ୬

ଦିବି ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁଃ ପେତୁଃ ସୁମନସଶ୍ଚ ଖାତ୍ ।
ସତ୍ୟଂ ଧର୍ମୋ ଧୃତିର୍ଭୂମେଃ କୀର୍ତ୍ତିଃ ଶ୍ରୀଶ୍ଚାନୁ ତଂ ଯଯୁଃ ॥ ୭

ଦେବାଦୟୋ ବ୍ରହ୍ମମୁଖ୍ୟା ନ ବିଶନ୍ତଂ ସ୍ୱଧାମନି ।
ଅବିଜ୍ଞାତଗତିଂ କୃଷ୍ଣଂ ଦଦୃଶୁଶ୍ଚାତିବିସ୍ମିତାଃ ॥ ୮

ସୌଦାମନ୍ୟା ଯଥାଽଽକାଶେ ଯାନ୍ତ୍ୟା ହିତ୍ୱାଭ୍ରମଣ୍ଡଳମ୍ ।
ଗତିର୍ନ ଲକ୍ଷ୍ୟତେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟୈସ୍ତଥା କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଦୈବତୈଃ ॥ ୯

ବ୍ରହ୍ମରୁଦ୍ରାଦୟସ୍ତେ ତୁ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଯୋଗଗତିଂ ହରେଃ ।
ବିସ୍ମିତାସ୍ତାଂ ପ୍ରଶଂସନ୍ତଃ ସ୍ୱଂ ସ୍ୱଂ ଲୋକଂ ଯଯୁସ୍ତଦା ॥ ୧୦

ରାଜନ୍ ପରସ୍ୟ ତନୁଭୃଜ୍ଜନନାପ୍ୟୟେହା
ମାୟାବିଡ଼ମ୍ବନମବେହି ଯଥା ନଟସ୍ୟ ।
ସୃଷ୍ଟ୍ୱାଽଽତ୍ମନେଦମନୁବିଶ୍ୟ ବିହୃତ୍ୟ ଚାନ୍ତେ
ସଂହୃତ୍ୟ ଚାତ୍ମମହିମୋପରତଃ ସ ଆସ୍ତେ ॥ ୧୧

ଭଗବାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ବିଗ୍ରହ (ତନୁ) ହେଉଛି ଉପାସକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଧାରଣା ଓ ଧ୍ୟାନର ପରମ ମଙ୍ଗଳମୟ ଆଶ୍ରୟ । ତାହା ସମସ୍ତ ଭୁବନର ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ ଏବଂ ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରେ । ତେଣୁ ଭଗବାନ ନିଜର ସେହି ମଙ୍ଗଳମୟ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗକୁ ଯୋଗଧାରଣା ଅଗ୍ନିରେ ଜଳାଇ ନ ଦେଇ ସଶରୀର ସ୍ୱଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୬ ॥ ସେତେବେଳେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜିଉଠିଲା ଓ ଆକାଶରୁ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି ହେଲା । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଭୂଲୋକରୁ ସତ୍ୟ, ଧର୍ମ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, କୀର୍ତ୍ତି ଓ ଶ୍ରୀଦେବୀ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୭ ॥

ଭଗବାନଙ୍କର ଗତି ତ ମନ ଓ ବାଣୀର ଅତୀତ; ସେଥିପାଇଁ ଭଗବାନ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଧାମରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ, ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବତା ମଧ୍ୟ ତାହା ଦେଖିପାରିଲେ ନାହିଁ। ସେହି ଘଟଣା ସେମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ କରିଦେଲା ॥ ୮ ॥ ବିଜୁଳି ଯେପରି ଆକାଶରେ ଝଟକି ଉଠି ତୁରନ୍ତ ଆକାଶରେ କେଉଁଠି ଯେ ବିଲୀନ ହୋଇଯାଏ, କେହି ବି ତାର ଗତିକୁ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ୱଧାମପ୍ରବେଶ ଲୀଳା ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା, ଓ ମୁନିଋଷିମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି ବି ସେହି ଲୀଳା ଦେଖିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୯ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ପରମଯୋଗମୟୀ ଗତି ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଆଦି ଦେବତା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି କରି ନିଜ ନିଜ ଧାମକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୧୦ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନଟ ଯେପରି ବିଭିନ୍ନ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରି ମଧ୍ୟ ସବୁଥିରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଲିପ୍ତ ରହେ, ଭଗବାନ ସେହିପରି ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି ଯେଉଁ ଜନ୍ମ ହୁଅନ୍ତି, ପୁଣି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରୁ ତିରୋହିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଓ ନାନାପ୍ରକାର ଲୀଳା କରନ୍ତି, ସେସବୁ ହେଉଛି ତାଙ୍କ ମାୟାର ବିଳାସମାତ୍ର, ଅଭିନୟମାତ୍ର । ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ ଏହି ଜଗତ୍ ସୃଷ୍ଟି କରି ସେଥିରେ ପ୍ରବେଶ କରି ବିହାର କରନ୍ତି ଏବଂ ଶେଷରେ ସଂହାରଲୀଳା କରି ସବୁଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଇ ନିଜର ଅନନ୍ତ ମହିମାମୟ ସ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥

ମର୍ତ୍ତ୍ୟେନ ଯୋ ଗୁରୁସୁତଂ ଯମଲୋକନୀତଂ
ତ୍ୱାଂ ଚାନୟଚ୍ଛରଣଦଃ ପରମାସ୍ତ୍ରଦଗ୍ଧମ୍ ।
ଜିଗ୍ୟେଽନ୍ତକାନ୍ତକମପୀଶମସାବନୀଶଃ
କିଂ ସ୍ୱାବନେ ସ୍ୱରନୟନ୍ମୃଗୟୁଂ ସଦେହମ୍ ॥ ୧୨

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯମପୁରକୁ ଯାଇ ଗୁରୁପୁତ୍ରକୁ ସଶରୀର ଫେରାଇ ଆଣିଥିଲେ, ଯେ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରରେ ଜଳିଯାଇଥିବା ତୁମର ଶରୀରକୁ ଜୀବିତ କରିଦେଇଥିଲେ, ଯେ କାଳର ମଧ୍ୟ ମହାକାଳ ଭଗବାନ ରୁଦ୍ରଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜିଣିଗଲେ ଏବଂ ଯେ ଏତେ ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ଅପରାଧ କରିଥିବା ଜରାଶବରକୁ କ୍ଷମା କରିଦେଇ ସଶରୀର ସ୍ୱର୍ଗକୁ ପଠାଇଦେଲେ, ସେହି ସର୍ବସମର୍ଥ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କଣ ଚାହିଁଥିଲେ ନିଜ ଶରୀରଟି ଏଠାରେ ରଖିଦେଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତେ ? ନିଶ୍ଚୟ ରଖିଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ। ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ କିଛି ନ ଥିଲା ॥ ୧୨ ॥

ତଥାପ୍ୟଶେଷସ୍ଥିତିସମ୍ଭବାପ୍ୟୟେ-
ଷ୍ୱନନ୍ୟହେତୁର୍ଯଦଶେଷଶକ୍ତିଧୃକ୍ ।
ନୈଚ୍ଛତ୍ ପ୍ରଣେତୁଂ ବପୁରତ୍ର ଶେଷିତଂ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟେନ କିଂ ସ୍ୱସ୍ଥଗତିଂ ପ୍ରଦର୍ଶୟନ୍ ॥ ୧୩

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାରର ଅନନ୍ୟ କାରଣ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସକଳ ଶକ୍ତି ରହିଛି। ତଥାପି ସେ ନିଜ ଶରୀରକୁ ଏ ସଂସାରରେ ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ନାହିଁ। ସେ ଭାବିଲେ, ଏ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ରଖିବାରେ ଆଉ କି ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି ? (ତେଣୁ ବିଶାଳ ଦ୍ୱାରକାର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଓ ନିଜ କୁଟୁମ୍ବ ପ୍ରତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ ସେ ସ୍ୱଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ।) ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ଦେଖାଇଦେଲେ ଯେ, ଯୋଗୀ ସିଦ୍ଧିବଳରେ ନିଜ ଶରୀରକୁ ରକ୍ଷା କରି ସଂସାରରେ, ଘରେ, କୁଟୁମ୍ବଲୋକଙ୍କ ମେଳରେ ସୁଖଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ପୋଷଣ ନ କରନ୍ତୁ; ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ ନିଜର ଦିବ୍ୟଧାମକୁ (ପରମପଦକୁ) ଯାତ୍ରା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୩ ॥

ଯ ଏତାଂ ପ୍ରାତରୁତ୍ଥାୟ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ପଦବୀଂ ପରାମ୍ ।
ପ୍ରୟତଃ କୀର୍ତ୍ତୟେଦ୍ ଭକ୍ତ୍ୟା ତାମେବାପ୍ନୋତ୍ୟନୁତ୍ତମାମ୍ ॥ ୧୪

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସକାଳୁ ଉଠି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ପରମଧାମଗମନ କଥା ଏକାଗ୍ରତା ଓ ଭକ୍ତିର ସହିତ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବେ, ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପରମପଦ ଲାଭ ହେବ ॥ ୧୪ ॥

ଦାରୁକୋ ଦ୍ୱାରକାମେତ୍ୟ ବସୁଦେବୋଗ୍ରସେନୟୋଃ ।
ପତିତ୍ୱା ଚରଣାବସ୍ରୈର୍ନ୍ୟଷିଞ୍ଚତ୍ କୃଷ୍ଣବିଚ୍ୟୁତଃ ॥ ୧୫

ଏପଟେ ଦାରୁକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିରହରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଦ୍ୱାରକା ଚାଲିଆସିଲେ ଏବଂ ବସୁଦେବ ଓ ଉଗ୍ରସେନଙ୍କ ଚରଣରେ ଲୋଟିପଡ଼ି ଲୁହରେ ତାଙ୍କର ପାଦକୁ ଭିଜାଇ ଦେଲେ ॥ ୧୫ ॥

କଥୟାମାସ ନିଧନଂ ବୃଷ୍ଣୀନାଂ କୃତ୍ସ୍ନଶୋ ନୃପ ।
ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱୋଦ୍ୱିଗ୍ନହୃଦୟା ଜନାଃ ଶୋକବିମୂର୍ଚ୍ଛିତାଃ ॥ ୧୬

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶେଷରେ ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନିଜର କୋହ ସମ୍ଭାଳି ଯଦୁବଂଶବିନାଶର ସକଳ ବିବରଣୀ ଶୁଣାଇଦେଲେ। ତାହା ଶୁଣି ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଦୁଃଖରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେମାନେ ଅତିଶୟ ଶୋକରେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୬ ॥

ତତ୍ର ସ୍ମ ତ୍ୱରିତା ଜଗ୍ମୁଃ କୃଷ୍ଣବିଶ୍ଳେଷବିହ୍ୱଳାଃ ।
ବ୍ୟସବଃ ଶେରତେ ଯତ୍ର ଜ୍ଞାତୟୋ ଘ୍ନନ୍ତ ଆନନମ୍ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ, ସେମାନେ ମୁଣ୍ଡ କୋଡ଼ି କାନ୍ଦିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଭାଇବନ୍ଧୁ ପ୍ରାଣଶୂନ୍ୟ ହୋଇ

ଦେବକୀ ରୋହିଣୀ ଚୈବ ବସୁଦେବସ୍ତଥା ସୁତୌ ।
କୃଷ୍ଣରାମାବପଶ୍ୟନ୍ତଃ ଶୋକାର୍ତ୍ତା ବିଜହୁଃ ସ୍ମୃତିମ୍ ॥ ୧୮

ପ୍ରାଣାଂଶ୍ଚ ବିଜହୁସ୍ତତ୍ର ଭଗବଦ୍‌ବିରହାତୁରାଃ ।
ଉପଗୁହ୍ୟ ପତୀଂସ୍ତାତ ଚିତାମାରୁରୁହୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୧୯

ରାମପତ୍ନ୍ୟଶ୍ଚ ତଦ୍ଦେହମୁପଗୁହ୍ୟାଗ୍ନିମାବିଶନ୍ ।
ବସୁଦେବପତ୍ନ୍ୟସ୍ତଦ୍‌ଗାତ୍ରଂ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନାଦୀନ୍ ହରେଃ ସ୍ନୁଷାଃ ।
କୃଷ୍ଣପତ୍ନ୍ୟୋଽବିଶନ୍ନଗ୍ନିଂ ରୁକ୍ମିଣ୍ୟାଦ୍ୟାସ୍ତଦାତ୍ମିକାଃ ॥ ୨୦

ଅର୍ଜୁନଃ ପ୍ରେୟସଃ ସଖ୍ୟୁଃ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ବିରହାତୁରଃ ।
ଆତ୍ମାନଂ ସାନ୍ତ୍ୱୟାମାସ କୃଷ୍ଣଗୀତୈଃ ସଦୁକ୍ତିଭିଃ ॥ ୨୧

ବନ୍ଧୂନାଂ ନଷ୍ଟଗୋତ୍ରାଣାମର୍ଜୁନଃ ସାମ୍ପରାୟିକମ୍ ।
ହତାନାଂ କାରୟାମାସ ଯଥାବଦନୁପୂର୍ବଶଃ ॥ ୨୨

ଦ୍ୱାରକାଂ ହରିଣା ତ୍ୟକ୍ତାଂ ସମୁଦ୍ରୋଽପ୍ଲାବୟତ୍ କ୍ଷଣାତ୍ ।
ବର୍ଜୟିତ୍ୱା ମହାରାଜ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭଗବଦାଳୟମ୍ ॥ ୨୩

ନିତ୍ୟଂ ସନ୍ନିହିତସ୍ତତ୍ର ଭଗବାନ୍ ମଧୁସୂଦନଃ ।
ସ୍ମୃତ୍ୟାଶେଷାଶୁଭହରଂ ସର୍ବମଙ୍ଗଳମଙ୍ଗଳମ୍ ॥ ୨୪

ସ୍ତ୍ରୀବାଳବୃଦ୍ଧାନାଦାୟ ହତଶେଷାନ୍ ଧନଞ୍ଜୟଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥଂ ସମାବେଶ୍ୟ ବଜ୍ରଂ ତତ୍ରାଭ୍ୟଷେଚୟତ୍ ॥ ୨୫

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ସୁହୃଦ୍‌ବଧଂ ରାଜନ୍ନର୍ଜୁନାତ୍ତେ ପିତାମହାଃ ।
ତ୍ୱାଂ ତୁ ବଂଶଧରଂ କୃତ୍ୱା ଜଗ୍ମୁଃ ସର୍ବେ ମହାପଥମ୍ ॥ ୨୬

ପଡ଼ିଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ଅବିଳମ୍ବେ ଧାଇଁ ଆସିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଦେବକୀ, ରୋହିଣୀ ଓ ବସୁଦେବ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କୁ ନ ଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋକାକୁଳ ହୋଇ ବେହୋସ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୮ ॥ ସେମାନେ ଭଗବଦ୍‌ବିରହରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ସେହିଠାରେ ହିଁ ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କର ଶବ ଚିହ୍ନି ସେମାନଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଭିଡ଼ି ଧରିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଚିତାଗ୍ନିରେ ଝାସ ଦେଇ ଭସ୍ମ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୯ ॥

ବଳରାମଙ୍କ ପତ୍ନୀମାନେ ବଳରାମଙ୍କ ଶରୀରକୁ, ବସୁଦେବଙ୍କ ପତ୍ନୀମାନେ ବସୁଦେବଙ୍କ ମୃତଦେହକୁ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ପୁତ୍ରବଧୂମାନେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଶବକୁ ନେଇ ଅଗ୍ନିରେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରୁକ୍ମିଣୀ ଆଦି ପାଟରାଣୀମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ଅଗ୍ନିରେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲେ ॥ ୨୦ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅର୍ଜୁନ ପ୍ରଥମେ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ତଥା ସଖା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିରହରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ; କିନ୍ତୁ ପରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଗୀତୋକ୍ତ ସଦୁପଦେଶ ସ୍ମରଣ କରି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ଯଦୁବଂଶର ମୃତବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ପିଣ୍ଡ ଦେବାକୁ କେହି ନ ଥିଲେ, ଅର୍ଜୁନ ସେମାନଙ୍କର ଶ୍ରାଦ୍ଧ କ୍ରମାନୁସାରେ ବିଧିପୂର୍ବକ କରାଇଲେ ॥ ୨୨ ॥ ମହାରାଜ ! ଭଗବାନ ସ୍ୱଧାମକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ, କେବଳ ତାଙ୍କରି ନିବାସଟି ଛାଡ଼ିଦେଇ ସମୁଦ୍ର କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ସମଗ୍ର ଦ୍ୱାରକାକୁ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ାଇଦେଲା ॥ ୨୩ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେଠାରେ ଏବେ ବି ସଦାସର୍ବଦା ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି । ସେହି ସ୍ଥାନକୁ ସ୍ମରଣ କରିବାମାତ୍ରେ, ତାହା ସକଳ ପାପତାପ ନାଶ କରିଦିଏ ଏବଂ ସର୍ବମଙ୍ଗଳକୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ମଙ୍ଗଳ କରିଦିଏ ॥ ୨୪ ॥ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପିଣ୍ଡଦାନ ପରେ ସେଠାରେ ଯେଉଁ ନାରୀମାନେ, ଶିଶୁମାନେ ଓ ବୃଦ୍ଧମାନେ ବଞ୍ଚି ରହିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଧରି ଅର୍ଜୁନ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଚାଲିଆସିଲେ । ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ରୀତିରେ ଥଇଥାନ କରି ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କର ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ (ମଥୁରା ନିମନ୍ତେ) କରିଦେଲେ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ପିତାମହ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଆଦି ପାଣ୍ଡବମାନେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ନିଧନ ହୋଇଗଲା । ତାହା ଶୁଣି ସେ ନିଜର ବଂଶଧର ଭାବରେ ଆପଣଙ୍କୁ ରାଜପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରି ହିମାଳୟକୁ ବୀରଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୨୬ ॥

ଯ ଏତଦ୍ ଦେବଦେବସ୍ୟ ବିଷ୍ଣୋଃ କର୍ମାଣି ଜନ୍ମ ଚ ।
କୀର୍ତ୍ତୟେଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ମର୍ତ୍ତ୍ୟଃ ସର୍ବପାପୈଃ ପ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୨୭

ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆରାଧ୍ୟଦେବ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜନ୍ମଲୀଳା ଓ କର୍ମଲୀଳା ଶୁଣାଇଦେଲି । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଏହା ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି, ସେ ସକଳ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥

ଇତ୍ଥଂ ହରେର୍ଭଗବତୋ ରୁଚିରାବତାର-
ବୀର୍ଯ୍ୟାଣି ବାଳଚରିତାନି ଚ ଶନ୍ତମାନି ।
ଅନ୍ୟତ୍ର ଚେହ ଚ ଶ୍ରୁତାନି ଗୃଣନ୍ ମନୁଷ୍ୟୋ
ଭକ୍ତିଂ ପରାଂ ପରମହଂସଗତୌ ଲଭେତ ॥ ୨୮

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଭକ୍ତଭୟହାରୀ ନିଖିଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମାଧୁର୍ଯ୍ୟନିଧି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅବତାରସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ମହାନ୍ ପରାକ୍ରମ ତଥା ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତପୁରାଣରେ ଓ ଅନ୍ୟ ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପରମାନନ୍ଦମୟୀ ବାଲ୍ୟଲୀଳା, କୈଶୋରଲୀଳା ଆଦି ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରିବେ, ସେ ପରମହଂସ ମୁନୀନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ପ୍ରାପ୍ତବ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ପରାଭକ୍ତି ଲାଭ କରିବେ । ତେଣୁ **ଭକତି କୃଷ୍ଣପାଦେ ଲଭ । ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମର ଏ ଲାଭ** ॥ ୨୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ବୈୟାସିକ୍ୟାମଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ର୍ୟାଂ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମେକାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଏକତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୧ ॥

✦✦✦

॥ ଇତ୍ୟେକାଦଶଃ ସ୍କନ୍ଧଃ ସମାପ୍ତଃ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍‌ସତ୍ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

ଦ୍ୱାଦଶଃ ସ୍କନ୍ଧଃ

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କଳିଯୁଗର ରାଜବଂଶମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା

ରାଜୋବାଚ

ସ୍ୱଧାମାନୁଗତେ କୃଷ୍ଣେ ଯଦୁବଂଶବିଭୂଷଣେ ।
କସ୍ୟ ବଂଶୋଽଭବତ୍ ପୃଥ୍ୱ୍ୟାମେତଦାଚକ୍ଷ୍ୱ ମେ ମୁନେ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଯୋଽନ୍ତ୍ୟଃ ପୁରଞ୍ଜୟୋ ନାମ ଭାବ୍ୟୋ ବାର୍ହଦ୍ରଥୋ ନୃପ ।
ତସ୍ୟାମାତ୍ୟସ୍ତୁ ଶୁନକୋ ହତ୍ୱା ସ୍ୱାମିନମାତ୍ମଜମ୍ ॥ ୨

ପ୍ରଦ୍ୟୋତସଂଜ୍ଞଂ ରାଜାନଂ କର୍ତ୍ତା ଯତ୍ ପାଳକଃ ସୁତଃ ।
ବିଶାଖଯୂପସ୍ତତ୍ପୁତ୍ରୋ ଭବିତା ରାଜକସ୍ତତଃ ॥ ୩

ନନ୍ଦିବର୍ଦ୍ଧନସ୍ତତ୍ପୁତ୍ରଃ ପଞ୍ଚ ପ୍ରଦ୍ୟୋତନା ଇମେ ।
ଅଷ୍ଟତ୍ରିଂଶୋତ୍ତରଶତଂ ଭୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ପୃଥିବୀଂ ନୃପାଃ ॥ ୪

ଶିଶୁନାଗସ୍ତତୋ ଭାବ୍ୟଃ କାକବର୍ଣ୍ଣସ୍ତୁ ତତ୍ସୁତଃ ।
କ୍ଷେମଧର୍ମା ତସ୍ୟ ସୁତଃ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞଃ କ୍ଷେମଧର୍ମଜଃ ॥ ୫

ବିଧିସାରଃ ସୁତସ୍ତସ୍ୟାଜାତଶତ୍ରୁର୍ଭବିଷ୍ୟତି ।
ଦର୍ଭକସ୍ତତ୍ସୁତୋ ଭାବୀ ଦର୍ଭକସ୍ୟାଜୟଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୬

ନନ୍ଦିବର୍ଦ୍ଧନ ଆଜେୟୋ ମହାନନ୍ଦିଃ ସୁତସ୍ତତଃ ।
ଶିଶୁନାଗା ଦଶୈବୈତେ ଷଷ୍ଟ୍ୟୁତ୍ତରଶତତ୍ରୟମ୍ ॥ ୭

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ମୁନିବର ! ଯଦୁକୁଳଭୂଷଣ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପରମଧାମକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ପୃଥିବୀରେ କେଉଁ ବଂଶର ରାଜୁତି ଚାଲିଲା, ତା'ପରେ ଏଥର କାହାର ରାଜୁତି ଚାଲିବ, ଦୟା କରି ମୋତେ ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ନବମ ସ୍କନ୍ଧରେ କହିଥିଲି ଯେ, ପୁରଞ୍ଜୟ ଅର୍ଥାତ୍ ରିପୁଞ୍ଜୟ ହେବେ ଜରାସନ୍ଧର ପିତା ବୃହଦ୍ରଥଙ୍କ ବଂଶର ଶେଷ ରାଜା । ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ ହେବ ଶୁନକ । ସେ ରାଜାଙ୍କୁ ମାରିଦେଇ ନିଜ ପୁଅ ପ୍ରଦ୍ୟୋତକୁ ରାଜସିଂହାସନରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିବେ । ପ୍ରଦ୍ୟୋତଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେବ ପାଳକ; ପାଳକଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିଶାଖଯୂପ, ବିଶାଖଯୂପଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାଜକ ଏବଂ ରାଜକଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ହେବ ନନ୍ଦିବର୍ଦ୍ଧନ । ପ୍ରଦ୍ୟୋତବଂଶରେ ଏହି ପାଞ୍ଚ ଜଣ ରାଜା ହେବେ । ସେମାନଙ୍କର ସଂଜ୍ଞା ହେବ 'ପ୍ରଦ୍ୟୋତନ' । ସେମାନେ ଏକଶହ ଅଠତିରିଶ ବର୍ଷ ଧରି ପୃଥିବୀ ଉପଭୋଗ କରିବେ ॥ ୨-୪ ॥

ତା'ପରେ ଶିଶୁନାଗ ନାମକ ଜଣେ ରାଜା ହେବେ । ଶିଶୁନାଗଙ୍କ ପୁତ୍ର କାକବର୍ଣ୍ଣ, ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର କ୍ଷେମଧର୍ମା ଏବଂ କ୍ଷେମଧର୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ହେବ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ॥ ୫ ॥ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞଙ୍କର ବିଧିସାର, ବିଧିସାରଙ୍କର ଅଜାତଶତ୍ରୁ, ତାଙ୍କର ଦର୍ଭକ ଓ ଦର୍ଭକଙ୍କର ଅଜୟ ନାମକ ପୁତ୍ର ହେବ ॥ ୬ ॥ ଅଜୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ନନ୍ଦିବର୍ଦ୍ଧନ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ମହାନନ୍ଦି ହେବ । ଶିଶୁନାଗ ବଂଶରେ ଏହି ଦଶଜଣ ରାଜା ହେବେ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ମିଶି କଳିଯୁଗରେ ତିନିଶହ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ପୃଥିବୀରେ ରାଜତ୍ୱ କରିବେ । ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମହାନନ୍ଦିଙ୍କର ଶୂଦ୍ରାପତ୍ନୀ ଗର୍ଭରୁ ନନ୍ଦ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେବ । ସେ ବଡ଼ ବଳବାନ୍

ସମା ଭୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ପୃଥିବୀଂ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ କଲୌ ନୃପାଃ ।
ମହାନନ୍ଦିସୁତୋ ରାଜନ୍ ଶୂଦ୍ରୀଗର୍ଭୋଦ୍ଭବୋ ବଲୀ ॥ ୮

ମହାପଦ୍ମପତିଃ କଶ୍ଚିନ୍ନନ୍ଦଃ କ୍ଷତ୍ରବିନାଶକୃତ୍ ।
ତତୋ ନୃପା ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ଶୂଦ୍ରପ୍ରାୟାସ୍ତ୍ୱଧାର୍ମିକାଃ ॥ ୯

ସ ଏକଚ୍ଛତ୍ରାଂ ପୃଥିବୀମନୁଲ୍ଲଙ୍ଘିତଶାସନଃ ।
ଶାସିଷ୍ୟତି ମହାପଦ୍ମୋ ଦ୍ୱିତୀୟ ଇବ ଭାର୍ଗବଃ ॥ ୧୦

ତସ୍ୟ ଚାଷ୍ଟୌ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ସୁମାଲ୍ୟପ୍ରମୁଖାଃ ସୁତାଃ ।
ଯ ଇମାଂ ଭୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ମହୀଂ ରାଜାନଶ୍ଚ ସ୍ମ ଶତଂ ସମାଃ ॥ ୧୧

ନବ ନନ୍ଦାନ୍ ଦ୍ୱିଜଃ କଶ୍ଚିତ୍ ପ୍ରପନ୍ନାନୁଦ୍ଧରିଷ୍ୟତି ।
ତେଷାମଭାବେ ଜଗତୀଂ ମୌର୍ଯ୍ୟା ଭୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ବୈ କଲୌ ॥ ୧୨

ସ ଏବ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଂ ବୈ ଦ୍ୱିଜୋ ରାଜ୍ୟେଽଭିଷେକ୍ଷ୍ୟତି ।
ତତ୍ସୁତୋ ବାରିସାରସ୍ତୁ ତତଶ୍ଚାଶୋକବର୍ଦ୍ଧନଃ ॥ ୧୩

ସୁଯଶା ଭବିତା ତସ୍ୟ ସଙ୍ଗତଃ ସୁଯଶଃସୁତଃ ।
ଶାଲିଶୂକସ୍ତତସ୍ତସ୍ୟ ସୋମଶର୍ମା ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୧୪

ଶତଧନ୍ୱା ତତସ୍ତସ୍ୟ ଭବିତା ତଦ୍ ବୃହଦ୍ରଥଃ ।
ମୌର୍ଯ୍ୟା ହ୍ୟେତେ ଦଶ ନୃପାଃ ସପ୍ତତ୍ରିଂଶଚ୍ଛତୋତ୍ତରମ୍ ।
ସମା ଭୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ପୃଥିବୀଂ କଲୌ କୁରୁକୁଲୋଦ୍ୱହ ॥ ୧୫

ହତ୍ୱା ବୃହଦ୍ରଥଂ ମୌର୍ଯ୍ୟଂ ତସ୍ୟ ସେନାପତିଃ କଲୌ ।
ପୁଷ୍ୟମିତ୍ରସ୍ତୁ ଶୁଙ୍ଗାହ୍ୱଃ ସ୍ୱୟଂ ରାଜ୍ୟଂ କରିଷ୍ୟତି ।
ଅଗ୍ନିମିତ୍ରସ୍ତତସ୍ତସ୍ମାତ୍ ସୁଜ୍ୟେଷ୍ଠୋଽଥ ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୧୬

ବସୁମିତ୍ରୋ ଭଦ୍ରକଶ୍ଚ ପୁଲିନ୍ଦୋ ଭବିତା ତତଃ ।
ତତୋ ଘୋଷଃ ସୁତସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ବଜ୍ରମିତ୍ରୋ ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୧୭

ତତୋ ଭାଗବତସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ଦେବଭୂତିରିତି ଶ୍ରୁତଃ ।
ଶୁଙ୍ଗା ଦଶୈତେ ଭୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ଭୂମିଂ ବର୍ଷଶତାଧିକମ୍ ॥ ୧୮

ତତଃ କଣ୍ୱାନିୟଂ ଭୂମିର୍ଯାସ୍ୟତ୍ୟଲ୍ପଗୁଣାନ୍ ନୃପ ।
ଶୁଙ୍ଗଂ ହତ୍ୱା ଦେବଭୂତିଂ କଣ୍ୱୋଽମାତ୍ୟସ୍ତୁ କାମିନମ୍ ॥ ୧୯

ହେବ ଓ ଏକ ବିରାଟ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ତଥା ବହୁଧନର ଅଧିପତି ହେବ; ତେଣୁ ତାକୁ ମହାପଦ୍ମ ମଧ୍ୟ ବୋଲାଯିବ । ସେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ବିନାଶର କାରଣ ହୋଇଯିବ । ସେହି ସମୟରୁ ରାଜାମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ଶୂଦ୍ର ଓ ଅଧାର୍ମିକ ହୋଇଯିବେ ॥ ୭-୯ ॥

ମହାପଦ୍ମ ପୃଥିବୀର ଏକଛତ୍ର ଶାସକ ହୋଇଯିବ । କେହି ବି ତା ଆଦେଶ ଉଲ୍ଲଂଘନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କ ବିନାଶର କାରଣ ହୋଇଥିବାରୁ ତାକୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ପରଶୁରାମ ବୋଲି ବୁଝିବା ଉଚିତ ॥ ୧୦ ॥ ତାର ସୁମାଲ୍ୟ ଆଦି ଆଠ ପୁତ୍ର ହେବେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ରାଜା ହେବେ ଏବଂ ଶହେ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ପୃଥିବୀ ଭୋଗ କରିବେ ॥ ୧୧ ॥ କୌଟିଲ୍ୟ, ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ ଅଥବା ଚାଣକ୍ୟ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବିଶ୍ୱବିଖ୍ୟାତ ନନ୍ଦ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସୁମାଲ୍ୟ ଆଦି ଆଠ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିଦେବେ । ସେମାନଙ୍କର ବିନାଶ ହୋଇଯିବା ପରେ କଳିଯୁଗରେ ମୌର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ନରପତିମାନେ ପୃଥିବୀ ଶାସନ କରିବେ ॥ ୧୨ ॥ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରଥମେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ରାଜପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରାଇବେ । ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ବାରିସାର ଓ ବାରିସାରଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଅଶୋକବର୍ଦ୍ଧନ ହେବ ॥ ୧୩ ॥ ଅଶୋକବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କର ସୁଯଶ, ସୁଯଶଙ୍କର ସଙ୍ଗତ, ସଙ୍ଗତଙ୍କର ଶାଲିଶୂକ ଓ ଶାଲିଶୂକଙ୍କର ସୋମଶର୍ମା ନାମକ ପୁତ୍ର ହେବ ॥ ୧୪ ॥ ସୋମଶର୍ମାଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେବ ଶତଧନ୍ୱା ଓ ଶତଧନ୍ୱାଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ବୃହଦ୍ରଥ ହେବ । ହେ କୁରୁବଂଶଭୂଷଣ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୌର୍ଯ୍ୟବଂଶର ଏହି ଦଶ ଜଣ* ନରପତି କଳିଯୁଗରେ ଶହେ ସଂତିରିଶ ବର୍ଷ ଧରି ପୃଥିବୀ ଉପଭୋଗ କରିବେ । ବୃହଦ୍ରଥଙ୍କ ସେନାପତି ପୁଷ୍ପମିତ୍ର ଶୁଙ୍ଗ ନିଜ ରାଜାଙ୍କୁ ମାରି ନିଜେ ରାଜା ହୋଇଯିବେ । ପୁଷ୍ପମିତ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅଗ୍ନିମିତ୍ର ଓ ଅଗ୍ନିମିତ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ସୁଜ୍ୟେଷ୍ଠ ହେବ ॥ ୧୫,୧୬ ॥ ସୁଜ୍ୟେଷ୍ଠଙ୍କର ବସୁମିତ୍ର, ବସୁମିତ୍ରଙ୍କର ଭଦ୍ରକ, ଭଦ୍ରକଙ୍କର ପୁଲିନ୍ଦ, ପୁଲିନ୍ଦଙ୍କର ଘୋଷ ଓ ଘୋଷଙ୍କର ବଜ୍ରମିତ୍ର ନାମକ ପୁତ୍ର ହେବ ॥ ୧୭ ॥ ବଜ୍ରମିତ୍ରଙ୍କର ଭାଗବତ ଓ ଭାଗବତଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେବ ଦେବଭୂତି । ଶୁଙ୍ଗବଂଶର ଏହି ଦଶ ଜଣ ରାଜା ଶହେ ବାରବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀ ପାଳନ କରିବେ ॥ ୧୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶୁଙ୍ଗବଂଶୀ ନରପତିମାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟକାଳ ଶେଷ ହେବା ପରେ ପୃଥିବୀ କଣ୍ୱବଂଶୀ ନରପତିମାନଙ୍କ ହାତକୁ ଚାଲିଯିବ । କଣ୍ୱବଂଶୀ ରାଜାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ରାଜାମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା କମ୍ ଗୁଣବାନ୍

* ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ତଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କୁ ମିଶାଇ ମୌର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ନଅ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣାଦିରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ପଞ୍ଚମ ରାଜା ହିସାବରେ ଦଶରଥ ନାମକ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନାମୋଲ୍ଲେଖ ମିଳେ । ତାଙ୍କୁ ମିଶାଇଲେ ଏଠାରେ ଦଶ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଯାଏ ।

ସ୍ୱୟଂ କରିଷ୍ୟତେ ରାଜ୍ୟଂ ବସୁଦେବୋ ମହାମତି ।
ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରସ୍ତୁ ଭୂମିତ୍ରସ୍ତସ୍ୟ ନାରାୟଣଃ ସୁତଃ ।
ନାରାୟଣସ୍ୟ ଭବିତା ସୁଶର୍ମା ନାମ ବିଶ୍ରୁତଃ ॥ ୨୦

କାଣ୍ୱାୟନା ଇମେ ଭୂମିଂ ଚତ୍ୱାରିଂଶଚ୍ଚ ପଞ୍ଚ ଚ ।
ଶତାନି ତ୍ରୀଣି ଭୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ବର୍ଷାଣାଂ ଚ କଲୌ ଯୁଗେ ॥ ୨୧

ହତ୍ୱା କାଣ୍ୱଂ ସୁଶର୍ମାଣଂ ତଦ୍‌ଭୃତ୍ୟୋ ବୃଷଲୋ ବଲୀ ।
ଗାଂ ଭୋକ୍ଷ୍ୟତ୍ୟନ୍ଧ୍ରଜାତୀୟଃ କଞ୍ଚିତ୍ କାଲମସତ୍ତମଃ ॥ ୨୨

କୃଷ୍ଣନାମାଥ ତଦ୍‌ଭ୍ରାତା ଭବିତା ପୃଥିବୀପତିଃ ।
ଶ୍ରୀଶାନ୍ତକର୍ଣ୍ଣସ୍ତତ୍‌ପୁତ୍ରଃ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସସ୍ତୁ ତତ୍‌ସୁତଃ ॥ ୨୩

ଲମ୍ବୋଦରସ୍ତୁ ତତ୍‌ପୁତ୍ରସ୍ତସ୍ମାଚ୍ଚିବିଲକୋ ନୃପଃ ।
ମେଘସ୍ୱାତିଶ୍ଚିବିଲକାଦଟମାନସ୍ତୁ ତସ୍ୟ ଚ ॥ ୨୪

ଅନିଷ୍ଟକର୍ମା ହାଲେୟସ୍ତଲକସ୍ତସ୍ୟ ଚାତ୍ମଜଃ ।
ପୁରୀଷଭୀରୁସ୍ତତ୍‌ପୁତ୍ରସ୍ତତୋ ରାଜା ସୁନନ୍ଦନଃ ॥ ୨୫

ଚକୋରୋ ବହବୋ ଯତ୍ର ଶିବସ୍ୱାତିରରିନ୍ଦମଃ ।
ତସ୍ୟାପି ଗୋମତୀପୁତ୍ରଃ ପୁରୀମାନ୍ ଭବିତା ତତଃ ॥ ୨୬

ମେଦଃଶିରାଃ ଶିବସ୍କନ୍ଦୋ ଯଜ୍ଞଶ୍ରୀସ୍ତତ୍‌ସୁତସ୍ତତଃ ।
ବିଜୟସ୍ତତ୍‌ସୁତୋ ଭାବ୍ୟଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରବିଜ୍ଞଃ ସଲୋମଧିଃ ॥ ୨୭

ଏତେ ତ୍ରିଂଶନ୍ନୃପତୟଶ୍ଚତ୍ୱାର୍ୟବ୍ଦଶତାନି ଚ ।
ଷଟ୍‌ପଞ୍ଚାଶଚ୍ଚ ପୃଥିବୀଂ ଭୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି କୁରୁନନ୍ଦନ ॥ ୨୮

ସପ୍ତାଭୀରା ଆବଭୃତ୍ୟା ଦଶ ଗର୍ଦଭିନୋ ନୃପାଃ ।
କଙ୍କାଃ ଷୋଡଶ ଭୂପାଲା ଭବିଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟତିଲୋଲୁପାଃ ॥ ୨୯

ତତୋଽଷ୍ଟୌ ଯବନା ଭାବ୍ୟାଶ୍ଚତୁର୍ଦଶ ତୁରୁଷ୍କକାଃ ।
ଭୂୟୋ ଦଶ ଗୁରୁଣ୍ଡାଶ୍ଚ ମୌନା ଏକାଦଶୈବ ତୁ ॥ ୩୦

ଏତେ ଭୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ପୃଥିବୀଂ ଦଶବର୍ଷଶତାନି ଚ ।
ନବାଧିକାଂ ଚ ନବତିଂ ମୌନା ଏକାଦଶ କ୍ଷିତିମ୍ ॥ ୩୧

ହେବେ । ଶୁଙ୍ଗବଂଶର ଶେଷ ନରପତି ଦେବଭୂତି ବଡ଼ ଲମ୍ପଟ ହେବେ । ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ କଣ୍ୱବଂଶୀ ବସୁଦେବ ତାଙ୍କୁ ମାରିଦେଇ ନିଜ ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ସ୍ୱୟଂ ରାଜା ହେବେ । ବସୁଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେବ ଭୂମିତ୍ର, ଭୂମିତ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ନାରାୟଣ ଓ ନାରାୟଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେବ ସୁଶର୍ମା । ସୁଶର୍ମା ବଡ଼ ଯଶସ୍ୱୀ ହେବେ ॥ ୧୯,୨୦ ॥ କଣ୍ୱବଂଶର ଏହି ଚାରି ଜଣ ରାଜା କାଣ୍ୱାୟନ ବୋଲାଇବେ ଏବଂ କଳିଯୁଗରେ ତିନିଶହ ପଞ୍ଚଚାଳିଶ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀ ଭୋଗ କରିବେ ॥ ୨୧ ॥ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! କଣ୍ୱବଂଶୀ ସୁଶର୍ମାଙ୍କର ବଳୀ ବୋଲି ଜଣେ ଶୂଦ୍ର ସେବକ ହେବ । ଅନ୍ଧ୍ରଜାତିର ସେହି ସେବକ ବଳୀ ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟ ହେବ । ସେ ସୁଶର୍ମାଙ୍କୁ ମାରିଦେଇ କିଛିକାଳ ନିଜେ ପୃଥିବୀ ଶାସନ କରିବ ॥ ୨୨ ॥ ତା'ପରେ ତା' ଭାଇ କୃଷ୍ଣ ରାଜା ହେବେ । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେବ ଶ୍ରୀଶାନ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଓ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେବ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସ ॥ ୨୩ ॥ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସଙ୍କ ପୁତ୍ର ଲମ୍ବୋଦର ଏବଂ ଲମ୍ବୋଦରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଚିବିଳକ ହେବ । ଚିବିଳକଙ୍କର ମେଘସ୍ୱାତି, ମେଘସ୍ୱାତିଙ୍କର ଅଟମାନ, ଅଟମାନଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟକର୍ମା, ଅନିଷ୍ଟକର୍ମାଙ୍କର ହାଲେୟ, ହାଲେୟଙ୍କର ତଳକ, ତଳକଙ୍କର ପୁରୀଷଭୀରୁ ଏବଂ ପୁରୀଷଭୀରୁଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେବ ରାଜା ସୁନନ୍ଦନ ॥ ୨୪,୨୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସୁନନ୍ଦନଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେବ ଚକୋର । ଚକୋରଙ୍କର ଆଠଟି ପୁତ୍ର ହେବେ; ସେମାନେ ସମସ୍ତେ 'ବହୁ' ବୋଲାଇବେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସବାସାନଟିର ନାମ ହେବ ଶିବସ୍ୱାତି । ସେ ବଡ଼ ବୀର ହୋଇ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବ । ଶିବସ୍ୱାତିଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ଗୋମତୀପୁତ୍ର ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ ହେବ ପୁରୀମାନ୍ । ପୁରୀମାନ୍‌ଙ୍କର ମେଦଃଶିରା, ମେଦଃଶିରାଙ୍କର ଶିବସ୍କନ୍ଦ, ଶିବସ୍କନ୍ଦଙ୍କର ଯଜ୍ଞଶ୍ରୀ, ଯଜ୍ଞଶ୍ରୀଙ୍କର ବିଜୟ ଓ ବିଜୟଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ରବିଜ୍ଞ ଓ ଲୋମଧି ନାମକ ଦୁଇ ପୁତ୍ର ହେବେ ॥ ୨୬,୨୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ତିରିଶ ଜଣ ରାଜା ଚାରିଶହ ଛପନ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀ-ରାଜ୍ୟ ଭୋଗ କରିବେ ॥ ୨୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେମାନଙ୍କ ପରେ ଅବଭୃତି ନଗରୀର ସାତ ଜଣ ଆଭୀର, ଦଶ ଜଣ ଗର୍ଦଭୀ ଓ ଷୋହଳ ଜଣ କଙ୍କ ପୃଥିବୀ ଶାସନ କରିବେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଅତିଶୟ ଲୋଭୀ ହେବେ ॥ ୨୯ ॥ ସେମାନଙ୍କ ପରେ ଆଠ ଜଣ ଯବନ ଓ ଚଉଦଜଣ ତୁର୍କ ରାଜ୍ୟ କରିବେ । ତା'ପରେ ଦଶ ଜଣ ଗୁରୁଣ୍ଡ ଓ ଏଗାର ଜଣ ମୌନ ନରପତି ହେବେ ॥ ୩୦ ॥ ମୌନମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକ ହଜାର ଅନେଶତ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀ ଭୋଗ

ଭୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟବ୍ଦଶତାନ୍ୟଙ୍ଗ ତ୍ରୀଣି ତୈଃ ସଂସ୍ଥିତେ ତତଃ ।
କିଲିକିଲାୟାଂ ନୃପତୟୋ ଭୂତନନ୍ଦୋଽଥ ବଙ୍ଗିରିଃ ॥ ୩୨

ଶିଶୁନନ୍ଦିଶ୍ଚ ତଦ୍ଭ୍ରାତା ଯଶୋନନ୍ଦିଃ ପ୍ରବୀରକଃ ।
ଇତ୍ୟେତେ ବୈ ବର୍ଷଶତଂ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟଧିକାନି ଷଟ୍ ॥ ୩୩

ତେଷାଂ ତ୍ରୟୋଦଶ ସୁତା ଭବିତାରଶ୍ଚ ବାହ୍ଲିକାଃ ।
ପୁଷ୍ପମିତ୍ରୋଽଥ ରାଜନ୍ୟୋ ଦୁର୍ମିତ୍ରୋଽସ୍ୟ ତଥୈବ ଚ ॥ ୩୪

ଏକକାଳା ଇମେ ଭୂପାଃ ସପ୍ତାନ୍ଧ୍ରାଃ ସପ୍ତ କୋସଲାଃ ।
ବିଦୂରପତୟୋ ଭାବ୍ୟା ନିଷଧାସ୍ତତ ଏବ ହି ॥ ୩୫

ମାଗଧାନାଂ ତୁ ଭବିତା ବିଶ୍ୱସ୍ଫୂର୍ଜିଃ ପୁରଞ୍ଜୟଃ ।
କରିଷ୍ୟତ୍ୟପରୋ ବର୍ଣ୍ଣାନ୍ ପୁଲିନ୍ଦଯଦୁମଦ୍ରକାନ୍ ॥ ୩୬

ପ୍ରଜାଶ୍ଚାବ୍ରହ୍ମଭୂୟିଷ୍ଠାଃ ସ୍ଥାପୟିଷ୍ୟତି ଦୁର୍ମତିଃ ।
ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ କ୍ଷତ୍ରମୁତ୍ସାଦ୍ୟ ପଦ୍ମବତ୍ୟାଂ ସ ବୈ ପୁରି ।
ଅନୁଗଙ୍ଗାମାପ୍ରୟାଗଂ ଗୁପ୍ତାଂ ଭୋକ୍ଷ୍ୟତି ମେଦିନୀମ୍ ॥ ୩୭

ସୌରାଷ୍ଟ୍ରାବନ୍ତ୍ୟାଭୀରାଶ୍ଚ ଶୂରା ଅର୍ବୁଦମାଳବାଃ ।
ବ୍ରାତ୍ୟା ଦ୍ୱିଜା ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ଶୂଦ୍ରପ୍ରାୟା ଜନାଧିପାଃ ॥ ୩୮

ସିନ୍ଧୋସ୍ତଟଂ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗାଂ କୌନ୍ତୀଂ କାଶ୍ମୀରମଣ୍ଡଳମ୍ ।
ଭୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ଶୂଦ୍ରା ବ୍ରାତ୍ୟାଦ୍ୟା ମ୍ଲେଚ୍ଛାଶ୍ଚାବ୍ରହ୍ମବର୍ଚ୍ଚସଃ ॥ ୩୯

ତୁଲ୍ୟକାଳା ଇମେ ରାଜନ୍ ମ୍ଲେଚ୍ଛପ୍ରାୟାଶ୍ଚ ଭୂଭୃତଃ ।
ଏତେଽଧର୍ମାନୃତପରାଃ ଫଲ୍ଗୁଦାସ୍ତୀବ୍ରମନ୍ୟବଃ ॥ ୪୦

କରିବେ । ସେହି ଏଗାର ଜଣ ମୌନ ରାଜା ତିନିଶହ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀ ଶାସନ କରିବେ । ସେମାନଙ୍କର ଶାସନକାଳ ପରେ କିଲିକିଲା ନାମକ ନଗରୀରେ ଭୂତନନ୍ଦ ନାମକ ଜଣେ ରାଜା ହେବେ । ଭୂତନନ୍ଦଙ୍କର ବଙ୍ଗିରି, ବଙ୍ଗିରିଙ୍କ ଭାଇ ଶିଶୁନନ୍ଦି ଓ ଯଶୋନନ୍ଦି ତଥା ପ୍ରବୀରକ ଏକଶହ ଛଅ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜୁତି କରିବେ ॥ ୩୧-୩୩ ॥ ସେମାନଙ୍କର ତେର ଜଣ ପୁତ୍ର ହେବେ, ଯେଉଁମାନେ କି ବାହ୍ଲିକ ବୋଲାଇବେ । ସେମାନଙ୍କ ପରେ ପୁଷ୍ପମିତ୍ର ନାମକ ଜଣେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦୁର୍ମିତ୍ରଙ୍କର ରାଜୁତି ଚାଲିବ ॥ ୩୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବାହ୍ଲିକବଂଶୀ ନରପତିମାନେ ଏକାସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶରେ ରାଜୁତି କରିବେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସାତ ଜଣ ଆନ୍ଧ୍ର ଦେଶରେ ଏବଂ ସାତ ଜଣ କୋସଳରେ ଅଧିପତି ହେବେ । କେତେକ ବିଦୂର-ଭୂମିର ଶାସକ ଓ କେତେକ ନିଷଧ ଦେଶର ସ୍ୱାମୀ ମଧ୍ୟ ହେବେ ॥ ୩୫ ॥

ସେମାନଙ୍କ ପରେ ମଗଧ ଦେଶର ରାଜା ହେବେ ବିଶ୍ୱସ୍ଫୂର୍ଜି । ସେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁରଞ୍ଜୟ (ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପୁରଞ୍ଜୟଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ) ବୋଲାଇବେ । ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ଉଚ୍ଚଜାତିମାନଙ୍କୁ ପୁଲିନ୍ଦ, ଯଦୁ, ମଦ୍ର ଆଦି ମ୍ଲେଚ୍ଛପ୍ରାୟ ଜାତିରେ ପରିଣତ କରିଦେବେ ॥ ୩୬ ॥ ସେ ଏପରି ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧିର ରାଜା ହେବେ ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବୈଶ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନଷ୍ଟ କରି ଶୂଦ୍ରପ୍ରାୟ ଜନତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବେ । ସେ ନିଜର ବଳବୀର୍ଯ୍ୟରେ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସର୍ବନାଶ କରିଦେବେ ଏବଂ ପଦ୍ମାବତୀପୁରକୁ ରାଜଧାନୀ କରି ହରିଦ୍ୱାରଠାରୁ ପ୍ରୟାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁରକ୍ଷିତ ଭୂଭାଗରେ ରାଜୁତି କରିବେ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଘୋର କଳିଯୁଗ ଯେତେ ଯେତେ ମାଡ଼ି ଆସିବ, ସୌରାଷ୍ଟ୍ର, ଅବନ୍ତୀ, ଆଭୀର, ଶୂର, ଅର୍ବୁଦ ଓ ମାଳବ ଦେଶର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସେତେ ସେତେ ସଂସ୍କାରଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯିବେ ତଥା ରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ଶୂଦ୍ରତୁଲ୍ୟ ହୋଇଯିବେ ॥ ୩୮ ॥ ସିନ୍ଧୁତଟ, ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗାର ତଟବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶ, କୌନ୍ତୀପୁରୀ ଏବଂ କାଶ୍ମୀରମଣ୍ଡଳରେ ପ୍ରାୟତଃ ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କର ଏବଂ ସଂସ୍କାରଶୂନ୍ୟ ଓ ବ୍ରହ୍ମତେଜବିହୀନ ନାମକୁମାତ୍ର ଦ୍ୱିଜମାନଙ୍କର ଏବଂ ମ୍ଲେଚ୍ଛମାନଙ୍କର ରାଜୁତି ଚାଲିବ ॥ ୩୯ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେସବୁ ରାଜା ଆଚାରବିଚାରରେ ମ୍ଲେଚ୍ଛପ୍ରାୟ ହୋଇଯିବେ । ସେମାନେ ଏକାସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରେ ରାଜୁତି କରିବେ । ସବୁରାଜା ମିଥ୍ୟାବାଦୀ, ଅଧାର୍ମିକ ଓ ଅଳ୍ପଦାନୀ ହୋଇଯିବେ । ସେମାନେ ସାମାନ୍ୟ କଥାରେ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରି ଅଗ୍ନିଶର୍ମା

ସ୍ତ୍ରୀବାଳଗୋଦ୍ୱିଜଘ୍ନାଶ୍ଚ ପରଦାରଧନାଦୃତାଃ ।
ଉଦିତାସ୍ତମିତପ୍ରାୟା ଅଳ୍ପସତ୍ତ୍ୱାଳ୍ପକାୟୁଷଃ ॥ ୪୧

ହୋଇଯାଉଥିବେ ॥ ୪୦ ॥ ସେହି ଦୁଷ୍ଟମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ, ଶିଶୁ, ଗାଈଗୋରୁ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେବେ ନାହିଁ। ପରସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପରଧନ ହରଣ କରିବାକୁ ସେମାନେ ସର୍ବଦା ଟାକି ରହିବେ। ସେମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ହେବାକୁ ଯେପରି ବିଳମ୍ବ ହେବ ନାହିଁ, ପତନ ହେବାକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବିଳମ୍ବ ଘଟିବ ନାହିଁ। ସେମାନେ ବଢ଼ିବେ ଯେପରି, ଛିଡ଼ିବେ ସେପରି। ସେମାନେ ଏ କ୍ଷଣରେ ରୁଷ୍ଟ ତ ଆର କ୍ଷଣରେ ତୁଷ୍ଟ ହେବେ। ସେମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ଓ ଆୟୁ ସ୍ୱଳ୍ପ ହେବ ॥ ୪୧ ॥

ଅସଂସ୍କୃତାଃ କ୍ରିୟାହୀନା ରଜସା ତମସାଽଽବୃତାଃ ।
ପ୍ରଜାସ୍ତେ ଭକ୍ଷୟିଷ୍ୟନ୍ତି ମ୍ଳେଚ୍ଛା ରାଜନ୍ୟରୂପିଣଃ ॥ ୪୨

ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରମ୍ପରାଗତ ସୁସଂସ୍କାର ରହିବ ନାହିଁ। ସେମାନେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟକର୍ମ କରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ରହିବେ। ସେମାନେ ରାଜାର ବେଶରେ ମ୍ଳେଚ୍ଛ ହୋଇଯିବେ, ଏପରି କି ସେମାନେ ନିଜ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଧନ ହରଣ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରିବେ ॥ ୪୨ ॥

ତନ୍ନାଥାସ୍ତେ ଜନପଦାସ୍ତଚ୍ଛୀଳାଗ୍ଚରବାଦିନଃ ।
ଅନ୍ୟୋନ୍ୟତୋ ରାଜଭିଶ୍ଚ କ୍ଷୟଂ ଯାସ୍ୟନ୍ତି ପୀଡ଼ିତାଃ ॥ ୪୩

ଏପରି ଲୋକଙ୍କ ଶାସନ ଚ୍ଲିଲେ ଦେଶରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ, ଆଚରଣ ଓ ଭାଷଣ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ ହୋଇଯିବ। ରାଜାମାନେ ତ ସେମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରିବେ; ତା'ଛଡ଼ା ସେମାନେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ପରସ୍ପରକୁ ଶୋଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିବେ ଏବଂ ଶେଷକୁ ସମସ୍ତେ ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯିବେ ॥ ୪୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କଳିଯୁଗର ଧର୍ମ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତତଶ୍ଚାନୁଦିନଂ ଧର୍ମଃ ସତ୍ୟଂ ଶୌଚଂ କ୍ଷମା ଦୟା ।
କାଳେନ ବଳିନା ରାଜନ୍ ନଙ୍କ୍ଷ୍ୟତ୍ୟାୟୁର୍ବଳଂ ସ୍ମୃତିଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସମୟ ବଡ଼ ବଳବାନ୍। କଳିଯୁଗ ଯେତେ ଅଧିକ ପ୍ରବେଶ କରିବ, ଧର୍ମ, ସତ୍ୟ, ପବିତ୍ରତା, କ୍ଷମା, ଦୟା, ଆୟୁ, ବଳ ଓ ସ୍ମରଣଶକ୍ତି ସେତେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଲୋପ ପାଇଯିବ ॥ ୧ ॥

ବିତ୍ତମେବ କଳୌ ନୃଣାଂ ଜନ୍ମାଚ୍ଚରଗୁଣୋଦୟଃ ।
ଧର୍ମନ୍ୟାୟବ୍ୟବସ୍ଥାୟାଂ କାରଣଂ ବଳମେବ ହି ॥ ୨

କଳିଯୁଗରେ ଯାହା ପାଖରେ ଧନ ରହିବ, ତାକୁ ଲୋକେ କୁଳୀନ, ସଦାଚ୍ଚରୀ ଓ ସଦ୍‌ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ବୋଲି ମାନିବେ। ଯାହା ହାତରେ ଶକ୍ତି ରହିବ, ସେ ଧର୍ମ ଓ ନ୍ୟାୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ନିଜର ଅନୁକୂଳ କରିଦେଇ ପାରିବ ॥ ୨ ॥

ଦାମ୍ପତ୍ୟେଽଭିରୁଚିର୍ହେତୁର୍ମାୟୈବ ବ୍ୟାବହାରିକେ ।
ସ୍ତ୍ରୀତ୍ୱେ ପୁଂସ୍ତ୍ୱେ ଚ ହି ରତିର୍ବିପ୍ରତ୍ୱେ ସୂତ୍ରମେବ ହି ॥ ୩

ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ନିମନ୍ତେ କୁଳ, ଶୀଳ ଓ ଯୋଗ୍ୟତା ଆଦି ବିଚ୍ଚର କରାଯିବ ନାହିଁ; କେବଳ ଯୁବକ-ଯୁବତୀଙ୍କର ପାରସ୍ପରିକ ରୁଚିକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇ ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଯିବ। ସତ୍ୟବାଦିତା ଓ ସଙ୍କୋଚତାର ମାନଦଣ୍ଡରେ ବ୍ୟବହାରିକ ନିପୁଣତାର ପରୀକ୍ଷା

ଲିଙ୍ଗମେବାଶ୍ରମଖ୍ୟାତାବନ୍ୟୋନ୍ୟାପତ୍ତିକାରଣମ୍ ।
ଅବୃତ୍ତ୍ୟା ନ୍ୟାୟଦୌର୍ବଲ୍ୟଂ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟେ ଚାପଲଂ ବଚଃ ॥ ୪

ଅନାଢ୍ୟତୈବାସାଧୁତ୍ୱେ ସାଧୁତ୍ୱେ ଦମ୍ଭ ଏବ ତୁ ।
ସ୍ୱୀକାର ଏବ ଚୋଦ୍ୱାହେ ସ୍ନାନମେବ ପ୍ରସାଧନମ୍ ॥ ୫

ଦୂରେ ବାର୍ଯ୍ୟୟନଂ ତୀର୍ଥଂ ଲାବଣ୍ୟଂ କେଶଧାରଣମ୍ ।
ଉଦରମ୍ଭରତା ସ୍ୱାର୍ଥଃ ସତ୍ୟତ୍ୱେ ଧାର୍ଷ୍ଟ୍ୟମେବ ହି ॥ ୬

ଦାକ୍ଷ୍ୟଂ କୁଟୁମ୍ବଭରଣଂ ଯଶୋଽର୍ଥେ ଧର୍ମସେବନମ୍ ।
ଏବଂ ପ୍ରଜାଭିର୍ଦୁଷ୍ଟାଭିରାକୀର୍ଣ୍ଣେ କ୍ଷିତିମଣ୍ଡଳେ ॥ ୭

ବ୍ରହ୍ମବିଟ୍କ୍ଷତ୍ରଶୂଦ୍ରାଣାଂ ଯୋ ବଲୀ ଭବିତା ନୃପଃ ।
ପ୍ରଜା ହି ଲୁବ୍ଧୈ ରାଜନ୍ୟୈର୍ନିର୍ଘୃଣୈର୍ଦସ୍ୟୁଧର୍ମଭିଃ ॥ ୮

କରାଯିବ ନାହିଁ; ଯେ ଯେତେ ଛନ୍ଦକପଟ କରିପାରିବ, ସେ ସେତେ ବ୍ୟବହାରକୁଶଳ ବୋଲି ଗଣାଯିବ । ସଚ୍ଚରିତ୍ରତା ଓ ସଂଯମ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାର ଆଧାର ନ ହୋଇ କେବଳ ରତିକୌଶଳ ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାର ମାନଦଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ । ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ସ୍ୱଭାବରୁ ଚିହ୍ନା ନ ଯାଇ, ପଇତାରୁ ହିଁ ଚିହ୍ନାଯିବ ॥ ୩ ॥ ବସ୍ତ୍ର, ଦଣ୍ଡ-କମଣ୍ଡଳୁ ଆଦି ହିଁ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ପରିଚୟ ହୋଇ ରହିବ ଏବଂ ଜଣେ ଅନ୍ୟର ଚିହ୍ନ ଆଦରି ନେଲେ, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ପୂର୍ବ ଆଶ୍ରମ ଛାଡ଼ି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଆଶ୍ରମରେ ପ୍ରବେଶ କଲା ବୋଲି ଧରାଯିବ । ଯେ ଲାଞ୍ଚ ଦେବାକୁ କିମ୍ବା ଧନ ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେବ, ତାକୁ ନ୍ୟାୟାଳୟରୁ ଠିକ୍ ନ୍ୟାୟ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଯେ କଥାଭାଷାରେ ଯେତେ ଚତୁର ହେବ, ତାକୁ ସେତେ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି ଗଣାଯିବ ॥ ୪ ॥ ଗରିବ ହୋଇଯିବା ହିଁ ଅସାଧୁତାର ଓ ଦୋଷୀ ସାବ୍ୟସ୍ତ ହେବାର ଏକମାତ୍ର ପରିଚୟ ହୋଇଯିବ । ଯେ ଯେତେ ଅଧିକ ଦାମ୍ଭିକତା ଓ ପାପ କରିପାରିବ, ସେ ସେତେ ବଡ଼ ସାଧୁ ବୋଲି ଧରାଯିବ । ବିବାହ ନିମନ୍ତେ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷଙ୍କର ପରସ୍ପର ସ୍ୱୀକୃତି ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ; ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧିବିଧାନର ତଥା ସଂସ୍କାର ଆଦିର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ରହିବ ନାହିଁ । ମୁଣ୍ଡବାଳ କୁଣ୍ଡେଇ ଭଲ ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିପକାଇବା ହିଁ ସ୍ନାନ କରିଥିବାର ପରିଚୟ ହୋଇଯିବ ॥ ୫ ॥ ଲୋକେ ଦୂରସ୍ଥାନରେ ଥିବା ପୋଖରୀକୁ ହିଁ ତୀର୍ଥ ବୋଲି ମାନିବେ; ଅଥଚ ନିକଟରେ ଥିବା ଗଙ୍ଗା ଓ ଗୋମତୀକୁ ଏବଂ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଲୋକେ ଉପେକ୍ଷା କରିବେ । ମୁଣ୍ଡରେ ଲମ୍ବା ବାଳ ରଖିବା ହିଁ ଶାରୀରିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପରିଚୟ ହେବ ଏବଂ ଆପଣା ପେଟ ପୂରାଇବା ହିଁ ହୋଇଯିବ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ପୁରୁଷାର୍ଥ । ଯେ ଯେତେ ଧୃଷ୍ଟତା ଓ ଦାମ୍ଭିକତା ଦେଖାଇ କଥା କହିବ, ତାକୁ ସେତେ ସତ୍ୟବାଦୀ ବୋଲି ଧରାଯିବ ॥ ୬ ॥ ସୁରୁଖୁରୁରେ ଆପଣା କୁଟୁମ୍ବର ପାଳନପୋଷଣ କରିନେବାଟା ହିଁ ମଣିଷର ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ଚତୁରତାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲକ୍ଷଣ ବୋଲି ଧରାଯିବ । କେବଳ ଯଶପ୍ରାପ୍ତି ଆଶାରେ ଲୋକେ ଧର୍ମପାଳନ କରିବେ । ଏପରିଭାବରେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ କବଳରେ ରହିଗଲେ, ରାଜା ହେବାର କୌଣସି ନୀତିନିୟମ ରହିବ ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ, ଶୂଦ୍ର ନିର୍ବିଶେଷରେ ଯେ ବଳବାନ୍ ହେବ, ସେ ରାଜଗାଦିରେ ବସିବ । ସେହି ନୀଚ ରାଜାମାନେ (ଶାସକମାନେ) ଅତ୍ୟନ୍ତ, ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଓ କ୍ରୂର ହୋଇଯିବେ । ସେମାନେ ଏତେ ଲୋଭୀ ହୋଇଯିବେ ଯେ, ଡକାୟତ ଓ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ

ଆଚ୍ଛିନ୍ନଦାରଦ୍ରବିଣା ଯାସ୍ୟନ୍ତି ଗିରିକାନନମ୍ ।
ଶାକମୂଳାମିଷକ୍ଷୌଦ୍ରଫଳପୁଷ୍ପାଷ୍ଟିଭୋଜନାଃ ॥ ୯

ଅନାବୃଷ୍ଟ୍ୟା ବିନଙ୍‌କ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷକରପୀଡ଼ିତାଃ ।
ଶୀତବାତାତପପ୍ରାବୃଡ୍ ହିମୈରନ୍ୟୋନ୍ୟତଃ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୧୦

କ୍ଷୁତ୍ତୃଡ୍‌ଭ୍ୟାଂ ବ୍ୟାଧିଭିଶ୍ଚୈବ ସନ୍ତପ୍ସ୍ୟନ୍ତେ ଚ ଚିନ୍ତୟା ।
ତ୍ରିଂଶଦ୍‌ବିଂଶତିବର୍ଷାଣି ପରମାୟୁଃ କଲୌ ନୃଣାମ୍ ॥ ୧୧

କ୍ଷୀୟମାଣେଷୁ ଦେହେଷୁ ଦେହିନାଂ କଲିଦୋଷତଃ ।
ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମବତାଂ ଧର୍ମେ ନଷ୍ଟେ ବେଦପଥେ ନୃଣାମ୍ ॥ ୧୨

ପାଖଣ୍ଡପ୍ରଚୁରେ ଧର୍ମେ ଦସ୍ୟୁପ୍ରାୟେଷୁ ରାଜସୁ ।
ଚୌର୍ଯ୍ୟାନୃତବୃଥାହିଂସାନାନାବୃତ୍ତିଷୁ ବୈ ନୃଷୁ ॥ ୧୩

ଶୂଦ୍ରପ୍ରାୟେଷୁ ବର୍ଣ୍ଣେଷ୍ୱଚ୍ଛାଗପ୍ରାୟାସୁ ଧେନୁଷୁ ।
ଗୃହପ୍ରାୟେଷ୍ୱାଶ୍ରମେଷୁ ଯୌନପ୍ରାୟେଷୁ ବନ୍ଧୁଷୁ ॥ ୧୪

ଅଣୁପ୍ରାୟାସ୍ୱୋଷଧୀଷୁ ଶମୀପ୍ରାୟେଷୁ ସ୍ଥାସ୍ନୁଷୁ ।
ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ପ୍ରାୟେଷୁ ମେଘେଷୁ ଶୂନ୍ୟପ୍ରାୟେଷୁ ସଦ୍ମସୁ ॥ ୧୫

ରହିବ ନାହିଁ। ସେମାନେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଧନ ଓ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଛଡ଼ାଇନେବେ। ସେମାନଙ୍କୁ ଡରି ପ୍ରଜାମାନେ ବଣପର୍ବତକୁ ପଳାଇଯିବେ। ସେତେବେଳେ ପ୍ରଜାମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଶାଗପତ୍ର, କନ୍ଦ, ମୂଳ, ମାଂସ, ମହୁ, ଫୁଲଫଳ ଓ ମଞ୍ଜି ଖାଇ ପେଟ ପୋଷିବେ ॥ ୭-୯ ॥ କେବେ ବର୍ଷା ବିନା ମରୁଡ଼ି ପଡ଼ିବ ତ, କେବେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପଡ଼ିବ; ତଥାପି ପ୍ରଜାଙ୍କ ଉପରେ କର ଉପରେ କର ବସାଯିବ। କେବେ ଭୀଷଣ ଶୀତ ପଡ଼ିବ ତ, କେବେ କୁଆପଥର ବର୍ଷା ହେବ; କେବେ ଝଡ଼ତୋଫାନ ହେବ ତ, କେବେ ଭୀଷଣ ଗରମ ହେବ ଏବଂ କେବେ ଭୀଷଣ ନଈବଢ଼ି ହେବ। ଏପରି ପ୍ରାକୃତିକ ବିପଦ ପଡ଼ିବା ସହିତ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପାରସ୍ପରିକ ଲଢ଼େଇ ଚାଲିବା ଫଳରେ ପ୍ରଜାମାନେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ଓ ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯିବେ ॥ ୧୦ ॥ ଲୋକେ କ୍ଷୁଧାତୃଷା ତଥା ନାନାପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ଦୁଃଖରେ କାଳ କାଟିବେ। ରୋଗବ୍ୟାଧିରୁ ସେମାନଙ୍କୁ କେବେ ବି ତ୍ରାହି ମିଳିବ ନାହିଁ। କଳିଯୁଗରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଆୟୁ କୋଡ଼ିଏ ତିରିଶ ବର୍ଷ ଭିତରେ ସୀମିତ ରହିବ ॥ ୧୧ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କଳିକାଳର ଦୋଷରୁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଶରୀର କ୍ଷୁଦ୍ର, କ୍ଷୀଣ ଓ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହେବାକୁ ଲାଗିବ। ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଶ୍ରମର ଧର୍ମନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରୁଥିବା ବେଦମାର୍ଗ ନଷ୍ଟପ୍ରାୟ ହୋଇଯିବ ॥ ୧୨ ॥ ଧର୍ମରେ ଭଣ୍ଡାମିର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଆସିଯିବ ! ରାଜାମହାରାଜାମାନେ ଡକାୟତଙ୍କ ପରି ହୋଇଯିବେ। ଲୋକେ ଚୋରି କରିବା, ମିଛ କହିବା, ନିରପରାଧ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ହିଂସା କରିବା ଆଦି ନାନାପ୍ରକାର କୁକର୍ମ କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରିବେ ॥ ୧୩ ॥ ଚାରିବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକେ ଶୂଦ୍ର ପରି ହୋଇଯିବେ। ଗାଈମାନେ ଛେଳିଙ୍କ ପରି ଛୋଟ ଛୋଟ ହୋଇଯାଇ କମ୍ କ୍ଷୀର ଦେବେ। ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଆଦି ତ୍ୟାଗପ୍ରଧାନ ଆଶ୍ରମର ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଘରବାରି କରି ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ପରି ବେପାରବଣିଜ କରିବାରେ ଲାଗିଯିବେ। ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ସମ୍ପର୍କ କେବଳ ସ୍ତ୍ରୀର ବାପଘର (ଶ୍ୱଶୁରଘର) ସହିତ ରହିବ ॥ ୧୪ ॥ ଧାନ, ଗହମ ଆଦି ଶସ୍ୟର ଗଛସବୁ ଛୋଟ ଛୋଟ ହୋଇଯିବ। ବୃକ୍ଷ କହିଲେ ଅଧିକାଂଶ କେବଳ ଶମୀ ଗଛ ପରି ଛୋଟ ଛୋଟ ଓ କଣ୍ଟାଳିଆ ବୃକ୍ଷ ହିଁ ରହିଯିବ। ମେଘରେ ଘନ ଘନ ବିଜୁଳି ଚମକିବ ସତ, କିନ୍ତୁ ବର୍ଷା କମ୍ ହେବ। ଅତିଥି ସତ୍କାର ନ ହେବାରୁ ଓ ବେଦପାଠ ନ ହେବାରୁ କିମ୍ବା ଜନସଂଖ୍ୟା କମ୍ ହୋଇଯିବାରୁ ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କ ଘର ଶୂନଶାନ୍ ବୋଧ ହେବ ॥ ୧୫ ॥

ଇତ୍ଥଂ କଲୌ ଗତପ୍ରାୟେ ଜନେ ତୁ ଖରଧର୍ମିଣି ।
ଧର୍ମତ୍ରାଣାୟ ସତ୍ତ୍ୱେନ ଭଗବାନବତରିଷ୍ୟତି ॥ ୧୬

ଚରାଚରଗୁରୋର୍ବିଷ୍ଣୋରୀଶ୍ୱରସ୍ୟାଖିଳାତ୍ମନଃ ।
ଧର୍ମତ୍ରାଣାୟ ସାଧୂନାଂ ଜନ୍ମ କର୍ମାପନୁତ୍ତୟେ ॥ ୧୭

ଶମ୍ଭଳଗ୍ରାମମୁଖ୍ୟସ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ।
ଭବନେ ବିଷ୍ଣୁଯଶସଃ କଲ୍କିଃ ପ୍ରାଦୁର୍ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୧୮

ଅଶ୍ୱମାଶୁଗମାରୁହ୍ୟ ଦେବଦତ୍ତଂ ଜଗତ୍ପତିଃ ।
ଅସିନାସାଧୁଦମନମଷ୍ଟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଗୁଣାନ୍ୱିତଃ ॥ ୧୯

ବିଚରନ୍ନାଶୁନା କ୍ଷୋଣ୍ୟାଂ ହୟେନାପ୍ରତିମଦ୍ୟୁତିଃ ।
ନୃପଲିଙ୍ଗଚ୍ଛଦୋ ଦସ୍ୟୂନ୍ କୋଟିଶୋ ନିହନିଷ୍ୟତି ॥ ୨୦

ଅଥ ତେଷାଂ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ମନାଂସି ବିଶଦାନି ବୈ ।
ବାସୁଦେବାଙ୍ଗରାଗାତିପୁଣ୍ୟଗନ୍ଧାନିଳସ୍ପୃଶାମ୍ ।
ପୌରଜାନପଦାନାଂ ବୈ ହତେଷ୍ୱଖିଳଦସ୍ୟୁଷୁ ॥ ୨୧

ତେଷାଂ ପ୍ରଜାବିସର୍ଗଶ୍ଚ ସ୍ଥବିଷ୍ଠଃ ସମ୍ଭବିଷ୍ୟତି ।
ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ସତ୍ତ୍ୱମୂର୍ତ୍ତୌ ହୃଦି ସ୍ଥିତେ ॥ ୨୨

ଯଦାବତୀର୍ଣ୍ଣୋ ଭଗବାନ୍ କଲ୍କିର୍ଧର୍ମପତିର୍ହରିଃ ।
କୃତଂ ଭବିଷ୍ୟତି ତଦା ପ୍ରଜାସୂତିଶ୍ଚ ସାତ୍ତ୍ୱିକୀ ॥ ୨୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅଧିକ କଣ କହିବା, କଳିଯୁଗର ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଗଧ ପରି ହୋଇଯିବ । ଲୋକେ ପ୍ରାୟ ଘରବୋଝ ବୋହି ବୋହି ବିଷୟୀ ହୋଇଯିବେ । କଳିଯୁଗରେ ସ୍ଥିତି ଏପରି ହୋଇଗଲେ ଧର୍ମରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ନିଜେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଧରି ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ॥ ୧୬ ॥

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ । ସର୍ବସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଚରାଚର ଜଗତର ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷକ ବା ସଦ୍‌ଗୁରୁ । ସାଧୁ ଓ ସଜ୍ଜନମାନଙ୍କର ଧର୍ମରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମବନ୍ଧନ କାଟିଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଆବର୍ତ୍ତରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ସେହି କାଳରେ ଶମ୍ଭଳ ଗ୍ରାମରେ ବିଷ୍ଣୁଯଶ ନାମକ ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାସ କରୁଥିବେ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ବଡ଼ ଉଦାର ଏବଂ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବ । ତାଙ୍କରି ଘରେ କଲ୍‌କି ଭଗବାନ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ॥ ୧୮ ॥ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ଅଷ୍ଟସିଦ୍ଧିର ଏବଂ ସକଳ ସଦ୍‌ଗୁଣର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ । ସେ ହିଁ ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଜଗତର ରକ୍ଷକ ଓ ସ୍ୱାମୀ । ସେ ଦେବଦତ୍ତ ନାମକ ଦ୍ରୁତଗାମୀ ଅଶ୍ୱରେ ବସି, ଖଡ଼୍‌ଗ ଧରି ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦଳନ କରିବେ ॥ ୧୯ ॥ ତାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗରୁ ଅତୁଳନୀୟ ତେଜସ୍ୱୀ କିରଣ ଝରିପଡୁଥିବ । ସେ ଦ୍ରୁତଗାମୀ ଅଶ୍ୱାରୋହଣ କରି ପୃଥିବୀର ସର୍ବତ୍ର ବିଚରଣ କରିବେ ଏବଂ ରାଜାବେଶ ଧରିଥିବା କୋଟି କୋଟି ଡକାୟତଙ୍କୁ (ପ୍ରଜାପୀଡ଼କ ରାଜାଙ୍କୁ) ସଂହାର କରିବେ ॥ ୨୦ ॥

ସବୁ ଡକାୟତଙ୍କର ସଂହାର ହୋଇସାରିବା ପରେ ନଗରର ଓ ଦେଶର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ପବିତ୍ରତାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ; କାରଣ କଲ୍‌କି ଭଗବାନଙ୍କ ଶରୀରରେ ଲେପିତ ଅଙ୍ଗରାଗର ସ୍ପର୍ଶରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ହୋଇ ଯାଇଥିବା ବାୟୁ ସେମାନଙ୍କ ଦେହରେ ବାଜିବ ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗର ଦିବ୍ୟଗନ୍ଧ ପାଇପାରିବେ ॥ ୨୧ ॥ ସେମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ହୃଦୟରେ ସତ୍ତ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ ବାସୁଦେବ ବିରାଜମାନ ହେବେ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନେ ପୂର୍ବ ପରି ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଓ ବଳବାନ୍ ହୋଇଯିବେ ॥ ୨୨ ॥ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ନୟନ-ମନୋହାରୀ ହରି ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଧର୍ମର ରକ୍ଷକ ଓ ସ୍ୱାମୀ । ସେହି ଭଗବାନ କଲ୍‌କିରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କଲେ, ସତ୍ୟଯୁଗ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବ

ଯଦା ଚନ୍ଦ୍ରଶ୍ଚ ସୂର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚ ତଥା ତିଷ୍ୟବୃହସ୍ପତୀ ।
ଏକରାଶୌ ସମେଷ୍ୟନ୍ତି ତଦା ଭବତି ତତ୍ କୃତମ୍ ॥ ୨୪

ଯେଽତୀତା ବର୍ତ୍ତମାନା ଯେ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ଚ ପାର୍ଥିବାଃ ।
ତେ ତ ଉଦ୍ଦେଶତଃ ପ୍ରୋକ୍ତା ବଂଶୀୟାଃ ସୋମସୂର୍ଯ୍ୟୟୋଃ ॥ ୨୫

ଆରଭ୍ୟ ଭବତୋ ଜନ୍ମ ଯାବନ୍ନନ୍ଦାଭିଷେଚନମ୍ ।
ଏତଦ୍ ବର୍ଷସହସ୍ରଂ ତୁ ଶତଂ ପଞ୍ଚଦଶୋତ୍ତରମ୍ ॥ ୨୬

ସପ୍ତର୍ଷୀଣାଂ ତୁ ଯୌ ପୂର୍ବୌ ଦୃଶ୍ୟେତେ ଉଦିତୌ ଦିବି ।
ତୟୋସ୍ତୁ ମଧ୍ୟେ ନକ୍ଷତ୍ରଂ ଦୃଶ୍ୟତେ ଯତ୍ ସମଂ ନିଶି ॥ ୨୭

ତେନୈତ ଋଷୟୋ ଯୁକ୍ତାସ୍ତିଷ୍ଠନ୍ତ୍ୟବ୍ଦଶତଂ ନୃଣାମ୍ ।
ତେ ତ୍ୱଦୀୟେ ଦ୍ୱିଜାଃ କାଲେ ଅଧୁନା ଚାଶ୍ରିତା ମଘାଃ ॥ ୨୮

ବିଷ୍ଣୋର୍ଭଗବତୋ ଭାନୁଃ କୃଷ୍ଣାଖ୍ୟୋଽସୌ ଦିବଂ ଗତଃ ।
ତଦାବିଶତ୍ କଲିର୍ଲୋକଂ ପାପେ ଯଦ୍ ରମତେ ଜନଃ ॥ ୨୯

ଯାବତ୍ ସ ପାଦପଦ୍ମାଭ୍ୟାଂ ସ୍ପୃଶନ୍ନାସ୍ତେ ରମାପତିଃ ।
ତାବତ୍ କଲିର୍ବୈ ପୃଥିବୀଂ ପରାକ୍ରାନ୍ତୁଂ ନ ଚାଶକତ୍ ॥ ୩୦

ଯଦା ଦେବର୍ଷୟଃ ସପ୍ତ ମଘାସୁ ବିଚରନ୍ତି ହି ।
ତଦା ପ୍ରବୃତ୍ତସ୍ତୁ କଲିର୍ଦ୍ୱାଦଶାବ୍ଦଶତାତ୍ମକଃ ॥ ୩୧

ଯଦା ମଘାଭ୍ୟୋ ଯାସ୍ୟନ୍ତି ପୂର୍ବାଷାଢାଂ ମହର୍ଷୟଃ ।
ତଦା ନନ୍ଦାତ୍ ପ୍ରଭୃତ୍ୟେଷ କଲିର୍ବୃଦ୍ଧିଂ ଗମିଷ୍ୟତି ॥ ୩୨

ଯସ୍ମିନ୍ କୃଷ୍ଣୋ ଦିବଂ ଯାତସ୍ତସ୍ମିନ୍ନେବ ତଦାହନି ।
ପ୍ରତିପନ୍ନଂ କଲିଯୁଗମିତି ପ୍ରାହୁଃ ପୁରାବିଦଃ ॥ ୩୩

ଏବଂ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନପରମ୍ପରା ଆପେ ଆପେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯିବ ॥ ୨୩ ॥ ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ବୃହସ୍ପତି ଏକାସାଥିରେ ପୁଷ୍ୟ ନକ୍ଷତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ବା ଗୋଟିଏ ରାଶିକୁ ଆସିଲେ, ସତ୍ୟଯୁଗ ଆରମ୍ଭ ହେବ ॥ ୨୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶରେ ଯେତେ ରାଜା ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ତଥା ହେବେ, ମୁଁ ସଂକ୍ଷେପରେ ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଦେଲି ॥ ୨୫ ॥ ତୁମର ଜନ୍ମକାଳଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରାଜା ନନ୍ଦଙ୍କ ଅଭିଷେକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୟ ମୋଟ ଏକହଜାର ଏକଶହ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ହେବ ॥ ୨୬ ॥ ଆକାଶରେ ସପ୍ତର୍ଷିମଣ୍ଡଳ ଉଦୟ ହେଲେ, ପ୍ରଥମେ ତାହାର ଦୁଇଟି ତାରା ଦେଖାଯାଆନ୍ତି । ସେହି ଦୁଇଟିକୁ ଯୋଗ କରୁଥିବା ଦକ୍ଷିଣୋତ୍ତର ରେଖାର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଅଶ୍ୱିନୀ ଆଦି ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ନକ୍ଷତ୍ର ଦେଖାଯାଏ ॥ ୨୭ ॥ ସେହି ନକ୍ଷତ୍ରରେ ସପ୍ତର୍ଷିଗଣ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ହିସାବରେ ଶହେବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହନ୍ତି । ସେମାନେ ତୁମର ଜନ୍ମ ସମୟରେ ମଘା ନକ୍ଷତ୍ରରେ ରହିଥିଲେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସେହି ମଘା ନକ୍ଷତ୍ରରେ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥

ସ୍ୱୟଂ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ହିଁ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ବିଗ୍ରହ ଧରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ଲୀଳା ଶେଷ କରି ପରମଧାମକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ସଂସାରରେ କଳିଯୁଗ ପ୍ରବେଶ କଲା । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟର ମତିଗତି ପାପ ଆଡ଼କୁ ଢଳିଗଲା ॥ ୨୯ ॥ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମର ସ୍ପର୍ଶ ପୃଥିବୀକୁ ମିଳୁଥିଲା, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂସାରରେ କଳିଯୁଗ ପ୍ରବେଶ କରି ନ ଥିଲା ॥ ୩୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସପ୍ତର୍ଷି ମଘା ନକ୍ଷତ୍ରରେ ବିଚରଣ କଲେ ପୃଥିବୀରେ କଳିଯୁଗର ପ୍ରାରମ୍ଭ ହୁଏ । କଳିଯୁଗର ଆୟୁ ହେଉଛି ଦେବତାମାନଙ୍କର ବର୍ଷ ଗଣନାନୁସାରେ ବାରଶହ ବର୍ଷ, ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସମୟ ଗଣନାନୁସାରେ ଚାରିଲକ୍ଷ ବତିଶ ହଜାର ବର୍ଷ ॥ ୩୧ ॥ ସପ୍ତର୍ଷି ମଘାରୁ ଯାଇ ପୂର୍ବାଷାଢ଼ା ନକ୍ଷତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିସାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜା ନନ୍ଦଙ୍କ ରାଜୁତି ଚାଲିବ । ତା'ପରଠାରୁ କଳିଯୁଗର ବୃଦ୍ଧି ଆରମ୍ଭ ହେବ ॥ ୩୨ ॥ ପୁରାତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଐତିହାସିକ ବିଦ୍ୱାନମାନେ କହନ୍ତି, ଯେଉଁଦିନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପରମଧାମକୁ ଗମନ କଲେ, ସେହିଦିନ, ସେତିକିବେଳେ କଳିଯୁଗର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୩ ॥

ଦିବ୍ୟାବ୍ଦାନାଂ ସହସ୍ରାନ୍ତେ ଚତୁର୍ଥେ ତୁ ପୁନଃ କୃତମ୍ ।
ଭବିଷ୍ୟତି ଯଦା ନୃଣାଂ ମନ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶକମ୍ ॥ ୩୪

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବତାମାନଙ୍କର ବର୍ଷଗଣନା ଅନୁଯାୟୀ ହଜାରେ ବର୍ଷ ବିତିଗଲେ, କଳିଯୁଗର ଅନ୍ତିମ ଦିନମାନଙ୍କରେ କଳ୍କି ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମନରେ ସାତ୍ତ୍ୱିକତାର ସଞ୍ଚାର ହେବ; ଲୋକେ ନିଜର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିପାରିବେ ଓ ସେତିକିବେଳୁ ସତ୍ୟଯୁଗର ପ୍ରାରମ୍ଭ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯିବ ॥ ୩୪ ॥

ଇତ୍ୟେଷ ମାନବୋ ବଂଶୋ ଯଥା ସଂଖ୍ୟାୟତେ ଭୁବି ।
ତଥା ବିଟ୍‌ଶୂଦ୍ରବିପ୍ରାଣାଂ ତାସ୍ତା ଜ୍ଞେୟା ଯୁଗେ ଯୁଗେ ॥ ୩୫

ଏତେଷାଂ ନାମଲିଙ୍ଗାନାଂ ପୁରୁଷାଣାଂ ମହାତ୍ମନାମ୍ ।
କଥାମାତ୍ରାବଶିଷ୍ଟାନାଂ କୀର୍ତ୍ତିରେବ ସ୍ଥିତା ଭୁବି ॥ ୩୬

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ତୁମ ଆଗରେ ସଂକ୍ଷେପରେ କେବଳ ମନୁବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲି । ମନୁବଂଶର ଗଣନା ଯେପରି ହୁଏ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କ ବଂଶପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ହୁଏ ବୋଲି ଜାଣ ॥ ୩୫ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ଯେଉଁସବୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ କଥା କହିଲି, ବର୍ତ୍ତମାନ କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ଦିଏ । ସେମାନେ ଏବେ ଆଉ ନାହାନ୍ତି; କେବଳ ସେମାନଙ୍କର କଥା ରହିଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ କେବଳ ସେମାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ହିଁ ପୃଥିବୀରେ କେଉଁଠି କିପରି ଶୁଣିବାକୁ ମିଳୁଛି ॥ ୩୬ ॥

ଦେବାପିଃ ଶନ୍ତନୋର୍ଭ୍ରାତା ମରୁଶ୍ଚେକ୍ଷ୍ୱାକୁବଂଶଜଃ ।
କଳାପଗ୍ରାମ ଆସାତେ ମହାଯୋଗବଳାନ୍ୱିତୌ ॥ ୩୭

ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ପିତା ରାଜା ଶାନ୍ତନୁଙ୍କ ଭାଇ ଦେବାପି ଏବଂ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁବଂଶୀ ମରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବି କଳାପଗ୍ରାମରେ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ବହୁ ଯୋଗବଳ ରହିଛି ॥ ୩୭ ॥

ତାବିହୈତ୍ୟ କଳେରନ୍ତେ ବାସୁଦେବାନୁଶିକ୍ଷିତୌ ।
ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମଯୁତଂ ଧର୍ମଂ ପୂର୍ବବତ୍ ପ୍ରଥୟିଷ୍ୟତଃ ॥ ୩୮

କଳିଯୁଗ ଶେଷରେ କଳ୍କି ଭଗବାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ସେମାନେ ପୁଣି ଥରେ ଏଠାକୁ ଆସିବେ ଏବଂ ପୂର୍ବ ପରି ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମ ବିସ୍ତାର କରିବେ ॥ ୩୮ ॥

କୃତଂ ତ୍ରେତା ଦ୍ୱାପରଂ ଚ କଳିଶ୍ଚେତି ଚତୁର୍ଯୁଗମ୍ ।
ଅନେନ କ୍ରମଯୋଗେନ ଭୁବି ପ୍ରାଣିଷୁ ବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୩୯

ଯୁଗ ହେଉଛି ଚାରିଟି; ଯଥା— ସତ୍ୟ, ତ୍ରେତା, ଦ୍ୱାପର ଓ କଳି । ଏହି ଚାରିଯୁଗ କ୍ରମ ଅନୁସାରେ ନିଜ ନିଜ ସମୟରେ ଆସି ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥

ରାଜନ୍ନେତେ ମୟା ପ୍ରୋକ୍ତା ନରଦେବାସ୍ତଥାପରେ ।
ଭୂମୌ ମମତ୍ୱଂ କୃତ୍ୱାନ୍ତେ ହିତ୍ୱେମାଂ ନିଧନଂ ଗତାଃ ॥ ୪୦

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ଯେଉଁସବୁ ରାଜାମାନଙ୍କର ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଲି, ସେମାନେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ରାଜାମାନେ ବି ଏହି ପୃଥିବୀକୁ 'ମୋର ମୋର' କହି କହି ଶେଷରେ ମରି ମାଟିରେ ମିଶିଗଲେ ॥ ୪୦ ॥

କୃମିବିଡ୍‌ଭସ୍ମସଂଜ୍ଞାନ୍ତେ ରାଜନାମ୍ନୋଽପି ଯସ୍ୟ ଚ ।
ଭୂତଧ୍ରୁକ୍ ତତ୍କୃତେ ସ୍ୱାର୍ଥଂ କିଂ ବେଦ ନିରୟୋ ଯତଃ ॥ ୪୧

ଏହି ଶରୀରକୁ ଯିଏ ଯେତେ ବଡ଼ ରାଜା ବୋଲି କହୁ ନା କାହିଁକି, ଶେଷରେ ଏହା ପୋକ, ବିଷ୍ଠା ଅଥବା ପାଉଁଶରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବ । ଏଭଳି ବିନାଶଶୀଳ ଶରୀର ନିମନ୍ତେ କିମ୍ବା ଏହାର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଲୋକ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀକୁ ଦୁଃଖ ଦିଏ, ସେ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ କ'ଣ, ଜାଣେ ନାହିଁ, କି ପରମାର୍ଥ କ'ଣ, ଜାଣେ ନାହିଁ; କାରଣ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦେବା ହେଉଛି ନରକ ଯିବାର ରାସ୍ତା ॥ ୪୧ ॥

କଥଂ ସେୟମଖଣ୍ଡା ଭୂଃ ପୂର୍ବୈର୍ମେ ପୁରୁଷୈର୍ଧୃତା ।
ମତ୍ପୁତ୍ରସ୍ୟ ଚ ପୌତ୍ରସ୍ୟ ମତ୍ପୂର୍ବା ବଂଶଜସ୍ୟ ବା ॥ ୪୨

ସେପରି ଲୋକେ (ରାଜାମାନେ) ଭାବନ୍ତି, "ମୋ ବାପା-ଜେଜେବାପା ତ ଏହି ଅଖଣ୍ଡଭୂମଣ୍ଡଳ ଶାସନ

ତେଜୋଽବନ୍ନମୟଂ କାୟଂ ଗୃହୀତ୍ୱାଽଽତ୍ମତୟାବୁଧାଃ ।

ମହୀଂ ମମତୟା ଚୋଭୌ ହିତ୍ୱାନ୍ତେଽଦର୍ଶନଂ ଗତାଃ ॥ ୪୩

କରୁଥିଲେ, ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବି ଏହା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ମୋର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହୁ ଏବଂ ମୋ ପରେ ମୋ ପୁଅନାତି ଆଦି ବଂଶଜମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଭୋଗ କରନ୍ତୁ ॥ ୪୨ ॥ ସେହି ମୂର୍ଖମାନେ ବସ୍ତୁତଃ ନିଆଁ, ପାଣି ଓ ମାଟିରେ ନିର୍ମିତ ଏହି ଶରୀରକୁ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଧରି ନିଅନ୍ତି। ତେଣୁ ବଡ଼ ଅଭିମାନର ସହିତ 'ଏହି ପୃଥିବୀଟା ମୋର' ବୋଲି ଫୁଟାଣି ମାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ଶରୀର ଓ ପୃଥିବୀ ଉଭୟକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନିଜେ କେଉଁଆଡ଼େ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁସବୁ ରାଜାମାନେ ବିଶେଷ ଉତ୍ସାହ ଓ ବଳପୌରୁଷର ସହିତ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଉପଭୋଗ କରିବାରେ ମାତିଥିଲେ, ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ କାଳ ଖାଇଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ କେବଳ ଇତିହାସରେ ସେମାନଙ୍କର କାହାଣୀ ରହିଯାଇଛି ॥ ୪୪ ॥

ଯେ ଯେ ଭୂପତୟୋ ରାଜନ୍ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଭୁବମୋଜସା ।

କାଲେନ ତେ କୃତାଃ ସର୍ବେ କଥାମାତ୍ରାଃ କଥାସୁ ଚ ॥ ୪୪

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

✦✦✦

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାଜ୍ୟର ଅସାରତା, ଯୁଗଧର୍ମ ଓ କଳିଯୁଗର ଦୋଷରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର ଉପାୟ : ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଽଽତ୍ମନି ଜୟେ ବ୍ୟଗ୍ରାନ୍ ନୃପାନ୍ ହସତି ଭୂରିୟମ୍ ।
ଅହୋ ମା ବିଜିଗୀଷନ୍ତି ମୃତ୍ୟୋଃ କ୍ରୀଡ଼ନକା ନୃପାଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ —ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜାମାନେ ('ମୁଁ ଏ ପୃଥିବୀର ସମ୍ରାଟ ହେବି' ଭାବି) ପୃଥିବୀ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ହେଉଥିବା ଦେଖି ପୃଥିବୀ ହସି ହସି କହେ—ଯେଉଁ ରାଜାମାନେ ନିଜେ ମରଣହାତର ଖେଳନା, ସେମାନେ ପୁଣି ମୋତେ ଜୟ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ! ଏହା କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ ସତେ ! ॥ ୧ ॥ ରାଜାମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଦିନେ ନା ଦିନେ ମରିବେ; ଏଥିରେ କିଛି ଲୁଚ୍ଛପା କଥା ନାହିଁ ; ତଥାପି ସେମାନେ ବୃଥାରେ ମୋତେ ଜୟ କରିବାକୁ କାମନା କରନ୍ତି। ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, କାମନାରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ହିଁ ସେମାନେ ପାଣିଫୋଟକା ପରି କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ଶରୀରଟାକୁ ସ୍ଥାୟୀ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରି ନେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଶେଷରେ ଠକି ଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି, "ଆମେ ପ୍ରଥମେ ମନ ସମେତ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କୁ ଜୟ କରିଯିବା, ନିଜ ଭିତରେ ଥିବା ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ବଶ କରିଦେବା; କାରଣ ଏମାନଙ୍କୁ ଜୟ ନ କରୁଣୁ ବାହାର ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ଜୟ କରିବା କଠିନ। ତା'ପରେ ଆମ ଶତ୍ରୁର ମନ୍ତ୍ରୀ, ନାଗରିକ, ନେତା ଓ ସମସ୍ତ ସୈନ୍ୟବାହିନୀକୁ ମଧ୍ୟ ଆମର ଆୟତ୍ତାଧୀନ କରିଦେବା। ଯେ ଆମର ବିଜୟଯାତ୍ରାରେ ବାଧା ଦେବ, ତାକୁ ଆମେ ନିଶ୍ଚୟ ପରାସ୍ତ କରିଦେବା ॥ ୩ ॥

କାମ ଏଷ ନରେନ୍ଦ୍ରାଣାଂ ମୋଘଃ ସ୍ୟାଦ୍ ବିଦୁଷାମପି ।
ଯେନ ଫେନୋପମେ ପିଣ୍ଡେ ଯେଽତିବିଶ୍ରମ୍ଭିତା ନୃପାଃ ॥ ୨

ପୂର୍ବଂ ନିର୍ଜିତ୍ୟ ଷଡ୍‌ବର୍ଗଂ ଜେଷ୍ୟାମୋ ରାଜମନ୍ତ୍ରିଣଃ ।
ତତଃ ସଚିବପୌରାପ୍ତକରୀନ୍ଦ୍ରାନସ୍ୟ କଣ୍ଟକାନ୍ ॥ ୩

ଏବଂ କ୍ରମେଣ ଜେଷ୍ୟାମଃ ପୃଥ୍ୱୀଂ ସାଗରମେଖଳାମ୍ ।
ଇତ୍ୟାଶାବଦ୍ଧହୃଦୟା ନ ପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟନ୍ତିକେଽନ୍ତକମ୍ ॥ ୪

ସମୁଦ୍ରାବରଣାଂ ଜିତ୍ୱା ମାଂ ବିଶନ୍ତ୍ୟବ୍ଧିମୋଜସା ।
କିୟଦାତ୍ମଜୟସ୍ୟୈତନ୍ମୁକ୍ତିରାତ୍ମଜୟେ ଫଳମ୍ ॥ ୫

ଯାଂ ବିସୃଜ୍ୟୈବ ମନବସ୍ତତ୍ସୁତାଶ୍ଚ କୁରୂଦ୍ୱହ ।
ଗତା ଯଥାଗତଂ ଯୁଦ୍ଧେ ତାଂ ମାଂ ଜେଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟବୁଦ୍ଧୟଃ ॥ ୬

ମତ୍କୃତେ ପିତୃପୁତ୍ରାଣାଂ ଭ୍ରାତୃଣାଂ ଚାପି ବିଗ୍ରହଃ ।
ଜାୟତେ ହ୍ୟସତାଂ ରାଜ୍ୟେ ମମତାବଦ୍ଧଚେତସାମ୍ ॥ ୭

ମମୈବେୟଂ ମହୀ କୃତ୍ସ୍ନା ନ ତେ ମୂଢ଼େତି ବାଦିନଃ ।
ସ୍ପର୍ଦ୍ଧମାନା ମିଥୋ ଘ୍ନନ୍ତି ମ୍ରିୟନ୍ତେ ମତ୍କୃତେ ନୃପାଃ ॥ ୮

ପୃଥୁଃ ପୁରୂରବା ଗାଧିର୍ନହୁଷୋ ଭରତୋଽର୍ଜୁନଃ ।
ମାନ୍ଧାତା ସଗରୋ ରାମଃ ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗୋ ଧୁନ୍ଧୁହା ରଘୁଃ ॥ ୯

ତୃଣବିନ୍ଦୁର୍ଯଯାତିଶ୍ଚ ଶର୍ଯ୍ୟାତିଃ ଶନ୍ତନୁର୍ଗୟଃ ।
ଭଗୀରଥଃ କୁବଳୟାଶ୍ୱଃ କକୁତ୍ସ୍ଥୋ ନୈଷଧୋ ନୃଗଃ ॥ ୧୦

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର୍ବୃତ୍ରୋ ରାବଣୋ ଲୋକରାବଣଃ ।
ନମୁଚିଃ ଶମ୍ବରୋ ଭୌମୋ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷୋଽଥ ତାରକଃ ॥ ୧୧

ଏପରିଭାବରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଆମର ଆୟତ୍ତାଧୀନ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ସମୁଦ୍ର ହିଁ ଆମ ରାଜ୍ୟର ଖାଇ(ଗଡ଼ଖାଇ)ର କାମ କରିବ ।'' ସେମାନେ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଏହିପରି ଅନେକ ଆଶା ବାନ୍ଧିଚାଲନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଆଦୌ ଚେତା ପଶେ ନାହିଁ ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ କାଳ ଚାକି ବସିଛି ॥ ୪ ॥ କେବଳ ଏତିକି ଲାଳସା ନୁହେଁ; ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱୀପ ଉପରେ ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତ କରି ସାରିବା ପରେ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱୀପ ଜୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ପ୍ରବଳ ଶକ୍ତି ଓ ଉତ୍ସାହର ସହିତ ସମୁଦ୍ରଯାତ୍ରା ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି । ନିଜର ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ପ୍ରାପ୍ତି କରି ସେମାନେ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରିପାରିଥାନ୍ତେ, ଅଥଚ ସେମାନଙ୍କୁ ଜିଣି ମଧ୍ୟ ରାଜାମାନେ ସାମାନ୍ୟ ଖଣ୍ଡିଏ ଭୂଭାଗ ହିଁ ପାଆନ୍ତି । ଏତେ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଆତ୍ମସଂଯମର ଏହା କେଡ଼େ ତୁଚ୍ଛ ଫଳ ନୁହେଁ ସତେ ! ॥ ୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପୃଥିବୀ କହେ, ''ବଡ଼ ବଡ଼ ମନୁ ଓ ସେମାନଙ୍କର ପୁଅନାତି ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଏଇଠି ଯଥାବତ୍ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ଯେଉଁଠୁ ଆସିଥିଲେ, ସେଠାକୁ ଖାଲିହାତରେ ଚାଲିଗଲେ; ମୋତେ ନିଜ ସାଥିରେ ନେଇପାରିଲେ ନାହିଁ; ଅଥଚ ଏହି ମୂର୍ଖ ରାଜାମାନେ ମୋତେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟ କରି ନିଜ ବଶରେ ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ! ॥ ୬ ॥ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ମନରେ ବଦ୍ଧମୂଳ ଧାରଣା ଜନ୍ମିଯାଇଛି ଯେ ପୃଥିବୀଟା ହେଉଛି ତାଙ୍କରି, ସେହି ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ମୋ ପାଇଁ ବାପ-ପୁଅ ଓ ଭାଇ-ଭାଇ ମଧ୍ୟରେ ଲଢ଼େଇ ଚାଲେ ॥ ୭ ॥ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଝଗଡ଼ା କରି କହନ୍ତି, 'ରେ ମୂଢ଼ ! ଏହି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀଟା ହେଉଛି ମୋର; ତୋର ନୁହେଁ ।' ଏପରି ବୋଲାବୋଲି ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧଡାକରା ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ପରସ୍ପର ମରାମରି ହେଉ ହେଉ ଅନ୍ୟକୁ ମାରିଦିଅନ୍ତି ଓ ନିଜେ ବି ମରିଯାଆନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ପୃଥୁ, ପୁରୂରବା, ଗାଧି, ନହୁଷ, ଭରତ, ସହସ୍ରବାହୁ ଅର୍ଜୁନ, ମାନ୍ଧାତା, ସଗର, ରାମ, ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗ, ଧୁନ୍ଧୁମାର, ରଘୁ, ତୃଣବିନ୍ଦୁ, ଯଯାତି, ଶର୍ଯ୍ୟାତି, ଶାନ୍ତନୁ, ଗୟ, ଭଗୀରଥ, କୁବଳୟାଶ୍ୱ, କକୁତ୍ସ୍ଥ, ନଳ, ନୃଗ, ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ, ବୃତ୍ରାସୁର, ଲୋକଦ୍ରୋହୀ ରାବଣ, ନମୁଚି, ଶମ୍ବର, ଭୌମାସୁର, ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଓ ତାରକାସୁର ପରି ବହୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୈତ୍ୟ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ନରପତି ଆସି ଚାଲିଗଲେଣି । ସେମାନେ ସବୁକିଛି ବୁଝିଥିଲେ, ବୀରଯୋଦ୍ଧା ଥିଲେ, ସମସ୍ତେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟରେ ବାହାରି ନିଜେ ଅପରାଭୂତ ରହି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଦେଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପରିଶେଷରେ ସେ ସମସ୍ତେ କାଳଗ୍ରାସରେ ପଡ଼ିଗଲେ ।

ଅନ୍ୟେ ଚ ବହବୋ ଦୈତ୍ୟା ରାଜାନୋ ଯେ ମହେଶ୍ୱରାଃ ।
ସର୍ବେ ସର୍ବବିଦଃ ଶୂରାଃ ସର୍ବେ ସର୍ବଜିତୋଽଜିତାଃ ॥ ୧୨

ମମତାଂ ମୟ୍ୟବର୍ତ୍ତନ୍ତ କୃତ୍ୱୋଚ୍ଚୈର୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧର୍ମିଣଃ ।
କଥାବଶେଷାଃ କାଳେନ ହ୍ୟକୃତାର୍ଥାଃ କୃତା ବିଭୋ ॥ ୧୩

କଥା ଇମାସ୍ତେ କଥିତା ମହୀୟସାଂ
ବିତାୟ ଲୋକେଷୁ ଯଶଃ ପରେୟୁଷାମ୍ ।
ବିଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟବିବକ୍ଷୟା ବିଭୋ
ବଚୋବିଭୂତୀର୍ନ ତୁ ପାରମାର୍ଥ୍ୟମ୍ ॥ ୧୪

ଯସ୍ତୂତ୍ତମଶ୍ଳୋକଗୁଣାନୁବାଦଃ
ସଂଗୀୟତେଽଭୀକ୍ଷ୍ଣମମଙ୍ଗଳଘ୍ନଃ ।
ତମେବ ନିତ୍ୟଂ ଶୃଣୁୟାଦଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ
କୃଷ୍ଣେଽମଳାଂ ଭକ୍ତିମଭୀପ୍ସମାନଃ ॥ ୧୫

ରାଜୋବାଚ

କେନୋପାୟେନ ଭଗବନ୍ କଲେର୍ଦୋଷାନ୍ କଲୌ ଜନାଃ ।
ବିଧମିଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟୁପଚିତାଂସ୍ତନ୍ମେ ବ୍ରୂହି ଯଥା ମୁନେ ॥ ୧୬

ଯୁଗାନି ଯୁଗଧର୍ମାଂଶ୍ଚ ମାନଂ ପ୍ରଳୟକଳ୍ପୟୋଃ ।
କାଳସ୍ୟେଶ୍ୱରରୂପସ୍ୟ ଗତିଂ ବିଷ୍ଣୋର୍ମହାତ୍ମନଃ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କୃତେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ ଧର୍ମଶ୍ଚତୁଷ୍ପାତ୍ତଜ୍ଜନୈର୍ଧୃତଃ ।
ସତ୍ୟଂ ଦୟା ତପୋ ଦାନମିତି ପାଦା ବିଭୋର୍ନୃପ ॥ ୧୮

ସନ୍ତୁଷ୍ଟାଃ କରୁଣା ମୈତ୍ରାଃ ଶାନ୍ତା ଦାନ୍ତାସ୍ତିତିକ୍ଷବଃ ।
ଆତ୍ମାରାମାଃ ସମଦୃଶଃ ପ୍ରାୟଶଃ ଶ୍ରମଣା ଜନାଃ ॥ ୧୯

ତ୍ରେତାୟାଂ ଧର୍ମପାଦାନାଂ ତୁର୍ଯ୍ୟାଂଶୋ ହୀୟତେ ଶନୈଃ ।
ଅଧର୍ମପାଦୈରନୃତହିଂସାସନ୍ତୋଷବିଗ୍ରହୈଃ ॥ ୨୦

ହେ ରାଜନ୍ ! ସେମାନେ ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରଗାଢ଼ ମମତା ରଖିଥିଲେ ଏବଂ 'ଏହି ପୃଥିବୀ ମୋର' ବୋଲି ଭାବିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବିକରାଳ କାଳ ସେମାନଙ୍କର ଲାଳସାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ଦେଲା ନାହିଁ। ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କର ବଳପୌରୁଷ ଓ ଶରୀରର କୌଣସି ସତ୍ତା ନାହିଁ। ସେମାନଙ୍କର କାହାଣୀ ସ୍ମୃତିମାତ୍ର ହୋଇ ରହିଯାଇଛି।" ॥ ୯-୧୩ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସଂସାରରେ ବହୁ ପ୍ରତାପୀ ଓ ମହାନ୍ ପୁରୁଷ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଯଶ ବିସ୍ତାର କରି ଏଠାରୁ ଚାଲିଗଲେ। କେବଳ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ତୁମକୁ ସେମାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣାଇଲି। ଏସବୁ ହେଉଛି ବାଣୀର ବିଳାସମାତ୍ର; ଏଥିରେ କୌଣସି ପାରମାର୍ଥିକ ସତ୍ୟ ନାହିଁ॥ ୧୪ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୁଣଗାନ ସମସ୍ତ ଅମଙ୍ଗଳ ନାଶ କରେ। ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାତ୍ମାମାନେ ତାହାଙ୍କର ଗୁଣ ଗାନ କରନ୍ତି। ଯେଉଁମାନେ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତିର ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଅନୁରକ୍ତ ରହନ୍ତି, ସେମାନେ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ଗୁଣଗାନ ହିଁ ଶ୍ରବଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ॥ ୧୫ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ମୋତେ ତ କଳିଯୁଗରେ ବିଭିନ୍ନ ଦୋଷ ପୂରି ରହିଥିବା ଦେଖାଯାଉଛି। ଲୋକେ କେଉଁ ଉପାୟରେ ସେହି ଦୋଷସବୁ ନାଶ କରିପାରିବେ, ତାହା କହନ୍ତୁ। ତା'ଛଡ଼ା ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ସ୍ୱରୂପ, ସେହି ଯୁଗର ଧର୍ମ, କଳ୍ପର ସ୍ଥିତି ଏବଂ ପ୍ରଳୟକାଳର ସ୍ୱରୂପ ଓ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଭଗବାନଙ୍କର କାଳ-ରୂପ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ॥ ୧୬,୧୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସତ୍ୟଯୁଗରେ ଧର୍ମର ଚାରିପାଦ ଥାଏ। ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା—ସତ୍ୟ, ଦୟା, ତପ ଓ ଦାନ। ସେହି ଯୁଗରେ ଲୋକେ ପୂର୍ଣ୍ଣନିଷ୍ଠାର ସହିତ ନିଜ ନିଜର ଧର୍ମ ପାଳନ କରନ୍ତି। ଧର୍ମ ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ॥ ୧୮ ॥ ସତ୍ୟଯୁଗର ଲୋକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୋଷପ୍ରିୟ ଓ ଦୟାଳୁ ହୁଅନ୍ତି। ସେମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ରତାପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ଓ ଶାନ୍ତ ରହନ୍ତି। ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ସେମାନଙ୍କ ବଶରେ ରହନ୍ତି ଏବଂ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଆଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱକୁ ସେମାନେ ସମାନଭାବରେ ସହନ କରନ୍ତି। ଅଧିକାଂଶ ଲୋକେ ସମଦର୍ଶୀ ଓ ଆତ୍ମାରାମ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱରୂପସ୍ଥିତି ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବତ୍ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସ କରିବାରେ ତତ୍ପର ରହନ୍ତି॥ ୧୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଧର୍ମ ପରି ଅଧର୍ମର ମଧ୍ୟ ଚାରିପାଦ ଥାଏ; ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା—

ତଦା କ୍ରିୟାତପୋନିଷ୍ଠା ନାତିହିଂସ୍ରା ନ ଲମ୍ପଟାଃ ।
ତ୍ରୈବର୍ଗିକାସ୍ତ୍ରୟୀବୃଦ୍ଧା ବର୍ଣ୍ଣା ବ୍ରହ୍ମୋତ୍ତରା ନୃପ ॥ ୨୧

ତପଃସତ୍ୟଦୟାଦାନେଷ୍ୱର୍ଦ୍ଧଂ ହ୍ରସତି ଦ୍ୱାପରେ ।
ହିଂସାତୁଷ୍ଟ୍ୟନୃତଦ୍ୱେଷୈର୍ଧର୍ମସ୍ୟାଧର୍ମଲକ୍ଷଣୈଃ ॥ ୨୨

ଯଶସ୍ୱିନୋ ମହାଶାଲାଃ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟାଧ୍ୟୟନେ ରତାଃ ।
ଆଢ୍ୟାଃ କୁଟୁମ୍ବିନୋ ହୃଷ୍ଟା ବର୍ଣ୍ଣାଃ କ୍ଷତ୍ରଦ୍ୱିଜୋତ୍ତରାଃ ॥ ୨୩

କଲୌ ତୁ ଧର୍ମହେତୂନାଂ ତୁର୍ଯ୍ୟାଂଶୋଽଧର୍ମହେତୁଭିଃ ।
ଏଧମାନୈଃ କ୍ଷୀୟମାଣୋ ହ୍ୟନ୍ତେ ସୋଽପି ବିନଙ୍କ୍ଷ୍ୟତି ॥ ୨୪

ତସ୍ମିଁଲ୍ଲୁବ୍ଧା ଦୁରାଚାରା ନିର୍ଦ୍ଦୟାଃ ଶୁଷ୍କବୈରିଣଃ ।
ଦୁର୍ଭଗା ଭୂରିତର୍ଷାଶ୍ଚ ଶୂଦ୍ରଦାଶୋତ୍ତରାଃ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୨୫

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ଦୃଶ୍ୟନ୍ତେ ପୁରୁଷେ ଗୁଣାଃ ।
କାଳସଞ୍ଚୋଦିତାସ୍ତେ ବୈ ପରିବର୍ତ୍ତନ୍ତ ଆତ୍ମନି ॥ ୨୬

ପ୍ରଭବନ୍ତି ଯଦା ସତ୍ତ୍ୱେ ମନୋବୁଦ୍ଧୀନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଚ ।
ତଦା କୃତଯୁଗଂ ବିଦ୍ୟାଜ୍ଜ୍ଞାନେ ତପସି ଯଦ୍ ରୁଚିଃ ॥ ୨୭

ଯଦା ଧର୍ମାର୍ଥକାମେଷୁ ଭକ୍ତିର୍ଭବତି ଦେହିନାମ୍ ।
ତଦା ତ୍ରେତା ରଜୋବୃତ୍ତିରିତି ଜାନୀହି ବୁଦ୍ଧିମନ୍ ॥ ୨୮

ଅସତ୍ୟ, ହିଂସା, ଅସନ୍ତୋଷ ଓ କଳହ। କାଳକ୍ରମେ ତ୍ରେତାଯୁଗରେ ଧର୍ମର ସତ୍ୟ ଆଦି ପାଦର ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ ଧୀରେ ଧୀରେ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୦ ॥ ହେ ରାଜନ୍! ସେତେବେଳେ ବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କ (ଜାତିମାନଙ୍କ) ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହେ। ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ ହିଂସା ଓ ଲମ୍ପଟତା ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ। ସମସ୍ତେ କର୍ମକାଣ୍ଡ ଓ ତପସ୍ୟାରେ ନିଷ୍ଠା ରଖନ୍ତି ଏବଂ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମରୂପକ ତ୍ରିବର୍ଗ ଫଳ ଭୋଗ କରନ୍ତି। ଅଧିକାଂଶ ଲୋକେ ବୈଦିକ କର୍ମବିଧିରେ ପାରଦର୍ଶୀ ବିଦ୍ୱାନ୍ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ଦ୍ୱାପର ଯୁଗରେ ହିଂସା, ଅସନ୍ତୋଷ, ମିଥ୍ୟା ଓ ଦ୍ୱେଷ—ଅଧର୍ମର ଏହି ପାଦଗୁଡ଼ିକ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ ଏବଂ ତାର ପରିଣାମସ୍ୱରୂପ ଧର୍ମର ତପସ୍ୟା, ସତ୍ୟ, ଦୟା ଓ ଦାନରୁ ଅଧା ଅଧା କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୨ ॥ ସେହି ସମୟର ଲୋକମାନେ ବଡ଼ ଯଶସ୍ୱୀ, କର୍ମକାଣ୍ଡୀ ଓ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ-ଅଧ୍ୟାପନରେ ଅଧିକ ତତ୍ପର ହୁଅନ୍ତି। ଲୋକଙ୍କ କୁଟୁମ୍ବ ବହୁ ବିସ୍ତାରିତ ହୁଏ। ଲୋକେ ପ୍ରାୟତଃ ଧନୀ ଓ ସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତି। ସେହି ଦ୍ୱାପର ଯୁଗରେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉଭୟ ବର୍ଣ୍ଣର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହେ ॥ ୨୩ ॥ କଳିଯୁଗରେ ଅଧର୍ମର ଚାରିଟିଯାକ ପାଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଢ଼ିଯାଏ। ତା'ଫଳରେ ଧର୍ମର ଚାରିପାଦ କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ହୋଇ ସେସବୁର ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ହିଁ ରହେ। କଳିର ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ସେହି ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ ମଧ୍ୟ ଲୋପ ପାଇଯାଏ ॥ ୨୪ ॥ କଳିଯୁଗର ଲୋକେ ଲୋଭୀ, ଦୁରାଚାରୀ ଓ କଠୋରହୃଦୟ ହୁଅନ୍ତି। ସେମାନେ ଅକାରଣରେ ପରସ୍ପରର ବୈରୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ କାମନାତୃଷ୍ଣାରେ ଉବୁଟୁବୁ ହୁଅନ୍ତି। ସେହି ଯୁଗର ଅଭାଗା ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୂଦ୍ର ଓ କେଉଟ ଆଦି ଜାତିର ହିଁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହେ ॥ ୨୫ ॥

ସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଠାରେ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ—ଏହି ତିନି ଗୁଣ ରହିଥାଏ। କାଳର ପ୍ରେରଣାରେ ବେଳେ ବେଳେ ଦେହ, ମନ ଓ ପ୍ରାଣରେ ଏହି ତିନି ଗୁଣର ହ୍ରାସ ଓ ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଥାଏ ॥ ୨୬ ॥ ଯେଉଁ ସମୟରେ ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣରେ ମଜ୍ଜି ନିଜ ନିଜର କାମ କରିବାରେ ଲାଗନ୍ତି, ସେହି ସମୟକୁ ସତ୍ୟଯୁଗ ବୋଲି ଜାଣିବା ଉଚିତ। ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହିଥିବା ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ତପସ୍ୟାରେ ଅଧିକ ପ୍ରୀତି ରଖେ ॥ ୨୭ ॥ ଯେଉଁ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏବଂ ରୁଚି ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ ଲୌକିକ ତଥା ପାରଲୌକିକ ସୁଖଭୋଗ ଆଡ଼କୁ ଢଳି ରହେ ତଥା ଦେହ, ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ

ଯଦା ଲୋଭସ୍ତ୍ୱସନ୍ତୋଷୋ ମାନୋ ଦମ୍ଭୋଽଥ ମତ୍ସରଃ ।
କର୍ମଣାଂ ଚ୍ଛାପି କାମ୍ୟାନାଂ ଦ୍ୱାପରଂ ତଦ୍ ରଜସ୍ତମଃ ॥ ୨୯

ଯଦା ମାୟାନୃତଂ ତନ୍ଦ୍ରା ନିଦ୍ରା ହିଂସା ବିଷାଦନମ୍ ।
ଶୋକୋ ମୋହୋ ଭୟଂ ଦୈନ୍ୟଂ ସ କଳିସ୍ତାମସଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୩୦

ଯସ୍ମାତ୍ କ୍ଷୁଦ୍ରଦୃଶୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାଃ କ୍ଷୁଦ୍ରଭାଗ୍ୟା ମହାଶନାଃ ।
କାମିନୋ ବିତ୍ତହୀନାଶ୍ଚ ସ୍ୱୈରିଣ୍ୟଶ୍ଚ ସ୍ତ୍ରିୟୋଽସତୀଃ ॥ ୩୧

ଦସ୍ୟୂତ୍କୃଷ୍ଟା ଜନପଦା ବେଦାଃ ପାଖଣ୍ଡଦୂଷିତାଃ ।
ରାଜାନଶ୍ଚ ପ୍ରଜାଭକ୍ଷାଃ ଶିଶ୍ନୋଦରପରା ଦ୍ୱିଜାଃ ॥ ୩୨

ଅବ୍ରତା ବଟବୋଽଶୌଚ୍ଛ ଭିକ୍ଷବଶ୍ଚ କୁଟୁମ୍ବିନଃ ।
ତପସ୍ୱିନୋ ଗ୍ରାମବାସା ନ୍ୟାସିନୋଽତ୍ୟର୍ଥଲୋଲୁପାଃ ॥ ୩୩

ହ୍ରସ୍ୱକାୟା ମହାହାରା ଭୂର୍ୟ୍ୟପତ୍ୟା ଗତହ୍ରିୟଃ ।
ଶଶ୍ୱତ୍କଟୁକଭାଷିଣ୍ୟଶ୍ଚୌର୍ଯ୍ୟମାୟୋରୁସାହସାଃ ॥ ୩୪

ରଜୋଗୁଣରେ ମଜ୍ଜି ନିଜ ନିଜର କାମ କରିବାକୁ ଲାଗନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତ୍ରେତୟାଯୁଗ ଚ୍ଛଲିଛି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ॥ ୨୮ ॥ ଯେତେବେଳେ ଲୋଭ, ଅସନ୍ତୋଷ, ଅଭିମାନ, ଦମ୍ଭ, ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଦୋଷ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟ ବଡ଼ ଉତ୍ସାହ ତଥା ଆଗ୍ରହର ସହିତ ସକାମ କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ହେବାକୁ ଚ୍ଛହେଁ, ସେତେବେଳେ ଦ୍ୱାପରଯୁଗ ଚ୍ଛଲିଛି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣର ମିଶ୍ରିତ ପ୍ରାଧାନ୍ୟକୁ ଦ୍ୱାପରଯୁଗ କୁହାଯାଏ ॥ ୨୯ ॥ ମିଥ୍ୟା, କପଟ, ତନ୍ଦ୍ରା, ନିଦ୍ରା, ହିଂସା, ବିଷାଦ, ଶୋକ, ମୋହ, ଭୟ ଓ ଦୈନ୍ୟର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥିଲେ ତମୋଗୁଣପ୍ରଧାନ କଳିଯୁଗ ଚ୍ଛଲିଛି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୩୦ ॥ କଳିଯୁଗର ରାଜୁତି ଚ୍ଛଲିଲେ, ଲୋକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ; ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ନିତାନ୍ତ ଗରିବ, କିନ୍ତୁ ଖାଆନ୍ତି ବହୁତ ବେଶୀ । ସେମାନଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ, ଅଥଚ ସେମାନେ ପୋଷଣ କରନ୍ତି ବଡ଼ ବଡ଼ କାମନା । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଦୁଷ୍ଟତା ଓ କୁଳଟାପଣ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ ॥ ୩୧ ॥ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ଓ ଗାଆଁଗଣ୍ଡାରେ ଚ୍ଛରିଆଡ଼େ ପରଧନ ହରଣ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଓ ପ୍ରଚୁରତା ଦେଖାଯାଏ । ପାପୀ ଓ ଭଣ୍ଡମାନେ ନିଜ ନିଜର ନୂଆ ନୂଆ ମତ ପ୍ରଚଳନ କରି ମନଇଚ୍ଛା ଢଙ୍ଗରେ ବେଦବାକ୍ୟମାନଙ୍କର ଅର୍ଥ ବାହାର କରନ୍ତି ଏବଂ ଏପରି କରି ବେଦମାନଙ୍କୁ କଳଙ୍କିତ କରିଦିଅନ୍ତି । ରାଜା ବା ଶାସକ ବୋଲାଉଥିବା ଲୋକେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଅର୍ଜିତ ଧନ ଲୁଣ୍ଠନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗନ୍ତି । ବ୍ରାହ୍ମଣନାମଧାରୀ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପେଟ ପୋଷିବାରେ ଓ ଯୌନକାମନା ତୃପ୍ତି କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ବ୍ରହ୍ମଚ୍ଛରୀମାନେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟବ୍ରତ ପାଳନ ନ କରି ଅପବିତ୍ର ହୁଅନ୍ତି । ଗୃହସ୍ଥମାନେ ଅନ୍ୟକୁ ଭିକ୍ଷା ନ ଦେଇ ନିଜେ ଭିକ ମାଗନ୍ତି ଏବଂ ବାନପ୍ରସ୍ଥମାନେ ନିଜ ଗାଆଁରେ ହିଁ ରହନ୍ତି । ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋଭୀ ଅର୍ଥପିଶାଚ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ନାରୀମାନଙ୍କର ଦେହର ଆକାର ସାନ ହୋଇଯାଏ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷୁଧା ବଢ଼ିଯାଏ । ସେମାନେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ କରନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣା କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଂଘନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କର ଲଜ୍ଜାରୂପୀ ଅସଲ ଭୂଷଣକୁ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି । ସେମାନେ ସର୍ବଦା କଟୁ ଓ କଠୋର ବଚନ କହନ୍ତି ଏବଂ ଚ୍ଛେରି ତଥା କପଟ କରିବାରେ ବଡ଼ ନିପୁଣ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃସାହସ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ବଢ଼ିଯାଏ ॥ ୩୪ ॥

ପଣୟିଷ୍ୟନ୍ତି ବୈ କ୍ଷୁଦ୍ରାଃ କିରାଟାଃ କୂଟକାରିଣଃ ।
ଅନାପଦ୍ୟପି ମଂସ୍ୟନ୍ତେ ବାର୍ତ୍ତାଂ ସାଧୁଜୁଗୁପ୍ସିତାମ୍ ॥ ୩୫

ବେପାରୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ; ସେମାନେ କଉଡ଼ିଟାଏ ବି ଛାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ପଇସା ପାଇଁ ବି ଠକାମି କରିବାକୁ ପଛାନ୍ତି ନାହିଁ। ଏପରିକି, କୌଣସି ଆପତ୍ତିକାଳ ପଡ଼ି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏବଂ ନିଜେ ଧନୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କ ମତରେ ନିନ୍ଦନୀୟ ହୋଇଥିବା ପଦାର୍ଥର ବେପାର କରନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥

ପତିଂ ତ୍ୟକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ନିର୍ଦ୍ରବ୍ୟଂ ଭୃତ୍ୟା ଅପ୍ୟଖିଳୋତ୍ତମମ୍ ।
ଭୃତ୍ୟଂ ବିପନ୍ନଂ ପତୟଃ କୌଳଂ ଗାଶ୍ଚାପୟସ୍ୱିନୀଃ ॥ ୩୬

ସ୍ୱାମୀ (ମାଲିକ) ଉତ୍ତମ ଗୁଣର ଲୋକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯଦି ଟିକିଏ ନିର୍ଦ୍ଧନ ହୋଇଗଲେ, ତେବେ ଚାକର ଓ ସେବକମାନେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଆନ୍ତି। ଅପରପକ୍ଷେ ଚାକର ବା ସେବକ ଯେତେ ପୁରୁଣା ଓ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଥାଉ ନା କାହିଁକି, ସେ ଯଦି କିଛି ବିପତ୍ତିରେ ପଡ଼ିଯାଏ, ତେବେ ସ୍ୱାମୀ (ମାଲିକ) ତାକୁ କାମରୁ ବାହାର କରିଦିଅନ୍ତି। ଏପରିକି, ଗାଈ ଯଦି ଦୁଧ ଦେବା ବନ୍ଦ କରିଦିଏ, ତେବେ ଲୋକେ ତାକୁ ବି ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି, ଆଉ ତାକୁ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୬ ॥

ପିତୃଭ୍ରାତୃସୁହୃଜ୍‌ଜ୍ଞାତୀନ୍ ହିତ୍ୱା ସୌରତସୌହୃଦାଃ ।
ନନାନ୍ଦୃଶ୍ୟାଳସଂବାଦା ଦୀନାଃ ସ୍ତ୍ରୈଣାଃ କଲୌ ନରାଃ ॥ ୩୭

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! କଳିଯୁଗର ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅତି ଲମ୍ପଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; କେବଳ ନିଜର କାମବାସନା ତୃପ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ହିଁ ସେମାନେ ଅନ୍ୟକୁ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି। ବିଷୟବାସନାର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ସେମାନେ ଏତେ ଦୀନହୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଯେ, ମାତା-ପିତା, ଭାଇ-ବନ୍ଧୁ ଓ ନିଜର ମିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ ନିଜର ଶାଳୀ ଓ ଶଳାମାନଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରଣା ମାନି ଚଳନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥

ଶୂଦ୍ରାଃ ପ୍ରତିଗ୍ରହୀଷ୍ୟନ୍ତି ତପୋବେଷୋପଜୀବିନଃ ।
ଧର୍ମଂ ବକ୍ଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟଧର୍ମଜ୍ଞା ଅଧିରୁହ୍ୟୋତ୍ତମାସନମ୍ ॥ ୩୮

ଶୂଦ୍ରମାନେ ତପସ୍ୱୀ ବେଶ ଧରି ପେଟ ପୋଷନ୍ତି ଓ ଦାନ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି। ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଲେଶମାତ୍ର ଜ୍ଞାନ ନ ଥାଏ, ସେମାନେ ଉଚ୍ଚ ଆସନରେ ବସି ଧର୍ମୋପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! କଳିଯୁଗର ପ୍ରଜାମାନେ ମରୁଡ଼ି ଓ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଓ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ତା'ଉପରେ ପୁଣି ଶାସକବର୍ଗଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରବୃଦ୍ଧି କରାଯାଏ; ଫଳରେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦେହରେ କେବଳ ଅସ୍ଥିପିଞ୍ଜରା ଓ ମନରେ କେବଳ ଉଦ୍‌ବେଗ ଅବଶିଷ୍ଟ ରହିଯାଏ। ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ମୁଠାଏ ଭାତ, କି ପଟେ ରୁଟି ମିଳିବା ବି କଠିନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୯ ॥ କଳିଯୁଗରେ ପ୍ରଜାମାନେ ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ ଖଣ୍ଡେ ଲୁଗା, କି ଖାଇବା ପାଇଁ ମୁଠାଏ ଦାନା, କି ପିଇବା ପାଇଁ ମୁନ୍ଦିଏ ପାଣି, କି ଶୋଇବା ପାଇଁ ଟିକିଏ ଜାଗା ମଧ୍ୟ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ। ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନଯାପନ, ସ୍ନାନ ଓ ଆଭୂଷଣ ବ୍ୟବହାରର ସୁବିଧା ମଧ୍ୟ ଲୋକଙ୍କୁ ମିଳେ ନାହିଁ। ଆକୃତି, ପ୍ରକୃତି ଓ କ୍ରିୟାକଳାପରେ ଲୋକେ ପିଶାଚ ପରି ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥

ନିତ୍ୟମୁଦ୍ୱିଗ୍ନମନସୋ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷକରକର୍ଶିତାଃ ।
ନିରନ୍ନେ ଭୂତଳେ ରାଜନ୍ନନାବୃଷ୍ଟିଭୟାତୁରାଃ ॥ ୩୯

ବାସୋଽନ୍ନପାନଶୟନବ୍ୟବାୟସ୍ନାନଭୂଷଣୈଃ ।
ହୀନାଃ ପିଶାଚସନ୍ଦର୍ଶା ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି କଲୌ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୪୦

କଲୌ କାକିଣିକେଽପ୍ୟର୍ଥେ ବିଗୃହ୍ୟ ତ୍ୟକ୍ତସୌହୃଦାଃ ।
ତ୍ୟକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ଚ ପ୍ରିୟାନ୍ ପ୍ରାଣାନ୍ ହନିଷ୍ୟନ୍ତି ସ୍ୱକାନପି ॥ ୪୧

କଳିଯୁଗର ଲୋକେ ଅଧିକ ଧନ କଥା କଣ କହିବା, ସାମାନ୍ୟ ଦି'ପଇସା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କଳିଝଗଡ଼ା ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ବହୁଦିନର ସଦ୍‌ଭାବ ଓ ବନ୍ଧୁତାକୁ ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି। କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ସାମାନ୍ୟ ପଇସାଟିଏ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଲୋକେ ନିଜର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କୁ ପ୍ରାଣରେ ମାରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଏପରି କରି ନିଜ ପ୍ରାଣକୁ ମଧ୍ୟ ପାଣି ଛଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କଳିଯୁଗର କ୍ଷୁଦ୍ରପ୍ରାଣୀ କେବଳ କାମନାବାସନା ପୂରଣ ଓ ପେଟ ପୋଷିବା ନିଶାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହନ୍ତି। ପୁତ୍ର ନିଜର ବୃଦ୍ଧ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ରକ୍ଷା କିମ୍ବା ପାଳନ-ପୋଷଣ ନ କରି ଦୂରେଇଯାଏ ଏବଂ ପିତା ନିଜର ସୁନିପୁଣ କର୍ମଦକ୍ଷ ପୁତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ହତାଦର କରି ଘରୁ ବାହାର କରିଦିଏ ॥ ୪୨ ॥

ନ ରକ୍ଷିଷ୍ୟନ୍ତି ମନୁଜାଃ ସ୍ଥବିରୌ ପିତରାବପି ।
ପୁତ୍ରାନ୍ ସର୍ବାର୍ଥକୁଶଳାନ୍ କ୍ଷୁଦ୍ରାଃ ଶିଶ୍ନୋଦରମ୍ଭରାଃ ॥ ୪୨

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଚରାଚର ଜଗତର ପରମ ପିତା ଓ ପରମ ଗୁରୁ। ଇନ୍ଦ୍ର, ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ତ୍ରିଲୋକାଧିପତି ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ନତଶିର ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରିଥାନ୍ତି। ସେହି ପ୍ରଭୁ ଅଚ୍ୟୁତଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଅନନ୍ତ ଓ ସେ ନିଜର ଶୁଦ୍ଧସ୍ୱରୂପରେ ସର୍ବଦା ଅବସ୍ଥିତ; କିନ୍ତୁ କଳିଯୁଗର ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଏତେ ମୂଢ଼ତା ବ୍ୟାପିଯାଏ ଏବଂ ପାପଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଲୋକେ ଏତେ ହୀନଚେତା ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଯେ, ଅଧିକାଂଶ ଲୋକେ ନିଜର କର୍ମ ଓ ଭାବନାଦ୍ୱାରା ଭଗବଦ୍ ପୂଜା ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ବିମୁଖ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ମରଣକାଳରେ ଆତୁର ହୋଇ ଅଥବା ପଡ଼ିଯିବା ବା ଗୋଡ଼ ଖସିଯିବାବେଳେ ବାଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେବ, ତେବେ ବି ତାର ସକଳ କର୍ମବନ୍ଧନ ତୁଟିଯିବ ଏବଂ ତାକୁ ଅତି ଉତ୍ତମ ଗତି ମିଳିଯିବ। କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର କଥା ଯେ, କଳିଯୁଗର ପ୍ରଭାବରେ ପଡ଼ି ଲୋକେ ସେପରି ଦୟାଳୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଆରାଧନା ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ବିମୁଖ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥

କଲୌ ନ ରାଜଞ୍ଜଗତାଂ ପରଂ ଗୁରୁଂ
ତ୍ରିଲୋକନାଥାନତପାଦପଙ୍କଜମ୍ ।
ପ୍ରାୟେଣ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାଂ ଭଗବନ୍ତମଚ୍ୟୁତଂ
ଯକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ପାଖଣ୍ଡବିଭିନ୍ନଚେତସଃ ॥ ୪୩

ଯନ୍ନାମଧେୟଂ ମ୍ରିୟମାଣ ଆତୁରଃ
ପତନ୍ ସ୍ଖଲନ୍ ବା ବିବଶୋ ଗୃଣନ୍ ପୁମାନ୍ ।
ବିମୁକ୍ତକର୍ମାର୍ଗଳ ଉତ୍ତମାଂ ଗତିଂ
ପ୍ରାପ୍ନୋତି ଯକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ନ ତଂ କଲୌ ଜନାଃ ॥ ୪୪

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କଳିଯୁଗର ଅନେକ ଦୋଷ ରହିଛି। ଏ ଯୁଗରେ ସବୁ ବସ୍ତୁ ଦୂଷିତ ହୋଇଯାଏ; ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ଦୋଷଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଯାଏ। ଅନ୍ତଃକରଣ ହେଉଛି ସବୁଦୋଷର ମୂଳସ୍ରୋତ; କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ଆସି ହୃଦୟରେ ବିରାଜିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସନ୍ନିଧିମାତ୍ରକେ ସକଳ ଦୋଷ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୫ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ରୂପ, ଗୁଣ, ଲୀଳା, ଧାମ ଓ ନାମର ଶ୍ରବଣ, କୀର୍ତ୍ତନ, ଧ୍ୟାନ, ପୂଜନାଦି କଲେ ତଥା ସେସବୁ ପ୍ରତି ଆଦର ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ଭଗବାନ ଆସି ମନୁଷ୍ୟର

ପୁଂସାଂ କଲିକୃତାନ୍ ଦୋଷାନ୍ ଦ୍ରବ୍ୟଦେଶାତ୍ମସମ୍ଭବାନ୍ ।
ସର୍ବାନ୍ ହରତି ଚିତ୍ତସ୍ଥୋ ଭଗବାନ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଃ ॥ ୪୫

ଶ୍ରୁତଃ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତିତୋ ଧ୍ୟାତଃ ପୂଜିତଶ୍ଚାଦୃତୋଽପି ବା ।
ନୃଣାଂ ଧୁନୋତି ଭଗବାନ୍ ହୃତ୍‌ସ୍ଥୋ ଜନ୍ମାୟୁତାଶୁଭମ୍ ॥ ୪୬

ଯଥା ହେମ୍ନି ସ୍ଥିତୋ ବହ୍ନିର୍ଦୁର୍ବର୍ଣ୍ଣଂ ହନ୍ତି ଧାତୁଜମ୍ ।
ଏବମାତ୍ମଗତୋ ବିଷ୍ଣୁର୍ଯୋଗିନାମଶୁଭାଶୟମ୍ ॥ ୪୭

ବିଦ୍ୟାତପଃପ୍ରାଣନିରୋଧମୈତ୍ରୀ-
ତୀର୍ଥାଭିଷେକବ୍ରତଦାନଜପ୍ୟୈଃ ।
ନାତ୍ୟନ୍ତଶୁଦ୍ଧିଂ ଲଭତେଽନ୍ତରାତ୍ମା
ଯଥା ହୃଦିସ୍ଥେ ଭଗବତ୍ୟନନ୍ତେ ॥ ୪୮

ତସ୍ମାତ୍ ସର୍ବାତ୍ମନା ରାଜନ୍ ହୃଦିସ୍ଥଂ କୁରୁ କେଶବମ୍ ।
ମ୍ରିୟମାଣୋ ହ୍ୟବହିତସ୍ତତୋ ଯାସି ପରାଂ ଗତିମ୍ ॥ ୪୯

ମ୍ରିୟମାଣୈରଭିଧ୍ୟେୟୋ ଭଗବାନ୍ ପରମେଶ୍ୱରଃ ।
ଆତ୍ମଭାବଂ ନୟତ୍ୟଙ୍ଗ ସର୍ବାତ୍ମା ସର୍ବସଂଶ୍ରୟଃ ॥ ୫୦

କଲେର୍ଦୋଷନିଧେ ରାଜନ୍ନସ୍ତି ହ୍ୟେକୋ ମହାନ୍ ଗୁଣଃ ।
କୀର୍ତ୍ତନାଦେବ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ମୁକ୍ତସଙ୍ଗଃ ପରଂ ବ୍ରଜେତ୍ ॥ ୫୧

କୃତେ ଯଦ୍ ଧ୍ୟାୟତୋ ବିଷ୍ଣୁଂ ତ୍ରେତାୟାଂ ଯଜତୋ ମଖୈଃ ।
ଦ୍ୱାପରେ ପରିଚର୍ଯ୍ୟାୟାଂ କଲୌ ତଦ୍ଧରିକୀର୍ତ୍ତନାତ୍ ॥ ୫୨

ହୃଦୟରେ ବିରାଜିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଜନ୍ମର କ'ଣ, ସହସ୍ର ଜନ୍ମର ପାପରାଶି ମଧ୍ୟ ସେ ତୁରନ୍ତ ଭସ୍ମ କରିଦିଅନ୍ତି । ତେଣୁ, **ଏ କଳିଯୁଗେ ଏକା ସାର । ଭଜନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୟର** ॥ ୪୬ ॥ ଅଗ୍ନି ଯେପରି ସୁନା ସଙ୍ଗେ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇ ସୁନାର ସବୁ ଖାଦ, ମଳିନତା ଆଦି ଦୋଷ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ, ଭକ୍ତଙ୍କର ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ସେହିପରି ତାର ସବୁ ଅଶୁଭ ସଂସ୍କାରରୁ ତାକୁ ଚିରକାଳ ନିମନ୍ତେ ମୁକ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଆସି ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଗଲେ, ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତଃକରଣ ଯେତିକି ବିଶୁଦ୍ଧ ହୁଏ, ବିଦ୍ୟା, ତପସ୍ୟା, ପ୍ରାଣାୟାମ, ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ମିତ୍ରଭାବ, ତୀର୍ଥସ୍ନାନ, ବ୍ରତ, ଦାନ, ଜପ ଆଦି କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାଧନାବଳରେ ସେପରି ବିଶୁଦ୍ଧ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୪୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମର ମୃତ୍ୟୁସମୟ ନିକଟ ହୋଇ ଆସିଲା । ଏଥର ତୁମେ ସାବଧାନ ହୋଇଯାଅ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ସହିତ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣର ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆଣି ନିଜର ହୃଦୟସିଂହାସନରେ ବସାଇଦିଅ । ତା'ଫଳରେ ତୁମେ ନିଶ୍ଚୟ ପରମଗତି ପାଇଯିବ ॥ ୪୯ ॥ ମୃତ୍ୟୁନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବତୋଭାବେ ପରମେଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ଧ୍ୟାନ କରିବା ଉଚିତ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ପରମ ଆଶ୍ରୟ ଓ ସର୍ବାତ୍ମା । ଯେ ତାଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରେ, ତାକୁ ସେ ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ଲୀନ କରିଦିଅନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ତାକୁ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୫୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କଳିଯୁଗ ଦୋଷର ଭଣ୍ଡାର ସତ, କିନ୍ତୁ ଏହି ଯୁଗର ଗୋଟିଏ ବହୁତ ବଡ଼ ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସେହି ଗୁଣଟି ହେଉଛି : କଳିଯୁଗରେ କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବା ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରିବାମାତ୍ରେ ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ ଆସକ୍ତି ଦୂର ହୋଇଯାଇ ପରମାତ୍ମପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯାଏ ॥ ୫୧ ॥ ସତ୍ୟଯୁଗରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କଲେ, ତ୍ରେତାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ଏବଂ ଦ୍ୱାପରରେ ବିଧିପୂର୍ବକ ତାଙ୍କୁ ସେବାପୂଜା କଲେ ଯେଉଁ ଫଳ ମିଳେ, କଳିଯୁଗରେ କେବଳ ଭଗବନ୍ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କଲେ ତାହା ମିଳିଯାଇଥାଏ ॥ ୫୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଚାରିପ୍ରକାର ପ୍ରଳୟ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କାଲସ୍ତେ ପରମାଣ୍ୱାଦିର୍ଦ୍ୱିପରାର୍ଦ୍ଧାବଧିର୍ନୃପ ।
କଥିତୋ ଯୁଗମାନଂ ଚ ଶୃଣୁ କଳ୍ପଲୟାବପି ॥ ୧

ଚତୁର୍ଯୁଗସହସ୍ରଂ ଚ ବ୍ରହ୍ମଣୋ ଦିନମୁଚ୍ୟତେ ।
ସ କଳ୍ପୋ ଯତ୍ର ମନବଶ୍ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବିଶାଂପତେ ॥ ୨

ତଦନ୍ତେ ପ୍ରଳୟସ୍ତାବାନ୍ ବ୍ରାହ୍ମୀ ରାତ୍ରିରୁଦାହୃତା ।
ତ୍ରୟୋ ଲୋକା ଇମେ ତତ୍ର କଳ୍ପନ୍ତେ ପ୍ରଳୟାୟ ହି ॥ ୩

ଏଷ ନୈମିତ୍ତିକଃ ପ୍ରୋକ୍ତଃ ପ୍ରଳୟୋ ଯତ୍ର ବିଶ୍ୱସୃକ୍ ।
ଶେତେଽନନ୍ତାସନୋ ବିଶ୍ୱମାତ୍ମସାତ୍କୃତ୍ୟ ଚାତ୍ମଭୂଃ ॥ ୪

ଦ୍ୱିପରାର୍ଦ୍ଧେ ତ୍ୱତିକ୍ରାନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ପରମେଷ୍ଠିନଃ ।
ତଦା ପ୍ରକୃତୟଃ ସପ୍ତ କଳ୍ପନ୍ତେ ପ୍ରଳୟାୟ ବୈ ॥ ୫

ଏଷ ପ୍ରାକୃତିକୋ ରାଜନ୍ ପ୍ରଳୟୋ ଯତ୍ର ଲୀୟତେ ।
ଆଣ୍ଡକୋଶସ୍ତୁ ସଙ୍ଘାତୋ ବିଘାତ ଉପସାଦିତେ ॥ ୬

ପର୍ଜନ୍ୟଃ ଶତବର୍ଷାଣି ଭୂମୌ ରାଜନ୍ ନ ବର୍ଷତି ।
ତଦା ନିରନ୍ନେ ହ୍ୟନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ଭକ୍ଷମାଣାଃ କ୍ଷୁଧାର୍ଦ୍ଦିତାଃ ॥ ୭

କ୍ଷୟଂ ଯାସ୍ୟନ୍ତି ଶନକୈଃ କାଲେନୋପଦ୍ରୁତାଃ ପ୍ରଜାଃ ।
ସାମୁଦ୍ରଂ ଦୈହିକଂ ଭୌମଂ ରସଂ ସାଂବର୍ତ୍ତକୋ ରବିଃ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପରମାଣୁଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦ୍ୱିପରାର୍ଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାଳର ସ୍ୱରୂପ କ'ଣ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଯୁଗ କେତେ କେତେ ବର୍ଷର ହୋଇଥାଏ, ସେହି ବିଷୟ ମୁଁ ତୁମକୁ (ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧରେ) କହିଦେଇଛି । ଏଥର ତୁମେ କଳ୍ପର ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶୁଣ ॥ ୧ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଏକହଜାର ଚତୁର୍ଯୁଗୀରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦିନ ହୁଏ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦିନକୁ ଗୋଟିଏ କଳ୍ପ କୁହାଯାଏ । ଗୋଟିଏ କଳ୍ପରେ ଚଉଦ ମନୁ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୨ ॥ କଳ୍ପଶେଷରେ ଠିକ୍ ସେତିକି ସମୟ (ଗୋଟିଏ କଳ୍ପ ଯେତେ, ସେତିକି ସମୟ) ପ୍ରଳୟ ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ପ୍ରଳୟକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ରାତି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ଏ ତ୍ରିଭୁବନ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ—ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରଳୟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩ ॥ ଏହି ପ୍ରଳୟକୁ 'ନୈମିତ୍ତିକ ପ୍ରଳୟ' କୁହାଯାଏ । ଏହି ପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦେଇ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ତାଙ୍କ ପରେ ଶେଷଶାୟୀ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ଶୋଇପଡ଼ନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ଏପରିଭାବରେ ରାତି ପରେ ଦିନ ଏବଂ ଦିନ ପରେ ରାତି ହୋଇଚାଲେ । ଏପରି ଦିନ-ରାତି ହୋଇ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ହିସାବରେ ଶହେ ବର୍ଷ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ହିସାବରେ ଦୁଇ ପରାର୍ଦ୍ଧ ବର୍ଷର ଆୟୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲେ ମହତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଂକାର ଓ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର—ଏହି ସପ୍ତପ୍ରକୃତି ସେମାନଙ୍କର କାରଣସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବା ମୂଳପ୍ରକୃତିରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଏପରି ଲୀନ ହୋଇଯିବାକୁ 'ପ୍ରାକୃତିକ ପ୍ରଳୟ' ବୋଲାଯାଏ । ଏହି ପ୍ରଳୟରେ, ପ୍ରଳୟର ଆନୁସଙ୍ଗିକ କାରଣ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲେ ପଞ୍ଚଭୂତର ମିଶ୍ରଣରେ ନିର୍ମିତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ନିଜର ସ୍ଥୂଳରୂପ ଛାଡ଼ିଦେଇ କାରଣରୂପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରକୃତିରେ ମିଶିଯାଏ ॥ ୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରଳୟ ସମୟ ଆସିଗଲେ ଶହେବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମେଘମାନେ ପୃଥିବୀରେ ବର୍ଷା କରନ୍ତି ନାହିଁ । କାହାରିକୁ ଖାଇବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ଲୋକେ କ୍ଷୁଧାତୃଷାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଏକ ଆରେକକୁ ଖାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ଏପରିଭାବରେ କାଳର ଉପଦ୍ରବରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରଜା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ପ୍ରଳୟକାଳର ସାଂବର୍ତ୍ତକ ସୂର୍ଯ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରଚଣ୍ଡ କିରଣରେ ସମୁଦ୍ରରୁ, ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଶରୀରରୁ ଏବଂ ପୃଥିବୀରୁ ସବୁରସ

ରଶ୍ମିଭିଃ ପିବତେ ଘୋରୈଃ ସର୍ବଂ ନୈବ ବିମୁଞ୍ଚତି ।
ତତଃ ସଂବର୍ତ୍ତକୋ ବହ୍ନିଃ ସଙ୍କର୍ଷଣମୁଖୋତ୍ଥିତଃ ॥ ୯

ଦହତ୍ୟନିଲବେଗୋତ୍ଥଃ ଶୂନ୍ୟାନ୍ ଭୂବିବରାନଥ ।
ଉପର୍ଯ୍ୟଧଃ ସମନ୍ତାଚ୍ଚ ଶିଖାଭିର୍ବହ୍ନିସୂର୍ଯ୍ୟୟୋଃ ॥ ୧୦

ଦହ୍ୟମାନଂ ବିଭାତ୍ୟଣ୍ଡଂ ଦଗ୍ଧଗୋମୟପିଣ୍ଡବତ୍ ।
ତତଃ ପ୍ରଚଣ୍ଡପବନୋ ବର୍ଷାଣାମଧିକଂ ଶତମ୍ ॥ ୧୧

ପରଃ ସାଂବର୍ତ୍ତକୋ ବାତି ଧୂମ୍ରଂ ଖଂ ରଜସାଽଽବୃତମ୍ ।
ତତୋ ମେଘକୁଲାନ୍ୟଙ୍ଗ ଚିତ୍ରବର୍ଣ୍ଣାନ୍ୟନେକଶଃ ॥ ୧୨

ଶତଂ ବର୍ଷାଣି ବର୍ଷନ୍ତି ନଦନ୍ତି ରଭସସ୍ୱନୈଃ ।
ତତ ଏକୋଦକଂ ବିଶ୍ୱଂ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡବିବରାନ୍ତରମ୍ ॥ ୧୩

ତଦା ଭୂମେର୍ଗନ୍ଧଗୁଣଂ ଗ୍ରସନ୍ତ୍ୟାପ ଉଦପ୍ଲବେ ।
ଗ୍ରସ୍ତଗନ୍ଧା ତୁ ପୃଥିବୀ ପ୍ରଳୟତ୍ୱାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୧୪

ଅପାଂ ରସମଥୋ ତେଜସ୍ତା ଲୀୟନ୍ତେଽଥ ନୀରସାଃ ।
ଗ୍ରସତେ ତେଜସୋ ରୂପଂ ବାୟୁସ୍ତଦ୍ରହିତଂ ତଦା ॥ ୧୫

ଲୀୟତେ ଚାନିଲେ ତେଜୋ ବାୟୋଃ ଖଂ ଗ୍ରସତେ ଗୁଣମ୍ ।
ସ ବୈ ବିଶତି ଖଂ ରାଜଂସ୍ତତଶ୍ଚ ନଭସୋ ଗୁଣମ୍ ॥ ୧୬

ଶବ୍ଦଂ ଗ୍ରସତି ଭୂତାଦିର୍ନଭସ୍ତମନୁଲୀୟତେ ।
ତୈଜସଶ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟାଣ୍ୟଙ୍ଗ ଦେବାନ୍ ବୈକାରିକୋ ଗୁଣୈଃ ॥ ୧୭

ମହାନ୍ ଗ୍ରସତ୍ୟହଙ୍କାରଂ ଗୁଣାଃ ସତ୍ତ୍ୱାଦୟଶ୍ଚ ତମ୍ ।
ଗ୍ରସତେଽବ୍ୟାକୃତଂ ରାଜନ୍ ଗୁଣାନ୍ କାଳେନ ଚୋଦିତମ୍ ॥ ୧୮

ଶୋଷିନିଏ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଖାଇଦିଏ ଏବଂ ଶୋଷି ନେଇଥିବା ରସକୁ ଆଉ ବର୍ଷା କରେ ନାହିଁ। ସେତେବେଳେ ସଂକର୍ଷଣ ଭଗବାନଙ୍କର ମୁଖରୁ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ସଂବର୍ତ୍ତକ ଅଗ୍ନି ପ୍ରକଟ ହୁଏ ॥ ୮,୯ ॥ ବାୟୁବେଗଫଳରେ ସେହି ଅଗ୍ନି ଆହୁରି ବଢ଼ିଯାଏ ଏବଂ ତଳ-ଅତଳ ଆଦି ସପ୍ତପାତାଳକୁ ଭସ୍ମ କରିଦିଏ। ସେହିସବୁ ଅଧଃଲୋକର ପ୍ରାଣୀମାନେ ତା ପୂର୍ବରୁ ମରିଯାଇଥାନ୍ତି। ତଳେ ଅଗ୍ନିର କରାଳ ଶିଖା ଏବଂ ଉପରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଉତ୍ତାପ; ସେଥିରେ ତଳୁ, ଉପରୁ ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଜଳିବାକୁ ଲାଗେ। ଶୁଖିଲା ଗୋବର ପିଣ୍ଡୁଳାଟିଏ ଜଳିଯିବା ପରେ ଯେପରି ଲାଲ୍ ହୋଇ ଦହକେ, ପ୍ରଳୟାଗ୍ନିରେ ଏ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଠିକ୍ ସେହିପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ। ତା'ପରେ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ସାଂବର୍ତ୍ତକ ବାୟୁ ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ଧରି ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ। ସେହି ସମୟରେ ଆକାଶ ଧୂଆଁ ଓ ଧୂଳିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ। ତା'ପରେ ଅସଂଖ୍ୟ ରଙ୍ଗ-ବେରଙ୍ଗ ମେଘ ଆକାଶରେ ଘୋଟି ଯାଆନ୍ତି ଓ ଭୀଷଣ ଗର୍ଜନ କରି ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ଧରି ବର୍ଷା କରନ୍ତି। ଏପରି ଘୋର ବର୍ଷାଫଳରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭିତରର ସାରାବିଶ୍ୱ ଏକ ବିରାଟ ସମୁଦ୍ର ହୋଇଯାଏ। ସବୁ କିଛି ଜଳମଗ୍ନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୦-୧୩ ॥

ଏପରି ଜଳପ୍ରଳୟ ହୋଇଯିବାରୁ ସେହି ଜଳ ପୃଥିବୀର ବିଶେଷଗୁଣ ଗନ୍ଧକୁ ଗ୍ରାସ କରି ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦିଏ। ଗନ୍ଧଗୁଣ ଜଳରେ ଲୀନ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ପୃଥିବୀର ବିଲୟ ଘଟେ ଅର୍ଥାତ୍ ପୃଥିବୀ ଜଳରେ ମିଳେଇଯାଇ ଜଳରୂପ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୪ ॥ ହେ ରାଜନ୍! ତା'ପରେ ଜଳର ଗୁଣ ରସକୁ ତେଜସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଗ୍ରାସ କରିଯାଏ ଏବଂ ଜଳ ନୀରସ ହୋଇ ତେଜରେ ମିଶିଯାଏ। ତା'ପରେ ତେଜର ଗୁଣ ରୂପକୁ ବାୟୁ ଗ୍ରାସ କରିଯାଏ ଏବଂ ତେଜ ରୂପରହିତ ହୋଇ ବାୟୁରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ। ତା'ପରେ ବାୟୁର ଗୁଣ ସ୍ପର୍ଶକୁ ଆକାଶ ନିଜ ଭିତରେ ମିଶାଇଦିଏ ଏବଂ ବାୟୁ ସ୍ପର୍ଶହୀନ ହୋଇ ଆକାଶରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ। ତା'ପରେ ଆକାଶର ଗୁଣ ଶବ୍ଦକୁ ତାମସ ଅହଂକାର ଗ୍ରାସ କରିଦିଏ ଏବଂ ଆକାଶ ଶବ୍ଦହୀନ ହୋଇଯାଇ ତାମସ ଅହଂକାରରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ। ଏହିରୂପେ ତୈଜସ ଅହଂକାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ବୈକାରିକ ଅହଂକାର (ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅହଂକାର) ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧିଷ୍ଠାତୃ-ଦେବତା ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୧୫-୧୭ ॥ ତା'ପରେ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଅହଂକାରକୁ ଏବଂ ସତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ଗୁଣ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ

ନ ତସ୍ୟ କାଳାବୟବୈଃ ପରିଣାମାଦୟୋ ଗୁଣାଃ ।
ଅନାଦ୍ୟନନ୍ତମବ୍ୟକ୍ତଂ ନିତ୍ୟଂ କାରଣମବ୍ୟୟମ୍ ॥ ୧୯

ନ ଯତ୍ର ବାଗ୍ ନ ମନୋ ନ ସତ୍ତ୍ୱଂ
ତମୋ ରଜୋ ବା ମହଦାଦୟୋଽମୀ ।
ନ ପ୍ରାଣବୁଦ୍ଧୀନ୍ଦ୍ରିୟଦେବତା ବା
ନ ସନ୍ନିବେଶଃ ଖଳୁ ଲୋକକଳ୍ପଃ ॥ ୨୦

ନ ସ୍ୱପ୍ନଜାଗ୍ରନ୍ନ ଚ ତତ୍ ସୁଷୁପ୍ତଂ
ନ ଖଂ ଜଳଂ ଭୂରନିଳୋଽଗ୍ନିରର୍କଃ ।
ସଂସୁପ୍ତବଚ୍ଛୂନ୍ୟବଦପ୍ରତର୍କ୍ୟଂ
ତନ୍ମୂଳଭୂତଂ ପଦମାମନନ୍ତି ॥ ୨୧

ଲୟଃ ପ୍ରାକୃତିକୋ ହ୍ୟେଷ ପୁରୁଷାବ୍ୟକ୍ତୟୋର୍ଯଦା ।
ଶକ୍ତୟଃ ସଂପ୍ରଲୀୟନ୍ତେ ବିବଶାଃ କାଳବିଦ୍ରୁତାଃ ॥ ୨୨

ବୁଦ୍ଧୀନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥରୂପେଣ ଜ୍ଞାନଂ ଭାତି ତଦାଶ୍ରୟମ୍ ।
ଦୃଶ୍ୟତ୍ୱାବ୍ୟତିରେକାଭ୍ୟାମାଦ୍ୟନ୍ତବଦବସ୍ତୁ ଯତ୍ ॥ ୨୩

ଦୀପଶ୍ଚକ୍ଷୁଶ୍ଚ ରୂପଂ ଚ ଜ୍ୟୋତିଷୋ ନ ପୃଥଗ୍ ଭବେତ୍ ।
ଏବଂ ଧୀଃ ଖାନି ମାତ୍ରାଶ୍ଚ ନ ସ୍ୟୁରନ୍ୟତମାଦୃତାତ୍ ॥ ୨୪

କରିଦିଅନ୍ତି। ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏସବୁ ହେଉଛି କାଳର ମହିମା। ସେହି କାଳର ପ୍ରେରଣାରେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ପ୍ରକୃତି ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରିଦିଏ। ଶେଷରେ କେବଳ ପ୍ରକୃତି ହିଁ ଅବଶିଷ୍ଟ ରହିଯାଏ ॥ ୧୮ ॥ ସେ ହିଁ ହେଉଛି ଚରାଚର ଜଗତର ମୂଳ କାରଣ। ସେ ହେଉଛି ଅବ୍ୟକ୍ତ, ଅନାଦି, ଅନନ୍ତ, ନିତ୍ୟ ଓ ଅବିନାଶୀ। ସେ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଲୀନ କରିଦେଇ ପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ସାମ୍ୟାବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲେ, ତାହାଠାରେ କାଳର ବର୍ଷ, ମାସ, ଦିନ, ରାତି, କ୍ଷଣ ଆଦି ଅବୟବ ରହେ ନାହିଁ ଏବଂ ପ୍ରକୃତିରେ ପରିଣାମ, କ୍ଷୟ, ବୃଦ୍ଧି ଆଦି କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିକାର ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ସେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତିରେ ସ୍ଥୂଳ ଅଥବା ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପରେ ବାଣୀ, ମନ, ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ, ରଜୋଗୁଣ, ତମୋଗୁଣ, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ବିକାର, ପ୍ରାଣ, ବୁଦ୍ଧି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଦେବତା ଆଦି କିଛି ବି ରହେ ନାହିଁ। ସୃଷ୍ଟି ସମୟରେ ରହିଥିବା ନାନା ଲୋକର କଳ୍ପନା ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ସ୍ଥିତି ବି ରହେ ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥ ସେତେବେଳେ ସ୍ୱପ୍ନ, ଜାଗ୍ରତ ଓ ସୁଷୁପ୍ତି ଆଦି ତିନି ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ। ଆକାଶ, ଜଳ, ଭୂମି, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହନ୍ତି ନାହିଁ। ସବୁ କିଛି ସୁପ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା ପରି ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଏ। ସେହି ଅବସ୍ଥାକୁ ବୁଦ୍ଧି ବା ତର୍କଦ୍ୱାରା ଅନୁମାନ କରିପାରିବା ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ। ସେହି ଅବ୍ୟକ୍ତ(ପ୍ରକୃତି)କୁ ହିଁ ଜଗତର ମୂଳଭୂତ ତତ୍ତ୍ୱ ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ଏହି ଅବସ୍ଥାର ନାମ 'ପ୍ରାକୃତ ପ୍ରଳୟ'। ସେତେବେଳେ ପୁରୁଷ ଓ ପ୍ରକୃତି ଉଭୟଙ୍କର ଶକ୍ତି (ସତ୍ତ୍ୱାଦି-ଗୁଣ) କାଳପ୍ରଭାବରେ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଏ ଓ ଶେଷରେ ସେହି ଶକ୍ତି ବିବଶ ହୋଇ ନିଜର ମୂଳସ୍ୱରୂପରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! (ଏବେ ଆତ୍ୟନ୍ତିକ ପ୍ରଳୟ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋକ୍ଷର ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ କହୁଛି, ଶୁଣ) । ବୁଦ୍ଧି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ବିଷୟରୂପରେ ସେମାନଙ୍କର ଆଧାରସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାନ୍ତି। ଏହି ତିନି ବସ୍ତୁର ଆଦି ଓ ଅନ୍ତ ରହିଛି; ତେଣୁ ଏସବୁ ସତ୍ୟବସ୍ତୁ ନୁହେଁ। ଏସବୁ ହେଉଛି ଦୃଶ୍ୟ। ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବିନା ଏସବୁର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସତ୍ତା ନାହିଁ। ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଏହି ତିନି ବସ୍ତୁକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରେ, ସେହି ଜ୍ଞାନ ହିଁ ହେଉଛି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ॥୨୩ ॥ ଦୀପ, ନେତ୍ର ଓ ରୂପ—ଏ ତିନିଟି ଯେପରି ତେଜଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି, ବୁଦ୍ଧି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ସେମାନଙ୍କର ବିଷୟ ତନ୍ମାତ୍ରସବୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସେମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାନସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି; ଅଥଚ ପରମାତ୍ମା ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସର୍ବଥା ଭିନ୍ନ। (ଯେପରି କି ରଜ୍ଜୁରୂପ ଅଧିଷ୍ଠାନରେ ଅଧ୍ୟସ୍ତ

ବୁଦ୍ଧେର୍ଜାଗରଣଂ ସ୍ୱପ୍ନଃ ସୁଷୁପ୍ତିରିତି ଚୋଚ୍ୟତେ ।
ମାୟାମାତ୍ରମିଦଂ ରାଜନ୍ ନାନାତ୍ୱଂ ପ୍ରତ୍ୟଗାତ୍ମନି ॥ ୨୫

ଯଥା ଜଳଧରା ବ୍ୟୋମ୍ନି ଭବନ୍ତି ନ ଭବନ୍ତି ଚ ।
ବ୍ରହ୍ମଣୀଦଂ ତଥା ବିଶ୍ୱମବୟବ୍ୟୁଦୟାପ୍ୟୟାତ୍ ॥ ୨୬

ସତ୍ୟଂ ହ୍ୟବୟବଃ ପ୍ରୋକ୍ତଃ ସର୍ବାବୟବିନାମିହ ।
ବିନାର୍ଥେନ ପ୍ରତୀୟେରନ୍ ପଟସ୍ୟେବାଙ୍ଗ ତନ୍ତବଃ ॥ ୨୭

ଯତ୍ ସାମାନ୍ୟବିଶେଷାଭ୍ୟାମୁପଲଭ୍ୟେତ ସ ଭ୍ରମଃ ।
ଅନ୍ୟୋନ୍ୟାପାଶ୍ରୟାତ୍ ସର୍ବମାଦ୍ୟନ୍ତବଦବସ୍ତୁ ଯତ୍ ॥ ୨୮

ବିକାରଃ ଖ୍ୟାୟମାନୋଽପି ପ୍ରତ୍ୟଗାତ୍ମାନମନ୍ତରା ।
ନ ନିରୂପ୍ୟୋଽସ୍ତ୍ୟଣୁରପି ସ୍ୟାଚ୍ଚେଚ୍ଚିତ୍ସମ ଆତ୍ମବତ୍ ॥ ୨୯

ନହି ସତ୍ୟସ୍ୟ ନାନାତ୍ୱମବିଦ୍ୱାନ୍ ଯଦି ମନ୍ୟତେ ।
ନାନାତ୍ୱଂ ଛିଦ୍ରୟୋର୍ଯଦ୍ୱଜ୍ଜ୍ୟୋତିଷୋର୍ବାତୟୋରିବ ॥ ୩୦

ସର୍ପ ନିଜର ଅଧିଷ୍ଠାନରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ଅଧ୍ୟସ୍ତ ସର୍ପ ସହିତ ଅଧିଷ୍ଠାନର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ।) ॥ ୨୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୁଷୁପ୍ତି ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧିର ହିଁ ତିନୋଟି ଅବସ୍ଥା। ତେଣୁ ଏସବୁ ହେତୁ ଅନ୍ତରାତ୍ମାରେ ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱ, ତୈଜସ ଓ ପ୍ରାଜ୍ଞରୂପୀ ନାନାତ୍ୱର ପ୍ରତୀତି ହୁଏ, ତାହା କେବଳ ମାୟାମାତ୍ର। ଶୁଦ୍ଧ-ସତ୍ୟ ଆତ୍ମା ସହିତ ବୁଦ୍ଧିଗତ ନାନାତ୍ୱର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥ ଏହି ବିଶ୍ୱ ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ପ୍ରଳୟରେ ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି; ତେଣୁ ଏହା ହେଉଛି ଅନେକ ଅବୟବର ସମୂହ ଏକ ଅବୟବୀ ମାତ୍ର। ତେଣୁ ମେଘମାଳା ଯେପରି କେବେ ଆକାଶରେ ଥାଏ ତ କେବେ ନ ଥାଏ, ଏହି ବିଶ୍ୱ ସେହିପରି କେବେ ବ୍ରହ୍ମରେ ଥାଏ ତ କେବେ ନ ଥାଏ ॥ ୨୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ୟାବହାରିକ ଜଗତରେ ଯେତେ ବି ଅବୟବୀ ପଦାର୍ଥ ରହିଛି, ସେସବୁ ବାସ୍ତବରେ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ସେସବୁର କାରଣ ହୋଇଥିବା ଅବୟବକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ ଏବଂ ବସ୍ତ୍ରରୂପୀ ଅବୟବୀର ସତ୍ତା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର କାରଣରୂପୀ ସୂତାଗୁଡ଼ିକର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ (ଅବୟବକୁ) ଯେପରି ସତ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ, କାର୍ଯ୍ୟରୂପ ଜଗତ୍ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଜଗତର କାରଣରୂପ ଅବୟବର ସ୍ଥିତି ସେହିପରି ଥାଇପାରେ ॥ ୨୭ ॥ କିନ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକାରଣଭାବ ମଧ୍ୟ ବସ୍ତୁତଃ ନାହିଁ। କାହିଁକି ନା, 'କାରଣ ହେଉଛି ସାମାନ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ବିଶେଷ ବସ୍ତୁ'—ଏପରି ଯେଉଁ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଏ, ତାହା କେବଳ ଭ୍ରମମାତ୍ର। ସାମାନ୍ୟ ଓ ବିଶେଷ ଭାବ ହେଉଛି ଆପେକ୍ଷିକ ବା ଅନ୍ୟୋନ୍ୟାଶ୍ରିତ। ବିଶେଷ ବିନା ସାମାନ୍ୟର ଏବଂ ସାମାନ୍ୟ ବିନା ବିଶେଷର କିଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ। କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣଭାବର ଆଦି ଓ ଅନ୍ତ ରହିଛି; ତେଣୁ ଏ ଦୁଇଟି ଭାବ ସ୍ୱାପ୍ନିକ ଭେଦଭାବ ପରି ସର୍ବଥା ଅବସ୍ତୁ ବା ଅସତ୍ୟ ॥ ୨୮ ॥ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଏହି ପ୍ରପଞ୍ଚରୂପ ବିକାର ସ୍ୱାପ୍ନିକ ବିକାର ପରି କେବଳ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଛି; ତଥାପି ଏହାର ଅଧିଷ୍ଠାନ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ। କେହି ଗ୍ରହିଁଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ଆତ୍ମାଠାରୁ ଅଣୁମାତ୍ର ଭିନ୍ନରୂପେ ନିରୂପଣ କରିପାରିବ ନାହିଁ। ଯଦି ଏହାର ସତ୍ତାକୁ ଆତ୍ମାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ତେବେ: ମଧ୍ୟ ଏହା ଚିଦ୍‌ରୂପ ଆତ୍ମା ପରି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ହିଁ ହେବ ଏବଂ ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଏହା ଆତ୍ମା ବୋଲି— ଆତ୍ମା ପରି ଏକରୂପ ବୋଲି ସିଦ୍ଧ ହେବ ॥ ୨୯ ॥ ଯାହା ହେଉ ନା କାହିଁକି, ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ ଯେ, ପରମାର୍ଥତତ୍ତ୍ୱରେ ନାନାତ୍ୱ ନାହିଁ। ଯଦି କେହି ଅଜ୍ଞାନୀ ପରମାର୍ଥତତ୍ତ୍ୱରେ ବା

ଯଥା ହିରଣ୍ୟଂ ବହୁଧା ସମୀୟତେ
ନୃଭିଃ କ୍ରିୟାଭିର୍ବ୍ୟବହାରବର୍ତ୍ମସୁ ।
ଏବଂ ବଚୋଭିର୍ଭଗବାନଧୋକ୍ଷଜୋ
ବ୍ୟାଖ୍ୟାୟତେ ଲୌକିକବୈଦିକୈର୍ଜନୈଃ ।। ୩୧

ଯଥା ଘନୋଽର୍କପ୍ରଭବୋଽର୍କଦର୍ଶିତୋ
ହ୍ୟର୍କାଂଶଭୂତସ୍ୟ ଚ ଚକ୍ଷୁଷସ୍ତମଃ ।
ଏବଂ ତ୍ୱହଂ ବ୍ରହ୍ମଗୁଣସ୍ତଦୀକ୍ଷିତୋ
ବ୍ରହ୍ମାଂଶକସ୍ୟାତ୍ମନ ଆତ୍ମବନ୍ଧନଃ ।। ୩୨

ଘନୋ ଯଦାର୍କପ୍ରଭବୋ ବିଦୀର୍ଯ୍ୟତେ
ଚକ୍ଷୁଃ ସ୍ୱରୂପଂ ରବିମୀକ୍ଷତେ ତଦା ।
ଯଦା ହ୍ୟହଙ୍କାର ଉପାଧିରାତ୍ମନୋ
ଜିଜ୍ଞାସୟା ନଶ୍ୟତି ତର୍ହ୍ୟନୁସ୍ମରେତ୍ ।। ୩୩

ଯଦୈବମେତେନ ବିବେକହେତିନା
ମାୟାମୟାହଙ୍କରଣାତ୍ମବନ୍ଧନମ୍ ।
ଛିତ୍ତ୍ୱାଚ୍ୟୁତାତ୍ମାନୁଭବୋଽବତିଷ୍ଠତେ
ତମାହୁରାତ୍ୟନ୍ତିକମଙ୍ଗ ସମ୍ପ୍ଲବମ୍ ।। ୩୪

ନିତ୍ୟଦା ସର୍ବଭୂତାନାଂ ବ୍ରହ୍ମାଦୀନାଂ ପରନ୍ତପ ।
ଉତ୍ପତ୍ତିପ୍ରଳୟାବେକେ ସୂକ୍ଷ୍ମଜ୍ଞାଃ ସମ୍ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ।। ୩୫

କାଳସ୍ରୋତୋଜବେନାଶୁ ହ୍ରିୟମାଣସ୍ୟ ନିତ୍ୟଦା ।
ପରିଣାମିନାମବସ୍ଥାସ୍ତା ଜନ୍ମପ୍ରଳୟହେତବଃ ।। ୩୬

ସତ୍ୟ-ବସ୍ତୁରେ ନାନାତ୍ୱ ବା ପ୍ରଭେଦ ଅଛି ବୋଲି କହେ, ତେବେ ମହାକାଶ ଓ ଘଟାକାଶ ମଧ୍ୟରେ, ଆକାଶର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଜଳରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ତଥା ବାହାରର ବାୟୁ ଓ ଭିତରର ବାୟୁ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ଅଛି ବୋଲି କହିବା ଯାହା, ତାହାର ସେପରି କହିବାଟା ବି ତାହା ।। ୩୦ ।।

ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନରେ ଯେପରି ମନୁଷ୍ୟ ଖଣ୍ଡିଏ ସୁନାକୁ ତରଳାଇ ସେଥିରେ କଙ୍କଣ, କୁଣ୍ଡଳ ଆଦି ନାନାପ୍ରକାର ଅଳଂକାର ଗଢ଼ିଦେଇ ପାରେ, ନିପୁଣ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ସେହିପରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଲୌକିକ ତଥା ବୈଦିକ ଭାଷାରେ ଅନେକ ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥାନ୍ତି ।। ୩୧ ।। ଦେଖ, ମେଘ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ହେତୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆଲୋକିତ ହୁଏ; ତଥାପି ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଅଂଶ ନେତ୍ର ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇ ଠିଆ ହୁଏ, ଫଳରେ ନେତ୍ର ଆଉ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିପାରେ ନାହିଁ। ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅହଂକାର ବ୍ରହ୍ମ ହେତୁ ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୁଏ; ଅଥଚ ବ୍ରହ୍ମର ଅଂଶ ଜୀବ ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାରରେ ତାହା ପ୍ରତିବନ୍ଧକରୂପେ ଠିଆ ହୁଏ ।। ୩୨ ।। ସୂର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ମେଘ ଛିନ୍ନବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଗଲେ, ନେତ୍ର ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଯାଏ। ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜୀବର ହୃଦୟରେ ଜିଜ୍ଞାସା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲେ, ଆତ୍ମାର ଉପାଧି ଅହଂକାର ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଜୀବ ନିଜ ସ୍ୱରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ପାଇଯାଏ ।। ୩୩ ।। ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିବେକରୂପୀ ଖଡ୍‌ଗରେ ମାୟାମୟ ଅହଂକାରର ବନ୍ଧନ କାଟିଦେଲେ, ଜୀବ ନିଜର ବିଶୁଦ୍ଧ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ପାଇଯାଏ। ଆତ୍ମାର ଏହି ମାୟାମୁକ୍ତ ବାସ୍ତବିକ ସ୍ଥିତିକୁ ହିଁ 'ଆତ୍ୟନ୍ତିକ ପ୍ରଳୟ' କୁହାଯାଏ ।। ୩୪ ।।

ହେ ଶତ୍ରୁଦମନ ! ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀମାନେ କହନ୍ତି, ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତୃଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେସବୁ ପ୍ରାଣୀ ବା ପଦାର୍ଥ ଅଛନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ସବୁବେଳେ ଜନ୍ମ ହେଉଛନ୍ତି ଓ ମରୁଛନ୍ତି; ଅର୍ଥାତ୍ ସେସବୁରେ ଅହରହ ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ପ୍ରଳୟ ହୋଇଚାଲିଛି ।। ୩୫ ।। ନଦୀସ୍ରୋତ ଓ ଦୀପଶିଖା ଆଦି ଜାଗତିକ ପରିଣାମୀ ପଦାର୍ଥ ଅନୁକ୍ଷଣ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଚାଲନ୍ତି। ସେସବୁର ଏହିପରି ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ଅବସ୍ଥାକୁ ଦେଖିଲେ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ, ଦେହାଦି ସକଳ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟ କାଳସ୍ରୋତରେ ଅନୁକ୍ଷଣ ପ୍ରବାହିତ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଚାଲିଛି। ସେସବୁର ପ୍ରତିଦିନ ଓ ଅନୁକ୍ଷଣ ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ

ଅନାଦ୍ୟନ୍ତବତାନେନ କାଳେନେଶ୍ୱରମୂର୍ତ୍ତିନା ।
ଅବସ୍ଥା ନୈବ ଦୃଶ୍ୟନ୍ତେ ବିୟତି ଜ୍ୟୋତିଷାମିବ ॥ ୩୭

ନିତ୍ୟୋ ନୈମିତ୍ତିକଶ୍ଚୈବ ତଥା ପ୍ରାକୃତିକୋ ଲୟଃ ।
ଆତ୍ୟନ୍ତିକଶ୍ଚ କଥିତଃ କାଳସ୍ୟ ଗତିରୀଦୃଶୀ ॥ ୩୮

ଏତାଃ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜଗଦ୍‌ବିଧାତୁ-
ର୍ନାରାୟଣସ୍ୟାଖିଳସତ୍ତ୍ୱଧାମ୍ନଃ ।
ଲୀଳାକଥାସ୍ତେ କଥିତାଃ ସମାସତଃ
କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନ ନାଜୋଽପ୍ୟଭିଧାତୁମୀଶଃ ॥ ୩୯

ସଂସାରସିନ୍ଧୁମତିଦୁସ୍ତରମୁତ୍ତିତୀର୍ଷୋ-
ର୍ନାନ୍ୟଃ ପ୍ଲବୋ ଭଗବତଃ ପୁରୁଷୋତ୍ତମସ୍ୟ ।
ଲୀଳାକଥାରସନିଷେବଣମନ୍ତରେଣ
ପୁଂସୋ ଭବେଦ୍ ବିବିଧଦୁଃଖଦବାର୍ଦ୍ଦିତସ୍ୟ ॥ ୪୦

ପୁରାଣସଂହିତାମେତାମୃଷିର୍ନାରାୟଣୋଽବ୍ୟୟଃ ।
ନାରଦାୟ ପୁରା ପ୍ରାହ କୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନାୟ ସଃ ॥ ୪୧

ସ ବୈ ମହ୍ୟଂ ମହାରାଜ ଭଗବାନ୍ ବାଦରାୟଣଃ ।
ଇମାଂ ଭାଗବତୀଂ ପ୍ରୀତଃ ସଂହିତାଂ ବେଦସମ୍ମିତାମ୍ ॥ ୪୨

ଏତାଂ ବକ୍ଷ୍ୟତ୍ୟସୌ ସୂତ ଋଷିଭ୍ୟୋ ନୈମିଷାଳୟେ ।
ଦୀର୍ଘସତ୍ରେ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଂପୃଷ୍ଟଃ ଶୌନକାଦିଭିଃ ॥ ୪୩

ପ୍ରଳୟ ହେଉଛି (ଏହାର ନାମ 'ନିତ୍ୟ ପ୍ରଳୟ')। ॥ ୩୬ ॥ ଯେପରି ଜ୍ୟୋତିଷ୍କମାନେ (ଗ୍ରହନକ୍ଷତ୍ରାଦି) ଆକାଶରେ ଅବିରାମ ଗତିରେ ଗ୍ଭଲିଛନ୍ତି, ଅଥଚ ସେମାନଙ୍କର ଗତି ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଦେଖାଯାଉନାହିଁ, ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଅନାଦି-ଅନନ୍ତ କାଳ ହେତୁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଅନୁକ୍ଷଣ ହୋଇଗ୍ଭଲିଥିବା ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ପ୍ରଳୟ ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ଗ୍ଭରିପ୍ରକାର ପ୍ରଳୟ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଲି। ସେଗୁଡ଼ିକର ନାମ ହେଲା—ନିତ୍ୟ ପ୍ରଳୟ, ନୈମିତ୍ତିକ ପ୍ରଳୟ, ପ୍ରାକୃତିକ ପ୍ରଳୟ ଓ ଆତ୍ୟନ୍ତିକ ପ୍ରଳୟ। ବାସ୍ତବରେ କାଳର ସୂକ୍ଷ୍ମଗତି ଏହିପରି ହିଁ ହୋଇଥାଏ ॥ ୩୮ ॥

ହେ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ବିଶ୍ୱବିଧାତା ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଓ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ। ମୁଁ ଯାହା କିଛି ସଂକ୍ଷେପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲି, ତାହା ହେଉଛି ତାଙ୍କରି ଲୀଳାକଥା। ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାମାନଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ତ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୩୯ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁସ୍ତର ସଂସାରସାଗରକୁ ପାରି ହୋଇଯିବାକୁ ଗ୍ଭହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାକଥାରୂପୀ ରସ ସେବନ କରିବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ବା କୌଣସି ନୌକା ନାହିଁ। ଯେଉଁମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ଦୁଃଖଦାବାନଳରେ ଦଗ୍ଧ ହେଉଛନ୍ତି, ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାରୂପୀ ରସାୟନ ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଃଖ ପ୍ରଶମନର ମହୌଷଧି ॥ ୪୦ ॥ ମୁଁ ତୁମକୁ ଯାହା କିଛି ଶୁଣାଇଲି, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତପୁରାଣ। ସନାତନ ଋଷି ନରନାରାୟଣ ପ୍ରଥମେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କୁ ଏହା ଶୁଣାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେ (ନାରଦ) ମୋର ପିତା ମହର୍ଷି କୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନଙ୍କୁ ଏହା ଶୁଣାଇଥିଲେ ॥ ୪୧ ॥ ମହାରାଜ ! ସେହି ବଦରୀବନବିହାରୀ ଭଗବାନ କୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ମୋତେ ଏହି ବେଦତୁଲ୍ୟ ଶ୍ରୀଭାଗବତସଂହିତା ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୪୨ ॥ ହେ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯେତେବେଳେ ଶୌନକାଦି ଋଷି ନୈମିଷାରଣ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ବିରାଟ ଅଧିବେଶନ କରିବେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ପଗ୍ଭରିବାଫଳରେ ପୌରାଣିକ ବକ୍ତା ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ସଂହିତା ଶୁଣାଇବେ ॥ ୪୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

✦✦✦

ଅଥ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ଉପଦେଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅତ୍ରାନୁବର୍ଣ୍ଣ୍ୟତେଽଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ହରିଃ ।
ଯସ୍ୟ ପ୍ରସାଦଜୋ ବ୍ରହ୍ମା ରୁଦ୍ରଃ କ୍ରୋଧସମୁଦ୍ଭବଃ ॥ ୧

ତ୍ୱଂ ତୁ ରାଜନ୍ ମରିଷ୍ୟେତି ପଶୁବୁଦ୍ଧିମିମାଂ ଜହି ।
ନ ଜାତଃ ପ୍ରାଗଭୂତୋଽଦ୍ୟ ଦେହବତ୍ତ୍ୱଂ ନ ନଙ୍କ୍ଷ୍ୟସି ॥ ୨

ନ ଭବିଷ୍ୟସି ଭୂତ୍ୱା ତ୍ୱଂ ପୁତ୍ରପୌତ୍ରାଦିରୂପବାନ୍ ।
ବୀଜାଙ୍କୁରବଦ୍ ଦେହାଦେର୍ବ୍ୟତିରିକ୍ତୋ ଯଥାନଳଃ ॥ ୩

ସ୍ୱପ୍ନେ ଯଥା ଶିରଶ୍ଛେଦଂ ପଞ୍ଚତ୍ୱାଦ୍ୟାତ୍ମନଃ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଯସ୍ମାତ୍ ପଶ୍ୟତି ଦେହସ୍ୟ ତତ ଆତ୍ମା ହ୍ୟଜୋଽମରଃ ॥ ୪

ଘଟେ ଭିନ୍ନେ ଯଥାଽଽକାଶ ଆକାଶଃ ସ୍ୟାଦ୍ ଯଥା ପୁରା ।
ଏବଂ ଦେହେ ମୃତେ ଜୀବୋ ବ୍ରହ୍ମ ସମ୍ପଦ୍ୟତେ ପୁନଃ ॥ ୫

ମନଃ ସୃଜତି ବୈ ଦେହାନ୍ ଗୁଣାନ୍ କର୍ମାଣି ଚାତ୍ମନଃ ।
ତନ୍ମନଃ ସୃଜତେ ମାୟା ତତୋ ଜୀବସ୍ୟ ସଂସୃତିଃ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣରେ ବାରମ୍ବାର ଏବଂ ସର୍ବତ୍ର ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ହିଁ ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଛି । ବ୍ରହ୍ମା ଓ ରୁଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଠାରୁ ପୃଥକ୍ ନୁହନ୍ତି; ତାଙ୍କରି କୃପାରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଓ କ୍ରୋଧରୁ ରୁଦ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଏଥର ତୁମେ "ମୁଁ ମରିଯିବି" ବୋଲି ଯେଉଁ ଧାରଣା ରଖିଛ, ସେହି ପଶୁସୁଲଭ ଅବିବେକମୂଳକ ଧାରଣା ଛାଡ଼ିଦିଅ । ଏହି ଶରୀର ଯେପରି ପ୍ରଥମେ ନ ଥିଲା, ଏବେ ଜନ୍ମ ହେଲା ଓ ଏଥର ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ, ତୁମେ ଯେ ସେହିପରି ପ୍ରଥମେ ନ ଥିଲ, ପରେ ଜନ୍ମ ହେଲ ଏବଂ ଏଥର ମରିଯିବ, ତା' ନୁହେଁ ॥ ୨ ॥ ଯେପରି ବୀଜରୁ ଅଙ୍କୁର ଏବଂ ଅଙ୍କୁରରୁ ବୀଜ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ସେହିପରି ଏକ ଦେହରୁ ଅନ୍ୟ ଦେହ ଓ ସେହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଦେହରୁ ଏକ ତୃତୀୟ ଦେହ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ତୁମେ କାହାଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇନାହଁ, କି ଭବିଷ୍ୟତରେ ବି ପୁତ୍ରପୌତ୍ରାଦିଙ୍କ ଶରୀରରୂପେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବ ନାହିଁ। ଆହେ ! ଅଗ୍ନି ଯେପରି କାଠଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ତାହା କାଠର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ବିନାଶରୁ ସର୍ବଥା ଅତୀତ, ସେହିପରି ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଶରୀର ଆଦିଠାରୁ ସର୍ବଥା ଭିନ୍ନ ॥ ୩ ॥ 'ମୋ ମୁଣ୍ଡ କଟିଗଲା ଓ ମୁଁ ମରିଗଲି; ଲୋକେ ମୋତେ ଶ୍ମଶାନକୁ ନେଇ ପୋଡ଼ିଦେଲେ'—ଏଭଳି ଆମେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ବେଳେ ବେଳେ ଏସବୁ ସତ ପରି ଅନୁଭବ କରୁ; କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ହେଉଛି ଦେହର ଅବସ୍ଥା; ଆତ୍ମାର ନୁହେଁ। ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାର ଦ୍ରଷ୍ଟା ହେଉଛି ସମସ୍ତ ଅବସ୍ଥାରୁ ସର୍ବଥା ଅତୀତ । ସେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଅତୀତ ତଥା ଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧ ପରମତତ୍ତ୍ୱସ୍ୱରୂପ ॥ ୪ ॥ ହାଣ୍ଡି ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ହାଣ୍ଡି ଭିତରର ଆକାଶ (ଶୂନ୍ୟ) ଯେପରି ମହାକାଶ (ମହାଶୂନ୍ୟ)ରେ ମିଶିଯାଏ, ଶରୀରରୂପୀ ଆବରଣ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ବ୍ରହ୍ମ ସେହିପରି ପୂର୍ବବତ୍ ତାର ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱରେ ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଏ । ବସ୍ତୁତଃ ହାଣ୍ଡି ଭିତରର ଆକାଶ ବାହାରର ମହାକାଶଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନ ଥିଲା, ତାହା କେବଳ ହାଣ୍ଡିର ଆବରଣ ହେତୁ ପୃଥକ୍ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଥିଲା; ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜୀବ ବ୍ରହ୍ମଠାରୁ ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଅଭିନ୍ନ ଅଟେ ॥ ୫ ॥ ମନ ହିଁ ଆତ୍ମା ନିମନ୍ତେ ଶରୀର, ବିଷୟ ଓ କର୍ମର କଳ୍ପନା କରିଥାଏ। ସେହି ମନକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ ମାୟା (ଅବିଦ୍ୟା) । ବାସ୍ତବରେ ମାୟା ହିଁ ହେଉଛି ଜୀବର ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପଡ଼ିବାର କାରଣ ॥ ୬ ॥

ସ୍ନେହାଧିଷ୍ଠାନବର୍ତ୍ତ୍ୟଗ୍ନିସଂଯୋଗୋ ଯାବଦୀୟତେ ।
ତତୋ ଦୀପସ୍ୟ ଦୀପତ୍ୱମେବଂ ଦେହକୃତୋ ଭବଃ ।
ରଜଃସତ୍ତ୍ୱତମୋବୃତ୍ତ୍ୟା ଜାୟତେଽଥ ବିନଶ୍ୟତି ॥ ୭

ନ ତତ୍ରାତ୍ମା ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିର୍ଯୋ ବ୍ୟକ୍ତାବ୍ୟକ୍ତୟୋଃ ପରଃ ।
ଆକାଶ ଇବ ଚାଧାରୋ ଧ୍ରୁବୋଽନନ୍ତୋପମସ୍ତତଃ ॥ ୮

ଏବମାତ୍ମାନମାତ୍ମସ୍ଥମାତ୍ମନୈବାମୃଶ ପ୍ରଭୋ ।
ବୁଦ୍ଧ୍ୟାନୁମାନଗର୍ଭିଣ୍ୟା ବାସୁଦେବାନୁଚିନ୍ତୟା ॥ ୯

ଚୋଦିତୋ ବିପ୍ରବାକ୍ୟେନ ନ ତ୍ୱାଂ ଧକ୍ଷ୍ୟତି ତକ୍ଷକଃ ।
ମୃତ୍ୟବୋ ନୋପଧକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ମୃତ୍ୟୂନାଂ ମୃତ୍ୟୁମୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୧୦

ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମ ପରଂ ଧାମ ବ୍ରହ୍ମାହଂ ପରମଂ ପଦମ୍ ।
ଏବଂ ସମୀକ୍ଷନ୍ନାତ୍ମାନମାତ୍ମନ୍ୟାଧାୟ ନିଷ୍କଲେ ॥ ୧୧

ଦଶନ୍ତଂ ତକ୍ଷକଂ ପାଦେ ଲେଲିହାନଂ ବିଷାନନୈଃ ।
ନ ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟସି ଶରୀରଂ ଚ ବିଶ୍ୱଂ ଚ ପୃଥଗାତ୍ମନଃ ॥ ୧୨

ଏତତ୍ତେ କଥିତଂ ତାତ ଯଥାଽଽତ୍ମା ପୃଷ୍ଟବାନ୍ ନୃପ ।
ହରେର୍ବିଶ୍ୱାତ୍ମନଶ୍ଚେଷ୍ଟାଂ କିଂ ଭୂୟଃ ଶ୍ରୋତୁମିଚ୍ଛସି ॥ ୧୩

ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତେଲ, ତେଲ ରହିବାର ଆଧାର, ସଳିତା ଓ ଅଗ୍ନି ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀପର ଦୀପତ୍ୱ ରହିଥାଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କର୍ମ, ମନ, ଶରୀର ଓ ସେଥିରେ ରହିଥିବା ଚୈତନ୍ୟାଧ୍ୟାସ ସହିତ ଜୀବାତ୍ମାର ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଥାଏ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାକୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁମୟ ସଂସାର-ଚକ୍ରରେ ଘୂରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ ଏବଂ ରଜୋଗୁଣ, ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ତଥା ତମୋଗୁଣର ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାକୁ ଉତ୍ପନ୍ନ, ସ୍ଥିତ ଏବଂ ବିନଷ୍ଟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ ॥ ୭ ॥ କିନ୍ତୁ ଦୀପ ଲିଭିଗଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ତତ୍ତ୍ୱରୂପ ତେଜର ବିନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ, ସଂସାର ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ପରେ ବି ସେହିପରି, ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଆତ୍ମା ବିନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ; କାରଣ ଆତ୍ମା ହେଉଛି କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣର, ବ୍ୟକ୍ତ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତର ଅତୀତ । ତାହା ହେଉଛି ଆକାଶ ପରି ସବୁରି ଆଧାର । ତାହା ନିତ୍ୟ, ନିଶ୍ଚଳ ଓ ଅନନ୍ତ । ସତରେ ଆତ୍ମା ହିଁ ଆତ୍ମାର ଉପମା ॥ ୮ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ତୁମେ ନିଜର ବିଶୁଦ୍ଧ ଓ ବିବେକବତୀ ବୁଦ୍ଧିକୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଚିନ୍ତନରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଅ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ନିଜ ଅନ୍ତରରେ ରହିଥିବା ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ୍କାର କର ॥ ୯ ॥ ଦେଖ, ତୁମେ ହେଉଛ ମୃତ୍ୟୁମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ । ତୁମେ ହେଉଛ ଈଶ୍ୱର । ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଶାପରେ ପ୍ରେରିତ ତକ୍ଷକ ତୁମକୁ ଭସ୍ମ କରିଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଆହେ ! ତକ୍ଷକଟା କେତେ, ସ୍ୱୟଂ ମୃତ୍ୟୁ, ଏପରିକି ମୃତ୍ୟୁମାନଙ୍କର ସମୂହ ବି ତୁମ ପାଖରେ ପଶିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥ "ମୁଁ ହିଁ ସର୍ବାଧିଷ୍ଠାନ ପରଂବ୍ରହ୍ମ । ମୁଁ ହିଁ ସର୍ବାଧିଷ୍ଠାନ ବ୍ରହ୍ମ ।"— ତୁମେ ଏହିପରି ଚିନ୍ତନ କରିଚାଲ ଏବଂ ନିଜେ ନିଜକୁ ନିଜର ବାସ୍ତବିକ ସମରସ ଅନନ୍ତ ଅଖଣ୍ଡ ସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥାପନ କରିଦିଅ ॥ ୧୧ ॥ ତକ୍ଷକ ତାହାର ଜିଭକୁ ଲହ ଲହ କରି ଓ ଓଠ କୋଣକୁ ଚାଟି ଚାଟି ଆସି ତାର ବିଷାକ୍ତ ଫଣାରେ ତୁମ ପାଦକୁ ଦଂଶନ କରୁ—ସେଥିକି ଆଦୌ ପରବାୟ କରନି । ତୁମେ ତୁମର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ କେବଳ ଏହି ଶରୀରକୁ କ'ଣ, ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ବି ନିଜଠାରୁ ପୃଥକ୍ ବୋଲି ଦେଖ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତୁମେ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲ, ତାର ଉତ୍ତର ମୁଁ ତୁମକୁ ଦେଇଦେଲି । ଏଥର ଆଉ କ'ଣ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛ, କୁହ ॥ ୧୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧେ
ବ୍ରହ୍ମୋପଦେଶୋ ନାମ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫ ॥

+++

ଅଥ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ପରମଗତି, ଜନ୍ମେଜୟଙ୍କର ସର୍ପଯଜ୍ଞ ଏବଂ ବେଦମାନଙ୍କର ଶାଖାଭେଦ

ସୂତ ଉବାଚ

ଏତନ୍ନିଶମ୍ୟ ମୁନିନାଭିହିତଂ ପରୀକ୍ଷିଦ୍
ବ୍ୟାସାତ୍ମଜେନ ନିଖିଳାତ୍ମଦୃଶା ସମେନ ।
ତତ୍ପାଦମୂଳମୁପସୃତ୍ୟ ନତେନ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନା
ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳିସ୍ତମିଦମାହ ସ ବିଷ୍ଣୁରାତଃ ॥ ୧

ରାଜୋବାଚ

ସିଦ୍ଧୋଽସ୍ମ୍ୟନୁଗୃହୀତୋଽସ୍ମି ଭବତା କରୁଣାତ୍ମନା ।
ଶ୍ରାବିତୋ ଯଚ୍ଚ ମେ ସାକ୍ଷାଦନାଦିନିଧନୋ ହରିଃ ॥ ୨

ନାତ୍ୟଦ୍ଭୁତମହଂ ମନ୍ୟେ ମହତାମଚ୍ୟୁତାତ୍ମନାମ୍ ।
ଅଜ୍ଞେଷୁ ତାପତପ୍ତେଷୁ ଭୂତେଷୁ ଯଦନୁଗ୍ରହଃ ॥ ୩

ପୁରାଣସଂହିତାମେତାମଶ୍ରୌଷ୍ମ ଭବତୋ ବୟମ୍ ।
ଯସ୍ୟାଂ ଖଲୂତ୍ତମଶ୍ଳୋକୋ ଭଗବାନନୁବର୍ଣ୍ଣ୍ୟତେ ॥ ୪

ଭଗବଂସ୍ତକ୍ଷକାଦିଭ୍ୟୋ ମୃତ୍ୟୁଭ୍ୟୋ ନ ବିଭେମ୍ୟହମ୍ ।
ପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ବ୍ରହ୍ମ ନିର୍ବାଣମଭୟଂ ଦର୍ଶିତଂ ତ୍ୱୟା ॥ ୫

ଅନୁଜାନୀହି ମାଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବାଚଂ ଯଚ୍ଛାମ୍ୟଧୋକ୍ଷଜେ ।
ମୁକ୍ତକାମାଶୟଂ ଚେତଃ ପ୍ରବେଶ୍ୟ ବିସୃଜାମ୍ୟସୂନ୍ ॥ ୬

ସୂତ କହିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ବ୍ୟାସନନ୍ଦନ ମହାମୁନି ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ସଚରାଚର ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ନିଜର ଆତ୍ମା ରୂପରେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଏବଂ ବ୍ୟାବହାରିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସମଦୃଷ୍ଟି ରଖନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣାଗତ ତଥା ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଉପଦେଶ ଖୁବ୍ ମନଯୋଗର ସହିତ ଶ୍ରବଣ କଲେ । ଶେଷରେ ସେ ମଥା ଅବନତ କରି ତାଙ୍କ ଚରଣର ଆହୁରି ଟିକିଏ ନିକଟକୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ ଅଞ୍ଜଳି ପାତି ତାଙ୍କୁ ଏହିରୂପେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ॥ ୧ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି କରୁଣାର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ । ମୋ ପ୍ରତି ପରମକୃପା କରି ଆପଣ ମୋ ପାଇଁ ଅନାଦି, ଅନନ୍ତ, ଅଖଣ୍ଡ, ସତ୍ୟ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଓ ଲୀଳାମାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ପରମ ଅନୁଗୃହୀତ ଓ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଗଲି ॥ ୨ ॥ ସାଂସାରିକ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ପରମାର୍ଥବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ ମୋଟେ ନ ଥାଏ । ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାର ଦୁଃଖର ଦାବାନଳରେ ଦଗ୍ଧ ହେଉଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବନ୍ମୟ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ମିଳିବା କୌଣସି ନୂଆ ଅଥବା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ଘଟଣା ନୁହେଁ । ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ତ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ଗୁଣ ॥ ୩ ॥ ମୋତେ ଏବଂ ମୋ ସହିତ ବହୁଲୋକଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦରୁ ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣ ଶ୍ରବଣ କରିବାକୁ ମିଳିଲା । ବଡ଼ ବଡ଼ ଆତ୍ମାରାମ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଯେଉଁ ସ୍ୱରୂପ ଓ ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ମଜ୍ଜିଯାଆନ୍ତି, ଏହି ପୁରାଣର ପଦେ ପଦେ ତାଙ୍କର ସେହି ସ୍ୱରୂପ ଓ ଲୀଳାସବୁ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ॥ ୪ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ମୋତେ ଅଭୟପଦ କଣ, ତାହା ଦର୍ଶାଇଦେଲେ; ବ୍ରହ୍ମ ଓ ଆତ୍ମାର ଏକତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶାଇଦେଲେ । ତା' ଫଳରେ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରମ ଶାନ୍ତିସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଇଛି । ମୁଁ ଆଉ ମୃତ୍ୟୁର ଦୂତ ତକ୍ଷକ ଆଦିଙ୍କୁ ଭୟ କରୁନାହିଁ, କି ଦଳ ଦଳ ମୃତ୍ୟୁମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭୟ କରୁନାହିଁ । ମୁଁ ଅଭୟ ହୋଇଗଲି ॥ ୫ ॥ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଏଥର ଆପଣ ମୋତେ ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ ଯେ, ମୁଁ ମୁହଁ ଖୋଲିବା ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ମୌନ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତା'ସହିତ କାମନାମାନଙ୍କର ସଂସ୍କାରରୁ ବିମୁକ୍ତ ଚିତ୍ତକୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପରେ

ଅଜ୍ଞାନଂ ଚ ନିରସ୍ତଂ ମେ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠୟା ।
ଭବତା ଦର୍ଶିତଂ କ୍ଷେମଂ ପରଂ ଭଗବତଃ ପଦମ୍ ॥ ୭

ବିଲୀନ କରିଦେଇ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଦିଏ ॥ ୬ ॥ ଆପଣ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଲେ, ସେଥିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ମୋର ଅଜ୍ଞାନ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ଆପଣ ମୋତେ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣମୟ ସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ କରାଇଦେଲେ ॥ ୭ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତସ୍ତମନୁଜ୍ଞାପ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ବାଦରାୟଣିଃ ।
ଜଗାମ ଭିକ୍ଷୁଭିଃ ସାକଂ ନରଦେବେନ ପୂଜିତଃ ॥ ୮

ପରୀକ୍ଷିଦପି ରାଜର୍ଷିରାତ୍ମନ୍ୟାତ୍ମାନମାତ୍ମନା ।
ସମାଧାୟ ପରଂ ଦଧ୍ୟାବସ୍ପନ୍ଦାସୁର୍ଯଥା ତରୁଃ ॥ ୯

ପ୍ରାକ୍‌କୂଳେ ବର୍ହିଷ୍ୟାସୀନୋ ଗଙ୍ଗାକୂଳ ଉଦଙ୍‌ମୁଖଃ ।
ବ୍ରହ୍ମଭୂତୋ ମହାଯୋଗୀ ନିଃସଙ୍ଗଶ୍ଛିନ୍ନସଂଶୟଃ ॥ ୧୦

ସୂତ କହିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କୁ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ । ତା'ପରେ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ସମାଗତ ତ୍ୟାଗୀ, ମହାତ୍ମା ଓ ଭିକ୍ଷୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୮ ॥ ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ବାହ୍ୟ ସହାୟତା ବିନା ସ୍ୱୟଂ ନିଜର ଅନ୍ତରାତ୍ମାକୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ସମାହିତ କରିଦେଲେ ଓ ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ବି ଚାଲିଲା ନାହିଁ; ସେ ଗଛ ପରି ସ୍ଥାଣୁ ବା ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇଗଲେ ॥ ୯ ॥ ସେ ଗଙ୍ଗାତଟରେ ଉତ୍ତରକୁ ମୁଖ କରି କୁଶ ଆସନରେ ବସିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି କୁଶଗୁଡ଼ିକର ଅଗ୍ରଭାଗ ପୂର୍ବଆଡ଼କୁ ରହିଥିଲା । ତାଙ୍କର ଆସକ୍ତି ଓ ସଂଶୟ ତ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ତୁଟି ଯାଇଥିଲା । ସେ ବ୍ରହ୍ମ ଓ ଆତ୍ମାର ଏକତାରୂପ ମହାଯୋଗରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୦ ॥

ତକ୍ଷକଃ ପ୍ରହିତୋ ବିପ୍ରାଃ କ୍ରୁଦ୍ଧେନ ଦ୍ୱିଜସୂନୁନା ।
ହନ୍ତୁକାମୋ ନୃପଂ ଗଚ୍ଛନ୍ ଦଦର୍ଶ ପଥି କଶ୍ୟପମ୍ ॥ ୧୧

ତଂ ତର୍ପୟିତ୍ୱା ଦ୍ରବିଣୈର୍ନିବର୍ତ୍ତ୍ୟ ବିଷହାରିଣମ୍ ।
ଦ୍ୱିଜରୂପପ୍ରତିଚ୍ଛନ୍ନଃ କାମରୂପୋଽଦଶନ୍ନୃପମ୍ ॥ ୧୨

ବ୍ରହ୍ମଭୂତସ୍ୟ ରାଜର୍ଷେର୍ଦେହୋଽହିଗରଲାଗ୍ନିନା ।
ବଭୂବ ଭସ୍ମସାତ୍ ସଦ୍ୟଃ ପଶ୍ୟତାଂ ସର୍ବଦେହିନାମ୍ ॥ ୧୩

ହାହାକାରୋ ମହାନାସୀଦ୍ ଭୁବି ଖେ ଦିକ୍ଷୁ ସର୍ବତଃ ।
ବିସ୍ମିତା ହ୍ୟଭବନ୍ ସର୍ବେ ଦେବାସୁରନରାଦୟଃ ॥ ୧୪

ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ମୁନିକୁମାର ଶୃଙ୍ଗୀ ତ କ୍ରୋଧବଶତଃ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଅଭିଶାପ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ତକ୍ଷକ ସର୍ପ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଦଂଶନ କରିବାକୁ ଚାଲିଲା । ବାଟରେ ସେ କଶ୍ୟପ ନାମକ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲା ॥ ୧୧ ॥ ସର୍ପବିଷ ଚିକିତ୍ସା କରିବାରେ କଶ୍ୟପ ନିପୁଣ ଥିଲେ । ତକ୍ଷକ ପ୍ରଚୁର ଧନ ଦେଇ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯିବାରୁ ବିରତ କରିଦେଲା ଏବଂ ନିଜେ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ରୂପ ଧରିପାରୁଥିବାରୁ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଛଦ୍ମରୂପ ଧରି ଯାଇ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଦଂଶନ କରିଦେଲା ॥ ୧୨ ॥ ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତ ତକ୍ଷକ ଦଂଶିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ତକ୍ଷକର ବିଷାଗ୍ନିରେ ତାଙ୍କର ଶରୀର ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିଆଗରେ ଜଳି ଭସ୍ମ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୩ ॥ ପୃଥିବୀ, ଆକାଶ ଓ ସକଳ ଦିଗରେ ବଡ଼ ଜୋର୍‌ରେ ହାହାକାର ଧ୍ୱନି ଶୁଣାଗଲା । ଦେବତା, ଅସୁର, ମନୁଷ୍ୟ ଆଦି ସମସ୍ତେ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ସେହି ପରମଗତି ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୪ ॥

ଦେବଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁର୍ଗନ୍ଧର୍ବାପ୍‌ସରସୋ ଜଗୁଃ ।
ବବୃଷୁଃ ପୁଷ୍ପବର୍ଷାଣି ବିବୁଧାଃ ସାଧୁବାଦିନଃ ॥ ୧୫

ଜନମେଜୟଃ ସ୍ୱପିତରଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତକ୍ଷକଭକ୍ଷିତମ୍ ।
ଯଥା ଜୁହାବ ସଂକ୍ରୁଦ୍ଧୋ ନାଗାନ୍ ସତ୍ରେ ସହ ଦ୍ୱିଜୈଃ ॥ ୧୬

ସର୍ପସତ୍ରେ ସମିଦ୍ଧାଗ୍ନୌ ଦହ୍ୟମାନାନ୍ ମହୋରଗାନ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱେନ୍ଦ୍ରଂ ଭୟସଂବିଗ୍ନସ୍ତକ୍ଷକଃ ଶରଣଂ ଯଯୌ ॥ ୧୭

ଅପଶ୍ୟଂସ୍ତକ୍ଷକଂ ତତ୍ର ରାଜା ପାରୀକ୍ଷିତୋ ଦ୍ୱିଜାନ୍ ।
ଉବାଚ ତକ୍ଷକଃ କସ୍ମାନ୍ନ ଦହ୍ୟେତୋରଗାଧମଃ ॥ ୧୮

ତଂ ଗୋପାୟତି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଶକ୍ରଃ ଶରଣମାଗତମ୍ ।
ତେନ ସଂସ୍ତମ୍ଭିତଃ ସର୍ପସ୍ତସ୍ମାନ୍ନାଗ୍ନୌ ପତତ୍ୟସୌ ॥ ୧୯

ପାରୀକ୍ଷିତ ଇତି ଶ୍ରୁତ୍ୱା ପ୍ରାହର୍ତ୍ୱିଜ ଉଦାରଧୀଃ ।
ସହେନ୍ଦ୍ରସ୍ତକ୍ଷକୋ ବିପ୍ରା ନାଗ୍ନୌ କିମିତି ପାତ୍ୟତେ ॥ ୨୦

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱାଽଽଜୁହୁବୁର୍ବିପ୍ରାଃ ସହେନ୍ଦ୍ରଂ ତକ୍ଷକଂ ମଖେ ।
ତକ୍ଷକାଶୁ ପତସ୍ୱେହ ସହେନ୍ଦ୍ରେଣ ମରୁତ୍ୱତା ॥ ୨୧

ଇତି ବ୍ରହ୍ମୋଦିତାକ୍ଷେପୈଃ ସ୍ଥାନାଦିନ୍ଦ୍ରଃ ପ୍ରଚ୍ୟାଳିତଃ ।
ବଭୂବ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତମତିଃ ସବିମାନଃ ସତକ୍ଷକଃ ॥ ୨୨

ତଂ ପତନ୍ତଂ ବିମାନେନ ସହତକ୍ଷକମମ୍ବରାତ୍ ।
ବିଲୋକ୍ୟାଙ୍ଗିରସଃ ପ୍ରାହ ରାଜାନଂ ତଂ ବୃହସ୍ପତିଃ ॥ ୨୩

ନୈଷ ତ୍ୱୟା ମନୁଷ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ବଧମର୍ହତି ସର୍ପରାଟ୍ ।
ଅନେନ ପୀତମମୃତମଥ ବା ଅଜରାମରଃ ॥ ୨୪

ଦେବତାମାନଙ୍କର ଦୁନ୍ଦୁଭି ସ୍ୱତଃ ବାଜି ଉଠିଲା । ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଅପ୍ସରାମାନେ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଯଶୋଗାନ କଲେ । ଦେବତାମାନେ 'ସାଧୁ ! ସାଧୁ !' ଧ୍ୱନି କରି ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୧୫ ॥

ଜନ୍ମେଜୟ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ ତକ୍ଷକ ଆସି ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କୁ ଦଂଶନ କରିଦେଲା । ତେଣୁ ସେ ଭୀଷଣ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ବିଧିପୂର୍ବକ ଯଜ୍ଞ କରି ସର୍ପମାନଙ୍କୁ ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡରେ ହବନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୬ ॥ ତକ୍ଷକ ଦେଖିଲା ଯେ, ଜନ୍ମେଜୟଙ୍କ ସର୍ପଯଜ୍ଞର ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନିରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାସର୍ପ ମଧ୍ୟ ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟରେ ଯାଇ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଶରଣ ପଶିଲା ॥ ୧୭ ॥ ଏପଟେ ବହୁ ସର୍ପ ଭସ୍ମ ହୋଇଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ତକ୍ଷକ ଆସିଲା ନାହିଁ ଦେଖି ପରୀକ୍ଷିତନନ୍ଦନ ରାଜା ଜନ୍ମେଜୟ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ମହାଶୟ ! ସର୍ପମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିତାନ୍ତ ଅଧମ ସେହି ତକ୍ଷକ କାହିଁକି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସି ଭସ୍ମ ହେଉନାହିଁ ?" ॥ ୧୮ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ କହିଲେ, "ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ତକ୍ଷକ ଯାଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଶରଣ ପଶିଛି; ଇନ୍ଦ୍ର ତାକୁ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼ି ଭସ୍ମ ହେଉନାହିଁ ।" ॥ ୧୯ ॥ ଜନ୍ମେଜୟ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଓ ବୀର ଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସେ କହିଲେ, "ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣ ! ଆପଣମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସମେତ ତକ୍ଷକକୁ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଆହ୍ୱାନ କରି ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞ କୁଣ୍ଡରେ ପକାଇ ଦେଉନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ?" ॥ ୨୦ ॥ ଜନ୍ମେଜୟଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଯଜ୍ଞରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ତକ୍ଷକଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ, "ରେ ତକ୍ଷକ ! ତୁ ମରୁଦ୍‌ଗଣଙ୍କ ସହଚର ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ଆସି ଶୀଘ୍ର ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼ ।" ॥ ୨୧ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଏପରି ଆକର୍ଷଣକାରୀ ମନ୍ତ୍ର ପାଠ କରିବାରୁ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆସନ ଟଳମଳ ହେଲା । ତକ୍ଷକ ସମେତ ବିମାନରେ ବସିଥିବା ଇନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ; ତାଙ୍କ ବିମାନ ତଳକୁ ଖସିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୨୨ ॥ ଅଙ୍ଗିରାନନ୍ଦନ ବୃହସ୍ପତି ଦେଖିଲେ ଯେ, ବିମାନ ଓ ତକ୍ଷକ ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଯଜ୍ଞର ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ସେ ଜନ୍ମେଜୟଙ୍କୁ କହିଲେ, "ହେ ରାଜା ! ସର୍ପରାଜ ତକ୍ଷକକୁ ମାରିଦେବା ତୁମ ପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ସେ ଅମୃତ ପାନ କରିସାରିଛି; ତେଣୁ ଅଜର-ଅମର ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୨୩, ୨୪ ॥

ଜୀବିତଂ ମରଣଂ ଜନ୍ତୋର୍ଗତିଃ ସ୍ୱେନୈବ କର୍ମଣା ।
ରାଜଂସ୍ତତୋଽନ୍ୟୋ ନାନ୍ୟସ୍ୟ ପ୍ରଦାତା ସୁଖଦୁଃଖୟୋଃ ॥ ୨୫

ସର୍ପଚୌରାଗ୍ନିବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ଭ୍ୟଃ କ୍ଷୁତ୍ତୃଡ୍‌ବ୍ୟାଧ୍ୟାଦିଭିର୍ନୃପ ।
ପଞ୍ଚତ୍ୱମୃଚ୍ଛତେ ଜନ୍ତୁର୍ଭୁଙ୍‌କ୍ତ ଆରବ୍ଧକର୍ମ ତତ୍ ॥ ୨୬

ତସ୍ମାତ୍ ସତ୍ରମିଦଂ ରାଜନ୍ ସଂସ୍ଥୀୟେତାଭିଚାରିକମ୍ ।
ସର୍ପା ଅନାଗସୋ ଦଗ୍ଧା ଜନୈର୍ଦିଷ୍ଟଂ ହି ଭୁଜ୍ୟତେ ॥ ୨୭

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତଃ ସ ତଥେତ୍ୟାହ ମହର୍ଷେର୍ମାନୟନ୍ ବଚଃ ।
ସର୍ପସତ୍ରାଦୁପରତଃ ପୂଜୟାମାସ ବାକ୍‌ପତିମ୍ ॥ ୨୮

ସୈଷା ବିଷ୍ଣୋର୍ମହାମାୟାବାଧ୍ୟୟାଲକ୍ଷଣା ଯୟା ।
ମୁହ୍ୟନ୍ତ୍ୟସ୍ୟୈବାତ୍ମଭୂତା ଭୂତେଷୁ ଗୁଣବୃତ୍ତିଭିଃ ॥ ୨୯

ନ ଯତ୍ର ଦମ୍ଭୀତ୍ୟଭୟା ବିରାଜିତା
ମାୟାଽଽତ୍ମବାଦେଽସକୃଦାତ୍ମବାଦିଭିଃ ।
ନ ଯଦ୍‌ବିବାଦୋ ବିବିଧସ୍ତଦାଶ୍ରୟୋ
ମନଶ୍ଚ ସଙ୍କଳ୍ପବିକଳ୍ପବୃତ୍ତି ଯତ୍ ॥ ୩୦

ନ ଯତ୍ର ସୃଜ୍ୟଂ ସୃଜତୋଭୟୋଃ ପରଂ
ଶ୍ରେୟଶ୍ଚ ଜୀବସ୍ତ୍ରିଭିରନ୍ୱିତସ୍ତ୍ୱହମ୍ ।

ହେ ରାଜନ୍ ! ଜଗତର ସବୁ ପ୍ରାଣୀ ନିଜ ନିଜର କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଜୀବନ, ମରଣ ଓ ମରଣୋତ୍ତର ଗତି ଲାଭ କରନ୍ତି । କର୍ମ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କେହି କାହାକୁ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଦେଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ଜନ୍ମେଜୟ ! ସର୍ପ, ଚୋର, ଅଗ୍ନି, ବିଜୁଳି ଆଦିଦ୍ୱାରା ତଥା କ୍ଷୁଧା, ତୃଷା ଓ ରୋଗ ଆଦି କାରଣରୁ ଲୋକେ ମରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଏସବୁ କେବଳ କହିବା କଥା; ବାସ୍ତବରେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ନିଜର ପ୍ରାରବ୍ଧ କର୍ମ ହିଁ ଭୋଗ କରନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ତୁମେ ବହୁ ନିରପରାଧ ସର୍ପଙ୍କୁ ଜାଳି ମାରିସାରିଲଣି । ଏ ଯେଉଁ ଅଭିଚାର ଯଜ୍ଞ କରୁଛ, ଏହା ହେଉଛି ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ହିଂସା । ତେଣୁ ଏହା ବନ୍ଦ କରିଦେବା ଉଚିତ । ଜଗତର ସବୁ ପ୍ରାଣୀ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରାରବ୍ଧ କର୍ମ ହିଁ ଭୋଗ କରନ୍ତି ।'' ॥ ୨୭ ॥

ସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ମହର୍ଷି ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ କଥାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ଜନ୍ମେଜୟ କହିଲେ, ''ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ।'' ଏପରି କହି ସେ ସର୍ପଯଜ୍ଞ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ଓ ଦେବଗୁରୁଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜା କଲେ ॥ ୨୮ ॥ ହେ ଋଷିଗଣ ! ଏସବୁ ଘଟଣା (ବିଦ୍ୱାନ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ମନରେ ମଧ୍ୟ କ୍ରୋଧ ଆସିବା, ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଶାପ ଦିଆଯିବା, ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେବା, ପୁଣି ଜନ୍ମେଜୟଙ୍କ ମନରେ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେବା, ବହୁ ସର୍ପ ମରାଯିବା) ହେଉଛି ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ମହାମାୟା । ଏହି ମାୟା ଅନିର୍ବଚନୀୟା । ଏହି ମାୟାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଜୀବ କ୍ରୋଧାଦି ଗୁଣ-ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କରେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଏକ ଅନ୍ୟକୁ ଦୁଃଖ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ନିଜେ ଦୁଃଖ ଭୋଗନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ନିଜ ଚେଷ୍ଟାରେ ସେହି ଦୁଃଖକୁ ନିବୃତ୍ତ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୯ ॥ 'ଅମୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛି ବଡ଼ ଦାମ୍ଭିକ ଓ କପଟୀ' ମନରେ ଏପରି ଯେଉଁ ଧାରଣା ବାରମ୍ବାର ଉଙ୍କି ମାରିଥାଏ, ତାହା ହେଉଛି ମାୟା । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଠାରେ ପରମାତ୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ହୁଏ, ମାୟା ସେଠାରେ ନିର୍ଭୟରେ ରହିପାରେ ନାହିଁ । ସେଠାରେ ସେ ଡରିମରି ରହିଥାଏ । ନାନାପ୍ରକାର ବାଦବିବାଦ, ମତବାଦ ସବୁକିଛି ମାୟାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ନିର୍ବିଶେଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ନିକଟରେ ଏସବୁ ସବିଶେଷ ବିଷୟର ଆଦୌ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଏପରିକି ସଂକଳ୍ପ-ବିକଳ୍ପ କରୁଥିବା ମନ ମଧ୍ୟ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ନିକଟରେ ଚୁପ୍ ହୋଇଯାଏ; ମନ ହିଁ ସଂକଳ୍ପ-ବିକଳ୍ପଦ୍ୱାରା ଜୀବକୁ ମାୟାରେ ପକାଇଥାଏ ॥ ୩୦ ॥ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ କର୍ମ, କର୍ମର ସାଧନ ଓ କର୍ମଫଳ—ଏହି ତିନି ବସ୍ତୁ ନ ଥାଏ, କି ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ଅହଂକାର ମଧ୍ୟ ନ ଥାଏ । ସେହି

ତଦେତଦୁତ୍ପାଦିତବାଧ୍ୟବାଧକଂ
ନିଷିଧ୍ୟ ଚୋର୍ମୀନ୍ ବିରମେତ୍ ସ୍ୱୟଂ ମୁନିଃ ॥ ୩୧

ପରଂ ପଦଂ ବୈଷ୍ଣବମାମନନ୍ତି ତଦ୍
ଯନ୍ନେତି ନେତୀତ୍ୟତଦୁତ୍ସିସୃକ୍ଷବଃ ।
ବିସୃଜ୍ୟ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟମନନ୍ୟସୌହୃଦା
ହୃଦୋପଗୁହ୍ୟାବସିତଂ ସମାହିତୈଃ ॥ ୩୨

ତ ଏତଦଧିଗଚ୍ଛନ୍ତି ବିଷ୍ଣୋର୍ୟତ୍ ପରମଂ ପଦମ୍ ।
ଅହଂ ମମେତି ଦୌର୍ଜନ୍ୟଂ ନ ଯେଷାଂ ଦେହଗେହଜମ୍ ॥ ୩୩

ଅତିବାଦାଂସ୍ତିତିକ୍ଷେତ ନାବମନ୍ୟେତ କଞ୍ଚନ ।
ନ ଚେମଂ ଦେହମାଶ୍ରିତ୍ୟ ବୈରଂ କୁର୍ବୀତ କେନଚିତ୍ ॥ ୩୪

ନମୋ ଭଗବତେ ତସ୍ମୈ କୃଷ୍ଣାୟାକୁଣ୍ଠମେଧସେ ।
ଯତ୍ପାଦାମ୍ବୁରୁହଧ୍ୟାନାତ୍ ସଂହିତାମଧ୍ୟଗାମିମାମ୍ ॥ ୩୫

ଶୌନକ ଉବାଚ

ପୈଲାଦିଭିର୍ବ୍ୟାସଶିଷ୍ୟୈର୍ବେଦାଚାର୍ୟୈର୍ମହାତ୍ମଭିଃ ।
ବେଦାଶ୍ଚ କତିଧା ବ୍ୟସ୍ତା ଏତତ୍ ସୌମ୍ୟାଭିଧେହି ନଃ ॥ ୩୬

ସୂତ ଉବାଚ

ସମାହିତାତ୍ମନୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ପରମେଷ୍ଠିନଃ ।
ହୃଦ୍ୟାକାଶାଦଭୂନ୍ନାଦୋ ବୃତ୍ତିରୋଧାଦ୍ ବିଭାବ୍ୟତେ ॥ ୩୭

ସ୍ୱରୂପରେ ବାଧା ଉତ୍ପନ୍ନକାରିଣୀ ମାୟା ନ ଥାଏ, କି ମାୟାଦ୍ୱାରା ବାଧିତ ହେଉଥିବା ଅହଙ୍କାରାତ୍ମକ ଜୀବ ମଧ୍ୟ ନ ଥାଏ । ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ଏସବୁର ଅତୀତ । ଏପରି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ମନର ମାୟାମୟୀ ସଂକଳ୍ପ-ବିକଳ୍ପରୂପୀ ତରଙ୍ଗମାନଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେବାପୂର୍ବକ ମୁନି ନିଜର ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ରମଣ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୩୧ ॥ ମୁମୁକ୍ଷୁ ଓ ବିଚାରଶୀଳ ପୁରୁଷମାନେ 'ନେତି ନେତି' ବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ଅନାତ୍ମବସ୍ତୁକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଓ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ପରେ ଶେଷରେ ଯାହାକୁ ଲାଭ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯାହାକୁ କଦାପି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରାଯାଇପାରେ ନାହିଁ କି ପରିତ୍ୟାଗ କରାଯାଇପାରେ ନାହିଁ, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପଦ । ଏହା ସକଳ ମହାତ୍ମା ଓ ଶ୍ରୁତି ଏକସ୍ୱରରେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ପୁରୁଷମାନେ ଅନ୍ତଃକରଣର ମଳ ତଥା ଅନାତ୍ମଭାବନାକୁ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଦୂର କରିଦେଇ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟଦ୍ୱାରା ସେହି ପରମପଦକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସେଥିରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ; ଏହା ହିଁ ତାଙ୍କର ପରମପଦ । ଏହି ପଦ କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କୁ ମିଳେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଶରୀର ପ୍ରତି ଅହଂଭାବ ନ ଥାଏ, କି ଶରୀରସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗୃହ ଆଦି ପଦାର୍ଥରେ ମମତା ନ ଥାଏ । ସତରେ, ଜାଗତିକ ବସ୍ତୁରେ 'ମୁଁ'ପଣ ଓ 'ମୋର'ପଣ ଆରୋପ କରିବା ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଭୁଲ୍ ॥ ୩୩ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ଯେ ଏହି ପରମପଦ ଲାଭର ଅଭିଳାଷ ରଖନ୍ତି, ସେ ଅନ୍ୟର କଟୁବାଣୀ ସହିଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ସେ କାହାକୁ ବି ଅପମାନ ଦେବା ଅନୁଚିତ । ଏହି କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ଶରୀରରେ ଅହଂତ୍ୱ ଓ ମମତ୍ୱ ପୋଷଣ କରି କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ପ୍ରତି କଦାପି ଶତ୍ରୁତା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୩୪ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଅନନ୍ତ । ତାଙ୍କରି ଚରଣକମଳକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବାର ପରିଣାମରେ ମୁଁ ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛି । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଏହି ମହାପୁରାଣ ସମାପ୍ତ କରୁଛି ॥ ୩୫ ॥

ଶୌନକ ପଚ୍ଚରିଲେ—ହେ ସାଧୁଶିରୋମଣି ସୂତ ମହାଭାଗ ! ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ପୈଳ ଆଦି ମହର୍ଷି ତ ବଡ଼ ମହାତ୍ମା ଓ ବେଦର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲେ । ସେମାନେ ବେଦକୁ କେତେ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, କୃପା କରି ଆମକୁ କହନ୍ତୁ ॥ ୩୬ ॥

ସୂତ କହିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଯେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମା ପୂର୍ବସୃଷ୍ଟିର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାକୁ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ବସିଗଲେ,

ଯଦୁପାସନୟା ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଯୋଗିନୋ ମଳମାତ୍ମନଃ ।
ଦ୍ରବ୍ୟକ୍ରିୟାକାରକାଖ୍ୟଂ ଧୂତ୍ୱା ଯାନ୍ତ୍ୟପୁନର୍ଭବମ୍ ॥ ୩୮

ତତୋଽଭୂତ୍ତ୍ରିବୃଦୋଙ୍କାରୋ ଯୋଽବ୍ୟକ୍ତପ୍ରଭବଃ ସ୍ୱରାଟ୍ ।
ଯତ୍ତଲ୍ଲିଙ୍ଗଂ ଭଗବତୋ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ପରମାତ୍ମନଃ ॥ ୩୯

ଶୃଣୋତି ଯ ଇମଂ ସ୍ଫୋଟଂ ସୁପ୍ତଶ୍ରୋତ୍ରେ ଚ ଶୂନ୍ୟଦୃକ୍ ।
ଯେନ ବାଗ୍ ବ୍ୟଜ୍ୟତେ ଯସ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିରାକାଶ ଆତ୍ମନଃ ॥ ୪୦

ସ୍ୱଧାମ୍ନୋ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ସାକ୍ଷାଦ୍ ବାଚକଃ ପରମାତ୍ମନଃ ।
ସ ସର୍ବମନ୍ତ୍ରୋପନିଷଦ୍ୱେଦବୀଜଂ ସନାତନମ୍ ॥ ୪୧

ତସ୍ୟ ହ୍ୟାସଂସ୍ତ୍ରୟୋ ବର୍ଣ୍ଣା ଅକାରାଦ୍ୟା ଭୃଗୂଦ୍ୱହ ।
ଧାର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ଯୈସ୍ତ୍ରୟୋ ଭାବା ଗୁଣନାମାର୍ଥବୃତ୍ତୟଃ ॥ ୪୨

ତତୋଽକ୍ଷରସମାମ୍ନାୟମସୃଜଦ୍ ଭଗବାନଜଃ ।
ଅନ୍ତଃସ୍ଥୋଷ୍ମସ୍ୱରସ୍ପର୍ଶହ୍ରସ୍ୱଦୀର୍ଘାଦିଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୪୩

ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟାକାଶରୁ କଣ୍ଠ, ତାଳୁ ଆଦି ସ୍ଥାନର ସ୍ପର୍ଶବିନା ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସାଧାରଣ ଅନାହତ ନାଦ ପ୍ରକଟିତ ହେଲା । ନିଜର ମନୋବୃତ୍ତିସମୂହକୁ ରୋଧ କରିଦେଲେ ଜୀବ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନାହତ ନାଦ ଅନୁଭବ କରେ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ଶୌନକ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀମାନେ ସେହି ଅନାହତ ନାଦକୁ ଉପାସନା କରନ୍ତି ଏବଂ ତାହାରି ପ୍ରଭାବରେ ଦ୍ରବ୍ୟ (ଭୌତିକ ସାମଗ୍ରୀ), କ୍ରିୟା ଏବଂ କାରକ (ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦି ଉପକରଣ)—ଏସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ପରମଗତି ବା ମୋକ୍ଷ ଲାଭ କରନ୍ତି, ଯେଉଁଥିରେ କି ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁରୂପ ସଂସାରଚକ୍ର ନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥ ସେହି ଅନାହତ ନାଦରୁ 'ଅ'କାର, 'ଉ'କାର ଏବଂ 'ମ'କାର ରୂପୀ ତିନିମାତ୍ରାଯୁକ୍ତ 'ଓଁ'କାର ପ୍ରକଟ ହେଲା । ଏହି ଓଁକାରର ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରକୃତି ଅବ୍ୟକ୍ତରୁ ବ୍ୟକ୍ତରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ଓଁକାର ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଓ ଅନାଦି; ଏବଂ ପରମାତ୍ମସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟ । ଯେଉଁ ପରମ ବସ୍ତୁକୁ ଭଗବାନ, ବ୍ରହ୍ମ ଅଥବା ପରମାତ୍ମା ବୋଲାଯାଏ, ତାହାର ସ୍ୱରୂପକୁ ଓଁକାରଦ୍ୱାରା ହିଁ ବୋଧ କରାଯାଏ ॥ ୩୯ ॥

ଶ୍ରବଣେନ୍ଦ୍ରିୟର ଶକ୍ତି ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଓଁକାରକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ସମସ୍ତ ଅର୍ଥକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରୁଥିବା ସ୍ଫୋଟ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଯେ ଶୁଣେ ଏବଂ ସୁଷୁପ୍ତି ଓ ସମାଧି ଅବସ୍ଥାରେ ଯେ ସବୁକିଛି ବସ୍ତୁର ଅନୁପସ୍ଥିତିକୁ ଜାଣେ, ସେ ହିଁ ହେଉଛି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ବିଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱରୂପ । ଉପରୋକ୍ତ ଓଁକାର ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ହୃଦୟାକାଶରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ବେଦରୂପା ବାଣୀକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରେ ॥ ୪୦ ॥ ଓଁକାର ହେଉଛି ଆପଣା ଆଧାର ପରମାତ୍ମା ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ବାଚକ । ପୁଣି ଓଁକାର ହିଁ ହେଉଛି ସମସ୍ତ ମନ୍ତ୍ର, ଉପନିଷଦ୍ ଓ ବେଦଗଣଙ୍କର ସନାତନ ବୀଜ ॥ ୪୧ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ଓଁକାରରେ ତିନିଟି ବର୍ଣ୍ଣ—ଅ, ଉ ଏବଂ ମ୍ ରହିଛି । ଏହି ତିନି ବର୍ଣ୍ଣ ହିଁ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ, ତମ— ଏହି ତିନିଗୁଣ; ଋକ୍, ଯଜୁଃ, ସାମ—ଏହି ତିନି ନାମ; ଭୂଃ, ଭୁବଃ, ସ୍ୱଃ—ଏହି ତିନି ଅର୍ଥ ଏବଂ ଜାଗ୍ରତ୍, ସ୍ୱପ୍ନ, ସୁଷୁପ୍ତି—ଏହି ତିନି ବୃତ୍ତି ରୂପରେ ତିନି ତିନି ସଂଖ୍ୟକ ଭାବ ଧାରଣ କରେ ॥ ୪୨ ॥ ପୁଣି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ଓଁକାରରୁ ହିଁ ଅନ୍ତଃସ୍ଥ (ଯ, ର, ଲ, ବ), ଉଷ୍ମ (ଶ, ଷ, ସ, ହ), ସ୍ୱର (ଅ'ଠାରୁ ଔ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅକ୍ଷର), ସ୍ପର୍ଶ (କ'ଠାରୁ ମ' ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅକ୍ଷର) ତଥା ହ୍ରସ୍ୱ ଓ ଦୀର୍ଘ ଆଦି ଲକ୍ଷଣରେ

ତେନାସୌ ଚତୁରୋ ବେଦାଂଶ୍ଚତୁର୍ଭିର୍ବଦନୈର୍ବିଭୁଃ ।
ସବ୍ୟାହୃତିକାନ୍ ସୋଙ୍କାରାଂଶ୍ଚାତୁର୍ହୋତ୍ରବିବକ୍ଷୟା ॥ ୪୪

ପୁତ୍ରାନଧ୍ୟାପୟତ୍ତାଂସ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷୀନ୍ ବ୍ରହ୍ମକୋବିଦାନ୍ ।
ତେ ତୁ ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟାରଃ ସ୍ୱପୁତ୍ରେଭ୍ୟଃ ସମାଦିଶନ୍ ॥ ୪୫

ତେ ପରମ୍ପରୟା ପ୍ରାପ୍ତାସ୍ତତ୍ତଚ୍ଛିଷ୍ୟୈର୍ଧୃତବ୍ରତୈଃ ।
ଚତୁର୍ଯୁଗେଷ୍ୱଥ ବ୍ୟସ୍ତା ଦ୍ୱାପରାଦୌ ମହର୍ଷିଭିଃ ॥ ୪୬

କ୍ଷୀଣାୟୁଷଃ କ୍ଷୀଣସତ୍ତ୍ୱାନ୍ ଦୁର୍ମେଧାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ କାଳତଃ ।
ବେଦାନ୍ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷୟୋ ବ୍ୟସ୍ୟନ୍ ହୃଦିସ୍ଥାଚ୍ୟୁତଚୋଦିତାଃ ॥ ୪୭

ଅସ୍ମିନ୍ନପ୍ୟନ୍ତରେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଭଗବାଁଲ୍ଲୋକଭାବନଃ ।
ବ୍ରହ୍ମେଶାଦ୍ୟୈର୍ଲୋକପାଳୈର୍ଯାଚିତୋ ଧର୍ମଗୁପ୍ତୟେ ॥ ୪୮

ପରାଶରାତ୍ ସତ୍ୟବତ୍ୟାମଂଶାଂଶକଳୟା ବିଭୁଃ ।
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣୋ ମହାଭାଗ ବେଦଂ ଚକ୍ରେ ଚତୁର୍ବିଧମ୍ ॥ ୪୯

ଋଗଥର୍ବଯଜୁଃସାମ୍ନାଂ ରାଶୀନୁଦ୍ଧୃତ୍ୟ ବର୍ଗଶଃ ।
ଚତସ୍ରଃ ସଂହିତାଶ୍ଚକ୍ରେ ମନ୍ତ୍ରୈର୍ମଣିଗଣା ଇବ ॥ ୫୦

ତାସାଂ ସ ଚତୁରଃ ଶିଷ୍ୟାନୁପାହୂୟ ମହାମତିଃ ।
ଏକୈକାଂ ସଂହିତାଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନେକୈକସ୍ମୈ ଦଦୌ ବିଭୁଃ ॥ ୫୧

ପୈଲାୟ ସଂହିତାମାଦ୍ୟାଂ ବହ୍ୱୃଚାଖ୍ୟାମୁବାଚ ହ ।
ବୈଶମ୍ପାୟନସଂଜ୍ଞାୟ ନିଗଦାଖ୍ୟଂ ଯଜୁର୍ଗଣମ୍ ॥ ୫୨

ସାମ୍ନାଂ ଜୈମିନୟେ ପ୍ରାହ ତଥା ଛନ୍ଦୋଗସଂହିତାମ୍ ।
ଅଥର୍ବାଙ୍ଗିରସୀଂ ନାମ ସ୍ୱଶିଷ୍ୟାୟ ସୁମନ୍ତବେ ॥ ୫୩

ଯୁକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ରଚନା କଲେ ॥ ୪୩ ॥ ହୋତା, ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ, ଉଦ୍‌ଗାତା ଓ ବ୍ରହ୍ମା—ଏହି ଚାରି ଋତ୍ୱିଜଙ୍କର କର୍ମ କ'ଣ, ତାହା କହିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ବର୍ଣ୍ଣମାଳାଦ୍ୱାରା ସେ ନିଜର ଚାରିମୁଖରେ ଓଁକାର ଓ ବ୍ୟାହୃତି ସହିତ ଚାରିବେଦ ପ୍ରକଟ କଲେ ଏବଂ ନିଜର ପୁତ୍ର ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ମରୀଚି ଆଦିଙ୍କୁ ବେଦାଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କୁ ବେଦ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଧର୍ମ-ଉପଦେଶ ଦେବାରେ ନିପୁଣ ହୋଇଯିବାରୁ ନିଜ ନିଜ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଇଲେ ॥ ୪୪,୪୫ ॥ ତା'ପରେ ପାରମ୍ପରିକ ରୀତିରେ ସେହିମାନଙ୍କର ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଶିଷ୍ୟ-ପ୍ରଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚାରିଯୁଗରେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରୂପରେ ବେଦମାନଙ୍କର ରକ୍ଷା ହୋଇଚାଲିଲା । ଦ୍ୱାପର ଶେଷରେ ମହର୍ଷିମାନେ ବେଦକୁ ବିଭାଜନ ମଧ୍ୟ କରିଦେଲେ ॥ ୪୬ ॥ ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ଲୋକଙ୍କର ଆୟୁ, ଶକ୍ତି ଓ ବୁଦ୍ଧି କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯିବା କଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେହି ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତା ଋଷିମାନେ ନିଜର ହୃଦ୍‌ଦେଶରେ ବିରାଜମାନ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ହିଁ ବେଦକୁ ଅନେକ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଥିଲେ ॥ ୪୭ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ଏହି ବୈବସ୍ୱତ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା-ଶିବ ଆଦି ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା କ୍ରମେ ଅଖିଳ ବିଶ୍ୱର ଜୀବନଦାତା ଭଗବାନ ଧର୍ମସଂସ୍ଥାପନା ନିମନ୍ତେ ମହର୍ଷି ପରାଶରଙ୍କ ଔରସରେ ସତ୍ୟବତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ନିଜର ଅଂଶାଂଶକଳାସ୍ୱରୂପ ବ୍ୟାସଙ୍କ ରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ହେ ପରମ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଶୌନକ ! ସେ ହିଁ ଚଳିତ ଯୁଗରେ ବେଦକୁ ଚାରିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ॥ ୪୮,୪୯ ॥ ଯେପରି ଏକାଠି ମିଶିଯାଇଥିବା ନାନା ପ୍ରକାର ମଣି ମଧ୍ୟରୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଜାତି ଅନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ମଣିକୁ ଅଲଗା ଅଲଗା କରି ଠୁଳ କରାଯାଏ, ମହାମତି ବ୍ୟାସଦେବ ସେହିପରି ମନ୍ତ୍ରସମୁଦାୟ ମଧ୍ୟରୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକରଣ ଅନୁସାରେ ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେସବୁକୁ ଋଗ୍, ଯଜୁଃ, ସାମ ଓ ଅଥର୍ବ—ଏପରି ଚାରିଗୋଟି ସଂହିତାରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଲେ ଏବଂ ନିଜର ଚାରିଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଡକାଇ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସଂହିତା ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ॥ ୫୦,୫୧ ॥ ସେ 'ବହ୍ୱୃଚ' ନାମକ ପ୍ରଥମ ଋକ୍‌ସଂହିତା ପୈଲଙ୍କୁ, 'ନିଗଦ' ନାମକ ଦ୍ୱିତୀୟ ଯଜୁଃସଂହିତା ବୈଶମ୍ପାୟନଙ୍କୁ, ସାମଶ୍ରୁତିମାନଙ୍କର 'ଛନ୍ଦୋଗସଂହିତା' ଜୈମିନିଙ୍କୁ ଏବଂ 'ଅଥର୍ବାଙ୍ଗିରସସଂହିତା' ନିଜର ଶିଷ୍ୟ

ପୈଲଃ ସ୍ୱସଂହିତାମୂଚେ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରମିତୟେ ମୁନିଃ ।
ବାଷ୍କଳାୟ ଚ ସୋଽପ୍ୟାହ ଶିଷ୍ୟେଭ୍ୟଃ ସଂହିତାଂ ସ୍ୱକାମ୍ ॥ ୫୪

ଚତୁର୍ଧା ବ୍ୟସ୍ୟ ବୋଧ୍ୟାୟ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟାୟ ଭାର୍ଗବ ।
ପରାଶରାୟାଗ୍ନିମିତ୍ରେ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରମିତିରାତ୍ମବାନ୍ ॥ ୫୫

ଅଧ୍ୟାପୟତ୍ ସଂହିତାଂ ସ୍ୱାଂ ମାଣ୍ଡୂକେୟମୃଷିଂ କବିମ୍ ।
ତସ୍ୟ ଶିଷ୍ୟୋ ଦେବମିତ୍ରଃ ସୌଭର୍ୟ୍ୟାଦିଭ୍ୟ ଉଚିବାନ୍ ॥ ୫୬

ଶାକଲ୍ୟସ୍ତତ୍ସୁତଃ ସ୍ୱାଂ ତୁ ପଞ୍ଚଧା ବ୍ୟସ୍ୟ ସଂହିତାମ୍ ।
ବାତ୍ସ୍ୟମୁଦ୍‌ଗଲଶାଳୀୟଗୋଖଲ୍ୟଶିଶିରେଷ୍ୱଧାତ୍ ॥ ୫୭

ଜାତୂକର୍ଣ୍ଣ୍ୟଶ୍ଚ ତଚ୍ଛିଷ୍ୟଃ ସନିରୁକ୍ତାଂ ସ୍ୱସଂହିତାମ୍ ।
ବଲାକପୈଜବୈତାଳବିରଜେଭ୍ୟୋ ଦଦୌ ମୁନିଃ ॥ ୫୮

ବାଷ୍କଳିଃ ପ୍ରତିଶାଖାଭ୍ୟୋ ବାଲଖିଲ୍ୟାଖ୍ୟସଂହିତାମ୍ ।
ଚକ୍ରେ ବାଲାୟନିର୍ଭଜ୍ୟଃ କାସାରଶ୍ଚୈବ ତାଂ ଦଧୁଃ ॥ ୫୯

ବହ୍‌ବୃଚଃ ସଂହିତା ହ୍ୟେତା ଏଭିର୍ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିଭିର୍ଧୃତାଃ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱୈତଚ୍ଛନ୍ଦସାଂ ବ୍ୟାସଂ ସର୍ବପାପୈଃ ପ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୬୦

ବୈଶମ୍ପାୟନଶିଷ୍ୟା ବୈ ଚରକାଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟବୋଽଭବନ୍ ।
ଯଚ୍ଚେରୁର୍ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାଂହଃକ୍ଷପଣଂ ସ୍ୱଗୁରୋର୍ବ୍ରତମ୍ ॥ ୬୧

ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟଶ୍ଚ ତଚ୍ଛିଷ୍ୟ ଆହାହୋ ଭଗବନ୍ କିୟତ୍ ।
ଚରିତେନାଳ୍ପସାରାଣାଂ ଚରିଷ୍ୟେଽହଂ ସୁଦୁଶ୍ଚରମ୍ ॥ ୬୨

ଇତ୍ୟୁକ୍ତୋ ଗୁରୁରପ୍ୟାହ କୁପିତୋ ଯାହ୍ୟଲଂ ତ୍ୱୟା ।
ବିପ୍ରାବମନ୍ତ୍ରା ଶିଷ୍ୟେଣ ମଦଧୀତଂ ତ୍ୟଜାଶ୍ୱିତି ॥ ୬୩

ସୁମନ୍ତୁଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇଲେ ॥ ୫୨,୫୩ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ପୈଲ ମୁନି ନିଜର ସଂହିତାକୁ ଦୁଇଭାଗ କରି ଗୋଟିଏ ଭାଗ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରମିତିଙ୍କୁ ଓ ଅନ୍ୟଟି ବାଷ୍କଳଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇଲେ । ବାଷ୍କଳ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଶାଖାକୁ ଚାରିଭାଗ କରିଦେଇ ସେସବୁକୁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ନିଜର ଶିଷ୍ୟ ବୋଧ୍ୟ, ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ, ପରାଶର ଓ ଅଗ୍ନିମିତ୍ରଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇଲେ । ପରମ ସଂଯମୀ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରମିତି ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ମାଣ୍ଡୂକେୟ ଋଷିଙ୍କୁ ନିଜର ସଂହିତାଟି ପଢ଼ାଇଲେ । ମାଣ୍ଡୂକେୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଦେବମିତ୍ର; ସେ ସୌଭରି ଆଦି ଋଷିମାନଙ୍କୁ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଇଲେ ॥ ୫୪-୫୬ ॥ ମାଣ୍ଡୂକେୟଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଶାକଲ୍ୟ । ସେ ନିଜର ସଂହିତାକୁ ପାଞ୍ଚଭାଗ କରି ବାତ୍ସ୍ୟ, ମୁଦ୍ଗଲ, ଶାଳୀୟ, ଗୋଖଲ୍ୟ ଓ ଶିଶିର ନାମକ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇଲେ ॥ ୫୭ ॥ ଶାକଲ୍ୟଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ ଜାତୂକର୍ଣ୍ଣ୍ୟମୁନି । ସେ ନିଜର ସଂହିତାକୁ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ତତ୍‌ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ନିରୁକ୍ତ ସହିତ ସେସବୁକୁ ନିଜର ଶିଷ୍ୟ ବଲାକ, ପୈଜ, ବୈତାଳ ଓ ବିରଜଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇଲେ ॥ ୫୮ ॥ ବାଷ୍କଳଙ୍କ ପୁତ୍ର ବାଷ୍କଳି ସବୁ ଶାଖାକୁ ନେଇ 'ବାଲଖିଲ୍ୟ' ନାମକ ଶାଖା ରଚନା କଲେ । ସେହି ଶାଖାଟିକୁ ବାଲାୟନି, ଭଜ୍ୟ ଏବଂ କାସାର ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୫୯ ॥ ଏହି ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମାନେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅନୁସାରେ ଋଗ୍‌ବେଦ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବହ୍‌ବୃଚ ଶାଖାମାନଙ୍କୁ ଧାରଣ କଲେ । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏହି ବେଦ ବିଭାଜନ ଆଖ୍ୟାନ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସକଳ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୬୦ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ବୈଶମ୍ପାୟନଙ୍କର କେତେକ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଚରକାଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ । ସେମାନେ ନିଜ ଗୁରୁଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାଜନିତ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ବ୍ରତ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ନାମ 'ଚରକାଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ' ହୋଇଥିଲା ॥ ୬୧ ॥ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ମୁନି ମଧ୍ୟ ବୈଶମ୍ପାୟନଙ୍କର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ । ସେ ନିଜ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଭଗବନ୍ ! ଏହି ଚରକାଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ତ ବହୁତ କମ୍; ଏମାନଙ୍କର ବ୍ରତପାଳନରୁ ଆପଣଙ୍କୁ କି ଲାଭ ମିଳିବ ? ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଅତି କଠିନ ତପସ୍ୟା କରିବି ।" ॥ ୬୨ ॥ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ବୈଶମ୍ପାୟନଙ୍କ ମନରେ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହୋଇଗଲା । ସେ କହିଲେ, "ବାସ୍, ବାସ୍; ଚୁପ୍ ରହ ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରୁଥିବା ତୋ ପରି ଶିଷ୍ୟ ମୁଁ ଚାହେଁନା । ତେଣୁ ତୁ ମୋଠାରୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା କିଛି ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛୁ, ଯଥାଶୀଘ୍ର ସେସବୁ ଫେରାଇଦେଇ

ଦେବରାତସୁତଃ ସୋଽପିଚ୍ଛର୍ଦ୍ଦିତ୍ୱା ଯଜୁଷାଂ ଗଣମ୍ ।
ତତୋ ଗତୋଽଥ ମୁନୟୋ ଦଦୃଶୁସ୍ତାନ୍ ଯଜୁର୍ଗଣାନ୍ ॥ ୬୪

ଯଜୂଂଷି ତିତ୍ତିରା ଭୂତ୍ୱା ତଲ୍ଲୋଲୁପତୟାଽଽଦଦୁଃ ।
ତୈତ୍ତିରୀୟା ଇତି ଯଜୁଃଶାଖା ଆସନ୍ ସୁପେଶଲାଃ ॥ ୬୫

ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟସ୍ତତୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଛନ୍ଦାଂସ୍ୟଧିଗବେଷୟନ୍ ।
ଗୁରୋରବିଦ୍ୟମାନାନି ସୂପତସ୍ଥେଽର୍କମୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୬୬

ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଉବାଚ

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ଆଦିତ୍ୟାୟାଖିଳଜଗତାମାତ୍ମସ୍ୱରୂପେଣ କାଳସ୍ୱରୂପେଣ ଚତୁର୍ବିଧଭୂତନିକାୟାନାଂ ବ୍ରହ୍ମାଦିସ୍ତମ୍ବପର୍ଯ୍ୟନ୍ତାନାମନ୍ତର୍ହୃଦୟେଷୁ ବହିରପି ଚାକାଶ ଇବୋପାଧିନାବ୍ୟବଧୀୟମାନୋ ଭବାନେକ ଏବ କ୍ଷଣଲବନିମେଷାବୟବୋପଚିତସଂବତ୍ସରଗଣେନାପାମାଦାନବିସର୍ଗାଭ୍ୟାମିମାଂ ଲୋକଯାତ୍ରାମନୁବହତି ॥ ୬୭ ॥

ଯଦୁ ହ ବାବ ବିବୁଧର୍ଷଭ ସବିତରଦସ୍ତପତ୍ୟନୁସବନମହରହରାମ୍ନାୟବିଧିନୋପତିଷ୍ଠମାନାନାମଖିଲଦୁରିତବୃଜିନବୀଜାବଭର୍ଜନ ଭଗବତଃ ସମଭିଧୀମହି ତପନମଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୬୮ ॥

ଯ ଇହ ବାବ ସ୍ଥିରଚରନିକରାଣାଂ ନିଜନିକେତନାନାଂ ମନଇନ୍ଦ୍ରିୟାସୁଗଣାନନାତ୍ମନଃ ସ୍ୱୟମାତ୍ମାନ୍ତର୍ଯାମୀ ପ୍ରଚୋଦୟତି ॥ ୬୯ ॥

ଏଠାରୁ ଚାଲିଯାଅ ।'' ॥ ୬୩ ॥ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଥିଲେ ଦେବରାତଙ୍କର ପୁତ୍ର । ଗୁରୁ କହିଦେବାମାତ୍ରେ ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିବା ଯଜୁର୍ବେଦ ସଂହିତା ବାନ୍ତି କରିଦେଇ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲେ । ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଯଜୁର୍ବେଦ ବାନ୍ତି କରିଦେଇ ଚାଲିଯିବାରୁ ତାହା ଦେଖି ଅନ୍ୟ ମୁନିମାନଙ୍କ ମନରେ ତାହା ନିଜେ ଗ୍ରହଣ କରିବାଲାଗି ଲୋଭ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇ ବାନ୍ତି କରିଦିଆଯାଇଥିବା ମନ୍ତ୍ରକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅନୁଚିତ ହେବ ବୋଲି ଜାଣି ସେମାନେ ନିଜେ ତିତ୍ତିର (ଏକପ୍ରକାର ପକ୍ଷୀ) ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସେହି ସଂହିତାକୁ ଖୁମ୍ପି ଖାଇଗଲେ । ଏହାଫଳରେ ଯଜୁର୍ବେଦର ସେହି ପରମ ରମଣୀୟ ଶାଖାଟି 'ତୈତ୍ତିରୀୟ' ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା ॥ ୬୪,୬୫ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ଏଥର ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ''ଯାଉଛି, ମୁଁ ଏପରି ଶ୍ରୁତି ପ୍ରାପ୍ତ କରିବି, ଯାହା କି ମୋର ଗୁରୁଙ୍କ ପାଖରେ ବି ନ ଥିବ ।'' ଏପରି ଭାବି ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୬୬ ॥

ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ—''ମୁଁ ଓଁକାରସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜଗତର ଆତ୍ମା ଓ କାଳସ୍ୱରୂପ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତୃଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେସବୁ ଜରାୟୁଜ, ଅଣ୍ଡଜ, ସ୍ୱେଦଜ ଓ ଉଦ୍ଭିଜ୍ଜ ପ୍ରାଣୀ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଓ ବାହାରେ ଆକାଶ ପରି ସମାନଭାବରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଉପାଧିଧର୍ମରୁ ଅସଙ୍ଗ ହୋଇ ରହିଥିବା ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଭଗବାନ । ଆପଣ ହିଁ କ୍ଷଣ, ଲବ, ନିମେଷ ଆଦି ଅବୟବସମୂହରେ ସଂଘଟିତ ସଂବତ୍ସରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏବଂ ଜଳର ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନଦ୍ୱାରା ସକଳ ପ୍ରାଣୀଜଗତର ଜୀବନଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି ॥ ୬୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରତ୍ୟହ ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟାରେ ବେଦବିଧିରେ ଆପଣଙ୍କର ଉପାସନା କରନ୍ତି, ଆପଣ ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ପାପ ଓ ଦୁଃଖର ବୀଜକୁ ଭସ୍ମ କରିଦିଅନ୍ତି । ହେ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ସୃଷ୍ଟିର ମୂଳକାରଣ ଏବଂ ସମସ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ସ୍ୱାମୀ । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ତେଜୋମୟମଣ୍ଡଳକୁ ଆମ୍ଭେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକାଗ୍ରତାର ସହିତ ଧ୍ୟାନ କରୁଛୁ ॥ ୬୮ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ଓ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ । ଜଗତରେ ଯେତେ ଚରାଚର ପ୍ରାଣୀ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ଆଶ୍ରିତ । ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଅଚେତନ ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରାଣମାନଙ୍କର

ଯ ଏବେମଂ ଲୋକମତିକରାଳବଦନାନ୍ଧକାରସଂଜ୍ଞା-
ଜଗରଗ୍ରହଗିଳିତଂ ମୃତକମିବ ବିଚେତନମବଲୋକ୍ୟାନୁ-
କମ୍ପୟା ପରମକାରୁଣିକ ଈକ୍ଷୟୈବୋତ୍ଥାପ୍ୟାହରହରନୁ-
ସବନଂ ଶ୍ରେୟସି ସ୍ୱଧର୍ମାଖ୍ୟାତ୍ମାବସ୍ଥାନେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତୟତ୍ୟ-
ବନିପତିରିବାସାଧୂନାଂ ଭୟମୁଦୀରୟନ୍ନଟତି ॥ ୭୦ ॥
ପରିତ ଆଶାପାଲୈସ୍ତତ୍ର ତତ୍ର କମଳକୋଶାଞ୍ଜଳି-
ଭିରୁପହୃତାର୍ହଣଃ ॥ ୭୧ ॥ ଅଥ ହ ଭଗବଂସ୍ତବ
ଚରଣନଳିନଯୁଗଳଂ ତ୍ରିଭୁବନଗୁରୁଭିର୍ବନ୍ଦିତ-
ମହମୟାତୟାମଯଜୁଃକାମ ଉପସରାମୀତି ॥ ୭୨ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ସ୍ତୁତଃ ସ ଭଗବାନ୍ ବାଜିରୂପଧରୋ ହରିଃ ।
ଯଜୂଂଷ୍ୟଯାତୟାମାନି ମୁନୟେଽଦାତ୍ ପ୍ରସାଦିତଃ ॥ ୭୩

ଯଜୁର୍ଭିରକରୋଚ୍ଛାଖା ଦଶପଞ୍ଚ ଶତୈର୍ବିଭୁଃ ।
ଜଗୃହୁର୍ବାଜସନ୍ୟସ୍ତାଃ କାଣ୍ୱମାଧ୍ୟନ୍ଦିନାଦୟଃ ॥ ୭୪

ଜୈମିନେଃ ସାମଗସ୍ୟାସୀତ୍ ସୁମନ୍ତୁସ୍ତନୟୋ ମୁନିଃ ।
ସୁନ୍ୱାଂସ୍ତୁ ତତ୍ସୁତସ୍ତାଭ୍ୟାମେକୈକାଂ ପ୍ରାହ ସଂହିତାମ୍ ॥ ୭୫

ସୁକର୍ମା ଚାପି ତଚ୍ଛିଷ୍ୟଃ ସାମବେଦତରୋର୍ମହାନ୍ ।
ସହସ୍ରସଂହିତାଭେଦଂ ଚକ୍ରେ ସାମ୍ନାଂ ତତୋ ଦ୍ୱିଜଃ ॥ ୭୬

ପ୍ରେରକ।* ॥ ୬୯ ॥ ଏ ସମଗ୍ର ଜଗତ ପ୍ରତିଦିନ ଅନ୍ଧକାରରୂପୀ ଅଜଗରର ବିକରାଳ ମୁଖରେ ପଡ଼ି ଅଚେତ ଓ ନିର୍ଜୀବ ଶବ ପରି ହୋଇଯାଏ। କିନ୍ତୁ ଆପଣ ତ କରୁଣାସ୍ୱରୂପ; ତେଣୁ ଆପଣ କୃପା କରି ନିଜର ଦୃଷ୍ଟିପାତମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସଚେତ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ପରମ କଲ୍ୟାଣର ସାଧନ ହେଉଥିବା ସମୟାନୁକୂଳ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନରେ ନିୟୋଜିତ କରି ଆତ୍ମାଭିମୁଖୀ କରିଥାନ୍ତି। ରାଜା ଯେପରି ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରିବାଛଳରେ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିଥାନ୍ତି, ଆପଣ ସେହିପରି ଚୋର, ଜାର ଆଦି ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିବା ସହିତ ସର୍ବତ୍ର ବିଚରଣ କରନ୍ତି ॥ ୭୦ ॥ ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଅବସ୍ଥିତ ସମସ୍ତ ଲୋକପାଳ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ନିଜ ନିଜର କମଳକଳି ସମାନ ଅଞ୍ଜଳିମାନଙ୍କରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଉପହାର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୭୧ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମଯୁଗଳ ତ୍ରିଲୋକର ଗୁରୁସଦୃଶ ମହାନୁଭାବମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦିତ। ମୁଁ ଏହି ଅଭିଳାଷ ନେଇ ଆପଣଙ୍କର ଚରଣଯୁଗଳର ଶରଣ ଯାଉଛି ଯେ, ମୋତେ ଏପରି ଯଜୁର୍ବେଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ, ଯାହା କି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାହାକୁ ବି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିବ।" ॥ ୭୨ ॥

ସୂତ କହିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ମୁନି ଭଗବାନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅଶ୍ୱରୂପରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଯଜୁର୍ବେଦର ସେହିସବୁ ମନ୍ତ୍ର ଉପଦେଶ ଦେଲେ, ଯାହା କି ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ବି ପାଇପାରି ନ ଥିଲେ ॥ ୭୩ ॥ ତା'ପରେ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ମୁନି ଯଜୁର୍ବେଦର ଅସଂଖ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରକୁ ପନ୍ଦରଟି ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଲେ। ସେସବୁ ବାଜସନେୟ ଶାଖା ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ। କଣ୍ୱ, ମାଧ୍ୟନ୍ଦିନ ଆଦି ଋଷିମାନେ ସେହିସବୁ ଶାଖା ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୭୪ ॥

ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ କହିସାରିଛି ଯେ, ମହର୍ଷି କୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ବ୍ୟାସ ଜୈମିନି ମୁନିଙ୍କୁ ସାମସଂହିତା ପଢ଼ାଇଥିଲେ। ଜୈମିନିଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ସୁମନ୍ତୁ ଓ ନାତିଙ୍କ ନାମ ସୁନ୍ୱାନ୍। ଜୈମିନି ନିଜର ପୁତ୍ର ଓ ନାତିଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସଂହିତା ପଢ଼ାଇଲେ ॥ ୭୫ ॥ ଜୈମିନିଙ୍କର ସୁକର୍ମା ବୋଲି ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ। ସେ ଜଣେ ମହାନ୍ ପୁରୁଷ ଥିଲେ। ବୃକ୍ଷ ଯେପରି ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଶାଖା ମେଲିଦିଏ, ସୁକର୍ମା ସେହିପରି ସାମବେଦର ଏକହଜାର ସଂହିତା ରଚନା

* ମୂଳ ସଂସ୍କୃତର ୬୭, ୬୮ ଓ ୬୯ ଏହି ତିନିଟି ବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ଯଥାକ୍ରମେ ଗାୟତ୍ରୀମନ୍ତ୍ରର 'ତତ୍ ସବିତୁର୍ବରେଣ୍ୟମ୍', 'ଭର୍ଗୋ ଦେବସ୍ୟ ଧୀମହି' ଓ 'ଧିୟୋ ଯୋ ନଃ ପ୍ରଚୋଦୟାତ୍'—ଏହି ତିନି ଚରଣର ବ୍ୟାଖ୍ୟାପୂର୍ବକ ଭଗବାନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରାଯାଇଛି ।

ହିରଣ୍ୟନାଭଃ କୌସଲ୍ୟଃ ପୌଷ୍ୟଞ୍ଜିଶ୍ଚ ସୁକର୍ମଣଃ ।
ଶିଷ୍ୟୌ ଜଗୃହତୁଶ୍ଚାନ୍ୟ ଆବନ୍ତ୍ୟୋ ବ୍ରହ୍ମବିତ୍ତମଃ ॥ ୭୭

ଉଦୀଚ୍ୟାଃ ସାମଗାଃ ଶିଷ୍ୟା ଆସନ୍ ପଞ୍ଚଶତାନି ବୈ ।
ପୌଷ୍ୟଞ୍ଜ୍ୟାବନ୍ତ୍ୟୟୋଶ୍ଚାପି ତାଂଶ୍ଚ ପ୍ରାଚ୍ୟାନ୍ ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ॥ ୭୮

ଲୌଗାକ୍ଷିର୍ମାଙ୍ଗଳିଃ କୁଲ୍ୟଃ କୁସୀଦଃ କୁକ୍ଷିରେବ ଚ ।
ପୌଷ୍ୟଞ୍ଜିଶିଷ୍ୟା ଜଗୃହୁଃ ସଂହିତାସ୍ତେ ଶତଂ ଶତମ୍ ॥ ୭୯

କୃତୋ ହିରଣ୍ୟନାଭସ୍ୟ ଚତୁର୍ବିଂଶତିସଂହିତାଃ ।
ଶିଷ୍ୟ ଉଚେ ସ୍ୱଶିଷ୍ୟେଭ୍ୟଃ ଶେଷା ଆବନ୍ତ୍ୟ ଆତ୍ମବାନ୍ ॥ ୮୦

କରିଦେଲେ ॥ ୭୬ ॥ ସୁକର୍ମାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ କୋସଳଦେଶ-ନିବାସୀ ହିରଣ୍ୟନାଭ, ପୌଷ୍ୟଞ୍ଜି ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆବନ୍ତ୍ୟ ସେହି ଶାଖାଗୁଡ଼ିକ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୭୭ ॥ ପୌଷ୍ୟଞ୍ଜି ଓ ଆବନ୍ତ୍ୟଙ୍କର ପାଞ୍ଚଶହ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଉତ୍ତର ଦିଗର ନିବାସୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଔଦିଚ୍ୟ ସାମବେଦୀ ବୋଲାଯାଉଥିଲା । ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାଚ୍ୟ ସାମବେଦୀ ମଧ୍ୟ ବୋଲାଯାଏ । ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସଂହିତା ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ॥ ୭୮ ॥ ପୌଷ୍ୟଞ୍ଜିଙ୍କର ଲୌଗାକ୍ଷି, ମାଙ୍ଗଳି, କୁଲ୍ୟ, କୁସୀଦ ଓ କୁକ୍ଷି ନାମକ ଶିଷ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଶହେ ଶହେ ସଂହିତା ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ॥ ୭୯ ॥ ହିରଣ୍ୟନାଭଙ୍କର କୃତ ବୋଲି ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ । ସେ ନିଜର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଚବିଶଟି ସଂହିତା ପଢ଼ାଇଲେ । ଅବଶିଷ୍ଟ ସଂହିତାଗୁଡ଼ିକ ପରମ ସଂଯମୀ ଆବନ୍ତ୍ୟ ନିଜ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଏପରିଭାବରେ ସାମବେଦର ବିସ୍ତାର ହୋଇଗଲା ॥ ୮୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ବେଦଶାଖାପ୍ରଣୟନଂ ନାମ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬ ॥

+++

ଅଥ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅଥର୍ବବେଦର ବିଭିନ୍ନ ଶାଖା ଓ ପୁରାଣମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ

ସୂତ ଉବାଚ

ଅଥର୍ବବିତ୍ ସୁମନ୍ତୁଶ୍ଚ ଶିଷ୍ୟମଧ୍ୟାପୟତ୍ ସ୍ୱକାମ୍ ।
ସଂହିତାଂ ସୋଽପି ପଥ୍ୟାୟ ବେଦଦର୍ଶାୟ ଚୋକ୍ତବାନ୍ ॥ ୧

ଶୌକ୍ଳାୟନିର୍ବ୍ରହ୍ମବଲିର୍ମୋଦୋଷଃ ପିପ୍ପଳାୟନିଃ ।
ବେଦଦର୍ଶସ୍ୟ ଶିଷ୍ୟାସ୍ତେ ପଥ୍ୟଶିଷ୍ୟାନଥୋ ଶୃଣୁ ॥ ୨

କୁମୁଦଃ ଶୁନକୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଜାଜଲିଶ୍ଚାପ୍ୟଥର୍ବବିତ୍ ।
ବଭ୍ରୁଃ ଶିଷ୍ୟୋଽଥାଙ୍ଗିରସଃ ସୈନ୍ଧବାୟନ ଏବ ଚ ।
ଅଧୀୟେତାଂ ସଂହିତେ ଦ୍ୱେ ସାବର୍ଣ୍ୟାଦ୍ୟାସ୍ତଥାପରେ ॥ ୩

ନକ୍ଷତ୍ରକଳ୍ପଃ ଶାନ୍ତିଶ୍ଚ କଶ୍ୟପାଙ୍ଗିରସାଦୟଃ ।
ଏତେ ଆଥର୍ବଣାଚାର୍ଯ୍ୟାଃ ଶୃଣୁ ପୌରାଣିକାନ୍ ମୁନେ ॥ ୪

ସୂତ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ମୁଁ କହିସାରିଛି ଯେ, ସୁମନ୍ତୁ ମୁନି ଥିଲେ ଅଥର୍ବବେଦର ଜ୍ଞାତା । ସେ ତାଙ୍କର ସଂହିତା ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟ କବନ୍ଧଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇଲେ । କବନ୍ଧ ସଂହିତାକୁ ଦୁଇଭାଗ କରିଦେଇ ତାହା ପଥ୍ୟ ଓ ବେଦଦର୍ଶଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇଲେ ॥ ୧ ॥ ବେଦଦର୍ଶଙ୍କର ଶୌକ୍ଳାୟନି, ବ୍ରହ୍ମବଳି, ମୋଦୋଷ ଓ ପିପ୍ପଳାୟନି ନାମରେ ଗ୍ରରି ଜଣ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ । ଏଥର ପଥ୍ୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ନାମ ଶୁଣ ॥ ୨ ॥ ପଥ୍ୟଙ୍କର ତିନି ଜଣ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ; ସେମାନେ ହେଲେ କୁମୁଦ, ଶୁନକ ଓ ଅଥର୍ବବେତ୍ତା ଜାଜଳି । ଅଙ୍ଗିରାଗୋତ୍ରରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ଶୁନକଙ୍କର ବଭ୍ରୁ ଓ ସୈନ୍ଧବାୟନ ନାମରେ ଦୁଇ ଜଣ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଦୁଇଟି ସଂହିତା ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । ଏମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅଥର୍ବବେଦର ଆଗ୍ର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୈନ୍ଧବାୟନ ଆଦିଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ସାବର୍ଣ୍ୟ ଆଦି ତଥା ନକ୍ଷତ୍ରକଳ୍ପ, ଶାନ୍ତି, କଶ୍ୟପ, ଆଙ୍ଗିରସ ଆଦି ବହୁ ବିଦ୍ୱାନ୍ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ଏଥର ତୁମକୁ ପୁରାଣବିତ୍‌ମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହୁଛି, ଶୁଣ ॥ ୩,୪ ॥

ତ୍ରୟ୍ୟାରୁଣିଃ କଶ୍ୟପଶ୍ଚ ସାବର୍ଣ୍ଣିରକୃତବ୍ରଣଃ ।
ବୈଶମ୍ପାୟନହାରୀତୌ ଷଟ୍ ବୈ ପୌରାଣିକା ଇମେ ॥ ୫

ଅଧୀୟନ୍ତ ବ୍ୟାସଶିଷ୍ୟାତ୍ ସଂହିତାଂ ମତ୍ପିତୁର୍ମୁଖାତ୍ ।
ଏକୈକାମହମେତେଷାଂ ଶିଷ୍ୟଃ ସର୍ବାଃ ସମଧ୍ୟଗାମ୍ ॥ ୬

କଶ୍ୟପୋଽହଂ ଚ ସାବର୍ଣ୍ଣୀ ରାମଶିଷ୍ୟୋଽକୃତବ୍ରଣଃ ।
ଅଧୀମହି ବ୍ୟାସଶିଷ୍ୟାଚ୍ଚତସ୍ରୋ ମୂଳସଂହିତାଃ ॥ ୭

ପୁରାଣଲକ୍ଷଣଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିଭିର୍ନିରୂପିତମ୍ ।
ଶୃଣୁଷ୍ୱ ବୁଦ୍ଧିମାଶ୍ରିତ୍ୟ ବେଦଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରତଃ ॥ ୮

ସର୍ଗୋଽସ୍ୟାଥ ବିସର୍ଗଶ୍ଚ ବୃତ୍ତୀ ରକ୍ଷାନ୍ତରାଣି ଚ ।
ବଂଶୋ ବଂଶାନୁଚରିତଂ ସଂସ୍ଥା ହେତୁରପାଶ୍ରୟଃ ॥ ୯

ଦଶଭିର୍ଲକ୍ଷଣୈର୍ୟୁକ୍ତଂ ପୁରାଣଂ ତଦ୍ବିଦୋ ବିଦୁଃ ।
କେଚିତ୍ ପଞ୍ଚବିଧଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ମହଦଲ୍ପବ୍ୟବସ୍ଥୟା ॥ ୧୦

ଅବ୍ୟାକୃତଗୁଣକ୍ଷୋଭାନ୍ମହତସ୍ତ୍ରିବୃତୋଽହମଃ ।
ଭୂତମାତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥାନାଂ ସମ୍ଭବଃ ସର୍ଗ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୧୧

ପୁରୁଷାନୁଗୃହୀତାନାମେତେଷାଂ ବାସନାମୟଃ ।
ବିସର୍ଗୋଽୟଂ ସମାହାରୋ ବୀଜାଦ୍ ବୀଜଂ ଚରାଚରମ୍ ॥ ୧୨

ବୃତ୍ତିର୍ଭୂତାନି ଭୂତାନାଂ ଚରାଣାମଚରାଣି ଚ ।
କୃତା ସ୍ୱେନ ନୃଣାଂ ତତ୍ର କାମାଚ୍ଚୋଦନୟାପି ବା ॥ ୧୩

ହେ ଶୌନକ ! ପୁରାଣବିତ୍ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଛଅଜଣ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ; ସେମାନେ ହେଲେ ତ୍ରୟ୍ୟାରୁଣି, କଶ୍ୟପ, ସାବର୍ଣ୍ଣି, ଅକୃତବ୍ରଣ, ବୈଶମ୍ପାୟନ ଓ ହାରୀତ ॥ ୫ ॥ ଏମାନେ ମୋର ପିତାଙ୍କ ଠାରୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପୁରାଣସଂହିତା ପଢ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ମୋର ପିତା ସ୍ୱୟଂ ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କ ଠାରୁ ଏସବୁ ସଂହିତା ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ସେହି ଛଅ ଜଣ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ସମସ୍ତ ସଂହିତା ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲି ॥ ୬ ॥ ଏହି ଛଅଟି ସଂହିତା ଛଡ଼ା ଆହୁରି ଚାରିଟି ମୂଳ ସଂହିତା ମଧ୍ୟ ଅଛି । ସେହି ଚାରିଟି ସଂହିତା ମଧ୍ୟ ମୁଁ କଶ୍ୟପ, ସାବର୍ଣ୍ଣି, ପରଶୁରାମଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଅକୃତବ୍ରଣଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ତଥା ମୋର ପିତା ଶ୍ରୀରୋମହର୍ଷଣଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲି ॥ ୭ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ମହର୍ଷିମାନେ ବେଦ ଓ ଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ପୁରାଣର ଲକ୍ଷଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଛନ୍ତି । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଧୀରସ୍ଥିର ହୋଇ, ମନ ଦେଇ ସେହି ଲକ୍ଷଣମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣ ॥ ୮ ॥ ପୁରାଣବିତ୍ ବିଦ୍ୱାନମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ପୁରାଣର ଦଶଟି ଲକ୍ଷଣ ରହିଛି, ଯଥା—**ସର୍ଗ, ବିସର୍ଗ, ବୃତ୍ତି, ରକ୍ଷା, ମନ୍ୱନ୍ତର, ବଂଶ, ବଂଶାନୁଚରିତ, ସଂସ୍ଥା (ପ୍ରଳୟ), ହେତୁ (ଊତି)** ଏବଂ **ଅପାଶ୍ରୟ** । କେତେକ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ପୁରାଣର ପାଞ୍ଚଟି ଲକ୍ଷଣ ଥିବା କଥା ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଉଭୟ କଥା ଠିକ୍; କାରଣ ମହାପୁରାଣରେ ଦଶଟି ଲକ୍ଷଣ ଥାଏ ଏବଂ ଛୋଟ ଛୋଟ ପୁରାଣରେ ଥାଏ ପାଞ୍ଚଟି ଲକ୍ଷଣ ॥ ୯,୧୦ ॥ (ସେସବୁ ଲକ୍ଷଣର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣ ।) ମୂଳ-ପ୍ରକୃତିରେ ଲୀନ ହୋଇଥିବା ଗୁଣମାନେ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହେଲେ, ମହତତ୍ତ୍ୱର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ । ମହତତ୍ତ୍ୱରୁ ତାମସ, ରାଜସ ଓ ବୈକାରିକ (ସାତ୍ତ୍ୱିକ)—ଏପରି ତିନିପ୍ରକାର ଅହଂକାର ଜାତ ହୁଏ । ତ୍ରିବିଧ ଅହଂକାରରୁ ହିଁ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ବିଷୟମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ । ଏହି ଉତ୍ପତ୍ତିକ୍ରମର ନାମ **ସର୍ଗ** ॥ ୧୧ ॥ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ମହତତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ତତ୍ତ୍ୱମାନେ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ପାଇଥାନ୍ତି । ଜୀବମାନଙ୍କର ପୂର୍ବଜନ୍ମର କର୍ମ ଅନୁରୂପ ସତ୍ ଓ ଅସତ୍ ବାସନାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟରୁ ସେହିସବୁ ତତ୍ତ୍ୱ ଚରାଚର ଜୀବମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏକ ବୀଜରୁ ଅନ୍ୟ ବୀଜ ସୃଷ୍ଟି ହେବା ରୀତିରେ ଶରୀର ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ଏପରି ସୃଷ୍ଟି କ୍ରିୟାକୁ **ବିସର୍ଗ** କୁହାଯାଏ ॥ ୧୨ ॥ ଅଚର ପଦାର୍ଥ ହେଉଛି ଚରପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବନନିର୍ବାହର ସାମଗ୍ରୀ । ଚରପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଗ୍ଧ ଆଦି ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ସାମଗ୍ରୀ । ଏହିସବୁ ଜୀବନନିର୍ବାହ ସାମଗ୍ରୀ ମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟି ସାମଗ୍ରୀ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ସ୍ୱଭାବ ହେତୁ କାମନା ଅନୁସାରେ ସ୍ଥିର କରେ ତ, ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ଶାସ୍ତ୍ର-ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ସ୍ଥିର କରେ ॥ ୧୩ ॥

ରକ୍ଷାଚ୍ୟୁତାବତାରେହା ବିଶ୍ୱସ୍ୟାନୁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ।
ତିର୍ଯ୍ୟଙ୍‌ମର୍ତ୍ତ୍ୟର୍ଷିଦେବେଷୁ ହନ୍ୟନ୍ତେ ଯୈସ୍ତ୍ରୟୀଦ୍ୱିଷଃ ॥ ୧୪

ମନ୍ୱନ୍ତରଂ ମନୁର୍ଦେବା ମନୁପୁତ୍ରାଃ ସୁରେଶ୍ୱରଃ ।
ଋଷୟୋଂଽଶାବତାରଶ୍ଚ ହରେଃ ଷଡ୍‌ବିଧମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୧୫

ରାଜ୍ଞାଂ ବ୍ରହ୍ମପ୍ରସୂତାନାଂ ବଂଶସ୍ତ୍ରୈକାଳିକୋଽନ୍ୱୟଃ ।
ବଂଶାନୁଚରିତଂ ତେଷାଂ ବୃତ୍ତଂ ବଂଶଧରାଶ୍ଚ ଯେ ॥ ୧୬

ନୈମିତ୍ତିକଃ ପ୍ରାକୃତିକୋ ନିତ୍ୟ ଆତ୍ୟନ୍ତିକୋ ଲୟଃ ।
ସଂସ୍ଥେତି କବିଭିଃ ପ୍ରୋକ୍ତା ଚତୁର୍ଦ୍ଧାସ୍ୟ ସ୍ୱଭାବତଃ ॥ ୧୭

ହେତୁର୍ଜୀବୋଽସ୍ୟ ସର୍ଗାଦେରବିଦ୍ୟାକର୍ମକାରକଃ ।
ଯଂ ଚାନୁଶୟିନଂ ପ୍ରାହୁରବ୍ୟାକୃତମୁତାପରେ ॥ ୧୮

ବ୍ୟତିରେକାନ୍ୱୟୋ ଯସ୍ୟ ଜାଗ୍ରତ୍‌ସ୍ୱପ୍ନସୁଷୁପ୍ତିଷୁ ।
ମାୟାମୟେଷୁ ତଦ୍ ବ୍ରହ୍ମ ଜୀବବୃତ୍ତିଷ୍ୱପାଶ୍ରୟଃ ॥ ୧୯

ପଦାର୍ଥେଷୁ ଯଥା ଦ୍ରବ୍ୟଂ ସନ୍ମାତ୍ରଂ ରୂପନାମସୁ ।
ବୀଜାଦିପଞ୍ଚତାନ୍ତାସୁ ହ୍ୟବସ୍ଥାସୁ ଯୁତାଯୁତମ୍ ॥ ୨୦

ଭଗବାନ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ମନୁଷ୍ୟ, ଋଷି, ଦେବତା ଆଦିଙ୍କ ରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଅନେକ ଲୀଳା କରନ୍ତି। ସେହିସବୁ ଅବତାରରେ ସେ ବେଦଧର୍ମର ବିରୋଧୀମାନଙ୍କୁ ସଂହାର ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି। ସେହିସବୁ ଅବତାରଲୀଳା ବିଶ୍ୱକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ହୋଇଥାଏ। ତେଣୁ ଏହି ଲୀଳାର ନାମ **ରକ୍ଷା** ॥ ୧୪ ॥ ମନୁ, ଦେବତା, ମନୁପୁତ୍ର, ଇନ୍ଦ୍ର, ସପ୍ତର୍ଷି ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଂଶାବତାର —ଏହି ଛଅଟି ଅଙ୍ଗ ସହିତ ବିଶେଷରୂପେ ଯୁକ୍ତ ସମୟକୁ **ମନ୍ୱନ୍ତର** କୁହାଯାଏ ॥ ୧୫ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଯେତେସବୁ ରାଜା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଅତୀତ, ଭବିଷ୍ୟତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନକାଳର ସନ୍ତାନ ପରମ୍ପରାକୁ **ବଂଶ** କୁହାଯାଏ। ସେହି ରାଜାମାନଙ୍କର ଓ ସେମାନଙ୍କ ବଂଶଧରମାନଙ୍କର ଚରିତକୁ **ବଂଶାନୁଚରିତ** କୁହାଯାଏ ॥ ୧୬ ॥ ଏହି ବିଶ୍ୱ-ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ପ୍ରଳୟ ପ୍ରକୃତିଦ୍ୱାରା ହୋଇଥାଏ। ପ୍ରଳୟ ଚାରିପ୍ରକାର, ଯଥା—ନୈମିତ୍ତିକ, ପ୍ରାକୃତିକ, ନିତ୍ୟ ଓ ଆତ୍ୟନ୍ତିକ। ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ଏସବୁକୁ **ସଂସ୍ଥା** ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ପୁରାଣମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟରେ ଯାହାକୁ **ହେତୁ** ବୋଲାଯାଏ, ତାହା ହେଉଛି ଏହି ଜୀବ; କାରଣ ବାସ୍ତବରେ ଜୀବ ହିଁ ହେଉଛି ସର୍ଗ-ବିସର୍ଗ ଆଦିର ହେତୁ ଏବଂ ଅବିଦ୍ୟାବଶ ହୋଇ ଏହି ଜୀବ ନାନାପ୍ରକାର କର୍ମ କରି ସେଥିରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇଥାଏ। ଯେଉଁମାନେ ଜୀବକୁ 'ଚୈତନ୍ୟପ୍ରଧାନ' ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି, ସେମାନେ ତାକୁ ଅନୁଶୟୀ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରକୃତିରେ ଶୟନ କରିଥିବା ଜୀବ ବୋଲି କହନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ତାକୁ 'ଉପାଧିର ଅଧୀନ' ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି, ସେମାନେ ତାକୁ ଅବ୍ୟାକୃତ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରକୃତିରୂପ ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ଜୀବର ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ, ଯଥା—ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୁଷୁପ୍ତି। ଏହି ଅବସ୍ଥାମାନଙ୍କରେ ଯେ ଏସବୁ ଅବସ୍ଥାର ଅଭିମାନୀ ବିଶ୍ୱ, ତୈଜସ ଓ ପ୍ରାଜ୍ଞର ମାୟାମୟ ରୂପରେ ପ୍ରତୀତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ଅବସ୍ଥାତ୍ରୟର ଅତୀତ ତୁରୀୟତତ୍ତ୍ୱ ରୂପରେ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଅନ୍ତି, ସେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ। ତାହାଙ୍କୁ ଏଠାରେ ଅପାଶ୍ରୟ (ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଧାର) ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ॥ ୧୯ ॥ ମାଟିରେ ଯେପରି ବିଭିନ୍ନ ନାମ ଓ ରୂପର ପଦାର୍ଥ ନିର୍ମାଣ ହୁଏ ଓ ନଷ୍ଟ ହୁଏ, ଅଥଚ ମୂଳ ଦ୍ରବ୍ୟ ମାଟି ବିଦ୍ୟମାନ ରହେ; ଠିକ୍ ସେହିପରି ବୀଜ (ମଞ୍ଜି)ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସମସ୍ତ ଶରୀରର ଓ ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ବିନାଶ ନିରନ୍ତର ହୋଇଚାଲେ; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଆଧାର କରି ଏହି ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଜଗତ୍ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ, ସେ ସର୍ବଦା ବିଦ୍ୟମାନ ରହନ୍ତି। ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ହିଁ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ।

ବିରମେତ ଯଦା ଚିତ୍ତଂ ହିତ୍ୱା ବୃତ୍ତିତ୍ରୟଂ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଯୋଗେନ ବା ତଦାଽଽତ୍ମାନଂ ବେଦେହାୟା ନିବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୨୧

ଏବଂଲକ୍ଷଣଲକ୍ଷ୍ୟାଣି ପୁରାଣାନି ପୁରାବିଦଃ ।
ମୁନୟୋଽଷ୍ଟାଦଶ ପ୍ରାହୁଃ କ୍ଷୁଲ୍ଲକାନି ମହାନ୍ତି ଚ ॥ ୨୨

ବ୍ରାହ୍ମଂ ପାଦ୍ମଂ ବୈଷ୍ଣବଂ ଚ ଶୈବଂ ଲୈଙ୍ଗଂ ସଗାରୁଡମ୍ ।
ନାରଦୀୟଂ ଭାଗବତମାଗ୍ନେୟଂ ସ୍କାନ୍ଦସଂଜ୍ଞିତମ୍ ॥ ୨୩

ଭବିଷ୍ୟଂ ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତଂ ମାର୍କଣ୍ଡେୟଂ ସବାମନମ୍ ।
ବାରାହଂ ମାତ୍ସ୍ୟଂ କୌର୍ମଂ ଚ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡାଖ୍ୟମିତି ତ୍ରିଷଟ୍ ॥ ୨୪

ବ୍ରହ୍ମନ୍ନିଦଂ ସମାଖ୍ୟାତଂ ଶାଖାପ୍ରଣୟନଂ ମୁନେଃ ।
ଶିଷ୍ୟଶିଷ୍ୟପ୍ରଶିଷ୍ୟାଣାଂ ବ୍ରହ୍ମତେଜୋବିବର୍ଦ୍ଧନମ୍ ॥ ୨୫

ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ **ଆଶ୍ରୟ ତତ୍ତ୍ୱ** ବୋଲି କୁହାଯାଏ ॥ ୨୦ ॥ ଯେତେବେଳେ ଚିତ୍ତ ସ୍ୱୟଂ ଆତ୍ମବିଗ୍ରହଦ୍ୱାରା ଅଥବା ଯୋଗାଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ତ୍ରିଗୁଣ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବ୍ୟାବହାରିକ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ତଥା ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ ଆଦି ସ୍ୱାଭାବିକ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ (ଉପରତ) ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଶାନ୍ତବୃତ୍ତିରେ 'ତତ୍ତ୍ୱମସି' ଆଦି ମହାବାକ୍ୟ-ଗୁଡ଼ିକର ଅନୁଭବ ଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ଆତ୍ମବେତ୍ତା ପୁରୁଷ ଅବିଦ୍ୟାଜନିତ କର୍ମବାସନା ଓ କର୍ମପ୍ରବୃତ୍ତିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ପୁରାତତ୍ତ୍ୱବେତ୍ତା ଐତିହାସିକ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ଏହିସବୁ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପୁରାଣର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଏପରି ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକରେ ଯୁକ୍ତ ଅଠରଟି ଛୋଟବଡ଼ ପୁରାଣ ରହିଛି ॥ ୨୨ ॥ ସେଗୁଡ଼ିକର ନାମ ହେଲା—ବ୍ରହ୍ମପୁରାଣ, ପଦ୍ମପୁରାଣ, ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ, ଶିବପୁରାଣ, ଲିଙ୍ଗପୁରାଣ, ଗରୁଡ଼ପୁରାଣ, ନାରଦପୁରାଣ, ଭାଗବତପୁରାଣ, ଅଗ୍ନିପୁରାଣ, ସ୍କନ୍ଦପୁରାଣ, ଭବିଷ୍ୟପୁରାଣ, ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତପୁରାଣ, ମାର୍କଣ୍ଡେୟପୁରାଣ, ବାମନପୁରାଣ, ବରାହପୁରାଣ, ମତ୍ସ୍ୟପୁରାଣ, କୂର୍ମପୁରାଣ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡପୁରାଣ ॥ ୨୩,୨୪ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କ ଶିଷ୍ୟପରମ୍ପରା ଯେପରିଭାବରେ ବେଦସଂହିତା ଓ ପୁରାଣସଂହିତା ଅଧ୍ୟୟନ, ଅଧ୍ୟାପନ, ବିଭାଜନ ଆଦି କରିଛି, ତାହା ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଦେଲି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶୁଣିଲେ ଓ ପଢ଼ିଲେ, ଶ୍ରୋତା ତଥା ପାଠକମାନଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମତେଜ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭ ॥

+++

ଅଥାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କର ତପସ୍ୟା ଓ ବରପ୍ରାପ୍ତି

ଶୌନକ ଉବାଚ

ସୂତ ଜୀବ ଚିରଂ ସାଧୋ ବଦ ନୋ ବଦତାଂ ବର ।
ତମସ୍ୟପାରେ ଭ୍ରମତାଂ ନୃଣାଂ ତ୍ୱଂ ପାରଦର୍ଶନଃ ॥ ୧

ଶୌନକ କହିଲେ—ହେ ସାଧୁଶିରୋମଣି ସୂତ ! ଆପଣ ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୁଅନ୍ତୁ । ସତରେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବକ୍ତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ । ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରର ଅପାର ଅନ୍ଧକାରରେ ବାଟ ଭୁଲି ଭ୍ରମିତ ହେଉଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣ ସେହି ଅନ୍ଧକାରରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଜ୍ୟୋତିସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରାଇ ଦିଅନ୍ତି । କୃପା କରି ଆମର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତୁ—॥ ୧ ॥

ଆହୁଶ୍ଚିରାୟୁଷମୃଷିଂ ମୃକଣ୍ଡତନୟଂ ଜନାଃ ।
ଯଃ କଳ୍ପାନ୍ତେ ଉର୍ବରିତୋ ଯେନ ଗ୍ରସ୍ତମିଦଂ ଜଗତ୍ ॥ ୨

ସ ବା ଅସ୍ମତ୍‌କୁଳୋତ୍ପନ୍ନଃ କଳ୍ପେଽସ୍ମିନ୍ ଭାର୍ଗବର୍ଷଭଃ ।
ନୈବାଧୁନାପି ଭୂତାନାଂ ସମ୍ପ୍ଲବଃ କୋଽପି ଜାୟତେ ॥ ୩

ଏକ ଏବାର୍ଣ୍ଣବେ ଭ୍ରାମ୍ୟନ୍ ଦଦର୍ଶ ପୁରୁଷଂ କିଳ ।
ବଟପତ୍ରପୁଟେ ତୋକଂ ଶୟାନଂ ତ୍ୱେକମଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୪

ଏଷ ନଃ ସଂଶୟୋ ଭୂୟାନ୍ ସୂତ କୌତୂହଳଂ ଯତଃ ।
ତଂ ନଶ୍ଛିନ୍ଧି ମହାଯୋଗିନ୍ ପୁରାଣେଷ୍ୱପି ସମ୍ମତଃ ॥ ୫

ସୂତ ଉବାଚ

ପ୍ରଶ୍ନସ୍ତ୍ୱୟା ମହର୍ଷେଽୟଂ କୃତୋ ଲୋକଭ୍ରମାପହଃ ।
ନାରାୟଣକଥା ଯତ୍ର ଗୀତା କଳିମଳାପହା ॥ ୬

ପ୍ରାପ୍ତଦ୍ୱିଜାତିସଂସ୍କାରୋ ମାର୍କଣ୍ଡେୟଃ ପିତୁଃ କ୍ରମାତ୍ ।
ଛନ୍ଦାଂସ୍ୟଧୀତ୍ୟ ଧର୍ମେଣ ତପଃସ୍ୱାଧ୍ୟାୟସଂଯୁତଃ ॥ ୭

ବୃହଦ୍‌ବ୍ରତଧରଃ ଶାନ୍ତୋ ଜଟିଲୋ ବଳ୍କଳାମ୍ବରଃ ।
ବିଭ୍ରତ୍ କମଣ୍ଡଳୁଂ ଦଣ୍ଡମୁପବୀତଂ ସମେଖଳମ୍ ॥ ୮

କୃଷ୍ଣାଜିନଂ ସାକ୍ଷସୂତ୍ରଂ କୁଶାଂଶ୍ଚ ନିୟମର୍ଦ୍ଧୟେ ।
ଅଗ୍ନ୍ୟର୍କଗୁରୁବିପ୍ରାତ୍ମସ୍ୱର୍ଚ୍ଚୟନ୍ ସନ୍ଧ୍ୟୟୋର୍ହରିମ୍ ॥ ୯

ଲୋକେ କହନ୍ତି ଯେ, ମୃକଣ୍ଡ ଋଷିଙ୍କ ପୁତ୍ର ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଋଷି ହେଉଛନ୍ତି ଚିରଂଜୀବୀ ଏବଂ ପ୍ରଳୟ ଜଳ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ବୁଡ଼ାଇ ଦେଉଥିଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେ ଜୀବିତ ରହିଥିଲେ ॥ ୨ ॥ କିନ୍ତୁ ସେ ତ ଏହି କଳ୍ପରେ ଆମରି ବଂଶରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭୃଗୁବଂଶୀ; ଏବଂ ଆମ ଜାଣିବାରେ ଏହି କଳ୍ପରେ ଏଯାଏଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରଳୟ ଆସିନାହିଁ ॥ ୩ ॥ ତେବେ ଏକଥା କିପରି ସତ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ଯେ, ପୃଥିବୀ ପ୍ରଳୟଜଳରେ ବୁଡ଼ି ଯାଇଥିବାବେଳେ ବି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ସେଥିରେ ବୁଡ଼ି ନ ଯାଇ ଖାଲି ଉବୁଟୁବୁ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ସେ ଅକ୍ଷୟବଟର ପତ୍ରରେ ଅତି ଅଦ୍ଭୁତଭାବରେ ଶୟନ କରିଥିବା ବାଳମୁକୁନ୍ଦଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ? ॥ ୪ ॥ ହେ ସୂତ ମୁନି ! ଆମ ମନରେ ଏ ବିଷୟରେ ବଡ଼ ସନ୍ଦେହ ଉପୁଜିଛି । ତେଣୁ ଏ କଥା ଜାଣିବାକୁ ଆମେ ଅତି ଆଗ୍ରହୀ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବଡ଼ ଯୋଗୀ ଏବଂ ଆପଣ ପୌରାଣିକ ବିଷୟରେ ବିଶିଷ୍ଟ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଭାବରେ ସମ୍ମାନିତ । ତେଣୁ କୃପା କରି ଆମର ଏହି ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ କରନ୍ତୁ ॥ ୫ ॥

ସୂତ କହିଲେ—ଆପଣ ଅତି ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ପଚାରିଲେ । ଏହାର ସଠିକ୍ ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲେ ଲୋକଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ତୁଟିଯିବ । ପୁଣି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଥା ଏହି ଯେ, ଏହି କଥା ଭିତରେ ଭଗବାନ ନାରାୟଣଙ୍କର ମହିମା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି । ଯେ ଏହି ବିଷୟ ଗାନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସକଳ କଳିମଳ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୬ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ମୃକଣ୍ଡ ଋଷି ନିଜ ପୁତ୍ର ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କର ସକଳ ସଂସ୍କାର ଯଥାସମୟରେ କରିଦେଇଥିଲେ । ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ବିଧିପୂର୍ବକ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ତପସ୍ୟା ଓ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ॥ ୭ ॥ ସେ ଆଜୀବନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ଶାନ୍ତଭାବରେ ରହୁଥିଲେ । ସେ ମସ୍ତକରେ ଜଟା ରଖିଥିଲେ; ବୃକ୍ଷର ବଲ୍‌କଳ ହିଁ ବସ୍ତ୍ର କରି ପିନ୍ଧୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ହାତରେ ଦଣ୍ଡ-କମଣ୍ଡଳୁ ଓ ଶରୀରରେ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ଏବଂ ମେଖଳା ଶୋଭା ପାଉଥିଲା ॥ ୮ ॥ କୃଷ୍ଣମୃଗଚର୍ମ, ରୁଦ୍ରାକ୍ଷମାଳା ଓ କୁଶ ହିଁ ଥିଲା ତାଙ୍କର ପୁଞ୍ଜି । ଆଜୀବନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ ପାଳନ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ସେ ଏସବୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ସକାଳେ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟୋପସ୍ଥାନ, ଗୁରୁବନ୍ଦନା, ବ୍ରାହ୍ମଣସତ୍କାର, ମାନସପୂଜା ଓ 'ମୁଁ ହେଉଛି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ'—ଏପରି ବ୍ରହ୍ମଭାବନା ଆଦିଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରୁଥିଲେ ॥ ୯ ॥

ସାୟଂ ପ୍ରାତଃ ସ ଗୁରବେ ଭୈକ୍ଷ୍ୟମାହୃତ୍ୟ ବାଗ୍ୟତଃ ।
ବୁଭୁଜେ ଗୁର୍ବନୁଜ୍ଞାତଃ ସକୃନ୍ନୋ ଚେଦୁପୋଷିତଃ ॥ ୧୦

ଏବଂ ତପଃସ୍ୱାଧ୍ୟାୟପରୋ ବର୍ଷାଣାମୟୁତାୟୁତମ୍ ।
ଆରାଧୟନ୍ ହୃଷୀକେଶଂ ଜିଗ୍ୟେ ମୃତ୍ୟୁଂ ସୁଦୁର୍ଜୟମ୍ ॥ ୧୧

ବ୍ରହ୍ମା ଭୃଗୁର୍ଭବୋ ଦକ୍ଷୋ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରାଶ୍ଚ ଯେ ପରେ ।
ନୃଦେବପିତୃଭୂତାନି ତେନାସନ୍ନତିବିସ୍ମିତାଃ ॥ ୧୨

ଇତ୍ଥଂ ବୃହଦ୍‌ବ୍ରତଧରସ୍ତପଃସ୍ୱାଧ୍ୟାୟସଂଯମୈଃ ।
ଦଧ୍ୟାବଧୋକ୍ଷଜଂ ଯୋଗୀ ଧ୍ୱସ୍ତକ୍ଳେଶାନ୍ତରାତ୍ମନା ॥ ୧୩

ତସ୍ୟୈବଂ ଯୁଞ୍ଜତଶ୍ଚିତ୍ତଂ ମହାଯୋଗେନ ଯୋଗିନଃ ।
ବ୍ୟତୀୟାୟ ମହାନ୍ କାଲୋ ମନ୍ୱନ୍ତରଷଡାତ୍ମକଃ ॥ ୧୪

ଏତତ୍ ପୁରନ୍ଦରୋ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ସପ୍ତମେଽସ୍ମିନ୍ କିଲାନ୍ତରେ ।
ତପୋବିଶଙ୍କିତୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନାରେଭେ ତଦ୍‌ବିଘାତନମ୍ ॥ ୧୫

ଗନ୍ଧର୍ବାପ୍‌ସରସଃ କାମଂ ବସନ୍ତମଲୟାନିଲୌ ।
ମୁନୟେ ପ୍ରେଷୟାମାସ ରଜସ୍ତୋକମଦୌ ତଥା ॥ ୧୬

ତେ ବୈ ତଦାଶ୍ରମଂ ଜଗ୍ମୁର୍ହିମାଦ୍ରେଃ ପାର୍ଶ୍ୱ ଉତ୍ତରେ ।
ପୁଷ୍ପଭଦ୍ରା ନଦୀ ଯତ୍ର ଚିତ୍ରାଖ୍ୟା ଚ ଶିଳା ବିଭୋ ॥ ୧୭

ତଦାଶ୍ରମପଦଂ ପୁଣ୍ୟଂ ପୁଣ୍ୟଦ୍ରୁମଲତାଞ୍ଚିତମ୍ ।
ପୁଣ୍ୟଦ୍ୱିଜକୁଲାକୀର୍ଣ୍ଣଂ ପୁଣ୍ୟାମଲଜଳାଶୟମ୍ ॥ ୧୮

ସକାଳେ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଭିକ୍ଷା ଆଣି, ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଚରଣରେ ନିବେଦନ କରିଦେଇ ସେ ମୌନ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ। ଗୁରୁଦେବ ଆଜ୍ଞା କଲେ ସେ ଦିନକେ ଥରେମାତ୍ର ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଥିଲେ; ଅନ୍ୟଥା ଉପବାସ ରହୁଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ଏପରି ତପସ୍ୟା ଓ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟରେ ତତ୍ପର ରହି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ କୋଟିଏ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ସେ ଦୁର୍ଜୟ ମୃତ୍ୟୁ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିଗଲେ, ଯାହା ଲାଭ କରିବା ମହା ମହା ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ କଠିନ ॥ ୧୧ ॥ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଜୟ କରିଯିବାରୁ ତାହା ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା, ଭୃଗୁ, ଶିବ, ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତି, ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୁତ୍ର ତଥା ମନୁଷ୍ୟ, ଦେବତା, ପିତୃଗଣ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଆଜୀବନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟବ୍ରତଧାରୀ ଏବଂ ଯୋଗୀ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଏପରି ତପସ୍ୟା, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ଓ ସଂଯମ ଆଦିଦ୍ୱାରା ଅବିଦ୍ୟାଦି ସକଳ କ୍ଳେଶ ଦୂର କରିବାପୂର୍ବକ ବିଶୁଦ୍ଧ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଯୋଗୀ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମହାଯୋଗଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରୁଥିଲେ। ସେ ଏପରି ସାଧନା କରୁ କରୁ ବହୁସମୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଛଅ ମନ୍ୱନ୍ତର ଅତିବାହିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୪ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ସପ୍ତମ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଏକଥା ଜାଣିପାରିଲେ। ସେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କ ତପସ୍ୟା ଦେଖି ଶଙ୍କିତ ଓ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ। ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କର ତପସ୍ୟାରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇବାକୁ ଉପାୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୧୫ ॥

ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କ ତପସ୍ୟାରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇବା ନିମନ୍ତେ ଇନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଗନ୍ଧର୍ବ, ଅପ୍‌ସରା, କାମ, ବସନ୍ତ, ମଳୟାନିଳ, ଲୋଭ ଓ ମଦକୁ ପଠାଇଦେଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଭଗବନ୍ ! ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସେହି ଆଶ୍ରମ ଅଭିମୁଖେ ଚାଲିଲେ। ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କ ଆଶ୍ରମଟି ଥାଏ ହିମାଳୟର ଉତ୍ତର ପଟେ। ଆଶ୍ରମ ନିକଟରେ ବହି ଯାଉଥାଏ ପୁଷ୍ପଭଦ୍ରା ନାମକ ନଦୀଟିଏ ଏବଂ ସେଠାରେ ଚିତ୍ରା ନାମକ ଏକ ଶିଳା ମଧ୍ୟ ଥାଏ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କ ଆଶ୍ରମଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ହୋଇଥାଏ। ଚାରିପଟେ ରହିଥାଏ ସବୁଜସୁନ୍ଦର ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ପବିତ୍ର ବୃକ୍ଷ। ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କ ଉପରେ ମାଡ଼ି ଯାଇଥାଏ ବିଭିନ୍ନ ଲହଲହକା ଲତା। ବୃକ୍ଷଗହଳ ଭିତରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ରହିଥାଏ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ଋଷିମାନଙ୍କର ନିବାସ। ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ନିର୍ମଳ ଜଳରେ ଭରା ବିଭିନ୍ନ ଜଳାଶୟ ମଧ୍ୟ

ମତ୍ତଭ୍ରମରସଙ୍ଗୀତଂ ମତ୍ତକୋକିଳକୂଜିତମ୍ ।
ମତ୍ତବର୍ହିନଟାଟୋପଂ ମତ୍ତଦ୍ୱିଜକୁଳାକୁଳମ୍ ॥ ୧୯

ବାୟୁଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ଆଦାୟ ହିମନିର୍ଝରଶୀକରାନ୍ ।
ସୁମନୋଭିଃ ପରିଷ୍ୱକ୍ତୋ ବବାବୁତ୍ତମ୍ଭୟନ୍ ସ୍ମରମ୍ ॥ ୨୦

ଉଦ୍ୟଚ୍ଚନ୍ଦ୍ରନିଶାବକ୍ତ୍ରଃ ପ୍ରବାଳସ୍ତବକାଳିଭିଃ ।
ଗୋପଦ୍ରୁମଲତାଜାଲୈସ୍ତତ୍ରାସୀତ୍ କୁସୁମାକରଃ ॥ ୨୧

ଅନ୍ୱୀୟମାନୋ ଗନ୍ଧର୍ବୈର୍ଗୀତବାଦିତ୍ରଯୂଥକୈଃ ।
ଅଦୃଶ୍ୟତାତ୍ତଚାପେଷୁଃ ସ୍ୱଃସ୍ତ୍ରୀଯୂଥପତିଃ ସ୍ମରଃ ॥ ୨୨

ହୁତ୍ୱାଗ୍ନିଂ ସମୁପାସୀନଂ ଦଦୃଶୁଃ ଶକ୍ରକିଙ୍କରାଃ ।
ମୀଲିତାକ୍ଷଂ ଦୁରାଧର୍ଷଂ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତମିବାନଳମ୍ ॥ ୨୩

ନନୃତୁସ୍ତସ୍ୟ ପୁରତଃ ସ୍ତ୍ରିୟୋଽଥୋ ଗାୟକା ଜଗୁଃ ।
ମୃଦଙ୍ଗବୀଣାପଣବୈର୍ବାଦ୍ୟଂ ଚକ୍ରୁର୍ମନୋରମମ୍ ॥ ୨୪

ସନ୍ଦଧେଽସ୍ତ୍ରଂ ସ୍ୱଧନୁଷି କାମଃ ପଞ୍ଚମୁଖଂ ତଦା ।
ମଧୁର୍ମନୋ ରଜସ୍ତୋକ ଇନ୍ଦ୍ରଭୃତ୍ୟା ବ୍ୟକମ୍ପୟନ୍ ॥ ୨୫

ସେଠାରେ ଥାଏ ॥ ୧୮ ॥ କେଉଁଠି ପ୍ରମତ୍ତ ଭ୍ରମରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତମୟୀ ଗୁଞ୍ଜରଣରେ ଲୋକଙ୍କ ମନ ଆକର୍ଷଣ କରି ନେଉଥାନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ମତୁଆଲା କୋକିଳମାନେ ପଞ୍ଚମ ସ୍ୱରରେ କୁହୁତାନ ତୋଳି ଚାଲିଥାନ୍ତି । କେଉଁଠି ପ୍ରମତ୍ତ ମୟୂରମାନେ ପକ୍ଷ ମେଲାଇ କଳାପୂର୍ଣ୍ଣ ଢଙ୍ଗରେ ନୃତ୍ୟରତ ଥାନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ଅନ୍ୟ ମତୁଆଲା ପକ୍ଷୀମାନେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଉଡୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ବାୟୁ ଆସି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନିଙ୍କର ସେହି ପବିତ୍ର ଆଶ୍ରମରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ସେଠାରେ ସେ ପ୍ରଥମେ ଶୀତଳ ଝରଣାମାନଙ୍କରୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଳବିନ୍ଦୁ ସଂଗ୍ରହ କଲା; ତା'ପରେ ସୁଗନ୍ଧପୁଷ୍ପମାନଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କରି କାମଭାବ ଉଦ୍ଦୀପନ କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରବାହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୨୦ ॥ କାମଦେବଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସଖା ବସନ୍ତଋତୁ ମଧ୍ୟ ତା'ର ମାୟା ବିସ୍ତାର କଲା । ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟ ହୋଇଥାଏ । ଚନ୍ଦ୍ରମା ଉଦିତ ହୋଇ ଆପଣା ମନୋହର କିରଣ ବିସ୍ତାର କରୁଥାନ୍ତି । ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଶାଖାପ୍ରଶାଖାଧାରୀ ବୃକ୍ଷ ଲତାମାନଙ୍କର ଆଲିଙ୍ଗନ ପାଇ ଭୂମି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନଇଁ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ନୂଆ ନୂଆ କଅଁଳିଆ ପତ୍ର, କଢ଼, ଫୁଲ ଓ ଫଳଗୁଚ୍ଛ ନୂତନ ରଙ୍ଗରେ ଶୋଭାୟମାନ ହେଉଥାନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ବସନ୍ତର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଦେଖି କାମଦେବ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ଗାୟକ-ବାୟକ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ମଧ୍ୟ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ବହୁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଅପ୍ସରାଙ୍କ ଗହଣରେ ଚାଲିଥାନ୍ତି କାମଦେବ ଓ ସେ ହୋଇଥାନ୍ତି ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କର ନାୟକ । ସେ ହାତରେ ଧରିଥାନ୍ତି ଫୁଲଧନୁ ଓ ସେଥିରେ ଯୋଖିଥାନ୍ତି ସମ୍ମୋହନ ଆଦି ଅମୋଘ ଶର ॥ ୨୨ ॥

ସେତେବେଳକୁ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ସାରି ଭଗବାନଙ୍କର ଉପାସନା କରୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନେତ୍ର ବନ୍ଦ ଥାଏ । ସେ ଏତେ ତେଜସ୍ୱୀ ଦିଶୁଥାନ୍ତି ଯେ, ମନେ ହେଉଥାଏ, ଯେପରି କି ସ୍ୱୟଂ ଅଗ୍ନିଦେବ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଲାଗୁଥିଲା ଯେ, ତାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆଜ୍ଞାକାରୀ ସେବକମାନେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କୁ ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଅପ୍ସରାମାନେ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ନାଚ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । କେତେକ ଗନ୍ଧର୍ବ ମଧୁର ଗୀତ ଗାଇଲେ ଓ ଆଉ କେତେକ ଗନ୍ଧର୍ବ ବୀଣା, ମୃଦଙ୍ଗ, ଢୋଲ ଆଦି ବାଦ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ଭାବରେ ବଜାଇଲେ ॥ ୨୪ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ଏଥର କାମଦେବ ତାଙ୍କର ଫୁଲଧନୁରେ ପଞ୍ଚମୁଖ ଥିବା ଶର ଖଞ୍ଜିଦେଲେ ।

କ୍ରୀଡନ୍ତ୍ୟାଃ ପୁଞ୍ଜିକସ୍ଥଲ୍ୟାଃ କନ୍ଦୁକୈଃ ସ୍ତନଗୌରବାତ୍ ।
ଭୃଶମୁଦ୍‌ବିଗ୍ନମଧ୍ୟାୟାଃ କେଶବିସ୍ରଂସିତସ୍ରଜଃ ॥ ୨୬

ଇତସ୍ତତୋ ଭ୍ରମଦ୍‌ଦୃଷ୍ଟେଶ୍ଚଳନ୍ତ୍ୟା ଅନୁକନ୍ଦୁକମ୍ ।
ବାୟୁର୍ଜହାର ତଦ୍‌ବାସଃ ସୂକ୍ଷ୍ମଂ ତ୍ରୁଟିତମେଖଳମ୍ ॥ ୨୭

ବିସସର୍ଜ ତଦା ବାଣଂ ମତ୍ୱା ତଂ ସ୍ୱଜିତଂ ସ୍ମରଃ ।
ସର୍ବଂ ତତ୍ରାଭବନ୍ମୋଘମନୀଶସ୍ୟ ଯଥୋଦ୍ୟମଃ ॥ ୨୮

ତ ଇତ୍ଥମପକୁର୍ବନ୍ତୋ ମୁନେସ୍ତତ୍ତେଜସା ମୁନେ ।
ଦହ୍ୟମାନା ନିବବୃତୁଃ ପ୍ରବୋଧ୍ୟାହିମିବାର୍ଭକାଃ ॥ ୨୯

ଇତୀନ୍ଦ୍ରାନୁଚରୈର୍ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଧର୍ଷିତୋଽପି ମହାମୁନିଃ ।
ଯନ୍ନାଗାଦହମୋ ଭାବଂ ନ ତଚ୍ଚିତ୍ରଂ ମହତ୍ସୁ ହି ॥ ୩୦

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ନିସ୍ତେଜସଂ କାମଂ ସଗଣଂ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱରାଟ୍ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱାନୁଭାବଂ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷେର୍ବିସ୍ମୟଂ ସମଗାତ୍ ପରମ୍ ॥ ୩୧

ସେହି ଶରର ପାଞ୍ଚଟି ମୁଖ ହେଲା—ଶୋଷଣ, ଦୀପନ, ସମ୍ମୋହନ, ତାପନ ଓ ଉନ୍ମାଦନ । ଏପଟେ କାମଦେବ ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦ କରିବାକୁ ସଜ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ସେପଟେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସେବକ ବସନ୍ତ ଓ ଲୋଭ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନିଙ୍କ ମନ ବିଚଳିତ କରିବାକୁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ପୁଞ୍ଜିକସ୍ଥଳୀ ନାମରେ ଜଣେ ସୁନ୍ଦରୀ ଅପ୍ସରା କନ୍ଦୁକ (ପେଣ୍ଡୁ) ଧରି ଖେଳୁଥାଏ । ସ୍ତନଭାରରେ ତାର ଅଣ୍ଟା ଲହକି ଯାଉଥାଏ ଏବଂ ତା'ସହିତ ସେ ଗଭାରେ ଖୋସିଥିବା ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଫୁଲ ଓ ବେଣୀରେ ବାନ୍ଧିଥିବା ଫୁଲମାଳା ଖସି ପଡୁଥାଏ ॥ ୨୬ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ସେ ବାଙ୍କଗ୍ରହାଣିରେ ଏଣେତେଣେ ଗ୍ରହିଁଦେଉଥାଏ । ତାର ନୟନର ଦୃଷ୍ଟି କେତେବେଳେ ସେ ଖେଳୁଥିବା ପେଣ୍ଡୁ ସହିତ ଆକାଶ ଆଡ଼କୁ ଗ୍ରଲିଯାଉଥାଏ ତ, କେତେବେଳେ ତଳ ଆଡ଼କୁ ଗ୍ରଲିଯାଉଥାଏ ଏବଂ କେତେବେଳେ ନିଜ ହାତ ଆଡ଼କୁ ଗ୍ରଲିଯାଉଥାଏ । ସେ ବଡ଼ ହାବଭାବର ସହିତ କନ୍ଦୁକ ଧରିବାକୁ ଧାଇଁ ଯାଉଥାଏ । ଏପରି ଧାଇଁ ଧାଇଁ ହଠାତ୍ ତା ଅଣ୍ଟାର କଟିସୂତ୍ର ଛିଣ୍ଡିଗଲା ଓ ବାୟୁ ତା'ର ପତଳା ଶାଢ଼ୀଟିକୁ ତା'ଦେହରୁ ଖସାଇଦେଲା ॥ ୨୭ ॥ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପଯୁକ୍ତ ଅବସର ଜାଣି ଏବଂ ଏଥର ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନିଙ୍କୁ ଜିତିଯିବେ ବୋଲି ଭାବି କାମଦେବ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ଶର ବିନ୍ଧିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଅସମର୍ଥ ଓ ଅଭାଗା ପୁରୁଷର ପ୍ରଯତ୍ନ ଯେପରି ବିଫଳ ହୋଇଯାଏ, ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ସେହିପରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଫଳ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୮ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଅତ୍ୟନ୍ତ ତେଜସ୍ୱୀ ଥିଲେ । କାମଦେବ, ବସନ୍ତଋତୁ ଆଦି ତାଙ୍କୁ ତପସ୍ୟାରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆସିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଶୋଇଥିବା ସର୍ପକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଦେବା ପରେ ଛୋଟ ପିଲାମାନେ ଯେପରି ତା'ପାଖରୁ ପ୍ରାଣଭୟରେ ଧାଇଁ ପଳାନ୍ତି, ସେମାନେ ସେହିପରି ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କ ତେଜରେ ନିଜେ ପୋଡ଼ିଯାଇ ସେଠାରୁ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୨୯ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସେବକମାନେ ସିନା ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିବାକୁ ଗ୍ରହୁଁଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ତିଳେମାତ୍ର ବିଚଳିତ ହେଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଏହି ବିଷୟକୁ ନେଇ ତାଙ୍କ ମନରେ ସାମାନ୍ୟମାତ୍ର ଅହଂକାର ମଧ୍ୟ ଜାତ ହେଲା ନାହିଁ । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ନୁହେଁ ॥ ୩୦ ॥ କାମଦେବ ତାଙ୍କର ସେନା ସହିତ ହତପ୍ରଭ ହୋଇ ଫେରିଆସିବା ଦେଖି ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବୋଲି ଶୁଣି ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୧ ॥

ତସ୍ୟୈବଂ ଯୁଞ୍ଜତଶ୍ଚିତ୍ତଂ ତପଃସ୍ୱାଧ୍ୟାୟସଂଯମୈଃ ।
ଅନୁଗ୍ରହାୟାବିରାସୀନ୍ନରନାରାୟଣୋ ହରିଃ ॥ ୩୨

ହେ ଶୌନକ ! ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ସର୍ବଦା ତପସ୍ୟା, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ, ଧାରଣା, ଧ୍ୟାନ ଓ ସମାଧିଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରିବାର ପ୍ରଯତ୍ନ କରିଚାଲିଥାନ୍ତି। ଶେଷରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ କୃପାପ୍ରସାଦ ବର୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁନିଜନମନୋହାରୀ ନରୋତ୍ତମ ନର ଓ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ॥ ୩୨ ॥

ତୌ ଶୁକ୍ଳକୃଷ୍ଣୌ ନବକଞ୍ଜଲୋଚନୌ
ଚତୁର୍ଭୁଜୌ ରୌରବବଲ୍କଳାମ୍ବରୌ ।
ପବିତ୍ରପାଣୀ ଉପବୀତକଂ ତ୍ରିବୃତ୍
କମଣ୍ଡଲୁଂ ଦଣ୍ଡମୃଜୁଂ ଚ ବୈଣବମ୍ ॥ ୩୩

ପଦ୍ମାକ୍ଷମାଳାମୁତ ଜନ୍ତୁମାର୍ଜନଂ
ବେଦଂ ଚ ସାକ୍ଷାତ୍ତପ ଏବ ରୂପିଣୌ ।
ତପତ୍ତଡିଦ୍‌ବର୍ଣ୍ଣପିଶଙ୍ଗରୋଚିଷା
ପ୍ରାଂଶୂ ଦଧାନୌ ବିବୁଧର୍ଷଭାର୍ଚ୍ଚିତୌ ॥ ୩୪

ସେହି ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକର ଶରୀର ଥିଲା ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଜଣକର ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣ। ଉଭୟଙ୍କର ନୟନ ଥିଲା ସଦ୍ୟପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପଦ୍ମତୁଲ୍ୟ କୋମଳ ଓ ବିଶାଳ। ଉଭୟେ ଥିଲେ ଚତୁର୍ଭୁଜ। ଜଣେ ପିନ୍ଧିଥିଲେ ମୃଗଚର୍ମ; ଅନ୍ୟ ଜଣକ ପିନ୍ଧିଥିଲେ ବୃକ୍ଷର ବଲ୍କଳ। ସେମାନେ ହାତରେ ଧାରଣ କରିଥିଲେ କୁଶ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା ପଇତା। ସେମାନେ ହାତରେ ଧରିଥିଲେ କମଣ୍ଡଳୁ ଓ ସଳଖ ବାଉଁଶଦଣ୍ଡ। ଗଳାରେ ପିନ୍ଧିଥିଲେ ପଦ୍ମବୀଜର ମାଳା ଓ ପୋକଜୋକ ଆଦି ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ଘଉଡ଼ାଇବା ନିମନ୍ତେ ଚାମର ପରି ଧରିଥିଲେ ମାର୍ଜନୀ ବସ୍ତ୍ର। ବ୍ରହ୍ମା, ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦିଙ୍କର ପୂଜ୍ୟ ଭଗବାନ ନର-ନାରାୟଣଙ୍କର ସୁଉଚ୍ଚ ଶରୀର ସାଙ୍ଗକୁ ତାଙ୍କ ହାତରେ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା ବେଦ। ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରରୁ ଝଟକୁଥିଲା ବିଜୁଳି ପରି ହରିତାଭ କାନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ମନେ ହେଉଥିଲା, ସତେ ଯେପରି ସାକ୍ଷାତ୍ ତପ ହିଁ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି ॥ ୩୩,୩୪ ॥

ତେ ବୈ ଭଗବତୋ ରୂପେ ନରନାରାୟଣାବୃଷୀ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱୋତ୍ଥାୟାଦରେଣୋଚ୍ଚୈର୍ନନାମାଙ୍ଗେନ ଦଣ୍ଡବତ୍ ॥ ୩୫

ଭଗବାନଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ସ୍ୱରୂପ ନର-ନାରାୟଣ ଋଷି ଆସିଥିବା ଦେଖି, ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଭୂମି ଉପରେ ଦଣ୍ଡ ପରି ପଡ଼ିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୩୫ ॥

ସ ତତ୍‌ସନ୍ଦର୍ଶନାନନ୍ଦନିର୍ବୃତାତ୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟାଶୟଃ ।
ହୃଷ୍ଟରୋମାଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷୋ ନ ସେହେ ତାବୁଦୀକ୍ଷିତୁମ୍ ॥ ୩୬

ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରି ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କୁ ଏତେ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିଲା ଯେ, ତାଙ୍କର ଶରୀର ରୋମାଞ୍ଚିତ ହୋଇଗଲା; ତାଙ୍କର ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣ ଶାନ୍ତିର ସାଗରରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହୋଇଗଲା। ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା। ନେତ୍ର ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁରେ ଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା; ତା'ଫଳରେ ସେ କିଛି ଦେଖିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୬ ॥

ଉତ୍ଥାୟ ପ୍ରାଞ୍ଜଳିଃ ପ୍ରହ୍ୱ ଔତ୍ସୁକ୍ୟାଦାଶ୍ଳିଷନ୍ନିବ ।
ନମୋ ନମ ଇତୀଶାନୌ ବଭାଷେ ଗଦ୍‌ଗଦାକ୍ଷରଃ ॥ ୩୭

ତା'ପରେ ସେ ହାତ ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ। ତାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଅବନତ ହୋଇଯାଇଥାଏ; ହୃଦୟରେ ଏତେ ଉତ୍ସୁକତା ବଢ଼ି ଯାଇଥାଏ ଯେ, ଲାଗୁଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିବିଡ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ପାଟିରୁ ଅନ୍ୟ କିଛି କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ; ସେ କେବଳ 'ନମସ୍କାର ! ନମସ୍କାର !' ବୋଲି କହିଉଠିଲେ ॥ ୩୭ ॥

ତୟୋରାସନମାଦାୟ ପାଦୟୋରବନିଜ୍ୟ ଚ ।
ଅର୍ହଣେନାନୁଲେପେନ ଧୂପମାଲ୍ୟୈରପୂଜୟତ୍ ॥ ୩୮

ତା'ପରେ ସେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଆସନରେ ବସାଇଲେ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦର ସହକାରେ ସେମାନଙ୍କର ଚରଣ ଧୋଇଦେଇ ଅର୍ଘ୍ୟ, ଚନ୍ଦନ, ଧୂପ, ଦୀପ ଓ ମାଳା ଆଦି ପ୍ରଦାନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ପୂଜା ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲେ ॥ ୩୮ ॥

ସୁଖମାସନମାସୀନୌ ପ୍ରସାଦାଭିମୁଖୌ ମୁନୀ ।
ପୁନରାନମ୍ୟ ପାଦାଭ୍ୟାଂ ଗରିଷ୍ଠାବିଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୩୯

ଭଗବାନ ନର-ନାରାୟଣ ସୁଖପୂର୍ବକ ଆସନରେ ବସି ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କ ଉପରେ କୃପାପ୍ରସାଦ ବର୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି । ପୂଜା ଶେଷରେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ସେହି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୁନିବେଶଧାରୀ ନର-ନାରାୟଣଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ ସ୍ତୁତି କଲେ—॥ ୩୯ ॥

ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଉବାଚ

କିଂ ବର୍ଣ୍ଣୟେ ତବ ବିଭୋ ଯଦୁଦୀରିତୋଽସୁଃ
ସଂସ୍ପନ୍ଦତେ ତମନୁ ବାଙ୍ମନଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ।
ସ୍ପନ୍ଦନ୍ତି ବୈ ତନୁଭୃତାମଜଶର୍ବୟୋଶ୍ଚ
ସ୍ୱସ୍ୟାପ୍ୟଥାପି ଭଜତାମସି ଭାବବନ୍ଧୁଃ ॥ ୪୦

ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ସ୍ତୁତି କଲେ—ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ଅଳ୍ପଜ୍ଞ ଜୀବ ଭଲା ଆପଣଙ୍କର ଅନନ୍ତ ମହିମା କିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ! ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ହିଁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଶରୀରରେ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ତଥା ମୋର ଶରୀରରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାର ହେଉଛି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ବାଣୀ, ମନ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ କହିବା, ବିଚାର କରିବା, କର୍ମ କରିବା ଓ ଚାଲବୁଲ କରିବାର ଶକ୍ତି ଆସୁଛି । ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରେରକ ଓ ପରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜନ କରୁଥିବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରେମବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ବିଶ୍ୱର ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଯେପରି ମତ୍ସ୍ୟ-କୂର୍ମ ଆଦି ଅନେକ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ତ୍ରିଲୋକର କଲ୍ୟାଣ, ତାର ଦୁଃଖନିବୃତ୍ତି ଓ ବିଶ୍ୱର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଅମରତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ସେହିପରି ଏହି ଦୁଇରୂପ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣ ବିଶ୍ୱକୁ ପାଳନ ତ କରନ୍ତି; ତା'ସହିତ ବୁଢ଼ିଆଣୀ ପରି ନିଜ ଭିତରୁ ବିଶ୍ୱକୁ ପ୍ରକଟ କରନ୍ତି ଏବଂ ପୁଣି ତାହାକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ ମଧ୍ୟ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥

ମୂର୍ତ୍ତୀ ଇମେ ଭଗବତୋ ଭଗବଂସ୍ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାଃ
କ୍ଷେମାୟ ତାପବିରମାୟ ଚ ମୃତ୍ୟୁଜିତ୍ୟୈ ।
ନାନା ବିଭର୍ଷ୍ୟବିତୁମନ୍ୟତନୂର୍ଯଥେଦଂ
ସୃଷ୍ଟ୍ୱା ପୁନର୍ଗ୍ରସସି ସର୍ବମିବୋର୍ଣ୍ଣନାଭିଃ ॥ ୪୧

ଆପଣ ସ୍ଥାବର ଓ ଜଙ୍ଗମ ଜୀବଙ୍କୁ ପାଳନ ଓ ନିୟମନ କରନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପଦାରବିନ୍ଦରେ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି । ଯେ ଆପଣଙ୍କ ପଦାମ୍ବୁଜର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ କର୍ମ, ଗୁଣ ଓ କାଳଜନିତ କ୍ଳେଶ ସ୍ପର୍ଶ ମଧ୍ୟ କରିପାରେ ନାହିଁ । ବେଦର ମର୍ମଜ୍ଞ ଋଷି-ମୁନି ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ନିରନ୍ତର ସ୍ତବନ, ବନ୍ଦନ, ପୂଜନ ଓ ଧ୍ୟାନ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଜୀବର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଭୟ ହିଁ ଘେରି ରହିଛି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ଆପଣଙ୍କର କାଳସ୍ୱରୂପଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ରହନ୍ତି; କାରଣ ତାଙ୍କର ପରମାୟୁ ମଧ୍ୟ ସୀମିତ ଅର୍ଥାତ୍ ମାତ୍ର ଦୁଇ ପରାର୍ଦ୍ଧ ବର୍ଷ । ତେବେ ତାହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ କଥା ବା ଆଉ କଣ କହିବା ! ଏ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆପଣଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ ବିନା ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ସୁଖଶାନ୍ତି ମିଳିବା ପରି ମୋତେ ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ମୋକ୍ଷସ୍ୱରୂପ ॥ ୪୩ ॥

ତସ୍ୟାବିତୁଃ ସ୍ଥିରଚରେଶିତୁରଙ୍ଘ୍ରିମୂଳଂ
ଯତ୍‌ସ୍ଥଂ ନ କର୍ମଗୁଣକାଳରୁଜଃ ସ୍ପୃଶନ୍ତି ।
ଯଦ୍ ବୈ ସ୍ତୁବନ୍ତି ନିନମନ୍ତି ଯଜନ୍ତ୍ୟଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ
ଧ୍ୟାୟନ୍ତି ବେଦହୃଦୟା ମୁନୟସ୍ତଦାପ୍ତ୍ୟୈ ॥ ୪୨

ନାନ୍ୟଂ ତବାଙ୍ଘ୍ର୍ୟୁପନୟାଦପବର୍ଗମୂର୍ତ୍ତେଃ
କ୍ଷେମଂ ଜନସ୍ୟ ପରିତୋଭିୟ ଈଶ ବିଦ୍ମଃ ।
ବ୍ରହ୍ମା ବିଭେତ୍ୟଲମତୋ ଦ୍ୱିପରାର୍ଦ୍ଧଧିଷ୍ଣ୍ୟଃ
କାଳସ୍ୟ ତେ କିମୁତ ତତ୍‌କୃତଭୌତିକାନାମ୍ ॥ ୪୩

ତଦ୍ ବୈ ଭଜାମ୍ୟୃତଧିୟସ୍ତବ ପାଦମୂଳଂ
ହିତ୍ୱେଦମାତ୍ମଚ୍ଛଦି ଚାତ୍ମଗୁରୋଃ ପରସ୍ୟ ।
ଦେହାଦ୍ୟପାର୍ଥମସଦନ୍ତ୍ୟମଭିଜ୍ଞମାତ୍ରଂ
ବିନ୍ଦେତ ତେ ତର୍ହି ସର୍ବମନୀଷିତାର୍ଥମ୍ ॥ ୪୪

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତୀଶ ତବାତ୍ମବନ୍ଧୋ
ମାୟାମୟାଃ ସ୍ଥିତିଲୟୋଦୟହେତବୋଽସ୍ୟ ।
ଲୀଳା ଧୃତା ଯଦପି ସତ୍ତ୍ୱମୟୀ ପ୍ରଶାନ୍ତ୍ୟୈ
ନାନ୍ୟେ ନୃଣାଂ ବ୍ୟସନମୋହଭିୟଶ୍ଚ ଯାଭ୍ୟାମ୍ ॥ ୪୫

ତସ୍ମାତ୍ତବେହ ଭଗବନ୍ନଥ ତାବକାନାଂ
ଶୁକ୍ଳାଂ ତନୁଂ ସ୍ୱଦୟିତାଂ କୁଶଳା ଭଜନ୍ତି ।
ଯତ୍ ସାତ୍ୱତାଃ ପୁରୁଷରୂପମୁଶନ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱଂ
ଲୋକୋ ଯତୋଽଭୟମୁତାତ୍ମସୁଖଂ ନ ଚାନ୍ୟତ୍ ॥ ୪୬

ତସ୍ମୈ ନମୋ ଭଗବତେ ପୁରୁଷାୟ ଭୂମ୍ନେ
ବିଶ୍ୱାୟ ବିଶ୍ୱଗୁରବେ ପରଦେବତାୟୈ ।
ନାରାୟଣାୟ ଋଷୟେ ଚ ନରୋତ୍ତମାୟ
ହଂସାୟ ସଂଯତଗିରେ ନିଗମେଶ୍ୱରାୟ ॥ ୪୭

ଯଂ ବୈ ନ ବେଦ ବିତଥାକ୍ଷପଥୈର୍ଭ୍ରମଦ୍ଧୀଃ
ସନ୍ତଂ ସ୍ୱଖେଷ୍ୱସୁଷୁ ହୃଦ୍ୟପି ଦୃକ୍‌ପଥେଷୁ ।

ହେ ଭଗବାନ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ପରମଗୁରୁ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଓ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ । ତେଣୁ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିଦେଉଥିବା ଦେହ-ଗେହ ଆଦି ନିଷ୍ଫଳ, ଅସତ୍ୟ, ନାଶବାନ୍ ଓ ପ୍ରତୀତିମାତ୍ର ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି । ଯେକୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ହେଉ ନା କାହିଁକି, ସେ ଯଦି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରେ, ତେବେ ତାର ସକଳ ଅଭୀଷ୍ଟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୪ ॥ ହେ ଜୀବମାନଙ୍କର ପରମ ସୁହୃଦ୍ ପ୍ରଭୁ ! ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ ଗୁଣ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ମୂର୍ତ୍ତି ସତ ଏବଂ ଏହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆପଣ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ଲୟ ଆଦି ଅନେକ ମାୟାମୟୀ ଲୀଳା କରନ୍ତି ସତ, ତଥାପି ଆପଣଙ୍କର ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି ହିଁ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରେ । ରଜୋଗୁଣୀ ଓ ତମୋଗୁଣୀ ମୂର୍ତ୍ତିରୁ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି ମିଳିପାରେ ନାହିଁ; ସେହି ଦୁଇଟିରୁ ବରଂ ଦୁଃଖ, ମୋହ ଓ ଭୟର ହିଁ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ॥ ୪୫ ॥ ତେଣୁ ହେ ଭଗବନ୍ ! ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଲୋକେ ଆପଣଙ୍କର ଓ ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ପରମପ୍ରିୟ ହୋଇଥିବା ଏହି ନର-ନାରାୟଣସ୍ୱରୂପର ଉପାସନା କରନ୍ତି । ପଞ୍ଚରାତ୍ର-ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ଅନୁଗାମୀମାନେ ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୂର୍ତ୍ତିକୁ ହିଁ ଆପଣଙ୍କର ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହ ବୋଲି ମାନନ୍ତି । ସତ୍ତ୍ୱମୂର୍ତ୍ତିର ଉପାସନାଫଳରେ ଆପଣଙ୍କର ନିତ୍ୟଧାମ ବୈକୁଣ୍ଠ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥାଏ । ସେହି ଧାମର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଏହି ଯେ, ତାହା ସର୍ବଥା ଭୟରହିତ ତଥା ଆତ୍ମାନନ୍ଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେମାନେ ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣକୁ ଆପଣଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୬ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ, ସର୍ବବ୍ୟାପକ, ସର୍ବସ୍ୱରୂପ, ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ, ପରମାରାଧ୍ୟ ଓ ଶୁଦ୍ଧସ୍ୱରୂପ । ସମସ୍ତ ଲୌକିକ ଓ ବୈଦିକ ବାଣୀ ଆପଣଙ୍କର ଅଧୀନ । ଆପଣ ହିଁ ବେଦମାର୍ଗର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଯୁଗଳସ୍ୱରୂପ ନରୋତ୍ତମ ନର ଏବଂ ଋଷିବର ନାରାୟଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୪୭ ॥ ଆପଣ ଯଦ୍ୟପି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ତଥା ସେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ, ପ୍ରାଣରେ ଓ ହୃଦୟରେ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛନ୍ତି, ତଥାପି ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ଜୀବର ବୁଦ୍ଧି ଏତେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ସେ ସେହି ନିଷ୍ଫଳ ଓ ମିଥ୍ୟା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଜାଲରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନଲାଭରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ହିଁ ତ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜଗତର ଗୁରୁ । ତେଣୁ ପ୍ରଥମରୁ ଅଜ୍ଞାନୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ତାକୁ ଯେତେବେଳେ

ତନ୍ମାୟୟାଽଽବୃତମତିଃ ସ ଉ ଏବ ସାକ୍ଷା-
ଦାଦ୍ୟସ୍ତବାଖିଳଗୁରୋରୁପସାଦ୍ୟ ବେଦମ୍ ॥ ୪୮

ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନର ଭଣ୍ଡାର ବେଦଗଣ ମିଳିଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ ଆପଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ଦର୍ଶନ ପାଇଯାଏ ॥ ୪୮ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ! ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ରହସ୍ୟ ପ୍ରକଟ କରାଇ ଦିଏ, ଆପଣଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରାଇ ଦେଉଥିବା ସେହି ପରମଜ୍ଞାନ ବେଦରେ ପୂରିରହିଛି। କିନ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ମନୀଷୀମାନେ ସେହି ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରି ଚାଲିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ମୋହରେ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି। ଆପଣ ଏପରି ଲୀଳାବିହାରୀ ଯେ, ବିଭିନ୍ନ ମତବାଦୀ ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେପରି ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି ବା ବିଚାର କରନ୍ତି, ଆପଣ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସେହିପରି ପ୍ରକଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ବାସ୍ତବରେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଦେହ ଆଦି ସମସ୍ତ ଉପାଧି ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚି ରହିଥିବା ବିଶୁଦ୍ଧ ବିଜ୍ଞାନଘନ। ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରୁଛି ॥ ୪୯ ॥

ଯଦ୍ଦର୍ଶନଂ ନିଗମ ଆତ୍ମରହଃପ୍ରକାଶଂ
ମୁହ୍ୟନ୍ତି ଯତ୍ର କବୟୋଽଜପରା ଯତନ୍ତଃ।
ତଂ ସର୍ବବାଦବିଷୟପ୍ରତିରୂପଶୀଳଂ
ବନ୍ଦେ ମହାପୁରୁଷମାତ୍ମନିଗୂଢବୋଧମ୍ ॥ ୪୯

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧେଽଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮ ॥

+++

ଅଥ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାଦର୍ଶନ

ସୂତ ଉବାଚ

ସଂସ୍ତୁତୋ ଭଗବାନିତ୍ଥଂ ମାର୍କଣ୍ଡେୟେନ ଧୀମତା।
ନାରାୟଣୋ ନରସଖଃ ପ୍ରୀତ ଆହ ଭୃଗୂଦ୍ୱହମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଭୋ ଭୋ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିବର୍ଯ୍ୟାସି ସିଦ୍ଧ ଆତ୍ମସମାଧିନା।
ମୟି ଭକ୍ତ୍ୟାନପାୟିନ୍ୟା ତପଃସ୍ୱାଧ୍ୟାୟସଂଯମୈଃ ॥ ୨

ବୟଂ ତେ ପରିତୁଷ୍ଟାଃ ସ୍ମ ତ୍ୱଦ୍‌ବୃହଦ୍‌ବ୍ରତଚର୍ଯ୍ୟୟା।
ବରଂ ପ୍ରତୀଚ୍ଛ ଭଦ୍ରଂ ତେ ବରଦେଶାଦଭୀପ୍ସିତମ୍ ॥ ୩

ଋଷିରୁବାଚ

ଜିତଂ ତେ ଦେବଦେବେଶ ପ୍ରପନ୍ନାର୍ତିହରାଚ୍ୟୁତ।
ବରେଣୈତାବତାଲଂ ନୋ ଯଦ୍ ଭବାନ୍ ସମଦୃଶ୍ୟତ ॥ ୪

ଗୃହୀତ୍ୱାଜାଦୟୋ ଯସ୍ୟ ଶ୍ରୀମତ୍ପାଦାବ୍ଜଦର୍ଶନମ୍।
ମନସା ଯୋଗପକ୍ୱେନ ସ ଭବାନ୍ ମେଽକ୍ଷଗୋଚରଃ ॥ ୫

ସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ଭଗବାନ ନର-ନାରାୟଣ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ଭଗବାନ ନାରାୟଣ କହିଲେ—ହେ ସମ୍ମାନନୀୟ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିଶିରୋମଣି ! ତୁମେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତତା, ତପସ୍ୟା, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ, ସଂଯମ ଓ ମୋ ପ୍ରତି ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିବଳରେ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇଛ ॥ ୨ ॥ ତୁମର ଏହି ଆଜୀବନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟନିଷ୍ଠା ଦେଖି ଆମେ ତୁମ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୀତ। ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ। ମୁଁ ହେଉଛି ସମସ୍ତ ବରଦାତାମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ। ତେଣୁ ତୁମେ ତୁମର ଅଭୀଷ୍ଟ ବର ମାଗ ॥ ୩ ॥

ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି କହିଲେ—ହେ ଦେବଦେବେଶ ! ହେ ଶରଣାଗତଭୟହାରୀ ଅଚ୍ୟୁତ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ! ଜୟ ହେଉ ! ଆପଣ କୃପା କରି ମୋତେ ଏ ଯେଉଁ ମନୋହର ସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ କରାଇଲେ, ମୋ ପାଇଁ ଏତିକି ବର ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ॥ ୪ ॥ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଆଦି ଦେବଗଣ ଯୋଗସାଧନାଦ୍ୱାରା ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ଯାହାଙ୍କର ପରମସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀଚରଣାମ୍ବୁଜ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରି କୃତାର୍ଥ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ଆଜି ସେହି ଆପଣ ସାକ୍ଷାତ୍ ମୋର ନେତ୍ର ସମ୍ମୁଖରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ମୋତେ ଧନ୍ୟ କରିଦେଲେ ॥ ୫ ॥

ଅଥାପ୍ୟମ୍ବୁଜପତ୍ରାକ୍ଷ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକଶିଖାମଣେ ।
ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟେ ମାୟାଂ ଯୟା ଲୋକଃ ସପାଲୋ ବେଦ ସଦ୍ଭିଦାମ୍ ॥ ୬

ତଥାପି, ହେ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ମହାନୁଭାବମାନଙ୍କର ଶିଖାମଣି ! ହେ କମଳନୟନ ! ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବର ମାଗୁଛି। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ମାୟା ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଛି। ମୋତେ ସେହି ମାୟା ଦେଖାନ୍ତୁ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ମୋହିତ ହୋଇ ସବୁଲୋକ ଓ ଲୋକପାଳ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଠାରେ ନାନାପ୍ରକାର ବିଭେଦ ଦେଖିଥାନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତୀଡ଼ିତୋଽର୍ଚ୍ଚିତଃ କାମମୃଷିଣା ଭଗବାନ୍ ମୁନେ ।
ତଥେତି ସ ସ୍ମୟନ୍ ପ୍ରାଗାଦ୍ ବଦର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମମୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୭

ତମେବ ଚିନ୍ତୟନ୍ନର୍ଥମୃଷିଃ ସ୍ୱାଶ୍ରମ ଏବ ସଃ ।
ବସନ୍ନଗ୍ନ୍ୟର୍କସୋମାମ୍ବୁଭୂବାୟୁବିୟଦାତ୍ମସୁ ॥ ୮

ଧ୍ୟାୟନ୍ ସର୍ବତ୍ର ଚ ହରିଂ ଭାବଦ୍ରବ୍ୟୈରପୂଜୟତ୍ ।
କ୍ୱଚିତ୍ ପୂଜାଂ ବିସସ୍ମାର ପ୍ରେମପ୍ରସରସମ୍ପ୍ଲୁତଃ ॥ ୯

ତସ୍ୟୈକଦା ଭୃଗୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁଷ୍ପଭଦ୍ରାତଟେ ମୁନେଃ ।
ଉପାସୀନସ୍ୟ ସନ୍ଧ୍ୟାୟାଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବାୟୁରଭୂନ୍ମହାନ୍ ॥ ୧୦

ତଂ ଚଣ୍ଡଶବ୍ଦଂ ସମୁଦୀରୟନ୍ତଂ
ବଳାହକା ଅନ୍ୱଭବନ୍ କରାଳାଃ ।
ଅକ୍ଷସ୍ଥବିଷ୍ଠା ମୁମୁଚୁସ୍ତଡିଦ୍ଭିଃ
ସ୍ୱନନ୍ତ ଉଚ୍ଚୈରଭିବର୍ଷଧାରାଃ ॥ ୧୧

ତତୋ ବ୍ୟଦୃଶ୍ୟନ୍ତ ଚତୁଃସମୁଦ୍ରାଃ
ସମନ୍ତତଃ କ୍ଷ୍ମାତଳମାଗ୍ରସନ୍ତଃ ।
ସମୀରବେଗୋର୍ମିଭିରୁଗ୍ରନକ୍ର-
ମହାଭୟାବର୍ତ୍ତଗଭୀରଘୋଷାଃ ॥ ୧୨

ସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ଭଗବାନ ନର-ନାରାୟଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି ଓ ପୂଜା ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିସାରି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଏପରି ବର ମାଗିବାରୁ, ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ନାରାୟଣ କହିଲେ, "ଠିକ୍ ଅଛି। ତଥାସ୍ତୁ!" ଏପରି କହି ଭଗବାନ ନିଜର ଆଶ୍ରମ ବଦରୀବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୭ ॥ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ନିଜ ଆଶ୍ରମରେ ରହି କେବେ ମାୟାର ଦର୍ଶନ ମିଳିବ ବୋଲି ନିରନ୍ତର ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ସେ ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଜଳ, ଭୂମି, ବାୟୁ, ଆକାଶ ଏବଂ ଅନ୍ତଃକରଣ ସର୍ବତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ଦର୍ଶନ କରି, ତାଙ୍କୁ ଭାବନାତ୍ମକ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ମାନସିକ ଭାବରେ ପୂଜା କରୁଥାନ୍ତି। ବେଳେ ବେଳେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମର ଏପରି ବନ୍ୟା ଆସି ଯାଉଥାଏ ଯେ, ସେ ତାହାର ପ୍ରବାହରେ ପ୍ଲାବିତ ହୋଇ ଯାଉଥାନ୍ତି; କେତେବେଳେ କେଉଁଠି କିପରିଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପୂଜା କରିବା ଉଚିତ, ତାଙ୍କର ତାହା ବି ମନେ ରହୁ ନ ଥାଏ ॥ ୮,୯ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ଦିନକର କଥା। ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳ ହୋଇଥାଏ। ପୁଷ୍ପଭଦ୍ରା ନଦୀତଟରେ ବସି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଭଗବାନଙ୍କ ଉପାସନାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି। ସେତିକିବେଳେ ହଠାତ୍ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ତୋଫାନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୦ ॥ ତୋଫାନଫଳରେ ଭୟଙ୍କର ଶବ୍ଦ ହେଲା ଏବଂ ଆକାଶରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ମେଘମାଳା ଉଠିଲା। ଘନ ଘନ ବିଜୁଳି ଚମକିଲା ଏବଂ ଘଡ଼ଘଡ଼ି ମାରିଲା। ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଷଳଧାରାରେ ବର୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୧ ॥ କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନିଙ୍କୁ ଲାଗିଲା, ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀଟାକୁ ଗିଳିଦେବା ଲାଗି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ସମୁଦ୍ର ମାଡ଼ିଆସୁଛି; ତୋଫାନଫଳରେ ସମୁଦ୍ରରେ ବିରାଟ ବିରାଟ ଲହରି ଉଠୁଛି; ଭୟଙ୍କର ଶବ୍ଦରେ କାନ ଫାଟି ଯାଉଛି ଏବଂ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବିରାଟ ବିରାଟ ମଗର ପହଁରୁଛନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥

ଅନ୍ତର୍ବହିଶ୍ଚାଭିରତିଦ୍ୟୁଭିଃ ଖରୈଃ
ଶତହ୍ରଦାଭୀରୁପତାପିତଂ ଜଗତ୍ ।
ଚତୁର୍ବିଧଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ସହାତ୍ମନା ମୁନି-
ର୍ଜଲାପ୍ଲୁତାଂ କ୍ଷ୍ମାଂ ବିମନାଃ ସମତ୍ରସତ୍ ॥ ୧୩

ସେତେବେଳେ ବାହାର ଭିତର ଚତୁର୍ଦିଗ ଜଳମୟ ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ସେହି ଜଳରାଶି କେବଳ ପୃଥିବୀକୁ ନୁହେଁ, ସ୍ୱର୍ଗକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଡ଼ାଇଦେବ । ଉପରେ ଭୀଷଣ ତୋଫାନ ସହିତ ବିଜୁଳି ମାରୁଥାଏ । ସେଥିରେ ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଥାଏ । ସେ ଦେଖିଲେ, ସେହି ଜଳପ୍ରଳୟରେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ବୁଡ଼ିଗଲାଣି; ଉଦ୍ଭିଜ୍ଜ, ସ୍ୱେଦଜ, ଅଣ୍ଡଜ ଓ ଜରାୟୁଜ ଆଦି ଚତୁର୍ବିଧ ପ୍ରାଣୀ ତଥା ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେଣି । ତେଣୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ତାଙ୍କ ଆଖିଆଗରେ ହିଁ ପ୍ରଳୟ-ସାଗରରେ ଭୟଙ୍କର ଲହରି ଉଠୁଥାଏ; ତୋଫାନର ବେଗରେ ଜଳରାଶି ଉଛୁଳୁଥାଏ ଏବଂ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ମେଘ ବରଷି ବରଷି ସମୁଦ୍ରକୁ ଆହୁରି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉଛୁଳାଇ ଚାଲିଥାଏ । ସେ ଦେଖିଲେ, ଦ୍ୱୀପ, ବର୍ଷ ଓ ପର୍ବତମାନଙ୍କ ସହିତ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଜଳାର୍ଣ୍ଣବରେ ବୁଡ଼ିଗଲା ॥ ୧୪ ॥ ପୃଥିବୀ, ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ, ସ୍ୱର୍ଗ, ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର, ତାରାଗଣ ଓ ଦିଗମାନଙ୍କ ସହିତ ତିନିଲୋକ ପ୍ରଳୟ ଜଳରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ଏକମାତ୍ର ମହାମୁନି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ହିଁ ବଞ୍ଚି ରହିଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ସେ ଭୋକଶୋଷରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ଏପଟୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ମଗର ତ, ସେପଟୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ତିମିଙ୍ଗଳ ଡେଇଁ ପଡୁଥାନ୍ତି; ତା'ଫଳରେ ସେ ଅନ୍ଧ ଓ ପାଗଳଙ୍କ ପରି ଜଟା ମୁକୁଳା କରି ପ୍ରାଣ ବିକଳରେ ଏଣେତେଣେ ପଳାଇ ଯାଉଥାନ୍ତି । ଏପରି ଏପଟ ସେପଟ ହେଉ ହେଉ, ସେ ଅପାର ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧକାରରେ ପଡ଼ିଗଲେ—ବେହୋସ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଏତେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ପୃଥିବୀ କେଉଁଟା, ଆକାଶ କେଉଁଟା ସେହି ଜ୍ଞାନ ବି ରହିଲା ନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥ ସେ କେତେବେଳେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଭଉଁରୀ ଭିତରେ ପଡ଼ିଯାଉଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ଉଚ୍ଚ ତରଙ୍ଗ ଆଘାତରେ ଆହତ ହୋଇଯାଉଥିଲେ; ପୁଣି କେତେବେଳେ ପରସ୍ପର ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିବା ଜଳଜନ୍ତୁଙ୍କ ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ିଯାଉଥିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ସେ କେତେବେଳେ ଶୋକଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । କେତେବେଳେ ଦୁଃଖ ଉପରେ ଦୁଃଖ ମାଡ଼ି ଆସୁଥିଲା ତ, କେତେବେଳେ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ସୁଖ ମଧ୍ୟ ମିଳି ଯାଉଥିଲା; କେତେବେଳେ ସେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ମରି ଯାଉଥିଲେ

ତସ୍ୟୈବମୁଦ୍ୱୀକ୍ଷତ ଊର୍ମିଭୀଷଣଃ
ପ୍ରଭଞ୍ଜନାଘୂର୍ଣ୍ଣିତବାର୍ମହାର୍ଣ୍ଣବଃ ।
ଆପୂର୍ଯ୍ୟମାଣୋ ବରଷଦ୍ଭିରମ୍ବୁଦୈଃ
କ୍ଷ୍ମାମପ୍ୟଧାଦ୍ ଦ୍ୱୀପବର୍ଷାଦ୍ରିଭିଃ ସମମ୍ ॥ ୧୪

ସକ୍ଷ୍ମାନ୍ତରିକ୍ଷଂ ସଦିବଂ ସଭାଗଣଂ
ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟମାସୀତ୍ ସହ ଦିଗ୍ଭିରାପ୍ଲୁତମ୍ ।
ସ ଏକ ଏବୋର୍ବରିତୋ ମହାମୁନି-
ର୍ବଭ୍ରାମ ବିକ୍ଷିପ୍ୟ ଜଟା ଜଡ଼ାନ୍ଧବତ୍ ॥ ୧୫

କ୍ଷୁତ୍ତୃଟ୍ପରୀତୋ ମକରୈସ୍ତିମିଙ୍ଗିଲୈ-
ରୁପଦ୍ରୁତୋ ବୀଚିନଭସ୍ୱତା ହତଃ ।
ତମସ୍ୟପାରେ ପତିତୋ ଭ୍ରମନ୍ ଦିଶୋ
ନ ବେଦ ଖଂ ଗାଂ ଚ ପରିଶ୍ରମେଷିତଃ ॥ ୧୬

କ୍ୱଚିଦ୍ ଗତୋ ମହାବର୍ତ୍ତେ ତରଲୈସ୍ତାଡ଼ିତଃ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ଯାଦୋଭିର୍ଭକ୍ଷ୍ୟତେ କ୍ୱାପି ସ୍ୱୟମନ୍ୟୋନ୍ୟଘାତିଭିଃ ॥ ୧୭

କ୍ୱଚିଚ୍ଛୋକଂ କ୍ୱଚିନ୍ମୋହଂ କ୍ୱଚିଦ୍ ଦୁଃଖଂ ସୁଖଂ ଭୟମ୍ ।
କ୍ୱଚିନ୍ମୃତ୍ୟୁମବାପ୍ନୋତି ବ୍ୟାଧ୍ୟାଦିଭିରୁତାର୍ଦିତଃ ॥ ୧୮

ଅୟୁତାୟୁତବର୍ଷାଣାଂ ସହସ୍ରାଣି ଶତାନି ଚ ।
ବ୍ୟତୀୟୁର୍ଭ୍ରମତସ୍ତସ୍ମିନ୍ ବିଷ୍ଣୁମାୟାବୃତାତ୍ମନଃ ॥ ୧୯

ସ କଦାଚିଦ୍ ଭ୍ରମଂସ୍ତସ୍ମିନ୍ ପୃଥିବ୍ୟାଃ କକୁଦି ଦ୍ୱିଜଃ ।
ନ୍ୟଗ୍ରୋଧପୋତଂ ଦଦୃଶେ ଫଳପଲ୍ଲବଶୋଭିତମ୍ ॥ ୨୦

ପ୍ରାଗୁତ୍ତରସ୍ୟାଂ ଶାଖାୟାଂ ତସ୍ୟାପି ଦଦୃଶେ ଶିଶୁମ୍ ।
ଶୟାନଂ ପର୍ଣ୍ଣପୁଟକେ ଗ୍ରସନ୍ତଂ ପ୍ରଭୟା ତମଃ ॥ ୨୧

ମହାମରକତଶ୍ୟାମଂ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ବଦନପଙ୍କଜମ୍ ।
କମ୍ବୁଗ୍ରୀବଂ ମହୋରସ୍କଂ ସୁନାସଂ ସୁନ୍ଦରଭ୍ରୁବମ୍ ॥ ୨୨

ଶ୍ୱାସୈଜଦଳକାଭାତଂ କମ୍ବୁଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣଦାଡ଼ିମମ୍ ।
ବିଦ୍ରୁମାଧରଭାସେଷଚ୍ଛୋଣାୟିତସୁଧାସ୍ମିତମ୍ ॥ ୨୩

ପଦ୍ମଗର୍ଭାରୁଣାପାଙ୍ଗଂ ହୃଦ୍ୟହାସାବଲୋକନମ୍ ।
ଶ୍ୱାସୈଜଦ୍‌ବଲିସଂବିଗ୍ନନିମ୍ନନାଭିଦଳୋଦରମ୍ ॥ ୨୪

ଚାର୍ବଙ୍ଗୁଳିଭ୍ୟାଂ ପାଣିଭ୍ୟାମୁନ୍ନୀୟ ଚରଣାମ୍ବୁଜମ୍ ।
ମୁଖେ ନିଧାୟ ବିପ୍ରେନ୍ଦ୍ରୋ ଧୟନ୍ତଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବିସ୍ମିତଃ ॥ ୨୫

ତଦ୍ଦର୍ଶନାଦ୍ ବୀତପରିଶ୍ରମୋ ମୁଦା
ପ୍ରୋତ୍‌ଫୁଲ୍ଲହୃତ୍‌ପଦ୍ମବିଲୋଚନାମ୍ବୁଜଃ ।

ଏବଂ କେତେବେଳେ ନାନାପ୍ରକାର ରୋଗରେ ଘାଣ୍ଟି ହେଉଥିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଏପରିଭାବରେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାଜାଲରେ ପଡ଼ି ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ସେହି ପ୍ରଳୟପୟୋଧି ଜଳରେ ସେ ଉବୁଟୁବୁ ହେଉ ହେଉ ତାଙ୍କୁ ଶହ ଶହ ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ନୁହେଁ, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ କୋଟି କୋଟି ବର୍ଷ ବିତିଗଲା ପରି ମନେହେଲା ॥ ୧୯ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରଳୟଜଳରେ ଭାସୁ ଭାସୁ ବହୁକାଳ ବିତିଗଲା । ଦିନେ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଜଳରେ ବୁଡ଼ିଥିବା ପୃଥିବୀର ଗୋଟିଏ ଢିପ ଉପରେ ଫଳପଲ୍ଲବଶୋଭିତ ଛୋଟ ବରଗଛଟିଏ ଅଛି ॥ ୨୦ ॥ ଗଛଟିରେ ଈଶାନକୋଣ ଆଡ଼କୁ ଗୋଟିଏ ଡାଳ ବାହାରିଛି; ସେହି ଡାଳର ଗୋଟିଏ ପତ୍ର ମୋଡ଼ି ହୋଇ ପାତ୍ର ପରି ହୋଇଯାଇଛି । ସେହି ବରପତ୍ରଟିରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଶିଶୁ ଶୋଇଛି । ତା'ଦେହରୁ ଏପରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତି ଝଟକୁଥାଏ ଯେ, ସେଥିରେ ଆଖପାଖର ଅନ୍ଧକାର ଦୂର ହୋଇଯାଉଥାଏ ॥ ୨୧ ॥ ଶିଶୁଟି ମରକତମଣି ସମାନ ଶ୍ୟାମଳ ବର୍ଣ୍ଣର ହୋଇଥାଏ । ତାର ମୁଖପଦ୍ମରେ, ଜାଣନ୍ତୁ, ସକଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ । ତା'ର ଗ୍ରୀବାଦେଶ ଶଙ୍ଖ ପରି ହୋଇଥାଏ । ଚଉଡ଼ା ଛାତି । ଶୁଆନାକ ପରି ନାକ । ମନୋହର ଭ୍ରୂଲତା । କପୋଳରେ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣର କୁଞ୍ଚୁକୁଞ୍ଚିଆ କେଶ ଝୁଲୁଥାଏ । ଶିଶୁଟିର ଶ୍ୱାସ ବାଜି ତାହା ବେଳେ ବେଳେ ହଲି ବି ଯାଉଥାଏ । ଶଙ୍ଖ ପରି ଆବର୍ତ୍ତଯୁକ୍ତ କର୍ଣ୍ଣ ଦୁଇଟି ଡାଳିମ୍ବଫୁଲ ପରି ଦିଶୁଥାଏ । ପ୍ରବାଳ ପରି ଲାଲ ଲାଲ ଓଠ ଦୁଇଟିର କାନ୍ତିରେ ତାର ସୁଧାମୟୀ ଶ୍ୱେତ ମୃଦୁହାସ ଟିକିଏ ଅରୁଣାଭ ଦିଶୁଥାଏ ॥ ୨୨,୨୩ ॥ ନେତ୍ରକୋଣ ପଦ୍ମର ଭିତର ଅଂଶ ପରି ସାମାନ୍ୟ ଲାଲ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ । ତାର ମୃଦୁହାସ ଓ ସୁନ୍ଦର ଚାହାଣି ବଡ଼ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହୋଇଥାଏ । ଉଦରଭାଗଟି ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ପତ୍ର ପରି ହୋଇଥାଏ; ଶ୍ୱାସ ନେଲାବେଳେ ତା'ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ତ୍ରିବଳି ସହିତ ଗଭୀର ନାହିଟି ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଉଠୁଥାଏ ପଡୁଥାଏ ॥ ୨୪ ॥ କୁନି କୁନି ହାତରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଆଙ୍ଗୁଠି । ଶିଶୁଟି ତାର ଦୁଇ ହାତରେ ଗୋଟିଏ ପାଦକୁ ଧରି ପାଟିରେ ପୁରାଇ ଚୁଚୁମୁଥାଏ । ଏଭଳି ଦିବ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୫ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ସେହି ଦିବ୍ୟ ଶିଶୁକୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନିଙ୍କର ସକଳ କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ହୃଦୟକମଳ ଓ ନେତ୍ରକମଳ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲା । ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଉଠିଲା । ଶିଶୁଟିର

ପ୍ରହୃଷ୍ଟରୋମାଦ୍ଭୁତଭାବଶଙ୍କିତଃ
ପ୍ରଷ୍ଟୁଂ ପୁରସ୍ତଂ ପ୍ରସସାର ବାଳକମ୍ ॥ ୨୬

ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ ଭାବ ଦେଖି ତାଙ୍କ ମନରେ ତାର ପରିଚୟ ଜାଣିବାକୁ ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଲା ଏବଂ ଶିଶୁଟିକୁ ସେସବୁ କଥା ପଚାରିବାକୁ ସେ ତା'ପାଖକୁ ଗଲେ ॥ ୨୬ ॥

ତାବଚ୍ଛିଶୋର୍ବୈ ଶ୍ୱସିତେନ ଭାର୍ଗବଃ
ସୋଽନ୍ତଃଶରୀରଂ ମଶକୋ ଯଥାବିଶତ୍ ।
ତତ୍ରାପ୍ୟଦୋ ନ୍ୟସ୍ତମଚଷ୍ଟ କୃତ୍ସ୍ନଶୋ
ଯଥା ପୁରାମୁହ୍ୟଦତୀବ ବିସ୍ମିତଃ ॥ ୨୭

କିନ୍ତୁ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଯାଇ ତା' ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ଶ୍ୱାସବାୟୁଦ୍ୱାରା ପେଟଭିତରକୁ ମଶା ଟାଣିହୋଇ ପଶିଯିବା ପରି ଶିଶୁଟିର ଶ୍ୱାସବାୟୁରେ ସେ ତା'ଶରୀର ଭିତରକୁ ଟାଣିହୋଇ ଚାଲିଗଲେ । ଶିଶୁଟିର ପେଟ ଭିତରକୁ ଯାଇ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଏହି ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଳୟପୂର୍ବରୁ ଯେପରି ଦେଖା ଯାଉଥିଲା, ଠିକ୍ ସେହିପରି ରୂପରେ ଶିଶୁଟିର ପେଟ ଭିତରେ ରହିଛି । ଏପରି ବିଚିତ୍ର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ମୋହାବିଷ୍ଟ ହୋଇ କିଛି ଭାବି ବି ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥

ଖଂ ରୋଦସୀ ଭଗଣାନଦ୍ରିସାଗରାନ୍
ଦ୍ୱୀପାନ୍ ସବର୍ଷାନ୍ କକୁଭଃ ସୁରାସୁରାନ୍ ।
ବନାନି ଦେଶାନ୍ ସରିତଃ ପୁରାକରାନ୍
ଖେଟାନ୍ ବ୍ରଜାନାଶ୍ରମବର୍ଣ୍ଣବୃତ୍ତୟଃ ॥ ୨୮

ମହାନ୍ତି ଭୂତାନ୍ୟଥ ଭୌତିକାନ୍ୟସୌ
କାଳଂ ଚ ନାନାଯୁଗକଳ୍ପକଳ୍ପନମ୍ ।
ଯତ୍ କିଞ୍ଚିଦନ୍ୟଦ୍ ବ୍ୟବହାରକାରଣଂ
ଦଦର୍ଶ ବିଶ୍ୱଂ ସଦିବାବଭାସିତମ୍ ॥ ୨୯

ସେ ସେହି ଶିଶୁଟିର ଉଦର ଭିତରେ ଆକାଶ, ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ, ଜ୍ୟୋତିର୍ମଣ୍ଡଳ, ବିଭିନ୍ନ ପର୍ବତ, ସମୁଦ୍ର, ଦ୍ୱୀପ, ବର୍ଷ, ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ, ଦେବତା, ଦୈତ୍ୟ, ବନ, ଦେଶ, ନଦୀ, ନଗର, ଖଣି, କୃଷକମାନଙ୍କର ଗ୍ରାମ, ଗୋପାଳମାନଙ୍କର ବସ୍ତି, ଚାରି ଆଶ୍ରମ ଓ ବର୍ଣ୍ଣ ତଥା ସେସବୁର ଆଚାର-ବ୍ୟବହାର, ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ତଥା ସେହିସବୁ ମହାଭୂତରେ ଗଠିତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଶରୀର ତଥା ପଦାର୍ଥ, ଅନେକ ଯୁଗ ଓ କଳ୍ପଭେଦରେ ବିଭକ୍ତ କାଳ ଇତ୍ୟାଦି ସବୁକିଛି ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଯେଉଁ ଦେଶ, କାଳ ଓ ବସ୍ତୁଦ୍ୱାରା ଜାଗତିକ ଜୀବନଯାପନ ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା । ଅଧିକ କଣ କହିବି, ଏହି ବିଶ୍ୱର ସତ୍ୟତା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେଠାରେ ସତ୍ୟ ବିଶ୍ୱ ପରି ପ୍ରତୀତ ହେଉଥିଲା ॥ ୨୮,୨୯ ॥

ହିମାଳୟଂ ପୁଷ୍ପବହାଂ ଚ ତାଂ ନଦୀଂ
ନିଜାଶ୍ରମଂ ତତ୍ର ଋଷୀନପଶ୍ୟତ୍ ।
ବିଶ୍ୱଂ ବିପଶ୍ୟଞ୍ଛ୍ୱସିତାଚ୍ଛିଶୋର୍ବୈ
ବହିର୍ନିରସ୍ତୋ ନ୍ୟପତଲ୍ଲୟାବ୍ଧୌ ॥ ୩୦

ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ରୂପରେ ହିମାଳୟ ପର୍ବତ, ପୁଷ୍ପଭଦ୍ରା ନଦୀ, ସେହି ନଦୀତଟରେ ଥିବା ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରମ ଏବଂ ସେଠାରେ ରହୁଥିବା ଋଷିମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ଏପରିଭାବରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱକୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସେହି ଶିଶୁର ନିଃଶ୍ୱାସ ବାୟୁ ସହିତ ସେ ତା'ଉଦରରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ଏବଂ ପୁଣି ଥରେ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ସାଗରରେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୩୦ ॥

ତସ୍ମିନ୍ ପୃଥିବ୍ୟାଃ କକୁଦି ପ୍ରରୂଢଂ
ବଟଂ ଚ ତତ୍ପର୍ଣ୍ଣପୁଟେ ଶୟାନମ୍ ।
ତୋକଂ ଚ ତତ୍ପ୍ରେମସୁଧାସ୍ମିତେନ
ନିରୀକ୍ଷିତୋଽପାଙ୍ଗନିରୀକ୍ଷଣେନ ॥ ୩୧

ପ୍ରଳୟଜଳରେ ପଡ଼ି ସେ ଦେଖିଲେ, ସମୁଦ୍ରର ସେହି ଟାପୁ ଉପରେ ସେହି ବରଗଛଟି ଠିକ୍ ପୂର୍ବ ପରି ରହିଛି ଏବଂ ତାର ଗୋଟିଏ ପାତ୍ରାକୃତି ପତ୍ରରେ ସେହି ଶିଶୁଟି ଶୋଇଛି । ତାର ଅଧରରୁ ଝରିପଡୁଛି ପ୍ରେମାମୃତରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସ ଏବଂ ସେ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଚାହାଣିରେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହିଛି ॥ ୩୧ ॥

ଅଥ ତଂ ବାଳକଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ନେତ୍ରାଭ୍ୟାଂ ଧିଷ୍ଠିତଂ ହୃଦି ।
ଅଭ୍ୟୟାଦତିସଂକ୍ଲିଷ୍ଟଃ ପରିଷ୍ୱକ୍ତୁମଧୋକ୍ଷଜମ୍ ॥ ୩୨

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଭଗବାନ ଶିଶୁରୂପରେ ଏହିପରି କ୍ରୀଡ଼ା କରି ଚାଲିଥିଲେ ଏବଂ ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କ ନେତ୍ରପଥଦେଇ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଆସି ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେହି ବଟପତ୍ରଶାୟୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବହୁ ଶ୍ରମ କରି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଆଗକୁ ଚାଲିଲେ ॥ ୩୨ ॥ କିନ୍ତୁ ହେ ଶୌନକ ! ଭଗବାନ କେବଳ ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ନୁହନ୍ତି; ସେ ସ୍ୱୟଂ ଯୋଗର ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ରହିଥାନ୍ତି । ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ସେ ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । ଅଭାଗା ଲୋକର ପରିଶ୍ରମର ଫଳ ଯେପରି ତା' ହାତରେ ନ ପଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ଚାଲିଯାଏ, ଭଗବାନ ଠିକ୍ ସେହିପରି ମୁନିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିପଥରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୩ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ଶିଶୁଟି ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଉ ହେଉ ସେହି ବରଗଛ, ସେହି ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଜଳ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇଗଲା । ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେ ପୂର୍ବ ପରି ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ବସିଛନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥

ତାବତ୍ ସ ଭଗବାନ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଯୋଗାଧୀଶୋ ଗୁହାଶୟଃ ।
ଅନ୍ତର୍ଦଧ ଋଷେଃ ସଦ୍ୟୋ ଯଥେହାନୀଶନିର୍ମିତା ॥ ୩୩

ତମନ୍ୱଥ ବଟୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସଲିଲଂ ଲୋକସମ୍ପ୍ଳବଃ ।
ତିରୋଧାୟି କ୍ଷଣାଦସ୍ୟ ସ୍ୱାଶ୍ରମେ ପୂର୍ବବତ୍ ସ୍ଥିତଃ ॥ ୩୪

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧେ
ମାୟାଦର୍ଶନଂ ନାମ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୯ ॥

+++

ଅଥ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କୁ ଶିବଙ୍କର ବରଦାନ

ସୂତ ଉବାଚ

ସ ଏବମନୁଭୂୟେଦଂ ନାରାୟଣବିନିର୍ମିତମ୍ ।
ବୈଭବଂ ଯୋଗମାୟାୟାସ୍ତମେବ ଶରଣଂ ଯଯୌ ॥ ୧

ସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଏପରିଭାବରେ ନାରାୟଣଙ୍କ ରଚିତ ଯୋଗମାୟାର ବୈଭବ ଅନୁଭବ କଲେ । ସେ ମନରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କଲେ ଯେ, ଯୋଗମାୟାର ପ୍ରଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ହେଲେ ମାୟାପତି ଭଗବାନଙ୍କ ଶରଣ ଯିବା ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ । ତେଣୁ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧ ॥

ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଉବାଚ

ପ୍ରପନ୍ନୋଽସ୍ମ୍ୟଙ୍ଘ୍ରିମୂଳଂ ତେ ପ୍ରପନ୍ନାଭୟଦଂ ହରେ ।
ଯନ୍ମାୟୟାପି ବିବୁଧା ମୁହ୍ୟନ୍ତି ଜ୍ଞାନକାଶୟା ॥ ୨

ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମନେ ମନେ କହିଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ମାୟା ହେଉଛି ବସ୍ତୁତଃ ପ୍ରତୀତିମାତ୍ର; କିନ୍ତୁ ତାହା ସତ୍ୟ ପରି ବୋଧ ହେଉଛି । ତେଣୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଦ୍ୱାନ୍ ମଧ୍ୟ ତାହାର କ୍ରୀଡ଼ାରେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣାମ୍ବୁଜ ହିଁ ଶରଣାଗତମାନଙ୍କୁ ସକଳପ୍ରକାର ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ମୁଁ ସେହି ପଦାମ୍ବୁଜର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ॥ ୨ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ତମେବଂ ନିଭୃତାତ୍ମାନଂ ବୃଷେଣ ଦିବି ପର୍ଯ୍ୟଟନ୍ ।
ରୁଦ୍ରାଣ୍ୟା ଭଗବାନ ରୁଦ୍ରୋ ଦଦର୍ଶ ସ୍ୱଗଣୈର୍ବୃତଃ ॥ ୩

ଅଥୋମା ତମୃଷିଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଗିରିଶଂ ସମଭାଷତ ।
ପଶ୍ୟେମଂ ଭଗବନ୍ ବିପ୍ରଂ ନିଭୃତାତ୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟାଶୟମ୍ ॥ ୪

ନିଭୃତୋଦଝଷବ୍ରାତଂ ବାତାପାୟେ ଯଥାର୍ଣ୍ଣବମ୍ ।
କୁର୍ବସ୍ୟ ତପସଃ ସାକ୍ଷାତ୍ ସଂସିଦ୍ଧିଂ ସିଦ୍ଧିଦୋ ଭବାନ୍ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ନୈବେଚ୍ଛତ୍ୟାଶିଷଃ କ୍ୱାପି ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିର୍ମୋକ୍ଷମପ୍ୟୁତ ।
ଭକ୍ତିଂ ପରାଂ ଭଗବତି ଲବ୍ଧବାନ୍ ପୁରୁଷେଽବ୍ୟୟେ ॥ ୬

ଅଥାପି ସଂବଦିଷ୍ୟାମୋ ଭବାନ୍ୟେତେନ ସାଧୁନା ।
ଅୟଂ ହି ପରମୋ ଲାଭୋ ନୃଣାଂ ସାଧୁସମାଗମଃ ॥ ୭

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ତମୁପେୟାୟ ଭଗବାନ୍ ସ ସତାଂ ଗତିଃ ।
ଈଶାନଃ ସର୍ବବିଦ୍ୟାନାମୀଶ୍ୱରଃ ସର୍ବଦେହିନାମ୍ ॥ ୮

ତୟୋରାଗମନଂ ସାକ୍ଷାଦୀଶୟୋର୍ଜଗଦାତ୍ମନୋଃ ।
ନ ବେଦ ରୁଦ୍ଧଧୀବୃତ୍ତିରାତ୍ମାନଂ ବିଶ୍ୱମେବ ଚ ॥ ୯

ଭଗବାଂସ୍ତଦଭିଜ୍ଞାୟ ଗିରୀଶୋ ଯୋଗମାୟୟା ।
ଆବିଶତ୍ତଦ୍ଗୁହାକାଶଂ ବାୟୁଶ୍ଛିଦ୍ରମିବେଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୦

ସୂତ କହିଗ୍ଲେ—ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଏହିପରି ଶରଣାଗତି ଭାବନାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଥିବାବେଳେ, ଭଗବାନ ମହେଶ୍ୱର ଭଗବତୀ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ସହିତ ବୃଷଭ ଉପରେ ବସି, ଆକାଶମାର୍ଗରେ ବିଚରଣ କରୁ କରୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ବହୁ ଅନୁଚର ମଧ୍ୟ ଆସିଥାନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନାବସ୍ଥାରେ ଦେଖି ପାର୍ବତୀଙ୍କର ହୃଦୟ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ସ୍ନେହରେ ଉଛୁଳି ଉଠିଲା । ସେ ଶିବଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଭଗବନ୍! ଟିକିଏ ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ (ମୁନିଙ୍କୁ) ଦେଖନ୍ତୁ ତ । ବାତ୍ୟା ଛାଡ଼ିଗଲେ ସମୁଦ୍ରର ଲହରି ଓ ମତ୍ସ୍ୟମାନେ ଯେପରି ପ୍ରଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସମୁଦ୍ର ଯେପରି ଧୀରଗମ୍ଭୀର ହୋଇଯାଏ, ଏହାଙ୍କର ଶରୀର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣ ସେହିପରି ପ୍ରଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ଆପଣ ତ ସର୍ବସିଦ୍ଧିଦାତା; ତେଣୁ କୃପା କରି ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ତପସ୍ୟାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।" ॥ ୪,୫ ॥

ଭଗବାନ ମହେଶ୍ୱର କହିଲେ—ହେ ଦେବୀ ! ଏହି ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ଲୋକ ଅଥବା ପରଲୋକର କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଗ୍ରହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ବିଷୟ କଥା କଣ କହିବା, ଏହାଙ୍କ ମନରେ ମୋକ୍ଷ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଆକାଙ୍କ୍ଷା ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ହେଲା, ସକଳଘଟବାସୀ ଅବିନାଶୀ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ଏହାଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତି ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୬ ॥ ପ୍ରିୟେ ! ଏହାଙ୍କର ଆମଠାରେ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ; ତଥାପି ଏ ଯେହେତୁ ଜଣେ ମହାତ୍ମା, ତେଣୁ ମୁଁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ସହିତ କିଛି କଥାଭାଷା ନିଶ୍ଚୟ କରିବି । ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କର ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଲାଭ ହିଁ ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବପକ୍ଷରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଲାଭ ॥ ୭ ॥

ସୂତ କହିଗ୍ଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ଭଗବାନ ଶିବ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଏବଂ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟନିବାସୀ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ପ୍ରଭୁ । ପୁଣି ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ସକଳ ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ଓ ଆଦର୍ଶ । ସେ ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ ଏପରି କହି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ ॥ ୮ ॥ ସେତେବେଳକୁ ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କର ସମସ୍ତ ମନୋବୃତ୍ତି ଭଗବଦ୍‌ଭାବରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ତାଙ୍କର ଦେହଜ୍ଞାନ ବା ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ଆଦୌ ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ସକଳ ବିଶ୍ୱର ଆତ୍ମା ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଗୌରୀ-ଶଙ୍କର ଯେ ଆସିଗଲେଣି, ସେ ତାହା ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୯ ॥ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ସେତେବେଳେ କେଉଁ ସ୍ଥିତିରେ ଥିଲେ, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ କୈଳାସପତିଙ୍କୁ

ଆତ୍ମନ୍ୟପି ଶିବଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ତଡ଼ିତ୍‌ପିଙ୍ଗଜଟାଧରମ୍ ।
ତ୍ର୍ୟକ୍ଷଂ ଦଶଭୁଜଂ ପ୍ରାଂଶୁମୁଦ୍ୟନ୍ତମିବ ଭାସ୍କରମ୍ ॥ ୧୧

ବ୍ୟାଘ୍ରଚର୍ମାମ୍ବରଧରଂ ଶୂଳଖଟ୍ୱାଙ୍ଗଚର୍ମଭିଃ ।
ଅକ୍ଷମାଳାଡମରୁକକପାଳାସିଧନୁଃ ସହ ॥ ୧୨

ବିଭ୍ରାଣଂ ସହସା ଭାତଂ ବିଚକ୍ଷ୍ୟ ହୃଦି ବିସ୍ମିତଃ ।
କିମିଦଂ କୁତ ଏବେତି ସମାଧେର୍ବିରତୋ ମୁନିଃ ॥ ୧୩

ନେତ୍ରେ ଉନ୍ମୀଲ୍ୟ ଦଦୃଶେ ସଗଣଂ ସୋମୟାଽଽଗତମ୍ ।
ରୁଦ୍ରଂ ତ୍ରିଲୋକୈକଗୁରୁଂ ନନାମ ଶିରସା ମୁନିଃ ॥ ୧୪

ତସ୍ମୈ ସପର୍ଯ୍ୟାଂ ବ୍ୟଦଧାତ୍ ସଗଣାୟ ସହୋମୟା ।
ସ୍ୱାଗତାସନପାଦ୍ୟାର୍ଘ୍ୟଗନ୍ଧସ୍ରଗ୍‌ଧୂପଦୀପକୈଃ ॥ ୧୫

ଆହ ତ୍ୱାତ୍ମାନୁଭାବେନ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମସ୍ୟ ତେ ବିଭୋ ।
କରବାମ କିମୀଶାନ ଯେନେଦଂ ନିର୍ବୃତଂ ଜଗତ୍ ॥ ୧୬

ନମଃ ଶିବାୟ ଶାନ୍ତାୟ ସତ୍ତ୍ୱାୟ ପ୍ରମୃଡାୟ ଚ ।
ରଜୋଜୁଷେଽପ୍ୟଘୋରାୟ ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ତମୋଜୁଷେ ॥ ୧୭

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ସ୍ତୁତଃ ସ ଭଗବାନାଦିଦେବଃ ସତାଂ ଗତିଃ ।
ପରିତୁଷ୍ଟଃ ପ୍ରସନ୍ନାତ୍ମା ପ୍ରହସଂସ୍ତମଭାଷତ ॥ ୧୮

ତାହା ଅଜଣା ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ଛିଦ୍ର ଥିବା ସ୍ଥାନରେ ବାୟୁ ଯେପରି ଅନାୟାସରେ ପ୍ରବେଶ କରିଯାଏ, ସେ ସେହିପରି ନିଜର ଯୋଗମାୟାବଳରେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନିଙ୍କର ହୃଦୟାକାଶରେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲେ ॥ ୧୦ ॥ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଦେଖିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳୁଛି । ଶିବଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ଶୋଭା ପାଉଛି ବିଜୁଳି ପରି ଝଟକୁଥିବା ପିଙ୍ଗଳବର୍ଣ୍ଣର ଜଟା । ତାଙ୍କର ତିନିନେତ୍ର ଓ ଦଶଭୁଜ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ ଦିଶୁଛି । ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ଓ ସୁପୁଷ୍ଟ ଶରୀର ଉଦୟକାଳୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରି ତେଜସ୍ୱୀ ହୋଇଛି ॥ ୧୧ ॥ ସେ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ବ୍ୟାଘ୍ରଚର୍ମ ଏବଂ ହାତମାନଙ୍କରେ ଧରିଛନ୍ତି ଶୂଳ, ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗ, ଢାଲ, ରୁଦ୍ରାକ୍ଷମାଳା, ଡମ୍ବରୁ, ଖପର, ତରବାରି ଓ ଧନୁ ॥ ୧୨ ॥ ନିଜ ହୃଦୟରେ ଅକସ୍ମାତ୍ ଶିବଙ୍କର ଏହି ରୂପ ଦର୍ଶନ କରି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ 'ଇଏ କଣ ? ଏହା କେଉଁଠୁ ଆସିଲା ?' ଏପରି ନାନା ବୃତ୍ତି ଉଦୟ ହେବାରୁ ତାଙ୍କର ସମାଧି ଭାଙ୍ଗିଗଲା ॥ ୧୩ ॥ ସେ ଆଖି ଖୋଲି ଚାହିଁଦିଅନ୍ତି ତ, ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି ପାର୍ବତୀଙ୍କ ସହ ତ୍ରିଲୋକର ଏକମାତ୍ର ଗୁରୁ ଭଗବାନ ମହେଶ୍ୱର । ରୁଦ୍ରଗଣ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଅଛନ୍ତି । ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ସେମାନଙ୍କ ଚରଣରେ ମଥା ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ତା'ପରେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଆବାହନ, ଆସନ, ପାଦ୍ୟ, ଅର୍ଘ୍ୟ, ଗନ୍ଧ, ପୁଷ୍ପମାଳା, ଧୂପ ଓ ଦୀପ ଆଦି ଉପଚାରରେ ଭଗବାନ ମହେଶ୍ୱର, ଭଗବତୀ ପାର୍ବତୀ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଗଣମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୧୫ ॥ ତା'ପରେ ସେ ପ୍ରଭୁ ମହାଦେବଙ୍କୁ କହିଲେ, "ହେ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଓ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ଆତ୍ମାନୁଭୂତି ଓ ମହିମାରେ ହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ । ଆପଣଙ୍କର ଶାନ୍ତି ଓ ସୁଖରୁ ହିଁ ତ ସମଗ୍ର ଜଗତରେ ସୁଖ-ଶାନ୍ତିର ବିସ୍ତାର ହେଉଛି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା ବା କରିପାରିବି ! ॥ ୧୬ ॥ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ତ୍ରିଗୁଣାତୀତ ସଦାଶିବସ୍ୱରୂପକୁ ଓ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣଯୁକ୍ତ ଶାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପକୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ରଜୋଗୁଣଯୁକ୍ତ ସର୍ବପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ତମୋଗୁଣଯୁକ୍ତ ଅଘୋର ସ୍ୱରୂପକୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ।" ॥ ୧୭ ॥

ସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କର ଏପରି ସ୍ତୁତି ଶୁଣି ସନ୍ଥଜନଙ୍କର ପରମ ଆଶ୍ରୟ ଦେବାଧିଦେବ ମହାଦେବ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ପ୍ରସନ୍ନଚିତ୍ତରେ ହସି ହସି କହିଲେ—॥ ୧୮ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବରଂ ବୃଣୀଷ୍ୱ ନଃ କାମଂ ବରଦେଶା ବୟଂ ତ୍ରୟଃ ।
ଅମୋଘଂ ଦର୍ଶନଂ ଯେଷାଂ ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋ ଯଦ୍ ବିନ୍ଦତେଽମୃତମ୍ ॥ ୧୯

ବ୍ରାହ୍ମଣାଃ ସାଧବଃ ଶାନ୍ତା ନିଃସଙ୍ଗା ଭୂତବତ୍ସଲାଃ ।
ଏକାନ୍ତଭକ୍ତା ଅସ୍ମାସୁ ନିର୍ବୈରାଃ ସମଦର୍ଶିନଃ ॥ ୨୦

ସଲୋକା ଲୋକପାଲାସ୍ତାନ୍ ବନ୍ଦନ୍ତ୍ୟର୍ଚ୍ଚନ୍ତ୍ୟୁପାସତେ ।
ଅହଂ ଚ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ୱୟଂ ଚ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୨୧

ନ ତେ ମୟ୍ୟଚ୍ୟୁତେଽଜେ ଚ ଭିଦାମଣ୍ୱପି ଚକ୍ଷତେ ।
ନାତ୍ମନଶ୍ଚ ଜନସ୍ୟାପି ତଦ୍ ଯୁଷ୍ମାନ୍ ବୟମୀମହି ॥ ୨୨

ନ ହ୍ୟମ୍ମୟାନି ତୀର୍ଥାନି ନ ଦେବାଶ୍ଚେତନୋଜ୍‌ଝିତାଃ ।
ତେ ପୁନନ୍ତ୍ୟୁରୁକାଳେନ ଯୂୟଂ ଦର୍ଶନମାତ୍ରତଃ ॥ ୨୩

ବ୍ରାହ୍ମଣେଭ୍ୟୋ ନମସ୍ୟାମୋ ଯେଽସ୍ମଦ୍ରୂପଂ ତ୍ରୟୀମୟମ୍ ।
ବିଭ୍ରତ୍ୟାତ୍ମସମାଧାନତପଃସ୍ୱାଧ୍ୟାୟସଂଯମୈଃ ॥ ୨୪

ଶ୍ରବଣାଦ୍ ଦର୍ଶନାଦ୍ ବାପି ମହାପାତକିନୋଽପି ବଃ ।
ଶୁଧ୍ୟେରନ୍ନନ୍ତ୍ୟଜାଶ୍ଚାପି କିମୁ ସମ୍ଭାଷଣାଦିଭିଃ ॥ ୨୫

ଭଗବାନ ଶିବ କହିଲେ—ହେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ! ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମୁଁ—ଆମେ ତିନିଜଣ ହେଉଛୁ ବରଦାତାମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ; ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ କେବେ ବି ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ। ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମରଣଶୀଳ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅମୃତତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି କରିପାରେ। ତେଣୁ ତୁମର ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ମୋତେ ବର ମାଗ ॥ ୧୯ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସ୍ୱଭାବତଃ ପରୋପକାରୀ, ଶାନ୍ତଚିତ୍ତ ଏବଂ ଅନାସକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି। ସେମାନେ କାହାରି ପ୍ରତି ବୈରଭାବ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ସମଦର୍ଶୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଦେଖିଲେ ତାହା ନିବାରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ଲାଗିଯାଆନ୍ତି। ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହି ଯେ, ସେମାନେ ଆମର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଏବଂ ଭକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ସମସ୍ତ ଲୋକ ଏବଂ ଲୋକପାଳ ଏପରି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା, ପୂଜା ଓ ଉପାସନା କରନ୍ତି। କେବଳ ସେମାନେ କଣ, ମୁଁ, ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମା ତଥା ସ୍ୱୟଂ ସାକ୍ଷାତ୍ ବିଷ୍ଣୁ ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ସେବାରେ ସଂଲଗ୍ନ ରହୁ ॥ ୨୧ ॥ ସେହି ଶାନ୍ତ ମହାପୁରୁଷମାନେ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମୋ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ନାହିଁ, କି ନିଜ ଓ ପର ମଧ୍ୟରେ ଅଣୁମାତ୍ର ପ୍ରଭେଦ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ନାହିଁ। ସେମାନେ ସଦାସର୍ବଦା, ସର୍ବତ୍ର ଏବଂ ସର୍ବଥା ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ହିଁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି। ଏହି କାରଣରୁ ଆମେ ତୁମ ପରି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଓ ସେବା କରୁ ॥ ୨୨ ॥ ହେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ! କେବଳ ଜଳମୟ ତୀର୍ଥ ହିଁ ତୀର୍ଥ ନୁହେଁ, କି କେବଳ ଜଡ଼ମୂର୍ତ୍ତି ହିଁ ଦେବତା ନୁହନ୍ତି। ତୁମ ପରି ସନ୍ଥଜନ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ତୀର୍ଥ; କାରଣ ବଡ଼ ବଡ଼ ତୀର୍ଥ ଓ ଦେବତାମାନେ ବହୁଦିନ ସେବା କଲେ ହିଁ ସେବକକୁ ପବିତ୍ର କରିଥାନ୍ତି, ଅଥଚ ତୁମ ପରି ମହାତ୍ମାମାନେ ଦର୍ଶନମାତ୍ରକେ ଅନ୍ୟକୁ ପବିତ୍ର କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତତା, ତପସ୍ୟା, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ, ଧାରଣା, ଧ୍ୟାନ ଓ ସମାଧିଦ୍ୱାରା ଆମର ବେଦମୟ ଶରୀର ଧାରଣ କରନ୍ତି; ତେଣୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁ ॥ ୨୪ ॥ ହେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ! କୁଖ୍ୟାତ ମହାପାପୀ ତଥା ଅନ୍ତ୍ୟଜମାନେ ମଧ୍ୟ ତୁମ ପରି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଚରିତ ଶ୍ରବଣ ଓ ଦର୍ଶନ କରିବାମାତ୍ରେ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ତେଣୁ ସେମାନେ ତୁମମାନଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ସମ୍ଭାଷଣ କରି ଓ ତୁମମାନଙ୍କର ସାନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରି ଯେ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯିବେ, ତାହା କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ॥ ୨୫ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତି ଚନ୍ଦ୍ରଲଲାମସ୍ୟ ଧର୍ମଗୁହ୍ୟୋପବୃଂହିତମ୍ ।
ବଚୋଽମୃତାୟନମୃଷିର୍ନାତୃପ୍ୟତ୍ କର୍ଣ୍ଣୟୋଃ ପିବନ୍ ॥ ୨୬

ସ ଚିରଂ ମାୟୟା ବିଷ୍ଣୋର୍ଭ୍ରାମିତଃ କର୍ଶିତୋ ଭୃଶମ୍ ।
ଶିବବାଗମୃତଧ୍ୱସ୍ତକ୍ଲେଶପୁଞ୍ଜସ୍ତମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୨୭

ଋଷିରୁବାଚ

ଅହୋ ଈଶ୍ୱରଲୀଲେୟଂ ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟା ଶରୀରିଣାମ୍ ।
ଯନ୍ନମନ୍ତୀଶିତବ୍ୟାନି ସ୍ତୁବନ୍ତି ଜଗଦୀଶ୍ୱରାଃ ॥ ୨୮

ଧର୍ମଂ ଗ୍ରାହୟିତୁଂ ପ୍ରାୟଃ ପ୍ରବକ୍ତାରଶ୍ଚ ଦେହିନାମ୍ ।
ଆଚରନ୍ତ୍ୟନୁମୋଦନ୍ତେ କ୍ରିୟମାଣଂ ସ୍ତୁବନ୍ତି ଚ ॥ ୨୯

ନୈତାବତା ଭଗବତଃ ସ୍ୱମାୟାମୟବୃତ୍ତିଭିଃ ।
ନ ଦୁଷ୍ୟେତାନୁଭାବସ୍ତୈର୍ମାୟିନଃ କୁହକଂ ଯଥା ॥ ୩୦

ସୃଷ୍ଟ୍ୱେଦଂ ମନସା ବିଶ୍ୱମାତ୍ମନାନୁପ୍ରବିଶ୍ୟ ଯଃ ।
ଗୁଣୈଃ କୁର୍ବଦ୍ଭିରାଭାତି କର୍ତ୍ତେବ ସ୍ୱପ୍ନଦୃଗ୍ ଯଥା ॥ ୩୧

ତସ୍ମୈ ନମୋ ଭଗବତେ ତ୍ରିଗୁଣାୟ ଗୁଣାତ୍ମନେ ।
କେବଲାୟାଦ୍ୱିତୀୟାୟ ଗୁରବେ ବ୍ରହ୍ମମୂର୍ତ୍ତୟେ ॥ ୩୨

କଂ ବୃଣେ ନୁ ପରଂ ଭୂମନ୍ ବରଂ ତ୍ୱଦ୍ ବରଦର୍ଶନାତ୍ ।
ଯଦ୍ଦର୍ଶନାତ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମଃ ସତ୍ୟକାମଃ ପୁମାନ୍ ଭବେତ୍ ॥ ୩୩

ସୂତ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଇନ୍ଦୁଭୂଷଣ ଭଗବାନ ଶଙ୍କରଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କଥା ଧର୍ମର ଗଭୀରତମ ରହସ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ । ତାଙ୍କ ବାକ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଅକ୍ଷରରେ ଅମୃତସାଗର ଭରି ରହିଥାଏ । ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ନିଜର କର୍ଣ୍ଣଦ୍ୱାରା ସେହି ଅମୃତମୟ ବଚନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତନ୍ମୟତାର ସହିତ ପାନ କଲେ; କିନ୍ତୁ ଯେତେ ପାନ କଲେ ବି ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୃପ୍ତି ପାଇପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥ ସେ ବହୁକାଳ ଧରି ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ ପଡ଼ି ଭ୍ରମୁଥିଲେ; ସେଥିପାଇଁ ବିଶେଷ କ୍ଳାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କର କଲ୍ୟାଣମୟୀ ବାଣୀର ଅମୃତ ପାନ କରି ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ କ୍ଳେଶ ଦୂର ହୋଇଗଲା । ସେ ଶିବଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୨୭ ॥

ମାର୍କଣ୍ଡେୟ କହିଲେ—ସତରେ, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଲୀଳା ପ୍ରାଣୀମାନେ ବୁଝିପାରିବା ବଡ଼ କଠିନ । ଆହା ! ସକଳ ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ଲୀଳାଛଳରେ ନିଜ ଅଧୀନରେ ରହିଥିବା ମୋ ପରି ଜୀବକୁ ପୁଣି ବନ୍ଦନା ଓ ସ୍ତୁତି କରୁଛନ୍ତି ! ॥ ୨୮ ॥ ସତରେ, ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମର ରହସ୍ୟ ଓ ସ୍ୱରୂପ ବୁଝାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ଧର୍ମର ପ୍ରବକ୍ତାମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ନିଜେ ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରନ୍ତି, ସେହିପରି ଆଚରଣକୁ ଅନୁମୋଦନ କରନ୍ତି ତଥା ଯେଉଁମାନେ ଧର୍ମାଚରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ପ୍ରଭୁ ! ଜାଦୁକର ନାନାପ୍ରକାର ଖେଳ ଦେଖାଏ; କିନ୍ତୁ ସେହିସବୁ ଖେଳଦ୍ୱାରା ତାର ସ୍ୱରୂପରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଆପଣ ନିଜର ସ୍ୱଜନମୋହିନୀ ମାୟାର ବିଭିନ୍ନ ବୃତ୍ତିକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ବନ୍ଦନା ଓ ସ୍ତୁତି ଆଦି କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେପରି କର୍ମଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କ ମହିମାର କୌଣସି କ୍ଷତି ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥ ଆପଣ ସ୍ୱପ୍ନଦ୍ରଷ୍ଟା ପରି ନିଜ ମନ ଭିତରେ ହିଁ ସକଳ ବିଶ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜେ ସେଥିରେ ଜୀବରୂପେ ପ୍ରବେଶ କରି କର୍ତ୍ତା ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ କର୍ମ କରୁଥିବା ଗୁଣମାନଙ୍କ ହେତୁ କର୍ତ୍ତା ପରି ବୋଧ ହେଉଛନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ହେ ଭଗବନ୍! ଆପଣ ତ୍ରିଗୁଣସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତ୍ରିଗୁଣର ଅତୀତ ତଥା ସେହି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ଆତ୍ମାରୂପରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନର ମୂଳ, କେବଳ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୩୨ ॥ ହେ ଅନନ୍ତ ! ଆପଣଙ୍କର ପରମ ଦର୍ଶନଠାରୁ ବଡ଼ ହୋଇ ଆଉ କେଉଁ ବସ୍ତୁ ଅଛି ଯେ, ମୁଁ ତାହା ବର ରୂପରେ ମାଗିବି ! ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନମାତ୍ରକେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ଓ

ବରମେକଂ ବୃଣେଽଥାପି ପୂର୍ଣ୍ଣାତ୍ କାମାଭିବର୍ଷଣାତ୍ ।
ଭଗବତ୍ୟଚ୍ୟୁତାଂ ଭକ୍ତିଂ ତତ୍ପରେଷୁ ତଥା ତ୍ୱୟି ॥ ୩୪

ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୩ ॥ ଆପଣ ତ ସ୍ୱୟଂ ପୂର୍ଣ୍ଣ; ଆପଣ ନିଜ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସକଳ କାମନା ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଅନ୍ତି। ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିସାରି ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଏହି ବର ମାଗୁଛି ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ, ତାଙ୍କର ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଠାରେ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ସଦାସର୍ବଦା ମୋର ଅବିଚଳ ଭକ୍ତି ରହିଥାଉ ॥ ୩୪ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟର୍ଚ୍ଚିତୋଽଭିଷ୍ଟୁତଶ୍ଚ ମୁନିନା ସୂକ୍ତୟା ଗିରା ।
ତମାହ ଭଗବାଞ୍ଛର୍ବଃ ଶର୍ବ୍ୟା ଚାଭିନନ୍ଦିତଃ ॥ ୩୫

କାମୋ ମହର୍ଷେ ସର୍ବୋଽୟଂ ଭକ୍ତିମାଂସ୍ତ୍ୱମଧୋକ୍ଷଜେ ।
ଆକଳ୍ପାନ୍ତାଦ୍ ଯଶଃ ପୁଣ୍ୟମଜରାମରତା ତଥା ॥ ୩୬

ଜ୍ଞାନଂ ତ୍ରୈକାଳିକଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବିଜ୍ଞାନଂ ଚ ବିରକ୍ତିମତ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମବର୍ଚ୍ଚସ୍ୱିନୋ ଭୂୟାତ୍ ପୁରାଣାଚାର୍ଯ୍ୟତାସ୍ତୁ ତେ ॥ ୩୭

ସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କୁ ସୁମଧୁର ବାଣୀରେ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ, ଭଗବତୀ ପାର୍ବତୀଙ୍କର କୃପାପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେରଣାରେ ଶିବ କହିଲେ, ॥ ୩୫ ॥ "ହେ ମହର୍ଷି ! ତୁମର ସକଳ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ। ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ସଦାସର୍ବଦା ତୁମର ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତି ରହୁ। ତୁମର ପବିତ୍ର ଯଶ କଳ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତ ହେଉ ଏବଂ ତୁମେ ଅଜର ଓ ଅମର ହୋଇଯାଅ ॥ ୩୬ ॥ ହେ ବିପ୍ରବର ! ତୁମର ବ୍ରହ୍ମତେଜ ସର୍ବଦା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହୁ। ତୁମକୁ ଭୂତ, ଭବିଷ୍ୟତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନର ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନ ତଥା ବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତ ସ୍ୱରୂପସ୍ଥିତି ପ୍ରାପ୍ତି ହେଉ। ତୁମକୁ ପୁରାଣର ଆଚାର୍ଯ୍ୟପଦ ମଧ୍ୟ ମିଳୁ।" ॥ ୩୭ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ବରାନ୍ ସ ମୁନୟେ ଦତ୍ତ୍ୱାଗାତ୍ତ୍ର୍ୟକ୍ଷ ଈଶ୍ୱରଃ ।
ଦେବ୍ୟୈ ତତ୍କର୍ମ କଥୟନ୍ନନୁଭୂତଂ ପୁରାମୁନା ॥ ୩୮

ସୋଽପ୍ୟବାପ୍ତମହାଯୋଗମହିମା ଭାର୍ଗବୋତ୍ତମଃ ।
ବିଚରତ୍ୟଧୁନାପ୍ୟଦ୍ଧା ହରାବେକାନ୍ତତାଂ ଗତଃ ॥ ୩୯

ଅନୁବର୍ଣ୍ଣିତମେତତ୍ତେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟସ୍ୟ ଧୀମତଃ ।
ଅନୁଭୂତଂ ଭଗବତୋ ମାୟାବୈଭବମଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୪୦

ଏତତ୍ କେଚିଦବିଦ୍ୱାଂସୋ ମାୟାସଂସୃତିମାତ୍ମନଃ ।
ଅନାଦ୍ୟାବର୍ତ୍ତିତଂ ନୃଣାଂ କାଦାଚିତ୍କଂ ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ॥ ୪୧

ସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ଭଗବାନ ତ୍ରିଲୋଚନ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନିଙ୍କୁ ଏପରି ବର ଦେଇସାରି, ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କର ତପସ୍ୟା ଓ ପ୍ରଳୟସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନୁଭବ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କରି ସେଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ ॥ ୩୮ ॥ ଭୃଗୁକୁଳଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନିଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ମହାଯୋଗର ପରମଫଳ ମିଳିଗଲା। ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ହୋଇଗଲେ। ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତିଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ ପରମଜ୍ଞାନୀ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଭଗବାନଙ୍କର ଯୋଗମାୟାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ ଲୀଳା ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ, ମୁଁ ତାହା ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଦେଲି ॥ ୪୦ ॥ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଏହି ଯେଉଁ ଅନେକ କଳ୍ପର ଅର୍ଥାତ୍ ସୃଷ୍ଟିପ୍ରଳୟର ଅନୁଭବ ଲାଭ କରିଥିଲେ, ତାହା ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାର ହିଁ ବୈଭବ ଥିଲା; ତାହା ଥିଲା ତାତ୍କାଳିକ। ତାହା ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଳୟ ନ ଥିଲା; ତାହା କେବଳ ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟା ଦର୍ଶନ କରାଇବା ପାଇଁ ଏକ ମାୟାମୟ ପ୍ରଳୟ ଥିଲା। ସେହି ମାୟାକୁ ବୁଝି ନ ପାରି କେହି କେହି ଏହାକୁ ହିଁ ଅନାଦି ଓ ଅନନ୍ତ କାଳରୁ ଘଟୁଥିବା ସୃଷ୍ଟିପ୍ରଳୟ ବୋଲି ଭାବିଥାନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥

ଯ ଏବମେତଦ୍ ଭୃଗୁବର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣିତଂ
ରଥାଙ୍ଗପାଣେରନୁଭାବଭାବିତମ୍ ।
ସଂଶ୍ରାବୟେତ୍ ସଂଶୃଣୁୟାଦୁ ତାବୁଭୌ
ତୟୋର୍ନ କର୍ମାଶୟସଂସୃତିର୍ଭବେତ୍ ॥ ୪୨

ହେ ଭୃଗୁକୁଳଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶୌନକ ! ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏହି ଯେଉଁ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଚରିତ ଶୁଣାଇଲି, ଏହା ଭଗବାନ ଚକ୍ରପାଣିଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଓ ମହିମାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯେ ଏହା ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି ଓ ଯେ କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି, ସେ ଉଭୟେ କର୍ମବାସନା ହେତୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଆବର୍ତ୍ତରୁ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୦ ॥

+++

ଅଥୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗ, ଉପାଙ୍ଗ ଓ ଆୟୁଧମାନଙ୍କର ରହସ୍ୟ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ସୂର୍ଯ୍ୟଗଣଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶୌନକ ଉବାଚ

ଅଥେମମର୍ଥଂ ପୃଚ୍ଛାମୋ ଭବନ୍ତଂ ବହୁବିତ୍ତମମ୍ ।
ସମସ୍ତତନ୍ତ୍ରରାଦ୍ଧାନ୍ତେ ଭବାନ୍ ଭାଗବତତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ॥ ୧

ତାନ୍ତ୍ରିକାଃ ପରିଚର୍ଯ୍ୟାୟାଂ କେବଲସ୍ୟ ଶ୍ରିୟଃ ପତେଃ ।
ଅଙ୍ଗୋପାଙ୍ଗାୟୁଧାକଳ୍ପଂ କଳ୍ପୟନ୍ତି ଯଥା ଚ ଯୈଃ ॥ ୨

ତନ୍ନୋ ବର୍ଣ୍ଣୟ ଭଦ୍ରଂ ତେ କ୍ରିୟାଯୋଗଂ ବୁଭୁତ୍ସତାମ୍ ।
ଯେନ କ୍ରିୟାନୈପୁଣେନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋ ଯାୟାଦମର୍ତ୍ତ୍ୟତାମ୍ ॥ ୩

ଶୌନକ କହିଲେ—ହେ ସୂତ ମହାଭାଗ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ଓ ବହୁଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ । ଆପଣ ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧାନ୍ତର ମର୍ମଜ୍ଞ; ତେଣୁ ଆମେ ସେହି ଶାସ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ ॥ ୧ ॥ ଆମେ କ୍ରିୟାଯୋଗ (ପୂଜାପଦ୍ଧତି) ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ; କାରଣ କୁଶଳତାପୂର୍ବକ ଠିକ୍‌ରୂପେ ପୂଜା ଆରାଧନା କଲେ, ମରଣଶୀଳ ପୁରୁଷ ଅମରତ୍ୱ ଲାଭ କରିଥାଏ । ଭଗବାନ ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ । ପାଞ୍ଚରାତ୍ରାଦି ତନ୍ତ୍ରବିଧି ଜାଣିଥିବା ଲୋକେ କୈବଲ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ଭଗବାନଙ୍କର ଆରାଧନା କରିବା ସମୟରେ କେଉଁ କେଉଁ ତତ୍ତ୍ୱରେ ତାଙ୍କର ଚରଣାଦି ଅଙ୍ଗ, ଗରୁଡ଼ାଦି ଉପାଙ୍ଗ, ସୁଦର୍ଶନାଦି ଆୟୁଧ ଓ କୌସ୍ତୁଭାଦି ଆଭୂଷଣର କଳ୍ପନା କରନ୍ତି, ତାହା ଆମକୁ ବୁଝାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨,୩ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ନମସ୍କୃତ୍ୟ ଗୁରୂନ୍ ବକ୍ଷ୍ୟେ ବିଭୂତୀର୍ବୈଷ୍ଣବୀରପି ।
ଯାଃ ପ୍ରୋକ୍ତା ବେଦତନ୍ତ୍ରାଭ୍ୟାମାଚାର୍ଯ୍ୟୈଃ ପଦ୍ମଜାଦିଭିଃ ॥ ୪

ମାୟାଦ୍ୟୈର୍ନବଭିସ୍ତତ୍ତ୍ୱୈଃ ସ ବିକାରମୟୋ ବିରାଟ୍ ।
ନିର୍ମିତୋ ଦୃଶ୍ୟତେ ଯତ୍ର ସଚିତ୍କେ ଭୁବନତ୍ରୟମ୍ ॥ ୫

ଏତଦ୍ ବୈ ପୌରୁଷଂ ରୂପଂ ଭୂଃ ପାଦୌ ଦ୍ୟୌଃ ଶିରୋ ନଭଃ ।
ନାଭିଃ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଽକ୍ଷିଣୀ ନାସେ ବାୟୁଃ କର୍ଣ୍ଣୌ ଦିଶଃ ପ୍ରଭୋଃ ॥ ୬

ସୂତ କହିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ବ୍ରହ୍ମାଦି ଆଚାର୍ଯ୍ୟଗଣ ଓ ବେଦଗଣ ପାଞ୍ଚରାତ୍ରାଦି ତନ୍ତ୍ରଗ୍ରନ୍ଥରେ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ବିଭୂତିଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଚରଣରେ ନମସ୍କାର କରି ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ତାହା ଶୁଣାଉଛି ॥ ୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଚେତନାଧିଷ୍ଠିତ ବିରାଟରୂପରେ ଏହି ତ୍ରିଲୋକ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଛି, ତାହା ପ୍ରକୃତି, ସୂତ୍ରାତ୍ମା, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଂକାର ଏବଂ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର—ଏହି ନଅଟି ତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ ଏଗାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତଥା ପଞ୍ଚଭୂତ—ଏପରି ଷୋହଳ ବିକାରଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ହୋଇଛି ॥ ୫ ॥ ଏହା ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ପୁରୁଷରୂପ । ପୃଥିବୀ ହେଉଛି ଏହି ବିରାଟରୂପର ଚରଣ, ସ୍ୱର୍ଗ ହେଉଛି ମସ୍ତକ, ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ନାଭି, ସୂର୍ଯ୍ୟ ନେତ୍ର, ବାୟୁ ନାସିକା ଏବଂ ଦିଗମାନେ ହେଉଛନ୍ତି କର୍ଣ୍ଣ ॥ ୬ ॥

ପ୍ରଜାପତିଃ ପ୍ରଜନନମପାନୋ ମୃତ୍ୟୁରୀଶିତୁଃ ।
ତଦ୍‌ବାହବୋ ଲୋକପାଲା ମନଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରୋ ଭ୍ରୁବୌ ଯମଃ ॥ ୭

ଲଜ୍ଜୋତ୍ତରୋଽଧରୋ ଲୋଭୋ ଦନ୍ତା ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ସ୍ମୟୋ ଭ୍ରମଃ ।
ରୋମାଣି ଭୂରୁହା ଭୂମ୍ନୋ ମେଘାଃ ପୁରୁଷମୂର୍ଦ୍ଧଜାଃ ॥ ୮

ଯାବାନୟଂ ବୈ ପୁରୁଷୋ ଯାବତ୍ୟା ସଂସ୍ଥୟା ମିତଃ ।
ତାବାନସାବପି ମହାପୁରୁଷୋ ଲୋକସଂସ୍ଥୟା ॥ ୯

କୌସ୍ତୁଭବ୍ୟପଦେଶେନ ସ୍ୱାତ୍ମଜ୍ୟୋତିର୍ବିଭର୍ତ୍ତ୍ୟଜଃ ।
ତତ୍ପ୍ରଭା ବ୍ୟାପିନୀ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀବତ୍ସମୁରସା ବିଭୁଃ ॥ ୧୦

ସ୍ୱମାୟାଂ ବନମାଲାଖ୍ୟାଂ ନାନାଗୁଣମୟୀଂ ଦଧତ୍ ।
ବାସଶ୍ଛନ୍ଦୋମୟଂ ପୀତଂ ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ରଂ ତ୍ରିବୃତ୍ ସ୍ୱରମ୍ ॥ ୧୧

ବିଭର୍ତ୍ତି ସାଂଖ୍ୟଂ ଯୋଗଂ ଚ ଦେବୋ ମକରକୁଣ୍ଡଳେ ।
ମୌଳିଂ ପଦଂ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟଂ ସର୍ବଲୋକାଭୟଙ୍କରମ୍ ॥ ୧୨

ଅବ୍ୟାକୃତମନନ୍ତାଖ୍ୟମାସନଂ ଯଦଧିଷ୍ଠିତଃ ।
ଧର୍ମଜ୍ଞାନାଦିଭିର୍ଯୁକ୍ତଂ ସତ୍ତ୍ୱଂ ପଦ୍ମମିହୋଚ୍ୟତେ ॥ ୧୩

ଓଜଃସହୋବଲଯୁତଂ ମୁଖ୍ୟତତ୍ତ୍ୱଂ ଗଦାଂ ଦଧତ୍ ।
ଅପାଂ ତତ୍ତ୍ୱଂ ଦରବରଂ ତେଜସ୍ତତ୍ତ୍ୱଂ ସୁଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୧୪

ନଭୋନିଭଂ ନଭସ୍ତତ୍ତ୍ୱମସିଂ ଚର୍ମ ତମୋମୟମ୍ ।
କାଳରୂପଂ ଧନୁଃ ଶାର୍ଙ୍ଗଂ ତଥା କର୍ମମୟେଷୁଧିମ୍ ॥ ୧୫

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଶରାନାହୁରାକୂତୀରସ୍ୟ ସ୍ୟନ୍ଦନମ୍ ।
ତନ୍ମାତ୍ରାଣ୍ୟସ୍ୟାଭିବ୍ୟକ୍ତିଂ ମୁଦ୍ରୟାର୍ଥକ୍ରିୟାତ୍ମତାମ୍ ॥ ୧୬

ମଣ୍ଡଳଂ ଦେବଯଜନଂ ଦୀକ୍ଷା ସଂସ୍କାର ଆତ୍ମନଃ ।
ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ଭଗବତ ଆତ୍ମନୋ ଦୁରିତକ୍ଷୟଃ ॥ ୧୭

ପ୍ରଜାପତି ହେଉଛନ୍ତି ବିରାଟରୂପର ଲିଙ୍ଗ, ମୃତ୍ୟୁ ମଳଦ୍ୱାର, ଲୋକପାଳମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଭୁଜ, ଚନ୍ଦ୍ରମା ମନ ଏବଂ ଯମରାଜ ହେଉଛନ୍ତି ଭୃକୁଟୀ ॥ ୭ ॥ ଲଜ୍ଜା ହେଲା ଉପର ଓଠ, ଲୋଭ ତଳ ଓଠ, ଚନ୍ଦ୍ରର କିରଣ ହେଉଛି ଦନ୍ତାବଳୀ, ଭ୍ରମ ହେଉଛି ମୃଦୁହାସ, ବୃକ୍ଷମାନେ ଲୋମ ଏବଂ ମେଘମାଳ ହେଉଛି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଶିରର କେଶରାଶି ॥ ୮ ॥ ମରଣଶୀଳ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେପରି ନିଜ ହାତରେ ଚଉଦ ପାଆ ବା ସାତ ବିଘତ୍ ଖଣ୍ଡ । ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅବୟବରୂପ ବିଭିନ୍ନ ମଣ୍ଡଳର ଆକାରାନୁରୂପ ମାପରେ ସାତ ବିଘତ୍ ଖଣ୍ଡ ॥ ୯ ॥

ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ଅଜନ୍ମା । ସେ କୌସ୍ତୁଭମଣି ରୂପରେ ତାଙ୍କର ଅଂଶ ଜୀବର ଶୁଦ୍ଧଚୈତନ୍ୟରୂପୀ ଆତ୍ମଜ୍ୟୋତି ହିଁ ଧାରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ତାହାର ସର୍ବବ୍ୟାପିନୀ ପ୍ରଭାକୁ ହିଁ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନରୂପେ ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ସେ ତାଙ୍କର ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣସମନ୍ୱିତ ମାୟାକୁ ବନମାଳାରୂପେ, ବେଦକୁ ପୀତାମ୍ବରରୂପେ ତଥା ଅ+ଉ+ମ୍ —ଏହି ତିନିମାତ୍ରାଯୁକ୍ତ ପ୍ରଣବକୁ (ଓଁ କାରକୁ) ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ରୂପରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନ ସାଂଖ୍ୟ ଓ ଯୋଗରୂପୀ ମକରାକୃତି କୁଣ୍ଡଳ ଧାରଣ କରନ୍ତି ତଥା ସମସ୍ତ ଭୁବନକୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ହିଁ ମୁକୁଟ ରୂପରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ମୂଳପ୍ରକୃତି ହିଁ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଶେଷଶଯ୍ୟା; ତା'ଉପରେ ସେ ବିରାଜମାନ ରହନ୍ତି । ଧର୍ମଜ୍ଞାନାଦିଯୁକ୍ତ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ହିଁ ତାଙ୍କର ନାଭିକମଳ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ॥ ୧୩ ॥ ସେ ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଶରୀରସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କରେ ଯୁକ୍ତ ପ୍ରାଣତତ୍ତ୍ୱରୂପୀ କୌମୋଦକୀ ଗଦା, ଜଳତତ୍ତ୍ୱରୂପୀ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଶଙ୍ଖ ଓ ତେଜସ୍ତତ୍ତ୍ୱରୂପୀ ସୁଦର୍ଶନ-ଚକ୍ର ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ଆକାଶ ପରି ନିର୍ମଳ ଆକାଶସ୍ୱରୂପୀ ଖଡ୍‌ଗ, ତମୋମୟ ଅଜ୍ଞାନରୂପୀ ଢାଲ, କାଳରୂପୀ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁ ଓ କର୍ମରୂପୀ ତୂଣୀର ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । କ୍ରିୟାଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ ମନ ହେଉଛି ରଥ ଏବଂ ତନ୍ମାତ୍ରମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ରଥର ବାହାର ଭାଗ । ବର, ଅଭୟ ଆଦି ମୁଦ୍ରାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବରଦାନ, ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ ଆଦି କ୍ରିୟା ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ ॥ ୧୬ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ ଅଥବା ଅଗ୍ନିମଣ୍ଡଳ ହିଁ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କ ପୂଜାର ସ୍ଥାନ । ଅନ୍ତଃକରଣର ଶୁଦ୍ଧି ହିଁ ହେଉଛି ମନ୍ତ୍ରଦୀକ୍ଷା ଏବଂ ନିଜର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ହିଁ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ପୂଜା ॥ ୧୭ ॥

ଭଗବାନ୍ ଭଗଶବ୍ଦାର୍ଥଂ ଲୀଲାକମଲମୁଦ୍‌ବହନ୍ ।
ଧର୍ମଂ ଯଶଶ୍ଚ ଭଗବାଂଶ୍ଚାମରବ୍ୟଜନେଽଭଜତ୍ ॥ ୧୮

ଆତପତ୍ରଂ ତୁ ବୈକୁଣ୍ଠଂ ଦ୍ୱିଜା ଧାମାକୁତୋଭୟମ୍ ।
ତ୍ରିବୃଦ୍‌ବେଦଃ ସୁପର୍ଣ୍ଣାଖ୍ୟୋ ଯଜ୍ଞଂ ବହତି ପୂରୁଷମ୍ ॥ ୧୯

ଅନପାୟିନୀ ଭଗବତୀ ଶ୍ରୀଃ ସାକ୍ଷାଦାତ୍ମନୋ ହରେଃ ।
ବିଷ୍ୱକ୍‌ସେନସ୍ତନ୍ତ୍ରମୂର୍ତ୍ତିର୍ବିଦିତଃ ପାର୍ଷଦାଧିପଃ ।
ନନ୍ଦାଦୟୋଽଷ୍ଟୌ ଦ୍ୱାଃସ୍ଥାଶ୍ଚ ତେଽଣିମାଦ୍ୟା ହରେର୍ଗୁଣାଃ ॥ ୨୦

ବାସୁଦେବଃ ସଙ୍କର୍ଷଣଃ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଃ ପୁରୁଷଃ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଅନିରୁଦ୍ଧ ଇତି ବ୍ରହ୍ମନ୍ ମୂର୍ତ୍ତିବ୍ୟୂହୋଽଭିଧୀୟତେ ॥ ୨୧

ସ ବିଶ୍ୱସ୍ତୈଜସଃ ପ୍ରାଜ୍ଞସ୍ତୁରୀୟ ଇତି ବୃତ୍ତିଭିଃ ।
ଅର୍ଥେନ୍ଦ୍ରିୟାଶୟଜ୍ଞାନୈର୍ଭଗବାନ୍ ପରିଭାବ୍ୟତେ ॥ ୨୨

ଅଙ୍ଗୋପାଙ୍ଗାୟୁଧାକଳ୍ପୈର୍ଭଗବାଂସ୍ତଚ୍ଚତୁଷ୍ଟୟମ୍ ।
ବିଭର୍ତ୍ତି ସ୍ମ ଚତୁର୍ମୂର୍ତ୍ତିର୍ଭଗବାନ୍ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୨୩

ଦ୍ୱିଜଋଷଭ ସ ଏଷ ବ୍ରହ୍ମଯୋନିଃ ସ୍ୱୟଂଦୃକ୍
ସ୍ୱମହିମପରିପୂର୍ଣ୍ଣୋ ମାୟୟା ଚ ସ୍ୱୟୈତତ୍ ।
ସୃଜତି ହରତି ପାତୀତ୍ୟାଖ୍ୟୟାନାବୃତାକ୍ଷୋ
ବିବୃତ ଇବ ନିରୁକ୍ତସ୍ତତ୍ପରୈରାତ୍ମଲଭ୍ୟଃ ॥ ୨୪

ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମହୋଦୟଗଣ ! ସମଗ୍ର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଧର୍ମ, ଯଶ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ—ଏହି ଛଅଟି ପଦାର୍ଥର ନାମ ହିଁ ହେଉଛି ଭଗବାନ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଧାରଣ କରୁଥିବା ଲୀଳାକମଳ। ଧର୍ମ ଏବଂ ଯଶକୁ ଯଥାକ୍ରମେ ଚାମର ଓ ବ୍ୟଜନ (ପଙ୍ଖା) ରୂପେ ତଥା ନିଜର ନିର୍ଭୟଧାମ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ସେ ଛତ୍ରରୂପେ ଧାରଣ କରନ୍ତି। ତିନିବେଦର ନାମ ହେଉଛି ଗରୁଡ଼। ସେହି ବେଦମାନେ ହିଁ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ବହନ କରନ୍ତି ॥ ୧୮,୧୯ ॥ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଶକ୍ତି କେବେ ବି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୁଏ ନାହିଁ; ସେହି ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଆତ୍ମଶକ୍ତିର ନାମ ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ। ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବିଷ୍ୱକ୍‌ସେନ ହେଉଛନ୍ତି ପାଞ୍ଚରାତ୍ରାଦି ଆଗମର ସ୍ୱରୂପ। ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ଗୁଣ ଅଣିମା, ମହିମା ଆଦି ଅଷ୍ଟସିଦ୍ଧିଙ୍କୁ ହିଁ ନନ୍ଦ, ସୁନନ୍ଦ ଆଦି ଅଷ୍ଟଦ୍ୱାରପାଳ କୁହାଯାଏ ॥ ୨୦ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ହିଁ ବାସୁଦେବ, ସଂକର୍ଷଣ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧ—ଏହି ଚାରି ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ରୂପରେ ଅବସ୍ଥିତ; ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଚତୁର୍ବ୍ୟୂହ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ॥ ୨୧ ॥ ସେ ହିଁ ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାର ଅଭିମାନୀ **ବିଶ୍ୱ** ହୋଇ ଶବ୍ଦାଦି ବାହ୍ୟବିଷୟ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେ ହିଁ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାର ଅଭିମାନୀ **ତୈଜସ** ହୋଇ ବାହ୍ୟ ବିଷୟ ବିନା ମନେ ମନେ ଅନେକ ବିଷୟ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ଓ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି। ସେ ହିଁ ସୁଷୁପ୍ତି ଅବସ୍ଥାର ଅଭିମାନୀ **ପ୍ରାଜ୍ଞ** ହୋଇ ବିଷୟ ଓ ମନର ସଂସ୍କାରରେ ଯୁକ୍ତ ଅଜ୍ଞାନରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ **ତୁରୀୟ** ରୂପେ ସକଳ ଜ୍ଞାନର ଅଧିଷ୍ଠାନ ହୋଇ ରହନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଅଙ୍ଗ, ଉପାଙ୍ଗ, ଆୟୁଧ ଓ ଆଭୂଷଣରେ ଯୁକ୍ତ ତଥା ବାସୁଦେବ, ସଂକର୍ଷଣ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଏବଂ ଅନିରୁଦ୍ଧ—ଏହି ଚାରିମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ଯଥାକ୍ରମେ ବିଶ୍ୱ, ତୈଜସ, ପ୍ରାଜ୍ଞ ଏବଂ ତୁରୀୟରୂପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ସେହି ସର୍ବସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ବେଦଗଣଙ୍କର ମୂଳକାରଣ। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଏବଂ ନିଜ ମହିମାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ। ସେ ନିଜର ମାୟାଦ୍ୱାରା ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ରୂପ ଓ ନାମମାନ ଧରି ଏହି ବିଶ୍ୱକୁ ସୃଷ୍ଟି, ପାଳନ ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି। ବିଭିନ୍ନ ନାମ ଧରି ବିଭିନ୍ନ କର୍ମ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ କେବେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୁଏ ନାହିଁ। ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ତାଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ସତ, ତଥାପି ସେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ହିଁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣସଖ ବୃଷ୍ଣ୍ୟୃଷଭାବନିଧ୍ରୁ-
ଗ୍ରାଜନ୍ୟବଂଶଦହନାନପବର୍ଗବୀର୍ଯ୍ୟ ।
ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋପବନିତାବ୍ରଜଭୃତ୍ୟଗୀତ-
ତୀର୍ଥଶ୍ରବଃ ଶ୍ରବଣମଙ୍ଗଳ ପାହି ଭୃତ୍ୟାନ୍ ॥ ୨୫

(ଏପରି କହିସାରି ସୂତ ମୁନି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ—) "ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ସଖା ! ଆପଣ ଯଦୁପତି ରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ପୃଥିବୀର ଦୁଷ୍ଟ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଭସ୍ମ କରିଦେଲେ। ଆପଣଙ୍କର ପରାକ୍ରମ ସଦା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହେ। ବ୍ରଜର ଗୋପବାଳାମାନେ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ନାରଦାଦି ଭକ୍ତମାନେ ନିରନ୍ତର ଆପଣଙ୍କର ପବିତ୍ର ଯଶ ଗାନ କରନ୍ତି। ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! ଆପଣଙ୍କର ନାମ, ଗୁଣ ଓ ଲୀଳା ଶ୍ରବଣମାତ୍ରକେ ଜୀବର ମଙ୍ଗଳ ହୋଇଥାଏ। ଆମେ ସମସ୍ତେ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କର ସେବକ। କୃପା କରି ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ।" ॥ ୨୫ ॥

ଯ ଇଦଂ କଲ୍ୟ ଉତ୍ଥାୟ ମହାପୁରୁଷଲକ୍ଷଣମ୍।
ତଚ୍ଚିତ୍ତଃ ପ୍ରୟତୋ ଜପ୍ତ୍ୱା ବ୍ରହ୍ମ ବେଦ ଗୁହାଶୟମ୍ ॥ ୨୬

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରି ପବିତ୍ର ହୋଇ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କର ଚିହ୍ନଭୂତ ଅଙ୍ଗ, ଉପାଙ୍ଗ ଓ ଆୟୁଧ ଆଦିର ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ପ୍ରଭାତରେ ପାଠ କରନ୍ତି, ସେ ସକଳହୃଦୟନିବାସୀ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଜାଣିଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥

ଶୌନକ ଉବାଚ

ଶୁକୋ ଯଦାହ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁରାତାୟ ଶୃଣ୍ୱତେ।
ସୌରୋ ଗଣୋ ମାସି ମାସି ନାନା ବସତି ସପ୍ତକଃ ॥ ୨୭

ଶୌନକ କହିଲେ—ହେ ସୂତ ମହାଶୟ ! ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତକଥା ଶୁଣାଇବା ସମୟରେ (ପଞ୍ଚମ ସ୍କନ୍ଧରେ) ଭଗବାନ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଥିଲେ ଯେ, ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ମୁଖ୍ୟ କରି ଋଷି, ଗନ୍ଧର୍ବ, ନାଗ, ଅପ୍ସରା, ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସୌରଗଣ ଅଛି। ସେହି ସାତବର୍ଗ ସମନ୍ୱିତ ଗଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାସରେ ବଦଳନ୍ତି ଓ ପାଳି କରି ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି।

ତେଷାଂ ନାମାନି କର୍ମାଣି ସଂଯୁକ୍ତାନାମଧୀଶ୍ୱରୈଃ।
ବ୍ରୂହି ନଃ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନାନାଂ ବ୍ୟୂହଂ ସୂର୍ଯ୍ୟାତ୍ମନୋ ହରେଃ ॥ ୨୮

ବାରମାସ ଅନୁସାରେ ଦ୍ୱାଦଶଗଣ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଦ୍ୱାଦଶ ଆଦିତ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ରହି କେଉଁ କର୍ମ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ନାମ କ'ଣ, ତାହା ଆମକୁ କହନ୍ତୁ। ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ହିଁ ତ ସୂର୍ଯ୍ୟରୂପରେ ଅଛନ୍ତି; ତେଣୁ ତାହାଙ୍କ ଗଣମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଦଳ ବା ବିଭାଗ ବିଷୟରେ ଆମେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ ॥ ୨୭,୨୮ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଅନାଦ୍ୟବିଦ୍ୟୟା ବିଷ୍ଣୋରାତ୍ମନଃ ସର୍ବଦେହିନାମ୍।
ନିର୍ମିତୋ ଲୋକତନ୍ତ୍ରୋଽୟଂ ଲୋକେଷୁ ପରିବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୨୯

ସୂତ କହିଲେ—ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଦେହଧାରୀ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଆତ୍ମା। ସେହି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅନାଦି ଅନନ୍ତ ମାୟା ଏହି ଦୃଶ୍ୟମାନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ବିଭିନ୍ନ ମଣ୍ଡଳରେ ଗତି କରି ବିଶ୍ୱକ୍ରିୟାକୁ ଚଳାଉଛନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ବାସ୍ତବରେ ସକଳ ଲୋକର ଆତ୍ମା ଏବଂ ଆଦିକାରଣ ସେହି ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ। ସେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଋଷିମାନେ ତାଙ୍କୁ ବହୁରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି। ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ବୈଦିକ କ୍ରିୟାର ଆଦ୍ୟ କାରଣ ॥ ୩୦ ॥

ଏକ ଏବ ହି ଲୋକାନାଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆତ୍ମାଽଽଦିକୃଦ୍ଧରିଃ।
ସର୍ବବେଦକ୍ରିୟାମୂଳମୃଷିଭିର୍ବହୁଧୋଦିତଃ ॥ ୩୦

କାଲୋ ଦେଶଃ କ୍ରିୟା କର୍ତ୍ତା କରଣଂ କାର୍ଯ୍ୟମାଗମଃ ।
ଦ୍ରବ୍ୟଂ ଫଳମିତି ବ୍ରହ୍ମନ୍ ନବଧୋକ୍ତୋଽଜୟା ହରିଃ ॥ ୩୧

ମଧ୍ୱାଦିଷୁ ଦ୍ୱାଦଶସୁ ଭଗବାନ୍ କାଳରୂପଧୃକ୍ ।
ଲୋକତନ୍ତ୍ରାୟ ଚରତି ପୃଥଗ୍‌ଦ୍ୱାଦଶଭିର୍ଗଣୈଃ ॥ ୩୨

ଧାତା କୃତସ୍ଥଲୀ ହେତିର୍ବାସୁକୀ ରଥକୃନ୍ମୁନେ ।
ପୁଲସ୍ତ୍ୟସ୍ତୁମ୍ବୁରୁରିତି ମଧୁମାସଂ ନୟନ୍ତ୍ୟମୀ ॥ ୩୩

ଅର୍ଯ୍ୟମା ପୁଲହୋଽଥୌଜାଃ ପ୍ରହେତିଃ ପୁଞ୍ଜିକସ୍ଥଲୀ ।
ନାରଦଃ କଚ୍ଛନୀରଶ୍ଚ ନୟନ୍ତ୍ୟେତେ ସ୍ମ ମାଧବମ୍ ॥ ୩୪

ମିତ୍ରୋଽତ୍ରିଃ ପୌରୁଷେୟୋଽଥ ତକ୍ଷକୋ ମେନକା ହହାଃ ।
ରଥସ୍ୱନ ଇତି ହ୍ୟେତେ ଶୁକ୍ରମାସଂ ନୟନ୍ତ୍ୟମୀ ॥ ୩୫

ବସିଷ୍ଠୋ ବରୁଣୋ ରମ୍ଭା ସହଜନ୍ୟସ୍ତଥା ହୁହୂଃ ।
ଶୁକ୍ରଶ୍ଚିତ୍ରସ୍ୱନଶ୍ଚୈବ ଶୁଚିମାସଂ ନୟନ୍ତ୍ୟମୀ ॥ ୩୬

ଇନ୍ଦ୍ରୋ ବିଶ୍ୱାବସୁଃ ଶ୍ରୋତା ଏଲାପତ୍ରସ୍ତଥାଙ୍ଗିରାଃ ।
ପ୍ରମ୍ଲୋଚା ରାକ୍ଷସୋ ବର୍ଯ୍ୟୋ ନଭୋମାସଂ ନୟନ୍ତ୍ୟମୀ ॥ ୩୭

ବିବସ୍ୱାନୁଗ୍ରସେନଶ୍ଚ ବ୍ୟାଘ୍ର ଆସାରଣୋ ଭୃଗୁଃ ।
ଅନୁମ୍ଳୋଚା ଶଙ୍ଖପାଲୋ ନଭସ୍ୟାଖ୍ୟଂ ନୟନ୍ତ୍ୟମୀ ॥ ୩୮

ପୂଷା ଧନଞ୍ଜୟୋ ବାତଃ ସୁଷେଣଃ ସୁରୁଚିସ୍ତଥା ।
ଘୃତାଚୀ ଗୌତମଶ୍ଚେତି ତପୋମାସଂ ନୟନ୍ତ୍ୟମୀ ॥ ୩୯

କ୍ରତୁର୍ବର୍ଚ୍ଚା ଭରଦ୍ୱାଜଃ ପର୍ଜନ୍ୟଃ ସେନଜିତ୍ତଥା ।
ବିଶ୍ୱ ଐରାବତଶ୍ଚୈବ ତପସ୍ୟାଖ୍ୟଂ ନୟନ୍ତ୍ୟମୀ ॥ ୪୦

ଅଥାଂଶୁଃ କଶ୍ୟପସ୍ତାର୍କ୍ଷ୍ୟ ଋତସେନସ୍ତଥୋର୍ବଶୀ ।
ବିଦ୍ୟୁଚ୍ଛତ୍ରୁର୍ମହାଶଙ୍ଖଃ ସହୋମାସଂ ନୟନ୍ତ୍ୟମୀ ॥ ୪୧

ହେ ଶୌନକ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଅନାଦି ମାୟା ହେତୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ କାଳ, ଦେଶ, ଯଜ୍ଞାଦି କ୍ରିୟା, କର୍ତ୍ତା, ସ୍ରୁବ ଆଦି କରଣ (ସାମଗ୍ରୀ), ଯାଗାଦି କର୍ମ, ବେଦମନ୍ତ୍ରାଦି, ଧାନ୍ୟାଦି ଶାକଲ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଫଳ—ଏପରି ନଅଟି ନାମରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଏ ॥ ୩୧ ॥ ଜଗତକୁ ସଂଗୃଳିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସୂର୍ଯ୍ୟରୂପୀ ଭଗବାନ ନିଜର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦ୍ୱାଦଶ ଗଣବର୍ଗଙ୍କ ସହିତ ଚୈତ୍ରାଦି ଦ୍ୱାଦଶ ମାସରେ ନିଜର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଥରେ ସଂଚ୍ଚର କରନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥

ଧାତା ନାମକ ସୂର୍ଯ୍ୟ, କୃତସ୍ଥଳୀ ନାମ୍ନୀ ଅପ୍‌ସରା, ହେତି ରାକ୍ଷସ, ବାସୁକି ସର୍ପ, ରଥକୃତ୍ ଯକ୍ଷ, ପୁଲସ୍ତ୍ୟ ଋଷି ଓ ତୁମ୍ବୁରୁ ଗନ୍ଧର୍ବ—ଏହି ସାତଜଣ ଚୈତ୍ର ମାସରେ ନିଜ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ଅର୍ଯ୍ୟମା ନାମକ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ପୁଲହ ଋଷି, ଅଥୌଜା ଯକ୍ଷ, ପ୍ରହେତି ରାକ୍ଷସ, ପୁଞ୍ଜିକସ୍ଥଳୀ ଅପ୍‌ସରା, ନାରଦ ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ କଚ୍ଛନୀର ସର୍ପ—ଏହି ସାତ ଜଣ ହେଉଛନ୍ତି ବୈଶାଖ ମାସର କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହକ ॥ ୩୪ ॥ ମିତ୍ର ନାମକ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅତ୍ରି ଋଷି, ପୌରୁଷେୟ ରାକ୍ଷସ, ତକ୍ଷକ ସର୍ପ, ମେନକା ଅପ୍ସରା, ହାହା ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ରଥସ୍ୱନ ଯକ୍ଷ—ଏମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ମାସର କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହକ ॥ ୩୫ ॥ ବରୁଣ ନାମକ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ବସିଷ୍ଠ ଋଷି, ରମ୍ଭା ଅପ୍ସରା, ସହଜନ୍ୟ ଯକ୍ଷ, ହୂହୂ ଗନ୍ଧର୍ବ, ଶୁକ୍ର ନାଗ ଓ ଚିତ୍ରସ୍ୱନ ରାକ୍ଷସ—ଏମାନେ ଆଷାଢ଼ ମାସରେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ଶ୍ରାବଣ ମାସ ହେଉଛି ଇନ୍ଦ୍ର ନାମକ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ। ତାଙ୍କ ସହିତ ବିଶ୍ୱାବସୁ ଗନ୍ଧର୍ବ, ଶ୍ରୋତା ଯକ୍ଷ, ଏଲାପତ୍ର ନାଗ, ଅଙ୍ଗିରା ଋଷି, ପ୍ରମ୍ଲୋଚା ଅପ୍ସରା ଏବଂ ବର୍ଯ୍ୟ ନାମକ ରାକ୍ଷସ ନିଜ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ ଭାଦ୍ରବ ମାସର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ନାମ ବିବସ୍ୱାନ। ତାଙ୍କ ସହିତ ଉଗ୍ରସେନ ଗନ୍ଧର୍ବ, ବ୍ୟାଘ୍ର ରାକ୍ଷସ, ଆସାରଣ ଯକ୍ଷ, ଭୃଗୁ ଋଷି, ଅନୁମ୍ଳୋଚା ଅପ୍ସରା ଓ ଶଙ୍ଖପାଳ ନାଗ ରହନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ମାଘମାସରେ ପୂଷା ନାମକ ସୂର୍ଯ୍ୟ ରହନ୍ତି। ତାଙ୍କ ସହିତ ଧନଞ୍ଜୟ ନାଗ, ବାତ ରାକ୍ଷସ, ସୁଷେଣ ଗନ୍ଧର୍ବ, ସୁରୁଚି ଯକ୍ଷ, ଘୃତାଚୀ ଅପ୍ସରା ଓ ଗୌତମ ଋଷି ରହନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ ଫାଲ୍‌ଗୁନ ମାସର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ହେଉଛି ପର୍ଜନ୍ୟ ନାମକ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର। ତାଙ୍କ ସହିତ କ୍ରତୁ ଯକ୍ଷ, ବର୍ଚ୍ଚା ରାକ୍ଷସ, ଭରଦ୍ୱାଜ ଋଷି, ସେନଜିତ୍ ଅପ୍ସରା, ବିଶ୍ୱ ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଐରାବତ ସର୍ପ ରହିଥାନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ମାର୍ଗଶିର ମାସର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ନାମ ଅଂଶୁ। ତାଙ୍କ ସହିତ କଶ୍ୟପ ଋଷି, ତାର୍କ୍ଷ୍ୟ ଯକ୍ଷ, ଋତସେନ ଗନ୍ଧର୍ବ, ଉର୍ବଶୀ ଅପ୍ସରା, ବିଦ୍ୟୁଚ୍ଛତ୍ରୁ ରାକ୍ଷସ ଓ ମହାଶଙ୍ଖ ନାଗ ରହିଥାନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥

ଭଗଃ ସ୍ଫୂର୍ଜୋଽରିଷ୍ଟନେମିରୂର୍ଣ୍ଣ ଆୟୁଶ୍ଚ ପଞ୍ଚମଃ ।
କର୍କୋଟକଃ ପୂର୍ବଚିତ୍ତିଃ ପୁଷ୍ୟମାସଂ ନୟନ୍ତ୍ୟମୀ ॥ ୪୨

ତ୍ୱଷ୍ଟା ଋଚୀକତନୟଃ କମ୍ବଳଶ୍ଚ ତିଲୋତ୍ତମା ।
ବ୍ରହ୍ମାପେତୋଽଥ ଶତଜିଦ୍ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଇଷମ୍ଭରାଃ ॥ ୪୩

ବିଷ୍ଣୁରଶ୍ୱତରୋ ରମ୍ଭା ସୂର୍ଯ୍ୟବର୍ଚ୍ଚାଶ୍ଚ ସତ୍ୟଜିତ୍ ।
ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରୋ ମଖାପେତ ଊର୍ଜମାସଂ ନୟନ୍ତ୍ୟମୀ ॥ ୪୪

ଏତା ଭଗବତୋ ବିଷ୍ଣୋରାଦିତ୍ୟସ୍ୟ ବିଭୂତୟଃ ।
ସ୍ମରତାଂ ସନ୍ଧ୍ୟୟୋର୍ନୃଣାଂ ହରନ୍ତ୍ୟଂହୋ ଦିନେ ଦିନେ ॥ ୪୫

ଦ୍ୱାଦଶସ୍ୱପି ମାସେଷୁ ଦେବୋଽସୌ ଷଡ୍ଭିରସ୍ୟ ବୈ ।
ଚରନ୍ ସମନ୍ତାତ୍ତନୁତେ ପରତ୍ରେହ ଚ ସନ୍ମତିମ୍ ॥ ୪୬

ସାମର୍ଗ୍ୟଜୁର୍ଭିସ୍ତଲ୍ଲିଙ୍ଗୈର୍ଋଷୟଃ ସଂସ୍ତୁବନ୍ତ୍ୟମୁମ୍ ।
ଗନ୍ଧର୍ବାସ୍ତଂ ପ୍ରଗାୟନ୍ତି ନୃତ୍ୟନ୍ତ୍ୟପ୍ସରସୋଽଗ୍ରତଃ ॥ ୪୭

ଉନ୍ନହ୍ୟନ୍ତି ରଥଂ ନାଗା ଗ୍ରାମଣ୍ୟୋ ରଥଯୋଜକାଃ ।
ଚୋଦୟନ୍ତି ରଥଂ ପୃଷ୍ଠେ ନୈର୍ଋତା ବଳଶାଳିନଃ ॥ ୪୮

ବାଳଖିଲ୍ୟାଃ ସହସ୍ରାଣି ଷଷ୍ଟିର୍ବ୍ରହ୍ମର୍ଷୟୋଽମଳାଃ ।
ପୁରତୋଽଭିମୁଖଂ ଯାନ୍ତି ସ୍ତୁବନ୍ତି ସ୍ତୁତିଭିର୍ବିଭୁମ୍ ॥ ୪୯

ଏବଂ ହ୍ୟନାଦିନିଧନୋ ଭଗବାନ୍ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ।
କଳ୍ପେ କଳ୍ପେ ସ୍ୱମାତ୍ମାନଂ ବ୍ୟୂହ୍ୟ ଲୋକାନବତ୍ୟଜଃ ॥ ୫୦

ପୌଷମାସରେ ଭଗ ନାମକ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ସ୍ଫୂର୍ଜ ରାକ୍ଷସ, ଅରିଷ୍ଟନେମି ଗନ୍ଧର୍ବ, ଊର୍ଣ୍ଣ ଯକ୍ଷ, ଆୟୁ ଋଷି, ପୂର୍ବଚିତ୍ତି ଅପ୍ସରା ଓ କର୍କୋଟକ ନାଗ ରହିଥାନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥ ଆଶ୍ୱିନ ମାସଟି ହେଉଛି ତ୍ୱଷ୍ଟା ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଜମଦଗ୍ନି ଋଷି, କମ୍ବଳ ନାଗ, ତିଲୋତ୍ତମା ଅପ୍ସରା, ବ୍ରହ୍ମାପେତ ରାକ୍ଷସ, ଶତଜିତ୍ ଯକ୍ଷ ଓ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଗନ୍ଧର୍ବଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ॥ ୪୩ ॥ କାର୍ତ୍ତିକରେ ବିଷ୍ଣୁ ନାମକ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ଅଶ୍ୱତର ନାଗ, ରମ୍ଭା ଅପ୍ସରା, ସୂର୍ଯ୍ୟବର୍ଚ୍ଚା ଗନ୍ଧର୍ବ, ସତ୍ୟଜିତ୍ ଯକ୍ଷ, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଋଷି ଓ ମଖାପେତ ରାକ୍ଷସ ନିଜ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ସୂର୍ଯ୍ୟରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭୂତି । ଯେଉଁ ଲୋକ ପ୍ରତ୍ୟହ ସକାଳ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଏମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୫ ॥ ଏହି ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ନିଜର ଗଣମାନଙ୍କ ସହିତ ବାରମାସ ସର୍ବତ୍ର ବିଚରଣ କରିଚାଲନ୍ତି ଏବଂ ଇହଲୋକ ତଥା ପରଲୋକରେ ବିବେକ ବୁଦ୍ଧି ବିସ୍ତାର କରନ୍ତି ॥ ୪୬ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟଭଗବାନଙ୍କର ଗଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଋଷିମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଋଗ୍‌ବେଦ, ଯଜୁର୍ବେଦ ଓ ସାମବେଦର ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି ଏବଂ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ସୁଯଶ ଗାନ କରନ୍ତି । ଅପ୍ସରାମାନେ ଆଗରେ ନୃତ୍ୟ କରି କରି ଚାଲନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥ ନାଗଗଣ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ରଥକୁ ଦଉଡ଼ି ପରି ହୋଇ ବାନ୍ଧି ରଖନ୍ତି; ଯକ୍ଷମାନେ ରଥକୁ ସଜାଇ ସୁନ୍ଦର କରନ୍ତି ଏବଂ ବଳବାନ୍ ରାକ୍ଷସମାନେ ରଥକୁ ପଛରୁ ଠେଲନ୍ତି ॥ ୪୮ ॥ ଏମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ବାଳଖିଲ୍ୟ ନାମକ ଷାଠିଏ ହଜାର ନିର୍ମଳସ୍ୱଭାବର ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି ତାଙ୍କ ଆଗେ ଆଗେ ସ୍ତୁତି କରି କରି ଚାଲନ୍ତି ॥ ୪୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଅନାଦି, ଅନନ୍ତ, ଅଜନ୍ମା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ପ୍ରତି କଳ୍ପରେ ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ବିଭକ୍ତ କରି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପାଳନ-ପୋଷଣ କରନ୍ତି ॥ ୫୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଆଦିତ୍ୟବ୍ୟୂହବିବରଣଂ ନାମୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୧ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିଷୟସୂଚୀ

ସୂତ ଉବାଚ

ନମୋ ଧର୍ମାୟ ମହତେ ନମଃ କୃଷ୍ଣାୟ ବେଧସେ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣେଭ୍ୟୋ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ଧର୍ମାନ୍ ବକ୍ଷ୍ୟେ ସନାତନାନ୍ ॥ ୧

ଏତଦ୍ ବଃ କଥିତଂ ବିପ୍ରା ବିଷ୍ଣୋଶ୍ଚରିତମଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ଭବଦ୍ଭିର୍ଯଦହଂ ପୃଷ୍ଟୋ ନରାଣାଂ ପୁରୁଷୋଚିତମ୍ ॥ ୨

ଅତ୍ର ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତିତଃ ସାକ୍ଷାତ୍ ସର୍ବପାପହରୋ ହରିଃ ।
ନାରାୟଣୋ ହୃଷୀକେଶୋ ଭଗବାନ୍ ସାତ୍ୱତାଂ ପତିଃ ॥ ୩

ଅତ୍ର ବ୍ରହ୍ମ ପରଂ ଗୁହ୍ୟଂ ଜଗତଃ ପ୍ରଭବାପ୍ୟୟମ୍ ।
ଜ୍ଞାନଂ ଚ ତଦୁପାଖ୍ୟାନଂ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ବିଜ୍ଞାନସଂଯୁତମ୍ ॥ ୪

ଭକ୍ତିଯୋଗଃ ସମାଖ୍ୟାତୋ ବୈରାଗ୍ୟଂ ଚ ତଦାଶ୍ରୟମ୍ ।
ପାରୀକ୍ଷିତମୁପାଖ୍ୟାନଂ ନାରଦାଖ୍ୟାନମେବ ଚ ॥ ୫

ପ୍ରାୟୋପବେଶୋ ରାଜର୍ଷେର୍ବିପ୍ରଶାପାତ୍ ପରୀକ୍ଷିତଃ ।
ଶୁକସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷଭସ୍ୟ ସଂବାଦଶ୍ଚ ପରୀକ୍ଷିତଃ ॥ ୬

ଯୋଗଧାରଣୟୋତ୍କ୍ରାନ୍ତିଃ ସଂବାଦୋ ନାରଦାଜୟୋଃ ।
ଅବତାରାନୁଗୀତଂ ଚ ସର୍ଗଃ ପ୍ରାଧାନିକୋଽଗ୍ରତଃ ॥ ୭

ସୂତ କହିଗ୍ଲିଲେ—ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତିରୂପ ମହାନ୍ ଧର୍ମକୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ମୁଁ ବିଶ୍ୱବିଧାତା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ଏବଂ ଶେଷରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତୋକ୍ତ ସନାତନ ଧର୍ମର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣ ଶୁଣାଉଛି ॥ ୧ ॥ ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଗ୍ୱରିଥିଲେ, ତଦନୁସାରେ ମୁଁ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଏହି ଅଦ୍ଭୁତ ଚରିତ ଶୁଣାଇଦେଲି । ଏହି ଚରିତ ହେଉଛି ସବୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ଶ୍ରବଣ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ॥ ୨ ॥ ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ପୁରାଣରେ ସର୍ବପାପହାରୀ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଲୀଳା ହିଁ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଛି । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ; ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଜୀବନଧନ ॥ ୩ ॥ ଉକ୍ତ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ପୁରାଣରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ ବ୍ରହ୍ମ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ଯେଉଁଥିରେ କି ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟର ପ୍ରତୀତି ହୋଇଥାଏ । ଏଥିରେ ସେହି ପରମତତ୍ତ୍ୱର ଅନୁଭବାତ୍ମକ ଜ୍ଞାନ ଓ ତାହାକୁ ଲାଭ କରିବାର ଉପାୟ ବିଷୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ରହିଛି ॥ ୪ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ଏହି ମହାପୁରାଣର ପ୍ରଥମ ସ୍କନ୍ଧରେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ବିଷୟରେ ଉତ୍ତମରୂପେ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ତା'ସହିତ ଭକ୍ତିଯୋଗରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ତଥା ଭକ୍ତିଯୋଗକୁ ସ୍ଥିର ରଖୁଥିବା ବୈରାଗ୍ୟର ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଜନ୍ମାଦି ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଓ ବ୍ୟାସ-ନାରଦ ସଂବାଦ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ନାରଦ ଚରିତ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି ॥ ୫ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଅଭିଶାପ ପାଇବା ପରେ ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତ କିପରି ନିରାହାର ବ୍ରତ ପାଳନ କରି ଗଙ୍ଗାତଟରେ ବସିଗଲେ ଏବଂ ଋଷିପ୍ରବର ଶୁକଦେବଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସଂବାଦ କିପରି ଆରମ୍ଭ ହେଲା, ସେହି କଥା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମ ସ୍କନ୍ଧରେ ରହିଛି ॥ ୬ ॥

ଯୋଗଧାରଣାଦ୍ୱାରା ଦେହତ୍ୟାଗର ବିଧି, ବ୍ରହ୍ମା ଓ ନାରଦଙ୍କ ସଂବାଦ, ଅବତାରମାନଙ୍କର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଚର୍ଚ୍ଚା ତଥା ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦି କ୍ରମରେ ପ୍ରାକୃତିକ ସୃଷ୍ଟିର ଉତ୍ପତ୍ତି ଆଦି ବିଷୟର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍କନ୍ଧରେ ରହିଛି ॥ ୭ ॥

ବିଦୁରୋଦ୍ଧବସଂବାଦଃ କ୍ଷତ୍ତୃମୈତ୍ରେୟୟୋସ୍ତତଃ ।
ପୁରାଣସଂହିତାପ୍ରଶ୍ନୋ ମହାପୁରୁଷସଂସ୍ଥିତିଃ ॥ ୮

ତତଃ ପ୍ରାକୃତିକଃ ସର୍ଗଃ ସପ୍ତ ବୈକୃତିକାଶ୍ଚ ଯେ ।
ତତୋ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡସମ୍ଭୂତିର୍ବୈରାଜଃ ପୁରୁଷୋ ଯତଃ ॥ ୯

କାଳସ୍ୟ ସ୍ଥୂଳସୂକ୍ଷ୍ମସ୍ୟ ଗତିଃ ପଦ୍ମସମୁଦ୍ଭବଃ ।
ଭୁବ ଉଦ୍ଧରଣେଽମ୍ଭୋଧେର୍ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷବଧୋ ଯଥା ॥ ୧୦

ଊର୍ଧ୍ୱତିର୍ଯ୍ୟଗବାକ୍‌ସର୍ଗୋ ରୁଦ୍ରସର୍ଗସ୍ତଥୈବ ଚ ।
ଅର୍ଦ୍ଧନାରୀନରସ୍ୟାଥ ଯତଃ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବୋ ମନୁଃ ॥ ୧୧

ଶତରୂପା ଚ ଯା ସ୍ତ୍ରୀଣାମାଦ୍ୟା ପ୍ରକୃତିରୁତ୍ତମା ।
ସନ୍ତାନୋ ଧର୍ମପତ୍ନୀନାଂ କର୍ଦମସ୍ୟ ପ୍ରଜାପତେଃ ॥ ୧୨

ଅବତାରୋ ଭଗବତଃ କପିଳସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ।
ଦେବହୂତ୍ୟାଶ୍ଚ ସଂବାଦଃ କପିଳେନ ଚ ଧୀମତା ॥ ୧୩

ନବବ୍ରହ୍ମସମୁତ୍ପତ୍ତିର୍ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞବିନାଶନମ୍ ।
ଧ୍ରୁବସ୍ୟ ଚରିତଂ ପଶ୍ଚାତ୍‌ପୃଥୋଃ ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିଷଃ ॥ ୧୪

ନାରଦସ୍ୟ ଚ ସଂବାଦସ୍ତତଃ ପ୍ରୈୟବ୍ରତଂ ଦ୍ୱିଜାଃ ।
ନାଭେସ୍ତତୋଽନୁଚରିତମୃଷଭସ୍ୟ ଭରତସ୍ୟ ଚ ॥ ୧୫

ଦ୍ୱୀପବର୍ଷସମୁଦ୍ରାଣାଂ ଗିରିନଦ୍ୟୁପବର୍ଣ୍ଣନମ୍ ।
ଜ୍ୟୋତିଶ୍ଚକ୍ରସ୍ୟ ସଂସ୍ଥାନଂ ପାତାଳନରକସ୍ଥିତିଃ ॥ ୧୬

ଦକ୍ଷଜନ୍ମ ପ୍ରଚେତୋଭ୍ୟସ୍ତତ୍‌ପୁତ୍ରୀଣାଂ ଚ ସନ୍ତତିଃ ।
ଯତୋ ଦେବାସୁରନରାସ୍ତିର୍ଯ୍ୟଙ୍‌ନଗଖଗାଦୟଃ ॥ ୧୭

ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରସ୍ୟ ଜନ୍ମ ନିଧନଂ ପୁତ୍ରୟୋଶ୍ଚ ଦିତେର୍ଦ୍ୱିଜାଃ ।
ଦୈତ୍ୟେଶ୍ୱରସ୍ୟ ଚରିତଂ ପ୍ରହ୍ଲାଦସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ॥ ୧୮

ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧରେ ପ୍ରଥମେ ବିଦୁର ଓ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଏବଂ ତା'ପରେ ବିଦୁର ତଥା ମୈତ୍ରେୟଙ୍କର ସମାଗମ ଏବଂ କଥୋପକଥନର ପ୍ରସଙ୍ଗ ରହିଛି । ତା'ପରେ ପୁରାଣ ସଂହିତା ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ ରହିଛି ଏବଂ ତା'ପରେ ପ୍ରଳୟକାଳରେ ପରମାତ୍ମା କିପରି ରହନ୍ତି, ତାହା ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି ॥ ୮ ॥ ତା'ଛଡ଼ା ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ବିଚଳନ ଘଟିବା ଫଳରେ ପ୍ରାକୃତିକ ସୃଷ୍ଟି ଓ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ସାତ ପ୍ରକୃତି-ବିକୃତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନାନାବିଧ ସୃଷ୍ଟି ହେବାର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ତା'ପରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ସେଥିରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ସ୍ଥିତିର ସ୍ୱରୂପ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇଛି ॥ ୯ ॥ ତା'ପରେ ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ କାଳର ସ୍ୱରୂପ, ଲୋକପଦ୍ମର (ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଭୁବନର) ଉତ୍ପତ୍ତି, ପ୍ରଳୟସମୁଦ୍ରରୁ ପୃଥିବୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ସମୟରେ ବରାହ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷର ବଧ, ଦେବତା, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ରୁଦ୍ରମାନଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତି ପ୍ରସଙ୍ଗ ରହିଛି । ତା'ପରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧନାରୀ-ନର ସ୍ୱରୂପର ବିବେଚନା ରହିଛି, ଯାହାଙ୍କ ଠାରୁ କି ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ଓ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଦ୍ୟାପ୍ରକୃତି ଶତରୂପାଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା । ତା'ପରେ କର୍ଦମ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ଚରିତ, ତାଙ୍କ ଔରସରୁ ନଅଜଣ ମୁନିପତ୍ନୀଙ୍କର ଜନ୍ମ, ମହାତ୍ମା ଭଗବାନ କପିଳଙ୍କ ଅବତାର ଓ ତା'ପରେ କପିଳଦେବ ତଥା ତାଙ୍କ ମାତା ଦେବହୂତିଙ୍କ ସଂବାଦ ରହିଛି ॥ ୧୦-୧୩ ॥

ଚତୁର୍ଥ ସ୍କନ୍ଧରେ ମରୀଚି ଆଦି ନଅ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି, ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞ ବିଧ୍ୱଂସନ, ରାଜର୍ଷି ଧ୍ରୁବଙ୍କର ଏବଂ ପୃଥୁଙ୍କର ଚରିତ ତଥା ପ୍ରାଚୀନବର୍ହି ଓ ନାରଦଙ୍କ ସଂବାଦ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ପଞ୍ଚମ ସ୍କନ୍ଧରେ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଉପାଖ୍ୟାନ; ନାଭି, ଋଷଭ ଓ ଭରତଙ୍କ ଚରିତ; ଦ୍ୱୀପ, ବର୍ଷ, ସମୁଦ୍ର, ପର୍ବତ ଓ ନଦୀମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା; ଜ୍ୟୋତିଶ୍ଚକ୍ରର ବିସ୍ତାର ଏବଂ ପାତାଳ ତଥା ନରକମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତି ନିରୂପିତ ହୋଇଛି ॥ ୧୪-୧୬ ॥

ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଷଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଧରେ ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟ ରହିଛି, ତାହା ହେଲା—ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଦକ୍ଷଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତି, ଦକ୍ଷକନ୍ୟାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସନ୍ତାନରୂପେ ଜାତ ଦେବତା, ଅସୁର, ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ପର୍ବତ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଜନ୍ମ ଓ କର୍ମ ତଥା ବୃତ୍ରାସୁରର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ତାର ପରମ ଗତି । ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୈତ୍ୟରାଜ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଓ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷଙ୍କ ଜନ୍ମ ତଥା କର୍ମ ଏବଂ ଦୈତ୍ୟକୁଳଭୂଷଣ ମହାତ୍ମା ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଚରିତ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି ॥ ୧୭,୧୮ ॥

ମନ୍ୱନ୍ତରାନୁକଥନଂ ଗଜେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ବିମୋକ୍ଷଣମ୍ ।
ମନ୍ୱନ୍ତରାବତାରାଶ୍ଚ ବିଷ୍ଣୋର୍ହୟଶିରାଦୟଃ ॥ ୧୯

କୌର୍ମଂ ଧାନ୍ୱନ୍ତରଂ ମାତ୍ସ୍ୟଂ ବାମନଂ ଚ ଜଗତ୍ପତେଃ ।
କ୍ଷୀରୋଦମଥନଂ ତଦ୍ୱଦମୃତାର୍ଥେ ଦିବୌକସାମ୍ ॥ ୨୦

ଦେବାସୁରମହାଯୁଦ୍ଧଂ ରାଜବଂଶାନୁକୀର୍ତ୍ତନମ୍ ।
ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁଜନ୍ମ ତଦ୍‌ବଂଶଃ ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ॥ ୨୧

ଇଲୋପାଖ୍ୟାନମତ୍ରୋକ୍ତଂ ତାରୋପାଖ୍ୟାନମେବ ଚ ।
ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶାନୁକଥନଂ ଶଶାଦାଦ୍ୟା ନୃଗାଦୟଃ ॥ ୨୨

ସୌକନ୍ୟଂ ଚାଥ ଶର୍ଯ୍ୟାତେଃ କକୁତ୍‌ସ୍ଥସ୍ୟ ଚ ଧୀମତଃ ।
ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗସ୍ୟ ଚ ମାନ୍ଧାତୁଃ ସୌଭରେଃ ସଗରସ୍ୟ ଚ ॥ ୨୩

ରାମସ୍ୟ କୋସଲେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ଚରିତଂ କିଲ୍‌ବିଷାପହମ୍ ।
ନିମେରଙ୍ଗପରିତ୍ୟାଗୋ ଜନକାନାଂ ଚ ସମ୍ଭବଃ ॥ ୨୪

ରାମସ୍ୟ ଭାର୍ଗବେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ନିଃକ୍ଷତ୍ରକରଣଂ ଭୁବଃ ।
ଐଳସ୍ୟ ସୋମବଂଶସ୍ୟ ଯଯାତେର୍ନହୁଷସ୍ୟ ଚ ॥ ୨୫

ଦୌଷ୍ୟନ୍ତେର୍ଭରତସ୍ୟାପି ଶନ୍ତନୋସ୍ତତ୍‌ସୁତସ୍ୟ ଚ ।
ଯଯାତେର୍ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ରସ୍ୟ ଯଦୋର୍ବଂଶୋଽନୁକୀର୍ତ୍ତିତଃ ॥ ୨୬

ଯତ୍ରାବତୀର୍ଣ୍ଣୋ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣାଖ୍ୟୋ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଃ ।
ବସୁଦେବଗୃହେ ଜନ୍ମ ତତୋ ବୃଦ୍ଧିଶ୍ଚ ଗୋକୁଲେ ॥ ୨୭

ତସ୍ୟ କର୍ମାଣ୍ୟପାରାଣି କୀର୍ତ୍ତିତାନ୍ୟସୁରଦ୍ୱିଷଃ ।
ପୂତନାସୁପୟଃପାନଂ ଶକଟୋଚ୍ଚାଟନଂ ଶିଶୋଃ ॥ ୨୮

ତୃଣାବର୍ତ୍ତସ୍ୟ ନିଷ୍ପେଷସ୍ତଥୈବ ବକବତ୍ସୟୋଃ ।
ଧେନୁକସ୍ୟ ସହଭ୍ରାତୁଃ ପ୍ରଲମ୍ବସ୍ୟ ଚ ସଂକ୍ଷୟଃ ॥ ୨୯

ଗୋପାନାଂ ଚ ପରିତ୍ରାଣଂ ଦାବାଗ୍ନେଃ ପରିସର୍ପତଃ ।
ଦମନଂ କାଳିୟସ୍ୟାହେର୍ମହାହେର୍ନନ୍ଦମୋକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୩୦

ବ୍ରତଚର୍ଯ୍ୟା ତୁ କନ୍ୟାନାଂ ଯତ୍ର ତୁଷ୍ଟୋଽଚ୍ୟୁତୋ ବ୍ରତୈଃ ।
ପ୍ରସାଦୋ ଯଜ୍ଞପତ୍ନୀଭ୍ୟୋ ବିପ୍ରାଣାଂ ଚାନୁତାପନମ୍ ॥ ୩୧

ଅଷ୍ଟମ ସ୍କନ୍ଧରେ ମନ୍ୱନ୍ତରମାନଙ୍କର ବିବରଣୀ, ଗଜେନ୍ଦ୍ରମୋକ୍ଷଣ, ବିଭିନ୍ନ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ହେଉଥିବା ଜଗଦୀଶ୍ୱର ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ କୂର୍ମ, ମତ୍ସ୍ୟ, ବାମନ, ଧନ୍ୱନ୍ତରି, ହୟଗ୍ରୀବ ଆଦି ଅବତାରର ବର୍ଣ୍ଣନା ତଥା ଅମୃତ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ ଏବଂ ଦେବାସୁର ସଂଗ୍ରାମ ଆଦି ବିଷୟର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ନବମ ସ୍କନ୍ଧରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ରାଜବଂଶମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ସେଥିରେ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁଙ୍କର ଜନ୍ମ ଓ କର୍ମ, ବଂଶବିସ୍ତାର, ମହାତ୍ମା ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଇଳା ଏବଂ ତାରାଙ୍କ ଉପାଖ୍ୟାନ ଇତ୍ୟାଦିର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶର ବୃତ୍ତାନ୍ତ, ଶଶାଦ, ନୃଗ ଆଦି ରାଜାମାନଙ୍କର କଥା, ସୁକନ୍ୟା ଚରିତ, ଶର୍ଯ୍ୟାତି, ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗ, ମାନ୍ଧାତା, ସୌଭରି, ସଗର, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ କକୁତ୍‌ସ୍ଥ ଓ କୋସଲେନ୍ଦ୍ର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ସର୍ବପାପହାରୀ ଚରିତ ମଧ୍ୟ ଏହି ସ୍କନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ତା'ପରେ ନିମିଙ୍କ ଦେହତ୍ୟାଗ ଓ ଜନକଙ୍କ ବଂଶର ଉତ୍ପତ୍ତି ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ॥ ୧୯-୨୪ ॥ ଭୃଗୁପତି ପରଶୁରାମଙ୍କ କ୍ଷତ୍ରିୟସଂହାର, ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶୀ ନରପତି ପୁରୂରବା, ଯଯାତି, ନହୁଷ, ଦୁଷ୍ୟନ୍ତନନ୍ଦନ ଭରତ, ଶାନ୍ତନୁ ଓ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଭୀଷ୍ମ ଆଦିଙ୍କ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କଥାମାନ ମଧ୍ୟ ନବମ ସ୍କନ୍ଧରେ ହିଁ ରହିଛି । ସର୍ବଶେଷରେ ଯଯାତିଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଯଦୁଙ୍କର ବଂଶବିସ୍ତାର କଥା କୁହାଯାଇଛି ॥ ୨୫,୨୬ ॥

ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଏହି ଯଦୁଙ୍କ ବଂଶରେ ଜଗତ୍‌ପତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଅନେକ ଅସୁର ସଂହାର କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଲୀଳା ଏତେ ବିସ୍ତୃତ ଯେ, ତାହା କେହି ବି କଳନା କରିପାରିବ ନାହିଁ । ତଥାପି ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧରେ ତାଙ୍କ ଲୀଳାର କେତେକାଂଶ କୀର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଛି । ସେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ବସୁଦେବଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ; ବଢ଼ିଥିଲେ ଗୋପପୁରରେ ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରେ । ସେ ପୂତନାର କ୍ଷୀର ସହିତ ତା' ପ୍ରାଣକୁ ପିଇ ଦେଇଥିଲେ । ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ ସେ ଶଗଡ଼କୁ ଓଲଟାଇ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୨୭,୨୮ ॥ ତୃଣାବର୍ତ୍ତ, ବକାସୁର ଓ ବତ୍ସାସୁରକୁ ସେ ନିଧନ କରିଥିଲେ । ସେ ଧେନୁକାସୁର ଓ ପ୍ରଲମ୍ବାସୁରକୁ ସପରିବାର ମାରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୨୯ ॥ ସେ ଦାବାନଳର ଘେର ଭିତରୁ ଗୋପାଳମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ; କାଳିୟନାଗକୁ ଦମନ କରିଥିଲେ; ଅଜଗର ମୁଖରୁ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ କାନ୍ତରୂପେ ପାଇବାକୁ ଗୋପୀମାନେ ବ୍ରତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭୀଷ୍ଟ ବର ଦେଇଥିଲେ । ଭଗବାନ ବ୍ରାହ୍ମଣପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ଉପରେ କୃପା କରିଥିଲେ;

ଗୋବର୍ଦ୍ଧନୋଦ୍ଧାରଣଂ ଚ ଶକ୍ରସ୍ୟ ସୁରଭେରଥ ।
ଯଜ୍ଞାଭିଷେକଂ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀଭିଃ କ୍ରୀଡ଼ା ଚ ରାତ୍ରିଷୁ ॥ ୩୨

ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼ସ୍ୟ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧେର୍ବଧୋଽରିଷ୍ଟସ୍ୟ କେଶିନଃ ।
ଅକ୍ରୂରାଗମନଂ ପଶ୍ଚାତ୍ ପ୍ରସ୍ଥାନଂ ରାମକୃଷ୍ଣୟୋଃ ॥ ୩୩

ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ବିଳାପଶ୍ଚ ମଥୁରାଲୋକନଂ ତତଃ ।
ଗଜମୁଷ୍ଟିକଚାଣୂରକଂସାଦୀନାଂ ଚ ଯୋ ବଧଃ ॥ ୩୪

ମୃତସ୍ୟାନୟନଂ ସୂନୋଃ ପୁନଃ ସାନ୍ଦୀପନେର୍ଗୁରୋଃ ।
ମଥୁରାୟାଂ ନିବସତା ଯଦୁଚକ୍ରସ୍ୟ ଯତ୍ପ୍ରିୟମ୍ ।
କୃତମୁଦ୍ଧବରାମାଭ୍ୟାଂ ଯୁତେନ ହରିଣା ଦ୍ୱିଜାଃ ॥ ୩୫

ଜରାସନ୍ଧସମାନୀତସୈନ୍ୟସ୍ୟ ବହୁଶୋ ବଧଃ ।
ଘାତନଂ ଯବନେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ କୁଶସ୍ଥଲ୍ୟା ନିବେଶନମ୍ ॥ ୩୬

ଆଦାନଂ ପାରିଜାତସ୍ୟ ସୁଧର୍ମାୟାଃ ସୁରାଳୟାତ୍ ।
ରୁକ୍ମିଣ୍ୟା ହରଣଂ ଯୁଦ୍ଧେ ପ୍ରମଥ୍ୟ ଦ୍ୱିଷତୋ ହରେଃ ॥ ୩୭

ହରସ୍ୟ ଜୃମ୍ଭଣଂ ଯୁଦ୍ଧେ ବାଣସ୍ୟ ଭୁଜକୃନ୍ତନମ୍ ।
ପ୍ରାଗ୍ଜ୍ୟୋତିଷପତିଂ ହତ୍ୱା କନ୍ୟାନାଂ ହରଣଂ ଚ ଯତ୍ ॥ ୩୮

ଚୈଦ୍ୟପୌଣ୍ଡ୍ରକଶାଲ୍ୱାନାଂ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ରସ୍ୟ ଦୁର୍ମତେଃ ।
ଶମ୍ବରୋ ଦ୍ୱିବିଦଃ ପୀଠୋ ମୁରଃ ପଞ୍ଚଜନାଦୟଃ ॥ ୩୯

ପରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ॥ ୩୧ ॥ ଭଗବାନ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଧାରଣ ଲୀଳା କରିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଓ କାମଧେନୁ ଆସି ଭଗବାନଙ୍କର ଯଜ୍ଞାଭିଷେକ କରିଥିଲେ । ଶରତ ଋତୁର ରାତ୍ରିକାଳରେ ଭଗବାନ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ରାସକ୍ରୀଡ଼ା କରିଥିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ସେ ଦୁଷ୍ଟ ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼, ଅରିଷ୍ଟ ଓ କେଶୀକୁ ବଧ କରିଥିଲେ । ତା'ପରେ ଅକ୍ରୂର ମଥୁରାରୁ ବୃନ୍ଦାବନ ଆସି ନିଜ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କୁ ମଥୁରା ନେଇଯାଇଥିଲେ ॥ ୩୩ ॥ ସେହି ସମୟରେ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରୀମାନେ ଯେଉଁ ବିଳାପ କରିଥିଲେ, ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ ଏହି ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧରେ ରହିଛି । ତା'ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ମଥୁରା ଯାଇ ସେଠାର ସାଜସଜ୍ଜା ଦେଖିଲେ ଏବଂ କୁବଳୟାପୀଡ଼ ହାତୀ, ମୁଷ୍ଟିକ, ଚାଣୂର ଏବଂ କଂସ ଆଦିଙ୍କୁ ସଂହାର କଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଗୁରୁ ସାନ୍ଦୀପନିଙ୍କ ନିକଟରେ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ କରି କୃଷ୍ଣବଳରାମ ଗୁରୁଙ୍କ ମୃତପୁତ୍ରକୁ ଲେଉଟାଇ ଆଣି ଦେଲେ । ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଥୁରାରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଉଦ୍ଧବ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ସକଳ ପ୍ରକାର ପ୍ରିୟ ଓ ହିତକର କର୍ମ କରିଥିଲେ ॥ ୩୫ ॥ ବିଶାଳ ବିଶାଳ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଧରି ଜରାସନ୍ଧ ବହୁବାର ମଥୁରା ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲା; ଶେଷରେ ଭଗବାନ ତାକୁ ବଧ କରି ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କଲେ ଓ କାଳଯବନଙ୍କୁ ମୁଚୁକୁନ୍ଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭସ୍ମ କରାଇଦେଲେ । ସେ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀ ବସାଇ ରାତାରାତି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେଇ ସେଠାରେ ରଖାଇଦେଲେ ॥ ୩୬ ॥ ସେ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ପାରିଜାତ ବୃକ୍ଷ ଓ ସୁଧର୍ମାସଭା ନେଇ ଆସିଲେ । ସେ ବିଭିନ୍ନ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ କରି ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ହରଣ କରି ଆଣିଲେ ॥ ୩୭ ॥ ବାଣାସୁର ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଥିବାବେଳେ ସେ ମହାଦେବଙ୍କୁ ଏପରି ବାଣ ପ୍ରହାର କଲେ ଯେ, ମହାଦେବ ହାଇ ଉପରେ ହାଇ ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ ଏପଟେ ବାଣାସୁରର ଭୁଜଗୁଡ଼ିକ କାଟି ପକାଇଲେ । ଭଗବାନ ପ୍ରାଗ୍‌ଜ୍ୟୋତିଷପୁରର ଅଧିପତି ଭୌମାସୁର (ନରକାସୁର)କୁ ମାରି ଷୋହଳ ହଜାର କନ୍ୟାଙ୍କୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୩୮ ॥ ଏହାଛଡ଼ା ଶିଶୁପାଳ, ପୌଣ୍ଡ୍ରକ, ଶାଲ୍ୱ, ଦୁଷ୍ଟ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର, ଶମ୍ବରାସୁର, ଦ୍ୱିବିଦ, ପୀଠ, ମୁର, ପଞ୍ଚଜନ ଆଦି ଦୈତ୍ୟଙ୍କ ବଳପୌରୁଷ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କୁ କିପରିଭାବରେ ବଧ କରିଛନ୍ତି, ସେହି ସ୍କନ୍ଧରେ ତାହା ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଭଗବାନଙ୍କର ଚକ୍ର କାଶୀକୁ ଜଳାଇଦେଲା ଏବଂ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ

ମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ଚ ବଧସ୍ତେଷାଂ ବାରାଣସ୍ୟାଶ୍ଚ ଦାହନମ୍ ।
ଭାରାବତରଣଂ ଭୂମେର୍ନିମିତ୍ତୀକୃତ୍ୟ ପାଣ୍ଡବାନ୍ ॥ ୪୦

ବିପ୍ରଶାପାପଦେଶେନ ସଂହାରଃ ସ୍ୱକୁଳସ୍ୟ ଚ ।
ଉଦ୍ଧବସ୍ୟ ଚ ସଂବାଦୋ ବାସୁଦେବସ୍ୟ ଚାଦ୍ଭୁତଃ ॥ ୪୧

ଯତ୍ରାତ୍ମବିଦ୍ୟା ହ୍ୟଖିଳା ପ୍ରୋକ୍ତା ଧର୍ମବିନିର୍ଣ୍ଣୟଃ ।
ତତୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟପରିତ୍ୟାଗ ଆତ୍ମଯୋଗାନୁଭାବତଃ ॥ ୪୨

ଯୁଗଲକ୍ଷଣବୃତ୍ତିଶ୍ଚ କଲୌ ନୃଣାମୁପପ୍ଳବଃ ।
ଚତୁର୍ବିଧଶ୍ଚ ପ୍ରଳୟ ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ତ୍ରିବିଧା ତଥା ॥ ୪୩

ଦେହତ୍ୟାଗଶ୍ଚ ରାଜର୍ଷେର୍ବିଷ୍ଣୁରାତସ୍ୟ ଧୀମତଃ ।
ଶାଖାପ୍ରଣୟନମୃଷେର୍ମାର୍କଣ୍ଡେୟସ୍ୟ ସତ୍‌କଥା ।
ମହାପୁରୁଷବିନ୍ୟାସଃ ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଜଗଦାତ୍ମନଃ ॥ ୪୪

ଇତି ଚୋକ୍ତଂ ଦ୍ୱିଜଶ୍ରେଷ୍ଠା ଯତ୍‌ପୃଷ୍ଟୋଽହମିହାସ୍ମି ବଃ ।
ଲୀଳାବତାରକର୍ମାଣି କୀର୍ତ୍ତିତାନୀହ ସର୍ବଶଃ ॥ ୪୫

ପତିତଃ ସ୍ଖଳିତଶ୍ଚାର୍ତ୍ତଃ କ୍ଷୁତ୍ତ୍ୱା ବା ବିବଶୋ ବ୍ରୁବନ୍ ।
ହରୟେ ନମ ଇତ୍ୟୁଚ୍ଚୈର୍ମୁଚ୍ୟତେ ସର୍ବପାତକାତ୍ ॥ ୪୬

ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତ୍ୟମାନୋ ଭଗବାନନନ୍ତଃ
ଶ୍ରୁତାନୁଭାବୋ ବ୍ୟସନଂ ହି ପୁଂସାମ୍ ।
ପ୍ରବିଶ୍ୟ ଚିତ୍ତଂ ବିଧୁନୋତ୍ୟଶେଷଂ
ଯଥା ତମୋଽର୍କୋଽଭ୍ରମିବାତିବାତଃ ॥ ୪୭

ଭଗବାନ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରି ପୃଥିବୀର ଏକ ବିରାଟ ଭାର ଲାଘବ କରିଦେଲେ ॥ ୩୯,୪୦ ॥

ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଅଭିଶାପ ବାହାନାରେ ଭଗବାନ କିପରି ଯଦୁବଂଶ ସଂହାର କଲେ, ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧରେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ସେହି ସ୍କନ୍ଧରେ ଥିବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସଂବାଦଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଦ୍ଭୁତ ॥ ୪୧ ॥ ସେଥିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଓ ଧର୍ମନିର୍ଣ୍ଣୟ ବିଷୟ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଶେଷରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ଆତ୍ମଯୋଗପ୍ରଭାବରେ କିପରି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ, ତାହା କହି ଦିଆଯାଇଛି ॥ ୪୨ ॥ ଦ୍ୱାଦଶ ସ୍କନ୍ଧରେ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଲକ୍ଷଣ ଓ ସେହି ସେହି ଯୁଗରେ ବାସ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ଏବଂ କଳିଯୁଗରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଗତି ବିପରୀତ ହୁଏ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହି ଦିଆଯାଇଛି । ଏହି ସ୍କନ୍ଧରେ ଚାରିପ୍ରକାର ପ୍ରଳୟ ଓ ତିନିପ୍ରକାର ଉତ୍ପତ୍ତିର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ ରହିଛି ॥ ୪୩ ॥ ତା'ପରେ ପରମ ଜ୍ଞାନୀ ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଦେହତ୍ୟାଗ ବିଷୟ କୁହାଯାଇଛି । ତା'ପରେ ବେଦମାନଙ୍କର ଶାଖା ବିଭାଜନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ରହିଛି । ଏଥିରେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କର ପବିତ୍ର ଆଖ୍ୟାନ, ଭଗବାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗ-ଉପାଙ୍ଗମାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଓ ସର୍ବଶେଷରେ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଗଣମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି ॥ ୪୪ ॥ ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଏହି ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଅବସରରେ ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଯାହା କିଛି ପଚ୍ଚାରିଥିଲେ, ମୁଁ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଦେଲି । ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଅବସରରେ ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଓ ତାହାଙ୍କର ଅବତାରଚରିତ ହିଁ ସକଳ ପ୍ରକାରେ କୀର୍ତ୍ତନ କଲି ॥ ୪୫ ॥

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ପଡ଼ିଯିବାବେଳେ, ଗୋଡ଼ ଖସିଯିବାବେଳେ, ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ିବାବେଳେ ଅଥବା ଛିଙ୍କିବା ବେଳେ ଯଦି ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ 'ହରୟେ ନମଃ' ବୋଲି କହି ଉଠେ, ସେ ସକଳ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୬ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ଅନନ୍ତ; ତେଣୁ କେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମ, ଲୀଳା, ଗୁଣ ଆଦି ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କଲେ ଅଥବା ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ, ମହିମା ଆଦି ଶ୍ରବଣ କଲେ, ସେ ଆସି ତା'ହୃଦୟରେ ବିରାଜିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ଅନ୍ଧକାରକୁ ତଥା ବାତ୍ୟା ଯେପରି ବାଦଲକୁ ଦୂର କରିଦିଏ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହିପରି ତାହାଙ୍କର ନାମ ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ ଦୁଃଖଶୋକ ଦୂର କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥

ମୃଷା ଗିରସ୍ତା ହ୍ୟସତୀରସତ୍‌କଥା
ନ କଥ୍ୟତେ ଯଦ୍ ଭଗବାନଧୋକ୍ଷଜଃ ।
ତଦେବ ସତ୍ୟଂ ତଦୁହୈବ ମଙ୍ଗଳଂ
ତଦେବ ପୁଣ୍ୟଂ ଭଗବଦ୍‌ଗୁଣୋଦୟମ୍ ॥ ୪୮

ତଦେବ ରମ୍ୟଂ ରୁଚିରଂ ନବଂ ନବଂ
ତଦେବ ଶଶ୍ୱନ୍‌ମନସୋ ମହୋତ୍ସବମ୍ ।
ତଦେବ ଶୋକାର୍ଣ୍ଣବଶୋଷଣଂ ନୃଣାଂ
ଯଦୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକଯଶୋଽନୁଗୀୟତେ ॥ ୪୯

ନ ତଦ୍ ବଚଶ୍ଚିତ୍ରପଦଂ ହରେର୍ଯଶୋ
ଜଗତ୍‌ପବିତ୍ରଂ ପ୍ରଗୃଣୀତ କର୍ହିଚିତ୍ ।
ତଦ୍ ଧ୍ୱାଙ୍‌କ୍ଷତୀର୍ଥଂ ନ ତୁ ହଂସସେବିତଂ
ଯତ୍ରାଚ୍ୟୁତସ୍ତତ୍ର ହି ସାଧବୋଽମଲାଃ ॥ ୫୦

ସ ବାଗ୍‌ବିସର୍ଗୋ ଜନତାଘସଂପ୍ଳବୋ
ଯସ୍ମିନ୍ ପ୍ରତିଶ୍ଳୋକମବଦ୍ଧବତ୍ୟପି ।
ନାମାନ୍ୟନନ୍ତସ୍ୟ ଯଶୋଽଙ୍କିତାନି ଯ-
ଚ୍ଛୃଣ୍ୱନ୍ତି ଗାୟନ୍ତି ଗୃଣନ୍ତି ସାଧବଃ ॥ ୫୧

ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟମପ୍ୟଚ୍ୟୁତଭାବବର୍ଜିତଂ
ନ ଶୋଭତେ ଜ୍ଞାନମଳଂ ନିରଞ୍ଜନମ୍ ।
କୁତଃ ପୁନଃ ଶଶ୍ୱଦଭଦ୍ରମୀଶ୍ୱରେ
ନ ହ୍ୟର୍ପିତଂ କର୍ମ ଯଦପ୍ୟନୁତ୍ତମମ୍ ॥ ୫୨

ଯେଉଁ ବାଣୀରେ ସକଳଘଟବାସୀ ଅବିନାଶୀ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ, ଲୀଳା, ଗୁଣ ଆଦି ପରିକୀର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେହି ବାଣୀ ଯେତେ ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ବି ନିରର୍ଥକ, ସାରହୀନ । ତାହା ଯେତେ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅସୁନ୍ଦର ଏବଂ ଯେତେ ଉତ୍ତମ ବିଷୟ ପ୍ରତିପାଦନ କରିପାରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅସତ୍ ହିଁ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁ ବାଣୀ ଓ ବଚନ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ହିଁ ମଙ୍ଗଳମୟ, ତାହା ହିଁ ପରମ ପାବନ ଏବଂ ତାହା ହିଁ ପରମ ସତ୍ୟ ॥ ୪୮ ॥ ଯେଉଁ ବଚନଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପବିତ୍ର ଯଶ ଗାନ କରାଯାଏ, ତାହା ରମଣୀୟ ଓ ରୁଚିକର ହୁଏ ଏବଂ ଅନୁକ୍ଷଣ ନୂତନ ବୋଧ ହୁଏ । ସେହି ବାଣୀରୁ ମନକୁ ଅନନ୍ତ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରମାନନ୍ଦର ଅନୁଭୂତି ମିଳିଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟର ଶୋକ ସମୁଦ୍ର ପରି ଦୀର୍ଘ ଓ ଗଭୀର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେହି ବଚନପ୍ରଭାବରେ ତାହା ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଶୁଖିଯାଏ ॥ ୪୯ ॥ ବାଣୀ ଯେତେ ରସ, ଭାବ, ଅଳଙ୍କାର ଆଦିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଉ ପଛେ, ତା'ଦ୍ୱାରା ଯଦି ଜଗତ୍‌ପବିତ୍ରକାରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯଶ କେବେ ବି ଗାନ କରାଯାଉ ନ ଥାଏ, ତେବେ ତାହା ହେଉଛି କୁଆ ପାଇଁ ଅଇଁଠା ଖାଦ୍ୟ ପକାଯାଉଥିବା ସ୍ଥାନ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅପବିତ୍ର । ମାନସସରୋବରନିବାସୀ ହଂସ ଅଥବା ବ୍ରହ୍ମଧାମରେ ବିହାର କରୁଥିବା ଭଗବତ୍ ଚରଣାରବିନ୍ଦାଶ୍ରିତ ପରମହଂସ ଭକ୍ତ ସେହି ବାଣୀକୁ କଦାପି ସେବନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ନିର୍ମଳହୃଦୟ ସାଧୁଜନ ତ କେବଳ ସେହିଠାରେ ନିବାସ କରନ୍ତି, ଯେଉଁଠାରେ ଭଗବାନ ରହନ୍ତି ॥ ୫୦ ॥ ଅପରପକ୍ଷେ ଯେଉଁ ବାଣୀରେ ସୁନ୍ଦର ରଚନା ନ ଥାଏ ତଥା ବ୍ୟାକରଣ ଆଦି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନାନା ଅଶୁଦ୍ଧି ରହିଯାଇଥାଏ, ଅଥଚ ଯାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ଳୋକରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସୁଯଶସୂଚକ ନାମ ମିଶି ରହିଥାଏ, ସେହି ବାଣୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ସକଳ ପାପ ନାଶ କରିଦିଏ; କାରଣ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନେ ସେଭଳି ବାଣୀ ହିଁ ଶ୍ରବଣ, ଗାନ ଓ କୀର୍ତ୍ତନ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୫୧ ॥ ଯେଉଁ ନିର୍ମଳ ଜ୍ଞାନ ହେଉଛି ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତିର ସାକ୍ଷାତ୍ ସାଧନ, ତାହା ଯଦି ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତିବିରହିତ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ତାହା ବି ସେତେ ଶୋଭନୀୟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ପୁଣି ଯେଉଁ କର୍ମ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରାଯାଏ ନାହିଁ, ତାହା କିପରି ଶୋଭନୀୟ ହୋଇପାରିବ ଭଲା ! ସେହି କର୍ମ ଯେତେ ଉଚ୍ଚସ୍ତରର ହୋଇଥାଉ ନା କାହିଁକି, ତାହା ସର୍ବଦା ଅମଙ୍ଗଳରୂପ ଓ ଦୁଃଖଦାୟକ ହିଁ

ଯଶଃଶ୍ରିୟାମେବ ପରିଶ୍ରମଃ ପରୋ
ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଗ୍ରତପଃଶ୍ରୁତାଦିଷୁ ।
ଅବିସ୍ମୃତିଃ ଶ୍ରୀଧରପାଦପଦ୍ମୟୋ-
ର୍ଗୁଣାନୁବାଦଶ୍ରବଣାଦିଭିର୍ହରେଃ ॥ ୫୩

ଅବିସ୍ମୃତିଃ କୃଷ୍ଣପଦାରବିନ୍ଦୟୋଃ
କ୍ଷିଣୋତ୍ୟଭଦ୍ରାଣି ଶମଂ ତନୋତି ଚ ।
ସତ୍ତ୍ୱସ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧିଂ ପରମାତ୍ମଭକ୍ତିଂ
ଜ୍ଞାନଂ ଚ ବିଜ୍ଞାନବିରାଗଯୁକ୍ତମ୍ ॥ ୫୪

ଯୂୟଂ ଦ୍ୱିଜାଗ୍ର୍ୟା ବତ ଭୂରିଭାଗା
ଯଚ୍ଛଶ୍ୱଦାତ୍ମନ୍ୟଖିଳାତ୍ମଭୂତମ୍ ।
ନାରାୟଣଂ ଦେବମଦେବମୀଶ-
ମଜସ୍ରଭାବା ଭଜତାବିବେଶ୍ୟ ॥ ୫୫

ଅହଂ ଚ ସଂସ୍ମାରିତ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱଂ
ଶ୍ରୁତଂ ପୁରା ମେ ପରମର୍ଷିବକ୍ତ୍ରାତ୍ ।
ପ୍ରାୟୋପବେଶେ ନୃପତେଃ ପରୀକ୍ଷିତଃ
ସଦସ୍ୟୃଷୀଣାଂ ମହତାଂ ଚ ଶୃଣ୍ୱତାମ୍ ॥ ୫୬

ଏତଦ୍ ବଃ କଥିତଂ ବିପ୍ରାଃ କଥନୀୟୋରୁକର୍ମଣଃ ।
ମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ବାସୁଦେବସ୍ୟ ସର୍ବାଶୁଭବିନାଶନମ୍ ॥ ୫୭

ଯ ଏବଂ ଶ୍ରାବୟେନ୍ନିତ୍ୟଂ ଯାମକ୍ଷଣମନନ୍ୟଧୀଃ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ୍ ଯୋଽନୁଶୃଣୁୟାତ୍ ପୁନାତ୍ୟାତ୍ମାନମେବ ସଃ ॥ ୫୮

ଦ୍ୱାଦଶ୍ୟାମେକାଦଶ୍ୟାଂ ବା ଶୃଣ୍ୱନ୍ନାୟୁଷ୍ୟବାନ୍ ଭବେତ୍ ।
ପଠତ୍ୟନଶ୍ନନ୍ ପ୍ରୟତସ୍ତତୋ ଭବତ୍ୟପାତକୀ ॥ ୫୯

ପୁଷ୍କରେ ମଥୁରାୟାଂ ଚ ଦ୍ୱାରବତ୍ୟାଂ ଯତାତ୍ମବାନ୍ ।
ଉପୋଷ୍ୟ ସଂହିତାମେତାଂ ପଠିତ୍ୱା ମୁଚ୍ୟତେ ଭୟାତ୍ ॥ ୬୦

ହୋଇଥାଏ ॥ ୫୨ ॥ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମର ଅନୁକୂଳ ଆଚରଣ, ତପସ୍ୟା ଓ ଅଧ୍ୟୟନ ଆଦି ପାଇଁ ଯେଉଁ ବିରାଟ ପରିଶ୍ରମ କରାଯାଏ, ତାହା ଅତି ବେଶୀରେ ଯଶ ବା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ, ଲୀଳା, ନାମ ଆଦିର ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଅବିଚଳ ସ୍ମୃତି ପ୍ରଦାନ କରେ ॥ ୫୩ ॥ ତାହା ସକଳ ପାପତାପ ଓ ଅମଙ୍ଗଳ ନଷ୍ଟ କରି ପରମ ଶାନ୍ତି ବିସ୍ତାର କରେ । ତାହାଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ, ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ପରମବୈରାଗ୍ୟ ଯୁକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ଜ୍ଞାନ ତଥା ଅନୁଭବ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ॥ ୫୪ ॥ ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଆପଣମାନେ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ । ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହିବା; କାରଣ ଆପଣମାନେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଆରାଧ୍ୟ ଦେବ ନ ରଖି, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରେମର ସହିତ ନିଜ ହୃଦୟରେ ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ, ସର୍ବାତ୍ମା, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍, ଆଦିଦେବ, ସମସ୍ତଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାପନ କରି ନିରନ୍ତର ତାଙ୍କୁ ଭଜୁଛନ୍ତି ॥ ୫୫ ॥ ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତ ଉପବାସରେ ରହି ବଡ଼ ବଡ଼ ଋଷିମାନଙ୍କ ମେଳରେ ବସି ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ କଥା ଶୁଣୁଥିବାବେଳେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ବସି ସେହି ପରମର୍ଷିଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏହି ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରବଣ କରୁଥିଲି । ଆପଣମାନେ ମୋତେ ତାହା ସ୍ମରଣ କରାଇଦେଇ ବଡ଼ ଅନୁଗ୍ରହ କଲେ । ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଚିର ଋଣୀ ॥ ୫୬ ॥

ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୀଳା ସର୍ବଦା ଶ୍ରବଣକୀର୍ତ୍ତନ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମୁଁ ତାଙ୍କରି ମହିମା ହିଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛି । ତାଙ୍କର ମହିମାକୀର୍ତ୍ତନ ସକଳ ଅଶୁଭକୁ ଧୋଇଦିଏ ॥ ୫୭ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରତିଦିନ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ଏକ ପ୍ରହର, ଅଥବା ଏକ କ୍ଷଣ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏହି ମହିମା କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି, ଅଥବା ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଏହା ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ସେ ଏହାଦ୍ୱାରା ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଶରୀର ସହିତ ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ପବିତ୍ର କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୫୮ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଦ୍ୱାଦଶୀ ଅଥବା ଏକାଦଶୀ ଦିନ ଏହା ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ସେ ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୁଅନ୍ତି । ଯେ ସଂଯମପୂର୍ବକ ନିରାହାର ରହି ଏହା ପାଠ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ପୂର୍ବାର୍ଜିତ ପାପସବୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ; ପାପର ପ୍ରବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୫୯ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ତଥା ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ନିଜ ବଶରେ ରଖି ଉପବାସପୂର୍ବକ ପୁଷ୍କରତୀର୍ଥ, ମଥୁରା ଅଥବା ଦ୍ୱାରକାରେ ଏହି ପୁରାଣସଂହିତା ପାଠ କରନ୍ତି, ସେ ସକଳ ଭୟରୁ

ଦେବତା ମୁନୟଃ ସିଦ୍ଧାଃ ପିତରୋ ମନବୋ ନୃପାଃ ।
ଯଚ୍ଛନ୍ତି କାମାନ୍ ଗୃଣତଃ ଶୃଣ୍ୱତୋ ଯସ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତନାତ୍ ॥ ୬୧

ଋଚୋ ଯଜୂଂଷି ସାମାନି ଦ୍ୱିଜୋଽଧୀତ୍ୟାନୁବିନ୍ଦତେ ।
ମଧୁକୁଲ୍ୟା ଘୃତକୁଲ୍ୟାଃ ପୟଃକୁଲ୍ୟାଶ୍ଚ ତତ୍ଫଳମ୍ ॥ ୬୨

ପୁରାଣସଂହିତାମେତାମଧୀତ୍ୟ ପ୍ରୟତୋ ଦ୍ୱିଜଃ ।
ପ୍ରୋକ୍ତଂ ଭଗବତା ଯତ୍ତୁ ତତ୍ପଦଂ ପରମଂ ବ୍ରଜେତ୍ ॥ ୬୩

ବିପ୍ରୋଽଧୀତ୍ୟାପ୍ନୁୟାତ୍ ପ୍ରଜ୍ଞାଂ ରାଜନ୍ୟୋଦଧିମେଖଳାମ୍ ।
ବୈଶ୍ୟୋ ନିଧିପତିତ୍ୱଂ ଚ ଶୂଦ୍ରଃ ଶୁଦ୍ଧ୍ୟେତ ପାତକାତ୍ ॥ ୬୪

କଳିମଳସଂହତିକାଳନୋଽଖିଳେଶୋ
ହରିରିତରତ୍ର ନ ଗୀୟତେ ହ୍ୟଭୀକ୍ଷ୍ଣମ୍ ।
ଇହ ତୁ ପୁନର୍ଭଗବାନଶେଷମୂର୍ତ୍ତିଃ
ପରିପଠିତୋଽନୁପଦଂ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗୈଃ ॥ ୬୫

ତମହମଜମନନ୍ତମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱଂ
ଜଗଦୁଦୟସ୍ଥିତିସଂୟମାତ୍ମଶକ୍ତିମ୍ ।
ଦ୍ୟୁପତିଭିରଜଶକ୍ରଶଙ୍କରାଦ୍ୟୈ-
ର୍ଦୁରବସିତସ୍ତବମଚ୍ୟୁତଂ ନତୋଽସ୍ମି ॥ ୬୬

ଉପଚିତନବଶକ୍ତିଭିଃ ସ୍ୱ ଆତ୍ମ-
ନ୍ୟୁପରଚିତସ୍ଥିରଜଙ୍ଗମାଳୟାୟ ।
ଭଗବତ ଉପଲବ୍ଧିମାତ୍ରଧାମ୍ନେ
ସୁରଋଷଭାୟ ନମଃ ସନାତନାୟ ॥ ୬୭

ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୬୦ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଏହା ଶ୍ରବଣ ବା ଉଚ୍ଚାରଣ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତନ ଶୁଣି ଦେବତା, ମୁନି, ସିଦ୍ଧ, ପିତୃଗଣ, ମନୁ ଓ ରାଜାମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନେ ତାଙ୍କର ସକଳ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତି ॥ ୬୧ ॥ ଋଗ୍‌ବେଦ, ଯଜୁର୍ବେଦ ଓ ସାମବେଦ ପାଠ କଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଯେଉଁ ମଧୁକୁଲ୍ୟା, ଘୃତକୁଲ୍ୟା ଓ ପୟଃକୁଲ୍ୟା (ମହୁ, ଦୁଧ ଓ ଘିଅର ନଦୀ ଅର୍ଥାତ୍ ସକଳ ପ୍ରକାର ସୁଖସମୃଦ୍ଧି) ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ, ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ପାଠ କଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଫଳ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ॥ ୬୨ ॥ ଯେଉଁ ଦ୍ୱିଜ ସଂଯମପୂର୍ବକ ଏହି ପୁରାଣସଂହିତା ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନ ନିଜ ଶ୍ରୀମୁଖରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିବା ପରମପଦ ମିଳିଯାଏ ॥ ୬୩ ॥ ଏହା ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଋତମ୍ଭରା ପ୍ରଜ୍ଞା (ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରାଉଥିବା ବୁଦ୍ଧି) ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ; କ୍ଷତ୍ରିୟ ସମସ୍ତ ଭୂମଣ୍ଡଳର ରାଜ୍ୟ ଲାଭ କରନ୍ତି; ବୈଶ୍ୟ କୁବେରଙ୍କ ପଦ ଲାଭ କରନ୍ତି ଏବଂ ଶୂଦ୍ର ସକଳ ପାପରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୬୪ ॥

ଭଗବାନ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ଯେତେ ବି ପାପରାଶି ଥାଉ ନା କାହିଁକି, ସେ ସକଳ କଳିମଳ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଇପାରନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ତ ଭଗବାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଥିବା ବହୁ ପୁରାଣ ରହିଛି; କିନ୍ତୁ ସେସବୁଥିରେ ସର୍ବତ୍ର ଓ ନିରନ୍ତରଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ମିଳେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣରେ ତ ପଦପଦକେ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସର୍ବସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି ॥ ୬୫ ॥ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଆଦି ବିକାରର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ, ଦେଶକାଳାଦି ବସ୍ତୁର ଅତୀତ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ । ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ କରାଉଥିବା ସକଳ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କରି ସ୍ୱରୂପର ଅନ୍ତର୍ଗତ; ସେସବୁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ, ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଲୋକପାଳ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହି ଅନନ୍ତ ଅଜନ୍ମା ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୬୬ ॥ ଯେ ଇଚ୍ଛାମାତ୍ରକେ ନିଜର ସ୍ୱରୂପରେ ହିଁ ପ୍ରକୃତି, ପୁରୁଷ, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଂକାର ଏବଂ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର— ଏପରି ନଅଟି ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଏହି ଚରାଚର ଜଗତ୍ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାର ଅଧିଷ୍ଠାନରୂପେ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି ତଥା ଯାହାଙ୍କର ପରମପଦ ହେଉଛି କେବଳ ଅନୁଭୂତିସ୍ୱରୂପ, ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ସେହି ସନାତନ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣରେ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୬୭ ॥

ସ୍ୱସୁଖନିଭୃତଚେତାସ୍ତଦ୍‌ବ୍ୟୁଦସ୍ତାନ୍ୟଭାବୋ-

ଽପ୍ୟଜିତରୁଚିରଲୀଳାକୃଷ୍ଟସାରସ୍ତଦୀୟମ୍ ।

ବ୍ୟତନୁତ କୃପୟା ଯସ୍ତତ୍ତ୍ୱଦୀପଂ ପୁରାଣଂ

ତମଖିଳବୃଜିନଘ୍ନଂ ବ୍ୟାସସୂନୁଂ ନତୋଽସ୍ମି ॥ ୬୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ମହାମୁନି ନିଜର ପରମାନନ୍ଦରେ ହିଁ ନିମଗ୍ନ ଥିଲେ । ଏଭଳି ଅଖଣ୍ଡ ଅଦ୍ୱୈତ ସ୍ଥିତିରେ ରହିଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଭେଦଦୃଷ୍ଟି ସର୍ବଥା ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତଥାପି ମୁରଲୀମନୋହର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ମଧୁମୟୀ, ମଙ୍ଗଳମୟୀ, ମନୋହାରିଣୀ ଲୀଳାସବୁ ତାଙ୍କର ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିନେଲା ଏବଂ ସେ ଜଗତବାସୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୃପା କରି ଭଗବତ୍‌ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଏହି ମହାପୁରାଣ ବିସ୍ତାର କଲେ । ସେହି ସର୍ବପାପହାରୀ ବ୍ୟାସନନ୍ଦନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କ ଚରଣରେ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୬୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧାର୍ଥନିରୂପଣଂ ନାମ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୨ ॥

✦✦✦

ଅଥ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବିଭିନ୍ନ ପୁରାଣମାନଙ୍କର ଶ୍ଳୋକସଂଖ୍ୟା ଓ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତର ମହିମା

ସୂତ ଉବାଚ

ଯଂ ବ୍ରହ୍ମା ବରୁଣେନ୍ଦ୍ରରୁଦ୍ରମରୁତଃ ସ୍ତୁନ୍ୱନ୍ତି ଦିବ୍ୟୈଃ ସ୍ତବୈ-

ର୍ବେଦୈଃ ସାଙ୍ଗପଦକ୍ରମୋପନିଷଦୈର୍ଗାୟନ୍ତି ଯଂ ସାମଗାଃ ।

ଧ୍ୟାନାବସ୍ଥିତତଦ୍‌ଗତେନ ମନସା ପଶ୍ୟନ୍ତି ଯଂ ଯୋଗିନୋ

ଯସ୍ୟାନ୍ତଂ ନ ବିଦୁଃ ସୁରାସୁରଗଣା ଦେବାୟ ତସ୍ମୈ ନମଃ ॥ ୧

ସୂତ କହିଗ୍ଲେଲେ—ବ୍ରହ୍ମା, ବରୁଣ, ଇନ୍ଦ୍ର, ରୁଦ୍ର ଓ ମରୁଦ୍‌ଗଣ ବିଭିନ୍ନ ଦିବ୍ୟସ୍ତୁତିଦ୍ୱାରା ଯାହାଙ୍କର ଗୁଣ ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି, ସାମ-ସଙ୍ଗୀତର ମର୍ମଜ୍ଞ ମୁନିଋଷିଗଣ ଅଙ୍ଗ, ପଦ, କ୍ରମ ଏବଂ ଉପନିଷଦମାନଙ୍କ ସମେତ ବେଦମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯାହାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି, ଯୋଗୀଗଣ ଧ୍ୟାନଦ୍ୱାରା ନିଶ୍ଚଳ ଓ ତଲ୍ଲୀନ ହୋଇଥିବା ମନରେ ଯାହାଙ୍କର ଭାବମୟ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏତେସବୁ କରି ମଧ୍ୟ ଦେବତା, ଦୈତ୍ୟ, ମନୁଷ୍ୟ କେହି ବି ଯାହାଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ଜାଣି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୧ ॥ ଭଗବାନ କଚ୍ଛପରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବା ସମୟରେ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ପିଠି ଉପରେ ବିରାଟ ମନ୍ଦରପର୍ବତ ଖୁଆଦଣ୍ଡ ପରି ଘୂରୁଥିଲା, ସେତେବେଳେ ମନ୍ଦରପର୍ବତ ଘଷି ହେବା ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ସଲସଲ ଲାଗିବାରୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ସୁଖ ମିଳିଲା; ସେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଶ୍ୱାସର ଗତି ଟିକିଏ ବଢ଼ିଗଲା । ସେହି ସମୟରେ ସମୁଦ୍ର ଜଳରେ ତାଙ୍କ ଶ୍ୱାସବାୟୁର ଯେଉଁ ଧକ୍କା ଲାଗିଥିଲା, ତାହାର ପ୍ରଭାବ ଆଜି ମଧ୍ୟ ସମୁଦ୍ରରେ ଦେଖାଯାଉଛି । ସେହି ଶ୍ୱାସବାୟୁର ଧକ୍କାଫଳରେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଜୁଆର-ଭଟ୍ଟାରୂପରେ ସମୁଦ୍ର ଦିନରାତି ଉଠୁଛି-ପଡୁଛି; ତାକୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଶ୍ରାମ ମିଳିନାହିଁ । ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ପରମପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଶ୍ୱାସବାୟୁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରୁ ॥ ୨ ॥

ପୃଷ୍ଠେ ଭ୍ରାମ୍ୟଦମନ୍ଦମନ୍ଦରଗିରିଗ୍ରାବାଗ୍ରକଣ୍ଡୂୟନା-

ନ୍ନିଦ୍ରାଲୋଃ କମଠାକୃତେର୍ଭଗବତଃ ଶ୍ୱାସାନିଲାଃ ପାନ୍ତୁ ବଃ ।

ଯତ୍‌ସଂସ୍କାରକଳାନୁବର୍ତ୍ତନବଶାଦ୍ ବେଲାନିଭେନାମ୍ଭସାଂ

ଯାତାୟାତମତନ୍ଦ୍ରିତଂ ଜଲନିଧେର୍ନାଦ୍ୟାପି ବିଶ୍ରାମ୍ୟତି ॥ ୨

ପୁରାଣସଂଖ୍ୟାସମ୍ଭୂତିମସ୍ୟ ବାଚ୍ୟପ୍ରୟୋଜନେ ।
ଦାନଂ ଦାନସ୍ୟ ମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ପାଠାଦେଶ୍ଚ ନିବୋଧତ ॥ ୩

ବ୍ରାହ୍ମଂ ଦଶସହସ୍ରାଣି ପାଦ୍ମଂ ପଞ୍ଚୋନଷଷ୍ଟି ଚ ।
ଶ୍ରୀବୈଷ୍ଣବଂ ତ୍ରୟୋବିଂଶଚ୍ଚତୁର୍ବିଂଶତି ଶୈବକମ୍ ॥ ୪

ଦଶାଷ୍ଟୌ ଶ୍ରୀଭାଗବତଂ ନାରଦଂ ପଞ୍ଚବିଂଶତିଃ ।
ମାର୍କଣ୍ଡଂ ନବ ବାହ୍ନଂ ଚ ଦଶପଞ୍ଚ ଚତୁଃଶତମ୍ ॥ ୫

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଭବିଷ୍ୟଂ ସ୍ୟାତ୍ତଥା ପଞ୍ଚଶତାନି ଚ ।
ଦଶାଷ୍ଟୌ ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତଂ ଲିଙ୍ଗମେକାଦଶୈବ ତୁ ॥ ୬

ଚତୁର୍ବିଂଶତି ବାରାହମେକାଶୀତିସହସ୍ରକମ୍ ।
ସ୍କାନ୍ଦଂ ଶତଂ ତଥା ଚୈକଂ ବାମନଂ ଦଶ କୀର୍ତ୍ତିତମ୍ ॥ ୭

କୌର୍ମ୍ମଂ ସପ୍ତଦଶାଖ୍ୟାତଂ ମାତ୍ସ୍ୟଂ ତତ୍ତୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ।
ଏକୋନବିଂଶତ୍‌ସୌପର୍ଣ୍ଣଂ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡଂ ଦ୍ୱାଦଶୈବ ତୁ ॥ ୮

ଏବଂ ପୁରାଣସନ୍ଦୋହଶ୍ଚତୁର୍ଲକ୍ଷ ଉଦାହୃତଃ ।
ତତ୍ରାଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ରଂ ଶ୍ରୀଭାଗବତମିଷ୍ୟତେ ॥ ୯

ଇଦଂ ଭଗବତା ପୂର୍ବଂ ବ୍ରହ୍ମଣେ ନାଭିପଙ୍କଜେ ।
ସ୍ଥିତାୟ ଭବଭୀତାୟ କାରୁଣ୍ୟାତ୍ ସମ୍ପ୍ରକାଶିତମ୍ ॥ ୧୦

ଆଦିମଧ୍ୟାବସାନେଷୁ ବୈରାଗ୍ୟାଖ୍ୟାନସଂଯୁତମ୍ ।
ହରିଲୀଳାକଥାବ୍ରାତାମୃତାନନ୍ଦିତସତ୍‌ସୁରମ୍ ॥ ୧୧

ସର୍ବବେଦାନ୍ତସାରଂ ଯଦ୍ ବ୍ରହ୍ମାତ୍ମୈକତ୍ୱଲକ୍ଷଣମ୍ ।
ବସ୍ତ୍ୱଦ୍ୱିତୀୟଂ ତନ୍ନିଷ୍ଠଂ କୈବଲ୍ୟୈକପ୍ରୟୋଜନମ୍ ॥ ୧୨

ହେ ଶୌନକ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପୁରାଣର ଶ୍ଳୋକସଂଖ୍ୟା, ସେସବୁ ଶ୍ଳୋକର ମୋଟ ସଂଖ୍ୟା, ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରୟୋଜନ ମୋଠାରୁ ଶୁଣନ୍ତୁ । ଏହି ପୁରାଣଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ଦାନ କରିବାର ପଦ୍ଧତି ତଥା ଏହାକୁ ପାଠ ଓ ଦାନ ଆଦି କରିବାର ମହିମା ମଧ୍ୟ ଆପଣମାନେ ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥ ବ୍ରହ୍ମପୁରାଣରେ ଦଶହଜାର, ପଦ୍ମପୁରାଣରେ ପଞ୍ଚାବନ ହଜାର, ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁପୁରାଣରେ ତେଇଶି ହଜାର ଏବଂ ଶିବପୁରାଣରେ ଚବିଶ ହଜାର ଶ୍ଳୋକ ରହିଛି ॥ ୪ ॥ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତରେ ଅଠର ହଜାର, ନାରଦପୁରାଣରେ ପଚିଶ ହଜାର, ମାର୍କଣ୍ଡେୟପୁରାଣରେ ନଅ ହଜାର ତଥା ଅଗ୍ନିପୁରାଣରେ ପନ୍ଦର ହଜାର ଚାରିଶହ ଶ୍ଳୋକ ରହିଛି ॥ ୫ ॥ ଭବିଷ୍ୟପୁରାଣର ଶ୍ଳୋକସଂଖ୍ୟା ଚଉଦ ହଜାର ପାଞ୍ଚଶହ । ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତପୁରାଣରେ ଅଠର ହଜାର ଶ୍ଳୋକ ଓ ଲିଙ୍ଗପୁରାଣରେ ଏଗାର ହଜାର ଶ୍ଳୋକ ରହିଛି ॥ ୬ ॥ ବରାହପୁରାଣରେ ଚବିଶ ହଜାର, ସ୍କନ୍ଦପୁରାଣରେ ଏକାଅଶୀ ହଜାର ଏକଶହ ଏବଂ ବାମନପୁରାଣରେ ଦଶହଜାର ଶ୍ଳୋକ ରହିଛି ॥ ୭ ॥ କୂର୍ମପୁରାଣରେ ସତର ହଜାର ଓ ମତ୍ସ୍ୟପୁରାଣରେ ଚଉଦ ହଜାର ଶ୍ଳୋକ ଅଛି । ଗରୁଡ଼ପୁରାଣରେ ଉଣେଇଶି ହଜାର ଓ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡପୁରାଣରେ ବାର ହଜାର ଶ୍ଳୋକ ରହିଛି ॥ ୮ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସବୁପୁରାଣର ଶ୍ଳୋକସଂଖ୍ୟା ମିଶି ମୋଟ ଚାରି ଲକ୍ଷ ହେଉଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ଶ୍ଳୋକସଂଖ୍ୟା ଅଠର ହଜାର ବୋଲି ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ କହିସାରିଛି ॥ ୯ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ପ୍ରଥମେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ପରମ କରୁଣା କରି ନିଜର ନାଭିକମଳରେ ବସିଥିବା ଏବଂ ସଂସାର ପ୍ରତି ଭୟଭୀତ ହେଉଥିବା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଆଗରେ ଏହି ଭାଗବତ ପୁରାଣ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ଏହାର ଆଦି, ମଧ୍ୟ ଓ ଶେଷରେ ବୈରାଗ୍ୟ ଉପନ୍ନ କରାଉଥିବା ଅନେକ କଥା ରହିଛି । ଏହି ମହାପୁରାଣରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଯେଉଁ ଲୀଳାକଥାସବୁ ରହିଛି, ସେସବୁ ଅମୃତସ୍ୱରୂପ; ସେସବୁ ସେବନ (ପଠନ, ଶ୍ରବଣ, ଚର୍ଚ୍ଚା) କଲେ ସତ୍‌ପୁରୁଷ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବହୁ ଆନନ୍ଦ ମିଳେ ॥ ୧୧ ॥ ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ବ୍ରହ୍ମ ଓ ଆତ୍ମାର ଏକତ୍ୱରୂପୀ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସଦ୍‌ବସ୍ତୁ ହିଁ ସକଳ ଉପନିଷଦର ସାର । ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ । ଏକମାତ୍ର କୈବଲ୍ୟ ମୋକ୍ଷ ହିଁ ହେଉଛି ଏହା ରଚନା କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ॥ ୧୨ ॥

ପ୍ରୌଷ୍ଠପଦ୍ୟାଂ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସ୍ୟାଂ ହେମସିଂହସମନ୍ୱିତମ୍ ।
ଦଦାତି ଯୋ ଭାଗବତଂ ସ ଯାତି ପରମାଂ ଗତିମ୍ ॥ ୧୩

ରାଜନ୍ତେ ତାବଦନ୍ୟାନି ପୁରାଣାନି ସତାଂ ଗଣେ ।
ଯାବନ୍ନ ଦୃଶ୍ୟତେ ସାକ୍ଷାଚ୍ଛ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ପରମ୍ ॥ ୧୪

ସର୍ବବେଦାନ୍ତସାରଂ ହି ଶ୍ରୀଭାଗବତମିଷ୍ୟତେ ।
ତଦ୍ରସାମୃତତୃପ୍ତସ୍ୟ ନାନ୍ୟତ୍ର ସ୍ୟାଦ୍ରତିଃ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୧୫

ନିମ୍ନଗାନାଂ ଯଥା ଗଙ୍ଗା ଦେବାନାମଚ୍ୟୁତୋ ଯଥା ।
ବୈଷ୍ଣବାନାଂ ଯଥା ଶମ୍ଭୁଃ ପୁରାଣାନାମିଦଂ ତଥା ॥ ୧୬

କ୍ଷେତ୍ରାଣାଂ ଚୈବ ସର୍ବେଷାଂ ଯଥା କାଶୀ ହ୍ୟନୁତ୍ତମା ।
ତଥା ପୁରାଣବ୍ରାତାନାଂ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ଦ୍ୱିଜାଃ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ପୁରାଣମମଲଂ ଯଦ୍‌ବୈଷ୍ଣବାନାଂ ପ୍ରିୟଂ
ଯସ୍ମିନ୍ ପାରମହଂସ୍ୟମେକମମଲଂ ଜ୍ଞାନଂ ପରଂ ଗୀୟତେ ।
ତତ୍ର ଜ୍ଞାନବିରାଗଭକ୍ତିସହିତଂ ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟମାବିଷ୍କୃତଂ
ତଚ୍ଛୃଣ୍ୱନ୍ ବିପଠନ୍ ବିଚାରଣପରୋ ଭକ୍ତ୍ୟା ବିମୁଚ୍ୟେନ୍ନରଃ ॥ ୧୮

କସ୍ମୈ ଯେନ ବିଭାସିତୋଽୟମତୁଲୋ ଜ୍ଞାନପ୍ରଦୀପଃ ପୁରା
ତଦ୍ରୂପେଣ ଚ ନାରଦାୟ ମୁନୟେ କୃଷ୍ଣାୟ ତଦ୍ରୂପିଣା ।
ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରାୟ ତଦାତ୍ମନାଥ ଭଗବଦ୍ରାତାୟ କାରୁଣ୍ୟତ-
ସ୍ତଚ୍ଛୁଦ୍ଧଂ ବିମଲଂ ବିଶୋକମମୃତଂ ସତ୍ୟଂ ପରଂ ଧୀମହି ॥ ୧୯

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାଦ୍ରବ ମାସ ପୂର୍ଣ୍ଣମା ଦିନ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ପୁରାଣକୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନରେ ରଖି ତାହା ଦାନ କରନ୍ତି, ସେ ପରମଗତି ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କର ସଭାରେ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣର ସାକ୍ଷାତ୍ ଦର୍ଶନ ମିଳି ନ ଥାଏ, କେବଳ ସେହିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟ ପୁରାଣମାନେ ଶୋଭା ପାଆନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ହେଉଛି ସମସ୍ତ ଉପନିଷଦର ସାର । ଯେ ଏହି ରସସୁଧା ପାନ କରି ଏଥିରେ ମଜ୍ଜି ଯାଇଛନ୍ତି, ସେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପୁରାଣରୁ ଆନନ୍ଦ ପାଇବେ ନାହିଁ ॥ ୧୫ ॥ ନଦୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଙ୍ଗା ଯେପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଷ୍ଣୁ ଯେପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏବଂ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିବ ଯେପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ପୁରାଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ସେହିପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାଶୀ ଯେପରି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ, ପୁରାଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ସ୍ଥାନ ସେହିପରି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ॥ ୧୭ ॥ ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ପୁରାଣ ସର୍ବଥା ନିର୍ଦୋଷ । ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଏହାକୁ ବହୁତ ଆଦର କରନ୍ତି । ଏହି ପୁରାଣରେ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ପରମହଂସମାନଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ ତଥା ମାୟା-ବିବର୍ଜିତ ଜ୍ଞାନ ଗାନ କରାଯାଇଛି । ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଏହାର ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ମରୁ ଆତ୍ୟନ୍ତିକ ନିବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନ-ବୈରାଗ୍ୟ ଏବଂ ଭକ୍ତି ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ । ଯେ ଏହା ଶ୍ରବଣ, ପଠନ ଓ ମନନ କରିବାରେ ମଜ୍ଜି ରହନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତି ମିଳିଯାଏ ଏବଂ ସେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ହେଉଛି ଭଗବତ୍‌ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନର ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରକାଶକ । ଏହା ଏକ ଅତୁଳନୀୟ ପୁରାଣ । ଏହାକୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରକଟ କରିଥିଲେ । ତା'ପରେ ସେହି ନାରାୟଣ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ରୂପରେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଏବଂ ନାରଦଙ୍କ ରୂପରେ କୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ବ୍ୟାସଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ତା'ପରେ ସେହି ନାରାୟଣ ହିଁ ବ୍ୟାସରୂପରେ ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ଶୁକଦେବଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ କରୁଣାବଶ ହୋଇ ଶୁକଦେବଙ୍କ ରୂପରେ ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ମାୟାମଳବର୍ଜିତ । ଶୋକ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେହି ପରମ ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ

ନମସ୍ତସ୍ମୈ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ ସାକ୍ଷିଣେ ।
ଯ ଇଦଂ କୃପୟା କସ୍ମୈ ବ୍ୟାଚଚକ୍ଷେ ମୁମୁକ୍ଷବେ ॥ ୨୦

ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରାୟ ନମସ୍ତସ୍ମୈ ଶୁକାୟ ବ୍ରହ୍ମରୂପିଣେ ।
ସଂସାରସର୍ପଦଷ୍ଟଂ ଯୋ ବିଷ୍ଣୁରାତମମୂମୁଚତ୍ ॥ ୨୧

ଭବେ ଭବେ ଯଥା ଭକ୍ତିଃ ପାଦୟୋସ୍ତବ ଜାୟତେ ।
ତଥା କୁରୁଷ୍ୱ ଦେବେଶ ନାଥସ୍ତ୍ୱଂ ନୋ ଯତଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୨

ନାମସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନଂ ଯସ୍ୟ ସର୍ବପାପପ୍ରଣାଶନମ୍ ।
ପ୍ରଣାମୋ ଦୁଃଖଶମନସ୍ତଂ ନମାମି ହରିଂ ପରମ୍ ॥ ୨୩

ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଛୁ ॥ ୧୯ ॥ ଆମେ ସେହି ସର୍ବସାକ୍ଷୀ ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ, ଯେ କି କୃପା କରି ମୋକ୍ଷାଭିଳାଷୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୨୦ ॥ ତା' ସହିତ ଆମେ ସେହି ଯୋଗୀରାଜ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ, ଯେ କି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣ ଶୁଣାଇ ସଂସାରରୂପୀ ସର୍ପ ଦଂଶନ କରିଥିବା ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ସର୍ବେଶ୍ୱର ! ଆପଣ ହିଁ ଆମର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ସର୍ବସ୍ୱ। ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ଏପରି କୃପା କରନ୍ତୁ ଯେ, ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମ ପାଇଲେ ବି ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳରେ ଆମର ଅବିଚଳ ଭକ୍ତି ରହିଥାଉ ॥ ୨୨ ॥ ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମର ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ସର୍ବଥା ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ ଏବଂ ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ଓ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣତି ଚିରକାଳ ପାଇଁ ସକଳପ୍ରକାର ଦୁଃଖକୁ ପ୍ରଶମିତ କରିଦିଏ, ସେହି ପରମତତ୍ତ୍ୱସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୩ ॥

+++

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ବୈୟାସିକ୍ୟାମଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ର୍ୟାଂ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧେ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୩ ॥

+++

ଇତି ଦ୍ୱାଦଶଃ ସ୍କନ୍ଧଃ ସମାପ୍ତଃ

କାୟେନ ବାଚା ମନସେନ୍ଦ୍ରିୟୈର୍ବା
ବୁଦ୍ଧ୍ୟାଽଽତ୍ମନା ବା ପ୍ରକୃତେଃ ସ୍ୱଭାବାତ୍ ।
କରୋମି ଯଦ୍ ଯତ୍ ସକଳଂ ପରସ୍ମୈ
ନାରାୟଣାୟେତି ସମର୍ପୟାମି ॥

॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ॥

ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣୋଽୟଂ ଗ୍ରନ୍ଥଃ

ଓଁ ପୂର୍ଣ୍ଣମଦଃ ପୂର୍ଣ୍ଣମିଦଂ ପୂର୍ଣ୍ଣାତ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣମୁଦଚ୍ୟତେ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମାଦାୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମେବାବଶିଷ୍ୟତେ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍ସତ୍ ॥

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟମ୍

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପରୀକ୍ଷିତ ଓ ବଜ୍ରନାଭଙ୍କ ସମାଗମ; ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟ ମୁନିଙ୍କ ମୁଖରୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାରହସ୍ୟ ଓ ବ୍ରଜଭୂମିର ମହତ୍ତ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣନ

ବ୍ୟାସ ଉବାଚ

ଶ୍ରୀସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନସ୍ୱରୂପିଣେ
କୃଷ୍ଣାୟ ଚାନନ୍ତସୁଖାଭିବର୍ଷିଣେ ।
ବିଶ୍ୱୋଦ୍ଭବସ୍ଥାନନିରୋଧହେତବେ
ନୁମୋ ବୟଂ ଭକ୍ତିରସାପ୍ତୟେଽନିଶମ୍ ॥ ୧

ମହର୍ଷି ବ୍ୟାସ କହୁଛନ୍ତି—ଯାହାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ, ଯେ ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟାଦି ଗୁଣଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତଙ୍କର ମନକୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିନିଅନ୍ତି ଏବଂ ସଦାସର୍ବଦା ଅନନ୍ତ ସୁଖ ବର୍ଷା କରନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ଶକ୍ତିରୁ ବିଶ୍ୱର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ହୋଇଥାଏ, ଭକ୍ତିରସ ଆସ୍ୱାଦନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆମେ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ ॥ ୧ ॥

ନୈମିଷେ ସୂତମାସୀନମଭିବାଦ୍ୟ ମହାମତିମ୍ ।
କଥାମୃତରସାସ୍ୱାଦକୁଶଲା ଋଷୟୋଽବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୨

ନୈମିଷାରଣ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମହାମତି ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି ସ୍ୱସ୍ଥଚିତ୍ତ ହୋଇ ନିଜ ଆସନରେ ବସିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅମୃତମୟୀ ଲୀଳାକଥାର ରସିକ ତଥା ତାହାର ରସାସ୍ୱାଦନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୁଶଳ ଶୌନକାଦି ଋଷିମାନେ ଆସି, ସୂତ ମୁନିଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ପଗ୍ଚରିଲେ—॥ ୨ ॥

ଋଷୟ ଊଚୁଃ

ବଜ୍ରଂ ଶ୍ରୀମାଥୁରେ ଦେଶେ ସ୍ୱପୌତ୍ରଂ ହସ୍ତିନାପୁରେ ।
ଅଭିଷିଚ୍ୟ ଗତେ ରାଜ୍ଞି ତୌ କଥଂ କିଂ ଚ ଚକ୍ରତୁଃ ॥ ୩

ଋଷିମାନେ ପଗ୍ଚରିଲେ—ମହାଭାଗ ! ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଶ୍ରୀମଥୁରାମଣ୍ଡଳରେ ଅନିରୁଦ୍ଧନନ୍ଦନ ବଜ୍ର (ବଜ୍ରନାଭ)ଙ୍କର ଏବଂ ହସ୍ତିନାପୁରରେ ନିଜର ନାତି ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ କରିଦେଇ ହିମାଳୟକୁ ଗ୍ଚଲିଯିବା ପରେ ରାଜା ବଜ୍ରନାଭ ଓ ପରୀକ୍ଷିତ କେଉଁ କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କିପରି ସମ୍ପାଦନ କଲେ ? ॥ ୩ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ନାରାୟଣଂ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ନରଂ ଚୈବ ନରୋତ୍ତମମ୍ ।
ଦେବୀଂ ସରସ୍ୱତୀଂ ବ୍ୟାସଂ ତତୋ ଜୟମୁଦୀରୟେତ୍ ॥ ୪

ସୂତ କହିଲେ—ଭଗବାନ ନାରାୟଣ, ନରୋତ୍ତମ ନର, ଦେବୀ ସରସ୍ୱତୀ ଏବଂ ମହର୍ଷି ବ୍ୟାସଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ ହୋଇ ଭଗବତ୍‌ତତ୍ତ୍ୱକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରୁଥିବା ଇତିହାସ-ପୁରାଣରୂପ 'ଜୟ' ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪ ॥

ମହାପଥଂ ଗତେ ରାଜ୍ଞି ପରୀକ୍ଷିତ୍ ପୃଥିବୀପତିଃ ।
ଜଗାମ ମଥୁରାଂ ବିପ୍ରା ବଜ୍ରନାଭଦିଦୃକ୍ଷୟା ॥ ୫

ହେ ଶୌନକାଦି ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିଗଣ ! ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଆଦି ପାଣ୍ଡବଗଣ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିମାଳୟକୁ ଗ୍ଚଲିଯିବା ପରେ, ସମ୍ରାଟ ପରୀକ୍ଷିତ ଦିନେ ମଥୁରା ଗଲେ । ବଜ୍ରନାଭଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଦେଖି ଆସିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ ସେ ମଥୁରା ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ ॥ ୫ ॥

ପିତୃବ୍ୟମାଗତଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ବଜ୍ରଃ ପ୍ରେମପରିପ୍ଲୁତଃ ।
ଅଭିଗମ୍ୟାଭିବାଦ୍ୟାଥ ନିନାୟ ନିଜମନ୍ଦିରମ୍ ॥ ୬

ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ସ ତଂ ବୀରଃ କୃଷ୍ଣୈକଗତମାନସଃ ।
ରୋହିଣ୍ୟାଦ୍ୟା ହରେଃ ପତ୍ନୀର୍ବବନ୍ଦାୟତନାଗତଃ ॥ ୭

ତାଭିଃ ସଂମାନିତୋଽତ୍ୟର୍ଥଂ ପରୀକ୍ଷିତ୍ ପୃଥିବୀପତିଃ ।
ବିଶ୍ରାନ୍ତଃ ସୁଖମାସୀନୋ ବଜ୍ରନାଭମୁବାଚ ହ ॥ ୮

ପରୀକ୍ଷିଦୁବାଚ

ତାତ ତ୍ୱତ୍ପିତୃଭିର୍ନୂନମସ୍ମତ୍ପିତୃପିତାମହାଃ ।
ଉଦ୍ଧୃତା ଭୂରିଦୁଃଖୌଘାଦହଂ ଚ ପରିରକ୍ଷିତଃ ॥ ୯

ନ ପାରୟାମ୍ୟହଂ ତାତ ସାଧୁ କୃତ୍ୱୋପକାରତଃ ।
ତ୍ୱାମତଃ ପ୍ରାର୍ଥୟାମ୍ୟଙ୍ଗ ସୁଖଂ ରାଜ୍ୟେଽନୁଯୁଜ୍ୟତାମ୍ ॥ ୧୦

କୋଶସୈନ୍ୟାଦିଜା ଚିନ୍ତା ତଥାରିଦମନାଦିଜା ।
ମନାଗପି ନ କାର୍ଯ୍ୟା ତେ ସୁସେବ୍ୟାଃ କିନ୍ତୁ ମାତରଃ ॥ ୧୧

ନିବେଦ୍ୟ ମୟି କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ସର୍ବାଧିପରିବର୍ଜନମ୍ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱୈତତ୍ ପରମପ୍ରୀତୋ ବଜ୍ରସ୍ତଂ ପ୍ରତ୍ୟୁବାଚ ହ ॥ ୧୨

ବଜ୍ରନାଭ ଉବାଚ

ରାଜନ୍ନୁଚିତମେତତ୍ତେ ଯଦସ୍ମାସୁ ପ୍ରଭାଷସେ ।
ତ୍ୱତ୍ପିତ୍ରୋପକୃତଶ୍ଚାହଂ ଧନୁର୍ବିଦ୍ୟାପ୍ରଦାନତଃ ॥ ୧୩

ତସ୍ମାନ୍ନାଲ୍ପାପି ମେ ଚିନ୍ତା କ୍ଷାତ୍ରଂ ଦୃଢମୁପେୟୁଷଃ ।
କିନ୍ତ୍ୱେକା ପରମା ଚିନ୍ତା ତତ୍ର କିଞ୍ଚିଦ୍ ବିମୃଶ୍ୟତାମ୍ ॥ ୧୪

ପିତୃତୁଲ୍ୟ ପରୀକ୍ଷିତ ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାକୁ ଆସୁଥିବା କଥା ଶୁଣି ବଜ୍ରନାଭଙ୍କ ହୃଦୟ ପ୍ରେମପରିପ୍ଲୁତ ହୋଇଗଲା । ସେ ନଗରର ସୀମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସି ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରି ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଭବନକୁ ସାଦର ପାଛୋଟି ନେଲେ ॥ ୬ ॥ ବୀର ପରୀକ୍ଷିତ ତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପରମ ପ୍ରେମୀଭକ୍ତ ଥିଲେ; ତାଙ୍କ ମନ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଆନନ୍ଦଘନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ସେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରପୌତ୍ର (ଅଣନାତି) ବଜ୍ରନାଭଙ୍କୁ ସହର୍ଷ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ତା'ପରେ ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଯାଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରୋହିଣୀ ଆଦି ପତ୍ନୀମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ॥ ୭ ॥ ରୋହିଣୀ ଆଦି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପତ୍ନୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ରାଟ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ମାନ ଦେଲେ । ବିଶ୍ରାମ କରି ଆରାମରେ ବସିବା ପରେ ପରୀକ୍ଷିତ ବଜ୍ରନାଭଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୮ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ କହିଲେ—''ବାବୁ ବଜ୍ରନାଭ ! ତୁମର ପିତା ଓ ପିତାମହ ମୋର ପିତା-ପିତାମହଙ୍କୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ସଂକଟରୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ମୋତେ ମଧ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ ॥ ୯ ॥ ବତ୍ସ ! ମୁଁ ଯେତେ ଯାହା କଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଋଣ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଶୁଝିପାରିବି ନାହିଁ । ତେଣୁ ତୁମକୁ ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ଏହି ଯେ, ତୁମେ ସୁଖପୂର୍ବକ ନିଜ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କର ॥ ୧୦ ॥ ତୁମେ ନିଜର ଧନସମ୍ପଦ ଓ ସେନାକୁ ସମ୍ଭାଳିବା ତଥା ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବା ବିଷୟରେ ଆଦୌ ଚିନ୍ତିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ତୁମ ପାଇଁ କେବଳ ଗୋଟିଏ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଲା—ଏହି ମାଆମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ମାନର ସହିତ ଭଲରୂପେ ସେବା କର ॥ ୧୧ ॥ ଯଦି ତୁମ ଉପରେ କୌଣସି ବିପଦଆପଦ ପଡ଼େ କିମ୍ବା କୌଣସି କାରଣରୁ ତୁମ ମନରେ ଅଧିକ କ୍ଳେଶ ଅନୁଭବ ହୁଏ, ତେବେ ମୋତେ ତାହା ଜଣାଇଦେବ; ମୁଁ ତୁମର ସକଳ ଚିନ୍ତା ଦୂର କରିଦେବି ।'' ସମ୍ରାଟ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ବଜ୍ରନାଭ ବହୁତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୨ ॥

ବଜ୍ରନାଭ କହିଲେ—''ମହାରାଜ ! ଆପଣ ମୋତେ ଅତି ଉଚିତ କଥା ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ଏହା କହିବା ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷେ ନିଶ୍ଚୟ ଶୋଭନୀୟ । ଆପଣଙ୍କର ପିତା ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଧନୁର୍ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ମୋର ପ୍ରଭୂତ ଉପକାର କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ତେଣୁ ମୁଁ କୌଣସି କଥାକୁ ଚିନ୍ତା କରୁନାହିଁ; କାରଣ ତାଙ୍କ କୃପାରୁ ମୁଁ କ୍ଷତ୍ରିୟୋଚିତ ବଳବୀର୍ଯ୍ୟରେ ଭଲରୂପେ ପାରଙ୍ଗମ ହୋଇପାରିଛି । ମୋର କେବଳ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ବଡ଼ ଚିନ୍ତା ରହିଛି; ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ

ମାଥୁରେ ତ୍ୱଭିଷିକ୍ତୋଽପି ସ୍ଥିତୋଽହଂ ନିର୍ଜନେ ବନେ ।
କ୍ୱ ଗତା ବୈ ପ୍ରଜାସ୍ତ୍ୱତ୍ୟା ଯତ୍ର ରାଜ୍ୟଂ ପ୍ରରୋଚତେ ॥ ୧୫

ଇତ୍ୟୁକ୍ତୋ ବିଷ୍ଣୁରାତସ୍ତୁ ନନ୍ଦାଦୀନାଂ ପୁରୋହିତମ୍ ।
ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟମାଜୁହାବାଶୁ ବଜ୍ରସନ୍ଦେହନୁତ୍ତୟେ ॥ ୧୬

ଅଥୋଟଜଂ ବିହାୟାଶୁ ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟଃ ସମୁପାଗତଃ ।
ପୂଜିତୋ ବଜ୍ରନାଭେନ ନିଷସାଦାସନୋତ୍ତମେ ॥ ୧୭

ଉପୋଦ୍‌ଘାତଂ ବିଷ୍ଣୁରାତଶ୍ଚକାରାଶୁ ତତସ୍ତ୍ୱସୌ ।
ଉବାଚ ପରମପ୍ରୀତସ୍ତାବୁଭୌ ପରିସାନ୍ତ୍ୱୟନ୍ ॥ ୧୮

ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟ ଉବାଚ

ଶୃଣୁତଂ ଦତ୍ତଚିତ୍ତୌ ମେ ରହସ୍ୟଂ ବ୍ରଜଭୂମିଜମ୍ ।
ବ୍ରଜନଂ ବ୍ୟାପ୍ତିରିତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୟା ବ୍ୟାପନାଦ୍ ବ୍ରଜ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୧୯

ଗୁଣାତୀତଂ ପରଂ ବ୍ରହ୍ମ ବ୍ୟାପକଂ ବ୍ରଜ ଉଚ୍ୟତେ ।
ସଦାନନ୍ଦଂ ପରଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୁକ୍ତାନାଂ ପଦମବ୍ୟୟମ୍ ॥ ୨୦

ତସ୍ମିନ୍ ନନ୍ଦାତ୍ମଜଃ କୃଷ୍ଣଃ ସଦାନନ୍ଦାଙ୍ଗବିଗ୍ରହଃ ।
ଆତ୍ମାରାମଶ୍ଚାପ୍ତକାମଃ ପ୍ରେମାକ୍ତୈରନୁଭୂୟତେ ॥ ୨୧

ଆତ୍ମା ତୁ ରାଧିକା ତସ୍ୟ ତୟୈବ ରମଣାଦସୌ ।
ଆତ୍ମାରାମତୟା ପ୍ରାଜ୍ଞୈଃ ପ୍ରୋଚ୍ୟତେ ଗୂଢ଼ବେଦିଭିଃ ॥ ୨୨

କାମାସ୍ତୁ ବାଞ୍ଛିତାସ୍ତସ୍ୟ ଗାବୋ ଗୋପାଶ୍ଚ ଗୋପିକାଃ ।
ନିତ୍ୟାଃ ସର୍ବେ ବିହାରାଦ୍ୟା ଆପ୍ତକାମସ୍ତତସ୍ତ୍ୱୟମ୍ ॥ ୨୩

ଆପଣ ଟିକିଏ ବିଗ୍ଚର କରନ୍ତୁ ॥ ୧୪ ॥ ଯଦ୍ୟପି ମୁଁ ମଥୁରାମଣ୍ଡଳ ରାଜ୍ୟରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୋଇଛି, ତଥାପି ମୁଁ ଏଠାରେ ନିର୍ଜନ ବନରେ ହିଁ ରହିଛି । କାରଣ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଜା ଥିଲେ ସିନା ରାଜ୍ୟସୁଖ ମିଳିବ; କିନ୍ତୁ ଏଠାକାର ପ୍ରଜାମାନେ ଯେ କେଉଁଆଡ଼େ ଗ୍ଚଲିଗଲେ, ମୁଁ ସେ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣିପାରୁ ନାହିଁ।'' ॥ ୧୫ ॥

ବଜ୍ରନାଭ ଏପରି କହିବାରୁ, ତାଙ୍କ ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ପରୀକ୍ଷିତ ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟମୁନିଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ; କାରଣ ମହର୍ଷି ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟ ହିଁ ପୂର୍ବେ ନନ୍ଦ ଆଦି ଗୋପାଳମାନଙ୍କର ପୁରୋହିତ ଥିଲେ ॥ ୧୬ ॥ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ସନ୍ଦେଶ ପାଇ ମହର୍ଷି ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟ ନିଜର ଆଶ୍ରମରୁ ସେଠାକୁ ଆସିଲେ । ବଜ୍ରନାଭ ବିଧିପୂର୍ବକ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତସତ୍କାର ଜଣାଇଲେ ଏବଂ ଡାକିଆଣି ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚ ଆସନରେ ବସାଇଲେ ॥ ୧୭ ॥ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ତାଙ୍କୁ ବଜ୍ରନାଭଙ୍କ ସନ୍ଦେହ କଥା ଶୁଣାଇଲେ । ତାହା ଶୁଣି, ମହର୍ଷି ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟ ବଡ଼ ପ୍ରସନ୍ନତାର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲେ—॥ ୧୮ ॥

ମହର୍ଷି ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ଓ ବଜ୍ରନାଭ ! ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ବ୍ରଜଭୂମିର ରହସ୍ୟ ଶୁଣାଉଛି; ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହୋଇ ଶୁଣନ୍ତୁ । 'ବ୍ରଜ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ବ୍ୟାପ୍ତି । ଏହି ଆପ୍ତବଚନ ଅନୁଯାୟୀ, ବ୍ୟାପକ ହୋଇଥିବାରୁ ହିଁ ଏହି ଭୂମିର ନାମ 'ବ୍ରଜ' ହୋଇଛି ॥ ୧୯ ॥ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ତ୍ରିଗୁଣରୁ ଅତୀତ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ବ୍ୟାପକ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ 'ବ୍ରଜ' କହନ୍ତି । ପରଂବ୍ରହ୍ମ ହେଉଛନ୍ତି ସଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ, ପରମ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଓ ଅବିନାଶୀ । ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ପୁରୁଷ ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମରେ ନିବାସ କରନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ଏହି ପରଂବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ବ୍ରଜଧାମ ହେଉଛି ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନିବାସ । ତାହାଙ୍କର ପ୍ରତିଟି ଅଙ୍ଗ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ-ସ୍ୱରୂପ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମାରାମ ଓ ଆପ୍ତକାମ । ପ୍ରେମରସରେ ନିମଜ୍ଜିତ ରସିକଜନ ହିଁ ତାହାଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ରାଧିକା ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଆତ୍ମା । ସେ ରାଧିକାଙ୍କ ସହିତ ରମଣ କରୁଥିବାରୁ ହିଁ ରହସ୍ୟ-ରସର ମର୍ମଜ୍ଞ ଜ୍ଞାନୀପୁରୁଷମାନେ ତାଙ୍କୁ 'ଆତ୍ମାରାମ' କହନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ 'କାମ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କାମନା ବା ବାଞ୍ଛା । ବ୍ରଜରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବାଞ୍ଛିତ ପଦାର୍ଥସବୁ ହେଲା—ଗୋ, ଗୋପାଳ, ଗୋପୀଗଣ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଲୀଳା-ବିହାର ଇତ୍ୟାଦି । ସେହିସବୁ ପଦାର୍ଥ ଏଠାରେ ନିତ୍ୟପ୍ରାପ୍ତ । ଏଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ 'ଆପ୍ତକାମ' ବୋଲି

ରହସ୍ୟଂ ତ୍ୱିଦମେତସ୍ୟ ପ୍ରକୃତେଃ ପରମୁଚ୍ୟତେ ।
ପ୍ରକୃତ୍ୟା ଖେଳତସ୍ତସ୍ୟ ଲୀଲାନ୍ୟୈରନୁଭୂୟତେ ॥ ୨୪

ସର୍ଗସ୍ଥିତ୍ୟପ୍ୟୟା ଯତ୍ର ରଜଃସତ୍ତ୍ୱତମୋଗୁଣୈଃ ।
ଲୀଲୈବଂ ଦ୍ୱିବିଧା ତସ୍ୟ ବାସ୍ତବୀ ବ୍ୟାବହାରିକୀ ॥ ୨୫

ବାସ୍ତବୀ ତତ୍ସ୍ୱସଂବେଦ୍ୟା ଜୀବାନାଂ ବ୍ୟାବହାରିକୀ ।
ଆଦ୍ୟାଂ ବିନା ଦ୍ୱିତୀୟା ନ ଦ୍ୱିତୀୟା ନାଦ୍ୟଗା କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୨୬

ଯୁବୟୋର୍ଗୋଚରେୟଂ ତୁ ତଲ୍ଲୀଲା ବ୍ୟାବହାରିକୀ ।
ଯତ୍ର ଭୂରାଦୟୋ ଲୋକା ଭୁବି ମାଥୁରମଣ୍ଡଲମ୍ ॥ ୨୭

ଅତ୍ରୈବ ବ୍ରଜଭୂମିଃ ସା ଯତ୍ର ତତ୍ତ୍ୱଂ ସୁଗୋପିତମ୍ ।
ଭାସତେ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣାନାଂ କଦାଚିଦପି ସର୍ବତଃ ॥ ୨୮

କଦାଚିଦ୍ ଦ୍ୱାପରସ୍ୟାନ୍ତେ ରହୋଲୀଳାଧିକାରିଣଃ ।
ସମବେତା ଯଦାତ୍ର ସ୍ୟୁର୍ଯଥେଦାନୀଂ ତଦା ହରିଃ ॥ ୨୯

ସ୍ୱୈଃ ସହାବତରେଦ୍ ସ୍ୱେଷୁ ସମାବେଶାର୍ଥମୀପ୍ସିତାଃ ।
ତଦା ଦେବାଦୟୋଽପ୍ୟନ୍ୟେଽବତରନ୍ତି ସମନ୍ତତଃ ॥ ୩୦

ସର୍ବେଷାଂ ବାଞ୍ଛିତଂ କୃତ୍ୱା ହରିରନ୍ତର୍ହିତୋଽଭବତ୍ ।
ତେନାତ୍ର ତ୍ରିବିଧା ଲୋକାଃ ସ୍ଥିତାଃ ପୂର୍ବଂ ନ ସଂଶୟଃ ॥ ୩୧

କୁହାଯାଇଛି ॥ ୨୩ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି ରହସ୍ୟ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ । ସେ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଖେଳିବାକୁ ଲାଗନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଲୀଳା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ହେଉଥିବା ଲୀଳାରେ ହିଁ ରଜୋଗୁଣ, ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟର ଅନୁଭବ ମିଳିଥାଏ । ଏଥିରୁ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ହେଉଛି ଦୁଇପ୍ରକାର; ଗୋଟିଏ ବାସ୍ତବିକ ଓ ଅନ୍ୟଟି ବ୍ୟାବହାରିକ ॥ ୨୫ ॥ ବାସ୍ତବିକ ଲୀଳା ସ୍ୱସଂବେଦ୍ୟ; ତାହା ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଓ ତାଙ୍କର ରସିକ ଭକ୍ତଜନ ହିଁ ଜାଣନ୍ତି । ଜୀବମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଯେଉଁ ଲୀଳା ହୁଏ, ତାହା ହେଉଛି ବ୍ୟାବହାରିକ ଲୀଳା । ବାସ୍ତବିକ ଲୀଳା ବିନା ବ୍ୟାବହାରିକ ଲୀଳା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାବହାରିକ ଲୀଳା ବାସ୍ତବିକ ଲୀଳାର ରାଜ୍ୟରେ କଦାପି ପ୍ରବେଶ କରିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥ ଆପଣମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଲୀଳା ଦେଖୁଛନ୍ତି, ତାହା ବ୍ୟାବହାରିକ ଲୀଳା । ଏହି ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ପୃଥିବୀ ଆଦି ଲୋକ ହେଉଛି ବ୍ୟାବହାରିକ ଲୀଳାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଏହି ପୃଥିବୀରେ ରହିଛି ମଥୁରାମଣ୍ଡଳ ॥ ୨୭ ॥ ପୁଣି ମଥୁରାମଣ୍ଡଳ ଭିତରେ ରହିଛି ସେହି ବ୍ରଜଭୂମି, ଯେଉଁଠି କି ସେହି ବାସ୍ତବିକ ରହସ୍ୟମୟୀ ଲୀଳା ଗୁପ୍ତରୂପରେ ହୋଇଚାଲିଛି । ତାହା ବେଳେ ବେଳେ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ରସିକ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଏଠାରେ ସର୍ବତ୍ର ଦେଖାଯାଏ ॥ ୨୮ ॥ କିଛିକାଳ ପୂର୍ବେ ଭଗବାନଙ୍କର ରହସ୍ୟମୟୀ ଲୀଳାର ଅଧିକାରୀ ଭକ୍ତଜନ ଏଠାରେ ଯେପରି ଏକତ୍ର ହୋଇଥିଲେ, ପ୍ରତି ଅଠେଇଶିତମ ଦ୍ୱାପର ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ସେହିପରି ଅଧିକାରୀ ଭକ୍ତଜନ ଏଠାରେ ଏକତ୍ର ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ ନିଜର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ପ୍ରେମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଏଠାରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ରହସ୍ୟମୟୀ ଲୀଳାର ଅଧିକାରୀ ଭକ୍ତଜନ ଯେପରି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ପରିକରମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ଲୀଳାରସ ଆସ୍ୱାଦନ କରିପାରିବେ, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେପରି ଅବତାରର ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ । ଏପରିଭାବରେ ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଦେବତା, ଋଷି ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ଚାରିଆଡ଼େ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୯,୩୦ ॥

ଏବେ ଏବେ ଯେଉଁ ଅବତାର ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ଭଗବାନ ନିଜର ସମସ୍ତ ପ୍ରେମୀଜନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିସାରି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । ତେଣୁ ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ ପୂର୍ବରୁ ତିନି ପ୍ରକାର ଭକ୍ତଜନ ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ

ନିତ୍ୟାସ୍ତଲ୍ଲିପ୍ସବଶ୍ଚୈବ ଦେବାଦ୍ୟାଶ୍ଚେତି ଭେଦତଃ ।
ଦେବାଦ୍ୟାସ୍ତେଷୁ କୃଷ୍ଣେନ ଦ୍ୱାରକାଂ ପ୍ରାପିତାଃ ପୁରା ॥ ୩୨

ପୁନର୍ମୌସଲମାର୍ଗେଣ ସ୍ୱାଧିକାରେଷୁ ଗୁପିତାଃ ।
ତଲ୍ଲିପ୍ସୂଂଶ୍ଚ ସଦା କୃଷ୍ଣଃ ପ୍ରେମାନନ୍ଦୈକରୂପିଣଃ ॥ ୩୩

ବିଧାୟ ସ୍ୱୀୟନିତ୍ୟେଷୁ ସମାବେଶିତବାଂସ୍ତଦା ।
ନିତ୍ୟାଃ ସର୍ବେଽପ୍ୟଯୋଗ୍ୟେଷୁ ଦର୍ଶନାଭାବତାଂ ଗତାଃ ॥ ୩୪

ବ୍ୟାବହାରିକଲୀଳାସ୍ଥାସ୍ତତ୍ର ଯନ୍ନାଧିକାରିଣଃ ।
ପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟତ୍ରାଗତାସ୍ତସ୍ମାନ୍ନିର୍ଜନତ୍ୱଂ ସମନ୍ତତଃ ॥ ୩୫

ତସ୍ମାଚ୍ଚିନ୍ତା ନ ତେ କାର୍ଯ୍ୟା ବଜ୍ରନାଭ ମଦାଜ୍ଞୟା ।
ବାସୟାତ୍ର ବହୂନ୍ ଗ୍ରାମାନ୍ ସଂସିଦ୍ଧିସ୍ତେ ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୩୬

କୃଷ୍ଣଲୀଳାନୁସାରେଣ କୃତ୍ୱା ନାମାନି ସର୍ବତଃ ।
ତ୍ୱୟା ବାସୟତା ଗ୍ରାମାନ୍ ସଂସେବ୍ୟା ଭୂରିୟଂ ପରା ॥ ୩୭

ଗୋବର୍ଦ୍ଧନେ ଦୀର୍ଘପୁରେ ମଥୁରାୟାଂ ମହାବନେ ।
ନନ୍ଦିଗ୍ରାମେ ବୃହତ୍ସାନୌ କାର୍ଯ୍ୟା ରାଜ୍ୟସ୍ଥିତିସ୍ତ୍ୱୟା ॥ ୩୮

ଥିଲେ ॥ ୩୧ ॥ ସେହି ତିନିପ୍ରକାର ଭକ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାରର ଭକ୍ତ ହେଲେ ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ପାର୍ଷଦ; ସେମାନଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ କେବେ ବି ବିୟୋଗ ହୁଏ ନାହିଁ। ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ଭକ୍ତ ହେଲେ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା ପୋଷଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି; ସେମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଲୀଳାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଅଭିଳାଷ ରଖନ୍ତି। ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଭକ୍ତ ହେଲେ ଦେବତା ଇତ୍ୟାଦି। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ଦେବତା ଆଦିଙ୍କ ଅଂଶରୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ, ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କୁ ବ୍ରଜଭୂମିରୁ ନେଇଯାଇ ପ୍ରଥମରୁ ଦ୍ୱାରକାରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଶାପରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ମୁଷଳକୁ ନିମିତ୍ତ କରି ଯଦୁକୁଳରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ପଠାଇଦେଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାରରେ ପୁନର୍ବାର ସ୍ଥାପିତ କରିଦେଲେ। ଯେଉଁମାନେ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ପାଇବାର ଅଭିଳାଷ ରଖିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ କରିଦେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ନିଜର ନିତ୍ୟ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ କରିଦେଲେ। ନିତ୍ୟ ପାର୍ଷଦମାନେ ଯଦିବା ଏଠାରେ ଗୁପ୍ତରୂପରେ ହେଉଥିବା ନିତ୍ୟଲୀଳାରେ ସର୍ବଦା ରହୁଛନ୍ତି, ତଥାପି ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ସେହି ପାର୍ଷଦଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇବାର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସେହି ପାର୍ଷଦମାନେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୩୩,୩୪ ॥ ଯେଉଁମାନେ ବ୍ୟାବହାରିକ ଲୀଳାରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ, ସେମାନେ ନିତ୍ୟଲୀଳା ଦର୍ଶନର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି। ତେଣୁ ଏଠାକୁ ଆସୁଥିବା ଲୋକମାନେ ବାସ୍ତବିକ ଲୀଳାରେ ସମ୍ମିଳିତ ଭକ୍ତଜନଙ୍କୁ ଦେଖି ପାରୁ ନ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଏଠାରେ ସବୁଆଡ଼େ କେବଳ ନିର୍ଜନ ବନ ହିଁ ଦେଖାଯାଉଛି—ସବୁ ଶୂନ୍ୟ ଦେଖାଯାଉଛି ॥ ୩୫ ॥

ତେଣୁ, ହେ ବଜ୍ରନାଭ ! ଆପଣ ଆଦୌ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ। ମୋର ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ଆପଣ ଏଠାରେ ଅନେକ ଗ୍ରାମ ବସାନ୍ତୁ; ତା'ଫଳରେ ଆପଣଙ୍କ ମନୋରଥ ନିଶ୍ଚୟ ସଫଳ ହେବ ॥ ୩୬ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଯେପରି ଲୀଳାମାନ କରିଛନ୍ତି, ସେହି ଅନୁସାରେ ସେହିସବୁ ସ୍ଥାନର ନାମ ରଖି ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମ ବସାନ୍ତୁ ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ଏହି ଦିବ୍ୟ ବ୍ରଜଭୂମିର ଭଲରୂପେ ସେବା କରନ୍ତୁ ॥ ୩୭ ॥ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ, ଦୀର୍ଘପୁର (ଡୀଗ), ମଥୁରା, ମହାବନ (ଗୋକୁଳ), ନନ୍ଦିଗ୍ରାମ (ନନ୍ଦଗାଁ) ଏବଂ ବୃହତ୍‌ସାନୁ

ନଦ୍ୟଦ୍ରିଦ୍ରୋଣିକୁଣ୍ଡାଦିକୁଞ୍ଜାନ୍ ସଂସେବତସ୍ତବ ।
ରାଜ୍ୟେ ପ୍ରଜାଃ ସୁସମ୍ପନ୍ନାସ୍ତ୍ୱଂ ଚ ପ୍ରୀତୋ ଭବିଷ୍ୟସି ॥ ୩୯

(ବରସାନା) ଆଦି ସ୍ଥାନରେ ଆପଣ ନିଜର ଡେରା ପକାନ୍ତୁ ॥ ୩୮ ॥ ସେହିସବୁ ସ୍ଥାନରେ ରହି ଭଗବାନ ଲୀଳା କରିଥିବା ନଦୀ, ପର୍ବତ, ଘାଟି, ସରୋବର, କୁଣ୍ଡ ତଥା କୁଞ୍ଜବନ ଆଦି ସ୍ଥାନର ଦର୍ଶନ-ପୂଜନ କରନ୍ତୁ । ଏପରି କଲେ ଆପଣଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଜାମାନେ ବିଶେଷ ସମୃଦ୍ଧ ହେବେ ଓ ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିବେ ॥ ୩୯ ॥

ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଭୂରେଷା ତ୍ୱୟା ସେବ୍ୟା ପ୍ରୟତ୍ନତଃ ।
ତବ କୃଷ୍ଣସ୍ଥଳାନ୍ୟତ୍ର ସ୍ଫୁରନ୍ତୁ ମଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ॥ ୪୦

ଏହି ବ୍ରଜଭୂମି ହେଉଛି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦମୟୀ; ତେଣୁ ଆପଣ ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ଏହାର ତତ୍ତ୍ୱ ନେବା ଆବଶ୍ୟକ । ମୁଁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଉଛି, ମୋ କୃପାରୁ ଆପଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାସ୍ଥଳଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନିପାରିବେ ॥ ୪୦ ॥ ହେ ବଜ୍ରନାଭ ! ଏହି ବ୍ରଜଭୂମିର ଏପରି ସେବା ପୂଜା କଲେ, ଆପଣ ଦିନେ ନା ଦିନେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇଯିବେ । ତା'ପରେ ଆପଣ ଓ ଆପଣଙ୍କ ମାଆମାନେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି ଭୂମିର ତଥା ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ବି ଶୁଣି ଜାଣିପାରିବେ ॥ ୪୧ ॥

ବଜ୍ର ସଂସେବନାଦସ୍ୟ ଉଦ୍ଧବସ୍ତ୍ୱାଂ ମିଳିଷ୍ୟତି ।
ତତୋ ରହସ୍ୟମେତସ୍ମାତ୍ ପ୍ରାପ୍ସ୍ୟସି ତ୍ୱଂ ସମାତୃକଃ ॥ ୪୧

ମୁନିବର ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟ ସେହି ରାଜା ଦୁହିଙ୍କୁ ଏପରିଭାବରେ ସବୁକଥା ବୁଝାଇସାରି, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି କରି ନିଜ ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିଗଲେ । ତାହାଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଓ ବଜ୍ରନାଭ ପରମ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କଲେ ॥ ୪୨ ॥

ଏବମୁକ୍ତ୍ୱା ତୁ ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟୋ ଗତଃ କୃଷ୍ଣମନୁସ୍ମରନ୍ ।
ବିଷ୍ଣୁରାତୋଽଥ ବଜ୍ରଶ୍ଚ ପରାଂ ପ୍ରୀତିମବାପତୁଃ ॥ ୪୨

ଇତି ଶ୍ରୀସ୍କାନ୍ଦେ ମହାପୁରାଣେ ଏକାଶୀତିସାହସ୍ର୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱିତୀୟେ ବୈଷ୍ଣବଖଣ୍ଡେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟେ ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟୋପଦିଷ୍ଟବ୍ରଜଭୂମିମାହାତ୍ମ୍ୟବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

✦✦✦

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଯମୁନା ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପତ୍ନୀମାନଙ୍କର କଥୋପକଥନ; କୀର୍ତ୍ତନୋତ୍ସବରେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ପ୍ରକଟ ହେବା

ଋଷୟ ଊଚୁଃ

ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟେ ତୌ ସମାଦିଶ୍ୟ ପରାବୃତ୍ତେ ସ୍ୱମାଶ୍ରମମ୍ ।
କିଂ କଥଂ ଚକ୍ରତୁସ୍ତୌ ତୁ ରାଜାନୌ ସୂତ ତଦ୍ ବଦ ॥ ୧

ଋଷିମାନେ ପଚାରିଲେ—ହେ ସୂତ ମହାରାଜ ! ପରୀକ୍ଷିତ ଓ ବଜ୍ରନାଭଙ୍କୁ ଏହିପରି ଉପଦେଶ ଦେଇ ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟ ମୁନି ନିଜ ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିଯିବା ପରେ ସେହି ଦୁଇ ରାଜା କେଉଁ କେଉଁ କର୍ମ କିପରି ଭାବରେ କଲେ, ତାହା ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ତତସ୍ତୁ ବିଷ୍ଣୁରାତେନ ଶ୍ରେଣୀମୁଖ୍ୟାଃ ସହସ୍ରଶଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥାତ୍ ସମାନାୟ୍ୟ ମଥୁରାସ୍ଥାନମାପିତାଃ ॥ ୨

ସୂତ ମୁନି କହିଲେ—ତା'ପରେ ମହାରାଜ ପରୀକ୍ଷିତ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ (ଦିଲ୍ଲୀ)ରୁ ହଜାର ହଜାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଶେଠଙ୍କୁ ଡକାଇ ମଥୁରାରେ ରହିବାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ପୁଣି ସେ ମଥୁରାମଣ୍ଡଳର ବ୍ରାହ୍ମଣ ତଥା ଭଗବାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମୀ ପ୍ରାଚୀନ ବାନରମାନଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦରଯୋଗ୍ୟ ଜାଣି ମଥୁରା ନଗରୀରେ ବସବାସ କରାଇଦେଲେ ॥ ୩ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଗୋପୀଗୋପାଳମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁସବୁ ସ୍ଥାନରେ ନାନାପ୍ରକାର ଲୀଳା କରିଥିଲେ, ବଜ୍ରନାଭ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ

ମାଥୁରାନ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣାଂସ୍ତତ୍ର ବାନରାଂଶ୍ଚ ପୁରାତନାନ୍ ।
ବିଜ୍ଞାୟ ମାନନୀୟତ୍ୱଂ ତେଷୁ ସ୍ଥାପିତବାନ୍ ସ୍ୱରାଟ୍ ॥ ୩

ବଜ୍ରସ୍ତୁ ତତ୍ସହାୟେନ ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟସ୍ୟାପ୍ୟନୁଗ୍ରହାତ୍ ।
ଗୋବିନ୍ଦଗୋପଗୋପୀନାଂ ଲୀଳାସ୍ଥାନାନ୍ୟନୁକ୍ରମାତ୍ ॥ ୪

ବିଜ୍ଞାୟାଭିଧୟାଽଽସ୍ଥାପ୍ୟ ଗ୍ରାମାନାବାସୟଦ୍ ବହୂନ୍ ।
କୁଣ୍ଡକୂପାଦିପୂର୍ତ୍ତେନ ଶିବାଦିସ୍ଥାପନେନ ଚ ॥ ୫

ଗୋବିନ୍ଦହରିଦେବାଦିସ୍ୱରୂପାରୋପଣେନ ଚ ।
କୃଷ୍ଣୈକଭକ୍ତିଂ ସ୍ୱେ ରାଜ୍ୟେ ତତାନ ଚ ମୁମୋଦ ହ ॥ ୬

ପ୍ରଜାସ୍ତୁ ମୁଦିତାସ୍ତସ୍ୟ କୃଷ୍ଣକୀର୍ତ୍ତନତତ୍ପରାଃ ।
ପରମାନନ୍ଦସମ୍ପନ୍ନା ରାଜ୍ୟଂ ତସ୍ୟୈବ ତୁଷ୍ଟୁବୁଃ ॥ ୭

ଏକଦା କୃଷ୍ଣପତ୍ନ୍ୟସ୍ତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବିରହାତୁରାଃ ।
କାଳିନ୍ଦୀଂ ମୁଦିତାଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପପ୍ରଚ୍ଛୁର୍ଗତମତ୍ସରାଃ ॥ ୮

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପତ୍ନ୍ୟ ଊଚୁଃ

ଯଥା ବୟଂ କୃଷ୍ଣପତ୍ନ୍ୟସ୍ତଥା ତ୍ୱମପି ଶୋଭନେ ।
ବୟଂ ବିରହଦୁଃଖାର୍ତ୍ତାସ୍ତ୍ୱଂ ନ କାଳିନ୍ଦି ତଦ୍ ବଦ ॥ ୯

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ସ୍ମୟମାନା ସା କାଳିନ୍ଦୀ ବାକ୍ୟମବ୍ରବୀତ୍ ।
ସାପତ୍ନ୍ୟଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତତ୍ତାସାଂ କରୁଣାପରମାନସା ॥ ୧୦

କାଳିନ୍ଦ୍ୟୁବାଚ

ଆତ୍ମାରାମସ୍ୟ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଧ୍ରୁବମାତ୍ମାସ୍ତି ରାଧିକା ।
ତସ୍ୟା ଦାସ୍ୟପ୍ରଭାବେଣ ବିରହୋଽସ୍ମାନ୍ ନ ସଂସ୍ପୃଶେତ୍ ॥ ୧୧

ସହାୟତା ଓ ମହର୍ଷି ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ସେହିସବୁ ସ୍ଥାନ କ୍ରମଶଃ ଆବିଷ୍କାର କଲେ । ଲୀଳାସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକୁ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଚିହ୍ନିବା ପରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳା ଅନୁସାରେ ସେହିସବୁ ସ୍ଥାନର ନାମକରଣ କରିଦେଲେ । ସେହିସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାବିଗ୍ରହମାନ ସ୍ଥାପନ କରି ସେ ଅନେକ ଗ୍ରାମ ବସାଇଲେ । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମରେ ବିଭିନ୍ନ କୁଣ୍ଡ ଓ କୂଅ ଖୋଳାଇଲେ, କୁଞ୍ଜ ଓ ବଗିଚ୍ଚ ନିର୍ମାଣ କଲେ ଏବଂ ଶିବ ଆଦି ଦେବତାଙ୍କୁ ସ୍ଥାପନ କଲେ ॥ ୪,୫ ॥ ଗୋବିନ୍ଦଦେବ, ହରିଦେବ ଆଦି ନାମ ଦେଇ ସେ ଭଗବତ୍‌ବିଗ୍ରହମାନ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଏହିସବୁ ଶୁଭକର୍ମଦ୍ୱାରା ବଜ୍ରନାଭ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ସର୍ବତ୍ର ଐକାନ୍ତିକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଭକ୍ତିର ପ୍ରଚ୍ଚର କଲେ ଏବଂ ଏହା କରି ସେ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ॥ ୬ ॥ ତାଙ୍କର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏସବୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କଲା ଏବଂ ସେମାନେ ସର୍ବଦା ଭଗବାନଙ୍କର ମଧୁର ନାମ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା କୀର୍ତ୍ତନରେ ସଂଲଗ୍ନ ରହି ପରମାନନ୍ଦସାଗରରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହୋଇ କାଳ କାଟିଲେ ଏବଂ ବଜ୍ରନାଭଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୭ ॥

ଦିନକର କଥା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିରହବେଦନାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିବା ଷୋହଳ ହଜାର ରାଣୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ପତିଦେବଙ୍କର ଚତୁର୍ଥ ପାଟରାଣୀ କାଳିନ୍ଦୀ (ଯମୁନା) ବହୁତ ଆନନ୍ଦିତ ଅଛନ୍ତି । ସେ ଏପରି ଆନନ୍ଦିତ ଥିବା ଦେଖି ସେମାନେ ମନରେ କୌଣସିପ୍ରକାର ଈର୍ଷାଭାବ ନ ରଖି, ସରଳଭାବରେ ପଚ୍ଚରିଲେ—॥ ୮ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରାଣୀମାନେ ପଚ୍ଚରିଲେ—ଆଗୋ କାଳିନ୍ଦୀ ନାନୀ ! ଆମେ ଯେପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଧର୍ମପତ୍ନୀ, ତୁମେ ବି ତ ସେହିପରି ଧର୍ମପତ୍ନୀ । ଆମେ ତ ତାଙ୍କ ବିରହ-ଅଗ୍ନିର ଜ୍ୱାଳାରେ ଜଳୁଛୁ; ପତିଙ୍କ ବିରହଦୁଃଖରେ ଆମ ହୃଦୟ ବ୍ୟଥିତ ହେଉଛି; କିନ୍ତୁ ତୁମେ କିପରି ପ୍ରସନ୍ନ ରହିଛ ? ଏହାର କାରଣ କ'ଣ, ଆମକୁ ଟିକିଏ କହନ୍ତନି ? ॥ ୯ ॥

ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ଯମୁନା ହସି ଉଠିଲେ । ହସୁ ହସୁ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, 'ମୋ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ପତ୍ନୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଏମାନେ ବି ତ ମୋ ଭଉଣୀ ।' ଏପରି ଭାବି ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଦୟାରେ ତରଳିଗଲା । ତେଣୁ ସେ ବୁଝାଇ କହିଲେ—॥ ୧୦ ॥

ଯମୁନା କହିଲେ—ନିଜ ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ରମଣ କରୁଥିବାରୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମାରାମ ଏବଂ ଶ୍ରୀରାଧା ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଆତ୍ମା । ମୁଁ ଜଣେ ଦାସୀରୂପେ ରାଧାଙ୍କର ସେବା କରୁଛି । ତାଙ୍କୁ ସେବା କରିବାର ପ୍ରଭାବରୁ ହିଁ ମୋତେ ବିରହବେଦନା ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରୁନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥

ତସ୍ୟା ଏବାଂଶବିସ୍ତାରାଃ ସର୍ବାଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣନାୟିକାଃ ।
ନିତ୍ୟସମ୍ଭୋଗ ଏବାସ୍ତି ତସ୍ୟାଃ ସାମ୍ମୁଖ୍ୟଯୋଗତଃ ॥ ୧୨

ସ ଏବ ସା ସ ସୈବାସ୍ତି ବଂଶୀ ତତ୍ପ୍ରେମରୂପିକା ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣନଖଚନ୍ଦ୍ରାଳିସଙ୍ଗାଚ୍ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ସ୍ମୃତା ॥ ୧୩

ରୂପାନ୍ତରମଗୃହ୍ଣାନା ତୟୋଃ ସେବାତିଲାଳସା ।
ରୁକ୍ମିଣ୍ୟାଦିସମାବେଶୋ ମୟାତ୍ରୈବ ବିଲୋକିତଃ ॥ ୧୪

ଯୁଷ୍ମାକମପି କୃଷ୍ଣେନ ବିରହୋ ନୈବ ସର୍ବତଃ ।
କିନ୍ତୁ ଏବଂ ନ ଜାନୀଥ ତସ୍ମାଦ୍ ବ୍ୟାକୁଳତାମିତାଃ ॥ ୧୫

ଏବମେବାତ୍ର ଗୋପୀନାମକ୍ରୂରାବସରେ ପୁରା ।
ବିରହାଭାସ ଏବାସୀଦୁଦ୍ଧବେନ ସମାହିତଃ ॥ ୧୬

ତେନୈବ ଭବତୀନାଂ ଚେଦ୍ ଭବେଦତ୍ର ସମାଗମଃ ।
ତର୍ହି ନିତ୍ୟଂ ସ୍ୱକାନ୍ତେନ ବିହାରମପି ଲପ୍ସ୍ୟଥ ॥ ୧୭

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବମୁକ୍ତାସ୍ତୁ ତାଃ ପତ୍ନ୍ୟଃ ପ୍ରସନ୍ନାଂ ପୁନରବ୍ରୁବନ୍ ।
ଉଦ୍ଧବାଲୋକନେନାତ୍ମପ୍ରେଷ୍ଠସଙ୍ଗମଲାଳସାଃ ॥ ୧୮

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପତ୍ନ୍ୟ ଊଚୁଃ

ଧନ୍ୟାସି ସଖି କାନ୍ତେନ ଯସ୍ୟା ନୈବାସ୍ତି ବିଚ୍ୟୁତିଃ ।
ଯତସ୍ତେ ସ୍ୱାର୍ଥସଂସିଦ୍ଧିସ୍ତସ୍ୟା ଦାସ୍ୟୋ ବଭୂବିମ ॥ ୧୯

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯେତେସବୁ ରାଣୀ ଅଛନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ଅଂଶର ବିସ୍ତାର । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଶ୍ରୀରାଧା ସର୍ବଦା ପରସ୍ପରର ସମ୍ମୁଖରେ ଅଛନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କର ପରସ୍ପର ନିତ୍ୟସଂଯୋଗ ରହିଛି; ତେଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ରାଣୀମାନେ ରାଧାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପରେ ଅଂଶତଃ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟସଂଯୋଗ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଛି ॥ ୧୨ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ରାଧା ଏବଂ ରାଧା ହିଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ସେହି ଦୁହିଙ୍କର ପ୍ରେମ ହିଁ ବଂଶୀ । ରାଧାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସଖୀ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣର ନଖରୂପୀ ଚନ୍ଦ୍ରମାର ସେବାରେ ଅନୁରକ୍ତ ରହିଥିବାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ନାମ ପାଇଛନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଶ୍ରୀରାଧା ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ମନରେ ବଡ଼ ଲାଳସା ରହିଛି; ତେଣୁ ସେ କୌଣସି ଭିନ୍ନ ସ୍ୱରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଁ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ରୁକ୍ମିଣୀ ଆଦିଙ୍କ ସମାବେଶ ଦେଖୁଛି ॥ ୧୪ ॥ ତୁମମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବିୟୋଗ ଘଟିନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତୁମେମାନେ ଏହି ରହସ୍ୟକୁ ଠିକ୍‌ଭାବେ ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛ ॥ ୧୫ ॥ ପୂର୍ବେ ଅକ୍ରୂର ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନନ୍ଦଗ୍ରାମରୁ ମଥୁରା ନେଇଯାଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଗୋପୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବିରହ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାହା ବାସ୍ତବିକ ବିରହ ନ ଥିଲା, ତାହା ଥିଲା କେବଳ ବିରହର ଆଭାସ ବା ପ୍ରତୀତିମାତ୍ର । ସେମାନେ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ଜାଣି ନ ଥିଲେ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଉଦ୍ଧବ ଆସି ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ସତକଥାଟି ବୁଝିଗଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଯଦି ତୁମମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ମିଳିଯିବ, ତେବେ ତୁମେମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ନିତ୍ୟବିହାରର ସୁଖ ପାଇପାରିବ ॥ ୧୭ ॥

ସୂତ ମୁନି କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଋଷିଗଣ ! ଯମୁନା ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି ବୁଝାଇବାରୁ କୃଷ୍ଣପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ମନରେ ବଡ଼ ଲାଳସା ଜାଗିଉଠିଲା ଯେ, ଯଦି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିଯାଆନ୍ତା, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ସହିତ ନିତ୍ୟସଂଯୋଗର ସୌଭାଗ୍ୟ ମିଳିଯାଆନ୍ତା । ତେଣୁ ସେମାନେ ସଦାପ୍ରସନ୍ନ ରହୁଥିବା ଯମୁନାଙ୍କୁ ପୁଣି ପଚାରିଲେ ॥ ୧୮ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପତ୍ନୀମାନେ କହିଲେ—ହେ ସଖୀ ! ତୁମର ଜୀବନ ଧନ୍ୟ; କାରଣ ତୁମକୁ କେବେ ବି ପ୍ରାଣନାଥଙ୍କ ବିୟୋଗଦୁଃଖ ଭୋଗିବାକୁ ପଡୁନାହିଁ । ଯେଉଁ ଶ୍ରୀରାଧିକାଙ୍କ କୃପାରୁ ତୁମର ଅଭୀଷ୍ଟ ପୂରଣ ହୋଇଛି, ଏଥର ଆମେ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ଦାସୀ ହୋଇଗଲୁ ॥ ୧୯ ॥

ପରନ୍ତୂଦ୍ଧବଲାଭେ ସ୍ୟାଦସ୍ମତ୍‌ସର୍ବାର୍ଥସାଧନମ୍ ।
ତଥା ବଦସ୍ୱ କାଳିନ୍ଦି ତଲ୍ଲାଭୋଽପି ଯଥା ଭବେତ୍ ॥ ୨୦

କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଏବେ ଏବେ କହିଲ ଯେ, ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ଭେଟ ହେଲେ ହିଁ ଆମର ସବୁ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । ତେଣୁ ହେ କାଳିନ୍ଦୀ ନାନୀ ! ଆମକୁ ଏପରି କୌଣସି ଉପାୟ କହିଦିଅ, ଯାହାଫଳରେ କି ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ଆମର ଶୀଘ୍ର ଭେଟ ହୋଇପାରିବ ॥ ୨୦ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବମୁକ୍ତ୍ୱା ତୁ କାଳିନ୍ଦୀ ପ୍ରତ୍ୟୁବାଚାଥ ତାସ୍ତଥା ।
ସ୍ମରନ୍ତୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ କଳାଃ ଷୋଡଶରୂପିଣୀଃ ॥ ୨୧

ସୂତ କହିଗଲେ—ରାଣୀମାନେ ଯମୁନାଙ୍କୁ ଏପରି ପଚାରିବାରୁ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଷୋହଳକଳାକୁ ଚିନ୍ତନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୨୧ ॥

ସାଧନଭୂମିର୍ବଦରୀ ବ୍ରଜତା କୃଷ୍ଣେନ ମନ୍ତ୍ରିଣେ ପ୍ରୋକ୍ତା ।
ତତ୍ରାସ୍ତେ ସ ତୁ ସାକ୍ଷାଉଦ୍ଧବଯୁନଂ ଗ୍ରାହୟଁଲ୍ଲୋକାନ୍ ॥ ୨୨

କାଳିନ୍ଦୀ କହିଲେ—"ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ପରମଧାମକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରୀ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ କହିଲେ, "ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ବଦରିକାଶ୍ରମ ହେଉଛି ସାଧନା କରିବାର ଭୂମି; ତେଣୁ ନିଜର ସାଧନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ତୁମେ ବଦରିକାଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଯାଅ ।" ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ଉଦ୍ଧବ ବର୍ତ୍ତମାନ ବଦରିକାଶ୍ରମରେ ଅଛନ୍ତି; ସେଠାକୁ ଯାଉଥିବା ଜିଜ୍ଞାସୁମାନଙ୍କୁ ସେ ଭଗବାନ ଦେଇଯାଇଥିବା ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥

ଫଳଭୂମିର୍ବ୍ରଜଭୂମିର୍ଦତ୍ତା ତସ୍ମୈ ପୁରୈବ ସରହସ୍ୟମ୍ ।
ଫଳମିହ ତିରୋହିତଂ ସତ୍ତଦିହେଦାନୀଂ ସ ଉଦ୍ଧବୋଽଲକ୍ଷ୍ୟଃ ॥ ୨୩

ସାଧନାର ଫଳରୂପ ଭୂମି ହେଉଛି ବ୍ରଜଭୂମି; ଏହି ଭୂମିକୁ ଏହାର ବିଭିନ୍ନ ରହସ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ପ୍ରଥମରୁ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଦେଇ ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏଠାରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ଫଳଭୂମି ମଧ୍ୟ ସ୍ଥୂଳଦୃଷ୍ଟିର ଅଗୋଚର ହୋଇଯାଇଛି । ତେଣୁ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧବ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଦେଖାଯାଉନାହାନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥

ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଗିରିନିକଟେ ସଖୀସ୍ଥଳେ ତଦ୍‌ରଜଃକାମଃ ।
ତତ୍ରତ୍ୟାଙ୍କୁରବଲ୍ଲୀରୂପେଣାସ୍ତେ ସ ଉଦ୍ଧବୋ ନୂନମ୍ ॥ ୨୪

ତଥାପି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ରହିଛି, ଯେଉଁଠାରେ କି ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିପାରିବ । ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତ ନିକଟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାସହଚରୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ବିହାରସ୍ଥଳୀ ରହିଛି । ସେଠାର ଲତା, ପତ୍ର ଓ ବଲ୍ଲୀରୂପରେ ଉଦ୍ଧବ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି । ସେ ଲତାରୂପରେ ରହିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଯେ, ସେହି ରୂପରେ ରହିଲେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରିୟତମା ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଚରଣରଜ ପଡ଼ିପାରିବ ॥ ୨୪ ॥

ଆତ୍ମୋତ୍ସବରୂପତ୍ୱଂ ହରିଣା ତସ୍ମୈ ସମର୍ପିତଂ ନିୟତମ୍ ।
ତସ୍ମାତ୍ତତ୍ର ସ୍ଥିତ୍ୱା କୁସୁମସରଃପରିସରେ ସବଜ୍ରାଭିଃ ॥ ୨୫

ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ନିଶ୍ଚିତ କଥା ଏହି ଯେ, ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ଉତ୍ସବସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କର ଉତ୍ସବ ହେଉଛି ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଅଙ୍ଗ; ସେ ସେହି ଉତ୍ସବରୁ ଅଲଗା ରହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ବଜ୍ରନାଭଙ୍କ ସହିତ ସେଠାକୁ ଯାଅ ଓ କୁସୁମସରୋବର ନିକଟରେ ନିବାସ କର ॥ ୨୫ ॥

ବୀଣାବେଣୁମୃଦଙ୍ଗୈଃ କୀର୍ତ୍ତନକାବ୍ୟାଦିସରସସଙ୍ଗୀତୈଃ ।
ଉତ୍ସବ ଆରବ୍ଧବ୍ୟୋ ହରିରତଲୋକାନ୍ ସମାନାୟ୍ୟ ॥ ୨୬

ସେଠାରେ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରି ବୀଣା, ବେଣୁ, ମୃଦଙ୍ଗ ଆଦି ବାଦ୍ୟ ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଓ ଲୀଳାମାନ କୀର୍ତ୍ତନ କର; ଭଗବତ୍‌ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କାବ୍ୟ-କଥାମାନ ଶ୍ରବଣ କର ତଥା ଭଗବଦ୍ ଗୁଣଗାନରେ ଯୁକ୍ତ ସରସ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ ଦ୍ୱାରା ମହାନ୍ ଉତ୍ସବ ଆରମ୍ଭ କର ॥ ୨୬ ॥

ତତ୍ରୋଦ୍ଧବାବଲୋକୋ ଭବିତା ନିୟତଂ ମହୋତ୍ସବେ ବିତତେ ।
ଯୌଷ୍ମାକୀଣାମଭିମତସିଦ୍ଧିଂ ସବିତା ସ ଏବ ସବିତାନାମ୍ ॥ ୨୭

ଏପରିଭାବରେ ମହାନ୍ ଉତ୍ସବର ବିସ୍ତାର ହେଲେ, ସେଠାରେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିବ । ସେ ହିଁ ତୁମମାନଙ୍କର ମନୋରଥ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବେ ॥ ୨୭ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତି ଶ୍ରୁତ୍ୱା ପ୍ରସନ୍ନାସ୍ତାଃ କାଳିନ୍ଦୀମଭିବନ୍ଦ୍ୟ ତତ୍ ।
କଥୟାମାସୁରାଗତ୍ୟ ବଜ୍ରଂ ପ୍ରତି ପରୀକ୍ଷିତମ୍ ॥ ୨୮

ସୂତ କହିଗ୍ଲିଲେ—ଯମୁନାଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରାଣୀମାନେ ଖୁସୀ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ଯମୁନାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ ସେଠାରୁ ଫେରି ବଜ୍ରନାଭ ଓ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ସକଳ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣାଇଲେ ॥ ୨୮ ॥

ବିଷ୍ଣୁରାତସ୍ତୁ ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ପ୍ରସନ୍ନସ୍ତଦ୍ୟୁତସ୍ତଦା ।
ତତ୍ରୈବାଗତ୍ୟ ତତ୍ ସର୍ବଂ କାରୟାମାସ ସତ୍ୱରମ୍ ॥ ୨୯

ସବୁକଥା ଶୁଣି ପରୀକ୍ଷିତ ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲେ । ସେ ବଜ୍ରନାଭଙ୍କୁ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପତ୍ନୀମାନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନେଇ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ବିହାରସ୍ଥଳୀକୁ ଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ସେ ଯମୁନା ମହାରାଣୀ କହିଥିବା ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୨୯ ॥

ଗୋବର୍ଦ୍ଧନାଦଦୂରେଣ ବୃନ୍ଦାରଣ୍ୟେ ସଖୀସ୍ଥଳେ ।
ପ୍ରବୃତ୍ତଃ କୁସୁମାମ୍ଭୋଧୌ କୃଷ୍ଣସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନୋତ୍ସବଃ ॥ ୩୦

ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ନିକଟରେ ବୃନ୍ଦାବନ ଭିତରେ କୁସୁମସରୋବର-ଠାରେ ସଖୀମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ବିହାରସ୍ଥଳୀ ଅଛି, ସେଠାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକୀର୍ତ୍ତନ-ଉତ୍ସବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୦ ॥

ବୃଷଭାନୁସୁତାକାନ୍ତବିହାରେ କୀର୍ତ୍ତନଶ୍ରିୟା ।
ସାକ୍ଷାଦିବ ସମାବୃତ୍ତେ ସର୍ବେଽନନ୍ୟଦୃଶୋଽଭବନ୍ ॥ ୩୧

ବୃଷଭାନୁନନ୍ଦିନୀ ଶ୍ରୀରାଧା ତଥା ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେହି ଲୀଳାଭୂମି ସାକ୍ଷାତ୍ ସଂକୀର୍ତ୍ତନର ଶୋଭାରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯିବାରୁ ସେଠାରେ ରହୁଥିବା ସମସ୍ତ ଭକ୍ତଜନ ଏକାଗ୍ର ହୋଇଗଲେ; ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ମନର ବୃତ୍ତି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଆଡ଼େ ଗଲା ନାହିଁ ॥୩୧॥

ତତଃ ପଶ୍ୟତ୍ସୁ ସର୍ବେଷୁ ତୃଣଗୁଳ୍ମଲତାଚୟାତ୍ ।
ଆଜଗାମୋଦ୍ଧବଃ ସ୍ରଗ୍ୱୀ ଶ୍ୟାମଃ ପୀତାମ୍ବରାବୃତଃ ॥ ୩୨

ଗୁଞ୍ଜାମାଳାଧରୋ ଗାୟନ୍ ବଲ୍ଲବୀବଲ୍ଲଭଂ ମୁହୁଃ ।
ତଦାଗମନତୋ ରେଜେ ଭୃଶଂ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନୋତ୍ସବଃ ॥ ୩୩

ଚନ୍ଦ୍ରିକାଗମତୋ ଯଦ୍ୱତ୍ ସ୍ଫାଟିକାଟ୍ଟାଳଭୂମଣିଃ ।
ଅଥ ସର୍ବେ ସୁଖାମ୍ଭୋଧୌ ମଗ୍ନାଃ ସର୍ବଂ ବିସସ୍ମରୁଃ ॥ ୩୪

କିଛି ସମୟ ପରେ ସମସ୍ତେ ଗ୍ଲହିଁଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ମାଡ଼ିଥିବା ତୃଣ, ଗୁଳ୍ମ ଓ ଲତାଗହଳ ଭିତରୁ ପ୍ରକଟ ହୋଇ ଭକ୍ତ ଉଦ୍ଧବ ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଗ୍ଲଲିଆସିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣ ଶରୀରରେ ପୀତାମ୍ବର ଶୋଭା ପାଉଥିଲା । ସେ ଗଳାରେ ପୁଷ୍ପମାଳା ଓ ଗୁଞ୍ଜମାଳା ପିନ୍ଧିଥିଲେ ତଥା ମୁଖରେ ଗୋପୀବଲ୍ଲଭ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମଧୁରଲୀଳା ଗାନ କରୁଥିଲେ । ସ୍ଫଟିକମଣିରେ ନିର୍ମିତ ଅଟ୍ଟାଳିକାର ଛାତରେ ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ପଡ଼ିଲେ, ତାହାର ଶୋଭା ଯେପରି ବହୁଗୁଣ ବଢ଼ିଯାଏ, ଉଦ୍ଧବ ଆସିଯିବାରୁ ସେହି ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଉତ୍ସବର ଶୋଭା ସେହିପରି ବହୁଗୁଣିତ ହୋଇଗଲା । ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦସାଗରରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ନିଜର ସବୁକିଛି ଭୁଲିଗଲେ, ସେମାନଙ୍କର ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ରହିଲା ନାହିଁ ॥ ୩୨-୩୪ ॥

କ୍ଷଣେନାଗତବିଜ୍ଞାନା ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରୂପିଣମ୍ ।
ଉଦ୍ଧବଂ ପୂଜୟାଞ୍ଚକ୍ରୁଃ ପ୍ରତିଲବ୍ଧମନୋରଥାଃ ॥ ୩୫

କିଛି ସମୟ ପରେ ସେମାନଙ୍କର ଚେତନା ଯେତେବେଳେ ଦିବ୍ୟଲୋକରୁ ଓହ୍ଲାଇ ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ଥିତିକୁ ଆସିଲା, ସେତେବେଳେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିବା ଦେଖି, ସେମାନଙ୍କର ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା; ତେଣୁ ସେମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀସ୍କାନ୍ଦେ ମହାପୁରାଣେ ଏକାଶୀତିସାହସ୍ର୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱିତୀୟେ ବୈଷ୍ଣବଖଣ୍ଡେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନପର୍ବତସମୀପେ ପରୀକ୍ଷିଦାଦୀନାମୁଦ୍ଧବଦର୍ଶନବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

✦✦✦

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ପରମ୍ପରା ଓ ତାର ମାହାତ୍ମ୍ୟ; ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣଫଳରେ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଭଗବଦ୍ଧାମ ପ୍ରାପ୍ତି

ସୂତ ଉବାଚ

ଅଥୋଦ୍ଧବସ୍ତୁ ତାନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା କୃଷ୍ଣକୀର୍ତ୍ତନତତ୍ପରାନ୍ ।
ସତ୍କୃତ୍ୟାଥ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ପରୀକ୍ଷିତମୁବାଚ ହ ॥ ୧

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଧନ୍ୟୋଽସି ରାଜନ୍ କୃଷ୍ଣୈକଭକ୍ତ୍ୟା ପୂର୍ଣ୍ଣୋଽସି ନିତ୍ୟଦା ।
ଯସ୍ତ୍ୱଂ ନିମଗ୍ନଚିତ୍ତୋଽସି କୃଷ୍ଣସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନୋତ୍ସବେ ॥ ୨

କୃଷ୍ଣପତ୍ନୀଷୁ ବଜ୍ରେ ଚ ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ପ୍ରୀତିଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତା ।
ତବୋଚିତମିଦଂ ତାତ କୃଷ୍ଣଦତ୍ତାଙ୍ଗବୈଭବ ॥ ୩

ଦ୍ୱାରକାସ୍ଥେଷୁ ସର୍ବେଷୁ ଧନ୍ୟା ଏତେ ନ ସଂଶୟଃ ।
ଯେଷାଂ ବ୍ରଜନିବାସାୟ ପାର୍ଥମାଦିଷ୍ଟବାନ୍ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୪

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସ୍ୟ ମନଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରୋ ରାଧାସ୍ୟପ୍ରଭୟାନ୍ୱିତଃ ।
ତଦ୍ୱିହାରବନଂ ଗୋଭିର୍ମଣ୍ଡୟନ୍ ରୋଚତେ ସଦା ॥ ୫

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଃ ସଦା ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ତସ୍ୟ ଷୋଡଶ ଯାଃ କଳାଃ ।
ଚିତ୍ସହସ୍ରପ୍ରଭାଭିନ୍ନା ଅତ୍ରାସ୍ତେ ତତ୍ସ୍ୱରୂପତା ॥ ୬

ଏବଂ ବଜ୍ରସ୍ତୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରପନ୍ନଭୟଭଞ୍ଜକଃ ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦକ୍ଷିଣେ ପାଦେ ସ୍ଥାନମେତସ୍ୟ ବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୭

ଅବତାରେଽତ୍ର କୃଷ୍ଣେନ ଯୋଗମାୟାତିଭାବିତାଃ ।
ତଦ୍ବଲେନାତ୍ମବିସ୍ମୃତ୍ୟା ସୀଦନ୍ତ୍ୟେତେ ନ ସଂଶୟଃ ॥ ୮

ସୂତ ମୁନି କହିଚାଲିଲେ—ସେଠାରେ ଏକତ୍ର ହୋଇଥିବା ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକୀର୍ତ୍ତନରେ ମଜି ରହିଥିବା ଦେଖି ଉଦ୍ଧବ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସତ୍କାର କଲେ ଏବଂ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ତୁମେ ଧନ୍ୟ ! ତୁମେ ଐକାନ୍ତିକ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ରହୁଥିବାରୁ ହିଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ସଂକୀର୍ତ୍ତନ-ମହୋତ୍ସବରେ ତୁମର ଚିତ୍ତ ଏପରି ନିମଗ୍ନ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୨ ॥ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତୁମର ଭକ୍ତି ରହିଛି ଏବଂ ବଜ୍ରନାଭଙ୍କ ପ୍ରତି ତୁମର ଗଭୀର ସ୍ନେହ ରହିଛି। ବାବୁ ! ତୁମେ ଯାହା କିଛି କରୁଛ, ଏସବୁ ତୁମ ପକ୍ଷରେ ନିଶ୍ଚୟ ଶୋଭନୀୟ। ଯେହେତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ତୁମକୁ ଶରୀର ଓ ବୈଭବ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି, ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଅଣନାତିଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କରିବା ତ ତୁମ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ॥ ୩ ॥ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଦ୍ୱାରକାବାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧନ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କୁ ଆଣି ବ୍ରଜରେ ନିବାସ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଇଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମନରୂପୀ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ମୁଖର ପ୍ରଭାରୂପୀ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କର ଲୀଳାଭୂମି ବୃନ୍ଦାବନକୁ ସ୍ୱକୀୟ କିରଣରେ ସୁଶୋଭିତ କରିବା ସହିତ ସଦା ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ହେଉଛି ॥ ୫ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ନିତ୍ୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ; ପ୍ରାକୃତ ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ସେହି ଚନ୍ଦ୍ରରେ ବୃଦ୍ଧି ଓ କ୍ଷୟରୂପୀ ବିକାର ନାହିଁ। ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଷୋହଳ କଳା ରହିଛି, ସେଥିରୁ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଚିନ୍ମୟ କିରଣ ନିର୍ଗତ ହେଉଛି; ତା'ଫଳରେ ସେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ପ୍ରକାର ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି। ସେହିସବୁ କଳାମାନଙ୍କରେ ଯୁକ୍ତ ନିତ୍ୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହି ବ୍ରଜଭୂମିରେ ସର୍ବଦା ବିଦ୍ୟମାନ ରହନ୍ତି। ତେଣୁ ଏହି ଭୂମି ଓ ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ ॥ ୬ ॥ ହେ ମହାରାଜ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହିପରି ବିଚାର କଲେ ଦେଖିବ, ସମସ୍ତ ବ୍ରଜବାସୀ ଭଗବାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି। ଏହି ଯେଉଁ ବଜ୍ରନାଭ ଶରଣାଗତମାନଙ୍କର ଭୟ ଦୂର କରୁଛି, ତାହାର ସ୍ଥାନ ହେଉଛି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଡାହାଣ ପାଦରେ ॥ ୭ ॥ ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ, ଏହି ଅବତାରରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏ ସମସ୍ତ ବ୍ରଜବାସୀଙ୍କୁ ନିଜ ଯୋଗମାୟାରେ ଅଭିଭୂତ କରିଦେଇଛନ୍ତି; ତା' ପ୍ରଭାବରେ ଏମାନେ ନିଜର

ରତେ କୃଷ୍ଣପ୍ରକାଶଂ ତୁ ସ୍ୱାତ୍ମବୋଧୋ ନ କସ୍ୟଚିତ୍ ।
ତତ୍ପ୍ରକାଶସ୍ତୁ ଜୀବାନାଂ ମାୟୟା ପିହିତଃ ସଦା ॥ ୯

ଅଷ୍ଟାବିଂଶେ ଦ୍ୱାପରାନ୍ତେ ସ୍ୱୟମେବ ଯଦା ହରିଃ ।
ଉତ୍ସାରୟେନ୍ନିଜାଂ ମାୟାଂ ତତ୍ପ୍ରକାଶୋ ଭବେତ୍ତଦା ॥ ୧୦

ସ ତୁ କାଲୋ ବ୍ୟତିକ୍ରାନ୍ତସ୍ତେନେଦମପରଂ ଶୃଣୁ ।
ଅନ୍ୟଦା ତତ୍ପ୍ରକାଶସ୍ତୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାଦ୍ ଭବେତ୍ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ଯତ୍ର ଭାଗବତୈର୍ଯଦା ।
କୀର୍ତ୍ୟତେ ଶ୍ରୂୟତେ ଚାପି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସ୍ତତ୍ର ନିଶ୍ଚିତମ୍ ॥ ୧୨

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ଯତ୍ର ଶ୍ଲୋକଂ ଶ୍ଲୋକାର୍ଦ୍ଧମେବ ଚ ।
ତତ୍ରାପି ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣୋ ବଲ୍ଲବୀଭିର୍ବିରାଜତେ ॥ ୧୩

ଭାରତେ ମାନବଂ ଜନ୍ମ ପ୍ରାପ୍ୟ ଭାଗବତଂ ନ ଯୈଃ ।
ଶ୍ରୁତଂ ପାପପରାଧୀନୈରାତ୍ମଘାତସ୍ତୁ ତୈଃ କୃତଃ ॥ ୧୪

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ନିତ୍ୟଂ ଯୈଃ ପରିସେବିତମ୍ ।
ପିତୁର୍ମାତୁଶ୍ଚ ଭାର୍ଯ୍ୟାୟାଃ କୁଲପଙ୍କ୍ତିଃ ସୁତାରିତା ॥ ୧୫

ବିଦ୍ୟାପ୍ରକାଶୋ ବିପ୍ରାଣାଂ ରାଜ୍ଞାଂ ଶତ୍ରୁଜୟୋ ବିଶାମ୍ ।
ଧନଂ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଂ ଚ ଶୂଦ୍ରାଣାଂ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାଦ୍ ଭବେତ୍ ॥ ୧୬

ଯୋଷିତାମପରେଷାଂ ଚ ସର୍ବବାଞ୍ଛିତପୂରଣମ୍ ।
ଅତୋ ଭାଗବତଂ ନିତ୍ୟଂ କୋ ନ ସେବେତ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ॥ ୧୭

ଅନେକଜନ୍ମସଂସିଦ୍ଧଃ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ଲଭେତ୍ ।
ପ୍ରକାଶୋ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତେରୁଦ୍ଭବସ୍ତତ୍ର ଜାୟତେ ॥ ୧୮

ସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ସଦା ଦୁଃଖୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜ୍ୟୋତି ନ ପାଇଲେ କେହି ବି ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବେ ନାହିଁ। ଜୀବର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣତତ୍ତ୍ୱର ଯେଉଁ ଜ୍ୟୋତି ରହିଛି, ସେହି ଜ୍ୟୋତି ଉପରେ ସବୁବେଳେ ମାୟାର ପରଦା ପଡ଼ି ରହିଛି ॥ ୯ ॥ ଅଠେଇଶିତମ ଦ୍ୱାପରର ଶେଷରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ଜୀବ ନିକଟରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇ ନିଜ ମାୟାର ପରଦା କାଢ଼ି ନିଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଜୀବଗଣ ତାଙ୍କର ଜ୍ୟୋତି ପାଇପାରନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ସେହି ସମୟ ଅତୀତ ହୋଇଗଲାଣି; ତେଣୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସେହି ଜ୍ୟୋତି ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ରହିଛି, ତାହା କହୁଛି; ଶୁଣ। ଅଠେଇଶତମ ଦ୍ୱାପର ଶେଷ ହୋଇଯିବା ପରେ କେହି ଯଦି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣତତ୍ତ୍ୱରୂପୀ ଜ୍ୟୋତି ଲାଭ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ସେ ତାହା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ହିଁ ପାଇପାରିବେ ॥ ୧୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତ ଯେଉଁଠାରେ ଓ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଶାସ୍ତ୍ର କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେଠାରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସାକ୍ଷାତ୍ରୂପରେ ବିରାଜମାନ ରହନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ଯେଉଁଠାରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ଗୋଟିଏ କିମ୍ବା ଅଧେ ଶ୍ଲୋକ ପାଠ କରାଯାଏ, ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ପ୍ରିୟତମା ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବିରାଜମାନ ରହନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଏହି ପବିତ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ପାଇ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ପାପପରାୟଣ ହୋଇ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ, ଜାଣ ସେମାନେ ନିଜ ହାତରେ ନିଜକୁ ହତ୍ୟା କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ଯେଉଁ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଶାସ୍ତ୍ର ସେବନ (ପଠନ, ଶ୍ରବଣ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚା) କରନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଜ ପିତା, ମାତା ଓ ପତ୍ନୀ—ତିନିଙ୍କର କୁଳକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ଓ ଶ୍ରବଣଦ୍ୱାରା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାରୂପୀ ପ୍ରଭା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ; କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଶତ୍ରୁକୁ ଜୟ କରନ୍ତି; ବୈଶ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଧନପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ଏବଂ ଶୂଦ୍ରମାନେ ସୁସ୍ଥ ଓ ନୀରୋଗ ରହନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ତଥା ଅନ୍ତ୍ୟଜ ଆଦି ଅନ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ସେବନରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ। ତେଣୁ କେଉଁ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ପୁରୁଷ ଭଲା ନିତ୍ୟ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ସେବନ ନ କରିବ ! ॥ ୧୭ ॥ ଅନେକ ଜନ୍ମ ଧରି ସାଧନା କରି କରି ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ସେବନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳେ। ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଜ୍ୟୋତି

ସାଂଖ୍ୟାୟନପ୍ରସାଦାପ୍ତଂ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ପୁରା ।
ବୃହସ୍ପତିର୍ଦତ୍ତବାନ୍ ମେ ତେନାହଂ କୃଷ୍ଣବଲ୍ଲଭଃ ॥ ୧୯

ଆଖ୍ୟାୟିକାଂ ଚ ତେନୋକ୍ତାଂ ବିଷ୍ଣୁରାତ ନିବୋଧ ତାମ୍ ।
ଜ୍ଞାୟତେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟୋଽପି ଯତ୍ର ଭାଗବତଶ୍ରୁତେଃ ॥ ୨୦

ବୃହସ୍ପତିରୁବାଚ

ଈକ୍ଷାଞ୍ଚକ୍ରେ ଯଦା କୃଷ୍ଣୋ ମାୟାପୁରୁଷରୂପଧୃକ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁଃ ଶିବଶ୍ଚାପି ରଜଃସତ୍ତ୍ୱତମୋଗୁଣୈଃ ॥ ୨୧

ପୁରୁଷାସ୍ତ୍ରୟ ଉତ୍ତସ୍ଥୁରଧିକାରାଂସ୍ତଦାଦିଶତ୍ ।
ଉତ୍ପତ୍ତୌ ପାଳନେ ଚୈବ ସଂହାରେ ପ୍ରକ୍ରମେଣ ତାନ୍ ॥ ୨୨

ବ୍ରହ୍ମା ତୁ ନାଭିକମଲାଦୁତ୍ପନ୍ନସ୍ତଂ ବ୍ୟଜିଜ୍ଞପତ୍ ।

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ନାରାୟଣାଦିପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମନ୍ ନମୋଽସ୍ତୁ ତେ ॥ ୨୩

ତ୍ୱୟା ସର୍ଗେ ନିଯୁକ୍ତୋଽସ୍ମି ପାପୀୟାନ୍ ମାଂ ରଜୋଗୁଣଃ ।
ତ୍ୱତ୍ସ୍ମୃତୌ ନୈବ ବାଧେତ ତଥୈବ କୃପୟା ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୪

ବୃହସ୍ପତିରୁବାଚ

ଯଦା ତୁ ଭଗବାଂସ୍ତସ୍ମୈ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ପୁରା ।
ଉପଦିଶ୍ୟାବ୍ରବୀଦ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସେବସ୍ୱୈନତ୍ ସ୍ୱସିଦ୍ଧୟେ ॥ ୨୫

ବ୍ରହ୍ମା ତୁ ପରମପ୍ରୀତସ୍ତେନ କୃଷ୍ଣାପ୍ତୟେଽନିଶମ୍ ।
ସପ୍ତାବରଣଭଙ୍ଗାୟ ସପ୍ତାହଂ ସମବର୍ତ୍ତୟତ୍ ॥ ୨୬

ଶ୍ରୀଭାଗବତସପ୍ତାହସେବନାପ୍ତମନୋରଥଃ ।
ସୃଷ୍ଟିଂ ବିତନୁତେ ନିତ୍ୟଂ ସସପ୍ତାହଃ ପୁନଃ ପୁନଃ ॥ ୨୭

(ଭଗବଦ୍‌ଜ୍ଞାନ) ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ସେଥିରୁ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ॥ ୧୮ ॥ ପୂର୍ବକାଳରେ ସାଙ୍ଖ୍ୟାୟନଙ୍କ କୃପାରୁ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ମିଳିଥିଲା ଏବଂ ବୃହସ୍ପତି ତାହା ମୋତେ ଦେଇଥିଲେ; ତାହା ସେବନ କରି ମୁଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ସଖା ହୋଇପାରିଲି ॥ ୧୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବୃହସ୍ପତି ମୋତେ ଗୋଟିଏ ଆଖ୍ୟାୟିକା ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଇଥିଲେ । ମୁଁ ତାହା କହୁଛି, ଶୁଣ । ସେହି ଆଖ୍ୟାୟିକାଟିରୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-ଶ୍ରବଣର ସମ୍ପ୍ରଦାୟ କ୍ରମ ମଧ୍ୟ ଜାଣି ପାରିବ ॥ ୨୦ ॥

ବୃହସ୍ପତି କହିଥିଲେ—ନିଜ ମାୟାରେ ପୁରୁଷରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ଶରୀରରୁ ତିନିଜଣ ପୁରୁଷ ପ୍ରକଟ ହେଲେ; ଯଥା—ରଜୋଗୁଣ ପ୍ରଧାନତାରୁ ବ୍ରହ୍ମା, ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ପ୍ରଧାନତାରୁ ବିଷ୍ଣୁ ଓ ତମୋଗୁଣ ପ୍ରଧାନତାରୁ ରୁଦ୍ର । ଭଗବାନ ସେହି ତିନିଜଣଙ୍କୁ ଯଥାକ୍ରମେ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ପାଳନ ଓ ସଂହାର କରିବାକୁ ଅଧିକାର ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୨୧,୨୨ ॥ ସେତେବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କର ନାଭିକମଳରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ମନୋଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣ 'ନାର' ଅର୍ଥାତ୍ ଜଳରେ ଶୟନ କରୁଥିବାରୁ ନାରାୟଣ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ; ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଦିକାରଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆଦିପୁରୁଷ । ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୨୩ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ମୋତେ ସୃଷ୍ଟିକର୍ମରେ ନିୟୋଜିତ କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମୋର ଭୟ ହେଉଛି ଯେ, ସୃଷ୍ଟିକାଳରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାପାତ୍ମା ରଜୋଗୁଣ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବାରେ କିଛି ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଇପାରେ । ତେଣୁ କୃପା କରି ଏପରି କିଛି ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହାଫଳରେ କି ମୋ ଭିତରେ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ମୃତି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିପାରିବ ॥ ୨୪ ॥

ବୃହସ୍ପତି କହିଚାଲିଲେ—ପୂର୍ବକାଳରେ ବ୍ରହ୍ମା ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଉପଦେଶ ଦେଇ କହିଲେ, 'ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ନିଜର ମନୋରଥ ସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ସେବନ କର ।' ॥ ୨୫ ॥ 'ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ସେବନ କର' ବୋଲି ଉପଦେଶ ପାଇ ବ୍ରହ୍ମା ବହୁତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିତ୍ୟରୂପେ ପ୍ରାପ୍ତି କରିବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ସପ୍ତ ଆବରଣ ଭଙ୍ଗ ନିମନ୍ତେ ସେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ସପ୍ତାହ-ପାରାୟଣ କଲେ ॥ ୨୬ ॥ ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞ ବିଧିରେ ସାତଦିନ ଧରି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ସେବନ କରିବାରୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସକଳ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ତା'ଫଳରେ ସେ ସର୍ବଦା ଭଗବତ୍‌ସ୍ମରଣପୂର୍ବକ ସୃଷ୍ଟି ବିସ୍ତାର କରୁଛନ୍ତି ଓ ବାରମ୍ବାର ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ

ବିଷ୍ଣୁରପ୍ୟର୍ଥୟାମାସ ପୁମାଂସଂ ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧୟେ ।
ପ୍ରଜାନାଂ ପାଳନେ ପୁଂସା ଯଦନେନାପି କଳ୍ପିତଃ ॥ ୨୮

ବିଷ୍ଣୁରୁବାଚ

ପ୍ରଜାନାଂ ପାଳନଂ ଦେବ କରିଷ୍ୟାମି ଯଥୋଚିତମ୍ ।
ପ୍ରବୃତ୍ତ୍ୟା ଚ ନିବୃତ୍ତ୍ୟା ଚ କର୍ମଜ୍ଞାନପ୍ରୟୋଜନାତ୍ ॥ ୨୯

ଯଦା ଯଦୈବ କାଳେନ ଧର୍ମଗ୍ଲାନିର୍ଭବିଷ୍ୟତି ।
ଧର୍ମଂ ସଂସ୍ଥାପୟିଷ୍ୟାମି ହ୍ୟବତାରୈସ୍ତଦା ତଦା ॥ ୩୦

ଭୋଗାର୍ଥିଭ୍ୟସ୍ତୁ ଯଜ୍ଞାଦିଫଳଂ ଦାସ୍ୟାମି ନିଶ୍ଚିତମ୍ ।
ମୋକ୍ଷାର୍ଥିଭ୍ୟୋ ବିରକ୍ତେଭ୍ୟୋ ମୁକ୍ତିଂ ପଞ୍ଚବିଧାଂ ତଥା ॥ ୩୧

ଯେଽପି ମୋକ୍ଷଂ ନ ବାଞ୍ଛନ୍ତି ତାନ୍ କଥଂ ପାଳୟାମ୍ୟହମ୍ ।
ଆତ୍ମାନଂ ଚ ଶ୍ରିୟଂ ଚାପି ପାଳୟାମି କଥଂ ବଦ ॥ ୩୨

ତସ୍ମା ଅପି ପୁମାନାଦ୍ୟଃ ଶ୍ରୀଭାଗବତମାଦିଶତ୍ ।
ଉବାଚ ଚ ପଠସ୍ୱୈନତ୍ତବ ସର୍ବାର୍ଥସିଦ୍ଧୟେ ॥ ୩୩

ତତୋ ବିଷ୍ଣୁଃ ପ୍ରସନ୍ନାତ୍ମା ପରମାର୍ଥକପାଳନେ ।
ସମର୍ଥୋଽଭୂଚ୍ଛ୍ରିୟା ମାସି ମାସି ଭାଗବତଂ ସ୍ମରନ୍ ॥ ୩୪

ଯଦା ବିଷ୍ଣୁଃ ସ୍ୱୟଂ ବକ୍ତା ଲକ୍ଷ୍ମୀଶ୍ଚ ଶ୍ରବଣେ ରତା ।
ତଦା ଭାଗବତଶ୍ରାବୋ ମାସେନୈବ ପୁନଃ ପୁନଃ ॥ ୩୫

ଯଦା ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ ସ୍ୱୟଂ ବକ୍ତ୍ରୀ ବିଷ୍ଣୁଶ୍ଚ ଶ୍ରବଣେ ରତଃ ।
ମାସଦ୍ୱୟଂ ରସାସ୍ୱାଦସ୍ତଦାତୀବ ସୁଶୋଭତେ ॥ ୩୬

ଅଧିକାରେ ସ୍ଥିତୋ ବିଷ୍ଣୁର୍ଲକ୍ଷ୍ମୀର୍ନିଶ୍ଚିନ୍ତମାନସା ।
ତେନ ଭାଗବତାସ୍ୱାଦସ୍ତସ୍ୟା ଭୂରି ପ୍ରକାଶତେ ॥ ୩୭

କରିଚାଲିଛନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ଦେଖି ବିଷ୍ଣୁ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଅଭୀଷ୍ଟ ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ସେହି ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ; କାରଣ ସେହି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ହିଁ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ପ୍ରଜାପାଳନରୂପୀ କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥

ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ—ଦେବ ! ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ମୁଁ କର୍ମ ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ନିବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଯଥୋଚିତ ଭାବରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ପାଳନ କରିବି ॥ ୨୯ ॥ କାଳକ୍ରମେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଧର୍ମର ଅବକ୍ଷୟ ହେଉଥିବ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅବତାର ଧାରଣ କରି ବାରମ୍ବାର ଧର୍ମସ୍ଥାପନା କରୁଥିବି ॥ ୩୦ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଭୋଗ ଇଚ୍ଛା ରଖିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ କରିଥିବା ଯଜ୍ଞାଦି କର୍ମର ଫଳ ଅର୍ପଣ କରିବି; ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଚାହିଁବେ ଓ ଯେଉଁମାନେ ଅନାସକ୍ତ ହେବେ, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ମୁକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଦେବି ॥ ୩୧ ॥ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ମୋକ୍ଷ ମଧ୍ୟ ଚାହିଁବେ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ କିପରି ପାଳନ କରିବି, ତାହା ଜାଣିପାରୁନି । ତା'ଛଡ଼ା ମୁଁ ନିଜକୁ ତଥା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ କିପରି ରକ୍ଷା କରିପାରିବି, ଦୟା କରି ସେହି ଉପାୟ ମଧ୍ୟ କହିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୩୨ ॥

ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ଆଦିପୁରୁଷ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରି କହିଲେ, ''ତୁମର ମନୋରଥ ସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ତୁମେ ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ର ସର୍ବଦା ପାଠ କର ।''॥ ୩୩ ॥ ସେହି ଉପଦେଶ ପାଇ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଚିତ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାସରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଚିନ୍ତନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତା'ଫଳରେ ସେ ପରମାର୍ଥ ରକ୍ଷା ତଥା ଯଥାର୍ଥରୂପେ ସଂସାର ପାଳନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ବକ୍ତା ହୁଅନ୍ତି ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରେମର ସହିତ ଭାଗବତ ଶୁଣନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ମାସକ ମଧ୍ୟରେ ଭାଗବତଶ୍ରବଣ ଶେଷ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୫ ॥ କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବକ୍ତା ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ବିଷ୍ଣୁ ଶ୍ରୋତା ହୋଇ ଶୁଣନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଭାଗବତ କଥାର ରସାସ୍ୱାଦନ ଦୁଇମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲେ; ସେତେବେଳେ କଥା ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଓ ବିଶେଷ ରୁଚିକର ହୁଏ ॥ ୩୬ ॥ ଏହାର କାରଣ ହେଲା, ବିଷ୍ଣୁ ହେଉଛନ୍ତି ଅଧିକାରାରୂଢ଼; ତାଙ୍କୁ ଜଗତପାଳନର ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ପଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସବୁ ଜଞ୍ଜାଳରୁ ମୁକ୍ତ; ତେଣୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ

ଅଥ ରୁଦ୍ରୋଽପି ତଂ ଦେବଂ ସଂହାରାଧିକୃତଃ ପୁରା ।
ପୁମାଂସଂ ପ୍ରାର୍ଥୟାମାସ ସ୍ୱସାମର୍ଥ୍ୟବିବୃଦ୍ଧୟେ ॥ ୩୮

ରୁଦ୍ର ଉବାଚ

ନିତ୍ୟେ ନୈମିତ୍ତିକେ ଚୈବ ସଂହାରେ ପ୍ରାକୃତେ ତଥା ।
ଶକ୍ତୟୋ ମମ ବିଦ୍ୟନ୍ତେ ଦେବଦେବ ମମ ପ୍ରଭୋ ॥ ୩୯

ଆତ୍ୟନ୍ତିକେ ତୁ ସଂହାରେ ମମ ଶକ୍ତିର୍ନ ବିଦ୍ୟତେ ।
ମହଦ୍‌ଦୁଃଖଂ ମମୈତତ୍ତୁ ତେନ ତ୍ୱାଂ ପ୍ରାର୍ଥୟାମ୍ୟହମ୍ ॥ ୪୦

ବୃହସ୍ପତିରୁବାଚ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ତସ୍ମୈ ଅପି ନାରାୟଣୋ ଦଦୌ ।
ସ ତୁ ସଂସେବନାଦସ୍ୟ ଜିଗ୍ୟେ ଽପି ତମୋଗୁଣମ୍ ॥ ୪୧

କଥା ଭାଗବତୀ ତେନ ସେବିତା ବର୍ଷମାତ୍ରତଃ ।
ଲୟେ ତ୍ୱାତ୍ୟନ୍ତିକେ ତେନାବାପ ଶକ୍ତିଂ ସଦାଶିବଃ ॥ ୪୨

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଶ୍ରୀଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟ ଇମାମାଖ୍ୟାୟିକାଂ ଗୁରୋଃ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଭାଗବତଂ ଲବ୍‌ଧ୍ୱା ମୁମୁଦେଽହଂ ପ୍ରଣମ୍ୟ ତମ୍ ॥ ୪୩

ତତସ୍ତୁ ବୈଷ୍ଣବୀଂ ରୀତିଂ ଗୃହୀତ୍ୱା ମାସମାତ୍ରତଃ ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାସ୍ୱାଦୋ ମୟା ସମ୍ୟଙ୍‌ନିଷେବିତଃ ॥ ୪୪

ତାବତୈବ ବଭୂବାହଂ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଦୟିତଃ ସଖା ।
କୃଷ୍ଣେନାଥ ନିଯୁକ୍ତୋଽହଂ ବ୍ରଜେ ସ୍ୱପ୍ରେୟସୀଗଣେ ॥ ୪୫

ବିରହାର୍ତ୍ତାସୁ ଗୋପୀଷୁ ସ୍ୱୟଂ ନିତ୍ୟବିହାରିଣା ।
ଶ୍ରୀଭାଗବତସନ୍ଦେଶୋ ମନ୍‌ମୁଖେନ ପ୍ରୟୋଜିତଃ ॥ ୪୬

ତଂ ଯଥାମତି ଲବ୍‌ଧ୍ୱା ତା ଆସନ୍ ବିରହବର୍ଜିତାଃ ।
ନାହଂ ଜାନେ ରହସ୍ୟଂ ତଚ୍ଚମତ୍କାରସ୍ତୁ ଲୋକିତଃ ॥ ୪୭

ଥାଏ। ଏହି କାରଣରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମୁଖରୁ ଭାଗବତକଥାର ରସାସ୍ୱାଦନ ଅଧିକ ମଧୁର ହୁଏ। ଏହିରୂପେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ସମସ୍ୟା ତୁଟିଗଲା। ଏଥର ଭଗବାନ ଯେଉଁ ରୁଦ୍ରଙ୍କୁ ସଂହାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇଥିଲେ, ସେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ॥ ୩୭,୩୮ ॥

ରୁଦ୍ର କହିଲେ—ହେ ମୋର ପ୍ରଭୁ ଦେବଦେବ ! ମୋଠାରେ ନିତ୍ୟ, ନୈମିତ୍ତିକ ଓ ପ୍ରାକୃତ ସଂହାରର ଶକ୍ତି ଅଛି ସତ, କିନ୍ତୁ ମୋଠାରେ ଆତ୍ୟନ୍ତିକ ସଂହାର କରିବାର (ମୋକ୍ଷ ଦେବାର) ଶକ୍ତି ଆଦୌ ନାହିଁ। ମୋ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଏକ ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ। ମୋର ଏହି ଅଭାବଟି କିପରି ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ। ଏହା ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ॥ ୩୯,୪୦ ॥

ବୃହସ୍ପତି କହିଗ୍ଲିଲେ—ରୁଦ୍ରଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ଦେବଦେବ ନାରାୟଣ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଉପଦେଶ ଦେଲେ। ସଦାଶିବ ରୁଦ୍ର ଏକ ବର୍ଷରେ ଥରେ ଲେଖାଏଁ ଭାଗବତ ପାରାୟଣ ଶେଷ କରିବା କ୍ରମରେ ଭାଗବତ ସେବନ କଲେ। ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ତମୋଗୁଣ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କଲେ ଏବଂ ଆତ୍ୟନ୍ତିକ ସଂହାର (ମୋକ୍ଷ)ର ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଲାଭ କଲେ ॥ ୪୧,୪୨ ॥

ଉଦ୍ଧବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ଆଖ୍ୟାୟିକା ମୁଁ ମୋର ଗୁରୁ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଣିଥିଲି ଏବଂ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଭାଗବତ ଉପଦେଶ ପାଇବା ପରେ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରି ମୁଁ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲି ॥ ୪୩ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ରୀତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏକମାସ ଧରି ଭଲଭାବରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତକଥାର ରସାସ୍ୱାଦନ କଲି ॥ ୪୪ ॥ ଭାଗବତ-କଥା ସେବନ କରି ହିଁ ମୁଁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ସଖା ହୋଇଗଲି । ତା'ପରେ ଭଗବାନ ମୋତେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମା ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୪୫ ॥ ଭଗବାନ ତାଙ୍କ ଲୀଳାପରିକରମାନଙ୍କ ସହିତ ନିତ୍ୟ ବିହାର କରୁଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ କେବେ ବି ବିଚ୍ଛେଦ ହୁଏ ନାହିଁ। ତଥାପି ଯେଉଁ ଗୋପୀମାନେ ସେତେବେଳେ ଭ୍ରମବଶତଃ ବିରହ-ବେଦନା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଭଗବାନ ମୋରି ହାତରେ ଭାଗବତ ସନ୍ଦେଶ ପଠାଇଥିଲେ ॥ ୪୬ ॥ ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ସେହି ସନ୍ଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରି ଗୋପୀମାନେ ବିରହ ବେଦନାରୁ ଅବିଲମ୍ବେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ। ଭାଗବତର ଏହି ରହସ୍ୟ ତ ମୁଁ ବୁଝିପାରିଲି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତାର ଚମତ୍କାରିତା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ

ସ୍ୱର୍ବାସଂ ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟ କୃଷ୍ଣଂ ଚ ବ୍ରହ୍ମାଦ୍ୟେଷୁ ଗତେଷୁ ମେ ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ କୃଷ୍ଣସ୍ତଦ୍ରହସ୍ୟଂ ସ୍ୱୟଂ ଦଦୌ ॥ ୪୮

ପୁରତୋଽଶ୍ୱତ୍ଥମୂଳସ୍ୟ ଚକାର ମୟି ତଦ୍ ଦୃଢମ୍ ।
ତେନାତ୍ର ବ୍ରଜବଲ୍ଲୀଷୁ ବସାମି ବଦରୀଂ ଗତଃ ॥ ୪୯

ତସ୍ମାନ୍ନାରଦକୁଣ୍ଡେଽତ୍ର ତିଷ୍ଠାମି ସ୍ୱେଚ୍ଛୟା ସଦା ।
କୃଷ୍ଣପ୍ରକାଶୋ ଭକ୍ତାନାଂ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାଦ୍ ଭବେତ୍ ॥ ୫୦

ତଦେଷାମପି କାର୍ଯ୍ୟାର୍ଥଂ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ତ୍ୱହମ୍ ।
ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟାମି ସହାୟୋଽତ୍ର ତ୍ୱୟୈବାନୁଷ୍ଠିତୋ ଭବେତ୍ ॥ ୫୧

ସୂତ ଉବାଚ

ବିଷ୍ଣୁରାତସ୍ତୁ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତଦୁଦ୍ଧବଂ ପ୍ରଣତୋଽବ୍ରବୀତ୍ ।

ପରୀକ୍ଷିଦୁବାଚ

ହରିଦାସ ତ୍ୱୟା କାର୍ଯ୍ୟଂ ଶ୍ରୀଭାଗବତକୀର୍ତ୍ତନମ୍ ॥ ୫୨

ଆଜ୍ଞାପ୍ୟୋଽହଂ ଯଥା କାର୍ଯ୍ୟଃ ସହାୟୋଽତ୍ର ମୟା ତଥା ।

ସୂତ ଉବାଚ

ଶ୍ରୁତ୍ୱୈତଦୁଦ୍ଧବୋ ବାକ୍ୟମୁବାଚ ପ୍ରୀତମାନସଃ ॥ ୫୩

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେନ ପରିତ୍ୟକ୍ତେ ଭୂତଲେ ବଳବାନ୍ କଳିଃ ।
କରିଷ୍ୟତି ପରଂ ବିଘ୍ନଂ ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟେ ସମୁପସ୍ଥିତେ ॥ ୫୪

ତସ୍ମାଦ୍ ଦିଗ୍‌ବିଜୟଂ ଯାହି କଳିନିଗ୍ରହମାଚର ।
ଅହଂ ତୁ ମାସମାତ୍ରେଣ ବୈଷ୍ଣବୀଂ ରୀତିମାସ୍ଥିତଃ ॥ ୫୫

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗତାସ୍ୱାଦଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତ୍ୟ ତ୍ୱତ୍ସହାୟତଃ ।
ଏତାନ୍ ସମ୍ପ୍ରାପୟିଷ୍ୟାମି ନିତ୍ୟଧାମ୍ନି ମଧୁଦ୍ୱିଷଃ ॥ ୫୬

ଦେଖିଲି ॥ ୪୭ ॥ ଏହି ଘଟଣାର ବହୁ କାଳ ପରେ ଯେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବତା ଆସି, ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ୱଧାମକୁ ବାହୁଡ଼ିଯିବା ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିସାରି ଫେରିଗଲେ, ସେତେବେଳେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ମୋତେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତବିଷୟକ ସେହି ରହସ୍ୟ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ଏବଂ ମୋର ବୁଦ୍ଧିରେ ତାହା ଦୃଢ଼ଭାବରେ ରୋପଣ କରିଦେଲେ । ତାହାରି ପ୍ରଭାବରେ ମୁଁ ବଦରିକାଶ୍ରମରେ ରହି ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ବ୍ରଜର ଲତାଗୁଳ୍ମରେ ନିବାସ କରୁଛି ॥ ୪୮,୪୯ ॥ ତାହାରି ବଳରେ ଏଠାରେ ନାରଦକୁଣ୍ଡ ପାଖରେ ମୁଁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାନୁସାରେ ନିବାସ କରୁଛି । ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ସେବନ କଲେ ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣତତ୍ତ୍ୱର ଜ୍ୟୋତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ॥ ୫୦ ॥ ତେଣୁ ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ସକଳ ଭକ୍ତଜନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତପାଠ କରିବି; କିନ୍ତୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ତୁମେ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୫୧ ॥

ସୂତ କହିଗ୍ଲିଲେ—ଏହା ଶୁଣି ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି କହିଲେ—

ପରୀକ୍ଷିତ କହିଲେ—ହେ ହରିଦାସ ଉଦ୍ଧବ ! ଆପଣ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ କଥା କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତୁ ॥ ୫୨ ॥ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଁ କି ପ୍ରକାର ସହାୟତା କରିବି, ତାହା ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ ।

ସୂତ କହିଲେ—ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ଏଭଳି କଥା ଶୁଣି ଉଦ୍ଧବ ମନେ ମନେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ସେ କହିଲେ—॥ ୫୩ ॥

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁ ଦିନୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହି ଧରାଧାମ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେଣି, ସେହି ଦିନୁ ଏଠାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବାନ୍ କଳିଯୁଗର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲାଣି । ଏଠାରେ ଏହି ଶୁଭ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବାକ୍ଷଣି ବଳବାନ୍ କଳିଯୁଗ ନିଶ୍ଚୟ ଏଥିରେ ବିରାଟ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇଦେବ ॥ ୫୪ ॥ ତେଣୁ ତୁମେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ନିମନ୍ତେ ବାହାରି କଳିଯୁଗକୁ ନିଜ ଆୟତ୍ତାଧୀନ କର । ତୁମର ଏହି ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଲେ ମୁଁ ବୈଷ୍ଣବୀ ରୀତିରେ ଏକମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତକଥାର ରସାସ୍ୱାଦନ କରାଇବି ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବତ୍‌କଥାର ରସ ପ୍ରସାର କରି ଏଠାକାର ସମସ୍ତ ଶ୍ରୋତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଭଗବାନ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ଗୋଲୋକଧାମରେ ପହଞ୍ଚାଇଦେବି ॥ ୫୫,୫୬ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଶ୍ରୁତ୍ୱୈବଂ ତଦ୍ୱଚଗ୍ରେ ରାଜା ମୁଦିତଶ୍ଚିନ୍ତୟାଽଽତୁରଃ ।
ତଦା ବିଜ୍ଞାପୟାମାସ ସ୍ୱାଭିପ୍ରାୟଂ ତମୁଦ୍ଧବମ୍ ॥ ୫୭

ପରୀକ୍ଷିଦୁବାଚ

କଳିଂ ତୁ ନିଗ୍ରହୀଷ୍ୟାମି ତାତ ତେ ବଚସି ସ୍ଥିତଃ ।
ଶ୍ରୀଭାଗବତସମ୍ପ୍ରାପ୍ତିଃ କଥଂ ମମ ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୫୮

ଅହଂ ତୁ ସମନୁଗ୍ରାହ୍ୟସ୍ତବ ପାଦତଳେ ଶ୍ରିତଃ ।

ସୂତ ଉବାଚ

ଶ୍ରୁତ୍ୱୈତଦ୍ ବଚନଂ ଭୂୟୋଽପ୍ୟୁଦ୍ଧବସ୍ତମୁବାଚ ହ ॥ ୫୯

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ରାଜଂଶ୍ଚିନ୍ତା ତୁ ତେ କାପି ନୈବ କାର୍ଯ୍ୟା କଥଞ୍ଚନ ।
ତବୈବ ଭଗବଚ୍ଛାସ୍ତ୍ରେ ଯତୋ ମୁଖ୍ୟାଧିକାରିତା ॥ ୬୦

ଏତାବତ୍କାଳପର୍ଯ୍ୟନ୍ତଂ ପ୍ରାୟୋ ଭାଗବତଶ୍ରୁତେଃ ।
ବାର୍ତ୍ତାମପି ନ ଜାନନ୍ତି ମନୁଷ୍ୟାଃ କର୍ମତତ୍ପରାଃ ॥ ୬୧

ତ୍ୱତ୍ପ୍ରସାଦେନ ବହବୋ ମନୁଷ୍ୟା ଭାରତାଜିରେ ।
ଶ୍ରୀମଭାଗବତପ୍ରାପ୍ତୌ ସୁଖଂ ପ୍ରାପ୍ସ୍ୟନ୍ତି ଶାଶ୍ୱତମ୍ ॥ ୬୨

ନନ୍ଦନନ୍ଦନରୂପସ୍ତୁ ଶ୍ରୀଶୁକୋ ଭଗବାନୃଷିଃ ।
ଶ୍ରୀମଭାଗବତଂ ତୁଭ୍ୟଂ ଶ୍ରାବୟିଷ୍ୟତ୍ୟସଂଶୟମ୍ ॥ ୬୩

ତେନ ପ୍ରାପ୍ସ୍ୟସି ରାଜଂସ୍ତ୍ୱଂ ନିତ୍ୟଂ ଧାମ ବ୍ରଜେଶିତୁଃ ।
ଶ୍ରୀଭାଗବତସଞ୍ଚାରସ୍ତତୋ ଭୁବି ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୬୪

ତସ୍ମାତ୍ତ୍ୱଂ ଗଚ୍ଛ ରାଜେନ୍ଦ୍ର କଳିନିଗ୍ରହମାଚର ।

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତସ୍ତଂ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ଗତୋ ରାଜା ଦିଶାଂ ଜୟେ ॥ ୬୫

ବଜ୍ରସ୍ତୁ ନିଜରାଜ୍ୟେଶଂ ପ୍ରତିବାହୁଂ ବିଧାୟ ଚ ।
ତତ୍ରୈବ ମାତୃଭିଃ ସାକଂ ତସ୍ଥୌ ଭାଗବତାଶୟା ॥ ୬୬

ଅଥ ବୃନ୍ଦାବନେ ମାସଂ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନସମୀପତଃ ।
ଶ୍ରୀମଭାଗବତାସ୍ୱାଦସ୍ତୂଦ୍ଧବେନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତଃ ॥ ୬୭

ସୂତ ମୁନି କହିଲେ—ଉଦ୍ଧବଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ କଳିଯୁଗକୁ ଦମନ କରିବା ବିଚାରରେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ତା'ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ଭାଗବତକଥା ଶ୍ରବଣରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଜାଣି ଚିନ୍ତାକୁଳ ମଧ୍ୟ ହୋଇଗଲେ। ତେଣୁ ସେ ନିଜର ଅଭିପ୍ରାୟ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୫୭ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ କହିଲେ—ହେ ତାତ ! ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ତତ୍ପର ହୋଇ ମୁଁ କଳିଯୁଗକୁ ଅବଶ୍ୟ ଆୟତ୍ତାଧୀନ କରିବି; କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ଶୁଣିବାକୁ କିପରି ମିଳିବ ? ॥ ୫୮ ॥ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ଆସିଛି; ତେଣୁ ଆପଣ ମୋତେ ମଧ୍ୟ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ।

ସୂତ କହିଲେ—ତାଙ୍କର ଏହି ବିନତି ଶୁଣି ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—॥ ୫୯ ॥

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ତୁମେ କୌଣସି କଥା ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତା କରିବା ଅନାବଶ୍ୟକ; କାରଣ ତୁମେ ହିଁ ହେଉଛ ଏହି ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରଧାନ ଅଧିକାରୀ ॥ ୬୦ ॥ ସାଂସାରିକ ଲୋକେ ନାନାପ୍ରକାର କର୍ମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହନ୍ତି; ସେମାନେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାଗବତଶ୍ରବଣ ବିଷୟ ପ୍ରାୟ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୬୧ ॥ ତୁମରି କୃପାରୁ ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ରହୁଥିବା ଅଧିକାଂଶ ଲୋକେ ଶ୍ରୀମଭାଗବତ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ପାଇ ଶାଶ୍ୱତ ସୁଖ ଲାଭ କରିବେ ॥ ୬୨ ॥ ମହର୍ଷି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ। ସେ ହିଁ ଯେ ତୁମକୁ ଶ୍ରୀମଭାଗବତ କଥା ଶୁଣାଇବେ, ସେଥିରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ॥ ୬୩ ॥ ରାଜନ୍ ! ତାହା ଶ୍ରବଣ କରି ତୁମେ ବ୍ରଜେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିତ୍ୟଧାମ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ। ତା'ପରେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଶ୍ରୀମଭାଗବତକଥା ପ୍ରଚାରିତ ହେବ ॥ ୬୪ ॥ ତେଣୁ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମେ ଯାଅ ଏବଂ କଳିଯୁଗକୁ ଜୟ କରି ନିଜର ଆୟତ୍ତାଧୀନ କର।

ସୂତ ମୁନି କହିଚାଲିଲେ—ଉଦ୍ଧବ ଏପରି କହିବାରୁ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ତାଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ନିମନ୍ତେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୬୫ ॥ ଏପଟେ ରାଜା ବଜ୍ରନାଭ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ପୁତ୍ର ପ୍ରତିବାହୁଙ୍କୁ ନିଜ ରାଜଧାନୀ ମଥୁରାର ରାଜା କରିଦେଲେ ଏବଂ ଯେଉଁଠାରେ ଉଦ୍ଧବ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିଲେ, ମାଆମାନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନେଇ ଶ୍ରୀମଭାଗବତ ଶୁଣିବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ରହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୬୬ ॥ ତା'ପରେ ଉଦ୍ଧବ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତ ନିକଟରେ ଏକମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରୀମଭାଗବତକଥାର ରସଧାରା ବୁହାଇଲେ ॥ ୬୭ ॥

ତସ୍ମିନ୍ନାସ୍ୱାଦ୍ୟମାନେ ତୁ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦରୂପିଣୀ ।
ପ୍ରଚକାଶେ ହରେର୍ଲୀଳା ସର୍ବତଃ କୃଷ୍ଣ ଏବ ଚ ॥ ୬୮

ସେହି ରସ ଆସ୍ୱାଦନ କରିବା ସମୟରେ ପ୍ରେମୀ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସବୁଆଡ଼େ ଭଗବାନଙ୍କର ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦମୟୀ ଲୀଳା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସର୍ବତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୬୮ ॥

ଆତ୍ମାନଂ ଚ ତଦନ୍ତଃସ୍ଥଂ ସର୍ବେଽପି ଦଦୃଶୁସ୍ତଦା ।
ବଜ୍ରସ୍ତୁ ଦକ୍ଷିଣେ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା କୃଷ୍ଣପାଦସରୋରୁହେ ॥ ୬୯

ସ୍ୱାତ୍ମାନଂ କୃଷ୍ଣବୈଧୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ମୁକ୍ତସ୍ତଭୁବ୍ୟଶୋଭତ ।
ତାଶ୍ଚ ତନ୍ମାତରଃ କୃଷ୍ଣେ ରାସରାତ୍ରିପ୍ରକାଶିନି ॥ ୭୦

ଚନ୍ଦ୍ରେ କଳାପ୍ରଭାରୂପମାତ୍ମାନଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବିସ୍ମିତାଃ ।
ସ୍ୱପ୍ରେଷ୍ଠବିରହବ୍ୟାଧିବିମୁକ୍ତାଃ ସ୍ୱପଦଂ ଯୟୁଃ ॥ ୭୧

ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୋତାମାନେ ନିଜକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ଥିବା ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ବଜ୍ରନାଭ ଦେଖିଲେ, ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଡାହାଣ ଚରଣକମଳରେ ରହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦଶୋକରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସେଠାରେ ସୁଶୋଭିତ ହେଲେ । ବଜ୍ରନାଭଙ୍କର ରୋହିଣୀ ଆଦି ମାତାମାନେ ମଧ୍ୟ ରାସରଜନୀରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରୂପୀ ଚନ୍ଦ୍ରମାର ବିଗ୍ରହରେ ନିଜ ନିଜକୁ କଳା ଓ ପ୍ରଭାରୂପରେ ରହିଥିବା ଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତା ହେଲେ ତଥା ନିଜ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦବେଦନାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ ତାଙ୍କର ପରମଧାମରେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲେ ॥ ୬୯-୭୧ ॥

ଯେଽନ୍ୟେ ଚ ତତ୍ର ତେ ସର୍ବେ ନିତ୍ୟଲୀଲାନ୍ତରଂ ଗତାଃ ।
ବ୍ୟାବହାରିକଲୋକେଭ୍ୟଃ ସଦ୍ୟୋଽଦର୍ଶନମାଗତାଃ ॥ ୭୨

ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଯେଉଁ ଶ୍ରୋତାଗଣ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ଅନ୍ତରଙ୍ଗଲୀଳାରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ଏହି ସ୍ଥୂଳ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜଗତରୁ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୭୨ ॥

ଗୋବର୍ଦ୍ଧନନିକୁଞ୍ଜେଷୁ ଗୋଷୁ ବୃନ୍ଦାବନାଦିଷୁ ।
ନିତ୍ୟଂ କୃଷ୍ଣେନ ମୋଦନ୍ତେ ଦୃଶ୍ୟନ୍ତେ ପ୍ରେମତତ୍ପରୈଃ ॥ ୭୩

ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତର କୁଞ୍ଜ ଓ ଲତାଗହଳରେ, ବୃନ୍ଦାବନ ଓ କାମ୍ୟବନ ଆଦି ବନରେ, ତଥା ସେଠାକାର ଦିବ୍ୟ ଗାଈଗୋରୁଙ୍କ ଗୋଠରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ବିଚରଣ କରି ଅନନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଯେଉଁ ଭାବୁକ ଭକ୍ତମାନେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମରେ ମଗ୍ନ ହୋଇରହିଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ମିଳିଥାଏ ॥ ୭୩ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଯ ଏତାଂ ଭଗବତ୍ପ୍ରାପ୍ତିଂ ଶୃଣୁୟାଚ୍ଚାପି କୀର୍ତୟେତ୍ ।
ତସ୍ୟ ବୈ ଭଗବତ୍ପ୍ରାପ୍ତିର୍ଦୁଃଖହାନିଶ୍ଚ ଜାୟତେ ॥ ୭୪

ସୂତ ମୁନି କହିଗଲିଲେ—ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଭଗବତ୍ପ୍ରାପ୍ତି ବିଷୟକ କଥା ଶୁଣିବେ ଓ କହିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ମିଳିଯିବେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯିବ ॥ ୭୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀସ୍କାନ୍ଦେ ମହାପୁରାଣ ଏକାଶୀତିସାହସ୍ର୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱିତୀୟେ ବୈଷ୍ଣବଖଣ୍ଡେ ପରୀକ୍ଷିଦୁଦ୍ଧବସଂବାଦେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟେ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

\+\+\+

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ସ୍ୱରୂପ, ପ୍ରମାଣ, ଶ୍ରୋତା-ବକ୍ତାଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ, ଶ୍ରବଣବିଧି ଓ ମାହାତ୍ମ୍ୟ

ଋଷୟ ଊଚୁଃ

ସାଧୁ ସୂତ ଚିରଂ ଜୀବ ଚିରମେବଂ ପ୍ରଶାଧି ନଃ ।
ଶ୍ରୀଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟମପୂର୍ବଂ ତ୍ୱନ୍ମୁଖାଚ୍ଛ୍ରୁତମ୍ ॥ ୧

ଶୌନକାଦି ଋଷିମାନେ କହିଲେ—ହେ ସୂତ ମହାଭାଗ ! ଆପଣ ଆମମାନଙ୍କୁ ଅତି ସୁନ୍ଦର କଥା ଶୁଣାଇଲେ । ଆପଣ ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୁଅନ୍ତୁ; ଚିରଞ୍ଜୀବୀ ହୁଅନ୍ତୁ ଏବଂ ଆମକୁ ଚିରକାଳ ଏହିପରି ଉପଦେଶ ଦେଉଥାନ୍ତୁ । ଆଜି ଆମେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର

ତତ୍‌ସ୍ୱରୂପଂ ପ୍ରମାଣଂ ଚ ବିଧିଂ ଚ ଶ୍ରବଣେ ବଦ ।
ତଦ୍‌ବକ୍ତୁର୍ଲକ୍ଷଣଂ ସୂତ ଶ୍ରୋତୁଶ୍ଚାପି ବଦାଧୁନା ॥ ୨

ସୂତ ଉବାଚ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତସ୍ୟାଥ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତଃ ସଦା ।
ସ୍ୱରୂପମେକମେବାସ୍ତି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୩

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାସକ୍ତଭକ୍ତାନାଂ ତନ୍ମାଧୁର୍ଯ୍ୟପ୍ରକାଶକମ୍ ।
ସମୁଜ୍ଜୃମ୍ଭତି ଯଦ୍‌ବାକ୍ୟଂ ବିଦ୍ଧି ଭାଗବତଂ ହି ତତ୍ ॥ ୪

ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନଭକ୍ତ୍ୟଙ୍ଗଚତୁଷ୍ଟୟପରଂ ବଚଃ ।
ମାୟାମର୍ଦନଦକ୍ଷଂ ଚ ବିଦ୍ଧି ଭାଗବତଂ ଚ ତତ୍ ॥ ୫

ପ୍ରମାଣଂ ତସ୍ୟ କୋ ବେଦ ହ୍ୟନନ୍ତସ୍ୟାକ୍ଷରାତ୍ମନଃ ।
ବ୍ରହ୍ମଣେ ହରିଣା ତଦ୍ଦିକ୍ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକ୍ୟା ପ୍ରଦର୍ଶିତା ॥ ୬

ତଦାନନ୍ତ୍ୟାବଗାହେନ ସ୍ୱେପ୍ସିତାବହନକ୍ଷମାଃ ।
ତ ଏବ ସନ୍ତି ଭୋ ବିପ୍ରା ବ୍ରହ୍ମବିଷ୍ଣୁଶିବାଦୟଃ ॥ ୭

ମିତବୁଦ୍ଧ୍ୟାଦିବୃତ୍ତୀନାଂ ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ ହିତାୟ ଚ ।
ପରୀକ୍ଷିଚ୍ଛୁକସଂବାଦୋ ଯୋଽସୌ ବ୍ୟାସେନ କୀର୍ତିତଃ ॥ ୮

ଗ୍ରନ୍ଥୋଽଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ରୋ ଯୋଽସୌ ଭାଗବତାଭିଧଃ ।
କଳିଗ୍ରାହଗୃହୀତାନାଂ ସ ଏବ ପରମାଶ୍ରୟଃ ॥ ୯

ଶ୍ରୋତାରୋଽଥ ନିରୂପ୍ୟନ୍ତେ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ବିଷ୍ଣୁକଥାଶ୍ରୟାଃ ।
ପ୍ରବରା ଅବରାଶ୍ଚେତି ଶ୍ରୋତାରୋ ଦ୍ୱିବିଧା ମତାଃ ॥ ୧୦

ପ୍ରବରାଶ୍ଚାତକୋ ହଂସଃ ଶୁକୋ ମୀନାଦୟସ୍ତଥା ।
ଅବରା ବୃକଭୂରୁଣ୍ଡବୃଷୋଷ୍ଟ୍ରାଦ୍ୟାଃ ପ୍ରକୀର୍ତିତାଃ ॥ ୧୧

ଅପୂର୍ବ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଶୁଣିଲୁ ॥ ୧ ॥ ହେ ସୂତ ! ଏଥର ଆମକୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ସ୍ୱରୂପ କ'ଣ, ତାହାର ପ୍ରମାଣ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ଳୋକସଂଖ୍ୟା କେତେ ଏବଂ ତାହା କେଉଁ ବିଧିରେ ଶ୍ରବଣ କରିବା ଉଚିତ, ତାହା ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ । ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ବକ୍ତା ଓ ଶ୍ରୋତାଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ କ'ଣ ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ କିପରି ହୋଇଥିବା ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା ମଧ୍ୟ କହନ୍ତୁ ॥ ୨ ॥

ସୂତ ମୁନି କହିଲେ—ହେ ଋଷିଗଣ ! ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ସ୍ୱରୂପ ଓ ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ସର୍ବଦା ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ଏବଂ ସେହି ସ୍ୱରୂପଟି ହେଉଛି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦମୟ ॥ ୩ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଯାହାଙ୍କର ପ୍ରୀତି ଲାଗିଯାଇଛି, ସେହି ଭାବୁକ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ହୃଦୟରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଭାବକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିବା ତଥା ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟରସକୁ ଆସ୍ୱାଦନ କରାଉଥିବା ଯେଉଁ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ବଚନ ବାହାରେ, ତାହା ହିଁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ବୋଲି ଜାଣ ॥ ୪ ॥ ଯେଉଁ ବାକ୍ୟ ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି ଏବଂ ସେସବୁର ଅଙ୍ଗଭୂତ ସାଧନଚତୁଷ୍ଟୟକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରେ ଓ ଯାହା ମାୟାକୁ ମର୍ଦନ କରିବାରେ ସମର୍ଥ, ତାହାକୁ ବି ତୁମେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ବୋଲି ଜାଣ ॥ ୫ ॥ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ହେଉଛି ଅନନ୍ତ, ଅକ୍ଷର ସ୍ୱରୂପ; ତାହାର ନିୟତ ପ୍ରମାଣ ଭଲା କିଏ ଜାଣିପାରିବ ! ପୂର୍ବକାଳରେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଚାରିଗୋଟି ଶ୍ଳୋକରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନମାତ୍ର କରାଇଥିଲେ ॥ ୬ ॥ ହେ ବିପ୍ରଗଣ ! ଏହି ଭାଗବତର ଅପାର ଗଭୀରତାରେ ବୁଡ଼ି ଏଥିରୁ ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବାକୁ କେବଳ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଶିବ ଆଦି ହିଁ ସମର୍ଥ; ଅନ୍ୟମାନେ ସମର୍ଥ ନୁହନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଆଦି ବୃତ୍ତି ତ ପରିମିତ (ସୀମିତ), ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ହିତସାଧନ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ପରୀକ୍ଷିତ ଓ ଶୁକଦେବଙ୍କ ସଂବାଦ ରୂପରେ ଶ୍ରୀବ୍ୟାସଦେବ ଯାହା ଗାନ କରିଛନ୍ତି, ତାହାରି ନାମ ହିଁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ । ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଶ୍ଳୋକ ସଂଖ୍ୟା ଅଠର ହଜାର । ଏହି ଭବସାଗରରେ ଯେଉଁ ପ୍ରାଣୀମାନେ କଳିରୂପୀ କୁମ୍ଭୀରର କବଳରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତପାଠ ହିଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ସହାୟ ॥ ୮,୯ ॥

ଏଥର ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଥାର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିବା ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି । ଶ୍ରୋତା ଦୁଇପ୍ରକାର, ଯଥା—ପ୍ରବର (ଉତ୍ତମ) ଓ ଅବର (ଅଧମ) ॥ ୧୦ ॥ ପ୍ରବର ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର 'ଚାତକ', 'ହଂସ', 'ଶୁକ', 'ମୀନ' ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀ ରହିଛି । ଅବରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ 'ବୃକ', 'ଭୂରୁଣ୍ଡ', 'ବୃଷ' ଓ 'ଉଷ୍ଟ୍ର' ଆଦି ଅନେକ ଶ୍ରେଣୀରେ

ଅଖିଳୋପେକ୍ଷୟା ଯସ୍ତୁ କୃଷ୍ଣଶାସ୍ତ୍ରଶ୍ରୁତୌ ବ୍ରତୀ ।
ସ ଗୃତକୋ ଯଥାମ୍ଭୋଦମୁକ୍ତେ ପାଥସି ଗୃତକଃ ॥ ୧୨

ହଂସଃ ସ୍ୟାତ୍ ସାରମାଦତ୍ତେ ଯଃ ଶ୍ରୋତା ବିବିଧାଚ୍ଛ୍ରୁତାତ୍ ।
ଦୁଗ୍ଧେନୈକ୍ୟଂ ଗତାତ୍ତୋୟାଦ୍ ଯଥା ହଂସୋଽମଳଂ ପୟଃ ॥ ୧୩

ଶୁକଃ ସୁଷ୍ଠୁ ମିତଂ ବକ୍ତି ବ୍ୟାସଂ ଶ୍ରୋତୃଂଶ୍ଚ ହର୍ଷୟନ୍ ।
ସୁପାଠିତଃ ଶୁକୋ ଯଦ୍‌ବଚ୍ଛିକ୍ଷକଂ ପାର୍ଶ୍ୱଗାନପି ॥ ୧୪

ଶବ୍ଦଂ ନାନିମିଷୋ ଜାତୁ କରୋତ୍ୟାସ୍ୱାଦୟନ୍ ରସମ୍ ।
ଶ୍ରୋତା ସ୍ନିଗ୍ଧୋ ଭବେନ୍ମୀନୋ ମୀନଃ କ୍ଷୀରନିଧୌ ଯଥା ॥ ୧୫

ଯସ୍ତୁଦନ୍ ରସିକାଞ୍ଛ୍ରୋତୃନ୍ ବିରୌତ୍ୟଜ୍ଞୋ ବୃକୋ ହି ସଃ ।
ବେଣୁସ୍ୱନରସାସକ୍ତାନ୍ ବୃକୋଽରଣ୍ୟେ ମୃଗାନ୍ ଯଥା ॥ ୧୬

ଭୂରୁଣ୍ଡଃ ଶିକ୍ଷୟେଦନ୍ୟାଞ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ନ ସ୍ୱୟମାଚରେତ୍ ।
ଯଥା ହିମବତଃ ଶୃଙ୍ଗେ ଭୂରୁଣ୍ଡାଖ୍ୟୋ ବିହଙ୍ଗମଃ ॥ ୧୭

ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ ॥ ୧୧ ॥ ଗୃତକ ଯେପରି ମେଘରୁ ବରଷୁଥିବା ଜଳରେ ହିଁ ସ୍ପୃହା ରଖିଥାଏ, ଅନ୍ୟ ଜଳକୁ ଆଦୌ ଛୁଏଁ ନାହିଁ, ଯେଉଁ ଶ୍ରୋତା ସେହିପରି ସବୁ କିଛି ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରବଣ କରିବାର ବ୍ରତ ଧରିଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ 'ଗୃତକ' ଶ୍ରୋତା ବୋଲାଯାଏ ॥ ୧୨ ॥ ହଂସ ଯେପରି କ୍ଷୀର ସହିତ ନୀର ମିଶିଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରୁ କେବଳ କ୍ଷୀର ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରି ନୀରକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥାଏ, ଯେଉଁ ଶ୍ରୋତା ଅନେକ ଶାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରବଣ କରି ମଧ୍ୟ ସେଥିରୁ କେବଳ କୃଷ୍ଣରସରୂପ ସାରଭାଗ ଗ୍ରହଣ କରି ଅନ୍ୟ ବିଷୟ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ 'ହଂସ' ଶ୍ରେଣୀର ଶ୍ରୋତା ବୋଲାଯାଏ ॥ ୧୩ ॥ ଭଲଭାବରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିବା ଶୁଆ ଯେପରି ତା'ର ମଧୁର ବାଣୀରେ ତାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ତଥା ପାଖକୁ ଆସୁଥିବା ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦେଇଥାଏ, ଯେଉଁ ଶ୍ରୋତା ସେହିପରି କଥାବାଚକ ବ୍ୟାସଙ୍କ ମୁଖରୁ ଉପଦେଶ ଶୁଣି ତାହାକୁ ସୁନ୍ଦର ଓ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବାଣୀରେ ପୁନର୍ବାର ଶୁଣାଇଦେଇ ବ୍ୟାସ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ କରିଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ 'ଶୁକ' ଶ୍ରୋତା କୁହାଯାଏ ॥ ୧୪ ॥ କ୍ଷୀରସାଗରର ମାଛ ଯେପରି ମୌନ ହୋଇ ଅପଲକ ନୟନରେ ଚାହିଁ ରହି କ୍ଷୀର ପାନ କରିଚାଲିଥାଏ, ଯେଉଁ ଶ୍ରୋତା କଥା ଶୁଣିବା ସମୟରେ ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ବ୍ୟାସଙ୍କ ମୁଖକୁ ଚାହିଁ ରହି ନିଜ ମୁଖରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର କଥା ପଦେ ବି ପ୍ରକାଶ ନ କରି ନିରନ୍ତର କଥାରସ ପାନ କରୁଥାନ୍ତି, ସେଭଳି ପ୍ରେମୀ ଶ୍ରୋତାଙ୍କୁ 'ମୀନ' ଶ୍ରୋତା କୁହାଯାଏ ॥ ୧୫ ॥ (ଏଥର ଅବର ଅର୍ଥାତ୍ ଅଧମ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀ ବିଷୟରେ ଶୁଣ ।) ହେଟାବାଘକୁ 'ବୃକ' କୁହାଯାଏ । ମଧୁର ବେଣୁସ୍ୱନ ଶୁଣି ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ବନବାସୀ ମୃଗକୁ ହେଟା ଯେପରି ଭୟାନକ ଗର୍ଜନ କରି ଡରାଏ, ରସିକ ଶ୍ରୋତାମାନେ କଥାଶ୍ରବଣରେ ମଜ୍ଜି ରହିଥିବାବେଳେ ଯେଉଁ ମୂର୍ଖ ଶ୍ରୋତା କଥା ମଝିରେ ସେହିପରି ଭୀଷଣ ଗର୍ଜନ କରି ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ କରିବା ସହିତ କଥାରେ ବ୍ୟାଘାତ ସୃଷ୍ଟି କରେ, ତାକୁ 'ବୃକ' ଶ୍ରୋତା ବୋଲାଯାଏ ॥ ୧୬ ॥ ହିମାଳୟ ଶିଖରାଞ୍ଚଳରେ ଭୂରୁଣ୍ଡ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଜାତିର ପକ୍ଷୀ ବାସ କରେ । ଅନ୍ୟର ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ କଥା ଶୁଣି ଭୂରୁଣ୍ଡ ତାହାର ଅନୁରୂପ ରାବ କରେ; କିନ୍ତୁ ସେଥିରୁ ସେ ନିଜେ କିଛି ଶିଖେ ନାହିଁ, କି ଲାଭ ଉଠାଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଯେଉଁ ଶ୍ରୋତା ବ୍ୟାସଙ୍କର ଉପଦେଶ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ଅନ୍ୟ ଆଗରେ କହିହୁଏ ସିନା, ନିଜେ ସେଥିରୁ କିଛି ଶିଖେ ନାହିଁ, କି ଉପଦେଶକୁ ନିଜ ଆଚରଣରେ ଆଣେ ନାହିଁ,

ସର୍ବଂ ଶ୍ରୁତମୁପାଦତ୍ତେ ସାରାସାରାନ୍ଧଧୀର୍ବୃଷଃ ।
ସ୍ୱାଦୁଦ୍ରାକ୍ଷାଂ ଖଲିଂ ଚାପି ନିର୍ବିଶେଷଂ ଯଥା ବୃଷଃ ॥ ୧୮

ସ ଉଷ୍ଟ୍ରୋ ମଧୁରଂ ମୁଞ୍ଚନ୍ ବିପରୀତେ ରମେତ ଯଃ ।
ଯଥା ନିମ୍ବଂ ଚରତ୍ୟୁଷ୍ଟ୍ରୋ ହିତ୍ୱାମ୍ରମପି ତଦ୍‌ଯୁତମ୍ ॥ ୧୯

ଅନ୍ୟେଽପି ବହବୋ ଭେଦା ଦ୍ୱୟୋର୍ଭୃଙ୍ଗଖରାଦୟଃ ।
ବିଜ୍ଞେୟାସ୍ତତ୍ତଦାଚାରୈସ୍ତତ୍ତତ୍ପ୍ରକୃତିସମ୍ଭବୈଃ ॥ ୨୦

ଯଃ ସ୍ଥିତ୍ୱାଭିମୁଖଂ ପ୍ରଣମ୍ୟ ବିଧିବତ୍
ତ୍ୟକ୍ତାନ୍ୟବାଦୋ ହରେ-
ର୍ଲୀଲାଃ ଶ୍ରୋତୁମଭୀପ୍ସତେଽତିନିପୁଣୋ
ନମ୍ରୋଽଥ କ୍ଳୃପ୍ତାଞ୍ଜଳିଃ ।
ଶିଷ୍ୟୋ ବିଶ୍ୱସିତୋଽନୁଚିନ୍ତନପରଃ
ପ୍ରଶ୍ନେଽନୁରକ୍ତଃ ଶୁଚି-
ର୍ନିତ୍ୟଂ କୃଷ୍ଣଜନପ୍ରିୟୋ ନିଗଦିତଃ
ଶ୍ରୋତା ସ ବୈ ବକ୍ତୃଭିଃ ॥ ୨୧

ଭଗବନ୍ମତିରନପେକ୍ଷଃ ସୁହୃଦୋ ଦୀନେଷୁ ସାନୁକମ୍ପୋ ଯଃ ।
ବହୁଧା ବୋଧନଚତୁରୋ ବକ୍ତା ସମ୍ମାନିତୋ ମୁନିଭିଃ ॥ ୨୨

ଅଥ ଭାରତଭୂସ୍ଥାନେ ଶ୍ରୀଭାଗବତସେବନେ ।
ବିଧିଂ ଶୃଣୁତ ଭୋ ବିପ୍ରା ଯେନ ସ୍ୟାତ୍ ସୁଖସନ୍ତତିଃ ॥ ୨୩

ତାକୁ 'ଭୃଙ୍ଗ' ଶ୍ରୋତା କହନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ଷଣ୍ଢ ବା ବଳଦକୁ ବୃଷ ବୋଲାଯାଏ । ଷଣ୍ଢକୁ ଅଙ୍ଗୁର ଢୋକି ଦେଲେ ସେ ତାକୁ ଯେପରି ଖାଇଯାଏ, ପିତା ପିଡ଼ିଆ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଏକା ପରି ଖାଇଯାଏ । ଯେଉଁ ଶ୍ରୋତା ସେହିପରି ସବୁପ୍ରକାର କଥା ଶୁଣେ, କିନ୍ତୁ ସେଥିରୁ ସାର କ'ଣ, ଅସାର କ'ଣ, କିଛି ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ—ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହାର ବୁଦ୍ଧି ଅନ୍ଧ, ଭଲମନ୍ଦ ବାଛିବାରେ ଅସମର୍ଥ, ସେଭଳି ଶ୍ରୋତାକୁ 'ବୃଷ' ଶ୍ରୋତା ବୋଲାଯାଏ ॥ ୧୮ ॥ ଓଟ ଯେପରି ମଧୁର ଆମ୍ବ ଖାଇବାରେ ମନ ନ ଦେଇ ପିତା ନିମପତ୍ର ଚୋବାଇବାରେ ଲାଗେ, ଯେଉଁ ଶ୍ରୋତା ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କର ମଧୁର ଲୀଳା ନ ଶୁଣି, ବିପରୀତ ପକ୍ଷେ କେବଳ ସାଂସାରିକ କଥାରେ ମନ ଦିଏ, ତାକୁ 'ଓଟ' ଶ୍ରୋତା ବୋଲାଯାଏ ॥ ୧୯ ॥ ପ୍ରବର ଓ ଅବର ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀ ବିଷୟରେ ଏଠାରେ କିଛି ସୂଚନା ଦିଆଗଲା; ଏସବୁ ଛଡ଼ା ଭ୍ରମର ଓ ଗଧ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଶ୍ରୋତା ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ଆଚାର-ବ୍ୟବହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ, ଏହି ପ୍ରକାର ଶ୍ରୋତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ହେବ ॥ ୨୦ ॥

ଯେଉଁ ଶ୍ରୋତା ବକ୍ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ବସନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟସବୁ ସାଂସାରିକ କଥା ଛାଡ଼ି କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାକଥା ଶୁଣିବାକୁ ହିଁ ଇଚ୍ଛା ରଖନ୍ତି, ଯେ ବିଷୟ ବୁଝିବାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୁଶଳ, ନମ୍ର, ହାତ ଯୋଡ଼ି ଶୁଣନ୍ତି, ଶିଷ୍ୟଭାବରେ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ତଥା ମନରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ରଖନ୍ତି; ତା'ଛଡ଼ା ଯାହା ଶୁଣନ୍ତି, ତାହା ଉପରେ ବିଚାର-ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି, ଯେଉଁ ବିଷୟ ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାହା ପଚାରି ବୁଝନ୍ତି ଓ ପବିତ୍ରଭାବରେ ରହନ୍ତି ତଥା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସଦା ପ୍ରେମ ରଖନ୍ତି, ସେହିପରି ଶ୍ରୋତାଙ୍କୁ ବକ୍ତାମାନେ ଉତ୍ତମ ଶ୍ରୋତା କହନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ଏଥର ବକ୍ତାଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ କହିବା । ଯାହାଙ୍କର ମନ ସର୍ବଦା ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲାଗିରହେ, ଯେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ମାଗନ୍ତି ନାହିଁ, କି ପାଇବାର ଆଶା ରଖନ୍ତି ନାହିଁ, ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସୁହୃଦ ଏବଂ ଦୀନଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟାବାନ ତଥା ଯେ ବିଭିନ୍ନ ଉଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ତତ୍ତ୍ୱବୋଧ କରାଇଦେବାରେ ଦକ୍ଷ, ସେଭଳି ବକ୍ତାଙ୍କୁ ମୁନିଜନ ମଧ୍ୟ ସମ୍ମାନ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥

ହେ ବିପ୍ରଗଣ ! ଭାରତଭୂମିରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ କଥା ସେବନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ବିଧି ରହିଛି, ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ତାହା କହୁଛି; ଆପଣମାନେ ଶୁଣନ୍ତୁ । ଏହି ବିଧି ପାଳନ କଲେ ଶ୍ରୋତାଙ୍କର ସୁଖପରମ୍ପରା ବିସ୍ତାର ହୁଏ ॥ ୨୩ ॥

ରାଜସଂ ସାତ୍ତ୍ୱିକଂ ଚାପି ତାମସଂ ନିର୍ଗୁଣଂ ତଥା ।
ଚତୁର୍ବିଧଂ ତୁ ବିଜ୍ଞେୟଂ ଶ୍ରୀଭାଗବତସେବନମ୍ ॥ ୨୪

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣ ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ, ତାମସ ଓ ନିର୍ଗୁଣ ଭେଦରେ ଚାରିପ୍ରକାର ବୋଲି ଜାଣିବା ଉଚିତ ॥ ୨୪ ॥

ସପ୍ତାହଂ ଯଜ୍ଞବଦ୍ ଯତ୍ତୁ ସଶ୍ରମଂ ସତ୍ୱରଂ ମୁଦା ।
ସେବିତଂ ରାଜସଂ ତତ୍ତୁ ବହୁପୂଜାଦିଶୋଭନମ୍ ॥ ୨୫

ଯଦି ଭାଗବତ କଥା ପାଇଁ ଯଜ୍ଞ ପରି ଆୟୋଜନ ହୋଇଥାଏ, ବିବିଧ ପୂଜାସାମଗ୍ରୀର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିବାରୁ ଯାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଭାସମ୍ପନ୍ନ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ ଏବଂ ବହୁ ପରିଶ୍ରମରେ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର କରି ଯାହା ସାତଦିନ ଭିତରେ ସମାପ୍ତ କରିଦିଆଯାଏ, ପ୍ରସନ୍ନତାପୂର୍ବକ କରାଯାଇଥିବା ସେଭଳି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ସେବନକୁ 'ରାଜସ' ସେବନ ବୋଲାଯାଏ ॥ ୨୫ ॥

ମାସେନ ଋତୁନା ବାପି ଶ୍ରବଣଂ ସ୍ୱାଦସଂଯୁତମ୍ ।
ସାତ୍ତ୍ୱିକଂ ଯଦନାୟାସଂ ସମସ୍ତାନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧନମ୍ ॥ ୨୬

ମାସେ ବା ଦୁଇମାସ ମଧ୍ୟରେ ଧୀରେ ଧୀରେ କଥାର ରସ ଆସ୍ୱାଦନ କରାଯାଉଥିବାରୁ ଯାହା ବିନାପରିଶ୍ରମରେ ଶ୍ରବଣ କରିହୁଏ, ସେଭଳି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ ସେବନକୁ 'ସାତ୍ତ୍ୱିକ' ସେବନ ବୋଲାଯାଏ ॥ ୨୬ ॥

ତାମସଂ ଯତ୍ତୁ ବର୍ଷେଣ ସାଲସଂ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଯୁତମ୍ ।
ବିସ୍ମୃତିସ୍ମୃତିସଂଯୁକ୍ତଂ ସେବନଂ ତଚ୍ଚ ସୌଖ୍ୟଦମ୍ ॥ ୨୭

ଯେଉଁ ଭାଗବତ ସେବନ ମଝି ମଝିରେ ଭୁଲ୍‌ରେ ଛାଡ଼ିଦିଆଯାଏ ଏବଂ ମନେ ପଡ଼ିଗଲେ ପୁଣି ଥରେ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଏ, ବର୍ଷେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଳସ୍ୟ ଓ ଅଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଚଳାଯାଏ, ସେପରି ସେବନକୁ 'ତାମସ' ସେବନ ବୋଲାଯାଏ। ତଥାପି ଏପରି ତାମସ ସେବନ ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ସେବନ ନ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଭଲ; ଏଥିରୁ ବି ତ କିଛି ଉପକାର ମିଳିଥାଏ ॥ ୨୭ ॥

ବର୍ଷମାସଦିନାନାଂ ତୁ ବିମୁଚ୍ୟ ନିୟମାଗ୍ରହମ୍ ।
ସର୍ବଦା ପ୍ରେମଭକ୍ତ୍ୟୈବ ସେବନଂ ନିର୍ଗୁଣଂ ମତମ୍ ॥ ୨୮

ଯଦି ବର୍ଷ, ମାସ ଓ ଦିନର ନିୟମ ପ୍ରତି ଦୁରାଗ୍ରହ ନ ରଖି ସର୍ବଦା ପ୍ରେମ ଓ ଭକ୍ତିର ସହିତ ଭାଗବତ ସେବନ କରାଯାଏ, ତେବେ ସେହି ସେବନକୁ 'ନିର୍ଗୁଣ' ସେବନ ବୋଲାଯାଏ ॥ ୨୮ ॥

ପାରୀକ୍ଷିତେଽପି ସଂବାଦେ ନିର୍ଗୁଣଂ ତତ୍ ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତମ୍ ।
ତତ୍ର ସପ୍ତଦିନାଖ୍ୟାନଂ ତଦାୟୁର୍ଦିନସଂଖ୍ୟୟା ॥ ୨୯

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଏବଂ ଶୁକଦେବଙ୍କ ସଂବାଦରେ ଯେଉଁ ଭାଗବତ ସେବନ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ବସ୍ତୁତଃ ନିର୍ଗୁଣ ସେବନ ଥିଲା। ସେଥିରେ ଯେଉଁ ସାତଦିନ ଲାଗିଥିବା କଥା କୁହାଯାଏ, ତାହା ରାଜାଙ୍କ ଆୟୁରୁ ଅବଶେଷ ଥିବା ଦିନର ସଂଖ୍ୟା ଅନୁସାରେ ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସପ୍ତାହ-ଶ୍ରବଣର ନିୟମ ପାଳନ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା ॥ ୨୯ ॥

ଅନ୍ୟତ୍ର ତ୍ରିଗୁଣଂ ଚାପି ନିର୍ଗୁଣଂ ଚ ଯଥେଚ୍ଛୟା ।
ଯଥା କଥଞ୍ଚିତ୍ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ସେବନଂ ଭଗବଚ୍ଛ୍ରୁତେଃ ॥ ୩୦

ଭାରତବର୍ଷ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ତ୍ରିଗୁଣ (ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ ଓ ତାମସ) ଅଥବା ନିର୍ଗୁଣ ଭାଗବତ ସେବନ କରିବା ଉଚିତ। କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହେଉ ନା କାହିଁକି, ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ସେବନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୦ ॥

ଯେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବିହାରୈକଭଜନାସ୍ୱାଦଲୋଲୁପାଃ ।
ମୁକ୍ତାବପି ନିରାକାଙ୍କ୍ଷାସ୍ତେଷାଂ ଭାଗବତଂ ଧନମ୍ ॥ ୩୧

ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ଶ୍ରବଣ କୀର୍ତ୍ତନ କରି ତାହାର ରସାସ୍ୱାଦନ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ମୋକ୍ଷର ଇଚ୍ଛା ମଧ୍ୟ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ହିଁ ହେଉଛି ପରମ

ଯେଽପି ସଂସାରସନ୍ତାପନିର୍ବିଣ୍ଣା ମୋକ୍ଷକାଙ୍କ୍ଷିଣଃ ।
ତେଷାଂ ଭବୌଷଧଂ ଚୈତତ୍ କଲୌ ସେବ୍ୟଂ ପ୍ରୟତ୍ନତଃ ॥ ୩୨

ଯେ ଚାପି ବିଷୟାରାମାଃ ସାଂସାରିକସୁଖସ୍ପୃହାଃ ।
ତେଷାଂ ତୁ କର୍ମମାର୍ଗେଣ ଯା ସିଦ୍ଧିଃ ସାଧୁନା କଲୌ ॥ ୩୩

ସାମର୍ଥ୍ୟଧନବିଜ୍ଞାନାଭାବାଦତ୍ୟନ୍ତଦୁର୍ଲ୍ଲଭା ।
ତସ୍ମାତ୍ତୈରପି ସଂସେବ୍ୟା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତୀ କଥା ॥ ୩୪

ଧନଂ ପୁତ୍ରାଂସ୍ତଥା ଦାରାନ୍ ବାହନାଦି ଯଶୋ ଗୃହାନ୍ ।
ଅସାପତ୍ନ୍ୟଂ ଚ ରାଜ୍ୟଂ ଚ ଦଦ୍ୟାଦ୍ ଭାଗବତୀ କଥା ॥ ୩୫

ଇହ ଲୋକେ ବରାନ୍ ଭୁକ୍ତ୍ୱା ଭୋଗାନ୍ ବୈ ମନସେପ୍ସିତାନ୍ ।
ଶ୍ରୀଭାଗବତସଙ୍ଗେନ ଯାତ୍ୟନ୍ତେ ଶ୍ରୀହରେଃ ପଦମ୍ ॥ ୩୬

ଯତ୍ର ଭାଗବତୀ ବାର୍ତ୍ତା ଯେ ଚ ତଚ୍ଛ୍ରବଣେ ରତାଃ ।
ତେଷାଂ ସଂସେବନଂ କୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍ ଦେହେନ ଚ ଧନେନ ଚ ॥ ୩୭

ତଦନୁଗ୍ରହତୋଽସ୍ୟାପି ଶ୍ରୀଭାଗବତସେବନମ୍ ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବ୍ୟତିରିକ୍ତଂ ଯତ୍ ତତ୍ ସର୍ବଂ ଧନସଂଜ୍ଞିତମ୍ ॥ ୩୮

କୃଷ୍ଣାର୍ଥୀତି ଧନାର୍ଥୀତି ଶ୍ରୋତା ବକ୍ତା ଦ୍ୱିଧା ମତଃ ।
ଯଥା ବକ୍ତା ତଥା ଶ୍ରୋତା ତତ୍ର ସୌଖ୍ୟଂ ବିବର୍ଦ୍ଧତେ ॥ ୩୯

ଉଭୟୋର୍ବୈପରୀତ୍ୟେ ତୁ ରସାଭାସେ ଫଲଚ୍ୟୁତିଃ ।
କିନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣାର୍ଥିନାଂ ସିଦ୍ଧିର୍ବିଳମ୍ବେନାପି ଜାୟତେ ॥ ୪୦

ଧନାର୍ଥିନସ୍ତୁ ସଂସିଦ୍ଧିର୍ବିଧିସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତାବଶାତ୍ ।
କୃଷ୍ଣାର୍ଥିନୋଽଗୁଣସ୍ୟାପି ପ୍ରେମୈବ ବିଧିରୁତ୍ତମଃ ॥ ୪୧

ସମ୍ପଦ ॥ ୩୧ ॥ ତା'ଛଡ଼ା ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରଦୁଃଖକୁ ଭୟ କରି ନିଜର ମୋକ୍ଷ ଚାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଭବରୋଗର ମହୌଷଧି । ତେଣୁ ଏହି କଳିକାଳରେ ପ୍ରସନ୍ନତାପୂର୍ବକ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ସେବନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୨ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା, ଯେଉଁମାନେ ବିଷୟରେ ହିଁ ରମଣ କରନ୍ତି, ସାଂସାରିକ ସୁଖକୁ ହିଁ ଯେଉଁମାନେ ସର୍ବଦା ଲୋଡ଼ନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଭାଗବତ ସେବନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ; କାରଣ ଏ ଯୁଗରେ ସାମର୍ଥ୍ୟ, ଧନ ଓ ବିଧିବିଧାନର ଜ୍ଞାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭାବ ଦେଖାଯାଉଥିବାରୁ କର୍ମଯୋଗ (ଯଜ୍ଞାଦି)ରେ ସିଦ୍ଧି ମିଳିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ॥ ୩୩, ୩୪ ॥ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ କଥା ଧନଧାନ୍ୟ, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ହାତୀଘୋଡ଼ା ଆଦି ବାହନ, ଯଶ, ଗୃହସମ୍ପଦ—ଏପରି କି ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିପାରେ ॥ ୩୫ ॥ ସକାମଭାବରେ ଭାଗବତର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ସଂସାରରେ ମନୋବାଞ୍ଛିତ ଉତ୍ତମ ଭୋଗ ଲାଭ କରି ଶେଷରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ସଙ୍ଗ ଫଳରେ ହିଁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ପରମଧାମ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥

ଯାହାଙ୍କ ଘରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥାଏ ତଥା ଯେଉଁମାନେ ସେହି କଥା ଶ୍ରବଣ କରୁଥାନ୍ତି, ଦୈହିକ ଓ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୭ ॥ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହରୁ ସହାୟତା କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭାଗବତସେବନର ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । କାମନା ଦୁଇଟି ବସ୍ତୁ ପାଇଁ ଜାତ ହୁଏ— ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପାଇବା ପାଇଁ ଏବଂ ଧନ ପାଇବା ପାଇଁ । କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଯାହା କିଛି ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା ରଖାଯାଏ, ତାହା ଧନ ଲୋଡ଼ିବାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ବୋଲି ବୁଝାଯାଏ; ତେଣୁ ସେସବୁକୁ 'ଧନ' ସଂଜ୍ଞା ଦିଆଯାଇଛି ॥୩୮॥ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶ୍ରୋତା ଓ ବକ୍ତା ମଧ୍ୟ ଦୁଇପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତି; ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଶ୍ରୋତା ଓ ବକ୍ତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି; ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ଶ୍ରୋତା-ବକ୍ତା ଧନ ଚାହାନ୍ତି । ବକ୍ତା ଯେପରି, ଶ୍ରୋତା ଯଦି ସେହିପରି ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେହି କଥାରୁ ରସ ମିଳିଥାଏ; ତେଣୁ ସେଠାରେ ସୁଖର ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ॥ ୩୯ ॥ ଯଦି ଶ୍ରୋତା ଓ ବକ୍ତା ବିପରୀତ ବିଚାରର ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ରସର ଆଭାସମାତ୍ର ମିଳେ; ତେଣୁ ଫଳହାନି ଘଟେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ବକ୍ତା ଓ ଶ୍ରୋତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତି ଚାହୁଁଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ବିଳମ୍ବରେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଥାଏ ॥ ୪୦ ॥ ଯଦି ଅନୁଷ୍ଠାନଟି ବିଧିବିଧାନର ସହିତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଖୁଣ ଓ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ତେବେ ଯାଇ ଧନାର୍ଥୀଙ୍କ କାମନା ପୂରଣ ହୁଏ;

ଆସମାପ୍ତି ସକାମେନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋ ହି ବିଧିଃ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ସ୍ନାତୋ ନିତ୍ୟକ୍ରିୟାଂ କୃତ୍ୱା ପ୍ରାଶ୍ୟ ପାଦୋଦକଂ ହରେଃ ॥ ୪୨

ପୁସ୍ତକଂ ଚ ଗୁରୁଂ ଚୈବ ପୂଜୟିତ୍ୱୋପଗ୍ୱରତଃ ।
ବ୍ରୂୟାଦ୍ ବା ଶୃଣୁୟାଦ୍ ବାପି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ମୁଦା ॥ ୪୩

ପୟସା ବା ହବିଷ୍ୟେଣ ମୌନଂ ଭୋଜନମାଚରେତ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟମଧଃସୁପ୍ତିଂ କ୍ରୋଧଲୋଭାଦିବର୍ଜନମ୍ ॥ ୪୪

କଥାନ୍ତେ କୀର୍ତ୍ତନଂ ନିତ୍ୟଂ ସମାପ୍ତୌ ଜାଗରଂ ଚରେତ୍ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣାନ୍ ଭୋଜୟିତ୍ୱା ତୁ ଦକ୍ଷିଣାଭିଃ ପ୍ରତୋଷୟେତ୍ ॥ ୪୫

ଗୁରବେ ବସ୍ତ୍ରଭୂଷାଦି ଦତ୍ତ୍ୱା ଗାଂ ଚ ସମର୍ପୟେତ୍ ।
ଏବଂ କୃତେ ବିଧାନେ ତୁ ଲଭତେ ବାଞ୍ଛିତଂ ଫଳମ୍ ॥ ୪୬

ଦାରାଗାରସୁତାନ୍ ରାଜ୍ୟଂ ଧନାଦି ଚ ଯଦୀପ୍ସିତମ୍ ।
ପରନ୍ତୁ ଶୋଭତେ ନାତ୍ର ସକାମତ୍ୱଂ ବିଡମ୍ବନମ୍ ॥ ୪୭

କୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତିକରଂ ଶଶ୍ୱତ୍ ପ୍ରେମାନନ୍ଦଫଳପ୍ରଦମ୍ ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ଶାସ୍ତ୍ରଂ କଲୌ କୀରେଣ ଭାଷିତମ୍ ॥ ୪୮

କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ଶ୍ରୋତା-ବକ୍ତା ଯେତେ ଗୁଣହୀନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁଷ୍ଠାନର ବିଧିରେ କିଛି ତ୍ରୁଟି ରହିଗଲେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯଦି ଶ୍ରଦ୍ଧାପ୍ରେମ ଥାଏ, ତାହା ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ବିଧି ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୧ ॥ ଯେ ସକାମଭାବରେ ଭାଗବତ ସେବନ କରୁଥାନ୍ତି, ସେ ବ୍ୟକ୍ତି କଥା ସମାପ୍ତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନ ହୋଇ ସବୁ ବିଧି ପାଳନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। (ଭାଗବତର ଶ୍ରୋତା ଓ ବକ୍ତା ଉଭୟଙ୍କର ପାଳନଯୋଗ୍ୟ ବିଧି ହେଲା—) ସେ ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳୁ ଉଠି, ସ୍ନାନ କରି ନିଜର ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରିଦେବେ। ତା'ପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣାମୃତ ପାନ କରି ଉପଗ୍ୱର ଦ୍ରବ୍ୟରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ପୁସ୍ତକକୁ ଓ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ (ବ୍ୟାସଙ୍କୁ) ପୂଜା କରିବେ। ତା'ପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନତାପୂର୍ବକ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ କଥା ସ୍ୱୟଂ କହିବେ ଅଥବା ଶୁଣିବେ ॥ ୪୨,୪୩ ॥ ମୌନ ହୋଇ ଦୁଧ ବା ଖିରି ଭୋଜନ କରିବେ। ନିତ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରିବେ, ଖଟପଲଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ନ କରି ଭୂମିରେ ଶୋଇବେ; କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ ଆଦି ତ୍ୟାଗ କରିବେ ॥ ୪୪ ॥ ପ୍ରତିଦିନ କଥାଶେଷରେ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବେ ଓ ଶେଷଦିନ ରାତ୍ରିଜାଗରଣ କରିବେ। କଥା ସମାପ୍ତ ହେବା ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଭୋଜନ କରାଇ, ସେମାନଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣା ଦେଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବେ ॥ ୪୫ ॥ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଅର୍ଥାତ୍ କଥାବାଚକଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ ଆଦି ଦେଇ ଗୋଦାନ ମଧ୍ୟ କରିବେ। ଏପରି ବିଧିବିଧାନରେ ଭାଗବତ କଥା ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସ୍ତ୍ରୀ, ଗୃହସମ୍ପଦ, ପୁତ୍ର, ରାଜ୍ୟ, ଧନ ଆଦି ସକଳ ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ତଥା ମନୋବାଞ୍ଛିତ ଫଳ ମିଳିଥାଏ। କିନ୍ତୁ ସକାମଭାବ ହେଉଛି ବିରାଟ ବିଡ଼ମ୍ବନା; ଏପରି ଭାବ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ କଥା ସେବନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶୋଭା ପାଏ ନାହିଁ; ଭାଗବତ କଥା ଶ୍ରବଣ କରିବା ପରେ ତ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନାବିଳ ପ୍ରେମ ହୋଇଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪୬,୪୭ ॥ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଥିତ ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ର କଳିଯୁଗରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଇଥାଏ ଏବଂ ନିତ୍ୟ ପ୍ରେମାନନ୍ଦରୂପ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ॥ ୪୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀସ୍କାନ୍ଦେ ମହାପୁରାଣେ ଏକାଶୀତିସାହସ୍ର୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱିତୀୟେ ବୈଷ୍ଣବଖଣ୍ଡେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟେ ଭାଗବତଶ୍ରୋତୃବକ୍ତୃଲକ୍ଷଣଶ୍ରବଣବିଧିନିରୂପଣଂ ନାମ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

+++

॥ ସମାପ୍ତମିଦଂ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟମ୍ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍ସତ୍ ॥

+++

॥ ଶ୍ରୀହରିଃ ॥

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ମହିମା

(ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତି ଭଗବାନଙ୍କ ମୁଖନିଃସୃତ ଉକ୍ତି)*

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତଂ ନାମ ପୁରାଣଂ ଲୋକବିଶ୍ରୁତମ୍ ।
ଶୃଣୁୟାଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ଯୁକ୍ତୋ ମମ ସନ୍ତୋଷକାରଣମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ନାମକ ଲୋକବିଖ୍ୟାତ ପୁରାଣକୁ ପ୍ରତିଦିନ ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଶ୍ରବଣ କରିବା ଉଚିତ । ଏହାଦ୍ୱାରା ମୁଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ ।

ନିତ୍ୟଂ ଭାଗବତଂ ଯସ୍ତୁ ପୁରାଣଂ ପଠତେ ନରଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରଂ ଭବେତ୍ତସ୍ୟ କପିଲାଦାନଜଂ ଫଳମ୍ ॥ ୨

ଯେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣ ପାଠ କରେ, ତାକୁ ଭାଗବତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅକ୍ଷର ଉଚ୍ଚାରଣରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ କପିଳା ଗାଈ ଦାନ କରିବାର ପୁଣ୍ୟ ମିଳେ ।

ଶ୍ଳୋକାର୍ଦ୍ଧଂ ଶ୍ଳୋକପାଦଂ ବା ନିତ୍ୟଂ ଭାଗବତୋଦ୍ଭବମ୍ ।
ପଠତେ ଶୃଣୁୟାଦ୍ ଯସ୍ତୁ ଗୋସହସ୍ରଫଳଂ ଲଭେତ୍ ॥ ୩

ଯେ ପ୍ରତିଦିନ ପବିତ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଭାଗବତରୁ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକର ଅଧା ବା ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ ପାଠ କରେ, ତାକୁ ଏକ ହଜାର ଗୋଦାନର ଫଳ ମିଳେ ।

ଯଃ ପଠେତ୍ ପ୍ରୟତୋ ନିତ୍ୟଂ ଶ୍ଳୋକଂ ଭାଗବତଂ ସୁତ ।
ଅଷ୍ଟାଦଶପୁରାଣାନାଂ ଫଳମାପ୍ନୋତି ମାନବଃ ॥ ୪

ପୁତ୍ର! ଯେ ପ୍ରତିଦିନ ପବିତ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଭାଗବତରୁ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକ ପାଠ କରେ, ସେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ପୁରାଣ ପାଠର ଫଳ ପାଏ ।

ନିତ୍ୟଂ ମମ କଥା ଯତ୍ର ତତ୍ର ତିଷ୍ଠନ୍ତି ବୈଷ୍ଣବାଃ ।
କଳିବାହ୍ୟା ନରାସ୍ତେ ବୈ ଯେଽର୍ଚ୍ଚୟନ୍ତି ସଦା ମମ ॥ ୫

ଯେଉଁଠି ନିତ୍ୟ ମୋ ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା ହୁଏ, ସେଠାରେ ବିଷ୍ଣୁପାର୍ଷଦମାନେ (ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପ୍ରଭୃତି) ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ମତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ରକୁ ପୂଜା କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ କଳିରାଜା ଶାସନ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

ବୈଷ୍ଣବାନାଂ ତୁ ଶାସ୍ତ୍ରାଣି ଯେଽର୍ଚ୍ଚୟନ୍ତି ଗୃହେ ନରାଃ ।
ସର୍ବପାପବିନିର୍ମୁକ୍ତା ଭବନ୍ତି ସୁରବନ୍ଦିତାଃ ॥ ୬

ଯେଉଁ ଲୋକେ ସ୍ୱଗୃହରେ ବୈଷ୍ଣବଶାସ୍ତ୍ରମାନ ପୂଜା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ସହିତ ଦେବଗଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି ।

ଯେଽର୍ଚ୍ଚୟନ୍ତି ଗୃହେ ନିତ୍ୟଂ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ଭାଗବତଂ କଳୌ ।
ଆସ୍ଫୋଟୟନ୍ତି ବଲ୍‌ଗନ୍ତି ତେଷାଂ ପ୍ରୀତୋ ଭବାମ୍ୟହମ୍ ॥ ୭

କଳିଯୁଗରେ ପ୍ରତିଦିନ ସ୍ୱଗୃହରେ ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ର ପୂଜା କରୁଥିବା ଲୋକେ ବାହାସ୍ଫୋଟ ମାରି ନାଚକୁଦ କରନ୍ତି (ଅର୍ଥାତ୍ କଳିକୁ ଭୟ ନ କରି ନିର୍ଭୟରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି) ଏବଂ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ରହେ ।

ଯାବଦ୍ଦିନାନି ହେ ପୁତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ରଂ ଭାଗବତଂ ଗୃହେ ।
ତାବତ୍ ପିବନ୍ତି ପିତରଃ କ୍ଷୀରଂ ସର୍ପିର୍ମଧୂଦକମ୍ ॥ ୮

ହେ ପୁତ୍ର! ବ୍ୟକ୍ତିର ଗୃହରେ ଭାଗବତ ଗ୍ରନ୍ଥ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା'ର ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କୁ କ୍ଷୀର, ଘିଅ, ମହୁ ଓ ମଧୁର ଜଳ ପାନ କରିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

ଯଚ୍ଛନ୍ତି ବୈଷ୍ଣବେ ଭକ୍ତ୍ୟା ଶାସ୍ତ୍ରଂ ଭାଗବତଂ ହି ଯେ ।
କଳ୍ପକୋଟିସହସ୍ରାଣି ମମ ଲୋକେ ବସନ୍ତି ତେ ॥ ୯

ଯେଉଁମାନେ ଭକ୍ତି ସହକାରେ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତକୁ ଭାଗବତ ଶାସ୍ତ୍ର ଅର୍ପଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ହଜାର ହଜାର କୋଟି କଳ୍ପ (ଅନନ୍ତକାଳ) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ବୈକୁଣ୍ଠଧାମରେ ନିବାସ କରନ୍ତି ।

ଯେଽର୍ଚ୍ଚୟନ୍ତି ସଦା ଗେହେ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ଭାଗବତଂ ନରାଃ ।
ପ୍ରୀଣିତାସ୍ତୈଶ୍ଚ ବିବୁଧା ଯାବଦାଭୂତସଂପ୍ଲବମ୍ ॥ ୧୦

ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ଗୃହରେ ନିତ୍ୟ ଭାଗବତ ଶାସ୍ତ୍ର ପୂଜା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସତେ ଯେପରି ଏକ କଳ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଦେବତାଙ୍କୁ ତୃପ୍ତ କରି ଦିଅନ୍ତି ।

ଶ୍ଳୋକାର୍ଦ୍ଧଂ ଶ୍ଳୋକପାଦଂ ବା ବରଂ ଭାଗବତଂ ଗୃହେ ।
ଶତଶୋଽଥ ସହସ୍ରୈଶ୍ଚ କିମନ୍ୟୈଃ ଶାସ୍ତ୍ରସଂଗ୍ରହୈଃ ॥ ୧୧

ଗୃହରେ ଭାଗବତର ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକର ଅଧା ବା ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ରଖାଯିବା ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତମ । ଏହାକୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ସଂଖ୍ୟାରେ ରଖି ମଧ୍ୟ ଲାଭ କ'ଣ?

ନ ଯସ୍ୟ ତିଷ୍ଠତେ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ଗୃହେ ଭାଗବତଂ କଳୌ ।
ନ ତସ୍ୟ ପୁନରାବୃତ୍ତିର୍ଯାମ୍ୟପାଶାତ୍ କଦାଚନ ॥ ୧୨

କଳିଯୁଗରେ ଯାହା ଗୃହରେ ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ର ନାହିଁ, ତାକୁ ଯମରାଜାଙ୍କ ପାଶରୁ କଦାପି ମୁକ୍ତି ମିଳେ ନାହିଁ ।

* ଦ୍ର : ସ୍କନ୍ଦପୁରାଣ, ବିଷ୍ଣୁଖଣ୍ଡ, ମାର୍ଗଶିରମାହାତ୍ମ୍ୟ ଅଧ୍ୟାୟ-୧୬ ।

କଥଂ ସ ବୈଷ୍ଣବୋ ଜ୍ଞେୟଃ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ଭାଗବତଂ କଲୌ ।
ଗୃହେ ନ ତିଷ୍ଠତେ ଯସ୍ୟ ଶ୍ୱପଗୃଦ୍ଧ୍ରକୋ ହି ସଃ ॥ ୧୩

ଏ କଳିଯୁଗରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଗୃହରେ ଭାଗବତ-ଶାସ୍ତ୍ର ନାହିଁ, ତାକୁ ବୈଷ୍ଣବ ବୋଲି କିପରି କହିବା? ସେ ବାସ୍ତବରେ ଚଣ୍ଡାଳଠାରୁ ମଧ୍ୟ ହୀନ ।

ସର୍ବସ୍ୱେନାପି ଲୋକେଶ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଃ ଶାସ୍ତ୍ରସଂଗ୍ରହଃ ।
ବୈଷ୍ଣବସ୍ତୁ ସଦା ଭକ୍ତ୍ୟା ତୁଷ୍ଟ୍ୟର୍ଥଂ ମମ ପୁତ୍ରକ ॥ ୧୪

ହେ ଲୋକେଶ ! ହେ ପୁତ୍ର ! ମୋତେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ନିମିତ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ବିନିମୟରେ ମଧ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବଶାସ୍ତ୍ର ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଉଚିତ ।

ଯତ୍ର ଯତ୍ର ଭବେଦ୍ ପୁଣ୍ୟଂ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ଭାଗବତଂ କଲୌ ।
ତତ୍ର ତତ୍ର ସଦୈବାହଂ ଭବାମି ତ୍ରିଦଶୈଃ ସହ ॥ ୧୫

କଳିଯୁଗରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ର ରଖାଯାଇଥାଏ, ସେଠାରେ ମୁଁ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସମେତ ସର୍ବଦା ବିରାଜମାନ କରେ ।

ତତ୍ର ସର୍ବାଣି ତୀର୍ଥାନି ନଦୀନଦସରାଂସି ଚ ।
ଯଜ୍ଞାଃ ସପ୍ତପୁରୀ ନିତ୍ୟଂ ପୁଣ୍ୟାଃ ସର୍ବେ ଶିଲୋଚ୍ଚୟାଃ ॥ ୧୬

କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତୀର୍ଥରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସମସ୍ତ ନଦନଦୀ ଓ ସରୋବର, ସମସ୍ତ ଯଜ୍ଞ, ସପ୍ତପୁରୀ ଓ ସମସ୍ତ ପବିତ୍ର ପର୍ବତ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ନିତ୍ୟ ନିବାସ କରନ୍ତି ।

ଶ୍ରୋତବ୍ୟଂ ମମ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ହି ଯଶୋଧର୍ମଜୟାର୍ଥିନା ।
ପାପକ୍ଷୟାର୍ଥଂ ଲୋକେଶ ମୋକ୍ଷାର୍ଥଂ ଧର୍ମବୁଦ୍ଧିନା ॥ ୧୭

ହେ ଲୋକେଶ! ଯଶ, ଧର୍ମ ଓ ବିଜୟ ପାଇଁ ତଥା ପାପକ୍ଷୟ ଓ ମୋକ୍ଷଲାଭ ନିମିତ୍ତ ଧର୍ମପରାୟଣ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ମୋର ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରବଣ କରିବା ଉଚିତ ।

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତଂ ପୁଣ୍ୟମାୟୁରାରୋଗ୍ୟପୁଷ୍ଟିଦମ୍ ।
ପଠନାଚ୍ଛ୍ରବଣାଦ୍ ବାପି ସର୍ବପାପୈଃ ପ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୧୮

ଏହି ପରମ ପବିତ୍ର ଭାଗବତ ଆୟୁ, ଆରୋଗ୍ୟ ଓ ପୁଷ୍ଟି ପ୍ରଦାନ କରେ । ଏହାକୁ ପଠନ ଓ ଶ୍ରବଣ କରି ମନୁଷ୍ୟ ସମସ୍ତ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ।

ନ ଶୃଣ୍ୱନ୍ତି ନ ହୃଷ୍ୟନ୍ତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତଂ ପରମ୍ ।
ସତ୍ୟଂ ସତ୍ୟଂ ହି ଲୋକେଶ ତେଷାଂ ସ୍ୱାମୀ ସଦା ଯମଃ ॥ ୧୯

ହେ ଲୋକେଶ ! ଯେଉଁମାନେ ଏ ପରମୋତ୍ତମ ଭାଗବତକୁ ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ ଅଥବା ଶୁଣି ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଯମରାଜା ସର୍ବଦା ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ହୋଇଥାନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ ସର୍ବଦା ଯମରାଜାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହନ୍ତି । ଏହା ମୁଁ ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ କରି କହୁଛି ।

ନ ଗଚ୍ଛତି ଯଦା ମର୍ତ୍ତ୍ୟଃ ଶ୍ରୋତୁଂ ଭାଗବତଂ ସୁତ ।
ଏକାଦଶ୍ୟାଂ ବିଶେଷେଣ ନାସ୍ତି ପାପରତସ୍ତତଃ ॥ ୨୦

ହେ ପୁତ୍ର! ଯେଉଁ ଲୋକ ନିୟମିତ ବିଶେଷତଃ ଏକାଦଶୀ ଦିନ ଭାଗବତ ଶୁଣିବାକୁ ଯାଏ ନାହିଁ, ତା'ଠାରୁ ବଳି ପାପୀ ଆଉ କେହି ନାହିଁ ।

ଶ୍ଳୋକଂ ଭାଗବତଂ ଚାପି ଶ୍ଳୋକାର୍ଦ୍ଧଂ ପାଦମେବ ବା ।
ଲିଖିତଂ ତିଷ୍ଠତେ ଯସ୍ୟ ଗୃହେ ତସ୍ୟ ବସାମ୍ୟହମ୍ ॥ ୨୧

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଗୃହରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକ, ଅଧା ଶ୍ଳୋକ ଅଥବା ଶ୍ଳୋକର ଗୋଟିଏ ଚରଣ ଲେଖାଥାଏ, ତା' ଗୃହରେ ମୁଁ ନିବାସ କରେ ।

ସର୍ବାଶ୍ରମାଭିଗମନଂ ସର୍ବତୀର୍ଥାବଗାହନମ୍ ।
ନ ତଥା ପାବନଂ ନୃଣାଂ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତଂ ଯଥା ॥ ୨୨

ସମସ୍ତ ପବିତ୍ର ଆଶ୍ରମକୁ ଯାତ୍ରା କରିବା ତଥା ସମସ୍ତ ତୀର୍ଥରେ ସ୍ନାନ କରିବା ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ପାଇଁ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ଭଳି ପବିତ୍ରକାରକ ନୁହେଁ ।

ଯତ୍ର ଯତ୍ର ଚତୁର୍ବକ୍ତ୍ର ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତଂ ଭବେତ୍ ।
ଗଚ୍ଛାମି ତତ୍ର ତତ୍ରାହଂ ଗୌର୍ଯଥା ସୁତବତ୍ସଳା ॥ ୨୩

ହେ ଚତୁର୍ମୁଖ! ବାଛୁରୀ ପଛେ ପଛେ ପୁତ୍ରବତ୍ସଳା ଧେନୁ ଯେପରି ଅନୁଧାବନ କରେ, ମୁଁ ସେହିପରି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ କଥାସ୍ଥଳକୁ ଯାଇଥାଏ ।

ମତ୍କଥାବାଚକଂ ନିତ୍ୟଂ ମତ୍କଥାଶ୍ରବଣେ ରତମ୍ ।
ମତ୍କଥାପ୍ରୀତମନସଂ ନାହଂ ତ୍ୟକ୍ଷ୍ୟାମି ତଂ ନରମ୍ ॥ ୨୪

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ମୋ ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରେ, ନିତ୍ୟ ମୋ କଥା ଶ୍ରବଣ କରେ ଅଥବା ମୋ ବିଷୟକ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ମନେ ମନେ ଆହ୍ଲାଦିତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ମୁଁ କଦାପି ପରିତ୍ୟାଗ କରେ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତଂ ପୁଣ୍ୟଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ନୋତ୍ତିଷ୍ଠତେ ହି ଯଃ ।
ସାଂବତ୍ସରଂ ତସ୍ୟ ପୁଣ୍ୟଂ ବିଲୟଂ ଯାତି ପୁତ୍ରକ ॥ ୨୫

ହେ ପୁତ୍ର! ଯେ ପରମ ପୁନୀତ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତକୁ ଦେଖି ଆସନରୁ ଉଠି ଠିଆ ହୁଏ ନାହିଁ, ତା'ର ବର୍ଷକର ପୁଣ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ।

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାନାଭିବାଦନୈଃ ।
ସମ୍ମାନୟେତ ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଭବେଦ୍ ପ୍ରୀତିର୍ମମାତୁଲା ॥ ୨୬

ଯେ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ପୁରାଣକୁ ଦେଖି ଠିଆ

ହୋଇ ସମ୍ମାନ ଜଣାଏ ଓ ପ୍ରଣାମ କରେ, ସେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଦେଖି ମୋତେ ଅନୁପମ ଆନନ୍ଦ ମିଳେ ।

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଭାଗବତଂ ଦୂରାତ୍ ପ୍ରକ୍ରମେତ୍ ସମ୍ମୁଖଂ ହି ଯଃ ।
ପଦେ ପଦେଽଶ୍ୱମେଧସ୍ୟ ଫଳଂ ପ୍ରାପ୍ନୋତ୍ୟସଂଶୟମ୍ ॥ ୨୭

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତକୁ ଦୂରରୁ ଦେଖି ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ତାହାର ସମ୍ମୁଖକୁ ଯାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଦପାତରେ ଯେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞର ପୁଣ୍ୟ ଲାଭ କରେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଉତ୍ଥାୟ ପ୍ରଣମେଦ୍ ଯୋ ବୈ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତଂ ନରଃ ।
ଧନପୁତ୍ରାଂସ୍ତଥା ଦାରାନ୍ ଭକ୍ତିଂ ଚ ପ୍ରଦଦାମ୍ୟହମ୍ ॥ ୨୮

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଠି ଠିଆ ହୋଇ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତକୁ ପ୍ରଣାମ କରେ, ତାହାକୁ ମୁଁ ଧନ, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର ଓ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରେ ।

ମହାରାଜୋପଚାରୈସ୍ତୁ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତଂ ସୁତ ।
ଶୃଣ୍ୱନ୍ତି ଯେ ନରା ଭକ୍ତ୍ୟା ତେଷାଂ ବଶ୍ୟୋ ଭବାମ୍ୟହମ୍ ॥ ୨୯

ହେ ପୁତ୍ର! ଯେଉଁମାନେ ମହାରାଜୋଚିତ ସାମଗ୍ରୀରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଭକ୍ତି ସହକାରେ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ବଶ ହୋଇଯାଏ ।

ମମୋତ୍ସବେଷୁ ସର୍ବେଷୁ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତଂ ପରମ୍ ।
ଶୃଣ୍ୱନ୍ତି ଯେ ନରା ଭକ୍ତ୍ୟା ମମ ପ୍ରୀତ୍ୟୈ ଚ ସୁବ୍ରତ ॥ ୩୦

ବସ୍ତ୍ରାଲଙ୍କରଣୈଃ ପୁଷ୍ପୈର୍ଧୂପଦୀପୋପହାରକୈଃ ।
ବଶୀକୃତୋ ହ୍ୟହଂ ତୈଶ୍ଚ ସତ୍‌ସ୍ତ୍ରିୟା ସତ୍ପତିର୍ଯଥା ॥ ୩୧

ହେ ସୁବ୍ରତ! ଯେଉଁମାନେ ମୋର ପର୍ବ-ଉତ୍ସବାଦିରେ ମୋ ପ୍ରସନ୍ନତା ନିମିତ୍ତ ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ, ପୁଷ୍ପ, ଧୂପ, ଦୀପ ଆଦି ଉପହାର ଅର୍ପଣପୂର୍ବକ ପରମୋତ୍ତମ ଭାଗବତପୁରାଣ ଭକ୍ତି ସହକାରେ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ପତିବ୍ରତା ନାରୀ ସାଧୁସ୍ୱଭାବର ସ୍ୱାମୀକୁ ବଶ କରିବା ପରି ସେମାନେ ମୋତେ ବଶ କରିଦିଅନ୍ତି ।

+++

॥ ଜୟ ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ରମୌଳି ॥

गीताप्रेस गोरखपुर

GITA PRESS, GORAKHPUR

Gita Press, Gorakhpur—273005
Ph. (0551) 2334721, Fax : 2336997

GPPN 1832